

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

رسالت
علیهما الصلوات
والتسلیمات

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عاشق بنده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بانک جامع عاشورا

نویسنده:

واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۱۰	بانک جامع عاشورا
۱۱۰	مشخصات کتاب
۱۱۰	۱- شرح زیارت عاشورا
۱۱۰	مشخصات کتاب
۱۱۰	مقدمه
۱۱۰	مجلس اول : فضیلت زیارت عاشورا
۱۱۰	روایت اول
۱۱۱	روایت دوم
۱۱۱	روایت سوم
۱۱۱	روایت سوم
۱۱۳	سند روایت سوم
۱۱۴	پی نوشتها
۱۱۷	مجلس دوم
۱۱۷	توضیح
۱۱۷	احتمال اول
۱۱۷	احتمال دوم
۱۱۸	احتمال سوم
۱۱۸	احتمال چهارم
۱۱۹	حکایت سید رشتی در موضوع زیارت عاشورا
۱۱۹	حکایت حاج محمدعلی یزدی در زیارت عاشورا
۱۲۰	کرامتی از زیارت عاشورا
۱۲۰	مجلس سوم : تاریخچه سلام

- ۱۲۰ ..... مقدمه
- ۱۲۱ ..... سلام در قرآن
- ۱۲۲ ..... سلام نکردن بر چند دسته
- ۱۲۲ ..... سلام نکردن بر چند دسته
- ۱۲۲ ..... فرع ۱
- ۱۲۲ ..... فرع ۲
- ۱۲۳ ..... فرع ۳
- ۱۲۳ ..... فرع ۴
- ۱۲۳ ..... فرع ۵
- ۱۲۳ ..... سلام بر پیغمبر و ائمه طاهرين
- ۱۲۴ ..... معنی اسلام
- ۱۲۴ ..... آگاهی پیغمبر و امام از اعمال ما
- ۱۲۴ ..... حیات و ممات پیغمبر برای امت خیر است
- ۱۲۶ ..... پی نوشتها
- ۱۲۷ ..... مجلس چهارم : السلام علیک یا ابا عبدالله
- ۱۲۷ ..... ترجمه
- ۱۲۷ ..... شرح لفظ ابا عبدالله
- ۱۲۷ ..... نامگذاری ابا عبدالله
- ۱۲۸ ..... علل نامگذاری ابا عبدالله
- ۱۲۸ ..... توضیح
- ۱۲۸ ..... علت اول
- ۱۲۹ ..... علت دوم
- ۱۲۹ ..... شمه ای از کارهای بنی امیه
- ۱۳۲ ..... علت جاذبه عمومی نسبت به ابا عبدالله علیه السلام

- ۱۳۳ ..... ثروت اباعبدالله علیه السلام
- ۱۳۴ ..... مجلس پنجم : السلام علیک یابن رسول الله
- ۱۳۴ ..... ترجمه
- ۱۳۴ ..... شرح لفظ یابن رسول الله
- ۱۳۵ ..... صلح نصارای نجران با پیغمبر
- ۱۳۵ ..... صلح نصارای نجران با پیغمبر
- ۱۳۶ ..... اول - اثبات حقانیت رسول اکرم (ص)
- ۱۳۶ ..... دوم - اثبات اینکه حسنین فرزندان رسول خدا (ص) هستند .
- ۱۳۹ ..... سوم ، انفسنا و اثبات خلافت علی علیه السلام
- ۱۴۰ ..... گفتگوی مأمون با حضرت رضا علیه السلام در آیه مباحله
- ۱۴۰ ..... پی نوشتها
- ۱۴۱ ..... مجلس ششم : السلام علیک یابن رسول الله
- ۱۴۱ ..... ترجمه
- ۱۴۱ ..... آیه دوم که دلالت دارد ایندو بزرگوار فرزند پیغمبرند
- ۱۴۱ ..... توضیح
- ۱۴۱ ..... روایت اول
- ۱۴۱ ..... روایت دوم
- ۱۴۲ ..... روایت سوم
- ۱۴۲ ..... روایت چهارم
- ۱۴۲ ..... روایت پنجم
- ۱۴۲ ..... روایت ششم
- ۱۴۳ ..... تعداد فرزندان پیغمبر
- ۱۴۳ ..... مخالفت بنی امیه با فرمان زندان پیغمبر
- ۱۴۴ ..... قتل عام سادات علوی

- ۱۴۴ ..... کودک حسینی
- ۱۴۵ ..... قتل شصت سید علوی بفرمان هارون
- ۱۴۶ ..... فرار قاسم موسی بن جعفر علیه السلام از ترس هارون الرشید
- ۱۴۷ ..... مجلس هفتم : السلام علیک یا بن امیرالمؤمنین
- ۱۴۷ ..... ترجمه
- ۱۴۷ ..... امیرالمؤمنین علی علیه السلام
- ۱۴۸ ..... معنای امیرالمؤمنین
- ۱۴۸ ..... علم علی علیه السلام
- ۱۴۹ ..... آگاهی علی علیه السلام از شب معراج
- ۱۴۹ ..... علی علیه السلام از گذشته و آینده باخبر بود
- ۱۵۰ ..... فرمایش علی علیه السلام راجع به علم و دانش خود
- ۱۵۰ ..... لقب امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام است
- ۱۵۰ ..... لقب امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام است
- ۱۵۰ ..... حدیث اول
- ۱۵۱ ..... حدیث دوم
- ۱۵۱ ..... حدیث سوم
- ۱۵۱ ..... حدیث چهارم
- ۱۵۱ ..... حدیث پنجم
- ۱۵۲ ..... تنبیه
- ۱۵۲ ..... مجلس هشتم : واین سیدالوصیین
- ۱۵۲ ..... ترجمه
- ۱۵۲ ..... اثبات وصایت حضرت علی (ع)
- ۱۵۳ ..... اهمیت وصیت
- ۱۵۴ ..... حدیث الدار

۱۵۴	حدیث الدار
۱۵۶	شرط اول وصایت : درستی و امانت
۱۵۶	درستی و امانت
۱۵۶	هیچگونه امتیازی بین مسلمین نباید باشد
۱۵۷	دختر علی علیه السلام از بیت المال عاریه میگیرد
۱۵۷	داستان عقیل و آهن تفتیده
۱۵۷	معاویه بیت المال را خرج میکرد
۱۵۸	پی نوشتها
۱۵۹	مجلس نهم : وابن سیدالوصیین
۱۵۹	ترجمه
۱۵۹	مقدمه
۱۵۹	روایات عامه در خلقت نورانی علی (ع)
۱۶۰	روایات از طرق خاصه در خلقت نورانی علی (ع)
۱۶۰	مقدمه
۱۶۰	اول
۱۶۰	دوم
۱۶۱	سوم
۱۶۱	نجات دادن امیرالمؤمنین (ع) سلمان را
۱۶۲	نسب جسمانی علی علیه السلام
۱۶۳	اشکال
۱۶۳	جواب
۱۶۴	مجلس دهم : وابن سیدالوصیین
۱۶۴	ترجمه
۱۶۴	مقدمه

- اختلاف در ایمان ابیطالب ۱۶۴
- مقام معنوی ابوطالب ۱۶۵
- ایمان ابوطالب مخفی بود ۱۶۵
- ابوطالب یاری پیغمبر مینمود ۱۶۶
- اخباری از طرق عامه که دلالت بر اسلام و ایمان ابوطالب میکند ۱۶۷
- اقرار ابوطالب دم مرگ به توحید ۱۶۸
- حیوانات مطیع ابوطالب بودند ۱۶۸
- مجعول بودن حدیث ضحاح ۱۶۹
- والده ماجده امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۷۰
- مجلس یازدهم : وابن سیدالوصیین ۱۷۲
- ترجمه ۱۷۲
- کاردانی علی علیه السلام ۱۷۲
- دلیل اینکه علی علیه السلام سید اوصیاء است ۱۷۳
- مقدمه ۱۷۳
- دلیل اول ۱۷۴
- دلیل دوم ۱۷۵
- دلیل سوم ۱۷۷
- دلیل چهارم ۱۷۸
- علی مرآت جمیع انبیاء بوده ۱۷۸
- مجلس دوازدهم : السلام علیک یابن فاطمة الزهرا سیده نساء العالمین ۱۷۹
- ترجمه ۱۷۹
- علت نامیدن آنمخدره به این نام ۱۷۹
- معنی فاطمه ۱۸۰
- علم فاطمه علیهماالسلام ۱۸۰

- ۱۸۲ ..... لواء شفاعت در قیامت بدست فاطمه است
- ۱۸۲ ..... معنی خیر و شر
- ۱۸۴ ..... معنی زهرا
- ۱۸۴ ..... علت نامیدن آنمخدره باین لقب
- ۱۸۵ ..... مجلس سیزدهم : سیده نساء العالمین
- ۱۸۵ ..... مقدمه
- ۱۸۶ ..... نظر علم در تفاوت‌های جسمی مرد و زن
- ۱۸۶ ..... نکته ای در جمجه
- ۱۸۶ ..... حواس خمسه زنان
- ۱۸۶ ..... ضربان نبض زن و مرد
- ۱۸۷ ..... تنفس زن و مرد
- ۱۸۷ ..... قامت زن و مرد
- ۱۸۷ ..... وزن زن و مرد
- ۱۸۷ ..... نیروی تعقل و عواطف زن و مرد
- ۱۸۹ ..... فاطمه سیده نساء است
- ۱۸۹ ..... شرایع گذشته معرفت به فاطمه داشته اند
- ۱۸۹ ..... مجلس چهاردهم : السلام علیک یا ثارالله و ابن ثاره
- ۱۸۹ ..... ترجمه
- ۱۸۹ ..... شرح ثارالله
- ۱۹۰ ..... معنی اول ثار
- ۱۹۱ ..... اراده بنده مؤمن اراده خداست
- ۱۹۱ ..... حکایت
- ۱۹۱ ..... حکایت
- ۱۹۲ ..... حکایت

- ۱۹۲ ..... حکایت
- ۱۹۲ ..... علت اینکه حسین ثارالله شد
- ۱۹۳ ..... سیاست معاویه پس از شهادت علی (ع)
- ۱۹۴ ..... علت خانه نشستن امیرالمؤمنین و امام حسن علیهماالسلام
- ۱۹۴ ..... ظلم و جور معاویه در دوران امام مجتبی علیه السلام
- ۱۹۵ ..... نجات یافتن زوار قبر حسین (ع) از آتش جهنم
- ۱۹۵ ..... مجلس پانزدهم : السلام علیک یا ثارالله وابن ثاره
- ۱۹۵ ..... معنی دوم ثار
- ۱۹۶ ..... بیان روایت
- ۱۹۶ ..... هیچ چیز با خون امام برابری نمیکند
- ۱۹۷ ..... رجعت حضرت سیدالشهداء علیه السلام بدنیا
- ۱۹۷ ..... اثبات رجعت
- ۱۹۸ ..... دلیل از اخبار
- ۱۹۹ ..... دلیل از اجماع و عقل
- ۲۰۰ ..... زیارات و دعاها در موضوع رجعت
- ۲۰۰ ..... زیارت حضرت عباس
- ۲۰۰ ..... معنی والوتر و الموتور
- ۲۰۱ ..... مجلس شانزدهم : السلام علیک و علی الارواح التي حلت بفنائک
- ۲۰۱ ..... ترجمه
- ۲۰۱ ..... مقدمه
- ۲۰۱ ..... عقیده مادیون در مورد روح
- ۲۰۲ ..... جواب
- ۲۰۲ ..... خوب مغناطیسی یا هیپنوتیزم و اثبات روح
- ۲۰۳ ..... مختار فلاسفه و عرفا در باب روح

- ۲۰۴ ..... گفتار آیات و اخبار در روح
- ۲۰۴ ..... داستان ملامهدی عراقی در وادی السلام
- ۲۰۵ ..... احتمالاتیکه در معنی حلت بفنائک میرود
- ۲۰۵ ..... مقدمه
- ۲۰۵ ..... احتمال اول
- ۲۰۵ ..... احتمال دوم
- ۲۰۶ ..... احتمال سوم
- ۲۰۶ ..... یاران و اقوام آن حضرت
- ۲۰۷ ..... عدد شهداء بنی هاشم
- ۲۰۷ ..... فضائل حواریین حضرت سیدالشهداء
- ۲۰۷ ..... مجلس هفدهم : علیکم منی جمیعا سلام الله و ابدما بقیت و بقی الیل و النهار
- ۲۰۷ ..... ترجمه
- ۲۰۷ ..... شرح
- ۲۰۸ ..... کسیکه آنحضرت را زیارت نکند ناقص الایمان است
- ۲۰۸ ..... فضیلت زیارت حسین علیه السلام در شب جمعه
- ۲۰۹ ..... زیارت کردن موسی بن عمران حضرت سیدالشهداء را
- ۲۰۹ ..... تارک زیارت حسین (ع) عاق رسول (ص)
- ۲۰۹ ..... اخباریکه دلالت بر وجوب زیارت دارد
- ۲۱۰ ..... زیارت در حال خوف و امن فرق ندارد
- ۲۱۰ ..... اغنیاء باید همه ساله بزیارت بروند
- ۲۱۱ ..... جامع بودن زیارت آنحضرت
- ۲۱۱ ..... شرح بیان مطلب
- ۲۱۲ ..... خواص و فضایل زیارت حضرت سیدالشهداء علیه السلام برای زائر
- ۲۱۳ ..... عمل خیر اثراتی دارد اگر موانعی در پیش نباشد

- نتیجه ۲۱۴
- مجلس هیجدهم : یا ابا عبدالله لقد عظمت الرزیه . . . . . جميع اهل الاسلام ۲۱۴
- ترجمه ۲۱۴
- شرح ۲۱۴
- آمدن آدم علیه السلام بزمین کربلا ۲۱۴
- آمدن حضرت نوح علیه السلام بزمین کربلا ۲۱۵
- آمدن حضرت ابراهیم علیه السلام بزمین کربلا ۲۱۵
- ورود حضر اسماعیل علیه السلام بزمین کربلا ۲۱۶
- ورود حضرت موسی علیه السلام بزمین کربلا ۲۱۶
- عبور حضرت عیسی بزمین کربلا ۲۱۶
- آمدن پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله بزمین کربلا ۲۱۶
- آمدن امیرالمؤمنین علیه السلام به زمین کربلا ۲۱۷
- جماعتی از خاک کربلا بدون حساب به بهشت میروند ۲۱۸
- مجلس نوزدهم : و جلت و عظمت مصیبتک فی السموات علی جمیع اهل السموات ۲۱۹
- ترجمه ۲۱۹
- شرح ۲۱۹
- فصل اول : در اثبات شعور برای موجودات عالم ۲۲۰
- فصل دوم : مصیبت اهل آسمان ها ۲۲۱
- مصیبت اهل آسمان ها ۲۲۱
- آیات قرآن راجع به اهل آسمانها ۲۲۱
- شواهدی دیگر از اخبار بر وجود عقلا در کرات آسمانی ۲۲۳
- حدیث بساط ۲۲۴
- مجلس بیستم : و جلت و عظمت مصیبتک فی السموات علی جمیع اهل السموات ۲۲۵
- ترجمه ۲۲۵

- ۲۲۵ ..... مقدمه
- ۲۲۵ ..... اثبات علمی موجودات زنده در کرات آسمانی
- ۲۲۵ ..... بشقابهای پرنده از کرات دیگر می‌آیند
- ۲۲۶ ..... در کهکشان آثار زندگی کشف شد
- ۲۲۶ ..... فصل سوم : گریه اهل آسمانها و زمین و موجودات دیگر بر حسین علیه السلام
- ۲۲۶ ..... مقدمه
- ۲۲۷ ..... گریه ملائکه بر حسین علیه السلام
- ۲۲۷ ..... گریه و ناله وحوش بر حسین علیه السلام
- ۲۲۸ ..... گریه وحوش صحرا در شب عاشورا
- ۲۲۹ ..... گریه طیور بر حسین علیه السلام
- ۲۲۹ ..... گریه جنیان بر حسین علیه السلام
- ۲۳۰ ..... واقعه بثرذات العلم
- ۲۳۳ ..... آمدن زعفر جنی به کربلا
- ۲۳۴ ..... مجلس بیست و یکم : گریه اهل آسمانها و زمین و تمام موجودات عالم بر حسین علیه السلام
- ۲۳۴ ..... مقدمه
- ۲۳۵ ..... جاری شدن خون از سنگ و درخت در روز عاشورا
- ۲۳۶ ..... معنی گریه موجودات بر حسین علیه السلام
- ۲۳۷ ..... مجلس بیست و دوم : فلعن الله امة اسست اساس الظلم و الجور علیکم اهل البيت
- ۲۳۷ ..... ترجمه
- ۲۳۷ ..... شرح
- ۲۳۷ ..... فصل اول : امتی که تاءسیس ظلم کردند کدامند
- ۲۳۷ ..... امتی که تاءسیس ظلم کردند کدامند
- ۲۳۸ ..... اختلاف دو قبیله اوس و خزرج
- ۲۴۰ ..... فصل دوم : نظر قرآن و منابع درباره ستم بر محمد و آل محمد(ص)

- ۲۴۱ ..... نظر قرآن و منابع درباره ستم بر محمد و آل محمد(ص) (ص)
- ۲۴۱ ..... اذیت علی علیه السلام اذیت پیغمبر (ص) است
- ۲۴۱ ..... اذیت فاطمه (س) اذیت پیغمبر است
- ۲۴۳ ..... مجلس بیست و سوم : و لعن الله امه دفعتمکم . . . . . رتبکم الله فیها .
- ۲۴۳ ..... ترجمه
- ۲۴۳ ..... شرح
- ۲۴۳ ..... کشتن معاویه عایشه را
- ۲۴۴ ..... پیغمبران ممت و محل دفنشان یکجا نبوده است
- ۲۴۴ ..... جواب فاطمه علیهاالسلام بر رد حدیث لانورث
- ۲۴۵ ..... ایجادکننده فدک
- ۲۴۷ ..... مجلس بیست و چهارم : و لعن الله الممهدين لهم . . . . . و اشیاعهم و اولیائهم
- ۲۴۷ ..... ترجمه
- ۲۴۷ ..... شرح
- ۲۴۸ ..... اقسام دوست و دشمن
- ۲۴۹ ..... شبیه دوست خدا در دنیا هلاک نمیشود
- ۲۵۰ ..... پیغمبر مردی را که سیاهی لشکر ابن سعد بود کور کرد
- ۲۵۰ ..... اجتماع ضدین محال است
- ۲۵۱ ..... در قلب دو محبت نمی گنجد
- ۲۵۱ ..... کدام دستگیره ایمان محکمتر است
- ۲۵۱ ..... نشانه وجود خیر در انسان
- ۲۵۲ ..... مجلس بیست و پنجم : و لعن الله آل زیاد و آل مروان
- ۲۵۲ ..... نسبت ابن زیاد
- ۲۵۵ ..... دفع حد زنا از مغیره
- ۲۵۵ ..... حرکت مغیره و زیاد بطرف کوفه

- ۲۵۶ ..... زیاد و حکومت بصره
- ۲۵۸ ..... مجلس بیست و ششم : لعن الله آل زیاد و آل مروان
- ۲۵۸ ..... ترجمه
- ۲۵۸ ..... شرح
- ۲۵۸ ..... گفتگوی حسین علیه السلام با مروان
- ۲۵۹ ..... نامه مروان به معاویه
- ۲۵۹ ..... فرمان مروان بحاکم مدینه که باید گردن امام حسین (ع) را بزند
- ۲۶۱ ..... آل مروان
- ۲۶۲ ..... لعن مروان بن الحکم
- ۲۶۲ ..... عبدالملک مروان
- ۲۶۳ ..... سلیمان بن عبدالملک
- ۲۶۳ ..... عمر بن عبدالعزیز
- ۲۶۳ ..... علت خلافت عمر بن عبدالعزیز
- ۲۶۴ ..... یزید بن عبدالملک
- ۲۶۵ ..... هشام بن عبدالملک بن مروان
- ۲۶۵ ..... معرفی بنی امیه از زبان پیری
- ۲۶۷ ..... ولید بن یزید بن عبدالملک
- ۲۶۷ ..... یزید بن ولید بن عبدالملک
- ۲۶۷ ..... ابراهیم بن ولید عبدالملک
- ۲۶۸ ..... مروان بن محمد بن مروان الحکم معروف به حمار
- ۲۶۸ ..... قیام ابومسلم خراسانی
- ۲۶۸ ..... مجلس بیست و هفتم : و لعن الله بنی امیه قاطباً
- ۲۶۸ ..... شرح
- ۲۶۹ ..... شجره طیبه و خبیثه در روایات اسلامی

- ۲۷۰ ..... بدار آویختن زید بن علی (ع) بدستور هشام بود
- ۲۷۱ ..... دیدن یکی از علمای نجف عالم برزخ را
- ۲۷۲ ..... مجلس بیست و هشتم : و لعن الله بنی امیه قاطبه
- ۲۷۲ ..... میزان شناخت خوبی و بدی
- ۲۷۲ ..... نسب بنی امیه
- ۲۷۲ ..... مناصب و بزرگی هاشم
- ۲۷۳ ..... اکثر مورخین بنی امیه را از قریش نمیدانند
- ۲۷۴ ..... بنی امیه از نسل غلام رومی بودند
- ۲۷۴ ..... کسانی از بنی امیه که خوب بودند
- ۲۷۵ ..... مجلس بیست و نهم : تشکیل حکومت بنی امیه
- ۲۷۵ ..... تشکیل حکومت بنی امیه
- ۲۷۶ ..... خلافت عثمان
- ۲۷۶ ..... انتخاب باطل
- ۲۷۷ ..... غارت اموال بیت المال
- ۲۷۸ ..... مجلس سی ام : لعن الله ابن مرجانه و لعن الله عمر بن سعد
- ۲۷۸ ..... ترجمه
- ۲۷۸ ..... شرح
- ۲۷۸ ..... خروج ابن زیاد برای دستگیری مختار
- ۲۷۸ ..... جنگ ابن زیاد با پسر مالک اشتر
- ۲۷۹ ..... کشته شدن ابن زیاد
- ۲۷۹ ..... مکافات ابن زیاد
- ۲۸۰ ..... عمر بن سعد
- ۲۸۰ ..... کشته شدن عمر سعد
- ۲۸۱ ..... موعظه و نصیحت

- ۲۸۳ ..... پی نوشتها
- ۲۸۳ ..... مجلس سی و یکم : و لعن الله شمرا
- ۲۸۳ ..... شرح
- ۲۸۴ ..... کشته شدن حسین مظلوم (ع) بدست شمر ملعون
- ۲۸۵ ..... کشتن شیث بن ربیع
- ۲۸۶ ..... کشتن خولی اصبحی
- ۲۸۶ ..... کشتن حرمله
- ۲۸۶ ..... در جنگ کربلا فتح با چه کسی بود ؟
- ۲۸۷ ..... مجلس سی و دوم : و لعن الله امه اسرجت و الجمت و تنقبت و تهیاءت لقتالک
- ۲۸۷ ..... ترجمه
- ۲۸۷ ..... شرح
- ۲۸۹ ..... مجلس سی و سوم : بابی انت و امی یا ابا عبدالله لقد عظم مصابی بک
- ۲۸۹ ..... ترجمه
- ۲۸۹ ..... شرح
- ۲۹۰ ..... هدف اصلی قیام حضرت سیدالشهداء علیه السلام
- ۲۹۱ ..... عزاداری حضرت صادق علیه السلام در ایام عاشورا
- ۲۹۱ ..... حکایت زن هندی و سینه زدن او
- ۲۹۲ ..... مجلس سی و چهارم : فاسئل الله الذی اکرم مقامک و اکرمنی بک
- ۲۹۲ ..... ترجمه
- ۲۹۲ ..... شرح کرامت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام
- ۲۹۲ ..... توضیح
- ۲۹۲ ..... اول : دارا بودن معجزه
- ۲۹۴ ..... دوم : مصونیت از خطا
- ۲۹۷ ..... سوم : علم لدنی

- ۲۹۹ ..... مجلس سی و پنجم : و اکرمی بک
- ۲۹۹ ..... ترجمه
- ۲۹۹ ..... شرح
- ۲۹۹ ..... مطلب اول : شفاء تربت آنحضرت
- ۲۹۹ ..... شفاء تربت آنحضرت
- ۳۰۱ ..... خواص دیگر تربت
- ۳۰۴ ..... مطلب دوم : دعا تحت قبه آنحضرت
- ۳۰۴ ..... مطلب سوم : ایام زیارت زائر آنحضرت از عمر او حساب نمیشود
- ۳۰۵ ..... مجلس سی و ششم : ان یرزقنی طلب ثارک . . . . اهل بیت محمد صلی الله علیه و آله
- ۳۰۵ ..... ترجمه
- ۳۰۵ ..... شرح لغات
- ۳۰۵ ..... اهل بیت پیغمبر چه کسانی هستند ؟
- ۳۰۶ ..... شرح صلی الله علیه و آله
- ۳۰۶ ..... مقدمه
- ۳۰۶ ..... بخش اول
- ۳۰۸ ..... بخش دوم : در معنی آل
- ۳۰۹ ..... معنی اولاد
- ۳۰۹ ..... مجلس سی و هفتم : اللهم اجعلنی عندک وجیها بالحسین علیه السلام فی الدنیا و الآخرة .
- ۳۰۹ ..... ترجمه
- ۳۱۰ ..... محاسبه شیخ جعفر شوشتری با نفس خود
- ۳۱۲ ..... حسین نجات دهنده از آتش است
- ۳۱۳ ..... هر که حسین را زیارت کند آنحضرت هم بعد از وفات او را زیارت میکند .
- ۳۱۵ ..... مجلس سی و هشتم : یا ابا عبدالله انی اتقرب . . . . . و نصب لک الحرب .
- ۳۱۵ ..... ترجمه

- ۳۱۵ ..... شرح
- ۳۱۵ ..... ائمه هدی مقربان درگاه الهی هستند
- ۳۱۶ ..... چه کسی پایه گذاری ظلم و ستم را بر این خانواده نمود
- ۳۱۶ ..... مقدمه
- ۳۱۶ ..... اختلاف اول
- ۳۱۷ ..... اختلاف دوم
- ۳۱۷ ..... اختلاف سوم
- ۳۱۸ ..... اختلافات چهارم
- ۳۱۹ ..... اختلاف پنجم
- ۳۱۹ ..... پی نوشتها
- ۳۱۹ ..... مجلس سی و نهم : و اتقرب الی الله . . . . . و الناصیین لکم الحرب
- ۳۱۹ ..... ترجمه
- ۳۱۹ ..... موضوع تولی و تبری
- ۳۲۰ ..... دوستی با ائمه معصومین مساوی با دوستی و تقرب بخداست
- ۳۲۱ ..... نمونه ای از تولی و دوستان واقعی ائمه
- ۳۲۱ ..... سید حمیری در حال احتضار چه دید ؟
- ۳۲۲ ..... ابراز تنفر و بیزاری از دشمنان آل محمد
- ۳۲۳ ..... عبادت بدون تولی و تبری مقبول نیست
- ۳۲۳ ..... مجلس چهلم : و بالبرائة من اشیاعهم . . . . . عدو لمن عاداکم
- ۳۲۳ ..... ترجمه
- ۳۲۴ ..... شرح
- ۳۲۴ ..... بدترین مردم کیانند ؟
- ۳۲۴ ..... چرا خداوند مردم را آزمایش میکند ؟
- ۳۲۵ ..... آزمایشهای خدا همگانی است

- ۳۲۶ ..... مجلس چهل و یکم : فاسئل الله الذی . . . ان یثبت لی عندکم قدم صدق فی الدنیا و الآخرة .
- ۳۲۶ ..... ترجمه
- ۳۲۶ ..... شرح
- ۳۲۷ ..... مطلب اول : در معرفت و شناسایی ائمه علیهم السلام
- ۳۲۷ ..... مطلب دوم : بیزاری از دشمنان اهل بیت است
- ۳۲۸ ..... مطلب سوم : که بآن اشاره میفرماید : ان یجعلنی معکم فی الدنیا و الآخرة است
- ۳۲۸ ..... بهترین دعاها دعای حسن عاقبت است
- ۳۲۹ ..... مجلس چهل و دوم : و اسئله ان یبلغنی المقام المحمود لکم . . . . . بالحق منکم
- ۳۲۹ ..... ترجمه
- ۳۲۹ ..... معنی مقام محمود
- ۳۲۹ ..... نام مخصوص حضرت بقیة الله عجل الله تعالی فرجه
- ۳۳۰ ..... اخباری که دلالت بر حرمت ذکر نام آنحضرت میکند
- ۳۳۰ ..... اخباری که دلالت بر جواز ذکر نام آنحضرت میکند
- ۳۳۰ ..... معنی ظاهر
- ۳۳۱ ..... مجلس چهل و سوم : و اسئل الله بحقکم و بالشاءن ۰۰۰ فی جمیع السموات و الاءرض
- ۳۳۱ ..... اشاره
- ۳۳۱ ..... دایره ولایت و سلطنت ائمه علیهم السلام
- ۳۳۱ ..... ائمه علیهم السلام حجت بر جمیع عوالم امکان میباشند
- ۳۳۲ ..... ثواب غم و اندوه بجهت مصیبت حضرت سیدالشهداء
- ۳۳۲ ..... در فضیلت گریه بر مصیبت حضرت سیدالشهداء
- ۳۳۴ ..... عزاداری حیوانات در شب عاشورای حسینی
- ۳۳۴ ..... آمدن خون از سنگی در شب عاشورا
- ۳۳۵ ..... مجلس چهل و چهارم : اللهم اجعلنی فی مقامی هذا . . . و مماتی ممات محمد و آل محمد
- ۳۳۵ ..... ترجمه

- ۳۳۵ ..... شرح
- ۳۳۶ ..... حکایت سلیمان اعمش
- ۳۳۶ ..... فرمایش پیغمبر که برای هر گناه و ثوابی جزا و مزدی خواهد بود
- ۳۳۷ ..... اعمال خوب و بد انسان در قبر بصورت خوب و بد در می‌آید
- ۳۳۷ ..... مجلس چهل و پنجم : اللهم ان هذا يوم تبرکت به بنو امیة
- ۳۳۷ ..... ترجمه
- ۳۳۸ ..... شرح
- ۳۳۹ ..... پی نوشتها
- ۳۳۹ ..... مجلس چهل و ششم : و ابن اكلة الاکباد اللعین علی لسانک . . . . . فیه نبیک صلی الله علیه
- ۳۳۹ ..... ترجمه
- ۳۳۹ ..... شرح
- ۳۴۰ ..... معنی لعین و آنانکه مشمول لعن خدا و پیغمبر هستند
- ۳۴۱ ..... پی نوشتها
- ۳۴۱ ..... مجلس چهل و هفتم : اللهم العن اباسفیان
- ۳۴۱ ..... ترجمه
- ۳۴۱ ..... شرح
- ۳۴۲ ..... ازدواج ابوسفیان با هند
- ۳۴۳ ..... در معنی لعن و ثواب آن
- ۳۴۳ ..... مجلس چهل و هشتم : و معاویة و یزید بن معاویة
- ۳۴۳ ..... ترجمه
- ۳۴۳ ..... شرح
- ۳۴۴ ..... معاویه را به چهار کس نسبت میدهند
- ۳۴۵ ..... طغیان معاویه در قتل و غارت شیعیان علی علیه السلام
- ۳۴۶ ..... مجلس چهل و نهم : علیک منک اللعنة ابد الا بدین و هذا يوم فرحت به آل زیاد و آل مروان بقتلهم الحسین علیه السلام

- ۳۴۶ ..... ترجمه
- ۳۴۶ ..... شرح
- ۳۴۷ ..... آل زیاد چه کسانی بودند
- ۳۴۷ ..... آل مروان چه کسانی بودند
- ۳۴۸ ..... عاشورا روز حزن و گریه است نه فرح و خوشحالی
- ۳۴۸ ..... ثواب هم و غم بر مظلومیت حسین علیه السلام
- ۳۴۹ ..... مجلس پنجاهم : اللهم فضاعف عليهم اللعن منك و العذاب الالیم
- ۳۴۹ ..... ترجمه
- ۳۴۹ ..... شدت عذاب قاتلان حسین علیه السلام
- ۳۵۰ ..... ثواب لعن بر قاتلان حسین علیه السلام
- ۳۵۰ ..... ثواب لعن بر قاتلان حسین بعد از نوشیدن آب
- ۳۵۱ ..... مجلس پنجاه و یکم : اللهم العن اول ظالم حق محمد و آل محد و آخر تابع له علی ذلک
- ۳۵۱ ..... ترجمه
- ۳۵۱ ..... شرح
- ۳۵۱ ..... علی بن الحسین چه کسی بود
- ۳۵۲ ..... اولین شهید بنی هاشم
- ۳۵۳ ..... سن شریف علی اکبر
- ۳۵۳ ..... اولاد حسین
- ۳۵۴ ..... اصحاب الحسین
- ۳۵۴ ..... ترجمه زیارت عاشورا
- ۳۵۵ ..... احوال و آثار حضرت آیت الله حاج سیداحمد میرخانی
- ۳۵۷ ..... ۲- از عاشورا تا غدیر
- ۳۵۷ ..... مشخصات کتاب
- ۳۵۷ ..... پیشگفتار

- ۳۵۸ ..... مناسبت‌های ماه محرم
- ۳۵۸ ..... هجرت پیامبر
- ۳۵۹ ..... دهم محرم ، شهادت حضرت امام حسین (ع) و یاران با وفایش
- ۳۶۰ ..... دوازدهم یا بیستم و پنجم محرم شهادت حضرت امام زین العابدین (ع)
- ۳۶۵ ..... مناسبت‌های ماه محرم
- ۳۶۵ ..... هفتم صفر ولادت امام هفتم حضرت موسی ابن جعفر (ع)
- ۳۶۷ ..... بیستم صفر اربعین حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام و یاران و اصحاب با وفایش
- ۳۶۹ ..... بیست و هشتم صفر رحلت حضرت محمد (ص) و شهادت حضرت امام حسن مجتبی (ع)
- ۳۷۱ ..... آخر صفر شهادت حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)
- ۳۷۴ ..... فصل سوم: مناسبت‌های ماه ربیع الاول
- ۳۷۴ ..... هشتم ربیع الاول شهادت امام یازدهم و معصوم سیزدهم حضرت امام حسن عسکری (ع)
- ۳۷۶ ..... هفدهم ربیع الاول ولادت پیامبر (ص) و حضرت امام جعفر صادق (ع)
- ۳۸۰ ..... فصل چهارم : مناسبت‌های ماه ربیع الثانی
- ۳۸۰ ..... هشتم ربیع الثانی ولادت امام حسن عسکری (ع)
- ۳۸۲ ..... دهم ربیع الثانی وفات حضرت فاطمه معصومه (س)
- ۳۸۳ ..... فصل پنجم: مناسبت‌های ماه جمادی الاول
- ۳۸۴ ..... پنجم جمادیاول ولادت دخت امیرالمومنین (ع) حضرت زینب کبری (ع)
- ۳۸۶ ..... سیزدهم جمادی الاول شهادت حضرت فاطمه زهرا (س)
- ۳۸۷ ..... فصل ششم : مناسبت‌های ماه جمادی الثانی
- ۳۸۷ ..... سوم جمادی الثانی شهادت حضرت فاطمه زهرا (س)
- ۳۹۱ ..... فصل هفتم : مناسبت‌های ماه رجب
- ۳۹۱ ..... اول رجب ولادت حضرت امام محمد باقر (ع)
- ۳۹۳ ..... سوم رجب شهادت حضرت امام هادی (ع)
- ۳۹۵ ..... دهم رجب ولادت حضرت جواد الائمه (ع)

- ۳۹۶ ..... سیزدهم رجب میلاد امیر مومنان حضرت علی (ع)
- ۳۹۸ ..... پانزدهم رجب وفات حضرت زینب کبری(س)
- ۴۰۲ ..... بیست و هفتم رجب بعثت حضرت محمد(ص)
- ۴۰۴ ..... فصل هشتم: مناسبت‌های ماه شعبان
- ۴۰۴ ..... سوم شعبان ولادت حضرت امام حسین (ع)
- ۴۰۶ ..... چهارم شعبان ولادت حضرت ابوالفضل (ع)
- ۴۰۸ ..... پنجم شعبان ولادت امام زین العابدین(ع)
- ۴۱۰ ..... یازدهم شعبان میلاد مسعود حضرت علی اکبر (ع)
- ۴۱۲ ..... پانزدهم شعبان ولادت حضرت حجه ابن الحسن العسکری (ع)
- ۴۱۵ ..... فصل نهم: مناسبت‌های ماه رمضان المبارک
- ۴۱۵ ..... رمضان
- ۴۱۶ ..... دهم رمضان وفات حضرت خدیجه کبری (ع)
- ۴۱۸ ..... پانزدهم رمضان ولادت امام حسن مجتبی (ع)
- ۴۱۹ ..... نوزدهم رمضان ضربت خوردن حضرت علی (ع)
- ۴۲۲ ..... بیست و یکم رمضان شهادت حضرت علی (ع)
- ۴۲۳ ..... فصل دهم: مناسبت‌های ماه شوال
- ۴۲۳ ..... اول شوال عید سعید فطر و وداع ماه مبارک رمضان
- ۴۲۵ ..... بیست و پنجم شوال شهادت حضرت امام جعفر صادق (ع)
- ۴۲۶ ..... فصل یازدهم: مناسبت‌های ماه ذی القعدة الحرام
- ۴۲۶ ..... اول ذی القعدة ولادت کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (ع)
- ۴۲۸ ..... یازدهم ذی القعدة ولادت حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)
- ۴۳۰ ..... بیست و سوم ذی القعدة روز زیارتی حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)
- ۴۳۲ ..... آخر ذی القعدة شهادت جواد الائمه (ع)
- ۴۳۴ ..... فصل دوازدهم : مناسبت‌های ماه ذی الحجه الحرام

- ۴۳۴ ..... هفتم ذی الحجه شهادت حضرت امام محمد باقر (ع) .....
- ۴۳۶ ..... هشتم ذی الحجه يوم الترويه حرکت امام حسين (ع) از مکه به سوی کربلا .....
- ۴۳۹ ..... نهم ذی الحجه شهادت حضرت مسلم ابن عقيل (ع) .....
- ۴۴۰ ..... دهم ذی الحجه عيد سعيد قربان .....
- ۴۴۲ ..... پانزدهم ذی الحجه ولادت حضرت امام هادی (ع) .....
- ۴۴۴ ..... هجدهم ذی الحجه روز فرخنده عيد سعيد غدیر .....
- ۴۴۷ ..... ۳- عاشورا .....
- ۴۴۷ ..... عاشورا حماسه بزرگ تاریخ .....
- ۴۴۹ ..... بهترین روش برای مطالعه تاریخ .....
- ۴۵۰ ..... سخن آغازین .....
- ۴۵۲ ..... کتاب حاضر .....
- ۴۵۳ ..... بخش اول : شخصیت امام حسين (عليه السلام) و فلسفه عزاداری .....
- ۴۵۳ ..... اشاره .....
- ۴۵۳ ..... اول: ولادت امام حسين (عليه السلام) .....
- ۴۵۴ ..... دوم: شخصیت ممتاز آن حضرت .....
- ۴۵۶ ..... سوم: نقش ائمه اطهار (عليهم السلام) در احیای یاد و نام امام حسين (عليه السلام) .....
- ۴۵۹ ..... چهارم: تاریخچه سوگواری بر مظلومیت امام حسين (عليه السلام) .....
- ۴۵۹ ..... اشاره .....
- ۴۵۹ ..... ۱ - گریه بر امام حسين (عليه السلام) پیش از تولد آن حضرت .....
- ۴۶۰ ..... ۲ - گریه بر امام حسين (عليه السلام) پس از ولادت .....
- ۴۶۱ ..... ۳ - گریه و سوگواری بر امام حسين (عليه السلام) پس از شهادت .....
- ۴۶۳ ..... پنجم: فلسفه گریه و عزاداری برای امام حسين (عليه السلام) .....
- ۴۶۳ ..... توضیح .....
- ۴۶۴ ..... ۱ - حسن ذاتی گریه .....

- ۴۶۴ ..... ۲ - درک ثواب و رسیدن به شفاعت اهل بیت (علیهم السلام)
- ۴۶۴ ..... ۳ - تشکر از امام حسین (علیه السلام)
- ۴۶۵ ..... اشاره
- ۴۶۵ ..... ۱ - حفظ مکتب اهل بیت (علیهم السلام)
- ۴۶۶ ..... ۲ - بسیج توده ها
- ۴۶۷ ..... ۳ - خودسازی و تربیت دینی (الگوپذیری)
- ۴۶۸ ..... ۴ - تجلیل از مجاهدت امام (علیه السلام) و تعظیم شعائر
- ۴۶۹ ..... ششم: شیوه های عزاداری
- ۴۶۹ ..... توضیح
- ۴۶۹ ..... ۱ - گریه کردن
- ۴۷۰ ..... ۲ - تباکی
- ۴۷۰ ..... ۳ - لباس مشکی بر تن کردن
- ۴۷۰ ..... ۴ - تشکیل مجالس سوگواری
- ۴۷۱ ..... ۵ - نوحه سرایی
- ۴۷۱ ..... ۶ - به سر و سینه زدن
- ۴۷۲ ..... ۷ - تعطیلی کسب و کار
- ۴۷۳ ..... بخش دوم: ریشه های قیام عاشورا
- ۴۷۳ ..... اشاره
- ۴۷۴ ..... ۱-دشمنی دیرینه بنی امیه با بنی هاشم
- ۴۷۴ ..... توضیح
- ۴۷۴ ..... الف) ریشه های تاریخی
- ۴۷۵ ..... ب) امتیازات ویژه بنی هاشم
- ۴۷۸ ..... ۲-انتقام دشمنان اسلام از شکست های زمان رسول خدا (صلی الله علیه وآله)
- ۴۷۸ ..... اشاره

- ۴۷۸ ..... نقش امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در شکست مشرکان قریش
- ۴۷۹ ..... نگرانی رسول خدا (علیه السلام)
- ۴۷۹ ..... علی (علیه السلام) نیز نگران حسن و حسین (علیهما السلام) بود
- ۴۸۰ ..... از سخنان معاویه آثار کینه و انتقام آشکار است
- ۴۸۰ ..... یزید و انتقام کشته های بدر
- ۴۸۱ ..... سخنانی از دیگر امویان
- ۴۸۲ ..... ۳-توطئه در سقیفه (نقش سقیفه در پایه ریزی حکومت امویان)
- ۴۸۲ ..... اشاره
- ۴۸۳ ..... الف) شکسته شدن حرمت پیامبر(صلی الله علیه وآله) و اهل بیت(علیهم السلام)
- ۴۸۴ ..... ب) تبدیل شدن خلافت (عهد) الهی به امری بشری
- ۴۸۵ ..... ج) به قدرت رسیدن بنی امیه در شام (تبدیل خلافت به پادشاهی)
- ۴۸۷ ..... ۴-شورای انتصابی عمر، و به قدرت رسیدن عثمان
- ۴۸۷ ..... شورای انتصابی عمر، و به قدرت رسیدن عثمان
- ۴۸۹ ..... پیامدهای خلافت عثمان و نقش آن در تحکیم قدرت بنی امیه
- ۴۹۲ ..... ۵-توطئه ها در عصر امیرمؤمنان (علیه السلام)
- ۴۹۲ ..... توضیح
- ۴۹۳ ..... ۱ - ترک حمایت از عثمان
- ۴۹۴ ..... ۲ - جنگ جمل یا رویارویی غیر مستقیم معاویه با امام (علیه السلام)
- ۴۹۶ ..... ۳ - جنگ صفین، یا رویارویی مستقیم معاویه با امام (علیه السلام)
- ۴۹۶ ..... ۴ - ایجاد رعب و وحشت در قلمرو حکومت علوی
- ۴۹۸ ..... ۶-شکل گیری توطئه ها در عصر امام مجتبی (علیه السلام)
- ۴۹۹ ..... ۷-وران خلافت معاویه
- ۴۹۹ ..... اشاره
- ۵۰۰ ..... ۱ - نقض صلحنامه امام مجتبی(علیه السلام)

- ۲ - نصب منافقان در پست های حساس ۵۰۰
- توضیح ۵۰۱
- عمرو بن عاص (والی مصر) ۵۰۱
- زیاد بن ابیه (والی بصره و کوفه) ۵۰۳
- مغیره بن شعبه (والی کوفه) ۵۰۴
- سمره بن جندب (جانشین زیاد در بصره) ۵۰۵
- ۳ - بستر سازی های فرهنگی برای پیشبرد اهداف شوم خویش ۵۰۶
- اشاره ۵۰۶
- الف) جلوگیری از تفسیر قرآن ۵۰۷
- ب) ترویج مذهب جبر ۵۰۷
- ج) تحریم ذکر فضایل علی (علیه السلام) و جعل حدیث درباره دیگران ۵۰۸
- د) ترویج ناسزاگویی به علی (علیه السلام) ۵۰۹
- ۴ - به شهادت رساندن امام حسن مجتبی (علیه السلام) ۵۱۱
- ۵ - کشتن شیعیان به بهانه های گوناگون ۵۱۲
- توضیح ۵۱۲
- شهادت حُجر بن عدی (۳) ۵۱۳
- شهادت عمرو بن حَمِق ۵۱۴
- ۶ - تنگنای اقتصادی مخالفان ۵۱۵
- ۷ - بدعت ها ۵۱۷
- ۸ - تحمیل بیعت یزید بر مردم ۵۱۸
- ۸- حکومت جنایت بار یزید ۵۲۰
- اشاره ۵۲۰
- ولادت و تربیت یزید ۵۲۱
- افکار، اندیشه ها و رفتارهای ضدّ دینی یزید ۵۲۱

- ۵۲۳ ..... جنایات یزید
- ۵۲۵ ..... بخش سوم : انگیزه های قیام عاشورا
- ۵۲۵ ..... اشاره
- ۵۲۶ ..... ۱- احیای آیین خدا و نجات اسلام از چنگال بدعت ها
- ۵۲۸ ..... ۲- اصلاح امت، امر به معروف و نهی از منکر
- ۵۲۹ ..... قسمت اول
- ۵۳۰ ..... قسمت دوم
- ۵۳۲ ..... ۳- تشکیل حکومت اسلامی و مبارزه با ستمگران
- ۵۳۲ ..... تشکیل حکومت اسلامی و مبارزه با ستمگران
- ۵۳۳ ..... نگاهی به گذشته
- ۵۳۴ ..... سخن امام حسین (علیه السلام) در برابر معاویه
- ۵۳۴ ..... تلاش امام حسین (علیه السلام) برای تشکیل حکومت اسلامی در زمان یزید
- ۵۳۵ ..... نامه سران کوفه به محضر امام (علیه السلام)
- ۵۳۵ ..... پاسخ امام (علیه السلام) و اعزام مسلم به کوفه
- ۵۳۷ ..... قیام برای تشکیل حکومت اسلامی با آگاهی از شهادت
- ۵۳۹ ..... بخش چهارم : رویدادهای قیام عاشورا
- ۵۳۹ ..... اشاره
- ۵۴۰ ..... ۱ - خواستگاری امّ کلثوم
- ۵۴۱ ..... ۲ - وحشت از نام علی (علیه السلام)
- ۵۴۱ ..... ۳ - افتخار شما فقط فاطمه است!
- ۵۴۲ ..... ۴ - مصادره اموال معاویه
- ۵۴۲ ..... ۵ - ملاقات با حسین ممنوع!
- ۵۴۳ ..... ۶ - برخورد شدید امام حسین (علیه السلام) با معاویه
- ۵۴۳ ..... ۷ - نامه شدید اللحن امام حسین (علیه السلام) به معاویه

- ۸ - همان نامه به روایت دیگر ۵۴۵
- ۹ - حکومت معاویه بزرگترین فتنه! ۵۴۸
- ۱۰ - نکوهش معاویه بر انتخاب یزید ۵۴۸
- ۱۱ - پاسخ کوبنده امام(علیه السلام) به معاویه ۵۴۹
- ۱۲ - من کسی را صالح تر از یزید نمی دانم!! ۵۵۱
- ۱۳ - خطبه ای بسیار مهم و سرنوشت ساز ۵۵۲
- ۱۴ - من فقط برای اقامه حق قیام کردم ۵۵۵
- ۱۵ - توطئه شبانه برای گرفتن بیعت ۵۵۸
- ۱۶ - چگونه توطئه خنثی شد؟ ۵۵۸
- ۱۷ - همان مطلب به روایت دیگر ۵۵۹
- ۱۹ - ادامه همان سخن ۵۶۱
- ۲۰ - پاسخ نهایی: خلافت بر آل ابوسفیان حرام است! ۵۶۱
- ۲۱ - امام حسین(علیه السلام) کنار قبر پیامبر(صلی الله علیه وآله) ۵۶۲
- ۲۴ - اگر در دنیا هیچ پناهگاهی نداشته باشم، با یزید بیعت نخواهم کرد! ۵۶۳
- ۲۵ - وصیت نامه تاریخی امام حسین(علیه السلام) ۵۶۴
- ۲۶ - من هرگز تن به ذلت نخواهم داد! ۵۶۵
- ۲۷ - مادرم! می دانم که شهید می شوم! ۵۶۵
- ۲۸ - پایان این راه شهادت است! ۵۶۶
- ۲۹ - امام حسین(علیه السلام) از مدینه خارج می شود ۵۶۶
- ۳۰ - ورود امام حسین(علیه السلام) به مکه ۵۶۷
- ۳۳ - برنامه ریزی برای بیعت و قیام ۵۷۰
- ۳۴ - نامه امام حسین (علیه السلام) به مردم بصره و برنامه ریزی برای قیام ۵۷۱
- ۳۵ - من مأموریت دارم! ۵۷۲
- ۳۶ - پیمان کوفیان حجت را بر امام تمام کرد ۵۷۲

- ۳۷ - فقط جان بر کفان با ما همراه شوند! ۵۷۳
- ۳۸ - احترام حرم الهی ۵۷۴
- ۳۹ - امام (علیه السلام) از شهادت خویش خبر می دهد ۵۷۴
- ۴۰ - امام حسین (علیه السلام) امان دشمن را نمی پذیرد ۵۷۵
- ۴۱ - قیام برای اعلاى کلمه حق ۵۷۵
- ۴۲ - نامه دیگر از امام (علیه السلام) در پاسخ مردم کوفه ۵۷۶
- ۴۳ - قیام برای احیای حق ۵۷۷
- ۴۴ - گفتگوی پر معنی امام (علیه السلام) با فرزندش علی اکبر (علیه السلام) ۵۷۷
- ۴۵ - بنی امیه در تعقیب امام (علیه السلام) ۵۷۸
- ۴۶ - امام حسین (علیه السلام) مردم را برای بازگشت آزاد می گذارد ۵۷۸
- ۴۷ - امام (علیه السلام) حقایق را برای یارانش بازگو می کند! ۵۷۹
- ۴۸ - اهداف امام در قالب اشعاری پر معنا ۵۷۹
- ۴۹ - خطبه امام (علیه السلام) در نخستین برخورد با دشمن ۵۸۰
- ۵۰ - خطبه دیگر امام (علیه السلام) در برابر لشکر حرّ ۵۸۱
- ۵۱ - گفتگوی پرمعنای امام (علیه السلام) با حرّ ۵۸۱
- ۵۲ - تعبیر دیگری از امام (علیه السلام) درباره ذلّت ناپذیری ۵۸۲
- ۵۳ - خطبه دیگری از امام (علیه السلام) در جمع یاران حرّ ۵۸۳
- ۵۴ - عبیدالله بن حرّ جعفی و از دست دادن فرصت ۵۸۴
- ۵۵ - در پستی دنیا همین بس... ..... ۵۸۵
- ۵۶ - ورود به سر منزل مقصود ۵۸۶
- ۵۷ - برخورد عزّتمندانه امام (علیه السلام) با فرستاده عبیدالله ۵۸۷
- ۵۸ - خاموش نشستن گناه است ۵۸۸
- ۵۹ - خوشا چنین مرگی! ۵۸۹
- ۶۰ - می خواهم با تو سخن بگویم ۵۸۹

- ۶۱ - من راز و نیاز با محبوب را دوست دارم ۵۹۰
- ۶۲ - خطبه تاریخی امام (علیه السلام) در شب عاشورا ۵۹۱
- ۶۳ - هرگز دست از دامنت بر نمی داریم! ۵۹۲
- ۶۴ - شیرین تر از عسل ۵۹۴
- ۶۵ - آماده سازی برای حادثه ای بزرگ ۵۹۵
- ۶۶ - جالب ترین صحنه های ایثار ۵۹۶
- ۶۷ - خون های شهیدان را به آسمان هدیه می برند! ۵۹۸
- ۶۸ - آخرین توشه! ۵۹۹
- ۶۹ - مناجات صبح عاشورا ۵۹۹
- ۷۰ - خطبه صبح عاشورا ۵۹۹
- ۷۱ - توجه به حقوق مردم حتی در روز عاشورا ۶۰۰
- ۷۲ - سازندگی در صبح عاشورا ۶۰۱
- ۷۳ - خطابه شورانگیز امام (علیه السلام) به هنگام صف آرایی دشمن ۶۰۱
- ۷۴ - خطبه حماسی امام (علیه السلام) در برابر سپاه دشمن ۶۰۳
- ۷۵ - اعتراف کوفیان در مقابل منطق گویای امام (علیه السلام) ۶۰۵
- ۷۶ - سخنان امام (علیه السلام) به اصحاب بزرگوارش ۶۰۶
- ۷۷ - بشتابید ای دلیرمردان! ۶۰۶
- ۷۸ - آخرین نماز! ۶۰۷
- ۷۹ - درهای بهشت به رویتان گشوده شد! ۶۰۸
- ۸۰ - خدایا شاهد باش ۶۰۸
- ۸۱ - به خدا سوگند بر عمویت دشوار است! ۶۰۹
- ۸۲ - برادرم! برای لب تشنگان، آبی تهیه کن ۶۱۰
- ۸۳ - او طفلی شش ماهه است پس جرعه ای آب به وی برسانید! ۶۱۱
- ۸۴ - ای یارانم! چه شد پاسخ مرا نمی دهید؟! ۶۱۳

- ۸۵ - پسرم! عمویت را نیز کشتند. ----- ۶۱۴
- ۸۶ - لباس کهنه چرا؟ ----- ۶۱۵
- ۸۷ - گفتگو با زنان حرم ----- ۶۱۶
- ۸۸ - سخنان و اشعار امام(علیه السلام) در برابر دشمن ----- ۶۱۶
- ۸۹ - شوق دیدار ----- ۶۱۸
- ۹۰ - پیمان شکنان رسوا! ----- ۶۱۸
- ۹۱ - مرا بشناسید ----- ۶۱۹
- ۹۲ - اشعاری دیگر ----- ۶۲۰
- ۹۳ - مرگ بهتر از زندگی ننگین است! ----- ۶۲۰
- ۹۴ - اگر دین ندارید آزاد مرد باشید! ----- ۶۲۱
- ۹۵ - مناجات با خدا و نفرین به دشمن ----- ۶۲۱
- ۹۶ - می خواهم با چهره خونین به ملاقات جدم بروم ----- ۶۲۲
- ۹۷ - آنجا که دشمن هم گریست! ----- ۶۲۳
- ۹۸ - آخرین مناجات ----- ۶۲۳
- بخش پنجم : آثار و پیامدهای قیام عاشورا ----- ۶۲۴
- اشاره ----- ۶۲۴
- ۱-حیای اسلام و آیین حق ----- ۶۲۵
- ۲-الگوسازی برای آزادگان ----- ۶۲۶
- ۳-قیام های خونین پس از حادثه عاشورا ----- ۶۲۷
- توضیح ----- ۶۲۷
- الف) اعتراضات و مقاومت های شخصی ----- ۶۲۸
- ب) قیام توابین ----- ۶۲۹
- ج) قیام مختار ۱ ----- ۶۳۱
- قیام مختار ۲ ----- ۶۳۳

- توضیح ۶۳۳
- آخرین نبرد ۶۳۵
- تحلیل و جمع بندی ۶۳۶
- د) انقراض بنی امیه ۶۳۶
- اشاره ۶۳۶
- قیام عباسیان و انتقام از بنی امیه ۶۳۷
- شگفتی های تاریخ! ۶۳۷
- جمع بندی پایانی ۶۳۹
- بخش ششم : اشعار برگزیده ۶۳۹
- اشاره ۶۳۹
- بخشی از اشعار برگزیده فارسی (۱) ۶۴۰
- جلوه گاه حق ۶۴۰
- نور خدا ۶۴۰
- مهر آزادگی ۶۴۰
- حماسه آفرین ۶۴۱
- همت بلند ۶۴۱
- دانشگاه ایمان ۶۴۱
- عشق بازی ۶۴۲
- جان جهان ۶۴۲
- قربانی اسلام ۶۴۲
- اشک شفق ۶۴۲
- خاک شهیدان ۶۴۳
- عزت و آزادگی ۶۴۳
- دوازده بند محتشم ۶۴۳

- بند اول ۶۴۳
- بند دوم ۶۴۳
- بند سوم ۶۴۴
- بند چهارم ۶۴۴
- بند پنجم ۶۴۴
- بند ششم ۶۴۴
- بند هفتم ۶۴۵
- بند هشتم ۶۴۵
- بند نهم ۶۴۵
- بند دهم ۶۴۵
- بند یازدهم ۶۴۵
- بند دوازدهم ۶۴۶
- بخشی از اشعار برگزیده عربی ۶۴۶
- عقبه بن عمر سهمی، نخستین مرثیه سرا(۱) ۶۴۶
- گزیده ای از قصیده سید حمیری(۳) ۶۴۶
- گزیده ای از قصیده دعبل خزاعی(۱) ۶۴۷
- گزیده ای از قصیده ابن حمّاد عبدی ۶۴۷
- گزیده ای از قصیده دیگر ابن حمّاد ۶۴۸
- قصیده ای از شاعر دیگر ۶۴۸
- منتخبی از قصیده ابن عرندس ۶۴۹
- منتخبی دیگر از قصیده ابن عرندس ۶۵۰
- گزیده ای از قصیده میمّیه سید جعفر حلّی(ره)(۲) ۶۵۰
- قصیده ای از یکی از بزرگان ۶۵۱
- شعری از سید محمد حسین قزوینی(ره)(۲) ۶۵۱

۶۵۱	گزیده ای از قصیده شیخ خلیعی
۶۵۲	فهرست آیات
۶۵۲	فهرست روایات ۱
۶۵۴	فهرست روایات ۲
۶۵۶	فهرست اشخاص و لقب ها
۶۵۶	آ تا ج
۶۵۸	ح تا ع
۶۶۰	ف تا ی
۶۶۱	فهرست قبایل و گروه ها
۶۶۱	فهرست اماکن
۶۶۲	فهرست منابع
۶۶۴	۴- پیام عاشورا
۶۶۴	مقدمه دفتر
۶۶۵	مقدمه مؤ لف
۶۶۷	معرفی اهل بیت (ع) و بنی امیه در پیام امام حسین (ع)
۶۶۷	اشاره
۶۶۷	۱- معرفی اهل بیت (ع)
۶۶۸	۲- معرفی حسین بن علی (ع)
۶۶۹	۳- معرفی بنی امیه
۶۷۰	۴- معرفی معاویه
۶۷۱	۵- معرفی یزید
۶۷۱	۶- نکوهش مردم کوفه در پیام امام حسین (ع)
۶۷۳	۷- پیام مقاومت
۶۷۵	۸- دعوت به صبر و پایداری

- ۶۷۷ ..... ۹ - امر به معروف و نهی از منکر در پیام حسین بن علی (ع)
- ۶۷۸ ..... اینک بخش اول
- ۶۷۸ ..... الف - اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی
- ۶۷۹ ..... ب - نکوهش سستی کنندگان در امر به معروف و نهی از منکر
- ۶۸۰ ..... ج - امر به معروف و نهی از منکر، عنصر اصلی و عامل مهم در قیام حسین بن علی (ع)
- ۶۸۱ ..... ۱۰ - نماز در پیام امام
- ۶۸۳ ..... ۱۱ - سه پیام تهدیدآمیز
- ۶۸۴ ..... ۱۲ - پیام شجاعت
- ۶۸۵ ..... ۱۳ - پیام انتخاب
- ۶۸۷ ..... ۱۴ - پیام اتمام حجت
- ۶۸۷ ..... اشاره
- ۶۸۸ ..... خطبه اول
- ۶۸۹ ..... خطبه دوم
- ۶۹۱ ..... ۱۵ - اتمام حجت خصوصی
- ۶۹۲ ..... ۱۶ - پیام استمداد
- ۶۹۳ ..... ۱۷ - پیام انتقام
- ۶۹۴ ..... ۱۸ - پیام شهادت
- ۶۹۶ ..... ۱۹ - پیام پیروزی
- ۶۹۷ ..... ۲۰ - دعا و نفرین در پیام امام
- ۶۹۷ ..... توضیح
- ۷۰۰ ..... سه نفرین به یک مناسبت
- ۷۰۱ ..... نفرینهای شخصی
- ۷۰۲ ..... پی نوشتها
- ۷۰۲ ..... ۸۹ تا ۱

۷۰۳	..... ۱۶۸ تا ۹۰
۷۰۴	..... ۵- گزارشی از عاشورای سال ۶۱ هجری
۷۰۴	..... مقدمه دفتر
۷۰۵	..... مقدمه مؤلف
۷۰۵	..... الا ... ای محرم!
۷۰۶	..... کربلا
۷۰۷	..... غروب تاسوعا
۷۰۷	..... قسمت اول
۷۰۹	..... قسمت دوم
۷۱۱	..... شب عاشورا
۷۱۲	..... اتمام حجّت
۷۱۴	..... حرّ
۷۱۶	..... آغاز برخورد
۷۱۹	..... مقاومت اصحاب
۷۲۰	..... پیران جوان
۷۲۲	..... جوانان بنی هاشم
۷۲۴	..... فرزندان ابوطالب
۷۲۵	..... عباس ، آموزگار وفا
۷۲۸	..... هل من ناصر؟
۷۲۸	..... قسمت اول
۷۳۰	..... قسمت دوم
۷۳۲	..... مؤخره
۷۳۳	..... کتابنامه
۷۳۴	..... پی نوشتها

۷۳۴	۱ تا ۷۶
۷۳۶	۷۷ تا ۱۱۹
۷۳۸	۶- اسرار عاشورا
۷۳۸	شعر
۷۳۸	مقدمه
۷۳۹	بخش اول
۷۴۰	اشاره
۷۴۰	فصل اول : شخصیت شناخته شده سیدالشهداء
۷۴۰	عوامل مؤثر در پیروزی نهضت سیدالشهداء
۷۴۰	اهل بیت پیامبر راهنمایان ملائکه بوده اند
۷۴۰	حدیثی جالب در ابتدای خلقت اهل البیت علیهم السلام
۷۴۱	توسل حضرت آدم به اهل البیت علیهم السلام
۷۴۱	میلاد سیدالشهداء و بشارت عجیب
۷۴۱	تاریخچه مختصر حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام
۷۴۲	خدا او را پاکیزه نموده است
۷۴۲	آغاز ولادت و شفاعت
۷۴۲	نام حسین از جانب خداوند تعیین گردیده است
۷۴۳	گوشت امام حسین از گوشت پیامبر روئید
۷۴۳	جایگاه سیدالشهداء در قلب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۷۴۳	امام حسین میوه دل پیامبر
۷۴۳	چرا پیامبر اکرم نسبت به امام حسین این همه ابراز علاقه می کرد؟
۷۴۴	حسین متی و انا من حسینی
۷۴۴	نام سیدالشهداء بر درب بهشت و عرش نقشه بسته است
۷۴۵	نمونه هایی از بیانات پیامبر اکرم در عظمت سیدالشهداء

- ۷۴۵ ..... سرچشمه علم در نزد خاندان عصمت است
- ۷۴۵ ..... علوم امام حسین علیه السلام از نظر شیعه
- ۷۴۶ ..... قدرت امام حسین علیه السلام از نظر شیعه
- ۷۴۶ ..... هرچه پیامبران الهی داشتند، اهل بیت همه را دارند
- ۷۴۶ ..... نمونه ای از قدرت و معجزه سیدالشهداء
- ۷۴۷ ..... سیدالشهداء از اسرار الهی به اصبع نشان داد
- ۷۴۷ ..... سیدالشهداء، پیامبر و علی و حسن را به جابر نشان داد
- ۷۴۷ ..... آمدن ملائکه و اجنه به کمک سیدالشهداء
- ۷۴۸ ..... فصل دوم : زمینه های قیام یا اسلام و سیدالشهداء
- ۷۴۸ ..... اهداف نهضت عاشورا
- ۷۴۹ ..... وضعیت اسلام و مسلمین از ابتدا تا زمان قیام سیدالشهداء
- ۷۴۹ ..... شروع انحرافات در زمان حیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
- ۷۴۹ ..... سپاه اسامه و تمرد مخالفین
- ۷۵۰ ..... انحراف عظیم از بیعت روز غدیر و امامت امیرالمؤمنین
- ۷۵۰ ..... مظلومیت اهل بیت در همان روزهای اول
- ۷۵۰ ..... جنایات جنگی خالد ابن ولید و سکوت خلیفه
- ۷۵۱ ..... ممانعت از تدوین و نشر احادیث پیامبر
- ۷۵۲ ..... خسارت جبران ناپذیر
- ۷۵۲ ..... چرا با امیرالمؤمنین مشورت نکردند؟!
- ۷۵۲ ..... اجتهاد در مقابل فرمایش پیامبر!!
- ۷۵۳ ..... سیره شیخین یک سنت غیر قابل تردید شد!!
- ۷۵۴ ..... نامه معاویه به زیاد و روش عمر در مورد عجم
- ۷۵۵ ..... انحرافات در زمان عثمان شدت گرفت
- ۷۵۵ ..... اهانت به صحابه پیامبر، عبدالله ابن مسعود

- ۷۵۵ ..... اهانت به عمار یاسر، صحابی بزرگ پیامبر
- ۷۵۶ ..... انحراف بزرگ و تبعید ابوذر غفاری
- ۷۵۶ ..... انحراف بزرگ و جسارتی بزرگتر به امیرالمؤمنین
- ۷۵۶ ..... انحراف دیگر در بزرگداشت افراد پست
- ۷۵۷ ..... حکم ابن عاص مورد عنایت خلیفه می شود.
- ۷۵۷ ..... ولید فاسق شرابخوار از خلیفه هدیه می گیرد
- ۷۵۸ ..... ابوسفیان مورد عنایت خلیفه می شود
- ۷۵۸ ..... عنایات خلیفه به عبدالله ابن سعد
- ۷۵۸ ..... بنی امیه در زمان عثمان بر مردم مسلط شدند
- ۷۵۹ ..... بنی امیه از نظر قرآن و حدیث
- ۷۵۹ ..... خلافت حضرت امیر و مشکلات به ارث رسیده
- ۷۵۹ ..... معاویه بیست سال امیر و بیست سال خلیفه بود
- ۷۶۰ ..... شناسنامه معاویه ابن ابی سفیان
- ۷۶۰ ..... سه نفر در مقابل سه نفر
- ۷۶۰ ..... رسوائی تا کجا؟
- ۷۶۱ ..... معاویه از نظر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
- ۷۶۱ ..... معاویه و شراب
- ۷۶۱ ..... معاویه و ربا
- ۷۶۲ ..... بدعت بزرگ معاویه
- ۷۶۲ ..... معاویه و پیامبر و پیامبری
- ۷۶۳ ..... چرا به پیامبر احترام نمی گذاری؟
- ۷۶۳ ..... آرزوی معاویه
- ۷۶۳ ..... معاویه از حدیث پیامبر نهی می کند
- ۷۶۴ ..... عکس العمل زشت در مقابل حدیث صلی الله علیه و آله

- ۷۶۴ ..... خطرناکترین جنایت معاویه بر علیه السلام و اهل البيت عليهم السلام
- ۷۶۵ ..... تهاجم فرهنگی دشمن رمز قیام سیدالشهداء روحی فداه
- ۷۶۵ ..... مزدوران معاویه در جعل حدیث
- ۷۶۵ ..... سمره ابن جندب کیست؟
- ۷۶۶ ..... تلاش بیهوده و رسوائی بزرگ
- ۷۶۶ ..... نمونه ای از احادیث دروغین در مقابله با اهل البيت
- ۷۶۷ ..... اثر تبلیغات سوء در مردم نسبت به اهل البيت عليهم السلام
- ۷۶۷ ..... جنایات معاویه و وضعیت شیعیان
- ۷۶۸ ..... جنایات بسر ابن ابی ارطاه از طرف معاویه
- ۷۶۹ ..... بخشنامه معاویه و جنایات زیاد ابن ابیه
- ۷۶۹ ..... جسارت زیاد ابن ابیه ملعون به امام مجتبی و حضرت امیر علیهما السلام
- ۷۶۹ ..... دشمنی بنی امیه حتی با نام علی
- ۷۶۹ ..... بخشنامه معاویه و مظلومیت شیعیان
- ۷۷۰ ..... مبارزه امام حسین علیه السلام با تهاجم فرهنگی معاویه
- ۷۷۰ ..... مظلومیت اهل البيت عليهم السلام تا زمان سیدالشهداء
- ۷۷۱ ..... در خانه وحی آتش افکند!!
- ۷۷۲ ..... حضرت علی علیه السلام از آن دورانها می گوید
- ۷۷۲ ..... پستی دنیا و مظلومیت امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۷۷۲ ..... مظلومیت امیرالمؤمنین در دوران عثمان
- ۷۷۲ ..... مظلومیت امام مجتبی علیه السلام در دوران معاویه
- ۷۷۳ ..... ناسزاگوئی به اهل البيت بر فراز منبرها
- ۷۷۳ ..... دشمنی با اهل البيت ، افتخار و امتیاز محسوب می شد
- ۷۷۴ ..... پاسخ مناسب امام مجتبی علیه السلام به معاویه
- ۷۷۴ ..... مظلومیت اهل البيت هنگام شهادت

- ۷۷۴ ..... علت بی تفاوتی مردم نسبت به انحرافات دینی
- ۷۷۵ ..... وضعیت اقتصادی مسلمانان در دوران پیامبر اکرم
- ۷۷۵ ..... نمونه ای از وضعیت اقتصادی مردم در دوران خلیفه دوم
- ۷۷۶ ..... تفاوت زمان حضرت امیر با زمان خلفا
- ۷۷۷ ..... علی علیه السلام اموال غارت شده را به بیت المال برگرداند
- ۷۷۷ ..... مردم بخاطر دنیا از امیرالمؤمنین اعراض کردند
- ۷۷۷ ..... گفتگوی مالک اشتر با امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۷۷۸ ..... عقیل برادر حضرت امیر نیز بخاطر دنیا از حضرت اعراض کرد
- ۷۷۹ ..... گنجینه ها و ثروتهای بادآورده در زمان خلفا
- ۷۸۰ ..... نمودار حکام مسلمین تا زمان امام حسین علیه السلام
- ۷۸۱ ..... امام حسین تنها مدافع بزرگ اسلام در عصر منحنی اموی
- ۷۸۱ ..... صلح با معاویه و جنگ با یزید
- ۷۸۱ ..... خصوصیات معاویه که مانع نهضت بود
- ۷۸۲ ..... اما یزید مرد رسوائی بود
- ۷۸۲ ..... سیدالشهداء شخصیت شناخته شده عالم اسلام
- ۷۸۲ ..... هیچ موقعیتی همانند شرایط سیدالشهداء نبود
- ۷۸۳ ..... سیدالشهداء دلها را بیدار کرد و به هیجان آورد
- ۷۸۴ ..... فریاد عقل بی تاءثیر بود، شور حسینی باید
- ۷۸۴ ..... تاءثیر عواطف و احساسات
- ۷۸۴ ..... مصیبتها و مظلومیتها رمز پیروزی و بقای نهضت سیدالشهداء
- ۷۸۵ ..... فصل سوم : دشمن رویاروی سیدالشهداء، شناسنامه یزید ابن معاویه
- ۷۸۵ ..... شناسنامه یزید و اعمال ننگین او
- ۷۸۵ ..... شهادت مردم مدینه در مورد یزید
- ۷۸۵ ..... سیدالشهداء صفات یزید را بیان می کند

- ۷۸۶ ..... نامه امام حسین به معاویه و بر شمردن جنایات او
- ۷۸۶ ..... ولایتعهدی یزید
- ۷۸۷ ..... سه سال حکومت و سه جنایت هولناک
- ۷۸۸ ..... نمونه ای از قساوت سپاه یزید با مردم مدینه
- ۷۸۸ ..... آتش زدن و خراب کردن کعبه توسط سپاه یزید
- ۷۸۹ ..... مدافعین یزید!
- ۷۸۹ ..... تفتازانی در جواب امثال غزالی سخن جالبی دارد
- ۷۹۰ ..... اعترافات دشمنان به عظمت حضرت سیدالشهداء
- ۷۹۰ ..... عمر سعد به عظمت سیدالشهداء معترف است
- ۷۹۰ ..... می دانم ، اما حکومت ری را چه کنم ؟
- ۷۹۱ ..... شیبث ابن ربیع و اعتراف او
- ۷۹۱ ..... اعترافات قاتل سیدالشهداء به عظمت حضرت
- ۷۹۱ ..... وحشت ابن زیاد و اعتراف عمر سعد و برادر ابن زیاد
- ۷۹۲ ..... شبکه ضد دین و کودتای خزنه
- ۷۹۲ ..... قرائن موجود در فعالیت یک شبکه بر علیه دین ، بوجه خطرافتادن اسلام در زمان امام حسین
- ۷۹۴ ..... عشق محمد بس است و آل محمد
- ۷۹۵ ..... ششعه هستی از بقای محمد
- ۷۹۶ ..... بخش دوم
- ۷۹۶ ..... توضیح
- ۷۹۶ ..... فصل اول :مظلومیت و پیروزی
- ۷۹۶ ..... مقدمه
- ۷۹۷ ..... خداوند از پیامبر در مصائب اهل البیت پیمان گرفته است
- ۷۹۷ ..... خوش داشتند حرمت میهمان کربلا
- ۷۹۸ ..... آغاز دعوت و بی وفائی با فرستاده امام

- ۷۹۸ ..... حضرت مسلم در کوفه غریب می شود
- ۷۹۹ ..... هر که فدائی ماست با ما حرکت کند
- ۷۹۹ ..... سخنان محمد حنفیه هنگام خروج حضرت
- ۸۰۰ ..... امام حسین بخاطر احترام خانه خدا خارج شد
- ۸۰۰ ..... از آب هم مضایقه کردند کوفیان
- ۸۰۱ ..... فریاد العطش ز بیابان کربلا
- ۸۰۱ ..... زاده لیلا مرا مجنون مکن
- ۸۰۲ ..... او که به این کودکی گناه ندارد
- ۸۰۳ ..... شب عاشورا و حوادث آن
- ۸۰۳ ..... سیدالشهداء علیه السلام همه اصحاب را مرخص کرد
- ۸۰۴ ..... سیدالشهداء خواهر را برای فردا آماده می کند
- ۸۰۴ ..... بخود آئید، آیا کشتن من و هتک حریم من به صلاح شماست ؟
- ۸۰۵ ..... سخنرانی پرشور سیدالشهداء در روز عاشورا
- ۸۰۶ ..... نوجوان قهرمان کربلا، حضرت قاسم
- ۸۰۶ ..... شهادت قمر بنی هاشم حضرت ابالفضل علیه السلام
- ۸۰۶ ..... شجاعت ، مظلومیت و بزرگواری سیدالشهداء
- ۸۰۷ ..... وداع سیدالشهداء با اهل حرم
- ۸۰۸ ..... شهادت پسر امام مجتبی در دامن امام حسین علیه السلام
- ۸۰۹ ..... غارت لباسها و وسائل امام حسین علیه السلام
- ۸۰۹ ..... شاه را بردی و تنها زفرات آمده ای
- ۸۱۰ ..... تاراج حرم حسینی در عصر عاشورا
- ۸۱۱ ..... غروب عاشورا و مصیبت بزرگ اهل البیت
- ۸۱۱ ..... آتش زدن خیام حسینی
- ۸۱۱ ..... اسب تاختن بر پیکر پاک سیدالشهداء علیه السلام

- ۸۱۲ ..... حرکت دادن حرم حسینی از کربلا به کوفه
- ۸۱۳ ..... وارد شدن اهل بیت به کوفه
- ۸۱۵ ..... جسارت‌های ابن زیاد به سر مطهر امام حسین علیه السلام
- ۸۱۶ ..... خطبه زینب کبری در شهر کوفه در ملامت مردم کوفه
- ۸۱۷ ..... اسیران آل محمد در شام
- ۸۱۸ ..... اهل بیت پیامبر در مجلس یزید
- ۸۲۰ ..... خطبه کوبنده دختر امیرالمؤمنین در مجلس یزید
- ۸۲۱ ..... جسارت مردی شامی به دختر امام حسین علیه السلام
- ۸۲۱ ..... فصل دوم : عوامل مؤثر در حفظ عاشورا
- ۸۲۱ ..... سیدالشهداء محور بقاء اسلام گردید
- ۸۲۲ ..... زیارت سیدالشهداء بر مرد و زن لازم است
- ۸۲۳ ..... ارزش فوق العاده زیارت سیدالشهداء
- ۸۲۳ ..... امام صادق زائر امام حسین علیه السلام را تشویق نمود
- ۸۲۴ ..... اگر می دانستند از شوق جان می باختند
- ۸۲۴ ..... زیارت امام حسین علیه السلام حج فقراست
- ۸۲۴ ..... بر دلم ترسم بماند آرزوی کربلا
- ۸۲۴ ..... هر روز ثواب یک حج و عمره ذخیره کنید!
- ۸۲۵ ..... زیارت عاشورا را هر روز بخوانید
- ۸۲۵ ..... سیدالشهداء سه بار به دیدن این بانو آمدند
- ۸۲۶ ..... زیارت عاشورا بلا را دفع می کند
- ۸۲۶ ..... زیارت عاشورا امید و پناهگاه علماء
- ۸۲۷ ..... ای کاش امام حسین را زیارت می کردم ولی حج ...
- ۸۲۷ ..... زیارت سیدالشهداء زیارت خداست
- ۸۲۸ ..... فهرست ایام مخصوصه زیارت امام حسین طبق روایات ، (گلچین ایام)

- ۸۲۸ ..... اگر از فضیلت زیارت سیدالشهداء بگویم ، حج را رها می کنید
- ۸۲۸ ..... فهرست فضیلت زیارت امام حسین طبق روایات
- ۸۲۹ ..... زیارت حسین ، تمنای انبیاست
- ۸۳۰ ..... زیارت امام حسین را سبک نشمارید
- ۸۳۱ ..... فدای لب تشنه ات یا حسین - این نعمت را غنیمت بشمارید
- ۸۳۱ ..... تربت امام حسین داروی بزرگ است
- ۸۳۱ ..... ای که به عشقت اسیر خیل بنی آدمند
- ۸۳۲ ..... عاشورا شعار شیعه است ، آن را زنده نگهدارید
- ۸۳۲ ..... دشمنان دین با عاشورا مبارزه می کردند
- ۸۳۳ ..... متوکل عباسی مرقد مطهر سیدالشهداء را ویران نمود
- ۸۳۳ ..... اهل بیت پیامبر و عزاداری سیدالشهداء
- ۸۳۴ ..... امام صادق علیه السلام جلسه روضه خانگی بر پا می کند
- ۸۳۴ ..... با حضرت فاطمه هم ناله شوید
- ۸۳۴ ..... عظمت مصیبت ابا عبدالله الحسین
- ۸۳۵ ..... سیدالشهداء اشک هر مؤمن
- ۸۳۵ ..... فضائل گریه کنندگان بر سیدالشهداء
- ۸۳۵ ..... بر مثل حسین باید گریه کنند
- ۸۳۶ ..... همه موجودات بر سیدالشهداء گریستند
- ۸۳۶ ..... این جوان کشته می شود و هیچکس او را یاری نمی دهد
- ۸۳۶ ..... پیشگوئی حضرت امیر علیه السلام و سؤال سعد
- ۸۳۷ ..... خوشا به حال عزاداران سیدالشهداء
- ۸۳۷ ..... عظمت قتل و شهادت سیدالشهداء
- ۸۳۷ ..... سیدالشهداء مقتدای انبیاء است
- ۸۳۸ ..... عظمت مصیبت سیدالشهداء به خاطر عظمت شخصیت حضرت است

- ۸۳۸ ..... عزاداری و حوش بیابان در عزای حسینی
- ۸۳۹ ..... خوشا به حال برپاکنندگان مجالس حسینی
- ۸۳۹ ..... تذکرات مخلصانه به عزاداران سیدالشهداء
- ۸۳۹ ..... فرزندان خود را حسینی و اهل جلسه قرار دهید.
- ۸۴۰ ..... از جلسات حسینی حداکثر استفاده را ببرید، به کم قانع نباشید
- ۸۴۱ ..... در عزاداری و مخارج افراط و تفریط نکنید
- ۸۴۱ ..... در عزای حسینی از خود سخاوت نشان دهید
- ۸۴۱ ..... با امام حسین شریک شوید تا سود دنیا و آخرت را برده باشید
- ۸۴۲ ..... خدمت به عزای حسینی او را نجات داد
- ۸۴۲ ..... حضرت علی علیه السلام فرمود: بخاطر من از او درگذر
- ۸۴۳ ..... اهل خیر توجه کنند
- ۸۴۳ ..... تنگ نظری یا وسوسه شیطانی
- ۸۴۴ ..... بیمار را از طبیب و دارو، دور نکنید
- ۸۴۴ ..... به همه اهل مجلس به عنوان عزادار حسینی نگاه کنید
- ۸۴۴ ..... حضرت فاطمه سلام الله علیها به مجالس نظر دارند
- ۸۴۵ ..... عاقبت اهانت و بدگمانی به عزاداران حسینی
- ۸۴۵ ..... بارگاه حسینی بالا و پائین ندارد، همه محترمند
- ۸۴۶ ..... به علماء و وعاظ ایدهم الله تعالی بیشتر احترام بگذارید
- ۸۴۶ ..... احترام عالم از امیرالمؤمنین علیه الصلاة والسلام
- ۸۴۷ ..... نمونه های عینی از نتایج توسلات و جلسات عزاداری سیدالشهداء علیه السلام
- ۸۴۷ ..... خدمتگزار مخلص عزای حسینی شفا گرفت
- ۸۴۸ ..... پای منبر در مجلس عزاء، میروی و سالم بر می گردی ؟
- ۸۴۸ ..... نتیجه توسلات و عنایات اهل البیت علیهم السلام
- ۸۴۹ ..... خدمت به پدر و مادر و لطف سیدالشهداء

- ۸۵۰ ..... بت پرستی که سینه و دست او نسوخت -
- ۸۵۰ ..... قابل توجه فراوان عزاداران سیدالشهداء -
- ۸۵۱ ..... عنایت سیدالشهداء بخاطر خدمت به بانوی علویه -
- ۸۵۲ ..... برای سفر آخرت آماده شو! ده روز بیشتر از عمر تو نمانده است -
- ۸۵۲ ..... یا جداه شفای فلانی را می خواهم -
- ۸۵۲ ..... درس عبرتی که ما شیعیان باید از شیعیان اهل کوفه نسبت به انقلاب اسلامی بگیریم -
- ۸۵۴ ..... پی نوشتها -
- ۸۵۴ ..... ۱ تا ۱۱۹ -
- ۸۵۷ ..... ۲۳۶ تا ۳۴۴ -
- ۸۵۸ ..... ۷- داستانهای شگفت انگیز از زیارت عاشورا و تربت سید الشهداء (ع) -
- ۸۵۸ ..... مقدمه -
- ۸۶۱ ..... بخش اول : داستانهایی از زیارت عاشورا -
- ۸۶۱ ..... سفارش مؤکد امام زمان (عج) به خواندن زیارت عاشورا -
- ۸۶۲ ..... تأثیر از اینکه هر روز زیارت عاشورا را نخواندم -
- ۸۶۲ ..... مزد دادن امام زمان علیه السلام برای خواندن زیارت عاشورا -
- ۸۶۲ ..... توسعه رزق و روزی با زیارت عاشورا -
- ۸۶۳ ..... برآورده شدن حاجتهای آیت الله سید نجفی قوچانی توسط زیارت عاشورا -
- ۸۶۳ ..... زیارت عاشورا و برطرف شدن دشواریها -
- ۸۶۳ ..... توصیه شیخ کبیر به خواندن زیارت عاشورا -
- ۸۶۴ ..... حل مشکلات به واسطه زیارت عاشورا -
- ۸۶۴ ..... حل مشکلات دشوار با خواندن زیارت عاشورا -
- ۸۶۵ ..... توسل به زیارت عاشورا و تأثیر آن در استرداد سهم های به سرقت رفته -
- ۸۶۵ ..... توسل به زیارت عاشورا و آسان شدن مسأله ازدواج -
- ۸۶۶ ..... خیر غیبی از ترک زیارت عاشورا -

- ۸۶۶ ..... شرکت حضرت زهرا علیها السلام در مجالس زیارت عاشورا
- ۸۶۷ ..... بچه دار شدن زن عقیم با زیارت عاشورا
- ۸۶۷ ..... فرمایش عارف سالک و مرجع تقلید بزرگ آیت الله العظمی بهجت درباره زیارت عاشورا
- ۸۶۸ ..... برطرف شدن اندوه و شیرین شدن دوباره زندگی توسط زیارت عاشورا
- ۸۶۹ ..... خواب دیدن درباره توسل به زیارت عاشورا برای حل مشکلات
- ۸۷۰ ..... نجات یافتن از مرگ به واسطه توسل به زیارت عاشورا
- ۸۷۱ ..... عظمت زیارت عاشورا از نظر آیت الله شیخ عبدالنبی اراکی
- ۸۷۱ ..... مداومت بر قرائت زیارت عاشورا
- ۸۷۲ ..... ترک نشدن زیارت عاشورا از امام خمینی
- ۸۷۲ ..... اهمیت زیارت عاشورا
- ۸۷۳ ..... چاره بلا با زیارت عاشورا
- ۸۷۳ ..... زیارت عاشورای بانویی ، عذاب را از اهل قبرستان دور کرد
- ۸۷۴ ..... دیدار امام حسین علیه السلام از قبرستان و عنایت آن حضرت به اهل قبرستان به خاطر زیارت عاشورا
- ۸۷۴ ..... عنایات غیبی و فراهم شدن وسیله برای خواندن زیارت عاشورا
- ۸۷۵ ..... سفارش علامه امینی به زیارت عاشورا
- ۸۷۵ ..... بخش دوم : داستانهایی از تربت سیدالشهدا علیه السلام
- ۸۷۵ ..... آداب همراه داشتن تربت سیدالشهدا علیه السلام
- ۸۷۶ ..... به خون مبدل شدن تربت امام حسین علیه السلام
- ۸۷۶ ..... تربت خونین
- ۸۷۷ ..... سجده امام صادق علیه السلام بر تربت امام حسین علیه السلام
- ۸۷۷ ..... بی احترامی به تربت
- ۸۷۸ ..... تربت شفابخش
- ۸۷۸ ..... مناظره ای درباره سجده بر مهر و تربت امام حسین علیه السلام
- ۸۸۰ ..... علی علیه السلام و تربت کربلا

- ۸۸۱ ..... چگونگی استشفای از تربت کربلا
- ۸۸۲ ..... آخرین توشه مرجع عارف آیت الله العظمی حجت رحمه الله علیه
- ۸۸۲ ..... علی علیه السلام و زائر حسینی
- ۸۸۳ ..... پیغمبر و خاک خون آلود
- ۸۸۳ ..... سفیر فرنگ و ملامحسن فیض کاشانی
- ۸۸۴ ..... شفای چشم با تربت حسینی
- ۸۸۴ ..... شفای فرزند عارف سالک شیخ حسنعلی اصفهانی با تربت
- ۸۸۴ ..... دزدی با نام امام حسین علیه السلام
- ۸۸۵ ..... تربت امام حسین از هر عطری خوشبوتر است
- ۸۸۵ ..... شناختن قبر مطهر امام حسین (ع) از بوی تربتش
- ۸۸۵ ..... احترام امام زمان به تربت سیدالشهدا (ع)
- ۸۸۶ ..... به برکت تربت سیدالشهدا، خاک، جسد زن گنهکار راقبول کرد
- ۸۸۶ ..... این هم نتیجه بی احترامی به تربت سیدالشهدا علیه السلام
- ۸۸۶ ..... کسی که در کربلا دفن شود از هول قیامت در امان خواهد ماند
- ۸۸۷ ..... زیارت عاشورا
- ۸۸۹ ..... پی نوشتها
- ۸۹۰ ..... ۸- فرهنگ عاشورا
- ۸۹۰ ..... جوادمحدثی
- ۸۹۰ ..... پیشگفتار
- ۸۹۱ ..... آب
- ۸۹۲ ..... آتش زدن خیمه‌ها
- ۸۹۲ ..... آثار و نتایج نهضت عاشورا
- ۸۹۳ ..... آداب زیارت
- ۸۹۴ ..... آداب وعظ و منبر

۸۹۵	آزادگی
۸۹۵	آل الله
۸۹۶	آل ابی سفیان
۸۹۶	آل زیاد
۸۹۷	آل عقیل
۸۹۷	آل مراد
۸۹۷	آل مروان
۸۹۸	آمار نهضت کربلا
۸۹۹	ابا عبد الله ع
۸۹۹	ابراهیم بن حصین ازدی
۸۹۹	ابن جوزه
۸۹۹	ابو الشهداء
۹۰۰	ابو بکر بن حسین بن علی ع
۹۰۰	ابو بکر مخزومی
۹۰۰	ابو ثمامه صائدی
۹۰۰	ابو عمرو نهشلی (یا : خثعمی)
۹۰۱	ابو مخنف
۹۰۱	ابو هارون مکفوف
۹۰۱	اجفر
۹۰۱	ادب الطف
۹۰۱	ادبیات عاشورا
۹۰۲	ادهم بن امیه عبدی
۹۰۲	اذان
۹۰۲	اذن دخول

۹۰۳	اذن میدان
۹۰۳	اربعین
۹۰۴	اربعین خونین
۹۰۴	اسارت
۹۰۴	اسارت
۹۰۵	پی نوشتها
۹۰۵	اسب تاختن بر بدن امام ع
۹۰۶	استرجاع
۹۰۶	اسحاق بن حیوه حضرمی
۹۰۶	اسرار الشهاده
۹۰۷	اسرای اهل بیت ع
۹۰۷	اسلم ترکی
۹۰۷	اسید خضرمی
۹۰۸	اصحاب امام حسین ع
۹۰۸	اصحاب امام حسین ع
۹۰۸	شهدای بنی هاشم
۹۰۸	شهدای دیگر
۹۰۸	در کتاب انصارالحسین
۹۰۹	جدول اول
۹۰۹	جدول دوم
۹۱۰	پی نوشتها
۹۱۰	اقساس
۹۱۰	الوداع
۹۱۱	ام البنین

- ۹۱۱ ..... امام خمینی و فرهنگ عاشورا
- ۹۱۲ ..... امان نامه
- ۹۱۲ ..... ام خلف
- ۹۱۲ ..... ام سلمه
- ۹۱۳ ..... ام کلثوم
- ۹۱۴ ..... ام وهب
- ۹۱۴ ..... امیة بن سعد طائی
- ۹۱۴ ..... انس بن حارث کاهلی
- ۹۱۴ ..... انیس بن معقل اصبحی
- ۹۱۴ ..... اوصاف سید الشهداء«ع
- ۹۱۵ ..... اهداف نهضت عاشورا
- ۹۱۵ ..... اهل بیت ع
- ۹۱۶ ..... ایثار
- ۹۱۷ ..... باب الصغیر
- ۹۱۷ ..... بازار شام
- ۹۱۷ ..... بالا سر
- ۹۱۷ ..... بانی
- ۹۱۸ ..... برداشتن بیعت
- ۹۱۸ ..... بررسی تاریخ عاشورا
- ۹۱۸ ..... بریر بن خضیر همدانی
- ۹۱۹ ..... بستان ابن معمر»
- ۹۱۹ ..... بستن آب
- ۹۱۹ ..... بشر(بشیر)بن عمرو حضرمی
- ۹۱۹ ..... بشیر بن حذلم

- ۹۱۹ ..... بصره
- ۹۲۰ ..... بصیرت
- ۹۲۱ ..... بطان
- ۹۲۱ ..... بکر بن حی تمیمی
- ۹۲۱ ..... بکیر بن حمران احمری
- ۹۲۱ ..... بلا و کربلا
- ۹۲۲ ..... بنی اسد
- ۹۲۳ ..... بنی امیه
- ۹۲۴ ..... بنی جعدہ
- ۹۲۴ ..... بنی هاشم
- ۹۲۴ ..... بوی سبب
- ۹۲۵ ..... بیاض
- ۹۲۵ ..... بیضه
- ۹۲۵ ..... بیعت
- ۹۲۶ ..... بی غسل و بی کفن
- ۹۲۶ ..... بین النهرین
- ۹۲۶ ..... بی وفایی
- ۹۲۷ ..... پامنبری
- ۹۲۷ ..... پایین پا
- ۹۲۷ ..... پرچم
- ۹۲۷ ..... پرده خوانی
- ۹۲۸ ..... پناهندگی به مکه
- ۹۲۸ ..... پیراهن کهنه
- ۹۲۸ ..... پیش خوانی

- ۹۲۹ ..... پیشگویی شهادت حسین ع
- ۹۲۹ ..... تاسوعا
- ۹۳۰ ..... تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی
- ۹۳۰ ..... تاکتیکهای نظامی ، تبلیغی
- ۹۳۰ ..... تاکتیکهای نظامی
- ۹۳۲ ..... خصوصیات منطقه عملیات در کربلا
- ۹۳۲ ..... خصوصیات حرکت زمینی سید الشهداء«ع (۱۲)
- ۹۳۲ ..... مختصات جبهه جنگی حضرت ابا عبد الله الحسین ع : (۱۴)
- ۹۳۳ ..... مختصات جبهه جنگی یزید بن معاویه
- ۹۳۴ ..... پی نوشتها
- ۹۳۵ ..... تباکی
- ۹۳۵ ..... تحریفهای عاشورا
- ۹۳۷ ..... تخریب قبر امام حسین ع
- ۹۳۸ ..... تربت
- ۹۳۹ ..... تسبیح تربت
- ۹۴۰ ..... تعزیه
- ۹۴۰ ..... مقدمه
- ۹۴۰ ..... تسلیت گویی
- ۹۴۱ ..... شبیه خوانی
- ۹۴۲ ..... پی نوشتها
- ۹۴۲ ..... تکیه
- ۹۴۳ ..... تکیه دولت
- ۹۴۳ ..... تلاوت قرآن
- ۹۴۴ ..... تل زینبیه

- ۹۴۴ ..... تنعیم
- ۹۴۴ ..... توابعین
- ۹۴۵ ..... توسل
- ۹۴۵ ..... توغ (توق)
- ۹۴۵ ..... تیر سه شعبه
- ۹۴۶ ..... ثار
- ۹۴۶ ..... ثار الله
- ۹۴۷ ..... ثعلبیه
- ۹۴۷ ..... ثورة الحسین
- ۹۴۷ ..... جابر بن حارث سلمانی
- ۹۴۷ ..... جابر بن حجاج تیمی
- ۹۴۸ ..... جابر بن عبد الله انصاری
- ۹۴۸ ..... جامع دمشق
- ۹۴۸ ..... جامعه (غل جامعه)
- ۹۴۹ ..... جامه سیاه
- ۹۴۹ ..... جبله بن علی شیبانی
- ۹۴۹ ..... جعفر بن عقیل بن ابی طالب ع
- ۹۴۹ ..... جعفر بن علی بن ابی طالب ع
- ۹۴۹ ..... جناده بن کعب انصاری
- ۹۴۹ ..... جندب بن حجیر خولانی
- ۹۵۰ ..... جون
- ۹۵۰ ..... جوین بن مالک ضبعی
- ۹۵۱ ..... جهاد
- ۹۵۲ ..... چاووش خوانی

- ۹۵۲ ..... چراغانی
- ۹۵۳ ..... چکمه
- ۹۵۳ ..... چوبه محمل
- ۹۵۳ ..... حائر
- ۹۵۴ ..... حاجر
- ۹۵۴ ..... حارث
- ۹۵۴ ..... حارث بن امریء القیس کندی
- ۹۵۴ ..... حبیب بن عبد الله نهشلی
- ۹۵۴ ..... حبیب بن مظاهر
- ۹۵۵ ..... حجاج بن زید سعدی
- ۹۵۵ ..... حجاج بن مسروق جعفی
- ۹۵۵ ..... حج ناتمام
- ۹۵۶ ..... حدیقه السعداء
- ۹۵۶ ..... حر بن یزید ریاحی
- ۹۵۷ ..... حرم حسینی
- ۹۵۷ ..... حرمله
- ۹۵۷ ..... حروراء
- ۹۵۷ ..... حسین بن علی ع
- ۹۵۸ ..... حسین منی و انا من حسین ع
- ۹۵۹ ..... حسین ، وارث آدم
- ۹۵۹ ..... حسینی
- ۹۶۰ ..... حسینه
- ۹۶۰ ..... حصیر
- ۹۶۰ ..... حصین بن نمیر

- ۹۶۱ ..... حکومت ری
- ۹۶۱ ..... حکیم بن طفیل
- ۹۶۱ ..... حلاس بن عمر راسبی
- ۹۶۱ ..... حماد بن حماد خزاعی مرادی
- ۹۶۲ ..... حمید بن مسلم ازدی
- ۹۶۲ ..... حنا
- ۹۶۲ ..... حنظله بن اسعد شبامی
- ۹۶۳ ..... حنظله بن عمرو شیبانی
- ۹۶۳ ..... حواریون حسین ع
- ۹۶۳ ..... خارجی
- ۹۶۳ ..... خار مغیلان
- ۹۶۳ ..... خالد بن عمرو بن خالد ازدی
- ۹۶۳ ..... خامس آل عبا
- ۹۶۴ ..... خرابه شام
- ۹۶۴ ..... خروج مختار
- ۹۶۵ ..... خزیمیه
- ۹۶۵ ..... خط الموت
- ۹۶۵ ..... خطبه کربلا
- ۹۶۵ ..... خطبه
- ۹۶۶ ..... پی نوشتها
- ۹۶۷ ..... خطیب
- ۹۶۷ ..... خلخال
- ۹۶۷ ..... خنجر و خنجر
- ۹۶۷ ..... خندق

- ۹۶۷ ..... خواب امام حسین ع
- ۹۶۸ ..... خواب ام سلمه
- ۹۶۸ ..... خولی
- ۹۶۸ ..... خون
- ۹۶۹ ..... خون تازه
- ۹۶۹ ..... خون گریستن
- ۹۷۰ ..... خیزران
- ۹۷۰ ..... خیمه گاه
- ۹۷۰ ..... دار الاماره
- ۹۷۱ ..... دار الخلافه
- ۹۷۱ ..... درخت سدر
- ۹۷۱ ..... درسه‌های عاشورا
- ۹۷۲ ..... دروازه ساعات
- ۹۷۲ ..... درید
- ۹۷۲ ..... دستان بریده
- ۹۷۲ ..... دسته‌های عزاداری
- ۹۷۳ ..... دعبل خزاعی
- ۹۷۳ ..... دغدغه
- ۹۷۳ ..... دفن در کربلا
- ۹۷۴ ..... دم
- ۹۷۴ ..... دمشق
- ۹۷۴ ..... دهه عاشورا
- ۹۷۴ ..... دیر راهب
- ۹۷۵ ..... دیزج

۹۷۵	ذات عرق
۹۷۵	ذاکر
۹۷۵	ذکر مصیبت
۹۷۶	ذو الجناح
۹۷۶	ذو حسم
۹۷۶	رباب
۹۷۷	رجز
۹۷۸	رقیه
۹۷۸	رمز جاودانگی عاشورا
۹۷۸	روز شمار قیام کربلا
۹۷۹	روضه
۹۸۰	روضه الحسین ع
۹۸۰	روضه الشهداء
۹۸۱	رهمه
۹۸۱	ری
۹۸۱	زائده بن مهاجر
۹۸۱	زاهر ، مولی عمرو بن حمق
۹۸۱	زباله
۹۸۲	زبان حال
۹۸۲	زرود
۹۸۲	زره
۹۸۲	زنان در نهضت عاشورا
۹۸۴	زنجیر زنی
۹۸۴	زندگی

- ۹۸۵ ..... زهیر بن بشر خثعمی
- ۹۸۵ ..... زهیر بن سائب
- ۹۸۵ ..... زهیر بن سلیم ازدی
- ۹۸۵ ..... زهیر بن سلیمان
- ۹۸۵ ..... زهیر بن قین بجلی
- ۹۸۶ ..... زیارت
- ۹۸۷ ..... زیارت اربعین
- ۹۸۷ ..... زیارت پیاده
- ۹۸۸ ..... زیارت رجبیه
- ۹۸۹ ..... زیارت عاشورا
- ۹۸۹ ..... زیارت کربلا
- ۹۹۰ ..... زیارت ناحیه مقدسه
- ۹۹۱ ..... زیارتنامه
- ۹۹۲ ..... زیارت وارث
- ۹۹۲ ..... زیارت وداع
- ۹۹۲ ..... زید بن ارقم
- ۹۹۳ ..... زید بن ورقاء
- ۹۹۳ ..... زین العابدین ع
- ۹۹۳ ..... زینب ع
- ۹۹۴ ..... زینبین
- ۹۹۵ ..... زینییه
- ۹۹۵ ..... زین واژگون
- ۹۹۵ ..... ساریان
- ۹۹۵ ..... سالم بن عمرو ، مولی بنی المدینه

- ۹۹۵ ..... سالم ، مولى عامر بن مسلم
- ۹۹۶ ..... سبط پیامبر
- ۹۹۶ ..... سر امام حسين ع
- ۹۹۷ ..... سران سپاه کوفه
- ۹۹۷ ..... سرجون
- ۹۹۷ ..... سرهای شهدا
- ۹۹۸ ..... سعد بن حنظله تمیمی
- ۹۹۸ ..... سعید بن عبد الله حنفی
- ۹۹۸ ..... سفره
- ۹۹۹ ..... سقایی
- ۱۰۰۰ ..... سکینه
- ۱۰۰۰ ..... سلام بر حسين ع
- ۱۰۰۰ ..... سلام وداع
- ۱۰۰۱ ..... سلمان بن مضارب بجلي
- ۱۰۰۱ ..... سليليه
- ۱۰۰۱ ..... سليمان بن سليمان ازدي
- ۱۰۰۱ ..... سليمان بن صرد خزاعي
- ۱۰۰۱ ..... سليمان بن عون حضرمی
- ۱۰۰۱ ..... سليمان بن كثير
- ۱۰۰۲ ..... سنان بن انس
- ۱۰۰۲ ..... سنج
- ۱۰۰۲ ..... سنگابخانه
- ۱۰۰۲ ..... سنگباران
- ۱۰۰۲ ..... سوار بن منعم بن حابس همدانی

- سوره فجر ۱۰۰۲
- سويد بن عمرو خثعمی ۱۰۰۳
- سهل بن سعد ۱۰۰۳
- سیاه جامگان ۱۰۰۳
- سیاه ۱۰۰۳
- سید الشهدا«ع ۱۰۰۴
- سید حمیری ۱۰۰۴
- سیره امام حسین ع (۱) ۱۰۰۴
- سیف بن حارث بن سریع جابری ۱۰۰۵
- سیف بن مالک عبدی ۱۰۰۵
- سینه زنی ۱۰۰۶
- شاخسی ، واخسی ۱۰۰۶
- شام ۱۰۰۶
- شام غریبان ۱۰۰۶
- شبت بن ربعی ۱۰۰۷
- شب شعر عاشورا ۱۰۰۷
- شب عاشورا ۱۰۰۸
- شبه پیغمبر ۱۰۰۸
- شبيب بن عبد الله ، مولی حرث ۱۰۰۸
- شجاعت ۱۰۰۸
- شراف ۱۰۰۹
- شریح قاضی ۱۰۰۹
- شریعه ۱۰۱۰
- شعار امام حسین ع ۱۰۱۰

- ۱۰۱۰ ..... شعرهای عاشورا
- ۱۰۱۰ ..... شعرهای عاشورا
- ۱۰۱۱ ..... بی نوشتها
- ۱۰۱۲ ..... شعر امام حسین ع
- ۱۰۱۳ ..... شعر عاشورا
- ۱۰۱۳ ..... شفاعت
- ۱۰۱۴ ..... شفق سرخ
- ۱۰۱۴ ..... شقوق
- ۱۰۱۵ ..... شمایل
- ۱۰۱۵ ..... شمر بن ذی الجوشن
- ۱۰۱۵ ..... شوذب ، مولی شاکر
- ۱۰۱۶ ..... شور زدن
- ۱۰۱۶ ..... شهادت
- ۱۰۱۷ ..... شهادت طلبی
- ۱۰۱۸ ..... شهید نماز
- ۱۰۱۹ ..... شیر کربلا
- ۱۰۱۹ ..... شیعه امام حسین ع
- ۱۰۱۹ ..... صبر قتل صبر
- ۱۰۲۰ ..... صفاح
- ۱۰۲۰ ..... ضحاک بن عبد الله مشرفی
- ۱۰۲۱ ..... ضرغامه بن مالک
- ۱۰۲۱ ..... ضریح
- ۱۰۲۱ ..... طبل
- ۱۰۲۱ ..... طرماح

- ۱۰۲۲ ..... طشت‌گذاری
- ۱۰۲۲ ..... طف
- ۱۰۲۲ ..... طفلان مسلم
- ۱۰۲۳ ..... طوعه
- ۱۰۲۳ ..... الظلیمة الظلیمة
- ۱۰۲۳ ..... عابس بن ابی شیب شاکری (۱)
- ۱۰۲۳ ..... عاشورا
- ۱۰۲۵ ..... عاشورا در نظر دیگران
- ۱۰۲۵ ..... اشاره
- ۱۰۲۸ ..... عاشورا و امر به معروف
- ۱۰۲۸ ..... عاشورا و انقلاب اسلامی
- ۱۰۳۰ ..... عاشورا و سقیفه
- ۱۰۳۱ ..... عاشورا و شعر فارسی
- ۱۰۳۲ ..... عامر بن جلیده (خلیده)
- ۱۰۳۲ ..... عامر بن حسان بن شریح طائی
- ۱۰۳۲ ..... عامر بن مالک
- ۱۰۳۲ ..... عامر بن مسلم عبدی
- ۱۰۳۲ ..... عباس بن علی ع
- ۱۰۳۳ ..... عبد الاعلی بن یزید کلبی
- ۱۰۳۴ ..... عبد الرحمن بن ابی سبره جعفری
- ۱۰۳۴ ..... عبد الرحمن بن عبد الله ارحبی
- ۱۰۳۴ ..... عبد الرحمن بن عبد الله ازدی
- ۱۰۳۴ ..... عبد الرحمن بن عبد ربه انصاری خزرچی
- ۱۰۳۴ ..... عبد الرحمن بن عرزة بن حراق غفاری

- عبد الرحمن بن عروه غفاری ۱۰۳۴
- عبد الرحمن بن عقیل بن ابی طالب ۱۰۳۵
- عبد الرحمن بن یزید ۱۰۳۵
- العبد الصالح ۱۰۳۵
- عبد الله بن ابی بکر ۱۰۳۵
- عبد الله بن بقطر (بقطر) ۱۰۳۵
- عبد الله بن جعفر ۱۰۳۵
- عبد الله بن حسن بن علی ع ۱۰۳۶
- عبد الله بن حسین بن علی ع ۱۰۳۶
- عبد الله بن زبیر ۱۰۳۶
- عبد الله بن زهیر ازدی ۱۰۳۷
- عبد الله بن عباس ۱۰۳۷
- عبد الله بن عروه غفاری ۱۰۳۷
- عبد الله بن عفیف ازدی ۱۰۳۷
- عبد الله بن عقیل بن ابی طالب ۱۰۳۸
- عبد الله بن علی بن ابی طالب ع ۱۰۳۸
- عبد الله بن عمیر کلبی ۱۰۳۸
- عبد الله بن مسلم بن عقیل ۱۰۳۸
- عبد الله بن مسمع همدانی ۱۰۳۸
- عبد الله بن یزید بن نبیط (نبیط) عبدی ۱۰۳۸
- عبید الله بن حر جعفی ۱۰۳۹
- عبید الله بن زیاد ۱۰۳۹
- عبید الله بن یزید بن نبیط (نبیط) عبدی ۱۰۴۰
- عتبات عالیه ۱۰۴۰

- ۱۰۴۰ ..... عتبه بوسی
- ۱۰۴۰ ..... عترت
- ۱۰۴۱ ..... عثمان بن علی بن ابی طالب ع
- ۱۰۴۱ ..... عثمان بن فروه(عروه)غفاری
- ۱۰۴۱ ..... عذیب الهجانان
- ۱۰۴۱ ..... عراق
- ۱۰۴۲ ..... عراقین
- ۱۰۴۲ ..... عروسی قاسم
- ۱۰۴۳ ..... عروه بن بطان ثعلبی
- ۱۰۴۳ ..... عروه بن قیس احمس
- ۱۰۴۳ ..... عریف
- ۱۰۴۳ ..... عزاخانه
- ۱۰۴۳ ..... عزاداری
- ۱۰۴۴ ..... عزاداری سنتی
- ۱۰۴۵ ..... عشق حسینی
- ۱۰۴۵ ..... عطش
- ۱۰۴۶ ..... عطشان
- ۱۰۴۶ ..... عطیه
- ۱۰۴۷ ..... عقاب
- ۱۰۴۷ ..... عقبه
- ۱۰۴۷ ..... عقر
- ۱۰۴۷ ..... علامت
- ۱۰۴۸ ..... علقم
- ۱۰۴۸ ..... علم ، علمات

- ۱۰۴۸ ..... علمدار
- ۱۰۴۸ ..... علم کش
- ۱۰۴۸ ..... علی اصغر«ع
- ۱۰۴۹ ..... علی اکبر«ع
- ۱۰۵۰ ..... علی الاسلام السلام
- ۱۰۵۰ ..... عمار بن ابی سلامه دالانی
- ۱۰۵۰ ..... عمار بن حسان طائی
- ۱۰۵۰ ..... عماره بن صلخب ازدی
- ۱۰۵۰ ..... عماره بن عبد الله سلولی
- ۱۰۵۱ ..... عماری
- ۱۰۵۱ ..... عمران بن کعب بن حارث اشجعی
- ۱۰۵۱ ..... عمر بن جندب حضرمی
- ۱۰۵۱ ..... عمر بن خالد صیداوی
- ۱۰۵۱ ..... عمر بن سعد
- ۱۰۵۲ ..... عمرو بن جناده انصاری
- ۱۰۵۲ ..... عمرو بن حجاج زبیدی
- ۱۰۵۲ ..... عمرو بن خالد بن حکیم ازدی
- ۱۰۵۲ ..... عمرو بن سعید بن عاص
- ۱۰۵۲ ..... عمرو بن ضبیعه تمیمی
- ۱۰۵۳ ..... عمرو بن قرظه انصاری
- ۱۰۵۳ ..... عمرو بن قیس
- ۱۰۵۳ ..... عمرو بن مطاع جعفی
- ۱۰۵۳ ..... عمق
- ۱۰۵۳ ..... عمود

- عمورا ۱۰۵۴
- عمیر بن عبد الله مذحجی ۱۰۵۴
- عون بن جعفر ۱۰۵۴
- عون بن عبد الله بن جعفر ۱۰۵۴
- عون بن علی بن ابی طالب ع ۱۰۵۴
- عین التمر ۱۰۵۵
- عین الوردۀ ۱۰۵۵
- غارت خیمه‌ها ۱۰۵۵
- غاضریه ۱۰۵۵
- غسل زیارت ۱۰۵۶
- غل و زنجیر ۱۰۵۶
- غمره ۱۰۵۶
- غیلان بن عبد الرحمن ۱۰۵۶
- فاطمه ، دختر امام حسین ع ۱۰۵۶
- فتح ۱۰۵۷
- فتوت ۱۰۵۷
- فرات ۱۰۵۸
- فرد ۱۰۵۹
- فرزدق ۱۰۵۹
- فرشتگان نوحه‌گر ۱۰۵۹
- فرهنگ عاشورا ۱۰۶۰
- فساد بنی امیه ۱۰۶۰
- فطرس ۱۰۶۱
- فوز ۱۰۶۱

- ۱۰۶۲ ..... قادسیه
- ۱۰۶۲ ..... قارب ، مولی الحسین ع
- ۱۰۶۲ ..... قاسط بن زهیر تغلبی
- ۱۰۶۲ ..... قاسم بن حارث
- ۱۰۶۲ ..... قاسم بن حبیب ازدی
- ۱۰۶۲ ..... قاسم بن حسن ع
- ۱۰۶۳ ..... قاع
- ۱۰۶۳ ..... قافله حسینی
- ۱۰۶۴ ..... قبر امام حسین ع
- ۱۰۶۴ ..... قبر شش گوشه
- ۱۰۶۴ ..... قتل صبر
- ۱۰۶۴ ..... قتیل العبرات
- ۱۰۶۵ ..... قربانی
- ۱۰۶۵ ..... قره بن ابی قره غفاری
- ۱۰۶۵ ..... قسم دادن به قرآن
- ۱۰۶۶ ..... قصر مقاتل
- ۱۰۶۶ ..... قضیب
- ۱۰۶۶ ..... قطا
- ۱۰۶۶ ..... قطقطانیه
- ۱۰۶۷ ..... قعنب بن عمرو نمری
- ۱۰۶۷ ..... قمر بنی هاشم ع
- ۱۰۶۷ ..... قمه زنی
- ۱۰۶۸ ..... قیس بن اشعث
- ۱۰۶۸ ..... قیس بن عبد الله همدانی

- ۱۰۶۸ ..... کاشفی
- ۱۰۶۹ ..... کام برداشتن با تربت
- ۱۰۶۹ ..... کتابنامه عاشورا
- ۱۰۷۰ ..... کتل
- ۱۰۷۰ ..... کتیبه
- ۱۰۷۱ ..... کجاوه
- ۱۰۷۱ ..... کربلا
- ۱۰۷۲ ..... کربلایی
- ۱۰۷۲ ..... کردوس بن زهیر تغلبی
- ۱۰۷۲ ..... کرده امام حسین ع
- ۱۰۷۳ ..... کعب بن جابر ازدی
- ۱۰۷۳ ..... کلیددار
- ۱۰۷۳ ..... کل یوم عاشورا
- ۱۰۷۴ ..... کمکی رفتن
- ۱۰۷۴ ..... کمیت بن زید اسدی (۱)
- ۱۰۷۵ ..... کناسه
- ۱۰۷۵ ..... کنانه بن عتیق تغلبی
- ۱۰۷۵ ..... کوفه
- ۱۰۷۶ ..... کوفیان
- ۱۰۷۷ ..... کهیص
- ۱۰۷۸ ..... گریز
- ۱۰۷۸ ..... گریه
- ۱۰۸۰ ..... گلوی بریده
- ۱۰۸۰ ..... گنجینه الاسرار

- گندم عراق ۱۰۸۰
- گودال قتلگاه ۱۰۸۰
- گوشواره ۱۰۸۱
- گهواره ۱۰۸۱
- لا اری الموت الا سعادة ۱۰۸۱
- لاحق ۱۰۸۱
- لا یوم کیومک یا ابا عبد الله ع ۱۰۸۲
- لعبت هاشم بالملک ۱۰۸۲
- لعنت بر یزید ۱۰۸۲
- لعنت و برائت ۱۰۸۳
- لهفان ۱۰۸۳
- لهوف ۱۰۸۳
- لیلی ۱۰۸۴
- ماتم ۱۰۸۴
- ماریه بنت سعد ۱۰۸۴
- مالک بن دودان ۱۰۸۵
- مالک بن عبد الله جابری ۱۰۸۵
- مالک بن نضر ارحبی ۱۰۸۵
- ماهیت قیام کربلا ۱۰۸۵
- مثیر الاحزان ۱۰۸۶
- مجالس حسینی ۱۰۸۷
- مجلس ۱۰۸۷
- مجمع بن عبد الله عائذی ۱۰۸۷
- محاصره امام حسین ع ۱۰۸۸

- ۱۰۸۸ ..... محبت اهل بیت ع
- ۱۰۸۹ ..... محتشم کاشانی
- ۱۰۸۹ ..... محرم
- ۱۰۹۰ ..... محمد بن ابی سعید بن عقیل
- ۱۰۹۰ ..... محمد بن اشعث
- ۱۰۹۰ ..... محمد بن عبد الله جعفر
- ۱۰۹۰ ..... محمد حنفیه
- ۱۰۹۱ ..... مخالفان بیعت با یزید
- ۱۰۹۱ ..... مخالف خوان
- ۱۰۹۱ ..... مختار ثقفی
- ۱۰۹۲ ..... مداح مداحی ذاکر
- ۱۰۹۳ ..... مدایح و مرثی
- ۱۰۹۴ ..... مراحل نهضت عاشورا
- ۱۰۹۵ ..... مراسم و سنتها
- ۱۰۹۵ ..... مرثیه جن
- ۱۰۹۶ ..... مروان بن حکم
- ۱۰۹۶ ..... مسروق بن وائل حضرمی
- ۱۰۹۷ ..... مسعود بن حجاج
- ۱۰۹۷ ..... مسلح
- ۱۰۹۷ ..... مسلم بن عقبه
- ۱۰۹۷ ..... مسلم بن عقیل
- ۱۰۹۸ ..... مسلم بن عوسجه اسدی
- ۱۰۹۸ ..... مسلم بن کثیر ازدی
- ۱۰۹۸ ..... مسلم بن کناد (۱)

- ۱۰۹۸ ..... مسور بن مخزومه (مخرمه)
- ۱۰۹۹ ..... مسیب بن نجبه فرازی
- ۱۰۹۹ ..... مشک
- ۱۱۰۰ ..... مشکور
- ۱۱۰۰ ..... مشهد الحسین ع
- ۱۱۰۰ ..... مشهد راس الحسین ع
- ۱۱۰۰ ..... مصباح هدایت
- ۱۱۰۱ ..... مصیبت
- ۱۱۰۱ ..... مظلوم
- ۱۱۰۱ ..... معاویه
- ۱۱۰۲ ..... معجر
- ۱۱۰۳ ..... معدن
- ۱۱۰۳ ..... معقل
- ۱۱۰۳ ..... معین البكاء
- ۱۱۰۳ ..... مغیثه
- ۱۱۰۳ ..... مقتل
- ۱۱۰۴ ..... مقتل نویس
- ۱۱۰۴ ..... مکروب
- ۱۱۰۴ ..... ممنوعیت عزاداری
- ۱۱۰۵ ..... منبر
- ۱۱۰۵ ..... منجح ، مولی الحسین ع
- ۱۱۰۶ ..... منزل
- ۱۱۰۷ ..... منصب نوکری
- ۱۱۰۷ ..... منهال

- ۱۱۰۷ ..... منیع بن زیاد
- ۱۱۰۷ ..... مهاجرین اوس
- ۱۱۰۸ ..... مهر کربلا
- ۱۱۰۸ ..... مهریه زهرا
- ۱۱۰۸ ..... مهلا مهلا
- ۱۱۰۸ ..... میاندار
- ۱۱۰۹ ..... میدان
- ۱۱۰۹ ..... نافع بن هلال
- ۱۱۰۹ ..... نامه
- ۱۱۱۰ ..... نبرد تن به تن
- ۱۱۱۰ ..... نخل ، نخل گردانی
- ۱۱۱۰ ..... نخيله
- ۱۱۱۱ ..... نذر
- ۱۱۱۱ ..... نسخه
- ۱۱۱۱ ..... نعلش
- ۱۱۱۱ ..... نعمان بن بشير
- ۱۱۱۲ ..... نعمان بن عمرو راسی
- ۱۱۱۲ ..... نعیم بن عجلان انصاری
- ۱۱۱۲ ..... نفس المهموم
- ۱۱۱۲ ..... نقش
- ۱۱۱۳ ..... نقش نگین حسین ع
- ۱۱۱۳ ..... نقض مقررات جنگی
- ۱۱۱۳ ..... نماز
- ۱۱۱۴ ..... نوایس

- ۱۱۱۴ ..... نوحه
- ۱۱۱۵ ..... نوحه‌خوان
- ۱۱۱۵ ..... نوحه‌سرا
- ۱۱۱۵ ..... نهر علقمه
- ۱۱۱۵ ..... نهضت یا شورش؟
- ۱۱۱۶ ..... نی ، نیزه
- ۱۱۱۶ ..... نینوا
- ۱۱۱۷ ..... وادی عقیق
- ۱۱۱۷ ..... وارث
- ۱۱۱۷ ..... واعظ
- ۱۱۱۸ ..... واقصه
- ۱۱۱۸ ..... واقعه حره
- ۱۱۱۸ ..... وفا
- ۱۱۱۹ ..... وقف
- ۱۱۲۰ ..... ولید بن عتبه
- ۱۱۲۰ ..... وهب بن عبد الله کلبی
- ۱۱۲۰ ..... هانی بن عروه مرادی
- ۱۱۲۱ ..... هانی بن هانی سبعی
- ۱۱۲۱ ..... هجرت
- ۱۱۲۱ ..... هر که دارد هوس کرب و بلا بسم الله
- ۱۱۲۲ ..... هفتاد و دو تن
- ۱۱۲۲ ..... هفهاف بن مهند راسبی
- ۱۱۲۲ ..... هل من ناصر
- ۱۱۲۳ ..... هیئت

- ۱۱۲۳ ..... هیئات منا الذلة
- ۱۱۲۴ ..... یا حسین ع
- ۱۱۲۴ ..... یاد حسین ، هنگام آب نوشیدن
- ۱۱۲۵ ..... یاد یحیی ع
- ۱۱۲۵ ..... یا فتح یا شهادت
- ۱۱۲۵ ..... یا لثارات الحسین ع
- ۱۱۲۶ ..... یا لیتنا کنا معک
- ۱۱۲۶ ..... یا مبرور
- ۱۱۲۶ ..... یا منصور ، امت
- ۱۱۲۷ ..... یحیی بن سعید
- ۱۱۲۷ ..... یحیی بن سلیم مازنی
- ۱۱۲۷ ..... یزید بن ثبیط (ثبیت) عبدی
- ۱۱۲۷ ..... یزید بن حصین همدانی
- ۱۱۲۷ ..... یزید بن زیاد
- ۱۱۲۸ ..... یزید بن مسعود
- ۱۱۲۸ ..... یزید بن معاویه
- ۱۱۲۹ ..... یزید بن مغفل جعفری
- ۱۱۲۹ ..... یزید بن مهاجر
- ۱۱۲۹ ..... یزیدیان
- ۱۱۲۹ ..... یوم الطف
- ۱۱۳۰ ..... یوم الله
- ۱۱۳۱ ..... ۹- عاشورا در فقه
- ۱۱۳۱ ..... نویسنده: سید ضیاء مرتضوی
- ۱۱۳۱ ..... پیشگفتار

- ۱۱۳۱ ..... فرهنگ عاشورا
- ۱۱۳۳ ..... پیش درآمد
- ۱۱۳۴ ..... امین الاسلام طبرسی, آغازگر طرح
- ۱۱۳۶ ..... علامه حلی, آغازگر استدلال
- ۱۱۳۷ ..... همراهی شهید ثانی
- ۱۱۳۸ ..... تحلیل محقق ثانی
- ۱۱۴۰ ..... دیدگاه صاحب ریاض
- ۱۱۴۱ ..... صاحب جواهر و تکلیفی ویژه
- ۱۱۴۱ ..... محورهای تحلیل صاحب جواهر
- ۱۱۴۳ ..... آنچه گذشت
- ۱۱۴۴ ..... فقه عاشورایی امام خمینی (قده)
- ۱۱۴۴ ..... فقه عاشورایی امام خمینی (قده)
- ۱۱۴۴ ..... ۱. قیام برای تشکیل حکومت
- ۱۱۴۷ ..... ۲. آگاهی به شهادت و حرکت برای حکومت
- ۱۱۴۹ ..... ۳. تقدم مصالح عالیه
- ۱۱۵۰ ..... ۴. عاشورا الگویی برای همه
- ۱۱۵۳ ..... جمع بندی دیدگاه امام خمینی
- ۱۱۵۴ ..... کتابنامه
- ۱۱۵۵ ..... پی نوشتها
- ۱۱۵۶ ..... ۱۰- عاشورا تجلی دوستی و دشمنی
- ۱۱۵۶ ..... مشخصات کتاب
- ۱۱۵۷ ..... پیشگفتار
- ۱۱۵۸ ..... فصل اول اهمیت و ارزش دوستی و محبت
- ۱۱۵۸ ..... اشاره

- ۱۱۵۸ ..... اهمیت و جایگاه دوستی و دشمنی در مجموعه دین
- ۱۱۶۰ ..... آینده انسان در گرو دوستی و دشمنی
- ۱۱۶۰ ..... نگرانی نسبت به آینده
- ۱۱۶۱ ..... بالاترین ارزش‌ها
- ۱۱۶۲ ..... فصل دوم دوست داشتنی‌ها
- ۱۱۶۲ ..... توضیح
- ۱۱۶۲ ..... دوست داشتنی‌ها
- ۱۱۶۳ ..... نقش نادانی در وارونه جلوه دادن زیبایی و زشتی
- ۱۱۶۳ ..... نقش آرایشگر در زیبا جلوه دادن زشت‌ها
- ۱۱۶۳ ..... شیطان، آرایشگر بدی‌ها
- ۱۱۶۳ ..... عقل، روشن کننده واقعیت‌ها
- ۱۱۶۴ ..... انسان‌های پاک و عشق به خوبی‌ها
- ۱۱۶۴ ..... اشاره
- ۱۱۶۴ ..... (۱) دوستی فقط برای خدا
- ۱۱۶۴ ..... (۲) تقاضای دوستی نسبت به دوستان خدا
- ۱۱۶۵ ..... (۳) دوستی با اهل بیت‌علیهم السلام، برترین دوستان خدا
- ۱۱۶۵ ..... (۴) دوستی نسبت به دوستان اهل بیت‌علیهم السلام
- ۱۱۶۶ ..... آلوده‌ای که پاک می‌شود
- ۱۱۶۶ ..... گناه، سدّی شکستگی که مانع دوستی نمی‌شود
- ۱۱۶۶ ..... پیوند دوستی با دوستان اهل بیت‌علیهم السلام همانند سلمان، ابوذر و مقداد
- ۱۱۶۷ ..... مهرورزی نسبت به بندگان خوب خدا
- ۱۱۶۷ ..... نشانه دوستی نسبت به بندگان خوب
- ۱۱۶۸ ..... آیا دوستی حدّ و مرز می‌شناسد؟
- ۱۱۶۹ ..... مهر نورزیدن نسبت به بیگانگان و نیکی نمودن به آنان

- ۱۱۶۹ ..... دعا برای گمراهان
- ۱۱۶۹ ..... اشاره
- ۱۱۶۹ ..... (۵) دوستی نسبت به ماندگاریها
- ۱۱۷۰ ..... عشق امام سجاد علیه السلام به دیدار سر بریده حسین علیه السلام
- ۱۱۷۰ ..... فصل سوم سنگ محک و ادعای دوستی
- ۱۱۷۰ ..... اشاره
- ۱۱۷۱ ..... ادعای محبت و سنگ محک
- ۱۱۷۱ ..... یاد خدا نشانه محبت و دوستی
- ۱۱۷۲ ..... اُویس در جست و جوی پیامبر صلی الله علیه وآله
- ۱۱۷۳ ..... در جست و جوی مهدی علیه السلام
- ۱۱۷۳ ..... جابر بن عبد الله انصاری و زیارت امام حسین علیه السلام
- ۱۱۷۳ ..... زیارت امام حسین علیه السلام
- ۱۱۷۴ ..... داستان عدی بن حاتم
- ۱۱۷۵ ..... دوستی تو از دلم بیرون نمی‌رود
- ۱۱۷۶ ..... دوستدار نماز
- ۱۱۷۶ ..... به یاد تشنگی دوست
- ۱۱۷۷ ..... همرنگی با اهل بیت علیهم السلام
- ۱۱۷۸ ..... پاسخ به خواسته دوست
- ۱۱۷۸ ..... بیداری و محبت، یاوری برای اطاعت
- ۱۱۷۹ ..... اطاعت و فرمانبری در کربلا
- ۱۱۸۰ ..... محبت، باینده دوست
- ۱۱۸۰ ..... ابو هارون و دوستی امام
- ۱۱۸۱ ..... ابوهارون و پیوند با حسین علیه السلام
- ۱۱۸۱ ..... فصل چهارم راه‌های پیدایش محبت و دوستی

- ۱۱۸۱ ..... توضیح
- ۱۱۸۱ ..... (۱) پاک نمودن قلب از اغیار
- ۱۱۸۱ ..... اشاره
- ۱۱۸۲ ..... محبت و دوستی دنیا
- ۱۱۸۲ ..... دنیا برای آخرت
- ۱۱۸۳ ..... دوستی دنیا در راستای دوستی خدا
- ۱۱۸۳ ..... دوستی زن و فرزند برای خدا
- ۱۱۸۴ ..... دنیا دوستی در کربلا
- ۱۱۸۴ ..... دنیا دوستی عمر سعد
- ۱۱۸۵ ..... (۲) شناخت و معرفت
- ۱۱۸۵ ..... توضیح
- ۱۱۸۵ ..... آشنایی با نعمت‌ها، راه دوستی با خدا
- ۱۱۸۶ ..... چرا علی علیه السلام را دوست داری؟
- ۱۱۸۶ ..... آشنایی با امام حسن مجتبی علیه السلام
- ۱۱۸۶ ..... آشنایی با زیبایی‌ها
- ۱۱۸۷ ..... خداوند زیبایی‌ها
- ۱۱۸۷ ..... مباحثه برای دوستی امام حسین علیه السلام
- ۱۱۸۸ ..... (۳) پیوند و ارتباط
- ۱۱۸۸ ..... توضیح
- ۱۱۸۸ ..... پیوند با فضایل امام علی علیه السلام
- ۱۱۸۹ ..... هر روز به دیدار پیامبر خدا صلی الله علیه وآله
- ۱۱۸۹ ..... پیوند با نگاه به علی علیه السلام
- ۱۱۸۹ ..... کمال حج به دیدار اهل بیت علیهم السلام
- ۱۱۹۰ ..... از کوفه تا مدینه برای دیدار

- ۱۱۹۰ دیداری سرنوشت‌ساز
- ۱۱۹۱ دیدار در کنار مزار
- ۱۱۹۱ دیدار چه مقدار
- ۱۱۹۱ خدمت به بستگان
- ۱۱۹۲ پیوند عاطفی
- ۱۱۹۲ محزون بودن برای امام حسین علیه السلام
- ۱۱۹۳ تأثیر شادی و غم دوست بر دوست
- ۱۱۹۴ احساسات یک طرفه نیست
- ۱۱۹۴ ارتباط اقتصادی (قرض دادن)
- ۱۱۹۴ پرداخت خمس
- ۱۱۹۴ اشاره
- ۱۱۹۵ تمام زمین مال ماست
- ۱۱۹۵ داستان حاج علی بغدادی
- ۱۱۹۸ فصل پنجم: آموزش و پرورش محبت و دوستی در کودکان
- ۱۱۹۸ اشاره
- ۱۱۹۸ آموزش و پرورش محبت و دوستی در کودکان
- ۱۱۹۸ توضیح
- ۱۱۹۸ (۱) لقمه حلال
- ۱۱۹۸ اشاره
- ۱۱۹۹ گذشتن از حق، برای ولادتی پاکیزه
- ۱۱۹۹ ولادت فاطمه‌علیها السلام با غذای بهشتی
- ۱۲۰۰ (۲) تمتع جنسی مشروع از همسر
- ۱۲۰۰ اشاره
- ۱۲۰۰ با نام خدا همبستر شدن

- ۱۲۰۱ ..... مواظبت در دوران بارداری (۳)
- ۱۲۰۱ ..... اشاره
- ۱۲۰۱ ..... خوشبختی و بدبختی در شکم مادر
- ۱۲۰۲ ..... دوران نوزادی و کودکی (۴)
- ۱۲۰۲ ..... توضیح
- ۱۲۰۳ ..... آمادگی کودک برای پرورش
- ۱۲۰۳ ..... کام نوزاد با آب فرات
- ۱۲۰۳ ..... تربت حسینی و در امان بودن نوزاد
- ۱۲۰۳ ..... تأثیر صداها بر نوزاد
- ۱۲۰۴ ..... تأثیر صدای اذان در گوش نوزاد
- ۱۲۰۴ ..... شنیدن نام محبوب
- ۱۲۰۴ ..... تأثیر نام بر دوری شیطان
- ۱۲۰۵ ..... احترام به نام‌های مقدس
- ۱۲۰۵ ..... تغییر دادن اسم نامناسب
- ۱۲۰۵ ..... تغییر نام طفل توسط پیامبر خدا
- ۱۲۰۶ ..... مکان‌ها و فضاهای تأثیر گذار
- ۱۲۰۷ ..... تأثیر پذیری در دوران شیرخوارگی
- ۱۲۰۸ ..... آموزش و پرورش محبت از طریق آشنایی (۵)
- ۱۲۰۸ ..... توضیح
- ۱۲۰۸ ..... نقل فضایل و ارزش‌های دوران کودکی اهل بیت علیهم السلام
- ۱۲۰۸ ..... کودکی پیامبر صلی الله علیه وآله
- ۱۲۰۹ ..... داستانی از کودکی امام حسن و امام حسین علیهما السلام
- ۱۲۱۰ ..... محبت و توجه اهل بیت علیهم السلام به کودکان
- ۱۲۱۰ ..... توجه و محبت پیامبر صلی الله علیه وآله نسبت به کودک

- ۱۲۱۱ ..... امام علی علیه السلام و توجه به کودک
- ۱۲۱۱ ..... امام حسین علیه السلام و توجه به کودکان در کربلا
- ۱۲۱۱ ..... (۶) آشنایی با کودکانی که اهل بیت علیهم السلام را دوست داشتند
- ۱۲۱۲ ..... (۷) توجه دادن کودک به از بین رفتن مشکلات به وسیله اهل بیت علیهم السلام
- ۱۲۱۲ ..... اشاره
- ۱۲۱۲ ..... کودک نمونه
- ۱۲۱۳ ..... نجات کودک از سقوط
- ۱۲۱۳ ..... حفاظت از محبت و دوستی
- ۱۲۱۳ ..... افراط و زیاده روی
- ۱۲۱۴ ..... تبلیغات دشمن
- ۱۲۱۴ ..... شیرینی برای از بین بردن دوستی و محبت
- ۱۲۱۴ ..... عاشورا و عوامل محبت زدا
- ۱۲۱۵ ..... فصل ششم: نفرت و دشمنی
- ۱۲۱۵ ..... توضیح
- ۱۲۱۵ ..... نفرت و دشمنی
- ۱۲۱۵ ..... با دشمنان خدا دوست نشوید
- ۱۲۱۶ ..... دوستی دروغین
- ۱۲۱۶ ..... آزمایش دوستی، با دشمنی نسبت به دشمنان
- ۱۲۱۶ ..... درود خدا بر بیزار از دشمنان
- ۱۲۱۷ ..... تقاضای بازگشت به دنیا برای بیزاری جستن
- ۱۲۱۷ ..... بیزاری و نفرت حسین بن علی علیهما السلام از دشمنان
- ۱۲۱۸ ..... نفرین امام علیه السلام و هلاکت دشمن
- ۱۲۱۸ ..... راه پیدایش نفرت و دشمنی
- ۱۲۱۹ ..... تجلی بغض و نفرت در یاران امام حسین علیه السلام

- ۱۲۲۰ ..... زیارت عاشورا و اظهار دشمنی
- ۱۲۲۰ ..... عابس، نمونه تبری و دشمنی
- ۱۲۲۰ ..... دشمنی در رفتار و عمل
- ۱۲۲۱ ..... هم‌رنگ نشدن با دشمن
- ۱۲۲۱ ..... آشکار نکردن دشمنی در شرایط تقیه
- ۱۲۲۲ ..... دشمنی نسبت به چه چیز و چه کسانی؟
- ۱۲۲۲ ..... اشاره
- ۱۲۲۲ ..... (۱) دشمنان خدا و خالق هستی
- ۱۲۲۳ ..... ارتباط تمدن‌ها و فرهنگ‌ها
- ۱۲۲۳ ..... اشاره
- ۱۲۲۳ ..... (۲) دشمنان پیامبر و اهل بیت علیهم السلام
- ۱۲۲۴ ..... (۳) ظالمان و ستمگران، دشمنان سعادت و خوشبختی
- ۱۲۲۴ ..... شهر خیمه
- ۱۲۲۵ ..... حاکم بروجرد
- ۱۲۲۵ ..... تبری در عاشورا، شوهر کنار همسر
- ۱۲۲۶ ..... فصل هفتم آثار و ثمرات دوستی در دنیا
- ۱۲۲۶ ..... اشاره
- ۱۲۲۶ ..... دوستی طرفینی
- ۱۲۲۶ ..... به خدا قسم شما را دوست می‌دارم
- ۱۲۲۷ ..... دیدار و گفت و گوی با شما را دوست دارم
- ۱۲۲۷ ..... امام زمان علیه السلام دوستش را فراموش نمی‌کند
- ۱۲۲۷ ..... دعای امام هشتم علیه السلام برای دوست
- ۱۲۲۸ ..... جابر و کمیت شاعر
- ۱۲۲۸ ..... گریه برای گرفتاری دوست

- ۱۲۲۹ ..... توجه به دوست نادان
- ۱۲۳۰ ..... محبت امام‌علیه السلام به دوست نصرانی
- ۱۲۳۰ ..... محبتی بدون پاسخ نمی‌ماند
- ۱۲۳۰ ..... پاسخ دوستی، محبت است
- ۱۲۳۲ ..... فصل هشتم آثار و ثمرات دوستی در آخرت
- ۱۲۳۲ ..... توضیح
- ۱۲۳۲ ..... ثمرات دوستی و محبت در آخرت
- ۱۲۳۲ ..... دوستی و همراهی محبوب در سفر آخرت
- ۱۲۳۲ ..... اشاره
- ۱۲۳۲ ..... موقف و ایستگاه اول
- ۱۲۳۳ ..... هنگام مرگ
- ۱۲۳۳ ..... لحظه جدایی و هنگام مرگ
- ۱۲۳۳ ..... در انتظار دوست
- ۱۲۳۴ ..... در رثای سالار شهیدان
- ۱۲۳۴ ..... حضور ائمه‌علیهم السلام بر بالین مؤمن
- ۱۲۳۵ ..... دیدار دوست و لحظه فراق در کربلا
- ۱۲۳۶ ..... موقف و ایستگاه دوم
- ۱۲۳۶ ..... قبر
- ۱۲۳۶ ..... ورود به منزل جدید
- ۱۲۳۷ ..... دوستان یاری رسان در خانه قبر
- ۱۲۳۹ ..... بدرقه‌ای گرم و صمیمی هنگام رفتن
- ۱۲۴۰ ..... استقبال از عزیز خدا حسین‌علیه السلام
- ۱۲۴۰ ..... موقف و ایستگاه سوم
- ۱۲۴۰ ..... خروج از قبر

- ۱۲۴۰ ..... بیرون آمدن از قبر در قیامت
- ۱۲۴۱ ..... فریادرسی دوست، هنگام سختی
- ۱۲۴۱ ..... با پای پیاده به دیدار دوست
- ۱۲۴۱ ..... با نشانی از دوست
- ۱۲۴۲ ..... موقف و ایستگاه چهارم
- ۱۲۴۲ ..... تطایر صحف
- ۱۲۴۲ ..... به پرواز درآمدن نامه‌های عمل
- ۱۲۴۲ ..... روزی که هر امتی به زانو در می‌آید
- ۱۲۴۳ ..... گریه علی‌علیه السلام برای سختی قیامت
- ۱۲۴۳ ..... آثار دوستی در نامه عمل
- ۱۲۴۳ ..... ثبت حسنات
- ۱۲۴۴ ..... زیارت سیدالشهداء علیه السلام و محو گناهان از نامه عمل
- ۱۲۴۴ ..... موقف و ایستگاه پنجم
- ۱۲۴۴ ..... محاسبه
- ۱۲۴۴ ..... حساب أعمال
- ۱۲۴۵ ..... دقت در حساب، موجب گرفتاری است
- ۱۲۴۵ ..... سؤال از دوستی و محبت
- ۱۲۴۶ ..... حساب به دست دوست
- ۱۲۴۶ ..... دوست بدون حساب به بهشت می‌رود
- ۱۲۴۷ ..... موقف و ایستگاه ششم
- ۱۲۴۷ ..... میزان
- ۱۲۴۷ ..... ترازوی عمل
- ۱۲۴۸ ..... معنای میزان چیست
- ۱۲۴۸ ..... علی‌علیه السلام میزان اعمال

- ۱۲۴۸ ..... سنگینی دوستی و محبت در میزان
- ۱۲۴۹ ..... ولایت و دوستی، آرام‌بخش دل‌ها در کنار میزان
- ۱۲۴۹ ..... موقف و ایستگاه هفتم
- ۱۲۴۹ ..... پل صراط
- ۱۲۴۹ ..... گذشتن از صراط
- ۱۲۵۰ ..... افراد گوناگون در پل صراط
- ۱۲۵۰ ..... دعای دوست در کنار صراط
- ۱۲۵۱ ..... گذرنامه در دست امیرمؤمنان
- ۱۲۵۱ ..... عبور فاطمه‌علیها السلام از پل صراط
- ۱۲۵۱ ..... فصل نهم دوستان در بهشت
- ۱۲۵۲ ..... دوستان در بهشت
- ۱۲۵۲ ..... ورود به بهشت
- ۱۲۵۲ ..... پاکیزگی برای ورود به بهشت
- ۱۲۵۳ ..... امید به گامی بر محبت دوست
- ۱۲۵۳ ..... کیفیت ورود دوستان به قیامت
- ۱۲۵۳ ..... نورافشانی دوستان خدا در قیامت
- ۱۲۵۳ ..... اهل بیت‌علیهم السلام روشنی بخش قیامت
- ۱۲۵۴ ..... دوستان علی‌علیه السلام کجایند؟
- ۱۲۵۴ ..... دشمنان به فدای دوستان
- ۱۲۵۴ ..... تشریفات ورود دوستان خدا به بهشت
- ۱۲۵۵ ..... غلام و همجواری رسول خداصلی الله علیه وآله در بهشت
- ۱۲۵۵ ..... با تاجی از بهشت
- ۱۲۵۵ ..... دوستان حضرت فاطمه‌علیها السلام در قیامت
- ۱۲۵۶ ..... حمد و سپاس برای دوستی و محبت

۱۲۵۶	کتابنامه
۱۲۵۷	پی نوشت ها
۱۲۵۷	۱ تا ۵۷
۱۲۵۹	۵۸ تا ۷۴
۱۲۶۲	۷۵ تا ۱۰۷
۱۲۶۵	۱۰۸ تا ۱۴۹
۱۲۶۸	۱۵۰ تا ۱۹۹
۱۲۶۹	۲۰۰ تا ۳۰۴
۱۲۷۱	۱۱- از غروبِ عاشورایِ حسینی علیه السلام تا طلوعِ ظهورِ مهدی علیه السلام
۱۲۷۱	مشخصات کتاب
۱۲۷۱	مقدمه مؤلف
۱۲۷۳	فصل اول: شجره طیبه (مهدی علیه السلام، فرزندِ حسین علیه السلام)
۱۲۷۵	فصل دوم: توصیف نور از زبانِ نور
۱۲۷۵	منجی در کلامِ ثارالله
۱۲۷۷	سیدالشهداء در کلامِ منتقم
۱۲۷۷	قسمت اول
۱۲۷۹	قسمت دوم
۱۲۸۱	فصل سوم مهدی منتقم حسین
۱۲۸۴	فصل چهارم تماشا گه راز
۱۲۸۴	در سوگِ سیدالشهداء
۱۲۸۴	زیارتِ ناحیه مقدسه
۱۲۸۴	ا ترجمه زیارت ناحیه مقدسه
۱۲۸۴	قسمت اول
۱۲۸۶	قسمت دوم

۱۲۸۸	فصل پنجم غروب عاشورا، طلوع ظهور
۱۲۸۸	مسئله رجعت
۱۲۹۰	۱
۱۲۹۰	۲
۱۲۹۰	۳
۱۲۹۰	۴
۱۲۹۰	۵
۱۲۹۱	۶
۱۲۹۲	۷
۱۲۹۲	۸
۱۲۹۲	۹
۱۲۹۳	۱۰
۱۲۹۳	۱۱
۱۲۹۳	۱۲
۱۲۹۳	۱۳
۱۲۹۳	۱۴
۱۲۹۴	۱۵
۱۲۹۴	۱۶
۱۲۹۴	۱۷
۱۲۹۴	۱۸
۱۲۹۴	۱۹
۱۲۹۵	۲۰
۱۲۹۵	۲۱
۱۲۹۵	۲۲

۱۲۹۵	۲۳
۱۲۹۵	۲۴
۱۲۹۶	۲۵
۱۲۹۷	۲۶
۱۲۹۷	۲۷
۱۲۹۸	۲۸
۱۲۹۹	۲۹
۱۲۹۹	۳۰
۱۲۹۹	۳۱
۱۲۹۹	۳۲
۱۲۹۹	ضمائم
۱۳۰۰	خاطره‌ای از مرحوم ابوترابی رحمه الله
۱۳۰۱	سیدکریم پینه دوز و توسلات مداوم به سیدالشهداء
۱۳۰۱	ملاقات علامه بحر العلوم با امام زمان علیه السلام
۱۳۰۲	شفای مریض
۱۳۰۲	تشرّف علامه حلی قدس سره به محضر امام زمان علیه السلام در راه کربلا
۱۳۰۳	تشرّف حاج علی بغدادی خدمت آن جناب (۱۴۳)
۱۳۰۶	فضیلت زیارت عاشورا (۱۴۴)
۱۳۰۷	کتابنامه
۱۳۰۹	پی نوشت ها
۱۳۰۹	۱ تا ۷۶
۱۳۱۰	۷۷ تا ۱۴۵
۱۳۱۱	۱۲- استمرار انقلاب عاشورا تحلیلی پیرامون ولایت عهدی امام رضاعلیه السلام
۱۳۱۱	مشخصات کتاب

- پیام به کنگره جهانی حضرت رضاعلیه السلام ۱۳۱۲
- متن پیام حضرت آیت الله العظمی حاج سید علی خامنه‌ای ۱۳۱۲
- مأمون از دعوت امام هشتم به خراسان چند مقصود عمده را تعقیب می‌کرد ۱۳۱۴
- اولین و مهترین آنها ۱۳۱۴
- دوم ۱۳۱۴
- سوم ۱۳۱۴
- چهارم ۱۳۱۵
- پنجم ۱۳۱۵
- ششم ۱۳۱۵
- اما آن سوی دیگر این صحنه نبرد، امام علی بن موسی الرضاعلیه السلام است ۱۳۱۵
- اشاره ۱۳۱۵
- ۱ ..... ۱۳۱۶
- ۲ ..... ۱۳۱۶
- ۳ ..... ۱۳۱۶
- ۴ ..... ۱۳۱۷
- ۵ ..... ۱۳۱۸
- ۶ ..... ۱۳۱۸
- اینجا بود که مأمون احساس شکست و خسران کرد... ..... ۱۳۱۹
- منابع و مأخذ ۱۳۲۰
- ۱۳- دانستنیهای عاشورا برای نوجوانان ۱۳۲۰
- نویسنده: عباس صالح مدرسه ای ۱۳۲۰
- مقدمه ۱۳۲۰
- تا همیشه ۱۳۲۰
- حدیث لوح چیست ؟ ۱۳۲۳

- ۱۳۲۳ ..... طلوع خورشید
- ۱۳۲۳ ..... محرم الحرام یعنی چه ؟
- ۱۳۲۳ ..... کربلا یعنی چه ؟
- ۱۳۲۴ ..... وضعیت جغرافیایی کربلا
- ۱۳۲۴ ..... یزید کیست ؟
- ۱۳۲۴ ..... اولین سخنرانی امام حسین (علیه السلام) در کربلا
- ۱۳۲۵ ..... مأموریت عمر بن سعد
- ۱۳۲۵ ..... مأموریت پیکهای عمر بن سعد
- ۱۳۲۶ ..... راه رسیدن به آب بسته شد
- ۱۳۲۶ ..... عبدالله و وسوسه شمر
- ۱۳۲۶ ..... همزمان با کربلا در کوفه
- ۱۳۲۶ ..... فرار سپاهیان دشمن
- ۱۳۲۷ ..... نیروها و امکانات سپاه دشمن
- ۱۳۲۷ ..... نیروی کمکی برای امام
- ۱۳۲۷ ..... رساندن آب به خیمه های امام حسین
- ۱۳۲۷ ..... شمر به کربلا رسید
- ۱۳۲۸ ..... امان نامه شمر برای یاران امام
- ۱۳۲۸ ..... حمله دشمن به لشکریان امام
- ۱۳۲۸ ..... غروب تاسوعا
- ۱۳۲۹ ..... امام و آخرین شب
- ۱۳۲۹ ..... روز عاشورا
- ۱۳۲۹ ..... پُل رهایی
- ۱۳۳۰ ..... «حَرّ» به یاری امام آمد
- ۱۳۳۰ ..... اولین حمله

- ۱۳۳۰ ..... جنگ تن به تن
- ۱۳۳۱ ..... آخرین نماز
- ۱۳۳۱ ..... اولین شهید اهل بیت در کربلا
- ۱۳۳۲ ..... قاسم ، فرزند امام حسن (علیه السلام)
- ۱۳۳۲ ..... حضرت عباس ، سقّای تشنه لب
- ۱۳۳۳ ..... نوزاد شیرخوار
- ۱۳۳۳ ..... آخرین مرد میدان
- ۱۳۳۵ ..... اسب امام چه کار کرد ؟
- ۱۳۳۵ ..... غارت لباسها و وسایل امام
- ۱۳۳۶ ..... غارت خیمه ها
- ۱۳۳۶ ..... بدن امام را لگدکوب کردند
- ۱۳۳۶ ..... عزاداری استثنایی برای امام حسین (علیه السلام)
- ۱۳۳۷ ..... شهدای کربلا چه کسانی بودند ؟
- ۱۳۳۷ ..... حال امام سجّاد در مورد مصیبت کربلا
- ۱۳۳۸ ..... رباب که بود ؟
- ۱۳۳۸ ..... دفن شهدای کربلا
- ۱۳۳۸ ..... اسارت خاندان امام
- ۱۳۳۹ ..... ورود اسیران به شام
- ۱۳۴۰ ..... قصر یزید ، در انتظار اسیران
- ۱۳۴۰ ..... خرابه شام
- ۱۳۴۰ ..... آغاز امامت امام چهارم
- ۱۳۴۱ ..... زینب ، پیامبرِ خون شهدا
- ۱۳۴۱ ..... قیام توأبین
- ۱۳۴۱ ..... قیام مُختار

- تخریب حَزَم امام حسین (علیه السلام) ۱۳۴۲
- چه کسی شیعه امام حسین (علیه السلام) است ؟ ۱۳۴۳
- مدارک و منابع مورد مطالعه ۱۳۴۳
- ۱۴- کنز مخفی: مباحثی پیرامون زیارت عاشورا ۱۳۴۳
- مشخصات کتاب ۱۳۴۳
- مقدمه محقق ۱۳۴۴
- آشنایی با مؤلف ۱۳۴۴
- رساله زیارت عاشورا ۱۳۴۵
- نور اول ۱۳۴۵
- نور دوم ۱۳۴۵
- نور سوم ۱۳۴۶
- نور چهارم ۱۳۴۶
- نور پنجم ۱۳۴۷
- نور ششم ۱۳۴۸
- نور هفتم ۱۳۴۸
- نور هشتم ۱۳۴۹
- نور نهم ۱۳۴۹
- نور دهم ۱۳۵۳
- رفع دو اشکال ۱۳۵۳
- اما جواب از اشکال اول ۱۳۵۳
- اما جواب از اشکال دو ۱۳۵۴
- نور یازدهم ۱۳۵۸
- و اما مقاصد ۱۳۵۹
- مقصد اول ۱۳۵۹

۱۳۶۰	.....	مقصد دوم
۱۳۶۰	.....	مقصد سوم
۱۳۶۰	.....	مقصد چهارم
۱۳۶۱	.....	مقصد پنجم
۱۳۶۲	.....	مقصد ششم
۱۳۶۴	.....	مقصد هفتم
۱۳۶۴	.....	مقصد هشتم
۱۳۶۵	.....	مقصد نهم
۱۳۶۶	.....	مقصد دهم
۱۳۶۷	.....	مقصد یازدهم
۱۳۶۷	.....	مقصد دوازدهم
۱۳۶۷	.....	مقصد سیزدهم
۱۳۶۸	.....	مقصد چهاردهم
۱۳۶۹	.....	مقصد پانزدهم
۱۳۶۹	.....	مقصد شانزدهم
۱۳۶۹	.....	مقصد هفدهم
۱۳۷۰	.....	مقصد هیجدهم
۱۳۷۱	.....	مقصد نوزدهم
۱۳۷۲	.....	مقصد بیستم
۱۳۷۲	.....	در بیان شرطیت نماز زیارت عاشورا
۱۳۷۲	.....	اول
۱۳۷۳	.....	دوم
۱۳۷۴	.....	سوم
۱۳۷۴	.....	چهارم

۱۳۷۴	پنجم
۱۳۷۵	مقصد بیست و یکم
۱۳۷۶	مقصد بیست و دوم
۱۳۷۶	مقصد بیست و سوم
۱۳۷۷	مقصد بیست و چهارم
۱۳۷۸	مقصد بیست و پنجم
۱۳۷۸	خاتمه
۱۳۷۹	چند قضیه راجع به زیارت ایشان
۱۳۷۹	اول
۱۳۷۹	دوم
۱۳۸۰	سوم
۱۳۸۰	چهارم
۱۳۸۱	پنجم
۱۳۸۲	توصیه و اعلام
۱۳۸۲	طریق توسل
۱۳۸۲	قسمت اول
۱۳۸۴	قسمت دوم
۱۳۸۷	قسمت سوم
۱۳۹۰	قسمت چهارم
۱۳۹۳	فهرست منابع تحقیق
۱۳۹۴	پی نوشت ها
۱۴۰۰	۱۵- با خاندان وحی، از عاشورا تا اربعین
۱۴۰۰	مشخصات کتاب
۱۴۰۰	مقدمه

- ۱۴۰۱ ..... حماسه‌ی کربلا در کلام حضرت امام خمینی
- ۱۴۰۲ ..... حماسه‌ی کربلا در کلام رهبر عظیم‌الشان انقلاب اسلامی
- ۱۴۰۲ ..... آغاز واقعه
- ۱۴۰۹ ..... آماده باش سپاه اموی
- ۱۴۱۰ ..... مشعرالحرام حسین
- ۱۴۱۱ ..... شیرین زبانی قاسم
- ۱۴۱۱ ..... گفت و گوی حسین و زینب
- ۱۴۱۲ ..... در اثنای واقعه (عید قربان حسینی)
- ۱۴۱۳ ..... خطبه امام
- ۱۴۱۴ ..... امام در کلام امام، و توبیخ کوفیان
- ۱۴۱۵ ..... نصایح یاران امام
- ۱۴۱۶ ..... بازگشت خالص
- ۱۴۱۶ ..... اتمام حجت و نفرین سپاه کوفه
- ۱۴۱۸ ..... ملاقات با عمر بن سعد
- ۱۴۱۹ ..... نصیحت امام به سپاه کوفه
- ۱۴۲۰ ..... سخنرانی حر
- ۱۴۲۰ ..... آغاز جنگ
- ۱۴۲۰ ..... حماسه‌ی اصحاب
- ۱۴۲۱ ..... آتش زدن خیمه‌ها
- ۱۴۲۱ ..... نماز عشق
- ۱۴۲۲ ..... شهدای خاندان رسالت
- ۱۴۲۲ ..... اولین مبارز علی اکبر
- ۱۴۲۵ ..... حماسه‌ی علی اصغر
- ۱۴۲۶ ..... تنهایی امام

- ۱۴۲۷ ..... وداع امام حسین
- ۱۴۲۷ ..... آخرین وداع
- ۱۴۲۸ ..... هجوم ناجوانمردانه
- ۱۴۲۸ ..... شکوه نیایش
- ۱۴۲۹ ..... پرواز تا ملکوت
- ۱۴۳۰ ..... تعداد شهدای کربلا
- ۱۴۳۱ ..... بعد از واقعه
- ۱۴۳۱ ..... حکایتی عجیب
- ۱۴۳۲ ..... وداع تلخ کاروان اهل بیت رسالت با سالار شهیدان و یاران باوفایش
- ۱۴۳۳ ..... دفن بدنهای مطهر شهدا
- ۱۴۳۴ ..... کوفه در انتظار اسیران
- ۱۴۳۵ ..... افشاگری خاندان رسالت
- ۱۴۴۰ ..... در بارگاه ابن زیاد
- ۱۴۴۲ ..... از کوفه تا شام
- ۱۴۴۳ ..... سرزمین شام
- ۱۴۴۵ ..... در مجلس یزید
- ۱۴۴۹ ..... امام باقر در مجلس یزید
- ۱۴۵۰ ..... افشاگری امام سجاد
- ۱۴۵۲ ..... درخواست امام زین العابدین
- ۱۴۵۳ ..... حرکت از شام
- ۱۴۵۳ ..... خطبه‌ی امام سجاد
- ۱۴۵۴ ..... اربعین
- ۱۴۵۵ ..... ۱۶- بررسی تاریخ عاشورا
- ۱۴۵۵ ..... مشخصات کتاب

۱۴۵۵	.....	مقدمه
۱۴۵۷	.....	مقدمه‌ی کتاب از علی اکبر غفاری
۱۴۷۳	.....	سخنرانیهای دانشمند محترم مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی
۱۴۷۳	.....	سخنرانی ۰۱
۱۴۸۲	.....	سخنرانی ۰۲
۱۴۹۲	.....	سخنرانی ۰۳
۱۵۰۱	.....	سخنرانی ۰۴
۱۵۰۹	.....	سخنرانی ۰۵
۱۵۱۸	.....	سخنرانی ۰۶
۱۵۲۲	.....	سخنرانی ۰۷
۱۵۲۶	.....	سخنرانی ۰۸
۱۵۳۱	.....	سخنرانی ۰۹
۱۵۳۵	.....	سخنرانی ۱۰
۱۵۴۰	.....	سخنرانی ۱۱
۱۵۴۵	.....	سخنرانی ۱۲
۱۵۵۰	.....	سخنرانی ۱۳
۱۵۵۴	.....	سخنرانی ۱۴
۱۵۵۸	.....	سخنرانی ۱۵
۱۵۶۱	.....	سخنرانی ۱۶
۱۵۶۵	.....	سخنرانی ۱۷
۱۵۶۹	.....	۱۷- زندگانی حضرت امام حسین علیه‌السلام و داستان کربلا و عاشورا(گزیده منتهی الامال)
۱۵۶۹	.....	مشخصات کتاب
۱۵۷۰	.....	مقدمه
۱۵۷۱	.....	هجرت امام حسین از مدینه به مکه و دعوت اهل کوفه از ایشان

- ۱۵۷۶ ..... جلوگیری سپاه حر بن یزید ریاحی از ادامه حرکت امام
- ۱۵۷۷ ..... ورود کاروان امام حسین به سرزمین کربلا
- ۱۵۷۸ ..... تاسوعا
- ۱۵۸۲ ..... نماز ظهر روز عاشورا
- ۱۵۸۲ ..... شهادت علی اکبر
- ۱۵۸۳ ..... شهادت حضرت قاسم بن الحسن
- ۱۵۸۴ ..... نبرد سرور شهیدان، حسین بن علی و کیفیت شهادت آن حضرت
- ۱۵۸۷ ..... حرکت کاروان اسرا به طرف کوفه
- ۱۵۸۸ ..... ورود کاروان اسرا به شام
- ۱۵۹۲ ..... واقعه حره و قتل عام مردم مدینه به دستور یزید بن معاویه
- ۱۵۹۳ ..... ۱۸- تأملی در نهضت عاشورا
- ۱۵۹۳ ..... مشخصات کتاب
- ۱۵۹۳ ..... آغاز سخن
- ۱۵۹۴ ..... درباره‌ی منابع تاریخ عاشورا
- ۱۵۹۶ ..... ابومخنف و مقتل الحسین
- ۱۵۹۸ ..... محمد بن سعد و مقتل الحسین
- ۱۵۹۹ ..... بلاذری و مقتل الحسین
- ۱۶۰۰ ..... دینوری و مقتل الحسین
- ۱۶۰۱ ..... طبری و تاریخ عاشورا
- ۱۶۰۱ ..... احمد بن اعثم کوفی و مقتل الحسین
- ۱۶۰۳ ..... خوارزمی و مقتل الحسین
- ۱۶۰۴ ..... مقتل الحسین امام طبرانی
- ۱۶۰۴ ..... آثار دیگری از قرن سوم و چهارم هجری
- ۱۶۰۵ ..... منابع داستانی، ادبی و روضه‌ای

- ۱۶۰۷ ..... تحلیلی از وضعیت قریش و جناح‌های داخلی آن تا کربلا
- ۱۶۰۸ ..... سه نوع برخورد با دین اسلام پس از رحلت رسول خدا
- ۱۶۰۹ ..... سه نوع نظام سیاسی از زمان رسول خدا تا حکومت معاویه
- ۱۶۰۹ ..... برخورد امام علی و آل علی با مشکلات و دشواری‌ها
- ۱۶۱۰ ..... چگونگی عقاید عامه‌ی مردم در مناطق مختلف
- ۱۶۱۱ ..... راه‌های منحرف کردن عامه‌ی مردم توسط امویان
- ۱۶۱۲ ..... چگونگی امر تحریف دین در این دوره
- ۱۶۱۳ ..... گزارش نامه‌ی واقع‌ی کربلا
- ۱۶۶۸ ..... مخالفت امام حسین با خلافت یزید
- ۱۶۶۹ ..... اعزام مسلم به کوفه
- ۱۶۷۲ ..... حرکت امام به سمت عراق
- ۱۶۷۳ ..... موضع مردم کوفه در جریان نهضت کربلا
- ۱۶۷۵ ..... فشار ابن‌زیاد بر مردم کوفه
- ۱۶۷۷ ..... ارزیابی سفر به عراق
- ۱۶۸۲ ..... امام در برابر سپاه عراق
- ۱۶۸۶ ..... آگاهی از شهادت در کربلا
- ۱۶۸۸ ..... انحرافات دینی و کربلا
- ۱۶۹۰ ..... آثار سیاسی رخداد کربلا در جامعه‌ی شیعه
- ۱۶۹۱ ..... عدد چهل
- ۱۶۹۲ ..... عدد «اربعین» در متونی دینی
- ۱۶۹۳ ..... اربعین امام حسین
- ۱۶۹۳ ..... بازگشت اسیران به مدینه یا کربلا
- ۱۶۹۴ ..... میرزا حسین نوری و اربعین
- ۱۶۹۴ ..... شهید قاضی طباطبائی و اربعین

- ۱۶۹۵ ..... حکمت شهادت امام حسین
- ۱۶۹۷ ..... عاطفه و برداشت سیاسی
- ۱۶۹۸ ..... دو تجربه‌ی صلح و انقلاب
- ۱۶۹۹ ..... تجربه‌ی سیاست یا فرهنگ
- ۱۶۹۹ ..... مفهوم امام
- ۱۷۰۰ ..... تأثیر غالیان
- ۱۷۰۱ ..... حکمت شهادت و امر سیاست
- ۱۷۰۲ ..... نگاه صوفیانه
- ۱۷۰۳ ..... هدف و آگاهی پیشین
- ۱۷۰۶ ..... به سوی برداشت سیاسی
- ۱۷۰۷ ..... هدف سیاسی: شهادت
- ۱۷۰۸ ..... سخن آخر
- ۱۷۰۸ ..... تأثیر نهضت امام حسین در سقوط امویان
- ۱۷۱۰ ..... قیام امام حسین یک قیام اسوه
- ۱۷۱۱ ..... تأثیر مشخص قیام امام حسین روی قیام‌های پس از آن
- ۱۷۱۲ ..... امامان شیعه و مسأله‌ی قیام
- ۱۷۱۲ ..... تأثیر نهضت امام حسین بر جامعه‌ی شیعه
- ۱۷۱۲ ..... بعد معنوی کربلا
- ۱۷۱۳ ..... مروری بر کتاب کامل الزیارات ابن‌قولویه
- ۱۷۱۹ ..... ابعاد شکلی و شعاری نهضت امام حسین
- ۱۷۲۰ ..... ویژگی عمده‌ی این سه صورت شعاری
- ۱۷۲۰ ..... ویژگی شعارها
- ۱۷۲۱ ..... تغییر پذیری قالب شعائر
- ۱۷۲۱ ..... شعائر و هنر

- ۱۷۲۲ ..... عوارض منفی شعائر تازه‌یاب
- ۱۷۲۲ ..... روضه‌خوانی و شعار
- ۱۷۲۳ ..... بستر تاریخی عزاداری اهل سنت برای امام حسین
- ۱۷۲۳ ..... درآمد بحث
- ۱۷۲۴ ..... ابوحنیفه شیعه‌ی زیدی
- ۱۷۲۵ ..... مرز تشیع و تسنن از قرن سوم به بعد
- ۱۷۲۸ ..... عزاداری سنیان از زبان عبدالجلیل در قرن ششم هجری
- ۱۷۳۰ ..... خراسان تیموری و عزاداری برای امام حسین
- ۱۷۳۲ ..... برخی از آثار علمای حنفی درباره‌ی امام حسین
- ۱۷۳۳ ..... خاتمه
- ۱۷۳۳ ..... مسأله‌ی تحریف در نهضت عاشورا
- ۱۷۳۴ ..... زمان رسوخ تحریف در تاریخ عاشورا
- ۱۷۳۴ ..... انگیزه‌های تحریف در تاریخ عاشورا
- ۱۷۳۵ ..... نقلهای تاریخی و عاطفی
- ۱۷۳۶ ..... روضه‌ الشهداء و مسأله‌ی تحریف
- ۱۷۳۷ ..... حکومت‌ها و مسأله‌ی تحریف در وقایع عاشورا
- ۱۷۳۸ ..... راه‌های جلوگیری از تحریف در عاشورا
- ۱۷۳۹ ..... تحریف معنایی و معنوی در اخبار نهضت عاشورا
- ۱۷۴۰ ..... پیشینه‌ی مبارزه با تحریف درباره‌ی عاشورا
- ۱۷۴۱ ..... میرزا حسین نوری و مسأله‌ی تحریف در عاشورا
- ۱۷۴۳ ..... استاد مطهری و مسأله‌ی تحریف
- ۱۷۴۳ ..... روضه‌ الشهداء ملاحسین کاشفی
- ۱۷۴۴ ..... احوال کاشفی
- ۱۷۴۶ ..... آثار کاشفی

- ۱۷۴۷ ..... مذهب کاشفی
- ۱۷۵۱ ..... کاشفی و تألیف روضه‌الشهداء
- ۱۷۵۳ ..... منابع کاشفی در روضه‌الشهداء
- ۱۷۵۶ ..... کاشفی و نقد و بررسی نقلها
- ۱۷۵۷ ..... نفوذ دیرپای روضه‌الشهداء
- ۱۷۵۹ ..... روضه‌الشهداء جایگزین ابومسلم نامه‌ها
- ۱۷۶۰ ..... روضه‌الشهداء و رواج تشیع در ایران
- ۱۷۶۱ ..... روضه‌الشهداء نخستین مقتل فارسی نیست
- ۱۷۶۲ ..... کاشفی و رواج برداشت معنوی از کربلا
- ۱۷۶۲ ..... ۱۹- حماسه عاشورا به بیان حضرت مهدی علیه‌السلام (ترجمه یا لشارات‌الحسین)
- ۱۷۶۲ ..... مشخصات کتاب
- ۱۷۶۳ ..... طلّیعه
- ۱۷۶۵ ..... دریچه ای به نور
- ۱۷۶۶ ..... زیارت شهدا
- ۱۷۷۰ ..... زیارت ناحیه
- ۱۷۷۶ ..... زیارت در روز عاشورا
- ۱۷۷۸ ..... زیارت روز ولادت
- ۱۷۸۰ ..... زیارت عاشورا
- ۱۷۸۲ ..... شباهت به حضرت یحیی
- ۱۷۸۴ ..... انحصار امامت دو برادر
- ۱۷۸۵ ..... حکمت شهادت
- ۱۷۸۶ ..... شرافت تربت
- ۱۷۸۶ ..... شفاء با تربت
- ۱۷۸۷ ..... شرافت زیارت امام حسین

- نماز زیارت ۱۷۹۰
- راهگشای کربلا ۱۷۹۰
- نگاهبان زائران ۱۷۹۲
- آثار دعا ۱۷۹۳
- ۲۰- زیارت عاشوراء معروفه ۱۷۹۳
- زیارت عاشوراء ۱۷۹۳
- زیارت علقمه ۱۷۹۵
- درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان ۱۷۹۸

بانک جامع عاشورا

مشخصات کتاب

سرشناسه: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۰ عنوان و نام پدیدآور: بانک جامع عاشورا/ واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان مشخصات نشر: اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ۱۳۹۰. مشخصات ظاهری: نرم افزار تلفن همراه و رایانه وضعیت فهرست نویسی: فهرست نویسی قبلی یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس موضوع: عاشورا -- نتایج و تاثیرات موضوع: واقعه کربلا، ۶۱ق -- شهیدان رده بندی کنگره: BP۴۱/۵/۲۳۱۳ ۱۳۸۱ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۳۴

۱- شرح زیارت عاشورا

مشخصات کتاب

سرشناسه: میرخانی احمد، ۱۳۷۲ - ۱۲۹۰ عنوان و نام پدیدآور: شرح زیارت عاشورا/ تالیف احمد میرخانی خط فریبا مقصودی کرمانشاهی مشخصات نشر: مکتب ولی عصر: موسسه فرهنگی نشر سها، ۱۳۷۴. مشخصات ظاهری: ۹۷۰ ص مصور (رنگی شابک: بها: ۶۵۰۰ریال؛ بها: ۶۵۰۰ریال وضعیت فهرست نویسی: فهرست نویسی قبلی موضوع: زیارتنامه عاشورا -- نقد و تفسیر شناسه افزوده: مقصودی کرمانشاهی فریبا، ۱۳۴۰ -، خطاط شناسه افزوده: زیارتنامه عاشورا. شرح رده بندی کنگره: BP۲۷۱/۶۰۲/۹م رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۷۷ شماره کتابشناسی ملی: م۷۵-۳۹۶۰

مقدمه

یا ولی العصر ادرکنی پس از حمد و ستایش حضرت باریتعالی و درود بی منتهی بر حضرت خاتم النبیین و دوازده وصی گرامیش صلوات الله علیهم اجمعین چنین گوید: این بنده حقیر سراپا تقصیر که مدتی بود در نظر داشتم که شرحی بر زیارت عاشورا بنویسم و ضمناً طوری باشد که در مجالس هفتگی خودم برای مردم هم گفته شود. تا این ایام با سعادت که مولود حضرت رضا علیه آلا ف التحیه و الثناء میباشد با استمداد از حضرت شروع بنوشتن اینمطالب نمودم، امیدوارم از بحر مواج کرم آن بزرگوار و آباء و اجداد گرامش و سایر اولاد طاهرین آنحضرت چنانم که خود آن بزرگواران نظر عنایتی فرموده این زیارت عاشورا را باتمام رسد و چون اینمطالب در منبر برای مردم گفته میشود باید طوری باشد که بصورت منبر درآمده و مستمع را کسل و ناراحت نکند، بنابراین اگر در بین مطالب ذکر قصص و حکایات و یا مواعظی را نمودیم خرده گیری از ما نشود، اگر چه این سبک با نوشتن کتاب مخالف است ولی ما بیشتر رعایت جنبه منبری را نمودیم. سید احمد میرخانی

مجلس اول: فضیلت زیارت عاشورا

روایت اول

شیخ طوسی در کتاب مصباح المجتهد از محمد بن اسماعیل بن یزید و او از صالح بن عقبه و او از پدرش و او از حضرت باقر (ع) روایت میکند که فرمود: هر کس حسین بن علی (ع) را در روز عاشورا - دهم محرم - زیارت کند و نزد قبر آنحضرت گریان شود روز قیامت خداوند را با ثواب دوهزار حج و دوهزار عمره و دوهزار جهاد ملاقات کند، آنهم ثواب حج و عمره و جهادی که در

خدمت رسول اکرم و ائمه طاهرين عليهم السلام بوده باشد. راوی میگوید: عرض کردم فدایت شوم برای کسی که در شهر یا کشور دیگریست و نمی تواند در آنروز خود را به قبر آنحضرت برساند چه ثوابی خواهد بود؟ حضرت فرمودند: اگر چنین باشد بصحرا یا بالای بام خانه خود رود و با سلام اشاره به سوی قبر آنحضرت کرده بر لعن قاتلان آنحضرت جدیت کند، و بعد دو رکعت نماز بخواند و اینکار را هنگام برآمدن روز قبل از ظهر انجام دهد، آنگاه هم خودش در مصیبت آنحضرت گریه کند و هم اگر ترسی نداشته باشد امر کند تا خانواده او نیز بر آنحضرت گریه کنند و در خانه اش مجلس مصیبتی برپا کرده و مصیبت حضرت سیدالشهداء را به یکدیگر تعزیت گویند. من ضامن می‌شوم کسی که این عمل را انجام دهد خداوند تمام آن ثوابها را به او عنایت فرماید. راوی عرض کرد چگونه یکدیگر را تعزیت بگوئیم؟ فرمود بگوئید: اعظم الله اجرنا بمصابنا بالحسين عليه السلام و جعلنا و اياكم من الطالبين تباره مع وليه الاءمام المهدى من آل محمد عليهم السلام. یعنی خداوند اجر ما را به سوگواری بر حسین علیه السلام بیفزاید و ما و شما را از خونخواهان او همراه با ولی خود امام مهدی آل محمد عليهم السلام قرار دهد. آنگاه حضرت فرمودند: اگر میتوانی آنروز از خانه بیرون مرو که روز نحسی است و حاجت مؤمن برآورده نمی شود و اگر هم برآورده شود میمون و مبارک نخواهد بود. هیچیک از شما در آنروز چیزی در منزل ذخیره نکنند که اگر چنین کرد برکت نخواهد داشت اگر کسی این دستور را عمل کند ثواب هزار حج و هزار عمره و هزار جهاد با رسول خدا صلی الله علیه و آله را برای او خواهد نوشت و اجر و ثواب هر نبی و رسول و وصی و صدیق و شهیدی که از ابتدای خلقت دنیا تاکنون در راه خدا مرده یا شهید شده است خواهد داشت.

روایت دوم

صالح بن عقبه و سیف بن عمیره نقل میکنند که علقمه بن محمد الخضرمی گفت: به امام باقر (ع) عرض کردم دعایی بمن تعلیم فرمائید که اگر از نزدیک زیارت کردم بخوانم و دعایی که اگر از دور اشاره به سلام کردم بخوانم. حضرت فرمودند: ای علقمه هر گاه تو اشاره بسلام نمودی و دو رکعت نماز را خواندی هنگام اشاره به آنحضرت بعد از تکبیر این قول - زیارت عاشورا - را بگو پس اگر تو این زیارت را خواندی دعا کرده ای بآنچه که ملائکه زائر حسین دعا میکنند و خداوند صد هزار هزار درجه برای تو مینویسد و مانند کسی هستی که با امام حسین علیه السلام شهید شده و در درجات آنها شرکت کرده باشد و برای تو ثواب زیارت هر پیغمبر و رسول و هر زائری که امام حسین علیه السلام را زیارت کرده نوشته شود. بعد از نقل زیارت علقمه میگوید: امام باقر علیه السلام بمن فرمودند اگر بتوانی هر روز در خانه خود این زیارت را بخوانی تمام این ثوابها برای تو خواهد بود.

روایت سوم

روایت سوم

شیخ در مصباح از محمد بن خالد طیالسی و او از سیف بن عمیره نقل میکند که گفت پس از آنکه امام صادق علیه السلام از حیره به مدینه تشریف بردند با صفوان بن مهران و جمعی دیگر از اصحاب به نجف اشرف رفتیم. پس از آنکه زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام فارغ شدیم صفوان خود را بطرف قبر حضرت سیدالشهداء نمود و بما گفت از اینمکان آنحضرت را زیارت کنید که من در خدمت امام صادق علیه السلام بودم که از اینمکان آنحضرت را زیارت نمود. آنگاه شروع بخواندن زیارت عاشورا کرد و بعد از نماز زیارت دعای علقمه را که پس از زیارت عاشورا میخوانند، خواند. سیف بن عمیره میگوید به صفوان گفتم وقتی علقمه بن محمد زیارت عاشورا را برای ما نقل کرد این دعا را نگفت. صفوان گفت در خدمت امام صادق علیه السلام باینمکان آمدم چون

آنحضرت زیارت عاشورا خواندند پس از خواندن دو رکعت نماز این دعا را هم خواندند . آنگاه حضرت بمن فرمودند : ای صفوان مواظب این زیارت و دعا باش و اینها را بخوان که من ضامن میشوم هر کس این زیارت و دعا را چه از دور و چه از نزدیک بخواند زیارتش مقبول شود و سعیش مشکور گردد و سلامش بآنحضرت برسد و حاجت او از طرف خداوند برآورده شود و به هر مرتبه ای که بخواند برسد . او را نوید برنگردانند . این صفوان من این زیارت را با این ضمان از پدرم یافتم و پدرم از پدرش علی بن الحسین علیه السلام با همین ضمان و او از امام حسین (ع) با همین ضمان از برادرش امام حسن علیه السلام با همین ضمان و امام حسن علیه السلام از پدرش امیرالمؤمنین علیه السلام با همین ضمان و امیرالمؤمنین از رسول خدا صلی الله علیه و آله با همین ضمان و رسول خدا (ص) از جبرئیل با همین ضمان و جبرئیل این زیارت را با همین ضمان از خدای عز و جل یافت و خدای عز و جل بذات خود قسم خورده است که هر کس حسین علیه السلام را با این زیارت از دور یا از نزدیک زیارت کرده و با این دعا ، دعا کند ، زیارت او را قبول میکنم و خواهش او را هر قدر که باشد می پذیرم و سؤالش را عطا می کنم ، پس ناامید از طرف من بر نمیگردد بلکه مسرور و خوشحال ، با حاجت روا شده و فوز بهشت و آزادی از آتش بر میگردد و شفاعت او را درباره هر کس غیر از دشمن اهل بیت قبول می کنم . حقتعالی بذات خود قسم خورده و ما را گواه بر آن گرفته چنانکه ملائکه ملکوتش بر آن گواهند و جبرئیل گفت یا رسول الله خداوند مرا بسوی تو فرستاد سرور و بشارت بر تو و سرور و بشارت بر علی و فاطمه و حسن و حسین و ائمه خاندان تو باد تا روز قیامت . پس ای محمد سرور تو و سرور علی و فاطمه و حسن و حسین و امت و شیعه تو تا روز قیامت پاینده باد . آنگاه صفوان گفت که حضرت صادق علیه السلام بمن فرمودند : هر وقت حاجتی برای پیش آمد در هر مکانی که هستی زیارت این دعا را بخوان و حاجت خود را از خداوند بخواه که برآورده می شود و خداوند و رسول او خلف وعده نمی کنند . محمد بن اسماعیل که شیخ طوسی زیارت عاشورا را از او نقل میکند از صلحای طایفه امامیه و از ثقات ایشانست . بسیار جلیل القدر و از اصحاب حضرت رضا علیه السلام بوده و زمان حضرت جوادالائمه را نیز درک نموده است . او و احمد بن حمزه بزریع ، در عداد و زراء بودند . ثقة جلیل القدر علی بن نعمان که از اصحاب برجسته حضرت رضا علیه السلام است وصیت کرد که کتابهایش را به محمد بن اسماعیل بزریع بدهند و حضرت جواد علیه السلام کفنی برای این محمد فرستادند و محمد در فید که اسم منزلی در راه مکه است ، از دنیا رفت . و از جمله چیزهایی که دلالت بر جلالت محمد بن اسماعیل بزریع و اختصاصش رضا علیه السلام دارد اینست که سید مرتضی والد سید بحرالعلوم طباطبایی در شب ولادت سید بحرالعلوم خواب دید که حضرت رضا علیه السلام محمد بن اسماعیل را با شمعی فرستادند و محمد آن شمع را بر بام خانه والد بحرالعلوم روشن کرد و روشنایی آن بقدری بلند شد که انتهای آن بچشم نیامد . شکی نیست که آن شمع علامه بحرالعلوم بود که دنیا را به علم و عمل خود روشن نمود . در جلالت قدر او همین که شیخ جعفر کاشف الغطاء رضوان الله علیه با آن فقاقت و ریاست و جلالت ، خاک نعلین او را به حنک عمامه خود پاک کند . ملاقات سید بحرالعلوم با امام زمان به تواتر رسیده و مکرر کرامات باهراتی از ایشان ثقل شده است . شیخ صاحب جواهر درباره ایشان میفرماید : صاحب الکرامات الباهرة و المعجزات القاهرة . در هر صورت محمد بن اسماعیل مرد ثقة ای بود و کتاب حجی نوشته که گویا از همان کتاب روایت میکند . صالح بن عقبه راوی دوم سند زیارت است که محمد بن اسماعیل از او نقل میکند . علمای رجال صالح را شخص ثقة ای دانسته روایات او را قبول دارند . کتابی نوشته بود که محمد بن اسماعیل آن کتاب نقل میکند . بخاشی در رجال خود او را مدح نموده و شیخ در الفهرست او را ذکر کرده و میفرماید : له کتاب و این نیز شهادت بر مذهب او دارد و زیر شیخ ملتزم بذکر علمای امامیه است مگر آنجا که تصریح به خلاف کند . تنها قدحی که در مورد او شده از طرف علامه است که فرموده : کذاب غال لایلتفت الیه مجلس اول استاد کل وحید بهبهانی فرموده اند که این قدح از ابن غضائری است زیرا این شخص غالب روات را غالی میدانند و نسبت غلو به آنها میدهد و این بجهت روایاتی است که در مدح اهل بیت نقل میکنند در زمان ما هم چنین است که اگر کسی روایات مدح اهل بیت را که متضمن مقام بلند آنانست نقل کند او را

مذمت میکنند و میگویند این اخبار ضعیف است و لذا بسیاری از بی‌علمان هنوز زیر بار زیارت جامعه نمیروند چون مطالب آنرا نمی‌توانند درک کنند. ای مگس عرصه سسیمرغ نه جولانگه تست عرض خود میبری و زحمت ما میداری پدر صالح بن عقبه راوی سوم حدیث است. نام او قیس و از اصحاب حضرت صادق علیه السلام بوده است. شیخ مفید و ابن شهر آشوب کلیه اصحاب امام صادق علیه السلام را توثیق کرده اند میدانیم حضرت چهار هزار شاگرد داشته اند که شرح حال آنها و مجلس درس حضرت مفصلست به محل خودش رجوع شود، بنابراین سند صحیح است و جای بحث نیست مطلب مهم اینست که شیخ طوسی چگونه از محمد بن اسماعیل روایت کرده ممکن است کتاب حج محمد بن اسماعیل نزد شیخ بوده و از کتاب او نقل کرده است و یا آنکه طریق شیخ به تصریح علامه و دیگران به محمد بن اسماعیل صحیح است بلکه حاجت به تامل هم ندارد چه شیخ از مفید نقل میکند و مفید از صدوق از پدرش و او از احمد بن محمد بن عیسی و او از محمد بن اسماعیل که همه این طبقه از اکابر مشایخ امامیه میباشند.

سند روایت سوم

محمد بن خالد طیالسی امامی مذهب است و جمعی از ثقات و بزرگان از او روایت نموده اند در کوفه ساکن و از اصحاب موسی بن جعفر علیه السلام بوده است در سن نود و هفت سالگی از دنیا رفته و کتاب نوادری از برای او بوده است که روات از این کتاب نقل کرده اند. سیف بن عمیره کوفی که محمد بن خالد از او روایت میکند، این سیف هم از ثقات و از اصحاب امام صادق و موسی بن جعفر علیهما السلام بوده است. بخاشی و شیخ او را ثقه دانسته اند. کتابی داشته که جماعتی از روات از آن کتاب حدیث نقل کرده اند. ابن شهر آشوب او را واقفی (۱) دانسته و معذکک توثیق او را هم نموده است. زیرا بسیاری از روات واقفی مذهب بودند ولی علماء علم رجال روایات آنها را قبول نموده اند. چنانکه اخبار سایر فرق شیعه را نیز قبول کرده اند تا مادامی که مبانی دیگر ما مخالفتی نداشته باشد. پس بنابر اینکه سیف بن عمیره ناقل زیارت عاشورا از واقفیه باشد روایت او قبول است آنهم در باب زیارات که مخالفتی با مبانی دینی ندارد. گذشته از همه اینها اگر این سیف بن عمیره را هم قبول نکنیم از طریق دیگر و سند محکمتری زیارت عاشورا بما رسیده که شرح آن را خواهیم داد. صفوان بن مهران اسدی کوفی که سیف بن عمیره از او نقل میکند، مکنی به ابومحمد و بسیار ثقه و جلیل القدر بوده است. از اصحاب امام صادق علیه السلام بود از آنحضرت روایت میکند چنانکه دعای علقمه را از آنحضرت نقل کرده است. ایمان و اعتقاد خود را درباره ائمه علیهم السلام به امام صادق علیهم السلام عرضه داشت و حضرت هم به او فرمودند: رحمک الله صفوان همان کسی است که شتران زیادی داشت و به جهت سفر حج به هارون الرشید کرایه داد. چون خدمت حضرت موسی بن جعفر علیه السلام رسید آنجناب فرمود: ای صفوان هر چیزی از تو نیکو و جمیل است مگر یک چیز که آن کرایه دادن شتر به هارون است. عرض کرد من برای سفر لهُو و لعب و معصیت کرایه نداده ام بلکه برای راه مکه بوده است و خودم نیز کار گزار نیستم بلکه امر در دست غلامان من است. حضرت فرمودند: کرایه از ایشان طلب نداری؟ گفت چرا. فرمودند دوست نداری زنده باشند تا کرایه تو را بدهند؟ گفت چرا. حضرت فرمودند: کسی که بقای ایشانرا دوست داشته باشد از ایشانست و کسی که از ایشان باشد با ایشان وارد آتش می شود. صفوان بعلت فرمایش امام تمام شتران خود را فروخت، هارون چون از فروش شتران مطلع شد به صفوان گفت: بخدا قسم اگر برای حسن صحبت تو نبود هر آینه تو را می کشتم. این صفوان زیارت روز اربعین امام حسین علیه السلام و دعای علقمه عاشورا و زیارت وارث را از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده است. مکرر حضرت صادق (ع) را از مدینه بکوفه برده و با آن حضرت به زیارت قبر امیرالمؤمنین علیه السلام نایل گشته است، لذا بر قبر آنحضرت خوب مطلع بوده و کارا بز زیارت میرفته و نمازهای خود را نزد قبر آنحضرت میخوانده است. فرع: فقهاء فرموده اند اگر کسی کاری برای ظالم بکند آن کار حرام نیست و مزد آن هم حرام نمیشد گرچه هم کار و هم مزد آن

مکروه است. در صورتیکه فرمایش امام به صفوان اینست که شتران خود را به هارون کرایه مده تا در سفر حج از آنها استفاده کند. و نیز مرد دیگری خدمت امام صادق علیه السلام آمده عرض کرد: گاهی روزی یکی از شیعیان شما تنگ میشود و امر دنیا برایش شدت پیدا میکند بنی امیه او را دعوت میکنند که نهری بکند یا باغی اصلاح کند شما در این مورد چه میفرمائید؟ حضرت فرمودند: من که دوست ندارم گره ای برای آنان بزنم یا سر مشکی را به جهت آنان ببندم اگر چه برای این عمل جزیی - آنچه بین مشرق و مغرب عالمست بمن بدهند. در روایت دیگری حضرت صادق علیه السلام به یونس بن یعقوب فرمودند: در ساختمان مسجد هم به آنها کمک نکنید. سؤال: این روایات با فرعی که از فقها نقل شده چگونه سازش دارد؟ جواب: چون ائمه ما علیهم السلام در زمان خلفا بنی امیه و بنی عباس میزیستند و حق آنها توسط این خلفاء غضب شده بود لذا فرمودند شتر بآنها کرایه ندهید، برایشان مسجد نسازید و باغ و نهر آنها را اصلاح نکنید زیرا هر چه آنها قوی تر میشدند ائمه علیهم السلام بوده است که خلفاء ظلم و جور حق آنان را غضب مینمودند و لذا در روایت قبل حضرت فرمودند دوست ندارم گره ای برای آنان بزنم این لفظ دوست نداشتن دلالت بر حرمت ندارد آنهم در همه زمانها. مردی از کتاب و نویسندگان بنی امیه که مال و ثروتی از دستگاه آنان بدست آورده بود خدمت امام صادق علیه السلام رسید و جریان مال و کار خود را خدمت حضرت عرض کرد. حضرت فرمودند: اگر بنی امیه کسی را پیدا نمیکردند که بروات و حواله جات و مالیات و دفاتر آنها را بنویسد و غنایم را جمع آوری کند و در جنگها اعانت آنها را نماید و در نماز به آنها اقتدا کند هر آینه حق ما را غضب نمیکردند. (۲)

پی نوشتها

ص ۴۲ کتاب ۲) محمد بن احمد یحیی اشعری میگوید که با علی بن بلال در فید بر سر قبر محمد بن اسماعیل رفتیم، علی بن بلال بمن گفت که صاحب این قبر از حضرت رضا علیه السلام برای من روایت کرد که فرمودند هر کس نزد قبر برادر مؤمن خود رود و دوستش را بر قبر گذارد و هفت مرتبه سوره انا انزلنا بخواند از فرع اکبر یعنی ترس بزرگ روز قیامت ایمن گردد. در روایت دیگری آمده که رو به قبله بنشیند و این سوره را بخواند. البته چیزهایی که باعث ایمنی از فرع اکبر میشود زیاد است که یکی از آنها دفن شدن در نجف اشرف میباشد. این روایت مطلب بسیار مهمی را بما فهماند و آن اینکه محمد بن احمد اشعری با علی بن بلال از مدینه به زیارت قبر برادر مؤمن خود رفتند و برای او قرآن خواندند ولی ما مردم با اینکه قبر پدر و مادر و فامیل. دوستان در دسترسمان میباشد در ماه و سال هم زیارت قبور آنها نمیرویم و یکی از علل گرفتاریهای زیاد و سختی زندگی ما همینست که مردگان خود را فراموش کرده ایم. در هر صورت این ایمنی از فرع اکبر ممکن است برای خواننده قرآن باشد و ممکن است برای میت باشد چنانکه از بعضی روایات چنین ظاهر میشود. مرحوم محدث قمی میگوید که من در مجموعه ای دیدم که شیخ شهید زیارت قبر استاد خود فخرالمحققین فرزند آیت الله علامه رفت و فرمود از صاحب این قبر نقل می کنم که والد ماجدش به سند خود از حضرت امام رضا علیه السلام نقل کرد که هر که قبر برادر مؤمن خود را زیارت کند و نزد آن، سوره قدر را بخواند و بگوید: اللهم جاف الارض عن جنوبهم و صاعد الیک ارواحهم وزدهم منک رضوانا و اسکن الیهم من رحمتک ما تصل به وحدتهم و تونس وحشتهم انک علی کل شیء قدير. خواننده و میت از فرع اکبر ایمن شود. سید بن طاووس در کتاب جمال الاسبوع در اعمال روز پنجشنبه ذکر میکند که یکی از وظایف مردم اینست که نزد قبور مردگان روند زیارت کنند باین نحو که رو به قبله بنشینند و دست خود را بر قبر گذارده بگویند: اللهم ارحم غربته وصل وحدته و انس وحشته و امن روعته و اسکن الیه رحمه یستغنی بها عن رحمه من سواک والحقه بمن کان یتولاه. سپس هفت مرتبه سوره انا انزلنا را بخواند. در روایت است که هر کس این عمل را نزد قبر مؤمنی انجام دهد حقتعالی ملکی نزد قبر آن میت فرستد که خداوند را عبادت کند ثوابش را برای آن میت بنویسند و چون روز قیامت مبعوث شود آن ملک با او باشد و هر هول و ترسی را از او دفع گرداند تا اینکه حقتعالی وی را داخل

بهشت سازد . ۳) بدیهی است اصول مذهب ما امامیه و مقام بلند آل محمد صلوات الله عليهم اجمعین به این کلمات پایمال نشود و از مقام ارجمند آن بزرگواران چیزی کاسته نگردد . چه اگر باین حرفها و ایرادات پایمال شدنی بود تاکنون پایمال شده بود . اشخاص بسیاری آمدند و کلماتی راجع به مقامات آل محمد گفتند و رفتند ولی دستشان بجائی نرسید اگر هم رسید دو روزی بود و استدامه نداشت . چراغی را که ایزد بفرورد هر آن کس پف کند ریشش بسوزد در زیارت رجبیه که در ماه رجب در مشاهد مشرفه خوانده میشود آمده است که : انا ساملکم و املکم فیما الیکم التفویض و علیکم التعویض فبکم یخبر المهیض و یشفی المریض و عندکم ما ترزاد الارحام و ما تغیض . یعنی از شما سؤال و آرزو می کنم آنچه را که خداوند بشما واگذار کرد و تفویض کرده است از شفاعت و اعانت در وقت مرگ و سائر شدائد تا فرستادن به بهشت زیرا شما قسیم النار و الجنة هستید . شاعری درباره امیرالمؤمنین علیه السلام گفته است : سرور شیعیانیش بینی و افسوس اعدیش دمی کور روی پل گوید خدی هذاذری هذا و لذا به حارث همدانی فرمود : یا حار همدان من یمت یرنی الخ . الیکم التفویض اشاره به اینست که شما میتوانید بمیرانید و زنده کنید مثل آن شیر که نقش پرده بود و حضرت رضا علیه السلام امر فرمود آن مرد را نزد ماءمون خورد و از بین برد و یا مثل آن گاوی که موسی بن جعفر علیه السلام زنده کرد و یا سایر مرده هایی که ائمه علیهم السلام زنده کردند که در نمونه معجزات آنها بسیار زیاد است و کارهای دیگری که غیر از آنها کسی نمی تواند بکند . و علیکم التعویض و عوض دادن یعنی حساب قیامت با شماست هر کخه را بخواهید به بهشت میرید و هر که را بخواهید به جهنم ، در این باب وارد است که فردای قیامت هم راجع به حق الله و هم راجع به حق الناس از دوستانشان شفاعت میکنند . این معنی هم ممکن است که خداوند به واسطه ولایت شما عوض اعمال مردم را میدهد یعنی اعمال اشخاص را به اندازه معرفت و محبت اهلیت اجر میدهند ، در زیارت جامعه میخوانی : و بموالاتکم تقبل الطاعة المفترضة ، یعنی بولایت و دوستی شما طاعت فریضه خلق پذیرفته میشود فبکم یجبر المهیض یعنی به واسطه شما استخوان شکسته پیوند خورده و سالم می گردد و سختیها رفع و دفع میشود . و یشفی المریض و به واسطه شما مریض شفا مییابد . و عندکم ما ترزاد الارحام و ما تغیض و علم اینکه طفل در رحم مادر سالم میماند یا خیر ، سالم متولد شده و یا سقط میشود ، نزد شماست و این کنایه بعلم امام بما کان و بما یکون الی یوم القیامة عیاشی از حسین بن خلف روایت میکند که گفت از حضرت ابوالحسن علیه السلام از قول خدای تعالی سؤال کردم که میفرماید : و ما تسقط من ورقه الا یعلمها و لا حبة فی ظلمات الاءرض و لا رطب و لا یابس الا فی کتاب مبین فرمود : ورقه سقط جنین است که قبل از رحم مادر میافتد و حبه یعنی طفلی که قبل از ولادت و بعد از دمیدن روح سقط میشود و بعد از دمیدن روح سقط میشود و رطب یعنی نطفه ای که خلقت او تمام نشده و یا بس یعنی طفلی که خلقت او کامل است و کتاب مبین عالم به تمام اینهاست . در زیارت جامعه میخوانی : و خزان العلم . امامان خزینه های علوم الهی میباشند و در اخبار زیادی وارد شده که فرمودند : نحن خزان علم الله . خداوند در سوره لقمان آیه ۲۷ میفرماید : و لو ان فی الارض من شجرة اقلام و البحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله یعنی : و اگر هر درخت روی زمین در کف نویسندگان قلم شده و آب دریاها هفت بار برآید باز نگارش کلمات خداوند ناتمام بماند . امام هادی علیه السلام فرمودند : ما همان کلمات خداوندیم که فضایل ما فهمیده نمیشود و نهایت ندارد در احتجاج طبرسی آمده که یحیی بن اکثم معنی کلمات را از حضرت عسکری علیه السلام پرسید حضرت فرمودند : نحن الکلمات التي لا تدرک فضائلنا و لا تستقصی . بنابراین معلوم می شود غیر از خداوند کسی بمقام فضائل و مناقب آل محمد پی نخواهد برد . ۴) چگونگی پیدایش واقفیه : یکدسته از اصحاب امام کاظم علیه السلام در مکتب امام صادق (ع) تربیت شده بودند و بعد هم ملازم امام کاظم علیه السلام شدند ، بیش از ۳۵ سال در آنحضرت حاضر می شدند و امام آنها را به وکالت و نمایندگی خود باطراف میفرستاد تا هم مردم را باحکام شریعت هدایت نمایند و هم وجوهات شرعی از قبیل خمس و سهم امام و زکوة و صدقات دیگر و هدایا و تحفی که مردم میخواستند بدست امام برسد تحویل این نمایندگان و وکلا بر گردد . برای مثال احمد بن اسحاق که وکیل حضرت عسکری علیه السلام و در قم بود به قدری ازین وجوه نزد وی جمع شد که از حضرت اجازه

گرفت تا مسجدی بسازد و مسجد امام را در قم ساخت. از اینجا معلوم می‌شود که با پول وجوهات میتوان مسجد ساخت. در زمان هارون که حضرت موسی بن جعفر به تقاضای هر یک از شهرها و کشورها و کیل و نماینده‌ی بانجا اعزام میفرمود این نمایندگان با یک جنبش دینی و نیز با توسعه ممالک اسلامی مواجه شدند. مورخین بر حسب اخبار، تعداد آنها را تا چهارصد نفر نوشته‌اند. مانند زمان ما که مراجع بزرگ در هر شهری و کیلی دارند که فتوای آنها را بمردم بگویند و وجوهات را گرفته بمراکز علمی نزد مراجع بزرگ بفرستند عظم مقام حضرت موسی بن جعفر علیه السلام و توسعه نفوذ آنحضرت موجب شد که هارون ازین نیرو و ثروتی که سیل آسا بدربار حضرت موسی بن جعفر (ع) میرسید متوحش شود زیرا هر چه خواست عوامل ارتباط مردم را با امام قطع کند یا تقلیل دهد نتوانست. او از سال ۱۷۰ که بخلاف نشست تا سال ۱۷۹ که بمدینه آمد تا امام هفتم را دستگیر کند قریب نه یا ده سال با این جریان مماشات کرد تا بالاخره دید نمیتوان مردم را از حضرت منصرف ساخت ناچار آنحضرت را در مدینه دستگیر نموده به بغداد آورد و زندانی کرد تا رابطه حضرت با مردم قطع شود. در مدتی که حضرت در زندان بودند و تا هنگامی که بشهادت رسیدند جمعی از نمایندگان آنحضرت در معرض امتحان واقع شدند. وجوهی که نزد بعضی از آنها جمع شده بود به قدری زیاد بود که طمع بر آنان غالب شد و کم کم رابطه خود را از امام بریدند و گفتند امامت در وجود موسی بن جعفر پایان پذیرفت و پس از او کسی امام نیست و راجع بمرگ وی هم گفتند مردن او کمال او بوده است. اولین افرادی که این عقیده را ظاهر ساختند علی بن ابی حمزه بطائینی و زیاد بن مروان قندی و عثمان بن عیسی بودند. به تدریج که افکار آنها شیوع یافت و تعدادشان زیاد شد گفتند که امامت به موسی بن جعفر خاتمه یافته است. مطلب مهم اینجاست که اگر اینها می‌گفتند امامت بحضرت موسی بن جعفر خاتمه یافته است پس چرا پولها را به صاحبانش ندادند و خودشان برداشتند؟ مثلاً نزد زیاد بن مروان هفتاد هزار دینار و نزد علی بن حمزه سی هزار دینار جمع شده بود و این وجوه در آثرمان پول زیادی بوده است. یونس بن عبدالرحمن میگوید که من بمردم توجه میدادم که واقفیه بربط میگویند: امام وقت شما حضرت رضا علیه السلام است باید به او رجوع کنید، زیاد بن مروان و علی بن حمزه برای من پیغام فرستادند که سبب این کار تو چیست؟ ما به تو ده هزار دینار میدهیم که ساکت شوی و مردم را بحضرت رضا علیه السلام معرفی نکنی. گفتم این حدیث از ائمه علیهم السلام رسیده که: اذا ظهرت البدع فعلى العالم ان يطهر علمه فان لم يفعل سلب نور الايمان و بنابر روایات دیگر فعليه لعنة الله. شیخ مفید در ارشاد میگوید زیاد بن مروان از خواص امام کاظم علیه السلام بوده و روایت نص امامت حضرت علی بن موسی را از او نقل کرده و گفتارش موثق و باورع و فقیه و شیعه پاکی بوده است اما یاللعجب که همین فرد در آخر کار فریب مال دنیا را خورد و همه فضائل خود را فدای مال و منال دنیا نمود و منکر امام شد و اموال حضرت موسی بن جعفر را مخفی و انکار کرد. علامه مجلسی می‌نویسد که عثمان بن عیسی روالسی نماینده امام در مصر و سی هزار دینار و پنج کنیز نزد وی بود. امام رضا علیه السلام برای او پیغام فرستادند که آنچه از پدرم نزد تست بفرست که من وارث آسمانی پدرم میباشم. او جواب داد که پدرت نمرده و زنده و قائمست و هر که بگوید مرده مبطل دین است. شیخ صدوق علت تمرکز اموال را در نزد ثقات روات چنین مینویسد که چون هارون بر امام هفتم سخت گرفت و تمام زندگی آنحضرت را تحت نظر داشت و بازرسان و جاسوسان به وی خبر میدادند که اموال زیادی برای موسی بن جعفر علیه السلام میآورند، لذا حضرت که در مقام جمع مال دنیا نبود دستور فرمود این مال که حق سادات علوی بود نزد وکلای ایشان بماند که خود حضرت دستور دهند باشخاص مستحق برسانند و این سر را مکتوم بدارند تا درباریان هارون و دشمنان حضرت متوجه نشوند و نزد هارون سعایت نمایند. راجع به عقاید واقفیه از حضرت رضا علیه السلام پرسیدند. حضرت فرمودند: سبحان الله پیغمبر خدا که عقل اول بود از دنیا رفت چطور میشود که موسی بن جعفر علیه السلام نمرده باشد، قسم بخدای عالم که موسی بن جعفر سلام الله علیه رحلت کرد. من اموال و ترکه او را بین برادران و خواهرانم تقسیم کرده و کنیزان او را شوهر دادم. بعضی از واقفیه از عمل خود پشیمان شده، توبه کردند و برگشتند از جمله احمد بن ابی بشر سراج که ده هزار دینار نزد او بود که گفت:

چون موسی بن جعفر علیه السلام رحلت نمود من این پول را به ورثه اش ندادم و گفتم امام نمرده است ولی اکنون این پولها را بگیرید و بحضرت رضا علیه السلام برسانید و مرا از آتش جهنم نجات دهید و بگوئید آنحضرت توبه مرا بپذیرند. باری واقفیه فریب مال دنیا را خورده یک حقیقت آسمانی را انکار کردند و خلقی را از راه به در نمودند علی بن عبدالله زبیری نامه ای خدمت حضرت رضا علیه السلام نوشت که واقفیه در چه حالی هستند؟ حضرت فرمودند آنکس که بر حضرت موسی بن جعفر واقف گردد از راه حق بدور افتاده و اگر در آنحال بمیرد جایش در جهنم است و آنجا بد جایگاهی است. فضل بن شاذان از حضرت رضا علیه السلام در مورد واقفیه نقل میکند که فرمودند آنها در سرگردانی و حیرانی زیست میکنند و در زندقه و کفر و بدکیشی خواهند مرد. امام صادق علیه السلام فرمودند: شروترین مردم آنهایی هستند که در امامت فرزندان موسی توقف نمایند نقل از فرقه ناجیه شیرازی راجع به واقفیه - ج ۲ صفحه ۲۰۷.

مجلس دوم

توضیح

چون در چند روایتی که درباره خواندن زیارت عاشورا نقل شد اختلاف بنظر میرسد لذا علماء اعلام در کیفیت خواندن این زیارت چند احتمال داده اند.

احتمال اول

در روایت صالح بن عقبه است که به پشت بام خانه خود یا صحرا رود و با دست اشاره بطرف قبر آنحضرت کرده سلام بنماید و بعد از لعن بر قاتلان آن حضرت دو رکعت نماز بخواند. در روایت علقمه دارد که حضرت فرمود این عمل را بعد از گفتن تکبیر انجام بده و علقمه از آنحضرت طلب دعا نمود و حضرت هم زیارت عاشورا را به وی تعلیم فرمودند. بنابراین معلوم میشود که طرز خواندن زیارت عاشورا باین نحو است که اول تکبیر بگوئید و چون در زیارت دیگر دستور داده اند که قبل از زیارت صد تکبیر بگویند، معلوم میشود که مراد از گفتن صد مرتبه بوده است. پس قبل از زیارت عاشورا صد مرتبه تکبیر بگوئید و بعد از لعن و سلام دو رکعت نماز بخواند بعد زیارت عاشورا را خوانده و بعد از سجده آن دو رکعت نماز آخر آن را هم بخواند. گرچه ممکنست که در روایت علقمه بگوئیم مراد از قول امام علیه السلام که فرمودند: یا علقمه اذا انت صلیت الراءعین بعد ان تؤمی الیه بالسلام فقل الایماء الیه من بعد التکبیر هذا القول. این باشد که در اشاره و ایماء به قبر همان زیارت عاشورا را خوانده شود. پس مراد از دو رکعت نماز اول همان دو رکعت نماز آخر است که بعد از زیارت عاشورا خوانده میشود. یعنی بعد از تکبیر همان زیارت عاشورا را بخواند و بعد از لعن و سلام و اللهم حض و ذکر سجده دو رکعت نماز زیارت بخواند لکن طریقه اول بهتر و احوط است. رفتن بصحرا و یا بام خانه از آداب زیارت است و نه جزو آن پس اگر بآن عمل نشود مانعی ندارد. ضمنا دانستیم، دعایی که از علقمه از امام خواسته همان زیارت عاشورا است که حضرت به وی تعلیم فرمودند و این دعا علقمه که پس از زیارت عاشورا میخواند مربوط به علقمه نیست بلکه راوی آن صفوان است و بدون جهت به علقمه نسبت داده شده است.

احتمال دوم

این است که زیارت و دعا، با تمام اجزاء آن دو مرتبه خوانده شود. یکبار قبل از نماز و یکبار بعد از نماز. این احتمال را مرحوم مجلسی در بحارالانوار داده است و گویا و جهش این باشد که ایماء بعد از نماز سابق دانسته است چه از حدیث استفاده میشود که

در حال ایماء باید این زیارت را خواند .

احتمال سوم

احتمالیست که فاضل محدث شیخ ابراهیم کفعمی در کتاب جنه الوافیه نقل نموده و حاصل آن اینست که اول برپام یا به صحرا رود و سلام بر آنحضرت نماید و قاتلان آنحضرت را لعن و نفرین کند و در این کار مبالغه نماید و بعد دو رکعت نماز کرده مشغول به نوحه شود و در خانه عزاداری برپا کند و دعای تعزیت - اعظم الله اجورنا الخ - به یکدیگر بگویند . آنگاه صد مرتبه تکبیر گفته متوجه قبر شود ، زیارت را با دعای سجده آورد و بعد از دو رکعت نماز دعای صفوان را بخواند . وجه این احتمال آنست که بین صدر و ذیل حدیث جمع کرده و کلام علقمه را حمل کرده بر اینکه بعد از زیارت از دور خواهش زیارت دیگری کرده است . نه اینکه دعایی برای زیارت خواسته باشد . مبداء این توهم قول اوست که گفته : علمنی دعا ادعوا به ذلک الیوم . . .

احتمال چهارم

اینست که اول زیارت ششم از زیارت مطلقه امیرالمؤمنین علیه السلام که در تحفه الزائر مجلسی و مفاتیح محدث قمی مذکور است و شروع آن ، السلام علیک یا رسول الله است بخواند و یا زیارت دیگری از آنحضرت و یا لااقل سلامی به آن حضرت عرض کند . السلام علیک یا امیرالمؤمنین اگر زیارت ششم را خواند - که بهتر است همین زیارت خوانده شود - شش رکعت نماز زیارت پس از آن بجا آورد و اگر غیر زیارت ششم را خواند دو رکعت نماز زیارت بجا آورد و بعد تکبیر گفته زیارت عاشورا و آنگاه دو رکعت نماز زیارت را بخواند و پس از آنهم دعای علقمه که همان دعای صفوان باشد بخواند . باید دانست که بهترین طرز خواندن زیارت عاشورا همین قم است و وجه جمعی است بین تمام وجوه که رعایت احتیاط تمام در آن شده است . زیرا در روایت صفوان ذکر شد که چون بزیارت امیرالمؤمنین علیه السلام آمد همان زیارت ششم را خواند و بعد از تمام شدن زیارت روی خود را بطرف قبر امام حسین علیه السلام نمود و زیارت عاشورا را با نماز و دعای آن خواند و بعد گفت که با امام صادق علیه السلام اینجا آمدم و حضرت اینگونه زیارت کرده و نماز و دعا خواندند و فرمودند که ای صفوان این زیارت را ضبط کن و این دعا را بخوان و همیشه حضرت امیرالمؤمنین و امام حسین علیه السلام را باین نحو زیارت کن که من ضامنم بر خدا هر که ایشان را چنین زیارت کند . الخ . . . مؤید دیگر این وجه عبارتی از خود دعای بعد از زیارت عاشورا است که میفرماید : . . . استودعکما الله و لاجعله الله اخر العهد منی الیکما انصرفت یا سیدی یا امیرالمؤمنین و مولای و انت یا ابا عبدالله یا سیدی و سلامی علیکما متصل ما اتصل اللیل و النهار واصل ذلک الیکما غیر محجوب عنکما . . . فائده مقتضی ظاهر ادله آن است که تمام عمل در یک نشست بجا آورد و به طوری که در اثنای عمل هیچ فاصله ای نیفتد ولی ظاهراً بعضی کارها یا حرف زدن یا راه رفتن در بین عمل ضرری ندارد چنانکه میتواند صد مرتبه لعن و سلام را بتدریج در روز بگوید . نیز جایز است که زیارت عاشورا را در شب بخواند اگر چه در زیارت دارد که : اللهم ان هذا الیوم تبرکت به بنی امیه ولی اختصاص به روز ندارد زیرا در حدیث صفوان ذکر شد که حضرت فرمودند : اذا حدث لک حاجه الخ که فرمایش امام نص در عموم زمانست . نیز اگر چه در خبر علقمه زیارت عاشورا اختصاص به روز عاشورا دارد ولی در خبر صفوان آمده که امام فرموده اگر بتوانی امام حسین علیه السلام را هر روز باین زیارت بخوانی بجا آورد که تمام این ثوابها برای تو خواهد بود . بلکه در عبارت کامل الزیارة آمده است که اگر بتوانی هر روز عمرت این زیارت را بخوان . نیز برای برآمدن حاجات و امور مهم ، خواندن زیارت عاشورا بسیار مجرب است و در ذیل خبر صفوان فرمود هر گاه برای و حاجتی پیش آید این زیارت را بخوان به هر کجا که باشی و حاجت خود را از خداوند سؤال کن که برآورده میشود . علماء برای برآمدن حاجات چهل روز پیایی خواندن زیارت عاشورا را در ساعت معین بسیار مجرب دانسته اند ، گر چه در روایت چهل روز وارد نشده

ولی تجربه اینمطلب را ثابت نموده است .

حکایت سید رشتی در موضوع زیارت عاشورا

محدث نوری در کتاب نجم ثاقب از تقی صالح سیداحمد فرزند سید هاشم رشتی ، تاجر ساکن رشت ، نقل میکند که گفت در سال هزار و دویست و هشتاد برای او اداء حج و زیارت خانه خدا از رشت به تبریز آمدم ، آنجا در خانه یکی از تجار معروف بنام حاج صفر علی منزل نمودم . چون قافله ای نبود متحیر بودم که چگونه سفر را ادامه دهم تا آنکه حاج جبار نامی که جلودار قافله و از سده اصفهان بود مال التجاره ای برداشت که بسوی طرابوزن (۳) حرکت کند منمهم مالی از او کرایه کردم و حرکت نمودم بمنزل اول که رسیدیم سه نفر دیگر به تحریص حاج صفر علی بمن ملحق شدند . یکی حاج ملا باقر تبریزی حجه فروش و دیگری حاج سید حسین تاجر تبریزی و دیگری حاج علی بود . پس باتفاق حرکت کردیم تا به ارزنة الروم (۴) رسیدیم و از آنجا طرابوزن شدیم . در یکی از منازل ما بین این دو شهر حاجی جبار جلودار نزد ما آمد که این منزل که در پیش داریم مخوفست قدری قدری زودتر بار کنید که به همراه قافله باشید چون در سایر منازل ما غالبا از قافله عقب بودیم ما تقریبا دو ساعت و نیم یا سه ساعت بصبح مانده حرکت کردیم باندازه نیم یا سه رعب از منزل دور شده بودیم که هوا تاریک شد و برف باریدن گرفت بطوری که هر یک از رفقا سر خود را پوشانده و تند راندند هر چه کردم بآنها برسم ممکن نشد تا آنکه آنها رفتند و من تنها ماندم . پس از اسب خود پیاده شدم در کنار راه نشستم و چون مبلغ ششصد تومان با خود داشتم مضطرب گشتم و تصمیم گرفتم که در همین مکان بمانم با آفتاب طلوع کند و سپس بمنزل قبلی مراجعت کرده چند مستحفظ برادرم و به قافله ملحق شوم . ناگاه در مقابل خود باغی دیدم که در آن باغبانی بییل بدست گرفته بر درختان میزد که برف آنها بریزد . پیش من آمد و در فاصله کمی ایستاد . فرمود تو کیستی ؟ عرض کردم رفقای من رفته اند و تنها در این بیابان مانده ام و راه را هم نمیدانم بزبان فارسی فرمود نماز شب بخوان تا راه را پیدا کنی . من مشغول خواندن نماز شب شدم . بعد از فراغ از تهجد باز آمد و فرمود نرفتی ؟ گفتم بخدا قسم راه را نمیدانم فرمود زیارت جامعه بخوان . من جامعه را از حفظ نمیدانستم و الان هم از حفظ ندارم ولی ایستادم و زیارت جامعه را از حفظ خواندم باز آمد و فرمود نرفتی ؟ بی اختیار گریه ام گرفت و گفتم راه را نمیدانم . فرمود زیارت عاشورا بخوان من عاشورا را از حفظ نمیدانستم و تا کنون هم نیستم ولی در آنجا با لعن و سلام و دعای علقمه از حفظ خواندم . باز آمد و فرمود نرفتی گفتم نرفتم تا صبح شد ، فرمود من حالا- تو را به قافله میرسانم رفت و بر الاغی سوار شد . بییل خود را بدوش گرفت و فرمود به ردیف من بر الاغ سوار شو . سوار شدم عنان اسب خود را کشیدم تمکین نکرد و حرکت نمود فرمود جلوی اسب را به من بده . دادم بییل را بدوش چپ و عنان اسب را بدست راست گرفت و به راه افتاد و اسب در نهایت تمکین متابعت کرد پس دست خود را بر زانوی من گذاشت و فرمود : شما چرا نماز شب نمی خوانید و سه مرتبه فرمود : نافله ، نافله ، نافله . باز فرمود چرا عاشورا نمی خوانید ؟ عاشورا ، عاشورا ، عاشورا . بعد فرمود چرا جامعه نمی خوانید ؟ سه مرتبه فرمود : جامعه ، جامعه ، جامعه . در همان حال بمن فرمود اینها رفقای تو هستند که لب نهر آب فرود آمده برای نماز صبح مشغول وضو گرفتن هستند . من از الاغ پیاده شدم که سوار اسب خود شدم ، نتوانستم . او پیاده شد و بییل را در برف فرو برد ، مرا سوار اسب کرد و بسوی رفقا برگردانید . در آن هنگام بخیال افتادم که این شخص چه کسی بود که به زبان فارسی حرف میزد ؟ در صورتیکه زبانی جز ترکی و مذهبی غالبا جز عیسوی در آنحدود یافت نمی شد . چگونه مرا با این سرعت به رفقایم رسانید ؟ پس پشت سر خود نگاه کردم و احدی را ندیدم و اثری از او نیافتم و به رفقای خود ملحق شدم . اگر چه نمی توان گفت که این شخص صد در صد حضرت ولی عصر علیه السلام بوده اند ولی مسلما از یاران آنحضرت بوده که گفته او هم مانند گفته امام خواهد بود .

محدث نوری در کتاب دارالسلام از ثقة‌الدین حاج محمدعلی یزدی که مرد فاضل صالحی در یزد بود حکایتی نقل میکند. حاج محمدعلی دائما مشغول کارهای آخرتی خود بود و شبها در مقبره ای که جماعتی از صلحا در آن مدفونند به سر میبرد این مقبره خارج شهر یزد بود که به مزار معروف است. همسایه ای داشت که از کودکی با هم بودند و نزدیک معلم میرفتند تا آنکه بزرگ شدند و او شغل عشاری پیش گرفت پس از آنکه مرد او را نزدیک همان جایی که دوست صالح وی شبها در آن بیتوته می کرد دفن کردند. یک ماهی از فوت او نگذشته بود که حاج محمدعلی او را در خواب دید که در هیئت نیکویی است نزد او رفت و گفت من مبداء و منتهای کار تو را میدانم. تو از کسانی نیستی که احتمال نیکی درباره او رود. شغل تو هم مقتضی عذاب سختی بود پس به کدام عملت به این مقام رسیدی؟ گفت همین طور است که میگوی. من گرفتار عذاب سختی بودم تا دیروز که زوجه استاد اشرف آهنگر در اینمکان دفن کردند - اشاره به موضعی کرد که نزدیک به صد متر از او دور بود. در شب وفات او حضرت امام حسین (ع) سه مرتبه زیارت وی آمدند و در مرتبه سوم امر فرمودند که عذاب ازین مقبره رفع شود و حالت ما نیکو شد و در وسعت و نعمت افتادیم. از خواب بیدار شدم در حالیکه متحیر بودم آن شخص آهنگر را نمی شناختم در بازار آهنگران به جستجو پرداختم و او را پیدا کردم. پرسیدم آیا زوجه ای داشتی؟ گفت آری داشتم، دیروز فوت کرد و او را در فلان مکان همان موضع را نام برد دفن کردم. پرسیدم آیا زیارت حضرت ابا عبدالله علیه السلام رفته بود؟ گفت: نه. گفتم ذکر مصائب او میکرد گفت نه. گفتم مجلس عزاداری داشت گفت نه. آنگاه پرسید چه میخواهی؟ خواب خود را نقل کردم و گفت او فقط مواظبت بر زیارت عاشورا داشت.

کرامتی از زیارت عاشورا

آقای حاج سید احمد زنجانی در کتاب الکلام یجر الکلام از مرحوم آیه الله آقای حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی نقل میکند که فرمود من و آقای آقامیرزا علی آقا، آقازاده میرزای شیرازی و آقا سید محمود سنگلجی در سامرا شبی روی پشت بام در خدمت مرحوم آقای میرزا محمدتقی شیرازی درس میخواندیم در اثنا درس استاد بزرگ ما مرحوم آقای سیدمحمد فشارکی تشریف آوردند در حالیکه آثار گرفتگی و انقباض در بشره اش پیدا بود، معلوم شد شنیدن خبر بروز و با در عراق ایشان را اینگونه منقلب کرده است. فرمود شما مرا مجتهد میدانید؟ عرض کردیم بلی. فرمود عادل میدانید؟ عرض کردیم بلی. فرمود من به تمام زن و مرد شیعه سامرا حکم میکنم که هر یک از ایشان یک فقره از زیارت عاشورا را به نیابت نرجس خاتون والده ما جد امام زمان سلام الله علیه بخوانند و آن مخدره را نزد فرزند بزرگوارش شفیع قرار دهند که آنحضرت از خداوند عالم بخواهد که خدا شیعیان مقیم سامرا را از این بلا نجات دهد. همینکه این حکم صادر گردید از ترس و بیم همه شیعیان مقیم سامرا حکم را اطاعت کرده زیارت عاشورا را به همان دستور خواندند در نتیجه یک نفر در سامرا تلف نشد در صورتیکه هر روز حدود پانزده نفر از غیر شیعه تلف میشدند.

مجلس سوم: تاریخچه سلام

مقدمه

هر قوم و ملتی اسلام و آداب و رسومی داشته اند که هنگام ملاقات یکدیگر اجرا مینموده اند. مثلا رسم ملت یهود این بود که با انگشت اشاره میگردند. ملت نصاری دست بر دهان میگذارند چنانکه در اینزمان کلاه بر میدارند، گبران و عجمهای سابق خم میشدند و تعظیم میکردند. عرب قبل از اسلام کلمه حیاک الله را به کار میبرد یعنی خدا ترا زنده بدارد. در لسان العرب میگوید:

اعراب زمان جاهلیت به یکدیگر تحیت میدادند، که انعم صباحا یعنی صبح بخیر و یا می گفتند سلام علیکم و این سلام علامت مسالمت بود باین معنی که ما با هم جنگ نداریم اسلام دستور داد که افشاء سلام کنید.

سلام در قرآن

خداوند سلام را در قرآن از قول ابراهیم نقل کرده آنجا که با عمویش آزر گفتگو میکند که عمو بت پرستی نکن عمویش او را تهدید کرد که اگر دست از خدای خود برداری و به خدایان ما بی اعتنایی کنی و بر حرف خود بمانی تو را سنگسار کنم و گرنه سالها از من دور باش. ابراهیم در جواب گفت سلام علیک، سلام بر تو یعنی تو را وداع میکنم و چون آذر دانست که ابراهیم می‌رود از گفتار خود پشیمان شده و او را ایمن ساخت. ابراهیم گفت: ساستغفر لک ربی انه کان بی حفیاء. من از خدا بر تو آمرزش میطلبم او بسیار در حق من مهربان است. این مطلب شاهد بر این است که رسم سلام از دین حنیف ابراهیم مثل حج و امثال آن نزد عرب باقیمانده بود، خداوند آن را سنت قرار داد که هر گاه دو نفر بهم میرسند سلام کنند. در قرآن خطاب به پیغمبر می‌فرماید که به مؤمنین سلام فرماید: و اذا جائک الذین یؤمنون بایاتنا فقل سلام علیکم کتب ربکم علی نفسه الرحمه، هر گاه آنان که به آیات ما می‌گروند نزد تو آیند سلام بر شما باد پروردگارتان بر خویش رحمت نوشته است. بلکه آن حضرت را امر به سلام بر همه می‌فرماید: فاضفح عنهم و قل سلام فسوف تعلمون. (از حرف - ۸۹) از گناهان آنان در گذر و سلام بگو چرا که خود ایشان بزودی عواقب کار خود را خواهند دانست. نیز به مؤمنین امر به سلام می‌فرماید: یا ایها الذین امنوا لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم حتی تستاءنسوا و تسلما علی اهلها ذلکم خیر لکم لعلکم تذكرون) نور - ۲۷ (ای کسانی که ایمان آورده اید بخانه‌هایی غیر از خانه خود داخل نشوید تا آنکه رخصت یافته داخل شوید و بر اهل آن خانه سلام کنید (این اجازه همراه با درود) برای (حسن معاشرت شما) بهتر است تا شاید شما پند بگیرید. و اگر کسی در خانه نباشد امر فرموده که بر خود سلام کنند: فاذا ادخلتم بیوتا فسلموا علی انفسکم تحیه من عند الله مبارکه طیبه) نور - ۶۱ (و هر وقت داخل خانه‌ای شوید (اگر کسی در آن خانه نباشد) بر خودتان سلام کنید که این تحیت برکتی نیکو از جانب خدا است. خداوند سلام را تحیت خویش قرار داده و در مواردی از کلام خود ذکر کرده است: سلام علی نوح فی العالمین، سلام علی ابراهیم، سلام علی موسی و هارون. خداوند بر همه پیغمبران سلام نموده است: و سلام علی المرسلین. ولی بر آل هیچ پیغمبری سلام نکرده مگر پیغمبر خاتم، آنجا که فرمود: سلام علی آل یس. چون این مسلم است که یس یکی از اسماء وجود مبارک پیغمبر است که در سوره یس می‌فرماید: یس والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم. پس آل یاسین آل پیغمبر می‌باشند. چون خداوند بر پیغمبر سلام میکند وجود مبارک پیغمبر بر دیگران سبقت سلام میجوید پس لازمست که مؤمنین نیز در سلام کردن بر یکدیگر سبقت جویند زیرا اولی‌ترین مردم به خدا و رسول کسی است که ابتدا به سلام نماید. بلکه وارد شده که بخیلترین مردم کسی است که از مسلمانی بگذرد و به او سلام نکند. سلام کردن به بچه‌های ممیز و نیز مساوات بین فقیر و غنی در سلام کردن مستحب است. در اخبار وارد شده که اگر در سلام کردن بین فقیر و غنی فرق بگذارد خداوند روز قیامت از او در غضب باشد. سلام مرد بر زن جایز است ولی مکروه است که به زن جوان سلام نماید. در خبر است که مردی بر در خانه کسی ایستاده بود، ملکی عبور میکرد، سؤال کرد چرا اینجا ایستاده‌ای جواب داد برادر مؤمنی دارم که میخواهم با او سلام کنم، ملک پرسید آیا بین تو و او خویشی هست و یا حاجتی داری؟ جواب داد نه. فقط برادر دینی منست و خواستم با او سلامی کرده باشم. آن ملک گفت خداوند مرا نزد تو فرستاده و بر تو سلام می‌فرماید مرا زیارت کردی و رسیدگی نمودی بهشت را بر تو واجب کردم و ترا از غضب خود عفو و از آتش آزاد نمودم. جواب سلام واجب است و باید بهتر جواب داد اگر چه خود سلام مستحب است ولی جواب آن واجب است و باید بهتر جواب سلام بگویند، خداوند می‌فرماید: و اذا حیتم بتحیه فحیوا باحسن منها ووردوها ان الله کان علی کل شیء حسیبا. (نساء ۸۵) یعنی: هر گاه کسی شما را تحیت گفت و

ستایش کرد شما نیز به تحیت و ستایشی مانند آن یا بهتر پاسخ دهید که خدا بحساب هر نیک و بدی کاملاً خواهد رسید. در تفسیر صافی از پیغمبر صلی الله علیه و آله روایت میکند که مردی بآن حضرت گفت: سلام علیک حضرت فرمودند: و علیک السلام و رحمه الله. دیگری گفت: السلام علیک و رحمه الله. حضرت فرمودند: علیک السلام و رحمه الله و برکاته. دیگری گفت: السلام علیک و رحمه الله و برکاته. حضرت فرمودند: و علیک. آن مرد گفت: جواب مرا ناقص دادی. کلام خدا کجا رفته که: و اذا حیتم بتحیه فحیوا باحسن منها. حضرت فرمودند: تو چیز زائدی برای من باقی نگذاردی و من هم مثل سلام تو جواب دادم. در کافی از حضرت باقر علیه السلام روایت میکند که فرمود: امیرالمؤمنین علیه السلام به قومی گذر کرد و بر آنها سلام نمود، آنان در جواب گفتند: علیک السلام و رحمه الله و برکاته و مغفرتی و رضوانه. حضرت فرمود: نسبت به ما از آنچه ملائکه به پدرمان ابراهیم گفتند تجاوز نکنید. این روایت اشاره دارد به اینکه رسم سلام تام و کامل یعنی عبارت: السلام علیک و رحمه الله و برکاته از راه و رسم ابراهیم گرفته شده و گفته قبلی ما را که تحیت به سلام از دین حنیف ابراهیم است تاء کید میکند.

سلام نکردن بر چند دسته

سلام نکردن بر چند دسته

با آنکه شعار مسلمانان سلامست و اخبار زیادی در تاء کید آن وارد شده و فقهاء سلام را مستحب مؤ کد دانسته اند معذک دستور داده اند که به چند دسته نباید سلام کرد. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: سزاوار نیست به شش طایفه از مردم سلام کنید. ۱ - یهود و نصاری. ۲ - کسانی که شطرنج بازی می کنند. ۳ - کسانی که خمر مینوشند. ۴ - کسانی که بربط و طنبور می نوازند. ۵ - کسانی که سب مادرها ورد زبانشان باشد. ۶ - شاعرانی که زنه‌های محصنه را قذف کنند. و در خبر دیگری رباخوار و متجاهر به فسق و کسی که صورت مجسمه میسازد و نیز مخنث را از آنها شمرده است. پس شخص مؤ من باید به اینگونه اشخاص سلام نکند، مگر در حال ضرورت و اگر کافر کتابی بر مسلمان سلام کرد و در جواب او علیکم یا علیک یا سلام تنها بگوید مانند زمان ما که رسم شده میگویند سلام عرض میکنم و او هم در جواب میگوید سلام عزیزم. پس به کسانی که نباید سلام کرد اینگونه سلام کردن عیبی ندارد. و یا به قصد قرآن سلام کند، زیرا سلام از کلمات قرآنی است، و یا به آن دو ملکی که با او هستند سلام نماید و در موقع ضرورت مانند طیبات و نحو آن برای دعا کردن باو بگوید: بارک الله لک فی دنیاک. بر شخص نماز گزار هم نباید سلام کرد. از بعضی از اخبار استفاده میشود که مستحب سواره بر پیاده و آنکه مرکب بهتر دارد بر آنکه مرکب پستتر دارد، ایستاده بر نشسته، جماعت کم بر جماعت زیاد و کوچک بر بزرگ سلام کند. معلوم است که اینها مستحب در مستحب است ولی اگر عکس آن واقع شود از استحباب بیرون نمیروند.

فرع ۱

رد سلام دیگری در نماز واجب است گر چه سلام یا جواب آن به صیغه قرآن نباشد و اگر مخالفت کرد و جواب سلام را نداده به نماز ادامه داد نماز باطل نیست گر چه بعضی باطل دانسته اند.

فرع ۲

رد سلام در نماز باید مثل سلام باشد پس اگر کسی بگوید سلام علیکم واجب است که در جواب آن بگوید سلام علیکم و جواب

دیگری مانند: السلام علیکم یا سلام علیک نگویید: مگر آنکه در جواب قصد قرآنی کند.

فرع ۳

اگر کسی به غلط به او سلام کرد واجبست که جواب آن را صحیح بگوید و بهتر قصد دعا و قرآنست.

فرع ۴

اگر سلام کننده سلام بدون علیکم بگوید در جواب یا سلام گفته و علیکم را تقدیر بگیرد و یا سلام علیکم بگوید و دومی به قصد دعا یا قرآن بهتر است.

فرع ۵

جواب سلام واجب فوری است و اگر عصیانا یا نسیانا تاءخیر کرد و دیگر واجب نیست. واجبست که جواب سلام را به سلام کننده بشنوند و اگر کسی بسخریه یا مزاح سلام کند جواب آن واجب نیست.

سلام بر پیغمبر و ائمه طاهربین

سلام و صلوات فرستادن بر حضرت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله مستحب است و فضیلت بسیار دارد کسی که بر آنحضرت سلام و صلوات فرستد ملکی موکل جواب سلام او را میگوید و بعد به آنحضرت خبر میدهد که فلان شخص بشما سلام نمود، پس آنحضرت میفرماید: و علیه السلام. در تحفه الزائر مجلسی از امام سجاد علیه السلام روایت میکند که پیغمبر خدا (ص) فرمودند که هر کس بعد از مرگ من قبر مرا زیارت کند چنانست که در حیات من بسوی من هجرت کرده باشد و اگر نتواند از دور به من سلام کند بمن میرسد. نیز به سند معتبر روایت میکند از شخصی که بخدمت حضرت زهرا سلام الله علیها رفت حضرت از او پرسید از برای چه آمده ای؟ گفت از برای طلب برکت و ثواب. فرمود: پدرم صلی الله علیه و آله بمن خبر داد که هر کس سه روز بر او و بر من سلام کند حقتعالی بهشت را بر او واجب گرداند. آن شخص عرض کرد اینمطلب در حیات آنحضرت و شما میباشد. حضرت فرمود: چه در حیات و چه در ممات. رسول خدا (ص) فرمود: هر کس در هر کجا بر من سلام کند بمن میرسد. ابن ابی نصر خدمت حضرت رضا علیه السلام عرض کرد که بعد از نماز چگونه سلام و صلوات بر حضرت رسول صلی الله علیه و آله باید فرستاد؟ حضرت فرمود که میگوی؟ السلام علیک یا رسول الله و رحمه الله و برکاته السلام علیک یا محمد بن عبدالله السلام علیک یا خیره السلام علیک یا حبیب الله السلام علیک یا صفوة الله السلام علیک یا امین الله اشهد انک رسول الله و اشهد انک محمد بن عبدالله و اشهد انک قدنصحت لامتک و جاهدت فی سبیل ربک و عبدته حتی اتیک الیقین فجزاک الله یا رسول الله افضل ماجزی نییامته اللهم صل علی محمد و آل محمد افضل ماصلیت علی ابراهیم و آل ابراهیم انک حمید مجید. و در روایت معتبر دیگر از حضرت صادق علیه السلام منقولست که هر کس بخواهد قبر حضرت رسول و قبر امیرالمؤمنین و حضرت فاطمه و امام حسن و امام حسین و قبرهای حجت های خدا صلوات الله علیهم اجمعین را زیارت کند و در شهر خود باشد، روز جمعه غسل کند و جامه پاکیزه بپوشد و به صحرا رود، پس چهار رکعت نماز بخواند با هر سوره ای که میتواند پس به طرف قبله بایستد و بگوید: السلام علیک ایها النبی و رحمه الله و برکاته السلام علیک ایها النبی المرسل و الوصی المرتضی والسیده الزهرا و السبطان المجتبان و الاولاد و الاعلام و الامناء المنتجبون جئت انقطاعا الیکم و الی ابائکم و ولدکم الخلف علی برکة الخلق فقلبی و نصرتی لکم معده

حتی یحکم الله لدینه فمعکم معکم لا- مع عدوکم انی لمن القائلین بفضلکم مقرر بر جعتکم لا انکر الله قدره و لا ازعم الا ما شاء الله سبحانه الله ذی الملک و الملکوت یسبح الله باسمائه جمیع خلقه و السلام علی ازواجکم و اجسادکم و السلام علیکم و رحمۃ الله و برکاته . در روایت دیگر است که این زیارت را بر بام خانه خود بکن مرحوم مجلسی میفرماید : خواندن این گونه زیارات در صحرا یا بام خانه البته بهتر است اما اگر میسر نشود و در هر محلی که باشد و زیارت کند عیبی ندارد .

معنی اسلام

سلام در لغت بمعنای متعددی آمده که اصل در آنها بمعنی سلامتی و یکی از اسماء الهی است چه حقتعالی خلق را از بلایا و آفات و شرور و نقایص حفظ میکند پس مراد از سلام سلامتی و آسایش است و لفظ علی در علیک مفید شمول و احاطه میباشد . بنابراین کسی که از دور یا نزدیک به امام سلام میکند باید متوجه باشد که هیچ آزار و صدمه ای از ناحیه او به امام نرسد ، نه در هنگام سلام و نه بعد از آن . و چون معلومست که حضرت ائمه علیهم السلام غرضشان جز هدایت مردم و بندگی خدا و ترک نافرمانی او چیز دیگری نیست البته از معصیت کردن مردم و اینکه از اوامر و نواهی الهی تخلف کنند ناراحت و متاثر می شوند .

آگاهی پیغمبر و امام از اعمال ما

علی بن ابراهیم از امام صادق علیه السلام روایت میکند که حضرت فرمود : اعمال بندگان در هر صبح به رسول خدا عرض میشود ، چه نیکان آنها و چه بدان آنها پس حذر کنید و شرم نمائید که عمل قبیح شما خدمت پیغمبر عرضه شود . در تفسیر قول خدای تعالی : و قل اعملوا فسیری الله عملکم و رسوله و المؤمنون . (توبه - ۱۰۵) امام صادق علیه السلام فرمود که مراد از مؤمنان ما ایم . بنابراین فرمایش ، تمام اعمال نیک و بد ما را خدا و رسول و ائمه طاهرین می بینند و از خوب آن خوشحال و از بد آن ناراحت می شوند . دلیل بر این مطلب روایتی است که علامه مجلسی از امام صادق علیه السلام نقل میکند که آنحضرت باصحاب خود فرمودند که چرا رسول خدا از خود آزرده میکنید ، یکی از ایشان گفت فدایت شوم چگونه آنحضرت را آزرده می کنیم ؟ فرمود : مگر نمیدانید که اعمال شما خدمت آنحضرت عرض میشود و چون گناه و معصیتی در نامه عمل شما ملاحظه فرماید آزرده میگردد ، پس آنحضرت را با معصیت آزرده نکنید ، بلکه با اعمال صالح خود آنجناب را خوشحال نمائید . علامه مجلسی در بحار ۱۶ از داود رقی نقل میکند که خدمت امام صادق علیه السلام نشسته بودم ناگاه آنحضرت بمن فرمودند ای داود اعمال شما روز پنجشنبه بر من عرضه شد صله رحم تو نسبت به پسرعمویت - فلانی - را دیدم و از این کار تو مسرور شدم و میدانم که اینکار تو زودتر اجل او را میرساند و عمرش را تمام میکند . داود گفت : من پسرعمویی داشتم بدسیرت که ناصبی و دشمن خاندان نبوت بود از او و همسرش صدمه زیادی بمن رسیده بود شنیدم از نظر معیشت وضع زندگانی او آشفته است و در سختی زندگانی میگذرانند قبل از آنکه عازم مکه شوم مقداری از اموال خود را به جهت مخارج آنها فرستادم ، وقتی وارد مدینه شدم و حضور امام صادق علیه السلام شرفیاب گشتم آن حضرت از صله رحم من خبر دادند .

حیات و ممات پیغمبر برای امت خیر است

شیخ طوسی در مجالس و نیز در تفسیر عیاشی از امام باقر علیه السلام روایت میکند که حضرتش فرمود روزی حضرت رسول صلی الله علیه و آله در میان جمعی از صحابه نشست بود ، فرمود که بودن من در میان شما خیر است چنانکه مفارقت من هم برایتان خیر است . جابر انصاری برخاست و عرض کرد یابن رسول الله خیر بودن شما در میان ما معلومست ولی مفارقت شما چگونه برای ما خیر میباشد ؟ حضرت فرمودند : بودن من میان شما خیر است زیرا خدای تعالی میفرماید : ما کان الله ليعذبهم و انت فیهم . اما خیر

من در مفارقت به جهت آنست که اعمال شما در هر دوشنبه و پنجشنبه بر من عرضه می شود اگر عمل نیکی از شماها بینم خوشحال می شوم و حمد خدا را می کنم و اگر عمل بدی بینم برای شما طلب آمرزش میکنم . بلکه اعمال هر مؤمن و کافری را در موقع و دفن شدن بر پیغمبر و امام عرضه میدارند . چنانکه امام صادق علیه السلام فرمود : هر کافر و مؤمنی که بمیرد و در موقع دفن و گذاردن در قبر اعمالش بر پیغمبر و امیرالمؤمنین و یک یک ائمه معصومین علیهم السلام عرضه میشود تا برسد حضور حضرت حجت روحی فداه بلکه مهمتر اینکه پیغمبر و امام از وضع آتیه ما هم باخبرند که آیا سعید و خوش عاقبت از دنیا میرویم یا بر عکس . روزی که انسان از رحم مادر پا بعرضه دنیا میگذارد تمام سرگذشت زندگانی او از فقر و غناء صحت و مرض سعادت و شقاوت و کفر و ایمان بر پیشانی او نوشته شده و تنها کسی که میتواند آن خط را بخواند و از وضع آتیه او باخبر شود پیغمبر و امامان میباشند . چنانکه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود : کان رسول الله المتوسم و انا من بعده و الائمه من بعدی هم المتوسمون . پیغمبر که مکتب نرفته و امی بود خط پیشانی مردم را میخواند ، من این علم را از پیغمبر تعلیم گرفتم . به اولاد خود آموختم ، این علم نزد هیچکس نیست و منحصر به ما اهل بیت است . خداوند میفرماید : ان فی ذلک لآیات للمتوسمین . (حجر - آیه ۷۵) در هلاک قوم لوط از سوی ما نشانه هایی است برای عبرت صاحبان توسم و فراست که به فطانت بنگرند و حقیقت آنرا به سمات و علامات آن بشناسند و به تفکر از آن عبرت گیرند . فراست از صفات مؤمنانست چنانکه در حدیث است : اتقوا من فراسته المؤمن من فانه ينظر بنور الله . و نیز فرمود : ان الله عبادا يعرفون الناس بالتوسم . و بعد آیه فوق را تلاوت فرمود . امام صادق علیه السلام فرمود : نحن المتوسمون و نیز آنحضرت فرمود که : انها لبسیل مقيم . یعنی امامت هرگز از ما بیرون نرود . منظور حضرت اینست که امام همیشه در بین مردم خواهد بود و او متوسم مردم میباشد که حقیقت مردم بر او آشکار است . در بصائر الدرجات است که امام باقر علیه السلام فرمود : هیچ مخلوقی نیست مگر آنکه ما بین دو چشم او نوشته شده که مؤمن است یا کافر و این کتابت از شما پنهانست ولی از ائمه آل محمد علیهم السلام محجوب و پنهان نیست . پس احدی بر امامان داخل نمی شود مگر آنکه او را به آن کتابت می شناسند که مؤمن است یا کافر ، بعد این آیه را تلاوت فرمودند : ان فی ذلک الايات للمتوسمین انهابسیل مقيم (هجر ۷۵) در کمال الدین از حضرت صادق علیه السلام ماثور است که هر گاه حضرت قائم علیه السلام قیام فرماید احدی از خلق پیش وی نخواهد ایستاد مگر آنکه حضرت می شناسد که او صالح یا طالح است . آن حضرت سیل مقيم و آیات متوسمان در آنحضرت است ، این علم از مختصات پیغمبر و آل اوست و لذا فرمودند که ما این علم را بمردم نمی آموزیم زیرا از اسرار است . هر که را اسرار حق آموختند مهر کردند و دهانش دوختند سر حق را توان آموختن که ز گفتن لب تواند دوختن لیس مخلوق الا و بین عینیه مکتوب انه مؤمن او کافر و ذلک محجوب عنکم و لیس محجوب عنا . این علم توسم و تفرس غیر از علم جفر و رمل و نجوم و قیافه شناسی است ، گویا این همان علمی است که علی علیه السلام فرمود : ان هیئنا لعلمنا جمالو وجدت له حملة الخ ، در سینه من علمیست که نمی توانم برای کسی نقل کنم زیرا ظرفیت تحملش را ندارند و مرا تکفیر کرده میکشند . بالجمله امامان ما هر کس را که میدیدند می شناختند که چه کاره و صاحب چه عملی است . لکن مانند کسی که از هیچ چیز خبر ندارد ساکت و صامت بودند ، مثل آنکه شما ببینید کسی مشغول عمل قبیحی است اما هیچ به روی خود نیاورید و بروزش ندهید . امامان نیز که از جمیع اعمال مردم از گذشته و آینده باخبرند که چه کرده و چه کرده و چه خواهند کرد به جهت نظم امور زندگانی مردم و برای آنکه پرده دری نکرده باشند در ظاهر تجاهل مینمودند . مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز ورنه در مجلس رندان خبری نیست که نیست در بحار نقل میکند که در بدو خلافت امیرالمؤمنین علیه السلام که مردم برای بیعت کردن و تهنیت گفتن از اطراف بخدمت آنحضرت میآمدند ده نفر برای عتبه بوسی آنحضرت از مصر به کوفه آمدند ، در آن وقت حاکم مصر محمد بن ابی بکر بود . عریضه ای خدمت آنحضرت فرستاده اسم آن ده نفر را نوشته بود که اینها را از مصر فرستادم تا بخدمت شما بیایند و بیعت کنند چه اینها از رؤسا و بزرگان قوم هستند . ابن ملجم ده نفر بود ، چون حضرت نامه را خواند به اسم وی که رسید نگاهی کرده فرمود :

ابن ملجم تویی؟ عرض کرد بلی. فرمود: لعن الله عبدالرحمن بن ملجم. عرض کرد فدایت شوم انا والله لاجبک یعنی بخدا قسم من شما را دوست میدارم. حضرت فرمود تو مرا دوست نمیداری و دروغ میگویی تا سه مرتبه این گفتگو رد و بدل شد تا اینکه ابن ملجم خورد من تو را دوست میدارم حضرت تکذیبش فرده و مؤ کد به قسم فرمود. حضرت چوبی در دستش بود که سر آنرا بر زمین میزد و خط میکشید، فرمود بنشین، مدتی بصورت آن ملعون نگاه کرد تا اینکه فرمود از تو سئوالی میکنم راستش را بگو، آیا در ایامی که کودک بودی و با اطفال بازی میکردی، هر وقت تو را میدیدند نمی گفتند که: جاء ابن راعی الکلاب، پسر چراننده سگها آمد، آیا چنین چیزی نبود؟ عرض کرد بلی چنین بود. حضرت فرمود چون بزرگ شدی آیا مادرت نگفت که حمل تو در ایام حیض بود؟ ابن ملجم سر پیش انداخته خاموش ماند، بعد عرض کرد بلی، سپس حضرت به همگی آنها اسب و خلعت و انعام داده مرخص نمود که بمنزل رفته و رفع خستگی کنند. وقتی آن ده نفر از خدمت حضرت مرخص شدند آنحضرت ابن ملجم را بمردم نشان دادند و فرمودند هر کس میخواهد به قاتل من نظر کند این مرد خبیث را ببیند. مالک اشتر برخاست شمشیر کشید و عرض کرد فدایت شوم این سگ چه لیاقت و عرضه ای دارد نسبت بشمائی ادبی کند. اجازه فرمائید تا او را بکشم. حضرت فرمودند: خدا ترا رحمت کند، شمشیرت را غلاف کن که قصاص پیش از جنایت جایز نیست که از او تقصیری ظاهر نشده است، ولی من از باب علم تو سم و تفرس خبر دادم که در علم حقتعالی گذشته که او قاتل من باشد. قطب راوندی از جعفر بن شریف جرجانی نقل میکند که گفت در سالی که زیارت حج مشرف میشدم در سر من رای خدمت امام حسن عسکری مشرف شدم مقداری از احوال شیعیان نزد من بود که میخواستم آنها را به امام برسانم، با خود فکر کردم که از حضرت بپرسم اموال را به چه کسی بدهم قبل از آنکه من تکلم کنم فرمودند: آنچه با توست بمبارک خادم من بده چنین کردم و باز گشتم و گفتم که شیعیان شما در جرجان سلام خدمت شما میرسانند حضرت فرمودند: مگر بعد از فراغ از حج به جرجان باز نمیگردی گفتم چرا فرمودند: از امروز تا ۱۷۰ روز دیگر به جرجان بر میگردی و روز جمعه سوم ربیع الثانی، اول روز بمردم اعلام کن که من آخر همانروز به جرجان خواهم آمد و چون وارد جرجان شوی خداوند پسری به پسر تو عنایت فرموده که بزودی او را به حد کمال برساند و از اولیاء ما باشد - تا آخر حدیث - هر کس مایل باشد به منتهی الامال محدث قمی در معجزات حضرت امام حسن عسکری مراجعه نماید. مقصود ما از نقل این روایت آنست که حضرت عسکری علیه السلام میداند طفلی که هنوز بدنیا نیامده سالهای بعد از دوستان و موالیان آن خانواده خواهد شد و اینمطلب را به جدش جعفر بن شریف جرجانی خبر میدهد. در همان کتاب منتهی الامال در معجزات امام علی النقی علیه السلام از یوسف بن یعقوب نصرانی نقل میکند که وقتی خدمت امام رسید حضرت به او فرمود تو اسلام نخواهی آورد ولی فلان پسر تو مسلمان میشود و از شیعیان ماست. روایت مفصل است به آنجا رجوع شود. بنابراین مسلم است که امام از گذشته و آینده ما با اطلاع است و بر کوچکترین اعمال و کردار افراد مردم آگاه خواهد بود. و چون گفتیم که سلام بمعنی ایمنی است یعنی که هیچ شر و ضرری به تو نخواهد رسید و تو از ناحیه من در امن و امانی پس کسی که به امام سلام میکند باید متوجه باشد که آزار و آسیبی از گناهان او به امام نرسد و چون گفتیم که امام از همه اعمال ما آگاه است پس از اعمال زشت و اخلاق رذیله ما از قبیل حرص و کبر و ریا و عجب و بخل و حب و جاه و حسب مال و امتثال اینها متاثری خواهد شد و بعید نیست که فرمایش پیغمبر که فرمود: ما اودی نبی مثل ما اودیت. اشاره باین معنی باشد که در هیچ امتی گناهی به بزرگی گناهی چون غضب خلافت و ایذاء فاطمه سلام الله علیها و قتل حضرت سیدالشهداء علیه السلام و سایر بلاهایی که بر ائمه علیهم السلام وارد کردند انجام نگرفت پس هیچ پیغمبری مثل این پیغمبر اذیت نشد.

پی نوشتها

در آن باشد یا نباشد. (اینمطالب بطور مفصل در کتاب آیات الاحکام از همین نویسنده آمده است.) مراد از این دو، آلات مخصوصی نیست که سابقاً رسم بوده و در مجالس طرب مینواختند بلکه آلت غنا و ساز و آواز هر زمان را شامل میشود. مثلاً در زمان ما بربط و طنبور منسوخ شده و بجای آن وسایل دیگری متداول گشته است. به زنهاى شوهردار نسبت ناروا دهند. لغت مخنث به ضم میم و فتح خاء و نون مشدد، مردی را گویند که حالات و اطوار زنان را از خود بروز دهد. (و اشهد انک محمد بن عبدالله) از مفاتیح میباشد. متن اصلی زیارت تحفه الزائر.

مجلس چهارم: السلام علیک یا ابا عبدالله

ترجمه

سلام بر تو باد ای ابا عبدالله

شرح لفظ ابا عبدالله

ابا عبدالله کنیه حضرت سیدالشهداء حسین بن علی علیهما السلام میباشد و کنیه بمعنی نام بردن چیزی به کنایه و اشاره است. باین جهت است که بصریها ضمیر را کنایه نامیدند زیرا اسمی ذکر نمی شود، مانند: ضربته که چون نمیخواهد اسم زده شده برده شود، لذا به اشاره و کنایه متصل به ها ضمیر می شود و گاهی نیز به اسم پدر یا مادر یا فرزند لفظ اب و ام و ابن زیاد نمایند، چون ابو عمرو، ابن عباس، ام معبد و ام کلثوم. (۵) سید و شریف: اینکه اشخاص را با کنیه یا لقب ذکر میکردند به علت احترام و بزرگداشت طرف بود. چون گفتن اسم باعث کوچک کردن اشخاص میگردد. لذا در زمان سابق به اولاد امام حسن مجتبی و امام حسین علیهما السلام شریف میگفتند چنانکه به علم الهدی و برادرش که از اولاد حسین بن علی علیه السلام بودند شریف مرتضی و شریف رضی میگفتند این موضوع شایع بود تا در سال ۹۳۱ هجری که محمد بن برکات به تولیت مکه معین شد، لقب شریف را به اولاد حضرت امام حسن و لقب سید را به اولاد امام حسین علیهما السلام تخصیص داد و شرفا مکه را باین جهت شریف میگفتند که از اولاد امام حسن مجتبی علیه السلام بودند که آخر آن ها شریف حسین بود که بعد از غلبه عبدالعزیز بن سعود، پدر ابن سعود پادشاه حجاز و نجد از مکه به جزیره قبرس مهاجرت نمود، اما هنوز هم در حجاز اولاد امام حسن علیه السلام را شریف خطاب میکنند. لفظ شریف در ایران شیوع و امتیازی نیافت بلکه اولاد امام حسن و امام حسین علیهما السلام هر دو او را سید خطاب میکنند.

نامگذاری ابا عبدالله

کنیه حضرت سیدالشهداء علیه السلام را جد بزرگوارش پیغمبر خدا برای آنحضرت قرار داد چون آنحضرت مطابق آیه: و ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی، هر چه بگویند وحی از طرف خداست میتوان گفت که این کنیه هم از طرف خداوند است. شیخ طوسی از حضرت رضا علیه السلام نقل کرده که چون حضرت حسین علیه السلام متولد شد رسول خدا صلی الله علیه و آله به اسماء بنت عمیس فرمودند بچه مرا بیاور. اسماء آنحضرت را در جامه سپیدی پیچیده خدمت رسول خدا (ص) آورد حضرتش او را در دامن گذاشت. اذان در گوش راست و اقامه در گوش چپ او فرمود، در همان هنگام جبرئیل نازل شده گفت: حقتعالی تو را سلام میرساند و میفرماید که چون علی نسبت به تو بمنزله هارون نسبت به موسی است. پس او را به اسم پسر کوچک هارون که شیر است نام کن و چون لغت تو عربی است او را حسین بخوان پس حضرت رسول او را بوسید و گریست و فرمود که ترا مصیبتی

عظیم در پیش است خداوند کشنده ترا لعنت کند و آنگاه فرمود اسماء این خبر را به فاطمه نگو. اسماء میگوید چون روز هفتم شد پیغمبر فرمودند فرزند مرا بیاور چون او را به نزد آنحضرت بردم گوسفند سفید و سیاهی برای آنحضرت عقیقه کرد، یک رانش را به قابله داد و سرش را تراشید و به وزن موی سرش نقره تصدق کرد و خلوق بر سرش مالید و او را در دامان خود گذاشت و فرمود: ای ابا عبدالله کشته شدن تو بر من بسیار گرانست و آنگاه بسیار گریست. گفتم پدر و مادرم فدای تو باد این چه خبریست که از روز اول ولادت گفتی و امروز نیز میفرمائی حضرت فرمود: که بر این فرزند دلبنده خود میگیریم که گروهی کافر ستمکار از بنی امیه او را خواهند کشت خداوند شفاعت مرا بایشان نرساند. مردی او را می کشد که رخنه در دین خواهد کرد و بخدای بزرگ کافر خواهد شد. آنگاه فرمود: خداوند من در حق این فرزند از تو سؤال میکنم آنچه را که ابراهیم در حق ذریه خود سؤال کرد. خداوند تو دوست دار ایشان را و دوست بدار هر که ایشان را دوست میدارد و لعنت کن هر که ایشان را دشمن میدارد و لعنتی چنان که زمین و آسمان پر شود. دانستیم که اسم امام حسین و کنیه اش از طرف خدا بوده و هر دو آنها در اول تولد نهاده شده است.

علل نامگذاری ابا عبدالله

توضیح

ابا عبدالله بمعنی پدر بندگان خداست و علت و جهت اینکه آنحضرت پدر بندگان خدا شد چند چیز است که ذیلاً ذکر مینمائیم.

علت اول

این مسلم است که اول چیزی را که خدای تعالی خلق فرمود نور وجود مبارک محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله بود که خودش فرمود: اول ما خلق الله نوری، و آن روایاتی که میگوید: اول ما خلق الله العقل در مجردات است نه در بین تمام اشیاء عالم. پس بطور قطع میتوان گفت اول خلقت عالم امکان نور مبارک آنحضرت بوده است و در روایات زیادی گواه بر این مطلب است. از جمله روایتی است که علامه مجلسی از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام نقل میکند که: خدا بود و هیچ خلقی با او نبود. پس اول چیزی که خلق کرد نور حبیب خود محمد بود او را آفرید قبل از آنکه آب و عرش و کرسی و آسمانها و زمین و لوح و قلم و بهشت و جهنم و ملائکه و آدم و حوا را بیافریند به چهارصد و بیست و چهار هزار سال. (۶) پس چون نور محمد پیغمبر ما صلی الله علیه و آله را خلق فرمود هزار سال نزد پروردگار خود ایستاده و او را بپاکی یاد میکرد، و حمد و ثنای او را مینمود و حق تعالی نظر رحمت بسوی او داشت و به او فرمود: مراد و مقصود من از خلق عالم تویی. اراده کننده خیر و سعادت تویی. برگزیده خلق من تویی. حال که معلوم شد اول ما خلق الله نور وجود مبارک پیغمبر بود، با بیانی از مرحوم شیخ جعفر شوشتری که در کتاب وسایل المحبین دارد میگوئیم حسین علیه السلام نیز اول ما خلق الله بوده است. او میفرماید که پیغمبر خدا فرمود: حسین منی و انا من حسین، و در روایت دیگر است که: انا من حسین و حسین منی. پس وقتی حسین از پیغمبر و پیغمبر از حسین شد باید هر زمان که پیغمبر بوده حسین نیز بوده باشد. اگر بگویی که مراد از حسین منی اینست که پیغمبر میفرماید حسین از نسل من است و از من بوجود آمده میگویم این گفته باید خصوصیتی نداشته باشد، بلکه درباره امام حسن علیه السلام نیز گفته شود یعنی بفرماید: حسن و حسین منی و انا من حسن و حسین، حال آنکه این جمله حسین منی فقط درباره حضرت حسین علیه السلام گفته شده است و نه درباره امام حسن علیه السلام. با این بیانی که شد میگوئیم اگر خداوند همه موجودات عالم را به واسطه نور پیغمبر خلق فرموده باید به واسطه حسین هم خلق شده باشد زیرا حسین از پیغمبر و پیغمبر از حسین است. پس حسین پدر همه موجودات عالم است و باید

به او ابا عبدالله گفته شود .

علت دوم

دومین علت و جهتی که حسین علیه السلام ابا عبدالله ، پدر بندگان خدا شد برای قیامش بود چون اگر آنحضرت قیام نمی فرمود با نقشه‌هایی که بنی امیه کشیده بودند یکنفر گوینده لا-اله الا-الله باقی نمیماند و گروه گروه از دین و آئین محمدی (ص) بر میگشتند و در نتیجه اسلام آخرین لحظات عمر خود را تسلیم مظالم دولت اموی میکرد . حسین علیه السلام دید اگر قیام نکند ارکان اسلام از جای کنده شده و مقدسات آن دستخوش هوی و هوس بنی امیه واقع میشود و میلیونها جمعیت که با هزاران خون دل و فداکاریهای گران از تیه ضلالت و حضيض مذلت خانه بدوشی ، یغماگری و بت پرستی نجات یافته و به شاهراه سعادت ابدی رسیده اند ، اینک در اثر دلخواه معاویه و یزید فوج فوج از دین خارج شده بلکه از جاده بشریت و آدمیت نیز بیرون میروند . عترت آل محمد صلی الله علیه و آله که ناموس بزرگ الهی است مورد ایذاء و اذیت واقع شده و هزاران مسلمان تحت نفوذ ظالمانه بنی امیه دچار شکنجه و عذابند . ابن ابی الحدید در جلد سوم شرح نهج البلاغه نقل میکند که روزی عمر بن خطاب به مغیره گفت : تو از روزی که کور شدی با این چشم چیزی دیده ای ؟ مغیره گفت نه ، عمر گفت : بخدا قسم که بنی امیه اسلام را کور خواهند کرد آنچنان که چشم تو کور شده است و چنان آنرا کور میکنند که دیگر اسلام نمیدانند کجا میرود و کجا می آید ، مثال معروفیست که می گویند : ویل لمن کفر نمرود ، بنی امیه با اسلا چه معامله ای کردند که این گونه مذمت شدند .

شمه ای از کارهای بنی امیه

دستور معاویه برای جعل حدیث : ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه نقل میکند که معاویه به عمال خود نوشت - در جمیع بلاد - که مبادا شهادت یکنفر شیعی را قبول کنید . نظر کنید هر که را شیعه عثمان است بخود نزدیک نمائید . هر کس در فضایل عثمان حدیثی روایت کند او را گرامی بدارید و در مجالس خود او را فوق العاده احترام کنید . حدیثی را که روایت کرده با اسم خودش ، پدرش و عشیره اش برای من بفرستید . عمال معاویه به فرمان او همین دستور را عمل کردند و آنقدر حدیث جعلی در فضایل عثمان برای او فرستادند که خود معاویه گفت کافی است و همه آنها را غنی کرد . علم و فضل و زهد علی علیه السلام را کسی انکار نکرده و تا امروز نیز همه نویسندگان عالم از شیعه و سنی و افراد غیرمسلمان فضایل و مناقب علی علیه السلام را قبول دارند ، در صورتیکه آنها سواد نداشته و حتی زبان عربی ساده که زبان خودشان بود نمیدانستند . مثلاً از ابوبکر پرسیدند که خداوند در سوره عبس میفرماید : وفاکهُ و ابا . اب ، چه معنی دارد ؟ ابوبکر گفت کدام آسمان بر سرم سایه اندازد و کدام زمین مرا بر دوش گیرد و اگر بگویم کلام خدا را نمیدانم . از عمر معنی آنرا پرسیدند؛ گفت : هر آیه ای که معنی آن روشن است و میدانید به آن عمل کنید و هر کدام را نمیدانید به حال خود گذارید . وقتی این موضوع را به علی علیه السلام گفتند حضرت فرمود : سبحان الله . آیا نمیدانید اب گیاهی را گویند که حیوان از آن نفع میبرد ؟ اگر میگویند دامادی پیغمبر فضیلت است و عثمان داماد پیغمبر بود میگوئیم اولاً فضیلت فاطمه از زینب و ام کلثوم بیشتر بود و ثانیاً . . . آنها را کشت که شرح آن مفصل است و ثالثاً آنها را کشتند و حق . . . را بردند پس چگونه است که باید اسم آنها روی برگهای بهشت باشد و اسم علی علیه السلام نباشد ؟ نیز حدیث دیگری برای عثمان جعل کردند که پیغمبر به ابن عباس فرمود : چون روز قیامت شود منادی از زیر عرش ندا کند که اصحاب محمد (ص) را بیاورید ، پس ابوبکر و عمر و عثمان و علی را بیاورند ، آنگاه به ابوبکر گفته میشود که بر در بهشت بایست و هر که را میخواهی داخل کن و هر که را نمیخواهی وارد مکن و به عمر میگویند تو هم نزد میزان باش هر که را خواستی میزان عملش را سنگین کن و هر که را خواستی سبک بگردان و به عثمان هم شاخه ای از درختی میدهند که آن درخت را خدا بدست خودش غرس کرده است

و میگویند هر که را خواستی با این شاخه از کنار حوض کوثر بران و هر که را خواستی آب بده و به علی هم دو حله میدهند و میگویند روزی که خدا زمین و آسمان را خلق کرد این دو حله را برای تو نگه داشت. نمیدانم این چگونه عدل خداوندیست که هر مؤمن پستی هفتاد حله دارد ولی علی با آن فضایل و مناقبش بیش از دو حله ندارد و همه کار روز قیامت بدست آن سه نفر است، ولی علی هیچ کاره است. در صورتیکه وقتی مصریها عثمان را کشتند دارایی او بنا بر قول جرجی زیدان به قرار زیر بود: ۱ - موجودی او نزد خزانه دارش یک میلیون درهم. موجودی طلای او صد و پنجاه هزار دینار. قیمت املاک وادی القری و حنین او صد و پنجاه هزار دینار. قیمت اسبها و اثاثیه او صد و پنجاه هزار دینار ولی روز بیست و یکم ماه مبارک رمضان که حضرت امام حسن پدر را دفن کرد و به کوفه برگشت و در مسجد بالای منبر رفت و خطبه خواند فرمود: بخدا قسم که امیرالمؤمنین علیه السلام دینار و درهمی پس از خود باقی نگذاشت مگر چهارصد درهم که اراده داشت با آن مبلغ خادمی از برای اهل خویش بخرد. باری بفرمان معاویه مردم بیدین و دنیاپرست آنقدر از این قبیل برای عثمان و آن دو نفر درست کردند که خود معاویه گفت بس است، چه ترسید که خلافت و حکومت او متزلزل شود. او برای عمال خود نوشت که در هر شهری که کسی درباره دیگری شهادت دهد که او دوست علی است نام او را از دفتر ارزاق قطع کنید و عطایی به او ندهید. و پس از آن نوشت هر کس متهم به دوستی علی بن ابیطالب است خانه اش را خراب کنید و او را به انواع عذابها معذب نمایید. کشته شدن دوستان علی علیه السلام توسط نماینده معاویه: طبری در جلد ششم مینویسد که وقتی زیاد بن ابیه سمره بن جندب را نایب خود در بصره قرار داد و او به کوفه آمده سمره هشت هزار نفر از دوستان علی را گردن زد وقتی خبر بمعاویه رسید برای او نوشت مگر ترسی داری که کسی را بیگناه کشته باشی؟ سمره گفت: در مقابل آنچه کشتم شانزده هزار دیگر هم بکشم خوفی ندارم. ابوسواد عدوی میگوید که سمره چهل و هفت هزار نفر از عشیره مرا کشت که همه آنها قاریان قرآن بودند ابن ابی الحدید نقل میکند که مردی از اهل خراسان به بصره آمد مقداری رکوه مال به او تعلق گرفته بود که داد و قبض رسید گرفت بعد به مسجد رفته، مشغول خواندن نماز شد. به سمره گفتند که دوست علی است بدون معطلی دستور داد او را گردن زدند، ناگاه در جیب او قبض پرداخت زکوه پیدا کردند، به سمره گفتند مگر قرآن نخوانده ای که خدا میفرماید: قذافح من تزکی و ذکر اسم ربه فضلی. این مرد زکوه خود را میپرداخت و نماز میخواند چرا او را کشتی؟ گفت: زیاد بمن امر کرده که هر کس دوست علی باشد بکشم اگر چه نماز بخواند و زکوه بدهد. واقعا حیرت آور است که از چنین مردی شقی و بی دین بخاری مسلم ترمذی، ابوداود، ابن ماجه، احمد بن حنبل، طبری و حسن بصری روایت نقل کرده و در استیعاب او را عظیم الامانه، صدوق الحدیث و کثیرالروایه معرفی میکنند. ولی از ابوحنیفه نقل شده که گفت: من قول سه نفر از صحابه را قبول ندارم که انس بن مالک و ابوهریره و سمره بن جندب باشند. خواننده عزیز، امام حسین علیه السلام میدانند که اگر چند صباحی بگذرد و بنی امیه به این منوال رفتار کنند، علاوه بر اینکه خاندان آل محمد را از بین میبرند از اسلام هم اثری نخواهد ماند، و مسلمانان هم به کلی از بین میروند، این بود که قد علم کرده با شجاعت و رشادت وارد صحنه کربلا شد، پس او علت مبقیه دین جدش گشت و اسلامی را که بنی امیه میخواستند برچینند، نگه داشت. ماءموریت بسر بن اطاره از طرف معاویه: در کتاب کشف الهاویه است ما مختصر آن را نقل میکنیم - که معاویه، بسر بن اطاره را با لشکر زیادی به مدینه فرستاد تا برای خلیفه خود بیعت بگیرد به او گفت چون وارد مدینه شدی هر یک از شیعیان علی را دیدی سرش را ببر و اموالش را به غنیمت بردار و چنان اهل مدینه را بترسان که گمان کنند یکنفر از آنها باقی نخواهد ماند سپس هر که در طاعت ما وارد شد دست از او بردار ولی به شیعیان علی سخنان درشت بگو و کار را بر ایشان سخت بگیر و در قتل و غارت آنها کوتاهی مکن. آنقدر از آنها بکش تا از طاعت علی بیرون رفته و به طاعت ما درآیند. پس با چهار هزار سوی مدینه شتافت چون نزدیک مدینه رسید مردم از ترس به استقبال او شتافتند ولی جز دشنام و سب چیز دیگری از او استماع نکردند. چون وارد مدینه شد در مسجد پیغمبر بالای منبر رفت و آنقدر بمردم بد گفت که اهل مدینه گمان کردند همه را خواهند کشت و لذا عده زیادی از مدینه فرار کردند.

چون از منبر به زیر آمد اول خانه ای که آتش زد خانه ابو ایوب انصاری از اصحاب برجسته رسول خدا (ص) بود. آنگاه شروع به خراب کردن خانه های دیگر کرد و اموال آنها را غارت نمود و جماعت کثیری از آنها را کشت. بعد از آن به مکه آمد و چنان زیاد قتل و غارت کرد که مورخین به حساب در نیاورده اند، با آنکه آنجا خانه امن خداست و حتی حیوانات، پرنده و چرنده نیز در امان میباشند. و چون برای نجران حرکت کرد در راه خود و در آنجا یکنفر از شیعیان علی را باقی نگذاشت و همه را گردن زد. بعد از جانب صنعا و یمن حرکت کرد، عبدالله بن عباس که از جانب امیرالمؤمنین علیه السلام والی آنجا بود دید تاب مقاومت در برابر بسر را ندارد ناچار به جانب کوفه حرکت کرد و دو پسر خود را به مردی از قبیله بنی کنانه سپرد. چون بسر ملعون وارد شد و کودک ابن عباس را گرفت مرد کنانی پیش دویده گفت این دو طفل گناهی ندارند برای چه میخواهی آنها را بکشی اگر میخواهی آنها را بکشی اول مرا به قتل برسان، آن ملعون ازل و ابد گفت: چنین خواهم کرد و اول آن مرد کنانی را کشته و سپس آن دو کودک را چون گوسفندی سر بریدند. زنان بنی کنانه ناله کنان و فریاد زنان بیرون دویند، زنی در میان آنان گفت بخدا قسم در زمان جاهلیت قتل اینگونه اطفال بیگناه را جایز نمیدانستند، زوجه عبدالله بن عباس دیوانه وار و فغان کنان از خانه بیرون دوید و گفت ای ظالم بیرحم، گناه این دو طفل صغیر من چه بود که آنها را سر بریدی؟ گفت: به خدا قسم قصد کرده ام که شمشیر خود را از خون شما خضاب کنم، پس یکی از زنها به زنه‌های دیگر گفت متفرق شوید که این ظالم شما را خواهد کشت. بالجمله بسر صد نفر از بزرگان و مشایخ شیعه را به قتل رسانید و خلقی کثیر از طبقات دیگر مردم را به انواع عذاب معذب گردانید و آنها را کشت. بعد به قبیله همدان تاخت و زنه‌های آنها را اسیر کرده در بازار بمعرض فروش گذارد این اولین قبیله ای بود در اسلام که اسیر داد، چه سابقه نداشت که کسی زن مسلمان را اسیر کرده و در بازار بفروشد. خداوند عذاب این بسر را زیاد کند که اسیری زن مسلمان را به بنی امیه یاد دارد و لذا آنها هم آل محمد را اسیر کرده شهر به شهر گرداندند و کار به جایی رسید که در مجلس یزید خواستند دختر حسین بن علی علیهما السلام را به کنیزی ببرند. سب علی علیه السلام توسط معاویه: اول کسی که سب امیرالمؤمنین بن علی بن ابیطالب علیه السلام را نمود، معاویه بن ابی سفیان لعنه الله علیه بود که هم خودش آنحضرت را سب میکرد هم به مردم پولهای کزافی میداد تا آنحضرت را سب کنند. ابن ماجه در سنن خود نقل میکند که چون معاویه به حجاز آمد. سعد بن ابی وقاص نزد او رفت در مجلس اسمی از علی امیرالمؤمنین برده شد، معاویه علی را سب کرد، سعد بن ابی وقاص در غضب شده گفت: مردی را سب میکنی که من خود از رسول خدا (ص) شنیدم که فرمود: من کنت مولاة فعلی مولاة. و شنیدم که فرمود: یا علی انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا بنی بعدی. و نیز شنیدم در روز خیر فرمود: لا عین الراهة الیوم رجلا یحب الله و رسوله. مسعودی در مروج الذهب نقل میکند که معاویه وارد خانه کعبه شد و مشغول طواف گردید، سعد بن وقاص با او بود چون از طواف فارغ شد به سوی دارالندوه روان گردیده بر سریر خود قرار گرفت و سعد را پهلوی خود نشانید و بعد علی را سب کرد. سعد بر خود لرزید و گفت: ای معاویه مرا پهلوی خود نشانیدی که علی را سب کنی؟ به خدا قسم خصلی در علی بن ابیطالب هست که اگر یکی از آنها برای من بود برایم محبوبتر بود از آنچه که آفتاب بر آن میتابید. سپس گفت: بخدا قسم که بعد از این وارد خانه نشوم که تو در آن باشی پس برخاست و رفت. در عقدالفرید مینویسد که معاویه به عمال خود نوشت که علی را در منابر لعن کنند، عمال او به گفته اش عمل کردند. ام سلمه برای معاویه نوشت که شما خدا و رسول را در منابر لعن میکنید مگر نمیدانید که لعن علی بن ابیطالب لعن خدا و رسول است؟ شما علی و دوستانش را لعن میکنید و من گواهی میدهم که خدا و رسول، علی را دوست میدارند ولی معاویه ابدایا به این نامه اعتنا نکرد. در جلد دوم الغدیر از معجم البلدان یاقوت حموی جلد ۵ صفحه ۳۸ نقل میکند که علی بن ابیطالب رضی الله عنه را در منبرهای شرق و غرب لعن میکردند مگر در منابر سجستان که با بنی امیه عهد کردند که نباید کسی را بر مناسبت لعن کرد و کدام شرف بالاتر و بزرگتر از این کدام است که از لعن برادر رسول خدا (ص) بر منابر شهر خود منع کنند در صورتیکه در مکه و مدینه آنحضرت را لعن میکردند. کار سب علی علیه السلام را بجایی رساندند که یکی

از تعقیبات نماز خود را سب آن حضرت قرار دارند. در تاریخ ابن عساکر و خطیب بغدادی مینویسد که حریر بن عثمان از مسجدی که نماز میخواند خارج نمی شد تا علی را هفتاد مرتبه لعن کند و همه روزه کارش این بود. اسماعیل بن عیاش میگوید: من از مصر تا مکه با این شخص بودم و همه روزه کارش سب بود. یکبار بمن گفت این روایتی که مردم از پیغمبر نقل میکنند که فرمود: انت منی بمنزله هارون من موسی. حق است لکن شنونده غلط از پیغمبر شنیده و خطا در گفته خود نموده است، گفتم مگر پیغمبر چه فرموده است؟ گفت: انما انت بمکان قارون من موسی. پرسیدم این را از کجا روایت میکنی؟ گفت از ولید بن عبدالملک شنیدم که در منبر میگفت: خواننده عزیز آیا این عمل معاویه و بنی امیه موجب هتک حرمت خدا و رسول و اذیت آنان نبود؟ خدا میفرماید: ان الذين يؤذون الله ورسوله لعنهم الله في الدنيا والاخرة واعدلهم عذابا مهينا. آیا این معاویه نبود که بندگان صالح خدا را بدون جرم و گناه به قتل میرسانید در صورتیکه خدا میفرماید: و من يقتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم خالد فيها و غضب الله عليه و لعنه و اعدله عذابا عظيما. نساء - ۹۳ معاویه اولین خلیفه ای بود که شراب خرید و آشامید و پسرش یزید این شرابخواری را بحد اعلا رساند و دائم الخمر بود. پیغمبر (ص) فرمود: خورنده، فروشنده و خریدار شراب ملعون میباشد. اگر بخواهیم فجایع معاویه را شرح دهیم مثنوی هفتاد من کاغذ میشود، ما بعضی از آنها را مقدمه جلد اول شرح کافی ذکر کرده ایم به آنجا مراجعه شود. بالاترین بدی از بدیهای معاویه ولیعهد کردن یزید که از مردم برای او بیعت گرفت. او هنگام فوتش به یکی از خواص خود گفت من سه گناه بسیار بزرگ مرتکب شده ام حق علی را گرفتم. زن امام حسن علیه السلام را فریب دادم تا شوهر خود را مسموم نمود. یزید را ولیعهد خود کردم. یزید از آن فرزندان جانی خائن مست و دیوانه بیباکی بود که چشم روزگار نظیرش را ندیده است. معاویه در وصیتش برای یزید نوشت که حسین بن علی مرد بزرگوار و محترم و مورد توجه تمام مسلمین خاصه نیز اهل حجاز است، اگر اهل عراق با او بیعت کردند و او بر تو خروج کرد ظفر مییابد، مبادا با او جنگ کنی که حق بزرگی از خلافت دارد و مورد توجه مسلمانان است تا میتوانی با او مسالمت کن. یزید در ایام خود دائم الخمر بود، در اوایل خلافتش جماعتی از مدینه نزد او آمدند، در بازگشت به او فحاشی کردند و میگفتند نزد کسی رفتیم که اصلا دینی ندارد، شارب الخمر است، در مجلس او زنهای رقاصه با دف و طنبور مینوازند و با سگان بازی می کند. عبدالله حنظله گفت که یزید با مادر، خواهر و دختران خود وطی مینمود و نماز میخواند. در مروج الذهب میگوید: یزید بوزینه خبیثی داشت که او را ابوقیس مینامید، در مجلس منادمه خود او را حاضر میکرد و در محفل خود متکابیی برای او طرح مینمود. گاهگاهی او را بر گورخری رام و تربیت شده بود و بر او زین و لگام بسته بودند سوار مینمود و در جلسه سبق مسابقت خیول مینمود، یکروز گورخر سبقت گرفت داود در حالیکه نیزه بدست داشت به حجره یزید داخل شد، قبایی از دیبای سرخ و زرد در بر کرده بود دقلنسه ای از حریر ملعون بر سر داشت و گورخر را زینی از حریر احمر منقوش و ملمع به الوان کرده بودند. یکی از شعرای شام در آنجا بود و این دو بیت را گفت: تمسک اباقیس بفضل عنانها فلیس علیها ان سقطت ضمان الا من راء القرد الذی سیقت به جیاد امیرالمؤمنین اتان. اخبار و تاریخ در مذمت یزید زیاد است، انشاء الله... در جای خودش ذکر خواهیم کرد.

علت جاذبه عمومی نسبت به ابا عبدالله علیه السلام

و لا- تحسبن الله غافلا- عما يعمل الظالمون (ابراهیم ۴۲) هرگز پندار که خدا از کردار ستمکاران غافل است. در چنین دوران و روزگار تاریکی که ابرهای تیره و تار ظلمهای معاویه و یزید سرتاسر بلاد اسلامی را فرا گرفته و مردم مسلمان بدبخت را در فشار بیدادگریهای خود گذاشته بود و هر روز ظلم تازه ای بر مردم تحمیل میشد، شاخص ترین مردم روزگار در صحنه آفرینش بشریت حضرت ابا عبدالله الحسین بن علی بن ابیطالب علیه السلام مانند کوه بلندی که در دلش انواع معادن قیمتی باشد قد بیاراست و جان خود و اهل بیتش را در راه خدا و با خون خود و جوانان اصحابش شجره طیبه اسلام را که بنی امیه قصد خشکاندن آنرا داشتند

چنان سیراب کرد که تا دامنه قیامت خشک نخواهد شد اینست که حضرتش را ابا عبدالله نام نهادند چه بر گردن همه عالم حق دارد . اشهد انک قد اقامت الصلوة و اتیت الزکوة و امرت بالمعروف و نهیت عن المنکر و اطعت الله و رسوله حتی اتیک الیقین . گر چه تمام احکام را از نماز و زکات و غیره پیغمبر (ص) در میان امت انتشار دارد ولی علت مبقیه آن تا انقراض عالم حسین علیه السلام بود . الا للحسین حراره فی القلوب المسلمین لایبرد ابدا . بدانید که از ذات مقدس حسینی در اثر فداکاری آنحضرت آتش عشق و مجتبی دل مردم مسلمان را فرا گرفته که هرگز تا انقراض عالم سرد نمیشود و هیچگاه الهیش فرو نمی نشیند . این جاذبه عمومی پیاس فداکاری امام حسین علیه السلام در راه بقای دین و برنامه و آدمیت است که این شخصیت بزرگ در راه آن جانبازی حیرت انگیزی فرمود . آیا مکتبی دامنه دارتر و عمیقتر از مکتب ابا عبدالله الحسین در روی کره زمین وجود دارد ؟ آیا دانشگاهی را سراغ دارید که سیزده قرن بر آن بگذرد و هنوز زنده و شاداب ، مورد قبول خردمندان دنیا قرار گیرد ؟ رابطه حسین علیه السلام با مردم عالم مانند رابطه مغز با قلب است ، یعنی خلجان مغزی امام حسین علیه السلام موجب هیجان قلبی مردم مسلمانست ، که هر کس حسین را شناخت و فهمید که این مردم شجاع یگانه چه خدمتی به عالم بشریت نموده از جان و دل تسلیم او میگردد و آتش عشق او در کانون قلبش افروخته میگردد . اگر چه بنی امیه حسین بن علی علیه السلام را در کربلا شهید کردند ولی اسم حسین از صفحه روزگار محو شدنی نیست ، بلکه در زوایای قلوب بشریت جای دارد . قریب چهارده قرن از شهادت او میگذرد اما هر سال ارادت مردم به آنحضرت بیشتر میشود و در شهادت او بلکه در تمام سال مبالغ بسیاری برای اقامه عزای او خرج میکنند . هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق ثبت است بر جریده عالم دوام ما یکی از مستشرقین ، حساب کرده میگوید هر سال بالغ بر دویست و پنجاه میلیون لیره انگلیسی خرج عزاداری حسین است غیر از درآمد موقوفات آنحضرت . باید توجه داشت که اطلاعات این شخص منحصر به آفریقا و هند بوده و کشورهای ایران و ترکیه و افغان و عراق و سایر ممالک آسیا را در نظر نگرفته است . در خود ایران رسم است که روز عاشورا در تمام آبادیها و روستاهای کوچک و بزرگ برنجی طبخ کرده و مردم را اطعام میکنند ، این رسم در تمام شهرستانهای بزرگ و کوچک ایران برقرار است و حتی اگر نفری یک تومان هم حساب کنیم مسلما بیش از اینهاست سی میلیون تومان مخارج روز عاشورای حسینی است .

ثروت ابا عبدالله علیه السلام

در میان ائمه هدی و رهبران طریقه نبوت و ولایت هیچکس به اندازه حضرت ابا عبدالله الحسین روحی فدا و پس از آن حضرت ابوالفضل العباس در دنیا ثروت ندارد معروفست که حضرت علی بن موسی الرضا دارای ثروت بسیاری است ولی این عقیده افراد بی اطلاع در مورد دستگاہ با عظمت حسینی است باید حضرت رضا علیه السلام را در درجه سوم محسوب داشت . در تمام کره زمین هر جا خشکی است و بشر در آنجا مسکن دارد و در میان آنها شیعه یا مسلمان هست یک قطعه زمین به حضرت حسین اختصاص یافته و وقف آن حضرت و برادرش قمر بنی هاشم می باشد . جای بسی تعجب است که در تمام دهات ایران اگر مسجدی می سازند ، در واقع به نام امام حسین است چون در موقع عزاداری که جا ندارد در مسجد عزاداری می کنند و در تمام سال مانند ایام عزاداری ماءمور نیست . پس واقعا اقامه نماز و باقی ماندن اسم خدا و پیغمبر و دین به واسطه شهادت آنحضرت است اگر بخواهیم نذوراتی را که در ایام سال شیعه و سنی و یهودی و نصرانی برای دستگاہ حسینی می کنند به حساب آوریم خارج از شماره است . اکثر جمعیت شام و مصر سنی هستند و اگر شیعه داشته باشند بسیار قلیل است معدلک هر سال مبلغ زیادی نذر حضرت زینب خواهر امام حسین علیه السلام می نمایند مخصوصا در مصر که قرآن مخدره محل زیارت و مورد احترام عموم و مصریهاست زیرا بعضی ها نقل کرده اند که قبر آن مخدره در مصر است . مرحوم در بندی در کتاب اسرار الشهادة خود نقل می کند که یکی از متمولین هند که از محبین اهل بیت بود هر سال روز عاشورا مجلس عزاداری برپا می کرد و مبلغ کثیری برای آن حضرت خرج کرده و اطعام فقرا

می نمود چه شبها و چه روزها و چون روز آخر روضه می شد تمام آن فرشهایی که در مجلس عزاداری انداخته بود بین فقرا تقسیم می کرد تا اینکه بعضی از معاندین نزد حاکم رفته و از این مرد بدگویی نمودند که این مرد رافضی هر سال مبلغ هنگفتی خرج عزاداری می کند. چون آن حاکم، معاند اهل بیت بود آن مرد شیعه را احضار کرده به او بدگویی نمود و دستور دارد او را بزنند و اموالش را بگیرند تا از آن پس عزاداری نکنند. تمام اموال او را گرفتند و در نتیجه آن مرد ثروتمند با آبرو، مردی فقیر و مسکین شد، چون محرم رسید خیلی ناراحت و مغموم بود که چرا امسال مالی در دست من نیست که صرف عزاداری کنم زن صالحه ای داشت از علت ناراحتی او سؤال کرد و چون آن را دانست گفت: ناراحت مباش ما از دنیا فقط پسر جوانی داریم او را ببر و در یکی از شهرهای دور به عنوان غلام بفروش پولش را بیاور تا صرف عزای حضرت سیدالشهداء کنیم مرد خوشحال شد و خود جوان نیز از صمیم قلب پذیرفت. فردای آنروز هردو براه افتادند و در یکی از شهرهای دور پدر، پسر خود را فروخت و با خوشحالی به شهر خود بازگشت و جریان را به زوجه خود گفت در حالیکه از این ماجرا خوشحال بود و می خواستند مقدمات عزاداری را فراهم کنند ناگاه پسر وارد منزل شد پدر گفت آیا از مشتری خود فرار کردی گفت: نه پدرجان ولی چون تو مرا فروختی و بازگشتی من در فراق تو گریان شدم آن مرد گفت: چرا گریه می کنی، گفتم برای فراق صاحبم چون آقای مهربانی بود و با من خوبی می کرد گفت: او صاحب تو نبود بلکه او پدر و تو فرزند او هستی گفتم: شما خودت را معرفی فرمود: من همان کس هستم که هر سال پدرت مبالغی در عزای من خرج می کند من همان کسی هستم که بال لب خشکیده مرا شهید کردند ناراحت مباش من تو را به پدر و مادرت خواهم رساند. به آنها بگو که به همین زودی حاکم اموال شما را خواهد داد بلکه اضافه تر از آن چه گرفته می پردازد و احسان و احترام زیادی نسبت به شما خواهد نمود در حالیکه این این جملات را می فرمود ناگاه دیدم که درب منزل هستم. در همین هنگام در خانه را زدند که حاکم شما را احضار کرده فوراً بیایید. چون وارد محضر امیر شدند احترام زیادی به آنها کرده و معذرت خواهی نمود و اموال آنها را به اضافه هدایایی از سوی خود به آنها داد و گفت: خواهش میکنم که هر سال اقامه عزاداری بکنید، من نیز هر سال ده هزار درهم بشما میدهم تا در عزاداری شما شرکت کرده باشم، من و اهل خانه ام همگی شیعه و حسینی شدیم زیرا خود آن امام مظلوم نزد من آمده فرمود: چرا کسی را که برای من عزاداری میکند اذیت میکنی؟ تمام اموالی که از او گرفته ای باید باورد کنی و از او بخواهی که از تقصیرات تو در گذرد و اگر چنین نکنی به زمین امر میکنم که تو و اموالت را فرو برد. اکنون ای مرد، از تقصیرات من در گذر و مرا عفو کن که من توبه کردم بواسطه این امام هدایت شدم و حمد الهی را میکنم که به صراط مستقیم رسیدم. این مسلم است که پیغمبر خدا فرمود: انا علی ابوا مده الامه. من و علی پدران این امت هستیم. در این روایت قید امت شده است، پس شامل سایر امم نمی شود ولی ابا عبدالله پدر همه بندگان خداست چه همانطور که گفتیم شهادت آنحضرت برای عالم بشریت سودمند بود نه فقط اسلام بلکه تمام موجودات علاقه و محبت خاصی به آنحضرت دارند که بر آنحضرت میگیرند و انشاء الله در مباحث بعدی موضوع گریه موجودات عالم بر آنحضرت را کاملاً شرح خواهیم داد. ۳ - معرب سیستان

مجلس پنجم: السلام علیک یا بن رسول الله

ترجمه

سلام بر تو ای پیغمبر خدا

شرح لفظ یا بن رسول الله

نزد شیعه اثنی عشری که امام حسن و امام حسین علیهما السلام دو فرزند بزرگوار پیغمبرند ولی چون بعضی از اهل سنت و جماعت مخالف این موضوع میباشند لذا باید اینمطلب را با ادله ای که نزد آنها معتبر است ثابت کنیم، دلیل از قرآن و نیز اخباریست که شیعه و سنی در کتب معتبر خود نقل کرده اند. آیه اول: در اثبات اینکه حسنین اولاد پیغمبرند حقتعالی میفرماید: فمن حاجک فیه من ما جائک من العلم فقل تعالوا ندع ابنائنا و ابنائکم نسائنا و نسائکم و انفسنا و انفسکم ثم نبتهل فنجعل لعنة الله علی الکاذبین. آل عمران - ۶۱ در آیات قبل از این آیه شرح حال حضرت عیسی آمد. نصاری نجران اعتراض کردند که ای محمد چرا عیسی را دشنام میدهی و نام بندگی بر او می نهی، زا تو پسندیده نیست. حضرت رسول فرمودند: پناه میرم از اینکه نام عبدالله بر عیسی دشنام باشد او بنده ای است که از طرف خدا بسوی خلق فرستاده شده و اینکه شما نصاری او را پسر خدا میدانید اشتباه است. بزرگ رؤسای نجران غضبناک شده گفت: هرگز دیده ای که فرزندی بی پدر خلق شود؟ حقتعالی این آیه را فرستاد که: ان مثل عیسی عندالله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون. (آل عمران - ۵۹) شما خلقت حضرت آدم را از خاک قبول دارید و به نظر شما بعید نمیآید، پس چرا استعباد میکنید که عیسی بدون پدر از خون خلق شود، حضرت آدم که نه پدر داشت، نه مادر، ولی عیسی که مادر داشت پس قصه خلقت آدم عجیب تر از خلقت عیسی میباشد. بعد از این بیان حقتعالی میفرماید: فمن حاجک فیه من بعد ما جائک من العلم. پس هر که از نصاری در باب عیسی با تو خصومت و مجادله نماید، و از ضلالت و جهالت بر نگردد و بر اعتقاد خود مصر باشد بعد ما جائک من العلم. پس از آنکه آیات و بیناتی بر تو آمد که موجب علم و یقین توست بر اینکه عیسی برگزیده خدا بر خلق است. فقل تعالوا ابنائنا و ابنائکم پس به آنان بگو که برای مباحله پسران خود را بیاورید، ما هم پسران خود را میآوریم و نسائنا و نسائکم ما زنان خود و شما زنان خود را بیاورید و انفسنا و انفسکم ما کسانی را که از غایت نزدیکی بما مثل خود ما میباشند میآوریم و شما هم نزدیکان خود را که به همین قسم باشند بیاورید ثم نبتهل پس لعنت کنیم بر آنکه دروغ میگوید فنجعل لعنة الله علی الکاذبین لعنت خدا را برای دروغگو قرار دهیم.

صلح نصاری نجران با پیغمبر

صلح نصاری نجران با پیغمبر

در کتب تفسیر شیعه و سنی نقل شده که چون این آیه نازل شد، حضرت رسالت نصاری نجران را طلبید و فرمود هر چند من بر حجت و دلیل میافزایم شما بر عناد و منازعه میافزائید اکنون بیائید بمباحله مشغول شویم تا حقتعالی محق را از مبطل و صادق را از کاذب ممتاز گرداند، ایشان گفتند امروز ما را مهلت بده تا بمنزل رویم و با یکدیگر در این امر مشورت کنیم بعد هر چه مصلحت باشد به آن عمل نمائیم. چون بمنزل رفتند عاقبت که صاحب رای و عالم ایشان بود آنها را نصیحت کرد که با یکدیگر کما بره مکنید و اشخاص منصفی باشید زیرا بر شما ظاهر شد که محمد پیغمبر خداست. اسقف از جمله ایشان بود گفت: ای قوم اگر محمد فردا با عامه اصحاب خود بیرون آمد هیچ اندیشه نکنید و با او مباحله نمائید که او بر حق نیست و اگر با خواص اقرباء خود بیرون آید از مباحله او حذر کنید و بدانید که او پیغمبر بر حق است. روز دیگر صحابه در مسجد جمع شدند و هر کدام توقع داشتند که رسول خدا او را حاضر کند. آنحضرت فرمود: حقتعالی بمن فرموده که از خواص اقارب و زنان و مردان و کودکان خود را ببرم که بدعای ایشان عذاب نازل سازد پس دست امیرالمؤمنین را گرفت و حسن و حسین از پیش روی او میرفتند و فاطمه در عقب ایشان و حضرت به آنها فرمود من دعا میکنم شما آئین بگوئید. اسقف گفت اینها کیستند که با محمد آمده اند، گفتند: آن جوان پسرعم و داماد و آنزمان دخترش و آن کودکان دخترزادگان اویند. اسقف با ترسایان گفت ببینید چگونه امیدوار بکار خود است که فرزندان و خواص خود را بمباحله آورده است. بخدا اگر او خونی در این باب داشت هرگز ایشانرا اختیار نمیکرد و از

مباهله حذر مینمود مصلحت نیست که ما با او مباهله کنیم اگر از خوف قیصر روم نبود من باو ایمان می‌آوردم ، حال باید با او مصالحه کنیم بر هر چه او خواهد و بعد که بشهر خود مراجعت کردید فکر کنید تا صلاح خود را در چه می بینید . آن جماعت گفتند رای ما رای توست ، پس اسقف خطاب به آنحضرت گفت ما با شما مباهله نمی کنیم ولی مصالحه مینمائیم . رسول خدا (ص) بر دو هزار حله از حله های عراقی با آنها مصالحه نمود که قیمت هر حله چهل درهم و اگر زیاد و کم باشند قیمت آنرا حساب کنند که هزار حله در ماه صفر و هزار حله در ماه رجب بدهند بعلاوه سی زره آهنی و سی نیزه و سی اسب پردازند تا بر دین خود باشند و مسلمانان با آنها جنگ نکنند . صلح نامه ای باین مضمون نوشتند و رفتند عاقب و عبدالملک در بین راه بآنها گفتند والله ما و شما میدانیم که محمد پیغمبر مرسل است و آنچه میگوید از نزد خداست بخدا هیچکس با هیچ پیغمبری ملاعنه نکرد مگر آنکه مستاصل شد و از کوچک و بزرگ آنان یکی از زنده نماند ، اگر شما مباهله میکردید هلاک میشدید و بر روی زمین هیچیک از نصاری باقی نمی ماندند بخدا قسم که من ایشان را نگاه کردم و رویهایی دیدم که اگر از خدا میخواستند که کوهها از مواضع خودش زائل شود البته میشد . بعد از مراجعت ایشان پیغمبر خدا (ص) فرمود : قسم به آن خدایی که جان محمد در قبضه قدرت اوست اگر اینها با من مباهله میکردند حقتعالی ایشانرا بصورت بوزینه و خوک مسخ میکرد و آتش بر ایشان فرو میریخت و همگی اهل نجران حتی مرغان بر درختهای ایشان هلاک میشدند . بنابر نقل طنطاوی و روح البیان این جماعت نصاری نجران ۶۰ نفر سواره بودند که چهارده نفر از اشراف و سه نفر آنها از اکابر قوم بودند که یکی امیر و اشمس عبدالملک و دیگری مشاور صاحب رای آنها بود که به او سید میگفتند و اسم او الایهم و سومی حبر و اسقف آنها که اشمس ابو حارثه بن علقمه بود . سلاطین روم به ابو حارث خیلی اهمیت میدادند و بواسطه علم و اجتهادی که در دین نصاری داشت از او تجلیل میکردند و امپراطور روم برای او کنیه هایی بنا کرده بود . چون این جماعت از نجران حرکت کردند ابو حارث بر قاطری سوار بود و پهلوی او هم برادرش کزربن علقمه سوار بود ، در بین راه قاطر ابو حارث بر زمین خورد کرز برادرش گفت برادر صدمه ای به تو نرسد و هلاک تو بعد از هلاکت رسول خدا باشد ، ابو حارث گفت مادرت هلاک شود این چه حرفیست که میگویی بخدا قسم این پیغمبر است که ما انتظار او را داشتیم . کرز گفت پس چرا باو ایمان نمی آوری در صورتیکه میدانی او پیغمبر است . گفت بجهت اینکه سلاطین عطایا و اموالی بما میدهند و اکرامهایی میکنند که اگر ما به محمد ایمان آوریم تمام این اشیاء و اموال را از ما میگیرند . این حرف در قلب کرز خیلی اثر کرد و پنهان میداشت تا مسلمان شد . باری این جماعت وقتی بمدینه رسیدند بعد از نماز عصر در مسجد پیغمبر خدمت آنحضرت آمدند با صورتهای خوب و لباسهای فاخر . اصحاب پیغمبر قصد داشتند که نگذارند آنها داخل شوند ، لکن پیغمبر آنها را از این عمل منع فرمود و آن جماعت را بطرف خود خواند آن سه نفر که امیر و سید اسقف باشند با رسول خدا صحبت کردند گاهی میگفتند عیسی خداست و گاهی می گفتند پسر خداست و گاهی می گفتند ثالث ثالثه است و دلیل آنها بر خدا بودن عیسی بدون پدر آمدن آنحضرت بود و دلایل دیگر اینکه : یحیی الموتی و تبری الاکمه و الا برص و تخلق من الطین کهبه الطیر و فتتفخ فیها و فتکون طیرا از این آیه مبارکه و بیان مفسرین چند مطلب مهم برای حقانیت شیعه اثبات میشود .

اول - اثبات حقانیت رسول اکرم (ص)

که اگر ذی حق نبود جرات مباهله نمی نمود و علماء بزرگ مسیحی از میدان مباهله فرار نمیکردند لذا در آیه فرمود : فمن حاجک فیه من ما جائک من العلم ، یعنی بعد از آنکه شما علم به حقانیت و پیغمبری خود داری مباهله را با نصاری شروع کن .

دوم - اثبات اینکه حسنین فرزندان رسول خدا (ص) هستند .

اجماع مفسرین بلکه جمیع امت بر اینست که مراد از ابنا حسنین و حسن علیهما السلام میباشند ابوبکر رازی گفته این آیه دلایست که حسن و حسین پسران رسول خدا (ص) هستند و پسر دختر شخص حقیقتاً پسر اوست و اخبار عامه و خاصه هم بر این مدعا گواه است. حافظ ابو نعیم و ابن حجر در صواعق و طبرانی در ترجمه حالات حضرت امام حسن (ع) و جمعی دیگر از علما عامه از خلیفه عمر بن خطاب نقل میکنند که گفت: انی سمعت رسول الله یقول کل حسب و نسب فمنقطع یوم القیامه ما خلا جسی و نسبی و کل بنی انثی عصبتهم لایبهم ما خلا بنی فاطمه انا ابوهم و انا عصبتهم. یعنی شنیدم از رسول خدا (ص) که فرمود هر حسب و نسبی روز قیامت قطع میشود مگر حسب و نسب من و عصبتهم هر اولاد دختری از جانب پدر است مگر اولاد فاطمه من پدر و عصبتهم آنها می باشم. خطیب خوارزمی و احمد بن حنبل و سلیمان بلخی حنفی در - ینایع الموده - با مختصر کم و زیادی در الفاظ نقل میکنند که رسول اکرم (ص) فرمودند: ابنای هذان ریحاتتای من الدنیا ابنای هذان امامان قاما او قعدا. یعنی دو فرزند من حسن و حسین ریحانه دنیای منند و هر دو فرزندان من امامانند خواه قائم به امر امامت و خواه ساکن و قاعد باشند. در خبر است که محمد بن حنیفه روزی در صفین جنگ نمایانی کرد، امیرالمؤمنین (ع) فرمود: اشهد انک ابنی حقا. گواهی میدهم که به حقیقت پسر منی گفتند یا امیرالمؤمنین حسن و حسین نیز فرزندان تواند فرمود: هما ابنا رسول الله. اشکال: بعضی از علماء اشکال نموده اند که مقصود از مباحله همراه بردن منسوبین بوده است از اینجهت حسنین را همراه خود برد و این حسنین فضیلتی نمی شود چه آنها طفل بودند و اطفال موصوف به فضیلت نباشند. جواب - اولاً اگر از مقصود مباحله فقط همراه بردن منسوبین باشد و مراد فضیلت باشد و مراد فضیلت نباشد بایستی که حضرت رسول (ص) عباس و عقیل را با خود ببرد زیر آنها مسن تر از امیرالمؤمنین و حسنین علیهم السلام بودند پس نبردن آنها و بردن علی و حسنین علیهم السلام کاشف از اینست که در مباحله مقصود همراه بودن افضل منسوبین بوده نه کسی که با آنحضرت نسبت داشته باشد. ثانیاً: قضیه مباحله رسول با نصاری نحران در سال دهم هجرت بوده و حضرت حسنین در آن تاریخ ممیز و در حد رشد و عرفان بودند هر چند که بالغ شرعی باشند و در اول اسلام احکام دائر مدار بلوغ نبوده بلکه دائر مدار تمیز بوده است چنانچه خود علماء عامه اینرا نقل کرده اند. ثالثاً: اینکه گفته اند اطفال دارای فضیلت نیستند بر خلاف قرآن و اخبار است چه در قرآن در باره عیسی بن مریم چند ساعته میفرماید: انی عبدالله آتانی الکتاب و جعلنی نبیا. پس وقتی طفل ساعته ممکنست دارای مقام نبوت و فضیلت باشد چگونه طفل ممیز دارای مقام و فضیلت نیست. و یا در خبر است که حضرت یحیی در کودکی به بیت المقدس آمد و عباد و رهبانان را دید که پیرانهایی از مو پوشیده و کلاههایی از پشم بر سر گذاشته و زنجیرهایی در گردن کرده و خود را به ستونهای مسجد بسته اند چون این جماعت را مشاهده نمود نزد مادرش رفته گفت: ای مادر برای من پیراهنی از مو و کلاهی از پشم بیاف تا به بیت المقدس بروم و عبادت خدا را بکنم و با عباد و رهبانان باشم، مادر گفت: صبر کن تا پدرت پیغمبر خدا بیاید و با او مصلحت کنیم چون حضرت زکریا آمد سخن یحیی را نقل کرد زکریا گفت: ای فرزند چه چیز باعث شد که چنین اراده ای کنی، تو هنوز طفل و خردسالی. حضرت یحیی گفت: ای پدر مگر ندیده ای که از من خردسالتر شربت ناگوار مرگ را چشیده اند؟ آنگاه زکریا بمادر یحیی گفت آنچه میگوید برایش انجام ده پس مادر کلاه و پشم و پیراهن موین برای او بافت و یحیی پوشیده به بیت المقدس رفت و با عباد مشغول عبادت شد تا اینکه پیراهن مو بدن شریفش را خورد روزی به بدن خود نظر کرد و گریست، خطاب الهی باو رسید که ای یحیی آیا گریه میکنی از اینکه بدنت کاهیده شده و بعزت و جلال خودم سوگند اگر یک نظر به جهنم کنی پیراهن کنی خواهی پوشید حضرت یحیی آنقدر گریست که از بسیاری گریه رویش مجروح شد که دندانهایش پیدا شد چون اینخبر بمادرش رسید با زکریا نزد او آمدند و عباد بنی اسرائیل اطراف او جمع شده به او گفتند از بسیاری گریه روی تو چنین مجروح و کاهیده گشته است. گفت تا حال باخبر نشده بودم. مادر نمدی تهیه کرد بصورت او نهاد که دندانهای او را پوشانیده و اشک چشم را هم جذب مینمود تا آخر روایت که مفصل است. مقصود از نقل این روایت این بود که طفل و بچه خردسال هم ممکنست دارای فضیلتی باشد، یحیی پدرش زکریا بود، اما حسنین

پدرشان امیرالمؤمنین و جدشان پیغمبر و مادرشان فاطمه زهرا بود پس حسنین گذشته از فضیلت شخصی فضیلت خانوادگی هم داشته اند. وحی کودک: از جمله اطفالی که در دنیا دارای فضیلت شایانی بودند داستان وحی کودک است که بین ملت یهود شهرت دارد. مرحوم ملا-محمدرضای جدیدالاسلام که از مراجع بزرگ روحانیت یهود بود، پس از تامل به آئین مبین اسلام مشرف گشت. او در کتاب ردالیهود که موسوم به منقول رضایی و بزبان عربیست چنین مینویسد: بر حسب آنچه علمای یهود در مقدمه کتاب وحی کودک نگاشته اند یکی از علما بنی اسرائیل بنام ربی پنجاس که به زهد و پاکی معروف خاص و عام بود با زنش راهیل که وی نیز از زنان پاک سیرت دوران خود بود زمانی چند در آرزوی فرزند صالِح و برومند دست نیاز بسوی پروردگار دراز داشتند تا اینکه حقتعالی دعای آنان را به هدف اجابت رسانیده کودکی بنام لِحمان حطوفاه به آنان مرحمت فرمود. این کودک هفتاد سال قبل از بعثت پیغمبر ما چون چشم به اینجهان گشود سخنانی گفت که پدرش برآشفته و گفت خاموش باش از آن هنگام مدت دوازده سال کودک دیگر سخنی نگفت، مادر از این خاموشی ناگهانی طفل بسی آزرده خاطر شد تا جایی که به مردن وی راضی شد گاه و بیگاه با شوهر میگفت یککاش این طفل بدنیا نیامده بود، شوهرش باو میگفت اگر این کودک زبان گشاید سخنانی خواهد گفت که موجب بیم و هراس مردم شود. از زن اصرار و تکرار و از شوهر انکار تا بالاخره مرد پذیرفت و پیش از آنکه زبان بدعا گشاید بگوش طفل گفت فرزند عزیز آنچه خواهی بگوی ولی مجمل و مرموز تا کسی بمقاصد تو آگاه نگردد. مرد دعا کرد و دعایش به هدف اجابت رسید و طفل پس از دوازده سال خاموشی زبان گشود و جملاتی که بنام کتاب وحی کودک است بیان نمود. آیات این کتاب به اندازه ای سربسته و نامفهومست که حتی علما و مفسرین و اهل لغت عبری را دچار حیرت و مشقت فراوان نموده و حتی آیات هفتگانه که بحروف ج، ه، ز، ح، ط، ی، ک، آغاز شده بطور کلی در بوته اجمال مانده و معنای روشن و درستی برای آنها نیافته اند و ازینرو نه علماء یهود شرحی بر آنها نگاشته اند و نه علامات و بشارات روشنی که راجع به پیغمبر اسلام گفته قبول کرده اند بلکه مربوط بشخص نامعلومی دانسته اند و لذا این کتاب را در دسترس هر کس قرار نمیدهند. وحی کودک بشاراتی کامل و در عین حال مرموز از طلوع بعثت پیغمبر و بعضی از علائم ولادت و برخی از معجزات و جنگها و اندکی از کردار و رفتار آنحضرت و بعضی از علائم آخرالزمان و رجعت و اشاراتی بشخصیت حضرت حجه بن الحسن العسکری علیه السلام و مختصری از واقعه جانگداز عاشورای حضرت حسین (ع) را پیشگویی کرده است. پس اینکه عامه میگویند طفل خردسال دارای فضیلت و اهمیتی نمیباشد خلافت بلکه بسیاری از کودکان دارای مقاماتی بوده اند. بعلاوه روایات بسیاری از شیعه و سنی رسیده که پیغمبر (ص) فضایل و مناقب این دو کودک را بیان فرموده اند و بعضی از آنها را بعدا ذکر خواهیم کرد. نکته تقدیم ابناء و نساء در آیه مباهله زمخسری در کشف میگوید: خصوصیت پسران و زنان و مقدم داشتن آنها را بر انفسنا دلیل است که نزدیکترین اشخاص بانسان زنان و فرزندان میباشند و گاه میشود که انسان جان خود را فدای آنان مینماید و برای حفظ آنان خود را در مهلکه جنگ و جدال می اندازد، باینجهت اعراب زنان و فرزندان خود را در جنگها میبردند تا از فرار کردن مصون باشند. نکته دیگر در مقدم داشتن ابناء و نساء بر انفسنا اینست که زحمات پیغمبر و دین و قرآن او بواسطه این دختر و دو پسر باید تا قیامت باقی بماند چه اگر فاطمه و حسنین نبودند نسل امامت قطع میشد و نبوت بدون ولایت نتیجه ای برای خلق نداشت. قبلا گفتیم که علت مبقیه دین حسین (ع) بود پس چون دین و قرآن و اسم این پیغمبر باید بواسطه این دختر و دو فرزند او در صفحه روزگار بماند، لذا خدا آنها را مقدم براسم پیغمبرش نمود. بنابر گفته زمخسری، حسن و حسین برای پیغمبر خلقتند و از همه کس اتصالشان بآنحضرت بیشتر است و اهتمام آنحضرت در حفظ ایشان از همه کس زیادتر بود. خیلی جای تعجب است که بگویند بردن حسنین بمباهله فضیلتی برای آنها نمیشود. پس معلوم شد که حسن و حسین پسران پیغمبرند و بهترین دلیل لفظ ابناثناست چون شیعه و سنی معتقدند که در روز مباهله پیغمبر حسن و حسین را آورد و مراد از نساثنا دختر گرامی اش فاطمه و مراد از نفسنا ابن عم و دامادش حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام است.

سوم ، انفسنا و اثبات خلافت علی علیه السلام

این آیه مبارکه که صریح است که در بین جمیع صحابه پیغمبر ، علی علیه السلام افضل از همه بوده که خداوند متعال او را نفس رسول الله (ص) خوانده است ، بدیهی است که مراد از انفسنا نفس شخص حضرت محمد خاتم الانبیاء (ص) نیست زیرا که دعوت اقتضای مغایرت دارد و انسان هرگز ماء‌مور نمیشود که خود را بخواند ، پس باید مراد دعوت دیگری باشد که بمنزله نفس پیغمبر است و باتفاق جمیع مفسرین شیعه و سنی مراد از نفس علی (ع) است . اینکه میگوییم علی (ع) اتحاد نفسانی با رسول خدا داشته اتحاد مجازیست نه حقیقت و مراد تساوی روح و کمالات است نه جسم و مسلما علی (ع) در جمیع فضایل و کمالات و صفات با رسول اکرم مساوی بوده است . الا ما خرج بالنص و الدلیل . دلالت آیه بر همینمطلب بنحویست که فخر رازی با آن تعصبی که در آیه و حدیث غدیر خم اعمال داشته در اینجا اظهار حق و بیان واقع توانسته خودداری کند و میگوید این آیه شریفه از برای شیعه دلیل بر افضلیت امیرالمؤمنین است بر جمیع انبیاء و اولوالعزم و غیراولوالعزم زیرا خداوند علی بن ابیطالب را به نفس پیغمبر تعبیر فرموده است . واضح است که اتحاد دو شخص در ذات غیرمعقول خواهد بود پس لابد باید مراد از آن اتحاد در مماثلت و مشابهت تامه در صفات و کمالات نفسانی باشد از علم و عصمت و طهارت و رحمت و عفت و کرم و شجاعت و زهد و عبادت و جوانمردی و فتوت و غیر اینها که از صفات کمال حضرت بنویست و شبهه ای نیست که از جمله صفات آن سرور برتری بر تمام انبیاء و رسل است و حضرت امیرالمؤمنین بعد از آنکه به نص آیه شریفه بمنزله نفس حضرت رسول خدا (ص) میباشد پس باید مانند آنحضرت افضل از سایر انبیاء و رسل باشد . نیشابوری هم در اینمقوله از فخر رازی متابعت کرده و در تفسیر خود گفته : لا یزال و یمكن للفراضة ان یستدل لوابا فضیلة علی (ع) علی الانبیاء بل علی اولی العزم لادن النبی (ص) افضل و اکمل من الانبیاء و قد سماه تعالی نفس النبی و لا-نعنی لهذه التسمیة الا-المشابهة و المماثلة فاذا یكون افضل و اکمل من الانبیاء . پس از لفظ معلوم میشود تمام کمالات پیغمبر در علی بوده ، مثلا پیغمبر عصمت داشته علی هم داشته ، مقام علی پیغمبر را علی هم داشته و از جمله صفات رسول خدا (ص) به نص آیه شریفه النبی اولی بالمؤمنین من نفسهم است که آن بزرگوار اولی به تصرف در جمیع امور دین و دنیای کافه مردمست پس باید بمقتضای آیه شریفه مباحله که بمنزله نفس پیغمبر است بعد از پیغمبر اولی به تصرف در جمیع امور امت ، در دین و دنیا و آخرت ایشان باشد . بعضی از جهال ضلال در این تمسک و استدلال که از برای خلافت علی (ع) شده چند مناقشه کرده اند . اول : اینکه لازمه این استدلال که مماثلت حضرت امیرالمؤمنین با حضرت سیدالمرسلین در جمیع صفات باشد اینست که آنحضرت بعد از خاتم النبیین پیغمبر باشد . جواب : آیه شریفه : و ما کان محمد با احد من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین و حدیث شریف نبوی که فرمود : یا علی انت بمنزله هارون و موسی الا انه لا بنی بعدی که از روایات عامه یکصد روایت و از روایات خاصه هفتاد روایت وارد شده چنانکه سید بحرینی در غایة المرام متعرض شده است و در نزد فریقین از متواترات لفظیه میباشد این صفت را از آنحضرت استثنا مینماید . در تفسیر عطا و کتب فردوس شیرویه دیلمی و خصایص نظری و دیگرانست که رسول خدا به زیدبن حارثه فرمود : علی کنفسی لافرق بینی و بینة الا الانبوة فمن شک فقد کفر . علی مانند خود منست جز نبوت فرقی بین من و او نیست پس کسی که در اینموضوع شک کند حتما کافر است . صاحب وسیله یکی از علماء بزرگ عامه است از عایشه روایت کرده که روزی جناب رسول خدا (ص) بعضی از صحابه را یاد نمود ولی درباره علی ساکت بود و سخنی نفرمود ، فاطمه عرض کرد ای پدر تعریف بعضی را نمودی ولی درباره علی هیچ نگفتی حضرت فرمود : ای فاطمه ، علی جان منست آیا دیده ای که کسی مدح خود را بیان کند ؟ ابن جبر در کتاب نخبه گفته که : نسل رسول الله عن بعض الناس فقال فیه ما قال له فی علی فقال انما سلنی عن الناس و لم تسئلنی من نفسی و علی نفسی و در بعضی روایات فرمود : علی بمنزله روح من است . دوم : مناقشه نموده اند که مراد از انفسنا ممکن است خود پیغمبر و ایراد صیغه به لفظ جمع برای تعظیم و تشریف باشد مثل

آیه : انا نحن نزلنا الذکر . جواب : لازمه چنین ادعایی اینست که حضرت امیرالمؤمنین (ع) داخل در اشخاصی نباشد که پیغمبر با آنها مباحله کرد چه بعد از آنکه داخل در انفسنا نشد قطعاً داخل در ابناثنا و همچنین نساثنا نیست و لازمه این حرف خارج بودن آنحضرت از مباحله است و این منافی با اخبار طرفین و اجماع فریقین است .

گفتگوی مأمون با حضرت رضا علیه السلام در آیه مباحله

در بعضی از کتب نقل نموده اند که وقتی مأمون از حضرت رضا (ع) سؤال کرد که دلیل بر خلافت جدت علی (ع) چیست؟ حضرت فرمود: آیه انفسنا . مأمون عرض کرد: لولا نساثنا؟ حضرت در جواب فرمود: لولا ابناثنا . چون مأمون دلیل بر خلافت امیرالمؤمنین (ع) خواست حضرت رضا (ع) فرمود: لفظ انفسنا کفایت میکند چون خداوند علی (ع) را بمنزله نفس پیغمبر قرار داده و کسی که بمنزله نفس پیغمبر باشد از دیگران در خلافت اولی است . مأمون گفت: این بیان شما صحیح است . اگر در لفظ نساثنا در آیه نبود چون به قرینه نساثنا ما می فهمیم که مراد از انفسنا رجائنا است و حاصل مفاد آیه این میشود: قل تعالوا رجالنا و انساثنا در اینصورت علی داخل در مردان صحابه است و دیگر فضیلتی برای علی باقی نمی ماند چه خدا میفرماید: یکی از مردان صحابه را بیاور ، پیغمبر هم علی را با خود بمباحله برد پس خلافت علی (ع) ثابت نشد . حضرت فرمودند: این اشکال زمانی صحیح است که لفظ ابناثنا در آیه شریفه نباشد چه با بودن این لفظ اشکال تو بیمورد است زیرا بنابر قول تو که مفاد آیه میشود: قل تعالوا رجالنا و نساثنا لفظ ابناثنا در رجال موجود است و احتیاجی بگفتن ابناثنا نیست ، پس این لفظ را خدا بی جهت گفته است ، پس ما به قرینه ابناثنا می فهمیم که مراد از انفسنا رجالنا نیست و همان انفسنا میباشد که علی (ع) باشد .

پی نوشتها

ص ۱۳۶ کتاب ۱ - در معجم البلدان گوید: نجران فی مخالیف الیمن من ناحیه مکة الی ان جابر قال ، قال رسول الله (ص) لاخرجن اليهود و النصارى عن جزيرة العرب حتى لا ادع فیها الا مسلما قال فاخرجهم عمر و انما اجاز عمر اخراج اهل نجران و هم اهل صلح و عن سالم بن ابی الجعد قال جاء اهل نجران الی علی رضی الله عنه فقالوا شفاعتک بلسانک و کتابک بیدک اخرجنا من ارضنا فردھا الیناضیعة فقال یاولیکم ان کان عمر رشید لامر فلا اغیر شیئاصغه . و نجران موضع علی یومین من الکوفة فیما بینھا و بین قاسط علی الطریق یقال ان نصاری نجران لما اخرجوا اسکنوا هذا الموضع و سمی باسم بلدهم . ۲ - رجال بزرگ از اعیان علماء و مفسران عامه و فخر رازی و ثعلبی در تفسیرشان و قاضی بیضاوی در انوارالتنزیل و زمخشری در کشاف و ابن المغازلی در کتاب مناقب خود و ابونعیم اصفهانی در حلیه الاولیاء و نورالدین مالکی در فصول المهمه و خوارزمی در مناقب و شیخ سلیمان بلخی حنفی در ینابیع الموده و سبط الخوارزمی در تذکره و ابن حجر مکی در صواعق محرقه و جمعی از علما ، دیگر عامه با مختصر کم و زیادی در الفاظ و عبارات نزول آیه مباحله را به همان کیفیت که ذکر شد نوشته اند ۳ - موضوع اتحاد بین دو نفر بمعنای حقیقت محال و ممتنع است ، پس دعوی اتحاد نیست مگر از جهت مجاز و مبالغه در کلام زیرا دو نفر که با هم شدت محبت را دارند یا در جهاتی از جهات مشابهت دارند غالباً دعوی اتحاد مینمایند در کلمات ادبا و شعراء عرب و عجم از این نوع مبالغه بسیار است از جمله در دیوان منسوب به مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام که میفرماید: هموم رجال فی امور کثیره و همی فی الدنیا صدیق مساعد یکون کروح بین جسمین قسمت فجسمهما جسمان و الروح واحد یعنی همت عالی مردان در امور مختلف بسیاری است و تنها هم من دوست مساعدی است که آن دوست مانند روحی باشد در دو بدن که در آینه حقیقت از ما دو جسم و یک روح منعکس گردد . در حالات مجنون عامری معروف است زمانی که خواستند فصدش کنند التماس میکرد فرا فصد نکنید که میترسم نیشتر به لیلی در عروق و اعصاب من جای گرفته شعراء اینرا به شعر در آورده اند: گفت مجنون من نمی ترسم ز نیش صبر من از کوه سنگین است

بیش لیک از لیلی وجود من پر است این صدف پر از صفات آن در است داند آن عقلی که آن دل روشنی است در میان لیلی و من فرق نیست ترسم ای فضا و چون فصدم کنی نیش را ناگه بر لیلی زنی من کیم لیلی و لیلی کیست من ما یکی روحیم اندر دو بدن روحها روحی و روحی روحها من یری الزوجین عاشا فی البدن پس علی بمنزله پیغمبر است ، یعنی در تمام کمالات با پیغمبر مساویست الا ما خرج بالدلیل که پیغمبر باشد .

مجلس ششم : السلام علیک یا بن رسول الله

ترجمه

سلام بر تو ای پسر رسول خدا

آیه دوم که دلالت دارد ایندو بزرگوار فرزند پیغمبرند

توضیح

حقتعالی میفرماید : و وهبنا له اسحاق یعقوب کلا- مدینا و نوحا مدینا من قبل ذریته داود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون و کذلک نجزی المحسنین و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس کل من الصالحین . (۸۴ ، ۸۵) ما به ابراهیم ، اسحاق و یعقوب دادیم همه را راهنمایی کردیم و نوح را پیش از ابراهیم و فرزندش داود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون را هدایت نمودیم و همچنین نیکوکاران را پاداش خواهیم داد و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس همه از نیکوکارانند . عیاشی از ابی الاسود روایت کرده که حجاج شخصی نزد یحیی بن معمر فرستاد و باو پیغام داد ، شنیده ام تو عقیده داری که امام حسن و امام حسین (ع) فرزندان پیغمبرند و گفته ای که اینمطلب در قرآن میباشد ، من قرآن را از اول تا آخر خواندم چنین چیزی ندیدم . یحیی در جواب گفت آیا در سوره انعام نخوانده ای و من ذریته داود و سلیمان تا آنجا که میگوید یحیی و عیسی از ذریه ابراهیم نیست ؟ گفت چرا ، گفت عیسی با آنکه پدر نداشت از ذریه ابراهیم خوانده شده همینطور است امام حسن و امام حسین . در عیون اخبارالرضا از حضرت موسی بن جعفر علیهماالسلام مائثور است که حقتعالی عیسی را از طریق مریم به ذراری انبیاء ساخت و ما اهلیت را از طرف مادرمان فاطمه الزهرا علیهاالسلام به ذراری حضرت رسول (ص) ملحق ساخت . اخباری که از طریق شیعه و سنی رسیده که حسن و حسین علیهماالسلام فرزندان پیغمبرند بسیار است و ما بعضی از آنها را نقل میکنیم .

روایت اول

در صحیح بخاری یکی از کتب معتبر اهل سنت از ابی بکر نقل میکند که گفت : سمعت النبی صلی الله علیه و آله و هو علی المنبر و الحسن الی جنبه ینظر الی الناس مره اولیه مره و یقول ابنی هذا سید و لعل الله ان یصلح به بین فئتين من المسلمین . شنیدم که پیغمبر (ص) در حالیکه بر منبر بوده و حسن در پهلو او نشسته بود و گاهی بمردم نظر میکرد و گاهی بسوی حسنش و میفرمود : این پسر من سید است . یعنی امام واجب الاطاعه است . و خداوند به واسطه او بین دو طایفه از مسلمین را اصلاح خواهد کرد . این روایت اشاره بصلح حضرت حسن و معاویه است و اینکه این روایت معاویه و اهل شام را مسلم خطاب فرموده مراد اسلام ظاهرست که تکلم به شهادتین میکردند و الا کفر معاویه مسلم است چنانچه شرح آن بعدا خواهد آمد .

روایت دوم

در صحیح ترمذی اسامه بن زید نقل میکند: قال طرقت لنبی صلی الله علیه و آله ذات لیلۃ فی بعض الحاجۃ فخرج النبی صلی الله علیه و آله و هو مشتمل علی شیء لا ادری فلما فرغت من حاجتی قلت ما هذا الذی انت مشتمل علیه فکشفه فاذا حسن و حسین علیهما السلام علی ورکه فقال هذان ابنای و ابنا بنتی اللهم انی احبهما فاحبهما و احب من یحبهما . اسامه بن زید میگوید شبی برای حاجتی خدمت پیغمبر رفتم در خانه را کویدم حضرت خودش تشریف آورد و با خود چیزی داشت که من ندانستم آن چیست چون کارم با آنحضرت تمام شد عرض کردم این چیست که با خودتان دارید ، چون حضرت بمن نشان داد دیدم حسین و حسن هستند که روی ران آنحضرت بودند آنگاه بمن فرمود اینها دو پسران و دختر منند خدایا من اینها را دوست دارم و تو هم دوست دار ایشانرا دوست بدار کسی را که دوستدار ایشان باشد .

روایت سوم

ترمذی در صحیح خود از یوسف بن ابراهیم نقل میکند که انه سمع انس بن مالک یقول سئل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ای اهل بیتک احب الیک قال الحسن و الحسین و کان یقول و لفاطمه ادعی ابنی فیشمهما و یضمهما الیه . انس گفت که از رسول خدا سؤال کردند کدامیک از اهل بیت شما نزد شما محبوبتر است ؟ فرمود حسن و حسین . رسم آنحضرت چنان بود که به فاطمه میفرمود : پسران مرا بخوان ، چون حسنین میآمدند آنها را در بر گرفت و ایشان را میبویید .

روایت چهارم

ابن حجر در صواعق نقل میکند که پیغمبر (ص) فرمود : دو پسر من حسن و حسین سید جوانان بهشتند ولی پدر آنها بهتر از آنهاست . و نیز روایت میکند که رسول خدا فرمود : هارون دو پسر خود را شیر و شبیر نام نهاد و من پسرانم را حسن و حسین نام گذاردم .

روایت پنجم

شیخ سلیمان حنفی در کتاب ینابیع الموده از عبدالله بن شداد نقل میکند که گفت : رسول خدا برای ادا نماز مغرب یا نماز عشاء آمد و حسن و حسین را بر دوش خود سوار نموده بود چون مهبای نماز شد آنانرا بر زمین گذاشت و تکبیر نماز را گفته وارد نماز شد و سجده را بسیار طولانی فرمود که من سر بلند کردم دیدم آندو طفل بر دوش پیغمبر سوارند ، مجددا بسجده رفتم چون نماز تمام شد مردم عرض کردند یا رسول الله سجده را طولانی فرمودی تا بحدیکه ما گمان کردیم وحی نازل شده یا اتفاق دیگری رخ داده است فرمود : هیچیک از اینها که شما گفتید نبود بلکه فرزندان من بر پشت من بودند و نخواستم که آنها را بر زمین گذارم تا اینکه خودشان پائین آیند .

روایت ششم

در اکثر تفاسیر شیعه و سنی نقل کرده اند که عاص بن وایل سهمی در نزدیک باب بنی سهم وجود مبارک پیغمبر را ملاقات کرد ، مدتی با یکدیگر سخن میگفتند بعد از جدا شدن عاص بن وایل بمسجدالحرام وارد شد جمعی از بزرگان قریش که در مسجد نشسته بودند از او پرسیدند با که سخن میگفتی ؟ گفت با این ابتر صنوبر ، چه عادت عرب این بود که هر کس پسر نداشت او را

ابتر میگفتند یعنی اقطع است و از او عقبی نخواهد ماند و صنوبر شخصی است که او را فرزند و برادر نباشد و در آن ایام پسر آنحضرت که عبدالله نام داشت و ملقب بطاهر و از خدیجه بود در گذشته و خاطر مبارک پیغمبراند و هناك شده بود، در آنحال جبرئیل نازل شده سوره کوثر را آورد و گفت دلتنگ مباش از اینکه ترا ابتر خوانند، ما فرزندان بسیاری بتو عطا کنیم که در اقطار عالم مکانی نباشد مگر آنکه جماعتی از فرزندان و نسل تو در آنجا باشند. - در روز عاشورا که بنی امیه حضرت سیدالشهدا را شهید کردند جز فرزندش علی بن الحسین امام سجاد کسی باقی نماند، خداوند از نسل آن یکنفر عالم را پر کرد - اکنون ای رسول ما به شکرانه این نعمت برای خدا به نماز و طاعت و قربانی و اعمال حج پرداز، که دشمنان بدگو و عیب جویان تو نسل بریده خواهند بود و در جهان از ایشان و اعقابشان اثری باقی نخواهد ماند. خداوند در این سوره میفرماید: ما به تو کوثر دادیم، یعنی اولاد و نسل زیادی به تو عنایت کردیم و این مسلم است که نسل پیغمبر از حسن و حسین نبوده پس این دلیلی است که آندو بزرگوار فرزندان پیغمبر بوده اند.

تعداد فرزندان پیغمبر

در اصول کافی است که وجود مبارک رسول اکرم (ص) از خدیجه کبری سه پسر و چهار دختر داشتند که جناب قاسم و زینب و رقیه و ام کلثوم قبل از بعثت متولد شدند و جناب طیب و طاهر و فاطمه زهرا که بعد از بعثت متولد گردیدند. از مناقب ابن شهر آشوب مستفاد میگردد که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله از خدیجه کبری دو پسر داشت و چهار دختر، قاسم و عبدالله آندو را طیب و طاهر میگفتند و از این عبارت معلوم میگردد که طاهر لقب قاسم و طیب لقب عبدالله بوده است. در بحار نقل میکند که طاهر و طیب هر دو لقب جناب عبدالله است و از سایر زوجات آنحضرت ابدا اولادی نشد مگر جناب ابراهیم که از ماریه قطیبه بود، پس آنحضرت دختر داشتند و سه یا چهار پسر و تمام اولادهای آنحضرت در مکه متولد شدند مگر ابراهیم که در مدینه متولد شد. و نیز تمام اولادان آنحضرت در زمان حیات آنحضرت از دنیا رفتند غیر از فاطمه زهرا سلام الله علیها که چندی بعد از آنحضرت از دنیا رحلت فرمود. پس مسلم شد که اولادان آنحضرت هر چه در دنیا فعلا موجودند از نسل حسن و حسین علیهما السلام میباشند. مورخین مینویسند که یزید بن معاویه ملعون در سن سی و هشت سالگی بدرک جهنم واصل شد در حالیکه دارای سیزده پسر و چهار دختر بود و امروز یکنفر از نسل یزید در تمام دنیا پیدا نمیشود ولی در روز عاشورا یک پسر از حسین علیه السلام باقی ماند بنام علی بن الحسین امام سجاد علیه السلام و دو دختر که سکینه و فاطمه بودند و امروز کمتر مجلسی است که منعقد شود و چند نفر از اولادان فاطمه در اینمجلس نباشند، پس در حقیقت این یکی از معجزات قرآنست که میفرماید: انا اعطیناک الکوثر، به تو خیر کثیری دادیم که آن وجود فاطمه است نسل شما از او باقی خواهد ماند. اگر در بین ما مردی بمیرد و اولاد او منحصر به یک یا چند دختر باشد پس از آنکه دخترها از دنیا رفتند میگویند او قطع اگر چه آن دخترها دارای اولاد باشند چه آن اولادها انتسابشان به پدر است و اگر بگویند این مرد ابتر است جا دارد و روی همین حساب هم وجود مبارک پیغمبر را ابتر میگفتند و نظرشان این بود که پیغمبر پسری نداشت که جانشین او بشود، خداوند در بین سی و دو نفر از اولادهای امیرالمؤمنین علیه السلام نسل پیغمبر را در دو اولاد فاطمه یعنی حسن و حسین قرار داد و سایر اولادهای پیغمبر را از نسل پسر و دختر در زمان حیات آنحضرت از دنیا برد بعثت اینکه بعد از پیغمبر اختلاف در خلافت پیدا نشود و مردم نگویند اولاد پیغمبر ولی بجانشینی آنحضرت هستند تا داماد و ابن عم آن بزرگوار.

مخالفت بنی امیه با فرمان زندان پیغمبر

بزرگترین مخالفت و منکر فرزندان پیغمبر بنی امیه بودند که به عمال و پیروان خود دستور میدادند در بین مردم شایع سازند که

حسین اولاد پیغمبر نیستند و اولاد دختر را نمیتوان فرزند خواند در صورتیکه که در صدر اسلام بیشتر صحابه از قبیل: ابن عباس، عبدالله بن عمر، زید بن ارقم، جابر بن عبدالله انصاری و دیگران به آن دو آقا زاده میگفتند یا بن رسول الله. حتی وقتی شمر برای بریدن سر آنحضرت روی سینه آن بزرگوار نشست گفت: گواهی میدهم که تو زاده پیغمبری و پسر دختر او هستی با وجود این سرت را میبرم. پیغمبر فرمود: فرزندان هر مردی بقوم و قبیله پدری خود منتسب میشوند فرزندان فاطمه که پدرشان من هستم و به من منسوب میباشند. و نیز فرمود: خدای تعالی فرزندان هر پیغمبری را از صلب او قرار داده مگر فرزندان مرا که از صلب من و صلب علی بن ابیطالب آفریده است.

قتل عام سادات علوی

حکومت اموی و آل مروان مبعوضترین دولتها و منفورترین حکومت‌های عربی بوده است، نه تنها با علویان و ذریه فاطمه دشمنی داشته داشتند، بلکه اصلا با اسلام و مردان حق و پاکدل مخالفت می ورزیدند و بقدری از بنی هاشم و مردان خوب کشتند و زیر خاک نمودند که جای شرح آن نیست ان شاء الله در جای خود بعضی از فجایع آنها را نقل میکنیم. امویان دشمن دیرین بنی هاشم و بدخواه و بدکینه و بیخرد بودند و بمقتضای هیئت ناپاک و درمان خود مرتکب چنان جنایاتی گردیدند ولی بنی عباس چه عذری داشتند؟ آنها در نسب و خون مشترک با بنی هاشم بودند پس چرا آن جنایات را با اولاد فاطمه کردند. مثلا چون منصور دوایقی بر حکومت مستقر شد و خواست شهر بغداد را بسازد و مرکز خلافت را از حیره رصافه به بغداد منتقل سازد و دستور داد هر جا که سیدی از اولاد علوی خواه حسنی یا حسینی بزرگ یا کوچک دیدند، مخصوصا اگر پسر بود در هر سن و سالی او را دستگیر کرده به بغداد بفرستند. منصور گروهی از بدطینتان درباری را برای جاسوسی و دستگیری سادات علوی به حجاز و کوفه و بصره فرستاد تا جوانان سادات علوی و فاطمی را گرفته به بغداد بفرستند این مردمان پست برای ریاست چند روزه دنیا شبانه در خانه‌ها میریختند و تمام اتاقها و سایبانهای خانه‌ها را جستجو میکردند و هر کجا سیدی بود میگرفتند و بی هیچ رحم و شفقتی آنها را به بغداد میآوردند و مبلغی جایزه میگرفتند در حقیقت خون آنها را به خلیفه میفروختند و او هم دستور میداد که این سادات بیگناه را در میان بناها بگذارند و روی آنها را بپوشانند اکثر ستونهای مجوف شهر بغداد از سادات علوی پر شده بود.

کودک حسینی

روزی یکی از عمال جاسوسی بنی عباس که در جستجوی سادات علوی بود به پسری کوچک در کمال حسن و ملاحظت بود برخورد که موهای سیاه و بسیار زیبایی داشت، این کودک یکی از اولاد امام حسن مجتبی علیه السلام بود، جاسوس او را گرفته به بغداد آورد و بدست بنایی سپرد که مشغول بالا بردن دیوار بود باو تکلیف کرد که باید او را در میان دیوار بگذاری و روی آنرا بپوشانی و اصرار داشت که در حضور من باید این ستون از گچ و آجر بالا رود و این سید حسنی را در میان آن بگذاری شخص بنا که این طفل معصوم را دید بر حالت مظلومیت او رحم کرد و در حالیکه ناگزیر بود کودک را در میان ستون گذاشت و آهسته باو گفت نگران مباش من برای تو راه نفس میگذارم و شب که دشمن متوجه نباشد تو را بیرون میآورم. بنا کار خود را پایان برد و شب که شد آمد و آن طفل را از میان ستون بیرون آورد و سر ستون را باز پوشانید و به آن کودک گفت من برای خدا و احترام جدت رسول خدا تو را نجات دادم راضی مباش که من و زن و فرزندم کشته شویم اگر تو خود را در جایی پنهان نکنی و جاسوسان منصور بفهمند مرا با زن و فرزندم خواهند کشت، تو بمنزلی برو که بتوانی خود را مخفی کنی و از جدت رسول بخواه که شفاعت مرا در روز قیامت بکند و قدری هم از گیسوان او را بریده به گچ آلوده کرد که اگر خواستند نشان دهد. آن کودک حسنی هم گفت منم از تو توقعی دارم و آن اینست که از موهای من قدری بچینی و به مادرم که در فلان نقطه در انتظار منست از حال من

خبر دهی تا بداند که من زنده هستم ولی گریخته ام او هم پذیرفت . طفل ناپدید و بنا بدبنال مادر رفت و او را یافت ، دید چند نفر زن گرد یکدیگر نشسته مشغول گریه هستند ، شناخت که آن زنی که بیشتر گریه میکند مادر آن کودک است ، نزد او رفت و جریان فرزندش را گفت او قدری آرام گرفت . گفته اند این کودک حسین بن زید بود که بخانه امام جعفر صادق علیه السلام پناه برد و مخفی شد و در مدت عمر بعبادت و علم پرداخت و امام صادق علیه السلام او را تربیت فرموده و بقدری گریه میکرد که معروف به ذی العیره شد و در سال صد و سی و پنج از دنیا رفت و در حله مدفون شد و قبر او در حله معروف و محل زیارت عرب و عجم است ، امامزاده طاهر که در صحن حضرت عبدالعظیم دارای قبه و بارگاه میباشد از اولاد ایشانست و به سه واسطه بجناب حسین میرسد .

قتل شصت سید علوی بفرمان هارون

علامه مجلسی در بحار نقل میکند که عیبدالله بزاز نیشابوری گفت من با حمید بن قحطبه والی خراسان دوست بودم و در ماه رمضان به طوس رسیدم حمید بدیدن من آمد ، منم نزدیک ظهری به منزل او رفتم ، آفتابه لگن آوردند دست شستم و سفره آوردند متوجه شدم که ماه رمضان است ، گفتم روزه هستم ولی از برای شما عذری هست که افطار میکنید ؟ گفت کار من داستانی دارد ، آنگاه شرح داده که هارون بطوس آمد و شبی مرا خواست نزد او رفتم ، دیدم شمعی روشن و شمشیری در دست دارد و غلامی مقابل او ایستاده بمن گفت اطاعت تو از ما تا چه حد است ؟ گفتم بجان و مال ، سر بزیر انداخت و مرا مرخص کرد . هنوز در بستر خواب استراحت نکرده بودم که باز غلام هارون آمد که خلیفه مرا میخواند ، نزد هارون رفتم باز بمن گفت ، تا چه حد بما خدمت میکنی ؟ گفتم جان و مال و اهل و عیالم در اختیار تست ، دوباره سر بزیر انداخت و مرا مرخص کرد ، برگشتم کمی استراحت کردم باز غلام آمد و گفت : اجب امیرالمؤمنین ، با کمال وحشت و اضطراب برخاستم رفتم ولی سرنوشت خود را نمیدانستم در آن تاریکی شب چه خواهد شد هارون سر بلند کرد باز همان سؤال را نمود گفتم بجان و مال و اهل و عیال و دین ترا اطاعت میکنم هارون خندید و گفت این شمشیر را بگیر و آنچه این غلام به تو گفت انجام بده ، من و خادم بیرون آمدیم غلام مرا بخانه ای برد که چهار زاویه داشت و در هر زاویه زندانی بود که در هر یک بیست نفر سید را زندانی کرده بودند و چاهی در وسط حیاط حفر کرده حاضر مهیا بود ، غلام آمد در زاویه اول را گشود بیست سید علوی جوان خوش سیما دارای گیسوان بلند و برخی سالخورده و نورانی بودند ، بمن گفت اینها را گردن بزن آنها را در قید و زنجیر بودند یک یک آوردند و من گردن زدم ، زاویه دوم و سوم را گشود به همین ترتیب سادات علوی و حسنی و حسینی را یکایک آورده و بمن گفت باید گردن بزنی تا آخری که پیرمردی بود بسیار نورانی و روشن ضمیر بمن گفت وای بر تو جواب جدم پیغمبر را چه میدهی که اولاد او را چنین گردن میزنی ، خواستم خودداری کنم غلام بر من نگاهی غضب آلود کرد ، بالاخره او را هم گردن زدم و بدن آنها را در چاه انداختم و پس از کشتن این شصت نفر سید در یکشب دیگر نماز و روزه برای من چه فایده ای دارد . خلفای بنی عباس بدین روش علویانرا بدست میآوردند و محو و نابود میکردند و گمان میکردند که با کشتن سادات علوی دودمان و سلطنت آنها تا قیامت باقیست در حالیکه ابواب طعن و لعن را بسوی خود گشودند و با حداکثر بیست سال سلطنت و خلافت مرتکب بزرگترین جنایات گردیدند و تاریخ اسلام را با اعمال خود ننگین و لکه دار کردند حال خوبست که سر از قعر جهنم بیرون آوردند و ببینند که از نسل خودشان کسی باقی نمانده ولی سادات زنده و جاوید و کثیرالاولاد شدند که مینویسند اکنون بالغ بر پنج میلیون سادات علوی در روی زمین زندگی میکنند . حمید بن قحطبه بدستور هارون سید را کشت و هارون پیاداش این عمل حکومت خراسانرا با قصریکه در طوس داشت باوبخشید ولی این حمید سالها درگیر فکر و الم کار خود بود و چون حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام از مدینه به بدعوت مامون به مرو تشریف برد مرکز پذیرایی آنحضرت در طوس باغی بود که قصر هارونی میگفتند . امام رضا علیه السلام آن

باغ بزرگ را خرید و همان منطقه ای است که امروز بست بالا و پائین و فلکه شمالی و جنوبی تا باغ رضوان و نزدیک قبر طبرسی و از طرف دیگر باغ دفتر آستان قدس رضوی میباشد که همه جزو باغ و ملک خاص حضرت رضا بود و حمید هم خسرالدنیا و الاخره شد. همین ظلم و ستم و کشتارهای ظالمانه بنی امیه و بنی عباس باعث شد که سادات از وطن اصلی خود که حجاز بود باطراف پراکنده شدند و اکثر آنان بطرف ایران آمدند مخصوصا بعد از آمدن حضرت رضا علیه السلام بایران که گمان میکردند در پناه حضرت رضا خواهند بود و پس از آنحضرت در کوهستانها و دهکده ها پناهنده شدند تا از دنیا رفتند. بسیاری از این امامزادگان محترم جلاء وطن نمودند و مخفی بودند تا از دنیا رفتند چنانچه در کتاب عمده الطالب نقل شده که محمدبن محمدبن زیدبن علی بن الحسین علیه السلام به پدرش گفت: من دوست دارم که عمویم جناب عیسی بن زید را ببینم، فرمود به کوفه میروی و در فلان محل می نشینی شخص گندمگونی از آنجا میگردد که به پیشانیش آثار سجود است شتری دارد که دو مشک آب بر او حمل کرده و قدمی بر نمیدارد مگر آنکه تکبیر و تسبیح و تهلیل و تقدیس خدا را میکند، همان شخص عموی تو عیسی است، جناب محمد بن زید گفت: من بکوفه رفته و در همان موضع نشستم دیدم شخصی متصف به همان اوصاف از راه عبور کرد و پس برخاستم دست و پای او را بوسیدم، عیسی فرمود تو کیستی؟ گفتم برادرزاده تو محمد بن محمد هستم، پس شترش را خوابانید و در سایه دیواری نشست و از احوال اقارب و دوستانش که در مدینه بودند، سؤال کرد بعد از من خداحافظی کرد و فرمود دیگر اینجا نزد من نیایی که من میترسم مشهور شوم و مردم مرا بشناسند چه از روزی که وارد اینشهر شدم تا کنون مردم مرا نشناخته اند که من پسر چه شخصی هستم. و نقل فرموده اند که این عیسی در ایامی که در کوفه بود عیالی اختیار نمود خداوند دختری باو مرحمت فرمود تا اینکه دختر بزرگ شد جناب عیسی را هم برای بعضی از سقاهای کوف آب کشی میکرد آن سقا پسر جوانی داشت بخيال افتاد که دختر عیسی بن زید را از برای جوان خود خطبه نماید در حالیکه نمیدانست جناب عیسی از چه طایفه ای میباشد و نسبش به چه محترمی میرسد، مادر این جوان برای خواستگاری بمنزل عیسی رفت، زوجه عیسی که فهمید دختر او را برای سقایی میخواهند آنهم بسیار ازین وصلت خوشحال شد به شوهرش جناب عیسی گفت که باید این وصلت انجام داده شود عیسی بن زید متحیر شود تا بالاخره آندختر از دنیا رفت، عیسی خیلی محزون شد و در فوت او بسیار گریه کرد، یکی از دوستانش که او را میشناخت باو گفت اگر از من سؤال میکردند که اشجع اهل زمین کیست من ترا نشان میدادم و حالا- می بینم که در فوت دختر چنین جزع و اضطراب میکنی، عیسی فرمود بخدا جزع من از فوت ایندختر نیست، بلکه به آن جهت است که ایندختر مرد و ندانست که پاره تن پیغمبر و از نسل فاطمه علیهم السلام است تا اینکه جناب عیسی بن زید در کوفه در سن شصت سالگی از دنیا رفت در صورتیکه نصف عمر خود را از خوف بنی عباس پنهان بود. از این قبیل قضایا زیادست، و می فهمیم که سادات تا چه اندازه در فشار بودند و چه بسیار از آنها از دنیا رفتند و ابدنا شناخته نشدند که سید اولاد پیغمبر میباشد.

فرار قاسم موسی بن جعفر علیه السلام از ترس هارون الرشید

از جمله کسانی که در زمان حکومت هارون الرشید فراری شد و پنهان بود تا از دنیا رفت جناب قاسم موسی بن جعفر علیه السلام بود که از ترس جان خویش بطرف شرق متواری گشت، روزی در کنار فرات راه میرفت چشمش به دو دختر کوچک افتاد که با یکدیگر بازی میکردند یکی از آنها برای اثبات ادعای خود بدیگری میگفت بحق میرصاحب بیعت در روز غدیر خم اینطور نیست، قاسم جلو رفت و پرسید منظورت از این امیر کیست؟ دختر گفت برادرم ابوالحسن پدر امام حسن و امام حسین علیه السلام است قاسم خشنود شد که بمحل دوستان اجداد خود رسیده است، گفت آیا مرا بسوی رئیس این قبیله راهنمایی میکنی، دختر جواب داد آری، پدرم رئیس این قبیله است قاسم از عقبش حرکت نمود و او پدر خود را به قاسم معرفی کرد، سه روز با کمال احترام و پذیرایی شایسته در آنجا ماند، روز چهارم، پیش شیخ و رئیس قبیله رفت، گفت من از کسی شنیده ام که از پیغمبر نقل میکرد،

میهمان بودن سه روز است بعد از آن هر چه بخورد از باب صدقه و انفاق خواهد بود باینجهت دوست ندارم که از صدقه استفاده کنم، تقاضا دارم مرا بکاری واداری تا آنچه میخورم صدقه نباشد، شیخ گفت کاری برای شما تهیه میکنم ولی قاسم درخواست کرد که آب دادن مجلس خود را به او واگذار کند شیخ پذیرفت مدتی قاسم در آنجا به همین کار اشتغال داشت تا اینکه نیمه شبی شیخ قبیله از اطاق بیرون آمد، قاسم را دید که به پیشگاه پروردگار دست نیاز دراز کرده و با توجه به مخصوصی چنان غرق دریای مناجاتست که هیچ چیز او را بخود مشغول نمیکند، از دیدن حال قاسم محبتی از او در دلش جای گرفت، صبحگاه که شد بستگان خود را جمع کرد گفت میخواهم دخترم را باین مرد صالح تزویج کنم، همه قبول کردند، دختر خود را بازدواج او درآورد خداوند از آنزن به قاسم دختری عنایت کرد، آن بچه دوران کودکی را تا سه سال گذرانید در اینموقع قاسم مریض شد و بیماریش شدید گردید، روزی شیخ بالای سر قاسم نشست بود از خانواده و فامیل او سؤال میکرد، جوابهایی داد که شیخ را وادار به توجه بیشتری کرد، ناگاه گفت فرزندم شاید تو هاشمی هستی، گفت من قاسم بن موسی بن جعفرم بدون واسطه فرزند امام هفتم میباشم پیرمرد بر سر و صورت زد و گفت چه شرمنده گشتم پیش پدرت موسی بن جعفر. قاسم پوزش خواست و گفت تو مرا گرامی داشتی و پذیرایی کردی با ما در بهشت خواهی بود ولی من سفارشی دارم بعد از آنکه از دنیا رفتم مرا غسل و کفن نموده دفن کردی موسم حج که رسید شما و زوجه ام با دخترکم که یادگار منست برای زیارت خانه خدا حرکت کنید پس از انجام مراسم حج در مراجعت وقتی که بمدینه رسیدید دخترم را اول شهر پیاده کنید و بهر طرف خواست برود مانع نشوید شما هم پشت سر او بروید، بر در منزل بزرگی میرسد همانجا خانه ماست داخل میشود در آنجا فقط زنهای بی سرپرست بسر میبرند و مادر من در میان آنها میباشد. قاسم از دنیا رفت تمام سفارش و وصیتهای او را انجام دادند، پس از مراسم حج بمدینه بازگشتند پیرمرد دختر را بزمین گذاشت او هم شروع براه رفتن کرد تا بر خانه بزرگی رسید، داخل شد شیخ با دخترش بر در منزل ایستادند همینکه زنان چشمشان باین دختر کوچک افتاد هر یک از این گل نوشکفته سئوالی میکردند ولی آن بچه یتیم اشک میریخت و بصورت آنها با دقت نگاه میکرد، مادر قاسم که چشمش باین دختر افتاد شروع بگریه کرد او ار در آغوش گرفت و همی بوسید. گفت بخدا قسم این بازمانده پسرم قاسم است، زنها شگفت زده پرسیدند از کجا میدانی گفت زیرا شباهت تامی به پسرم دارد، آنگاه دخترک گفت مادر و پدر بزرگم بر در منزلند میگویند بعد از آنکه مادر قاسم از حال فرزندش باخبر شد سه روز بیشتر زندگی نکرد، مدفن جناب قاسم در شش فرسخی حله معروف است. علامه مجلسی میفرماید از جمله امامزاده هایی هم که جلالت قدرش معلومست و هم موضع قبرش امامزاده قاسم فرزند موسی بن جعفر علیه السلام است که قبرش در هشت فرسخی هله زیارتگاه عامه خلق است و سید بن طاووس ترغیب زیادی بزیارت او نموده است.

مجلس هفتم: السلام علیک یا بن امیر المؤمنین

ترجمه

سلام بر تو باد ای پسر فرمانروای تمام اهل ایمان

امیر المؤمنین علی علیه السلام

لقب اسمی است که بعد از اسم اول وضع میشود و برای تعریف یا تشریف یا تحقیر میباشد اما از وضع لقب برای تحقیر منع شده است چنانکه خدای تعالی میفرماید: ولا تنازروا بالالقاب حجرات - ۱۱ از همدینان خود عیبجویی نکنید و لقبهای زشت بیکدیگر ندهید.

معنای امیرالمؤمنین

امیر بر وزن فعیل بمعنای فرمانروا است، پس علی (ع) فرمانروای همه مؤمنین است، یعنی مؤمنین هر زمانی، تا روز قیامت. اگر اشکال شود که علی با نبودن در دنیا چگونه ممکنست فرمانروای همه مؤمنین عالم باشد جوابش اینست که بنا بر نقل معالی الاخبار و علل صدوق مردی از موسی بن جعفر (ع) سؤال کرد به چه علت علی امیرالمؤمنین نام نهاده شد، حضرت فرمود: لانه یمیزهم بالعلم. یعنی به جهت آنکه به اهل ایمان علم اطعام میکنند. در صحاح میگوید اصل میره بمعنی طعامست و ماریمیر بمعنی تحصیل کردن و جلب نمودن طعام است پس چون مردم اهل عالم از علم علی استفاده کرده و میکنند لذا امیرالمؤمنین نام نهاده شد. کل من یمیر قوما فهوا میرهم. در اخبار تولد حضرت علی (ع) نقل شده که چون قنذاقه را خدمت رسول اکرم آوردند بر روی رسول خدا خندید و گفت: السلام علیک یا رسول الله، بعدا سوره مؤمنون را تلاوت کرد: قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلواتهم خاشعون. رسول خدا (ص) فرمود: قد افلحوا بک انت والله امیرهم تمیرهم من علومک و انت والله دلیلهم و بک یهتدون. در این عبارت تمیرهم فرع بر انت امیرهم شده و امارت علت جلب علوم برای مؤمنان است، لقب امیرالمؤمنین را وجود مبارک پیغمبر (ص) بآنحضرت نداده است بلکه خداوند این لقب را بآنحضرت عنایت فرموده است. دلیل بر اینمطلب حدیثی از پیغمبر (ص) است که از طریق اهل سنت و جماعت نقل شده که خدایتعالی در عالم زر فرمود: الست بر بکم؟ ارواح گفتند: بلی. فرمود: انا ربکم و محمد نبیکم و علی امیرکم. نیز پیغمبر فرمود: لو علم الناس متی سمی علی امیرالمؤمنین ما انکروا افضله. اگر مردم میدانستند که در چه زمانی علی امیرالمؤمنین نام نهاده شد فضیلت او را انکار نمیکردند. نیز از کتب عامه نقل شده که پیغمبر فرمود: فی اللوح المحفوظ تحت العرش علی امیرالمؤمنین.

علم علی علیه السلام

در مورد علم علی (ع) مطالبی نوشته شده که یک از هزار هم نمیشود و تازه آنمقداریکه علی (ع) بمردم آموخته و امیر آنها شده یک میلیاردهای علم او نبوده است زیرا مردم قابلیت و استعداد علم علی را ندارند و لذا خودش به کمیل فرمود: ان هیئنا لعلمنا جمالو اصبت له جمله. ابن ابی الحدید در اول شرح نهج البلاغه میگوید: جمیع علوم به علی (ع) منتهی میشود چون معتزله که اهل توحید و عدل و ارباب فکر و نظرند شاگرد واصل بن عطا هستند که او شاگرد ابوهاشم و او شاگرد محمد بن حنفیه هر چه دارد از پدرش علی (ع) دارد. و اما اشعریه نسبت تعلیم را به ابوالحسن اشعری میسرانند و او شاگرد ابوعلی جبایی و او از تلامذه مشایخ معتزله است و گفته شد که علم معتزله به علی (ع) میرسد. امامیه و زیدیه هم واضح است که علمشان بحضرت ائمه علیهم السلام میرسد و علم ایشان هم از علی علیه السلام است. و ابوحنیفه و مالک بن انس از شاگردان امام صادق (ع) و شافعی از شاگردان محمد بن الحسن شیبانی است که او از شاگردان ابوحنیفه و مالک بوده و آندو هم از شاگردان امام صادق (ع) بوده اند. و احمد بن حنبل هم از شاگردان شافعی است، پس علم چهار فرقه اهل تسنن به امام صادق (ع) منتهی میشود و علم آنحضرت هم از علی (ع) است. در صحابه کسی فقیه تر از ابن عباس نبوده و علم تفسیر قرآن را از هر راه که دنبال کنند به ابن عباس میرسد و او هر چه دارد از علی (ع) دارد. کسی به ابن عباس گفت نسبت علم تو با پسر عمت علی در چه مرتبه است در جواب گفت: چنانست که یک قطره به بحر محیط. و علم و طریقت و حقیقت ظاهر است که به شیخ شبلی و یازید بسطامی و جنید بغدادی و معروف کرخی میرسد و که همه اینها از شاگردان و خادمان ائمه بودند و گفتیم علم ائمه منتهی به علم علی میشود. و فرقه صوفیان تا امروز از هر طایفه و صاحب هر خانقاه. دیر و مرشدی که بوده اند بآنحضرت میرسند همه علمای زمان میدانند و معترفند که امام علم نحو و عربیت ابوالاسود ست و او از علی مجملی شنیده و تفصیل داده است. و اما علم کلام که اصل همه علوم است از کلام و خطبه های علی (ع) است. تا اینجا مجملی از کلمات ابن ابی الحدید معتزلی بود که این نکته را هم باید دانست که بعضی از... خواسته اند

که صوفیه را صاحب مرتبه بدانند و بگویند که اینمقام را از شاگردی و خدمتگزاری اهل بیت عصمت آموخته اند و این از اکاذیب است چه سرسلسله صوفیه ابوهاشم کوفی است که او تابع معاویه و جبری مذهب و در باطن مانند معاویه ملحد و دهری بوده است . باری موضوع بحث ، علم علی امیرالمؤمنین (ع) بود که خود به ابن عباس فرمود اگر بخواهم از معانی و حقایق سوره فاتحه الکتاب بنویسم ، هفتاد هزار شتر را از آن پربار کنم . در صحیح مسلم است که آنحضرت فرمود : سلونی عن طرق السماء فانی اعرف بها من طرق الارض . یعنی : از من سؤال کنید از راههای آسمانی که من به آنها دانانترم از راههای زمین .

آگاهی علی علیه السلام از شب معراج

در اخبار شب معراج نقل شده است که حقتعالی طعام شیربرنج برای مهمانش پیغمبر مهیا نمود پیغمبر فرمود : خدایا چگونه تنها غذا بخورم و حال آنکه تو لعن فرموده ای کسی را که تنها غذا بخورد ، دستی شبیه دست علی از پشت پرده ظاهر شد ، بعد از تمام شدن غذا ظرف سیبی ظاهر شد یکی را حضرت برداشت و یکی را آندست . چون از معراج برگشت صبح همانروز علی (ع) بخدمت پیغمبر مشرف شد و تبریک گفت پیغمبر فرمود : یا علی تو از معراج من چگونه مطلع شدی ، علی (ع) همان سیب را از جیب خود بیرون آورده نزد پیغمبر گذاشت .

علی علیه السلام از گذشته و آینده باخبر بود

ابن شهر آشوب نقل میکند که چون علی (ع) بکوفه آمد ، روزی نماز صبح را گذاشته بشخصی فرمود به فلان موضع میروی که در آنجا مسجدی است و یکطرف آنمسجد خانه ای است که در آنجا مردو زنی صدای خود را بلند کرده اند ، هر دو آنها را نزد من بیاور . آن مرد رفت و پس از مدتی آزن و مرد را خدمت حضرت حاضر کرد . آنحضرت به آنها فرمود که به چه سبب نزاع شما به طول انجامید ؟ چون گفت : یا امیرالمؤمنین من این زن را خواستم و تزویج نمودم چون با او خلوت نمودم از او نفرتی در خود یافتم که مانع نزدیکی من با او شد و اگر میتوانستم در همان شب او را از خانه خود دور میکردم بنابراین میان ما نزاع بود تا فرستاده شما آمد و ما را طلب کرد . حضرت رو بطرف حضار مجلس نموده فرمود : بعضی مطالب را نمیتوان نزد مردم فاش نمود شما بیرون روید فقط این زن و این جوان بمانند . همه مردم بیرون رفتند حضرت به آزن فرمود : این جوان را میشناسی گفت نه امیرالمؤمنین فرمود من چنان او را معرفی کنم که خوب بشناسی ، آنگاه فرمود : تو دختر فلان کس نیستی گفت بلی . فرمود که از برای تو پسرعمویی نبود که به هم میل و رغبت داشتید گفت بلی . فرمود : پدرت به این ازدواج تن در نداد و راضی باین وصلت نبود ، لذا او را رد کرد . گفت چرا چنین بود ، فرمود : فلان شب تو برای قضاء حاجت بیرون رفتی و او ترا ملاقات کرد و به اکراه ازاله بکارت تو نمود و از او حامله شدی و تو این موضوع را از مادرت پنهان میداشتی و چون مادرت اطلاع یافت از پدرت پنهان میداشت و چون وضع حمل تو نزدیک شد مادر ترا شبانه از خانه بیرون برد و در فلان موضع تو وضع حمل نمودی و آن کودک را در جامه ای پیچیدی در خارج شهر در محلی که در آنجا قضای حاجت میکردند گذاشتی ، سگی آمد او را بوئید و تو ترسیدی که او را بخورد سنگی انداختی آن سنگ بر سر آن طفل آمده شکست و تو و مادرت بر سر او رفتید و مادرت از جامه خود پارچه ای جدا کرد سر او را بست بعد او را گذاشتید و رفتید و ندانستید که حال او چه شد . دختر چون اینها را از آنحضرت شنید ساکت شد ، حضرت فرمود : بگو اینمطالب درست و صحیح است یا نه ؟ گفت بلی . والله یا امیرالمؤمنین که این امر را غیر از من و مادرم کسی نمیدانست حضرت فرمود که خدا مرا بر این امر مطلع نمود ، بعد حضرت فرمود که چون شما آن طفل را گذاشتید در صبح آنشب بنو فلان آمده و او را برده و تربیت کردند تا بزرگ شد و با ایشان بکوفه آمد و این مرد همان طفلست که با تو ازدواج نموده ، پس این پسر تو است نه شوهرت بعد حضرت به جوان فرمود که سرت را بگشای چون گشود اثر شکستگی بر آن ظاهر

بود. آنگاه فرمود: حقتعالی پسر ترا از آنچه بر او حرام بود نگاه داشت اینک با فرزند خود برو که میان شما نکاح صورت نمیگیرد.

فرمایش علی علیه السلام راجع به علم و دانش خود

سید رضی میگوید که امیرالمؤمنین علیه السلام به جنذب فرمود: هیچکس از علم الهی و علمی که خدا به پیغمبرش داده از من داناتر نیست تنها من هستم که علوم نبوی را میدانم. و نیز حضرتش فرمود: قسم بآن خدایی که علی را آفرید هر سؤال از هر قومی و هر حادثه‌ای که در آن صدها نفر شرکت داشته باشند در هر زمان و هر مکان که باشد و هر پرستی که از گذشته و آینده جهان بکنید از هر گونه علم و دانش و سانه‌ای که رخ داده یا بعدا رخ دهد من شما را خبر میکنم و حقیقت حال شما را بشما میگویم. این فرمایش را جز علی کسی نمیتواند بگوید چه دانش و علم مردم از خلق است ولی علم علی از وحی و الهام الهی سرچشمه گرفته و از منبع علوم غیبی سیراب گشته است لذا نقشه جهان آفرینش زیر نظر علی بود و بتمام جزئیات خلقت واقف و بینا و از کلیه حوادث و سوانح عالم مطلع بود و آنروز که نه بغداد ساخته شده بود و نه بنی عباس بودند از ساختمان شهر بغداد و دوران پادشاهی بنی عباس و احوال و انتهای ایشان و نیز از آمدن مغول و آمدن هلاکوخان بغداد خبر داد. و لذا روزی که هلاکوخان بغداد را محاصره کرد و اهل حله آمدند و خبر فتح و پیروزی را دادند و آنچه را آنحضرت فرموده بود بعرض هلاکوخان رسانیدند و خط امان گرفتند. بعضی از معاندین در اینمقام مناقشه کرده اند که بموجب نص قرآنی که میفرماید: و عنده مفاتح الغیب لا يعلمها الا هو (۷) و دیگر آیات مشابه آن کسی غیر از خدا غیب را نمیداند و این علم مخصوص ذات باریتعالی میباشد پس آنچه شما به علی نسبت میدهید مخالف آیات قرآنی است. جوابش اینست که خود میفرماید که: عالم الغیب فلا یطهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول. (۸) یعنی مطلع نمیگرداند خدا کسی را بر غیب خود مگر آنکس را که بپسندد از رسول و فرستاده خودش تا معجزه وی باشد پس هر چه امیرالمؤمنین و سایر ائمه علیهم السلام از آن خبر میدادند از جانب پیغمبر بوده و آنحضرت هم از جانب خدایتعالی میفرمود.

لقب امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام است

لقب امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام است

لقب امیرالمؤمنین مخصوص حضرت علی (ع) است و کسی حق ندارد که این نام را بر خود نهاد اما عامه و اهل سنت میگویند که خلفا در این نام شرکت دارند و میتوان بآنها امیرالمؤمنین گفت بلکه بعضی از آنها میگویند اول کسی که باین نام معروف شد خلیفه ثانی عمر بوده ولی آنچه در اخبار معتبر خودشان وارد شده بر خلاف گفتارشان میباشد. سیدبن طاووس در انموضوع کتابی نوشته که تمام اخبار آنرا از عامه نقل مینماید و دویست و بیست حدیث از طرق آنها نقل میکند که نام امیرالمؤمنین مخصوص علی است و خدا این لقب را به علی مرحمت فرمود و بعد سید میفرماید که من استقصار جمیع اخبار را ننموده‌ام بنابراین ما چند حدیثی از آن کتاب نقل میکنیم.

حدیث اول

خدا این لقب را برای علی (ع) قرار داد و بحضرت آدم هم جریان را بیان فرمود: ابوالفتح کاتب اصفهانی در کتاب خصایص از ابن عباس نقل میکنند که چون حقتعالی آدم را حقتعالی فرمود و روح در او دمیده شد عطسه کرد، خدا به او الهام فرمود که بگوید

: الحمد لله رب العالمین . بعد خدا به او فرمود : یرحمک ربک چون ملائکه او را سجده کردند او بخود بالید و گفت خدایا آیا هیچ خلقی آفریده ای که محبوبتر از من بسوی تو باشد جوابی نشنید ، ثانیاً گفت و جوابی نشنید در مرتبه سوم که گفت خطاب رسید بلی ای آدم خلقی دارم که محبوبتر است نزد من از تو و اگر آنها نبودند تو را نمی آفریدم ، گفت خدایا آنها را بمن نشان ده ، به ملائکه حجب وحی رسید که رفع کنید تا آدم ببیند چون آدم نگاه کرد پنج شبه دید که در جلوی عرشند گفت خدایا اینها کیانند ؟ خدای تعالی فرمود ای آدم این محمد پیغمبر من است و این علی امیرالمؤمنین است که پسرعم پیغمبر من و وصی او است و این فاطمه دختر پیغمبر من است و این حسن و حسین پسران علی و فاطمه میباشند ، آنگاه فرمود که ای آدم اینها از اولادان تو هستند آدم خوشحال شد و چون ترک اولی کرد گفت : یا رب اسئلك بمحمد و علی و فاطمه و الحسن و الحسين لما غفرت لی و خدا بواسطه این کلمات او را آمرزید .

حدیث دوم

پیغمبر (ص) به علی (ع) امیرالمؤمنین میگفت ، ابن مردویه از انس بن مالک روایت میکند که گفت حضرت رسالت در خانه ام حبیبیه دختر ابوسفیان تشریف داشتند به ام حبیبیه فرمودند که در کناری برو که مرا حاجتی است . آنگاه آب وضو ساخت ، بعد فرمود اول کسی که از این در درآید امیرمؤمنان و سید عرب و بهترین اوصیاء است . انس میگوید من گفتم یکاش یک مردی از انصار میآمد که ناگاه علی وارد شد تا کنار رسول خدا نشست تا آخر حدیث .

حدیث سوم

جبرئیل هم علی را امیرالمؤمنین میگفت ، ابن مردویه در کتاب مناقب خود از ابن عباس نقل می کند که جبرئیل بصورت دحیه کلبی بر پیغمبر نازل شده بود و سر پیغمبر را در دامن نهاده بود که علی وارد خانه شد و حال مبارک پیغمبر را ز جبرئیل که بصورت دحیه بود سؤال نمود ، دحیه در جواب گفت خوبست آنگاه گفت من تو را دوست میدارم زیرا تو امیرالمؤمنین و قائدالغرامحجلین یعنی کشنده بزرگان اهل ایمان بسوی هدایت و بهشت هستی .

حدیث چهارم

اخطب خوارزمی که از تلامذه زمخشری است در کتاب مناقب خود نقل میکند از رسول اکرم (ص) که به علی (ع) فرمود : یا ابالحسن با آفتاب تکلم نما ، علی (ع) فرمود : السلام علیک ایها العبد المطیع لله ، آفتاب در جواب گفت : و علیک السلام یا امیرالمؤمنین و امام المتقین و قائدالغرامحجلین .

حدیث پنجم

از ابوجعفر محمد بن ابی مسلم در کتاب اربعین خود از منقض بن ابقع اسدی که از خواص امیرالمؤمنین علیه السلام بوده نقل میکند که گفت در نیمه شعبان با امیرالمؤمنین (ع) عازم مکانی بودیم شب شد و در محلی منزل نمودیم ، ناگاه متوجه شدم که استر آنحضرت همهمه میکند گوش خود را تیز نموده و نگاه بچیزی میکند برخاستم نفهمیدم که چه اتفاقی رخ داده ناگاه امیرالمؤمنین سیاهی از دور مشاهده فرمود و گفت شیر است از محل عبادت خود برخاسته شمشیر بر دست گرفت بجانب شیر حرکت کرد و صدا زد که ای شیر بایست و شیر ایستاد و استر ساکت شد حضرت فرمود ای شیر مگر ندانستی که من لیثم و ضرغام و حضور و

قصور ، وحیدم ، اینها تماما نام شیر است ، بعد فرمود : خدایا زبان این شیر را گویا گردان ، شیر با زبان فصیح گفت : یا امیرالمؤمنین یا خیرالوصیین یا وارث علم النبیین و یا مفرقا بین الحق و الباطل . هفت روز است که عذابی بمن نرسیده و گرسنگی مرا ضرر میرساند و از مسافت دو فرسخ شما را دیدم نزدیک شدم و با خود گفتم میروم تا ببینم آنها کیستند حضرت فرمود ای شیر مگر ندانستی که من علی پدر یازده امامم آنگاه شیر سر بر زمین گذاشت و پیش روی امیرالمؤمنین دراز شد و از گرسنگی شکایت کرد ، حضرت فرمود : خدایا بحق محمد و اهلبیت او این شیر را روزی بده که ناگاه دیدم بره ای در دهان شیر است و آنرا میخورد و چون خورد و سیر شد گفت : یا امیرالمؤمنین والله ما طایفه سباع کسی را که دوست تو و اهلبیت تو باشد نمیخوریم و ما طایفه ای هستیم که دوست بنی هاشم و عترت آنها هستیم . حضرت فرمود : کجا منزل داری ؟ گفت من و ذریه من در شام هستیم ، فرمود چرا بکوفه آمدی گفت به حجاز آمدم و چیزی بدستم نیامد تا به این صحرا رسیدم ولی امشب میروم نزد مردی از دشمنان شما که سنان بن وائل است و از جنگ صفین فرار کرده و در قادسیه منزل دارد او روزی امشب منست و او از اهل شام است ، این جملات را گفت و رفت ، منقض گوید چون ما به قادسیه رسیدیم قبل از اذان صبح بود که مردم با یکدیگر میگفتند دیشب سنان را شیر خورده من برای تماشای او رفتم جز سر و بعضی از اعضا مثل سر انگشتان چیز دیگری از او باقی نمانده بود . من قصه شیر را برای مردم نقل کردم ، مردم خاک زیر پای آنحضرت را برمیداشتند حضرت پس از حمد و ثنای الهی فرمودند هر کس ما را دشمن دارد به جهنم میرود و هر کس دوست ما باشد به بهشت خواهد رفت ، من قسم جنت و نارم و در روز قیامت به جهنم میگویم که این از منست و این از تو شیعیان من بر صراط چون برق خاطف و رعد عاصف و مرغ تیزرو میگذرد .

تنبیه

این نکته را هم باید دانست که این لقب شریف مخصوص آنحضرت است و به کسی دیگر جایز نیست امیرالمؤمنین گفت اگر چه سایر امامان باشند . باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست بی نفع صور خواسته تا عرش اعظم است این رستخیز عام که نامش محرم است این صبح تیره باز دمید از کجا کز او در بارگاه قدس که جای ملال نیست کار جهان و خلق جهان جمله درهم است سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است گویا طلوع میکند از مغرب آفتاب جن و ملک بر آدمیان نوحه میکنند کاشوب در تمامی ذرات عالم است گویا عزای اشرف اولاد آدم است باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا چه ماتم است ۳ - انعام - ۴۵۹ - جن ۲۶ و ۲۷

مجلس هشتم : وابن سیدالوصیین

ترجمه

و ای پسر آقای اوصیا

اثبات وصایت حضرت علی (ع)

انسان در دوران زندگانی خود در دنیا اختیاردار اموالیست که به هر نحوی بخواهد میتواند عمل کند و چون این امور مورد علاقه اوست و نمیخواهد این اختیار بعد از مرگ او هم از بین برود لذا شخص مورد اطمینانی را برای خود انتخاب میکند و این اختیار را باو واگذار مینماید که بعد از مرگش او از این اختیار تام استفاده کرده و برنامه خود را عملی سازد . در اصطلاح فقهی آن شخص

که اختیارش را بعد از مرگ بدیگری واگذار کند وصی و آن شخص مورد اطمینان را موصی له و آنچیزی را که مورد اختیار است موصی به گویند. در بین افراد مردم می بینیم اگر شخصی بخواهد دیگری را در امور مورد علاقه خود وصی قرار دهد آن دیگری باید واجد شرایط زیر باشد: ۱- درستی و امانت ۲- شرافت در حسب و نسب که اگر پدر و مادر و یا فامیل او از طبقه اشخاصی محترم نباشد او را وصی قرار نمیدهد زیرا هم خود را کوچک کرده و هم ورثه پیروی از اوامر و نواهی او نمیکنند. ۳- کاردانی و مسلط بودن در امور کارهای میت، چه اگر وصی هر چه هم انسان باشخصیت و خوبی باشد ولی نتواند بخوبی از عهده کارهای میت یا موصی برآید ورثه او را بنحو احسن و اکمل اداره کند عقلاء عالم چنین شخصی را وصی خود قرار ندهند. وقتی می بینیم که سرپرست یک خانواده برای آنکه اهلیتیش بدون سرپرست نباشد وصی تعیین میکند آیا ممکن است که پیغمبرش پس از بیست و سه سال زحمت و آن تشکیلات مهم وصایتی نکرد و وصی برای کارهای خود قرار نداد و گروه مسلمانان را بامید خدا گذاشته از دنیا رفت، چگونه پیغمبر وصی تعیین نکرده از دنیا رفت و این اختیار را به امت داد آیا تاکنون شده مردی به ورثه خود بگوید: بعد از من شما یکنفر را انتخاب کنید که هم بکارهای من برسد و هم بکارهای شما.

اهمیت وصیت

یکی از موضوعاتی که در دین اسلام بسیار سفارش در مورد آن شده است مسئله وصیت است، در کتاب تهذیب روایت کرده زید شحام از امام صادق (ع) راجع به وصیت سؤال کرد حضرت فرمود: وصیت بر هر شخص مسلمانی لازمست. و نیز از محمد بن مسلم روایت نموده که امام صادق (ع) فرمود وصیت لازمست و پیغمبر خدا سفارش به آن میفرمود. در بعضی روایات وارد شده که شخص مسلمان، شب باید وصیت نامه اش زیر سرش باشد و نیز در روایت است که هر کس بدون وصیت بمیرد مانند مردن زمان جاهلیت مرده است. ما نمیدانیم با این گفتار پیغمبر و اولادش راجع به اهمیت وصیت پس چرا خود پیغمبر بدون وصیت و تعیین وصی از دنیا رفت؟ بنابراین باید گفت پیغمبر بر خلاف مشی همه انبیاء سلف رفتار نموده چه هر پیغمبری که از دنیا رفت وصی و جانشین خود را تعیین کرد مگر پیغمبر (ص) مثلاً حضرت آدم بعد از خود دوازده وصی برای خود قرار داد. ۱- شیث ۲- هابیل ۳- قنابان ۴- منشم ۵- شیشم ۶- قادس ۷- قندف ۸- اعمنح ۹- اخنوخ که ادریس باشد ۱۰- اینوخ ۱۱- دینوخ ۱۲- ناخورا و نیز چون حضرت نوح از دنیا رفت دوازده خلیفه بجهت خود معرفی کرد: ۱- سام ۲- یافت ۳- اشنح ۴- فرشخ ۵- قانوء ۶- شامخ ۷- هود ۸- صالح ۹- یمنوخ ۱۰- معدل ۱۱- دریخا ۱۲- هجا و همچنین حضرت ابراهیم دوازده خلیفه و وصی بجهت خود تعیین نمود: ۱- اسماعیل ۲- اسحاق ۳- یعقوب ۴- یوسف ۵- ایلون ۶- اسلم ۷- ایوب ۸- زینون ۹- دانیال ۱۰- الاکیر ۱۱- اناجا ۱۲- مبدع حضرت موسی دوازده جانشین و وصی بجهت خود تعیین نمود: ۱- یوشع بن نون ۲- عروف ۳- قندف ۴- عزیر ۵- ارشاء ۶- داود ۷- سلیمان ۸- اصف ۹- انواخ ۱۰- مینقا ۱۱- اردن ۱۲- واعث حضرت عیسی قبل از رفتن به آسمان به خلفای دوازده نفری خود تصریح نمود: ۱- شمعون ۲- عروف ۳- قندوف ۴- عیسروا ۵- زکریاء ۶- یحیی ۷- هدی ۸- شیحا ۹- قس ۱۰- واستین ۱۱- یحیی الراهب پس این پیغمبران اولوالعزم که بمقتضای حکمت بالغه بجهت حفظ شرایع خود و به امر حق تعالی اوصیایی برای خود تعیین نمودند چگونه ممکنست پیغمبر ما که خاتم پیغمبران بوده و دین او تا روز قیامت باید در بین مردم روزگار برقرار باشد وصی و خلیفه تعیین نکرده باشد. بنابراین عقلاً و نقلاً ثابت میشود که مسلماً پیغمبر ما در زمان حیات خود شخصی را وصی و جانشین خود قرار داده و طوری اینمطلب را واضح و آشکار است که خود عامه هم بر اینمطلب اعتراف دارند. امام احمد بن حنبل در مسند خود به طرق مستعد و الفاظ متفاوت و ابن مغازلی فقیه شافعی در مناقب و ثعالبی در تفسیر خود نقل مینماید که رسول اکرم (ص) به علی (ع) فرمود: انت اخی وصیی و خلیفتی و قاضی دینی یعنی تو برادر وصی و خلیفه و ادا کننده دین منی. میر سید علی همدانی شافعی در اوایل مودت ششم از کتاب موده القریبی از خلیفه ثانی عمر بن خطاب نقل مینماید

که چون پیغمبر عقد اخوت بین اصحاب بست فرمود: «هذا علی اخی فی الدنیا و الاخره و خلیفتی فی اهلی و وصیتی و وارث علمی و قاضی دینی ما له منی مالی منه بفعه نفعی و ضره ضرری من احبه فقد احبنی من احبه فقد احبنی و من الغصبه فقد ابغضنی». یعنی: این علی در دنیا و آخرت برادر منست و خلیفه منست اهل من و وصی من و وارث علم و اداکننده دین من میباشد، مال او از منست و مال من از اوست، نفع او نفع من و ضرر او ضرر منست کسی که او را دوست بدارد مرا دوست داشته و کسی که او را دشمن بدارد مرا دشمن داشته است.

حدیث الدار

حدیث الدار

مهمتر از همه احادیث درباره اینکه علی وصی پیغمبر است، حدیث الدار یوم الانذار میباشد که بسیاری از علماء عامه و خاصه و مفسرین و مورخین و اکابر علماء اهل سنت با مختصر کم و زیادی در الفاظ و عبارات نقل نموده اند و شرح و حدیث اینست که چون آیه ۲۱۴ سوره شعراء، وانذر عشیرتک الاقربین. نازل شد رسول اکرم (ص) چهل نفر از اشراف و رجال بزرگ و خویشاوندان خود را از قریش در منزل عمویش ابوطالب دعوت نمود و برای آنها یک ران گوسفند و قدری نان و یک صاع شیراز غذا حاضر نمود، مهمانان خندیدند و گفتند: محمد غذای یکنفر را حاضر نکرده، چون در میان آنها کسانی بودند که یک شتربچه را تنها میخوردند، حضرت فرمود: کلوا بسم الله، بخورید بنام خداوند متعال، پس از آنکه خوردند و سیر شدند بیکدیگر گفتند: هذا ما سحرکم به الرجل، محمد با این غذا شما را سحر نمود. آنگاه حضرت برخاست پس از مقدماتی از سخن که فقط قسمتی از آن یعنی شاهد مقصود را نقل میکنم. فرمود: یا نبی عبدالمطلب ان الله یعنی بالخلق كافة ولیکم خاصه و انا ادعوکم الی کلمتین خفیتین علی اللسان ثقیلتین علی المیزان تملکون بهما العرب و العجم و تنقادکم بهما الامم و تدخلون بهما الجنة و تنجون بهما من النار شهادة ان لا اله الا الله و انی رسول الله فمن یحبنی الی هذا الامر یؤارزه نی الی القیام به یکن احی و وزیر و وارثی و خلیفتی من بعدی. یعنی: ای فرزندان عبدالمطلب خدای تعالی مرا مبعوث فرمود بر عموم مردمان و بخصوص بر شما و من شما را دعوت میکنم به دو کلمه بر عرب و عجم مالک شوید و ایشان شما را منقاد کردند و جمیع امم در تحت انقیاد شما در آیند و به این دو کلمه به بهشت روید از دوزخ نجات یابید و آن دو گواهی دادن به وحدانیت خدا و رسالت منست پس هر کس مرا در این کار اجابت کند و معاونت من نماید او برادر من و وزیر وارث و خلیفه بعد از من خواهد بود و این جمله آخر را سه مرتبه تکرار کرد و در هر سه مرتبه احدی جواب نداد مگر علی (ع) که جواب داد: انا انصرک و وزیرک یا نبی الله: ای پیغمبر خدا من شما را کمک و یاری مینمایم. پس حضرت او را به خلافت بشارت داد و آب دهان مبارک خود را در دهان او انداخت و فرمود: ان هذا و وصیتی و خلیفتی فیکم، یعنی این علی وصی و خلیفه من در میان شماست. و در بعضی از کتب است که بخود علی خطاب نموده فرمود: انت وصی و خلیفتی من بعدی. بعضی نقل کرده اند که این مجلس مهمانی در سه روز متوالی انجام گرفت و این حدیث را کتب شیعه نقل نموده اند و در کتب عامه هم زیاد نقل شده مانند احمد بن حنبل در مسند خود و ثعلبی در تفسیر خودش و احمد خوارزمی در مناقب و طبری در تفسیرش و ابن ابی الحدید معتزلی در جلد سوم شرح نهج البلاغه خود و ابن اثیر در کامل و حلبی در سیره و بیهقی در سنن و دیگران حتی مورخین بیگانه از سایر ملل که تاریخ اسلام را نوشته اند مانند جرجی زیدان و توماس کارلایل انگلیسی این مجلس را انکار نکرده بلکه به قلم تحریر در آورده اند. ابن ابی الحدید بعد از نقل این حدیث گفته که دلیل بر اینکه علی (ع) وزیر و خلیفه رسول خدا میباشد نص کتاب خدا و احادیث رسول الله است، حق تعالی در قرآن فرموده: و اجعل لی وزیرا من اهلی و هارون اخی اشدد به ازری و اشرکه فی امری. یعنی: موسی بن عمران عرض کرد خداوند برای من وزیری

مقرر فرما و معینی از کسان من که برادرم هارون باشد و پشت مرا به او محکم گردان یا آنکه او را وزیر من گردان و او را در نبوت من شریک ساز و رسول خدا در حدیث صحیح که مجمع علیه فراق اسلام است فرموده: یا علی انت منی بمنزله هارون من موسی . علی تو برای من بمنزله هارون برای موسی هستی ، الا آنکه بعد از من پیغمبری نمیباشد پس ثابت شد که جمیع مراتب هارون و قدر و منزلت او نزد موسی برای علی (ع) نیز هست پس علی وزیر رسول خداست و پشتیبان محکمی برای آنحضرت میباشد و اگر رسول خدا خاتم النبیین نبود علی در نبوت با او شریک بود . و نیز ابن ابی الحدید از زید بن ارقم روایت میکند که رسول خدا فرمود آیا نمیخواهید شما را بچیزی دلالت کنم که اگر با او آشتی کنید و یار شوید هلاک نگردید ، بتحقیق که ولی و امام شما علی بن ابیطالب است ، پس دل خود را با او خالص کنید و به امامت او اقرار آورید و او را تصدیق نمائید و این را که میگویم جبرئیل بمن خبر داده است . ابن ابی الحدید پس از نقل این حدیث میگوید : همین کلام پیغمبر (ص) نص صریح در امامت و ولایت علی (ع) است و ما جماعت معتزله با اینحدیث صریح چه خواهیم کرد ، بعد خودش میگوید که مرد از امامت ، امامت در فتاوی و احکام شرعیه است نه در خلافت . حال باید به این مرد سنی گفت که خودت بعد از نقل اینحدیث اعتراف کردی که این عبارت پیغمبر (ص) نص صریح در امامت علی (ع) است پس چگونه تاءیل آنرا مینمایی ، در صورتیکه احدی نگفته که نص را باید تاءویل کرد و معروفست که میگویند اجتهاد در مقابل نص غلط است . پس جای هیچگونه انکاری نیست که امامت و خلافت علی (ع) را وجود مبارک پیغمبر (ص) بیان فرموده بطوریکه صلاح الدین صفدی در وافی بالوفیات ضمن حرف الف ذیل حالات ابراهیم بن سیار بن هانی بصری معروف به نظام معتزلی میگوید که : نص النبى (ص) علی ان الامام علی و عینه و عرفت الصحابة ذلك و لكن کتبه عمر لاجل ابی بکر رضی الله عنهما . یعنی رسول اکرم (ص) بر امامت علی (ع) تصریح کرد و آنحضرت را به امامت تعیین نمود ، صحابه اینرا میدانستند ولکن عمر بن خطاب امامت و خلافت علی را برای خاطر ابی بکر کتمان نمود . حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالی طوسی در کتاب سرالعالمین خود میگوید که نسبت به خلافت علی اتفاق فریقین است و همه کس واقع و حقیقت را با کمال وضوح و آشکار فهمیده و از اینرو هرگونه شک و تردید زایل و مرتفع است و بطور یقین علی (ع) جانشین و خلیفه بلافاصل پیغمبر شناخته شده است زیرا اجماع جماهیر مسلمین بر صحت وقوع قضایای و شمول خطبه آنروز نسبت بمورد بحث منعقد است و باین ملاک هر اشکالی بيمورد و هر اعتراضی بيمورد و هر اعتراضی لغو و باطلست زیرا همین که رسول خدا (ص) سخن فرسایى خود را پایان آورد فوری عمر مبادرت بتظاهر نموده تبریکات لارمه را ضمن بیانات بخ بخ لک یا علی تقدیم نمود ، بدیهیست که این نحوه تبریک گفتن تسلیم در مقابل صدور فرمان جدید و رضایت به وقوع خلافت علی است ، ولی مع الوصف با اینکه کمال طوع و رغبت سر تسلیم فرود آوردند عاقبت بد معامله ای با خدا ذکر کردند که جزا حفاء حق و ورشکستگی آخرت نتیجه دیگری نداشت ، اگر چنین نبود پس چرا در مرض موت آن پیغمبر وقتی آنحضرت کاغذ و دوات برای نوشتن دستور جامع طلبد در پاسخ ان الرجل لهجیر شنید ، پس خلافت فاقد منطق و دلیل است و اگر حر به اجماع را بمنظور صحیح بکار برند البته ناقص است چه آنکه عباس و پسرانش و علی (ع) با زن و فرزندانها هیچکدام شرکت در اجماع ساختگی نداشته و همچنین بعضی حاضرین سقیفه نیز تمرد و مخالفت با آن اجماع نمودند و بیعت نکرده از سقیفه خارج شدند . خواننده عزیز بر شما ثابت شد که وصی خلیفه بلافصل پیغمبر علی (ع) بوده و شیعه و سنی بر این مطلب اتفاق دارند و بنا بر قول غزالی اگر یک عده هوی پرست برای ریاست چند روزه دنیا علی را خانه نشین کنند حق از بین نمیروند و مظلومیت علی و اولادش بر مردم عالم ثابت میگردد و چون اینمطلب وصایت خیلی مهم است در غالب زیارات میخوانی السلام علیک یا بن امیر المؤمنین سیدالوصیین . خواننده عزیز این چند جمله ایکه در بیان وصی بودن حضرت علی (ع) ذکر کردیم یکی از هزاران اخباری بود که در کتب شیعه و سنی نقل شده و قطره ای بود که از باب نمونه از اقیانوس کبیر اخبار نشان دادیم و از همین مختصر بیان ما معلوم میشود که مطلب خلافت بلافاصل علی (ع) بحدی ظاهر بوده و منکرین خلافت و ولایت آنحضرت هم اعتراف بآن داشته اند . کشتی شکست خورده ز طوفان کربلا در خاک و خون

فتاده بمیدان کربلا گر چشم روزگار بر او فاش میگریست بودند دیو و دد همه سیراب می مکید خون می گذشت از سر ایوان کربلا خاتم ز قحط آب سلیمان کربلا نگرفت دست دهر گللابی بغیر اشک زان تشنگان هنوز بعیوق میرسد زان گل که شد شکفته به بستان کربلا فریاد العطش ز بیابان کربلا از آب هم مضایقه کردند کوفیان کردند رو بخیمه سلطان کربلا آندم فلک بر آتش غیرت سپند شد کز خوف خصم در حرم افغان بلند شد در مناقب سند بحضرت صادق (ع) میرساند که از پدراننش نقل فرموده تا به پیغمبر که فرمود خداوند هیچ پیغمبری را قبض روح نکرد تا اینکه افضل عشیره خود را وصی قرار دهد و مرا امر کرد که پسر عم خود علی را وصی قرار دهم و خداوند در کتب سلف هم نوشته که علی وصی من خواهد بود. بنابراین جای هیچگونه شک و تردیدی نیست که علی (ع) وصی آنحضرت است و بحکم عقل بر پیغمبر لازم است که از طرف خدا خلفایی برای تبلیغ احکام اسلام و بیان حقایق قرآن برای مردم معرفی نماید چه هر مؤسس و بانی بنایی که زحمات زیاد و طاقت فرسا جهت ایجاد تحکیم مبانی آن بنا و مؤسس متحمل شده علاقمند به بقای آن میباشد و برای باقیماندن آن اساس باید بعد از خود مدیر و نگهداری که شباهت تامی از جهت علم و عمل با او داشته باشد برگمارد تا آن اساس بعد از او برقرار بماند و زحماتش هدر نرود، پیغمبر اسلام مدت بیست و سه سال در تبلیغ رسالت و نشر احکام و تحکیم مبانی دین اسلام زحماتی کشید تا معارف دین اسلام را در بین جامعه بشری منتشر ساخت، بدیهی است که چنین شخصی که تمام فکر و ذکرش بقاء دین اسلام تا روز قیامت بوده و کسی را برای مردم معرفی کند که مانند خودش دارای صفات کمال باشد تا بتواند نگهداری دین را کرده و جواب و اشکالات مردم را بدهد، قبلا گفتیم کسی که بخواهد وصی دیگری بشود باید در مرتبه اول دارای سه شرط باشد:

شرط اول وصایت : درستی و امانت

درستی و امانت

اگر در صدر اسلام به حالات تمام اصحاب پیغمبر بنگریم کسی را مانند علی بن ابیطالب دارای درستی و امانت نخواهیم یافت، از باب نمونه چند مورد از کارهای آنحضرت را نقل میکنیم تا مطلب خوب روشن گردد

هیچگونه امتیازی بین مسلمین نباید باشد

در دوران خلافت علی (ع) عسل زیادی آورده و به انبار تحویل شده بود، هنوز موقع تقسیم نرسیده بود، قضا را مهمانی بيموقع بر یکی از فرزندان علی (ع) وارد شد، مقداری از شب گذشته بود، دسترسی بیازار و خرید نبود، پسر امپراطور اسلام از انبار خواستار شد که چند سیر عسل برداشت که خورش مهمان شاهزاده بشود فردای آنروز که امیرالمؤمنین (ع) برای تقسیم و پخش عسل به انبار آمد دید یکی از ظرفهای عسل دست خورده است از انباردار مؤ اخذ فرمود گفت: دیشب فلان پسر شما این مقدار از عسل را بقرض گرفته، حضرت تازیانه بر دست گرفته امر به احضار آن فرزند فرمود، چون حاضر شد عذر خود را گفت که بخاطر احترام مهمان مساعده گرفته ام امیرالمؤمنین (ع) فرمود: من دوست ندارم که فرزندان من در گرفتن حق خود بر دیگر مسلمانان پیشی بگیرند باید مراقب باشید پس از اینکه حق خود را دریافت کردند شما حق خود را بگیرید تا هیچگونه امتیازی برای شما نباشد.

دختر علی علیه السلام از بیت المال عاریه میگیرد

علی بن ابی رافع گوید من مأمور بیت المال یا رئیس حسابداری بیت المال مسلمین بودم گردنبند قیمتی در میان بیت المال بود ، دختر امیرالمؤمنین ، ام کلثوم ، پیغام فرستاد که من شنیده‌ام چنین گردنبندی در بیت المال موجودست و در اختیار توست عید قربان در پیش است ، من دوست دارم برای حفظ و صیانت حیثیت خانوادگی روز عید از آن گردنبند استفاده کنم بطور موقت و عاریه مضمونه را بمن بده و پس از سه روز بازگیر ، من قبول کردم و گردنبند را فرستادم ، اتفاقاً امیرالمؤمنین (ع) آن گردنبند را گردن دختر خود دیده و پرسید اینرا چگونه بدست آورده‌ای و به اجازه چه کسی مورد استفاده قرار داده‌ای ؟ عرض میکند : از علی بن رافع به عاریت گرفته‌ام و پس از عید رد خواهم کرد ، حضرت مرا علی بن رافع احضار فرمود و سخت نکوهش نمود که آیا خیانت بمال مسلمین میکنی گفتم خدا نکند که خیانت بکنم فرمود تو به اجازه چه کسی گردنبند را بدختر من دادی ؟ عرض کردم آقا دختر شما این گردنبند را به عاریه مضمونه گرفته و من هم بشرط زمان داده‌ام که پس از سه روز پس بگیرم ، فرمود ، همین امروز باید پس بگیری و به بیت المال انتقال دهی این مرتبه ترا عقوبت نمی‌کنم ولی ، مراقب باش که چنین کاری دیگر تکرار نشود چون دخترش این داستان را شنید گردنبند را فرستاد و از پدرش گله کرد و گفت : یا امیرالمؤمنین من دختر شما هستم زنان اعیال و بزرگان بدیدن من می‌آیند چه کسی از من بداشتن چنین گردنبندی شایسته‌تر است ؟ فرمود دخترم هر وقت همه زنان برای روز عید قربان چنین گردنبندی داشتند شما هم نیز داشته باش ولی دختر من نباید خود را به زینتی بیاراید که همه بانوان مسلمان نداشته باشند . بنا بر قول بحار حضرت بدخترش فرمود که اگر این گردنبند را به غیر عاریه مضمونه گرفته بودی : لکانت اذا اول هاشمیه قطعت یدها فی سرقه .

داستان عقیل و آهن تفتیده

در عمده المطالب نقل میکند که امیرالمؤمنین (ع) هر روز برادرش عقیل به قدر قوت خود و عیالش جو میداد عقیل ازین جوها هر روز بمقداری ذخیره میکرد تا بقدری شد که فروخت و از پول آن یکمقدار خرما و یکمقدار روغن و قدری نان بجهت خانواده اش تهیه کرد و امیرالمؤمنین (ع) را هم دعوت کرد . چون حضرت بمنزل عقیل آمد فرمود این طعام را از کجا تهیه کردی ؟ گفت از زیادی جو روزانه خودمان . حضرت فرمود آیا بعد از عزل اینمقدار جو بقیه برای تو و اهل و عیالت مکفی بود ؟ عرض کرد بلی . حضرت از فردا که مقرری جوی عقیل را داد به همان مقدار که ذخیره میکرد کسر نمود فرمود چون اینمقدار جو برای تو کافیست حلال نیست که من زیاده از این بتو بدهم عقیل غضبناک شد ، پس حضرت آهنی را به آتش قرمز کرد و در حال غفلت عقیل نزد صورت او برد ، چون عقیل احساس حرارت نمود بجزع آمد و آهی کشید فرمود چه شد که تو از این آهن سرخ شده با آتش جزع میکنی و مرا در معرض آتش جهنم میداری عقیل گفت والله میروم نزد کسی که طلا و خرما بمن بدهد این بود که از مدینه به مکه و از مکه به شام نزد معاویه رفت . خواننده عزیز اینقدری از درستی و امانت وصی پیغمبر علی بن ابیطالب (ع) بود که خود پیغمبر تعیین فرمود او اوصیائیکه مردم جاهل برای پیغمبر تعیین کردند درستی و امانت که نداشتند هیچ بلکه حق مردم را پایمال کرده و آنچه توانستند بدیگران ظلم نمودند .

معاویه بیت المال را خرج میکرد

ابن ابی الحدید نقل میکند که معاویه به سمره بن جندب یکصد هزار دینار داد تا آیات ۲۰۲ و ۲۰۳ سوره بقره را در شأن امیرالمؤمنین نقل کند، آیه میفرماید: و من الناس من یعجبک قوله فی الحیوة الدنیا و یشهدالله علی ما فی قلبه و هو الدالحدضام و اذا تولى سعى فی الارض لیفسد فیها و یهلك الحرث و الله لایحب الفساد. بعضی از مردم مانند اخنس بن شریق که از منافقان بود از گفتار خود ترا به شگفت آرند که از چرب زبانی و درع به متاع دنیا رسند و از نادرستی خدا را برآستی خود گواه گیرد و این کس بدترین دشمن اسلامست و چون از حضور تو دور شود و کارش فتنه و فساد است بکوشد تا حاصل خلق را بیاد فنا دهد و نسل بشر را قطع کند و خداوند مفسدان را دوست نمیدارد. امام صادق (ع) فرمود در این آیه حرث بمعنی دین و مراد از نسل مردم میباشد که دومی و معاویه هر دو را باطل و ضایع کردند. بعد از آن صد هزار دینار دیگر داد که آیه ۲۰۷ سوره بقره را که به تصدیق شیعه و سنی درباره علی (ع) نازل شده در شأن ابن ملجم نقل کند. آیه میفرماید: و من الناس من یشری نفسه ابتغاء مرضات الله. بعضی مردانند. مراد علی (ع) است که از جان خود در گذرند مانند شبی که علی بجای پیغمبر در بستر خوابید، و خدا دوستدار چنین بندگان است. این آیه بتصدیق شیعه و سنی درباره علی (ع) نازل شده که سمره قبول نکرد نقل کند صد هزار دیگر داد باز نگرفت چون به چهارصد هزار دینار رسید قبول نکرد آیه را درباره ابن ملجم نقل کند. احنف بن قیس میگوید بر معاویه وارد شدم آنقدر خوراکیهای گرم و سرد و ترش و شیرین برای پذیرایی من آورد که سخت بشگفت آدمم و در آخر خوراک دیگری آورد که آنرا نمی شناختم، نام آنرا پرسیدم گفت این خوراک را از روده های مرغابی و مغز قلم و روغن پسته و شکر سفید ساخته اند احنف میگوید گریه کردم معاویه گفت چرا گریه میکنی گفتم بیاد علی و خلافت او افتادم روزی نزد او رفت افطار رسید مرا امر کرد نزد او بمانم انبان مهر شده ای را نزدش آوردند گفتند در آن چیست؟ فرمود سویق جو، عرض کردم از ترس آنکه کسی آنرا بردارد مهر کرده ای؟ فرمود: ترسی و بخلی نداشته ام ولی نخواستم که حسن یا حسین روغن یا زیتون به آن داخل کنند مگر این عمل حرام است؟ فرمودند ولی بر پیشوایان حق واجب است که خود را از مستمندان اجتماع بشمار آورند تا آنکه فقر و بیچارگی آسان شود و آنها را تحریک نکند، معاویه گفت: فضل علی قابل انکار نیست. انسان عاقل باید قدری فکر کند، گیرم پیغمبر وصی تعیین نکرده بود و قرار بود مردم خودشان وصی و جانشین برای پیغمبر تعیین کنند آیا انسان عاقل خلافت و وصایت علی را قبول میکند با این خلفاء ظلم و جور را؟ علی کسانی که با برادر و دختر و نفس خودش اینطور معامله میکند و حق دیگران را تضییع نمیکند که به برادرش بیشتر بدهد، اما معاویه این زندگی شاهانه و غذاهای لذیذ را دارد، اگر عقیل از عدل علی برادرش بطرف شام و معاویه گریخت اما دست از حق و حقیقت برنداشت و یک سلسله مطالب حقه را در شام بگوش شامیان رسانید و اثبات حقانیت برادرش را نزد معاویه نمود، در سعادت و فضیلت جناب عقیل همین بس که سه نفر از فرزندان او در نصرت حضرت سیدالشهداء شهید شدند. ۱ - مسلم بن عقیل ۲ - جعفر بن عقیل ۳ - عبدالرحمن بن عقیل

پی نوشتها

ص ۱۹۵ کتاب برخورد عقیل با معاویه ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه نقل میکند که اول مرتبه ای که عقیل بر معاویه وارد شد امر کرد تا برای او کرسی نصب کردند وی را بر کرسی نشاند و صد هزار درهم به وی داد و بزرگان حکومت معاویه اطراف عقیل نشستند، معاویه گفت: ای عقیل از لشکر برادرت امیرالمؤمنین (ع) و لشکر من خبر ده، عقیل گفت: شبی بر لشکر برادرم امیرالمؤمنین (ع) گذشتم شبشان مثل شب پیغمبر و روزشان مثل روز پیغمبر و من در میان آنها ندیدم مگر نماز گزار و نشنیدم مگر قرائت قرآن را ولی به لشکر تو گذشتم جمعی از منافقین را دیدم، بعد گفت معاویه این کیست که در سمت راست تو نشسته، معاویه گفت این عمروعاص است گفت اینست کسی درباره او شش نفر مخاصمه کردند تا اینکه جزار قریشی بر آنها غالب شد، عقیل گفت این دیگری کیست؟ گفت این ضحاک بن قیس فهری است عقیل گفت والله پدرش از برای جهانبین حیوان نر بر ماده

خیلی مسلط و استاد بود بعد گفت آن دیگری کیست؟ معاویه گفت: ابوموسی اشعری است، عقیل گفت این پسر زن دزد است که مادرش خیلی دزدی میکرد، معاویه گفت درباره من چه میگویید؟ خواست درباره او آنچه از بدی میداند بگوید که غضب جلسه مجلس او فرو نشیند، عقیل گفت معاویه مرا معذور بدار معاویه گفت باید بگویی، عقیل گفت حمامه را میشناسی معاویه گفت حمامه کیست؟ عقیل چیزی نگفت و برخاست و رفت، معاویه فرستاد نزد زن نسابه و او را حاضر کرد، گفت حمامه کیست؟ زن نسابه گفت در امان هستم؟ گفت در امانی گفت: حمامه جده تو، مادر ابوسفیان است که در جاهلیت صاحب رایت و علم بوده معاویه گفت من از شما زیاد شدم شما غیظ نکنید و غضبناک نباشید وقتی معاویه به عقیل گفت که بالای منبر رود و برادرش علی را سب کند عقیل بالای منبر رفت گفت ایهاالناس معاویه بمن امر کرده که برادرم علی را لعنت کنم آگاه باشید که من معاویه را لعنت میکنم. در تاریخ ابن خلکان است که روزی معاویه به جلسه مجلس خود عقیل هم تشریف داشت گفت آیا ابی لهب را میشناسید که خداوند در قرآن درباره اش فرمود: تبت یدا ابی لهب اهل شام گفتند: نه معاویه گفت او عموی این مرد است و اشاره به عقیل نمود، فوراً عقیل گفت: ای مردم آیا میشناسید زن ابولهب را که خدا در قرآن درباره اش فرمود: و امرأته حمالة الحطب فی جیدها جبل من مسد. اللهب - ۴ و ۵ گفتند نه گفت او عمه این مرد است و اشاره به معاویه کرد، چون ام جمیله که زوجه ابولهب بود دختر حرب بن امیه خواهر ابوسفیان بود.

مجلس نهم: و ابن سیدالوصیین

ترجمه

و ای پسر آقای اوصیا

مقدمه

در مجلس گفتیم مردم وقتی بخواهند کسی را وصی خود قرار دهند باید دارای درستی و امانت و شرافت در حسب و نسب و کاردانی باشد، پس پیغمبریکه میخواهد وصی برای خود تعیین کند بطریق اولی باید این شرایط را در نظر داشته باشد راجع بدرستی و امانت علی بن ابیطالب وصی بلافضل پیغمبر در مجلس قبل مطالبی ذکر شد. بیش از این وقت مجلس را نمیگیریم چون نظر ما اینست که راه را به شنوندگان گرامی نشان دهیم بعدا خودشان در فکر و جستجوی بیشتری برآیند. اینک بخواست خداوند در موضوع شرافت حسب و نسب علی امیرالمؤمنین (ع) گفتگو میکنیم. نسب علی (ع) دو جنبه دارد یکی نورانی و دیگر جسمانی و آنحضرت در هر دو قسمت بعد از رسول خدا منحصر بفرد بود. از جهت نورانیت علی (ع) علماء شیعه و سنی بیانات و روایاتی نقل کرده اند که بعضی از آنها را به اختصار نقل می کنیم.

روایات عامه در خلقت نورانی علی (ع)

امام احمد بن حنبل در کتاب مسند خود و میر سیدعلی همدانی فقیه شافعی در کتاب الموده القریبی خود و ابن مغازلی شافعی در کتاب مناقب و محمدبن طلحه شافعی در مطالب السئول فی مناقب آل رسول و دیگران از رسول خدا (ص) نقل کرده اند که آنحضرت فرمود: کنت انا و علی بن ابیطالب نورا بین یدی الله قبل ان یخلق ادم باربعه عشر الف عام خلق الله تعالی ادم ركب تلک النور فی صلبه قلم یزل فی نور واحد حتی افترقانی فی صلب عبدالمطلب ففی النبوة و فی علی الخلفه. یعنی: من و علی نوری هستیم در اختیار خدای تعالی چهارده هزار سال قبل از اینکه آدم را خلق کنید پس چون آدم را خلق فرمود خدای متعال ما را که

نور بودیم در صلب او قرار داد و از صلب او پیوسته با هم بودیم تا در صلب عبدالمطلب از هم جدا شدیم پس در من نبوت و در علی خلافت را ظاهر ساخت. میر سیدعلی همدانی در موده القری و ابن مغزلی شافعی از عثمان بن عفان خلیفه سوم نقل میکنند که او گفت، رسول خدا فرمود: خلقت انا و علی من نور واحد قبل ان یخلق ادم باربعه الاف عام فلما خلق الله ادم ركب ذلك النور فی صلبه یزل شیء واحد افتراقی صلب عبدالمطلب ففی النبوة و فی علی الوصیة. در خبر دیگر بعد از این خبر نقل میکنند که خطاب به علی نموده فرمود: ففی النبوة و الرسالة و فیک الوصیة و الامامة یا علی. یعنی: من و علی از یک نور خلق شدیم چهارده هزار سال قبل از اینکه آدم را خلق کند پس از آنکه آدم را خلق نمود خدای متعال آن نور را در صلب او قرار داد پیوسته با هم بودیم تا آنکه در عبدالمطلب از هم جدا شدیم پس در من نبوت و در علی وصایت را قرار داد. ازین قبیل روایات با اختلاف در عبارات و الفاظ زیاد از طرق عامه نقل شده که بهمین مقدار اکتفا میکنیم.

روایات از طرق خاصه در خلقت نورانی علی (ع)

مقدمه

هل اتی علی الانسان جین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا. هل اتی - ۱ مفسرین در معنی این انسان چند نقل قول کرده اند که یکی از آنمعانی وجود مبارک امیرالمؤمنین علیه السلام میباشد چه او انسان کامل میباشد، بنابراین معنی استفهام انکاری خواهد شد و معنی چنین میشود که نیامده است برای انسان زمانی که نبوده باشد شیء مذکور بوده بنابراین تا این ساختمان جهانی بوده علی هم که انسان کامل است بوده و وقتی نبوده که درین دنیا نبوده باشد، البته نمی گوئیم همیشه بوده چه این بودن مخصوص خداست ولی میگوئیم وقتی علی بوجود آمد که هیچ چیز غیر از خدا و نور پیغمبر نبود این دنیا و این کرات با عظمت و نه عرش و قلم و نه ملک مقرب. شواهدی هست که مرد از انسان در این آیه علی (ع) است:

اول

قول خدای تعالی در سوره الرحمن که میفرماید: الرحمن علم القرآن خلق الانسان علمه الیابان. یعنی خداوند رحمان قرآن را بحضرت رسول (ص) تعلیم کرد و علی بن ابیطالب را خلق کرد و بیان هر چیزی را که در قرآن است باو تعلیم کرد. بلکه بنا بر روایت حضرت رضا (ع) فرمود: خلق الانسان یعنی امیرالمؤمنین. ج الیابان یعنی به آنحضرت تعلیم کرد هر چیزیکه محتاج الیه مردم باشد. پس همانطور که مراد از انسان در سوره الرحمن امیرالمؤمنین علیه السلام است، انسان در سوره هل اتی هم آنحضرت میباشد.

دوم

دلیل دیگری که مراد از انسان علی (ع) است سوره اذا زلزله است که میفرماید: او قال الانسان مالها. ابن بابویه از حضرت فاطمه علیهما السلام روایت کرده که فرمود: در زمان ابوبکر زلزله شدیدی در مدینه آمد بطوریکه که عموم مردم ترسیدند و نزد ابوبکر و عمر رفتند دیدند که آندو نفر هم از شدت ترس به شتاب نزد علی (ع) میروند مردم هم به تبعیت از آنها حضور آنحضرت رسیدند، حضرت از منزل خارج شد، ابوبکر و عمر مردم در عقب آن بزرگوار رفتند تا به باروی او رسیدند، آنحضرت بر روی زمین نشست، مردم هم در اطراف آنحضرت نشستند دیوارهای مدینه مانند گهواره حرکت میکرد، اهل مدینه از شدت ترس صداهای

خود را بگریه و زاری بلند کرده و فریاد میزدند یا علی بفریاد ما برس که هرگز چنین زمین لرزه ای را ندیده ایم ، لبهای مبارک آنحضرت بحرک درآمد و با دست مبارک بر زمین زد و فرمود : ای زمین آرام و قرار گیر ، زمین به اذن خدا ساکت شد و قرار گرفت مردم از اطاعت و فرمانبرداری زمین از امیرالمؤمنین (ع) تعجب کردند فرمود تعجب کردید که زمین اطاعت امر من نمود ؟ عرض کردند بلی یا امیرالمؤمنین ، فرمود : من همان انسانی هستم که خداوند در قرآن میفرماید : و قال الانسان ما لها .

سوم

ابن شهر آشوب و ابوالفتح رازی و صاحب تفسیر منهج الصادقین گفته اند که در تفسیر اهل بیت مذکور است که مراد از انسان سوره هل اتی امیرالمؤمنین (ع) است و هل درینجا بمعنی مای نافیه است یعنی هیچ زمانی بر انسان نگذشت که او در آنزمان مذکور نبوده باشد بلکه همیشه مذکور و معروف بوده است . پس از این روایت هم استفاده میشود که انسان مذکور در همه ازمه و بلکه قبل از زمان وجود مبارک علی (ع) بود . وقتی سلمان از امام حسین (ع) سؤال کرد که سن پدر بزرگوار شما چقدر است ؟ فرمود : حقتعالی پنجاه هزار عالم و پنجاه هزار آدم قرار داد که بین هر عالم و آدمی تا عالم دیگر پنجاه هزار سال فاصله بوده ، خداوند پدر مرا پنجاه هزار سال پیش از عالم و آدم اولی خلق کرد . سید نعمت اله جزایری در کتاب انوار انعمانیه و حاج ملامحمد اشرفی در کتاب اسرارالشهادة نقل نموده اند که جبرئیل بصورت دحیه کلبی نزد رسول خدا نشسته بود که حضرت امیرالمؤمنین (ع) آمد در حالیکه جوان خردسالی بود ، جبرئیل برخاست تعظیم آنحضرت نمود ، حضرت رسول (ص) فرمود ای جبرئیل آیا این شخص جوان را تعظیم میکنی ؟ عرض کرد بلی ، این معلم منست . وقتی که خداوند عالم مرا خلق نمود با من تکلم فرمود : من انت و من انا یعنی : تو کیستی و من کیستم ؟ من معطل ماندم این جوان آنجا حاضر شد مرا یاد داد که بگو : انت الرب الجلیل و اسمک الجلیل و انا العبد الذلیل و اسمی جبرئیل . و من خلاص شدم . پیغمبر فرمود : ای جبرئیل تو چقدر عمر داری ؟ عرض کرد که در ساق عرش ستاره ای است که در هر سی هزار سال یک دفعه طلوع میکند و من سی هزار بار آنرا دیده ام آنگاه امیرالمؤمنین (ع) فرمود اگر آن کوكب را ببینی میشناسی ؟ عرض کرد بلی ، پس امیرالمؤمنین (ع) عمامه خود را از حسین مبارک بالا زد ، جبرئیل آن کوكب را در جبهه مبارک آنحضرت مشاهده نمود . ازین قبیل روایات و مشابه آن زیاد است و میرساند که نور جناب علوی از قبیل خلقت آسمان و زمین خلق شده اند و لذا خود حضرتش فرمود : كنت وليا و ادم بين الماء والطين .

نجات دادن امیرالمؤمنین (ع) سلمان را

در تفسیر خلاصه المنهج و کتاب حسن الکبار و کتاب مناقب مرتضوی است که روزی شاه ولایت در سن بیست و هفت سالگی بر بام غرفه ای نشسته بود و رطب تناول میفرمود و سلمان فارسی در پائین غرفه خرقة خود را میدوخت ، شاه ولایت یک حصه خرما بر او انداخت و او را بدان مشرف ساخت سلمان گفت من پیر سالخورده ام و روی براه آخرت آورده و شما خردسال مناسب نیست که با من چنین کنی . البته اینعمل امیرالمؤمنین و حرف سلمان از روی مزاح و شوخی بود . حضرت فرمود سلمان تو خود را بزرگ میدانی و من را خردسال میخوانی ، مگر فراموش کرده ای و ترس دشت ارژنه را از یاد برده ای ، یاد نداری که چه کسی در نجات بروی تو گشاد که تو را از شیر محفوظ ساخت و مجددا حیات بخشید ، سلمان متحیر گشت گفت یا امیرالمؤمنین از قصه دشت و شیر بیان فرما ، فرمود ، تو در میان آب بودی و از بیم شیر جزع و فریاد مینمودی در آنحال روی بدعا آوردی و از برای نجات خود دعا کردی و دعای تو باجابت مقرون گشت من در آنجا در گذر بودم و در آنصحرا عبور میکردم ، آن سواری که نیزه بر کتف و تیغ بر دست داشت و شیر را دو نیم کرد و ترا نجات داد من بودم ، سلمان گفت اینداستان یک نشانی هم دارد آنرا بیان فرما حضرت یکدسته گل تر و تازه با طراوت از آستین بیرون آورده فرمود این هدیه تو بود که به آن سوار دادی سلمان بیشتر متعجب

شد، ساعتی در تفکر بود تا خدمت رسول اکرم رسید و داستان خود را عرضه داشت که یا رسول اله من در انجیل قبل از اسلام صفات شما را خواندم و محبت شما در قلبم جای گیر شد و دین شما را بر تمام ادیان ترجیح دادم ولی عقیده خود را از پدرم پنهان میداشتم و پیش و ازین حرفها نمیزدم تا اینکه پدرم از حال آگاه گردید و در مقام کشتن من برآمده مرا برنجانید لکن بملاحظه مادرم از کشتنم درگذشت ولی مرا اذیت میکرد و کارهای مشکل بمن ارجاع مینمود از اینجهت روی بفرار نمودم تا بدشت ارژنه رسیدم چون ساعتی خوابیدم محتمل شدم بعد از بیداری بر سرچشمه آبی رسیدم خواستم خود را بشویم که ناگاه شیری پیدا شده روی بمن نهاد من روی بسوی قاضی الحجات نمودم و از خدا خواستم که مرا از شر آن شیر نجات دهد ناگاه سواری پیدا شده آن شیر را با تیغ دو نیم کرد و من از آب بیرون شدم رکاب آن شخص را بوسیدم و چون فصل بهار بود و صحرا از گل و ریاحین خرم پر بود و دسته گلی چیدم هدیه آن سوار نمودم ولی یک وقت سوار نایاب شد به هر طرف رفتم اثری از او ندیدم سیصد و چند سال ازین واقعه گذشته من در اینمدت به کسی اظهاری نکردم ولی الحال این ابن عم شما اظهار این قضیه را نمود. حضرت رسول (ص) فرمود اینچنین چیزها از برادر من عجیب نیست که من از ازین عجیب تر دیده ام، ای سلمان چون بمعراج رفتم و از سدره المنتهی گذشتم و بمقامی رسیدم که جبرئیل از همراهی من فروماند یک تته بسوی عرش الهی روان شدم در آنحال علی را دیدم و چون از معراج برگشتم علی رازی را که در میان من و خدا گذاشته بود کلمه به کلمه بیان نمود، ای سلمان از زمان آدم تاکنون هر کس از انبیاء و صلحاء و اتقیاء که به بلا و محنتی گرفتار میشد علی ایشانرا نجات میداد. در حدیث قدسی است که: یا احمد ارسلت علیا مع کل نبی سر او معک سر او علانیة. در مشارق الانوار بررسی است که جنی نزد پیغمبر نشسته بود که امیرالمؤمنین (ع) وارد مجلس آنحضرت شد، آن جن چون حضرت را دید برای تعظیم و خوف از آنجناب کوچک شده اظهار فروتنی نمود و حضرت رسول عرض کرد یا رسول اله من با ماردین طایفه جن پانصد سال پیش از خلقت آدم در آسمان بودم این جوان را دیدم که آمد و مرا از آسمان بیرون کرده بجانب زمین انداخت، پس من از شدت انداختن او بزمین هفتم رسیدم چون نظر کردم این جوان را در زمین هفتم دیدم همانطور که در آسمان دیده بودم. و همین بررسی در کتاب لوامع الانوار خود نقل میکنند که روزی جنی نزد حضرت رسول نشسته بود که علی (ع) وارد شد و آن جن به استغاثه و التماس در آمد و گفت یا رسول اله مرا از چنگ اینجوان نجات ده، فرمود این جوان با تو چه کرده که چنین اضطراب میکنی؟ عرض کرد من در عهد سلیمان بودم و از فرمان آنحضرت تمرد کردم سلیمان جمعی از جنیان را بر من گماشت که مرا بگیرند نتوانستند پس این جوان آمده مرا گرفت و مجروح ساخت و این جای ضربت اوست که بر من زده که تا کنون التیام نیافته است. سید جزایری در انوار نعمانیه این روایت را با این زیادتی نقل میکنند که حضرت رسول (ص) به آن جنی فرمود که نزد علی برو تا جراحی ترا بهبودی دهد پس او از شیعیان آنحضرت شده ایمان آورد. و ایضا همین حافظ بررسی در کتاب لوامع الانوار خود نقل میکنند که روزی یکنفر جنی خدمت حضرت رسول (ص) بود و از قضایای مشکل میپرسید که ناگاه علی (ع) از دور پیدا شد جنی از مشاهده آنحضرت کوچک شده مانند گنجشکی گردید و به رسول خدا پناه برد، رسول اکرم فرمود از چه کسی می ترسی تا ترا از او خلاص کنم گفت از این جوان که می آید، فرمود این جوان با تو چه کرده گفت روز طوفان خواستم کشتی نوح را غرق کنم یک رکن کشتی را گرفتم و به غرق کردن نزدیک کردم این جوان حاضر شد و ضربتی بر دست من زد که دستم را قطع کرد پس آن جنی دستش را بیرون آورد که بریده بود.

نسب جسمانی علی علیه السلام

و اما جنبه جسمانی علی (ع) از نظر پدر و آباء و ام دارای شرافتی بزرگ بوده که همه آنها تا به آدم ابوالبشر موحد و خداپرست بودند و ابدا در صلب و رحم ناپاکی آن نور پاک قرار نگرفته و این افتخار از برای احدی از مردم عالم نبوده غیر از پیغمبر زیر آباء علی (ع) غیر از ابوطالب همان آباء پیغمبر میباشد و آباء آنحضرت با پنجاه و یک پشت به آدم ابوالبشر میرسد که هفده نفر آنها از

سلاطین و هفده هزار نفر آنها از پیغمبران و هفده هزار نفر از آنها از اوصیاء بوده اند و آباء آنحضرت بقرار ذیلست : علی ۱ - ابن ابیطالب ۲ - بن عبدالمطلب ۳ - بن هاشم ۴ - بن عبدناف ۵ - بن قصی ۶ - بن کلاب ۷ - بن مره ۸ - بن کعب ۹ - بن لوی ۱۰ - بن غالب ۱۱ - بن فهر ۱۲ - بن مالک ۱۳ - بن الخضر ۱۴ - بن کنانه ۱۵ - بن خزیمه ۱۶ - بن مدرکه ۱۷ - بن الیاس ۱۸ - بن مضر ۱۹ - بن نزار ۲۰ - بن معد ۲۱ - بن عدنان ۲۲ - بن اد ۲۳ - بن ادد ۲۴ - بن السبع ۲۵ - بن الهمیس ۲۶ - بن بنت ۲۷ - بن سلامان ۲۸ - بن حمل ۲۹ - بن قیدار ۳۰ - بن اسماعیل ۳۱ - بن ابراهیم ۳۲ - خلیل الرحمن ۳۳ - بن تاریخ ۳۴ - بن تاحور ۳۵ - بن شاروع ۳۶ - بن ایرغو ۳۷ - بن تالغ ۳۸ - بن عابر ۳۹ - بن شالح ۴۰ - بن ارفخشد ۴۱ - بن سام ۴۲ - بن نوح ۴۳ - بن ملک ۴۴ - بن متوشلخ ۴۵ - بن اخنوخ ۴۶ - بن یارد ۴۷ - بن مهلائل ۴۸ - بن قینا ۴۹ - ابن اتوش ۵۰ - بن شیث ۵۱ - بن آدم ابوالبشر دلیل بر اینکه پدران علی (ع) همگی موحد بودند اینست که قبلا- گفتیم پدران علی غیر از ابوطالب همان پدران پیغمبر هستند و باید پدران پیغمبران پاک و موحد بوده باشند زیرا اگر مشرک و کافر باشند نفوس مردم از پیغمبران منزجر خواهد بود .

اشکال

اگر کسی بگوید یکی از اجداد پیغمبر و علی حضرت ابراهیم خلیل است و مطابق قرآن پدر ابراهیم آزر مشرک بوده ، پس در بین اجداد پیغمبر بوده است ، خداوند در سوره انعام آیه ۷۴ می فرماید : و اذ قال ابراهیم لایه آزر اتخذ اصناما الهه انی اریک و قومک فی ضلال مبین . یعنی یاد کن وقتی را که ابراهیم پیدرش آزر . عمو یا شوهرمادر و مربی او که عرب بر آنها اطلاق پدر میکند . گفت آیا بتها را بخدایی اختیار کرده ای ؟ براستی تو و همراهانت را در گمراهی آشکار می بینم .

جواب

چون اسلاف و آباء بعضی از صحابه پیغمبر و خلیفه اول و دوم و سوم مشرک و کافر بودند بعضی از علماء عامه خواستند این نقص نسبی را از آنها دور نمایند و پدر مادر مشرک را سبب نقص ندانند . و لذا گفتند که در آباء و اجداد و پیغمبران هم مشرک و کافر بوده تا اسلاف خلفاء را ازین نقص مبرا سازند و اینکه میگویند پدر حضرت ابراهیم آزر بوده خلاف عقل و منطوق و قرآنست زیرا درباره آزر دو نقل قول کرده اند یک قول گفتند که آزر عموی ابراهیم بود و مادر حضرت ابراهیم را گرفت که سرپرستی ابراهیم را کند لذا ابراهیم باو پدر خطاب میکرد قرآن هم قواعد عرف عمو را پدر خطاب کرده و آن آیه اینست که میفرماید : درباره سؤال و جواب حضرت یعقوب با فرزندانش هنگام مرگ اذ قال لنبیه ما تعبدون من بعدی قالوا نعبد الهک و اله ابائک ابراهیم و اسماعیل و اسحاق الها واحدا . یعنی جناب یعقوب به فرزندان خود گفت شما پس از مرگ من که را میپرستید گفتند خدای تو و خدای پدران تو ابراهیم و اسماعیل و اسحاق را که معبود یگانه است . شاهد مقصود ازین آیه شریفه کلمه اسماعیل است که او پدر یعقوب نبوده بلکه اسحاق پدر یعقوب بوده و اسماعیل عموی او میشد ولی در قرآن روی قاعده و عرف که عمو را پدر خطاب میکنند پدر خوانده است . چون فرزندان یعقوب عرفا عمو را پدر میخواندند لذا در جواب پدر هم عمو را پدر خواندند هم عین همان سؤال و جواب را نقل میکنند . روی همین قاعده حضرت ابراهیم عمو و یا شوهرمادرش را پدر خطاب میکند بهترین دلیلی که آباء گرامی پیغمبر ما مشرک و کافر نبودند آیه ۲۱۸ سوره شعراست که میفرماید : و تقلبک فی الساجدین و به انتقال تو در اهل سجود و به دوران تحولت از اصلاص شامحه بارحام مطهر آگاه است . شیخ سلیمان بلخی حنفی در باب ۲ ینابیع الموده و دیگران از ابن عباس نقل میکنند که در معنای آیه شریفه فوق فرموده یعنی خدا پیغمبر را از اصلاص اهل توحید از پشت آدم بر پشت پیغمبر بعد از پیغمبری میگرداند تا آنکه او را از صلب پدر او از نکاح بیرون آورد نه زنا . در تفسیر ثعلبی و ینابیع الموده روایت میکنند از ابن عباس و او از پیغمبر (ص) که فرمود : اهبطنی الله الی الارض فی صلب ادم و جعلنی فی صلب نوح فی السفینه و قذف بی فی

صلب ابراهیم ثم لم یزل الله ینقلنی من الاصلاب الکریمه الی الارحام الطاهره حتی اخرجنی من بین ابوی لم یتقی علی نکاح قط . خداوند مرا در صلب آدم بسوی زمین فرود آورد و در صلب نوح در کشتی قرار داد و در صلب ابراهیم انداخت و پیوسته از اصلاب کریمه بسوی رحمهای طاهره پاکیزه منتقل کرد تا آنکه از پدر و مادری بیرون آورد که هرگز یکدیگر را ناپاک ملاقات نکردند تا مرا به آلودگیهای جاهلیت آلوده نگرداند . و نیز در کتاب موده القربی از جابر عبدالله انصاری و او از پیغمبر حدیثی نقل میکند راجع به اول ما خلق الله و حضرت بیاناتی میفرماید تا آخر حدیث که میفرماید : و هكذا ینقل الله نوری من طیب الی طیب و من طاهر الی طاهر الی ان اوصله الله صلب ابی عبدالله بن عبدالمطلب و اوصله الله الی رحم امی آمنه ثم اخرجنی الی الدنیا فجعلنی سید المرسلین و خاتم النبیین . یعنی همچنین خدای تعالی نور مرا از طیب و طاهر و پاک و پاکیزه نقل داد تا آنکه به صلب پدرم عبدالله و از او به رحم مادرم آمنه واصل نمود پس مرا بدنیا آورد و مرا سید المرسلین و خاتم همه پیغمبران قرار داد . امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه در خطبه ۹۳ میفرماید : فاستودعهم فی افضل مستودع و اقرهم فی خیر مستقرتنا سختهم کرائم الاصلاب الی مطهرات الارحام کلما مضی منهم سلف قام منهم بدین الله خلف حتی افضت کرامه الله سبحانه الی محمد (ص) فاخرجه من افضل المعادن منبتا و اعز الارومات مغرسا من الشجره التي صدع منها انبیاءه و انتخب منها امنائه . یعنی خداوند پیغمبران را در برترین امانتگاه که صلب پدران باشد امانت نهاد و در بهترین جایگاه رحم مادران قرار داد و آنانرا از صلبهای نیکو به رحمهای پاک و پاکیزه انتقال داد هر گاه یکی از ایشانرا از دنیا میرفت دیگری بعد از او برای نشر دین خدا قیام مینمود و به تبلیغ احکام الهی مشغول میگشت تا اینکه منصب نبوت پیغمبری از جانب خداوند سبحان بحضرت محمد (ص) رسید پس آنحضرت را از نیکوترین معدنها که صلبهای پیغمبران پیشین باشد رویانید و در عزیزترین اصلها رحمها غرس نمود از شجره ای که نسل حضرت ابراهیم باشد که پیغمبرانش را از آن آشکار نمود و امین های خود را از آن برگزید . اگر بخواهیم از این قبیل اخبار طرق شیعه و سنی نقل کنیم زیاد است و دقت مجلس را میگیرد و به همین مقدار اکتفا میشود .

مجلس دهم : وابن سید الوصیین

ترجمه

و ای پسر آقای اوصیاء

مقدمه

پس از آنکه ثابت شد که آباء و اجداد پیغمبر همگی مؤمن و موحد بودند ثابت میشود که آباء و اجداد علی (ع) هم همگی مؤمن و موحد بوده اند ، فقط میماند پدر علی (ع) که ابوطالب باشد ، اینک قدری در اسلام ابوطالب گفتگو می کنیم .

اختلاف در ایمان ابیطالب

بین مسلمین اختلاف است که آیا ابوطالب مسلمان و با ایمان بود و یا ایمان به برادرزاده خود نیاورد و بی ایمان از دنیا رفت ، اما عقیده شیعه بطور اجماع بر آنست که انه قد امن بالنبی فی اول الامر و بیشتر علماء و محققین عامه از قبیل ابن ابی الحدید و جلال الدین سیوطی و ابوالقاسم بلخی و ابوجعفر اسکافی و بزرگان معتزله مانند میر سیدعلی همدانی شافعی و غیر اینها قائل به اسلام و ایمان ابوطالب میباشند . بالاتر از همه اینکه ایمان ابوطالب آلوده به کفر نبود ، یعنی از اول با ایمان بود و هیچ زمانی کافر به حق نشد . حمزه و عباس عموی پیغمبر خیلی مقام دارند اما آنها از اول با ایمان نبودند بلکه بدون ایمان بودند و بعدا به پیغمبر ایمان

آوردند و لذا اهل بیت درباره ابوطالب فرمودند: انه لم يعبد صنما قط بل كان اوصياء ابراهيم . یعنی ابوطالب هرگز بت پرستی نکرد بلکه از اوصیاء ابراهیم خلیل الرحمن بود .

مقام معنوی ابوطالب

در کافی از درست بن ابی منصور روایت میکند که گفت از حضرت ابی الحسن اول سئوال کردم: اکان رسول الله محجوجا بابی طالب، فقال لاولکنه کان مستودعا للوصایا فدفعها الیه صلی الله علیه و آله و سلم قال قلت فدفع الیه الوصیة قال فقلت فما کان حال ابی طالب قال اقر بالنبی و بما جاء به و دفع الیه الوصایا و مات من یومه . که آیا رسول خدا ماء مور پیروی از ابوطالب بود و ابوطالب از طرف خدا بر او حجت بود حضرت فرمودند: نه ولی ابوطالب نگهدار و داعی نبوت بود وصایا نزد وی سپرده شده بود و آنها را بحضرت پیغمبر داد . مرحوم مجلسی در مرآت العقول در شرح این خبر می فرماید آنچه بخاطر من رسیده و بنظر من روشتر است اینست که بگوئیم مقصود از این سوال اینست که آیا ابوطالب حجت و امام بود بر رسول خدا حضرت جواب فرمود نه بعلت اینکه او امانت نگهدار پیغمبر بود و وصایای پیغمبران سلف را بحضرت پیغمبر رساند و مراد این نیست که ابوطالب بحضرت وصیت کرده و پیغمبر را خلیفه خود ساخت تا حجت بر او باشد در حقیقت ابوطالب بمنزله شخص امینی بود که امانت را به صاحبش رسانید سائل مقصود امام را نفهمید و گفت دادن وصایا مستلزم اینست که حجت بر او باشد و سوال اول را تکرار کرد امام جواب داد که دادن وصیت بعنوان رد امانت مستلزم این معنی نیست بلکه منافی آنست و مراد از مات من یومیه یعنی روز وقع وصیت مرد نه روز اقرار به نبوت و شاید هم متعلق به هر دو باشد و مقصود اقرار ظاهری باشد که دیگران دانستند . از این روایت مقام ابوطالب کاملاً معلوم می شود که امانت پیغمبران سلف مانند عصای موسی یا انگشتر سلیمان یا پیراهن یوسف و از این قبیل چیزهایی که باید نزد انبیاء باشد و امروز هم خدمت حضرت ولی عصر ارواح العالمین له الفداء می باشد تمام اینها نزد ابوطالب بوده و تسلیم خدمت پیغمبر نمود . صدوق در اکمال الدین از اصبع بن نباته روایت نموده که گفت از حضرت امیرالمومنین علیه السلام شنیدم که می فرمود: بخدا قسم پدر من و جد من عبدالمطلب و همچنین هاشم و عبد مناف، بت را در هیچ وقت پرستش نکردند . گفته شد که پس چه چیز را پرستش می نمودند حضرت فرمود: اینها بر دین حضرت ابراهیم بودند و بسوی خانه کعبه نماز می خواندند . علامه مجلسی در کتاب بحار جلد ۹ از امان بن محمد روایت می کند که گفت نامه ای برای حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام نوشتم که جعلت فدک من در ایمان ابوطالب شک دارم که آیا به پیغمبر ایمان آورد یا کافر بود حضرت در جواب نوشتند: بسم الله الرحمن الرحیم تبع غیر سبیل المومنین نو له ما تولى یعنی هر کس پیروی کند غیر راه مومنان را باز می دهیم به او آنچه را که دوست می دارد و بعد حضرت نوشتند که اگر تو اقرار بایمان ابوطالب نکنی بازگشت تو به آتش جهنم خواهد بود . و نیز در بحار نقل می کند که امام صادق علیه السلام به یونس فرمود: ای یونس مردم درباره ابوطالب چه می گویند، گفت: فدایت شوم می گویند ابوطالب در آتش بسیار است و درد و پای او دو بغل از آتش می باشد که از شدت حرارت آنها مغز سر او می جوشد حضرت فرمود: دشمنان خدا دروغ می گویند بدرستی که ابوطالب من رفقاء النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن اولئک رفیقا .

ایمان ابوطالب مخفی بود

برای اینکه ابوطالب بتواند کاملاً از وجود مبارک پیغمبر حمایت و جان آن حضرت را از کفار حفظ نماید مجبور بود که ایمان خود را مخفی قرار دهد چه اگر کفای می دانستند که ابوطالب بآن حضرت ایمان آورده مسلماً ابوطالب کشته می شد بلکه جان پیغمبر هم در خطر بود و لذا ابوطالب سیاستی برای خود اتخاذ کرد که هم با محمد صلی الله علیه و آله باشد و هم با قریش و دلیل بر

گفتار ما روایاتی هست که مرحوم مجلسی در بحار در این موضوع نقل می کند که یکی از آنها این است که عموی علی بن حسان گفت خدمت حضرت صادق علیه السلام عرض کردم که مردم گمان می کنند که ابوطالب در آتش بسیار است حضرت فرمود ، دروغ می گویند جبرئیل چنین خبری به جهت پیغمبر نباورده گفتم پس جبرئیل در این باب چه بر پیغمبر نازل نمود ، حضرت فرمود جبرئیل نازل شد و گفت یا محمد حق تعالی ترا سلام می رساند و می فرماید که اصحاب کهف خودشان را مخفی نمودند شرک را ظاهر کردند فاتادهم الله اجرهم مرتین و ابوطالب به همین قسم ایمان خودش را مخفی نمود و شرک را ظاهر کرد فاتاه الله اجره مرتین و ابوطالب از دنیا خارج نشد تا اینکه جبرئیل از نزد حق تعالی بشارت بهشت او را آورد آنگاه حضرت فرمود که مردم چگونه وصف ابوطالب را این قسص می کنند و حال آنکه در شب وفات ابوطالب جبرئیل بر پیغمبر نازل شده و گفت ای محمد از مکه خارج شو که از برای تو بعد از ابی طالب ناصری در مکه نخواهد بود . سید مرتضی در کتاب فصول از شیخ خودش شیخ مفید ادله ای برای اثبات ایمان ابوطالب ذکر کرده که ما بعضی از آنها نقل می کنیم : ۱ - اخلاص و دوستی ابوطالب نسبت به رسول خدا است و آن حضرت را به قلب و دست و زبان خودش یاری می کرد و به دو پسرش علی و جعفر امر کرد که متابعت آن حضرت را بنمایند . ۲ - فرمایش پیغمبر خدا در وقت مرگ ابوطالب است که فرمود عمو تو صله رحم را بجا آوردی خدا جزای خیر به تو بدهد پس چنین دعایی از پیغمبر در حق شخص کافر جایز نیست . ۳ - بعد از مرگ ابوطالب حضرت رسول صلی الله علیه و آله در بین اولادهای او علی علیه السلام را امر به تغسیل و تکفین او نمود در صورتیکه اولادان دیگر او هم حاضر بودند و جعفر هم ایمان آورده بود ولی در بلاد حبشه بود پس پیغمبر که امر کرد علی ابوطالب را غسل دهد دلیل بر ایمان او است چه اگر کافر بود پیغمبر به علی نمی فرمود که کافر را غسل دهد . ۴ - این خبر مشهور است که جبرئیل در وقت موت ابوطالب بر رسول خدا نازل شد و بآنحضرت گفت یا محمد حق تعالی بشما سلام میرساند و میفرماید که از مکه خارج شو که ناصر تو ابوطالب وفات کرد و اینخبر ایمان ابوطالب را ظاهر میسازد زیرا که اگر ایمان بآنحضرت نداشت پس چرا او را یاری میکرد و با کفار قریش در رسالت آنحضرت محاجه مینمود . ۵ - وقتی دید که علی با پیغمبر نماز میخواند گفت ای پسر این چه عملی است گفت دینی است که ابن عم من مرا بسوی آن خوانده ابوطالب گفت متابعت او را بکن چه او نمیخواند مگر بسوی خیر پس ابوطالب در این حرفش به راستگویی رسول خدا اعتراف کرد و این حقیقت ایمان میباشد . ۶ - ابوطالب اشعار زیادی دارد که دلالت بر ایمان او میکند از جمله قصیده لامیه او است که در آن میگوید : الم یعلموا ان ابننا لامکذب . در این شعر صریحا میگوید که پیغمبر دروغ نمیگوید و رسالت او حق است . و نیز در وقت وفاتش اهل خود را جمع کرد و اشعاری در یاری پیغمبر گفت که از جمله آن اینست اوصی بنصرالنبی الخیر مشهده در این شعر هم در وقت مرگش اقرار بر رسالت پیغمبر نموده است .

ابوطالب یاری پیغمبر مینمود

اوایل که پیغمبر اسلام دعوی نبوت نمود و دین خود را آشکار ساخت مردم مکه و بلخصوص طایفه قریش با او مخالفت کرده و هر روز نوعی آنحضرت را مزاحمت فراهم میکردند و مسلمانانرا اذیت مینمودند بقدری کار را بمسلمین سخت گرفتند که بعضی از مسلمانان مجبور شدند از مکه هجرت کنند و به نجاشی سلطان حبشه پناهنده شوند و آن اشخاصی که قادر به هجرت نبودند و در مکه ماندند ابوطالب و حمزه از آنها طرفداری میکردند و تا ممکن بود نمیگذاشتند که یک فرد مسلمان مورد حمله کفار واقع شود و مردم مکه انجمنی تشکیل دادند تا درباره مسلمین تصمیمی اتخاذ کنند در آن انجمن تمامی قریش همدست شده تصمیم بقتل پیغمبر را گرفتند ابوطالب بر این اندیشه کفار آگهی یافت آل هاشم و عبدالمطلب را جمع کرده و همه آنها را با زن و فرزندشان و مسلمین بدره ای که شعب ابوطالب نام داشت جای داد . اولاد عبدالمطلب از مسلمان و غیرمسلمان برای حفظ قبیله و فرمانبرداری ابوطالب در نصرت پیغمبر خودداری نمیکردند مگر ابولهب که از دشمنان سرسخت آنحضرت بود و بالجمله در آن شعب ابوطالب

باتفاق ایشان خود بحفظ و حراست رسول خدا پرداخت و از دو سوی آن دره را دیده بان گذاشت که دشمن هم بر آن هجوم نیاورد و بسیاری از شبها بفرزندش علی (ع) میگفت که به جای پیغمبر بخوابد و حمزه همه شب با شمشیر برگرد پیغمبر میگشت کفار قریش دانستند که بدان حضرت دست نیابند و کشتن او غیرممکنست و لذا چهل تن از بزرگان ایشان در دارالندوة مجتمع شدند و پیمان بستند که با فرزندان عبدالمطلب و اولاد هاشم دیگر موافق نباشند و مدارا نکنند و زن به ایشان ندهند و زن از ایشان نگیرند و بدیشان چیزی نفروشند و چیزی هم از ایشان نخرند و صلح با آنها نکنند تا وقتی که محمد (ص) را بایشان بدهند تا بقتل رسانند این عهدنامه را نوشتند و مهر کردند و به ام الجلاس خاله ابوجهل سپردند تا او نیکو حفظ کند بعد از این معاهده بنی هاشم در شعب محصور مانده هیچکس از اهل مکه جرات خرید و فروش با آنها نداشت مگر در اوقات حج که مقاتلت حرام بود و قبائل عرب در مکه حاضر میشدند آنها از شعب بیرون شده چیزهای خوردنی از عرب میخریدند و به شعب میبردند ولی چون می فهمیدند که یکی از بنی هاشم میخواهد چیزی بخرد بهای آنرا گران میکردند و خودشان میخریدند و اگر ملتفت میشدند که یکی از اقوام عبدالمطلب چیزی خوردنی به شعب فرستاده او را زحمت رسانده اذیت میکردند و اگر کسی از شعب بیرون میشد و او را میدیدند عذاب و شکنجه اش میکردند. نقل شده که ابوالعاص داماد پیغمبر شترانی از گندم و خرما بار میکرد و به شعب میبرد و رها میکرد از اینجاست که پیغمبر فرمود ابوالعاص حق دامادی ما را ادا کرد بالجمله تا سه سال کار بدینگونه میبود و گاه بود که فریاد اطفال نبی عبدالمطلب از شدت گرسنگی بلند بود تا اینکه بعضی از مشرکین از بستن آن پیمان پشیمان شدند و پنج نفر از ایشان یعنی هشام بن عمر، و زهیر بن امیه بن مغیره و مطعم بن عدی و ابوالنجتری و زمعه بن الاسود با هم پیمان بستند که نقص عهد کنند و آن صحیفه را بدزدند صبح فردا که صنا دید قریش در کعبه جمع شدند آن پنج نفر آمدند و ازین مقوله سخن در پیش آوردند که ناگاه ابوطالب با جمعی از مردم خود از شعب بیرون آمدند به کعبه آمدند و در مجمع قریش بنشستند ابوجهل گمان کرد که ابوطالب از زحمت و رنجی که در شعب برده صبرش تمام شده و آمده که محمد (ص) را تحویل دهد. ابوطالب آغاز سخن کرد و گفت ای مردم امروز سخنی با شما گویم که بر خیر شما است برادرزاده ام محمد صلی الله علیه و آله بمن خبر داده که خدای تعالی موریانه را بر آن صحیفه گماشت که تمام نوشته ها را خوردند فقط نام خدا بر آن باقی مانده اکنون آن صحیفه را حاضر کنید اگر او راست گفته شما را با او چه کار است دست از او بردارید و اگر دروغ میگوید من او را به شما میدهم تا او را بقتل رسانید مردم گفتند نیکو سخن گفتی چون صحیفه را از ام الجلاس بگرفتند و گشودند دیدند تمام آنرا موریانه خورده جز لفظ بسمک اللهم که بر سر نامه باقی مانده خود مردم شرمسار شدند آنگاه مطعم بن عدی صحیفه را پاره کرد و گفت ما از این صحیفه قاطعه ظالمانه بیزاریم بعدا مسلمین از شعب بیرون آمدند. اگر ابوطالب دارای ایمان نبود پس چرا در این سه سال کمک به آنحضرت میکرد و محمد صلی الله علیه و آله را تحویل کفار قریش نمیداد اینها دلیل بر ایمان و اسلام ابوطالب است. اگر مشرکین بعد از سه سال ترحم کردند و خودشان دلشان بحال بچه های مسلمین سوخت خدا را لعنت کند بنی امیه را که فریاد العطش کودکان حسین دل سنگ آنها را نسوخت بلکه با شمشیر و نیزه جواب آنها را دادند.

اخباری از طرق عامه که دلالت بر اسلام و ایمان ابوطالب میکند.

ابوالفتح اصفهانی که یکی از علماء عامه است از ابن عباس نقل میکند که گفت روزی ابوبکر خدمت پیغمبر آمد و پدرش را که پیر و کوری بود با خود خدمت آنحضرت آورد و حضرت فرمودند چرا این پیرمرد را آوردی ما میرفتیم و او را میدیدیم، ابوبکر گفت یا رسول الله من او را خدمت شما آوردم تا خدا بمن اجر دهد قسم به آن خدایی که ترا مبعوث فرموده فرح من بواسطه اسلام عموی تو ابوطالب بیشتر است از اسلام پدر خودم و ابیطالب بواسطه قبول کردن اسلام چشم ترا روشن نمود، حضرت فرمود راست گفتی. ابن ابی الحدید معتزلی در شرح نهج البلاغه اشعاری در مدح ابوطالب سروده: و لولا ابوطالب و ابنه لما مثل الدین شخصا

فقاما فذاك بمكةء وى و حامى و هذا يثرب جس الحماما تكفل عبد مناف باءمر و اودى فكان على تماما فقل فى ثبير مضى بعد ما قضى ما قضاءه و ابقى شماما فله ذا فاتحا للهدى والله اذا للمعالى ختاما و ما ضر مجد ابطالب جهول لغا او بصيرر تعامى كما لا يضر ايات الصباح من ظن ضوء النهار الظلاما ما حصل معنى آنكه اگر ابوطالب و پسرش على نبودند دين اسلام تشخيص و قوامى نداشت ابوطالب در مکه آنحضرت را يافت و حمايت نمود و على (ع) در مدينه ملكوت را با تجسس بدست آورد و حمايت كرد ابوطالب بامر عبدالمطلب پدر بزرگوارش كفالت زندگانی آنحضرت را بعهده گرفت و ادامه داد و على آن خدمات را خاتمه داد ، تاءسفى ندارد كه ابوطالب به قضای الهى در گذشت زیرا بوى خوش خود على را به يادگار گذارد برای رضای خدا ابوطالب خدمت بدین خدا كرد و على به آن خدمات خاتمه داد تا به اوج اعلا رسيد . و اشعار زيادى علمای شيعه و سنى از ابوطالب نقل کرده اند كه دلالت بر اسلام او ميكند كه ذكر آنها بطول مى انجامد هر كه طالب باشد به جلد نهم بحار و يا شرح ابن ابى الحديد و ابوجعفر اسكافى مراجعه كنيد .

اقرار ابوطالب دم مرگ به توحيد

حافظ ابونعيم و بيهقى كه از علماء عامه ميباشند نقل ميكند كه در مرض موت ابوطالب جمعى از صنا ديد كفار قریش از قبيل ابوجهل و عبدالله بن بنى اميه به عيادت جناب ابوطالب رفتند در آنحال رسول اكرم به عمش ابوطالب فرمود بگو كلمه لا اله الا الله را تا من بر آن شاهد باشم در نزد پروردگار متعال ، فورى ابوجهل و ابن بنى اميه گفتند اى ابوطالب آیا از ملت عبدالمطلب بر ميگردي چند مرتبه اين كلمات را تكرر ميكنى تا اينكه ابوطالب گفت بدانيد كه من بر ملت عبدالمطلب باقى ميباشم آنها خوشحال بيرون رفتند ، آثار موت بر آنجناب ظاهر شد برادرش عباس ديد لبهايى حركت ميكند گوش داد ديد ميگويد : الا اله الا الله ، عباس رو به رسول خدا (ص) نموده عرض كرد برادرزاده برادرم ابوطالب آن كلمه اى را كه تو امر كردى گفت ولى چون عباس اسلام نياورده بود كلمه شهادت را بر زبان جارى نمود . تلقين پيغمبر به عمويش نه از آنجهت بود كه ابوطالب كافر بوده و پيغمبر خواست عمويش با ايمان از دنيا برود بلكه از جهت آن بود كه وقت مرگ شيطان بر انسان غلبه ميكند و به گفتن لا اله الا الله از انسان دور ميشود و ديگر آنهايى كه در اطراف بستر هستند بدانند كه اينشخص مؤمن موحد از دنيا رفت و در تشيع و تكفين او حاضر شوند و از جنازه او احترام كنند و طلب مغفرت بجهت او بنمايند و ضمنا ابوطالب در گفتارش سياسى بكار برد و گفت من بر ملت عبدالمطلب هستم ظاهرا آنها را ساكت و خوشحال نمود ولى در معنى اقرار به توحيد بود چه آنكه جناب عبدالمطلب بر ملت ابراهيم و موحد بود علاوه بر آنكه صريحا كلمه طيبه لا اله الا الله را بر زبان جارى نمود .

حيوانات مطيع ابوطالب بودند

علامه مجلسى در جلد نهم بحار از مناقب شهر آشوب نقل ميكند كه روزى فاطمه بنت اسد ، رضى الله عنها ديد كه حضرت رسول (ص) خرمايى تناول ميفرمايد كه از مشك و عنبر خوشبوتر است و به خرماهاى دنيا شباهت ندارد ، التماس بحضرت كرد كه دانه اى از اين خرما بمن عطا فرما ، حضرت فرمود كه تا به وحدانيت حقتعالى و پيغمبرى من گواهى ندهى اين خرما بر تو حلال نيست فاطمه شهادتين را گفت و يكدانه از آن خرما را گرفت و تناول كرد ، بعد از خوردن رغبتش به آن خرما زياده شد دانه ديگرى از برای ابوطالب طلب نمود ، حضرت فرمود بشرطى ميدهم كه آنرا به ابوطالب ندهى مگر بعد از گفتن شهادت بخدا و رسالت من ، چون شب شد و ابوطالب به نزد فاطمه در آمد بوى خوشى از فاطمه استشمام كرد كه هرگز چنان بوى خوشى نشنیده بود از او پرسيد كه اين بوى خوش از چيست فاطمه خرما را بيرون آورد و گفت از اين خرماس است ابوطالب باو التماس كرد كه خرما را بده بمن تا تناول نمايم فاطمه گفت تا شهادت ندهى به وحدانيت خدا و رسالت محمد (ص) خرما را بتو ندهم ، ابوطالب بدون تاءمل شهادتين

را گفت ولی به فاطمه گفت شهادت را نزد قریش اظهار مکن و نگو که من اسلام تام اختیار کردم چه من اسلام خود را از روی مصلحتی از آنها پنهان میدارم آنگاه ابوطالب خرما را گرفت و تناول نمود و در پیمان همانشب مقاربت نمود و فاطمه به علی علیه السلام حامله شد و حسن جمال فاطمه به سبب آن ماه فلک امامت و خدمت مضاعف گردید و آنحضرت در شادن مادر با او تکلم مینمود و در تنهایی مونس او بود. روزی فاطمه به نزد کعبه آمد و جعفر طیار با او همراه بود حضرت امیرالمؤمنین در شکم مادر با جعفر سخن گفت جعفر از غرابت آنحالت افتاده مدهوش شد در آنحال بتهایی که در کعبه تعبیه کرده بودند برو در افتادند پس فاطمه دست بر شکم خود مالید و گفت ای نور دیده من تو هنوز از شکم بیرون نیامده ای بتها ترا سجده میکنند چون بیرون آیی مرتبه تو چگونه خواهد شد، چون اینحالت را برای ابوطالب نقل کرد گفت این دلیل است بر آنچه که شیر در راه طائف مرا خبر داد. روزی ابوطالب از طائف متوجه مکه شد ناگاه شیری در مقابل او پیدا گردید چون نظرش بر ابوطالب افتاد بنزدیک او آمد وی بر خاک میمالید و دم بر زمین میسائید و نزد او تذلل مینمود ابوطالب گفت بحق آن خداوندیکه تو را آفریده سوگند میدهم که بگویی چرا برای من اینگونه تذلل مینمایی شیر بقدرت الهی بسخن آمد و گفت تو پدر شیر خدایی و یاری کننده پیغمبر خدا و تربیت کننده او، پس در آنروز محبت ابوطالب بحضرت رسالت زیاد شد و به او ایمان آورد و اصل محبت و ایمان او هم بواسطه این بود که پیغمبر فرموده بود که من و علی از نور واحد خلق شدیم و دو هزار سال قبل از خلقت آدم در طرف راست عرش تسبیح حقتعالی مینمودیم.

مجموع بودن حدیث ضحاح

قائلین بکفر ابوطالب حدیثی نقل میکنند که: ان اباطالب فی ضحاح من النار. ابوطالب در آبگینه ای از آتش است. این حدیث هم مانند سایر احادیث موضوعه و مجعوله میباشد که عده ای از دشمنان آل محمد و مخصوصا در زمان امویها و بالخصوص زمان معاویه بن ابی سفیان روی عداوتی که با جناب ابوطالب داشتند جعل نموده اند. و عجب تر آنکه ناقل این حدیث یکنفر فاسق و فاجر اعدا عد و امیرالمؤمنین علیه السلام بوده بنام مغیره بن شعبه که بنا بر نقل ابن ابی الحدید و مروج الذهب و دیگران مغیره در بصره زنا کرد، روزیکه شهود برای شهادت نزد خلیفه عمر آمدند سه نفر شهادت دادند، چهارمی که آمد شهادت را بگوید او را کلمه ای تلقین نمودند که از دادن شهادت ابا نمود آن سه نفر را حد زدند و مغیره را خلاص نمودند. یک چنین فاسق و فاجرزانی شارب الخمر که حد خدا بر او تعطیل شد و از دوستان معاویه بن ابی سفیان اینحدیث را از روی بغض و کینه امیرالمؤمنین (ع) و خوشایند معاویه جعل نمود، حسب الامر معاویه و اتباع او اینحدیث را جعل نمود که: ان اباطالب فی ضحاح من النار. و اتفاقا افرادی که در سلسله روایات آن قرار گرفته اند مانند عبدالملک بن عمیر و عبدالعزیز راوردی و سفیان ثوری و غیره مردود و ضعیف و روایاتشان غیرقابل قبولست و سفیان ثوری جزء مدلسین و کذابین بشمار آمده، پس چگونه میتوان بحدیثی که روایات آن این جماعت باشند اعتماد کرد. اگر واقعا ابوطالب کافر و مشرک بود همانروز اول که پیغمبر مبعوث برسالت شد و با عمویش جناب عباس نزد ابوطالب رفت و فرمود که خداوند مرا ماءمور کرده که اظهار امر خود را بنمایم و مرا پیغمبر گردانیده تو به چه طریق مرا یاری خواهی کرد و به چه قسم با من رفتار میکنی با آنکه رئیس قوم و بزرگ مکه و کفیل آنحضرت بود باید آنحضرت را از خود طرد کند و با آن تعصبی که اعراب در دین دارند بایستی فوری بر خلاف او قیام کند و یا لااقل او را از ایندعوت منع نماید در صورتیکه ابوطالب در جواب پیغمبر اشعاری گفت که معنی آن چنین است: بخدا قسم که جمعیت قریش پیروی از تو نخواهند کرد تا بمیرند و تو بدون ترس و خوف اقدام به وظیفه خود بنمای و من بتو مژده میدهم فتح و ظفر را و تو مرا بدین خود دعوت نمودی من یقین دارم که تو مرا بحق ارشاد نموده ای زیرا حسن سابقه و امانت و راستگویی تو بر کسی پوشیده نیست، دینی را به مردم عرضه داشتی که من یقین دارم که بهترین ادیان است اگر ترس از ملامت و بدگویی نداشتم می یافتی که تا چه اندازه در راه دین

تو بذل و بخشش مینمودم. از این اشعار کاملاً معلوم میشود که ابوطالب از ترس مردم مکه عقیده خود را ظاهر نمیکرده و اسلام خود را مخفی میداشته و تا وقت مرگ که خواست از دنیا برود اسلام خود را ظاهر ساخت و رفت اخبار و گفتار علماء و مورخین راجع به اسلام ابوطالب زیاد است و در اینجا بیش ازین جای ذکر آن نیست هر که طالب باشد به اول بحارالانوار جلد نهم مرحوم مجلسی مراجعه کند. ابوطالب در سن هشتادسالگی سه سال قبل از هجرت در مکه از دنیا رفت و قبر او در قبرستان معلی در مکه معروف است.

والده ماجده امیرالمؤمنین علیه السلام

والده ماجده آنحضرت جناب فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف است و مادر این فاطمه، فاطمه بنت رواحه بن حجر بن عبد بن معیص بن وهب بن ثعلبه بن وائله بن عمرو بن شهاب بن مهارب بن فهراست، پس فاطمه بنت اسد با جناب ابوطالب دخترعمو و پسرعمو بوده اند و وجود مبارک پیغمبر باین فاطمه مادر خطاب میکردند. شیخ صدوق در کتاب امالی خود از عبدالله بن عباس روایت نموده که گفت روزی حضرت امیرالمؤمنین آمد خدمت حضرت رسول (ص) در حالیکه گریه میکرد و میگفت انا الله و انا الیه راجعون حضرت رسول جهت گریه او را سؤال کرد و فرمودند از گریه باز ایست و گریه مکن علی (ع) عرض کرد یا رسول الله مادرم بنت اسد مرده، چون حضرت رسول خبر فوت فاطمه را شنیدند گریه کرده، فرمود یا علی خدا رحمت کند مادر تو را نه فقط مادر برای تو بود بلکه برای منم بمنزله مادر بود. بعد حضرت عمامه مبارک خود را با یکی از لباسهای حضرت علی (ع) دادند و فرمودند که برو و زنها را امر کن او را بطور خوبی غسل دهند و با این دو پارچه که من بتو دادم او را کفن نما و برای دفن حرکت مده تا من بیایم. علی بفرموده پیغمبر عمل نمود و پس از ساعتی حضرت رسول تشریف آوردند، جنازه را حرکت داده و به قبرستان بردند، پس خود وجود مبارک پیغمبر بر فاطمه نماز خواندند، نمازیکه قبل از آن بر احدی مثل آن نماز نخوانده بودند باین کیفیت که چهل تکبیر گفتند، پس داخل قبر او شدند و در آن خوابیدند بطوریکه صدایی از آنحضرت شنیده نشد و حرکتی از آن بزرگوار دیده نگردید، آنگاه بیرون آمدند و به امیرالمؤمنین و امام حسن علیهماالسلام فرمودند داخل قبر شوید و او را در قبر گذاشتند و لحد او را چیدند چون از درست کردن قبر فارغ شدند حضرت رسول بآنها فرمود که از قبر بیرون بیایید، پس حضرت رسول مجدداً آمدند در قبر بالای سر او فرمودند ای فاطمه من محمد سید اولاد آدم میباشم نکیر و منکر نزد تو میآیند و سؤال میکنند که خدای تو کیست در جواب آنها بگو الله خدای منست، محمد پیغمبر من میباشد و اسلام دین منست و قرآن کتابم و پسر من علی امام و ولی من میباشد، آنگاه حضرت فرمود: اللهم ثبت فاطمه بالقول الثابت، بعد حضرت از قبر او خارج شد و خاک در قبر او ریخت و فرمود قسم به آن کسیکه جان محمد به ید قدرت اوست که فاطمه صدای دست مرا شنید که دست راست خود را بر دست چپ زدم پس از آن عمار یاسر از جای بلند شد و گفت پدرم و مادرم فدای شما باد یا رسول اله آنروز شما نمازی بر فاطمه خواندید که مثل این نماز را قبلاً بر کسی نخوانده بودید فرمود او اهل بیت داشت که من چنین نمازی بجهت او بخوام، بجهت آنکه او از ابوطالب اولاد زیادی داشت و مالیه آنها زیاد و مالیه ما کم بود باینجهت فاطمه از من نگهداری مینمود و فرزندان خود را گرسنه میگذاشت و مرا سیر مینمود آنها را برهنه میگذاشت ولی مرا لباس میپوشانید و سرهای فرزندان خود را گردآلود میگذاشت و سر مرا روغن میمالید. عمار گفت یا رسول اله به چه جهت بر جنازه او چهل تکبیر گفتی؟ فرمود چون متوجه طرف راست خودم شدم چهل صف از ملائکه را دیدم، لذا من از برای هر صفی تکبیر گفتم. عمار گفت به چه جهت در قبر خوابیدید بطوریکه هیچ صدایی از شما شنیده نشد و حرکتی دیده نگردید؟ حضرت فرمود: مردم در روز قیامت برهنه محشور میشوند پس من همیشه از خدای عز و جل طلب مینمایم که او را پوشیده مبعوث گرداند و قسم بآن خدائیکه جان محمد به ید قدرت اوست که از قبر خارج نشدم تا آنکه دیدم مصاحبین از نور در نزد سر او مصاحبین از نور جلوی او و مصاحبین از نور در نزد پای او و دو

ملک رقیب و عتید که در زمان حیات با او بودند موکل بر قبر او هستند و برای او تا روز قیامت استغفار میکنند . فاطمه بنت اسد در سال چهارم هجرت در مدینه از دنیا رفت لکن سن او را ضبط نکرده اند و قبر شریفش در میان حرم ائمه بقیع است . در بحار از روضه الواعظین نقل میکند که حضرت رسول (ص) فرمودند که در موت فاطمه بنت اسد ملائکه اطراف آسمان را پر کردند و درب بهشت برای او باز شد و فرشهای بهشت بجهت او گسترده شد و ریحانی از ریاحین بهشت برای او فرستاده شد پس او در روح و ریحان و جنت نعیم میباشند و قبر او باغی از باغهای بهشت است . شیخ صدوق در روایت میکند که فاطمه بنت اسد بن هاشم از کسانی بود که با حضرت رسول بیعت کرد و بآنحضرت از مکه بمدینه هجرت نمود و چون آن مخدره از دنیا رفت حضرت رسول او را در پیراهن مبارک خود دفن کرد و در روحاء مقابل حمام ابی قطیعه قبری بجهت او حفر نمود و خود آنحضرت در قبر رفته بدن مبارک خود باطراف قبر مالید پس بعضی از آنحضرت علت اینعمل را سؤال نمودند حضرت فرمود چون پدر من از دنیا رفت من طفل صغیری بودم ، فاطمه بنت اسد و شوهر ابوطالب مرا بردند و از من پرستاری نمودند بطوریکه اسباب آسایش و راحتی مرا فراهم آوردند و در زندگانی من وسعت دادند و مرا بر اولادهای خودشان برتری و فضیلت میدادند ، لذا منم دوست دارم که خدا قبر او را وسعت دهد . در بصائرالدرجات در آخر روایتی که مانند روایات قبل است که پیغمبر فرمود : من فاطمه را تکفین کردم بعلت آنکه باو گفتم مردم در قیامت از قبورشان برهنه ظاهر میشوند فاطمه صیحه زد و گفت زهی رسوایی ، پس من لباس خود را باو پوشانیدم و در نمازیکه برای او خواندم از حق تعالی سؤال نمودم که کفن او را نپوساند تا اینکه داخل بهشتش کند حق تعالی ایندعا را اجابت فرمود در بحار نقل میکند که فاطمه بنت اسد گفت در بستان خانه ما چند عدد درخت خرما بود و چون اول رسیدن رطب میشد چهل نفر از اطفالیکه همسن با محمد (ص) بودند هر روز بخانه ما میآمدند و داخل این بستان میشدند و رطبهاییکه از درخت ریخته بود جمع میکردند و بعضی از آنها از دست دیگری میر بودند ولی هیچوقت نشد که من بینم محمد (ص) را که رطبی از دست طفلی بگیرد و من همه روزه یکمشت یا بیشتر از آن رطبها برای محمد جمع میکردم و همچنین جاریه منم مقدار از برای محمد جمع کنیم و آنحضرت هم در خواب بود ، اطفال مطابق عادت همه روزه آمدند و هر چه رطب ریخته بود جمع کرده بردند من از خجالت محمد (ص) خوابیدم و از خجالت محمد آستین خود را بر صورتم افکندم چون محمد از خواب برخاست داخل بستان شده در روی زمین رطبی ندید که جمع کند برگشت کنیز من باو گفت من امروز را فراموش کردم که رطب برای شما جمع کنم و اطفال داخل بستان آمده و اشاره به یکی از درختهای خرما نمود و گفت ای درخت خرما من گرسنه هستم فاطمه بنت اسد گفت من دیدم که شاخه های درخت بآنها خرما بود پائین آمده بقسمیکه محمد هر چه میخواست از آنها خورد و بعدا شاخه ها بالا رفت و در محل اولش قرار گرفت ، فاطمه گفت من از اینقسمت تعجب نمودم و ابوطالب هم در خانه نبود ، رسم ما این بود که چون او بخانه میآمد و در را میزد من بجاریه خود میگفتم که برو و در را باز کن ولی آنروز چون ابوطالب در را زد خودم پای برهنه بطرف در رفته آنرا باز کردم و آنچه از محمد دیده بودم برای ابوطالب نقل کردم او گفت محمد پیغمبر است و از تو اولادی متولد میشود که وزیر او می باشد و بعدا از فاطمه علی متولد میگردد . شما را بخدا آقایان انصاف دهید آیا ممکنست زن و مردیکه اینهمه به پیغمبر خدمت کرده و پیغمبر هم نسبت بآنها مهربان بوده بگویند که کافر و مشرک بودند و اگر کسی بگوید که این اخبار و اشعاریکه از ابوطالب نقل شد بحد تواتر نمیرسد و ما نمی توانیم بچند شعر و خبر اسلام را بر آنها جاری کنیم . جواب این گوینده اینست که اولاً خبر واحد را شیعه و سنی حجت میدانند و مورد عمل قرار میدهند و ثانیاً اگر فرد فرد این اشعار و اخبار متواتر نباشد ولی مجموع آنها متواتر دلالت دارد بر امر واحدیکه ایمان جناب ابوطالب و فاطمه بنت اسد باشد و اعتراف به نبوت و رسالت خاتم الانبیاء باشد . بسیاری از امور است که تواتر آن به همین قسم معین میشود مثلاً جنگها و شجاعتها و حملات مولا امیرالمؤمنین علیه السلام در غزوات هر یک خبر واحد است ولی مجموع آنها روی هم متواتر معنوی است که افاده علم ضروری بشجاعت آنحضرت مینماید و همچنین است سخاوت حاتم و عدالت انوشیروان و غیره .

مجلس یازدهم: وابن سیدالوصیین

ترجمه

ای پسر آقای اوصیاء

کاردانی علی علیه السلام

قبلا گفتیم که در وصایت سه امر مهم شرط است: ۱- درستی و امانت ۲- شرافت در حسب و نسب ۳- کاردانی و علم و دانایی تا بتواند بطور احسن بوصایت خود عمل کند. موضوع اول و دوم در مجالس قبل بیان شد و اینک راجع بکاردانی علی علیه السلام مختصرا بیاناتی را بعرض آقایان محترم مجلس میرسانم. علی علیه السلام در جمیع صفات شریک و مماثل پیغمبر خدا بود بطور قطع می توانیم ادعا کنیم که در بین اصحاب پیغمبر تنها کسی که در جمیع شئون غیر از مقام نبوت مثل و مانند پیغمبر خدا بوده علی بن ابیطالب است و بس چنانچه امام ثعلبی در تفسیرش گفته: و لا یخفی ان مولانا امیرالمؤمنین قدشابه النبی فی کثیر الخصال المرضیة و الفعال الزکیة و عاداته و عباداته و احواله العلیه و قد صح ذلك له بالاخبار الصحیحة و الاثار الصریحة و لا یحتاج الی اقامة الدلیل و البرهان و لا یفتقر الی یضاح حجة و بیان و قدعد بعض العلماء بعض الخصال لامیرالمؤمنین علی التی هو فیها نظیر سیدنا البنی لأمی. یعنی: پوشیده و پنهان نیست که مولای ما امیرالمؤمنین در بیشتر خصال مرضیه و افعال زکیه از عادات و عبادات و احوال علیه به رسول اکرم (ص) شباهت دارد و اینمعنی با اخبار صحیح و آثار صریحی که احتیاج بدلیل و برهان خارجی ندارد به صحت پیوسته و محتاج به توضیح حجت و بیان نمی باشد بعضی از علماء برخی از آن خصال حمیده را بشمار آورده اند که در آن خصال حمیده علی نظیر پیغمبر امی و درس نخوانده بوده است. از جمله آیات قرآنی که میتوانیم برای این موضوع شاهد بیاوریم آیه تطهیر است که حقتعالی میفرماید: انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا. یعنی: همانا خداوند اراده فرمود که هر گونه پلیدی را از شما خانواده رسالت دور نموده و شما را پاک و پاکیزه و از هر عیبی منزه گرداند. اخبار زیادی از طرق عامه و خاصه در دست می باشد که همه آنها مؤید بر اینست که آیه تطهیر در شأن خمسه طیه پیغمبر، علی، حسن، حسین، فاطمه صلوات الله علیهم اجمعین نازل شده است. روزی پیغمبر اکرم (ص) در خانه ام سلمه تشریف داشتند علی و زهرا و حسنین را خواندند و تمام آنها و حضرتش زیر کساء عبای یمانی جمع شدند و در مقام مناجات با پروردگار برآمده فرمود خداوند اینها اهلیت من هستند که درباره آنها بمن هستند که درباره آنها بمن وعده فرموده ای خداوند پلیدی و رجس را از ایشان دور فرما و آنها را پاک و پاکیزه گردان خداوند توسط جبرئیل این آیه را نازل فرمود، ام سلمه یا رسول الله من هم جزء اهل بیت میشوم، فرمودند: خیر تو از اهل بیت نیستی ولی بتو مژده میدهم که اهل بهشتی. پس معلوم میشود مراد از آیه خوب بودن این پنج نفر نیست زیرا ام سلمه هم زن خوبی بوده، بلکه مراد مقام عصمت و طهارت است که این پنج تن دارا بودند. ابوجارود روایت کرده که زید فرزند زین العابدین علیه السلام گفت پدرم بمن فرمود بعضی از مردم جاهل و نادان چنین تصور کرده اند که مراد از اهل بیت زنهای پیغمبرند، بخدا قسم که هر کس چنین خیال کند گنهکار است و دروغ گفته زیرا اگر مقصود زنهای آنحضرت بودند بجای کلمه عنکم باید عنکن و بجای یطهرکم، یطهرکن استعمال میشد چنانچه در آیات قبل از این آیه که راجع به زنهای پیغمبر است این نکته رعایت شده یدکرن ما یتلی فی بیوتکن ناگفته نماند که ما جماعت شیعه این مقام عصمت را تنها درباره این پنج تن قائل نیستیم بلکه میگوئیم تمام دوازده نفر اوصیاء پیغمبر از علی (ع) تا حضرت حجت همه دارای این مقام عصمت بوده اند. ابن بابویه از امیرالمؤمنین (ع) روایت کرده که حضرتش فرمود روزی با فاطمه و حسنین حضور پیغمبر اکرم در حجره ام سلمه شرفیاب شدیم که جبرئیل آیه مبارکه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس را نازل فرمود، آنحضرت فرمود یا علی این آیه در شأن تو و

فاطمه و حسنین و ائمه اکرم از فرزندان حسین نازل شده ، گفتم ای رسول خدا ائمه بعد از شما چند نفرند ؟ فرمود : دوازده نفر اول آنها تو هستی بعد از تو حسن و حسین و علی زین العابدین فرزند حسین و یک بیک اسامی ایشانرا بیان فرمود تا حضرت حجت و فرمود اسامی شما بر ساق عرش نوشته شده است . در شب معراج فرمود اینها نام اوصیاء و ائمه بعد از تو میباشند همه ایشان پاک و پاکیزه و معصوم هستند و دشمنان آنها ملعونند . شرح مفصل این آیه را بجای دیگر محول میکنیم ، فقط خواستیم بگوئیم که این آیه میرساند که علی از همه چیز غیر از نبوت بالخصوص مقام عصمت با پیغمبر شریک بوده است . دومین آیه ای که دلالت میکند علی (ع) در جمیع صفات مثل پیغمبر است آیه مبارکه : انما ولیکم الله و رسوله و الذین امنوا الذین یقیمون الصلوٰه و یوتون الزکوٰه و هم الراکعون است . که میفرماید : ولی شما خدا و رسول و آنهاست که ایمان آورده اند میباشند با او عاطفه الذین امنوا را به رسول عطف گرفته ، پس معلوم میشود در جمیع شئون با پیغمبر مماثل میباشند و باتفاق فریقین این آیه درباره علی (ع) نازل شد . و دیگر بودن سوره برائت است که پیغمبر اول این سوره را به ابوبکر دادند که برای مردم مکه ببرد و بعد جبرئیل نازل شد عرض کرد اداء رسالت نمی تواند بکند مگر خودت یا کسی که از تو باشد ، بعد حضرت بامر حقتعالی از ابوبکر گرفتند به علی (ع) دادند که در موسم حج بخواند ناگفته نماند که علت آنکه پیغمبر اول به ابوبکر دادند با وجود آنکه میدانستند او اینمقام را ندارد بجهت آن بود که خواستند مقام علی (ع) را به مردم بفهمانند نه اینکه پیغمبر عارف بحال ابوبکر و علی نبودند . دلیل دیگر بر اینمطلب آیه : اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم است که اولوالامر را با او عاطفه عطف بر رسول گرفته ، پس باید اطاعت خدا و رسول و اطاعت اولی الامریکه مثل و مانند رسول خدا باشد را کرد نه خلفاء و سلاطین را چنانکه عقیده عامه است . و دلیل دیگر آیه مبارکه مباحله است که قبلا شرح دادیم کلمه انفسنا و انفسکم میرساند که علی نفس پیغمبر است ، پس هر چه پیغمبر دارد علی هم باید داشته باشد . و دلیل دیگر بسته شدن درهای خانه های اصحاب بمسجد است مگر در خانه پیغمبر و علی و در جواز ورود بمسجد در حال جنابت هم علی مانند رسول خداست . بخاری و مسلم در صحیحین خود گفته اند : رسول خدا (ص) فرمود : لا ینبغی لاحد ان یجنب فی المسجد الا انا و علی .

دلیل اینکه علی علیه السلام سید اوصیاء است

مقدمه

حال که ثابت شد وصی بلافضل پیغمبر (ص) باید علی (ع) باشد و دیگران قابلیت اینمقام را نداشتند بلکه غضب خلافت را نمودند اینک باید ثابت کنیم که بعد از قبولی و وصایت و خلافت آنحضرت چرا سید اوصیاء و از هر وصی پیغمبری برتر و بالاتر باشد . امروز در دنیا مشاهده میکنیم که مقام و بزرگی نخست وزیر مملکتی بستگی بمقام و بزرگی پادشاه و یا رئیس جمهور آن مملکت دارد ، پس هر چه آن مملکت اهمیتش بیشتر باشد اهمیت رئیس جمهور و سلطان و نخست وزیر مملکت از سایر کشورها بیشتر است . روی این قاعده مسلم دنیا میگوئیم وجود مبارک پیغمبر ما افضل از همه انبیاء بلکه همه موجودات دنیا بوده ، پس نخست وزیر او هم که وصی و خلیفه او یعنی علی (ع) میباشد باید افضل و برتر از همه اوصیاء موجودات عالم باشد ، آیا آن پیغمبریکه بر هزار نفر مبعوث گردیده با آن پیغمبریکه بر پنجاه و صد هزار یا بیشتر مبعوث گردیده با پیغمبریکه بر کافه خلق خدا مبعوث است یکسان میباشند پس وزیر و خلیفه آنها هم بقدر آن پیغمبر درجه و مقام دارند . با مثالی مطلب بهتر واضح میگردد ، آیا معلم کلاس اول با معلم ششم دبستان یکی است آیا معلم کلاسهای دبیرستانی با استادان دانشگاه برابرنند ، آیا استاد دانشگاه با یک پروفیسور و متخصص در علم اتم برابر است ، بدیهی است از جهت آنکه از یک مبداء و وزارتخانه ماءمورند و هدفشان تحت یک برنامه عالم کردن و تربیت شاگردان است یکسان بوده ولی در معلومات و مقام و رتبه هرگز یکسان نیستند انبیاء عظام هم از جهت

دعوت یکسان اند ولی از جهت رتبه و مقام و معلومات متفاوتند چنانکه در آیه ۲۵۴ بقره میفرماید: تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم من كلم الله و رفع بعضهم درجات . یعنی: انبیاء را بر بعضی دیگر خصایص و فضائلی افزونی و فضیلت دادیم که دیگران به مرتبه آنها نمی‌رسند گرچه در نبوت مساوی بودند که با بعضی از آن انبیاء خدا سخن گفت و به بعضی از آنها ترفیع درجات داد. زمخشری در تفسیر کشاف گوید مراد از این بعض پیغمبر ما است که به فضایل بسیار و خصایص بیشتر بر انبیاء فضیلت دارد که مهمترین آنها مقام خاتمیت است، بنابراین چون پیغمبران از جهت درجه و مقام متفاوت شدند اوصیاء آنها هم عقلاً باید متفاوت باشند چون مقام پیغمبر ما از همه بیشتر است وصی او هم باید مقامش بیش از سایر اوصیاء دیگر باشد، پس او را باید سیدالاصیاء نام نهاد، بچند دلیل میتوانیم بگوئیم که علی (ع) سیدالاصیاء پیغمبرانست:

دلیل اول

محمد سمرقندی حنفی در کتاب مجالس و محمد بن عبدالرحمن ذهمی در کتاب ریاض النضره و ملاعلی متقی در کنز العمال و ابن صباغ مالکی در فصول المهمه و شیخ سلیمان بلخی حنفی در ینایع الموده و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه از ابن عباس نقل نموده اند که روزی عمر بن خطاب گفت واگذارید نام علی را یعنی اینقدر از علی غیبت مکنید زیرا من از پیغمبر خدا شنیدم که فرمود در علی سه خصلت است عمر گفت که اگر یکی از آن سه خصلت برای من بود دوستتر میداشتم از هر چه آفتاب بر آن میتابد آنگاه عمر گفت: کنت انا و ابوبکر و عبیده بن الجراح و نفر من اصحاب رسول الله و هو متکی علی بن ابیطالب حتی ضرب بیده منکیه ثم قال انت یا علی اول المؤمنین ایمانا و اولهم اسلاما ثم قال انت منی بمنزله هارون موسی و کذب علی من ترعم انه یحبنی و بیغضه . یعنی عمر گفت من و ابوبکر و ابو عبیده جراح و عده ای از اصحاب حاضر بودیم رسول اکرم (ص) به علی (ع) تکیه داده بود تا آنکه بر دو شانه علی زد و فرمود یا علی تو از حیث ایمان اول مؤمنین هستی و از حیث اسلام اول مسلمین هستی (آنگاه فرمود یا علی تو برای من بمنزله هارون برای موسی هستی و دروغ گفته کسی که گمان میکند مرا دوست دارد در حالیکه ترا دشمن میدارد . شیعه و سنی بطرق مختلف نقل کرده اند که پیغمبر فرمود: یا علی انت منی بمنزله هارون من موسی الا انه لانبی بعدی . و این حدیث را که به حد تواتر لفظی رسیده حدیث منزلت نام نهاده اند و از آن سه خصیصه برای امیرالمؤمنین (ع) ثابت میشود . ۱- مقام نبوت که در معنی و حقیقت برای آنحضرت بوده . ۲- مقام خلافت و وزارت ظاهری آنحضرت بعد از رسول اکرم (ص) . ۳- مقام افضلیت آنحضرت بر تمام امت و غیرامت چه آنکه رسول خدا علی را بمنزله هارون معرفی کرده و حضرت هارون مطابق نص صریح قرآن و اجد مقام نبوت و خلافت حضرت موسی و افضل بر تمام بنی اسرائیل بوده است . در سوره مریم آیات ۵۱ تا میفرماید: و اذکر فی الکتاب موسی انه کان مخلصا و کان رسولا نبیا و نادیناه من جانب الطور الایمن و قربناه نجیا و وهبنا له من رحمتنا اخاه هارون نبیا . یعنی یاد کن در کتاب خود شرح حال موسی را که او بنده ای بسیار با اخلاص و رسولی بزرگ مبعوث به پیامبری بر خلق بود و ما را از وادی مقدس طور ندا کردیم و به جهت استماع کلام خویش بقراب خود برگزیدیم و از لطف و مرحمتی که داشتیم برادرش هارون نیز برای مشارکت و مساعدت او مقام نبوت عطا کردیم . پس جناب هارون از جمله پیغمبرانی که استقلال در امر نبوت نداشته بلکه تابع شریعت برادرش حضرت موسی بوده، حضرت علی هم واجد مقام نبوت بوده ولی در امر نبوت استقلال نداشته بلکه تابع شریعت خاتم الانبیاء بوده است . غرض و مقصود در رسول اکرم در اینحدیث شریف آنست که به امت بفهماند همان قسمتی که هارون واجد مقام نبوت بود ولی تابع پیغمبر اولوالعزمی مانند موسی میبود، علی هم واجد مقام نبوت و با رتبه و مقام امامت در اطاعت شریعت باقیه خاتم الانبیاء بوده که این خود خصیصه عالییه ای برای آنحضرت است . ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه در ذیل اینحدیث میگوید: که پیغمبر با این بیان جمیع مراتب و منازل هارونی را برای علی ابن ابیطالب اثبات کرد و اگر حضرت محمد (ص) خاتم الانبیاء نبود هر آینه علی شریک در امر پیغمبری او هم بود ولی جمله

انه لا نبی بعدی میرساند که اگر بنا بود پیغمبری بعد از من بیاید علی واجد آنمقام بود، لذا نبوت را استثناء کرده آنچه ما عدای نبوت است از مراتب هارونی در آنحضرت ثابت است. پس ما از اینحدیث منزلت نتیجه میگیریم همانطور که اگر هارون نمیبرد و زنده بود بعد از حضرت موسی خلیفه و جانشین او بود علی (ع) هم بعد از پیغمبر خلیفه و جانشین او است و همانطور که هارون بعد از موسی افضل زمان خود میباشد و بنابر آنکه قبلاً گفتیم چون این پیغمبر اشرف و افضل باشد چون از اینحدیث منزلت خلافت علی (ع) و افضلیت او بر دیگران ثابت میشود و عامه هم نمی توانند اینحدیث را انکار کنند لذا احادیثی ساخته اند که اینگونه فضایل برای ابوبکر و عمر هم میباشد. مثلاً سعدالدین مسعودبن عمر تفتازانی در تهذیب گفته البته در خلافت افضلیت شرط است زیرا اجماع و اتفاق اکثر علما بر اینمطلب است و دیگر بواسطه آیه قرآن که میفرماید: و سيجنبها الا تقی الذی یؤتی ما له تیزکی (الیل، ۱۸) و ابوبکر بود. و پیغمبر هم فرمود: ما طلعت الشمس و لا غربت بعد النبیین و المرسلین علی احد افضل من ابی بکر و در جای دیگر فرمود: خیر امتی ابوبکر ثم عمر و قال لو کان بعدی نبی لکان عمر. ما نمیدانیم که این چه افضلیتی بود که علماء اهل تسنن متفقند که ابوبکر بر سر منبر گفت: ان لی شیطانا یعتزینی فان استقمت فاعینونی و ان عصیت فاجتنبونی و ان زغت فقومونی. یعنی مرا شیطانی است که فریب میدهد اگر در کار یا راهی راست روم مرا اعانت کنی و اگر راه غلط و کج روم مرا براه راست آرید. این چگونه امام و پیشوایی است که شیطان او را فریب میدهد و احتیاج به راهنمایی مردم دارد اینحرف را ابوبکر راست گفت و یا دروغ و در هر دو صورت اشکال بر او وارد است. خود علماء اهل عامه میگویند که ابوبکر بالای منبر گفت: اقیلونی فلست بخیر کم و علی فیکم یعنی بیعت مرا فسخ نمائید که من از شما بهتر نیستم و حال آنکه علی (ع) در میان شما میباشد. و در موقع مرگ میگفت ای کاش خانه فاطمه را ترک کرده بودم و در را نمی سوزاندم و بدون اجازه او با رفقایم وارد خانه نمی شدم و در سقیفه بنی ساعده با دیگران بیعت کرده بودم و خودم خلافت را قبول نمیکردم. بحث در این بود که علی (ع) سید و برتر از همه اوصیاء پیغمبران گذشته میباشد اگر چه دیگران حق علی را غصب کردند و خواستند فضایل و مناقب این خانواده مخفی بماند ولی برعکس فضایل آل محمد روز بروز بر زبانهای مردم جاری میگردد. غزالی و ابن ابی الحدید و زمخشری و بیضاوی که از بزرگان علماء و اهل سنت هستند حدیثی از پیغمبر نقل میکنند که پیغمبر فرمود: علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل و یا افضل من انبیاء بنی اسرائیل. بنا بر فرض صحت اینحدیث ما میگوئیم در جائیکه علماء این امت بواسطه آنکه علمشان از سرچشمه علم محمدی است مانند یا افضل از بنی اسرائیل باشند علی بن ابیطالبی که شیعه و سنی قبول دارند که پیغمبر درباره او فرمود: انا مدینه العلم و علی بابها افضل از انبیاء و اوصیاء گذشته نمیشد.

دلیل دوم

دومین دلیلی که اثبات برتری علی (ع) را بر سایر اوصیاء و انبیاء گذشته مینمائیم گفته خود آنحضرت به صعصعه است. روز بیستم ماه مبارک رمضان سال چهارم هجرت که در اثر ضربت شمشیر ابن ملجم آثار مرگ بر آنحضرت ظاهر شد، حضرتش به امام حسن (ع) فرمود: اجازه دهید شیعیانی که بر در خانه اجتماع کرده اند بیایند مرا ببینند وقتی آمدند و اطراف بستر را گرفتند آهسته بحال آنحضرت گریه میکردند حضرت با کمال ضعف فرمود: سلونی قبل ان تفقدونی ولكن خففوا مسائلکم. اصحاب هر یک سئوالی کرده جواب می شنیدند از جمله سئوال کنندگان صعصعه بن صوهان بود که از رجال بزرگ شیعه و از خطباء معروف کوفه و از روات بزرگ است که شیعه و سنی از او روایت نقل میکنند و از اصحاب برجسته علی (ع) بوده است. صعصعه عرض کرد بمن خبر دهید که شما افضلید یا آدم؟ حضرت فرمود: تعریف کردن مرد از خود تزکیه نفس و قبیح است ولی از باب و اما بنعمه ربک فحدث. نعمتهای خدا داده بخود را نقل کن میگویم من افضل از آدم هستم. عرض کرد به چه دلیل؟ برای آدم همه قسم وسایل رحمت و راحت و نعمت در بهشت فراهم بود فقط از یک شجره گندم منع گردید ولی آدم نتوانست خودداری نماید و از آن خورد

و از بهشت و جوار رحمت حق خارج شد. ولی خداوند مرا از خوردن گندم منع نمود، من بمیل و اراده خود چون دنیا را قابل توجه نمیدانستم از گندم نخوردم. کنایه از آنکه کرامت و افضلیت شخص به زهد و ورع و تقوی است هر کس اعراض او از دنیا و متاع دنیا بیشتر است قطعاً قرب و منزلت او در نزد خدا بیشتر است و منتهای زهد اینست که از حلال غیرمنه‌ی اجتناب نماید. در کامل بهایی میگوید: علی (ع) که بجنگ صفین رفت چهل من آرد جو با خود داشت و چون باز آمد هنوز بسیاری از آن باقی بود. امیرالمؤمنین (ع) در غره محرم سال ۳۷ در صفین حاضر شدند و در یازدهم صفر ۳۸ جنگ خاتمه یافت بنابراین سیزده ماه و یازده روز مدت جنگ صفین بوده و اگر ما این چهل من آرد جو را تقسیم بر این دوران نمائیم ماهی سه من میشود روزی چهارسیر میگردد پس اگر علی (ع) تمام این آرد را خورده بود روزی چهارسیر سهم او بوده در صورتیکه مینویسند پس خاتمه جنگ مقداری از آن آرد را با خود بکوفه آورد این وضع زندگانی روانه خلیفه اسلام بود در آن دوران که ایران با این عظمت گوشه‌ای از خاک حکومت علی (ع) بوده است. در بحار از عمرو بن حرث نقل میکنند که گفت: نزدیک وفات امیرالمؤمنین (ع) بدیدن آنحضرت رفتم دیدم که فضا انبان مهر کرده‌ای برای افطار خدمت آنحضرت آورد و حضرت مهر را گشود و قطعات نان جو خشکیده متغیری بیرون آورد که بعلت نگرفتن نخاله آن خیلی زبر و خشن بود عمرو میگوید به فضا گفتم قدری باین پیرمرد رحم کنید نرمه این آرد جو را بگیرد و برای نان خمیر کنید و خوب بیزید که این بزرگوار پیر و ضعیف است و با وجود پیری و ناتوانی به روزه و نماز و بیخوابی شب و جهاد و انواع ریاضات مشغول است. فضا گفت: چند دفعه چنین کردم و نان خوب در انبان گذاشتم چون حضرتش مطلع شد منع کرد و از آن به بعد انبان را مهر میکنند بعد میگوید دیدم امیرالمؤمنین (ع) مهر انبان را برداشت نان خشکیده و زبری را در کاسه چوبین خرد کرد و قدری آب بر روی آن ریخت و کمی نمک بر روی آن پاشید و آستین خود را بالا زد و مشغول خوردن شد چون فارغ گشت گفت عمر علی به آخر رسید و اجل نزدیک شد. دست خود را بر محاسن خود فرو آورد و اشاره کرد به اینکه شهادت من نزدیک گردیده و این محاسن بخون سرم خضاب خواهد شد، کنایه از اینکه خواستم ایندست و مرفق را از داخل شدن در جهنم طعام منع کنم و همین برای حفظ بینه و سد رمق من کفایت میکند. نیز در بحار است که کاسه فالوده و بنا بر خبری حلوانی نزد آنحضرت آوردند که حضرت انگشت خود را داخل آن نموده بیرون آورد و نگاهی فرمود گفت بوی خوبی داری اما تا حال علی طعم ترا نچشیده و نمیدانم چه مزه‌ای داری و انگشت خود را پاک کرده نخورد. و نیز در بحار از هارون بن عئیزه و او از پدرش نقل میکنند که در خورنق خدمت امیرالمؤمنین (ع) مشرف شدم آنحضرت را دیدم که قطیفه‌ای بالای بدن خود انداخته و بدنش از شدت سرما میلرزد آنحضرت عرض کردم که خداوند از برای شما و اهل بیتتان از بیت المال مسلمین حقی بیش از این قرار نداده که شما چنین تنگ گیری بر خود مینمائید حضرت فرمود بخدا قسم من از مال مسلمین چیزی بر نداشتم و این قطیفه هم از مال شخصی خودم میباشد که از مدینه با خود بیرون آوردم. اما خلفای بعدی بقدری بیت المال مسلمین را صرف خود نمودند که جای تعجب است از جمله منصور دوانیقی قبل از خلافت چنان فقری داشت که خودش برای سلمان اعمس گفت که در دهات شام مدح علی میخواند تا نانی بدست آورد و سد جوعی بنماید ولی چون بخلافت رسید بقدری مال مسلمانان را جمع کرد که بعد از مردنش ۸۱۰ میلیون درهم فقط پول نقد او غیر از املاک و اسباب تجمل منزل او بوده است و یا مثلاً عایدی املاک خیزران مادر هارون الرشید سالی صد و شصت میلیون درهم بود. امیرالمؤمنین (ع) اگر بیت المال مسلمین را شب تقسیم نمیکرد و به صاحبانش نمیرساند ناراحت بود در صورتیکه بعد از مرگ مادر معتز خلیفه عباسی دو میلیون دینار که بیست میلیون درهم میشود و مقدار زیادی از جواهرات و اشیاء نفیس در سوراخ پستوی دالانهای عمارت او یافتند غیر از موجودیهای دیگر او که همه میدانستند و یا وقتی مادر مقتدر عباسی مرد و خواستند در گورش نهند ششصد هزار دینار از گورش بیرون آوردند که پیش از مرگش در آنجا نهفته بود که کسی از آن خبری نداشت باری صعصعه عرض کرد آقا شما افضل هستید یا نوح؟ فرمود: من افضل از نوحم؟ گفت، چرا؟ فرمود: نوح قوم خود را بسوی حق دعوت کرد او را اطاعت نکردند و به

آن بزرگوار اذیت و آزار بسیار نمودند تا درباره آنها نفرین کرده و گفت: رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیارا. (نوح - ۲۷) اما من بعد از خاتم الانبیاء با آنهمه صدمات و اذیتهای بسیار فراوان که ازین امت دیدم ابداً درباره آنها نفرین نکردم و کاملاً صبر نمودم. در خطبه شششقیه میفرماید: صبرت و فی العین قذی و فی الحلق شجی، صبر نمودم در حالیکه در چشم من خاشاک و در گلو من استخوانی بود. اگر کسی میخواهد صبر علی (ع) را بداند رجوع بتاریخ بیست و پنجسال خانه نشستن علی بنماید که چه زجر و صدمه ای خورد که یکی از آنها کشته شدن فاطمه عزیزش بود و یکی بردن فدک و یکی غضب خلافت و چیزهای دیگری که جای شرح آن نیست. صعصعه عرض کرد شما افضلید یا ابراهیم؟ فرمود: من، گفت: چرا؟ فرمود: ابراهیم عرض کرد: رب ارنی کیف تحیی المؤمنی قال اولم تؤمن قال بلی و لکن لیطمئن قلبی. (بقره - ۲۶) ولی ایمان من بجایی رسید که گفتم: لو کشف الغطاء ما اردت یقیناً. کنایه از آنکه علو درجه شخص بمقام یقین او میباشد که واجد مقام حق یقین شود. عرض کرد شما افضلید یا موسی؟ فرمود: من، گفت: چرا؟ فرمود: وقتی خدا موسی را مأمور کرد که برای دعوت فرعون بمصر رود عرض کرد: رب انی قتلت منهم نفساً فاخاف ان یقتلون و احی هارون هو افصح منی لساناً فارسله معی رداً یصدقنی انی اخاف ان یکذبون. (قصص ۳۳-۳۴) ولی وقتی رسول اکرم مرا از جانب خدا مأمور ساخت که بروم مکه بالای بام مکه آیات اول سوره براءت را بر کفار قریش قرائت نمایم با آنکه کمتر کسی بود که برادر یا پدر یا عم و یا خال و یکی از اقارب او بدست من کشته نشده باشد مع ذلک ابداً خوف نکردم و اطاعت امر نموده تنها رفتم مأموریت خود را انجام دادم و برگشتم. علی افضل از سایر انبیاء بوده کنایه از اینکه فضیلت شخص با توکل بخداست هر کس توکلش بیشتر است فضیلت او بیشتر است موسی و اتکاء و اعتماد برادرش نمود ولی امیر المؤمنین (ع) توکل کامل بخدا و اعتماد به کرم و لطف حق نمود صعصعه گفت: شما افضلید یا عیسی؟ فرمود: من افضلم، عرض کرد چرا؟ حضرت فرمود: پس از آنکه جبرئیل در گریبان مریم دمید بقدرت خدا حامله شدن چون وقت وضع حمل او گردید در بیت المقدس بمریم وحی شد که از بیت المقدس بیرون شو زیرا که اینخانه محل عبادتست نه محل ولادت و زائیدن فلذا از بیت المقدس بیرون رفت در میان صحرا پای نخله ای خشکیده عیسی بدنیا آمد، اما وقتی مادرم فاطمه بنت اسد را درد زائیدن گرفت در وسط مسجد الحرام بود بمسجد الحرام کعبه متمسک گردیده عرض کرد الهی درد زائیدن را بر من آسان گردان همانساعت دیوار خانه شکافته شد مادرم فاطمه را با ندای غیبی دعوت بداخل نمود مادرم داخل بیت شدن و من در همانخانه کعبه بدنیا آمدم.

دلیل سوم

سومین چیزیکه افضلیت و برتری علی (ع) را نسبت به اوصیاء گذشته میکند داستان گفتگوی حره با حجاج است. یکی از دشمنان سرسخت علی (ع) حجاج است او هر جا دوستان و شیعیان علی (ع) را دید میدید بسخت ترین وجهی میکشت، روزی حره دختر حلیمه سعیدیه بر حجاج وارد شد از طرز ورود و بی اعتنایی نسبت بدستگاه دانست که این یک بانوی عادی نیست پس از اندکی تامل پرسید حره دختر حلیمه سعیدیه تویی، گفت بلی؟ گفت، مدتها در انتظار دیدار تو بودم بمن گفته اند که عقیده تو اینست که علی (ع) افضل اصحاب پیغمبر است و تو علی را بر ابوبکر و عمر و عثمان ترجیح میدهی حره به حجاج گفت بتو دروغ گفته اند عقیده من بیش از اینهاست که گفته اند من نه اینکه او را باصحاب ترجیح میدهم بلکه بر پیغمبران بزرگ مثل آدم و موسی و عیسی و ابراهیم و داود و سلیمان ترجیح میدهم، حجاج گفت وای بر تو که اکتفا نکردی که علی را افضل اصحاب دانی و او را در ردیف انبیاء نام بردی و تفضیلش دادی اگر دلیل واضحی بر این مدعی نیابردی ترا خواهم کشت، حره گفت خدا او را در قرآن بر آدم فضیلت داده آنجا که میفرماید: فعصی ادم ربه فعوی ولی درباره علی (ع) فرمود: و کان سعیه مشکورا آدم از همه نعمتهای بهشت استفاده میبرد و تنها از گندم ممنوع بود که فرمود: و لا تقربا هذه الشجرة معدلک آدم از گندم خورد علی منعی نداشت و همه نعم الهی بر او حلال بود با اینحال نان گندم نخورد بی اختیار گفت احسنت یا جره، آنگاه گفت دلیل تو بر تفضیل بر نوح و

لوط چیست؟ حقتعالی درباره نوح و لوط می فرماید: ضرب الله مثلا للذین کفروا امرئ نوح و امرئ لوط کانتا تحت عبدین من عبادنا فخاننا هما فلم یغینا عنهما من الله شیئا و قیل اوخلا النار مع الداخلین. (تحریم - ۱۰) ولی از برای علی بن ابیطالب (ع) همسری است که خوشنودی او خوشنود خدا و خشم او خشم خداست اگر فاطمه از کسی راضی نباشد خدا از او راضی نشود، حجاج گفت احسنت بگو بدانم دلیل تفضیل تو برابر چه خواهد بود؟ گفت: در قرآن از گفته ابراهیم حکایت میکند: و اذ قال ابراهیم رب ارنی کیف یحیی الموتی قال اولم تؤمن قال بلی ولكن لیطمئن قلبی ولی علی (ع) بتصدیق دوست و دشمن فرمود: لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا. حجاج گفت احسنت یا حره. حجاج گفت: به چه دلیل او را بر موسی ترجیح میدهی؟ گفت بدلیل فرموده خدا آنجا که میفرماید، فخرج منها خائفا تیرقب و علی (ع) لیلۃ المبیث جای پیغمبر خوابید و جان خود را فدای پیغمبر نمود و خدا تقدیر و تقدیسش نمود و من الناس من یشتری نفسه ابتغاء مرضاء الله حجاج گفت احسنت یا حره، سپس گفت: دلالت بر تفضیل علی بر سلیمان چیست؟ گفت: سلیمان گوید: رب هب لی ملکا لاینبغی لاحد من بعدی و علی فرماید: یا دنیا تنحی عنی غری غیری فقد طلقتك ثلاثا لارجعه لی فیک. در نهج البلاغه نقل شده از ضرار که گفت بعد از شهادت امیرالمؤمنین (ع) بر معاویه وارد شدم از حال علی (ع) پرسید ضرار گفت در بعضی اوقات در شب تاریک علی را دیدم که در جای نماز خود ایستاده و محاسن شریفش را بدست گرفته مثل کسی که مار او را گزیده باشد بر خود می پیچید و گریه با حزن و اندوه میکرد و میگفت: یا دنیا یا دنیا الیک عنی ابی تعرضت ام الی تشوقت لاحان حینک هیهات غری غیری لاحاجه لی فیک قد طلقتك ثلاثا لارجعه فیها فعیشک قصیر و خطرک یشیر و اءملک حقیر آه من قله الزاد و طول الطریق و بعدالسفر و عظیم المورود. یعنی: ای دنیا بر گرد بسوی اهلت از جانب من آیا متعرض من شده ای یا بسوی من مشتاق گشته ای نزدیک مباد هنگام رسیدن تو چه بسیار مراد تو از من دورست غیر مرا فریب بده مرا بتو احتیاجی نیست بتحقیق ترا طلاق گفتم و قطع علاقه از تو نمودم در سه دفعه یعنی دفعه ای در عقل دفعه در خیال دفعه در حس، رجوعی از برای من در آن نیست و تو حرام مؤبد شدی بر من پس زندگانی تو کوتاه است و آرزوی تو پست است، آه از اندک بودن توشه و درازی راه و دوری سفر و بزرگی منزل. معاویه پس از شنیدن این کلمات شروع بگریه کردن نمود و بقول سید مرتضی علی (ع) کدام وقت دنیا را قبول کرد که میفرماید تو را سه طلاقه کردم. برگردیم بر سر مطلب حجاج گفت: احسنت یا حره، بکدام دلیل علی بر عیسی افضل بود؟ گفت خدا در قرآن میفرماید: اذ قال الله یا عیسی بن مریم انت و قلت للناس اتخذونی و امی الهین من دون الله قال سبحانک ما یکون لی ان اقول ما لیس لی بحق ان کنت قلتہ فقد تعلم ما فی نفسی و لا- اعلم ما فی نفسک ما قلت لهم الا ما امرتني به. (مائده - ۱۱۵) این قضاوت و حکومت را بروز قیامت انداخت ولی به علی بن ابیطالب (ع) نیز قومی در حد پرستش گرویدند قائل بخدایی او گردیدند در دنیا آنها را مجازات فرمود و کیفر داد حجاج گفت احسنت یا حره او را بخشش داد و جایزه بخشید.

دلیل چهارم

چهارمین دلیل بر سیدالوصیین بودن علی (ع) فرمایش خود پیغمبر است چنانچه میر سیدعلی همدانی شافعی در کتاب موده القریب از ابن عباس روایت میکند که گفت: دعانی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فقال لی ابشرک ان الله تعالی ایدنی بسیدالاولین و الاخرین و الوصیین علی فجعله کفوابنتی فان اردت ان تنتفع به فاتبعه.

علی مرآت جمیع انبیاء بوده

ابن ابی الحدید چه خوب میگوید و فخر رازی در ذیل آیه مباحله و احمدبن حنبل در مسند و دیگران که رسول خدا (ص) فرمود: من اراد ان ینظر الی ادم فی علمه و الی نوح فی تقوائه و الی ابراهیم فی خلئه و الی موسی فی هیبته و الی عیسی فی عبادته فلینظر الی

علی بن ابیطالب . میر سیدعلی همدانی شافعی در موده القربی این حدیث را با یک زیادتى نقل میکند که رسول خدا فرمودند : فان فيه تسعين خصلة من خصال الانبياء جمعها الله فيه و لم يجمعها في احد غيره . تشبیه علم علی به آدم برای اینست که خداوند آدم را بواسطه عملش بر سایر موجودات فضیلت و برتری داد ، پس چون علی (ع) علمش از آدم بیشتر است باید افضل از همه موجودات غیر از پیغمبر (ص) باشد . پس هر انسان باذوقی از تشبیه در علم علی (ع) به آدم میفهمد که چون آن علم سبب افضلیت آدم و برتری مسجودیت او بر ملائکه و مقام خلافت او گردید علی (ع) هم افضل و برتر از انبیاء عظام مانند موسی و عیسی باشد پس بطریق اولی از اوصیاء آنها برتر خواهد بود . کاش آنزمان سراق گردون و نگون شدی وین خرگه بلند ستون بی ستون شدی کاش آنزمان برآمدی از کوه تا بکوه کاش آنزمان که پیکر او شد درون خاک سیل سیه که روی زمین قیرگون شدی جان جهانیان همه از تن برون شدی کاش آنزمان ز آه جگر سوز اهل بیت کاش آنزمان که کشتی آل نبی شکست یکشعله برق خرمن گردون دون شدی عالم تمام غرقه دریای خون شدی کاش آنزمان که این حرکت کرد آسمان این انتقام گر نفتادی بروز حشر سیماب وار روی زمین بی سکون شدی با این عمل معامله دهر چون شدی آل نبی چو دست تظلم برآوردند ارکان عرش را به تزلزل درآوردند

مجلس دوازدهم : السلام عليك يا بن فاطمة الزهراء سيدة نساء العالمين

ترجمه

سلام بر تو ای فرزند فاطمه زهرا سیده زنان عالمیان

علت نامیدن آنمخدره به این نام

اول زنی که وجود مبارک پیغمبر اختیار نمود حضرت خدیجه چهل ساله بود که در سن بیست و پنج سالگی با آن مخدره ازدواج فرمود . جناب خدیجه خواهر ابوینی عوام پدر زبیر است که اهل تسنن را از عشیره مبشره میدانند . خدیجه اول همسر عتیق بن عائد مخزومی بود و دختری جاریه نام آورد ، بعدا با ابوهاله بن مندراسیدی ازدواج کرد و از او هم پسری بنام هند آورد ، بعد از انیدو شوهر با رسول اکرم ازدواج کرد که از آنحضرت هم دارای سه پسر و چهار دختر شد که جناب قاسم و زینب و رقیه و ام کلثوم قبل از بعثت متولد شدند و جناب طیب و طاهر و فاطمه زهرا سلام الله علیها بعد از بعثت متولد گردیدند و یک فرزند پسر هم بنام ابراهیم از ماریه قبطیه داشتند و از سایر زنهای خود اولادی نداشتند و تمام آنها در زمان حیات پیغمبر از دنیا رفتند مگر فاطمه زهرا که دو سال بعد از رحلت آنحضرت از دنیا رفت . و شاید علت آنکه اولادهای آنحضرت در زمان حیات مردند این باشد که بعد از فوت آنحضرت موضوع خلافت به اولادهای آنحضرت نیفتد با آنکه پیغمبر جز فاطمه اولادی باقی نگذارد و اینهمه کشمکش و اختلاف در امر خلافت ایجاد شد ، اگر اولادهای متعدد باقی میگذاشت چه میشد ؟ ! تولد فاطمه علیهاالسلام در بیستم جمادی الثانی سال چهارم بعثت در مکه معظمه بوده و چون مادر خدیجه فاطمه نام داشت لذا این مخدره را فاطمه نام نهادند . جمعی دیگر گفتند چون کفالت و حضانت حضرت رسالت پس از رحلت مادرش آمنه بنت وهب با فاطمه بنت اسد مادر امیرالمؤمنین علیه السلام بود و حضرت رسول او را مادر خطاب میکرد ، لذا این اسم را ، روی فرزندش نهاد که اسم فاطمه بنت اسد از بین نرود و بر سر زبانها باشد . ولی صدوق در معانی الاخبار از سدید صیرفی از حضرت صادق (ع) روایت میکند که در حدیث معراج آمده که جبرئیل از درخت بهشتی سیبی چیده بدست مبارک حضرت رسول داد چون آنرا شکافت نوری مشاهده کرد فرمود ای جبرئیل این نور چیست ؟ عرض کرد : هی فی السماء منصوره و فی الارض فاطمه . از این روایت معلوم میشود که خدا این نام را قبل از ولادت بر آن مخدره نهاد و لذا بعد از تولد ملکی بر پیغمبر نازل شد و اسم فاطمه را بزبان آنحضرت جاری ساخت . اگر چه قبل از اینکه این

مخدره فاطمه نامیده شود فاطمه های دیگری در اسلام بوده اند مانند فاطمه مادر خدیجه و فاطمه بنت اسد و فاطمه بنت زبیر و فاطمه بنت حمزه ولی در اسلام اول زنی که فاطمه نامیده شد دختر پیغمبر بود و در هر خانه که دختری بنام فاطمه باشد باعث ازدیاد رحمت و اکتاف برکت خواهد بود و فردای قیامت اشخاصی که نام آنها فاطمه باشد چون از قبر بیرون آیند در مقام مفاخرت و مباحثات بر آیند که ما همنام فاطمه دختر پیغمبر هستیم پس همانطور که فاطمه زهرا را بر ما فضیلت است ما را هم بر سایر زنان فضیلت خواهد بود و از جهت اسم مزیتی برای ما میباشد و اخبار رسیده دعای آدم : یا حمید بحق محمد یا عالی بحق علی یا فاطر بحق فاطمه .

معنی فاطمه

لفظ فاطمه مشتق از فطم است و در مجمع البحرین گوید : فطیم بر وزن کریم طفلی را گویند که از شیر جدا و جدا کرده باشند و رضاع وی بنهایت رسیده باشد . در المنجد گوید : فطم الحبل : قطعه . حضرت رسول فرمودند : ستحرصون علی الاماره ثم تکون حسره و ندامه فعمت المرضعه و سئسبت الفاطمه . یعنی مردم در حکمرانی حریص میشوند با آنکه عاقبت آن افسوس و پشیمانی است پس آن وقت طفل شیرری در آسایش و راحت است و آنکه از شیر گرفته شده در زحمت و مشقت خواهد بود . شاید در این روایت فاطمه است که از شیر گرفته شده معنی دارد . و نیز در حدیث دیگر فرمود : خطیر امتی من مدم شبابه فی طاعه الله و فطم لذاته من لذات الدنیا یعنی بهترین امت من کسی است که جوانی خود را در طاعت خدا صرف نماید و از لذات دنیا خود را جدا نماید . در این خبر فطم بمعنی جدا شدن آمده و آنچه از اخبار استفاده میشود اینست که وجه تسمیه آن مخدره به فاطمه یکی از وجوه زیر است . وجه اول : او را فاطمه گفتند لانقطاعها عن نساء زمانها فضلا و دینا و حسبا چنانچه مفاد خبر صادقین در بحار الانوار است . فاطمه سلام الله علیها مقامات عالیہ نفسانیه و فضائل عقلانیه را دارا بود و در کودکی کمال بزرگی را داشت که در میان تمام زنان دنیا وجود نداشت ، لذا پدرش او را سیده نساء عالمین خواند ، بلکه درباره اش فرمود : انها اشرف من جمیع الانبیاء و المرسلین عدا ایها خاتم النبیین . از همه اینها غیر از پدرش برتر بود و در شرافت زندگی بدرجه ای رسید که دست دیگران بدانپایه نرسد . وجه دوم : در علل از حضرت باقر (ع) روایت کرده که فرمود : لما ولدت فاطمه اوحی الله تعالی ملک فانطلق به لسان محمد فساماها فاطمه قال انی فطمتک بالعلم و فطمتک بالعلم و فطمتک عن الطمث قال (ع) والله لقد فطمها الله تبارک و تعالی بالعلم و عن الطمث بالمیثاق . در این حدیث چهار مطلب ذکر شده است : اول - ملکی اسم فاطمه را بر زبان پیغمبر جاری نمود . دوم - فطام فاطمه به علم باین معنی که فطمتک بالعلم یعنی ترا به علم شیر دادم تا بی نیاز از دیگران شدی یا آنکه ترا به سبب علم از جهل جدا کردم و یا بریدن تو از شیر مقرون بعلم بود . سوم - فطام از طمث باینمعنی است که فاطمه مثل زنان دیگر خون حیض نمی بیند . چهارم - کلام امام باقر (ع) است که به قسم خوردن با ضمیمه میثاق خبر از قول حضرت رسول (ص) داده و قسم خوردن امام باقر بجهت آنست که دیگران گمان نکنند امام باقر درباره مادرش زهرا مبالغه میکند بلکه عین حقیقت را بیان فرموده است .

علم فاطمه علیهما السلام

کلینی در کافی خبری از ابوالبصیر نقل میکند باین مضمون که گفت : خدمت امام صادق شرفیاب شدم ؟ عرض کردم میخواهم از شما سئوالی کنم آیا اینجا کسی هست که کلام ما را بشنود پرده ای آنجا بود حضرت برداشته آنجا را دید کسی نبود فرمود حالا هر چه بخاطرت رسید سئوال کن ، گفتم قربانت کردم شیعیان شما با هم گفتگو میکنند که رسول خدا بابی از علم به علی تعلیم فرمود که از آن هزار باب گشوده شد ، حضرت فرمود پیغمبر هزار باب از علم به علی آموخت که از هر بابی هزار باب گشوده شد . ابوبصیر تعجب کرده گفت این عمل عمده ای است باینمعنی که بالاتر از این معنی و مرتبه هیچ مرتبه علمی دیگری نیست ، پس

حضرت قدری فکر کردند بعد فرمود که آن علم عمده ای بود ولی نه آنقدر عمده که تو خیال میکنی بعد حضرت فرمود نزد ما آل محمد جامعه است مخالفان ما چه میدانند که جامعه چیست، ابوبصیر گفت قربانت کردم جامعه چیست؟ فرمود طوماریست که هفتاد ذراع است، به ذراع رسول خدا که آنحضرت به علی (ع) فرموده و علی نوشته است تمام حلال و حرام و تمام چیزهاییکه مردم بآنها محتاجند، حتی تفاوت در خراشیکه در بدن دیگری وارد آورد در آنست، پس حضرت دست ابابصیر را فشرده فرمود حتی این هم را نوشته ابابصیر گفت بخدا قسم این علم عمده است حضرت فرمود عمده میباشد ولی نه آنقدرها که تو گمان کرده ای مجددا ساعتی حضرت تامل فرمودند بعد فرمود نزد ما جفر است ولی مردم چه میدانند جفر چیست؟ عرض کردم بفرمائید که جفر چیست؟ فرمود ظرفی است از پوست که علم تمام انبیاء و اوصیاء و علمائیکه از بنی اسرائیل مرده اند تا کنون در آن ثبت و ضبط است، ابونصیر از روی تعجب گفت: ان هذا هو العلم، این علم مهمی است، حضرت فرمود انه لعلم و لیس بذلک، بلی این علم است ولی نه آنطور که تو تصور نمودی. پس حضرت قدری تامل فرمودند بعد گفتند: و ان عندنا لمصحف فاطمه و ما یدر یهم ما مصحف فاطمه. در نزد ما مصحف فاطمه میباشد مردم چه میدانند که مصحف فاطمه چیست عرض کردم مصحف فاطمه چیست؟ فرمود: مثل قرانکم هدا ثلث مرآت و الله ما فیه من قرانکم حرف واحد آن مصحف سه برابر این قرآنست و بخدا قسم یکحرف از قرآن هم در آن نیست که مکررات قرآن باشد بلکه علمی است که خداوند به فاطمه زهرا تعلیم فرموده و این مصحف و جفر و جامعه تا روز قیامت نزد ما هست. وجه سوم: در عیون از حضرت زهرا (ع) روایت میکند که پیغمبر فرمود من فاطمه را فاطمه نامیدم برای آنکه خداوند او و دوستان او را از آتش جدا فرموده و عبارت روایت اینست که: قال رسول الله سمیتها فاطمة لان الله فطمها و فطم من احبها عن النار. در خبر است که فردای قیامت فاطمه دوستان خود را از صحرای محشر جمع میکند و به بهشت میرد مانند مرغی که دانه را از غیردانه تمیز میدهد و بر میدارد. مرحوم مجلسی در جلد ششم بحار الانوار از تفسیر حضرت عسکری نقل میکند که قریش و ابوجهل مشرکین مکه معجزه حضرت نوح و حضرت ابراهیم و حضرت موسی و حضرت عیسی را از جناب رسول اکرم خواستار شدند از طوفان و سرد شدن آتش و آویختن گره و خردادن از سرائر و ذخائر ایشان پس آنحضرت کفار را به چهار دسته تقسیم فرمود: بدسته دوم که معجزه حضرت ابراهیم، سرد شدن آتش را میخواستند امر فرمود که بصحرای مکه روند آتشی افروخته تا ببینند زنی ظاهر شود و کشف عذاب از ایشان نماید. و ابوجهل و جمعی دیگر را با خود داشت، آنگاه آن دسته دوم آمدند و عرض کردند ما شهادت برسالت تو میدهیم که رسول رب العالمین میباشد و عرضه داشتند که چون بصحرای مکه رفتیم در اندک زمانی آسمان شکافته شد و جمره های آتش بر ما فرود آمد و زمین هم منشق گردید و شعله های آتش از آن بیرون آمد و آتش بنحوی زیاد بود که آسمان مملو از آتش شد و از شدت حرارت نزدیک بود گوشتهای ما کباب شود، انگاره در بین آسمان و زمین زنی ظاهر شد که مقنعه بر سر داشت و یکطرف آنرا بجانب ما آویخته بود بنحویکه دستهای ما به آن میرسید آنگاه منادی از آسمان ندا نمود که اگر نجات میخواهید به بعضی از ریشه های مقنعه این زن چنگ بزنید پس هر یک از ریشه ای از ریشه های او چنگ زده و رها نکردیم تا آنکه بطرف آسمان بلند شد و آن آتش بما اذیتی نرساند و آنگاه هر یک از ما را بخانه های خودمان گذاشت. اینک ما بشما ایمان میآوریم و میگوئیم: لامحیص عن دینک و لا معدل عنک و انت افضل من لجا الیه و اعتمد بعد الله صادق فی قولک و حکیم فی افعالک. ابوجهل تمام این جملات را می شنید و بر حسد و عنادش میافزود پس حضرت رسالت فرمود میدانید آنزن که بود؟ عرض کردند نمیدانیم؟ فرمود آن دختر من سیده زنان بود چون روز قیامت شود آن مخدره به بهشت رود ندا رسد که ای دوستان فاطمه بریشه های چادرش چنگ زنید هر که دوست اوست بریشه ای از ریشه های آن چادر آویزد هزار فئام در هزار فئام بدین واسطه نجات یافته به بهشت درآیند که هر فئامی هزار هزار نفر باشد، یعنی ۲۰۰۰ یعنی هر فئامی یک میلیون است پس حاصلضرب آن چنین میشود: این حدود اشخاصی است که توسط یکریشه چادر فاطمه نجات می یابند ولی تعداد آن افرادی که خود فاطمه شفاعت کند و از درگاه احدیت خواستار عفو آنان

شود چه مقدارست خدا داند .

لواء شفاعت در قیامت بدست فاطمه است

درباره اینکه روز قیامت لواء شفاعت بدست فاطمه زهرا داده خواهد شد و شفیعۀ مطلق عرصه محشر است آیات و اخبار متواتر متکثری وارد شده است . در روایتی که روز قیامت لواء احمد را بدست فاطمه میدهند جای دیگر دارد که روز قیامت اول دیوان محاسباتیکه گشوده میشود دیوان حساب انتقام فاطمه از دشمنان اوست . در انوار نعمانیه است که در تفسیر آیه : و اذا الموده سئلت بای ذنب قتلت ، انتقام قتل محسن سقط شده است . شیخ صدوق مینویسد که روز قیامت لواء شفاعت بدست فاطمه زهرا داده میشود تا از ذراری و دوستانش شفاعت کند در آنجا که میفرماید از ما نیست کسی که مسئله را انکار کند معراج سؤال قبر ، شفاعت کند و از شرایط عقد ازدواج فاطمه به علی شفاعت امت بوده است . علامه مجلسی در احادیث معراج نقل میکند که پیغمبر فرمود : در شب معراج کاخی رفیع در بهشت دیدم که وصف فراوانی از آن میکنند ، پرسیدم این کاخ از کیست ؟ گفتند مخصوص فاطمه دختر محمد (ص) است که پس از شفاعت دوستان به این کاخ نزول اجلال میفرماید . در علل الشرایع در حدیث مفصلی از اباذر نقل میکند که فاطمه قسیم بهشت و جهنم است و این بالاترین مقام برای فاطمه زهرا (ع) میباشد . ابن شهر آشوب مینویسد در ذیل سوره هل اتی وارد شده که فاطمه در باب بهشت می ایستد و هفتاد هزار حوریه با او هستند و دوستان خود را به بهشت میبرد و با لواء شفاعت به بهشت وارد میگردد تا در بهشت نعیم ماوی گیرد و آنجا هم فاطمه زن منحصر بفرد امیرالمؤمنین علیه السلام است . وجه چهارم : چهارمین وجه تسمیه آن مخدره به فاطمه اینست که در بحار از حضرت صادق (ع) روایت میکند که حضرتش فرمود : اتدري ای شی تفسیر فاطمه قال فطمت عن الشر و يقال انها سمیت فاطمه لانها فطمت عن الطمث . یعنی فرمود آیا میدانی تفسیر فاطمه چیست عرض کردم بمن خبر دهید فرمود فاطمه شد بعلت آنکه از شر و بدیها بریده شد و عادت زنانگی هم مثل سایر زنان نداشت .

معنی خیر و شر

چون اینحدیث شریف ذکر فطام فاطمه زهرا از شرور شده ما باید اول معنی شر را بفهمیم و بعد بگوئیم چگونه فاطمه از شر و بدیها بریده شد و خیر محض است . افعال و اعمال بشری عنوان نیک و بد و خیر و شر و یا بعبارت دیگر خطا و صواب و یا حق و باطل دارد اینحکم بر تمام اعمال بزرگ و کوچک در هر زمانی جاریست و در طبقات مختلف مردم متداول و معمول است حتی اطفال در بازیهای خود حرکات و اعمالی را به نیکی و بدی متصف مینمایند ، بنابراین باید معنی نیک و بد و خیر و شر که برالسنه و افواه جاری است دانست و میزانی در دست داشت که اعمال و افعال از حیث حسن و قبح و خیر و شر و درجات مختلف با آن سنجیده شود معلوم گردد که فلان عمل خیر است یا شر . شیخ الرئیس در کتاب اشارات گوید : تمام موجوداتیکه مادر این عالم مشاهده میکنیم و به عقل خود می سنجمیم از پنج حال خارج نیست ، حالت اول آنکه شر محض باشد ، حالت دوم خیر محض ، حالت سوم خیر او بر شرش غلبه داشته باشد ، حالت چهارم آنکه شر او بر خیرش غلبه نماید ، حالت پنجم آنکه خیر و شرش مساوی باشد ، پس عقل هر انسانی غیر از این پنج صورت چیز دیگری را تصور نمیکند . اما آن موجودیکه شر محض یا شرش بر خیرش غلبه داشته باشد و آنکه خیر و شرش با هم مساوی باشد اثری در وجود ندارد و چنین چیزی را خدا خلق نکرده و اما آنچه محض یا خیرش بر شرش غلبه داشته باشد زیاد است ، بلکه بناء موجودات عالم بر این نهاده شده است . برای اینکه مطلب این دانشمند بزرگ خوب معلوم گردد مثالی میزنیم ، آفتاب که تمام موجودات عالم از آن استفاده میکنند و یا آب که خدا درباره آن میفرماید : و من الماء کل شیء حی و امثال اینها موجوداتی هستند که خیر آنها بر شرشان غلبه دارد ، پس اگر آفتاب سوزان صحرای افریقا انسانی را

ناراحت کرده بلکه باعث هلاک او شود نمی شود گفت آفتاب شر و بد است و یا اگر کسی در کشتی نشست و در دریا غرق شد و یا جمعی هلاک شدند و یا باران اگر در موقع باریدن خانه های فقراء و ضعفا را خراب کرد و آنها زیر آوار ماندند نمیتوان گفت باران شر و بد است زیرا موجبات بیچارگی و هلاکت جمعی را فراهم آورده زیرا این ضررهای قلیل در مقابل منافع کثیر آفتاب و دریا و یا باران بسیار ناچیز است . مثال دیگر : ما در دنیا اذیتهای بسیاری از حشرات بالخصوص مگس و پشه می بینیم و صدماتی از ناحیه حیوانات موزی مانند مار و عقرب متوجه ما میشود و این ناراحتیها ما را وادار میکنند که بگوئیم فایده این حیوانات موزی چیست ؟ اینها جز ضرر نتیجه دیگری ندارند و حال آنکه علما حشره شناس ثابت کرده اند که هر کدام از این حیوانات موزی کار بزرگی برای بشر انجام میدهند و اگر آنها نباشند امراضی برای انسان ایجاد میشود که منجر به هلاکت انسان میگردد و لذا جای مگس و حشرات موزی در محل کثافات است ، تا کنون دیده نشده که مغازه عطرفروشی و یا مغازه پارچه فروشی مگس زیاد باشد همیشه این حیوانات را در دکان قصابی یا محل ریختن خاکروبه یا جایی که مردار افتاده باید دید و همین دلیل است که این حیوانات هوا را برای انسان تصفیه می کنند و کثافات را از بین میبرند تا انسان بتواند در محیط سالمی زندگانی کند . یا اگر شما در مار و عقرب می بینید که باعث اذیت انسانست و شما از آن میترسید و گریزان هستید در حقیقت شر نیست زیرا آلت دفاعی این حیوان است که در موقع خطر باید بوسیله این حربه از خود دفاع کند و لذا اسم این حیوانات وقتی کشنده است که دندان یا نیشش را در گوشت انسان یا حیوان فرو برد و آنرا مجروح کرده و زهر خود را در آنمحل جای دهد ، پس اگر مصادف با جرح نشود و بوسیله غذا وارد معده گردد صدمه ای برای انسان ندارد . این خود دلیل است که زهر آلت دفاعی این حیوانست و لذا در کوچک و بزرگ آنها هم هست پس اگر بنا باشد این آلت دفاعی در این حیوان بد باشد باید تفنگ برداشتن انسان هم در موقع عبور از خیابان و جنگل بد باشد ، زیرا ممکنست حیوانی باو حمله کند و برای حفظ جان خود آن حیوان را با تیر بکشد . پس آنچه ما در این عالم شر تصور می کنیم خیر محض است همین سرگین متعفنیه که از آن گریزان میباشیم باعث میشود که چون پای درخت ریخته شود آنمیوه شیرین و خوشبو را بشما تحویل دهد و چون پای بوته گل ریخته شود گل یاس و رازقی خوش بو را بشما تحویل دهد . بنابراین کلمه خیر و شر را باید این قسم معنی کنیم که آنچه برای انسان مفید است اگر چه ملایم طبع هم نباشد خیر است مانند دواى تلخ که طبع انسان از آن منزجر است ولی چون برای انسان نفع دارد خیر است و آنچه موجب ضرر مقام انسانیت باشد اگر چه ملایم با طبع هم باشد شر است مانند زنا کردن و مال مردم خوردن و سایر معاصی ، پس بنابراین تعبیر که کردیم دنیای ما آمیخته با خیر و شر است و بیشتر مردم طالب شرند چون ملایم طبع آنها است و بعثت انبیاء برای این بوده که طبع مردم را از شرور منصرف کرده متوجه خیرات نمایند ، منتهی بعضی از افراد این برنامه پیغمبران را پذیرفته خیر محض و مسلمان وقت شدند و بعضی زیر بار حرف انبیاء نرفته دنبال هوای نفسانی را گرفته شر محض شدند ، پس نمی شود گفت که خدا ابوجهل و ابوسفیان و سایر منافقین را شر محض آفریده و یا سلمان و ابوذر و مقداد را خیر محض کرده ، یکی تمایلات شهوانی را دنبال کرده ابوسفیان شد ، دیگری با نفس و شهوت مبارزه کرد و سلمان شد ، این درباره مردم عالمست اما انبیاء و اوصیاء مقام بالاتری داشته اند که آنرا مقام عصمت گفتند و باز اشتباه نشود مقام عصمت نه آنست که انبیاء نمی توانستند گناه بکنند زیرا اینمقام ملائکه است و برای انسان فضلی نیست پیغمبران میتوانند مانند ما گناه بکنند منتهی آن قوه ایمانی قوی مانع از گناه کردن ایشان میشود بلکه در کودکی هم مرتکب گناه نمی شوند و بالاتر آنکه فکر گناه را هم نمیکند اینرا مقام عصمت میگویند . پس آنکه امام صادق (ع) باو میفرمود : اتدری ای شیء تفسیر فاطمه قال فطمت عن الشر . بریدن و قطع شدن فاطمه از بدیها همان مقام عصمت است که آنمخدره داشته و دلیل بر این معنی آیه تطهیر است ، اگر کسی بگوید مریم هم مقام عصمت داشت ، فاطمه علیهاالسلام هم مقام عصمت داشت پس فرق ایندو چیست ؟ گوئیم خداوند مقام عصمت مریم را در قرآن معلوم نکرده ولی مقام عصمت زهرا معلومست چون آیه : تطهیر درباره پنج تن نازل شد ، معلوم میشود بقدری مقام عصمت زهرا بلند بوده که خداوند با پیغمبر و علی و حسنین علیهم السلام

ذکرش میفرماید، انشاءاله اگر مناسب باشد در جای دیگر، در مقام عصمت این مخدره صحبت می‌کنیم تا مطلب بهتر از این واضح شود.

معنی زهرا

یکی از القاب مشهور این مخدره زهرا علیهاالسلام است و در کتب اخبار و زیارات ائمه طاهرين مادر خودشان را به این لقب بسیار ذکر کرده‌اند. در کتب لغت می‌گویند: الزهراء المشرقة الوجه و یکی از ستاره‌ها را بنام زهره نامیده‌اند بجهت آنست که نزدیک بزمین و نورانیت و روشنایی او بیش از ستاره‌های دیگر است.

علت نامیدن آنمخدره باین لقب

صدوق در علل الشرایع از جابر نقل می‌کند که از امام صادق (ع) سؤال کردند که چرا فاطمه را زهرا نامیدند، فرمود: چون خداوند او را از نور عظمت خود خلق کرد، از آن نور اهل آسمان و زمین را روشنایی داد بطوریکه نور وی چشمهای ملائکه را پوشاند، و، همگی به رو افتادند و خدا را سجده کردند، عرض کردند پروردگار این چه نور است؟ هذا رسید این نور است از نور من که در آسمان ساکن نمودم و از عظمت خودم او را خلق کردم و او را از صلب پیغمبری از پیغمبران خودم بیرون می‌آورم و آن پیغمبر را بر همه پیغمبران تفضیل میدهم و از این نور ائمه را بیرون می‌آورم که به امر من قیام نمایند و بحق من هدایت یابند و ایشانرا خلفاء خودم در زمین قرار میدهم. نور عبارت از روشنایی است که از خورشید و ماه و ستارگان بزمین میرسد و بشر از آن استفاده میکند و همچنین لفظ نور بر روشنایی که از آتش و سایر اجسام دیگر بدست می‌آید اطلاق میشود حال باید فهمید که خدا فاطمه را که از نور خود خلق فرموده یعنی چه؟ آیا خدا هم مانند این اجسام دارای نور و روشنایی است که دارای حرارت باشد. خدا منزه است از اینگونه سخنان. مفسرین در معنی آیه: الله نور السموات و الارض بیاناتی نموده‌اند که بهترین آنها این است که خدا نور آسمانها و زمین است یعنی راهنمای اهل آسمان و زمین است و به هدایت او بندگان مهتدی شوند و به نور هدایت او راه سعادت را پیدا کرده و از راه ضلالت دوری کنند چنانکه انسان نابلد در شب تاریک در میان بیابان به روشنایی احتیاج دارد تا راه را پیدا کند همچنین مکلفین در این دنیا به نور هدایت الهی و الطاف توفیق او نیازمندند تا راه سعادت را از راه شقاوت تمیز دهند. و مؤید این قول است روایت کلینی در کافی از عباس بن بلال که گفت از حضرت رضا (ع) پرسیدم که معنی آیه شریفه الله نور السموات و الارض چیست؟ فرمود: خدا هدایت کننده اهل سموات و هدایت کننده اهل زمین میباشد و روایات دیگری هم باین مضمون از اهل بیت اطهار رسیده است، پس این روایت کاملا روشن میکند که نور بودن خدا یعنی هدایت کردن بندگان خود بوسیله انبیاء و اوصیاء ایشان و علمایی که در عصر بودند و لذا در روایات مثل نوره کمشکوه را به وجود مبارک پیغمبر تاءویل فرموده‌اند. پس از آنکه معنی نور بودن خدا معلوم شد معنی خلقت نور فاطمه از نور خدا هم روشن میگردد باین بیان که همانطور که خدا منشاء نور هدایت است مظهر این نور هدایت را فاطمه قرار داد و فاطمه روشنایی به اهل زمین و آسمان داد، یعنی به واسطه فاطمه اهل آسمانها و زمین هدایت شدند. در کافی است که امام صادق (ع) به سماعه فرمود اول چیزی که خدا را از مجردات خلق فرمود عقل بود آنهم از نور خودش. چون بواسطه عقل تمیز خوب و بد داده میشود و حقایق اشیاء را می‌بیند در حقیقت بمنزله چشم و راهنمای انسانست که هدایت بسوی کارهای خوب میکند خداوند فرمود اینرا هم از نور خودم خلق کردم یعنی چون من خودم نور هدایت هستم عقل را هم خلق کردم تا هادی مردم باشد. پس معلوم شد اینکه خداوند خودش را در قرآن معرفی به نور میفرماید یعنی خدا هادی اهل زمین و آسمانها است مثل نوره کمشکوه مثل نور حق تعالی که هدایت باشد مثل روزنه‌ای است در دیواری که نهایت آن بخارج راه ندارد مانند طاقچه‌ای که در آن طاقچه فیها مصباح چراغی افروخته‌اند المصباح فی زجاجه که آن چراغ

افروخته شده در قنديلیست از شیشه و بلور اگر چه اطراف چراغ را گرفته ولی بواسطه آن شفافیت که دارد مانع از آن نور چراغ نمیشود بلکه آن نور باطراف روشنایی میاندازد الزجاجة کانه کوب دری آن شیشه و بلور از غایت صفا و لطافت مانند ستاره ای است که در کمال درخشندگی باشد یوقد من شجرة مبارکه یعنی این چراغ و مصباح افروخته شده از روغن درختی است که بسیار با برکت و نفع دهنده است زیتونه که زیتون باشد لاشرقیه و لاغربیه معانی بسیاری برای اینجمله شده که بهتر از همه اینست که این درخت زیتون از درختهای دنیا نیست که در شرق و غرب عالم باشد یکاد زیتنها یضیء نزدیک است روغن آن درخت از غایت تالو روشنی دهد قبل از آنکه در چراغ ریخته شود و لولم تمسسه نارا اگر چه بآن آتشی نرسیده باشد یعنی صفا و درخشندگی آن روغن به اندازه ایست که بدون آتش روشنایی بخشد و اگر در چراغ رود روشن شود نور علی نور یک روشنی افزوده روی روشنی دیگر خواهد بود یعنی روشنایی زیت همدست با نور چراغ و لطافت زجاجة شده و در مشکوه که جامع انوار است آن نور بغایت روشنایی انداخته یهدی الله لنوره من یشاء حقتعالی هر که را بخواهد به نور خود که هدایت و توفیق باشد هدایت میفرماید یعنی هر کس دنبال این نور برود و لیاقت پیدا کند حقتعالی نور را به او مرحمت فرماید این جمله از آیه خودش نور را معنی میکنند که نور بمعنی هدایت است و قبلا هم ما الله نور السموات را بمعنی هدایت معنی کردیم . و یضرب الله الامثال للناس و الله بكل شیء علیم حقتعالی مثالهایی برای شما میزند یعنی مقولات را بصورت محسوسات برای شما بیان میکند تا آنکه مطلب را زود دریابید و مقصود زود هویدا گردد و خدا بر هر چیزی دانا است . سیدهاشم بحرینی در کتاب غایة المرام خود پانزده حدیث از طرق خاصه و دو حدیث از طرق عامه نقل کرده که این آیه درباره اهلیت اطهار است آنها هدایت الهی در زمین میباشند . منجمله از کلینی در کافی از صالح بن سهل همدانی نقل میکند که حضرت صادق (ع) در آیه الله نور السموات و الارض نوره کمشکوه فرمود : مشکوه فاطمه علیها السلام است ، فیها مصباح حضرت حسن علیه السلام ، المصباح فی زجاجة حسین علیه السلام است . یعنی همانطور که قنديل اطراف چراغ را گرفته نور امامت حسین و نه فرزندش که امام بودند اطراف حسن را گرفته یعنی امامت از صلب حسین است نه حسن کانه کواکب دری فاطمه (ع) است که او کوب درخشنده در میان زنان عالم میباشد یوقد من شجرة مبارکه زیتونه ابراهیم است ، لاشرقیه و لاغربیه یعنی نه یهودی است نه نصرانی یکاد زیتنها یضیء یعنی زود باش که از آن علم منتشر گردد یعنی از فاطمه و لولم تمسسه نار نور یعنی امامی بعد از امامی یهدی الله بنوره من یشاء یعنی خدای تعالی هر که را بخواهد بسوی ائمه هدایت میکند . نظیر این حدیث از ابن مغزالی شافعی در کتاب مناقب نقل شده است ، پس از آیه و روایت معلوم شد که فاطمه زهرا مانند کوب دری است که آن ستاره از خود نور دارد . و دلیل بر اینکه آیه نور درباره اهلیت نازل شده آیه بعد از آن است که میفرماید : فی بیوت اذن الله ان ترفع و یذکر فیه اسمه زیرا در روایات فریقین وارد شده که بیوت اهلیت میباشند . ابن عباس میگوید در مسجد رسول خدا بودم کسی آیه فی بیوت اذن الله را خواند من گفتم به رسول الله آن بیوت کدامند ؟ فرمود انبیاء و بدست مبارک خود بجانب خانه دختر خود فاطمه زهرا اشاره فرمود . عامه از انس نقل کرده اند که روزی رسول خدا آیه فی بیوت اذن الله را خواند مردی از جای برخاست عرض کرد یا رسول اله آن خانه ها کدامند فرمود خانه های انبیاء دیگری عرض کرد یا رسول اله خانه علی و فاطمه از آن خانه ها است ، فرمود بلی بهترین آنها است .

مجلس سیزدهم : سیده نساء العالمین

مقدمه

خداوند تبارک و تعالی بدلائل و جهاتی در زندگانی دنیا مرد را بر زن ترجیح داده ، بلکه بواسطه آیه مبارکه الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض ، مرد را والی و غالب بر زن قرار داد یعنی مردان مرتبه تسلط و تغلب بر زنان دارند از دو وجه

: اول - از جهت آنکه خدا تفضیل داده مردان را بر زنان بقوت بدن و کمال حسن تدبیر و به اختصاص نبوت و امامت و ولایت و اقامه حدود و شعایر اسلامی و جهاد وارث که زن نصف مرد میبرد و شهادت که چهار زن مطابق دو مرد است و دیه که دیه زن نصف مرد میباشد و امام جماعت که زن حق ندارد برای مرد امام جماعت شود و مرجع تقلید و قاضی که باید از جنس مرد باشد نه زن اگر چه زن خیلی عالمه و در علمش برتر از مرد هم باشد . دوم - و بما انفقوا اموالهم بواسطه آنکه مردان از مال خود بزنان نفقه و کسوه و مهر میدهند .

نظر علم در تفاوت‌های جسمی مرد و زن

امروز با دقت تمام حساب کرده اند و مغز زن را صد الی دویست گرم کمتر از مرد یافته اند البته این محاسبه کردن پس از رسیدگی کردن یازده هزار مغز زن و مرد اروپایی بوده که حد متوسط مغز مرد را ۱۳۶۱ گرم و حد متوسط مغز زن را ۱۲۰۰ گرم معین نموده اند .

نکته ای در جمجمه

البته معلومست که جمجمه مرد و زن به نسبت مغزیند و متفاوتست ، یعنی جمجمه زن در حدود ۱۵ از جمجمه مرد کوچکتر است ، اما نکته مرموز و لطیف آنکه دانشمندان فن معتقدند هر قدر علم و مدنیت در بشر افزونتر میشود وسعت جمجمه مرد بیشتر میگردد و اما در زن رو به تنزل است و لذا گوستاولوبون فرانسوی در کتاب تمدن اسلام و عرب مینویسد طبق تحقیق دانشمندان فن حجم جمجمه زنان امروز از حجم زنان غیرتمدن قدیم کمتر و در مرد قضیه کاملاً برعکس میباشد .

حواس خمسہ زنان

طبق تحقیقات فیزیولوژیستها گرچه مردم قاره ها و مناطق مختلف بر حسب احتیاج به حاسه مخصوصی نسبت بیکدیگر متفاوت هستند ، مثلاً اهالی آندامان یعنی ساکنین جزایر بین شبه جزیره مالاکا و سیلان با حس شامه از مسافت دوری بوی میوه را حس میکنند و مردم کالموک که از قبایل آلتایی در مغولستان غربی هستند نوعاً قوه باصره آنها قویتر از سایر مناطق است اما در همه جا زنان از این حواس نصیب کمتری دارند . صدوق در علل الشرایع از محمد بن سنان نقل میکند که گفت من نامه ای خدمت حضرت رضا (ع) نوشتم و از علت قبول نشدن شهادت زن در طلاق و روایت هلال سؤال کردم حضرت فرمودند زیرا که قوه بینایی ضعیف و در احساسات و جانبداری مفرط هستند . حتی قوه لامسه که در مناطق مختلف تا حدودی نزدیک بهم است ولی در زنان بعلت ضعف همین قوه است که میتوانند درد سخت زایمان را کمتر درک کنند و این اختلاف در حیوانات نر و ماده نیز تجربه شده است .

ضربان نبض زن و مرد

قلب زن شصت گرم کمتر از قلب مرد است و لذا در ضربان نبض ما سنجشهاییکه بعمل آمده حد متوسط در میان اروپائیان ۷۲ ضربه در هر دقیقه و بین سیاههای آتازونی ۷۴ ضربه در هر دقیقه و بین هندوهای امریکا ۷۶ ضربه در هر دقیقه اندازه گیری شده ولی در هر نقطه جهان سرعت ضربان نبض زن بعلت ضعف قوای او نسبت به مرد بیشتر است و این اختلاف در هر دقیقه بین ۱۰ تا ۱۴ ضربه است چنانکه در حیوانات ماده نیز ضربات نبض سریعتر است . مثلاً در شیر ماده ۷ ضربه بیشتر از شیر نر و در گاو ماده ۲۰ ضربه بیشتر از نر میباشد .

تنفس زن و مرد

برای تنفس نیز مطالعاتی شده ، در ایران در هر یک دقیقه معمولا ۸ الی ۲۰ و در فوئرنهیا ۱۶ تا ۲۰ و در میان گیرگیزها که ملل شمالی و غربی چین هستند معمولا ۱۹ و در اروپا ۱۴ تا ۱۸ بار در یک دقیقه تنفس میکنند . در تنفس بعلت ضیق و ضعف جهاز تنفسی زیرا گنجایش هوا در جهاز تنفسی مرد به اندازه نیم لیتر بیش از زن است و نیز مرد در هر ساعت ۱۱ گرم کربن میسوزاند و بهمین سبب اکسیژن بیشتری وارد ریه اش میشود ، در صورتیکه زن در هر ساعت ۷ گرم بیشتر نمی سوزاند ، زن سریعتر نفس میکشد اگر چه با این سرعت نتیجه کمتری از لحاظ اکسیژن نصیبش میشود .

قامت زن و مرد

قامت زن بطور متوسط ۱۲ سانتی متر از قامت مرد کوتاهتر است و این تفاوت از هنگام ولادت کاملا مشهود است و اختصاص به زن و مرد متمدن هم ندارد بلکه این اختلاف چون روی قوانین طبیعی و ساختمان قوای جسمانی است در میان قبایل وحشی به همین نسبت دیده میشود .

وزن زن و مرد

وزن اختلاف زن و مرد از همان آغاز تولد معلومست و معدل نسبت تفاوت و زن آنها در همه جا پنج کیلوگرم است ، یعنی وزن بدن مرد بطور متوسط ۴۷ کیلوگرم و وزن متوسط زن ۴۲ کیلوگرم است و همچنین استخوان بندی زن معمولا کوچکتر و سبکتر از استخوان بندی مرد است و استخوان مرد محکمتر از استخوان زن است . و نیز عضلات و ماهیچه زن ضعیفتر و ظریفتر از مرد است و حجم عضلات زن به اندازه یک ثلث کمتر از مرد میباشد و بهمین جهت اندام زن لاغرتر و حرکاتش از مرد کندتر است و همچنین حجم ریه زن ۱۳۰۰ ولی حجم ریه مرد ۱۶۰۰ سانتیمتر مکعب است و نیز خون زن از لحاظ رنگ و وزن و هم از جهت ترکیب با خون مرد تفاوت دارد یعنی خون زن کم رنگتر و سبکتر از خون مرد است و گلبولهای سفید در خون مرد بیشتر است و مقدار هموگلوبین ماده آهنی رنگین خون و مواد ازتی و آلبومین ، سفیده تخم مرغ در خون زن کمتر است . این مسلم است که فعالیتهای روانی محققا با فعالیتهای فیزیولوژیکی بدن بستگی دارد جان با جسم مانند شکل یک مجسمه با سنگ مرمر بهم آمیختگی دارد و لذا در کتاب انسان موجود ناشناخته میگوید متخصصین تعلیم و تربیت باید اختلافات عضوی و روانی جنس مرد و زن را در نظر داشته باشند و توجه باین نکته اساسی در بنای آینده تمدن حائز کمال اهمیت است . در کتاب حقوق زن مینویسد : در اینکه میان روح و جسم بطور کلی همبستگی و تناسب دقیقی برقرار است و فعالیتهای روانی با فعالیتهای فیزیولوژیکی نسبت و بستگی تام دارد ، تردیدی نیست مثلا- اخته کردن خواجه سراهای سابق که یک عمل جسمانی است آنچنان تاءثیر فوری در تغییر روحیات و اخلاق مردانگی آنها داشت که کاملا- محسوس بود و حتی در صدا و بشره آنان نیز تغییرات کلی داده میشود و نیز بیرون آوردن تخمدانهای زنان در روحیات آنان تغییرات کلی میدهد که افسردگی بیحد ، اختلال و تشویش افکار سوء خلق کم حوصلگی و امثال آنرا میتوان از آثار آن شمرد .

نیروی تعقل و عواطف زن و مرد

نیروی جسمانی و اعصاب قوی و قدرت دماغی مرد او را برای مجاهدت و مبارزه دامنه دارتری در امور زندگی آماده میسازد . خواه این مبارزه در میدانهای جنگ باشد یا در برابر درندگان جنگل برای تهیه صید یا در راه تاءسیس نظامات حکومت و شئون اقتصاد و

یا برای تحصیل غذا و معیشت خود و زن و فرزندش. ولی در موضوعات عاطفی مانند کودکان غالباً دستخوش تحول و تبدیل میشود، بر عکس زن در موضوعات عاطفی بسیار نیرومند است و در کارهای محتاج به فکر یا نیروی جسم استقرار و ثبات ندارد، مگر کارهاییکه با عواطف زنانه او ملایم باشد، مانند پرستاری و سرپرستی اطفال و گلسازی و تدبیر منزل و خیاطی و غیره و این تفضیلی که خداوند برای مردان قائل شده دلیل بر حقارت و سلب احترام از زن نیست بلکه این اختلاف طبق مصلحت و حکمت آفریننده حکیمی است که برای ترقی و تکامل نوع بشر لازم دانسته است. ربناالذی اعطی کل شی خلقه ثم هدی، پس اگر یک جراح نمی تواند چون یک مهندس ساختمان نقشه ساختمانی را طرح کند و یا یک دانشمند علم اخلاق نباید در مسائل علوم سیاسی و اقتصاد اظهار نظر کند و خلاصه هر متخصصی حق دارد در رشته خود اظهار نظر کند و در رشته های تخصصی دیگران دخالت نکند این کوچکی و حقارت او را نمیرساند و بمقام او لطمه ای وارد نمیکند. بنابراین برای زن و مرد یک سلسله وظایف معینی طبق ساختمان جسمی و روحی آنها تعیین شده است اگر چه در بعضی از امور مرد بر زن حق تقدم داشته باشد و بقول پروین اعتصامی: وظیفه زن و مرد ای حکیم دانی چیست یکیست کشتی و آن دیگریست کشتی بان چو ناخداست خردمند و کشتی اش محکم دگر چه باک ز امواج و رطه طوفان بدیهی است که کشتی و ناخدا هر یک موقعیت و وظیفه جداگانه ای دارند، نه ناخدا میتواند کار کشتی را بکند و نه کشتی کار ناخدا، ولی در عین حال هر کدام باید وظیفه خود را انجام دهند پس اگر بنا شود در امور اجتماعی زن و مرد در وظایف یکدیگر دخالت کنند آنروزیست که کشتی زندگی و سرنشینان آن گرفتار طوفان بلا خواهد شد، پس از شیر حمله خوش بود و از غزال رم از گفتار ما معلوم شد که زن از حیث دستگاه خلقت مانند مغز و قلب و حواس خمسه و عقل و فهم و استعداد و سایر چیزهای دیگر با مرد تفاوتی دارد. در عین حال زنهای بزرگی در دنیا پیدا شده اند که باعث فخر و سربلندی زنان عالم میباشند، یکی از آنها مخدره مکرمه آمنه بیگم دختر ملا محمدتقی مجلسی است که بسیار فاضله و عالمه و متقی بوده است. روزی ملا محمدتقی بخانه آمد و بدخترش گفت من اراده کردم که شما را بمردی تزویج کنم که در غایت فقر و منتهای فضل و صلاح است و این موقوف به اذن شماست، مخدره عرض کرد فقر عیب مرد نیست، جناب ملا محمدتقی مخدره را به ملا محمدصالح مازندرانی شارح اصول کافی تزویج نمود، چون شب زفاف شد جناب ملا محمدصالح داخل اتاق شد و برقع از صورت مخدره برداشت و جمال مخدره را دید بگوشه اطاق حمد و شکر الهی را بجای آورد و مشغول مطالعه شد، اتفاقاً مسئله ای بر او مشکل شد هر قدر فکر کرد نتوانست آنرا حل کند، مخدره آمنه بیگم بفراستی که داشت ملتفت شد وقتی که ملا-محمدصالح بجهت تدریس رفت آنمخدره مسئله را در کمال خوبی حل نمود و نوشت و گذارد محل مطالعه شوهرش، چون شب شد ملا-محمدصالح بجهت مطالعه نشست دید اشکال شب گذشته او در کمال خوبی حل شده و بر روی کاغذ نوشته شده، دانست که کار آمنه بیگم است، به شکرانه این نعمت تا صبح مشغول عبادت شد و در بسیاری از اوقات ملا محمدصالح اشکالات علمی خود را از اینمخدره سؤال میکرد و او جواب میداد. و از جمله مخدره فاطمه دختر شهید اول است که خدمت پدر بزرگوارش درس خواند تا مجتهده شد و پدرش زنانش را یاد گرفتن مسایل و احکام به او ارجاع میفرمود و بسیار او را مدح میفرمود بدرجه ای رسید که استاد شهید به اجازه داد. یکی از زنهاییکه هم از حیث خلقت جسمی و هم از حیث خلقت روحی باتمام زنهای عالم فرق دارد فاطمه دختر پیغمبر است. اما از جهت خلقت جسمی فاطمه علیه السلام عادت زنانگی نداشت، امام باقر (ع) فرمود: لما ولدت فاطمة اءوحى الله تعالى الى ملك فانطلق به لسان محمد فسمها فاطمة ثم قال انى فطمتك بالعلم و فطمتك عن الطمث. قال (ع) والله لقد فطمها الله تبارك و تعالى بالعلم و عن الطمث بالميثاق. نکته مهم در این حدیث آنست که میفرماید: فطمتك عن الطمث ما تراى فاطمه از دمء ثلاثه كه زنان می بینند پاک و پاکیزه آفریدیم اگر چه دستگاه خون حیض در زن نباشد حاملگی هم برای او نیست و چون از عادت زنانگی بیفتد دیگر حامله نمی شود ولی فاطمه علیهاالسلام با آنکه خون حیض نمیدید پنج پچه تحویل جامعه داد که هر کدام آنها با دنیا و مافیها برابری میکرد پس این یک معجزه برای آن بانو بوده است

فاطمه سیده نساء است

فاطمه (ع) از جهت خلقت روحی هم با زنان دیگر فرق داشته بلکه برتر و بالاتر از مریم هم بوده است چه خداوند درباره مریم میفرماید: ان الله اصطفیک و طهرک علی نساء العالمین مراد از برتری مریم بر زنان عالم فقط در زمان خودش بوده، قرینه بر این مدعی آیه مبارکه بنی اسرائیل است که میفرماید: یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی التي انعمت علیکم و انی فضلتکم علی العالمین، بدیهیست که هرگز بنی اسرائیل را بر مؤمنین زمان پیغمبر ما و امت او ترجیح نداده بلکه افضلیت بنی اسرائیل تا زمانی است که عیسی نیامده باشد، اگر در زمان عیسی افضلیتی برای بنی اسرائیل باشد باید ایمان به عیسی نیاورند و همچنین در زمان پیغمبر خاتم ملت یهود باید از ایمان آوردن باین پیغمبر استثناء شوند و این بدلیل عقل و نقل باطل است، پس مریم بزرگ زنان زمان خود بوده است. ولی پیغمبر درباره فاطمه اش فرمود: فاطمة سیده نساء العالمین من الاولین و الاخرین و آنها لتقوم فی محرابها فیسلم علیها سبعون الف ملک من المقربین و نیاد و نها بمانادت به الملائكة مریم فبقولون یا فاطمة ان الله اصطفیک و طهرک علی نساء العالمین. در علل الشرایع از حضرت صادق (ع) روایت میکنند که فرمود فاطمه را محدثه نامیدند برای آنکه ملائکه از آسمان بر وی نازل شده او را ندا میکردند چنانکه مریم را ندا میکردند و میگفتند ان الله الصطفیک و طهرک علی نساء العالمین، پس فاطمه با ایشان و ایشان با فاطمه حدیث میکردند، حتی شبی آنمخدره از ملائکه سؤال کرد، آیا مریم افضل زنان عالمیان نیست؟ عرض کردند مریم افضل زنان عالم خود بود، ولی خدا ترا سیده زنان عالم او و عالم خودت و بلکه سیده نساء العالمین اولین و آخرین قرار داد.

شرایع گذشته معرفت به فاطمه داشته اند

در بحار در روایتی از حضرت رسول (ص) نقل میکنند که آنحضرت درباره فاطمه (ع) فرمود: فاطمة هی الصدیقة الکبری و علی معرفتها دارت القرون الاولی. صاحب کتاب خصایص الفاطمیه میگوید: قرن دارای چند معنی میباشد: اول هفتاد یا هشتاد یا سی یا صد سال. دوم مراد از قرن اهل هر زمانند که در آن پیغمبری باشد مثل زمان حضرت موسی زمان حضرت عیسی و غیره سوم مراد از قرن عمر غالب مردم است. اما معنی دارت در حدیث است که: اولوالعزم من الرسل سادة المرسلین و النبیین علیهم دارت الرحی، یعنی پیغمبران اولوالعزم آقایان پیغمبران آسمانها و زمین بواسطه بودن آنها دور میزنند یعنی به تصدق سر آنها گردش میکنند.

مجلس چهاردهم: السلام علیک یا نارا لله و ابن ناره

ترجمه

سلام بر تو ای کسیکه خدا خونخواهی او میکند و پسر کسیکه خدا خونخواهی او میکند.

شرح نارا لله

نار در لغت بمعنی خون و بمعنی طالب خون آمده که مخفف نثار بر وزن طالب باشد مثل شاک که مخفف شائک است. یا لثارات الحسین یعنی بیائید ای طلب کنندگان خون حسینی. مروان حمار آخرین خلیفه بنی امیه بود وقتی که در حران ابراهیم عموی منصور دوانیقی را گرفت سر او را میان انبان آهک گذاشت آنقدر دست و پا زد تا جان داد، صالح بن علی با جمعی در طلب خون ابراهیم برآمدند و با مروان حمار جنگ کردند تا او را کشتند روزیکه طبل جنگ را مینواختند ندای یا لثارات ابراهیم آنها بلند بود

تا آخر مطلب که مفصل است چون معنی آثار دانسته شد این جمله را چند معنی میتوان نمود .

معنی اول ثار

اگر گفتیم که ثار خون ریخته شده از روی ظلمت ، معنی چنین میشود که سلام بر تو ای کسیکه خون خدا هستی البته خدا جسم نیست که دارای خون باشد بلکه باید گفت ای حسین تو آنقدر بزرگوار و در خانه خدا با آبرو هستی که اگر بنا بود خدا خون داشته باشد ، خون تو همان خون خدا بود ، در زیارت آنحضرت میخوانی : السلام علیک یا من ثاره ثارالله . نظایر اینگونه عبارات در زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام بسیار است مانند : عین الله ، یدالله ، وجه الله ، جنب الله چنانچه میگوی : السلام علیک یا عین الله الناظره و یده الباسطه و اذنه الواعیه ، السلام علی اسم الله الرضی و وجه المضی ء و جنبه العلی . پس اینکه میگوئیم علی عین الله است نه آنکه خدا چشم دارد ، یعنی همانطور که خدا بدون چشم در همه جا حاضر و ناظر است و همه چیز نزد او آشکار میاشد علی نیز مظهر این صفت خداست . حضرتش در مسجد کوفه بالای منبر موعظه میفرمود ، مردی برخاست و عرض کرد یا امیرالمؤمنین جبرئیل در کجاست ، حضرت یک نگاه به آسمان ، یک نگاه بزمین و یک نگاه باطراف نموده فرمود تو خودت جبرئیل هستی آن مرد ناپدید شد مردم از حضرت موضوع را سؤال کردند فرمود بیک نظر تمام آسمانها و تمام طبقات زمین را ملاحظه کردم و بیک نظر مغرب و مشرق عالم را دیدم ، در هیچ جای عالم جبرئیل نبود دانستم که این مرد خودش جبرئیل است . پس دیدن علی تمام زمین و آسمان را با این چشم ظاهری نبود بلکه با چشم دیگری بود که همان عین الله است . علی (ع) یده الباسطه است که از کوفه دست دراز میکند و نصف سیبیل معاویه را در شام گرفته میکند . مردی در موقع مرگ سلمان در مدائن بالای سر او بود ازو پرسید که بعد از مرگ چه کسی شما را غسل دهد و کفن نماید ، فرمود آن کسیکه رسول خدا را دفن کرد آنمرد گفت سلام تو در مدائن هستی و او در مدینه است چگونه مرتکب این افعال خواهد شد سلمان گفت چون روح از بدن من مفارقت نماید هنوز مرا درست نخواستند باشی که آنحضرت حاضر شود بر او سلام کن هر چه دستور دهد انجام ده آن مرد گفت چون سلمان از دنیا رفت من او را بجادری پوشیده نگاه دیدم امیرالمؤمنین (ع) حاضر شد ، سلام کردم دیدم که آنحضرت چادر از روی سلمان برداشت ، سلمان تبسمی کرد ، آنحضرت فرمود مرحبا ای سلمان ، چون بخدمت رسول خدا برسی آنچه اصحاب او بعد از او با من کرده اند عرضه خواهی داشت آنگاه چادر روی سلمان کشیده متوجه غسل و کفن او شد و مجدداً بمدینه برگشته نماز ظهر را در مدینه خواندند . در قرآن میفرماید : و قالت الیهود یدالله علت ایدیهیم و لعنوا بما قالوا بل یداه مبسوطتان (مائده - ۶۴) پس امام مظهر صفات خداست ، عین الله و اذن الله و وجه الله میباشد . ما در همین کتاب در ذیل آیه قل اعملوا فیسری الله عملکم و رسوله و المؤمنون . (توبه ۱۰۵) گفتیم که دانستن اعمال مردم توسط امام شرطش بودن در آنمحل نیست همانطور که خدا همه جا حاضر و ناظر است و همه چیز را می بیند و میداند امام هم قلب عالم امکان بوده همه کردار و رفتار مردم را میداند ، خواه بچشم بیند یا نبیند . در کتاب کافی از امام باقر (ع) روایت میکند : قال لما اسری بالنبی (ص) قال یا رب ما حال و المؤمن من عندک قال یا محمد من اهان لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربه و انا اسرع شی الی نصره اولیائی و ما ترددت عن شیء انا فاعله کترددی عن وفاء المؤمن من یکره المؤمن من واکره مسائته و ان من عبادی المؤمنین من لا یصلحه الا الغنی و لو صرفته الی غیر ذلک لهلک و ان من عبادی المؤمنین من لا یصلحه الا الفقر و لو صرفته الی غیر ذلک لهلک و ما یتقرب الی من عبادی بشیء احب الی مما افترضت علیه و انه لیتقرب الی بالنافله حتی احبه فاذا احبته اذا سمعه الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به و لسانه الذی ینطق به و یده الی بها ان دعانی اءجتبه و ان ساءلنی اءعطیته . چون پیغمبر را به معراج بالا بردند گفت : پروردگارا حال مؤمن در نزد تو چون است ؟ فرمود : ای محمد هر که بیک دوست من اهانت کند محققاً آشکارا با من بجنگ برخاسته است ، من بیاری دوستانم پیش از همه چیز می شتابم من درباره چیزی آن اندازه درنگ ندارم که درباره قبض روح مؤمن ، او از مرگ بدش آید و منهم از بدی کردن باو بدم میآید

براستی برخی از بندگان مؤمن را جز توانگری نشاید و نیکو نساخ و اگر بجز آتش بگردانم نابود و هلاک شود و براستی برخی از بندگان مؤمن باشند که جز با درویشی و فقر به نشوند و اگر بجز آتش بگردانم نابود و هلاک شوند، هیچ بنده ای تقرب نجوید به عملیکه نزد من محبوبتر باشد از آنچه بر او واجب کرده ام و براستی که او با عمل نافله بمن تقرب جوید تا آنکه دوستش بدارم و چون دوستدارش شدم در اینصورت گوش او شوم با آن بشنود و چشم او شوم که با آن ببیند و زبانش شوم که با آن بگوید و دستش شوم که با آن بگیرد اگر دعا کند اجابتش کنم و اگر از من خواهشی کند به او عطا نمایم. از اینحدیث چند مطلب استفاده میگردد: واجبات اهمیتش بیشتر از مستحبات است. نوافل جمیع مستحبات را شامل میشود و اختصاصی به نوافل یومیه ندارد. تردید خدا نه مثل ما نیست که در امری مردد باشیم و ندانیم کدامیک صلاح کار ماست که آنرا انجام دهیم در حقیقت در کلام مقدریست باین تعبیر که اگر تردیدی بر من روا بود چنین بود. فاذا اجتبه کنت سمعه الذی یسمع به سمع و بصر معمولی انسان ضعیف و ناتوان است و چون متوجه امور ظاهری و مادی گردد و صرف شهوت نفس و هواپرستی شود به زودی از میان رود و نابود گردد و ازین جهت خداوند در آیات قرآن مخالفان حق را کر و کور خوانده است ولی اگر متوجه خدا شوند و طاعت او را کنند تا محبوب او گردند چشم و گوش معنوی و روحانی دایم و ابدی به آنها عطا فرماید تا همیشه حقایق را بشنوند و ببینند و در ماده شنیدن و دیدن چون خداوند باقی گردند، هر چند ناتوان شوند تا بمیرند و تن از میان برود گوش و چشم دل معنوی آنها بجا ماند و ادراک حقایق جهان درک کند و هیچگاه از کار نیفتد و فعالیت روح آنها برجا و استوار باشد.

اراده بنده مؤمن اراده خداست

در حدیث قدسی میفرماید: یابن آدم انا ملک لا اءزول اذا اقلت لشیء کن فیکون اءطعنی فیما اءمرتک و انته عما نهنیک حتی تقول لشیء کن فیکون. ای پسر آدم من پادشاهی هستم که هرگز سلطنتم زوال نیابد هر گاه بچیزی بگویم باش فوراً خلق میگردد تو هم امر مرا اطاعت کن و آنچه ترا نهی کرده ام ترک کن، تا مثل من بچیزی بگویی باش و خلق گردد، این حدیث مطلب بزرگی را بما میفهماند که در اثر اطاعت کردن خدا، بنده بجایی میرسد که اراده او اراده خدا میشود و منصب خلاقیت پیدا میکند. این مسلم است که اگر بنده ای اینقدر بخدا نزدیک شد که اراده او اراده حق گردد پس هر چه از خدا بخواهد دعایش به هدف اجابت رسد.

حکایت

در کتاب لئالی الاخبار نقل میکند که وقتی سلمان والی مدائن بود روزی مهمانی بر او وارد شد از شهر مدائن بیرون آمد آهوهایی دید که در بیابان میروند و طیوری را دید که در آسمان طیران مینمایند سلمان صدا زد که یک آهوی فربه و یک مرغ پرنده از بین شماها نزد من حاضر شود که برای من مهمانی رسیده و اراده اکرام او را دارم، یک آهو و یک مرغ از آنها در نزد سلمان حاضر شدند، مهمان سلمان از آن کیفیت تعجب کرد، سلمان ملتفت تعجب او شده گفت آیا ازین کیفیت تعجب میکنی، آیا نه چنین است که هر کس اطاعت مولای خود را بنماید همه چیز اطاعت او را مینماید، آیا ممکنست که بنده اطاعت خدا را بنماید و خدا از خواسته های آن بنده تجاوز کند.

حکایت

در کتاب لئالی الاخبار است که عبدالواحد بن زید گفت من و ابو ایوب سجستانی در راه شام میرفتیم ناگاه غلام سیاهی را دیدم که بر دوش دارد بطرف ما میآید چون بما رسید من از او سؤال کردم من ربک چون اینرا از من شنید گفت چنین سؤالی از من میکنی

پس صورت خود را بجانب آسمان نموده عرض کرد خدایا این هیزم را تبدیل به طلا-نما ناگاه تمام هیزم طلای احمر شد رو بما کرده گفت دیدید آنگاه گفت بارخدایا اینرا تبدیل به هیزم نما فوراً هیزم شد ابو ایوب میگوید من ازو خجل و شرمند شدم باو گفتم تو طعامی همراه داری که بما بخورانی اشاره ای کرد ناگاه جامی از عسل که از برف سفیدتر و از مشک خوشبوتر بود پیش چشم ما حاضر شد گفت بخورید قسم به آن خدائی که جز او خدایی نیست این عسل از شکم زنبور خارج نشده است چون خوردیم چیزی از آن شیرین تر و خوشبوتر و بهتر نخورده بودیم .

حکایت

عبدالوهاب میگوید قصد تشرف به بیت المقدس را نمودم در بیابان راه را گم کردم و متحیر بودم که چه کنم ناگاه دیدم پیرزنی میآید ، باو گفتم غریبم در این صحرا راه را گم کرده ام پیرزن گفت چگونه غریب است کسی که خدا دارد و چگونه گم میشود کسی که خدا با اوست و دوستش دارد گفت سر عصای مرا بگیر و با من بیا چون چنین کردم و چند قدمی با او رفتم خود را در بیت المقدس دیدم ولی اثری از آن پیرزن نبود .

حکایت

یکی از عارفین گوسفند میچرانید ، پس گرگی در میان گله گوسفندان او وارد شده ولی گوسفندان او را اذیت نرسانید ، مردی از آنجا عبور نمود چون این منظره را دید گفت : متی اصلح الذئب و الغنم آن مرد عارف در جوابش گفت من حین اصلح الراعی مع الله . قصه گوسفندان ابوذر که گرگها مواظبت آنها را میکردند معروفست بمجلس مراجعه شود . از این اخبار و حکایات معلوم میشود که ممکنست انسان در اثر عبادت و بندگی بجایی رسد که چشم و گوش و اراده خدا شود ، بنابراین چه مانعی دارد که بگوئیم حسین (ع) ثارالله خون خدا است ، یعنی اگر بنا بود که خدا خونی داشته باشد خون حسین خدا بود همچنانکه درباره پدر بزرگوارش میگوئیم عین الله ، یدالله ، اذن الله

علت اینکه حسین ثارالله شد

علت اینکه حسین (ع) بمنزله خدا و پدرش علی (ع) بمنزله چشم و گوش خدا شد اینست که ارزش و قیمت خون در بدن از تمام اعضاء بیشتر است چه انسان بدون چشم و گوش و دست میتواند زندگانی کند ولی بدون خون نمیتواند نماید بلکه اگر از آنمقدار معمولی که باید در بدن باشد کمتر شود موجب مرض و انحراف مزاج میشود . حسین (ع) در این دنیا بمنزله خون الهی است باینمعنی که رواج اسم خدا از خون حسین است عبادت و پرستش خدا بواسطه شهادت حسین (ع) است اگر بواسطه شهادت آنحضرت نبود بنی امیه طوری نقشه کشیده بودند که مردم را زیر لواء کلمه توحید به وادی بی دینی و ضلالت و گمراهی بکشاند ، پس اگر فهمید نقشه ای کشیده شده که سفره توحید و اسم خدا از روی زمین برچیده شود و علاجی ندارد مگر با ریخته شدن خون خودش و جوانان و اسارت اهل بیتش در اینصورت اگر نکند نزد عقلاء عالم مورد ندمت خواهد بود مثل کسی که در جایی ایستاده باشد و ببیند که آتشی در خانه مسلمانی افتاده میسوزد و اگر او آتش را خاموش نکند یک محله و یک شهر در خطر سوختن است پس اگر با امکان علاج تعلل نماید اگر چه در ظاهر شرع ضامن نیست ولکن عاصی هست و در عالم معنی هم خالی از ضمانت نیست . پس اگر حسین (ع) قیام نمی نمود ما هم بر کفروالحاد بودیم مؤید اینمطلب فقره شریفه زیارت اربعین است که شیخ در تهذیب و مصباح المجتهد نقل نموده : و بذل مهجته فیک لیستتقد عبادک من الجهالة و حیره الضلالة یعنی : درباره تو اینخدا جان بخشی کرد تا بندگانت را از نادانی و سرگردانی و گمراهی نجات دهد . این تاریکی غصب خلافت و ظلم و جور در

زمان معاویه و یزید بحد اعلائی خود رسید در چنین تاریکی سختی صبح عدالت حسینی قیام نمود و مردم را متوجه ساخت که ای مردم عالم شما در تاریکی عمیقی فرو رفته اید و باید ازین تاریکی نجات یابید و لذا حسین (ع) را فجر نامیدند و خداوند سوره فجر را به اسم حسین (ع) نازل فرمود والفجر و لیل عشر به فجر حسین و قسم به شبهای دهه اول محرم، این فجر که طلوع کردم کم کم مردم از خواب غفلت بیدار شوند و فهمیدند که بنی امیه چه بلایی به سر آنها آورده اند و هنگامیکه اهل عالم بیدار شوند و خود را در زیر کلمه توحید و ولایت اهلیت در آورند روزیست که فرزند حسین مهدی موعود ظهور فرماید و دنیا را از ظلم و جور پاک کرده پر از عدل و داد نماید و لذا آیه والنهار اءذا تجلی به قیام حضرت ولی عصر (ع) تعبیر شده است.

سیاست معاویه پس از شهادت علی (ع)

بعد از شهادت امیرالمؤمنین (ع) که معلویه خلافت را غصب کرد چنان تضحیح دین و تخریب شریعت سیدالمرسلین و ترویج زندقه و باطل را نمود که اکثر خلق را از شاهراه هدایت منحرف نمود، بطوریکه اگر واقعه کربلا اتفاق نمی افتاد و چند سالی دیگر بر آن منوال میگذشت نه از اسلام رسمی و نه آئین اثری باقی میماند. مثلاً معاویه پس از صلح با امام مجتبی (ع) از شام به کوفه آمد و در نخيله کوفه بر بالای منبر رفت و گفت ای مردم بخدا قسم این جنگهایی که در اینمدت با شما نمودم برای آن نبود که شما نماز نمیخواندید روزه نمی گرفتید یا حج بجا نمی آوردید و یا زکوة نمیدادید چه همه اینها از شما صادر میشد بلکه مقصود من سلطنت و حکومت بر شما بود که اینک به آن رسیدم و حال آنکه شما راضی بحکومت من نبودید و اینک شرطهاییکه در قرارداد صلح با امام مجتبی (ع) امضا کردم همه را باطل کرده زیر پا میگذارم و بهیچ یک از وعده های خود وفا نمی کنم. اینجا بی مناسبت نیست که بعضی از مواد صلحنامه حضرت با معاویه ذکر شود تا معلوم گردد معاویه چه کارهای ناروایی در دوران خلافت خود انجام داده است. ۱- معاویه توقع نداشته باشد که حضرت باو امیرالمؤمنین خطاب نماید. ۲- امام را برای اداء شهادتی نخواند که پذیرفته نخواهد شد. ۳- معاویه شیعه و دوستدار علی (ع) را اذیت نکند و حقوق و مقرری آنها را بدهد و خون و ناموس آنان در پناه باشد. ۴- شیعیانی که در جنگ جمل در رکاب علی (ع) کشته شده اند یک میلیون درهم به بازماندگان آنها بپردازد و این مبلغ را از خراج، داراب، اطراف فارس تاءدیه نمایند. ۵- در قنوت نماز سب علی بن ابیطالب (ع) نکنند و دیگران را از این عمل باز دارند. ۶- همه ساله معاویه پنجاه هزار درهم از بیت المال به آنحضرت بپردازد و مثل این مبلغ را ببردش (ع) بپردازد. ۷- پنج میلیون درهمی که در بیت المال کوفه موجود بود با صد هزار دینار نقدا معاویه به آن حضرت بپردازد. ۸- خلافت را در خانواده خود موروثی نکرده و یزید را جانشین خود قرار ندهد. معاویه اگر چه در اول این شرایط را قبول کرد ولی بعدا به هیچیک از اینها عمل ننمود بلکه طوری مردم شام را تربیت نمود که لعن شیطانرا متروک ساخته و به سب علی (ع) و اهلیت او پرداختند بطوریکه سب آن بزرگوار را جزء نماز جمعه قرار دادند و کار بجایی رسید که یکی از شامیان در نماز جمعه سب امیرالمؤمنین را فراموش کرد، پس از فراغت از نماز به سفری روان شد، در بیابان متذکر شد که در نماز جمعه سب حضرت را ننموده در همانجا نماز جمعه را قضا کرده مشغول به شب شد و در آن محل مسجدی بنا کرد تا کفاره تاءخیر سب او شد و آن مسجد را مسجدالذکر نامید. کار سب علی (ع) بجایی رسید که اگر به کسی اسناد کفر و زندقه میدادند یا آنکه علانیه شراب میخورد و یا زنا و لواط میکرد و قماربازی مینمود و او را تکریم و تعظیم مینمودند و اگر سهوا یا غفلتا اسم علی بر زبانش جاری میشد و سب نمیکرد یا آن اسنادهای مجعول را نمیداد او را تهمت تشیع میزدند و می کشتند و انواع اذیتها به او مینمودند در تمام شهرها مخصوصا کوفه و بصره چنین بود و اگر کسی طلب ریاست و حکومتی مینمود کتابی به او میدادند که مشتمل بر سب و طعن علی (ع) و اهلیت بود تا آنرا در منابر و محافل ذکر به اطفال تعلیم دهد و هر که نام علی (ع) میبرد و یا طفلی را علی نام میگذازد و زبانش را قطع میکردند. گویند در زمان عبدالملک روزی یکی از علماء در مسجد دمشق وعظ میکرد ناگاه در اثنای سخن از روی غفلت کلمه ای از فضایل علی

بر زبانش جاری شد، عبدالملک حکم کرد تا زبانش را بریدند و گفت و اعجاباً هنوز مردم نام علی را فراموش نکرده اند. سب علی (ع) هشتاد سال میان این مردم استمرار داشت تا آنکه عمر بن عبدالعزیز به حيله و تدبير آن رسم زشت را برطرف ساخت. در تاریخ روضه الصفا مینویسد که یکی از اطباء در محفلی که اعیان و اشراف بنی امیه و اکابر و معاریف شام حاضر بودند به تعلیم عمر بن عبدالعزیز دختر او را خواستگاری نمود عمر گفت این وصلت بهیچ وجه ممکن نیست زیرا ما مسلمانیم و تو کافر، طیب گفت پس چرا پیغمبر شما دختر به علی بن ابیطالب داد، عمر گفت او یکی از بزرگان دین اسلام بود طیب گفت اگر او مسلمان بوده پس چرا او را لعن میکنید، عمر روی بحاضرین مجلس نموده گفت جواب این مرد را بگوئید، همه ساکت شدند و سر بزیر انداختند. از آنوقت سب را برداشت و در خطبه بجای امیرالمؤمنین این آیه را تلاوت نمود: ان الله ياءمر بالعدل والاحسان و ايتا ذی القربى و ينهى عن الفحشاء و المنکر و البغی يعظکم لعلکم تذكرون. این مذهب باطل و عقیده فاسد را چنان در میان مردم رایج و در لباس حق در دل‌های خلق راسخ و نافذ و محکم نمودند که دین خدا و رضای حق و نجات درین را در این طریق و عقیده میدانستند، کسانی که در لباس زهد و تقوی و تدین مواظب و مراقب خود بودند و در همه حرکات و رفتار خود از شرع پیروی مینمودند و از خون پشه و کشتن مگسی سؤال میکردند از سب علی (ع) و کشتن شیعه و دوست علی هر چند هزار و صد هزار هم که باشد پروا نداشتند و احتمال نقص و عیبی در آن نمیدادند که در مقام سؤال و استفسار از حکم آن برآیند.

علت خانه نشستن امیرالمؤمنین و امام حسن علیهما السلام

چون خلفاء حق امیرالمؤمنین (ع) را غصب کردند حضرت چهل شب فاطمه علیها السلام را روی استر نشانید و دست حسن و حسین علیهما السلام را گرفت در خانه مهاجر و انصار برده و برای احقاق حق خود طلب نصرت از آنها کرد و فرمود اگر چهل نفر از شما با من بیعت کنند من حق خود را خواهم گرفت، آنها وعده میدادند که فردا خواهیم داد و چون صبح میشد جز سلمان و ابوذر و بعضی دیگر جمع نمی شدند، خلاصه چون آنحضرت تنها بود و معین و یاورى نداشت اگر شمشیر میکشید باید همه را بقتل میرسانید و درینوقت اسلام یکباره از میان میرفت چاره جز تمکین نبود، لذا بحکم اجبار چیزی نفرمود و در خانه نشست و ضمناً میدان امتحانی هم برای مسلمانان بود که چه کسی مسلم حقیقی و چه کسی مسلم واقعی است خلفاء در کارهایی که نمیدانستند بآنحضرت رجوع میکردند و اگر کسی از چیزی سؤال میکرد و نمیدانستند از آنحضرت میپرسیدند پس در عین حالیکه حضرت خانه نشین بود ولی حفظ دین را مینمود.

ظلم و جور معاویه در دوران امام مجتبی علیه السلام

بعد از شهادت علی (ع) مردم با امام حسن (ع) بیعت کردند و بعداً به طمع مال دنیا و ریاست به تطمیع معاویه لعین از آنحضرت بازگشتند و سجاده از زیرپایش کشیدند و عبا از دوش مبارکش برداشتند و خنجر بران مبارکش زدند. اطرافیان و اصحاب آنحضرت بمعاویه نامه نوشتند که اگر اجازه بدهی حضرت حسن (ع) را گرفته تحویل تو خواهیم داد، معاویه آن نامه ها را خدمت آن حضرت میفرستاد که با این اشخاص میخواهی با من جنگ کنی تا کار بجایی رسید که مثل ابن عباس شخصی لشکر حسن را ترک کرده بود بواسطه یک میلیون درهمی که از معاویه گرفت بمعاویه ملحق شد و لذا آنحضرت بجهت نداشتن یار و یاور مجبور شد که تحت شرایطی با معاویه صلح کند و بعد از صلح هم قبلاً گفتیم که معاویه با آنحضرت و شیعیان آنحضرت چه کرد تا بالاخره آن حضرت را مسموم و شهید کردند. در دوران امامت حضرت امام حسین علیه السلام کار بیدینی و ظلم امیه شدت پیدا کرد و خانه نشینی علی (ع) و صلح امام مجتبی باتمام رسید دیگر جای هیچگونه مدارا با این مردم نمانده بود از هر گوشه و کناری درصدد و قتل حسین (ع) برآمدند حضرت مجبور شد که شبانه از مدینه بطرف کوفه حرکت کند در آنجا هم درصدد و قتل

آنحضرت برآمدند، لذا حضرت با احترام خانه خدا که خورش آنجا ریخته نشود بطرف کربلا- حرکت کرد تا آنجا که شربت شهادت را نوشید و مظلومیت خود را بر اهل عالم ثابت نمود، کشته شدن ابا عبدالله علیه السلام، کم کم مردم را از خواب غفلت بیدار نموده و پی مظلومیت خانواده عصمت و ظلم بنی امیه بردند. پس معلوم شد که واقعا آنحضرت فجر است، چه هر گاه فجر طالع شد و صبح ظاهر گردید دیگر قابل انکار نیست و مردم از تاریکی شب نجات میابند و چنین بود که فجر حسینی مردم را از گرداب ضلالت و گمراهی و بدبختی نجات داد. و اما به عنوان فجر بودن آنحضرت در عالم آخرت آنست که گناهان و معاصی خلائق را از بین میبرد و چه فردای قیامت مردم احتیاج بکسی دارند که دست آنها را گرفته نجات دهد و نجات دهندگان قیامت زیاد هستند ولی هیچکدام مانند امام حسین (ع) نیستند. در حدیث است که بعد از آنکه جبرئیل در عالم ظاهر خبر شهادت حضرت ابی عبدالله الحسین (ع) را برای رسول اکرم آورد آنحضرت زیاد مهموم و مغموم شد و گریان گردید، جبرئیل عرض کرد از جهت شهادت حسین دلتنگ میباشد، از خدا مسئلت نمائید که این تقدیر را مرتفع سازد ولی یا رسول الله اگر چنین شود امر شفاعت ناقص میماند، حضرت فرمود ای جبرئیل اگر چه من حسین را دوست میدارم ولی امت من زیاد گناه کارند من بجهت نجات امتم بشهادت او راضی شدم. و همچنین وقتی که پیغمبر خبر شهادت فرزندش حسین را به فاطمه داد و حضرت صدیقه طاهره بسیار گریست، عرض کرد ای پدر چگونه طاقت بیاورم که فرزند مرا با لب تشنه شهید نمایند و بدن او را مجروح کنند پیغمبر (ص) فرمود ای فاطمه اگر راضی نشوی امر شفاعت ناتمام میماند، عرض کرد راضی شدم.

نجات یافتن زوار قبر حسین (ع) از آتش جهنم

در بحار از کتاب فلاح السائل از محمد بن احمد بن داود بن عقبه نقل میکند که گفت من همسایه ای داشتم معروف و اسمش علی بن محمد بود. گفت من هر ماه یک مرتبه از کوفه زیارت قبر حضرت امام حسین علیه السلام میرفتم و چون پیر شدم و جسمم ضعیف شد یک نوبت هم نرفتم بعد از مدتی که گذشت یکبار پیاده زیارت آنحضرت مشرف شدم، پس از زیارت و نماز خوابیدم در خواب دیدم که آنحضرت از قبر بیرون شد، فرمود یا علی چرا بمن جفا کردی و حال آنکه مهربان بودی عرض کردم ای آقای من جسمم ضعیف شده و قوه از پاهایم رفته و عمرم به آخر رسیده چند روز از کوفه تا کربلا در راه بودم تا زیارت شما مشرف شدم از شما روایتی نقل میکنند که میل دارم از خودتان بشنوم فرمود بگو عرض کردم روایت کرده اند که شما فرموده اید: من زارنی فی حیاة زرتہ بعد وفاته یعنی هر کس در زنده بودنش مرا زیارت کند من هم بعد از مرگش او را زیارت خواهم کرد، حضرت فرمود بلی من گفته ام و اگر بینم که زائرین قبر من در میان جهنم میسوزند آنها را از آتش جهنم بیرون میآورم. احتمال دارد که زیارت از زائرش در قبر باشد. چنانکه در حکایت زوجه استاد اشرف آهنگر در مجلس همین کتاب گذشت شب رحلت هم از بستر روم در قصر حورالعین اگر در وقت جان دادن تو باشی شمع بالینم

مجلس پانزدهم: السلام علیک یا نارالله وابن ناره

معنی دوم ناره

دومین معنی که برای این عبارت میتوان نمود اینست که ناره را طالب خون بگیریم و بگوئیم که ناره مخفف ناره بر وزن طالب باشد، مثل شاک که مخفف شاکک است پس ناره طالب خون کشته شده میشود و چون در اینصورت اضافه ناره بر الله جایز نیست باید الله را اضافه بر ناره کنیم و بگوئیم الله نارهک یعنی طالب دمک من قاتلک چنانکه در دعای بعد از نماز آنحضرت وارد است که: اءشهد ان الله تعالی الطالب بشارک. مطالبه کردن خدا از خون حسین (ع) در روز قیامتست و در حقیقت خدا ولی خون

آنحضرتست و مطالبه خون حسین غیر از خونهای دیگر است زیرا خداوند در موضوع خونهای نیست بلکه طلب خون میکند از باب آنکه ولایت دارد و ولی دم است، پس مراد از ثارالله اینست که صاحب حق خداست و خدا طلب این حق را میکند. و این عبارت با دعای ندبه منافات ندارد که میفرماید: این الطالب بدم المقتول بکربلا زیرا حضرت قائم آل محمد (ص) ولی دم جدش حسین (ع) در دنیا و خدا ولی دم او در عالم آخرتست. دلیل بر اینکه آنحضرت ولی دم جد مظلومش حسین (ع) است آیه مبارکه: ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق من قتل مظلوما فقد جعلنا لوليه سلطانا فلا يسرف في القتل انه كان منصورا. (الاسراء - ۳۳) یعنی هرگز نفس محترم را نکشید خداوند قتل را حرام کرده و هر که مظلوم کشته شود ما ولی او را بر قاتل تسلط داده ایم که انتقام مقتول را بگیرد در قتل و خونریزی اسراف نکنید که او از طرف ما مؤید و منصور است. در کافی از حضرت صادق (ع) روایت کرده که این آیه در حق امام حسین (ع) وارد شده آنچه که از آیات و اخبار استفاده میشود اینست که حضرت امام حسین از روی ظلم و جور کشته شده و خداوند ولی خون آن مظلوم را در دنیا فرزندش قائم آل محمد قرار داده که چون قیام نماید تسلط بر اعداء پیدا کند و هر چه از آنها را بکشد اسراف نموده تا آنکه مردم گویند عجب این مرد بیمناک و سفاک میباشد چون حضرت این را بشنود و بالای منبر رود و بسیار گریه میکند و میفرماید که بخداوندی که مرا بحق مبعوث فرموده که اینهمه که کشته ام عوض بند نعلین جدم ابا عبدالله نمی شود.

بیان روایت

اینمطلب بدیهیست کسیکه خدا خونبها یا خون او باشد که در زیارتش میخوانی: یا من ثاره ثارالله خون تمام اهل زمین که صاحب دوستی و ولایت او نباشد ارزشی ندارد چه ارزش هر فردی بقدر مقام قرب او بحق و دوستی او با آل محمد است که اگر این دوستی و ولایت نباشد ارزشی برای او نیست اینکه حضرت قائم میفرماید این جمعیتی که کشتم تلافی بند نعلین جدم را نمیکند اینمطلب درست و صحیح است زیرا بند نعلین جماد که تکلیفی بر او نیست بواسطه مجاورت پای حضرت سیدالشهداء حیات ایمانی و ولایتی پیدا کرده چنانکه در احادیث رجعت وارد شده که بند نعلین حضرت صاحب الامر لا اله الا الله میگوید بطوریکه همه مردم می شنوند پس اگر بنا باشد که بند نعلین بواسطه مجاورت پای حضرت مرتبه ولایت را قبول کند در صورتیکه تکلیفی بر او نیست ولی انسانیکه درباره اش فرمود: انا عرضنا الاءمانه علی السموات و الاءرض و الجبال فاءبین اءن یحملنها و اءشفقین منها و حملها الانسان و انه كان ظلوما جهولا. (احزاب ۷۲) یعنی: ما بر آسمانها و زمین و کوههای عالم عرض امانت کردیم و مقام ولایت و امامت را ارائه دادیم، همه از تحمل آن امتناع ورزیدند و اندیشه کردند تا اینکه انسان پذیرفت و انسان هم. در مقام آزمایش و اداء امانت که امامت باشد بسیار ستمکاران و نادان بود این انسان با اینکه تکلیف را قبول کرده بود زیر بار آن نرفت، پس بند نعلین جماد شرافت بر این انسان اشرف موجودات دارد زیرا اشرفیت مادامیست که زیر بار ولایت برود و الا ارزشی برای او نیست، از اینجا معلوم میشود که نزدیک بودن به امام بحسب ظاهر موجب قرب نمیشود و دور بودن هم باعث بعد نمیکردد. اویس قرنی ابتدا خدمت پیغمبر نرسید و آنمقام قرب را داشت که پیغمبر فرمود بوی اویس را می شنوم ولی آنهایکه شب و روز خدمت پیغمبر بودند حضرت از آنها دوری میجست و بدش میآمد با اینکه آن دو نفر در زیر پای پیغمبر دفن شدند و هارون در نزد حضرت رضا (ع) ولی سلمان در مدائن و ابوذر در بیابان ریزه است نه این قرب آنرا به پیغمبر و امام نزدیک میکند و نه این بعد مکان آنها را از پیغمبر دور مینماید، بلکه آنچه باعث مقام قرب و بعد است محبت و ولایت عدم آنست پس دانستی که امام چه ارزشی در عالم امکان دارد که کشتن اینهمه خلائق جبران بند نعلین حسین (ع) را نمیکند چه رسد بخون خود آنحضرت برای اینکه قیمت و ارزش امام در عالم معلوم گردد از ذکر روایتی ناچاریم تا مطلب بر شنوندگان و خوانندگان معلوم گردد.

در بحارالانوار روایت میکند که حضرت امام حسن عسکری (ع) فرمود: شخصی، مردی را خدمت امام زین العابدین (ع) آورد و ادعا کرد که آنمرد پدرش را کشته است، قاتل در خدمت حضرت اعتراف کرد امام (ع) حکم بقصاص فرمود ولی از آنشخص درخواست بخشش کرد تا به ثواب عظیمی نایل گردد، مدعی معلوم بود بگذشت راضی نیست. امام سجاد (ع) فرمود اگر بخاطر میآوری که اینمرد بر تو حقی دارد بواسطه آن حق از او بگذر عرض کرد بر من حقی دارد ولی بآن اندازه نیست که از خون پدرم بسبب حقی که دارد بگذرم حضرت فرمود پس چه میکنی؟ گفت قصاص میکنم ولی اگر مایل به دیه و خونبها باشد با او مصالحه خواهم کرد و او را میبخشم، امام پرسید حقش چیست؟ عرض کرد یابن رسول الله اینمرد بمن توحید و نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و امامت ائمه علیهم السلام را تلقین و تعلیم نموده است. حضرت زین العابدین (ع) با تعجب پرسید این حق برابری با خون پدرت نمیکند بخدا قسم این عمل با خون تمام مردم روی زمین از پیشینیان و آیندگان غیر از انبیاء و ائمه علیهم السلام برابری دارد چون در دنیا چیزی نیست که در مقابل خون انبیاء و ائمه بآن قناعت نمود آنگاه رو به قاتل نموده فرمود ثواب تلقینت را بمن میدهی تا خونهای این قتل را بدهم و تو از کشته شدن نجات یابی؟ عرض کرد یابن رسول الله من باین ثواب احتیاج دارم و شما بی نیازید زیرا گناهانم بزرگست در ضمن گناهی که نسبت بمقتول انجام داده ام امر مربوط بمن و خود آن کشته شده است نه اینکه گناه بین من و پسرش باشد. حضرت فرمود پس از کشته شدن در نظر تو بهتر است از اینکه ثواب آن تعلیم را واگذار کنی؟ عرض کرد آری. حضرت بصاحب خون فرمود اینک تو خود مقایسه کن بین گناهی که این مرد نسبت به تو انجام داده و هم تعلیم و لطفی که درباره ات نموده است پدرت را کشته از بقیه زندگی او را محروم نموده و ترا نیز از مزایای داشتن پدر بی بهره کرده اما اگر صبر کنی و تسلیم شوی پدرت در بهشت با تو رفیق خواهد بود و از طرفی این مرد بتو ایمان را تلقین نموده که بواسطه آن داخل بهشت جاویدان میشوی و از عذاب ابد نجات یافته ای لطف و احسان او بر تو چند برابر جنایتی که نسبت پدیرت انجام داده اکنون در قبال احسانیکه بتو کرده از او بگذر تا برای هر دوی شما حدیثی از فضایل پیغمبر بگویم تا آخر روایت که مفصل است. مقصود ما از ذکر این روایت این بود که خون امام (ع) در دنیا با هیچ چیز برابری نمیکند پس اگر امام زمان همه عالم را هم بکشد برابری با خون جد غریبش نمیکند و علت اینکه آنها را میکشد در صورتیکه در کربلا نبودند و شرکت در خون آنحضرت نمودند برای اینست که اینها راضی به عمل پدران خود بودند و کسیکه راضی بعمل قومی باشد او هم جزو آنها خواهد بود.

رجعت حضرت سیدالشهداء علیه السلام بدینا

رجعت حضرت سیدالشهداء مقدم بر سایر ائمه خواهد بود همانطور که نور از خورشید جدائی ندارد اصحاب آنحضرت هم از آنحضرت جدایی ندارد لذا همه آنها را رجعت نموده تا یزید ملعون و قتله حسین (ع) را بکشند و بعدا از دنیا میروند.

اثبات رجعت

رجعت را میتوان بادلّه اربعه اجماع، عقل، روایات و آیات قرآنی اثبات نمود، اما آیاتی که در قرآن باین عنوان ذکر شده بسیار است از آن جمله است آیه: الم تر الی الذین خرجوا من دیارهم و هم الوف حذرالموت فقال لهم الله موتوا ثم احیاهم ان الله لذنو فضل علی الناس و لکن اکثر الناس لا یشکرون. (بقره - ۴۳) در کافی از حضرت باقر (ع) روایت میکند که فرمود: در شام شهری بود که هفتاد هزار خانواده جمعیت داشت همیشه در آن شهر مرض طاعون بروز میکرد اغنیاء چون آمدن مرض را حس میکردند از شهر خارج میشدند ولی بینوایان در اثر بی بضاعتی در آن شهر میماندند تا عده ای از آنها مردند آنها میگفتند اگر ما هم مانند اغنیاء بضاعتی داشتیم از این شهر بیرون میرفتیم تا مرگ بما نرسد، اغنیاء میگفتند اگر ما هم مثل فقرا در شهر میماندیم طاعون ما را

میگرفت تا در سالی قرار گذاشتند فقرا و اغنیاء همگی از شهر خارج شوند بطرف بیابان بروند گذار آنان بشهر مخروبه ای افتاد که اهل آن شهر نیز جلای وطن کرده بودند و آنجا فرود آمدند و اثاث خود را بر زمین گذاشتند و اطمینان پیدا کردند که درینمکان دیگر مرض طاعونی نخواهد بود در آن هنگام خدا امر فرمود به فرشته ای که موکل قبض ارواح بود که تمام آنها را قبض روح کرده و روزگاری طولانی جسد آنها در بیابان افتاده و استخوانهای بدنشان پوسیده و خاک شده بود بطوریکه رهگذران آنها را با پا به اطراف پراکنده مینمودند. پیغمبری از پیغمبران بنی اسرائیل بنام خرقیل که وصی حضرت موسی بود، از آنجا عبور کرد چون آن استخوانهای پوسیده را دید رقت بر حال آنها نموده گریه کرد و گفت پروردگارا چه شود اگر آنها را زنده کنی همچنانکه میراندی تا اینکه این شهر را آباد کنند و با عبادت کنندگان مشغول پرستش ذات مقدس تو شوند و فرزندان بوجود آورند. به آن پیغمبر وحی رسید که دوست داری آنها را زنده کنم گفت بلی خطاب رسید که دعا کن باین کیفیت و باین کلمات حضرت باقر (ع) فرمود آن کلمات اسم اعظم خدا بود که خواند که خواند خدا هم دعای او را مستجاب کرده استخوانهای آنها جمع و متشکل شد و روح در آنها دمید تمام آنها زنده گردیدند مانند روزیکه وارد بیابان شده بودند یکنفر از آنها نابود نشده زندگانی طولانی کردند و تسبیح و تقدیس خدا را بجا آورند. در روایت دیگری که عیاشی نقل میکند از حضرت باقر (ع) پرسیدند که آنها که زنده شدند و مردم آنها را دیدند همانروز آنها مردند یا آنکه پس از زنده شدن بمنازل خود برگشتند و خوردند و آشامیدند و ازدواج نمودند و بعد مردند، فرمود خداوند بعد از مردنشان آنها را بدنیا برگردانید و خوردند و آشامیدند و نکاح کردند و آنچه خواست در دنیا زندگانی کردند و بعد بمرگ طبیعی از دنیا رفتند و دفن شدند. این آیه دلیل بر رجعت است که ما هم در وقت ظهور حضرت ولی عصر (ع) بدنیا بر میگردیم و قریب ده آیه در قرآن میباشد که میتوان از آنها موضوع رجعت را ثابت کرد. مثلاً قصه عزیر که صد سال مرد و بعد زنده شد و همچنین الاغ او که پوسیده گشت و بعدا زنده گشت و مثل قصه اصحاب کهف و مثل زدن دم گاو بر مقتول بنی اسرائیل و زنده شدن او و مثل کشتن حضرت ابراهیم چهار مرغ را و بعدا زنده شدن آنها. رجعت بمعنی بازگشت بدنیا است که ائمه اطهار با دوستان و دشمنان آنها بدنیا بر میگردند و باید مؤمن خالص باشند یا کافر محض و آن کفاریکه در دنیا بعذاب هلاک شدند آنها بدنیا بر نمیگردند به نص آیه قرآن: و حرام علی قریه اهلکناها انهم لایرجعون. (انبیاء - ۹۵) پس از آنکه مؤمنین و کافرین بدنیا برگشتند و قصاص نمودند ماه مؤمنین در دنیا میمانند و بعد همه در یک شب میمیرند که آن حشر اول است.

دلیل از اخبار

اما اخبار و روایاتی که در این باب رسیده زیاد است منجمله در حوایج نقل میکند که یکی از طایفه انصار بزغاله ای داشت او را ذبح نمود به عیال خود گفت نصف از گوشت این حیوانرا بپز و نصف دیگر آن را کباب کن تا حضرت رسول را امشب برای افطار دعوت کنیم شب در مسجد حاضر شده از پیغمبر دعوت نمود این مرد انصاری دو پسر داشت که در وقت صبح ذبح بزغاله حاضر بودند و تماشا میکردند چون پدرشان از منزل بیرون رفت یکی از آن دو پسر بدیگری گفت بیا تا ترا سر ببرم چنانچه پدرمان بزغاله را سر برید پس کاردی را برداشته سر برادر خود را برید چون مادر آن کیفیت را دید صیحه زده در صدد گرفتن آن برادر برآمد بچه خود را از بالای بام بزیر انداخت و فوری جان بداد، مادر نعش آندو فرزند را پنهان کرد و مشغول پختن غذا شد تا آنکه حضرت رسول (ص) وارد شد جبرئیل نازل شده گفت یا رسول الله بصاحب منزل بگو که دو فرزند خود را برای صرف غذا حاضر کند چون حضرت بآن مرد گفت صاحب منزل بیرون آمد دو فرزند خود را طلبید مادر گفت حاضر نیستند صاحب منزل خدمت پیغمبر رسید و گفت حاضر نیستند حضرت فرمود چاره ای جز حاضر کردن آنها نیست صاحب منزل نزد عیالش آمد و گفت باید پسرها را حاضر کنی تا حضرت غذا تناول کنند تا بالاخره نعش آن دو بچه را نزد حضرت حاضر کردند حضرت دعا کرد خدا آنها

را زنده نمود و سالها در دنیا زندگی میکردند تا مردند. نظیر این معجزه از سایر ائمه بسیار است که جای شرح آن نیست. و باید دانست که این از ضروریات مذهب است نه ضروریات دین و امریست سمعی یعنی با احادیث اهل بیت و اجماع علماء ثابت میشود و عقل را بر اثبات آن مدخلیتی نیست اگر چه بر امتناع آنها نیز دلالت نمیکند. باید دانست که اگر انسان علائم مرگ را ببیند دیگر توبه قبول نمیشود، در موقع رجعت هم جای توبه نیست خداوند مؤمن و کافر را زنده میکند تا سلطنت مؤمن را در دنیا بکافر نشان دهد ولی منکرین رجعت تمام آیات و اخباری که در اثبات رجعت وارد شده هر کدام را بنحوی توجیه میکنند. مثلاً آیه: و اذ قلتم یا موسی لن حتی نری الله جهره فاختکم الصاعقه و انتم تنظرون ثم بعثنا کم من بعد موتکم لعلکم تشکرون. (بقره - ۵۶، ۵۵) این آیه صریح است که آن هفتاد نفر بموسی گفتند ما میخواهیم خدا را ببینیم پس از موت زنده شدند، لذا بلفظ بعثنا گفت که جای هیچگونه شبهه نباشد و همه مردم آنزمان هم اینموضوع را مشاهده کردند مطلب بر کسی مخفی نبود لذا میفرماید: و انتم تنظرون. ولی منکر رجعت مثل شریعت سنگلجی میگوید مراد از موت غشوه است نه موت حقیقی و دلیل میآورد به آیه: و یاءتیه الموت من کل مکان و ما هو بمیت. (ابراهیم - ۱۷) باید باین مرد بیچاره گفت این آیه مربوط بعالم آخرت است نه در دنیا چون در آخرت موتی نیست علایم موت را می بیند از سختی عذاب ولی موتی برای آنان نیست. و میگوید مراد از بعث بهوش آمدنست بعد از بیهوشی و نیز میگوید ممکنست مراد از موت نادانی و جهالت باشد ولی بر دانایان واضحست که اینگونه مطالب بیمغز را هیچ عاقلی قبول نمیکند. ای مگس عرصه سیمرغ نه جولانگه تست عرض خود میبری و زحمت ما میداری باید به منکرین رجعت گفت بنظر شما رجعت محالست یا خدا قدرت بر آن ندارد. اگر بگویی محالست باید معاد را هم انکار کنی اگر بگویی خدا قدرت ندارد که در مسئله توحید شک داری، اگر میگویی دلیلی بر اثبات آن نداریم اینهم دروغست چه دلیلی ازین آیات قرآنی بهتر و واضحتر است و بیش از دویست خبر ائمه طاهرین در اینموضوع رسید که مفاد همه آنها اینست که باید مردگان در دنیا زنده شوند. شخصی از معصوم پرسید که من پیر شده ام قوای من تحلیل رفته دلم میخواهد که درین آخر عمری در رکاب شما کشته شوم تا از شهداء محسوب گردم، حضرت فرمود شهادت در رکاب مخصوص دنیا نیست در عالم رجعت هم ممکن میشود که ملازمت ما را اختیار کرده شهید شوید. و اخباری از طریق شیعه و سنی وارد شده که هر چه در امم سابقه اتفاق افتاده درین امت هم باید باشد یکی از چیزهاییکه در امم سابقه بوده، همین رجعت بدنیا بوده که بسیاری بدنیا برگشتند و پس از زندگانی زیادی مردند پس باید در این امت هم باشد. اگر این اخبار تواتر لفظی نباشد مسلماً تواتر معنوی هست و آنها حجج است و این شخص منکر رجعت میگوید شیخ صدوق در نهاییه فرموده که رجعت مذهب قومی از عرب در زمان جاهلیت است. در صورتیکه این عبارت صدوق نیست بلکه عبارت یکی از علماء عامه است که در مجمع البحرین نسبت باو داده و خود صدوق در رساله اعتقادات خود میگوید اعتقاد امامیه اینست که مسئله رجعت حق است و بزودی کتابی در کیفیت رجعت خواهیم نوشت.

دلیل از اجماع و عقل

گفتیم بادلّه اربعه میتوان اثبات رجعت را نمود، آیات و اخبار گذشت اما اجماع که در بین علماء امامیه محقق است. و اما عقل: چون درین دنیا مردم ظلم کردند و یا نیکی نمودند و یا اعمال زشتی انجام دادند مقتضی عدل الهی اینست که در همین دنیا مختصری از نتیجه اعمال خود را مشاهده کرده و مفصل آنرا در عالم آخرت ببینند، پس عقل هر عاقلی حکم میکند که باید در رجعتی در دین دنیا باشد. ابوحنیفه بمومن طاق گفت تو که قایل بر رجعت هستی پانصد دینار بمن بده تا در عالم رجعت بتو بدهم گفت تو هم التزامی بمن بده که بصورت انسان برگردی تا این وجه را بتو بدهم. ما در سوره حمد در مبحث معاد ذکر کردیم حیواناتی هستند که بعد از مردن زنده میشوند و مجدداً زندگی را از سر میگیرند پس بوسیدن بدن مورد اشکال نیست همانطور که در مبحث معاد اینمطلب را ثابت نمودیم.

زیارات و دعاها در موضوع رجعت

در زیارات جامعه است و یکر فی رجعتکم خدا مرا در رجعت شما برگرداند و یملک فی دولتکم و در دولت شما مالک شوم و یسرف فی عافتیکم و یمكن فی ایامکم و تقر عینه خدا برؤ تیکم . در زیارت وداع ائمه دارد که و مکنی فی دولتکم و احیانی فی رجعتکم مرا در ایام دولت شما متمکن و صاحب قدرت نماید . در زیارت اربعین حسین (ع) که امام صادق (ع) بصفوان جمال دستور میفرماید که بخواند یکی از فقرات آنها اینست که : اشهد انی بکم مؤ من و بایابکم موقن .

زیارت حضرت عباس

انی بکم و بایابکم من الموقنین . سید بن طاووس در مصباح الزائر در اعمال سرداب مقدس این جمله را ذکر نموده : و وفقنی یا رب للقیام بطاعته و المکث فی دولته فان توفیتی قبل ذلک فاجعلنی یا رب فیمن تکر فی رجعته و یملک فی دولته و تیمکن فی ایامه و تسیظل تحت اعلامه و یحشیر فی زمرته و تقر عینه برؤ یته . در دعای عهدی که از حضرت صادق (ع) منقولست که هر کس چهل صباح این دعا را بخواند از باوران قائم ما باشد و اگر پیش از ظهور آنحضرت بمیرد خداوند او را از قبر بیرون آورد که در خدمت آنحضرت باشد و حقتعالی بهر کلمه ازین دعا هزار حسنه او را کرامت فرماید و هزار گناه ازو محو نماید ، یکی از فقرات آن اینست : اللهم ان حال بینی و بینة الموت الذی جعلته علی عبادک حتما مقتضیا فاخرجنی من قبری مؤ تررا کفنی شاهرا سیفی مجردا قناتی دعوۃ الداعی فی الحاضر و البادی . یعنی : خدایا اگر حایل شده است بین من و امام زمان من مرگ آنچنان مرگی که بر بندگان خود حتم فرموده ای پس در موقع ظهور آنحضرت مرا از قبر بیرون آورد در حالیکه کفن خود را بکمر بسته و شمشیر کشیده و نیزه افراشته داعی دعوت حق را اجابت کنم . ازین قبیل ادعیه و زیارت بسیار است که مجال ذکر آن نیست و بهمین چند جمله اکتفا شد پس معلوم شد که چون امام زمان (ع) برای خونخواهی جد غریبش حسین (ع) بیاید خوب و بد و دوست و دشمن زنده خواهند شد تا آنحضرت و یارانش تقاص خود را از بنی امیه بنمایند . و اما ولی دم و خونخواهی خدا در قیامت است چون امام زمان انتقام دنیوی میکشد و جزای کلی آنست که در قیامت باشد . در اسرارالشهاده در بندی از کتاب عقاب الاعمال مسند از محمدبن سنان از بغض اصحاب خود از حضرت صادق (ع) و آنحضرت از وجود مبارک پیغمبر خدا (ص) روایت نموده که چون روز قیامت شود قبه ای از نور برای فاطمه (ع) نصب شود ، فرزندم حسین بمحشر آید در حالیکه سر مبارکش در دستش باشد چون فاطمه حسین را به آن حالت ببیند شهنقه ای میزند که همه انبیاء مرسل و ملائکه مقربین و مؤ منین صدای آن بانو را بشنود و به سبب ناله فاطمه ناله نمایند ، پس خدایتعالی امام حسین (ع) را با صورت خوب برانگیزاند که با قاتلان خود مخاصمه نماید و سر مبارکش در دستش باشد . آنگاه حقتعالی قاتلان و شرکت کنندگان در قتل آنحضرت را جمع فرماید پس خود خدا آنها را کشته و بعد زنده شوند پس امام حسین (ع) آنها را کشته باز زنده میشوند ، پس فرمود کسی از ذریه ما باقی نماند مگر اینکه یکدفعه ایشان را میکشند تا آخر روایت . و در روایت دیگر در اسرارالشهاده است که قاتل امام حسین (ع) در تابوتی است که در قعر جهنم که دست و پاهایش بزنجیرهای آتشین بسته شده در حالیکه در قعر جهنم سرنگونست و نصف عذاب تمام اهل جهنم برای او میاشد و برای او بوی گندیست که اهل آتش بخدا پناه میبرند از بوی بد آن ، و او در جهنم مخلد است و عذاب دردناک میکشد .

معنی الوتر و الموتور

وتر عطف است بر ثار که منادای مضاف منصوب است ، وتر در لغت بمعنی فرد و طاق آمده و بمعنی کینه و خون هم ذکر شده و همچنین بمعنی جنایت و کشتن نزدیکان هم آمده ولی بیشتر بمعنی اول ذکر میشود که فرد باشد و لذا نماز وتر را برای وتر میگویند

که بین نمازها فرد و طاق است چه نماز یک رکعتی غیر از آن نداریم و اگر بمعنی کشتن نزدیکان هم آمده، برای آنست که کسیکه نزدیکان او کشته شوند قهرا تنها میماند باین لحاظ به او وتر میگویند، و اگر بمعنی خون گرفتیم آن هم بمعنی فرد است چه اگر در بین کسی کشته شود او را فرد وتر میگویند یعنی بین ده یا صد نفر یکی کشته شده و بناحق خونش ریخته گشت. موتور هم در لغت بچند معنی استعمال شده: ۱- طاق و فرد شده. ۲- کسی که کسی از او کشته شده باشد. ۳- کسی که کشته شود و حق خون او گرفته نشود. بنابراین معانی که در لغت ذکر شد این عبارت از زیارت را سه قسم میتوان معنی کرد: ۱- وتر بمعنی یگانه و فرد باشد و موتور هم تاکید معنی سابق شود مثل حجر محجور و این معنی را در بحار و مشکلات نراقی ذکر نموده اند. ۲- وتر بمعنی فرد باشد، موتور هم بمعنی آن کسیکه کسانی از او کشته شده باشد، یعنی ای حسین یگانه ای که اقرباء و یاران تو کشته شدند. ۳- وتر بمعنی خون ریخته باشد یعنی ای قتیلی که اقرباء و اصحاب ترا کشتند. در بین این سه معنی دومی بهتر است زیرا حقیقتا حسین وتر است از حیث اینکه در مقام امامت مثل و ماندی ندارد و همچنین در مقام شهادت هم نظیر ندارد چه از اول دنیا تا کنون مثل او کسی مظلوم کشته نشده و اینهمه مصیبت ندید و همچنین چیزهاییکه خدا به او مرحمت فرموده است مثل شفاء در تربت، اجابت تحت قبه، بودن ائمه از نسل او، ثواب زیارت او و چیزهای دیگری که خداوند در مقابل شهادت فقط با آنحضرت مرحمت فرموده است. و کسان او هم همگی در کربلا کشته شدند حتی طفل شیرخواره او و اگر علی بن الحسین امام سجاد (ع) کشته نشد برای آن بود که نسل امامت از بین نرود پس آنحضرت موتور است باینمعنی که همه اصحاب و یارانش در کربلا روز عاشورا کشته شدند.

مجلس شانزدهم: السلام علیک و علی الارواح التي حلت بفنائک

ترجمه

((سلام بر تو و آن روانهایی که در آستان تو جا گرفته و در ساحت قرب تو فرود آورده اند))

مقدمه

ارواح جمع روحت و اصل لغت روح بمعنی طیب و طهارت است و ازین جهت روح انسانی را روح گویند و ملائکه مظهرین را روح نامند و جبرئیل را روح القدس نامند و ملک اعظم را که در آیه کریمه یوم یقوم الروح مذکور شده روح و عیسی را روح الله گویند. در تعریف روح انسانی نظریه و آراء دانشمندان بسیارست و ما قول سه دسته آنها را نقل میکنیم ۱- عقیده مادیون ۲- فلاسفه و عرفا ۳- قرآن و روایات

عقیده مادیون در مورد روح

بطور کلی مادیون بوجود روحی که جدا از بدن وجود داشته باشد و برای او حیات و بقائی قبل از تشکیل یا بعد از فناء بدن باشد عقیده ندارند و میگویند ما جز بانچه محسوس بحواس گردد معتقد نیستیم و ماورای امور حسی را قبول نداریم، لذا با مختصر اختلافاتی روح و آثار آنرا متولد از ساختمان بدن و مزاج میداند چنانکه بعضی گفته اند روح جسم لطیفی است که از اجزاء لطیف غذا تکوین شده و جمعی دیگر گفته اند روح حاصل از دوران خونست و دسته دیگر گفته اند هوائی است سیال در بدن و گروهی گفته اند روح نورست که از حرارت طبیعی مزاج حاصل گردد و جمعی از مادیون عصر ما برآنند که ادراک و شعور و فهم و حیات و بطور کلی همه اموریکه بنام آثار روحی نامیده میشوند متولد از اجزاء دماغ هستند یعنی همانطور که هر یک از اجزاء بدن

مانند قلب و جگر و کلیه دارای وظایف خاصه و آثار معین میباشند اجزاء و سلولهای دماغی هم دارای آثاری میباشند در حقیقت آثار روحی هم مثل نور و حرارت و الکتریسته آثار جسمانی میباشند و کلیه اموری که الهیون آثار روحی مینامند آثار ماده هستند و نیازی بوجود روح دیگر و قوای آن نیست .

جواب

برای اینکه روشن سازیم که نفس غیر از ماده و جسم غیر از روحست و از اختصار کلام و فن منبر هم خارج نشویم میگوئیم که شخص در حال خواب لذائذ و آلامی را درک میکند که گاهی شدیدتر از حال بیداریست و گاهی مطالبی در خواب بر او کشف میشود که مشکلات بیداری او را حل میکند . مثلاً یکی از دوستان برای من نقل کرد که وقتی یک مطلب علمی در جواهر دیده بودم و فراموش کرده بودم که در چه جلد و چه صفحه ای بوده مدتها عقب آن میگشتم و پیدا نمیکردم تا اینکه شبی پدرم را در خواب دیدم و بمن گفت فرزند مطلبی را که میخواهی در فلان جلد جواهر و فلان صفحه و فلان سطر میباشد از خواب بیدار شده فوری چراغ را روشن نمودم و کتاب را برداشتم ، همانطور که او نشان داده بود یافتیم . باید به این مادیون گفت جواب این خواب را چه میگوید اگر روح و جسم یکی است پس چگونه این جسم در بیداری هر چه کوشش کرد نتوانست آن مطلب را پیدا کند ولی در خواب به او گفتند آیا آن پدری را که در خواب دید جسم بود یا روح ؟ جواب دیگر آنکه نزد دانشمندان امروز مسلمست که اجزاء بدن بواسطه جریان خون و تنفس و تغذیه در تبدیل میباشد یعنی پیوسته قسمتی از سلولهای بدن میمیرند و از بین میروند و سلولهای دیگر جانشین آنها میشوند ولی با این تبدیل دائمی در همه احوال شخصیت انسان باقیست و هر کس خود را در همان شخص ده یا بیست یا پنجاه سال قبلی میشناسد در صورتیکه شاهد قسمت اعظم بدن او تبدیل شده باشد . اگر قوای روحی متولد از بدن باشد باید پس از آنکه شخص در نتیجه بیماری قسمتی از بدنش تحلیل رفت معلومات و محفوظات او هم زائل شود و پس از بهبودی ناچار شود که تمام آنرا دو مرتبه تحصیل و کسب نماید در صورتیکه بر خلاف آن می بینم بعضی اشخاص با داشتن بنیه ضعیف و ناتوان دارای روحی قوی یا معلوماتی فراوان میباشند و در حال بیماری جسمی قوای روحی را از دست نمیدهند و بفرض اینکه چندی هم روح آنان بواسطه ضعف بدن کار خود را کاملاً انجام ندهد پس از بهبودی بدون اینکه مجدداً تحصیلی کند آنچه دانسته بودند دوباره میدانند و با تبدیل اجزاء بدن تجدید مکتسبات لازم نمیگردد ولی آثار اجسام پس از زائل شدن باید تجدید شود .

خوب مغناطیسی یا هیپنوتیزم و اثبات روح

ادله عقیده و نقلیه ای که برای اثبات روح اقامه نموده اند امروز جمعی از مردم باور ندارند مگر با آنکه با دلیل حسی همراه باشد زیرا امروز فلسفه های عقلی پیشینیان را پست و فرومایه دانسته و سر تسلیم بقول آنها فرمود نمیآوردند لذا ما مجبوریم که برای ادعای خود ادله حسی اقامه کنیم تا برای خوانندگان عزیز جای شک و تردیدی درباره جاودانی بودن روح باقی نماند . از جمله آن خواب مغناطیسی است که همان خواب ساختگی باشد که دارندگان اینکار برخی را بخواب میکنند و از آنها کارهای شگفت آوری می بینند که شخص بیننده یقین میکند که انسان غیر از بدن دارای چیز دیگریست که آن روح است که کارهای مهمی انجام میدهد شارکو یکی از بزرگترین پزشکان جهان میگوید : خواب مغناطیسی جهان بیمناکی است و در آن چیزهایی دیده دیده میشود که مایه شگفتی و برتر از دانشهای حسی است . ببو در کتاب مغناطیس حیوانی گوید : خواب مغناطیسی هستی و جاودانی بودن روح را ثابت میکند پایه ای که دو گوهر مجرد یعنی روح دو نفر میتواند با هم آمیخته بی آنکه نیازی بماده داشته باشد . اگر بخواهیم اقوال علماء این فن را نقل کنیم مثنوی هفتاد من کاغذ شود و فقط آزمایشهاییکه درین فن نموده اند بعضی از آنها را مختصراً مینمائیم .

قبلا این سخن را هم باید متذکر شد که شخص خواب رفته رام شخص خواب کننده است و میتواند چیزهایی بچشم او نمودار کند که فعلا هستی ندارد و چیزهایی حس کند که جز در خزانه و هم حقیقت ندارد و به اندازه ای این بدن خواب از خود بیخودست که اگر قطعه ای از گوشت بدن او را ببرند آزرده نشوند و حس نمایند. مثلا- اگر جوهر نشادر نزد بینی او برند کمترین اثری در او ایجاد نمیکند در صورتیکه اگر نزدیک بینی آدم بیدار برند هماندم بمیرد و بزرگترین فریادها او را از خواب بیدار نکند و تنها خواب کننده میتواند به اندک صدایی او را بخود متوجه سازد. دو نفر طیب نامدار فرانسوی مارچ واسکرول در بیمارستان مشغول آزمایش این امر شدند در نتیجه ثابت کردند که خواب رفته های مغناطیس حس خود را گم میکنند یکی از آزمایشهای آن این بود که یک اندازه جوهر نشادر در جلوی بینی خواب رفته گرفتند و چند بار این عمل را تکرار کردند، کوچکترین اثری دیده نشد، یکی از دانشمندان که این امر را باور نمیداشت نزدیک آمده و برای آزمایش و آرامی دل جوهر را نزدیک بینی خود برد و در هماندم جان سپرد. شخص خواب رفته نه تنها بیحس میشود بلکه کارهایی شگفت آور از او سر میزند مانند دیدن چیزها از جای دور و آگاهی از کارها ناپیدا و آگاهی از اندیشه مردمی که گرد او هستند. اگر اکوف دانشمند روح شناس روسی میگوید: یکی از آزمایشهایی که بخوبی وجود روح جداگانه را در آدمی ثابت میکند و بما میفهماند که روح از ماده جداست و خود میتواند کارهای شگفت آوری بی کمک ماده کند داستان مادام لویس است که زنی را بخواب کرد و در جلوی گروهی از تماشاچیان بآن شخص جواب فرمان داد که بخانه خواب کننده یعنی مادام لویس برود و ببیند که افراد خانه او در چه حالی میباشند بعد از اندک زمانی شخص خواب رفته گفت رفتم دیدم دو نفر بکارهای خانه مشغولند. لویس گفت: دست خود را به یکی از آنها بزن در آن هنگام شخص خواب رفته خندید و گفت دست به یکی از آنها زدم ولی بسیار ترسید آنگاه مادام لویس از تماشاچیان پرسید آیا کسی خانه ما را میداند چند تن بلند شدند به آنها گفت بروید بخانه من و از آنها پرسید آیا چیز تازه ای در منزل اتفاق افتاده است؟ آن چند نفر رفتند و زود برگشتند و همگی گفتند در خانه شور و غوغای عجیبی بود سبب را پرسیدیم گفتند ناشناسی را دیدیم که در آشپزخانه راه میرود و همینکه نزدیک یکی از ما رسید دست خود را به یکی از ما زده و دیگر او را ندیدیم بدین سبب بیم و هراسی بر ما غلبه نموده است. قال فیض فی الوافی فی الجزو الثالث عشر بعد ذکر فی قبض روح المومن قال: المراد بالروح هنا ما یشیر الیه الانسان بقوله انا اعنی النفس الناطقه و قد تحیر العقلاء فی حقیقتها و المستفاد من الاخبار عن الائمة الاطهار سلام الله علیهم انها شبح مثالی علی صورة البدن و كذلك عرفها المتالهون بمجاهداتهم و حققها المحققون بمشاهداتهم فهی لیست بجسمانی محض و لا- بعقلانی صرف بل برزخ بین الامرین متوسط بین النشأتین من عالم الملکوت و للانبیاء و الاوصیاء صلوات الله علیهم روح آخر فوق ذلک هی عقلانیة صرفه و جبروتیه محضه. اخباری که در باب قالب مثالی وارد شده که میت پس از مرگش با اوست و حکایات و مقاماتی که دریناب رسیده زیادست که جای بحث آن نیست و از مطالب منبر خارجست. ما در جلد دوم شرح اصول کافی در صفحه ۲۳۲ در حدیث ۵۴۰ مفصلا درینموضوع نموده ایم بحث نموده ایم، طالبین بانجا رجوع فرمایند.

مختار فلاسفه و عرفا در باب روح

فلاسفه گویند روح گوهریست بسیط و مجرد از ماده و لوازم ماده و تعلق آن به بدن تعلق تدبیری است، مانند تعلق سلطان به مملکت و ناخدا به کشتی، روح به فنای بدن فانی نشود پس از مرگ متعم یا معذب بنعم و عذاب روحانی است. گروهی از آنان بقدم ارواح و برخی بحدوث آن و دسته ای بتناسخ قائل شده اند و گفته اند که روح در اجسام و ابدان تردد دارد و بعضی گفته اند که روح یک حقیقتند و اختلاف آنها بعوارض و مشخصات است و این قول به ارسطو نسبت داده شده است. و مختار ملاصدرا اینست که نفس در ابتداء حدوث صورت جسمی است و بحرکت در ذرات و جوهر خود بمرتبه حس و ادراک و خیال و عقل میرسد تا اینکه بعقل فعال منتهی میشود و عرفا همین قول را قبول کرده اند.

گفتار آیات و اخبار در روح

حقتعالی در قرآن میفرماید: فاذا ستوتیه و نفخت فیه من روحی ففعلوا له ساجدین . در دو سوره قرآن کریم این آیه ذکر شده یکی سوره (ص) و دیگر سوره الحجر آیه ۲۹ و این آیه مبارکه دلالت دارد که خلقت بشر بستگی بدو چیز دارد یکی تسویه که ساختمان جسد است که از گوشت و خون و استخوان تشکیل شده و دیگر روح است که از او تعبیر به نفس ناطقه میکنند و چون حقتعالی روح را بخود اضافه نمود و نفخت فیه من روحی دلالت میکند بر اینکه این روح جوهر بسیار شریفی است که از عالم علوی و قدسی در این بدن نهاده شده است . در آیه دیگر میفرماید: الله یتوفی الانفس حین موتها و التی لم تمت فی منامها فتمسک التی علیها الموت و یرسل الاخری الی اجل مسمی ان فی ذلک الایات لقوم یتفکرون . یعنی خداست که وقت مرگ ارواح خلق را میگیرد و آنرا که هنوز مرگش فرا نرسیده نیز در حال خواب روحش را قبض میکند سپس آنرا که حکم بمرگش کرده جاننش را نگاه میدارد و آنرا که نکرده به بدنش میفرستد تا وقت معین مرگ ، در این کار نیز ادله قدرت الهی برای متفکران پدیدار است . در بحار از امام صادق (ع) نقل میکند که خداوند روح مؤمنین را پس از گرفتن در بهشت جای دهد بصورتیکه در دنیا بودند میخورند و مینوشند اگر کسی بر آنها وارد شود آنها را به همان صورت دنیایی که داشتند می شناسند . و نیز از امام صادق (ع) روایت میکند که فرمود: مؤمنین وقتیکه خوابیدند خداوند روح آنان را بالا میبرد ، روحی را که مردانش حکم شده و اجلش رسیده در بهشت جای میدهد و اگر اجلش باقی باشد به ابدان برگرداند ، و نیز سؤال شد که ارواح یکدیگر را ملاقات میکنند؟ فرمود: بلی با هم انس میگیرند و از یکدیگر پرسش میکنند .

داستان ملامهدی عراقی در وادی السلام

در وادی السلام عراقی ، از جانب ملامهدی عراقی نقل میکند که وقتی در نجف اشرف قحطی شدیدی واقع شد که بر من و عیال و اطفالم بسیار سخت میگذشت روزی برای زیارت اهل قبور و دفع هم و غم به وادی السلام رفتم ناگاه در حالت بیداری دیدم که جماعتی جنازه ای را به وادی السلام آوردند ، دیدم جنازه را در باغ وسیعی که بزبان توصیف آنرا نتوان نمود داخل نمودند ، بعد او را در قصر عالی داخل کردند که از همه چیز تمام بود ، من هم عقب او داخل آن قصر شدم دیدم جوانی بزی سلاطین بالای کرسی مرصعی نشسته چون نظرش بر من افتاد سلام کرد و مرا به اسم صدا کرد و بسوی خود دعوت نمود و بجهت تعظیم من از جای خود حرکت نمود ، دست مرا گرفته پهلوی خود نشانید گفت شما مرا نمی شناسید من صاحب آن جنازه هستم که الان او را داخل وادی السلام نمودند ، اسم من فلان و از فلان بلد هستم و این جماعت که با من بودند ملائکه نقاله میباشند که مرا از بلام به این بهشت برزخ آوردند . چون این سخنان را از او شنیدم حزن و المم برطرف شد و میل بگردش نمودن در باغ را نمودم ناگاه دیدم و مادرم و بعضی از حامم در میان قصور نشسته اند و با سرور و فرح از من استقبال نمودند و از حال بعضی از ارحام سؤال کردند و من در بین جواب دادن از فقر و گرسنگی اطفالم برای آنان ذکر کردم آنگاه پدرم به اطاقی که در آن برنج بود اشاره کرد ، بمن گفت هر چه میخواهی از این برنجهای بردار ، من خشنود شدم و عبایم را پهن کرده آنرا پر از برنج کرد و به نجف اشرف آمدم و آن منظره از نظرم محو شد تا مدتی طولانی با آن برنج زندگانی میکردیم و تمام نمیشد ، آخر الامر عیالم مرا مجبور کرد تا قصه برنج را بگویم من هم برای او قصه را نقل کردم ولی چون بسراغ برنج رفتیم دیگر آنرا ندیدیم و تمام آنها از بین رفت . از این بحث نتیجه میگیریم که روح ، جسم لطیفی است که پس از مرگ از بین نمیرود و در قالب مثالی بدن میباید یا متنعم است یا معذب گر چه بدن خاک و پوسیده شده و از بین میرود ولی روح و قالب مثالی باقی خواهد بود تا روز قیامت که به همان بدن پوسیده متصل شده به قیامت خواهد آمد .

احتمالاتیکه در معنی حلت بفنائک می‌رود

مقدمه

حلول رحل محل فرود آمدن است، فناء به کسر فاء، بر وزن کساء بمعنی گشادگی در اطراف خانه است که مردم و شتران در آنجا استراحت میکنند و به اصطلاح قدیم فضای جلوی خانه های بزرگ که جلوخان میگفتند! ناخه که از باب افعال از اجوف واوی است فر و خوابانیدن شتر است. رحل جای گذاردن لباس و اسبابست، در معنی این عبارت چند احتمال داده میشود:

احتمال اول

اینکه مراد از این ارواح ملائکه اطراف قبر آنحضرت هستند که رحل اقامت خود را بر در خانه آنحضرت انداخته و شب و روز بر آنحضرت گریان میباشند. امام صادق (ع) فرمود که حقتعالی بقبر آنحضرت چهار هزار ملک غبارآلوده و پریشان حال موکل فرمود که تا روز قیامت بر آنحضرت گریه میکنند و هر کس آنحضرت را عارفا بحقه زیارت کند این ملائکه او را مشایعت میکنند تا آنکه آن زائر را به وطنش برسانند و اگر مریض گردد و هر صبح و شامی به عیادت او میروند و اگر بمیرد بجزایزه او حاضر شوند تا روز قیامت برای او استغفار کنند. در روایت دیگری که دربندی در اسرارشهاده نقل میکند حضرت صادق (ع) فرمود: هفتاد هزار ملک موکل قبر حسین (ع) هستند که همه آنها متغیر و گردآلوده از روزیکه آنحضرت شهید شده تا روز قیامت حضرت قائم عج بر آنحضرت صلوات میفرستد و زوار آنحضرت را دعا میکنند و میگویند پروردگارا اینها زائر حسینند بر ایشان احسان نما. در خبر ابن تغلب از حضرت صادق (ع) است که چهار هزار ملک روز عاشورا نازل شده تا یاری حضرت حسین (ع) را بنمایند حضرت بآنها اذن نداده مراجعت کردند تا تکلیف خود را بدانند، دوباره نازل شدند دیدند حضرت حسین بدرجه شهادت رسیده، پس ایشان گردآلوده نزد قبر آنحضرت هستند و گریه بر او میکنند تا روز قیامت و رئیس آنها ملکی است منصور نام و هیچ زائری آنحضرت را زیارت نمیکند مگر آنکه آن ملائکه او را استقبال میکنند و چون وداع آنحضرت را نمود و او را مشایعت میکنند و چون وداع آنحضرت را نمود او را مشایعت میکنند و چون مریض شود عیادت او کنند و چون بمیرد نماز بر او بخوانند و طلب مغفرت بجهت او نمایند.

احتمال دوم

آنکه مراد از ارواح، دوستان و محبین آنحضرت از مؤمنین و مومنات باشد مراد از فناء و رحل خطیره القدس و محل قرب و محفل ملکوت که بزم انس آنجناب است باشد و مسلما شهدا کربلا در مرتبه اول ایندسته واقع خواهند بود. در روایات بسیاری آمده که در روز قیامت برای آنحضرت مجلسی در زیر سایه عرش میباشد که مخصوص آنحضرتست و گریه کنندگان و زیارت کنندگان در آنمجلس جمع میشوند که در حالت امن و خاطر جمعی باشند و بحديث آنحضرت استیناس و اشتغال میورزند و در آن حین که در خدمت آنحضرت مشغول صحبت هستند از بهشت از اوج آنها رسولی میفرستند که ما مشتاق شمائیم نزد ما بیائید، آنها از رفتن اباء و امتناع مینمایند و گفتگو و صحبت حسین (ع) را اختیار میکنند و لذت مجلس آنحضرت را بر لذت حوران بهشتی مقدم میدارند. زائران و گریه کنندگان حضرت حسین در بهشت همسایه آنحضرت خواهند بود ابن عباس روایتی نقل میکند که در ذیل آن دارد که وقتی حضرت حسین (ع) جزای زائران و گریه کنندگان را از جد و پدر و مادر شنید عرض کرد ای جد برزگوار بحق خدا و بحق تو قسم تا آنها داخل بهشت نشوند من وارد نشوم و از خدا میخواهم که در آخرت قصور آنها را پهلوی قصر من قرار دهد. این

روایت مورد اشکال شده که چگونه ممکن است تمام گریه کنندگان و زائرین آنحضرت در بهشت همجوار آنحضرت باشند؟ جوابش اینست که ما بهشت را چون دنیا قیاس میکنیم این اشکال پیش میآید ولی حقتعالی بقدری خانه آنحضرت را وسیع قرار میدهد که همه زائرین و گریه کنندگان همسایه او را باشند. و جواب دیگر اینکه آنحضرت بقدری قصور متعده دارد که جز خدا نداند. در کافی خبری نقل میکند که پیغمبر به امیرالمؤمنین (ع) فرمود: خدا آنقدر از او میداند که عقل و اوهام خلق به آن نرسد و بآن احاطه ننماید، هزار و هفتصد را در مثل خود ضرب میکند. $۱۷۰۰ * ۱۷۰۰ = ۲۸۹۰۰۰۰$ و حاصلضرب را در مثل خود یعنی $۲۸۹۰۰۰۰ * ۲۸۹۰۰۰۰ = ۸۳۴۳۱۰۰۰۰۰۰۰۰$ و همچنین ضرب مینماید این عدد را در مثل خود و حاصل او را در مثل خود و همچنین تا هزار مرتبه پس آن عدد حاصل را ضرب میکند در مثل خود و همچنین حاصلضرب را در مثل خود تا هزار مرتبه دیگر، پس آخر عددیکه ازین ضربها حاصل شود عدد قصرهائست که حقتعالی بتو عنایت فرماید. پس ای خواننده عزیز به حسینی فکر کن که هر چه داشت در راه خدا داد و یک طفل شیرخواره هم برای خود باقی نگذاشت، خدا باو چه خواهد داد، پس اگر بگویند زائرین و گریه کنندگان بر حسین (ع) در بهشت همسایه آنحضرت خواهند بود استعباد مکن و بدان که واقعا همجوار آنحضرت خواهند بود. بقدری مقام زائرین و گریه کنندگان بر حسین (ع) بلند است که امام صادق (ع) در دعای سجده میفرمود: اللهم اغفر لی و لآخوانی و زوار قبرالحسین الذین انفقوا اموالهم اللهم فارحم تلك الوجوه التي غيرتها الشمس و تلك الوجوه التي تتقلب على قبر ابي عبدالله. آن صورتهایی که بر قبر حسین مالیده میشود و ارحم تلك الاغین الاتی جرت دموعها رحمه لنا و ارحم تلك القلوب التي جزعت و احترقت لنا و ارحم الصرخة التي كانت لنا.

احتمال سوم

آنکه مراد از ارواح همان اصحاب و خویشان آنحضرت باشند که در کربلا بدرجه رفیع شهادت نایل شدند همانطور که در احتمال دوم گفتیم که دوستان و محبین آنحضرت با او میباشد مسلما شهداء کربلا مقام قربشان بانحضرت از دیگران بیشتر است و بنابراین فناء و رحل بهشت و محل قرب در محفل ملکوت که بزم انس آنجناب است خواهد بود. ممکن است مراد از ارواح همان اجساد طیبه شهداء کربلا باشد زیرا روح به جسد هم گفته شده و قرآن هم میفرماید: و لا تحسبن الذین قتلو فی سبیل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون. (آل عمران ۱۶۹) و مراد از فناء و رحل همان قبر و حایر است که شیخ مفید در ارشاد میفرماید که ما شک نداریم که اصحاب آنحضرت از حایر بیرون نیستند اگر چه خصوصیات قبور آنها را ندانیم و قبر حضرت عباس اگر چه دور است ولی داخل در فناء و رحل سیدالشهداء است.

یاران و اقوام آن حضرت

مورخین و محدثین تعداد اقوام و یاران آنحضرت را که در کربلا شهید شدند مختلف ذکر کرده اند در شفاءالصدر مینویسد: مشهور بین مورخین که شیخ مفید در کتاب ارشاد فرموده و ابن اثیر در کامل ۷۲ نفر بودند، ۳۲ نفر سواره، ۴۰ نفر پیاده. در عقدالفرید، ۷۲ نفر، در فصول المهمه ۷۸ نفر و در بحار از محمدبن ایطالب نقل کرده که عدد سرها ۷۸ بوده و از عبارت کشی در ترجمه حیب چنان ظاهر میشود که ۷۰ مرد بوده اند. سید بن طاووس در اقبال زیاراتی از ناحیه مقدسه نقل میکند که اسامی شهدا و قتله آنها در آن زیارت ذکر شده که جمع آنها ۸۲ نفر میشود. از تمام این عده ۱۹ نفر کسانی بودند که در مکه بحضرت سیدالشهداء (ع) ملحق شدند و ۲۱ نفر در بین راه مکه و کربلا بانحضرت ملحق شدند و ما بقی در کربلا به لشکر آنحضرت ملحق گردیدند که بیشتر آنها در شب عاشورا بود که از لشکر پسر سعد به یاری پسر پیغمبر آمدند و تعداد آنها ۳۲ نفر بوده است. سید بن طاووس در لهوف میفرماید: روی عن الباقر (ع) انهم كانوا خمسة و اربعين فارسا و مائة راجل نقل کرده اند همراهان حضرت

وقت ورودشان بزمین کربلا بیش از هزار نفر بودند ولی در شب عاشورا رفتند و آنهاییکه بدرجه شهادت رسیدند همان ۷۲ نفر بوده اند .

عدد شهداء بنی هاشم

اختلاف است که شهداء بنی هاشم در کربلا- چند نفر بودند در امالی از ابن عباس روایت کرده که امیرالمؤمنین (ع) هنگامیکه بصفین تشریف میرد وارد زمین کربلا شد فرمود: هذه ارض کرب و بلا یدفن فیهاالحسین (ع) و سبعة عشر رجلا من ولدی و ولد فاطمة . مسلما این عده که کشته شدند از اولاد علی و فاطمه نبودند پس احتمال دارد من باب تغلیب باشد و محتملست که مراد این باشد که بعضی از اولاد من هستند و بعضی از اولاد فاطمه بنت اسد و در زیارت ناحیه هم اسم ۱۷ نفر از بنی هاشم غیر از حضرت سیدالشهداء (ع) ذکر شده که پنج نفر از اولاد امیرالمؤمنین علیه السلام که جناب ابن عباس ، عبدالله ، جعفر ، عثمان و محمد و سه نفر از اولادهای امام حسن مجتبی ، قاسم ، عبدالله و ابوبکر و دو نفر از اولاد حضرت سیدالشهداء علی اکبر و عبدالله رضیع المسمی بعلی الصغر و دو نفر از اولاد جناب عبدالله بن جعفر بن ابیطالب ، جناب عون و محمد و دو نفر از اولاد عقیل بن ابیطالب جناب جعفر و عبدالرحمن و دو نفر از اولاد جناب مسلم بن عقیل عبدالله و ابی عبدالله و یک نفر از اولاد ابی سعید بن عقیل محمد بوده اند .

فضائل حواریین حضرت سیدالشهداء

اگر ما در بین اصحاب و یاران پیغمبران و امامان جستجو کنیم اصحابی باوفا تر از اصحاب حضرت سیدالشهداء (ع) در دنیا نیامده و نخواهد آمد دلیل بر این گفتار ما فرمایش خود حضرت امام حسین (ع) است چنانچه در ارشاد مفید از حضرت امام سجاد (ع) روایت کرده که نزدیک مغرب روز تاسوعا حضرت سیدالشهداء اصحاب خود را جمع کرد و فرمود بعد از حمد و ثنای الهی: اما بعد فانی لا- اغلم اصحابا اوفی و لا- خیر من اصحابی و لا- اهل بیت ابر و لا- اوصل من اهل بیتی فجزاکم الله خیرا . از این فرمایش حضرت استفاده میشود که شهداء کربلا بر همه اصحاب و امم گذشته و آینده افضلیت دارند و مثل آنان باوفا نخواهد آمد . در تہذیب از امام صادق (ع) روایت میکند که حضرت امیرالمؤمنین (ع) گذارش به کربلا افتاد فرمود: مناخ رکاب و مصارع شهداء لایسبقة من قبلهم و لایلحقهم من کان بعدهم . و در بحار از حضرت باقر علیه السلام روایت میکند که فرمود: مناخ رکاب و مصارع عشاق شهداء لایسبقة من کان قبلهم و لایلحقهم من بعدهم . بر خوان غم چو عالمیان را صلا زدند اول صلا به سلسله انبیا زدند نوبت به اولیا چو رسید آسمان طپید پس ضربتی کزان جگر مصطفی درید زان ضربتی که بر سر شیرخدا زدند بر حلق تشنه خلف مرتضی زدند پس آتشی ز اخگر الماس زیزه ها وز تیشه ستیزه در آندشت کوفیان افروختند و بر حسن مجتبی زدند بس نخلها ز گلشن آل عبا زدند وانگه سرادقیکه ملک محرمش نبود اهل حرم دریده گریبان گشوده مو کنند از مدینه و بر کربلا زدند فریاد بر حرم کبریا زدند روح الامین نهاده بزانو سر حجاب تاریک شد ز دیدن او چشم آفتاب

مجلس هفدهم: علیکم منی جمیعا سلام الله و ابداء ما بقیت و بقی الیل و النهار

ترجمه

سلام و رحمت خدای تعالی همیشه و مستمر مادامیکه من زنده باشم و شب و روز پاینده باشد از من به همه شما باد

شرح

علیکم خبر مقدم ، سلام الله مبتدا مؤ خر منی ظرف لغو متعلق به عامل مقدر ، جمیعا حامل از برای ضیمر جمع . این چند جمله مقام دوستی و محبت شخص زائر را نسبت به امام حسین و شهداء دشت کربلا میرساند و میگوید : حسین جان سلام و رحمت خدا بر شما و اصحاب و یاران با همیشه تا مادامیکه این شب و روز برقرار است ، یعنی اگر خدا عمری بمن بدهد تا آخر دنیا همیشه در شب و روز از خدا طلب رحمت و درود برای شما مینمایم . ازین عبارت معلوم میشود که شیعه و سنی دوست اهلیت نباید زیارت آنحضرت را ترک کند باید هر شب و روزی خدمت آنحضرت و یارانش سلام بنماید .

کسیکه آنحضرت را زیارت نکند ناقص الایمان است

در کامل الزیاره از امام صادق (ع) روایت میکنند فرمود : هر کسی بمیرد و قبر حسین علیه السلام را زیارت نکند ناقص الدین و ناقص الایمان از دنیا رفته و هر گاه بهشت رود درجه او پائین درجه مؤ منین خواهد بود . و در خبر دیگر است که ، کسیکه آنحضرت را زیارت نکند اگر اهل بهشت باشد از مهمانان اهل بهشت خواهد بود . دربندی در اسرارالشهاده از منصور بن هازم نقل میکند که گفت از امام صادق (ع) شنیدم که میفرمود هر که سالی بر او بگذرد و بزیارت قبر حسین (ع) نرود خدایتعالی یکسال از عمر او کم میکند و اگر بگویم که از شماها کسی هست که سی سال قبل از اجل خود میمیرد راست گفته ام زیرا زیارت قبر حسین (ع) را ترک میکند پس زیارت آنحضرت را ترک نکنید تا خدا عمر شما را طولانی کند و روزی شما را زیاد فرماید . الخبر

فضیلت زیارت حسین علیه السلام در شب جمعه

طریحی در منتخب از سلیمان ابن اعمش نقل میکند که گفت من در کوفه منزل داشتم و در همسایگی من شخصی بود که با او مائونس بودم و نزد او میرفتم و با وی صحبت میکردم ، یک شب جمعه بمنزل او رفتم و در بین حرفها و صحبتها با او گفتم چه میگوی در خصوص زیارت حسین (ع) جوابداد که بدعت است و هر بدعت ضلالت و هر پیرو و ضلالت در آتش خواهد بود . سلیمان گوید من غضبناک شدم و از نزد او برخاسته و بیرون آمدم و با خود گفتم که وقت صبح میروم و او را قدری نصیحت میکنم و از فضایل زیارت حسین (ع) برای او نقل میکنم اگر قبول نکرد و بر اعتقاد خود باقی ماند او را میکشم . سلیمان گوید : وقت صبح بخانه او آمدم دق الباب نمودم و او را صدا کردم زوجه اش جوابداد که دیشب عازم زیارت کربلا- شد و بزیارت آنحضرت رفت ، سلیمان گوید منم عازم زیارت حسین گشتم و وقتی که بزیارت قبر مطهر مشرف شدم دیدم همان شخص سر بسجده گذاشته و در سجده اش گریه میکند و دعا مینماید و از خدا طلب مغفرت مینماید بعد از مدتی که سر از سجده برداشت مرا نزد خود دید ، گفتم ای شیخ دیشب تو میگفتی زیارت حسین (ع) بدعت است و هر بدعت ضلالت و هر پیرو ضلالت در آتش خواهد بود و حال خودت آنحضرت را زیارت میکنی ؟ گفت ای سلیمان مرا ملامت مکن ، شب گذشته در خواب شخص جلیل القدری را در کمال بزرگی و جلال و کمال و بهاء دیدم که قادر به وصف او ینستم دور او را جماعتی گرفته بودند و با سرعت او را میاورند و در پیش روی او سواری بود که تاجی بر سر نهاده بود که چهار رکن داشت و در هر رکن جواهری بود که از مسافت سه روزه میدرخشید ، بیکی از خدام او گفتم این شخص کیست ؟ گفت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم گفتم این دیگری کیست ؟ گفت علی مرتضی علیه السلام وصی رسول خدا ، پس از آن نگاه کردم شتری از نور دیدم که در او هودجی از نور بود و در میان وی دو نفر نشسته و آن ناقه میان زمین و آسمان طیران میکرد پرسیدم این شتر از برای کیست ؟ گفت از برای خدیجه کبری و فاطمه زهرا(س) گفتم این جوان کیست ؟ گفت حسن بن علی علیه السلام ، پس از آن نزد هودج فاطمه زهرا(س) رفته دیدم که رقعہ هایی نوشته شده از آسمان نازل میشود ، پرسیدم اینها چیست ؟ گفت این رقعہ هایی است که در آنها برات آزادی از آتش برای کسی که حسین (ع) را در شب جمعه زیارت کند نوشته شده است ، منم رقعہ ای طلب نمودم ، بمن گفتند

تو می‌گویی زیارت حسین (ع) بدعت است تا تو زیارت آنحضرت مشرف نشوی ازین رقعہ ها بتو نمیرسد ، پس از خواب بیدار شدم و در همانساعت عازم زیارت قبر آنحضرت شدم و ازین قبر جدا نمی شوم تا جان از تنم بیرون رود .

زیارت کردن موسی بن عمران حضرت سیدالشهداء را

در کتاب کامل الزیارة از ابی حمزه ثمالی نقل میکنند در پایان زمان دولت بنی مروان قصد زیارت قبر حسین بن علی (ع) را نمودم ، مخفی از اهل شام رفتم تا به کربلا رسیدم و در گوشه ای پنهان شدم تا نصف شب گذشت ، طرف قبر آمدم چون نزدیک قبر رسیدم مردی بطرف من آمد و گفت برگرد که به قبر مطهر نمی‌رسی ، من خوفناک برگشتم تا نزدیک صبح شد باز قصد قبر مطهر را نمودم تا به قبر نزدیک شدم همان مرد نزد من آمد و بمن گفت ای مرد نمیتوانی زیارت قبر یرسی گفتم خدا ترا عافیت بدهد چرا نمی توانم زیارت قبر مشرف شوم با اینکه از کوفه بقصد زیارت این قبر آمده ام مانع من مباش میترسم صبح شود و اهل شام مرا دیده بکشند ، جوابداد قبری صبر کن موسی بن عمران از خدا اذن خواسته که زیارت حسین (ع) مشرف شود خدا هم به وی اذن داده با هفتاد هزار ملک از آسمان نازل شده اند و انتظار طلوع صبح را دارند که تا به آسمان عروج کنند گفتم تو کیستی ؟ گفت من از آن ملائکه ای هستم که بحفظ قبر حسین (ع) ماء مور شده ام و برای زوار او استغفار مینمایم ، پس برگشتم و چون صبح شد بسوی قبر آمدم و کسی مانع من نشد زیارت کردم و نماز صبح خواندم با تعجیل تمام برگشتم تا کسی از اهل شام مرا نبیند .

تارک زیارت حسین (ع) عاق رسول (ص)

در اسرارالشهاده از عبدالرحمن ابن کثیر از حضرت صادق (ع) روایت کرده که فرمود اگر یکی از شما تمام عمر خود را حج کند و زیارت حسین (ع) مشرف نشود حقی از حقوق رسول خدا (ص) را ترک کرده زیرا که حق حسین (ع) از جانب خدا بر هر مسلمی فریضه است . حلبی گوید که خدمت حضرت صادق (ع) عرض کردم چه میفرمائید در حق کسیکه قدرت داشته و ترک زیارت حسین (ع) را کرد فرمود او عاق رسول خدا گشته است .

اخباریکه دلالت بر وجوب زیارت دارد

اخبار زیادی وجود دارد که دلالت بر وجوب زیارت سیدالشهداء دارد و ما بعضی از آنها را ذکر می کنیم . محمد بن مسلم از حضرت باقر (ع) روایت کرده که فرمود : شیعیان ما را زیارت قبر حسین (ع) امر کنید زیرا زیارت آنحضرت بر هر مؤمنی که اقرار به امامت آنحضرت دارد واجبست . و در خبر دیگر فرمود : زیارت آنحضرت روزی را زیاد میکند و عمر طولانی و بلا را دفع میکند و هر مؤمنی که اقرار به امامت آنحضرت دارد زیارت آنحضرت بر او واجبست در ارشاد مفید از امام صادق (ع) روایت نموده که فرمود : زیارة الحسین ابن علی علیهماالسلام واجبه علی کل مؤمن تقر للحسین علیه السلام بالامامة من الله عز و جل . مرحوم دربندی در اسرارالشهاده پس از نقل اخبار وجوب میفرماید : اگر چه سند این اخبار به اصطلاح متاخرین صحیح نیست ولی صاحب وسایل ایندسته اخبار را از کتب معتبری جمع کرده که نزد متقدمین و متوسطین علمای ما معتبر است و همچنین نزد جمعی از متاخرین نظر به قواعد رجالیه سند بعضی ازین اخبار از درجه اعتبار ساقط نیست ، گذشته از اینمطالب ما علم و یقین داریم که در بین اخبار وجوب ممکنست یکی از آنها از معصوم صادر شده باشد و همچنین در بین اخباریکه بعنوان منطوق یا فحوی بر حرمت ترک زیارت در همه عمر دلالت دارد یک خبر آن اقلا از امام صادر شده باشد و همین ما کفایت میکند . بعد میفرماید : قائل به وجوب و حرمت هم در بین علماء بوده اند مانند صاحب وسائل و مرحوم مجلسی و والد ایشان و کسانیکه قریب العصر آنها

بوده اند بعد میفرماید: اقوی در نزد من حرمت ترک کلی زیارت است برای کسانی که توانایی رفتن داشته باشد.

زیارت در حال خوف و امن فرق ندارد

اخباری وارد شده بر اینکه زیارت حضرت سیدالشهداء (ع) در حالت امن و خوف فرق نمی‌کند. در روایتی از زراره وارد شده که میگوید: خدمت امام باقر (ع) عرض کردم ما تقول فیمن زار ابائک علی خوف قال یومیه الله یوم الفزع الا-کبر و تلقاه الملائکة بالبشارة و یقال له لاتخف لاتحزن هذا یومک الذی فیه فوزک. چه میفرمائید درباره کسی که با حالت خوف پدران تو را زیارت کند؟ حضرت فرمود: خداوند او را از عذاب روز قیامت امان می‌دهد و ملائکه او را ملاقات می‌کنند در حالتی که به او بشارت می‌دهند که مترس و محزون مباش، این همان روزیست که در آن رستگار خواهی شد. ابن کثیر میگوید خدمت امام صادق (ع) عرض کردم که میلی قلبی مرا بزیارت قبر پدرت حرکت می‌دهد از وقتی که بیرون می‌آیم تا وقت مراجعت از سلطان و از اطرافیان او دلم خائف است، حضرت فرمود: یابن بکیر آیا دوست نمداری که خدا ترا در راه ما ترسان ببیند؟ آیا نمدانی کسی که در راه ما به او ترسی روی دهد خدا او را در سایه عرش جای دهد و در زیر عرش با حضرت حسین (ع) مصاحب شود و از فرجه‌های روز قیامت در امان باشد و اگر خوفی به او روی دهد ملائکه به او تسکین قلب و بشارت دهند. محمد بن مسلم میگوید حضرت صادق بمن فرمود: آیا قبر حسین (ع) را زیارت می‌کنی؟ عرض کردم بلی با ترس و خوف. حضرت فرمود: هر قدر سختتر باشد ثوابش بقدر خوفست هر کس در راه او خوفی ببیند در روز قیامت خائف نمی‌شود و خدا او را امان می‌دهد و بر می‌گردد و در حالتی که گناهان او بخشیده شده و ملائکه بر او سلام و پیغمبر او را زیارت می‌کند. مرحوم دربندی پس از ذکر این روایات میفرماید: عموم اخباریکه گذشت اطلاق آنها به همه اقسام خوف شامل است، مثل خوف شماتت دشمنان و ناسزا گفتن آنها به زوار و غارت کردن اموال و انواع اذیت کردن از چوب زدن و حبس نمودن و همچنین از جهت ناامنی راهها از دزدان و راهزنان و امثال اینها، پس همه این خوفها را شامل می‌شود. و همچنین اخبار شامل است باینکه خوف مظنون به هر نوع ظن باشد یا نباشد و آیا این حکم شامل یقین به خوف از اینگونه اموری که اشاره بآنها شد، میشود یا خیر؟ ظاهرا اخبار هم شمول دارد بلی ممکن است گفته شود در صورتیکه خوف بمرتبه یقین رسید اخبار شامل آن صورت نیست و آیا خوف تلف بعضی از اعضا مثل چشم و گوش و دست و پا و امثال اینها حکم هلاکت نفس را دارد یا نه؟ در آن اشکال است و حکم به عدم الحاق و اجرای حکم اطلاق اخبار در نظر اقوی می‌باشد. و مؤید گفته ما است آنچه در زمانهای دولت بنی امیه و دولت بنی عباس واقع می‌گشت مخصوصا در عهد متوکل عباسی که بحکم آنملعون دست و پای زوار را قطع می‌کردند و چشمهای ایشانرا در می‌آوردند با وجود این امام علیه السلام و وکلا اومنای او مردم را ازین عمل منع نمی‌کردند.

اغنیاء باید همه ساله زیارت بروند

اخباریکه درباره اغنیاء وارد شده اینست که سالی دو مرتبه یا چهار ماه یکمرتبه بروند ولی فقراء سالی یک مرتبه را ترک نکنند. امام صادق (ع) فرمود بمن خبر رسیده که بعضی از شیعیان ما یکسال و دوسال بر آنها می‌گذرد که زیارت امام حسین (ع) نمی‌روند، بخدا قسم که به نصیب خودشان خطا کرده اند و از ثواب خدا بی‌میل شده اند و از جوار پیغمبر دور افتاده اند، عرض کردم در چه مدت باید آنحضرت را زیارت نمود؟ فرمود: هر گاه مقدر بشود در هر ماه یک مرتبه آنحضرت را زیارت کن، عرض کردم دستم نمیرسد زیرا کارگری هستم که باید با دسترنج خود نان بخورم و یک روز هم نمیتوانم کارم را ترک کنم؟ حضرت فرمود تو و امثال تو معذورند قصه من آن کسانی بود که با دسترنج خود کار نمی‌کنند و اگر بخواهند هر جمعه به زیارت آنحضرت بروند و برای آنها سهل است از برای چنین کسی که در روز جزا نزد خدا و رسولش عذری نیست.

جامع بودن زیارت آنحضرت

خداوند تبارک و تعالی روی حکم و مصالحی اعمالی از وجوب و مستحب و حرام و مکروه بر بندگان خود تکلیف فرمود و از برای هر یک از آنها اثرات خاصی قرار داد مانند اغذیه که هر کدام اثر مخصوص برای بدن دارد و باید همه آنها برای سلامتی بدن استفاده کنیم، پس همانطور که بجهت سلامتی مزاج باید از همه غذاهای دنیا استفاده کرد، همچنین برای سلامتی روح هم باید از همه اعمال واجب و مستحب استفاده کرده و از حرام و مکروه پرهیز نمود. امروز می بینیم که بعضی قرص و شربت‌ها درست کرده اند که اثر تمام ویتامینها در آنها یافت میشود و اگر از آنها بخوریم از خوردن بسیاری از قرصها و شربت‌ها مستغنی میگردیم. درست است که خدای متعال بجهت هر عملی اثری در روح و انسانی قرار داده ولی در بین اعمال عملی قرار داده که اثر تمام اعمال در آن موجود است و آن زیارت حضرت حسین (ع) میباشد.

شرح بیان مطلب

اول رکن دین اسلام نماز است که فرق بین مسلمان و کافر همین است که فرمود: من ترک الصلوة متعمدا فقد کفر. زیارت حضرت سیدالشهداء (ع) ثواب نماز به این مهمی را دارد. در روایت است که خداوند هفتاد هزار ملک قرار داده که اطراف قبر حسین (ع) نماز میخوانند و نماز هر یک از آنها معادل نماز هزار نفر از آدمیان میباشد، خداوند ثواب نماز آن ملائکه را برای زائرین قبر حسین (ع) قرار میدهد. پس زیارت حسین (ع) ثواب و خاصیت نماز را دارد، آنهم نمازیکه ملائکه بخوانند، آنهم نمازیکه معادل یک میلیون نماز بشر است. یکی از ارکان دین اسلام روزه است که اهمیت زیادی در اسلام دارد و فقها در کتب فقهی خود دستوراتی برای آن ذکر کرده اند، زیارت حضرت سیدالشهداء ثواب روزه را دارد در روایت وارد شده که زیارت آنحضرت ثواب هزار صائم و روزه دار را دارد. یکی دیگر از ارکان اسلام جهاد است که زیارت حسین (ع) ثواب جهاد را هم دارا میباشد، در روایت است که فضل زیارت آنحضرت اجر هزار شهدای بدر خواهد بود، بلکه ثواب آن شهیدی را باو میدهند که در راه خدا بخون آغشته شده باشد، ناگفته نماند که بعد از شهداء کربلا به هیچیک از شهداء مقام شهداء بدر را ندادند اگر بتاریخ جنگ بدر مراجعه شود مطلب معلوم میگردد. یکی دیگر از ارکان اسلام زکوة است که به زیارت حضرت حسین (ع) ثواب زکوة را هم دارد، در روایت وارد شده که زائر حسینی در هر زیارتش ثواب هزار زکوة مقبوله در نامه عملش ثبت میگردد. یکی دیگر از ارکان اسلام حج است که بسیار در اسلام تاکید در آن شده که فرمودند تارک آن یا یهودی و یا نصرانی از دنیا خواهد رفت، زیارت حضرت حسین (ع) ثواب حج و عمره را دارد، آنهم نه یکی بلکه بیش از هفتاد هزار حج و عمره. در بعضی از اخبار است که زیارت حضرت امام حسین (ع) معادل یک حج و یک عمره است، در بعضی دیگر معادل دوازده حج و بعضی بیست و دو حج و بعضی بیست و هشت حج و بعضی هشتاد و بعضی صد حج و در بعضی از روایات ثواب هر قدم زائر حسینی ثواب یک حج و یک عمره میباشد. در روایت بیشتر دهان در خصوص زیارت روز عرفه است که میفرماید: ان الرجل منکم لنعطس علی شاطی الفرات ثم یاتی قبرالحسین عارفا بحقه فیعطیه الله بکل قدم یرفغها و یضعها ماء حجة مقبولة و ماء عمره مبروره. مردی از شما غسل میکند در نهر فرات بعد مشرف میشود به زیارت قبر حسین (ع) در حالتی که عارف است بحق آنحضرت، خداوند عطا میفرماید به هر قدمی که بر زمین میگذارد و بر میدارد ثواب صد حج مقبوله و صد عمره مبروره. در بعضی از روایات اضافه از اینهم وارد شده که ثواب حجی میدهند که با رسول خدا بجا آورده باشد و در بعضی دیگر است: حجة مع الرسول مقبولة راکیه. یعنی ثواب حجی میدهند که با رسول خدا بجا آورده و قبول و پاکیزه باشد. مهمتر از همه اینها در یکدسته از روایات فضیلت زیارت آنحضرت را به ثواب حج پیغمبر میرساند که خود آنجناب کرده باشد، نه اینکه با او بجا آورده باشند، آنهم نه ثواب یک حج از حجهای آنحضرت بلکه

زیاد میکند تا میفرماید: من زاره کتب الله تسعین حجه من حجی باعمارها. یعنی هر کس زیارت کند آن مظلوم را خدای تعالی مینویسد برای وی ثواب نود حج از حجهای من با عمره هایش و این اختلافات روایات در ثواب زیارت آنحضرت محمولست بر اختلاف بمراتب معرفت و ایمان زیارت کنندگان و محبت آنان نسبت به خاندان عصمت و طهارت. تا اینجا جامعیت زیارت حضرت سیدالشهداء علیه السلام نسبت به واجبات و ارکان دین معلوم گشت اینک جامعیت زیارت آنحضرت نسبت به مستحبات بیان میشود. در روایت وارد شده که: من زاره کمن حمل علی الف فرس فی سبیل الله مسرجه تلحمه. یعنی: کسی که آنحضرت را زیارت نمود مثل کسی است که هزار راس اسب در راه خدا داده باشد که همه آنها بازین و لجام باشد. در روایت دیگر ثواب زیارت آنحضرت ثواب آزاد کردن هزار بنده وارد شده که همه آنها برای رضای خدا باشد. روایت دیگر: انه من زار قبر الحسین علیه السلام ماشیا کتب الله بکل قدم یرفعها و کل قدم یضعها عتق رقبة من ولد اسماعیل. یعنی: هر کس پیاده قبر حسین (ع) را زیارت کند هر قدمیکه بر زمین میگذارد و بر میدارد ثواب آزاد کردن یک بنده از اولاد حضرت اسماعیل را دارد. در خبر است که: ان الله یخلق من عرق زوار الحسین کل عرفه سبعون الف ملک یسبحون الله و یقدسونه. یعنی: خدایتعالی از هر قطره عرق زوار حسین (ع) هفتاد هزار ملک خلق میفرماید که تسبیح و تقدیس او را کند.

خواص و فضایل زیارت حضرت سیدالشهداء علیه السلام برای زائر

زیارت ابا عبدالله الحسین ارواح العالمین له الفداء خواص زیادی برای شخص زائر در دنیا و آخرت دارد که از احادیث صحیح استفاده میشود و ما به نقل چند خاصیت از آن اکتفا کرده و از بقیه صرفنظر مینمایم. اول: امام صادق (ع) فرمود: زمانیکه زائر قبر حسین (ع) قصد کرد که زیارت آنحضرت رود: ان الله ملائکه موکلین بقبر الحسین (ع) فاذا اهم الرجل زیارته اعطاهم الله ذنوبه فاذا خطا محوها ثم خطا عفو الله حسناته فلم تزل تضاعف حتی توجب له الجنة. برای خدا ملائکه هایی هست که به قبر حسین (ع) موکلند، پس وقتی شخص زائر زیارت آنحضرت را قصد نمود، حقتعالی گناهانش را بوی ببخشد و زمانیکه براه افتاد قدم گذاشت گناهانش را محو فرماید و پس از آنکه قدم میگذارد مضاعف فرماید حسنات او را و بقدری حسنات او را مضاعف فرماید که به مقامی رسد که بهشت برای او واجب میگردد. در این روایت سه مرتبه برای شخص زائر ذکر شده است: مرتبه اول آنکه چون قصد زیارت کند گناهانش بخشیده شود. مرتبه دوم چون براه افتاد آنها را محو فرماید، چه بخشیدن غیر از محو شدن است مثل اینکه یک نفر زندانی که حکم زندانش را دادگاه داده کسی میآید از او شفاعت میکند و او را از زندان نجات میدهند بعد پرونده او را برداشته پاره میکند و از بین میرود که یکروی دست دیگران نیفتد تا بدانند این شخص زندانی و مقصر بوده و عفو شده اند. پس بعد از آنکه حقتعالی گناهان این بنده را محو کرد که از یاد ملائکه هم برود تا نزد آنان خجل و شرمنده نشود، آنگاه بجای آن گناهان حسنات بنویسد و بقدری آنها را مضاعف فرماید تا به مرتبه و مقامی رسد که بهشت بر او واجب گردد. دوم: چون زائر حسینی در سفر زیارت خود انفاق نماید خداوند به هر دره‌می که انفاق نموده بقدر کوه حسنات به او عوض دهد و به هر دره‌می که درین راه مصرف نموده به اضعاف مضاعف عوض دهد و آن بلاهایی که بر او نازل گردیده و باید به او برسد از او دور میگردد. در روایت از ابن سنان است که: یجب لهم بالدرهم الف و الف و الف حتی عد عشرة. یعنی: واجب میشود برای آنها بعوض یک درهم هزار و هزار تا ده مرتبه. بعد فرمود: و رضا الله خیر له و دعا محمد و دعا امیر المؤمنین و دعا الائمة خیر له. یعنی: رضا و خشنودی خدایتعالی برای او خیر است و دعای محمد (ص) و دعای امیر المؤمنین (ع) و دعای سایر ائمه صلوات الله علیهم اجمعین برای او خیر است. سوم: چون شخص زائر حسینی از منزل خود بیرون آید ششصد ملک از شش جهت او را مشایعت کنند و چون آفتاب بر او بتابد گناهانش را محو کند همچنانکه آتش هیزم را محو سازد. و چون از حرارت هوا و یا زحمت راه عرق کند خداوند از هر قطره عرق او هفتاد هزار ملک خلق کند که همه خدا را تسبیح میکنند و زوار حسین (ع) طلب

مغفرت میکنند. چهارم: چون زائر حسینی به کربلا نزدیک شود چند صف از ملائکه او را استقبال کنند که از جمله آنها چهار هزار ملکی است که برای یاری آنحضرت روز عاشورا به کربلا آمدند و پس از شهادت آنحضرت رسیدند و ماء‌مور شدند که مجاورت قبر آنحضرت را اختیار کنند. و چون آنحضرت را زیارت نمود آنحضرت نظر مرحمت بسوی او کند و برای او دعا فرماید و از جد بزرگوار و پدر عالی‌مقام خود مسئلت نماید که از برای وی طلب مغفرت نمایند و پس از آنهمه انبیاء و رسل برای او دعا کنند و ملائکه با او مصافحه کنند و چون از کربلا به وطن خود مراجعت نماید ملائکه او را مشایعت کنند و مخصوصاً میکائیل و جبرائیل و اسرافیل در مشایعت او باشند و اگر در آنسال و یا در سال بعد از دنیا برود همان ملائکه بر سر جنازه او حاضر شوند و برای او طلب مغفرت نمایند و در روایت وارد شده که آنحضرت فرمود: من زار نی زرته بعد موته یعنی هر کس مرا زیارت کند منم او را بعد از موتش زیارت میکنم.

عمل خیر اثرانی دارد اگر موانعی در پیش نباشد

اقتضای ثوابهاییکه برای جمیع اعمال خیر ذکر شده اینست که موانعی پیش نیاید و آن اثر ثواب را از بین نبرد مثلاً اثر سکنجبین قطع کردن صفر است و برای کسیکه صفر در بدن او زیاد است باید سکنجبین بخورد تا دفع صفر بشود و چه زن باشد یا مرد، کوچک باشد یا بزرگ، پس اگر کسی این سکنجبین را خورد و صفر قطع نشد مسلماً موانعی در بین بوده که اگر نگذاشته آن سکنجبین اثر و خاصیت خود را بدهد شاید قبلاً و یا بعداً چیزی خورده که مانع از اثر آن شده و یا بجهت انقلابی که در مزاج بوده اثر آنرا از بین برده، پس این عوارض منافات ندارد و با اینکه سکنجبین قاطع صفر است. پس از ذکر این مقدمه کوتاه میگوئیم آنچه در اثرات ادعیه و اذکار و اعمال وارد شده اثر آنها تا وقتی که موانعی در پیش نباشد ولی اگر مانع یا موانعی پیش آمد عمل اثری نخواهد داشت البته این نه از باب آنست که اثر عمل من از بین رفته و یا نخواستند اند مزد عمل مرا به من بدهند بلکه بواسطه آن موانعی است که در بین آمد و اثر عمل مرا از بین برد. مثلاً فردای قیامت نامه عمل بنده ای را بدستش بدهند چون در آن نظر کند اعمال بدی ببیند که در جمیع مرتکب آن نشده بود و ضمناً اعمال خوبی که در دوران زندگی انجام داده بود در نامه عمل خود نمی بیند میگوید خدایا نامه عمل من نیست و اشتباه شده، خطاب رسد ای بنده من اشتباه در کار ما نیست نامه عمل تست ولی بواسطه آن غیبت نهایی که در پشت سر برادران دینی خود نمودی اعمال خیر تو در دیوان عمل آنها منتقل شد و اعمال بد آنان به دیوان عمل تو. پس عمل خوب اثر خود را دارد ولی وقتی که غیبت آمد اثر آنرا نابود میکند پس ما نباید بگوئیم اعمال خوب اثر ندارد بلکه باید بگوئیم اثرات آنها محو میشود. تنها عمل خیری که اثر آن از بین نمی‌رود زیارت حضرت سیدالشهدا (ع) است چه اگر از یک طرف برود از جهات دیگر باقی میماند و لذا قبلاً گفتیم تنها عملی که جامع همه ثوابها میباشد زیارت آنحضرت است و مانند دارویی است که دارای صد خاصیت است اگر موانع در وجود من باشد که صد مانع نیست و ممکن است پنجاه یا شصت مانع باشد که جلوی پنجاه یا شصت خاصیت را بگیرد غیرممکنست که صد مانع در بدن من باشد که اثر صدخاصیت را از بین ببرد. دلیل بر اینکه اثرات زیارت حضرت سیدالشهدا (ع) بکلی از بین نمی‌رود فرمایش جابر بن عبدالله انصاری است در روز اربعین بر سر قبر حسین (ع) که فرمود: انه اذا زلت قدم محبیه و زائر من الذنوب فی مقام ثبت له قدم آخر فی مقام آخر. یعنی: هر گاه قدم محب و زائر آنحضرت از گناهان لغزید برای وی قدم دیگر در مقام دیگر ثابت میشود. ما میگوئیم که اگر خدای نخواست گناهان ما مانع شد که اثر زیارت آنحضرت بما برسد از راههای دیگری امید نجات برای ما خواهد بود، گیرم ثواب حج و نماز و روزه و زکوة و تسبیح و صدقه بما ندادند ولی مشمول این روایت خواهیم شد که فردای قیامت منادی حق ندا میکند: این شیعه آل محمد، کجایند شیعیان آل محمد؟ پس جمع کثیری که عدد آنها را جز خدا نداند برخیزند پس از آن ندا کنند: این زوار الحسین بن علی کجایند زائران قبر حسین (ع) پس جمعی بایستند و به آنها گفته شود که دست هر کسی را که دوست دارید بگیرید و داخل بهشت کنید،

پس شخص زائر دست دوستان خود را گرفته داخل بهشت کند تا اینکه کسی به او میگوید که من در فلان روز بجهت تو عملی نمودم، دست او را هم بگیرد و داخل بهشت میگرداند. ممکن است بگوید که شاید ما جز، ایندسته نباشیم و عمل بد ما مانع شد که صدای این منادی بما برسد، جواب گوئیم در روایت وارد شده که بر پیشانی زائر حسین (ع) در قیامت نوشته میشود: هذا زائر قبر خیر الشهداء امام صادق (ع) فرمود که در روز قیامت منادی حق ندا کند که کجایند زوار حسین بن علی (ع) پس جماعتی بر میخیزند که عدد آنها را جز خدا کسی نداند، بعد بآنها گویند چه چیز باعث شد که شما آنحضرت را زیارت کردید؟ گویند پروردگارا دوستی بر رسول خدا و علی و فاطمه و ترحمی که به آنحضرت داشتیم بسبب مصایبی که بآنحضرت وارد آمده بود، پس به آنها میگویند: اینها محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین صلوات الله علیهم اجمعین هستند به آنها ملحق شوید شما با آنها هم درجه هستید و به لوای رسول خدا الا حق شوید، پس میروند در زیر لوایی که در دست علی (ع) میباشد.

نتیجه

اگر تمام اعمال ما مردود شود و گناهان ما نگذارد که ثوابهای زائر حسینی را ببریم آیا چیزی پیدا میشود که جلوی دوستی را بگیرد، وقتی ما بگوئیم خدایا دوستی این خانواده ما را به قبر آنحضرت کشانید مانع از این دوستی چه خواهد شد؟ فرمود: حب علی حسنه لا یضر معها سیئه پس هیچ گناهی نمی تواند دوستی را از بین ببرد و کسی هم نمیتواند در قیامت بگوید این شخص دوست این خانواده نیست بلکه میگوید دوست گنه کار است.

مجلس هیجدهم: یا ابا عبدالله لقد عظمت الرزیه..... جمیع اهل الاسلام

ترجمه

یعنی: یا ابا عبدالله هر آینه سوگواری تو بزرگ شد و مصیبت تو بر ما و بر جمیع اهل اسلام عظیم شد.

شرح

عظم بمعنی بزرگ است. در سوره حج آیه ۳۰ میفرماید: و من یعظم حرمت الله فهو خیر له: یعنی کسی که محرمات الهی را بزرگ بشمارد پس برایش بهتر است. و در آیه ۳۲ همین سوره میفرماید: و من یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب. لغت جلت هم بمعنی بزرگی ذکر شده. و بقی وجه ربك ذوالجلال و الاکرام. ذوالجلال بمعنی صاحب عظمت و بزرگیست. بنابراین هر دو لغت بیک معنی آمده و دو لفظ بیک معنی خواهند بود. الزیارة بالتشدید الصله الزیته بالهمزة لانه مهمور مشتق من الزره فخفف الهمزه با القلب و الادغام. در قاموس رزیه را بمعنی مصیبت معنی کرده پس جمله لقد عظمت الرزیه با جمله جلت المصیبه بیک معنی است و فرقی در معنی با هم ندارند. مصیبت در اصل بمعنی رسیدن است لکن در بلاها و صدماتی که در دنیا بشما رسیده بقدری بزرگ است که مثل اینکه بر ما وارد شده بلکه همه اهل اسلام وارد گردیده است. و علی جمیع اهل اسلام بما میفهماند کسی که در مصیبت آنحضرت مهموم و مغموم نگردد و حالت تاثیری به او روی ندهد اهل اسلام نیست و چگونه ممکنست کسی مسلمان باشد و در ایام عاشورا آن مصایب را بشنود و حالت تاثیری به او دست ندهد و لذا چون مصیبت آنحضرت بسیار بزرگ و مورد اهمیت بود خداوند پیغمبران گذشته را به کربلا آورد و داستان کشته شدن آنحضرت را بجهت آنان نقل فرمود و آنها گریه کرده و ناراحتی در آنزمین دیدند.

شیخ طریحی در منتخب نقل میکند که چون حضرت آدم بزمین هبوط کرد و حوا را ندید در طلب او طی طریق بزمین کربلا افتاد بدون آنکه واقعه ای برای او پیش آمد کند به اندوهی بزرگ در افتاد و سینه اش تنگی گرفت و چون بمقتل حسین (ع) رسید لغزشی در وی پدید آمد که خون از پای وی جاری گشت، سر بسوی آسمان کرده و گفت پروردگارا آیا من مرتکب گناه دیگری شدم که اینک مرا کیفر دادی چه من در روی زمین عبور کردم به چنین حادثه ای گرفتار نشدم. حقتعالی وحی فرستاد که ای آدم جرم تازه ای از تو صادر نشده ولی فرزندت حسین در این زمین ظلم کشته میشود اینک خون تو بموافقت وی ریخته شد، آدم عرض کرد پروردگارا حسین پیغمبر است؟ خطاب آمد که پیغمبر نیست ولی فرزندزاده پیغمبر من محمد صلی الله علیه و آله میباشد، عرض کرد قاتل او کیست؟ خطاب آمد قاتلش یزید است که ملعون اهل آسمانها و زمین است. آدم روی بجبرئیل آورده گفت چه کار کنم گفت لعن بر یزید کن آدم چهار مرتبه یزید را لعن نمود و چند قدمی برداشت تا بکوه عرفات رسید و حوا را دریافت.

آمدن حضرت نوح علیه السلام بزمین کربلا

و نیز در منتخب روایت میکند چون حضرت نوح سوار کشتی شد و دنیا را آب گرفت در روی آب حرکت میکرد تا بکربلا رسید، در آنجا کشتی ایستاد و حرکت نکرد نوح از غرق شدن کشتی ترسید عرض کرد الهی در روی آب همه جا گردیدم مرا خوفی مثل این زمین نرسید جبرئیل نازل شد عرض کرد یا نوح در این زمین امام حسین (ع) شهید میشود که سبط خاتم انبیاء محمد مصطفی میباشد حضرت نوح پرسید قاتل او کیست؟ جبرئیل گفت لعین هفت آسمان و زمین میباشد حضرت نوح چهار مرتبه او را لعن کرد کشتی حرکت کرد تا بکوه جودی رسید.

آمدن حضرت ابراهیم علیه السلام بزمین کربلا

طریحی نقل میکند که وقتی حضرت ابراهیم (ع) سواره بصحرای کربلا گذر نمود اسب او بسر در آمده و آنحضرت از پشت اسب بزمین افتاد و سر مبارکش شکست و خون جاری شد پس زبان باستغفار گشود و گفت الهی از من چه گناهی سر زده که بدون جهت بزمین خورده خون از سرم جاری شد؟ جبرئیل نازل شده گفت ای ابراهیم گناهی از تو صادر نگشته ولی این سرزمینی است که در آن سبط خاتم الانبیاء و پسر خاتم الاوصیا کشته میشود پس خون تو بموافقت خون او ریخته شد. ابراهیم گفت ای جبرئیل قاتل او چه کسی خواهد بود؟ جبرئیل گفت او ملعون اهل آسمانها و زمینها است و قلم بر لوح بلعن آن پلید بدون اذن پروردگار جاری شد. حقتعالی بقلم وحی نمود که بنگارش این لعن مستحق ثنا و ستایش گشتی آنگاه ابراهیم دست بدعا برداشت و بسیار یزید را لعن کرد و اسب آنحضرت بزبان فصیح آمین گفت. ابراهیم خطاب به اسب نموده فرمود چگونه بدی یزید بر تو معلوم شد که آمین گفتم؟ اسب گفت ای ابراهیم من همیشه فخر میکردم که تو بر پشت من سوار میشوی و چون بسر فرود آمدم و تو از پشت من بزمین افتادی خجلت و شرمساری من زیاد شد و دانستم که این بواسطه پلیدی یزید است لذا آمین گفتم. مرحوم شوشتری میفرماید ممکنست این محلی که حضرت ابراهیم بزمین خورد همان محلی باشد که روز عاشورا حسین علیه السلام از روی اسب بزمین افتاد. راقم این اوراق گوید که از اسب افتادن حضرت ابراهیم در زمین کربلا با افتادن حسین (ع) بسیار فرق داشته است، حضرت ابراهیم سرش شکست و قدری خون آمد و برخاست ازین بیابان بیرون رفت ولی حسین (ع) بواسطه نیزه ای که صالح بن وهب بر پهلوی نازنین آنحضرت زد از اسب بزمین افتاد و بعضی نوشتند بواسطه تیری که بر گلوی نازنین آنحضرت فرود آمد حضرت بر زمین افتادند و ممکنست صحیح همان باشد که اکثر ارباب مقاتل ذکر کرده اند چون آن تیر سه شعبه بر قلب نازنین آقا وارد آمد حضرت نتوانست که تیر را از جلو بیرون آورد بلکه از عقب بیرون آورد و خون چون ناودان جاری شد حضرت نتوانست

طاعت سواری از روی اسب بزمین افتاد . بلند مرتبه شاهی ز صد رزین افتاد اگر غلط نکنم عرش بر زمین افتاد صدوق نقل میکند که روزی حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله در محضر اصحاب نشسته بودند که حسین (ع) وارد شد چون پیغمبر چشمش بحسین افتاد اشکش جاری شد فرمود هر وقت حسین را می بینم گویا آنروزی را مشاهده میکنم که تیری باو رسیده و از زین بزمین واژگون شده و بعد از افتادن بخاک آن پاره پاره بدن را مانند گوسفندی سر میبرند در صورتیکه حسین من هیچ گناهی ندارد .

ورود حضر اسماعیل علیه السلام بزمین کربلا

حضرت اسماعیل با گوسفندانی که داشت در کنار شط فرات عبور میکرد و گوسفندان چرا مینمودند روزی شبان آنحضرت خبر آورد که این گوسفندان چند روز است که از فرات آب نمیخورند حضرت اسماعیل سبب را از خدا سؤال نمود جبرئیل نازل شد عرض کرد که جهت را از خود گوسفندان پرس حضرت اسماعیل به گوسفندی فرمود چرا آب نمیخورید ؟ گوسفند بزبان فصیح عرض کرد که بما رسیده فرزند تو حسین که سبط محمد است در این سرزمین تشنه شهید میشود و ما بواسطه حزنی که داریم از این آب نمیخوریم .

ورود حضرت موسی علیه السلام بزمین کربلا

وقتی حضرت موسی ع با یوشع بن نون بزمین کربلا رسیدند بند نعلین موسی پاره شد و خاری سخت بر دو پای مبارکش فرو رفت و خون جاری شد عرض کرد الهی چه گناهی از من صادر شده که بدین کیفر مبتلا شدم حقتعالی وحی فرستاد که در اینموضع خون حسین ریخته میشود و خون تو بموافقت خون وی جاری گردید عرض کرد خدایا حسین کیست ؟ خطاب آمد که سبط محمد مصطفی و پسر علی مرتضی است ، عرض کرد قاتل او کیست ؟ خطاب آمد که او لعین ماهیهای دریا و وحوش صحرا و طیور هوا است موسی دست بدعا برداشته یزید لعین را لعن کرد و یوشع بن نون گفت .

عبور حضرت عیسی بزمین کربلا

روایت شده که حضرت عیسی (ع) در ایام سیاحت خود با حواریون گذارش بزمین کربلا افتاد ناگاه شیر گرانی بر سر راه ایشان آمد راه را بر ایشان مسدود کرد حضرت عیسی پیش رفت و فرمود چرا را بر ما گرفته ای و نمیگذاری عبور کنیم شیر بزبان فصیح گفت نمیگذارم شما ازین بگذرید مگر آنکه یزید را کشنده حسین است لعن کنید ، عیسی فرمود حسین کیست ؟ شیر گفت سبط محمد النبی الامی و پسر علی که وصی او است ، فرمود قاتل او کیست ؟ شیر گفت ملعون وحوش بیابانها و گرگان و درندگان صحراها بالخصوص در روز عاشورا آنگاه حضرت عیسی دست بدعا برداشت و یزید را لعن فرمود ، حواریون آنحضرت آمین گفتند شیر دور شده آنها رفتند .

آمدن پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله بزمین کربلا

شیخ مفید در کتاب ارشاد باسناد خود از ام سلمه نقل میکند که گفت شبی پیغمبر خدا (ص) از نزد ما بیرون رفت و مدت زمان طولی از ما غایب بود بعد از مدتی که باز آمد آنحضرت را پریشانحال و گرد و غبارآلوده دیدیم که دست مبارکش را بهم گذاشته و بسته بود عرض کردم یا رسول الله چرا شما را گرد و غبارآلوده و پریشانحال می بینم فرمود در این ساعت مرا بعراق بزمینی که کربلا نام داشت بردند و مقتل حسین و جماعتی از فرزندان و اهلیت مرا بمن نشان دادند و من خون ایشانرا همی جستم و اینک خاک آن سرزمین در دست نیست آنگاه حضرتش دست خود را بگشود که میان دستش خاک قرمز رنگی بود بمن داد و فرمود

این خاک را محفوظ بدار من آنخاک را در شیشه کردم و سر آنرا محکم بستم و چون حضرت حسین (ع) از مدینه متوجه عراق شد هر روز و هر شب آنرا میدیدم و چون آخر روز عاشورا آنرا دیدم تبدیل بخون تازه شده بود صدای ناله بلند شد و گریه بسیاری کردم و دانستم که حسین (ع) کشته شده ولی اینمطلب را بکسی نگفتم تا خبر شهادت آنحضرت رسید. و در ارشاد از ام سلمه نقل نموده که گفت شب یازدهم محرم با کمال و غم خوابیدم رسول خدا را در خواب دیدم با حالت حزن و ناله و گریان و غبار آلوده و تا آن شب آنحضرت را خواب ندیده بودم من مشغول پاک کردن آن گرد و غبار عرض کردم یا رسول الله جانم قربانت چرا گریه میکنی و این گرد و غبار چیست که بر سر و محاسن شما می بینم فرمود ای ام سلمه امشب مشغول کندن قبر برای حسینم و اصحابش بودم و الان از کندن آنها فارغ شدم.

آمدن امیرالمؤمنین علیه السلام به زمین کربلا

صدوق علیه الرحمه در امالی از ابن عباس نقل میکند که گفت در مراجعت از جنگ صفین در رکاب امیرالمؤمنین علیه السلام بودم چون بزمین نینوا و شط فرات رسیدیم آنحضرت با صدای بلند فرمود که ای پسر عباس اینموضع را میشناسی؟ عرض کردم نمیشناسم فرمود اگر اینزمین را میشناختی همچنانکه من میشناسم از اینجا عبور نمیکردی تا مانند من گریه کنی آنگاه حضرتش چنان بگریست که اشک چشمش از محاسن مبارکش جاری شد و بر سینه اش ریخت و ما نیز گریان شدیم پس فرموده آه مرا چه کار است با آل ابی سفیان و آل حرب. مالی و لال ابی سفیان مالی و لال حرب حزب الشیطان و اولیاء الکفر. که لشکر شیطان و اولیاء کفرند بعد فرمود: صبرا ابا عبدالله فقد لقی ابوک مثل الذی تلقی منهم. صبر کن ای ابو عبدالله که رسید بر پدر تو مثل آنچه بتو خواهد رسید آنگاه فرمود تا آب حاضر کردند و وضو ساخت و مدتی نماز گذراد و دوباره کلام نخستین را اعاده فرمود و ساعتی بخواب رفت و چون بیدار شد فرمود یابن عباس عرض کردم اینک حاضرم فرمود خوابی دیدم و اگر خواهی از برای تو حدیث کنم عرض کردم بخیر است فرمود در خواب دیدم که مردانی از آسمان نازل شدند با علمهای مفید که شمشیرهایی بگردن خود انداخته و دور اینزمین خطی کشیدند بعد دیدم که شاخهای ایندرخت خرما سر بر زمین آوردند و این صحرا بخون تازه موج میزند و گویا حسین که فرزند من و گوشت و مخ و جان منست در آن دریای خون غرق شده و استغاثه میکند و کسی بفریاد او نمیرسد و آن مردان سفید که از آسمان فرود آمده بودند او را ندا میکردند و می گفتند صبر بر شما باد ای آل رسول که شما بدست اشرار ناس کشته میشوید و اینک ای ابو عبدالله بهشت بسوی تو مشتاق است، آنگاه زبان بتعزیت من گشودند و گفتند ای ابوالحسن بشارت باد ترا که خداوند چشم ترا در روز قیامت به او روشن خواهد کرد، پس از خواب بیدار شدم و قسم به آن کسیکه جان علی در ید قدرت اوست مرا صادق مصدق ابوالقاسم صلی الله علیه و آله خبر داد که هنگام خروج بقتال اهل بغی اینزمین را خواهم دید و اینزمین کرب و بلا است که حسین با هفده تن از فرزندان من و فاطمه در اینزمین مدفون خواهند شد و اینزمین در آسمانها معروف و مذکور است که زمین کرب و بلا مینامند چنانکه حرمین و بیت المقدس معروف و مذکور است. بعد فرمود یابن عباس در اطراف اینزمین پشک آهو طلب کن، بخدا که هرگز دروغ نگفته ام و رسول خدا هم با من دروغ نگفته و آنها زرد رنگ و چون زعفرانند. ابن عباس گفت آنها را در جایی انباشته یافتم و ندا کردم که یا امیرالمؤمنین آنها را با همان صافی که فرمودی یافتم حضرت بشتاب آمد و مقداری از آنها برگرفته و بوئید آنگاه فرمود همانست که مرا خبر داده اند یابن عباس میدانی که این پشک ها چیست؟ اینها را عیسی بن مریم بوئیده در آنوقتی که در این صحرا وارد شد و حواریون در خدمت او بودند و گله آهوئی دید که درینجا جمع بودند میگریستند پس عیسی و حواریون نشستند و گریه کردند و گفتند یا روح اله سبب گریه تو چیست؟ فرمود آیا میدانید که این کدام زمین است؟ گفتند نه فرمود این زمینی است که در آن فرزند رسول خدا و فرزند طاهره بتول که شبیه بمادر منست کشته میشود و در اینزمین بخاک میرود و بوی خاک آن اطیب از بوی مشک است چه از طینت پسر

شهید پیغمبر است و چنین است طینت انبیاء و اولاد انبیاء این آهوها با من سخن میگویند که ما در این زمین بشوق تربت فرزند مبارک رسول خدا چرا میکنیم و این زمین را ما من خویش میدانیم آنگاه عیسی دست زد و این پشک ها را گرفت و بوئید و فرمود که خوش بویی این پشک ها برای خوشبویی گیاهی است که در این زمین میروید ای خدای من باقی بدار این پشک ها را تا گاهی که علی پدر این فرخ مبارک در اینجا عبور کند و آن را بوئید تا از برای او تعزیت و تسلیتی باشد . پس حضرت امیرالمؤمنین (ع) فرمودند این پشک ها بدعای آن حضرت تا این زمان بجای مانده و در طول زمان زردرنگ گشته و اینمکان زمین کربلا است . پس علی صوت ندا در داد که یا رب عیسی بن مریم لا تبارک فی قتلہ و المعین علیہ و الخاذل لہ ای خدای عیسی بن مریم مبارک منما بر قاتلان او و آنکس که معین باشد بر قتل او و آنکس که خذلان او خواهد . آنگاه مدتی بگریست و ابن عباس و اصحاب بانحضرت گریان شده تا حضرت بیهوش شده بر روی زمین افتاد و مدتی بیهوش شد چون بیهوش آمد قدری از آن پشک را بر گرفت و در کنار وادی مبارک سبست و مرا نیز امر فرمود که قدری بر گرفتم و در کنار ردای خود بستم بعد فرمود ای پسر عباس هر وقت دیدی ازین پشک ها خون تازه بجوشد و سیلان کند دانسته باش که حسین را کشته اند و درینجا بخاک سپرده اند . ابن عباس گوید همیشه آن پشک ها را در آستین خود نگه میداشتم و بیش از فرایض در حفظ آن ساعی بودم تا گاهی که در مدینه در خانه خود خوابیده بودم ناگاه از خواب بیدار شدم و آستین خود را از خون مملو دیدم که خون تازه سیلان مینمود و بگریستم و گفتم بخدا قسم که حسین کشته شد و هرگز علی (ع) حدیثی دروغ نگفته الا آنکه واقع شده زیرا که رسول به او خبر داده پس فرع کردم و از خانه بیرون دویدم هنگام صبح بود بخدا سوگند مدینه را چنان از دود سیاه آکنده دیدم که بهیچ وجه چیزی از اعیان و موجودات مرئی نبود آنگاه آفتاب سر از مشرق بیرون زد و منکسف بود و دیوارهای مدینه را دیدم که بخون تازه آغشته است پس گریان فرو نشستم و گفتم بخدا قسم حسین کشته شد و از ناحیه بیت ندایی فرا رسید که ای آل رسول صبر کنید که حسین کشته شد و روح الامین با حالت گریه و ناله بر زمین نزول نمود آنگاه با صدای بلند گریست و ما نیز گریستیم و این واقعه در روز عاشورا بود که دهم محرم است و چون آنهائیکه که در کربلا بودند مراجعت کردند بما گفتند که ما هم این کلمات را شنیدیم بعد دانستیم که حضرت خضر بوده است .

جماعتی از خاک کربلا بدون حساب به بهشت میروند

و نیز در امالی سند بهرثمه بن ابی مسلم می‌رساند که گفت در واقعه صفین رکاب امیرالمؤمنین (ع) حاضر بودم ، چون در هنگام مراجعت بزمین کربلا رسیدیم و فرود آمدیم آنحضرت نماز صبح را با ما گذاشت پس دست فرا برد و پاره ای از تربت آنزمین بر گرفت و بوئید و فرمود خوشا بحالت ای تربت همانا در قیامت از تو جماعتی انگیخته میشوند که بی پرسش داخل بهشت میشوند . هرثمه گوید مرا ضجعی بود از شیعیان علی (ع) چون بخانه آمدم به او گفتم آیا میخواهی حدیثی از مولای خود بشنوی کلام مولا را برای او نقل کردم گفت امیرالمؤمنین جز بحق سخن نگوید اینزمان بگذشت تا اینکه عیداله بن زیاد از کوفه لشکری بجنگ حسین (ع) فرستاد منمهم در آن لشکر بودم تا بهمان منزل رسیدم که در مراجعت از صفین در خدمت امیرالمؤمنین (ع) بودم و آن فرمایش را بمن کرد سخنان آنحضرت را یاد آوردم فوری شتر خود را سوار شده بنزد امام حسین (ع) شتافتم و سلام کردم و آن کلامی که از امیرالمؤمنین (ع) شنیده بودم بعرض رسانیدم فرمود تو با منی یا بر من گفتم با توام نه بر تو ولی دختران چندی در کوفه گذاشته ام که از عیداله بن زیاد برای آنها میترسم ، فرمود پس برو بمکانی که کشته شدن ما را نبینی و صدای ما را نشنوی قسم بخدا که جان حسین ید قدرت اوست هر که استغاثه ما را بشنود و ما را اعانت نکند خدا او را بر روی در جهنم می افکند . از مطالبی که تا اینجا ذکر شد معلوم گشت بزرگی مصیبت ابا عبدالله علیه السلام بقدری بوده که خداوند پیغمبران را به کربلا آورده و گوشه ای از مصیبت آنحضرت را برای آنها ذکر کرده بلکه حیوانات هم برای همدردی در مصیبت آنحضرت گریه کرده و تشنگی

کشیده اند . سؤال معروف است که میگویند صدمات و زحمات پیغمبر ما بیش از سایر پیغمبران بوده و خود آنحضرت هم فرموده هیچ پیغمبری را مثل من اذیت نکردند ، پس چگونه مصیبت حسین (ع) اعظم از همه مصائب شد ؟ جواب : در علل الشرایع از عبدالله بن الفضل روایت کرد که به صادق آل محمد (ص) گفتیم یابن رسول الله چگونه روز عاشورا روز مصیبت و غم و جزع و بکاء شد و روز وفات رسول خدا و فاطمه و امیرالمؤمنین و حسن علیهم السلام باین مرتبه نشد ؟ فرمود : همانا مصیبت روز کشتن حسین (ع) اعظم از سایر ایام است بعلت آنکه اصحاب کساء که اکرم خلق بودند پنج تن بودند و چون پیغمبر (ص) از دنیا رفت مردم خود را به علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام تسلی میدادند چون فاطمه علیهاالسلام از دنیا رفت به امیرالمؤمنین از دنیا رفت بحسین و چون حسن رفت به حسین و چون حسین رفت یک تن از اصحاب کساء نماند که تعزی و تسلی خلق به او باشد و رفتن او چون رفتن جمیع آنها شد چنانچه بقایش چون بقای جمیع بود پس از اینجهت روز قتل حسین (ع) از جهت مصیبت اعظم ایام شد . راوی میگوید گفتم یابن رسول الله چرا در علی بن الحسین غراء و شکوه خلق نبود چنانچه در آباء گرام او بود ؟ فرمود : بلی بن الحسین سید عابدان و امام زمان و حجت خدای بر خلق بعد از پدران خود بود لکن او ملاقات رسول خدا را نکرده و تلقی سماعی که برای علی و حسنین بود برای او نبود و علمش بوراثت بود و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسنین را مردم با رسول خدا در احوال متوالی دیده بودند و بهر یک نظر میکردند متذکر حال او با رسول و اقوال او در حق ایشان و برای ایشان میشدند چون همه رفتند خلق فاقد مشاهده آن جماعت شدند که اکرم خلق خدا بودند و در هیچیک فقدان همه نبودند مگر در فقدان حسین چه آخر همه رفت از این روی قتل او بحسب مصیبت اعظم ایام شد . در این حدیث چندین مورد تصریح نموده به اینکه مصیبت سیدالشهداء اعظم مصائب بر مسلمین است و مؤید مضمون اینحدیث کلامی است از حضرت زینب علیهاالسلام که در ارشاد مفید نقل میکند که در شب عاشورا بحضرت سیدالشهداء عرض کرد : واثکلاه لیت الموت اعد منی الحیوة الیوم ماتت امی فاطمة و ابی علی و اخی الحسن و یا خلیفه الماضی و ثمال الباقی . و نیز در امالی روایت میکنند از صادق آل محمد علیه السلام که روزی امام حسین (ع) وارد بر حضرت امام حسن (ع) شد چون چشمش بر برادر بزرگوارش افتاد شروع به گریه کردن نمود امام حسن (ع) فرمود برادر ترا چه چیز بگریه در آورد عرض کرد گریه من بجهت آن بلایی است که بر تو وارد میشود امام حسن فرمود آنچه با من میکنند سمی است که بمن میدهند و لکن روزی چون روز تو نیست که سی هزار نفر بسوی تو آیند و همگی مدعی باشند که امت جد تو مسلمانند ولی بر قتل و ریختن خون و انتهاک حرمت و اسیری زنان و اولادان و اولاد آنان و غارت مال و متاع تو اجتماع میکنند و در این هنگام لعنت بر بنی امیه فرود میآید . از فرمایش حضرت حسن در این خبر معلوم میشود که روزی مثل روز امام حسین (ع) در عاشورا نبوده است .

مجلس نوزدهم : و جلت و عظمت مصیبتک فی السموات علی جمیع اهل السموات

ترجمه

و بزرگ و عظیم شد بلاها و صدمات شما در آسمانها و بر همه اهل آسمانها

شرح

در مجلس هجدهم شرح دادیم که فرمود : و جلت المصیبة بک علینا و علی جمیع اهل الاسلام . یعنی مصیبات شما نه فقط برای ما دشوار است بلکه برای جمیع مسلمین سخت است اگر چه شیعه نباشد در جمله فوق میفرماید : نه فقط مصیبت شما بر اهل اسلام و ایمان سخت است بلکه برای آسمانها و اهل آن سخت است که آنها را گریان و ناراحت نموده است . در جمله ایکه بعدا در زیارت

خواهد آمد میفرماید: و اعظم رزیتها فی الاسلام علی جمیع اهل السموات و الارض. پس در این عبارت اهل زمین اضافه شده ازین چند عبارت نتیجه میشود که مصیبت شما بر اهل زمین و آسمان سخت و مشکل بوده که آنها را بحالت تاجر و سوگواری در آورده است بیان اینمطلب در سه فصل ذکر خواهد شد.

فصل اول: در اثبات شعور برای موجودات عالم

از آیات و اخبار بسیاری استفاده میشود که برای موجودات عالم شعور و فهم میباشد که بسیاری از مطالب را درک میکنند. حقتعالی میفرماید: و لقد اتینا داود منا فضلا یا جبال اوبی معه والطیر. (سبا - ۱۰) بکوهها و طیور گفتیم که با داود تسبیح بگویند ما از فضل و کرم خود به داود نبی عطایای بسیاری بخشیده از جمله به کوهها و پرندگان امر نمودیم که با نعمه های داودی هماهنگ شوند و هر وقت او به تسبیح و استغفار مشغول شود شما نیز با او موافقت کنید هر زمان داود در بیابانی عبور مینمود زبور را با لحن خوش داودی میخواند تمام پرندگان و درندگان تحت تاثیر صوت او واقع شده با او همنا گشته به تسبیح و تقدیس خداوند مشغول میشدند و نیز میفرماید: و سخرنا مع داود الجبال یسبحن و الطیر و کنا فاعلین. (انبیاء - ۷۹) کوهها و مرغان را مسخر داود گردانیدیم و با او تسبیح گفتند اگر بنا باشد که برای کوه و پرندگان شعور و فهم و استعداد نباشد چگونه با داود پیغمبر تسبیح میگویند معلوم میشود آنها هم خدا را شناخته اند. در آیه دیگر میفرماید: یسبح الله ما فی السموات و ما فی الارض الملك القدوس العزیز الحکیم. (الجمعه - ۱) در آیه دیگر میفرماید: یسبح لله ما فی السموات و ما فی الارض له ملک و له الحمد و هو علی کل شی قدیر. (التغابن - ۱) در آیه دیگر میفرماید: یسبح له السموات السبع و الارض و من فیهن و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم. (الاسراء - ۴۴) در این آیه حقتعالی بر سبیل تعظیم و اجلال و ثنای بر خود میفرماید: آسمانهای هفتگانه و زمین و هر که در آسمانها و زمینست به تنزیه و تسبیح پروردگار مشغول میباشند و هیچ چیزی نیست مگر آنکه بذكر و تقدیس و تنزیه خداوند و ستایش حضرت حق اشتغال دارد ولی مردم تسبیح موجودات را نمی فهمند. در کافی از حضرت صادق (ع) روایت میکند که فرمود: برای حیوانات بر گردن صاحبانش شش حقست: ۱- آن حیوان را ما فوق توانایی بار نکنند. ۲- پشت آنها را محل سکونت و گفتگو قرار ندهند. ۳- هر وقت پیاده شدند قبل از آنکه خودشان طعام بخورند به آنها علوفه بدهند. ۴- آنها را سیراب کنند. ۵ و ۶- به سر و صورت آنها نزنند چه آنان برای پروردگار تسبیح میکنند. در آیه دیگر میفرماید: کل قد صلوته و تسبیحه و لله علیم بما تفعلون. (النور - ۴۱) جناب امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: بانگ خروس نماز اوست بال برهم زدن او رکوع و سجود میباشد. از جمله زبان حال خروس در شب اینست: اذکروا الله ایها الغافلون. ای مردم غافل عمر گذشت خواب بس است برخیزید و خدا را یاد کنید. هنگام سپیده دم خروس سحری دانی که چرا همی کند نوحه گری یعنی که نموده اند رأینه صبح از عمر شبی گذشت و تو بیخبری فی البحار عن الصادق (ع) ما یصاد من الطیر الا- ما ضیع التسبیح. مورس مترلینگ در کتاب زنبور عسل خود در صفحه میگوید: در عالم جمادات به ویژه مواد معروف به متبلور بلوری شکل نیز حرکاتی دیده میشود. دانشمند انگلیسی روسکین میگوید: جمادات متبلور نه فقط دارای حرکات هستند بلکه با هم میجنگند. و اگر یک شی خارجی وارد آنها شود آنها از خود میرانند و گاهی اقویاء نسبت به ضعفای گویی ترحم بخرج میدهند و آنها را مجاز میدانند که مقام و جای آنها را بگیرند. در نقاطی که سنگهای آهن با مواد متبلور مجاور هستند میکوشند که سنگهای آهن را از خود دور کنند که مبادا بر اثر اختلاط با آنها آلوده شوند و حتی وقتی مواد متبلور مجروح میشوند در صدد معالجه خود بر میآیند و زخمهای آنها مداوا میشود. تکلیف ما در اینجا چیست این اعمال جمادات را به چه باید منسوب نمائیم اینها در کدام دانشگاه درس خوانده اند که در موقع جراحی خود را معالجه کنند آیا چه کسی به آنها علم جنگ آموخت چه کسی به آنها فهمانید که باید با غیر خود آمیزش نکنند و آنها را از خود دور نمایند آیا غیر از خدا میتوان گفت کس دیگری است. این قبیل دانشمندان بما میفهماند که موجودات اگر چه

از جمادات باشند دارای شعور میباشند . لذا قرآن میفرماید : ان من شی لا یسیح بحمده و لکن لاتفقون بسیحهم . البته این شعور درباره نباتات بیشتر و در حیوانات خیلی بیشتر میباشند خداوند درباره هدهد میفرماید : وجدتها و قومها یسجدون للشمس من دون الله و زین لهم الشیطان و اعمالهم فصدهم عن السبیل فهم لا یهتدون . (النمل - ۲۴) یعنی : هدهد بحضرت سلیمان گفت بلقیس را با تمام رعیتش یافتم که خدا را از یاد برده و بجای خدا خورشید را میپرستند و شیطان اعمال زشت آنانرا در نظرشان زیبا جلوه داده و آنها را بکلی از راه خدا بازداشته تا هرگز بحق هدایت نشوند . عجب اینست که این حیوان بقدری دارای شعور است که وقتی انسان را می بیند که غیر از خدا را سجده میکنند و اطاعت شیطان را مینماید تعجب میکند و بحضرت سلیمان گوید : الا یسجدوالله الذی یشرف الخباء فی السموات و الارض و یعلم ما تخفون و تعلنون الله لا اله الا هو رب العرش العظیم . (النمل - ۲۶) یعنی چرا پرستش نکنند خدایی را که پنهان را بعرضه ظهور آورده و بر نهان و آشکار خلق آگاه است در صورتیکه آن خدای یکتا که جز او هیچ خدایی نیست پروردگار عرش با عظمت است و بینهایت سزوار پرستش است . امام صادق (ع) فرمود : آنچه در آسمان و زمینست تا ماهیان دریا طلب آموزش برای طالب علم و و دانش آموز مینمایند . یعنی علم دین در ثواب الاعمال از رسول خدا (ص) مرویست که انگشتر عقیق در دست کنید زیرا که آن اول کوهی است که به وحدانیت خدا و به نبوت من و به وصایت تو یا علی و برای شیعه تو و به بهشت اقرار کرده . از این قبیل روایات بسیار است و ذکر آن موجب تطویل کلام میگردد و در معجزات ائمه بسیار وارد شده که حیوانات عرض حاجت امامان دقت میکردند و معرفت کامل درباره ایشان داشته اند .

فصل دوم : مصیبت اهل آسمان ها

مصیبت اهل آسمان ها

از این عبارت زیارت معلوم میشود که این کرات باعظمت که در جو در حرکت هستند و از آنها تعبیر به آسمانها میشود دارای مخلوقات هستند که تعبیر به اهل نموده و در جمله دیگری ، بعدا شرح آن خواهد آمد ، دارد که علی جمیع اهل السموات و الارض پس از ایندو عبارت معلوم میشود که مصیبت حضرت سیدالشهداء (ع) بقدری بزرگست که همه اهل آسمانها و زمین را ناراحت نموده است بطوریکه آسمان و زمین و موجوداتی که در این دو زندگی میکنند گریان میشوند . بعدا گریه آسمان و زمین را شرح خواهیم داد .

آیات قرآن راجع به اهل آسمانها

در سوره نحل میفرماید : والله یسجد ما فی السموات و ما فی الارض من دابة و الملائكة و هم لا یستکبرون یخافون من فوقهم و یفعلون ما یؤمرون . یعنی هر چه در آسمانها و زمین است از جنندگان و فرشتگان همه بی هیچ تکبر و باکمال تذلل به عبادت خدا مشغولند و تمام موجودات از خدا که فوق آنها است میترسند و به هر چه مأمورند اطاعت میکنند . راغب در مفردات القرآن گوید : لغت دابه در تمامی حیوانات استعمال میشد گر چه در تعریفات دیگر به اسب اختصاص داده شده و روی هم رفته باید گفت دابه نام هر موجودیست که راه میرود ، در مجمع البحرین گوید : اختصاص دابه به اسب عرفی است عارض و جدید و ریشه لغوی آن شامل تمامی حیواناتی است که راه میروند . از این آیه استفاده میشود که خداوند در این کرات آسمانی موجودات زنده ای دارد که در حرکتند و مسلما انسان هم جزو دابه میباشد زیرا او هم راه میرود . و در آیه دیگر میفرماید : و ما من دابه الا- علی الله رزقها . مسلما انسان جزو دابه فی الارض میباشد زیرا او هم روزی میخورد بلکه فرد شاخص دابه همی انسانست پس معلوم میشود درین کرات آسمانی موجوداتی از قبیل انسان و غیرانسان زندگی میکنند . و مراد از سجده خضوع و خشوع است نه این سجده ایکه ما در

نمازیکه بجا می‌آوریم پس معلوم می‌گردد که تمام موجودات آسمانی در برابر خدای بزرگ خاضع و خاشعند و ممکنست بگوئیم چون در آیه ضمیر هم آورده و افعال لایستکبرون، یخافون، یفعلون، یومرون، استفاده نموده تمامی آنها در مورد خردمندان آورده میشود. پس معلوم میشود که مراد ازین جنبندگان اشخاص عاقل مکلفند و یا ناگزیر برخی از آنها به زیور عقل و در نتیجه به بار تکلیف زینت یافته اند. آیه دوم: و من آیاته خلق السموات و الارض و ما بث فیهما من دابۀ و هو علی جمعهم اذا یشاء قدیر. (الشوری - ۲۹) یعنی: و از جمله آیات قدرت خدا خلقت زمین و آسمانست و هم آنچه در آنها از انواع جنبندگان پراکنده است و او بر جمع آوری موجوداتی که در آسمانها و کرات عالم هر وقت که بخواهد قادر است. این آیه بدلالتی روشنتر وجود موجودات زنده و ظاهرا عاقل را در آسمانها و زمین اثبات مینماید و گواه بر اینکه جنبندگان مذکور عاقلند ضمیر هم در جمعهم میباشد که از لحاظ استعمال در انحصار خردمندان ذوی العقول است و در مواردی که افرادی از موجودات بی عقل در جمع عاقلان یکجا آورده شوند بطور مجاز اینگونه ضمائر بعنوان تغلیب در مجموع هر دو دسته بکار میروند. آیه فوق اضافه بر اینکه ما را از وجود موجوداتی عاقل و مکلف در سایر ستارگان آگاه میسازد از مسافرتهای متقابل کیهانی نیز بطوری لطیف پیش بینی میکند زیرا نخست با جمله بث فیهما دلالت بر پراکندگی آنها را در زمین و آسمانها نمود که این آفریدگان از آغاز مبتلای به فراق و جدایی بوده و هیچگونه خبری از یکدیگر ندارند نه انسانهای زمینی از آسمانیان و نه بالعکس سپس با جمله و هو علی جمعهم روزنه امیدی درباره جمع این پراکندگان بروی ما باز کرده که این پراکندگی ابدی نیست دیری نپاید که به اراده الهی این غریبان از غربت بیرون آیند و نزدیکی و خویشاوندی برسند. پس آنگاه این روزنه امید را با جمله اذا یشاء وسیعتر نموده نه آنکه اذا شاء زیرا یشاء خبر از آینده ای محقق الوقوع میدهد ولی شاء باین معنی است که اگر خواست بنابراین ممکنست بگوئیم بشریت را به آینده ای درخشان نوید میدهد که با پیشرفت روزافزون علم به مشیت و لطف الهی این فاصله های دور و نزدیک و این هجرانها مبدل بوصول می‌گردد. و ممکنست و هو علی جمعهم اذا یشاء قدیر راجع به قیامت باشد که هر وقت مشیت الهی تعلق گرفت که قیامتی برپا شود همگی این موجودات را جمع کرده و بحساب آنان رسیدگی نماید. سؤال آیا اصولاً قرآن درباره کاوش کردن در آسمان و ستارگان و خلاصه دقت و نظر درباره کیهان پهناور و موجودات آن سخن بمیان آورده تا اینگونه استدلالات و انتظارات را از آیات مقدسات قرآنی داشته باشیم؟ جواب پاسخ ما دو آیه زیر است که میفرماید: قل انظروا ماذا فی السموات و الارض و ما تغنی الایات و النذر عن قوم لا یؤمنون. (یونس - ۱۰۰) ای پیغمبر به مردمان تاکید کن که کاوش کنند و دقت نظر بکار برند تا بدانند چه بسیار آیات حق و دلائل توحید را مشاهده میکنند گرچه هرگز مردمی را که بدیده عقل و ایمان ننگرند دلایل و آیات الهی بی نیاز نخواهد کرد و چیزی بر علم و معرفتشان نخواهد افزود. از این قبیل آیات قرآنی که بشریت را به تفکر و کاوش در آسمانها و زمین و موجودات آنها واداشته بسیار است و آیه فوق بعنوان نمونه ذکر شد. ولی اینراهم که اینگونه اوامر و تاءکیدات قرآنی تنها برای کشف این کرات و جسم و جهان نیست بلکه تا ازین رهگذر معرفت انسانی به آفریدگار بزرگ جهان یابد و بدانش آنها در خداشناسی افزوده گردد. گیرم که بشر به سایر کرات آسمانی مسافرت کرد اگر ازین رهگذر معرفتش بخالق عالم بیشتر نشود چه فایده؟! و کان من آیه فی السموات و الارض یمرون علیها و هم عنها معرضون. (یوسف - ۱۰۵) دور نیست که آیه فوق هم نیز پیش بینی از مسافرتهای آینده و کیهانی باشد که چه بسا از نشانه های بزرگ علم و قدرت که در آسمانها و زمین است و بشر بر آنها عبور میکند ولی بهره ای بجز اعراض از خدا عایدش نمیشود. بدیهیست که عبور از این کرات آسمانی نمیتوان نمود مگر بوسیله این موشکهای محیرالعقول کیهانی و با جمله یمرون که باصطلاح صیغه مضارع است تمامی مراتب ضعیف و قوی عبور و مرور بر کرات آسمانی را از زمان قرآن تا انقراض جهان شامل میشود. در یک زمان بشر تنها با چشم میتوانست ستارگان را همچون شمعهایی فروزان در قعر آسمان بنگرد و درباره آنها بیندیشد سپس با وسایل تلسکوپها و عدسیهای قوی توفیق کاملتری را در اینراه بدست آورد اکنون هم باین خیال افتاده که با سفینه های فضانورد از نزدیک با کرات همسایه خود آشنا شود اگر چه

میتوان گفت تمامی این مراتب در جمله میرون علیهاست ولی حقیقت مرور بر اجرام آسمانی همین مرحله اخیر است که مرور از نزدیک باشد. ولی موضوع مهم جمله و هم عنها معروضون است که هر چه بشر باین کرات آسمانی نزدیکتر شود و بیشتر آیات بزرگ الهی را بچشم بیند اعراض او از خدا بیشتر میشود بلکه میگوید ما که در آسمانها خدا را ندیدیم و یا فرشتگان دروغ است. اگر کاروان مسافرتهای آسمانی از خداپرستان ما شد سوغات آنها در بازگشت افزایش معرفت خدا و ایمان به اوست ولی اینگونه مسافرتها برای شوره زار دل‌های خودپرستان و منکران خدا جز تیغها و حربه های منحرف کننده ایمان سوغاتی همراه نخواهد آورد. و تنزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین و لا یزید الظالمین الا خسارا.

شواهدی دیگر از اخبار بر وجود عقلا در کرات آسمانی

در بحارالانوار از رسول خدا (ص) روایت میکند که حضرتش به امیرالمؤمنین (ع) فرمود: یا علی خدا هفت موطن را با تو به من نشان داد تا اینکه میفرماید: موطن دوم معراج بود که جبرئیل مرا بعالم بالا صعود داد تمام آسمانها و زمینهای هفتگانه برای من نمودار شد بطوریکه ساکنان و آبادکنندگان آنها را دیدم. مسلما ساکنان و آبادکنندگان آسمان غیر از ملائکه میباشند. و نیز در بحار از ابونصیر و او از حضرت صادق (ع) روایت میکند که حضرت نوح شرح معراج پیغمبر را میفرماید تا اینکه فرمود: خدا پیغمبر را به آسمان صعود داد سپس گزارشهای معراج را از رسول خدا اینگونه نقل فرماید که... سپس مرا به آسمان ششم بالا برد که ناگهان خلق بسیاری دیدم که همچون امواج دریا موج میزند و درین آسمان فرشتگان مقرب نیز بودند سپس مرا به آسمان هفتم برد که در آنجا نیز خلق و فرشتگان را دیدم. از اینکه در دو جای اینحدیث خلق و فرشتگان ذکر شده معلوم میشود غیر از فرشتگان مخلوقاتی در آسمان زندگی میکنند که تعداد آنها هم زیاد است. و نیز در بحار و کافی و بصائرالدرجات از عجلان بن ابی صالح مرویست که مردی در خدمت حضرت صادق (ع) از روی استعلام اشاره به آسمان نموده عرض کرد، این قبله آدم (ع) است؟ حضرت فرمود آری و بعلاوه خدا را قبه های بسیاری است چه در عقب این مغرب شما ۳۹ مغرب یعنی زمینهای سپیدی است مملو از مخلوقات که از نور شمس کسب روشنی میکند و طرقة العینی مرتکب معصیت خدا نشده و نمیدانند که خدا آدمی آفریده است یا نه. شاهزاده اعتضاد السلطنه پسر فتحعلیشاه قاجار در کتاب فلك السعادة میگوید: این خبر را برای یکی از دانشمندان اروپا نقل کردم خیلی تعجب کرد و گفت اگر یقین داشتم که اینخبر از ناحیه وحی پیغمبر شما است حتما مسلمان میشدم. متاسفانه فاضل مزبور چون احاطه به اسناد اخبار نداشته از اثبات صحت سند خبر عاجز شده و با اینکه در کتب معتبره باسناد قوی مضبوط است فقط از یک کتاب غیرمعروف آنرا نقل کرده میگوید: این حدیث را در کتاب نظام الدین احمد گیلانی شاگرد میرداماد دیده ام و هر گاه میدانست اینخبر در کتابی مثل کافی نقل شده برای اتمام حجت او کافی بود زیرا کتاب کافی از کتب معتبره شیعه و نسخ قدیمه این کتاب در کتابخانه های دنیا بسیار است و اخبار مندرج در آن برای اثبات هر مطلبی حجت قاطع است. و نیز در کتاب مناقب شیخ رجب برسی سال ۸۰۰ هجری و در کتاب شیخ ابراهیم کفعمی قرن دوم هجری و در کتاب بحارالانوار مجلسی از حضرت موسی بن جعفر علیهاالسلام مروی است که جبرئیل خدمت حضرت رسول (ص) عرض کرد: سوگند بخداوندی که پیغمبری چون تو برگزیده که در پشت این مغرب زمینی است سفید و در آن یک نوع از مخلوقات خداست که او را میپرستند و نافرمانی وی را نمی نمایند و بس که از ترس خدا گریه کرده اند گوشت از روی آنها فرو ریخته است. حضرت امیرالمؤمنین (ع) عرض کرد آیا ابلیس و بنی آدم را در میان آنها راهی هست؟ فرمود بخدا قسم که آنها نه ابلیس را میشناسند و نه آدم را وعده آنها را جز خدا کسی نمیداند. این حدیث هم دلالت دارد بر وجود بشر در سایر سیارات زیرا که گریه از خصایص انسان و گوشت از خصایص حیوان و عبادت و عدم معصیت و عدم علم بوجود ابلیس و آدم از اوصافی است که متفرع بر عقل است یعنی هر گاه مخلوقات آن کرات زنده و عاقل نبودند از خوف خدا گریه نمیکردند. و بر حسب اخبار مسلم است که مبدا بشر منحصر به آدم نیست هر چند

مبداء ما آدم است و او پدر ما است ولی مطابق اخباریکه در دست است خدا آدمهای بسیاری آفریده است که هر یک مبداء پدر سلسله ای بوده اند و همه آنها هم در زمین ما نبوده بلکه در کرات دیگر بوده اند. در بصائرالدرجات از حضرت باقر (ع) روایت میکنند که فرمود: خداوند هزار هزار عالم یکمیلیون و هزار هزار آدم خلق کرده اینکه میفرماید هزار هزار عالم که یک میلیون میشود من باب مثال است مثل اینکه ما میگوئیم خداوند هزاران بنده دارد و یا ممکنست میخواید بفرماید آن کراتی که آدم در آنها هست و مشمول تکالیف میباشد یک میلیون عالم است. در بحارالانوار و تفسیر قمی روایت صحیحی از حضرت امیرالمؤمنین (ع) نقل میکنند باین مضمون که: هذا النجوم التي في السماء مدائن مثل المدائن التي في الارض مربوطه كل مدينة بعمود من نور طول ذلك العمود في السما مسيره ماء تين و خمسين سنة. در مجمع بحرين در لغت كوكب بجای بعمود بعمودین ذکر کرده است. معنی حدیث این میشود که: این ستارگان که در آسمان میباشد شهرهایی هستند مانند شهرهایی که در زمین است و هر شهری بسته شده به دو عمود از نور که طول این عمود دویست و پنجاه سال راه است. این عمود نور همان قوه جاذبه و دافعه ایست که بین کرات میباشد که اگر این دو قوه نبود این کرات در یک مدار معینی نمیانداختند و بهم دیگر میخوردند و ممکنست ۲۵۰ سال فاصله نوری باشد. و نیز امام سجاد (ع) فرمود: پشت این نطق، راوی عرض کرد: نطق چیست؟ فرمود: هذه القبة سبعين الف عوالم كل واحد منها اوسع من الدنيا فيها خلائق كثيرة لا يعلمون ان الله خلق آدم و ابليس ام لا وقال عليه السلام و الله انهم اطوع لنا منكم. یعنی: پشت این قبه یعنی آسمان شما هفتاد هزار عالم است که هر یک از آنها وسیعتر از دنیای شماست و در آنها خلائق بسیاری است که نمیدانند خداوند آدم و شیطانی هم خلق کرده یا نه بعد حضرت فرمود بخدا قسم که آنها ما را بیشتر از شما اطاعت میکنند. ازین روایت معلوم میشود که معرفت آل محمد و شناسایی آنها مخصوص بزمن نیست بلکه مخلوقات این کرات هم معرفت بحال ایشان دارند بلکه معرفت آنها بیشتر از ماست و لذا از ما امام را اطاعت میکنند.

حدیث بساط

حدیث بساط از احادیثی است که شیعه و سنی آنرا نقل کرده و از معجزات بزرگ امیرالمؤمنین (ع) بشمار میرود و مقدس اردبیلی در کتاب حدیقه الشیعه در صفحه ۳۸۸ نقل نموده و چون خیلی مفصل است از ذکر آن خودداری میکنیم فقط یک قسمت آن که مورد حاجت ما است ذکر میکنیم. سلمان گفت: ما پرسیدیم یا امیرالمؤمنین (ع) شما را علمی به آنچه در عقب کوه قاف است میباشد حضرت فرمود که خلاق عالم در عقب کوه قاف چهل عالم آفریده که هر عالمی برابر دنیای شماست و علم من بماورای قاف همچون علم منست بحال ایندنی و آنچه در دنیاست و بعد از رسول خدا (ص) منم حافظ و نگهدارنده عالمها و همچنین بعد از من اولاد من حافظ شریعت نبوی و وارث علوم مصطفوی خواهند بود و من دانانترم براههاییکه در آسمانهاست از راههایی که در زمین است و مائیم محزون مکنون الهی و مائیم اسماء حسنی که چون خدا را با آن نام بخوانند اجابت کند و مائیم صاحب آن نامهاییکه بر عرش و کرسی نوشته است و مائیم قسمت کننده بهشت و دوزخ تا آخر روایت که مفصل است. ازین اخبار زیاد است که ذکر آن باعث طول کلام میشود اگر اخباری هم از پیشوایان وین درین باب بما نرسیده بود ما خودمان میدانستیم که خداوند درین کرات موجوداتی دارد چه شخص عاقل کار لغو و بیهوده نمیکند و اگر بنا باشد که خداوند این کرات با عظمت را که حساب آنرا جز خودش کسی نمیداند خلق فرماید و کسی در آن نباشد مسلما این کار لغو است و چنین عملی از خدا بدور است لذا میفرماید: ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار لآيات لاولي الباب الذين يذكرون الله قياما و على جنوبهم و يتفكرون في خلق السموات والارض ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانه فقنا عذاب النار. در دعای افتتاح که در شبهای ماه مبارک رمضان خوانده میشود میفرماید: الحمد لله الذي من خشيته عدالته وسكانها و ترجف الارض و عمارها و تموج البحار و من يسبح في غمراتها. سکنه آسمانها کیست که از خوف و خشیت الهی میلرزاند اگر گویی ملائکه هستند جواب گوئیم که ملائکه جسم

لطیفند و احتیاج به سکنی و مکان ندارند سکنه یک محل باید مثل ما باشد و لذا میگوئیم سکنه بلاد. بهترین دلیلی که سکنه آسمانها ملائکه نیستند دعایی است که شیخ حر محمد بن حسن عاملی در صحیفه ثانیه سجادیه در ضمن دعایی است از حضرت علی بن الحسین امام سجاد (ع) نقل میکند. فصل علیه انت ملائکتک و سکان سمواتک و ارضک. از اینکه جمله سکان سمواتک و ارضک راعطف بر ملائکه گرفته، مسلمست که معطوف غیر از معطوف علیه است پس مراد از انسان همان انسانست که باید در این سیارات باشد. در یکی از زیارت‌های عاشورا ذکر شده که: فلقد عظمت بک الزریه و جلت فی المؤمنین و المسلمین و فی اهل السموات و اهل الارضین اجمعین. ای حسین عزیز مصیبت تو در میان مؤمنین و مسلمین اهل آسمانها و اهل زمینها بسی بزرگ بود، پس اهل آسمان باید عاقل باشند تا شهادت آنحضرت بر آنها گران باشد.

مجلس بیستم: و جلت و عظمت مصیبتک فی السموات علی جمیع اهل السموات

ترجمه

بزرگ و عظیم شد بلاها و صدمات شما در آسمانها و بر همه اهل آسمانها

مقدمه

در دو فصلی که در مجلس بیان کردیم معلوم شد که موجودات عالم با شعور و مسلما هم درین کرات آسمانی موجوداتی از عقلا و غیرعقلا زندگی میکنند و آیات و اخباری برای اثبات این معنی ذکر کردیم و اینک مطالبی که علم امروز راجع با ثبات عقلا در این کرات کشف کرده برای آقایان ذکر می کنیم.

اثبات علمی موجودات زنده در کرات آسمانی

در مجله دانشمند سال چهارم آبانماه ۱۳۴۵ در صفحه ۲۹ خلاصه مطلبی که مینویسد چنین است: از پیامی که موجودات یک ستاره دور که چندین سال نوری با زمین فاصله دارد مخابره کرده اند چنین بدست میآید که یک مرد و یک زن و یک کودک که قد مرد ۳۱/۳ متر بوده با دستگاهی در ۴۱ سطر و ۳۱ علامت بزمین مخابره نموده اند و تصویر آنها در روی دستگاه کاملا نمایان بوده که عکس آن در آنمجله ثبت است که در بالای سر آنها خورشیدی واقع شده و در دست راست مرد ستاره ای را نشان میدهد که بدین طریق میخواهد نشان دهد که ساکن ستاره فوق در منظومه شمسی ناشناسی است. موضوع جالب توجه آنست که چگونه ساکنان یک کره از کلهکشان وجود خود را با امواج و طریقه ساده و منطقی به کرات دیگر اطلاع میدهد. دانشمندان عقیده دارند که پاسخ باین علامات خطراتی همراه دارد چه امکان آن هست که ساکنان این کره که میلیونها سال از حیث تمدن از ما جلوترند در صدد حمله به کره زمین و اشتغال آن برآیند. زمان لازم برای رسیدن جواب باین کره چندین سال است زیرا سال نوری یک فاصله به اندازه ۵/۹ بیلیون کیلومتر است و امواج رادیویی که با سرعت سیر صوت حرکت میکنند چندین سال در راه خواهد بود. از طرف دیگر باید دانست چنانچه ساکنان کره دیگری خارج از منظومه شمسی ما با راکت و ناو فضایی بسوی کره زمین روانه شوند مسافت آنها لااقل نیم قرن بطول خواهد انجامید.

بشقابهای پرنده از کرات دیگر میآیند

در روزنامه اطلاعات ۱۶ آبانماه ۱۳۴۶ صفحه ۲ مینویسد: ۶ نوامبر خبرگزاری فرانسه - پروفیسور آلبرت کارشناس موشک و استاد

سابق وانرفون بردون در هفتمین کنگره بین المللی کارشناسان پرنده گفت بشقابهای پرنده از جهان دیگر میآیند ، وی تاء کید کرد آنچه تا کنون در مورد بشقابهای پرنده گفته شده باید بر این استوار گردد که آنها از جهان دیگر میآیند . درین کنگره بسیاری از دانشمندان اظهار نظر کردند که بشقابهای پرنده از جهان دیگر میآیند .

در کهکشان آثار زندگی کشف شد

در روزنامه اطلاعات ۱۴ فروردین ۱۳۴۸ صفحه ۹ چنین مینویسد : اخیرا در کهکشان خط شیری که میلیاردها کیلومتر از زمین فاصله دارد ابرهای مخصوصی که از یک ماده شیمیایی تشکیل میشود کشف شده است . در سه ماه اخیر این سومین کشف دانشمندان ازین نوع است ازینرو کارشناسان بعید نمیدانند که روزی در میان ستارگان کهکشان موادیکه بزندگی خیلی نزدیک باشند مانند اسیدها و پروتئین ها کشف شود این مسئله ثابت خواهد کرد که زندگی یک ماجرای منحصر بزمین خاکی ما نیست بلکه ممکنست در ستارگان دیگر مثلا مریخ یا ستارگان بسیار دوردست وجود داشته است . گروهی از دانشمندان آمریکایی وجود آمونیاک را در کهکشان کشف کردند آنها با تجزیه امواج رادیو الکترونیک از اعماق فضا بزمین میرسند باین نتیجه رسیده اند که در فاصله سی هزار سال نوری از زمین نور سرعتی برابر ۳۰۰ کیلومتر در ثانیه دارد ، منابع هیدروژن و آمونیاک وجود دارد ، این مسئله فرضیه ای را دایر بر اینکه زندگی منحصر به کره زمین نیست بلکه در ستارگان دیگر نیز یک نوع زندگی وجود دارد تأیید میکند .

فصل سوم : گریه اهل آسمانها و زمین و موجودات دیگر بر حسین علیه السلام

مقدمه

یکی از برجسته ترین آثار عاشورا عزاداری و گریه بر حسین (ع) است که اینموضوع کم کم لباس مذهبی پوشیده و دارای اهمیت زیادی شده بلکه میتوان گفت رکن اعظم مسایل اسلامی گردیده و ثواب و نتایجی که در سایه این عمل نصیب مسلمین میگردد در هیچکاری برای آنها میسر نیست . وقتی به صفحات تاریخ نگاه میکنیم با آنکه تعداد فرقه شیعه خیلی کمتر از سایر فرق مسلمین بوده ولی در نتیجه همین محافل عزاداری حسینی ترقیات شگفتی کرده و بافتخار اینمجالس در دنیا مورد توجه خاص و روحانیت و معنویت واقع شده اند . وقتی به صفحات تاریخ نگاه میکنیم با آنکه تعداد فرقه شیعه خیلی کمتر از سایر فرق مسلمین بوده ولی در نتیجه همین محافل و مجالس عزاداری حسینی ترقیات شگفتی کرده و بافتخار اینمجالس در دنیا مورد توجه خاص و روحانیت معنویت واقع شده اند . آیا در دنیا جایی هست که دو نفر مسلمان شیعه گرد هم جمع شوند مراسم عزاداری را در موقع خود برپا نکنند و اشکی نریزند . یکی از مورخین اروپا مینویسد : در مهمانخانه مارس یکنفر شیعه را دیدم نشسته یکه و تنها چیزی میخواند و گریه میکند و آنچه سر میز نهار او بود تمام را به فقرا تقسیم نمود چون بموضوع رسیدگی کردم دانستم که امروز عاشورا است و این مرد کتاب مقتل میخواند و برای حسین گریه میکند و میز نهار خود را برای خاطر حسین (ع) بفقرا داد و چیزی نخورد . نویسنده غربی میگوید : بذل مال در هر سال بنا بر آنچه ما اطلاع داریم از طرف شیعه در راه عزاداری حسینی از میلیاردها فرانک تجاوز میکند و گذشته ازین واقعیاتی که برای اینراه تعیین کرده اند از حساب ما بدور است . در کتاب قرب الاسناد از بکر بن محمد و او از حضرت صادق (ع) روایت کرده : قال للفضیل تحلسبون و تتحدثون قلت نعم ، قال ان تلک المجالس احبها فاحیوا امرنا فرحم الله من احیا امرنا یا فضیل من ذکرنا او ذکرنا عنده ففاضت عیناه و لو مثل جناح الذباب غفرالله له ذنوبه و لو کانت مثل زبد البحر . یعنی : حضرت فرمود ای فضیل آیا می نشینید و مجالسی ترتیب میدهید که در آن مجالس از فضائل و مصائب ما ذکر شود ؟ گفتم آری فرمود : من اینمجالس را دوست میدارم و شما امر مرا در اینگونه مجالس احیاء و خدا رحمت کند کسی را که امر مرا

احیاء کند. ای فضیل هر کس ذکر ما را کند و یا در نزد او ذکر شویم یعنی از مصیبت ما ذکر شود و اشکی از چشمان او بیرون آید اگر چه بقدر بال پشه ای باشد خداوند گناهان او را میبخشد اگر چه بقدر کف دریاها باشد. در هر حال اخبار زیادی راجع به فضیلت گریه بر امام حسین (ع) و مجالس عزای آنحضرت وارد شده که جای شرح آن نیست بخواست خدا در مجالس آینده بعضی از آنها را بعرض آقایان عزیز برسانیم.

گریه ملائکه بر حسین علیه السلام

گفتیم همه موجودات و اهل آسمان و زمین بر آنحضرت گریان شدند از جمله گریه ملائکه بر آنحضرت است که بعضی از اخبار آن ذکر میشود. صدوق در علل الشرایع از ابوحمزه ثمالی روایت میکند که گفت: خدمت امام باقر عرض کردم یابن رسول آیا همگی شما قائم بحق نیستید؟ فرمود: بلی. گفتم: پس جهت چیست که فقط یکنفر از شما ملقب به قائم است؟ فرمود: لما قتل جدی الحسین علیه السلام ضجت الملائكة الی الله عز و جل بالبكاء و النحیب... الخ زمانیکه جد من حسین (ع) شهید شد ملائکه بدرگاه خداوند نالیدند و بگریه بانگ و فریاد آوردند و عرض کردند بارالها آیا از کسی که خاصه و پسر پیغمبر تو را که بهترین خلق تو میباشد کشت دست بازداشتی؟ خطاب آمد ای فرشتگان من آسوده باشید بعزت و جلال خودم قسم که ازین جماعت انتقام میکشم اگر چه از پس امروز باشد آنگاه امامانی که از صلب حسین (ع) باید بیایند به ملائکه نشان داد و از جمله قائم آنان که امام دوازدهمین باشد، را به آنها بنمود در حالیکه آنحضرت ایستاده بود پس فرمود بدین قائم از آنها انتقام خواهم کشید بدین جهت آنحضرت را قائم گویند. منظور ما از نقل این روایت این بود که چون حسین (ع) شهید شد ملائکه گریان شدند و در درگاه الهی نالیدند و بانگ و فریاد برآوردند. امام صادق (ع) فرمود که روز عاشورا چهار هزار ملک نازل شدند تا یاری حضرت حسین (ع) را بنمایند حضرت به آنها اذن نداده مراجعت کردند تا تکلیف خود را معلوم کنند ولی مجددا نازل شدند دیدند حضرت شهید شده آنگاه گردآلوده نزد قبر آنحضرت ماندند و پیوسته تا روز قیامت بر آنحضرت گریه میکنند و رئیس آنها ملکی است منصور است منصور نام هر کس امام را زیارت کند آنها ازو استقبال میکنند و چون وداع حضرت کنند او را مشایعت نمایند و اگر مریض شود ازو عیادت کنند و چون بمیرد و نماز بر او خوانند طلب مغفرت برای او کنند. در کامل الزیاره از حضرت صادق (ع) روایت میکند که بعد از شهادت حضرت امام حسین (ع) لشکر پسر سعد شخصی را دیدند که با صدای بلند ناله و فریاد میکند، گفتند این مرد کیست و چرا ناله و فریاد میکند؟ گفت چگونه صیحه نزنم و فریاد نکنم و حال آنکه رسول خدا را مینگرم که ایستاده زمانی بسوی زمین نگران میشود و زمانی خرگاه شما را نظاره مینماید و من میترسم که خدا را بخواند نفرین کند و همه اهل زمین هلاک شوند لشکر بیکدیگر گفتند این مردیست دیوانه بعضی دیگر گفتند بد عملی کردیم که آنحضرت را شهید کردیم، راوی خبر میگوید خدمت امام صادق (ع) عرض کردم که آن شخص گریه کننده چه کسی بود، حضرت فرمود او جبرئیل بود و اگر از طرف خدا ماءذون بود صیحه ای بر ایشان میزد و همه آنها را هلاک مینمود. در کامل الزیاره حدیث مفصلی نقل میکند مشتمل بر اینکه ملائکه حائر حسینی شب و روز گریه بر آنحضرت میکنند و فتور و سستی درین امر ندارند مگر در دو وقت یکی وقت زوال و دیگر وقت طلوع فجر که در این دو وقت با ملائکه آسمان که بزیارت قبر حسین میآیند و گفتگو میکنند و از اخبار آسمان پرسش مینمایند. و نیز در کامل الزیاره از ابن عباس نقل میکند که اول ملکی که خبر قتل حسین (ع) را برای حضرت رسالت آورد جبرئیل بود که با بالهای گشوده گریه کنان و صیحه زنان آمد و این خبر را داد و قدری از تربت حسینی را حمل کرده بود که بوی مشک ازو بر میخاست و فضا را معطر کرده بود.

گریه و ناله و حوش بر حسین علیه السلام

در کامل الزیاره از حارث اعور روایت میکند که امیرالمؤمنین (ع) فرمود: پدر و مادرم فدای حسین باد که در بیرون شهر کوفه کشته خواهد شد، بخدا قسم گویای می بینم که جانوران بیابان از انواع وحوش بر سر قبر او گردن کشیده و بر او میگریند و از شب تا صبح برای او مرثیه میخوانند. در علل الشرایع و امالی از میثم تمار نقل میکند که گفت بخدا قسم این امت پسر پیغمبر خود را در دهم ماه محرم میکشند و دشمنان خدا آنروز را روز مبارکی میدانند و اینکار شدنی است و در علم خدای سبقت گرفته و اینموضوع را من از عهدی که مولایم امیرالمؤمنین (ع) با من کرده میدانم و آنحضرت بمن خبر داد که بر حسینم میگریند همه چیز حتی وحوش در صحراها و ماهیان در دریاها و مرغان در میان زمین و آسمان و آفتاب و ماه و ستارگان و زمین و مؤمنین انس و جن و تمام ملائکه و آسمان و زمین و رضوان و حاملان عرش الهی تا آخر حدیث.

گریه وحوش صحرا در شب عاشورا

محدث نوری در کتاب دارالسلام از آخوند ملازمین العابدین سلماسی که از شاگردان برجسته سید بحرالعلوم بوده نقل میکند که سالی از عراق عرب بقصد زیارت خراسان حرکت کردیم تا به اسدآباد همدان جهان رسیدیم و در نقطه خوش آب و هوایی که گوسفندان زیادی هم در آنجا بود منزل کردیم در آخر شب که برای نماز شب شب برخاستم دیدم مردی باعجله زیادی حرکت میکند و چون بمن رسید اعتنایی نکرده گذشت من او را صدا زدم که گیتی و این وقت شب کجا میروی گفت کار فوری دارم انجام میدهم و بر میگردم قدری که گذشت آمد و نزد من نشست گفتم شما چه کسی هستید و کجا رفتید گفت من اهل عالم همدانم شب در بستر خود خوابیده بودم علی (ع) را در خواب دیدم بمن فرمود که بر میخیزی و بفلان خانه میروی و میگویی که علی (ع) میگوید که آن دو من جو که نزد تو دارم بده، آنرا میگیری و فوری به آن پیرمردی که در فلان موضع کوه اسدآباد میباشد میدهی من حسب الامر مولا برخاسته جو را گرفته و بردم نزد آن پیرمرد باو دادم. آخوند ملازمین العابدین میگوید از محل و شخصیت این پیرمرد سؤال کردم گفت نمیدانم اینقدر میدانم که مردیست که درین کوه خزیده و از مردم عزلت گزیده اگر میخواهی خودت برود از حالش پرس و مکان او را بمن نشان داده رفت. من برخاستم و به آن مکان رفتم پیرمردی را در محراب عبادت دیدم بر او سلام کرده جواب شنیدم از حالش پرسیدم گفت شخصی از اهل همدانم در آخر عمر صلاح خود را درین دیدم که اموال خود را در میان ورثه تقسیم کنم و درین گوشه کوه بعبادت مشغول کردم گفتم روزی تو از کجا میرسد گاهی این گوسفند دارها بمن میکنند و گاهی از جای دیگر میرسند، دیروز آمدند که اگر حاجتی باشد برآوریم گفتم نان امشب را که دارم فردا اگر نرسید بشما خیر میدهم و شب صبح نشده دامن جو برای من رسید بعد هم خدا رزاق است، گفتم در این مدت عزلت خود در این کوه از غرائب روزگار چه دیدی؟ گفت غرائب بسیار است لکن برای تو یکی را نقل میکنم. در سال اول که من در اینمکان آمدم مدتی درینجا بودم و بجهت ترک معاشرت با مردم حساب ماه روز هم از خاطر من رفته بود اتفاقاً از شبها که هوا خوب و مهتاب بود منم در جلوی این غار نشسته بودم و بعبارت مشغول بودم ناگاه صدایی مهیب از دامنه کوه بلند شد طولی نکشید که شیری عظیم وارد گردید و درین سعه که می بینی ایستاد، از مهابت آن حالتی بمن دست داد که بی اختیار ماندم و لرزه بر اندامم افتاد و گمان کردم که قصد خوردن مرا دارد، طولی نکشید که صدای مهیب دیگری آمد دیدم پلنگی از کوه آمد نزد شیر ایستاد زمانی نگذشت که آواز گرگی آمد و او هم نزد پلنگ ایستاد و همچنین آوازهای مختلف حیوانات مختلف النوع متضادالطبع مختلف الخلقه مانند گرگ و آهو و درنده و چرنده یکیک میآمدند و در پهلو ی یکدیگر میایستادند تا آنکه عده زیادی از حیوانات جمع شدند ناگاه صدای ضجه و ناله آنها بلند شد بطوریکه قطرات اشکهای آنها فرو میریخت و خود را بر زمین میزدند و بعضی خاک زمین را با چنگال خود کنده بر سر میریختند و بعضی خود را بخاک میمالیدند من متحیر و مبهور ماندم که این چه

اوضاع است و چرا این حیوانات اینگونه مینمایند ناگاه بنظم آمد که امشب شب عاشورای حسین است و این حیوانات برای آنحضرت عزاداری میکنند و تا صبح بهمین عزاداری میکردند چون صبح شد ساکت شده پراکنده گشتند و تا کنون شب عاشورایی نگذشته که این حیوانات در این محل جمع نشوند عزاداری نکنند. چون شاه تشنه کام نمود آب تیغ نوش از ساحت زمین زده چون بر سپهر جوش رفتند وحش و طیر به یکبارگی ز هوش پر شد فلک ز غلغله چون نوبت خروش از انبیا به روح الامین رسید چون اوفتاد سر و لب تشنه از سمنند در پیش نعش اکبرش آن ماه ارجمند در آتش زمانه فلک سوخت چون سپند هم بانگ شور و غلغله در شش جهت فکند هم گریه بر ملائک هفت آسمان فتاد

گریه طیور بر حسین علیه السلام

شیخ طریحی در منتخب از طریق اهل بیت روایت کرده که وقتی حسین (ع) شهید شد و جسم شریفش بر خاک کربلا افتاد و خون بدنش بروی زمین ریخت مرغی سفید آمد پر و بال خود را بخون آنحضرت آلوده کرد و پرواز نمود در شاخه درختی جماعتی از مرغان را دید که از دانه و علف و آب میکنند به آنها گفت وای بر شما به لهو و لعب مشغولید و در طلب دنیا میباشید و حال آنکه حسین (ع) در زمین کربلا در این هوای کرم بروی زمین افتاده و خون از بدنش جاری گشته چون مرغان اینرا شنیدند همگی هم آواز شده بجانب کربلا پرواز کردند و چون رسیدند دیدند حسین (ع) سر بر بدن ندارد بی غسل و کفن بروی خاک و خاشاک کربلا افتاده مرغان چون این منظره را دیدند صیحه زده و آغاز گریه و زاری نمودند و خودشانرا بر خون حضرت مالیدند و سر تا پای خود را خون آلود کرده و هر کدام بجانب شهری رفتند تا اهل عالم را از فاجعه مولمه آگاهی دهند آن مرغی که بمدینه آمد قبر پیغمبر را طواف کرد قطرات خون از او میچکید و میگفت: الا قد قتل الحسین بکربلا، مرغان دیگر اطراف او جمع شدند و بانگ نوحه برآوردند آنگاه آن مرغ خون آلود در شاخ درختی از باغ مرد یهودی بنشست و آن مرد یهودی دختری داشت کور و کر و زمین گیر و جذامی آن دختر را زیر درختی در آن باغ گذاشته و از برای انجام امری با مادر او بشهر مدینه رفته بودند اتفاقا شب نتوانستند از مدینه مراجعت کنند چون قدری از شب گذشت ناله آن مرغ بلند شد دختر یهودی خود را کشان کشان روی زمین کشانید تا بزیر آن درخت رسیده با آن مرغ هم ناله گشت ناگاه قطره ای از خون بال او بر یک چشم دختر و قطره ای دیگر بر چشم دیگرش افتاد و آن دو چشم کور بینا گشت و همچنین دو دست و دو پایش بیرکت آن قطره خون شفا یافت و بکلی چون صبح پدر و مادر او از مدینه آمدند دختری دیدند که در میان باغ گردش میکند و قدم میزند، گفتند تو کیستی و از کجا آمده ای؟ ما دختر بیماری درین باغ داشتیم که اکنون او را نمی بینیم، گفت ای پدر قسم بخدا که من همان دخترم، مرد یهودی چون این بشنید افتاده بیهوش گشت چون بهوش آمد دختر پدر را زیر آن درخت برد و مرغ خون آلود را بر او نشان داد مرد یهودی گفت ای مرغ ترا به آن کسی که آفریده قسم میدهم که با من سخن گویی و ازین قصه مرا آگهی دهی بقدرت الهی مرغ بسخن آمد و قصه خود را از اول تا آخر برای مرد یهودی شرح داد. مرد یهودی گفت اگر این حسین نزد خدا دارای مقام رفیعی نبود خون او شفاء دختر نمیشد، پس او با خانواده اش و پانصد تن از یهودی ها مسلمان شدند. همین خونیکه یک قطره او شفاء دختر یهودی است در مجلس ابن زیاد یک قطره خون از سر مطهر حضرت بر زانوی ابن زیاد میچکد زانوی او را سوراخ میکند و بوی تعفنی میگیرد که همیشه ابن زیاد عطرها را استعمال میکرد که بوی او را مردم نشنوند ابراهیم پسر مالک اشتر چون ابن زیاد را در جنگ کشت از بوی بد او دانست که این باید ابن زیاد باشد. و نزل من القرآن ما هو شفاء و رحمه للمؤمنین و لا یزید الظالمین الا خسارا. الاسرا - ۸۰

گریه جنیان بر حسین علیه السلام

در کامل الزیاره از ابونصیر و از او از حضرت باقر (ع) روایت میکند که فرمود: آدمیان و جنیان و مرغان و وحوش بر حسین (ع) گریستند بطوریکه اشک از چشمان آنها فرو ریخت. در روایت محفوظ بن منذر است که گفت مردی از بنی هاشم در رایبه که اسم محلی است بمن خبر داد که گفت از پدرم شنیدم که میگفت ما کشته شدن حسین (ع) را ندانستیم تا شب یازدهم محرم با چند نفر نشسته بودیم صدایی شنیدیم که کسی اشعاری میخواند و راجع به کشتن حسین (ع) در کربلا گریه میکند ولی او را نمیدیدیم به او گفتم خدا ترا رحمت کند تو کیستی؟ گفت من از جنهای نصیبین هستم از حج و مراجعت کردم و برای یاری کردن آن حضرت به کربلا رفتم ولی رسیدم که آنحضرت را شهید کرده بودند. اشعاریکه در مصیبت حضرت سیدالشهداء (ع) از جن نقل شده و صدای گریه آنان را شنیده اند زیاد است به کتب مراجعه شود.

واقعه بثرذات العلم

در کتاب ریاض القدس از ابوسعید و خذیفه یمانی که از اصحاب رسول خدا (ص) هستند نقل میکند که در یکی از غزوات که فتح و نصرت با مسلمین بود مراجعت میکردند بزمین شوره زار و بی آب و علفی رسیدند که بسیار گرم و سوزان و شنزار بود و راه عبور از آن بسیار دشوار مینمود اصحاب آنحضرت بواسطه حرارت آفتاب و وزیدن بادهای گرم و سوزان تشنه شده بقسمی که صدای آنها بلند شد شکایت اینموضوع را خدمت حضرت نمودند حضرت باصحاب خود فرمود کسی بین شما هست که معرفت باین سرزمین داشته باشد؟ یکی از اصحاب عرض کرد یا رسول الله من آشنایی کامل به این سرزمین دارم و مکرر ازین بیابان عبور کرده ام این وادی را وادی کشیب ارزاق نامند چه بساد لیلان که درین بیابان گمراه شده و هر سواره ای که در وادی قدم نهاد شترش از رفتار بازمانده و هیچ لشکری به این وادی نیامده مگر اینکه هلاک شدند زیرا اینجا مقام جنیان و مسکن شیاطین و لشکر ابلیس است. مسلمانان چون این سخنان شنیدند یقین به هلاکت نموده پناه برسول خدا (ص) بردند و گریه زاری نمودند و ساعت بساعت بشدت گرمای هوا افزوده میشد پیغمبر (ص) فرمود: هر کس در این بیابان خبری از آب بمن بدهد من برای او بهشت را ضمانت میکنم همان کسیکه گزارش این سرزمین را بحضرت داده بود عرض کرد در این بیابان چاهی است که عرب آنرا بثرذات العلم میخوانند و در آنجا آب سرد شیرین گوارایی وجود دارد ولی چه فایده که کسی قدرت رفتن سر آن چاره را ندارد زیرا آن چاه محل جن و شیاطین است که از سلیمان تمرد نموده اند و دود سیاهی از آنچاه بلند میشود و نمیگذارند کسی از آنچاه آب بردارد و اگر کسی بر سر آن چاه برود سوخته و مثل ذغال سیاه میشود، قوم تبع یمانی با لشکر زیادی که داشت چون بر سر این چاه رسیدند و خواستند آب بردارند ده هزار لشکر او هلاک شدند؛ برهام فارس با لشکری بیحد و کثیر چون بر سر آنچاه رسیدند و خواستند آب بردارند خلقی کثیر از آنها هلاک شدند. سعدبن یزق با لشکری فراوان بر سر این چاه آمدند بیست هزار آنان هلاک شدند و اکنون سرهای آدمیان و استخوانهای آنها در کنار چاه ریخته است. رسول اکرم ص فرمود: لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم، آنگاه فرمود ای اصحاب من آیا میان شما کسی هست که دامن همت بر کمر زند و مشک و دلوی بر دارد و بر سر این چاه رود برای مسلمین بیاورد تا بهشت را برای من او ضامن شوم؟ ابوالعاص بن الربیع که برادر رضاعی آنحضرت بود عرض کرد: جعلت فداک یا رسول الله مرا مرض فرمای تا من فرمان شما را بجا آورم زیرا که من یک مرتبه دیگر هم با جماعتی بر سر این چاه رفته چون بر سر این چاه رسیدیم عفریت جنی بزرگ از چاه نمودار شد و همراهان مرا هلاک کرد فقط من با یکنفر دیگر که اسب تندرو داشتیم نجات یافتیم یا رسول اله آنروز من مسلمان نبودم ولی امروز مسلمان هستم و امیدوارم از برکت اسلام آسیبی بمن نرسد، حضرت دعای خیر درباره او نمود و دو نفر دیگر از شجاعان را همراه او نمود با جمعی دیگر که یکی قیس بن سعدبن عباد و یکی سعد بن معاذ و سعد بن بشر و ثابت بن اخنس و دیگران که همه با شمشیر و سپر و تیر و کمان چون شیر شکاری و بیست شتر با دلو و ریسمان براه افتاده بسوی چاه رفتند و چاه بسیار بزرگی دیدند که نظیر آنرا ندیده بودند چون نزدیک چاه شدند

جنی از میان چاه بیرون آمد مانند نخله سیاه و چشمهایی چون طشت پر از آتش و دهانی مانند غار گشوده و بجای نفس شعله آتش از دهان او بیرون می‌آمد و در آن واحد تمام بیابان پر از دود آتش شد و صدایی مانند رعد بر کشید که زمین از صدای او به لرزه در آمد مسلمانان از ترس خواستند فرار کنند ابوالعاص بن ربیع گفت ای برادران مسلمان آیا از مرگ فرار میکنید کجا میروید بایستید که من با این عفریت جن در آویزم و بر او ظفر میابم و اگر کشته شدم سلام مرا به پیغمبر خدا برسانید پس ابوالعاص شمشیر کشید و قدم جرات پیش نهاد که یکی از جنیان فریاد کرد که کیستید؟ و برای چه اینجا آمده اید مگر نمیدانید که اینجا مکان پادشاهان و متمردين از فرمان سلیمان و داود است آنکه قوم عاد را کشتند و بسی دلیران را خون آغشته اند در این مکان میباشند ابوالعاص گفت ما از اصحاب و انصار رسول خدائیم اگر اطاعت ما را کردید که ما با شما کاری نداریم و الا قهرا و جبرا شما را وادار میکنیم که ما را اطاعت کنید هنوز کلام ابوالعاص با تمام نرسیده بود که ناگاه جنی صدایی زد و خود را بر روی ابوالعاص انداخت و ابوالعاص را مانند گنجشکی در چنگال باز دیدیم و صدای او را شنیدیم که میگفت برادران دینی من سلام مرا خدمت پیغمبر برسانید ما از ترس فرار کردیم دیدیم که جنی بچاه فرو رفت برگشتیم ابوالعاص را مانند ذغال سیاه دیدیم نشستیم بر سر او گریه کردیم، دیدیم، دیدیم از میان چاه غلغله و ولوله بلند شد انواع و اقسام صورتهای عجیب و غریب از چاه بیرون آمد ما از ترس همگی فرار نمودیم و بسوی پیغمبر و اصحابش دویدیم چون خدمت حضرت رسیدیم دیدیم رسول خدا نشسته و بر مرگ ابوالعاص که جبرئیل بر آنحضرت خبر داده بود میگرید پیش آمدیم و عرض کردیم خدا در مرگ ابوالعاص بشما صبر عنایت فرماید، پیغمبر فرمود به آن خدایی که جان من در ید قدرت اوست الان روح ابوالعاص در بهشت متنعم است همه اصحاب طلب رحمت و تمنای مقام ابوالعاص را کردند ولی از حرارت آفتاب و عطش در پیچ و تاب افتاده بودند درین اثناء علی بن ابیطالب (ع) از دور نمایان شد حضرت فرمود یاران من سقای تشنه لبان و نجات دهنده پیر و جوان آمد استقبال علی روید و از او آب بخواهید که بغیر از او کسی شما را سیراب نخواهد کرد اصحاب به استقبال علی (ع) رفتند شرح تشنگی خود و کشته شدن ابوالعاص گریان شد و خدمت وجود مبارک پیغمبر آمدند، حضرت رسول (ص) علی را استقبال نمود و او را بغل گرفت پهلوی خود نشانید. امیرالمؤمنین (ع) عرض کرد یا رسول اله اذن میدهمی بروم از چاه ذات العلم آب بیاورم پیغمبر فرمود برو انشاءاله بسلامت باشی آنگاه دست مبارک را برگردن علی انداخت و گریست و رو بطرف آسمان نموده عرض کرد الهی داغ را بر دل من مگذار چون علی (ع) به امر و اجازه پیغمبر بثر ذات العلم شد ده نفر از شجاعان لشکر با بیست شتر متوجه چاه شدند و از قفای امیرالمؤمنین (ع) تکبیر گویان می‌آمدند چون حضرت بنزدیکی چاه رسید با صدای بلند از ته دل فریاد زد: جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل كان زهوقا. از صدای رعد آسای امیرالمؤمنین (ع) گویی زمین و زمان به لرزه درآمد آنگاه دیدیم همان عفریت جنی که ابوالعاص را کشته بود سر از چاه بیرون آورده دهن باز کرده گفت کیستی تو مگر ندانستی که احدی اینجا قدم نهاده مگر آنکه هلاک شده و بخاک تیره افتاده مگر این کله ها و سرهای انسانی را نمی بینی که در اطراف چاه افتاده چرا عبرت نمیگیری و بر جان خود رحم نمی نمایی حضرت فرمود ای شیطان مردود و ای جنی مطرود من از کسانی نیستم که تو دیده ای من نوری هستم که از نار تو خاموش نمی شوم آن جنی گوش بحرف حضرت نداده خواست همان کاری را که ابوالعاص کرده بود با علی بنماید که ناگاه علی صیحه ای بر او زده قبل از آنکه خودش را به آنحضرت برساند چنان ذوالفقار را بر کمرش نواخت که مانند کوه دو نیمش کرد و در میان چاه انداخت و ما را صدا زد که مشکها را بیاورید و در میان چاه انداخته آب بردارید سعید بن عباده گفت به آن خدائیکه ما را جان داده ما با دلو و ریسمان و مشک خدمت آنحضرت آمدیم دیدیم که عرق غیرت و شدت غضب چنان بر چهره آنحضرت ظاهر شده که زهره شیر از دیدن آنحضرت آب میشود، در این اثنا صورتهای مختلف و بلندی از چاه متصاعد شد و طایفه جن از چاه بیرون آمدند و شعله های آتش از دهانه چاه فوران میکرد بطوریکه تمام بیابان را دود فرا گرفت و در میان دود سیاه صورتهای جن و شیاطین مثل آتش شعله ور بود بقدری ما از دین آن صورتهای هول و وحشت نمودیم که نزدیک بود جان از تن ما بیرون رود امیرمؤمنان (ع) با

صدای بلند فرمود که یا معشرالجن و الشیاطین بر ولی خدا سرکشی مینمائید آیا خدا بشماها گفته شد که باین صورت درآئید و با من ستیزگی کنید و یا افترا بخدا بندید پس حضرت شروع نمود بدعا خواندن و بایشان دمیدن . قیس بن سعد گوید بخدا قسم که آنقدر حضرت بر آنها دعا و سور قرآنی خواند و بر آنها دمید که دیدم دود آتش ساکن شده و صورتهای اجنه معدوم شدند و بسیاری از صورتهای سوخته و هیاکل افروخته بر روی خاک افتادند آنگاه حضرت ما را بر سر چاه طلبد و دلو و ریسمان را با دست مبارک خود گرفت و در چاه افکند هنوز بوسط چاه نرسیده بود که ریسمان را قطع کردند و دلو خالی را بیرون انداختند حالت غضب از صورت آنحضرت نمایان شد سر مبارک خود را میان چاه کرد فرمود ای جنی که دلو خدا را از ریسمان بریدی و بیرون انداختی خودت بیرون بیا تا سزای ترا هم بدهم که ناگاه جنی با صورت عبوس و چشمهای برافروخته از چاه بیرون آمد حضرت او را فرصت نداد که حمله کند فوری بر کمرش زد و او را دو نیمه ساخت پس دلو دیگری در چاه افکند و بصوت و صدای بلند این رجز را خواند : انا علی النزع البطین اضرب هامات العدی بالسیف ان تقطع الدلولنا ثانیاً اءضربکم ضرباً بغیر حیف منم شیر یزدان علی ولی منم شیر خونخوار دشت یلی اگر بار دیگر شما جنیان بریدید دلو مرا ریسمان برآرم ز جان همه جنیان دماری که یک تن نماند ز جان عفرتی از جن از میان چاه بصدای مهبیی جواب داد که ای صاحب صدا چه از جان ما و چاه میخواهی ما بشما آدمیان آب نخواهیم داد خود را زحمت مده پیش از آنکه بر سرت بریزیم و پیکرت را بخاک اندازیم تا وحوش و طیور طعمه خود سازند . حضرت فرمود ای ملعون مرا بکشتن تهدید میکنی هر آینه تو بدست من کشته خواهی شد اگر مرا نمیشناسی بشناس من علی ولی آنکه در تمام حروب بزرگان کفر بدست من کشته شدند اگر بار دیگر دلو مرا بر گردانی با ذوالفقار وارد چاه میشوم دمار از روزگار شما برآورم پس حضرت دلو را در میانچاه انداخت هنوز بمیان چاه نرسیده بود که دلو را بریدند و بیرون انداختند و عفرتی از جن میانچاه فریاد کرد که ای صاحب عظیم الشان دلو خود را که از عدنان میشماری اگر راست میگوئی ما که دلو ترا از چاه بیرون میاندازیم تو هم خود را بچاه انداز که ناگاه غضب از سیمای آنحضرت نمایان شده فرموده ای گروه جن و شیاطین آیا مرا از آمدن به چاه میترسانید ، مهبیی کشته شدن باشید که با ذوالفقار آمدم و رو بطرف همراهان و یاران خود کرده فرمود مرا میان چاه فرو برید مسلمانان بناله و آه درآمدند که قربانت گردیم کجا میخواهی بروی چرا خودت را بدست خود تلف میکنی اینچاه قعرش نمایان نیست و طایفه جن ترا خواهند کشت آنوقت ما جواب رسول خدا را چه دهیم و بصورت حسنین نگاه کنیم حضرت آنها را بحق رسول خدا قسم داد که مرا بچاه بفرستید اصحاب ریسمانی به کمر آنحضرت بستند و در میان چاه فرو بردند . قیس بن سعد گوید هنوز حضرت بوسط چاه نرسیده بود که ریسمان را بریدند و آنحضرت را در میانچاه انداختند ما چون چنین دیدیم صدا بناله بلند کردیم که آه پیغمبر خدا بی پسرعم و حسنین یتیم شدند هر چه گوش دادیم که صدایی از آنحضرت بشنویم جز صدای اجنه و شیاطین چیز دیگری بگوش نیامد یقین بهلاکت آنحضرت نمودیم رو بطرف آسمان کرده عرض کردیم خدایا آل پیغمبر خودت را و دل ما را بمرگ علی مسوزان ناگاه صدای رعدآسای علی از ته چاه بگوش ما رسید که میفرمود : الله اکبر جاء الحق و زهق الباطل . چون آمدن حضرت بطول انجامید رسول خدا ناراحت شده جبرئیل بر پیغمبر نازل شده عرض کرد یا رسول اله چندین هزار ملائکه بحمایت و نصرت و حفظ و حراست پسرعمت گماشته که آسیبی باو نرسد و اکنون خودت برخیز و بر سر چاه رو پیغمبر فوری سوار شده بااصحاب و انصار خود بطرف چاه حرکت کرد . قیس بن سعد گوید که ما در کنار چاه ایستاده بودیم و بر علی گریه میکردیم چه صدای آنحضرت بگوش ما نمیرسید و صدای جنیان را می شنیدیم که ناگاه از دور دیدیم پیغمبر با اصحاب نمایان شدند چون بر سر چاه رسیدند جبرئیل بر آنحضرت نازل شد عرض کرد خدا میخواهد فتح اینچاه و قتل متمردان جن بنام مقدس علی (ع) باشد و الا- خدا میتواند ملکی را ماءمور کند که در آن واحد همه را هلاک کند علی را بخوان تا جواب دهد حضرت علی را صدا زد جواب لیبیک علی از ته چاه شنیده شد که ناگاه دیدیم علی (ع) بر سر چاه آمد پیغمبر پیشانی علی (ع) را بوسید بعد فرمود یا علی تو خبر میدهی که درین چاه چه کردی یا من بگویم ، علی (ع) عرض کرد یا رسول اله چیزی از شما

پوشیده نیست و لکن شنیدن آن از دو لب مبارک شما بهتر است. وجود مبارک پیغمبر فرمود: یا علی بیست هزار جن را کشتی و ما بقی جنیان بتو ایمان آوردند و به آنها گفתי امان نیست مگر برای اهل ایمان که از روی صدق و اخلاص و ایمان بگویند: لا اله الا الله محمد رسول الله و دیگر با من عهد کنید که احدی را از این چاه ممانعت نکنید و هر که بیاید آب بردارد او را آزار نرسانید قبول نمودند و بیست و چهار هزار قبیله از قبایل جن مسلمان شدند و ایمان بخدا آوردند چون تو سلطان آنانرا کشته بودی پسر ویرا خواستی و تاج و سلطنت را بر سر او نهادی و نام او را زعفر زاهد گذاشتی و حدود و شرایع اسلام را تعلیم آنان نمودی آنگاه از چاه بیرون آمدی. عرض کرد چنین است یا رسول اله آنگاه رسول خدا اصحاب را اجازه داد که از چاه برداشتن چهارپایان و خودشانرا سیراب کردند و یک شبانه روز آنجا بودند و بعدا حرکت کردند و متوجه مدینه شدند.

آمدن زعفر جنی به کربلا

سالها گذشت تا اینکه زعفر جنی در بئر العلم مجلس عیش و عروسی بجهت خود مهیا کرد و بزرگان طایفه جن را دعوت نموده و خودش بر تخت شادی و عیش نشسته که ناگاه شنید از زیر تختش صدای گریه و زاری میآید زعفر گریست که در موقع شادی من چنین گریه میکند ایشان را خواست دو جن حاضر شدند سبب گریه آنها را پرسید گفتند ای امیر چون تو ما را بفلان شهر فرستادی از قضا عبور ما بشط فرات که عرب آنرا نینوا میگویند و کربلا افتاد دیدیم در آنجا لشکر زیادی جمع شده و مشغول قتال و جدال هستند چون نزدیک آن دو لشکر شدیم دیدیم میان معرکه جنگ حسین بن علی (ع) پسر آن آقای بزرگوار که ما را مسلمان کرده بکه و تنها ایستاده و اعوان و انصارش تماما کشته شده و خود آن بزرگوار غریب تکیه بر نیزه بیکسی داده و نظر به یمین و یسار مینمود و میفرمود: اما من ناصر ینصرنا اما من معین یعیننا، و می شنیدیم که اهل و عیال آن بزرگوار صدای العطش بلند کرده اند چون اینواقع را دیدیم فوری خود را به بئر ذات العلم رسانیدیم تا ترا خبر کنیم که اگر دعوی مسلمانی میکنی پسر پیغمبر را الان می کشند. زعفر تا این سخنان را شنید تاج شاهی را از سر بدور افکند لباس دامادی را از بدن بدور انداخت طوایف جن را با حربه های آتشین برداشت و با عجله بطرف کربلا روان شدند خود زعفر برای طلبه ای از علوم دینی که در بندی مفصلا شرح حال او را میدهد نقل میکند که وقتی ما وارد زمین کربلا شدیم دیدیم چهار فرسخ از چهار فرسخ را لشکر دشمن فرا گرفته و صفوف ملائکه بسیاری را دیدیم که منصور ملک با چندین هزار ملک از یک طرف نصر ملک با چندین هزار ملک از طرف دیگر جبرئیل با چندین هزار ملک و در یک طرف دیگر میکائیل با چندین هزار ملک و از طرف دیگر اسرافیل ملک ریاح ملک بحار ملک جبال ملک دوزخ ملک عذاب هر کدام با لشکریان خود منتظر اذن و فرمانند. ارواح یکصد و بیست و چهار هزار پیغمبر از آدم تا خاتم همه صف کشیده مات و متحیرند خاتم انبیاء آغوش گشوده میفرماید: ولدی العجل العجل انا مشتاقون، ولی خامس آل عبا بکه و تنها میان میدان با زخمهای فراوان و جراحات بی پایان ایستاده پیشانیش شکسته سر مجروح سینه سوزان دیده گریان، هر نفس که میکشد خون از حلقه های زره میجوشد اصلا اعتنایی به هیچیک از ملائکه نمیکند و مرا هم کسی راه نمیدهد که خدمت آنحضرت برسم همانطور که از دور نظاره میکردم و در کار آنحضرت حیران بودم ناگاه دیدم آقا سر غربت از نیزه همه ملائکه بسوی من نظر افکندند و کوچه دادند تا من خودم را خدمت آنحضرت رسانیدم و عرض کردم که من با سی و شش هزار جن آمده ایم تا یاری شما را بکنیم حضرت فرمود زعفر زحمت کشیدی خدا و رسولش از تو راضی باشند خدمت تو قبول درگاه باشد ولی لازم نیست برگردید. گفتم قربانت کردم چرا اذن نمیدهی؟ فرمود شما آنها را می بینید ولی آنها شما را نمی بینند و این از مروت دور است. زعفر گفت اجازه بفرما ما همه شبیه آدم میشویم اگر کشته شویم در راه رضای خدا کشته شدیم حضرت فرمود زعفر اصلا دیگر مایل بزندگانی نیستم و آرزوی ملاقات پروردگار را دارم. یعنی زعفر بعد از کشته شدن علی اکبر و عباس و قاسم ماندن در دنیا چه فایده ای دارد شما بجای خود برگردید و بجای نصرت و یاری من گریه و عزاداری برای من بکنید که اشک عزاداران من مرهم

زخمهای منست. زعفر میگوید من به امر امام مایوس برگشتم چون بمحل خود رسیدیم بساط عیش برچیدیم و اسباب عزا فراهم آوردیم مادرم بمن گفت پسرم چه میکنی و کجا رفتی که اینطور ناراحت برگشتی گفتم مادر پسر آن پدری که ما را مسلمان کرد حالش در کربلا چنین و چنانست رفتم یاریش کنم اذن نداد چون امر امام واجب بود برگشتم، مادر چون این بشنید گفت ای فرزند ترا عاق میکنم فردای قیامت من جواب مادرش فاطمه را چه بگویم؟ زعفر گفت مادر من خیلی آرزو داشتم که جانم را فدای او کنم ولی اجازه نداد، مادر گفت بیا من به همراه تو میآیم و دامنش را میگیرم و التماس میکنم شاید اذن بدهد که تو در رکابش شهید شوی، مادر از پیش و من با لشکریان از عقب بطرف کربلا روان شدیم چون رسیدیم صدای تکبیر از لشکر شنیدیم چون نظر کردیم دیدیم سر آقا حسین بالای نیزه و دود و آتش از خیام حرم حسینی بلند است مادرم خدمت امام سجاد رسید اذن خواست تا با دشمنان جنگ کند حضرت اذن نداد و فرمود در این سفر همراه ما باشید اطفال ما را در بالای شتران شبها نگهداری کنید آنان قبول کردند تا شهر شام با اسراء بودند تا حضرت آنها را مرخص کرد.

مجلس بیست و یکم: گریه اهل آسمانها و زمین و تمام موجودات عالم بر حسین علیه السلام

مقدمه

در مجلس قبل شرح گریه ملائکه و جن و طیور را مفصلاً بیان کردیم و اینکه در این مجلس گریه آسمانها و زمین و اهل آنها را نقل خواهیم کرد: در کامل الزیارة از امیرالمؤمنین (ع) روایت میکند که در رجبه کوفه این آیه مبارکه را تلاوت میفرمود: فما بکت علیهم السماء و الارض و ما كانوا منظرین. ناگاه حسین (ع) از دری از درهای مسجد وارد شد فرمود: اما ان هذا سیقتل و بیکی علیهم السماء و الارض. آیه شریفه فما بکت علیهم السماء و الارض و ما كانوا منظرین درباره هلاکت قبطیان و قوم فرعون است که فوت ایشانرا تحقیر مینماید به اینکه آسمان و زمین بر ایشان گریه نکرد و اعتنایی بر مرگ ایشان نمود از مفهوم این آیه استفاده میشود که اگر کسی مؤمن و خداپرست باشد آسمان و زمین بر مرگ او گریان شود. در مجمع البیان نقل میکند که از ابن عباس نقل کردند که آیا آسمان و زمین بر فوت کسی گریه میکند گفت بلی چون مؤمن از دنیا میرود و محل عبادت او در زمین و مصعد عمل او در آسمان که محل بالا بردن عمل او باشد بر او گریه میکنند. انس بن مالک از حضرت رسول (ص) روایت میکند که حضرتش فرمود: ما من مؤمن الا وله باب یصعد منه عمل و باب ینزل منه رزقه فاذا مات بکیا علیه. یعنی هیچ بنده مؤمن نباشد مگر آنکه برای او دو در باشد یکی از آن عملش بالا برود و دیگری روزی او برایش نازل میگردد و چون این بنده بمیرد این دو در از عروج عمل نزول رزق محروم مانند و بر او بگریند. مرحوم سید مهدی تبریزی صاحب خلاصه الاخبار در کتاب ریاض المصائب گوید که ابن عباس در تفسیر آیه شریفه فما بکت علیهم السماء و الارض گفته چون پیغمبری از دنیا میرود آسمان و زمین چهل سال بر او گریه میکنند و در رحلت امام چهل ماه و در فوت عالم عامل چهل روز اما در شهادت امام حسین (ع) آسمان و زمین همیشه گریه میکنند و دلیل اینمطلب آنکه روز قتل آنحضرت از آسمان خون بارید و حمزه آسمانی در روز عاشورا ظاهر شد و قبل از آن مشهود نبود و در روز قتل حسین (ع) هیچ سنگی را از جایش حرکت ندادند مگر آنکه در زیر آن خون بود. در امالی و علل الشرایع از میثم تمار نقل میکنند که به جبلة گفت: ای جبلة بدان که حسین بن علی علیه السلام شهید میشود و سید شهیدان خواهد بود و همچنین اصحاب او که در کربلا شهید میشوند بر سایر شهدا برتری و مقام خواهند داشت. ای جبلة هر وقت نظر بر آفتاب کردی و آنرا چون خون سرخ دیدی بدانکه حسین بن علی (ع) کشته میشود جبلة گفت روزی از حجره خود بیرون آمدم آفتاب را بر دیوار قرمز دیدم چون بر خورشید نظر کردم رنگ او را غیر معمولی دیدم گریه کردم و گفتم بخدا قسم که حسین امروز کشته شد. در امالی و عیون از ریان بن شیبب نقل میکند که حضرت رضا (ع) فرمود که آسمانهای هفتگانه و زمینها بر حسین (ع)

گریستند. قرطبی اندلسی در کتاب عقد از محمد بن شهاب زهری نقل میکند که گفت وقتی شام نزد عبدالملک مروان آمدم جمعی آنجا بودند، عبدالملک از آنان سؤال کرد که آیا شما میدانید که روزیکه حسین بن علی کشته شد در بیت المقدس چه واقع شد، حاضرین جواب ندادند تا نوبت بمن رسید از من سؤال کرد گفتم ای خلیفه شنیده ام که در روز شهادت حسین بن علی (ع) در بیت المقدس هیچ سنگی از زمین برداشته نشد مگر آنکه در زیر آن خون تازه ای یافتند. ابن حجر در صواعق پس از نقل گفتار زهری میگوید که عبدالملک مرا خواست و بمن گفت که مردم اینموضوع را نمیدانند فعلا- من بدانم و تو به کسی نباید بگویی زهری میگوید تا عبدالملک زنده بود جرات نکردم اینموضوع را بکسی بگویم.

جاری شدن خون از سنگ و درخت در روز عاشورا

در کتاب ریاض الشهاده نقل میکند که در یک فرسخی و موصل محلی است که آنرا مشهد نقطه گویند و باین علت این نام را بر آنمحل نهاده اند که چون سرهای شهیدان را با اسراء شام میبردند بهر بلد و منزلی که میرسیدند پیش از ورود خود خبر میدادند که شهر را آذین بندند و با استقبال بیابند در هر منزل که میرسید این برنامه را اجرا میشد ولی به موصل که رسید بعادت معهود خبر بحاکم موصل دادند که شهر را آذین بندند حاکم جمعی از عقلا- و پیرمردان را جمع کرده و در این امر با آنها مشورت کرد و بالاخره قرار شد که آنها را بشهر راه ندهند و در یک فرسخی شهر از آنها پذیرایی کنند. در محل پذیرایی سرها را بر نیزه ها نصب کرده بودند در پای یک سنگ بزرگی سر مطهر منور حضرت ابی عبدالله الحسین ارواح العالمین له الفداء را بر سر نیزه زده در کنار آن سنگ بر زمین زدند در کنار آن خونی از سر مطهر بر آن سنگ چکید و از آن تاریخ تا مدتهای مدید هر ساله روز عاشورا از آن سنگ خون تازه میجوشد و در آنجا مسجدی بنا نهاده و هر سال در روز عاشورا جماعتی زیاد از شیعیان در آن محل جمع میشوند و عزاداری مفصلی مینمایند تا در زمان عبدالملک مروان آن سنگ را از آنجا بردند و دیگر اثری از آن ظاهر نشد. دوم جناب فاضل منتبع آقا میرزا صدرالدین در جلد دوم کتاب ریاض القدس نقل نموده از والد در ریاض الاحزان از بعضی از معاصرین خود که در کتب مقتل نقل کرده که در سفر مکه عبورم بشهر حماة افتاد در میان آن باغها مسجدی دیدم که نام آن مسجد الحسین بود وارد آن شدم در گوشه ای از آن مسجد پرده ای کشیده بودند آن پرده بدیوار آویخته بود چون پرده را عقب زدم دیدم سنگی بدیوار آویخته و اثر موضع گلوی بریده و شریان در آن سنگ نقش است و خون خشکیده ای هم در آن سنگ موجود میباشد. من از خدام مسجد پرسیدم که این سنگ چیست و چرا خون دارد و خون که نجس است نباید در میان مسجد باشد گفتند این سنگی است که چون لشکر ابن زیاد از کوفه به دمشق میفرتند و سرهای شهیدان را با اسیران میبردند چون باین شهر وارد شدند سر بریده حسین (ع) را روی این سنگ نهادند و از آن وقت اثر بریده بر این سنگ مانده چنانکه میبینی یکی از خدام دیگر گفت من سالها است خادم این مسجد میباشم خیلی اتفاق میافتد که از میان عمارت مسجد صدای قرائت قرآن میشنوم و کسی را نمی بینم و در هر سال که شب عاشورای حسین (ع) میشود شب که از نصف میگذرد نوری از این سنگ ظاهر میشود که بدون چراغ مردم مسجد دیده میشوند و عده ای از مردم اینجا جمع میشوند و در اطراف این سنگ گریه و عزاداری میکنند و در آخر شب عاشورا از آن سنگ خون بیرون میآید که این خون خشکیده که میبینی از اثر ترشح همان خونست بعد آن خادم گفت آن خادمیکه قبل از من درین مسجد بود میگفت منمهم سالها درین مسجد خدمت میکردم و این سنگ را به همین کیفیت در شبهای عاشورا دیده ام. ناقل میگوید چون از مسجد بیرون آمدم از هر کس در شهر از این مسجد و سنگ پرسیدم مثل گفتار خادم را برای من گفتند. سوم در کتاب ریاض القدس مینویسد که در یکی از شهرهای روم کوهی شیری است که از سنگ تراشیده شده و هر سال روز عاشورا از چشمهای آن شیر دو چشمه آب جاری میشود تا شب چون شب گردد آن آب قطع میگردد و مردم آن حوالی از آن آب میخورند و یادی از لب تشنه حسین (ع) میکنند و بر قاتلان آنحضرت لعنت مینمایند. و در کتاب ریاض الشهاده نقل میکند که در بلدی از

بلاد روم از سنگ شیری ساخته اند که در روزهای عاشورا از دو چشم او خون جاری میشود تا شب گردد و اهل آن بلد دور آن شیر جمع شده عزاداری میکنند. چهارم در کتاب الرياض الشهاده نقل میکنند که در زمان ما شایع شده است که در بلاد روم درختی است که در روز عاشورا نزدیک ظهر یکی از شاخه های آن درخت سرازیر شده از برگهای آن قطرات خون میچکد تا غروب آفتاب و بعد آن شاخه خشک میشود و سال آینده شاخه دیگری از آن درخت بهمین کیفیت میگردد و هر سال جمع کثیری از خلائق بزیارت آن درخت میروند بعد میگویند قصه این درخت را جمع از تجار که به آن سرزمین رفته بودند و خودشان مشاهده کرده بودند برای من نقل کردند که بحد تواتر رسید. مرحوم دربندی در اسرارالشهاده نقل میکند که در زرباد قزوین درخت چناری است که هرسال که همه ساله ظهر عاشورا ناله ای از آن درخت بر میآید و از شاخه ای از آن درخت خون میریزد و مردم از اطراف و نواحی در آن مکان آمده و به عزاداری و گریه و زاری اشتغال دارند. مرحوم حاج شیخ علی اکبر نهاوندی نقل میکند که قضیه این درخت را من از عالم جلیل جناب آقا یحیی که از نواده های مرحوم وحید بهبهانی بود شنیدم میفرمودند من خودم آن درخت را دیدم و روز عاشورا بزیارت آن رفتم. پنجم در دارالسلام عراقی نقل میکنند که وقتی عالم جلیل آقای سیدمهدی پسر مرحوم آقا سیدعلی صاحب ریاض در کربلا- مریض شد دو نفر از علما را که یکی شیخ محمد بن صاحب فصول و دیگری حاج ملاجعفر استرآبادی که هر از فحول علماء کربلا بودند در سرداب مقدس حسینی فرستاد که قدری از خاک قبر آنحضرت برداشته برای استشفاء آنمرحوم بیاورند آن دو عالم جلیل غسل کرده لباس احرام پوشیدند وارد سرداب شده قدری از تربت با آداب آن برداشته آوردند قدری از آنخاک را یکی از محترمین کربلا گرفته در میان کفن مادرش گذشت گفت اتفاقاً در یکی از روزهای عاشورا به آن کفن نظر کردم دیدم رطوبتی دارد کفن را باز کردم دیدم آنخاک خون شده و کفن را خونابه نموده است روز یازدهم باز نظر کردم بحالت اول درآمده و ابدا اثر رطوبتی در آن نیست.

معنی گریه موجودات بر حسین علیه السلام

از آیات و روایات و حکایاتی که تا کنون ذکر شد معلوم گشت که ملائکه و زمین و آسمان و اهل آن بر حسین (ع) گریان شدند بلکه حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه در دعای سوم شعبان میفرماید: اءللهم انی اسئلك بحق المولود فی هذا الیوم الموعود بشهادته قتل الاستهلاله و ولادته بکته السماء و من فیها و الارض و من علیها و لما یطاء لابتها قتل العبره و سید الاسره. یعنی: خدایا سؤال میکنم از تو بحق مولود امروز که وعده شهادت او رسیده قبل از آنکه مادرش او را بزاید زمین و آسمان و هر که در آنها میباشد بر آنحضرت گریه کردند حتی آنهاییکه هنوز قدم بعرصه دنیا نگذاشته اند چه آنحضرت کشته شده گریه است. پس همه موجودات عالم چه آنهایی را که ما بچشم بینیم و چه نبینیم بر آنحضرت گریان شده اند حال باید فهمید که به چه قسم بر آنحضرت گریه کرده اند. نظر بگفتار: کلم الناس علی قدر عقولهم. چونکه با کودک سر و کارت فتاد پس زبان کودکی باید گشاد مکالمه اولیاء خدا با مردم باندازه عقول و افهام مخاطبین است و غالباً از باب استعمال الفاظ در معانی کلی میباشد. در خبری از امام صادق (ع) وارد شده که به راوی فرمود: از کسانی مباش که لفظی را بشنوند و بر یک معنی حمل نمایند و اکثر تاویلات که در احادیث امامیه وارد است مبنی بر این قاعده استعمال لفظ در معنی کلی میباشد لفظ صراط و میزان که یکی از عقاید مسلم شیعه است در معنی کلی خود که گذشتن و عبور نمودن از جهنم به بهشت و سنجش اعمال باشد استعمال شده ولی شخص بی اطلاع گمان میکند که مراد از میزان همان معنوی لغوی آنست که ترازو باشد لذا عده ای قائل شده اند که اعمال را با ترازو میکشد قهرا این اشخاص بفکر افتاده اند که قدر این ترازو چه مقدار است و نامه عمل چیست و طریقه کشیدن به چه نحو خواهد بود و یا صراط را بمعنی پل گرفته اند که پلی روی جهنم است قهرا بفکر میروند که ساختمان این پل از چیست و به چه نحو خواهد بود بنابراین اگر از اول لفظ بر یک معنی کلی حمل شود به این اشکالات برخورد نمیشود لذا شارع مقدس هم از ما اعتقاد بصراط و

میزان را خواسته نه حقیقت و چگونگی آنرا و برای همین است که از چگونگی و جزئیات این امور در قرآن و احادیث چیزی نمی‌یابیم. پس از ذکر این مقدمه می‌گوئیم گریستن یک معنی عام دارد که عبارت از اظهار اندوه و حزن و غمناک بودنست و این معنی در انسان به ریختن اشک از چشم و بانقباض جبهه، و در حیوان بصدای بلند است چنانچه وقتی او را بزنند با بچه او را بگیرند یک حال تحسر و تأسفی برای او پیدا شده که قهرا صدای خود را بلند میکند و در ملائکه فقط حزن و اندوه است نه اشک ریختن چون آنان دارای جسم نیستند و در نباتات به پژمردگی برگ و زرد شدن و خشک شدن آنست. و یا مثلاً معنی در اسماء الهی که بر ذات حضرت باری اطلاق میشود غیر از اسمایی است که بر ما نام می‌گذارند مثلاً اسم رحیم که یکی از اسماء خداست معنی این نیست که در اثر رقت قلب صنوبری با بودن قوای جسمانی حالت ترحمی به او دست دهد مثل رحم کردن ما به زیردستان منزله است خدا ازین گفتار پس وصف خدا بصفه رحمت از قبیل سبب بر مسبب باشد یعنی سبب که رحمت است مجاز باشد از انعام که اسباب است و از قبیل مجازات در قرآن و اخبار زیاد وارد شده است.

مجلس بیست و دوم: فلن الله امة استء اساس الظلم و الجور علیکم اهل البیت

ترجمه

پس خدا از رحمتش دور گرداند آن جماعتی را که اساس ظلم و جور را بر شما اهل بیت تاسیس نمود.

شرح

لعن در لغت بمعنی راندن و دور کردنست و لعن از خدا بمعنی دوری از مقام قرب و تیعید از جوار رحمت است. در قرآن میفرماید: **لعن الله لعن الكافرين و اعد لهم سعيرا**. (احزاب، ۶۴) یعنی: حقتعالی کافرین را از رحمت و مقام قرب خود دور کرده و از برای آنان آتش سوزانی را مهیا نموده است. امة بمعنی گروه و جماعت آمده. اساس بمعنی پایه و بنیاد نهادن. ظلم در لغت بمعنی وضع شیء در غیر ما وضع له است و گاهی در عدل از راه است و گاهی بمعنی نقص آمده، چون ولم یظلم منه شیئا و گاهی بمعنی منع آمده چنانچه: ما ظلمک اءن تفعل ای ما منعک لعن درین عبارت زیارت بمعنی اول است که وضع چیزی در غیر موضع خودش باشد چه در اول اسلام حق خلافتی که حق آل محمد بود غصب کردند و در غیر مجرای طبیعی آن قرار دادند. جور بمعنی عدول از طریق و بمعنی تعدی نیز آمده و در اینجا مراد قول اول است. اهل بیت بعضی گفتند مراد از اهل بیت اولاد وجود مبارک پیغمبر است از نسل فاطمه علیها السلام و همچنین اقباء آنحضرت و بعضی گفتند اهل بیت کسانی هستند که زکوة بر آنها حرام است لکن حق مطلب اینست که این اهل بیت همان اهلیتی هستند که خدا در قرآن ذکر کرده در آیه: **انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا**. و پیغمبر فرمود: **مثل اهل البیتی کمثل سفینه نوح من رکبها نجی و من تخلف عنها غرق**. و مسلماً این اهلیتی که خدا در قرآن میفرماید ائمه معصومین و حضرت زهرا علیها السلام میباشد و مراد از حدیث سفینه نوح هم همین است و ما مطالب راجع به این مجلس را در سه فصل بیان خواهیم کرد.

فصل اول: امتی که تأسیسی ظلم کردند کدامند

امتی که تأسیسی ظلم کردند کدامند

سخت ترین ظلمی که بر اهل بیت پیغمبر بلکه بر همه اهل عالم تا روز قیامت شد دو ظلم بود: یکی مانع شدن از نوشتن وصیت خود را در آن آخرین ساعت عمر خود و دیگر موضوع جمع شدن در سقیفه و حق آل محمد را بردن. اما راجع به وصیت پیغمبر (ص)

محمد بن عبدالکریم شهرستانی متوفی ۵۴۸ قمری که از بزرگان علماء عامه است در کتاب معروف خود موسوم بملل و نحل گوید اول نزاع و اختلاف بزرگی که در اسلام واقع شد همانست که محمد بن اسماعیل بخاری به اسناد خود از عبدالله بن عباس نقل نمود که چون در مرض الموت حال رسول الله (ص) شدت یافت و فرمود: ایتونی بدوات و قرطاس اء کتب لکم کتابا لا تضلوا بعدی. یعنی دوات و کاغذی بیاورید تا برای شما کتابی بنویسم که بعد از من گمراه نشوید عمر گفت درد بر او غلبه کرده کتاب خدا ما را بس است و احتیاجی بنوشته آنحضرت نیست. چون نزاع و گفتگو در اطراف بستر آنحضرت زیاد شد حضرت فرمود برخیزید از نزد من بروید که نزد من سزاوار نیست. ابن عباس گفت بالا-ترین مصیبت و بلا در آنوقتی بر ما نازل شد که مانع نوشته رسول خدا شدند. این موضوع دوات و قلم از مسلمیات بین شیعه و سنی است و بعضی نقل کرده اند که... گفت: اءن الرجل لیهجر یعنی این مرد هذیان میگوید و این بالا-ترین اهانتی است که بآنحضرت گفته شده چنانچه علماء منصف و متفکر اهل سنت از قبیل قاضی عیاض شافعی در کتاب شفا و کرمانی در شرح صحیح بخاری و نودی در شرح صحیح مسلم نوشته اند که گوینده این کلام هر که بوده اصلا ایمان به رسول خدا نداشته و از معرفت کامل بمقام و مرتبه آنحضرت عاجز بوده چه آنکه نزد ارباب مذاهب ثابت است که از انبیاء عظام در مقام ارشاد و هدایت خلق اتصال به غیب عالم دارند خواه در حال صحت یا در حال مرض حتما باید اوامر آنها اطاعت کرده شود پس مخالفت با آنحضرت خاصه بیان کلمه هذیان دلیل بر عدم معرفت بمقام آنحضرت میباشد. انتهی کلامهم. واقعا اگر میگذاشتید پیغمبر مطلب را بنویسد پس از موت آنحضرت اینهمه اختلاف در بین مرحوم بوجود نمیآمد و سقیفه ای درست نمیشد و حق آل محمد از بین نمیرفت. دومین ظلمی که بر آل محمد و اهلیت آنحضرت بلکه بر همه اهل عالم تا روز قیامت شد موضوع جمع شدن در سقیفه ساعده و بردن حق اهلیت بود برای توضیح اینمطلب مجبوریم که قدری شرح سقیفه را بیان کنیم.

اختلاف دو قبیله اوس و خزرج

قبل از شرح سقیفه مجبوریم دو قبیله بزرگ بنام اوس و خزرج را که در سقیفه جمع شدند و در امر خلافت گفتگو زد و خورد کردند شرح دهیم. در زمانیکه سیل عرم سد مءرب یمن را شکست و آب سد تمام شد بلد و باغات آنها را خراب کرده مردم آن باطراف پراکنده شده و قبیله ای بنام خزاعه به حجاز آمده ساکن آن حدود شدند و دو برادر بنام اوس و خزرج از آنها تخلف ورزیده در یثرب که هوای معتدل و زیبایی داشت رحل اقامت افکندند، سالهای متمادی در آنجا زندگی مینمودند به مرور زمان فرزندان آنان زیاد شده و دو قبیله بنام آن دو برادر تشکیل دادند یعنی قبیله اوس و قبیله خزرج. با آنکه همگی این دو قبیله بنی اعمام و خویشان هم بودند معذکک بواسطه قتلی که بین آنان واقع شده بود پیوسته با یکدیگر نزاع و زد و خورد داشتند و از هر فرصتی استفاده نموده و به نفع خود و محذول نمودن گروه دیگر اقدام مینمودند. در اول بعثت رسول اکرم (ص) در مدینه منوره جنگ و جدال بین این دو قبیله سخت برقرار بود تا سال ۵۰ عام الفیل که سال دهم بعثت باشد در اینسال جنگ سختی بین این دو قبیله در گرفت و سرانجام قبیله اوس بر خزرج غالب آمد و بعد از خاتمه جنگ صلحنامه ای بین آنها رد و بدل شد. در همان اوان که با هم صلح کرده بودند و برادروار رفتار مینمودند خزرجیها که همیشه تفوق بر اوسیها داشتند نمی توانستند تحمل ذلت و حقارت و مغلوبیت را در مقابل اوسیها بنمایند. اسعد بن زراره و زکوان بن عبد قیس که دو نفر از اشراف قبیله خزرج بودند از یثرب به مکه رفته تا با قریش اتحاد کنند و بر قبیله اوس حمله کنند و آنها را سرکوب نمایند. وقتی به مکه وارد شدند در منزل عتبه بن ربیععه ورود نمودند و گفتند آمده ایم با شما هم سوگند و هم عهد شویم تا ننگ شکست خود را برطرف سازیم. عتبه گفت متأسفانه الحال نمیتوانیم این عمل را انجام دهیم چه آنکه خود گرفتار پیشامدی شده ایم که نمیتوانیم بکار دیگری بپردازیم. اسعد پرسید چه پیشامدی شما را مشغول ساخته است عتبه گفت مردی در میان ما قیام نموده که خدای نادیده میپرستد و خدایان ما را بد

میگوید و خود را رسول و فرستاده خدای نادیده میداند و جوانان ما را بد راه نموده و بخدای خود توجه داده است. گفتند که این شخص کیست و از کجا آمده و عتبه گفت از خود ما است بلکه از بهترین ما میباشد نامش محمد (ص) پسر عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم است که چندیست در اثر فشار و اتحاد ما باتمام خاندانهای بنی هاشم در شعب ایطالب رفته اند و ما آنها را در محاصره سخت قرار داده ایم فقط سالی دو مرتبه در موسم حج و عمره از شعب بیرون میآید و مردم را بدین خود دعوت میکند. اسعد و زکوان چون از علمای یهود ساکن مدینه شنیده بودند که بزودی پیغمبری از مکه ظاهر خواهد شد فلذا بشوق دیدار آنحضرت بمسجد رفته و آنحضرت را در حجر اسماعیل ملاقات نمودند و در مقابل آنحضرت نشستند و عرض کردند ما را به چه چیز دعوت میکنی و مرام تو چیست؟ حضرت فرمود شما را دعوت میکنیم که شهادت به وحدانیت خداوند متعال و نبوت و رسالت من بدهید و اینکه بت پرستی نکنید و شرک بخدای بزرگ نیاورید و با پدر و مادر نیکی کنید و فرزندان خود را از بیم فقر و پریشانی نکنید و گناهان بزرگ و کوچک و آدم کشی ننمائید و مال یتیمان را نخورید و کم فروشی نکنید با عدالت و صداقت با خلق رفتار نمائید و وفای بوعده و عهد نمائید. چون اسعد و زکوان این کلمات را شنیدند و نور ایمان در دلشان تابیدن گرفت و گفتند: اشهد ان لا اله الا الله و انک رسول الله. آنگاه عرض کردند ما از اهل یثرب و از قبیله خزرج هستیم شما یکنفر را با ما بفرستید تا به اهل قبیله و مردم آن صفحات قرآن تعلیم بدهد رسول اکرم (ص) مصعب بن عمیر را که جوانی طلیق اللسان بود و بسیاری از قرآن و احکام الهی را که تا آنروز نازل شده بود میدانست با ایشان روانه نمود. در مدینه در منزل اسعد از مصعب پذیرایی میشد روزها در مجالس قبیله خزرج مردم را دعوت به قواعد دین اسلام مینمود و از هر قبیله ای یکی دو نفر مسلمان میشدند، سعد و زکوان هم کمک میکردند اوصاف حمیده آنحضرت را برای انصار نقل مینمودند تا زمانیکه خالوی اسعد، سعد بن معاذ و اسید بن حضیر بشرف اسلام مشرف گردیدند و مصعب را بمنزل خود بردند تا بالاخره اشرف این دو قبیله مسلمان شدند و کم کم اسلام در افراد مدینه نفوذ کرده روزبروز تعداد مسلمین افزوده شد. عبدالله بن ابی که از بزرگان قبیله اوس بود و هر دو قبیله او را برای ریاست انتخاب کرده بودند خیال داشت که امیر مدینه شود امر سلطنت و امارت او خودبخود بواسطه اسلام متزلزل شد ولو آنکه خود او ظاهرا مسلمان شد ولی در باطن ازین پیشامد ناراضی بود فلذا پیوسته در تخریب اساس دین اسلام سعی و کوشش میکرد تا جایی که به رئیس المنافقین معروف شد. پس از آمدن رسول اکرم (ص) بمدینه و مسلمان شدن تمام قبیله اوس و خزرج آنها متحدان در خدمتگزاری آنحضرت ساعی و آماده عمل بودند. ولی عبدالله بن ابی که رئیس منافقین و بزرگ و رئیس قبیله اوس بود باطنا باتمام تشکیلات پیغمبر مخالف بود و درصدد فرصتی بود که بنفع خود نتیجه برداری کند و خودش حاکم و سلطان مدینه شود فلذا در آخر ماه صفر سال ۱۱ هجری که پیغمبر گرامی از دنیا رحلت فرمود بهترین فرصت را برای رسیدن بههدف و مقصد خود بدست آورد چون مقتضی را موجود یافت تصمیم گرفت که ازین فرصت به نفع خود نتیجه برداری کند فلذا بزرگان هر دو قبیله اوس و خزرج را در سقیفه بنی ساعده جمع آورد که سر پوشیده ای مخصوص انصار بود که هر گاه امر مهمی پیش میآمد همگی در آنجا جمع میشدند و در آنموضوع مهم شور مینمودند و غیر از خودشان کسی را در آنجا راه نمیدادند باری برای تصاحب نمودن امر امارت و ریاست نه خلافت و جانشینی رسول اکرم (ص) اجتماع نمودند و چون بین دو قبیله اوس و خزرج سالهای متمادی رقابت موجود بود برای ربودن گوی ریاست و امارت گفتگو طولانی شد هر یک از دو قبیله میخواستند بنفع قبیله خود بهره برداری نمایند و هر یک از دو قبیله امارت را برای خود مسلم میدانند در آنمخفل بقول امروزیها امارت و ریاست توجه به قبیله خزرج داشت چه آنکه سعد بن عباده شخصیتی بزرگ و باجود و سخاوت، و جاهت بسیار نیکویی در میان انصار داشت. و قبیله اوس چون چنین مرد شایسته ای نداشتند که بامارت برگزینند و مایل هم نبودند که زیر پرچم امارت و ریاست خزرجیها بروند عقب فرصتی میگشتند که این پرچم امارت و ریاست را از دست خزرجیها برابیند. در همان ساعات مشورت انصار در سقیفه عمر بن الخطاب باخبر شد بنابر آنچه که طبری در صفحه ۲۰۸ جلد سوم تاریخ چاپ اول و ابن اثیر در صفحه ۲۲۲ جلد دوم کامل و دیگران نوشته اند به در

خانه رسول خدا (ص) رفت ولی وارد منزل آنحضرت نشد برای آنکه دیگران از کبار صحابه و بنی هاشم باخبر نشوند برای ابوبکر پیغام داد که بیرون بیاید کار دارم ابی بکر جواب داد مشغولیتی دارم نمیتوانم بیرون بیایم دو مرتبه پیغام داد حادثه ای پیش آمده که حضور تو تنها لازمست ابی بکر بیرون آمد گفت چه خبر است عمر گفت مگر نمیدانی انصار در سقیفه جمع شده اند که امر امارت را به سعد بن عباد و اگذار نمایند لازمست به آنجا برویم و اخذ نتیجه نمایم. پس بدون آنکه مهاجرین حاضر در منزل رسول اکرم (ص) و بنی هاشم را خبر بنمایند دو نفری محرمانه به سقیفه رفتند. در بین راه ابو عبید جراح گورکن قدیم مکه که یکی از همفکران آنان بود ملاقات نمودند و با خود بردند و سه نفری وارد مجلس سقیفه شدند. به اتفاق جمیع ارباب سیر و تاریخ و خبر در سقیفه بنی ساعده از مهاجرین فقط همین سه نفر حاضر بود آنهم بطریقی که گفته شد. ما قبلاً گفتیم که سالها بین قبیله اوس و خزرج عداوت و دشمنی بود، در آن موقعی هم که در سقیفه جمع بودند خزرجیها میخواستند امیر از آنها باشد اوسیها هم این نظر را داشتند که امیر از قبیله خودشان باشد ولی خزرجیها برای رسیدن به هدف خودشان سعد بن عباد را که مریض بود و دارای وجهه ای هم بود در سقیفه حاضر نمودند اوس هم بزرگان قبیله خود را به سقیفه آوردند که یکی از آنها عبدالله بن ابی بود بزرگان هر قبیله بر نفع خود سخنانی کردند بیشتر سخنانی هم بر نفع سعد بن عباد شده قبیله اوسیها چون فرد لایقی نداشتند که بدرد ریاست بخورد و ازین پیشامد هم بسیار ناراحت بودند و ابداً زیر بار خزرجیها نمیرفتند متحیرانه باطراف مینگریستند و در پی فرصت بودند که بهانه بدست آورند و خزرجیها را مغلوب کنند که ناگاه عمر و ابوبکر و ابو عبیده وارد مجلس با نطقهای کوتاه مسیر گفتار انصار را عوض نموده و بسمت مهاجرین برگردانیدند. فرصتی بدست اوسیها آمد و با پیشنهاد مهاجرین موافقت کردند تا دست خزرجیها را کوتاه نمایند در این هنگام عمر گفت چگونه راضی میشوید کسی را که پیغمبر مقدم داشته شما او را جلو نیندازید. اشاره به اینکه اهل سنت میگویند پیغمبر به ابوبکر فرمود برو و بجای من نماز بخوان پیش رفت و با ابوبکر بیعت کرد و چون بعضی از انصار اینرا دیدند گفتند با بغیر از علی با کسی بیعت نمی کنیم ولی بالاخره مردم قبیله اوس با ابوبکر بیعت کردند ولی خزرجیها زیر بار نرفتند بزرگ خود سعد بن عباد را برداشته بمنزل رفتند و یک نفر از آنها هم با ابوبکر بیعت نکردند. سلمان میگوید که علی (ع) مشغول غسل دادن بدن پیغمبر (ص) بود که خبر سقیفه بما رسید من به علی (ع) عرض کردم هم اکنون در سقیفه بنی ساعده اجتماع کردند و با ابوبکر بیعت کردند حضرت فرمود متوجه شدی اول چه کسی بیعت کرد عرض کردم نه ولی پیرمردی دیدم که پیشانیش اثر سجود بود با حالت گریه خود را به ابوبکر رسانید و با او بیعت کرد، سپس از منبر بزیر آمده از مسجد خارج شد حضرت فرمود او را شناختی نه فرمود او... خدا او را... کند. کار خلافت تمام شد نقشه های پیش بینی شده قبل از غیر سعد بن عباد کم کم بفکر علی بن ابیطالب افتادند قرار شد علی را برای بیعت حاضر کنند زیرا بزرگان بنی هاشم و سران اصحاب پیغمبر از قبیل سلمان و مقداد و اباذر با او هماهنگ بودند و از بیعت امتناع داشتند و آنچه نباید بشود، شد که در این زیارت میفرماید: و لعن الله امة اسست اءساس الظلم و الجور علیکم. خدا... کند آن کسانیرا که در روز اول در سقیفه پایه ظلم را قرار دادند و حق شما خانواده را غضب کردند. حق تعالی در قرآن میفرماید: و لا تکنوا اول کافر و لا تشتروا بایاتی ثمناً قليلاً و ائیای فاتقون و لا تلبسوا الحق بالباطل و تکنمو الحق. (بقره، ۴۱) یعنی: اول کافر بقرآن نباشید و آیات مرا به بهای اندک نفروشید و از قهر من پرهیزید و حق را با باطل مپوشانید تا حقیقت را پنهان سازد. کسی که اول پایه ظلم و یا عمل بدی را بنیان گذارد تا روز قیامت هر کس بآن عمل نماید و یا به او ظلم کرده شود آن شخص اول بقدر همه ظلم کنندگان و عمل بد کنندگان مسئول خواهد بود و همچنین است اگر عمل خوبی را به مردم یاد دهد و یا پایه کار خوبی را در دنیا بنا بگذارد تا قیامت هر کس از آن بهره مند گردد او را در تمام اجرا شرکت خواهد داشت.

نظر قرآن و منابع درباره ستم بر محمد و آل محمد (ص)

در فصل قبل شرح حال آنانیکه پایه ظلم را در اسلام بنا نهادند بیان کردیم اینک بخواست خدا ثابت می‌کنیم که باید بر آنها لعن نمود. حقتعالی در سوره احزاب آیه ۵۷ و ۵۸ میفرماید: ان اءلذین یؤ ذن الله و رسوله لعنهم الله فی الدنیا و الاخره و اءعد لهم عذابا مهینا و الذین یؤ ذون المؤمنین و المؤمنات بغیر ما اکتسبوا فقد احتملوا بهتاننا و اءثما مبینا. آنانیکه خدا و رسول را بعضیان و مخالفت اذیت و آزار میکنند خدا آنها را در دنیا و آخرت لعن کرده و از رحمت خود دور فرموده و برای آنان عذابی باذلت و خواری مهیا ساخته است و آنانیکه مردان و زنان باایمان و بی تقصیر و گناه را بیزارند دانسته گناه و تهمت بزرگی را مرتکب شده اند. اذیت کردن رسول خدا بر دو قسمت یا قولیست چنانچه سخنان نالایق و ناسزا به آنحضرت میگفتند مثل شاعر و کذاب و ساحر و یا فعلیست مثل شکستن دندان یا شکمبه گوسفند بر سر او ریختن یا او را سنگ زدن بطوریکه خون از پاهای آنحضرت جاری میگشت و گاهی اذیت رسول به اینست که اهللیت آنحضرت را اذیت کنند به طوریکه خود آنحضرت آزرده گردد و پس هر سه قسم را اذیت رسول گویند اگر چه قسم سوم بخود آنحضرت آسیبی نرسیده ولی ناراحتی آنحضرت در قسم سوم بیشتر از آن دو قسمست.

اذیت علی علیه السلام اذیت پیغمبر (ص) است

در صحیح بخاری و مسند احمد بن حنبل و سایر کتب عامه و از کتب شیعه تفسیر مجمع البیان و منهج الصادقین روایت میکنند که امیرالمؤمنین موی مبارک خود را بدست گرفت فرمود رسول خدا موی خود را بدست مبارک خود گرفته فرمود ای علی هر که بمویی از موهای تو ایذاء رساند بمن ایذا رسانیده و هر که بمن ایذاء رساند بخدا ایذاء رسانیده. پس از این حدیث بخوبی استفاده میشود که اذیت به مولا امیرالمؤمنین (ع) اذیت بر رسول و اذیت به رسول اذیت بخدا است و این در روایت شیعه و سنی متواتر است که پیغمبر فرمود: انا و علی من نور واحد یا علی دمک من دمی و لحمک من لحمی و من ابغضک و ابغضبنی ابغض الله. و همچنین از آیه مبارکه مباحله معلوم میگردد که نفس علی نفس پیغمبر است پس چون مطابق آیه مباحله پیغمبر و علی نفس واحد شدند اذیت هر کدام اذیت دیگریست و اذیت آن دو اذیت خداست و کسی که خدا را اذیت کند مطابق آیه صریح قرآن لعنهم الله فی الدنیا و الاخره مستوجب لعن خدا واقع خواهد شد.

اذیت فاطمه (س) اذیت پیغمبر است

اخبار زیادی از پیغمبر رسیده و شیعه و سنی نقل کرده اند که هر کس فاطمه علیها السلام را اذیت کند پیغمبر را اذیت کرده و هر که پیغمبر را اذیت کند خدا را اذیت کرده است منجمله خبر معروفی است که امام احمد در مسند و شیخ سلیمان در ینابیع الموده و میر سیدعلی همدانی در موده القربی و ابن حجر در صواعق نقل کرده اند که پیغمبر (ص) فرمود: فاطمه بضعة منی و هی نور عینی و ثمره فؤادی و روحی التي بین حبنی من اءذاها فقد آذانی و من اءذانی فقد آذی الله و من اغضبها فقد اغضبنی یودینی ما آذاها. فاطمه پاره تن منست و میوه دل من و نور چشم من و روحیست بین دو پهلوی من کسیکه فاطمه را اذیت کند مرا اذیت نموده و کسیکه مرا اذیت نماید خدا را اذیت نموده و کسیکه فاطمه را بغضب درآورد مرا بغضب درآورده اذیت میکند مرا کسی که او را اذیت نماید. بخاری و مسلم که دو عالم و محدث بزرگ عامه میباشند در صحیحین خود نوشته اند: فاطمه (ع) در حال خشم و غضب... را ترک نمود و بر او غضبناک ماند و با او حرف نزد تا وفات آنگاه امیرالمؤمنین علی (ع) بر او نماز گذارد و شبانهه دفنش نمود و ابوبکر را اذن و اجازه نداد که بر جنازه او حاضر شود و بر جنازه بی نماز بخواند. و نیز عبدالله مسلم بن قتیبه

دینوری در صفحه ۱۴ الامامه و السیاسة نقل میکند که فاطمه سلام الله علیها در بستر بیماری به . . . فرمود خدا و ملائکه را شاهد میگیرم که شما دو نفر مرا بسخط آورید و رضایت مرا فراهم نیاورید اگر پیغمبر را ملاقات کنم شکایت شما را خواهم کرد . خداوند در قرآن میفرماید : و ما کان لکم ان تو ذوا رسول الله نباید هرگز رسول را چه در حیات و چه در ممات بیازارید . نمدانم اهل سنت و جماعت بین این آیات و اخبار خودشان را چگونه میکنند ؟ در روضات نقل میکند که یكروز ، اعلم علما شافعی گفت آیا شیعه حجت قاطعی بجهت حقانیت خود دارد ، شیخ بهایی فرمود زیاد است یکی آنکه در صحیح بخاری از حضرت رسول (ص) روایت کرده که آنحضرت فرمود : فاطمه بضعة منی من اذاها فقد اذانی و من اغضبها فقد اغضبني ، و بعد از چهار ورق همان کتاب روایت میکند انها خرجت من الدنيا و هی غاضبة علیهما یعنی فاطمه از دنیا رفت در صورتیکه بر . . . غضبناک بود بواسطه حقی که از او غضب کردند آن عالم سنی گفت این حرف دروغست و نمیشود بخاری این دو حدیث را نقل کند من خودم باید این کتاب را رسیدگی کنم و فردا بشما جواب میدهم چون صبح شد آن عالم سنی به شیخ بهایی گفت من صحیح را دیدم و بین ایندو حدیث زیاده از پنج ورق فاصله دارد چگونه شیعه میگویند حق با ما است . ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه گوید خدمت استاد خودم ابوجعفر نقیب گفتم که در اخبار صحیح بما رسیده که همیار بن اسود که بهودج زینب دختر پیغمبر حمله کرد و طفلی که در رحم داشت از ترس سقط کرد پیغمبر خون ، او را هدر ساخت پس کسیکه طفل فاطمه را سقط کرد اگر پیغمبر حیات میداشت با او چه معامله ای میکرد ابوجعفر نقیب قول ابن ابی الحدید را تصدیق کرد ولی گفت از من حدیث مکن و بطلان این خیر را هم بمن منسوب مدار . خود ابن ابی الحدید میگوید اینمطلب بر ما روشن است که فاطمه از دنیا رفت و از . . . رنجیده بود و وصیت کرد که آنها بر جنازه اش نماز نگذارند . گذشته از اینها در آیه بعد میفرماید : والذین یؤذون المؤمنین و المؤمنات بغير ما اکتسبوا فقد احتملوا بهتانا و اثما مبینا آیا اهل بیت پیغمبر جز مؤمنین که اینهمه آنان را اذیت کردند . بدانکه همان قسم که صلوات باعث بالارفتن مقام آل محمد میشود لعن کردن بر دشمنان ایشان هم زیادی عذاب بر ایشان و ثواب برای ما خواهد بود بعلت آنکه هر چه ظلم و جور و ستم بر مردم روزگار میشود برای آنست که در صدر اسلام پایه ظلم بنا نهادند و نگذاشتند خلافت به علی و اولادش برسد . از بعضی علماء نقل شده که ما هر وقت در مسئله ای از مسائل مشکل مراجعه کنیم و برای ما حل نشود و لعن بر غاصبین آل محمد را بر خود لازم میدانیم چه اگر آنها گذاشته بودند امام زمان از ما غایب نمیشد و با بودن امام مشکلی برای ما باقی نمیماند . و نیز ایشان در کتاب انوار یغمانیه خود از جابر از حضرت باقر (ع) روایت نموده که آن بزرگوار فرمودند که عقب این آفتاب شما چهل چشمه آفتاب دیگر است ما بین هر قرص آفتاب تا آفتاب دیگر چهل سال راه است و در آنها خلق بسیاری است که نمیدانند خدا آدمی را خلق فرموده یا نه و در عقب این قرص ماه شما چهل قرص ماه دیگر است که فاصله هر کدام با دیگری چهل روز است و در میان آنها خلق بسیاری میباشد که نمیدانند خدا آدمی را خلق کرده ولی به آنها الهام شده همچنانکه بزنبور عسل الهام شده که اولی و دومی را در همه اوقات لعن کنند و خداوند ملائکه ای را موکل بر آنها نموده که هر گاه کوتاهی و در مسامحه در لعنت آنها نمایند آنان را عذاب کنند . و نیز سید جزایری از حضرت امام حسن عسکری (ع) روایت نموده آنحضرت از امام صادق (ع) نموده است که مردی خدمت آن بزرگوار عرض کرد یابن رسول الله من از یاری کردن شما بدست خود عاجز هستم این عبارت دو احتمال دارد یکی آنکه مال ندارم که به آن نصرت شما نمایم و دیگر قوت و قدرت ندارم که با دشمنان شما جنگ کنم ، عرض میکند چیزی را مالک نیستیم مگر لعن نمودن بر دشمنان شما و بیزاری چستن از آنها پس حال من چگونه است حضرت صادق (ع) در جواب فرمود پدرم مرا خبر داد از پدراننش از رسول خدا که آن بزرگوار فرمودند هر که در یاری نمودن ما اهل بیت ضعیف باشد پس در نمازش بر دشمنان ما لعنت کند خداوند صدای او را بجمیع ملائکه میرساند از ملائکه ساکنین زمین و آسمان تا عرش و آنها در لعن با او همراهی و مساعدت مینمایند و بر او ثنا میفرستند و میگویند بار خدایا بر این بنده خودت صلوات و رحمت فرست چه آنکه در خشنودی اولیاء تو را که وسعت داشت و مقدورش بود از لعنت بر اعداء محمد و آل

محمد مبذول داشت پس از جانب حضرت احدیت خطاب میرسد که ای ملائکه من او را از احبار خود قرار دادم .

مجلس بیست و سوم : و لعن الله امه دفعتکم ..... ربکم الله فیها .

ترجمه

خدای لعنت کند گروهی را که شما را از مقام خودتان دفع کردند و از مراتب ریاستی که خدا شما را در آنها ثبت داده دور نمودند .

شرح

معنی لعن در مجلس قبل گفته شد ، دفعتکم ، دفع بمعنی راندن و دور کردنست مقام مکان ایستادن معنی دارد ولی درینجا بمعنی مکان و منزلت آل محمد است که خداوند به آنها عنایت فرموده است . ازالتمکم : ازاله دور کردنست یعنی از آن مقام شما را دور کردند . مراتبکم التی ربکم الله : در منتهی الارب گوید رتب رتوبا ثابت شد و بر جای ایستاد رتبه ترتیباً ثابت و استوار گردانید او را . پس معنی این میشود که از آن مرتبه هایی که خدا برای شما ثابت و استوار نموده شما را دور گردانیدند و حق شما را غصب کردند که همان خلافت و ریاست ظاهری باشد چه مقام واقعی آل محمد را کسی نمیتواند بگیرد مانند علم و کمال و شجاعت و معجزات آنان چیز گرفتنی نیست ریاستی که خدا در دنیا به آنها تفویض فرموده بود دشمنان آنها غصب کردند و بردند پس خلافت واقعی قابل غصب نیست و بالاتر از آنست که دست مخالفین بدان برسد چه آن منصبی است الهی و کمالیست نفسانی چنانچه علماء اهل سنت و جماعت و علما امامیه نقل کرده اند که در بسیاری از موارد که بعضی گفتند هفتاد مورد بوده عمر در مانده شد و علی (ع) او را نجات داد و عمر گفت : لولا- علی لهلک عمر او اگر علی نبود من هلاک شده بودم . از جمله فقیه گنجی شافعی در کفایت الطالب فی مناقب علی بن ابیطالب نقل میکند که روزی عمر به حدیفه گفت چگونه صبح کردی گفت صبح کردم در حالیکه از حق اکراه دارم و فتنه را دوست میدارم و به چیزی شهادت میدهم که آنرا ندیده ام و حفظ مینمایم غیر مخلوق را و بدون وضو صلوات میفرستم و برای من در زمین چیزی است که برای خدا در آسمان نیست عمر از این کلمات غضبناک گردید و خواست او را اذیت کند و در همان بین امیرالمؤمنین (ع) رسید آثار غضب را در صورت عمر ملاحظه نمود و فرمود از چه جهت غضبناکی عمر قضیه را نقل کرد ، حضرت فرمود : مطلب مهمی نیست تمام را حدیفه صحیح گفته است . مراد از حق که از او کراهت دارد مرگست و مراد از فتنه که دوست میدارد و مال و اولاد است و اینک گفته شهادت میدهم بچیزی که ندیده ام یعنی شهادت میدهم به وحدانیت خدا و مرگ و قیامت و بهشت و دوزخ و صراط که هیچکدام را ندیده است و اینکه گفته حفظ میکنیم غیرمخلوق را مرادش قرآنست که مخلوق نیست و اینکه گفته بدون وضو صلوات میفرستم یعنی صلوات بر رسول خدا که جایز است بی وضو صلوات فرستادن و اینکه گفته برای من در زمین چیزی است که برای خدا در آسمان نیست یعنی برای من زوجه ای است که خدای تعالی مبرای از زوجه و اولاد است . از اینگونه موارد بسیار است که جای شرح آن نیست پس مقام واقعی خلافت را کسی نمیتواند بگیرد ولی مقام ظاهری که ریاست عامه باشد گرفتند که شرح آن در مجلس قبل گذشت که چگونه در سقیفه جمع شدند و بنابراین وازالتکم عن مراتبکم التی ربکم الله فیها همین مقام خلافت ظاهری بود که اهل بیت را از آن دور کردند به این تفاهم اکتفا نکردند فدکی که حق فاطمه و اولاد فاطمه بود گرفتند که مردم بواسطه پول فدک نزد علی و اولادش نزوند .

در تاریخ کامل بهایی مینویسد که چون معاویه به مکه آمد که از برای یزید بیعت بگیرد همگی عراق و حجاز بر او و یزید بیعت کرده بودند عایشه به معاویه پیغام فرستاد و او را تهدید کرد که برادرش محمد بن ابی بکر را کشتی و حالا آمدی که برای یزید بیعت بگیری بدانکه این کار نشدنی است و من نمیگذارم این کار بشود. عمروعاص به معاویه گفت اگر عایشه تشنیع زند خلق بر تو خروج کنند پس زودتر باید فکری در این باب بنمایی. معاویه، ابوهریره و ثرحیل را با هدایای بسیاری در چند نوبت نزد عایشه فرستاد و وعده هایی به او داد که با او صلح کند و برادرش عبدالرحمن بن ابی بکر را حکومت دهد تا آنکه روزی پیغام فرستاد میل دارم که ام المؤمنین ما را بتشرف خود در شام مشرف سازد. معاویه قبل از آمدن عایشه چاهی کند و با آهک پر کرد و فرشی گرانمایه آنجا پهن کرد و کرسی بر سر آن نهاد و وقت نماز خفتن عایشه را بخواند و گفت چندین هزار دینار نثار قدم عایشه خواهم کرد. عایشه با غلام خود که مردی هندی بود آمد بر خر مصری سوار شده بود معاویه خیلی از او احترام کرد و او را اعزاز نمود و اشاره کرد که به آن کرسی بنشیند عایشه چون بر آن کرسی نشست فوری در چاه آهک افتاد معاویه دستور داد که غلام و خر را هم بشکند و در آنچاه اندازند و خاک بر روی آن ریخته پر کنند تا مردم از این داستان چیزی نفهمند لذا بعضی از مردم گفتند عایشه به مدینه و بعضی گفتند به یمن رفت ولی حسین (ع) و جمعی از خاصان معاویه مطلب را میدانستند حضرت ترکه او را بین وارثانش قسمت نمود. این در سال ۵۷ هجری اتفاق افتاد.

پیغمبران ممت و محل دفنشان یکجا نبوده است

از مطلب دور افتادیم برگردیم بر سر مطلب خودمان، این گفتار ابوبکر که پیغمبران ممت و دفنشان در یک محل بوده صحیح نیست بلکه بر خلاف آن نقل شده است تورات در سفر تکوین فصل ۲۵ میگوید ابراهیم را در مغازه مکپیلاد در کشتزار عفرون دفن کردند در صورتیکه دفن کردند در صورتیکه مجلسی در حیوة القلوب در فصلی که راجع به مدت عمر حضرت ابراهیم است روایتی از امام باقر (ع) و حضرت صادق (ع) نقل میکند که حضرت ابراهیم در شام در خانه خود از دنیا رفت. و نیز در تورات اول ملوک فصل یازدهم میگوید سلیمان با پدران خویش خوابید و در شهر داود مدفون شد و در جای دیگر تورات میگوید داود و اسحاق محل دفنشان در همان مقبره حضرت ابراهیم بوده پس قبر سلیمان هم نزد قبر حضرت ابراهیم میشود. در صورتیکه در قرآن بر خلاف این میگوید: فلما قضینا علیه الموت ما دلهم علی موته الا دابة الارض تا کل منساة فلما خر تبیت الجن ان لو كانوا یعلمون الغیب ما لبثوا فی العذاب المهین. (سبا، ۱۴) با مراجعه به تفسیر این آیه معلوم میشود که مردن حضرت سلیمان در بالای قصری بوده که آنرا در شام ساخته و اولین مرتبه ای که بالای آن رفت و تکیه بر عصای خود نمود که این قصر را تماشا کند عزرائیل او را قبض روح کرد پس مطابق این آیه محل موت سلیمان غیر از محل دفن او بوده است. و نیز تورات در باب تکوین فصل ۵۰ میگوید: یعقوب در مصر مرد یوسف بدن او را به کنعان برد و بخاک سپرد و نیز در همین فصل میگوید یوسف را پس از مرگ در تابوتی نهادند و در باب خروج فصل ۱۳ میگوید: موسی استخوانهای وی یعنی یوسف را به همراه خود به شام آورد. ازین قرار یعقوب و یوسف که به نص قرآن پیغمبر بودند و بصریح تورات و اخباریکه از ائمه معصومین رسیده جای مرگشان محل دفنشان نبوده است.

جواب فاطمه علیها السلام بر رد حدیث لانورث

از جمله دلائل بی بی در مقابل آن حدیث لانورث این بود که فرمود اگر این حدیث صحیح است و انبیاء ارث نداشتند پس این همه آیه ارث در قرآن مجید برای چیست؟ یکجا میفرماید و ورث سلیمان و داود میراث برد سلیمان از داود. و در قصه حضرت زکریا میفرماید: فهب لی من لدنک ولیا یرثنی و یرث من آل یعقوب از لطف خاص خود فرزند صالح و جانشینی شایسته بمن عطا فرما که او وارث من و همه آل یعقوب باشد. راجع بدعای زکریا فرماید: و زکریا اذ نادى ربه رب لاتذرني فردا و انت خیر الوارثین

فاستجینا له و وهبنا له یحیی . یاد آر حال زکریا هنگامیکه خدا را ندا کرد که ای بارالها مرا تنها نگذار ، و بمن فرزندی عطا فرما که تو بهترین وارث اهل عالم هستی ما هم دعای او را مستجاب کردیم و یحیی را باو عطا فرمودیم . بعد فرمود ای پسر ابوقحافه آیا در کتاب خداست که تو از پدرت ارث ببری و من از پدرم ارث نبرم افتراء بزرگی بر خدا بسته اید آیا من فرزند پیغمبر نیستم که مرا از حقم محروم میکنید پس اینهمه آیات عموماً للناس و خصوصاً للانبیاء چیست که در قرآن درج گردیده آیا خداوند شما را به آیه ای مخصوص گردانیده که پدرم مرا از آن اخراج نموده آیا شما بعام و خاص قرآن از پدرم و ابن عمم علی داناترید . چون در برابر این دلایل و فرمایشات حق تماماً ساکت ماندند و جوابی نداشتند مگر مغلطه کاری و اهانت نمودن . . . گفت فعلاً شما اگر گواه و شاهی دارید بیاورید و الا قول شما قبول نخواهد شد ما نمیدانیم اگر پیغمبر فرموده که ما از خود ارث نمگذاریم پس قول که شاهد طلبید یعنی چه ؟ فاطمه (ع) ام ایمن را حاضر ساخت و علی و حسنین علیهم السلام شهادت دادند تعجب دار اینست که پیغمبر فرمود : اءلیبینه علی المدعی روی این قسمت فدک که در تصرف فاطمه بود . . . که میخواهد بگیرد باید شاهد برای گفتار خود بیاورد نه فاطمه . در خبر است که حضرت امیرالمؤمنین (ع) بمسجد آمد و فرمود ای . . . چرا فاطمه را از حق خودش منع کردی فدک را مضبوط ساختی . . . گفت فدک فئی مسلمین است اگر فاطمه اقامه شهود کند حق خود را به ثبوت برساند به او خواهیم داد حضرت فرمود آیا در میان ما بخلاف حکم خدا حکومت خواهی کرد . . . گفت هرگز چنین نکنم حضرت فرمود اگر چیزی در دست مسلمین باشد و من دعوی آنرا بکنم طلب شهود از که میخواهی گفت از تو شاهد خواهم فرمود پس چرا از فاطمه شاهد میخواهی در چیزیکه در تصرف او است چه در حیات پیغمبر و چه بعد از او . . . خاموش شده جوابی نداد . . . گفت یا علی چندین سخن مگوی اگر شاهد داری بیاور و الا باید از فدک صرفنظر کنی حضرت جواب . . . را نداد به . . . گفت آیه انما یرید الله لیزهد عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیراً در حق ما نازل شد یا غیر ما گفت این آیه در حق شماست بعد فرمود حال از تو سؤال میکنم اگر شهودی در حق فاطمه شهادت بدهد و او را به عصیانی متهم سازد چه کنی . . . گفت مانند دیگر زنان اقامه حد کنم حضرت فرمود در اینوقت بخدا . . . شوی ابوبکر گفت از کجا این را گویی فرمود بعلت آنکه شهادت خدا را به طهارت فاطمه در آیه انما یرید الله . . . رد کرده ای و شهادت دیگران را قبول کرده ای قصه فدک هم از اینگونه است چه حکم خدا و رسول را رد کرده ای رسول خدا فرمود الینه علی المدعی و تو از فاطمه شاهد میخواهی . ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه دارد که ابوعلی که از علماء افضلیه است در شهادت گفته باید دو نفر باشند و یکنفر قبول نیست ولی عده زیادی او را جواب داده اند که شهادت یکنفر هم کافی است به دلیل آنکه در حدیث نحن معاشر الانبیاء . . . منفرد بود و کسی دیگر اینحدیث را نقل نکرده و . . . را نمیتوان کذاب گفت : اشکال دیگری که بر حدیث نحن معاشر الانبیاء وارد است اینست که چگونه . . . آلات و دابه و بعضی از اشیاء را از اموال پیغمبر به علی (ع) واگذاشت چه علی که مسلماً وارث نبود و اگر آن اشیاء را برای فاطمه عطا کرد این هم جایز نبود به سبب آن حدیثی که از پیغمبر نقل کردند که نحن معاشر الانبیاء چون حدیث مطلقاً ارث را از انبیاء منع میکند چه فدک باشد یا غیر فدک . پس تا اینجا بطور اختصار معلوم گشت معنی و ازالتمکم عن مراتبکم التی رتبکم الله فیها که چگونگی مراتبی را که خدا برای آل محمد (ص) برقرار کرده بود که مرتبه خلافت و فدک باشد از آنها گرفتند و غضب نمودند . اینک شرح پیدایش فدک را میدهیم .

ایجادکننده فدک

در زمان حضرت عیسی (ع) مرد عابد و زاهدی بود از خاصان حضرت موسی (ع) که از آنحضرت صفات پیغمبر آخرالزمان را شنیده و همیشه در دعا و اورادش آنحضرت را یاد میکرد چون حضرت موسی از دنیا رفت آن مرد عابد عبادت و ریاضت خود را بیشتر نمود و دائم در بیابانها میرفت و خدای را عبادت مینمود تا عاقبت در بیابانی در میان مدینه و مصر که آنرا مدائن الحکما

میگفتند زیرا که شتران حکما مدینه در آنجا چرا میکردند ساکن شد و معبودی برای خود ساخته و چاه آبی کند و مشغول عبادت و خواندن تورات شد و چون اوصاف پیغمبر و وصی او علی بن ابیطالب را از موسی (ع) شنیده بود و در آیات تورات خوانده بود محبت خاصی نسبت به علی بن ابیطالب (ع) پیدا کرده بود اتفاقاً در نزدیکی معبد آن عابد چشمه آبی پیدا شد که در اثر کاوش نمودن عابد در آنچشمه آب آن زیاد شد و باغی احداث کردند و در آنجا ماندگار شدند و عابد هم در آنجا صاحب اولاد و نوه نتیجه شد چون آخر عمر او رسید اولادان خود را جمع کرده به آنان گفت صندوقچه ای از فولاد بسازند و وصیتی برای خود نوشته در آن صندوق نهاد و قفل بی کلیدی بر آن زد و به فرزندان خود گفت پس از مرگ بیش از یک هزار سال میگذرد که پیغمبری بنام محمد صلی الله علیه و آله در عرب پیدا میشود که وصی او ابن عمش علی (ع) خواهد بود و از اولادان من یکی به آن پیغمبر ایمان خواهد آورد و آنحضرت ابن عمش را بخانه خود دعوت کند و در آن مجلس معجزه ای از علی (ع) ظاهر شود به این قسم که انگشتر آن پیغمبر از دستش بجهد و در چاه آب افتاد و علی (ع) آنرا بیرون آورد بدون آنکه بچاه رود و بعد این صندوق را از شما طلب کند کلید این صندوق انگشت مبارک علی (ع) است که با انگشت این صندوق را باز کند و چون شما این معجزه را از وصی آن پیغمبر ببینید همگی به او ایمان آورید و این هشت قریه که در تصرف دارید تسلیم وی کنید که من این قریه ها را فدای او کردم این جملات را عابد گفت و از دنیا رفت سالها گذشت و اولادهای عابد انتظار آمدن چنین پیغمبری را داشتند تا آنکه وجود مبارک پیغمبر بمدینه هجرت فرمود یکی از اولادان این عابد هم که قبیله بزرگی شده بودند دعوت کرد و همین معجزه از آنحضرت دیده شد چون انگشت حضرت قفل صندوق را باز کرد لوحی در میان صندوق بود که بخط عبری نوشته بود که پیغمبری باین اسم و وصی او باین اسم پیدا خواهند شد که یکی از اولادان من با او ایمان میاورد و او را دعوت خواهد کرد و انگشتر آن پیغمبر در چاه افتد و وصی او آنرا بیرون آورد شما باید بآن پیغمبر ایمان آورید و این هشت قریه را به وصی پیغمبر واگذار کنید که این املاک حق او است . مرحوم مجلسی در بحار از قطب راوندی از حضرت صادق (ع) روایت میکند که حضرت رسول (ص) برای یکی از غزوات از مدینه بیرون رفتند و در هنگام مراجعت در یکی از منازل فرود آمدند حضرت با اصحاب نشسته طعام میل میفرمودند که ناگاه جبرئیل بر آنحضرت نازل شد و عرض کرد یا محمد (ص) برخیز و سوار شو پس حضرتش سوار شده با جبرئیل روانه شدند و آنزمین برای حضرت پیچیده شد مانند جامه که بپیچد تا آنکه به فدک رسیدند چون اهل فدک صدای اسم اسبان را شنیدند گمان کردند که دشمن بر سر ایشان آمده پس دروازه های شهر را بسته و کلیدها را به پیرزنی دادند که بیرون شهر خانه داشت و به کوهها گریختند پس جبرئیل به نزد آن پیرزن آمد و کلیدها را بگرفت و درهای شهر را گشود و حضرت را در جمیع خانه های آنان گردانید و بحضرت عرض کرد که خداوند اینجا را مخصوص جناب شما گردانیده و به شما بخشیده و مردم را در این بهره و حقی نیست و این آیه نازل شده: **و ما افاء الله علی رسوله من اهل القرى فله و لرسوله و لذی القربى** یعنی آنچه خدا بر گردانیده است بر پیغمبرش از اهل قریه ها و شهرها از خدا و رسول و خویشان رسول است و نیز این آیه را نازل فرمود: **فلما او جفتم من خیل و لا-رکاب و لکن الله یسلط رسله علی من یشاء و آنچه را که اسب و شتر بر آن نتاختند ولی خدا پیغمبرانش را بر آن مسلط میگرداند چه در گرفتن فدک مسلمانان جنگی نکردند و همراه نبودند ولی خدا آنرا بدون جنگ بر رسول خود داد و جبرئیل آنحضرت را به باغها و خانه های ایشان گردانید و بر جهاز شتر آویخت و سوار شد و مجددا زمین درهم پیچید و بسوی اصحاب آمد هنوز آنها از آن مجلس برنخاسته بودند حضرت فرمود که بسوی فدک رفتم خداوند آنرا بمن بخشید منافقان به یکدیگر نظر کردند و اشاره نمودند که دروغ میگوید حضرت کلیدها را از غلاف شمشیر بیرون آوردند و به ایشان نشان دادند که اینها کلیدهای قلعه فدک است آنگاه سوار شدند و با اصحاب بمدینه آمدند حضرت نزد دختر خود فاطمه آمد و فرمود ای دخترم حق تعالی فدک را به پدر تو داده و آنرا مخصوص او گردانیده و مسلمانرا در آن هیچ حقی نیست مادر تو خدیجه حقی بر من داشت و من فدک را عوض آن به تو بخشیدم که از تو باشد و بعد از تو به فرزندان تو برسد آنگاه پوستی طلبید و امیرالمؤمنین (ع) را حاضر ساخت و**

فرمود بنویس که فدک بخشش رسول خداست برای فاطمه و گواه گرفت علی بن ابیطالب و حسنین و ام ایمن را و فرمود ام ایمن زنی است از اهل بهشت پس اهل فدک بخدمت حضرت آمدند و با ایشان مقاطعه نمودند که هر سال بیست و چهار هزار دینار بدهند. یاقوت حموی در معجم البلدان مینویسد فدک قریه ای است در حجاز در دو منزلی یا سه منزلی مدینه که در سال هفت هجری خدا برسولش بخشید موضوع آن چنین بود که چون حضرت به خیبر آمدند و قلعه های خیبر را فتح کردند سه قلعه بزرگ و محکم آنها در محاصره ماند تا بالاخره تسلیم شدند و مصالحه نمودند که نصف عایدی آنها در سال برای رسول خدا باشد و چون بدون جنگ گرفته شد خدا واگذار به رسولش نمود و آنحضرت هم واگذار بدخترش فاطمه نمود. علامه مجلسی در بحار نقل میکند که وقتی هارون الرشید به موسی بن جعفر (ع) عرض کرد فدک را تحدید کن تا آنرا بتو واگذارم چه بر من روشن است که در اخذ آن بر اهل بیت ظلم شده است و حضرت رسول در زمان حیات خود آنرا به فاطمه بخشید و حضرت فرمود اگر من فدک را تحدید کنم تو بمن واگذار نخواهی کرد هارون قسم یاد کرد که در این باب مضایقه نخواهم کرد، حضرت فرمود: اول آن عدن است رنگ صورت هارون متغیر گشت امام علیه السلام فرمود دوم آن حد سمرقند است رنگ صورت هارون زرد شد و از غایت اضطراب گفت که حد سوم آن کدامت حضرت فرمود سوم حد آن آفریقا است رنگ هارون از زردی سرخی مایل گشت و از حد چهارم پرسید حضرت فرمود چهارم حد آن ارمنیه است رنگ هارون از سرخی به سیاهی مبدل گشت و از شدت غضب سر بزیر افکند آنگاه سر را بلند کرد و گفت ای موسی تو حدود ممالک مرا نام بردی یعنی همه اینها ملک فاطمه است و بنی عباس به ظلم غصب نموده اند حضرت فرمود من اول بتو گفتم که تو به اهل بیت نخواهی داد ولی تو نشیدی هارون کینه آنحضرت را در دل گرفت تا آنحضرت را شهید نمود. همانا فرمایش امام در اینمقام لغوی فدک را قصد کرده نه معنی علمی که همان هشت قریه باشد مقصود امام از این حدود اربعه اینست که همه ممالک تو را خدا فدک نسبت به علی و اولادش قرار داده که فعلا باید در دست من باشد. چون خون حلق تشنه او بر زمین رسید جوش از زمین بذروه چرخ برین رسید نزدیکشد که خانه ایمان شود خراب یکباره جامه در خم گردون بنیل برد از بس شکستها که به ارکان دین رسید چون این خبر بعیسی گردون نشین رسید نخل بلند او چو خسان بر زمین زدند پر شد فلک ز غلغله چون نوبت خروش طوفان بر آسمان ز غبار زمین رسید از انبیاء بحضرت روح الامین رسید باد آن غبار چون بمزار نبی رساند کرد این خیال وهم غلط کار کان غبار گرد از مدینه بر فلک هفتمین رسید تا دامن جلال جهان آفرین رسید هست از ملال اگر چه بری ذات ذوالجلال او در دلست و هیچ دلی نیست بی ملال

مجلس بیست و چهارم: و لعن الله الممهدین لهم ..... و اشیاعهم و اولیائهم

ترجمه

خدا لعنت کند گروهی را که تمهید کشتن شما را کردند و برای دست یافتن بر جنگ شما مهیا شدند بیزاری میجویم بسوی خدا و شما از آنها و پیروان و همراهان و دوستانشان

شرح

تمهید ماء خود از مهاده بمعنی بساط و فراش و گهواره میباشد ولی در اینجا بمعنی توطئه و تسهیل امر و یا آماده و فراهم نمودن است. تمکین در فارسی بمعنی جا دادن، پابرجا کردن، قدرت دادن، دست یافتن فرمانبرداری و پذیرفتن آمده و در اینجا بمعنی دست یافتن است. قتال بمعنی جنگ کردن و کشتار نمودنست. پس این چند کلمه را باین قسم باید معنی نمود، که خدا لعنت کند آن جماعت و گروهی را که توطئه و تسهیل امر نمودند برای دست یافتن و اعمال قدرت بجهت جنگ و کشتن شما خانواده و آنان

کسانی بودند که در سقیفه جمع شدند و غضب خلافت نمودند چه اگر آنان باینراه نمیرفتند ظلم به آل محمد نمی شد و واقعه کربلائی بوجود نیامد و لذا درباره حضرت سیدالشهداء (ع) گفته اند: المقتول فی یوم الجمعة و الاثنین چه عاشورا روز جمعه و سقیفه در روز دوشنبه بود. بر از باب سمع یعنی بیزار شد و تبری بمعنی بیزاری جستن است. ضمیر در منهم راجع به جمیع طوائف غاصبین و ظالمین حق محمد و آل محمد از سقیفه گرفته تا به کربلا برسد. تبع بر وزن فرس بمعنی تابع است که از پی کسی راه رفتن باشد و این لفظ تابع بر مفرد و جمع اطلاق میشود، مثل: انا کنا لکم تبعاً و جمع او اتباع است. اشیاع جمع شیع است که شیع هم جمع شیعه میباشد و شیعه بمعنی انصار و اتباع است و اشتقاق آن از مشایعت بمعنی متابعت و همراه کسی رفتن باشد و لفظ مشایعت و تشییع اموات از همین باب است. اولیاء جمع ولی است که بمعنی دوست میباشد چون ولی معانی دیگری هم دارد ولی اینجا مراد دوست است پس خلاصه معنی چنین میشود که بیزاری میجوییم بسوی خدا و شما آل محمد از غاصبین حق شما و ظالمین نسبت بشما و همچنین بیزاری میجوییم از هر کسی که دوست آنان باشد و مرام و مسلک آنان را متابعت و پیروی کرده باشد پس مطابق این جمله از زیارت دوست آل محمد باید هم با دشمنان آنها بد باشد و هم با کسانی که دوست دشمنان آل محمداند و پیروی از آنان میکنند. اولین ثمری که از ایمان پیدا میشود دو چیز است یکی برائت و بیزاری از دشمنان خدا و اولیاء دشمنان او و دیگر محبت بدوستان خدا و اولیاء دوستان او

اقسام دوست و دشمن

انسان منحصرأ سه قسم دوست دارد و سه قسم دشمن اما دوستان او: ۱- دوست خود او ۲- دوست دوست او و هر چه بالا رود ۳- دشمن دشمن تو و هر چه بالا- رود پس دشمن دشمن انسان هم تا مرتبه ای دوست انسان میشود و اما دشمنان انسان دشمن خود انسان دشمن دوست انسان دوست دشمن انسان البته قابل انکار نیست که طبقات دوستی و دشمنی که ذکر شد با هم تفاوت دارد ولی در اصل دوستی و دشمنی فرقی ندارد مثلاً- کسی که شما را دوست دارد با آنکه دوست دوست شماست قرق دارد ولی در اصل دوستی فرقی ندارد و همچنین است در طبقات دشمنی. بنابراین اگر کسی واقعا شما را دوست داشته باشد باید آنچه را که بستگی با شما دارد دوست داشته باشد و لذا چون مردم قبر امام خود را دوست دارند چون به زیارت آن امام روند در و دیوار و ضریح آن امام را میبوسند احترام فوق العاده ای نسبت به آنها مینمایند این در و تخته و فولاد و نقره تا قبل از آنکه به حرم امام وصل شود برای ما ارزشی نداشت و به آن اعتنایی نمیکردیم ولی چون نزدیک قبر امام شد و انتساب به آنحضرت پیدا کرد ما آن را دوست میداریم. و نیز اگر مادری جوانش بمیرد و لباسهای آن جوان نزد آن مادر خیلی مورد اهمیت است چون انتساب و بستگی این لباس به جوان محبوبش بوده لذا لباس را هم دوست دارد و همچنین اگر کسی دشمن جوابش بوده و اگر چه با این مادر تماسی نداشته ولی چون مادر او را ببیند و بیزاری جوید در صورتیکه ابدا دشمنی با این مادر ندارد. پس چگونه میشود کسی ادعای دوستی امام را بکند ولی دوست آن امام را دشمن بدارد و یا دشمنان آنحضرت را دوست خود گرداند. حقتعالی در آخره سوره مجادله میفرماید: لا- تجدد قوما یؤ منون بالله و الیوم لا-خر یوادون من حاد الله و رسوله و لو كانوا اباائهم او انبائهم او اخوانهم او عشرتهم اولئک کتب فی قلوبهم الایمان و ایدهم بروح منه و یدخلهم جنات تجری من تحتها الانهار خالدین فیها رضی الله عنهم و رضوا عنه اولئک حزب الله الا- ان حزب الله هم المفلحون. یعنی: ای رسول ما هرگز نخواهی یافت کسانی که بخدا و روز قیامت ایمان دارند با دشمنان خدا و رسولش دوستی و مراودت کنند هر چند آن دشمنان پدران و یا فرزندان و برادران و خوایشان آنها باشند چه ممکن نیست دوستی کفار با ایمان جمع شود خداوند ایمان را بر دل اینگونه مؤ منین ثبت کرده یعنی ایمانشان ثابت و برقرار مانند نقش بر سنگ است و آنها را به بصیرتی قوی مؤ ید و منصور گردانیده است و ایشان را در بهشت داخل کند که زیر درختانش نهرها جاریست در آنجا جاوید بمانند خداوند از آنها خشنود و آنها نیز از خدا خشنود باشند اینان به حقیقت حزب خدا

هستند و تنها حزب خدا رستگارانند. نیز در آیه دیگر میفرماید: یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا اليهود و النصارى اولیاء بعض و منهم یتولهم منکم فهو منهم ان الله لا یهدى القوم الظالمین. (مائده، ۵۶) یعنی: ای اهل ایمان یهود و نصاری را بدوستی نگیرید آنان بعضی دوستدار بعضی دیگرند و هر که از شما مؤمنان با آنها دوستی کند از آنها خواهد بود همانا خدا ستمکاران را هدایت نخواهد کرد. در آیه بعد میفرماید: فترى الذین فى قلوبهم مرض یسارعون فیهم یقولون نخشى ان تصیبننا دائرةً گروهی منافق و مسلمان ظاهری که دلهاشان ناپاک و ناخوشست خواهی دید که در راه دوستی ایشان یعنی یهود و نصاری میشتابند و میگویند ما از آن میترسیم که مبادا در گردش روزگار آسیبی از آنها بما برسد این آیات و آیات دیگری که جای ذکر آن نیست نهی صریح است که مسلمان مؤمن نباید دشمنان خدا و رسول خدا را دوست داشته باشد چه دوستی آنان با دوستی خدا و رسولش سازش ندارد. در کتاب لنالی الاخبار روایتی نقل میکند از امام (ع) که حق تعالی خطاب به یکی از پیغمبران نمود که: قل للمؤمنین لا تلبسوا ملا بس اعدایی و لا تلبسوا مسالک اعدانی فتکونوا اعدایی کما هم اعدایی. یعنی: ای پیغمبر بگو به مؤمنین که نپوشید آنچه را که اعداء و دشمنان من میپوشند و نخورید آنچه را که دشمنان من میخورند و نروید راههایی را که دشمنان من میروند یعنی اطوار و اعمال و آداب خود را مثل آنها قرار ندهید پس اگر متابعت ایشان را نمودید از دشمنان من خواهید بود همچنانکه آنان دشمنان من هستند. پس بدا بحال آن مردمیکه افتخار میکنند که تمام اعمال و کردار خود را مثل ملت یهود و نصاری قرار دهند بلکه گفتار خود را هم میخواهند مثل گفتار آنان قرار دهند و هر لفظی که آنها در گفتارشان استعمال میکنند اینها هم همان را استعمال میکنند غافل از آنکه معصوم فرموده: من تشبه بقوم فهو منهم. اسلام نماز خواندن با لباس سیاه را منع فرموده چه خود را با بنی عباس شبیه میکند که لباس سیاه را شعار خود قرار دادند و همچنین که نماز خواندن در محلی که صورت عکسی یا مجسمه ای در مقابل او باشد نهی فرموده چه این عبادت شبیه عبادت بت پرستان خواهد بود و همچنین منع فرموده که در مقابل آتش نماز بخوانید چه این عمل شبیه آتش پرستان خواهد بود. پس اگر نماز در لباس سیاه ممنوع و مکروه باشد پس نماز با قلب سیاه و خالی از علم و معرفت چگونه خواهد بود و هر گاه نماز در مقابل تمثال رد شده باشد نماز گزاردنی که در آن سگ نفس اماره یا تمثالات خیالات باطل دنیایی در جلو مقابل شخص نماز گزار باشد چگونه خواهد بود و هر گاه نماز خواندن در مقابل آتش ممنوع باشد پس نماز گزاردن صاحب قلب پر از نیران و خشم و غضب بر مظلومان چگونه خواهد بود.

شبیه دوست خدا در دنیا هلاک نمیشود

بقدری شبیه دوست خدا بودن مؤثر است که خداوند او را در دنیا عذاب نکند سید جزایری در کتاب انوار نعمانیه روایتی باین مضمون نقل میکند که فرعون مسخره ای داشت که بسیار نزد او مقرب بود وقتی که موسی و هارون بسوی فرعون مبعوث شدند و به مصر آمدند مدتی بر در قصر فرعون ایستاده دربان آنها را راه نمیدادند با فرعون ملاقات کنند روزی برد در قصر ایستاده بودند مسخره چی فرعون که هر روزه نزد فرعون میرفت و او را میخوانید خواست وارد قصر بشود چشمش به موسی و هارون افتاد چون پس لباس آنها را غیر شهری دید با خود گفت خوبست امروز خودم را شبیه این دو نفر کرده نزد فرعون بروم لذا لباسی مثل آنها بر تن خود پوشاند و ضمناً از هارون و موسی سؤال کرد که شما چه کسی هستید گفتند ما پیغمبر آمدیم تا فرعون و اتباعش را بسوی خدا دعوت کنیم. مسخره چی با لباسی مانند هارون بر فرعون وارد شد و اتفاقاً آنروز فرعون بسیار خندید گفت این چه لباسی است که در بر نمودی گفت دو نفر با این هیئت و لباس در در قصر تو ایستاده اذن دخول میطلبیدند و میگویند ما دو پیغمبریم از جانب خدا مبعوث شده ایم که فرعون را به راه نجات دعوت نمائیم فرعون از شنیدن این کلام بسیار خائف و منقبض شد و به آنها اذن دخول داد و اول دعوت موسی و هارون از اینجا شروع شد تا آنکه خدا فرعون و فرعونیان را در رودئیل غرق و هلاک نمود ولی این مسخره چی عرق نشد و نجات یافت موسی چون او را دید بار خدایا این مرد مرا مسخره نمود و در هیئت لباس

من شد چگونه او را هلاک نمودی خطاب رسید ای موسی چگونه من کسی را که خود را شبیه دوست من کرده در دنیا هلاک کنم . پس همانطور که دوستی با دوستان خدا مثمرتر است شباهت با دوستان خدا هم مثمرتر است اگر چه محبتی هم نسبت به آنها نداشته باشد و همچنین است اگر دوستی با دشمنان خدا نمودی یا شبیه آنان شدی آنهم مثمرتر خواهد بود که آن هم مثمرتری خواهد بود که آن دشمنی با محمد و آل محمد خواهد بود . در معجزات امیرالمؤمنین (ع) نقل کرده اند که مردی از بنی مخزوم خدمت مولا امیرالمؤمنین (ع) عرض کرد برادرم مرده و من از مرگ او بسیار افسرده ام حضرت فرمود میخواهی او را دیدار کنی عرض کرد چگونه نخواهم حضرت فرمود مرا کنار قبر او ببر پس حضرت ردای حضرت رسول (ص) را بر سر کشید و کلمه چندی فرمود و پای مبارک بر آن قبر زد فی الفور زنده شد و بزبان فرس تکلم کرد حضرت فرمودند تو عربی تو را با زبان فارسیان چکار عرض کرد چنین است ولی من به سنت پارسیان از دنیا رفتم لذا لغتم دگرگون شد . اینکه این مرد گفت به سنت پارسیان از دنیا رفتم لذا لغتم دگرگون شد جهتش اینست که چون فارسیان در آئمان آتش پرست بودند از اینجهت سنت آنان مورد ندمت بوده و مرد از سنت در این روایت کیش و مذهب نیست چه اولاً- اطلاق آن بر مذهب بعید است و ثانیاً برادرش از ملازمین آنحضرت بوده و خیلی بعید است که دوست دار برادری باشد که آتش پرست است بنابراین معنی سنت پارسیان یعنی من زندگی و گفتار و کردار خودم را مانند پارسیان کردم هر چه آنها میکردند منم متابعت آنان را نموده خودم را مثل آنها قرار میدادم پس اگر انسان به سنت هر قوم و ملتی از دنیا برود با همان قوم و ملت محشور خواهد شد .

پیغمبر مردی را که سیاهی لشکر ابن سعد بود کور کرد

حاجی نوری در کتاب دارالسلام نقل میکند از حر بن ریاحی قاضی که گفت مردی را دیدم که در کربلا در لشکر عمر سعد بود که به کوفه آمد کور شد مردم از سبب کوری او سئوال کردند گفت من از کسانی بودم که در لشکر پسر سعد در کربلا بودم ولی جنگی نکردم و شمشیر و نیزه ای بکار نبردم بعد از آنکه حضرت سیدالشهدا (ع) را شهید کردند شبی بعد از عشا در منزل خود خوابیدم در عالم خواب دیدم که کسی مرا به جبر کشید و گفت رسول خدا (ص) تو را احضار کرد هر چه خواستم نروم ممکن نشد تا مرا خدمت آنحضرت برد چون خدمت آنحضرت رسیدم دیدم حضرت با حالت غمناک دستهای خود را بالا زده و در میان محرابی نشسته و در پیش روی آنحضرت پوستی پهن است و شمشیری از آتش نهاده شده و ملکی هم خدمت آنحضرت ایستاده است نه نفر از کسانی که در لشکر عمر سعد بودند خدمت آنحضرت حاضر کردند آن ملک همه آنها را گردن زد و هر یک را که میکشت شراره آتش از بدنش متصاعد میشد و بعد از کشتن فوری زنده میشد تا آنکه هر کدام را هفت مرتبه کشتند و زنده شدند آنگاه مرا خدمت آنحضرت بردند من خودم را روی قدم آن حضرت انداختم عرض کردم السلام علیک یا رسول الله من از کسانی بودم که در کربلا بودم ولی حربه بکار نبردم و جنگی هم ننمودم حضرت فرمود بلی حربه بکار نبردی ولی برای کشتن حسین من باعث کثرت سواد لشکر ابن سعد بودی پس بمن فرمود نزدیک بیا چون نزدیک رفتم طشتی پر از خون در مقابل آنحضرت بود فرمود این خون فرزندم حسین است پس از آنخون بچشم من کشید و من از ترس از خواب بیدار شدم و خودم را کور دیدم .

اجتماع ضدین محال است

میگویند از جمله چیزهایی که در عالم محالست و نمیشود وجود پیدا کند اجتماع ضدین است مراد از اجتماع ضدین اینست که دو تا ضد در یکجا جمع شود مانند این که بگوئی الان شب است و روز هم هست این موضوع اجتماع ضدین است زیرا در حقیقت امر یا شب است یا روز پس اگر شب است روز نیست و اگر روز است شب نیست اگر گفته شود فلان چیز هم سفید است هم سیاه این اجتماع ضدین است و محالست که وجود پیدا کند یا اینکه بگویی این شخص عاقل است و جاهل یا مؤمن است و کافر تمامی اینها

اجتماع ضدینست که در خارج صورت وقوع پیدا نخواهد کرد مگر آنکه موضوع حکم علیحده و مغایر باشد که در آنصورت اصلا اجتماع ضدین نیست تا در خارج وجودش محال باشد مانند آنکه بگویی الان شب است و الان روز هم هست یعنی نسبت به یک مکانی شب و نسبت بمکان دیگر روز است این حکم صحیح است یا میگوئیم این شخص کافر است و مؤمن یعنی کافرست نسبت به طاغوت یعنی هر دو معبودیکه غیرخدا باشد و مؤمنست نسبت بخدا. دو ظرفی را فرض کنید که یکی از آن مملو از گلاب است و دیگری مملو از شراب آن ظرفی که مملو از گلاب است مملو از شراب نیست و آن ظرفیکه مملو از شراب است مملو از گلاب نخواهد بود و این هیچ تناقض و اجتماع ضدین نیست الا اینکه اگر ظرف یکی باشد در صورتیکه آن ظرف را مملو از شراب کرده باشیم مسلما نمی توانیم مملو از گلاب نمائیم.

در قلب دو محبت نمی گنجد

خدای متعالی میفرماید: ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه یعنی خدا برای مردی در جوف و اندرون او دو قلب قرار نداده است تمامی افراد بشر یک قلب بیشتر ندارند و آن قلب مانند ظرفی میباشد و بلکه واقعا ظرفست چنانچه از فرمایشات امیرالمؤمنین (ع) است ان هذه القلوب اوعیه. اگر آنظرف را پر از نور ایمان قرار دادی مسلما پر از ظلمت شرک و کفر نخواهد شد اگر طرف قلبت مملو از محبت خدا و اولیاء او گردید بدون شک محبت دشمن خدا و اولیانش در آن قلب جای نخواهد داشت اگر در قلبی محبت علی باشد در آن قلب محبت دشمن علی محالست جای گیرد. ای که گویی هم علی و هم اعموری از نور ظلمت بهره ور یا بیا پروانه این نور شو یا برو خفاش باش و کور شو حق و باطل را بچشم دل بسین زانکه در یکدل ننگنجد کفر و دین امیرالمؤمنین (ع) میفرماید: دوستی ما و دوستی دشمن ما ابد در یک قلب جمع نمیشود بعد فرمود خدا میفرماید: ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه خدا برای مرد در جوف او دو قلب قرار نداده که با یک قلب قومیرا دوست بدارد و با قلب دیگر دشمنان آن قوم را دوست بدارد

کدام دستگیره ایمان محکمتر است

رسول خدا (ص) به اصحابش فرمود: ای عری الایمان اوثق کدامیک از دستگیرهای ایمان محکمتر است عرض کردند خدا و رسول او عالمتر است و بعضی گفتند نماز و بعضی دیگر گفتند زکوة و بعضی دیگر گفتند روزه و بعضی دیگر گفتند حج و عمره و بعضی گفتند جهاد. حضرت فرمود: همه آنچه را گفتید دارای فضیلت است ولی آنها محکمترین دستگیره ایمان نیستند بلکه محکمترین دستگیره ایمان عبارتست از دوست داشتن برای خدا و دشمن برای خدا و دوستی اولیاء خدا و برائت از دشمنان خداست

نشانه وجود خیر در انسان

حضرت امام محمد باقر (ع) میفرماید: اذا اردت ان تعلم ان فیک خیر فانظر الی قلبک فان کان یحب اهل طاعة الله و یبغض اهل معصیه ففیک خیر والله یحبک و المرء من احب نقل از وافی. یعنی: زمانیکه اراده کردی بدانی که در تو خیری هست یا نیست رجوع به قلب خود بکن هرگاه دیدی اهل طاعت و عبادت خدا را دوست و اهل معصیت خدا را دشمن میداری بدانکه در تو خیری هست و خدا تو را دوست میدارد و اگر دیدی اهل طاعت خدا را دشمن و اهل معصیت را دوست میداری بدانکه در تو خیری نیست و خدا تو را دشمن میدارد و مرد بآنچه دوست میدارد محشور میگردد. در کافی از امام صادق (ع) روایت نموده که آنحضرت فرمودند: هر کس بخاطر دین دوستی نکند و بخاطر دین دشمنی نکند دین ندارد. شرح: مرحوم مجلسی در مرآت

العقول در شرح این حدیث میفرماید: اگر مقصود اینست که هیچ حب و بغضی برای دیانت ندارد و در حقیقت دین ندارد زیرا پیغمبر و امام را هم برای خدا دوست ندارد و دشمنانشانرا هم برای خدا دشمن ندارد و اگر مراد این است که غالب حب و بغض او یا حب و بغض او نسبت ب مردم همه اش برای خدا نیست مقصود اینست که دینش کامل نیست. علامه مجلسی در بحار از علی بن عاصم روایت میکند که گفت بر حضرت امام حسن عسکری (ع) وارد شدم حضرت بساطی را نشان دادند که بسیاری از انبیاء و مرسلین بر آن نشسته بودند و آثار قدمهای ایشان بر آن بود علی بن عاصم میگوید بر روی آن بساط افتادم و آنرا بوسیدم و دست مبارک امام را هم بوسیدم عرض کردم من از نصرت شما عاجزم و عملی هم ندارم غیر از موالات و دوستی شما و بیزاری جستن از دشمنان شما و لعن کردن بر ایشان در خلوات خود پس حال من چگونه خواهد بود حضرت فرمود: پدرم برای من حدیث کرد از جدم رسول خدا (ص) هر که در نصرت ما اهل بیت ضعیف باشد در خلوت دشمنان ما را لعنت کند خداوند صدای او را بجمع ملائکه برساند و آنان به جهت او استغفار کنند و ملائکه کسی را که لعن بر دشمنان آل محمد نکند لعنت کنند. مردی از کتاب و نویسندگان بنی امیه که مال و ثروتی از دستگاه آنها جمع کرده بود خدمت امام صادق (ع) رسید و جریان مال و کار خود را خدمت آنحضرت عرض کرد حضرت فرمودند اگر بنی امیه کسی را پیدا نمیکردند که بروات و حواله جات و مالیات و ذخائر آنها را بنویسد و غنائم آنها را جمع آوری کند و در جنگها اعانت آنها را نماید و در نماز آنها حاضر شده به آنها اقتدا نماید هر آینه حق ما را غصب نمیکردند این کلام امام (ع) درسی است برای شیعیان که به هیچ وجه نباید دوستی با دشمنان آل محمد بکنند و کمک به آنان نمایند اگر چه در امر مباحی باشد و لذا مردی بر حضرت صادق (ع) وارد شد عرض کرد گاهی به یکی از شیعیان شما روزی تنگ میشود و امر دنیا شدت پیدا میکند بنی امیه او را دعوت میکنند که نهری برای آنها حفر کند یا باغی کوه ای برای آنها بزنم یا سرمشکی را بجهت آنها ببندم اگر چه برای من مشرق و مغرب را پر کنند یعنی برای این عمل جزئی آنچه بین مغرب و مشرق عالم است به من بدهند.

مجلس بیست و پنجم: و لعن الله آل زیاد و آل مروان

نسبت ابن زیاد

حارث بن کلدی طیبی عرب و تربیت شده ایرانیان بود که در دانشکده لشکری شاپور علم پزشکی را آموخت و مقام ارجمندی یافت بخدمت خسرو پرویز رسید و او را از یک مرض سخت نجات داد شاهنشاه هدایا و تحفی به او داد که کنیزی زیبا به نام سمیه در مقدمه آنها بود. این سمیه فرزند پسری از حارث پیدا نمود بنام نافع و بعدا که این زن بد عمل شد و فرزند دیگر بنام ابوبکر و زیاد پیدا کرد که حارث این دو پسر را قبول نکرد و به همین جهت او را زیاد بن ابیه میگفتند. بعضی از مورخین دیگر میگویند سمیه و عبید هر دو غلام و کنیز کسری بودند که هر دو را به سلطان یمن ابوالخیر بود عطا کرد و بعدها این ابوالخیر به طائف رفت و در آنجا مرض سختی شد که حارث بن کلدی طیب معروف او را معالجه کرد و ابوالخیر را بعنوان جایزه بحارث داد. بعضی دیگر نقل کرده اند که سمیه کنیز دهقانی بود از اهل زنده رود که او را بعنوان حق العلاج به حارث بخشید. در مروج الذهب نقل میکند که این سمیه از زنان بدعمل ذوات الاعلام بود که برای فریب جوانان علمی بالای خانه خود نصب کرد تا جوانان بدکار بطلب او بروند. خانه او طائف در محله بحارۃ البغایا بود، یكروز ابوسفیان نزد ابومریم سلولی که خمر فروش بود رفت و خمری از او گرفته خورد و مست شد و از او زن بدکاره ای خواست ابومریم گفت فعلا غیر از سمیه کسی نیست ابوسفیان گفت بیاور. گویند در سال اول هجرت سمیه زیاد را در بستر عبید که قبلا ذکر او شد بزاد و تا مدتی هم او را زیاد بن عبید میگفتند بعد چون پدرهای او متعدد بود زیاد بن ابیه شد. روزی در مسجد زیاد خطبه ای خواند که مورد تعجب مستعین شد عمروعاص گفت اگر این جوان قرشی

بود شایسته ریاست بود ابوسفیان گفت قسم بخدا که من او را میشناسم و میدانم که او را در رحم مادرش گذاشت به او گفتند که بود ابوسفیان گفت من بودم که او را در رحم سمیه گذاشتم از اینجا معلوم میشود یکی از پدرهای زیاد ابوسفیان بوده ولی ابوسفیان زیاد را همیشه از خود میراند و از او تبری میجست . بگفته بیهقی در محاسن و مساوی امام حسن مجتبی (ع) در مجلس معاویه و عمرو بن عاص و مروان بن حکم به زیاد خطاب فرمود ترا با قریش چه نسب است تو نه اصل و فرع برومندی داری و نه سابقه نیکو و نه خویشاوندی معروف مادر تو زانیه ای بیش نبود که هر ساعت در آغوش یک مرد اجنبی بسر میرد فجار عرب نزد او رفت و آمد داشتند و چون تو از مادر متولد شدی عرب برای تو پدری نمیشناخت تا اینکه بعد از گذشتن سالهایی معاویه ادعا کرد که تو پسر ابوسفیانی پس هیچگونه جای افتخاری برای تو نمیباشد ولی افتخاری برای منست که جدم رسول خدا (ص) مادرم سیده نساء ، پدرم علی مرتضی (ع) که ساعتی هم بخدا کافر نشده و عموی پدرم حمزه سیدالشهداء و عموی خودم جعفر طیار برادرم و من دو سید جوانان اهل بهشت میباشم . این شرحی از نسب زیاد بن ابیه بود ولی با این نسب پست شخص با لیاقت و کاروان و بافطانتی بود اول دوران جوانیش کتاب ابوموسی اشعری شد و بعد عمر کاری باو رجوع کرد که بخوبی از عهده آن برآمد و انجام داد و در دوران خلافت امیرالمؤمنین (ع) آن حضرت زیاد را بحکومت فارس گماشت چون زیاد در آنوقت اظهار دوستی علی (ع) را مینمود هم از او آشکار نشده بود و فارسی را هم از برادرش نافع خوب آموخته بود . بالجمله زیاد بر ضبط بلاد و اصلاح فساد و جمع و خرج مصالح ممالک فارس نیلو قیام نمود و این معنی بر معاویه گران آمد باب مکاتبه و مراسله را با زیاد گشود چه یکی از چیزهاییکه باعث استحکام حکومت معاویه شد این بود که هر جا آدم زرننگ و زیرک و کاردانی میدهد به هر قیمت که میشد او را در دستگاه حکومت خود وارد میکرد تا از او کاملاً استفاده ببرد . بالاخره معاویه برای زیاد نوشت که اگر تو دست از علی (ع) برداری و بشام بیایی گذشته از حکومت و هدایا و تحف ترا برادر خودم میگردانم و ملحق به ابوسفیان میکنم جوابی موافق مرام معاویه از زیاد نیامد . معاویه برای زیاد نوشت که ای زیاد قلعه های محکمی که شب در آن ساکن میشوی ترا مغرورت کرده مانند مرغیکه شب در آشیانه خود آرام میگیرد بخدا قسم که اگر تو از جهل و نادانیت دست برداری لشکری مانند لشکر سلیمان که از حوصله حساب تو بیرون باشد نزد تو بفرستم تا با نهایت ذلت و خواری دستگیرت کنند . چون این مکتوب به زیاد رسید برآشت و مردم را در مسجد جمع کرد و خطبه ای خواند و گفت عجب دارم از این ابن اکلۃ الاکباد و راءس النفاق که مرا بیم میدهد و تهدید میکنند با اینکه در بین من و او مثل علی کسی میباشد که پسرعم رسول خدا (ص) و شوهر سیده زنان عالمست که با او صد هزار شمشیر زن از مهاجر و انصار میباشد بخدا قسم اگر معاویه بطرف من آید خواهد دانست که چگونه جهان را از وجودش پاک سازم . سپس نامه ای به مولا- امیرالمؤمنین (ع) نوشت و آنحضرت را از جریان نامه معاویه باطلاع نمود ، حضرت در جواب نامه زیاد مرقوم فرمودند که ای زیاد بدانکه معاویه مانند شیطانی میباشد که از یمین و شمال و از پیش رو عقب بر انسان غلبه میکند تا او را گرفتار کند و خوار و بیمقدار نماید . زیاد حاکم فارس بود تا حضرت امیرالمؤمنین (ع) در کوفه شهید شد و معاویه با امام حسن (ع) صلح کرد ولی از زیاد خائف بود لذا نامه تهدیدآمیزی باو نوشت که ای زیاد تو خیال میکنی که از تخت سلطنت من توانی جان بسلامت برد هیئات عقل تو کجا رفته ای پسر سمیه تو دیروز عبدی بودی و امروز امیر خطه ای شدی ترا مغرورت نکند چون این نامه من بدستت رسید از برای من از مردم فارس بیعت بگیر که اطاعت من کنند اگر چنین کنی در امان و حراست من باشی و الا- فرمان دهم تا ترا با پای پیاده از فارس بشام آورند و در بازار مانند عبدی ذلیل بفروش رسانند . چون نامه به زیاد رسید آتش خشمش مشتعل گردید و مردم را جمع کرده بر منبر بالا رفت پس از حمد و ثنای الهی گفت ای مردم معاویه پسر هند جگرخواری که با رسول خدا و ابن عمش علی مرتضی جنگید و سر کرده منافقین بوده برای من نامه نوشته و زرق و برقی بکار برده مانند ابری که رعد و برقی دارد و بدون بارانست و بزودی بادی آنرا متفرق میسازد من چگونه از معاویه خائف باشم و حال آنکه بین من و او مانند امام حسن (ع) فرزند دختر پیغمبر کسی میباشد بخدا قسم اگر آنحضرت مرا رخصت دهد با صد هزار مرد شمشیر زن روز

روشن را در نظر معاویه چون شب تار گردانم و ستارگان آسمانرا باو نشان خواهم داد . یعنی از شدت حرب و تیره شدن میدان از گرد و غبار سپس از منبر بزیر آمده نامه ای بجهت معاویه باین مضمون نوشت که نامه تو به من رسید و از مضمون آن مطلع شدم و ترا مانند کسی دیدم که در دریا مشرف به غرق شدنست و ناچار برای نجات خود گاهی بیای قورباغه دست میزند و گاهی به لجنهای روی آب متمسک میگردد بگمانش این عمل سبب نجات او میشود ای معاویه مرا دشنام میدهی و بسفاهت نسبت دادی اگر برای حلم و بردباری من نبود چنان داغ رسوایی بر جبهه تو میگذاشتم که به هیچ آبی شسته نشود و رسوایی آن برطرف نگردد مرا به پسر سمیه نسبت دادی اگر من پسر سمیه هستم تو پسر جماعتی هستی و اما اینکه گمان کردی که بر من غلبه میجویی و باسان وجهی توانی مرا صید کرد همانا فکر تو بخطا رفته آیا تاکنون دیده ای که باز بلند پروازی را قبری کوچکی بتواند صید کند و یا تاکنون شنیده ای که بره ای گرگی را بخورد . چون این مکتوب بدست معاویه رسید دنیا در نظرش تیره و تار گردید و غم و اندوه شدیدی او را فرا گرفت در اینحال مغیره بن شعبه را طلبید و در خلوت باو گفت هرگز از اندیشه زیاد بیرون نروم چه او را در فارس معقلی متین و حصنی حصین است و مردم آن نواحی را از خود راضی نگه داشته و مال فراوانی اندوخته و من از فکر او بیرون نروم چه اگر روزی با یکنفر از اهلیت بیعت کند و او را برانگیزد و برای جنگ آماده شود چه دانیم که خاتمه کار بکجا منجر شود مگر ندانی که زیاد داهیه عرب است . مغیره گفت ای معاویه اگر بمن اجازه دهی سفری بطرف فارس روم و او را بسوی تو مایل گردانم و او را بشام آورم چه او با من دوستی قدیمی دارد و مرا ناصح خود پندارد . معاویه گفت خوب رای بی پسندیدی فوری در اینکار عجله کن و تا توانی او را از جانب من بوعده هایی خوشحال کن معاویه کاغذ برای زیاد نوشت و در آن کاغذ او را از زیاد بن ابی سفیان یاد کرد و تا توانست باستمالت او سخن راند مغیره مکتوب گرفته بطرف فارس آمد و بر زیاد ابن ابیه آمد زیاد او را تحیت گفت و مقدمش را مبارک شمرد مغیره مکتوب معاویه را باو داد زیاد مکتوب را باز کرد دید نوشته این نامه ایست از معاویه بن ابی سفیان بسوی زیاد بن ابی سفیان اما بعد همانا بسیار اتفاق میافتد که مردمی بهوای خویش خود را بهلاکت میافکنند ای زیاد چرا امروز در قطع رحم و پیوستن با دشمن مثل شده ای این کردار زشت تو بواسطه اینست که سوء ظن نسبت بمن برده ای بطوریکه قطع رحم کردی و از خویشاوندی من چشم پوشیدی و از نسب و برادری من دست برداشتی تا آنجا که ابوسفیان پدر تو و من نبود همانا من در صدد جستجوی خون عثمانم و تو با من سر جنگ داری تو مانند آن مرغی هستی که تخم خود را بدور انداخته و تخم دیگری را در زیر بال خود گرفته میخواهد او را پروراند بدانکه اگر در اطاعت بنی هاشم بدریا شوی و قعر دریا را با شمشیرت بجهت آنان قطع کنی هرگز پیوستگی با ایشان نخواهی داشت زیرا نژاد تو به عبدالشمس میرسد و بنی عبدالشمس در نزد بنی هاشم مبعوض ترند از کاردی که برای ذبح بر گلوی گاو بسته بگذارند خدا ترا رحمت کند بسوی اصل خود پرواز کن و خود را ببال دیگران میند و نسب خود را پوشیده مدار اگر نزد من آیی ترا پاداشی نیکو دهم و اگر سخنان ناصحانه مرا قبول نمیکنی بطرفی برو که نه سود من در آن باشد نه زیان من . زیاد چون نامه را خواند لبخندی زده نامه را زیر پای خود نهاد و به مغیره گفت بر مضمون نامه مطلع شدم . مغیره گفت ای زیاد همانا دوری تو از معاویه او را در بیم و اضطراب انداخته باین جهت مرا نزد تو فرستاده تو میدانی که در مقابل معاویه هیچکس نمیتوانست آرزوی خلافت کند مگر حسن بن علی که او هم با معاویه صلح کرد و امروز کار خلافت فقط بدست معاویه است و بس و خوبست تو نزد معاویه روی قبل از آنکه احتیاج او از تو قطع شود . زیاد گفت ای مغیره من مرد عجول و بدون تجربه نیستیم در این کار عجله مکن فعلا- تو از راه دوری آمده ای قدری استراحت کن تا منم در اطراف این موضوع فکر کنم و صلاح کار خود را ببندیشم . مغیره دو روزی استراحت کرد و پس از آن مجددا در این باب با زیاد صحبت کرد و پس از حرفها و نامه ها بالاخره زیاد راه شام در پیش گرفت و نزد معاویه آمد و اموال بسیاری برای معاویه هدیه آورد از جمله سبیدی مملو از جواهر آبدار بود که مثل و مانند آنرا کسی ندیده بود معاویه بینهایت مسرور شد سپس در سال ۴۴ هجری بمردم اعلام کرد که در مسجد جمع شوند معاویه بالای منبر رفت و گفت ای مردم من حسب و نسب ابن زیادی که در پائین پله

منبر من نشسته خوب شناخته ام و هر کس درباره او شهادتی دارد برخیزد و بگوید چند نفر که قبلاً دستور از معاویه گرفته بودند برخاستند و گفتند که ابوسفیان بما خبر داد که زیاد فرزند منست از آنجمله ابومریم سلولی برخاست و گفت ای معاویه من در زمان جاهلیت خمار بودم و از راه فروش شراب امورات زندگی من میگذشت اتفاقاً شبی بطائف آمد و در خانه من وارد شد و از برای او کباب و شراب و طعام حاضر کردم و پس از خوردن غذا و شراب بمن گفت ای ابومریم میتوانی از برای من زنی حاضر کنی تا امشب را با بسرم برم گفتم جز سمیه کسی را حاضر ندارم گفت بیاور با آنکه بوی بدی میدهد. زیاد گفت ساکت شو ای ابامریم تو از برای شهادت برخاستی نه از برای شماتت و عیب جویی. ابومریم گفت ببخشید حالا که مرا برای شهادت طلبید دوست دارم آنچه دیده ام بگویم بخدا قسم من در آنشب نزد سمیه رفتم و باو گفتم که ابوسفیان از من زن زانیه ای خواسته و اگر میل داری تو نزد او برو. سمیه گفت صبر کن تا عید قبلاً شرح حال او را گفتیم بعضی گفتند او غلام و شوهر سمیه بود و بعضی گفتند او هم مثل دیگران رابطه نامشروعی با سمیه داشته، از چرانیدن گوسفندان برگردد غذایی میخورد و میخوابد چون بخواب رفت من نزد ابوسفیان می‌آیم. من برگشتم و ابوسفیان را خبر دادم آنقدری نگذشت که سمیه آمد من ابوسفیان و سمیه را در اطاقی جای دادم در را بسته بیرون آمدم. بعد از شهادت ابومریم معاویه زیاد را ملحق به ابوسفیان نمود و خواهر خود جویریة را نزد زیاد فرستاد خود را برهنه کرد و گفت زیاد چنانکه ابومریم جریان را نقل کرد تو برادر منی پس از آنکه معاویه زیاد را برادر خود و ملحق به ابوسفیان نمود زیاد چند روزی در شام ماند و بعد از معاویه اجازه گرفت که با مغیره بطرف کوفه روند چه زیاد با مغیره بن شعبه یار موافق و رفیق صادقی بود زیرا از روزیکه در ادای شهادت بر زنای مغیره به اشاره عمر تلجلج کرد و از شهادت دزدید تا حد را از مغیره برطرف کرد مغیره دائماً شکر این نعمت مینمود و زیاد را بسیار دوست میداشت و داستان مفصل آن از اینقرار است.

دفع حد زنا از مغیره

مغیره بن شعبه کسی است که این آیه مبارکه ان جائکم فاسق بناء فتینوا درباره او نازل شد و این آیه به فسق و بدی او گواهی میدهد. مغیره پس از فتح ابله که در نزدیکی ابوالخصیف کنونیست و فتح خوزستان جنوبی والی این حدود شد و متهم به زنا بازنی بنام ام حمیله گردید چهار نفر از دريچه خانه همسایه دارالاماره بصره او را در حال مخصوص دیدند اینان بمسجد بصره آمدند و همینکه مغیره برای نماز جماعت بمسجد آمد تا امامت کند مانع او شدند و دشنام دادند و آن چهار شهود فوری بمدینه آمدند و داستان را به عمر بن خطاب خلیفه وقت گزارش دادند. عمر ابوموسی اشعری را ماءموریت امارت بصره ساخت و به او دستور داد لباس سفر از تن خود بیرون نکند تا مغیره که والی سابق بود از بصره اخراج و بمدینه بفرستد ابوموسی اشعری هم چنین کرد و خود امارت بصره را بعهدہ گرفت. چون مغیره بمدینه آمد مجالس محاکمه در حضور عمر تشکیل شد سه نفر از شهود یکنواخت گواهی بر زنای مغیره دادند عمر از اینکه دید الان شهادت کامل میشود و مغیره باید حد بخورد خیلی ناراحت شد اتفاقاً شاهد چهارم زیاد بن ابیه بود از هوش و فراستی که داشت فهمید که عمر ناراحت است و نمیخواهد حد بر مغیره جاری شود و در موقع ادای شهادت چنین گفت: من مغیره را با زنی دیدم در حالی که هر دو لخت بودند و پای زنا هم دیدم که رنگ و حنا بسته بود ولی ندانستم که واقعا این زن مغیره بود یا زن بدعمل دیگری بنام ام حمیله این گفتار شهادت را ثابت نکرد و باین طریق سه شاهد دیگر حد قاف خوردند و مغیره از حد خلاصی یافت از اینجا مغیره با زیاد دوست و رفیق صمیمی شد.

حرکت مغیره و زیاد بطرف کوفه

مغیره با زیاد از معاویه اجازه خروج از شام را گرفتند و با یکدیگر بطرف کوفه روان شدند چون بکوفه که محل حکومت مغیره بود رسیدند و چند روزی بیاسودند زیاد دید که خوارج یکیک از گوشه و کنار بشهر کوفه می‌آیند و یکدیگر را دیدار میکنند زیاد چون

مرد باهوش و دوراندیش بود به مغیره گفت جلوی این خوارج را بگیر و در زندان کن چه ممکن است که از آنها فتنه بزرگی برپا شود مغیره بسخن زیاد اهمیتی نداد و کار را سراسری تصور کرد ولی زیاد فهمیدند که امر خوارج بزرگ خواهد شد و فتنه و آشوبی برپا خواهند کرد فلذا از مغیره خداحافظی کرده بشام آمد معاویه گفت ای زیاد چه شد که مغیره ترا رها کرد و در صورتیکه بفکر و تدبیر تو خیلی محتاج بود زیاد گفت ای معاویه مغیره را کبر و نخوت گرفته پند و نصیحت را گوش نکند ولی بهمین زودیها به بالای عظیمی مبتلا خواهد شد که امر مرا عراق را تباه کند زیرا که خوارج نهروان که از شمشیر علی بن ابیطالب (ع) بگریختند و پراکنده شدند اینک دسته دسته بکوفه می‌آیند و انجمنهایی تشکیل میدهند و معلومست که از اتحاد آنان چه بر سر عراق خواهد آمد و من هر چه مغیره را نصیحت کردم که اینان را دستگیر کن و در زندان بینداز بسخنان من وقتی نهاد لاجرم ترک کوفه کردم تا در فتنه آنان شریک نباشم. معاویه چون این سخنان را از زیاد بشنید فوری نامه ای بمغیره نوشت باین مضمونکه چه بی عقل مردی میباشی که حرف زیاد را قبول نکردی اینک بمحض رسیدن نامه من بتو خوارج را از بیخ و بن براندازد و در هر کجا بهر کدام آنان دست یافتی بیدرنگ گردن بزن چه این جماعت از کفرانند و خون و مال ایشان بر مسلمانان حلالست. چون نامه بدست مغیره رسید گفت این سعایت در حق من جز از زیاد بن ابیه نیست من او را از فارس بشام آوردم و هر چه توانستم حمایت نمودم امروز در آزادی حمایت سعایت میکند و بجای نیکویی بدگویی آغاز مینماید و لذا مغیره بهیچگونه در دفع خوارج نپرداخت تا هنگامیکه تعداد این خوارج به پنجهزار نفر رسید و قیام سختی کردند و یکسال فتنه ایشان بطول انجامید در این وقت مغیره دانست که زیاد شرط نصیحت را بجای آورد منتهی او قبول نکرد. بالجمله زیاد از معاویه اجازه گرفت که زیارت مکه رود معاویه یک میلیون درهم خرج سفر باو داد و او را روانه مکه نمود. در این سفر غلامی بنام عباد نزد زیاد آمد و بقدری با زیاد خوش صحبتی کرد که زیاد تعجب نموده گفت ای جوان تو پسر کیستی و از کجا آمده ای غلام گفت من پسر توام زیاد تعجب کرده گفت چگونه پسر من میباشی و حال آنکه من ابتدا ترا نمی شناسم. جوان غلام گفت تو با مادر من فلان زن همخوابگی نمودی و من بعمل آمدم و فعلا هم در قبیله بنی قیس بن ثعلبه که متولد شدم مملوک ایشانم. زیاد گفت راست گفتی بخدا قسم حالا ترا شناختم پس کسی را نزد قبیله بنی قیس فرستاد و این جوان را خریداری نمود و بفرزندی خود قبول کرد و باو عباد بن زیاد میگفتند. معاویه پس از فوت زیاد عباد را بحکومت سجستان فرستاد. شعرا در هجو عباد اشعاری گفته اند.

زیاد و حکومت بصره

چون زیاد از سفر مکه بشام مراجعت نمود، بصره درهم و برهم بود و امنیتی نداشت و حاکم آن از عهده حکومت و آرام کردن مردم بر نمی‌آمد لذا معاویه حکومت بصره و خراسان و سجستان و هند و بحرین و عمان را باو تفویض کرد. زیاد باعجله هر چه تمامتر به بصره آمد و در مسجد مردم را جمع کرده گفت ای مردم بصره من شما را یکماه مهلت میدهم و پس از یکماه هر کس بعد از نماز عشاء که تقریباً دو ساعت از شب گذشته است در کوچه و بازار دیده شود گردن زده خواهد شد، مردم بسخن زیاد اهمیتی ندادند و گفتند حکومت‌های سابق هم خیلی ازین حرفها زدند چون یکماه سرآمد رئیس شرطه را خواست و چهار هزار مرد سواره و پیاده در اختیار او گذاشت گفت بعد از نماز عشا بقدری که یک قاری قرآن هفت آیه بخواند مردم را مهلت بده که بخانه های خود روند و پس از آن هر که را در کوچه و بازار دیدی گردن بزن و اگر چه پسر من عبیداله بن زیاد باشد لذا در شب اول هفتصد گردن زدند در شب دوم پنجاه نفر و در شب سوم یک نفر و در شب چهارم احدی از منزل خود بیرون نیامد چون نماز عشا را میخواندند برای رفتن بخانه های خود متفرق میشدند بطوری با عجله میرفتند که اگر کسی کفش از پایش بیرون می‌آمد مجال پا کردن نداشت و با پای برهنه خود را بخانه میرسانید و چنان شد که شبی چوپانی غریب وارد شهر شد او را گرفته زیاد آوردند چوپان گفت امیر من مرد غریبی هستم و از قانون حکومت شما اطلاعی نداشتم زیاد گفت راست میگوی ولی میترسم که این عذر

را دیگری هم بهانه کند فرمان داد تا سر از بدنش جدا گردد. چون نامه معاویه به زیاد رسید و فرمان قتل شیعیان علی (ع) را داد هیچکس مانند زیاد اعرف بحال شیعیان علی (ع) نبود و همه آنها را خوب میشناخت چون سالهای سال در میان آنها زندگی کرده بود و لذا بقدری از شیعیان آنحضرت را کشت که تحت شمارش در نیاورده اند تا آنجا که بعضی را زنده در گور مینهاد و بعضی را گردن زده و بعضی را بالای چوبه دار نصب میکرد و دست و زبان بعضی را قطع میکرد تا بمیرند و خانه های ایشانرا بر سرشان خراب میکرد و اموال ایشانرا غارت مینمود و چون معاویه حکومت کوفه را باو داد در کوفه بقدری کار را بر شیعیان و دوستان علی (ع) سخت گرفت که فکر آنها هم نمیکردند. زیاد شش ماه در کوفه بود و شش ماه در بصره روزیکه وارد شهر کوفه شد در مسجد بالای منبر رفت و ناسزا و دشنامهای زیادی بمردم کوفه و دوستان علی (ع) داد و لذا جماعتی به او سنگ انداختند، زیاد دستور داد که درهای مسجد را بستند و خودش آمد در مسجد دستور داد چهار نفر از مسجد بیرون آیند و قسم یاد کنند که ما سنگ نزنیم آن کس که قسم یاد کرد نجات یافت هشتاد نفر قسم یاد نکردند فرمان داد که تا دستهای آنها را قطع کنند. زیاد آنقدر که توانست از دوستان امیرالمؤمنین (ع) در کوفه کشت و شکنجه داد از جمله سعید بن ابی سرح از شیعیان و محبین امیرالمؤمنین (ع) بود چون از آمدن زیاد بکوفه مطلع شد از ترس جان خود از کوفه فرار کرده بمدینه خدمت امام حسن (ع) آمد عرض کرد که زیاد خانه ما را خراب کرد و برادر و زن و فرزند مرا بزنند انداخته و اموال ما را بغارت برده. حضرت نامه ای به زیاد نوشت باین مضمون که از حسن بن علی بسوی زیاد مکتوب میشود که تو بمردی حمله کرده ای که از مسلمانانست و در ضرر و نفع با سایر مسلمین فرقی ندارد تو خانه آنان را خراب کردی و مال او را غصب نمودی و اهل و عیال او را بزدان انداختی چون نامه بتو برسد خانه او را بنا کن و مال او را به او بازده و اهل و عیال او را از زندان آزاد گردان. چون این مکتوب به زیاد رسید خیلی ناراحت شده در جواب نوشت این مکتوبی است از زیاد پسر ابوسفیان به حسن پسر فاطمه همانا کاغذ ترا مطالعه کردم نام خودت را در کاغذ بر نام من مقدم داشتی در صورتیکه تو بمن حاجت داری و من سلطان هستم و تو رعیت و تو بمن فرمان میدهی مانند سلطانی که بر رعیتش فرمان دهد و سفارش میکنی درباره مرد فاسقی اگر در میان پوست و گوشت تو جای کند او را دستگیر خواهم کرد و بدانکه برای خوردن هیچ گوشت و پوستی را بهتر از گوشت و پوست تو نمیدانم یعنی حسن بن علی فعلا آنمرد فاسق را نزد من بفرست اگر خودم خواستم او را عفو میکنم ولی نه برای شفاعت تو و اگر خواستم او را میکشم بجهت آنکه پدر فاسقت علی را دوست میداشته است چون این نامه بدست امام مجتبی علیه السلام رسید در جواب او مرقوم فرمودند: من الحسن بن فاطمه الی زیاد بن سمیه اما بعد فان رسول الله صلی الله علیه و آله قال الولد للفراش و للعاهر الحجر و السلام. حضرت بیش از این چند جمله چیزی نوشتند. یعنی: تو پسر ابوسفیان نیستی تو خودت را پسر ابوسفیان مخوان اگر چه ابوسفیان با مادرت زنا کرده باشد تو فرزند زنا هستی چه پیغمبر (ص) فرمود الولد للفراش یعنی فرزندی ثابت است برای آنکه زناشویی کند و نکاح داشته باشند در اینجا اولاد از پدر محسوب میشود ولی از برای عاهر یعنی زناکار سنگ است یعنی نفی ولدیت از پدر چه اولاد زنا ملحق پیدر نمیشود و ارث از او نمیبرد. بیحیایی و نانجیب بودن زیاد ازین نامه ایکه بحضرت مجتبی علیه السلام نوشته معلوم میگردد و ضمنا مظلومیت امام مجتبی (ع) از این نامه دانسته میشود. بالجمله حضرت نامه ای بمعاویه نوشت و کاغذ زیاد را هم در جوف آن گذاشته بشام فرستاد چون این نامه بمعاویه رسید خیلی ناراحت شد که چرا باید زیاد چنین نامه ای به امام حسن (ع) بنویسد لذا معاویه کاغذ تندی به زیاد نوشت که ای زیاد در تو دو خصلت است یکی حلم و احتیاط که از ابوسفیان ارث بردی و دیگر سوء تندی راء و تدبیر که از مادرت سمیه ارث میبری و از این روی است که پدر امام حسن را فاسق خواندی. اگر درست فکر کنی در اینکه امام حسن اسمش را قبل از تو نوشته از مقام تو چیزی کم نشده چه مثل امام حسن کسی باید سلطنت بر تو کند و چون نامه بدست تو رسد آنچه اموال از سعید بن سرح گرفتی به او بده و کسان او که در زندان هستند همه را آزاد کن و اما آنجمله که به حسن (ع) نوشتی و او را بمادرش نسبت دادی وای بر تو حسن (ع) هرگز طرف استهزاء واقع نشود مگر ندانستی که فاطمه دختر

رسول خداست اگر تو عقل داشتی میدانستی که حسن را نسبت دادن به فاطمه بالاترین فخر برای او میباشد. خلاصه زیاد تصمیم گرفت که مردم کوفه را به برائت جستن از حضرت امیرالمؤمنین (ع) وادار کند خداوند مرض طاعون را بر او مسلط کرده سه روزه به جهنم واصل شد. البته آل زیاد شامل خود زیاد و پسر او عبیداله بن زیاد و فرزند دیگرش عبید میشود. ترسم جزای قاتل او چون رقم زنند یکباره بر جریده رحمت قلم زنند ترسم کزین کناره شفیعان روز حشر فریاد از آنزمان که جوانان اهلیت دارند شرم کز گنه خلق دم زنند گلگون کفن بعرضه محشر قدم زنند دست عتاب حق بدر آید ز آستین جمعی که زد بهم صنفشان شور کربلا چون اهل بیت دست بر اهل ستم زنند در حشر صف زنان صف محشر بهم زنند آه از دمیکه با کفن خون چکان ز خاک از صاحب عزا چه توقع کنند باز آل علی چو شعله آتش علم زنند آن ناکسان که تیغ به صید حرم زنند پس بر سنان کنند سری را که جبرئیل شوید غبار گیسویش از آب سلسبیل

مجلس بیست و ششم: لعن الله آل زیاد و آل مروان

ترجمه

خدا آل زیاد و آل مروان را لعنت کند

شرح

شرح آل زیاد در مجلس قبل داده شد و اینک وضع خانوادگی آل مروان را ذکر خواهیم کرد مراد از مروان بن حکم معروف است که پسر ابی العاص و ابی العاص پسر امیه جد بنی امیه بوده است. و این مروان چند لقب داشته: ابن الطرید وزغ خیط باطل و او دشمنترین اشخاص نسبت به رسول خدا (ص) و مخصوصا امیرالمؤمنین و اولادش صلوات اله علیهم اجمعین بوده پدر این مروان حکم عموی عثمان بن عفان یکی از دشمنان معروف پیغمبر (ص) میباشد و لقب او طرید بوده، زیرا در کوچه های مدینه عقب پیغمبر میافتاد و حرکت های ناشایسته مینمود و تقلید پیغمبر را در راه رفتن در میاورد و آنحضرت را استهزاء مینمود. پیغمبر (ص) او را مشاهده نمود و فرمود: فکذالك فلتکن همیشه اینچنین بمانی و لذا او از اثر نفرین آنحضرت مبتلی بمرض اختلاج شد و تا زنده بود گرفتار این مرض بود و ازینجهت پیغمبر او را طرد کرده بطائف فرستاد او را معطوف به طرید شد. ما در حکم رزقاء دختر موهب است که بقول ابن اثیر در کامل یکی زنهای صاحب اعلام و در فحشا مشهور بوده است.

گفتگوی حسین علیه السلام با مروان

ابن شهر آشوب نقل میکند که روزی مروان بن حکم به امام حسین (ع) گفت: لو لافخرکم فیما کنتم تفتخرون یعنی اگر به فاطمه فخر نمی جستید به کدام کسی فخر می کردید امام حسین (ع) در خشم شد برجست و گلوی او را گرفته سخت فشار داد بطوریکه او بیحال شده افتاد آنگاه حضرت روی به جماعت فرموده و قریش را مخاطب قرار داده فقال انشدکم بالله الا صدقتمونی ان صدقت فرمود شما را بخدا قسم میدهم که اگر سخن راستی میگویم مرا تصدیق کنید. آنگاه فرمود: اتعلمون ان فی الارض حبیبین کانا احب الی رسول الله منی و من اخی او علی ظهر الارض ابن بنت نبی غیری و غیر اخی قالوا لا قال و انی الا اعلم ان فی الارض ملعونا ابن ملعون غیر هذا و الیه طرید رسول الله و الله ما بین جابرس و جابلق احدهما بیاب المشرق و الاخری بیاب المغرب رجلان ینتحل الاسلام اعدی الله و لرسوله و اهل بینه منک و من ابیک اذ کان و علامه قولی فیک انک اذا غضبت سقط ردائک من منکبک. فرمود: آیا میدانید که روی زمین کسی محبوبتر از من و برادرم حضرت حسن در نزد رسول خدا نبود و نیز آیا میدانید که در روی

زمین پسر دختر پیغمبری از من و برادرم کس دیگر نیست همگی گفتند چنین است که تو میفرمایی . آنگاه فرمود که من در روی زمین ملعون پسر ملعونی جز مروان و پدرش حکم که طرید رسول خدا بود کسی را نمی دانم قسم بخدا که میان جابلسا و جابلقا که یکی دروازه مغرب و دیگری دروازه مشرقست دشمن تر از مروان و پدرش که به دروغ اسلام را بر خود بستند برای خدا و رسول خدا و اهلیت او کس دیگر نیست ای مردم علامت صدق گفتار من اینست که چون مروان از مجلس برخیزد و غضب کند ردایش از منکب فرو افتد . محمد بن سائب گفت بخدا قسم مروان از مجلس بر نخواست جز آنکه غضب کرد و ردایش از دوشش افتاد .

نامه مروان به معاویه

پس از اینمجلس ، مروان دشمنی خاصی با امام حسین (ع) پیدا کرد ، پس نامه ای بجهت معاویه نوشت که ای معاویه بمن خبر رسیده که جماعتی از بزرگان اهل عراق در خدمت امام حسین (ع) رفت و آمد میکنند و میترسم همین باعث خروج او گردد و اگر هم امروز برای خلافت خروج نکند مسلما هر کس جانشین تو گردد با خروج حسین (ع) روبرو گردد بمن خبر ده که راءى تو درباره حسین (ع) چیست . معاویه چون مکتوب را خواند در جواب نوشت که ای مروان ابدا متعرض امام حسین (ع) مشو تا مادامیکه حسین با تو کاری ندارد با او کاری نداشته باش و تا مادامیکه حسین (ع) متعرض ما نشده در هیچ امری متعرض او نخواهیم شد ، چندانکه مخاطرات خود را آشکار نکرده از او خاطر جمع باش . کلینی در کافی روایتی باین مضمون نقل میکند که معاویه به مروان حاکم مدینه نوشت که برای هر یک از جوانان قریش در هر سال مبلغی از بیت المال مقرر بدار تا صرف مخارج سالیانه خود بنماید امام سجاد که در آن هنگام خردسال بود میفرماید : بمن گفت نام تو چیست ؟ گفتم علی بن الحسین گفت برادرت چه نام دارد ؟ گفتم علی ، گفت پدر تو دست از نام علی بر نمیدارد و همه بچه های خود را علی نام میگذارد این بگفت و مبلغی در وجه من مقرر داشت چون به نزد پدرم آمدم و این قصه را گفتم پدرم فرمود ای بر پسر زرقاء که دباغی چرم میکرد اگر من صد پسر داشته باشم دوست دارم که همه آنها را نام علی بگذارم .

فرمان مروان بحاکم مدینه که باید گردن امام حسین (ع) را بزند

چون پس از مرگ معاویه یزید ملعون بر مسند خلافت نشست نامه ای به ولید حاکم مدینه نوشت باین مضمون که با رسیدن نامه من به تو حسین بن علی (ع) و عبدالله بن عمر و عبدالله بن زبیر را دعوت به بیعت با من کن و اگر بیعت نکردند آنها را مجبوس نما تا بیعت کنند و اگر باز هم سر از بیعت من نافتند آنها را بزن و با نامه ای برای من بفرست . چون این نامه به ولید رسید خیلی ناراحت شد و گفت این چه کاریست که مرا وادار بر آن کرده اند نمیدانم چه کسی این آتش را بجان من افکنده مرا با حسین پسر فاطمه چه کار است ولی فوری شخصی را نزد مروان بن حکم فرستاد و او را خواست تا با او در این امر مشورت کرده و راه حلی بدست آورد . چون مروان در مجلس ولید حاضر شد و از مضمون نامه به زید آگاهی حاصل نموده گفت اما عبدالله بن عمر را کاری نداشته باش چه او نیروی جنگ ندارد ولی حسین بن علی و عبدالله بن زبیر را در اینمجلس حاضر کن و بدون آنکه خبر مرگ معاویه را بگویی آنها را دعوت به بیعت با یزید کن اگر قبول نکردند در همین مجلس گردن هر دوی آنها را بزن و سر آنها را برای یزید بفرست اگر یزید این نامه بمن نوشته بود من فوری آنها را حاضر میکردم و از آنها بیعت میگرفتم و اگر بیعت نمیکردند گردن آنها را میزدم . ولید گفت ای مروان اینقدر گزاف گویی مکن مردم بزرگ را به این آسانی نتوان کشت اکنون من آنها را طلب میکنم تا بینم چه فرمایند . مروان گفت ای ولید مگر دشمنی آل ابوتراب را با ما نمیدانی و قتل عثمان بن عفان را فراموش کرده ای و یا جنگ صفین و شدت کید و کین آنانرا از خاطر برده ای اگر در این امر سرعت نکنی و حسین بیعت نکند از مقام تو نزد یزید کاهیده شود ولید از شنیدن این کلمات سر بزیر انداخت و قدری بگریست آنگاه سر بلند کرده گفت ای

مروان چندین از حسین پسر فاطمه سخن مگویی که او پسر پیغمبر است آنگاه عمر و پسر عثمان بن عفان را نزد امام حسین (ع) و عبدالله بن زبیر فرستاد که اگر ممکنست قدری نزد من آئید تا با شما در موضوعی صحبت کنم فرستنده ولید بخانه آمد و آنها را در خانه نیافت آمد مسجد پیغمبر دید آندو کنار قبر پیغمبر نشستند اند فرمان ولید را ابلاغ نمود. امام حسین (ع) دعوت ولید را اجابت فرموده قرار شد که آنحضرت بخانه خود رفته بعدا ولید آید عمرو که فرستاده ولید بود جریان را به ولید گزارش داد عبدالله بن زبیر به امام حسین (ع) گفت دعوت ولید در این وقت مرا پریشان خاطر ساخته بنظر شما این دعوت چگونه است؟ حضرت فرمود معاویه از دنیا رفت و ولید ما را برای بیعت با یزید دعوت نموده تا قبل از آنکه خبر مرگ معاویه منتشر گردد از ما بیعت بگیرد. عبدالله بن زبیر گفت آقا حدس شما بسیار درست است و بگمان منم مطلب همین است که شما فرمودید ولی بفرمائید که اگر شما را برای بیعت با یزید دعوت نمود چه خواهید فرمود، حضرت فرمود هرگز با یزید بیعت نمیکنم و بخلاف او گردن نمی نهم چه معاویه وقتی با برادر امام حسن (ع) صلح نمود قسم یاد کرد که امر خلافت را بر خاندان خویش موروثی نگرداند و حق آل مصطفی را از گردن فرو نهد و به صاحب حق باز گرداند چگونه من با یزید خمر خواره ای که روز را با سگ بازی شام میکند و شب را به لهو و لعب صبح مینماید بیعت کنم. در این گفتگو بودند که عمرو بن عثمان از جانب ولید آمد و گفت امیر انتظار قدوم شما را دارد حضرت فرمود برو که من نزد او خواهم آمد عمرو آمد و پیغام حضرت را رسانید. مروان به ولید گفت که بعید نیست که حسین (ع) عذر کند و حاضر مجلس نشود ولید گفت ای مروان حسین را بغدر نسبت نتوان داد حسین کسی نیست که به وعده وفا نکند از آنطرف حسین (ع) خواست نزد ولید آید عبدالله بن زبیر گفت پدر و مادرم فدای تو باد میترسم که ولید ترا باز دارد و نگذارد که این مجلس بیرون آیی و ترا تقبل برساند، حضرت فرمود من او را چنان دیدار نکنم که بتواند مرا گرفتار سازد و من کسی نیستم که سهل و آسان تن بخواری در دهم پس آنحضرت سی یفر از جوانان بنی هاشم را با خود برداشته بخانه ولید آمد و آنانرا اطراف خانه ولید گذاشت و خود حضرت تنها وارد خانه ولید شد. پس از صحبتهای زیاد ولید آنحضرت را دعوت به بیعت یزید نمود حضرت فرمود امر بیعت امری نیست که در مخفی در مخفی انجام شود فردا که مردم را برای بیعت گرفتن جمع کنی مرا هم بخوان تا در آن مجلس حاضر شوم. ولید حضرت را مرخص کرد تا مردم را جمع کند مروان گفت حسین خوب از دست تو جست مانند غباری دیگر او را دیدار نخواهی کرد بخدا قسم اگر حسین از دست تو از اینمجلس بیرون رود دست تو باو نخواهد رسید و بسا خونها که ریخته خواهد شد پس حسین را در زندان بینداز تا با یزید بیعت کند و اگر نکرد گردن او را بزنی حضرت چون این کلمات ناستوده را از مروان شنید خشمناک از جای برخاست فرمود ای پسر زرقاء یعنی ای پسر زن ناستوده دیدار و نکوهیده کردار تو مرا میکشی یا ولید میتواند مرا بکشد بخدای کعبه که دروغ گفتمی همی خواهی که فتنه برپا کنی و میدان جنگ پدید آوری آنگاه روی بجانب ولید نموده فرمود ای امیر ما اهل بیت نبوت و معدن رسالتیم و خانه ما محل آمد و شد فرشتگان است خداوند در آفرینش ما را مقدم بر دیگران داشت و ختام خاتمیت نیز بر ما گذاشت همانا یزید شرابخواره ستمکاره را شناخته ای که هر منکری را معروف و هر معروفی را منکر نموده و فسق علنی مرتکب میشود و قتل نفس میکند و مانند من کسی با چنین کسی بیعت نمیکنند ولی ما و شما امشب را صبح کرده در این امر فکر کنیم تا چه کسی سزاوار امر خلافت است این بیانات را حضرت فرمودند و از جای خود برخاسته از خانه ولید بیرون آمدند. منظور ما از نقل اینمطلب این بود که خوانندگان و شنوندگان از حال مروان باطلاع باشند که چه عنصر کثیف و ناپاکی بوده و چقدر با اهل بیت دشمنی داشته است بالجمله چون رسول خدا مروان را با کسانش طرد نمود در طائف که محل ولادت او بود ماندند تا پیغمبر خدا (ص) از دنیا رفت و ابوبکر بر مسند خلافت نشست عثمان بواسطه قرابتی که با مروان داشت شفاعت او را نزد ابوبکر کرد که اجازه دهد او از طائف به مدینه آید ابوبکر گفت کسی را که رسول خدا طرد نموده و از مدینه بیرون نموده دیگر باین شهر نتوان آورد. در زمان خلافت عمر باز عثمان شفاعت مروان را نزد عمر کرد او هم مروان را در مدینه جای نداد تا زمان خلافت عثمان که شد مروان و پدرش حکم سایر کسان او که در طائف بودند

، همگی را به مدینه آورد و صد هزار درهم از بیت المال مسلمین به او عطا کرد و خمس خراج آفریقا که یکصد هزار درهم میشد و همه مسلمین در آن شرکت داشتند به مروان داد و این بسیار بر مسلمین سخت آمد و گفتگوها با عثمان کردند که منجر به تبعید ابوذر به ربنده شد و دیگر آنکه عثمان فدک را تیول مروان و کسان او نمود و نیز مروان را به وزارت و کتابت اسرار خود انتخاب نمود که بعضی از مورخین نوشته اند کاغذ قتل محمد بن ابی بکر را که به مهر عثمان بود و بدست غلام خاص و مرکب مخصوص او سوار بود و برای والی مصر نوشته شده بود بخط مروان بوده که همین نامه باعث قتل عثمان گردید و نیز مروان در جنگ جمل در رکاب عایشه بود و طلحه را تیری زد که جان داد و بعد از خاتمه جنگ همین مروان بدست لشکریان علی علیه السلام اسیر شد و حسنین علیهما السلام را نزد حضرت امیرالمؤمنین شفیع قرار داد تا اینکه آنحضرت او را رها کرد عرض کردند که یا علی ازو بیعت بگیر فرمود مگر این مرد بعد از قتل عثمان با من بیعت نکرد مرا دیگر حاجت بیعت او نیست چه دست او دست یهودیست که یهود بغدر و خدعه معروفند و برای او چند صباحی امارت و حکومت مختصری خواهد بود چنانکه سگی بینی خود را بلیسد و این امت را از او و اولادش روزگاری سخت در پیش است . خلاصه بعدا مروان نزد معاویه رفت و دشمنیهای خود را با مولا امیرالمؤمنین (ع) و اولادانش ظاهر نمود و دو مرتبه حکومت مدینه را بدست گرفت و در تشیع سب امیرالمؤمنین (ع) مجد و مصر بود چنانچه ابن اثیر گوید در هر جمعه بر منبر رسول خدا بالا میرفت و در محضر مهاجرین و انصار مبالغه در سب امیرالمؤمنین (ع) مینمود .

آل مروان

خلفا بنی امیه چهارده نفر بودند که اول آنها معاویه و دوم آنها یزید بن معاویه و سوم آنها معاویه بن یزید بود که خود را از خلافت خلع کرد و در سن بیست و یکسالگی از دنیا رفت در اینجا خلافت بنی امیه که از اولاد ابوسفیان بودند پایان یافت و بعدا خلافت آل مروان شروع شد که اول آنها مروان بن حکم بن ابی العاص بن امیه بن عبدالشمس بود پس این مروان به دو واسطه به امیه که جد بنی امیه بوده میرسد . زمانیکه یزید بن معاویه سلطنت یافت مروان در مدینه بود و در واقعه حره مسلم بن عقبه را بر کشتن اهل مدینه تحریر مینمود و در زمان خلافت معاویه بن یزید در شام بود و چون معاویه بن یزید وفات کرد و دولت آل ابوسفیان منقرض شد و مردم در بیعت عبدالله بن زبیر داخل شدند مروان خواست داخل در بیعت ابن زبیر شود بجانب مکه رود بعضی او را از این مسافرت منع کردند و بخلافت تطمیعش نمودند مروان بجانب جابیه رفت که در میان شام و اردن واقع شده عمرو بن سعید بن العاص معروف به اشدق به مروان گفت که من سعی میکنم مردم را در بیعت تو آورم بشرط آنکه بعد از مقام خلافت مرا ولیعهد خود گردانی که پس از تو من خلیفه شوم مروان گفت من قبول میکنم بشرط آنکه بعد از من خالد پسر یزید بن معاویه خلیفه شود و بعد از او تو خلیفه باشی اشدق قبول کرد و مردم را به بیعت مروان دعوت نمود اول مردمیکه با مروان بیعت کردند مردم اردن بودند که از روی کراهت از ترش شمشیر بیعت نمودند و بعد از اردن مردم بعد شهرهای دیگر پس از دیگری با مروان بیعت نمودند مروان پس از رسیدن بمقام خلافت بجانب مصر رفت و آنجا را محاصره نمود و با ایشان جنگ نمود تا اینکه مردم مصر مجبور شدند با مروان بیعت کنند و از بیعت عبدالله بن زبیر دست بردارند مروان هم پسر خود عبدالعزیز را حاکم و والی ایشان قرار داد و بشام آمد و چون وارد شام شد حسان بن مالک را که سید و رئیس قوم قحطان بود در شام نزد خود طلبید و از جهت آنکه مبادا به داعیه ریاست بعد از او طغیان و سرکشی کند او را ترغیب و ترهیب کرد که خود را از این خیال مایوس کند و طمع خلافت و ریاست را از خود دور کند حسان که چنین دید بپا خواست و خطبه خواند و مردم را به بیعت عبدالملک بن مروان بعد از مروان دعوت کرد مردم قبول کردند و با عبدالملک بیعت کردند و چون این خبر به فاخته مادر خالد بن یزید که زوجه مروان شده بود رسید ناراحت شد چه خلافت از پسر او خالد سلب شدند در صدد قتل مروان برآمد و سومی در شیر ریخت به مروان خوراند چون مروان آن شیر را خورد زبانش از کار بیفتاد و بحالت احتضار شد عبدالملک و سایر فرزندان نزد او حاضر شدند مروان با

انگشت خود بجانب مادر خالد اشاره میکرد یعنی او مرا کشته مادر خالد از جهت آنکه امر را پنهان کند میگفت پدرم فدای تو شود چه بسیار مرا دوست میداری که در وقت مردن هم یاد من هستی و سفارش مرا به اولادهای خود میکنی . و بقولی دیگر چون مروان در خواب بود مادر خالد و ساده ای بر صورت او گذاشت و خود با کنیزان روی او نشستند تا مروان جان بداد و این واقعه در سال ۶۵ هجری بود و مروان ۶۳ سال عمر کرد و نه ماه و کسری خلافت نمود و او را بیست برادر و هشت خواهر و یازده پسر و سه دختر بود .

لعن مروان بن الحکم

در کتب فریقین اخباری راجع به لعن مروان وارد شده از جمله در کتب اهل سنت روایتی است باین مضمون که عایشه به مروان گفت شهادت میدهم که رسول خدا (ص) پدرت را لعن کرد در وقتیکه تو در صلب او بودی . در حیوة الحیوان و اخبارالدول و مستدرک حاکم است که عبدالرحمن بن عوف گفت هیچ مولودی متولد نمیشد مگر آنکه او را نزد رسول خدا (ص) میاورند تا برای او دعا کند و چون مروان را آوردند نزد آنحضرت در حق او فرمود : هو الوزغ بن الوزغ الملعون ابن الملعون او چلباسه پسر چلباسه و ملعون پسر ملعونست آنگاه حاکم گفته که این حدیث صحیح الاسناد است .

عبدالملک مروان

در شب یکشنبه غره ماه رمضان سال ۶۵ که مروان بدرک واصل شد پسرش عبدالملک بر تخت سلطنت و حکومت نشست و قبل از آنکه بمقام خلافت برسد همیشه در مسجد مشغول قرائت قرآن بود و او را کبوتر مسجد میگفتند و زمانیکه خبر خلافت به او رسید مشغول قرائت قرآن بود ، قرآن را بر هم نهاد و گفت سلام علیک هذا فراق بینی و بینک و کرارا عبدالملک میگفت من از کشتن مورچه ای مضایقه داشتم ولی الحال حجاج برای من مینویسد که فئامی از مردم را کشته ام و این موضوع هیچ اثری در من نمیکند . زهری روزی باو گفت شنیده ام شرب خمر میکنی گفت بلی والله شرب دماء هم میکنم . عبدالملک مردی بخیل و خونریز و عمال و گماشتگان او نیز هم تمام در بخل و خونریزی شبیه او بودند اگر هیچ مذمت و عیبی برای عبدالملک نباشد مگر اینکه حجاج را حاکم کوفه کرد و بر شیعیان علی (ع) مسلط نمود او را بس است و عبدالملک را ابوذباب میگفتند بسبب اینکه دهانش بوی بدمید بطوریکه هر گاه مگس از اطراف دهانش میگذشت از شدت گند دهان او میمرد . در روز چهارشنبه ۱۴ شهر شوال سنه ۸۶ عبدالملک بن مروان در سن ۶۶ سالگی در دمشق وفات کرد و مردم با پسر او ولید بیعت کردند . ولید مردی جبار و عنید و قبیح المنظر و قلیل العلم بود و در سال ۶۸ بناء مسجد اموی در شام را شروع کرد و مسجد رسول (ص) در مدینه را تعمیر نمود و آنرا وسعت داد و مال بسیاری در تعمیر این دو مسجد خرج کرد و قبه صخره بیت المقدس را او بنا کرد و گویند خراج هفت سال شام را در مسجد اموی دمشق خرج کرد . در حیوة الحیوان گوید که چهارصد صندوق که در هر صندوقی بیست و هشت هزار اشرفی بود صرف مسجد دمشق نمود . گویند وقت بناء مسجد دمشق لوحی بخط یونانی یافتند که ترجمه آن عبری این بوده : بسم الله الرحمن الرحیم یابن آدم او عایت مابقی من یسیر اجلک لزهده فیما بقی من طول املک و قصرت من رغبتک و حیلک و انما تلقی ندمک اذ ازلت بک قدمک و اسلک اهلک و انصراف عنک الجیب و دعک لقریب ثم صرت تدعی فلا تجیب فلا انت الی اهلک عائد و لانی یرمک زائد فاغتم الحیوة قبل الموت و القوه قبل الفوت و قبل ان یوخذ منک بالکظم و یحال بینک و بین العمل و کتب زمن سلیمان بن داود خلاصه مادر ولید عاتکه دختر یزید بن معاویه بود و ولید شقاوت را از طرف پدر و مادر ارث برده بود و لذا حضرت امام زین العابدین علیه السلام را شهید نمود بالجمله روز شنبه نیمه جمادلی الاولی سنه ۹۶ ولید در سن چهل و سه سالگی در شام فوت نمود و دارای چهارده پسر بود .

سلیمان بن عبدالملک

در روز فوت ولید مردم با برادرش سلیمان بن عبدالملک بیعت کردند و او مردی فصیح اللسان بود و پیوسته لباسهای لطیف و قیمتی میپوشید و مسجد جامع اموی را که ولید بنا نموده با تمام رسانید و بسیار اکول و پرخور بود و نوشته اند که هر روز قریب به صد رطل شامی طعام میخورد گاهی طبابخا جوجه برای او کباب میکردند همینکه سیخهای کباب را برای او میآوردند او را فرصت نبود که سرد شود تا بتواند از سیخ بکشد لاجرم دست خود را در آستین میکرد و با آن جامه قیمتی لطیف که در برداشت گوشتها را از سیخها میکشید و با آن حرارت در دهان میگذاشت که وقتی جبه های قیمتی او بدست هارون الرشید رسید جای سیخ و چربی به آستینهای آن باقی بوده .

عمر بن عبدالعزیز

هشتمین خلیفه بنی امیه عمر بن عبدالعزیز بن مروان بن حکم بوده که بعد از پسرعمش سلیمان بخلافت نشست و مادر او ام عاصم بنت عاصم بن عمر بن خطاب است و زوجه او فاطمه دختر عبدالملک مروان بوده و در همان سال که سلیمان بن عبدالملک از دنیا رفت عمر بن عبدالعزیز بخلافت رسید .

علت خلافت عمر بن عبدالعزیز

چون علامت مرگ بر سلیمان ظاهر شد وصیتنامه ای نوشت و بعضی از اکابر و اعیان و وجوه مردمان را بر آن شاهد گرفت که پس از مرگ من مردم را جمع کنید و این وصیت نامه را بر ایشان بخوانید و هر که را من تعیین کرده ام خلیفه کنید چون سلیمان از دنیا رفت و از کار دفن او فارغ شدند ندای الصلوٰه جامعه را در دادند و طایفه بنی مروان و سایر طبقات مردم جمع گشتند تا معلوم شود که خلیفه کیست زهری برخاست و فریاد زد که ای مردم هر که را سلیمان خلیفه کرده باشد شما قبول دارید همگی گفتند بلی آنگاه وصیت نامه را باز کردند نوشته بود که عمر بن عبدالعزیز خلیفه است و پس از او یزید بن عبدالملک . در آن مجلس عمر بن عبدالعزیز در آخر مجلس بود چون این کلمات را شنید که او خلیفه است گفت انا لله و انا الیه راجعون آنگاه مردم بجانب او شتاب کردند و دست و بازوی او را بگرفتند و به منبر بالا بردند و منبر را پنج پله بود عمر بر پله دوم نشست اول کسیکه با او بیعت کرد یزید بن عبدالملک بود بعد سایر مردم بیعت کردند آنگاه خطبه ای خواند باینمضمون که ای مردم ما از اصلهایی هستیم که آنان مردند و رفتند و ما که فرع آنان هستیم باقی مانده ایم و هیچ فرعی بعد از رفتن اصل باقی نخواهد ماند مردم را چنان محبت دنیا فرا گرفته که گویی در خواب آسایش عمیقی فرو رفته اند بهیچ نعمتی از دنیا نمیرسند مگر آنکه نعمتی از دست آنان خارج میشود و هر روزی که بر عمر انسان بگذرد عده ای بخاک رفته اند در آخر خطبه گفت ای مردم هر که را اطاعت خدا را کند واجب است که اطاعت او را نمود و هر که را عصیان خدا زد و زد پس اطاعت او نباید کرد و شما اطاعت مرا بکنید بقدری که اطاعت خدا را میکنیم و اگر عصیان او را نمودم اطاعت مرا نکنید و از منبر بزر آمد و داخل دارالخلافه شد و امر کرد پرده ها را کنند و فرشها را جمع نمودند و امر کرد همه آنها را فروختند و پولش را داخل در بیت المال مسلمین نمودند و در زمان خلافتش تمام لباسهای او را قیمت کردند دوازده درهم شد . سلمه بن عبدالملک گفت وقتی به عیادت عمر بن عبدالعزیز رفتم دیدم پیراهن چرکینی در برش است به زوجه اش فاطمه دختر عبدالملک بن مروان گفتم چرا جامه اش را نظیف نمیکنی گفت بخدا قسم جامه دیگری ندارد که عوض کنم . عمر بن عبدالعزیز وقتی فهمید که زوجه اش فاطمه یک جواهر قیمتی دارد که پدرش عبدالملک به او داده که مثل و ماندی ندارد به او گفت یا راضی شو که این جواهر گران قیمت را داخل در بیت المال مسلمین کنم و تو زن من باشی و یا ترا

طلاق خواهم داد. فاطمه گفت من ترا اختیار میکنم نه جواهر را و آن را داد و تا داخل بیت المال مسلمین نمودند بعد که عمر از دنیا رفت برادر فاطمه یزید بن عبدالملک به مسند خلافت نشست گفت اگر بخواهی آن دانه جواهر را بتو برگردانم فاطمه گفت من زنی نیستم که در حیات شوهر اطاعت او را کنم و در وفاتش نافرمانی او را نمایم. همین فاطمه میگوید از وقتی که عمر بن عبدالعزیز بخلافت نشست ابتدا غسل نکرد نه از جنابت و نه از احتلام چون روزها مشغول قضاء حوائج مسلمین بود و شبها مشغول عبادت با این عبادت و عدالت در روضه محقق سبزواری نقل میکند که بعد از مرگ عمر بن عبدالعزیز او را در خواب دیدند از حالش سؤال کردند گفت یکسال مرا در پرده حجاب نگه داشتند بجهت آنکه سوراخی در پلی بود و پای گوسفندی در آن فرو رفت و مجروح شد بمن عتاب کردند که چون مصالح عباد با تو بود چرا در امر و تهاون کردی که این حیوان صدمه بخورد. و نیز حکایت شده که عمر بن عبدالعزیز غلامش را خزینه دار بیت المال مسلمین قرار داد عمر سه دختر داشت روز عرفه دخترها نزد پدرشان آمدند و گفتند ای پدر دخترهای رعیت شما ما را سرزنش میکنند و میگویند شما دختران خلیفه هستید و فردا عید است و شما یک پیراهن نو ندارید که فردا در بر خود کنید عمر بن عبدالعزیز از گفته دخترها خیلی محزون شد غلام خود که خازن بیت المال بود طلبید گفت مبلغی از خزانه بیت المال بعنوان قرض بمن بده تا آنکه از حقوق خودم بپردازم غلام گفت ای خلیفه شما آیا اطمینان دارید که تا اول ماه زنده باشید تا بدهی خود را به خزینه بیت المال بپردازید عمر بن عبدالعزیز گفت نه والله یک نفس کشیدن از خودم اطمینان ندارم بعد بدخترانش گفت ای دختران من آن کسی که به بهشت میرود که آتش شهوت دنیوی خود را فرو نشاند و اگر شما فردا طالب بهشتید امروز باید صبر کنید و شهوت زینت دنیا را از خود دور گردانید. در تاریخ الخلفاء گوید خرج خانه او در هر روز دو درهم بود. در بین خلفاء بنی امیه عمر بن عبدالعزیز از همه بهتر بوده و در دوران خلافت خود چند امر مهم انجام داد: ۱- مردم را از سب و لعن امیرالمؤمنین (ع) منع کرد در صورتیکه از سال ۴۱ که ابتدای خلافت معاویه بود تا سال ۹۹ که ابتدای خلافت عمر بن عبدالعزیز بود آنحضرت را در منابر و اول خطب لعن میکردند که شاعر گوید: و علی المنابر تعلنون بسبه و بسیفه نصبت لکم اعوادها عمر بن عبدالعزیز دستور داد که بجای سب کردن این آیه را بخوانند: ان الله یامرکم بالعدل و الاحسان و ایتا ذی القربی و ینهی عن الفحشا و المنکر و البغی یعطکم لعلکم تذكرون. ۲- فدک حضرت زهرا (ع) را که خلفا غصب کرده بودند با منافعش به امام باقر رد کرد و بخلافت اقرباء خویش منصوبین به آنحضرت را مورد محبت خود قرار داد و به آنان احسان نمود. ۳- امیرالمؤمنین (ع) را بر سایر خلفاء سابقین برتر و بالاتر میدانست. ۴- با مردم با عدالت و انصاف و زهد و تقوی رفتار میکرد و چون او مرد یازده پسر داشت که بهر پسری یک دینار و نیم ارث رسید خداوند آنها را بقدری ثروتمند کرد که یکی از آنها در راه خدا صد هزار سوار مجهز برای جهاد تجهیز کرد ولی اولاد هشام که هر یک، یک میلیون دینار ارث بردند بعضی از آنها از تون تا بی حمام زندگی خود را میگذرانیدند. از فاطمه بنت الحسین سیدالشهداء (ع) نقل شده که همیشه عمر بن عبدالعزیز را مدح و ثنا میکرد و میفرمود که اگر او را زنده میبود ما را بهیچ کس حاجت نبود. در تاریخ الخلفاء از حضرت باقر (ع) روایت کرده: قال علیه السلام عمر بن عبدالعزیز نجیب بنی امیه و انه یبعث یوم القیامه امة و حدة. و از قیس روایت کرده که مثل عمر در بنی امیه مثل مؤ من آل فرعون است. در دهه آخر ماه رجب عمر بن عبدالعزیز از دنیا رفت و در شب شهادت حضرت سیدالشهداء سال ۶۱ هجری در شهر حلوان بدنیا آمده بود، عمرش ۳۹ سال و مدت خلافتش ۲ سال و ۵ ماه و ۴ روز بوده است.

یزید بن عبدالملک

نهمی از خلفاء بنی امیه یزید بن عبدالملک بن مروان بود که بعد از پسرعمش عمر بن عبدالعزیز بخلافت نشست یعنی آخر رجب سال ۱۰۱ و در ۲۵ شعبان ۱۰۵ در سن ۳۷ سالگی از دنیا رفت. در حبیب السیر است که یزید بن عبدالملک کنیزی داشت که بسیار او را دوست میداشت و محبوبه او بود با او به اردن آمد و در باغی نشسته بودند یزید دانه‌های انگور را بجانب او میانداخت او بدن‌دان

میگرفت ناگاه دانه انگوری بحلق جاریه جست بسیار سرفه کرد تا از دنیا رفت یزید یک هفته جنازه او را نگه داشت و چند مرتبه با او نزدیکی کرد تا آخر الامر بنا بر ملامت یکنفر از مقربان خود آن کنیز را دفن کردند بعضی از مورخین نوشتند که یزید پانزده روز در بالای قبر او بود تا همانجا به جهنم واصل شد و ملحق به آباء و اجدادش گردید. بقدری این کنیز عقل و جان خلیفه را در اختیار گرفته بود که در مواقع فرمانروایی سرتاسری امپراطوری بزرگ اسلام این زن رقاصه همه جایی هر کس را که میخواست بکار میگماشت و هر کس را که میخواست معزول میکرد و خلیفه از همه جا بیخبر بود تا جایی که مسیلمه برادر یزید که وضع را چنان دید نزد خلیفه آمد و گفت بدبختانه پس از عمر بن عبدالعزیز آن مرد دادگستر و پرهیزگار تو باید خلیفه شوی که جز باده گساری و شهوترانی کار دیگری انجام ندهی و امور کشور را بدست یکن زن رقاصه همه جایی بدهی ستمدیدگان فریاد میکنند و جمعیت ها از اطراف آمده اند در آستان تو منتظرند و تو از همه جا غافل نشسته ای. یزید از این گفته ها بخود آمد و حرفهای برادر را تصدیق کرد از آمیزش آن کنیز دست کشید و تصمیم گرفت از آن پس بکارهای خلافت رسیدگی کند. چون خبر به کنیز رسید برآشفته و همینکه روز جمعه شد به کنیزان خود گفت هر وقت خلیفه خواست برای نماز جمعه به مسجد برود مرا خبر کنید کنیزان چنان کردند آن کنیز رقاصه خود را آرایش کرده و عودی بدست گرفته در برابر خلیفه آمد و با آواز بلند و دلکش در معبر مسلمین شعری را خواند که ترجمه اش اینست: اگر عقل و هوش از سر دلداده رفته او را ملامت مکن بیچاره از شدت اندوه و صبور شده ست خلیفه که دلبر خود را به آن حال دید و آن صدای دلنشین را شنید دست خود را مقابل صورت گرفت و گفت بس است چنین نکن اما کنیز به ساز و آواز خود ادامه داد و مضمون دیگرش این بود که با صدای طرب انگیز خواند: زندگی جز خوشگذرانی و کام گرفتن چیز دیگری نیست گر چه مردم تو را توبیخ و سرزنش کنند. یزید بیش از این تاب نیاورده فریاد زد ای جان جانان درست گفתי خدا نابود کند آنکه مرا در مهر تو سرزنش کرد ای غلام برو برادرم مسیلمه بگو بجای من بمسجد برود و نماز بخواند. بالاخره کنیز رقاصه آواز خوان یزید سست اراده را بخود جلب کرد و از راه مسجد با هم بسوی مجلس عیش برگشتند.

هشام بن عبدالملک بن مروان

در سال ۱۰۵ همانروزی که یزید بن عبدالملک از دنیا رفت برادرش هشام بجای او نشست و او مردی احوال و غلیظ و بدخو و موصوف به حرص و نحل بوده و آنچه از اموال در خزینه جمع آوری کرده بود بیش از اموال سایر خلفاء بنی امیه بود هیچیک از بنی امیه بقدر او مال و ثروت اندوخته نکردند. در دارالملوک نقل کرده وقتیکه هشام به حج میرفت ششصد شتر لباسهای او را حمل مینمودند و وقتیکه از دنیا رفت کفن نداشت و اینقدر بدنش روی زمین باقی ماند تا متعفن شد چون برادرزاده اش ولید بن یزید بن عبدالملک دشمن هشام و بعد از مرگش جمع اموال او را ضبط کرد حتی کفنی برای او باقی نگذاشت. در حیوة الحیوان میگوید که عبدالملک مروان در خواب دید که در محراب مسجد چهار مرتبه بول کرد چون این خواب را برای سعید بن مسیب نقل کردند گفت چهار نفر از اولادهای او بر مسند خلافت می نشینند و همین قسم هم شد. اول ولید بن عبدالملک، دوم سلیمان عبدالملک، سوم یزید بن عبدالملک، چهارم هشام بن عبدالملک و گفته شده که در بنی امیه سه نفر در امور سیاسی بینظیر بودند یکی معاویه بن ابی سفیان دوم عبدالملک مروان سوم هشام بن عبدالملک و منصور دوانیقی در امر سیاست و تدبیر امور مملکت تقلید هشام میکرد. هشام بر خلاف گذشتگان خود اهل کار و کوشش بود و از شوخی و عیاشی و تفریح بدش میآمد و در زمان خلافت او قسمتی از قفقازیه و ترکستان و جنوب فرانسه و سوئیس بتصرف مسلمین درآمد ولی در اواخر خلافت او که زید پسر امام سجاد (ع) را در کوفه شهید کردند و بیدادگری زیادی نمودند در بین مسلمین اختلافی پدید آمد که موجب شکست مسلمین در اروپا شد و امام باقر (ع) را هم این ملعون بزهر جفا شهید نمود.

اعثم کوفی مینویسد روزی هشام بن عبدالملک بن مروان با جمعی از ملازمان خود در ناحیه ای از نواحی شام به شکار رفت ناگاه گرد و غباری از دور مشاهده کرد با غلامش رفیع نام به طرف آن گرد و غبار رفت و دید کاروانی با تجارت بسته از شام بکوفه می رود ، بزرگ آن کاروان پیرمردی بود که آثار صفا و انوار معرفت از بشره او هویدا بود هشام به آن پیرمرد کرد و گفت : ای پیرمرد تو از چه قبیله ای هستی و حسب و نسب تو چیست ، پیرمرد گفت تو حسب و نسب مرا برای چه می خواهی بخدا قسم که اگر من از عزیزترین قبائل عرب باشم به تو سودی نخواهد داشت و اگر از ذلیل ترین قبائل باشم به تو زیانی ندارد . هشام خنده ای کرد گفت ظاهراً شرم می کنی که حسب و نسب خود را بیان کنی پیرمرد گفت این تصور تو برخلاف واقعست بلکه چون کراهت چهره و قباحت هیئت ترا دیدم دنائت و نسب ترا دانستم از علوخاندان و سمودودمان خودم شکر الهی را بجا آوردم هشام گفت مگر تو از چه قبیله هستی پیرمرد گفت از قبیله ابنی الحکم . هشام گفت عجب قبیله ننگ آور ناپسندی داری خوب می کنی که از مردم پنهان داری پیرمرد گفت چرا بی سبب از اکابر و اشراف عرب عیبجویی می کنی مگر حسب و نسب تو چیست ؟ هشام گفت من از قریشم . پیرمرد گفت در میان قبیله قریش اشراف عالیمرتبه و اراذل بی معرفت هر دو یافت می شود تو از کدام طایفه هستی ، هشام گفت از بنی امیه هستم . پیرمرد خندیدی و گفت آی شرمت ازین نسبت بدی که با این قبیله داری مگر نمی دانی که بنی امیه در زمان جاهلیت ربا خوار بودند و در اسلام با عترت پیغمبر چه عداوتها ورزیدند ، رئیس شما مرد خماری بود و اگر در جنگهای مسلمین اتفاقاً حاضر می شدند ، اول کسی که پشت به جنگ می کرد و فرار را برقرار ترجیح می داد آنها بودند و به مقتضای اخبار صحیحه شما از اهل جهنم هستید و عجب است که شما از قبایح اعمال خود شرم ندارید . یکی از بزرگان قبیله شما . . . پدر . . . است که او به مرض ابنه مبتلا بوده و اشعاری را که . . . در مفارقت معشوق خود گفته دلیل واضح و شاهد صادقیت بر این مطلب و دیگر از بزرگان شما عبته بن ربیع بن عبدالشمس بود پدر هند جگر خوار که در غزوه بدر کبری علم مشرکین به دست او بود . و دیگر از بزرگان شما ابوسفیان است که هم خمار بوده و هم بیطار و او در جاهلیت کفار را به جنگ با پیغمبر تحریص می کرد و بعد هم از ترس و ضرورت مسلمان شد همیشه به طریق غدر و نفاق سلوک می نمود . دیگر معاویه بن ابی سفیانست که بقدری در خبث و سوء عقیده بود که با ولی خدا وصی حضرت خاتم النبیین مقاتله نمود و زیاد بن ابیه را به پدر خود ابوسفیان ملحق نمود و حدیث صحیح الولد للفراش و للعاهر الحجر را عمل نکرد بلکه بعکس نمود الولد للعاهر و للفراش الحجر و پسر بدجنس خود یزید را ولیعهد خود نمود و بر اهلیت پیغمبر مسلط ساخت . دیگر از بزرگان شما عقبه بن ابی معط بن ابان ابی عمرو بن امیه بن الشمس ملحق گردانیدند و آخر الامر حضرت امیرالمؤمنین (ع) به امر پیغمبر به یک ضربت سر او را از بدنش جدا نمود . دیگر از بزرگان شما پسر ملعون عقبه است که ولید فاسق باشد برادر مادری عثمان بن عفان که همیشه دائم الخمر بود وقتیکه امارت کوفه را داشت صبح مست میان محراب ایستاد و نماز صبح را چهار رکعت بجای آورد و گفت عجب نشاطی دارم میخواهید چند رکعت دیگر هم بگذارم و این قصه بر عثمان ثابت شده او را حد زد و خداوند آیه شریفه ان جائکم فاسق بنباء را درباره او نازل فرمود . (حجر ، آیه ۶) دیگر از بزرگان شما حکم بن ابی العاص است و برادرش مغیره بن ابی العاص و پسرش مروان که رسول خدا بر هر سه لعن فرموده است . و دیگر از بزرگان شما عبدالملک بن مروان است که اشراف و صالحین را خار نموده و اشرار و فجار را به نصرت برگزیده مقرب ترین مردم نزد او حجاج ملعون بود که فسق و ضلالت او بر جمیع اهل عالم واضحست و قصه منجنیق نهادن بخانه کعبه معلوم و مشهور است و ظلمهائیکه آن ملعون بر اهلیت پیغمبر صلی الله علیه و آله و بر اولیاء صحابه و تابعین و سایر مردم نموده بتواتر ثابت و محقق است . و یکی از زنهای شما هند ملعونه است دختر عقبه ربیع بن عبدالشمس که حلی و زیور خویش را به جهت وحشی فرستاد که جناب حمزه را شهید نمود بعد جگر آن بزرگوار را بیرون کشید نزد هند برد آن ملعونه آن را مکید از عداوتیکه بآنحضرت داشت و دیگر از نسوان شما ام جمیله خواهر ابوسفیان زوجه ابولهب است که آیه و امراء ته حمالة الحطب در

شاهن او نازل شد و نیز شجره ملعونه در قرآن بالاتفاق کنایه ای از بنی امیه است . خلاصه از بیانات فصیح و بلیغ این پیرمرد هشام و غلامش مبهوت مانده بود که نزد بزرگان لشکر آمد عقب آن پیرمرد فرستاد که او را گرفته و بکشند ولی پیرمرد از فراست خود هشام را شناخته بود و به لباس مبدل که کسی او را نبیند و نشناسد ملبس شده و بیراهه رفت تا به کوفه رسید . بالجمله هشام در ششم ربیع الاول سال ۱۲۵ در رصافه از دنیا رفت در سن ۴۵ سالگی و مدت خلافتش ۱۹ سال و هفت ماه و ده روز بود .

ولید بن یزید بن عبدالملک

یازدهمین خلیفه اموی ولید پسر یزید که نواده عبدالملک است که در سال ۱۲۵ روز وفات هشام بر مسند خلافت نشست . مورخین او را یزید زندیق و فاسق نام نهاده اند بجهت شهرتش در منکرات و تظاهرات به کفر و زندقه مثلا زن پدرهای خود را بجهت خود بعنوان زناشویی گرفت و مسلمانان را مسخره میکرد و بدین اسلام استخفاف مینمود و عیاشی و شربخواری او بحد اعلا رسید بطوریکه برکه و استخر از شراب ساخته بود و در میان آن شنا میکرد و آن قدر میخورد که نفس او قطع میشد . وقتی با قرآن تفال زد این آیه آمد و خاب کل جبار عنید سخت خشمناک شد و قرآن را هدف تیر قرار داد و پاره پاره کرد . یکشب موذن اذان صبح گفت ولید برخاست و شراب خورد و با کنیزی که او هم مست بود در آویخت و با او نزدیکی کرد و قسم یاد کرد که تو کنیز با همین حالت مستی و جنابت باید بجای من در محراب مسجد امام جماعت شوی . پس لباس خود را بتن آن کنیز کرد و او را با حالت مستی و جنابت بنماز فرستاد تا با مردم نماز بخواند . ابن ابی الحدید در طی اخبار حمقای عرب نقل کرده که روزی سلیمان برادر ولید در مجلسی گفت خدا لعنت کند برادرم را که او مرد فاسق و فاجری بود که مرا تکلیف به لواط نمود . ولید به سی و سه بلیه مبتلا شده بود که یکی آن بود که از ناف خویش بول میکرد و چون مردم فسق و کفر ولید را دیدند تصمیم گرفتند که او از خلافت خلع کنند و لذا با پسرعمویش یزید ناقص بیعت کردند و به او گفتند که باید با ولید جنگ کنی و ما تو را یاری خواهیم کرد آنگاه یزید آماده جنگ با ولید شد و جنگ سختی نمودند تا ولید مغلوب شد و به قصر خود فرار کرد و متحصن شد لشکر یزید دور قصر او را احاطه کردند تا آنکه داخل قصر شدند و او را به بدترین وجهی کشتند و سرش را بالای قصر آویختند و تن او را در خارج باب فرادیس خاک کردند و این دو روز به آخر جمادی الثانی مانده سال ۱۲۶ بود ، مدت خلافت...یکسال و دو ماه و بیست و روز و در سن چهل سالگی بجهنم واصل شد .

یزید بن ولید بن عبدالملک

چون یزید بن ولید با پسرعمویش ولید بن یزید جنگ کرد و او را از خلافت خلع کرد و خودش بجای او نشست در سال ۱۲۶ فرمان قتل ولید را صادر نمود و گفت هر کس سر او را برای من بیاورد یکصد هزار درهم جایزه بگیرد لذا جمعی بجانب بحراء که نام قریه ایست از دمشق شتافتند و دور ولید را گرفتند که او را کشتند ، سرش را از تن جدا کرده در دمشق بگردانیدند و بعدا بر سور دمشق آویختند آنگاه خلافت یزید مستقر شد و طریق عدالت را پیش گرفت و خواست مثل عمر بن عبدالعزیز با مردم رفتار کند . مادر یزید کنیز ایرانی بود که از شاهزادگان معروف ایران بشمار میرفت و این یزید را یزید سوم و ناقص میگفتند چون شهریه قشون را کم کرد ولی عمر او آنقدر کفاف نداد خلافتش پنج ماه و دو روز بود و در سن ۴۶ سالگی به مرض طاعون از دنیا رفت .

ابراهیم بن ولید عبدالملک

چون یزید از دنیا رفت برادرش ابراهیم که ولیعهد او بود بجایش نشست در هفده صفر ۱۲۷ ، ولی پیش از چهار ماه یا دو خلافت نکرد ولی او هم نتوانست کاری از پیش برد کشور آشفته بود مردم هر ساعت در انتظار حوادثی بودند و به خود خلیفه هم اعتنایی

نمی‌کردند و از روی تحقیر بر او وارد میشدند و خود او هم عقل رسایی نداشت که بکاری پردازد این خلیفه مواجه با شدت انقلاب و اختلاف شد و هر ساعت خبری ناملایم و غم‌انگیز به او میدادند تجزیه ممالک بزرگ و کوچک بدست اقوام و طبقات بشدت شروع شد تا اینکه مروان حمار آمد و ابراهیم را از خلافت خلع کرد و زمام مملکت را بدست گرفته و ابراهیم را کشته جسدش را برادر آویخت .

مروان بن محمد بن مروان الحکم معروف به حمار

در روز دوشنبه ۱۴ صفر سال ۱۲۷ بعد از قتل مروان حمار که نواده مروان حکم بود بخلافت رسید و مردم با او بیعت کردند و چون صبر او در شتائید و جنگها زیاد بود لذا او را حمار لقب دادند . مروان روحا مردی قوی و پر طاقت بود و چون قسمت زیادی از عمر خود را صرف جنگهای مرزی آذربایجان و ارمنستان نموده بود به لشکر کشی و جنگجویی عادت داشت . مروان اگر چه دارای بلاغت و قدرت انشایی بود ولی روزی روی کار آمده بود که رشته از دست بنی امیه و آل مروان رفته بود و این فضایل ارزشی نداشت .

قیام ابومسلم خراسانی

در حبیب السیر مینویسد که ابومسلم در سنه صد هجری در اصفهان متولد شد و در کوفه نشو و نما کرد و در نوزده سالگی خدمت ابراهیم امام پسر عبدالله بن محمد بن علی بن عبدالله بن عباس و برادر سفاح و منصور رسید و او چون در پیشانی ابومسلم آثار اقبال مشاهده کرد در سنه صد و بیست و هشت او را به امارت خراسان فرستاد . او در خراسان مردم را بخلافت عباسیان دعوت مینمود جمع کثیری دست بیعت به او دادند و ابراهیم امام مکتوبی به ابومسلم نوشت که در آخر ماه رمضان سال ۱۲۹ بر مروانیان خروج نماید و لذا روز عید رمضان همانسال ابومسلم به سلیمان کثیر امر کرد که خطبه عید را بنام عباسیان بخواند بعد ابومسلم کاغذی به نصر سیار که از جانب بنی امیه والی خراسان بود نوشت و او را دعوت به بیعت با عباسیان نمود ، نصر متحیر ماند که چه بکند بعد از هشت ماه غلام خود یزید را با چند هزار سوار به محاربه ابومسلم فرستاد بعد از جنگ مفصلی لشکریان نصر شکست خوردند و مراجعت نمودند نصر سیار بسیار پریشان خاطر شد و بیعت کنندگان با عباسیان از اطراف خراسان به ابومسلم ملحق شدند ابومسلم عزم نمود که با نصر جنگ کند و کار او را یکطرفه نماید و لذا چون نصر دانست که طاقت مقاومت با ابومسلم را ندارد بطرف ری فرار کرد و در آنجا مریض شده و او را بساوه حرکت دادند و در ساوه از دنیا رفت و ابومسلم پس از فرار از نصر تمام خراسان را تصرف نمود و هر یک از اصحاب نصر و مروانیان را که میدید بقتل میرسانید . اسلام عیلمک یا ابا عبدالله سلام علیک ای شه کشور دین که دین یافت از جد جد تو تزئین بطه و یس که بیشک و شبهه تویی میوه باغ طه و یس یا حسین مظلوم جز آن نسب که از تو بخود بسته چیستم من آن چنانکه آل علی هست نیستم اما مرا از خویش مران ای علی که من تا چشم داشتم به حسینت گریستم

مجلس بیست و هفتم : و لعن الله بنی امیه قاطبه

شرح

حقتعالی در قرآن میفرماید : ان الله لعن الکافرین و اعد لهم سعیرا . یعنی حق تعالی کافرین را از رحمت و مقام قرب خود دور کرده و از برای آنان آتش سوزانی مهیا نموده است . در معنی بنی امیه حقتعالی در قرآن میفرماید : و ما جعلنا الرؤیا التي اریناک لافتنة للناس و الشجرة فی القران و نحو فهم فما نریدهم الا طغیانا کبیرا . (اسراء - ۶۱) ای پیغمبر آن رؤیایی که بتو جلوه داده و ارائه

کردیم و درختی که در قرآن بلعن یاد شده برای آزمایش مردم بود ولی تهدید و ارباب و ترسانیدن مردم جز سرکشی و طغیان بیشتر ایشان نتیجه و اثری نمی بخشد. دو صفت نیکو و خوشایند در کلام هست که یکی فصاحت و دیگری را بلاغت گویند مقصود از فصاحت و کلام عبارت است از اینکه کلمات و جمله هائیکه گفته میشود ساده و روان باشد که شنونده بسهولت مطلب را دریابد مقصود از بلاغت عبارت است از اینکه بمقتضای حال صحبت شود. از جمله چیزهایی که در اصالت کلام و رسانیدن مطلب لازم و مفید است روشن کردن مطلب بواسطه ذکر و مثال و نظایر آن میباشد. قرآن مجید که بالاترین فصاحت و بلاغت را داراست از ذکر مثال خودداری ننموده در سوره مبارکه زمر میفرماید: «لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کل مثل لعلهم یتذکرون» در این قرآن برای مردم همه گونه مثل زدیم شاید پند گرفته و موعظه را اخذ کنند. حقتعالی در آیه مبارکه که مورد بحث بنی امیه را مثال به شجره ملعونه زده همان قسم که یکدرخت دارای ریشه و تنه و شاخه و برگ است این سلسله خبیثه، هم دارای ریشه و شاخه و برگ میباشد. لعن در لغت بمعنی بعد و دوریست چون این شجره خبیثه بنی امیه از جمیع صفات خیر دورند و کسی که از صفات خیر دور باشد مسلماً هم از رحمت الهی دور خواهد بود لذا حقتعالی در قرآن این سلسله را تشبیه به شجره خبیثه نمود که هم از صفات خوب دورند هم از رحمت الهی. عیاشی از حضرت باقر (ع) روایت کرده که سبب نزول آیه فوق آن بود که پیغمبر اکرم شبی در عالم رؤیا مشاهده کرده بوزینه هایی بر منبر حضرتش بالا رفته و نشسته اند و مردم را بضالت و گمراهی میکشاند پیغمبر از این حالت متأثر و مغموم شد خداوند این آیه مبارکه را نازل فرمود. نیشابوری در تفسیر خود از ابن عباس روایت میکند که مراد از شجره ملعونه در قرآن بنی امیه هستند و بیضاوی در تفسیرش میگوید که رسول خدا (ص) در خواب دید که قومی از بنی امیه بر منبر حضرتش بالا- میروند و جست و خیز میکنند بوزینه فرمود این جزای ایشان در دنیاست که بواسطه اسلام ظاهری ایشان به آنان داده شده کنایه از آنکه در آخرت نصیبی ندارند. ابن ابی الحدید از امالی ابوجعفر محمد بن حبيب در ذیل حدیثی طولانی نقل میکند که وقتی عمر بن الخطاب از کعب الاخبار که مردی یهودی بود که بعداً اسلام را قبول کرد پرسید که در اخبار شما آیا نقل شده که بعد از پیغمبر اسلام خلافت به چه کسانی میرسد گفت به دو نفر از اصحابش یعنی ابوبکر و عمر و بعد از آن دو نفر به دشمنان آنحضرت رسد که با اهل بیت او جنگ کنند یعنی بنی امیه و بنی عباس عمر گفت انا لله و انا الیه راجعون بعد روی بطرف ابن عباس نمود و گفت منم از رسول خدا شبیه این کلام را شنیدم که میفرمود در خواب دیدم که بنی امیه بر سر منبر بالا میروند و مانند بوزینه گانی هستند و بعد آیه و ما جعلنا الرؤیا التي اریناک... را قرائت فرمودند. دیگر از آیاتی که درباره بنی امیه نازل شده این آیه است: «الم تر الی الذین بدلوا نعمه الله کفراً و احلوا قومهم دارالبوار جهنم یصلونها و بئس القرار» (ابراهیم - ۲۳)

شجره طیه و خبیثه در روایات اسلامی

حقتعالی برای اشخاص خوب و با ایمان و اشخاص بد و منافق دو مثال جالبی زده در یک آیه میفرماید: «الم تر کیف ضرب الله مثلاً کلمه طیه کشجره طیه اصلها ثابت و فرعها فی السماء تؤتی اکلها کل حین باذن ربها و یضرب الله لامثال للناس لعلهم یتذکرون» (ابراهیم - ۳۰ و ۳۱) یعنی آیا ندیدی چگونه خداوند کلمه طیه گفتار پاکیزه را بدرخت پاکیزه ای تشبیه کرده که ریشه آن در زمین ثابت و شاخه آن در آسمانست میوه های خود را هر زمان به اذن پروردگارش میدهد و خداوند برای مردم مثلاًها میزند شاید متذکر شوند. در کافی از امام صادق (ع) روایت میکند که پیغمبر (ص) ریشه این درخت است و علی (ع) شاخه آن و امامان که از ذریه آنها میباشد شاخه های کوچکتر و علم امامان میوه این درخت است و پیروان با ایمان آنها برگهای این درخت اند. در آیه دیگری برای اشخاص بد و منافق مثال جالبی میزند: «و مثل کلمه خبیثه کشجره خبیثه اجثت من فوق الارض مالها من قرار» (ابراهیم - ۳۲) و همچنین کلمه خبیث را بدرخت ناپاکی تشبیه کرده که از زمین برکنده شده و قرار و ثباتی ندارد. یکی از موارد کلمه

خبیثه کسانی هستند که نعمت خدا را تبدیل به کفران کردند که به پیغمبر میفرماید الم تر الى الذين بدلوا نعمت الله كفرا و سرانجام قوم خود را به دارالبوار و سرزمین هلاکت و نیستی فرستادند اینها همان ریشه های شجره خبیثه و رهبران کفر و انحرافند که نعمتهایی همچون وجود پیغمبر را که نعمتی بالاتر از آن نبوده و در امانشان قرار گرفت که میتوانستند در مسیر سعادت با استفاده از آن یکشبه ره صد ساله را طی کنند اما تعصب کورکورانه و لجاجت و خودخواهی و خودپرستی سبب شد که این بزرگترین نعمت را کنار گذارند و خود و قومشانرا بهلاکت و بدبختی بکشانند. در روایات ما این شجره خبیثه را بنی امیه خواندند و شجره طیبه پیامبر و علی و فاطمه و فرزندان ایشان هستند. علامه در نهج الحق نقل میکند از ابن مسعود که گفت از برای هر چیزی آفتی است و آفت این دین بنی امیه هستند.

بدار آویختن زید بن علی (ع) بدستور هشام بود

هشام بن عبدالملک مروان کسی بود که دستور داد زید بن علی بن الحسین را بدار آویختند و پنجسال بدن نازنیش بالای دار بود چون زید در کوفه قیام کرد که حق آل محمد را بگیرد و در جنگ تیری بر پیشانی او زدند چون تیر را بیرون آوردند جان بجان آفرین تسلیم نمود و او را در ساقیه آبی دفن کردند ولی جسد او را بیرون آوردند و سر او را بریده بشام نزد هشام بن عبدالملک فرستادند و بدن او را در کناسه کوفه بدار زدند و پنجسال بدن نازنیش عریان بالای دار بود و کسی عورت او را ندید زیرا عنکبوت به عورت او تار تنیده و عورتش را ستر کرده بالاخره بدن او را از دار پائین آورده سوختند و خاکسترش را در میان کشتی نموده به آب فرات ریختند. در ارشاد است و کان زید بن علی بن الحسین علیه السلام عین اخوته بعد ابی جعفر علیه السلام و افضلهم و کان عابدا و رعا فقیها سخیا شجاعا و ظهرا بالسیف یامر بالمعروف و ینهی عن المنکر و یطلب بئارات الحسین علیه السلام. زید در وقت شهادت ۴۲ ساله بود و پسرش یحیی را هم در سن ۱۸ سالگی شهید کردند سر نازنین او را نزد ولید بن یزید فرستادند آن ملعون سر را فرستاد نزد مادر یحیی و بدن یحیی را بدار آویختند و بالای دار بود تا وقتی که ابومسلم مروزی بخراسان استیلا یافت آن بدن را از دار پائین آورد و نماز بر او خوانده و در جوزجان دفنش کردند و بقعه جناب یحیی را علاءالدوله در زمان ناصرالدینشاه بنا نمود و چون سابقا معروف بود که در آن قبه زیارتگاهی است ایشان که آنجا رفتند امر بحفر قبر کرد سه ذرع که حفر کردند به جسد آن بزرگوار رسیدند و دیدند بالای سنگ لحد خشت کاشی است نیمذرع در نیمذرع که به یک طرف به خط کوفی سوره یس نوشته شده و بطرف دیگر بخط کوفی جلی نوشته بود: هذا قبر جناب یحیی بن زید علی بن الحسین علیه السلام بعد علاءالدوله به تعمیر آن قبر امر کرد و آن خشت را بالای آن قبر گذاشتند همین قسم بود تا زمان ورود روسها به گنبد قابوس که آن خشت را از بالای قبر دزدیدند و بردند. سر ابراهیم امام را در میان انبان نوره کردند و دم آهنگری در مقعدش دمیدند تا جان داد بنی امیه خواستند بنی هاشم را از بین ببرند و نور حق را خاموش کنند و با خیال خام خود و با زحمات زیاد گمان کردند که بر بنی هاشم غلبه یافتند ولی ندانستند که خود را بدنام کردند و تیشه بر ریشه خود زدند. شما تصور کنید در هر سال بالخصوص ماه محرم و صفر مردم عالم از مسلمان و غیرمسلمان برای مظلومیت امام حسین (ع) چقدر اشک از چشمان خود میریزند که اگر ممکن بود اشک آنها را جمع کنند نهرهایی از آن جاری میشد در صورتیکه برای خلفا غیر از لعن و بدنامی چیز دیگری نخواهد بود. یکی از مستشرقین اروپا حساب کرده میگوید در هر سال بالغ بر ۲۵۰ میلیون لیره انگلیسی مخارج عزاداری حسینی میشود غیر از درآمد موقوفات و اطعامیکه بجهت آنحضرت میکنند و این مبلغ بیشتر از طرف آفریقا و هندوستان بوده است. محدث قمی در انوارالهیة از علی بن عیسی اربلی نقل میکند که المستنصر بالله خلیفه عباسی به سامرا رفت در آنجا قبر عسگرین یعنی هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام را زیارت کرد پس از آن بمقبره خلفاء و اجداد خود رفت چند تن از بزرگان خاندان بنی عباس در آنجا دفن بودند آن مقبره مخروبه و آفتاب بر آنها میتابید و باران بر آن قبرها میبارید و مرغان آسمان فضلہ بر آن ریخته و کثیف و متعفن بود یکی

از آن اشخاصی که با آن خلیفه بود گفت امروز خلیفه ای و فرمانروایی جهان با شماست شایسته نیست قبرهای پدران شما با اینحال باشد که نه کسی زیارت آن ها رود و نه پاکیزه نگهداری شود در صورتیکه قبرهای علویین دارای پرده ها و فرشها و قندیلها و شمعدانها است . معلوم میشود در آزمان هم قبور ائمه دارای ساختمان و اسباب و چراغ و خادم بوده است خلیفه گفت این یک سر آسمانی دارد که به کوشش ما درست نمی شود هر اندازه که ما بخواهیم مردم را وادار کنیم که بما معتقد شوند و به زیارت قبور نیاکان ما بروند و یا اقلا فرش و قندیل آنرا نبرند ممکن نمیشود ولی قبور علویین را که می بینی روی عقیده مردم درست شده و عقیده را نمی توان از مردم گرفت . همین بهتر دلیلیست که حق در دنیا همیشه برجا است و باطل از میان میرود و لذا چون عقیده قلبی دارند هر سال مبالغی خرج عزاداری و اطعام آنحضرت میکنند و مبالغی برای سفر زیارت آنحضرت خرج میکنند .

دیدن یکی از علمای نجف عالم برزخ را

مرحوم دربندی در کتاب اسرارالشهادة نقل میکند که برای من نقل کرد مرد صالح پرهیزکار شیخ جواد از پدر فاضل خود شیخ حسین تبریزی که یکی از شاگردان سید بحرالعلوم بود که از صلحای نجف غروب هنگامیکه در وادی السلام بود و قصد داشت وارد قلعه نجف شود میگوید در اثنای راه جمعی را دیدم باسبان تیزرو سوار شده و در پیش روی آنها سواری بود در نهایت حسن و جمال من گمان کردم که یکی از آنها سواری مانند آقا سید صادق که یکی از علما آنزمان بود و یکی دیگر شیخ محسن برادر شیخ جعفر اعلی اله مقامهم میباشد لذا آنها را به اسم صدا کردم و به آنها سلام نمودم جواب سلام مرا دادند گفتند ما آن دو نفری نیستیم که نام بردی بلکه ما از ملائکه هستیم که باین صورت درآمده ایم و آن شخص خوش سیمایی که در جلوی ماست یکی از صلحا است از اهل اهواز که او را باید باینمکان شریف برسانیم خوب است که تو هم با ما بیایی من با آنها رفتم تا بمکان وسیعی رسیدیم که دارای هوای خوب و مناظر عالی بود که مثل آنرا ندیده بودم ملائکه از اسبهای خود بزمین فرود آمدند و رکاب آن اهوازی را گرفته او را در باغی پیاده کردند که دارای قصری بود که به اقسام فرشها مفروش بود و از هر گونه زیور و زینت از حریر و استبرق آراسته و در اطراف همان موضع مشعلها افروخته و قندیلها آویخته بودند و پس آن اهوازی را در صدر آنمجلس نشاندند و به اقسام ملاطفت به او تهنیت گفتند پس سفره ای انداختند که در آن همه قسم میوه جات بود آنشخص شروع بخوردن کرد به من هم امر بخوردن نمود من هم از آن خوردم پس بمن فرمود : ای مرد صالح آیا میدانی که سبب نشان دادن این منظره در این نشاء برای تو چیست ؟ گفتم نمیدانم ، گفت سرش اینست که پدر تو دو من گندم از من طلب داشت نشد که در دنیا به او بدهم چون خدا خواست مرا بیامرزد و درجه مرا کامل فرماید مقام مرا به تو نشان داد تا دین تو را ادا نمایم و برای الذمه از پدرت شوم یا از من بگذر و یا حقت را از من بگیر یکی از آن ملائکه بمن گفت عباى خود را بگشای و مقداری گندم در آن ریخت و گفت بحق خودت رسیدی ناگاه تمام آنها از نظرم غائب شد و عبا و آن مقدار گندم در دست من مانده آنرا بمنزل آوردم تا مدتها از آن گندم میخوردم و تمام نمیشد چون سر او را برای دیگران فاش کردم تمام شد . این شخص اهوازی عالم نبود بلکه مرد عوامی از طایفه شیعه بود که محبت و دوستی زیادی به اهلیت داشت و کاسبی بود که در ایام سال از عایدی خود پولی جمع میکرد و در دهه محرم صرف عزاداری و اطعام حضرت سیدالشهداء مینموده و چراغ مجالس عزاداری روشن میکرد و شربت میداد . قضیه دیگری در صفحه ۵۴ اسرارالشهادة نقل میکند که زن زانیه ای بمنزل همسایه خود رفت تا قدری آتش بیاورد غذایی که برای عزاداران حسینی درست میکردند نزدیک بود که آتش آن خاموش شود و آن زن فوت کرد تا آتش را روشن کرد و دود آتش چشمهای او را ناراحت کرد همین باعث شد که او از اعمال زشت خود نادم شده توبه کند . از این قبیل داستانها زیادست چه باب حسینی باب نجات است که وجود مبارک پیغمبر (ص) فرمود حسین مصباح الهدی و سفینه النجاة بسیاری از مردم بدعمل بواسطه همین گریه بر آن حضرت مخارج عزاداری و اطعام نمودن بر آنحضرت موفق به توبه و عاقبت بخیری شدند و با ایمان کامل از دنیا

رفتند. حقتعالی در حدیث مفصلی بحضرت موسی (ع) فرمود که یک جمله آن حدیث اینست هر کس مالی در راه حسین (ع) خرج کند هفتاد برابر در دنیا به او عوض میدهم و گناهان او را می‌آمرزم و در بهشت جایش میدهم.

مجلس بیست و هشتم: و لعن الله بنی امیه قاطبه

میزان شناخت خوبی و بدی

و ما جعلنا الرؤیاء التي اريناك الا فتنة للناس و الشجرة الملعونة في القرآن و نخوفهم فما يزيدهم الا طغيانا كبيرا. (اسراء - ۶۱) گفتار ما در موضوع این آیه در مجلس قبل ذکر شد اینک میگوئیم برای تمیز خوب و بد اشیاء میزانی قرار داده اند که بواسطه آن صحیح و سقیم را می‌شناسیم. خود میزان در لغت بمعنی آلت سنجش است و با آن اشیاء را می‌سنجند و معادله میکنند و آن نسبت به اشیاء مختلف است و بر حسب اختلاف اشیاء را می‌سنجند و فرق میگذارند مثلاً میزان سنجش خوبات ترازو و میزان شناختن فکر صحیح و سقیم علم و منطق و میزان شعر علم عروض و میزان خوبی و بدی مردم اعمال و کردار خوب و بد ایشان میباشد. پس اگر بخواهیم یکدسته از مردم را با دسته دیگر بسنجیم که کدام بهتر و یا بدترند در اینجا میزان اعمال خوب و بد آنها میباشد با این مقدمه اگر بخواهیم بفهمیم که بنی امیه بهتر بودند یا بنی هاشم میزان شناختن کارهای خوب و بد ایشان است و اتفاقاً کارهای خوب و بد این دو دسته در صفحات ضبط شده و ما اینک به شهادت تاریخ وضع زندگانی و کارهای این دو دسته را روشن میکنیم تا خواننده خود بتواند تمیز حق و باطل این دو دسته را بدهد

نسب بنی امیه

نسب بنی امیه به جد سوم پیغمبر (ص) عبد مناف میرسد محمد بن عبد بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف یکی از پسرهای عبد مناف و دیگری عبدالشمس بود که تواءماً بدنیا آمدند و با کارد آنها را از هم جدا کردند کسی گفت بعداً بین اولادهای این دو برادر همیشه خواهد بود و همین هم که شد که بین بنی هاشم و بنی امیه همیشه جنگ و جدال و خونریزی بود. عبدالشمس پسری داشت بنام امیه که جد بنی امیه میباشد و بنی هاشم به هاشم میرسند.

مناصب و بزرگی هاشم

هاشم چند بزرگی و آقایی داشت که برادرش عبدالشمس نداشت. ۱ - پرچمداری ۲ - تصدی آب و سقایت حجاج پذیرایی از حجاج و تصدی چاه زمزم پرده داری خانه کعبه که تمام این سمتها از پدرانش به او ارث رسیده بود. اولین فردی بود که ایلاف کرد به این شرح که هاشم مردی ثروتمند بود که دستگاه مردی ثروتمند بود که دستگاه تجارت او وسیع بود و در زمستانها به یمن میرفت و در تابستان برای تجارت به شام حرکت مینمود و تمام رؤسای قبایل عرب را در کار تجارت خود شرکت داده بود باین معنی که از منافع خود سهمی برای هر یک از آنها مقرر میداشت بدون آنکه سرمایه ای داده باشند و قهراً این سهم که بآنها داده میشد آنها را از مسافرت بقصد روزی بی نیاز میساخت. نزول سروه لایلاف قریش در همین موضوع بود چنانکه طبرسی در مجمع البیان از ابن عباس روایت میکند این سوره درباره قریش نازل شد چه ایشان امور معاش و زندگانی خود را تمام دوره سال بوسیله دو سفر اداره میکردند در زمستان بسوی یمن و در تابستان بشام میرفتند و از مکه و طائف خشکبار و فلفل و ادویه جات که از ناحیه دریا میآوردند بشام میبردند و از آنجا البسه و خوبات و گندم و جو میخریدند و درین سفرها با یکدیگر الفت میگرفتند. یکی از امتیازات و افتخارات هاشم قرار داد حلف الفضول بود که معاهده ای بنام مزبور بین قبایل اعراب برقرار شد و از بزرگترین معاهدات

شرافتمندانه آن دوره بود که بین سران قبایل عرب بسته شد ولی عبدالشمس در هیچیک از اینها سهمی نداشت. و یکی از قراردادهای این بود که بین بنی هاشم و بنی المطلب و بنی اسد بن عبدالعزی و بنی زهره و بنی تیم بن مره در خانه جذعان در یکی از ماههای حرام قراردادی بسته شد به این کیفیت که کف دستهای خود را روی خاک مالیده و هم قسم شدند که از هر مظلومی حمایت کنند و یاور و دوست او باشند تا حقش را از ظالم بگیرند. هاشم قوم خود را خوراک میداد و گوشت و نان برای آنها حاضر میکرد و به آنها ترییدی میداد که بخورند و بارهای پر از گندم پاک از شام به مکه میآورد و برای مردم نان خوب و گوشت تازه تهیه میکرد و به مردم میداد. ولی عبدالشمس که برادر هاشم بود ازین مناسب سهمی نداشت و نام خوب و آبرویی هم نداشت و پسر او هم امیه مرد فاسقی بود که بین مردم بدنام و متهم بود و در جاهلیت کاری کرد که هیچکسی نکرده بود که در حیات خود زن خود را به پسرش ابا عمر تزویج کرد و ابا معیط از آن ازدواج بدنیا آمد که ولید بن عقبه از اوست که مراد از آیه ان جائکم فاسق بنیاء فتینوا ولید است. امیه بن عبدالشمس که مردی ثروتمند بود بر هاشم عمومی خود حسد برده و در مقام آن شد که با هاشم مفاخرت کند هاشم بمناسبت مقام و موقعیت خود اظهار نفرت ازین کار کرد ولی قریش او را رها کردند تا بالاخره بین آندو شرط شد که پنجاه شتر سیاه چشم شرط بندی کنند که در مکه فخر نمایند و مردم گوشت آنرا بخورند و ده سال هم از مکه جلای وطن نمایند در صورتیکه نزد کاهنی روند و در حضور او هر یک شرح مفاخرت خود را بگویند و او قضاوت کند هر کس مفاخرت را بر دیگری این شترها را کشتار نماید تا نزد کاهن معروف خزاعی رفتند و حق با هاشم شد و شترها را از امیه گرفت و در مکه کشت و به مردم خورانید و امیه هم ده سال بشام رفت و هجرت نمود. این واقعه ای است که دشمنی امیه را نسبت به هاشم علنی کرد و بین آن دو و فرزندان آنها دشمنی برقرار ساخت. این زمان گذشت تا زمان عبدالمطلب شد مجدداً بین بنی عبدالمطلب و بنی امیه دشمنی ایجاد شد بطوریکه ابن اثیر در کامل خود در جلد دوم صفحه ۹ نقل میکند: چنین است که عبدالمطلب یک همسایه یهودی داشت که تاجر ثروتمندی بود مال فراوانی داشت حرب بن امیه ازین مرد یهودی بدش میآمد به چند نفر از جوانان قریش دستور داد که او را بکشند و اموال او را بردارند لذا عامر بن عبد مناف بن عبدالعزیز و صخر بن عمرو بن کعب یتیمی جد ابوبکر را کشتند و اموال او را بردند و عبدالمطلب تا مدتی نتوانست قاتل این مرد یهودی را بشناسد ولی پس از تحقیق زیاد شناخت و چون خواست تعقیب کند و نفر مزبور به حرب بن امیه پناه بردند عبدالمطلب نبرد حرب عموزاده خود آمد و از او خواست که درینکار دخالت کند و قاتل را پناه دهد و او هم پناه داد ولی وقتی از او خواستند که قاتل را بدهد حرب نداد لذا بین عبدالمطلب و حرب بن امیه سخنان درشتی رد و بدل شد تا بالاخره نفیر بن عبدالعزی جد عمر بن خطاب را حکم قرار دادند و حکم بقتل حرب کرد گفت تو با کسی محاجه میکنی که قدش از تو بلندتر و از تو زیباتر و پیشانی او از پیشانی تو وسیعتر و مردم نسبت به او خوش بین و بتو بدبین هستند این مرد اولادش از از تو بیشتر سخاوت و عطای او به مردم زیادتر و دستش از دست تو کشیده تر است.

اکثر مورخین بنی امیه را از قریش نمیدانند

تا اینجا از تواریخ نقل نمودیم که بنی امیه از قریش نبودند و نسب آنها به عبدالشمس بن عبد مناف میرسیده لکن اکثر علماء تاریخ و اهل حدیث این حرف را قبول ندارند. از جمله عمادالدین طبری در کامل بهایی برای بهاءالدین محمد جوینی در عصر هلاکوخان نوشته در جلد دوم آن مینویسد که امیه غلامی بود رومی از عبدالشمس چون زیرک بود عبدالشمس او را آزاد کرد بعد به فرزندی قبولش نمود و از او فرزندان بوجود آمد بعد میگوید که اگر بگویی بین اصحاب تاریخ اتفاقست که گفته اند نسب عثمان: عثمان بن عفان بن ابی عاصم بن امیه بن عبدالشمس بن عبد مناف میباشد بنابراین چگونه میشود گفت که عثمان از بنی امیه نبوده و از غلام رومی بوده است. جواب میگوئیم در زمان جاهلیت بین اعراب مرسوم بود که چون غلامی را آزاد میکردند و آنرا پسرخوانده خود قرار میدادند مثل پسر انسان میشد و مردم او را جزو اولادان خود قرار میدادند و ادعیا میخواندند و زن او را تزویج

نمیکردند و لذا پیغمبر (ص) زید را که آزاد کرد و زینب بنت جحش را که دختر عمه آنحضرت بود برای زید به عقد در آورد و پس از مدتی زید زینب را طلاق داد پیغمبر برای بطلان سنت جاهلیت به ازدواج زینب تن در داد از طرفی از حرف مردم هم میترسید که بگویند پیغمبر (ص) زن پسر خوانده خود را به عقد و ازدواج خود در آورده لذا حق تعالی این آیه را نازل فرمود: امسک علیک زوجک و اتق الله و تخفی فی نفسک ما الله مبديه و تخشی الناس و الله احق ان تخشاه . لذا پیغمبر از زینب خواستگاری نمود و او هم خوشحال شده افتخار بر این امر نمود ولی گفت خدایا میخواهم تو عقد ازدواج مرا ببندی . حق تعالی این آیه را فرستاد: فلما قضی زید منها و طرا زوجنا کها لکی لایکون علی المؤمنین جرج فی ازواج ادعیائهم . (احزاب) بنابراین در زمان جاهلیت رسم بوده که آزاد شده را پسر خود قرار چ پس عثمان که نسبش به امیه میرسد امیه پسر خوانده عبدالشمس بوده نه تقصیر حقیقی او تا بگوئیم بنی امیه از قریش و به عبد مناف میرسند .

بنی امیه از نسل غلام رومی بودند

علامه مجلسی در بحار از الزام النواصب حکایت میکند که امیه از صلب عبدالشمس نبوده بلکه از رومیان بوده و عبدالشمس او را استلحاق نمود و منسوب به وی شد بنابراین امیه از قریش نیستند و از میان رومیان میباشند . در تفسیر الم غلبت الروم از صادقین علیهما السلام روایت شده که مراد از این آیه بنی امیه اند یعنی بنی امیه که از نسل غلام رومی هستند مغلوب خواهند شد البته پس از هزار ماه سلطنت و این معنی بنابر آنست که به صیغه معلوم بخوانیم که یکی از قرآآت شاذ است و اگر به صیغه مجهول بخوانیم بنی امیه غلبه کردند و مالک حکومت و سلطنت شدند در هر صورت این مسلمست که بنی امیه بودند حال امیه یا از نسل عبدالشمس بوده و یا غلام آزاد شده او بوده است . جماعت بنی امیه و شاخه تقسیم میشود زیرا امیه نسلش از دو اولاد باقی ماند که یکی حرب و دیگری ابوالعاص باشد از حرب ابوسفیان و معاویه و یزید اولادهای یزید پیدا شدند و از ابوالعاص عفان که پدر عثمان بود و خود عثمان که خلیفه سوم و حکم و پسرش مروان و عبدالملک و اولادان عبدالملک بنام ولید و سلیمان و هشام و عبدالعزیز تا آخر بنی امیه و بنی امیه قریب یکقرن بر گردن مسلمانان سوار بودند یعنی از سال ۴۰ هجرت حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) در کوفه شهید شد که معاویه دولت بنی امیه را تشکیل داد تا سال ۱۳۲ هجری و بعد از آنکه بنی عباس دولت بنی امیه را از بین بردند بعضی از احفاد بنی امیه به اندلس فرار کرده و در آنجا یک حکومت اموی بر اساس همان حکومتهای شام بنا نهادند که در حدود سه قرن دوام داشت اگر چه خلافت آنها در مغرب بود و خود را بنام خلیفه خواندند ولی مورخین آنها را در شمار خلفاء بنی امیه نمی آوردند چه ایام خلافت آنان مضطرب بود و مملکت منظمی نداشتند لذا خلافت آنها از بنی امیه محسوب نمی شود . قال الله تبارک و تعالی: الم تر الی الذین بدلوا نعمه الله کفرا و اهلوا قومهم دارالبوار . (ابراهیم) آیا ندیدی کسانی که نعمت خداوندی را به کفر مبدل ساختند چگونه خود و قوم و ملت خود را به دیار نیستی رهسپار ساختند . امام صادق (ع) فرمود که این آیه درباره بنی امیه و بنی مغیره نازل شد بنی مغیره را خداوند در جنگ بدر نابود ساخت و نسل آنها قطع شد ولی بنی امیه را خداوند تا روز قیامت مهلت داده سپس فرمود بخدا قسم نعمتهایی که خداوند بمردم عطا فرموده ما هستیم کسانی که باید رستگار شوند بواسطه ما رستگار خواهند شد .

کسانی از بنی امیه که خوب بودند

در بعضی از زیارت ماءثوره مانند زیارت عاشورا وارد شده که اللهم بنی امیه قاطبه خدایا همه بنی امیه را لعنت کن در صورتیکه همه بنی امیه بد نبودند و اشخاص خوبی هم در میان آنها بوده اند از جمله جناب سعدالخیر ابن عبدالملک بن عبدالعزیز بن عبدالملک بن مروان بن الحکم ابن ابی العاص بن امیه بن عبدالشمس . در بحار الانوار ، ج ۱۱ ، از اختصاص شیخ مفید نقل میکند

که سعدالخير برادر زاده عمر بن عبدالعزيز بود يكبار كه نزد امام باقر (ع) آمد گريه ميكرد حضرت فرمود چرا گريه ميكني عرض كرد چگونه گريه نكنم و حال آنكه از شجره ملعونه هستم كه خداوند در قرآن ياد فرموده حضرت فرمود: تو از آنها نيستي اموي منا اهل البيت آيا نشنيدى قول خداوند را كه ميفرمايد: و من تبعني فانه مني و اين لقب خير را كه سعدالخير باشد امام باقر (ع) باو داد. و از جمله محمد بن ابى حذيفه بن عتب بن ربيعه بن عبدالشمس است كه اين عتبه جد محمد كسى بود كه در جنگ بدر كبرى علم دار مشركين به شمشير اميرالمؤمنين (ع) خودش و برادرش شيبه و پسرش وليد به درك واصل شدند و هند جگرخوار كه زوجه ابوسفيان بود عموي محمد ميشد مع ذلك اين محمد از شيعيان اميرالمؤمنين (ع) و عامل آنحضرت در مصر بود معاويه با وجود آنكه پسرعموي او ميشد خيلي او را صدمه زد كه دست از علي بردارد ولي ممكن نشد تا بالاخره او را كشت و جماعتي از زنهای آنها هم خوب بودند مانند امامه دختر ابوالعاص كه بعد از حضرت فاطمه عليهاالسلام بنا به وصيت آن خانم در حباله حضرت علي (ع) درآمد و ديگران هم بودند كه ذكر آنها باعث تطويل كلام ميشود، امام عليه السلام بنى اميه بد را به لفظ قاطبه لعنت كرده است، نه بنى اميه خوب را، چنانچه امام باقر (ع) بعد فرمود تو از بنى اميه نيستي و از ما اهليت ميباشي. پس لعن بر بنى اميه وقتي است كه دشمن اهليت باشند اگر از دوستان اهليت شدند جز و اهل بيت خواهند بود نه از بنى اميه. و اما عمر بن عبدالعزيز كه از بنى اميه و از خلفا آنها و داراي زهد و شب زنده داري بود و فدك را به امام باقر (ع) رد كرد و دستور داد كه لعن بر علي (ع) ترك شود و پولهايي به اهليت داد لذا ميرزا عبدالله افندي صاحب رياض العلماء در لعن بر او تاءمل دارد. لکن حق مطلب اينست با همه اين خويها معذلك غاصب امر خلافت بوده و اين بدترين كارهاست و در هيچ تاريخ و روايتي وارد نشده كه خدمت امام رسیده باشد و از ايشان اجازه در امر خلافت گرفته باشد ولي معاويه پسر يزيد بن معاويه بعد از آنكه چهل روز خلافت كرد فهميد كه خلافت حق او نيست و حق آل محمد ميباشد لذا بالای منبر رفت و اعمال پدران خود را تذكر داد و بر پدر و جد خود لعن فرستاد و از افعال ايشان تبرى جست و گريه شديد نمود آنگاه خود را از خلافت خلع نمود. مروان حكم گفت از پائين منبر به او حال كه تو از خلافت كناره گيري كردى پس امر خلافت را به شورا افكن در جواب گفت من حلاوت خلافت را نچشيدم پس چگونه راضى شوم كه تلخي آنرا بچشم. از منبر بزير آمده و رفت در خانه نشست و مشغول گريه شد مادرش نزد او آمده گفت اى فرزند كاش تو خون حيض ميشدى و بوجود نميامدى تا چنين روزي را از تو نميددم گفت اى مادر بخدا كه دوست داشتم چنين بودم و قلاعه امر خلافت بگردن من نيافتاد آيا من و زرو و بال امر خلافت را به گردن بگيرم و بنى اميه شيريني آنرا ببرد. بنابراین قاطبه را نمیتوان بر همه بنى اميه حمل كرد. روزي كه شد به نيزه سر آن بزرگوار خورشيد سر برهنه برآمد ز كوهسار موجي بجنبش آمد و برخاست كوه كوه آن خيمه ايكه گيسوي حورش طناب بود ابرى به بارش آمد و بگريست زار زار شد سرنگون ز باد مخالف حباب وار گفتي تمام زلزله شد خاك مطمئن جمعي كه پاس محملشان داشت جبرئيل گفتي فتاد از حركت چرخ بيقرار گشتند بي عماري و محمل شترسوار عرش چنان بلرزه درآمد چرخ نيز هم با آنكه سر زد اين عمل از امت نبى افتاد در گمان كه قيامت شد آشكار روح الامين ز روى نبى گشت شرمسار وانگه كوفه خيل الم رو بشام كرد نوعي كه عقل گفت قيامت قيام كرد

مجلس بيست و نهم: تشكيل حكومت بنى اميه

تشكيل حكومت بنى اميه

ناگفته نماند كه حكومت ظالمانه بنى اميه را عثمان تشكيل داد و در دوران حكومتش پايه گذاري نمود چه خودش از بنى اميه بود عثمان بن ابى العاص بن اميه بن عبدالشمس بن عبد مناف عثمان خليفه سوم بود و اهل تسنن او را از غيره مبشره ميدانند و مادر عثمان اردى بنت كريب بن ربيعه بن حبيب بن عبدالشمس بن عبد مناف است و ما در اردى بيضاءست كنيه او ام الحكم و

دختر جناب عبدالمطلب است پس مادر عثمان عمه زاده پیغمبر (ص) می شود. و ولید بن عقبه بن ابی معط بن ابان ابی عمرو بن امیه بن عبدالشمس بن عبد مناف برادر مادری عثمان بن عفان و مراد از فاسق در آیه شریفه یا ایها الذین جائکم فاسق ببناء فتینوا اوست. عثمان در سال ششم عام الفیل متولد شد و در روز هجدهم ذی الحجه سال سی و پنج ه از دنیا رفت و حکم ابن ابی العاص پدر مروان عموی عثمان را پیغمبر (ص) لعن فرمود و دستور داد که او را از مدینه طیبه اخراج کنند به طائف رفت رانده شده بود تا عثمان به خلافت رسید آنوقت عثمان او را بمدینه آورد و ما قبلا گفتیم که عثمان و بنی امیه از عبدمناف نبودند بلکه از غلام رومی عبدالشمس بودند که او را پسرخوانده خود قرار داد.

خلافت عثمان

عمر در لحظات آخر عمرش برای اینکه خلافت به علی (ع) و بنی هاشم نرسد و به عثمان و بنی امیه منتقل شود فکری کرد و مجلس شورایی تشکیل داد و این مجلس را طوری تشکیل داد که خلافت به عثمان برسد و تشکیل این شورای شش نفری بزرگترین بلا- و مصیبت برای جهان اسلام بود و عواقب وخیمی برای مسلمانان بیار آورده و طوری تنظیم شده بود که بخوبی میتوانست خلافت را از بنی هاشم بیرون برد و در دامن بنی امیه قرار دهد. عمر هنگامی ب فکر تشکیل شورا افتاد که دلش از خنجر ابولؤلؤ پاره شده بود و لحظات آخر عمرش را میگذرانید و میگفت آه اگر ابو عبید زنده بود او را جانشین خود میساختم چون امین امت بود و اگر سالم مولای ابو حذیفه زنده بود او را بعد از خود نامدار مسلمانان میکردم زیرا او خدا را زیاد دوست میداشت. عمر از مرگ ابو عبیده قبرکن مدینه اظهار تأسف میکرد و حق هم داشت زیرا او یکی از کارگردانان خلافت در روز سقیفه بود و سالم هم برده ای بیش نبود ولی چه شد که تمام فضایل و مناقب و سفارشات نبی اکرم (ص) را درباره علی فراموش کرد و او را در شورا در ردیف عبدالرحمن قرار داد و افسوس از مرگ یک قبرکن مدینه میخورد. باری در لحظات آخر عمر خلافت را میان شش نفر به شورا گذاشت: علی بن ابیطالب علیه السلام زیر بن عوام عبدالرحمن بن عوف سعد بن ابی وقاص طلحه بن عبیدالله عثمان بن عفان پس از استحکام پایه های شورا قوای نظامی را برای اجرای دستور خود بر آنان گمارد و گفت اگر پنج نفر از آنها در امر خلافت یکی اتفاق کردند یکی مخالف بود گردن او را بزیند و اگر چهار نفر اتفاق کردند و دو نفر مخالف شوند گردن آن دو نفر را بزیند و اگر سه نفر با شورا موافقت کردند و سه نفر مخالف بودند با آن دسته ای موافقت کنید که عبدالرحمن در بین آن باشد و بقیه را که مخالف هستند بقتل برسانید. به چه سبب دستور قتل مخالفین را صادر نمود، مگر مخالف با شورا موجب خروج از دین و ارتداد میشد؟ ولی علی (ع) چه زود از این نقشه مزورانه اطلاع حاصل نمود و فهمید که تشکیل شورا تنها بمنظور حق او است و لذا به عمویش عباس گفت: عمو جان خلافت از خاندان ما برگردانیده شد عباس گفت: چه کسی به تو خبر داد؟ علی (ع) فرمود: عمر عثمان را در ردیف من قرار داد و حکم نمود که اکثریت موافقت نمایند آنگاه موافقت با دسته ای که عبدالرحمن با آنها است لازم نموده و بدیهی است که سعد بن ابی وقاص با پسرعمش مخالفت نمیکند و عبدالرحمن هم داماد عثمان است و قطعا هم با یکدیگر اختلاف نخواهند کرد و در نتیجه عثمان خلیفه خواهد شد. تاریخ طبری، جلد ۵ ص ۳۵.

انتخاب باطل

اعضاء شورا در محاصره پلیس انتظامی مورد تهدید قرار گرفتند تا هر چه زودتر خلیفه را انتخاب و سپس اعلام نمایند اعضاء و شورا با عجله هر چه تمامتر در این باره به گفتگو و بحث پرداختند تا بالاخره خلافت را به عثمان واگذار نمودند. نقل شده آتروزی که عمر در گذشت تا سه روز کار خلافت بجهت شورا تاءخیر افتاد روز چهارم که غره محرم سال بیست و چهار هجری بود عثمان پیراهن خلافت را در بر کرده و یازده سال و چند ماه مدت خلافت او بود و اواخر سال سی و پنج هجری روز چهارشنبه بعد از عصر

قتل او واقع شد. خلافت عثمان در حقیقت زنگ خطری بود که بر اثر آن فتنه‌هایی سراسر جهان اسلام را فرا گرفت و مسلمانان در تاریکی وحشت‌زایی قرار گرفتند که اثری از نور و روشنایی در آن وجود نداشت. هنگامیکه عثمان بر تخت خلافت نشست بنی امیه از فرط خوشحالی در پوست خود نمیگنجیدند پیرامون او گرد آمده با هیاهو و دادن شعار او را از مسجد بخانه آوردند آری چرا بنی امیه خوشحال نباشند و چرا شعار ندهند و حال آنکه با روی کار آمدن خلافت عثمان زیربنای حکومت اموی مستحکم گردید. باری خلفا بنی امیه زمامدارانی ستمگر و یاغی و سرکش و بیدین و فاسق و متجاوز و خودسر بودند و مردم را به کارهای زشت و ناپسند وادار کرده و از کارهای خوب و پسندیده باز میداشتند و نوامیس مسلمانان را ملعبه خویش میساختند، این خودسری و بی بند و باری از روزی آغاز شد که عثمان کرسی خلافت را اشغال نمود زیرا روش سیاسی و اجتماعی او مخالف کتاب خدا و خارج از طریق حق و عدالت بود که ما اکنون نمونه‌هایی را یادآور میشویم.

غارت اموال بیت المال

مقتضای سیاست مالی و اقتصادی اسلام آنست که بیت المال در مصالح مسلمانان و در راه مبارزه با فقر و بیچارگی مصرف گردد تا ریشه فقر و محرومیت از میان اجتماع قطع شده و خانواده‌های محروم و بی بضاعت مورد ترحم و عطوفت قرار بگیرند و به نیازهای طبقه عاجز و درمانده رسیدگی شده و از زنان بیوه و اطفال یتیم و بی سرپرست تفقد بعمل آید و نیازمندیهای آنان برطرف گردد. ولی با کمال تأسف در دوران ریاست و زمامداری عثمان این سنت و سیره بدست فراموشی سپرده شد. او ثروت مسلمانان را بخود اختصاص داده و بنی امیه را بر بیت المال مسلمین مسلط ساخت و آنها مطلق العنان گردیدند بهر که مایل بودند بذل و بخشش نمودند و افرادی که مورد علاقه آنها نبودند محروم میساختند گویی که بیت المال مسلمین ملک مطلق آنان بود. مثلاً وقتی ابوسفیان تبریک خلافت عثمان را گفت دویست هزار درهم به او عطا کرد و عبدالله بن سعد که برادر رضاعی عثمان بود و دستور داد غنایم فتح آفریقا از طرابلس تا طنجه را به او بخشند و مسلمانان دیگر را محروم ساخت شرح ابن ابی الحدید سعد بن عاص که یکی از بدکاران و فساق بنی امیه بود چنانکه پدرش نیز از سران مشرکین محسوب میشد که در جنگ بدر بدست علی (ع) کشته شد یکصد هزار درهم از بیت المال مسلمین بچنین شخص فاسدی عطا کرد اسدالغابه، ج ۳، ص ۳۱ عثمان ولید بن عقبه را حاکم مطلق العنان کوفه قرار داد که هر چه میخواست بکند و او هر چه توانست بعنوان وام از بیت المال اختلاس نمود تا آنکه عبدالله مسعود که کلیددار بیت المال بود از وی مطالبه کرد تا اموالی را که بعنوان قرض از بیت المال گرفته مسترد نماید ولید ناگزیر جریان را به عثمان گزارش داد بمجد رسیدن نامه عثمان به عبدالله بن مسعود چنین نوشت: تو خزینه دار ما هستی تو را نمیرسد که ولید را در خصوص مالی که از بیت المال استقراض نموده تحت فشار قرار دهی. چون این نامه بدست ابن مسعود رسید کلید بیت المال را نزد ولید افکند و گفت من گمان میکردم خزینه دار مسلمانانم تا اکنون معلوم شد کلیددار بنی امیه میباشم حال که چنین است نیازی به ماندن درین پست ندارم. واقدی نقل میکند که ابوموسی اشعری مال عظیمی را از بصره بسوی عثمان فرستاد و ولی او تمام آن مال را میان اهل و اولاد خود قسمت نمود. نقل شده آنروزی که عثمان از دنیا رفت صد و پنجاه هزار دینار و هزار هزار درهم موجودی او بوده و قیمت ضیاع او که در وادی القری و حنین بوده و صد هزار دینار بشمار میرفت و اسب بسیار و شتران بیشماری از او باقی ماند و در زمان خلافت عثمان بسیاری از اصحاب بسبب عطایای او مالدار شدند. مثلاً زبیر بن عوام از عطایای عثمان خانه‌های قیمتی بنا کرد و بعد از وفاتش پنجاه هزار دینار وجه نقد و هزار اسب و هزار بنده و هزار کنیز و اشیاء دیگری از او باقی ماند و مانند طلحه که دولتش بمرتبگی رسید که غله عراقش هر روزی هزار دینار میشد و بعضی بیشتر گفته اند. و مانند عبدالرحمن بن عوف که صد اسب و هزار شتر و ده هزار گوسفند داشت و بعد از فوتش ربع ثمن مالش هشتاد و چهار هزار دینار بوده است تتمه المنتهی حاج شیخ عباس قمی بر حربگاه چون ره آن کاروان فتاد شور و نشور واهمه را در گمان فتاد هم بانگ نوحه و غلغله در ششجهت

فکند هر چند بر تن شهدا چشم کار کرد هم گریه بر ملائک هفت آسمان فتاد بر زخمهای کاری تیر و سنان فتاد هر جا که بود آهویی از دشت پا کشید ناگاه چشم دختر زهرا در آن میان هر جا که بود طایری از آشیان فتاد بر پیکر شریف امام زمان فتاد شد وحشتی که شور قیامت ز یاد رفت بی اختیار نعره هذا حسین از او چون چشم اهل بیت بر آن کشتگان فتاد سر زد چنانکه آتش از او در جهان فتاد پس با زبان پر کله آن بضعت بتول رو بر مدینه کرد که یا ایها الرسول

مجلس سی ام : لعن الله ابن مرجانه و لعن الله عمر بن سعد

ترجمه

خدا لعنت کند پسر مرجانه را و همچنین خدا لعنت کند عمر پسر سعد را

شرح

مراد از ابن مرجانه ابن زیاد است و ذکر او بعد از آل زیاد و بنی امیه ، که شامل اوست به این جهت است که او کشنده حضرت سیدالشهداء است و مرحوم مجلسی احتمال داده که بجهت خبث مولد او بوده و اضافه او به مرجانه بجهت ولدالزنا بودن اوست تا معلوم شود که علاوه بر بد بودن پدر از طرف مادر هم بد بوده است زیرا مرجانه از زنهایی بود که بالای خانه او علم نصب شده بود و این علامت زنهایی زانیه معروف بوده است . حضرت سیدالشهدا حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا در یکی از خطبه های خود فرمود : فاتم هم الا-ابن الدعی قدر کزین اثین بین السفله و الذله و هیئات ما اخذ الدنیة . بخدا قسم که آن زنازاده پسر زنازاده ما را واجب نموده که لباس ذلت بپوشیم و یا در میدان مبارزه جنگ کنیم و ما هرگز دستخوش ذلت نشویم . عیداله بن زیاد در سال بیست و هشت و یا بیست و نه هجری متولد شد و در سال شصت و هفت بدست جناب ابراهیم بن مالک اشتر بدرک واصل شد پس سن آن ملعون ازل و ابد در عاشورا سی و نه سال یا سی و هشت سال بوده و پدر ملعونش زیاد بن ابیه که به او زیاد بن سمیه میگفتند در سال پنجاه و سه هجری به درک واصل شد و مادر زیاد بن ابیه سمیه نام داشت که مانند مرجانه به زنا دادن معروف و از ذوات الاعلام

خروج ابن زیاد برای دستگیری مختار

ابن زیاد که حاکم بصره بود و بنا بدستور ملعون به کوفه ماءموریت پیدا کرد که کار حسین علیه السلام را به نفع یزید خاتمه دهد . بعد از آنکه مختار بر کوفه مسلط شد و عبدالملک بن مروان بخلاف نشست عیداله بن زیاد را با هشتاد هزار نفر برای سرکوبی مختار و تسخیر عراق ماءمور کرد . ابن زیاد در آن وقت حاکم موصل بود و بفرمان عبدالملک در حوالی نصیبین پرچم استقلال برافراشت تا به کوفه حمله کند مختار یزید بن انس اسدی را با عامر بن ربیع با سی هزار مرد جنگی باستقبال ابن زیاد فرستاد و سه هزار جنگجوی دیگر در پنج فرسخی موصل گماشت تا تلاقی دو لشکر کوفی و شامی حاصل شد و پس از مدتی به نفع پیروزی مختار تمام شد . سبید نفر اسیر گرفتند و بسیاری کشته شدند و گروهی متواری و فراری گردیدند و اسراء را نزد فرمانده لشکر بردند و دستور داد که همه را گردن بزنند و خودش هم در همانشب از شدت مرض در گذشت و جانشین او ورقاء مراجعت کرد و با پرچم فیروزی به دارالاماره مختار آمد .

جنگ ابن زیاد با پسر مالک اشتر

در اوایل سال ۶۷ ه ابن زیاد که در اواخر سال قبل شکست خورده بود بشام فرار کرد و باز خود را مهبای جنگ نمود و ابراهیم پسر مالک هم با دوازده هزار مرد جنگی برای محو ابن زیاد بطرف موصل حرکت کرد و چند منزلیکه رؤسای کوفه، که قتله امام حسین بودند، مانند شیث بن ربیع، شمر بن ذی الجوشن، محمد بن اشعث بن قیس و عمر بن سعد را دید که بمخالفت برخاسته اند و پیغام بمختار فرستاده بودند که اگر رعایت ما را نکنی مهبای جنگ باش مختار برای مصلحت روزگار و انجام مقصود خود قاصدی نزد ابراهیم پسر مالک اشتر فرستاد تا با آنها مماشات کند تا به کوفه برگردند این قاصد در سابط مد این ابراهیم رسید ابراهیم هم متعرض آنها نشد به کوفه آمدند و محل آنها خانه شیث بن ربیع بود و مهبای تهیه سلاح و قشون بودند که با مختار به جنگ برخیزند. ابراهیم بن مالک اشتر که مطمئن شد آنها در کوفه استقرار یافتند از جنگ با ابن زیاد انصراف پیدا کرد و به کوفه برگشت و مستقیماً شیث بن ربیع رفته آنها را دستگیر کرد پنجاه نفر از قشون آنها را کشت و هشتصد نفر اسیر گرفت و ۲۵۰ نفر آنها را که از قتله کربلا بودند گردن زد و خاطر مختار را از شر و دغدغه آنها جمع کرد و پس از فراغت از این مقام بطرف ابن زیاد حرکت، در نواحی موصل با او تلافی کرد. جنگ کوفی و شامی باز شروع شد، حصین بن نمیر که در قلب لشکر شام بود و در سپاه کربلا جناح لشکر را داشت بمیدان شتافت شریک ثعلبی او را با یک شمشیر از پای درآورد و به کشتن او لشکر شامی را مضطرب نمود، روحیه خود را باختند. ابراهیم بن مالک اشتر بمیدان شتافت و فرمان داد ای شیعیان حق و انصار دین، اولاد شیاطین را بکشید و بر پسر مرجانه حمله کنید که آن کسی است که آب فرات را بروی حسین بن علی (ع) بست. اینست همان کسی که به حسین علیه السلام پیغام داد ترا امان نیست مگر در بیعت من درآیی با این سخنان مهبیج لشکر کوفه را تحریص و ترغیب کرد تا به یکبار بر شامیان حمله کردند و با شمشیر آنها را متواری کردند و تا مقداری راه پسر مالک آنها را تعقیب کرد و بسیاری را به قتل رسانید.

کشته شدن ابن زیاد

ابوالمؤید خوارزمی مینویسد تعداد کشته شدگان این جنگ به هفتاد هزار رسید تا غروب حمله و تعقیب و کشتار ادامه داشت تا بکلی منهزم و مغلوب و منکوب شدند بعد از غروب آفتاب ابراهیم بن مالک مردی را کنار فرات دید که دستاری از خز پوشیده و زره ای و شمشیری بر دست داشت بر او حمله کرد شمشیر او را گرفت اسبش رمید و او را از مرکب بیفتاد صبح شد ابراهیم گفت دیشب کنار فرات مردی را کشتم که جبه خز و زره پوشیده بود و بوی مشک از او میآمد. رفتند جسد او را پیدا کردند دیدند ابن زیاد است سر او را بریدند برای ابراهیم بن مالک بردند، ابراهیم سجده شکر بجا آورد و سر حصین بن نمیر را با سرهای دیگری که از سرداران شامی و از قتله کربلا بودند به کوفه نزد مختار فرستاد، مختار با دیدن سر ابن زیاد و انتقام از قتله کربلا سجده شکر بجا آورد. وقتی سر حضرت سیدالشهداء، را نزد ابن زیاد بردند قطره خونی از سر مبارک حسین بن علی علیه السلام بر ران زیاد ریخته و آنرا سوراخ کرده بزمین رسید، در اثر آن زخم پایش خوب نمیشد و این پنجسال بوی عفونت زیادی میداد برای جبران آن همیشه مقدار زیادی مشک مصرف میکرد تا بوی بد او را نشوند و با همین بوی مشک او را شناختند.

مکافات ابن زیاد

امام شافعی در تاریخ خود به نقل از ترمذی مینویسد که او را روایت کرده که عمار بن نمیر گفت: وقتی به مسجد کوفه رسیدم دیدم سرهای بریده را آنجا آوردند چون گشودند وقتی سر ابن زیاد را بیرون آوردند که نشان دهند ماری سیاه پیدا شد و در بینی عبیداله بن زیاد رفت و ساعتی درنگ نموده بیرون آمد و از دیده غایب شد پس از لحظه ای مردم گفتند قد جائت قد جائت باز آن مار آمد و در سوراخ بینی او رفت و مکرر در آن روز این واقعه رخ داد.

عمر بن سعد

عمر پسر سعد بن ابی وقاص است که او از کبار و بزرگان عصر خود و یکی از اصحاب شش نفری شورای سقیفه بود در مروج الذهب از محمد بن جریر طبری نقل میکند که چون معاویه قصد حج کرد، در طواف سعد بن ابی وقاص با او بود چون از طواف خلاص شد بطرف دارالندوة روان شد و سعد را هم با خود برد و در روی تخت نزد خودش نشاند و به سب امیرالمؤمنین علیه السلام مشغول شد، سعد خود را از پهلو و سریر او دور کرد آنگاه گفت ای معاویه اگر یکی از خصلتهای علی (ع) در من بود و ستر داشتم از آنچه که آفتاب بر آن میتابد چه او داماد پیغمبر بود و فرزندان او چون حسن و حسین داشت و پیغمبر (ص) در روز فتح خیبر میفرماید: لا عظیم الرأیه غدار جلا یحب الله و رسوله و یحبه الله و رسوله. و نیز در غزوه تبوک درباره او فرمود: الا ترضی ان تکون منی بمنزله هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی. آنگاه سعد گفت بخدا قسم که تا زنده ام دیگر داخل خانه تو نشوم و نیز نقل شده که چون سعد این سخن را گفت و خواست برود معاویه گفت بنشین تا جواب آنچه گفتی بشنوی، اگر آنچه درباره علی (ع) میگوی پس چرا یاریش نکردی و از بیت او دوری جستی؟ چه اگر من خودم آنچه را که تو شنیدی از پیغمبر میشنیدم خادم علی میشدم. در امالی شیخ صدوق نقل میکند که روزی امیرالمؤمنین علیه السلام در کوفه خطبه میخواندند و فرمودند که سلونی قبل ان تفقدونی. سعد بن ابی وقاص برخاست و گفت یا امیرالمؤمنین (ع) بمن خبر ده که در سروریش من چند دانه مو میباشد؟ حضرت فرمود بخدا قسم که چیزی از من پرسیدی که خلیل من رسول خدا بمن خبر داده بود که تو از من میپرسی در سر و صورت تو نیست هیچ مویی مگر آنکه در بن آن شیطان نشسته و در خانه تو بزغاله ای است که فرزندم حسین را میکشد عمر سعد در آنروز طفلی بود که تازه براه افتاده بود. در شفاءالصدر و از تقریب ابن حجر نقل میکند که بعضی گمان کرده اند که عمر سعد از صحابه است و این غلط است ولی یحیی بن معین جزما خبر داده است که ولادت عمر سعد در روز مرگ عمر بن خطاب بوده و شاید تسمیه او به عمر مؤید این باشد، پس عمر سعد در روز عاشورا در کربلا سی و شش ساله و مختار صاحب اربعین بیست و پنجساله بوده است. در ارشاد شیخ مفید است که عمر سعد بحضرت سیدالشهداء گفت جماعتی از سفهاء گمان کرده اند من قاتل شما هستم حضرت فرمود آنها از سفهاء نیستند بلکه از علما هستند آگاه باش که از گندم ری نخواری خورد. در تاریخ طبری است که ابن زیاد کاغذی نوشت و ایالت ری را به ابن سعد واگذار نمود و به او تکلیف نمود که بجنگ حسین بن علی علیه السلام برود، ابن سعد تقاضای عفو نمود، ابن زیاد گفت پس کاغذ حکومت ری را بمارد کن ابن سعد گفت بمن مهلت بده تا در این موضوع فکر کنم، عمر سعد با هر یک از ناصحین خود که مشورت کرد او را ازین کار منع کرد و حمزه بن مغیره پسر خواهرش گفت ای دایی اگر سلطنت روی زمین از تو باشد و از آن دست برداری بهتر است از آنکه بجنگ حسین بن علی علیه السلام بروی و خدا را ملاقات کنی در حالیکه قاتل حسین علیه السلام باشی.

کشته شدن عمر سعد

در حکومت مختار گروهی از فرماندهان لشکر ابن زیاد پنهان شدند از آن جمله عمر سعد بخانه ابن بهیره که قرابت و دوستی با خاندان علی علیه السلام داشت پناهنده شد و بوسیله و امان نامه بدین مضمون گرفت عمر سعد مادامیکه از کوفه خارج نشده و اخلاقی ایجاد نکند در امان است. اسحاق بن اشعث کندی برادر زن عبدالله بن کامل بود، بخانه او پناهنده شد شمر بن ذی الجوشن از کوفه فرار کرد و در یکی از دهات با چند نفر دیگر پنهان شدند، خولی اصبحی در دودکش خانه خود زندگانی میکرد، بیشتر اشخاص برجسته که امیر فرمانده لشکر بودند و یا پنهان شدند یا فرار کردند یا در خانه شخصیهایی پنهان شدند ولی اغلب لشکریان کربلا کشته و یا اسیر شدند. مختار به عبدالله بن کامل اسدی دستور داد لشکر نویسان را پیدا کند و اسامی کسانی که به کربلا رفته

اند بنویسند و به هر وسیله که هست آنها را احضار یا دستگیر کنند، در روزهای اول بیشتر لشکریان کشته میشدند. مختار رئیس شهربانی را استیضاح کرد که چرا هر که اسیر میشود یا از کسانیت که با من جنگ کرده و باید عفو شود و یا از رجاله های لشکر عمر سعد در کربلا است ولی رؤسای قوم دستگیر نمی شوند آنها گفتند به علت اینست که شما عمر سعد را که سردار لشکر بود آزاد گذارید و بدین جهت قلوب شیعیان سرد شده مختار بخود لرزید و گفت خدا مرا امان ندهد اگر عمر سعد را امان دهم آنگاه دستور داد فوری بروید او را احضار کنید اگر حاضر شد فبهاالمراد اگر لباس خواست و شمشیر طلبید همانجا گردنش را بزنید. چه خبر است؟ عبدالله گفت امیر ترا احضار کرده گفت با من چه کار دارد او بمن امان داده عبدالله کامل گفت عبارت امان را بخوان نوشته هر گاه از تو حادثی حادث نشود در امانی تو روزی چند حادث حادث میکنی پس امان آن مرتفع شده ولی گمان بد مبر امیر به عهد خود وفا میکند البته منظور عهد با خدا بوده است. عمر سعد فریاد زد ای غلام عبا و کفش و شمشیر من را بیاور تا نزد امیر بروم، عبدالله گفت ای حرامزاده با من حيله میکنی و شمشیر میخواهی که مرا بکشی بلافاصله شمشیر بر فرق عمر سعد زد و همراهان نیز ضربتی بر تن او زدند تا سر او را جدا کردند و نزد مختار بردند. حفص پسر عمر سعد نزد مختار نشسته بود مختار رو به حفص کرده گفت این سر را میشناسی جواب داد بلی این سر پدر منست و زندگانی پس از او برای من لذتی ندارد مختار گفت راست میگویید او را بپدرش ملحق کنید حفص را کشتند و سر هر دو را نزد پسر عمر سعد بنام محمد گذاشتند مختار گفت این سرها را میشناسی گفت آری سر پدر و برادر من است پرسید چه عقیده ای درباره آنها داری جواب داد من از هر دو بیزارم زیرا وقتی که ابن زیاد خواست پدرم را به کربلا بفرستد من باو اصرار کردم از این کار خودداری کن که خسران دنیا و آخرت است برادرم او را تشجیع کرد تا به امارت برسد و اینک هم بجزای خود رسید. مختار گفت بر صدق گفتار خود شاهدی داری گفت بلی مادرم در این جریان حضور داشت زن عمر سعد خواهر مختار بود و برای وساطت همانروز بخانه مختار رفته بود مختار نگذاشته بود که بخانه شوهرش برگردد بر او برآشفست که شوهرت پسر دختر پیغمبر را کشته و تو باز با او زندگی میکنی مگر میترسیدی که بی شوهر بمانی. خواهر مختار قسم خورد که مکرر میخواستم در بستر خواب او را بکشم ولی تو در زندان ابن زیاد بودی ترسیدم که آسیبی بتو برسانند و ضمنا صدق سخنان محمد بن عمر سعد را شهادت داد و مختار از کشتن او در گذشت.

موعظه و نصیحت

روزی ابو حازم بر سلیمان بن عبدالملک اموی وارد شد سلیمان گفت به چه سبب ما از مردن کراهت داریم گفت به سبب آنکه دنیا را تعمیر کردید و آخرت را خراب نمودید لاجرم میل ندارید از آبادانی بجای خراب بروید. گفت ورود ما در عالم آخرت در نزد خدای تعالی به چه نحو است؟ گفت نیکوکار مانند مسافریست که از سفر به وطن خود میرود و به اهل و عیال خویش میرسد و از رنج سفر راحت و آسوده میگردد و اما بد کار حالش چون حال غلام گریخته میباشد که او را گرفته نزد آقايش میبرند. گفت بمن بگو کدام عمل افضل اعمال است؟ گفت اداء واجبات و اجتناب از محرمات گفت کلمه عدل چیست؟ گفت کلمه حقی که بر زبان برانی نزد کسی که از او میترسی و هم باو امید داشته باشی. سلیمان گفت عاقلترین مردم کیست؟ گفت آنکه اطاعت خدا را کند. گفت جاهلترین مردم کیست؟ گفت آنکه آخرت خود را برای دنیا دیگری بفروشد گفت مرا موعظه موجهه و مختصری بکن. گفت سعی کن که خدا را در آن جاهایی که ترا نهی کرده نبیند و در آن جاهایی که ترا امر به آن کرده ببیند. آنوقت سلیمان گریه سختی کرد، یکی از حاضران به ابو حازم گفت این حرفها چه بود که در محضر خلیفه گفتی؟ گفت ساکت باش حقتعالی از علماء عهد گرفت که علم خویش را بر مردم ظاهر کنند و کتمان نمایند این بگفت و از نزد سلیمان بیرون رفت. سلیمان مالی برای او فرستاد او رد نمود و گفت والله نمی پسندم این مال نزد تو باشد پس چگونه خودم در آن تصرف نمایم سلیمان گریه کرد ولی حقیقتا نمیخواست موعظه را گوش کند چه ریاست دنیا و دوستی مال و مقام نگذاشت. ملاقات حضرت سیدالشهدا علیه السلام با

عبداللہ بن حر جعفری در اینجا مناسب است یکی از وقایعی که در راه سفر کربلا برای حضرت سیدالشهداء علیه السلام اتفاق افتاده نقل کنیم. چون حضرت در یک منزلی کربلا وارد قصر بنی مقاتل شد دید سراپرده ای زده اند و اسبی بر در سراپرده بسته و نیزه ای بر زمین کوبیده اند. امام علیه السلام پرسید این سراپرده از کیست؟ گفتند از عبیداله بن حر جعفری است حضرت دستور دادند دعوتش کنید نزد من بیاید مردی از اصحاب آنحضرت که اسمش حجاج بن مسروق جعفری بود باتفاق یزید مغفل جعفری روانه آن سراپرده شدند، چون رسیدند سلام کردند عبیدالله پرسید ای پسر مسروق چه در عقب داری حجاج گفت در حقیقت خدا کرامت و بزرگی را بطور هدیه برایت فرستاده اگر قبول کنی و رد نکنی اینک این حسین بن علی (ع) است که ترا بیاری خود دعوت میکند اگر در رکاب او جنگ کنی اجر خواهی برد و اگر کشته شوی بمقام شهادت رسیده ای. عبیدالله گفت: انا لله و انا الیه راجعون. من از کوفه بیرون آمده ام چون دیدم لشکر زیادی مهیای جنگ با او میباشند و دوستانش از اطرافش منحرف شده اند دانستم که مسلما کشته خواهد شد و من هم به یاری او قادر نیستم حجاج در حیرت فرو رفت که این مطالب را چگونه به امام بگویم عبیدالله از قیافه حجاج مطلب را فهمید خودش جواب را خلاصه کرد و گفت از من این پیغام را به حسین برسان که چیزی که مرا وادار کرد از کوفه بیرون آمدن اینست که چون شنیدم شما خیال ورود به کوفه را دارید جز کناره گیری چاره ای ندیدم، خواستم که نه در خون تو و کسانت آلوده شوم و نه دشمن تو را کمک کنم با خود گفتم اگر با او جنگ کنم بر من ناگوار است و پیش خدا و رسولش مسئول هستم و اگر در رکاب او باشم و خود را به کشتن ندهم برای خود وقع و قیمتی قرار نداده ام و من مرد باحمیتی هستم نمیخواهم که دشمن مرا بی ثمر بکشد و خونم هدر رود زیرا حسین (ع) در کوفه یار و یآوری ندارد. چون حجاج و یزید این پیغام را برای حضرت آوردند حضرت خودشان لباس پوشیدند با آن دو نفر بجانب عبیداله حرکت کردند و چون از میان برادران و اهلیت خود میرفتند آنها با حضرت حرکت کردند. عبیدالله میگوید چون حضرت را دیدم با محاسن سیاه که هرگز زیباتر از او حسنی ندیده بودم و چون دیدم که حضرت پیاده میآید و اطفالش دور او را گرفته و به همراهش میآیند بقدری دلم بحال او سوخت که تا آن وقت دلم بحال کسی نسوخته بود حضرت وارد چادر شده و عبیداله از حضرت تجلیل زیادی کرده و دو دست و پای حضرت بوسید و حضرت را در صدر مجلس جای داد. حضرت پس از حمد و ثنای الهی فرمودند: اهل شهر شما بمن نوشته بودند که همگی به یاری من اتفاق دارند و نوشتند که ما تصمیم قطعی در یاری شما گرفته ایم و از من درخواست نموده بودند که بر آنها وارد شوم ولی حال آنطور که نوشته بودند نیست اکنون تو را بیاری خود دعوت میکنم. عبیداله گفت اگر در شهر کوفه برای شما یآوری بود بدون شک بیش از همه اصحاب عجله میکردم ولی خودم دیدم که شیعیان شما در کوفه از ترس و هراس شمشیرهای بنی امیه در خانه های خود مخفی شده و خیال یاری کردن شما را ندارند. حضرت فرمود چه مانعی دارد که با من بیایی و مرا کمک کنی. عبیداله گفت اگر میخواستم با یکی از دو فرقه باشم البته بهمراه شما میآمدم دوست دارم که مرا معاف گردانی، اسبهای من آماده است که در خدمت شما بگذارم مخصوصا شخصی خودم هر وقت روی آن سوار بودم و از دشمن گریخته ام مرا بطرف دشمن نبرده است این اسب را سوار شوید و خود را به پناهگاهی برسانید و من ضامن عیالات شما میشوم که آنها را بشما برسانم. حضرت هم فرمودند میخواستم بتو نصیحتی بی پرده کنم، چنانچه تو بی پرده سخن گفتی اگر میتوانی به محلی برو که فریاد خواهی ما را نشنوی بجهت آنکه هر کس فریاد و ناله بیکسی ما را بشنود و یاری نکند بخدا قسم که حقتعالی او را سرنگون در آتش جهنم میاندازد، حضرت این را فرمود و با کودکان و یارانش حرکت کرده به خیمه های خود آمدند. ابومخنف نقل میکند که عبیداله بن زیاد پس از کشته شدن حسین (ع) اشراف کوفه را سرکشی میکرد عبیداله حر جعفری را ندید ولی او بعد از چند روز به دیدن پسر زیاد آمد این زیاد بطور مواخذه گفت ای پسر حر کجا بودی گفت بیمار بودم گفت بیماری دل یا بیماری تن گفت تنم بیمار بود و خدا مرا شفا داد این زیاد گفت دروغ میگویی تو با دشمن ما بودی گفت اگر با دشمن تو بودم جا و مکان من دیده میشد این زیاد گفت اینجا باش تا من بیرون رفته بیایم چون این زیاد رفت عبیداله حر بیرون آمده اسب خود را سوار شده رفت

این زیاد چون آمد و او را ندید دستور داد که هر کجا هست حاضرش کنند به او گفتند امیر تو را احضار کرده او هم گفت هرگز نزد او نخواهم آمد این گفت و حرکت کرد با جماعتی از کوفه بیرون آمده بطرف مدائن رهسپار گشت خروج بر این زیاد کند. در بین راه بطرف کربلا آمد نظری عمیق به آرامگاه حسین (ع) و یاران و اهل بیتش نمود و افسوس خورد که چرا یاری آنحضرت را نکرده و آمرزش از خدا می طلبید مجدداً برگشت و بطرف مدائن آمده اشعاری از خود میخواند و افسوس نبودن در کربلا را میخورد و با دست بر دست خود میزد و در مدائن بسر میبرد و با دستگاه یزید و عبیداله بد بود تا اینکه مختار قیام کرد نزد مختار آمد و به اتفاق ابراهیم بن مالک اشتر برای جنگ با عبیداله بن زیاد شتافت ابراهیم با او را خوش نداشت بمختار گفت من ازین مرد هراس دارم مبادا در موقع نیاز با من کجروی کند مختار گفت با او نیکی کن و چشمش را بمال دنیا پر نما ابراهیم با هشت هزار نفر بیرون آمد و عبیداله بن حر جعفی نیز همراه او بود وقتی ابراهیم خواست خراج را بین لشکر تقسیم کند پنجهزار درهم برای عبیداله جعفی فرستاد او بخشم آمد و گفت تو برای خودت ده هزار درهم گرفتی و برای من پنجهزار فرستادی با اینکه پدر من از پدر تو پست تر نبوده و بالاخره برای مال دنیا با مختار مخالفت نموده و در دهات کوفه بغارتگری و چپاول مشغول شده، قریه هایی را تاراج کرد و عده ای را کشت و اموال آنها را گرفت مختار فرستاد کسان او را گرفته اسیر کردند و زن او را زندانی کرد ولی او با دویت سوار، زن خود را از زندن خلاص کرد.

پی نوشتها

ص ۶۳۵ کتاب ۱ - حجاج از اصحاب امیرالمؤمنین (ع) در کوفه بود وقتی حضرت سیدالشهداء علیه السلام از مدینه به مکه آمدند این حجاج برای دیدار آنحضرت از کوفه بطرف مکه حرکت کرد و در خدمت آن حضرت بود تا به کربلا رسیدند و در پنج وقت برای نماز آنحضرت اذان میگفت و در مقابل شدن لشکریان با آنحضرت اذان نماز را همین حجاج بن مسروق گفت و یزید بن مغفل هم از اصحاب امیرالمؤمنین (ع) حرکت کرد و در زیارت آنحضرت است که السلام علی یزید بن مغفل السلام علی حجاج بن مسروق جعفی. این کشته فتاده بهامون حسین تست وین صید دست و پا زده در خون حسین تست وین ماهی فتاده بدریای خون که هست این قالب طپان که چنین مانده بر زمین زخم از ستاره بر تنش افزون حسین تست شاه شهید ناشده مدفون حسین تست این غرقه محیط شهادت به روی دشت این خشک لب فتاده ممنوع از فرات از موج خون او شده گلگون حسین تست کز خون او زمین شده جیحون حسین تست این شاه کم سپاه که با خیل اشک و آه وین نخل تر کز آتش جانسوز تشنگی خرگه از این جهان زده بیرون حسین تست دود از زمین رسانده بگردون حسین تست پس روی در بقیع بزهرها خطاب کرد وحش زمین و مرغ هوا را کباب کرد

مجلس سی و یکم: و لعن الله شمرا

شرح

نام ذی الجوشن شرحیل بن الاعوار الضبابی بود. در اسدالغابه میگوید که او را ذی الجوشن گفتند زیرا سینه او برآمدگی داشت. و در شرح قاموس میگوید اول عربی که زره بتن کرد شرحیل بود، باینجهت او را ذی الجوشن نام نهادند و بعضی دیگر میگویند چون کسری به او زره داد نامش ذی الجوشن شد. در اسدالغابه است که بعد از جنگ بدر ذی الجوشن که مشترک بود نزد پیغمبر (ص) آمد و کره اسبی بنام قرحا نزد آنحضرت آورد، حضرت فرمود من حاجتی به آن ندارم ولی اگر بخواهی با زرهی که از غنائم بدست آمده معاوضه میکنم. گفت این کار را نمیکنم. حضرت فرمود منم حاجتی به آن ندارم بعد حضرت فرمود بیا اسلام

بیاور گفت نمیکنم ، حضرت فرمود چرا گفت قوم تو در تعقیب هلاکت تواند و بالاخره ترا میکشند ، حضرت فرمود مگر ندیدی که چندین نفر درین جنگ بخاک افتادند گفت چرا . حضرت فرمود پس چه وقت هدایت میشوی گفت آنروزی که تو بر کعبه غالب شوی و منزل کنی . حضرت فرمود آنروز هم خواهد رسید . تا آخر خبر در ذخیره الدارین از هشام کلبی نقل میکند که روزی زن ذی الجوشن خواست از محل و مکان خود بجای دیگری رود در بین راه سخت تشنه شد تا به چوپانی رسید و از او طلب آب کرد ، چوپان گفت آبت نمیدهم تا بگذاری من از تو کام بگیرم آن زن تمکین نموده و از آن نطفه شمر بدنیا آمد . روز عاشورا حضرت دستور فرموده بودند که اطراف خیام را آتش بسوزانند تا دشمن به خیام حرم حمله نکنند شمر ملعون چون آتش را دید فریاد زد یا حسین اتعجلت بالنار قبل یوم القیامه حضرت فرمود این ندا کننده گویا شمر ذی الجوشن است . بعد فرمود یابن راعی المغری انت اولی بها صلیا نقل از تاریخ طبری در مناقب ابن شهر آشوب نقل میکند که سحر شب عاشورا حضرت حسین (ع) خوابش برد بعد از بیدار شدن فرمود الساعه در خواب دیدم چند سنگ حمله کردند که مرا بدنجان بگیرند در میان آنها سنگ پیسی بود که از همه بیشتر بمن حمله میکرد گمان میکنم که قاتل من مرد پیسی باشد . در سال ۶۶ مختار شمر را بقتل رسانید و یا بنا بر نقل قول کامل بدست ابوعمره در قریه ای نزدیک کوفه کشته شد و در امالی ابن شیخ میگوید که شمر بن ذی الجوشن را کیسان ابوعمره در بادیه اسیر کرده بخدمت مختار آورد و او دستور داد تا گردنش را بزنند و دیگی مملو از روغن بجوش آوردند و او را در میان آن دیگ انداختند و یکی از اموال آل حارثه بن مضر سر او را لگدکوب کرد . و بنا بر نقل دیگر پس از آنکه مختار خولی را کشت گروهی را برای پیدا کردن شمر و سنان بن انس ماءمور کرد که هر دو آنها به کشتن امام حسین (ع) افتخار مینمودند . ماءمورین در حین گردش جمازه سواری را دیدند شتابان میآید او را گرفتند معلوم شد قاصد شمر است که بطرف بصره میرود تا خبر حرکت ورود او را بدهد ولی چون به او کم اجرت داده و با عمودی بر پشت او زده بودند قاصد بجای بصره مستقیما به دارالاماره آمد نزد مختار رفت و محل خفاء شمر را گفت و مختار انعام وافر داد ، ابوعمر با گروه ماءمورین مسلح به راهنمایی عرب شترسوار به دهکده ای آمدند که شمر پنهان شده بود خانه و همراهان او را محاصره کردند با شمشیر برهنه از خانه بیرون آمد و به ابوعمرو و حاجب حمله کرد همراهان او به شمر حمله کردند و چندین ضربت بر بدن او زدند تا بخاک غلطید آنگاه سر او را با همراهانش بریدند و سنان بن انس را دست بسته با سرها وارد کوفه نمودند ، شمر مردی بود که تمام مخالف و مؤالف به او و بدین بودند و با دیدن سر او بسیار مسرور شدند مختار دستور داد سنان را هم با اشد عذاب بکشند و انتقام خون حسین علیه السلام را به حسب ظاهر گرفتند . علامه مجلسی در عاشر بحار نقل نموده که در میدان جنگ زخم فراوانی بر بدن شمر وارد آمد که بیحال بر زمین افتاد لشکریان با بدن مجروح و ذلت و زجر تمام او را نزد مختار بردند مختار امر نمود در مقابل روی شمر دیگ بزرگی را پر از روغن نموده و بر روی آتش آوردند پس از آن سرش را از بدنش جدا ساختند و در دیگ انداختند تا نابودش کردند . اینست معنی آیه : و لا تحسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون .

کشته شدن حسین مظلوم (ع) بدست شمر ملعون

چون سلطان شهیدان در میان گودال قتلگاه افتاده بود بنا بر نقل لهوف عمر سعد ملعون به یکی از سرداران لشکر رو کرد و گفت وای بر تو چرا معطلی از اسب خود پائین آی و حسین را از این زخمها و جراحات راحت کن ، آن ملعون خواست که از اسب پیاده شود خولی بن یزید علیه اللعنه پیش دستی کرد تا آنحضرت را بقتل رساند ، ولی همینکه وارد گودال شد و حضرت را با آنحال دید لرزه بر اندامش افتاده از گودال بیرون آمد . در منتخب طریحی میگوید : حضرت با گوشه چشم نظری به خولی افکند که از آن نگاه لرزه بر اندام خولی افتاد بیرون آمد و نتوانست کاری انجام دهد . در تیرالمذاب گوید : چون شمر خولی را لرزان دید گفت بازوهایت شل شده چرا میلرزی گفت بخدا قسم من پسر زهرا چه این کار از من بر نمیآید . شعر لعین گفت قبیح باشد که

موهایی بر صورت تو بیرون آمده زیرا تو مرد نیستی. شیخ فخرالدین طریحی در منتخب میگوید: هنگامیکه امام علیه السلام در شرف جان دادن بود آن مردم فرصت ندا دادند که خود آنحضرت جان دهد چهل سوار به قصد آنحضرت آمدند و هر یک قصد داشتند که سر آنحضرت را قطع کنند از جمله آنها شیث بن ربیع بود همینکه وارد گودال شد حضرت از گوشه چشم نظری بسوی آن ملعون نمود، شیث شمشیر را از دست خود انداخته بیرون آمد و گفت یا حسین پناه بخدا میبرم از اینکه گریبان خود را بدست پیغمبر و علی بدهم و دست خود را بخون تو آلوده کنم. از جمله اشخاصی که نامه بحضرت نوشته بود این شیث بود که بحضرت نوشته بود: صحراهای ما سبز شده و میوه های ما رسیده منتظر قدوم شما هستیم و این مرد خیث در کربلا سر کرده پیادگان بود و آنحضرت را تیرباران و سنگباران مینمود و از آب فرات مانع میشد. ابو مخنف مینویسد که سنان ابن انس به شیث رو کرد و گفت: ندانستم که چرا حسین را نکشتی مادرت بغزایت بنشیند برو شمشیری بیاور و بدست من بده تا کار حسین را تمام کنم شیث شمشیری که در گودال انداخته بود و به سنان داد و او هم چون به قتلگاه آمد حضرت دیده باز کرد نگاهی تند نمود که از آن نگاه لرزه بر اندام سنان افتاده ترسیده شمشیر از دستش افتاد و رو به فرار نهاد و نزد عمر سعد آمد و گفت میخواهی محمد مصطفی را دشمن من قرار دهی و گریبان مرا بدست آنحضرت دهی. ولی اصح اقوال آنست که شمر ملعون سر مبارک امام حسین علیه السلام را از تن جدا کرد و شرح آن چنین است که: شمر ملعون به اتفاق سنان بن انس به قصد جدا کردن سر مظلوم کربلا به گودال آمد و حضرت در آخرین رمق جان دادن بود و از شدت تشنگی زبان در دهان حضرت مجروح شده بود و با اینحالت برای اتمام حجت طلب آب مینمود چون شمر به آنحضرت رسید با چکمه لگدی بر آنحضرت زد و گفت یابن ابی تراب ایا تو اعتقاد نداشتی که پدرت علی ساقی حوض کوثر است هر که را بخواهد سیراب میکند اگر چنین است پس صبر کن تا من زودتر ترا بکشم و تو آب از دست پدرت بخوری آنگاه شمر ملعون به سنان رو کرد و گفت همینطور که حسین روی خاک افتاده سر از بدنش جدا کرد. سنان گفت من انیکار را نکنم و خون پسر پیغمبر را بگردن نمیگیرم و گریبانم را بدست پیغمبر نمیدهم شمر در غضب شد و دشنام به سنان داد و با پای چکمه روی سینه آنحضرت نشست آنگاه محاسن غرقه بخون آنحضرت را گرفت حضرت فرمود مرا میکشی و نمیدانی من کیستم؟ شمر گفت من خوب جد و پدر و مادرت را میشناسم من ترا میکشم و اصلا ترسی در دل ندارم آنگاه بعد از دوازده ضربه زدن بر آنحضرت سر مبارک آنحضرت را از قفا برید. الا لعنة الله عليه و علی قوم الظالمین و سيعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون. نهی نمودن پیغمبر صلی الله علیه و آله از قتل صبر در مجمع البحرین میگوید: نهی رسول الله صلی الله علیه و آله عن قتل شی من الدواب صبرا. رسول خدا (ص) نهی فرمود که هیچ حیوانی از حیوانات را از روی صبر نکشند. این قتل رسم زمان جاهلیت بود و حیوانی را که میخواستند بکشند در جایی حبس میکردند بعد آنقدر سنگ و چوب و کلوخ بر بدنش میزدند تا میمرد چون وجود مبارک پیغمبر رحمه للعالمین بود منع فرمود که در حق حیوانات چنین عملی را نکنید بلکه اگر میخواهید گوسفند بر شما حلال شود و او را آب دهید و دست و پای او را ببندید بعد او را ذبح کنید. امام سجاد علیه السلام در کوفه فرمودند: انا ابن من قتل صبرا. ای اهل کوفه من پسر آن کسی هستم که او را با قتل صبر با لب تشنه کشتند و کفابنا فخر و این هم برای ما فخری است. و فی المقتل الی ابی مخنف و خر صریحا مغشیا علیه و بقی مکبوبا علی وجهه ثلاث ساعات و هو یقول علی بلائک و رضا بقضائک لامعبود سواک یا غیاث المستغیثین.

کشتن شیث بن ربیع

شیث بن ربیع که از سرداران لشکر کوفه در کربلا بود در فتنه خروج قتله بر مختار سعی بلیغ نشان داد، سوار اسب شده مخفیانه از بیراهه بطرف بصره میرفت که پاسبانان اطراف شهر او را دستگیر کرده نزد مختار آوردند. مختار امر کرد دستها و پاهای او را قطع کردند و در میان شهر گذاشتند تا مانند سگ زوزه کنان جان داد.

کشتن خولی اصبحی

مختار جمعی را برای دستگیری خولی اصبحی ماءمور ساخت همانطور که میدانیم خولی دو زن داشت یک زن کوفی و دیگری شامی که اولی از دوستان اهلبیت و دومی از دشمنان بود چون ماءمورین بخانه او رفتند زن شامی فریاد بلند کرد چرا از بام خانه بالا آمدید و چرا سرزده وارد خانه شدید ولی کوفی با دست خود محل مخفی شدن او را نشان داد آنمحل را شکافتند و خولی را دستگیر کردند بحضور مختار بردند . مختار فرمان داد به انواع عذاب و شکنجه او را بقتل رسانند . ماءمورین بدن او را سوزانیدند زیرا این همان خولی بود که سر امام را در همین خانه روی خاکستر تنور مخفی کرد .

کشتن حرمله

حرمله بن کامل اسدی در حال فرار بود که در خارج شهر او را دستگیر کردند و این مرد از تیراندازان معروف است که بقول خودش سه تیر داشت و سه شخصیت بزرگ را کشت نمودیم که در کدام کتاب مقتل دیدم که به زهر آلوده کرده بود که یکی را بر گلوی نازنین علی اصغر زد و یکی را هم بر قلب نازنین حضرت سیدالشهداء علیه السلام که همان کار حضرت ساخت و از اسب بر روی زمین افتاد . مختار دستور داد بدن او را تیرباران کنند آنقدر تیر بر بدنش زدند که مثل لانه زنبور سوراخ سوراخ شد تا به درک واصل گشت . شعری از عبرت روزگار نادره مردی ز عرب هوشمند گفت به عبدالملک از روی پند زیر همین گنبد و این بارگاه روی همین مسند این تکیه گاه بودم و دیدم بر این زیاد ظلم چه ها رفت بشاه عباد سر که هزارش سر و افسر فدا وارث دستار رسول خدا (ص) بود سرشاه شهیدان حسین (ع) سبط بنی فاطمه (س) را نور عین سلسله بر گردن بیمار او بسته کمر خصم به آزار او بعد دو روزی سر آن خیره سر بد بر مختار به روی سپر بعد که معصب سر و سردار شد دستخوش او سر مختار شد این سر مصعب بود در کنار تا چه کند با تو دگر روزگار هین تو شدی بر زیر این سریر تا چه کند با تو دگر چرخ پیر مات همینم که در این بند و بست این چه طلسم است که نتوان شکست نی فلک از گردش خود سیر شد نی خم این چرخ سرازیر شد خلاصه سخن اینست که ابن زیاد حاکم کوفه سر مبارک امام حسین (ع) را برید و روی طشت در سریر حکومت دارالاماره کوفه بمعرض نمایش گذاشت و بعد نزد یزید فرستاد . شش سال مختار سر ابن زیاد را برید و در همان قصر روی تخت در معرض نمایش گذاشت و بعد نزد حضرت سجاد علیه السلام فرستاد . سال بعد مصعب در جنگ بصره فاتح شد و سر مختار را برید و در کوفه استقرار یافت ، روی همان تخت در معرض نمایش گذاشت و بعد نزد برادرش عبدالله زبیر به مکه فرستاد . سال بعد عبدالملک بن مروان سر مصعب را در جنگ با شامیان برید و در کوفه استقرار یافت و در همان دارالاماره نشست و سر او را در معرض نمایش گذاشت ، در آن اثناء که پسر مروان به کشتن مصعب مفاخر میکرد مردی در گوشه مجلس به حالت استعجاب خندان شد و چندین بار تکبیر گفت ، عبدالملک سبب تکبیر را پرسید ، آنچه را دیده بود و قبلا گذشت بیان کرد . پسر مروان سخت خود بر خود لرزید و بیدرنگ بیرون آمد و دستور داد دارالاماره را ویران کردند .

در جنگ کربلا فتح با چه کسی بود ؟

در مکتب تربیتی اسلام چنین آموخته اند که همیشه نتیجه نهایی کارها را باید قضاوت کرد ، چه بسیار میشود که ضمن عمل تحولات و حوادث بیم و امید را تقویت میکند و آدمی را در شکست و پیروزی وعده میدهد اما قضاوت فتح و ظفر یا شکست و سقوط را باید پس از قطع عمل دانست . حضرت سیدالشهداء علیه السلام معتقد بود که فتح و ظفر با اوست زیرا در همان کلمات و بیانات خبر از شهادت خود ، مکر راز فتح و پیروزی خود نیز خبر میداد و میفرمود با جهاد مقدسی که در پیش دارم یقین دارم دین

اسلام باقی و برقرار خواهد ماند و تومار بدعت و جنایت بر هم پیچیده خواهد شد، امام حسین علیه السلام خود را احق به خلافت میدانست و در نامه‌ها و خطابه‌های خود متذکر میشد. در نامه‌ای که به بنی هاشم نوشت این عبارت بود: من لحق بنا استشهد و من تخلف لم یبلغ الفتح. (کامل الزیاره، ص) یعنی کسی که بمن ملحق شود شهید خواهد شد و کسیکه تخلف ورزد به فتح و ظفر نائل نمیشود بنابراین امام حسین علیه السلام فتح و پیروزی را در این جنگ برای خود حتمی میدانست با آنکه علم به شهادت داشت. این معنی را فرزند عزیزش امام زین العابدین علیه السلام در مدینه در پاسخ ابراهیم بن طلحه بن عبیدالله فرمود وقتی که پرسید چه کسی غالب شد، امام سجاد فرمود موقع نماز معلوم میشود امالی شیخ طوسی وضع نماز چنین بود که در عهد آل ابوسفیان و آل مروان و جنایاتی که آنها میکردند کسی رغبت به نماز جماعت و اجتماع در مسجد را نمیکرد ولی پس از شهادت امام حسین علیه السلام مردم مکه و مدینه بیشتر بنام احساسات دینی گرد هم جمع میشدند و به نماز روزه و شعائر دین رغبت میکردند و شعائر دین مینمودند و لذا امام فرمود وقت نماز ببین چگونه مردمیکه رغبت آمدن بمسجد را نداشتند و از بیم بنی امیه و آل مروان گوشه گیری مینمودند اینک همه به جماعت حاضر شده و اعلام کلمه توحید مینمایند و این نتیجه بلکه معنی و مفهوم فتح و ظفر بود. شهادت حضرت سیدالشهداء علیه السلام سبب اقامه نماز و اداء زکوة شد و مردم را به جنبشی دینی متوجه ساخت و لذا در زیارتش میخوانی: اشهد انک قد اقامت الصلوة و اتیت زکوة و امرت بالمعروف و نهیت عن المنکر.

مجلس سی و دوم: و لعن الله امه اسرجت و الجمت و تنقبت و تهبأت لقنالك

ترجمه

و خدا لعنت کند گروهی را که اسبها را زین کردند و لجام زدند و براه افتادند و خود را آماده برای مقاتله با شما کردند

شرح

اسراج اشتقاق از لفظ اسرج است و اسرج به فتح سین و سکون راء زین اسب را گویند و جمع آن اسراج است و اسراج کسی را گویند که زین میسازد و چون گویند اسرج الفرس جعله اسرج پس معنی چنین میشود که خدا لعنت کند آنهایی که زین اسبهای خود را محکم بستند این مسلم است که هر اسب سواری باید اسبش زین داشته باشد پس اینکه میفرماید: اسرجت معلوم میشود زین اسبهای آنها خصوصیتی داشته باین معنی که زینی چنان محکم درست کرده بودند که در میان سی هزار لشکر در میدان جنگ زود پاره نشود چه اگر زین اسب محکم نباشد سوار خود را بزمین میاندازد و دشمن بر او غلبه میکند. الجمت، لجام به کسر لام معرب لگام است و چنانچه جوهری گفته دهانه اسب است همانطور که در معنی اسرج گفته شد خصوصیت این زین و دهنه آنست که در غیر میدان جنگ به این محکمی بسته نمی شده است. تنقبت، ماءخوذ از نقاب یعنی پارچه‌ای است که زنان با آن صورت خود را میپوشانیده‌اند، در زمانهای سابق رسم چنین بوده که در جنگها نقاب بصورت خود میزدند تا در میدان جنگ شناخته نشوند تا محبت دوستی و فامیلی مانع کشتن آنها نشود. و تهبأت لقنالك، یعنی آماده شدند برای قتال و کشتن تو بهتیوء مشتق از هیئت است که بمعنی کیفیت و حال و شکل و صورت چیز است و بمعنی عده و دسته‌ای از مردم هم میباشد که جمع آن هیئات میشود. اگر کسی گوید مهیا شدن برای جنگ امام و کربلا رفتن وقتی بد است که در لشکر پسر سعد شرکت کند ولی اگر در بین راه پشیمان شود و خود را به لشکر پسر سعد نرساند این عمل مهیا شدن بد نیست چه خود را در خون آنحضرت شریک نگردانیده است. جواب گوئیم که: دوستی با دشمنان خدا حتی اگر سیاهی لشکر آنها باشد و در عمل با آنها شرکت نکند این خود گناه کبیره است و آثار و خیمی دارد چنانچه در قصد حداد آهنگر در لشکر ابن زیاد این مطلب معلوم میشود. مرحوم حاجی نوری در کتاب

دارالسلام خود از کتاب بستان الواعظین از قول حر بن رباح قاضی نقل میکند که گفت که مردی را از اهل کوفه میشناختم که در لشکر پسر زیاد برای جنگ با امام حسین (ع) به کربلا حرکت کرد و در مراجعت به کوفه مردم که به دیدن او رفتند او را کور دیدند در صورتیکه در موقع رفتن به کربلا- با چشمان سالم رفته ولی با آنحضرت جنگی نکردم بلکه بمیدان هم نیامدم و هیچ شمشیر و نیزه ای بکار نبردم چون آنحضرت را شهید نمودند در چادر خود بعد از خواندن نماز عشا خوابیدم در عالم خواب دیدم که کسی آمد و مرا بسختی کشید و گفت رسول خدا (ص) را زود اجابت کن به او گفتم مرا با رسول خدا چه کار است دو مرا بسختی کشید و حضور حضرت ختمی مرتب برد چون نزدیک آن بزرگوار رسیدم دیدم آنحضرت میان محرابی نشسته و در حالیکه غمناک است و دستها را بالا- زده پیش روی آن بزرگوار پوستی گسترده شده و فرشته ای ایستاده شمشیری از آتش پیش روی اوست، پس نه نفر از آن کسانی که از لشکر عمر سعد بودند حاضر کردند و آن ملک همه آنها را با شمشیر آتشی گردن زد و هر یک از آنها را که میکشت شراره آتش از بدنش متصاعد میشد و هر گاه از کشتن یکی از آنها فارغ میشد فی الفور زنده میگشت تا آنکه آنها را هفت مرتبه کشت و زنده شدند پس مرا خدمت حضرت رسالت بردند چون نزدیک شدم خود را روی قدم آن بزرگوار انداختم عرض کردم یا رسول الله من در کربلا- بودم ولی حربه ای بکار نبردم فرمود بلی حربه ای بکار نبردی ولی برای کشتن حسین من باعث کثرت سواد لشکر ابن سعد بودی پس فرمودند نزدیک بیا چون نزدیک رفته طشتی پر از خون در مقابل آنحضرت دیدم فرمود این خون فرزند من حسین است پس از آن خون بچشم من کشید و من از فزع از خواب بیدار شدم و خودم را کور دیدم محدث مزبور خواب دیگری نظیر همین خواب از همان کتاب نقل میکند که آنشخص چون بحضرت عرض کرد من حربه بکار نبردم حضرت هم تصدیق او را نمودند آیا تو کثرت سواد لشکر هم نشده بودی عرض کرد کثرت سواد لشکر هم نشدم حضرت فرمودند درست است بعد فرمودند آیا تو از اهل کوفه نیستی آن شخص عرض کرد چرا حضرت فرمودند پس چرا فرزندم حسین را یاری نکردی و دعوت او را اجابت نمودی پس تو کشتن حسین را دوست داشتی و با حزب ابن زیاد بودی پس همانطور که مهیا و آماده شدن برای قتل امام و رفتن به کربلا مورد مواخذه پیغمبر واقع میشود اگر چه در جنگ با آنحضرت شرکت نکند پس آن مردمی هم که میخواهند همه رفتار و کردار خود را مطابق ملت یهود نصاری قرار دهند و زندگانی خود را زندگانی اروپایی و امریکایی کنند و در حقیقت باعث تقویت آنها گردند پیغمبر خدا با آنها چه معامله ای خواهد کرد؟! در کتاب لئالی الاخبار از معصوم علیه السلام نقل میکند که خطاب به یکی از پیغمبران شد که: قل للمؤمنین لا تلبسوا بس اعدایی و لا تطعموا مطاعم اعدایی و لا تسلكوا مسالك اعدایی فتكونوا اعدایی كما هم اعدایی. یعنی ای پیغمبر به مومنین بگو که لباس دشمنان را نپوشید و غذایی را که آنها میخورند نخورید و آن راه و روشی را که در زندگی دارند برای خود قرار ندهید اگر چنین کنید شما هم مثل آنها از دشمنان من خواهید شد. در روایت است که: من تشبه بقوم فهو منهم کسی که در اخلاق و کردار و رفتار خود را شبیه به قومی بکند او هم از دسته آنها محسوب خواهد شد زیرا صرف شباهت ظاهری و دارای آثار و خیمی است چنانچه نهی شده از نماز خواندن در لباس سیاه چه در این عمل مصلی شبیه به طایفه بنی عباس میشود که لباس سیاه را شعار خود قرار داده بودند و همچنین از نماز خواندن در جائیکه صورتی با عکسی در مقابل مصلی باشد نهی شده چه این عبادت بت پرستانست که بتی در مقابل خود قرار میدادند و در مقابل آن کوچکی میکردند و همچنین از نماز گزاردن در حالتی در جلوی روی نماز گزار باشد منع شده و چه در اینحال شبیه به آتش پرستان میشود. سید جزیری در کتاب انوارالنعمانیه خود روایتی نقل میکند باین مضمون که فرعون یک مسخره چی داشت که بسیار نزد او مقرب بود و هر روز به لباس و شکلی نزد فرعون میآمد و او را بخنده میآورد زمانیکه موسی و هارون مبعوث به سوی فرعون شدند و به مصر آمدند مدتی معطل شدند که با فرعون ملاقات بنمایند میسر نشد روزی بر در قصر فرعون ایستاده بودند با لباسهای شبانی و بیابانی و عصایی هم بر دست داشتند و مسخره چی خواست نزد فرعون رود که موسی و هارون را بر در قصر فرعون دید و با خود گفت خوبست که امروز با این هیئت و لباس نزد فرعون بروم چون با آن شکل و

لباس نزد فرعون رفت فرعون از دیدن آن لباس بسیار خندید گفت این چه لباسی است که امروز پوشیده ای گفت دو نفر باین شکل و لباس بر در قصر تو ایستاده اند اگر آنها را بینی چقدر خوشحال میشوی اذن دخول میطلبند و میگویند ما پیغمبریم و از جانب خداوند عالم مبعوث شده ایم که فرعون را براه نجات دعوت کنیم فرعون از شنیدن این کلام بسیار خائف و ترسان شد و به آنها اذن دخول داد تا آخر داستان که مفصل است. تا روزیکه خدا فرعون و فرعونیان را در دریا غرق کرد و همه را هلاک نمود ولی این مسخره چی غرق نشد و آب دریا او را بیرون انداخت، موسی چون او را دید عرض کرد این شخص که لباسی مثل لباس من پوشیده و مرا مسخره کرد چرا او را نجات دادی و در دریا غرق نشد؟ خطاب رسید ای موسی من کسی را که خود را شبیه به یکی از دوستان من کند در دنیا هلاکش نمیکنم. از اینجا باید بفهمیم که همانطور که شبیه شدن بدوستان خدا این اثر را دارد که خدا در دنیا عذابشان نمیکنند و عکس این هم که شباهت و دوستی با دشمنان خدا باشد اثرات بدی دارد که در دنیا و آخرت نصیب آنها میشود. لذا حق تعالی در قرآن میفرماید: یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا الیهود و النصارى اولیاء بعضهم اولیاء بعض و من یتولهم فهو منهم ان الله لا یمهدى القوم الظالمین. در ناسخ التواریخ در معجزات امیرالمؤمنین (ع) نقل میکنند که مردی از طایفه مخزوم خدمت حضرت امیرالمؤمنین (ع) عرض کرد برادر من مرده و من از مرگ او بسیار متاثرم حضرت فرمود میخواهی او را دیدار کنی عرض کرد چگونه نخواهم حضرت فرمود قبر او را بمن نشان بده آنگاه حضرت بر سر قبر او عبای رسول خدا را بر سر کشید و کلمات چندی فرمود و پای خود را بر آن قبر زد فوراً زنده شد و بزبان فارسی با آن حضرت صحبت کرد حضرت فرمود تو عربی چرا فارسی میگویى عرض کرد من عربم ولی به سنت فارسیان از دنیا رفته یعنی آداب و زندگی خود را مانند عجم ها ترتیب دادم چون در آن زمان ایران کشوری متمدن و دارای آداب و رسوم خوبی بود، لذا لغتم دگرگون شد.

مجلس سی و سوم: بابی انت و امی یا ابا عبدالله لقد عظم مصابی بک

ترجمه

پدر و مادرم فدای تو باد ای ابا عبدالله

شرح

معنی ابا عبدالله در اول زیارت بیان شد و چون کسی نزدیکتر از پدر و مادر بمن نیست و آنها را بیشتر از همه عزیز میدارم آنقدر بشما نزدیکم و شما را دوست دارم که حاضریم پدر و مادرم را هم فدای شما بکنم. لقد عظم مصابی بک چون به واسطه ظلم و ستمی که بر شما رفت تحمل حزن و مصیبت شما بر من و تمام شیعیان و دوستان شما سخت دشوار است. تاریخ بهترین سرمشق زندگیست حوادث در ظرف زمان بهترین مربی بشر است از میان حوادث روزگار هیچ حادثه ای جانسوزتر و عمیق تر از واقعه موله کربلا نبوده و نیست انسان هر قدر بیشتر در متون تاریخ تامل کند خواهد دید که عظمت حضرت سیدالشهداء علیه السلام بیش ازین اندازه ها است که ادراک ما دریابد. اگر در مسیر تاریخ حرکت کنیم و از روز عاشورا سال ۶۱ تا امروز صفحات کتاب تاریخ و طبیعت را مطالعه کرده و ورق بزنیم آنوقت شخصیت حسین بن علی علیه السلام و فداکاری و از جان گذشتگی آنحضرت بر ما معلوم میشود و می فهمیم که شهادت آنحضرت چه تاءثیری در ابقاء آئین آدمیان و احیاء قوانین انسانیت و نشر معارف دین و اسلامیت نموده است. روز عاشورا سال ۶۱ بپایان رسید یزید بخیال خود کام دل گرفت ابن زیاد مسرور به انجام وظیفه شد و افتخار میکرد عمر سعد ملک ری را جایزه میخواست گروهی از خدا بیخبران هم منتظر بودند که رکاب آنها را از طلا و نقره بسازند و آنها را با جایزه بی نیاز گردانند ولی از همان ساعت ریخته شدن خون مقدس ابی عبدالله الحسین (ع) بخاک کربلا گویی که آتش

اختلاف و انقلاب دل‌های همان دشمنان جور را فرا گرفت و به هم بدبین شدند و ابواب لعن و طعن را بسوی هم گشودند تا داستان قیام کوفه و توابین و آمدن مختار پیش آمد و مختار دماری از قتل حضرت سیدالشهدا علیه السلام گرفت که قسمتی از آنرا نقل کردیم و ندای وجدان جنایات آنها را در معرض افکار عمومی آیندگان گذاشت و مرور زمان قضاوت کرد که حقیقت در چه لباسی جلوه کرد. چراغی را که ایزد بر فروزد هر آنکس پف کند ریشش بسوزد

هدف اصلی قیام حضرت سیدالشهداء علیه السلام

هدف اصلی سیدالشهداء ازین قیام احیاء دین و اصلاح مفاصد امور اجتماع مسلمین بوده و انی لم اخرج اشرا و لا بطر اولاً مفسدا و لا ظالماً و انما خرجت بطلب الاصلاح فی امه جدی. وقتی انسان در بیابانی چیزی را از دور می بیند اول موجودیت آن در نظرش محسوس و ثابت میگردد ولی نزدیک میشود وجودش معلوم و مشخص میگردد و هر چه نزدیکتر میشود به شخصیت او واقفتر میگردد تا آنجا که عظمتش در دل و مغز آدمی جای گرفته و خواه ناخواه به تعظیم و خشوع و خضوع میافتد. برای مثال اگر کوهی را از دور ببینیم اول موجودیت کوه برایمان نمایان میشود که از چه سنگی و از چه کیفیتی است سپس هر چه به آن نزدیکتر شویم و نباتات و چشمه سارها و معادن و انواع محصولات آن آشنا گردیم خیر و برکت کوه بیشتر ما را مجذوب مینماید تا آنجا که اگر بمعادن نهفته آن هم واقف شویم و از آهن و طلا و نفت و غیر آن مطلع گردیم اهمیت و عظمت و ارزش آن در نظر ما افزونتر میگردد و اینمقدار هم نسبت به آن چیز است که ما می بینیم چه بسا علم و قدرت و احاطه ما نسبت به تمام آن کوه و پشت و قله و دره و شیب و فرازش کافی نیست و از آن بیخبریم که اگر آنها هم برای ما معلوم گردد خود را در برابر عظمت آن ناچیز مینگریم. وجود مقدس و شخصیت حضرت سیدالشهداء ارواحنا فداه برای ما مانند کوهی است که از عناصر آسمانی ترکیب یافته و دارای انواع مواد و موالید عنصریست و فکر و عمیق و روح بلند پرواز او بقدری اوج دارد که عقل آدمی به اوج طیران او راه پیدا نمیکند. آنچه میگوییم بقدر فهم تست مردم اندر حسرت فهم درست حضرت ابی عبدالله (ع) مانند کوه بلند و دامنه داریست که دارای هزاران معدن جواهر گرانبهاست و با یک حرکت لرزاننده مکنونات قیمتی خود را بیرون ریخت و در معرض نمایش خلاقی گذاشت. هر کس بیشتر معرفت به وجود امام حسین (ع) پیدا میکند در برابر عظمت وجودش چون خس در ساحل دریا و یا ریگ در کنار کوه کوچک و حقیر و ناچیز میگردد. پس جا دارد که ما بگوئیم بابی انت و امی یا ابا عبدالله لقد عظم مصابی بک مرثیه خواندن دعبل در خدمت حضرت رضا علیه السلام مرحوم دربندی در کتاب اسرارالشهاده از منتخب طریحی نقل میکند که دعبل خزاعی گفت سالی در ایام عاشورا بر سید و مولای خودم حضرت علی بن موسی الرضا (ع) داخل شدم فرایته جالسا جلسه الخرن و اصحابه من خوله کذلک فلما رانی مقبلاً قال لی مرحبا بک یا دعبل مرحبا بنا صرنا بیده و لسانه ثم وسع لی فی مجلسه و اجلسنی الی جانبه ثم قال لی یا دعبل احب ان تنشدنی شعرا فان هذه الايام ایام حزن کانت علینا اهل البیت و ایام سرور کانت لا علی اعدائنا خصوصاً بنی امیه لعنهم الله یا دعبل من بکا علی مصابنا ولو واحد کان اجره علی الله یا دعبل من ذرفت عیناه علی مصابنا من اعدائنا حشره الله معنا فی زمرتنا یا دعبل من بکی علی مصاب جدی الحسین علیه السلام غفر الله له ذنوبه البتة ثم انه نهض و ضرب ستر بیننا و بین حرمه و اجلس اهل بینه من وراء الستر لیبکوا علی مصاب جدهم الحسین ثم التفت الی و قال لی یا دعبل ارث الحسین فانت ناصرنا و ما دحنا تقصر عن نصرنا ماالستطعت قال دعبل فاستعبرت و سالت عبرتی. حاصل آنکه دعبل خزاعی میگوید، در ایام عاشورا خدمت علی بن موسی الرضا علیه السلام رفتم دیدم که آنحضرت اندوهناک نشسته و جمعی از شیعیان در خدمت آنحضرت بودند چون نظر آنحضرت بمن افتاد فرمود مرحبا ای دعبل که به دست و زبان خودت یاری کننده مایی، آنگاه مرا طلبید و نزد خود نشانید و فرمود ای دعبل چون اینروزها ایام حزن ما اهل بیت و ایام سرور و شادی دشمنان ما است شعری چند در مرثیه حضرت سیدالشهداء بخوان ای دعبل بدان که هر که بگرید و کسی را برای مصیبت ما بگریاند اجرش با خدا است. ای دعبل هر

کس آب از دیدگانش روان شود برای آنچه از دشمنان ما بما رسیده خدای تعالی او را در زمره ما محشور گرداند . ای دعبل هر که بر مصیبت جد من حسین بگرید البته حقتعالی گناهان او را بیامزد پس حضرت فرمود دعبل مرثیه ای برای حسین را بخوان که پرده ای آویختند و حرم عصمت و طهارت پس پرده نشستند برای آنکه در مصیبت جد خود حسین (ع) بگریند آنگاه فرمود ای دعبل مرثیه برای حسین (ع) بخوان دعبل میگوید چند شعری در مصیبت آنحضرت خواندم حضرت امام رضا با مروان و زنان و حاضران بسیار گریستند بنوعی که صدای گریه از خانه حضرت بلند شد .

عزاداری حضرت صادق علیه السلام در ایام عاشورا

و نیز در اسرارالشهادہ دربندی از کتاب منتخب طریحی از امام صادق (ع) نقل میکند انه کان اذا هل هلال عاشورا اشد حزنه و عظم بکائه مصائب جده الحسین علیه السلام و الناس یاءتون علیه من کل جانب و مکان یعرونه بالحسین علیه السلام وینوحونه علی مصائب الحسین فاذا فرعوا من البکاء یقول لهم ایها الناس اعلموا ان الحسین حی عند ربه یرزق من حیث یشاء و هود دائما ینظره الی موضع معسکره و مصرعه و من حل فیه من الشهداء و ینظر الی زواره و الباکین علیه و المقسیمین العزاء علیه و هو اعرف بهم و باسمائهم و اسماء ابائهم و بدرجاتهم و منازلهم فی الجنه و انه لیری من یبکی علیه فیتغفر له و یسئل جده و اباه و امه و اخاه ان یتغفر و اللباکین علی مصابه و المقیمین غرائه و یقول لو یعلم زائری و الباکی علی ماله من الاجر عند الله تعالی لکان فرحه اکثر من جزعه و ان زائری و الباکی علی لیتقلب الی اهله مسرورا و ما یقوم من مجلسه الا و ما علیه ذنب و صار کیوم ولدته امه . حاصل معنی آنکه وقتی که هلال عاشورا نمودار میشد حرن حضرت صادق (ع) شدت مینمود و گریه آنحضرت بر مصائب جدش حضرت حسین علیه السلام زیاد میگشت و مردم از هر طرف و هر جا به سوی آنحضرت میآمدند و با آنحضرت بر مصیبتهای حضرت حسین (ع) نوحه و زاری میکردند ، پس زمانیکه از گریه فارغ میشدند حضرت به آنها میفرمود ایها الناس بدانید بدرستی که حضرت حسین (ع) در مقام قرب پروردگار خود است و به لشکرگاه خود و به محل قبر خود و شهدایی که نزدیک قبر او مدفونند نظر میکند و همچنین بسوی زیارت کنندگان خود نظر میکند و او نامهای آنها و پدرانشان را بهتر از شما که فرزندان خود را میشناسید میشناسد کسانیرا که بر او گریه میکنند می بیند و برای آنها از خدا طلب آمرزش میکند و از جد بزرگوار و پدر و مادر و برادرش سئوال میکند که برای گریه کنندگان مصیبتهای او و اقامه کنندگان عزایش استغفار کنند و میفرماید اگر زیارت کنندگان قبر من آنچه را که خداوند برای آنها مهیا کرده بداند فرح و خوشحالی آنها بیش از جزع آنها خواهد شد و چون زیارت کننده او بر میگردد هیچ گناهی برای او نمانده است و مثل روزی که از مادر متولد شده خواهد بود . حکایت یکی از بزرگان هند که بواسطه عزاداری حسین (ع) عاقبت به خیر شد در کتاب اسرارالشهادہ دربندی نقل میکند که در زمان ما شخصی از بزرگان هند بود که در دستگاههای دولتی هند مقام بلندی داشت و او را مستوفی الممالک لقب داده بودند و مشرک بود ولی هر سال ماه محرم مجلس بسیار مهمی برای عزاداری حضرت سیدالشهدا علیه السلام ترتیب میداد و مبلغ مهمی صرف اطعام مینمود در یکی از سالها مبتلا به مرضی شد که اطباء از معالجه او عاجز بودند و روزبروز بر شدت مرض او افزوده میشد تا اینکه مشرف به موت گردید در حالت نزع و احتضار بود که اطرافیان او دیدند یک مرتبه شفا یافت و از بستر بیماری برخاست و مسلمان شد از سبب اسلام او پرسیدند جواب داد که حضرت سیدالشهداء علیه السلام بالای سر من تشریف آوردند و بمن فرمود برخیز که خدای تعالی به برکت داشتن مجلس عزای تو برای من ترا شفا داد ، آنگاه آن مرد پس از قبول اسلام و شناختن حلال و حرام و مسلمان کردن خانواده اش از هند بطرف کربلا حرکت کرده و آنچه از اموال نفیسه و جواهرات پرقیمت داشت به آستانه مقدسه حسینی بعنوان هدیه تقدیم نمود و بسیاری را در قبه منوره آن حضرت آویخت و از جمله زهاد و عباد اهل عتاب شد و یکسال قبل به مشهد حضرت رضا (ع) مشرف شده بود .

و نیز در همان کتاب اسرارالشهادة نقل میکند که شخصی مورد وثوق من از اهل آذربایجان بود و برای من نقل کرد که سالی سفر به هند کردم روزی در ایام اقامت خود جماعتی از اهل آن شهر را دیدم که با سرعت زیادی بطرف میدانی میرفتند از سبب آن پرسیدم گفتند دسته ای از هندیها که مشرک هستند جنازه ای دارند که مطابق عقاید مذهبی خودشان باید او را آتش بزنند و ما بتماشای او میرویم من هم برای تماشا با آنها رفتم تا بمیدان بزرگ رسیدیم هیزمهای زیادی در آن میدان جمع کرده آتش زدند که از کثرت آتش و حرارت چون جهنمی سوزان گشت آنگاه جنازه ای را در میان آتش انداختند بدن او سوخت و خاکستر شد ولی سینه او ابدا نسوخت و آتش نگرفت حضار از مشاهده او تعجب کردند که چه گناهی کرده که باعث نسوختن سینه او شده است عالم آنها دستور داد که مجددا هیزم بیاورند و آتش را زیاد کنند بلکه سینه او بسوزد و کلماتی چند بر آن آتش خواند بلکه آتش او را بسوزاند ولی باز هم آتش تاءثیری به او نکرد پس آن عالم به غیض آمده گفت این زن صاحب معصیت بزرگی بوده که باعث نسوختن سینه او شده است کسان و بستگان او خیلی ناراحت شدند بخواهر آن میت گفتند شما از حال او خبر دارید که او چه معصیتی مرتکب شده که سینه او نمی سوزد خواهر گفت تا آنجا که من از حال او اطلاع دارم زن بسیار خوبی بود و در طریقه مذهب خود به عبادت معروف بود ولی یاد دارم که روزی در ایام محرم از راهی که میرفتیم به یکی از مجالس مسلمانها که برای تعزیه حسینی و ذکر مصائب آنحضرت منعقد شده بود برخورد. یکی از آن جمعیت روضه میخواند و مرد و زن بحالت گریه به سینه خود میزدند به ما هم حالت رقتی دست داد و گریان شدیم و من و خواهرم نیز سینه زدیم عالم آنها گفت این همان جرمیست که باعث گشته آتش سینه او را نسوزاند. کای مونس شکسته دلان حال ما بین ما را غریب و بیکس و بی آشنا بین اولاد خویش را که شفیعان محشرند تن های کشتگان همه در خاک و خون نگر در ورطه عقوبت اهل جفا بین سرهای سروران همه بر نیزه ها بین در خلد بر حجاب دو کون آستین فشان آن سپر بود بر سر و دوش نبی مدام و ندر جهان مصیبت ما بر ملا بین یک نیزه اش ز دوش مخالف جدا بین نی نی در آ چو ابر خروشان کربلا آن تن که بود پرورش در کنار تو طغیان سیل فتنه و موج بلا بین غلطان بخاک معرکه کربلا بین یا بضعة الرسول ز ابن زیاد داد کو خاک اهل بیت رسالت بیاد داد

مجلس سی و چهارم : فاسل الله الذی اکرم مقامک و اکرمنی بک

ترجمه

پس از خدایی که مقام ترا بلند و گرامی داشت و مرا هم بواسطه دوستی تو عزت بخشید سوال و درخواست مینمایم که : ان یرزقنی طلب ثارک مع امام منصور من اهل بیت محمد

شرح کرامت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام

توضیح

حقتعالی کرامات و مقاماتی که برای انبیاء و اولیاء بوده از قرب بدرگاه احدیت به آنحضرت عنایت فرمود و آن چند چیز است :

اول : دارا بودن معجزه

معجزه چیست ؟ معجزه عبارت از کار خارق العاده ایست که جهات سه گانه زیر در آن جمع باشد : ۱- این کار بکلی خارج از حدود توانایی نوع بشر باشد و هیچکس حتی نوابغ جهان نتوانند به اتکای نیروی انسانی آنرا بیاورند . ۲- باید توام با دعوی پیامبری

باشد. یعنی آورنده آن بعنوان یک سند زنده برای صدق گفتار خود در دعوی رسالت از طرف خدا آنرا انجام دهد و این دعوی برای امامان و امام حسین بوده منتهی به اسم امامت و نه پیغمبری. ۳- باید توام با تحدی یعنی دعوت بمعارضه و مقابله باشد باین ترتیب که از تمام انسان ها دعوت کند که اگر میتوانند و قدرت دارند مانند آنرا بیاورند. بنابراین اگر یکی از این جهات سه گانه در آن نباشد معجزه نامیده نمیشود از اینجا تفاوت معجزه با کارهای نوابغ جهان و اکتشافات حیرت انگیز علمی اجمالا روشن میشود زیرا کارهای نوابغ و اکتشافات عجیب علمی اگر چه در نوع خود نادرست است و کم نظیر ولی از قدرت و توانایی نوع انسان بیرون نیست و هیچ بعید نیست که نابغه دیگری مثل آن و یا بهتر آنرا بیاورد. ولی معجزات باید در وضع و شرایطی باشد که هیچ احتمال نرود که بشر دیگری مثل آن را بیاورد. مثلاً معجزه صالح پیغمبر که مطابق گفته قرآن شتر ماده با بچه اش از کوه بیرون آمد که یک روز آب رود را میخورد و روز دیگر به همان مقدار شیر میداد. این مطلب را میتوان ضمن مثالی روشن ساخت اگر کودک ۶ یا ۸ ساله مانند یک سخنران ورزیده و ماهر با عبارات سلیس و روان و دلنشینی صحبت کند این یک نوع نبوغ فوق العاده است اما از حدود و توانایی نوع بشر بیرون نیست چه ممکنست کودک دیگری پیدا شود که به همین زیبایی و مهارت سخن بگوید به همین دلیل نمیتوان نام آن را معجزه گذاشت. ولی از مریمی که بدون شوهر بوده عیسی بن مریم که تازه بدنیا آمده بمردم میگوید: انی عبدالله اتانی الکتاب و جعلنی نبیا. این را معجزه میگویند چه از قوه هر بشری خارج است. مرحوم مجلسی از حضرت صادق (ع) روایت کرده که حضرت امام حسن علیه السلام با شخصی از اولاد زبیر به عمره میرفتند برای حضرت در زیر درخت خرمایی فرش انداختند و برای آن زبیری در زیر درخت دیگر و آن درختان خشک بود زبیری گفت اگر ایندرخت رطب میداشت میخوردیم. حضرت فرمود میل رطب داری گفت بلی حضرت دست با آسمان کرد و دعایی خواند بزبانی که آن شخص نفهمید در همانساعت آن درخت سبز شد و بار برداشت شترداری که همراه ایشان بود گفت والله این سحر است حضرت فرمود سحر نیست دعای فرزند پیغمبر است که مستجاب شد. حسین علیه السلام معجزات پیغمبران را هم دارا بوده از باب مثال ابن شهر آشوب روایت کرده که روزی جبرئیل بصورت دحیه کلبی خدمت رسول (ص) آمد و خدمت آنحضرت نشست بود که ناگاه حسنین علیهما السلام داخل شدند چون گمان میکردند دحیه کلبی دست به نزد او آمدند و از او هدیه ای خواستند جبرئیل دستی بسوی آسمان بلند کرد سیبی و بهی و اناری برای ایشان فرود آورد و به ایشان داد چون آن میوه ها را دیدند شاد گردند و نزد حضرت رسول (ص) بردند حضرت از ایشان گرفت و بوئید و بایشان رد کرد و فرمود که بنزد پدر و مادر خود ببرید ولی اگر اول بنزد پدر ببرید بهتر است پس آنچه آنحضرت فرموده بود بعمل آوردند و این میوه ها را نزد پدر و مادر بردند و همگی از آن میوه ها تناول میکردند و هر چه میخوردند چیزی از آن کم نمیشد و آن میوه ها بحال خود بود تا وقتی که رسول خدا (ص) از دنیا رفت و باز آنها نزد اهل بیت بود و تغییری در آنها به هم نرسید تا آنکه حضرت فاطمه علیها السلام رحلت فرمود پس انار برطرف شد و چون حضرت امیرالمؤمنین (ع) شهید شد و آن به از بین رفت و سیب ماند آن سب را حضرت حسن (ع) داشت تا آنکه حضرت امام زین العابدین (ع) فرمود وقتی که پدرم در صحرای کربلا محصور اهل جور و جفا بود آن سب را در دست داشت و هر گاه که تشنگی بر او غالب میشد آنرا میبوئید تا تشنگی آن حضرت تخفیف میافت چون تشنگی زیاد بر آنحضرت غالب شد و دست از حیات خود برداشت دندان بر آن سب فرو برد چون شهید شد هر چند آن سب را طلب کردند نیافتند پس آنحضرت فرمود که من هر گاه زیارت مرقد مطهر پدرم میروم بوی آن سب را میشنوم و هر گاه از شیعیان مخلص ما در وقت سحر زیارت آن مرقد مطهر برود بوی آن سب را از آن ضریح منور میشوند. معجزه امام حسین علیه السلام و حفر چاه چون شب عاشورا تشنگی و عطش بر حسین (ع) و اصحاب و اهل بیت آنحضرت زیاد شد آنحضرت تبری برگرفت و از بیرون خیمه زنان نوزده قدم بطرف قبله گام برداشت آنگاه قدری زمین را با تبر حفر کرد ناگاه آبی زلال و گوارا بجوشید و اصحاب آنحضرت نوشیدند و مشکها را پر از آب کردند پس آن چشمه فروکش کرد و خشک شد و اثری از آن باقی نماند در صورتیکه روز نهم حضرت باصحاب فرمود که چاهی حفر کنند شاید آبی

پیدا شود ولی هر چه کاوش کردند آبی نیافتند . تا اینجا معلوم شد کرامات و مقاماتی از قرب بدرگاه احدیت و داشتن معجزه برای همه انبیاء بوده و برای امام حسین (ع) هم بوده است .

دوم : مصونیت از خطا

دومین چیزی که برای همه انبیاء بوده مصونیت از خطا است پیامبران نه تنها باید از گناهان مصونیت داشته باشند بلکه از هر گونه خطا و اشتباهی در تشخیص مطالب نیز باید مصون باشند چه اگر این مقام برای انبیاء نباشد از گفته‌ها و تعلیمات آنها مردم سلب اطمینان میکنند و این مقام هم برای حسین (ع) و سایر امامان بوده است . در اینجا سؤال پیش می‌آید که امام حسین (ع) از کشتن خود و اسیری اهل بیتش خبری داشت و یا بدون اطلاع از مکه و مدینه بطرف کربلا حرکت کرد و اگر خبر داشت با آیه مبارکه و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة سازش ندارد . جواب این سوال اینست که امام حسن علیه السلام کاملاً خبر از شهادت خود داشت و کرارا هم رسول اکرم صلی الله علیه و آله خبر شهادت را به او داده بود از جمله صدوق درامالی روایت می‌کند که روزی رسول گرامی در خانه ام سلمه فرمودند ای ام سلمه ، هیچکس راهگذار نزد من آید ، ام سلمه می‌گوید : ناگاه حسین علیه السلام آمد و من نتوانستم که جلوی او را بگیرم ، که نزد رسول خدا نروم من به دنبال او رفتم دیدم که بر سینه رسول خدا صلی الله علیه و آله نشسته و آن حضرت می‌گرید و چیزی در دست دارد فرمود : ای ام سلمه از این که جبرئیل است و مرا خبر میدهد که این فرزند تو کشته خواهد شد و این خاکبست که بر روی آن کشته می‌شود این خاک را با خود بدار و هر وقت اینخاک خون شد حسین کشته گشته ، ام سلمه می‌گوید من عرض کردم یا رسول الله خدا را بخوان تا او را ازین مهلکه نجات دهد و این بلا را از وی بگرداند فرمود خدا را برای نجات او خواندم لکن خدا به من وحی فرستاد که در مقابل این شهادت برای او درجه ای خواهد بود که هیچیک از مخلوقین من به آن درجه نمی‌رسند و او را شیعیانی است که برای دیگران شفاعت میکنند و شفاعت آنان نزد من پذیرفته خواهد شد و مهدی قائم آل محمد (ص) از فرزندان او است خوشا کسی که از دوستان و شیعیان حسین باشد و بخدا قسم که آنان در قیامت رستگاراند . در خبر دیگر است که وجود مبارک پیغمبر (ص) مشتکی از خاک کربلا- به ام سلمه دادند و فرمودند که هر وقت دیدی این خاک خون شد بدان که حسینم را کشته اند . ام سلمه هم می‌گوید من روزی که سر آن شیشه را باز کردم دیدم که آن خاک خون صافی کشته است . نیز در خبر دیگریست که چون حضرت امام حسین (ع) قصد سفر به عراق را نموده ام سلمه خدمت آنحضرت رسید عرض کرد شما ازین سفر صرفظفر فرمائید چه من از رسول خدا (ص) شنیدم که فرمود فرزندم حسین در عراق کشته میشود و بمن خاکی داد که در شیشه کنم که فعلاً نزد من میباشد حضرت فرمود بخدا قسم که من کشته میشوم اگر چه به عراق نروم یعنی بنی امیه هر کجا باشم مرا میکشند و اگر میخواهی من قبر خودم را بتو نشان بدهم تا جای خوابگاه خودم و اصحابم را دیدار کنی پس با دست مبارک روی ام سلمه را مسخ نمود تا حقتعالی حجاب را از پیش چشم او برطرف نمود خاک کربلا قتلگاه حضرت و اصحابش را ملاحظه نمود آنگاه حسین (ع) قدری از آنخاک را برداشت و به ام سلمه داد که در شیشه ای بریزد و فرمود هر گاه دیدی که اینخاک خون تازه ای گشت بدان که من کشته شده ام ، ام سلمه می‌گوید در بعد ظهر عاشورا در خاک آن شیشه و آن خاکی که رسول خدا بمن داده بود و در شیشه کرده بودم نظر کردم دیدم هر دو خون تازه شده صیحه زدم و دانستم که حسین کشته شده و در آنروز هیچ سنگی را از جای خود حرکت ندادند مگر آنکه در زیر آن خون صافی دیده شد تا اینجا معلوم شد که حسین (ع) بنا به فرمایش پیغمبر (ص) از شهادت خود خبر داشته بلکه خود آنحضرت در موقع رفتن بیرون برای سفر کوفه برادرش محمد حنفیه فرمود : و الله یا اخی لو کنت فی حجر هامه من هوام الارض لا استخر جونی منه یقتلوننی . یعنی ای برادر قسم بخدا هر گاه در سوراخی از سوراخهای زمین پنهان هر آینه مرا از آن بیرون می‌آوردند و میکشند پس امام حسین (ع) میداند که مسلماً بدست بنی امیه کشته میشود و لو هر جای از زمین باشد . بنابراین امام حسین (ع)

که میدانند که کشته میشود چرا به عراق حرکت کرد و در سفری که از مدینه برای کربلا حرکت نمود کرارا از قتل خبر میداد و از حضرت یحیی یاد میفرمود و این عمل حضرت مخالف صریح آیه قرآنست که میفرماید: «و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکه چه روی این آیه فقها، فرموده اند اقدام به امریکه ضرر بلکه احتمال ضرر در آن باشد جایز نیست چه رسد بر یقین شخص در ضرر و هلاکت. جواب: القاء بمعنی انداختن و مفعول آن محذوف و باء بایدیکم برای سببیت و تعبیر، بایدیکم اشاره است به اینکه از روی اختیار خودتان خود را به مهلکه نیندازید و مراد از تهلکه اعم از هلاکت دنیوی و اخروی است و مراد از القاء به تهلکه اقدام به هر عملی است که موجب هلاکت انسان یا ترک عملی است که باعث هلاکت آدمی گردد مثلا اگر مریض عملی انجام دهد که باعث زیادتی مرض یا موت او گردد مانند پرهیز نکردن و خوردن خوراکیهایی که برای مرض او مضر است و یا اینکه معالجه نکند و دارو استعمال ننماید و به این سبب موجب هلاکت گردد هر دو القاء در تهلکه میباشد. و در مقام جهاد اگر اقدام به جهاد و صرف مال در راه جهاد نکند تا دشمن مسلط شود و مردم به هلاکت بیفتند القاء به تهلکه است و بسا مواردیکه باید ساکت و صامت بود و تقیه نمود و اقدام به جهاد ننمود اگر اقدام کند و باعث هلاکت گردد القاء به تهلکه است و همچنین در مورد انفاقهای مالی اگر نجل و رزد و حقوق واجبه را نپردازد و باعث شکنجه و به تنگ آمدن زندگانی فقراء و طغیان آنان گردد و یا تمام مال خود را صرف کند که قدرت بر نفقه خود دواحب النفقه اش را نداشته باشد همه اینها القاء به تهلکه است چنانچه در آیه شریفه میفرماید: «و لا تجعل یدک معلوله الی عنقک و لا تبسطها کل السبط فتقعد ملوما محسورا. (اسرا - ۳) و توهم نشود که این ایثار است بلکه ایثار بذل مال است بحدیکه بواجبات لطمه نزنند در موضوع بحث پیغمبری و امامت باید دانسته شود که آنچه آنها بجا میآوردند و به مردم میگویند مطابق دستور الهی است و جای ایراد بر ما نیست چه علت آنرا بفهمیم یا نفهمیم عمل رسول خدا (ص) در حدیبیه و ائمه هدی صلوات اله علیهم اجمعین شاهد بزرگی بر این معنی است پس بر ما نیست که بگوئیم به چه علت رسول خدا در حدیبیه با مشرکین صلح نمود و حضرت امیرالمؤمنین (ع) ۲۵ سال با خلفاء جور زمان خود با مسالمت رفتار مینمود و چرا حضرت امام حسن با معاویه صلح نمود و سایر ائمه نیز با خلفاء جور زمان خود با تقیه رفتار میکردند و چرا حضرت سیدالشهدا (ع) با علم بشهادت از مدینه به کربلا آمد اینها مطالبی است که جوابش از لابلای صفحات تاریخ معلوم میشود یزید چون در مقام محو کردن دین اسلام حتی ظواهر آن بود و به هر تقدیر میخواست سیدالشهداء را بقتل برساند چه اقدام کند و چه ساکت بنشیند آنحضرت چاره ای جز قیام نداشت و همان قیام بود که اساس خلافت بنی امیه را مضمحل و نابود ساخت و آنحضرت مرگ با شرافت را بر قتل با ذلت ترجیح داد. پس چنین عملی را القاء در تهلکه نمیگویند زیرا این نفع برگشتش بجامعه و عموم افرادست. جواب دیگری که در این موضوع میتوانیم بگوئیم اینست که حضرت سیدالشهداء (ع) در مقابل دوازده هزار نامه ای که از اهل عراق بآنحضرت رسیده و آنحضرت را دعوت به کوفه نمودند که امام میخواستیم اگر بطرف آنها نمیرفت میگفتند خدایا ما برای هدایت خودمان امام خواستیم و از پسر پیغمبر دعوت نمودیم ولی او دعوت ما را اجابت نکرد. چون نامه های کوفیان از حد گذشت و دوازده هزار نامه نزد حضرت سیدالشهداء جمع شد لاجرم آنحضرت نامه ای باین مضمون در جواب آنها نگاشتند. بسم الله الرحمن الرحیم این نامه ایست از حسین بن علی به سوی گروه مسلمانان و مؤمنان کوفیان اما بعد بدرستی که هانی و سعید آخر کسی بودند از فرستادگان شما که رسید و نامه های شما را بما رسانیدند بعد از آنکه رسولان بسیار و نامه های بیشمار از شماها بمن رسیده بود و بر مضامین همه آنها اطلاع یافتم و حاصل جمیع آنها این بود که ما امامی نداریم و بزودی نزد ما بیا که حق تعالی ما را ببرکت شما براه حق و هدایت مجتمع گرداند اینک پسرعم و وثقه اهلیت خود مسلم بن عقیل را بسوی شما فرستادم پس اگر او برای من بنویسد که عقلا و دانایان و اشراف شما بر آنچه در نامه ها نوشته بودید مجتمع القول هستند همانا من بزودی بسوی شما حرکت میکنم. تا آخر نامه. و بعد مسلم آن نامه مفصل را نوشت و حضرت را دعوت به کوفه نمود. ابن نما در مشیرالاحزان از حصین بن عبدالرحمن نقل میکند که اهل کوفه بحضرت امام حسین (ع) نوشتند چهل هزار نفر از اهل کوفه با شما بیعت کردند و با کسی که

شما جنگ کنید جنگ کنند، و با کسی که شما صلح کنید صلح کنند. پس حسین (ع) در این سفر می‌خواهد اتمام حجت کند و به آنها بفهماند که شما دروغ می‌گوئید و نیم‌خواهید هدایت شوید و نظر شما دینار و ریاست است نه آخرت. دلیل بر این مطلب که آنها دروغ می‌گفتند اینست که چون امام حسین (ع) وارد کربلا شد عمر سعد هم با سپاه خود از کوفه به کربلا آمد و پس از آنکه استراحتی نمود عروه بن قیس را که از بزرگان کوفه خواست و باو گفت نزد حسین میروی و از او میرسی که شما به چه علت و قصدی باین سرزمین آمده اید عروه گفت ای امیر ازین کار معاف بدار و بدیگری محول نما چه من خود از اشخاصی هستم که نامه دعوت بآنحضرت نوشتم لاجرم هر که را عمر سعد می‌گفت که این پیغام را نزد آنحضرت ببرد همان عذر عروه بن قیس را می‌گفت تا بالاخره عمر سعد این ماء‌موریت را به قر بن قیس الحظلی داد و او نزد آنحضرت آمد پس از رساندن پیغام عمر سعد حضرت فرمود مردم شهر شما از من دعوت نمودند و من هم دعوت ایشانرا اجابت کردم اگر چنانچه از دعوت خود برگشته اند من از اینجا بطرف وطن و شهر خودم میروم و قصد رفتن کوفه را ندارم. و ضمناً معلوم میشود که امام حسین علیه السلام قصد ریاست و سلطنتی نداشتند زیرا کسی که میداند کشته میشود دیگر قصد ریاست داشتن غلط است فقط قصد حضرت ازین سفر احیاء دین جدش بوده که باقی بماند و حکومت و خلافت بنی امیه که مخالف دین اسلام بودند ریشه کن گردد. و دلیل بر اینکه بنی امیه دین نداشتند و مقصود آنها از بین بردن دین اسلام بود اینست که ابن عباس نقل میکند که شبی در مسجد مدینه نماز خفتن را گذاردیم و مردم پراکنده شدند و بغیر از معاویه و ابوسفیان کسی در مسجد نماند و من در عقب ستونی نشسته بودم شنیدم که ابوسفیان بمعاویه گفت ببین در مسجد کسی مانده است یا نه ابوسفیان در آنوقت کور شده بود چیزی را نمیدید معاویه چراغی را بدست گرفت و اطراف مسجد را تفحص نمود و مرا ندید آنگاه ابوسفیان گفت ای پسرم ترا وصیت میکنم بدین آباء و اجدادت که تو باید دین پدرانت را از دست ندهی و از این محمد که ادعای پیغمبری میکند پرهیز کنی چه این دین باعث فقر و پریشانی ما میباشد و بواسطه این دین مال و اسباب ما کم شد و از بزرگی به درویشی رسیدیم زیرا اسلام جلوی دزدی و قتل و غارت آنها را گرفت زنده که ترا ترسی باشد از آنچه محمد راجع به جهنم و بهشت گفته که اینها حرفهایی است که اعتباری ندارد چون حرفش تمام شد معاویه گفت خاطر جمع باش که مرا نیز راء و عقیده همین است و بدانکه تدراک آنچه را که تو نتوانستی کرد من خواهم کرد و تقصیری نخواهم نمود. اگر کسی اشکال کند که مقام عصمت که در برابر هر نوع گناه و انحراف و خطا و مصونیت پیدا میکند افتخار نیست زیرا خدا به هر کس که این نیروی مرموز را بدهد چنین حالی را پیدا خواهد کرد بنابراین ترک گناه و خطا و اشتباه نکردن برای پیغمبران و امامان فضیلتی نخواهد بود چه آنها به اراده خدا در برابر گناه بیمه شده اند و به همین دلیل مزد و ثوابی هم برای آنها لازم نیست که به آنها داده شود. کسانی که چنین ایرادی دارند پنداشته اند که مصونیت پیغمبران و امامان از گناه و خطا مثلاً چیزی شبیه مصونیت در برابر مالاریا و حصه و وبا و مانند آنست که با تزریق واکسنهای مخصوص چه بخواهند و چه نخواهند مصونیت پیدا میکنند. نکته اشتباه همینجاست که آنها مقام عصمت را یکنوع مصونیت غیرارادی و غیراختیاری پنداشته اند در حالیکه مطلب کاملاً بعکس آنست چه عصمت پیغمبران و امامان یک حالت کاملاً ارادی و اختیاری است که سرچشمه آن عقل و ایمان و علم آنهاست. مثلاً یک طیب حاذق و کاملاً مطلع هرگز حاضر نیست آبی را که مملو از میکروبهای وبا و اسهال است و در آزمایشگاه بوسیله میکروسکوپ میکروبهای آنرا با چشم دیده بیاشامد در حالیکه یک دهاتی بیسواد و بیخبر از همه جا بسادگی و آسانی ممکن است کرارا از آن آب بنوشد و مریض شود. پس آیا نوشیدن آب برای آن طیب محال ذاتی است که نمیتواند بخورد یعنی قدرت بر این کار اصلاً ندارد و یا بواسطه عملش که میداند این آب دارای میکروب است و منجر به مرض وبا و اسهال میشود از خوردن آن صرفنظر میکند بدیهیست که پاسخ دوم صحیح است زیرا علم و یقین او به میکروب و مرض سد محکمی است که جلوی خوردن آن آب را میگیرد و تشنگی را تحمل میکند. پیغمبران و امامان چون علم و ایمان به عواقب وخیم گناه داشتند و آیات عذاب الهی را میخواندند یقین داشتند که سرانجام ارتکاب به گناه عذاب الهی خواهد بود لذا آنرا ترک میکردند و خدا را

در همه جا حاضر و ناظر میدانستند پس با قدرت بر ارتکاب گناه هرگز از قدرت خود استفاده نمی‌کردند. امیر مؤمنان علی (ع) در ضمن نامه مشروحی که برای عثمان بن حنیف فرماندار خود در بصره مینویسد می‌فرماید: من اگر بخواهم از غسل خالص و مغز گندم غذا و از ابریشم لباس برای خود تهیه کنم میتوانم این مکان برای من هست اما هیئات که هوای نفس بر من چیره شود و بخوردن غذاهای لذیذ پردازم ولی در گوشه و کنار کشورم گرسنگانی باشند. نهج البلاغه

سوم: علم لدنی

راه دیگری که با آن میتوان پیامبران واقعی را از مدعیان دروغی و قلابی شناخت موضوع علم آنها بوده که بدون استاد و تحصیل عالم بودند زیرا که پیغمبر باید افضل و اعلم از همه امت خود باشد و همه علوم و تکالیف الهیه و مسائل شرعیه که امت به آنها محتاجند بدانند بدون آنکه معلمی داشته باشد و یا از کسی آموخته باشد فقط مطالب را باید از وحی الهی و یا جبرئیل و یا کتاب آسمانی گرفته باشد. و این علم را ائمه ما صلوات الله علیهم اجمعین داشتند زیرا عقول بنی آدم به تنهایی و بدون مددگیری از علوم انبیاء که علم لدنی دارد و فایده ای نمی بخشد چه عقل تنها مدرک کلیات است و میفهمد که ظلم بد و احسان خوب و شکر منعم لازمست اما ظلم چه چیز است و احسان چه نوع است و تشکر از منعم به چه طرز است؟ مدرک این موضوعات جزئی عقل نبوده بلکه علم میباشد و منشاء علم صحیح وحی الهی است که در مقام تشبیه گفته اند عقل به منزله چشم و علم بمنزله چراغ است. در شب تاریک اگر انسان بخواهد راه برود هم محتاج بچشم است و هم چراغ، اگر چشم نباشد فرضاً چراغ هم بر دست گیرد از تشخیص راه عاجز است و اگر چشم باشد و چراغ نباشد نیز راه را تمیز نمیدهد زیرا قوه بینایی برای فاصله محدود و معینی است و قدرت چراغ از آن ساخته نیست به تشبیه دیگر عقل مانند چشم و علم مانند علائمی است که در جاده ها برای شناختن راه میگذارند در روز روشن اگر چه چشم میتواند راه را ببیند اما اگر بر سر دو راهی رسی چشم از تشخیص معبر صحیح و رساننده بمقصد عاجز بوده و محتاج به دلیل و راهنما یا علائم منصوب در طریق راهنمایی میباشد. آن چراغ یا علائم منصوب همانا سلسله جلیله پیغمبران و امامان هستند که قرآن کریم پیغمبر اکرم (ص) را به سراج منیر یعنی چراغ فروزنده و مصباح و خورشید و علی علیه السلام را به ماه و ائمه را به نجوم و ستارگان تشبیه فرموده و علم امامان از پیغمبران به درجات بیشتر بوده بلکه جزء حوادث و امور گذشته و حاضر و آینده در حضورشان موجود و مجم بوده و هیچ نقطه ای از نظر ایشان پوشیده نیست اخبار و احادیث برای اثبات این معنی بقدری زیاد است که برای هر خواننده منصفی سبب قطع و یقین خواهد گردید و اینک برای نمونه به خبر زیر توجه فرمائید. در کتاب کافی باب فیه ذکر الصحیفه و الجفر و الجامعه از ابی بصیر نقل میکند که گفت بحضرت صادق (ع) عرض کردم میخواهم از شما پرسش کنم آیا در این خانه کسی هست زیرا مایل نیستم کسی سختم را بشنود. حضرت پرده ای میان اطاق خود و اطاق دیگر کشید و سر برآورد و تفحصی فرمود و گفت بپرس گفتم شیعیان شما میگویند رسول خدا یکباب از علم به علی (ع) آموخت که از هر باب آن هزار باب گشوده شد فرمود ای ابامحمد پیغمبر هزار باب از علم به او آموخت که از هر بابی هزار باب علم گشوده گشت گفتم بخدا قسم این علم بسیار است حضرت فرمود این علم است اما دانش ما بیش از آنست ای ابامحمد نزد ما جامعه است و کسی نمیداند جامعه کیست؟ کتابیست بطول هفتاد ذراع از ذراع رسول خدا (ص) که پیغمبر املاء نموده و علی بدست خود نوشته جمیع حلال و حرام و حوائج علمی بشر در آن ثبت است حتی دیه خدشه ای که به بدن کسی برسد آنگاه بمن فرمود اجازه میدهی گفتم جانم متعلق به شماست دست خود را به غضب بر بدن من نهاد و فرمود دیه این هم در آن کتاب معین شده ولی علم ما بیش از اینست در نزد ما جفر است عرض کردم جفر چیست؟ فرمود ظرف علم آدم و جمیع انبیاء و اوصیاء و علماء است و باز علم ما یازده بر اینهاست نزد ما مصحف فاطمه علیها السلام است گفتم مصحف فاطمه چیست فرمود سه برابر قرآن شما اما بخدا قسم یکحرف از این قرآن در آن نیست. باز فرمود علم ما منحصر به اینها نبوده بلکه نزد ما علم گذشته و آینده تا روز قیامت میباشد بار

دیگر فرمود اینها علم است اما علم ما تنها همین نیست گفتم پس چه چیز است فرمود ما علاوه بر آنها که علم به کلیات بود جزء جزء حوادث و وقایع که بتدریج و تعاقب یکدیگر ساعت بساعت و لحظه بلحظه تا روز قیامت اتفاق میافتد همه را واقف و آگاهیم . در اصول کافی از حضرت امام هادی (ع) نقل میکنند که آنحضرت فرمود نام اعظم خدا هفتاد و سه حرف است و آنچه نزد آصف بر خیا بود یکحرف بود که به آن تکلم کرد پس زمین برایش تا مملکت سبا شکافته شد و تخت بلقیس را برداشت به نزد سلیمان آورد ، سپس زمین بهم آمد و اینهمه در کمتر از یک چشم بهم زدن صورت گرفت آنگاه حضرت فرمود در نزد ما از آنحروف هفتاد و دو حرف وجود دارد و یکحرف آن نزد خداست که از جمله علوم غیبی اختصاصی آن ذات بی همتاست . از انضمام این دو حدیث یکدیگر چنین نتیجه میگیریم که محمد و اهل بیت معصوم او بیش از انبیاء گذشته واجد حروف اسم اعظم بوده اند و چون اقتدار بر حروف این نام مبارک هر چه بیشتر باشد اقتدار بر علوم و معجزات و تصرفات ولایتی بیشتر است پس ائمه اطهار باینحساب عالمتر و قادرتر از انبیاء سلف در شئون هستی میباشد . خواننده عزیز آن کسانی میگویند آیا امام حسین (ع) از کشته شدن خودش و داستان کربلا واقف بود یا نبود چرا رفت این روایت و اخبار دیگری که درینموضوع رسیده مطالعه کنند تا بفهمند که علم امام چه مقدار و از همه انبیاء و اولیاء بیشتر بوده و وقایع و حوادث را تا روز قیامت خبر داشته اند پس از این جمله زیارت که میفرماید : فاسئل الله الذی اکرم مقامک مقداری از مقام امام حسین و سایر ائمه علیهم السلام معلوم شد . صدوق در فقیه و عیون از موسی بن عبدالله نخعی نقل کرده و از حضرت امام علی النقی (ع) خواهش کرده که زیارتی با بلاغت و جامعیت به او تعلم دهد تا هر یک از ائمه را بخواهد بتواند به آن وسیله زیارت نماید و حضرت زیارت جامعه کبیره را به او تعلیم فرمودند و سند آن از نظر شیوعش در بین علماء و عمل قاطبه بزرگان فقهاء شیعه بر مداومت بآن جای هیچگونه تردیدی در صحت و وثوق آن باقی نگذارده است . محدث قمی در انوارالبهیة ضمن نقل کلمات حضرت هادی (ع) گوید علامه مجلسی درباره زیارت جامعه کبیره میفرماید : انها اصح الزیارات سند و افصحها لفظا و ابلغها معنی و اعلاها شاءنا یعنی زیارت جامعه از تمام زیارتها سندنا صحیحتر و از نظر لفظ فصیح تر و از جنبه معنی بلیغتر و از نظر شاءن و رتبه عالیتراست اینک قسمتی از عبارات آن که بزرگی مقام آنها را میرساند نقل میکنیم . اصطفاکم بعلمه و ارتضاکم بغیبه و اختارکم لسره و اجتباکم بقدرته . یعنی خدا شما را به علم ازلی برای کشف عالم غیب خود برگزید و بر حفظ اسرار غیبی خویش انتخاب کرد و به توانایی و قدرت کامله مخصوص گردانید . و در فراز دیگر میفرماید : بابی انتم و امی و نفسی کیف اصف حسن ثناکم و احصی جمیل بلائکم و بکم اخرجنا الله من الذل و فرج عنا غمرات الکروب و انقذنا من شفا جرف الهلکات و من النار بابی انتم و امی نفسی بموالاتکم علمنا الله معالم دیننا و اصلح ما کان فسد من دنیانا و بموالاتکم تمت الکلمه و عظمت النعمه و ائتلفت الفرقة و بموالاتکم تقبل الطاعه المفترضه و لکم الموده الواجبه و الدرجات الرفیعه و المقام المحمود و المكان المعلوم عند الله عز و جل و الجاه العظیم و الشاءن الکبیر و الشفاعه المقبوله . یعنی : پدر و مادرم و جانم فدای شما چگونه اوصاف نیکوی شما را بیان کنم حال صبر شما را در امتحانها شماره نمایم و حال آنکه به سبب شما خدا ما را از ذلتها و گرفتاری غمها نجات داد و ما را بوسیله شما از ورطه های هلاکت و آتش بدبختی نشأت رهایی بخشید پدر و مادر و جانم فدای شما باد به ولایت شما خدا معلوم دین را به ما آموخت و مفساد دنیای ما را اصلاح کرد و بولای شما کلمه توحید کامل گشت و نعمت خدا بزرگی یافت و تفرقه ها به وحدت مبدل گردید و بموالات شما طاعات واجبه قبول میشود و محبت شما بر مردم حتم و فرضست و از برای شما درجات رفیعه است و برای شما مقام محمود که منصب شفاعت در آخرت است و مکانت معلوم مقرر شده است و جاه بزرگ و شاءن بلند و شفاعت مقبول برای شما خواهد بود . تا آخر زیارت که مضامین بسیاری بلند دارد ای خواننده عزیز کدامیک از پیغمبران چنین مقامی داشتند و حال آنکه مقام امام حسین (ع) و شفاعت او در عالم آخرت از همه پیغمبران و امامان برتر و بالاتر خواهد بود که در جمله بعد که میفرماید : و اکرمنی بک بیان خواهد شد . در خاتمه بهتر است همان جملایت آخر زیارت را بگویم . یا اولیاء الله بینی و بین الله و عز و جل ذنوبا لایاتنی علیها الا رضاکم فبحق من ائتمنکم علی سره و

استرعاکم امر خلقه و قرن طاعتکم بطاعته لما استوهبتم ذنوبی و کنتم شفعاثی فانی لکم مطیع من اطاعکم فقد اطاع الله و من عصاکم فقد عصی الله و من احبکم فقد احب الله و من ابغضکم فقد ابغض الله . یعنی : ای اولیاء خدا بدرستی که بین من و خدایم گناہانی است که جز با رضای شما محو نخواهد شد پس بحق آنکس که شما را امین سر خود و نگاهبان خلق خویش قرار داده و سرپرستی امر مخلوقات را بشما واگذارده و اطاعت شما را به اطاعت خود مقتدرن نموده بخشش گناہان مرا از خدا بخواهید زیرا من مطیع شمایم و هر کس مطیع شما باشد مطیع خداست و هر کس نافرمانی شما را کند خدا را معصیت کرده دوست شما ، دوست خدا و دشمن خدا و دشمن خدا خواهد بود .

مجلس سی و پنجم : واکرمنی بک

ترجمه

و مرا ببرکت شما گرامی داشت

شرح

اکرام ، گرامی کردنست ، چه بحسب و واقع و چه بحسب معامله و رفتار ، چنانچه تکریم به هر دو اعتبار نیز استعمال میشود . در مجلس قبل در جمله اکرم مقامک گفتیم که حقتعالی سه چیز به آن حضرت کرامت فرمود کرامت اول نوعی بود که آنحضرت با همه انبیاء شرکت داشته و آن معجزه داشتن آنحضرت بوده کرامت دوم مقام عصمت و مصون بودن آنحضرت و سایر امامان از خطا بود . کرامت سوم علم آنحضرت بعنوان علم لدنی ذکر کردیم . و اما شرح جمله دوم که : واکرمنی بک باشد چند مطلب است که حقتعالی به واسطه شهادت آنحضرت بما در این دنیا کرامت فرموده است .

مطلب اول : شفاء تربت آنحضرت

شفاء تربت آنحضرت

تربت آنحضرت برای هر دردی شفاء است در روایات زیادی در این باره از ائمه معصومین صلوات الله علیهم اجمعین وارد شده و بقول یکی از شعراء که میگوید : بر جلای بصر از کحل جواهر چه اثر باید از خاک در دوست غباری گیرند ثقة الاسلام کلینی در کافی به سند صحیح از ابویحیی واسطی که نام وی سهل بن زیاد است و دخترزاده مؤ من طاق مییاشد نقل میکند که او گفت از مردی شنیدم که برای من از امام صادق نقل کرد که فرمودند : همه گلها و خاکها مانند گوشت خوک حرامست و اگر کسی بخورد من بر جنازه او نماز نمیگذارم مگر خاک و گل قبر جدم حسین (ع) که در آن شفاء هر دردی هست . مرحوم مجلسی در تحفه الزائر به سند معتبر از موسی بن جعفر علیهماالسلام روایت میکند که فرمود از تربت من چیزی به جهت تبرک بر مدارید که هر تربتی خوردنش حرام است مگر تربت جدم حسین (ع) که خدا آنرا شفای شیعیان و دوستان ما قرار داده است . در روایت دیگر است که امام صادق (ع) فرمودند که اگر بیماری از مؤ منان که حق و حرمت و ولایت و امامت حضرت امام حسین علیه السلام را بدانند و به قدر سر انگشتی از خاک قبر آنحضرت بگیرد دوی او خواهد بود . و از ابی یعفر روایت شده که گفت خدمت امام صادق (ع) عرض کردم که یک نفر از خاک قبر امام حسین (ع) بر میدارد و منتفع میشود ولی دیگری بر میدارد و منتفع نمی شود حضرت فرمود بخدا قسم هر که اعتقاد داشته باشد و بردارد البته از آن منتفع میشود . بعضی از اصحاب روایت کرده اند که خدمت امام باقر (ع) عرض کردم زنی قدری ریسمان بمن داد که در مکه بدهم پیراهن خانه کعبه را بآن بدوزند و من نخواستم که به

حاجیان و خدمه خانه کعبه بدهم زیرا که آنها را می شناختم و میدانستم خودشان تصرف میکنند چون بمدینه آمدم خدمت امام باقر (ع) رسیدم و داستان را عرض کردم فرمود که آن را بده غسل و زعفران بخر و قدری از تربت امام حسین (ع) را به آب باران مخلوط کن و آن غسل و زعفران را در آن بریز و به شیعیان ما بده که بیماران خود را بآن معالجه کنند. در کتاب ثالثی الاخبار از حسین بن محمد و او از پدرش نقل نموده که گفت من در مسجد جامع مدینه نماز میکردم و در نزدیکی من دو نفر نشسته بودند با لباس سفر، یکی از آنها بدیگری گفت نمیدانی که خاک قبر حسین (ع) شفای هر دردیست چه من دل دردی داشتم که چندیکه معالجه کردم اثری نبخشید در نزد ما پیرزنی از اهل کوفه بود وقتی با حالت دل درد نزد او که به اذن خدا برای تو شفا دهم گفتم آری، ظرف آبی بمن داد و گفت ازین آب بخور که به اذن خدا برای تو شفا حاصل میشود. من قدری از آن آب خوردم فی الفور درد من شفا یافت و تا چند ماهی دیگر مبتلا به دل درد نشدم تا اینکه روزی بدیدن آنزن رفتم گفتم مرا به چه معالجه نمودی گفت به یک دانه ازین تسبیح که در دست دارم که خاک قبر حسین (ع) میباشد من در غضب شدم و گفتم ای زن رافضی تو مرا بخاک قبر حسین معالجه مینمایی با حالت غضب از منزلش خارج شدم ولی قسم بخدا که فوری دل درد من معاودت نمود و تا کنون مبتلا به آن مرض هستم و میترسم که این مرض سبب موت من شود. شیخ طوسی در کتاب امالی به سند معتبری روایت کرده از موسی بن عبدالعزیز که گفت روزی یوحنا نصرانی که در آن عصر طیبی حاذق بود مرا ملاقات نمود و گفت ترا قسم میدهم بحق دین و آئینی که داری مرا خبر ده آن مردیکه قبر او در ناحیه ابن عبیره واقع شده کیست که مردم بسیاری از شما زیارت او میروند گمان میکنم یکی از صحابه پیغمبر شما باشد گفتم نه ولیکن دخترزاده پیغمبر ما است آنگاه به آن نصرانی گفتم به چه سبب این سؤال را نمودی گفت قصه غریبی از او دارم گفتم برایم بگو. گفتم: شاهپور خادم هارون الرشید شبی مرا طلبید و چون رفتم مرا بخانه موسی بن عیسی هاشمی برد، پس او را دیدم که در بستر بیماری بیهوش افتاده و عقلش زائل شده و بر بالشی تکیه کرده بود و طشتی نزد او گذاشته و احشاء و امعاء او در آن طشت بود، خلیفه شاهپور خادم را بطلبید و گفت وای بر تو این چه حالت است که در موسی می بینم و چرا چنین شده خادم گفت یکساعت پیش صحیح و سالم نشسته بود و با ندیمان خود صحبت میکرد و هیچ ناراحتی نداشت ناگاه نام امام حسین نزد او برده شد موسی گفت رافضیان در حق او غالی شده اند حتی آنکه میگویند تربت او دوی هر دردیست ای هر دردیست و هر وقت بیمار میشوند بعوض دوا از آنخاک میخورند مردی از بنی هاشم در آنمجلس حاضر بود گفت من درد شدیدی داشتم و هر قسم معالجه کردم مفید واقع نشد تا آنکه کاتبم بمن گفت تربت امام حسین (ع) شفای هر دردیست قدری از آن بخور تا شفا یابی من از آن تربت خوردم و شفا یافتم موسی گفت چیزی از آن تربت همراه داری گفت بلی قدری از آن باقی مانده موسی گفت آنها برای من بیاور آن مرد هاشمی فرستاد قدری از آنرا آوردند موسی گفت و از روی استهزاء و بی احترامی آنرا درد بر خود گذاشت ولی بمجرد اینکه این عمل را کرد و فریاد برآورد که آتش در درون من افتاد طشتی بیاورید چون آوردند از بالا باقی میکرد و از پائین روده های او پائین میآمد و بیهوش شده روی زمین افتادند و ندیمان او برخاستند و رفتند و صحبت انس ب ماتم مبدل شد طیب نصرانی گفت شاهپور از من پرسید آیا میتوانی چاره ای درباره این مرد بکنی من شمع را طلبیدم و نزدیک طشت رفتم نگاه کردم دیدم دل و جگر و شش او در میان طشت افتاده پس به شاهپور گفتم که بجز عیسی بن مریم که مردم را زنده میکرد کسی دیگر نمیتواند او را خوب کند شاهپور گفت راست میگویی ولی در اینجا بمان تا ببینم آخر کارش چه میشود من ماندم و شاهپور رفت و موسی به همانحال باقی ماند و بیهوش نیامد تا وقت سحر که به جهنم واصل شد. راوی این خبر میگوید بعد از آن دیدم که یوحنا نصرانی زیارت آنحضرت میرفت و پس از مدتی مسلمان شد. مسلمان شدن یک عالم نصرانی بواسطه تربت حضرت سیدالشهداء (ع) در کتاب قصص العلماء نقل میکند که در زمانیکه سلاطین صفویه یکی از علماء نصرانی به اصفهان آمد و دلیلی بر نبوت پیغمبر اسلام میخواست و در علم حساب و هیئت و نجوم بسیار ماهر بود حتی مردم را از بلاها و حوادثی که بعدا بر سر آنها خواهد آمد خبر میداد تا روزی سلطان مجلسی ترتیب داد و امر کرد علماء اصفهان در آنمجلس

جمع شوند و جواب آن عالم نصرانی را بدهند مرحوم ملاحسین فیض در جمع آن علماء بود آنگاه فیض دست در جیب خود کرد چیزی بیرون آورد و گفت من چه چیزی در دست دارم آن شخص عالم پس از فکر بسیار رنگ صورتش تغییر کرده گفت بحق مسیح و مادرش قسم میدانم که در دست تو قدری از خاک بهشت است ولی نمیدانم چگونه این خاک بدست تو افتاده ، فیض گفت درست فکر کن شاید در حساب اشتباهی کرده باشی گفت حساب من درست است و اشتباهی نکرده ام مرحوم فیض فرمود آنچه در دست منست قدری از خاک کربلاست و پیغمبر ما فرموده است که خاک کربلا قطعه ای از خاک بهشت است پس تو در اینصورت میتوانی ایمان بیاوری پس آن شخص نصرانی بواسطه آن تربت مسلمان شد .

خواص دیگر تربت

از جمله خواص تربت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام که از اخبار و فتاوی فقها استفاده میشود چند چیز است : اول : استحباب برداشتن کام بچه به تربت حسینی ، چنانچه شیخ در تهذیب از حسین بن ابی العلاء روایت نموده که گفت از امام صادق (ع) شنیدم که میفرمود : حنکوا اولادکم تبرته الحسین علیه السلام فانها امان . دوم : استحباب همراه داشتن آن به جهت دفع خوف و ترس چنانچه شیخ در تهذیب و ابن قولویه در کامل الزیارة از حسن بن علی بن المغیره روایت کرده که گفت خدمت امام صادق عرض کردم که من بیماری و مرض بسیاری دارم و دواهای بسیاری خوردم ولی نتیجه ای از آنها نبردم ، حضرت فرمود چرا از خاک قبر حسین علیه السلام غافلی که در آن شفا هر دردی است و امان از هر خوف و ترسی میباشد ولی چون خواستی که آنرا برداری بگو : اللهم انی استلک بحق هذه الطینة و بحق الملک الذی اخذها و بحق النبی الذی قبضها و بحق الوصی الذی حل فیها صل علی محمد و اهل بیته و اجعل فیها شفاء من کل داء و امانا من کل خوف . بعد فرمود : اما آن ملکی که در دعا ذکر شد تربت را گرفته جبرئیل بود که آنرا به پیغمبر نمود و گفت این تربت پسر توست که امت تو بعد از تو او را میکشند و آن پیغمبری که از آنخاک قبض کرده محمد (ص) است و آن وصی که در آن جای گرفته حسین بن علی حضرت سیدالشهداء است پس خدمت آنحضرت عرض کردم که اکنون دانستم آنخاک شفاء هر دردیست ولی چگونه امان از هر خوفی میباشد فرمود هر گاه از سلطانی بترسی بیرون مرو مگر آنکه قبر حسین با تو باشد و چون برداری بگو : اللهم هذه طین قبرالحسین ولیک و ابن ولیک انها حرز الما اخاف و لما لا اخاف . چه ممکن است بلایی بتو برسد که ترس از آنرا نداشته باشی . راوی میگوید خدایتعالی به واسطه آن تربت بدنم را اصحیح کرد و ایمنی برای من از هر خوف و ترسی شد . سوم : استحباب گرفتن تسبیح از آنخاک که اخبار بسیاری در این موضوع وار شده است . از جمله در تهذیب از حضرت موسی بن جعفر علیه السلام روایت نموده که فرمود شیعه ما از چهار چیز مستغنی نیست ، سجاده ای که بر روی آن نماز بخواند و انگشتری که بر دست خود نماید و مسواکی که با آن دندانهای خود را بشوید و تسبیحی که دانه آن از خاک قبر ابی عبدالله الحسین علیه السلام باشد و آن سی و سه دانه داشته باشد که هر وقت او را به ذکر خدا حرکت دهد به هر دانه چهل حسنه در اعمال او بنویسند و اگر با دست بدون ذکر بگرداند به هر دانه بیست حسنه در نامه عمل او نوشته شود . ثواب تسبیح که با تربت گفته شود هفتاد یا چهارصد مقابل با تسبیح دیگر است . چهارم : استحباب گذاشتن تربت در کفن میت و همچنین مخلوط کردن تربت با حنوط . در روایت حمیری است که خدمت امام علیه السلام نوشتم که آیا جایز است تربت را با میت در قبر او بگذارند حضرت بخط خود مرقوم فرمودند : یوضع فی القبر مع المیت و یخلط بحنوطه . صاحب مدارک نقل میکند که زن زانیه ای را در قبر او گذاشتند و خاک او را قبول نکرده بیرون افکند و این عمل را چند بار تکرار کردند و قبر او را قبول نکرد جریان را خدمت امام صادق (ع) عرض کردند حضرت فرمودند قدری از تربت حسینی با او بگذارید چون این عمل را کردند قبر او را قبول کرد . پنجم : استحباب سجود بر آن . امام صادق علیه السلام فرمودند سجده بر خاک قبر حسین علیه السلام تا طبقه هفتم زمین را منور میسازد و هر کس که با او تسبیح تربت حسینی باشد او را در جزء تسبیح کنندگان مینویسند اگر چه با او

تسیح نکند. در تهذیب از معاویة بن عمار نقل میکند که گفت: برای امام صادق (ع) کیسه‌ای از دیبای زر بود که در آن تربت حضرت ابی عبدالله علیه السلام بود چون وقت نماز میشد آن تربت را بر سجاده خود میریختند و بر آن سجده مینمودند و میفرمودند: ان السجود علی تربة ابی عبدالله علیه السلام یخرق الحجب البسع. و در روایت دیگر است که: کان الصادق (ع) لا یسجد الا علی تربة الحسین علیه السلام. گفتگو با عالم سنی در مسجدالحرام مرحوم حاج سلطان الواعظین شیرازی در جلد دوم گروه رستگاران بحثی با یک عالم سنی نموده که نقل آن در اینجا بی مناسبت نیست. ایشان نقل میکنند که در سال ۱۳۷۴ قمری به توفیق یزدانی به حج بیت الله مشرف بودم روزی طرف عصر پشت مقام حضرت ابراهیم در مسجدالحرام نشسته بودم یکی از شیوخ اهل سنت در پهلوی من نشسته بود از حقیر سؤال نمود شما از کدام ملت هستید گفتم افتخار دارم از نژاد عرب میباشم دروغ هم نگفتم زیرا که اصل نژاد سادات منتهی به خاتم الانبیاء صلی الله علیه و آله میشود و آنحضرت هم از عرب است گفت محل سکونت شما کجا میباشد گفتم عراق عرب باز هم دروغ نگفتم چه آن که سالهای ایام شباب و دوران تحصیلی خود را در عراق گذرانیده بودم گفت شما از اهل بلدی هستید که به بلاد مشرکین یعنی ایران نزدیک هستید گفتم تمام اهل ایران به استثنای قلیلی از یهود و نصاری عموماً مسلمان و موحد هستند، گفت نه دروغست تمامی آنها اهل شرک هستند لعنة الله علیهم، گفتم شما به ایران رفته و از نزدیک آنها را دیده اید یا کتابهای آنها را خوانده اید گفت نه به ایران رفته ام و نه کتابهای آنها را خوانده ام ولی اکابر علماء جماعت عقاید آنها را در شرک و کفر مبسوطاً نقل نموده اند گفتم قاعده علمی نزد اهل دانش و انصاف اینست که به عقاید هر فرقه و قومی میخوانند آگاه شوند باید کتب عقاید آن گروه را بخوانند و قضاوت بحق نمایند الحال بفرمائید دلیل شما بر شرک و کفر آنها چیست بفرمائید تا ما هم آگاه شویم. گفت دلیل قاطع بر شرک آنها آنست که در نمازهای یومیه سجده بسوی خدا نمیکند بلکه سجده بر بت مینمایند گفتم مادر آن صفحات با شیعیان ایرانی آشنا هستیم و مکرر در حضور ما در خلوت و جلوت نماز خوانده اند هیچگاه ندیده ام که آنها بر بتها و اصنامی سجده کنند گفت چرا شنیده ام و در بعضی کتابها خوانده ام و در سفری که بمصر نمودم از بسیاری از علماء مصر شنیدم مخصوصاً عالم جلیل القدری بنام موسی جارالله که سالها در ایران بوده برای من و جمعی که حاضر بودند نقل نمود که شیعیان ایرانی قطعاً از خاک ساخته و در جوف آنها بتهایی میگذارند و در وقت نماز ظاهراً بخاک و باطناً به بت سجده میکنند و مخصوصاً میگفت در عراق شما دکانهای بسیاری برای بت فروشی موجود است که بتها را در جوف خاک کربلا گذارده بفروش میرسانند گفتم، نغفر الله ربی و اتوب الیه و نعوذ بالله من الغضب و الجهالة و العناد. گفت شما چرا متاءثر شدید و چنین کلماتی بر زبان جاری نمودید گفتم شنیده بودم اهل تعصب از روی عناد برای سرکوب نمودن مخالفین همه قسم جعل اکاذیب مینمایند ولی الحال بر من ثابت گردید که آنچه شنیده ام از گفتار اهل تعصب صحیح است گفت از چه راه بر شما چنین مطلبی ثابت گردیده گفتم شیعیان ایرانی به عراق جهت زیارت قبور امامانشان زیاد میآیند شاید در هر سالی صد هزار نفر جهت زیارت میآیند بعلاوه در نجف و کربلا- و کاظمین و بغداد و بصره و سایر بلاد عراق ده هزار ایرانی مجاور هستند و ما کاملاً با همگی آنها محشور هستیم و نیز دکانهای مهرفروشی در کربلا آزاد در انظار عموم میباشند و ابدا احدی از شیعه و سنی چنین مطلبی را که به دروغ و افتراء آن مرد مصری بشما گفته است ندیده ام گفت تنها او نگفته بلکه از بسیاری اهل تسنن این معنی را شنیده و یقین حاصل نموده ام گفتم می بینید که من در حال احرام هستم و گفتن دروغ موجب کفاره و ضرر به عمل من میباشد خدا را در چنین مقام بگواه میگیرم که این نسبت دروغ، تهمت میباشد بعلاوه بقول آن شاعر فارسی گواه عاشق صادق در آستین باشد الحال یکی از آن قطعات خاک نزد من موجود است از کیف دستی خود مهری بیرون آورده بایشان نشان دادم با ذوق تمام گفت بلی همین بتها را در همین قطعات خاک پنهان نموده اند. گفتم عجله نکنید برای کشف حقیقت الحال این مهر را می شکم تا شما آن بت را بمن نشان دهید با کمال اکراه و بی میلی مهر را شکستم و به چهار پاره قسمت نمودم و بدست او دادم بخوبی زیر و روی آنرا نگاه کرد و گفت: لا اله الا الله لا حول ولا قوة الا بالله خیلی عجیب است این اشخاص نمیدانم چرا این دروغها را

میگویند گفتم تعصب و عناد سبب این گفتارها میشود. سپس شیخ گفت از جمله دلایل بر شرک و کفر رافضیها اینست که مرده پرست هستند شنیدم که بزیارت قبور میروند و از مرده ها حاجت می طلبند این همان معنی شرک است که مرده ها را شریک خدا قرار میدهند و از آنها حاجت می طلبند. گفتم در عراق از اطراف بلاد جهان مانند ایران، افغانستان، هند، پاکستان و ترکستان و از تمام بلاد عرب و غیره سالی متجاوز از یک میلیون جمعیت بزیارت قبور امامان از عترت طاهره رسول الله صلی الله علیه و آله میآیند. ما با اکثر آنان معاشرت داریم و از آنها پرسشها از عقیده و ایمانشان مینمائیم هرگز ندیدیم و از آنها نشنیدیم که در زیارت قبور امامان خود نظر شرک داشته باشد بلکه آنها را عبادالله الصالحین و راهنمای حق و توحید میدانند فلذا چون آنها را از خاندان پیغمبر و از صلحاء روزگار و آبرومند در خانه خدا میدانند آنها را وسیله بین خود و خدا میدانند. گفت زیارت قبور بدعت است و هر بدعتی ضلالت و موجب دخول در آتش است گفتم اگر زیارت قبور بدعت است پس چرا رسول خدا (ص) زیارت قبور میرفت و امر برفتن قبرستان و امر بزیارت قبور مؤمنین میفرمود؟ گفت دروغ است از بدعتهای مخالفین میباشد و در مکتب اهل سنت هم چنین چیزی نیست. گفتم نه چنین است در مجلد چهارم سنن بیهقی صفحه ۷۹ از بریده نقل نموده که رسول اکرم (ص) به امت یاد میداد وقتی به زیارت قبور میرفت چنین میگفت: السلام علیکم اهل الدیار من المؤمنین و المسلمین و انا ان شاء الله بکم لا حقون و انتم لنا فرط و نحن لکم تبع نسئل الله العافی. و نیز چند خبر دیگر از کتب اهل سنت راجع بزیارت اهل قبور نقل میکند که به جهت اختصار نقل کردیم مجلد دوم فرقه ناجیه صفحه ۴۷ مراجعه شود تا آنجا که میگوید جناب شیخ شما که میفرمائید چون درهای بقعه های ائمه از عترت طاهره طلاکاری است شیعیان فاسدالعقیده چنین میکنند پس چرا این در خانه کعبه را طلاکاری نموده اند؟ بسیار متغیر شده گفت این عمل از آثار و خدمات سلطان بزرگ حجاز میباشد. گفتم مگر سلطان بزرگ حجاز تابع قرآن نیست و این آیه مبارکه را نخوانده که میفرماید: والذین یکتزون الذهب و الفضة و لا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم. (توبه - ۳۵) چطور شد وقتی شیعیان از مال حلال خود درهای بقعه های عترت و اهل بیت رسول را طلا و نقره میکنند شما با قرائت این آیه اهل عذاب میدانید ولی عمل سلطان بزرگ حجاز را عمل خوب میدانید؟ تازه شیخ از خواب غفلت بیدار شده و فهمید که حقیر افتخار تشیع را دارم. در مقابل دلایل محکم حقیر بنای فحاشی را گذارد و میگفت برخیز ای رافضی ملعون حقیر هم برای اینکه تولید فساد و جنجال نشود در میان جمعیت مشغول طواف شدم. هشتم: گذاشتن خاک کربلا در متاع تجارت باعث برکت آن است. هفتم: حورالعین تربت را هدیه برای یکدیگر میبرند. هشتم: قبل از شهادت حضرت سیدالشهداء دوستان پیغمبر و دوستان وصی و دوستان سبط پیغمبر بظلم اعداء در آن خاک شهید شدند. اعظم سعادات دفن در کربلای معلی است: در کلمه طیبه ثقة الاسلام حاج میرزا حسین نوری نقل میکند از جناب ملاکاظم هزارجریبی شاگرد علامه بهبهانی و او از سید جلیل آقا میر سیدعلی صاحب ریاض که فرمود: عادت داشتم که عصرهای پنجشنبه بزیارت قبوری بروم که در نزدیکی خیمه گاه بود شبی در خواب دیدم که به آن مقابر رفته ناگاه دیدم که آن بلد خالی از عمارات است و به جای همه ساختمانها قبر است من متفکر و متوحش شدم که شنیدم هاتفی میگوید خوشا بحال کسی که در این ارض مقدس مدفون شود اگر چه با هزاران گناه باشد چه از هول قیامت بسلامت باشد و بعید است اگر کسی در اینجا دفن نشود از هول و ترس قیامت در امان باشد. و نیز در کلمه طیبه از علامه بهبهانی نقل نموده که گفت حضرت سیدالشهداء علیه السلام را در خواب دیدم عرض کردم سید و مولای من آیا سؤال میکنند از کسی که در اینجا در جوار شما دفن شود؟ فرمود کدام ملک است که او را جرئت باشد از او سؤال کند؟ مسلما باید چنین باشد زیرا زمین کعبه فخر و مباهات کرد که هیچ زمینی مثل من نیست چه من حامل خانه خدایم خطاب رسید که ساکت باش که فضیلت تو نسبت به هر کربلا مثل سوز نیست اگر کربلا نبود ترا خلق نمیکردم. امام باقر علیه السلام فرمود خدا زمین کربلا را بیست و چهار هزار سال قبل از مکه خلق فرمود و فردای قیامت در بهشت بهترین نقاط زمین همین خاک کربلا میباشد. اهمیت خاک کربلا عالم جلیل مرحوم حاج میرزا حسین نوری در کتاب دارالسلام خود نقل نموده که یکی از برادران من نزد مادرم آمد

در جیب قبای او مهر تربت حضرت سیدالشهداء علیه السلام که با او نماز میخواند بود مادرم به او گفت در موقع نشست و برخاست چون روی او می نشینی به تربت بی احترامی میشود شاید شکسته شود. برادرم گفت تا بحال دو مرتبه مهر در جیب من شکسته شده ولی بعدا چنین کاری نمیکنم چون چند روزی گذشت پدرم در خواب دید که حضرت سیدالشهداء (ع) به دیدن او آمده ملاطفت زیادی با او نمود فرمود پسرهایت را بگو بیایند تا من اکرامی بآنها بکنم. پدرم فرزندانش را صدا زد و حضرت به هر کدام جایزه ای مرحمت فرمودند تا آنکه نوبت بآن برادرم رسید که مهر تربت در جیبش شکسته بود حضرت نگاهی غضب آلود با او نمود و به پدرم فرمود که این پسر تا بحال دو مهر از تربت قبر من در جیبش گذاشته و شکسته است او در اطاق راه ندادند.

مطلب دوم: دعا تحت قبه آنحضرت

یکی از چیزهایی که حقتعالی در مقابل شهادت آنحضرت بما عنایت فرموده اجابت دعا در تحت قبه منوره آنحضرت و اطراف آنست چنانچه در اخبار متواتره از عترت طاهره ماء ثور است. از جمله شیخ بزرگوار ابن قولویه رضی الله عنه در مزار خود سند به ابوهاشم جعفری میرساند که گفت وقتی امام هادی علیه السلام مریض شده بود شخصی را نزد من فرستاد و مرا احضار فرمود و نیز محمد بن حمزه را احضار فرمود که او قبل از من خدمت آنحضرت رسید و بمن گفت چون خدمت آنحضرت رسیدم شنیدم که آن بزرگوار همواره میفرمود: ابعثوا الی الحائر ابعثوا الی الحائر یعنی کسی را بفرستید حائر حسینی که برای من دعا کند. من به محمد حمزه گفتم چرا نگفتی که ابوهاشم جعفری قصد رفتن به حائر حسینی را دارد من به او میگویم که برای شما دعا کند. ابوهاشم جعفری میگوید چون خدمت آنحضرت رسیدم حضرت فرمود: انظروا فی ذلک یعنی به خدمه خود فرمود که راحله سفر او را تهیه نمایند آنگاه حضرت بمن فرمود چون محمد بن حمزه از شیعیان ما نیست من خوش ندارم که او چیزی از این موضوع بفهمد. ابوهاشم جعفری میگوید این موضوع را به علی بن بلال گفتم او بمن گفت آنحضرت را با حائر حسینی چه کار است خود آنحضرت حائر است یعنی او امام زنده است هر چه دعا کند مستجاب است چون بعد از سفر خود به سر من رای رفتم و خدمت آنحضرت رسیدم سخن علی بن بلال و اشکال او را خدمت آنحضرت عرض نمودم حضرت فرمود چرا نگفتی که رسول خدا با وجود آنکه مقامش از بیت و حجرالاسود بالاتر بود طواف خانه میکرد و حجرالاسود را میوسید و همچنین خدا و رسولش را امر فرمود که وقوف به عرفات بنماید پس حقتعالی دوست دارد که بندگان در موطنی او را یاد کنند و دعا نمایند من هم دوست دارم در مکانی برای من دعا کنند که خدا آن مکان را دوست دارد و آن مکان حائر حسینی است. و ابن فهد حلی در کتاب عدّه الداعی روایت میکند که حضرت صادق (ع) مریض شد و به کسان خود امر فرمود که شخصی را اجیر کند تا به حائر حسینی برود و برای آنحضرت دعا کند پس کسی را نایب گرفتند که به کربلا برود و برای امام صادق (ع) دعا کند، آنشخص گفت من اینکار را میکنم ولی امام حسین (ع) مفترض الطاعة است و امام صادق هم برای امام مفترض الطاعة است و چون نزد امام صادق آمدند و کلام آنشخص را گفتند حضرت در جواب فرمودند که امر چنانست که او میگوید ولی ندانسته که حقتعالی را بقعه های چندیست که دعا را در آن مستجاب میکند و بقعه حسینی یکی از آنها است.

مطلب سوم: ایام زیارت زائر آنحضرت از عمر او حساب نمیشود

یکی از چیزهایی که حقتعالی بواسطه شهادت آنحضرت بما عنایت فرموده اینست که ایام زیارت آنحضرت از عمر زائر او حساب نمیشود چنانچه در امالی شیخ از محمد بن مسلم روایت میکند که امام باقر و امام صادق علیهماالسلام فرمودند که خداوند در عوض شهادت آنحضرت چهار چیز به او عنایت فرموده: ان الله عوض الحسين من قتله ان جعل الامامة فی ذریه و الشفاء فی تربته و اجابة الدعاء عند قبره و لا تعد ایام زائره جائیا و راجعا من عمره. محصل معنی آنکه عوض قتل آنحضرت چهار چیز به او داده شده: امامان

از ذریه اویند شفا در تربت اوست اجابت دعا تحت قبه آنحضرت است . رفتن و آمدن زائر آنحضرت از عمر او حساب نمیشود .

مجلس سی و ششم : ان یرزقنی طلب ثارک . . . . اهل بیت محمد صلی الله علیه و آله

ترجمه

و از خدا درخواست میکنم که روزی من گرداند تا با امام منصور از اهل بیت محمد صلی الله علیه و آله یعنی حضرت ولی عصر خون خواه تو باشم .

شرح لغات

رزق به فتح راء روزی دادن است و رزق به کسر راء نفس روزی است . امام بمعنی پیشوا در امور دین و دنیا است و بعبارت دیگر به برنامه های دینی اعم از حکومت و اجرای حدود و احکام الهی تحقق میبخشد . امام صادق (ع) به مفضل فرمودند ای مفضل امامت منصبی است الهی و خلافتی است ربانی که خداوند هر طور که مصلحت بداند و در هر مورد که حکمت ایجاب نماید آنرا قرار میدهد و کسی را نمیرسد که بگوید چرا در صلب حسین (ع) قرار داده شد و در صلب امام حسن (ع) قرار داده نشد و به تعبیر دیگر امام بخورشیدی میماند که با اشعه زندگی بخش خود همه موجودات زنده را حیات میبخشد و بیمنه رزق الوری . طلب ثارک : یعنی طلب خونخواهی تو را بکنم حضرت سیدالشهداء علیه السلام عظمتی دارد که هیچکس جز خدایتعالی نمی تواند آن را بیان کند و فضل و ثوابش را شرح دهد زیرا عظمت خون و اهمیت خونخواهی هر کس به قدر بزرگی صاحب آنست و همانطور که شخص نمیتواند مقام و منزلت حسین (ع) را کاملاً بشناسد همچنین نمی تواند عظمت و اهمیت خونخواهی آنجناب را درک کند . برای اینکه بتوانیم در حد استعداد و ظرفیت خود آن عظمت را دریابیم در این زیارت از خدا میخواستیم که ما را از خونخواهان آنحضرت قرار دهد و این سعادت بزرگ را بما روزی فرماید . مع امام منصور من اهل بیت محمد (ص) در رکاب امام نصرت یافته از اهل بیت محمد (ص) اهل در لغت بمعنی خانواده و فامیل و افراد خاندان آمده است و گاهی بمعنی سزاوار و شایسته ذکر شده و همچنین به گروهی اطلاق میشود که پیوند جامعی با هم دارند . قرآن کریم آنان را که با پیغمبری عقیده اند و باو ایمان دارند اهل او ذریه او میدانند و کسانی که فرزند نسبی او باشند در صورت ایمان نیاوردن از اهل او بیرون میدانند همچنانکه در داستان نوح که فرزندش فرد ناشایسته ای بود خدایتعالی فرمود : انه لیس من اهلک . او از اهل تو نیست . و همچنین قرآن کریم گاهی آنان را که یک مسیر حرکت میکنند و یا یک روش و مرام دارند و یا پیروی از یک کتاب آسمانی مینمایند و یا پیرو یک مکتب غیر آسمانی هستند اهل همان روش بخصوص دانسته مانند اهل کتاب ، اهل تقوی ، اهل نار ، اهل دوزخ ، اهل بهشت و غیره و این معنی اهل است .

اهل بیت پیغمبر چه کسانی هستند ؟

این موضوع در قرآن مجید کاملاً تصریح شده که در آیه تطهیر میفرماید : انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس و یطهرکم تطهیرا . اشاره بر اینکه خدا جز این منظور ندارد که پلیدی را از شما اهل بیت ببرد حالا باید دید اهل بیت چه کسانی هستند ؟ از روایاتی که در شائن نزول آیه وارد شده تاءید میشود که آیه شریفه در شائن رسول خدا (ص) و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام نازل شده و لذا رسول خدا (ص) فرمود : بار خدایا اینها اهل بیت و عترت من هستند . و در روایات زیادی آمده که ائمه هدی از اهل بیت میباشند . ابوسعید خدری میگوید : از رسول خدا (ص) سؤال شد که امامان بعد از شما چند نفرند ؟ فرمود : دوازده نفر از

اهل بیت . بنابراین روایات و روایات دیگری که دوازده امام را بنام آنها ذکر کرده است رسول اکرم (ص) حضرت مهدی را هم که آخرین امام است از اهل بیت خود خوانده است . مع امام منصور من اهل بیت محمد (ص) در رکاب امام نصرت یافته از اهل بیت محمد (ص) که امام عصر عجل الله تعالی فرجه باشد . و اختصاص آنحضرت به لقب منصور از جهت آنست که طلب خون حضرت سیدالشهداء در عهده شمشیر عاملگیر آنحضرت میباشد چنانچه در آیه ۳۱ سوره اسری میفرماید : و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا فلا یسرف فی القتل انه کان منصورا . اخبار زیادی داریم که این آیه مبارکه در مورد قتل حضرت سیدالشهداء ابا عبدالله الحسین (ع) نازل شده که ولی خون حضرت امام حسین (ع) حضرت قائم است و اگر جمیع آنها را بکشد اسراف در قتل نشده است و در بعضی از اخبار است که بعضی از روایات سؤال کردند کسانی که در زمان حضرت بقیه الله هستند که قاتل نبودند برای چه آنها را میکشند جواب دادند که چون راضی بفعل آنها هستند . والراضی بفعل قوم کالداخل فیهم و در بحار از تفسیر عیاشی نقل میکند که امام باقر (ع) فرمودند : هو الحسین بن علی قتل مظلوما و نحن اولیائه و القائم منا اذا قام طلب بئارالحسین فیقتل و حتی یقال قد اسرف فی القتل . در اینجا چند اشکال متوجه میشود : اولاً : راضی بقتل را نباید قصاص کرد فقط در عقوبت شریک فاعل است . ثانیاً : باید سهم دیه آنها را رد کرد چه اگر جماعتی یکنفر کشتند ولی مقتول میتواند تمام آنها را بکشد مشروط بر اینکه آنها را بدهند . مثلاً اگر ده نفر یکنفر را بکشند باید به هر یک از وارث این ده نفر نه عشر ۱۰/۹ دیه بدهند . جواب تمام این اشکالات به این است که حضرت ابا عبدالله الحسین (ع) مسلماً جزو اهل بیت رسول خدا بوده و محبت نسبت بآنحضرت از ضروریات دینست و کسانی که راضی به قتل او هستند منکر ضروری دین میباشند ، پس چنین کسی کافر و مرتد و واجب القتل میباشد . پس زمان رجعت آنها را زنده میکنند و حضرت از آنها انتقام میکشد . ولی خون حضرت امام حسین (ع) حضرت قائم است از امام محمد باقر علیه السلام سؤال کردند فلم سمی القائم قائماً به چه جهت لقب حضرت مهدی قائم شد ؟ فرمود : چون جدم حسین علیه السلام را شهید کردند ملائکه آسمانها بخروش آمدند عرض کردند خدایا انتقام این مظلوم را از ظالمان بکش . خطاب رسید انظروا الی ضحضاح العرش چون نظر کردند پرده های نور از عرش الهی برداشته شد و امامان که از ذریه حسین علیه السلام بودند دیدند که یکی از آنها به نماز ایستاده خطاب رسید که بذلک انتقم منهم اوست که انتقام میکشد از قتله حضرت سیدالشهداء و هر کس از بنی امیه که راضی بقتل آنحضرت بودند .

شرح صلی الله علیه و آله

مقدمه

این جمله در دو بخش شرح داده میشود . بخش اول : صلی الله علیه یعنی خداوند سلام و درود بر پیغمبر (ص) میفرستد . بخش دوم : در معنی آل پیغمبر که چه کسانی هستند .

بخش اول

حقتعالی در سوره احزاب آیه ۵۷ میفرماید : ان الله و ملائکته یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیماً . در چند آیه قبل از این آیه بحثهایی پیرامون حفظ حرمت پیغمبر و عدم ایذاء او آمده در این آیه مورد بحث نخست سخن از علاقه خاص خداوند فرشتگان نسبت به پیغمبر میگوید بعد درین زمینه دستور به مؤمنان میدهد . حقتعالی در قرآن ، هر پیغمبری را بنحوی ستوده و مخصوص به کرامتی گردانیده . مثلاً حضرت آدم را به سجود ملائکه اکرام فرمود : اسجدوا لادم و حضرت موسی را به کلام خود و کلم الله موسی تکلیما . داود را بخلاف تعیین فرمود یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض سلیمان را به منطلق الطیر انا

علمناه منطلق الطیر و عیسی را به ابراء مرض و احیاء موتی تخصیص فرمود که: ابری الاکمه و الابرص و احیی الموتی باذن الله ولی پیغمبر اکرم درباره اش فرمود: ان الله و ملائکته یصلون علی النبی ازین تعریف باید دانست که فرق این پیغمبر با سایر پیغمبران چقدر بوده است و گویند مراد از صلوات خدا بر پیغمبر ثنا و مدح بر آنحضرت است و از بسیاری ستایش حقتعالی بود که مسمی به محمد شد یعنی بسیار ستوده شده و از بسیاری ستایش او بود حقتعالی را که مسمی به احمد شد، یعنی بسیار ستاینده. کانه حقتعالی میفرماید بسیار ترا ستودیم که محمد گشتی و بسیار تو ما را ستودی که احمد شدی. در حکمت اینکه حقتعالی بر حبیبش صلوات میفرستد بعضی گفته اند که خداوند ملائکه را بسجود حضرت آدم ماءمور ساخت ولی بسجود پیغمبر ماءمور نشدند اگر چه سجده آدم هم به واسطه نور پیغمبر در صلب آدم بود ولی بر حسب ظاهر پیغمبر مسجود واقع نشد و از این مطلب تفضیل آدم بر پیغمبر ظاهر میشد پس حقتعالی فرمود ای ملائکه اگر بشما گفتم بر آدم سجده کنید من خودم اول بر محمد صلوات فرستادم و شما مؤمنین بدون حاجت داشتن بآنحضرت صلوات بر آن بزرگوار میفرستد ملائکه و انسانها که در دنیا و آخرت احتیاج بر آنحضرت دارند بطریق اولی باید بر او صلوات فرستند. علت صلوات امت بر آن حضرت امام فخر رازی در اسرارالتزیل میگوید که سبب در امر به صلوات امت بر آنحضرت آنست که روح انسانی بواسطه ضعف جبلی مستعد بقبول انوار و فیوضات الهی نتواند بود مگر وقتی که علاقه استفاضه میان خود و ارواح انبیاء را مستحکم نماید تا انوار فیض از عالم غیب بر ارواح انبیاء منعکس شده و بعدا به واسطه ایشان بما رسد چنانچه در موقع تاییدن آفتاب به اطاق انعکاس نور بر سطح اطاق و جدران آن ممکن نیست مگر وقتی که نور به واسطه آئینه ای که صفای جبلی و شفافیت دارد انعکاسش بر سطح اطاق و جدران آن بیفتد پس ارواح انبیاء علیهم السلام واسطه فیض الهی بین ما و او میباشند و مسلما هر پیغمبری که مقامش بالاتر است منبع فیض الهی بیشتر خواهد بود تا جایی که همه انبیاء باید کسب فیض از او بنمایند. در سماء عالم بحار مجلسی است که جابر گفت خدمت رسول اکرم (ص) عرض کردم اول شیء خلقه الله ما هو قال صلی الله علیه و آله نور نیک یا جابر ثم خلق منه کل خیر. یعنی از رسول اکرم (ص) پرسیدم اولین مخلوق خدا چه بود؟ فرمود: ای جابر نور پیغمبر بود سپس خداوند از آن نور تمام خیرات را آفرید. مراد از خیرات جمیع حیطة آفرینش است و این حدیث اگر چه پیغمبر را تنها واسطه فیض میگیرد اما بواسطه روایات دیگر دانسته میشود که تمام چهارده معصوم در اینمقام شریکند و مؤید اینمطلب عبارتی از زیارت جامعه است که میفرماید: بکم فتح الله و بکم یختم یعنی فتح ابواب و ختم آنها بوسیله شما چهارده معصوم بوده است و در قسمتی از حدیث دیگر که مفصل است حقتعالی به رسول اکرم (ص) فرمود: ای حبیب و ای بزرگ رسولان و اول آفریدگان و آخر پیغمبرانم تو در قیامت صاحب مقام شفاعت خواهی بود پس نور محمد (ص) به سجده افتاد وقتی برخاست یکصد و بیست و چهار هزار قطره از نور وجودش چکید که از هر قطره ای خدای متعالی پیغمبری را آفرید تا آخر روایت پس مقصود از ذکر این روایت اینست که تمام پیغمبران از نور وجود پیغمبر اسلام خلق شدند و در مقام گرفتن فیض هم باید از منبع فیض او کسب فیض کنند و چون انبیاء محتاج به گرفتن فیض از آنحضرت میباشند پس ما بطریق اولی نمیتوانیم فیض را از مبداء حقتعالی بگیریم و محتاج بگرفتن فیض از آنحضرت میباشیم چون سر تا پا ظلمت و تاریکی هستیم. چنانکه اگر آهنی را در کوره آهنگری بگذارند تا صفات آتش بآن تاءثیر کند با آنکه ذات آهن با ذات آتش متفاوت است اما چون صفات آتش بآن سرایت نموده در این هنگام اگر آهن بگوید من سرخم، من گرم، من میسوزانم، من حرارت می بخشم و تمام آثار و افعال آتش را بخود نسبت دهد صحیح است و دعوی باطلی نکرده است بنابراین ما هم وقتی اتصال خودمان را به محمد و آل او نزدیک کردیم کسب فیض الهی را بیش از پیش میتوانیم بکنیم. خداوند در قرآن هر یک از پیغمبران را به اسم خطاب کرد. یا آدم اسکن انت و زوجک فی الجنة. یا نوح اهبط بسلام منا و برکات. یا ابراهیم اعرض عن هذا. یا موسی فاخلع نعلیک. یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض. یا زکریا انا نبشرك بغلام. یا یحیی خذالکتاب. یا عیسی بن مریم اذکر نعمتی علیک. ولی درباره این پیغمبر او را با اسم نخواند از بهر تعظیم بلکه با لقب خطاب میکند: یا ایها النبی، یا ایها الرسول. و اگر در آیاتی هم اسم

مبارک آنحضرت برده شد غرض خطاب نبوده بلکه معرفی بدیگران بوده و ما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل در امام سابقه پیغمبران را باسم میخواندند و درباره این پیغمبر خدا منع فرمود تا او را باسم نخوانند لا تجعلوا دعا الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا اول آنحضرت را یا محمد ، یا ابالقاسم خطاب میکردند بعد از این آیه یا رسول الله ، یا بنی الله میگفتند . خداوند بجان هیچ پیغمبری قسم نخورد مگر این پیغمبر که فرمود : لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون بلکه به شهر و وطن پیغمبر هم قسم خورد لا اقسم بهذا البلد بالاتر از همه موجودات قرار داد و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین آنقدر مقام این پیغمبر بالا است که آفریدگار عالم هستی و تمام فرشتگان که تدبیر این جهان بفرمان حق بر عهده آنها گذارده شده بر او درود میفرستند اکنون که چنین است شما نیز با این پیام جهان هستی هماهنگ شوید ای کسانی که ایمان آورده اید بر او درود بفرستید و سلام گوئید و در برابر فرمان او تسلیم باشید . ان الله و ملائکته یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما . او یک گوهر گرانقدر عالم آفرینش است و اگر بلطف الهی در دسترس شما قرار گرفته مبدا ارزانش بشمارید و مبدا مقام او را در پیشگاه پروردگار در نزد فرشتگان همه آسمانها فراموش کنید او یک انسانست و از میان شما برخاسته ولی نه یک انسان عادی بلکه کسی است که یک جهان در وجودش خلاصه شده است . در اینجا به نکاتی باید توجه کرد : اولاً : صلوات بر حضرت رسالت باید به ضمیمه آل باشد چنانچه در امالی شیخ صدوق به اسناد خود از ابان بن تغلب از حضرت باقر علیه السلام از آباء گرامش از حضرت رسالت نقل فرموده که من صلی علی و لم یصل علی آلی لم یجد ریح الجنة و ان ریحها الیوجد من مسیر خمسماة عام . ثانیاً : صلوات بر آنحضرت در تشهد نماز واجب است و بدون آن نماز باطل است مگر فراموش کند که اگر محلس نگذشته باید برگردد و اگر گذشته بعد از نماز قضا کند و سجده سهو هم واجب است و در موقع ذکر اسم مبارک او باید صلوات فرستاد چنانچه در کافی از آن حضرت روایت کرده که فرمود : من ذکرک عنده فلم یصل علی فدخل النار فابعده الله . و در ثواب صلوات اخبار بسیار وارد شده که در کافی از حضرت صادق (ع) روایت کرده که فرمود : من صل علی النبی صلوة واحدة صلی الله علیه الف صلوة فی الف صف من الملائکة لم یبق مما خلقه الله الا صلی علی البعد لصلوة الله علیه و صلوة ملائکته فمن لم یرغب فی هذا جاهل مغرور قد برء الله منه و رسوله و اهل بینه . و نیز از آنحضرت روایت فرموده : ما فی المیزان شیء اثقل من الصلوة علی محمد و آل محمد . در جامع الاخبار روایت میکند که رسول خدا (ص) فرمود که جبرئیل مرا ملاقات نمود و بشارت داد که حقتعالی میفرماید هر که بر تو صلوات فرستد من بر او صلوات میفرستم و هر که بر تو سلام کند من بر او سلام میکنم و من برای این بشارت سجده شکر بجا آوردم کلینی از امام صادق (ع) روایت میکند که رسول خدا (ص) فرمود هر که بر من صلوات فرستد حقتعالی و ملائکه بر او صلوات میفرستند . و در روایت دیگر است که رسول خدا فرمود : هر کس بر من یکبار صلوات فرستد حق تعالی بر او ده بار صلوات فرستد و هر که بر من ده بار صلوات فرستد حقتعالی بر او صد بار صلوات فرستد و هر که بر من صد بار صلوات فرستد بر او هزار بار صلوات میفرستد و هر کس را که خدا بر او هزار بار صلوات فرستد هرگز او را به آتش عذاب نخواهد کرد .

بخش دوم : در معنی آل

ریشه آل از اهل است و مصغر آن اهیل مانند رجل که مصغر آن رحیل میباشد پس در اصل اهل بوده ها را قلب به همزه کردند و همزه را باعتبار حرکت ما قتل قلب بالف نمودند آل شد بدلیل آنکه آل به اهیل تصغیر میشود و در تصغیر هر کلمه به اصل خود راجع میگردد . کلمه اهل شمول بیشتری از آل دارد زیرا هم بر اشراف صادق است و هم بر غیر اشراف معنی آل دودمان است و جز به شرفا و اعلام و زعمای قوم و طایفه اطلاق نمیگردد و مقید زمان و مکان هم نیست مانند آل رسول که خاندان پیغمبر اسلام (ص) و آل علی که خاندان و عترت امیرالمؤمنین (ع) میباشد . نقل از دائرة المعارف تشیع پس فرقی که میان آل و اهل در استعمال شده است آنست که آل در صاحبان شرافت خواه شرافت دنیوی باشد یا اخروی استعمال میشود مثل آل نبی (ص) و آل فرعون لعنه

اله و اهل بمطلق کسان اطلاق میشود مثل اهل سوق که در آنها شرافت منظور نیست و اهل بیت نبوت که در آنها شرافت منظور هست پس در استعمال آل اخص باشد و اهل اعم . صاحب بن عباد در کتاب معروف به المحيط فی علم اللغه آورده است که : آل الرجل قرابته و اهل بینه و تصغیر اهیل و اهل در لغت بمعنی کسان است و اهل بیت کسان خانه را گویند پس آل نبی و اهل بیت نبی یعنی کسان نبی و جمعیتی که رجوع و نسبتی باو داشته باشند .

معنی اولاد

افضل المحققین شیخ زین الدین رحمه الله علیه در کتاب مسالك فرموده که جماعتی از اصحاب مثل شیخ المحدثین شیخ مفید و قاضی بن براج و ابن ادریس را اعتقاد آنست که لفظ اولاد شامل اولاد اولاد و همچنین تا انقراض عالم میشود . لقوله تعالی یا بنی آدم - یا بنی اسرائیل که شامل جمیع بنی آدم و بنی اسرائیل میشود و از جهت اجماع بر تحریم حلیله ولد ولد لقوله تعالی و حلائل ابنائکم الذین من اصلابکم و از جهت دخول اولاد اولاد در قول خدای تبارک و تعالی یوصیکم الله فی اولادکم . بعد آنکه معنی آل و اولاد معلوم شد باید دانست صلواتی که در آن آل ذکر نشود خلاف شرع است در تفسیر امام حسن عسکری (ع) وارد شده که حضرت رسول (ص) فرمودند که در شب معراج قصرهایی را در بهشت بمن نشان دادند که دیوارهای آن از طلا و نقره ساخته شده بود و بجای گل مشک و عنبر بکار برده بودند ولی بعضی از آن قصرها کنگره های رفیعی داشت و بعضی نداشت از جبرئیل سبب آنرا سؤال کردم گفت آن قصرهایی که کنگره ندارد از آن کسانی است که بعد از نماز بر تو و آل تو صلوات نمی فرستند تا نمایان باشد که آنها قصر جماعتی است که صلوات نفرستاده اند .

مجلس سی و هفتم : اللهم اجعلنی عندک وجیها بالحسین علیه السلام فی الدنیا و الآخرة .

ترجمه

پروردگارا مرا بواسطه محبت و شفاعت حسین علیه السلام نزد خودت در دو عالم وجیه و آبرومند گردان وجهی ، بفتح واو و کسر جیم ، مرد نیکوروی صاحب قدر و جاه و بزرگ قوم . وجیهه ، بفتح واو کسر جیم مؤنث وجیه زن خود و دارای قدر و جاه و مقام فرهنگ عمید الوجیه ، مهمتر قوم ، خوشگل ، زیبا ، فرهنگ لاروس . پس معنی عبارت چنین میشود : خدایا مرا بواسطه محبت و دوست داشتن حسین در دو عالم صاحب قدر و جاه و مقام قرار بده . در اینجا میگوئیم خدایا فطرس در شب ولادت حسین (ع) خود را به قنداقه حسین مالید خدا از تقصیرات او در گذشت و بمقام اولش رسید و میگفت کیست مثل من و حال آنکه من آزاد کرده حسینم خدایا ما هم یکعمر حسین حسین گفتیم و خود را به قبر و ضریح او مالیدیم نمیدانیم با ما چه معامله ای خواهی کرد . در دعایی که روز سوم شعبان میخوانیم میگوئیم : و عاد فطرس بمهده فنحن عائدون بقره من بعده خدایا فطرس را بواسطه پناه بردنش به گاهواره حسین بمقام اولش برگردانیدی ما هم بعد از فطرس بقر حسین پناهنده میشویم و میگوئیم : اللهم اجعلنی عندک وجیها بالحسین علیه السلام فی الدنیا و الآخرة . خدایا چه قدر و منزلت و چه مقام و آبرومندی بالاتر از این که پیغمبر (ص) فرمود : اللهم انی احبهما و احب من یحبهما . یعنی پروردگار من دوست میدارم حسن و حسین را و دوست میدارم آنکسی را که دوست میدارد آنها را و همچنین فرمود : احب الله من یحب حسینا . خداوند دوست میدارد هر کسی را که حسین را دوست بدارد . در روایت است که روزی پیغمبر (ص) از راهی میگذشت دید طفلی با حسین نشسته اظهار محبت و ملاحظت باو میکند پیغمبر (ص) آن طفل را گرفته اظهار مهربانی باو نمودند از آن حضرت علت را سؤال کردند فرمودند : انی احبه لانه یحب ولدی الحسین لانی راءیت انه یرفع التراب من تحت اقدامه و یضعه علی وجهه و اخبرنی جبرئیل انه یكون من انصار فی دفعه کربلا . یعنی : من او را

دوست میدارم بجهت آنکه او پسر حسین را دوست میدارد زیرا که دیدم خاک از زیر قدمهای حسین بر میداشت و بر چشمان خود میمالید و جبرئیل بمن خبر داد که این طفل در واقعه کربلا از یاران حسین خواهد بود. پس ما امیدواریم زیرا که حسین علیه السلام را دست داریم، پیغمبر خدا هم دوست دار ما میگردد و باین سبب هم خدا دوست دار ما میگردد و سایل المحبین شیخ جعفر ص ۹۷

محاسبه شیخ جعفر شوشتری با نفس خود

او در کتاب وسایل المحبین خود حساب دقیقی با نفس خود دارد که سرانجام بواسطه محبت حسین در دنیا و آخرت نزد حق تعالی محترم و آبرومند میگردد. میگوید چنین یاد دارم که وقتی سنین عمرم به شصت سال رسید فکر کردم و به نفس خود خطاب نمودم که ای نفس شصت سال از عمر تو گذشت و سرمایه جوانی که اغراشیاء است بیاد فنا دادی چه تحصیل زاد و توشه ای برای سفر آخرت خود نمودی وقتی دوران جوانی چنین بگذرد در دوران پیری و عیالی و ناتوانی چه خواهی کرد و چه متاعی از دنیا برای این سفر پرخطر خود برداشتی. امیرالمؤمنین علیه السلام همه شب در دوران خلافتش در کوفه با صدای بلند که همه می شنیدند میفرمود: تجهیز و ارحمکم الله فقد نودی بالرحیل. ای مردم بار سفر آخرت خود را ببندید که بانگ رحیل قافله بلند شد چه در این سفر عقبه های سختی در پیش است که خواه ناخواه باید از آن بگذرند. ای نفس آیا بگوشت نرسیده که حق تعالی در قرآن میفرماید: ان ربك لبا المرصاد. بدان ای نفس که به همین زودی تو را بر مرکب چوبین سوار کنند و بطرف خانه وحشتناک قبر ببرند آیا برای آن منزل پرخوف و خطر چه ص ۱۷۳۷ ای نفس اگر بگویی که دارای ایمانی هستم که شرط قبولی، ص ۷۳۷، میگویم که آیا ایمان لفظی را میگویی که خیلی از منافقین و مردم بد عمل هم این ایمان را دارند چه اکثر مردم میگویند ما مسلمان و باایمان هستیم و اگر کسی بآنها بگوید که شما مؤمن نیستید بدشان میآید. و اگر ایمان واقعی را میگویی امامان ما برای اینکه گول و فریب شیطان را نخوریم تمام علائم ایمان را برای ما تعیین فرمودند که کوچکتر و پست تر از همه آنها اینست که هر چه برای خودت میخواهی برای برادر دینی هم بخواهی و هر چه برای خودت نمیخواهی برای او نخواهی آیا این صفت در تو موجود است مسلما جواب منفی خواهی داد. قرآن میفرماید: اءلم یاءن للذین آمنوا ان تخشع قلوبهم لذكر الله. گویند فضل که یکی از قطاع الطریقها بود به واسطه شنیدن این آیه شخص خوبی شد که شرح آن مفصل است قرآن میفرماید: انما المؤمنون الذین اذکر الله و جلت قلوبهم و اذ اتلیت علیهم آیاته زادتهم ایمانا علی ربهم یتوکلون الذین یقیمون الصلوٰة و مما رزقناهم ینفقون اولئک هم المؤمنون حقاً لهم درجات عند ربهم و مغفرة و رزق کریم. ای نفس در موقع خواندن آیات الهی چقدر از خوف الهی ترسان میشوی و چقدر بر ایمان تو افزوده میشود تو که مثل آن مرده شویی هستی که اگر روزی صد مرده بشوید ابدا بفکر مرگ و عالم آخرت نیست بلکه بفکر پول گرفتن از صاحب مرده است چگونه آیات الهی بر تو اثر خواهد کرد مسلما اگر این آیات بتو اثر میکرد وضع روحیه تو بهتر از اینها میشد. ای نفس اگر بگویی که یکی از چیزهایی که باعث نجات قبر و قیامت من میشود اخلاق و صفات حسنه است مانند سخاوت و عدالت و امثال آن میگویم آنها هم در تو نیست زیرا که ای نفس وقتی بخواهی در راه خدا بدهی ده تومان را چند قسمت میکنی که به هر فقیری پول کمی بدهی و لباسی که میخواهی به فقیری بپوشانی بعد از آنکه کاملاً استفاده کردی و دیگر پوشیدن او را خوش نداری آنوقت بفقیر و محتاج میدهی و غذایی که مانده شد و دیگر مورد استفاده تو نیست به گرسنه ای میدهی این را سخاوت نمیگویند مگر نشنیده ای که خدا در قرآن میفرماید: لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون. با وجود آنکه قرآن میخوانی و آیات آنرا روز و شب می شنوی که میفرماید: مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبه انبتت سبع سابل و فی کل سنبله مائه حبه. مثل یک درهمی که تو در راه خدا انفاق کنی مانند دانه گندمی است که در زمین بکاری هفت خوشه بدهد که هر خوشه آن یکصد دانه داشته باشد معذک آخر آیه میفرماید: والله یضاعف لمن یشاء باز هم خدا

بیش از اینها بتو میدهد پس تو از صفت سخاوت چه بهره ای داری سخاوت را حاتم طایی داشت که در قصری مینشست که چهل در داشت اگر فقیری از تمام درها میآمد و چیزی میخواست باو میداد و باو نمیگفت که من ساعتی پیش به تو اکرام کردم و بعد از آنکه از چهل در میآمد و میگرفت حاتم باو میگفت خجالت نکش اگر میخواهی مجددا این چهل در را تجدید کن او شخص مشرکی بود و این سخاوت را داشت تو که مسلمان و شیعه اثنی عشری هستی چه مقدار از آن سخاوت در تو هست . ای نفس اگر خواهی بگویی دارای اعمال صالحه هستم از قبیل نماز و روزه و حج و سایر اعمال دیگر جواب ترا خواهم داد که نماز و روزه و حج آنقدر شرایط سنگینی دارد که معلوم نیست یک نماز و حج ما قبول شود و در صورت قبولی آنقدر دیونی به مردم داریم چه مالی و چه اخلاقی مانند غیبت و تهمت که اعمال صالحه ما بین آنها تقسیم میشود و چیزی برای ما نمیماند بلکه گاهی که اعمال خوب ما تمام شد اعمال زشت آنها را بما میدهند و ما باید جزای زشت آنها را ببریم . آیا چقدر اعمال صالحه داریم که در آن ریا و عجب نباشد بنابراین ای نفس نمی توانی بخودت وعده دهی و امیدوار باشی که یک عمل تو مورد قبول الهی واقع شده باشد . پس از آنکه نفسم مایوس شد و نتوانست جوابم را بگوید ناگاه بخود آمده گفت یکی از وسایل قرب الهی که امیدواری برحمت او است در من هست و من امیدوارم که او دست گیری از من کند و دیگر دوستی نبی اکرم و شیعه بودن ائمه اطهار میباشد که این هم خیلی امیدوار هستم که آنها شفاعتی از من بکنند چه آنها سبیل اعظم و صراط اقوم و کھف حصین اند و جواب آنها کشتی نجاتند که فردا از شیعیان خودشان دست گیری کنند . من جواب او را دادم که امت پیغمبر و شیعه بودن فرع پیروی از احکام این پیغمبر و متابعت از ائمه معصومین میباشد پس تو در چه چیزی از امور زندگی پیروی از این پیغمبر را کردی و کدامیک از سنت این نبی گرامی و امامان را بجا آوردی تو که در تمام امور زندگی پیرو بیگانگان میباشی و تمام کردار و رفتارت را میخواهی مثل بیگانگان قرار دهی سنت پیغمبر در امور زندگی تو چه نقشی دارد گذشته از همه اینها اخباری که در علامات شیعه به ما رسیده کدامیک از آنها در تو موجود است . بعد از آنکه دستم از همه جا کوتاه شد و نفسم را از هر دری مایوس گردانیدم خطاب باو کردم و گفتم ای نفس یک ..... [نجات برای تو میباشد که اگر توانستی ازین راه وارد شوی همه چیز برای تو خواهد بود و الا راهی برای تو باقی نیست و آن باب حسینی است زیرا که جدش پیغمبر فرمود : حسین مصباح الهدی سفینه النجاه بلکه فرمود او بایی است از ابواب بهشت یعنی هر که دوست حسینم باشد باید ازین در وارد بهشت شود ناگفته نماند که همه امامان ما کشتی نجاتند که فرمود : مثل اهل بیتی کمثل سفینه نوح من ركب فيها نجی و من تخلف عنها غرق . ای نفس آن نجات دهنده حسین است که پیغمبر (ص) درباره اش فرمود : حسین مصباح الهدی و سفینه النجاه پس در سفر دریا ما محتاج به کشتی هستیم که لاعلاج باید سوار شویم و آن کشتی اهل بیت پیغمبر میباشد که فرمود : اهل بیت من کشتی نوح هستند و عجب تشبیه خوبی پیغمبر فرموده چون کشتی نوح وقتی در آب افتاد که دنیای مسکونی آنروز در آب بود فقط کشتی نوح با آنها که در کشتی بودند نجات یافتند امروز هم در دنیای گمراهی و بدبختی فقط کشتی نجات از این مهالک اهل بیت پیغمبرند که فرمود : من ركب فيها بخی و تخلف عنها غرق بعد از این گفتگوها نفسم خطاب بمن کرده گفت این مطالبی که شما گفتید بسی مرا امیدوار کرد و بر خود لازم دانستم که خود را به کشتی نجات حسینی برسانم تا او مرا نجات دهد ازین غرقاب مهالک و گمراهی اگر چه همان قسم گفته شد هیچیک از علائم ایمان در من نیست ولی اگر از باب حسینی وارد شوم مسلماً مؤمن خواهم بود زیرا آن بزرگوار فرمود : انا قلیل العبره ما ذکرک عند مؤمن الا بکی و اغتم لمصابی . یعنی من کشته شده اشک چشمم نزد هیچ مؤمنی یادآور نمی شوم مگر آنکه مصائب من گریه میکند و مغموم میشود و این گریه مصائب حضرت سیدالشهداء از صفات جمیع انبیاء بوده است . اول : چون اینرا در خود دیدم قدری بخود امیدوار شدم و گفتم یک علامت از علائم ایمان در من پیدا شد ، آنهم علامتی که در پیغمبران بوده است . دوم : علامت خوبی که در خود دیدم این بود که در ایام عاشورا حالت حزن و اندوه گریه ای برای من پیدا میشد که در سایر ایام سال این حالت در من پیدا نمیشد و دیدم که ائمه ما فرموده اند : شیعتنا خلقوا من فاضل طیننا و عذبوا بنور ولایتنا یفرحون بفرحنا و

یحزنون بحزننا . پس یک صفت از صفات شیعیان در من پیدا شد و ممکنست از اینراه بگویم من شیعه هستم . سوم : وقتی که از باب حسینی وارد شدم در خودم کمال ایمان را ملاحظه کردم زیرا در باب زیارت آنحضرت وارد شده که : من زاره کمن زار الله فی عرشه . البته که خدا جا و مکانی ندارد پس این عبارت کمال تقرب بخدا را میرساند و این مقام برای کسی که ایمان نداشته باشد و یا ایمانش مستودع باشد ممکن نخواهد بود و یا در اخبار زیارت آنحضرت وارد شده وقتی که زائر مراجعت میکند ملکی از جانب پروردگار باو میگوید که خدایت سلام میرساند و میفرماید عملت را از سر بگیر که گذشته هایت را بخشیدم پس وقتی انسان را خدا سلام میرساند دیگر ممکن نیست که او بی ایمان باشد . چهارم : اگر چه در اعمال خود نظر کردم دیدم عملی ندارم که باعث نجات من شود و من را بهشت رساند اما در اخبار باب حسینی که نظر کردم دیدم که فرموده اند : من بکی او ابکی او تباکی و حبت له الجنة و در خود دیدم که این حالات در من هست پس خداوند مرا بواسطه حضرت حسین به بهشت خواهد برد پس اگر عملی ندارم که تحویل خدا بدهم که موجب بهشت شود از راه گریه بر حسین علیه السلام به بهشت میروم . پنجم : در باب زیارت حسین علیه السلام دیدم وارد شده که زائر حسین از شافعان روز محشر درباره ده نفر یا صد نفر پس من گیرم از آن اشخاصی نباشم که صد نفر را شفاعت کنم لااقل ممکنست که نجاتی برای من باشد . و از جمله فضایل زیارت آنحضرت اینست که زائر آنحضرت از جمله کسانی که در بالای عرش الهی با خدا تکلم کند من که دارای این مقام نیستم ولی لااقل ممکنست طرف خطاب ملکی واقع شوم و یا به زائر حسینی گفته میشود تو ساقی کوثر باش و دیگران را آب بده پس من به همین قدر قانع هستم که از تشنگان محشر نیستم و از این آیه هم نیستم که در جهنم میگویند : ان افیضوا علینا من الماء ای بهشتی ها به ما آب دهید اگر چنانچه نمازهای من قبول درگاه الهی نشود در روایات فضیلت زائر حسین وارد شده که خداوند هفتاد هزار ملک موکل قبر آنحضرت کرده که دائما نماز میخوانند و ثواب آن را برای زائرین قبر حسین مینویسند نمازی را که ملک بخواند با نمازهای ما خیلی فرق دارد پس ممکن است ثواب اینگونه نمازهای درست دست مرا بگیرد . اگر چنانچه زکوة من قبول نشود یا به واسطه دیگری قبول نشود زائر حسینی زکوة دهنده را دارد چه در خبر است که زائر حسین در هر زیارتش ثواب هزار زکوة مقبوله را دارد . و اما اگر حج من قبول نشود زائر حسین را ثواب حج و عمره های متعدد باو میدهند در بعضی روایات حسین (ع) مطابق یک عمره است و در بعضی از روایات مطابق یک حج و در بعضی روایات ۲۲ حج و ۸۰ حج و یکصد حج و در بعضی از روایات مطابق صد هزار حج . و در بعضی اخبار زیارت حسین (ع) هر قدمش ثواب یک حج را دارد و در روایت دیگر هر قدمی که بر زمین میگذارد و بر میدارد ثواب صد حج و عمره مقبوله در نامه عملش مینویسند و در بعضی از اخبار ثواب دو حج و در بعضی ثواب سی حج و در بعضی ثواب صد حج و در تمام اینها ثواب حجی که با پیغمبر بجا آورده باشد . بعد باز بالا میرود زائر حسین (ع) ثواب حجی را دارد که خود پیغمبر بجا آورده باشد ، بلکه در خبریست که پیغمبر فرمود هر که حسینم را زیارت کند ثواب نود حج و نود عمره ایکه من بجا آورده باشم باو خواهند داد این اختلافات روایات برای اختلاف معرفت زائرین خواهد بود . پس اگر تو هم قبول نشد ممکنست از راه زیارت حسین (ع) ثواب اینهمه حج در نامه اعمال تو نوشته و ثبت شود . اما صدقه : در روایت است که زیارت امام حسین (ع) برابر ثواب هزار صدقه مقبوله است . اما روزه : ثواب زیارت حسین (ع) مقابل اجر هزار صائم و روزه دار را دارد . اما اعانت در راه خدا در خبر است هر که زیارت آنحضرت را کند مثل کسی است که هزار اسب در راه خدا داده باشد که همه بازین و لجام بوده باشد . اما جهاد در راه خدا ، در خبر است که زیارت حسین (ع) ثواب هزار شهید از شهداء بدر را دارد بلکه در خبر دیگریست که زیارت آنحضرت ثواب هزار بنده آزاد کردن را دارد بلکه در بعضی از روایات هر قدمی ثواب یک بنده آزاد کردن از اولاد اسماعیل را خواهد داشت بلکه وارد شده که از هر قطره زائر خدا هفتاد هزار ملک خلق میکند که تسبیح و تقدیس خدا را کنند و ثوابش را در نامه عمل زائر بنویسند .

مرحوم حاج ملا- محمدباقر بیرجندی در کتاب کبریت احمر نقل میکند که یکی از معاصرین ما که مدتی عمر خود را صرف حکومت دولتی نموده بعد از آنکه از آن شغل کناره گیری نمود و توبه کرد برای من نقل نمود که در خواب دیدم به واسطه شغلم در عذابهای سختی گرفتارم و درهای آتش به روی من باز است بمن گفتند که برای خود شفیع بجوی گفتم در اینجا از کجا شفیع بجویم گفتند بگو: یا حسین، یا حسین، چون این اسم را مکرر گفتم شخصی نورانی پیدا شد دست مرا گرفت و از آتش بیرون آورد و از آن وقت نذر کرده ام که مجلس روضه ای داشته باشم و حالا در هفته یکروز در منزل روضه خوانی دارم.

هر که حسین را زیارت کند آنحضرت هم بعد از وفات او را زیارت میکند.

مرحوم علامه مجلسی در مزار بحار نقل میکند که مردی از مشایخ عرب که اسم او علی بن محمد بود در هر ماه یکمرتبه زیارت حسین (ع) میرفت ولی در زمان پیری مدتی این زیارت را ترک کرد تا یکمرتبه به هر قسمی بود زیارت آنحضرت مشرف شد، شبی حضرت سیدالشهداء را در خواب دیدم آن حضرت فرمود ای علی بن محمد تو که با ما خوب بودی چرا بما جفا کردی گفتم یا سیدی پیر شدم و دستم از مال دنیا تهی گشته نمی توانم مرکبی اجاره کنم آقا یک روایتی از شما بما رسیده میل دارم از خود شما بشنوم و آن اینست که شما فرموده اید هر که مرا در حیاتش زیارت کند من هم بعد از وفاتش او را زیارت میکنم صحیح است یا خیر فرمود صحیح است گفتم اگر او در آتش باشد فرمود اگر در آتش هم باشد او را نجات میدهم. ای خواننده عزیز مناسب دیدم که یکی از معجزات امام حسین علیه السلام را راجع باین موضوع ذکر کنم هر چند مطلب بطول میانجامد ولی نظر باینکه چشم دوستان حسینی را روشن میکند خوب و ارزنده است. مرحوم حاج شیخ علی اکبر نهایندی در کتاب راحة الروح از کتاب دارالسلام آقا شیخ محمود عراقی نقل میکند که شخص بزرگ و ثقه و جلیل القدری بنام حاج سید عبدالرحیم کهرودی عراقی در اواسط سال ۱۳۵۰ به اراده حج بیت الله از قریه کهرود بیرون رفت و در مراجعت از مکه معظمه با کشتی از راه بوشهر آمد و وقوف وی و همراهانش در کشتی طول کشید بطوریکه کسان ایشان از آمدنشان ماء یوس شدند بلکه خبر وفات ایشان رسید تا اینکه پس از زمانی طولانی کشتی ایشان بساحل دریا رسید. آقای شیخ محمود عراقی صاحب کتاب دارالسلام میگوید من در آن زمان طفلی بودم که بحد بلوغ نرسیده بودم ولی بعد از آنکه به حد رشد رسیدم و مراتبی از علم و تحصیل نمودم اتفاقاً شبی با سید مذکور در مجلسی بودیم و پس از تفرقه اکثر اهل مجلس با آن سید صحبت میکردیم تا اینکه یکی از غرائب و وقایعی که خود او مشاهده کرده بود برای ما ذکر نمود گفت در بازگشت از سفر مکه کشتی ما در اثر اختلاف هوا خراب شده از راه رفتن باز ماند تا اینکه ذخیره غذایی ما به آخر رسید و خوف گرسنگی و تلف شدن ما را اذیت میکرد تا اینکه به فضل خداوند و خوبی وضع هوا کشتی ما بساحل شهر مخا رسید که شهری واقع در یکی از جزایر دریاست. چون اهل کشتی باین شهر رسیدند برای رفع خستگی و ذخیره غذا از کشتی بیرون آمده به شهر مخا رفتند و توقف کشتی در آنمکان تا سه روز طول کشید و اهل کشتی در این باب به نزد ملاح شکایت کردند که ما مدتی است در دریا مانده ایم و سایر حجاج بخانه های خود رفته اند و خبر مرگ ما را برده اند با اینحال این توقف برای ما خوب نیست، ملاح کشتی دعوت ما را اجابت کرد شخصی را روانه شهر کرد بعد از اطلاع از شهر مخا دسته دسته بساحل دریا برای سوار شدن به کشتی آمدند باین ترتیب که اول خود را بکشتی کوچک سوار میکردند تا به کشتی بزرگ برسد و بآن کشتی سوار شوند تا آنکه از حجاج چند نفری باقی ماندند که از جمله ایشان سیدی از اهل یکی از بلاد خراسان بود که حاج سیدحسین نام داشت و مردی عالم و عابد و بزرگوار بود و با جمعی از ارحام و بزرگان خودش بود و بقدری آن سید خوش اخلاق و مهربان بود که همه اهل کشتی فریفته اخلاق او شده بودند بعد از آنکه کشتی کوچک را سوار شدند دست ایشان از ساحل کنار دریا دور شد، باد و طوفانی شدید درگرفت و کشتی کوچک را آورده چنان بر کشتی بزرگ زد که آن کشتی کوچک

شکسته و افرادی که در آن نشسته بودند و در دریا افتادند و غرق شدند در این حال ضجه و ناله کسان ایشان در کشتی بزرگ بلند شد و همه کشتی برای حاج سیدحسین که با آن کشتی کوچک بود میگریستند و ناله میکردند در این هنگام ملاح کشتی به شاگردانی که برای نجات دادن غریق خیلی استاد و ماهر بودند دستور داد که برای نجات آن غریقها خود را در آب بیندازند و به هر وسیله که شده آن غریقها را نجات دهند ولی افسوس که بواسطه بدی هوا و کولاک دریا نشد که آنها را نجات دهند مگر یک نفر از ایشان که آن هم مرده بود ملاح و کشتی چون از نجات غریقها مایوس شدند کشتی را حرکت دادند ، اتفاقا هوا هم موافقت کرده کشتی با کمال ملایمت روانه گردید لکن کسان سید مذکور و همراهانش از غصه و اندوه مفارقت او گریان و نالان بودند تا آنکه صبح صادق از افق دریا طالع گردید فریضه صبح را ادا کردیم و هوا که روشن گردید ملاح بر عرشه کشتی بالا آمد و شادان و خندان اهل کشتی را بشارت داد که اگر چه شب گذشته چند نفر از ما در دریا غرق شدند لکن در عوض این مصیب خداوند بر ما منت گذاشت و هوا موافقت نمود مسافت پیچیده روز را در مدت یک شب طی کردیم و اینک ساحل دریا و زمان خروج از کشتی نزدیک شده است اهل کشتی از این بشارت بسی خوشحال شدند و قدری خواب کردند تا آفتاب بالا آمده ناگاه جلوی کشتی ما چند نفری در کنار دریا نمایان شدند که پارچه ای بالای نیزه زده بما اشاره میکردند و ملاح کشتی را بطرف آنها حرکت داد و نزدیکی آنها لنگر انداخت چون ملاحظه کردیم سید جلیل القدر حاج سیدحسین مذکور که در شب گذشته در ساحل شهر مخا که تا اینجا هیجده منزل مسافت داشت غرق شده بود از میان آن جمعیت برخاست اهل کشتی از دیدار او بسی خوشحال شدند و گریه شوق چشمان آنها را فرا گرفت شرح حال را از آنها پرسیدیم با زبان عربی به ملاح گفتند که دیشب اوایل شب کنار دریا نشسته بودیم و آتشی بر افروخته ماهی کباب مینمودیم که ناگاه آوازی شنیدیم که میگفت هذا ودیعه للحسین یعنی این امانت حسین است این مرد را در حلقه ما گذاشت و دیگر کسی را ندیدیم چون مشاهده حال او و لباسش را کردیم دانستیم که او شخص غریق است پس از آنکه قدری او را معالجه کردیم و بحال آوردیم از حالش پرسیدیم چون عربی زبان نبود فهمانید که اهل این کشتی بوده و در شب گذشته در ساحل شهر مخا غرق شده باو گفتیم غم مخور ما آن کشتی را میشناسیم و محل عبور او از همین جا میباشد چون بیاید ما ترا به آنها میرسانیم تا آنکه روز بعد بر آمد و این کشتی نمایان گردید و اگر چه این مسافت در ظرف یک شب بعید است لکن از مشاهده علامت دانستیم که همان کشتی است که او مسافر آن بوده است . پس اهل کشتی سید را نزد خود بردند و کسانش دور او جمع شدند و پس از خوشحالی زیاد حرکت کرد پس از آنکه اهل کشتی گریه شوق زیادی کردند از سید پرسیدند که پس از غرق شدن چه باعث نجات شما شد . گفت که چون آن کشتی کوچک در اثر طوفان و صدمه و سوراخ شدن در آب غرق شد من چون شناگری میدانستم مایوس نشدم شروع به شنا کردم که خود را از آب بیرون آوردم دیدم که شاگردان ملاح جستجوی مرا میکنند لکن در غیر محل هستند و هوا هم قدری تاریک شده و پس دست بلند کرده آواز دادم که مرا در این نقطه دریابید ناگاه موج دریا مرا فرو برد و دیگر بار غرقم نمود دوباره بازحمت زیاد خود را از آب بیرون آورده دیدم هوا تاریکتر شده است و خود را از کشتی دورتر دیدم باز نفس تازه کرده آواز بر آوردم باز موج دریا مرا غرق کرد تا آنکه دفعه سوم خارج شدم و از مشاهده تاریکی هوا و دوری از یابندگان در جستجوی من بودند مایوس شده متوجه به سمت کربلا و عزیز زهرا حسین بن علی علیه السلام شدم عرض کردم یا جداه یا ابا عبدالله ادرکنی مرا دریاب و عیال و اطفال مرا چشم براه مخواه این بگفتم و دیگر بار صدمه موج غرق شده و دیگر حال خود را ندانستم تا آنکه خود را در میان حلقه اعراب دیدم پس اهل کشتی از این معجزه و امر غریب در حیرت شدند . حاج سید عبدالرحیم مذکور گفت که با حاج سیدحسین بودیم تا آنکه از کشتی بیرون آمدیم و در شهر بوشهر تا شیراز و از شیراز تا اصفهان با او همخرج و همسفر بودیم و در اصفهان هم خواست که ما در مسافرت به خراسان از او دیدن نمائیم پس در اصفهان از ایشان جدا شدیم و توفیق مسافرت مشهد حضرت رضا (ع) هم هنوز نشده و بعدا هم خبری از ایشان دانسته نشد . در مآثرالانار است که آقا شیخ محمود عراقی از مجتهدین مسلم دارالخلافة تهران بود و در مسجد آغا بهرام به امامت

جماعت و ترویج احکام مشغول بوده و تقریرات درس شیخ انصاری را از فقه و اصول مفصلاً نوشته و در این سنوات کتابی بنام دارالسلام کتابی که مرحوم نهاوندی اتفاق فوق را از آن نقل کرده است در احوالات حضرت حجت نوشته که این کتاب بچاپ هم رسیده است. ای چرخ غافلی که چه بیداد کرده ای وز کین چها در این ستم آباد کرده ای بر طعنت این بس است که بر عترت رسول (ص) بهر خسیکه بار درخت شقاوتست بیداد کرده خصم و تو امداد کرده ای در باغ دین چه با گل و شمشاد کرده ای ای زاده زیاد نکردست هیچگه با دشمنان دین نتوان کرد آنچه تو نمود این عمل که تو شداد کرده ای با مصطفی و حیدر و اولاد کرده ای کام یزید داده ای از کشتن حسین (ع) آزرده اش به خنجر فولاد کرده ای ترسم تو را دمی که به محشر در آورند از آتش تو دود به محشر در آورند

مجلس سی و هشتم: یا ابا عبدالله انی اتقرب..... و نصب لک الحرب.

ترجمه

ای ابا عبدالله من بدرگاه خدا تقرب میجویم و بدرگاه رسولش و بنزد حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام و حضرت فاطمه و حضرت حسن و بحضرت تو قرب میطلبم و بواسطه دوستی و محبت تو بیزاری میجویم از کسانی که با شما خاندان عصمت بجنگ و مخالفت برخاستند و برپاکندگان جنگ برای شما بودند.

شرح

در معنی ابا عبدالله در مجلس چهارم مفصلاً بحث شد و اما در معنی اتقرب از باب تفاعل از قرب است و صیغه تفاعل گاهی برای طلب ذکر میشود و گاهی برای مبالغه ولی معنی اول ظاهرتر است و در اینجا تقرب بمعنی قرب به جوار رحمت و درجات فضیلت و مقامات عالیه است.

ائمه هدی مقربان درگاه الهی هستند

آری آنانند که اشراف مخلوقات و اقرب موجودات و نزدیکان بمقام قرب معنوی در درگاه پروردگار هستند آنانند که بوسیله طاعات و عبادات و از راه عشق و محبت خود را به ساحت قرب کبریائی نزدیک کرده از تمام مواهب و الطاف او در هر دو جهان برخوردارند چون آنچه در نزد پروردگار عالم موجب تقرب معنوی بسوی خداست همانا اشتغال دایم به ذکر و یاد اوست و این معنی بسیار مورد توجه ائمه معصومین علیهم السلام بوده که آنی از یاد خدا غافل نبوده اند و لذا در دعای کمیل میخوانیم: اللهم انی اتقرب الیک بذکرک. خدایا من جدا و صمیمانه بوسیله اشتغال بذکر تو بسویت تقرب میجویم همین تقرب بذکر او تحصیل مقام قرب معنوی است. و در جای دیگر با بیانی عرض میکند: و اسئلك بجدوک تدنینی من قربک خدایا درخواست میکنم از توبه کرم و بخشش تو که مرا بقرب خود بسیار نزدیک گردانی. البته قرب خدای تعالی نسبت به بندگان و قرب بندگان نسبت بخدای تعالی دو موضوع است چنانچه در قرآن مجید تصریح شده است و جایی میفرماید: و نحن اقرب الیه من جبل الوریث که او نزدیکتر است به بندگان از رگ گردن آنان به خود آنان. و این قرب حقتعالی از نظر علم به حال بندگان و به اعمال و گفتار ایشان است نه از نظر مکان و جایگاه چنانکه در جای دیگر میفرماید: و اذ اسئلك عبادی غنی فانی قریب و اما اینکه بندگان باید چگونه بسوی خدا تقرب جویند امریست که خدایتعالی خود به آن اشاره فرموده و آنرا عطف به قرب خود نسبت به بندگان داده است چنانکه در جایی میفرماید: فاستغفروه ثم توبوا الیه ان ربی قریب مجیب یعنی پس از او آمرزش خواهید و از گناهان خود بسوی او

باز گردید همانا که پروردگار من نزدیک و اجابت کننده است. اشاره بر اینکه مقام قرب حاصل نمیشود مگر آنکه بندگان توبه کنند و طلب آمرزش نمایند و اعمال صالح بجای آورند و آنکس که در راه دوستی و محبت با خدا کردار شایسته و نیکو انجام دهد رحمت و عنایت حق تعالی شامل او شده و در نتیجه بمقام تقرب رسیده است پس از اینکه مقام قرب معلوم شد میگوئیم ای آقا حسین جان مقام قرب به خدا و رسول و امیرالمؤمنین و فاطمه و امام حسن صلوات الله علیهم دو چیز لازم دارد: یکی محبت و دوستی نسبت به شما و دیگر بیزاری از آن اشخاصی که بجنگ و مخالفت شما برخاستند و برپاکنندگان جنگ با شما بودند چه نصب لک الحرب به معنی برپا داشتن چیزی لازم است. حال باید بینیم که چه اشخاصی پایه این جنگ با این خانواده را بنا نهادند و اساس ظلم و جور را برای این خانواده بنا نهادند تا قصه کربلا پیش آمد. و در نسخه دیگر این زیارت چنین است: و بالبرائة ممن اسس اساس ذلک و بنی علیه بنیانه و جری فی ظلمه و جوره علیکم علی اشیاعکم برئت الی الله و الیکم منهم. و بیزاری میجویم از آن کسی که پایه گذاری نمود این را و بنا نهاد بر آن بنای خود را و ستم بیدادگری خود را بر شما و بر شیعیان شما جاری ساخت و بسوی خدا و بسوی شما از آنان بیزاری میجویم.

چه کسی پایه گذاری ظلم و ستم را بر این خانواده نمود

مقدمه

ای خواننده عزیز بهتر است درین موضوع مهم به سراغ تاریخ و تحقیق سند و مدرک برویم و بینیم بنیان این ظلم و ستم در اسلام از کجا پیدا و پایه گذاری گشت که در این قسمت از زیارت میفرماید: بالبرائة ممن اسس اساس ذلک و بنی علیه بنیانه با یک نگاه به اسناد تاریخی و حقایق ذکر شده در کتب شیعه و سنی این مشکل برای ما حل میشود.

اختلاف اول

در این امت از موقعی پیدا شد که رسول اکرم در بستر بیماری لحظات آخر حیات را طی مینمود و این اختلاف متظاهرا بوقوع پیوست که چون آنحضرت عازم خروج از این عالم فانی گردید. که بعضی گفته اند سه روز قبل از فوت آنحضرت بود، در حالتی که عده ای از صحابه اطراف بستر آنحضرت جمع بودند فرمودند: ایتونی بدوات و بیاض لکم کتابا لا تضلوا بعدی. دواتی و چیز سفیدی برای من بیاورید تا برای شما بنویسم چیزی را که بعد از من گمراه نشوید. و بروایت امام غزالی در مقاله چهارم کتاب سرالعالمین که یوسف سبط ابن جوزی هم در صفحه ۶۳ تذکره خواص الامه عین عبارات او را نقل نموده که رسول اکرم (ص) قبل از وفاتش فرمود: ایتونی بدوات و بیاض لکم کتابا بالازلیم عنکم اشکال الامر اذکر لکم من استحق لها بعدی. و در بعضی از اخبار وارده است که فرمود: لا کتب لکم کتابا لا تختلفون فیه بعدی. یعنی دوات سفیدی برای من بیاورید تا برای شما بنویسم چیزی را که اشکال امر شما را زایل کند و برای شما کتابی مینویسم که اختلاف پیدا نکنند در آن کسی که به امر خلافت بعد از من مستحق تر است. گذشته از اجماع علما شیعه، اکابر علما اهل سنت با عبارات و الفاظ مختلفی واقعه بیماری آنحضرت را هنگام مرگ و منع رسول خدا از وصیت و جسارت نمودن به آن حضرت هنگام ارتحال از اینعالم را نقل نموده اند مانند محمد بن اسماعیل در صحیح بخاری و حمیدی در جمع بین الصحیحین و احمد بن حنبل و کرمانی در شرح صحیح بخاری و ابن ابی الحدید و دیگران که داستان منع وصیت را نوشته اند. و اما داستان چنین بود که عمر بن الخطاب برای جلوگیری از امر وصیت گفت: دعوا الرجل فانه لیهجر حسبنا کتاب الله فاختلف من فی البیت و اختصموا منهم من یقول قربوا یکتب لکم النبی صلی الله علیه و آله کتابا لن تضلوا بعده و منهم من یقول ما قال عمر فلما اکثر اللغو و الاختلاف عند النبی، غضب علیهم فقال لهم صلی الله علیه و آله قوموا

عنی و لاینبغی عندی التنازع . یعنی این مرد را رسول خدا واگذارید زیرا که او هذیان میگوید کتاب خدا ما را بس است پس اختلاف در میانه صحابه افتاد و مخاصمه شروع شد . بعضی از آنها گفتند کاغذ بیاورید تا پیغمبر برای شما کتابی بنویسد که هرگز گمراه نشوید و بعضی گفتند حرف عمر صحیح است چون اختلاف و گفتگوی لغو بین اصحاب در حضور آنحضرت زیاد شد پیغمبر بر آنها غضب نمود و فرمود برخیزید تنازع و اختلاف نزد من سزاوار نیست . این قضیه اول فتنه و فساد بود که بعد از بیست و سه سال زحمات رسول اکرم (ص) در حضور خود آنحضرت واقع شد . چنانچه اکابر علماء عامه از قبیل حسین میبدی در شرح دیوان و شهرستانی در مقدمه چهارم ملل و نحل و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه تصدیق این معنی را نموده اند که اول فتنه و اختلافی که بین مسلمانان واقع شد در حضور خود رسول الله (ص) بود زمانی که عمر بن خطاب منع نمود از وصیت نمودن آنحضرت بچیزی که اسباب هدایت امت و جلوگیری از اختلاف و نفاق بین امت بود . و همین عمل سبب فتح باب اختلاف در امت شد که کشش پیدا نمود تا شعب آن به زیاده از هفتاد فرقه رسید که خود آنحضرت با علم الهی از این پیشامد و اختلافات خبر داد اگر میگذاشتند که پیغمبر وصیت خود را بنویسد و جانشین خود را تعیین کند این اختلافها پیدا نمیشد و حق آل محمد بدست اجانب و منافقین نمی افتاد و لذا در این قسمت از زیارت میفرماید : و بالبرائة ممن اسس اساس ذلک و بنی علیه بنیانه و جری فی ظلمه و جوره علیکم . در صحیح بخاری در اوایل جزء دوم و مسلم بن حجاج در اواخر جزء دوم صحیح و دیگران نقل نموده اند که عبدالله بن عباس پسرعم رسول خدا (ص) پیوسته اشک میریخت و میگفت : یوم الخمیس و ما یوم الخمیس ثم بکی حتی خضب و معه الحصباء یعنی روز پنجشنبه چه روز پنجشنبه ای پس از آن گریست تا آنکه سنگ ریزه های زمین از اشک چشمش رنگین کردند . و به روایت مسلم در کتاب الوصیه صحیح و امام احمد بن حنبل در مسند خود گفته : ثم جعل دموعه حتی رویت علی خدیبه کانهما نظام اللؤلؤ پس از آن اشک چشمش جاری شد تا آنکه دیدم بر دو طرف صورتش مانند دانه های مروارید ریزش داشت . و در جای دیگر صحیح بخاری میگوید مصیبت چه مصیبت بزرگی که حایل و مانع شدند بین رسول خدا صلی الله علیه و آله و بین آنکه بنویسد برای آنها کتابی که جلوگیری از اختلافات و صداهای بی جای آنها گردد . برای اشخاص صالح غیر متعصب بنیا ، همین جملات و ناله های پی در پی ابن عباس پسرعم آنحضرت کافیت که بدانند آنروزها چه انقلاباتی در کار بود که هر که زمانی که ابن عباس یاد آن میافتاد گریان میشد .

اختلاف دوم

که در مرض آنحضرت ظاهر گردید وقتی بود که رسول خدا (ص) فرمود : برای لشکر و اردوگاه اسامه مهیا و آماده شوید لعنت خدا بر کسی که از لشکر اسامه تخلف نماید جمعی از امت گفتند بر ما واجب است که اطاعت و امتثال آنحضرت را بکنیم گروه دیگری از منافقین گفتند مرض رسول خدا (ص) شدت یافته ما تاب مفارقت آنحضرت را نداریم فلذا تخلف نموده و از لشکر اسامه دوری نمودند .

اختلاف سوم

در موضع دفن رسول خدا (ص) بود اهالی مکه از مهاجرین گفتند چون مسقطالراءس و مواطن اصلی آنحضرت مکه معظمه بود باید بدن مبارکش به مکه برده شود اهالی مدینه از انصار عقیده داشتند چون مدینه مرکز مهاجرت آنحضرت و محل نصرت و یاری خداوند بوده است البته باید در همینجا دفن گردد . و جماعتی میگفتند چون بیت المقدس محل دفن انبیاء و مقابر آنها در آنجا میباشد و رسول اکرم (ص) از آنجا بمعراج ملکوت رفته است مقتضی است بدن مبارکش بآنجا حمل گردد . عاقبت یکدسته از

حاضران با بیان یک حدیث از پیغمبر که ، آنحضرت فرموده : الانبیاء یدفنون حیث یموتون یعنی انبیاء هر جا وفات نمودند همانجا دفن میگردند پس متفقا حاضر بدفن در مدینه گردیدند . نمیدانم چرا کسی آنجا نگفت که یوسف که در مصر از دنیا رفت چرا آنجا دفن نکردند در شهر الخلیل در مقبره بنی اسرائیل دفن کردند و همچنین انبیاء بنی اسرائیل که همه را در شهر الخلیل دفن کردند عایشه میگوید که اول رسول خدا در خانه میمونه مریض شد چون روز بعد نوبت من بود از آنجا به خانه من آمد و بالاخره چون حال حضرت سخت بود قرار بر این شد که همانجا باشند و همه زنان آنحضرت اطراف بستر جمع و پرستاری از آنحضرت بنمایند .

اختلافات چهارم

در امر امامت و خلافت بعد از پیغمبر واقع شد و حقیقتا این بزرگترین اختلافی بود که بعد از وجود مبارک پیغمبر در اسلام پیدا شد و خلاصه آن چنین است که انصار در سقیفه بنی ساعده جمع شدند در حالیکه جنازه پیغمبر روی زمین و علی (ع) مشغول غسل دادن آنحضرت است انصار به مهاجرین میگفتند : منا امیر و منکم امیر یعنی امیری از ما و امیری از شما باشد و اتفاق نمودند که سعد بن عباده که بزرگ قبیله خزرج و نقیب بنی ساعده و مردی بزرگوار و صاحب جود و سخاوت و در تمام جنگها پرچمدار انصار بوده رئیس آنها باشد . در این هنگام چون این خبر به ابوبکر و عمر و یارانشان رسید آنها هم با عجله تمام به سقیفه رفتند و بعد از کلماتی که ابوبکر گفت جای شرح آن نیست عمر دستهای خود را بلند کرده با ابوبکر بیعت کرد و فتنه و نزاع بین مهاجر و انصار خاموش گردید آنگاه عمر بن خطاب گفت : ان بیعه ابی بکر کانت فلتة و قی الله المسلمین شرها فمن عاد الی مثلها فاقتلوه فایما رجل بایع رجلا من غیر مشوره من المسلمین فانه لا یؤمر واحد منهما تغره یجب ان یقیلا . (۲۰) یعنی بدانید که بیعت با ابوبکر بغتة و بدون مقدمه قبلی شد خداوند متعال حفظ کند ما را از شر او و هر کس بعدها چنین عملی بنماید او را بکشید این بیان عمر در روز سقیفه صراحت دارد باینکه چون بیعت با ابی بکر بدون شور و مشورت عموم صحابه و امت ناگهانی و دفعه واقع شد و بخلافت برقرار گردید نظر و راء عمومی در آن بکار نرفت و بی تامل و فکر این نظر انجام گرفت خداوند ما را از شر آن نگهداری کند . ولی بعدها امت نباید دچار چنین اشتباهی شوند و بدون مراجعه عمومی و اخذ رای تعیین خلیفه نمایند پس اگر چنین چیزی اتفاق افتاد او را بکشید ما نمیدانیم چرا ابوبکر بدون مشورت امت عمر را خلیفه و جانشین خود قرار داد . داستان چنین عملی است که ابوبکر در حال مرض موتش عثمان بن عفان را طلبید و گفت بنویس بسم الله الرحمن الرحیم هذا ما عهد ابوبکر ابی قحافه الی المسلمین اما بعد ثم اغمی علیه یعنی این عهدنامه ایست از ابی بکر بن ابی قحافه بسوی مسلمین در همان حال از شدت مرض بیهوش گردید و حالت اغماء به او دست داد عثمان از پیش خود نوشت فانی قد استخلفت علیکم عمر بن الخطاب یعنی من عمر بن الخطاب را بر شما خلیفه دادم و در آنحال ابوبکر بهوش آمد و به عثمان گفت بخوان بینم چه نوشتی عثمان چنین خواند بسم الله الرحمن الرحیم هذا ما عهد ابوبکر بن ابی قحافه الی المسلمین اما بعد فانی قد استخلفت علیکم عمر بن الخطاب و لم لکم خیرا منه یعنی این عهدنامه ایست از ابوبکر بن ابی قحافه بسوی مسلمانان بدرستی که بر شما عمر بن الخطاب را خلیفه قرار دادم و تا کنون بر شما بهتر از او را والی نساختم . ابوبکر پس از شنیدن آن به عثمان گفت ترسیدی من در حال بیهوشی بمیرم و امت در اختلاف واقع شوند فلذا نام عمر را نوشتی عثمان گفت بلی ابوبکر گفت جزاک الله خیرا عن الاسلام و اهله یعنی خداوند تو را از اسلام و اهلیش جزای خیر دهد . همین عمل خلیفه ابی بکر در تعیین نمودن عمر بخلافت بدون رجوع به امت و اخذ راء سبب شد که با اعتراض و مخالفت جمعی از امت روبرو شد و مقدمه و اساس دیکتاتوری در امر خلافت گردید که بعدها خلفاء و ملوک اموی و عباسی ابتدا اعتنایی به نظر و راء امتها نمودند . همین عمل باعث شد که معاویه برای جانشینی خود سفرها بکند و پایه خلافتش را برای یزید محکم سازد و جیرا از مردم بیعت مگیر و همین خلافت یزید باعث کشتار و تاریخ کربلا شد ، پس جا دارد بگوئیم : و بالبرائة

ممن اسس اساس ذلك و بنی علیه بنیانه و جری فی ظلمه و جوره علیکم و علی اشیاعکم برئت الی الله و الیکم منهم .

اختلاف پنجم

وصیت عمر بود که برای امر خلافت بعد از من باید مجلس شورایی تشکیل دهید ما شرح این مجلس شورا در مجلس دادیم به آنجا مراجعه شود . آنچه در اوراق این مجلس ذکر شد ، خلاصه ای از معانی اختلافاتی بود که بعد از وفات پیغمبر (ص) پیدا شد چه اگر خلاف و اختلاف اولی که موجب تفرقه و جدایی امت بود ظاهر نمیشد ایجاد شکافی در وحدت مسلمین پیدا نمیگشت . خشت اول گر نهد معمار کج تا ثریا میروید دیوار کج زیرا همانروز که پای امتحان بمیان آمد و فرقه از اصحاب آنحضرت مؤمنین و منافقین مرام و عقیده خود را ظاهر و آشکار نمودند صحابه مؤمنین و شیعیان و پیروان بیغرض و پاکدل به حمایت رسول خدا و اهلیت او برخاستند و منافقین با غرض و سیاه دل که پیوسته عقب فرصت میگشتند تا مرام خود را در مخالفت رسول الله (ص) و اخلال کردن در عقاید پاک مسلمین آشکار سازند بطرفداری گفتار عمر برخاستند . رگ رگ است این آب شیرین آب شور در خلائق میروید تا نفع صورت

پی نوشتها

ص ۷۶۹ کتاب ۱ - ابوبکر بن ابی قحافه عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مره بن کعب قرشی مسمی به عبدالله و ملقب و عتیق و صدیق مادر او ام الخیر سلمی است دختر صخر بن عمر و بنت عم قحافه نسب ابوبکر به پشت هفتم از سوی پدر و مادر و نیز به نسب رسول اکرم (ص) می پیوندد و نام او در زمان جاهلیت عبدالعزی یا عبداللات بود و پس از قبول اسلام به عبدالله موسوم گشت و خلافت او دو سال و سه ماه و سیزده روز بطول انجامید . ۲ - این جملات عمر را که در روز سقیفه گفت بسیاری از علماء عامه نقل کرده اند از آن جمله در صحیح بخاری و صحیح مسلم و طبری در تاریخ الامم و الملوک و ابن اعثم کوفی در تاریخ خود و ابن ابی الحدید در ص ۱۲۳ جلد اول شرح نهج البلاغه و شهرستانی در ص ۱۶ ج ۱ ملل و نحل و دیگران نقل نموده اند که در واقعه سقیفه که فقط با بیعت نمودن عمر و ابو عبیده بن جراح و قبیله اوس روی رقابت با خزرجیها خلافت ابی بکر پایه گذاری شد عمر بن الخطاب کلمات فوق را گفت . خاموش محتشم که دل سنگ آب شد بنیاد صبر و خانه طاقت خراب شد خاموش محتشم که از این حرف سوزناک خاموش محتشم که فلک بسکه خون گریست مرغ هوا و ماهی دریا کباب شد دریا هزار مرتبه گلگون کباب شد خاموش محتشم که از این شعر خون چکان خاموش محتشم که بسوز تو آفتاب در دیده اشک مستمعان خون ناب شد از آه سرد ماتمیان ماهتاب شد خاموش محتشم که از این نظم گریه خیز خاموش محتشم که ز ذکر غم حسین روی زمین به اشک جگرگون کباب شد جبریل را از روی پیمبر حجاب شد تا چرخ سفله بود خطائی چنین نکرد بر هیچ آفریده جفائی چنین نکرد

مجلس سی و نهم : و اتقرب الی الله ..... و الناصین لکم الحرب

ترجمه

و تقرب میجویم بسوی خدا و بعد به سوی شما بدوستی کردن با شما و دوستی کردن با دوستان شما و به بیزاری جستن از دشمنان و برپاکنندگان جنگ برای شما .

موضوع تولی و تبری

از اهم اصول دین بعد از توجه به نبوت اعتقاد به امامت اهل بیت علیهم السلام می‌باشد و قوام اصل مذکور به دو رکن مهم است که یکی تولی و دیگری تبری است و بقدری این دو موضوع در اصول دین اهمیت دارد که در روایات اهل بیت وارد شده که اگر کسی در بین رکن و مقام که بهترین نقاط کعبه است عمر دنیا را عبادت کند و روزها روزه دار و شبها قائم الیل باشد ولی این دو موضوع در او نباشد خدا او را در جهنم می‌اندازد پس کمال ایمان بر تحصیل این دو رکن است که عبارت از برائت از اعداء اهل بیت و دوستداری و ارادتمندی باین خاندان بزرگوار است و اجر و مزد عبادت او بقدر اعتقاد به این دو موضوع است. در زیارت جامعه کبیره که بهترین زیارات در مقام اهل بیت است می‌خوانیم: **من والاکم فقد والی الله من عاداکم فقد عاد الله و من احبکم فقد احب الله و من ابغضکم فقد ابغض الله**. یعنی ای آل محمد هر کس که شما را دوست بدار همانا که خدا را دوست داشته باشد و هر کس که با شما دشمنی کند در حقیقت با خدا دشمنی کرده و هر که بشما مهر ورزد بتحقیق که بخدا محبت و عشق ورزیده است و هر کس شما را ناخوش دارد و بشما کینه و عداوت ورزد همانا که خدا را ناخوش داشته و قهر او را برانگیخته است.

دوستی با ائمه معصومین مساوی با دوستی و تقرب بخداست

اتقرب الی الله ثم الیکم بموالاةکم و موالاة ولیکم. قبل از آنکه وارد این بحث شویم این موضوع قابل توجه است که دانسته شود خدای تعالی دوستی خود را برای چه کسانی بشتیت فرموده است. در قرآن مجید آیات متعددی در این امر آمده است که در مرحله اول نشانگر آنست که کسانی که بخدای تعالی ایمان دارند و اطاعت امرش را مینمایند حقتعالی یار و یاور و نگهبان و سرپرست آنهاست و این امر تحقق نمیپذیرد مگر آنکه ایمان بخدا توأم با ایمان برسول و سپس به اوصیاء گرامی و ائمه معصومین باشد همچنانکه در آیه شریفه فرموده: **الله ولی الذین آمنوا** خدای تعالی متولی امور کسانی است که ایمان آورده اند و در بعضی از تفاسیر آمده که حقتعالی سرپرست کسانی است که ایمان آورده اند و قبول ولایت ائمه معصومین (ع) را کرده اند. اما مکمل این معنا در همان آیه شریفه **اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم**... می‌باشد که بعدا در جای خود تفسیرش بیان خواهد شد. بنابراین کسی که اطاعت امر خدا و رسول و اولوالامر را بنماید پرواضح است که این از نظر دوستی با آنانست و بدون شک خدا و رسول و اولوالامر هم او را دوست دارند و همچنین معلومست کسی که غیر از خدا را ولی خود قرار دهد به خدا کفر ورزیده و مورد دشمنی او قرار میگیرد. بطوریکه بعضی از دانشمندان روانشناس گفته اند مبداء و اساس همه چیز در عالم محبت است که باعث قرب بآن چیز میشود یعنی محبت جاذبه ای آسمانی و رمزی از رحمت و عنایت ربانی است و روی همین جهت کسانی که خدا را دوست دارند دوستان خدا را هم دوست دارند و آنانکه دوستان خدا را دوست دارند چنانست که خدا را دوست داشته اند. پس مصداق این بند از زیارت روشن می‌گردد که زائر عرض میکند: **اتقرب الی الله ثم الیکم بموالاةکم و موالاة ولیکم** تقرب بسوی خدا و بعد بسوی شما بستگی بدوستی کردن با شما و دوستی کردن با دوستان شما دارد. این نکته را باید دانست که برای نجات و رهایی از ناملایمات در امر آخرت کسی چیزی ندارد که بخواهد بخدا دهد و متاعی در دست او نیست که بخواهد مبادله کند، تنها محبت و دوستی بخدا و اولیا خدا است که در مقام مبادله میتواند گره گشا باشد و میتواند واسطه بین خالق و مخلوق گردد و میتواند وسیله محو گناهان و خطا کارها باشد. و این معنی بسیار روشن است که اگر کسی محبت با خدا و یا محبت با دوستان خدا در این دنیا نداشته باشد چگونه میتواند در آن جهان که کسی بفکر کسی نیست خود را از مهلکه نجات دهد چگونه میتواند با کسی که در دنیا بیگانه بوده و در آنجا همه کاره است تماس بگیرد و او را شفیع خود قرار دهد. آری بلاشک تنها عوالم محبت و جاذبه مقام ولایت است که میتواند به این امر جامه عمل بپوشاند حضرت امام حسن عسکری (ع) از پدران خود از رسول خدا نقل میفرماید: روزی به بعض اصحاب خود فرمود در راه خدا دوستی و دشمنی داشته باشید، زیرا بدون این دوستی و دشمنی به ولایت خدا

نمیرسید و هر کس هر چه نماز بخواند و روزه بگیرد و بدون تولی و تبری طعم و مزه ایمان را نمیچشد. کسی عرض کرد چگونه بدانم که دوستی و دشمنی در راه خدا را دارا هستم حضرت اشاره فرمودند به امیرالمؤمنین علی (ع) و فرمودند می بینی علی را عرض کرد بلی فرمود او دوست دارد پس او را دوست بدار اگر چه کشنده پدرت و فرزندت باشد دوست او را نیز دوست بدار و دشمن او را اگر چه پدرت و فرزندت باشد. جلد ۱ علل الشرایع و عیون اخبارالرضا و امالی صدوق.

نمونه ای از تولی و دوستان واقعی ائمه

در روضه کافی از حکیم بن عتیبه روایت میکنند که گفت خدمت امام باقر (ع) بودم خانه پر از جمعیت بود، در این هنگام پیرمردی که تکیه بر عصای آهنین خود داشت وارد شد بر در خانه ایستاده گفت: السلام علیک یا بن رسول الله و رحمه الله و برکاته سکوت کرد حضرت باقر (ع) فرمود: علیک السلام و رحمه الله و برکاته پیرمرد رو بطرف حضار مجلس نموده بر همه سلام کرد و آنها جواب سلامش را دادند آنگاه متوجه حضرت شده عرض کرد یا بن رسول الله مرا نزد خود جای ده بخدا قسم که من شما را دوست میدارم و دوستان شما را هم دوست میدارم این علاقه و محبت من نسبت به شما و دوستانتان نه برای طمع دنیاست بخدا قسم دشمنان شما را دشمن میدارم و از آنها بیزارم این دشمنی و بیزاری که نسبت بآنها ابراز میکنم خدای را شاهد میگیرم نه بواسطه کینه و خصومتی است که بین من و آنها باشد آنچه شما حلال بدانید حلال میدانم و آنچه شما حرام بدانید من هم حرام میدانم و انتظار فرج خانواده شما را میکشم یا بن رسول الله (ص) فدایت شوم با این خصوصیت آیا امید نجاتی برایم هست؟ حضرت باقر (ع) فرمود: بیا جلو، بیا جلو او را پیش خواند تا در پهلولی خود نشانید آنگاه فرمود ای پیرمرد شخصی خدمت پدرم علی بن الحسین (ع) رسید همین سؤالی که تو کردی از ایشان نمود پدرم در جوابش فرمود اگر از دنیا بروی وارد بر پیغمبر (ص) و علی و امام حسن و امام حسین و علی بن الحسین علیهم السلام میشود قلبت خنک خواهد شد و دلت از التهاب میافتد و شاد خواهی شد آنگاه که جانت باینجا برسد در این هنگام با دست اشاره به گلوی خود نمود در زندگی نیز چیزهایی خواهی دید که باعث روشنی چشمت هست و با ما در مقامی بلند و ارجمند خواهی بود. پیرمرد از شنیدن این مقامات چنان غرق در شادی شد که خواست برای مرتبه دوم عین جملات را از زبان امام (ع) شنیده باشد از اینرو عرض کرد یا بن رسول الله چه فرمودید؟ حضرت باقر (ع) سخنان خود را تکرار کرد پیرمرد عرض کرد اگر من بمیرم بر پیغمبر (ص) و علی و حسن و حسین و علی بن الحسین (ع) وارد میشوم چشمم روشن و دلم شاد و قلبم خنک میشود و کرام الکاتبین را با شادی و خوشی ملاقات میکنم وقتی جانم بگلویم برسد اگر زنده بمانم خدا چشمم را روشن مینماید و با شما در درجه ای بلند خواهیم بود. در این هنگام پیرمرد را چنان گریه ای گرفت که مانند ژاله اشک میریخت و با صدای بلند های های گریه میکرد آنقدر گریه کرد که بر زمین افتاد قطرات پیاپی اشک و ناله های جانگداز که حاکی از قلب پر از محبت و ولای پیرمرد بود چنان اطرافیان را تحت تاءثیر قرار داد که همه با صدای بلند شروع به گریه کردند. حضرت باقر (ع) رو بطرف پیرمرد نموده با دست مبارک قطرات اشک را از مژگانش میگرفت و میپاشید. پیرمرد سر بلند کرده عرض کرده یا بن رسول الله (ص) دست مبارکت را بمن بده حضرت دست خودش را بطرف او دراز کرد پیرمرد گرفته شروع به بوسیدن کرد و بر چشمهای خود گذاشت و سینه و شکم خود را گشود دست آنحضرت را بر سینه و شکم خود گذاشت آنگاه از جای حرکت کرد سلام داد و رفت. حضرت باقر (ع) موقعی که پیرمرد در حال رفتن دیده میشد او را با توجه مخصوصی تماشا میکرد پس از آن روی به جمعیت نموده فرمود، هر کس مایل است مردی از اهل بهشت را ببیند به این شخص نگاه کند حکم بن عتیبه راوی حدیث میگوید هیچ مجلس عزایی را ندیده بودم که از نظر سوز و گداز و سیلاب اشک شباهت باین مجلس داشته باشد.

محدث قمی (ره) در تتمه المنتهی نقل میکند که سید اسماعیل حمیری مردی جلیل القدر و عظیم المنزله و از مادحین اهلیت (ع) بوده سابقه ندارد احدی از اصحاب ائمه علیهم السلام مانند سید حمیری نشر فضایل امیرالمؤمنین و اهلیت طاهرین علیهم السلام را نموده باشد. علامه آقای امینی در جلد دوم الغدیر ص در فضیلت و مقام سید روایتی نقل میکند که مضمونش اینست. حضرت رضا (ع) فرمود در خواب دیدم نردبانی دارای صد پله در محلی گذاشته شده از آن بالا رفتم وقتی بآخر نردبان رسیدم وارد قبه سبزی شدم که خمسه طیبه علیهم السلام در آنجا نشسته بودند مردی در مقابل ایشان ایستاده بود و این قصیده را میخواند: لام عمر و باللوی مربع طامسه اعلامها بلقع پیغمبر اکرم (ص) همینکه مرا مشاهده نمود مرحبا پسر جان علی بن موسی الرضا (ع) بر پدرت علی و مادرت فاطمه و بر حسن و حسین علیهم السلام کن منم سلام کردم فرمود بر شاعر و مادح ما در دنیا سید حمیری نیز سلام کن به او هم سلام کرده نشستم پیغمبر (ص) فرمود قصیده را بخوان سید شروع کرد بخواندن وقتی که به این شعر رسید: و رایه یقدمها حیدر و وجهه کالشمس اذا تطلع پرچی است بر دوش علی (ع) صورت آن آقا همچون خورشید درخشانست در این هنگام رسول خدا (ص) و فاطمه زهرا و دیگران دانه های اشک از مژگان فرو ریختند باین قسمت از شعر که رسید: قالوا له لو شئت اعلمتنا الی من الغایه و المفزع مردم گفتند خوب است برای ما تعیین کنی پس از تو پناهگاه و دادرس کیست. پیغمبر دستها را بلند کرد و فرمود الهی انت الشاهد علی و علیهم انی اعلمتهم ان الغایه و المفزع علی بن ابیطالب. خدایا تو بر من گواهی که اعلام کردم بر ایشان پناه و فریادرس علی بن ابیطالب است. اشاره نمود به امیرالمؤمنین (ع) چون سید از خواندن قصیده فارغ شد حضرت رسول (ص) بمن فرمود علی بن موسی این قصیده را حفظ کن و شیعیان ما را امر کن به حفظ آن بگو هر که آنرا حفظ کند و بخواندش مداومت داشته باشد بهشت را برای او بعهده میگیرم برایم تکرار نمود تا حفظ کردم. عون میگوید در همان مرضی که سید فوت کرد و به عیادتش رفتم عده ای از همسایگانش که عثمانی مذهب بودند حضور داشتند، سید مردی خوش صورت و گشاده پیشانی بود وقتی من وارد شدم در حال احتضار بود در اینموقع نقطه سیاهی در پیشانیش هویدا گشت کم کم زیاد شد تا تمام صورتش را فرا گرفت شیعیانی که حاضر بودند ازین پیشامد محزون شدند برعکس ناصبها شادمان گردیدند و شروع به سرزنش کردند چیزی نگذشت که از همان محل یک نقطه سیاه یک روشنی پدید آمد رفته رفته زیاد شد و تمام صورت سید نورانی گشت زبان او باز شده شروع به لبخند نمود و این شعر را در همانحال گفت: کذب الزاعمون ان علیا لن ینجی محبه من هنات قد و ربی دخلت جنه عدن و عفی لی الا له من سیئاتی فابشروا الیوم اولیاء علی و تولوا علی حتی الممات ثم من بعده تولوا نبیه واحدا بعد واحد بالصفات یعنی دروغ گفتند آنهایکه خیال میکنند علی (ع) دوستانش را در گرفتاریها نجات نمیدهد. سوگند به پروردگار که داخل بهشت شدم و بخشید گناهان مرا اینک ای دوستان علی (ع) شاد باشید و آن آقا را تا هنگام مرگ دوست بدارید پس از او فرزندش را یکایک با صفاتی که برای آنها معین شده تشخیص دهید و نسبت به آن بزرگواران نیز ولایت پیدا کنید. به نقل دیگری در صفحه ۲۷۳ الغدیر مینویسد وقتی که تمام صورتش سیاه شد سه مرتبه گفت: هكذا یفعل باولیائک یا علی با دوستان تو اینطور معامله میشود علیجان در اینموقع نقطه سفید پیدا شد.

ابراز تنفر و بیزاری از دشمنان آل محمد

قبلا- گفتیم از اهم اصول دین اعتقاد به امامت و قوام این اصل بر دو رکن است که یکی تولی و دیگری تبری میباشد معین تولی و دوستی را قبلا شرح دادیم اینک معنی تبری که بیزاری جستن از دشمنان آنانست شرح میدهیم که میفرماید: و بالبرائه من اعدائکم و الناصیین لکم الحرب. ببری بمعنی خالص، خالی، بیزار و پاک از هر چیزی است. بعد از آنکه زائر با توجه خالص اشاره میکند که من با شما هستم و ایمان بشما دارم یا ابا عبدالله انی اتقرب الی الله و الی رسوله و الی امیرالمؤمنین الخ و بدوستی و محبت شما و

دیگر امامان سر سپرده ام سپس بیزاری و تنفر خود را از دشمنان ایشان و از برپاکنندگان جنگ کربلا و آنهایی که در آن جنگ به کمک پسر زیاد آمده بود و لعن ایشان به وجوه گوناگون بر می‌شمارد و ابتدا از مخالفان سرکش که غضب خلافت ایشان کردند بیان خود را آغاز کرده و تنفر خود را از آن قدرتهای ستمکار و طغیان کنندگان نابکار که همانند بت مردم را بسوی پرستش خود دعوت مینمودند ابراز میدارد یعنی دشمنان آن بزرگواران همانند جبت و طاغوتی هستند که در زیارت جامعه بآن اشاره میفرماید:

و برئت الی الله عز و جل من اعدائکم و من الجبت و الطاغوت و الشیاطین و خربهم الظالمین لکم و الجاهدین بحکم و المارقین من ولایتکم و الغاصبین لارثکم الشاکین فیکم و المنحرفین منکم . یعنی نزد خدای تعالی بیزارم از دشمنان شما و بیزارم و متنفرم از معبودهای ساختگی و قدرتهای سرکش و اهریمنان و حزب آنها از ستم کنندگان بر شما که انکار حق شما را کردند و از متابعت شما بیرون رفتند و از دوستی و عهد ولایت شما روگردانیدند و خارج شدند و بیزارم از غضب کنندگان میراث شما و شک کنندگان در امامت و خلافت شما آنانکه منحرف شدند و سر از پیروی شما باز زدند . در جلد ۱۵ بحار کمپانی روایتی از ابن ابی یعفور نقل میکند که گفت بحضرت صادق (ع) عرض کردم من با مردم مرادده دارم بسیار در شگفتم ازین عده ای از مردم هستند ولایت نسبت بشما ندارند ولی فلانی و فلانی را دوست دارند اما امین و راست گو و باوفایند و نیز عده ای هستند که شما را دوست میدارند و دارای ولایتند ولی آن امامت و وفا و راستگویی را ندارند حضرت صادق (ع) چون این سخن را شنید راست نشست و مانند شخص خشمناک روی بمن کرده فرمود: آنهائیکه نسبت به هر پیشوای ظالمی که از جانب خدا منصوب نشده دوستی دارند دین ندارند کسانی که نسبت به امام عادل که از طرف خدا است ولایت دارند بر آنها سرزنش و عتابی نیست . عرض کردم آنها دین ندارند و اینها سرزنش نمی شوند فرمود آری آنها دین ندارند و اینها سرزنش نمیشوند . سپس فرمود مگر این آیه را نشنیده ای

الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور خدا پشتیبان کسانیست که ایمان آورده اند آنها را از تاریکیها بسوی نور میرد یعنی به واسطه دوستی و ولایت با امام عادل که از جانب خدا است از تاریکیهای گناه بسوی نور توبه و مغفرت میرد . و نیز میفرماید والذین کفروا اولیائهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات ابن ابی یعفور میگوید عرض کردم مگر منظور از این آیه کفار نیستند بدلیل آنکه میفرماید والذین کفروا فرمود کفار در حال کفر نور دارند که از نور به تاریکیها برده شوند همانا منظور این اشخاصند که بواسطه دوست داشتن پیشوای ستمگری که از جانب خدا منصوب نشده اند از نور اسلام به تاریکیهای کفر کشیده میشوند آتش بر آنها با کفار واجب شده ازین رو خداوند میفرماید اولئک اصحاب النار هم فیها خالدون این دسته اهل آتشند و در آنجا همیشه خواهند بود .

عبادت بدون تولی و تبری مقبول نیست

حاج شیخ ابوالفضل تهرانی در شفاءالصدور نقل میکند که حضرت رسول (ص) فرمودند: یا علی قسم بخدا که مرا به نبوت فرستاده و مرا بر تمام خلق برگزیده جبرئیل بمن خبر داده اگر بنده هزار سال به عبادت عالمیان را کند و ولایت تو و ائمه از فرزندان را نداشته باشد و برائت از دشمنان شما را دارا نباشد خدا عملش را قبول ننماید خواه ایمان آورد خواه کفر ورزد . و نیز نقل میکند که خدمت امام صادق (ع) عرض کردند فلانی شما را دوست دارد و در تبری از دشمنان شما ضعیف است حضرت فرمودند کسی که محبت ما را ادعا دارد و بیزاری از دشمنان ما نجوید دروغ میگوید .

مجلس چهلم : و بالبرائة من اشیاعهم ..... عدو لمن عاداکم

و از پیروان آنها و همراهان آنها بیزاری جویم بدرستی که من مسالمت دارم با هر که مسالمت با شما دارد یعنی با هر کس که شما در صلحست و در جنگ و مخالفتم با هر کس که با شما در جنگ است

شرح

حذیفه بن منصور گفت من خدمت حضرت صادق (ع) بودم مردی وارد شده عرض کرد فدایت شوم مرا برادری هست که شیطان او را از لحاظ محبت و احترام و تعظیم شما خانواده نمیتواند بفریبد ولی عیبی که در او هست شراب میخورد. حضرت صادق علیه السلام فرمود همانا این قسمت خیلی عظیم است که محبت و دوستدار ما شرابخوار باشد ولی ترا خبر دهم از کسی که از او هم بدتر است دشمن ما خانواده از چنین شخصی بدتر است پست ترین مؤمن با اینکه در میان مؤمنین پست وجود ندارد میتواند دوپست نفر را شفاعت کند ولی اگر هفت آسمان و هفت زمین و هفت دریا درباره دشمن خانواده شفاعت کند پذیرفته نخواهد شد، این شخص را که ذکری از دنیا خارج نمی شود مگر اینکه توبه نماید و یا اینکه خداوند او را بلایی در بدنش مبتلا میکند که گناهانش از بین برود تا خداوند را بدون گناه ملاقات کند شیعیان ما همانا عاقبت به خیرند. آنگاه پدرم پیوسته میفرمود دوست بدار دوست آل محمد را گر چه فتنه جو و متبکر باشد و دشمن بدار دشمن آل محمد را اگر چه پیوسته روزه دار و شب زنده دار باشد.

بدترین مردم کیانند؟

محمد بن سلیمان دیلمی از پدرش نقل کرد که سماعه بن مهران خدمت حضرت صادق (ع) رسید حضرت از او پرسید بدترین مردم کیانند؟ جواب داد ما هستیم. سماعه گفت آنجناب خشمگین گردید که دو گونه اش بر افروخته شد، تکیه داده بود حرکت کرده راست نشست فرمود سماعه بدترین مردم در نظر مردم کیانند؟ گفتم سوگند بخدا شما دروغ نگفتم بدترین مردم در نظر مردم ما هستیم زیرا آنها ما را کافر و رافضی میدانند. درین هنگام بمن نگاهی کرده فرمود چگونه خواهید بود آنروز که شما را بسوی بهشت و آنها را به طرف آتش برند آن زمان بسوی شما نگاه کنند و بگویند چه شد کسانیکه از اشرار می شمردیم اینک در جهنم نمی بینیم. سماعه اگر از هر یک از شما گناهی سر زند قیامت پبای خود به پیشگاه خدا میرویم و برای او شفاعت میکنیم. شفاعت ما را قبول میفرماید، سوگند بخدا ده نفر از شما به جهنم وارد نمی شوند. به خدا سوگند پنج نفر هم وارد نمی شوند، بخدا قسم سه نفر از شما هم به جهنم وارد نمی شوند بخدا قسم یک نفر هم وارد نمی شود، کوشش و جدیت کنید در بدست آوردن درجه های بهشت و دشمنان خود را بوسیله ورع و پرهیزکاری به اندوه مبتلا کنید. من میر ملک فقرم و عشق است عسکرم ارض است سیرگاه و سماوات لشکرم آلوده ام اگر به کتافات معصیت آسوده ام چو من از محبان حیدرم با دوستی حیدر و اولاد او مرا کی خوف باشد ز مجازات محشرم زاهد تو با ولای علی از چه میکنی تخویف از جهنم و احراق و آذرم وز رستخیز خوف نباشد مرا بدل شافع علی بود چو بدرگاه داورم امروز دلم چو بود مهر مرتضی در روز حشر عرش شود سایه سرم فردا چو سر ز خاک برآرم من ای ودود دستم رسان بدامن آل پیمبرم یا رب گواه باش که از نسل فاطمه هفت است و چار سرور و هادی رهبرم جز بر امام غائب و حی پور عسکری پیری و مرشدی نبود، هیچ در برم یا رب ز جرم و معصیتم در گذر که نیست غیر از امید عفو تو امید دیگرم همه ما ناگزیر در معرض امتحان قرار میگیریم. خداوند متعال در سوره محمد آیه ۳۱ میفرماید: و لنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم و الصابرين و نبلوا اخبارکم.

چرا خداوند مردم را آزمایش میکند؟

در زمینه مسئله آزمایش الهی بحث فراوانی شده، نخستین سئوالی که پیش می‌آید اینست که مگر آزمایش برای این نیست که اشخاص چیزهای مبهم و ناشناخته را بشناسند و از میزان جهل و نادانی خود بکاهند پس اگر چنین است خداوندی که علمش به همه چیز احاطه دارد و از اسرار درون و برون هر کس و همه چیز آگاه است چرا امتحان میکند مگر چیزی بر او مخفی است که با امتحان آشکار شود. پاسخ این سئوال مهم در اینجا باید جستجو کرد که مفهوم آزمایش و امتحان در مورد خداوند با آزمایشهای ما بسیار متفاوت است آزمایشهای ما همانست که در بالا گفته شد یعنی برای شناخت بیشتر و رفع ابهام و جهل است اما آزمایش الهی در واقع همان پرورش و تربیت است. توضیح اینکه در قرآن متجاوز از بیست آیه، مورد امتحان را بخدا نسبت داده است این یک قانون کلی و سنت دائمی پروردگار است که برای شکوفا کردن استعدادهای نهفته و از قوه بفعل رساندن آنها و در نتیجه پرورش دادن بندگان آنان را می‌آزماید یعنی همانگونه که فولاد برای استحکام بیشتر در کوره می‌گذارند تا به اصطلاح آبدیده شود، آدمی را نیز در کوره حوادث سخت پرورش میدهند تا مقاوم گردد. در واقع امتحان خدا بکار باغبانی پرتجربه شبیه است که دانه های مستعد را در سرزمینهای آماده می‌پاشد این دانه ها با استفاده از مواهب طبیعی شروع به نمو و رشد میکند، تدریجا با مشکلات می‌جنگد و با حوادث پیکار مینماید، در برابر طوفانهای سخت و سرمای کشنده و گرمای سوزان ایستادگی بخرج میدهد تا شاخه گلی زیبا و تا درختی تنومند و پرثمر بیار آید که بتواند بزندگی و حیات خود در برابر حوادث سخت ادامه دهد. سربازان را برای اینکه از نظر جنگی نیرومند و قوی شوند به مانورها و جنگهای مصنوعی می‌برند و در برابر انواع مشکلات مانند: تشنگی، گرسنگی، گرما، سرما و حوادث دشوار و موانع سخت قرار میدهند تا ورزیده شوند و اینست رمز آزمایشهای الهی.

آزمایشهای خدا همگانی است

از آنجا که نظام حیات در جهان نظام تکامل و پرورش است و تمامی موجودات زنده مسیر تکامل را می‌پیمایند حتی درختان استعدادهای نهفته خود را با میوه بروز میدهند همه مردم از انبیاء گرفته تا دیگران طبق این قانون عمومی میبایست آزمایش شوند و استعدادات خود را شکوفا سازند، گرچه امتحانات الهی متفاوت، یعنی بعضی مشکل و بعضی آسان است، قهرا نتایج آنها نیز با هم فرق دارد، اما به هر حال آزمایش، برای همه است. قرآن مجید درین باره میفرماید: احسب الناس ان یترکوا ان یقولوا امنا و هم لا یفتنون. (عنکبوت - ۱) پس از ذکر این مقدمه معلوم شد که برائت و بیزاری از دشمنان اهل بیت و مخالفت با آنها و صلح و مسالمت با اهل بیت و هر کس که با آنها در صلح است از امتحانات بزرگ الهی است که درین جمله از زیارت میخوانیم سلم لمن سالمکم و حرب لمن حاربکم و ولی لمن والاکم و عدو لمن عاداکم و لذا در شب عاشورا اصحاب حضرت سیدالشهداء بیش از هزار نفر بودند که از مدینه و مکه به کمک و یاری آنحضرت آمده بودند ولی پس از خواندن آن خطبه و فرمایشات گهربار آنحضرت همه رفتند و هفتاد و چند نفر باقی ماندند و از آن اطراف اشخاصی که بجنگک پسر پیغمبر از کوفه به کربلا آمده بودند شب عاشورا از لشکر پسر سعد جدا شده ملحق به لشکر پسر پیغمبر شدند که یکی از آنها حر بن یزید ریاحی بود. برای روشن شدن مطالب این مجلس خوب است که به مطالب مجلس بیست و چهارم رجوع شود. در تذکره سبط ابن جوزی از احمد بن حصیب روایت کرده که گفت من منشی سیده مادر مادر متوکل بودم پس روزی خادمی از جانب سیده نزد من آمد و کیسه ای آورده بود و هزار اشرفی در آن بود بمن گفت که خانم و سید من میگوید که این وجه را که از پاکیزه ترین مالهای منست در بین مستحقین تقسیم کن و نام آنها را برای من بنویس که بعدا از مالهای خوبم بین آنها تقسیم کنم. ابن حصیب گفت آدمم از رفقای خودم نام مستحقین را پرسیدم و در نامه ای نوشتم و سیصد اشرفی از آنها را بین ایشان تقسیم کردم و بقیه اشرفیها نزد من باقی ماند. نصف شب صدای در خانه من بلند شد پرسیدم کیست؟ گفت فلان مرد علوی هستم که منزلم در همسایگی خانه شما است او را اجازه ورود دادم به خانه ما آمد، پرسیدم چه کار داری؟ گفت گرسنه ام یک اشرفی باو دادم شکر خدا را کرد و از من ممنون شد

رفت زوجه ام بمن گفت این مرد چه کسی بود که در اینوقت شب بخانه ما آمدم گفتم فلان مرد علوی که همسایه ما میباشد بمن اظهار گرسنگی کرد و من هم یک اشرفی باو دادم ، زوجه ام گریه کرد و گفت آیا حیا نکردی که مثل چنین مردی را که روی بتو آورده یک اشرفیها که باقی مانده باو بده ، سخن زن چنان بر من اثر کرد که فوری برخاستم و به در خانه او رفتم و بقیه پولها را باو دادم چون بخانه برگشتم پشیمان شدم که اگر این خبر به متوکل رسد از دشمنی که با علویین دارد مرا بقتل میرساند . زوجه ام بمن گفت مترس و توکل بر خدا کن و پناه به جد علوی ببر . درین سخن بودیم که در خانه ما را زدند و مشعلها و چراغها بدست غلامان ظاهر شد و گفتند سیده مادر متوکل ترا میطلبد ، فوری نزد او حاضر شو . من ترسان برخاستم و روانه شدم چون اندکی راه رفتم رسولان در پی یکدیگر میآمدند تا رفتم پشت پرده سید و خادم بمن گفت سیده پشت پرده است با او صحبت کن ، من شنیدم که صدای گریه سیده بلند است بمن گفت ای احمد خدا بتو و زوجه ات جزای خیر بدهد ، در اینساعت خوابیده بودم ، خواب دیدم که پیغمبر (ص) نزد من آمد فرمود که خداوند به تو جزای خیر دهد ، معنی این کلام چه چیز است ؟ احمد میگوید من قضیه را برای او نقل کردم و او گریه میکرد و بعد به غلامانش دستور داد که یکصد هزار اشرفی با لباسهای فاخر آوردند و بمن گفت اینها را در بین سادات علوی و آن مرد که به او دادی و زوجه ات تقسیم کن آنها را گرفتم اول آوردم در خانه آن مرد علوی را کویدم از خانه بیرون آمد و گریه میکرد از سبب گریه اش پرسیدم گفت چون بمنزل خود آمدم زوجه ام پرسید که آیا چه کردی ؟ آگاهش کردم بمن گفت برخیز دو رکعت نماز بخوانیم و در حق سیده و احمد و زوجه اش دعا کنیم ، پس نماز خواندیم و دعا کردیم و خوابیدیم رسول خدا (ص) را در خواب دیدم که فرمود شکر خدا را بجا آورد درباره احسانی که بتو کردند و درین ساعت هم برای تو چیزی میآورند تو قبول کن . خیلی جای تعجب است که متوکلی که قاتل حضرت امام علی الهادی (ع) بود چند مرتبه قبر حضرت سیدالشهداء (ع) را خراب کرد و آب بر آن بست ، مادرش بواسطه ولایت و دوستی اهل بیت این مقام را داشته باشد . اینست که در این جمله از زیارت میخوانیم : و بالبرائة من اشیاعهم و اتباعهم انی سلم لمن سالمکم و حرب لمن حاربکم و ولی لمن والا-کم و عدو لمن عاداکم . پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود : من مات علی حب آل محمد مات شهیدا من مات علی حب آل محمد مات تائبا من مات علی حب آل محمد مات مؤمنا مستکمل الایمان الا و من مات علی حب آل محمد بشره ملک الموت ثم منکر و نکیر الا- و من مات علی آل محمد یزف الی الجنة کما تزف العروس الی بیت زوجها الا و من مات علی حب آل محمد فتح له فی قبره بابان الی الجنة الا- و من مات علی حب آل محمد مات علی السنه و الجماعة الا و من مات علی بغض آل محمد جاء یوم القیامة مکتوبا بین عینی ایس من رحمه الله الا و من مات علی بغض آل محمد مات کافرا الا و من مات علی بغض آل محمد لم یشم رایحه الجنة .

مجلس چهل و یکم : فاسئل الله الذی . . . ان یثبت لی عندکم قدم صدق فی الدنیا و الاخره .

ترجمه

پس از کرم حقتعالی درخواست میکنم که بمعرفت و شناسایی شما و دوستان شما مرا گرامی سازد . و به من این کرامت را لطف کند که همیشه بیزاری از دشمنان شما را روزی من فرماید و مرا در دنیا و آخرت همنشین شما قرار دهد .

شرح

در این جمله از زیارت به سه مطلب مهم اشاره میفرماید : ۱- فاسئل الله الذی اکرمنی بمعرفتکم و معرفه اولیائکم . از خدای تبارک و تعالی مسئلت مینمایم که مرا بمعرفت و شناسایی شما و دوستان شما گرامی سازد . ۲- و رزقنی البرائة من اعدائکم . بیزاری از

دشمنان شما را روزی من فرماید . ۳- ان يجعلنی معکم فی الدنیا و الاخره . مرا در دنیا و آخرت همنشین شما قرار دهد .

مطلب اول : در معرفت و شناسایی ائمه علیهم السلام

احاطه بمقام ایشان برای هر کس مقدور نیست مردی خدمت حضرت امام حسین (ع) عرض کرد یابن رسول الله پدر و مادرم فدای شما باد معرفت خدا چگونه است ؟ یعنی راه آن چیست حضرت فرمودند : معرفه اهل کل زمان امامهم الذی یجب علیهم طاعته . (بحار و کنز الکرّاجی) یعنی معرفت و خدانشناسی در هر زمان بستگی به آن دارد که امام همان زمان را بشناسد چه اگر معرفت واقعی به امام زمان خود پیدا کردی و مقام آنحضرت را شناختی مسلماً به مقام معرفت الهی خواهی رسید . در دعای ماه رجب که از ناحیه مقدسه بر دست شیخ کبیر ابیجعفر محمد بن عثمان بن سعید رضی الله عنه بیرون آمده میخوانیم : فجعلنهم معادن لکلماتک و ارکانا لتوحیدک و آیاتک و مقاماتک التی لا تعطیل لها فی کل مکان يعرفک بها من عرفک لا فرق بینک و بنیها الا انهم عبادک و خلقک . یعنی : آنها را که امامان باشند معدن اسرار کلمات و ارکان توحید و آیات و مقامات خود قرارشان دادی که در هر مکان در آن آیات ، تعطیلی نخواهد بود ، هر که ترا شناسد به آن آیات شناسد و میان تو و آنها جدایی نیست جز آنکه تو خدا و آنان بنده و مخلوق تواند . پس مسلم است که این شناسایی برای هر کس میسر نیست اگر امام را خوب شناختی و معرفت بحال او پیدا کردی خدا را شناخته ای . و در روایت دیگری در بحار الانوار و مشارق الانوار نقل میکند که امیرالمؤمنین (ع) به سلمان و جندب فرمود : یا سلمان و یا جندب قال- لیک یا امیرالمؤمنین ، قال معرفتی بالنورانیة معرفه الله عز و جل و معرفه الله معرفتی بالنورانیة لانا کلنا واحد منا محمد و اخرنا محمد و اوسطنا محمد کلنا محمد فلا تفرقوا بیننا و نحن اذا شئنا شاء الله و اذا کرهناه کره الله . (مشارق الانوار ، ص ۱۶۰ بحار الانوار) ائمه هدی علیهم السلام نور الهی هستند و انتجبکم لنوره . و نوره و برهانه عندکم و ان ارواحکم و نورکم و طینتکم واحده خلقکم الله انوارا . و اشرفت الارض بنورکم . در این قسمتها از زیارت برای روشن شدن این معنا که ائمه هدی علیهم السلام نور الهی هستند باید به آیات مربوطه قرآنی و روایاتی که در ذیل آنها آمده است نظر داشت . در این قسمت از زیارت که میفرماید : و نوره و برهانه شاید ارتباط مستقیم این فقره از زیارت به آیه شریفه ای باشد که ذکر هر دو کلمه در آن آمده است آنجا که میفرماید : یا ایها الناس قد جائکم برهان من ربکم و انزلنا الیکم نورا مبینا . یعنی ای مردم دلیل آشکاری از طرف پروردگارتان برای شما آمد و نور واضحی برای شما فرستادیم در تفاسیری که رسیده برهان پیغمبر است و مراد از نور مبین ولایت و خلافت و امامت علی بن ابیطالب علیهم السلام است . و در روایات دیگری نور بشخص امیرالمؤمنین و همه ائمه تفسیر شده است . و در آیه دیگری که میفرماید : فامنوا بالله و رسوله و النور الذی انزلنا . از تفسیر اهلبیت رسیده که مراد از نور قرآن ناطق است که آن امیرالمؤمنین و ائمه معصومین صلوات علیهم اجمعین میباشند . چنانچه ابوخلد کابلی میگوید که از حضرت ابی جعفر علیه السلام معنی والنور الذی انزلنا را پرسیدم حضرت فرمود ای ابا خالد بخدا قسم که مراد از نور در این آیه امامان از آل محمد صلوات الله علیهم هستند که امامت آنها تا روز قیامت ثابت است و خدا ایشان را فرو فرستاده و ایشان نور خدای تعالی هستند . و بخدا قسم که ائمه معصومین نور حقتعالی در آسمانها و زمین هستند و بخدا قسم ابی ابا خالد که هر آینه نور امام در دلهاى مؤمنین روشنتر از نور آفتاب تابان در روز است و بخدا قسم که این امامان دلهاى مؤمنین را روشن میکنند و خدایتعالی روشنی ایشان را از جمعی که نمیخواهند میپوشاند ، پس دلهاى آنها را تاریک میسازد و پیوسته در حجاب شبهه و شکوک مستور میمانند .

مطلب دوم : بیزاری از دشمنان اهلبیت است

که فرمود : و رزقنی البرائة من اعدائکم . این جمله در مجلس قبل شرح داده شد . ولی برای مبهم بودن مطلب مجبوریم چند جمله دیگر شرح اعداء آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین را بدهیم و بهتر است که شرح این جمله را از خود ایشان که در زیارت

جامعه فرموده اند بیان کنیم . امام علیه السلام در آن زیارت میفرماید : و برئت الی الله عز و جل من اعدائکم و من الجبت و الطاغوت و الشیاطین و خربهم الظالمین لکم و انجاحدین بحقکم و المارقین من ولایتکم و الغاصبین لارثکم الشاکین فیکم و المنحرفین عنکم . اول : یعنی ای آل محمد من نزد حق تعالی از دشمنان شما بیزاری میجویم . دوم : از جبت و طاغوت یعنی بت و سحر و از هر شخص بیخیر و منفعت که انکار ولایت شما را نمود و از طاغوت به معنی هر معبودی جز خدا . سوم : از شیاطین که با شما خانواده دشمنی دارند اگر به آیات قرآنی در این مورد توجه شود ارتباط بند مورد شرح به اصل موضوع روشن میگردد ببینید خدای تعالی در قرآن چه میفرماید : و كذلك جعلنا لكل نبي عدوا شياطين الانس و الجن . (انعام ، ۱۱۲) یعنی و همچنین گردانیدیم از برای هر پیغمبری دشمنی از شیاطین انس و جن و یا به اعتبار دیگر معنا چنین است که خدایتعالی از نظر آزمایش و منع لطف و توفیق خود نسبت به معاندین در برابر هر پیغمبری دشمنانی از گردنکشان انس و جن قرار داده تا مردم را از پیروی آنان باز دارند . پس همانطور که پیغمبران در امر رسالت مواجه با دشمنان بسیاری بوده اند از اوصیاء ایشان که قائممقام آنان بوده اند دشمنانی داشته اند . چهارم : و الجاحدین بحقکم و آنها که حق شما را انکار نمودند . پنجم : و المارقین من ولایتکم و از ولایت شما بیرون رفته بودند . ششم : و الغاصبین لارثکم و غصب کننده ارث شما بودند که اول غصب خلافت و دوم غصب فدک بود که حق آل محمد را بردند و آنها را محروم ساختند . هفتم و هشتم : والشاکین فیکم و المنحرفین عنکم و از آنهائیکه شک و تردید در مقام ولایت و بزرگواری شما داشتند و یا از مقام شما منحرف شدند و درباره مقام شما غلو کردند . پس خدایا روزی من گردان که بیزاری بجویم از دشمنان آنها که از دایره ولایت آنها خارج شدند و مقام خلافت آنان شک و تردید نمودند و یا از غیر ایشان اطاعت کردند که همه آنها از زیانکاران و اعداء ایشان در واقع غاصب اصلی میراث آن بزرگواران میباشند .

مطلب سوم : که بآن اشاره میفرماید : ان يجعلنی معکم فی الدنیا و الاخرة است

در این بند از زیارت زائر در مقام دعا بیان خود را بر این وجه ادامه میدهد که از خدای تعالی طلب استقامت و پایداری در راه دوستی و محبت محبوبان خود کرده و چنین تقاضا دارد که این موهبت تا پایان عمر و زندگی از او سلب نشود و تقاضای ثبات و پایداری در دوستی با ائمه هدی کرده اشاره بمراتب دیگرست که موجب محبت و علاقه میباشد . عرض میکند خدایا مرا در دین این بزرگواران و پیروی کردن از فرمان ایشان ثابت و پایدار بدار و از بهترین دوستان آنان که اطاعت آنها را پذیرفته و به سوی حق دعوت میکنند قرار ده و همچنین توفیق طاعت و بهره مندی از شفاعت ایشان بر من عطا فرما .

بهترین دعاها دعای حسن عاقبت است

انسان باید در همه اوقات از خدای تعالی حسن عاقبت بخواهد چه بسیار دیده شده که اشخاصی باایمان سالها عبادت کردند ولی عاقبت مبتلا به سوءخاتمه شدند و برعکس بسیاری سالهای دراز عمرشان را در معصیت و نافرمانی خدا صرف کردند ولی آخر توفیق شامل حالشان شده با حسن عاقبت از دنیا رفتند . لذا در آخر دعای عدیله میفرماید : اللهم یا ارحم الراحمین انی اودعتک یقینی هذا و ثبات دینی و انت خیر مستودع و قد امرتنا بحفظ الوادائع فرده علی وقت حضور موتی برحمتک یا ارحم الراحمین . یعنی : پروردگارا ، ای مهربانترین مهربانان ، من ایمان و یقین خود را که در این دعا اظهار نمودم و ثبات در دین و ایمانم را بتو امانت میسپارم و تو خودت مرا امر به حفظ امانت کردی ، پس این امانت مرا در وقت حضور مرگ بمن باز گردان ، به حق رحمتت ای مهربانترین مهربانان . بهترین شاهد در این مقام آیه مبارکه ای است که درباره بلعم باعور نازل شد : و اتل علیهم نبأ الذی اتیناه آیاتنا فانسلخ منها . . . (اعراف - ۱۷۵) بلعم اسم اعظم را میدانست و با عاقبت بدی از دنیا رفت .

مجلس چهل و دوم : و اسئله ان یبلغنی المقام المحمود لکم ..... بالحق منکم

ترجمه

و اینکه از خدا سئوال میکنم که مرا بمقام محمود برساند آن مقام محمودی که برای شما در نزد خدا است اینکه روزی من کند طلب خونخواهی شما را با امام مهدی ظاهر و ناطق بحق از شما یعنی خونخواه و منتقم از دشمنان شما باشم

معنی مقام محمود

ظاهر لفظ مقام آن درجه کمالی است که از هر جهت مستوجب حمد هر کس شود و این نتیجه قرب نوافل مقام نبوی است و میشود که مراد مقامی باشد که حمد در آن واقع شود چنانچه دلالت بر آن دارد در توحید صدوق از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در ذکر اهل محشر نقل شده که میفرماید مجتمع میشوند در موطنی که در آن مقام محمد (ص) است و آن مقام محمود است پس او بر خدای ثنا میکند نبوغی که احدی قبل از او چنان ستایش نکرده آنگاه ثنا میکند بر هر مؤمن و مؤمنه . ابتدا میکند به صدیقین و شهدا آنگاه صالحین چون چنین کند حمد میکنند او را اهل سماوات و اهل زمین و از اینروی خدای عز و جل میفرماید : عسی ان یبعثک ربک مقام محمودا ، سوره اسری آیه ۷۹ ، فطوبی لمن کان له در مجمع البیان دعوی اجماع مفسرین را کرده که مراد از مقام محمود در کریمه و من الیل فتهجدیه نافله لک عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا مقام شفاعت است و این معنی اگر چه به مقتضای اخبار صحیح است ولی اجماع مفسرین بهیچوجه حجت نیست چه مرجع قول مفسرین مثل کلبی و سدی و حسن و عطا و قتاده و مجاهد که طبقه اول از مفسرین هستند با گفتار تفسیری آنها بحسب سلیقه خودشانست و یا بعضی از اقوالشان روی هوای نفسانی و پاره ای به ادعای سماع از مشایخ خود مثل ابن عباس و ابن مسعود و عکرمه و غیر ایشان میباشد که هیچیک برای ما حجتی ندارد و علاوه بر اینکه نقل و سائط ثابت نیست و بنا بر فرض نقل شرایط قبول در هیچیک محقق نیست .

نام مخصوص حضرت بقیة الله عجل الله تعالی فرجه

بنا بر مفاد بسیاری از اخبار خاصه و عامه اسم آنحضرت محمد است و در جوار نامیدن این اسم در زمان غیبت در مجالس و محافل بین علماء اختلاف است شیخ نوری در نجم ثاقب در ذیل اسم محمد فرموده این اسم اصلی و نام اولی آنحضرت است که حقتعالی آنحضرت را به این اسم نامیده و در اخبار بسیاری از رسول خدا صلی الله علیه و آله رسیده که فرمود مهدی این امت همانم منست و در خبر معروف لوح که جابر برای حضرت باقر (ع) نقل کرد که آنرا نزد صدیقه طاهره علیهاالسلام دیده بود در آنجا اسماء اوصیای آن حضرت ثبت شده بود بهمین نام گذشته ذکر شده بود و بروایت صدوق در اکمال الدین و عیون اخبارالرضا اسم آنحضرت مهدی ذکر شده باین نحو ابوالقاسم محمد بن الحسن هو حجة الله القائم که مادر او کنیزی است باسمرجس خاتون و بروایت شیخ طوسی در امالی نام آنحضرت محمد ذکر شده که در آخرالزمان خروج میکند و بر بالای سر او قطعه ابری است که بر آنحضرت سایه افکننده و بزبان فصیح ندا میکند که همه میشوند که او است مهدی از آل محمد علیهم السلام که زمین را از عدل و داد پر میکند که پر از ظلم و جور شده باشد . و بنا بر مضمون اخبار کثیر و معتبر نامیدن این اسم در مجالس و محافل تا ظهور آنحضرت حرمت دارد و این حکم در نزد قدمای امامیه از فقها و متکلمین و محدثین شیعه و مسلم بوده حتی آنکه شیخ اقدام ابومحمد بن حسن بن موسی نوبختی که از علمای غیبت صغری بوده در کتاب فرق و مقالات در ذکر فرقه دوازدهم شیعه بعد از وفات امام حسن عسکری علیه السلام نقل میکند که عقیده و مذهب ایشان چنین است که و لا یجوز ذکر اسمه و لا السؤال عن مکانه حتی یؤ من بذلک و ازین بیان معلوم میشود که نبردن نام آنحضرت در زمان غیبت از خصایص شیعه است و از احدی خلافی

نقل شده تا زمان خواجه نصیرالدین طوسی که ایشان را قائل بجواز شدند تا عصر شیخ بهایی علیه الرحمه که این مسئله مورد نظر در میان فضلا و علما شد تا آنکه مسائل زیادی در جواز و حرمت تاءلیف نمودند .

اخباری که دلالت بر حرمت ذکر نام آنحضرت میکند

اما اخباری که دلالت بر حرمت بردن نام آنحضرت میکند حدیثی است که فضل بن شاذان در کتاب غیبت خود از جابر انصاری نقل میکند که جناده که از یهودیان خبیر بوده خدمت رسول خدا (ص) آمد و از آنحضرت نقل میکند که فرمود که اسم آنحضرت برده نشود تا زمانیکه خدا او را ظاهر سازد . در دارالسلام عراقی از صدوق روایت میکند که امام صادق علیه السلام فرمود صاحب الامر کسی است که نام نمیرد او را مگر کافر ، و روایت ریان بن صلت که گفت سئوال کرده شد از حضرت رضا علیه السلام از حضرت قائم علیه السلام که عمر از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام از مهدی پرسید حضرت فرمود اما در اسم او ، پس خلیل و حبیب من رسول خدا (ص) از من عهد گرفت که خبر از نام او ندهم تا زمانیکه خدا او را مبعوث کند و از آن جمله اموریست که خدا از علم خود برسولش سپرده است . و روایت ابوهاشم جعفری که گفت از حضرت ابی الحسن عسگری علیه السلام شنیدم که فرمود خلف بعد از من فرزندانم حسن میباشد و حال شما در خلف بعد از خلف من چگونه باشد ؟ عرض کردم فدا شما شوم از چه جهت ؟ فرمود از آن جهت که شما شخص او را نمی بینید و ذکر نام او هم برای شما حلال نمیشد عرض کردم پس چگونه نام او را ذکر کنیم فرمود بگوئید الحجّه من آل محمد صلوات اله علیه . و از جمله روایت محمد بن همام است که گفت شنیدم که محمد بن عثمان عمروی میگفت که بیرون آمد تویح بخط آنحضرت که آنرا میشناختم که هر کس مرا بنام ذکر کند لعنت خدا بر او باد .

اخباری که دلالت بر جواز ذکر نام آنحضرت میکند

و از جمله اخباری که دلالت بر جواز میکند روایت علامن رازی که گفت بعضی از اصحابمان بمن خبر دادند که چون جاریه ابومحمد علیه السلام حامله شد آنحضرت فرمود زود باشد که دارا شوی بفرزندیکه نام او محمد است و او قائم بعد از من است . ممکن است بگوئیم که این اسم در بین خود اهل بیت آنحضرت ذکر میشده ولی برای دیگران جایز نبوده است و دیگر روایت عطار است که گفت خیزرانی از کنیز من که او را بابی محمد (ع) هدیه داده بودم بمن خبر داد که او در ولایت حضرت قائم علیه السلام حاضر شده بود ابومحمد (ع) مادر آنحضرت را بآن چیزهاییکه بر او وارد میشود خبر داده بود پس آنمخدره سئوال کرد در حیوة ابی محمد (ع) بر قبر او لوحی گذاشتند که در آن مکتوب بود هذا قبر ام محمد . ممکن است بگوئیم نوشتن نام روی سنگ قبر غیر از ذکر کردن نام در مجالس و محافل است و دیگر روایت ابوغانم خادم که گفت از برای ابی محمد (ع) فرزندی متولد شد پس او را محمد نام نهاد و روز سوم او را باصحاب خود معرفی نمود و فرمود که اینست صاحب شما بعد از من وظیفه من بر شما . نام گذاشتن فرزند را باین اسم و گفتن باصحاب دلیل نمیشود که اسم را در هیچ جا نباید گفت آنها که قائل بحرمت شده اند اخبار دسته دوم را که مربوط بجواز است رد کرده اند که صحت در سند ندارد و با صراحت مطلب را نمی رساند و لذا عمل بآن جایز نیست . و اما آنهاییکه بجواز شده اند اخبار منع را حمل بر تقیه کرده اند و یا اینکه این مطلب اختصاص بزبان غیبت صغری داشته که خلفا در صدد کشتن و اذیت کردن آن حضرت بودند ولی در زمان غیبت کبری این مخطور در کار نیست .

معنی ظاهر

شیخ طوسی در کتاب غیبت از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده که در حدیثی فرمود ان الله اختار من الناس الانبياء و اختار من الانبياء الرسل و اختارني على الرسل و اختار مني عليا و اختار من علي الحسن و الحسين و اختار من الحسين الاوصياء

تاسعهم قائمهم و هو ظاهرهم و باطنهم بدرستی که خدا از مردم پیغمبران را اختیار فرمود از پیغمبران رسولان را و مرا بر تمامی رسل اختیار نمود و از من علی را و از علی حسن و حسین و اوصیایی را اختیار نمود که نهم ایشان قائم آنها است و او پیدا و پنهان ایشان است و بنا بنظر مرحوم مجلسی مقصود از ظهور غلبه و استیلاء و استعلاء بر اعدای و جمله کفار و مشرکین و غرض از بطون غیبت و اختفاء و استتار از انظار می باشد چه در میان حجج الهیه و ائمه راشدین حاوی این دو صفت و جامع این دو خصلت فقط ذات مقدس حضرت حجة بن الحسن ارواحنا له الفداء است و این معنی بخاطر مرحوم علامه مجلسی رسیده است .

مجلسی چهل و سوم : و اسئل الله بحقکم و بالشاءن ۰۰۰ فی جمیع السموات و الاعرض

اشاره

و از خدا بحق شما و بشاءن و مقام قرب شما نزد خدا درخواست میکنم که ثواب غم و حزن و اندوه مرا بواسطه مصیبت بزرگ شما بهترین ثوابی قرار دهد که بهر مصیبت زده ای عطا میفرماید و مصیبت شما آل محمد در عالم اسلام بلکه در تمام عالم سماوات و ارض چقدر بزرگ بود و بر عزادارانش تا چه حد سخت ناگوار گذشت .

دایره ولایت و سلطنت ائمه علیهم السلام

و اسئل الله بحقکم بالشاءن الذی لکم عنده سؤل میکنم از خدا بحق شاءن و قربی که شما نزد حقتعالی دارید و این مقام بزرگ است که خدا به آنها داده یعنی سلطنتی با شاءن داده که در جمیع عوالم هستی یعنی عالم جماد و نبات و حیوان و انسان و جن و ملک و کلیه کرات سلطنت میکنند و ولایت آنان بر عالم انسانیت شامل انبیاء و رسل و اولیاء خدا هم میباشد و خلاصه ازلا و ابد صاحب مقام مزبور میباشد گذشته و آینده و حال حاضر در کیفیت تصرفات آنان تغییری نمیدهد و چنانکه امر این نشئه بدست آنهاست امر نشئه آخرت هم در اختیار آنان میباشد . پس در این مبحث سخن ما بدو قسمت خلاصه میشود قسمت اول اثبات سلطنت چهارده معصوم بالخصوص سیدالشهداء علیهم السلام در آسمانها و زمین و استیلا حکومت آنان بر فرشتگان و ساکنین جمیع عوالم وجود و انواع مختلف آفرینش از جماد و نبات و حیوان و انسانست قسمت دوم اثبات فرماندهی و حکومتشان بر تمامت فرستادگان و انبیاء گذشته از اولی العزم و غیر اولوالعزم میباشد .

ائمه علیهم السلام حجت بر جمیع عوالم امکان میباشند

اما بیان مطلب بطور خلاصه آنکه ولایت چهارده معصوم ولایت مطلقه است یعنی ولایت تام و عام و کلی میباشند در برابر ولایت مقیده که ولایت جزئی و خصوصی نسبت بیک یا چند مورد بر حسب تناسب وقت صلاحیت مکان بوده و برای سایر اولیاست معنای ولایت مطلقه آنستکه ما سوی الله بطور مطلق تحت نظر و مراقبت آنهاست و نقطه ای از آن استثناء نخورده دلیل ما بر این مدعا فراوانست . در مدینه المعاجر از اختصاص مفید نقل میکند که ابن مسعود گفت نزد فاطمه زهرا رفتیم و گفتم علی (ع) کجاست فرمود جبرئیل او را با آسمان برد پرسیدم برای چه فرمود جمعی از فرشتگان در مسئله ای اختلاف کردند و حکمی از جنس بشر خواستند خدا به آنان وحی کرد کسی را انتخاب کنید آنان علی علیه السلام را برگزیدند . در جلد هفتم بحارالانوار باب نهم الحجة علی جمیع العوالم از ابی صالح نقل میکند که گفت از امام صادق علیه السلام پرسیدم آیا این زمین قبه آدمست فرمود آری و خدا را قبه های زیادی است بدان که پشت این مغرب سی و نه مغرب دیگر قرار دارد و همه زمینهای سفید مملو از مخلوقاتی است که از نور ما استفاده و استمداد میکنند البته منظور استمداد از نور آنان برای هر گونه رحمتی از جسمانی و روحانی است . و در

همان کتاب از امام باقر علیه السلام نقل میکند که در پشت این خورشید شما چهل چشمه خورشید وجود دارد که میان هر کدام چهل سال مسافت است و در آنها مخلوقات زیادی زندگی میکنند که از خلقت آدم ندارند و از پشت این ماه شما چهل چشمه ماه است که ما بین هر ماه تا ماه دیگر روز مسافت است و در آنها مخلوق بسیاری وجود دارد نمیدانند خدا آدمی را خلق کرده یا نکرده است الخبر و از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود خدا را دوازده هزار عالم است که هر عالمی بزرگتر از هفت آسمان و هفت زمین میباشد و اهل هیچیک از آن عوالم گمان ندارند که عالمی غیر از جهان خودشان باشد و من بر تمام آنها حجت هشتم در جلد چهارده بحار کمپانی از بصائر الدرجات نقل میکند که مردی بر حضرت سجاد (ع) وارد شد امام باو فرمود تو کیستی گفت من مردی منجم هستم حضرت باقر فرمود تو اعراف میباشی یعنی بامور آسمانها شناسایی داری آیا کسی را بتو معرفی کنم که از وقتی که نزد من آمده ای تا کنون به چهارده عالم سرکشی کرده که هر یک سه برابر دنیا است و از جای خود هم حرکت نموده است منجم گفت او کیست امام منم اگر خواسته باشی علم مرا بیازمایی بتو از آنچه خورده ای و آنچه در خانه ات ذخیره کرده ای خبر میدهم . و در پانزدهم بحار کمپانی باب هشتم همین خبر را از امام چهارم نقل نموده و در آنجا عوض چهارده عالم هزار عالم ذکر کرده و بطور مسلم سرکشی امام بمنظور سیاحت نیست بلکه بخاطر اجزاء و امور ولایتی و سرپرستی موجوداتست . در سرائر ابن ادریس از جامع بزنتی از سلیمان بن خالد نقل میکند که گفت از حضرت صادق علیه السلام شنیدم که فرمود : هیچ پیغمبری و انسان و جنی نیست و هیچ فرشته ای در آسمانها وجود ندارد مگر آنکه ما حجت‌های خدا بر آنها هستیم و خدا هیچ موجودی را نیافریده مگر آنکه ولایت ما را بر او عرضه نموده و حجت را بوسیله ما بر او عرضه فرموده است پس جمعی بما ایمان آوردند و گروهی کافر شدند و ولایت ما را انکار کردند حتی آسمانها و زمینها و کوهها . این حدیث شریف بر ولایت امام علیهم السلام بر جمادات نیز دلالت دارد .

ثواب غم و اندوه بجهت مصیبت حضرت سیدالشهداء

ان یعطینی بمصابی بکم افضل ما یعطی مصابا بمصیبه ما اعظمها . بهترین ثوابی که بهر مصیبت زده ای عطا میفرماید بواسطه غم و اندوهی که برای مصیبت بزرگ شما کشیدم بمن عطا فرماید . بدانکه خداوند متعال از لطف و کرم خود در دو مقام نفس کشیدن انسانرا که اضطراری است ثواب تسبیح قرار داده یکی در مضیف خانه خود که ماه رمضانست که رسول اکرم صلی الله علیه و آله درباره آن فرمود شهرالله الاعظم تا آنجا که فرمود و انفاکم فیه تسبیح و دیگر در مصیبت اهل عصمت بالخصوص مصیبت حضرت سیدالشهدا علیه السلام که فرمودند هر نفس کشیدن مهموم و مغمومی برای مصیبت و مظلومیت ایشان ثواب تسبیحی دارد پس همچنانکه در ماه رمضان در شب و روز آن و در خواب و بیداری چندین هزار تسبیح بشخص صائم میدهند که هر یک آن بهتر از ملک سلیمان میباشد هم چنین از برای کسیکه در عزاء حضرت سیدالشهداء محزون و مغموم شود اگر چه گریه هم ننماید ثواب چندین هزار تسبیح مقرر خواهد داشت . مرحوم شیخ ابوعلی حسن بن محمد طوسی رضوان اله در امالی از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود نفس المهموم لظلمنا تسبیح و همه لنا عبادة و کتمان سرنا جهاد فی سبیل الله ثم قال ابو عبدالله علیه السلام یجب ان یکتب هذا الحدیث بالذهب یعنی نفس کشیدن شخص مهموم از برای ظلمی که بر ما وارد شده تسبیح است هم او از برای ما عبادت است و مخفی نمودن اسرار ما جهاد در راه خدا است بعد حضرت فرمود واجب است که این حدیث بطلا نوشته شود .

در فضیلت گریه بر مصیبت حضرت سیدالشهداء

چون فضیلت هم و غم درباره مصیبت و مظلومیت امام حسین علیه السلام را دانستی بدانکه فضیلت گریه کردن بر مصائب ایشان

بدرجات بیشتر و مورد رحمت الهی واقع میشود در روایتی از پیغمبر صلی الله علیه و آله وارد شده که ال- و صلی الله علی الباکین علی الحسین رحمه و شفقه و اللاعین لاعدائهم حق تعالی صلوات میفرستد بر گریه کنندگان حسین (ع) از روی رحمت و شفقت و بر لعنت کنندگان بر دشمنان ایشان در کامل الزیارة از مسمع بن عبدالملک بن بصری روایت کرده که حضرت صادق علیه السلام بمن فرمود ای مستمع تو از اهل عراق هستی آیا زیارت قبر حسین علیه السلام میروی عرض کردم نه من در بصره معروف و سرشناسم و نزد جماعتی هستند که متابعت از خلفا را میکنند و دشمنان زیاد در قبائل داریم که ناصبی هستند و از آنها ایمن نیستم که بروند و حال ما را نزد اولاد سلیمان بگویند و از ایشان ضررهایی بر من وارد شود. فرمود آیا بخاطر میآوری مصیبت‌های او را گفتم بلی فرمود جزع هم میکنی گفتم آری بخدا سوگند جزع میکنم و میگیرم تا بقدری که اهل بیت من اثر غم و اندوه مرا میبایند و از خوردن امتناع میکنم تا آثار حزن در من ظاهر شود. بعد حضرت فرمود خدا رحمت کند اشک چشم ترا آگاه باش تو از اشخاصی شمرده میشوی که درباره ما جزع میکنند و تو از جمله اشخاصی خواهی بود که در شادی ما شاد میشوند و در اندوه ما خائف میشوند و اندوهناک میگردند برای خوف ما و خائف میشوند و در ایمنی ما ایمن میشوند و تو در وقت مرگ می بینی که پدران من در نزد تو حاضر میشوند و سفارش ترا به ملک الموت میکنند و بتو بشارت خواهند داد و بدانکه ملائکه ملک الموت از مادر نسبت به فرزندانش بتو مهربانتر میشود پس حضرت گریست منم گریستم تا آخر خبر که زیاد است. و اعظم رزیتها فی الاسلام و فی جمیع السموات و الارض یعنی مصیبت شما آل محمد بالخصوص مصیبت حضرت سیدالشهداء علیه السلام در عالم اسلام بلکه در تمام آسمانها و زمین چقدر بزرگ بود. اخبار زیادی دلالت دارد بر اینکه کلیه موجودات عالم در مصیبت جان گداز حضرت سیدالشهداء علیه السلام متاءلم و متاءثر شدند و هر یک بر وضع حال خود گریه کردند و ما موضوع گریه موجودات عالم را در آیه ان من شی الا یسبح بحمده و لکن لایفقهون مفصلا شرح دادیم منبری از سوره هل اتی و مرسلات بانجا رجوع شود. شیخ صدوق در کتاب امالی خود سند حدیث را بحضرت سیدالساجدین علیه السلام میرساند که روزی امام حسین علیه السلام بر حضرت امام حسن علیه السلام داخل شد چون به آنجناب نظر کرد گریان شد فرمود گریه تو چه سبب دارد گفت میگیرم بسبب آن مصیبت‌هایی که بر تو وارد میشود آنگاه امام حسن علیه السلام کلماتی چند فرمودند که متضمن واقعه کربلاست که در کتاب امالی مذکور است و در ذیل خبر است که در آنهنگام یعنی بعد از شهادت تو لعنت خدا بر بنی امیه نازل میشود. بعضی از اخبار در گریستن تمامی موجودات در مصیبت حسین علیه السلام در امالی صدوق از جمله روایت کرده که میثم تمار بمن خبر داد که بخدا قسم این امت پسر پیغمبر خویش را روز دهم محرم بکشند و مولایم امیرالمؤمنین علیه السلام مرا خبر داد که در کشتن بر مصیبت او تمام وحوش صحرا و ماهیان دریا و مرغان هوا و آفتاب و ماه و ستارگان و زمین و آسمان و مؤمنهای جن و انس و جمیع ملائکه آسمانها و رضوان و مالک و جمله عرش گریان میشوند و از آسمان قطرات خون میبارد و تا آنجا که حضرت فرمود ای جمله هر گاه آفتاب را سرخ رنگ به بینی که گویی خون تازه است بدانکه امام شهادت یافته جمله میگوید روزی بیرون آمدم نور آفتاب را که بر دیوارها دیدم چنان سرخ شده بود که گویی چادر قرمزی بر دیوارها گسترده اند آنگاه فریاد برداشتم و بگریستم و گفتم قد قتل و الله سیدنا الحسین بن علی علیهما السلام قسم بخدا که حسین بن علی (ع) را شهید کردند و در کتاب امالی شیخ طوسی از حسین بن ابی فاخته روایت میکند که گفت من و ابوسلمه سراج و یونس بن یعقوب و فضیل بن یسار خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم عرض کردیم جان ما فدای شما گاهی در مجالس اهل سنت حاضر میشویم و شما را یاد می کنیم چه بگوئیم فرمود ای حسین در مجالس ایشان بگو اللهم ارنا الرخاء و السرور فانک تاءتی علی ما ترید پروردگارا بنما ما را راحت و شادمانی چه تو قادری و چه آنچه بخواهی مینمایی عرض کردم چون حسین بن علی را یاد کنم بگویم سه مرتبه بگوی صلی الله علیک یا ابا عبدالله آنگاه حضرت صادق روی بما کرد فرمود ان ابا عبدالله الحسین (ع) لما قتل بکت علیه السموات السبع و الارضون السبع و ما فیهن و ما بینهن و من ینقلب فی الجنة و النار و ما یری و ما لا یری الا ثلثة اشیاء فانها لم تبک علیه گاهی که حسین بن علی علیه السلام

کشته شد هفت آسمان و هفت زمین و آنچه در میان آنها است و آنکه در بهشت و دوزخ میباشد و آنچه دیده میشود و یا دیده نمی شود بر حسین علیه السلام گریستند مگر سه چیز که بر آنحضرت گریه نکرد حسین بن فاخته عرض کرد فدای تو کردم آن سه چیز کدام بود فرمود بصره و دمشق و اولاد حکم بن ابی عاص .

عزاداری حیوانات در شب عاشورای حسینی

مرحوم حاج میرزا حسین نوری در کتاب دارالسلام خود از مرحوم آقا آخوند حاج ملا زین العابدین سلماسی نقل میکند که در سفر مکه از عتبات به ایران میآمدم در کوه الوند که نزدیک شهر همدان است با عابدی که در آن کوه بود ملاقاتی نمودم و از آنشخص که معروف بزهد و تقوی بود سؤال کردم که در این مدتی که شما در این کوه هستید از عجائب و غرایب روزگار چه دیده اید . عابد گفت اول وقتی که من در این کوه آمدم و عزلت و کناره گیری ..... خلق را اختیار نمودم اول ماه رجب بود ولی بواسطه ترک معاشرت با مردم حساب ماه و روز و هفته از خاطرم رفت اتفاقا شبی از شبها در وقت مغرب ناگاه ولوله عظیم و صداهای عجیب شنیدم مرا خوف عجیبی گرفت و نماز را مخففا بجا آوردم چون نظر بصحرا نمودم آن را پر از حیوانات دیدم که همه بجانب من متوجه بودند اضطراب و ترس من زیاد شد و از اجتماع آن حیوانات تعجب نمودم چون بدقت ملاحظه نمودم دیدم در میان آنها حیوانات متضاد مثل آهو و شیر و خرس و گرگ و حیوانات دیگر همه با یک دیگر مؤلف و مختلطاند بصورتهای عجیب صداهای خود را بلند نموده اند پس در جلوی من آمدند و سرهای خود را بجانب من بلند نمودند و صیحه بروی من میزدند پس من با خود اندیشه نمودم که بسیار بعید است که اجتماع این حیوانات متضاد از وحوش و سباع به جهت پاره کردن و خوردن من باشد و حال آنکه هیچیک بدیگری ضرر نمیرساند پس اجتماع اینها نیست مگر برای امر مهمی پس من متفکر شدم که اجتماع حیوانات در این شب برای چیست ناگاه بیادم که امشب شب عاشورا است و این اجتماع و غوغا و نوحه اینها از برای مصائب حضرت سیدالشهداء علیه السلام است پس چون خاطر جمع شدم که سبب اجتماع این امر مهم است دست برده عمامه خود را از سر برداشته بر سر خود زدم و خودم را در میان آنها انداخته فریاد زدم حسین ، حسین شهید ، حسین مظلوم ، حسین عطشان ، حسین پس آنها کوچه دادند و حلقه وار اطرافم را گرفتند پس بعضی سرهای خود را بزمین میزدند بعضی در میان خاک می غلطیدند و تا طلوع فجر به همین حال بودند چون فجر طالع شد آنها از آه و فغان ساکت شدند و هر کدام بطرفی رفتند . در کتاب اسرارالشهادت دربندی نقل میکند که جمعی از ثقباب برای من نقل کردند که آقا سیدجعفر روضه خوان برای ما نقل کرد که من هر هفته شبی در خانه مرد صالحی از اهل کربلا- روضه میخواندم تا شبی بمنزل او رفتم که روضه بخوانم کسی به خانه او نیامد من شروع به روضه خواندن کردم در اواسط روضه من در منزل را زدند صاحب خانه رفت در را باز کند در آنحال دیدم یک گربه ای بخانه آمد و پای منبر من نشست او بروضه من گوش میداد و مثل زن بچه مرده گریه میکرد وقتی که من از روضه خواندن فارغ شدم گربه از نظر من غایب شد .

آمدن خون از سنگی در شب عاشورا

در جلد دوم کتاب ریاض القدس نقل میکند از والد ماجدش در ریاض الاحزان که یکی از دوستان ما که کتاب مقتلی نوشته است نقل میکند در سفر مکه عبورم بشهر حماة افتاد که در میان باغات این شهر مسجد بنا نموده بودند که بنام مسجدالحسین بود من وارد آن مسجد شدم در گوشه ای از آن مسجد پرده ای کشیده بودند چون پرده را عقب زدم دیدم که سنگی به دیوار نصب است و اثر گلوی بریده ای و شریان آن بر آن سنگ نقش شده است از خادم مسجد سؤال کردم که این سنگ چیست و این خونهای خشکیده از که میباشد گفت این سنگی است که چون لشکر ابن زیاد از کوفه بدمشق میرفتند و سرهای شهیدان و اسیران را میبردند باین شهر وارد شدند و سر مطهر حضرت حسین بن علی علیه السلام را روی این سنگ گذاشتند رگهای بریده آنحضرت بر روی

این سنگ نقش بست که می بینی و گفت من سالهاست که خادم این مسجد میباشم و همیشه از میان ساختمان این مسجد صدای قرآن میآید ولی من کسی را نمی بینم و در هر سال شب عاشورای حسینی که میشود شب که از نصف میگذرد نوری از این سنگ ظاهر میشود که بدون چراغ مردم در مسجد جمع میگردند و در اطراف این سنگ گریه و عزاداری میکنند و در آخرهای شب عاشورا از آنموقع خون ترشح میکند تا آن منجمد میشود و خشک میگردد که حال تو می بینی و احدی جرات و جسارت نمیکند که آن خون را پاک کند پس آن خادم گفت آن خادمی که قبل از من در اینجا بود و خدمت میکرد او هم سالهای سال این سنگ را بهمین حالت دیده بود و میگفت خدا قبل هم برای من این کیفیت را نقل کرده اند و پس از آنکه من از مسجد بیرون آمدم و از اهالی آن شهر کیفیت مسجد و سنگ را سؤال کردم همه این موضوع را تصدیق نمودند و در ریاض القدس است که در یکی از شهرهای روم در کوهی شیری از سنگ تراشیده شده و هر سال روز عاشورا از چشم آن شیر دو چشمه آب روان میشود و تا شب آب از چشمان آن شیر جاریست و مردم آن حوالی گرد او جمع میشوند و از آن آب مینوشند و یاد از لب تشنه عزیز زهرا میکنند و لعنت بر قاتلان آنحضرت مینمایند. و در کتاب ریاض القدس است که در زرآباد قزوین درختی است که کهن سال که همه ساله ظهر عاشورا ناله از آندرخت بلند میشود و از شاخه های آن خون میچکد و مردم از اطراف و نواحی در آن مکان بعزاداری و گریه و زاری مشغول میشوند. مرحوم حاج شیخ علی اکبر نهایندی در کتاب راحة الروح میگوید من اینداستان را از آقا محمود فرزند وحید بهبهانی شفاها شنیدم که خود ایشان دیده و با والد مرحومش از طهران زیارت آندرخت رفته و آنرا دیده بودند مرحوم آقا سید کاظم یزدی در عروة الوثقی در نجاست خون این مسئله را عنوان میکند که خونی در روز عاشورا از زیر سنگها و خاک بیرون میاید پاک است. از ابن سیرین نقل شده که چون حسین علیه السلام شهید شد دنیا سه روز تاریک و آنگاه این حرمت نمودار شد و در سند دیگر از هلال بن ذکوان نقل میکند که حسین علیه السلام کشته شد و دو تا سه ماه دیوارها چنان بود که گفتمی از هنگام طلوع فجر تا غروب آفتاب ملطخ بخون بودند و به سفری رفتم بارانی آمد که اثرش در جامه های ما مانند خون باقی ماند و از محمد بن سعد روایت کرده که سنگی در دنیا برداشته نشد مگر اینکه خون تازه زیر آن دیده شد و از آسمان بارانی آمد که اثر آن تا مدتی در جامه ها میماند و نیز از ابن سیرین نقل شده که سنگی یافتند که پانصد سال قبل از بعثت نبوی که به سریانی بر آن نوشته بودند و عبری ترجمه کردند که چنین بود. اترجوا امه قتلت حسینا شفاعة جده يوم الحساب

مجلس چهل و چهارم: اللهم اجعلنی فی مقامی هذا... و مماتی ممات محمد و آل محمد

ترجمه

پروردگارا، مرا درین مقام این حرم مقدس یا در اینمقام که مشغول زیارت میباشم از آنان قرار ده که درود و رحمت و مغفرت شامل آنهاست پروردگارا، مرا بآئین محمد و آل اطهارش زنده بدار و موقع مرگ هم به آن آئین بمیران.

شرح

در قسمت اول این عبارت شخص زائر از خدا میخواهد که حقتعالی او را از جمله زائرینی قرار دهد که رحمت و آمرزش خودش شامل حال آنها میگردد چه در کتاب کامل الزیارات محمد بن محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام نقل میکند که آنحضرت فرمود اگر زائر حسین علیه السلام میدانست که چه فضیلتی در زیارت آنحضرت میباشد از شوق ان هلاک میشد و از حسرت جاننش بدر میآمد عرض کردم مگر چه فضیلتی در زیارت آنحضرت میباشد حضرت فرمود هر کس آنحضرت را از روی شوق زیارت کند نوشته میشود برای او ثواب هزار حج مقبول و هزار عمره مبرور و اجر هزار شهید شهداء بدر و اجر هزار روزه دار ثواب هزار صدقه

مقبوله و ثواب هزار غلام که در راه خدا آزاد کرده باشد و خداوند او را در آنسال از همه آفات حفظ میفرماید که پست ترین آنها شر شیطان است و ملکی را موکل او قرار میدهد که او را حفظ کند از پیش رو و از پشت سر و از طرف راست و چپ و از بالای سر و پائین پای او و هر گاه در آنسال بمیرد ملائکه رحمت در غسل و کفن او حاضر میشوند او را مشایعت میکنند و برای او استغفار مینمایند و باندازه‌ای که چشم او می بیند قبر او را وسعت میدهند و حقتعالی او را از فشار قبر و خوف از سؤال نکیر و منکر در امان میدارد و دری از درهای بهشت بقبر او باز میشود و در روز قیامت نامه عمل او را بدست میدهند و نوری باو داده میشود که ما بین مغرب و مشرق را روشن میکند شوق آنحضرت را زیارت میکرده و باقی نیماند در روز قیامت مگر اینکه آرزو میکند ای کاش منم از زوار قبر حسین علیه السلام بودم .

حکایت سلیمان اعمش

و نیز در کتاب منتخب از سلیمان اعمش نقل میکند که حاصلش اینست که میگوید من در کوفه مسکن داشتم و همسایه ای داشتم که گاهی نزد او میرفتم و با او صحبت میکردم و انس میگرفتم یک شب جمعه بمنزل او رفتم و باو گفتم در خصوص زیارت حضرت حسین علیه السلام چه میگویی گفت : بدعت است و هر بدعت ضلالت و هر ضلالتی در آتش خواهد بود سلیمان میگوید که من در خشم و غضب شدم از جای برخاسته بمنزل خود رفتم و با خود گفتم که چون صبح شود نزد او میروم و قدری از فضایل حسین علیه السلام برای او میگویم و هر گاه قبول نکرد و انکار نمود او را میکشم . سلیمان میگوید وقت سحر بخانه او رفتم و چون در را کوبیدم و او را خواستم عیال او جواب داد که شب گذشته زیارت حسین علیه السلام رفت سلیمان میگوید منم در عقب او عازم کربلا شدم و چون بقبر مطهر رسیدم دیدم آن شخص سر بسجده نهاده و در سجده گریه میکند و دعا میکند و دعا مینماید و از خدا طلب مغفرت میکند بعد از زمانی سر از سجده برداشت مرا نزد خود دید گفتم ای شیخ تو دیروز تو میگفتی زیارت حسین علیه السلام بدعت است و هر بدعت ضلالت و هر ضلالت در آتش است و امروز آمده ای زیارت میکنی ای سلیمان مرا ملامت نکن زیرا که من برای اهل بیت ، امامت نمیدانستم تا در شب گذشته در خواب دیدم که جماعتی اطراف شخص جلیل القدری را گرفته اند و در پیش روی او سواری بود که تاجی بر سر داشت و چون از بعضی از خدام او سؤال کردم گفتند او محمد مصطفی صلی الله علیه و آله است و آن دیگری وصی او علی مرتضی علیه السلام میباشد پس از آن شتری از نور دیدم که بر آن هودجی از نور بود و در آن دو نفر نشسته بودند پرسیدم این شتر از کیست گفتند از برای خدیجه کبری و فاطمه زهراست گفتم یکجا میروند گفتند زیارت قبر حسین علیه السلام بعدا بطرف هودج فاطمه زهرا رفتم دیدم رقععه هایی از آسمان میریزد که در آن برات آزادی از آتش نوشته شده است چون خواندم نوشته بود این برات آزادی از آتش است برای کسیکه حسین علیه السلام را در شب جمعه زیارت کند من از آن رقععه ها طلب کردم بمن گفتند تو که میگویی زیارت حسین بدعت است بتو داده نمی شود تا در شب جمعه حسین را زیارت بکنی . در قسمت دوم این عبارت میفرماید خدایا مرا بدوستی و محبت و آئین اینخانواده زنده بدار و عاقبت امر هم با این محبت و آئین مرا از دنیا ببر .

فرمایش پیغمبر که برای هر گناه و ثوابی جزا و مزدی خواهد بود

ما در مجلس در شرح مطلب سوم در جمله ان يجعلنی معکم فی الدنیا و الاخره بیان طلب استقامت و پایداری محبت را نمودیم به آنجا رجوع شود . برای مزید مطلب روایتی از قیس بن عاصم نقل میکنیم در ارشادالقلوب دیلمی از قیس بن عاصم نقل میکنند که گفت با جماعتی از بنی تمیم بر حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شدیم و از آنحضرت خواستار موعظه و نصیحتی شدیم و که چون ما مردمانی بیابانی هستیم از آن نفع ببریم ، حضرت فرمود : ای قیس همانا با هر عزلتی ذلتی است و با هر زندگانی

مرگ‌یست و با دنیا و آخرتی است و برای هر چیز حسابی است و بر هر چیزی نگهبانی می‌باشد و برای هر نیکویی ثوابی و برای هر گناهی عقابی خواهد بود ای قیس چاره ای نیست از قرینی که با تو دفن شود او زنده است و تو مرده پس اگر او کریم باشد ترا گرامی خواهد داشت و اگر لئیم باشد ترا بحال خود خواهد گذاشت و بفریاد تو نخواهد رسید و محشور نخواهی شد مگر با او سؤال کرده خواهی شد مگر از او یعنی از آن اعمال پس او قرار مده مگر عمل صالح زیرا اگر صالح باشد با او انس خواهی گرفت و اگر آن فاسد باشد از او وحشت خواهی کرد عرض کردم که دوست داشتم این موعظه را بشعر در آوردم تا ما بواسطه آن بر دیگران افتخار کنیم حضرت فرستاد تا حسان بن ثابت شاعر را بیاورند که این موعظه را بنظم در آورد و گفت: تخییر خلیطاً من فعالک انما قرین الفتی فی القبر ما کان یفعل و لابد بعدالموت من ان تعده لیوم ینادی المرء فیہ فیقبل فان کنت مفعولاً بشیء فلا تکن بغير الذی یرضی به الله تشغل فلن بصحیب الانسان من بعد موته و من قبله الا الذی کان یعمل الا انما الانسان ضیف لاهله یتقیم قلیلاً بینهم ثم یرحل یعنی دوستی را شریک کن و اختیار نما از افعال خود زیرا جز این نیست که قرین مرد در قبرش آن عملی است که بجا می‌آورد. بناچار باید آنرا برای روزی مهیا کنی که مرد در آنروز مذاکره میشود و پیش میرود برای حساب پس اگر مشغول بچیزی شدی نباید بغیر از آنچه که خدا از آن راضی است مشغول بشوی و هرگز انسان پس از مرگ و پیش از مرگ مصاحبت و رفاقت نمیکند مگر با اعمال خود و آگاه باش که انسان در نزد اهل و عیالش مهمانست و پس از چندی که ماند بسرای آخرت خواهد رفت.

اعمال خوب و بد انسان در قبر بصورت خوب و بد در می‌آید

مرحوم حاج شیخ عباس قمی در منازل الاخره از اربعینیات فاضل و عارف کامل قاضی سعید قمی نقل میکند که فرمود از کسیکه ثقه و محل اعتماد است بما رسیده از استاد استاتید ما شیخ بهاء‌المله و الدین العاملی قدس سره که روزی زیارت بعضی از ارباب حال رفت که در مقبره از مقابر اصفهان ماءوی کرده بود آنشخص عارف به شیخ گفت من در این قبرستان قبل از اینروز امر غریبی مشاهده کردم و آن امرایست که دیدم جماعتی جنازه ای را آوردند در این قبرستان در فلان موضع دفن کردند و رفتند چون ساعتی گذشت بوی خوشی را شنیدم که از بوهای این دنیا نبود متحیر ماندم به راست و چپ خود نظر کردم تا بدانم این بوی خوش از کجا می‌آیند ناگاه دیدم جوان خوش صورتی در لباس ملوک نزد آن قبر میرود پس چون بانجا رسید و نزد آن قبر نشست مفقود شده گویا که داخل آن قبر شد زمانی نگذشت که بوی بدی شنیدم که از هر بوی بدی در دنیا بدتر بود سگی دیدم که چون بان قبر رسید مفقود شد من در حال تعجب بودم ناگاه آن جوان بحالت بدی با بدن مجروح از قبر بیرون آمد از همان راهی که آمده بود برگشت من عقب او رفتم و از او خواهش کردم که حقیقت حال را برای من بگویند گفت من عمل صالح این میت بودم و ماءمور شده بودم که با او در قبر باشم که ناگاه این سگی که دیدی آمد و او عمل غیر صالح او بود من خواستم او را از قبر بیرون کنم تا همصحبت با آن میت باشم ولی آن سگ مرا بدنجان گرفت و گوشت مرا کند و چنانکه می بینی مرا مجروح نمود و نگذاشت که با او باشم و من دیگر نتوانستم در قبر بمانم بیرون آمدم و او را تنها گذاشتم چون عارف مکاشف اینحکایت را برای شیخ نقل کرد شیخ فرمود: ما به تجسم اعمال بهر عملی که انجام داده شود قائمیم.

مجلس چهل و پنجم: اللهم ان هذا یوم تبرکت به بنو امیه

ترجمه

بارالها این روز یعنی عاشورا آن روزیست که بنی امیه مبارک شمردند

شرح

تبرک: بنا بر آنچه در لغت ذکر کرده اند بمعنی میمنت گرفتن چیز است و مشتق از برکت است که بمعنی نماء و زیارت و ذخیره سعادت است. برکت و تبرک گرفتن بنی امیه روز عاشورا را چند قسم بوده است: اول: ذخیره قوت و جمع آذوقه زیرا اینروز را که قتل امام حسین علیه السلام واقع شده بود روز فتح و ظفر خود میدانستند و جمع آذوقه در اینروز تا سال دیگر را مایه سعادت و وسعت رزق میدانستند چنانچه در امالی و عیون از حضرت رضا علیه السلام روایت میکنند که آنحضرت فرمود هر کس در روز عاشورا سعی در حوایج خود را ترک کند خدایتعالی تمام حوایج دنیا و آخرت وی را قضا کند و هر کس روز عاشورا را روز حزن و مصیبت روز عاشورا را روز برکت نام نهد و برای ذخیره بمنزل خود چیزی برد خدایتعالی بآنچه ذخیره و اندوخته کرده برکت ندهد و در روز قیامت با یزید و عبیداله بن زیاد و عمر بن سعد لعنهم اله به اسفل در کات جحیم محشور میگردد. شیخ طوسی در مصباح کبیر از امام باقر علیه السلام روایت میکند که در ضمن خبر طویلی در آداب روز عاشورا به علقمه فرمودند که اگر بتوانی در روز عاشورا برای تحصیل حاجتی از منزل بیرون نیایی چنان کن چه آن روز نحسی است که حاجت هیچ مؤمنی برآورده نمیشود و اگر برآورده شود برکتی نخواهد داشت و البته کسی از شما در آنروز برای منزل خود چیزی ذخیره نکند چه هر کس در آنروز برای خود چیزی ذخیره کند خدا بآن برکت ندهد. دوم: از وجوه تبرک روز عاشورا برای بنی امیه اقامه مراسم عید بر اهل و عیال و عشیره خود بوده از توسعه رزق و لباس نو پوشیدن و بوهای خوش استعمال کردن که رسم بود در اعیاد بجا میاورند. در کتاب شفاءالصدور نقل میکنند که در مکه و مدینه متعارف است که روز عاشورا را عید عاشورا مینامند بطوریکه اقامه مراسم عیدی که در اینروز میکنند در هیچ عیدی نمی نمایند و کسانی که در مدینه بوده اند میدانند چه اندازه طرب و خوشحالی دارند و چگونه فرح و خوشحالی در این مصیبت عظیمه مینمایند. سوم: از وجوه تبرک روز عاشورا برای امویان استحباب روزه است که اخباری هم در فضیلت و منع آن وارد شده و عامه اخباری در فضیلت روزه اینروز نقل کرده اند و اما بر مذهب اهل بیت اخباری بر فضیلت و اخباری بر منع صوم عاشورا وارد شده که ما بعدا جمع بین آندو دسته اخبار را مینماییم. شیخ قدس سره در تهذیب سند به ابوهمام میرساند که از حضرت ابوالحسن الرضا علیه السلام حدیث نقل میکند که فرمود صام رسول اله صلی الله علیه و آله یوم عاشورا. و هم سند به مسعده بن صدقه میرساند که از حضرت امام صادق علیه السلام نقل کرده که آنجناب از حضرت باقر علیه السلام حدیث مینماید که حضرت علی علیه السلام فرمود که روز نهم و دهم محرم را روزه بگیرید که آن کفاره گناه یکسال است. و هم سند به زهری میرساند که از علی بن الحسین علیه السلام نقل میکند که روز عاشورا از ایامی است که آدمی در روزه گرفتن و افطار نمودن مختار است. این بعضی از اخباریست که شیخ برای استحباب روزه عاشورا نقل نموده است و بعضی از اخباری هم که بر منع روزه عاشورا رسیده نقل میکنیم: کلینی سند به عبدالملک میرساند که گفت از حضرت ابو عبدالله علیه السلام از صوم تاسوعا و عاشورا سؤال کردم فرمود تاسوعا روزیست که در آنروز حسین و اصحابش رضی الله عنهم در کربلا محاصره شدند و لشکر اهل شام مجتمع شدند و بر او فرود آمدند ابن مرجانه و عمر بن سعد و لشکریانش فرح کردند و آنحضرت را محاصره نمودند و یقین کردند که دیگر ناصری برای آنحضرت نخواهد بود و اهل عراق او را مدد و یاری نخواهد کرد آنگاه از روی اشتیاق میفرماید بابی المستضعف الغریب یعنی پدرم فدای بیکس مظلوم باد بعد فرمود روز عاشورا روزیست که حسین علیه السلام کشته شد و اصحاب و انصار او کشته و بر روی زمین افتادند و آنروز روز صوم و روزه نیست و فقط روز حزن و مصیبت اهل آسمان و زمین و جمیع اهل ایمانست بر مصائبی که بر اهل بیت وارد شد ولی برای پسر مرجانه روز فرح و سرور است خداوند غضب خودش را شامل ایشان و ذریه ایشان بکند آنروز، روزیست که جمیع بقاع زمین غیر از بقعه شام بر آنحضرت گریه کردند پس هر کس در آنروز روزه بدارد و تبرک کند خداوند او را با آل زیاد محشور میگرداند و سخط خدا بر او نازل میشود و هر کس در آنروز برای خانه خود آذوقه ای ذخیره کند خدایتعالی برکت را از او و اهل بیتش بردارد و شیطان را در همه آنها با او شریک کند. اینها بعضی از اخباری

بود که در منع روزه عاشورا و یا گرفتن آن وارد شده است و بین ایندو دسته را چنین باید جمع کرد که روزه گرفتن بر دو قسم است یا برای شادمانی و فرحست مانند روزه اعیاد مذهبی و یا برای مصیبت و حزن است اما اخباری که منع روزه عاشورا میکنند برای روزه فرحست که بنی امیه می‌گرفتند و اما اخباری که برای حزن روز عاشورا وارد شده مانند خود عاشورا است که دستور داده اند آنروز را مانند روزه داران امساک بکنید و چیزی نخورید تا عصر نزدیک غروب آفتاب ولی قبل از غروب افطار کنید روزه حقیقی نباشد قال فی جامع المقاصد صوم یوم عاشورا لیس معتبرا شرعا بل هو امساک بدون نیة الصوم لان صومه متروک کما وردت به الروایة فیتحب الامساک فیه الی بعد العصر حزنا و صومه شعار بنی امیه مسرورا بقتل الحسین علیه السلام . پس بنابراین جمع اختلاف اخبار برطرف میشود . وجه دوم : آنست که محقق اردبیلی قدس سره احتمال داده که اخبار مجوزه نسخ شده باشد و این احتمال مؤید به بعضی از اخباریست که دلالت دارند بر این روزه ، روز عاشورا اول واجب بوده و بعدا ترک شده است . چنانچه در صحیح زرارة و کتب صحاح اهل سنت و تواریخ وارد شده که روزه ، روز عاشورا در سال اول هجرت واجب شد و در سال دوم به آمدن ماه رمضان نسخ شد اگر چه وجوب آن را مختلف نقل کرده اند شیخ صدوق قدس سره سند از زرارة و محمد بن مسلم رضی الله عنهما نقل کرده انهما ساءلا باجعفر الباقر علیه السلام من صوم یوم عاشورا فقال کان صومه قبل شهر رمضان فلما نزل شهر رمضان ترک . وسایل الشیعه کتاب الصوم باب ۲۱ به حضرت رسول (ص) عرض کردند که یهود چون گمان کرده اند که هلاکت فرعون و لشکریانش در اینروز بوده بجهت شادمانی روزه گرفتند پیغمبر (ص) فرمود شما هم روزه بگیرید پس بجهت شادمانی روزه گرفتند و حضرت فرمود ما احمقیم به احیای سنت موسی . و در بعضی از طرق مسلم و ترمذی نقل کرده اند که چون در جاهلیت رسم بود که روز عاشورا را روزه می‌گرفتند پیغمبر (ص) نیز روزه روز عاشورا را سنت قرار دادند بلکه از بعضی اخبار معلوم میشود که قبل از اسلام هم این سنت بوده چنانچه در وسایل کتاب الصوم باب بیست نقل میکند که حضرت امام باقر علیه السلام فرمودند که سفینه و کشتی نوح روز عاشورا در جودی از گل نشست و نوح پیغمبر به همراهان خود از جتیان و انسیان امر فرمود که آنروز را روزه بگیرند .

پی نوشتها

ص ۸۴۵ کتاب ۱ - وسایل الشیعه ، کتاب الصوم ، باب ۲۰ الرقم ۱ ص ۲۳۳۷ - وسایل الشیعه باب ۲۰ الرقم ۳۲ - وسایل الشیعه باب ۲۰ الرقم ۳

مجلس چهل و ششم : و ابن اكلة الاکباد اللعین علی لسانک . . . . . فیه نیک صلی الله علیه

ترجمه

پروردگار این روز عاشورا روزیست که بنی امیه و پسر هند جگرخوار عید گرفتند که به زبان تو و زبان رسول تو (ص) در هر موطن و موقفی که ایستاده بود همه جا او را لعن میکرد ملعون پسر ملعونست

شرح

اکلة الاکباد هند مادر معاویه است و دختر عتبه بن ربیعہ حاضر بود و کفار را در قتال اسلام به سوء فطرت تحریص میکرد و چنانچه ابن ابی الحدید و ابن عبد ربه گفته اند متهم بزنا بوده است از کتب تواریخ معلوم میشود که در مکه از زوانی معروف بشمار میرفته بلکه در بعضی کتب معتبر دیده شده که از ذوات الاعلام بوده چنانچه در نهج الحق از هشام بن سائب کلبی نقل کرده است . و

چون وحشی غلام جبیر بن مطعم حمزه سیدالشهداء در جنگ احد کشت بیالین آنحضرت آمده جگرگاه آنجناب را بشکافت و جگرش را بیرون آورده و نزد هند زوجه ابوسفیان آورد و هند آنرا در دهان گذاشت و مقداری از آنرا بخورد حقتعالی چنان سخت کرد تا اجزاء بدن آنحضرت با اجزاء بدن کافر آمیخته نشود لاجرم هند آنرا از دهان بیفکند ازین جهت به هند جگرخوار مشهور شد آنگاه هر زیور و حلی که داشت بوحشی عطا کرد. آنگاه هند بمصرع حمزه آمد و گوشهای آنحضرت و بعضی دیگر از اعضای آنحضرت را بریده تا با خود به مکه ببرد و زنان قریش بهند تاءسی کرده بحرنگاه آمدند و سایر شهیدان را مثله کردند بینی بریدند و شکم دریدند و اجزاء قطع شده را بریسمان کشیدند و ابوسفیان بر مصرع حمزه آمد و پیکان و نیزه خود را بر دهان حمزه میزد و میگفت ای بنی کنانه بنگرید این مرد که دعوی بزرگی قریش را میکرد به چه روزی افتاد.

معنی لعین و آنانکه مشمول لعن خدا و پیغمبر هستند

اللّٰعین بن اللّٰعین : لعین بمعنی ملعونست و لعنت از خدا بمعنی طرد از مقام قرب و دوری از جوار رحمت است و در خلق چنانچه در نهایت است بمعنی دعا و سب است ، علی لسان و لسان نبیک اما بر زبان خدا که او را لعن کرده در قرآنست که میفرماید ان الذین یؤذون الله و رسوله لعنهم الله فی الدنیا و الاخره و اعد لهم عذابا مهینا یعنی آنانکه خدا و رسولش را بعصیان و مخالفت آزار و اذیت میکنند خدا آنها را در دنیا و آخرت لعن کرده و از رحمت خود دور قرار میدهد و بر آنان عذابی با ذلت و خواری مهیا ساخته است . روی این آیه کسانیکه خدا و رسولش را اذیت کرده اند که سردسته آنها بنی امیه میباشند مشمول لعن الهی در دنیا و آخرت میباشند و کسیکه در بنی امیه از همه بیشتر پیغمبر را اذیت کرده و باعث ناراحتی شده یزید ملعون و پدرش معاویه بوده است . و بلسان نبیک : مراد از جمیع جمیع موطن و مواقف یعنی در تمام احوال بر حسب انواع باین معنی که چه در حال ایستادن و چه در حال نشستن چه در سفر و چه در حضر بحسب هر حالی و هر جایی که فرض توان کرد یزید را بتصریح یا به کنایه لعن میفرمود شیخ صدوق در امالی و مرحوم مجلسی در بحار سند روایت را به صفیه بنت المطلب می‌رساند که چون حسین (ع) متولد شد من او را به پیغمبر دادم حضرت زبان خود را در دهان وی گذاشت و حسین (ع) زبان آنحضرت را مکید و گمانم چنان بود که رسول خدا او را از شیر و عسل غذا دهد ، ناگاه حسین علیه السلام بر جامه آنحضرت بول کرد پس پیغمبر میان دو چشم او را بوسید آنگاه او را بمن داد و میفرمود ای پسرک من خدای لعنت کند قومی را که ایشان قاتلان تواند صفیه میگوید عرض کردم پدر و مادرم فدای تو باد چه کسی او را میکشد بازمانده گروه یاغیان از بنی امیه لعنهم الله و ظاهر اینست که لفظ لعنهم الله از حدیث است . در روایت اسماء بنت عمیس در خبر ولادت امام مظلوم حسین علیه السلام است و در جمله ای از آن میفرماید که چون حسین علیه السلام را خدمت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله کردم فرمود زودست که برای تو خبری باشد خدا لعنت کند قاتلان تو را امالی صدوق عیون اخبارالرضا بحار مجلسی و هم در آن خبر است که چون روز هشتم شد رسول صلی الله علیه و آله او را بگرفت و در کنار خود گذاشت و فرمود یا ابا عبدالله عزیز علی پس بگریست من عرض کردم پدر و مادرم فدای شما باد امروز اولین روزی است که چنین کردی چه شده است فرمود برای فرزندم میگیریم که قوم کافر از بنی امیه ویرا میکشند خدای شفاعت مرا به آنان نرساند کسی او را میکشد که در دین تلمه ای افکند و بخدای کافر شود ثم قال اللهم انی اسئلك ابراهیم فی ذریه اللهم احبهما و احب من یحبهما و العن من بیغضهما ملاء السماء و الارض از ابن نما در مشیرالاحزان نقل کرده اند که ابن عباس میگوید چون مرض رسول خدای صلی الله علیه و آله شدت یافت حسین را به سینه خود چسبانید و عرق بر جبین مبارکش میریخت و نزدیک جان دادن آنحضرت بود در چنین حالی میفرمود مالی و لیزید لا بارک الله فیہ اللهم العن یزید مرا چه کار با یزید خدا باو برکت ندهد پروردگارا یزید را از رحمت خود دور کن پس از شدت مرض بیتوان شد چون بخود آمد حسین علیه السلام را بوسید و اشک از دیدگان فرو ریخت و میفرمود همانا مرا و قاتل ترا نزد خدایتعالی معاملتی است کنایه از آنکه مجازات این عمل در

محکمه عدل مالک یوم الدین و خدای روز جزا خواهد شد. اول کسیکه قتله حضرت سیدالشهداء را لعن کرد حضرت آدم بود که جلالت قدر حسین (ع) را بشناخت و از پس او انبیاء مرسلین لعن بر قاتلان آنحضرت نمودند در کامل الزیارة سند بکعب الاحبار میرساند که گفت اول کسیکه قاتل حسین را لعن کرد ابراهیم خلیل بود و او فرزندان خود را به لعن قاتلان آنحضرت امر فرمود و از پس او موسی بن عمران بدینگونه کار کرد آنگاه داود بنی اسرائیل را بلعن قاتل حسین را لعن کنید و اگر زمان او را دریافتید از ملازمت رکاب او دوری نجوئید همانا شهید در راه او مثل کسی است که جهاد کرده و از جنگ فرار نمیکند و مانند کسی است که در رکاب پیغمبران شهید شده باشد و چنانست که بقعه او را می بینم هیچ پیغمبری نیست مگر آنکه در زیارت او حاضر شود و اعتکاف کند و گوید که تو بقعه ای کثیرالخیر هستی زیرا که ماه درخشان در تو مدفون است. در عیون اخبارالرضا بریان بن شیب میرساند که قال الرضا علیه السلام یابن شیب ان سرک ان یکون لک من الثواب مثل ما لمن استشهد مع الحسین فقل ما ذکرته یالیتنی کنت معهم فافوز و فوز عظیما یابن شیب ان سرک ان تسکن الغرف المبینة فی الجنه مع النبی فالعن قتله الحسین. در خصال سند بحضرت سیدالساجدین میرساند که رسول خدا (ص) فرمود که شش نفرند که خدای تعالی و هر مستجاب الدعوه ای آنها را لعنت کرده اند، زیادکننده در کتاب خدا و مکذب بقدر و تارک سنت من آنانکه بی احترامی به عترت مرا حلال شمارند متسلط بجبروت که عزیز خدا را ذلیل کند و ذلیل خدا را عزیز نماید و آنکه فی مسلمین را تصرف کرده بر خود حلال شمارد.

پی نوشتها

ص ۸۵۳ کتاب احزاب سنت بضم سین و فتح نون مشدد، طریقه، روش، سیره، طبیعت، سرشت شریعت سنن جمع و در اصطلاح فقه آنچه که پیغمبر اسلام و صحابه بر آن عمل کرده باسنه الله، امر و نهی خداوند، اهل سنت فرقه ای از مسلمین که قشند ایل بخلاف ابوبکر میباشند بر خلاف شیعه که علی بن ابیطالب را جانشین پیغمبر اسلام میدانند و نیز سنت نماز نافله را میگویند که اهل تسنن دو رکعت پیش از نماز ظهر و دو رکعت بعد از آن میگذارند.

مجلس چهل و هفتم: اللهم العن اباسفیان

ترجمه

بارالها لعنت کن بر اباسفیان (مشرک)

شرح

مطالب این مجلس در دو بخش ذکر میشود بخش اول در حال ابوسفیان و بخش دوم در معنی لعن و ثواب آن، اما ابوسفیان: اسم او صخر بن حرب بن امیه بن عبدالشمس بن عبد مناف قریش اموی پدر معاویه و یزید و عتبه مادر او صفیة دختر مزن الهالیه است و بنا بر نقل شفاءالصدور او زانیه بوده ده سال قبل از عام الفیل ابوسفیان بزنا متولد شد و تابود در عداوت رسول خدا (ص) و جمع کردن لشکر و جنگهای ضد آنحضرت کوشش کرد و هیچ فتنه ای در قریش برپا نشد مگر آنکه ابوسفیان در آن شرکت داشت. او یکی از اشراف قریش در زمان جاهلیت بود و عمالی داشت که با مال خود و اموال قریش بشام و دیگر اراضی عجم بتجارت میفرستاد و گاهی هم خودش برای تجارت باین نواحی سفر میکرد. میگویند در زمان جاهلیت افضل قریش در تدبیر و راءی سه تن بودند عتبه و ابوجهل و ابوسفیان در زمان جاهلیت دوست صدیق و ندیم عباس عم رسول خدا (ص) بود و روز فتح مکه مسلمان شد. زوجه او هند جگرخوار بود که شرح آنرا در مجلس چهل و ششم دادیم او سرمایه داری بزرگ و زنی توانگر از رباخواران و

برادرزاده امیه و همسر ابوسفیان امویست و از آغاز زندگی دختری خوشنام نبود درباره او و مادرش حرفهای پراکنده و زیاد میزدند او با هاشمیان بشدت دشمنی میکرد عتبه و شیبۀ برادرانش را بمبارزه و مخالفت با محمد برانگیخت و همین دو نفر بودند که نزد ابوطالب رفتند و از سنت شکنی قومی و اعمال ضدارتجاعی پیامبر شکوه کردند و همین ها بودند که صحیفه تحریم هاشمیان را بامضای چهل نفر از قریش رسانیدند و نقشه کشتن پیامبر را تدارک دیدند و همه جا سایه بسایه دنبال آنحضرت بودند که او را بقتل رسانند. در انساب النواصب میگوید مادر هند حمامه نام داشت او را علم سرخی بود در ذی المجاز آن علم را در بام خانه میزد چه در آنوقت زنان ناباب و بد را با آن علم میشناختند و هر گاه این علم افکنده بود علامت آن بود که او با کسی خلوت کرده است و نیز کاتبی داشت که نام کسانی را که با او مباشرت میکردند یادداشت مینمود و چون فرزندی بوجود میآمد آن فرزند را با آن زناکاران نزد کاهنی میبردند و آن کاهن آن فرزند را به هر یک ملحق میکرد پدر آن فرزند بود. و اما هند ابتدا رسماً با ابوعمر و حفص مخرومی که از ثروتمندان بنام عرب بود ازدواج کرد ابوعمر مردی انساندوست و باشرف و خوشقلب بود و بهمین جهت مهمانسرای بزرگی در مکه ترتیب داده بود و در آن از زائران و مسافران درمانده پذیرایی میکرد غافل از اینکه هند ممکن است ازین امکانات برای هوس دل و ارضای شهوات خود بهره برداری کند ابوعمر روزی وارد خانه شده جوانی خوش سیما را می بیند که از اطافی خصوصی هند بیرون میآید ابوعمر وارد اطاق زنش میشود همسرش را در وضعی میابد که به او بدگمان میشود او را از خانه خود بیرون میکند و بخانه پدرش میفرستد. شایعات خیانت هند بشوهرش خاندان ربیعۀ را بر آن میدارد که برای خوشنامی و تطهیر دختر خویش او را نزد کاهن بزرگ برند و از او درباره بیگناهی هند داوری طلبند کاهن بزرگ حق را به ابوعمر و داده هند را متهم بفحشا میسازد.

ازدواج ابوسفیان با هند

ابوسفیان که جوان نوحاسته و جویای نام و مقام بود گویی هند را با این مختصات برای همسری زن شایسته مییابد از اینرو بدون اینکه منتظر طلاق رسمی ابوعمر و شود با هند ازدواج میکند. اما ماجرای عقد نطفه معاویه و آبستن شدن هند شگفت انگیز است هند در خانه ابوسفیان با آزادی بیشتر دنبال هوای دل خود میرفت ابوسفیان در مسافرت تجاری بود یکسال و چهار ماه بعد برگشت بمکه آمده دید هند آبستن است ازو پرسید علت آبستنی تو چیست هند اقرار بعمل خود کرده ابوسفیان بر شکم او چوب زد تا جنین سقط شود ولی بچه نیفتاد سه ماه بعد معاویه متولد شد نسب شمار نامدار هشام بن محمد السائب الکلبی در کتاب مثالب و صاحب کشاف در ربیع الابرار مینویسد. عماره بن ولید بن مغیره مخرومی و مسافر بن عمر ابی مغیره و صباح شوزان و ابوسفیان در یک ظهر نزد هند مادر معاویه رسیدند هند آبستن شد معاویه را زائید کلبی نسابه شافعی میگوید در میان آنان هند را بگردن ابوسفیان بستند. در حدیقه الشیعه و انساب النواصب هند را نیز مانند مادرش از علمداران سرخ میدانند که در خانه اش بروی همه جوانان باز بود و به سیاهان بیشتر از سفیدپوستان میل داشت ولی برای عدم افشای او را از خود بیشتر عشاق خود را میکشت و نوزادهای سیاه را از بین میبرد. زمخشری دانشمندترین علمای عامه در تاءید نظر عده ای از محققان معتقد است که چون صباح جوانی و سیم و جسم بود هند بیشتر با او سر میکرد از اینرو گویند نه تنها معاویه بلکه عتبه برادرش نیز از او بوجود آمدند. گروهی را نیز عقیده بر آنست که چون مسافر بن عمر زیباترین جوانان قریش بود و مرتب در بستر هند وقت را میگذرانید پدر معاویه است نفایس الاخبار اعلام النساء ج ۲ سایر فرزندان حمامه و خواهران و برادران هند ازین فحشاء بی بهره نبودند چه ثعالبی شیبه برادر هند را نیز متهم به انحراف جنسی میکند لطایف المعارف ص ۹۹. خاندان اموی بعد از آنکه بقدرت زیادی رسیدند و معاویه امپراطور بزرگ شد میکوشید این رازها پوشیده بماند و از افشاء و یادآوری آنها ناراحت میشد. ابن عبدربه مینویسد معاویه در اوج قدرت روزی با ابوالهجم العدوی درباره سن و سال یکدیگر بحث میکردند ابوالهجم اشاره بشوهر پیشین مادر معاویه میکند وی از این خاطره ننگین

ناراحت میشود و او را از خشم خود بر حذر میدارد کتاب التاج الجاخط ص این قتیبه در معارف مینویسد که ابوسفیان در سال سوم هجرت بسن ۸۲ سالگی از دنیا رفت .

در معنی لعن و ثواب آن

اما معنی چنانچه از کتب بدست می‌آید بمعنی طرد و تبعید است و لعنت از خدا طرد از مقام قرب و دوری از جوار رحمت میباشد و چنانچه در نهایت است در خلق بمعنی دعا و سب میباشد . اما در ثواب لعن سید جزایری در کتاب انوار یغمانیه از امام عسکری علیه السلام نقل میکند و آنجناب از حضرت صادق علیه السلام روایت میکند که مردی خدمت آن بزرگوار عرض کرد یا بن رسول الله من بدست خود از یاری کردن شما عاجز هستم و چیزی را مالک نیستم مگر لعن نمودن بر دشمنان شما و بیزاری جستن از آنها بنابراین حال من چگونه است حضرت صادق علیه السلام در جواب فرمود : پدرم خبر داد مرا از پدرش و جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله که آن بزرگوار فرمودند هر کس از یاری ما اهل بیت ضعیف باشد پس در نمازش بر اعداء و دشمنان خانواده ما لعنت نماید خداوند صدای او را بجمیع ملائکه زمین و آسمان تا عرش الرحمن میرساند پس هر وقت اینمرد آنها را لعنت نماید تمام ملائکه او را در لعن کردن بر آنها مساعدت و همراهی مینماید آنگاه بر او ثنا و درود میفرستد و میگویند خدایا صلوات و رحمت را بر این مرد بفرست چه او و در خوشنودی اولیاء تو آنچه را که وسعت داشت و مقدورش بود از لعن بر اعدای محمد و آل محمد مبذول داشت آنگاه از مصدر جلال خطاب میرسد که ای ملائکه من او را از اختیار قرار دادم و در مجلس بعد خواهد آمد که پیغمبر صلی الله علیه و آله در هفت موضع ابوسفیان را لعن فرمود .

مجلس چهل و هشتم : و معاویه و یزید بن معاویه

ترجمه

پروردگارا لعنت فرست بر ابوسفیان (مشرک) و بر معاویه (منافق) و بر پسرش یزید

شرح

پلید ، بیهقی که از مشاهیر علماء اهل سنت است از نضر بن عامر نقل میکند که گفت : روزی در مدینه بمسجد رسول خدا رفتم شنیدم که حاضران همه با هم میگویند نعوذ بالله من غضب الله و غضب الرسول پرسیدم مگر چه واقع شده گفتند رسول خدا بر منبر خطبه میخواند در آن اثنا معاویه برخاست و دست پدرش ابوسفیان را گرفته از مسجد بیرون رفتند حضرت چشمش بر آنها افتاد و فرمود لعن الله القائد و المقيود و ویل لامتی من معاویه . ابن ابی الحدید نقل میکند که در منزل معاویه مجلسی ترتیب داده شد که عمرو بن عاص و عتبۀ بن ابی سفیان و مغیره بن شعبه در آنجا جمع بودند امام حسن علیه السلام را طلبیدند چون آنحضرت تشریف آوردند هر یک جسارتی به آنحضرت کردند بشرحی که در آن کتاب مذکور است پس آنحضرت فرمودند یا معاویه اتذکر یوما جاء ابوک علی اجمل احمر و انت تسوقه و اخوک عتبۀ هذا یقوده فراکم رسول الله صلی الله علیه و آله فقال اللهم العن الراكب و القائد و السائق آنگاه روی بآن جماعت کرده فرمود شما را بخدا قسم میدهم که میدانید رسول خدا (ص) در هفت موطن ابوسفیان را لعن فرمود که کسی نمیتواند آنها را رد بکند . اول روزیکه رسول خدا را دید که از مکه بیرون میرفت و ثقیف را دعوت میکرد اوسب و شتم بدگویی از آنحضرت کرد پس خدا و رسول خدا او را لعن کردند . دوم روزیکه قافله از شام می‌آمد و ابوسفیان ایشان را راند و معارضه کرد مسلمین ظفر یافتند و رسول خدا او را لعن کرد و واقعه بدر از آن سبب شد . سوم روز احد که زیر کوه

ایستاده بود و رسول خدا بالای کوه بود و او میگفت اعل هبل اعل هبل پس پیغمبر ده مرتبه او را لعن کرد و مسلمانان متابعت آنحضرت را کردند. چهارم روزیکه احزاب و غطفان و یهود را آورد و پیغمبر او را لعنت فرمود. پنجم در روز حدیبیه ابوسفیان با قریش آمد و پیغمبر را از مکه منع کرد پس پیغمبر ابوسفیان و قاده لشکر و اتباع را لعن کرد و قال ملعونون کلهم. ششم روزیکه سوار شتر سرخ بود. هفتم روز عقبه که خواستند ناقه پیغمبر را برمانند و ایشان دوازده نفر بودند و از آن جمله یکی ابوسفیان بود حضرت او را لعن کرد آنگاه شروع در مثالب دیگران فرمود.

معاویه را به چهار کس نسبت میدهند

راغب اصفهانی در محاضرات گفته و ابن ابی الحدید از ربیع الابرار زمخشری نقل کرده که معاویه را به چهار کس نسبت میدهند مسافر بن ابی عمر و عماره بن ولید بن مغیره عباس بن عبدالمطلب و صباح که سرودخوان و مغنی عماره بن ولید بود ابوسفیان بسیار زشت و کوتاه قد بود و صباح که مزدوری ابوسفیان را میکرد جوانی خوش سیما بود هند را با وی الفتی افتاد و بخویشتن دعوتش کرد و با وی در آمیخت علماء نسب گفته اند که عتبه ابی سفیان هم از صباح است و هم گفته اند که چون هند بمعاویه بارور رشد مکروه داشت که وی را در خانه بزاید کنار کوه اجباد آمد و در آنجا وضع حمل نمود. آیه الله علامه از کلبی نسابه که نزد علما از ثقات است نقل کرده و روز بهان تقریر میکند که معاویه فرزند چهار کس بوده عماره و مسافر و ابوسفیان و مردی دیگر که نام وی را نبرده شاید مرادش همان عباس بوده و هند مادر او را ذوات الاعلام بوده و بیشتر شهوت او در آمیزش با غلامان سیاه بود و هر گاه بچه سیاه میزاید او را میکشت و حمامه که یکی از جدات معاویه است رایتی در سوق ذی المجاز داشته و در زنا بنهایت رسیده بود و از اینجا نسب ابوسفیان هم معلوم میشود که خود او بنفسه حرامزاده بوده است. بیان در نقل راغب و ابن ابی الحدید که ذکر شد عباس را از پدران معاویه شمرده اند این مطلب معلوم نیست و بنابراین نقل علامه از کلبی نسابه چهار پدر معاویه را نقل کرده اند ولی عباس عموی پیغمبر در آنها نیست گذشته از اینها حال عباس بر ما معلوم نیست که مرد خوبی یا بدی بوده بنا بر نقل رجال ما مقانی اخبار در حق عباس عموی پیغمبر مختلف است و احبای که مذمت از او ذکر کرده اند بیش از اخبار مدح او است و احترام پیغمبر از او بواسطه آن بوده که سه سال از آنحضرت و بزرگتر و ضمنا عموی آنحضرت هم بوده است. شیخ حافظ ابواسمعیل بن علی که از مشاهیر علماء اهل سنت است در کتاب مثالب بنی امیه نقل میکند که هند مادر معاویه چندین سال با مسافر بن عمر بود و مسافر به او وعده میداد که ترا زن خود خواهم کرد تا آنکه هند حامله و فرزندش به شش ماهگی رسید مسافر از ترس خصومت با هند و فضیحت آن بگریخت و خدمت نعمان بن منذر رفت تا بالاخره هند را وعده بسیار به ابوسفیان دادند وقتی که هند بخانه ابوسفیان رفت فرزندش معاویه در شکم هند شش ماهه بود و بعد از سه ماه در خانه ابوسفیان بدنیا آمد. ابن اثیر در کتاب اسدالغابه از خود ابن عباس نقل میکند که گفت من در طفولیت با بچه های کوچه بازی میکردم ناگاه رسول خدا بیامد من در پشت دری متواری شدم رسول خدا دست بر پشت من زد فرمود معاویه را طلب کن که نزد من آید من رفتم و برگشتم عرض کردم مشغول خوردن غذا است فقال لا اشبع الله بطنه، خدا شکمش را سیر نکند. قاضی نوراله شوشتری از تاریخ یافعی نقل میکند که معاویه بدعای پیغمبر بمرض جوع مبتلا شد و این از مسلمیات و متواترات است که چندان میخورد که خسته میشد ولی سیر نمیگشت تا نوشته اند که یک شتر میخورد و سیر نمیشد. ابن عباس نقل میکند که شبی در مسجد مدینه نماز خفتن را گذاردم و مردم پراکنده شدند و بغیر از معاویه و ابوسفیان دیگر در مسجد نماند و من در عقب ستونی نشسته بودم شنیدم که ابوسفیان بمعاویه میگوید ببین در مسجد کسی مانده است یا نه ابوسفیان در آنوقت کور بود و چیزی را نمیدید معاویه چراغی گفت و اطراف مسجد را نقحض کرد و مرا ندید آنگاه ابوسفیان گفت ای پسرم ترا بدین آباء و اجدادت وصیت میکنم تو باید دین پدرانت را از دست مذهبی و از دین محمد پرهیز کنی این دین سبب فقر و پریشانی ما میباشد بواسطه این دین مال و منال ما کم شد و از بزرگی بدرویشی رسیدیم

زیرا اسلام جلوی دزدی و قتل و غارت ما را گرفت زنه‌ار که ترا ترسی نباشد از آنچه محمد راجع به بهشت و جهنم میگوید چه اینها حرفهائست که اعتبار ندارد چون حرفش تمام شد معاویه گفت راءى و اعتقاد منهم اینست خاطر جمع باش که مرا نیز عقیده اینست و بدانکه تدارک آنچه را که نتوانستی کرد من خواهم کرد. از تاریخ گزیده است که معاویه در هنگام فوتش بیکی از خواص خود گفت سه گناه بزرگ بر خود میدانم اول آنکه در امر خلافت که حق امیرالمؤمنین (ع) بود طمع کردم و به تقلب مملکت را ازو گرفتم دوم آنکه زوجه امام حسن را بفریستم تا او را بزهر جفا شهید کردم سوم آنکه یزید را ولیعهد خود گردانیدم، بعضی سن معاویه را در حال مرگ هشتاد سال ذکر کرده اند که تقریباً خلافتش نوزده سال و چهار ماه و پنجروز بوده و قبرش در باب الصغیر شام است.

طغیان معاویه در قتل و غارت شیعیان علی علیه السلام

تا زمانیکه امام حسن مجتبی در دنیا حیات داشت معاویه آن توان را نداشت که شیعیان علی علیه السلام را بر حسب آرزوی خود قتل و غارت نماید چه قلوب دوست و دشمن از هیبت و بزرگی امام حسن علیه السلام آکنده بود و مسلمانان شعیف و شفقتی بآنحضرت داشتند از اینجهت معاویه را ملامت مینمودند و در طلب حق خودشان بر میآمدند و لذا از ترس مقام خودش و قیام شیعیان بملاطفت و انعام زیاد آنها را از خود راضی میداشت ولی چون حضرت امام حسن علیه السلام شهید شد در سال پنجاه هجری بر مرد و زن و اطفال شیعیان علی علیه السلام به عداوت رفتار میکرد و آنها را دستخوش تیغ و غارت قرار میداد ابان بن سلیم میگوید از شیعیان علی علیه السلام یک نفر با من دوست صمیمی بود و در نزد زیاد بن ابیه منصب خوبی داشت یکروز مکتوبی از معاویه بمن نشان داد که بزید بن ابیه نوشته بود و من یک نسخه از آن نامه را برداشتم که بعضی از جملات آن چنین است که مردمی را که از دوستان علی (ع) هستند در آشکار بایشان احسان کن ولی باطنا با آنها دشمن باش چه ایشان نزد من بدترین مردمند و عطایای خودت را بدیگران میکنی از ایشان پنهان بدار و با موالی و مسلمانان عجم چنان باش که عمر بن الخطاب بود که عرب از آنها دختر بشرط زناشویی میگرفتند ولی دختران خودشان را به عجم نمیدادند و عرب از عجم ارث میرد ولی عجم از عرب ارث نمیرد و عطایای آنها را از بیت المال کمتر از عرب میدادند و آنها نباید در صف اول جماعت باشند مگر گاهی که عرب اندک باشند که تکمیل صف بودن آنها احتیاج داشته باشد ای برادر بجان خودم قسم در اینکه عمر بن الخطاب دیه عجم را نصف دیه عربی مقرر داشت بتقوی و پرهیزکاری نزدیکتر است چه عرب را فضیلتی است بر عجم لاجرم چون این مکتوب را قرائت نمودی عجم را ذلیل و خوار کن و زبون میدار و هیچیک از ایشان را اعانت مکن و چندانکه میتوانی حاجات ایشانرا برآورده مکن. از جمله بعمال خود نوشته بود که مواظب باشید هر کس از دوستان علی بن ابیطالب است اسم او را از دیوان عطایا خط بکشید و باو چیزی ندهید بلکه هر کس را که بدوستی علی بن ابیطالب متهم بسازند اگر چه درست نباشد اسم او را هم از دیوان عطایا خط بکشید بلکه تا بتوانید دوستان علی بن ابیطالب را بکشید و چون این حکم از معاویه به عمال و حکام او رسید از قتل و غارت شیعیان فروگذار نکردند و چه بسا آنکس را که بدوستی علی نسبت میدادند سر از تن او جدا میکردند بلکه روزگار چنان سخت شد که اگر کسی با دیگری دوستی داشت او را در سرداب خانه خود دعوت میکرد و درها را میبست و پس از قسم دادن به او روایتی در فضیلت علی علیه السلام باو میگفت که امانتی در نزد او باشد. درین قسمت مختصری از حالات یزید بن معاویه را ذکر میکنیم چه او یکی از شاخه های شجره ملعونه میباشد این یزید پلید ملعون مادری بنام میسون داشته که دختر بجدل کلبی از قبیله کلایه است که شمر هم ازین قبیله بوده است و این بجدل غلامی بنام سقاح داشته که میسون با او همبستر و حامله به یزید شد و قبل از آنکه بخانه معاویه بیاید به یزید حامله بود معاویه نفهمید هشام کلبی که بقول ابن خلکان از داناترین دانشمندان نسب شناسی است معتقد است که این دختر یعنی میسون در منزل معاویه از غلامان اموی آبستن شده است و مؤید اینکه یزید ولدالزنا است اخباریست که از

اهل بیت (ع) رسیده است و قاتل حسین (ع) عنوانیست که شامل حال شمر و ابن سعد و ابن زیاد و یزید علیهم لعائن الله میشود و تمام آنها بدون شک حرامزاده بوده اند. مادر یزید از زنان معروف شام بوده و رسم آنزمان بود که هر زنی که بدعمل بود بیرقی بر فراز خانه اش نصب میکردند که مردم بدانند و کسی مزاحم زنان دیگر نشود زیرا عرب متعصب است و اگر کسی بسوء ظنی هم با او معازله میکرد مردش را با کارد از پا در میآوردند و اینگونه زنها را در اخبار بصاحب الرءایات تعبیر نموده اند. چون میسون زن وجهه ای بود معاویه او را گرفت ولی موقع حمل یزید طلاقش داد شاید جهت طلاقش همبستر شدن با غلام پدرش باشد که قبلا ذکر شد. چون یزید متولد شد او را بیک زن مسیحی از طایفه بنی کلب عشیره وحشی بیابانی مادرش میسون سپردند بکلی از اسلام بیخبر و بفحشاء و فجایع عادتش دادند بنابراین یزید را به تربیت و رشد مسیحیت بیابانی تربیت کردند و او را در بغض و دشمنی اسلام تقویت کردند خویهای زشت شرب خمر قماربازی، سگ بازی، خشونت و شقاوت باو تعلیم نمودند خلاصه مسیحیان که دل خوشی از اسلام نداشتند دل این کودک را پر از کینه و بغض اسلام نمودند. یزید بزرگ شد روزهای خود را بسگ بازی و قمار و شکار و شرب خمر بشب میرسانید و افرادی داشت که زنانی برای او میآوردند و هر زن خوش صورتی که سراغ داشتند با پول و زور برای یزید میآوردند. مورخین نوشته اند که میسون بقبیله خود خیلی علاقه داشت لذا از ماندن در دمشق متنفر بود روزها اشعاری با خود میخواند که نسیم قبیله خودم از ماندن در دمشق و این قصر سلطنتی بهتر و صدای سگهای قبیله من از صدای این مغنی ها که در دربار سلطنتی میخوانند بهتر است چون این اشعار بگوش معاویه رسید از او برنجید و او را طلاق داد و به قبیله خودش فرستاد. یزید که بشکار و شرب خمر و سایر کارهای زشت علاقه مند بود بیشتر اوقات به حوارین میرفت و نزد مادرش بعیاشی مشغول میشد و لذا وقتی که معاویه در شب پنجشنبه نیمه رجب ۵۹ از دنیا رفت بعد از سه روز یزید به دمشق آمد و قبر پدر را زیارت کرد و آنوقت بخانه رفت اینهمه برای خلافت یزید زحمت کشید و خودش را بآن بدبختیها انداخت اما یزید اینقدر به پدر بی اعتنا بود که موقع مردن پدر مشغول عیاشی و خوردن خمر و قماربازی بود این درسی بود که مال حلال و حرام را برای اولادان خود جمع میکنند و خودشانرا در آتش جهنم معذب میگردانند و بالاخره هم او اولادان بآنها اعتنایی نمیکنند. یزید علیه اللعنه بعد از آنکه از کار پدر خلاص شد بر منبر رفت و گفت ای مردم پدر مرا وصیت کرد که از آل ابی تراب بر حذر باش ولی من هر چه صلاح بدانم میکنم و همین صلاحدید او مقدمه کربلا شد و روز بروز تعدی و ظلم او، و نه او بلکه تمام بنی امیه بیشتر شد تا جائیکه مردم تمنای مرگ خود را مینمودند فقط در بین بنی امیه عمر بن عبدالعزیز بود که اوضاع را خوب کرد و فدک غصب شده را بامام باقر علیه السلام برگردانید و لعن و سب امیرالمؤمنین علیه السلام را از بین برد و با آل علی خوش رفتاری مینمود روزی شخصی پیش او گفت امیرالمؤمنین یزید چنین گفت و چنان کرد عمر بن عبدالعزیز دستور داد تا او را برهنه کردند و بدست خود بیست تازیانه به او زد که چرا یزید را امیرالمؤمنین گفتی خلاصه یزید تولدش در سال ۲۵ هجری و مرگش سال ۶۴ هجری و مدت خلافتش سه سال و هشت ماه و عمرش سی و نه سال بوده است.

مجلس چهل و نهم: علیک منک اللعنه ابد الابدین و هذا یوم فرحت به آل زیاد و آل مروان بقتلهم الحسین علیه السلام

ترجمه

بر همه آنها که لعن ابدی فرست و اینروز عاشورا روزیست که آل زیاد لعین و آل مروان بن حکم خبیث بواسطه قتل حسین صلوات اله علیه شادان بودند.

شرح

ابد بنا بر قاموس و منتهی الارب و غیر اینها بمعنی دهر است یعنی همیشه اوقات و مستمر و علی الدوام و پیوسته فرح بمعنی سرور و خوشحالی است حقتعالی میفرماید ای قارون بمال و ثروت خود شاد مباش لا تفرح ان الله لا يحب الفرحین فرحین جمع فرح بکسر را به معنی کسی است که بر اثر بدست آوردن چیزی مغرور و متکبر شده و از باده پیروزی سرمست مییابد و از خوشحالی در پوست خود نمیگنجد . آل زیاد و آل مروان بواسطه کشته شدن حسین علیه السلام آنقدر خوشحال بودند که از کثرت خوشحالی در پوست خود نمیگنجدند .

آل زیاد چه کسانی بودند

ثعالبی و اغلب محققان معروف را از شهوترانان معروف عرب میدانستند او بهیچکس از خودی و بیگانه و زنان اشراف فروگذار نمیکرد و کما اینکه در بسته شدن نطفه عمر و عاص خود را اذی عمل میدانست و با خود عمر و عاص نیز اینمطلب را بازگو کرد و معاویه ضمن یک دادگاه باثبات رسانید که سمیه از ابوسفیان آبتن شده از اینرو با تشریفات رسمی و سیاسی زیاد بن ابیه را برادر خود اعلام کرد . ابوسفیان با ام الحکم خواهرش روابط جنسی داشت خواهرش را نزد زیاد میفرستاد خواهر دیگر او ام الجمیل زن بدکاره ای بود و این همانزن آزاردهنده پیامبر و همسر ابولهب بود که خدا با عنوان حمالة الحطب از او نکوهش کرد پس آل زیاد یک چنین خانواده کثیفی بودند که در لجنزار شهوت و بی عفتی پرورش یافته بودند .

آل مروان چه کسانی بودند

چهارمین از خلفاء بنی امیه بقول اهل تواریخ که بدرک رفتن یزید را در سنه شصت و چهار گفته اند مروان بن حکم بن ابی العاص بن امیه عبدالشمس بن عبد مناف بود و او پسر عم عثمان بن ابی العاص بن امیه است . در عقدالفرید است که تولد مروان بن حکم در مکه معظمه در سال بعد از هجرت و بدرک رفتنش در شام سوم رمضان سنه شصت و پنج هجری بوده است . پنجمین از خلفاء بنی امیه عبدالملک بن مروان بود که ولادتش سنه بیست و شش هجری و فوتش در سنه هشتاد و شش هجری بود . ششمین از خلفاء بنی امیه ولید بن عبدالملک بن مروان بود و مادرش عاتکه دختر یزید بن معاویه و این ملعون شقاوت را از هر دو طرف ارث برد . هفتمین از خلفاء بنی امیه سلیمان بن عبدالملک بن مروان بود . هشتمین از خلفاء بنی امیه عمر بن عبدالعزیز بن مروان بن حکم که در بین بنی امیه از همه بهتر بود و فدک را بر امام باقر علیه السلام رد و سب و لعن علی علیه السلام را منع نمود و با مردم بخوبی رفتار میکرد . نهم از خلفاء بنی امیه یزید بن عبدالملک بن مروان بود او بعد از پسر عمش عمر بن عبدالعزیز بر مسند خلافت نشست و در ۲۵ شعبان سنه صد و پنج در سن سی و هفت سالگی از دنیا رفت و علت فوتش چنین بود که عاشق کنیزی شد که علاقه زیادی با او داشت روزی در باغی با او مشغول عیش و عشرت بود و مشغول خوردن انگور بودند و او از باب شوخی و مزاح جبه های انگور بطرف آن کنیز میانداخت اتفاقاً دانه انگوری در میان حلق او رفت و گلوی او را گرفت و بنای سرفه کردن را گذاشت تا از دنیا رفت یزید پلید تا یک هفته با بدن مرده او عشقبازی و آمیزش میکرد تا آخر الامر بملامت یکی از مقربانش او را دفن کرد و تا هفت روز با کسی حرف نمیزد تا در همان ایام به جهنم واصل شد . دهم از خلفاء بنی امیه هشام بن عبدالملک مروان که در سال ۱۲۵ در سن ۵۳ سالگی از دنیا رفت و مدت خلافتش نوزده سال و هفت ماه طول کشید در حیوة الحیوان است که عبدالملک مروان در خواب دید که در محراب چهار مرتبه بول کرد سعید بن مسیب تعبیر کرد که چهار نفر از اولادان او بخلافت میرسند . ۱ - ولید بن عبدالملک ۲ - سلیمان بن عبدالملک ۳ - یزید بن عبدالملک ۴ - هشام بن عبدالملک یازدهم از خلفاء بنی امیه ولید بن یزید بن عبدالملک بن مروان بود که او مشهور به ولید فاسق بود و بجهت اشتهاش بمنکرات و تظااهرش بکفر با جماع اهل شام او را از خلافت خلع کردند و بقتل رسانیدند . دوازدهم از خلفاء بنی امیه یزید بن ولید بن عبدالملک مروان بود . سیزدهم ابراهیم بن ولید

بن عبدالملک مروان که بعد از برادرش یزید بن ولید بخلافت رسید . چهاردهم از خلفاء بنی امیه مروان حمار که آخرین خلیفه بنی امیه بود بنی امیه منقرض شدند اینها جماعت آل مروان بودند که مختصرا ذکر شد .

عاشورا روز حزن و گریه است نه فرح و خوشحالی

در مقابل این فرح و خوشحالی آل زیاد و آل مروان در روز عاشورا که شرح آن در مجلس ۴۵ داده ایم . شیعیان آنروز را روز حزن و گریه و عزاداری قرار دادند چه در اخبار زیادی از ائمه اطهار رسیده که هر کس آنروز را روز گریه و حزن قرار دهد و ترک کسب و کار کند اجر بسیاری را خواهد داشت چنانچه در امالی سند بحضرت رضا علیه السلام میرساند که هر کس در روز عاشورا ترک در حوائج خود کند و دنبال کار و زندگی نرود خدایتعالی حوائج دنیا و آخرت او را برآورده کند و هر کس روز عاشورا را روز مصیبت و حزن و گریه قرار دهد روز قیامت روز فرح و سرور او شود و چشمان او را در بهشت بملاقات ما روشن گردد و هر کس روز عاشورا را روز برکت خود قرار دهد و برای منزل خود چیزی ذخیره کند حق تعالی به آنچه ذخیره کرده باو برکت ندهد و در روز قیامت حشر او با یزید و عبیداله بن زیاد و عمر سعد باشد . در عیون و امالی سند را بابن شیب میرساند که حضرت رضا (ع) در حدیث مفصلی فرمود یابن شیب ان سرک ان تکون معنا فی الدرجات العلی من الجنان فاحزن نحرنا و افرح لفرحنا و علیک بولایتنا فلو ان رجلا- تولى حجرالحشره الله معر یوم القیمه . مناسب این مقام اشعار دعبل در مرثیه برای حضرت رضا علیه السلام و عزاداری حضرت صادق علیه السلام است که در مجلس ۳۳ بعد ذکر کردیم بآنجا مراجعه شود که مناسب مقام است و در کامل الزیاره سند بابی هارون مکفوف میرساند که بر حضرت صادق علیه السلام وارد شدم حضرت بمن فرمود شعری در مرثیه حسین علیه السلام برای من بخوان من خواندم فرمود این چنین بخوان بلکه چنانچه خودتان در مجالس خودتان و نزد قبر آنحضرت میخوانید بخوان من اشعاری خواندم که از جمله اینست : امر علی جدث الحسین و قل لاعظمه الزکیه چون حضرت گریان شد من ساکت شدم فرمود بخوان من خواندم فرمود نه چنین بلکه زیاده ازین بخوان من خواندم . یا مریم قومی و اند بی مولاک و علی الحسین فاسعدی بیکاک پس حضرت بگریست و زنها هم بگریستند و به هیجان آمدند چون زنها ساکت شدند فرمود یا اباهارون ده شعر در مرثیه حسین علیه السلام بخواند بهشت برای او است و یک یک کم کرد تا بیکی رسید و فرمود ان انشد فی الحسین فبکی فله الجنة ثم قال من ذکره فبکی فله الجنة . از این حدیث معلوم میشود که ابوهرون بر عایت ادب حضور امام شعر بدون تغییر لحن و اختلاف صوت خواند و آنحضرت فرمود بوضع نوحه گری و با رقت چنانکه خودتان میخوانید و در کربلا نزد قبرش مرثیه می کنید بخوان از اینحدیث استفاده میشود که عزاداری با صوت حزن که در مجالس ما میخواند خوب و جایز است .

نواب هم و غم بر مظلومیت حسین علیه السلام

در مجالس مفید و امالی شیخ طوسی از ابان تغلب روایت میکند که حضرت صادق (ع) فرمود آنکس که در مظلومیت ما مهموم باشد هر نفسی که میکشد تسبیحی است و اندوه او عبادتی است و پوشیدن اسرار ما از بیگانگان در راه خدا جهاد است آنگاه میفرماید واجب است که این حدیث با طلای خالص نوشته شود . در بحار از کامل الزیاره از مسمع کردین نقل میکند که گفت حضرت صادق علیه السلام بمن فرمود ای مسمع تو از اهل عراق هستی آیا بزیارت قبر حسین میروی گفتم نه زیرا من فردی مشهور و سرشناس از اهل بصره و دشمنان ما از ناصبیان زیادند و میترسم که خلیفه را از کار من آگاه سازند و نزد والی بصره که از اولاد سلیمان است سعایت کنند و مرا اذیت نمایند حضرت فرمود آیا ظلمهائیکه بجدم حضرت سیدالشهدا نمودند یاد میکنی عرض کردم بلی و گریه هم میکنم بقسمیکه اهل من اثرش را در من میبینند و از غذا خوردن باز میمانم حضرت فرمود خدا رحمت کند اشکهای چشمهای ترا آگاه باش تو از کسانی هستی که اهل جزع بر ما شمرده میشود که خوشنودند به خوشنودی ما و محزونند به حزن ما

آگاه باش که در وقت مرگ پدران مرا می بینی که سفارش میکنند ملک الموت را درباره تو و ملک الموت از مادر بتو مهربانتر میشود آنگاه حضرت گریه کرد و منهم گریه کردم پس فرمود الحمد لله الذی فضلنا علی خلقه بالرحمة خصنا اهل البیت یا مسمع از زمان قتل امیرالمؤمنین علیه السلام زمین و آسمان بجهت ترحم بر ما گریه میکنند و ملائکه بیشتر بر ما گریه میکنند و از زمانیکه ما را به قتل رسانیدند اشک ملائکه خشک نشده است و احدی بر ما گریه نمیکند مگر آنکه او را بیامزد تا آخر روایت که مفصل است .

مجلس پنجاهم : اللهم فضاعف عليهم اللعن منک و العذاب الالیم

ترجمه

بارالها پس بواسطه کشتن حسین علیه السلام و عذاب را بر ایشان دو چندان کن فاء برای تفریع است که تعلیل لاحق را بسابق میکند و علت طلب مضاعف بواسطه آن فرح و سروریست که قاتلین در روز عاشورا داشتند که کمتر از کشتن حسین (ع) نیست

شدت عذاب قاتلان حسین علیه السلام

در عیون اخبارالرضا بطریق متعدد سند بحضرت رضا (ع) میرساند که آنحضرت فرمود : قال رسول الله ان قاتل حسین بن علی علیهماالسلام فی تابوت من نار علیه نصف عذاب اهل الدنیا و قد شدیداه و رجلاه بسلاسل من نار منکس فی النار حتی یقع فی قعر جهنم و له ریح یتعود اهل و النار الی ربهم من شده نتنه و هو فیها خالد ذائق العذاب الالیم مع جمیع من شایع علی قتله کما نضجت جلودهم بدل الله عز و جل علیهم الحلود حتی یذوقوا العذاب الالیم لایفتر عنهم ساعه و یسقون من حمیم جهنم فالویل لهم من عذاب الله النار . رسول خدا (ص) فرمود قاتل حسین را در تابوتی آتشین میگذارند و نصف عذاب اهل دنیا را مخصوص او میگردانند و هر دو دست و هر دو پای او را با زنجیرهای آتشین بسته او را نگویند در آتش دوزخ باز میدارند تا گاهی که در قعر جهنم فرود آید و دوزخیان از بوی بد او بحضرت پروردگار پناهنده میشوند و او همیشه در تنگنای جهنم در عذاب الیم است با آنهائیکه در قتل حسین علیه السلام شرکت داشتند و گاهی که پوست بدن ایشان سوخته و گداخته شود خداوند پوست و گوشت دیگری بر بدن آنها میرویانند تا بهتر احساس عذاب کنند و عذاب ایشان در هیچ ساعتی فروکش نکند و از حمیم جهنم سیرابشان کنند وای بر ایشان از عذاب خداوند قهار . در ثواب الاعمال و بحار از امام باقر علیه السلام روایت میکند که رسول خدا (ص) فرمود در جهنم جایی است که هیچیک از نوع بشر را استحقاق آن مکان نیست مگر کسی که قاتل حسین و یحیی علیهماالسلام باشد . از جمله روایاتی که عذاب قتله حضرت سیدالشهداء علیهم السلام را ذکر میکند روایتی است که مرحوم مجلسی ذکر میکند که ما مختصر آنرا ذکر مینمائیم . مردی اسرائیلی حضرت موسی علیه السلام را دید که بمناجات پروردگار میروید بآنحضرت عرض کرد که مرتکب گناهی شده ام از خدا بخواه تا جرم و گناه مرا عفو فرماید موسی درخواست او را قبول کرده چون بمناجات حق تعالی رفت عرض کرد پروردگارا از تو سؤال میکنم و حال آنکه میدانم قبل از آنکه بگویم تو از سر دل من آگاهی خطاب آمد که ای موسی آنچه بخواهی بتو عطا میکنم موسی عرض کرد ای پروردگار من اینک بنده تو اسرائیلی گناهی کرده و از تو طلب عفو و بخشش مینماید خطاب آمد که ای موسی مسئلت ترا باجابت رسانیدم و از گناهان او گذاشتم تو از برای هر کس طلب مغفرت کنی نزد ما پذیرفته است مگر برای کشندگان حسین بن علی عرض کرد این حسین کیست خطاب آمد آنکس است که در کوه طور ترا از او آگاهی دادم عرض کرد پروردگارا قاتل او کیست خطاب آمد آنکس که از امت جد او است ولی از جمله گمراهان میباشد که او را در زمین کربلا میکشد تا آنجا که میگوید چون موسی این کلمات را شنید سخت بگریست عرض کرد الهی سزا و جزای کشندگان

حسین چیست؟ خطاب آمد ای موسی عذابی بر قاتلان حسین فرود آورم که اهل جهنم از دیدار آن بجهنم پناهنده شوند و از رحمت من و شفاعت جدا و هرگز بهره مند نگردد و اگر کرم و کرامت او نبود زمین ایشان را خفه میکرد موسی عرض کرد الهی براثت میجویم در حضرت تو از این جماعت و از آنانکه بکردار این جماعت راضی باشند خطاب آمد که ای موسی من از برای شیعیان و متابعان ایشان رحمتی بزرگ مقرر داشته‌ام دانسته باش آنکه بر حسین بگریید یا کسی را بگریاند و یا خویشان را بگریاند جسد او را بر آتش جهنم حرام میکنم بقیه زیارت اللهم انی اتقرب الیک فی هذا الیوم و فی موقفی هذا و ایام حیوتی بالبرائة منہم و اللعنة علیہم و بالموالات لبیک و آل نبیک علیہ و علیہم السلام . بارالها همانا در اینروز و درین وقت خود و ایام زندگانی خود به تبری جستن از ایشان و لعنت کردن بر ایشان و بدوستی برای پیغمبر تو و آل پیغمبر تو علیهم السلام بسوی تو تقرب میجویم . این چند جمله آخر زیارت خلاصه این زیارتست چه اقوام این زیارت به سه چیز است باظهار موالات پیغمبر و آل او براثت بحسب تمام مراتب وجود از ذوات و افعال و صفات دشمنان پیغمبر و آل او اجمالاً و تفصیلاً . لعن بر این گروه درین فقره از زیارت هر سه مطلب مذکور است .

ثواب لعن بر قاتلان حسین علیه السلام

آنچه از اخبار بدست میآید اول کسیکه جلالت و بزرگی قدر حسین علیه السلام را بشناخت آدم صفی علیه السلام بود و بقبله آنحضرت لعن فرمود و بعد از او انبیا مرسلین به تکرار لعن کردند در کامل الزیارة سند بکعب الاخبار میرساند که گفت اول کسیکه قاتل حسین علیه السلام را لعن کرد ابراهیم خلیل بود او فرزندان خود را بلعن قاتل آنحضرت امر فرمود و از ایشان عهد گرفت که در این امر کوتاهی نکنند و پس از او موسی بن عمران چنین کرد آنگاه داود بنی اسرائیل را بلعن قاتل حسین فرمان داد و چون نوبت بعیسی علی نبینا و آله و علیه السلام رسید فرمود ای جماعت بنی اسرائیل قاتل حسین را لعن کنید که او مانند کسی است که در جهاد جنگ میکند و از میدان جنگ نمیگریزد و در رکاب پیغمبران شهید شود و مثل اینکه بقعه او را می بینم هیچ پیغمبری نیست مگر آنکه حاضر بزیارت او شود و اعتکاف آنجا کند و گوید تو بقعه کثیرالخیری هستی زیرا که ماه درخشان در تو مدفون است . در کتاب عوالم از کامل الزیارة روایت میکند و سند را به داود رقی میرساند که گفت در خدمت امام صادق علیه السلام حاضر بودم آب طلب نمود و چون آب را نوشید اشک از دیدگان جاری شد آنگاه فرمود ای داود خداوند کشنده حسین را لعنت کند هیچ بنده ای نیست که آب بنوشد و یاد تشنگی حسین افتد و قاتل آن حضرت را لعن کند مگر اینکه حق تعالی برای او صد هزار حسنه مینویسد و صد هزار درجه برای او زیاد میکند و مثل اینکه صد هزار بنده در راه خدا آزاد کرده است و خداوند او را در قیامت شاد خاطر و آرمیده دل گرداند .

ثواب لعن بر قاتلان حسین بعد از نوشیدن آب

مرحوم دربندی در کتاب اسرارالشهاده خود نقل میکند که شبی یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام در خدمت آنحضرت بود پس از اداء فریضه و صرف شام آنمرد خوابید و آنحضرت مشغول عبادت شد تا طلوع فجر چون صبح شد آنمرد عرض کرد یابن رسول اله بخدا که از نجات خودم ماء یوس شدم و دیگر امیدی ندارم حضرت فرمود چرا آنمرد عرض کرد در صورتیکه عبادت و شب زنده داری شما چنین باشد با آن مقامیکه شما دارید و خداوند دنیا و آخرت را برای شما خلق کرده پس چگونه برای ما امید نجاتی باشد حضرت فرمود تو شب گذشته عملی کردی که فضیلت آن با عبادت من برابر است و آن این بود که در نیمه شب از شدت عطش از خواب بیدار شدی و آب نوشیدی و عطش حضرت حسین را بیاد آوردی پس سلام بر او فرستادی و لعن بر قاتلان آنحضرت نمودی و بعد خوابیدی این عمل تو بود که فضیلت بر عمل من داشت این فرمایش حضرت ناظر باین معنی است که اگر

تو شب را مثل من عبادت میکردی آنچه ثواب بتو میدادن کمتر بود از اینکه نیمه شب سلام بر آنحضرت نمودی و قاتلان آنحضرت را لعن کردی. و نیز ملاآقا دربندی در همان کتاب اسرارالشهادة نقل میکنند که از شخص موثقی برای من نقل کردند که گفت من شبی فتحعلیشاه را بحالت خوبی در خواب دیدم ازو پرسیدم بچه عمل باینمقام رسیدی گفت نیمه شبی از خواب بیدار شدم و بسیار عطش و تشنگی بر من غلبه کرده بود از غلامان و کنیزان خود آب طلب نمودم تا آنها را از خواب بیدار شدند و آب برای من آوردند مدتی طول کشید در آنوقت متذکر عطش حضرت سیدالشهداء علیه السلام شدم که آنحضرت در موقع شهادت چه حالتی داشت پس گریان و نالان شدم بطوریکه کنیزان که آب برای من آوردند نخوردم و ضجه و ناله میکردم بطوریکه حالت غش برای من عارض شد حال این مقام و مرتبه اثر آن گریه و ناله منست که بیاد عطش آنحضرت افتادم.

مجلس پنجاه و یکم: اللهم العن اول ظالم حق محمد و آل محد و آخر تابع له علی ذلک

ترجمه

بارالها اول کسیرا که در حق محمد و آل محمد ظلم کرده لعنت کن و آخر کسی که او را بر ظلم متابعت کرده

شرح

ما پایه گذاری ظلم و ستم را درین امت در مجلس ۳۸ شرح دادیم بانجا رجوع شود اللهم العن العصابة التي جاهدت الحسين و شایعت و بایعت و تابعت علی قتله اللهم العنهم جميعا خدایا لعنت کن آن طایفه ای را که با حسین جنگ کرد و بر قتل او مشایعت نمودند و بیعت و متابعت کردند بارالها همه آنها را لعنت کن. عصابه بمعنی جماعت که از ده تا چهل باشند ولی در عرف عام در مطلق قوم و طایفه هر قدر که باشند استعمال میشود سایر معانی از جملات قبل از زیارت معلوم میشود السلام علیک یا ابا عبدالله و علی الارواح التي حلت بفنائک و لا- جعله الله آخر العهد منی لزیارتک السلام علی الحسين و علی بن الحسين و علی اولاد الحسين و علی اصحاب الحسين. تمام این جملات از عبارات قبل معنی آن معلوم شد سه مطلب باقی مانده کخه باید شرح آن داده شود ۱- علی بن الحسين ۲- اولاد حسین (ع) ۳- اصحاب الحسين علیه السلام.

علی بن الحسين چه کسی بود

مادر آنحضرت بروایت مشهور لیلی دختر ابومرّه عروه بن مسعود ثقفی است و بروایت سبط بن جوزی در تذکره نام مادر آنجناب آمنه بوده ولی قول اول اصح و مشهور است و مادر لیلی میمونه دختر ابوسفیان حرب است و از اینجهت معاویه در حق آنجناب شهادت داد که او احق بخلاف است و شرح آن چنین است که در مقاتل الطالبین گفته که روزی چنان اتفاق افتاد که معاویه از جلسای خود سؤال کرد که اولی تر از همه کس بامر خلافت کیست گفتند تو ای معاویه گفت نه بلکه علی بن الحسين است که جد وی رسول خدا صلی الله علیه و آله و دارای شجاعت بنی هاشم و سماحت بنی امیه و حسن و صباحت بنی ثقیف است. مرحوم علامه مجلسی در جلاءالعیون میگوید که علی اکبر در حسن و جمال و فضل و کمال عدیلی نداشت و بصورت شبیه ترین مردم بحضرت رسول بود و هر گاه اهل مدینه مشتاق لقای آن حضرت میشدند بنزد آن امام زاده عظیم المثل میآمدند و بجمال باکمالش نظر میکردند حضرت امام زین العابدین علیه السلام فرمود که چون امامزاده عالی تبار متوجه میدان شد حضرت امام حسین علیه السلام آب از دیدگان مبارک فرو ریخت و رو بطرف آسمان گردانید و گفت خداوندا تو گواه باش که فرزند حضرت رسالت را که شبیه ترین مردم در گفتار و صورت و سیرت بآنحضرت بود و هر گاه مشتاق لقای پیغمبر تو میشدیم بسوی جمال او نظر

میکردیم بر ایشان فرستادم خداوند بر کتفهای زمین را از ایشان منع کن و ایشانرا پراکنده گردان و والیان را از ایشان راضی مگردان که ایشان ما را طلب کردند که یاری ما کنند ولی شمشیر بر روی ما کشیدند آنگاه حضرت بانگ بر عمر سعد زد و فرمود ای بدترین اشقیاء از ما چه میخواهی خدا رحم ترا قطع کند و هیچکار تو را بر تو مبارک نگرداند و خداوند بعد از من کسی را بر تو مسلط گرداند که در میان رختخواب ترا بکشد چنانچه رحم مرا قطع کردی و قرابت حضرت رسالت را در حق من رعایت نکردی پس با صدای بلند این آیه را که در شائن اهل بیت نازل شده تلاوت فرمود که ان الله اصطفى آدم و نوحا و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین ذریه بعضها من بعض ثم نظر الیه ، نظر آیس منه معلومست که نظر نمودن پدر باولاد اقسامی دارد گاهی از روی محبت و سرور گاهی از روی حسرت و اندوه و گاهی از روی یأس و ناامیدی است نظر نمودن حضرت سیدالشهدا علیه السلام بفرزندش علی اکبر در وقتی که روانه میدان شد ازین قبیل بود و اینکه فرمود اللهم اشهد علی هولاء القوم الخ ، گویا حضرت سیدالشهدا علیه السلام باین فقره از برای جوانش جمیع صفات حمید و کمالات صوریه و معنویه را ثابت فرمود بلکه ازین فقره استفاده میشود که در آنروز علی اکبر در اخلاق حمیده و در حسن و جمال و در فصاحت و بلاغت نظیر نداشته و علاوه بر آن تاء کید فرمود این تشبیه را بقوله و کنا اذا اشتقنا الی نبیک نظرنا الی وجهه چون در روز عاشورا چهار نفر از خمسه طیبه حاضر نبودند که آنمظلوم را یاری نمایند اشبه مخلوقات به پیغمبر حاضر بود که علی اکبر باشد . و شاید مراد از خواندن آنحضرت آیه مبارکه ان الله اصطفى آدم و نوحا این باشد که این آیه شریفه از ادله عصمت انبیاء و ائمه اطهار است گویا حضرت مقصودشان از تلاوت این آیه این بوده که این آقا زاده همدرجه و همشان با انبیاء و اوصیاء میباشد .

اولین شهید بنی هاشم

مرحوم فاضل ادیب حاج فرهاد میرزا در مقام زخار گوید چون از انصار و اعوان دیگر کس نماند نوبت شهادت به هاشمیان رسید اولاد عقیل و جعفر و امیرالمؤمنین و امام حسن و سیدالشهدا علیهم السلام مصمم جانفشانی گشته با یکدیگر وداع بازپسین مینمودند هر چند بعضی از محدثین نخست عبدالله بن مسلم را نوشته اند و لکن مفید در ارشاد و سیدبن طاوس در ملهوف و ابن اثیر در کامل و دیگر محدثین و مورخین فریقین حضرت علی بن الحسین (ص) را اولین شهید هاشمی نگاشته اند و زیارت منسوب بناحیه مقدسه مؤید این مقالست که فرموده السلام علیک یا اول قتیل من نسل خیر سلیل من سلاله ابراهیم الخلیل صلی الله علیه و علی ابیک و ابوالفرج اصفهانی در مقاتل الطالبین گوید : ان اول قتیل من ولد ابیطالب مع الحسین علیه السلام ابنه علی (ع) . چنانکه امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه فرموده است پیغمبر صلی الله علیه و آله در غزوات برای رفع تهمت و تاءسی دیگران در جان باختن هر هر کس را اخص بود بیشتر بجنگ میفرستاد و این بر خلاف روش ملوک دیگرست که نزدیکان خویش را از معرکه جنگ دور میداشتند در کربلا نیز امام علیه السلام فرزند بزرگتر خود را که اعز مردم بر وی بود در راه خدا داد تا شهادت بر دیگران ناگوار نباشد . در کتاب معالی السبطين حاج شیخ مهدی مازندرانی میگوید که در عرب رسم بوده که در خانه های خود را برای مهمان مضیف خانه داشتند و برای آنکه مهمانها باین مضیف خانه آگاه شوند در بامهای خانه خود آتش روشن میکردند تا مهمانهای تازه رسیده باین شهر آگاه شوند و برای خوردن طعام بآنخانه بیایند . این مهماندوستی در صفات علی اکبر بنحو احسن بوده که نقل میکنند که کسی را در جود و کرم و مهماندوستی و اعطاء بسائیلین بعد از حضرت سیدالشهدا مثل علی اکبر ندیدند بطوریکه همیشه بهترین خوراکیها و گوشتهای لذیذ را بقیمت گران خریداری کرده و در خانه بجهت مهمانها طبخ میکرد و دود آتشی که بر پشت بام او برای راهنمایی مهمانها بلند میشد بلندترین دودها بود که مهمانها بآنجا بیایند . در مزار بحار در زیارت حضرت علی اکبر از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده که میفرماید السلام علیک یا بن رسول الله و رحمه الله و برکاته الی ان قال (ع) السلام علیک و علی روحک و بذلک بابی انت و امی من مذبوح و مقتول من غیر جرم و بابی انت و امی دمک المرتقی به

الی حبیب الله و بابی و انت و امی من مقدم بین یدی اییک یحبتک و ییکی علیک محترقا علیک قلبه یرفع دمک بکفه الی عنان السماء لا- ترجع منه قطره و لا- تسکن علیک من اییک زفره . و به مقتضای روایت این فقره زیارت بدین مقام شامل است که چون علی اکبر (ع) با بدن مجروح از معرکه قتال بازگشت حضرت از خون زخمهای عزیزش بر میگرفت و بجانب آسمان میپاشید و از آن خون باز بگشت و در آنحال زفره پدر مهربان ساکن نمیشد .

سن شریف علی اکبر

مرحوم میرزا حسن یزدی در مهیج الاحزان گوید که حضرت حسین علیه السلام را بنا بر مشهور سه پسر بود علی اکبر ، علی اوسط و علی اصغر اما علی اکبر که سیدالساجدین است بیمار و غلیل بود و تاب بمیدان رفتن را نداشت و علی اصغر طفل و شیرخوار بود پس علی اوسط که مشهور بعلی اکبر است مصمم رفتن بمیدان شد و علما را خلافت که آیا علی مقتول بزرگتر است یا سیدالساجدین . ابن ادریس که از مشاهیر علمای شیعه است میگوید که علی مقتول بزرگتر بود اصراری در آن دارد و بسیاری از کلام اهل تاریخ و غیر استشهاد مینماید لکن مشهور علما بر آنست که سیدالساجدین بزرگتر میباشد و آنکه کشته شد کوچکتر بوده و بروایت محمد بن ابیطالب الموسوی که مشهور شده هیجده سال از عمر شریفش رفته بود و ابن شهر آشوب نقل کرده که بیست و پنجسال از عمر شریفش گذشته بود پس بنابراین روایت لازمست که بزرگتر باشد و محدث قمی در هدیة الزائرین گوید ظاهر اینست که چنانچه جمعی از ارباب سیر و تواریخ ذکر نموده اند علی بن الحسین مشهور به علی اکبر از حضرت سیدالساجدین در سن بزرگتر بوده است . و ابن ادریس و کفعمی و شهید اول نیز اختیار آن نموده اند و لکن شیخ مفید و شیخ محمد بن الحسن القمی صاحب تاریخ قم و برخی دیگر گفته اند که حضرت امام زین العابدین علیه السلام بزرگتر بوده است و ازین ادریس نقل کرده که تولد آنجناب در عهد عمارت عثمان اتفاق افتاده از جد بزرگوارش علیه السلام روایت نموده و ابن ادریس و بعضی دیگر فرموده اند که عمر شریف حضرت سجاد در روز عاشورا بیست و سه ساله بود و حضرت امام باقر علیه السلام در آنحال سه سال و چند ماه از عمرش گذشته بود .

اولاد حسین

در بین مورخین و محدثین اختلاف است که امام حسین علیه السلام چند اولاد داشته است فاضل مجلسی از کتاب ارشاد نقل میفرماید که حسین علیه السلام را شش فرزند بود چهار تن پسران بودند که نخستین علی بن الحسین الاکبر و کنیت او ابو محمد است و مادرش شاهزنان دختر یزدجرد شهربانو است و از کلام شیخ مفید چنان استفاده میشود که امام زین العابدین علیه السلام بزرگتر از علی اکبر بوده است . دوم علی اوسط که در طف شهادت شد و مشهور به علی اکبر گشت و مادرش لیلی دختر ابومره بن عروه بن مسعود است . سیم جعفر بن الحسین و مادر او زنی از قبیله قضاعیه است و در حیات پدر وفات یافت و از او عقبی باقی نماند . چهارم عبدالله بن الحسین و او نیز در یوم طف در کنار پدر بزخم تیری شهید شد که او را ارباب مقاتل بنام علی اصغر ذکر کرده اند اما دختران آنحضرت یکی سکینه و دیگری فاطمه بود اما سکینه با عبدالله بن الحسین از یک مادرند و مادر ایشان رباب دختر امرءالقیس بن عدی بوده نام سکینه آمنه و مادرش رباب او را سکینه نام نهاد و بعد از سیدالشهداء علیه السلام نخست مصعب بن زبیر بن عوام او را بنکاح خود در آورد و بنا بر نقلی سکینه بتزویج ازدواج آنحضرت را قبول نمود و از مصعب دختری آورد و اسمش را فاطمه نهاد و صدق سکینه را مصعب ششصد هزار درهم قرار داد و چون عبدالملک مروان بر مصعب غلبه کرد و او را بکشت خواست با سکینه ازدواج کند ولی او قبول نکرد بالجمله بعد از مصعب عبدالله بن عثمان بن عبدالله بن حکیم با آن خانم ازدواج نمود . و اما فاطمه حسین علیه السلام دختر خود فاطمه را برادرزاده خود حسن مثنی عقد بست و از او عبدالله بن محض و

ابراهیم و حسن مثلث و دو دختر بنام زینت و ام کلثوم متولد شدند و حاکم مدینه که عبدالله عبدالرحمن بن ضحاک بود خواست با او ازدواج کند ولی فاطمه قبول نکرد عبدالله عبدالرحمن باعث زحمت فاطمه شد و کار را بر آنحضرت سخت گرفت فاطمه شکایت خود را به یزید بن عبدالملک مکتوب کرد و بشام فرستاد یزید بن عبدالملک غضبناک شده و حاکم مدینه را معزول کرد که به چه جهت متعرض دختران پیغمبر میشود و اموال او را گرفت تا به حالت فقر و ذلت از دنیا رفت. بالجمله بجمال و زیبایی و کمال و تقوی نظیری نداشت و در سال ۱۱۷ هجری در مدینه وفات نمود و در همانسال هم خواهرش سکینه از دنیا رفت در روز پنجشنبه که پنج روز از ماه ربیع الاول گذشته بود. علی بن عیسی اربلی در کشف الغمه اولاد آنحضرت را تا ده تن ذکر کرده شش پسر و چهار دختر و نام هر کدام را ذکر میکند.

اصحاب الحسین

اما اصحاب حسین علیه السلام آنچه فاضل مجلسی ذکر کرده چهل تن پیاده و سی و دو تن سواره بوده و از محمد بن علی بن الحسین علیه السلام حدیث کرده اند که لشکر حسین علیه السلام چهل و پنج تن سوار و صد تن پیاده بود و در کتاب اعلام الوری لشکر امام حسین (ع) را سی و سه تن سواره و چهل تن پیاده نوشته، ابن جوزی در تذکره خواص الائمة لشکر آنحضرت را هفتاد سوار و صد پیاده نوشته و در شرح شافیه ابی فراس فی مناقب آل الرسول و مثالب بنی عباس مسطور است که سپاه حسین علیه السلام هزار تن بودند و مسعودی در مروج الذهب میگوید هزار سوار و صد تن در رکاب حسین علیه السلام جهاد کردند تا شهید شدند و در جلد هفدهم عوالم، سی و دو تن سوار و چهل تن پیاده ذکر کرده است. بالجمله علماء احادیث و اخبار و مورخین قصص و آثار در شمار سپاه حسین و عده لشکر ابن زیاد باختلاف سخن گفته اند ولی صاحب ناسخ التواریخ میگوید آنچه را که من تفحص کردم بنظم صحیح آمد تعداد لشکر حضرت امام حسین علیه السلام از یکصد و چهل و پنج تن بیشتر نبودند و لشکر ابن زیاد از بیست هزار کمتر نبودند ولی تا پنجاه و یک هزار هم گفته اند.

ترجمه زیارت عاشورا

بنام خدا سلام بر تو ای ابا عبدالله، سلام بر تو ای پسر رسول خدا، سلام بر تو ای پسر امیر مؤمنان، ای پسر سید اوصیا، سلام بر تو ای پسر فاطمه، ای پسر سرور زنان جهان، سلام بر تو که خدا از قاتلان تو خونخواهی میکند، و ای کشته که خون همه کسانش ریخته شد، سلام بر تو و آن ارواحیکه در آستانت آرمیده اند، تا همیشه، تا هر گاه که هستم، و تا آنگاه که شب و روز هست، سلام خداوند، از من بر شمایان باد، یا ابا عبدالله، سوگ تو عظیم است، و مصیبت تو بر ما و بر همه مسلمانان عظیم است، مصیبت تو در آسمانها و بر همه آسمانیان سترگ و عظیم است، پس لعنت خداوند، بر امتی باد، که پایه ستم و بیداد را در حق شما اهل بیت بنا نهادند، و لعنت خداوند، بر امتی باد، که مقامتان و جایگاهتان را گرفتند، آن مراتب و جایگاهی را که خداوند از آن شما ساخته بود، و جایگاهتان را غصب کردند، لعنت خداوند، بر امتی باد، که خون شما را ریختند، و لعنت خداوند، بر امتی باد، که زمینه جنگ با شمایان را فراهم آوردند، در پیشگاه خداوند و شمایان، از آنان بیزاری میجویم، از پیروان، همگان و دوستان آنان بیزاری میجویم، یا ابا عبدالله، تا صبح قیامت، در سازشم، با هر آنکس که در سازش با شماست، در نبردم، با هر آنکس که در نبرد با شماست، لعنت خداوند، بر آل زیاد، و آل مروان باد، و لعنت خداوند، بر همه بنی امیه باد، لعنت خداوند، بر پسر مرجانه باد، لعنت خداوند، بر عمر بن سعد باد، لعنت خداوند، بر شمر باد، و لعنت خداوند بر امتی باد، که برای نبرد با شما، اسبها را زین نهادند، و مهار کردند، و نقاب بستند، پدر و مادرم فدای شما باد، چه بسیار عظیم است، برای من، تحمل مصیبتی که بر شما رفت، پس، از خداوند، که مقام شما را بلند و گرامی شمرد، و مرا با شما بلند و گرامی داشت، میخواهم که

خونخواهی شما را ، در رکاب امام پیروز خاندان محمد ، درود خداوند بر ایشان ، روزیم کناد ، بارالها ، در این سرا و آن سرا ، مرا بوسیله حسین که درود تو بر او باد ، نزد خودت آبرومند بگردان ، یا ابا عبدالله ، من با دوستداری شما ، به درگاه خدا ، و رسول خدا ، و امیر مؤمنان ، و فاطمه ، و حسن و به بارگاهتان نزدیکی میجویم ، و یا بیزاری و دوری جستن ، از هر آنکس که پایه ظلم و ستم بر شما را پی ریزی کرد ، و ساختمان ظلم را بر آن بنا نهاد ، و ستم و بیداد را ، بر شما و بر پیروانتان روا داشت ، و به درگاه خداوند و شمایان ، از آنان بیزاری میجویم ، و به درگاه خداوند و شمایان ، با دوستداری شما ، و دوستداری دوستانتان ، و بیزاری از دشمنانتان ، و برپا دارندگان نبرد با شما ، و بیزاری از همراهان و پیروانشان ، نزدیکی میجویم ، در سازش ، با هر آنکس که در سازش با شماست ، و در نبردم ، با هر آنکس که در نبرد با شماست ، دوست میدارم ، هر آنکس را که دوستدار شماست ، و دشمن میدارم ، هر آنکس را که دشمن شماست ، و آنگاه به درگاه خداوند ، ، که مرا به شناخت شما ، و به شناخت دوستان شما ، گرمی داشت ، نزدیکی میجویم ، و از درگاه او ، که بیزاری از دشمنانتان را ، روزیم گردانید ، میخواهم که : مرا درین سرا و آن سرا ، همراه شما بدارد ، و مرا بار است کرداری ، در این سرا و آن سرا ، نزد شما استوار بدارد ، و مرا به مقام پسندیده خدا برای شما برساند ، و از خدا میخواهم ، که خونخواهی شما را ، همراه با امام حاضر ، راهبر و افشاگر حق ، از خاندان شما ، روزیم گرداناد ، و خداوند را بحق و مقامیکه نزد او دارید ، میخوانم ، و از او میخواهم که سوگوارانه ترین حالتی را ، که در مصیبتی پدید میآید ، در سوگواری برای شما ، بمن عطا فرماید ، که مصیبت شما بسیار عظیم است ، و داغ آن در اسلام ، و همه آسمانها و زمین ، سترگ است ، پروردگارا ، مرا در مقام سوگواری ، از آنانی قرار ده ، که درود و رحمت و آمرزش تو به آنان میرسد ، بارالها ، زندگانی ام را ، چونان زندگانی محمد و آل محمد بدار ، و مرگم را چونان ، مرگ آنان بگردان ، بارالها ، تو فرمودی ، و پیامبرت - درود خداوند بر او همواره ، میفرمود : عاشورا روزیست ، که بنی امیه ، و زاده هند جگرخوار ، ملعون پسر ملعون ، آنرا مبارک شمردند ، بارالها ، بر ابوسفیان و معاویه ، و یزید بن معاویه ، لعنت فرست ، لعنت تو جاودانه بر آنان باد ، عاشورا روزیست ، که آل زیاد و آل مروان ، با کشتن حسین ، درود خداوند بر او ، شادمان شدند ، بارالها ، در عاشورا ، در مقام عزا ، در تمام دوران زندگی ، با بیزاری از آنان ، و با لعنت بر آنان ، و با دوستی پیامبر و آل پیامبرت ، درود خدا بر همه آنان ، به تو نزدیکی میجویم ، بارالها ، لعنت تو بر نخستین کسی باد که در حق محمد و آل محمد ستم روا داشت ، و بر آخرین کسی باد که این ستم را پیروی کرد ، بارالها ، لعنت تو بر آن گروهی باد ، که با حسین درود خدا بر او نبرد کردند ، و برای کشتن او همراهی و همکاری و همگامی ورزیدند ، بارالها ، لعنت تو بر همگی آنان باد ، سلام بر تو یا ابا عبدالله ، و بر ارواحیکه در پیشگاهت جان نهادند ، درود خداوند از من بر شما ، تا هستم ، و تا هر گاه که شب و روز هست ، و خداوند آنرا آخرین زیارت من مگرداناد ، سلام بر حسین ، و بر علی بن الحسین ، و بر فرزندان حسین و بر یاران حسین ، بارالها ، تو خود لعنت مرا مخصوص اولین ظالم بگردان ، آغاز لعنت من برای او ، و در پی آن ، بر دومین دشمن ، و سومین دشمن ، و چهارمین دشمن باد ، بارالها ، لعنت تو بر یزید باد ، که او پنجمین دشمن است ، و تا رستخیز ، لعنت تو بر عبیداله بن زیاد ، و پسر مرجانه ، و عمر بن سعد و شمر ، و آل ابی سفیان ، و آل زیاد و آل مروان باد ، بارالها ، آنانکه بر مصیبتهایشان شاکرند ، حمدشان سزاوار توست ، حمد و سپاس خدای را ، بر این مصیبت سترگ ، بارالها ، در آنروزیکه بر آستانت وارد میشوم ، شفاعت حسین را روزیم گردان ، و امر برای خودت ثابت قدم بدار ، که با حسین و یاران حسین باشم ، آنکه جان خود را برای حسین درود خدا بر او فدا کردند .

احوال و آثار حضرت آیت الله حاج سیداحمد میرخانی

الناس من جهة التمثال اكفاء ابوهم آدم و الام حواء فان يكن لهم في اصله شرف يفخرون به فالطين و الماء مالفخر الا لاهل العلم انهم على الهدى لمن استهدى آدلأه ففزع بعلم تعش حيا به ابداء الناس موتى و اهل العلم احياء شادروان آية الله حاج سيد احمد

میرخانی قدس سره از اجله علما معاصر شیعی و از سادات سند، عالمی عامل و عارفی کامل بودند این سخن نه گراف بلکه بر بنیاد عمل و سلوک ایشان قولیست که جملگی برآند و حدیثی است متواتر از ثقات. این عالم بزرگوار بر طبق شجره موجود به چهل و هفت واسطه سلسله بنیاد سیادتش به حضرت سیدالساجدین، زین العابدین امام علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام و سیده نساء العالمین فاطمه اطهر میرسد شرح مهربانی، ص ۱۹ آیات الاحکام، ج ۲، مقدمه. همه قبیله او عالمان دین و اهل منبر و هنر بوده اند، مرتبه علمی و مقام فقهی و نفوذ اجتماعی سید میرخان در عصر صفویه اطهر من الشمس است، پدر شادروان آیه... . میرخانی آقا سیدمصطفی میرخانی از علماء مشروطه خواه در انتخابات دوره اول مجلس شورای ملی به اقتضای عصر بر اساس تقوی و تهذیب از سوی صنف سمسار تهران به نمایندگی برگزیده شد، آقا سیدمرتضی عم هنرمند آیه الله میرخانی بنیانگذار اولین مدرسه نوین تهران بود و در کنار کتابت آثار ارزنده دینی و ادبی از تلاش فرهنگی فروگذار نمیکرد و بنی اعمام ایشان مرحومان آقا سیدحسن و آقا سیدحسین بنیانگذاران انجمن خوشنویسان ایران بودند، و نیز اخوانشان در عرصه طب و حکمت و ریاضیات صاحب عنوان و استعداد بودند رحمه الله علیهم. در این طیف از علم و هنر و تعهد اخلاقی و اجتماعی و مذهبی آیه الله حاج سیداحمد میرخانی بسال هزار و دویست و نود شمسی دیده بجهان گشود برسم متداول خاندان در کودکی به تحصیل علوم مقدماتی پرداخت و در سن هیجده سالگی به اتفاق والده ماجده به عزم ادامه تحصیل و دیدار والد که در نجف اشرف بودند راهی پایتخت کشور عشاق شدند، مرگ پدر در سال هزار و سیصد و نه هجری شمسی موجب فترت امور و بازگشت ایشان به ایران گردید هر چند موفقیت در امور تجاری و احترام قاطبه اهالی موقعیتی مناسب را در این رشته برای او مهیا میساخت اما اوضاع اجتماعی آنروزگار و نیازهای حوزه های علمیه ایران بحضور بازماندگان خاندانهای علمی و ادامه راه بزرگان سلف ایشان را به ادامه تحصیل علوم دینی واداشت، در سال هزار و سیصد و دوازده تا هزار و سیصد و پانزده هجری شمسی که به حوزه علوم دینی مشهد وارد شدند در تهران خوشه چین محضر علمای عصر بودند و پس از دهسال حضور در مشهد با بازگشتی موقتی بتهران عزم حوزه علمیه قم کرده و سه سال نیز یعنی تا سال هزار و سیصد و سی و سه هجری شمسی که به تهران بازگشتند در قم بمباحثه و بحث و درس و تدریس و تحریر تعلیقه و حواشی بر متون فقه و اصول اشتغال داشتند، در شناخت استادان ایشان لازم به ذکر است که بعد از اتمام مقدمات نزد مرحوم حاج شیخ محمود کلباسی در کربلای معلی در مشهد آغاز به تحصیل ادبیات نمود و بمحضر ادیب نیشابوری مدرس نام آور مطول سعد تفتازانی پیوست سپس شرح لمعه و معالم و قوانین را نزد آقا حاج سیداحمد یزدی از فضلالی حوزه مشهد پایان بردند و رسایل و مکاسب را از مرحومان حاج شیخ هاشم قزوینی و حاج شیخ مجتبی قزوینی کسب نمودند و کفایه الاصول را در تهران از حوزه درس شادروان حاج شیخ محمدتقی آملی و مرحوم میرزا مهدی آشتیانی تحصیل کردند، پس در بلده طیبه مبارکه قم فیض محضر و استماع درس خارج حضرت آیه الله بروجردی و حضرت آیه الله حجت تا اواسط مباحث عقلیه پایان رسانیدند و در نهایت با اشاره و اجازه حضرت آیه الله بروجردی ماءمور تهران شدند. از زمان ورود دوم بتهران یعنی سال هزار و سیصد و سی و سه هجری شمسی از بام تا شام اوقات عالیه این بزرگمرد به انجام رسالت دینی و اجتماعی و فرهنگی گذشت و تا آخرین لحظات حیات به صدق ماءمور من الله و بقول ناصر خسرو قبادیانی معتقد بودند که: نماند هر چه آن از مرد ماند بماند آنچه آنرا برفشانند پس به انجام صالحات باقیات متعدد کمر همت بستند از آن جمله: ۱- تکمیل ساختمان مسجد ولی عصر عج واقع در خیابان آذربایجان غربی حشمت الدوله ۲- تشکیل کتابخانه عظیم مسجد ولی عصر عج با حدود سی هزار جلد کتاب همراه با سالن سخنرانی و اجتماعات. ۳- تاسیس مکتب ولی عصر عج مؤسسه آموزش عالی اسلامی برای بانوان در سال هزار و سیصد و پنجاه و دو شمسی با همکاری چند از استادان حوزه و دانشگاه. ۴- تاسیس بنیاد خیریه مکتب ولی عصر عج ۵- تاسیس مؤسسه صدوق جهت تعلیم و تربیت ایتمام و کودکان بی سرپرست در جوار مرقد ابن بابویه پل سیمان شهر ری با کمک عده ای از افراد نیکوکار. ۶- تاسیس نخستین دانشگاه آزاد اسلامی در رودهن و ایجاد خوابگاهی برای دانشجویان آن ۷

- تاسیس مجتمعات دینی رفاهی شامل مسجد، حمام، دستشوییهای عمومی و غسلخانه در روستاهای اطراف تهران، کرج، شهریار بیش از سی مورد تعیین موقوفات جهت خودگردانی این مراکز ۸- فعالیت‌های فرهنگی تبلیغی در خارج از کشور بمنظور پشتیبانی از جامعه تشیع به ویژه در زمان امام موسی صدر در لبنان. ۹- اعزام روحانیان به قصبات و شهرهای استان مرکزی بمنظور تبلیغ احکام و معارف اسلامی. ۱۰- تشویق مردم به ایجاد هیأت‌های مذهبی و شرکت منظم و مستمر در این هیأت‌ها و تربیت اقشار مختلف مردم و آشنا کردن آنها با معارف اهل بیت عصمت سلام الله علیهم اجمعین. احیای موارث: کمک و نظارت در ترجمه جلد پانزدهم بحارالانوار به ترجمه آقای موسی همدانی کمک و نظارت در ترجمه جلد شانزدهم بحارالانوار به ترجمه آقای موسی همدانی اهتمام برای چاپ دوره بیست و چهار جلدی مرآت العقول علامه مجلسی و چاپ آثار بسیار دیگر از موارث اسلامی.

۲- از عاشورا تا غدیر

مشخصات کتاب

سرشناسه: عسگری محمد عنوان و نام پدیدآور: از عاشورا تا غدیر: (گذری بر مناسبت‌های ماه‌های قمری / تهیه و تنظیم محمد عسگری مشخصات نشر: قم محمد عسگری - ۱۳۷۴. مشخصات ظاهری: ج جدول شابک: بها: ۶۰۰۰ ریال ج ۱)؛ بها: ۶۰۰۰ ریال ج ۱) وضعیت فهرست نویسی: فهرست‌نویسی قبلی یادداشت: چاپ قبلی نصاب - ۱۳۷۴ یادداشت: کتابنامه موضوع: چهارده معصوم -- سرگذشتنامه رده بندی کنگره: BP۳۶/الف۴ ۱۳۷۴ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵ شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۳۲-۷۷

پیشگفتار

مراتب سپاس و ستایش ذات یکتایی را سزااست که اول و آخر، و واحد و قادر است و صلوات بر خاتم انبیاء حضرت محمد مصطفی (ص) و درود و تحیات بر آل او، بویژه ولی الله الاعظم، حضرت حجت‌البن الحسن العسکری (عج) تا قیام قیامت! اما بعد؛ با توجه به این که جامعه اسلامی علاقمند است اطلاعاتی نسبت به تولد، شهادت و خط سیر زندگی معصومین علیه السلام داشته باشد و از طرفی برای تمامی افراد، آن حوصله بایسته و فرصت لازم نیست که به طور مفصل و تمام افراد، آن حوصله بایسته و فرصت لازم نیست که به طور مفصل و مشروح، مطالعاتی در زمینه‌های فوق داشته باشند و با توجه به این که سروران عزیز امور تربیتی مدارس که همواره سعی در برپایی مجالس و مراسم را به مناسبت‌های مختلف مذهبی دارند در بعضی از اوقات ممکن است به خاطر کمبود وقت لازم در تهیه و یا انتخاب مقاله، شعر، سرود و یا مرثیه‌ای جهت اجرای دچار مشکل شوند، لذا این جانب به خاطر تشویق استادان و سروران گرامی (البته با اعتقاد به عجز قلم و کمی بضاعت) با توجه به اشغالات و تجربیاتی که در امور تربیتی مدارس داشته‌ام تصمیم گرفتم مجموعه‌ای را که با حوصله و فرصت محدود آن مراسم تناسب داشته باشد، تهیه و تنظیم نمایم. از آنجا که یکنواختی مطالب و مراسم، سبب خستگی خوانندگان کتاب و یا شرکت کنندگان در مراسم می‌گردد؛ لذا این جانب در مورد هر موضوعی سعی بسم الله الرحمن الرحیم قل لا اسلکم علیه اجرا الا الموده فی القرابی (سوره شوری آیه ۲۳) تاریخ مدون اسلام از سپیده دم تا امروز، فرازهای شکوهمندی را به خود دیده است، جلوه‌های با کرامت شخصیت‌های بزرگواری از خاندان عصمت و طهارت که با سیره عملی و فرهنگ و معرف غنی و پربراری که به عنوان موارث ارزشمندی به یادگار نهاده‌اند، چشمه‌های جوشانی از فضائل و مکارم انسانی را پدید آورده که جویبارهای با صفای آنها اذهان و اندیشه‌ها را طراوت بخشیده و کام رو آنها را حلاوتی خاص داده است. وجودهای با برکتی که در رسیدن انسان‌های به کمالات عالی و اراسته شدن به اخلاق

اسلامی واسطه فیض الهی هستند و نیز اسوه انسانهایی می باشند که می خواهند بسوی فضایل روی آورده و از رذایل اجتناب کنند . آن ستارگان درخشان معنویت و فضیلت که مصداق عترت بوده و با قرآن ملازمند ، اگر انسانها به آنان تمسک جویند هرگز گمراه نشده و در تیه ضلالت ، راه سعادت را باز می یابند ، کشتی نجات بخش امامت و ولایت ، انسانیت را با اطمینان و آرامش خاطر به ساحل نجات رسانیده ، حسنات دنیوی و اخروی را نصیب وی می سازد . با وجود آنکه این پاسداران امانت الهی و حافظان حرمت انسانی و هادیان سیر کمال بشری در طول حیات پر بار خویش مشقات زیادی کشیده و رنجهای فراوانی را متحمل گردیده اند ، آنگونه که بایسته است ابعاد وجودی شان بر طالبان معرفت معرفی نشده و مورخان و راویان نور ، تنها لحظاتی از زندگی پر برکت و سراسر فضیلت آنان را ثبت کرده اند ، البته پرتوهای پر فروغ این خورشیدهای درخشان به لحاظ عظمت و جلال شان ، آنچنان اندیشه ها را در شگفتی و تحیر فرو برده که این راویان از ترسیم ابعاد کامل شخصیتی آنان عاجز مانده اند و مائیم و افسوسی بزرگ و دریغی عمیق بر تمامی ثانیه های هر یک از آن شعله های منور که می توانست توشه معنوی قرنهای متمادی انسانیت را فراهم سازد ، برای جبران خسارتهای اعصار گذشته و بهره مندی افزونتر از معارف آن سروران ، می توان برنامه های گوناگونی را به اجرا گذاشت تا به مصداق فذکران الذکر تنفع المومنین مردمان متوجه این فروزندگی ها گردند . ثبت سیره زندگی اهلیت و پاسداشت سالروز ولادت و شهادت ائمه هدی و معصومین پاک سرنوشت ، جرعه های فضیلت را به کام تشنگان معارف سرازیر می نماید . از دیگر سو ایام الله ، روزهای سرنوشت ساز و مهمی است که ممکن است طی آن حوادثی روی دهد که یکبار نعمت و رحمت لطفی را متوجه جهانیان بنماید و گاهی این حوادث به صورت عذابی سخت بروز نماید و خشم الهی را نشان دهد . به عبارت دیگر ایام الله یا نسیمی از معنویت است یا طوفانی از خشم و قهر که در هر دو حال دلها روشن می شود و بصیرت پیدا می کنند و نتیجه آن برای انسانهای خردمند و دوستدار معنویت خیر و خوبی خواهد بود ، چرا که در این روزها نشانه های الهی اشکارتر است ، سالروز ولادت معصومین و اهل بیت لحظه های نورانی و شکوهمندی است که طلوع خورشید فضیلت را نوید می دهد و برای عاشقان ولایت و شیفتگان حقیقت با سرور و شادمانی تواءم است و ایام شهادت و رحلت آن اسوه های وارستگی بیانگر آن است که نعمتی متوجه انسانهاست و بی دینی و ناحقی آنچنان سلطه خود را نشان داده که حقجویان را نعمتی بزرگ محروم کرده است . نوشتار حاضر حاوی مطالب گوناگون و مضامین متنوعی است که به مناسبت های ایام قمری و خصوصا سالروز ولادت و یا شهادت خاندان عصمت و طهارت و یا سالروز رخداد وقایعی چون بعثت نبی اکرم (ص) و غدیر خم به رشته تحریر در آمده است . طریقه تدوین مباحث و دسته بندی محتوایی ، کتاب حاضر را خواندنی نموده است و می تواند برای دست اندرکاران فعالیت های تبلیغی و فرهنگی و تمامی علاقمندان به ساحت مقدس اهلیت خصوصا مربیان پرورشی و مبلغان دینی مفید و موثر واقع گردد

مناسبتهای ماه محرم

هجرت پیامبر

و اینک ما ، از ورای قرون سرکشیده ایم و فصلی نوین را آغاز گریم . اینک ما به کرانه تاریخی چند صد ساله و غرورانگیز ، پیروزمند و غرور آفرین ستاده ایم . اینک ما گام در سالی جدید و فصلی دیگر ، از تاریخ حیاتبخش اسلام می نهیم و نظاره گر رویدادهای سالهای و قرنهای گذشته هستیم . آری . . . همراه با رسیدن نخستین روز محرم ، ماه خون و حماسه ، سالی دیگر از هجرت پیامبران اسلام ، آن جاودانه مرد ، محمد(ص) می گذارد . هجرتی که چونان دم مسیح ، کالبد رو به ضعف نهاده اسلام را جانی تازه بخشید و روحی دیگر . هجرتی که بسان تولدی دیگر ، سرآغاز تاریخ پر شکوه اسلام قرار گرفت و او ، آن پیام آور آن

یتیم مکه، آن انسان خدایگونه، هجرت را بر گزید تا بر روندگان راهش در گستره وسیع آینده و بر پویندگان طریقتش در پهنه تاریخ صلازند که: آی انسان، وای مسلمان! بدان هنگام که موانع و سدها، تو را از شدن و تحریک و پویایی باز می‌دارد، هجرت کن، هجرتی به سوی شدن و به سوی الله و به آنچه که باید باشی. آری... او هجرت کرد، تا بر آیندگان بانگ بر آورد که: آن هنگام که عوامل گوناگون، تو را از انجام رسالت، باز می‌دارد و به بودن و نه شدن وادارت (مرثیه ای گروهی بمناسبت حلول ماه محرم) خورشید عالم آرا (۲) با هاله غم آمد (۳) یاد آور شهیدان (۲) ماه محرم آمد (۳) ای خاتم امامت،... ماهی که گردد از عرش (۲) ندای حق شنیده (۳) سرها شود بریده (۲) تن‌ها به خون تپیده (۳) ای خاتم امامت،... ماهی که دست عباس (۲) گردد جدا ز پیکر (۳) اطفال، تشنه آب (۲) سقای به خون شناور (۳) ای خاتم امامت،... ماهی که نجل زهرا (۲) جان را به کف گرفته (۳) بر امت پیمبر (۲) خط شرف گرفته (۳) ای خاتم امامت،... در راه آئین حق (۲) زینب شود گرفتار (۳) مسلم برای خدا سر را بداده بردار (۳) ای خاتم امامت،...

دهم محرم، شهادت حضرت امام حسین (ع) و یاران با وفایش

دل به مهر آل احمد منجلی داریم ما والی ملک ولایت را ولی داریم ما اینهمه نعمت که می‌بینی به ما بخشیده اند از یم جود حسین ابن علی علیه السلام داریم ما حماسه عاشورا در چشم انداز سرخ و خط خونین شهادت، محرم جلوه ای دیگر دارد و جلالتی نو! و در آسمان پر ستاره ایثار و جهاد، عاشورا چونان کوی خونین درخششی ویژه دارد. آری... آنک خدای خواست که خون را به قیام بیند و رایت سرخ حقیقت و راستی را به تماشا ایستد، خوی، ذلت باطل و پلیدی را به نظاره بنشیند. آنک... مشیت رب الارباب بر این شد که رزمی سرخین بر پا شود، نور و ظلمت در مصاف شوند و حق و باطل به پیکار بر خیزند تا حماسه ای پرشکوه تحقق یابد و آوازه اش در همیشه تاریخ بماند. ۶۱ سال از هجرت پیامبر (ص) می‌گذرد، و اینک حسین (ص)، هم او که در مهبط وحی جبرائیل و در دامن پاک پیامبر، پرورش یافته است، پرچم امامت را در راستای رسالت ابراهیم خلیل الله علیه السلام و محمد رسول الله (ص) بر دوش گرفته است تا کاروان بشریت را تا دروازه های نور، راه بنماید و کشتی نجات انسان را در شط سرخ شهادت، به پیش راند. در سویی سپاهیان جبهه نور و منادیان حق و راستی قامت کشیده اند و در دیگر سوی لشکریان شب و آواز گران سیاهی و پلیدی به صف شده اند و خورشید عاشورا نظاره گر این پیکار خونین و نبرد سرخ! خورشید آمده است تا سرانجام نبرد را در سینه بنگارد و بر گوشه های همه آیندگان تاریخ قصه را باز گوید. و حسین (ص) زره به تن کرده است! تنها با ۷۲ تن یار در برابر انبوه سپاه کفار! خاک کربلا، به انتظار که رزمیدن رزمگران جبهه حق و یزیدیان شب زده را به تماشا بنشینند. و عاقبت، انتظار به پایان می‌رسد و رزم آغاز می‌شود، حسینیان را شور و ولوله می‌افتد که به زودی در بستری سرخ، پیامبر را بر بالین خویش می‌بینند و بهشتیان جنت خدای را دیدار می‌کنند. و در دیگر سوی، خفاشان شب را هراس می‌افتد که بزودی سپیده نور، قلب سیاهی را می‌شکافد و پایان هستی شب را اعلام می‌کند. حسینیان، حق گویان بر سپاه کفر می‌تازند و با ندای تکبیر، بر جنگل انبوه سپاه خصم یورش می‌برند، تا با آتشفشان خونهاشان در خیمه های شرک و کفر یزیدی، آتش به پا کنند و در دامن شب، شرر افکنند. اینان قامت کشیده اند تا رسم جانبازی و ایثار و شهادت در راه عقیده را برای همه تاریخ به نمایش گذارند و پیکرهای خونین شان را سند رسوائی باطل و باطل گویان تاریخ قرار دهند. ظهر عاشورا است و اوج داغی صحرای تفتیده کربلا و خورشید می‌گردید بر تن های فتاده بر خاک، بر تربت خون گرفته ز جساد بی کفن. بر پیکرهای پاره پاره و بی سرو بی دست منادیان توحید، و حسین نظاره می‌کند، شکوه حادثه را، عمق قساوت قایلیان و اوج ایثار یاران را و دانه های اشک، بر گونه های ملتهبش در آبشار نور خورشید چون در می‌درخشید. او آمد و زمین و آسمان را آشتی دیرینه داد. کعبه را جلای پاک حقانیت حق، و مکه را جایگاه شاهدان حق پرست، بردگان را آزاد ساخت و تنها بنده خاص خدا نامید شان.

بندگان زور را رها کرد و بندگان زر را مخلص ساخت و ره گم کردگان را چراغ هدایت گشت و ره یافتگان را هادی حق . او آمد ، کوران را چشم حقیقت بین ، کران را گوش شنوا و لالان را ندائی حق رسان بخشید . مردگان را از خون شهید جلوه ای تازه ساخت و همه را شهید شاهد کرد و عاشق حق . او آمد تا با زندگی سراسر مبارزه خویش ، با دعوت خود به ما درس ایمان و جهاد دهد و با زندگی جانگذار خویش بما یاد داد که در راه برانداختن ظلم و ظالم رودخانه هایمان را غرق خون سازیم و از خون وضو بگیریم و تنهایمان را سنگر سازیم ، ولی ظلم را نپذیریم و با دستان خون آلوده خویش ، پرچم حق را بر فراز بلندترین قله های استقامت و پایداری استوار سازیم . بما موخت که ای انسان آزاده ، آنجا که نمیتوانی سر بلند زیست کنی ، سر بلند بمیر . آنجا که طپش توانستن در تو خاموش شد ، سرود بایستن سرکن و آنجا که رنگ رخسارت از شدت ظلم و جهلها به زردی گرائیده از خون وضو بسازد و بر سجاده گلگونت سربنه . آری آری او آمد ، نامش محمد بود و کنیه اش ابوالقاسم . او جلوه ای از نور حق بود ، از تبار هاییل و از نسل ابراهیم علیه السلام او خاتم النبیین ، وارث المرسلین ، محبوب العامین ، رسول گرامی خدا حضرت محمد ابن عبد الله علیه السلام بود . دو ناخدا فروغ دیده آمد . سرور سینه آمد ظهور این دو آیت . خوش هم قرینه آمد خزینه رسالت خالی شد از گهرها والاترین جواهر ، از آن خزینه آمد دو ناخدای امکان بهر نجات انسان هر یک به جلوه خاص ، در این سفینه آمد از مطلع رسالت . و ز مشرق امامت خورشید مکه سرزد ، ماه مدینه آمد آن خاتم النبیین ، وین صادق الائمه جبرئیل کویشان را ، عبدی کمینه آمد احمد که با ظهورش . شد دفن بت پرست صادق که عشق رویش ، در دل دفرینه آمد آن تا دهد به عالم ، عشق و امید برخاست این تا برد ز دلها ، نفاق و کمینه آمد شکست زین دو قدرت ، بتهای جهل و الحاد انسان که بارش سنگ بر ابگینه آمد تنها نشد مویید در مدحشان ثنا خوان جبرئیل هم غزلخوان ، در این زمینه آمد سرود میلاد حضرت رسول اکرام ص و حضرت امام صادق علیه السلام فرخنده میلاد محمد آمد ختم پیمبران سرمد آمد مولد صادق آل محمد مقارن گشته با میلاد احمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا ز یمن مقدم رسول خاتم معطر آمده محیط عالم مولد صادق آل محمد مقارن گشت با میلاد احمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا ، مبارک بادا عرش کبریا نوید آمده که مسلمین عید آمده بدر منوری پدید آمده حامل قرآن مجید آمده مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا ولادت ختم رسولان آمد محمد آن حبیب جانان آمد بر جسم پیروان او جان آمد بر حرمتش جهان گلستان آمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا به هفته ربیع دو ماه تابان ز تارک سپهر دین و ایمان برای دادن پیام جانان دمیده با سراج لطیف یزدان مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا مرثیه گروهی در ماتم عاشورا شب و روز عاشورا امشب شهادتنامه عشاق امضا می شود فردا ز خون عاشقان ، این دشت دریا می شود امشب کنار یکدیگر ، بنشسته آل مصطفی فردا پریشان جمعشان ، چون قلب زهرا می شود و اویتلا - و اویتلا امشب بود بر پا اگر ، این خیمه ثار الهی فردا به سمت دشمنان ، بر کنده از جا می شود امشب صدای خواندن قرآن بگوش آید ولی فردا صدای الا- مان زین دشت بر پا می شود و اویتلا - و اویتلا امشب رقیه حلقه زرین اگر دارد به گوش فردا دریغ این گوشوار از گوش او و او می شود امشب به خیل تشنگان ، عباس باشد پاسبان فردا کنار علقمه ، بی دست ، سقا می شود ، و اویتلا - و اویتلا امشب که قاسم زینب گلزار آل مصطفاست فردا ز مرکب سرنگون ، این سرور عنا می شود امشب بود جای علی ، آغوش گرم مادرش فردا چو گلها پیکرش ، پامال اعداء می شود و اویتلا - و اویتلا امشب گرفته در میان ، اصحاب ، ثار الله را فردا عزیز فاطمه ، بی یار و تنها می شود ترسم زمین و آسمان ، زیروز بر گردد (حسان) فردا اسار تنامه زینب چو اجرا می شود و اویتلا - و اویتلا

دوازدهم یا بیستم و پنجم محرم شهادت حضرت امام زین العابدین (ع)

گر دین خدا به کربلا احیا شد از خون حسین علیه السلام زاده زهرا شد با اشک و دعای خود امام سجاد علیه السلام تکمیل گر قیام عاشورا شد سعادت و هدایت دست خواهند یافت . و از سخنان آن امام است : برای مومن چه اندازه زشت است خواهشی داشته

باشد که در راه خواستن آن خوار گردد. شیعیان ما اهل هدایت، تقوی، خیر، ایمان، فتح و ظفر می باشند. امید آنکه در این ایام فرخنده جامی از کوثر گوارای آن بزرگواران نوشیده و زمزمه کلامشان را سر دهیم. میلاد پیامبر(ص) وقتی یک مرد مانده و کران تا کران عدو، یک تیر مانده بود و جهان تا جهان نشان، وقتی مردان مرد سر در چاهسار ظلمتها، به نابودی کشیده شده بودند، وقتی حلقوم حق طلبان با طناب اعدام بدست جلادان سپرده شده بود، وقتی نامردان مرد بر مسند تکیه داده بودند و نا حقان بجای حق، بی سیرتان بجای نیک مردان جا خوش کرده بودند، وقتی خسرو پرویز در ایران، بیدادگر بیدادگران بود و امپراطور رم از بردگان و حیوانات جنگ خونین مرگ و زندگی براه می انداخت و در این بین بر مرگ برده بینوا قاه قاه می خندید، وقتی از هر سو آتشکده های ظلمت سر بر فلک برداشته بودند و شعله های شوم خویش را به آسمان میفرستادند، وقتی از هر سو آتشکده های ظلمت سر بر فلک برداشته بودند و شعله های شوم خویش را به آسمان میفرستادند، وقتی قله شهر آشنای قدمهای ابراهیم و اسماعیل، مهبط وحی خدا، سر در چاهسار غروب غم انگیز نیستی خود میکشید، وقتی خورشید از طلوع خویش از طلوع خویش شرم داشت و بر غروب خود از شادی میگریست و انوار طلا-یی خویش را در دامن خود مخفی میساخت و بی نور و بیخیال در آسمان گام میزد، وقتی شفق از دامن خونرنگ خویش، سخت بیمناک بود و بر این سرخی نفرین میفرستاد، وقتی فلق از ظهور خویش نا ظهوری میطلبید و از خدای خویش ناپیدایی، وقتی سپیده دامن عفاف خویش را در دست سیاه شب میدید و شرم آلود بر آن لعن میفرستاد، وقتی در آن نقطه که زمین از آسمان کام میگردد، دیگر درخششی و تلالوئی به چشم نمی خورد، وقتی در لاله زارهای بجای بلبل جغد لانه کرده بود و بر ویرانه ها بلبل نوحه میخواند، در کویر، آلاله ها غمناک به انتظار چشمه آبی، قطره اشکی، ذره نثاری له میزدند، وقتی ماه در شبهای چهارده چنان بیرنگ بود که ستاره ها بر او نهیب میزدند، وقتی در قلبها به جای محبت کینه ها، عداوتها، شقاوتها ریشه دواند بود، وقتی دستهای باز و آلوده شیطان همه را، همه چیز و همه جا را نا پاک ساخته بود و قلبها شیطانی، نفسها شیطانی و حیات نیز شیطانی گشته بود، وقتی در یوزگان نامرد کله بر سر درویشان بینوا میگذاشتند، وقتی مظلوم اسیر دست ظالم بود و فقیر پادوی خانه بدوش غنی، وقتی مردان بر اریکه قدرت نشسته بودند و زنان، دست به سینه، چون بردگان بی اراده در اختیار آنان به بازی گرفته شده بودند، مرد همه چیز بود و زن هیچ وقتی طفلکان، زنده بگور شده و دخترکان بی گناه، آرام طلوع نکرده، در گور سرد قساوت پدر غروب میکردند، از بین ببرد و شورشی بنیادی بر ضد حکومت آنان پی افکنند و کاخ یزید و امویان را برای همیشه واژگون کند. این مبارزه که توام با مظلومیت اهل بیت بود، نخست با خطبه حضرت زینب علیه السلام در بازار کوفه شروع شد و سپس با سخنان کوتاه ولی بسیار پر شور و موثر حضرت زین العابدین علیه السلام در کوفه تداوم یافت. سخنان حضرت سجاد علیه السلام در محیط ارباب و وحشت کوفه و در دل مردم، طوفانی بپار کرد و چنان در عمق روح مردم نفوذ کرد که می گریستند و همدیگر را ملامت می کردند و از همانجا شعارهایی بر ضد حکومت یزید و به نفع امام حسین علیه السلام سر می دادند. تاثیر سخنان حضرت سجاد به قدری بود که کوفه را لرزاند و پسر زیاد در اولین سخنرانی اش پس از شهادت امام حسین علیه السلام برای تهدید مردم گفتارش را با دشنام به امام حسین علیه السلام و خاندانش و ستودن یزید آغاز کرد و هنوز سخنانش تمام نشده بود که عبد الله بن عقیف برخاست و گفت: پسر زیاد، دروغگو تو و پدرت هستی. و کسی است که ترا بر ما حاکم ساخته است. فرزند پیامبر علیه السلام را بی شرمانه می کشی و بر منبر مسلمانان چنین سخنانی می گویی!! کاروان اسرا به سرپرستی و قافله سالاری حضرت سجاد علیه السلام وارد شام مرکز خلافت بنی امیه می شود. آگاهی مردم کوفه هر چند مهم بود ولی ضرورت آن به پایه ضرورت آگاهی دادن مردم شام نمی رسید، زیرا اسلام مردم شام، اسلام معاویه بود، و حتی به تصدیق مورخان، شامیان برای پیامبر، خویشاوندی جز یزید نمی شناختند! ورود به شام برای حضرت سجاد علیه السلام بسیار گران بود و آزار و شکنجه جسمی و روحی زیادی به آن حضرت وارد شده وضع اسراء چنان رقت بار بود که هر کس کوچکترین شناسایی نسبت به آنان داشت نمی توانست بی تفاوت بماند و اظهار ناراحتی نکند. امام علیه السلام در

مجلس یزید و در برابر دیدگان مردم وقتی که با گستاخی یزید روبرو شد که گفت: دیدی که خدا با پدرت چه کرد؟ فرمود: ما جز قضای الهی که حکمش در زمین جاری است ندیده ایم. و یزید گستاخانه گفت تو پسر کسی هستی که خدا او را کشت. امام علیه السلام دلیرانه و بدون ترس از ابهت یزید و جمعیت مجلس فرمود: من پسر کسی هستم که تو او را به ستم کشتی. و خدا در قرآن فرموده است که: هر کسی مومنی را عمدا بکشد، در جهنم تا ابد به عذاب الهی گرفتار خواهد بود. و یزید که تاب تحمل سخنان کوبنده امام را نداشت با خشم فراوان فرمان قتل امام را صادر کرد، ولی امام علیه السلام با قاطعیت فرمود: هیچگاه اسیران ازاده شده، نمی‌توانند حکم قتل انبیاء و اوصیاء را صادر کنند! مگر اینکه از اسلام خارج شوند! و اگر چنین است مردی مطمئن حاضر کن تا وصیت کنم و اهل حرم را به او بسپارم... و یزید از نفوذ کلام امام درمانده شد و از کشتن آن حضرت صرف نظر کرد. هرگز امام سجاد در برابر حاکمان ستمگر اموی کرنشی نکرد و بی‌باکانه به یزید فرمود: مرا از کشتن می‌ترسانی مگر نمی‌دانی که کشته شدن، افتخار ما است و شهادت برای ما کرامت است. به هر حال خطبه‌های حضرت سجاد علیه السلام در کوفه و شام علی‌الخصوص در بارگاه یزید، حکومت بنی‌امیه را به مردم شام شناساند. یزید بی‌چاره شده بود و برای اولین بار احساس کرد که در مبارزه شکست خورده است. مبارزه‌ای که از پشت شتری عریان به وسیله جوانی رنجور و اسیری به بند کشیده، شروع شده و تا بارگاه خلافت به پیش رفته بود و او همچون اسیری زبون در دست زبان آنچه مهم است توجه امام در فرصتهای مناسب به آینده درخشان و تابناک اسلام و امت اسلامی بود که حضرت توانستند در سالهای رسالت خویش ویژگیهای دولت حضرت مهدی (عج) را یاد آور شوند و در این راه گامهای موثری چون پاسخ به مسائل علمی، رد شبهات، توجه به اصحاب، برحذر نمودن آنان در همکاری با خلفا، تقویت و تحکیم مبانی امامت بصورت یک عقیده اسلامی، آماده کردن مردم برای غیبت امام مهدی (عج) و دعوت مردم به امامی که غایب خواهد بود بردارند، لذا ابوالادیان که نامه رسان آن حضرت بود میگوید: امام برای شخصی که سوال کتبی نموده بود نوشت: درباره مهدی قائم آل محمد (نص) پرسیده بودید او زمانی که قیام کند آنچنان عالمانه در میان مردم حکمرانی و قضاوت برحق کند که هرگز نیازی به برهان و دلیل نخواهد داشت. دسته گل محمدی ده مژده که نخل دل برگ و بری داد زیرا شجر باغ رسالت ثمری داد ای ساقی گل چهره بده باده که امشب بر ماه صدف بحر ولایت گهری داد از نسل نبی و علی و فاطمه خالق بر خلق جهان بار دگر راهبری داد جبریل امین گفت به احمد که خداوند بر امت تو بار دگر تاج سری داد تا آنکه بشر را برساند به تکامل بر هادی دین بهر هدایت پسری داد بر عسکریان مژده بده حضرت معبود بر مکتب شرع نبوی زیب و فری داد آمد پدر مهدی موعود بدینا کز امانش تیر دعا را اثری داد رو به صفتان را هله اعلام خطر کن چون حق به علی شیر خدا شیر نری داد از یمن قدوم پدر مهدی موعود حق در بر آتش به کف ما سپری داد آمد به جهان آنکه خدا خلق جهان را از جلوه او مهدی نیکوی سپری داد آمد به جهان آنکه به یک گوشه چشمی بر محفل ما شور و صفای دگری داد آمد به جهان آنکه پی یاری قرآن با منطق خود پاسخ هر خیره سری داد آمد به جهان آنکه به پیغام پیمبر هشدار به کفار چو پیغامبری داد آمد به جهان آنکه شب تیره ما را در پرتو اشراق همایون سحری داد آمد به جهان آنکه همه بیخبران را از واقعه روز قیامت خبری داد با ماه بگوئید نتابد که به زهر خلاق جهان باز فروزان قمری داد از بهر نظر خواهی صاحب نظران حق ما را به جهان رهبر صاحب نظری داد در شهر هنر خامه هر بی هنری را با تیغ زبان سر خط علم و هنری داد مرغ دل (ژولیده) به پرواز در آمد او آمد و بر مرغ دلش بال و پری داد ماه محراب در جسم جهان، فیض بهارانم من عالم چو زمین تشنه، بارانم من در زهد، دلیل پارسایان جهان در عشق، امام جان نثارانم من فرزند حسین و زینت عبادم شایسته ترین، سجده گذارانم من با اینهمه منزلت ز سوز دل و جان روشنگر بزم سوگوارانم من چون لاله همیشه از جگر می سوزم چون شمع همیشه اشک بارانم من دردا که چه آور قضا بر سر من ای کاش نمی زاد مرا مادر من من نور دل پیمبر و زهرایم روشنگر بزم عترت طاهایم فروخته تر ز شمع افروخته ام دل سوخته تر ز لاله صحرایم با ذکر دعا و خطبه و اشک و پیام من حافظ انقلاب عاشورایم بیمار فتاده در دل آتش و خون لب تشنه خسته بر لب دریایم آن طرفه

شهید زنده ام من که به عمر از تیغ جفا بریده اند اعضايم دردا که چه آورد قضا بر سر من ای کاش نمی زاد مرا مادر من آنم که به هر گام خطرها دیدم در هر نفس از ستم شررها دیدم با آنکه ز کربلا ، دلم خونین بود در شام همی خون جگرها دیدم با آنکه به خاک و خون بدیدم تن ها بر عرشه نیزه نیز ، سرها دیدم در باغ به خون نشسته کربلا افتاده ، قلم قلم شجرها دیدم یک سو تن صد چاک پدرهای شهید یک سو تن پا مال پسرها دیدم دردا که آورد قضا بر سر من ای کاش نمی زاد مرا مادر من من دیده ام آنچه را که دیدن سخت است دیدن نه همین بلکه شنیدن سخت است از ورطه طوفا نرزه آتش و خون بر ساحل آرزو رسیدن سخت است هفتاد و دو تن ز بهترین یاران را دیدن به زمین و دل بریدن سخت است بار غل و زنجیر چهل منزل راه با پیکر تبار کشیدن سخت است جانبخش بود صدای قرآن اما از راس پدر به نی شنیدن سخت است ای کاش نمی زاد مرا مادر من دردا که چه آورد قضا بر سر من مشک افشان عالم مدینه روز جمعه هشتم ماه ربیع الثانی حال و هوای دیگری داشت ، همه در انتظار درخشیدن نوری بودند تا گلهای زندگی را در فضای ظلم گرفته آن سامان شادابی بخشد . در این روز ، خورشید تابان وجود امام حسن عسکری علیه السنه ام قدم به عرصه این جهان خاکی گذاشت . هم او که از دامانش نوری ساطع شد تا امید بخش مظلومان و مستضعفان گیتی شود . براستی میلاد امام عسکری بر عظمت روز جمعه افزود و بر این عید طراوتی خاص بخشید . او دومین امامی بود که نام حسن را به خود میگرفت و هم نام سبط اکبر رسول خدا یعنی حسن ابن فاطمه علیه السلام شد ، امام به القاب صامت ، رفیق ، نقی ، زکی ، هادی معروف بود . باید ولادت باسعادت آن حضرت را نه به عنوان حادثه ، بلکه نقطه عطفی در تاریخ تشیع دانست و باید اذعان داشت که این میلاد در آینده ای نه چندان دور تاریخ بشریت را دگرگون می کند ، چرا که او می باید فرزندی به دست غیب بسپارد تا روزی دادگستر جهان هستی شود . در شان ایام که امام هادی علیه السلام را از مدینه به سامرا بردند زیر نظر حکومت عباسیان قرار گیرد ، امام حسن عسکری علیه السلام را نیز به دستور متوکل عباسی به سامرا انتقال دادند لذا باید گفت که قسمت عمده ای از عمر امام علیه السلام در پایتخت عباسیان در سکوت مرگبار حکومت آنان گذشت . آنچه مسلم است انتقال و تبعید امام هادی و امام عسکری علیه السلام به سامرا ، که ودیعه الحسین علیه السلام در دل تاریکی شب ... از خواب بلند می شود ... از خیمه بیرون می آید و آرام آرام به خیمه دیگری سرازیر می شود ... وارد خیمه که می شود صدا می زند: پدر جان ... پدر جان ... وقت نماز صبح است بیدار شو ... در حالی این کلمات را می گوید که سجاده زیبایی را روی زمین خیمه پهن می کند . پدرش بلند می شود ... مگر به خواب رفته بود ... او تمام شب را بیداری کشیده بود ... شب دهم محرم واقعا شبی درد آورد بود ... بفکر خود تنها نبود ... بفکر اهل بیتش بود ... بفکر اصحابش بود ... رو به دخترش می کند و می گوید: اه رقیه جان .. و بعد از این کلمات با چشمانی پر از اشک دختر بچه اش را در آغوش می کشد ... - پدر جان ... چه شده ... چرا گریه می کنی ؟ کلمات در گلویش ساکت می شوند و چیزی نمی گوید ... از جای خود بلند می شود و بعد از وضو به نماز مشغول می شود ... هنگامیکه صبح دمید ، دو لشکر حق و باطل در مقابل همدیگر قرار گرفتند ... همه زنان اهل بیت در داخل خیمه ها به دعا و نیایش مشغول بودند ... صدای بهم خوردن شمشیرها قلبهای آنها را به لرزه می انداخت ... وقت ظهر فرا می رسد ... رقیه از خیمه بیرون می آید و با چشمهای هراسان و خسته پدر را جستجو می کند ... در دل می گفت : خدا یا پدرم کجاست ؟ وقت نماز شده ... چرا نمی آید نماز بخواند ؟ دوباره به خیمه می رود ... سجاده را روی شنهای داغ پهن می کند ... این عمل را چندین بار انجام می دهد ... عقيله بنی هاشم زینب علیه السلام در حالیکه زمین معرکه را می پایید ، چشمش به رقیه می خورد که در کنار خیمه ایستاده است ... از جا می پرد و خود را به آن خیمه می رساند ... رقیه جان چرا بیرون ایستاده ای ؟ جواب می دهد: عمه جان ... می ترسم نماز قضا شود و پدر به آن نرسد ... حضرت زینب علیه السلام با صدایی که توام با گریه بود گفت : مطمئن با ... پدرت نماز آخرین خود را بجای آورد ... سپس دستی روی سرش می کشید و خیمه را ترک می کند و به رقیه می گوید از خیمه خارج نشود ... بعد از اینکه زمین کربلا ، حله خونین خود را به تن کرد ، و خاندان اهل بیت عازم کوفه و از انجام

به شام رفتند ، رقیه ناراحتیهای اهل بیت را دو برابر کرده بود . . . در حال خواب و بیداری سراغ پدرش را می گرفت و همیشه عمه اش زینب بود که او را دلداری می داد ولی این دلداریهها موقت بود . . . در خرابه شام ، رقیه پدر را خواب می بیند که او را دعوت می کند به نزدش برود ، از خواب می پرد و با گریه پدر را می خواهد . . . آنقدر گریه می کند که همه اهل بیت حتی بچه ها از خواب بیدار می شوند و همه بی اختیار شیون را آغاز می کنند . . . بی تابی و ناراحتی رقیه را به گوش یزید می رسانند . . . می پرسد چه شده ؟ قصه را برایش تعریف می کنند . . . دستور می دهد سر پدرش را برایش ببرند تا ساکت شود . . . سر مطهر هنگامیکه نمایان می شود ، حضرت زینب علیه السلام آنرا پیش رقیه می برد . . . رقیه جان این سر پدر است . . . رقیه حیران می پرسد این سر کیست ؟ گوید: سر پدر است . . . مات و مبهوت با دستهای کوچک و لرزانش جلو می رود . . . سر مطهر را می گیرد و به آن خیره می شود . . . سر را می بوسد و سپس آنرا به سینه می چسباند و در دل را آغاز می کند . . . پدر ! . . . بعد از تو به سر عمه ها چه خواهد ؟ . . . به سر بچه ها چه خواهد آمد ؟ . . . پدر چرا جواب نمی دهی ؟ . . . ایکاش سر مرا بجای تو می بردند . . . ایکاش مرده بودم و ترا به این وضع نمی دیدم . . . با این کلمات ، خاندان اهل بیت را غمناک ساخت . . . گریه شدیدی او را گرفت و بیهوش روی زمین افتاد . . . سر مطهر از لابلای دستهایش می افتد . . . زنها دویند . . . رقیه زان بدست گرفتند . . . اما دیگر روحی در جسد نبود . . . رقیه بدرود حیات گفته بود . . . رقیه علیه السلام در سال ۵۷ هجری در شهر مدینه بدنیا آمد و در سال ۶۱ هجری در خرآبه شام مدفون شد . مقام این مخدره در منطقه ای بنام عماره در نزدیکی دروازه قدیمی شام بنام فردایش قرار دارد . . . بارگاه حضرت رقیه سابقا مزار کوچکی بود گنبدی سبز آنرا پوشانده بود و مساحتش به ۵۰ متر مربع می رسید . از کرامات این حضرت ، گفته های واقعیت داری است که سالها پیش یکی از سادات معروف حضرت را در خواب می بیند که با و می گوید: ای سید ، چطور خواب رفته ای و آب دار قبر مرا می برد ؟ وقت صبح می شود . . . سید خواب را برای چند نفر از مجتهدین تعریف می کند . . . بر آن شدند که آنجا را حفاری کنند تا جریان برایشان آشکار شود . . . بعد از حفاری دیدند ، رودی دارد قبر مطهر را فرا می گیرد تصمیم گرفتند کسی پایین برود پیکر مطهر را روی کف دست بگیرد تا مسیر آن رود را عوض کنند . . . کسی جرات نکرد اینکار را انجام دهد مگر خود آن سیدی که خواب دیده بود . . . بعد از تلاوت آیات قرآن و ادعیه ، سید پایین می رود و جسد مطهر را که در پارچه ای پیچیده شد بود ، روی کف دست قرار می دهد تا کار پایان می گیرد . . . سید (علیه الرحمه) در آنوقت گفته بود هنگامیکه جسد مطهر را در دست گرفتم ، آنقدر ظریف و نرم بود که حس کردم ، حضرت ، همین الان فوت شده بودند . از آن زمان به بعد ، کرامات حضرت رقیه علیه السلام پدیدار شد و مردم شام ، این مقام را مورد احترام قرار دادند و نذرهای زیادی برای آن می فرستادند و ظرف سالهای دراز ، شیعیان جهان ، جهت ساختن بارگاهی که لایق مقام این حضرت باشد پول زیادی جمع آوری کردند و خانه هایی که دور تا دور مقام ، به مساحتهای زیادی بود خریداری نمودند . و بدین ترتیب قبه و بارگاهی زیبا ، برای این دردانه حسین علیه السلام ساخته شد که هم اینک زیارتگاه عاشقان و دوستداران حضرتش می باشد . ای بارگاه کوچک تو قبله ای عظیم وی روضه مبارک تو روضه نعیم باشد حریم اقدس تو قبله گاه دل تا خفته چون تو جان جهانی در آن حریم هم دختر امامی و هم خواهر امام هم خود کریمه هستی و هم دختر کریم قدرت همین بس است که خوانند اهل دل حق را به ابروی تو ای رحمت عمیم ای نور چشم زاده زهرا (رقیه جان) هر چند کوچکی تو بود ماتمت عظیم خواهم که بر مزار تو گردم شبی دخیل خواهم که در جوار تو باشم شبی مقیم بدان امید که ما نیز از محبین این دردانه حسین علیه السلام بحساب آییم و به فیض زیارتش از نزدیک نائل گردیم . دیده خونبار شیعیان شرح شب تار مرا گوش کنید قصه دیده خونبار مرا گوش کنید مو به مو راز دل زار مرا گوش کنید داستان من و دلدار مرا گوش کنید تا بدانید چرا خسته و بیمار شدم این چنین در کف اغیار گرفتار شدم روزگاری به سر دوش پدر جایم بود ساحت کاخ شرف منزل و ماوایم بود دیدم مام و پدر محو تماشا می بود ماه ، شرمنده ز رخسار دل آرایم بود حال در گوشه ویرانه بود منزل من خون دل گشته ز بی تابی دل ، حاصل من یکشبی ناله ز هجران پدر سر

کردم دامن خویش ز خونان جگر تر کردم صحبت باب بر عمه مکرر کردم گفت: بابت به سفر رفته و باور کردم تا سر غرقه به خویش به طبق من دیدم من از این واقعه چون بید به خود لرزیدم گفتم ای جان پدر، من به فدای سر تو ای سر غرقه به خون، گو چه شده پیکر تو کاش می مردم نمیدید ترا دختر تو بنشین تا که زخم شانه به موی سر تو ز چه خاکسترای سر شده اینسان رویت همچو احوال من آشفته شده گیسویت غم مخور آنکه کند موی ترا شانه منم آنکه از هجر تو از خود شده بیگانه منم آنکه شد معتکف گوشه ویرانه منم تو مرا شمع شب افروزی و پروانه منم بنشین تا ببرت راز دل ابراز کنم شاید امشب گره از مشکل خود باز کنم دوست دارم که مرا از قفس آزاد کنی همره خود ببری، خاطر من شاد کنی راحتم ز آتش سوزنده بیداد کنی از ره لطف به ژولیده دل امداد کنی کو بود شاعر دربار تو ای خسرو دین باش او را به قیامت ز وفا یار و معین مرثیه گروهی در شهادت دردانه حسین علیه السلام رقیه خاتون علیه السلام در گوشه ویرانه ام شد بهترین کاشانه ام چون به وصال بابایم گر چه سر بریده اش را دیدم مظلوم حسین علیه السلام (۶) گر چه دخت سه ساله ام رنج چهل سال و دیده ام سیلی و تازیانه از بس خورده ام چون غنچه نشکفته ای پژمرده ام بابا حسین علیه السلام (۶) سر بر خاک غم مینهم درس شهادت میدهم کی اسیر دشمن بی مروت من اسیر عشق و سوز و محبتم مظلوم حسین علیه السلام (۶)

منابتهای ماه محرم

هفتم صفر ولادت امام هفتم حضرت موسی ابن جعفر (ع)

ظاهر چو جمال حضرت موسی شد روشن همه جا ز نور کرنا شد در راض و سما و لوح و کرسی و قلم انوار رخ محمدی (ص) پیدا شد باب الحوائج باز اراده خداوند متعال بر آن شد که حجتی را بر امتی بعنوان راهنمایی الهی ارائه دهد. عالمی متحرک، پر جوش متقی و با استقامت را برای هدایت ستمگران و حق جویان بر زمین و آسمان و بر جن و ملائکه عنایت فرماید. خواسته خالق جهان آفرین بر آن شد تا تعالی و تکامل انسانها را با قدرت علمی و علمی مردی چون امام کاظم علیه السلام محقق گرداند. و این بار برای تحقق خواسته الهی، پدری چون امام صادق علیه السلام باید زمینه ساز گردد. باید انسانی و آراسته این تعهد و مسئولیت را بر دوش گیرد که رئیس دانشگاه عالی شیعه است. و باید دامن پاک و پر ارج مادری چون حمیده وی را بستر گردد. سال یکصد و بیست و هشت هجری بود، پیشوای ششم شیعیان حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در موسم حج همراه جمعی از یاران خود به زیارت خانه خدا مشرف شده بودند و در این سفر همسر گرامی خود حمیده را نیز، همراه داشتند، مراسم حج به پایان رسیده و کاروانهای حجاج بیت الحرام هر کدام به سوی شهر و دیار خود رهسپار بودند. کاروان مدینه نیز در رکاب مولایشان حضرت امام جعفر صادق علیه السلام از مکه حرکت نموده و پس از طی مسافتی در سرزمینی به نام ابواء بار گشوده بودند تا پس از استراحت، مجدداً به سفر خود ادامه دهند. ابواء روستایی است میان مکه و مدینه که چشمه آب زلال و نخلهای سر به فلک کشیده اش، کاروانهای خسته و مسافران تشنه لب و گرما زده را به خود فرا می خواند. در گوشه ای از این سرزمین خلوت و آرام زنی بزرگ، در زیر خاک خفته است، او امنم مادر گرامی پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد بن عبد الله (ص) است. هر از گاه مسلمانی مومن، رنج راه را به خود هموار میسازد و به زیارت این قبر میاید تا اسلامی از سر مهر، نثار زنی کند که در دامان پاک خود، انسانی بزرگتر از تمام آفرینش را پرورش داده است. امروز صبح، امنه میهمانانی اینچنین عزیز و گرانقدر داشت، مردی از سلاله پاک فرزندش محمد مصطفی (ص) همراه با خانواده گرامی اش که بی صبرانه انتظار نوزادی را می کشید که خداوند مقدر فرموده جانشین وی و خلیفه رسول خدا و امام عالمیان باشد. زمان حمل نزدیک شده بود. امام به روستای ابواء آمده بود تا خاطره شیرین میلاد رسول اکرم را در ذهنش تازه کند و سرنوشت این کودک مبارک قدم را با سرنوشت دین فرزند امنه

پیوندی مقدس و ابدی بزند. روستای ابواء اندرز صبح گوئی دیگر گونه مینمود، پرتو آفتاب، نخلهای سربلند را تا کمر طلایی کرده و سایه‌هایی دراز روی بامهای گلی روستا انداخته بود. صدای شتران و صدای گوسفندانی که پیشاپیش چوپانان، آماده رفتن به صحرا بودند، بذر نشاط را در دل می کاشت و گوش را از آوای زندگی می انباشت. حضرت امام جعفر صادق علیه السلام همراه با یاران خود مشغول صرف صبحانه بودند که ناگاه فرستاده‌ای از طرف حمیده وارد شد و پیام او را به امام رسانید، امام تا پیام را شنید، دست از غذا کشیده، بی درنگ از جا حرکت کرد و به سوی چادر زنان شتافت. اصحاب و یاران حضرت صرف صبحانه را نا تمام گذاشته و به فکر فرو رفتند که چه حادثه مهمی اتفاق افتاده است؟ آیا کسی از زنان همراه امام بیمار شده؟ آیا مطلبی محرمانه پیش آمده می بایست به طور خصوصی به اطلاع حضرت برسد؟ یا اینکه... این انتظار خیلی بدر ازا نکشید. زیرا اندکی بعد در حالی که لبخند شیرینی بر لبان امام نقش بسته بود شادی در چشمان حضرتش موج میزد به میان جمع بازگشت، و چنین فرمود: خداوند امروز پسری به من عنایت کرد که بهترین مردم زمان خود و پیشوای آینده شما خواهد بود. و بدین ترتیب از صلب پدری چون امام صادق علیه السلام و از رحم پاک و پر ارج مادری چون حمیده، برترین خلق خداوند پای به عرصه گیتی میگذارد و جهان را به نور وجود خویش، نور باران میسازد. آن روز مبارک یکشنبه، هفتم ماه صفر بود که تا آن تاریخ صد و بیست و هشت سال از هجرت رسول اکرم می گذشت و آن کودک فرخنده پی موسی نام داشت. پدرش برترین خلق زمین در روزگار، امام جعفر صادق علیه السلام و مادرش بانوی دانا و بزرگوار و پاکدامن ام حمیده بود. داستان زندگی حمیده مادر گرامی امام موسی ابن جعفر علیه السلام از مطالب جالب خواندنی است. او و آبسته به یکی از خانواده‌های غیر عرب بود، ولی سیر حوادث او را با خیل بردگان به بازار برده فروشان مدینه کشانید و آنگاه به دستور امام محمد باقر علیه السلام از میان زنان و دختران دیگر انتخاب و به خانه حضرتش انتقال یافت و به افتخار همسری فرزند جوان و برومند آن حضرت یعنی وجود مقدس جعفر ابن محمد الصادق علیه السلام نائل گردید و نوزادی که در ابواء چشم به جهان گشود ثمره این وصلت فرخنده بود. حمیده مادر ارجمند و بزرگوار پیشوای هفتم از زنان با فضیلت و مردم آفرین بود، او به حدی از اصالت خانوادگی و فضایل انسانی برخوردار بود که امام محمد باقر علیه السلام هنگام معرفی او به فرزند گرامی خود جعفر ابن محمد علیه السلام فرمود: فرزندم: حمیده، همچون زر ناب و تصفیه شده، از شالودگیها و پلیدیها پاک است، فرشتگان الهی همواره از او مراقبت و نگهداری کرده اند تا نزدیک به من رسیده است و این از لطف خدا بر من و امام بعد از من است که پای چنین بانوی پاکدامنی را به خانه من گشود. گوهر شخصیت این بانوی بزرگ در خانه امام صادق علیه السلام بیش از پیش صیقل یافت و در پرتو زندگی مشترک با آن پیشوای بزرگ و استفاده از علوم سرشار آن حضرت به پایه ای رسید که امام صادق علیه السلام دستور میداد زنان مسلمان برای فرا گرفتن احکام و مسائل دینی به این بانوی عالیقدر مراجعه کنند. از این لحاظ، موسی ابن جعفر علیه السلام به تنها پدری همچون امام صادق علیه السلام بنیانگذار مذهب جعفری و موسس دانشگاه بزرگ جهان اسلام داشت، بلکه از پستان بانوی با فضیلت و گرانمایه ای چون حمیده شیر خورده و در دامان پاک و پر ارج او پرورش یافته بود. از همان کودکی آثار هوش سرشار و استعداد شگرف از چهره حضرت موسی ابن جعفر علیه السلام هویدا بود و از آینده درخشان او حکایت میکرد، او که وارث علوم خاندان رسالت و امامت بود تا سن بیست سالگی که پدر بزرگوارشان حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در قید حیات بودند همه جا از برنامه های عالی و ارزنده پدر الهام میگرفت و از علوم و دانشهای آن حضرت استفاده میکرد. در سال ۱۴۸ هجری پس از شهادت پدر بزرگوارش عهده دار مقام امامت شد و به هدایت و رهبری مردم مشغول گردید. معروفترین القاب حضرت کاظم، عبد صالح، باب الحوائج و کینه شریفش ابو الحسن بود. حضرت امام موسی ابن جعفر علیه السلام پس امامت در حالی که ۵۵ سال از عمر پر برکتش میگذشت به دست هارون الرشید به شهادت رسید. آسمانا تو نداری قمری بهتر از این بزم ما را نبود زیب و فری بهتر از این نیست ما بی خبران را خبری بهتر از این بهر پرواز به کاشانه قاف ملکوت حق نداده است مرا بال و پری بهتر از این هر کسی را اثری

هست گرانمایه و من بین اشعار ندارم اثری بهتر از این آمد این مژده نگوشم سحر از عالم غیب که نباشد شب ما را سحری بهتر از این شب میلاد همایون بهین رهبر ماست که بشر را نبود راهبری بهتر از این از گریبان زمین سرزده خورشید مگر که ندیده است بخود زیب و فری بهتر از این جای دارد که بگوید به دوصد جلوه زمین آسمانا تو نداری قمری بهتر از این صادق آل نبی را پسری داد خدا که نباشد پدری را پسری بهتر از این بعد صادق زره لطف نداده است بما صدف بحر ولایت گهری بهتر از این بخدائی خدا نیست در اقلیم وجود بهر زیب سر ما تاج سری بهتر از این بهتر روز صفر هفتم ماه صفر است نیست ما هم سفران را سفری بهتر از این بهتر نابودی هارون ستمگر نبود خفته در بیشه دین شیر نری بهتر از این بهتر پرپر شدن زهر ندارد به یقین شجر گلشن دین برگ و بری بهتر از این گوئیا خلق نکرده است بدین حسن و خصال بین ابناء بشر، حق، بشری بهتر از این چشم خورشید چو افتاده به او گفت نداشت کلک ذات احدیت هنری بهتر از این ای شه ملک خراسان پسر شیر خدا چون تو نبود پسری را پدری بهتر از این نیست در گردش ایام بدین جلوه گری مهر و مه را شب و روز دگری بهتر از این حاجت خویش طلب کن که ندارد پس از این تیر جانسوز دعایت اثری بهتر از این من ژولید چه گویم که ز یمن قدمش بزم ما را نبود زیب و فری بهتر از این سرود میلاد حضرت موسی بن جعفر علیه السلام زیور آرا شد زمین تا عرش اعلی چونکه شد نور رخ موسی هویدا مبارک مبارک مبارک به به از شان و جلال و عزت و جاهش خرم افزا شد زمین از دیدن روی گرامش عالم از این مولد فرخنده گردیده طرب زا چونکه شد نور رخ موسی هویدا مبارک مبارک مبارک بر امام منتظر بادا مبارک این ولادت تهنیت بر شیعیان حضرتش از این ولادت رسید شادی شیعیان به عرش اعلی چونکه شد نور رخ موسوی هویدا مبارک مبارک مبارک

بیستم صفر اربعین حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام و یاران و اصحاب با وفایش

اربعین آمد و اشکم ز بصر می آید گوئیا زینب محزون ز سفر می آید باز در کربلا شیون و شینی بر پاست کز اسیران ره شام خبر می آید فصل پیام وقتی که گرد و خاک پیکار عاشورا فرو نشست و صدای چکاچکک شمشیرها، با واپسین تپش قلب مجاهد مردان، خاموش گشت و زمانی که خنجر سیاه کین، فریاد سرخ حسین علیه السلام را همراه حنجره اش برید دوران پس از حسین یعنی فصل پیام آغاز شد. عصر عاشورا آغاز رسالت بود و از همان ساعت، خون گرم سالار شهیدان، دروازه دلهایی را گشود که با هیچ لشگری بجز خون فتح نمی شد. عصر عاشورا پایان حضور جسمانی امام حسین در صحنه و آغاز عصر عشق به حسین بود و از آن غروب سرخ فام تا امروز، بشریت در عصر حسین زیست کرده است، کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا. عصر عاشورا پایان حضور جسمانی امام حسین در صحنه و آغاز عصر عشق به حسین بود و از آن غروب سرخ فام تا امروز، بشریت در عصر حسین زیست کرده است، کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا. پس از آنکه کارزار پایان یافت و حسین، عمود خیمه عشق، بر زمین افتاد و طوفان طف فرو خوابید، مبارزه نوینی در برابر ظلم آغاز و جبهه ای به وسعت قلب همه انسانها باز شد. این بار قهرمان داستان زینب است و زبان گویای او و امام سجاد علیه السلام شمشیر برانی است که رگ حیات ستم را قطع می کند. کاروان اسرا، از کانون حماسه دور می شود و حال و هوای آنان ائینه تمام نمای ماهیت نهضت حسین است. از سرهای بریده نور می بارد و از راس نورانی حسین علیه السلام آوای قرآن بگوش می رسد: ام حسبت آن اصحاب الکهف و الرقیم کانونا من ایاتنا عجبا شبها، اهل بیت قرآن و نماز شب می خوانند و ذکر خدا از لبانشان جدا نمی شود و از اسارت خویش و شهادت مردانشان پشیمان نیستند. این قافله بجای آنکه نشانه افتخارات لشکر کوفه باشد نمایشگر قساوت یزیدیان و مظلومیت و حقانیت سپاه جان باخته عشق است. زینب ماموریتی ویژه و سنگین به عهده دارد. شهداء در قتلگاه آرامیده اند و تکلیف خود را به بخوبی انجام داده اند و شاهدان باید در طول مسیر، رسالت تبلیغی خود را به انجام رسانند. آیا اسارت و زنجیر مانع از انجام تکلیفشان خواهد بود؟ آیا کشته شدن عزیزانشان و تالمات روحی ناشی از آن، آنان را از مسئولیت خطیر ابلاغ پیام باز خواهد داشت؟ خیابانهای کوفه و شام و مجلس

یزید و ابن زیاد جواب این پرسشها را بخوبی می دهد که هیچ نیرویی قادر نیست ایمان زینب و زبان رسای علی گونه اش را به زنجیر کشد. دست ستم در پوشش تبلیغاتی عوامفریبانه و زهر آلوده به خون فرزندان فاطمه آلوده شده است و جو مسموم تحریف حقایق هنوز اجازه نمی دهد تا مردم از ماهیت جنگ نینوا آگاه شوند. فریادی روشنگر لازم است تا مردم پشت جبهه را از عوام فریبی ها و تحریف ها آگاه شوند. فریادی روشنگر لازم است تا مردم پشت جبهه را از عوام فریبی ها و تحریف ها آگاه سازد. جنگ تبلیغاتی آغاز می گردد. جنگی نابرابر که در یک طرف، حکومت با تمام ساز و برگ تبلیغاتی و در طرف دیگر زنان و کودکانی داغ دیده، گرسنه و خسته. زینب در کوفه و شام پرده از چهره کربیه بنی امیه برداشته و با منطق علوی، مغلظه ها و سفسطه های ابن زیاد و یزید را افشار می کند و با افشاگریهای روشنی بخش خود، از جنایت هولناکی که در سرزمین خونبار تف رخ داده برده بر می دارد و بدین ترتیب نقاب از سیمای حسینیان و فرزندان رسول خدا کنار می رود و... اعتراضها، قیامهای و انقلابها یکی پس از دیگری آغاز می شود و پیام کربلا به گوش تاریخ می رسد و عاشورا را جاودانگی می یابد و قتلگاه حسین علیه السلام قبله گاه می گردد و امت های افسرده را جانی دوباره می بخشد. در فصل پیام خون، زینب عاشورایی در تبعید به پا می کند و جوامع بشری از آن تاریخ به بعد گلوازه آزادی و شهادت را از شجره خونین کربلا- می چینند. و اینک ای حسین! آرامگاه و بارگاه تو آرامش بارگاههای متعفن طاغوتیان را بر هم زده و زیارتگاه شیفتگان حق و تشنگان عدالت، گشته است و تربت پاک تو سربازان عاشقی تربیت کرده است که در طول تاریخ عاشوراها ساخته اند و پرچم امر به معروف و نهی از منکر را که در کربلا برافراشتی بر تارک تاریخ به جنبش در آورده اند و خیمه عشقی که در نینوا زدی همچنان بر پا نگهداشته اند. یاد بود رستاخیز عاشورای تو هر سال با شکوهتر از سال پیش بر پا می شود و هر محرم و صفر شور و شعور و عشق و عقل، در صحنه جامعه و در درون انسانها به ملاقات هم می آیند، اگر عشق تو در دلها نبود عقل بی پناه می ماند و اگر شور تو بر سرها نبود شعور می خشکید. یاد بود رستاخیز تو هر سال از عاشورا تا اربعین، خلق جهان را متوجه پیام قیامت می کند. عاشورا روز شهادت حماسه سازان و اربعین روز زیارت مرقد عاشور سازان است. عاشورا خروس خون حسین و اربعین، پژواک این فریاد ظلم شکن است. عاشورا و اربعین نقطه ابتدا و انتهای عشق نیست بلکه چله عارفانه شیعه است ولی نه مثل چله درویشان و مرتاضان در کنج عزلت و خانقاه. بلکه همچون خود حسین در میانه انسانها و جامعه. عاشورا تا اربعین نقطه اوج عشق حسین است و در این چهل روز، حسین علیه السلام تنها سخن محافل و مجالس است تا در طول عمر انسان بهانه بیداری ظلم ستیزی باشد. عاشورا زمانه خون و ایثار و اربعین بهانه تبلیغ و پیمان است، عاشورا روزی است که حسین با تاریخ سخن گفت و اربعین روزی که تاریخ، پای درس حسین علیه السلام می نشیند. عاشورا روزی کشت خون خدا در کویر جامعه ظلم زده و و اربعین آغاز برداشت اولین ثمره آن است. اربعین فرصتی برای اعلام همبستگی با عاشورا است. زیارت اولین زائران حسین و بازگشت اهل بیت امام بر سر خاک گلگون شهیدان بهانه ای منطقی برای تاسیس عزای اربعین بود. اولین حسین علیه السلام چه جابر باشد و چه دیگران و جابر قبل از اهل بیت به کربلا آمده باشد یا پس از آنان و این حضور چه در اربعین اول باشد و چه در اربعین دوم، تغییری در فلسفه اعلام اربعین به عنوان چهل روز عزای برای حسین علیه السلام ایجاد نمی کند. چهل روز متوالی - از عاشورا تا اربعین در واقع مراسم سالانه و رسمی اعلام انزجار از ظالمان تاریخ است و در این اعتراض عمومی، حسین سمبل شجاعت، پایمردی و آزادگی و یزید نماینده و مظهر جور و فجور است. در این چهل روز یاد حسین صدرنشین محفل دلها است و افکار عمومی بیش از هر حادثه مهم دیگری تحت تاثیر حادثه کربلا- است و این چهل روز فرصت مناسبی است تا مردم، عشق به حسین و کینه و تنفر از قاتلان او را در دل خود پروراند و این کینه مقدس را با پوست و گوشت خود و فرزندانشان در آمیزند و عظمت گرمی حماسه عاشورا را به هر عصر و نسلی برسانند و شور عاشورا را هر سال تازه تر از سال گذشته بر پا کنند تا کلاس درس عاشورا هر سال با شکوهتر از سال پیش دائر گردد. اینجاست که فلسفه اربعین رخ می نماید. باشد تا ما نیز از این کلاس پر بار درس شهادت بیاموزیم و خود را جهت یاری

مولایمان حضرت مهدی (عج) آماده نمائیم. اربعین حسینی بر تمام حسینیان تسلیت باد. اربعین آنچه از من خواستی، با کاروان آورده ام یک گلستان گل، به رسم ارمغان آورده ام از در و دیوار عالم، فتنه میبارید و من بی پناهان را بدین دارالامان آورده ام اندرین ره از جرس هم، بانگ یاری برنخواست کاروان را تا بدینجا، با فغان آورده ام بسکه من، منزل به منزل، در غمت نالیده ام هم‌رهان خویش را چون خود، بجان آورده ام تا نگوئی زین سفر، با دست خالی آمدم یک جهان، درد و غم و سوز نهران آورده ام قصه ویرانه شام از نپرسی، بهترست چون از آن گلزار، پیغام خزان آورده ام خرمی، موی سپید و دامنی، خون جگر پیکری بی جان و جسمی ناتوان آورده ام دیده بودم با یتیمان مهربانی می‌کنی این یتیمان را بسوی استان آورده ام دیده بودم، تشنگی از دل قرارت برده بود از برایت دامنی اشک روان آورده ام تا نثارت سازم و گردم بلاگردان تو در کف خود، از برایت نقد جان آورده ام نقد جان را ارزشی نبود، ولی شادم چو مور هدایه ای، سوی سلیمان زمان آورده ام تا دل مهر نفرینت را نرنجانم ز درد گوشه ای از درد دل را، بر زبان آورده ام مرثیه گروهی در اربعین حسینی اسارت طی شد ای ماه مدینه زیارت کن زیارت کن سکینه گل بی آیت اینجاست مزار بابت اینجاست حسینم و حسینا (۲) بنال ای دل بنای نینوائی دوباره گشته زینب کربلائی به تن دارد نشانه ز ضرب تازیانه حسینم و حسینا (۲) همین جا هستی زینب فدا شد که هجده دسته گل از ما جدا شد ضیاء هر دو عینم کجائی ای حسینم حسینم و حسینم (۲) اسارت در ره حق عزتی داشت به محمل سر شکستن لذتی داشت بخوان قرآن دوباره ز حلق پاره پاره حسینم و حسینا (۲)

بیست و هشتم سفر رحلت حضرت محمد (ص) و شهادت حضرت امام حسن مجتبی (ع)

در سوگ نبی جهان سیه می پوشد در سینه دل از داغ حسن می جوشد از ماتم هشتمین امام معصوم هر شیعه ز درد، جام غم می نوشد رحلت یا محمد(ص) از رحلت تو چه بگوئیم و چه بنویسیم که براستی وصف این غم بزرگ، این رحلت جانگذار و وصف کبری و داهیه عظمی در توان کدامین قلم و کدامین بیان است؟ محمد(ص)، ای گرامیترین خلق نزد پروردگار، ای آفتاب جانبخش جهان، ای روح وجود عالم، براستی کدامین قلم است که از تو، به صورتی بایسته و شایسته یاد کند؟ ... آری ... گاهی که ستاره ای از آسمان کوچ می‌کند می‌گوئیم ما را چه غم که هنوز ماهی و مهتابی باقیست، اما بنام به آن ماه شب افزوی که با رفتنش، کاروان نور را به ارمغان می‌آورد و انبوه ستارگان دیگری را روشن می‌سازد ... و تو ای برگزیده ترین برگزیدگان خلق، ای رسول حق، چنین بودی آری ... آسمان بر بام خانه پیغمبر منتظر است، انگار که کواکب آر حرکت باز ایستاده اند و زمین دیگر نمی چرخد، در این لحاظ سنگین و اندوهناک گوئی این محمد(ص) نیست که از دار دنیا می‌رود بلکه کل انبیاء و پیامبران هستند که از این جهان می‌روند. خاتم انبیاء با تنی خسته و چشمی نگران (بخاطر حال امتش) این جهان را ترک می‌کند. اینک او امتش را تنها می‌گذارد و از این فانی سرا به باقی سرا می‌شاند، او غم از رفتن ندارد، اندوه از رحلت و ترک این خاک ندارد که اگر غمی و اندوهی بر سینه اش سنگینی می‌کند ناراحتی و بی‌تابی از برای امت نوپایی است که یک مکتب الهی را پذیرفته است و به همین خاطر در مقابل دشمنان داخلی و خارجی زیادی قرار گرفته است. غمش غم امتی است که باید حرکتش را به سوی الله یک لحظه متوقف نسازد، چه رنجها که برای این حرکت متحمل نگشت و چه حرفها که از دوست و دشمن شنید، اگر در دل همیشه به یاد و فکر امت بود بخاطر عشقی بود که به خدای امت داشت. آری مرغ جان، قصد پرواز از قفس تن را دارد. او که نفسش زندگی بود و امید، حرفهایش هیجان بود و تلاش، قدمها و حرکاتش زندگی ساز بود و انسان ساز، و لبخندش هر مشتاق عاشقی را بو جد می‌آورد. چقدر موثر و پر نفوذ سخن می‌گوید این رسول خدا، چقدر به انسانها عشق می‌ورزد این سرور انسانها و چقدر پر جاذبه است کلامش، آنگاه که از خدا سخن می‌گوید، آنگاه که از گرسنگان و تشنگان و بیماران و گرفتاران سخن می‌گوید. اینک پدری مهربان از دنیا می‌رود، پدری بی مانند جهان را ترک می‌گوید، و آنگاه که بی‌تابی قرار می‌دهد دخترش را

نظاره می کند خطاب به او چنین می فرماید: فاطمه عزیزم ، فاطمه دلبندم ، فاطمه ای گوشواره عرش کبریائی ، فاطمه ای گوهر پارسایی و شکیبایی فاطمه ای محبوبه حضرت داور ، فاطمه ای جان و جانان پیامبر ، فاطمه ای کفو بی کفو حیدر غصه به خود راه مده که تو اولین کسی هستی که به دیدار من میشتابی . فاطمه جان گریه این نور چشمان عزیزم حسن و حسین را آرام کن که بیش از این طاقت شنیدن این گریه ها را ندارم . به یکباره نفس ها گره می خورد ، زمان ساکت و غمگین می ایستند ، هستی از جنبش باز می ماند ناگهان لبهای نازنین پیامبر تکان می خورد: بل الرفیق الا علی یا رسول الله اکنون اندکی از عطر تن مطهر تو است که در مشام این خاکیان فرو رفته است و در دلهاشان نوری ، شوری و غوغایی بی اندازه ایجاد کرده و و شوریده شان ساخته و این دلهاشان را جایگاه عشق به تو و خاندان پاک قرار داده . یا محمد(ص) عنایتی کن به این خستگان که جز این پاک تو چیزی نمیخواهند و جز به اشتیاق قرب الهی و محشور شدن در نزد تو ، جانهاشان آرام نمی گیرد . ای خوش آن روز یکه ما معشوق را مهمان کنیم دیده از روی نگارینش ، نگارستان کنیم گر ز داغ هجر او دردی است در دلهای ما ز آفتاب روی او ، آن درد را درمان کنیم یا محمد(ص) ، ما سوخته ایم سوخته ... و اینک در سالروز رحلت تو و شهادت فرزندان عزیزت امام حسن مجتبی و امام علی بن موسی الرضا علیه السلام جز آب دیده چه داریم که نثار کنیم ، ای رسول حق ، داغ دلهای این مردان و زنان خسته را جز با وجود مقدس تو مگر میشود آرام کرد . اینک ای خورشید درخشان آسمان نبوت ، اندکی بیا و بحال این عاشقان حق و سوختگان سرزمین ما نظری کن ، ای پیغامبر عشق و توحید ، ای حبیب خدا ای یاور مظلومان و ای چشمه جوشان ایمان و تقوی ، گوشه چشمی بر این جمع پریشان و مضطر ما بینداز . قامت خمیده ات را راست کن ای پدر امت ، ای رسول حق ، پیکر افسرده زهرایت را در آغوش بگیر ، اشکها را از دیدگاهش پاک کن ، پهلوی شکسته ای زهرایت را در آغوش بگیر ، اشکها را از دیدگانش پاک کن ، پهلوی شکسته اش را مرهم بگذار ، گونه کبودش را نوازش کن ، قلب شکسته اش را التیام بخش ، اه ای رسول خدا ، پیکر عرقه بخون مجتبی علیه السلام را از مقابل دیدگانش دور کن مگذار ، بدن تیرالودش را نظاره کند ، به او بگو که گریه را بس کند ، بگو که فرزندش مهدی (عج) می آید ، بگو که او از راه میرسد او میاید ، او باید بیاید ، انتقام خونها را میگیرد و شادمانی را بهمراه می آورد . اللهم و سر نیک محمد(ص) برویته و من تبعه علی دعوت و ارحم استکانتنا بعده ، اللهم اکشف هذه الغمه عن هذه الامة بحضور و عجل لنا ظهوره ، انهم یروونه بعید او نریه قریبا ، برحمتک یا ارحم الراحمین ... (۱) در شهادت دو پاره تن رسول خدا حضرت امام حسن علیه السلام و حضرت امام رضا علیه السلام امروز شیعه ما تمزده است ، امروز شیعه در سوگ است و شوری دگر به سر دارد ، شیعه گوئی قرار ندارد ، امروز دنیای تشیع را حالی دیگرست و انقلابی دیگر . گوئی هاله های ماتم و اندوه ، سر تا پای وجودش را فرا گرفته است ، گوئی غریب شده است ، گوئی عقیده ها آنچنان گلویش را میفشارند که دیگر تاب مقاومت در برابر قطرات اشکش نمی بیند . اری امروز شیعه عزادار است و در ماتم عزیزانی بهتر از خویش به سوگ نشسته است . امروز به تنها شیعه که مهدی (عج) هم سوگوار است ، اری امروز مهدی (عج) داغدار است و ابرهای تیره ماتم و اندوه ، آسمان زندگیش را پوشانیده است امروز مهدی (عج) از مدینه جدا نمیشود ، امروز مهدی (عج) بقیع را تنها نمی گذارد و زمین مدینه نیز امروز آغوش گشوده است تا مهمانان تازه اش را در قلبش جای دهد ، ای مدینه امروز از پذیرائی پیامبر(ص) و فرزندش احساس غرور میکند و بقیع نیز ان قبرستان غریب و خاموش ، مهمانی تازه دارد ، آماده است و تا در کنار مادری ، فرزندش را نیز جای دهد ، اری فاطمه علیه السلام نیز ، سوگوار است ، و امروز در بقیع تنها نیست چون فرزندش حسن را در کنار خویش دارد و میتواند پهلوی شکسته و گونه سیلی خورده اش را به پسرش نشان دهد ، میتواند عقیده هایش را بگشاید و شکوه درونش را به پسرش حسن علیه السلام باز گوید و براستی چه غمناک است امروز . امروز بقیع مطهر ، شاهد گفتگوی مادر و فرزند است ، که یکی بازوی کبودش را نشان میدهد و دیگری بدن تیر خورده اش را و اه چه بگویم و چگونه بگویم که پیامبر(ص) نیز شاهد این صحنه غم انگیز است و در کنار فرزندانش اشک می ریزد . راستی چه شده است ؟ امروز همه عزادارند ، شیعه ، مهدی ، مدینه ، بقیع ، فاطمه و اه چه

گویم که طوس هم آماده عزاداری است چرا که او نیز امشب سینه اش را گشوده است تا فردی چون علی ابن موسی الرضا علیه السلام را در آغوش کشد و چه پرشکوه، اما غم انگیز است. امروز بیرقهای سیاه به نشانه سوگواری در اهتزازند و صاحب عزا وجود مقدس ولی عصر حضرت مهدی (عج) است. هنوز از مدینه و بقیع و از کنار جدش پیغمبر خدا و مادرش فاطمه زهرا علیه السلام جدا نگشته است که طوس ان وجود نازنین را به سوی خویش میخواند تا در عزای جدش علی ابن موسی الرضا (علیه الاف التحیه و الثناء) نیز شرکت کند. و ما نیز اینک با قلبی اکنده از اندوه و با چشمانی اشکبار و با حالتی غمگین فریاد بر میداریم: ای مهدی، ای ولی زمان: اگر توفیق نداشته ایم که در کنارت در مدینه و بقیع باشیم اما اینک از جوار مرقد جدت علی بن موسی الرضا علیه السلام و از محفلی که بنام اجداد طاهرینت تشکیل شده به شما تسلیت میگوئیم و ظهورتان را ارزو میکنیم. باشد که پاسخ عزادارهایمان، عنایت و توجهی به ما باشد. رحلت خاتم الانبیاء ص شب هجر رسول وحی آمد شب قطع نزول وحی آمد فلک را رکن آرامش شکسته زمین از اشک غم، در گل نشسته ملائک جمله در جوش و خروشدند خلاق جمله از ماتم خموشند کنار بستر باباست زهرا ز غم دامانش چون دریاست زهرا به یکسو سر به دامن بوتراب است ز دیده اشک باران چون سحاب است به سویی مجتبی در شور و شین است دو دستش حلقه بر دوش حسین است نگاه مهر و ماه و هر دو کوب شده خیره به حال زار زینب همه حالی غمین دارند امشب ز دیده اشک می بارند امشب ولی در این میان زهرای اطهر بود بیش از همه دل ناگران تر تو گویی اشک او پایان ندارد به سینه دل، به پیکر جان ندارد پیام اور که عقیده در گلو داشت همواره گوشه چشمی به او داشت ستوده اشک از چشم ترش کرد به حسرت سر به گوش دخترش کرد زاسرار نهانی پرده برداشت پیامش مژده صبح و سحر داشت پس از ان فاطمه از گریه کم کرد تبسم کرد و ترک رنج و سحر داشت چو پیغمبر ز گیتی دیده پوشید فلک در خون نشست و دل خروشید به گریه عقیده دل باز کردند ز زهرا پرسش ان راز کردند که ای تقوا و عصمت زاتجسم چه بد ان گریه ها و ان تبسم چه رازی در پیام حضرتش بود بگفتا: ان امام الرحمه فرمود: مباش افسرده خاطر از جدایی تو پیش از دیگران پیش من ایی ترا در خلوت ما راه باشد ترا عمر کم و کوتاه باشد رسولا، احمد، امت نواز از رحمت بر سر این نکته بازا که چون دادی به زهرا وعده وصل به او گفتم ز سوز و سردی فصل؟ به او گفتمی در این ایوان نیلی که نیلوفر ندارد تاب سیلی؟ به زهرا گفته ای این راز یا به چون گل پرپر شود با تازیانه؟ تو که بر فاطمه دادی بشارت به زخم سینه اش کردی اشارت؟ در سوگ امام حسن علیه السلام آنشب مدینه شاهد سحر بود ماه صفر آماده از بهر سفر بود آنشب شقایق خون به جام لاله می ریخت از ابشار دیده خود ژاله می ریخت آنشب سپیده جامه بر تن چاک میکرد از روی لاله گرد غربت پاک میکرد آنشب زمان از پرده دل داد میزد مرغ حق از بیداد شب فریاد میزد آنشب دل از داغ غم جانانه می سوخت بر گرد شمعی بیمه جان پروانه می سوخت ام المصائب از مصیب دیده تر بود در پیش او طشتی پر از لخت جگر بود آنشب برادر نیشها را نوش میکرد از حق سخن می گفت و خواهر گوش میکرد آنشب حسن بهر حسینش راز می گفت شرح بلا- و کربلا را باز می گفت آنشب حسن را سینه بودی پر شراره چشم حسینش بود و قلب پاره پاره آنشب سرشک از دیده عباس می ریخت خون حسن از سوده الماس می ریخت آنشب دل قاسم خدا را یاد میکرد فریاد از بی رحمی صیاد می کرد آنشب حدیث درد را باه می گفت از روز عاشورا به عبد الله می گفت مرثیه گروهی در شهادت پیامبر اسلام ص و حضرت امام حضرت امام حسن علیه اسلام غبار غم بر چهره عالم نشسته پیغمبر اکرم ز عالم دیده بسته علی خورد خون جگر زهرا کند پدر پدر بقیه الله، بقه الله روز عزای رحمه للعالمین است آغاز غربت امیرالمومنین است علی خورد خون جگر زهرا کند پدر پدر بقیه الله، بقه الله در مرگ پیغمبر بودن خون قلب الش بانگ اذان دیگر نیاید از بلاش علی خورد خون جگر زهرا کند پدر پدر بقیه الله، بقه الله ای خواهرم این وادی عشاق دین است هر کس که شد عاشق سزای او همین است باید ز لعل گهرش برون بریزد جگرش بقیه الله، بقیه الله

امشب زچه در خلد، نبی می گوید زهرای بتول با علی می گرید گویا که عزای خسرو طوس رضاست زیرا که محمد تقی می گرید قبله هفتم در هر پگاه که خورشید بر مردم مدینه سلام می کرد، مردی متین و با هیبت را می دید که میان موجی از نور با گامهای شمرده خود به طرف مسجد شهر حرکت می نمود خورشید این گامها را تا درب مسجد تعقیب می کرد و می شمرد، امام از آنجا تا کنار مرقد رسول خدا(ص) چیزی جز نور نبود که بشمارد حتی گامها هم دیگر استوانه هایی از نور بودند و خورشید در حسرت ان نور می سوخت و در پشت کوههای مدینه پناه می گرفت اما از میان شکاف کوهها ان مرد را می دید که در کنار مرقد پدر نشسته است و با او سخن می گوید ان چنان که دو دوست و دو عاشق نجوا می کنند، چونان مریدی با مردا خویش. و اکنون بیش از هزار سال است که خورشید ان گامها نمی شمارد و دیگر ان قامت و قدمها را نمی بیند اما هزاران و میلیونها انسان را می بیند که به پاس خاطره ان مسیر نورانی و ان گامهای ربانی جان داده اند و او با همان گامها به هنگام عروج ان جانها بر بالین آنها حاضر می شد، و در چشمان آنها خاطره خود را زنده می کرد و آنها را به بهشت جاودان نوید می داد و باز دوباره بر می گشت به سوی مسجد النبی کنار مرقد پدر می نشست و گاه نجوا و گاه شکایت می کرد او فرزند رسول خد علی ابن موسی الرضا است او هشتمین امام و هشتمین پرتو از خورشید ولایت و دهمین اختر در آسمان عصمت و تنها امام حاضر در ایران. کینه ان حضرت امام رضا علیه السلام را ابوالحسن ثانی است، اهمیت و موقعیت استثنائی امام در دوران امامت ایشان موجب شد که امامان پس از ایشان را تماما به ابن الرضا شناسند. امام علی ابن موسی الرضا علیه السلام پس از شهادت پدر بزرگوارش امام کاظم علیه السلام در سال ۱۸۳ هجری امامت و دعوت خود را اشکار ساخت و بی پروا به رهبری و هدایت امت همت گماشت، دوران امامت امام هشتم علیه السلام با سالهای خلافت سه خلیفه مقتدر و مسلط بر امور مصادف شد، اولین آنها هارون الرشید عباسی فرزند مهدی عباسی بود خلافت هارون که بی شک پر نفوذترین و مقتدرترین خلفای عباسی بود در سال ۱۹۳ هجری پایان پذیرفت و این سال برابر بود با دهمین سال امامت حضرت علی ابن موسی الرضا علیه السلام. در زمان هارون، امار انسانهایی که تحت حکومت او بودند نزدیک به هشتصد میلیون نفر بود و حکم او را بیش از چهل کشور اسلامی و غیر اسلامی، گردن می نهادند. در ده سالی که هارون، امام رضا علیه السلام را درک کرد، فرصت ان را نیافت که خطری را متوجه امام رضا علیه السلام سازد و بالاخره به علت اغشاشاتی که در شرق ایران رخ داده بود هارون مجبور شد خود با سپاهیان به سوی خراسان برود، اما در نیمه راه بیمار شد و در طوس مرگش فرار رسید و در همانجا در منطقه ای به نام سناباد مدفون شد. هارون الرشید پس از خود، امین را برای خلافت تعیین کرده بود و از او تعهد گرفته بود که پس از او مامون خلیفه شود و نیز حکومت ایالت خراسان در زمان خلافت امین در دست مامون باقی بماند. اما امین به هیچیک از تعهداتی که به پدر داده بود عمل نکرده و در سال ۱۹۴ هجری چند ماه پس از فوت هارون مامون را از ولایتعهدی خود عزل کرد و فرزند خود موسی را به این مقام نصب نمود، همین قضیه موجب شد که میان امین خلیفه هارون و مامون که در ان زمان والی خراسان بود، جنگهای خونینی درگیری و آتش جنگ میان ان دو برادر فاصله اندازد تا اینکه در سال ۱۹۸ هجری امین کشته می شود و مامون بر مسند خلافت تکیه می زند اما علی سنت عباسی ها مرکز خلافت را به مرو می برد و بساط خلافت خود را در میان غیر عربها پهن می کند. امام علی ابن موسی الرضا علیه السلام نه تنها در این درگیریهای سراسر باطل و فاسد، شرکت نجست و هیچ گونه دخالتی، له یا علیه هیچ کس از طرفین نزاع نکردند، بلکه در طول این مدت که میان خاندان سلطنت اختلاف بروز کرده بود و فرصت مناسب به دست آمده بود نهایت استفاده را می بردند و با یک برنامه حساب شده به ارشاد و ترتیب پیروان خود می پردازند. با به قدرت رسیدن مامون در سال ۲۰۱ هجری در جریان یک توطئه زیرکانه از ناحیه دستگاه عباسی امام رضا علیه السلام در ماه رمضان همان سال از مدینه به سوی خراسان و بطور مشخص به سمت شهر مرو فرا خوانده شدند که در ان سالها مهمترین شهر خراسان و مرکز خلافت عباسی بود. امام علیه السلام وقتیکه مواجه با غیر عادی بودن دعوت آنها شد

و معلوم شد که آنها مامور بردن امام علیه السلام به نزد خلیفه هستند با کمال نارضایتی تن به این سفر ناخواسته داد و به انحاء مختلف به مردم مدینه و خویشان خود تفهیم کرد که در این سفر بازگشتی نخواهد بود مگر به سوی خدا، سوز و گدازی که امام علیه السلام هنگام وداع با قبر پیامبر از خود بروز داد، همه را متاثر ساخت و در ضمن معلوم کرد که این وداع یک وداع معمولی نیست، بلکه وداع با قبری است که دیگران را نخواهد دید. حضرت امام علی ابن موسی الرضا علیه السلام، این مظهر روشنگری، هدایت و بیدار سازی امت در میان راه نیز از مسئولیت امامت غفلت نداشتند و هنگامی که در نیشابور که شهر هزاران دانشمند و محدث بود، گروهی از او حدیث خواستند، در جمله ای کوتاه بر اصلی ترین مشکل مسلمین در آن عصر انگشت گذاشت و حدیث مهم و اصولی سلسله الذهب را نقل فرمود و به شیوه خاصی به اهمیت عترت و همراهی ان با قرآن اشاره نمود: کلمه لا اله الا الله حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی، بشرطها و شروطها و انا من شروطها اعتقاد به لا اله الا الله قلعه امن خداست که هر کس وارد آن شود از عذاب حق ایمن می ماند. باید از اسارت طاغوتها به در آمد و بند بندگی هارونها و مامونها را از دست و دل گشود رو به خدا و ائمه هدی که کانون آزادی و ازادگی اند کرد اما بشرطها و شروطها و انا من شروطها عقیده به امامت من از شرایط داخل شدن در این حصار امن و قلعه ایمن است. حضرت رضا علیه السلام هنگام ورود به مرو با استقبال مشتاقانه و شگفت انگیز مردم روبرو شد و بدین ترتیب بار دیگر جاذبه حق در برابر دیدگان حق طلب نمایش یافت. اقامت امام علیه السلام در ایران اگر چه از حیث سیاسی و نقطه نظرهای تاریخی بی نهایت مهم و تعیین کننده بود، اما چندان به طول نیانجامید، بطوریکه دو سال پس از ورود امام به خراسان یعنی در پایان ماه صفر سال ۲۱۳ هجری، امام علیه السلام را از طریق وارد کردن سم به بدن مطهرشان مسموم و شهید کردند. اری اگر از رسول دم بزنی و راه توحید پیمانی، باید سپر رسالت شوی، یا سالها در نخلستان غربت، سر در چاه بی کسی فریاد بزنی، یا در بیابان عطش، بی قطره ای آب سرا پا خون شوی و یا در تنگ ترین جا سنگینی زنجیرها را به جان بخری و رضا یادگاران این قبیله است و از سرنوشت آنها برخوردار. چرا که سرگذشت او تاریخ فشرده زندگی آنهاست، همانند آنان سایه سیاه ستم را نمی تواند بیند و آرام بنشیند. مامون خوب می دانست که او همانند مادرش زهرا، مدافع نارام حق و سنگردار جبهه امامت است و این جدی ترین خطر برای حضور بی نور اوست از این رو ان حضرت را در پنجاه و چهار سالگی مظلومانه به سرای جاودانگی کوچ داد. او به خوشایند خدا خشنود بود، مرز رضایتش ناشناخته و دریای احساسش بیکرانه است چه زود راضی میشود رضا و چه سبب حاجت میدهد! ابر کرشم همواره سایه گستر است و باران لطفش بر هر زائر دلسوخته ای میبارد همه غریبند و او غریب غریبان است. همه رثوفند و امام رثوف لقب اوست. همه خورشیدهای کهکشان ولایتند و او خورشید دائر آنهاست همه مهربانند و او ویژگی اش مهربانی است. برکت از دست ائمه علیه السلام فرو می ریزد و رافت از نگاهشان میتراود و او رافتش دیدنی، چشیدنی و حس شدنی است. همین که پا به صحن حضور و رواق دیدارش میگذاری، نسیم مهر به پیشوازت می آید و جان و دلت را گرم در بر می گیرد. خستگی راه را از جانت می شوید و پیروزی دلپذیر و حیاتی نو به تو می بخشد، جمعی فشرده گرد ضریحی مقدس پروانه وار می چرخند و هر کس از زویی در سینه پرورش داده که اینجا با تمام وجود بر زبان آورده، با اشکهای گرم و ملتسمانه اش تقاضا می کند. رضا زود راضی میشود حتی اگر نیازت را بر زبان نیاوری فقط در دل سرگرم ان باشی، خواسته ات را می داند و بر می آورد. حاجت گرفتن همه این نیست که آنچه را تصور می کنی نیازت دوست در کفت بگذارند، چه بسا این ارامبخش تو نباشد، بلکه در عوض چیزی میدهند که امید بخش و دلگرم کننده دوست. راستی همین بس که تو را پذیرفته و جرعه ای اسایش در کامت می ریزد و سبک میشود و از معادش اسوده و دل ارام وداع می کنی، از اینرو بارگاه او قبله هفتم نامیده شده و چون کعبه و کربلا و مدینه، نجف، کاظمین، سامرا مقدس و ملکوتی است، فرشتگان به ان رفت و آمد دارند و در و دیوارش با پروبالشان اشناست و ساکنان عرش زائر و ناظر اند. کعبه اهل دل و مطاف دلدادگان ولایت است. زیارت او حج بی استطاعت است و مشهدش همواره بوی کربلا می دهد. زائر، گر به چشم دل نگری بنگری خود مدینه دگری حرم هشتمین

امام اینجاست نجف و وادی السلام اینجاست این مقام خدا پسند و رفیع کی بود کمتر از مزار بقیع کاظمین است و سامرا اینجا هم حسین است و کربلا اینجا از ورودت به اینچنین گلشن مقدمت خیر و دیده ات روشن شهادت هشتمین پیشوای عالم تشیع بر تمامی شیعیان جهان تسلیت باد عالم آل احمدی ای به سریر ارتضا ضابطه رضا- رضا ای به رضای تو رضا در دو سرا خدا رضا ای به شهادت کرم حجت حی ذوالنعم ای به روایت قلم تعز من تشا رضا ای به مشیت قدر زینب لوح بندگان ای به قضاوت قضا حاکم بر قضا رضا ای به صحیفه زمان مطلع شعر شاعران ای به حروف ابجدی واژه پر بهار رضا تو مظهر درایتی - مکمل ولایتی سمبل هر حکایتی به بخشش و سخا رضا تو ضان شفاعتی که از ضامنت تو حق عفو کند گناه ما به موقع جزا رضا حجت حی سرمدی دسته گل محمدی عالم آل احمدی به امر کبریا رضا نام تو گشته مشتق از نام علی مرتضی ز آنکه تویی به خلق و خو علی مرتضی رضا تو هفتمین ودیعه خدا به نص کوثری که فخر بر تو می کند سیده النساء رضا ز بعد حضرت بتول که هست بضعه رسول پاره تن فقط تویی به ختم الانبیا رضا لوای صلح مجتبی داده خدا بدوش تو که در قعود تو بود قیام کربلا رضا عصاره عبادت سید ساجدین تویی که از قیام تو بود قیام ما به پا رضا زنده ز علم تو بود مکتب باقرالعلوم که از تو گشته منجلی علوم ماسوا رضا به فقه و دانش و اصول تویی به ملک این جهان رمز بقای مذهب و مکمل ولا رضا تاج ولایت به سر ، موسی جعفرت پدر که صد کلیم بر درت ستاده با عصا رضا تویی رئوف میزبان که با ورود میهمان به خنده لعل لب کنی بسان عنجه وا رضا تو ان طیب حاذقی که از عنایت و کردم بدون نسخه میدهی بدرد ما شفا رضا سه نوبت از ره کرم به داد شیعیان برس که حکم تام در کف داده حق از لایت تو بهر ما قفل در جهنم است کلید ان برای ما بهشت جانفراز رضا تویی که نقش شیر را به یک اشاره جان دهی که بر درید منکر ولایت تو را رضا شاعر ژولیده منم که گشته ام گدای تو چه می شود عنایتی کنی تو بر گدا رضا مرثیه گروهی در شهادت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام ای یادگار زهرا (۲) یا ثامن الائمه (۲) محبوب حق تعالی (۲) یا ثامن الائمه (۲) رضا رضا رضاجان (۳) اکنون به یاد رویت زدیده خون فشانیم اگر چه الوده ایم (۲) ما بر تو مهمانیم (۲) رضا رضا رضاجان (۳) آتش به پیکرت زد زهر جفای مامون عمر تو را سر آورد دسیسه های مامون جان رسول اکرم (۲) سوزد در آتش غم (۲) رضا رضا رضاجان (۳) در وقت دادن جان این یادگار حیدر روی زمین می غلطید میگفت کجائی مادر جواد من کجائی (۲) شد موسم جدائی (۳) رضا رضا رضاجان (۳)

فصل سوم: مناسبتهای ماه ربیع الاول

هشتم ربیع الاول شهادت امام یازدهم و معصوم سیزدهم حضرت امام حسن عسکری (ع)

هشدار که ماتم عظیم است امروز دلها همه با قصه ندیم است امروز بر صاحب عصر تسلیت باید گفت کان در گرانمایه یتیم است امروز تبعید در حصار دژخیمان امامت شطی است جاری در بستر زمان که از زلال وحی می رسد و امام ، پاک مردی است که در خانه هدایت رشد یافته است و از هر گونه رجس تطهیر شده است و مایه حیات و لطف محض خداوند است . از زمره این پاکان ، امام هما ابو محمد حسن بن علی علیه السلام یازدهمین اختر آسمان ولایت و سیزدهمین گوهر دریای امامت است . وی در سال ۲۳۱ هجری در مدینه دیده بر جهان گشود و در سال ۲۵۴ پس از شهادت پدر بزرگوارش امام هادی (علی) به مقام شامخ امامت و پیشوایی شیعه برگزیده شد و روشنایی بخش جاده هدایت گشت . از نامهای ان امام گرامی سراج ، زکی و خالص است ، و همچون پدر و جدش به خاطر یاد کرد و زنده نگه داشتن عظمت بدست آمده شیعه در زمان امام هشتم به ابن الرضا شهرت یافته است . حضرتش به عظمت نفس و علو مقام معروف بودند در بین عباسیان رو علویان مورد احترام خاص قرار می گرفتند . در شکوه و منقبت امام حسن عسکری چیزی بالاتر از این نیست که ، امام مهدی موعود (عج) ، درهم کوبنده ستمگران و عدالت گستر جهان

فرزند اوست . علامه مجلسی روایت کرده است که عباسیان به مامور زندان امام سفارش کرده بودند تا بر آن حضرت سخت بگیرد . مامور زندان گفت دو تن از شریکترین افراد را برای این کار گماشته است ولی آنان با دیدن امام حسن عسگری تحول یافته و رو به عبادت و نماز آورده اند وقتی علت آن تغییر حالت را از آنان پرسیدم ، گفتند: از فیض دیدار امام به این سعادت رسیدیم . وی تمام روزها را روزه می گیرد و تمام شب را به نماز می پردازد . مهابت او تا اندازه ای است که چون به ما نگاه می کند به لرزه می افتیم با نگاهی به تاریخ شیعه در می یابیم که با نزدیک شدن به عصر غیبت ، عرصه زندگانی بر شیعیان تنگ تر می شود و رسالت امامان در برنامه هدایت الهی ، سنگین تر ، به ویژه عصر امام حسن عسگری علیه السلام از دوران بسیار سخت و پربتلاء است ، عصری که اکند بود از بدعت ، اختناق ، فساد ، و ظلم و جور تمام زوایای اجتماع را فرا گرفته بود . مدت امامت آن حضرت شش سال به طول انجامید که این مدت کوتاه با حکومت سه خلیفه جابر عباسی به نامهای معتز ، مهتدی و معتمد هم زمان بود . بنی عباس ، امام هادی و امام حسن عسگری را به این بهانه که می خواهند رهبر شیعیان در مرکز حکومت باشند از مدینه به سامرا آورده اند علت انتقال امام به سامرا ، مراقبت و کنترل دقیق امام و سرکوبی حرکتهای احتمالی علیه حکومت بود . از زمان ولیعهدی امام رضا علیه السلام که شیعه از حاشیه اجتماع تا پایگاه قدرت پیشروی کرده بود ، وحشت و ترس بنی عباس فزونی یافته بود و در زمانهای بعد نیز شیعیان وظیفه خود می دانستند که کاسته شدن قدرت حق را بر نتابند این عامل ترس کابوسی برای خلفاء عباسی بود . لذا آنان چاره ای جز پیش گرفتن سیاست خانه نشین کردن ، مراقبت شدید ، زندان و ازار نمی دیدند . در آن عصر جنبشهای مکتبی زیادی نیز بر پا شد بطوری که نهضتهای علوی روز بروز گسترش می یافت . ولی بسیاری از این نهضتها به وسیله حکومت کشف می شد و اعمال آنان بر ملا می گردید . یاران امام در شهرهای مختلف پراکنده بودند و امکان تمرکز برای آنان وجود نداشت و از دیگر سو فشاری که دستگاه خلافت معمول می داشت عرصه را چنان تنگ کرده بود که امکان هر حرکتی را ناممکن می ساخت . علامه مجلسی از یکی از یاران حضرت عسگری علیه السلام روایت کرده که . ما در عسکر اجتماع کرده بودیم و منتظر ورود ابی محمد علیه السلام بودیم که می خواست به دیدار معتمد برود . در این هنگام نامه ای از امام به دستمان رسید که در آن نوشته شده بود: الا ای یسلمن علی احدولا یشر الی بیده و لا یومی فانکم لا تومنون علی انفسکم یعنی مراقب باشید احدی از شما بر من سلام نکند و با دستش مرا نشان ندهد و اشاره هم نکند که در غیر این صورت جانش در خطر خواهد بود . از این روایت اشکار فهمیده می شود که تا چه اندازه امام تحت مراقبت و فشار دستگاه خلافت بوده است و بهمین سبب روایات بسیاری از ائمه رسیده که در آن شیعیان را به تقیه امر کرده اند . دو چیز عامل این نوع برخورد و موضعگیری خلفا علیه امام می باشند . مورد اول : چون از طریق روایات و بشارتی که امامان پیشین داده بودند ، می دانستند از امام حسن عسگری ع فرزندی بدنیا خواهد آمد که به ستم آنان پایان خواهد داد . بهمین منظور سیاست فرعون را پیشه خود ساختند و گاه و بیگاه به منزل امام هجوم می اورند و به جستجو می پرداختند . مورد دوم : احترام و سیادت که امام بواسطه تقوا و مقام امامت داشت و نفوذ و احترامی که در بین علویان و عباسیان دارا بود خلفا را وادار می کرد تا مانع انتشار این نور شوند . امام حسن عسگری علیه السلام در مدت عمر کوتاه ۲۹ ساله خود که شش سال آن منصب امامت را عهده دار بود رسالتی بس گران و الهی را تحت مراقبتهای شدید و تنگناهای دستگاه خلافت به انجام رساند و با برخورداری از مقام امامت ، شیعه را از شدیدترین مهلکه ها و بحرانهای تاریخی حفظ کرد . با وجود تمام این محدودیتها آن حضرت از نشر احکام اسلام و تقویت بنیه علمی شیعه و رسیدگی به امور شیعیان دریغ نمی ورزید و در اگاهی بخشیدن ، روشنگری ، ارشاد مردم و برحذر داشتن آنان از نیرنگ های حکومت جائزانی درنگ نمی کرد . از جمله مسائل روزگار امام ، سپردن اموال و اوقات شیعه بدست مخالفین شیعه بود تا اینکه بنیه مالی شیعیان تقویت نشود . و در مقابل ، حضرت اهتمام بسیار به حفظ اموال مسلمین داشت و همواره در صدد تقویت بنیه مالی شیعیان بود و به همین جهت از جانب خویش برای اخذ وجوه شرعیه مردم و صرف آنها برای مستحقین نائبانی تعیین کرده بود . از کارهای دیگر امام این بود که خانه ای را که امن می دانست معین می

کرد و در برخی شبها شیعیان و اصحاب را به آنجا فرا می خواند و آنان مسائل و مشکلات خود را عرضه می کردند . از آن سخنان و نیز مراسلات و مکاتبات هدایتگری فرا راه پیروانش موجود است . تالیف تفسیر قرآن نیز به آن حضرت منسوب است که بسیاری از علمای شیعه صحت انتساب این تفسیر را تایید کرده اند . همچنین از آنحضرت ماثوراتی در فقه و اعتقاد وجود دارد . دستگاه بنی عباس پیوسته از وجود امام در زحمت بود تا آنکه سرانجام معتمد خلیفه جابر عباسی آن حضرت را در سال ۲۶۰ هجری بطور پنهانی مسموم کرد و به شهادت رساند . از آنجا که هیچ عاملی نمی تواند از مشیت الهی جلوگیری کند ، پس از شهادت امام حسن علیه السلام فرزندی مهدی علیه السلام عموی خویش جعفر کذاب را که بر جنازه امام می خواست نماز بگزارد کنار زد و خود بر وی نماز گزارد و رسالت امامت را از جانب خداوند بر دوش کشید . و از آن پس بخاطر مصالحی ، نوع ارتباط شیعه با امامشان تغییر کرد و حضرتش که آخرین حجت الهی و بقیه السلف از فرزندان پیامبر است و از سویی مامورین معتمد در پی به شهادت رساندن آن حضرت بودند با خواست خدا در پرده غیبت بسر بردند و تا مدتی ارتباط مردم با وی از طریق چهار نایب تعیین شده از طرف ایشان بود و بعد از آن مرحله غیبت کبری آغاز گشت که تا این لحظه دیدگان اشکبار دوستدارانش در انتظار طلوع خورشید وجود اویند . حجت یازدهم ای که خورشید فلک محو لقای تو بود ماه را روشنی از نور و ضیای تو بود توئی آن آینه حسن خداوند کریم که عیان نور الهی ز لقای تو بود معدن جود و سخنائی تو که از فرط کرم دو جهان ریزه خور خوان عطای تو بود ولی حق حسن العسکری ای آنکه قضا مجری امر تو و بنده رای تو بود حجت یازدهم نور خدای پور علی ای که ایجاد دو عالم ز برای تو بود من کجا مدح و ثنای تو توانم گفتن ای که قرآن همه در مدح و ثنای تو بود نه همین جای تو در سامره تنها باشد که به دلهای محبان تو جای تو بود بی ولای تو عبادت ز کسی نیست قبول شرط مقبولی طاعتی ولای تو بود نسبت قامت سرو تو بطوبی ندهم ز آنکه طوبی خجل از قد رسای تو بود چه غم از تابش خورشید قیامت دارد آنکه در روز جزا زیر لوای تو بود همه شب قرب جوارت ز خدا می طلبم که مرا در سر شوریده هوای تو بود در جوار تو ز حق خواهش جنت نکنم جنت ما به خدا صحن و سرای تو بود دیده گریان نشود روز جزا در محشر هر که گریان به جهان بهر عزای تو بود تو ظهور پسر خویش طلب کن ز خدا چونکه مقبول خداوند دعای تو بود تا ابد بر تو و اجداد گرام تو درود غیر از این هر چه بگویم نه سزای تو بود چه به جز ذکر و ثنای تو بگویم (خسرو) بهترین طاعت حق ذکر و ثنای تو بود مرثیه گروهی در شهادت امام حسن عسکری علیه السلام عسکری از دارفانی دیده بسته گرد ماتم بر رخ مهدی نشسته ای حسن جان ، ای حسن جان ، ای حسن جان (۲) گشته سامرا دوباره ودای غم بر پدر صاحب زمان بگرفته ماتم ای حسن جان ، ای حسن جان ، ای حسن جان (۲) عازم جنت شده با قلب سوزان نزد زهرا و پیمبر گشته مهمان ای حسن جان ، ای حسن جان ، ای حسن جان (۲) او بدست معتصم گردیده مسموم قلب پاک انورش را کرده مغموم ای حسن جان ، ای حسن جان ، ای حسن جان (۲) شستشو داده پسر جسم لطیفش شد به سامرا مکان قبر شریفش ای حسن جان ، ای حسن جان ، ای حسن جان (۲)

هفدهم ربیع الاول ولادت پیامبر (ص) و حضرت امام جعفر صادق (ع)

امروز صفا با دل و جان همراه است هنگام طلوع آفتاب و ماه است هم جشن ولادت امام صادق علیه السلام هم عید محمد ابن عبدالله (ص) است بارش نور افتخار بر صحیفه آفرینش طلوع ماه ربیع ، نسیم لطف الهی بر سبزه زار دلهای عاشقان نشانده است . چرا که در این ایام ، خورشید و ماه هر دو طلوعه طلائی دارند . و هر دو بر پهنه دلها نور شوق می افشانند . نور نبوت و ولایت از خورشید رسالت و ماه امامت همه جا را روشنی بخشیده است . اری در چنین ایام فرخنده ای دست قدرت آفرینش ، پای هستی حضرت ختمی مرتبت ، محمد بن عبد الله (ص) را بر دنیا نهاد و خورشید کمالش را بر افق قلبها تابانید . و در چنین روزهایی نیز ماه بدر گونه صادق آل محمد (ص) شبهای جهالت و نادانی را روشن به نور علم و دانایی کرد . هر چند نور رسول الله و فرزندش ،

دهها و هزارها سال قبل از خلقت زمین و آسمان فیض وجود یافته بودند. و باید هم چنین باشد. چرا که، جابر گوید هنگامی که از خاتم الانبیاء پرسیدیم: اول ما خلق الله ما هو؟ اولین چیزی که خداوند افریده چیست؟ لبهای مبارک حضرت غنچه تبارک گشود که: اول خلق الله نوری ابتدعه من نوره و اشتقه من جلال عظمته (ای جابر) اولین مخلوق خداوند، نور من بود که پروردگار متعال از نور خود انرا افرید و از جلال و بزرگی عظمتش پدید آورد. و در صحیفه کلام امیر سخن، علی علیه السلام در آفرینش رسول الله (ص) حضرت فرموده است: پروردگار متعال نور محمد را قبل از خلقت آسمانها و زمین، عرش و کرسی، لوح و قلم، بهشت و جهنم و قبل از آفرینش ادم و نوح، ابراهیم و اسماعیل، اسحاق و یعقوب، موسی و عیسی، داوود و سلیمان و همه انبیاء افرید، هزارها سال قبل از خلقت تمام انبیا لذاست که پیامبر عزیز(ص) به ابوذر می فرماید: ... انگاه که ادم در بهشت وارد شد و هنگامی که خارج شد، من با او بودم، زمانی که نوح در کشتی نشست من با او و در صلب او بود، هنگامی که ابراهیم در آتش قرار گرفت من بهمراه او بودم تا اینکه خداوند مرا از اصلاب طاهر به ارحام مطهره انتقال داد و در صلب عبدالمطلب قرار گرفتم. پروردگار مرا از اسم خود مشتق کرد؛ صاحب عرش محمود نام دارد و من محمد اری؛ پهنه آفرینش طبعی است از گل زیبای خلقت که حضرت حق با دست اراده خویش تقدیم به رسول خود، حضرت محمد(ص) نموده است انگاه که در حدیث قدسی فرمود: لولاك لما خلقت الافلاك (ای رسول ما) اگر تو نبودى، زمین و آسمان را نمى کردم. به همین خاطر است که در این ایام شاد و شیرین، زمین نور افتخار برجین دارد و آسمان شور و اشتیاق در وجود خود. چرا که در چنین روزهایی بود که خورشید عظمت الهی از افق عام الفیل طلوع کرد و فصلی دیگر در تاریخ بشریت گشوده شد. فصل عشق، فصل ایثار. و فصل پیروزی خون بر شمشیر سال ۵۷۰ میلادی روز جمعه هفدهم ربیع. در چنین روزی بود که ایوان کسری شکاف شوق برداشت و کنگره های ان رقص غرور نمودند، دریاچه ساوه عطش دیدار کرد و خشک گردید، آتش آتشکده فارس خموشی خجلت پیدا کرد و بتهای کعبه سر ذلت بر زمین نهادند. نوری به بلندای آفرینش، به سوی آسمان بلند شد و مولودی نورانی پای به عرصه هستی گذازد، در اولین لحظه ورود خود، آخرین سخن را گفت گلاؤه تکبیر و پیام تمجید: الله اکبر و الحمد لله کثیرا، سبحان الله بکره و اصیلا ستاره ای بدرخشید و ماه مجلس شد دل رمیده ما را انیس و مونس شد عبدالمطلب برای عرض سپاس به پیشگاه پروردگار، گوسفندی قربانی نمود و نام مولود را محمد گذاشت. چون سؤال شد که چرا این اسم را انتخاب کردی فرمود: خواستم میان زمین و آسمان ستوده باشد لذا نام محمد را بر فرزندم گذاشتم..... و تو گویی دست مشیت الهی و نگاه هدایت خداوندی بر ان بوده که رهروان رسالت محمدی را از شیعیان مذهب جعفری قرار دهد، چرا که در چنین ایامی، جمال جعفر بن محمد علیه السلام صادق آل محمد نیز جهان را روشن نمود. نور جمال صادق چون از افق برآمد شد صبح عالم ارا بر شام تیره فایق هم او که شهره شهر علم است و چهره جهان دانش. هم او که در هفده ربیع الاول سال ۸۳ در آسمان مدینه الرسول طلیعه طلوع گرفت. و هم او که صحابی خود قبیصه فرمود: ما اشباخ نور بودیم در عرش الهی. خدا را تسبیح می کردیم در حالی که هنوز ادم پای وجود بر زمین خلقت نگذاشت بود. ما عروه الوثقی الهی هستیم، کسی که به ما تمسک کند نجات می یابد و کسی که از ما باز ماند به آتش غضب الهی گرفتار می شود. نام و لقب امام ششم علیه السلام با گلاؤه های رسالت و سخنان حضرت محمد(ص) انتخاب گردید. شیخ صدوق در علل الشرایع نقل نموده که پیغمبر اکرم (ص) فرمودند: هر وقت پسر من جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابیطالب متولد شد او را صادق نام گذارید چونکه از فرزندان او کسی همنام وی پیدا خواهد شد که بدون استحقاق دعوی امامت کند و او را جعفر کذاب گویند حضرت صادق علیه السلام تا سن ۱۲ سالگی معاصر با جد گرامی اش حضرت سجاد علیه السلام و تحت تربیت ایشان بود، انگاه به مدت ۱۹ سال با پدر بزرگوارش امام محمد باقر علیه السلام زندگی کردند. با این ترتیب ۳۱ سال از دوران عمر خود را در خدمت جد و پدر بزرگوار (علیهما السلام) بدون واسطه از مبداء فیض، کسب نور می نمود و صرفنظر از ترتیب ربوبی، با استعداد ذاتی و ذکاوتی علمی، بزرگترین قهرمان عرصه علم گردید. ردای امامت و ولایت به مدت ۳۴ سال بر

قامت ان حضرت استوار بود بطوری که در این مدت مکتب جعفری به دست با کفایت و تدبیر با درایت ان امام برای همیشه برقرار شد و موجب احیاء و ابقاء شریعت محمدی گشت . انس بن مالک راجع به امام صادق علیه السلام می گوید: کان جعفر بن محمد لا یخلو من احدی ثلث خصال : اما صائما و اما قائما و اما ذاکرا و کان من عظماء العباد و اکابر الزهاد الذین یخشون الله عزوجل . او مظهر تقوی و پارسایی بود ، بطوریکه همیشه در یکی از این سه حالت : یا روزه دار ، یا نماز گزار و یا ترنم یاد حق بر لب داشت و از بزرگترین عبادت کنندگان و زاهدانی که خشیت و خوف الهی را همراه دارند ، به شمار می رفت . حوزه درس امام صادق علیه السلام نمونه و اسوه مراکز علمی می باشد . حوزه ای با بیش از چهار هزار شاگرد عالم متبحر و حاذق که برخی با هدایت های امام و ارشادهای حضرت ، بنیانگذار بعضی از علوم شدند . آنها که چشم رضابت قبول بر در واژه های ان حضرت باز کنند به چشمه سعادت و هدایت دست خواهند یافت . و از سخنان ان امام است : هر کس به دنیا دل بندد به سه خصلت دچار شود: اندوهی که پایان ندارد . ارزوئی که به چنگ نیاید و امیدی که به ان نرسد . برای مومن چه اندازه زشت است خواهشی داشته باشد که در راه خواستن ان خوار گردد . شیعیان ما اهل هدایت ، تقوی ، خیر ، ایمان ، فتح و ظفر می باشند . امید آنکه در این ایام فرخنده جامی از کوثر گوارای ان بزرگواران نوشیده و زمزمه کلامشان را سر دهیم . میلاد پیامبر ص وقتی یک مرد مانده بود و کران تا کران عدو ، یک تیر مانده بود و جهان تا جهان نشان ، وقتی مردان مرد سر در چادر هسار ظلمتها ، به نابودی کشیده شده بودند ، وقتی نامردان مرد بر مسند تکیه داده بودند و ناحقان بجای حق ، بی سیرتان بجای نیک مردان جا خوش کرده بودند ، وقتی خسرو پرویز در ایران ، بیدادگر بیدادگران بود و امپراطور رم از بردگان و حیوانات جنگ خونین مرگ و زندگی براه می نداشت و در این بین بر مگ برده بینوا قاه قاه می خندید ، وقتی از هر سو آتشکده های ظلمت سر بر فلک برداشته بودند و شعله های شوم خویش را به آسمان میفرستادند ، وقتی قله شهر اشنای قدمها ابراهیم و اسماعیل ، مهبط و حی خدا ، سر در چاهسار غروب غم انگیز نیستی خود میکشید ، وقتی خورشید از طلوع خویش شرم داشت طو بر غروب خود از شادی میگریست و انوار طلایی خویش را در دامن خود مخفی میساخت و بی نور و بیخیال در آسمان گام میزد ، وقتی شفق از دامن خونرگ خویش ، سخت بیمناک بود و بر این سرخی نفرین میفرستاد ، وقتی فلق از ظهور خویش نا ظهوری میطلبید و از خدای خویش ناپیدایی ، وقتی سپیده ، دامن عفاف خویش را در دست سیاه شب میدید و شرم الود بر ان لعن میفرستاد ، وقتی در ان نقطه که زمین از آسمان کام میگردد ، دیگر درخشش و تلالوئی به چشم نمی خورد ، وقتی در لاله زارها بجای بلبل جغد لانه کرده بود و بر ویرانه ها بلبل نوحه میخواند ، در کویر ، الاله ها غمناک به انتظار چشمه ابی ، قطره اشکی ، ذره نثاری له میزدند ، وقتی ماه در شبهای چهارده چنان بیرنگ بود که ستاره ها بر او نهیب میزدند ، وقتی دستهای باز و الوده شیطان همه را ، همه چیز و همه جا را ناپاک ساخته بود و قلبها شیطانی ، نفسها شیطانی و حیات نیز شیطانی گشته بود ، وقتی در یوزگان نامرد کله بر سر درویشان بینوا میگذاشتند ، وقتی مظلوم اسیر دست ظالم اسیر دست ظالم بود و فقیر پادوی خانه بدوشی غنی ، وقتی مردان بر اریکه قدرت نشسته بودند و زنان ، دست به سینه ، چون بردگان بی اراده در اختیار آنان به بازی گرفته شده بودند ، مرد همه چیز بود و زن هیچ وقتی طفلکان ، زنده بگور شده و دخترکان بی گناه ، ارام طلوع نکرده ، در گور سرد قساوت پدر غروب میکردند ، وقتی در کعبه خانه حق ، هزار گونه بت ولو بود و هر یک از فرقه ای خاص و جانشین حق گشته بود ، وقتی در کوچه های شهر و کشور دنیا بجای بانگ حق ، بدمستی نامردان مرد بر پا بود و هزار هزار وقتی دیگر ، در انهنگام خداوند نور خود را فرو فرستاد ، سال عام الفیل بود ، لشکر ابرهه یعنی مردان فیل سوار بدست پرندگان خرد با سنگانی از خود خردتر ، فیل سواران را به امر خدای ، چون پر کاهی ریز شده زیر دندانهای حیوانها کردند یعنی انهمه فیل را انهمه زور را به نیستی کشاندند ، آسمان شکافته شد ، ستاره ای پر نور از آسمان به زمین آمد ، بزرگان قوم یهود در آنشب سوگند خوردند که ستاره احمد آخرین پیامبر آخر الزمان به زمین آمد ، او متولد گشته است . آتشکده بزرگ اذر در ایران که هزاران سال بود رنگ خاموشی بخود ندیده بود از فروغ پیامبر(ص) رو به سردی گذاشت . طاق کسری ترک برداشت شاید از صلابت پیامبر(ص) شرم

کرد و دریاچه بزرگ ساوه بعد از سالها اب، خشک گشت. اری او آمد نامش محمد(ص) بود و کنیه اش ابوالقاسم. کسیکه خدایش فرمود: لو لا ک لما خلقت الا- فلاک ای پیامبر(ص) همانا اگر تو نبودى، آسمان و زمین را خلق نمیکردم. او آمد، با شمشیر تیز ایمان و سینه‌ای مملو از عشق به هدف و صراطی مستقیم. او آمد تا ظلم برکند و ظالم افکند. او آمد تا با یک کلام قولوا لا- اله الا- الله تفلحوا یک جهان را نه در یک زمان، که در همه ادوارش گونه‌گون و واژه‌گون سازد. او آمد و بر همه تبعیضها و تردیدها و برتریها خط بطلان کشید. و بر همه افتخارات پوچ و پوسیده چندین و چندین هزار ساله تاریخ این بشر گمنام و گاهی از درد پست تر، تنها یک کلام فرمود: ان اکرمکم عندالله اتقیکم بدرستی که گرامیترین شما نزد خدای پرهیزکارترین شماست و با این جمله هر چه برتری بود از پول، مقام، زشتی، زیبایی، و هزاران هزار ملاک پست و پوچ دیگر را فرو ریخت. او آمد و کاخ چندین هزار ساله گمراهی را، جهل را، نابودی را در هم ریخت و بجایش قله‌ای استوار ایمان و عشق به الله و صراطی مستقیم یعنی فی سبیل الله، با مردانی از تبار هابیل و ادم و ابراهیم و یوسف و یوشع و موسی و عیسی بر پا ساخت. او آمد و بر فراز گنبد دوار گیتی تنها یک کلام حک کرد: الله اکبر لا اله الا الله او آمد و اخلاص را اموخت، اخلاص یعنی یکتائی در زیستن، یکتائی در بودن و یکتائی در عشق. او آمد و چشمه جوشان محبت را افرید و در زمانی که هر نامردی دخترکان بی گناه خویش را زنده بگور را زنده بگور میساخت، او آرام جانش فاطمه علیه السلام را بر دوش میگرفت و بوسه بر لب و دهانش میزد و بلند فریاد میزد: فاطمه پاره تن من است هر که او را دوست بدارد مرا دوست داشته است و بدین ترتیب، انسانیت را افرید. او آمد و هر آنچه پاکى بود که بشر به فراموشی سپرده بود به یادش آورد و چنین فرمود: انى بعثت لاتمم مکارم الاخلاق من برای تکمیل نیکوئیهای اخلاق بشر برانگیخته شده ام او آمد، نامش محمد بود و کنیه اش ابوالقاسم او آمد و نور را آورد، بلبل را به باغ جغد را به ویرانه سپرد، لاله را در گلزار و کویر را با محبتها و انسانیتها آبیاری نمود. او آمد و به خورشید نور داد و به ماه روشنی، به شفق سرخی خاص عاشق الله بودن را و به فلق خونرنگی داغ شهیدان را، به سپیده عفاف پاکترین عضو طبیعت، نور را. او آمد و زمین و آسمان را اشتهی دیرینه داد. کعبه را جلای پاک حقانیت حق، و مکه را جایگاه شاهدان حق پرست، بردگان را ازاد ساخت و تنها بنده خاص خدا نامیدشان. بندگان زور را رها می کرد و بندگان زر را مخلص ساخت و ره گم کردگان را چراغ هدایت گشت و ره یافتگان را هادی حق. او آمد، نامش محمد بود و کینه اش ابوالقاسم او آمد، کوران را چشم حقیقت بین، کران را گوش شنوا و لالان را ندائی حق رسان بخشید. مردگان را از خون شهید جلوه‌ای تازه ساخت و همه را شهید شاهد کرد و عاشق حق. او آمد تا با زندگی سراسر مبارزه خویش، با دعوت خود به ما درس ایمان و جهاد دهد و با زندگی جانگذاذر خویش بما یاد داد که در راه برانداختن ظلم و ظالم رودخانه ایمان را غرق خون سازیم و از خون وضو بگیریم و تنهایمان را سنگر سازیم، ولی ظلم را نپذیریم و با دستان خون الود خویش، پرچم حق را بر فراز بلندترین قله‌های استقامت و پایداری استوار سازیم. بما اموخت که ای انسان ازاده، آنجا که نمیتوانی سر بلند زیست کنی، سر بلند بمیر. آنجا که طپش توانستن در تو خاموش شد، سرود بایستن سرکن و آنجا که رنگ رخسارت از شدت ظلم و جهلها به زردی گرائیده از خون وضو بسازد و بر سجاده گلگونت سر بنه. اری اری او آمد، نامش محمد بود و کنیه اش ابوالقاسم. او جلوه‌ای از نور حق بود، از تبار هابیل و از نسل ابراهیم علیه السلام او خاتم النبیین، وارث المرسلین، محبوب العامین، رسول گرامی خدا حضرت محمد ابن عبد الله (ص) بود. دو ناخدا فروغ دیده آمد، سرور سینه آمد ظهور این دو آیت، خوش هم قرینه آمد خزینه رسالت خالی شد از گهرها والاترین جواهر، از آن خزینه آمد دو ناخدای امکان، بهر نجات انسان هر یک به جلوه خاص، در این سفینه آمد از مطلع رسالت، و ز مشرق امامت خورشید مکه سرزد، ماه مدینه آمد ان خاتم النبیین، وین صادق الائمه جبرئیل کویشان را، عبدی کمینه آمد احمد که با ظهورش، شد دفن بت پرستی صادق که عشق رویش، در دل دافینه آمد ان تا دهد به عالم، عشق و امید برخاست این تا برد ز دلها، نفاق و کینه آمد شکست زین دو قدرت، بتهای جهل و الحاد انسان که بارش سنگ بر ابگینه آمد تنها نشد موید در مدحشان ثنا خوان جبرئیل هم غزلخوان، در این زمینه

آمد سرود میلاد حضرت رسول اکرام ص و حضرت امام صادق علیه السلام فرخنده میلاد محمد آمد ختم پیمبران سرمد آمد مولد صادق آل محمد مقارن گشته با میلاد احمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا ز یمن مقدم رسول خاتم معطر آمده محیط عالم مولد صادق آل محمد مقارن گشت با میلاد احمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا عرش کبریا نوید آمده که مسلمین عید سعید آمده بدر منوری پدید آمده حامل قرآن مجید آمده مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا ولادت ختم رسولان آمد محمد ان حبیب جانان آمد به جسم پیروان او جان آمد بر حرمتش جهان گلستان آمد مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا به هفدهم ربیع دو ماه تابان ز تارک سپهر دین و ایمان برای دادن پیام جانان دمیده با سراج لطف یزدان مبارک ، مبارک بادا ، مبارک بادا

فصل چهارم : مناسبت‌های ماه ربیع الثانی

هشتم ربیع الثانی ولادت امام حسن عسکری (ع)

خورشید سپهر رهبری پیدا شد احیا گرفته جعفری پیدا شد تبریک به مهدی که به عالم امشب رخسارت امام عسکری علیه السلام پیدا شد مشک افشان عالم مدینه روز جمعه هشتم ماه ربیع الثانی حال و هوای دیگری داشت ، همه در انتظار درخشیدن نوری بودند تا گلهای زندگی را در فضای ظلم گرفته ان سامان شادابی بخشد . در این روز ، خورشید تابان وجود امام حسن عسکری علیه السلام قدم به عرصه این جهان خاکی گذاشت . هم او که از دامانش نوری ساطع شد تا امیدبخش مظلومان و مستضعفان گیتی شود . براستی میلاد امام عسکری بر عظمت روز جمعه افزود و بر این عید طراوتی خاص بخشید . او دومین امامی بود که نام حسن را به خود میگرفت و هم نام سبط اکبر رسول خدا یعنی حسن ابن فاطمه علیه السلام شد ، امام به القاب صامت ، رفیق ، نقی ، زکی ، هادی معروف بود . باید ولادت با سعادت ان حضرت را نه به عنوان حادثه ، بلکه نقطه عطفی در تاریخ تشیع دانست و باید اذعان داشت که این میلاد در آیندهای نه چندان دور تاریخ بشریت را دگرگون می کند ، چرا که او می باید فرزندی به دست غیبت بسپارد تا روزی دادگستری جهان هستی شود . در ان ایام که امام هادی علیه السلام را زامدینه به سامرا بردند زیر نظر حکومت عباسیان قرار گیرد ، امام حسن عسکری علیه السلام را نیز به دستور متوکل عباسی به سامرا قرار گیرد ، امام حسن عسکری علیه السلام را نیز به دستور متوکل عباسی به سامرا انتقال دادند لذا باید گفت که قسمت عمده ای از عمر امام علیه السلام در پایتخت عباسیان در سکوت مرگبار حکومت آنان گذشت . آنچه مسلم است انتقال و تبعید امام هادی و امام عسکری علیه السلام به سامرا ، که مرکز خلافت عباسیان در ان عصر به شمار میرفت از جهانی شبیه سیاست مامون در فراخواندن امام رضا علیه السلام به سرزمین طوس بود . زیرا این نزدیکی ، کنترل روابط امام با پیروان و شیعیان و شناسائی انانی که در سر تا سر بلاد اسلامی مناسبت نزدیکی با امام خود داشتند و خطری برای حکومت به حساب می آمدند را برای دستگاه جور عباسی اسان می کرد . مدتی که امام در این شهر می زیست بجز ان جن نوبتی که به زندان افتاد بصورت یک فرد عادی در آنجا حضور داشت و طبعاً رفتار او زیر نظر کامل و محتاطانه حکومت بود ، زیرا ائمه شیعه از جمله امام عسکری علیه السلام اگر زامدینه را برای زندگی انتخاب می کردند و کنترل شیعیان و اطرافیان ان حضرت و مجبور ساختن ایشان برای حضور در دارالخلافه دوبار در هفته ، عدم امکان دیدار مستقیم اصحاب با امام ، به زندان افتادن بعضی از یاران او همه و همه حکایت از نگرانی و وحشت دستگاه خلافت از وجود شبکه منظم و متشکل شیعیان که از مدتها قبل شکل گرفته بود ، می کرد . اصحاب امام تنها در طول راه ، خود را برای دیدن ان حضرت آماده می کردند ، در این راستا از روایات چنین استفاده می شود که کسی را امکان دیدار حضرت به صورت مستقیم در خانه ان بزرگوار نبوه ، اسماعیل بن محمد میگوید: برای طلب پول بر سر راه ان حضرت نشستم و هنگام عبور امام ، تقاضای کمک مالی از وی کردم . همچنین علی ابن جعفر از حلبی نقل می کند در یکی از روزهایی که قرار بود امام به دارالخلافه برود ما

در عسکر به انتظار دیدن وی جمع شدیم ، در این حال از طرف ان حضرت نوشته ای بدین مضمون در یافت داشتیم که : کسی بر من سلام و حتی اشاره ای هم به طرف من نکند زیرا شما خودتان در امان نیستند از این روآیات بخوبی استنباط می شود که دستگاه خلافت تا چه حد ، ارتباطی امام با شیعیان را کنترل و انرا زیر نظر می گرفت . البته امام و شیعیانش در فرصت های گوناگونی ، همدیگر را ملاقات می کرده اند و سرپوشهایی نیز برای این تماسها وجود داشته است که یکی از بهترین راههای ارتباطی شیعیان با امام مکاتبه بود ، شواهد تاریخی و روائی ، همه روشننگر این واقعیت است که از همان سال دویست و پنجاه و چهار هنگامی که حضرت در سن بیست و دو سالگی بعد از شهادت پدر بزرگوارش بنا بر وصیت و تصریح امام هادی علیه السلام ، امامت مردم را عهده دار شد بیشتر عمر خود را در حبس و حصر و منع و هدایت خلق خدا سپری کرد ، امام در ان دوران شش ساله امت امام ، حوادثی رخ داد و تزلزلی در دستگاه عباسیان پدید آمد که مستقیماً به زندگی امام مرتبط بود . تشکیل دولت احمد ابن طولون در مصر و قیام حسن ابن زید العلوی و مقاومت پیگر و جنگ و ستیزه فراوانش در برابر حکومت عباسیها و سرانجام سیطره حسن ابن زید به طبرستان از جمله ان حوادث یاد شده است . این انقلابات به اضافه قیام صاحب الزنج دست بدست هم داد و باعث شد امام حسن عسکری علیه السلام در عسکری (لشکرگاه) به حالت بازداشت بماند و مهدی عباسی نقش پیشوای مقدس ما بانه ای چون عمر ابن عبد العزیز در میان امویها به خود بگیرد و به طور مزورانه قبه ای به عنوان بارگاه عدل و مظالم تاسیس کند . و جالب این است که در پایان عمر امام و هنگام شهادت ان حضرت ، معتمد عباسی که دست اندر کار قتل ان حضرت شده است یکمترتبه تمامی ثروت خود را در میان توده مردم تقسیم می کند و از این راه ، خون امام را لوٹ نموده تا ضعف دستگاه خلافت را جبران کند . آنچه مهم است توجه امام در فرصتهای مناسب به آینده درخشان و تابناک اسلام و امت اسلامی بود که حضرت توانستند در سالهای رسالت خویش ویژگیهای دولت حضرت مهدی (عج) را یاد اور شوند و در این راه گامهای موثری چون پاسخ به مسائل علمی ، رد شبهات ، توجه به اصحاب ، برحذر نمودن آنان در همکاری با خلفا ، تقویت و تحکیم مبانی امامت بصورت یک عقیده اسلامی ، آماده کردن مردم برای غیبت امام مهدی (عج) و دعوت مردم به امامی که غایب خواهد بود بردارند ، لذا ابوالادیان که نامه رسان ان حضرت بود میگوید: امام برای شخصی که سوال کتبی نموده بود نوشت : درباره مهدی قائم آل محمد(ص) پرسیده بودید او زمانی که قیام کند آنچنان عالمانه در میان مردم حکمرانی و قضاوت برحق کند که هرگز نیازی به برهان و دلیل نخواهد داشت . سالروز ولادت امام حسن عسکری علیه السلام بر تمامی شیعیان جهان مبارک باد دسته گل محمدی ده مژده که نخل دل ما برگ و بری داد زیرا شجر باغ رسالت ثمری داد ای ساقی گل چهره بده باده که امشب بر ما صدف بحر ولایت گهری داد از نسل نبی و علی و فاطمه خالق بر خلق جهان بار دگر راهبری داد جبریل امین گفت به احمد که خداوند بر امت تو بار دگر تاج سری داد تا آنکه بشر را برساند به تکامل بر هادی دین بهر هدایت پسری داد بر عسکریان مژده بده حضرت معبود بر مکتب شرع نبوی زیب و فری داد آمد پدر مهدی موعود بدنیا کز آمدنش تیر دعا را اثری داد روبه صفتان را هله اعلام خطر کن چون حق در بر آتش به کف ما سپری داد آمد به جهان آنکه خدا خلق جهان را از جلوه او مهدی نیکو سیری داد آمد به جهان آنکه به یک گوشه چشمی بر محفل ما شور و صفای دگری داد آمد به جهان آنکه پی یاری قرآن با منطق خود پاسخ هر خیزه سری داد آمد به جهان آنکه به پیغام پیمبر هشدار کفار چو پیغامبری داد آمد به جهان آنکه شب تیره ماه را در پرتو اشراق همایون سحری داد آمد به جهان آنکه همه بیخبران را او واقعه روز قیامت خبری داد با ماه بگوئید نتابد که به زهرا خلاق جهان باز فروزان قمری داد از بهر نظر خواهی صاحب نظران حق ما را به جهان رهبر صاحب نظری داد در شهر هنر خامه هر بی هنری را با تیغ زبان سرخط علم و هنری داد مرغ دل ژولیده به پرواز در آمد او آمد و بر مرغ دلش بال و پری داد سرود گروهی در میلاد حضرت امام حسن عسکری علیه السلام مژده که میلاد نور دل یاسین است پاره ای از تن امیرالمومنین است تبریک ما بر مهدی چشمت روشن یا مهدی این نوزاد زیبا ، زهرا را نور عین است عسکری طالب خون سرخ حسین است تبریک ما بر مهدی چشمت روشن یا مهدی دسته گل اورید که عسکری

آمده از بهر جهانیان رهبری آمده تبریک ما بر مهدی چشمت روشن یا مهدی بشکفته یک گلی از گلشن احمدی شاخه ای از گل زیبای محمدی تبریک ما بر مهدی چشمت روشن یا مهدی امشب در سامرا سرور و شادی بر پاست چون جشن میلاد عسکری ، ابن الرضاست تبریک ما بر مهدی چشمت روشن یا مهدی

دهم ربیع الثانی وفات حضرت فاطمه معصومه (س)

دختر سلطان امکان حضرت معصومه است خواهر شاه خراسان حضرت معصومه است زائرین روضه اش را ای صبا از من بگو با خبر از سر پنهان حضرت معصومه است دردمند غربت و هجران سلام بر تواری دختر ولی خدا ، سلام بر تو ای خواهر ولی خدا . سلام بر تو ای عمه ولی خدا ، اشنایی به تاریخ و زندگانی اهل بیت عصمت و طهارت یکی از لوازم معرفت و محبت به آنان است که به نص قرآن کریم دوستی خاندان پیامبر(ص) خود مزد رسالت رسول الله است . از آنجا که پیامبران و ائمه معصومین علیه السلام منشا خیرات و برکات و راهنمایان و هادیان به سوی نیکیها هستند تمام آثار به جای مانده از ایشان بویژه فرزندان صالحشان ، فرشتگان رحمت الهی برای امت اسلام هستند که در جای جای بلاد اسلام بسان دانه های باران پراکنده اند و حیات دین را سر سبز داشته اند و هر یک باب فیضی بر دوستداران دین و پویندگان راه خدا گشوده اند . حضرت فاطمه معصومه علیه السلام دخت هفتمین امام از زمره زنان عقیق و پاکدامنی است که در راه امامت و ولایت رنجها کشید و غصه ها خورد و سختیها و مشکلات سفر را تحمل کرد و یعقوب وار به اشتیاق و امید دیدار یوسف شتافت . دین اسلام آنجا که از حرکات حق جویانه سخن به میان می آید تجسم عینی انسانیت را در قالب زنان و مردان قدیس و انقلابی به نمایش می گذارد ، لذا می بینیم که حوا در کنار ادم ، هارون ، مریم در کنار عیسی ، خدیجه در کنار محمد(ص) ، زهرا در کنار علی علیه السلام و زینب علیه السلام در کنار حسین علیه السلام قرار دارند و به نقش موثر و سازنده خود می پردازند . زن مسلمان تنها با شناخت و معرفتی که از تاریخ زندگانی و مسئولیتهای اجتماعی و نقش سازنده این بزرگواران دارد میتواند به عظمت مقام خود پی برد و جایگاه واقعی خویش را در نظام آفرینش بشناسد ، در این راستا تمسک و الگو قرار دادن و اظهار دوستی با خاندان رسالت ضروری است و این امر تنها با زبان میسر نمی شود بلکه برای ان بزرگواران نشانه هایی است که بهترین آنها تبعیت از روحيات ، اخلاقیات و دستورات حیاتبخش آنان است و از دیگر نشانه های دوستی با اهل بیت برائت از دشمنان ، زیارت قبور مقدسه آنان و فرزندان صالح ایشان ، نامگذاری به نامهای آنان و دانستن تاریخ و زندگانی ایشان می باشد . از میان دختران حضرت امام موسی کاظم علیه السلام تنها فاطمه ملقب به معصومه است که در قم مدفون می باشد . درباره شخصیت والای ایشان همین بس که در زیارات ماثوره ، ان حضرت دختر ، خواهر و عمه ولی خدا خداوند شده است ، در فرازی از زیارت انحضرت می خوانیم : ای فاطمه شفاعت کن مرا در بهشت ، همانا برای تو در نزد خداوند منزلتی است بس والا- . این فراز از زیارت گویای شان و منزلت ایشان در نزد خداوند است . درباره عظمت وجودی ان گوهر ناشناخته از ائمه علیه السلام احادیثی نقل شده است . حضرت امام صادق علیه السلام درباره مقام و منزلت ایشان چنین میفرماید: خدا را حرمی است و آن مکه است ، رسول خدا را حرمی است و آن مدینه است ، امیرالمومنین را حرمی است و آن کوفه است و ما را حرمی است و آن قم است . . . . در فضیلت زیارت حضرت فاطمه بنت موسی کاظم علیه السلام روایات بسیار وارد شده است : سعد بن سعد می گوید از امام رضا علیه السلام راجع به فاطمه دختر امام موسی کاظم پرسیدم فرمودند کسی که او را زیارت کند بهشت جای اوست و از حضرت جواد علیه السلام روایت است که فرمودند کسی که عمه مرا در قم زیارت کند بهشت برای اوست . ان چه مسلم است ان معصومه مظلوم عمرش با فراق و هجران پدر بزرگوار و انگاه با جدائی و دوری از برادر والا مقامش در دنیایی از غم و اندوه سپری شد . در ویژگیهای چندین بانوی والا قدر ، شبیه مادرش حضرت زهرا علیه السلام است ، مرگ در جوانی هم یکی از این نقاط اشتراک و تشابه است . هفده ساله است که برادرش حضرت رضا علیه السلام به اجبار از مدینه به مرو برده میشود و مامون با

عنوان ولایت عهدی او را به پایتخت خود احضار میکنند در این هنگام سال دویست هجری است، و داع درد مندانه و پر سوزی که حضرت رضا علیه السلام هنگام ترک مدینه به سوی مرو انجام میدهد همه را به گریه می اندازد. همه میدانند که حضرت را پس از این (سفر بی بازگشت) نخواهند دید از این رو یکسال نمی گذرد که حضرت معصومه علیه السلام به شوق دیدار بردارش عزم سفر میکند و به قصد خراسان به راه می افتد اما دست تقدیر، تدبیر دیگری اندیشیده است، به ساوه که میرسد بیمار میشود قراین نشان میدهد که این بیماری او را از پای خواهد افکند، می پرسد تا قم چقدر فاصله است؟ میگویند ده فرسخ، می خواهد که او را به قم برسانند، وقتی به قم می رسد عده ای از بزرگان و چهره های معتبر قمی به استقبال او می شتابند، موسی ابن خزرج اشعری در پیشاپیش استقبال کنندگان است، پیش میرود و زمام ناقه دختر موسی ابن جعفر را میگیرد و او را به طرف خانه خود میبرد، موسی ابن خزرج تنها افتخار آن را دارد که هفده روز از دختر امام پذیرایی کند، حال این بانو وخیم تر میشود و چشم از جهان بسته، به خانه ابدی آخرت کوچ میکند. به دستور موسی ابن خزرج او را غسل میدهند و کفن میکنند و برای خاکسپاری به قطعه زمینی به نام بابلان که متعلق به موسی ابن خزرج است منتقل میکنند، سردابی را حفر کرده اند که پیکر این بانو را در آنجا دفن کنند بر سر این که چه کسی بدن مطهر حضرت معصومه را برداشته و وارد قبر کند میان خاندان و بستگان موسی ابن خزرج اختلاف میشود، در نهایت تصمیم میگیرند که خادم پیر و با ایمان و صالحی که دارند، بدن او را در قبر بگذارد، کسی را در پی آن خادم که نامش قادر است میفرستند ولی در همین لحظه چشمشان به دو سوار نقابدار میخورد که از سوی ریگرار به شتاب می آیند، چون به جنازه نزدیک میشوند فرود آمده بر او نماز میخوانند و وارد سرداب شده و جنازه را وارد آنجا و به خاک میسپارند سپس بیرون می آیند و بی آنکه حتی یک کلمه با کسی سخن بگویند میروند و کسی نمی شناسد که این دو سوار ناشناس و در واقع، شناس با این بانوی گرامی کیستند؟ از آن پس سایبانی از حصیر بر قبر او میسازند تا آنکه زینب دختر امام جواد علیه السلام قبه ای بر روی قبر عمه اش حضرت معصومه علیه السلام بنا میکند و حرم مطهر حضرتش بارگاه قدسیان و جایگاه نزول ملائکه گشت و همه روزه دوستداران ولایت از دوره و نزدیک، پروانه وار بر گرد ضریح مقدسش طواف می کنند و رحمت و لطف انحضرت شامل حالشان میشود. شهر قم بواسطه این وجود مقدس با آنکه در موقعیت جغرافیایی مناسبی قرار ندارد از دیر زمان از مزایا و امتیازات خاص برخوردار بوده و محل پرورش و تربیت پویندگان راه خدا و تشنگان علم و مدافعین دین قرار گرفته است. اکنون قم بانور ولایت که از حرم دخت گرامی هفتمین امام ساطع و لامع است و با نور علم و دانش که از دانشگاه حضرت امام صادق علیه السلام تأیید می نماید بر جانهای پاک عاشقان خدا پرتو افشانی میکند. دهم ربیع الثانی سالروز و وفات حضرت معصومه علیه السلام بر همگان تعزیت و تسلیت باد. شعاعی از فروغ کاظمین به دیوار و در این بیت توحید فروغ عترت و قرآن توان دید بود این بارگاه روح پرور حریم دختر موسی ابن جعفر شعاعی از فروغ کاظمین است چو موسی را در اینجا نور عین است به چشم آنکه محرم هست و بیناست در اینجا تابشی از طور سیناست مزار خواهر سلطان طوس است که ماه طلعت شمس الشموس است چو اینجا شد چراغ عشق روشن به دلها این حرم شد پرتو افکن بود این در که از ابواب رحمت در باغی است از باغات جنت که اشک عاشقان شد جویبارش نمیگردد خزان هرگز بهارش توای زائر به تنظیم شعائر بوس این در که قدوس و طاهر بیا اینجا به اشک خود وضو کن بیا جان خود اینجا شستشو کن بیا خیز و بخوان اذن دخولش اجازت از خدا گیر و رسولش به اذن حیدر و زهرای اطهر به اذن یازده، معصوم دیگر قدم چون می نهی داخل از این در بگو بسم الله و الله اکبر زند چون حلقه بر این در گدایی بگوش جان او آید ندائی که ای سائل دعایت مستجاب است محب آل عصمت کامیاب است بخواه از رحمت حق، آنچه خواهی که بیحد است الطاف الهی حسان همچو رضا، معصومه قم بود مشکل گشار در کار مردم

پنجم جمادیا اول ولادت دخت امیرالمومنین (ع) حضرت زینب کبری (ع)

در برج ولایت است کوکب زینب علامه نافرته به مکتب زینب گفتم به خرد، یگانه دوران کیست بی پرده دوبار گفت: زینب زینب یک سینی شقایق بهشتی ای زینب کبری، دختر علی فرمانروای مطلق روحهای بزرگ و ارجمند، زاده فاطمه، ای رسول انقلاب خونبار و آزادی بخش حسین علیه السلام، سلام بر تو باد. پنجم جمادی الاول سالروز تولد مهین بانوی بزرگ اسلام زینب سلام الله علیها است، آنکه جهانی را مسحور عظیمتهای روحی و معنوی خویش کرد و اسوه حسنه ای برای زن مسلمان است. چشم گشودن در خانه ای که بودی دلاویز عطر وحی را با خود داشت و بالیدن در فضایی که به معنویت و جهاد و پارسایی و عظمت عجب شده بود از زینب کبری علیه السلام انسانی ساخت که هر انسان منصفی عظمتهای او را به دیده اعجاب می نگرد و همین بالیدن در هوای جهاد و مبارزه و عشق و محبت، وی را آماده پذیرش مسئولیتهای بزرگ اجتماعی کرد ان بانوی نمونه این درس را در مکتب معلمانی بزرگ آموخته بود معلمانی چون فاطمه زهرا علیه السلام و حضرت علی علیه السلام. هنگام تولدش همه به پیامبر مژده می دادند و با همه سوابق و جنایاتی که عرب بدوی نسبت به دختران تازه مولود روا می داشتند، در شادی پیامبر ارزش زن را تعلیم گرفتند، شادمانی و سرور جد و پدر مردم را به خطاهای گذشته خود واقف می ساخت و به آنها می آموخت که داشتن دختر یعنی به دست آوردن دنیایی از محبت و لطافت روح. مردم می دیدند که پیامبر با شنیدن تولد دختری در خانه دخترش همان قدر مسرور است که در تولد حسن و حسین. زینب را به پیش جدش پیامبر بردند، ای پیامبر نامی برای این مولود برگزین و از همین جا پیامبر آنچه که در تصمیم روح و قلبش می گذشت به این دختر نشان داد، گفت او زینب پدر است او زینب است. یعنی زینب پدر، یعنی سرمایه معنوی خانه، یعنی، یعنی آرامش مادر و در ادامه مظلومیتهای پدر و مادر زینب نام دختری دیگر نیز بود. نام دختر تازه از دست رفته پیامبر، و گوئی پیامبر مسلمین می خواهد با این نام، زندگی کند، قبلا دختر خود را به این اسم خوانده بود و اینک دخت دخترش را. بنی هاشم و مردم می دانستند که هر تولدی در خانه فاطمه علیه السلام پیامبر را مسرور می سازد، می دانستند پیامبرشان که ناقض همه اداب و رسوم جاهلی است در این میلاد نو، چگونه خواهد بود، آنها تبسمهای محمد علیه السلام را در تولد دخترش زهرا، از یاد نبرده بودند، و زینب زهرائی دیگر است، با همان شجاعت و سرنوشت و با همان اصالت و مظلومیت و با همان وظیفه و تعهد، زینب علیه السلام ادامه زهرا علیه السلام است، و زهرا علیه السلام عصاره پیامبر و پیامبر ثمره خلقت. زینب رسول خون حسین است، مظلومیت تشیع علی و حسین را او بر پیشانی تاریخ حک نمود. فرو ریزنده حکومت وحشت و تباهی بنی امیه بود در روزگاری که حکومت بنی امیه پایه های قدرت خویش را فناپذیر می دانست و با کشتن فرزند رسول خدا زخمهای جهانی خویش را مرهم انتقام می نهاد او بود که با طنین فریاد خویش ستونهای استوار کاخ سبز را که به جای کلبه گلین پیامبر بنا شده بود به لرزه در آورد لرزه ای که به نابودی و متلاشی شدن حکومت پسران هند جگر خوار منتهی شد. زینب خطیبی بود که با خطابه های شورانگیز و بیدارگر به روش پدر خویش به مبارزه با سنتهای جهانی که اینار لباس اسلام بر تن کرده بودند برخاست و در این جهاد سخت و توانفرسا از بذل عزیزترین کسان خویش دریغ نورزید، او بود که با کلام خویش ردای سرخ شهادت امام حسین را بیرق سرخ پیروزی ساخت و گرنه دشمن بر پیکر خونین نوادگان رسول مکرم اسلام (ص) اسب پیروزی تاخته، دارها برچیده و خونها شسته بود، گوئی در شب ظلمت حکومت آنان برگ از برگ نجنیده و هرگز خون مظلومی بر زمین ریخته نشده بود. این زینب بزرگ بود که نگذاشت خون حسین علیه السلام را ریگزار تفدیده و تشنه صحرای کربلا ببلعد بلکه خونس چشمه جوشانی شد که از ان صحرای آتشخیز جوشیدن آغاز کرد و گسترده زمان را فرا گرفت و سبعت و درنده خوبی حکومت وحشت امویان همه کس فهم شد این جوشش تا ان سوی مرز زمان همچنان ادامه دارد و اینهمه پیروزی در شهادت و غلبه خون بر شمشیر را شیعه مرهون تلاشها و مجاهدتهای این شیر زن بزرگ است. میلاد مهین بانوی بزرگ اسلام و روز پرستار بر همگان مبارک باد. مقتدای پرستاران تو را می بینم، ای عصاره عفت، ای مادر شجاعت، هموزن اراده خدا در زن بودن! ای

زیب که بر بلندای عظمت خویش نظاره گر صحنه های تاریخی ، تو را می بینم ، و گریه امانم را می برد ! گویا پیوند تو با گریه ،
 اسطوره ای پایدار است . زیب ای روح خروشان تاریخ زن ، ای پیامبر خون و شهادت ! ای کوبنده ابناء مرجانه . سوزش دلت را
 چنان دیدم که امکان بیانش را نخواهم یافت ، گوئی تو و غم با هم زاده شده اید و گوئی تو خدای اندوهی ! در تولدت نیز باز این
 اشک است که می خندد ! دست تو در دست مصائب بزرگ تاریخ ، تجلی گاه اراده خدا شد . در سالروز تولدت ، چه غمگنانه می
 خندم ! چرا تنها در حضور تو ، خنده مایوسانه خود را او می نهد ، ای زیب ؟ ! ای کوه درد ، وای قله رفیع شجاعت و ای فریاد حق
 خواهی زن در تاریخ . اگر نبود زهره مردانه ات ، اگر نبود صبر جانانه ات ، اگر نبود مقاومت دلیرانه ات و ... چگونه ، ندای حق
 خواهی کربلا ، ابدی می شد ؟ بت های ابن مرجانه را یکی پس از دیگری چه مردانه در صحنه کربلا در هم شکستی ، یزید را چه
 مردانه در سوک نامردی اش نشانیدی . اگر چه در راه اسارت ، گرده ات مهبط تازیانه ستم بود ، لکن در مقر خیانت ، صلابت
 کلامت ، آتش در خارستان ستم یزیدیان زد . و بوی خون حسین از عطر کلام تو جاری شد . حسین اگر رفت تو را داشت که می
 ماندی و عاشقانه می خواندی که : من ، اسیر نیستم کز هم‌رهان و امانده ام کوه صبرم کز هبوط عشق برجا مانده ام تو پرستار
 مظلومان تاریخی ، تو دست محبت خدا بر سر یتیمان و درماندگانی ، غنچه نگاهت چه معصومانه در دیار غربت شکوفانه شد . چه
 عاشقانه حسین را انجانن که باید به ایندگان شناساندی . چه جانانه پرده های ستمگری ، طغیان ، ریا ... از هم دریدی ! زبانت
 شمشیر حسین بود در کام . در سایه اراده تو زن ، بت شکنی اموخت . بت ها شکستی است هر چند بزرگ ، اگر پیرو زیب باشند !
 از مهربانی ات چه بگویم که مادر مهربانی هستی ، تجسم محبتی برا بیماران و کودکان و سایه رحمت خدا برای درماندگان . روز
 تو روز محبت است . روز مهربانی است و روز پاشیدن عطر عاطفه بر چهره نیازمندان ! روز پرستار است ! تو مقتدای پرستارانی ،
 پرچمدار رسیدگی به مظلومان و محرومان و دردمندانی تو مادر یتیمانی و پرستار در کنار تو جویای محبت خدا در دل بیماران
 خویش است . زمزمه بیماران در نیمه شب ، یاد اور ناله کودکان برادرانت ، برای اوست ! و او بیاد نماز شب تو سحر خیز است . او
 بر درد بیمارش ، بیاد مصائب تو مرهم می نهد ، او ناله درمانده ای را ، یاد اور گریه یتیمان تو می داند . تو مقتدای پرستاری ، و
 پرستار در صف پرستاری ایستاده است ، که او را دریایی ! او تو بار می خواند و تو او را خوب می شناسی که ، دیدار او یاد اور
 مهربانی های توست . یاداور وفای توست ، به حسین ، به شهیدان ، به بیماران و درماندگان ، و به کسانی که در شهر درد و بیماری
 جز خدا ، یآوری نداند . روز تولد حضرت زیب علیه السلام روز پرستار ، بر همگان مبارکباد ! همسنگر حسین علیه السلام آنشب
 که گل از دامن مهتاب می ریخت شب‌نم به پای نخل باور اب می ریخت آنشب که غم اهنک شادی ساز می کرد قفل اسارت را به
 گرمی باز می کرد آنشب که ساقی بوسه بر پیمانه می زد گیسوی شب را بهر مستان شانه می زد . آنشب که بهر باغ دل غم لاله می
 کاشت درنیستان نینوانی ناله می کاشت آنشب شفق دیوان فتح نور می خواند بهر فلق شعر شب عاشورا می خواند شهر مدینه طالب
 دیدار حق بود چشم انتظار مطلع الفجر فلق بود فطرس فراز آسمانها بال می زد فریاد ازادی و استقلال می زد کای اهل عالم در دیار
 شور و شادی زد خیمه روز پنجم ماه جمادی دیوان خلقت را خدا زیب و فری داد ساقی کوثر را ز کوثر کوثری داد شیر خدا را داد
 خالق ماده شیری قامت قیامت دختر روشن ضمیری جبریل بر ختم رسل پیغام می داد پیغام از پیروزی اسلام می داد می گفت یا
 احمد شکوه باور آمد بهر حسینت سینه چاک سنگر آمد بر خلق عالم نعمتی عظمی ست دختر سوم گل و گلاوژه زهراست دختر
 دختر مگو چون همتی مردانه دارد از ایه قالوا بلا پیمانه دارد دختر مگو که دختران را رهبر آمد بی پرده گویم صبر را پیغمبر آمد بر
 روی ما تا مهر رخشان در گشاید رد بردباری مثل او مادر نرآید از صبر او دین خدا پاینده گردد هر مرده ای از انفاس گرمش زنده
 گردد ثابت قدم مانند او گیتی ندیده زیرا خدا او را حسینی افریده در روز عاشورا که روز از مومن است او فارغ التحصیل ان دارلفنون
 است قنداقه اش را تا که پیغمبر گرفت صد بوسه از رخساره او برگرفتی در دست پیغمبر ز دیده اشک می ریخت کز اشک او از
 چهره او رشک می ریخت در دست باب تاجدارش گریه می کرد گویی که از هجرنگارش گریه می کرد با گریه اش صلح حسن

را زنده کرد او چون غنچه بر روی حسینش خنده کرد او یعنی تو راجان برادر خواهر آمد خواهر نه تنها یاور و همسنگر آمد سرود در میلاد حضرت زینب علیه السلام مژده مژده که سفیر راه عشق آمد در مدینه به جهان ماه دمشق آمد دخت خیر النساء زینب مرتضی، زینب آمد زینبا، زینبا، زینبا، زینبا، زینب آمد خانه فاطمه روشن شده از نورش لب مولا زعنایت گشته مسرورش گوید او زیر لب، آمده زین آب، زینب آمد زینبا، زینبا، زینبا، زینبا، زینب آمد گشته قنذاقه او بر دامن احمد گوید این بهر حسین است رحمت سرمد زینتش نام نهید، احترامش کنید، عاشق آمد زینبا، زینبا، زینبا، زینبا، زینب آمد عاشق روی حسین است قلب این دختر بهر دیدار برادر میزند پرپر از برای حسین، میکند شور و شین، عاشق آمد زینبا، زینبا، زینبا، زینبا، زینب آمد

سیزدهم جمادی الاول شهادت حضرت فاطمه زهرا (س)

افسوس که ناموس خدا را کشتند محبوبه ذات کبریا ز کشتند سادات نوشتند بخونان جگر بی جرم و گنه، مادر ما را کشتند والا-ترین محبوبه خداوند... ولها جلال لیس فوق جلالها الا جلال الله جل جلاله و لها نوال لیس فوق نوالها الا نوال الله عم نواله و فاطمه علیه السلام را جلال و جبروتی و عظمتی است که در ورای او هیچ جلالی نیست مگر جلال خداوند جل جلاله و هم او را بخشش و عطا و کرمی است که در ورای او هیچ نوال و کرامتی نیست مگر نوال خداوند عم نواله آسمان، این شبها که میرسد عجیب بی قرار میکند و زمین داغ دلش تازه میشود و زخم شرمش سرباز میکند. ملکوتیان حق دارند سر بر دیوار عرش بگذارند و های های گریه کنند. و تنها خداست که می تواند تسلاهی دل علی باشد. ماه حق دارد که گوشه اختفا را برای گریه اختیار کند و ستارگان چه کنند اگر سر بر شانه یکدیگر نگذارند و مصیبت را زبان نگیرند. ان خانه نمی دانم ان شب به چه قدرتی بر پای ایستاده بود، ان مدینه چه مدینه ای بود که چنین مصیبتی را تاب آورد و درهم شکست. ان چه قبرستانی بود که سرچشمه عصمت را در خویش فرو برد و دم بر نیاورد. ان چه خاکی بود که به خود جرات داد فاطمه را از علی جدا کند؟ چرا آن خانه بر جای ماند؟ چرا مدینه ویران نشد؟ چرا آسمان در خود نیچید؟ چرا بغض نترکید؟ چرا عالم فرو نریخت؟ گفته اند در عاشورا وقتی زخم در جان خورشید نشست و زمین، پیکر مبارک حسین - قلب عالم امکان - را بر خویش قطعه قطعه دید، به لرزه در آمد و آسمان تیره و تار شد و غبار خشم خداوند از جای جنید. در آنجا امام سجاد علیه السلام دست بر زمین کوفت و او را به آرامش خواند، سر به آسمان برداشت و آسمان را دعوت به سکوت کرد. آسمان و زمین هر دو، تنها در اجابت فرمان امام خویش ارام گرفتند، دندان بر جگر نهادند، خون به لب آوردند، ولی دم نزدند. مویه کردند، ولی فغان نکردند. در خویش شکستند و گریستند، اما ضبحة نزدند. چه رازی بود در شهادت زهرا که خانه فرو نریخت، مدینه زیر و زبر نشد، عمود خیمه آسمان نشکست و زمین متلاشی نگشت؟ آفرینش این تحمل را از کجا آورده بود؟ مگر نه زهرا والا-ترین محبوبه خداوند بود و خدا به بهانه وصلتش فرموده بود احب النساء الی. مگر نه فاطمه محور کسا بود و بقیه وابستگان او؟ پیامبر پدر او بود و علی همسر او و حسن فرزندان او؟ - سلام الله علیهم اجمعین - هم فاطمه و ابوها و بعلها و بنوها مگر نه پس از خداوند والا-ترین مقام و عظمت از ان زهرا بود و برترین نوال و بخشش نیز از ان او؟ مگر نه بر سر در بهشت به روایت پیامبر امین نگاهشته بود: فاطمه امه الله، فاطمه خیره الله. مگر نه خداوند به فرشتگان فرموده بود: هذا نور من نوری، اسکنته فی سمائی و خلقته من عظمتی... این نوری از نور من است که در آسمانم منزلش بخشیده ام و از عظمتم او را افریده ام؟ مگر نه فاطمه شبیه ترین بود به رسول خدا؟ ما رایت احداکان اشبه کلاما و حدیثا من فاطمه بر رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم... مگر نه فاطمه آخرین مشایخ و اولین مستقبل پیامبر بود؟ کان اذا خرج غزاه کان آخر عهده بفاطمه علیها سلام و اذارجع کان اول عهده بها. مگر نه فاطمه راستگوترین موجودات بود پس از رسول خدا؟ ما رایت احداقط اصدق من فاطمه سلام الله علیها غیر ایها. مگر نه فاطمه پاره جگر پیامبر بود و عزیز مسلم خداوند جل و علا؟ مگر نه... چه رازی بود در شهادت زهرا که خانه فرو نریخت، مدینه زیر و زبر نشد، عمود خیمه آسمان نشکست و زمین متلاشی

نگشت؟ آفرینش این تحمل را از کجا آورده بود؟ آیا کسی در خانه فاطمه علیه السلام که این راز سر به مهر، به دستهای او گشوده شود؟ اری اسماء محرم اسرار فاطمه علیه السلام که این راز سر به مهر، به دستهای او گشوده شود؟ اری اسماء محرم اسرار فاطمه علیه السلام از او پرسید شاید پاسخ بگوید. بگوید که که: اری حسنین سر به پای مادر نهاده بودند و پایه های عرش را به قبحه های خویش می لرزاندند. زینب و ام کلثوم، کائنات را با موهای خویش پریشان می کردند. چروک بر پیشانی آسمان افتاده بود، زمین از درد به خود می پیچید، ناله های فرشتگان داغ پیامبر را دو چندان می کرد. ولی چه بود آنچه آفرینش را بر پای نگاه می داشت؟ در آن شب تغسیل ماه، من دیدم که علی در مامن تاریکی، سر بر دیوار خانه فاطمه، سر بر عمود آسمان نهاده بود و زار زار می گریست. شب اندوه و ماتم آنشب مدینه کشتی دریای غم بود دریای غم از کثرت ظلم و ستم بود آنشب شفق بهر شقایق حجله می بست از هاله خون، حجله روی دجله می بست آنشب قمر از زیر ابر پاره پاره میریخت از پیمانه چشمش ستاره آنشب سپیده، درد دل با باد میگفت از کینه و بی رحمی صیاد میگفت آنشب سحر با مرغ شب همدرد میشد گلبرگ سبز ارزوها، زرد میشد آنشب منادی، بانگ بر افاق میزد بر پیکر زنگی شب، شلاق میزد آنشب تمام اهل یثرب خواب بودند غافل از سوز سینه مهتاب بودند آنشب درون خانه ساقی کوثر غم بود و ماتم بود و اسما بود و حیدر آنشب تمام فاطمیون جمع بودند گوئی همه پروانه یک شمع بودند آنشب حسن در گوشه ای نظاره گر بود چشمش به جسم مادر و دست پدر بود آنشب حسینش جامه بر تن چاک میکرد گرد الم از روی زینب پاک میکرد آنشب برادر با برادر راز میگفت خواهر به خواهر درد دل را باز میگفت آنشب حسن اشک حسین را پاک میکرد چون غنچه ای زینب گریبان چاک میکرد آنشب قضا نقش قدر بر باد میداد کلثوم را درس شهادت یاد میداد آنشب علی علیه السلام از دیده در ناب میریخت اسما به روی جسم زهرا آب میریخت آنشب به داغستان صحرا لاله میسوخت در سینه سینای مولا ناله میسوخت آنشب خزان گهواره غم تاب میداد زهر ستم بر ما به جای اب میداد آنشب علی علیه السلام در زیر لب، رازی مگوداشت با پیکر مجروح زهرا علیه السلام گفتگو داشت میگفت ای ائینه دار ملک هستی محبوبه حق، اسوه یکتا پرستی بی تو بهار عمر من، پائیز گردید پیمانه صبر علی علیه السلام، لبریز گردید کار علی بی تو به عالم زار گشته بی یاور و بی مونس و غمخوار گشته زهرای من، پیراهن تو غرقه خون است رویت کبود و سینه تو لاله گون است ای وای من بر بازویت باشد نشانه از بس که خوردی پیش چشمم تازیانه رفتی چو در نزد پدر از دار دنیا راز دلت را لااقل بر گوبه بابا بر گو که پهلوی تو را با در شکستند بر گو درون کوچه بر من راه بستند بر گو سیلی صورتم را سرخ کردند اآنکه با سلام از کین در نبردند بر گو پدر آورده ام بهرت نشانه اآنکه با سلام از کین در نبردند در ماتمت باید مسیر اه پویم راز دلم را بعد از این با چاه گویم

فصل ششم: مناسبتهای ماه جمادی الثانی

سوم جمادی الثانی شهادت حضرت فاطمه زهرا (س)

به روایتی دیگر ای نام خوشتر ورد زبانم زهرا از داغ تو سوخت جسم و جانم زهرا برخیز علی به دیدنت آمده است ای درد و بلای تو به جانم زهرا سوگنامه کوثر گفتی: صبت علی مصائب لوانها صبت علی الایام صرن لیالیا در این بلا بجای من ار روزگار بود روز سپیده او. شب تاریک می نمود شب، هم بر گریه های شبانه تو گریه می کند. ماه هم اینک در فراق تو اه می کشد. بیت ال-حزان تو اکنون سر بگریبان، لب فرو بسته است. اشک هم شرم می کند که در سوگ تو از دیده جاری نشود. گونه حیا می کند که در سرخی گونه سیلی خورده ات خونرنگ نشود. کدامین چشم است که بر بازوی تازیانه دیده ات خون نگیرد. اشکی که در سوز درد پهلویت بر گونه نغلطد، اب هم نیست گند اب است. یا فاطمه: رنج گران خویش، تو با دیگران بگوی و ز لطمه های ان بدن ناتوان دیگر چون داغ سینه، صورت نیلی نهان مکن در احتضار، درد خود ای نوجوان بگوی زهرا جان چه قلبی است

که در سوز کودکان یتیم خون نشود. اه، نمیدانم لحظه ای که حسنین، زینب و ام کلثوم پیکر بر خاک افتاده ات را در کوچه و در حیاط خانه نظاره میکردند چه کشیدند؟ فقط میدانم: خورشید هم بر این صحنه، غمگنازه گریست، آسمان هم نالید، ملکوتیان نیز جامه دریدند و کروبیان گریبان چاک زدند! زهرا جان: امید ما تمام به ان درب نیم سوخته خانه تو است. در آتشی که ان نامردمان در بیت وحی افروختند، دلها عاشقان و شیعیان تو برای همیشه تاریخ بسوخت. آتش تا به سحر، ستارگان، خشکیده بر جای خویش، ماتم زده بر مظلومیت علی علیه السلام گریستند. وقتی کودکان یتیم گرداگرد علی علیه السلام نشستند و ناله مادر مادر سر دادند، عرش خدای هم عقیده اش ترکید و زار زار گریست. آخر مگر می توان در مصیبت تو گریه را فرو خورد. علی نیز در فقدان تو تاب نیاورد و سر بدیوار نهاد و های های ناله سر داد. اری ای زهرای عزیز، نبودی تا بینی چگونه علی علیه السلام به کودکان تو توصیه مینمود که فرزندانم؛ با او ای بلند نگریید، در حالیکه خود اشک در دیده داشت و صورت از کودکان بر می تافت. فاطمه جان، میدانم؛ انک زمزمه علی را بر خاک مزارت شنیدی و ترغم الودش را نیز شنیدی که: لكل اجتماع من خلیل فرقه وکل الذی دون الفراق قلیل و ان افتقادی فاطما بعد احمد دلیل علی ان لا یدوم خلیل وداع با مادر... آتش که شب، از صبح محشر تیره تر بود آتش که از ان، مرغ شب هم بی خبر بود آتش که رخت غم به مه، پوشیده بودند آتش که انجم هم سیه پوشیده بودند آتش که خون از دامن مهتاب می ریخت اسما برای غسل زهرا علیه السلام اب می ریخت آتش خد داند خداداند که چون بود قلب علی زندانی فریاد و خون بود طفلی گرفته استین دانم به دندان تا ناله خود را کند در سینه پنهان آتش امیر المومنین با اشک دیده می شست تنها پیکر یار شهیده می شست در تاریکی شب مخفیانه گه جای سیلی گاه جای تازیانه صد بار از رفت و دست از خویشتن شست تا جان خود را در درون پیرهن شست می شست جسم یار خود آرام و خاموش می کرد بر دستش نگه طفلی سیه پوش خود در کفن پیچید ان خونین بدن را خونین بدن نه! بلکه جان خویشتن را چشم از نگه، لب از نوا، نای از سخن بست بگشود دست حسرت و بند کفن بست ناگه فتاد ان تیره کوب را نظاره بر گرد ماه خویش، لرزان دو ستاره دو گوشوار غم ز هوش افتاده بودند بر خاک تنهایی خاموش افتاده بودند دو جوجه در اشیان بی اشیانه دو بلبل خاموش مانده از ترانه از بی کسی دو بال درهم برده بودند گویی کنار جسم مادر مرده بودند داغ دل مولا دوباره گشت تازه ریحانه ها را خواند پای ان جنازه کای گوشه گیران شب غربت بیاید آخر وداع خویش، با مادر نمایید ان پر شکسته طایران از جا پریدند افتادن و خیزان جانب مادر دویند چون جان شیرین جسم او در بر گرفتند یک بوسه از ان لاله پرپر گرفتند یکباره از عمق کفن اهی بر آمد با ناله بیرون دستهای مادر آمد در قلب شب، خورشید خاموش مدینه بگذاشت روی هر دو ماهش را به سینه ناگه ندا آمد علی بشتاب بشتاب دو گوشوار عرش را دریاب دریاب مگذار زهرا را چنین در بر بگیرند مگذار روی سینه مادر بمیرند خیل ملک را رحمی از بهر خدا کن از پیکر مادر یتیمان را جدا کن مرثیه گروهی در شهادت حضرت زهرا علیه السلام زبانحال مولا علی علیه السلام در فراق زهرا علیه السلام غریب و خسته و تنها کنار خانه بنشستم مدینه گریه کن با من که زهرا رفته از دستم و اوایلا اه اوایلا، شدم من یکه و تنها بنال از داغ ان بلبل که پرپر در قفس میزد بجرم یا علی گفتن به پشت در نفس میزد اوایلا اه اوایلا، شدم من یکه و تنها غریبی مرا مردم همه با چشم خود دیدند میان شعله آتش گلم را با لگد چیدند اوایلا اه اوایلا، شدم من یکه و تنها بود هر شب همی نفرین به لب در دشت و صحرایم الهی بشکند دستی که سیلی زد به زهرایم اوایلا-اه اوایلا، شدم من یکه و تنها گلاب از دیده جاری بر سر سجاده کن زینب برای مادرت زهرا کفن آماده کن زینب اوایلا اه اوایلا، شدم من یکه و تنها بیستم جمادی الثانی ولادت دختر نبوت، همسر ولایت و مادر امامت حضرت فاطمه زهرا علیه السلام بزمی به حریم کبریا بر پاشد کوثر ز خدا به مصطفی اعطا شد یک قطره اب کوثر افتاد به خاک صد شاخه گل محمدی پیدا شد کوثر عشق... نور، علی نور... و او نور مطلق است، نور علی نور است، و محمد(ص) خاتم پیامبران از نور او و زهرا علیه السلام نیز از نور محمد پس، از نور اوست. زهرا می آید. نور پای بر زمین می نهد، خاک تیره را به وجود خود منور و مزین می سازد، و خاک تا ابد مفتخر به وجودش

میگردد... خدیجه علیه السلام نور را در وجود مقدس خویش میپروراند و انگاه، ملائک بر هود جهائی از نور می آیند به شادی باش خدیجه. زهرا را آرام می گیرند و بر پرنیابی بهشتی پیچیده، اوای ملکوت بر وی زمزمه می کنند... زهرا، دختر عزیز فخر بشر - محمد مصطفی (ص) بدنیا می آید، فاطمه نامیده می شود، پاره شده از نور، دور افتادن از نا پاکها، پاره تن: ای تکلم کرده با روح الامین دختر تجریدی زیتون و تین دختر رود تجلی در مسیل دختر اواز بال جبرئیل ای ملائک بر سلامت صف زده عرش بر دامان تو ز حرف زده... فاطمه زهرا علیه السلام پاره تن محمد است، نور چشمان پیام اور خداست پس زهرا علیه السلام نیز خود پیام اوری است و پیامبری. اور ملکوت، پیام اور نیکی، عفاف، تقوی، عطفه و عالیترین صفات خدائی تجلی یافته در انسان، یک زن. و فاطمه تاریخ را در می نوردد: زنان تحقیر شده، زنان رنج کشیده، زنان برده، زنان اسیر در پس جهالت، زنان شرم زده از زن بودن، دختران زنده بگور شده... و فاطمه کوثر است، مایه فخر است، پاره تن و نور چشمان نیکوترین انسانهای عالم است که خدای تعالی هستی را به برکت وجود وی هست گردانیده که: لولاک لما خلقت الافلاک. فاطمه علیه السلام عزت می بخشید به موجودیت زن، زندگی می بخشید به وجود فراموش شده وی - زهرا وجود بی بها شده زن را از پس دهلیزهای تاریک تاریخ بیرون می کشد و با شخصیت والای خود فریاد بر سر جهالت میزند، جهالتی که زن را تنها وسیله ای برای ارضاء هواهای نفسانی خود. فاطمه به زن افتاده در کوچه های تنگ تاریخ هويت و اصالت میدهد. او تنها زنی است که لقب ام ایها از پیامبر خدا می گیرد: مادر پدر بودن و مادر، پرورش دهنده فرزند است، پس فاطمه علیه السلام دختری است که همچون مادری دلسوز، پدر بزرگوارش - پیغمبر خدا(ص) را مراقبت می نماید و می پرورد. اگر حکم خداوندی بر این بود که از میان بانوان صالحه نیز پیغامبری برگزیند برآستی چه کسی شایسته تر از بانوی بزرگ اسلام، حضرت زهرا علیه السلام، می بود؟ انگاه زهرا علیه السلام مارد ولایت نیز می گردد، همسر بی نظیرترین انسانهای عالم پس پیامبر(ص)، یعنی علی علیه السلام میشود و خاندان پیامبر از اوست که زنده میماند، دوازده گوهر درخشان امامت از برکت وجود زهرا پرتو افشانی می کند و نور ولایت را تا دنیا دنیاست به تلالو و میدارد. و فاطمه افتخار جهان بشریت است او که تمامی القاب حسنه، قرین نام مبارکش میگردد: صدیقه، مرضیه، راضیه، زکیه، طاهره، عالیه، بتول، زهره، خیر النساء و... - زنی می آید در تاریخ، همچنان نور می پراکند، عالم را منور میسازد، با ما می آید، همراه ماست؛ عزتمان داده، شخصیت گمشده مان را زندگانی بخشیده، خمودی و تحجر را از ذهن مان رانده و تحرک و خروشیدن در راه حق را با انقلاب فدک اش به ما اموخته است. برآستی جز گوهر یکدانه اسلام، گل معطر دین محمد(ص)، در دانه بی بدیل پیامبر - حضرت صدیقه کبری فاطمه زهرا علیه السلام - کیست که می تواند سرمشق زندگی ما گردد؟ به دامان پاکش توسل جوئیم که نزد حق از عزیزترین هاست و پاره ای از نور اوست. قرار کل ما فیها جمادی غرق شادی بود آنشب بشارت را منادی بود آنشب خدا را شهر مکه، شهر قرآن به تایید قضا شد نور باران حرم سر تا قدم شور و شعف بود شکوه راز خلقت را هدف بود منا و مروه اذینی دگر داشت خم کیسوی شب چینی دگر داشت کمان رکن را تیری دگر بود صفا را سعی و تکبیری دگر بود مقام از بی مقامی داد می زد شرر بر کاخ استبداد می زد شفق، شعر طلوع فجر می خواند حدیث ایه های قدر میخواند فلق معراج شب را ساز می کرد گره از کار رجعت باز میکرد سحر سوداگر شور و طرب بود چشم انتظار مرگ شب بود قمر کیسوی خود را تاب میداد قضا لوح قدر را اب میداد سپیده اخم خود را باز میکرد افق را سینه چاک ناز می کرد مودن دم بدم تکبیر میگفت به ما از ایه تطهیر میگفت غلم بر قاف شب کوبید خورشید می از جام فلق نوشید خورشید زمین ابستن نص علق بود زمان ائینه دار لطف حق بود وجود واجب استاد هستی تجلی کرد در ابعاد هستی خدیجه تا زهستی نیست گردید زهستی نمره او بیست گردید به روز بیست از ماه جمادی ندا برخاست از نای منادی خدیجه ثروت خود را فدا کرد فنا شد و ز فنا کسب بقا کرد ز کارش موشکافی کرد خالق گذشتش را تلافی کرد خالق در رحمت به رویش نیز وا کرد به او زهرای اطهر را عطا کرد طریقت را دلیل راه آمد حقیقت را تجلیگاه آمد شریعت صورت و معناست زهرا حقیقت قطره و دریاست زهرا چه زهرانی که هستی

هست. مستش کلید هستی عالم بدستش چه زهرائی، علی را پاک همسر که مادر هست بر شبیر و شبر پدر او را نه ختم مرسلین است که او بر خاتم خاتم نگین است خدا را شاهکار خلقت آمد که بر اسرار هستی علت آمد شکوفا شد به امر وحی سرمد گل بی خار گلزار محمد به مدح او قلم در مانده گردد به وصفش واژه ها شرمنده گردد و ذرات عالم می شناسند زادم تا به خاتم می شناسند نه تنها دم زند ادم ز وصفش زند دم خالق اعظم ز وصفش شکوه رمز یا زهر است زهر اقرار نوح در دریاست زهرا به زهرا تا توسل کرد آتش به ابراهیم حق شد سرد آتش چه نامش برد موسی، موسوی شد کلیم حق ز فیض معنوی شد مسیحازد چو بر دامان او دست گسست از فرش دل، در عرش بنشست بلی صدیقه کبری است زهرا قرار کل ما فیه است، زهرا سفاعت در جزا پایست زهر است نجات ما همه در دست زهر است سرودهای ولادت حضرت زهرا گل گلزار باغ ولایت گل خوشبوی باغ رسالت شمع و چراغ شهر ولایت حضرت زهرا آمد، ام ایها آمد شهر مکه صفائی دگر دارد از در و دیوار او گل میبارد مام عاشورا آمد، کعبه دلها آمد میخوایم از خوشحالی بمیرم آدمم اینجا عیدی بگیرم نور مهر زهرا در سینه درام در دل عقیده مدینه دارم نور دیده ها آمد، بضعه طاها آمد خدیجه امشب دسته گل دارد بوسه از رخسار او بر دارد جانان مصطفی آمد، همسر مرتضی آمد سرود دوم بیستم ماه جمادی آمد موسم عشرت و شادی آمد فاطمه بضعه احد آمد گل گلزار محمد (ص) آمد گل گلزار محمد آمد (۴) گشته هستی لاله باران امشب سر زد از یک گل بهاران امشب با صفا شد بزم یاران امشب بضعه پاک محمد (ص) آمد گل گلزار محمد آمد (۴) طاهره انسیه حورا راضیه، مرضیه زهرا عالمه - فاطمه کبری گل خوشبوی پیمبر آمد گل گلزار محمد آمد (۴) روح و ریحان پیمبر آمد جان و جانان پیمبر آمد همسر ساقی کوثر آمد حضرت زهرای اطهر آمد مقاله ای به مناسبت روز زن زن کیست؟ بودنش به چیست؟ الگوش چیست؟ و که باید باشد. زن کیست؟ آیا این موجود لطیف خلقت، این سرشت پاک همان است که امروز ملبه لایعین شده؟ آیا همان است که بجای ساتر عفت، عریان ذلت بر اندامش نمایان شده؟؛ همان است که صورتش در رنگهای تند و زننده، در دنیا مسخ شده، و به عطرها گنداب ماندن، الوده شده و محرک انسانهای پست و شکم به جلو آمده و دلارهایشان به حساب نیامده گشته است؟ آیا زن همان است که تنها نقطه اشتراک با زماندگان، در نفسهای آخرینش هویدا است و نی لبک هوس اوای مردان است و طرب عشرتهای بی خدایان است؟ آیا همان است که امروز بحکم دموکراسی در کشورهای متجدد در اصل عقب مانده، ارضای کاذبش میکند و حکومت و وزارتش میدهند؟ آیا همان است که لباس ذلتش می پوشانند و سیگار بر لبانش روشن میکنند و اهسته اهسته وجودش را خاکستر میکنند و حقیقت بودنش را دود مینماید؟ آیا زن ان است که در ظلمتهای فراموشی، قد و قامتش را بنمایش میگذارند و یا در پرده های سینما و تئاتر او را در پرده های سیاه جهل تا ابدی مشهور میکنند و هزاران نمونه های دیگر، که اگر بخواهیم به دیده بصیرت نظاره کنیم، فراوان است و فراوان است و ارزان!!! و نه؟ یا اینکه زن ان است که امروز به نامش جشن بر پا میکنند و نامش را به افتخار بر زبان می آورند؟ ان است که نه مژده نزول مرد! بلکه دامانش تضمن عروج اوست. نه محرکش به سوی هیچ! بلکه محرک او به سوی بینهایت هستی است. این موجود عزیز پروردگار، همان یکتا موجودی است که میتواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتشان یک جامعه، بلکه جامعه ها به استقامت و ارزش های والای انسانی کشیده شوند. همان است که بعنوان اولین معلم و مربی جامعه، در تربیت انسانها همت میگذارد و مبدا همه سعادتها از دامنش بلند میشود. و این همان است که از زنان صدر اسلام درس گرفته و به نیروی خدا مقاومت میکند و با چادر سیاهتش برق کوری بر چشمان طمع ابر قدرتها میزند و با استدلال و برهان قاطع و علم و حلمش، آنان را خفه مینماید. و این زن همان است که باید باشد و الگوش کسی جز فاطمه علیه السلام نیست. به عالم تکوین، آخرین نبی پیامبر است که قلب همیشه تپیده ان است و همه کائنات، طفیلی وجود پاک محمد (ص) است. و زهرا علیها سلام این خود بس که عطا شده به وجود پاک محمد (ص) است. زهرا علیها سلام همان است که زن با او معنا میگیرد و بی او بی معناترین حریف. او بهترین هدیه از جانب خدا و عطا کرده به نبی خداست. زهرا علیها سلام همان است که کوثر زاینده حیات است. زهرایی که آغوش مبارکش،

گرمی به بابش رسول عالمین می‌دهد و خود نساء عالمین است و در خانه بهترین یارو یاور علی علیه السلام است. ام حسن است، ام حسین است، ام زینب است، ام کلثوم است، و ام صاحب زمان است. فاطمه ای که در احقاق حق، قامتش نمیلرزد و با هزاران مصائب و مشکلات مبارزه میکند، فاطمه ای که خانه حقیر و گلی اش، سفره کوچکش، اولاد طاهرینش، علمش، حلمش، کلامش، بودنش، حیایش، عفتش، کوثر زاینده حیات است. ای فاطمه بین شیعیان و آتش غضب، ای همراز ملائک، ای فاطمه مطهر، ای پاره تن رسول، ای کف علی علیه السلام، ای اعز الناس، ای عزیزترین گرامیترین خلائق در نزد عزیزترین و گرامیترین خلائق خدا یعنی محمد مصطفی (ص). ای کوثر زاینده حیات، تو خود بر شریان هستی ما جاری شو که ما را یاری بی تو بودن و بی تو در طریق تو گام نهادن نیست! ترا ارام چشمان محمد(ص)، تمام زینت و حب محمد(ص) سراسر عالم حد تقدس، تمام عفت و نوران انفس، شفای ما، حیای ما، کمال ما، مثال ما، بتول ما، صبور ما، شهود ما، دل مرضی، شفیع ما، گل راضی، هدی و کوثر حسنین، زنان عالمین را تو، حقیقت داده ای از نو، مبارک باد مبارک باد، که این روزت هدایت باد. رایحه دل انگیز وجودت مرا تا عمق حیات به سرزمین نور، به وادی سحر، به دیار شکفتن و بلوغ، دیار حضور و سرور، به پیش می برد. بانیم نگاهی به گذشته، منزل منزل عمرم را که به خاطر می اورم تو را می بینم که کردارت همه مزین به مضامین هستی بخش است، زین روست که شیفته تو هستم. هر بار بزرگترین سوال زندگی که چگونه می توانی چنین باشی، از کجا آموخته ای؟ را با تبسم پاسخ می دهی و همین امر دوباره مرا به نظاره اعمال دعوت می کند... کوچه های عمرت به کوی خدا می رسد، هیاهوی پر طمطراق زندگی در تو خاموش است، سینه ات، جای دل آینه می تپد و دو دست دعایت دو بال سفر و پرواز است. با گذشت زمان روز به روز بیشتر بوی بهار می دهی، زنده ای به اعتقادات، وجودت همه ذکر است و رحمت و همین مرا دعوت به اعمال صالح می نماید. شاید در ظاهر سادگی کردارت بزرگ به نظر نیاید، ولی هر ذره ای از آن سازنده است. نمی دانی چه لحظاتی به تحسینت نشسته ام و با تعجب تو را با آموخته های خود مقایسه کرده ام انگاه که گفتم: این اموری را که شما در مراحل رشد من رعایت کردید دانشمندان علوم تربیتی، روانشناسی سفارش نموده اند. بی آن که تمسخر کنی فرمودی: با استعانت از خدای سبحان از برترین مکتب و والاترین انسانها، برگزیدگان خدا که پاسخ همه ناشناخته ها را می دانند و دعوت به سعادت می کنند مدد جو تا در نمایی، مسلما اگر انسانهای روشن ضمیر بشر را بدین راه سوق دهند کلامشان جاذبه دارد، هرگز نباید علم خود را بی احکام الهی عرضه داشت که به ثبوت نمی رسد. از آندوخته های زندگی جهت تذکر ایام الله بهره می گیری و چه توشه ای عظیم جهت فردای ما و خودت پس انداز می نمایی. انگاه که هر ساله گلدانهای مخصوص جهت جشن میلاد مهدی (عج) پرورش می دهی تا به بچه های محله بدهی تا کوچه ها را زینب دهند و به نجوا با خدای رحمان می گویی تعجیل در فرج امام زمان (عج) بفرما او محرم مادرش می باشد کاش بیاید و از قبر گمشده گل سر سبد آفرینش زهرای مرضیه علیها سلام خبر دهد بیش از هر چیزی مرا وامی دارد گرچه پیوسته آیام متعلق به توست، زیرا هر روز، وقت تقوا و تلاش و ایثار و سازندگی است، لیک زبان و قلم از انتقال صمیمانه ترین تشکرات قاصر است به یمن میلاد سرور زنان فاطمه اطهر علیها سلام برترین مادر، می گویم: مادر روزت مبارک، دعایم کن که چون تو باشم و تلاشت را به هدر ندهم.

فصل هفتم: مناسبتهای ماه رجب

اول رجب ولادت حضرت امام محمد باقر (ع)

ای با خیر از رموز دانای علوم سیمای تو روشنگر دنیای علوم ای عصمت هفتم ای امام پنجم هستی تو شکافنده دریای علوم امام باقر علیه السلام گنجینه علم آسمانی رجب از راه رسید، مبارک ماهی که مژده میلاد امام همام، باقر العلوم علیه السلام را با خود به

همراه آورد، رجب، طلایه دار فصل انس مو محبت با خدای یکتاست و امام باقر علیه السلام طلایه ان ماه خجسته، آفتاب دین و دانش از مطلع رجب، جان افسردگان خاکی را گرمی روحانی می افزاید و آنان را به تشریف فرمائی شعبان و رمضان، آماده میسازد. کیست که با رجب، انسی داشته باشد و باقر علیه السلام را نشناسد و کیست که امام رجب را اقتدا کرده باشد و ماه امام را در نیافته باشد، امام، طالع رجب بود و رجب مطلع امام. هر ماهی امامی دارد و رجب باقر علیه السلام را، و هر امامی، ماهی را شرف و عزاست و باقر علیه السلام رجب را. نخستین روز این ماه شریف بود که مدینه، پیوند گاه عرش و فرش و خاک و افلاک، جان و تن و دل و دیده شد. خورشید رجب از مشرق این افق بیکران و برج بی مثال، دامن نور خود را بر سر زمین جانها افشاند و ارواح خسته وی بی ارزو را به روشنایی امیدها و نزهتگاه کبریایی، کشاند. او خود مژده بود و با خود مژده ها داشت، بشارت میلاد دلربای امام پنجم ابو جعفر محمد باقر علیه السلام آفتاب علم و معرفت، دین و دانش و شکافنده همه علوم و معارف. نور و جود مبارک امام باقر علیه السلام در اول رجب سال ۵۷ هجری قمری برای زمینیان متجلی شد هم او که سالها پیش رسول گرامی اسلام میلادش را پیش کرده و توسط جابر ابن عبد الله انصاری به وی سلام رسانده بود. حضرتش چهار ساله بیش نبود که واقعه جاودانه کربلا- در گرفت، پس از آن واقعه تا سن ۳۸ سالگی در بزم وجود پدر بزرگوارش چراغ روشن قبیله دیانت بود. پس از رحیل ملکوتی و شهادت پدر سترگش زمام کاروان نور را به دست گرفت. سالیان امامت امام محمد باقر علیه السلام (۱۱۴ - ۹۵) از یک طرف مصادف بود با فرو پاشی و اضمحلال دستگاه پلید و شیطانی حکومت اموی و انتقال و چرخش قدرت به فرزندان عباس و از یک سو مقارن با عصر نهضت ترجمه و نشر و باز نمائی اندیشه های منطقی، فلسفی، کلامی و احیانا دینی خارج از مرزهای اسلام و گسترش طیف وسیع مباحث و مقالات عقیدتی در سطوح مختلف جامعه آن روزگار. آن امام هما، از این دوره، بحرانی انتقال قدرت از بنی امیه به بنی عباس، و جنگ و ستیز بین آنان بهره جست و به بیان دقایق و رموز احکام متعالی اسلام پرداخت و انقلابی فرهنگی را برای گسترش و استحکام تشیع پی ریزی نمود، به گونه ای که به باقر العلوم (شکافنده دانش ها) لقب یافت و امروز شاهدهیم که بخش عظیمی از احادیث ما از آن حضرت روایت شده است. بسیاری از مورخان، سیر تاریخی نقش عالمانه و معصومانه امام علیه السلام در پیشبرد و بالندگی علوم و نیز رشد ایمان دینی راتاکید و تصدیق کرده اند، فقه شیعی امروز به نام حضرتش افتخار میکند و میبald و خیل انبوه و شگفت شاگردان و اصحاب حضرت امام باقر علیه السلام تاریخ را در بهت و شگفتی فرو برده است. روشن است که وقتی عرصه زمانه، محل کار زار فکر و اندیشه و نبرد گاه فرهنگ و توطئه میشود، تنها سلاح شایسته و برنده، همانا فکر و اندیشه است و این است که مینگریم امام باقر علیه السلام با ژرف اندیشی و آینده نگری معجزه گونه به تربیت و پرورش فکر و اندیشه دینی می پردازد و از طریق ایجاد حوزه فرهنگی غنی به مقابله با فرهنگهای مسموم و تهاجم فکری دشمن ملحد میپردازد. گمان نرود که دشواری و سنگینی رسالت مبارزه در عرصه فکر و فرهنگ با اصالت نبرد در عرصه جنگ جهاد برابر نیست، تداوم خط سرخ انبیاء و امامان معصومه علیه السلام نشان میدهد که هر حرکت و کوشش آن بزرگ مردان، تنها در جهت حفظ و برقراری بنیادهای استوار دین خدا بوده است و بس حالا- رسالت هر چه که باشد و تکلیف هر چه را که اقتضا کند. اگر محقق و پژوهشگر منصف در انبوه اثار و ثمرات به جا مانده از نهضت فرهنگی امام باقر علیه السلام در حوزه فقه و حدیث و کلام و تفسیر و اخلاق... نظر کند و بازتاب اموخته های شاگردان و اصحاب برجسته آن حضرت را در اندیشه دینی دنبال نماید، به یقین در برابر عظمت و سترگی تلاش آن حضرت قامت تعظیم و تجلیل خم خواهد کرد و به استانه ملکوتی آن حضرت نیایش خواهد برد. اری این رستاخیز علمی امام علیه السلام اگر چه مبارزه ای علنی با دستگاه طاغوت نبود اما به روشنی، باطل بودن حکومت طاغوت را نشان میداد. همین جهت بود که سبب شد هشام از جانب آن حضرت احساس خطر نموده و ایشان را به شام تبعید و مدتی زندانی نماید. و امروز به حق می بینیم که هر کس از شراب طهور معرفت قدسی، جرعه ای نوشیده است از فیض عنایت و تجلی کرامت آن امام سترگ علیه السلام است. اندیشه شیعی از ایشخور زلال و تازه معارف آن حضرت علیه

السلام سیراب شده و ذهن شیفتگان از طراوت حضور او شفاف و شاداب گشته است. شکافنده علوم شهر مدینه غرق شادی بود آنشب اکنده از بانگ منادی بود آنشب آنشب شفقت ائینه دار لطف حق بود چشم انتظار جلوه نص علق بود آنشب قلم، شمشیر خود را تیز میکرد پیمانانندیشه را لبریز میکرد آنشب منادی داد عدل و داد میزد بین زمین و آسمان فریاد میزد کای اهل عالم قلب عالم منجلی شد نام محمد ۶ زنده از نام علی شد ماه رجب را عزم جولان ساز گردید یعنی گره از کار رجعت باز گردید باید زمان ائینه دار راز گردد درهای رحمت بر رخ ما باز گردید باید سحر شعر طلوع فجر خواند بهر سپیده، ایه های قدر خواند اینک شکوه علم را تفسیر باید کلک قضا را قدرت تحریر باید الاله باید باده، در پیمانان ریزد گلاوزه ها در مقدم جانانه ریزد کامشب شب مرگ غم و وقت سرور است هنگامه ازادی و میلاد نور است جولان جشن پنجمین مولاست امشب عید علوم کل ما فیهاست امشب امشب شب پیدایش بحر العلوم است اکنده از شور و شعف، قلب عموم است خورشید علم از شهر یثرب سر زد امشب ارض و سما، فریاد شادی بر زد امشب ماه جمادی عزم رفتن ساز کرده دریای هستی را سرا پا ناز کرده ائینه دار نهضت فرداشت امشب میلاد پیک روز عاشوراست امشب هنگامه شادی زین العابدین است میلاد مسعود امام پنجمین است آمد بدنیا آنکه نامش جاودانی است روشنگر ائین و راه زندگانی است آمد بدنیا مظهر یکتا پرستی احیا گر دین خدا در ملک هستی آمد بدنیا تشنه جام محمد (ص) همفکر و هم ائین و هم نام محمد (ص) از کوشش او دین حق پاینده گردد از دانش او علم و دانش زنده گردد احمد به وصفش با علی تفسیر گوید زهرا زمین مقدمش تکبیر گوید سرود در میلاد حضرت امام محمد باقر علیه السلام مبارک شیعیان آمد بدنیا حضرت باقر که از سوی رسول حق سلامش آورد جابر مرحبا مرحبا، آفرین آفرین منادی میزند بین زمین آسمان فریاد رجب این ماه عظمی را رسیده مژده میلاد که شادان گشته از میلاد باقر حضرت سجاد بر پدر آنچنان بر فرزندی چنین مرحبا مرحبا، آفرین آفرین به روز اول ماه رجب از امر یزدانی رسد در مکتب اثنی عشر استاد ربانی مدینه از فروغ روی ماهش گشته نورانی مدینه النبی گشته خلد برین مرحبا مرحبا، آفرین آفرین دهد این مژده را بر فاطمه روح الامین امشب که ماهی آسمانی آمده روی زمین امشب خدا بخشد گلی زیبا به زین العابدین امشب حافظ مکتب و باقر علم دین مرحبا مرحبا، آفرین آفرین

سوم رجب شهادت حضرت امام هادی (ع)

ای آنکه بود هادی دین نام ترا خون گشت دل از گردش ایام ترا فریاد ز معتز که پس از انهمه ظلم با زهر جفا کشت سرانجام ترا هدایتگر امت ائمه طاهرین علیه السلام هر یک جلوه ای از نور واحد محمدی (ص) اند که در شرایط گوناگون در بسیط زمین ظهور کرده و از ملکوت آسمانها برای هدایت ناسوتیان نزول فرموده اند تا در کنار انسانها چند صباحی زندگی کنند و سر مشق یک زندگی آینده آل الهی برای تمامی نسلها و دورانها باشند. جایگاه امام معصوم علیه السلام فقط مسند زعامت و زمامداری جامعه نیست و این مسند در مرتبه بسیار پایتزر از ان ولایتی است که ائمه معصومه شیعه از سوی پروردگار جهانیان به ان مفتخرند. مقام ولایت معنوی (ولاء تصرف) برای چهارده معصوم نورانی، مقام است که هیچیک از اولین و آخرین بدان دست نخواهند یافت و امام علیه السلام انسان کاملی است که در اعصار مختلف حامل این ولایت عظمی است و جهان انسانی هیچوقت نمیتواند بدون حضور ولی مطلق و حجت حق بر حیات خویش ادامه دهد. امام علیه السلام اگر چه در میان زمینیان مثل یک انسان معمولی و در کنار کائنات دیگر زیست میکند ولی در عالم ملکوت و در جهان واقعیتها، جایگاه امامت لنگرگاه زمین و آسمان است و امام ستون هستی و آفرینش. امام دهم، حضرت امام علی النقی الهادی علیه السلام، دهمین حامل این ولایت بزرگ و برحسب زمان دهمین تجسم ان نور پاک محمدی (ص) است. امام هادی علیه السلام چهل و دو سال در این کره خاکی زندگی کردند که پس از شهادت امام جواد علیه السلام یعنی در حالیکه هشت سال و پنج ماه بیشتر نداشتند به مقام امامت رسیدند و سیزده سال در مدینه طیبه اقامت داشتند و پس از متوکل عباسی که یکی از ظالم ترین و پست ترین خلفای بنی عباس بود، ان حضرت را به اجبار

به سامرا برد، امام هادی علیه السلام حدود بیست سال در سامرا و در خانه ای که هم اکنون محل دفن ان بزرگوار است زندگی کردند. متوکل عباسی که به شایستگی و مقام معنوی امام معترف بود از موقعیت امام و محبوبیت ایشان به شدت در هراس و وحشت بود، بنابراین نهایت سعی خود را بکار میبرد تا مردم را از تماس با امام و مراجعه به ان حضرت محروم نماید و لذا غالباً حضرت هادی علیه السلام در محیطی بسته و تحت نظر بودند. با آنکه متوکل تمام امکانات فرصت قیام را از امام و یارانش سلب و آنحضرت را در سامرا در محدوده یک منزل زیر نظر گفته بود، ولی هیچگاه از جانب امام اسوده نبود، زیرا میدانست امام با او اختلاف اساسی و جوهری دارد و از هر فرصتی برای مبارزه با ظلم و دستگاه سلطنت استفاده خواهد کرد. امام هادی علیه السلام مشعل دار هدایت و معرف مقام رفیع و بلند امامت بود، او امام علیه السلام بود و متصل به دریای بیکرانه علم و دانش الهی. در یکی از مواردی که حضرتش به معرفی مقام امامت پرداخت، پاسخ سوالی است که موسی بن عبدالله نخعی از امام داشت، او به حضرت عرض کرد مرا گفتاری تعلیم کنید تا با ان شماها را زیارت کنم، امام هم زیارت جامعه کبیره را به او اموخت. زیارت جامعه از کاملترین زیارتی است که برای امامان و اهل بیت رسالت نقل شده و دارای مضامین و تعابیر بسیار بلند و در واقع یک دوره امام شناسی به حساب می آید، این همان زیارتی است که وقتی یکی از شیعیان سعادت یافت و خدمت امام زمان (عج) رسید حضرت به او فرمودند: چرا شما جامعه نمی خوانید؟ جامعه جامعه جامعه و مرحوم محدث قمی رد مفاتیح الجنان کیفیت تشرف این عاشق و مومن به اهل بیت را پس از زیارت جامعه تحت عنوان حکایت سید رشتی نقل فرموده است. این زیارت که زا معتبرترین ادعیه، و از نظر سند از صحیحترین زیارات شیعه و نیز از نظر متن از فصاحت و بلاغت کم نظیری برخوردار است، حاوی بلندترین تعابیر عرفانی و عالیترین درسهای عقیدتی بوده و شایسته ترین معرفی از مقام اهل بیت عصمت و طهارت است. زیارت جامعه بهترین درس مدونی است، که از امام هادی علیه السلام به یادگار مانده است و از مقام و دست نیافتنی ولایت به اندازه فهم بشری پرده برداری میکند. امام در این زیارت در توصیف اهل بیت فرموده: جایگاه رسالت، منزلگاه وحی، خزانه داران علم، ریشه های کرامت، نقطه اتکا شهرها، عصاره پیامبران، مشعلهای تاریکیهای، پرچمهای پارسایی، نمونه های برتر اهل عالم پسین و پیشین، راز داران خدا، برگزیدگان حق، اولی الامر، صراط متین حق و نورهایی از یک سنخ که خداوند آنها را به گرد عرش، محیط گردانیده است و اینکه منکران آنها کافر و خارج از دین اند. به گواهی تاریخ از امام اول تا امام یازدهم شیعیان، هیچیک به مرگ طبیعی از دنیا نرفته اند و به شکلهای مختلف (در جبهه جنگ، ترور یا بوسیله سم) جام شهادت نوشیده اند، این نمایشگران است که ائمه نسبت به مسائل سیاسی روزگار خویش بی تفاوت نبوده و تنها به عبادات فردی نمی پرداختند و اگر هم به دلایلی سکوت میکردند هیچگاه سر سازش با ستمگران نداشتند و این خود مهمترین عامل نگرانی دستگاه و دلیل به شهادت رساندن ان بزرگواران بود. لذا امام دهم را نیز می بینیم با آنکه تحت کنترل شدید رژیم خلافت و ظاهراً از انجام فعالیتهای سیاسی و نظامی بدور بودند، مورد کینه و خشم ستمگران قرار گرفته و در مسیر شهادت که خط ویژه آل محمد(ص) و علی علیه السلام است گام می نهند. بدینسان وجود حضرتش در سن چهل و دو سالگی یعنی در تاریخ سوم رجب سال ۲۵۴ هجری به دست عوامل خلافت مسموم گشته و به شهادت میرسند. آیت آفتاب ای در سپهر مجد و شرف. رویت آفتاب در بزم ما بتاب و، رخ از دوستان متاب از پای فتاده ایم، زرحمت تو دستگیر ما را که دل ز آتش داغت بود کباب جمعی ما و، لیک پریشان به یاد تو و زما شکسته تر دل زهرا و، بو تراب یا هادی المضلین، کز مردم ضلال جسمت در التهاب و، روانت در التهاب تو آفتاب عالمی و، از افول تو افتاده است در همه ذرات انقلاب ای ایت توکل و، ای ایه رضا دیدی جنایت از متوکل تو بی حساب گاهی دهد مکان تو در برکه السباع گاهی درون محبس دشمن به پیچ و تاب زندان بی ملاقات انهم برای تو اه از جفای طایفه غافل از عقاب تو زاده بزرگ جانان جنتی ای از ستم شهید شده در گه شباب ان شربتتی که داد به اجبار دشمنت گویا شرننگ مرگ بدو، آتش مذاب کاتش به جسم و جان تو پروانه سان فتاد وز سوز زهر جسم تو چون شمع گشت اب ای بر درت نثار درود ملائکه امروز بر سلام موید بده

جواب مرثیه گروهی در شهادت امام هادی علیه السلام ای ولی امر حق، ای عزیز مصطفی در ره دین خدا، کشته زهر جفا سامره در ماتم است، سر بسر شور و عزا یا علی ابن جواد، یا امام المتقین ای امام دهمین، ای شهید راه دین جان بقربان تو و درد و رنج و اه تو در نهایت خانه ات، گشته قربانگاه تو تا صف محشر بود، در ادامه راه تو کشته جور و ستم، در ره دین مبین ای امام دهمین، ای شهید راه دین ای ولی امر حق حجت پروردگار حامی مستضعفان، در نهان و اشکار برده ای در راه دین، رنج و درد بیشمار از جفای منتصر، و زعناد مستعین ای امام دهمین، ای شهید راه دین زهر معتر عاقبت، قاتل جان تو شد جان تو قربانی راه جانان تو شد دیده جن و ملک، جمله گریان تو شد ای پناه عالمین، رهبر دنیا و دین ای امام دهمیت، ای شهید راه دین

دهم رجب ولادت حضرت جواد الائمه (ع)

می‌لاد تقی علیه السلام نهم امام است امروز در کشور جواد، با رعام است امروز تبریک فرشتگان به درگاه رضا هر دم صلوات است و سلام است امروز جواد الائمه علیه السلام چراغ عالم افروز تقوی و احسان هر عشقی از بطن عشقی زاده می شود، هر نوری از بطن نوری، و جلوه نور هر گز ره به خاموشی نمیبرد، نور همواره، دلیل راه است و چه دلیلی زیباتر از نورانیت نور وجودش، و نور در بطن خود وجودی عظیم دارد که بر عالمیان رحمت افزای می‌کند و عاشقان را به سرای دوست رهنمود می‌شود. با آمدن هر امامی، امت را رحمتی از خداوند فرا میرسد و امروز جواد الائمه علیه السلام چراغ عالم افروز تقوی و احسان، بر عرصه جهان قدم مینهد، گوئی که تمام کائنات به وجود او حسرت می‌برند، ملائک صف بسته اند، آسمان نظاره گر حادثه ای عظیم است. نسیم صبح جمعه دهم رجب سال ۱۹۵ هجری میوزد و شطی دوباره، در راهبری عاشقان ولایت گشوده میشود، حیاتی سراسر بخشش و کرامت، جهان را در بر میگیرد. امامت اقیانوس موج نور است در بستر حیات، امتداد انوار هدایت الهی است بر گستره وجود و جواد الائمه علیه السلام این جوانترین امام هادی امت محمد(ص)، اکنون پا به عرصه وجود مینهد تا آسمان شریفش پناهی باشد برای عاشقان ولایت. اندیشه ولایی شیعی و قرب و احسان اهل بیت معظم رسول (ص) خود جلوه ای از اشراق انوار هدایت بر طالبان کمال است. چه اینکه نور از درون نور آمده است و بدیشان منازل معرفت الهی، گشوده میشود و به وجود جواد عظیم ایشان است که برکات نازل میشود، ایشان سراسر علم الهی اند. حضرت رضا علیه السلام در سخنان کوتاهی خطاب به شیعیان پس از ولادت فرزندشان می فرمایند: خداوند فرزندی نصیم کرد که همچون موسی ابن عمران شکافنده دریاهاست و مادرش بسان مادر عیسی پاک و مقدس است ولی او به ظلم کشته میشود بطوریکه فرشتگان آسمان بر او می‌گیرند و خداوند بر دشمن او و هر کس که به او ستم نماید، غضب، می کند و عذابی دردناک گرفتار می‌سازد. اری ان خورشید درخشان امامت که سایه جودش بر وجود عیان بود، با اینکه در هفت سالگی پس از شهادت پدرش به امامت می رسد اما تمام خصوصیات امام را داراست و او جوانترین امام اهل بیت معظم رسول الله است که در عرصه های مختلف اجتماعی ظاهر میشود و در صحنه علم و عمل و مبارزه با دشمنان رسول الله بر همه پیشی می‌گیرد و آنانکه در صددند بر وی تهمت صغر سن بزنند همواره ناکام از میدان مبارزات علمی بیرون می آیند. زمینه سازی برای امامت حضرت جواد علیه السلام ظاهرا از زمان امام صادق علیه السلام آغاز شده بود. ابو بصیر از اصحاب امام صادق علیه السلام میگوید: بر ان حضرت وارد شدم در حالی که پسر پنج ساله ای دست مرا گرفته بود، پس امام فرمود: چگونه خواهید بود زمانی که همانند این پسر حجت خدا بر شما گردد. امام رضا علیه السلام نیز گاه، شیعیان را به این مساله مهم توجه داده است: از ابو نصر نزنطی نقل شده است که: من و صفوان ابن یمینی بر امام رضا علیه السلام وارد شدیم در حالی که ابو جعفر امام جواد علیه السلام سه سال سن داشت، ایستاده بود، ما عرض کردیم: فدایت گردیم، اگر پناه بر خدا، همین پسر و با دست به ابو جعفر علیه السلام اشاره کرد ما عرض کردیم: یا اینکه او در این سن و سال است؟ حضرت فرمود: اری در همین سن خدای تبارک و تعالی به حضرت عیسی با این که دو ساله بود احتجاج فرمود. با این همه، ظهور فرقه های شیعه و اعتقاد به توقف امامت

بر حضرت کاظم علیه السلام یا امامت احمد بن موسی، نشانه و نمونه اشوب فکری و عقیدتی است امام حضور پر صلابت امام علیه السلام در عرصه های فکری و دینی و حقیقت وجود نورانی ان حضرت، برتردید و توطئه استیلا یافت و شیعیان در سایه سار قامت ملکوتی ان حضرت به آرامش دوباره دست یافتند. و بدینگونه است که حجتهای الهی در زمین هر یک ایتی از آیات عظیم الهی و هر یک اسمی از اسمای خداوندی اند و امام جواد الائمه علیه السلام با میلاد مبارک خویش، طلوع جودی است بر پهنه وجود. میلاد مبارک ان امام همام بر عاشقان ولایت مبارک باد. کوثر دوم امشب بهشت ارزو را باز کردند سری زاسرار مگو را باز کردند خم خانه توحید را در برگشودند از چهارده خم یک خم دیگر گشودند مستان صافی دل که قدسی نام دارند کوثر به جای می درون جام دارند درجام می رخسار جانانه بینند خورشید را در حجره ریحانه بینند در خانه شمس الضحی امشب قمر زاد و ز چهارده خورشید خورشیدی دگر زاد طاها رخی از دوده یاسین بر آمد نخلی کهن را میوه شیرین بر آمد امشب رضا، روح رضا در دست دارد تصویری از حسن خدا در دست دارد یزدان رضا را ثانی موسی عطا کرد بر پور موسی تالی عیسی عطا کرد ماهی که شرم از چهر دارد آفتابش گوید رضا بر مهد نازش ذکر خوابش گهواره او شهپر روح الامین است گهواره جنباش امام هشتمین است دارد رضا در پیش رو تمثال احمد سوم علی بر دامنش سوم محمد میلاد او امید اسلام است و انسان میلاد او میلاد اسلام است و قرآن نظم زمان بعد از رضا در پنجه اوست مشکل گشای کارها سرپنجه اوست از روی او نور ولایت می درخشید در سایه اش مهر هدایت می درخشید در کودکی بر مسند عصمت بر آمد انسان که از غار حرا پیغمبر آمد یحیی بن اکثم مفتضح در بحث با او جای سخن بر کس نماند هست تا او دریای جودش تشنه بر ساحل بجوید در گاه احسانش کف سائل بجوید وقتی بر آید دست جود از استینش گوهر فشاند در یسار و در یمینش تنها نه او بر دوستان گوهر ببخشد بر دشمن سر سخت خود هم زر ببخشد خیر کثیر است و کرامت پیشه دارد نخلی که در ژرفای کوثر ریشه دارد ای آفرینش را چراغ رهنمایی سر تا پیر رحمت جود ابن الرضایی ای کوثر دوم که مشهور است جودت ظاهر تمام خیر و خوبی از وجودت در این جهان و اینهمه لطف و کرامت جودت قیامت می کند روز قیامت تفسیر جودت را توان در هل اتی یافت تصویر مهرت را درون سینه ها یافت چشم امامت روشن از رخسارت ماهت عرش خدا روشتر از تو امید است ای آنکه نامت قفل غمها را کلید است این ملت ازاده را بر تو امید است لطفی که در عید تو کام دل بگیرند لطفی که تا در کوی تو منزل بگیرند امید احسان از شما دارد موید بر دامت دست دعا دارد موید سرودی در میلاد جواد الائمه علیه السلام چشم و دل تو روشن فاطمه یا فاطمه، داده خدا دسته گل به ثامن الائمه بر لب قدوسیان این سخن جانفز است بیت ولایت پر از جلوه ابن الرضاست خنده وجد و شعف بر دو لب مرتضاست امین وحی خدا سر دهد این زمزمه چشم و دل تو روشن فاطمه یا فاطمه، داده خدا دسته گل به ثامن الائمه آینه و دل شده از نور خدا منجلی دامن ریحانه شد مهبط نور ولی بود تقی الجواد، محمد ابن علی روح روان رسول چشم و چراغ همه چشم و دل تو روشن فاطمه یا فاطمه، داده خدا دسته گل به ثامن الائمه گل وجود جواد، شکفته شد در زمین به رنگ و بوی خدا چو خاتم المرسلین آینه طلعتش طاهاست و یا و سین ابرو و خال و خطش آیات محکمه چشم و دل تو روشن فاطمه یا فاطمه، داده خدا دسته گل به ثامن الائمه ذکر خدا خیزد از لعل درر بار او جهان سراسر شده غرق در انوار او امام هشتم زند بوسه به رخسار او سزد که مریم شود به کوی او خادمه چشم و دل تو روشن فاطمه یا فاطمه، داده خدا دسته گل به ثامن الائمه

سیزدهم رجب میلاد امیر مومنان حضرت علی (ع)

از کعبه حق بانک جلی می آید او ای خوش لم یزلی می آید بشنو که سروش وحی حق می گوید آغوش گشائید علی علیه السلام می آید شکفتن یک گل لحظه ها لحظه های غروب بود و روشنی روز کم کم داشت جای خودش را به شب می داد. کعبه خانه خدا و خانه مردم با شکوه ویژه خود و با گیرایی خاص، مردم را به سوی خود می خواند. روز جمعه بود و سیزدهم ماه رجب.

گروهی در اطراف کعبه بودند، و در جمع آنان زنی بی تابانه دست در پرده کعبه انداخته بود. اشک بر چهره اش راه می کشید و با خدایش راز و نیاز می کرد. زن حامله بود و از خدا می خواست که وضع حملش را اسان و کودکش را تندرست بگرداند. مردم، اندک اندک می رفتند. اما از مشتاقان کعبه، هنوز هم گروهی در طواف بودند. همه، در خود بودند و با خدایشان راز و نیاز داشتند، که به ناگاه تنی چند از مردم، فریادی از وحشت و حیرت برآوردند، و برجای خود، خشکشان زد! مگر آنها چه دیده بودند که چنان سراسیمه و وحشترده به زمین میخکوب شدند؟ آنان از خود می پرسیدند: آیا به راستی ما بیداریم، یا اینکه خواب می بینیم؟ ولی، نه! آنها واقعا بیدار بودند. گروهی از همدیگر می پرسیدند. تو هم به چشم خودت دیدی؟! ماجرا چه بود؟ چند لحظه قبل، ناگهان دیواره سنگی و سخت کعبه شکافته و از هم باز شده بود، و انگاه زنی به درون کعبه، پای گذاشته بود. آیا کسی هم او را می شناخت؟ چرا نه؟ که او پاک زنی بود با شخصیت و قابل احترام. او فاطمه بنت اسد بود. شیر زنی که شیر مردی چون شیر خدا - را به دنیا هدیه داد. و او کنون میهمان خداوند خویش است، در خانه او! به زودی این خبر در شهر پیچید: زنی حامله، به هنگام طواف کعبه، به درون خانه رفته است. دیوار سنگی و عظیم کعبه شکافته شده و خداوند او را به خانه خویش خوانده است! و به دنبال این پیشامد، گروهی به سوی بنی عبدالدار که آن موقع کلید دار کعبه بودند، دویده و تقاضا کردند که بیایند و در کعبه را بکشایند. بنی عبدالدار از باز کردن در، امتناع ورزید، زیرا که این در، می بایستی تنها در روز ویژه ای در سال گشوده می شد. اما مردم، از اصرار خود دست بر نمی داشتند، تا اینکه سرانجام بنی عبدالدار را قانع کردند که بیایند و در را بکشایند. اما هر چه کوشیدند تا بلکه قفل در را باز کنند، نتوانستند و تلاششان به ثمر نرسید! و مردم که برای دیدن این رویداد، اجتماع کرده بودند، ناباور و حیرت زده چشم به در دوختند، تا مگر از درون خانه خبری شود... سه روز گذشت و باز گروه زیادی که آنجا بودند به چشم خویش دیدند که همان دیوار، همان خاره سنگ سخت، آغوش بر گشود، و همان شکاف دیگر باره گشوده گشت و فاطمه قدم به بیرون گذاشت! اما این بار نه تنها که با نوزادی بر دامن، هاله ای از نور بر چهره، و اشکی از شوق بر گونه! پسر فاطمه دست به دست می گشت. صدای شادی و هلهله، و موج غریو خنده و نشاط، در سر تا سر مکه می پیچید و عطر خوشبوی اشتیاق، مشام جانها را نوازش می داد. فریاد شور گستر، نه از همه دلها که از تمامی ذرات هستی، بلند بود و نوزاد - این فرزند مبارک هستی - که از همان آغاز، از وجودش نور و روشنی ساطع بود و چشمها را خیره می کرد، سرانجام دنیا را خیره کرد و تا پایان آخرین لحظه حیات شکوهمندش، بر همه وجود، نور و روشنی و بیداری و زندگی نثار کرد. ابوطالب، چهره سرشناس و همیشه یاور پیامبر اکرم (ص) با شتاب، خود را به فاطمه رسانید و مادر علی نوزاد را به او داد و گفت: او را بگیر. شنیدم هاتفی گفت: نامش را علی بگذارید. بدینگونه، امام علی علیه السلام این خانه زاد خدای بی فرزند، چشم به جهان گشود و از همان آغاز، نگران سرنوشت جامعه و جامعه ها بود، و در راه اعتلای کلمه توحید و توحید کلمه گامها برداشت بس بلند، و تلاشها کرد بس سازنده و شکوهمند. میلاد پر برکتش بر تمامی شیعیان جهان مبارکباد. خانه زاد حق آن شب فضای کعبه اذینی دگر داشت گوئی خم گیسوی شب چینی دگر داشت استاره ها بر گرد مه پروانه بودند چشم انتظار جلوه جانانه بودند آن شب غم از مرز ولایت دور شد دور ام القمری را سینه همچون طور شد طور با یورشی ظلمت اسیر نور گردید چشم کج اندیشان عالم کور گردید آن شب زنی را، راز دلها با احد بود بیت احد خلوتگه بنت اسد بود بنت اسد در زیر لب رازی مگو داشت در نیمه شب با احد این گفتگو داشت آئینه دار راز او، اسرار شب بود وز شدت دردی نهان در تاب و تب بود غرق عرق گردیده بود از بار داری صبر و قرارش رفته بود از بی قراری در کارگاه شب در اسرار می سفت اسرار دل را با خدای خویش میگفت: در خلوت دل جز تو دلداری ندارم با کس به غیر از تو سروکاری ندارم دستم بگیر از مرحمت، کز پا فتادم وز ناتوانی خسته در اینجا فتادم درد مرا درمان دوی توست یا رب خوان مرا نعمت عطای توست یا رب. ناگه جدار خانه حق باز گردید وز این شکفتن، رازها ابراز گردید در دل فتاد از جنب و جوش، جوش و خروشش آمد ندای ادخلی از حق بگوشش شد فاطمه مهمان و حق شد و خروشش

بنت اسد گل گشت و ایزد باغبانش بعد از سه شب مهمانی و مهمان نوازی آمد برون از بیت حق با سرفرازی تنها اگر وارد به بیت دادگر شد خارج زبیت دادگر، با یک پسر شد از نور حق آغوش گرمش منجلی بود زیرا تجلیگاه قنطاق علی علیه السلام بود ای نام تو آئینه دار ملک هستی ای مهر تو قانون گذار حق پرستی ای جاودانه مرد میدان شجاعت ای رهنمورد سنگر و محراب طاعت ای خانه زاد حق، درون خانه حق وز نام حق نام دلارای تو مشتق میلاد تو یاد اور حکم جلیل است یا اور حکم عنایت بر خلیل است راز بنای کعبه شد ابراز از تو شد باب رحمت بر رخ ما، باز از تو یعنی خدا را مظهر کل صفاتی از ذات بگذشته حق را عین ذاتی با نام تو دیوان هستی را نوشتند با مهر تو، اب و گل ما را سرشتند اینک فضای کشور ما منجلی کن اکنده از اوای گرم یا علی کن ما عاشق و مشتاق فتح کاظمینیم دیوانه کوی دل ارای حسینیم ما ارزوی شهر سامرا داریم بر این امید، راه نجف در پیش داریم تا در جوار تو ماوا بگیریم ما جشن میلاد تو را آنجا بگیریم سرود گروهی در ولادت حضرت علی علیه السلام مزده به اهل ولا میلاد حیدر رسید مخزن اسرار حق ساقی کوثر رسید منبع جود و سخا ولی داور رسید مظهر لطف خدا، شافع محشر رسید علی علی یا علی، علی علی یا علی (۲) جهان منور شده ز نور روی علی زپرتو نور او شمس و قمر منجلی سیزده ماه رجب زپرده آمد ولی قبله اهل صفا، ایت اکبر رسید. علی علی یا علی، علی علی یا علی (۲) نام شریفش علی ز نام پروردگار علم و کمال و ادب همه به او واگذار حامی و یار نبی ستوده کردگار خدیو ملک بقا صاحب منبر رسید علی علی یا علی، علی علی یا علی (۲) فرشتگان را دبیر، به مومنین پیشوا پیمبران را امیر به اولیاء مقتدا جهانیان را دلیر به متقین رهنما به گمراهان جهان دلیل و رهبر رسید علی علی یا علی، علی علی یا علی (۲)

پانزدهم رجب وفات حضرت زینب کبری (س)

زینب من که جهان واله و شیدای منست قله قاف فلک منزل و ماوای منست منم ان مظهر صبری که پی یاری دین چو هلاک مه نو قامت رعنا منست سوگنامه زینب پنج ساله بود که در فراق رسول (ص) چون دیگر اعضای خانواده اشک ریخت. شاید این اولین اشکهای مصیبت الود او بودند، اما یقین آخرین آنها نبود، چه این اشک را بدرقه راه بسیاری دیگر از عزایش کرد، حسن برادر بزرگش، حسین، عباس، علی اکبر، فرزندان خود، همه با اشکهای او بدرقه شدند. اشک و خطبه های او دو علامت هر واقعه جانگدازی بود که در آن سالها، به سراغ امت می آمد. اشک او تمام ان وقایع را معنا میداد و خطبه ها و سخنان محکم و فصیحش به آنها جهت و ثمره می بخشید. سال دهم هجرت بود که یکمربته، تمام آرامش و دلگرمیها خانه زهرا علیها السلام فرو نشست و جای خود را به گریه و مظلومیت داد. حوادث بعد از سفینه، خانه نشینی پدر، خطبه مادر در مسجد پیامبر، ماجرای فدک، تبعید ابوذر، انزوای سلمان، سکوت بلال و از همه اینها موثر فقدان جد، شخصیت این دخت خردسال را آماده وظایفی نمود که خود از همان ابتدا حس میکرد. هنوز جان و دلش با فقدان پیامبر (ص) خود نکرده بود که مادر را نیز از دست داد. ان نیمه شب، هرگز از یاد زینب علیها السلام جدا نشد، نیم شبی سخت اندوهناک و دلخراش، ساعتی که پیکر پاک مادر را به خاک می سپرد. زینب حالا هم دختر علی بود و هم برای پدر مادر. مگر مادرش زهرا علیها السلام ام ابیها (مادر پدرش) نبود و مگر پیامبر (ص) بعد از رحلت همسرش خدیجه علیها السلام چشم و جانش به زهرا علیها السلام در میان آنها و براستی که داشتن دختری این چنین در فراق همسری آنچنان برای علی علیه السلام مایه آرامش و سکون قلب بود. زمان سپری شد تا اینکه پدر بر مسندی که سالها در انتظار حضرتش بود نشست و نغمه: لولا حضور الحاضر و قیام الحجه بوجود الناصر و ما اخذالله علی الله را سر داد. اما این روزگار چندان طولانی نشد و در همین مدت اندک هم، جنگهای ناخواسته جمل و صفین و نهروان بود. این سالها کوتاه اما با شکوه و با حشمت هم، پایانی خونین داشت و این اولین خونی بود که زینب علیها السلام را در محاصره اشک و حزن گرفت. حالا باید خون پدر را پاس داشت و به ثمر رساند و دختر علی علیه السلام تمام آنچه که در توان داشت در خدمت به برادر

، تنها جانشین لایق پدر به کار بست . دختر علی علیه السلام در خدمت و رکاب برادر مهتر ، زینبی کرد . تمام عشق و عطوفتی که به جد و پدر و مادر داشت در امداد حسن علیه السلام در آورد و برادرش را که وارث خلافت شده بود به عقل و اندیشه و تدبیر یاری رساند تا اینکه برادر را نیز در کنار تثنی از خون دید و این دومین خونی بود که در چشمان زینب علیها السلام اشک آورد و قلب او را مجروح ساخت . نوبت به حسین علیه السلام رسید . برادری دیگر که اینک وارث همه مظلومیت‌های خاندان پیامبر است . وقتی که از برادر شنید: و علی الا-سلام السلام اذ بلیت الامه براع مثل یزید دانست که روزگار ، ابستن حوادثی دیگر و خونهایی دیگر است . کاروان کربلا-، چون خانه ای بود که چهار ستون آن حسین علیه السلام ، عباس علیه السلام ، زینب علیها السلام و اصحاب بودند . هر کدام از این ستونها در تکمیل این نهضت خونبار مهم و اصیل بودند . کربلا بدون زینب علیها السلام ، عاشورا بدون خطبه های زینب علیها السلام و قیام حسین بی کلام زینب علیها السلام در کاخهای جهل الود ابن زیاد و یزید ، روح نهضتی بود که در کربلا به خاک و خون کشیده بود و بدون این روح نهضت مرده بود . زینب علیها السلام نه ادامه کربلا که خود کربلا و عاشورا بود . او نه حاشیه نشین نهضت و نوحه گر عزیزانش که متن قیام و پیام خونها بود . اگر زینب علیها السلام ، آنچنان محکم و استوار در جمع و استوار در جمع درباریان یزید ، سخن نمی گفت ، و فضا را بر یزیدیان تنگ نمی کرد . نهضت خونین کربلا ، چه سرنوشتی داشت ، اگر زینب علیها السلام حیدر وار ، از حق و حقانیت برادرش دفاع نمی کرد و سر موئی سستی می ورزید ، چه کسی توان به ثمر نشانیدن خونهای پاک بنی هاشم را داشت . باید دید که این یاد اور دلیریهای علی علیه السلام و حشمت پیامبر (ص) در کربلا- چه از دست داده بود که اینچنین از دست آوردهای کربلا- در مقابل طاغوت ننگین بنی امیه ، خطبه می خواند و ایستادگی می کرد ؟ غیر از دو فرزندی که زینب علیها السلام در این ماجرای بی مانند از دست داد و هر گز یادی از آنها نمی کرد و اندوه خود را در فراق آنها بر ملا- نمی ساخت تا مبادا دفاع مقدس خود را در اذهان و هم الود مردم به داستانی شخصی و بی هدف مبدل سازد ، زینب علیها السلام در آن سرزمین تف زده ، حسین علیه السلام و عباس علیه السلام را باقی گذاشت بود و کیست که برادری چون حسین علیه السلام را در خون غلطان ببیند و در ادامه راه او به هر بهائی نکوشد در سه خطبه معروف و جانسوز زینب ، فصاحت خطبه های علی علیه السلام و شور سخنان حسین علیه السلام موج میزد ، اولین خطبه را برای مردم کوفه خواندی : ای مردم ، مردان شما ، عزیزان ما را کشتند و انگاه زنانان به شیون و گریه نشستند ، خداوند روز قیامت بین ما و شما قضاوت خواهد کرد . و در مجالس غرق در مستی و رذالت ابن زیاد زد: سپاس خدائی را که ما را افرید و با پیام اورش حضرت محمد (ص) گرمی داشت و از ناپاکی و پلیدی دور گردانید ، حقیقت این است که خداوند فقط اشخاص پست و بدکار را رسوا میگرداند و کسی که فاجر و فساد پیشه است دروغ می گوید و ما از آن مردمان نیستیم و چنین اشخاصی از غیر ما هستند . ای ابن زیاد ! در کار خویش بنگر ، انگاه خواهی دانست که در انروز جریان و نتیجه قضاوت چیست و رستگاری به سراغ که خواهد آمد ، ای فرزند مرجان مادرت به عزایت بنشیند . این سخنان یک مادر و یک خواهر داغدیده است که چنین سقف کاخ کوفه را بر سر صاحبانش مخروب میکند و آنها را در کاری که کردند ، به اندیشه فرو میبرد هر کلام و سخنی که از دهان زینب علیها السلام خارج میشد پایه های حکومت بنی امیه را سست میکرد و مردان جانی این قوم را بیشتر در نزد مردم کوفه منفور میساخت . زینب دلیری و مسئولیت علی گونه اش را در رواقهای کاخ یزید ، دومین و جانی ترین خلیفه اموی به نمایش گذاشت . در حالی که یزید وقاحت و بی شرمی را به اوج رساند و با چوبهای حقد و حسد بر لبهای امام می کوفت و در همان حال پدراناش را در بدر واحد ، هلاک شده بودند صدا می زد و ارزو می کرد که در کاخ پیروزی او حضور داشته و از قدرت او لذت می بردند ، ناگهان زینب علیها السلام تمام او هام پوچ او را از درون متلاشی کرد و با وقاری پیروزمندان گفت : سپاس خدایی را که پروردگار جهانیان است . ای یزید گمان کردی و از اینکه ما را شهر به شهر به اسارت کشاندی نزد خدا عزیز و محترم شده ای ؟ چه تصور ابلهانه ای ! این اعمال پست ، نه عزت و شکوهی برای تو فراهم کرد و نه از جاه و مقام و منزلت ما در نزد خدا کاست . از اعمال پلید خود سخت

مغروری و تصور می‌کنی که شادی و خرمی به سوی تو روی آورده و دنیا به کام توست. اندکی به خود ای و عنان نفس سرکش خویش را که از جهل و گمراهی سر به طغیان نهاده، محکم بگیر که خدا فرموده است: «و لا يحسبن الذين كفروا انما لهم خیر نفسهم، انما نملی لهم لیزدا دوا اثما و لهم عذاب مهین انا نکه کفر ورزیدند و به تبهکاری گزیدند، هر گز تصور نکنند مهلتی که به آنها دادیم، فرصتی گرانها برای آنان است، ما به آنها مهلت دادیم که به گناه خود بیفزایند و برای آنان عذاب و کیفری هولناک در دنبال است... ای پسر اسیری که بر او منت رفته و ازاد شده است! آیا این از عدالت و دادگستری است زنان و کنیزان تو پشت پرده باشند و دختران رسول خدا اسیر و سرگردان شهرها شوند و آنان را در حالیکه مردان و حامیانشان با آنها نیست انگشت نمای خلق گردانی. یزید! آیا می‌گویی ای کاش بزرگان خاندان من که در بدر کشته شدند می بودند و می دیدند! خود را گناهکار نمی شماری؟ و این گناه بزرگ نمی پنداری و این سخنان را در حالی می گوئی که چوب خیزران، بر دندانهای مقدس سید جوانان بهشت می زنی! چگونه زنی؟ در حالیکه با ریختن خونهای پاک، خونهای ستاره های درخشان زمین از دودمان عبدالمطلب، زخمها را خنجر زده ای. سکوت همه دهانها را بسته بود، زینب با تازیانه ای که بر پشت کلمات می راند آنها را در دل و جان مغرورین اموی جا میداد و در جان این به ظاهر غالب آمده ها هراس و اضطراب می انداخت. زینب علیها السلام کوله بار اسارت را بر دوش کشید و کاروانی را که لطف خدا بدرقه ان بود از شهری به شهری هدایت میکرد، گاه رقیه را ارام میکرد و گاه بر سکنینه دلداری میداد، یتیمان بنی هاشم را مادری میکرد، سخن نهضت را اشکار می ساخت و برای برادر زاده معصومش امام سجاد علیه السلام از روی شفقت و دلداری حدیث ام ایمن را میخواند. زینب علیها السلام تجسم مظلومیت‌های قبیله ای است که تن به هیچ ذلتی ندادند و در سر تا سر تاریخ بشری، نمونه های اشکار انسانیت و تقوا هستند، زن امروز باید در سخن زینب، صبر زینب، صلابت زینب، شجاعت زینب و شعور عالمانه او، خود را بیابد. زینب علیها السلام ازاده اسیری بود که تا پایان عمر شریفش در اسارت هیچ غمی در نیآمد و بلکه همه مصائب را در قلب همچون اقیانوس وجود خود جای داد و در رساندن پیام قیام بزرگ برادر، کوتاهی نکرد. عطر ولایت من ان فرشته ام که به دنیا نشسته ام حورایم و، به دامن تقوا نشسته ام من چشمه ام جدا شده از کوثر بهشت طوبایم و، به گلشن طاها نشسته ام عطر ولایتم من و، پیچیده در فضا نور محبتم که به دلها نشسته ام ان اخترم که جلوه گرم از دو آفتاب ان گوهرم که پیش دو دریا نشسته ام من زینبم که مظهر صبر و شهامت و زمکرمت به طارم اعلی نشسته ام نور علی و فاطمه در جان من دمید چون در کنار حیدر و زهرا نشسته ام ایمان ان دو را به وراثت گرفته ام ایثار ان دو را به تماشا نشسته ام من دیده ام کلاس دبستان وحی را در پای درس خواجه اسرا نشسته ام دارم نشان زین ایها من از پدر چون در حریم ام ایها نشسته ام من تربیت به دامن زهرا گرفته ام در بزم انس عصمت کبری نشسته ام بابم علی چو نقطه بسم الله است و من چون کسره پای نقطه ان با نشسته ام سنگینی رسالت خونها سبب شده است من در نماز شب اگر از پا نشسته ام از بسکه داغ بر جگر من نشسته است آتش بجان چو لاله صحرا نشسته ام با این مقام انهمه دیدم ستم زد هر کز بار غم شکسته و از پا نشسته ام در چار سالگی غم چل ساله ام رسید تا در فراق سید بطحا نشسته ام من دیده ام شهادت مادر به چشم خود در سوگ ان حبیبه یکتا نشسته ام رخسار غرقه خون علی دیده ام، دریغ ان دخترم که در غم ببا نشسته ام، دریغ ان دخترم که در غم ببا نشسته ام در انقلاب سرخ حسینی به یاریش بر باره اسارت و غمها نشسته ام بر خاستم پبای به هر جا که او بخواست و آنجا او نشست من آنجا نشسته ام یا از غم شهادت عباس سوختم یا در عزای زاده لیلا نشسته ام از پای در نیامدم از هر بلا ولی پیش سر حسین من از پا نشسته ام آمد سویم موید و میگفت عمه جان بر در گهت برای تمنا نشسته ام مرثیه گروهی در وفات حضرت زینب علیها السلام خودم دیدم که صحرا لاله گون بود زمین از خون یاران غرقه خون بود خودم دیدم فضای آسمانها پر از انا الیه راجعون بود خودم دیدم که نور چشم زهرا جراحات تنش از حد فزون بود خودم دیدم که بر هر برگ لاله نوشته این سخن با خط خون بود گلی گم کرده ام میجویم او را، به هر گل میرسم میجویم او را خودم دیدم گلوی اصغرش را خودم در بر کشیدم اکبرش را اگر چه

از کنار نهر علقم زگریه منع کردم خواهرم را خودم دیدم که زهرا ناله میکرد خودم دیدم سرشک مادرم را مکن منعم اگر با اینهمه داغ زخم بر چوبه محمل سرم را گلی گم کرده ام میجویم او را ، به هر گل میرسم میجویم او را خودم دیدم که دلها مرده بودند خودم دیدم همه افسرده بودند خودم دیدم کبوترهای معصوم همه در زیر پر ، سر برده بودند خودم دیدم که گلهای نبوت زبی ابی همه پژمرده بودند همان جایی که فرزندان زهرا بجرم عشق سیلی خورده بودند گلی گم کرده ام میجویم او را ، به هر گل میرسم میجویم او را گل من یک نشان در بدن داشت ، یکی پیراهن کهنه به تن داشت حسین جانم حسین جانم حسین جانم بیست و پنجم رجب شهادت حضرت موسی ابن جعفر علیه السلام هر گه که نسیم از ره بغداد آید ما را ز حدیث عشق و خون یاد آید ای گل که به گردن تو غل افکندند از صبر تو زنجیر به فریاد آید خورشید در بند دیگر بار پوری از خاندان رسالت و امامت ، از زندگی سراسر رنج و مشقت ، به سرای جاودان هجرت کرد ، اما در این کوچ درسها و تعهدات بسیار سنگین بر دوش امت شیعه گذارد ، چنگال دد صفتی در چهره انسان ، به خون ابر انسانی الهی اغشته شد ، بدترین خلق خدا ، بهترین بنده خدا را مسموم ساخت ، پس از سالهای متمادی حبس و زندان و شکنجه سرانجام ، تلاش و کوششهای حضرت را در مسیر انسان سازی نتوانست تحمل کند و او را شهید کرد ، عبد صالحی ، با چنگال انسان فاجری چون هارون پست با بمبی بیصدا ، ولی انسان کش که بر قلب رئوفش وارد آمد به شهادت رسید . دشمن خون اشام خواست با عمل ننگینش به ایندگان بفهماند چون قدرت جاذبه ایشان قلوب را به خود متوجه میساخت من هم قلب او را منفجر کردم تا جاذبه ای نداشته باشد . اری من قلبش را متلاشی میسازم تا قلبها را از اطراف و افکار من متفرق نگرداند . امام موسی ابن جعفر علیه السلام پس از اینکه در زندان فضل بن ربیع بود و بارها از سوی هارون فرمان مسمومیت ان امام رسیده بود و فضل حاضر به ارتکاب این جنایت نشده بود ، عاقبت هارون جنایتکار او را به یک انسان یهودی و ضد خدا و پیغمبر یعنی سندی ابن شاهک سپرد و گفت : تا میتوانی او را آزار شکنجه ده و از هیچ ظلمی در حق او دریغ مدار ، ان ملعون هم به شکنجه های روحی و جسمی مشغول بود تا اینکه دستور شهادت حضرت از طرف هارون برای سندی ابن شاهک رسید . هارون در این دستور محرمانه و ظالمانه اش بسیار هشدار داده بود تا سندی مواظب دوستان و طرفداران حضرت باشد ، مبادا آنان از این طرح مطلع گردند ، زیرا قدرت و نفوذ در آنها زیاد است و بیم شورش و بلوا مییابد . سندی ابن شاهک که مکررا بندگی و اطاعت از هارون را به اثبات رسانیده بود و بعلاوه خود نیز فردی دشمن و تشنه خون اهل بیت عصمت علیها السلام بود با یک حيله شیطانی غذای امام کاظم علیه السلام را مسموم کرد و امام را به شهادت رساند . نقل است : هنگامی که غذای سمی را به حضور امام آوردند ، امام امتناع ورزید ولی سندی اصرار کرد که باید از این غذا میل کنید ، امام که میدانست با خوردن این غذا به جهان ابدی عروج میکند و از طرفی اصرار و فشار سندی هم انقدر زیاد است که امکان نخوردن برایش نیست فرمود: خداوند تو خود میدانی مرا مجبور ساخته اند که از این غذا مسموم بخورم . پس از مسموم کردن امام کاظم علیه السلام ، ایشان را از زندان تنگ و تاریک و نمناک به خانه سندی ان شاهک منتقل کردند و در یک اتاق تمیز و مرتب و مزین جای دادند و انگاه عده ای از علماء و دانشمندان پایتخت (بغداد) کشور را را به منزل دعوت کردند ، پس از پذیرائی مفصل و گرم ، ایشان را به اطافی که امام کاظم علیه السلام بود راهنمایی کردند ، چون علماء وارد اتاق شدند ، دیدند امام و ولی شان در بستری تمیز و مرتب ارمیده ، اما چهره مبارکشان به زردی گرائیده ، گویی آفتاب عمرشان بر لب بام است ، و غروب آفتاب حیات پر بارشان نزدیک . افکار و چهره هایشان مضطرب و نگران که خدا یا چه شده است ؟ چرا حال امام اینقدر نامناسب است ؟ باید در فکر طیب و درمان ایشان براهیم و . . . در این هنگام سندی ابن شاهک با یک چهره خندان و نیکو وارد شد ، پس از خیر مقدم گرم گفت : شما را خواسته ام تا . . . هنوز سخنش را پایان نرسانده بود که یکی از علماء از میان برخاست و چنین گفت : اقا حالشان خوب نیست ما میخواهیم ایشان را نزد طیب ببریم . سندی سخن عالم را قطع کرد و گفت : ایشان تحت نظارت و مراقبت کامل طیب هستند و نیازی به زحمت شما نیست ولی ان چیز که میخواست بگویم این است : که دعوت امروز ما از شما بخاطر گواه بودن و شهادت بر

این مطلب که ایشان در یک جای مرتب و تمیز و روشن قرار دارند برخلاف آنچه شنیده شده، ایشان سختی و ناراحتی نیست، اینک ایشان حاضر و شما هم حضور دارید که او هیچگونه زخم و جراحتی و ناراحتی که ناشی از شکنجه و زندان باشد وجود ندارد، فقط اندکی کسالت دارند که انهم بزودی خوب خواهد شد. سندی ابن شاهک با این لحن مودبانه و بظاهر مخلصانه خواست طرحی را که هارون سفاک مبنی بر مخفی ماندن این جنایت، داده بود، به انجام رساند. لکن امام کاظم علیه السلام در اینجا بیانی افشاگرانه فرمود و در نتیجه طرح هارون و سندی را بر ملا ساخت. امام علیه السلام چنین سخن فرمود: آگاه باشید که این مرد بنا به دستور هارون مرا زهر خورانید و این چهره رنگ پریده ام از آثار مسمومیت است و چند روز دیگر به لقاء الله خواهم پیوست. سندی ابن شاهک لرزید و غضبناک شد، بر آشفته و فقهاء و علماء همه بسان باران بر مقدم مبارکش اشک مظلومیت و غربت نثار کردند و از خانه بیرون آمدند. دیری نگذشت که جنازه مبارک انحضرت را از خانه سندی بر دوش چهار شخص عادی بسوی خانه ابدیشان حمل کردند. انروز ظهر روز جمعه بیست و پنجم ماه رجب سال یکصد و هشتاد و سه هجری بود و ان وجود مبارک در حالیکه ۵۵ سال از عمر شریفش میگذشت و به خیل اباء و اجداد گرامش ملحق گردید. اری شهادت در راه احیاء افکار و اندیشه های انسانی، شهادت بخاطر عدالتخواهی و حق طلبی، شهادت برای ستم نپذیری و طرفداری از خلق محروم فوزی است عظیمی سعادت است والا و امام علیه السلام شهادت را پذیرفت تا ستم، سازش، انقیاد، حق کشی و ظالم پروری که در خورشان هیچ پیشوای روحانی و الهی نیست، نپذیرد. او پیوسته ظلمت و تاریکی زندان را پذیرفت تا نور فشان و راهنمای گمراهان باشد. بخش مهمی از عمر گران مایه اش را در زندان و تبعید و تحت شکنجه و کنترل گذارند. قید و بند ظالمانه هارون را برگزید تا به جهانیان عصر خود و آیندگان بیاموزد که ستم است و رضایت دادن به حیات ستمگر برخلاف روند تکاملی انسانیت است. اری او یک تز مبارزاتی داشت راه ستیز به شمشیر و سلاح و رزم منحصر نیست بلکه گاهی هم باید بیلان کار را با تسبیح و دعا و زندان و تبعید و شکنجه ارائه داد. و امام کاظم علیه السلام برای مبارزه با ستمگران زمان خود این راه را انتخاب کرد، ۱۴ سال زندان و محدودیت و شکنجه، درسی برای پیروان مکتب تشیع گردید. و بحق باید گفت: سلام بر او و راهش، سلام بر او و حیاتش، سلام بر او و پیروانش، سلام بر او و آموزگارش، سلام بر او و درس و کلاسش و سلام بر لحظات حیات پر بارش که قرآن کریم نزد در عظمت این سالکان و رهبران حق میفرماید: سلام علیه یوم ولد و یوم یموت و یوم یبعث حیا. سلام بر لحظه ولادت و روز عروجش و سلام بر روز بعثتش در قیامت و روز حشر. پیروی کردن من در این کنج غوغای محشر میکنم پیروی از مادرم زهرا اطهر میکنم کاخ استبداد را بر فرق هارون دغا واژگون با نعره الله اکبر میکنم تا زند سیلی به رویم سندی از راه ستم یاد سیلی خوردن زهرا اطهر میکنم گر چه در قید غل و زنجیر می باشم ولی استقامت در بر دشمن چو حیدر میکنم گر زیا و گردن رنجور من خون می چکد یاد میخ و سینه مجروح مادر میکنم مرثیه گروهی، در شهادت حضرت موسی ابن جعفر علیه السلام راحتم کن دگر ای حبیبم، من غریبم، غریبم، غریبم من که بی جرم و گناهم گشته زندان قتلگاهم موسی جعفرم،: غریبم هفتمین رهبرم، من غریبم من غریبم، غریبم، غریبم (۲) خورده ام بس تازیانه گشته ام سیر از زمانه رخ نهادم چون غریبانه روز و شب بر خاک زندان زین جهان میروم سوی داور در جنان میروم نزد مادر من غریبم، غریبم، غریبم (۲) من به هجران مبتلایم راحتم کن از بلایم خواهم هر دم از خدایم دیدن روی رضایم ای رضا جان من ای رضا جان نور چشمان من ای رضا جان من غریبم، غریبم، غریبم (۲)

بیست و هفتم رجب بعثت حضرت محمد (ص)

تا عیان از پرده شد حسن دل ارای محمد (ص) شد جهان روشن ز نور چهر زیبای محمد (ص) تیر گیهای ضلالت پاک شد از چهره گیتی بر طرف شد گرد غم از یک تجلای محمد (ص) شکفتن وحی خلوت غار حرا را اشویی بر آشفته است، نسیم آسمانی همراز روحی گشته که مانوس با آسمان است، ستاره ای که با فروغش آتشکده ها را به دست غروب سپرد و کنگره های کاخ

استبداد کسری را فرو ریخت، اینک پیام رسالت نجوا میکند. راهی از نور در امتداد آسمان تا زمین مکه و افق تا افق، فرشتگان صف در صف از جبرئیل تا میکائیل و غار حراء در هاله ای از نور، با خورشیدی در میان، جبرئیل آرام بر زمین گام میگذارد، زمین حریر گون میشود، نبض زمان تند میزند، شب می‌گریزد، چلچراغ هستی به استقبال می‌شتابد، سفیر وحی دفتر می‌گشاید، امین را میخواند که: محمد بخوان! نگار درس ناخوانده با بهت به سفیر مینگرد: چه بخوانم؟ بخوان بنام خدایی که خلق از او پیدا شد و این خلق از او دانا شد. بدینسان حرا با حریم رسالت، کعبه امال عشاق میشود و اولین قطره از دریای بزرگ وحی درون غار ریزش میکند و غار به پهنای دریا میشود. فروغ نگاهش گرما بخش ساقه های شکننده و ظریفی میشود که زیر خروارها، خاک جاهلیت خرد میشدند. خنکنای گوارای کلامش، آتش نمرودیان را به خاکستر می‌نشاند. بد بیضائی او بساط سحر و کفر و عناد درهم می‌ریزد، دم مصطفائیش، عطر خوشبوی زندگی می‌پراکند، دل‌های فرو مرده در انتظار قاصد بیداریند. اری محمد (ص) قاصد بیداری دلها میشود، اری محمد (ص) عازم پیکار با بت‌ها میشود. نور رسالت مصطفی بر بوستان علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام می‌تابد و کوثر وجود فاطمه علیها السلام عطیه های هدایت را بر دنیای ناقص و ابتر مردمان می‌بخشاید صراط مستقیم با نور ترسیم میشود، از حسن و حسین علیه السلام تا مهدی (عج) رایت رسالت از بعثت محمد (ص) تا میلاد وارث بر چکاده بلند امامت به اهتزاز می‌آید و میلاد قائم (عج) بر گوش بازنشسگان از حقیقت سیلی می‌نوازد. حضور حجت، پای بهانه گیری را به زنجیر میکشد، انسان برای گریز از خسران دل! ولایت ولی عصر می‌سپارد تا با استمداد از ابا صالح در زمره صالحین باشد. صاحب از ورای زمان و اعصار و تاریخ، جانها را تصاحب میکند. بعثت و حضور محمد (ص)، فروغ چشمان کم سوی منتظران سوخته در هجران منتظر قائم میشود و عزیز مصر را به کنعان وجود می‌خواند. اینک همان چشمان که به التماس نجات بر استان حرا می‌نگریست در افق اعلیٰ به انتظار آمدن منجی که وارث بزرگ بعثت است لحظه شماری می‌کند. اری مهدی خواهد آمد، منتقم خواهد آمد و به اسم رب کتاب قطور رحمت و محبت را بر تمام کائنات خواهد خواند. دکلمه ای بمناسبت بعثت خاتم الانبیاء محمد ابن عبد الله ص نوری در تاریکیها جهان تاریک و پر ظلمت، جهان خونرنگ و وحشتناک، جهان بسیار دهشتزدا، و دلها تنگ و هر چیزی به چشم خلق نازیباست، جهان تاریک پر و ظلمت، و خورشید زمان چون طشت پر خونی بر آشفته، و اندر زیر ابر تار و شبرنگی فرو رفته، دگر بالا بلند قله ها نوری نمی‌ریزد، و اوایی نمی‌آید، به جز ناله، به جز شیون، به جز اه یتیمان گنه نا کرده رنجور، به جز فریاد دژخیمان و جلادان خون اشام، اندر زیر شلاق ستمکاران بی عرضه گروهی، برده می‌نالند و خود بر خاک می‌مالند، و با این سرنوشت شوم و نفرت بار و دردانگیز، هم آغوشند و میسازند و میسوزند، و دود تند و باریک و سیاه خشم مظلومان، ز فرش خاک تا قلب عظیم عرش می‌پیچد، جهان غرق است، جهان غرق است در فخر و مباهات و تکبر، خود فروشیها، ستم‌ها، تیره سختیها، شرارت‌ها، مذلتها جهالت‌ها، مشقتها، جنایت‌ها، فقط ادم کشی‌ها و نفاق و کینه توزیهاست، خیانتها، هوسها، دشمنی‌ها و چپاولهاست، همه بت میپرستند و ره بیگانه می‌پویند، و اندر پیش هر موجود نا چیزی به غیر از حق، و جز معبود و خلاق و پدیدارنده مطلق، جبین بر خاک میسایند و رب خویش میدانند، سراسر در لجنزاری کثیف و پست میلولند، و زنها را چو حیوانی بی سبب با مشت میکوبند، و آنها را سر میز قمار خویش میبازند، مروت مرده، آثار عطوفت از میان رفته، پدر خود گور فرزند عزیز خویش میسازد، و او را در دل خاک سیاهش میکند پنهان، همه با یکدیگر دشمن، همه از یکدیگر، حتی همه از خویشان بیزار، ولی اندر دل هر مرد، بناگه، نا خود اگه عشق موج و خروشانی، چو یک سیلاب میجوشد، و نجوا میکند ملت، همه در انتظارند و همه در حسرت دیدار، که کشتیان طوفان بلا در بحر بی ساحل، بزودی لنگر اندازد، و ما بیچاره ملت را، از این بدبختی و ظلم و فریب ثروت اندوزان، و از دست تبه کاران، رهایی بخشید و گیرد دمار از روزگار ظلم، رسید آن لحظه موعود، حرا آغوش خود بگشود و در یکروز تاریخی برون از شهر مکه، بر فراز صخره های سنگ، امین خلق، ظاهر شد، و همچون سینه سینا، جوانمردان و احرار جهان را شد حرا قبله، و در اندک زمانی سر بسر هر جا، هر آنجایی که ظلمت

بود و تاریکی و وحشت بود، سراسر نور پاشی کرد و دنیا را سراسر غرق در نور رسالت ساخت، حرا آغوش خود بگشود و از حسن دل‌ارای جمال پاک پیغمبر، ابر مرد دلاور، مرد علم و دانش و بینش، یگانه سمبل حریت تاریخ جاویدان، نمونه یاور خلق اسیر و سته در زنجیر، پدیدارنده مکتب، برا درس خوشبختی، برای پاکی و پاکیزگیها، سر بلندی‌ها بر لغو تبعیضات، پدید آرند مکتب، برای فرو مجد و عزت و ازادگی‌ها، سر فرازیها، برای قهرمان‌سازی، زانسانهای مستضعف، ز مردان گرفتار و اسیر و در بدر، شلاق خورده، برده و بدبخت، پدیدارنده مکتب و یکتا پاکباز قهرمان کشور توحید، و الگوی شرافتها محمد (ص)، دهر روشن شد، و از ان بی‌خبر ملت، و از ان بی‌هدف مردم، ابوذرها نمایان شد، و سلمانها پدید آمد، و مصعب‌ها کفن پوشید، و میثم‌ها تجلی کرد و مالک شربت‌نوشید که از ادگان نوشند، و خون از کربلا جوشید و حق رخت عمل پوشید و شد در مهد ازادی چنان پرورده یک برده، که بالا رفت و بالا رفت تا بام بلندی عشق، و از آنجا، از آنجا، ان تجلیگاه و حدت، خانه احرار، پیامی داد بر ابرار و بلند الله اکبر گفت:، یکایک جمله بت‌های حرم با امر پیغمبر، و با دست توانای علی علیه السلام ان بت شکن رهبر، در افتادند و بشکستند و یکسر سرنگون گشتند، و شد تنها ملاک برتریها پاکی و تقوی و نزدیکی با الله، نه تزویر و نه زور و زر، تبسم کرد لاله بار دیگر، شب‌نمش در گونه غلطید، ز گلشن خنده زد بلبل، و گل شد سینه چاک از عشق، دوباره شهر عیسی، شهر موسی، شهر ابراهیم شد مکه، و برتر از همه، شهر محمد (ص) گشت ان صحرا، و قبله از برای ملت اسلام شد کعبه، و زد بر کاخ مینای فلک بار دگر خنده، و دیگر لکه ابر سیه نابود شد رنگش، و بعد از مرگ خود، ادم لباس زندگی پوشید، و شد مصداق کرمانا سرود گروهی در بعثت پیامبر ص آسمان مکه از بعثت محمدی پر ز نور حق شده (دیدگان احمدی ۲) میرسد بگوش جان صوت پاک وحی حق از فرشتگان و از (بارگاه سرمدی ۲) این صدای قرآن است (۲) خاتم پیمبران رهبر جهانیان اسوه عدالت و منجی جهانیان - منجی جهانیان ان رسول پاک حق، رهنمای راه ما چون همیشه بوده او (بر عمل گواه ما ۲) بعثت مبارک، ای رسول یزدان مرگ شب رسیده، با نوای قرآن آسمان مکه از بعثت محمدی پر ز نور حق شده (دیدگان احمدی ۲) از وجود او شده ارض و آسمان به پا وحی حق گرفته (جا در درون مصطفی ۲) (مهربان و با صفا با جمیع مومنین دشمن منافق (خصم جمله مشرکین ۲)) بعثت مبارک، ای رسول یزدان خیز و شو روان برای نجات مردمان آسمان مکه از بعثت محمدی پر ز نور حق شده دیدگان احمدی

فصل هشتم: مناسبت‌های ماه شعبان

سوم شعبان ولادت حضرت امام حسین (ع)

بر خیزد که نور ازلی می‌آید بر عالم ایجاد ولی می‌آید مجموعه حسن و عشق می‌آید یعنی که حسین ابن علی می‌آید خورشید حماسه مردی آمد، نوری، کسی که خورشید در چشمایش می‌خندید و ماه از پیشانی اش می‌خرامید، گیسوانش سایبان جهان و دستهایش عطف اشکار خداوند، راز پنهان حقیقت در سینه اش تاب می‌خورد و معنای جاودان بودن از نگاهش می‌تراوید. حسین علیه السلام تجلی جمال خداوند در زمین و ظهور جلال حضرت حق در زمان است، زیستن از پس آمدن حسین علیه السلام معنای راستین خویش را باز یافته است و مردن با ابدیت آسمانی پیوند خورده است. شکل سیاه خاک با نام حسین علیه السلام مفهوم روشن افلاک گرفته و نام زمین از موهبت گامهای او سر بلند شده است. حسین علیه السلام به خاک، به گل به شقایق معنا داده است، روح سرگردان انسان در باران بی‌نهایت مهربانی او شست و شو کرده است و حقیقت چون غنچه ای که از پس نسیم و شبنم سحرگامی گشاده شود، به جهان چهره گشود است. حسین علیه السلام سرشت صالح انسان است. طینت پاک خلقت، سر چشمه ای که تمام رودخانه‌ها از سر انگشتهایش جاری شده‌اند و همه دریاها از ایشخور پر شکوه چشمهایش جوشیده‌اند.

عصمت پر صلابت انسان در نام اوست . لبخندهای او ، رحمت بی نهایت خداوند است و اشکهای آتشی که در باغ اندیشه افروخته است . رستاخیز ناگهان جهان است و بعثت دوباره انسان . میعاد انسان و فرشته در شب مهتابی نگاه حسین علیه السلام معنا می یابد و درخت و باران در مهربانی قدمهای او زندگی می کنند . انسان چگونه مباحث نکند ؟ چگونه فرشتگان شرمناک زمین نباشند . ان تجلی جاودانه که از حضور بی نهایت حضرت حق ، بر فرش خاک باریده است ، سنگریزه را به تسبیح وا می دارد . دست کریم خداوند است که این نعمت سترگ آسمانی را به زمین هدیه می کند . لبریز از ترانه و تسبیح است هر سنگریزه که می نگری ، و سرشار از سرود سبز نیایش است هر درختی که می بینی . این حسین علیه السلام است که می آید ، خون خدا پدر بندگان خدا و رحمت و سلام بی انتهای خدا . و مگر از حسین علیه السلام چه می توان گفت که در خور حقیقت فیاض جان او باشد ؟ کلمات انسانی هر چه هست ، تاب نیایش با حسین علیه السلام را ندارند . ستایش او از این واژه های گمشده در ابهام بر نمی آید ، او را خداوند توصیف کرده است . او خون خداوند است . عبودیت تنها از برکت نام حسین علیه السلام زنده است ، سالکان نیازمند نورند و حسین علیه السلام مصباح هدایت است . چراغ روشنی که خداوند از طریق دشوار عبودیت افروخته است تا عاشقانه در ان نظر کنند و جان خویش را از فروغ او بیفروزند . عاشقان در ان نظر کنند و جان خویش را از فروغ او بیفروزند . عاشقانه در ان نظر کنند و حسین علیه السلام کشتی نجات است . ان که در کشتی نجات نشسته است چه بیم از موجهای حایل دریای عاشقی دارد ؟ و این است که : ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه ما با حسین علیه السلام چنین نیایش می کنیم که : لسلام علیک یا نور الله فی ظلمات الارض . سلام بر تو ای نور خدا در تاریکیهای جهان . یعنی حسین علیه السلام ائینه جهان نمای خداوندی است . و جلوه نور الهی . و این است که شناختن حسین علیه السلام عین معرفت حق است . ان کس که حسین علیه السلام را دوست می دارد ، خداوند را دوست داشته است . و چنین است که از باب عصمت فرموده اند: اذا اراد الله بعبد خیرا قذف فی قلبه حب الحسین . هر گاه خداوند سعادت بنده ای را اراده کند در جان او آتش محبت حسین علیه السلام را می افروزد . یعنی حسین علیه السلام تنها راه رسیدن به محبت محبوب است ، کشف معرفت ربوبی در سایبان محبت حسین علیه السلام ممکن است . ان الحسین زین السموات و الارض حسین علیه السلام زینب و زیبایی آسمان و زمین است . فرشتگان خداوند که سکنان حریم آسمانند از اوج عروج بی نهایت انسان ، از معراج روحانی حسین علیه السلام شرمناکند . حسین علیه السلام چسان مراتب تقرب و حدانی را طی کرده است ؟ چگونه این جسم خاکی در استانه عرش الهی جای گرفته است ؟ و زمینیان سر گردانند که انسان کیست که نام بلند او را آسمانیان حتی تاب نمی آورند . با لحسین اعطیت الاحسان و بالحسین تسعدون و به تشقون ، الا انما الحسین باب من ابواب الجنة و من عانده حرم علیه رائحه الجنة ، رسول گرامی خداوند چنین فرموده است که : از برکت نام حسین است که مورد احسان قرار گرفته اند . حسین علیه السلام میزان سعادت و شقاوت شماست ، حسین علیه السلام دری از بهشت است و ان کس که او را دشمن بدارد ، از عطر بهشت محروم می ماند . شگفت مردی است حسین علیه السلام ، واقعه ای آسمانی که در دفتر سیاه خاک نمی گنجد . مهربان ان چشمهای پاک فراتر از مرز تنگ نوشتن است . نیایشی باید تا چشم جان را از دریچه های تنگ تمنا به آفتاب روشن نگاهش بسپاریم و خویشتن را عاشقانه از قداست نام دریایی اش غرقه کنیم ، خداوند: لافرق بینک و بینهم الا انهم عبادک و این است که ما ترا به حسین علیه السلام شناخته ایم . میلاد عشق بر عاشقان مبارک باد چراغ هدایت نازم به شهر یثرب و اب و هوایش به به به خاک مشک بیز و جانفزایش شهری که نامش شهره افاق گشته خاکی که دلها می زند پر در هوایش شهری که با آغوش باز و سرفرازی شد بوسه گاه پای ختم الانبیایش در اینچنین شهری که خاک پاک انرا روح الامین بر دیده کرده تو تیایش آمد بدنیا آنکه تا روز قیامت قد قامت ما هست باقی از بقایش آمد بدنیا آنکه حق در عالم زر خشنود شد از گفتن قالوا بلایش آمد بدنیا آنکه با مادر سخن گفت قبل از ولادت از قیام کربلایش آمد بدنیا آنکه ختم الانبیا گفت او از من است و من از او جانم فدایش آمد بدنیا سینه چاک سنگر عشق خون خدائی که خدا شد خون بهایش ادم به جنت می زند از عشق او دم سیلاب

خون از دیده می ریزد برایش سعی صفا و مروه می گردد فراموش از لذت جان پرور سعی صفایش گفته است ختم المرسلین فلک نجاتش بهر هدایت خوانده مصباح الهدایش هیئات من الذله اش سر خط عزت پیغام حق الدوله اش شرط ولایش در خط تسلیم و رضا بود و نبودش مرضی ذات حق بود جلب رضایش ارزد به کل ماسورا یک تار مویش خوانم سوای ما سوا در ماسوایش گردد قیامت قائم از شور قیامش بهر شفاعت کردن روز جزایش از خون او شد مزرع دین ابیاری باشد به جا خوانی اگر خون خدایش از نهضت او کاخ ذلت زیرو رو شد وز همت او یافت قرآن محتوایش افلاکیان دردی کشان چشم مستش لاهوتیان جان بر کف جام بلایش ناسوتیان سوداگر بازار گرمش عاشوریان روزی خور خوان عطایش آمد حسینی کز شکوه انقلابش هستی بود پاینده در زیر لوایش آمد حسینی تا به نای بینوایان برگ و نوا بخشد نوای نینوایش آمد حسینی تا زند ژولیده از دل صبح و مساء پر در هوای کربلایش سرود میلاد حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام میلاد مسعود حسین شاهنشاه خوبان رسید از بارگاه کبریا آمد ندا جان رسید جنت بخود زیور گرفت طوبی ثمر از سر گرفت خوش جلوه دیگر گرفت ان مفخر ایمان رسید میلاد مسعود حسین شاهنشاه خوبان رسید حوران به جنت نغمه خوان در صف ستاده کف زنان هر یک سرودی این بیان آن معدن احسان رسید بسته ملائک صف به صف آماده پرچم به کف جمله به شادی و شمع چون والی امکان رسید میلاد مسعود حسین شاهنشاه خوبان رسید بهر نظاره قدسیان زینت گرفته آسمان آمد ندا بر خاکیان آن رحمت رحمان رسید از مرا رب العالمین جبرئیل آمد بر زمین در نزد ختم المرسلین خوش تهنیت گویان رسید میلاد مسعود حسین شاهنشاه خوبان رسید ان میوه باغ رسول پور علی ، جان بتول بر دامن مادر نزول در سوم شعبان رسید آمد نگار نازنین شمس هدی ماء معین شادی مقدم قرین ان دلبر جانان رسید

چهارم شعبان ولادت حضرت ابوالفضل (ع)

برخیز که پور مرتضی می آید سر لشکر شاه کربلا می آید عباس که انتظار او داشت حسین امروز به صد شور و نوا می آید صبح مرصع پرچمها و خیمه ها سلام بر سینه سینای عشق در سرزمین سیادت! قمر بنی هاشم! سلام بر عباس، سقای جگر سوختگان شهید ستان کربلا! لحظات، انگار که تشنه اند! انگار که دستهای زمان را بریده اند! عباس که به دنیا آمد، او را به آغوش علی علیه السلام دادند، اول از همه دستهایش را بوسید، چهره اش را نگاه کرد و انگاه به مظلومیت ان در چاهها گریه کرد. سلام بر تو یا ابوالفضل! ای صاحب بالهای آسمانی در بهشت و ای ساقی مهربان! سلام بر تو! علمدار حسین! سلام بر آن لحظه نورانی که به دنیا آمدی و آن لحظه های سرخ که عاشقانه از حریم ولایت دفاع کردی. مادرت - ام البنین - مادر پسر نیست! مادر دستهای بریده خنجرهاست ام البنین - مادر باب الحسین است. مادر ساقی دلسوختگان حریم حرم ولایت - ابا فاضل - است. سلام بر تو ای قمر بنی هاشم، که سرخ ترین ترانه انتظار رهایی و صاحب زیباترین روضه های حماسی جهان! مالک اشک ها و شبنم ها و صاحب مژگانهای مرطوبی هستی! تو کیستی؟ که تمام لبهای ترک خورده و تشنه - که از ساحل آتشین عشق آمده اند - بر گرد ضریحت می گردند، تو کیستی که از هیبت جلالت یک نفر نیست تا در این میدان مردانه بجنگد؟ تو کیستی که شریعه فرات خجلت زده از روی مبارکت به اهنگ مظلومیتها موج می زند؟ تو کیستی که سفینه نجات در فقدان گفت: الان انکسر ظهری. عباس! ابوالفضل! ایها شهید ای صبح مرصع پرچم ها و خیمه ها. ای نگاه نورانی ماهتاب در مشایعت آفتاب، ای مهربانترین سر فصل عاطفه در سرا پرده عاشورا! ای تبسم خونین دستهای عاطفه در بریدگی خنجرها! ای زیباترین طلوع عشق و ای غربت کشیده ترین غروب غمبار حادثه! ای فرزند انسان والا! ای نگاه گرفته عشق در خونین ترین لحظات بدرقه! ای خویشاوند آسمانی ولایت! ای همه همگانی شبنم ها در سواحل مژگانها و اضطراب خنجرها! ای حادثه سخت فراق و ای دستهای بریده احساس! تمامی پروانگان بال سوخته و تمام لبهای ترک خورده تشنگی که از سرزمین آسمانی عشق آمده اند با شمایند و معکم معکم ولا - مع عدو کم. عجب! در لحظات سخت خون، در کشاکش تبسم عشق و برندگی خنجرها و نیزه ها حسین علیه

السلام نیز به تو رجوع می کند ، پناه بر خدا ! هیچ لب تشنه ای مانند لبهای ترک خورده تو نبود ، لبی که از میان اب تشنه بر می گردد ، به عشق برادر ! شریعه فرات هم مظلوم واقع شد . انگاه که به میان فرات رفتی و با خوشحالی تمام ترا پذیرفت : گفت شط : ای شه صفا آورده ای - بوی آل مصطفی آورده ای . و انگاه که دستهای پر ابت از مقابل لبانت برگشت ناله فرات بلند شد : بر که ام من ناله ام را گوش کن قطره ای بهر تبرک نوش کن ولی بر که از دریای وجود تو همچنان لب تشنه ماند ! راستی ای معدن صفا و رحمت ای چشمه بذل ، هر جا که سخن از خیر و نیکی است نام تو می درخشد که : ان ذکر الخیر انتم اوله و آخره و باطنه و ظاهره وقتی هم که با تمام مظلومیت به زمین خوردی فاطمه آنجا آغوش گشود ! دامن گسترانید ، آخر عباس ماهتاب شبهای تنهایی حسین علیه السلام بود ، عباس چهره زیبای انسان در ملکوتی ترین حالات تکلم بود ، عباس ترجمه زخمهای انسان به زبان ملکوت بود . ام لبنین مادر عصمت بود ، تمام خاک نشینان حاشیه معرفت عباس را فریاد می زند و او آمده بود از میان غربت ها ، از سحرگاهان زیبای مناجات ، با علم یقین . . . علمدار ! سلام ما را در این لحظه غروب گونه غربت ها پذیرا باش . سقای عشق ! عباس تو از کدامین قبیله ای که امام ساجدین حضرت زین العابدین علیه السلام گفت : وان للعباس عند الله تبارک و تعالی لمنزله یغبطه بها جمیع الشهداء یوم القیامه برا حضرت ابوالفضل در نزد خداوند مقام شامخی است که همه شهیدان در روز قیامت به حال او غبطه می خورند . علمدار ! فرمانروای سرزمین ابها و مالک زمزمه های شقایقها ! تو کیستی که حضرت صادق در کمال صداقت فرمود : کان عنما العباس ابن علی نافذ البصیره و صاحب الایمان عبد طالح ! بنده زیبای عشق ! پسر آسمانی انسان ! ملکوت ایثار ! عارف عشق ! سوخته عشق ! جان داده در راه برادر کما قال امام زمانا ، اروحنا فداه : السلام علی العباس بن امیر المومنین المواسی اخاه بنفسه الاخذ لقدمه من امسه الغادی له الواقی سلام بر عباس فرزند امیر مومنان علیه السلام که جانشین را در راه مواسات با برادرش تقدیم نمود و دنیایش را برای تحصیل آخرت صرف کرد و جانش را برای حفاظت برادرش فدا نمود . عباس ! زمین سرخ گواهی خون ترا می داد ! خیام حرم و محرم ، خیمه های سوخته حرمت ، نمای مظلومیت توست ! هنوز فرات بر سیرابی تو غبطه می خورد ! هنوز هم تمام ابی رفع تشنگی تو رشک می برد ! فرات فریاد می زند : هنوز هم تشنه لبهای عباسم . پرچمدار عشق امشب است ان شب که شادی بر در دربار عشق حلقه می کوید که عقل آمد پی دیدار عشق ساقیا لبریز کن امشب ز می پیمانانه را تا به مستی پرده بردارم من از اسرار عشق سینه زنها سینه چاکان سینه سرخان را بگو دست افشانی کنید آمد سپهسالار عشق تا که سازد پرچم خود کامگی را سرنگون زد قدم در ملک عالم میرو پرچمدار عشق نقطه پرگار هستی گر حسین بن علی است آمد از ره پاسدار نقطه پرگار عشق تا دهد سرمشق جانبازی به جانبازی ما آمد ان جانبازی قطعه قطعه پیکار عشق آنکه با تیغ کجش شد قامت اسلام راست آمد از ره تا بوسد سنگر ایثار عشق تشنه لب رفت و برون شد تشنه و لب تشنه کرد جان شیرین را نثار مقدم دلدار عشق بر سر پیمان نشست و با عدو پیمان نیست داد سر با سرفرازی تا که شد سردار عشق دست داد و دست از فرزند زهرا بر نداشت کز مقام و مرتبت شد جعفر طیار عشق چشم داد و چشم بر خوان ستمکاران ندوخت تا که شد سیراب از سر چشمه سر شار عشق میشود مستور زیر ابر تا روز معاد ماه بیند روی ماهش تا که نگردد خار عشق از علی باید چنین فرزند تا روز مصاف همچو گل پرپر شود تا که نگردد خار عشق شیر حق را شرزه شیری داد حق ، کز هیبتش روبهان را می کند در دهر تار و مار عشق ای بنام بر چنین ازاد مردی کز شرف گوی سبقت برده در ایثار با اقرار عشق آفرین بر همت مردانه اش کز یک نگه چون علی وا می کند صدها گره از کار عشق رحمت حق باد بر شیر تو ای ام البنین این چنین شیری نمودی هدیه بر دادار عشق تا که او باب الحوائج هست دست حاجتی شاعر ژولیده را نبود بر اغیار عشق سرود در میلاد حضرت عباس علیه السلام مژده مژده مژده ماه مدنی آمد عباس علی آمد (۲) مژده مژده مژده آمد ثمر حیدر امید دل خواهر (۲) مژده مژده مژده عیدی همه امشب با خواهر او زینب (۲) فرزند دلبنده شاه مردان است همسنگر سالار شهیدان است آمد آمد آمد دریای حیا عباس دنیای وفا عباس (۲) ام البنین را نور دیدگان است همسنگر سالار شهیدان است امشب امشب خورشید لقا تابید شد محو رخس خورشید (۲) کی خورشید عالم چون او تابان است همسنگر سالار شهیدان است

زهرا زهرا نور دو عینت آمد یار حسینت آمد (۲) کربلا ساقی لب تشنگان است همسنگر سالار شهیدان است مولا مولا مولا با عقده در گلو زد بوسه بدست او (۲) دستش گره گشای انس و جان است همسنگر سالار شهیدان است عباس عباس سردار سپاه دین قربانی راه دین (۲) عم کرام صاحب الزمان است همسنگر سالار شهیدان است

پنجم شعبان ولادت امام زین العابدین (ع)

با قامت عصمت و حیا می آید با بانگ مناجات و دعا می آید میلاد عبادت است یعنی سجاد علیه السلام از سوی خدا به سوی ما می آید زیباترین روح پرستنده مدینه سرزمین وحی در انروز زینتی جهان ارا به خود گرفت و از خانه فرزندان فاطمه شعاعی از نور به آسمان برخاست ، غنچه ای در خانه حسین شکفته شد که عطر وجودش همگان را به دیدار کشاند . پدر کودک را به سینه فشرد شبم اشکهایش بر گل نو رسته غلطید و روح دردمندش به آینده این معصوم پاک متصل شد ، شهادت تولد یافت ، ایثار تفسیر شد ، دفتر عشق برای ترسیم فداکاری زیباترین خط را سرمشق گرفت ، انروز پنجم شعبان سال ۳۷ هجری بود که این کودک با قدمش عالم را مزین کرد . نام مبارکش را همانم جد بزرگوارش علی نامیدند . مشهورترین القاب ان حضرت سجاد و زین العابدین است و زین العابدین لقبی است که جد بزرگوار ان حضرت پیامبر اکرم (ص) او را بدین کیفیت نامیده است : سعید بن مصیب از ابن عباس نقل می کند که پیامبر فرمود در روز قیامت ندا می شود که زین العابدین کیست ؟ گویی می بینم علی ابن الحسین ابن علی ابن ابیطالب علیه السلام را که با کمال سر بلندی در میان صفوف حرکت می کند . اوست حجت خدا بر زمین و زینت عبادت کنندگان ، روح او در کوره حوادث کربلا گداخته شد و مشیت خدا بر ان قرار گرفته بود که در بحبوحه نبرد حق و باطل در بستر بیماری یارای پدر را نیابد و ذخیره آل محمد در عرصه خاکی باقی بماند . او برای تداوم خط سرخ آل علی علیه السلام باید به بالاترین درجه کمال صعود می کرد و آماده پذیرش مسئولیتهای رهبری امت جدش پیامبر اسلام میشد . تاریخ زندگانی امام زین العابدین علیه السلام از نمونه های والای کتاب خلقت است که با اندکی تامل ، بیشترین نوید از ان گرفته می شود . این تاریخ پر نشیب و فراز ، حاوی حوادثی است که کمتر دورانی شاهد آنها بوده است . در ان زمان ، ارزشهای دینی دستخوش تغییر و تحریف امویان قرار گرفته بود . گستاخی بنی امیه در مقابل اصول حقوق اجتماعی اسلام تا آنجا پیش رفته بود که مردم یکی از مراکز اولیه و مهم اسلام ، می بایست به عنوان برده یزید با فرمانده نظامی او بیعت نمایند . در این دوران احکام اسلام بازیچه دست افرادی چون ابن زیاد ، حجاج و عبد الملک مروان قرار گرفته بود کسانی همچون حجاج - که مقام عبد الملک را بالاتر از رسول خدا (ص) می دانستند . برخلاف اصول مسلم حقوق اجتماعی اسلام ، از مسلمین جزیه گرفته و با کوچکترین سوء ظن ، مردم را به دست جلاخان می سپردند . انگاه که وضع حکومت چنین باشد معلوم است که تربیت دینی مردم و پرورش روحی اخلاقی آنان چگونه بوده و تا چه حد تنزل می یابد . امام سجاد علیه السلام در چنین اوضاع ناگوار اجتماعی ، مهمترین کار خود را در زمینه برقراری پیوند مردم با خدا بوسیله دعا آغاز کرد . او با این کار ، خلا شخصیتی مردم را پر کرده و جراحات عمیقی را که توسط دست اندر کان آل امیه بر حیثیت و شخصیت آنان وارد آمده بود ، التیام بخشید . خطی نورانی و روشن برای فعالیت مردم در بعد معنوی ترسیم کرد . در سایه بهره مندی از این معنویت ، انگیزه نیرومندی برای زنده ماندن و دوری از یاس و خمودی ایجاد نمود و در پی ان روحیه خود باختگی و حرمان را که در اثر خفقان و فشارهای اجتماعی ایجاد شده بود ، زدوده و پاک نمود ! چگونگی برخورد امام سجاد علیه السلام با موالی و کسانی که از ایران هجرت نموده تا از چشمه سار امامت جرعه ای بنوشند در تاریخ شیعه ثبت است . نیرو سازی امام ، برخوردهای حساب شده و دقیق ایشان ، بذرفشانی تشیع در سراسر جهان از ان جمله ایران ، نمونه هایی از برخوردهای امام زین العابدین علیه السلام می باشد . از شکوفه های به ثمر نشسته ان بوستان ، علی بن مهزیار اهوازی است که از اموالی بود و سرانجام از اصحاب ، محدثین و وکلای امام رضا ، امام جواد ، و امام هادی علیه السلام گردید . جاذبه و مهر

آفرینی امام سجاد علیه السلام انقدر گسترش داشت که اهل سنت را نیز شیفته خود کرده بود بطوری که ابن شیبیه بهترین سند را اینگونه معرفی کند: زهری از علی بن الحسین، از پدرش از علی علیه السلام. جاحظ درباره شخصیت امام می گوید: در شخصیت علی بن الحسین فرقه های شیعی، معتزلی، خارجی، عامه و خاصه همه یکسان می اندیشند و در برتری و تقدم او بر دیگران هیچ تردید به خود راه نمی دهند. ابن ابی الحدید معتزلی در وصف حضرت چنین می گوید: کان علی بن الحسین غایه العباده علی بن حسین در عبادت به نهایت درجه ان رسیده بود مالک بن انس، شخصیت معروف اهل سنت، درباره امام می گوید: لم یکن فی اهل بیت رسول الله (ص) مثل علی بن الحسین در اهل بیت پیامبر اکرم (ص) مثل بن الحسین وجود نداشت. امام سجاد علیه السلام از بس در پیشگاه عظمت حق، خضوع و خشوع کرده، پیشانی به خاک سائیده و سجده به جای آورده بود که اثار عبادت در پیشانی او نمایان شده و ملقب به ذوالثفتن گردیده بود چون می خواست وضو بگیرد، رنگ چهره اش دگرگون می شد وقتی از علت ان می پرسیدند، فرمود: آیا می دانید در مقابل چه کسی می خواهم بایستم؟ از حالات والای معنوی و اخلاقی امام جز این انتظار نمی رفت که به هنگام تلبیه (لیک گفتن) بیهوش شده و یا در هر شبانه روز تا وقت مرگ، هزار رکعت نماز می خوانده است. بطوری که مالک می گوید: به خاطر عبادت او، وی را زین العابدین نامیدند. پس از واقعه کربلا تشیع از نظر کمی و کیفی و در بعد سیاسی و اعتقادی در بدترین وضع قرار گرفت. کوفه که مرکز مهم گرایشات شیعی بود تبدیل به مرکز خطرناکی جهت سرکوبی شیعه گردید و شیعیان سرشناس واقعی امام حسین علیه السلام که از مدینه و مکه در رکاب ان حضرت بودند و آنان که موفق شده بودند از کوفه به او ملحق شوند در کربلا به شهادت رسیدند و برخی در کوفه وجود داشتند. اما در ان شرایط سخت که ابن زیاد ایجاد کرده بود جرات ابراز وجود نداشتند. پس از حادثه کربلا این مسئله مطرح بود که کار شیعیان پایان گرفته و هرگز به عنوان گروهی فعال و کار آمد، نمی توانند مطرح شوند. بنی امیه به گمان خود از زاویه دید سیاسی خویش، نقطه پایانی به زندگی سیاسی و اجتماعی اهل بیت رسول خدا و حاملین اسلام ناب محمدی گذاشته بودند و از هر شیطنتی بهره می جستند. ولی با انهمه قدرت و اینهمه زیرکی از یک نقطه بسیار ضعیف احساس غفلت کرده بودند و ان وجود امام سجاد علیه السلام بود. شخصیتی که اگر چه از نظر سن، جوانی نو نهال می نمود و برایش زود بود که به فعالیت سیاسی بپردازد ولی از نظر روحی و شخصیت علمی اجتماعی، بسیار اراسته و در سطح فوق العاده بالایی بود. او بر خلاف انتظار جامعه ان روز، فعالیت سیاسی فرهنگی خود را در مدینه آغاز کرد و مردم را به سمت چشمه جوشان و خروشان معارف اصیل دعوت نمود. موفقیت امام در تاریخ کاملا تایید شده است زیرا حضرت موفق گردید به شیعیان حیاتی نو بخشیده و زمینه را برای فعالیت های امام باقر و امام صادق علیه السلام فراهم آورد. تاریخ گواه است که در طول ۳۴ سال فعالیت امام، شیعه یکی از سخت ترین دوران های حیات خویش را پشت سر گذاشت و در جامعه ان روز حجاج کسی بود که شنیدن کلمه کافر برای او بسیار دلپذیرتر از شنیدن کلمه شیعه بود. ولی امام با ظرافت و لطافت خاصی فعالیت خویش را شروع کرد، از ابزارهای قابل توجهی استفاده نمود. بهره گیری حضرت از سلاح دعا، به جامعه اسلامی رفاه زده و دنیا طلب اب حیات بخشید. صحیفه سجاده حضرت، تابش نوری بود بر قلب افسرده مردم اموی زده، تا شخصیت اصیل خود از باز یابند و باز هم در مسیر اعلای کلمه حق گام بردارند. انفاقت امام علیه السلام و سرکشی به فقرا، برگی دیگر از دفتر سراسر افتخار دوران وسیعی از مردم ان روز ایجاد نمود بطوری که هسته های شیعه انقلابی و یاران با وفای ائمه بعد، از این چشمه خروشیده بود. نگاه های مهربانانه، سخنان الهی گونه، گذشت و ایثار پیامبر منبشانه امام علیه السلام کار را بدانجا رسانید که امیر حاکم بر قلوب مردم کسی جز علی بن الحسین علیه السلام نبود. از این روی هشام بن عبد الملک چون او را دید که به سوی حجر الا-سود گام بر می دارد و مردم راه را برای او باز می کنند از سر حسادت خود به تجاهل زد و از ملازمان خود پرسید او کیست؟ فرزند دق شاعر عرب در ان جمع حضور داشت از نسیم توفیق الهی بهره گرفت و قصیده ای بلند در وصف امام سرود که: ... سرزمین بطحا، کعبه و حرم او را می شناسند... بهترین بندگان خداست و منزله از هر گونه الودگی، احمد

مختار پدر اوست و تا هر زمان که قلم قضا بر لوح قدر بگرددش باشد درود رحمت بر روان او روان باد، این همان علی است که جعفر طیار و حمزه شهید، عموهای اویند... سالروز ولادت حضرتش بر تمام عابدان و صالحان مباحک باد. وارث صبر علی علیه السلام کیستم من، فارغ التحصیل دانشگاه دینم دومین فرزند دلبنده امام سومینم چارمین استاد پرچمدار سرخ انقلابم ز آنکه باب تاجدار پیشوای پنجمینم در جهان آفرینش، بعد سالار شهیدان شاهکار کلک ذات پاک هستی آفرینم مسند ملک ولایت را به امر ذات مطلق بعد جد تاجدار خویش، سوم جانشینم گر پرسی از نشانم، من نشان کربلایم ور پرسی قدر من، من لیل القدر زمانم معنی حج و زکاتم، مظهر صوم و صلاتم چشمه اب حیاتم، کاشف راز نهانم زاده خون و پیامم، تشنه شهد قیامم مکه و رکن و مقامم، من امام ساجدینم دردمندان را دوایم، بینوایان را نوایم منبع جود و سخایم، رهنمای مسلمینم وارث صبر علیم، خلق عالم را اولیم حجت بر حق حقم، بیکسان را من معینم اولم من، آخرم من، باطنم من، ظاهر من طاهر من، فاخرم من، وجه رب العالمینم من صراط المستقیمم، من حکیم، من علیم من رحیم من کریمم، معنی حصن حصینم من علی ابن الحسینم، مست جام نشاتینم من امام الحرمینم، خصم جان ناکسینم در سیادت ساجدم من، در عبادت عابدم من فخرم این بس ز آنکه خالق، خواننده زین العابدینم سرود گروهی در ولادت حضرت سجاد علیه السلام مدینه میخندد، ز یمن میلادت نشسته بر لبها، سرود زیبایت حسین زند بوسه، همواره بر رویت چو آسمان ریزد، ستاره بر کویت خوش آمدی سجاد علیه السلام تو ماه تابانی، تو جان جانانی رسیده ای از راه، خوش آمدی مولا بیا گل زهرا، نظر نما بر ما نشسته بر لبها، ذکر علی جانم خوش آمدی سجاد علیه السلام عزیز زهرایی، امید دلهایی به ما گنجهکاران، شفیع فردائی به خوبی گلها، به لاله صحرا به مادرت زهرا، عیدی بده بر ما خوش آمدی سجاد علیه السلام به لطف بی همتا، دوباره شد پیدا گلی ز گلزار فاطمه زهرا علیه السلام خوش آمدی سجاد علیه السلام

یازدهم شعبان میلاد مسعود حضرت علی اکبر (ع)

آن ملاحت که علی اکبر لیلا- دارد برقع از رخ کند اریاز، تماشا دارد پسری را که بود حسن به از یوسف مصر گر پدر واله چو یعقوب شود جا دارد طاووس بنی هاشم خورشید، پرتو طلائی رنگ شعاعهایش را در زمینه ای سرخ گون تاباند. غنچه ای زیبا، در دامان مطهر لیلا شکفته شد که عطر وجودش علی علیه السلام را به دیدار کشاند، مولا علی علیه السلام کودک را به سینه فشرد شبنم اشکهایش بر گل نورسته غلتید و روح درد مندش به آینده خونبار این طفل پاک متصل شد. شهادت تولد یافت، ایثار تفسیر شد، دفتر عشق برای ترسیم فداکاری زیباترین خط را سرمشق گرفت، میلادش همه را به یاد پیامبر انداخت و خاطره دیدار آن رسول گرامی را در ذهنها زنده کرد همگی پیامبر دوباره ای را دیدند که هم اینک پس از گذشت، هشتاد و شش سال دیگر بار تولد یافته است. آن روز یازدهم شعبان سال سی و سوم هجرت، هفت سال قبل از شهادت علی علیه السلام بود که این نوزاد پاک، جهان را به نور وجود خویش روشن ساخت، از این روز عمر شریفش در واقعه کربلا حدود بیست و هفت سال می گذشته است و مویید این مطلب کلام تمامی مورخان و نسب شناسان است که وی بزرگترین از امام سجاد علیه السلام (که در کربلا بیست و سه سال داشته اند) می باشد. علی اکبر از دودمانی است که خداوند قدرتش را در ظاهر و باطن او، و در صورت و سیرتش، و در منطق و کلامش، و دیگر مزایا و خصائل شریفش اشکار ساخته است، علی اکبر هم او که به راستی در یقین و بصیرت و اخلاق حسنه کبیر قوم خویش بوده و در فصاحت و ثبات در میدان جنگ سر آمد همه پاکدلان. جلالت و خصال حمیده آن بزرگ و بزرگزاده، آن یگانه روزگار و خلف صالح خاندانی عظیم الشان، اسوه فضل و خرد، اعجوبه دوران و معدن عزت و شرف، شهید دشت نینوا، و زاده ریحانه رسول خدا، (ص) افزون از ستاره هاست و مجد و عظمتش بر کوهها طعنه می زند، قلم از شرح کمالاتش عاجز و زبان از بیان این جلالت عظمایش نارسا. ای طلعت زیبای تو، عکس جمال لم یزل وی غره غرای تو، ائینه حسن ازل روح و روان عالمی، جان نبی خاتمی طاووس آل هاشمی، ناموس حق، عزوجل در صولت و دل حیدری، ز انروز علی اکبری

در صف هیجا صفدری، وی دوحه علم و عمل ای تشنه بحر وصال، سرچشمه فیض و کمال سر شار عشق لایزال، سرمست شوق لم یزل ای سرو ازاد پدر، ای شاخ شمشاد پدر نا کام و ناشاد پدر، ای نو نهال بی بدل ای شاه اقلیم صفا، سرباز میدان وفا بادا علی الدنیا العفا، بعد از تو ای میراجل زینب شده مفتون تو، اغشته اندر خون تو لیلیا زغم مجنون تو، سر گشته سهل و جبل علی اکبر سلام الله علیه در عنفوان جوانی اثار جلالت و انوار فضیلت بر سیمای مبارکش می درخشید، جود سرشاری، کرم نبوی را به یاد می‌آورد و شرف و مجد و بزرگ منشیش حضرت رسول (ص) را در خاطره ها تجسم می بخشد، اراسته به تمامی صفات نیک بود و متجلی به انواع مناقب و فضائل. در بیان خصائص ان آرامش جان و پاره جگر حسین علیه السلام همین کافیت که به سخن پدر والایش اشاره کنیم آنجا که امام محاسن شریفش را در دست میگیرد و با نگاهش او را بدرقه میکند و چنین می فرماید: اللهم اشهدا انه برز الیم اشبه الناس خلقا و خلقا و منطقا بر سولک و کنا اذا اشتقنا الی نیک نظرنا الیه. خدایا تو شاهد باش جوانی به سویشان می رود که شبیه ترین مردم در خلقت و رفتار و سخن گفتن به رسول تو می باشد و ما چون مشتاق پیامبرت می شدیم به او می نگرستیم. این سخن در بار امام علیه السلام ما را به این امر آگاه می سازد که حضرت علی اکبر علیه السلام آینه جمال نبوی و مثال کمال سرمدی ان بزرگوار بوده و در سخن و کلام، کلمات گهربار ان حضرت را بر زبان داشته تا آنجا که پدرش سید الشهداء علیه السلام چون مشتاق سیمای دل افروز جد امجدش می گشت دیده به این جگر گوشه خود می انداخت و یا چون خواهان شنیدن ان سخن جانفزای حضرتش که نعمات داوود را به فراموشی می سپرده می گشت، گوش به سخنان فرزندش می داد و یا بدان هنگام که اخلاق کریمه نبی اکرم را که خدای تعالی از ان به عبارت و انک لعلی خلق عظیم ستوده بود، به یاد می‌آورد، توجه به وی مینمود. واضح است که آنکه وارث این اخلاق حسنه پیامبر اکرم (ص) است، تمامی خصائص ان حضرت را اعلم از تقوی و اخلاص و شجاعت و بخشش و بردباری و خوشروئی و نیک خلقی و آرام خویی و قاطعیت در راه خدا و دوری از رذائل و پستیها و دیگر خصالی که خدای تعالی آنها را بزرگ شمرده، دارا میباشد و در این رابطه هر چند که برخی از افراد گرانمایه خاندان رسالت بر طبق احادیثی در بعضی ویژگیها، همسان پیامبر اکرم (ص) معرفی شده اند اما علی اکبر (سلام الله علیه) مثل اعلا برای ان ذات کامل و معصوم از هر خطا و عیب بوده و آینه تمام نمای جمال سرمدی ان حضرت می باشد. ای جام عشق سرمد و آینه رسول حیران ز آفتاب رخت، دیده عقول ریحانه حسین و گل بوستان دین ازاد سرو باغ نبی، زاده بتول میلادش بر تمامی شیعیان بخصوص جوانان غیور امتمان مبارک باد. پای تا سر پیامبر اکرم ای قدت همچو نیشکر اکبر سر و باغ پدر اکبر شام یلدای جعد مویت را صبح پیشانیت سحر اکبر پور مهتاب لیل لیلی را قرص تو شد قمر اکبر رفتنت کبک و آمدن طاووس همه اطور تو هنر اکبر خوی تو مصطفی رخت احمد پای تا سر پیامبر اکبر وصف خلق تو انک لعلی شجر پاک را ثمر اکبر هیبت غرش تو در میدان بدر دل ز شیر نر اکبر نیست حاجت تو را به جوشن و خود چون علی سینه ات سپر اکبر نام تو نام حیدر و بایست آن پدر را چنین پسر اکبر حشمت بود آل هاشم را مایه فخر و زیب و فر اکبر هر دو بازوی ابرویت داده دست قدرت به یکدیگر اکبر زین کمان و ز تیر مژگانت کرد اهوی دل حذر اکبر وه بنازم ضرب شست تو را دل نرست آخر از خطر اکبر بهر خون خدا، شهید کربلا تو بدی پاره جگر اکبر آنکه داغ تو بر دلش بنهاد جایگاهش دل سقر اکبر تا بقای باقی قیوم باشدش لعن مستمر اکبر نذر قربانی تو جان کردم کن قبول و نما نظر اکبر مولودیه حضرت علی اکبر علیه السلام از دامان لیلیا گلی بر آمد شبیه حضرت پیغمبر (ص) آمد از بهر عابدین، برادر آمد به به به به علی اکبر آمد از آغوش لیلیا سر زد سپیده از بیت ثار الله سحر دمیده فرزند علی علیه السلام، علی علیه السلام افریده نخل نجل نبی (ص) را ثمر آمد به به به به علی اکبر علیه السلام آمد شمس از نور رویش رفته به سایه کوثر ز لعل او باشد کنایه روشنی بخش شمس و قمر آمد به به به به علی اکبر علیه السلام آمده بر حق حسین علیه السلام بدر الدجا را شبه روی دلجوی مصطفی را صف شکن عرصه کربلا را لشکر کربلا را افسر آمد به به به به علی اکبر علیه السلام آمد خنده کند نوزاد، همچو کوب بر روی عمه اش حضرت زینب علیها السلام نور دل زینب اطهر علیها السلام آمد به به به به علی اکبر علیه

السلام آمد

یازدهم شعبان ولادت حضرت حجه ابن الحسن العسکری (ع)

گو به هر غرقه دریای بلا، فلک نجات آمده تا که ببخشد به شما باز حیات نیست ای عاشق دلخسته دگر وقت سکوت به گل روی جگر گوشه زهرا صلوات طلوع خورشید اینجا کاخ زیبا و افسانه ای قیصر پادشاه روم است... آینه کاری ها، چشم را خیره می کند. در و دیوار، رنگ آمیزی و تزیین شده است و آخرین هنر معماری و گچ بری و طلا کاری در اتاق های بزرگ و تالارها، دیده می شود. فرش های گرانبها همانند پر طاووس، نرم و ظریف، خوشرنگ و خوش نقشه گسترده شده است. تابلوهای زیبا در اتاق ها آویخته، گویا پنجره ای است که فضای سبز و زیبای گلستان را نشان می دهد. نگاهی دیگر به قصر می اندازیم: پرده های زربفت، شمعدانیهای جواهر نشان، چلچراغ ها، شمع های کافوری همه و همه چشم را خیره می سازند. قصر همیشه این چنین بوده، ولی امشب زیبایی و زینت ویژه ای دارد و شور و هیجان بی سابقه ای در آن دیده می شود. این شور و هیجان، از خبر تازه و مهمی حکایت می کند که همه جوانان، در انتظار اند! اری امشب، شب عروسی است... قیصر روم می خواهد دخترش ملیکه را به عقد پسر برادرش در آورد. مجلس عقد تشکیل شد؛ کشیشان و راهبان برگزیده در پیش، و به ترتیب، رجال و شخصیت های ممتاز و معروف کشور، فرمانروایان و بزرگان اصناف و دیگر مردمان حضور دارند و داماد هم روی تخت قیمتی و بسیار جالب، نشسته است. هنگامه اجرای مراسم عقد فرا رسیده است. پس از لحظه ای سکوت، اسقف ها و کشیش ها در کنار چلیپا به حالت احترام ایستادند و کتاب انجیل را گشودند و در آن فضای سکوت زده با آهنگی مخصوص، مشغول خواندن خطبه عقد شدند. مهمانان چشم ها را به دهان اسقف ها دوخته و آن مجلس افسانه ای، غرق در خوشی و شادی بود. ناگهان حادثه ای که هیچ کس آن را به اندیشه خود راه نمی داد، مجلس را برهم زد! صلیبها - که با احترام ویژه ای زینت بخش تالار پذیرایی بودند - در هم فرو ریخته، و تخت جواهر نشان و زیبای داماد نیز، واژگون گردید. او نقش بر زمین و بیهوش شد. اسقف ها، از دیدن این منظره وحشتناک، رنگ خود را باختند و به لرزه در آمدند. میهمانان نیز، سخت پریشان و وحشت زده، متحیر ایستاده بودند. کشیش بزرگ، به قیصر گفت: ما را از برگزاری مراسم عقد معذور دار، زیرا انجام آن، باعث نابودی دین مسیح است. قیصر راضی نشد که این ازدواج صورت نگیرد. دستور داد مجلس را دوباره منظم کردند و کشیش ها آماده اجرای مراسم عقد شدند. ناگهان حادثه پیشین تکرار شد. این بار وحشت و ترس بیش از نخست چهره خود را نشان داد. اندوه و ترس بر قیصر سایه افکنده بود. ناگزیر مهمانان پراکنده شدند، و قیصر با خاطری پریشان، به حرمسرا برگشت. عروس نیز با هاله ای از غم، به کاخ خود رفت و در بستر ارمید. حادثه هولناک مجلس عقد، اندیشه او را به بازی گرفت، و سرانجام، خستگی آن مجلس نافرجام، او را از پای در آورد. و خواب چشمانش را ربود. ملیکه در عالم رویا، عیسای مسیح و شمعون را با گروهی از یاران آن حضرت، دید که در قصر اجتماع کرده اند و در جای تخت واژگون شده ی پیشین، تخت دیگری قرار دارد. لحظه ای نگذشت که حضرت محمد، پیامبر گرامی اسلام با امیر مومنان علی و عده ای از فرزند زادگانش - که همواره در خدا بر آنان - وارد قصر شدند. عیسا، به استقبال آنان شتافت و پس از ادای احترام، پیامبر اسلام به او فرمود: من به خواستگاری دختر نماینده و جانشین شما شمعون آمده ام تا او را به عقد فرزند خویش در آورم. (و اشاره به امام حسن عسکری که در مجلس حاضر بود، نمود). عیسا نگاهی به شمعون کرد و گفت: نیکبختی به تو روی آورده است. با این ازدواج فرخنده موافقت کن. شمعون هم با شادمانی پذیرفت. انگاه پیامبر اکرم (ص) خطبه عقد را جاری و ملیکه را برای امام حسن عسکری علیه السلام عقد کرد. ناگهان ملیکه از شادی فراوان بیدار شد. خود را در کاخ خویش تنها یافت. و در قلبش، عشق و پاک امام یازدهم - که جز در عالم رویا او را ندیده بود - موج می زد. ماجرای رویا را برای کسی نگفت، ولی آن منظره چنان او را به خود مشغول داشته بود که از خوردن و آشامیدن باز ماند. سرانجام ضعف

و ناتوانی، وی را به بستر بیماری افکند. قیصر بهترین و معروفترین پزشکان را خواست، و برای درمان ملیکه، سخت کوشید. ولی نتیجه‌ای نبخشید، و همگان گفتند که او خواب شدنی نیست. پادشاه، که آخرین لحظه‌های زندگی دخترش را می‌دید به فکر افتاد خواسته‌های وی را - هر چه هم گران باشد - بر آورد. به ملیکه گفت: عزیزم! آخرین ارزوی تو چیست؟ ملیکه گفت: پدر جان تنها یک ارزو: که بهبودیم دوباره به من روی آورد، و آن را در گرو آزادی اسیران مسلمان می‌بینم؛ که مسیح و مریم مرا شفا دهند؛ پس پدر جان هر چه زودتر آنان را آزاد ساز. قیصر به خواسته وی، اسیران را آزاد کرد. چهارده شب پس از آن رویای شگفت‌انگیز، دوباره در خواب، حضرت فاطمه علیه السلام و مریم علیه السلام را دید که به عیادت او آمده‌اند. حضرت مریم به ملیکه گفت: این بانوی بانوان جهان (اشاره به حضرت زهرا علیه السلام مادر شوهر تو است. ملیکه دامان فاطمه علیها السلام را گرفت و گریست و از نیامدن امام عسکری گله کرد. حضرت فاطمه فرمود: وی نمی‌تواند به دیدن تو بیاید، زیرا تو پیرو این حق (اسلام) نیستی و این مریم است که دین کنونی تو را نمی‌پسندد. اگر می‌خواهی خدا و عیسا و مریم از تو خوشنود شوند، و در اشتیاق دیدار فرزندان (امام حسن عسکری علیه السلام) هستی، دین اسلام را بپذیر. ملیکه در عالم رویا، این اسلام را پذیرفت و حضرت فاطمه وی را در آغوش گرفت، و به او فرمود: اینک منتظر فرزندم باش. ملیکه از خواب بیدار می‌شود و بهبودی را باز می‌یابد. از شادمانی، در پوست خود نمی‌گنجد، و به امید فرا رسیدن شب، و دیدار آسمانی و پاک امام یازدهم در رویا، دقیقه شماری می‌کند. شب هنگام فرا رسید، تاریکی دنیا را گرفت، ملیکه به بستر خواب رفت و امام یازدهم را در خواب ملاقات کرد. امام عسکری پس از مهربانی‌ها و دلجویی‌ها، به ملیکه فرمود: در فلان روز سپاه اسلام به کشور شما خواهند آمد، تو نیز خود را با اسیران به شهر بغداد برسان، به ما خواهی رسید. درست در همان تاریخ که امام به او خبر داده بود، سپاه مسلمانان به روم آمدند، پس از پیکار و درگیری با رومیان، با اسیرانی از روم رهسپار بغداد شدند. ملیکه نیز خود را در لباس خدمتکاران در آورد و همراه آنان به بغداد رفت. کشتی حامل اسیران به ساحل نشست، و موجی از همه‌همه و صدا برانگیخت، اسیران به سرزمینی که ندیده بودند رسیدند، نمی‌دانستند به سوی چه سرنوشتی می‌روند، ولی همین قدر جسته و گریخته شنیده بودند مسلمانان غیر از دیگر جنگجویان و پیکارگرانند. قیافه‌های ناراحت و خسته به نظر می‌رسید، ولی در ته چشم آنها فروغی از امید و شادی برق می‌زد. و همانند مهمانانی که از راه دور آمده باشند، منظره کشور جدید را تماشا می‌کردند. ملیکه؛ شاهزاده خانمی که تا چند روز پیش مسیحی بوده و اکنون مسلمان شده است، در کناری ایستاده و گذشته و آینده خود را می‌نگرد: به هم خوردن ناگهانی و شگفت‌انگیز آن مجلس عقد، خواب‌های طلایی که در واقع خواب و خیال نبود؛ احساس‌هایی بود که از اعماق جاننش بر می‌خاست، و حقایقی بود که همه وجودش بدان گواهی می‌داد. او در واقع تشنه حقیقت بود، و حق را می‌جست، و به خاطر رسیدن به آن، از همه چیز دست کشید تا سرانجام به همه چیز رسید. اگر در روم سلطنت می‌کرد، در سامره به مجد و بزرگواری اصیل و راستین دست یافت. اکنون ملیکه را در کنار دجله، رها ساخته تا سرگرم افکارش باشد و با شتاب به سامره می‌رویم. سامره شهری است در ۱۰۰ کیلومتری بغداد، در این شهر، امام دهم حضرت هادی علیه السلام زیست می‌کند. در همسایگی آن حضرت، خانه بشر بن سلیمان مردی از دوستان آل پیامبر است. امام دهم او را می‌طلبد و نامه‌ای به خط خارجی می‌نویسد و با ۲۲۰ اشرفی به او می‌دهد و می‌فرماید: به بغداد برو، و نامه را به فلان کنیزه بده. ملیکه، نامه را گشود و سخت گریست و به عمرو بن یزید برده فروش، گفت: مرا در اختیار صاحب این نامه بگذار و او نیز پذیرفت. بشر درباره پولی که باید به عمرو بدهد گفتگو کرد و سرانجام به ۲۲۰ اشرفی راضی شد. بشر، ملیکه را به سامره حضور امام هادی ۷ برد. امام به ملیکه فرمود: می‌خواهم ترا گرامی دارم، آیا ده هزار اشرفی را می‌پذیری یا بزرگی و سعادت جاودانی را؟ ملیکه گفت: پول نمی‌خواهم. امام فرمود: ترا بشارت می‌دهم به فرزندی که شرق و غرب جهان به زیر پرچم حکومت او خواهند رفت و زمین را از عدل و داد پر خواهد کرد پس از آنکه از ظلم و جور پر شده باشد. ملیکه: این فرزند از چه کسی به و جوی خواهد آمد؟ امام: پیامبر اسلام ترا برای که

خواستگاری کرد، و حضرت مسیح ترا به عقد که در آورد؟ ملیکه: به عقد فرزندان امام حسن عسکری علیه السلام امام: او را می شناسی؟ ملیکه از آن شب که به دست بهترین زنان - فاطمه زهرا علیه السلام مسلمان شدم، هر شب به دیدنم می آید. امام به خواهرش حکیمه فرمود: ای دختر رسول خدا! او را به خانه ات ببر و دستورات اسلام را به او بیاموز که همسر حسن - امام یازدهم - و مادر صاحب - الامر است. ملیکه، یک سال در خانه ی حکیمه به فرا گرفتن برنامه ها و دستورات اسلام پرداخت و انگاه، مراسم عروسی برگزار شد. ملیکه به خانه ی امام یازدهم آمد و نرجس نامیده شد. امام یازدهم پس از پدر، پناهگاه مردم و رهبر شیعیان بود. مشکلاتشان را حل می کرد، و راه های سعادت را به آنها می نمود و به این انسانی اسلام تربیتشان می کرد. آن روز حکیمه به خانه حضرت عسکری علیه السلام آمد و تا هنگامه ی غروب، آنجا بود و انگاه که می خواست بر گردد، امام به او فرمود: امشب نزد ما بمان خدا به ما فرزندی خواهد داد، که زمین را به دانش و ایمان و رهبری، زنده کند پس از آنکه به درگیری کفر و گمراهی مرده باشد. حکیمه: از که؟ امام: از نرجس. حکیمه به نرجس نگاه می کند، نشانه ای از بار داری در او نمی یابد و سخت به شگفت می آید امام به او فرمود: او بسان مادر موسی علیه السلام است که هیچکس نمی دانست بار دار است، زیرا فرعون شکم زن های ابستن را می درید. حکیمه شب را در خانه برادر زاده به سر برد پهلوی نرجس خوابید؛ ولی از زادن خبری نبود، حیرت و تعجب او زیاد شد. در آن شب بیش از شب های دیگر، به نماز و نیایش پرداخت. نزدیکیهای سحر، نرجس از خواب می جهد و نیایشی کوتاه می گذارد، ولی باز نشانه ای از زاییدن در او نیست. حکیمه پیش خود می گوید: پس فرزند چه شد؟ امام از اطاقش بانگ می زند: حکیمه! نزدیک است. در این هنگام نرجس را اضطرابی دست می دهد، حکیمه او را در آغوش می گیرد، نام خدا بر زبان جاری و سوره انا انزلناه را می خواند حکیمه احساس کرد همراه صدای او دیگری هم سوره انا انزلناه را می خواند، دقت کرد، صدای کودک را از شکم نرجس شنید. نرجس از دیدگاه حکیمه پنهان می شود، گویا پرده ای میان آنها افتاده است. حکیمه سراسیمه به سوی امام می رود، تا وی را از جریان آگاه سازد. امام به او می فرماید: عمه باز گرد، او را خواهی دید. و او بر می گردد، پرده کنار رفته و نرجس را نوری تند فرا گرفته بود که دیده حکیمه را خیره می ساخت. نوزاد - صاحب الامر - را دید که به خاک افتاده و به یکتایی خدا و رسالت جدش، پیامبر و امامت و ولایت پدرش، امیر مومنان و دیگر امامان که - درود خدا بر آنان - گواهی می دهد و از خدا گشایش کار و پیروزی انسان ها را - زیر پرچم حق و عدالت - می خواهد. و این خجسته تولد به صبح پانزدهم از ماه شعبان سال ۲۵۵ هجری بود. یوسف آل محمد ص امشب زمین ابستن یک انفجار دیگری است گویی عروس آسمان، اختر شمار دیگری است لوح و قلم را از شعف نقش و نگار دیگری است چرخ و فلک را در محک گشت و گذارد دیگری است گهواره توحید را شب زنده دار دیگری است هستی عالم عرصه چابک سوار دیگری است زیرا خدا را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد (ص) آمده امشب عروس فاطمه، فخر البشر می آورد کلک قضا را زینت لوح قدر می آورد در سنگر ازادگی فتح و ظفر می آورد طوق طلوع فجر را بهر سحر می آورد تکبیر گو، تکبیر گو نرجس پسر می آورد جبریل بهر مصطفی هر دم خبر می آورد زیرا خدا را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد آمده امشب به گوش باغبان باد صبا گوید چنین آمد بهار و شد جهان زیباتر از خلد برین از مقدم فرخنده فرخ رخی ناز آفرین بهر نثار مقدمش مانند گلچین، گل بچین آمد امام منتظر بر یاری مستضعفین کز ریشه سازد ریشه کن نخل همه مستکبرین زیرا خدا را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد آمده آمد به دنیا تا علم بر قاف این عالم زند عیسی دمی کز وصف او ادم دمامدم دم زند نوح نبی از عشق او، کشتی به قلب یم زند بر جبل مهر او خلیل، امشب گره محکم زند موسی کتاب نیل را در محضرش بر هم زند گلبوسه ها بر مقدمش، صد عیسی مریم زند زیرا خدا را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد آمده ای دل مخور اندوه و غم سرها به سامان میرسد با یک شور و شعف، جانان جانان میرسد ویرانگر کاخ ستم با جیش ایمان میرسد احیاگر دین خدا، حامی قرآن میرسد چشم انتظاران را بگو، یوسف ز کنعان میرسد ای دل شب هجران ما، آخر به پایان میرسد زیرا خدا

را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد آمده باز که این دیوانگان دیوانه روی تواند مست از می عشق تو و خاک سرکوی تواند چشم انتظار دیدن چشمان جادوی تواند دل بسته مهر تو و ان طره موی تواند جان بر کف راه تو و ان تیغ ابروی تواند محو تماشای تو و ان قد دلجوی تواند زیرا خدا را معنی سر مسدد آمده مهدی زهرا یوسف آل محمد آمده (۲) سرودهای میلاد امام مهدی علیه السلام سرود اول به به به مهدی ما آمده بوی گل سوسن و نسترن آمد عطر بهاران به طرف چمن آمد مرغ سحر بر چمن هلله سرکن مهدی ما حجت‌البن الحسن آمد (۴) هجر سر آمد - وصل بر آمد شام سحر شد - منتظر آمد (۴) به به به مهدی ما آمده بر دل عاشقان صفا آمده به به به سبط رسول امین سبط نبی مصطفی آمده به به به غنچه گل فاطمی نور دو چشم مرتضی آمده به به به قائم آل نبی وارث صلح مجتبی آمده به به به مهدی ما آمده به به به وارث خون حسین به انتقام شهدا آمده به به به سید سجاد را وارث عرفان و دعا آمده به به به مکتب باقری را آنکه کند باز پیا آمده به به به مهدی ما آمده به به به مذهب جعفری را مکمل از سوی خدا آمده به به به صولت کاظمی را آینه خدا نما آمده به به به تازه گل عسکری هدیه به خلق ما سوی آمده به به به مهدی ما آمده به به به رهاگر مسلمین ز دست ظلم اشقیا آمده رها گر قدس و بقیع و نجف کعبه و بیت و کربلا آمده به به به مهدی ما آمده سرود دوم یا مهدی علیه السلام ما همه بر شب خنده کنیم ما همه دین را زنده کنیم ما همه مشتاقیم (۲) بر زبان مهدی یا مهدی با خدا در عشقت عهدی تا قیامت بستیم (۲) دیده ها همه جا خیره شود به ظهور رخ تو یا مهدی روشنی همه جا چیره شود که بیایی زر هی یا مهدی یا مهدی ، ز ظهور تو دگر خصم ز پیکار بماند نام تو ، به بسی چهره غمگین گل لبخند نشانند یا مهدی (۸) عاقبت غمها چاره شود زندگی از نو تازه شود از سفر می ایی (۲) میکشی دستی بر سر ما می نشینی تو در بر ما پیشمان میمانی (۲) منجی همه اهل جهان خبر امن و امان یا مهدی مونس ، همه خسته دلان همه غمزدگان یا مهدی یا مهدی ، تو بیا کین دل ما طاق هجران ندارد یاد تو ، به کویر دل تفتیده چو باران ببارد یا مهدی (۸)

فصل نهم: مناسبتهای ماه رمضان المبارک

رمضان

ای دوست ز رحمت دل آگاهم ده در ماه دعا سیر الی اللهم ده ماه رمضان و ماه مهمانی توست در محفل مهمانی خود را هم ده سلام بر تو ای رمضان رمضان! ای ماه نور و پاکی ، ای حجم وسیع صفا و خلوص ، اینک تو آمدی ، مقدمت گرامی باد . رمضان ، تو قصیده بلند فضیلتی ، رمضان ، تو دشت وسیع رحمتی ، تو اقیانوس فراخ برکتی . رمضان! اینک تو با تمام خلوص و صفایت بسراغمان آمده ای ، اینک تو با تمامی توان و توشه ات ، بیاریمان آمده ای تا دستمان گیری و از گرداب گناه و فساد و معصیت و نافرمانیهای یکساله مان ، رها ماه سازی ، اینک تو آمده ای تا با تلاشت ، تارهای ضخیم غفلت و عصیان را که بدور خویش تنیده ایم ، بگسلی و در فضای پاک و مطبوع توبه و استغفار به تفرجمان گماری که با تمام وجود سر تا پا نیازمان ، به استان رب رویم و کوبه درگاه ملکوتیش را بصدا در اوریم که : ربنا فاغفر لنا ذنوبنا و کفرنا عنا سئياتنا و توفنا مع الابرار . اری ای رمضان ، ای چکامه پر شور عشق ، ای سرود پر سوز عرفان ، آمده ای تا درس طریقتامان اموزی و چون سالکی پیر و شیخی پر سوز و گداز ، در سلک عشق الهی ، به سلوکمان واداری که غلها و زنجیرهای دست و پاگیر زمینی را بگسلیم و دستی بر آسمان براریم و پروازی روحانی به عالم ملکوتیان نمائیم و حجاب ضخیم عالم ماده و اخس مراتب وجود را از هم بدریم . رمضان! ای پیر دیر ، ای خانقاه عشق . اینک تو آمده ای تا دلهای معصیت اندود و غبار گناه گرفته ما را جلا بخشی و آینه دلمان را صیقل زنی که فقط و فقط نور حق را انعکاس دهد و روشنی عشق الهی را نمایانگر باشد . رمضان ای فریاد گر پر سوز ، ای منادی عشق و شور: اینک تو آمده ای تا دستمان گیری و به کلاس دعایمان بری . اری ، دعا و نیایش نیایش عارفان حقیقی خدای ، دعای شوریدگان واقعی حضرت رب

الا رباب ، سرود شیفتگان وادی عشق کمال مطلق ، سرود امامان پاک تشیع . آمده ای تا در کناره بحر عمیق ابو حمزه سیرمان دهی و از اقیانوس عشق و شور و گذار افتتاح ما را جرعه ای نوشانی . که شوری در سرمان افتد و شرری بر جانمان و خدای را بخوانیم که : اللهم عرفنی نفسک ، اللهم عرفنی نفسک ، اللهم اجعلنا من اخص عارفیک و اخلص عبادک : بار الها ، ایزدا ، خودت را بما بشناسان ، خدایا دلهامان ، بنور معرفت روشن فرما ، بار معبودا ، شراره های آتش عشقت ، بر خرمن وجودمان انداز که سراپا و هماره در ان سوزیم ، بار پروردگارا ، ایزدا ، چنانمان کن که از خاصان وادی عرفان و عشق تو باشیم و از سالکان حقیقی سبیل تو . و از خالصان رهپوی طریق عبودیت قرارمان ده . اری رمضان ، تو پیام اور معنویت ، تو رسول در گاه ربوبیتی . مقدمت گرامی باد . ماه عترت و قرآن رمضان ، شهر عشق و عرفان است رمضان ، بحر فیض و احسان است رمضان ، ماه عترت و قرآن گاه تجدید عهد و پیمان است رمضان امتداد جاده نور در گذرگاه هر مسلمان است ماه تحکیم اشنائیها ماه تعطیل قهر و حرمان است ماه شب زنده داری عشاق ماه بیدار باش وجدان است ماه اشک و خروش و ناله و اه ماه برگشت هر پشیمان است ماه تحصیل دانش و تقوی ماه تطهیر و ماه ایمان است ماه اکرم عترت و قرآن ماه اطفاء نار نیران است عید مسعود زاد روز حسن علیه السلام روز پرفیض نیمه ان است شب قدرش ، سلام بر مهدی علیه السلام مشرق ماهتاب قرآن است مغرب آفتاب عمر علی علیه السلام مشرق ماهتاب قرآن است در چنین مه که انس و جان یارب بر سر سفره تو میهمان است نظری سوی دردمندان کن ای که نامت شفا و درمان است مناجات ای کردگار مهربان ای خالق کون و مکان ای رهنمای گمراهان بر حال من رحمی نما یا ربنا ، یا ربنا (۲) مولا توئی ، من بنده ام از جرم خود شرمنده ام من از همه کس را نده ام من بر تو دارم التجا یا ربنا ، یا ربنا (۲) رویم سیه شد از گناه اشکم بود یارب گواه سوی تو آوردم پناه خوانم تو را با صد نواه یا ربنا ، یا ربنا (۲)

دهم رمضان وفات حضرت خدیجه کبری (ع)

سلام ما به تو بادای خدیجه کبری نخست همسر خوش طینت رسول خدا چو دید ذات خداوند ، حسن نیت تو بداد از کرم خویشتن تو را زهرا نخستین بانوی مسلمان صدای پای شب ، آرام آرام ، در کوچه پس کوچه ها می پیچید و مردمان خسته از تلاش روزانه به دامن پر مهر شب می اویند ، ماه خندان زنان بر سرو روی شهر ذرات نقره نثار می کند ، کوچه ها از صدای گامهای رهگذران تهی است . در خانه ای مجلل و بزرگ زنی عفیف و پاکدامن چشم در چشم سکوت به روزهای آینده می اندیشد ، زنی که دست رد بر سینه ثروتمندان قریش زده است و غوغای رنگ رنگ حیات در نگاهش رنگ باخته است زنی که عزت و سر بلندی را در خوب زیستن می جوید و زرق و برق درهم دینار هم نتوانسته ذره ای از مهربانیش را به خود اختصاص دهد ، خانه اش کعبه امال نیازمندان است . آنچه در تاریخ اسلام و روایت ماثوره از ائمه طاهرین علیه السلام می خوانیم حکایت از تقوی ، پاکدامنی ، ایمان و بزرگواری بانوی گرانقدری چون خدیجه می کند ، اولین زنی که اسلام آورد همسر با وفای پیامبر خاتم (ص) و مادر شایسته خانمی چون فاطمه زهرا علیها السلام و حامی و پشتیبان فداکار رسول اکرم (ص) و یارانش در صدر اسلام . اینک خدیجه در اندیشه ای عمیق فرو رفته است ، غلامانش در کار تهیه وسایل سفر و فراهم آوردن مال التجاره اند . کاروان قریش تا چند روز دیگر راهی می شود ولی خدیجه هنوز هم کسی را که اطمینان تمام به او داشته باشد نیافته است ناگهان جرقه ای در ذهنش و لبخندی بر لبانش می شکفند: امین ! روز به شعاع پرتو خورشید طلایی رنگ آغاز می شود ، عروس آسمان پر مهر و دل انگیز بر پلک مشرق می نشیند ، دوباره نبض زندگی در خانه ها می تپد و کوچه ها از همهمه رهگذران اکنده می شود ، همه جا نقل مجلس سوداگران سفر قریب الوقوع کاروان تجارتی مشرق می نشیند ، جنب جوش عجیبی در بازار موج می زند و اسبان و اشتران بارکش دست به دست می گردند خدیجه به دنبال امین قریش می فرستد ، محمد (ص) دعوتش را اجابت می کند و انک این خدیجه است که با کمال ادب سخن می گوید: چیزی که مرا شیفته ات نموده است راستگویی و امانتداری و اخلاق پسندیده توست من حاضرم دو

برابر مزدی را که به دیگران می‌دهم به تو بدهم و غلامم را هم رکابت کنم تا در تمام مراحل سفر فرمانبرداری باشد بالاخره پیشنهاد خدیجه پذیرفته می‌شود و امین قریش به عنوان وکیل تام‌الاختیار خدیجه برای فروش کالاهای تجاریش با کاروان قریش همگام می‌شود کاروان تا لحظاتی دیگر آماده حرکت می‌شود و خدیجه آخرین سفارشهای لازم را به دو غلامش که همراه کاروان در خدمت امین قریشند گوشزد می‌کند در همه حال کمال ادب را در برابر محمد (ص) رعایت کنید، مطیع او باشید و به اعمالش کوچکترین اعتراضی ننمایید کاروان می‌رود و از دیار عاد و ثمود که اینک در غبار فراموشی زمان خفته است می‌گذرد محمد نگاه ملتهبش را بر ویرانه‌های برجا مانده درنگ می‌کند و عبرت را به اندیشه می‌نشیند. انک کاروان باز گشته است، شادمان و پیروزمند با سودی سرشار و اشرانی بغایت خسته، خدیجه در تالار خانه اش متبسم و فرحناک غلامش میسر را به حضور طلبیده و گوش جان به سخنانش سپرده است: خانم، امین بر سر موضوعی با بازرگانی اختلاف پیدا نمود بازرگان به او گفت به لات و عزت سوگند بخور تا سخت را بپذیرم اما در جواب چنین گفت: پست‌ترین موجودات در نزد من همانا لات و عزی است که تو آنها را می‌پرستی و نیز در بصری امین زیر سایه درختی به استراحتی نشست، در این هنگام راهبی در صومعه خویش به عبادتها نشسته بود و آنگاه که چشمش به امین افتاد به نزد من آمد و از من نامش را پرسید و بعد چنین گفت: آن مرد که زیر سایه درخت نشسته است همان پیمبری است که در تورات و انجیل بشارتهای فراوانی درباره اش خوانده‌ام به ناگاه اشک شوق در چشمان خدیجه حلقه زد: اه میسر دیگر کافی است علاقه‌ام را به محمد دو چندان کردی من، تو و همسرت را آزاد کردم و بدین ترتیب میسر را با هدایایی گرانبها آزاد کرد. امانت داری و کاروانی امین قریش انیران مورد اعجاب خدیجه قرار می‌گیرد که حاضر می‌شود مبلغی را اضافه بر قرار داد به عنوان جایزه به او بپردازد، اما امین فقط اجرتی را که آغاز کار معین شده بود می‌پذیرد از طرفی خدیجه سخنان میسر را برای عمویش ورقه ابن نوفل که به دانای عرب شهره بود نقل می‌کند ورقه نیز می‌گوید بی‌شک صاحب این کرامات همان پیامبر عربی است. هر روز که از این ماجرا می‌گذرد علاقه خدیجه به محمد (ص) بیشتر می‌شود بالاخره پیشنهاد ازدواج ثروتمندترین بانوی قریش خدیجه به محمد (ص) ابلاغ می‌شود و به این ترتیب خانه‌ای که پیرامونش را کرسیهای عاج نشان پر کرده بود و به حریرهای هند و پرده‌های زربفت ایران آرایش یافته بود پناهگاه مسلمانان می‌شود. و انک مردی از حرا سرا زیر می‌شود سنگینی وحی توان از کفش ربوده است و نور نبوت از جیبش ساطع، سراسیمه به خانه خدیجه وارد می‌شود، خدیجه هراسان و متعجب می‌گوید: یا محمد این چه نور است در تو می‌بینم و محمد بدو می‌فرماید: همسر من، نور نبوت است بگو لا اله الا الله محمد رسول الله و خدیجه این کلام آسمانی را با تمام ذرات وجودش تکرار می‌کند و سپس با شور و هیجان ادامه می‌دهد سالها است که منتظر چنین روزی هستم. و اکنون این پیامبر است که بر پیکر بی‌جان همسری فداکار و یآوری وفادار می‌گرید، سال هفتم بعثت پس از پایان یافتن محاصره اقتصادی قریش علیه مسلمانان و تحمل شدائد و سختیهای فراوان در شعب ابی طالب به فاصله کمی دو حامی گران قدر رسول خدا یعنی حضرت ابوطالب و خدیجه دار فانی را وداع نمودند. خدیجه کبری در دهم رمضان المبارک چشم از جهان فروبست و رسول خدا را در غمی بزرگ نشانید، همسر والایی که می‌فرماید در شبی که من به معراج رفتم وقتی باز می‌گشتم از جبرئیل سوال کردم آیا با من کار دیگری نداری؟ پاسخ داد: خواهش من این است... که از طرف پروردگار و از طرف من به خدیجه سلام برسان و یا در جایی دیگر خطاب به خدیجه اش می‌فرمود بدرستی که خداوند عظیم الشان در هر روز چندین بار به تو بر ملائکه بزرگوارش مباحثات و افتخار می‌کند. حال در کنار این پیکر بی‌جان خوبیهایش را یک به یک در مخلیه اش تصور می‌کند آزاد و شکنجه قریش را به یاد می‌آورد و دلداریهای خدیجه را، سختی توانفرسای سالهای محاصره در شعب ابی طالب را و پایمردیهای بنی هاشم و خصوصا خدیجه را، اولین نمازی را که به جماعت در کنار خانه خدا با خدیجه و علی به پای داشت، ثروت هفتگی که در راه پیشبرد آرمانهای اسلام نثار شد و... دیگر سیل اشک امانش نمی‌دهد حق‌گریه‌های جانسوزش در سوگ خدیجه بزرگ بر فضا طنین می‌افکند و این سخن را چون نگینی گرانبها در حلقه

کرامت انسانی می‌نشانند که (خدایچه از زنان با فضیلت بهشت است) یا خدیجه الکبری سلام ما به تو بادای خدیجه کبری نخست همسر خوش طینت رسول خدا هزار رحمت حق بر اوان پاک تو باد درود ما به تو باد، به جنت الماوی توئی که ثروت خود بی دریغ بخشیدی به همسری که مقامش به حق بود والا چو گشت معتکف کوه نور، همسر تو توئی که بوده ای چشم انتظار راه حرا توئی نخست مسلمان که گفته ای از صدق کلام طیبه را با نوای امنا توئی که کرده ای تطییم از سر اخلاص به پیشگاه خداوند ربی الا علی چو دید ذات خداوند، حسن نیت تو بداد از کرم خویشان تو را زهرا مقام فاطمه بالاترین مقامات است خوشا به حال تو و دختری که داده تو را بیال پیروی بر خویشان که در مکه شدی تو زائر قبر خدیجه الکبری

پانزدهم رمضان ولادت امام حسن مجتبی (ع)

مژده ای دل نور چشم مرتضی آمد، خوش آمد روز میلاد امام مجتبی آمد، خوش آمد غم مخور ای دل در ماه دعا و استجابت بهر تاثیر دعا روح دعا آمد، خوش آمد مولود رمضان ان سال، سال سوم هجرت بود، رمضان در ان سال ابهت دیگری داشت چرا که نیمه ان به میلاد با شکوه کودکی شش ماهه بشارت میداد. کودکی از خانه علی و فاطمه و شبیه پیامبر، سفید روی و با چشمهای سیاه و گشاده و گونه‌هایی لطیف و هموار تولد می‌یابد. او اولین فرزند این خانه است که هم اکنون چشم حق بین به حقایق جهان گشوده است و لبهای پیامبر (ص) و علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام را شکوفا نموده است. با میلاد منورش، جبرئیل از آسمان بر زمین می‌آید، تا پیام و سلام پروردگار را به رسول خدا (ص) ابلاغ کند و بگوید: به راستی که علی در نزد تو به منزله هارون در نزد موسی است، پس نام کودک را به نام پسر هارون نامگذاری بنما رسول خدا پرسید: نام پسر هارون چیست؟ جبرئیل امین عرض کرد: شبر فرمود: زبان من عربی است! گفت: نامش را حسن بگذار. و پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد ابن عبد الله (ص) نام کودک بزرگش را حسن نامید و سپس فرزند تازه تولد یافته را در دامان گرفت و در گوش راستش اذان و در گوش چپش اقامه گفت و بعد کودک خود را با این دعا تعویذ فرمود: شما را پناه میدهم به کلمات تامه و کامله پروردگار از هر شیطان بد خواهی و از هر چشم زخمی. چرا که امام حسن علیه السلام میوه دل رسول الله (ص) است و گل خوشبویی است که پیامبر گرامی (ص) وی را می‌بوید و می‌بوسد، بر پشت خود سوار میکند، سجده را برایش طولانی می‌نماید و درباره اش میفرماید: انه ریحانتي من الدنيا و ان ابني هذا السيد اری به راستی که او گل خوشبوی من است در دنیا و براستی که پسر من این سید و اقا است. حسن از من است و من از اویم، خدا دوست دارد هر کس که او را دوست بدارد. امام حسن علیه السلام شخصیت بزرگی داشت و حافظه عجیبی!! بدین صورت که در سن هفت سالگی در مجالس پیامبر گرامی اسلام (ص) حاضر میگشت و آنچه را به رسول الله (ص) وحی میشد می‌شنید و ان را حفظ میکرد و نزد مادرش فاطمه زهرا علیها السلام می‌آمد و آنچه را حفظ کرده بود، برای مادر باز میگفت و هنگامی که علی ابن ابیطالب علیه السلام به نزد فاطمه علیها السلام می‌آمد، ان علوم را از صدیقه کبری می‌شنید و چون از ان بانوی بزرگوار می‌پرسید: از کجا این علوم را فرا گرفته ای؟ پاسخ می‌شنید: از فرزند حسن. از حریم فاطمه در نیمه ماه صیام چهره ماه حسن علیه السلام تابید با وجه حسن میوه بستان زهرا، نور چشم مصطفی پاره قلب علی ابن ابیطالب حسن در محیط علم و دانش آفتابی تابناک بر سپهر علم و بخشش کوبی پرتو فکن به دنبال این ماجرا، روزی علی علیه السلام در خانه خود پنهان شد و امام حسن علیه السلام که قسمتی از وحی را شنید به خانه آمد و همینکه خواست آنچه را شنیده بود مانند روزهای دیگر به مادرش باز گوید دچار لکنت زبان شد و نتوانست آنچه شنیده بود بیان کند. فاطمه زهرا علیها السلام در شگفت شد و علت را پرسید؟ کودک در جواب گفت: ای مادر تعجب نکن که بزرگی اکنون به سخن من گوش میدهد و همان گوش دادن اوست که مرا از گفتار باز داشته است. و هم اکنون این نوزاد بزرگ، با این هوش و ذکات و علم و ارزش، خانه علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام را با تولدش روشن ساخته است و لبهای پیامبر (ص) را خندان نموده است. کودکی که آقای جوانان اهل بهشت

میباشد. هر کس خوش دارد به اقای جوآنان اهل بهشت بنگرد به حسن نگاه کند کودکی که برای حفظ ارمان الهی و رسالت رسول الله (ص) و امامت علی ابن ابیطالب علیه السلام، رنجهای می برد و بزرگترین سختیها را برای نگهداری و پاسداری از رازهای پدر تحمل مینماید. رازی که علی علیه السلام در آخرین لحظه حیاتش به فرزندش گفت و فرمود: نزدیک من بیا، تا آنچه را رسول الله (ص) با من به راز گفت با تو به راز بگویم و آنچه را به من سپرد به تو بسپارم. و اینک روز میلاد وصی علی ابن ابی طالب است و امام علاوه بر لبخند بر ولادت فرزندش، بر تولد وصی و جانشین خود، که حافظ ارمان رسول خدا (ص) و علی علیه السلام است میخندد. و فاطمه علیها السلام خوشحال از اینکه خانه اش، منور به نور امامت است. و پیامبر (ص) نیز بر تبسم علی و فاطمه لبخند میزند که خانه ای برای ترویج عدالت بر پا نموده اند و فرزندان در مقام امامت در سنگر حفاظت از رسالت تربیت می نمایند. و امام حسن علیه السلام نخستین میوه این درخت است که زینت یافته از چهره رسول و عطر گرفته از دریای معطر بتول است. چه زیبا فرزندی که صورتی اراسته و سیرتی مزین از اوصاف نبی اکرم (ص) تا در کانون گرم علی و فاطمه رشد یابد و در زیر سایه الهی امام بزرگ گردد. میلادش بر صلح جویان جهان و عاشقان حضرتش مبارک باد فخر جوانان بهشت رمضان آمد و دارم خبری بهتر از این مژده ای دیگر و لطف دگری بهتر از این گر چه باشد سپر آتش دوزخ، صومع لیک با اینهمه درام سپری بهتر از این شب قدر رمضان، گر چه بسی پر قدر است دارد این مه، شب قدر و سحری بهتر از این مولد لولو پاک مرج البحرين است نیست در رشته خلقت گهری بهتر از این مادرش فاطمه علیها السلام و باب گرامش علی علیه السلام چه کسی داشته ام و پدری بهتر از این رست، پیغمبر (ص) از ان تهمت ابتر بودن نیست بر شاخه طوبی ثمری بهتر از این اسوه خلق زمین، فخر جوانان بهشت مادر دهر نزیاد پسری بهتر از این گفت خالق فتبارک بخود از خلقت او کلک ایجاد ندارد اثری بهتر از این بگذر اهسته تر ای ماه حسن، ای رمضان عمر ما را نبود چون گذری بهتر از این اثر صلح حسن نهضت عاشورا بود امتی را نبود راهبری بهتر از این زنده شد باز این صلح موقت اسلام نیست در حسن سیاست هنری بهتر از این لطف کن اذن زیارت که خدا میداند بهر عشاق نباشد سفری بهتر از این گر چه مشمول عنایات تو بوده است حسان یا حسن، کن به محبان نظری بهتر از این سرود میلاد حضرت امام حسن علیه السلام از مدینه بودی نستر آمد نور چشم پیمبر حسن آمد گل ماه خدا - حسن مجتبی - ای حسن جان یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن جان (۲) شمع مهمانسرای کبریائی بهترین هدیه ماه خدایی نو گل گلشن خیر النسائی ثمر مصطفی - پسر مرتضی - ای حسن جان یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن جان (۲) ای که بنیانگذار کربلائی ای که بهر حسین تو مقتدائی چه شود گر نظر بر ما نمایی یادگار طاها - نور چشم زهرا - ای حسن جان یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن، یا حسن جان (۲)

نوزدهم رمضان ضربت خوردن حضرت علی (ع)

نالہ کن ای دل به عزای علی علیه السلام گریه کن ای دیده برای علی علیه السلام پیش حسین و حسن و زینب خون چکد از فرق همای علی علیه السلام سحرگاه خونین شهر کوفه تنها و ساکت در آغوش شب نوزدهم ماه مبارک رمضان خفته بود. دامن افق هنوز تاریک و سیاه بود. گویی دل آسمان کوفه در ان شب همرنگ دل مردمان کوفه شده بود! شبی سرد و ساکت و بی هیاهو. در ان شب، تنها یک چشم دیده در دیده آسمان صاف و پرستاره کوفه دوخته بود. چشمی که با نیروی بینش شگرف خویش تا عمق آسمانها را می کاوید و حاصل این کاوش، دیدار خدا در منظر دل او می شد. و اینگونه او خدا را در عرصه دل خویش به دیدار می نشست و مصداق ایه کریمه قرآن می شد که: الذین یفکرون فی خلق السموات و الارض قالو ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانک فقنا عذاب النار. کسانی که در خلقت آسمانها و زمین می اندیشند و می گویند پروردگارا! اینها را بیهوده نیافریده ای، منزهی تو، پس ما را از عذاب دوزخ رهایی بخش. او تنهایی بود که در تنهایی خویش، همنشین خدای تنها بود. بنده صالح خدا

، حجت حق ، امام عارفان و عاشقان به آسمان کوفه می نگرست و گویی در انتظار حادثه ای بود ! پیمانہ صبرش از دست نامردمی های امتش لبریز شده بود که خود در فرازی از سخنانش اینطور احساس خویش را در ظرف کلمات ریخته بود: ای نامردان مرد نما ! ای که همچون کودکان ، در خواب پریشانید ، و همچون پرده نشینان دستخوش رویا . کاش شما را ندیده بودم و به هیچ روی نشناخته بودم ! بخدا که شناختن شما مایه پشیمانی و در نهایت موجب تاسف است . مرگ بر شما باد . همانا که دلم را سخت چرکین کردید و سینه ام را از درد اکندید و زهر را جرعه جرعه در کامم ریختید و با نافرمانی و تنها گذاشتن ، برنامه های اصلاحی ام را تباه ساختید و کار را بجایی رساندید که قریش گفت : فرزند ابوطالب مردی شجاع اما ناآگاه نسبت به امور جنگی است . چگونه چنین اتهامی را بمن می زنند در حالیکه هنوز به سن ۲۰ سالگی نرسیده بودم که با میدانهای نبرد آشنا شدم ولی اکنون که عمرم از ۶۰ سال متجاوز است ، رای و تدبیر کسیکه از او اطاعت نشود چه سود ؟ علی (ع) کسی است که زبان پیامبر اسلام محمد (ص) اینگونه به توصیفش گشوده شده بود: همراهی و تبعیت کنید از علی بن ابیطالب . او نخستین کسی است که به من ایمان آورد و اول کسی است که در روز قیامت با من مصافحه خواهد کرد و او صدیق اکبر است ، فرق گذارنده میان حق و باطل در این امت می باشد . او پیشوای ایمان اورندگان است . ولی متأسفانه مردم کوفه در حق این ابر مردان گونه روا داشتند که از زندگی با آنها به تنگ آمده بود و برای دیدار خدا و در آغوش گرفتن شهادت ، لحظه شماری می کرد . علی (ع) چشم از آسمان بر گرفته روانه مسجد می شود . روح ملکوتی او جوای او جی دیگر در آسمان جذبه یار است . ناگهان خروش مرغابیهای درون خانه به هوا بر می خیزند . گویی آنها از حادثه ای که عنقریب بر مولا- می رود مطلع هستند و اینگونه نوای دل خویش را از غم حادثه جانگذاری که در انتظار اوست سر می دهند . نسیم سحری عطر خویش را با نوای اندوهناکشان درهم می اویزد و علی (ع) فارغ از هیاهوی آنها ، دل بسته به مهر دوست راهی مسجد می شود . . . . . شب دامن خویش را از عرصه شهر کوفه بر می چیند ، این آخرین شبی بود که علی را در آغوش خویش می گرفت . و علی نیز تماشاگر آخرین شب حیات خویش در زمین بود . چهره افق از حضور خورشید ، سرخی شرمگون یافته بود . . . . . مسجد کوفه بی صبرانه منتظر روح محراب خویش بود ! علی علیه السلام به مسجد محراب رسید . به محرابی که از آن نوای وصل می شنید و مسجد نیز با حضور علی خود را کامل می یافت که محبوب بزرگ خویش را می دید . او روح بزرگ عبادت و شهادت در عرصه حیات مسجد بود . جان مسجد وارد تن خاکی او شده بود که او حیات دهنده مساجد و معابد بود . خفتگان در خواب غفلت را بیدار کرد که عمری کار او بیداری دل‌های خفته بود و قاتل خویش را نیز ! ابن ملجم را ! که بیدار شو و کار خود را به انجام برسان و کار مرا نیز ! و نماز جماعت به امامت او به تکبیر نشست و علی علیه السلام اقامه نماز کرد ، نمازی که در آن عروج روح خویش را باز یافت و نمازی که در تکبیر ان فرق خویش را رنگین از خون نمود . . . . . شمشیر زهر الود دشمن خدا در هوا چرخید و ضربه ای بر فرق مبارک مولا نه ، بر فرق انسانیت و عدالت مجسم ! زد که ، خود ان ملعون معتقد بود که اگر این ضربه مسموم بر شهری زده می شد همه شهر را خون می گرفت ! دامن محراب از خون پاک حجت حق گلگون گشت و ندای ملکوتی امام مظلومان و عارفان و عاشقان حق ، شبستان مسجد را پر کرد که : به خدای کعبه ، رستگار شدم ! و علی در خون خویش به تشهد نشست ! ایام وصل نزدیک می شد . همنشینی با کوفیان می رفت که سایه شوم خویش را از سر مولا کوتاه نماید و علی در دیار ملکوت مصاحب کسانی شود که شایسته او بودند و او نیز شایسته همنشینی ایشان ، اثیر بن عمر بن هانی ، حاذق ترین پزشک و جراح کوفه را بیالین امام آوردند ، همینکه شکاف پیشانی مولا را معاینه کرد ، اهی سرد از تنوره دل بر کشید و با صدای حزین که به ناله بیشتر شبیه بود گفت : وصیت خودت را بکن ای پیشوای مومنان ! زیرا ضربه این پلید زاده به مغز سرت اصابت کرده . امام معصوم دل در تقدیر نهاده و در عین ضعف و بی حالی ناشی از ضربت ، به مناجات با خالق کائنات می پردازد که او یار تنهایی هایش بوده و راز دار اسراری که امکان بیانش را در عرصه جهل مردم خویش نیافته بود . کوه استوار سرزمین حق ، اکنون در بستر بیماری لحظه شمار گاه وصال خویش است و درد سر و دل خویش را در ارزوی دیدار یار

تسلی می دهد که دل در گرو مهر او دارد . اهل خانه ولایت و امامت گریان و نالان ، سراسیمه در مانده اند که چگونه زخم مولا را مرهم نهند و می دانند که تنها خواهند شد و امام ، گویی که در بستر آرامش خویش تجربه تازه ای را به تماشا نشسته است . نگاه ملکوتی امام ناگهان بر قیافه نا مبارک دشمن خدا می افتد زبان تکلم می گشاید که : خوراکی گرم دهید و بستری نرم ! اه از نهاد انسانیت برخاست ؛ و دوستانش مات و مبهوت از بزرگواری او که قاتل خویش را اینچنین می نوازد ، الله اکبر از علی ! الله اکبر ! از گذشت و ایثار او ! و علی (ع) حسن و حسین را فرا خوانده و با نوای حزین وصیت خویش را به آنها و به همه شیعیان خویش چنین فرمود: خدایرا ، خدایرا بخاطر همسایگانان بیاد آورید . خدایرا ، خدایرا در نظم امورتان آورید . خدایرا ، خدایرا ، خدایرا در نمازتان آورید . خدایرا ، خدایرا درباره فقیران و مسکینان آورید و در وسایل زندگیتان شرکت دهیدشان . با مردم همانطور که خدا فرموده سخن به نیکویی گوئید و امر به معروف و نهی از منکر را فرو مگذارید . به فروتنی همت گمارید و به بذل مساعی و احسان دو جانبه ، از بریدن پیوند دوستی و از تفرقه و کناره جویی و روی بر تافتن بگریزید . درد و سم ، تاب و توان از او گرفته و برای مدتی به سکوت ارزش می دهد . و سپس ترنم می کند که : دیروز همدم شما بودم ، امروز مایه عبرت شما هستم و فردا دور از شما و خدا مرا و شما را بیامرزد . و دیگران را از ایجاد فتنه و اشوب بخاطر قتل خویش باز میدارد و با گذشتی که به گستره تمام ایثار مجاهدان حق در طول تاریخ انسان است می فرماید: اگر از جرمش در گذرید به تقوا نزدیکتر خواهد بود ضربه در سپیده دم جمعه بر حضرت وارد آمده بود اما او دو روز درد کشید و دم نزد ، که او از هر کس با درد انس بیشتری داشت و ۲۵ سال خار در چشم و استخوان در گلو به تحمل درد عادت کرده بود . روح ملکوتی ان حضرت در یکشنبه شب بیست و یکم ماه مبار رمضان سال چهارم هجری به دیار ملکوت پرواز نمود و زندگی دنیا را بدرود گفت . شهادت مولای متقیان و امام عارفان علی ع بر همه میهنان و مسلمانان و حق جویان جهان تسلیت باد . نوزدهم رمضان رمضان بود و شب نوزدهم ام کلثوم کنار پدرش سفره گسترده به افطار علی شیر و نان و نمک آورد برش میهمان ، مظهر عدل و تقوی میزبان ، دختر نیکو سیرش علی ان مرد مناجات و نماز چونکه افتاد به آنها نظرش چشمه های غم او جوشان شد ریخت زان منظره اشک از بصرش گفت : در سفره من کی دیدی دو خورش ، یا که از ان بیشترین نمک و شیر ، یکی را برگیر بنه از بهر پدر ، ان دگرش شیر حق ، عاقبت از شیر گذشت که بشد نان و نمک ، ماحضرش حیدر از شوق شهادت ، بیدار در نظر وعده پیغامبرش که شب نوزدهم ، از رمضان رسد از باغ شهادت ، ثمرش بی قرار و نگران بود علی چون مسافر که به آخر سفرش گاه از خانه برون میامد تا کی از راه رسد منتظرش گه به صد شوق ، نظر میفرمود به سما و به نجوم و قمرش گاه در جذبه معراج نماز بیخود از خویش و جهان زیر پرش چه خبر داشت خدایا آنشب که علی در هیجان از خبرش ام کلثوم غمین و نگران کاین شب تار چه دارد سحرش ؟ گشت آماده رفتن حیدر مضطرب دختر خونین جگرش چون که از خانه برون میامد چفت در ، بند گشود از کمرش که مرو یا علی از خانه برون تا سحر بگذرد و این خطرش علی ان روح مناجات و نماز شرح قرآن سخن چون شکرش گفت با خود که کمر محکم کن بهر مردن که عیان شد اثرش تا که نزدیک بشد صبح وصال مسجد کوفه بشد باز درش علی ان بنده تسلیم خدا صاحب الامر قضا و قدرش کعبه زادی که خدا دعوت کرد بار دیگر به سرای دگرش چون که جا در بر محراب گرفت من چه گویم که چه آمد بسرش کوفه لرزید ز تکبیر علی ناله برخاست ز سنگ و شجرش فلک افشانده به سر ، خاک عزا چرخ ، واماند ز سیر و گذرش اه از ان دم که علی غرقه به خون بود بر دوش شبیر و شبرش اه از ان دم که حسانا زینب چشمش افتاد به فرق پدرش مرثیه گروهی در مدح مولا امیر المومنین علیه السلام ای صلوات قدسیان صحبت و ذکر خیر تو دو گشوار عرش حق ، شبر تو شبیر تو کسی که دلبرش توئی ، دل ندهد به غیر تو خدا کند یکی شود سلوک ما و سیر تو که بگذریم از فنا بویه بقا علی علیه السلام سزد خدا به عشق تو خلقت اب و گل کند جرم و خطای خلق را ببخشد و بهل کند جز تو ندیده ام کسی به چاره درد دل کند دشمن جان خویش را به لطف خود خجل کند همای رحمت تو پر کشید تا کجای علی علیه السلام ای به نثار مقدمت گوهر اشک دیده ام وی به فدای جان تو ، جان به لب رسیده ام من به بهای هستی ام ، تو را خریده ام

نیست به جز ولای تو مشی و مرام و ایده ام مباد سازد از برت خدا مرا جدا علی علیه السلام مسیح را تو داده ای شفا ز لعل نوش خود تو صرف ناتوان کنی همه توان و جوش خود تو خود نوای بی نواشنیده ای به گوش خود تو ظرف اب پیره زن کشیده ای به دوش خود تو دستگیر هر کسی که او فتد ز پا علی علیه السلام علی علی علی علیه السلام

بیست و یکم رمضان شهادت حضرت علی (ع)

از علی علیه السلام بانک اذان امشب بگوش ما نیامد مسجد کوفه پر از جمعیت و مولا نیامد نخلهای کوفه می گریند و می گویند با هم آنکه شد با اشک چشمش ایبار ما نیامد شامگاه غم انگیز امشب شیعه ماتم زده است ، امشب شیعه سوگوار است ، امشب شیعه عزادار است و امشب نه تنها شیعه که انسانیت نیز به سوگ نشسته است و امشب نه تنها انسانیت که باید گفت کائنات همگی سر در گریبان خویش فرو برده اند و ماتم زده و سوگوار به عزاداری مشغولند امشب موجودات خواب ندارند چرا که یتیمان نیز در مرگ پدر چشم ، برهم نمی نهند که دیدگان نشان گریان است و اشکبار . اری امشب همه یتیمند ، همه ، که دیگر پدر در کنارشان نیست و یتیمی را مستمندان و بیوه زنان و کودکان خوب احساس میکنند . امشب دیگر در کلبه های خاموش و مطرود کوفه ، سوسوی نوری به چشم نمی خورد ، امشب دیگر در کوچه های تاریک و دور افتاده شهر ، صدای پای بگوش نمیرسد ، اری دیگر او نمیاید ، امشب چشمان بی رمق اطفال بی پناه تا سپیده دمان ، بر استانه در به انتظار می ماند . امشب سفره های تهی مانده از غذا ، در گوشه های شهر به انتظار نشسته اند و آن کودک یتیم در کنار مادر ، به امید از راه رسیدن او لحظه شماری میکند . اری ! امشب علی نمیاید ، که او امشب میهمان پیامبر است و در کنار همسر ، اما بی حسن ، بی حسین که اینان نیز یتیم ماندند . اری علی ، اری علی ، اری پدر ، اری یار بی پناهان ، امشب دیگر نخلستانهای کوفه تو را در کنار خویش نمی بینند ، امشب زمین از قعر وجود ، از ژرفنای چاه ، فریادش ، ناله اش بر آسمان بلند است ، چرا که دیگر همناله اش علی را نمی بیند . اری علی علیه السلام ، بگو که امشب چه کسی مشک بیوه زنان شهر را بدوش خواهد کشید ، بگو که امشب آن کودک بی پدر ، آن دخترک یتیم ، چه کسی را در کنار خویش احساس میکند ، آن بیوه زن دردمند شهر ، در اوج سکوت و بی یابوری ، به چه کسی پناه آورد ؟ اری علی علیه السلام بگو که دیگر محراب مسجد کوفه ، جایگاه چه کسی جز تو باشد و بر سجده گاه تو ، چه کسی جز تو سر بر سجده گذارد ؟ اری محرابت نیز یتیم شد و سجده گاهت نیز . و راستی هم اری کاش علی نرفته بود ، اری کاش سیاهی و ظلمت شب ، مانده بود و ایکاش تیغ سپیده نوزدهم ، پرده سیاه و ظلمانی شب را ندیده بود ، اری کاش علی انروز اذان نگفته بود ، اری کاش علی در آن سحرگاه ، خوابیدگان مسجد را بیدار نکرده بود ، میخوام بگویم ، بلکه فریاد بزنم که اری کاش علی علیه السلام به نماز نایستاده بود و پیشانیش را بر سجده گاه محراب مسجد کوفه نساییده بود که از اینچنین گردد و بدینسان خلقت و کائنات عزاداری کردند . اما چه می توان کرد و چه میشود گفت ؟ او ، علی است ، فرزند ابوطالب داماد پیامبر است ، پدر حسین است ، همسر فاطمه و عاشق الله است و شیفته شهادت ، دل بسته پیوسته الله و سر گشته دوست که بگاہ شهادت و در هنگامه راز و نیاز با معبود ، با اوئی برخاسته از دل ، با بانگی به رسائی رسا بودن ، با فریادی مایه گرفته از ژرفنای وجود ، صدا برداشت که فزت و رب الکعبه . و اما اینک اری علی ، در شامگاهی غم انگیز ، با حالتی غمگانه ، و با چشمانی غمبار و با دلتهائی غمزده گردهم آمده ایم و در غم از دست دادنت به سوگ نشسته ایم ، ام بدان که عشق تو با هستیمان ، عجین گشته است و نام تو در ذره ذره وجودمان حک شده است و اینک ما با عشقی اینچنین و حالتی اندوهگین ، شهادت جانگدازت را به فرزند بزرگوارت امام مهدی ارواحنا و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء تسلیم میگوئیم و از پیشگاه احدیت طلوع فجر و ظهورش را مسئلت داریم . در سوگ علی دیشب اجل ساقی بزم هل اتی بود در دست او پیمانها قالوا بلی بود دیشب شفق اشعار جنگ بدر می خواند در گوش هستی ایه های قدر می خواند دیشب سحر با مرغ شب هم ناله می شد هم ناله از داغ نخستین لاله می شد دیشب علی سوز دلش را ساز می کرد گه دیده را می بست و گاهی باز می

کرد دیشب تمام اهل خانه جمع بودند پروانه گرد بستر یک شمع بودند دیشب رخ خونین مولا زرد می شد بازار گرم داوری ها سرد می شد دیشب حسن پیراهنش را چاک می کرد خونابه فرق پدر را پاک می کرد دیشب حسینش مهد غم را تاب می داد وقت عطش در دست بابا اب می داد دیشب چون کلثوم زارش زار می زد آتش به جان با یاد ان افطار می زد دیشب علی بر زینب خود نوش می داد زینب سخنهای پدر را گوش می داد می گفت با زینب که ای ارام جانم فردا سلامت را به مادر می رسانم از ناله ات قلب پدر را ریش داری کم گریه کن چون گریه ها در پیش داری باید بینی طشت پر لخت جگر را باید بندیدی بعد او بار سفر را باید به دشت کربلا منزل گزینی تا آنکه داغ شش برادر را بینی باید بینی جسم اکبر پاره پاره گلبوسه تیر و گلوی شیر خواره باید چو لاله داغ روی داغ بینی هفتاد و دو داغ و خزان باغ بینی باید بینی هیجده سر در مقابل بر روی نیزه کو به کو ، منزل به منزل باید که خصم فرقه نامرد گردی با مادر خود فاطمه همدردی گردی باید که ان پهلو ز ضرب در شکسته بیند تو را مانند بابا سر شکسته مرثیه گروهی ، در شهادت مولا علی علیه السلام مسجد خموش و محراب ماتم گرفته از سوزاه زینب آتش گرفته شد کشته حیدر - ساقی کوثر علی علی جان - علی علی جان مسجد به ناله گوید - مولا کجا رفت زینب به گریه نالد تنها چرا رفت شد کشته حیدر - ساقی کوثر علی علی جان - علی علی جان ای کودکمان به دیوار صورت گذاری شیر از برای مولا دیگر نیارید شد کشته حیدر - ساقی کوثر علی علی جان - علی علی جان امشب به زهرا همسرش پیوسته مولا چون پهلو زهرا سرش بشکسته مولا گوید به یادش - پیوسته کلثوم بابای مظلوم - بابای مظلوم شد کشته حیدر - ساقی کوثر علی علی جان - علی علی جان

فصل دهم: مناسبتهای ماه شوال

اول شوال عید سعید فطر و وداع ماه مبارک رمضان

عید صیام آمد و ماه صیام رفت لطف تمام آمد و فیض تمام رفت شد عید فطر و لطف خدا باز تازه شد گرد غم گناه ز جان عوام رفت عید فطر ، مظهر تجدید حیات عید در بینش انسانساز اسلامی ، از بار فرهنگی خاص و سازنده ای برخوردار است ، و بیانگر بازگشت انسان به خدا ، ان مظهر کمال مطلق است و با انجام خالصانه ترین بندگیها جشن گرفته می شود . عید در نگرش توحیدی ، نه تنها روز غفلت و بی خبری به شمار نمی رود ، بلکه روز آگاهی ، پاکی ، فضیلت ، معنویت ، کمال جویی ، و روز تجدید حیات انسانهاست . سمبل بارز این ارزشهای الهی و معنوی ، عید فطر است ؛ عیدی که به دنبال یک ماه تزکیه و تهذیب درون و برون از تمام مظاهر و حرکتهای شیطانی نمودار می شود و همانند خورشیدی در افق امت پاک اسلامی - که در کلاس رمضان درس آموخته - و فروغ ان ، جانبهای پاک اسلامی - که در کلاس رمضان درس آموخته - و فروغ ان ، جانهای پاک را خط و درخششی خیره کننده می بخشید . اری ، در مکتب ما پایان رمضان یک جنبش ، یک تحول و یک آغاز است . اما تحقق این تحول در صورتی است ، که به راستی حقیقت رمضان را دریافته باشیم و حلول ماه را در درونمان دیده باشیم . در چنین هنگامه ای که اشعه زرین فام ماه در پهندهشت زمین وجودمان برآمیده و عید فرا رسیده است ، همه باید شادمان باشند ، غبار غم از چهره فرو ریخته و هیچ نشانی از یاس دیده نشود . باید همه با هم به صحرا برویم ، کوچک و بزرگ ، شهری و روستایی ، پیر و جوان ، زن و مرد . . . از قلب شهر باید گذشت ، اما نه خاموش ، که با فریاد ؛ ان چنان که همه ان را بشنوند ؛ در همه مغزها فرو رود ؛ همه قلبها را به بلرزاند و از همه مرزها بگذرد . اما رمضان که تمام شد ، رسالت ، آغاز می شود . اری کسی که مدرک رمضان را در عید فطر می گیرد ، سخت مسئول است ، و چشمها سخت نگران کارش و اندازه صداقتش . و با خدا پیمان بستی ؛ تو در این اردوگاه در کنار برادرانت و به رهبری بهترین آموزگارانت شب و روز کوشیدی . ان من دروغینت را شکستی و به ان من حقیقی نزدیک شدی ، دیگر تو ان فردی نیستی که بسیار می خواهی ، بسیار لذت می برد ، بسیار می هراسید و بسیار فریب می خورد . تو اکنون فردی

هستی که بسیار آگاه است و بسیار فعال و پرکار است، بسیار فداکار است، بسیار محکم و سخت است، عاشق مردم است، دوستدار آزادی و عدالت است، دشمن سیاهی و جنایت است، بیزار از نیرنگ و فریب است، بنده مخلص خدا و معتقد به مکتب ازادبخش محمد (ص) است. تو اکنون آن موجود ناتوانی نیستی که می ساختند، بلکه افریدگاری هستی که می سازی، خلق می کنی و دگرگون می نمایی. تو دیگر آن مومن عزلت گزین نیستی که کارش نه به نمرود بود و نه به ابراهیم. تو حالا- یک پارچه آتشی؛ یک فریادت یک صاعقه، یک شهاب، یک طوفان، یک سیل خروشان علیه پلیدیها. اما تو که تا این حد اوج گرفته و به خدا نزدیک طوفان، یک سیل خروشان علیه پلیدیها. اما تو که تا این حد اوج گرفته و به خدا نزدیک شده ای، هشیار باش که شیطان نمرده است، دشمن بیکار نشسته و وسوسه های درونت پایان نیافته است. بکوش تا همیشه یا در اردوگاه رمضان باشی یا در جبهه محرم، که تنها در این صورت به عنوان اسوه ایثارها و فداکاریها، اسطوره فریادها و خروشها و مظهر جهادها و پیکارها بر تارک جامعه - بلکه تاریخ بشریت - می درخشی و درس استقامت و پایداری در مسیر تحقق ارمانهای الهی و انسانی می دهی و به عنوان سند زنده و افتخار آفرین انقلاب، جاودانه می مانی و می توانی عید را با تمام وجودت جشن بگیری و الهامبخش انسانهای ازاده و تشنگان چشمه زلال حق و حقیقت باشی و در دریای بیکران الطاف خداوندی غوطه ور گردی و بر قله کمال انسانی عروج نمایی. این است آخرین درس رمضان که باید فرا گرفت. و امید آن که با چنین روحیه و درک و شناخت، عید سعید فطر را به یکدیگر تبریک و تهنیت بگوییم. وداع با رمضان بر سفره رمضان نشستیم و از خوان آسمانی خداوند لقمه های راز بر گرفتیم؛ بال در بال ملایک به ملکوت پرواز کردیم. یک ماه بر سفره خداوند میهمان بودن، وجود ما را به خصلت دوستان خداوند اذین بست و اینک به عید فطر در آمدیم. در ماه صیام گرسنگی و تشنگی را تجربه کردیم. دهان، چشم، گوش و فکرمان را از شبیه ها برحذر داشتیم. پاکی را در همه اعضا و جوارح خویش جاری و ساری کردیم و پاک شدیم. به صفت پارسایان اراسته شدن، عرصه و مجال می طلبد و حضرت حق این عرصه و مجال را در رمضان فراهم آورده است. به نشان پارسایی در عید فطر به سفره نیازمندان رونق می بخشیم و یک صاع از غذای خویش را به آنان هدیه می دهیم. سنجه فطریه مومن، ظرف وجود اوست. دل مومن در فراخنای هستی نمی گنجد و مملو از برکات نور است. نور دل خویش را بر تاریکیها می افکنیم و روشنی صفا و طراوت را همه جا گستر می کنیم. روزه باز ایستادن از بدیها و گسترش نیکیهاست و سنت خداوند گسترش پاکیهاست. قبل از بعثت رسول بزرگ خداوند، خاتم پیامبران حضرت محمد مصطفی (ص)، نیز روزه در میان گذشتگانی که بر جاده شریعت انبیا گام می زند، وجود داشت، همچنان که کلام حضرت حق نیز بر این سخن ناطق است. آنجا که می فرماید: یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم. خداوند جهان را بر مدار پارسایی خلق فرموده است. از همین روست که مفسرین در تعریف اینکه نخستین صایم روزگار چه کسی بوده است، سابقه امر را به حضرت ادم می رسانند که وی روزه دار نخستین بوده است. این رکن از مسلمانان، زداینده دل از زشتیها و پلیدیهاست و مومن هرگز به لباس لثامت و پستی الوده نمی شود. روزه رکن کامل کننده وجود مومن است. در رمضان حضرت حق بنده خویش را به از مومن فرا می خواند تا بزرگی و عظمت مخلوق خویش را به جهان خلقت بنمایاند. اراده ادمی در چشم فرو پوشیدن از هر آنچه که نفس ادمی طالب آن است و انسان با روزه آن را به سکون و سکوت و آرامش می خواند و به همگان نشان می دهد که ادمی برترین مخلوقات و جانشین خداوند است. رمضان فرصتی است تا آنان که از تنوعات دنیوی برخوردارند، با نیازمندان همسفره شوند و سختیهای گرسنگی و تشنگی و ضعف وجود ادمی را در یابند، وجودی که در صورت انحراف از مسیر حق می تواند اکنده از کبر و خود بینی و رعونت شود و بندگی حضرت حق و خدمت به افریدگان دست آفرینشگر خداوند را از یاد ببرد. روزه ادمی را به شناختی واقعی از ظرفیتهای وجود خویش و می دارد و تواناییهای نشکفته وجود را بر او کشف می کند. در عید فطر با رمضان وداع می کنیم و به نشانه تعلق خاطر به ماه خود سازی و نزول وحی در عید فطر، نخست با نماز پیوند خویش را با حضرت حق استوارتر می کنیم، پس، آن گاه بر سفره طعام می نشینیم و از رزق خداوندی

تن را بهره می دهیم تا در خدمت خداوند قوی شود که نظام خلقت همه در خدمت ادمی است و ادمی باید از این نعمات به درستی بهره گیرد. وداع با رمضان بدرودی از سر شناخت و آگاهی است. رمضان به ما درس پاکیزگی روح و تن داد و توفیق داد که در دریای روحانیت او غوطه خوریم و هواجس دنیوی را از خویش به دور کنیم. تا رضانی دیگر، به تبعیت از فرمان خداوند از سفره رزق او بهره می گیریم و ابزارهای شناخت و معرفت خویش را به روزه و امی داریم تا شویب و ناراستی در معرفت ما نسبت به حق و مخلوقات حق و مخلوقات حق راه نیابد و خدایی شویم. وداع ای استان عصمت الله وداع ای ماه عشق و جوشش و شور وداع ماه حق و تابش نور وداع ای شافع مقبول در گاه وداع ای استان عصمت الله چه دلهای فسرده شاد کردی چه جانهای گران ازاد کردی چه دولتها به ارزانی که دادی چه درهایی به رحمت برگشادی چه افرادی ز تو سامان گرفتند برات از آتش و شیطان گرفتند شیاطین را همه در بند کردی ولی الله را خرسند کردی لقای حق که بس میبود دشوار رهش را یمن تو گردید هموار تو خود نور خدای مهربانی جمال حضرت ان دلستانی در این مدت که مهمان تو بودیم به دامان امان بخشید غنودیم تقلائی اگر کردیم گه گاه رضایت را به جان جستیم ای ماه چو بر چینی به صد اعزاز دامان شمار اور سراج از اهل ایمان

بیست و پنجم سوال شهادت حضرت امام جعفر صادق (ع)

حسرت گرفته باز حصار مدینه را غم تیره کرده است دیار مدینه را داغ عزای حضرت صادق فکنده باز با اشک و اه ما، سر و کار مدینه را در سوگ امام صادق علیه السلام مدینه در سوگ تو گریست و فوج فوج مردم غمگین و سوگوار، سالروز رحلت رسول خدا (ص) را به یاد آوردند. رحلت تو، داغی سنگین بود و به خاک سپردنت داغی سنگین تر، سیل اشک از دیدگان جاری بود، تشییع کنندگان، ناباورانه در پی جنازه مطهرت به سوی بقیع رهسپار شدند و مدینه تعطیل شد و هر خانه ای ماتمکده ای حزن الود! اری... ای امام صادق علیه السلام معصومی بودی که در بقیع به خاک ارمیدی، آیا تشییع کنندگان میدانستند که چه کوه عظیمی را بر دوش میکشد؟ خوشا بر خاک بقیع که پیکر پاک تو را در بر کشید. درود بر ام فروه که مادر والا قدر تو بود و گوهری چون تو را در دامان پروراند. ای صادق آل پیامبر: با بیان بلیغ و کلام فصیح، زبان رسای اسلام بودی با سخنان حکیمانه، منطق استوار و علم سرشار، برگزیده روزگار بودی و بنده شایسته پروردگار تجسم صبر و اخلاص بودی، چشمه جود و سخاوت و کوه حلم و بردباری، نام اور فراست و شجاعت و جلوه هیبت و جلالیت. چهره فروزان اهل بیت بودی و وارث علوم رسالت. از سالاله پیامبران بودی و عطر و بوی پیامبر را میدادی و مهابت و شکوه او را داشتی. ای خورشید مدینه دانش: سالهای سیاه، ابرهای سلطه امویان، آسمان جهان اسلام را تاریک کرده بود و سالهای تیره تر حکومت عباسیان، مسلمانان را به تیرگی نشانده بود. در میان این دو فصل سیاه و سرد و ابر الود چند صباحی که خورشید وجود تو تابید، اسلام و قرآن را جان بخشید، نهال حق پا گرفت و افق اندیشه ها تابان شد. دین، زنده به نام تو گشت. درخت علم، در بوستان کلام تو روئید. گلشن فضل از چشمه دانش تو سیراب شد. کتاب فقه با الفبای جعفری نگاشته گشت. وقتی تو سخن میگفتی، طبیعی بود که حسودان و عنودان، زبان طعن بگشایند و تیغ دشمنی برکشند. کدام دانشوری را میتوان شناخت که از گنج دانش بهره نبرده باشد؟ کدام معلمی را میتوان نام برد که به اندازه تو تربیت مکتب عترت داشته باشد؟ کدام حوزه است که شاگردی تو بر سر در ان نقش نبسته است؟ کدام فقیه است که خوشه چنین خرمن حدیث تو نیست؟ وقتی چهار هزار قلم، حکمت و حدیث و فقه را از عرش بلند علم لدنی تو، بر فرش کتب و دفاتر فرود می آورند. وقتی چهار هزار شاگرد، همچون نسیمی خوشبوی، از کوی معارف تو گذشته و در پهنه قلمرو اسلام پخش میشدند و قال الصادق گویان، کام تشنگان معرفت را عطر اگین میساختند. وقتی منطق اهل بیت و برهان عترت، قوی تر و بران تر بود. وقتی مردم، گاهی از لابلای گرد و خاکهای برانگیخته بدعت گذاران و تحریف گران، چهره اسلام ناب محمدی را میدیدند و فریفته جذبه های ان میشدند. وقتی سلسله نورانی راویان احادیث، حلقه ای از تعبد و اطاعت بر گرد آل الله میزدند.

وقتی ابان بن تغلب ها ، هشام ابن حکم ها ، مومن طاق ها ، حامل و ناقل علوم تو بودند . وقتی جمیل ابن دراج ها ، ابو بصیرها ، زراره ها ، سماعه فقه ، حدیث و حکمت را در افق اندیشه ها و مزرعه دلها می افشاندند . وقتی حمران ابن اعین ها ، علی ابن حمزه ها ، عمار ساباطی ها ، جابر ابن حیان ها ، مفضل ها ، صفوان ها ، سیراب شدگانی از کوثر زلال دانش تو بودند و جامی از این زمزم جوشان ، به جان های تشنه می نوشاندند و کام دلها را با حلاوت مکتب عترت آشنا می ساختند و نه تنها علم ، که عمل هم می اموختند و نه فقط دانش که دین را هم از زبان تو می گرفتند . وقتی با تابش مهر درخشان فضایل تو ، مجالی برای خودنمایی شب پره ها نمی ماند ، . . . اری در آن شرایط ، روشن بود که خفاشان کور سو ، نگذارند فروغ فروزانت جلوه گری کند . و اینگونه بود که تو ، در عین شهرت و اعتبار و نفوذ و محبوبیت ، همچنان مظلوم بودی و مظلومی ای امام صادق علیه السلام تو ناصر حقایق ، دچار منصور دوانقی بودی ، ان باطلی که لباس حق پوشیده و جامه خدمت و خلافت به بر کرده بود تارعت را در هیات شبانی بفریبید و گرگ ایمان و جان آنان شود . شهادت تو ، نشانی از مظلومیت خط اهل بیت بود . و باید به حق گفت که تو امام صادقان و صادقی از امامانی . قایق شکسته ای مهر تو بهترین علایق جانها به زیارت تو شایق ما را نبود به جز خیالت یاری خوش و همدمی موافق بیماری روح را دوا نیست جز مهر تو ای طیب حاذق ای نور جمال کبریائی ای نور تو زینت مشارق روز یکه دمید نور خلقت رخسار تو بود صبح صادق از جلوه تو تبارک الله فرمود به خلقت تو خالق حسن تو خود از جمال زهراست ای زاده بهترین خلائق بر تخت کمال و تاج عصمت آخر که بود بجز تو لایق تفسیر کمال ایزدی بود گفتار تو ای امام صادق باشد سخن تو جاودانی بوده است چو با عمل مطابق افسوس شدی شهید آخر از حيله ناکسی منافق از داغ تو شد جهان عزادار زیرا به تو عالمی است عاشق ماتم زده ایم و غم چو دریاست دلها همه چون شکسته قایق اندم که حسان فکر یاریم ما راست ز بهترین دقایق مرثیه گروهی ، در شهادت امام صادق علیه السلام امشب امام هفتم تنها بگرید منصور دون بخندد ، زهرا بگرید شد پاره قلب قرآن ناطق امام صادق ، امام صادق (۲) استاد کل هستی با جسم خسته رفته از این جهان با ، دل شکسته دردا که کشته منصور مولای ما را فرزند زهرا و حجت خدا را شد پاره قلب قرآن ناطق امام صادق ، امام صادق (۲) یا رب من ارزوی مدینه دارم شاید به خاک قبرش صورت گذارم دوباره داغ شیعه گردیده تازه دارد نگاه حسرت بر ان جنازه شد پاره قلب قرآن ناطق امام صادق ، امام صادق (۲) آخر ز زهر منصور ، مولا فدا شد اعضای او چو قرآن ، از هم جدا شد تا بوت او به دوش اهل مدینه زهرا زند از این غم بر سر و سینه شد پاره قلب قرآن ناطق امام صادق ، امام صادق (۲)

فصل یازدهم: مناسبتهای ماه ذی القعدة الحرام

اول ذی القعدة ولادت کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (ع)

روشن شده زین عید ، جهان تاریک یا رب بنما ظهور مهدی علیه السلام نزدیک در گلشن زهرا علیه السلام ، گل دیگر بشکفت شد مولد معصومه علیها السلام ، به احمد (ص) تبریک فاطمه معصومه علیها السلام کریمه اهل بیت علیه السلام قم ، حرم اهل بیت و حریم امامان ، مدفن بانویی که بارگاهش چون نگینی در این خطبه کویری می درخشد و حرمش چشمه ای پر فیض و کرامت جوش است و نه تنها کبوتران بر آسمان مزارش طواف می کنند بلکه پروانگانی شیفته علم و معنویت از سراسر ایران بلکه از کشورهای دیگری همچون حجاز ، بحرین ، هند ، پاکستان ، ترکیه ، عراق ، سوریه ، لبنان و کشورهای افریقایی و آسیای دور به این وادی نور آمده اند حوزه علمیه قم به برکت مرقد پاک این بانو پدید آمده و دوام یافته است . ایران ما از فروغ رضوی و عصمت فاطمی روشن و مطهر است . این دو برادر و خواهر یکی از شرق کشور همچون خورشید می درخشید و بر ایران بزرگ نور می افشاند دیگری در قلب کشور رد خاستگاه نهضت ، مرکزیت حوزه فقاهت و عاصمه تشیع را گرم و پر جنب و جوش نگهداشته

است. سخن از فاطمه دختر موسی ابن جعفر است. سخن از شرافت بخش قم و طراوت بخش این شهر کویری است که از زلال فیض این دختر امام همواره خرم و همیشه شاداب است. نهالی که در بوستان امامت بروید و از آب عفاف و نور فضیلت سیراب شود و توان بگیرد و با گذشت زمان خود به شاخه‌ای پر بار و زیبا از شجره طیبه دودمان رسول تبدیل گردد اگر کریمه اهل بیت نام نگیرد پس چیست؟ این دختر فرزانه که به فاطمه معصومه می‌شناسیمش در اول ماه ذی‌قعدة سال ۱۸۳ هجری در مدینه منوره دیده به دنیا گشود و در خانه‌ای که پدری چون امام کاظم علیه السلام و برادری چون حضرت رضا علیه السلام در آن می‌زیسته بزرگ می‌شود، نام مادرش را خیزران یا نجمه دانسته‌اند که کنیزی است لایق و پاک و چون حضرت رضا را به دنیا می‌آورد به طاهره نامیده می‌شود. فاطمه معصومه در دامان ایمان و پاکی رشد می‌کند و در چشمه عفاف و عصمت و علم و حکمت به طهارت روح و جان می‌رسد نسب و تبارش نبوی و فاطمی و علوی است عبادت و ادب، شاخ و برگ روئیده بر این سرو پاکدامن است، ویژگیهای روحی و خصایص فردی سبب شده که با لقب کریمه اهل بیت در زبان عالمان و فقیهان شیعه یاد شود لقبی که از میان بانوان اهل بیت تنها به او اختصاص یافته است. لقبهای دیگرش نیز هر کدام گویای کمالات والای اوست از جمله محدثه، عابده، مقدمه و معصومه که هم نامها و لقبهایش و هم ارزشها و فضایلش یاد آور مادر والاقدرش عصمت هستی و حبیبه خدا حضرت زهرا علیها السلام است فاطمه معصومه، تنها بعنوان خواهری که برادرش علی ابن موسی الرضا را دوست بدارد و بخاطر نسبت برادر و خواهری دل در گرو محبت او گذاشته باشد نیست گر چه فاطمه و رضا هر دو از یک پدر و مادرند و از یک پستان پاک شیر خورده و در یک دامن لایق و عقیف بزرگ شده و با نوازش دست و نگاههای یک پدر و مادر رشد کرده‌اند لیکن فاطمه معصومه تربیت شده برادرش حضرت رضا است، دودمان او خانواده یک زندانی است یعنی حضرت موسی ابن جعفر علیه السلام مبعوض دربار هارون الرشید گشته و به امر او باز داشت و زندانی شده است این حبس و زندان سالهای طول کشید و تا شهادت امام ادامه یافته است خانواده امام به درد هجران پدر مبتلاست ولی چون اسارت پدر به خاطر خدا و دین و حرین است با همه سختیهایش، برای فرزندان قابل تحمل است چون خدا راضی است. در اینهمه سال که موسی ابن جعفر علیه السلام در زندانهای مختلف به سر می‌برد امام رضا علیه السلام عهده دار تربیت و تکفل زندگی خواهرش حضرت معصومه و دیگر خواهران است در نبود پدر رسالت رهبری و مسئولیت رسیدگی به تربیت فرزندان و حل مشکلات خانواده بر دوش اوست حتی رسیدگی به خاندان علوی که امام کاظم سرپرستی یا سرکشی و رسیدگی به آنان را عهده دار بوده در این دوران سخت غم‌لود بر عهده حضرت رضا است مورخین تعداد خانواده‌هایی را که از طریق امام هفتم موسی ابن جعفر اداره می‌شدند و تحت تکفل او بودند تا پانصد خانواده ذکر کرده‌اند تاثیر تربیتی امام رضا علیه السلام را بر خواهر معصومش حضرت فاطمه نمیتوان نادیده گرفت بی‌جهت نیست که این بانوی جوان در دانش و کمال، در حدیث و فضل، در ایمان و ثبات قدم، در اراده و فداکاری و هجرت پایگاه و جایگاه بلندی یافته و به مرز عصمت رسیده است و دل‌های عاشقانه عترت را مجذوب خود ساخته است و عالمانی فرزانه و فقیهانی بلند مرتبه، به استانه بوسی او افتخار کرده و می‌کنند و سلام به او را هر صبح و شام توفیقی الهی می‌شمرند. در خانواده امام زمینه از هر جهت فراهم است که فرزندان چه دختر و چه پسر با علم و قرآن و حدیث و فقه‌اشنایی کامل داشته باشند. فاطمه علیها السلام نیز از این موهبت برخوردار است و انگونه که گفته‌اند عالمه محدثه راویه بوده است هم احادیثی را از پدران ارجمندش روایت می‌کند و هم زنان و مردانی صاحب دانش و شنای حدیث احادیثی را از زبان این بانو روایت می‌کنند و نام فاطمه دختر موسی ابن جعفر علیه السلام در سلسله سند برخی روایات دیده می‌شود و عالمانی از شیعه و سنت روایات او را در ضمن روایات ثابت و صحیح و مورد قبول نقل می‌کنند، اری نقل حدیث از فاطمه علیها السلام و اهتمام و توجه عالمان به آنچه از زبان او به عنوان حدیث می‌شنوند و نقل و ثبت آن در مجموعه‌های حدیثی نشان دهنده جایگاه معتبری است که این دختر جوان و عالمه، نزد ارباب بصیرت دارد. در باب فضیلت زیارتش و تاکید و توصیه‌ای که نسبت به زیارت قبر حضرت معصومه علیها السلام در روایات دیده میشود، شگفت

است و ما را به مقام و منزلتش بیشتر واقف می‌سازد. پاداش زیارت مدفن او بهشت است. این در بیشتر روایات مربوط به زیارتش آمده است. تشویق به زیارت او، از زبان امام صادق علیه السلام، امام رضا علیه السلام، امام جواد علیه السلام و... نقل شده است. سعد ابن سعد از امام رضا علیه السلام در این باره می‌پرسد حضرت پاسخ می‌دهد من زارها فله الجنة کسی که او را زیارت کند، پاداش بهشت است. در حدیث دیگری که سعد روایت می‌کند، چنین است که امام رضا علیه السلام از او می‌پرسد: ای سعد! قبری مربوط به ما اهل بیت نزد شماست؟ پاسخ می‌دهد: اری فدایت شوم قبر فاطمه دختر موسی ابن جعفر علیه السلام انگاه حضرت می‌فرماید: آری هر کس با معرفت به حقش او را زیارت کند، بهشت برای اوست. زائران حرمش، هنگام تشریف باید خود را ایستاده در برابر آینه‌های از کمال و بصیرت و عفاف و علم ببینند و از شایستگیها، فضیلتها، ایمان و اخلاقش اسوه و الگو بگیرند، زیارت در این صورت است که اثر تربیتی خواهد داشت، اگر برای زیارت، پاداش و اجر عظیم است، بخاطر سازندگی های ان و تاثیر گذاری در فکر، روح، اخلاق و زندگی زائر است. با این حساب حرم فاطمه معصومه علیها السلام یک مهد تربیت روح و مرکز تعلیم کمال است، اگر زائر را چشمی بینا و قلبی آگاه باشد... اول ذی القعدة سالروز ولادت کریمه اهل بیت علیها السلام بر همگان مبارکباد. جلوه گاه تجلی حق ز افق نور دیگری پیداست جلوه های منوری پیداست شادی بر هر که بنگری پیداست شاهد جان را چه شکری پیداست یم عصمت چه گوهر آورده حجت حق چه دختر آورده از تبار پیمبر آورده آری موسی ابن جعفر آورده شهر قم اشیان آل عباست حرم دختر ولی خداست جلوه گاه تجلی حق است اشرف از طور وادی سیناست بارگاه جلیل فاطمه است آنکه نور دو دیده زهراست آفتاب سپهر فخر و شرف گل بی خار گلشن طاهاست عمه اطهر امام جواد خواهر طاهر امام رضاست رحمت کردگار بر حرمش دائما نازل از طریق سماست استان فرشته دربانش ملجا خاص و عام و شاه و گداست دخت باب الحوائج است کزو حاجت هر نیازمند رواست سرمه ای از غبار مرقد او بر مریضان نا امید شفاست در گهش همچو استان رضاست باب امید و استجاب دعاست طوف قبر و زیارت حرمش ارزوی تمام اهل ولاست قول من زار فاطمه و جبت فله الجنة مقصد این ما واست ان دری را که گفته اند به قم باز می‌گردد از بهشت اینجاست قبه و بارگاه و ایوانش برتر از قدس و مسجد الاقصاست بر سر اهل قم ز لطف خدا سایه اش همچو سایه طویاست شهر قم در پناه معصومه در امان از مصائب دنیاست هر که در خاک قم رذالت کرد سر نوشتش به دست باد فناست سرودی در میلاد حضرت فاطمه معصومه علیها السلام دخت موسی و اخت الرضا خوش آمد خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد حضرت معصومه به دنیا خوش آمد (۲) پیک شادی رسد از سما بر زمین تا دهد مژده بر جمله مسلمین مرغ جان را بود نغمه ای دلنشین کرده این ایت حق نما خوش آمد خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد حضرت معصومه به دنیا خوش آمد (۲) گوهری کز شرف جلوه کوثر است فروغ دیده موسی ابن جعفر است دخت فرخنده زهرای اطهر است روشنی بخش بیت الولا خوش آمد خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد حضرت معصومه به دنیا خوش آمد (۲) آنکه قبرش به قم سنگر عصمت است بهر ایرانیان باعث رحمت است ما همه ریزه خوار، او ولی نعمت است مظهر عصمت کبریا خوش آمد خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد، خوش آمد حضرت معصومه به دنیا خوش آمد (۲)

یازدهم ذی القعدة ولادت حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)

بر خیز که موکب رضا آمده است سلطان سریر ارتضا آمده است ای تشنه اب چشمه رحمت حق سر چشمه رحمت خدا آمده است خورشید طوس دمیدن آفتاب امامت از افق خانه امام کاظم علیه السلام جلوه ای دیگر از رحمت الهی بر عالمیان بود. این بار، در ذیقعدة سال ۱۴۸ رضا آل محمد درخشید و خط ولایت در وجود او به عنوان پیشوای حق تداوم یافت. امامت از دیدگاه اهل بیت، کاروانی است که باری از معرفت و تقوا و اخلاص دارد. که در راه هدایت و ارشاد، ره می‌سپارد و مقصدش فلاح امت است و امام قائد و قوام بخش بنای امت، و سلسله ای از نور، هدایت، تعهد، جهاد و شهادت است، و ائمه شیعه اسوه زندگی و الگوی

اخلاق اند. چشمان روشن، که در تاریکخانه تاریخ، از خانه ولایت، خورشیدی دیگر سر بر کشید و در تداوم راه، از مدینه تا طوس را پیمود و از برکت این هجرت، ایران همیشه در چشم انداز پرتو امامت قرار گرفت، ان پیشوا، هنگام تودیع درد مندانه با تربت احمد، گردی از ایمان ان مزار بر گرفت و بر این خاک پاشید و سرزمین عجم را با پیام رسول عرب عجب نمود و سرزمین سلمان را بیمه خط اهل بیت ساخت. اینک، خورشید دین از خاک خراسان می تابد. اینک، میلاد علی بن موسی الرضا علیه السلام است. و... ایران، به اقیانوس عرفان علوی و رضوی و موسوی وصل است. چرا که مرقد هشتمین امام، بعنوان یکی از چهار نگین گرانبها در این مملکت محمدی (ص) می درخشد. هر روز بامداد خورشید از سمت خاور سر برآورده، و از فراز گنبد طلایی سلطان طوس، نور افشانی می کند، و بر این خاک شیعه خیز و تربت عاشق پرور، می تابد و زر می فشاند. خورشید وجود امام هشتم فروغ بخش ان آفتاب عالمتاب است که در سپهر گردون می گردد. و کدام شرق، دو خورشید دارد؟ و کدام خاک مهد مشرقین و دو خاور است؟ اما شماییلی از سیمای این خورشید: شجاع، بخشنده و کریم بود. در علم و عبادت، سر آمد اهل زمان خویش به شمار می رفت. وارسته ای زاهد و دانایی بی نظیر بود. به دانش و تقوای او همه اعتراف داشتند، حتی دشمن خونی اش - مامون - چندین بار و به مناسبت‌های گوناگون، از امام به عنوان داناترین، عابدترین و وارسته ترین مرد، یاد کرده است. به گفته ابن جوزی: در سن بیست و چند سالگی در مسجد رسول (ص) می نشست و برای مردم فتوا می داد. حضور در زمان داشت. نسبت به مسائل فکری و اعتقادی و شبهه های دانشمندان ادیان و مذاهب مختلف، جوابی حاضر و پاسخی دندان شکن داشت. اخلاقش نیکو و بر خوردش کریمانه بود. فرزند پیامبر بود وارث خلق و خوی آنکه برای تکمیل مکارم اخلاق برانگیخته شده بود. سخن کسی را قطع نمی کرد. کلامی که موجب رنجش خاطر مسلمانی گردد نمی گفت از خدمتکارانش کسی را مورد عقاب و سرزنش قرار نمی داد. در مجلسی که دیگران حضور داشتند. پایش را دراز نمی کرد. تکیه نمی داد، خنده اش به قهقهه نمی رسید و از تبسم فراتر نمی رفت. هنگام غذا، همه خدمتکاران را سر سفره می نشاند. به نیازمندان و مساکین، بسیار کمک می کرد و این اعانت و دستگیری را، نه از سرمنت نهادن، بلکه به شکرانه نعمت الهی انجام می داد. جلسات بحث و مناظره اش با دیگران، نقشی حساس در تحکیم ولایت و روشن تر نمودن حق داشت و حیات سیاسی - اجتماعی امام رضا علیه السلام مایه برکات فراوان برای شیعه بود. عالم اهل بیت بود و پناه درماندگان و الگوی اسوه جویان. و نمونه بود... نمونه بودن. و... امام بود، امام در اندیشه و اخلاق و ایمان و رهبری. زاد روز میلاد این خورشید، بهانه ای است که نگاهی به ذخیره معنوی دین و ایمانمان در این سرزمین داشته باشیم و ماه ذیقعه را قدر بدانیم، که در روز نخست این ماه، ولادت حضرت معصوم علیها السلام بود، و در یازدهم این ماه، زاد روز حضرت رضا علیه السلام است. اینگونه است که مشهد و قم از وجود مرقد مطهر این دو اسوه پاکی، برخوردار است. یکی الگوی مردان شرف خواه، دیگری الگوی بانوان عصمت جوی عفاف گزین. قبله هشتم، مغناطیس دلهاست که همه روزه و همه ساله، انبوهی از قلبهای عاشق و دلهای شیدا را به سوی خود می کشد. مشهد، که مدفن این آفتاب عترت است، در مرکز این دایره جذب و کشش قرار گرفته است و این خواهر و برادر، کانون جاذبه های معنوی این مرز و بوم شده اند. نقش محبت است خیال شمایلش یا رب مکن ز صحفه پندار، زایلش شمس الشموس، کاینه تور ایزدی است خورشید کیست، جلوه کند در مقابلش بیت خدا بود حرم پر جلال او بی اذن حق کسی نهد پا به داخلش اینست که ۱۱ ذیقعه، فرخنده است. گرمی باد این میلاد خجسته، که برکتهاش بی پایان است و شادان باد دلهای شیفته، که با مهر این خاندان، آبادان است و با عشق امیدگان این استان، خرم و خرسند. حجت ذات کبریا مژده ای دل که دلربا آمد دلربایی گره گشا آمد محنت و درد و غم فراری شد شادی و رحمت و صفا آمد بعد شوال ماه ذیقعه شامل رحمت خدا آمد کلک رحمت کشیده نقشی را کز خدا بانک مرحبا آمد از منادی ندا رسد در گوش مژده ای مومنان رضا آمد نجمه را داده ذات حق پسری که از او جان به جسم ما آمد هشتمین جانشین ختم رسل حجت ذات کبریا آمد هفتمین نور دیدگان علی ششمین یار مجتبی آمد پنجمین حافظ قیام حسین کاتب شرح

کربلا- آمد چهارمین رهبر عبودیت رهبری پاک و پارسا آمد سومین پاسدار بحر علوم بهر تفسیر هل اتی آمد دومین استاد فقه و اصول معنی نون انما آمد اولین پور موسی جعفر بهر تثبیت ارتضا آمد عالم آل احمد است رضا یادگار محمد است رضا نام او پاسدار نام علیست مشی او حافظ مرام علیست چون کلام علی کلام خداست ذکر او دائما کلام علیست بر رضای خدا رضاست رضا در رضایش همه پیام علیست نام او را علی نهاده خدا چون ولایت فقط به نام علیست شهد جانش به کام ما نوش است نوش هستی ز شهد جام علیست محترم نزد مقام وی است چون مقام رضا مقام علیست از قوامش دوام مکتب ماست چون قوام رضا قوام علیست حرمت اوست محترم به همه احترامش به احترام علیست کلهم نور واحد از گفتن رمز و رازش زاحتشام علیست دل ما صید دام عشق رضاست چونکه هر عاشقی به دام علیست داد مظلوم گیرد از ظالم در کفش تیغ انتقام علیست عین نامش علامت جود است لطف لامش ز لطف لام علیست هست دریای او یم رحمت ز آنکه رحمت ز لطف عام علیست هر که گردد چون من غلام رضا این یقین دان که او غلام علیست عالم آل احمد است رضا یادگار محمد است رضا سرود در میلاد امام رضا علیه السلام یا ثامن خیر مقدم از جلوه ات روشن گریده عالم خوش آمدی علی ابن موسی الرضا جانم رضا ، جانم رضا ، جانم رضا از دامن نجمه عروس زهرا علیها السلام امام هشتم زد قدم به دنیا شد این مژده شادی بخش ، جان و دلها جانم رضا ، جانم رضا ، جانم رضا خورشید ایمان و عشق و عقیده موسی ابن جعفر را فروغ دیده در این ماه ذیقعده شد عالم ارا جانم رضا ، جانم رضا ، جانم رضا معصومه جان این عید بر تو مبارک این جلوه توحید بر تو مبارک برابر در چشم خواهر روشن بادا جانم رضا ، جانم رضا ، جانم رضا

بیست و سوم ذی القعدة روز زیارتی حضرت علی ابن موسی الرضا (ع)

در طوس تجلی خدا می بینم آثار جلال کبریا می بینم در کفشکن حریم پور موسی موسای کلیم با عصا می بینم زیارت چیست؟ زائر کسیت؟ زیارت، دیداری است از سر شوق و شوق دیدار است و زائر، آن مشتاق بیقرار دیدار است. زیارت، شستشوی جان است در زلال محبت، غبار رویی دل است با نسیم ولایت. نشان معرفت است و گامی است برای کسب معرفت بیشتر. زیارت، موسم توبه است و اصلا خود توبه. عاملی است برای تزکیه نفس، تصفیه روح و موعده مناسب برای محاسبه نفس. عرضه خویشتن بر مولا است. سنجش اعمال با محک و معیار ولایت، برای معرفت نفس، تا بدانی که چند مرده حلاجی و تا چه میزان به قله انسان کامل که امام علیه السلام مصداق اعلائی آن است، نزدیک گشته ای. زیارت، قرار گرفتن در حصن حصین توحید و امان از عذاب الهی است، با همه شرایط آن، که فرمود: کلمه لا اله الا... حصنی، فمن دخل حصنی امن من عذابی بشرطها و شروطها و انا من شروطها: لا اله الا... حصار من است هر کس اندر حصار من در اید از عذاب من در امان خواهد بود (البته) با شرایطش که من یکی از آن شرایط هستم. زیارت، ادای اجر رسالت است چرا که خود نشان مودت است. قل لا اسئلكم علیه اجرا الموده فی القربی: بگو ای رسول ما من از شما اجرا رسالت جز این نخواهم که محبت و مودت در حق خویشاوندان (من) منظور دارید. زیارت، حضور مرید است در محضر مراد، حضور غلام در محضر مولا و حضور ماموم است در محضر امام. زیارت، بیعت مجدد ماموم است با امام، اعلام وفاداری است نسبت به رهبر، ابراز بیزاری است از هر چه باطل و قرار گرفتن در جبهه حق، که گیتی همواره صحنه نبرد حق و باطل است. زیارت، اعلان مواضع است که زائر با هر که مولا و امامش سر صلح و اشتی دارد در سلم و صفا است و با هر چه و هر کس که امام را دشمن می دارد، دشمن است هر چند پدر یا فرزند یا برادرش... باشد. (انی سلم لمن سالمکم و حرب لمن حاربکم): من در صلح و سازش با هر که سر صلح با شما دارد و در جنگ با آنکه با شما سر جنگ دارد. زیارت، وفا به عهدی است که امام بر گردن دوستداران و پیروان خویش دارد که عالم آل محمد - صلی الله علیه و آله - فرمود: ان لكل امام عهدا فی عنق اولیائه و شیعته و ان من تمام الوفاء بالعهد و حسن الاداء زیاره قبور هم: هر امامی را عهدی است بر گردن پیروان و دوستان او، آن عهد را کاملا وفا کردن و حق آنان را نیکو ادا نمودن، زیارت قبور آنان است. زیارت، ادای حقی است

که بر عهده ماءموم است و رد امانتی که در دست اوست. زیارت، استناره دائم از منبع نور و استفاضه از واسطه فیض الهی و ارتباطی دائمی با آن کس که سبب قوام هستی و سکون و حیات زمین و اهل آن است که لولا الحجه لساخت الارض باهلها: اگر حجت خدا نبود زمین اهلش را فرو می خورد. زیارت، بار یافتن انسانی فقیر و درمانده در بارگاه کریمی مرتبط با خزانه غیب، توسل جستن معصیتکاری شرمنده به دامن بنده ای مقرب و آبرومند در درگاه رب الارباب است. زیارت، هجرتی است برونی و بالاتر از آن هجرتی درونی است که شیفته ای دل سوخته، با طی راههای خاکی جان خویش بر گرفته و به سوی مزار محبوب می آید تا با هجرت از بدیها و گناهان به سوی حسنات و طاعات تشبه و تمثل به او پیدا کند. زیارت پاس داشتن حریم عترت، همراهی و ملازمه با اهل البیت است که: المتقدم لهم مارق و المتأخر عنهم زاهق و اللازم لهم لاحق پیشی جوینده بر آنها از دین خارج شود و بازمانده از آنها نابود و همراه و ملازم با آنها، به آنان ملحق گشته است. زیارت، در دریای پر تلاطم دنیا بر کشتی نجات سوار شدن و چراغ هدایت را در ظلمات به دست گرفتن است. یاءمن من رکبها و یغرق من ترکها: ایمن است هر که بر آن سوار شود و غرق گردد هر که آنرا رها کند. زیارت، تجدید قوا است برای پیمودن صراط مستقیم و برگرفتن توشه و زاد راه برای سفر دور و دراز زیارت، ذکر و تذکیر است، - ذکری - غفلت کش و تذکری جهل سوز و نیز به یاد آوردن مسئولیت سنگین خویش، در تحمل بار امانت الهی است. یاد آوری آن همه حماسه ها و مجاهدات و مظلومیت ها و سرانجام شهادت ها و درس آموزی و عبرت پذیری از آنهاست. زیارت، تفریح روح است، گرچه با رنج سفر و تعذیب جسم قرین است. زیارت، تعظیم شعائر الهی و نشانه تقوای دلها است. و من یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب: هر کس شعائر دین را بزرگ و محترم دارد، که این صفت دلها را با تقوا است. زیارت، قدرشناسی از بندگان صالح و شکر گذاری نعمت وجود آنهاست. زیارت، اسوه را همواره در پیش چشم داشتن است، حرکتی بر مبنای الگو و تاءسی به اوست. زیارت نوعی اعتراض به سیاست جابرانه حاکم و دهن کجی به وضع موجود در روزگار ستم است. قیامی است علیه ظلم و شورش است علیه جور نقی طاغوت و تمسک به رهبری بر حق و اعتصام به حبل... است. زیارت... اینها همه زیارت اند و زیارت، تنها آنها نیست و زائر آن انسان عاشق عارف، مرید وفادار، محبت تائب، محاسب متوسل، مطیع حاضر در صحنه، ایثارگر ذاکر، مهاجر مجاهد، موحد متقی، معترض انقلابی و... گرسنه محبت، تشنه ولایت و شیفته امامت... است که تمامی جانمایه و سرماییه خویش بر گرفته و بر کف اخلاص نهاده و خانه و کاشانه و شهر و دیار ترک گفته و رنج سفر بر خویش هموار نموده، با قلبی مشتاق و جانی امیدوار آمده تا با حضور در محضر امام و مراد و ولی نعمت خویش و درک نور و فیض و کسب توشه و توان، همچنان با بصیرت و قدرت و معرفت، بر صراط مستقیم توحید و با تمسک به کتاب و عترت، راه خویش را تا رسیدن به سر منزل مقصود که همان کمال انسانی و تقرب الی... است، طی نماید. اگر می بینیم در طول تاریخ همواره حکام جائز از زیارت، در هراس بوده اند و از زائرین بیمناک، اگر می بینیم که طاغوتی ستم پیشه چون متوکل و دیگران بارها و بارها آب بر مزار مقدسی چون تربت اطهر حسین علیه السلام می بندند و زائرین را دست و پا می برند و به قتل می رسانند، اگر در تاریخ می خوانیم که منصور بن محمد الکندری و زیر طغرل سلجوقی به ویرانگری پرداخت و مانع از زیارت مرقد مطهر ثامن الائمه علیه السلام می شد و زائرین آن حضرت را می آزد تا سرانجام به فرمان خواجه نظام الملک به قتل رسید. و اگر می بینیم حکومت استعماری و روباه پیر انگلیس به جاسوسان خود توصیه می کند که با لطایف الحیل مؤمنین را از زیارت قبور ائمه باز دارند و با پخش شایعات بی اساس در سندیت تاریخی زیارتگاهها و قبور بزرگان دین تردید روا دارند. مانند اینکه در توس (مشهد) هارون دهن است نه امام رضا علیه السلام و در هر جایی به گونه ای و اگر به چشم خویش دیدیم که صدها زائر موحد و پاکبخته را در حرم امن الهی به فرمان شیطان، سفاکانه به خاک و خون کشیدند. و اگر... همه و همه به خاطر وحشتی است که امامان نار و پیشوایان کفر پیشه از زیارت (به مفهومی که شرحش گذشت) و از زائرین، با آن ویژگیها، داشته و دارند. زهی خیال باطل؛ (بریدون لیطفوا نورا... با فواهم و... متممم نوره ولو

کره المشركون): کافران می خواهند نور خدا را بادهای نشان خاموش کنند و البته خدا نور خود را تمام و کامل (محفوظ) خواهد داشت هر چند کافران را خوش نیاید. قبله هفتمین هشتمین حجت خدا اینجاست قبله هفتمین رضا اینجاست هر چه خواهی بخواه از این درگاه منبع رحمت خدا اینجاست بنگری گر به دیده تحقیق مظهر ذات کبریا اینجاست به کجا میروی تو ای سائل صاحب بخشش و عطا اینجاست روی کن جانب امام رئوف که ملاذشه و گدا اینجاست آنکه بودی حریم اقدس او عطر اگین کند فضا اینجاست بهتر از روضه بهشت برین روضه شاه دین رضا اینجاست نور چشمان موسی جعفر گل گلزار مرتضی اینجاست گره افتاده، ای که در کارت باش اگه گره گشا اینجاست آنکه گیرد ز راه لطف و کرم دست ما را در ان سرا اینجاست کیمیای سعادت ار طلبی با خبر باش کیمیا اینجاست آنکه در شدت مصائب بود به رضای خدا رضای خدا اینجاست آنکه هر سائلی بدرگاهش مینهد روی التجا اینجاست آنکه گردون به خاک در گه او قامتش میشود دو تا اینجاست آنکه در هر بلا و غم گیرد دست افتاده ای ز پا اینجاست آنکه هر شیعه بهر غربت او هست با چشم پر بکا اینجاست آنکه هر روز اشک غم میریخت بهر سلطان کربلا اینجاست سرود در مدح امام علی بن موسی الرضا علیه السلام ای پور شاه لافتی مولا علی موسی الرضا فرزند بیت هل اتی مولا علی موسی الرضا ای کعبه دل‌های ما مولا علی موسی الرضا ذکر لب ارض و سما مولا علی موسی الرضا دل بر تو بستم از ازل از این و ان بریده ام اندر میان لبر آن عشق تو را بگزیده ام زیرا به درگاه تو من دریای رافت دیده ام ای هشتمین مولای مولا علی موسی الرضا بسپرده ام دل را به تو من عاشق دل‌داده ام اسب دلم را با شعف تا استانت را نده ام اندر شدائد بی ریا مولای خود را خوانده ام شاهنشهی و من گدا مولا علی موسی الرضا عاقل ندانم دلبر هر کس نشد دیوانه ات عارف ندانم سرورا هر کس نشد پروانه ات خواهم نشینم سالها چون گرد بر کاشانه ات کن گوشه چشمی به ما مولا علی موسی الرضا هر دم به باغ ارزو شوق وصال سرزند هر لحظه این شیدا دلم همچون کبوتر پر زند شاید که یک بوسه لبم بر پای ان دلبر زند ای نور چشم مصطفی مولا علی موسی الرضا محراب جانم ساختم آن حلقه ابروی تو باغی ز جنت یافتم شهر و دیار و کوی تو سوی مشامم میرسد عطر گل خوشبوی تو ای مظهر نور خدا مولا علی موسی الرضا عشق جمال بو الحسن تابد ز بام سینه ام من این پسر را چون پدر باب الحوائج دیده ام بنگر دل آشفته را چون واله دیرینه ام ای قبله حاجات ما مولا علی موسی الرضا

آخر ذی لقعه شهادت جواد الائمه (ع)

زسوز غم، پر پروانه میسوخت ز داغ لاله ای، گلخانه میسوخت ز اوای جواد، علیه السلام ان جا زهرا علیها السلام نهال گلشن جانانه میسوخت شهادت امام جواد علیه السلام امامت شط جاری نور است در بستر حیات. امتداد هدایت الهی است در زمین. چراغی که از فراز آسمان اویخته است و ادمیان در پرتو تابش ان به سمت سرپرده قدس گام می سپرند. تاریخ حیات عقلی و عملی شیعه اکنده از حضور خردمندانه و آسمانی امت در ساحت نورانی امامت است. امام، صراطی است که ادمیان را از هوت خشک زندگی، به وادی سبز بندگی می کشاند. تکامل در گرو اقتدا به نور است. بشریت اگر به امام ایمان بیاورد از قفس خسارت رها می شود و در هوایی بیکران عبادت بال می گشاید. اندیشه امامت در تاریخ شیعه، در زمینه های گوناگون عرفانی، فکری، فلسفی و سیاسی تجلی یافته است. و بررسی تاریخ زندگی پیشوایان و امامان کتابی است گشاده فراوی مشتاق هدایت. اگر تکرار وقایع و رویدادهای تاریخی ممکن نباشد، اموختن از تاریخ ممکن است. تاریخ زندگی امامان معصوم پنجره ای است که به سمت حقیقت و نور باز می شود. باشد که این مختصر از ملالت بکاهد و بر درایت بیفزاید. حضرت امام محمد تقی علیه السلام در ماه مبارک رمضان سال ۱۹۵ هزاده شد و در ماه ذیقعه سال ۲۲۰، در بیست و پنج سالگی به شهادت رسید. زندگی حضرتش اگر چه بر اثر شقاوت ظالمان روزگار، دیری نپایید. اما در ان مقطع زمان، روشنی بخش روح و جان شیعیان بود. قرن دوم و سوم هجری، برهه ای حساس و پر تلاطم در تاریخ شیعه است. شیعیان، پس از روزگاری دشوار در مسیر پر تلاطم

جریانهای فکری و عقیدتی قرار داشتند و در برابر هجوم ظالمانه دشمنان پایداری می کردند از آنجا که اراده الهی بر آن بود که رشته امامت نگسلد، حضرت امام جواد پس از شهادت پدر بزرگوارش حضرت امام رضا علیه السلام در خردسالی به تقریب در هشت سالگی زمام قافله امت را به دست گرفت و به امامت رسید. حضرت امام جواد ع نخستین امام شیعه است که در خردسالی به امامت رسید. این مساله - بر اثر طعن مخالفان و توطئه ظالمان - مایه حیرت و سرگردانی برخی از شیعیان بود. آنان که از دسترسی به ساحت حضور امام محروم بودند، با تنش و اضطراب فکری مواجه شدند. اما بر اثر خردگرایی شیعه و ایمان ژرف به مفهوم سترک امامت اندک اندک از حجم ابرهای تیره تردید و تزلزل کاسته شد. مأمون خلیفه عباسی با زیرکی و جسارت تمام، بر آن شد تا از مسأله خردسالی حضرت، بهانه ای برای درهم ریختن نظام تفکر شیعه بیابد و شکست خویش را در مبارزه با حضرت امام رضا علیه السلام جبران سازد. او که برای تیره ساختن چهره روشن امام رضا علیه السلام در ابعاد علمی، سیاسی و... توفیقی نیافته بود، اینک در پی یافتن راه برای محو کرامت و قداست مقام حضرت امام جواد علیه السلام به نیرنگ های تازه ای دست می یازید. مأمون برای آگاهی یافتن از حرکات و تلاش های حضرت در رهبری امت، دخترش را به اجبار به همسری حضرت در آورد، تا شاید از این راه خدشه ای در کیان امامت بیفکند و بر مراقبت و اطلاع خود از روابط و فعالیت های حضرت بیفزاید. البته این ازدواج تحمیلی - که بنابر تائید برخی نصوص تاریخی، در زمان حیات حضرت امام رضا علیه السلام نیز از آن سخن رفته بود، گونه ای نیرنگ برای پوشاندن جنایت مأمون نسبت به امام رضا علیه السلام و اظهار ارادت منافقانه به مقام رفیع امامت محسوب می گردید. توطئه دیگری که مأمون به زعم باطل خود برای اهانت به حریم عصمت امام بکار گرفت، تشویق و ترغیب عالمان و دانشمندان روزگار به بحث و جدل علمی با حضرت بود، تا خرد سالی امام مانع پاسخ درست و جامع شود و در کار روش اعتقاد شیعیان به امام شکستی وارد شود. مأمون که بارها، علم و معرفت ربانی حضرت امام رضا علیه السلام را در مجالس بحث و مناظره دریافته بود اینبار گمان می برد که شاید امام جواد علیه السلام در پاسخ مسائل علمی فرومانده و مردم از گرد وجود آسمانی آن حضرت پراکنده شوند. اما تمامی بحث ها و مناظره های علمی عاقبت به برتری و درخشش مقام سترک امام علیه السلام پایان می گرفت. در روایت های تاریخی برخی از این مناظره ها به تفصیل نقل شده است یحیی بن اکثم که در آن روزگار از بزرگان و متفکران بود در مجلسی خواست تا پرسشی طرح کند که امام از پاسخ گفتن به آن درماند. از امام پرسید: فدایت گردم آیا رخصت می دهی سؤالی کنم؟ حضرت فرمود: آنچه می خواهی بپرس یحیی گفت: درباره کسی که در احرام باشد و شکاری را بکشد چه نظری دارید؟ امام فرمود: آیا شکار کننده هنگام شکار داخل حرم بود یا خارج حرم؟ آگاه بود یا جاهل؟ به عمد آن را کشت یا به سهو؟ آزاد بود یا بنده؟ صغیر بود یا کبیر؟ آغاز کننده به قتل بود یا در مقام دفاع، شکار از پرندگان بود؟ یا غیر پرند یحیی بن اکثم شکفت زده شد، و چندان در چهره اش ناتوانی دیده می شد که اهل مجلس همه بدان پی بردند. به هر حال، دسیسه دشمنان کارگر نیفتاده و بیش از پیش بر جلالت، حضرت افزوده گشت. بدیهی است که مساله اعجاز آمیز خردسالی امام، مبتنی بر بنیادهای پوشیده و غیبی جهان است. آن کس که بتواند در چنین سن و سالی رهبری قومی را - که در سرزمین های دور و نزدیک گسترده بودند - عهده دار شود و در برابر تهاجم انبوه دشمنان از جای نلغزد و پایدار بماند، هاله ای از الهام غیبی را بر گرد وجود خویش دارد این بود که شیعیان به وجود حضرتش دلگرم می شدند و در طریق حق جویی و عدالت طلبی گام می زدند. آخرین سال زندگی حضرت، مصادف با حکومت معتصم عباسی برادر مأمون بود. معتصم بر خلاف برادرش به آزار آشکار حضرت پرداخت و سعی در خاموش کردن فروغ زندگی امام علیه السلام نمود. درباره شهادت حضرت امام جواد علیه السلام روایت های گوناگونی وجود دارد. اما آنچه از تفحص متون روایی برمی آید این است که آن حضرت بدست همسرش ام افضل دختر مأمون و به نیرنگ و فرمان معتصم عباسی مسموم گشت و به شهادت رسید. مرحوم علامه محمد حسین مظفر آورده که، خلیفه، علما را گرد می آورد تا با آن حضرت بحث و مناظره نمایند، به این گمان که در او لغزشی بیابد و از مقام و منزلت او بکاهد. یک بار

نامه هایی را جعل کرد که مردم را به بیعت آن حضرت فرامی خواند، تا بهانه ای برای هتک حریم امامت باشد، اما این توطئه ها عاقبتی جز افزونی مرتبت امام علیه السلام در پی نداشت. از این رو کینه و خشم معتصم افزونی گرفت. یک بار او را به زندان افکند و زمانی که تصمیم به قتل آن حضرت گرفت او را از زندان آزاد کرد و همسر آن حضرت - دختر مامون - را وادار کرد تا حضرت را با زهر به شهادت برساند. پس از شهادت حضرت، شیعیان اطراف خانه او اجتماع کردند و چون معتصم در صدد بود که آنان را از تشییع پیکر آن حضرت باز دارد با شمشیرهای آخته، برای پایداری تا پای مرگ هم پیمان شدند. نکته ای که ذکر آن شایسته است، این است که دوران زندگی حضرت امام جواد علیه السلام و نیز دوران حیات امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام، دوره حفظ و حراست از کیان رفیع و منبع امامت و استمرار بخشیدن به خط سرخ ولایت بود. مرحله ای بسیار حساس در تاریخ شیعه، که خود زمینه ای برای امامت حضرت مهدی (عج) و تداوم اندیشه شیعی در تفکر مهدویت و غیبت، بشمار میرود. برخی نا آگاهان، گمان می برند که اگر در متون روایی، روایت های فقهی و... از، امام جواد علیه السلام کمتر یافت می شود، نشانه تفاوت شان و مرتبت آن حضرت با امام صادق علیه السلام است. بی خبر از اینکه، رسالت دشوار امام جواد علیه السلام و دو امام پس از او حافظ تداوم اندیشه شیعی است. اینک آنچه از واری دوازده قرن پس از شهادت امام علیه السلام، به دست ما رسیده، خون ملتهدی است که در رگهای پیکر پر صلابت اندیشه شیعی می جوشد و اخگری فروزان است که در جان مشتاقان حقیقت دین نشسته است. آیا کدام کس است که امروز - در تلاطم ژرفنای اندیشه و عمل - خود را از فیض جاری حضور امام بی نیاز بداند و اگر هست، ذهن و جانش، اواره کوچه های تشویق و ملالت نباشد. بر خیز تا بر شکوه پر فروغ سوگ امام علیه السلام نماز بیاوریم... جواد اهل بیت زاده موسی امام راستان آن بلند اندیششه عرش استان کان تقی خصلت جواد اهل بیت آنکه در وصفش فرو ماند کمیت از هجوم رنجهای خون شد دلش همسر نامهربان شد قاتلش همچو شمعی کشته محراب شد سوخت کم کم تا وجودش اب شد سوختند از غم ولی الله را با که گویم این غم جانکاه را کز گل زهرا گلابی مانده است پرتوی از آفتابی مانده است و آنکه با اسرار حق محرمتر است عمر او از عمر گل هم کمتر است دشمنی چون خار راهش می شود خانه او قتلگاهش می شود بسته بر رویش همه درها کنند سایه بر جسمش کبوترها کنند این جواد است آنکه محبوب خداست لطف عامش دستگیر ماسوی است این تقی مهر سپهر ارتضاست نور چشم فاطمه ابن الرضاست مرثیه ای در شهادت امام جواد علیه السلام گلهای زهرا شد همه پرپر ز بیدار در کربلا- و سامرا، در طوس و بغداد نالد همیشه بلبل، از داغ این همه گل بقیه الله، اجرک الله بغداد یکبار دیگر در غم نشسته با ناله های دجله در ماتم نشسته شراره در نهاد است غمزده جواد است بقیه الله، اجرک الله با آنکه همچون غنچه بر خون شد دل او شریک زندگانیش شد قاتل او شکوفه ولایت، پرپر شد از جنایت بقیه الله، اجرک الله در حجره در بسته می سوزد تمامی جانش ز زهر و پیکرش از تشنه کامی رمق به جان ندارد، لب تشنه جان سپارد بقیه الله، اجرک الله

فصل دوازدهم: مناسبتهای ماه ذی الحجه الحرام

هفتم ذی الحجه شهادت حضرت امام محمد باقر (ع)

زمین و آسمان ای شیعه در حزن و غم است امشب همه اوضاع عالم زین مصیبت در هم است امشب امام پنجمین شد کشته از زهر هشام دون مدینه غم سرا از این غم و زین ماتم است امشب آخرین یادگار کربلا امام شکوهمندترین پیوند آسمانی میان خالق و مخلوق است، طرحی آسمانی و تجلی استیلا- و هیمنه درخشان حقیقت ربوبی بر جسم و جان زمین خاکی است، امام، مانده مملکت جبروت حضرت حق است که تاریخ و گستره ابدی حیات بشری را به خویش فرا می خواند و خرد خاموش ادمی جز با استمداد و بهره وری از نسیم نقره ای عنایت در اقیانوس بیکران قداست و طهارت او چشم نخواهد شست. تصویر تابنده امامت

چونان خورشیدی درخشان فرا راه مردمان است و ذهن سیال عبودیت در دریای جاری کلام طراوت شفاف حضور و نگاه امام به سمت حقیقت جاری می شود. حقیقت این است که هر گاه از بلندای قرون و عصرها به تاریخ توفنده تفکر شیعی نظر می کنیم با حقایق بزرگ و درخشانده و برخاسته از عمق میراث امامت بر خوریم که تاریخ را به چرخه ای شگرف در آورده است انگاه به صلابت و استواری میراث جاودانه امامت خیره می شویم و عقل و خرد را در چشمه حیرت و شرم تطهیر می کنیم، مسیر زندگی امامان شیعه و تاریخ حرکت و پویای الهی آنان در جاده های روشن یقین و عبودیت آنچنان شگفت و دشوار است که ابدیت بلند قامت فکر را مبهوت خویش می گرداند. امامان بزرگ شیعه در عصر و روزگار خویش هر یک به اقتضای اوضاع و شرایط و گنجایش ادیان به گونه ای نگاهبان حریم حرمت و شکوهمندی عقل و وحی بوده اند، آنچه در آغاز از تفاوت و گونه گونی عرصه های عمل و کلام و گفتار و رفتار امامان شیعه به چشم می آید اگر چه شاید از منظر تاریخی و بیرونی نا پیوسته و مختلف باشد او در باطن از سرانجام یکسان و محاسبه عقلانی و روحانی شگفت اوری برخوردار است، چشمی که مبانی و بنیادهای توحید و روشنگری امامان را به درستی ببیند از تیزبینی و آینده نگری و ژرف کاوی آسمانی آنان به حیرت فرو خواهد رفت. تصویر آینهسان امامت گاه در خود، صلح سرخ امام حسن، این پرشکوهترین نرمش قهرمانانه تاریخ را دارد و گاه قیام خونین حسین را نشان می دهد، گاهی امام باقر و امام صادق در عرصه های علم و دانش و فقاقت و کلام به چشم می خورند و گاهی امام جواد علیه السلام در حفظ و تداوم بخشیدن به رود جاری ولایت اینها همه جلوه های است، امام در نهایت یکرنگ تاریخ حیات و زندگانی امامان شیعه است، روشن است ان کسی که به زندگانی ان بزرگان نظر می کند اگر به این تحول بالنده آگاه نباشد جز حیرت هیچ چیز فرا چنگ نخواهد آورد. اینک در این سطور نمی از اقیانوس کران ناپیدای حیات پنجمین خورشید فروزان آسمان امامت ولایت وجود مقدس امام محمد باقر علیه السلام را پیشکش ارباب معرفت و دلسوختگان وادی ولایت می اوریم شاید که روح خویشان را در شط آگاهی زلال امامت تطهیر کنیم. حضرت امام محمد باقر علیه السلام در دوران کودکی با بزرگترین مصیبت تاریخ اسلام یعنی واقعه کربلا روبرو شد، او با چشمان معصوم خود مشاهده کرد که شجره خبیثه بنی امیه چگونه فرزند فاطمه زهرا و یادگار مصطفی یعنی حسین علیه السلام را همراه با عده ای از بنی هاشم و بهترین اصحاب اباعبدالله با کمال قساوت شهید کردند و بازماندگان از خاندان رسالت را به اسارت بردند. امام پنجم علیه السلام، همگام با اسیران پیروز کربلا غمها و محنتها را می چشید و شاهد اهانتها، جسارتها، قتل و غارتها و... بود. ایشان حمله دژخیمان و اصحاب شیطان را به مدینه الرسول دید و شاهد بود که چگونه کینه توزان بدر و احد به حرم رسول خدا حمله کردند و کشتند و سوزاندند و بیحرمیتها نمودند، امام پنجم می دید که بنی امیه در پی محو آثار وحی و نبوتند و با هر چه که وابسته به خاندان رسالت است به مبارزه ای بی امان برخاسته اند می فرمودند: ناخوشایندی این مردم از ما تنها به خاطر ان است که ما اهل بیت رحمت و شجره نبوت و معدن حکمت و محل نزول وحی هستیم. امام باقر علیه السلام در چنین اوضاعی پس از شهادت امام زین العابدین عهده دار مقام امامت می شوند سن مبارکشان در آغاز مقام امامت چهل سال بود حضرت به دنبال سیره پدر ارجمندش حضرت سجاد علیه السلام به سر پرستی ایتم و تفقد از ضعفاء و محرومین شیعه پرداخته و حتی الامکان به وضع اقتصادی آنان سرو سامان می دهند حضرت به موازات فعالیتهای دیگر خویش به مبارزه با احیای جاهلیت و انحرافات فرهنگی جامعه می پردازد. و آنچنان در این قسمت فعالیت می کنند که به اندک مدتی شعله های فتنه فرهنگی دشمن را مهار کرده و سعی در خاموش کردن ان می نمایند خود حضرت می فرمایند: ما خزانه دار گنجینه های علم الهی و عهده دار مقام ولایت هستیم. محصلین مدرسه ای که امروز امام باقر و امام صادق بنیان نهادند تا به امروز و بزرگوار توانستند بیش از سی هزار حدیث پیرامون معارف اسلام به خصوص فقه وارد فرهنگ جامعه نمایند و با هجوم ویرانگر احادیث جعلی که زا زاویه متعفن ظلمتکده اهل غضب نشات می گرفت، مبارزه ای جدی و قاطع نمایند و از طرفی شاگردانی امثال زراره، محمد بن مسلم، ابو بصیر، ابان ابن تغلب و... تربیت نمودند که هر کدام در قلمرو خویش چراغ هدایتی

شدند که هنوز نور ان از لابلای کتب حدیث و اخبار می درخشد حال در پایان این مقاله به فراز سخنی از سخنان گوهر باران امام گرامی می پردازیم تا با زلال سخنش کویر جانمان را طراوت و حیات مجدد ببخشیم . هنگامی که جابر به خدمت اما باقر علیه السلام ، مشرف شد حضرت فرمود: ای جابر در چه حالی هستی ؟ جابر که به ضعف پیری مبتلا شده بود ، گفت : حالی دارم که پیری را بر جوانی ، بیماری را بر تندرستی ، مردن را بر زیستن ترجیح می دهم امام علیه السلام در مقام آگاه کردن او بر آمد و فرمود: جابر ، ما اهل بیت چنین نیستیم اگر حق تعالی پیری دهد ، پیری را ، اگر جوانی دهد ، جوانی را ، اگر بیماری دهد بیماری را ، اگر شفا دهد شفا را ، اگر حیات بخشد ، حیات را و اگر موت دهد ، موت را ترجیح می دهیم (یعنی جابر در مقام صبر بود و حضرت در مقام رضا که بالاترین مراتب است) پس جابر دست ان حضرت را بوسید و اراده پابوس نیز نمود که ان حضرت مانع شد جابر گفت : صدق رسول الله راست گفت پیامبر که فرمود: بزودی تو فرزندی از فرزندان مرا دریابی که نام او نام من باشد و مسائل علمی را می شکافد و به عمق ان می رسد . در این حدیث نکاتی به چشم می خورد که می توان برای ارباب بصیرت موثر افتد ، انسان هر چقدر هم که بزرگ و پر تجربه و استاد دیده باشد باز هم بی نیاز از استاد نیست جابر از معدود کسانی است که عمر طولانی و پر برکت خویش را در محضر چند از معصومین علیه السلام سپری کرده است . رسول خدا را درک کرده و از ان حضرت دانشها اموخته ، به خدمت حضرت علی رسیده و کسب فیض کرده ، از محضر امام حسن درسها اموخته ، از مجالست با سالار شهیدان بهره ها برده است و اولین زائر قبر حسین محسوب می شود ، با امام سجاد علیه السلام همنشین بوده و علم اموخته ، اما با اینهمه در یک برخورد کوتاه و ساده برایش معلوم شد که هنوز نااموخته های فراوانی دارد و این درسی است به همه پویندگان راه علم و فضیلت که هیچگاه از تعلم و تربیت فارغ التحصیل نخواهند شد . شهادت آن امام همام بر پویندگان راهش تسلیت باد شرار غم ای فروزان گهر پاک بقیع گل پرپر شده در خاک بقیع با سلامت کنم آغاز کلام ای ترا ختم رسل گفته سلام پنجمین حجت و هفتم معصوم بانی انت ، که گشتی مسموم ای فدای حق قربانی دین کرده یک عمر نگهبانی دین تنت از درد و الم کاسته شد تا که دین قامتش اراسته شد ای ز آغاز طفولیت خویش بوده از رنج و غم و درد پریش از عدو ظلم و شرارت دیده چون پدر رنج اسارت دیده خار در پا و رسن بر بازو رفته ای با اسرا در هر سو کرده خون خاطرت ای شمع ولا محنت واقعه کرب و بلا کربلا دیده ای و کوفه و شام ای شهید از اثر ظلم هشام آتش غم پر و بالت را سوخت زهر کین شعله بجانت افروخت اثر زهر به زین الوده کرده اعضای ترا فرسوده خود تو مظلومی و قبر تو خراب دیده هر از این غصه پر اب شیعیه را دل ز عزایت شده داغ که بود قبر تویی شمع و چراغ نزد ان طایفه زشت مرام بوسه بر قبر شما هست حرام با چنین ظلم و ستم از اعدا بهتر اینست که قبر زهرا مخفی از دیده دشمن گردید تا زهر حادثه ایمن گردید مرثیه گروهی ، در شهادت اما باقر علیه السلام امام باقر به شهادت رسید ارث شهادتش به امت رسید سلام ما بر قبرش به جلوه های صبرش امام باقر - امام باقر علیه السلام نور دل فاطمه بیتاب شد پیکرش از زهر جفا اب شد آتش گرفته جاننش از ظلم دشمنانش اما باقر - امام باقر علیه السلام ظلمی که بر امام باقر رسید دیده تاریخ به عالم ندید با زین زهر الوده راه حسین پیموده امام باقر - اما باقر علیه السلام سلام ما به حال التهابش سلام ما به مرقد خرابش کعبه دلها تربت بقیع است دل غرقه خون از محنت بقیع است یا رب به اشک زهرا رسان مهدی ما را امام باقر - امام باقر علیه السلام

هشتم ذی الحجه یوم الترویه حرکت امام حسین (ع) از مکه به سوی کربلا

ای یکه تار عرصه صبر و رضا حسین وی رهنمای قافله کربلا حسین تو کعبه امیدی و در وقت حج شدی نا کرده حج ، ز بیت الهی جدا حسین بر فراز حماسه هنوز پنجاه سال از غروب خورشید رسالت نگذشته است که غاصبان ، سلطنت را به جای نبوت ، و یزید را به جای محمد (ص) می نشانند . بلایی بزرگ دامن گیر جامعه اسلامی شده و کار به جایی رسیده است که سرنوشت جهان اسلام در دست یزید هوسبار قرار گرفته است . همان یزیدی که زشت ترین واژه ها از توصیف چهره کریه او ناتوانند . درد ناکترین

از همه آنکه، از حسین (ص) می‌خواهند تا آن جز ثومه فساد و طغیان را به عنوان جانشین پیامبر به رسمیت بشناسد. از عصاره عصمت، لنگرگاه افلاک، نقطه پرگار زمین و زمان، مرکز دایره امکان، از همو که قلبش فرودگاه ملائک است، برای ننگین ترین لکه تاریخ و زشت ترین کلمه قاموس بشریت، بیعت می‌خواهند. از حسین (ص) می‌خواهند تا با دست عصمت، الوده ترین دست روزگار را به نشانه تایید بفشارد. فرماندار وقت مدینه ماموریت یافته است تا از زاده زهرا برای فرزند لابالی معاویه رای اعتماد بگیرد. دست بیعت حسین یا سر بریده او، همان دو ارمغانی است که یزید یکی از آنها را از مدینه خواسته است اکنون دیگر برای حسین (ص) مدینه جای ماندن نیست، باید کاروان و قافله شهادت محملها را بر بندد و صاحبان اصلی مدینه الرسول از مدینه و رسول خدا حافظی کنند. امیر قافله، با یاران وفادار خویش از شهر بیرون می‌آید و در حالیکه خطر هر لحظه او را تهدید می‌کند. اهنک مکه دارد. گویی موسی بن عمران است که با تعقیب فرعونیان و قبطیان از مصر بیرون آمده است لذا ایه ای از قرآن را زمزمه می‌کند که روایتگر هجرت موسی (ص) است: و خرج منها خائفا یتربق قال رب نجنی من القوم الظالمین کاروانیان در طی شش شبانه روز، بیابانهای سوزان بین مدینه و مکه را پشت سر نهاده و به حریم کعبه پناهنده می‌شوند تا آن وادی ایمن را پایگاه امر به معروف و نهی از منکر، و جایگاه اعلام برائت از ستم و بی‌عدالتی قرار دهند، ولی حرامیان روزگار که با خدا نیز اعلام جنگ کرده اند نه احترام خون خدا و نه حریم خانه خدا هیچیک را نمی‌فهمند و عزم شکستن حریم حرم نموده و در خانه امن خدا قصد ریختن خون خدا کرده اند. مردم از چهار گوشه کشور اسلام به حج و طواف کعبه می‌آیند ولی معصوم زمانه کعبه را به سوی کعبه جانان، حج را به سوی جهاد و زیارت را به سوی شهادت ترک می‌کند، لباس احرام را برکنده و کفن شهادت پوشیده و به سوی حج اکبر می‌شتابد. و در زمانه ای که هنگامه زیارت روی خداست پشت به خانه خدا می‌کند و مسیر بین مکه و کربلا را جایگاه با صفا ترین سعی خویش قرار می‌دهد، چه در آن وادی سعی و صفای خونین صفای دیگری دارد. در این مسیر، پرتو عشق، شعاع خطر را کمرنگ بلکه ناپدید کرده است و در این سعی عرفانی علاوه بر قصد قربت که شرط هر عبادتی است، عنصر عشق میداندار اصلی میدان کربلا است عشق چاووش خوش اواز سفر کربلا است و تنها عاشقانند که در این کاروان نام نوشته اند و در یک ردیف و به ستون یک پشت سر امام عشق و معنای عشق، به اقتدای شهادت ایستاده اند. همه جنب و جوشهای آنها بوی پرستش و رنگ عبادت به خود گرفته است عبادتی عارفانه و عاشقانه که در آن جای پای کوچکترین کراهت، بی میلی و احساس درد و رنج به چشم نمی‌خورد. ستارگان کهکشان شهادت، آسمان بین مکه تا کربلا را نور افشان کرده اند، این کهکشان، نه کهکشان راه مکه را بنماید، بلکه راه خونینی است که از مدینه و مکه آغاز می‌شود و به میدان سرخ نینوا منتهی می‌گردد و راه قبله کربلا را می‌نماید. این کهکشان راه حاجیان نیست که راه مجاهدان و شهیدان عاشق است. از نگاه دو چشم، شمار ستارگان این کهکشان بسیار کمتر از کهکشان عظیم منظومه شمسی است ولی در حساب عشق کهکشان کربلا بسی پررنگ تر و درخشان تر از تمامی کهکشانش است و جلوه هستی و فروغ کیهان از درخشش پر نورترین اختر این کهکشان تامین می‌شود. این کاروانیان، راهیان پر شکوهترین راهاند و سیارگان زیباترین منظومه کیهانند و جاذبه خورشید امامت است که این مجموعه را در مدار حق به گرد خود می‌گرداند و همه را با خود به سوی یک هدف متعالی می‌کشاند. حج نا تمام خون خدا توطئه شومی را که می‌خواست نهضت را در نطفه خفه کند، خنثی کرد. افزون بر آن زایران و مجاوران خانه خدا را نیز در برابر یک چرا قرار داد. چرا بزرگی که مردم دیرفهم روزگار پاسخ آن را در حیات حسین دریافتند ولی نقش این علامت سؤال را در قیامهای بعد از عاشورا بخوبی می‌توان دید. کاروان عشق پیش می‌رود و منزل به منزل یاران تازه ای را با خود همراه می‌سازد. صدای اذان و نوای قرآن که از این کاروانیان در فضای بیابان می‌پیچد دل‌های عاشق را به طواف وجود نازنین ابی عبد الله می‌کشاند. سالار قافله هر از چندی ندا در می‌دهد: هر که می‌خواهد خونس را در دریای خون ما بیامیزد و آن را در راه خدا نثار کند، به کاروان پیبوند و با ما به راه افتد من کان باذ لا فینا مهجته فلیر حل معنا در این اعزام پر شکوه و استثنایی از غنیمت گرفتن و بر تخت قدرت و سریر ریاست تکیه زدن

، خیری نیست سالار از آغاز راه نمی خواهد نورانیت لشگر و خلوص سپاه را فدای تعداد کند ، نمی خواهد حتی یک حلقه ، ناخالص در میان این زنجیره قیمتی قرار گیرد و سلسله شهادت را کم اعتبار سازد . امام جانباز و جان بر کف می طلبد سپاهی ، داوطلب می جوید او سپاهی لشگر لازم ندارد ، نمی خواهد کیفیت را قربانی کمیت کند زیرا به میدانی می رود که در آن عشق حرف اول و آخر را خواهد زد و خون بر شمشیر و نیزه چیره خواهد شد و بدان جهت تمام نیروهای امام نیروی کیف...اند ، و امام شهیدان ، کیفی ترین نیروهای خود را در خطرناکترین جبهه به کار می گیرد و خود ، که محور عالم خلقت است در نوک تیز پیکان حمله قرار می گیرد . مردان ، هفتاد و دو نفرند از میانه هفتاد و دو فرقه و در میانه دریای توفانی فتنه به کشتی نجات نشسته اند و می روند تا حلق تشنه خود را به خنجر بسپارند و اب نجات و شهد رستگاری را از لب شمشیر بنوشند . هفتاد و دو پروانه می روند تا با آخرین توانهای خود بر گرد شمع وجود حسین علیه السلام خاموش و بی اواز بسوزند و با این خاموشی ، ماندگارترین سرود سبز ماندن و سرخ رفتن را بر بلندترین گلدسته قبه ازادگی بسرایند ، شمع نیز می رود و شعله عشق اوست که پروانه های بی آرام را هم با خود می برد تا جملگی در شام سرد ستم بسوزند و ذوب شوند و یلدای تاریک امت را به سپیده دم پگاه عدالت برسانند . فداکارترین سپاه تاریخ سازماندهی می شود و می رود تا خونین ترین و شگفت آورترین اسوه را در عرصه حقیقت به نمایش بگذارد ، این سپاه مجهزترین سپاه تاریخ است چون ایمان پر بارترین ره توشه این اعزامیان است . این خدا باوران و امام شناسان ، تمام پل های وابستگی را اعم از مال ، خانواده ، آینده زندگی و موقعیت اجتماعی را خراب کرده و خود را برای گذشتن از پل صراط و برای رسیدن به آیندهای پایدار و زندگی و موقعیت ماندگار مهیا کرده اند . کودکان و زنان ، زبان گویای نهضت و ستون تبلیغات انقلاب کربلایند که پس از فرو نشستن گرد و غبار جنگ ، رسالت خویش را آغاز خواهند کرد و خطبه زینب علیها السلام و زین العابدین علیه السلام با آثار خون هفتاد و دو شهید در خواهد امیخت و کاخ ستم را واژگون خواهد ساخت . کاروان به دشت تفدیده طف قدم می گذارد حر با هزار مسلح در برابر سپاه کوچک حسین علیه السلام صف می کشد . و سالار کم سپاه را خوب می شناسد و موج دوستی را در رخسار امام می بیند و با انبوه سپاه خود به کسی اقتدا می کند و موج دوستی را در رخسار امام می بیند و با انبوه سپاه خود به کسی اقتدا می کند و نماز می گزارد که به جنگش آمده است . حر نمیخواهد باور کند که این قافله دار ، هم حسین باشد و هم خارجی و طغیانگر . پس ! کناری می رود و سخنان امام ، دیو غفلت را در اندرون حر می میراند و زلال نصیحت امام ، حر را می شوید و حر می کند و این خبر مثل صاعقه ای وحشتناک بر سر عاج نشینان کوفه و شام فرود می آید . فرماندهان تازه ، با فرمانهای تازه تر ، با لشگریانی تازه نفس و بی شمار خود را به منطقه می رسانند . دو سپاه نا برابر در دو پادگان ، آماده نبرد شده اند ، تا برابرند . هم از جهت تعداد و هم از جهت فکر و اندیشه . در یک سپاه ، عشق به شهادت و لقای حق موج می زند و تپش قلب مجاهدان لحظه ها را برای رسیدن لحظه وصل می شمارد و در دیگر سپاه هوس ، شهوت و علاقه به وعده های پوچ ریاست حکومت می کند . خورشید روز گرم و ماه پاره محرم به دامن صحرای گرم کربلا چشم دوخته اند تا ساعاتی دیگر تماشاگر عظیم ترین حماسه نسل بشر باشند . اب فرات ابستن بزرگترین طغیان است و می ایستد تا بر کرانه خویش که لحظاتی بعد صحنه اجرای موزون ترین سرود زندگی خواهد شد نظاره کند . اب ایستاده است ، چین و شکنها آرام ، موجها اسوده و صدای ان نرمتر ای همیشه است که اینهمه ، روایتگر آرامش قبل از توفانند . ارایش سپاه کوچک لحظاتی دیگر به هم خواهد خورد تا با این به هم خوردن در همیشه تاریخ ، اسایش هر چه ستمگر است ، بر هم زند و فرونی سپاه سیاه خصم را بی آبرو سازد و اثبات کند که تعداد نفرات ، ملاک حقانیت نیست و اکثریت همیشه نمی تواند در نقش یکی از مطهرات نا پاک را پاک کند و باطل را به حق استحاله نماید . سرانجام توفان می توفد و جنگ و کارزار در می گیرد و بزرگترین حادثه ها ، سریعتر از زمان ، وسیعتر از جهان و بلندتر از تاریخ رخ می دهد ، عاشورا رخ می نماید و سالار شهیدان ، کلمه عدالت و ازادگی را به رنگ خون بر پیشانی تاریخ می نگارد و قرآن را با صحیحترین روایت ، بر رواق بلند آسمان تلاوت می کند و بت های جهالت جدید بنی امیه را درهم

می شکند و بدین سان کربلا و عاشورا بر تاریک تاریخ می درخشند. حج نا تمام از کعبه رو بکر بلا میکند حسین و آنجا دوباره کعبه بنا میکند حسین گر ساخته است خانه ای از سنگ و گل خلیل آنجا بناز خون خدا میکند حسین روزی که حاجیان به حرم روی مینهند پشت از حریم کعبه چرا؟ میکند حسین آن حج نا تمام که بر عمره شد بدل اتمام ان بدشت بلا میکند حسین آنجا وقوف در عرفات ار نکرده است فریاد معرفت همه جا میکند حسین آنجا اگر که فرصت قربانیش نبود اینجا هر آنچه هست فدا میکند حسین آنجا که سعی بین صفا در دویدن است اینجا به قتلگاه صفا میکند حسین آنجا حنا حرام بود بهرا حاجیان اینجا ز خون خویش حنا میکند حسین وقتی به خیمه گاه رود از پی وداع اینجا دوباره حج نساء میکند حسین بعد از هزار سال به همراه حاجیان هر سال رو بسوی منا میکند حسین از چار سوی کعبه، ز گلدسته ها هنوز هر صبح و ظهر و شام ندا میکند حسین بشنو دعای در عرفاتش که بنگری با سوز دل هنوز دعا میکند حسین سر داده است و حکم شفاعت گرفته است بر وعده ای که داده وفا میکند حسین

نهم ذی الحجه شهادت حضرت مسلم ابن عقیل (ع)

مظلومی آل مرتضی پیدا شد در کوفه دوباره محشری بر پا شد مهمان غریب کوفه را دریابید زیرا که اسیر فتنه اعدا شد کفن پوش عشق می بینمت ای سفیر سفر انقلاب که سفارتت را آغاز کرده ای، دعوتی که هیجده هزار دعوتنامه داشته است، و در بیابانهای تفدیده، راه می سپری و پرچم فراز مند نهضت ازاد یبخش حسین علیه السلام را بر دوش می کشی و نستوه و استوار، با طنین گامهای قهرمانانه ات، سکوت سرد و مرگ افزای چندین ساله تاریخ اسلام را درهم می شکنی. جوانمردی، وفا، و دریا دلی به تو ایمان آورده اند و ارزشها، هرگز، پاسداری، پایدارتر از تو ندیده اند. ان شب، که با غافلگیری و ترور عامل دشمن، فقط و فقط برای ارزشها، به مخالفت برخاستی، همه خصلتهای آسمانی، بنده ارزش خرید تو شدند. اری وفا از اینکه چون توئی را در کوفه، شهر بی وفایان، در کوی بی وفایی می دید، شرمسار بود و این ازرم را که از حضور وفا مردترین یار ابوالاحرار در ان خلوت خالی از مردانگی و غیرت، احساس می کرد نمی توانست پنهان کند. ای الگوی بزرگ مقاومت، ای اسوه صبر و استواری، از ان لحظه های خون و خشم، شمشیر و تکبیر، و رویارویی نا برابر نور و ظلمت چه بگویم که کار و کارزار از جنگ تن به تن گذشته بود و تبدیل به جنگ تن به تن ها شده بود. رزم حماسه آفرین تنی تنها و دور از دیار با تن ها و گرگهایی تا دندان مسلح، با نگهبانان اشرافیت و حافظان شیطان. عدالت بر خود، لحظه ای غم افزاتر از آن هنگام تنهایی تو در آن هنگامه خون و آتش، ندیده است. دلهای همه خدا پرستان، از ان روز و دقیق تر بگویم از آن شب، خانه تو شد، (از آن شب) که بر درگاه خانه آن زن و در جواب سئوالش نالید که: من در این شهر، خانه ای ندارم. هنوز و همواره، خونرنگی شفق، از شرمگینی ان شامگاهان است، ان شام شوم و آن شب تا ابد سیاه که در کوچه های شهر هیجده هزار دعوتنامه ای، تنها ماندی و از هیچ پنجره ای، نوری، هر چند نا چیز، سوسو نمی زد. هر وقت به ان تنهایی تاریخی ات فکر می کنم و ان خاطره غمبار را یاد می اورم به این نتیجه می رسم که غمی که هر غروب را می اکند، غم توست و غروب، ائینه دار غصه های توست، و ابهام راز الودش از سر گذشت تو نشست گرفته است. ای عارف عرفه، ای شاهد عرصات، ای سفیر ثوره وای شهید عرفات. ای فرستاده فرزانه حسین علیه السلام، به تنهاییت در کوچه های تنگ و تاریک و مالا مال از آتش و دود کوفه سوگند دلهایمان، دشتهای وسیعی است که در ان، الاله های سرخ و شقایقهای ارغوانی عشق تو و مولای تو، روئیده است. مسلم تو از بام قصر قساوت بر زمین نیفتادی. هرگز، که در دلهای ازادگان و عدالت دوستان و ظلم ستیزان جای گرفتی، تو به میهمانی دلهای عاشق رفتی و قلبهای مومنی که عرش الرحمان گفته شده اند، جایگاه توست ای عبد صالح رحمان. می بینمت بر تارک تاریخ، بشکوه ایستاده ای و قامت خونینت از زخمهای کشیده شدن پیکرت بر سنگفرشهای کوفه، ستاره باران است. سنگفرشهای کوی و برزن کوفه، وقتی با بدن مطهرت مماس بودند، بر عرش، پهلو می

زدند، دیگر سنگفرش نبودند بلکه سنگ عرش شده بودند. تمام ابهای جهان و بی کرانگی اقیانوسهای زمین، و آمدار و شرمسار آن لحظه آب خواستن و اب خوردن تو هستند. تا، لب گذاشتی، ظرف آب، بحر احمر شد و ظرفیت و گستره وجود تو را به حکایت نشست. اه چه بگویم؟ که می بینم از بام دارالاماره و از سردار، بر سرداران جهان، امارت می کنی و هر جا حق طلب و ظلم ستیزی است مسلم تو شده است. چاه ها چاله های انباشته از آتش و شمشیر، گواه روشنی است. بر این حقیقت آفتابی که تو آفتابی و تسلیم، تسلیم توست. ای سلم بزرگ؛ عزت و شرف، بندگان مودب استان رفیع تو هستند و در قدمت به خاک ادب افتاده اند. ای شهید پیشتاز کربلا، هنوز، عطر دل انگیز آن سلام ملکوتی که به عنوان حسین علیه السلام فرستادی در فضای آسمان فتوت، برادری و انسانیت، با مشام جان استشمام می شود و روح را روحانیت و طور سینای سینه ها را طراوتی تازه می بخشد. به سلام قسم، ... الملک القدوس السلام... سلامی دل انگیزتر از سلام تو در حافظه تاریخ نیست. سلامی از اسلام ناب یک مسلم. تو از کوه استواری و استواری عکس بر گردان ضایع و کمرنگی است از تو، از همان ایستادن بر بام و به سلام. اه... باز هم اه... از این غم، که برای عاشقانت، هممین یک غم کافی است تا هیچ گاه به سرور نشینند، غم جانکاه آن لحظه که امام نازنین نازدانه ات را بر زانوی مهر نشانند و دیگر دخترکان کاروان، نگاه معنی دار و غم الودی به یکدیگر کردند و لب گزیدند. دست مهربان و نوازشگر امام که بر سر دختر تو کشیده می شد، اعلامیه ای بود، اعلامیه وصال مسلم به ملکوت تو در عرفه شهید شدی تا دعای، عرفه مولی الکونین را تفسیر کنی و حماسه مسلم بودن و تسلیم نشدن را بیافرینی. سفیر حسین علیه السلام آنشب که شهر کوفه در اشوب غم بود نامه نگاران را قلم تیغ ستم بود آنشب که عروس حجله شب شعر میخواند اشعار غم با واژه های بکر میخواند آنشب زمین از پرده دل ناله میزد داغ شقایق را به قلب لاله میزد آنشب حکومت بود سر تا پا نظامی حامی یک مامور جلبش صد حرامی در کوچه ای مرد غربی راه میرفت از بی پناهی در پناه اه میرفت مرغ دلش گاهی هوای یار میکرد از خستگی که تکیه بر دیوار میکرد در کارگاه لب درنا سفته می سفت اسرار دل را این چنین با باد میگفت ای باد صرصر همتی چون وقت تنگ است چرخ زمان ابستن اشوب جنگ است دارم بتو من دست استمداد ای باد چون هستیم را داده ام بر باد ای باد اینک که در این شهر دلداری ندارم تنهای تنها هستم و یاری ندارم از من بیر در نزد دلدارم پیامی زیرا که غیر از او ندارم من امانی از قول من بر گو تو با نور دو عینم فرزند دلبد علی یعنی حسینم مولای من از کوفیان قطع نظر کن کوفه میاعزم سفر جای دگر کن مولای من جان رسول الله برگرد دائم که در راهی ولی زین راه برگرد اینان که بر لب نعره تکبیر دارند جای وفا زیر عبا شمشیر دارند شمشیرها شان بهر قتلت تیز گشته پیمانها شان از ستم لبریز گشته با سنگ و تیر و نیزه ها شان میزبانند آماده از بهر ورود میهمانند ای یوسف من پا سر بازار مگذار پا بر سر بازار این اشرا مگذار اینجا متاع عاشقی را مشتری نیست این فرقه را کاری بجز غارتگری نیست اینان همه ایفا گران نقش خونند چون بیخبر از سنگر عشق و جنونند تنها بیا اما میاور خواهرت را تنها به خواهر ان سه ساله حضرت را ائی اگر در کوفه ای فخر زمانه دشمن زند بر خواهر تو تازیانه ائی اگر در کوفه میگردد به سیلی مانند زهرا روی اطفال تو نیلی ائی اگر در کوفه بینی داغ اکبر انسان که روید لاله ها از باغ اکبر مرثیه گروهی در شهادت حضرت مسلم علیه السلام میا کوفه گل زهرا بین شد مسلمت تنها خداحافظ خداحافظ شدم قربانیت مولا حسینم وای حسینم وای (۲) نگر آویزه دارم غم عشقت بدل دارم بین احرام خون بستم که حجم را بجای ارم حسینم وای حسینم وای (۲) صفا و مروه ام باشی منا و کعبه ام باشی مقام و حجر و رکن من حریم قبله ام باشی بود ذکر دلم یا رب بگریم در دل این شب که با این کوفه ویران چه سازد خواهرت زینب حسینم وای حسینم وای (۲)

دهم ذی الحجه عید سعید قربان

ما مسلم و برنامه ما قرآن است ملیت ما به پایه ایمان است عیدی که برای ما پسندیده خدا فطر است و غدیر و جمعه و قربان است خنجر شوق بر حنجر نفس عید قربان جلوه گاه تعبد و تسلیم ابراهیمیان حنیف است. فصل قرب یافتن مسلمآنان به خداوند، در سایه

عبودیت است. اگر ابراهیم خلیل، در اجرای فرمان پروردگارش، خنجر بر حنجر اسماعیل می‌نهد، اگر اسماعیل ذبیح، پدر را در اجرای امر خدایی، تشویق و ترغیب می‌کند، اگر شیخ الانبیاء در نهادن کارد بر حلقوم فرزندش، لحظه‌ای تردید و توقف نمی‌کند؛ همه و همه، نشانه مسلمانی آن پدر و پسر و شاهد صداقت در عقیده و عشق، و وفاداری در قلمرو بندگی است. عید قربان، مجرای فدا کردن عزیزترین یعنی خدا است. عید قربان، مجرای فیض الهی و بهانه عنایت رحمانی به بندگان مومن و مسلم و مطیع است. قربانی تو در این چیست؟ در راه خدا، چه چیز فدا می‌کنی؟ با چه وسیله، به استان پروردگار، تقرب می‌جویی؟ و کدام فدیة را به قربانگاه صدق، عشق، اخلاص و وفا می‌آوری؟ برای اولیاء الله عید قربان مجمع الشواهد صدق در گفتار، کردار، ادعا و عمل است. تو نیز، اگر بتوانی رضای خویش را فدای رضای حق کنی، اگر بتوانی از خواسته دل در راه خواسته دین چشم‌پوشی، اگر بتوانی از داشته‌ها و خواسته‌ها بگذری، آنگاه، به مرز عبودیت و به حوزه قربانگاه قدم نهاده‌ای. مگر خلیل الرحمان چه کرد؟ تو نیز اگر پیر و مشی و مرام ابراهیمی، نباید هیچ چیز از آنچه داری و به آن دلبسته‌ای، همچون زن و فرزند، مال و منال، پول و پس‌انداز، خانه و خادم ماشین و مسکن، و... حجاب چهره جانت، مانع بندگی و فرمانبرداریت شود و آنگاه که پای دین و خدا به میان آید، بسادگی و بصراحتی ابراهیمی و بصداقتی اسماعیلی در گذری و امر مولا را مقدم بداری. بگذر از فرزند و مال و جان خویش تا خلیل الله دوران‌ت کنند سر بنه در کف، برو در کوی دوست تا چو اسماعیل، قربانت کنند اینجاست که قربانی وسیله قرب می‌شود و عید قربان روز تقرب به خداوند. آن هم نه قرب مادی و جسمی - که خدا از محدوده حس و جسم بیرون است - بلکه قرب معنوی و تقرب ارزشی که در سایه ایمان و عمل است. آنچه انسان را به خدا نزدیک می‌کند، طاعت است. و آنچه از ساحت قرب ربوبی دور می‌سازد، معصیت است. خدا به ما نزدیک است، حتی نزدیکتر از رگ کردن، که خود فرموده است: - و نحن اقرب الیه من جبل الوریث - ما از او دوریم، چرا که به جرم و گناه، گرفتاریم و مجرم هرگز محرم نخواهد شد. دوست نزدیکتر از من به من است وین عجبتر که من از وی دورم اگر پای از مرز طاعت فراتر ننهیم، اگر با تیغ گناه، دامن عصمت ندریم، اگر دست تعدی، به حریم حرمت الله نگشاییم، آنگاه خواهیم دید که هر جا باشیم در قربانگاهیم و هر سو که برویم، به او تقرب پیدا می‌کنیم، و هر روزمان عید قربان می‌شود. بفرموده حضرت علی: کل یوم لا یعصى الله فیه فهو یوم عید هر روزی که در آن، خدا نافرمانی نشود روز عید است. جلوه دیگر این روز، ذبح است. قربانی کردن گوسفند، چه از سوی حاجی در منا و چه از سوی ما در شهرها مان، تکریم آن حماسه معنوی و ایثار عظیم است که ابراهیم و اسماعیل از خود نشان دادند و به مسلخ رفتند، آن فداکاری همواره باید در خاطره‌ها زنده بماند، تا درسی می‌باشد فرا روی ابراهیمیان همیشه و همه جا. رها شدن از تعلقات و ذبح کردن تمنیات در پیش پای اراده الهی، درس دیگران قربانی است، تیغ اراده و عفاف، باید بر خنجر نفسانیات نهاد و خون نفس اماره را ریخت و از شر این وسواس خناس نجات یافت. تا چه حد حاضری که خواست خدا را بر خواهش دل مقدم بداری؟ تا کجا می‌توانی طاعت و اطاعت الله را، با هوای نفس مبادله نکنی؟ نفس کشتن و جهاد با دشمن درونی، سخت‌تر از مبارزه با دشمن، آشکار و برونی است. از این رو جهاد اکبر نام گرفته است. ذبح قربانی در دید عرفانی اهل نظر، رمزی از ترک هواهای نفسانی و روی آوردن به رضای الهی است ثمرات این ذبح نیز، باید چونان قربانی گوسفند به دیگران برسد. و... چنین است که آنکه مالک هوای نفس شود و دیو هوا را به بند کشد، هم خویشتن از وسوسه‌ها و زیانهای آن آسوده خاطر است، هم جامعه از صدمه هوا پرستیهای او مصون! آری!... امروز، عید است. عید قربان و تقرب به خدا، آن هم در سایه عبودیت و بندگی. ما، بنده آنیم که در بند آنیم. حال که چنین است، چرا در بند نفس و بند زر و سیم و بند خواسته‌ها و داشته‌ها؟! دل به خدا بدهیم و در بند عبودیت او باشیم، تا از هر قید و بندی آزاد شویم. بندگی خدا، امیدبخش است. و روز عید قربان می‌تواند برای ما اوج این آزادی برین باشد. خجسته باد عید قربان عید صالحان و ارس ته، و عید اهل طاعت و تسلیم. بمناسبت ده ذی‌الحجه عید قربان و حضور مهمانان خدا در موسم حج خسی در میقات من از این شهر امید، شهر توحید که نامش

مکه است، و غنوده است میان صدفش کعبه پاک، قصه‌ها میدانم. دست در دست من اینک بگذار، تا از این شهر پر از خاطره دیدار کنیم. هر کجا گام می‌داری در این شهر، و به هر سوی و به هر چشم انداز، که نظر کرده و چشم اندازی، میشود زنده در اندیشه، بسی خاطره‌ها. یادی از هاجر و اسماعیلش، مظهر سعی و تکاپو و تلاش، صاحب زمزمه زمزم عشق، یادی از ابراهیم، آنکه شالوده این خانه بریخت، آنکه بت‌های کهن را بشکست، آنکه بر درگاه دوست، پسرش را که جوان بود، قربانی برد. یادی از ناله جانسوز بلال، که در این شهر، در آن دوره پر خوف و گزند به احد بود بلند، یادی از غار حرا، مهبط وحی، یادی از بعثت پیغمبر پاک، یادی از هجرت و از فتح بزرگ، یادی از شعب ایطالب و آزار قریش، شهر دین، شهر خدا، شهر رسول، شهر میلاد علی علیه السلام، شهر نجوای حسین ابن علی علیه السلام در عرفات شهر قرآن و حدیث، شهر فیض و برکات... و بسی خاطره از جای دگر، شخص دگر... بانگ توحید که در دشت و فضا می‌پیچد، موج لیبیک که در کوه و هوا می‌غلطد، طور سینای مسلمانان را، جلوه گر می‌سازد، چه کسی جرات این را دارد، که در اینجا سخن از من گوید؟! من و تو رنگ ز رخساره خود می‌بازند، همه ما می‌گردند، همه او می‌گردند، پهن‌دشت عرفات، جلوه‌گاهی است که در آینه اش، چهره روشن و حدت، پیداست، همه در زیر یکی سقف بلند آسمانی نیلی، به مناجات و عبادت، مشغول، اشک در دیده و غم‌ها به دل و بار گناهان بر دوش، همه در گریه و در راز و نیاز، جامه‌ای ساده و یکسان و سفید، جامه‌ای ضد غرور، همه بر تن دارند. همگی در سعی اند، یا که در حال طواف، گرد این خانه که از روز نخست، بهر مردم شده در مکه بنا، وطن مشترکی چون مکه، نتوان یافت به هیچ آئینی. امتیازات نکوهیده در این شهر و حریم، به مساوات مبدل گشته است. این مراسم که در این خانه بپاست، رمزی از شوکت و از تقویت آئین است، جلوه‌ای از دین است. حاجی اینجا همه او می‌بیند، نام او میشود، فیض او می‌طلبند، با شعار لیبیک، پاسخ دعوت او می‌گویند، غرق در جذبه پر شور خداست، قطره‌ای از دریاست، و... خسی در میقات

پانزدهم ذی الحجه ولادت حضرت امام هادی (ع)

ای روی تو خورشید هدایت هادی علیه السلام گلوآژه دفتر ولایت هادی علیه السلام هستی تو دهم امام و ما را باشد از لطف تو امید عنایت هادی علیه السلام هادی امت امام پیوند قدسی آسمان و زمین است. تجلی سیطره روح الهی بر تن خاکی، و امامت طیف گسترده و مائده روحانی خداوند است که تاریخ را و ابدیت روح آدمیان را به خویش فرا می‌خواند. این عقل خاکی، جز به مدد نسیمی که از گلستان هدایت امام می‌وزد، به سرا پرده قداست و طهارت افلاکی راه نمی‌برد. تصویر تابناک امامت فرا راه مردمان است در طریق عبودیت. و زمزمه جاری کلام امام و دریای طراوت و شفافیت حضور امام مشتاقان را به سوی حقیقت می‌کشاند. بشریت، اگر تن به هدایت آسمانی امام در ندهد، به در یوزگی خاک و امامان دروغین ناپاک در خواهد افتاد و شیعه در تلاطم امواج خروشان تاریخ و در انبوه در هم پیچیده دشواریها و درشتی‌ها، همواره چشم به ای نه درخشان امامت دوخته است و سر بر استان آسمان ولایت سائیده است و این است که در درازنای زمان و چرخش چرخ روزگار، بر سر پای خویشتن ایستاده است. امامان شیعه در روزگار خود - هر یک بر حسب اوضاع و شرایط روزگار و احوال و افعال آدمیان - به گونه‌ای نگهبان حریم حرمت عقل و وحی بوده‌اند. آنچه از تفاوت و اختلاف عرصه‌های عمل، کلام و حرکت امامان به چشم می‌آید. اگر چه از بیرون و منظر تاریخی نا پیوسته و گونه‌گون باشد. در درون و باطن از انجام و پیوستگی برخوردار است تعیین حرکت و شیوه‌های عمل در نظام ولایت و امامت محتاج بازنگری و بازسنجی تاریخ زندگی امامان است. نگرشی که بر مبنای توحید و بنیادهای استوار هدایت گری امام متکی باشد، از ژرف نگری و آینده بینی و هوشیاری پیامبرانه امامان به شگفت خواهد آمد. اگر یک سو قیام خونبار امام حسین علیه السلام است. و یک سو صلح سرخ امام حسن علیه السلام، و اگر یک طرف نشر علم و احکام و اندیشه‌های کلامی و فقهی و... است، در عصر امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام - و یک طرف، حفظ و استمرار

بخشیدن به تداوم خط ولایت - در عصر امام جواد علیه السلام و امام هادی علیه السلام - همه و همه تصویری واحد است از آئینه تابناک و درخشانده امامت. مورخی که بی عنایت به این گونه گونی عرصه ها و عرضه ها در پی تاریخ نگاری و درخشان است که زندگانی آسمانی اش کتاب سترگ حقیقت است. حضرتش نیمه ذی الحجه در سال دویست و دوازده هجری در حوالی مدینه چشم عالمیانه را به چهره ملکوتی خویش گشود. پدر بزرگوارش، حضرت امام جواد ۷ - آیت خداوند در زمین و مادرش حضرت ثمانه مغریه (که به سیده شهرت دارد) است. نام حضرتش علی است که رمز آسمانی عروج انسان است و میراث خاندان عصمت. ناصح، نقی، هادی، فقیه، عالم، شهید و خالص از القاب حضرت است که هر یک برخاسته از منش و شخصیت گرانقدر و روحانی اوست. دوران امامت آن حضرت از سال ۲۲۰ هجری - سال شهادت پدر بزرگوارش، امام جواد ۷ - تا سال ۲۵۴ هجری - تاریخ شهادت خود آن حضرت - به درازا کشید. ۳۴ سال از عمر ۵۲ ساله آن حضرت بر سه سکوی پاسداری از حریم قرآن و رسالت و امامت گذشت. حضرتش، همچون پدر، در خردسالی (به تقریب هشت سالگی) به امامت رسید و اعجاز امامت دیگر بار در چهره امامی دیگر تجلی کرد. اگر چه ستمکاران ناباورانه در عهد امامت حضرت جواد علیه السلام به سختی از امامت و توانایی پیامبر گونه او در سن خردسالی شکست خورده و دچار گونه ای حیرت دیوانه وار گشته بودند، اما در عهد امامت حضرت هادی علیه السلام نیز، از خردسالی حضرتش بر نتابیدند و در پی برهم زدن و آشوبگری در اندیشه شیعی بر اندند و دیگر بار حضرت را به آزمایشهای علمی و فکری آزمودند تا شاید رخنه ای در سد مستحکم امامت دراندازند، جنیدی نامی را بر حضرت گماردند تا او را در خردسالی مجاب کند. امام او سرگشته و حیران از جوشش چشمه های علم حضرت به شگفت در آمد و حلقه محبت و ولایت حضرت را در گوش کرد. می گفت: نمی دانم خردسالی چنین که دیوارهای مدینه او را در بر گرفته اند، اینهمه علم و معرفت را از کجا فرا چنگ آورده است! عصر زندگی امام هادی علیه السلام، عصری پر تلاطم و آکنده از دشواریها و ستمگری ها - برای شیعیان - بود. آشفتگی سیاسی و اقتصادی و درهم پاشیدگی اوضاع اصلاح اجتماعی، مجال را برای حاکمان ستمگر تنگ نمی کرد و آنان بر تعصب و تقویت پایه های جور و ستم می افزودند زمامداران خونخوار عباسی از هر فرصتی برای نابودی و از میان برداشتن - تنها مخالفان سر سخت خود، (شیعیان) سود می جستند. این زمان، حفظ تجمع شیعیان و استمرار بخشیدن به مقاومت و امر ارشاد سیاسی و اجتماعی، رسالت خطیر و حساس امامت بود. دستگیری و تعقیب بزرگان شیعه. همچون محمد بن صالح و محمد بن محمد الحسینی و... و نیز شهادت بسیاری از آنان همچون یحیی بن عمر و... و ایداء و آزار شیعیان، کار را بر آنان چنان دشوار ساخته بود که اگر نقش امامت حضرت در کار نبود، اثری از شیعه بر جای نمی ماند. و روشن است که امام نیز از خطر توطئه و دسیسه های شوم جباران روزگار و خونخواری همچون متوکل در امان نمی ماند. امام جماعت حرمین (مکه و مدینه) از سوی دستگاه خلافت، به متوکل عباسی نوشت که: اگر ترا به مکه و مدینه حاجتی هست، علی بن محمد (هادی) را از این دیار بیرون بر که بیشتر این ناحیه را مطیع خود گردانیده است. و این پس از سعایت مخالفان و دشمنان و تفتیس مکرر و چند باره خانه حضرت بود که هیچ به دست نیآورده بودند. مسعودی آورده است که: در باب حضرت امام علی النقی علیه السلام - نزد متوکل سعایت کردند و گفتند که در منزل ان جناب اسلحه بسیار و نامه های فراوان است که شیعیان او از قم برای او فرستاده اند و آن جناب عزم آن دارد که بر تو خروج کند... یحیی بن هر ثمه از فرماندهان ارتش متوکل می گوید: سرای او را بازرسی کردم و در آن جز قرآن و کتب علمی چیزی نیافتم تمام این جریانهای اجتماعی، عاقبت متوکل را مجبور کرد که امام را به سامرا، مقر حکومت خویش فرا بخواند تا حضرتش را در حیطه مراقبت و اطلاع خویش محصور کند. و این بود که به قریب بیست سال از زندگی حضرت در سامرا و مقر حکومت عباسی گذشت. در تمام این دوره بیست ساله حضور جماعتی از بنی عباس - که تاریخ آن را یاد می کند - نشانگر تلاش حکومت عباسی برای تنگ کردن مجال بر حضرت امام هادی علیه السلام است. تاریخ صحنه های شگفت را از حضور امام در عرصه مقاومت و ظلم ستیزی در حافظه خود گنجانیده است. گاه حضرت را

به اجبار به مجلس عیش متوکل وارد می کنند و متوکل حضرتش را (نعوذ بالله) . به باده نوشی می خواند و آن گاه که امام خردمندانه اهانت او را پاسخ می گوید از امام می خواهد که دست کم شعری بخواند و امام گرچه شاعر نیست ، اما دشمن را با تیر ایاتی شگرف شگفت بر زمین عجز و ناتوانی می دوزد: با تو اعلی قتل ال ا جبال تحرسهم غلب الرجال فلم تنفعهم القتل و استترلوا بعد عز من معاقلهم و اتسکنا حفرا یا بنسما نزلوا . . . ستمگران بر قله کوههای خانه ساختند ولی چه سود که کوهها نیز یاری شان نکردند . . . آنگاه از فراز کوه ها به شیب گورها در افتادند . . . چه جایگاه پلیدی ! تربیت شاگردان و پرورش مردان سترگی که هر یک زمانه ای را متحیر می سازند و دنیایی را مبهوت می کنند از دیگر برکات فیض حضور حضرت است ، بزرگانی همچون حسین ابن سعید ، ابو هاشم جعفری ، عبد العظیم حسنی و ابن سیکت (شاعر شهید) از آبشخور روحانی فیض امام سیراب گشته اند . سر آنجام ، جباران زمانه ، عظمت حضور امام را تاب نیاورده و حماسه شهادت که میراث خاندان ولایت است ، دوباره تاریخ را به چرخش در آورد ، امام علیه السلام را به زهر دشمنی و کینه ، به شهادت رساندند ، و سوگ حضرتش را جاودانه ساختند . اما دریغ که چراغ هدایت خاموش گردد و در کار امامت شکست در گیرد !! میلاد حضرتش بر شیفتگان حضرت خجسته باد ماه فروزانی دگر ساقی امشب با پیمانی دگر سفره رنگین کرده بهر تازه مهمانی دگر باغبان را گو بپاشد بذر شادی در زمین تا بیارد ابر رحمت باز بارانی دگر باید آدم در جنان امشب گل افشانی کند تا به تخت گل نشیند جان جانانی دگر تا نرسد نوح پیغمبر ز طوفان بلا رحمت حق کرده بر پا باز طوفانی دگر آتش نمرودیان خاموش گردید و خلیل تکیه گاهش تخت گل شد در گلستانی دگر شهر یثرب سینه سینا شده کز لطف حق زد قدم در این جهان موسی ابن عمرانی دگر گر مسیحا مرده را زان نفاس گرمش زنده کرد جسم او را داده میلاد نقی ، جانی دگر بر جواد ابن الرضا حق داده از دریای جود گوهر ارزنده و در درخشانی دگر خیزران باید زند گلبوسه بر روی عروس کز شرف آورده بهر دین نگهبانی دگر فاطمه در باغ جنت بزم شادی چیده است چون که دیده نهمین گل را به دامانی دگر از شب ظلمانی و تاریکی ره غم مخور ز آنکه آید بعد شب صبح درخشانی دگر خاتم پیغمبران تبریک گوید بر علی چون علی را آمده ماه فروزانی دگر زد قدم در ملک هستی حافظ صلح حسن تا دهد با صبر خود در صحنه جولانی دگر نهضت خونین عاشورا و پیکار حسین یافته از این پسر گرمی میدانی دگر محور چرخ عبودیت چو زین العابدین داده بر محراب طاعت عشق و ایمانی دگر گوهری را داده بر ما مکتب بحر العلوم تا نگرده جاگزین علم ، نادانی دگر فارغ التحصیلی از دانشگاه فقه و اصول آمده و بر ما دهد سر خط عرفانی دگر همچنان موسی ابن جعفر در مقام بندگی آمده با خط انسانساز انسانی دگر تا نماند در جهان خالی سریر ارتضا آمده همچون رضا در دهر سلطانی دگر چون جواد آمد بدینا منبع جود و سخا کز علوش گشته رنگین خوان احسانی دگر از ولای هادی دین شاعر ژولیده را حق نموده شامل لطف فراوانی دگر سرود در میلاد حضرت امام هادی علیه السلام مژده ز میلاد ولی عشر هادی دین زاده خیر البشر مژده ز میلاد علی النقی هادی دین نوگل باغ تقی سبط نبی میر همه متقی شبل علی بحر نقاوت نقی شاه عشر هادی جن و بشر هادی دین زاده خیر البشر مژده ز میلاد ولی زمین شبل علی والد پاک حسن ماه دهم بارقه ذوالمنن زاده زهرا وصی بوالحسن شمس هدی پادشه بحر و بر هادی دین زاده خیر البشر مژده ز میلاد شه ملک دین نور خدا سرور اهل یقین محور دین عروه اهل یقین حجت حق مظهر جان آفرین شد بجهان ماه رخس جلوه گر هادی دین زاده خیر بشر

هجدهم ذی الحجه روز فرخنده عید سعید غدیر

روز عید است و همان به که سلام تو کنیم مطلع الفجر دل خویش بنام تو کنیم جانشینی محمد (ص) به تو فرخنده بود عهد تجدید ، در این بیعت عام تو کنیم غدیر خم پدر پیر تاریخ ، بسیار شگفتیها به چشم دیده است و بسیار رویدادهای ارزشمند و عظیمی را به یاد دارد که فراموش ناشدنی و بی مرگند . اما از این میان ، چیزهایی را به خاطر دارد که از ویژگیهایی ارزنده تر برخوردارند: از

میان همه سرگذشتها و سرنوشتها، تاریخ اسلام از میان همه پیامبران، محمد (ص) از میان همه امامان، علی علیه السلام از میان همه حوادث، غدیر را و غدیر بالاترین و والاترین رخ داده ای است که در رابطه با بافت اسلام راستین و خواسته ژرف نبی اکرم (ص) ظهور و بروز کرده است. غدیر تجلی اراده خداوند است، غدیر نقطه تاملی در تاریخ است، غدیر یک مکان محدود نیست، غدیر بی انتها و جاودانه است. غدیر روح جهان و انسان است، غدیر زنجیره تداوم ایمان است، غدیر لحظه های هیجان حیات است، غدیر شکوه تاریخ است، غدیر تلاوت آیه های رهایی بشر است، غدیر قدرت اسلام و جانمایه اعتلای بشریت است، غدیر فرودگاه موبک مقدس پیامبر خدا و قرارگاه فرماندهی سپاه توحید در کل هستی است، غدیر نبض حیات و راوی شور و شادمانی و شگفتی و سرور است. باشد تا پیمان و لایتمان را با صاحب این روز محکمتر نمائیم. اکنون سال دهم هجرت است، اینک پیامبر خدا پس از ده سال تلاش خستگی ناپذیر، ده سال مجاهدت و ایستادگی، ده سال تبلیغ در مدینه عزم آن دارد که به خانه خدا برود. پیشتر از این رسول خدا (ص)، طی اعلامیه ای مردم را به زیارت کعبه خوانده است و حالا هزاران نفر از مشتاقان حرم به انتظار نشسته اند تا با پیامبر (ص) به راه افتند. بیست و ششمین آفتاب ذی اقعده سر بر آورده و کاروان مسلمانان به سوی خانه خدا پیش می رود. در آنجا محمد (ص) مراسم حج را به مردم آموزش میدهد. آنجا نمایشگاه قدرت اسلام، شکوه ایمان، برادری و برابری همه اقشار مسلمان بود. همه با یک رنگ و با یک سخن در پیشگاه خدا بودند، بی هیچ نشانه ای برای شناخت فراتر از فروتر، همه همسان، همه برادر، همه فرزندان یک آب و خاک! در راه بازگشت، کاروانیان آخرین حج حجه الوداع میروند تا در پی عبادتی بزرگ به همراه پیامبر مهربان، باره توشه ای از معنویت زیارت خانه خدا به شهر و دیار خویش باز گردند. هم اینک هشت روز از قربان عید اضحی میگذرد و بیست و سه روز است که از زن و فرزند، دورند. به شوق دیدار خانواده و ادیها را یکی پس از دیگری در می نوردند و اینجا جای جدا شدن است، راه عراق و مصر و مدینه، هر کدام از سویی کناره آنگیز خم. ناگهان پیامبر (ص) فرمان ایست میدهد. قلبها در سینه ها می تپد، مردم با هم نجوا میکنند و از یکدیگر می پرسند که چه پیش آمده است؟ کسی نمیداند! اینک این پیک آسمانی است که بر رسول خدا (ص) فرود آمده: یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و ان لم تفعل فما بلغت رسالته، و الله یعصمک من الناس، ای پیامبر: آن را که از پروردگارت بر تو فرود آمده، برسان، اگر نکنی پیامبریش را به انجام نرسانده ای، خداوندتر از (آسیب) مردم دور خواهد داشت. این کدامین سخن است که میباید بی هیچ درنگ و سستی، در چنین موقعیتی حساس و در این بیابان، و در این گرمای توانفرسا، برای جمعیتی که از رنج سفر خسته اند، بیان شود؟ اینجا مسئله فردا مطرح است. مگر میشود که پس از پیامبر، جامعه بدون رهبر بماند؟ مگر میشود که رسالت، امامت را به دنبال نداشته باشد؟ فرمان محکم است و فرصت بسیار اندک، آنها که پیش رفته اند باز میگردند به انتظار دیگران که از پی می آیند، نماز ظهر را میخوانند، آنگاه روی تخته سنگهای جهاز چند شتر نهاده میشود. پیامبر رحمت بر فراز این بلندی، خطابه تاریخی خود را آغاز میکند. نفسها در سینه حبس است و همه سرا پا گوش. پیامبر پس از ستایش خداوند، از آخرین سال حیات خویش خبر میدهد. آنگاه رو به مردم میکند و می افزاید: ای مردمی که در اینجا هستید، درباره من چه می اندیشید؟ همه پاسخ میدهند که ای پیامبر! به راستی که رسالتت را به خوبی انجام دادی. خدایت جزای خیر دهد. رسول گرامی میفرماید: آیا گواه هستید که آفریننده این جهان خدای یکتاست و محمد (ص) بنده و فرستاده اوست؟ و آیا شهادت میدهید که بهشت و دوزخ و مرگ و قیامت حق است و مسلم است و انکار ناپذیر؟ مردم یکصدا میگویند: درست است ای پیامبر! و نبی اکرم سر بر آسمان بلند میکند که: خداوند تو خود گواه باش پیامبر آنگاه اینچنین ادامه میدهد: آنی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عتراتی اهل بیتی و انهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض، فلا تقد مواهما فتهلکوا و لا تقصروا عنها فتهلکوا و لا تعلموهم فانهم اعلم منکم. مردم! من گر چه از میان شما میروم، اما دو چیز گرانمایه برایتان به جای میگذارم، یکی کتاب خدا قرآن و دیگری اهل بیت و عترتم را که مفسران و معلمان کتابند این دو از هم جدائی ندارند تا در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند، هر کس به این دو توسل و تمسک

جوید و پیرو آنها گردد، نجات و رهایی یابد و. آنکس که بدینها پشت کند، هلاکت یابد، کسی که به این دو تمسک نموده و کتاب و عترت را راهنمای خویش سازد هرگز گمراه نخواهد شد، مباد مباد که این دو چیز ارزشمند را از دست بدهید! سپس دست علی علیه السلام را بگیرد و آنچنان آنرا بلند میکند، که سپیدی زیر بغل هر دو نمایان میشود. آنگاه می افزاید: چه کسی بر مومنین در ارزیابی مصلحتها و شناخت و تصرف در امور سزاوارتر است؟ همه یک سخن میگویند: خدا و پیامبر دانا ترند. رسول گرامی (ص) میفرماید: آیا من به شما از خودتان اولی و سزاوارتر نیستم؟ و همگان یکصدا پاسخ میدهند که: چرا چنین است. در اینجا پیامبر (ص) منشور آسمانی و مقدس خلافت و ولایت را بدینگونه باز میخواند: من کنت مولاة فهذا علی مولاة اللهم وال من والاه و عاد من عاداه احب من احبه و ابغضه و انصر من نصره و اخذل من خذله. آنکس را که من مولایم، علی نیز مولای اوست. خداوندا! آن کس که علی علیه السلام را دوست (و پیرو) است دوست بدار! هر که علی را دشمن بدارد، دشمن بدار! یاری کن هر که را یاریش دهد بی یورش گذار، هر که او را یاری نکند! و بدینگونه زمامدار آینده اسلام، از سوی آورنده این دین و به فرمان خدای آن به عنوان حاکم سرنوشت جامعه تعیین میشود. رسول اکرم، در این سخنرانی طولانی، صفات و مشخصات علی علیه السلام را به مردم می شناساند و مسیر زندگی را نشانسان داده، حجت را تمام میکند و پی در پی آنان را از مخالفت با علی علیه السلام که همان مخالفت با خدا و رسول است، بیم میدهد. آفتاب هیجدهم ذی الحجه از میان آسمان دورتر رفته است، نزدیک چهار ساعت است که پیامبر خدا با وجود سالمندی و خستگی سفر، همچنان سخن میراند و اتمام حجت میکند. رسول خدا به پایان خطبه رسا و غریش رسیده است. ناگهان خاموش میشود. چیزی نمیگذرد که دگر باره فرشته وحی فرود میاید و پیامبر (ص) با زیبایی چنین میخواند: الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا. امروز آیین شما را برایتان کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام ساختم و اسلام را دین شما قرار دادم. الله اکبر، آری ای مردم، دین خداوند کامل شد و پروردگار به رسالت من و امامت علی خشنود شد، آنگاه در برابر دریای جمعیت، شاد از انجام رسالت و امامت علی خشنود شد، آنگاه در برابر دریای جمعیت، شاد از انجام رسالت الهی از منبر پایین میاید، مردم گروه گروه رهسپار بیعتند، با این اندیشه که این نخستین بار نبود، گر چه بلندترین و رساترین و همگانی ترین بود. پیشتر نیز در نخستین روز اعلام آشکار پیامبری یوم الانذار خلیفه اش دانست، در جنگ خندق تمامی ایمانش خواند، در نبرد خیبر قلعه گشا بود، در پیکار احد لافتایش سرود، در حدیث منزلش با هارون وصی موسای پیامبر سنجید و حدیث مدینه العلم، دروازه دانشش نامید و بارها و بارها اسد الله، عین الله، خلیفه الله و سیف الله اش لقب داد و... و راستی هم که منصب والا- و مقام الهی خلافت را چه کسی میتواندست به دست گیرد جز برادر پیامبر، پیشوای آزادگان، کشنده فاجران، پدر امت، در شهر علم، دوستدار خدا، پرچمدار آزادی، احیاگر سنن پیامبر (ص) فریاد عدالت انسانی، یاور ستمدیدگان و مظلومان، سر پرست بیوه زنان و یتیمان، شیر صحنه های نبرد، بنده ای نا چیز در مقام عبادت حق، وارسته ای از همه آنچه غیر خدایی است، داناترین مرد روزگار، همسر زنی چون فاطمه، راستگویی بی نظیر و درستکرداری بی مانند، اولین مومن به خدا و پیامبر، وارث رسول (ص)، فداکاری بزرگ، جان پیامبر، یاور همیشه حق، وفاداری مردی به عهد خداوند، پایدار مردی در اجرای او امر حق، روشن دلی بینا و با بصیرت، نادری از نوادر گیتی، مظلومی از تبار خروشنندگان علیه ستم، عدالت گستری از همه عادلتر، مفسر و مبین قرآن کریم، فاروق (تمیز دهنده و جدا کننده) حق و باطل، و... آری جز او به اجرا در آورد و هرگز و هرگز کوچکترین لغزش و کوتاهی از او دیده نشود؟ راستی اگر علی علیه السلام نبود، کسی یافت میشد که گام در راه پیامبر بردارد؟ تاریخ خود گواه صادق است. ارزیابی کنید که چه کسی میتواندست مثل او زمینه رهبری سیاسی و اجتماعی خود را بر قوانین اساسی قرآن بنا بگذارد. جز علی علیه السلام چه کسی میتواندست در تامین عدالت اجتماعی، به آن اندازه تلاش ورزد که برادر خویش را با دیگران به یک چشم بنگرد و یا به هنگامی که در بیت المال دارد به بررسی کارهای مردم می پردازد و کسی میاید که با وی کاری خصوصی دارد، شمع بیت المال را خاموش کند که این مال همه

است و نباید برای کارهای شخصی از میان برود. اینها بود که شخصیت علی علیه السلام را به جهانیان نشان داد و نمونه یک انسان کامل اسلام را در پیش روی جوامع گذاشت. و این همه والایی و اجرای دقیق حق و عدالت بود تا دیگران را وا دارد که درباره اش بگویند: قتل فی المحراب عبادته لشده عدله علی کشته عدالت خود شد. و اینک او، آن بزرگ، نگران من و تو میباشد، امید آنکه، اگر فردای قیامت در پهنه رستاخیز عظیم قیامت بازش دیدیم و از ما پرسید که در مقام شیعه من چه کرده اید، پاسخ آبرومندانه ای داشته باشیم، خدا کند که چنین شود! غدیر خم امروز احمد را به لب رازی مگو بود رازی که بهر خلق مجد ابرو بود فرمان ابلاغ از خدا گردید صادر اسرار پنهانی باطن گشت ظاهر در وادی خم غدیر آن راست قامت بر طبق فرمان خدا کردی اقامت قدری تحمل کرد آن میر سرافراز تا رفتگان آیند و خیل ماندگان باز شد از جهاز اشتران آماده منبر شد بر فراز آن پیمبر ز امر داور احمد که بودی ملوک هستی پای بستش فرمان به لب دست علی بودی به دستش لعل لبش را همچو گل بگشود احمد رو کرد بر جمعیت و فرمود احمد من بر شما پیغمبر گفتند آری منصوب حی داورم گفتند آری از من خطایی سر زده گفتند هرگز ظلم و جفایی سر زده گفتند هرگز گفتا که از من بر شما حجت تمام است حجت تمام و بر شما از حق پیام است هر کس مرا مولا و آقایش بخواند باید علی را رهبر و مولا بداند جز او کس ملوک ولایت را ولی نیست از بعد من مولا کسی غیر از علی نیست از پیش خود هرگز نکردم انتصابش بر خلق کرده ذات خالق انتصابش هر کس که در حق علی حرمت گذارد او را بدون شک خدایش دوست دارد هر کس که دشمن با امیر المومنین است فردا حسابش با کرام الکاتبین است من شهر علم بر شما او هست بابش اسرار خلقت جوهر است و او کتابش حجاج را چون حکم خالق ضامن آمد از دومی گلبانگ بخ بخ آمد افروز کردی با علی آن پست بیعت روزی دگر شد غاصب غصب خلافت هر چند عید عروه الوثقی دین است هنگامه شور و نشاط مسلمین است اما چه سازم چون کنم دل بی قرار است از بی قرار دیده من اشکبار است بعد از نبی آن پست می دانی چه ها کرد در را شکست و غنچه را زان گل جدا کرد آن بی حیا با عده ای پیمان بستند پهلوی زهرا را به ضرب در شکستند دادند از این راه حق مرتضی را مزد سفارشهای ختم الانبیاء را ژولیده ام کز داغ زهرا داغدارم هستم گنهکار و علی را دوست دارم سرود گروهی بمناسبت عید سعید غدیر سیدنا سلام علیک یا محمد بلغ ما انزل الیک یا محمد عید غدیر است، علی امیر است علی علی جان (۲) علی که شمع دلهاست نور هدایت او نقل دهان احمد، نقل حکایت او تمام نعمت حق بود ولایت او به باغ دین ز مهرش داده صفا محمد عید غدیر است. علی امیر است علی علی جان (۲) عید غدیر گرفته صفای دیگر امشب نبی زبان گشوده به مدح حیدر امشب علی شده وصی پاک پیمبر امشب به دوستان مولا کند دعا محمد عید غدیر است، علی امیر است علی علی جان (۲) ولی ذات سرمدی کسی به جز علی نیست چشم و چراغ احمد کسی به علی نیست برادر محمد کسی به جز علی نیست علی قسم به قرآن یکیست با محمد عید غدیر است. علی امیر است علی علی جان (۲) کسی که از ازل بود عید خدا علی بود کسی که با نبی بود از ابتدا علی بود کسی که از پیمبر نشد جدا علی بود کسی که در رخس دید نور خدا محمد عید غدیر است. علی امیر است علی علی جان (۲) e-خدا یا شادگردان دل پیامبرت محمد(ص) را به دیدارش و همچنین هر که در دعوتش از آن حضرت پیروی کرد و رحم کن به بیچارگی ما پس از آن حضرت، خدایا بگشا این اندوه را از این امت به حضور امام زمان (عج) و شتاب کن برای ما در ظهور آن جناب که اینان ظهورش را دور پندارند ولی ما نزدیک می بینیم به مهتر ای مهربان ترین مهربانان. جملات آخر دعای عهد.

۳- عاشورا

عاشورا حماسه بزرگ تاریخ

مراسم عزاداری عاشورای حسینی که هر سال باشکوه تر و فراگیرتر از سال قبل، در میان «اشک و آه» عاشقان مکتب سالار شهیدان

برگزار می‌شود، نباید ما را از روح حماسی آن غافل سازد. اگر یک نگاه اجمالی - ولی با دقت - به تاریخ کربلا از روز نخست تا امروز بیفکنیم، شاهد تغییر فاحشی در برداشت‌های پیرامون این مکتب از این تاریخ خواهیم بود. در آغاز، عاشورا به صورت یک حماسه ظهور کرد؛ سپس فقط به صورت یک حادثه غم‌انگیز توأم با اشک و آه درآمد، و در قرن اخیر بار دیگر چهره آغازین خود را بازیافت، یعنی در میان سیل اشک و آه عاشقان مکتب حسینی، روح حماسی خود را نیز آشکار ساخت و توده‌های مسلمین را به حرکت درآورد. شعارهای انقلابی «هیئات منّا الذلّة» و «إنّ الحیاء عقیده و جهاد» که برگرفته از تاریخ کربلا بود، در کنار اشعار پر اشک و آه محتشم: در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جنّ و ملک بر آدمیان نوحه می‌کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است صفحه ۱۸ چرخشی را در افکار خطبا و شعرا و مدّاحان پدید آورد و ضمن عزاداری با ارزش سنتی - که هرگز نباید فراموش شود - ابعاد حماسه کربلا - نیز تشریح گردید. این حماسه مخصوصاً در انقلاب اسلامی و برنامه‌های حزب الله جنوب لبنان و اخیراً در عاشوراها و اربعین‌های عراق نقش بسیار مؤثری ایفا کرد، و ندای «کلّ ارض، ارض کربلا» و «کلّ یوم عاشورا» در فضای کشورهای اسلامی طنین انداز شد. آری! به حق عاشورا یک حماسه بود، زیرا آن روز که امام حسین (علیه السلام) می‌خواست مکه را به قصد عراق ترک گوید، فرمود: «مَنْ كَانَ فِينَا بِإِذِلَّةٍ مُّهِجَّتَهُ وَ مُوطَّنًا عَلَي لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسُهُ فَلْيَزْحَلْ مَعَنَا هُرْ كَسْ آمَادَه جَانِبَازِي وَ شَهَادَت وَ لِقَاءِ اللَّهِ اسْت، بَا مِنْ حَرَكْت كَنْد». (۱) در نزدیکی کربلا تأکید دیگری بر آن نهاد و فرمود: «أَلَا وَ إِنَّ الدَّعِيَّ ابْنَ الدَّعِيِّ قَدْ تَرَكَنِي بَيْنَ السَّلَّةِ وَ الدَّلَّةِ، هَيْهَاتَ مِنَّا الدَّلَّةُ نَظَايَاك زَادَه، فَرْزَنْد نَظَايَاك زَادَه مَرَا دَر مِيَان شَمَشِير وَ ذَلَّتْ مَخْيِر سَاخْتَه، بَه اسْتَقْبَال شَمَشِيرَهَا مِي رُوم وَ هَرْ كَز تَنْ بَه ذَلَّتْ نَمِي دَهَم». (۲) و یاران حسین (علیه السلام) در شب عاشورا این سند را امضا کرده و گفتند: اگر یک بار نه، هفتاد بار، بلکه هزار بار کشته شویم و زنده شویم، باز هم دست از یاری تو بر نمی‌داریم. (۳) فرزند شجاع آن حضرت (علیه السلام)، علی اکبر (علیه السلام) در مسیر کربلا - با جمله «أَذَنْ لَا تُبَالِي بِالْمَوْتِ هُرْ چُون بَر حَقْ هَسْتِيم اَز شَهَادَت بَاك نَدَارِيم» (۴)، بر این حماسه صحّه نهاد. پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۷. ۲. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۲۴. ۳. رجوع کنید به: ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۸۰. ۴. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۷. صفحه ۱۹ یاران آن حضرت هر کدام در رجزهایشان در صحنه قتال عاشورا، روح تسلیم‌ناپذیری خود را در برابر دشمن، در قالب الفاظ ریختند و دشمن را در شگفتی فرو بردند. خواهرش زینب کبری (علیها السلام) در کنار پیکر خونین برادر زانو زد و پیکر خونین را با دو دست خود از زمین بلند کرد و گفت: «خداوندا این قربانی را از ما، (خاندان پیامبرت) قبول فرما!». (۱) در خطبه آتشین شیر زن میدان کربلا در کوفه، با صراحت آمده است: «گریه می‌کنید و ناله سر می‌دهید، بخدا بسیار بگریید و کمتر بخندید، لکه ننگی بر دامان شما نشست که با هیچ آبی پاک نمی‌شود. شما چگونه اجازه دادید سلاله پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و پناهگاه شما در مشکلات کشته شود و چراغ فروزان جامعه شما را خاموش کنند؟!». (۲) و در پاسخ ابن زیاد، آن مرد سفاک بی رحم و خطرناک، با یک دنیا شجاعت فرمود: «مَا رَأَيْتُ إِلَّا جَمِيلًا هُرْ جَز خُوبِي (وَ شَجَاعَت وَ عَظْمَت) دَر كَرَبَلَا نَدِيدَم». «هُؤُلَاءِ قَوْمٌ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْقَتْلَ، فَبَرَزُوا إِلَى مَضَاجِعِهِمْ هُرْ... آن‌ها گروهی بودند که شهادت در سرنوشت شان رقم زده شده بود و به آرامگاه ابدی خود شتافتند و به زودی در دادگاه عدل الهی در برابر آنها ظاهر خواهی شد». (۳) و در خطبه آتشین دیگرش در شام در برابر یزید گفت: «اگر حوادث سخت روزگار، مرا در شرایطی قرار داد که مجبور شوم با تو صحبت کنم، من تو را موجودی کوچک و بی مقدار می‌دانم و در خور هر گونه توبیخ و سرزنش... آنچه در توان داری انجام ده هُرْ ولی هرگز نمی‌توانی نور ما را خاموش کنی و آثار ما را محو نمایی!». (۴) پاورقی ۱. مقتل الحسين مقرر، ص ۳۰۷. ۲. رجوع کنید به: بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۹ و ۱۶۵. ۳. همان مدرک، ص ۱۱۶. ۴. رجوع کنید به: همان مدرک، ص ۱۳۳-۱۳۵. صفحه ۲۰ و سخنان فراموش‌نشده‌ای که در خطبه‌های امام سجاد (علیه السلام) در شام و در نزدیکی مدینه آمده است، هر کدام بیانگر روح حماسی این واقعه بزرگ تاریخ است. در طول تاریخ نیز، بسیاری از شعرا اهل البیت (علیهم السلام) کوشیدند تا روح حماسی عاشورا را در اشعار خود زنده نگه دارند. دعبل،

شاعر شجاع و با صفا، قصیده معروف خود را با این بیت آغاز کرد: مَدَارِسُ آيَاتِ خَلَّتْ مِنْ تَلَاوَةِ وَ مَنَزَلُ وَحْيِ مُقْفِرِ الْعَرَصَاتِ «خانه های شما ای آل محمد (صلی الله علیه و آله) مدارس آیات خدا بود که دشمنان نور تلاوت قرآن را در آن خاموش کردند و محلّ نزول وحی الهی بود که اکنون از همه چیز تهی گشته است» (۱). شعرای معاصر ما نیز رنگ و آب تازه ای به آن بخشیدند و با اشعاری از این دست: اِنْ كَانَ دِينُ مُحَمَّدٍ لَمْ يَسْتَقِمَّ اِلَّا بِقَتْلِ يَاسُوفَ خُذِينِي «اگر دین محمد جز با شهادت من (و رسوایی دشمن) استوار نمی شود، ای شمشیرها به سراغ من آید» (۲). یا به گفته شاعری دیگر، به عنوان زبان حال سالار شهیدان کربلا: قَفْ دُونَ رَأْيِكَ فِي الْحَيَاةِ مُجَاهِدًا اِنَّ الْحَيَاةَ عَقِيدَةٌ وَ جِهَادٌ «برای حفظ مکتب و عقیده خود در زندگی بایست و جهاد کن که زندگی حقیقی چیزی جز عقیده و جهاد نیست». (البته مخاطب مسلمانان و پیروان مکتب اهل بیت (علیهم السلام) هستند). * * * امروز دشمنان اسلام برای محو و نابودی این آیین پاک که مزاحم منافع نامشروع آنهاست، می کوشند مراسم عزای حسینی را از محتوا خالی کنند و روح حماسی آن را پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۹، ص ۱۴۷. ۲. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۸۱. این بیت، از یک قصیده طولانی است که شاعر و خطیب کربلا، مرحوم شیخ محسن ابوالحُبّ (متوفای ۱۳۰۵ ق) سروده است (تراث کربلا، سلمان هادی الطعمه، ص ۸۶). صفحه ۲۱ بگیرند و درس هایی که در جای این حماسه بزرگ تاریخی نهفته است، به فراموشی سپارند. بر خطبای آگاه مداحان با هدف، نویسندگان شجاع و بیدار لازم است که در حفظ محتوای این حماسه بزرگ تاریخ بکوشند و از آن برای نجات ملت های مظلوم جهان عموماً و مسلمین ستمدیده خصوصاً بهترین درس ها را بگیرند.

بهترین روش برای مطالعه تاریخ

بسیاری از مردم - و حتی دانش آموختگان - عادت دارند حوادث تاریخی را جدای از یکدیگر مطالعه کنند که در این صورت ممکن است بسیاری از پرسش ها برای آنها بدون پاسخ بماند. در حالی که تاریخ، سلسله حوادثی است که مانند حلقه های زنجیر به هم پیوسته است. هر حادثه بزرگ یا کوچک امروز، ریشه ای در گذشته و آثاری در آینده دارد، و هر قدر حادثه بزرگ تر باشد، ریشه ها پیچیده تر، و آثار فزون تر خواهد بود. کتابهایی که حوادث خونبار عاشورای حسینی را شرح می دهد، غالباً به صورت یک حادثه غم انگیز و جدا از دیگر حوادث تاریخی از آن یاد کرده اند، هر چند در همان محدوده داد سخن داده باشند. ولی اگر ریشه این حادثه عظیم را در گذشته تاریخ اسلام و حتی در عصر جاهلیت بررسی کنیم و آثار و ثمرات آن را در قرون بعد و حتی امروز مورد توجه دقیق قرار دهیم، عاشورا عظمت و مفهوم دیگری پیدا می کند و جزء جزء این حادثه معنی می شود و پاسخ بسیاری از پرسش های مربوط به آن آشکارتر می گردد. به دنبال پیشنهاد و آمادگی دو تن از فضلاء دانشمند، جوان و با ذوق حوزه علمیه، حجج اسلام آقایان سعید داودی و مهدی رستم نژاد، جهت تدوین کتابی در صفحه ۲۲ ارتباط با قیام امام حسین (علیه السلام)، فکر کردم خوب است این کتاب، بر اساس همین تفکر درباره قیام سالار شهیدان نوشته شود که از ریشه ها و انگیزه ها شروع شود، سپس به بیان اصل وقایع از منابع معروف و معتبر بپردازد و سرانجام به بیان آثار گسترده و ثمرات مهم آن ختم گردد، تا همه قشرها - به ویژه نسل جوان فرهیخته - با عمق این حادثه بزرگ تاریخ اسلام آشنا تر شده، و عظمت آن را با تمام وجود خود درک کنند. توفیق الهی شامل حال شد و با آمادگی این عزیزان برای انجام این کار بزرگ، راهکارها به آنها ارائه گردید و در مسیر راه پیوسته بر کار آنها نظارت شد و آنان نیز، بحمدالله به خوبی از عهده این مهم برآمدند و کتاب حاضر که در موضوع خود کم نظیر است، به رشته تحریر درآمد. کتابی است کاملاً مستند و شامل تحلیل های منطقی و کاربردی که مطالعه آن برای همه قشرها - اِنْ شَاءَ اللهُ - مفید و سودمند است. و این می تواند سرآغازی باشد برای تلاش بیش تر در این زمینه. چرا که عاشورا تعلق به همه اعصار و قرون دارد. امیدوارم خوانندگان عزیز بتوانند با مطالعه آن، بیش از پیش عارف به حق شهیدان کربلا و مخصوصاً سالار شهیدان، شوند و از آن در زندگی خود الگو بگیرند و حماسه های عاشورا در وجودشان نقش بندد و بر عزت و سربلندی و شهامتشان بیفزاید. قم -

حوزه علمیه ناصر مکارم شیرازی خرداد ماه ۱۳۸۴ - ربیع الثانی ۱۴۲۶ صفحه ۲۳

سخن آغازین

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق ثبت است بر جریده عالم دوام ما تاریخ بشر حوادث تلخ و شیرین بی شماری را به یاد دارد و تاریخ سازان فراوانی را در دل خویش پرورش داده است، ولی کمتر حادثه ای را همانند حادثه عاشورای سال ۶۱ هجری با پی آمدهای گسترده اش به خود دیده و کمتر تاریخ سازانی همچون تاریخ سازان کربلا را به یاد می آورد. این حادثه همچون سگه ای دارای دو روی کاملاً متفاوت و متمایز از یکدیگر است؛ یک روی آن، خیانت، بیوفایی، ناجوانمردی، ستمگری، پلیدی، قساوت، بیوفایی، بی رحمی و مهمان کشی و روی دیگر آن، وفاداری، جانبازی، جوانمردی، شهامت، ستم ناپذیری، صبر، تسلیم در برابر قضای الهی و عبودیت حق در عالی ترین درجه آن است. هر چند تاریخ، حوادثی دردناک تر از این حادثه را به خود دیده و کشته های به مراتب بیش تری را شاهد بوده و قیام های خونین و حق طلبانه فراوانی را در حافظه خود به یاد دارد؛ ولی آنچه که سبب امتیاز نهضت عاشورا شده، نکاتی چند است که در دیگر حوادث مشابه تاریخ یا وجود نداشته، و یا به این اندازه پررنگ نبوده و یا همه این امتیازات را یک جا در خود جای نداده است. صفحه ۲۴ مهم ترین نکته های برجسته این قیام از این قرار است: ۱- اهداف و انگیزه های خالص الهی عنصر نیت و انگیزه الهی در قیام امام حسین (علیه السلام) بسیار ممتاز است. آن حضرت فقط و فقط برای رضای خدا و احیای دین حق دست به قیام زد و هرگز هیچ عنصر دنیوی و جاه طلبانه در قیام او دخالت نداشت؛ جای جای تاریخ کربلا گواه این مدعاست. از این رو، امام (علیه السلام) در این نهضت همواره به وظیفه الهی خویش می اندیشید و نتیجه را به خدا واگذار کرد. این حقیقت بارها در کلمات، سیره و رفتار امام حسین (علیه السلام) جلوه گر شده است (در این کتاب بارها به شواهد این مطلب اشاره شده است). ۲- کشته شدن حجت خدا توسط مردمی به ظاهر مسلمان ویژگی دیگر این حادثه آن است که در این ماجرا، نه فقط یک انسان مؤمن و حق طلب، بلکه امامی معصوم، پنجمین فرد از اصحاب کساء و فرزند فاطمه زهرا (علیها السلام) دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، به دست مردمی که خود را از امت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) می دانستند به گونه ای دردناک و بی سابقه به شهادت رسید. کشتن امام حسین (علیه السلام) با آن همه عظمت معنوی و اصل و نسب خانوادگی، در روز روشن و در آن صحنه، کار ساده ای نبود که تاریخ بتواند آن را فراموش کند. هر چند کشتن هر انسان مؤمن و هر نفس محترمی جرم بزرگی است، ولی به یقین کشتن مردی که حجت خدا بر روی زمین و امام عصر خویش است و برای مبارزه با ظلم و ستم به پا خاسته، آن هم به آن شیوه بسیار ناجوانمردانه، گناه سنگینی است که نمی توان از کنار آن به سادگی گذشت. صفحه ۲۵ چه زیبا سروده است محتشم کاشانی؛ آنجا که می سراید: ترسم جزای قاتل او چون رقم زنند یک باره بر جریده رحمت قلم زنند ترسم کزین گناه، شفیعیان روز حشر دارند شرم، کز گنه خلق دم زنند اخبار و روایاتی که درباره تحولات آسمان و زمین و گریه آسمانیان و فرشتگان پس از شهادت جانسوز آن حضرت در منابع شیعه و سنی نقل شده است به این حقیقت گواهی می دهد. (۱) دردآورتر آن است که مردمی که ادعای مسلمانی داشتند و به ظاهر نماز می خواندند و قرآن تلاوت می کردند، تکبیر گویان به جنگ با جگر گوشه پیغمبرشان برخاستند (۲) و با بی رحمی تمام اسوه تقوا و ایمان را شهید کرده و حریمش را مورد هتک و غارت قرار دادند. ۳- یاران همراه امام (علیه السلام) هر چند گروهی که همراه امام حسین (علیه السلام) در حادثه کربلا به شهادت رسیدند، جمعیت اندکی بودند؛ ولی نگاهی گذرا به زندگی آنان و کلمات و رفتارهایی که از آن گروه به یادگار مانده است، نشان می دهد که افرادی مؤمن، وفادار، فداکار و پاکبخته بوده اند. گواه روشن این حقیقت، سخن امام (علیه السلام) در شب عاشورا در وصف یاران خویش است که فرمود: «فَأِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَابًا أَوْلَىٰ وَلَا خَيْرًا مِنْ أَصْحَابِي، وَلَا أَهْلَ بَيْتٍ أَبْرَّ وَلَا أَوْصَلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي؛ من یارانی بهتر از اصحاب خود سراغ ندارم و پاورقی ۱. رجوع شود به: بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۲۰۱-۲۱۹ و سیر اعلام النبلاء، ج ۴،

ص ۴۲۵-۴۲۸. ۲. به گفته شاعر: وَ يُكَبِّرُونَ بِأَنْ قُتِلَتْ، وَإِنَّمَا قَتَلُوا بِكَ التَّكْبِيرَ وَالتَّهْلِيلَ «هنگامی که تو را کشتند، تکبیر گفتند، ولی در حقیقت با کشتن تو تکبیر و تهلیل (لا إله إلا الله) را کشتند». (بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۴۴). صفحه ۲۶ اهل بیتی نیکوکارتر و به وظیفه خویشاوندی پای بندتر از اهل بیتم نمی شناسم». (۱) ۴- ذلت ناپذیری عاشوراییان امام حسین (علیه السلام) و یاران همراه او، در اوصاف گوناگونی ممتاز بودند، ولی یکی از عالی ترین خصیصه هایی که در آنان وجود داشت، ذلت ناپذیری و نستوهی آنان بود. دشمن هر چه تلاش کرد که آنان را به تسلیم وادار کند و یا حتی سخنی از آنان در تأیید خلافت یزید بشنود، موفق نشد. حسرت شنیدن یک کلمه حاکی از پشیمانی یا ضعف را بر دل دشمن باقی گذاشتند! شعار «هَيْهَاتَ مِنَّا الذَّلَّةُ» (۲) و همچنین کلام ماندگار «وَاللَّهِ لَا- أُعْطِيكُمْ يَدِي إِعْطَاءَ الدَّلِيلِ، وَلَا- أُفْرُ فَرَارَ الْعَبِيدِ؛ به خدا سوگند نه به شما دست ذلت می دهم و نه همچون بردگان فرار خواهم کرد» (۳) برای همیشه بر تارک تاریخ می درخشد! ابن ابی الحدید معتزلی در کتاب خود - به مناسبت شرح خطبه ۵۱ نهج البلاغه - بحثی را با عنوان «أَبَاءُ الصَّيِّمِ وَأَخْبَارُهُمْ» (سرگذشت ستم ناپذیران) مطرح می کند و جمعی از ستم ناپذیران را در تاریخ اسلام نام می برد. وی در ابتدای این بحث می نویسد: «سَيِّدُ أَهْلِ الْإِبَاءِ الَّذِي عَلَّمَ النَّاسَ الْحَمِيَّةَ وَالْمَوْتَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ، إِخْتِيَاراً لَهُ عَلَى الدُّنْيَةِ، أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ؛ عُرِضَ عَلَيْهِ الْأَمَانُ وَأَصْحَابُهُ فَأَنْفَ مِنَ الذَّلَّةِ؛ بزرگ و پیشوای پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۷ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۹۲. ۲. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۹۹. ۳. ارشاد شیخ مفید، ص ۴۵۰. صفحه ۲۷ ستم ناپذیران جهان که درس غیرت و برگزیدن مرگ در سایه شمشیرها را بر ذلت و خواری به مردم جهان داد، حسین بن علی - علیهما السلام - بود. بر او و یارانش امان عرضه کردند، ولی آنان تن به ذلت ندادند». (۱) نه تنها امام حسین (علیه السلام) بلکه تمام یارانی که با او در عاشورای ۶۱ هجری کشته شدند، در اوجی از عزت نفس و نستوهی شربت شهادت را نوشیدند. ردّ امان نامه «شمر» توسط حضرت ابوالفضل العباس (علیه السلام) (۲) نمونه ای از این حقیقت است. دشمن بدن های آنان را مثله و قطعه قطعه کرد، ولی نتوانست از عزت و سربلندی و عظمت روحی آنان چیزی بکاهد. آن شاعر عرب چه زیبا این حقیقت را ترسیم کرده است: قَدْ عَيَّرَ الطَّعْنُ مِنْهُمْ كُلَّ جَارِحَةٍ إِلَّا الْمَكَارِمَ فِي أَمْنٍ مِنَ الْغَيْرِ «ضربه ها (ی نیزه و شمشیر) تمام بدن آنان را دگرگون ساخت، ولی عظمت روحی و بزرگواری آنان را هرگز دستخوش تغییر نکرد». ۵- مظلومیت، در ابعاد مختلف مظلومیت امام حسین (علیه السلام) و یارانش در یک بُعد نبوده است؛ بلکه ابعاد گوناگونی از مظلومیت در حادثه کربلا دیده می شود: دعوت کردن امام و بیوفایی نسبت به آن حضرت، کشتن مهمان، بستن آب به روی آن حضرت و یاران و زنان و کودکان اهل بیت او، جنگ نا برابر سی هزار نیروی مجهز در برابر ۷۲ تن، کشتن کودک شیرخوار، حمله به کودکان و زنان، آتش زدن خیمه ها، تاختن اسب بر پیکر شهدا، پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۲۴۹. ۲. ارشاد شیخ مفید، ص ۴۴۰. صفحه ۲۸ سرها را بالای نیزه بردن، جلوگیری از دفن پیکر شهیدان، اسارت زنان و کودکان آل پیغمبر (صلی الله علیه و آله) و گرداندن آنها در شهرهای مختلف و جهات دیگر مظلومیت، همه از ویژگی های این حادثه است که آن را از حوادث مشابه دیگر جدا می سازد. ابعاد مظلومیت اهل بیت (علیهم السلام) در آن روز چنان بود که گاه دشمن بی رحم نیز می گریست؛ از جمله در آنجا که زینب کبری (علیها السلام) خطاب به «عمر بن سعد» فرمود: «يَا عُمَرُ بْنُ سَعْدٍ! أَيُقْتَلُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَ أَنْتَ تَنْظُرُ إِلَيْهِ؛ ای عمر سعد! ابو عبدالله را می کشند و تو نظاره می کنی؟!». در آن حال، اشک عمر سعد سرازیر شد و بر چهره زشت و ناپاک او فرو غلتید به گونه ای که از شرم، صورت از زینب (علیها السلام) برگرداند. (۱) به گفته موسیومارین آلمانی: «مصائبی که حسین (علیه السلام) در راه احیای دین جدش بر خود وارد ساخت، بر شهیدان پیش از او برتری اش داد و بر هیچ یک از گذشتگان چنین مصائبی وارد نشده است ... در تاریخ دنیا، هجوم این گونه مصائب مخصوص حسین (علیه السلام) است». (۲) ۶- قدرت تأثیر گذاری از دیگر امتیازات این حماسه بزرگ، قدرت تأثیر گذاری آن در افکار عمومی مسلمانان، بلکه آزادمردان جهان در طول تاریخ است. به جرأت می توان گفت که این بُعد از قیام عاشورا در طول تاریخ بی نظیر است. یعنی نمی توان قیام و نهضتی را در عالم پیدا کرد که تا این اندازه الگو و اسوه

آزادمردان و سبب حرکت و جوشش مبارزان در برابر ظالمان و ستمگران، آن هم از پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵۵. ۲. مطابق نقل: درسی که حسین به انسان‌ها آموخت، ص ۲۸۷. صفحه ۲۹ زمان وقوع حادثه تا عصر حاضر باشد. به تعبیر دیگر: این نهضت یک نهضت فرا زمانی و فرامکانی است. نفوذ نهضت عاشورا در طول و عرض و عمق شگفت آور است. (طول زمان، عرض و گستره جغرافیایی زمین، عمق و نفوذ ژرف در جان آزادگان جهان). به یقین، کمتر نهضتی را - همانند نهضت حسینی - می توان یافت که از همان روز شکست، فاتح و پیروز باشد و از همان روز مغلوب شدن غالب گردد و از همان ساعت که دشمن، کار مخالف خود را تمام شده می دید، کار خودش به پایان رسیده باشد. توماس کارلایل (۱) می نویسد: «بهترین درسی که از تراژدی کربلا می گیریم، این است که حسین و یارانش ایمان استوار به خدا داشتند. آنها با عمل خود روشن کردند که تفوق عدد در جایی که حق با باطل روبه رو می شود، اهمّیت ندارد و پیروزی حسین با وجود اقلیتی که داشت، باعث شگفتی من است». (۲) کشتن این پاک مردان نه تنها کمکی به تثبیت حکومت فرزندان ابوسفیان نکرد، بلکه در سقوط آنان تسریع نمود و سرنگونی آنان را شتاب فزاینده ای بخشید. اعتراضات فردی و گروهی مردم و قیام های خونین پس از عاشورا، همگی از قدرت تأثیر گذاری این انقلاب خونین و پیروزی واقعی عاشوراییان حکایت دارد (در بخش پنجم این کتاب، بیش تر در این باره سخن خواهیم گفت). عتیاس محمود عقّاد (۳) نویسنده معاصر مصری می نویسد: «یزید را در داستان کربلا برنده مطلق و کامیاب و پیروزمند بر حریف خویش می بینیم و حسین را در آن روز - بر عکس - مغلوب و شکسته خورده می نگریم. زولی پاورقی ۱. توماس کارلایل، مقاله نویس، مورخ و خاورشناس انگلیسی (و از دانشمندان قرن نوزدهم میلادی) که عربی را در بغداد آموخت و در کمبریج استاد زبان مزبور گردید (فرهنگ معین). ۲. درسی که حسین به انسان‌ها آموخت، ص ۲۹۰. ۳. برای آگاهی از شرح حال وی رجوع شود به: الاعلام زرکلی، ج ۳، ص ۲۶۶. صفحه ۳۰ پس از مدّت کوتاهی علائم و نشانه ها با وضع شگفت آمیزی جابجا می شود و در کفه های سنجش، دگرگونی حیرت آوری پدیدار می گردد. تا آنجا که کفه زیرین، بر فراز آسمان می رود و کفه فرازمند، به زمین فرود می آید و شگفتا که این حقیقت به قدری روشن و آشکار است که جای هیچ سخنی را در تشخیص کفه های سود و زیان، برای هیچ نظاره گری باقی نمی گذارد». (۱) از جلوه های دیگر نفوذ و تأثیر این حادثه غم انگیز آن است که پس از قرن ها، میلیون ها علاقمند به آن حضرت، هر سال در ایام محرم و به خصوص در تاسوعا و عاشورای حسینی، به عزاداری برای آن حضرت و یارانش، و تجلیل و تکریم از آنان می پردازند و در این راه هزینه های سنگینی می کنند و زحمات و رنج ها را به جان می خورند و کودک و جوان و پیر، زن و مرد مشتاقانه به راه اقامه هر چه باشکوه تر عزای حسینی بر می خیزند. دشمنت کشت، ولی نور تو خاموش نگشت آری آن جلوه که فانی نشود، نور خداست

کتاب حاضر

هر چند درباره نهضت حسینی و قیام خونین عاشورا، کتاب های فراوانی در طول تاریخ نوشته شد، ولی از آنجا که عمق این حادثه فراتر از آن است که فکر می کنیم و بررسی ابعاد این قیام هر زمان درس های تازه ای به ما می آموزد و نویسندگان معاصر را به تدوین کتاب های تازه ای واداشته که بسیار ارزشمند است. زولی احساس می شود همچنان جای بحث و بررسی و تحلیل پیرامون این انقلاب بزرگ حسینی باقی است و می توان با نگاهی تازه، از آن درس های تازه ای گرفت. پاورقی ۱. ابوالشهاد، عباس محمود عقّاد، ترجمه محمّد کاظم معزی، ص ۲۱۲. (با اندکی تصرّف) صفحه ۳۱ به همین منظور، از محضر مرجع عالیقدر و نویسنده بزرگ اسلامی حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی (مدّ ظلّه العالی) - که اندیشه و قلم وی آثار پربرکتی را برای جهان اسلام به همراه داشته - خواسته شد که اگر مصلحت بداند کتابی در این باره تدوین شود. معظّم له ضمن استقبال از این پیشنهاد، فرمودند: درباره عاشورا و قیام امام حسین (علیه السلام) کتاب های فراوانی نوشته شده است، بنابراین نیاز است کتابی با ابتکارات تازه و مطالبی نوین

به رشته تحریر درآید، لذا در این باره باید بیش تر اندیشیده شود. پس از مدتی معظّم له ما را دعوت کرد و فرمود: طرح تازه ای برای بررسی قیام امام حسین (علیه السلام) به خاطر رسیدن چهارچوب های آن تدوین شده و اگر مطابق آن به تدوین مطالب پردازید، کتاب پرمحتوا و نوینی خواهد شد. پس از بیان سرفصل های طرح توسط مرجع عالیقدر، ملاحظه شد - همان طور که از معظّم له انتظار می رفت - طرحی نو و ابتکاری در این باره اندیشیده شده است که حقیقتاً می تواند خلأی را در این رابطه پر کند. برابر رهنمود ایشان، شروع به تحقیق و تدوین کتاب با استفاده از منابع مهم و معتبر شیعه و اهل سنت کردیم و هر قسمتی که آماده می شد، نخست برای یکدیگر بازخوانی کرده و پس از اصلاحات، آن را به محضر معظّم له تحویل می دادیم. ایشان نیز با دقت آنها را می خواند و اصلاحاتی ارزنده را در نوشته های ما انجام می داد نکاتی را بر آن می افزود و تذکراتی برای تکمیل مطالب ارائه می فرمود. بدین سان کتاب حاضر نوشته شده است. جالب آن که شروع برنامه و ارائه طرح اولیه کتاب، در روز اربعین ۱۴۲۳ هجری قمری بود و تدوین کتاب نیز - بدون هیچ برنامه ریزی قبلی - در اربعین سال ۱۴۲۶ (۱۱/۱/۱۳۸۴) به پایان رسید. این کتاب از شش بخش تشکیل شده است: صفحه ۳۲ بخش اول: شخصیت امام حسین و فلسفه عزاداری بخش دوم: ریشه های قیام عاشورا بخش سوم: انگیزه های قیام عاشورا بخش چهارم: رویدادهای قیام عاشورا بخش پنجم: آثار و پی آمدهای قیام عاشورا بخش ششم: بخشی از اشعار برگزیده امیدواریم این «بضاعت مزجاء» مورد قبول حضرت حق و پذیرش مولای ما حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) قرار گرفته و ذخیره ای برای روز قیامت ما گردد. اَللّٰهُمَّ اِزْرِقْنَا شَفَاعَةَ الْحُسَيْنِ يَوْمَ الْوُرُودِ، وَتَبَّتْ لَنَا قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَكَ مَعَ الْحُسَيْنِ وَأَصْحَابِ الْحُسَيْنِ، الَّذِينَ يَدُلُّوْا مُهَجَّبَهُمْ دُونَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ. آمین یا ربّ العالمین سعید داودی - مهدی رستم نژاد اربعین سال ۱۴۲۶ برابر با ۱۱/۱/۱۳۸۴ صفحه ۳۳ صفحه ۳۴ صفحه ۳۵

بخش اول: شخصیت امام حسین (علیه السلام) و فلسفه عزاداری

اشاره

در این بخش نکاتی در ارتباط با ولادت امام حسین (علیه السلام)، عظمت و شخصیت آن حضرت و عزاداری و شیوه های آن را مورد بررسی قرار می دهیم.

اول: ولادت امام حسین (علیه السلام)

مطابق نقل برخی از مورّخان آن حضرت در سه شنبه، یا پنج شنبه پنجم شعبان سال چهارم هجری دنیا آمده است. (۱) ولی مطابق برخی دیگر از نقل ها ولادت امام حسین (علیه السلام) در سال سوّم هجری روز سوّم شعبان بوده است. (۲) مرحوم علامه مجلسی پس از نقل این اختلافات معتقد است که: «مشهورتر آن است که ولادت آن حضرت سوّم شعبان است». (۳) به دستور رسول خدا (صلی الله علیه وآله) نام آن حضرت را حسین (علیه السلام) نامیدند، که به گفته برخی از مورّخان: «مردم آن محیط پیش از آن با نام حسن و حسین آشنا نبودند تا فرزندان خود را به این دو اسم نامگذاری کنند و این دو نام از جانب خداوند بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) وحی شد، پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۶۸، و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۴. ۲. اقبال سید بن طاووس، ج ۳، ص ۳۰۳. مرحوم کلینی نیز در کافی (ج ۱، ص ۲۰۱) بدون اشاره به ماه تولّد، روز میلاد آن حضرت را سوّم شعبان دانسته است. ۳. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۰۱. صفحه ۳۶ تا آن حضرت بر فرزندان علی (علیه السلام) و فاطمه (علیها السلام) این نام ها را بنهد». (۱) جلال الدین سیوطی (از علمای معروف اهل سنت در قرن دهم) نقل کرده است که: «حسن و حسین دو نام از نام های اهل بهشت است و مردم عرب پیش از این، این دو نام را بر فرزندان خویش نمی نهادند». (۲)

دوم: شخصیت ممتاز آن حضرت

امام حسین (علیه السلام) در میان جامعه اسلامی و مسلمانان در همان زمان، دارای شخصیت خاصی بود؛ چرا که فرزند فاطمه زهرا (علیها السلام) بود و از این رو فرزند رسول خدا نیز نامیده می‌شد. این دو بزرگوار (حسن و حسین) به سبب محبت ویژه رسول خدا و کلمات ارزشمندی که حضرت درباره آنان فرموده بود، مورد توجه ویژه همه مسلمین قرار داشتند. در اینجا به نمونه هایی از کلمات و برخوردهای محبت آمیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آن حضرت توجه می‌کنیم: ۱. رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) درباره امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) این جمله معروف را فرمود: «الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ» حسن و حسین سرور جوانان بهشتند. (۳) ۲. در حدیث دیگری آمده است که: گروهی با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مهمانی می‌رفتند، آن حضرت پیشاپیش آن جمع حرکت می‌کرد. در اثنای راه، حسین (علیه السلام) را دید. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خواست او را در آغوش بگیرد، ولی حسین (علیه السلام) به این سو و آن سو می‌دوید؛ پیامبر (صلی الله علیه و آله) از مشاهده این حالت تبسم کرد، تا آن که او را در آغوش گرفته، یک دست پاورقی ۱. اسد الغابه، ج ۲، ص ۹۰۲. تاریخ الخلفاء، ص ۲۰۹. ۳. این حدیث با تعبیرات مختلف در منابع سنّی و شیعه نقل شده است از جمله: مسند احمد، ج ۳، ص ۳، ۶۲، ۶۴ و ۸۲؛ سنن ترمذی، ج ۵، ص ۳۲۱؛ مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۱۶۷؛ بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۱، ۲۵، ۱۲۴، ۱۹۱ - ۱۹۲. صفحه ۳۷ خود را به پشت سر او و دست دیگر را به زیر چانه او نهاد و لب های مبارکش را بر لب های حسین قرار داد، بوسه زد و فرمود: «حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا» حسین از من است و من از حسینم. هر کس حسین را دوست دارد، خداوند وی را دوست می‌دارد. (۱) ۳. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) حسن و حسین (علیهما السلام) را بر روی شانه خود سوار می‌کرد و با خواندن اشعاری به آنان محبت می‌نمود. (۲) و گاه رسول خدا بر منبر خطبه می‌خواند و با دیدن حسن و حسین (علیهما السلام) از منبر فرود می‌آمد و در برابر چشم همگان آنها را در آغوش می‌گرفت و به آنان محبت می‌کرد (تا جایگاه آن دو را به همگان بفهماند) (۳) و گاه در پاسخ این سؤال که کدام یک از افراد خانواده، نزد شما محبوبتر است؟ می‌فرمود: «حسن و حسین» و همواره آن دو را می‌بوید و به (سینه) خویش می‌چسبانید. (۴) امام حسین (علیه السلام) در زمان خلفای سه گانه امام حسین (علیه السلام) به سبب شخصیت ممتاز و نسب برجسته اش، در زمان خلفای سه گانه مورد احترام دستگاه خلافت بود، تا آنجا که انتقادات سخت آن حضرت را با بردباری تحمل می‌کردند و سعی در حفظ حرمت وی داشتند. پاورقی ۱. مسند احمد، ج ۴، ص ۱۷۲؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۵۱ و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۲۲۶. ۲. کنز العمّال، ج ۱۳، ص ۶۶۴، ۶۶۶ و ۶۶۷ و بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۵ - ۲۸۶. ۳. بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۴. ۴. سیر اعلام النبلاء، ذهبی، ج ۴، ص ۳۸۲. صفحه ۳۸ در برخی از کتب اهل سنت آمده است که: روزی خلیفه دوم بر منبر، خطابه می‌خواند که حسین (علیه السلام) خطاب به وی فرمود: «از منبر پدرم فرود آی و بر منبر پدر خویش بنشین!» عمر با خونسردی پاسخ داد: «پدرم که منبری ندارد!». آنگاه حسین (علیه السلام) را در کنار خویش نشانید (و به او اظهار محبت کرد). (۱) همین ماجرا با تفاوت هایی در کتب شیعه نیز نقل شده است. (۲) در زمان عثمان نیز، در چند ماجرا حضور امام حسین (علیه السلام) ثبت شده است که هر کدام به گونه ای نشان احترام و عظمت آن حضرت میان عموم مسلمانان و مراعات حریم آن حضرت از سوی دستگاه حاکمیت بود. امام حسین (علیه السلام) همراه پدر بزرگوارش امیر مؤمنان (علیه السلام) و برادر ارجمندش امام حسن (علیه السلام) در مسیر هدایت مسلمین و دفاع از مظلومان حضور سازنده ای داشت و گاه خشم خلیفه سوم را بر می‌انگیخت، ولی به هر حال، از روی ناچاری حرمتش را مراعات می‌کردند. در ماجرای بدرقه ابوذر - آن هنگام که عثمان وی را به سرزمین ربنده تبعید کرد و همگان را از بدرقه و همراهی ابوذر ممنوع ساخت - امام حسین (علیه السلام) همراه پدر و برادرش در مراسم بدرقه حاضر شدند و سخنانی با این مضمون برای تقویت ابوذر و تسلای خاطر وی بیان کرد؛ فرمود: «عموجان! خداوند تواناست که این اوضاع را دگرگون سازد و

هر روز در کار تازه ای است. این گروه دنیای خویش را از تو دریغ داشتند و تو دین خود را از (دستبرد) آنان بازداشتی! پس چقدر تو از دنیای آنان بی نیازی زولی آنان به دین تو سخت نیازمندند، صبر پیشه کن! چرا که خیر در صبر و شکیبایی است و شکیبایی نشانه شخصیت است». (۳) پاورقی ۱. کنز العمیال، ج ۱۳، ص ۶۵۴، حدیث شماره ۳۷۶۶۲. شبیه همین اعتراض از امام حسین (علیه السلام) نسبت به ابوبکر و تأثر ابوبکر از سخنان وی نیز نقل شده است. (مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۶۵، ح ۳). ۲. احتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۹۲ و امالی طوسی، ج ۲، ص ۳۱۳. ۳. یا عَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَادِرٌ أَنْ يُعَيِّرَ مَا تَرَى وَهُوَ كُلُّ يَوْمٍ فِي شَأْنٍ. إِنَّ الْقَوْمَ مَنَعُوكَ دُنْيَاهُمْ وَمَنَعْتَهُمْ دِينِكَ. فَمَا أَغْنَاكَ عَمَّا مَنَعُوكَ وَمَا أَحْوَجُهُمْ إِلَى مَا مَنَعْتَهُمْ. فَعَلَيْكَ بِالصَّبْرِ فَإِنَّ الْخَيْرَ فِي الصَّبْرِ وَ الصَّبْرُ مِنَ الْكُرَمِ (کافی، ج ۸، ص ۲۰۷ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۸، ص ۱۳۱). صفحه ۳۹ امام حسین (علیه السلام) به وظیفه خویش - بدون توجه به تهدیدات مخالفان - عمل می کرد و در عین حال مورد تعرض دستگاه خلافت قرار نمی گرفت، آنگونه که ابوذر و عمار و عبدالله بن مسعود، مورد تعرض و ضرب و شتم عثمان و عمال وی قرار گرفتند، زیرا افکار عمومی سخت با این کار مخالف بود. امام حسین در زمان خلافت امیر مؤمنان علی (علیه السلام) امام حسین (علیه السلام) در زمان خلافت پدر بزرگوارش، همراه آن حضرت در جنگ هایش علیه ناکثین و قاسطین و مارقین شرکت مؤثر داشت (۱) در جنگ جمل فرماندهی جناح چپ سپاه امیر مؤمنان (علیه السلام) به عهده وی بود (۲)، و در جنگ صفین، چه از راه سخنرانی های پرشور و تشویق یاران علی (علیه السلام) برای شرکت در جنگ و چه در مسیر پیکار با قاسطین حضور فعال داشت. (۳) در ماجرای حکمت نیز یکی از شاهدان این ماجرا از طرف علی (علیه السلام) بود. (۴) امام حسین (علیه السلام) در دوران امام حسن (علیه السلام) امام حسین (علیه السلام) پس از شهادت پدرش امیر مؤمنان (علیه السلام) در کنار برادرش امام پاورقی ۱. الاصابة فی تمییز الصحابه، ج ۱، ص ۳۳۳. ۲. تاریخ دمشق ابن عساکر، شرح حال امام حسین (علیه السلام). ۳. صفین نصر بن مزاحم، ص ۱۱۴، ۲۴۹ و ۵۳۰. ۴. همان مدرک، ص ۵۰۷. صفحه ۴۰ حسن (علیه السلام) که امام و پیشوای زمان خود بود، قرار گرفت و به هنگام حرکت نیروهای امام مجتبی (علیه السلام) به سمت شام، همراه آن حضرت بود و هنگامی که امام حسن (علیه السلام) با پیشنهاد صلح از سوی معاویه مواجه شد، در این باره، با امام حسین (علیه السلام) و عبدالله بن جعفر به گفتگو پرداخت (۱) و پس از انعقاد پیمان صلح، همراه برادرش به مدینه بازگشت و در همانجا اقامت گزید. (۲) تکریم و تعظیم فوق العاده مردم امام حسین (علیه السلام) به سبب آنچه که از اصالت خانوادگی، عظمت روحی و محبوبیتش نزد رسول خدا، برخوردار بود، مورد محبت و احترام خاص همه اقشار مسلمین قرار داشت؛ به عنوان نمونه: ۱ - روزی ابن عباس (صحابی جلیل القدر) زمام مرکب حسن و حسین (علیهما السلام) را گرفته و با آنان همراه شده بود. شخصی معترضانه به وی گفت: آیا تو - با آن که سنت از این دو جوان بیشتر است (۳) - زمام مرکب آنان را می گیری؟ ابن عباس در پاسخ گفت: این دو تن، فرزندان رسول خدا هستند و این کار مایه افتخار و سعادت من است! «إِنَّ هَذَيْنِ إِنَّا رَسُولِ اللَّهِ، أَوْلَيْسَ مِنْ سَعَادَتِي أَنْ أَخُذَ بِرِكَابَيْهِمَا». (۴) ۲ - ماجرای دوم از ابوهیره است که روزی مشاهده کرد، حسین (علیه السلام) به سبب خستگی در راهی نشسته، نزدیک آمد و با گوشه لباسش خاک از قدم های مبارک آن پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۰۵. ۲. الاصابة فی تمییز الصحابه، ج ۱، ص ۳۳۳. ۳. ابن عباس سه سال قبل از هجرت متولد شده است (اسد الغابه، ج ۳، ص ۱۹۳). ولی امام حسین (علیه السلام) در سال سوم، یا چهارم هجری متولد شد. ۴. مختصر تاریخ دمشق، ج ۷، ص ۱۲۸. صفحه ۴۱ حضرت پاک کرد. وقتی که امام (علیه السلام) پرسید: چرا چنین می کنی؟ پاسخ داد: «دَعْنِي! فَوَاللَّهِ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنْكَ مَا أَعْلَمُ لَحَمَلُوكَ عَلَى رِقَابِهِمْ رَبًّا مِنْ كَارِي نَدَاثَةً بَاشَ! بِه خدایا سوگند! اگر آنچه که من از (عظمت و منزلت) تو می دانم، مردم آگاه بودند، تو را بر شانه های خویش سوار می کردند!». (۱) ۳ - هنگامی که مسلمانان امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) را در مسیر حج پیاده می دیدند، همگی به احترام، از مرکب های خود پیاده می شدند و پیاده راه می پیمودند، تا آنجا که آن بزرگواران برای این که مسلمانان به زحمت نیفتند، مسیر خویش را از جمعیت جدا می کردند، تا مسلمین بتوانند سوار بر مرکب های خویش شوند. (۲)

هنگامی که به طواف خانه خدا می رفتند، به سبب ازدحام مردم جهت زیارت و تبرک جستن به آن دو وجود مقدس، تحت فشار شدید قرار می گرفتند. (۳) جمع بندی امام حسین (علیه السلام) چه در عصر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و چه پس از آن حضرت، تا زمان خلافت معاویه همواره مورد احترام مسلمانان و خلفا قرار داشت، چرا که وی علاوه بر امتیازات انسانی و عظمت روحی و معنوی و کرامت و بزرگواری، فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و مورد محبت فوق العاده او بود، ولی در زمان معاویه و سپس یزید وضع دگرگون شد. هرچند ما معتقدیم ریشه های جریان خونین کربلا را باید از «سقیفه» پی جویی کرد (که در جای خود بازگو خواهد شد)، اما تردیدی نیست که عصر معاویه و پس از آن، زمان حکومت یزید، با دوران پیش از آنان تفاوت بسیار داشت و اگر تا پاورقی ۱. مختصر تاریخ دمشق، ج ۷، ص ۱۲۸. ۲. بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۷۶. ۳. البدایه و النهایه، ج ۸، ص ۳۸. صفحه ۴۲ قبل از زمامداری معاویه، ماجرای شهادت مظلومانه امام حسین (علیه السلام) و اسارت خاندانش برای مردم بازگو می شد، کسی آن را باور نمی کرد. آری کسی باور نمی کرد که محبوب قلب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و جگر گوشه صدیقه کبرا (علیها السلام) توسط گروهی که خود را مسلمان و از امت محمد (صلی الله علیه و آله) می خواندند، مورد تعرض و بی حرمتی قرار گیرد، چه رسد به این که غریبانه، مظلومانه و لب تشنه در سرزمین نینوا به شهادت برسد و فرزندان و بانوان حرمش به اسارت روند. با شروع حکومت اموی، بی حرمتی ها از سوی معاویه و عمالش نسبت به ساحت مقدس امیر مؤمنان (علیه السلام) و فرزندانش حسن و حسین (علیهما السلام) و ترویج سب و لعن آنان به صورت علنی آغاز شد و زمینه های فاجعه خونین کربلا به گونه ای شتابان فراهم گردید و آن حسین عزیزی که این همه مورد محبت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و مسلمین بود، حتی مأوی در تمام آن سرزمین پهناور اسلامی نداشت. (در بخش های آینده به طور مشروح بحث آن خواهد آمد).

سوم: نقش ائمه اطهار (علیهم السلام) در احیای یاد و نام امام حسین (علیه السلام)

در آیات متعددی از قرآن مجید بر لزوم زنده نگه داشتن یاد پیامبران الهی و شخصیت های برجسته تاریخ و بازگویی سرگذشت عبرت انگیز و درس آموز آنان تأکید شده است. مطالعه این دسته از آیات که معمولاً با جملاتی نظیر: (وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ، وَادُّكُرُ فِي الْكِتَابِ) آغاز می شود به خوبی می رساند که غرض از یادآوری و احیای یاد و خاطره برگزیدگان الهی، بیان بیوگرافی و شرح نام و مسائل شخصی آنان نیست، بلکه همواره در این گونه از آیات اشاره شده است که دلیل زنده نگه داشتن یاد آنان وجود صفات نیکو و خصلت های پسندیده و روش های الهی و انسانی در آنان است. در آیات ذیل می خوانیم: صفحه ۴۳ (وَادُّكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا) در این کتاب ابراهیم را یاد کن، که او بسیار راستگو و پیامبر (خدا) بود. (۱) (وَادُّكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلِصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا) و در این کتاب از موسی یاد کن، که او مخلص و رسول و پیامبری والا مقام بود. (۲) (وَادُّكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ) و در این کتاب از اسماعیل یاد کن، که او در وعده هایش صادق بود. (۳) (وَادُّكُرُ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ) و به خاطر بیاور بندگان ما ابراهیم و اسحاق و یعقوب را، که دارای دستها (ی نیرومند) و چشم ها (ی بینا) بودند. (۴) همان گونه که ملاحظه می شود در این آیات به جنبه های شخصی و خانوادگی و امور معمول زندگی آنان اشاره ای نشده است، بلکه از صلاحیت ها و فضایل اخلاقی و برنامه های سازنده آنان سخن به میان آمده است، و این به خوبی نشان می دهد لزوم زنده نگهداشتن یاد و خاطره اینان، به جهت وجود این صفات و ملکات پسندیده است و ذکر نام و نشان آنان هیچ موضوعیتی و خصوصیتی ندارد، بلکه هر کس دارای چنین برجستگی های انسانی و الهی باشد، زنده نگهداشتن یاد و خاطره او از وظایف انسانی و دینی است. از این رو می بینیم امامان معصوم (علیهم السلام) در زنده نگهداشتن یاد و نام شهیدان کربلا، به پاورقی ۱. مریم، آیه ۴۱. ۲. مریم، آیه ۵۱. ۳. مریم، آیه ۵۴. ۴. ص، آیه ۴۵. صفحه ۴۴ عنوان کامل ترین الگوهای فداکاری و ایثار در راه نجات امت، به خصوص سالار شهیدان اباعبدالله الحسین (علیه السلام) در مناسبت های مختلف

سعی و تلاش فراوانی نمودند و هیچ فرصتی را در زنده نگهداشتن یادشان فروگذار نکردند. بی تردید، احیای نام و یاد این مردان بزرگ، الهام بخش بوده و به زندگی انسان‌ها جهت می‌دهد و روح فداکاری و ایثار را زنده کرده و آدمی را در برابر مشکلات و حوادث سخت، مقاوم و استوار می‌سازد. ذکر این صالحان و طرح فضایل اخلاقی و روح حماسی شان باعث می‌شود که هر قوم و ملت - به خصوص مسلمین - از آنها الگو گرفته و به آنان تأسی و اقتدا کنند. روش‌های ائمه (علیهم السلام) در زنده نگهداشتن عاشورا و عاشورایان امامان اهل بیت (علیهم السلام) در تلاش برای زنده نگهداشتن یاد امام حسین (علیه السلام) از شیوه‌های گوناگونی استفاده می‌کردند، از جمله: ۱ - برپایی مجالس سوگواری علقمه حضرمی نقل می‌کند که امام باقر (علیه السلام) در روز عاشورا برای امام حسین (علیه السلام) در خانه اش اقامه عزا می‌کرد. «... ثُمَّ لَيُنْدِبُ الْحُسَيْنَ (علیه السلام) وَ يَبْكِيهِ وَ يَأْمُرُ مَنْ فِي دَارِهِ مِمَّنْ لَا يَتَّقِيهِ بِالْبُكَاءِ عَلَيْهِ ... وَ لِيَعَزُّ بَعْضُهُمْ بَعْضًا بِمُصَابِهِمْ بِالْحُسَيْنِ (علیه السلام)» امام باقر (علیه السلام) بر امام حسین می‌گریست و به افرادی که در خانه بودند و از آنان تقیه نمی‌کرد، می‌فرمود: بر آن حضرت سوگواری کنند... و به آنان صفحه ۴۵ می‌فرمود در مصیبت حسین (علیه السلام) به یکدیگر تسلیت بگویند. (۱) برکاتی که امروز از مجالس سوگواری آن حضرت نصیب امت اسلام شده و می‌شود بر کسی پوشیده نیست. آثار فرهنگی و تربیتی و آموزشی این سنت ماندگار ائمه اطهار (علیهم السلام) آنقدر زیاد است که قسمت اعظم فرهنگ شیعی به طور مستقیم یا غیر مستقیم از آن متأثر است. ۲ - یادآوری مصایب آن حضرت (علیه السلام) در مناسبت‌های مختلف در حدیثی می‌خوانیم امام صادق (علیه السلام) به داود رقی فرمود: «إِنِّي مَا شَرِبْتُ مَاءً بَارِدًا إِلَّا وَ دَكَرْتُ الْحُسَيْنَ (علیه السلام)» من هرگز آب سرد نوشیدم مگر این که به یاد امام حسین (علیه السلام) افتادم. (۲) در روایتی دیگر می‌خوانیم وقتی که منصور دوانیقی در خانه امام صادق (علیه السلام) را آتش زد، آن حضرت در منزل حضور داشت و آتش را خاموش کرده و دختران و بانوان وحشت زده اش را آرام نمود. فردای آن روز تعدادی از شیعیان برای احوالپرسی خدمت امام (علیه السلام) شرفیاب شدند. امام (علیه السلام) را گریان و اندوهگین یافتند، پرسیدند: این همه اندوه و گریه از چیست؟ آیا به دلیل گستاخی و بی حرمتی آنان نسبت به شما است؟ امام (علیه السلام) پاسخ داد: «لا، وَ لَكِنَّ لَمَّا أَخَذَتِ النَّارُ مَا فِي الدَّهْلِيْزِ نَظَرْتُ إِلَى نِسَائِي وَ بَنَاتِي يَتَرَاكُضْنَ فِي صَحْنِ الدَّارِ مِنْ حُجْرَةٍ إِلَى حُجْرَةٍ وَ مِنْ مَكَانٍ إِلَى مَكَانٍ هَذَا وَ أَنَا مَعَهُنَّ فِي الدَّارِ فَتَدَكَّرْتُ فِرَارَ عِيَالِ جَدِّي الْحُسَيْنِ (علیه السلام) يَوْمَ عَاشُورَا مِنْ حَيْمَةَ إِلَى حَيْمَةَ پاورقی ۱. وسائل الشیعة، ج ۱۰، ص ۳۹۸. ابواب المزار، باب ۶۶، ح ۲۰. ۲. امالی صدوق، ص ۱۴۲. صفحه ۴۶ وَ مِنْ حَبَاءٍ إِلَى حَبَاءٍ» امام فرمود: هرگز برای این گریه نمی‌کنم، بلکه گریه من برای این است که وقتی آتش زبانه کشید، دیدم بانوان و دختران من از این اطاق به آن اطاق و از این جا به آن جا پناه می‌برند با این که (تنها نبودند و) من نزدشان حضور داشتم، با دیدن این صحنه به یاد بانوان جدم حسین (علیه السلام) در روز عاشورا افتادم که از خیمه ای به خیمه دیگر و از پناهگاهی به پناهگاهی دیگر فرار می‌کردند (و مردان آنها همه شهید شده بودند). (۱) ۳ - گریستن و گریاندن از مؤثرترین تدابیر ائمه اطهار (علیهم السلام) برای احیای نهضت عاشورا گریه بر امام حسین (علیه السلام) است. امام سجّاد (علیه السلام) در طول دوران امامتش پیوسته سوگوار قصه عاشورا بود و در این مصیبت آن قدر گریست که از «بکائین عالم» (بسیار گریه کنندگان) لقب داده شد. (۲) آن حضرت می‌فرمود: «إِنِّي لَمَّا أَذْكَرُ مَضِرِعَ بَنِي فَاطِمَةَ إِلَّا - حَنَقْتَنِي الْعَبْرَةَ» هر زمان که به یاد قتلگاه فرزندان فاطمه (کربلا) می‌افتم، اشک گلوگیرم می‌شود. (۳) گریه‌های امام (علیه السلام) که در هر مناسبتی به آن اقدام می‌کردند باعث بیداری عمومی و مانع از فراموش شدن نام و یاد شهیدان عاشورا شد. امامان بزرگوار شیعه نه تنها خود در عزای سالار شهیدان می‌گریستند، بلکه همواره مردم را به گریستن بر امام حسین (علیه السلام) تشویق و ترغیب می‌کردند. در روایتی از امام رضا (علیه السلام) آمده است: پاورقی ۱. مأساة الحسين، ص ۱۱۷ و مجمع مصائب اهل البيت، خطیب هندوبی، ج ۱، ص ۲۴ (مطابق نقل ره توشه راهیان نور، ویژه محرم ۱۴۲۱، ص ۴). ۲. وسائل الشیعة، ج ۲، ص ۹۲۲، باب ۸۷، ح ۳۰۷. بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۱۰۸. صفحه ۴۷ «فَعَلَى مِثْلِ الْحُسَيْنِ فَلْيَبْكِكِ الْبَاكُونَ، فَإِنَّ الْبُكَاءَ عَلَيْهِ يَحُطُّ الدُّنُوبَ الْعِظَامَ» پس بر همانند حسین (علیه السلام) باید گریه

کنندگان گریه کنند، چرا که گریه بر آن حضرت گناهان بزرگ را می ریزد» (۱). به موازات ثوابهای عظیمی که برای گریستن در روایات آمده است، برای گریاندن و حتی «تباکی» (حالت گریه به خود گرفتن) ثوابهای زیادی ذکر شده است. در روایتی در ارتباط با گریه بر مظلومیت اهل بیت (علیهم السلام) می خوانیم: «... مَنْ بَكَى وَ أَبْكَى وَاحِدًا فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَ مَنْ تَبَاكَى فَلَهُ الْجَنَّةُ، مَهْر كَسْ بَغْرِيْدٍ وَ (حَتَّى) يَكْتُمُ تَنُّرًا بَغْرِيَانِدٍ، بِأَدَاشِ بَهْشْتِ اسْتِ وَ هَر كَسْ حَالْتِ اَنْدَوَه وَ گَرِيَه بَه خُوْد بَغْرِيْدِ بِأَدَاشِ اَوْ بَهْشْتِ اسْتِ». (۲) ۴ - تشویق شاعران به مرثیه سرایی شاعرانی که مصایب امام حسین (علیه السلام) را به شعر در آورده و در مجالس و محافل می خواندند، همواره مورد لطف خاص و عنایت ویژه ائمه معصومین (علیهم السلام) قرار داشتند. شعرای بنامی چون «کمیت اسدی»، «دعبل خزاعی»، «سید حمیری» و... به عنوان (شاعران اهل بیت) با تشویق ائمه اطهار (علیهم السلام) از موقعیت های اجتماعی بلندی در بین مردم برخوردار بودند. هارون مکفوف (یکی از یاران امام صادق (علیه السلام)) می گوید: به محضر آن حضرت شرفیاب شدم، فرمود: «برایم مرثیه بخوان. برایش خواندم. فرمود: «لا، کَمَا تَنْشُدُوْنَ وَ کَمَا تُؤْتِيهِ عِنْدَ قَبْرِهِ، زَيْنَ كُؤْنَه نَمِي خَوَاهِم، اَنْ كُؤْنَه كَه دَر كِنَارِ قَبْرِ اَنْ حَضْرْتِ (عَلِيَه السَّلَام) مَرْتِيَه مِي خَوَانِيْد، بَخَوَانِ» وَ مَن خَوَانِدْم: پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۴ و وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۴، ح ۲۰۸. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۸، ح ۲۷. صفحه ۴۸. اَمْرُ عَلِيٍّ جَدِّ الْحَسَنِ بْنِ فُقْلٍ لَأَعْظَمِهِ الزُّكِّيَّةُ «از کنار قبر حسین (علیه السلام) گذر کن و به آن استخوان های پاک او بگو...» دیدم آن حضرت به گریه افتاد، سکوت کردم، ولی فرمود: ادامه بده، ادامه دادم. فرمود: «باز هم بخوان» خواندم تا به این بیت رسیدم: يَا مَرْيَمُ قُؤْمِي وَ اَنْدُبِي مَوْلَاكِ وَ عَلَيَّ الْحَسَنِ بْنِ فَاشِيَعَدِي بِيْكَا كِ اِي مَرِيْم! بَر خِيْزِ وَ بَر مَوْلَايِ خُوْد نَدْبَه كَن وَ بَا گَرِيَه اَت بَر حَسِيْن (عَلِيَه السَّلَام) رَسْتْكَا رِي طَلَب كَن. دِيْدَمَا مَام صَادِق (عَلِيَه السَّلَام) گَرِيَه كَرْدُو بَانَوَان، شِيُوْن سَر دَاْدَنْد. وَ قَتِي اَرَام شَدَنْد، حَضْرْتِ فَرْمُوْد: «يَا اَبَا هَارُوْنَ مَن اَنْشَدَ فِي الْحَسَنِ بْنِ فَاْبُكِي عَشْرَةً فَلَهُ الْجَنَّةُ، زَايِ اَبُو هَارُوْن! هَر كَسْ بَر اَمَام حَسِيْن (عَلِيَه السَّلَام) مَرْتِيَه بَخَوَانِد وَ دَه نَفَر رَا بَغْرِيَانِد، بِأَدَاشِ اَوْ بَهْشْتِ اسْتِ». (۱) ۵ - اهميت به تربت امام حسين (عليه السلام) دشمنان اسلام از بني اميه و بني عباس با تمام توان، تلاش می کردند تا قیام امام (علیه السلام) و یاران پاکبخته اش به دست فراموشی سپرده شود و مردم از آن سخنی نگویند و حتی اثری از قبر آن امام همام به جای نماند. از این رو، برخی از خلفای عباسی بارها به ویران کردن قبر آن حضرت اقدام کردند. (۲) ولی از آن سو ائمه اطهار (علیهم السلام) در هر فرصتی برای مقابله با این جریان پیا خواستند و تربت آن حضرت را قطعه ای از خاک بهشت، مایه شفای دردها، و موجب پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۷، ح ۲۵. ۲. در بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۹۰ بابتی تحت عنوان «جور الخلفاء علی قبره الشریف» درباره تلاش خلفای جور برای تخریب قبر آن حضرت آمده است. صفحه ۴۹ برکت زندگی دانسته اند. در روایتی از امام موسی بن جعفر (علیهم السلام) می خوانیم: «لَا تَأْخُذُوا مِنْ تُرْبَتِي شَيْئًا لَتَبْرَكُوا بِهِ، فَإِنَّ كُلَّ تُرْبِيَةٍ لَنَا مُحَرَّمَةٌ إِلَّا تُرْبَةُ جَدِّي الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ (عَلِيَهُمَا السَّلَام) فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَهَا شِفَاءً لِشَيْعِنَا وَ أَوْلِيَانَا، اَز تَرْبَتِ مَن چِيْزِي بَرَايِ تَبْرَكْ بَر نَدَارِيْد، زِيْرَا هَمَه تَرْبَتِ هَا جَز تَرْبَتِ جَدْمِ اَمَام حَسِيْن (عَلِيَه السَّلَام) (خوردنش) حَرَام اسْتِ. خَدَاوَنْد - عَزَّ وَ جَلَّ - اَنْ رَا بَرَايِ شِيْعِيَانِ وَ دُؤْسْتَانِ مَا شَفَا قَرَار دَاْدَه اسْتِ!». (۱) در حالات امام سجّاد (علیه السلام) آمده است که در پارچه ای تربت امام حسین (علیه السلام) را نگه می داشت. «فَكَانَ إِذَا حَضَرَ تَهُ الصَّلَاةُ صَبَّهُ عَلَى سَجَادَتِهِ وَ سَجَدَ عَلَيْهِ، مَهْر كَاَه وَ قَتِ نَمَازِ مِي رَسِيْد، اَنْ (تَرْبَتِ) رَا رُؤِي سَجَادَه اش مِي رِيخْت وَ بَر اَنْ سَجَدَه مِي كَرْد». (۲) مجموع روایاتی که در مورد تربت امام حسین (علیه السلام) وارد شده است، می رساند که استفاده از برکت آن تربت پاک، از نخستین روز ولادت، با باز کردن کام نوزاد با آن آغاز شده و تا واپسین لحظات حیات و قرار دادن تربت در قبر، به پایان می رسد. (۳) همچنین ساختن مهر و تسیح با تربت کربلا و همراه داشتن آن و خوردن مقدار بسیار کمی (مثلاً به اندازه یک عدس در آب حل کند و بخورد) از آن به قصد شفا و باز کردن افطار در روز عید فطر با آن مورد ترغیب و توصیه ائمه اطهار (علیهم السلام) بوده است. (۴) پاورقی ۱. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۴، ح ۲ و بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۱۸. ۲. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۳۵، ح ۷۴. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۲۰، باب ۷۵، (باب استحباب اتّخاذ سبحة من

تربۀ الحسین (علیه السلام)). ۳. از امام صادق (علیه السلام) روایت شده است: «حَنَكُوا أَوْلَادَكُمْ بِتُرْبَةِ الْحُسَيْنِ (علیه السلام)؛ کام نوزادانتان را با تربت ر امام حسین (علیه السلام) باز کنید». (وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۰، ح ۸). ۴. مراجعه شود به: وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۴، باب ۷۲ و ص ۴۰۸، باب ۷۰. صفحه ۵۰-۶-اهتمام ویژه به زیارت مرقد امام حسین (علیه السلام) ائمه اطهار (علیهم السلام) گذشته از آن که خودشان به زیارت قبر امام حسین (علیه السلام) می رفتند، با بیان پاداش های عظیم برای زیارت آن حضرت، شیعیان را برای رفتن به کربلا- تشویق و بسیج می کردند و خاطره آن شهیدان پرافتخار را زنده نگه داشته، ضربات سنگینی را بر بیکر کفر و عناد و دشمنان اهل بیت (علیهم السلام) وارد می کردند. از امام صادق (علیه السلام) چنین نقل شده است: «مَا مِنْ أَحَدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهُوَ يَتَمَنَّى أَنَّهُ زَارَ الْحُسَيْنَ بْنِ عَلِيٍّ (علیهما السلام) لِمَا يَرَى لِمَا يُصْنَعُ بِزُورِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (علیهما السلام) مِنْ كَرَامَتِهِمْ عَلَى اللَّهِ؛ هر کسی در روز قیامت، آرزو می کند که از زائران قبر امام حسین (علیه السلام) باشد، از فزونی آنچه از کرامت آنان (زائران قبر آن حضرت) نزد خداوند مشاهده می کند». (۱) و نیز از امام صادق (علیه السلام) روایت شده است: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَكُونَ عَلَى مَوَائِدِ نُورِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَلْيَكُنْ مِنْ زُورِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (علیهما السلام)؛ هر کس دوست دارد روز قیامت در کنار سفره های نور الهی بنشیند، باید از زائران امام حسین (علیه السلام) باشد». (۲) حتی در برخی از روایات زیارت مکرر آن حضرت توصیه شده است. امام ششم (علیه السلام) می فرماید: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ تَهَوَّنَ عَلَيْهِ سَكْرَةُ الْمَوْتِ، وَ هَوَّلَ پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۷۲، ح ۱۷. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۳۰، ح ۳۷. ۲. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۷۲، ح ۱۹؛ وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۳۰، ح ۳۸. صفحه ۵۱ المَطَّلَعُ، فَلْيَكُنْ زِيَارَةَ قَبْرِ الْحُسَيْنِ (علیه السلام)؛ هر کس دوست دارد در قیامت نظر به رحمت های الهی کند و سختی جان کندن بر او آسان شود و هول و هراس قیامت از او برطرف گردد، مرقد امام حسین (علیه السلام) را بسیار زیارت کند». (۱)

چهارم: تاریخچه سوگواری بر مظلومیت امام حسین (علیه السلام)

اشاره

عظمت مصیبت و مظلومیت خامس آل عبا به گونه ای بود که گریه و سوگواری همواره قرین نام آن حضرت بوده و هست؛ همان گونه که آزادگی و شجاعت و دفاع از دین و ارزش های اسلامی با نام حسین (علیه السلام) عجین شده است. سنگینی این حادثه همه اهل اسلام را متأثر ساخت، و حتی برعرشیان و ساکنان آسمان و زمین نیز سنگین آمد. (۲) تاریخچه سوگواری و اشک ریختن بر مظلومیت سید الشهداء (علیه السلام) را در سه قسمت - به طور گذرا - پی گیری می کنیم.

۱ - گریه بر امام حسین (علیه السلام) پیش از تولد آن حضرت

در روایات می خوانیم، برخی از انبیای الهی - هزاران سال قبل از تولد امام حسین (علیه السلام) - هنگامی که از ماجرای کربلا با خبر می شدند، بر مظلومیت آن حضرت اشک می ریختند. پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۷۷، ح ۳۴؛ وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۳۱، ح ۴۰. ۲. وَ جَلَّتْ وَ عَظُمَتْ الْمُصِيبَةُ بِكَ عَلَيْنَا وَ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْأَسْلَامِ وَ جَلَّتْ وَ عَظُمَتْ مُصِيبَتُكَ فِي السَّمَوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ (زیارت عاشورا) و همچنین در اولین زیارت مطلقه امام حسین (علیه السلام) (در مفاتیح الجنان) چنین آمده است: وَاقْشَعْرَتْ لَهُ أَظْلَةُ الْعَرْشِ وَبَكَى لَهُ جَمِيعُ الْخَلَائِقِ وَبَكَتْ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ صَوْنَ السَّبْعِ. صفحه ۵۲ در روایتی آمده است: هنگامی که جبرئیل کلماتی را به حضرت آدم (علیه السلام) برای توبه تعلیم می داد، و او خدا را به پنج تن مقدس می خواند، وقتی که به نام حسین (علیه السلام) رسید قلبش شکست و اشکش جاری شد، به جبرئیل گفت: نمی دانم چرا وقتی که نام پنجمی

(حسین (علیه السلام)) را می برم قلبم می شکند و اشکم جاری می شود؟ جبرئیل گفت: «بر او مصیبتی خواهد گذشت که همه مصایب در برابر آن کوچک خواهد بود. او تشنه کام، غریبانه، تنها و بدون یار و یاور به شهادت خواهد رسید». جبرئیل برخی دیگر از مصایب آن حضرت و خاندانش را برای آدم (علیه السلام) بیان کرد، تا آنجا که هر دو تن همچون مادر فرزند مرده ای بر حسین (علیه السلام) گریستند، (فَبَكَى آدَمُ وَ جَبْرَائِيلُ بُكَاءَ التَّكْلِی). (۱) هنگامی که خداوند برای موسی (علیه السلام) از مظلومیت امام حسین (علیه السلام) سخن گفت و ماجرای شهادت مظلومانه آن حضرت و اسارت بانوان حرمش و گرداندن سرهای شهدا در شهرها را بازگو نمود، موسی (علیه السلام) نیز گریست. (۲) زکریای پیامبر (علیه السلام) نیز، وقتی که نام های پنج تن مقدس را از جبرئیل آموخت، هنگامی که نام حسین (علیه السلام) را بر زبان جاری می ساخت، بغض گلویش را می گرفت و اشکش جاری می شد. به خداوند عرضه داشت: خدایا! چرا وقتی نام آن چهار تن (محمد، علی، فاطمه و حسن (علیهم السلام)) را می برم غم و اندوهم زایل می شود، ولی هنگامی که نام حسین (علیه السلام) را بر زبان می آورم، اشکم جاری می گردد و اندوه و غم مرا فرا می گیرد؟ خداوند بخشی از مصایب امام حسین (علیه السلام) را برای زکریا شرح داد، و زکریا پس از شنیدن آن، به مدت سه روز از مسجد بیرون نیامد و مردم را نیز اجازه نداد به پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۴۵. ۲. معالی السبطين، ج ۱، ص ۱۸۶. صفحه ۵۳ محضرش برسند و در تمام این مدت بر مصیبت امام حسین (علیه السلام) گریه می کرد و بر او مرثیه می سرود. (۱) در روایتی نقل شده است که امیرمؤمنان (علیه السلام) فرمود: «حضرت عیسی بن مریم (علیه السلام) همراه با حواریون از کربلا می گذشتند که آن حضرت شروع به گریستن کرد و حواریون نیز با او گریستند. وقتی که حواریون سبب گریه را پرسیدند، حضرت عیسی (علیه السلام) فرمود: در این مکان فرزند پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و فاطمه زهرا (علیها السلام) کشته خواهد شد». (۲)

۲ - گریه بر امام حسین (علیه السلام) پس از ولادت

پس از ولادت امام حسین (علیه السلام) نیز از همان شروع ولادت و پس از آن، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) و فاطمه زهرا (علیها السلام) هنگامی که از رنج ها و مظلومیت آینده حسین (علیه السلام) آگاه می شدند، بر او می گریستند. گریه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در روایتی می خوانیم: پس از ولادت امام حسین (علیه السلام) رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به منزل فاطمه (علیها السلام) آمد و به اسماء فرمود: فرزندانم را بیاور! اسماء نیز حسین (علیه السلام) را در پارچه ای سفید قرار داد و به نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آورد. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) در گوش راست حسین (علیه السلام) اذان و در گوش چپ وی اقامه گفت و سپس وی را در آغوش گرفت و پاورقی ۱. فَلَمَّا سَمِعَ بِذَلِكَ زَكَرِيَّا (علیه السلام) لَمْ يُفَارِقْ مَسْجِدَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَمَعَ فِيهِنَّ النَّاسَ مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهِ وَأَقْبَلَ عَلَى الْبُكَاءِ وَالنَّحِيبِ وَ كَانَ يُرْتِيهِ: «إِلَهِي أَنْفَجِعْ خَيْرَ جَمِيعِ خَلْقِكَ بَوْلِدِهِ...» (احتجاج، ج ۲، ص ۵۲۹). ۲. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۵۳. صفحه ۵۴ گریست. اسماء می گوید: به حضرت عرض کردم: پدر و مادرم فدای تو باد، چرا گریه می کنی؟ فرمود: به خاطر این فرزندم گریانم. عرض کردم: او که هم اکنون متولد شده است (و جای شادی و خوشحالی است، نه اندوه). فرمود: «تَقْتُلُهُ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ مِنْ بَعْدِي، لَا أَنْالَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِي رُؤَى رَأَى مِنْ غُرُوبِ سَتْمَكَارَ بِه شَهَادَتِ مِي رَسَانَدِ كِه هِر گَر خَدَاوَنَد شَفَاعَتَم رَا نَصِيبَ أَنَا نَخَوَاهَد سَاخْت». آنگاه فرمود: «يَا أَسْمَاءُ لَا تُخْبِرِي فَاطِمَةَ بِهَذَا فَإِنَّهَا قَرِيْبَةُ عَهْدِ بَوْلَادَتِهِ رَأَى اسْمَاءُ! فَاطِمَةَ رَا اَز اَيْن مَاجِرَا آگَا ه مَسَاز رُچِرَا كِه او تَا زِه صَا حَب اَيْن فِر زَنْدِه شَدِه اسْت». (۱) گریه علی (علیه السلام) بر مظلومیت امام حسین (علیه السلام) ابن عباس می گوید: من با امیرمؤمنان (علیه السلام) در مسیر رفتن به صفین همراه بودم هنگامی که به نینوا رسیدیم، با صدای بلند به من فرمود: ای ابن عباس! آیا این مکان را می شناسی؟ عرض کردم: نه، نمی شناسم. فرمود: اگر آن گونه که من این سرزمین را می شناسم، تو نیز می شناختی، از آن نمی گذشتی جز آن که همانند من گریه کنی. پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۳۹. مرحوم طبرسی نیز این حدیث را در «إعلام الوری بأعلام الهدی»، ج ۱، ص ۴۲۷ و شیخ سلیمان

قندوزی حنفی در کتاب «ینایع المودّة»، ج ۲، ص ۳۰۰ نقل کرده اند. صفحه ۵۵ آنگاه امام (علیه السلام) مدّتی طولانی اشک ریخت، تا آنجا که اشک ها از محاسن مبارکش بر سینه اش سرازیر شد و من نیز همراه او گریستم. امام (علیه السلام) در همان حال فرمود: وای! وای! آل ابوسفیان را با من چه کار؟ مرا با آل حرب (از اجداد یزید) چه کار؟ همان ها که حزب شیطان و اولیای کفرند. ای اباعبدالله! صبر پیشه کن! چرا که به پدرت نیز از این گروه همان (ستم ها) می رسد که به تو می رسد. (أَوْهَ أَوْهَ مَالِي وَ لَإِلِ أَبِي سَيْفِيَانٍ؟ مَالِي وَ لَإِلِ حَزْبِ الشَّيْطَانِ؟ وَ أَوْلِيَاءِ الْكُفْرِ؟ صَبْرًا يَا أَبَاعَبْدِ اللَّهِ فَقَدْ لَقِيَ أَبُوكَ مِثْلَ الَّذِي تَلْقَى مِنْهُمْ). (۱) سوگواری فاطمه زهرا (علیها السلام) هنگامی که رسول خدا (علیه السلام) خبر شهادت امام حسین (علیه السلام) و مصایب آن حضرت را به دخترش حضرت فاطمه (علیها السلام) داد، زهرا (علیها السلام) به شدت گریست و آنگاه پرسید: این ماجرا چه زمانی اتفاق خواهد افتاد؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: زمانی که نه من باشم، نه تو و نه علی. فاطمه (علیها السلام) با شنیدن این سخن گریه اش شدیدتر شد. آنگاه رسول خدا وی را از برپایی عزا و سوگواری توسط مردان و زنان امت، بر شهادی کربلا و رنج های زنان اهل بیت (علیهم السلام) آگاه ساخت و پاداش این گریه ها را بیان فرمود. (۲)

۳ - گریه و سوگواری بر امام حسین (علیه السلام) پس از شهادت

سرانجام، آن حادثه ای که از ابتدای خلقت ماجرایش برای اولیای الهی گفته شده بود، اتفاق افتاد. به یقین، ماجرای که پیش از وقوعش دل ها را به درد آورده و اشک ها را جاری ساخته بود، هنگامی که در روز عاشورای سال ۶۱ هجری روی داد، شعله ای بر جان ها زد و سوگ و ماتم را قرین خویش ساخت. همراه با درس های بزرگ پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۵۲ (با تلخیص). ۲. همان مدرک، ص ۲۹۲ (با تلخیص). صفحه ۵۶ آزادگی و آرمان خواهی و دفاع از شرف و اعتقاد تا پای جان، عمق فاجعه به اندازه ای بود که از روز عاشورا مراسم سوگواری و اشک و ماتم بر آن حضرت و یاران پاکبازش آغاز شد و همچنان ادامه دارد و تا واپسین لحظات عمر دنیا ادامه خواهد داشت. چرا که به فرموده رسول خدا (صلی الله علیه و آله): «إِنَّ لِقَاتِ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَبْرُدُ أَبَدًا» به یقین شهادت حسین، حرارتی در دل مؤمنان ایجاد خواهد کرد، که هرگز خاموش نخواهد شد. (۱) در این قسمت نمونه هایی از گریه و سوگواری بر آن حضرت را پس از شهادت، از نظر خواننده عزیز می گذرانیم: حتی دشمن بر او گریست هنگامی که زنان حرم نبوی (صلی الله علیه و آله) چشم شان بر شهدا افتاد، فریاد و سَجّه سردادند و آنگاه زینب شروع به ندبه و ناله کرد و با صدای محزونی صدا زد: «وَ مُحَمَّدَاهُ صَيْلِي عَلَيكَ مَلِيكَ السَّمَاءِ، هَذَا حُسَيْنٌ مَرْمَلٌ بِالدَّمَاءِ، مُقَطَّعًا لِأَعْضَاءِ وَ بَنَاتِكَ سَبَايَا مَيِّ مُحَمَّدًا! درود خداوند بر تو باد. این حسین (توست که) به خون آغشته است و پیکرش قطعه قطعه شده و (این هم) دخترانت هستند که اسیر شده اند». زینب کبری (علیها السلام) همچنان در مصیبت برادرش و دیگر شهدا، سخن گفت و ندبه سر داد تا آنجا که نقل شده است: «فَأَبَيْكَتُ وَ اللَّهُ كُلَّ عَدُوٍّ وَ صَدِيقٌ رَبِّهِ خُدا سوگند! دوست و دشمن را به پاورقی ۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۱۸، ح ۱۳. صفحه ۵۷ گریه آورد». (۱) سوگ و ماتم در بارگاه یزید پس از آن که کاروان اسیران را به کوفه و شام بردند، با خطبه های افشاگرانه امام زین العابدین (علیه السلام) و زینب کبری (علیها السلام)، اوضاع شهر شام برگشت و با جوّ ایجاد شده بر ضدّ دستگاه خلافت اموی، یزید چاره ای جز اظهار ندامت و فرافکنی نداشت. در چنان شرایطی، زنان حرم حسینی در «شام» مراسم عزا و ماتم برپا کردند، تا آنجا که حتی زنان خاندان اموی نیز در آن شرکت نمودند و این برنامه تا سه روز ادامه داشت. (۲) برنامه سوگواری همسر امام حسین (علیه السلام) در روایتی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: «هنگامی که امام حسین (علیه السلام) به شهادت رسید، همسر او (به نام رباب) (۳) برای آن حضرت مجلس ماتمی برپا کرد، خود گریه می کرد و زنان و خادمانش نیز با او همصدا می شدند». (۴) مراسم سوگواری در محضر امام باقر و امام صادق (علیهم السلام) برپایی مراسم سوگواری امام حسین (علیه السلام) در حضور امام باقر (علیه السلام) پیش از این گذشت، (۵) اما در مورد حضرت امام صادق (علیه

(السلام) گاه برخی از شعرای اهل بیت که به محضر امام (علیه السلام) می رسیدند، آن حضرت از آنان می خواست در رثای حسین بن پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵۸ - ۵۹. (با تلخیص). در کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۸۱ نیز همین تعبیرات با تفاوت هایی آمده است. ۲. ... فَخَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا دَارَ يَزِيدَ فَلَمْ تَبْقَ مِنْ آلِ مُعَاوِيَةَ امْرَأَةٌ إِلَّا اسْتَقْبَلَهُنَّ تَبْكِي وَ تَتَوَخَّعُ عَلَيَّ الْحُسَيْنِ (علیه السلام) فَأَقَامُوا عَلَيْهِ الْمُنَاحَةَ ثَلَاثًا. (تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۵۳) همین مطلب در بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۲ نیز به گونه ای مشروحتر آمده است.

۳. مرحوم شیخ مفید می نویسد: یکی از همسران امام حسین (علیه السلام) رباب دختر «امرء القیس کلبی» است که مادر حضرت سکینه (علیها السلام) می باشد. (ارشاد، تاریخ زندگانی امام حسین (علیه السلام)، باب ۵، ص ۴۹۱). ۴. لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ أَقَامَتِ امْرَأَتُهُ الْكَلْبِيَّةُ عَلَيْهِ مَأْتَمًا ... (الكافی، ج ۱، ص ۴۶۶). ۵. نمونه دیگر از عزاداری در محضر امام باقر (علیه السلام)، سرودن اشعاری توسط کمیت اسدی در محضر آن حضرت در رثای شهیدان کربلاست که امام با شنیدن آن، اشکش جاری شد و صدای گریه کنیزکی نیز از پشت پرده شنیده شد. امام (علیه السلام) پس از آن در حق کمیت دعا کردند. (بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۹۰-۳۹۱). صفحه ۵۸ علی (علیه السلام) اشعاری بخوانند و گاه خود آن شاعران از امام (علیه السلام) اجازه می گرفتند تا اشعاری در رثای سید الشهداء (علیه السلام) بخوانند. در پاره ای از موارد امام (علیه السلام) به خانواده خویش می فرمود: پشت پرده بنشینند و آن اشعار را بشنوند و در واقع، محفلی از دوستان خالص اهل بیت (علیهم السلام) برای عزای سالار شهیدان بر پا می شد. داستان ابوهارون مکفوف را پیش از این آورده ایم و اینک نمونه ای دیگر را نقل می کنیم. عبدالله بن غالب می گوید: به محضر امام صادق (علیه السلام) شرفیاب شدم و در حضور آن حضرت مرثیه ای در باره امام حسین (علیه السلام) خواندم. هنگامی که به یک بیت حساس از آن مرثیه رسیدم، صدای زنی را از پشت پرده شنیدم که با گریه فریاد زد: «یا ابتاه زیدرجان!». (۱) مراسم سوگواری در محضر امام رضا (علیه السلام) از دعبل خزاعی (شاعر معروف اهل بیت (علیهم السلام)) نقل شده است که من در ایام شهادت امام حسین (علیه السلام) به محضر امام رضا (علیه السلام) شرفیاب شدم. دیدم آن حضرت محزون و اندوهگین نشسته و یارانش نیز گرد آن حضرت نشسته اند. هنگامی که مرا دید فرمود: «خوش آمدی ای دعبل! آفرین بر کسی که با دست و زبانش ما را یاری می کند!». سپس در کنار خویش برای من جا باز کرد و مرا کنارش نشانید. آنگاه به من فرمود: ای دعبل! دوست دارم امروز برای ما مرثیه بخوانی چرا که این ایام روزهای اندوه ما اهل بیت (علیهم السلام) و ایام شادمانی دشمنان ما - به ویژه بنی امیه - است. (سپس امام (علیه السلام) مطالبی را در پاداش گریه کردن و گریاندن در مصیبت اهل بیت (علیهم السلام) به خصوص پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۶؛ ماجرای مرثیه سرایی ابوعماره در محضر امام صادق (علیه السلام) و گریه آن حضرت و اهل خانه نیز نمونه دیگری است. (همان، ص ۲۸۲). صفحه ۵۹ مصائب امام حسین (علیه السلام) بیان کرد). آنگاه امام رضا (علیه السلام) برخاست و پرده ای میان ما و حرمسرای خویش زد و خانواده اش را پشت پرده نشانید، تا آنان نیز برای مصیبت جدشان امام حسین (علیه السلام) گریه کنند. (۱) سپس به دعبل فرمود اشعار خود را بخوان و وی نیز مرثیه ای را در ماتم امام حسین (علیه السلام) و اهل بیتش خواند که قسمتی از آن چنین است: أَفَاطِمٌ لَوْ خَلَّتِ الْحُسَيْنَ مُجَدَّلًا وَقَدْ مَاتَ عَطْشَانًا بِشَطِّ فُرَاتٍ إِذَا لَلَطَمَتِ الْخَدَّ فَاطِمٌ عِنْدَهُ وَأَجْرِيَتْ دَمْعَ الْعَيْنِ فِي الْوَجَنَاتِ أَفَاطِمٌ قَوْمِي يَا ابْنَةَ الْخَيْرِ وَ انْدَبِي نُجُومَ سَمَاوَاتِ بَازُضِ فَلَاتِ بَنَاتُ زِيَادٍ فِي الْقُصُورِ مَصُونَةٌ وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ مِنْهُتِكَاتٍ وَ آلُ زِيَادٍ فِي الْخُصُونِ مَبِيعَةٌ وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْفُلُوتِ سَاءَ أَبْكِيهِمْ مَا ذَرَّ فِي الْأَرْضِ شَارِقٌ وَ نَادَى مُنَادِي الْخَيْرِ لِلصَّلَوَاتِ وَمَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَ حَانَ غُرُوبُهَا وَ بِاللَّيْلِ أَبْكِيهِمْ وَ بِالْغَدَوَاتِ «ای فاطمه! اگر پیکر به خاک و خون غلطیده حسین را که تشنه کام کنار شط فرات به شهادت رسیده به خاطر آوری در آن هنگام ای فاطمه کنار آن پیکر، به چهره ات طپانچه می زنی و اشک چشمانت را بر رخسارت سرازیر می سازی ای فاطمه ای دختر بهترین مردم، برخیز! و بر ستارگان آسمان ها در آن صحرای خشک ناله بزن (چرا گریان نباشم وقتی که به خاطر آورم) دختران زیاد در قصرهای خویش درامانند زولی حریم خاندان رسول خدا دریده شده است. در حالی که پاورقی ۱. ثُمَّ إِنَّهُ نَهَضَ، وَ ضَرَبَ سَيْئَرًا بَيْنَنَا وَ بَيْنَ حَرَمِهِ، وَ أَجْلَسَ أَهْلَ بَيْتِهِ مِنْ وَرَاءِ الشَّرِّ لِيَبْكُوا عَلَيَّ مُصَابِ جِدِّهِمُ الْحُسَيْنِ (علیه السلام)...

(بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۲۵۷). صفحه ۶۰ آل زیاد در دژهای محکمی آسوده اند فرزندان رسول خدا در صحراهای خشک و سوزان سرگردانند. آری! تا آن زمان که خورشید در عالم پرتو افشانی می کند و ندای مؤذنی برای نماز بلند است و مادامی که خورشید طلوع و غروب می کند و به هنگام شبانگاهان و صبح گاهان بر آنان می گریم». (۱) سوگواری در کنار مزار شهدای کربلا از برخی از فرازهای تاریخ بر می آید که شیعیان گاه و بیگاه در مناسبت ها (تا آنجا که شرایط را مساعد می دیدند) کنار مزار آن حضرت در کربلا مراسم سوگ و ماتم برپا می داشتند و ائمه (علیهم السلام) نیز از این عمل شادمان می شدند و آنان را تشویق می کردند. به عنوان نمونه: عبدالله بن حمّاد بصری می گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود: «به من خبر رسیده که در نیمه شعبان گروهی از ساکنین اطراف کوفه و دیگر نقاط، بر مزار امام حسین (علیه السلام) در کربلا گردهم می آیند و زنانی نیز برای آن حضرت نوحه گری می کنند، و از این جمعیت گروهی قرآن می خواند و گروهی دیگر حوادث کربلا را بازگو می کنند و جمعی نوحی گری کرده و برخی نیز مرثیه می خوانند». گفتم: فدایت شوم، من نیز بخشی از آنچه را می فرمایید، دیده ام. امام (علیه السلام) فرمود: سپاس خداوندی را که در میان مردم گروهی را قرار داد که به سوی ما می آیند و برای شهدای ما مرثیه می خوانند و دشمنان ما را کسانی قرار داد که گروهی از خویشاوندان (و دوستان ما) و دیگر مردم، آنان را بی اعتبار کرده و کار آنان پاورقی ۱ .

بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۲۵۷ (با اختصار). صفحه ۶۱ را زشت و ناپسند می شمردند. (۱) کوتاه سخن این که: مراسم سوگواری برای امام حسین (علیه السلام) و یاران باوفایش به ویژه در ایام محرم و عاشورای حسینی از گذشته، تاکنون ادامه داشته و شیعیان و علاقمندان به سالار شهیدان، در همه جای عالم، به شیوه های گوناگون همه ساله در مصیبت آن حضرت به ماتم می نشینند و ضمن یادآوری فداکاری و جانبازی حسین بن علی (علیه السلام) و یارانش در مظلومیت آنان نیز اشک می ریزند.

پنجم: فلسفه گریه و عزاداری برای امام حسین (علیه السلام)

توضیح

به یقین، تأکید و توصیه ای که در روایات نسبت به برپا نمودن مجالس عزا و گریه بر مصائب امام حسین (علیه السلام) وارد شده است، نسبت به هیچ یک از امامان معصوم (علیهم السلام) حتی وجود مقدس پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وارد نشده است. گویا در این مسئله سزای نهفته است که ائمه اطهار (علیهم السلام) این همه آن را مورد تأکید و سفارش قرار داده اند. بیان روایات در وعده ثواب های عظیم این مجالس به گونه ای است که عده ای آن را اغراق آمیز دانسته و منکر آن شده اند و منشأ آن را «غلات» دانسته و گفته اند: «ثواب باید با عمل تناسب داشته باشد، چگونه ممکن است عمل کوچکی مانند گریه بر امام حسین (علیه السلام) اینقدر پاداش عظیم داشته باشد؟!». عده ای هم در نقطه مقابل آن، جنبه افراط را پیموده و معتقد شده اند، همین که پاورقی ۱ .

بَلَّغْنِي أَنَّ قَوْمًا يَأْتُونَهُ مِنْ نَوَاحِي الْكُوفَةِ وَ نَاسًا مِنْ غَيْرِهِمْ وَ نِسَاءً يَنْدُبْنَهُ وَ ذَلِكَ فِي النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَمَنْ بَيْنَ قَارِيءٍ يَقْرَأُ وَقَاصٍ يَقُصُّ وَ نَادِبٍ يَنْدُبُ وَ قَائِلٍ يَقُولُ الْمَرَاثِي؟ فَقُلْتُ لَهُ: نَعَمْ جُعِلَتْ فِدَاكَ قَدْ شَهِدْتُ بَعْضَ مَا تَصِفُ. فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي النَّاسِ مِمَّنْ يَقْتَدِ الْإِنْسَانَ وَيَمْدَحُنَا وَيَزِيئُنَا، وَ جَعَلَ عِدُوَّنَا مَنْ يُطْعِنُ عَلَيْهِمْ مِنْ قَرَابَتِنَا أَوْ غَيْرِهِمْ يَهْدِرُونَهُمْ وَ يَقْبَحُونَ مَا يَصْنَعُونَ (بحارالانوار، ج ۹۸، ص ۷۴ به نقل از کامل الزیارات، ص ۳۲۵، باب ۱۰۸، ح ۱). صفحه ۶۲ انسان بر امام حسین (علیه السلام) بگرید، هر چند به قدر بال مگسی باشد اهل نجات است، حتی اگر در باتلاق گناه و فساد فرو رفته باشد. در نگاه اینان همه دروغ گویی ها، خیانت ها، ظلم ها و حق کشی ها با قطره اشکی شسته می شود! مطمئناً هیچ یک از این دو دیدگاه که در دو طرف افراط و تفریط واقع شده اند، نمی تواند صحیح باشد. این گونه اظهار نظرها از کسانی عنوان می شود که نتوانستند برای این روایات و وعده ثواب های فوق العاده سوگواری، تحلیل صحیح و جامعی ارائه دهند و در واقع از درک فلسفه عزاداری عاجز ماندند. نخست تحلیل های

نادرست و نقد آنها را به صورت گذرا بیان می‌کنیم، سپس به سراغ تحلیل منطقی مسأله می‌رویم.

۱ - حسن ذاتی گریه

عده‌ای با توجه به آثار مثبت جسمانی و روانی گریه و تأثیر آن در پالایش روح و روان انسان مدّعی شدند سرّ تأکید ائمه (علیهم السلام) نسبت به برپایی مجالس عزا به خاطر حسن ذاتی گریه است، زیرا «اظهار تأثر» به وسیله گریه از نشانه‌های طبیعی و تعادل عاطفی آدمی است. اشخاصی که کمتر گریه می‌کنند و نمی‌توانند بدین وسیله غم‌ها، و افسردگی‌های خویش را تخلیه کنند و عقده‌های درونی خویش را بگشایند، از روان متعادل و سلامت جسمی و روحی خوبی برخوردار نیستند. به همین جهت روانشناسان معتقدند: «زن‌ها از مردها عقده کمتری دارند، زیرا آنان زودتر مشکلات روحی خویش را به وسیله «گریه» بیرون می‌ریزند و کمتر آن را در درون خویش پنهان می‌دارند و این امر یکی از رموز سلامت آنان می‌باشد» (۱). و نیز معتقدند گریه فشارهای ناشی از عقده‌های انباشته در درون انسان را می‌کاهد و درمان بسیاری از پاورقی ۱. صد و پنجاه سال جوان بمانید، ص ۱۳۴. صفحه ۶۳ آلام و رنج‌های درونی انسان است. در حقیقت اشک چشم به منزله سوپاپ اطمینانی است که در شرایط بحرانی موجب تعادل روح آدمی می‌گردد. به عقیده اینان به خاطر همین حسن ذاتی گریه بود که یعقوب (علیه السلام) برای دوری فرزندش سالها اشک از دیدگان جاری ساخت و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در مرگ فرزندش - ابراهیم (۱) - و صحابی جلیل القدرش عثمان بن مظعون به سختی گریست. (۲) همچنین به هنگام مرگ جمعی از صحابه و یارانش و در شهادت عمویش حضرت حمزه گریان شد و بانوان مدینه را جهت گریستن بر حمزه دعوت کرد. (۳) و به همین دلیل بود که حضرت زهرا (علیها السلام) در رحلت جانگداز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شبانه روز می‌گریست (۴) و حضرت علی بن الحسین (علیهما السلام) در شهادت پدر بزرگوارش سالیان دراز گریان بود. (۵) و لکن هر چند آثار مثبت گریه در پالایش روح انسان و حتی تکامل آن و دیگر فواید طبّی آن، قابل انکار نیست، ولی چنین تحلیلی هرگز نمی‌تواند سرّ این همه تأکید و سفارش ائمه اطهار (علیهم السلام) برای گریستن بر امام حسین (علیه السلام) و وعده ثواب‌های فراوان آن باشد. این تحلیل یک اشتباه بزرگ است، هر کس روایات اسلامی را در این زمینه بخواند، می‌داند هدف مهمّ دیگری در کار بوده است.

۲ - درک ثواب و رسیدن به شفاعت اهل بیت (علیهم السلام)

پاورقی ۱. صحیح بخاری، کتاب الجنائر، ح ۱۲۷۷ و کافی، ج ۳، ص ۲۶۲. ۲. کافی، ج ۵، ص ۴۹۵؛ بحارالانوار، ج ۷۹، ص ۹۱ و مسند احمد، ج ۶، ص ۴۳. ۳. وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۷۰ و تاریخ طبری، ج ۲، ص ۲۱۰. ۴. بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۱۵۵ و ۱۷۵. ۵. همان مدرک، ج ۴۴، ص ۲۸۴. صفحه ۶۴ در این تحلیل مردم برای استفاده از ثواب و رسیدن به شفاعت ائمه اطهار (علیهم السلام) مجالس عزا به پا کرده و بر آنان می‌گریند. ضعف و سستی این تحلیل نیز به خوبی روشن است؛ زیرا فرض ثواب برای عملی، فرع وجود حکمت و مصلحت در نفس آن عمل است. تا عملی دارای مصلحت و حکمتی معقول نباشد ثوابی در بر نخواهد داشت. در این مبحث ما به دنبال فلسفه عزاداری یعنی مصلحت و حکمت این عمل هستیم. طبعاً سخن از ثواب که در ردیف معلومات حکم است نه علل آن، در این مرحله جایی ندارد. به علاوه، آیا ممکن است در طول تاریخ احساسات میلیون‌ها انسان را فقط به خاطر تحصیل ثواب تحریک کرد و آنان را گریاند؟ راستی اگر عشقی در کار نباشد و کانون دل، مالمال از محبت و شور نباشد، آیا این وعده می‌تواند عواطف و احساسات را برانگیزد؟! (۱)

۳ - تشکر از امام حسین (علیه السلام)

اشاره

در این تحلیل امام حسین (علیه السلام) خود را فدا کرد تا گناهان امت بخشوده شود و امام کفاره گناهان امت باشد. نظیر اعتقاد باطلی که مسیحیان نسبت به حضرت مسیح (علیه السلام) دارند و می گویند مسیح (علیه السلام) با تن دادن به صلیب باعث پاک شدن گناهان پیروان خود شد و آنان را رستگار کرد. معتقدان این تحلیل با تمسک به تعبیری چون «یا بَابِ نِجَاةِ الْأُمَّةِ» چنین برداشت کردند که امام حسین (علیه السلام) نیز با استقبال از شهادت موجب بخشوده شدن گناهان فاسقان و فاجران امت و در نتیجه سبب نجات آنان شده است. در عوض امت با پاورقی ۱. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به «حماسه حسینی» استاد شهید مرتضی مطهری (ره)، ج ۱، فصل دوم، بحث عوامل تحریف. صفحه ۶۵ برپایی مجالس عزا از امام تشکر و سپاسگزاری کرده و مستحق رستگاری می شود. این تحلیل نیز با هیچ یک از اصول و مبانی مسلم دینی سازگار نیست و موجب شده است عده ای گمان کنند که امام حسین (علیه السلام) با شهادت خود و فرزندانش، گناهکاران را در برابر عذاب الهی بیمه کرده است. به تعبیر دیگر: امام (علیه السلام) و یارانش کشته شدند تا دیگران در انجام هر گناه و جنایتی آزاد باشند و در واقع تکلیف الهی از آنان ساقط گردد. همین پندار سبب شده است که عده ای گمان کنند هر کس بر امام حسین (علیه السلام) گریه کند، هر قدر در فساد و تباهی غوطه‌ور باشد و حتی نسبت به ضروریات دین پایبند نباشد، مورد عفو و بخشش قرار گرفته و اهل نجات خواهد بود. نفوذ این پندار غلط تا جایی بوده است که حتی سلاطین جبار و ستمگری که حکومتشان بر پایه های ظلم و بی عدالتی استوار بود و دستشان به خون بی گناهان آلوده بوده، در ایام عزاداری آن حضرت مجالس عزا به پا کنند و یا خود پابرنه در دستجات عزاداری به سر و سینه بزنند، و آن را مایه نجات خود بدانند! هیچ کس نمی تواند شفاعت را انکار کند، ولی شفاعت حساب و کتاب و شرایطی دارد. تحلیل صحیح در فلسفه عزاداری در این قسمت به تحلیل های صحیح و منطقی در موضوع فلسفه عزاداری در چهار عنوان اشاره می شود:

۱ - حفظ مکتب اهل بیت (علیهم السلام)

به اعتراف دوست و دشمن، مجالس عزای امام حسین (علیه السلام) عامل فوق العاده صفحه ۶۶ نیرومندی برای بیداری مردم است و راه و رسمی است که آن حضرت آن را به پیروان خود آموخته تا ضامن تداوم و بقای اسلام باشد. اهمیت برپایی این مجالس و رمز تأکید ائمه اطهار (علیهم السلام) بر حفظ آن، آنگاه روشن تر می شود که ملاحظه کنیم شیعیان در عصر صدور این روایات به شدت در انزوا به سر می بردند و تحت فشارهای گوناگون حکومت امویان و عباسیان چنان گرفتار بودند که قدرت بر انجام کوچکترین فعالیت و حرکت سیاسی و اجتماعی نداشتند و چیزی نمانده بود که به کلی منقرض شوند ولی مجالس عزای امام حسین (علیه السلام) آنان را نجات داد و در پناه آن، تشکل و انسجام تازه ای یافتند و به صورت قدرتی چشمگیر در صحنه جامعه اسلامی ظاهر شده و باقی ماندند. به همین دلیل، برپایی این مجالس در روایات به عنوان «احیای امر اهل بیت (علیهم السلام)» تعبیر شده است. امام صادق (علیه السلام) در مورد این گونه مجالس فرمودند: «إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أُجِبُهَا فَأَخْبُوا أَمْرَنَا؛ این گونه مجالس (شما) را دوست دارم، از این طریق مکتب ما را زنده بدارید!». (۱) امام خمینی (قدس سره) بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی در تعبیر جامعی می فرماید: «همه ما باید بدانیم که آنچه موجب وحدت بین مسلمین است، این مراسم سیاسی، مراسم عزاداری ائمه اطهار (علیهم السلام) به ویژه سید مظلومان و سرور شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) است که حافظ ملت مسلمین به ویژه شیعیان

ائمه اثنی عشر - علیهم صلوات الله و سلم - می باشد.» (۲) حتی غیر مسلمانان هم به این امر اعتراف دارند پاورقی ۱. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۱-۳۹۲، ح ۲.۲. وصیت نامه الهی - سیاسی امام خمینی (قدس سره) - صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۱۷۳. صفحه ۶۷ «ژوزف فرانسوی» در کتاب «اسلام و مسلمانان» ضمن اشاره به اندک بودن شمار شیعیان در قرون اولیه اسلام، به خاطر عدم دست رسی آنان به حکومت، و ظلم و ستم حاکمان بر آنان و قتل و غارت اموالشان در تحلیل جالبی می نویسد: «یکی از امامان شیعه، آنان را دستور تقیه داد تا جانشان از گزند بیگانگان محفوظ باشد و همین امر باعث شد که شیعیان کم کم قدرت پیدا کنند و این بار دشمن بهانه ای نیافت تا به واسطه آن شیعیان را بکشد و اموالشان را غارت نماید. شیعیان مجالس و محافل مخفیانه ای را تشکیل دادند و بر مصائب حسین (علیه السلام) گریه می کردند. این عاطفه و توجه قلبی در دل‌های شیعیان استحکام یافت و کم کم زیاد شد و پیشرفت کردند... بزرگترین عامل این پیشرفت برپا کردن عزاداری حسین (علیه السلام) می باشد که دیگران را به سوی مذهب شیعه دعوت می کند... هر یک از شیعیان در حقیقت مردم را به سوی مذهب خود می خوانند بی آن که مسلمانان دیگر متوجه بشوند. بلکه خود شیعیان هم (شاید) به فایده ای که در این کارهایشان وجود دارد متوجه نیستند و گمان می کنند تنها ثواب اخروی کسب می کنند.» (۱) «مارین» مورخ آلمانی نیز در کتاب «سیاست اسلامی» می گوید: «من معتقدم رمز بقا و پیشرفت اسلام و تکامل مسلمانان به سبب شهید شدن حسین (علیه السلام) و آن رویدادهای غم انگیز می باشد و یقین دارم که سیاست عاقلانه مسلمانان و اجرای برنامه های زندگی ساز آنان به واسطه عزاداری حسین (علیه السلام) بوده است.» (۲) پاورقی ۱. به نقل از فلسفه شهادت و عزاداری حسین بن علی (علیه السلام)، علامه سید عبدالحسین شرف الدین، ترجمه علی صحت، ص ۹۲. ۲. فلسفه شهادت و عزاداری حسین بن علی (علیه السلام)، ص ۱۰۹. صفحه ۶۸

۲ - بسیج توده ها

ائمه اطهار (علیهم السلام) با تأکید بر برگزاری مراسم عزاداری حسینی (علیه السلام)، برنامه آن حضرت را «محوری» برای وحدت مردم قرار دادند. به گونه ای که امروزه در ایام شهادتش میلیونها انسان با اختلاف طبقات و نژاد و مذهب در هر کوی و برزن به عزاداری آن حضرت بپاخاسته و گرد بیرق حسینی اجتماع می کنند. هر ملتی برای بقا و موفقیت خویش محتاج به عامل وحدت و اجتماع است. بدون شک بهترین عامل وحدت پیروان اهل بیت (علیهم السلام) که با کمترین زحمت و کمترین هزینه می تواند توده های میلیونی را حول یک محور جمع کند، همین مراسم عزاداری حسینی است. به یقین اگر ملتی از چنین قدرتی برخوردار باشد که بتواند در کوتاهترین فرصت و با کمترین تبلیغات، نیروهای متفرق خویش را گردآوری کرده و سازماندهی کند، می تواند هر مانعی را از سر راه پیشرفت خود بردارد. در واقع ائمه اطهار (علیهم السلام) با ترغیب مردم به اقامه مجالس حسینی از پراکندگی نیروها جلوگیری به عمل آوردند و توده های متفرق را بسیج کردند و با ایجاد وحدت و یکپارچگی در میان آنها قدرت عظیمی را به وجود آوردند. حرکت خودجوش میلیونی مردم مسلمان ایران در نهضت شکوهمند انقلاب اسلامی در ماه محرم و صفر به ویژه روزهای تاسوعا و عاشورا که لرزه بر اندام طاغوتیان می انداخت سرّ تأکید ائمه اطهار (علیهم السلام) بر محور قراردادن امام حسین (علیه السلام) را روشن تر می کند. چه بسا اگر ما شاهد آزادسازی چنین انرژی های ذخیره شده در این مجالس در انقلاب نبودیم، شاید ما هم راز تأکید ائمه اطهار (علیهم السلام) بر اقامه این مجالس را کمتر درک می کردیم. «مارین آلمانی» در اثر خود می نویسد: «بی اطلاعی بعضی از تاریخ نویسان ما موجب شد که عزاداری شیعه را به جنون و صفحه ۶۹ دیوانگی نسبت دهند؛ ولی اینان گرافه گفته و به شیعه تهمت زده اند. ما در میان ملل و اقوام، مردمی مانند شیعه پرشور و زنده ندیده ایم، زیرا شیعیان به واسطه پیا کردن عزاداری حسینی سیاست های عاقلانه ای را انجام داده و نهضت های مذهبی ثمر بخشی را بوجود آورده اند.» (۱)

همین نویسنده آلمانی می گوید: «هیچ چیز مانند عزاداری حسینی نتوانست بیداری سیاسی در مسلمانان ایجاد کند». (۲) مخالفت دشمنان اسلام با اقامه این مجالس و تلاش آنها در جهت به تعطیلی کشاندن آن، حتی اقدام آنان بر انهدام قبر امام حسین (علیه السلام) و مانع شدن از زیارت قبر آن حضرت (۳)، خود شاهد دیگری است که حکومت ها تا چه اندازه از این نیروی عظیم وحشت داشته و دارند. امروزه وحشتی که در دل دشمنان دین از برپایی این مجالس افتاده است بر کسی پوشیده نیست، تا جایی که گاه با وارد کردن اتهامات ناروا بر شیعیان از طریق وابستگان داخلی خویش و گاه با برانگیختن دیکتاتورهای دست نشانده خویش، امثال رضاخان، و گاه با بی محتوا ساختن چنین مجالسی، برای ریشه کن کردن شعائر حسینی تلاش کرده و می کنند. با نگاهی گذرا به تاریخ اسلام بعد از حادثه کربلا می بینیم این مجالس و پیام های عاشورایی تا چه اندازه سرمشق قیام های مجاهدان راه خداوند در مقابل گردنکشان و طاغوتیان بوده است. پاورقی ۱. به نقل از فلسفه شهادت و عزاداری حسین بن علی (علیه السلام) - سید عبدالحسین شرف الدین، ص ۱۰۹. ۲. به نقل از سیاست الحسینیة، ص ۴۴. جالب است بدانیم که اخیراً کتابی در آمریکا با نام «نقشه ای برای جدایی مکاتب الهی» منتشر شده است که در آن گفتگوی مفصلی با دکتر «مایکل برانت» یکی از معاونان سابق سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا) انجام شده است. روی در این گفتگو به طرح هایی اشاره می کند که علیه شیعیان و مذهب شیعه تدارک دیده شده است. در این گفتگو با اشاره به جلسات سرّی مقامات سازمان سیا و نماینده سرویس اطلاعاتی انگلیس آمده است: «ما به این نتیجه رسیدیم که پیروزی انقلاب اسلامی ایران فقط نتیجه سیاست های اشتباه شاه در مقابله با این انقلاب نبوده است، بلکه عوامل دیگری مانند... استفاده از فرهنگ شهادت دخیل بوده؛ که این فرهنگ از هزار و چهار صد سال پیش توسط نوه پیامبر اسلام (امام حسین (علیه السلام)) بوجود آمده و هر ساله با عزاداری در ایام محرم این فرهنگ ترویج و گسترش می یابد». سپس برای مقابله با این فرهنگ می گوید: «ما تصمیم گرفتیم با حمایت های مالی از برخی سخنرانان و مدّاحان و برگزار کنندگان اصلی این گونه مراسم، عقاید و بنیان های شیعه و فرهنگ شهادت را سست و متزلزل کنیم». (روزنامه جمهوری اسلامی، شماره ۷۲۰۳ - ۵/۳/۸۳ - ص ۱۶، با تلخیص). ۳. رجوع شود به: تتمّة المنتهی، ص ۳۲۴-۳۲۷. صفحه ۷۰ برآستی اگر از این مجالس همه مسلمین به نحو شایسته ای بهره برداری می کردند و با این عامل قوی، پلیدی ها و آلودگی های اجتماعی محیط خویش را پاکسازی می نمودند، آیا ستمگران می توانستند بر سرزمین های اسلامی سلطه پیدا کنند؟ و آیا اگر با احیای این مجالس، پیام و حماسه عاشورا همواره زنده می ماند، دست چپاولگران برای غارت ثروت های کشورهای اسلامی به سوی آنان دراز می شد؟

۳ - خودسازی و تربیت دینی (الگوپذیری)

مجالس عزای امام حسین (علیه السلام) مجالس تحوّل روحی و مرکز تربیت و تزکیه نفس است. در این مجالس مردمی که با گریه بر مظلومیت امام حسین (علیه السلام) آن حضرت را الگو قرار می دهند، در واقع زمینه تطبیق اعمال و کردار خویش و هم‌رنگی و سنخیت خود را با سیره عملی آن حضرت فراهم می سازند. تأثیر عمیق این مجالس به قدری است که افراد زیادی در این مجالس، دگرگونی عمیقی یافته و تصمیم بر ترک گناه و معصیت می گیرند، و چه بسا اشخاص گمراهی که با شرکت در این مجالس تبتّه حاصل کرده و راه نجات را پیدا می کنند. این مجالس به آدمی درس عزّت، آزادگی، ایثار، فداکاری و درس تقوی و اخلاق می آموزد. این مجالس مهد پرورش انسان های حق طلب و عدالت گستر و شجاع است. اضافه بر این، در طول تاریخ این جلسات به مثابه کلاس های درس برای توده های مردم بوده است و آنان را با معارف و حقایق دینی، تاریخ، رجال، احکام و موضوعات گوناگون دیگر آشنا می کرده است، و یکی از مؤثرترین پایگاه های خودسازی و تهذیب نفوس و تربیت اخلاق بوده است. ماربین آلمانی در این زمینه می گوید: «مادامی که این روش و خصلت (برپایی مجالس سوگواری) در میان مسلمانان صفحه ۷۱ وجود

دارد هرگز تن به خواری نمی دهند و تحت اسارت کسی نمی روند... شیعیان در حقیقت از این راه به همدیگر درس جوانمردی و شجاعت تعلیم می دهند». (۱) ائمه اطهار (علیهم السلام) با گشودن این باب، و تشویق مردم به شرکت در این محافل در واقع همه را به تحصیل و تربیت در این دانشگاه حسینی دعوت کردند. شور و هیجان جوانان بسیجی در جبهه های نبرد در جنگ تحمیلی هشت ساله به ویژه در شبهای عملیات و لحظه شماری آنان برای فداکاری و ایثار و نیل به شهادت، گواه روشنی بر تأثیر عمیق مجالس حسینی است. این است که اگر این مجالس را «مجالس تأسی و الگوپذیری» بنامیم بیراهه نرفته ایم. مرحوم فیض کاشانی در کتاب «مَحَبَّةُ الْبَيْضَاءِ» در توضیح حدیث پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) «عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ رَبِّهِ هَنَگَامَ يَادِ صَالِحَانَ رَحْمَتِ الْهَيْ نَازِلٌ مِي شُود». با اشاره به مسئله تأثیرپذیری انسان از محیط اجتماعی و الگوهای شایسته، در بیان عِلَّتْ نَزُولِ رَحْمَتِ يَادِ صَالِحَانَ، می نویسد: «چون ذکر صالحان و طرح صلاحیت های اخلاقی آنان باعث می شود که انسان از آنها الگو بگیرد و با تحت تأثیر واقع شدن، به آنها تأسی و اقتدا کند و زمینه صلاحیت و برخورداری از رحمت پروردگار را برای خود فراهم سازد». (۲) ثقه الاسلام کلینی (رحمه الله) و شیخ الطایفه شیخ طوسی (رحمه الله) در حدیث معتبر از امام صادق (علیه السلام) روایت کرده اند: «قَالَ لِي أَبِي: يَا جَعْفَرُ أَوْقِفْ مِنْ مَالِي كَذَا وَ كَذَا التَّوَادِبِ يَتُدْبِنِي عَشْرَ سَنِينَ بِمِنَى أَيَّامٍ مَنِي زِيدَ مَنِي بِمِنَى جَعْفَرُ! مقداری از مالم را (پس پاورقی ۱. به نقل از فلسفه شهادت و عزاداری، ص ۱۰۹. ۲. مَحَبَّةُ الْبَيْضَاءِ، ج ۴، ص ۱۷. صفحه ۷۲ از وفاتم) برای برپایی مجلس سوگواری برایم در ایام حج در منی اختصاص بده». (۱) صاحب جواهر در «کتاب طهارت» در بیان حکمت و فلسفه این وصیت امام باقر (علیه السلام) بیانی دارد که مفادش چنین است: «چون برپایی مجالس عزاداری و سوگواری ائمه (علیهم السلام) باعث شناخت فضایل اخلاقی آنان و در نتیجه «اقتداء و تأسی» مردم به آن بزرگان است». (۲) لذا احیای نام و بزرگداشت خاطره آنان حرکتی پسندیده و عملی مطلوب است.

۴ - تجلیل از مجاهدت امام (علیه السلام) و تعظیم شعائر

اساساً سوگواری در مرگ اشخاص یک نوع تعظیم و احترام به آنان و رعایت موقعیت و شخصیت شان محسوب می شود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «مَيِّتٌ لَابَوَاكِي عَلَيْهِ، لَا إِعْرَازَ لَهُ» مرده ای که گریه کننده ای نداشته باشد عزتی ندارد!». (۳) مخصوصاً سوگواری در مرگ مردان الهی، از مصادیق بارز تعظیم شعائر الهی بوده و تجلیل از عقیده و راه و رسم و مجاهدت و تلاش آنان محسوب می شود. از این رو، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام بازگشت از جنگ احد وقتی که مشاهده کرد خانواده های شهدای قبیله «بنی اشهل» و «بنی ظفر» برای شهیدان خود گریه می کنند، ولی عمومی بزرگوارش حضرت حمزه گریه کننده ای ندارد، فرمود: پاورقی ۱. کافی، ج ۵، ص ۱۱۷ و تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۳۵۸. ۲. جواهر الکلام، ج ۴، ص ۳۶۶: «وَ قَدْ يُشِي تَفَادٌ مِنْهُ اشْتِجَابُ ذَلِكَ إِذَا كَانَ الْمُنْدُوبُ ذَا صِفَاتٍ تَسْتَحِقُّ النَّشْرَ لِيَقْتَدِيَ بِهَا». ۳. المأساة الحسين، ص ۱۱۸. صفحه ۷۳ «لَكِنَّ حَمْزَةَ لَابَوَاكِي لَهُ الْيَوْمَ» اما امروز حمزه، گریه کننده ای ندارد!». (۱) زنان مدینه با شنیدن این سخن در خانه حضرت حمزه اجتماع کرده و به سوگواری پرداختند و بدین وسیله شخصیت عظیم حضرت حمزه مورد تجلیل و تکریم قرار گرفت. و نیز آنگاه که خبر شهادت جعفر طیار در جنگ موته به مدینه می رسد، پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای گرفتن تسلیت نخست به خانه جعفر رفت، سپس به خانه فاطمه زهرا (علیها السلام) آمد، و آن بانوی بزرگ را در حال گریه و سوگواری دید، فرمود: «عَلَى مِثْلِ جَعْفَرٍ فَلْتَبْكِي الْبَوَاكِي رَبِّهِ رَاسْتِي بِرَأْسِي لِشَخْصِيَّتِي چُون جَعْفَرِ بَايْدَ گَرِيه كِنْدَگَانِ گَرِيه كِنْدَان!». (۲) قرآن کریم در مورد گروهی از قوم موسی که راه تباهی و فساد را در پیش گرفتند و سرانجام در اثر نفرین آن حضرت به هلاکت رسیدند، آنان را لایق تجلیل و گریه ندانسته و می فرماید: (فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ) نه (اهل) آسمان بر آنان گریستند و نه (اهل) زمین! (۳) از این تعبیر

به خوبی استفاده می شود که لیاقت گریه دیگران را نداشتن نوعی حقارت و بی ارزشی است. از این رو، در سفارش های ائمه اطهار (علیهم السلام) می بینیم که می فرمودند: چنان در میان مردم منشأ آثار خیر و برکت باشید که بر مرگتان بگریند و از شما تجلیل کنند! امیرمؤمنان (علیه السلام) فرمود: پاورقی ۱. استیعاب، ج ۱، ص ۲۷۵. ۲. بحارالانوار، ج ۲۲، ص ۲۷۶. ۳. دخان، آیه ۲۹. صفحه ۷۴ «خَالِطُوا النَّاسَ مُخَالَطَةً إِنْ مِتُّمْ مَعَهَا بَكَوْا عَلَيْكُمْ وَإِنْ عَشْتُمْ حَنُّوا إِلَيْكُمْ» با مردم آنچنان معاشرت کنید که اگر بمیرید بر مرگ شما اشک بریزند و اگر زنده بمانید به شما عشق بورزند». (۱) بنابراین، اقامه عزاداری برای امام حسین (علیه السلام) آن شخصیت ممتاز و بی نظیری که خود از خاندان عصمت و طهارت بود و از اولیای الهی و امامان معصوم است، علاوه بر تجلیل از مقام شامخ آن امام همام، از مصادیق روشن تعظیم شعائر الهی است که: (وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ) هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه تقوای دلهاست. (۲) چگونه چنین نباشد و حال آن که صفا و مروه با این که مکانی بیش نیستند، تنها چون یاد و ذکر الهی در آنجا زنده می شود، از شعائر الهی شمرده است؟ (إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ) صفا و مروه از شعائر (و نشانه های) خداست. (۳) به یقین، امام حسین (علیه السلام) که تمام هستی خویش را یکجا با خداوند معامله کرد و با تمام اهل بیت (علیهم السلام) و فرزندان در قربانگاه عشق قدم نهاد و مخلصانه از همه چیزش در راه خدا گذشت، از عظیم ترین شعائر الهی است و برپایی مجالس عزای آن حضرت، تعظیم یکی از بزرگترین شعائر الهی محسوب می شود.

ششم: شیوه های عزاداری

توضیح

پاورقی ۱. نهج البلاغه، کلمات قصار، کلمه ۱۰. ۲. حج، آیه ۳۲. ۳. بقره، آیه ۱۵۸. صفحه ۷۵ همان گونه که در فصل های گذشته از نظر خوانندگان محترم گذشت، اصل عزاداری و سوگواری بر امام حسین (علیه السلام) و یاران باوفایش مورد سفارش و تأکید اولیای دین بوده است. شیعیان و علاقمندان به سرور آزادگان حسین بن علی (علیه السلام) نیز در طول تاریخ، از سوگواری و عزاداری برای آن حضرت غافل نبوده اند. امروز نیز در هر نقطه ای از جهان که مسلمانان آگاه به ماجرای کربلا حضور دارند، حداقل در دهه نخست محرم و به ویژه روزهای تاسوعا و عاشورا به خیل عزاداران حسینی می پیوندند و به اندازه توان خود، ابراز ارادت می کنند. در این قسمت شیوه های مطلوب عزاداری را به طور فشرده یادآور می شویم.

۱ - گریه کردن

از شیوه های معمول در عزاداری و سوگواری، اشک ریختن است که به طور طبیعی هر انسانی در غم فراق عزیز و اندوهگین می شود و اشک می ریزد. در روایات می خوانیم هنگامی که ابراهیم فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رفت، آن حضرت در مرگ او گریست و هنگامی که برخی از اصحاب معترضانه از آن حضرت سبب گریه را پرسیدند، فرمود: «تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَ يُوجَعُ الْقَلْبُ، وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ» چشم می گرید و قلب به درد می آید، ولی بر زبان سخنی که موجب خشم خدا شود، جاری نمی سازیم». (۱) همچنین نقل شده است وقتی که صحابی جلیل القدر «عثمان بن مظعون» از دنیا رفت، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مدتی طولانی بر او گریه کرد. (۲) و در شهادت جعفر بن ابی پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۷۹، ص ۹۱. ۲. همان مدرک. صفحه ۷۶ طالب و زید بن حارثه نیز بسیار گریست. (۱) همچنین در تاریخ می خوانیم پس از رحلت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) مسلمانان به شدت گریه و ندبه کردند و نقل شده است: «هنگامی که پیامبر رحلت کرد، کوچک و بزرگ، در مرگ آن حضرت داغدار شدند و بسیار بر او گریستند و ولی در میان همه مردم و خویشاوندان، هیچ کس حزن و اندوهش از حضرت زهرا (علیها السلام)

بیشتر نبود. حزن او پیوسته افزایش و گریه او شدت می یافت.» (۲) گریه کردن بر مصائب امام حسین (علیه السلام) نیز از شیوه های معمول عزاداری است و مورد سفارش نیز قرار گرفته است. امام رضا (علیه السلام) فرمود: «فَعَلَى مِثْلِ الْحَسَيْنِ فَلَيْتِيكَ الْبَاكُونَ» بر همانند حسین باید گریه کنندگان، گریه کنند.» (۳) روایاتی که ترغیب به گریه بر ابی عبدالله (علیه السلام) دارد، فراوان است که برخی از آنها در فصل های گذشته آمده است. البته نباید فراموش کرد که این گریه ها جنبه شخصی ندارد، و در واقع اعلام جنگ و ستیز با ظالمان و ستمگران می باشد.

۲- تباکی

پاورقی ۱. همان مدرک، ص ۱۰۴. ۲. لَمَّا قَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ افْتَجَعَ لَهُ الصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ وَكَثُرَ عَلَيْهِ الْبُكَاءُ... وَ لَمْ يَكُنْ فِي أَهْلِ الْأَرْضِ وَالْأَصْحَابِ وَالْأَقْرَبَاءِ وَالْأَحْبَابِ، أَشَدُّ حُزْنًا وَأَعْظَمَ بُكَاءً وَ انْتِحَابًا مِنْ مَوْلَاتِي فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ (علیها السلام) وَ كَانَ حُزْنُهَا يَتَجَدَّدُ وَ يَزِيدُ وَ بُكَاءُهَا يَشْتَدُّ (بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۱۷۵). ۳. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۴. صفحه ۷۷ «تباکی» به معنای آن است که انسان به خود حالت گریه بگیرد، چرا که گاه ممکن است برخی از علاقمندان به سبب پاره ای از شرایط، اشک از چشمانشان جاری نشود، ولی این نباید سبب عدم شرکت در محافل و مجالس حسینی گردد، چرا که در این صورت می توان با «تباکی» و حالت غم و اندوه و گریه به خود گرفتن، به خیل عزاداران پیوست و از پاداش معنوی آن نیز برخوردار شد، در این کار نیز نشانه ظلم ستیزی و مبارزه با ظالمان است، چرا که هدف امام حسین (علیه السلام) چیزی جز این نبود. روایت فضیلت «تباکی» نیز پیش از این گذشت.

۳- لباس مشکی بر تن کردن

مرسوم و معمول میان مردم آن است که در غم مرگ عزیزان، لباس سیاه بر تن می کنند و این رنگ لباس را، علامت ماتم و عزا می دانند. بنابراین، یکی از راه ها و شیوه های مطلوب عزاداری برای خامس آل عبا، پوشیدن لباس سیاه در سالروز شهادت آن حضرت یا ایام محرم است. در تاریخ می خوانیم: هنگامی که حسین بن علی (علیه السلام) به شهادت رسید، زنان بنی هاشمی لباس های سیاه و خشن پوشیدند. (۱) در برخی از روایات نیز آمده است: هنگامی که (بر اثر خطابه ها و افشاگری های امام سجاد (علیه السلام) و حضرت زینب (علیها السلام)) یزید به خاندان هاشمی اجازه داد در دمشق عزاداری کنند، زنان هاشمی و قرشی لباس سیاه بر تن پوشیدند و به مدت هفت روز برای امام حسین (علیه السلام) و شهدای کربلا عزاداری کردند. (۲) پاورقی ۱. لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ لَبَسَ نِسَاءُ بَنِي هَاشِمِ السَّوَادَ وَالْمَسْوَحَ (بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۸۸). ۲. فَلَمْ تَبْقَ هَاشِمِيَّةٌ وَلَا قُرَشِيَّةٌ إِلَّا وَ لَبَسَتْ السَّوَادَ عَلَى الْحُسَيْنِ (علیه السلام) وَ نَدَبُوهُ عَلَى مَا نُقِلَ سَبْعَةُ أَيَّامٍ (مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۲۷). لازم به یادآوری است که هر چند فقها بر اساس روایات به کراهت لباس سیاه به خصوص در نماز فتوا داده اند، ولی پوشیدن آن برای عزای امام حسین (علیه السلام) کراهتی ندارد و شاید رجحان نیز داشته باشد، زیرا جنبه تعظیم شعائر بر آن غلبه دارد. صفحه ۷۸

۴- تشکیل مجالس سوگواری

تشکیل مجالس سوگواری و محافل عزاداری برای ابی عبدالله الحسین (علیه السلام) از شیوه های معمول اقامه عزاست، علاقمندان به مکتب حسینی با برپایی چنین مجالسی، از اهداف عالی و ارزشمند قیام امام حسین (علیه السلام) آگاه می شوند و بر مصائب آن حضرت و یارانش اشک می ریزند و این مجالس همواره وسیله مهمی برای بیداری و آگاهی توده های مردم بوده است. امام صادق (علیه السلام) به یکی از یارانش به نام «فضیل» فرمود: آیا تشکیل مجلس می دهید و با یکدیگر (پیرامون معارف دینی و

فضایل اهل بیت (علیهم السلام)) گفتگو می کنید؟ فضیل پاسخ داد: آری. امام (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أَحْبَبُهَا، فَأَحْبِبُوا أُمَّرْنَا، فَزَجَمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أُمَّرْنَا، فَجَنِينِ مَجَالِسِي رَا دُوسْتِ مِي دَارِم. مکتب ما را زنده نگه دارید؛ خداوند رحمت کند کسی را که مکتب ما را احیا کند». سپس امام (علیه السلام) ادامه داد: «هر کس که (مصائب) ما را یاد آورد و یا نزد او از ما یاد شود و اشک از دیدگانش سرازیر گردد، هر چند اندک باشد، خداوند گناهانش را ببامزد». (۱) پاورقی ۱. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۲. (پیرامون تشکیل عزای حسینی از سوی برخی از امامان، پیش از این سخن گفته شد). صفحه ۷۹

۵- نوحه سرایی

نوحه سرایی به صورت خواندن اشعار سوزناک و پرمعنی در مصائب امام حسین (علیه السلام) و یارانش می باشد و سبب تحریک احساسات و عواطف مسلمین و تبیین حوادث و خاطرات عاشورا است، شیوه ای معمول و مرسوم در عزاداری است. این شیوه، ریشه در عصر ائمه (علیهم السلام) دارد. امامان اهل بیت (علیهم السلام) با تشویق نوحه سرایان و مرثیه خوانان، آنان را به سرودن اشعار و نوحه سرایی و بیان حوادث کربلا و فجایع بنی امیه ترغیب کرده و پاداش فراوانی را برای چنین اعمالی ذکر می کردند. (۱) امیرمؤمنان (علیه السلام) و حضرت زهرا (علیها السلام) نیز پس از رحلت پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) اشعاری را در رثای آن حضرت سرودند. (۲) برخی از دانشمندان اهل سنت نیز اشعاری را از زهرای مرضیه (علیها السلام) در فراق پدر بزرگوارش نقل کرده اند. «حاکم نیشابوری» می نویسد: هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را به خاک سپردند، فاطمه (علیها السلام) خطاب به «انس» فرمود: «يَا اَنْسُ اَطَابَتْ اَنْفُسِيْكُمْ اَنْ تَحْثُوْا التُّرَابَ عَلٰى رَسُوْلِ اللهِ رَاي اَنْس اَيَا قَلْبَتَانِ رَضَايْتِ دَاد كِه بَر بَدَنِ رَسُوْلِ خِدا خَاك بَرِيْزِيْد؟». سپس ادامه داد: «يَا اَبْتَاهُ اَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا اَبْتَاهُ مِنْ رَبِّهِ مَا اَذْنَاهُ يَا اَبْتَاهُ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا اَبْتَاهُ اِلَى جِبْرِئِلَ اَنْعَاهُ پاورقی ۱. در فصل های گذشته به برخی از احادیث در این زمینه اشاره شده است. ۲. رجوع کنید به: بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۵۲۳ و ۵۴۷ و ج ۷۹، ص ۱۰۶. صفحه ۸۰ «پدر جان ای آن که دعوت پروردگارش را اجابت کردی؛ پدر جان ای آن که به پروردگار خویش نزدیک (و ملحق) شدی. پدر جان! بهشت برین جای تباد؛ پدر جان! رحلت تو را به جبرئیل خبر می دهم». (۱) همچنین «ام سلمه» در محضر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در مرگ پسر عمیش، نوحه سرایی کرد و با حزن و اندوه اشعاری را خواند. (۲) امام باقر (علیه السلام) به فرزندش امام صادق (علیه السلام) سفارش کرد که مقداری از مال را وقف کن برای آن که به مدت ده سال جمعی از نوحه سرایان در «منا» برایم نوحه سرایی کنند. (۳)

۶- به سر و سینه زدن

به سر و سینه زدن در عزا و مصیبت بزرگی همچون مصائب امام حسین (علیه السلام) امری عادی و طبیعی است. همان گونه که متعارف است مردم در مرگ عزیزترین عزیزان خویش به سر و سینه می زنند. هر چند لازم است از کارهای موهن و نادرست پرهیز شود. متأسفانه بعضی از عوام دست به کارهای زنده ای می زنند که اثر منفی در شکوه و عظمت مراسم حسینی دارد و باید عقلای قوم آنها را با زبان خوب از این گونه اعمال زنده باز دارند. نقل شده است هنگامی که زنان و فرزندان خاندان هاشمی را از شام به سمت پاورقی ۱. مستدرک حاکم، ج ۱، ص ۳۸۲. همین ماجرا، جملات و اشعار، با اندکی تفاوت در صحیح بخاری، کتاب المغازی، باب مرض النبی و وفاته، حدیث ۳۰ آمده است. ۲. وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۸۹، ح ۳.۲. همان مدرک، ص ۸۸. صفحه ۸۱ مدینه حرکت دادند؛ در میان راه از راهنمای قافله خواستند آنها را به کربلا ببرد، تا تجدید دیداری با شهیدان کربلا شود. هنگامی که به آن سرزمین رسیدند، مشاهده کردند که جابر بن عبدالله انصاری و جمعی از بنی هاشم برای زیارت قبر حسین (علیه

السلام) به کربلا آمده اند. این دو قافله وقتی با یکدیگر ملاقات کردند، دیدارشان همراه با اندوه، گریه و بر سر و صورت زدن بود و به این ترتیب ماتمی جانسوز در آن سرزمین برپا کردند. (۱) هر چند در روایات - تا آنجا که ما جستجو کردیم - درباره سینه زدن بر مصائب اهل بیت (علیهم السلام) مطلبی یافت نشده است؛ ولی تعبیر به «لطم» ظاهراً شامل سینه زنی نیز می شود.

۷ - تعطیلی کسب و کار

از نمودهای روشن ماتم زدگی و عزادار بودن، دست کشیدن از کسب و کار و تعطیل کردن بازارهاست. در ارتباط با ترک تلاش و کوشش دنیوی در روز عاشورا روایتی نیز وارد شده است. امام رضا (علیه السلام) فرمود: «مَنْ تَرَكَ السَّعْيَ فِي حَوَائِجِهِ يَوْمَ عَاشُورَا قَضَى اللَّهُ لَهُ حَوَائِجَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَ مَنْ كَانَ يَوْمَ عَاشُورَا يَوْمَ مَصِيبَتِهِ وَ حُزْنِهِ وَ بُكَائِهِ، جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ فَرَجِهِ وَ سُورِهِ هَر كَسٍ فِي رُوزِ عَاشُورَا تَلَّاشَ وَ كُوشَشَ دُنْيَوِي رَا رَهَا سَاZِد، خِدَاوَنَد حَوَائِجِ دُنْيَا وَ آخِرَتِ اُو رَا پَاوَرَقِي ۱... فَوَجَدُوا جَابِرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ وَ جَمَاعَةً مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ رَجُلًا مِنْ آلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَدْ وَرَدُوا لِزِيَارَةِ قَبْرِ الْحُسَيْنِ (علیه السلام)، فَوَافُوا فِي وَقْتِ وَاحِدٍ، وَ تَلَاقُوا بِالْبُكَاءِ وَ الْحُزْنِ وَ اللَّطْمِ، وَ أَقَامُوا الْمَأْتَمَ الْمُمْرِحَةَ لِلْأَكْبَادِ (بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۶). صفحه ۸۲ برآورده کند و هر کس که روز عاشورا را روز مصیبت و اندوه و گریه قرار دهد، خداوند روز قیامت را برای وی روز شادی و سرور قرار خواهد داد.» (۱) تذکرات لازم هر چند عزاداری خامس آل عبا (علیه السلام) از افضل قربات است و سبب احیای مکتب حسینی و بقای شریعت می شود، ولی بر مؤمنین لازم است این عمل ارزشمند را با امور موهن و زننده و ناپسند آلوده نسازند. از سرودن اشعار نامناسب و سبک و دور از شأن اهل بیت (علیهم السلام) یا کفرآمیز و غلوگونه اجتناب ورزند و از اختلاط زن و مرد در تشکیل محافل و مجالس و دسته ها پرهیز نمایند و از قمه زدن و حرکاتی که موجب وهن شیعه در جهان است و بهانه به دست دشمن می دهد و ضرر و زیان بر بدن وارد می کند، دوری کنند و سخنرانان محترم آداب عزاداری صحیح را به مؤمنین و مداحان گوشزد نمایند و خود نیز در جهت تبیین اهداف قیام ابی عبدالله الحسین (علیه السلام) و ترویج عقاید ناب محمدی و تقویت اعتقادات اصیل اسلامی و اخلاق حسنه و ایثار و فداکاری تلاش کنند و در ذکر مصائب اهل بیت (علیهم السلام) فقط از منابع معتبر استفاده کنند و از بیان اموری که با عزت و سربلندی امام حسین (علیه السلام) سازگار نیست، خودداری ورزند و صحنه گردانی مجالس آن حضرت را به دست افراد بدنام، یا نادان نسیارند و صالحان و آگاهان زمام مجالس را به دست گیرند. بانوان محترم نیز ضمن شرکت در مجالس امام حسین (علیه السلام) شأن و وقار و متانت خویش را حفظ نمایند و با شیوه ای که مناسب یک زن مسلمان و علاقمند به مکتب حسینی است، در مجالس و محافل عزاداری شرکت کنند و خدای ناکرده این امر مهم پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۴. صفحه ۸۳ دینی را با پوشش نادرست و حرکات ناپسند، به گناه آلوده نسازند که مسئولیت بسیار سنگینی دارد. جوانان عزیز - که سرمایه های اصلی چنین مجالسی هستند - مجالس امام حسین (علیه السلام) مخصوصاً ایام محرم و تاسوعا و عاشورای حسینی را غنیمت بشمارند و با حضور گسترده تر و آگاهانه، بر آگاهی های معنوی و دینی خویش بیفزایند و در جهت ترویج مکتب حسینی و آشناساختن دیگران با این حماسه جاویدان الهی کوشش نمایند. توصیه های چهارده گانه آیه الله العظمی مکارم شیرازی - مد ظله - به هیئت های مذهبی و مداحان محترم در آستانه حلول ماه محرم الحرام ۱۴۲۶ قمری و برپایی ایام سوگواری سید و سالار شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام)، همایشی تحت عنوان «همایش عظیم عاشوراییان» در شهر مقدس قم برگزار شد که در این همایش حضرت آیه الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله) ضمن روشن ساختن ابعاد عظیم حادثه عاشورا، برنامه چهارده ماده ای را برای مداحان عزیز و هیئت های مذهبی ارائه کردند که در محافل مذهبی و رسانه ها انعکاس گسترده ای داشت و مورد توجه عالمان و اندیشمندان، مداحان مخلص و هیئت های مذهبی قرار گرفت. به سبب اهمیت این تذکرات، همه آن موارد را به طور فشرده نقل می کنیم: ۱- سخنان این عزیزان باید بر گرفته از مدارک معتبر (کتاب و سنت) باشد و

شان و مقام امام حسین (علیه السلام) و شهدای والا مقام کربلا در محتوای اشعار به طور کامل حفظ شده و اهداف این قیام عظیم برای عموم مردم تبیین گردد. ۲- از مطرح ساختن مسائلی که بوی غلوّ درباره ائمه دین (علیهم السلام) و سایر بزرگان صفحه ۸۴ می دهد، اجتناب گردد. ۳- از آنجا که مدّاحی ترکیبی از علم و هنر است، باید آموزش های لازم به مدّاحان محترم از سوی پیش کسوتان آگاه، ارائه شود. ۴- از چراغ سبز نشان دادن نسبت به گناه به سبب عزاداری، در مجالس وعظ و مدّاحی اجتناب شود و به تقوا و دینداری توصیه گردد. ۵- به عزاداران محترم توصیه شود که از درآوردن پیراهنولخت شدن خودداری نمایند. ۶- سینه زنی و زنجیرزنی از شعائر حسینی است، ولی از آسیب رساندن و مجروح ساختن بدن خودداری شود. ۷- وعظ و مدّاحان محترم مراعات وقت نماز را نموده و در وقت نماز برنامه ای جز اقامه نماز نداشته باشند. ۸- آهنگ مدّاحان محترم نباید به آهنگ های مجالس لهُو و فساد شباهت داشته باشد. ۹- هیأت های محترم عزاداری توجه کنند که بازیچه دست سیاست های مرموز قرار نگیرند. ۱۰- از بیان مصائب سخت اهل البیت (علیهم السلام)، حتی الامکان پرهیز شود و به اشاره و اجمال از آن بگذرند. ۱۱- مجالس به گونه ای طولانی نشود که موجب خستگی و دلزدگی مردم - به ویژه جوانان - گردد. ۱۲- احترام به پیشکسوتان در این مجالس حفظ شود. ۱۳- تقویت نظام جمهوری اسلامی، رهبری و مراجع باید مدّ نظر قرار گیرد و عشق به امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در همه مجالس به عنوان اساسی ترین مطلب، زنده نگه داشته شود. ۱۴- وعظ و مدّاحان محترم باید متخلّق به اخلاق حضرت امام حسین (علیه السلام) و صفحه ۸۵ یارانش باشند، تا سخنان آنها بر دل نشیند و به مصداق «كُونُوا دُعَاءَ لِلنَّاسِ بِغَيْرِ اَلْسِنَتِكُمْ» همه شنوندگان از آنها الگو بگیرند. به یقین، این مراسم عظیم (با شرایط فوق) خاری در چشم دشمنان اسلام و سبب تقویت اسلام و مسلمین است. پناهگاه ستمدیدگان جالب این که مجالس حسینی در طول تاریخ پناهگاه خوبی برای جوامعی که تحت ستم قرار گرفته بودند، محسوب می شد؛ نه تنها در انقلاب اسلامی ایران، مردم حداکثر بهره برداری را از مجالس حسینی کرده و با شور و هیجان این مجالس، پاسخ دندان شکنی به نیروهای اهریمنی دادند، بلکه در استقلال عراق و پاکستان و... نیز همین مسأله مطرح بود. در کلام معروفی از گاندی، رهبر استقلال هندوستان، می خوانیم: من زندگی امام حسین (علیه السلام) آن شهید بزرگ اسلام را به دقت خوانده ام و توجه کافی به صفحات کربلا - نموده ام و بر من روشن شده است که اگر هندوستان بخواهد یک کشور پیروز گردد، بایستی از سرمشق امام حسین (علیه السلام) پیروی کند. (۱) ولی این در صورتی است که نیت ها خالص باشد و رقابت های مخزّب جای خود را به همکاری سازنده دهد و این مجالس کانون وحدت گردد و نشانه های ایثار و فداکاری در آن ظاهر شود. از آنجا که مسأله اجرای عدالت و ظلم ستیزی منحصر به جهان اسلام نیست، تعلیماتی را که امام حسین (علیه السلام) در کربلا به نسل بشر داد، می تواند راهگشای تمام امت ها گردد. پاورقی ۱. به نقل از: درسی که حسین به انسان ها آموخت، ص ۲۸۹. صفحه ۸۶ برای حفظ جاذبه و اصالت این مراسم باید آن را از هر گونه خرافه پیراست و اجازه نداد افراد ناآگاه با افکار کوچک خود، چهره نادرستی از این مراسم ترسیم کنند و از عظمت آن بکاهند و اهداف مقدّس آن را زیر سؤال برند. صفحه ۸۷ صفحه ۸۸ صفحه ۸۹

بخش دوم: ریشه های قیام عاشورا

اشاره

حوادث تاریخی را نمی توان جدای از یکدیگر مورد مطالعه قرار داد؛ چرا که در این صورت نمی توان برای همه پرسش های آن حوادث، پاسخی در خور یافت. در حقیقت، یک حادثه تاریخی از پیوند سلسله حوادثی - همچون حلقه های به هم پیوسته زنجیر - پدید می آید. هر حادثه، چه کوچک و چه بزرگ، ریشه ای در گذشته دارد، همان گونه که آثار و پی آمدهایی در آینده خواهد داشت. طبیعی است که حادثه هر چه پیچیده تر و بزرگ تر باشد، ریشه یابی آن نیاز به دقت و پی جویی بیشتری دارد. حادثه

بزرگی همچون حادثه عاشورا نیز از این قاعده مستثنا نیست. نمی توان آن را فقط در ظرف تحقّش، یعنی سال ۶۱ هجری، مورد تحلیل و بررسی قرار داد. چرا که در این صورت پرسش های بی پاسخ فراوانی برای یک تحلیل گر باقی می ماند. پرسشی از این دست که چگونه می توان باور کرد، امت اسلامی، فرزند پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، تنها بازمانده خمسه طیبه و جگر گوشه فاطمه زهرا (علیها السلام) را به آن صورت فجیع به شهادت برساند. بزه کودک و پیر و جوان و زن و مرد این خانواده رحم نکند. جمعی را از دم تیغ بگذرانند و جمعی دیگر را به اسارت برد و از هیچ ستمی در حق آنان دریغ نرزد. صفحه ۹۰ از این رو لازم است، برای شناسایی ریشه های حادثه محرم سال ۶۱ هجری و علل و عوامل اصلی تشکیل دهنده آن، سال ها به عقب برگردیم. بلکه حوادث سال ها پیش از ظهور اسلام و تولد پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را - هر چند به صورت فشرده - مورد بررسی و مطالعه قرار دهیم. چرا که در سال های نسبتاً طولانی، حوادثی دست به دست هم داده است که هر یک در پیدایش آن حادثه بزرگ سهمی بسزا داشته اند. حادثه هایی که چون حلقه های زنجیر به یکدیگر متصل شده و نمی توان آنها را نادیده گرفت، یا از هم جدا کرد. ریشه های این حادثه عظیم را در هشت فصل مورد بررسی قرار می دهیم. صفحه ۹۱

۱- دشمنی دیرینه بنی امیه با بنی هاشم

توضیح

با این که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) خود از قبیله قریش بود ولی واقعیت های تاریخی نشان می دهد که سر سخت ترین دشمنان اسلام نیز از همین قبیله برخاسته اند و از هیچ کوشش و تلاشی در کارشکنی و عداوت علیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فرزندان او فروگذار نکردند. خصوصاً پس از رحلت پیامبر عظیم الشان اسلام (صلی الله علیه و آله) چنان حوادث تلخ و دردناکی به بار آوردند که تاریخ اسلام هرگز آن را فراموش نخواهد کرد. دو تیره بنی هاشم و بنی امیه که خونین ترین برخوردها بین آنان رخ داده است، از همین قبیله بودند. مطالعه و بررسی جنگ های صدر اسلام گویای این واقعیت است که بنی هاشم هیچ گاه مورد تعرض قرار نگرفتند، مگر آن که سردمدار متعرضین از طایفه بنی امیه بوده است و در هیچ جنگی دست به قبضه شمشیر نبردند جز آن که دودمان بنی امیه در طرف مقابل آن قرار داشتند. مهمترین اختلافات این دو طایفه به چند امر بر می گردد:

الف) ریشه های تاریخی

«عبد مناف» جدّ سؤم پیامبر اسلام، با این که به خاطر خصلت های نیکو و اخلاق پسندیده از موقعیت خاصی در دلها برخوردار بود، ولی هرگز در صدد رقابت با برادر صفحه ۹۲ خود «عبدالدار» در به چنگ آوردن مناصب عالی کعبه نبود. حکومت و ریاست طبق وصیت پدرش «قصی» با برادر وی «عبدالدار» بود. ولی پس از فوت این دو برادر فرزندان آنان در تصدی مناصب با یکدیگر به نزاع پرداختند. دو تن از فرزندان عبد مناف به نام های هاشم و عبدشمس دو برادر دو قلوی به هم چسبیده بودند که هنگام تولد، انگشت هاشم به پیشانی برادرش عبدشمس چسبیده بود. موقع جدا کردن خون زیادی جاری شد و مردم آن را به فال بد گرفتند. (۱) در تاریخ فرزندان هاشم به «بنی هاشم» و فرزندان عبدشمس به «بنی امیه» شناخته می شوند. جوانمردی و کرم هاشم و بذل و بخشش های وی در بهبود وضع زندگی مردم و گام های برجسته او در بالا بردن بازرگانی مکّیان و پیمانی که در این رابطه با امیر غسان بست، و همچنین پی ریزی مسافرت قریش در تابستان به سوی شام و در زمستان به سوی یمن، محبوبیت فوق العاده ای را برایش به ارمغان آورده بود. «امیه» فرزند عبدشمس - برادرزاده هاشم - از این همه موقعیت و عظمت و نفوذ کلمه عمویش در میان قبایل مختلف رشک می برد و از این که نمی توانست خود را در دل مردم جای کند، به بدگویی از عمویش رو آورد. ولی این بدگویی

ها بیشتر بر عظمت و بزرگی هاشم افزود. سرانجام «امیه» که در آتش حسادت می سوخت، عموی خود را وادار کرد تا به اتفاق یکدیگر نزد کاهنی (از دانایان عرب) بروند تا هر کدام مورد تمجید او قرار گرفت، زمام امور را به دست گیرد. اصرار «امیه» موجب شد تا هاشم با دو شرط پیشنهاد برادرزاده اش را بپذیرد. پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۳ و کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۱۶. صفحه ۹۳ اول آن که: هر کدام که محکوم شدند صد شتر در ایام حج قربانی کند. دوم: شخص محکوم تا ده سال مکّه را ترک گفته و جلای وطن نماید. پس از این توافق به نزد کاهن «عُسفان» (محلّی در نزدیکی مکّه) رفتند، ولی برخلاف انتظار امیه، تا چشم کاهن به هاشم افتاد زبان به مدح و ثنای وی گشود. این بود که «امیه» طبق قرار قبلی مجبور شد تا ده سال مکّه را ترک کند و در شام اقامت گزیند. (۱) این قضیه علاوه بر آن که ریشه دشمنی های این دو طایفه را به خوبی روشن می کند، علل نفوذ امویان را در منطقه شام نیز مشخص می سازد که چگونه روابط دیرینه امویان با شام مقدمات حکومت آنها را در دوره های بعد فراهم ساخت. «ابن ابی الحدید» در شرح نهج البلاغه داستان دیگری را نقل می کند که از فاصله و اختلاف این دو تیره در زمان جاهلیت بیشتر پرده بر می دارد. اختلافاتی که ناشی از بزرگی و عظمت چشم گیر بنی هاشم از یک سو، و تحمّل حقارت و بدنامی بنی امیه از طرف دیگر است. مطابق این نقل، یزید فرزند معاویه در حضور پدرش، از آباء و اجداد خویش به نیکی یاد کرد و بر عبدالله بنجعفر فخر می فروخت. (لازم به ذکر است، معاویه فرزند ابوسفیان فرزند حرب فرزند امیه فرزند عبد شمس فرزند عبد مناف است). عبدالله در پاسخ یزید گفت: «به کدامیک از نیاکانت بر من مباحثات می کنی، آیا به حرب، همو که بر ما پناه آورد و در پناه خاندان ما زیست، یا به امیه، آن کسی که غلام خانگی ما بود و یا به عبد شمس آن که تحت تکفل و حمایت ما زندگی می کرد؟» معاویه که تا آن لحظه ساکت نشسته بود، با زیرکی خاصی این منازعه لفظی را پاورقی ۱. برگرفته از کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۱۷. صفحه ۹۴ پایان داد ولی چون با پسرش یزید تنها شد سخنان عبدالله بن جعفر را مورد تأیید قرار داد و در توضیح آن سخنان گفت: «امیه به مدّت ده سال به خاطر قراردادی که با عبدالمطلب بسته بود در خانه وی به بندگی و غلامی پرداخت و عبد شمس نیز به علّت فقر و تهی دستی، همواره چشم به دست برادرش هاشم دوخته بود». (۱) ابن ابی الحدید در جای دیگر از استادش «ابوعثمان» نقل می کند که در دوران جاهلیت سران بنی امیه - با وجود همه حرص و ولعی که برای به چنگ آوردن مناصب عالی و جایگاه ممتاز اجتماعی از خود نشان می دادند - همواره از این مناصب دور بودند و مناصبی چون پرده داری کعبه، ریاست دارالندوه و سقایت و پذیرایی حجاج عمدتاً در اختیار بنی هاشم و دیگر تیره های قریش بود. (۲) به یقین این وضع در روحیه آنها اثر می گذاشت، و آتش حسد را در دل های آنها شعله‌ور می ساخت.

ب) امتیازات ویژه بنی هاشم

۱ - آراستگی به علم و فضیلت فاصله و اختلاف بنی امیه با بنی هاشم تنها ریشه در این مسائل ظاهری و بیرونی نداشت، بلکه برخوردار بودن بنی هاشم از معنویت آشکار، آنان را در چنان سطحی قرار داد که همواره مورد حسادت و بغض رقیبان خود از بنی امیه قرار داشتند. سرانجام آنان به جایگاهی رسیدند که درخت «نبوت» و «امامت» در خاندان آنان غرس شد و خانه هایشان محل آمد و شد فرشتگان الهی گردید و علوم و معارف از پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۵، ص ۲۲۹-۲۳۰، ذیل نامه ۲۸ (با تلخیص). ۲. همان مدرک، ص ۱۹۸. (با اختصار) و رجوع شود به کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۲۲-۲۳. صفحه ۹۵ آنان سرچشمه گرفت. حضرت علی (علیه السلام) در سخنان جامعی می فرماید: «أَيُّنَ الَّذِينَ رَعَمُوا أَنَّهُمُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ دُونَنَا كَذِبًا وَ بَغِيًّا عَلَيْنَا، أَنْ رَفَعَنَا اللَّهُ وَ وَضَعَ مَعَهُمْ وَ أَعْطَانَا وَ حَرَمَهُمْ وَ أَدْخَلَنَا وَ أَخْرَجَهُمْ، بِنَا يُسَيِّتُ عَلَيْنَا وَ يَسَيِّتُ عَلَيْنَا، إِنَّ الْأَيْمَةَ مِنْ قُرَيْشٍ غُرِسُوا فِي هَذَا الْبَطْنِ مِنْ هَاشِمٍ، لَا تَصْلُحُ عَلَي سِوَاهُمْ وَ لَا تَصْلُحُ الْوَلَاةُ مِنْ غَيْرِهِمْ، كَجَائِدِ كَسَانِي كَمَا أَدْعَا مِي كَرَدْنَا أَنْ هَا رَاسِخَانِ دَرِ عَلْمِنَا نَهْ مَا، وَ اَيْنَ اَدْعَا رَا اَز طَرِيقِ دَرُوعِ وَ سَتَمِ نَسَبِ بَهْ مَا مَطْرَحِ مِي نَمُودَنْد. (آنها كجا هستند تا ببیند كه) خداوند ما را برتری

داد و آنها را پایین آورد، به ما عطا کرد و آنها را محروم ساخت، ما را (در کانون نعمت خویش) داخل نمود و آنها را خارج ساخت. مردم به وسیله ما هدایت می‌یابند و از نور ما نابینایان روشنی می‌جویند. به یقین امامان از قریش هستند و درخت وجودشان در سرزمین این نسل از هاشم غرس شده است، این مقام در خور دیگران نیست و زمامداران غیر از آنها شایستگی ولایت و امامت را ندارند». (۱) ۲- پاکی و تقوا و اصالت خانوادگی اصالت خانوادگی و طهارت حسب و نسب طایفه ای که آیه تطهیر در شأن سران و بزرگان آنان نازل می‌شود، نیازی به شرح و بیان ندارد، ولی در مقابل آن، زندگی ننگین زنان و مردان بنی امیه به قدری زبازند خاص و عام شده بود که با وجود این که آنان بعدها ده‌ها سال با اختناق و سرکوب زمام امور مسلمین را در دست داشتند، نتوانستند آن رسوایی‌ها را از خاطره‌ها محو سازند. زنانی که رسماً دارای پرچم خاص! بوده، و در خانه‌هایشان به روی هر مرد بیگانه ای باز بوده است. انسان‌هایی که پاورقی ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۴۴. صفحه ۹۶ چند نفر در تعیین نسبشان با هم درگیر می‌شدند و هر کدام خود را پدر آنها می‌دانستند. (۱) امیرمؤمنان (علیه السلام) در اشاره ای پر معنی در یک جمله کوتاه به همین نکته اشاره کرده، در جواب نامه معاویه می‌فرماید: «وَأَمَّا قَوْلُكَ: «إِنَّا بَنُو عَبْدِ مَنْفٍ» فَكَذَلِكَ نَحْنُ وَ لَكِنْ لَيْسَ أُمَّيَّةُ كَهَاشِمٍ وَ لَا حَرْبٌ كَعَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ لَا- أَبُو سَيْفِيَانَ كَأَبِي طَالِبٍ وَ لَا الْمُهَاجِرُ كَالطَّلِيقِ وَ لَا الصَّرِيحُ كَالصَّبِيحِ وَ أَمَّا سَخَنُ تُوْ بِنِي كَمَا هَمَّ فَرَزَنْدَانِ عَبْدِ مَنْفٍ هَسْتِمِ. آری (به حسب ظاهر) چنین است، ولی هرگز امیه مانند هاشم، و حرب چون عبدالمطلب و ابوسفیان مانند ابوطالب نیست و هرگز مهاجران چون اسیران آزاد شده و فرزندان صحیح النسب چون منسوب شده به پدر نیستند!». (۲) ابن ابی الحدید در توضیح جمله «وَلَا الصَّرِيحُ كَالصَّبِيحِ» برای پرده پوشی می‌نویسد: «منظور امام این است که آن کسی که از روی اعتقاد و اخلاص اسلام آورده است مانند کسی که از روی ترس یا برای به دست آوردن دنیا و غنایم، اسلام آورده است، نیست». (۳) ولی علامه مجلسی ضمن مردود دانستن این سخن می‌نویسد: کلمه «الصبیح» به حسب ظاهر اشاره به نسب بنی امیه دارد و ابن ابی الحدید برای حفظ آبروی معاویه خود را به نادانی زده است، حتی برخی از دانشمندان تصریح کرده اند که «امیه» از نسل عبد شمس نبوده، بلکه وی غلام رومی بوده است که عبد شمس او را فرزندخوانده خود قرار داد، و در زمان جاهلیت هرگاه کسی می‌خواست غلامی را به خود نسبت دهد وی را آزاد کرده و دختری از عرب را به همسری وی درآورده و بدین ترتیب آن پاورقی ۱. برای اطلاع بیشتر مراجعه شود به ربیع الابرار زمخشری، ج ۳، باب القرابات و الانساب و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۳۳۶ و ج ۲، ص ۱۲۵. ۲. نهج البلاغه، نامه ۱۷. ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۵، ص ۱۱۹. صفحه ۹۷ غلام به نسب وی ملحق می‌گشت. آنگاه علامه مجلسی نتیجه می‌گیرد و می‌گوید: بنابراین، بنی امیه اساساً از قریش نیستند، بلکه منسوب به قریش می‌باشند. (۱) ۳- شایستگی‌های فردی بنی هاشم علاوه بر فضایل معنوی و اخلاقی که در رفتار و کردارشان آشکار بود، همچون جوانمردی، سخاوت، ایثار، از خودگذشتگی و زهد و وارستگی، از زیبایی‌های ظاهری چون حسن صورت و فصاحت و بلاغت فوق العاده نیز برخوردار بودند و این جمال و کمال در مقابل زندگی آلوده بنی امیه به سختی آرامش درونی آنان را بر هم می‌زد، و آتش حسد را در درونشان شعله‌ور می‌ساخت. حضرت علی (علیه السلام) در پاسخ به سؤالی پیرامون ویژگی‌های هر یک از طوایف قریش، در بیان فرق بین فرزندان عبد شمس - که بنی امیه از آنها هستند - و بنی هاشم چنین می‌فرماید: «وَأَمَّا نَحْنُ فَأَبْدَلُ لِمَا فِي أَيْدِينَا، وَأَسْمَحُ عِنْدَ الْمَوْتِ بِنُفُوسِنَا، وَ هُمْ أَكْثَرُ وَ أَمْكُرُ وَ أَنْكَرُ وَ نَحْنُ أَفْصَحُ وَ أَنْصَحُ وَ أَصْبَحُ بِمَا مَا «طایفه بنی هاشم» از همه طوایف قریش نسبت به آنچه در دست داریم بخشنده‌تریم و به هنگام بذل جان از همه سخاوتمندتریم، آن‌ها (بنی امیه) پر جمعیت و مکار و زشت‌اند و ما فصیح‌تر و دلسوزتر و زیباتریم!». (۲) شعله و روشن شدن آتش اختلافات با ظهور اسلام پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۱۰۷. ۲. نهج البلاغه، کلمه قصار، ۱۱۶. صفحه ۹۸ هنگامی که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) دعوت خود را در مکه آغاز کرد اتفاقاً قدرت سیاسی و اقتصادی شهر بیشتر در اختیار دودمان بنی امیه بود. سران این تیره از راه تجارت و رباخواری، مال‌های فراوانی اندوخته بودند و علاوه بر آن با نگاهبانی خانه کعبه و پذیرایی زائران، برای خویش نوعی سلطه دینی

نیز به دست آورده بودند. به همین جهت هنگام حج وقتی که حاجیان از عرفات حرکت می کردند قریش از مزدلفه بار می بست. چرا که اعتقاد داشتند باید کعبه را با جامه پاک طواف کرد و جامه وقتی پاک است که آن را از یکی از طوایف قریش بگیرند! و اگر آنان به کسی جامه نمی دادند طواف کننده ناچار بود، برهنه طواف کند! (۱) در واقع قریش در سایه همین ریاست و سلطه دینی، قوانینی را از سوی خود وضع می کردند و دیگر قبایل عرب نیز به آن تن می دادند. ولی با ظهور اسلام حشمت ظاهری قریش در هر دو جبهه - اشرافیت مادی و ریاست دینی - مورد تهدید جدی قرار گرفت. نخستین دعوت پیامبر اسلام در یکتاپرستی و ادای شهادتین خلاصه می شد. ولی آرام آرام در کنار این دعوت به ظاهر ساده، درخواست های دیگری در زمینه عدالت اجتماعی و مساوات مردم در پیشگاه خدا و سپردن ولایت کعبه به پرهیزگاران عنوان شد. درخواستی که با منافع و موقعیت اجتماعی سران قریش - به ویژه رؤسای بنی امیه چون ابوسفیان و ابوجهل - سخت ناسازگار بود. دقت در نخستین آیات سوره «همزه» که در اوایل بعثت نازل شده است، می رساند اسلام تا چه میزان برای مال اندوزان و زورمندان ظالم، تهدید جدی به شمار می آید. (وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ * الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ * كَلَّا لَيُثْبَدَنَّ فِي الْهُطَمَةِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْهُطَمَةُ * ...) وای بر هر عیب پاورقی ۱. رجوع کنید به: سیره ابن هشام، ج ۱، ص ۱۲۵ به بعد. صفحه ۹۹ جوی هرزه زبان! همان کسی که مال فراوان جمع کرده و شماره کرده است. می پندارد که مال دنیا عمر ابدیش خواهد بخشید. چنین نیست! بلکه به یقین، به آتشی پرتاب می شود و چه می دانی چیست آتش سوزان! این زنگ های خطر چیزی نبود که در گوش سران استثمارگر قریش خوشایند باشد. از سوی دیگر نفوذ روزافزون پیامبر (صلی الله علیه و آله) در میان قشر ضعیف یا متوسط جامعه که تا پای جان در راه ایمان خود ایستادگی می کردند، قریش را متوجه این خطر ساخت که سلطه دینی آنان نیز به موازات سلطه اقتصادی آنها در برابر قوانین اسلام مورد تهدید قرار گرفته است. این بود که به یک باره بغض و کینه های دیرینه آنان ترکید، به خصوص این که منافع نامشروع و موقعیت اجتماعی خویش را در معرض نابودی می دیدند. لذا با تمام قدرت به مبارزه با این آیین تازه برخاستند. آنان بی آن که بدانند چه می کنند به تلاش وسیع و گسترده ای دست زدند: تحریک قبایل مختلف بر ضد پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، پیمان با قبایله های یهودی ساکن مدینه و برانگیختن آنان بر ضد پیامبر و بالاخره راه اندازی جنگ های خونین و توطئه های گوناگون دیگر، ولی هیچ یک از این تلاش ها نتیجه ای نبخشید. آنان با امضای پیمان صلح حدیبیه - در سال ششم - می پنداشتند با جلوگیری پیامبر (صلی الله علیه و آله) از ورود به مکه وی را خوار کردند و سلطه خودشان را بر مکه بیمه کردند؛ غافل از این که در واقع با امضای این پیمان به حکومت رسمی خویش بر حجاز پایان دادند و به صورت ضمنی به حکومت رسمی پیامبر (صلی الله علیه و آله) در یشب اعتراف کردند، و طبیعی بود با این اعتراف، پیمان هایی که با قبایل دیگر بسته بودند، متزلزل شود. از آن سال، تا سال هشتم هجری، سران قبایل دیگر حجاز در انتظار پایان این نزاع و کشمکش به سود اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودند که سرانجام با تسلیم شدن مکه، حشمت قریش به یکباره فرو ریخت. صفحه ۱۰۰ در واقع قریش، با پذیرش این شکست، هم ریاست و سلطه دینی خویش را از دست دادند و هم موقعیت اجتماعی و قدرت اقتصادی خود را. ولی فراموش نکنیم در تمام طول این مبارزه سخت و دامنه دار، سرپرستی جنگ ها و دیگر توطئه ها بر ضد پیامبر و مسلمین با ابوسفیان - رئیس طایفه بنی امیه - بود. وی و دودمانش که بیش از هر گروهی اشرافیت مادی و معنوی خویش را از کف داده بودند، هنگامی به اسلام گرویدند که جز آن چاره ای دیگر نداشتند. به علاوه تصور کردند در تازه ای برای برخورداری از مطامع دنیا به روی آنان گشوده شده است که اگر بتوانند بر این موج سوار شوند به مقصود خود نایل می شوند، لذا سودجویانه و منفعت طلبانه به اسلام تن دادند. (۱) ولی از آنجا که تمام امتیازات دوره جاهلی خود را از دست داده بودند و با قبول عنوان «طُلَقًا» (آزادشدگان از بند اسارت در روز فتح مکه) شکست و خواری سختی را متحمل شده بودند به شدت کینه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و بنی هاشم را علاوه بر کینه های موروثی سابق در دل گرفتند. این بود که پس از تسلیم شدن نیز، لحظه ای از توطئه های پنهان و آشکار خود دست برنداشتند. بنابراین، تعجب نمی کنیم اگر ببینیم حادثه

خونین کربلا- به دست همین طایفه رقم خورده است و یزید پس از داستان کربلا- با صراحت از انتقام گرفتن از بنی هاشم سخن گفت (که در فصل بعد می آید). پاورقی ۱. حضرت علی (علیه السلام) در ارتباط با اسلام آوردن این طایفه فرمود: «وَمَا أَسْلَمُوا وَ لَكِنْ اسْتَسْلِمُوا وَأَسْرُوا الْكُفْرَ فَلَمَّا وَجَدُوا أَعْوَانًا عَلَيْهِ أَظْهَرُوهُ إِيْمَانِ اسْلَامِ رَا نَظِيرَفْتَه بُونَدَن، بَلَكَه دَر ظَاهِر تَسْلِيم شَدَنَد وَ كَفْر رَا دَر سِينَه پَنَهَان دَاشْتَنَد رَا مَآ هَنگَامِي كَه يَاوَرَانِي بِر ضَدَّ اسْلَام يَافْتَنَد، أَنچَه رَا پَنَهَان كَرَدَه بُونَدَن، أَشْكَار سَاخْتَنَد». (نهج البلاغه، نامه ۱۶).
صفحه ۱۰۱

۲- انتقام دشمنان اسلام از شکست های زمان رسول خدا (صلی الله علیه وآله)

اشاره

یکی دیگر از ریشه های ماجرای خونین کربلا، انتقامی بود که بنی امیه از شکست های خود در زمان رسول خدا (علیه السلام) می گرفتند. با ظهور اسلام، مشرکان قریش به مخالفت برخاستند و انواع کارشکنی ها، فشارها و آزارها را نسبت به رسول خدا (علیه السلام) روا داشتند. در این میان بنی امیه به ویژه بزرگ آنان ابوسفیان - نیز از هیچ گونه مخالفتی با رسول خدا (صلی الله علیه وآله) دریغ نوزیدند. پس از هجرت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) نیز آزار آنان بر ضد رسول خدا ادامه داشت، تا آن که در سال دوم هجری، شکست سختی را از مسلمانان در جنگ معروف بدر متحمل شدند. در این نبرد، هفتاد تن از قریش به هلاکت رسیدند. (۱) در میان کشته شدگان چند تن از خویشان معاویه نیز دیده می شدند که از جمله آنان «عتبه» جد مادری معاویه (پدر هند) و «ولید بن عتبه»، دایی معاویه و «حنظله» برادر معاویه بودند. (۲) هر چند در سال سوم هجری در جریان جنگ «أحد» حمزه و جمعی دیگر از پاورقی ۱. رجوع کنید به: سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۳۷۲ و تاریخ طبری، ج ۱، ص ۱۶۹. ۲. امیرمؤمنان در نامه ۲۸ و ۶۴ نهج البلاغه که به معاویه نوشته است، اشاره ای به این ماجرا دارد، از جمله در بخشی از نامه ۶۴ فرمود: «وَعِنْدِي السَّيْفُ الَّذِي أَعْضَضْتَهُ بِحَدِّكَ وَ خَالِكَ وَ أَخِيكَ فِي مَقَامِ وَاحِدٍ نَزِدَ مِنْ هَمَانِ شَمَشِيرِي اسْتَه كَه بِر بِيكِر جَد وَ دَائِي وَ بَرَادَرْت كَوِيْدَم». در جنگ بدر سه تن از فرزندان ابوسفیان شرکت داشتند، حنظله که کشته شد. عمرو که اسیر گشت و معاویه که از مهلکه گریخت. وی چنان فرار کرد که وقتی به مکه رسید، پاهایش ورم کرده بود و تا دو ماه خود را معالجه می کرد. (سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۲۹۴). صفحه ۱۰۲ مسلمانان به شهادت رسیدند و رهبری مشرکان در این نبرد به عهده ابوسفیان بود، ولی بنی امیه همچنان کینه «بدر» را در دل داشته و در پی انتقام از اسلام بودند. ابوسفیان که پس از آن، جنگ های دیگری را بر ضد رسول خدا (صلی الله علیه وآله) رهبری می کرد و تا زمان فتح مکه ایمان نیاورده بود، در برابر لشکر عظیم اسلام که برای فتح مکه (سال هشتم هجری) اطراف مکه را گرفته بودند، تاب مقاومت نیاورد و تسلیم شد و به ظاهر اسلام آورد و به همراه او، پسرش معاویه نیز - به ظاهر - مسلمان شد. اما به شهادت قراین واضح، هرگز اسلام آنان واقعی و از روی رغبت نبود. امام علی (علیه السلام) در چند جای نهج البلاغه به این نکته اشاره دارد که ابوسفیان و معاویه و فرزندان آنان هرگز از روی رغبت اسلام را نپذیرفتند. از جمله در نامه ۱۷ خطاب به معاویه می فرماید: «وَكُنْتُمْ مِمَّنْ دَخَلَ فِي الدِّينِ: إِمَّا رَعْبَةً وَ إِمَّا رَهْبَةً ثُمَّ اسْتَسْلِمُوا وَ اسْرُوا الْكُفْرَ، فَلَمَّا وَجَدُوا أَعْوَانًا عَلَيْهِ أَظْهَرُوهُ إِسْلَامِي كَه دَانَه رَا شَكَافْت وَ انْسَان رَا آفَرِيْد، أَنَان (معاویه و عمرو عاص و هم دستان آنان) اسلام را نپذیرفتند، بلکه در ظاهر تسلیم شده بودند و کفر را در سینه پنهان داشتند رَا مَآ هَنگَامِي كَه يَاوَرَانِي بِر ضَدَّ اسْلَام يَافْتَنَد، أَنچَه رَا پَنَهَان كَرَدَه بُونَدَن، أَشْكَار سَاخْتَنَد».

صفحه ۱۰۳ بی تردید نقش علی (علیه السلام) در شکست مشرکان قریش، نقشی اساسی و انکارناپذیر بود و در جنگ های دیگر سهم بسزایی در شکست جبهه کفر داشت و همین سبب شد که مشرکان قریش کینه ای عظیم از آن حضرت در دل بگیرند. در این میان بنی امیه که تلاش های گسترده آنان بر ضد اسلام، با پامردی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و شجاعت علی (علیه السلام) و سایر مسلمانان نافرجام ماند و جمعی از خویشان آنان در جنگ های گوناگون به دست آن حضرت به هلاکت رسیدند، منتظر فرصتی جهت انتقام گیری از بنی هاشم بودند. با پیروزی اسلام و در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جرأت درگیری و انتقام گرفتن را نداشتند، اما هنگامی که بر امور مسلط شدند، کینه های خویش را آشکار ساختند.

نگرانی رسول خدا (علیه السلام)

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) با توجه به همه شرایط و با آن که بارها مقام و موقعیت علی (علیه السلام) را برای مسلمانان بیان فرمود و در روز غدیر خم در میان هزاران نفر آن حضرت را به امامت منصوب کرد و بارها نیکی به اهل بیت خود را به مسلمانان توصیه فرمود زولی همواره نگران کینه های قریش در حق علی (علیه السلام) و خاندان او بود. عالم بزرگ اهل سنت «طبرانی» در «معجم الکبیر» نقل می کند که: روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) نظر افکند و اشک ریخت. وقتی از او پرسیده شد چرا گریه می کنی؟ آن حضرت خطاب به علی (علیه السلام) فرمود: «ضَغَائِنٌ فِي صُدُورِ قَوْمٍ لَا يُؤَدُّونَهَا لِمَكَ حَيْتِي يَفْقِدُونِي (گریه من) برای کینه هایی است که در درون گروهی (نسبت به تو) وجود دارد، که آن را پس از من آشکار خواهند ساخت» (۱). پاورقی ۱. معجم الکبیر، طبرانی، ج ۱۱، ص ۶۱ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۱۰۷. همین معنا با تعبیر دیگری نیز آمده است که آن حضرت فرمود: «إِحْنٌ فِي صُدُورِ قَوْمٍ لَا يُؤَدُّونَهَا لَكَ إِلَّا مِنْ بَعْدِي» (میزان الاعتدال ذهبی، ج ۳، ص ۳۵۵). صفحه ۱۰۴

علی (علیه السلام) نیز نگران حسن و حسین (علیهم السلام) بود

امیرمؤمنان (علیه السلام) نیز به خوبی می دانست، قریش که جمعی از آنان به ظاهر اسلام آورده بودند، همواره منتظر فرصتی برای انتقام بودند اما با وجود شخص علی (علیه السلام) زمینه کافی برای اجرای همه مقاصد خویش نمی یافتند زولی در کمین نشسته بودند که با تسلط کامل بر اوضاع، انتقام شکست های زمان اسلام را از آنان بگیرند. در سخنی که «ابن ابی الحدید» از آن حضرت نقل می کند، این نگرانی به خوبی نمایان است. او می نویسد: امیرمؤمنان (علیه السلام) به خداوند عرضه می دارد: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَعْدِيكَ عَلَى قُرَيْشٍ فَيَأْتِيهِمْ أَضْمَرُوا لِرَسُولِكَ صَدَّقَ اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ضُرُوبًا مِنَ الشَّرِّ وَالْعَدْرِ، فَعَجَزُوا عَنْهَا وَوَحَلَّتْ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهَا فَكَانَتِ الْوَجِيهَةُ بِي، وَالِدَائِرَةُ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ احْفَظْ حَسِنًا وَحَسِينًا، وَلَا تَمَكِّنْ فَجْرَةَ قُرَيْشٍ مِنْهُمَا مَا دُمْتُ حَيًّا، فَإِذَا تَوَفَّيْتَنِي فَأَنْتَ الرَّقِيبُ عَلَيْهِمْ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ خُداوندا! من از تو برای پیروزی بر قریش کمک می جویم چرا که آنان کسانی بودند که انواع توطئه ها و نیرنگ ها را درباره پیامبرت در نظر داشتند، ولی از اجرای آن ناتوان ماندند و تو مانع اجرای مقاصد آنها شدی سپس همه هیاهوها متوجه من شد و توطئه ها بر ضد من بسیج گردید. پروردگارا! حسن و حسین را حفظ فرما و تا زمانی که من زنده ام امکان دستیابی و توطئه فاجران قریش را نسبت به آنان فراهم مساز و هنگامی که مرا از میان آنان برگرفتی، تو خود مراقب آنانی و تو بر هر چیز گواهی» (۱). پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ص ۲۹۸، نکته ۴۱۳. در خود نهج البلاغه، خطبه ۱۷۲ نیز بخشی از این جملات آمده است. صفحه ۱۰۵

از سخنان معاویه آثار کینه و انتقام آشکار است

هر چند از اعمال و رفتار معاویه در زمان سلطه بر کشور اسلامی می‌توان به خوبی دشمنی او را با اسلام، قرآن و رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) استنباط کرد (۱) ولی تاریخ گاه سخنانی از وی را ثبت کرده است، که به صراحت از دشمنی او با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و تلاش او برای محو نام آن حضرت حکایت دارد. مورخ معروف «مسعودی» می‌نویسد: از «مطرف بن مغیره» فرزند «مغیره بن شعبه» (یار مورد اعتماد معاویه) نقل شده است که من با پدرم «مغیره» به شام آمدم و پدرم هر روز نزد معاویه می‌رفت و با او سخن می‌گفت و بر می‌گشت و از عقل و هوش او تعریف می‌کرد. شبی از نزد معاویه برگشت، ولی بسیار اندوهگین بود، به گونه‌ای که از خوردن شام خودداری کرد. من تصور کردم مشکلی درباره خانواده ما پیدا شده است. پرسیدم: چرا امشب این همه ناراحتی؟ گفت: من امشب از نزد خبیث‌ترین مردم بر می‌گرم. گفتم: چرا؟ گفت: برای این که با معاویه خلوت کرده بودم، به او گفتم: مقام تو بالا گرفته، اگر عدالت را پیشه سازی و دست به کار خیر بزنی بسیار بجاست. مخصوصاً به خویشاوندان از بنی هاشم نیکی کن و صله رحم بجا آور، آنان امروز خطری برای تو ندارند. ناگهان (او منقلب و عصبانی شد و) گفت: ابوبکر به خلافت رسید و آنچه باید انجام بدهد، انجام داد؛ اما هنگامی که از دنیا رفت، نام او هم فراموش شد؛ فقط گاهی می‌گویند: ابوبکر! سپس عمر به خلافت رسید و ده سال زحمت کشید! او نیز هنگامی که از دنیا رفت، نامش هم از میان رفت؛ فقط گاهی می‌گویند: عمر! بعد از آنها برادرمان عثمان به خلافت رسید و کارهای زیادی انجام داد! ولی هنگامی که از دنیا رفت، نام او هم از میان رفت؛ ولی اخوه‌اشم (اشاره به رسول اکرم است) هر روز پنج پاورقی ۱. رجوع کنید به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام) (شرح نهج البلاغه)، ج ۳، ص ۲۵۰ - ۲۵۳ و ج ۴، ص ۲۳۸ - ۲۴۰. صفحه ۱۰۶ مرتبه، نام او را (بر مأذنه‌ها) فریاد می‌زنند و می‌گویند: «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» با این حال، چه عمل و نامی از ما باقی می‌ماند، ای بی‌مادر! سپس گفت: «وَاللَّهِ إِلَّا دَفْنَا دَفْنًا رَبِّهِ خُذَا سَوَكُنْدُ! چاره‌ای نیست جز این که این نام را برای همیشه دفن کنم!!» (۱) این ماجرا به خوبی از برنامه‌های معاویه و کینه او از اسلام و رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) حکایت دارد. از این رو، وی هرگز از دشمنی با خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و یاران اهل بیت (علیهم السلام) دست نکشید و جنایات بی‌شماری را در حق آنان مرتکب شده که نمونه‌های روشن آن رواج سب و لعن علی و فرزندانش، به شهادت رساندن امام حسن (علیه السلام) و حجر بن عدی و یاران حجر و بسیاری دیگر است.

یزید و انتقام کشته‌های بدر

یزید بن معاویه که در فساد و بی‌دینی شهره آفاق بود و جنایت عظیم کربلا به دستور او صورت گرفت و ننگ کشتن فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و پاره تن فاطمه زهرا (علیها السلام) را برای خود خرید و صفحه جنایت بار حکومت اموی را با این ماجرا سیاهتر و تاریک‌تر ساخت، بارها از انتقام از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و کشته‌های بدر سخن به میان آورده است، که چند نمونه از آن را ذیلاً - ملاحظه می‌کنید: ۱- مورد نخست، مربوط به آنجایی است که یزید در قصر خود در محلی مشرف بر «جیرون» (۲) نشسته بود و از آنجا ورود سرهای مقدس و کاروان اسیران اهل بیت (علیهم السلام) را مشاهده می‌کرد. در همان حال شنیدند که این اشعار را زمزمه می‌کند: «لَمَّا بَدَتْ لَكَ الْحُمُولُ وَأَشْرَفَتْ لَكَ الشُّمُوسُ عَلَى رُبِّي جِيْرُونِ نَعِبِ الْغُرَابِ فَقُلْتُ صَبْحَ أَوْ لَا تَصِحَّ فَلَقَدْ قَضَيْتُ مِنَ الْغَرِيمِ دِيُونِي» پاورقی ۱. مروج الذهب، ج ۳، ص ۴۵۴ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۵، ص ۱۲۹. ۲. جیرون در دمشق واقع شده است. این مکان نخست مصلاً صابین بوده است و سپس یونانی‌ها در آن مکان به تعظیم دین خود می‌پرداختند؛ بعد از آن مدتی به دست یهود افتاد و زمانی در اختیار بت پرستان بود. درب این بنا را که از بناهای بسیار زیبا بود

«باب جیرون» می‌گفتند. سر بریده حضرت یحیی را بر سر در همین باب جیرون آویختند و پس از آن سر مقدس امام حسین (علیه السلام) نیز در همین مکان آویخته شد. (مقتل الحسین مقرر، ص ۳۴۸) صفحه ۱۰۷ «هنگامی که آن قافله پدیدار شد، و آن خورشیدها (سرهای شهدا) بر بلندیه‌های جیرون تابید، در آن زمان کلاغی فریاد کشید. من گفتم: فریاد بزنی یا زنی، من که طلب خود را از بدهکارانم گرفتم!». (۱) در این اشعار به صورت کنایه روشن تر از تصریح از انتقام خونهای اجداد و اقوام خود در جنگ های اسلامی سخن می‌گوید؛ مقصودش این است که طلب خود یعنی خون های جاهلیت را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گرفتم! ۲- مورد دیگر آنجاست که سرهای مقدس شهیدان کربلا را وارد مجلس یزید ساختند، یزید در حالی که با چوبدستی خود بر لب و دندان امام حسین (علیه السلام) می‌زد، این اشعار را می‌خواند: لَعِبَتْ هَاشِمٌ بِالْمُلْمِكِ فَلَا خَبْرٌ جَاءَ وَلَا وَحْيٌ نَزَلَ لَيْتَ أَشْيَاخِي يَبْدُرُ شَهْدُوا جَزَعَ الْخَزْرَجِ مِنْ وَقَعِ الْأَسِيلِ لَاهُلُوا وَاسْتَهْلُوا فَرَحًا وَلَقَالُوا يَا يَزِيدُ لَا تَشَلْ فَجَزِينَاهُ يَبْدُرُ مَثَلًا وَأَقْمِنَا مِثْلَ يَبْدُرٍ فَاعْتَدِلْ لَسْتُ مِنْ خِنْدِفٍ إِنْ لَمْ أَنْتَقِمْ مِنْ بَنِي أَحْمَدَ مَا كَانَ فَعَلُ (۲) «فرزندان هاشم (رسول خدا) با سلطنت بازی کردند، و در واقع نه خبری (از سوی خدا) آمده بود و نه وحیی نازل شده! کاش بزرگان من که در جنگ بدر کشته شده بودند، امروز می‌دیدند که قبیله خزرج چگونه از ضربات نیزه به زاری آمده است! در آن حال، از شادی فریاد می‌زدند و می‌گفتند: ای یزید دستت درد نکند! پاورقی ۱. نفس المهموم، ص ۴۳۵. بیت دوم این ابیات از «عبدالله بن زبیری» از دشمنان سرسخت رسول خداست. وی اشعاری را پس از جنگ احد و کشته شدن یاران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سرود و در آن آرزو کرد که کاش کشتگان ما در جنگ بدر امروز بودند و می‌دیدند که قبیله خزرج (از قبایل مسلمان مدینه) چگونه زاری می‌کنند. یزید از این بیت استفاده کرد و بقیه را خود سروده است. (قصه کربلا، ص ۴۹۵) صفحه ۱۰۸ امروز کیفر ماجرای بدر را به آنان دادیم و همانند بدر با آنان معامله کردیم و در نتیجه برابر شدیم! من از فرزندان «خِنْدِف» (۱) نیستم اگر از فرزندان احمد (رسول اکرم) انتقام نگیرم». (۲) همچنین نقل شده است که یزید در همان جلسه در حالی که بر لب و دندان ابی عبدالله الحسین (علیه السلام) می‌نواخت، می‌گفت: «يَوْمَ يَبْدُرُ بَدْرُ امْرُوزِ رُوزِي است در برابر روز بدر». (۳) از این عبارات به خوبی کفر یزید و عدم ایمان او به مبانی اسلام آشکار می‌شود. وی در پی انتقام از خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود و می‌خواست انتقام کشته شدگان از طایفه خویش را که در برابر اسلام و قرآن قد علم کردند و شمشیر کشیدند و با دفاع مسلمانان به هلاکت رسیدند، از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بگیرد. او و پدر و جدش هیچگاه به قرآن و رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) ایمان نیاورده بودند. بلکه در برابر انقلاب عظیم اسلامی و لشکر اسلام و پیروزی های پی در پی مسلمانان تاب مقاومت نداشتند. از این رو، به ظاهر مسلمان شدند و منافقانه به تلاش خویش ادامه دادند و آن روز که بر اریکه قدرت تکیه زدند و رقیبی برای خویش نمی‌دیدند، در پی احیای سنت جاهلی برآمدند و به خونخواهی خویشان خویش برخاستند.

سخنانی از دیگر امویان

ماجرای انتقام از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و امیر مؤمنان (علیه السلام) به عنوان اهداف نبرد خونین پاورقی ۱. «خِنْدِف» لقب همسر الیاس بن مُضَر بن نزار است که نامش لیلا بنت حلوان است. فرزندان الیاس را به نام همسرش فرزندان خندف نامیدند (لسان العرب) بنابراین، خندف از جدّه های اعلای قریش و از جمله یزید محسوب می‌شود. (رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۱، ص ۲۴ - ۲۵). ۲. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۱۲۲. این اشعار با تعبیرات مختلف، در کتاب های متعدد شیعه و سنی از یزید نقل شده است. از جمله: امالی شیخ صدوق، ص ۲۳۱، مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۲۳، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۳، تاریخ طبری، ج ۸، ص ۱۸۸، البدایه و النهایه ابن کثیر، ج ۸، ص ۲۰۸، مقاتل الطالبيين ابوالفرج اصفهانی، ص ۸۰، اخبار الطوال دینوری، ص ۲۶۷، تفسیر ابن کثیر، ج ۱، ص ۴۲۳ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۳۰۷۲. مناقب شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۲۳. صفحه ۱۰۹

عاشورا علاوه بر آن که توسط یزید بیان شد، از سوی افراد دیگر از بنی امیه نیز بر زبان جاری شد. ۱- وقتی که امام حسین (علیه السلام)، روز عاشورا در برابر سپاه یزید قرار گرفت و فرمود: برای چه مرا می کشید؟ آیا حقی را ترک کرده ام؟ یا سنتی را تغییر داده ام؟ جمعی پاسخ دادند: جنگ ما با تو به علت بغض و کینه ای است که از پدرت علی داریم چرا که او در جنگ بدر و حنین اجداد ما را کشته است. (۱) ۲- همچنین پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) سعید بن عاص اموی که آن روز حاکم مدینه بود، بر منبر رفت و با اشاره به قبر پیامبر (صلی الله علیه و آله) گفت: «يَوْمَ يَوْمٍ بَدْرٌ لِمُرُورِ رُزْبُلٍ». انصار از این سخن ناراحت شدند و به وی اعتراض کردند. (۲) در یک جمع بندی به روشنی می توان دریافت که یکی از ریشه های ماجرای خونین کربلا، کینه های متراکم شده در دل امویان و انتقام آنان از شکست های خویش در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود. در واقع، آنان می خواستند از اسلام و رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) انتقام بگیرند و آن شکست ها را جبران کنند. این قسمت را با سخنی از یکی از نویسندگان معاصر اهل سنت به پایان می بریم. عبدالکریم خطیب در کتاب خود به نام «علی بن ابی طالب» پس از نقل شجاعت و رشادت های علی (علیه السلام) در جنگ های زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نقش انکارناپذیر آن حضرت در نابودی سران شرک و کفر می نویسد: «علی (علیه السلام) در میان همه مسلمانان نسبت به مشرکان شدیدتر و سخت گیرتر بود و جمعی از فرزندان، پدران و خویشاوندان آنان را به هلاکت رساند و همین سبب کینه آنان نسبت به وی شد. این کینه در جان مشرکان قریش، پس از آن که مسلمان شدند پاورقی ۱. فَقَالُوا: بَلْ نَقَاتُكَ بُغْضًا مِّنَّا لَأَبِيكَ وَمَا فَعَلْنَا بِأَشْيَاخِنَا يَوْمَ يَدْرُ وَحُنَيْنٍ... (موسوعه کلمات الامام الحسين، ص ۴۹۲؛ معالی السبطين، ج ۲، ص ۱۱). ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۷۲. صفحه ۱۱۰ نیز وجود داشت... تا آن که پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، قریش، پیر و جوان و کودکان بنی هاشم را از دم شمشیر خود گذراندند و زنان آنان را به اسارت برده و آواره ساختند». سپس می افزاید: «وَكَأَنَّمَا تَنَارٌ بَهَذَا لِقَاتِلَاهَا فِي بَدْرٍ وَأُحُدٍ، وَحَسْبُنَا أَنْ نَذْكَرَ مَضْرَعِ الْحُسَيْنِ وَآلِ بَيْتِهِ فِي كَرْبَلَاءَ، وَمَا تَلَا ذَلِكَ مِنْ وَقَائِعٍ تُكْوِي آتَانَ بِأَيْنِ كَارِ خُوَيْشِ مِي خَوَاسْتَنْدِ اَنْتِقَامِ كَشْتِهْ هَايِ خُودِ رَا دَرِ بَدْرٍ وَ اَحَدٍ بَگِيرَنْدِ وَ بَرَايِ نَمُونِهْ كَافِي اَسْتِ كِهْ بِهْ خَاكِ وَ خُونِ اَفْتَادَنْ حُسَيْنِ وَ خَانْدَانَشِ دَرِ كَرْبَلَا وَ حَوَادِثِ (اسارت زنان اهل بیت) پس از آن را ذکر کنیم». (۱) پاورقی ۱. مطابق نقل فی ظلال نهج البلاغه، محمد جواد مغنیه، ج ۳، ص ۱۵۴ - ۱۵۵ (با تلخیص). صفحه ۱۱۱ صفحه ۱۱۲

۳- توطئه در سقیفه (نقش سقیفه در پایه ریزی حکومت امویان)

اشاره

«بنی امیه» که سالها، بزرگترین جنگ ها و توطئه ها را در عصر پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) بر ضد اسلام به راه انداخته بودند، سرانجام با پذیرش شکستی تلخ به عنوان «طُلَقًا» (آزادشدگان پیامبر) در میان مسلمانان با خواری و بدنامی روزگار می گذراندند. آنان هنگام رحلت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از هیچ اعتبار و وجهه ای برخوردار نبودند تا بتوانند چون دو دهه گذشته در مقابل موج جدید اسلام پناهنده شوند. ولی با حادثه ای که پس از رحلت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) در جریان سقیفه اتفاق افتاد و در نتیجه دست «بنی هاشم» از حکومت اسلامی و مدیریت جامعه نو بنیاد و پرتلاطم آن روز کوتاه شد، شرایطی فراهم گشت که در نهایت به سلطه قطعی بنی امیه بر جامعه اسلامی انجامید. بگذارید این سخن را از معتبرترین منابع اهل سنت یعنی «صحیح بخاری» بشنویم: آن روز گروهی از انصار در سقیفه گردهم آمده بودند تا برای مسلمانان امیری انتخاب کنند. آنان در صدد بودند سعد بن عبادة انصاری - رئیس قبیله خزرج - را به عنوان امیر برگزینند. ولی «ابوبکر» با برافراشتن پرچم فضیلت قریش گروه انصار را صفحه ۱۱۳ شکست داد. وی با این سخن که پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «پیشوای مسلمانان باید از قریش باشد» (۱) با تکیه بر اصل

امتیاز قریش بر سایر اقوام عرب بر آنان غلبه کرد. اصلی که اسلام با آن مبارزه کرد، و پیامبر تنها زعامت و پیشوایی امت را در اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) قرار داده بود. اخبار و روایاتی که پیرامون گفتوگوهای آن روز در سقیفه، امروز در دست ما است گویای این واقعیت است که معیار انتخاب خلیفه در آن جمع عمدتاً حول محور «قرشی» بودن می چرخید. ابن ابی الحدید در ذیل خطبه ۲۶ نهج البلاغه می گوید: «عمر به انصار گفت: «به خدا سوگند! عرب هرگز به امارت و حکومت شما راضی نمی شود، زیرا پیامبر (صلی الله علیه و آله) از قبیله شما نیست. ولی عرب قطعاً از این که مردی از طایفه پیغمبر حکومت کند امتناع نخواهد کرد. کیست که بتواند با ما در حکومت و میراث محمدی معارضه کند، حال آن که ما نزدیکان و خویشاوند او هستیم؟». (۲) در روایت ابن اسحاق چنین آمده است: «شما به خوبی می دانید که این جماعت از قریش دارای چنین منزلت و مقامی است که دیگر اقوام عرب آن را ندارند و اقوام عرب جز بر مردی از قریش متفق القول نخواهند شد». و در بیان ابوبکر نیز آمده است: «قوم عرب جز قریش را به خلافت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نخواهد شناخت». (۳) پاورقی ۱. صحیح بخاری، کتاب المحاربین، ج ۸، ص ۲۰۸ (با تصرف و تلخیص). و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۲۴. ۲. «قَالَ عُمَرُ: وَاللَّهِ لَا تَرْضَى الْعَرَبُ أَنْ تُؤَمَّرَكُمْ وَ نَبِيُّهَا مِنْ غَيْرِكُمْ وَ لَا تَمْتَنِعُ الْعَرَبُ أَنْ تُؤَلَّى أَمْرَهَا مَنْ كَانَتْ النُّبُوَّةُ مِنْهُمْ مَنْ يُنَازِعُنَا سُلْطَانَ مُحَمَّدٍ وَ نَحْنُ أَوْلِيَاءُهُ وَ عَشِيرَتُهُ؟» شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۳۸. ۳. «... وَ إِنَّ الْعَرَبَ لَا تَعْرِفُ هَذَا الْأَمْرَ إِلَّا لِقُرَيْشٍ» همان مدرک، ص ۲۴. صفحه ۱۱۴ مفهوم این سخن آن است که آنچه شرط لازم برای زمامداری مسلمانان است، شایستگی و تقوی و فضیلت نیست، بلکه آنچه که باید جانب آن را رعایت کرد و محترم شمرد «شرافت قبیله ای» است که آن هم تنها در قریش خلاصه می شود، چون این قریش بود که در زمان جاهلیت از اشرافیت دینی و مالی برخوردار بوده است، به گونه ای که سایر اقوام تنها زیر بار فرمانی می رفتند که قریش آن را وضع کند، و این قریش بود که سرنوشت حجاز را در آن زمان در دست داشت. بنابراین، پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نیز این قریش است که حق دارد زمام امور مسلمانان را به دست گیرد و بر همگان حکمرانی کند. این مهمترین برگ برنده ای بود که ابوبکر و دستیارانش در آن روز توانستند با طرح آن بر جمع کثیر انصار غلبه کنند. جمع بندی حوادث نیم قرن اول اسلام نشان می دهد آنچه در «سقیفه» اتفاق افتاد تنها شکست انصار در مقابل امتیازطلبی قریش نبود، بلکه اصلی در آنجا بنا نهاده شد که زنجیروار باب مسائل و مشکلات دیگر را بر جهان اسلام گشود. مهمترین پیامدهای سقیفه را می توان در سه مطلب خلاصه کرد:

الف) شکسته شدن حرمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام)

یکی از مهمترین پیامدهای سقیفه، شکسته شدن حرمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود. در سقیفه سخنان صریح پیامبر (صلی الله علیه و آله) در نصب علی (علیه السلام) برای خلافت و رهبری امت به فراموشی سپرده شد و ابّهت حضرت در میان امت شکسته شد. طبیعی بود که اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان راستین زیر بار این خواسته ناروا نروند و در نتیجه با مقاومت دستگاه خلافت مواجه شوند که این خود به شکسته شدن بیشتر حرمت خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله) دامن می زد و آن را در میان امت رسمیت می بخشید. صفحه ۱۱۵ دستگاه خلافت که جایگاه خویش را با برافروختن آتش تعصب قبیله ای به چنگ آورده بود، برای حفظ آن جایگاه تا بدانجا پیش رفت که به خانه وحی و رسالت یورش برد. چیزی که تا چند صباح قبل از آن، حتی به مخیله هیچ مسلمانی خطور نمی کرد. می دانیم که پس از داستان سقیفه تعدادی از بزرگان اسلام از بیعت با ابوبکر امتناع کرده بودند. آنان که افرادی چون زبیر، عیّاس بن عبدالمطلب، عتبّه بن ابولهب، سلمان فارسی، ابوذر غفاری، عیّار بن یاسر، مقداد بن اسود، براء بن عازب و ابی بن کعب در جمع آنان دیده می شدند همگی در منزل حضرت فاطمه (علیها السلام) جمع شده بودند. «ابن عبد ربّه» دانشمند معروف اهل سنت نقل می کند: «ابوبکر، عمر را فرستاد و به او گفت: اگر آنان از بیعت امتناع کردند با آنان بجنگ! وی با مشعلی از آتش به خانه حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) آمد تا آن را بسوزاند. فاطمه (علیها السلام) جلو آمد و گفت: ای زاده

خطاب! آیا آمدی تا خانه ما را بسوزانی؟ گفت: آری. مگر آن که چون بقیه امت با ابوبکر بیعت کنید! (۱) همچنین در تاریخ طبری آمده است: «عمر بن خطاب به منزل علی (علیه السلام) آمد، در حالی که طلحه و زبیر و مردانی از مهاجرین در آنجا گرد آمده بودند. آنگاه به آنان گفت: به خدا سوگند! خانه را بر سرتان بسوزانم یا این که برای بیعت کردن از آن خارج شوید». (۲) پاورقی ۱. «إِنَّ أَبَا بَكْرٍ بَعَثَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ لِيُخْرِجَهُمْ مِنْ بَيْتِ فَاطِمَةَ (علیها السلام) وَقَالَ لَهُ: إِنَّ أَبَوًا فَقَاتِلَهُمْ! فَأَقْبَلَ بِقَبَسٍ مِنْ نَارِ عَلِيٍّ أَنْ يَضْرِبَ عَلَيْهِمْ فَلَقِيَتْهُ فَاطِمَةُ (علیها السلام) فَقَالَتْ: يَا بَنَ الْخَطَّابِ أَجِئْتَ لِتَحْرِقَ دَارَنَا؟ قَالَ: نَعَمْ أَوْ تَدْخُلُوا فِيهَا دَخَلْتُ فِيهِ الْأُمَّةُ (عقد الفرید، ج ۴، ص ۲۵۹ - ۲۶۰) همچنین رجوع کنید به: الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۳۰، انساب الاشراف، باب امر السقیفه، با تحقیق دکتر زکّار و دکتر زرکلی، ج ۲، ص ۲۶۸. «أَتَى عُمَرُ بْنَ الْخَطَّابِ مَنْزِلَ عَلِيٍّ وَفِيهِ طَلْحَةُ وَ الزُّبَيْرُ وَ رِجَالٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ. فَقَالَ: وَاللَّهِ رَأَى لَأَحْرَقَنَّ عَلَيْكُمْ أَوْ لَتَخْرُجَنَّ إِلَى الْبَيْعَةِ». (تاریخ طبری، ج ۲، ص ۴۴۳). ذهبی در میزان الاعتدال (ج ۳، ص ۱۰۸) و ابن حجر در لسان المیزان (ج ۴، ص ۱۸۹) در شرح حال علوان بن داود روایت کردند که ابوبکر در آن بیماری که به مرگش منتهی شد، گفت: دوست داشتم که خانه فاطمه را به زور باز نمی کردم، گرچه برای جنگ بر ضد ما بسته شده بود: «وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكْشِفْ بَيْتَ فَاطِمَةَ وَ تَرَكْتُهٗ وَ إِنِّ أَنْغَلِقَ عَلَيَّ الْحَرْبِ». طبری در تاریخش (ج ۲، ص ۶۱۹) نیز آن را روایت کرده است و نیز در الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۳۶ و مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۰۱ آمده است. صفحه ۱۱۶ «بلاذری» نیز در «انساب الاشراف» نقل می کند: حضرت زهرا (علیها السلام) رو به عمر بن خطاب کرد و فرمود: «يَا بَنَ الْخَطَّابِ! أَتُرَاكَ مُحْرِقًا عَلَيَّ يَا بِي؟ قَالَ: نَعَمْ وَ ذَلِكَ أَقْوَى فِيمَا جَاءَ بِهٖ أَبُوكَ رَأَى فَرَزَنْدِ خَطَّابِ! أَيَا مِي خَوَاهِي دَرِ خَانِهٖ مَرَا آتَشِ بَزْنِي؟ پَاسَخِ دَاد: آری. (مصلحت) این کار برای آنچه پدرت آورده مهم تر است». (۱) دامنه این هتک حرمت ها که ریشه در سقیفه داشت تا بدانجا کشیده شد، که وقتی امیرمؤمنان (علیه السلام) را برای بیعت نزد ابوبکر آورده بودند، آن حضرت فرمود: اگر بیعت نکنم شما چه می کنید؟ گفتند: به آن خدایی که جز او معبودی نیست، سرت را از بدنت جدا خواهیم کرد! (۲) پرواضح بود که این حرمت شکنی ها، آن هم از سوی کسانی که سال ها محضر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را مستقیماً درک کرده، و از این جهت برای خویش وجهه و اعتباری کسب نموده بودند، می توانست تا چه میزان مورد سوء استفاده فرصت طلبانی چون «بنی امیه» قرار گیرد، و آینده اسلام را در کابوس حوادث دردناکی فرو برد و نتایج شومی را برای آیندگان به بار آورد.

ب) تبدیل شدن خلافت (عهد) الهی به امری بشری

دومین نتیجه روشنی که از سقیفه به دست آمد تبدیل شدن خلافت الهی، که پاورقی ۱. انساب الاشراف، ج ۲، ص ۲۶۸، باب امر السقیفه. ۲. «فَأَخْرَجُوا عَلِيًّا وَ مَضَوْا بِهٖ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ: إِنَّ لَمْ أَفْعَلْ فَمَهْ؟ قَالُوا: إِذَا وَ اللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ نَضْرِبُ عَنْقَكَ» الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۳۰-۳۱، باب کیف كانت بيعة علي ابن ابي طالب (علیه السلام). صفحه ۱۱۷ اعتبارش از نص و تعیین مستقیم خداوند و رسولش نشأت می گرفت، به یک امر عادی بشری بود، آن هم به گونه ای که می توان سرنوشت مسئله ای با این اهمیّت را در یک مشاجره کوتاه میان انصار و تنی چند از قریش، بدون حضور بزرگان اسلام، با تکیه بر عصیّت قومی و قبیله ای تعیین کرد. در نظام اجتماعی، اگر اصلی شکسته شود، یا قانونی به نفع طایفه خاصی رقم خورد، دیگر هیچ تضمینی وجود ندارد که اصل های دیگر شکسته نشود. درست به همین دلیل، پس از سقیفه، انتخاب زمامدار و خلیفه از هیچ قانون معینی پیروی نکرد. تکلیف مسأله ای با این اهمیّت روزی در میان مشاجره بین انصار و تعداد انگشت شماری از قریش رقم خورد، و روز دیگر به وصیّت خلیفه اوّل و انتخاب شخصی او و دیگر بار به شورای شش نفره سپرده شد. جالب است بدانیم همین هرج و مرج و بی ثباتی در انتخاب خلیفه، بهانه ای شد که آن را معاویه برای نامزدی یزید برای خلافت مطرح سازد. وی خطاب به مردم چنین گفت: «ای مردم! شما می دانید که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از دنیا رفت و کسی را جانشین خود قرار نداد، مسلمانان خود به سراغ ابوبکر رفته و وی را

انتخاب کردند. ولی ابوبکر در وقت وفاتش طبق وصیتی خلافت را به عمر واگذار نمود. عمر هم در زمان مرگش آن را به شورای شش نفری محول کرد. پس چنان که می بینید ابوبکر در تعیین خلیفه کاری کرد که پیامبر (صلی الله علیه و آله) آن کار را انجام نداده بود. عمر هم کاری کرد که ابوبکر نکرده بود. هر یک مصلحت مسلمانان را دیدند و عمل کردند. امروز هم من مصلحت می بینم که برای یزید بیعت بگیرم و از اختلافات در میان امت جلوگیری نمایم! (۱) آری، این محصول نهال شومی بود که در سقیفه غرس شده بود. به نظر عجیب و پاورقی ۱. الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۱۱-۲۱۲. صفحه ۱۱۸ طنز آلود می رسد که ردای خلافت بر اندام فردی چون یزید قرار گیرد!!

ج) به قدرت رسیدن بنی امیه در شام (تبدیل خلافت به پادشاهی)

شاید حاضران در سقیفه از ابتدا فکر نمی کردند چیزی که آنها تصویب می کنند، پس از یکی دو دهه دیگر، تبدیل به یک حکومت سلطنتی موروثی خواهد شد. حکومت بنی امیه پدیده ای نبود که یک روزه در دنیای اسلام سر برآورده باشد، بلکه این حکومت طی سالیانی با حمایت های پیدا و پنهان خلفا پا به عرصه وجود گذاشت. خلافت که عهدی الهی بود، در سقیفه به زمامداری فردی از قریش تنزل یافت و در ادامه راه، به حکومت سلطنتی بنی امیه در شام انجامید. حکومتی که عشرت طلبی و زراندوزی، برترین آمال او بود و حاکمیت اسلامی را به امپراطوری و پادشاهی موروثی تبدیل کرده بود. آن روز که بذر برتری جویی قبیله ای در سقیفه پاشیده می شد، ابوسفیان و دودمانش با این که به حسب ظاهر از مسلمانان محسوب می شدند، ولی به علت سابقه بسیار ننگینشان در به راه انداختن جنگ ها و دشمنی ها علیه اسلام و مسلمین در وضعیتی نبودند که بتوانند از فرصت استفاده کنند و چون دوران گذشته، دیگر قبایل را به زیر فرمان آورده و آنان را علیه دین نویناد بسیج کنند. ولی از این که می دیدند تیره های بی نام و نشان قریش چون «تیم» و «عدی» توانسته بودند با تکیه بر اصل امتیازطلبی قریش، در قدم نخست انصار را کنار زده و در مرتبه بعد سخنان صریح پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را در ارتباط با خلافت و وصایت امیر مؤمنان علی (علیه السلام) نادیده گرفته و راه دیگری پیمایند در دل شادمان بودند. چه این که این امتیاز می توانست مقدمه امتیازهای دیگری باشد و همین هم شد که بالاخره صفحه ۱۱۹ دیگر طمع سران بنی امیه نیز برای به چنگ آوردن حکومت به جوش آمد! ابوسفیان خود به این نکته اعتراف کرده، می گوید: «إِنَّ الْخِلَافَةَ صَارَتْ فِي تَيْمٍ وَعَدِيٍّ حَتَّى طَمَعْتُ فِيهَا خِلَافَةً مِنْهُمْ» (۱) پر واضح بود که شخصی چون ابوسفیان که تا آخرین نفس در مقابل پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) کوتاه نیامده بود، در برابر انسانهایی چون ابوبکر و عمر که آنان را از رده های پایین قوم قریش می دانست (۲)، هرگز کوتاه نخواهد آمد. ولی هنگامی که ماجرای سقیفه اتفاق افتاد ابوسفیان در مدینه حضور نداشت. پس از مراجعت، چون از قضایا باخبر شد، ابتدا به منظور فتنه جویی به نزد امیر مؤمنان (علیه السلام) رفت ولی چون جوابی نشنید به سوی ابوبکر و عمر شتافت. عمر به ابوبکر گفت: ابوسفیان نزد ما می آید، وی مرد خطرناکی است بهتر است زکات اموالی را که جمع آوری کرده است، به خود او ببخشی تا سکوت کند! (۳) با این نقشه عمر، دوره همزیستی مسالمت آمیز ابوسفیان با دستگاه خلافت اسلامی فرا رسید ولی اسناد تاریخی نشان می دهد که واقعیت بسیار فراتر از یک حق سکوت معمولی و بی ارزش بوده است. (۴) هر چه بود در سال سیزدهم هجری بنی امیه پاورقی ۱. الاستیعاب، ص ۶۹۰ و الاغانی، ج ۶، ص ۳۵۶. ۲. «جاء أبو سفيان إلى علي (عليه السلام) فقال: وُلِّيتُمْ عَلِيَّ هَذَا الْأَمْرَ أَذَلَّ بَيْتَ فِي قُرَيْشٍ» شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۴۵. ۳. همان مدرک، ص ۴۴. ۴. حضرت علی (علیه السلام) در پیوند منافقان با مدعیان خلافت پس از رحلت پیامبر می فرماید: «وَقَدْ أَخْبَرَكَ اللَّهُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ بِمَا أَخْبَرَكَ، وَوَصَّيْتَهُمْ بِمَا وَصَّيْتَهُمْ بِهِ لَكَ، ثُمَّ بَقُوا بَعْدَهُ، فَتَقَرَّبُوا إِلَيَّ إِلَى أُمَّةِ الضَّلَالَةِ، وَالدُّعَاءِ إِلَى النَّارِ بِالزُّورِ وَالْبُهْتَانِ، فَوَلَّوهُمْ الْأَعْمَالَ وَجَعَلُوهُمْ حُكَّامًا عَلَيَّ رِقَابِ النَّاسِ، فَأَكَلُوا بِهِمُ الدُّنْيَا خَدَاوَنَد شَمَا رَا از وضع منافقان آنچنان که باید آگاه ساخته و چنان که لازم

بوده اوصاف آنان را برای شما بر شمرده است. (این منافقان) پس از پیامبر نیز به زندگی خود ادامه دادند و خود را با دروغ و بهتان (و نیرنگ) به پیشوایان گمراه و دعوت کنندگان به آتش دوزخ نزدیک ساختند. آنان نیز کارها را به دست اینها سپردند و آنها را برگرد مردم سوار کردند و به وسیله اینان به خوردن دنیا مشغول شدند». (نهج البلاغه، خطبه ۲۱۰). صفحه ۱۲۰ پادشاه این سکوت و تسلیم را این گونه از خلیفه وقت دریافت می‌کنند. در آن سال، ابوبکر لشکری را به سرکردگی یزید - فرزند ابوسفیان و برادر معاویه - برای جنگ با رومیان به سوی شام گسیل می‌دارد. پرچمدار این سپاه کسی جز معاویه - فرزند دیگر ابوسفیان - نیست. وی که پس از مرگ برادرش به عنوان فرمانده لشکر برگزیده می‌شود در دوره خلافت عمر به ولایت آن دیار نیز منصوب می‌گردد. جالب آن که معاویه برای تصدی این جایگاه حتی منتظر حکم خلیفه نمی‌ماند بلکه خود رأساً اقدام می‌کند و پس از مدتی حکم رسمی خلیفه هم به وی ابلاغ می‌گردد. ظاهر شدن دودمان بنی امیه و فرزندان ابوسفیان در دستگاه خلافت و ولایت، آن هم با آن سرعت پس از رحلت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در منطقه ای بسیار دورتر از مرکز خلافت اسلامی، از اتفاقات پرمز و راز تاریخ اسلام است. اتفاقی که به وسیله آن شالوده حکومت استبدادی و موروثی بنی امیه در شام و سپس در سراسر دنیای اسلام آن روز، ریخته شد. رمز و راز مماشات عمر با معاویه! شگفت آورتر آن که بررسی های تاریخی نشان می‌دهد خلیفه دوم با وجود همه سخت گیری هایی که نسبت به عمال و فرمانداران خود داشت، از فاحش ترین اشتباهات معاویه چشم پوشی می‌کرد و با این که می‌دید معاویه بساط پادشاهی و سلطنت پهن کرده و بر ضد حکومت اسلامی در منطقه پهناور شام آشیانه فساد بنا نموده است، هرگز درصدد اصلاح آن، حتی به صورت یک تذکر خشک و خالی هم صفحه ۱۲۱ برنیامد! و این راستی عجیب است. «عمر» در حساب رسی و سخت گیری از عمال و فرماندارانش تا بدانجا جدی بود که «خالد بن ولید» را که «شمشیر خدا» لقب گرفته بود، به جرم دست اندازی به بیت المال مسلمین از فرماندهی عزل کرد. (۱) «محمد بن مسلمه انصاری» را به جانب «عمرو بن عاص» که فرمانداری مصر را به عهده داشت روانه ساخت تا به حساب و کتاب وی رسیدگی کند و در صورت تخلف، اموالش را مصادره نماید. نماینده خلیفه در مصر بدون آن که به طعام آماده «عمرو» دست بزند نصف دارایی او را مصادره کرد و با خود به مدینه آورد. (۲) و آنگاه که «ابوهریره» از طریق نامشروع به بیت المال مسلمین خیانت کرد، اندوخته اش را به بیت المال بازگرداند و با شلاق بر پشت و بدن وی نواخت و با خشونت به وی خطاب کرد و گفت: «مادرت «امیمه» تو را جز برای خرچرانی نزیاده است!». (۳) سیره و رفتار عمر چنان بود که همه ساله دارایی و اموال فرمانداران و عمالش را با دقت تمام رسیدگی می‌کرد و در صورت عزل هر یک، دارایی های آنان را مصادره می‌کرد. (۴) ولی با این همه سخت گیری ها چه رازی در طرز رفتار وی با معاویه نهفته بود که در مقابل خیانت ها و بدعت های زشت او هرگز واکنش جدی از خود نشان نداد؟ در حالی که عزل معاویه و قراردادن فرد شایسته ای به جای وی، برای عمر در آن پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۰. ۲. همان مدرک، ص ۱۷۵. عمرو عاص چنان از این برخورد برآشفته که گفت: «لَعَنَ اللَّهُ زَمَانًا صَبَرْتُ فِيهِ عَامِلًا لِعَمْرٍو نَفَرِينَ بِرِأْسِ زَمَانِهِ» که من کار گزار عمر هستم». ۳. «قَالَ: مَا رَجَعْتُكَ أُمِّيَّةً إِلَّا لِزَعِيَّةِ الْحُمْرِ» عقد الفرید، ج ۲، ص ۱۴. ۴. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۷۴ به بعد. صفحه ۱۲۲ زمان بسیار آسان بود، اما چنان با وی مماشات می‌کرد که سبب حیرت و اعجاب همه محققان بی طرف امت است. کارهای ضد دینی پیدا و پنهان معاویه هیچگاه از دیدگاه عمر پنهان نبود. او خود به هنگام دیدن معاویه می‌گفت: «وی کسرای عرب است!» (۱) ولی در عمل وی را برای طرد حاکمیت اسلامی و استقرار نظام پادشاهی، آزاد و مطلق العنان گذاشته بود، و قلمرو وسیعی از سرزمین کشورهای سوریه، فلسطین، اردن و لبنان امروزی را به وی ارزانی داشت و او را بر مال و جان و ناموس مسلمانان مسلط کرد. روزی که عمر به دمشق پا نهاد، موبک عظیم و پرطمطراق معاویه را در میان صدها محافظ و نگهبان مشاهده کرد، ولی تنها به یک پرسش ساده و اجمالی بسنده کرد و دیگر هیچ مخالفت جدی از خلیفه دیده نشد. (۲) حتی آن وقت که شنید معاویه خود را نخستین پادشاه عرب نامیده است، چندان حساسیتی از خود بروز نداد، و آنگاه که

خورجین پر از پول را از ابوسفیان گرفت، با آن که می دانست آن پول ها را فرزندش معاویه از بیت المال مسلمین به پدرش داده است، از این خیانت آشکار بر نیاشفت! (۳) حیرت انگیزتر آن که به نقل «ابن ابی الحدید» در شرح نهج البلاغه، عمر هنگام مرگ که از شدت درد به خود می پیچید به اهل شوری چنین گفت: «پس از من اختلاف نکنید و از تفرقه پرهیزید، چه این که اگر با یکدیگر اختلاف کنید معاویه وارد عمل می شود و حکومت را از چنگ شما خواهد ربود!». (۴) راستی چرا خلیفه تا آنجا دست معاویه را در تثبیت موقعیت دودمان بنی امیه در پاورقی ۱. تاریخ ابن عساکر، ج ۵۹، ص ۱۱۴ و ۱۱۵، و اسد الغابه، ج ۴، ص ۳۸۶. ۲. مراجعه شود به: الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۵۳ و الاصابه، ج ۳، ص ۴۱۳. ۳. مراجعه شود به: الغدیر، ج ۶، ص ۱۶۴. ۴. «... و إن تحاسدتم و تقاعدتم و تدابرتهم و تباغضتم غلبکم علی هذا الأمر معاویة بن ابی سفیان و کان معاویة حینئذ امیر الشام» شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۷. صفحه ۱۲۳ شام باز گذاشت که حال قدرت وی را به رخ اهل شوری می کشد؟! آیا منظور خلیفه از تقویت بنی امیه در شام این بود که قدرت بنی هاشم را مهار کند؟ و در صورت بروز هر گونه تحرک و قیامی از سوی بنی هاشم، آنان را با قدرت دشمنان دیرینه اسلام، یعنی بنی امیه سرکوب نماید؟! آری! ممکن است راز اصلی این همه مدارا و مماشات در همین نکته نهفته باشد! در واقع، خلیفه با به حکومت رساندن بنی امیه در شام، ضریب امتیت خویش را بالا- برده و خود را در مقابل قیام های احتمالی فرزندان پیامبر (صلی الله علیه و آله) از بنی هاشم بیمه کرده بود و از دودمان بنی امیه به عنوان سپر حفاظتی خویش در مقابل طوفان خشم بنی هاشم استفاده کرده بود و به همین جهت، به آنان مجال می داد تا با خاطری آسوده پایه های حکومت استبدادی خویش را در آن منطقه پهناور و ثروتمند، محکم و استوار سازند. حکومتی که خون فرزندان پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و سالار شهیدان اباعبدالله الحسین (علیه السلام) را به ناحق به زمین ریخت و فجایعی را در اسلام مرتکب شد که هرگز از خاطره ها محو نخواهد شد. این جریان در زمان عثمان که خود نیز از بنی امیه بوده است، شتاب بیشتری یافت (که در فصل بعد به آن پرداخته می شود). این جاست که عمق این کلام که «قُتِلَ الْحُسَيْنُ يَوْمَ السَّقِيفَةِ» امام حسین (علیه السلام) در همان روز سقیفه به شهادت رسید» بیشتر آشکار می شود. مرحوم محقق اصفهانی در دو بیت بسیار جامع و پر معنی به همین نکته اشاره کرده، می گوید: «وَمَا رَمَاهُ إِذْ رَمَاهُ حَزْمَةٌ وَإِنَّمَا رَمَاهُ مَنْ مَهَدَ لَهُ سَبِيلَهُمْ أَمِي مِنْ جَانِبِ السَّقِيفَةِ وَقَوْسُهُ عَلَى يَدَيْ خَلِيفَةٍ» آن هنگام که حمله تیر می انداخت (و حلقوم علی اصغر را نشانه می گرفت) این حمله نبود که تیر می انداخت، بلکه این تیر را کسی رها صفحه ۱۲۴ کرده است که چنین بستری را برای حمله آماده ساخته بود! این تیری است که از سوی سقیفه رها شده و کمانش در دستان خلیفه بود!». (۱) پاورقی ۱. دیوان اشعار مرحوم محقق اصفهانی (رضوان الله علیه). صفحه ۱۲۵ صفحه ۱۲۶

۴- شورای انتصابی عمر، و به قدرت رسیدن عثمان

شورای انتصابی عمر، و به قدرت رسیدن عثمان

چهارمین نکته ای را که می توان از ریشه های ماجرای کربلا شمرد، ماجرای تشکیل شورای انتصابی از سوی عمر بود که زمینه ساز به قدرت رسیدن عثمان و در نتیجه تقویت جبهه اموی شد. فشرده ماجرای تشکیل این شورا و به قدرت رسیدن عثمان چنین است: زمانی که عمر به وسیله مردی به نام «فیروز» که کنیه اش «ابولؤلؤ» بود، به سختی مجروح شد و خود را در آستانه مرگ دید، چنین گفت: پیامبر (صلی الله علیه و آله) تا هنگام مرگ از این شش نفر راضی بود: علی، عثمان، طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص و عبد الرحمن بن عوف. لذا امر خلافت باید به مشورت این شش نفر انجام شود، تا یکی را از میان خود انتخاب کنند. آن گاه دستور داد تا هر شش نفر را حاضر سازند، سپس نگاهی به آنها کرد و گفت: همه شما مایل هستید بعد از من به خلافت برسید؟ آنها سکوت کردند. دوباره جمله را تکرار کرد. زبیر پاسخ داد: ما کمتر از تو نیستیم، چرا به خلافت نرسیم! عمر در ادامه برای هر یک از شش

تن عیبی شمرد. از جمله به طلحه گفت: پیامبر (صلی الله علیه و آله) از دنیا رفت، در حالی که به خاطر جمله ای که بعد از نزول «آیه حجاب» گفته ای از تو ناراضی بود (۱) و به علی (علیه السلام) گفت: تو مردم را به راه روشن و طریق صحیح پاورقی ۱. منظور از آیه حجاب آیه (فَاسْتَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ) است که درباره زنان پیامبر آمده است. طلحه گفت: پیامبر می خواهد امروز آنها را از ما بپوشاند، ولی فردا که از دنیا رفت، ما با آنان ازدواج می کنیم. پس از این سخن آیه ۵۳ سوره احزاب نازل شد و ازدواج با همسر رسول خدا را پس از رحلت آن حضرت ممنوع کرد. نکته قابل توجه آن است که این سخن عمر، درباره طلحه در تناقض آشکاری است با آنچه در آغاز گفت که پیامبر از دنیا رفت و از این شش نفر راضی بود. صفحه ۱۲۷ به خوبی هدایت می کنی؛ تنها عیب تو این است که بسیار مزاح می کنی! عمر در بر شمردن عیب عثمان چنین گفت: «كَأَنِّي بِكَ قَدْ قَلَّدْتُكَ قُرَيْشُ هَذَا الْأَمْرَ لِحُبِّهَا إِيَّاكَ، فَحَمَلَتْ بَنِي أُمَيَّةَ وَبَنِي أَبِي مُعَيْطٍ عَلَى رِقَابِ النَّاسِ، وَآتَرْتَهُمْ بِالْفَنَاءِ، فَسَارَتْ إِلَيْكَ عَصَائِيَّةٌ مِنْ ذُؤَبَانَ الْعَرَبِ، فَذَبَحُوكَ عَلَى فِرَاشِكَ ذَبْحًا؛ گویا می بینم که خلافت را قریش به دست تو داده اند و بنی امیه و بنی ابی معیط را بر گردن مردم سوار می کنی و بیت المال را در اختیار آنان می گذاری و (بر اثر شورش مسلمین) گروهی از گرگان عرب تو را در بسترت سر می برند!». (۱) سرانجام ابوطلحه انصاری را خواست و فرمان داد که پس از دفن او با پنجاه تن از انصار، این شش نفر را در خانه ای جمع کنند، تا برای تعیین جانشین او به مشورت پردازند؛ هرگاه پنج نفر به کسی رأی دهند و یک نفر در مخالفت پافشاری کند، گردن او را بزنند و همچنین در صورت توافق چهار نفر، دو نفر مخالف را به قتل برسانند، و اگر سه نفر یک طرف و سه نفر طرف دیگر بودند، آن گروهی را که عبدالرحمان بن عوف در میان آنهاست، مقدم دارند و بقیه را اگر در مخالفت پافشاری کنند، گردن بزنند و اگر سه روز از شورا گذشت و توافقی حاصل نشد، همه را گردن بزنند، تا مسلمانان خود شخصی را انتخاب کنند! سرانجام طلحه که می دانست با وجود علی (علیه السلام) و عثمان خلافت به او نخواهد رسید، و از امیر مؤمنان علی (علیه السلام) دل خوشی نداشت، جانب عثمان را گرفت، در حالی که زبیر حق خود را به علی (علیه السلام) واگذار کرد. سعد بن ابی وقاص حق خویش را به پسر عمویش عبدالرحمان بن عوف داد. بنابراین، شش نفر در سه نفر خلاصه شدند: پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۶. صفحه ۱۲۸ علی (علیه السلام)، عبدالرحمان و عثمان. عبدالرحمان نخست رو به علی کرد و گفت: با تو بیعت می کنم که طبق کتاب خدا و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و روش ابوبکر و عمر رفتاری کنی. علی (علیه السلام) در پاسخ گفت: می پذیرم، ولی طبق کتاب خدا و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نظر خودم عمل می کنم. عبدالرحمان رو به عثمان کرد و همان جمله را تکرار نمود. عثمان آن را پذیرفت. عبدالرحمان سه بار این جمله را تکرار کرد و همان جواب را شنید. لذا دست عثمان را به خلافت فشرد. این جا بود که علی (علیه السلام) به عبدالرحمان فرمود: «به خدا سوگند! تو این کار را نکردی، مگر این که از او انتظار داری؛ همان انتظاری که خلیفه اول و دوم از یکدیگر داشتند؛ ولی هرگز به مقصود خود نخواهی رسید!». (۱) در اینجا چند نکته قابل توجه است: اول: نحوه تشکیل شورای شش نفره به گونه ای بود که پیش بینی شده بود، خلافت به علی (علیه السلام) نرسد؛ چرا که طلحه از قبیله «تیم» و پسر عمومی عایشه بود. یعنی از همان قبیله ای که ابوبکر به آن تعلق داشت و آنان تمایلی به علی (علیه السلام) نداشتند. سعد بن ابی وقاص نیز مادرش از بنی امیه بود و دایی ها و نزدیکانش در جنگ های اسلام در برابر کفر و شرک، به دست علی (علیه السلام) کشته شده بودند و به همین سبب، او حتی در زمان خلافت علی (علیه السلام) نیز با آن حضرت بیعت نکرد و عمر بن سعد، جنایتکار بزرگ حادثه کربلا و عاشورا فرزند اوست. بنابراین، کینه توزی او نسبت به علی (علیه السلام) مسلم بود و به همین دلیل، وی نیز به علی (علیه السلام) متمایل نبود. شخص دیگر عبدالرحمان بن عوف است که وی نیز داماد عثمان بود؛ چرا که شوهر «ام کلثوم» خواهر عثمان بود. در نتیجه، فقط زبیر که به علی (علیه السلام) علاقه داشت، جانب آن حضرت را می گرفت و بقیه آراء به نفع عثمان ریخته می شد. پاورقی ۱. رجوع کنید به: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۵ - ۱۸۸؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۹۲-۲۹۷؛ الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۴۲ (باتفاوت در تعبیرات) و پیام امام امیرالمؤمنین (علیه

(السلام)، ج ۱، ص ۳۶۸-۳۷۰. صفحه ۱۲۹ علی (علیه السلام) در خطبه شششقیه (خطبه سوم نهج البلاغه) همین ماجرا را به گونه ای فشرده بیان کرده است. فرمود: «فَصَيَّغَا رَجُلٌ مِنْهُمْ لِيَصْهَرَهُ، مَعَ هَنْ وَهَنْ، سِرَانِجَامِ يَكِي از آنها (اعضای شورا) به خاطر کینه اش از من روی برتافت و دیگری خویشاوندی را بر حقیقت مقدم داشت و به خاطر دامادیش به دیگری (عثمان) تمایل پیدا کرد، علاوه بر جهات دیگر که ذکر آن خوشایند نیست». (۱) علاوه بر آن، عمر به صراحت معایبی برای طلحه و سعد بن ابی وقاص و عبدالرحمان بن عوف برشمرد، که در واقع عدم شایستگی آنان را به خلافت می رساند. درباره طلحه گفت: رسول خدا در ماجرای آیه حجاب به خاطر سخنی که گفته بودی از تو ناراضی بود. (۲) به سعد بن ابی وقاص گفت: تو مرد جنگ هستی که به درد خلافت و رسیدگی به امور مردم نمی خوری. (۳) به عبدالرحمان بن عوف نیز گفت: تو مردی ضعیف هستی و مرد ضعیفی همانند تو، شایسته این جایگاه نیست. (۴) او با این سخنان گویا به این افراد فقط حق رأی می داد، که از میان علی (علیه السلام) و عثمان یکی را برگزینند؛ اما با یک چنین حساب شده، کفه ترازو را به نفع عثمان سنگین تر کرد. پاورقی ۱. برای آگاهی بیشتر مراجعه کنید به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۱، ص ۳۶۶-۳۵۸. ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۴. ۳. همان مدرک. ۴. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۸۶. صفحه ۱۳۰ شاید بر همین اساس بود که صاحب نظران سیاسی از قبل پیش بینی می کردند که حکومت به علی (علیه السلام) نخواهد رسید و آن حضرت را از شرکت در جلسه شورا منع می کردند. بنابر نقل طبری، ابن عباس به علی (علیه السلام) گفت: وارد این شورا مشو! امیرمؤمنان (علیه السلام) پاسخ داد: نمی خواهم از جانب من مخالفتی صورت پذیرد. ابن عباس گفت: «إِذَا تَرَى مَا تَكْرَهُ؛ در این صورت آنچه را که خوشایند تو نیست، خواهی دید». (۱) امیرمؤمنان علی (علیه السلام) برای آن که خود را شایسته خلافت و امامت می دانست، لازم دید در آن جلسه شرکت کند و با استدلال، حقایق خویش را به اثبات رساند و همین اقدام را نیز کرد؛ اما بار دیگر آن نقشه مرموزانه کار خود را کرد و مردم از رهبری علی (علیه السلام) بی بهره شدند. علاوه بر آن، علی (علیه السلام) نمی خواست به ایجاد شکاف و مخالفت متهم شود، و تا نگویند اگر حضرت در آن مجلس شرکت می کرد، حقش را به وی می دادند، از این رو مولا (علیه السلام) مصلحت را به حضور در آن شورا دید. دوم: جای تعجب نیست که عمر شورایی آن چنانی تنظیم کند که محصول آن به هر حال خلافت عثمان باشد؛ چرا که عثمان نیز برای رسیدن عمر به خلافت - پس از ابوبکر - خدمتی بزرگ به وی کرد. «ابن اثیر» مورخ معروف می گوید: ابوبکر در حال احتضار، عثمان را احضار کرد تا وصیتی در امر خلافت بنویسد. به او گفت: بنویس: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ این وصیتی است که ابوبکر به مسلمانان نموده است امراً بعد...». ابوبکر در همین حال بیهوش شد، ولی عثمان خودش این جمله ها را نوشت: پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۹۳. در تاریخ ابن اثیر آمده است: عباس نیز علی (علیه السلام) را از شرکت در آن شورا نهی کرده بود. (کامل، ج ۳، ص ۶۸). صفحه ۱۳۱ «أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي قَدْ اسْتِخْلَفْتُ عَلَيْكُمْ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَ لَمْ أَلْكُمْ خَيْرًا مِنْ عُمَرَ بْنِ خَطَّابِ را خلیفه بر شما قرار دادم و از هیچ خیر و خوبی برای شما فروگذار نکردم!». هنگامی که عثمان این جمله را نوشت، ابوبکر به هوش آمد و گفت: بخوان و او خواند. ابوبکر تکبیر گفت! و سپس افزود: من تصور می کنم (این که عجله کردی و خلافت را به نام عمر نوشتی برای این بود که) ترسیدی اگر من به هوش نیایم و بمیرم مردم اختلاف کنند. عثمان گفت: آری! چنین بود. ابوبکر در حق او دعا کرد! (۱) راستی چه خدمتی از این بالاتر؟!

پیامدهای خلافت عثمان و نقش آن در تحکیم قدرت بنی امیه

با انتخاب عثمان (۲) به خلافت، بنی امیه که دشمنی آنان با اسلام و رسول خدا (صلی الله علیه وآله) از همان آغاز آشکار بود، قدرت یافتند و زمینه های انتقام از آل رسول الله (صلی الله علیه وآله) فراهم شد. قدرت در خاندانی قرار گرفت که در تمامی جنگ ها بر ضد رسول خدا (صلی الله علیه وآله) به طور مستقیم یا غیر مستقیم مشارکت داشتند و قدرت و نفوذ رسول خدا را امری دنیوی و

چیزی همانند سلطنت و حکومت می دانستند، نه ناشی از رسالت و نبوت. به همین خاطر، پس از قدرت یافتن عثمان، ابوسفیان روزی خطاب به عثمان گفت: «صَارَتْ إِلَيْكَ بَعْدَ تَيْمٍ وَ عَدِيٍّ فَأَدْرِهَا كَالْكُرْهُ، وَاجْعَلْ أَوْلَادَهَا بَنِي أُمَّيَّةَ، فَإِنَّمَا هُوَ الْمُلْكُ وَ لَا أُدْرِي مَا جَنَّةٌ وَ لَا نَارٌ، زَيْنِ خِلَافَتِ بَنِي تَيْمٍ (ابوبکر) و عدی (عمر) به تو رسیده است. اکنون آن را همچون توپ (میان قبیله پاورقی ۱ . کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۴۲۵ و کنز العمال، ج ۵، ص ۶۷۶ و ۶۷۸. عثمان بن عفان بن ابی العاص بن اُمیة بن عبد شمس. صفحه ۱۳۲ خودت) بگردان و پایه های آن را بنی امیه قرار ده! (این نکته را بدان که) فقط مسأله، فرمانروایی است (نه خلافت اسلامی) من که بهشت و دوزخی را نمی شناسم!». این سخن به اندازه ای زشت و ناپسند بود که عثمان نیز از آن بر آشفت و به ابوسفیان تندی کرد. (۱) همچنین در تاریخ آمده است در همان ایام، ابوسفیان به قبر جناب حمزه (علیه السلام) لگد زد و گفت: ای ابوعمار! مسأله ای که دیروز بر سر آن شمشیر کشیده بودیم، امروز به دست کودکان ما رسیده و با آن بازی می کنند: (یا أبا عُمَارَةَ! إِنَّ الْأُمْرَ الَّذِي اجْتَمَعْنَا عَلَيْهِ بِالسَّيْفِ، أُمْسِي فِي يَدِ غُلَمَانِنَا الْيَوْمَ يَتَعَلَّبُونَ بِهِ). (۲) ولی متأسفانه عثمان بنی امیه را از مناصب حکومتی دور نکرد و با دادن پست های مختلف و اموال فراوان به آنان، عملاً در مسیر تقویت جبهه بنی امیه کوشید! کارهایی که در زمان عثمان سبب تقویت جبهه نفاق و تضعیف اسلام و مؤمنان گردید فراوان است و ما در اینجا بخش هایی از آن را بازگو می کنیم: ۱ - مناصب کلیدی در اختیار امویان سرزمین شام که از قبل در اختیار معاویه قرار داشت، در زمان خلافت عثمان نیز، همچنان در اختیار او بود و معاویه بیش از گذشته در جهت تقویت پایه های امارت خویش می کوشید. این سخن برای محققان غیر متعصب آشکار است که معاویه کسی بود که هرگز اسلام را باور نکرد. به تعبیر دانشمند معروف معاصر، ویل دورانت: «معاویه در کار دنیا ورزیده بود و به دین پایبند نبود. دین را پلیسی کم خرج پاورقی ۱ . استیعاب، ج ۲، ص ۴۱۶ (شماره ۳۰۱۷). این سخن، با تعبیرات دیگری نیز در دیگر منابع اهل سنت آمده است. (رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۸، ص ۱۸۵ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۹، ص ۵۳ و مختصر تاریخ دمشق، ج ۱۱، ص ۶۸). ۲ . شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۱۳۶. صفحه ۱۳۳ می دانست که نمی باید میان او و تمتع از لذات دنیا حایل شود!». (۱) عثمان، ولید بن عقبه بن ابی معیط برادر مادری خویش (۲) را والی کوفه ساخت. ولید کسی است که آیه (إِنَّ جَاءَكُمْ فَأَسِقُ بَنِيًا فَتَبَيَّنُوا) هرگاه شخص فاسقی خبری برای شما نقل کند، تفحص و بررسی کنید» (۳) درباره او نازل شده است. علامه امینی ادعای اجماع آگاهان به تأویل و تفسیر قرآن را بر این شأن نزول نقل می کند. (۴) ولید کسی است که به گفته مسعودی، پیامبر (صلی الله علیه و آله) وی را اهل دوزخ دانسته است. (۵) وی به هنگام فرمانداری کوفه خلاف کارهای زیادی انجام می داد که یکی از آنها نوشیدن خمر بود. روزی با همان حال برای نماز صبح حاضر شد و نماز صبح را چهار رکعت خواند. (۶) پس از عزل ولید - به سبب اعتراض همگانی و ایجاد جو بدبینی میان مسلمین - عثمان «سعید بن عاص» (یکی دیگر از امویان) را فرماندار کوفه ساخت. از وی نیز اموری زشت در آنجا سرزد. (۷) سعید بن عاص از سر غرور و استبداد و بهره گیری همه جانبه از امارت کوفه، آن شهر را «بستان قریش!» نامید که مورد اعتراض «مالک اشتر» قرار گرفت. (۸) فرماندار دیگر عثمان «عبدالله بن عامر بن کریز» است که پسر دایی عثمان بود. وی پس از عزل «ابو موسی اشعری» توسط خلیفه، والی بصره شد. عبدالله فقط ۲۵ پاورقی ۱ . تاریخ تمدن ویل دورانت، عصر ایمان، فصل دهم. ۲ . مسعودی تصریح می کند که ولید برادر عثمان از جانب مادر بود (مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۴۷). ۳ . حجرات، آیه ۶. ۴ . الغدیر، ج ۸، ص ۲۷۶. ۵ . مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۳۴. ۶ . ماجرای شراب نوشیدن ولید به قدری مشهور است که حتی در کتاب صحیح مسلم (کتاب الحدود، باب حد الخمر، حدیث ۳۸) نیز آمده است. (برای اطلاع بیشتر مراجعه کنید به: الغدیر، ج ۸، ص ۱۲۰ به بعد). ۷ . الغدیر، ج ۸، ص ۱۲۰ به بعد و مروج الذهب مسعودی، ج ۲، ص ۳۳۷. ۸ . تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۶۵. صفحه ۱۳۴ سال داشت! که فرماندار این شهر بزرگ شد. وی فردی رفاه طلب، خوشگذران و اهل ریخت و پاش بود. شیوه حکومتی وی مورد اعتراض مسلمانان قرار گرفت و ولی عثمان به اعتراضات ترتیب اثری نداد. (۱) یکی دیگر از فرمانداران عثمان از قبیله بنی امیه، «عبدالله بن ابی سرح» برادر رضاعی عثمان بود. وی از سوی

عثمان والی مصر شد. درباره وی نوشته اند: او از دشمنان سرسخت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود که آن حضرت را مورد استهزا قرار می داد و از این رو، رسول خدا فرمود: خون او هدر است، هر چند به پرده خانه کعبه چسبیده باشد. به همین دلیل، وی مدتی فراری بود، تا آن که پس از مدتی به مکه آمد و به عثمان پناهنده شد و عثمان نیز او را پنهان نمود. آنگاه وی را در فرصتی مناسب نزد رسول خدا آورد و برای او شفاعت کرد. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) پس از سکوتی او را عفو کرد. پس از آن که عثمان به اتفاق عبدالله خارج شد، رسول خدا فرمود: این سکوت من برای آن بود که کسی برخیزد و او را گردن بزند... او پس از آن که به ظاهر اسلام آورد، مرتد شد. عبدالله بن ابی سرح به هنگام فرمانداری مصر، با ستم و بیدادگری با مردم رفتار می کرد و همین سبب شکایت مصریان از وی نزد عثمان شد. (۲) مروان بن حکم مشاور عالی عثمان از دیگر امویان که نقش بسزایی در تصمیم گیری های عثمان داشت، مروان بن حکم بود. پاورقی ۱. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۱۹ و حیات الامام الحسین بن علی (علیه السلام)، شیخ باقر شریف القرشی، ج ۱، ص ۳۴۴ - ۳۴۵. ۲. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۴۱؛ اسد الغابه فی معرفه الصحابه، ج ۳، ص ۱۷۳؛ مختصر تاریخ دمشق، ج ۱۲، ص ۲۲۴ - ۲۲۶ و حیات الامام الحسین بن علی (علیه السلام)، ج ۱، ص ۳۵۱ - ۳۵۲. صفحه ۱۳۵ عثمان در سال های نخستین حکومت خویش، عموی خود «حکم بن ابی العاص» و پسرش «مروان بن حکم» را که طرید (تبعیدی) رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بودند، به مدینه بازگرداند. «ابن قتیبه» و «ابن عبد ربّه» و «ذهبی» که همگی از معاریف اهل سنت هستند، می گویند: از جمله اموری که مردم بر عثمان انتقاد داشتند، این بود که «حکم بن ابی العاص» را نزد خود جای داد، در حالی که ابوبکر و عمر حاضر به این کار نشدند! (۱) عثمان «حکم» را مقرب خویش ساخت و جنبه خز (لباس گرانیقیمت) بر او پوشانید و جمع آوری زکات طایفه «قضاعه» را بر عهده او گذاشت و آنگاه همه آن مبلغ را - که سیصد هزار درهم بود - به وی بخشید. مهمتر از آن، بزرگداشت «مروان بن حکم» است. (۲) مروان که پسر عموی خلیفه بود، مورد توجه ویژه عثمان قرار داشت. وی را به دامادی خویش انتخاب کرد و آنگاه او را به عنوان معاون و مشاور عالی خود برگزید. محققان می گویند: هر چند خلافت به ظاهر در دست عثمان قرار داشت، ولی نفوذ مروان به گونه ای بود که چنین به نظر می رسید، عثمان فقط به اسم خلیفه است! و خلیفه واقعی مروان است! (۳) علی (علیه السلام) نیز با اشاره به این واقعیت و نفوذ و سلطه مروان در دستگاه خلافت و تأثیرپذیری عثمان از وی، خطاب به عثمان فرمود: «أما رَضِيَتْ مِنْ مَرْوَانَ وَلَا رَضِيَتْ مِنْكَ إِلَّا بِتَحْرِفِكَ عَنْ دِينِكَ، وَعَنْ عَقْلِكَ مِثْلَ جَمَلِ الظَّمِينَةِ يُقَادُ حَيْثُ يُسَارُّ بِهِ» (تو از مروان راضی نمی شوی و او پاورقی ۱. رجوع کنید به: الغدير، ج ۸، ص ۲۴۱ به بعد. ۲. درباره خباثت و مذمت از مروان و خلاف کاریهای او رجوع کنید به: الغدير، ج ۸، ص ۲۶۰ به بعد. ۳. حیات الامام الحسین بن علی (علیه السلام)، ج ۱، ص ۳۳۷. صفحه ۱۳۶ از تو خشنود نمی شود جز آن که دین و عقلت را به انحراف بکشاند و (تو در برابر او) همانند شتری هستی که او را به هر سو بخواهند می کشند! (۱) در ماجرای شکایت و تظلم مردم از فرمانداران عثمان و مراجعه آنان به مدینه و وعده های عثمان به رسیدگی به دادخواهی آنان، و سپس پیمان شکنی خلیفه، نقش مروان بسیار آشکار است که در منابع معتبر تاریخی به آن پرداخته شده است. او چنان نفوذی در دستگاه خلافت عثمان داشت که اجازه نمی داد مردم به حداقل خواسته های مشروع خویش دست یابند و پیوسته عثمان را به مجازات دادخواهان تشویق می کرد. تا آنجا که همسر عثمان (نائله) از شوهرش می خواهد به سخنان مروان توجهی نکند چرا که نائله معتقد بود مروان و دیگر افراد بنی امیه عاقبت عثمان را به کشتن خواهند داد! (۲) آری عثمان بسیار قبيله و خویشاوندان خود را دوست می داشت و از این رو، آنان را بر جان و مال مردم مسلط ساخت و ریاست و امارت بسیاری از شهرهای اسلامی را به آنان سپرد. دلبستگی عثمان به بنی امیه به قدری است که گفته است: «لَوْ أَنَّ بِيَدِي مَفَاتِيحَ الْجَنَّةِ لَأَعْطَيْتُهَا بَنِي أُمَّيَّةَ حَتَّى يَدْخُلُوهَا مِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ» (اگر کلیدهای بهشت در اختیارم باشد تمام آن را به بنی امیه می بخشم تا همگی وارد بهشت شوند). (۳) پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۹۷ و شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۱۴۷. در خطبه ۱۶۴ نهج البلاغه نیز آمده است: «فَلَا تَكُونَنَّ لِمَرْوَانَ سَيِّفَهُ يَسُوقُكَ حَيْثُ شَاءَ بَعْدَ جَلَالِ السَّنِّ وَ

تَقْضَى الْعُمْرِ: در این پیری و پایان عمر، خود را ابزار دست مروان مساز که تو را به هر سو بخواهد، براند». ۲. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۹۶ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۱۴۷. ۳. کنز العمال، ج ۱۳، ص ۵۲۷؛ مسند احمد، ج ۱، ص ۶۲؛ اسد الغابه، ج ۳، ص ۳۸۰ و الغدیر، ج ۸، ص ۲۹۱. در امالی مفید از قول عثمان آمده است که گفت: «وَلَوْ كُنْتُ جَالِسًا بِبَابِ الْجَنَّةِ ثُمَّ اسْتَطَعْتُ أَنْ أُدْخَلَ بَنِي أُمَّيَّةَ جَمِيعًا الْجَنَّةَ لَفَعَلْتُ؛ اگر بتوانم کنار در بهشت بنشینم و توان آن را داشته باشم که همه بنی امیه را وارد بهشت سازم، حتماً چنین کاری خواهم کرد». (امالی مفید، ص ۷۱، و بحار الانوار، ج ۳۱، ص ۴۸۱). صفحه ۱۳۷ - ۲ - روان شدن سیل اموال به سوی بنی امیه کار دیگری که در زمان عثمان سبب تقویت جبهه نفاق، به ویژه بنی امیه شد، بخشش های عجیب و بی حساب عثمان نسبت به این گروه بود که سبب تقویت مالی آنان گردید که ذیلاً به بخشی از آن اشاره می شود: ۱ - به مروان بن حکم خمس غنایم آفریقا را بخشید که مبلغ آن ۵۰۰ هزار دینار (مقال طلا) بوده است و مبلغ یکصد هزار درهم (نقره) دیگر از بیت المال به او بخشید که مورد اعتراض زید بن ارقم کلیددار بیت المال قرار گرفت. ۲ - مبلغ دویست هزار نیز به ابوسفیان بخشید. ۳ - از غنایم جنگ دیگری در آفریقا مبلغ یکصد هزار دینار به عبدالله بن ابی سرح (برادر رضاعی خود) بخشید. ۴ - مبلغ سیصد هزار درهم به حارث بن حکم (برادر مروان بن حکم) بخشید. ۵ - به سعید بن عاص اموی مبلغ یکصد هزار درهم بخشید. ۶ - به عبدالله بن خالد اموی مبلغ سیصد هزار درهم بخشید و به گفته یعقوبی: عثمان دختر خویش را به تزویج عبدالله در آورد و آنگاه مبلغ ۶۰۰ هزار درهم به وی عنایت کرد! ۷ - ابوموسی اشعری (والی بصره (۱)) مقدار فراوانی از اموال عراق را برای عثمان فرستاد که وی نیز همه را میان بنی امیه تقسیم کرد. این بخشش ها غیر از اموال فراوانی بود که عثمان برای خود اندوخته بود. در تاریخ آمده است که وقتی عثمان کشته شد، میلیون ها درهم و بیش از ۵۰۰ هزار دینار برای خود ذخیره کرده بود و یک هزار شتر و یک هزار برده و تعداد زیادی اسب و پاورقی ۱. طبری می نویسد: ابوموسی اشعری به مدت شش سال والی بصره بوده است، تا آن که عثمان پس از آن، وی را عزل و عبدالله بن عامر (پسر دایی خود) را والی آنجا کرد (تاریخ طبری، ج ۳، ص ۳۱۹). صفحه ۱۳۸ اموال دیگری نیز برای خود اندوخته بود! (۱) آری این بخشش های بی حساب و کتاب بود که مورد اعتراض مردم قرار گرفت و در نهایت به شورش عمومی انجامید. امیر مؤمنان علی (علیه السلام) درباره دوران حکومت عثمان و سوء استفاده خاندان وی از بیت المال می فرماید: «وَقَامَ مَعَهُ بَنُو أُمَّيَّةَ يَخْضِعُونَ مَالَ اللَّهِ خِضْمَةً الْإِبِلِ نَبْتِيَةَ الرَّبِيعِ؛ بستگان پدری اش (بنی امیه) به همکاری او برخاستند و همچون شتر گرسنه ای که در بهار به علفزار بیفتد و با ولع عجیبی گیاهان را بلعد، به خوردن اموال خدا مشغول شدند». (۲) در واقع، عثمان با چنین امتیازاتی، طبقه جدید اشرافی و ممتاز را پدید آورد که ره آورد آن شورش های مردمی و آثار و پیامدهایی بود که سالها دامان اسلام را گرفت. به هر حال، بنی امیه در زمان عثمان هم دارای قدرت و فرمانروایی شدند و هم از ثروت سرشاری بهره مند گردیدند و بی تردید این امتیازات سبب قدرت حزب نفاق، در مقابله با اسلام راستین و مکتب نبوی (صلی الله علیه وآله) گردید. این فصل را با سخنی از «جرج جرداق» نویسنده معروف معاصر، به پایان می بریم. وی درباره تقویت بنی امیه توسط عثمان می نویسد: «وَجَعَلَ عَثْمَانُ صَفْحَةَ فِي أَيْدِيهِمْ مِفْتَاحَ بَيْتِ الْمَالِ، وَ سَيْفَ السَّيْلَانِ؛ عثمان، هم کلید بیت المال و هم شمشیر سلطان را در دستان بنی امیه قرار داده بود!». (۳) پاورقی ۱. مرحوم علامه امینی فهرستی از این بخشش های عثمان را با استفاده از کتابها و منابع معتبر تاریخی نقل کرده است. (الغدیر، ج ۸، ص ۲۵۷ - ۲۸۶). همچنین رجوع کنید به: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۱۹۸ - ۱۹۹؛ مروج الذهب مسعودی، ج ۲، ص ۳۳۲ به بعد و حیات الامام الحسین بن علی (علیه السلام)، ج ۱، ص ۳۵۴ - ۳۶۳. ۲. نهج البلاغه، خطبه سوم. ۳. الامام علی صوت العدالة الانسانیة، ج ۱، ص ۱۲۴. صفحه ۱۳۹ صفحه ۱۴۰

۵- توطئه ها در عصر امیر مؤمنان (علیه السلام)

از جمله عواملی که در تحقق حادثه کربلا- تأثیر بسزایی داشت، توطئه‌هایی بود که توسط معاویه در زمان حکومت علی (علیه السلام) صورت پذیرفت. معاویه که از مدّت‌ها پیش برای رسیدن به کرسی خلافت کمین کرده بود، برای نیل به این هدف از هر وسیله‌ای سود می‌جست. با بررسی شواهد تاریخی می‌توان به وضوح دستان آلوده وی را در پشت صحنه همه حوادث آن دوران که از قتل عثمان شروع شده بود، مشاهده کرد. حوادثی که هر یک به تقویت جبهه اموی و تسلط آنان بر دنیای اسلام از یک سو، و تضعیف و غربت اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) از سوی دیگر انجامید. اینک تصویر فشرده‌ای از نقش ویرانگر معاویه در آن حوادث مهم:

۱- ترک حمایت از عثمان

به کارگمارده شدن عناصر اصلی بنی امیه در دوره عثمان بر همه مناصب کلیدی در بلاد و ولایات و سازماندهی آنان در رده‌های بالای حکومتی در سراسر قلمرو اسلامی آن روز و تلقی خلیفه نسبت به بیت المال که می‌تواند چون ملک شخصی خویش آن را مصرف کند یا به نزدیکان و بستگان خود ببخشد، بستر مناسبی برای شکل‌گیری حکومت سلطنتی خودکامه و موروثی معاویه شد. صفحه ۱۴۱ عثمان در پاسخ به کسانی که به بذل و بخشش‌های بی حساب و کتاب وی از بیت المال اعتراض داشتند، می‌گفت: «فَإِنَّ الْأَمْرَ إِلَيَّ، أَحْكُمُ فِي هَذَا الْمَالِ بِمَا أَرَاهُ صَيِّحًا لِلْأُمَّةِ، وَإِلَّا فَلِمَاذَا كُنْتُ خَلِيفَةً؛ اختیار بیت المال در دست من است و هر چه را که برای امت صلاح بدانم انجام می‌دهم و گرنه من چه خلیفه‌ای هستم؟» (۱). روشن است که به عقیده وی صلاح امت عبارت است از: اهدای فدک به مروان، بازگرداندن حکم بن ابی العاص و مروان - تبعیدی پیامبر (صلی الله علیه و آله) - به مدینه، و سپردن مسندی از حکومت به وی، اعطای دویست هزار درهم به ابوسفیان، اعطای صد هزار درهم به مروان، تقسیم خراج عراق بین بنی امیه و بذل و بخشش‌های بی حساب و کتاب دیگر به ارقاب و نزدیکان خویش. (۲) (این بحث در قسمت قبل مشروحاً گذشت). بدیهی است این وضعیت نمی‌توانست چندان دوام داشته باشد. ثروت اندوزی و جنایات خویشاوندان عثمان بالاخره مسلمانان ناراضی را برآشفته و شورش و انقلاب بلاد مختلف اسلامی را فرا گرفت. به ویژه مدینه - مرکز خلافت اسلامی - مدتها در تب و تاب این شورش می‌سوخت. عثمان که تصور می‌کرد در آن شرایط بحرانی، معاویه در یاری وی کمترین تردیدی به خود راه نمی‌دهد، و از هیچ فرصتی در کمک رسانی به وی دریغ نخواهد کرد، با ارسال نامه‌ای از او یاری طلبید و تأکید کرد تا با شتاب جنگجویان شام را با هر وسیله‌ای که ممکن است به سوی مدینه گسیل دارد. ولی معاویه که به خوبی اوضاع را تحت نظر داشت و از عمق تنفر و بیزاری مردم پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۵، ص ۱۳۰ و ج ۱، ص ۳۳۹، ذیل خطبه ۲۵. ۲. همان مدرک، ج ۵، ص ۱۹۸. مراجعه شود به: پیام امام، ج ۱، ذیل خطبه ۱۵. صفحه ۱۴۲ نسبت به خلیفه باخبر بود، در این اندیشه بود که با از میان رفتن خلیفه، قدمی به کرسی خلافت نزدیک تر خواهد شد. این بود که روزها و هفته‌ها در فرستادن نیروی کمکی به سوی مدینه تعلل ورزید و این عمل خویش را چنین توجیه می‌کرد که صحابه با عثمان مخالفند و من از مخالفت با صحابه پیامبر (صلی الله علیه و آله) اجتناب می‌کنم! ابن ابی الحدید به نقل از بلاذری - مورخ معروف قرن سوم - می‌نویسد: «هنگامی که عثمان از معاویه کمک خواست معاویه «یزید بن اسد قسری» را با گروهی سرباز به سوی مدینه روانه ساخت، ولی به وی فرمان داد وارد مدینه نشود، بلکه در سرزمین «ذاخشب» که سرزمینی است به فاصله یک شب از مدینه، توقف کند و منتظر دستور بعدی بماند. این بود که سپاه مذکور طبق مأموریت در بیرون مدینه رحل اقامت افکند و آنقدر درنگ کرد تا عثمان کشته شد و چون آب از آسیاب افتاد، به دستور معاویه بدون آن که هیچ کاری انجام داده باشند، به شام بازگشتند» (۱). بلاذری بر این باور است که در واقع معاویه می‌خواست عثمان در این انقلاب و شورش کشته شود تا وی بتواند به نام عموزادگی و خونخواهی وی، مدعی خلافت گردد. (۲) استاد

شهید مرتضی مطهری در این مورد می نویسد: « معاویہ صفحه آن روزی که تشخیص داد از مرده عثمان بهتر می تواند بهره برداری کند تا از زنده او و خون زمین ریخته عثمان بیشتر به او نیرو می دهد تا خونی که در رگ های عثمان حرکت می کند، برای قتل او زمینه چینی کرد و در لحظاتی که کاملاً قادر بود کمک های مؤثری به او بدهد و جلو قتل او را بگیرد، او را در چنگال حوادث پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۱۵۴. مراجعه شود به: نقش عایشه در تاریخ اسلام، بخش سوم کتاب. «سیوطی» در «تاریخ الخلفاء» نقل می کند که فردی از صحابه به نزد معاویه رفت، معاویه به وی گفت: آیا تو از قاتلان عثمان نیستی؟ پاسخ داد: خیر، اما از کسانی هستم که در مدینه حاضر بودم ولی او را یاری نکردم. معاویه گفت: چرا وی را یاری نکردی؟ پاسخ داد: چون مهاجران و انصار (از او بیزار شده و) به یاری اش نشتافتند. معاویه گفت: ولی لازم بود همگان او را یاری کنند. آن مرد پاسخ داد: اگر چنین است چرا تو با آن که سپاه شام در اختیار بود به کمکش نشتافتی؟! (تاریخ الخلفاء، ص ۲۲۳). ۲. شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۱۵۴. مراجعه شود به: نقش عایشه در تاریخ اسلام، بخش سوم کتاب. صفحه ۱۴۳ تنها گذاشت! (۱) حضرت علی (علیه السلام) خود در دو مورد از نهج البلاغه به این نکته تصریح می کند. یکی در نامه ۲۸ نهج البلاغه آنجا که در نامه ای به معاویه خطاب می کند که: «کدامیک از من و تو بیشتر با وی (عثمان) دشمنی کردیم و راه هایی را که به کشته شدن او منتهی می شد، هموار نمودیم؟ آن کسی که بی دریغ در صدد یاری او برآمد... یا آن کسی که عثمان از او یاری خواست ولی او با دفع الوقت کردن، موجبات مرگش را فراهم ساخت؟». و دیگر در نامه ۳۷ آنجا که خطاب به معاویه می فرماید: «فَأَنْتَ إِذْ نَصَرْتَ عُثْمَانَ حَيْثُ كَانَ النَّصِيرُ لَكَ وَخَدَلْتَهُ حَيْثُ كَانَ النَّصِيرُ لَهُ» تو آنجا که یاری عثمان به سودت بود او را یاری کردی و آنجا که نیاز به یاری تو داشت وی را تنها گذاشتی!». جستجو در شواهد و قراین تاریخی آن دوران نشان می دهد معاویه برای رسیدن به خلافت چشم به حادثه مدینه و قتل عثمان دوخته بود، تا رقیب نیرومندی چون عثمان از میان برداشته شود و زمینه برای خلافت وی هموار گردد. ولی پس از قتل عثمان، آنچه که وی در سر می پروراند اتفاق نیفتاد. بلکه مردم با تمام وجود و یک صدا به بیعت با امیرمؤمنان (علیه السلام) روی آوردند و این بود که به فکر نقشه های شیطانی دیگر افتاد.

۲ - جنگ جمل یا روابویی غیر مستقیم معاویه با امام (علیه السلام)

مراسم بیعت مردم و انقلابیون با امیرمؤمنان (علیه السلام) با شور و هیجان خاصی انجام شد. پاورقی ۱. سیری در نهج البلاغه، ص ۱۶۸. صفحه ۱۴۴ آن حضرت پس از آن که ابتدائاً - بنا به مصالحي (۱) - از پذیرش این مسئولیت استنکاف ورزید، در مقابل اصرار بیش از حد مردم، با یک شرط حاضر شد در آن اوضاع بحرانی، زمام امور را به دست گیرد: لغو کلیه امتیازات طبقاتی که از زمان خلیفه دوم شروع شده بود و تساوی حقوق همه افراد در برابر قانون اسلام و بیت المال. «مغیره بن شعبه» پس از بیعت با علی (علیه السلام) به آن حضرت رو کرد و گفت: «امروز را دریاب! بگذار معاویه بر سر کار و حکومتش بماند. بگذار عبدالله بن عامر - پسر دایی عثمان و فرماندار بصره - به حکومتش ادامه دهد. کارگزاران بنی امیه را رها کن بر سر کارشان بمانند تا همگی با تو بیعت کنند. پس از آن هر کس را خواستی برکنار کن». علی (علیه السلام) لحظه ای درنگ کرد و فرمود: «من در دینم از راه حيله وارد نمی شوم و در کارم پستی راه نمی دهم». (۲) در تاریخ طبری آمده است: مغیره به علی (علیه السلام) عرض کرد: «معاویه آدم گستاخی است، مردم شام از وی اطاعت می کنند. به علاوه تو برای بقای وی بر سر قدرت، دلیل داری و آن این که عمر پیش از تو، این ولایت (شام) را به وی داده بود». علی (علیه السلام) در پاسخ فرمود: «وَاللَّهِ لَا أَشْتَعِمُلُ مُعَاوِيَةَ يَوْمَئِذٍ أَبَدًا رَبِّهِ خُذَا سَوْكُنْدًا! حَتَّى دُو رُو ز هَم اُو رَا دَر اِيْن پَسْت (بِه نَاحِق) بَاقِي نَمِي گِذَارَم». (۳) عدالت جویی شگفت انگیز علی (علیه السلام) ایجاب می کرد که ثروت های کلانی که عمال بنی امیه در دوران حکومت عثمان به ناحق به چنگ آورده بودند، مصادره کرده و به بیت المال برگرداند. پاورقی ۱. مراجعه شود به: پیام امام (علیه السلام)، ج ۴، ص ۲۰۸، ذیل خطبه ۹۲ نهج البلاغه. ۲. صوت العدالة الانسانية،

ج ۱، ص ۷۹. و مراجعه شود به: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۲۳۲. ۳. تاریخ طبری، ج ۳، ص ۴۶۱. صفحه ۱۴۵ این بود که آن حضرت در روز دوم حکومت خویش به طور رسمی اعلام کرد: «وَاللّٰهُ لَوْ وَجِدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِنَّ النِّسَاءَ وَ مَلَكَ بِهِنَّ الْاِمَاءَ لَرَدَدْتُهُنَّ بِهِنَّ خَدَا سَوْگَند! اگر اموال بیت المال را بیابم که مهر زنان شده و یا کنیزانی خریده باشند، آن را به بیت المال بر می گردانم». (۱) هنگامی که این خبر به عمرو بن عاص رسید، بلافاصله به معاویه پیغام داد: «هر کاری از دست ساخته است، انجام ده. زیرا در غیر این صورت فرزند ابوطالب اموات را از تو جدا می کند، همان گونه که پوست از عصا جدا می شود!». (۲) روح تساوی طلبی علی (علیه السلام) و عدم وجود کمترین اثری از انعطاف و نرمش در مقابل توقع نابجای افراد سرشناسی چون طلحه و زبیر، آنان را پس از گذشت چند ماه از بیعت با علی (علیه السلام) به این نتیجه رساند که به نقل طبری می گفتند: «ما لَنَا مِنْ هَذَا الْاَمْرِ اِلَّا كَلْحَسِيَّةِ الْكَلْبِ اَنْفَهُ بُهْرَه مَا از این کار (حکومت علوی) به اندازه بهره ای است که سگ از لیسیدن بینی اش می برد!». (۳) درست در همین زمان که امثال طلحه و زبیر از رسیدن به هر مقام و امتیازی در حکومت علی (علیه السلام) به کلی مأیوس می گشتند، معاویه در شام زیرکانه اوضاع «مدینه» را زیر نظر داشت. او که به خوبی روحیه دنیاپرستی طلحه و زبیر را می شناخت و از اشتیاق شدید آنان برای رسیدن به حکومت با خبر بود، دست به توطئه ای دیگر زد. او پنهانی برای آنان نامه ای نوشت و سعی کرد با پاشیدن بذر طمع خلافت در دلهایشان، آنها را به جنگ با امام وادار نماید. (۴) پاورقی ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۵. مراجعه شود به: پیام امام، ج ۱، ص ۵۲۵. ۲. «ما كُنْتُ صَانِعًا فَاصْنَعْ اِذْ قَشْرَكَ اِبْنُ اَبِي طَالِبٍ مِنْ كُلِّ مَالٍ تَمْلِكُهُ كَمَا تُقَشِّرُ عَنِ الْعَصَا لِحَاهَا» شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۲۰۲. ذیل خطبه ۱۵. ۳. تاریخ طبری، ج ۵، ص ۵۳. ۴. معاویه در آن نامه به زبیر نوشته است: «قَدْ بَايَعْتُ لَكَ اَهْلَ الشَّامِ فَاجَابُوا وَاَسْتَوْثَقُوا الْحَلْفَ فَمَدُونَكَ الْكُوفَةَ وَ الْبَصْرَةَ لَا يَشِيْبَنَّكَ لَهَا اِبْنُ اَبِي طَالِبٍ... وَ قَدْ بَايَعْتُ لِطَلْحَةَ اِبْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِكَ فَاطْهَرَا الطَّلَبَ بِدَمِ عُمَانَ وَاَدْعُ النَّاسَ اِلَى ذٰلِكَ مِنْ اَزْ شَامِيَانِ لِاَبِي طَالِبٍ اَنْ تُوْبِعْتَ، اَنْ اَنْ يَذِيْرَفْتَنْد و پیمان محکمی در وفاداری به تو بستند. پس کوفه و بصره را دریاب! تا فرزند ابوطالب بر تو پیش دستی نکند. برای طلحه نیز پس از تو بیعت گرفتم. پس به خونخواهی عثمان برخیزید و مردم را نیز به این امر دعوت کنید!...». هنگامی که این نامه به زبیر رسید، خوشحال شد و طلحه را بدان آگاه ساخت. آن دو در خیرخواهی معاویه در حق خویش تردیدی نداشتند. از این رو تصمیم گرفتند به مخالفت با علی (علیه السلام) برخیزند. (بحارالانوار، ج ۳۲، ص ۵ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۲۳۱). صفحه ۱۴۶ طرح معاویه به زودی اثر کرد و آنان مغلوب حيله های وی شدند. این بود که به بهانه زیارت خانه خدا جهت خداحافظی به نزد علی (علیه السلام) آمدند. حضرت پس از اخذ مجدد بیعت، به آنان اجازه مسافرت داد و سپس به یاران خود فرمود: «به خدا سوگند هدف آنان از این مسافرت، زیارت خانه خدا نیست بلکه زیارت را بهانه ساخته اند و هدفی جز پیمان شکنی و بیوفایی ندارند». (۱) بالاخره آنان به مکه شتافتند تا زیر پرچم مخالفت با علی (علیه السلام) که عایشه برافراشته بود با دیگر سران بنی امیه گردهم آیند. بدون شک، معاویه به خوبی می دانست که با امیرمؤمنان (علیه السلام) نه در سابقه و نه در فضایل، نمی تواند رقابت کند. او می اندیشید نتیجه این جنگ هر چه باشد به نفع او است، چرا که اگر امام شکست بخورد او به نتیجه دلخواه رسیده، و اگر طلحه و زبیر از میان بروند، باز دو تن از نیرومندترین رقبای او در خلافت از میدان خارج می شوند. در هر دو حالت او می تواند گامی بلند به سوی کرسی خلافت بردارد! فایده دیگر جنگ جمل برای معاویه آن بود که وی به تنهایی جرأت و جسارت شوریدن علیه خلیفه وقت، علی (علیه السلام) را نداشت. لذا می بایست افراد معروف دیگری چون عایشه و طلحه و زبیر این راه را برای او هموار کنند تا وی بتواند به راحتی در آن گام نهد. در واقع او می اندیشید برای اغفال مردم سطحی نگر لازم است افرادی چون طلحه و زبیر که روزی طبق وصیت خلیفه دوم، همدریف علی (علیه السلام) از اعضای شورای شش نفره تعیین خلیفه وقت بودند، در این راه سدشکنی نمایند، تا راه شوریدن بر ضد پاورقی ۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۲۷ و تاریخ ابن اعمش، ص ۱۶۶ - ۱۶۷. صفحه ۱۴۷ خلیفه مسلمین برای امثال معاویه باز گردد. از سوی دیگر، بنی امیه که با علی (علیه السلام) عداوتی دیرینه داشتند و منتظر

فرستی بودند تا بر ضد حکومت آن حضرت بپاخیزند، با ترغیب و تحریک معاویه، از هر کوی و برزن، در مکه گرد عایشه اجتماع کردند. فرمانداران و والیان دوران عثمان که یکی پس از دیگری، توسط امیرمؤمنان معزول می شدند با ثروت های هنگفت به سوی عایشه شتافتند. مروان بن حکم - داماد و مشاور خاص عثمان - نیز در این جمع حضوری فعال داشت. مورخ معروف «طبری» از «زهری» نقل می کند که «عبدالله بن عامر» - پسر دایی عثمان و فرماندار بصره از طرف عثمان - پس از آن که حضرت علی (علیه السلام) وی را عزل نمود با یک دنیا ثروت به مکه گریخت تا در زیر پرچم عایشه بر ضد حکومت علی (علیه السلام) وارد عمل شود. «یعلی بن امیه» - فرماندار عثمان در یمن - نیز پس از عزل شدن از طرف علی (علیه السلام) با ثروتی کلان به سوی عایشه شتافت. (۱) بدین ترتیب، ساز و برگ نظامی و هزینه سنگین جنگ جمل از ثروت های بادآورده عمال بنی امیه که در دوران عثمان از بیت المال غارت کرده بودند، تأمین شد. این است که اگر جنگ جمل را رویارویی غیر مستقیم معاویه با حکومت امیرمؤمنان (علیه السلام) بدانیم سخنی به گزاف نگفته ایم.

۳ - جنگ صفین، یا رویارویی مستقیم معاویه با امام (علیه السلام)

تحقیق پیرامون اتفاقات و حوادث زنجیره ای آن دوران نشان می دهد که معاویه پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۳، ص ۴۶۹ به بعد. صفحه ۱۴۸ پس از هر حادثه مهم، گامی بلند به سوی خلافت و حکومت بر تمام قلمرو اسلامی بر می داشت. وی روزی با تعلل در یاری رساندن به عثمان، زمینه قتل او را فراهم ساخت، و این مانع بزرگ را از سر راه خلافت خود برداشت. روز دیگر با تحریک طلحه و زبیر و دیگر عمال بنی امیه نقش پشت صحنه جمل را بازی کرد و باعث قتل آن دو رقیب اصلی خود شد. این بار به فکر اجرای نقشه ای بسیار خطرناک و ویرانگر افتاد. او که از یک سو، عنوان مظلومیت عثمان (۱) و ادعای خونخواهی وی را دستاویز خود قرار داده و از دیگر سو، راه شوریدن بر ضد خلیفه مسلمین پس از جنگ جمل باز شده بود، به جنگ مستقیم با امام (علیه السلام) برخاست. و انبوهی از شامیان را که حدود بیست سال تحت تربیت او در یک جهالت و بی خبری وحشتناکی به سر می بردند بر ضد امام (علیه السلام) بسیج کرد. دشت پهناور صفین میدان رویارویی سپاهیان امام (علیه السلام) و معاویه بود و نبرد ماه ها طول کشید، و چنان که می دانیم در واپسین ساعات نبرد، آن هنگامی که ستون های لشکر امام (علیه السلام) با دلاوری های مردانی چون «مالک اشتر» در اعماق جبهه شام نفوذ کرده بود و می رفت تا نماینده تمام عیار دوران جاهلیت برای همیشه از بین برود و حکومت عدل علوی سراسر قلمرو اسلام را در برگیرد، ناگهان با طرح شیطانی «عمرو بن عاص» قرآن ها بر سر نیزه ها قرار گرفت و به یک باره سرنوشت جنگ به نحو دیگری رقم خورد. مردانی که ماه ها دلیرانه در کنار علی (علیه السلام) ایستادگی کرده و خود را تا آستانه پیروزی رسانده بودند، در مقابل این نیرنگ شوم، عرصه را بر امام تنگ کردند. در نتیجه، کار به داستان داوری و حکمیت کشیده شد و چون داور شام عمرو بن عاص آن فریبکار پاورقی ۱. معاویه با آویختن پیراهن عثمان در کنار منبر و برپا کردن مجالس عزاداری برای وی، احساسات مردم شام را تحریک نمود و سپاه عظیمی را بر ضد علی (علیه السلام) به راه انداخت. مراجعه شود به: تاریخ طبری، ج ۳، ص ۴۶۴. صفحه ۱۴۹ کهنه کار، داور عراق ابوموسی اشعری را فریب داد، این شکست زشت را ننگی بزرگ برای خویش دانستند و ولی برای جبران آن، به ننگ بزرگتری تن دادند و با بهانه تراشی های ابلهانه، از سپاه امام کناره گیری کردند و بدین ترتیب دسته بزرگی به نام «خوارج» در اسلام ظهور کرد. گروهی که جهالت و نادانی آنان از سویی و نیرنگ و خدعه های معاویه از سوی دیگر، شکاف بین مسلمانان را عمیق تر کرد و آتش فتنه جنگ دیگری را به نام «جنگ نهروان» شعلهور ساخت.

۴ - ایجاد رعب و وحشت در قلمرو حکومت علوی

معاویه پس از بازگشت از جنگ صفین برای تضعیف موقعیت امام (علیه السلام) نقشه جدیدی طراحی کرد. وی با اعزام سپاهیان غارتگر و خونخوار خود به گوشه و کنار سرزمین های تحت حکومت امام (علیه السلام)، ناامنی وسیعی را برای مسلمانان بی دفاع از عراق و یمن و حجاز به وجود آورد. سپاهیان اعزامی معاویه که به سرزمین های بدون سرباز و نگهبان حمله می کردند و هر گاه در مقابل سپاهیان مسلح امام قرار می گرفتند، می گریختند، دستور داشتند تا در قلمرو حکومت امام (علیه السلام) بکشند، بسوزانند، غارت کنند و هر چه آبادی و آبادانی می دیدند آن را به ویرانه تبدیل نمایند! افراد خونخوار مزدوری چون «بسر بن اوطاه»، «نعمان بن بشیر»، «سفیان بن عوف» و «عبدالله بن مسعود» مأموریت داشتند تا به فرمان معاویه، امتیث و آرامش را از سرزمین های اسلامی بگیرند و با این ترفند مردم را از حکومت آن حضرت مأیوس سازند. در تمام این مدت امیرمؤمنان (علیه السلام) هر قدر مردم عراق و مخصوصاً کوفه را به دفاع صفحه ۱۵۰ از کیان اسلام و مسلمین دعوت می کرد، کمتر گوش شنوایی وجود داشت. هنگامی که «سفیان بن عوف» به شهر انبار حمله کرد و تعدادی از مردان و زنان بی گناه را بیرحمانه به قتل رساند، امام (علیه السلام) در واکنشی شدید نسبت به این اعمال وحشیانه به سربازان بی اراده خویش خطاب کرد و فرمود: «أَلَا وَ إِنِّي قَدْ دَعَوْتُكُمْ إِلَى قِتَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَيْلًا وَ نَهَارًا وَ سِرًّا وَ إِعْلَانًا وَ قُلْتُ لَكُمْ: أُغْزَوْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَغْزَوْكُمْ... فَتَوَاكَلْتُمْ وَ تَخَاذَلْتُمْ حَتَّى شُنْتُ عَلَيْكُمْ الْغَارَاتُ وَ مَلَكَتْ عَلَيْكُمْ الْأَوْطَانَ؛ آگاه باشید! من شب و روز، پنهان و آشکار، شما را به مبارزه با این گروه (معاویه و حاکمان شام) فراخواندم و گفتم پیش از آن که آنها با شما نبرد کنند؛ با آنها بجنگید... اما شما هر کدام، مسئولیت را به گردن دیگری افکندید، و دست از یاری هم برداشتید، تا آن که مورد هجوم پی در پی دشمن واقع شدید و سرزمین هایتان از دست رفت». (۱) «بسر بن اوطاه» یکی از خونخوارترین فرستادگان معاویه بود. وی حتی به زنان و کودکان خردسال هم رحم نمی کرد. ابوالفرج اصفهانی - مورخ مشهور - در کتاب اغانی می نویسد: «معاویه، بسر را بعد از داستان حکمیت به قلمرو حکومت امام (علیه السلام) فرستاد و به وی فرمان داد تا در شهرهای مختلف گردش کند و هر کس از شیعیان و یاران امام را یافت، بکشد و اموالشان را غارت کند و حتی به زنان و کودکانشان رحم نکند». (۲) وقتی که امیرمؤمنان (علیه السلام) قساوت ها و بی رحمی های این مرد را شنید با این عبارت وی را نفرین کرد: پاورقی ۱ . نهج البلاغه، خطبه ۲۷. ۲. اغانی، ج ۱۵، ص ۴۵. و نیز مراجعه شود به: اسد الغابه، ج ۳، ص ۳۴۰. صفحه ۱۵۱ «بارالها! از او دینش را بازستان و عقلش را قبل از مرگش زایل کن!». دعای امام به اجابت رسید و او قبل از مرگش عقل خود را از دست داد و با نکبت و خواری طعم مرگ را چشید. (۱) با دقت در آن بخشی از کلمات امام در نهج البلاغه، که به سختی از بی انضباطی و سستی مردم کوفه می نالد و دردناک تر از آن، این که برای خویش طلب مرگ می کند؛ می یابیم که این کلمات بیشتر مربوط به همین دوره است که با توطئه های معاویه و عمالش، ناامنی و غارتگری بخش های وسیعی از قلمرو حکومت امام (علیه السلام) را فرا گرفته بود. در واقع، لشکر امام (علیه السلام) به این نتیجه رسیده بود که در صورت اجابت خواسته امام (علیه السلام)، طبق نظر آن حضرت، می بایست به تمام قید و بندهای اخلاقی و انسانی پایبند باشد. اگر پیروز شوند حق ندارند اموال کسی از افراد ظاهراً مسلمان را به غنیمت بگیرند و یا زن و فرزندانشان را به اسارت گیرند و یا آزادانه همه چیز را ویران کنند و غارت نمایند. تنها چیزی که جنگ برای آنها به ارمغان می آورد همان خطر مرگ بود، بدون آن که (به ظاهر) هیچ منفعت مادی برایشان داشته باشد. این بود که جز تعداد اندکی از یاران امام (علیه السلام) که دارای انگیزه الهی بودند کسی به فریادهای آن حضرت پاسخ نگفت. در مقابل، مردم شام به طور کامل از معاویه اطاعت می کردند، زیرا آنان آزاد بودند هر کس را بکشند. دختران و زنان را اسیر کنند و هر مالی که به چنگشان می آمد، برای خویش بگیرند. این آزادی مطلق، غرایز و امیال حیوانیشان را ارضا می کرد، لذا با دل و جان، گوش به فرمان معاویه بودند. وقوع سه جنگ ویرانگر در کمتر از چهار سال، به علاوه ایجاد ناامنی و آشوب در اقصی نقاط سرزمین اسلامی آن روز، اشراف ناراضی را که می دیدند سفره آنان از پاورقی ۱. رجوع کنید به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۲، ص ۸۷ به بعد (ذیل خطبه ۲۵). صفحه ۱۵۲ همراهی با علی (علیه السلام) چرب و شیرین نمی شود، و با تیزبینی دریافته بودند که آینده از

آن معاویه خواهد بود، بر آن داشت تا پنهانی با معاویه وارد معامله شوند. این بود که با نامه های ذلت بار از حاتم بخشی های وی برخوردار شدند و معاویه نیز با استناد به آن نامه ها وانمود می کرد، مردم عراق از وی می خواهند تا برای سامان دادن به کارهایشان به آنجا رود. دوران غربت قرآن و به حاشیه رانده شدن خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرا رسیده بود، همه عوامل برای حاکمیت بلامنازع معاویه بر قلمرو اسلامی فراهم شده بود. تنها مانع بسیار مهم، شخص امیرمؤمنان علی (علیه السلام) بود که او نیز در صبح نوزدهم ماه مبارک رمضان سال چهارم هجری به دست یکی از دست پرورده شدگان سیاهکاری های معاویه ضربت شهادت نوشید و در شب بیست و یکم شبانه و پنهان، دفن شد. دفن غریبانه و مخفیانه این حاکم بزرگ اسلامی و الهی و پنهان ماندن قبر آن حضرت در سالهای طولانی حکایت از عمق جنایات معاویه و بنی امیه و غربت اسلام راستین و اهل بیت پیامبر (علیهم السلام) داشت.

صفحه ۱۵۳ صفحه ۱۵۴

۶- شکل گیری توطئه ها در عصر امام مجتبی (علیه السلام)

ششمین نکته ای که می تواند از ریشه های ماجرای کربلا شمرده شود، و بر زمینه سازی چنان حادثه ای تأثیرگذار باشد، توطئه هایی است که در عصر امام حسن (علیه السلام) اتفاق افتاد و سبب تقویت «جبهه اموی» شد. به عبارت دیگر: مجموعه ای از توطئه ها و حوادث که پی آمد بسیار شومی را به دنبال داشت و آن سلطه کامل معاویه بر همه بلاد اسلامی بود. فشرده این توطئه ها و حوادث از این قرار است: ۱- فریب خوردن برخی از فرماندهان لشکر امام حسن (علیه السلام) توسط معاویه امام حسن (علیه السلام) پس از شهادت پدر بزرگوارش خطبه ای خواند و مردم را برای جنگ بر ضدّ یاغیان شامی بسیج کرد. آن حضرت «عبیدالله بن عباس» را به فرماندهی بخشی از لشکر خود منصوب ساخت و او را روانه جبهه نبرد کرد. عبیدالله بن عباس کسی بود که دو فرزند خردسالش در زمان علی (علیه السلام) توسط «بسر بن ارطاة» فرمانده خونریز معاویه به شهادت رسیدند. (۱) معاویه که از ماجرا مطلع شد، نامه ای خطاب به عبیدالله بن عباس نوشت و از او پاورقی ۱. رجوع کنید به: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۱۴؛ کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۳۸۳ و پیام امام امیرالمؤمنین، ج ۲، ص ۸۹. صفحه ۱۵۵ خواست تا دست از امام (علیه السلام) بردارد و به او ملحق شود و در مقابل این کار، یک میلیون درهم بگیرد و نصف آن را هم نقداً پرداخت کرد. عبیدالله نیز فریب خورد و با جمعی از لشکریانش شبانه به معاویه پیوست و صبح گاهان لشکریان دیدند، بی فرمانده شده اند. (۱) ۲- تضعیف موقعیت امام (علیه السلام) توسط منافقان و عوامل معاویه در همان حال که امام (علیه السلام) برای نبرد با معاویه آماده می شد و لشکر خود را به سمت جبهه نبرد روانه می ساخت، توسط گروهی از لشکریان خود مورد تعرض قرار گرفت. این حرکات مودیان و مانند آن که بدون تردید بی ارتباط با عوامل نفوذی معاویه و دسیسه های او نبود، سبب تضعیف روحیه لشکر و پراکندگی آنان، و چنان که خواهد آمد در نهایت نیز منجر به صلح تحمیلی معاویه شد. نفوذ عوامل معاویه در میان لشکر آن حضرت به قدری شدید شد که مورخان می نویسند: یک بار امام حسن (علیه السلام) توسط یکی از نیروهای خودی در حال نماز با خنجر مورد تعرض قرار گرفت (۲) و بار دیگر برخی از سپاهیان سجداده از زیرپای حضرت کشیدند. (۳) و گاه برخی از بزرگان لشکر امام (علیه السلام) به معاویه نامه نوشتند که حاضرند امام مجتبی (علیه السلام) را دست بسته تحویل دهند و یا او را به قتل برسانند. (۴) ۳- صلح تحمیلی در حالی که معاویه برای نبرد بر ضدّ امام حسن (علیه السلام) آماده می شد و نیروهای گسترده ای را فراهم می ساخت. جمعی از یاران بی وفای امام (علیه السلام) به صراحت از ترک پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۳، مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۸؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۴ و مقاتل الطالبین ابوالفرج اصفهانی، ص ۴۲. ۲. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۲، مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۸؛ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۴۱. ۳. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۲، مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۱؛ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۴۱. ۴. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۳. صفحه ۱۵۶ جنگ سخن می گفتند. مورخ معروف اهل

سنت، ابن اثیر در کتاب «اسد الغابه» نقل می‌کند که امام مجتبی (علیه السلام) برای مردم خطبه خواند و آنان را به جهاد و نبرد با معاویه و غارتگران شام دعوت کرد و در عین حال از آنها سؤال فرمود: شما چه می‌خواهید؟ اگر آماده جهاد و شهادتید، دست به شمشیر برید و اگر زندگی و زنده ماندن را دوست دارید، با صراحت بگویید! گروه زیادی در پاسخ امام (علیه السلام) فریاد زدند: «الْبَقِيَّةُ الْبَقِيَّةُ مَا زَنْدَگِي وَ مَانْدَنْ رَا مِي خَوَاهِيم!». (۱) در همین خطبه امام (علیه السلام) تفاوت روحیه مردم را در زمان شرکت آنها در جنگ صفین و روحیه آنان را در زمان خویش بیان کرده، می‌فرماید: «وَ كُنْتُمْ فِي مُتَيَّدِيكُمْ إِلَى صَفِينٍ وَ دِينُكُمْ أَمَامَ دُنْيَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ الْيَوْمَ وَ دُنْيَاكُمْ أَمَامَ دِينِكُمْ أَنْ رَوْزَ كَهْ بَه سَوِي صَفِينٍ رَهْسپَار بُوْدِيد، دِين شَمَا پِشَوَاي دُنْيَاي شَمَا بُوْد رُولِي اَمْرُوْز دُنْيَاي شَمَا پِشَوَاي دِين شَمَا سَت. (بر اساس منافع دنیوی حرکت می‌کنید و انگیزه دینی ندارید)». (۲) به هر حال، در چنین شرایطی که امام احساس تنهایی می‌کرد و جز عده‌ای اندک از اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و یاران خاص، حاضر به همراهی نبودند، آن حضرت با معاویه صلح کرد. (۳) شیخ مفید در ارشاد می‌نویسد: «امام (علیه السلام) چاره‌ای جز صلح نداشت، چرا که یاران او پاورقی ۱. اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۳ - ۱۴. همین خطبه در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱ - ۲۲ نیز با اندک تفاوتی آمده است و نقل شده است که مردم در پاسخ گفتند: «الْبَقِيَّةُ وَالْحَيَاءُ رَيْعِنِي مَا بَقَا وَ زَنْدَگِي رَا مِي خَوَاهِيم (نه جنگ و شهادت)». ۲. اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۳. ۳. در تاریخ آمده است: «فَلَمَّا أَفْرَدُوهُ أَمْضَى الصُّلْحِ هَنْگَامِي كَهْ اَنْ حَضْرَت رَا تَنْهَا كَزَاشْتَنْد، صِلْح رَا پِذِرْفَت». (اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۴). در تاریخ یعقوبی نیز آمده است: «فَلَمَّا رَأَى الْحَسَنُ أَنْ لَا قُوَّةَ بِهِ وَ أَنْ أَصْحَابَهُ قَدِ افْتَرَقُوا عَنْهُ فَلَمْ يَقُومُوا لَهُ، صَالِحَ مُعَاوِيَةَ هَنْگَامِي كَهْ اِمَام حَسَن (علیه السلام) مَشَاهِدَه كَرْد نِيروِي بَرَاي اَو نَمَانْدَه وَ يَارَانَش اَز اَو فَاصِلَه كَرَفْتَنْد وَ هَمْرَاهِي نَكْرَدَنْد، بَا مُعَاوِيَه صِلْح كَرْد». (تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۵). صفحه ۱۵۷ نسبت به جایگاه امام بصیرت کافی نداشتند و سیاست‌های او را به فساد و تباهی می‌کشاندند و به وعده‌های خویش وفا نمی‌کردند و بسیاری از آنان، ریختن خون آن حضرت را مباح می‌شمردند و آماده تسلیم امام (علیه السلام) به دشمنانش بودند و از سویی دیگر، پسرعمویش نیز وی را تنها گذاشت و به دشمن پیوست (و در یک جمله) بسیاری از آنان به زندگی زودگذر دنیا علاقمند بودند و نسبت به آخرت و پاداش اخروی بی‌رغبت: (وَ مِثْلُ الْجُمْهُورِ مِنْهُمْ إِلَى الْعَاجِلَةِ، وَ زُهِدُهُمْ فِي الْأَجَلَةِ). (۱) در واقع، امام (علیه السلام) یا باید به جنگی روی می‌آورد که امیدی به پیروزی در آن نبود، اهل بیت و اصحاب خاص خویش را در حالی به کشتن می‌داد، که نتیجه‌ای برای اسلام نداشت زیرا معاویه با فریبکاریهایش مسئولیت جنگ را به عهده امام می‌انداخت و مردم نیز تحت تأثیر ظواهر فریبنده معاویه قرار داشتند. و یا آن که برای حفظ مصالح اسلام، صلح کند تا پرده‌های فریب را از چهره معاویه کنار بزند و باطن حکومت اموی را برای مردم آشکار سازد و عدم پابندی آنها را به تعهدات دینی و سنت نبوی (صلی الله علیه و آله) به اثبات رساند. امام مجتبی (علیه السلام) پس از هفت ماه خلافت (۲)، بر اثر توطئه‌های معاویه و بی‌وفایی و ضعف یاران، زمامداری را طبق صلح نامه‌ای به معاویه واگذار کرد، تا هدف دوّم محقق شود. سرانجام توطئه‌های دشمنان و ضعف یاران امام (علیه السلام) و نفوذ منافقین در سپاه اسلام موجب صلح آن حضرت و واگذاری امور به معاویه شد و با قدرت یافتن معاویه و خلافت رسمی وی، جبهه اموی به قدرتی همه‌جانبه تبدیل شد و از آن پس، بازگشت به عصر جاهلیت و برانداختن ارزش‌های الهی و سنت نبوی (صلی الله علیه و آله) به طور پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۴. ۲. اسد الغابه، ج ۲، ص ۱۳. تاریخ مدینه دمشق، ابن عساکر، ج ۱۳، ص ۲۶۱. صفحه ۱۵۸ بنیانی سرعت گرفت و گسترش یافت. در فصل بعد خلافت‌کاری‌های معاویه و مبارزه او را با تعلیمات اسلام پی‌گیری خواهیم کرد. صفحه ۱۵۹ صفحه ۱۶۰

۷-وران خلافت معاویه

دوران بیست ساله خلافت معاویه (۱) را می توان از مهمترین عوامل زمینه ساز ماجرای کربلا دانست. در این دوران حوادثی اتفاق افتاد که مقدمات پدید آمدن ماجرای کربلا را فراهم ساخت. در واقع، این دوران از دو زاویه به فرایند حادثه کربلا کمک کرد: از یک سو، ستم ها، قتل ها و غارت ها، بدعت ها و دین ستیزی های معاویه، شکل گیری ماجرای عاشورای سال ۶۱ هجری را برای امویان و انتقام آنان از اسلام آسان می کرد و از سوی دیگر حوادث دوران او، به ویژه زمینه سازی برای خلافت فرزند فاسدش یزید، عکس العمل شدیدی را از سوی مسلمانان به ویژه اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به رهبری امام حسین (علیه السلام) به همراه داشت. این عکس العمل ها با شروع خلافت یزید و اصرار او برای بیعت گرفتن از همه مسلمین و رسمیت بخشیدن به همه خلاف کاری هایش شدیدتر شد؛ تا آن جا که - در پی یک سلسله حوادث - به عاشورای سال ۶۱ منتهی گردید. خلاف کاری ها، بدعت ها و حوادث سخت و دردناک دوران معاویه فراوان است که عمده آن ها به طور فشرده به شرح زیر است: پاورقی ۱. معاویه بن ابی سفیان بن حرب بن امیئه بن عبد شمس. صفحه ۱۶۱

۱ - نقض صلحنامه امام مجتبی (علیه السلام)

همان گونه که در بخش گذشته آمد، امام حسن (علیه السلام) به سبب شرایط دشوار، به صلح با معاویه تن داد، و از وی برای امور زیر پیمان گرفت: «در قنوت نمازها امیرمؤمنان (علیه السلام) را سب ننماید! و متعرض شیعیان نشود، امتیث آنها را تأمین کند و حقوق هر صاحب حقی را به وی بدهد». معاویه نیز همه این موارد را پذیرفت و بر انجام آن تعهد بست و سوگند یاد کرد؛ ولی پس از امضای صلح نامه وقتی روز جمعه وارد «نُخَيْلَه» (منزلگاهی نزدیک کوفه) شد، پس از نماز، خطبه ای برای مردم خواند و چنین گفت: «إِنِّي وَاللَّهِ مَا قَاتَلْتُكُمْ لِيُصَلُّوا وَلَا لِيَتَّصِمُوا، وَلَا لِيَتَّحِبُّوا وَلَا لِيُتْرَكُوا، إِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ ذَلِكَ، وَ لَكِنِّي قَاتَلْتُكُمْ لِأَتَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ!... أَلَا وَ إِنِّي كُنْتُ مُنِيبُ الْحَسَنِ أَشْيَاءَ، وَأَعْطَيْتُهُ أَشْيَاءَ، وَ جَمِيعَهَا تَحْتَ قَدَمِي لَا - أَفِي بَشِيءٍ مِنْهَا لَهُ؛ به خدا سوگند! من برای این با شما نجنگیدم که نماز بگزارید و روزه بگیرید و حج به جا آورید و زکات دهید! این امور را خودتان انجام می دهید! هدف من از پیکار با شما این بود که بر شما فرمانروایی کنم (و به قدرت دست یابم). آگاه باشید! من در (صلح نامه) اموری را به حسن (علیه السلام) وعده دادم و تعهداتی کردم، اما (بدانید) همه آن پیمان ها و تعهدات را زیر پا انداخته و به هیچکدام از آنها وفا نخواهم کرد!». پس از آن داخل کوفه شد و از مردم بیعت گرفت، و آنگاه خطبه ای برای مردم خواند و نسبت به امیرمؤمنان علی (علیه السلام) و همچنین امام حسن (علیه السلام) بدگویی کرد. (۱) بدین صورت، معاویه در قدم اول حاکمیت خویش، نخست هدف خود را از آن همه تلاش ها و کشتارها به صراحت بیان کرد. او هرگز مانند یک فرمانده مسلمان پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۵. همچنین رجوع کنید به: مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۸؛ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۴۶. بخشی از این خطبه در مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۵، ص ۴۳ و سیر اعلام النبلاء ذهبی، ج ۴، ص ۳۰۴ نیز آمده است. صفحه ۱۶۲ برای خدا (فی سبیل الله) نجنگید و رسیدن به فرمانروایی را انگیزه خویش قرار داد و همچنین با صراحت از پیمان شکنی و نادیده انگاشتن پیمان نامه صلح سخن گفت؛ در حالی که وفای به عهد و پیمان حداقل چیزی است که از یک مسلمان انتظار می رود. او با ناسزاگویی به امیرمؤمنان (علیه السلام) - پرچمدار توحید و عدالت - و به امام حسن (علیه السلام) که از اهل بیت رسول خداست و پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وی و برادرش را «سرور جوانان اهل بهشت» نامید، همه اصول اولیه پیمان های اخلاقی، دینی و انسانی را زیر پا گذاشت و باطن خویش را برای مردم آشکار ساخت.

۲ - نصب منافقان در پست های حساس

توضیح

طبیعت حکومت معاویه اقتضا می‌کند که برای پیشبرد مقاصد نامشروع خود از افراد فاسد استفاده کند. این امر موجب می‌شد تا هر چه سریع‌تر مردم از تعالیم عادلانه و حیات بخش اسلام فاصله گرفته و حکومت جبار وی نیز به اهداف خویش نزدیک‌تر گردد و صدای مخالفان را در گلو خفه سازد. حضرت امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در یک پیش‌بینی شگفت‌آور از این واقعه خبر داد: «وَ لَكِنِّي اَسِي اَنْ يَلِيَّ اَمْرَ هَذِهِ الْاُمَّةِ شَيْفَهَاوُهَا وَ فُجَارُهَا فَيَتَّخِذُوا مَالَ اللّٰهِ دَوْلًا وَ عِبَادَهُ حَوْلًا وَ الصّٰلِحِيْنَ حَزْبًا وَ الْفٰسِقِيْنَ حَزْبًا مُنْ اَز اِيْنَ اِنْدُوْهِنَا كَمْ كِه سِرپرستى حُكومت اِيْن اُمَّتْ بِه دَسْت اِيْن بِي خِرْدَان وَ نَابَكَارَان (بني اميّه) افتند. بيت المال را به غارت ببرند، آزادي بنندگان خدا را سلب کنند و آنها را برده خویش سازند، با صالحان نبرد کنند و فاسقان را صفحه ۱۶۳ همداستان خود قرار دهند». (۱)

این عبارت کوتاه و پر معنای امیرمؤمنان (علیه السلام) می‌رساند که حضور افراد فاسد و تبه‌کار در پایگاه‌های اصلی یک حکومت، بیانگر فساد و انحراف آن نظام و حکومت است، چنانچه حضور مردان صالح و درست‌کار در دستگاه حکومت، نشانه سلامت و درستی آن است. به تصریح مورخان، تقریباً در هیچ یک از سرزمین‌های تحت امر اموی حتی یک فرد صالح و امین در رأس امور قرار نداشت. در واقع کارگزاران اصلی حکومت معاویه، انسان‌های طماع و هوس‌رانی بودند که به طمع رسیدن به آمال شیطانی و اغراض مادی، تن به این کار داده بودند. ناگفته پیداست که کارگیری افراد منحرف و مفسد که علناً تظاهر به فسق و فجور می‌کردند تا چه میزان می‌توانست به عادی‌سازی منکرات در جامعه منجر شده و ارزش‌های معنوی جامعه را به خطر اندازد. دستگاه عریض و طویل حکومتی معاویه توسط افرادی اداره می‌شد که تمام هوش و ذکاوت خویش را جهت آباد کردن دنیای نامشروع خود به کار گرفته بودند. دنیاپرستان و هوس‌بازانی چون «عمرو بن عاص»، «مغیره بن شعبه» و «زیاد بن ابیه» که از مشهورترین حیل‌گران عرب محسوب می‌شدند (۲)، به طمع ریاست و مقام در دام‌های فریب و نیرنگ معاویه گرفتار آمده بودند، دینشان را دادند و در مقابل، حکومت بخشی از سرزمین اسلامی را به تناسب ظرفیت و حساسیت، از آن خود کردند. در واقع معاویه با توجه به شناختی که از روحیات مردم هر منطقه داشت با زیرکی و شیطنت خاص، یکی از این کارگزاران توطئه‌پرداز خویش را بر آن سامان پاورقی ۱. نهج البلاغه، نامه ۶۲. ۲. از شعبی نقل شده است: «إِنَّ دُهَاءَ الْعَرَبِ أَرْبَعَةٌ: مُعَاوِيَةُ وَ ابْنُ الْعَاصِ وَ الْمُغَيَّرَةُ وَ زِيَادٌ زُرَيْرِكَانِ جِهَانَ عَرَبٍ چَهَارْتَن بُوْدُنْد، مُعَاوِيَه، عَمْرُو عَاصِ، مُغَيَّرَه وَ زِيَاد». الذريعه، ج ۱، ص ۳۵۰ و مختصر تاریخ دمشق، ج ۹، ص ۸۰. صفحه ۱۶۴ می‌گماشت و بدین ترتیب چهره جامعه دینی را به طور کلی تغییر داد و بذر فساد و تباهی و بی‌دینی را در اطراف و اکناف جهان اسلام پاشید. مصر را مادام‌العمر در اختیار «عمرو عاص» یعنی عقل منفصل خود قرار داد، عراق را به ستمگری خون‌آشام چون «زیاد» و مدینه و حجاز را به کینه‌توزی چون «مروان» سپرد، (۱) و جز این‌ها از چهره‌های سفاک و خونریزی‌چون ضحاک بن قیس، سعید بن عاص، بسر بن ارطاه و دیگران برای سرکوب و اختناق استفاده کرد و هرگاه خطری را احساس می‌کرد با سرعت به تعویضی حساب شده دست می‌زد. هنگامی که «عبدالله» - فرزند عمرو بن عاص - از طرف معاویه به حکومت کوفه منصوب شد، مغیره بن شعبه به معاویه گفت: «کوفه را به عبدالله و مصر را به پدرش «عمرو عاص» داده‌ای و خود را در میان دو آرواره شیر قرار داده‌ای!!». معاویه با شنیدن این سخن بلافاصله «عبدالله» را عزل و «مغیره بن شعبه» را به جای وی منصوب کرد. (۲) در این قسمت به طور اجمال ضمن معرّفی برخی از کارگزاران اصلی حکومت معاویه، گوشه‌هایی از زندگانی ننگین و جنایت‌بارشان را بازگو می‌کنیم.

«عمرو عاص» تقریباً سی و چهار سال، قبل از بعثت پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) متولد شد. پدرش «عاص بن وائل» از دشمنان سرسخت اسلام بود که قرآن مجید در نکوهش او می فرماید: «إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» (دشمن تو بریده نسل و بی عقب است). (۳) مادرش - طبق نقل مورخان - بدنام ترین زن در «مکه» بود. به گونه ای که وقتی که پاورقی ۱. در ارتباط با معرفی مروان و فساد گمراهی اش سابقاً بحث شد. ۲. تجارب الامم، ج ۲، ص ۱۵. ۳. کوثر، آیه ۳. طبقات ابن سعد، ج ۱، ص ۱۳۳؛ تاریخ ابن عساکر، ج ۴۶، ص ۱۱۸ و الغدير، ج ۲، ص ۱۲۰ به بعد. صفحه ۱۶۵ «عمرو» متولد شد، پنج نفر مدعی پدری او بودند، ولی مادرش ترجیح داد که او را فرزند «عاص» بشمرد. چرا که هم شباهتش به او بیشتر بود و هم «عاص» بیشتر از دیگران به او کمک مالی می کرد. ولی ابوسفیان، همواره می گفت: من تردید ندارم که «عمرو» فرزند من است و از نطفه من منعقد شده است. (۱) «عمرو بن عاص» در مکه از دشمنان سرسخت پیامبر اسلام بود. هنگامی که جمعی از مسلمانان مکه بر اثر فشار شدید مشرکان قریش به «حبشه» مهاجرت کردند، وی از طرف بت پرستان با شخص دیگری به نام «عمار» مأموریت یافت به حبشه برود و اگر بتواند «جعفر بن ابی طالب» رئیس مهاجران را به قتل برساند و یا حکومت حبشه را بر ضد آنها بشوراند. ولی به اعتقاد بعضی از مورخان، هنگامی که پیشنهاد قتل «جعفر» را به نجاشی دادند «نجاشی» سخت بر آشفت و به آن ها هشدار داد. «عمرو» که چنین انتظاری نداشت، اظهار کرد: «من نمی دانستم محمد (صلی الله علیه وآله) چنین مقامی دارد، هم اکنون مسلمان می شوم»، و با این گفته به ظاهر مسلمان شد. (۲) مرحوم «علامه امینی» در شرح حال «عمرو بن عاص» می گوید: «ما هیچ تردیدی نداریم که او هرگز اسلام و ایمان را نپذیرفته بود، بلکه هنگامی که در حبشه خبرهای تازه ای از پیشرفت پیامبر (صلی الله علیه وآله) در حجاز به گوش او رسید و از سوی دیگر حمایت صریح «نجاشی» را نسبت به مسلمانان حبشه مشاهده کرد، به ظاهر اسلام آورد و هنگامی که به حجاز بازگشت منافقانه در میان مسلمانان می زیست». (۳) سال ها بدین گونه سپری شد تا هنگامی که در عهد «عمر بن خطاب» تمام شامات پاورقی ۱. ربیع الابرار، زمخشری، به نقل از شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۶، ص ۲۸۳ و الغدير، ج ۲، ص ۱۲۳. ۲. مراجعه شود به: الغدير، ج ۲، ص ۱۲۶. ۳. الغدير، ج ۲، ص ۱۲۶. صفحه ۱۶۶ در اختیار معاویه قرار گرفت. «عمرو عاص» مأمور فتح مصر شد و پس از فتح آن منطقه، تا چهار سال از دوران عثمان والی مصر بود، ولی پس از آن بین «عمرو» و «عثمان» اختلافاتی پیش آمد و از حکومت مصر معزول شد و با خانواده اش به «فلسطین» منتقل گشت. هنگامی که «معاویه» در شام بر ضد امیر مؤمنان (علیه السلام) شورش کرد، از «عمرو عاص» دعوت به همکاری نمود، او پس از تأمل و مشورت با نزدیکانش، سرانجام دعوت معاویه را به شرط واگذاری حکومت مصر پذیرفت (۱) و گفت: مُعَاوِيَ لَا أُعْطِيكَ دِينِي وَلَمْ أَنْلِ بِهِ مِنْكَ دُنْيَا فَأَنْظُرُنْ كَيْفَ تَصْبِيحُ «ای معاویه! دینم را به تو نمی دهم که در مقابل آن به دنیا هم نرسم، بنگر که چه باید بکنی؟!». (۲) حضرت علی (علیه السلام) طی سخنانی به همین نکته اشاره کرده، می فرماید: «إِنَّهُ لَمْ يُبَايِعْ مُعَاوِيَةَ حَتَّى شَرَطَ أَنْ يُؤْتِيَهُ أُتَيْتُهُ وَ يَرْضَخَ لَهُ عَلَى تَرْكِ الدِّينِ رَضِيخَةً / او حاضر نشد با معاویه بیعت کند، مگر این که عطیه و پاداشی از او بگیرد (و حکومت مصر را برای او تضمین نماید) و در مقابل از دست دادن دینش، رشوه اندکی دریافت نماید!». (۳) و نیز در نامه ای به عمرو عاص فرمود: «إِنَّكَ قَدْ جَعَلْتَ دِينَكَ تَبَعًا لِدُنْيَا أَمْرِي ظَاهِرٌ عَيْتُهُ... فَأَذْهَبَتْ دُنْيَاكَ وَ آخِرَتُكَ / تو دین خود را برای دنیای کسی (معاویه) فروختی که گمراهی وی پاورقی ۱. مراجعه شود به: الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۸۲ و الغدير، ج ۲، ص ۱۴۰-۱۴۲. ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۶۵ و الغدير، ج ۲، ص ۱۴۳ به نقل از عیون الاخبار ابن قتیبه، ج ۱، ص ۱۸۱. ۳. نهج البلاغه، خطبه ۸۴. رجوع شود به: پیام امام امیرالمؤمنین، ج ۳، ص ۴۶۱ به بعد. صفحه ۱۶۷ آشکار است ... هم دنیا را از دست دادی و هم آخرت را». (۱) آری «عمرو» در دام فریبنده دنیا طلبی گرفتار شد، و پس از آن تمام قدرت فکری خویش را در شیطنت به کار گرفت. یکی از معروفترین نقشه های شیطانی او، داستان سر نیزه کردن قرآن هاست که در جنگ «صفین» هنگامی که لشکر «معاویه» در آستانه شکست قرار گرفت، او با یک نیرنگ عجیب، لشکر او را از شکست حتمی نجات داد دستور داد قرآن ها را بر سر نیزه کنند و بگویند ما همه پیرو قرآنیم و باید به حکمیت قرآن، تن در دهیم و دست از

جنگ بکشیم. این نیرنگ چنان در گروهی از ساده لوحان از لشکر امیرمؤمنان علی (علیه السلام) مؤثر افتاد که به طور کلی سرنوشت جنگ را تغییر داد. «معاویه» به پاس جنایات بی شمار و طزاری های این وزیر حيله گرش، مصر را مادام العمر به وی بخشید. ولی عجب! که حکومت سراسر نیرنگ و فریب این جرثومه فساد دوام چندانی نداشت. چند صباحی نگذشته بود که با پیدا شدن آثار و نشانی های مرگ، لرزه بر اندامش افتاد و با حسرت و پشیمانی فراوان در کام مرگ فرو رفت. به گفته «یعقوبی» مورخ معروف، هنگامی که مرگ او فرا رسید، به فرزندش گفت: ای کاش پدرت در غزوه «ذات السلاسل» (در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله)) مرده بود! من کارهایی انجام دادم که نمی دانم در نزد خداوند چه پاسخی برای آنها دارم. آن گاه نگاهی به اموال بی شمار خود کرد و گفت: ای کاش به جای اینها، مدفوع شتری بود، ای کاش سی سال قبل مرده بودم! دنیای معاویه را اصلاح کردم و دین خودم را بر باد دادم! دنیا را مقدم داشتم و آخرت را رها نمودم، از دیدن راه راست و سعادت نایبنا شدم، تا مرگم فرا رسید. گویا می بینم که معاویه اموال مرا می برد و با شما بدرفتاری خواهد پاورقی ۱. نهج البلاغه، نامه ۳۹. صفحه ۱۶۸ کرد. یعقوبی می افزاید: هنگامی که «عمرو عاص» مرد، معاویه اموالش را مصادره کرد، و این اولین مصادره اموالی بود که توسط معاویه نسبت به اطرافیانش انجام پذیرفت. (۱)

زیاد بن ابیه (والی بصره و کوفه)

وی در آغاز از خطر سازترین و ناسازگارترین دشمنان برای معاویه به حساب می آمد. مادرش - سمیه - از جمله زنانی بود که معروف است بالای خانه اش در جاهلیت پرچم سرخی که خاص زنان بدکار بود برافراشته بود و از آنجا که کنیز حرث بود، وی را به ازدواج غلام رومی اش - عبید - در آورده بود. هنگامی که «زیاد» متولد شد به درستی مشخص نبود پدر واقعی او کیست، به همین جهت با این که به حسب ظاهر، پدرش عبید - غلامی رومی - بود، وی را «زیاد ابن ابیه» (زیاد فرزند پدرش!) می نامیدند. ولی تیزهوشی و سخنوری و بی باکی «زیاد» وی را زبانزد خاص و عام کرده بود و رفته رفته به فرد سرشناسی تبدیل شده بود تا جایی که بعدها در دوران حکومت امام امیرمؤمنان (علیه السلام) از طرف آن حضرت به حکومت سرزمین پهناور فارس منصوب شد، شاید به این منظور که جذب دستگاه معاویه نشود. ولی بارها از طرف معاویه مورد تهدید یا تطمیع قرار گرفت، امّا زیاد در مقابل وی مقاومت کرد، حتی پس از صلح امام حسن (علیه السلام) با این که تمام سرزمین های اسلامی به زیر فرمان معاویه قرار گرفت، تنها قسمت باقیمانده، فارس بود که همچنان زیر نفوذ حکومت اموی نرفت. پاورقی ۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۲۲. مراجعه شود به: پیام امام، ج ۳، ص ۴۶۱-۴۷۶. صفحه ۱۶۹ معاویه با طرح نقشه ای عجیب «مغیره بن شعبه» - دوست دیرین زیاد - را نزد وی فرستاد تا از طریق پیشنهاد «برادر خلیفه بودن!» وی را به گردن نهادن در برابر حکومت اموی وادار نماید. نقشه معاویه کارگر افتاد. زیاد با خود اندیشید در این صورت (برادر معاویه شدن) به یکی از قدرتمندترین مردان عرب تبدیل شده و از این پس، پدرش نه یک غلام رومی گمنام، که ابوسفیان رئیس قبیله قریش خواهد بود و دیگر از رنج بردگی و حقارت و غیرعرب بودن نژادش رهایی خواهد یافت (۱)، این بود که مغلوب این توطئه شد و به سوی دمشق رهسپار گردید. بدین ترتیب، وی در دام هزار رنگ معاویه گرفتار آمد و یکی از کارگزاران حکومت اموی گردید و سالیان دراز تمام قدرت خود را صرف تحکیم پایه های سلطنت ننگین معاویه نمود. ابن اثیر - مورخ مشهور - می نویسد: «قضیه ملحق ساختن زیاد به ابوسفیان، اولین حکمی بود که به صورت علنی بر خلاف شریعت مقدّس اسلام اعلام گردید. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده بود: «الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ» فرزند به همسر ملحق می شود و سهم زناکار سنگ سار شدن است». (۲) در واقع «زیاد» با این کار، ننگ زنازادگی خویش را می خرید. شیخ محمد عبده از «احمد عباس صالح» نقل می کند که وی پس از اظهار شگفتی از ماجرای الحاق زیاد به ابوسفیان می گوید: «شگفت آورتر آن که

شهادت به رابطه نامشروع «ابوسفیان» با «سمیه»، که زنی پاورقی ۱. چنانچه گذشت زیاد فرزند «عبید» غلام رومی «حرث» شمرده می‌شد. مراجعه شود به کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۴ حوادث سال ۴۴. ۲. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۴۴، حوادث سال ۴۴ و مراجعه شود به: نقش عایشه در تاریخ اسلام، قسمت سوم، ص ۱۵۰ به بعد. صفحه ۱۷۰ شوهردار بود، در یک مجلس علنی و رسمی صورت گرفت و زیاد هم از آن احساس شرمندگی نکرد، چرا که وی - میان امتیاز برادری با خلیفه! و رسوایی و ننگ زنازادگی - برادری را پذیرفت تا از منافع آن بهره مند شود! (۱). این اتفاق در دنیای اسلام به شدت بازتاب منفی پیدا کرد، و شاعران زبردست عرب با سرودن اشعاری تند و هجوآمیز، از آن به عنوان ننگی بزرگ بر دامن بنی امیه یاد کردند. (۲) پس از این حادثه، برگ دیگری از زندگی «زیاد» ورق خورد و وی که تا دیروز دشمن سرسخت معاویه بود برای تحکیم حکومت معاویه به خونخوارترین چهره تاریخ مبدل شده بود. فردی که شنیدن نام وی، وحشت و مصیبت را برای مردم به ارمغان می‌آورد. ابن ابی الحدید - دانشمند مشهور معتزلی - در شرح نهج البلاغه اش می‌نویسد: «معاویه، حکومت کوفه و بصره را به «زیاد بن ابیه» سپرد و او شیعیان علی (علیه السلام) را از زیر هر سنگ و کلوخ بیرون می‌کشید و به قتل می‌رسانید». (۳) به جرأت می‌توان ادعا کرد، یکی از عواملی که موجب شد تا کوفیان با ورود «عبیدالله بن زیاد» به کوفه، با سرعتی شگفت آور از حمایت «مسلم بن عقیل» دست بکشند، همین ترس و وحشتی بود که پدر سنگ دل و بی رحمش - زیاد - در دل کوفیان ایجاد کرده بود. این بود چهره واقعی یکی دیگر از زمینه سازان حادثه دلخراش کربلا. پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه عبده، ذیل نامه ۴۴. ۲. برای آگاهی بیشتر از شرح حال زیاد مراجعه شود به: مختصر تاریخ دمشق، ج ۹، ص ۷۵ به بعد؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۸؛ کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۴۱ به بعد، (حوادث سال ۴۴ و ۴۵ هجری)؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۶۳ به بعد؛ تاریخ ابن عساکر، ج ۱۹، ص ۲۱۶-۲۲۷؛ مروج الذهب، ج ۳، ص ۲۵-۲۶ و الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۱۶-۲۲۷. ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۴؛ مراجعه شود به: الغدیر، ج ۱۱، ص ۳۸. صفحه

۱۷۱

مغیره بن شعبه (والی کوفه)

«مغیره» بنا به تصریح مورخان، یکی از مشهورترین حیلہ گران جهان عرب بود (۱) و بیشتر عمر خویش را در فسق و فجور سپری کرده است. (۲) ابن ابی الحدید از استادش - مدائنی - نقل می‌کند که «مغیره» در دوران جاهلیت از زناکارترین مردم بوده است و این عمل زشت را در عهد عمر، زمانی که والی بصره بود، نیز مرتکب شد. (۳) وی با این که تقریباً هفت سال قبل از بعثت متولد شده بود ولی تا اندکی پیش از صلح حدیبیه (سال ششم هجری) مشرک باقی مانده بود. پس از آن نیز، بعد از آن که به قتل و کشتار بی رحمانه ای دست زده بود، به مدینه پناه آورد و جان خود را به حسب ظاهر با اسلام آوردن حفظ کرد، ولی مورد استقبال پیامبر (صلی الله علیه وآله) و مسلمانان قرار نگرفت. (۴) «ابن ابی الحدید» در این باره می‌نویسد: «وَكَانَ إِسْلَامُ الْمُغَيْرَةِ مِنْ غَيْرِ إِعْتِقَادِ صَحِيحٍ وَلَا إِيَابَةٍ وَبَيِّنَةٍ جَمِيلَةٍ إِسْلَامَ آوَرَدَنَ مَغِيرَةَ مِنْ رُؤْيِ اعْتِقَادِ صَحِيحٍ وَبِأَيْتِ صَادِقٍ نُبُوَّةِ». (۵) بررسی زندگی سراسر نکبت بار مغیره خود بهترین گواه است که وی هرگز طعم ایمان را نچشیده بود. در حافظه تاریخ هیچ نقطه روشنی از زندگی وی در محضر پیامبر (صلی الله علیه وآله) ثبت نشده پاورقی ۱. مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۵، ص ۱۷۴. ۲. مراجعه شود به: شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ص ۱۰، ذیل حکمت ۴۱۳. ۳. همان مدرک، ج ۱۲، ص ۲۳۹. ۴. مراجعه شود به: مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۵، ص ۱۵۷-۱۵۸ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ص ۸، ذیل حکمت ۴۱۳. ۵. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲۰، ص ۸، ذیل حکمت ۴۱۳. صفحه ۱۷۲ است، ولی پس از ارتحال پیامبر عظیم الشان (صلی الله علیه وآله) به سختی در تحکیم حکومت خلفا کوشید، تا جایی که در حادثه یورش به خانه حضرت زهرا (علیها السلام) و به آتش کشیدن آن، حضوری

چشمگیر داشت. امام حسن مجتبی (علیه السلام) در حضور معاویه و سران نابکار بنی امیه در خطابی به مغیره فرمود: «أَنْتَ صَرَبْتَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) حَتَّى أَدْمَيْتَهَا وَأَلْقَيْتَ مَا فِي بَطْنِهَا ۖ تُو هِمَانُ كَسَى هَسْتِي كِه حَضْرَتِ فَاطِمَه (علیها السلام) دختَر پیامبر خدا را چنان زدی که بدنش خونین شد و فرزندِی را که در رحم داشت، سقط کرد». (۱) وی در زمان خلافت «عمر» به عنوان والی بصره برگزیده شد، ولی پس از مدتی به جرم زناى محصنه از حکومت آنجا معزول گشت، ولی خلیفه، اجرای حد الهی یا حداقل تعزیر را نسبت به وی مصلحت ندانست، (۲) بلکه به عکس پس از مدتی او را به حکومت کوفه منصوب کرد زولی این لکه ننگ از دامنش پاک نشد. «ابن ابی الحدید» در این باره می نویسد: «وَكَانَ عَلِيٌّ بَعِيدَ ذَلِكَ يَقُولُ: إِنَّ ظَفْرَتُ بِالْمَغْيِرَةِ لَأَتْبَعْتُهُ الْحَيَاةَ ۖ حَضْرَتِ عَلِي (علیه السلام) می فرمود: اگر من بر مغیره دست یابم او را سنگ سار می کنم». (۳) امام حسن مجتبی (علیه السلام) در خطابش به «مغیره» در حضور معاویه و جمعی دیگر فرمود: «أَنْتَ الزَّانِي قَدْ وَجَبَ عَلَيْكَ الرَّجْمُ ۖ تُو هِمَانُ زَنَاكَارِي هَسْتِي كِه مَسْتَحَقَّ سَنَك سَار شَدْن مِي بَاشِي». (۴) پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۸۳ و احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۴۰. ۲. مراجعه شود به: مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۵، ص ۱۶۵-۱۶۹؛ مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۴۴۸؛ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۲، ص ۲۳۸؛ ج ۲۰، ص ۸ به بعد. ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۲، ص ۲۳۸. ۴. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۸۳ و احتجاج، ج ۲، ص ۴۰. صفحه ۱۷۳ در دوران معاویه، «مغیره» از جایگاه ویژه ای برخوردار شد و مدت ها ولایت کوفه و اطراف آن را به عهده داشت و هرگز از سب و لعن علی (علیه السلام) در خطبه های نماز جمعه و در حضور جمع، چشم پوشی نمی کرد. یکی از مصیبت بارترین جنایات مغیره به جوش آوردن دیک طمع معاویه نسبت به طرح ولایت عهدی یزید بوده است که اول بار توسط وی به معاویه پیشنهاد داده شد و بنا به گفته خودش: «پای معاویه را در رکابی قرار داده ام که جولانگاهش بر امت محمد (صلی الله علیه وآله) بسیار طولانی است و رشته کار این امت را چنان از هم گسستم که دیگر قابل جمع کردن نیست». (۱) «مغیره» در طول حکومت خویش در کوفه جنایات بی شماری را مرتکب شد و مطابق میل و تأکید معاویه از شکنجه و آزار شیعیان و هواداران امیر مؤمنان (علیه السلام) لحظه ای کوتاه نیامد و در مقابل اعتراض «حُجْر بن عدی» - مجاهد نستوهی که در راه دفاع از حریم ولایت به شهادت رسید - گفته بود: «ای حُجْر! در سرزمینی که من والی آن هستم آشوب به پا می کنی؟! اِتَّقِ السُّلْطَانَ، اِتَّقِ غَضَبَهُ وَ سَطْوَتَهُ ۖ اَز سُلْطَان بَتْرَس، اَز خَشْم وَ قَدْرَت او پِرهیز». (۲) ولی «حُجْر» علی رغم این تهدیدها در دفاع از مکتب اهل بیت (علیهم السلام) از پای ننشست و سرانجام در همین راه شربت شهادت نوشید.

سمره بن جندب (جانشین زیاد در بصره)

پاورقی ۱. «لَقَدْ وَضَعْتُ رَجُلَ مُعَاوِيَةَ فِي غَزَا بَعِيدِ الْغَايَةِ عَلَى أُمَّةٍ مُّحَمَّدٍ وَ فَتَقْتُ عَلَيْهِمْ فَتَقًا لَا يُزْتَقُّ أَيْدًا» کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۵۰۴، حوادث سال ۵۶. ۲. تاریخ ابن عساکر، ج ۱۲، ص ۲۰۸ به بعد. صفحه ۱۷۴ با این که معاویه، نسبت به فرزندان پیامبر (صلی الله علیه وآله) - امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) - و نیز نسبت به صدها صحابی با سابقه، کمترین توجهی نداشت، بلکه موجبات آزار و قتل آنان را فراهم می ساخت، در عین حال برای آن که گفتار و کردارش به نوعی مورد قبول عامه و پذیرش مردم قرار گیرد مجبور بود برای توجیه کارهای خود به استخدام افراد دنیاپرستی تن دهد که عنوان صحابی پیامبر (صلی الله علیه وآله) را با خود یدک می کشیدند، تا بتواند با دامن زدن به این تفکر که صحابی پیامبر بودن مساوی با حق گفتن و حق بودن است، خلاف کاری های خویش را توجیه نماید. در همین راستا معاویه، افرادی چون «ابوهریره» و یا حتی کسانی مثل «سمره بن جندب» که هیچ سابقه روشنی در اسلام نداشتند تنها به بهانه درک زمان پیامبر (صلی الله علیه وآله) جذب می کند و آنان را در خدمت جعل احادیث به نفع خود به کار می گیرد. روحیه اسلام ستیزی و حق ناپذیری «سمره» را می توان در داستان «حدیث لاضرار» بدست آورد.

خلاصه داستان چنین است: «سمره» برای سرکشی به یک درخت خرما که متعلق به او بود، بدون اجازه وارد «بُستان» یکی از انصار می شد. مرد انصاری که با خانواده اش آنجا زندگی می کرد از وی تقاضا کرد تا پیش از ورود به منزل اجازه بگیرد، ولی سمره نپذیرفت. نزاع آنان بالا گرفت و مرد انصاری شکایت خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) برد. پیامبر (صلی الله علیه و آله) «سمره» را احضار فرمود و به او پیشنهاد کرد آن درخت را به چند برابر قیمتش بفروشد ولی سمره امتناع ورزید. پیامبر (صلی الله علیه و آله) درختی را در بهشت به جای آن به او وعده داد، ولی سمره همچنان سماجت کرد و زیربار نرفت. اینجا بود که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) به مرد انصاری دستور داد تا درخت را از ریشه درآورد و پیش روی سمره بیفکند و فرمود: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضَرَارَ فِي الْإِسْلَامِ». (۱) پاورقی ۱. کافی، ج ۵، ص ۲۹۲، باب الضرار، حدیث ۲ و تهذیب، ج ۷، ص ۱۴۶، باب بیع الماء، حدیث ۶۵۱. برای آگاهی بیشتر از مدارک و محتوای این قاعده مراجعه شود به: القواعد الفقهية تأليف آية الله العظمى ناصر مكارم شيرازي، ج ۱، ص ۲۹ به بعد. صفحه ۱۷۵ «ابن ابی الحدید» به نقل از استادش «ابوجعفر» می نویسد: «سمره» با گرفتن چهارصد هزار درهم از معاویه حاضر شد این حدیث را جعل کند که آیه (وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ...) (بقره، ۲۰۷)، که در مورد حضرت علی (علیه السلام) نازل شده است زدر شأن ابن ملجم است. (۱) (مشروح این روایت به زودی خواهد آمد). کوتاه سخن این که «معاویه» از وجود «سمره» در دستگاه خویش سود بسیار برد و او نیز از معاویه پاداش خوش خدمتی هایش را می گرفت و سرانجام به عنوان جانشین زیاد در بصره برگزیده شد، و این مرد تاریک دل، در بصره هزاران نفر را به جرم دین داری و عشق و ارادت به اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) به قتل رساند. طبری - مورخ معروف - نقل می کند که «محمد بن سلیم» از «ابن سیرین» پرسید: آیا «سمره» کسی را به قتل رسانده است؟ پاسخ داد: «هَلْ يُحْصَى مَنْ قَتَلَ سَمْرَةَ ابْنُ جُنْدَب؟ اِسْتِخْلَفَهُ زِيَادُ عَلِيَّ الْبَصِيرَةَ وَ اَتَيْتُكَوْفَةَ فَجَاءَ وَ قَدْ قَتَلَ ثَمَانِيَةَ اَلْفِ مِنْ النَّاسِ / آیا می شود تعداد کشته شدگان به دست سمره را به شماره درآورد؟! «زیاد» او را به جانشینی خویش در بصره قرار داد و وی هشت هزار تن را به قتل رساند». طبری می افزاید: «زیاد» از سمره پرسید: آیا نرسیدی در این میان، بی گناهی را کشته باشی؟! پاسخ داد: اگر دوبرابر این تعداد را نیز می کشتم، باکی نداشتم. (۲) مردی به نام «ابوسوار عدوی» می گوید: «سمره» فقط از قوم من در یک سپیده دم پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، ذیل خطبه ۵۶ و الغدير، ج ۱۱، ص ۳۰. ۲. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۷۶، حوادث سال ۵۳، مراجعه شود به: کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۶۲-۴۶۳، حوادث سال ۵۰. صفحه ۱۷۶ چهل و هفت تن از جمع آوری کنندگان قرآن را به قتل رساند. (۱) با این که «سمره» برای رسیدن به منافع مادی حاضر به هر جنایتی بود و سالیان درازی در دستگاه حکومت معاویه به توجیه جنایات وی و سران بنی امیه اشتغال داشت، ولی حکومتش بر بصره بیش از شش ماه دوام نیافت، هنگامی که حکم عزلش از جانب معاویه صادر شد، از روی خشم گفت: «لَعَنَ اللَّهُ مُعَاوِيَةَ! وَاللَّهِ لَوْ اَطَعْتُ اللَّهَ كَمَا اَطَعْتُ مُعَاوِيَةَ مَا عَزَدْتَنِي اَبَدًا / خدا لعنت کند معاویه را! به خدا سوگند! اگر آن گونه که از معاویه اطاعت کردم، از خداوند اطاعت می نمودم هرگز مرا گرفتار عذاب نمی کرد.» (۲)

۳ - بستر سازی های فرهنگی برای پیشبرد اهداف شوم خویش

اشاره

معاویه برای پیشبرد اهداف خویش و تثبیت حکومت اموی و محو تدریجی آثار اسلام، نیاز به انجام مقدمات و ایجاد بسترهای مناسب فرهنگی داشت. او می بایست فرهنگ جدیدی را از اسلام به جامعه اسلامی عرضه کند، تا در پرتو آن، امور سیاسی خود را پیش ببرد. از این رو، دست به حرکات مختلف و شگردهای گوناگونی زد که بخشی از آنها به شرح زیر است:

الف) جلوگیری از تفسیر قرآن

محو ظاهری الفاظ قرآن در جامعه اسلامی برای معاویه ممکن نبود، ولی از آن جا پاورقی ۱. همان مدرک. ۲. همان مدرک. صفحه ۱۷۷ که وجود قرآن با تفسیر صحیح و فهم درست آیات آن، مانع خودکامگی های او بود، از دانشمندان امت اسلامی می خواهد از تفسیر و تأویل صحیح آن بپرهیزند. ماجرای گفتگوی معاویه با ابن عباس در این زمینه شنیدنی است: در سفری که معاویه در ایام خلافت خویش به مدینه داشت، به ابن عباس برخورد کرد، وقتی که او را دید، گفت: ای ابن عباس! ما به همه سرزمین اسلامی نامه نوشتیم که کسی حق ندارد از مناقب علی و خاندانش چیزی را نقل کند پس تو نیز زبانت را نگه دار و چیزی مگو! ابن عباس گفت: آیا ما را از خواندن قرآن نهی می کنی؟ معاویه گفت: هرگز! ابن عباس گفت: پس ما را از تفسیر و تأویل آن باز می داری؟ معاویه گفت: آری! ابن عباس: بنابراین ما فقط باید قرآن بخوانیم، ولی از مقصود آن چیزی نپرسیم! آنگاه ادامه داد: کدام یک بر ما واجب تر است، خواندن قرآن، یا عمل کردن به آن؟ معاویه: عمل به قرآن! ابن عباس: چگونه به قرآن عمل کنیم در حالی که نمی دانیم خدا چه امری را قصد کرده است (بنابراین، بدون فهم آیات نمی شود به آن عمل کرد). معاویه: اشکالی ندارد، شما تأویل و تفسیر آیات را از کسانی پرسید که مطابق تفسیر و تأویل تو و اهل بیت تو تفسیر نمی کنند! ابن عباس: قرآن بر اهل بیت ما (رسول خدا و خاندان پاکش (علیهم السلام)) نازل شده است، آنگاه تفسیر آن را از آل ابوسفیان پرسیم؟!... معاویه که پاسخی نداشت با نهایت گستاخی به ابن عباس گفت: قرآن بخوانید و تفسیرش کنید ولی آنچه را که از آیات قرآن درباره شما (اهل بیت رسول خدا (علیهم السلام)) نازل شده است را روایت نکنید و غیر آن را برای مردم نقل کنید... صفحه ۱۷۸ آنگاه افزود: اگر ناچار از نقل چنین آیاتی می باشی، آن را پنهانی نقل کن که کسی آن را آشکارا از شما نشنود. (۱) معاویه نمی خواهد مردم از حقایق قرآن مخصوصاً آنچه مربوط به اهل بیت (علیهم السلام) بود، آگاه شوند و روی به دنبال تفسیر قرآن و بیان مصادیق و شأن نزول آیات مطابق «تفسیر اموی» است! و حتی بیان آن را از مردی همانند ابن عباس که آشنای به تفسیر و تأویل آیات است، بر نمی تابد! چرا که آگاهی از حقایق قرآن، بزرگترین مانع خودکامگی های او و حکومت اموی است و بهترین راه برای چنین هدفی، در جهل نگه داشتن مردم است همان گونه که سال ها مردم شام را در بی خبری از حقیقت قرآن و اسلام نگه داشت و حداکثر استفاده را از ناآگاهی آنان در پیشبرد مقاصد خویش برد.

ب) ترویج مذهب جبر

معاویه برای پیشبرد اهداف خویش عقیده جبر را میان مسلمانان ترویج می کرد. نقل شده است که معاویه می گفت: «عمل و کوشش هیچ نفعی ندارد، چون همه کارها به دست خداوند است». (۲) این سخن معاویه نه از روی اعتقاد، بلکه برای تحمیل خلافت خود بر مردم بود چنان که از او نقل شده است که می گفت: «هَذِهِ الْخِلَافَةُ أَمْرٌ مِنَ اللَّهِ وَقَضَاءٌ مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ خِلَافَتُ مَنْ يَكِي مِنْ أَمْرِ اللَّهِ خِلَافَةُ اللَّهِ وَ قَضَاءُ اللَّهِ مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ». (۳) پاورقی ۱. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۱۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۲۴. ۲. حیاة الصحابة، ج ۳، ص ۵۲۹ (به نقل از تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۴۱۰). ۳. مختصر تاریخ دمشق، ج ۹، ص ۸۹. وی همچنین در برابر مخالفت عایشه با زمامداری یزید در سال ۵۶ هجری در مدینه، به وی گفت: «إِنَّ أَمْرَ يَزِيدٍ قَضَاءٌ مِنَ الْقَضَاءِ، وَ لَيْسَ لِلْعِبَادِ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ» ماجرای زمامداری یزید قضای حتمی است که بندگان در این ارتباط از خود اختیاری (در مخالفت) ندارند. (تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۶۰). صفحه ۱۷۹ در واقع ترویج این عقیده برای جلوگیری از اعتراض و قیام مردم بود. بدین معنا که آنچه امروز اتفاق می افتد، خواست خداست و مقاومت در برابر قضا و قدر الهی بی فایده است. معاویه با این ترفند، بذر سستی

و بی اثر بودن تلاش های معترضانه را در جامعه منتشر می ساخت و آن ها را وادار به پذیرش کارهای خلاف خویش می کرد.

ج) تحریم ذکر فضایل علی (علیه السلام) و جعل حدیث درباره دیگران

معاویه برای جلوگیری از نفوذ معنوی اهل بیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) - و به ویژه امیرمؤمنان علی (علیه السلام) - به مقابله با نشر فضایل آن حضرت (علیه السلام) پرداخت. از یک سو چنان بر شیعیان و علاقمندان آن حضرت سخت می گرفت که کسی جرأت بیان فضایل مولا (علیه السلام) را پیدا نکند، و از سوی دیگر دستور داد، برای خلفای گذشته، به ویژه عثمان به نقل (و جعل) فضایل پردازند و برای ناقلان این فضایل جوایز فراوانی در نظر گرفت. ابن ابی الحدید معتزلی در این باره می نویسد: «معاویه به والیان شهرها نامه نوشت و طی بخش نامه ای به همه آنان ابلاغ کرد که: علاقمندان عثمان و آنان که فضایل و مناقبش را نقل می کنند، از مقربان دستگاه حکومتی قرار داده و مورد اکرام و احترام ویژه قرار دهند و اگر کسی روایتی را در فضیلت وی نقل کرد، علاوه بر نام او، نام پدر و خویشاوندانش را بنویسید، تا به همه آنان جایزه و پاداش دهم! این بخش نامه اجرا شد و در نتیجه جوایز و پاداش های فراوانی میان مردم سرازیر گردید و چند سالی به همین منوال گذشت، تا آن که بار دیگر نوشت: «احادیث در صفحه ۱۸۰ فضایل و مناقب عثمان فراوان شد! از این پس از مردم بخواهید تا در فضایل دیگر صحابه - به ویژه آن دو خلیفه - به نقل حدیث پردازند و در برابر هر حدیثی که در فضیلت علی (علیه السلام) نقل شده است، بانقل همان فضایل برای دیگر صحابه به مقابله با فضایل علی (علیه السلام) پردازند!». ابن ابی الحدید می افزاید: «معاویه چنان بر شیعیان علی (علیه السلام) سخت گرفت که اگر مردی از شیعیان امیرمؤمنان (علیه السلام) می خواست حدیثی را درباره آن حضرت و یا از آن حضرت برای افراد مورد اعتماد نقل کند، از او پیمان های مؤکد می گرفت و او را سوگند می داد که این ماجرا را پنهان نگه دارد، سپس حدیث را برای وی می گفت. این سخت گیری ها و آن بذل و بخشش های معاویه جهت نشر فضایل خلفا - به ویژه عثمان - سبب شد که احادیث دروغین فراوان شود و هر کس برای کسب متاع دنیا حدیثی در فضیلت افراد مورد نظر معاویه نقل کند». (۱) این دانشمند بزرگ اهل سنت در جای دیگر از کتابش می نویسد: «بنی امیه از آشکار شدن فضایل علی (علیه السلام) جلوگیری کردند، و هر کس روایتی را در این باره نقل می کرد، مجازات می کردند تا آنجا که اگر کسی می خواست روایتی را از آن حضرت - حتی روایتی که مربوط به فضیلت وی نبود، بلکه درباره احکام دینی بود - نقل کند، جرأت نداشت، نام آن حضرت را برد، بلکه می گفت: «عن ابی زینب» یعنی ابوزینب چنین گفته است!». (۲) داستان جعل فضایل برای خلفای گذشته و حتی برای خود معاویه و بیان آن در پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۴-۴۶ (با اختصار). ۲. همان مدرک، ج ۴، ص ۷۳. توجه دارید که کنیه معروف آن حضرت ابوالحسن است، ولی جو اختناق حکومت اموی چنان بر شیعیان سخت گرفته بود که نه تنها از بردن نام و القاب آن حضرت می ترسیدند، بلکه از کنیه معروف آن حضرت نیز استفاده نمی کردند و از کنیه غیر معروف (ابوزینب) بهره می گرفتند. صفحه ۱۸۱ منبرها و مکتب خانه ها را مرحوم طبرسی نیز در احتجاج نقل می کند. (۱) ابن ابی الحدید از یکی از بزرگان علم حدیث نقل می کند که: «بیشترین احادیث جعلی و دروغین در فضایل صحابه، در عصر حاکمیت بنی امیه ساخته و ترویج شد. هدف حدیث سازان این بود که با کوبیدن بنی هاشم به حاکمان بنی امیه نزدیک شوند (و به مال و مقام دست یابند)». (۲) دستگاه خلافت معاویه به این مقدار نیز اکتفا نکرد، بلکه به یکی از حدیث سازان، مقدار فراوانی پول داد، تا شأن نزول برخی از آیات را به نفع دشمنان امیرمؤمنان (علیه السلام) و به ضرر آن حضرت تحریف کند! معروف است معاویه مبلغ چهارصد هزار درهم به «سمره بن جندب» (یکی از حدیث سازان) داد، تا اعلام کند که این دو آیه درباره علی (علیه السلام) نازل شده است: (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ * وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ

الْفَسَادُ (۳) و از مردم کسانی هستند که گفتار آنان در زندگی دنیا مایه اعجاب تو می شود، و خدا را بر آنچه در دل دارند، گواه می گیرند، در حالی که آنان سرسخت ترین دشمنانند. آنان هنگامی که روی بر می گردانند (و از نزد تو خارج می شوند) در راه فساد در زمین می کوشند و زراعت ها و چهارپایان را نابود می سازند (بُبا این که می دانند) خدا فساد را دوست نمی دارد. (۴) پاورقی ۱. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۸۴-۸۵. مرحوم علامه امینی در کتاب ارزشمند الغدیر احادیث ساختگی در فضایل خلفا و همچنین معاویه را به طور مشروح مورد بحث و بررسی قرار داده است. (رجوع کنید به: الغدیر، ج ۷، ۸، ۹، ۱۰). ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۶. ۳. بقره، آیات ۲۰۴-۲۰۵. ۴. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۷۳. صفحه ۱۸۲ در حالی که این آیه مطابق سخن مفسران درباره «اخنس بن شریق» منافق نازل شده است، که در عصر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دست به جنایاتی زد. (۱) وی همچنین اعلام کرد آیه ۲۰۷ سوره بقره که می فرماید: (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ) برخی از مردم جان خویش را به خاطر خشنودی خدا می فروشند. در وصف ابن ملجم (قاتل امیر مؤمنان) علیه السلام)) نازل شده است، (در حالی که این آیه درباره علی (علیه السلام) در ماجرای لیلۃ المیبت نازل شده بود). (۲) تمام این تلاش ها برای آن بود که خط فضیلت علوی مورد تردید مسلمانان قرار گیرد، و بغض و کینه جانشین آن شود تا در پناه آن، معاویه خط سیاه اموی را که از سرچشمه جاهلی سیراب می شد، ترویج کند و به اهداف دنیاطلبانه خویش برسد.

(د) ترویج ناسزاگویی به علی (علیه السلام)

معاویه به پرده پوشی فضایل علی (علیه السلام) و ترویج فضایل ساختگی سایر خلفا و بعضی از صحابه اکتفا نکرد، بلکه به سب و ناسزاگویی آن حضرت روی آورد و آنچه را که پیش از آن، میان مردم شام سنت ساخته بود، به سایر بلاد اسلامی نیز گسترش داد و به سب و لعن امیر مؤمنان (علیه السلام) در محافل و مجالس و بر فراز منبرها و در خطبه های نماز جمعه فرمان داد. مرحوم علامه امینی با استناد به منابع معتبر اهل سنت می نویسد: «معاویه پیوسته اصرار داشت که روایاتی در نکوهش مقام امیر مؤمنان علی (علیه السلام) پاورقی ۱. رجوع کنید به: تفسیر فخر رازی، روح المعانی، الدر المنثور، مجمع البیان و تفسیر نمونه (ذیل تفسیر آیات فوق). ۲. آری؛ این آیه در عظمت فداکاری امیر مؤمنان (علیه السلام) نازل شده است. مطابق نقل مفسران و مورخان شیعه و سنی این آیه مربوط به لیلۃ المیبت یعنی آن شب است که مشرکان مکه قصد داشتند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در منزلش به قتل برسانند؛ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به فرمان الهی بستر خود را ترک کرد و علی (علیه السلام) آن شب به جای پیامبر (صلی الله علیه و آله) خوابید. صبحگاهان که مشرکان با شمشیرهای آخته بر آن خانه هجوم آوردند، علی (علیه السلام) را در آن جا یافتند و با این فداکاری، رسول خدا از دست مشرکان نجات یافت و از همان جا هجرت رسول خدا به سوی مدینه آغاز شد. بنابراین، آیه فوق درباره عظمت کار امیر مؤمنان (علیه السلام) که با وجود خطر فراوان، شجاعانه و فداکارانه آن شب را در بستر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به سر برد، نازل شده است. (برای آگاهی از مصادر این شأن نزول، رجوع کنید به: تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۴۷، تفسیر آیه ۲۰۷ سوره بقره). صفحه ۱۸۳ جعل کند و این کار را آن قدر ادامه داد که کودکان شام با آن خو گرفتند و بزرگ شدند و بزرگسالان به پیری رسیدند. هنگامی که پایه های بغض و عداوت نسبت به اهل بیت (علیهم السلام) در قلوب ناپاکان محکم شد، سنت زشت لعن و سب مولا علی (علیه السلام) را به دنبال نمازهای جمعه و جماعت و بر منابر، در همه جا، حتی در محل نزول وحی یعنی مدینه رواج داد. (۱) «جاحظ» نقل می کند که معاویه در پایان خطبه نماز، با کلماتی زشت (۲)، علی (علیه السلام) را مورد سب و لعن قرار می داد و آنگاه همین جملات را طی بخش نامه ای به همه بلاد اسلامی فرستاد، تا خطبای جمعه! نیز هماهنگ با او این گونه آن حضرت را لعن نمایند. (۳) همچنین نقل شده است که معاویه در قنوت نماز خویش علی، حسن و حسین (علیهم السلام) را

لعن می کرد. (۴) ابن ابی الحدید معتزلی می نویسد: «به دستور معاویه خطبا در هر آبادی و بر فراز منبرها، علی (علیه السلام) را لعن می کردند و به او و خاندان پاکش ناسزا می گفتند». (۵) طبری (مورخ معروف) می نویسد: «وقتی که معاویه، مغیره بن شعبه را والی کوفه ساخت، به وی گفت: «لَا تَتَّخِمْ عَنْ شَتْمِ عَلِيٍّ وَ دَمِهِ نَازِ نَاسِرًا كَوَيْبِي وَ مَذْمُتْ نَسَبْتِ بِهٖ عَلِيٍّ پرهیز نکن!». (۶) پاورقی ۱. الغدير، ج ۲، ص ۱۰۱-۱۰۲. این کلمات را ابن ابی الحدید در شرح خود (ج ۴، ص ۵۶) به نقل از جاحظ آورده است که به علت زشتی این کلمات، از نقل آن خودداری می کنیم. ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۵۶-۵۷. ۴. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۵۲ و بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۶۹. ۵. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۴. ۶. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۸۸ (حوادث سال ۵۱ هجری) و کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۷۲. صفحه ۱۸۴ اصرار معاویه بر این کار تا آنجا بود که وقتی در مراسم حج شرکت کرد و وارد مدینه شد، تصمیم داشت، بر منبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، علی (علیه السلام) را لعن کند. به او گفتند: «سعد بن ابی وقاص» در اینجا حضور دارد و از این کار ناخشنود خواهد شد؛ بنابراین، خوب است پیش از آن، با وی مشورت کنی. معاویه قصد خویش را با وی در میان گذاشت. سعد گفت: اگر چنین کنی، من دیگر به مسجد پیامبر نخواهم آمد. معاویه که چنین دید تا زمانی که سعد زنده بود در آنجا اقدام به لعن نکرد. (۱) در کتاب «صحیح مسلم» (از کتاب های معروف و معتبر اهل سنت) آمده است: معاویه به سعد بن ابی وقاص گفت: چرا ابوتراب (علی (علیه السلام)) را ناسزا نمی گویی؟ سعد در پاسخ گفت: به خاطر سه جمله ای که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در عظمت علی (علیه السلام) شنیده ام که اگر یکی از آنها در حق من بود، از داشتن شتران سرخ مو (کنایه از اموال فراوان است) برایم بهتر بود. آنگاه سعد بن ابی وقاص آنها را نقل کرد. (۲) معاویه کینه توز عجیبی بود و شاید کمتر کسی در کینه توزی به پای او می رسید تا آنجا که درخواست بزرگان اسلام و حتی برخی از بنی امیه را جهت ترک این عمل زشت و نفرت انگیز رد می کرد و همچنان به کار خویش ادامه می داد. علامه مجلسی نقل می کند: در ملاقاتی که ابن عباس با معاویه داشت، به وی گفت: ای معاویه! تو علی را می شناسی و سابقه او را در اسلام می دانی و به فضل و مقام وی پاورقی ۱. عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۶۶. ۲. آن سه فضیلت عبارتند از: الف - در جریان تبوک که علی (علیه السلام) را در مدینه به جای خود گذاشت، خطاب به وی فرمود: «أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مَنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا تُبَوَّءُ بَعْدِي نَبِيًّا خَشِنُوا نِسْبَتِي كَمَا جَاءَكَ تُو در نزد من همانند هارون نسبت به موسی باشد (با این تفاوت) جز آن که بعد از من نبوتی نیست». ب - در جنگ خیبر بعد از آن که دیگران نتوانستند قلعه خیبر را بگشایند فرمود: «لَأُعْطِينَ الزَّيْءَةَ رَجُلًا - يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» پرچم را به دست مردی خواهم داد که خدا و رسولش را دوست دارد و خدا و رسولش نیز او را دوست می دارند». آنگاه پرچم را به دست علی (علیه السلام) داد و فتح و پیروزی حاصل شد. ج - وقتی که (در ماجرای مباهله) آیه ۶۱ سوره آل عمران (فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَ كُمْ...) نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، علی و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام) را فرا خواند و فرمود: «اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِي خُذُوهُمْ!» اینان خاندان من هستند (که مشمول این آیاتند). (صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابه، باب فضایل علی بن ابی طالب، حدیث سوم، با تلخیص). صفحه ۱۸۵ آگاهی؛ اکنون که وی از دنیا رفته است، دستور بده بر منبرهایتان به وی ناسزا نگویند. معاویه با وقاحت تمام درخواست وی را رد کرد. (۱) ابوعثمان جاحظ می گوید: گروهی از بنی امیه با توجه به آثار منفی این کار - به معاویه گفتند: تو به آنچه خواستی رسیدی، دیگر از لعن علی دست بردار! پاسخ داد: نه به خدا سوگند! باید آن قدر این کار ادامه یابد، تا کودکان با آن بزرگ شوند و بزرگسالان با آن پیر گردند و هیچ کس فضیلتی برای علی نگوید! (۲) به هر حال، با این برنامه، لعن علی (علیه السلام) و خاندان وی به صورت یک سنت در آمد و هفتاد هزار منبر در عصر امویین در سراسر کشور اسلامی نصب شد و بر فراز آن ها، علی (علیه السلام) را لعن می کردند. (۳) این برنامه تا زمان عمر بن عبدالعزیز ادامه داشت و آثار منفی آن هر روز آشکارتر می شد؛ تا آن که وی در زمان خلافت خویش (سال ۹۹ هجری) طی بخش نامه ای به همه بلاد اسلامی دستور لغو این سنت زشت را صادر کرد. (۴) آری؛ بنی امیه برای کتمان سابقه زشت خود و جلوگیری از نشر فضایل

علی (علیه السلام) و در نتیجه گرایش مردم به «خطّ علوی» به سب و لعن آن حضرت روی آوردند. در واقع، آنان ادامه حکومت جنایت بار خویش را بر پایه چنین سنتی استوار می‌دیدند. این نکته ای است که «مروان بن حکم» بدان تصریح کرده است. در تاریخ می‌خوانیم که وقتی از «مروان حکم» سؤال شد که چرا شما علی را سب و لعن می‌کنید؟ و این کار چه نفعی برای شما دارد؟ پاسخ داد: پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۲۵۶. ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۵۷ و الغدیر، ج ۲، ص ۱۰۲. ۳. ربیع الابرار زمخشری، ج ۲، ص ۱۸۶ (مطابق نقل الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۶۶). ۴. کامل ابن اثیر، ج ۵، ص ۴۲ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۵۸. (برای آگاهی بیشتر از ماجرای سنت معاویه و پیروانش در سب و لعن مولا (علیه السلام) رجوع کنید به: الغدیر، ج ۲، ص ۱۰۱ به بعد و جلد ۱۰، ص ۲۵۷ به بعد / شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴، ص ۵۶ به بعد / پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۲، ص ۶۵۲ و دائرة المعارف الاسلامیة الشیعیة، ج ۱، ص ۵۹). صفحه ۱۸۶ «لَا يَسْتَقِيمُ لَنَا الْأَمْرُ إِلَّا بِذَلِكَ» حکومت ما جز با این کار سامان نمی‌یابد. (۱) آنان با طرح و گسترش چنین حرکت زشت و ناجوانمردانه ای، آزار، کشتن و اسارت خاندان هاشمی را برای مزدوران خویش امری ساده و حتی مورد رغبت و پسندیده می‌ساختند و در پناه آن به اهداف شوم دنیاطلبانه خویش دست می‌یافتند.

۴ - به شهادت رساندن امام حسن مجتبی (علیه السلام)

معاویه می‌دانست که با وجود امام حسن (علیه السلام) نمی‌تواند به سادگی به اهداف شوم دراز مدت خویش و تثبیت خلافت در خاندان اموی دست یابد / مخصوصاً که در پیمان نامه صلح او با امام مجتبی (علیه السلام) آمده بود که معاویه پس از خویش، کسی را برای خلافت معرفی نکند و کار آن را به مسلمین بسپارد. (۲) از این رو، معاویه برای برداشتن موانع از سر راه خویش و هموار ساختن سلطنت یزید فاسد، دست به جنایت دیگری زد و امام مجتبی (علیه السلام) را به شهادت رساند. ولی برای در امان ماندن از پی آمد چنین جنایت بزرگی، مخفیانه و با مسموم ساختن آن حضرت، به چنین عملی اقدام کرد. مطابق نقل جمعی از مورخان شیعه و سنی، معاویه به همسر امام حسن (علیه السلام) که دختر اشعث بن قیس (۳) بود، پیام داد که اگر وی حسن بن علی (علیه السلام) را مسموم سازد، او را به همسری پسرش یزید در خواهد آورد. معاویه برای جلب اعتماد «جعه دختر اشعث» مبلغ یکصد هزار درهم نیز برای وی فرستاد. دختر اشعث نیز پذیرفت که پاورقی ۱. رجوع کنید به: انساب الاشراف بلاذری، ج ۲، ص ۴۰۷ / شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۳، ص ۲۲۰ و الغدیر، ج ۷، ص ۱۴۷، ج ۸، ص ۲۶۴ و ج ۹، ص ۳۹۲. ۲. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۸ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۶۵. (البته مطابق نقل ابن قتیبه در «الامامة و السياسة» جلد ۱، صفحه ۱۸۴، معاویه تعهد کرده بود که پس از مرگش، خلافت به امام حسن (علیه السلام) منتقل شود. در این صورت انگیزه معاویه برای به شهادت رساندن آن حضرت، روشن تر است. همین انگیزه را علامه امینی در الغدیر، ج ۱۱، ص ۹، از ابوالفرج اصفهانی نویسنده کتاب «مقاتل الطالبین» نقل می‌کند / ابن عبدالبرّ نیز در استیعاب، ج ۱، ص ۴۳۸ و ۴۳۹ می‌نویسد: امام حسن (علیه السلام) با وی شرط کرده بود که خلافت پس از معاویه، در اختیار او قرار گیرد). ۳. برای آگاهی از زندگی و سابقه اشعث، رجوع کنید به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۱، ص ۶۴۴ به بعد (ذیل خطبه نوزدهم). صفحه ۱۸۷ همسر خود حضرت امام مجتبی (علیه السلام) را مسموم سازد و به شهادت برساند (هر چند معاویه، وی را هرگز به همسری یزید در نیاورد!). (۱) مورخ معروف «ابوالفرج اصفهانی» می‌نویسد: معاویه می‌خواست برای فرزندش یزید از مردم بیعت بگیرد / ولی وجود امام حسن (علیه السلام) و سعد بن ابی وقاص کار را برای او مشکل می‌ساخت، از این رو، هر دو تن را مسموم ساخت. (۲) تأسف بارتر آن که، وقتی خبر شهادت امام حسن (علیه السلام) به شام رسید، معاویه و دیگر درباریان جنایتکارش خوشحال شدند و به سجده افتادند. (۳) به هر حال، تردیدی نیست که معاویه برای رسیدن به اهداف شوم خود، سعی می‌کرد همه موانع را از سر راه خود بردارد و مسیر را برای «خلافت موروثی آل

امیه» هموار سازد که یکی از موانع مهم، حضور امام حسن مجتبی (علیه السلام) با آن همه شایستگی‌ها و عظمت فردی و خانوادگی بود. از این رو، دست خود را به این جنایت عظیم آلوده ساخت و به واسطه زنی دنیاپرست - به خیال خویش - به هدفش نائل شد.

۵ - کشتن شیعیان به بهانه‌های گوناگون

توضیح

معاویه بعد از تثبیت قدرت خویش و پس از مسموم ساختن امام مجتبی (علیه السلام) برخلاف مفاد صلح نامه (۴) و بر خلاف تمام اصول انسانی و دینی به کشتار وسیع پاورقی ۱. رجوع کنید به: کتاب‌های معتبر تاریخی از شیعه و سنی مانند: ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۶ و ۳۵۷ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۴۷-۴۹ بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۴۷ تاریخ الخلفاء سیوطی، ص ۲۱۴ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۲۹ مختصر تاریخ دمشق، ج ۷، ص ۳۹ تذکره الخواص سبط بن جوزی، ص ۱۹۱ و ۱۹۲. ابن عبدالبر نیز در استیعاب، ج ۱، ص ۴۴۰ در شرح حال امام حسن (علیه السلام) می‌نویسد: گروهی گفته‌اند که آن زن به دسیسه معاویه و پولی که برای وی فرستاد، آن حضرت را مسموم ساخت (وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: كَانَ ذَلِكَ مِنْهَا بِتَدْسِيسِ مُعَاوِيَةَ إِلَيْهَا وَمَا بَدَّلَ لَهَا فِي ذَلِكَ). ۲. مقاتل الطالبین، ص ۴۸. ۳. الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۱۹۶ عقده الفرید، ج ۴، ص ۳۶۱ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۴۹. ۴. در یکی از بندهای صلح نامه آمده بود: «وَأَنْ يُؤَمَّنَ شِيعَتَهُ، وَلَا يَتَعَرَّضَ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ مُعَاوِيَةَ إِلَيْهَا وَمَا بَدَّلَ لَهَا فِي ذَلِكَ). (مناقب شهر آشوب، ج ۴، ص ۳۸ و ارشاد شیخ مفید، ص ۳۵۵). صفحه ۱۸۸ شیعیان امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) دست زد تا با از میان برداشتن مخالفان، راه را برای خودکامگی‌هایش هموارتر سازد. ابن ابی الحدید با اشاره به این دوران می‌نویسد: «فشارها بر شیعیان ادامه داشت، تا آنگاه که امام حسن (علیه السلام) به شهادت رسید پس از آن، سختی‌ها و فشارها بر شیعیان افزایش یافت، به گونه‌ای که هر شیعه، از کشته شدن و یا تبعید و آواره شدن بیمناک بود». (۱) امام باقر (علیه السلام) با اشاره به فضای تاریک و وحشت بار عصر معاویه می‌فرماید: «وَكَانَ عَظْمُ ذَلِكَ وَكِبْرُهُ زَمَنَ مُعَاوِيَةَ بَعْدَ مَوْتِ الْحَسَنِ (علیه السلام) فَقَتَلَتْ شِيعَتَنَا بِكُلِّ بَلَدَةٍ وَقَطَعَتِ الْأَيْدِي وَالْأَرْجُلَ عَلَى الظَّنِّ وَكَانَ مَنْ يُذَكَّرُ بِحُبِّنَا وَالْإِنْقِطَاعِ إِلَيْنَا سِجْنًا أَوْ نُهْبَ مَالِهِ أَوْ هَيْدَمَتِ دَارِهِ رَبِيشْتَرِينَ وَبِزَرِّكَتَرِينَ فَشَارَهَا بِرِشِيَعِيَانِ فِي عَصْرِ مُعَاوِيَةَ، بِسِوَالِ شَهَادَاتِ إِمَامِ حَسَنِ (علیه السلام) بُوَد. در آن زمان در هر شهری شیعیان ما کشته می‌شدند و دست‌ها و پاهایشان با اندک گمان و بهانه‌ای قطع می‌شد. شدت سخت‌گیری به حدی بود که اگر کسی از دوستی ما یاد می‌کرد، زندانی می‌شد و اموالش مصادره می‌گردید و یا خانه‌اش ویران می‌گشت». (۲) در این هنگام، معاویه فرمانداری کوفه را به «زیاد بن ابیه» (۳) سپرد زوی که شیعیان علی (علیه السلام) را به خوبی می‌شناخت، به تعقیب آنان پرداخت و بسیاری از افراد سرشناس و مؤثر از دوستان علی (علیه السلام) را به قتل رساند. شدت سخت‌گیری و جنایت «زیاد» را ابن ابی الحدید معتزلی این‌گونه ترسیم می‌کند: «زیاد، شیعیان علی (علیه السلام) را زیر هر سنگ و کلوخی (در هر مکانی) یافت به قتل پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۳. ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۳ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۶۸. ۳. شرح حال «زیاد» پیش از این گذشت. صفحه ۱۸۹ رساند آنها را دچار ترس و وحشت ساخت و دست و پای آنان را قطع کرد و چشم‌های آنها را از حدقه بیرون آورد، آنان را به دار آویخت و گروهی از آنان را از سرزمین عراق آواره ساخت، تا جایی که هیچ فرد سرشناسی از شیعیان در عراق نماند». (۱) جنایات «زیاد» در نامه امام حسین (علیه السلام) به معاویه نیز آمده است زدر بخشی از نامه آن حضرت می‌خوانیم: «ثُمَّ سَلَّطْتُهُ عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ، يَقْتُلُهُمْ وَيَقْطَعُ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ مِنْ خِلَافٍ، وَيَصِيَّبُهُمْ عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ، آنگاه زیاد را بر مسلمانان مسلط ساختی و او نیز آنان را به قتل

می رساند و دست و پای آنان را به عکس یکدیگر (به طرز وحشتناک) قطع می کند و آنان را بر دار اعدام می آویزد». (۲)

شهادت حُجر بن عدی (۳)

از جنایات عظیمی که در این مدت توسط عمال معاویه انجام گرفت و بسیاری از مورخان شیعه و سنی آن را نقل کرده اند، شهادت «حُجر بن عدی» و یاران گرانقدرش بود. اینان از مردان شایسته و به زهد و تقوا و ایمان شناخته شده بوده اند و فقط به جرم پیروی از علی (علیه السلام) و ایستادگی در برابر ناسزاگویی های «زیاد» نسبت به آن حضرت به پاورقی ۱. فَقَتَلَهُمْ تَحْتَ كُلِّ حَجَرٍ وَ مَدْرٍ، وَ أَحَافَهُمْ، وَ قَطَعَ الْأَيْدِي وَ الْأَرْجُلَ، وَ سَمَلَ الْعُيُونَ وَ صَلَبَهُمْ عَلَى حُذُوعِ النَّخْلِ، وَ طَرَدَهُمْ وَ شَرَّدَهُمْ عَنِ الْعِرَاقِ فَلَمْ يَبْقَ بِهَا مَعْرُوفٌ مِنْهُمْ (همان مدرک، ص ۴۴). محقق ارجمند جناب شیخ باقر قرشی می نویسد: زیاد قصد کرد کوفه را از شیعیان خالی کند و شوکت آنان را در هم بشکند، از این رو، پنجاه هزار تن از شیعیان کوفه (و عراق) را آواره منطقه خراسان کرد، و البته همین جمعیت موجب نشر تشیع در آن منطقه و تشکیل گروه های مقاومت و مبارزه علیه امویان شد. (حیاء الامام الحسین بن علی (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۷۸). ۲. الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۲۰۳ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۳. حُجر بن عدی از بزرگان صحابی رسول خدا بود. دانشمندان شیعه و سنی تعبیرات بلندی در عظمت او نقل کرده اند. درباره او نوشته اند: وی هر چند از نظر سن و سال از دیگر صحابه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کوچک تر بود، ولی از نظر عظمت از بزرگان صحابه بود. حاکم نیشابوری در مستدرک از او با عنوان «راهب أصحاب محمّد» یاد کرده است و ابن اثیر در اسد الغابه و ابن حجر عسقلانی در الاصابه از او به عنوان «حُجر الخیر» یاد کرده اند. درباره او آمده است که وی مردی عابد بود، همیشه با وضو بود و هر گاه وضو می گرفت، نماز می خواند. ابن عبدالبر در استیعاب و ابن اثیر در اسد الغابه وی را مستجاب الدعوة دانسته اند. برای آگاهی بیشتر رجوع کنید به: اسد الغابه فی معرفة الصحابة، ج ۱، ص ۳۸۵-۳۸۶؛ الاصابه فی تمييز الصحابة، ج ۱، ص ۳۱۴؛ مختصر تاریخ دمشق، ج ۶، ص ۲۳۶ به بعد؛ اعیان الشیعة، ج ۴، ص ۵۶۹ به بعد و الغدير، ج ۱۱، ص ۵۳ به بعد. صفحه ۱۹۰ طرز فجیعی به شهادت رسیدند، که فشرده آن چنین است: زمانی که «مغیره بن شعبه» از سوی معاویه حاکم کوفه شد، به دستور معاویه در خطبه ها و سخنرانی ها نسبت به علی (علیه السلام) دشنام و ناسزا می گفت. در این میان «حُجر بن عدی» در برابر او ایستادگی می کرد و از فضایل علی (علیه السلام) می گفت، و معاویه را رسوا می ساخت. «حُجر» که مردی با نفوذ و از شخصیت های معروف کوفه بود، با بیانش توطئه های مغیره را خنثی می ساخت. جمع زیادی از مردم کوفه نیز با وی همراهی می کردند و به مخالفت با سخنان «مغیره» می پرداختند. مغیره که ترس داشت دست خویش را به خون آنان آلوده سازد، تحمّل می کرد و ولی همیشه «حُجر» را از پی آمد سخنانش می ترساند و می گفت همه حاکمان مانند من تحمّل نخواهند کرد و در برابر تو شدت عمل به خرج خواهند داد. مغیره در سال ۵۱ هجری به هلاکت رسید و آنگاه معاویه «زیاد» را که والی بصره بود، با حفظ سیمت، به ولایت کوفه منصوب کرد. «زیاد» نیز همانند دیگر والیان جور و به دستور معاویه بر فراز منابر و در سخنرانی ها به سب و بدگویی علی (علیه السلام) می پرداخت که با مخالفت «حُجر» مواجه می شد. «حُجر بن عدی» و یارانش که تحمّل این ناسزاگویی ها را نداشتند، در برابر دستگاه ستمگر معاویه و «زیاد» ایستادگی کردند و از افشای حاکم شام و آل ابوسفیان خودداری نمی کردند و به تهدیدات «زیاد» ستمگر اعتنایی نداشتند. سرانجام زیاد، آنها را دستگیر کرد و همراه با نامه ای در مذمت و بدگویی از آنان به شام روانه ساخت. حُجر و یارانش را در «مرج عذرا» (منطقه ای در نزدیکی دمشق) نگه داشتند، تا حکم آنان از سوی معاویه صادر شود. از میان این گروه که چهارده تن بودند، هفت تن با وساطت بعضی به نزد معاویه نجات یافتند و ولی حُجر به همراه شش تن از یارانش که مقاومت می کردند - به جرم صفحه ۱۹۱ دینداری و محبت به علی (علیه السلام) - به طرز فجیعی به شهادت رسیدند. (۱) در کتاب کنز العمال (از کتاب های معروف اهل سنت) آمده

است که حُجر به هنگام شهادت چنین وصیت کرد: «لَا تُطَلِّقُوا عَنِّي حَدِيدًا وَلَا تَغْسِلُوا عَنِّي دَمًا وَادْفِنُونِي فِي ثِيَابِي، فَإِنِّي لَأَقِ مُعَاوِيَةَ بِالْجَادَةِ وَإِنِّي مُخَاصِمٌ رُغْلٍ وَزَنْجِيرٍ رَأْسٌ وَدَسْتٌ وَبَايَمٌ بَارِزٌ نَكِيدٌ وَخُونٌ رَا نَشْوِيدٌ وَرَأْسٌ فِي رَأْسِ بِيْرَاهِنَمِ دَفْنِ كُنَيْدِ! چَرَا كِه مِي خَوَاهِم بِه اِيْن صَوْرَتِ مُعَاوِيَه رَا دَر قِيَامَتِ بَرَايِ دَادخَوَاهِي دَر پِيْشگَاهِ خُدَا دِيْدَار كِنَم.» (۲) قَبْرِ جَنَابِ حَجْرٍ وَ يَارَانَشِ اَمْرُوْزَه دَر مَنْطِقَه «مَرَجِ عَدْرَا»، دَر نَزْدِيكِي دَمَشَقِ مَعْرُوفٍ وَ مَشْهُورِ اسْتِ وَ زِيَارَتگَاهِ گِرُوْهِ زِيَادِي اَز مُسْلِمَانَانِ مِي بَاشَد. شَهَادَتِ حُجْرِ بِنِ عَدِي وَ يَارَانَشِ چِه دَر هِمَانِ زَمَانِ وَ چِه پَسِ اَز اَن، مَوْرِدِ اَعْتِرَاضِ شَدِيْدِ مَرْدَمِ قَرَارِ گِرَفْتِ وَ اَز اَن بِه عِنْوَانِ لَكِهِ نَنگِي دَر زَنْدگِي مُعَاوِيَه يَادِ مِي شَد. اِمَامِ حَسِيْنِ (عَلِيْهِ السَّلَام) دَر نَامِه اِي بِه مُعَاوِيَه بِه شَهَادَتِ حُجْرٍ وَ يَارَانَشِ اِشَارَه مِي كِنَد وَ مِي فَرْمَايَد: «اَلْكَتَّ قَاتِلَ حُجْرٍ، وَ اَصْحَابَهُ الْعَابِدِينَ الْمُخْتَبِينَ، الَّذِيْنَ كَانُوا يَسِيْرَةً تَفْطَعُوْنَ اَلْبَدْعَ، وَ يَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ، وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَفَقَتَلْتَهُمْ ظُلْمًا وَ عُدْوَانًا، مِنْ بَعْدِ مَا اَعْطَيْتَهُمُ الْمَوَاتِيْقَ الْعَلِيْظَةَ، وَ الْعَهُوْدَ الْمُؤَكَّدَةَ، جُرْأَةً عَلَيَّ اَللّٰهِ وَ اَسِيْرَةً خَفِيْفًا بَعْدِي.» (۱) اِيَا تُو هِمَانِ نِيْسْتِي كِه حَجْرٍ وَ يَارَانَشِ رَا پاورقی ۱. رَجُوعِ كُنَيْدِ بِه: تَارِيخِ طَبْرِي، ج ۴، ص ۱۸۷-۲۰۷؛ كَامِلِ اِبْنِ اَثِيْر، ج ۳، ص ۴۷۲-۴۸۶؛ مَخْتَصَرِ تَارِيخِ دَمَشَقِ، ج ۶، ص ۲۳۵-۲۴۲؛ مَرُوجِ الذَّهَبِ مَسْعُوْدِي، ج ۳، ص ۳-۴؛ الغَدِيْر، ج ۱۱، ص ۳۷ بِه بَعْدِ وَ اَعْيَانِ الشِّيْعَةِ، ج ۴، ص ۵۶۹-۵۸۶. ۲. كَنْزِ الْعَمَالِ، ج ۱۱، ص ۳۵۳، حَدِيْثِ شَمَارَه ۳۱۷۲۴؛ هِمَجْنِيْنِ رَجُوعِ كُنَيْدِ بِه: اَسْدِ الْغَابَةِ فِي مَعْرِفَةِ الصَّحَابَةِ، ج ۱، ص ۳۸۶ وَ الْاِصَابَةُ فِي تَمِيْزِ الصَّحَابَةِ، ج ۱، ص ۳۱۵. صَفْحَه ۱۹۲ كِه عَابَدِ وَ دَر بَرَابَرِ خُدَا مَتَوَاضِعِ بُوْدَنْد، بِه قَتْلِ رَسَانْدِي؟ اَنَانِ كِه اَز بَدْعَتِ هَا بِيْزَارِ بُوْدَنْد رُا مَر بِه مَعْرُوفٍ وَ نَهِي اَز مَنكِرِ مِي كَرْدَنْد رُوْلِي تُو اَنَانِ رَا اَز رُوِي سَتَمِ وَ عَدَاوَتِ - پَسِ اَز پِيْمَانِ هَايِ مَحْكَمِ (دَر عَدَمِ تَعَرُّضِ بِه اَنَانِ) - كَشْتِي وَ اِيْنِ عَمَلِ رَا اَز رُوِي نَافَرْمَانِي دَر بَرَابَرِ خُدَاوَنْدِ وَ سَبِكِ شَمَرْدَنِ پِيْمَانِ اَوْ اِنجَامِ دَادِي.» (۱) عَايِشَه نِيْزِ دَر مَلَاقَاتِي بَا مُعَاوِيَه بِه وِي كَفْت: چَرَا حُجْرٍ وَ يَارَانَشِ رَا كَشْتِي؟ مُعَاوِيَه پَاسِخِ دَاد: مَصْلَحَتِ اَمْتِ رَا دَر اَن دِيْدَم!!! عَايِشَه كَفْت: اَز رَسُوْلِ خُدَا شِنِيْدَم كِه دَر بَارَه اَنَانِ مِي فَرْمُوْد: «سَيُقْتَلُ بَعْدَ رَأْسِ نَاسٍ، يَعْضِبُ اَللّٰهُ لَهُمْ وَ اَهْلُ السَّمَاءِ رُبَه زُوْدِي دَر مَنْطِقَه «عَدْرَاء»، مَرْدَمَانِي كَشْتِه مِي شُوْنَد كِه خُدَاوَنْدِ وَ اَسْمَانِيَانِ بِه خَاطِرِ اَنَانِ خَشْمَكِيْنِ مِي شُوْنَد.» (۲) اَز «حَسَنِ بَصْرِي» نَقْلِ شَدِه اسْتِ كِه مِي كَفْت: مُعَاوِيَه چَهَارِ عَمَلِ زَشْتِ اِنجَامِ دَادِ كِه هَر يَكِ اَز اَنهَا بِه تَنهَائِي جَرْمِ وَ جَنَايَتِ بَزْرگِي مَحْسُوْبِ مِي شُوْدِ وَ بَرَايِ تَبْهَكَارِي مُعَاوِيَه كَافِي اسْت... يَكِي اَز اَن چَهَارِ مَوْرِدِ، كَشْتَنِ حُجْرِ بِنِ عَدِي بُوْد. سِپَسِ دُو بَارِ كَفْت: «وَيْلَا لَهُ مِنْ حُجْرٍ وَ اَصْحَابِ حُجْرٍ رُوِي بَرِ وِي (مُعَاوِيَه) اَز مَاجِرَايِ حُجْرٍ وَ يَارَانِ حُجْرِ!» (۳) مَاجِرَايِ شَهَادَتِ حَجْرِ بِه قَدْرِي مَظْلُوْمَانِه بُوْد كِه خُوْدِ مُعَاوِيَه نِيْزِ - بِه ظَاهِرِ - اَز پِي اَمَدِ اُخْرُوِي اَن وَحْشَتِ دَاشْت! پاورقی ۱. الْاِمَامَةُ وَ السِّيَاسَةُ، ج ۱، ص ۲۰۳؛ هِمَجْنِيْنِ رَجُوعِ كُنَيْدِ بِه: بَحَارِ الْاِنْوَارِ، ج ۴۴، ص ۲۱۳. ۲. مَخْتَصَرِ تَارِيخِ دَمَشَقِ، ج ۶، ص ۲۴۱ وَ الْاِصَابَةُ، ج ۱، ص ۳۱۵. ۳. تَارِيخِ طَبْرِي، ج ۴، ص ۲۰۸ وَ كَامِلِ اِبْنِ اَثِيْر، ج ۳، ص ۴۸۷. صَفْحَه ۱۹۳ دَر كَامِلِ اِبْنِ اَثِيْرِ بِه نَقْلِ اَز اِبْنِ سِيْرِيْنِ اَمَدِه اسْتِ كِه مُعَاوِيَه بِه هِنكَا مَرگِ مِي كَفْت: «يَوْمِي مِنْكَ يَا حُجْرُ طَوِيْلُ رَأْسِ حُجْرِ! رُوْزِي طَوْلَانِي (بَرَايِ مَحَاكِمِه نَزْدِ خُدَا) بَا تُو خَوَاهِمِ دَاشْت.» (۱)

شهادت عمرو بن حمق

اَز دِيْگَرِ شَخْصِيَّتِ هَايِ بَزْرگِ اِسْلَامِي كِه تَوَسِيْطِ مُعَاوِيَه بِه شَهَادَتِ رَسِيْدِ، جَنَابِ «عَمْرُو بِنِ حَمِقِ خُرَاعِي» اسْت. وِي اَز اَصْحَابِ رَسُوْلِ خُدَا (صَلِيَ اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بُوْدِ وَ مَطَابِقِ نَقْلِ مَحَدَّثَانِ وَ مَوْرَخَانِ رُوْزِي بَا مَقْدَارِي شِيْرِ رَسُوْلِ خُدَا (صَلِيَ اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) رَا سِيْرَابِ كَرْدِ، اَن حَضْرَتِ دَر حَقِّ وِي چِنِيْنِ دَعَا كَرْد: «اَللّٰهُمَّ مَتَّعْهُ بِشَبَابِهِ وَ خُدَايَا اَوْ رَا اَز جَوَانِي اَشِ بَهْرَه مَنَدِ سَاز!» عَمْرُو نِيْزِ بِه بَرَكْتِ اِيْنِ دَعَا، هَشْتَادِ سَالِ بَرِ اَوْ گَزْدَشْتِ، وَلِي مَوِي سِيْپِيْدِي دَر سَرِ وَ رُوِيْشِ دِيْدِه نَشَد.» (۲) وِي اَز شِيْعِيَانِ خَاصِّ اَمِيْرِ مُؤْمِنَانِ (عَلِيْهِ السَّلَام) بُوْد. اِمَامِ كَاظِمِ (عَلِيْهِ السَّلَام) هِنكَا مِي كِه حَوَارِيُوْنِ وَ يَارَانِ وِيْزِه اَمِيْرِ مُؤْمِنَانِ (عَلِيْهِ السَّلَام) رَا بَرِ مِي شَمَارْدِ، اَز عَمْرُو بِنِ حَمِقِ نِيْزِ نَامِ مِي بَرْد.» (۳) اَمِيْرِ مُؤْمِنَانِ (عَلِيْهِ السَّلَام) دَر جَنگِ صَفِيْنِ پَسِ اَز اَعْلَامِ اَمَادِگِي وَ وَفَادَارِي خَالِصَانِه عَمْرُو، بِه وِي فَرْمُوْد: «لَيْتَ اَنَّ فِي جُنْدِي

مَائَةٌ مِثْلُكَ؛ کاش در میان لشکریانم یکصد نفر همانند تو بودند». (۴) عمرو بن حمق به سبب عشق و ارادت به علی (علیه السلام) مورد بغض معاویه قرار داشت، پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۸۷. ۲. کنز العمال، ج ۱۳، ص ۴۹۵؛ تهذیب التهذیب ابن حجر، ج ۸، ص ۲۱؛ اسد الغابه، ج ۴، ص ۱۰۰ و بحار الانوار، ج ۱۸، ص ۳۰۱۲. بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۳۴۳. ۴. بحار الانوار، ج ۳۲، ص ۳۹۹ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۱۸۲. صفحه ۱۹۴ تا آن که معاویه در زمان خلافت خویش، وی را مورد تعقیب قرار داد. عمرو از شهر خویش گریخت؛ ولی معاویه با وقاحت تمام همسرش «آمنه» را به مدت دو سال در زندان دمشق حبس کرد، تا آن که عمال معاویه عمرو را در منطقه «موصل» دستگیر کردند (۱) و او را به طرز فجیعی به شهادت رساندند و سرش را برای زیاد و او نیز برای معاویه فرستاد! مورخان نوشته اند: نخستین سری که در اسلام شهر به شهر گردانده شد، سر «عمرو بن حمق خزاعی» بود! ابن سعد در طبقات به نقل از شعبی (از بزرگان تابعین) می نویسد: «أَوَّلُ رَأْسِ حُمَيْلٍ فِي الْإِسْلَامِ رَأْسُ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ». (۲) به دستور معاویه سر بریده «عمرو» برای همسرش در زندان فرستاده شد. مأموران سنگدل حاکم شام، سر آن شهید را به دامن آمنه انداختند و آمنه نیز کلماتی آتشین و با حزن و اندوه در فراق شوهرش بیان کرد. (۳) امام حسین (علیه السلام) در نامه اش به معاویه به شهادت عمرو بن حمق اشاره کرده و از آن بزرگمرد به عظمت یاد می کند و می فرماید: «أَوَّلَ كَسَتْ بِقَاتِلِ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ، الَّذِي أَخْلَقَتْ وَأَبْلَتْ وَجْهَهُ الْعِبَادَةُ؛ آیا تو قاتل عمرو بن حمق نیستی؛ همان مردی که کثرت عبادت چهره اش را فرسوده کرده بود». (۴) آری معاویه با کشتن شیعیان علی (علیه السلام) به ویژه افراد بانفوذ و ایجاد ترس و وحشت پاورقی ۱. طبری می نویسد: او را در موصل دستگیر کردند و به شهادت رساندند (تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۹۷). ولی مطابق نقل ابن سعد در طبقات (ج ۶، ص ۲۵) او را در منطقه جزیره دستگیر کردند و به شهادت رساندند. ۲. طبقات، ج ۶، ص ۲۵. ابن حجر عسقلانی نیز می نویسد: «أَوَّلُ رَأْسِ أُهْدِي فِي الْإِسْلَامِ، رَأْسُ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ، بُعِثَ بِهِ زِيَادٌ إِلَى مُعَاوِيَةَ». (الاصابه، ج ۲، ص ۵۲۳). ۳. رجوع کنید به: الغدير، ج ۱۱، ص ۴۱-۴۴؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۹۷؛ طبقات ابن سعد، ج ۶، ص ۲۵؛ الاصابة، ج ۲، ص ۵۳۳؛ کنز العمال، ج ۱۳، ص ۴۹۷؛ مصنف ابن ابی شیبه، ج ۸، ص ۳۵۷؛ مختصر تاریخ دمشق، ج ۱۹، ص ۲۰۲ و اعیان الشیعه، ج ۸، ص ۳۷۶. ۴. الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۲۰۳. (در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۳ نیز، این جملات با تفاوتی نقل شده است). صفحه ۱۹۵ میان آنان، در پی انتقام از امیرمؤمنان علی (علیه السلام) و در واقع انتقام از اسلام راستین برآمد، تا بتواند به «خط اموی» استحکام بیشتری ببخشد و راه را برای خود کامگی هایش هموارتر سازد.

۶ - تنگنای اقتصادی مخالفان

یعقوبی - مورخ مشهور - از حضرت رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) روایت کرده است، که فرمود: «إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِي الْعَاصِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا جَعَلُوا مَالَ اللَّهِ دُولًا وَ عِبَادَهُ حَوْلًا وَ دِينَهُ دَخَلًا؛ آنگاه که فرزندان ابوالعاص (پسر امیه) به سی تن برسند، بیت المال را در انحصار خود قرار می دهند و بندگان خدا را برده خویش، و دین خداوند را مایه فریب می سازند». (۱) این سه پایه های حکومت های استبدادی است که حکومت بنی امیه بر اساس آن شکل گرفته است. معاویه که در سال های اول حکومتش با سیاستی مزورانه پا به میدان نهاد و با بذل و بخشش های فراوان و تظاهر به بردباری و چشم پوشی از دشمنانش، سعی در به سازش کشاندن آنان داشت و به هر شکل می خواست همگان در برابر حکومت او سر تسلیم فرود آورند و یا حداقل سکوت کنند؛ پس از استحکام پایه های حکومتش سیمای واقعی خویش را نمایان ساخت و شدیدترین فشارهای اقتصادی را بر مردم بی نوا روا داشت. وی با این که ثروت های عمومی و دارایی های کشورهای اسلام را به رایگان تقدیم موالیان و نزدیکان خویش می کرد، با وضع مقررات سنگین اقتصادی نسبت به پاورقی ۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۷۲ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۵۶. صفحه ۱۹۶ مخالفان خویش، چنان عرصه را بر آنان تنگ کرده بود که بسیاری از مردم با فقر و فلاکت دست و پنجه نرم می

کردند. او این کار را برای این انجام می داد تا احدی به فکر قیام بر ضد او نیفتد. (۱) این سیاست در دوران یزید نیز ادامه یافت تا جایی که نسبت به افرادی چون «عبدالله بن عباس» نیز اعمال می شد. عبدالله در نامه ای به یزید به همین نکته اعتراض کرده، می نویسد: «فَلَعَمْرِي مَا تُؤْتِينَا مِمَّا فِي يَدَيْكَ مِنْ حَقَّنَا إِلَّا الْقَلِيلَ وَإِنَّكَ لَتَجْبِسُ عَنَّا مِنْهُ الْعَرِيضَ الطَّوِيلَ» به جانم سوگند! تو از حقوق ما جز مقدار ناچیزی به ما ندادی و تمام آن را خود برداشتی!». (۲) معاویه که برای تصاحب اموال مردم مسلمان خیز برداشته بود هر روز دستوری صادر می کرد. یک روز فرمان داد تمام اراضی مربوط به پادشاهان ساسانی که در اطراف کوفه قرار داشت، تصرف شود. در پی این فرمان، تمام آن سرزمین های وسیع و آباد جزء اموال خصوصی او قرار گرفت. درآمد این زمین ها در هر سال تا ۵ میلیون درهم می رسید. روز دیگر فرمان داد، بصره و املاک آباد اطراف آن را به این سرزمین ها اضافه کنند. در مرحله سوم دستور داد: هدایایی که رعایای ایرانی در ایام نوروز و مهرگان به پادشاهان ساسانی می پرداختند، از این به بعد به دستگاه خلافت پردازند. (۳) منطلق معاویه بر این اساس بود که می گفت: زمین از آن خداست و وی خلیفه خدا! لذا هر طوری که میلش باشد عمل می کند. او می گفت: «الْأَرْضُ لِلَّهِ وَأَنَا خَلِيفَتُهُ اللَّهُ فَمَا أَخَذُ مِنْ مَالِ اللَّهِ فَهُوَ لِي وَمَا تَرَكَتُهُ كَانَ جَائِزاً پاورقی ۱. رجوع کنید به: عقد الفرید، ج ۴، ص ۲۵۹. ۲. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۸ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۲۴. همچنین رجوع کنید به: عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۵۸. ۳. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۸. مراجعه شود به نقش عایشه در تاریخ اسلام، قسمت سوم، ص ۱۵۷. صفحه ۱۹۷ لی ۱ زمین از آن خداست و من هم خلیفه او، پس اگر در مالی تصرف کنم، متعلق به من است و اگر تصرف نکنم باز مجاز به تصرف آنم». (۱) بر اساس منطبق معاویه ولایات و شهرها به صورت تبعیض آمیزی اداره می شد. در حالی که مردم شام - بهترین مدافعان حکومت معاویه - در امتیث و رفاه به سر برده و ارزاق عمومی به وفور و با قیمتی مناسب در اختیارشان قرار می گرفت و هر گاه و بی گاه از بذل و بخشش های بی دریغ معاویه بهره مند بودند مردم شهرهای دیگر تحت فشار سخت ترین تنبیهات اقتصادی قرار داشتند. خصوصاً شهر کوفه که پایگاه اصلی شیعیان و دوست داران امیرمؤمنان (علیه السلام) بود، با وضع بسیار دردناکی روبرو بود. مغیره بن شعبه - والی کوفه - ارزاق عمومی را از مردم کوفه دریغ می داشت. این سیاست تبعیض آمیز معاویه تا دهها سال پس از وی نیز ادامه یافت تا آن جا که عمر بن عبدالعزیز - به اصطلاح عادل ترین آنان! - در حالی که بر حقوق شامیان ده دینار افزوده بود بر اهل عراق هیچ نیافزود! (۲) غصب زمین های آباد بلاد اسلامی، تنها به کوفه و بصره خلاصه نشد. بلکه پس از آن معاویه بر زمین های یمن و شام و بین النهرین نیز دست انداخت و سرزمین هایی که در گذشته عنوان خالصه و تیول داشت، از چنگک صاحبان آنها درآورد و در تصرف خویش قرار داد. وی حتی از دو شهر مقدس مکه و مدینه نیز صرف نظر نکرد تا هر سال مقدار زیادی خرما و گندم از این دو شهر به عنوان مالیات و خراج می گرفت و «فدک» را که متعلق به فرزندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود جزء تیول مروان بن حکم قرار داد! (۳) «ابن عبد ربّه» می نویسد: پاورقی ۱. الغدیر، ج ۸، ص ۳۴۹. به نقل از مروج الذهب، ج ۲، ص ۷۹. ۲. عقد الفرید، ج ۴، ص ۲۵۹. برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به نقش عایشه در تاریخ اسلام، قسمت سوم. ۳. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۰۵. صفحه ۱۹۸ در دوران حکومت معاویه هیچ بودجه ای از بیت المال برای شهر مقدس مدینه اختصاص نمی یافت (۱)، چه این که در این شهر بزرگانی زندگی می کردند که همه از سران مخالفان حکومت اموی بودند. والیان منصوب معاویه، مردم این سامان را مجبور کردند تا با بهای ناچیزی املاک خویش را بفروشند و بسیاری از زمین های اطراف مدینه را به اجبار به تصرف دستگاه حکومت درآوردند. به حکم معاویه، گاه مروان بن حکم و گاه نیز سعید بن عاص بر مدینه حکومت می کرد و هر دو در تضعیف اقتصادی مردم مدینه خصوصاً بزرگان قوم از هیچ کوششی دریغ نمی کردند. (۲) معاویه که مبارزه با علویان و هواخواهان مکتب علوی را وجهه نظر خویش قرارداد داده بود، در بخشنامه ای به همه عمّال خویش اعلام کرد: «أَنْظُرُوا إِلَيَّ مَنْ قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيْتَةُ أَنَّهُ يُحِبُّ عَلِيًّا وَأَهْلَ بَيْتِهِ فَمَا مَحُوهُ مِنَ الدِّيَّانِ وَأَشَقِطُوا عَطَاءَهُ وَرِزْقَهُ» مواظب باشید هر که ثابت شد که از شیعیان علی (علیه السلام) و اهل بیت او است اسم او را از دفتر بیت المال حذف کنید و حقوق و مزایای او را قطع نمایید». (۳) این

همه سخت گیری از جانب معاویه برای آن بود که وی همواره از شیعیان احساس خطر عظیمی می کرد و لذا با قساوت تمام به این گونه اعمال ننگین و شرارت بار دست می زد. ابن ابی الحدید، از امام باقر (علیه السلام) نقل می کند که شرایط چنان سخت شده بود که اگر کسی از دوستی ما یاد می کرد زندانی می شد و اموالش مصادره می گردید و یا خانه اش پاورقی ۱. مراجعه شود به عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۵۸. ۲. مراجعه شود به عقد الفرید، ج ۴، ص ۲۵۹. ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۵ و الغدیر، ج ۱۱، ص ۲۹. صفحه ۱۹۹ ویران می گشت. (۱) فشارها چنان زیاد و فراگیر شده بود که «شعبی» می گوید: «مَا نَدْرِي مَا نَصِيحَ بَعْلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، إِنَّ أَحْبَبْنَاهُ إِفْتَقَرْنَا وَإِنْ أَبْغَضْنَاهُ كَفَرْنَا نَمِي دَانِيمَ بِأَعْلَى (علیه السلام) چه کنیم؟ اگر او را دوست بداریم، چنان بر ما سخت می گیرند که فقیر و نیازمند می شویم و اگر او را دشمن بداریم، کافر می شویم». (۲)

۷ - بدعت ها

معاویه برای پیشبرد اهداف خویش و تحکیم پایه های مقام و موقعیت خود، که سخت به آن علاقه داشت، به احکام اسلامی نیز دست اندازی کرد و بدعت هایی را در دین پدید آورد که از مهم ترین آن ها انحراف خلافت اسلامی از مسیر صحیح خود و تبدیل آن به سلطنت استبدادی و موروثی، مخصوصاً انتخاب فرزند آلوده و ناصالحش برای ولایت عهدی بود. این خطر به قدری جدی و مهم بود که امام حسین (علیه السلام) در جمع عدّه زیادی از صحابه و انصار و فرزندان آنها در منی، با آن که جاسوسان معاویه همه جا مراقب اوضاع بودند، در این باره فرمود: «فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنْدَرِسَ هَيْدَا الْحَقِّ وَيَذْهَبَ مِنْ بَيْمِ آن دارم که (در اثر اعمال معاویه) دین اسلام فرسوده گشته و به طور کامل ریشه کن گردد». (۳) معاویه خود تصریح می کرد که خلافت را نه با محبت و دوستی مردم و نه رضایت پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۱، ص ۴۳. ۲. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۲۴۸. ۳. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۸۷؛ الغدیر، ج ۱۱، ص ۲۸. صفحه ۲۰۰ آن ها از حکومت او، بلکه با شمشیر به دست آورده است. (۱) بنابراین، دلیلی ندارد که خواسته های ملت مسلمان را رعایت کند. «جاحظ» می گوید: «معاویه آن سال را که به قدرت رسید «عام الجماعة» نامید، در حالی که آن سال «عام الفرقة و القهر و الغلبة» بود، سالی که امام به سلطنت و نظام کسریایی تبدیل شد و خلافت پیامبر (صلی الله علیه و آله) غصب شد و قیصری گردید». (۲) معاویه خود را اولین «ملک» (شاه) می خواند. (۳) «سعید بن مسیب» می گفت: معاویه اولین کسی بود که خلافت را به سلطنت تبدیل کرد. (۴) «ابوالاعلی مودودی» در کتاب «خلافت و ملوکیت» چند ویژگی برای تفاوت نظام سلطنتی معاویه با خلافت پیش از وی بر شمرده است. نخست: دگرگونی روش تعیین خلیفه. خلفای پیشین، خود برای کسب خلافت قیام نمی کردند، ولی معاویه در پی آن بود با هر وسیله ای که شده بر مسند خلافت تکیه زند. دوم: دگرگونی در روش زندگی خلفا و استفاده از روش پادشاهی روم و ایران. سوم: چگونگی مصرف بیت المال. زیرا در دوران معاویه بیت المال به صورت ثروت شخصی او و دودمان او درآمد و کسی نمی توانست درباره حساب و کتاب بیت المال از حکومت وی بازخواست کند. چهارم: پایان آزادی ابراز عقیده و امر به معروف و نهی از منکر. این روش از عهد پاورقی ۱. عقد الفرید، ج ۴، ص ۸۱-۸۲. ۲. رساله الجاحظ فی بنی امیّه، ص ۱۲۴، به نقل از تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۳۹۶. مراجعه شود به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۳، ص ۲۵۰ و الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۲۷. ۳. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۳۲. مراجعه شود به: تاریخ الخلفاء، ص ۲۲۳. ۴. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۳۲. صفحه ۲۰۱ معاویه با کشتن «حجر بن عدی» آغاز شد. پنجم: پایان آزادی دستگاه قضایی اسلام. ششم: خاتمه یافتن حکومت شورایی. هفتم: ظهور تعصبات نژادی و قومی. هشتم: نابودی برتری قانون، بر خواسته های شخصی. (۱) «ابن ابی الحدید» پس از نقل سخنانی در مورد خلاف کاری ها و بدعت های معاویه، می گوید: «اعمال خلاف و آشکارای «معاویه» از قبیل: پوشیدن حریر، استعمال ظروف طلا و نقره، جمع آوری غنایم برای خود، اجرا نکردن حدود الهی و مقررات اسلام درباره اطرافیان و کسانی که مورد علاقه اش بودند، ملحق کردن «زیاد» به خود و او را برادر خود خواندن، با

این که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرموده بود: «الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ» فرزند به همسر ملحق می شود و سهم زناکار سنگسار شدن است. کشتن «حُجْرَبْنِ عَدَى» و یاران پاک او، توهین به ابوذر و او را سوار بر شتر برهنه کردن و فرستادنش به مدینه، ناسزا گفتن به «امیر مؤمنان علی (علیه السلام)» و «امام حسن (علیه السلام)» و «ابن عباس» بر روی منابر، ولیعهد قراردادن «یزید» شراب خوار و قمارباز... همه و همه دلیل بر کفر و الحاد او است. (۲) معاویه در بدعت گزاری هیچ حدّ و مرزی قائل نبود و به اعتراض دیگران نیز وقعی نمی نهاد. «ابودرداء» می گوید: «به معاویه گفتم از پیغمبر (صلی الله علیه و آله) شنیدم هر کسی از ظروف طلا و نقره بیاشامد آتش پاورقی ۱. خلافت و ملوکیت، ص ۱۸۸-۲۰۷؛ به نقل از تاریخ سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۴۰۷-۴۰۸. (رجوع شود به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۳، ص ۲۵۰-۲۵۱). ۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۵، ص ۱۳۲. صفحه ۲۰۲ جهنّم درونش را فرا خواهد گرفت». معاویه گفت: «أَمَا أَنَا فَلَا أَرَى بِذَلِكَ بَأْسًا بِأَمَا مِنْ بَرَاءَةِ مَنْ بَيْنَهُمْ!!». «ابودرداء» پاسخ داد: عجباً! من از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل می کنم تو رأی شخصی خود را اظهار می کنی! من دیگر در سرزمینی که تو هستی نخواهم ماند!». (۱) مرحوم علامه امینی در کتاب نفیس «الغدیر» با ذکر اسناد و مدارک روشن بدعت ها و فجایعی را که شخص معاویه انجام داده جمع آوری کرده است؛ در این جا فهرست آن از نظر خوانندگان عزیز می گذرد و شرح و تفصیل منابع آن را می توانند در «الغدیر» جلد یازدهم مطالعه کنند. این مرد محقق می نویسد: «نخستین کسی که آشکارا به شرب خمر و خریدن آن اقدام کرد، معاویه بود. نخستین کسی که در محیط اسلام فحشا را اشاعه داد، معاویه بود. نخستین کسی که ربا را حلال شمرد، معاویه بود. نخستین کسی که ازدواج با دو خواهر را در یک زمان اجازه داد، معاویه بود. نخستین کسی که سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را در باب دیات تغییر داد، معاویه بود. نخستین کسی که لیبیک را (در مراسم زیارت خانه خدا) ترک کرد، معاویه بود. نخستین کسی که از اجرای حدود الهی سرباز زد، معاویه بود. نخستین کسی که اموالی را برای جعل حدیث اختصاص داد، معاویه بود. نخستین کسی که به هنگام بیعت با مردم بیزاری از علی (علیه السلام) را شرط می کرد، معاویه بود. نخستین کسی که سربیزی از اصحاب پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) (عمرو بن حمق) را جدا کرده و در شهرها گردش داد، معاویه بود. نخستین کسی که خلافت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به سلطنت مبدل ساخت، معاویه بود. پاورقی ۱. همان مدرک، ج ۲۰، ص ۲۷۸. مراجعه شود به: پیام امام، ج ۳، ص ۲۰ و ۲۱. صفحه ۲۰۳ نخستین کسی که به دین خدا اهانت کرد و فرزند فاجرش را به خلافت برگزید، معاویه بود. نخستین کسی که دستور داد مدینه پیامبر (صلی الله علیه و آله) را غارت کنند، معاویه بود. نخستین کسی که سبّ و ناسزاگویی به علی (علیه السلام) را رواج داد، معاویه بود. نخستین کسی که خطبه نماز عید را (بر خلاف دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله)) بر نماز عید مقدم داشت، تا بتواند قبل از متفرّق شدن مردم، ضمن خطبه خود، علی (علیه السلام) را سبّ کند، معاویه بود». (۱) این تنها بخشی از فجایع معاویه در زمینه تغییر احکام الهی و نقض سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و زیر پا نهادن دستورات خدا بود و اگر کسی تمام تاریخ زندگانی او و سایر بنی امیه را بررسی کند، باز هم به نمونه های بیشتری دست می یابد و به راستی اگر حکومت این ظالمان بیگانه از اسلام ادامه می یافت، به یقین چیزی از اسلام باقی نمی ماند و این سخن با مدارک گسترده ای که در دست است، جای انکار ندارد! و ما تعجب می کنیم چرا بعضی اصرار دارند چشم بر هم نهند و با این همه فجایع، باز معاویه و بنی امیه را بستانند؛ برآستی شگفت آور است! انصاف کجاست؟! (۲)

۸ - تحمیل بیعت یزید بر مردم

طبق نوشته «ابن عبد ربّه» معاویه هفت سال تمام به منظور آماده سازی افکار عمومی برای بیعت با یزید تلاش کرد (۳) و برای رسیدن به این مقصود از همه وسایل فریب و نیرنگ سود جست و از هیچ فرصتی چشم پوشی نکرد. معاویه، از هر کسی بهتر می دانست که مردم بعد از وی هرگز با فرد فرومایه ای پاورقی ۱. برای توضیح بیشتر به کتاب نفیس الغدیر، ج ۱۱، ص ۷۱ به بعد مراجعه شود که

تمام مدارک مطالب فوق را از کتب برادران اهل سنت با ذکر جلد و صفحه آورده است. ۲. رجوع کنید به: پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، ج ۴، ص ۳۲۹-۳۳۰. ۳. عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۶۸ و مراجعه شود به: کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۶. صفحه ۲۰۴ چون یزید بیعت نخواهند کرد. از این رو لازم دید هر چه از دستش بر می آید پیشاپیش انجام دهد. این بود که با حيله و تزویر مدعیان آینده خلافت، چون امام حسن مجتبی (علیه السلام)، سعد بن ابی وقاص و دیگران را یکی پس از دیگری از میان برداشت. (۱) وی حتی از عبدالرحمان - فرزند خالد بن ولید، از همسنگران جاهلی خویش - نیز نگذشت و چون از شامیان شنید که او را برای خلافت آینده مناسب می دانند، وی را توسط طیب مخصوص خویش به قتل رساند. (۲) جمعی از مورخان چون یعقوبی و ابن اثیر (۳)، بر این باورند که اولین بار طرح ولایت عهدی یزید به صورت رسمی توسط «مغیره بن شعبه» کلید زده شد. معاویه بنا داشت مغیره را از حکومت کوفه عزل کند و سعید بن عاص را به جایش منصوب نماید، ولی مغیره پس از اطلاع از این تصمیم، به سرعت خود را به شام رساند و برای تحکیم موقعیت خویش، ولایت عهدی یزید را به معاویه پیشنهاد داد و افزود که راضی کردن مردم کوفه با من. معاویه که مقصود اصلی مغیره را دریافت، گفت، به کوفه بازگرد و به این کار پرداز! پس از آن معاویه در نامه ای به «زیاد» حاکم بصره نوشت: «مغیره مردم کوفه را به بیعت یزید فراخوانده است، تو شایسته تری که نسبت به پسر برادرت! این کار را انجام دهی! هنگامی که نامه ام به دست تو رسید مردم بصره را جمع کن و از آن ها برای یزید بیعت بگیر!». وقتی که نامه معاویه به زیاد رسید، در شگفتی فرو رفت و به معاویه چنین پیام داد: پاورقی ۱. مقاتل الطالبیین، ص ۲۰۷. مراجعه شود به: الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۳۳، استیعاب، شرح حال عبدالرحمن و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۷۱. ۳. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۵۰۳، حوادث سال ۵۶. صفحه ۲۰۵ «یزید مردی است که با سگ ها و میمون ها بازی می کند و جامه های رنگارنگ می پوشد و پیوسته شراب می نوشد و شب را با ساز و آواز می گذرانند، اگر مردم را به بیعت وی بخوانم به ما چه خواهند گفت؟ در حالی که هنوز مردانی چون حسین بن علی (علیه السلام)، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عمر و عبدالله بن زبیر در میانشان هستند. یزید را وادار که یکی دو سال به اخلاق اینان در آید! شاید بتوان در آن صورت مردم را به این بیعت راضی کرد». معاویه از شنیدن این پیام خشمگین شد و گفت: وای بر پسر عیب! شنیده ام در گوشش خوانده اند که وی پس از من امیر است، به خدا سوگند! او را به مادرش سمیه و پدرش عبید باز می گردانم. (۱) طبیعی بود که «زیاد» در مقابل ابطال هویت و شناسنامه جعلی اش! چاره ای جز تسلیم نداشت. بدین ترتیب، معاویه و کارگزاران وی وارد کار سخت و دشواری شده بودند، معاویه با هر زحمتی که بود از گوشه و کنار مملکت، سران و بزرگان قبایل را به دمشق فرا می خواند و با تهدید، یا بخشیدن پول های هنگفت و گاه با دادن امتیازات دیگر چون فرمانروایی و حکمرانی، آنان را به بیعت با یزید وادار می کرد. سال ها طول کشید تا همه بلاد اسلامی - جز مکه و مدینه - به بیعت تحمیلی یزید تن دادند. تنها این دو شهر - مخصوصاً مدینه - همچنان دست نخورده باقی مانده بود. حضور افراد ذی نفوذی چون امام حسین (علیه السلام) مانع تحقق این مقصود بود. معاویه در ابتدا به مروان بن حکم - والی وقت مدینه - دستور داد تا از مردم آن شهر بیعت بگیرد و ولی مردم مدینه اعتنایی به این امر نکردند، عبدالرحمان - فرزند خلیفه اول - در جمع مردم با صراحت گفت: مروان و معاویه دروغ می گویند، آن ها پاورقی ۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۲۰ و تاریخ طبری، ج ۶، ص ۱۷۰. ابن اثیر در کامل (ج ۳، ص ۵۰۳-۵۰۵) این داستان را به نحو دیگری نقل کرده است. صفحه ۲۰۶ می خواهند حکومت را تبدیل به پادشاهی کنند که هر شاهی مُرد، شاه دیگر (پسرش) جانشین وی گردد. (۱) سرانجام اعتراض شدید امام حسین (علیه السلام) مروان را در انجام این مأموریت ناکام ساخت. معاویه چاره ای ندید جز این که شخصاً به این دو شهر مقدس سفر کند و مردم آن سامان را به بیعت تحمیلی با یزید مجبور نماید. این بود که با تعداد زیادی از نظامیان و گارد مخصوص خویش به حجاز سفر نمود. «ابن قتیبه» در کتاب «الامامة و السياسة» داستان این سفر و سخنان عتاب آمیز معاویه را در مدینه با حسین بن علی (علیه السلام) و دیگر سرشناسان به تفصیل نقل کرده است. وی می نویسد: «معاویه فرمان داد مردم را به مسجد فراخوانند و چون مردم جمع شدند برخاست و در مورد شایستگی و لیاقت یزید برای

خلافت سخن راند و گفت: تمام مسلمانان در کلّیه بلاد اسلامی جز شما مردم مدینه با یزید بیعت کردند، من برای اهمّیت این شهر آن را به تأخیر انداخته‌ام و اگر در امت اسلامی کسی را بهتر از یزید می‌شناختم به خدا سوگند برای او بیعت می‌گرفتم!». در این لحظه امام حسین (علیه السلام) برخاست و سخن وی را قطع کرد و فرمود: «به خدا سوگند! کسی را که پدرش از پدر یزید و مادرش از مادر وی و خودش از خود او بهتر و شایسته‌تر است کنار نهادی و یزید را مطرح ساختی!». معاویه گفت: «گویا خودت را می‌گویی؟» امام (علیه السلام) فرمود: آری. گفت: امّا سخن تو که مادرت از مادر یزید بهتر است سخن به حقی است. چه این که فاطمه (علیها السلام) دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و کسی در دین و سابقه به پای وی پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۵۰۶. صفحه ۲۰۷ نخواهد بود، و امّا این که می‌گویی پدرت از پدر یزید بهتر است، خدا پدر یزید را بر پدر تو پیروز کرد! امام فرمود: «این جهالت و نادانی برای تو بس است که دنیای زودگذر را بر آخرت جاویدان برگزیده‌ای». معاویه ادامه داد: امّا این که می‌گویی خودت از یزید بهتر هستی به خدا سوگند! یزید برای امت محمد (صلی الله علیه و آله) از تو بهتر و شایسته‌تر است! امام (علیه السلام) فرمود: این دروغ و بهتانی بیش نیست، آیا یزید شراب خوار و عشرت پیشه از من بهتر است؟! (۱) بنا بر نقل «ابن اثیر» معاویه مدّتی در مدینه ماند تا سرانجام با تهدید صریح در حالی که نظامیان با شمشیرهای آخته و آماده اطراف مردم را در مسجد گرفته بودند، از آنان - غیر از آن چهار تن - بیعت گرفت و سپس به سوی شام رهسپار گردید. (۲) با این که معاویه به حسب ظاهر از مردم شهرهای مختلف برای یزید بیعت گرفت و یزید را به عنوان جانشین انتخاب کرد، ولی این عمل به عنوان یکی از کارهای بسیار زشت معاویه در خاطره تاریخ باقی ماند. زشتی این انتخاب تا آنجا بود که - همچنان که گذشت - حتّی در باور فردی چون «زیاد» نمی‌گنجید و به همین جهت به معاویه گفت، چگونه مردم را به بیعت فرد شراب خوار و میمون باز دعوت کنیم؟ «ابن اثیر» از «حسن بصری» نقل می‌کند که گفت: معاویه چهار عمل انجام داد که هر یک از آن‌ها برای تباهی او کافی بود، و آن‌گاه یکی از آن‌ها را چنین می‌شمارد: «وَاسِيَتْخْلَافَهُ بَعْدَهُ إِبْنُهُ سَكْرًا خَمِيرًا يَلْبَسُ الْحَرِيرَ وَيَضْرِبُ بِالطَّنَائِيرِ / جانشین کردن فرزند بسیار مست و شراب خوار خود را که لباس پاورقی ۱. الامامه و السياسة، ج ۱، ص ۱۴۹-۱۵۵ / الغدير، ج ۱۰، ص ۲۵۰ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۷۰. ۲. مراجعه شود به: کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۵۱۱ و عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۱-۳۷۲. صفحه ۲۰۸ حریر می‌پوشید و به ساز و آواز مشغول بود». (۱) به گفته یعقوبی - مورّخ مشهور - هنگامی که به عبدالله بن عمر پیشنهاد شد با یزید بیعت کند، گفت: «با کسی که میمون باز و سگ باز و شراب خوار و دارای فسق آشکار است، بیعت کنم، در این صورت به خداوند چه پاسخی بدهم؟». (۲) به هر حال، علاقه فردی معاویه به فرزندش یزید و بقای خلافت در خاندان اموی سبب چنین بیعت تحمیلی گردید. در نتیجه ضربت کاری دیگری به جامعه اسلامی و شریعت نبوی (صلی الله علیه و آله) از این طریق وارد شد. سیّد قطب، نویسنده و دانشمند معروف مصری می‌نویسد: «تعیین یزید برای خلافت یک ضربه کاری به قلب اسلام و به نظام اسلامی و هدف‌ها و مقاصد آن بود». (۳) پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۴۸۷ و الغدير، ج ۱۰، ص ۲۲۵. معاویه خود بهتر از هر کس می‌دانست که یزید شایسته این جایگاه نیست و ولی عشق به فرزند و بقای خلافت در این خاندان، او را از پیروی حقّ بازداشت. از معاویه نقل شده که می‌گفت: «لَوْ لَا هَوَايَ فِي يَزِيدَ لَأَبْصَرْتُ رُشْدِي / اگر عشق و علاقه به یزید نبود، می‌توانستم راه صحیح را تشخیص دهم!» (تذکره الخواص، ص ۲۵۷ و رجوع کنید به: مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۸، ص ۱۸). ۲. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۲۰. ۳. العدالة الاجتماعية، ص ۱۸۱. صفحه ۲۰۹

آخرین حلقه حوادثی که به ماجرای خونین کربلا ختم شد، بدست گرفتن خلافت توسط یزید بن معاویه بود. حوادثی که از سقیفه شروع شد و هر دوره ای بیش از گذشته سبب تقویت «جبهه اموی» و منافقان گردید، در نهایت کار را به آن جا رساند که با نهایت تأسف خلافت مسلمین به دست یزید فاسد، شراب خوار و هوس باز افتاد. او با غرور و خودخواهی در پی بیعت گرفتن و به رسمیت بخشیدن حکومت فاسد خویش برآمد و در مسیر اجرای اهداف خود، دست به هر جنایتی می زد. به گفته «مسعودی» مورخ معروف: «سیره یزید، همان روش فرعون بود بلکه باید گفت فرعون در میان مردم، بیش از یزید به عدالت رفتار می کرد» (۱) در این قسمت، برای آشنایی با افکار و عقاید و اعمال یزید، کارنامه سیاه او را کمی بررسی می کنیم.

ولادت و تربیت یزید

یزید در سال ۲۵ یا ۲۶ هجری زاده شد و مادر وی «میسون» نام داشت معاویه «میسون» را در حالی که یزید را در شکم داشت، طلاق داد و «میسون» وی را در پاورقی ۱. و سَیْرُهُ سَیْرُهُ فِرْعَوْنُ، بَلْ كَانَ فِرْعَوْنُ اَعْدَلَ مِنْهُ فِي رَعِيَّتِهِ (مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۸). صفحه ۲۱۰ زمانی که همسر معاویه نبود، به دنیا آورد. (۱) برخی از نویسندگان معتقدند: یزید نزد دایی های خود در بادیه پرورش یافت و قبیله مادرش پیش از اسلام مسیحی بودند و هنوز حال و هوای دوران مسیحیت در سر آنان بود و از این رو، یزید بیش از آن که تربیت او اسلامی باشد، تربیت مسیحی داشت بنابراین، پرده دری وی نسبت به ارزش های اسلامی امر غریبی نبود. (۲) شاید از این روست که یزید در اشعار خویش - به هنگامی که می خواهد شراب بنوشد - چنین می سرايد: «وَ اِنْ حَرَمْتُ يَوْمًا عَلَيَّ دِينَ اَحْمَدَ فَخُذْهَا عَلَيَّ دِينَ الْمَسِيحِ بْنِ مَرْيَمَ» «اگر نوشیدن شراب در دین اسلام حرام است آن را مطابق دین مسیح بنوش!» (۳) دولت روم در دربار بنی امیه نفوذ داشت و برخی از مسیحیان روم در دربار شام به عنوان مستشار حضور داشتند. مورخان تصریح می کنند که به هنگام حرکت امام حسین (علیه السلام) به سوی کوفه، یزید به توصیه «سرجون» رومی «عبیدالله زیاد» را که والی بصره بود (با حفظ سِمَت) به حکومت کوفه نیز منصوب کرد. سرجون این توصیه را به نقل از معاویه به یزید نمود. (۴) «ابوالفرج اصفهانی» درباره هم نشینان یزید می گوید: «در طلیعه ندیمان یزید، شاعری مسیحی به نام «اخطل» قرار داشت. این دو تن با هم شراب می نوشیدند و ساز و آواز می شنیدند و یزید وی را در سفرها به همراه خود می برد. پس از مرگ یزید و انتقال خلافت به مروانین، اخطل در دوران خلافت عبدالملک مروان، از نزدیکان او پاورقی ۱. مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۸، ص ۱۹. ۲. حیاة الامام الحسين بن علي (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۸۰. این سخن از استاد عبدالله علائلی نقل شده است. ۳. تتمه المنتهی در تاریخ خلفا، ص ۶۶. البتة ما معتقدیم شراب در همه ادیان الهی حرام بوده است و از جمله در دین حضرت مسیح (علیه السلام) هر چند به این دین نسبت داده شده که آن را جایز می شمارند. ۴. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۲۳ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۸. سرجون هم پیاله یزید در باده نوشی نیز بود (انساب الاشراف، ج ۵، ص ۳۰۱). صفحه ۲۱۱ قرار گرفت و هر زمان می خواست، نزد او می رفت، در حالی که گردن بند طلا در گردن داشت و قطرات خمر از موی صورتش می چکید» (۱)

افکار، اندیشه ها و رفتارهای ضد دینی یزید

آنچه را که تاریخ از افکار و اندیشه های این عامل فساد و تباهی و رفتارهای او نقل می کند، همه حکایت از فسق و فجور و رفتارهای الحادی دارد. قاضی نعمان مصری می نویسد: روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به معاویه نظر افکند و فرمود: «أَيُّ يَوْمٍ لِأُمَّتِي مِنْكَ، وَ أَيُّ يَوْمٍ سُوءٍ لِتَدْرِئْتِي مِنْكَ مِنْ جَزْوَ يَخْرُجُ مِنْ صُلْبِكَ، يَنْجِدُ آيَاتِ اللَّهِ هُرُؤًا وَ يَسْتَحِلُّ مِنْ حُرْمَتِي مَا حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ رَأْمَتٍ مِنْ جِهَةِ رُؤْسِي» (سختی) از تو خواهند داشت؟ و خاندان من از فرزندی که از صلب تو خارج می شود، روز بدی را در پیش

دارد! همان فرزندی که آیات خدا را به استهزا می‌گیرد و آن چه را که خداوند از حریم من حرام کرده، وی حلال می‌شمارد». (۲) اشعار کفرآمیز یزید و سخن گفتن از انتقام از پیامبر و یادآوری کشتگان مشرک در جنگ بدر و کشتن امام حسین (علیه السلام) در برابر آنان، همگی از عدم اعتقاد او به دین اسلام حکایت دارد. (۳) وی در زمان خلافت پدرش به می‌گساری و هوسرانی مشغول بود، معاویه پاورقی ۱. الاغانی، ج ۷، ص ۱۷۰ (مطابق نقل حیاة الامام الحسین (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۸۴). ۲. المناقب و المثالب، ص ۷۱ (مطابق نقل حیاة الامام الحسین (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۸۰). ۳. اشعار و سخنان وی را پیش از این در دوّمین ریشه از ریشه های قیام عاشورا آورده ایم. صفحه ۲۱۲ تصمیم گرفت برای ساختن سابقه ای دینی، وی را به جهاد بر ضدّ «رومیان» بفرستد؛ از این رو، او را به فرماندهی لشکری برای جنگ با رومیان اعزام کرد و «سفیان بن عوف غامدی» را نیز در این مسیر با وی همراه ساخت. یزید در این سفر جهادی! معشوقه خود «امّ کلثوم» را نیز به همراه داشت. در این سفر لشکریان یزید که گروهی از لشکرش وارد روم شده بودند، به تب و آبله گرفتار شدند؛ ولی یزید در همان حال در منزلی به نام «دیر مُرّان» (محلّی در نزدیک دمشق) در کنار «امّ کلثوم» به استراحت و هوسرانی می‌پرداخت. وقتی از این حادثه با خبر شد (با بی‌اعتنایی به آنچه بر لشکریانش اتفاق افتاد)، چنین سرود: مَآ إِنِّ أَبَالِي بِمَا لَأَقْتُ جُمُوعَهُمْ بِالْعَذَقَدُونَةِ مِنْ حُمَى وَ مِنْ مُومٍ إِذَا اتَّكَأْتُ عَلَى الْأَنْمَاطِ فِي غَرْفٍ بِدِيرِ مُرَّانَ عِنْدِي أُمَّ كَلْثُومٍ! «من باکی ندارم از این که آن جمعیت در منطقه غذقدونه (ناحیه ای در نزدیک سرزمین روم) دچار تب و آبله شدند؛ آنگاه که من در «دیر مُرّان» در میان غرفه‌ها بر بالش‌ها تکیه زده‌ام و امّ کلثوم را در کنار خود دارم!». (۱) در زمان خلافت کوتاهش دربار یزید، مرکز فساد و فحشا و گناه بود و آثار آن در جامعه نیز گسترش یافته بود؛ به گونه‌ای که به گفته «مسعودی» در دوران حکومت کوتاه وی، حتّی در محیط مقدّسی همچون مکه و مدینه جمعی به نوازندگی و استعمال آلات لهو و لعب می‌پرداختند. (۲) هنگامی که گروهی از مردم مدینه به سرپرستی «عبدالله بن حنظله غسیل الملائکه» برای آگاهی از افکار و عقاید و اعمال یزید به شام سفر کردند و برگشتند، پاورقی ۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۲۹ و مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۸، ص ۲۳-۲۴. ۲. مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۷. صفحه ۲۱۳ عباراتی در معرّفی یزید گفته‌اند که از عمق فاجعه ای که مسلمین گرفتار آن شده بودند، حکایت می‌کند. «ابن اثیر» در کتاب خویش نقل می‌کند، آنان گفتند: «ما از نزد مردی آمدیم که دین ندارد، شراب می‌نوشد، طنبور می‌نوازد، نوازندگان به نزد وی به لهو و لعب مشغولند، با سگ‌ها بازی می‌کند، با جمعی از دزدان شب نشینی دارد». (۱) دیگری گفت: «به خدا سوگند! وی شراب می‌نوشد و به گونه‌ای مست می‌شود که نماز را نیز ترک می‌کند!». (۲) «ابن جوزی»، دانشمند معروف اهل سنّت از قول «عبدالله بن حنظله» نقل می‌کند، که گفت: «وَاللَّهِ مَا خَرَجْنَا عَلَى يَزِيدَ حَتَّى خِفْنَا أَنْ نُزَمَى بِالْحِجَارَةِ مِنَ السَّمَاءِ! إِنَّهُ رَجُلٌ يَنْكِحُ الْأُمَّهَاتِ، وَالْبَنَاتِ وَالْأَخَوَاتِ وَيَشْرِبُ الْخَمْرَ وَيَدْعُ الصَّلَاةَ؛ مَا فِي حَالِي مِنْ يَزِيدَ بِيُرُونِ آمَدِيمُ كَمَا خُوفُ أَنْ دَاخِرْتُمْ كَمَا كُنْتُمْ» که (بر اثر گناهان فراوان وی) از آسمان سنگ بر سر ما بیارد، او مردی است با مادران و دختران و خواهران نیز زنا می‌کند؛ وی شراب می‌نوشد و نماز نمی‌خواند». (۳) می‌گساری وی به طور علنی و سرودن اشعاری در حال مستی و دهن‌کجی به ارزش‌های اسلامی در آن حالت، از صفحات تاریک زندگی یزید است. «سبط بن جوزی» در «تذکره الخواص» می‌نویسد، وی در حال مستی چنین می‌سرود: پاورقی ۱. قَدِمْنَا مِنْ عِنْدِ رَجُلٍ لَيْسَ لَهُ دِينٌ، يَشْرِبُ الْخَمْرَ وَيَضْرِبُ بِالطَّنَابِيرِ وَيُعْزِفُ عِنْدَهُ الْقِيَانَ وَيَلْعَبُ بِالْكِلَابِ وَيَسْتَمُرُّ عِنْدَهُ الْحَرَابُ وَ هُمْ اللَّصُوصُ (کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۰۳). ۲. همان مدرک. ۳. المنتظم، ج ۴، ص ۱۷۹ (حوادث سال ۶۳). شبیه همین جملات را سیوطی در تاریخ الخلفاء، ص ۲۳۳ آورده است. صفحه ۲۱۴ «یاران هم پیاله من! برخیزید و به نغمه‌های خوانندگان گوش فرا دهید. پیاله‌های شراب را پی در پی سر بکشید و بحث‌های علمی را کنار بگذارید. نغمه‌های ساز و آواز (به گونه‌ای مست می‌کند که) مرا از شنیدن صدای اذان باز می‌دارد و من خمره‌های شراب را با حوران بهشتی معاوضه کردم. (و لذات مستی را بر وعده‌های الهی ترجیح می‌دهم!)». (۱) در تاریخ آمده است که پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) یزید برای تشکر از «ابن زیاد» وی را به شام دعوت کرد و بساط باده‌نوشی را پهن کرد و در حالی که «ابن زیاد» در کنار وی نشست،

خطاب به باده به داستان و ساقیان سرود: إِسْقِنِي شَرْبَةً تَرَوِي مُشَاشِي ثُمَّ مِلْ فَاسْقِ مِثْلَهَا إِنَّ زِيَادَ صَاحِبِ السَّرِّ وَالْأَمَانَةِ عِنْدِي وَ لَتَسْدِيدِ مَعْنِي وَ جِهَادِي «ای ساقی! به من شرابی بنوشان که جان مرا سیراب کند، سپس جامی از شراب پر کن و به ابن زیاد بنوشان. همو که راز دار و امانت دار من است. آن کس که کار جهاد و غنیمت من به دست او استحکام یافت!». آنگاه به نوازندگان دستور داد که بنوازند. (۲) یزید به قدری دلبسته شراب بود که حتی در زمان پدرش در سفر حج هنگامی که وارد مدینه شد، در آنجا نیز بساط شراب را گستراند! (۳) امام حسین (علیه السلام) در نامه معروف خود به معاویه، به شراب خواری یزید اشاره پاورقی ۱. مَعَشَرَ النَّدْمَانِ قَوْمُوا وَاسْمِعُوا صَوْتَ الْأَغَانِي وَاشْرَبُوا كَأْسَ مَيْدَامٍ وَاتْرَكُوا ذِكْرَ الْمَعَانِي شَغَلْتَنِي نِعْمَةُ الْعِيدَانِ عَنِ صَوْتِ الْأَذَانِ وَ تَعَوَّضْتُ عَنِ الْخُورِ خُمُورًا فِي الدَّنَانِ (تذکره الخواص، ص ۲۶۱). ۲. مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۷. ۳. رجوع کنید به: مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۸، ص ۲۴. صفحه ۲۱۵ می کند؛ آن حضرت در شمردن خلاف کاری های وی فرمود: «وَ أَخَذُكَ النَّاسَ بِيَعِيهِ إِيْنِكَ، غُلَامٌ مِنَ الْعُلَمَانِ، يَشْرِبُ الشَّرَابَ، وَ يَلْعَبُ بِالْكَعْبَابِ (از خلاف کاری های دیگر) بیعت گرفتن از مردم برای پسرک جوانت می باشد، همان که شراب می نوشد و قمار بازی می کند». (۱) مجموعه فسادهای اخلاقی و انجام کارهای سبک و جلف توسط - به اصطلاح - خلیفه مسلمین! (یزید بن معاویه) در عبارت کوتاهی از ابن کثیر - مورخ و دانشمند متعصب و معروف اهل سنت - چنین آمده است: «وَ قَدْ رَوَى أَنَّ يَزِيدَ كَمَا قَدْ اشْتَهَرَ بِالْمَعَارِيفِ وَ شَرِبَ الْخَمْرَ وَ الْغِنَا وَ الصَّيْدَ وَ اتَّخَذَ الْعُلَمَانَ وَ الْقِيَانَ وَ الْكِلَابَ وَ النَّطَاحَ بَيْنَ الْكِبَاشِ وَ الدَّبَابِ وَ الْقُرُودِ وَ مَا مِنْ يَوْمٍ إِلَّا يُصْبِحُ فِيهِ مَخْمُورًا وَ كَانَ يَشْدُ الْقِرْدَ عَلَى الْفَرَسِ مُسْرِجَةً بِحَبَالٍ وَ يَسُوقُ بِهِ وَ يَلْبَسُ الْقِرْدَ قَلَانَسَ الدَّهَبِ وَ كَذَلِكَ الْعُلَمَانَ وَ كَانَ إِذَا مَاتَ الْقِرْدُ حَزَنَ عَلَيْهِ يَزِيدُ بِه نوازندگی، شراب نوشی، خوانندگی، شکار، به خدمت گرفتن غلامان و کنیزان خنیاگر، سگ بازی و به جان هم انداختن قوچ ها، چهارپایان و بوزینه ها شهرت داشت. هر بامدادان مست و می زده بر می خاست. او بوزینه ای را بر پشت اسب زین شده ای سوار می کرد و می گرداند و بر بوزینه و غلامان، کلاه های زرین می پوشانید و هنگامی که بوزینه اش مرد، بر او اندوهگین شد». (۲) او را میمونی بود که «ابوقیس» نام داشت و همدم او بود! هنگامی که آن میمون بر اثر حادثه ای مرد، یزید در مرگ او بسیار اندوهگین شد و دستور کفن و دفن وی را پاورقی ۱. احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۹۲. این جملات با اندکی تفاوت در الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۲۰۴ نیز آمده است. ۲. البداية و النهاية، ج ۸، ص ۲۳۹. صفحه ۲۱۶ صادر کرد! و به شامیان فرمان داد که به وی در این مصیبت بزرگ! تعریب بگویند و خود نیز اشعاری در سوگ «ابوقیس» سرود! (۱)

جنایات یزید

یزید در مدت کوتاه خلافت خویش که سه سال و چند ماه بیشتر طول نکشید، جنایات بزرگی مرتکب شد که هر یک از آن ها به تنهایی برای رسوایی و ننگ وی و خاندانش کافی است. از میان آن ها به سه جنایت مهم اشاره می شود: ۱ - فاجعه خونین کربلا مهمترین جنایتی که به دستور یزید در ابتدای حکومت وی انجام شد، ماجرای خونین کربلا سال ۶۱ هجری و شهادت امام حسین (علیه السلام) و یاران پاکباخته و با ایمان او و به اسارت بردن زنان و کودکان حریم نبوی (صلی الله علیه و آله) به دست عمال وی می باشد. یزید در ابتدای حکومت خویش نامه ای به «ولید بن عتبه» - والی مدینه - نوشت و از وی خواست به هر قیمتی که شده از امام حسین (علیه السلام)، عبدالله بن عمر و عبدالله بن زبیر برای او بیعت بگیرد. (۲) مطابق نقل «ابن عثم» هنگامی که یزید از خودداری امام حسین (علیه السلام) و عبدالله بن زبیر آگاه شد، نامه دیگری به ولید نوشت و در آن تأکید کرد که در صورت امتناع پاورقی ۱. حیاة الامام الحسين بن علی (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۸۲. ۲. ... أَمَا بَعْدُ! فَخُذْ حَسْبَيْنَا وَعَبْدَ اللَّهِ بَنَ عَمْرٍ وَ عَبْدَ اللَّهِ بَنَ الزُّبَيْرِ بِالْبَيْعَةِ أَخْذًا شَدِيدًا، لَيْسَتْ فِيهِ رُخْصَةٌ، حَتَّى يُبَايَعُوا (تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۰ و کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۴). صفحه ۲۱۷ حسین (علیه السلام) از بیعت، سرش را برای من بفرست، تا جوایز فراوانی نصیب تو شود. (۱) با امتناع امام (علیه السلام) از بیعت و

حرکت به سمت مکه و کوفه، در نهایت کار به حادثه کربلا ختم شد. ماجرای خونین کربلا و جنایات لشکریان یزید و سرداران سپاه او در این واقعه در کتاب‌های شیعه و سنی به طور مشروح آمده است و حتی میان غیر مسلمانان نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و کتاب‌های فراوانی در این زمینه نوشته شده است. مشروح این ماجرا در بخش چهارم (بخش رویدادها) خواهد آمد.

۲ - کشتار وسیع مردم مدینه این فاجعه در ذی حجه سال ۶۳ هجری واقع شد (۲) و به واقعه «حرّه» نیز معروف است. (۳) پس از حادثه خونین کربلا و آگاهی مردم از ماهیت یزید و پلیدی و خباثت وی، و اعلام قیام و جهاد از سوی «عبدالله بن حنظله غسیل الملائکه» و برخی دیگر از صاحب نفوذان، انقلاب خونینی در مدینه آغاز شد. مردم مدینه نخست با عبدالله بن حنظله تا پای جان بیعت کردند و آنگاه «عثمان بن محمد بن ابوسفیان»، والی مدینه را بیرون کردند. بنی امیه در منزل مروان بن حکم اجتماع کردند و همگی در آن جا محبوس شدند. مردم مدینه یزید را از خلافت خلع کرده و به بدگویی و سب و لعن وی پرداختند. پاورقی ۱. ...

وَلْيَكُنْ مَعَ جَوَابِكَ إِلَى رَأْسِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، فَإِنْ فَعَلْتَ ذَلِكَ فَقَدْ جَعَلْتَ لِمَكَ أَعِنَّةَ الْخَيْلِ، وَ لَكَ عِنْدِي الْجَائِزَةُ وَالْحِطُّ الْأَوْفَرُ (فتوح ابن اعثم کوفی، ج ۵، ص ۲۶). ۲. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۲۰ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۷۴. ۳. «حرّه» به معنای زمین سنگلاخی و سنگستان است و چون بخشی از مدینه از سنگلاخ و سنگ‌های آتش فشانی پوشیده شده است، آن منطقه «حرّه» نامیده شد و به علت پیدایش این فاجعه در آن منطقه و نفوذ سپاه شام به مدینه از طریق «حرّه و اقم» به «واقعه حرّه» نیز معروف شده است. (لسان العرب، واژه «حرّه»). صفحه ۲۱۸ یزید که از ماجرا مطلع شد، لشکر عظیمی فراهم ساخت و فرماندهی آن را به عهده مردی خونریز به نام «مسلم بن عقبه» گذاشت. (۱) این فرمانده سفاک، پس از محاصره مدینه، مقاومت آنان را درهم شکست و به قتل و غارت مدینه پرداخت و کشتار وسیعی را در این شهر به راه انداخت. ابن اثیر می نویسد: مسلم بن عقبه، مدینه را سه روز بر لشکریانش مباح ساخت که هر گونه بخواهند در آن عمل کنند. آنان به کشتار وسیع مردم پرداخته و اموال آنان را نیز غارت کردند. (۲) ابن قتیبه می نویسد: یکی از سربازان شامی به منزل زنی وارد شد که کودکی شیرخوار داشت، سرباز از او اموالی را طلب کرد، زن اظهار داشت: هر چه مال در خانه داشتم، همه را به غارت بردند. سرباز سنگدل یزیدی طفل شیرخوار را از دامن مادر جدا کرد و در برابر چشم او چنان سرش را به دیوار کوبید که مغزش متلاشی شد. (۳) مسلم بن عقبه وقتی بر مردم مسلط شد، از آنان به عنوان بردگان یزید بیعت می گرفت که اختیار اموال و خانواده آن‌ها به دست یزید می باشد که هر گونه بخواهد در آن‌ها تصرف کند. هر کس امتناع میورزید، کشته می شد. (۴) در این فاجعه از بزرگان مهاجر و انصار هزار و هفتصد تن و از سایر مسلمین ده هزار تن به قتل رسیدند. (۵) پاورقی ۱. معاویه به یزید سفارش کرده بود که در صورت نقض بیعت توسط مردم مدینه، آن‌ها را با مسلم بن عقبه درهم بشکن! (کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۱۲ و الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۳۱). ۲. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۱۷. ۳. الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۳۸. ۴. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۸۱؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۱۸ و مروج الذهب، ج ۳، ص ۷۰. لازم به یادآوری است که به سبب نفوذ فاجعه عظیم کربلا در افکار عمومی، یزید دستور داده بود، در این ماجرا متعرض امام علی بن الحسین (علیه السلام) و خاندانش نشوند و آن‌ها را از این نحوه بیعت مستثنا دانست. ۵. الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۳۹. صفحه ۲۱۹ ابن ابی الحدید می نویسد: لشکریان شام، مردم مدینه را سر بریدند، آن گونه که قصاب، گوسفند را سر می برد. چنان خون‌ها ریخته شد، که قدم‌ها در میان آن‌ها فرو می رفت فرزندان مهاجر و انصار و مجاهدان بدر را به قتل رساند و از آن‌ها که باقی ماندند، به عنوان بردگان برای یزید بیعت گرفت. (۱) مورخان نوشته اند که از بس مسلم بن عقبه خون‌بی گناهان را ریخت به «مُسرف» (خونریز بی حد و حصر) معروف شد. (۲) در این فاجعه به زنان مسلمان نیز بی حرمتی شد و جمعی از آنان مورد تجاوز قرار گرفتند. (۳) یاقوت حموی در «معجم البلدان» می نویسد: در این فاجعه مسلم بن عقبه، زنان را نیز بر سربازان خویش مباح ساخت. (۴) سیوطی (دانشمند معروف اهل سنت) نقل می کند که حسن بصری از این فاجعه یاد کرد و گفت: به خدا سوگند! هیچ کس از آن حادثه نجات نیافت (یا کشته و یا زخمی شد و یا مورد آزار و توهین قرار گرفت) گروه زیادی از صحابه و دیگر

مسلمانان در آن ماجرا به قتل رسیدند، مدینه غارت شد و هزار دختر مورد تجاوز قرار گرفت!! سپس از روی تأسف و اندوه گفت: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ». آنگاه ادامه داد: این در حالی است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «مَنْ أَخَافَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ أَخَافَهُ اللهُ وَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» هر کس اهل مدینه را بترساند، خداوند او را مورد خوف و خشم خود پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۲۵۹. ۲. مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۹ و کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۲۰. ۳. الامامه و السیاسة، ج ۲، ص ۱۵. ۴. معجم البلدان، ج ۲، ص ۲۴۹ (واژه حرّه و اقم). صفحه ۲۲۰ قرار خواهد داد و لعنت خدا و فرشتگان و همه مردم بر او باد! (۱) ۳. آتش زدن کعبه لشکر یزید پس از غارت مدینه برای نبرد با عبدالله بن زبیر به سوی مکه حرکت کرد. مسرف بن عقبه در بین راه به هلاکت رسید. (۲) وی به هنگام مرگ، به سفارش یزید، «حصین بن نمیر» را به فرماندهی لشکر انتخاب کرد. لشکریان شام مکه را محاصره کردند و ابن زبیر را که به مسجد الحرام پناهنده شده بود، مورد حمله قرار دادند. آنان با منجنیق، حرم الهی را آتش باران کردند که در نتیجه پرده ها و سقف کعبه آتش گرفت و سوخت. مورخان نوشته اند که این آتش سوزی در سوم ربیع الاول سال ۶۴ هجری واقع شده است. محاصره و درگیری شامیان با عبدالله بن زبیر و طرفدارانش ادامه داشت، تا آن که خبر مرگ یزید به شامیان رسید و پس از آن، آن ها متفرق شدند و به شام بازگشتند. (۳) آری یزید در مدت کوتاه خلافتش، هر سالی را با جنایتی بزرگ سپری کرد و به جان و مال و ناموس مسلمین دست تعرض دراز کرد و از همه عظیم تر، جنایت بزرگ عاشورای سال ۶۱ هجری را پدید آورد. پاورقی ۱. تاریخ الخلفاء، ص ۲۳۳. این روایت از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در کتاب های معتبر اهل سنت با تعبیرات مختلفی آمده است رجوع کنید به: صحیح مسلم، کتاب الحج، باب فضل المدینه، حدیث ۱۰ و ۱۶؛ مسند احمد، ج ۴، ص ۵۵ و کنز العمیال، ج ۱۲، ص ۲۴۶-۲۴۷. برای آگاهی بیشتر از واقعه حرّه و کشتار عظیم مردم رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۷۰-۳۸۱؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۱۱-۱۲۱ و انساب الاشراف بلاذری، ج ۵، ص ۳۳۷-۳۵۵. ۲. پس از دفن مسرف در آن مکان و حرکت لشکر شام، زنی قبر وی را شکافت و جنازه اش را به دار آویخت، مردم پس از اطلاع از این ماجرا، به آن مکان آمدند و جنازه اش را سنگباران کردند. (الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۴۲). ۳. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۸۱-۳۸۴؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۲۳-۱۲۴؛ الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۴۱ و ج ۲، ص ۱۹ و تاریخ الخلفاء، ص ۲۳۳. صفحه ۲۲۱ این بحث را با جمله ای از «ذهبی» - دانشمند معروف اهل سنت - به پایان می بریم روی در معرفی یزید می نویسد: «كَانَ نَاصِبِيًّا، فَطَّأ، غَلِيظًا، جَلْفًا، يَتَنَاوَلُ الْمَشِيكِرَ، وَيَفْعَلُ الْمُنْكَرَ، إِفْتَتَحَ دَوْلَتَهُ بِمَقْتَلِ الشَّهِيدِ الْحُسَيْنِ، وَ اخْتَمَمَهَا بِوَأَقِعِهِ الْحَرَّةِ» یزید ناصبی (دشمن علی و خاندانش)، خشن، تندخو و بی ادب بود. مسکرات می نوشید و مرتکب منکرات می شد. دولت وی با کشتن حسین شهید آغاز و با واقعه حرّه (مدینه) پایان یافت». (۱) نفرین تمام نفرین کنندگان جهان بر او باد! پاورقی ۱. سیر اعلام النبلاء، ج ۵، ص ۸۳. صفحه ۲۲۲ صفحه ۲۲۳ صفحه ۲۲۴ صفحه ۲۲۵

بخش سوم: انگیزه های قیام عاشورا

اشاره

آنچه که همه اعمال و رفتار و گفتار انسان را روح می بخشد، نیت و انگیزه اوست. نیت و انگیزه به همه کارها رنگ و جهت می دهد و بر تمامی تلاش ها سایه می افکند. انگیزه های مادی و نیت های الهی، تأثیرهای متمایزی در تلاش های انسان می گذارند، نتایج متفاوتی به بار می آورند و نمودهای مختلفی را از خود بروز می دهند. کسانی که در تلاش خویش، غیر خدا را می جویند، از همه ابزارهای مشروع و نامشروع و مقدمات روا و ناروا، برای رسیدن به اهدافشان بهره می گیرند، ولی جامع همه این تلاش ها، رسیدن به مقصد دنیوی و نیل به اهداف مادی به هر قیمتی است. ولی هنگامی که انگیزه تلاش انجام وظیفه الهی، خشنودی حق و

جلب رضایت خداوند باشد، آن زمان همه مقدمات، ابزارها و افراد همراه، رنگ و بوی دیگری دارند؛ سود و زیان، نفع و ضرر، کامیابی و ناکامی نیز معنای دیگری پیدا می‌کند. سرباز جبهه حق و عامل به وظیفه الهی، زمانی خود را کامیاب و خوشبخت می‌بیند که توانسته باشد وظیفه عبودیت و بندگی خویش را به نحو احسن انجام دهد و هیچ کس و هیچ انگیزه‌ای جز نگاه به حضرت دوست و تکاپو برای جلب محبت پروردگار، توجه او را جلب نکرده باشد و اگر غیر از این بیانندیشد و یا عمل کند، خود صفحه ۲۲۶ را ناکام و زیان دیده می‌داند. با این مقدمه به سراغ انگیزه‌های قیام عاشورا می‌رویم. در ارتباط با اهداف و انگیزه‌های قیام امام حسین (علیه السلام) تحلیل گران، تفسیر و تحلیل‌های مختلفی ارائه داده‌اند و برخی از این تحلیل‌ها که عمدتاً از سوی مستشرقان و یا ناآگاهان از حقیقت دین و جوهره اسلام ارائه شده است، دور از واقعیت می‌باشد و با مبانی اعتقادی امام حسین (علیه السلام) ناسازگار است. برخی از تحلیل‌ها نیز، یک‌جانبه و با نگاه به پاره‌ای از کلمات آن حضرت است و همه‌جانبه نیست. اما بهترین راه این است که به سراغ سخنان و خطبه‌های خود آن حضرت - به طور جامع - برویم و با استفاده از کلمات سالار شهیدان، انگیزه‌های آن حضرت را جستجو کنیم. صفحه ۲۲۷

۱- احیای آیین خدا و نجات اسلام از جنگال بدعت‌ها

به یقین نهضت خونینی همچون نهضت کربلا و استقبال امام حسین (علیه السلام) از همه حوادث شکننده آن و پذیرش شهادت خود، یاران و فرزندان و اسارت زنان و کودکان، نمی‌تواند مسأله ساده‌ای باشد. باید مطمئن بود که آن امام بزرگوار و یاران گرانقدرش به دنبال هدفی مهم بودند که تقدیم جان و مال و پذیرش هر نوع سختی و آزار را برای آنان سهل و آسان می‌کرد. هدفی که والاتر از سرمایه‌های زندگی مردانی همچون حماسه‌سازان کربلا بود. قبلاً گذری به آیات قرآن می‌افکنیم تا در یابیم خداوند در چه زمانی چنین اجازه‌ای را به مسلمانان می‌دهد و برای رسیدن به چه هدفی، بذل جان و مال را لازم می‌شمرد. در جای جای قرآن کریم از قتال «فی سبیل الله» سخن به میان آمده است و به مجاهدان راه خدا بشارت‌ها داده و از آنان تجلیل شده است. (۱) یاد مردان خداپرستی را که همراه جمعی از پیامبران در راه خدا کشته شدند، گرامی داشته (۲) و از شهیدان راه خدا به عظمت یاد کرده است. (۳) پاورقی ۱. آل عمران، آیه ۱۹۵؛ نساء، آیات ۷۴، ۹۵-۹۶؛ توبه، آیات ۲۰-۲۲، ۱۱۱ و آیات فراوان دیگر. ۲. آل عمران، آیه ۱۴۶. ۳. آل عمران، آیات ۱۶۹-۱۷۱. صفحه ۲۲۸ در واقع قدر مشترک این آیات، تجلیل از جهادی است که هدف آن، تقویت دین خدا و اعلا‌ی کلمه حق باشد (و کَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا). (۱) آری؛ آنجا که آیین خدا به خطر افتد و خطر سلطه شرک و کفر و ظلم و الحاد بر جامعه اسلامی احساس شود، تقدیم جان و مال و مقام، کاری است والا و پر ارزش. در واقع، آیین خدا که راهگشای همه انسان‌ها به سوی سعادت جاویدان است به قدری مهم است که مردانی همچون امام حسین (علیه السلام) و یاران با ایمانش برای نجات آن از سلطه منافقان و دشمنان حق، هستی خویش را مخلصانه تقدیم می‌کنند. به تعبیر امام خمینی (قدس سره): «اسلام آن قدر عزیز است که فرزندان پیغمبر، جان خودشان را فدای اسلام کردند. حضرت سید الشهداء (علیه السلام) با آن جوان‌ها، با آن اصحاب، برای اسلام جنگیدند و جان دادند و اسلام را احیا کردند». (۲) امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در روایتی می‌فرماید: «فَإِذَا نَزَلَتْ نازِلَةٌ فَاجْعَلُوا أَنْفُسَكُمْ دُونَ دِينِكُمْ؛ هنگامی که حادثه‌ای پیش آمد (که دین یا جان شما را تهدید می‌کند) جان خویش را فدا کنید، نه دینتان را». (۳) تاریخ به خوبی گویای این حقیقت است که از عصر استیلای بنی امیه بر بلاد اسلامی، زحمات رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و تلاش مجاهدان صدر اسلام در نشر آیین خدا به تاراج رفت؛ ارزش‌های اسلامی زیر پا گذاشته شد؛ بدعت و فسق و فجور رایج گشت. سخن از محو نام رسول الله (صلی الله علیه و آله) به میان آمد و تبعیض و بی‌عدالتی، ستم و بیدادگری، شکنجه و آزار مؤمنان، شاخصه این حاکمیت بود که در بخش گذشته شرح آن، با مدارک متقن گذشت. پاورقی ۱. توبه، آیه ۴۰. ۲. صحیفه امام، ج ۸، ص ۱۵۱ (سخنرانی ۲۴/۳/۵۸). ۳. کافی، ج ۲، ص ۲۱۶، ح ۲.

صفحه ۲۲۹ خطّ انحراف از اسلام ناب که از ماجرای سقیفه آغاز شد، در عصر استیلای معاویه شدّت گرفت، ولی تلاش معاویه بر آن بود که با حفظ ظواهر دینی و در پس پرده نفاق، به مقاصد خویش برسد. هر چند، هر قدر سلطه او قوی تر می شد، جسارت و عقده گشایی های وی نیز، آشکارتر می گشت. زولی با این حال، همچنان عناوینی همچون «خال المؤمنین»، «صحابی رسول الله» و «کاتب وحی» را یدک می کشید، تا آنجا که در نظر بسیاری از مردم عامی، امام حسین (علیه السلام) و معاویه هر دو صحابی پیامبر بودند و اختلاف این دو با یکدیگر - به اصطلاح - مربوط به اختلاف در قرائت از دین و درگیری دو صحابی در نحوه برداشت از قرآن و سنت بود! از این رو، امام حسین (علیه السلام) در اواخر عمر معاویه، مبارزه خود را به گونه ای علنی آغاز می کند و با سخنرانی معروفش در سرزمین منا، در جمع گروهی از صحابه و تابعین و فرزندان آنان به افشاگری عملکرد معاویه می پردازد و زمینه یک قیام را فراهم می کند (شرح این سخنرانی در بخش آینده خواهد آمد). همچنین نامه هایی که آن حضرت به معاویه می نویسد و با شجاعت تمام به نکوهش او می پردازد، (۱) همگی از این حقیقت حکایت دارد که امام (علیه السلام) مبارزه خود را آغاز کرده است. هر چند بر اساس پابندی به صلح برادرش امام حسن (علیه السلام) دست به قیام مسلحانه نمی زند، ولی روشن است که امام (علیه السلام) قیام بزرگی را در نظر دارد و منتظر است پس از معاویه بدان اقدام کند. امام حسین (علیه السلام) در پاسخ نامه جمعی از مردم کوفه که برای همراهی و قیام، اعلام آمادگی کرده اند، نوشت: «... فَالْصِّقُوا بِالْأَرْضِ، وَ أَخْفُوا الشَّخْصَ، وَ اكْتُمُوا الْهَوَى، وَ اخْتَرُوا مِنَ الْأَطْنَاءِ مَادَامَ ابْنِ هِنْدَ حَيًّا، فَإِنْ يَحْدُثْ بِهِ حَدَثٌ وَ أَنَا حَيٌّ يَا تُكُمُ رَأْيِي بِپاورقی ۱. این نامه را نیز در بخش چهارم (بخش رویدادها) بخوانید. صفحه ۲۳۰ اکنون حرکتی انجام ندهید، و از آشکار شدن، دوری نمایید و خواسته خویش پنهان کنید و از حرکات شک برانگیز - تا زمانی که فرزند هند (معاویه) زنده است - پرهیز نمایید. اگر او مرد و من زنده بودم، تصمیم خود را به شما اعلام خواهم کرد». (۱) معاویه با آن که از این ماجراها مطلع بود و گاه امام (علیه السلام) را تهدید می کرد، ولی از اقدام عملی و درگیر شدن با آن حضرت پرهیز داشت، اما روشن بود که این وضع پس از مرگ معاویه ادامه نخواهد یافت. پس از مرگ معاویه شرایط تغییر کرد. چرا که از سویی، یزید به فسق و فجور و بی دینی شهره بود و از انجام هیچ گناهی حتی به صورت علنی پروا نمی کرد، و از سوی دیگر، یزید هیچ سابقه ای (هر چند به صورت ظاهری) در اسلام نداشت. جوانی خام، ناپخته و هوسران بود. به همین دلیل، میان صحابه و فرزندان آنان نیز دارای هیچ گونه امتیاز و مقبولیتی نبود و از سوی سوم، گروه زیادی از مردم کوفه برای همراهی با امام (علیه السلام) اعلام آمادگی کرده بودند. امام (علیه السلام) می دید اگر از این فرصت برای افشای چهره واقعی بنی امیه و یاری دین خدا استفاده نکنند، دیگر نامی از اسلام و قرآن و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) باقی نخواهد ماند. امام حسین (علیه السلام) با هدف احیای دین خدا قیام و حرکت خویش را آغاز کرد. در مرحله نخست - اگر ممکن است - با تشکیل حکومت اسلامی و در غیر این صورت، با شهادت خود و یارانش به مقصود بزرگ خود برسد. به هر حال، می بایست دین از دست رفته و سنت فراموش شده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را زنده کرد و چه کسی سزاوارتر از فرزند رسول خداست که پیش گام چنین حرکتی شود. پاورقی ۱. انساب الاشراف بلاذری، ج ۳، ص ۳۶۶. صفحه ۲۳۱ امام حسین (علیه السلام) نخست با این جمله: «وَعَلَى الْإِسْلَامِ السَّلَامُ إِذْ قَدْ بُلِّيتِ الْأُمَّةُ بِرَاعٍ مِثْلَ يَزِيدَ زَمَانِي» که امت اسلامی گرفتار زمامداری مثل یزید شود، باید فاتحه اسلام را خواند». (۱) تصریح کرد که با وجود خلیفه ای همچو یزید، فاتحه اسلام خوانده است و دیگر امیدی به بقای دین خدا در حکومت یزید نمی رود. همچنین در نامه ای به جمعی از بزرگان بصره به بدعت های موجود در جامعه اشاره کرده، و هدفش را از قیام بر ضد حکومت یزید، احیای سنت و مبارزه با بدعت ها معرفی می کند. می فرماید: «وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ (صلی الله علیه و آله) فَإِنَّ السُّنَّةَ قَدْ أُمِيتَتْ وَ إِنَّ الْبِدْعَةَ قَدْ أُحْيِيَتْ، وَ إِنِ اسْتَمِعُوا قَوْلِي وَ تَطِيعُوا أَمْرِي، أَهْدِيكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ مِنْ شِمَا رَا» به کتاب خدا و سنت پیامبرش فرا می خوانم. چرا که (این گروه) سنت پیامبر را از بین برده و بدعت (در دین) را احیا کردند. اگر سخنانم را بشنوید و فرمانم را اطاعت کنید، شما را به راه راست هدایت می کنم». (۲) آن گاه که در مسیر کربلا با «فرزدق» ملاقات

می‌کند، به روشنی از بدعت‌ها و خلاف‌کاری‌های حاکمان شام و قیام برای نصرت دین خدا سخن می‌گوید: «یا فَرَزْدَقُ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ، وَ تَرَكَوا طَاعَةَ الرَّحْمَانِ، وَ أَظْهَرُوا الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ، وَ أَبْطَلُوا الْحُدُودَ، وَ شَرَبُوا الْخُمُورَ، وَ اشْتَأْتُوا فِي أَمْوَالِ الْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ، وَ أَنَا أَوْلَى مَنْ قَامَ بِنُصِيرَةِ دِينِ اللَّهِ وَ اعْزَازِ شَرْعِهِ، وَ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِهِ، لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا؛ ای فرزددق! اینان گروهی اند پاورقی ۱. لهوف، ص ۹۹ بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۶ و فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۴. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۶۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۴۰. صفحه ۲۳۲ که پیروی شیطان را پذیرفتند و اطاعت خدای رحمان را رها کردند و در زمین فساد را آشکار ساختند و حدود الهی را از بین بردند، باده‌ها نوشیدند و دارایی‌های فقیران و بیچارگان را ویژه خود ساختند و من از هر کس به یاری دین خدا و سربلندی آیینش و جهاد در راهش سزاوارترم. تا آیین خدا پیروز و برتر باشد». (۱) تعبیراتی با این مضمون، در کلمات و خطابه‌های امام حسین (علیه السلام) بسیار دیده می‌شود، که در بخش آینده قسمت مهمی از آنها خواهد آمد؛ این مطلب را با جمله دیگری از آن حضرت پایان می‌دهیم: امام (علیه السلام) در خطبه‌ای که در مسیر کربلا در جمع لشکریان حرّ ایراد کرد، فرمود: «الَّا- تَرَوْنَ إِلَى الْحَقِّ لَا- يُعْمَلُ بِهِ، وَ إِلَى الْبَاطِلِ لَا يُتَنَاهَى عَنْهُ، لِيُرْغَبَ الْمُؤْمِنُ فِي لِقَاءِ رَبِّهِ حَقًّا حَقًّا؛ آیا نمی‌بینید به حق عمل نمی‌شود و از باطل جلوگیری نمی‌گردد، در چنین شرایطی بر مؤمن لازم است راغب دیدار پروردگارش (شهادت) باشد». (۲) امام حسین (علیه السلام) با این کلمات هم هدف خویش را از قیام و حرکتش بیان می‌کند و هم آمادگی خویش را برای شهادت در طریق مبارزه با باطل و احیای دین خدا اعلام می‌دارد. بنابراین، روشن است که یکی از اهداف مهم قیام امام حسین (علیه السلام) احیای دین خدا، مبارزه با بدعت‌ها و مفساد دستگاه بنی امیه و رهایی اسلام از چنگال منافقان و دشمنان خدا بود و در این راه موفقیت بزرگی نصیب آن حضرت شد، هر چند آن پاورقی ۱. تذکره الخواص، ص ۲۱۷-۲۱۸. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۵ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱. صفحه ۲۳۳ حضرت و یاران باوفایش به شهادت رسیدند، ولی تکانی به افکار خفته مسلمین دادند و لرزه بر اندام حکومت جبّاران افکندند، در نتیجه اسلام را زنده ساختند و از اضمحلال دستاوردهای نهضت نبوی (صلی الله علیه و آله) جلوگیری کردند و مسلمانان را از حیرت و گمراهی نجات دادند. در زیارت معروف اربعین می‌خوانیم: «وَبَدَّلَ مُهْجَتَهُ فَيْكَ لَيْسَ تَنْقُذَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ خَيْرَ الضَّلَالَةِ؛ او (حسین) خون پاکش را در راه تو نثار کرد، تا بندگانت را از جهالت و حیرت گمراهی نجات دهد». همچنین در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) وقتی که ابراهیم بن طلحه بن عبیدالله، خطاب به امام سجاد (علیه السلام) گفت: «یا عَلِيُّ بْنَ الْحُسَيْنِ مَنْ غَلَبَ؟؛ ای علی بن الحسین! چه کسی (در این مبارزه) پیروز شد؟!»، امام (علیه السلام) فرمود: «إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ مَنْ غَلَبَ وَ دَخَلَ وَقْتُ الصَّلَاةِ فَادْنُ ثُمَّ اقْمِ؛ اگر می‌خواهی بدانی چه کسی (یزید یا امام حسین (علیه السلام)) پیروز شده است، هنگامی که وقت نماز فرا رسید، اذان و اقامه بگو (آن‌گاه ببین چه کسانی ماندند و چه کسانی رفتند)». (۱) امام چهارم (علیه السلام) می‌خواهد بگوید، هدف حکومت یزید محو نام رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود، ولی امام حسین (علیه السلام) با شهادتش از این کار جلوگیری کرد، به هنگام اذان و اقامه همچنان نام محمد (صلی الله علیه و آله) که نشانه بقای مکتب اوست برده می‌شود (و هر قدر زمان می‌گذرد این حقیقت آشکارتر می‌شود). پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۷۷. صفحه ۲۳۴ به گفته شاعری با اخلاص: ای یاد تو در عالم، آتش زده بر جان‌ها هر جا ز فراق تو چاک است گریبان‌ها ای گلشن دین سیراب با اشک محبانت از خون تو شد رنگین هر لاله به بستان‌ها بسیار حکایت‌ها گردیده کهن اما جانسوز حدیث تو، تازه است به دوران‌ها در دفتر آزادی، نام تو به خون ثبت است شد ثبت به هر دفتر، با خون تو عنوان‌ها این سان که تو جان دادی، در راه رضای حق آدم به تو می‌نازد، ای اشرف انسان‌ها قربانی اسلامی با همت مردانه‌ای مفتخر از عزم همواره مسلمان‌ها صفحه ۲۳۵

قسمت اول

با آن که به حسب ظاهر عواملی چون امتناع امام حسین (علیه السلام) از بیعت با یزید و یا پاسخ به دعوت کوفیان، در تحقق این قیام خونین بی تأثیر نبود، ولی در عین حال در کلمات امام (علیه السلام)، به طور مکرر از اصلاح امت و دو فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از انگیزه های اساسی این نهضت بزرگ یاد شده است. دو فریضه ای که قرآن هلاکت و انقراض اقوام پیشین را به سبب فراموش کردن آن معرفی کرده، می فرماید: (فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ)؛ چرا در قرون (و اقوام) پیش از شما دانشمندان صاحب قدرتی نبودند که از فساد در زمین جلوگیری کنند. (۱) همچنین درباره آن گروه از بنی اسرائیل که مورد لعن پیامبرانی چون حضرت داود و عیسی (علیهم السلام) قرار گرفتند، می فرماید: (كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ)؛ (چون) آنان از اعمال زشتی که انجام می دادند یکدیگر را نهی نمی کردند، چه پاورقی ۱. هود، آیه ۱۱۶. صفحه ۲۳۶ بدکاری انجام می دادند. (۱) در حقیقت این بی تفاوتی و سازشکاری آنان بود که موجب تشویق افراد گناهکار می شد، و در نهایت به هلاکت همگان انجامید. در آیه ای دیگر خداوند اجرای این اصل را به صورت گسترده از ویژگی های امت اسلامی به عنوان «امت برتر» دانسته، می فرماید: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ)؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان ها آفریده شدید (چه این که) امر به معروف می کنید و نهی از منکر، و به خدا ایمان دارید. (۲) نکته جالب توجه در این آیه آن است که دلیل بهترین امت بودن را «امر به معروف و نهی از منکر و ایمان به خدا» می‌شمرد. و جالب تر این که «امر به معروف و نهی از منکر» را بر «ایمان به خدا» مقدم می‌دارد تا بیانگر این معنی باشد که بدون این دو فریضه، ریشه های ایمان به خدا نیز در دلها سست می‌شود و پایه های آن فرو می‌ریزد و به تعبیر دیگر ایمان به خدا بر آن دو فریضه استوار می‌گردد. (۳) همان گونه که اصلاح همه امور جامعه بر آن دو استوار است. امام باقر (علیه السلام) می فرماید: «إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ وَتَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَتَجَلُّ الْمَكَاسِبُ وَتَزُودُ الْمَظَالِمُ وَتُعْمَرُ الْأَرْضُ وَ يَنْتَصِفُ مِنَ الْأَعْيَادِ وَيَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ»؛ امر به معروف و نهی از منکر دو فریضه بزرگ پاورقی ۱. مائده، آیه ۷۹. ۲. آل عمران، آیه ۱۱۰. رجوع شود به تفسیر نمونه، ذیل آیه. صفحه ۲۳۷ الهی است که بقیه فرایض با آن ها بر پا می‌شوند و به وسیله این دو، راه ها امن می‌گردد و کسب و کار مردم حلال می‌شود و حقوق افراد تأمین می‌گردد و در سایه آن زمین آباد و از دشمنان انتقام گرفته می‌شود و در پرتو آن همه کارها روبه راه می‌گردد. (۱) امیرمؤمنان علی (علیه السلام) نیز در بیانی نورانی فرمودند: «قَوَامُ الشَّرِيعَةِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَإِقَامَةُ الْجُدُودِ»؛ قوام شریعت بر پایه امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود الهی استوار است. (۲) از این روایات پر معنی به خوبی استفاده می‌شود که اگر در جامعه ای این دو فریضه، یعنی مسئولیت همگانی در برابر فساد به فراموشی سپرده شود، پایه های شریعت در هم شکسته و رفته رفته اصل دین از بین می‌رود. و امور جامعه به فساد و تباهی کشیده می‌شود. این است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) احیاء کنندگان امر به معروف و نهی از منکر را نماینده خدا در زمین و جانشین پیامبر و کتاب معرفی می‌کنند. (مَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَخَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ وَخَلِيفَةُ كِتَابِهِ). (۳) علی (علیه السلام) در تبیین جایگاه بسیار مهم این دو فریضه در مقایسه آن با سایر فرایض می فرماید: «وَمَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفَتُهُ فِي بَحْرِ لُجْجٍ»؛ تمام کارهای نیک، حتی جهاد در راه خدا، در پاورقی ۱. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۳۱۵، ح ۶. مراجعه شود به تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۸. ۲. غرر الحکم، حکمت ۶۸۱۷. ۳. مجمع البیان، ذیل تفسیر آیه ۷۹ سوره مائده. رجوع شود به: تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۷. صفحه ۲۳۸ برابر امر به معروف و نهی از منکر چون آب دهان است در برابر یک دریای پهناور. (۱) از این تعبیر به خوبی استفاده می‌شود که تا چه اندازه این موضوع در اسلام از اهمیت و ارزش بی نظیری برخوردار است. حضرت علی (علیه السلام) در سخن دیگری به مراحل سه گانه امر

به معروف و نهی از منکر اشاره کرده، می فرماید: «أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ، إِنَّهُ مَنْ رَأَى عُيُودًا يُعْمَلُ بِهِ وَ مُنْكَرًا يُدْعَى إِلَيْهِ فَأَنْكَرَهُ بِقَلْبِهِ فَقَدْ سَلِمَ وَ بَرَّئَ، وَ مَنْ أَنْكَرَهُ بِلِسَانِهِ فَقَدْ أُجِرَ، وَ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِهِ، وَ مَنْ أَنْكَرَهُ بِالسَّيْفِ لِيَتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا، وَ كَلِمَةُ الظَّالِمِينَ هِيَ السُّفْلَى، فَذَلِكَ الَّذِي أَصَابَ سَبِيلَ الْهُدَى، وَ قَامَ عَلَى الطَّرِيقِ، وَ تَوَرَّ فِي قَلْبِهِ الْيَقِينُ؛ أَي مُؤْمِنَان! هر کس ببیند ستمی صورت می گیرد و مردم را به سوی کار زشتی دعوت می کنند، اگر تنها در دلش آن را انکار کند سالم مانده و گناهی بر وی نیست (به شرط آن که بیشتر از آن نتواند) و کسی که آن را با زبانش انکار کند، پاداش الهی نصیب او شده و مقامش از اولی برتر است و آن کس که برای اعتلای نام خدا و سرنگونی ظالمان با شمشیر به مبارزه برخیزد، او کسی است که به راه راست هدایت یافته و بر جاده حقیقی گام نهاده و نور یقین در دلش تابیده است!». (۲) به راستی امام حسین (علیه السلام) را باید قهرمان این میدان دانست. آن حضرت علاوه بر پاورقی ۱. نهج البلاغه، کلمات قصار، حکمت ۳۷۴. ۲. نهج البلاغه، کلمات قصار، حکمت ۳۷۳. صفحه ۲۳۹ امر به معروف قلبی و زبانی، عمل به آن را نیز به منتهای اوج خود رساند و بالاترین مرحله عملی آن را انجام داد، و با شجاعتی وصف ناپذیر به همگان اعلام کرد: «أَيُّهَا النَّاسُ! فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَصْبِرُ عَلَى حِدِّ السَّيْفِ، وَ طَعْنِ الْأَسِنَّةِ، فَلْيَقُمْ مَعَنَا وَ إِلَّا فَلْيَنْصَرِفْ عَنَّا؛ أَي مردم! هر کس از شما در برابر تیزی شمشیر و زخم نیزه ها شکمیا است، با ما بماند و الا از ما جدا شود!!». (۱) مطابق روایات قیام با شمشیر (در جای خود) عالی ترین و پرفضیلت ترین مرحله از مراحل امر به معروف و نهی از منکر است که امام حسین (علیه السلام) به آن اقدام کرد. امیرمؤمنان پس از بیان مراحل سه گانه امر به معروف و نهی از منکر (قلبی، زبانی و عملی)، فرمود: «وَ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ إِمَامٍ جَائِرٍ؛ أَيَا از همه مهم تر سخن به حقی است که در برابر پیشوای ستمگری گفته شود». (۲) امام حسین (علیه السلام) نه تنها با سخنانش به افشای جنایات بنی امیه پرداخت که با شمشیر بر ضد آنان به مبارزه برخاست و تا پای جان ایستادگی کرد و این حرکت خویش را «امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح امور جامعه» نامید و در بیان و سخنان خویش، به طور مکرر از این فریضه بزرگ یاد کرد، و با صراحت، یکی از انگیزه های حرکتش را احیای همین امر مهم شمرد.

قسمت دوم

اکنون به مهمترین بخش از سخنان آن حضرت و یارانش، در این مورد گوش جان می سپاریم. ۱- آن حضرت دو سال قبل از هلاکت معاویه، در میان جمع زیادی از مهاجرین و پاورقی ۱. ینابیع المودة، ص ۴۰۶. ۲. نهج البلاغه، کلمات قصار، حکمت ۳۷۴. برای آگاهی بیشتر از مراحل سه گانه امر به معروف و نهی از منکر رجوع شود به: جواهرالکلام، ج ۲۱، ص ۳۷۴ به بعد. صفحه ۲۴۰ انصار در سرزمین مقدس «منا»، طی یک خطابه بسیار مهم، سرشناسان جامعه اسلامی آن روز را به سبب مسامحه و سهل انگاری نسبت به فریضه امر به معروف و نهی از منکر در اصلاح امور جامعه، مورد ملامت و سرزنش قرار داد و فرمود: چرا از نکوهشی که خداوند نسبت به علمای یهود فرموده است پند نمی گیرید؟ آنجا که فرمود: (لَوْلَا يَنْهَاهُمْ الرَّبَّائِيُونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ الشُّحْتَ؛ چرا علمای یهود، مردم را از سخنان گناه آلود و خوردن حرام نهی نمی کردند. (۱) (از فساد و تباهی جامعه جلوگیری نمی کردند). آنگاه امام (علیه السلام) در ادامه چنین فرمود: (وَ إِنَّمَا عَابَ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، لِأَنَّهُمْ كَانُوا يَرَوْنَ مِنَ الظَّلْمَةِ الَّذِينَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمُ الْمُنْكَرَ وَالْفُسَادَ، فَلَا يَنْهَوْنَهُمْ عَنْ ذَلِكَ؛ خداوند تنها از این جهت بر آنها عیب می گیرد که آنها با چشم خود شاهد زشتکاری و فساد ستمکاران بودند ولی (هیچ عکس العملی نشان نمی دادند و) آنان را نهی نمی کردند». سپس در مورد اهمیت و عظمت این دو فریضه فرمود: (إِذَا أُدِّيَتْ وَ أُقِيمَتْ، إِسْتَقَامَتِ الْفَرَائِضُ كُلُّهَا هَيْئُهَا وَ صَبَّحَتْ هَرَّاهَا؛ هرگاه فریضه امر به معروف و نهی از منکر به درستی انجام شود و اقامه گردد، فرایض دیگر اعم از آسان و دشوار انجام خواهد شد». (۲) این خطابه بسیار مهم امام (علیه السلام) در آن شرایط خفقان بار و در آن جمع کثیر، نشان می دهد که امام منتظر فرصتی بود تا این فریضه الهی را در حد اعلا- جامعه عمل پاورقی ۱. مائده، آیه ۶۳. ۲. تحف العقول، ص ۱۶۸-۱۷۰ و بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۷۹، ح ۳۷. صفحه ۲۴۱

پوشاند. همان گونه که در نامه ای به معاویه می نویسد: «ای معاویه! به خدا سوگند از این که الان با تو نبرد نمی کنم، می ترسم در پیشگاه الهی مقصّر باشم». (۱) یعنی من دنبال فرصت مناسبی هستم تا با تو بستیزم. ۲- بعد از هلاکت معاویه، زمانی که امام (علیه السلام) از سوی والی مدینه به بیعت با یزید فراخوانده شد، امام (علیه السلام) به شدت بر آشفت و آن را مردود شمرد و شبانگاه به سوی روضه شریف نبوی رفته به راز و نیاز پرداخت و در آن نیایش خالصانه به درگاه الهی چنین عرضه داشت: «اللَّهُمَّ هَذَا قَبْرُ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه وآله) وَ أَنَا ابْنُ بِنْتِ نَبِيِّكَ وَقَدْ حَضَرَنِي مِنَ الْأَمْرِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَحِبُّ الْمَعْرُوفَ وَأَنْكَرُ الْمُنْكَرَ...» خداوندا! این قبر پیامبر تو محمد (صلی الله علیه وآله) و من هم فرزند دختر او هستم، از آنچه برای من پیش آمده تو آگاهی، خداوندا! من معروف را دوست داشته و از منکر بیزارم!». (۲) در واقع امام (علیه السلام) انگیزه های اصلی قیام خویش را در این جمله کوتاه، آن هم در کنار مرقد پاک جد بزرگوارش (صلی الله علیه وآله) در مقدس ترین مکان ها بیان داشت و آن را به سینه تاریخ سپرد. ۳- شاید بتوان صریح ترین و رساترین تعبیر امام (علیه السلام) در تبیین انگیزه اصلی قیامش را جمله ای دانست که در وصیت نامه آن حضرت به برادرش محمد حنفیه آمده است. پاورقی ۱. در مختصر تاریخ دمشق (ج ۷، ص ۱۳۷) در شرح حال امام حسین (علیه السلام) می خوانیم که آن حضرت در پاسخ به نامه معاویه نوشت: «...وَمَا أَظُنُّ أَنَّ لِي عِنْدَ اللَّهِ عُذْرًا فِي تَرْكِ جِهَادِكَ». در احتجاج طبرسی (ج ۲، ص ۸۹، ح ۱۶۴) آمده است: «مَا أُرِيدُ لِمَكَ حَرْبًا وَلَا عَلَيْكَ خِلَافًا، وَإِنَّمَا اللَّهُ إِنِّي لَخَائِفٌ لَلَّهِ فِي تَرْكِ ذَلِكُ...» همچنین رجوع کنید به: بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۲. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۷؛ مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۸. صفحه ۲۴۲ آن حضرت پس از آن که انگیزه هایی چون هوی و هوس و کسب مقام را از قیام خود دور دانست، چنین نوشت: «وَأِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِّي، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَأَسِيرَ بِسَبِيلِهِ جَدِّي وَأَبِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ مِنْ تَنَاهَا بِنْتِهَا بِهَ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِّمُ بِنْتِهَا خَاسِتُمْ، مِي خَوَاهُمُ امْرُ بِنْتِهَا مَعْرُوفٍ وَ نَهِيٍّ از مَنكَرٍ كُنْمُ وَ بِنْتِهَا رُوشِ جَدِّمُ وَ پَدْرَمُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) رِفْتَارِ نَمَائِمُ!». (۱) امام (علیه السلام) در این عبارات کوتاه و گویا در همان آغاز راه، هدف حرکت الهی خویش را بیان می کند که قصدش کشورگشایی و به چنگ آوردن مال و مقام دنیا نیست، بلکه هدفش فقط اصلاح جامعه اسلامی و احیای امر به معروف و نهی از منکر است. ۴- بعد از آن که مسلم بن عقیل (علیه السلام) - سفیر آن حضرت در کوفه - توسط نیروهای ابن زیاد با مکر و حيله دستگیر شد و به مجلس او وارد گشت و او، مسلم را متهم به فتنه انگیزی ساخت، آن حضرت در پاسخ گفت: «مَا لِهَذَا آتَيْتُ، وَ لَكِنَّكُمْ أَظْهَرْتُمْ الْمُنْكَرَ، وَ دَفَنْتُمْ الْمَعْرُوفَ... فَأَتَيْنَاهُمْ لِنَيْمِ مَرْتُهُمُ بِالْمَعْرُوفِ، وَ نَتْنَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ مِنْ بَرَايِ اَيْنِ چيزها كه تو مي گويي به كوفه نيامدم، بلكه شما منكرات و زشتي ها را ظاهر و معروف و خوبي ها را دفن کرده ايد... پس ما به پا خواستيم تا مردم را به معروف دعوت كنيم و از منكرات دور سازيم». (۲) ۵- هنگامی که امام (علیه السلام) با سپاه «حرّ» رو به رو گشت و بیوفایی کوفیان آشکار شد و امام (علیه السلام) خود را با شهادت مواجه دید در میان اصحاب خویش برخاست و طی سخنانی چنین فرمود: پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۳ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۰۱؛ لهوف، ص ۷۱. مراجعه شود به: انساب الاشراف بلاذری، ص ۸۲. صفحه ۲۴۳ «أَلَا تَرَوْنَ أَنَّ الْحَقَّ لَا يُعْمَلُ بِهِ، وَأَنَّ الْبَاطِلَ لَا يُتَنَاهَى عَنْهُ، لِيُوعَبَ الْمُؤْمِنُ فِي لِقَاءِ اللَّهِ مُحِقًّا؛ أَيَا نَمِي بِنِينِدْ بِنْتِهَا عَمَلِ نَمِي شُودُ وَ از باطل جلوگیری نمی گردد، در چنین شرایطی بر مؤمن لازم است (قیام کند و) شیفته ملاقات پروردگار (و شهادت) باشد». (۱) از این سخن امام (علیه السلام) استفاده می شود که در چنین شرایطی از جان باید گذشت یعنی در مرحله ای که خطر، کیان دین و مذهب را تهدید می کند، وجود ضررهای مالی و جانی نمی تواند مانع امر به معروف و نهی از منکر، گردد. ۶- طبق نقل مورخان آنگاه که حرّ مانع حرکت امام شد، امام (علیه السلام) در نامه ای به بزرگان کوفه نوشت: «... فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) قَدْ قَالَ فِي حَيَاتِهِ: مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا مُسْتَحِلًّا لِحُرْمِ اللَّهِ، نَاكِثًا لِعَهْدِ اللَّهِ، مُخَالِفًا لِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، يَعْْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ، ثُمَّ لَمْ يُعَيِّرْ بِفِعْلٍ وَلَا قَوْلٍ، كَانَ حَقِيقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ مَدْخَلَهُ؛ شَمَا مِي دَانِيدِ پيامبر خدا (صلی الله علیه وآله) در زمان حیاتش فرمود:

هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خدا را حلال شمرده و پیمان خدا را شکسته، با سنت پیامبر مخالفت می‌ورزد و در میان بندگان خدا به ظلم و ستم رفتار می‌کند ولی با او به مبارزه عملی و گفتاری برنخیزد، سزاوار است که خداوند او را در جایگاه آن سلطان ستمگر (جهنم) وارد کند». (۲) امام (علیه السلام) با این سخنان ضمن گوشزد کردن وظایف همه قشرهای مردم، خصوصاً بزرگان کوفه، عزم جزم خویش را برای اصلاح امور و مبارزه کامل با خودکامگان و پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۵ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۷. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۴۳؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۴ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱. صفحه ۲۴۴ ستمگران بنی امیه اعلام می‌دارد، و این مبارزه را مشروط به حمایت آنها هم نمی‌کند و آماده است جان گرامی خویش را در این راه نیز فدا کند و لذا ما امروز در برابر مرقد آن حضرت ایستاده، و می‌گوییم: «أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ أَقَمْتَ الصَّلَاةَ وَآتَيْتَ الزَّكَاةَ وَآمَرْتَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتَ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ من شهادت می‌دهم که تو نماز را پیاوستی و زکات را ادا کردی و امر به معروف کرده و نهی از منکر را بجا آوردی». (۱) نکته قابل توجه آن است که این گواهی، گواهی در محکمه قضا و در حضور قاضی و داور نیست بلکه به این معنی است که من به این حقیقت اذعان دارم که نهضت تو، نهضت امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح جامعه اسلامی بود. ۱. زیارت وارث. صفحه ۲۴۵

۳- تشکیل حکومت اسلامی و مبارزه با ستمگران

تشکیل حکومت اسلامی و مبارزه با ستمگران

انبیا و اولیای الهی در طول تاریخ برای پیشبرد اهداف مقدس خویش، درصدد تشکیل حکومت برآمدند؛ چرا که بدون شک با تشکیل حکومت، بهتر می‌توان مردم را به سوی ارزش‌های معنوی و انسانی سوق داد و در راه بسط عدالت اجتماعی کوشید و فرامین الهی را به صورت ضابطه مند اجرا کرد و به برقراری عدل و دفع ظلم و شرک و بیدادگری کمک نمود. همچنین بسیاری از احکام الهی است که بدون تشکیل حکومت نمی‌توان آنها را اجرا کرد و یا - لا اقل - به طور مطلوب تحقق نمی‌یابد. از این رو، پیامبران پیشین تا آنجا که شرایط اجازه می‌داد، درصدد تشکیل حکومت دینی بودند و پیامبر بزرگ اسلام (صلی الله علیه و آله) نیز در نخستین فرصت، اقدام به تشکیل حکومت اسلامی در مدینه کرد و خود شخصاً رهبری این حکومت را به عهده گرفت. آن حضرت برای ادامه خط حاکمیت صالحان - به فرمان الهی - در روز عید غدیر خم، علی (علیه السلام) را به جانشینی خود و امامت مردم پس از خویش منصوب کرد. از این رو، در روایات ما، از ولایت و رهبری، به عظمت یاد شده است، از جمله در روایت معروف امام باقر (علیه السلام) می‌خوانیم: «يُنْبِئُ الْإِسْلَامَ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصَّوْمِ وَصَفْحَةِ ۲۴۶ الْوَلَايَةِ؛ اسلام بر پنج اصل اساسی بنیان نهاده شده است: بر نماز، زکات، حج، روزه و ولایت». آنگاه در پاسخ به این سؤال که از این پنج اصل کدام یک برتر است، می‌فرماید: «الْوَلَايَةُ أَفْضَلُ، لِأَنَّهَا مِفْتَاحُهُنَّ، وَالْوَالِي هُوَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِنَّ؛ ولایت از همه چیز برتر است؛ چرا که ولایت (و تشکیل حکومت اسلامی) کلید بقیه است و والی (امام) راهنمای مردم نسبت به آن چهار امر مهم می‌باشد». (۱) آری؛ با تشکیل حکومت دینی و پذیرش حاکمان صالح به خوبی می‌توان به اجرای احکام الهی کمک کرد و اصول، اخلاق و احکام شریعت را تحقق عینی بخشید. متأسفانه پس از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رهبری امت اسلامی در جایگاه اصلی خویش قرار نگرفت و امیرمؤمنان علی (علیه السلام) را از خلافت دور نگه داشتند؛ ولی آن حضرت هر زمان که فرصتی دست می‌داد، بر حق حاکمیت خویش پای می‌فشرد، و خود را سزاوارتر از همه به خلافت اسلامی می‌شمرد. سرانجام آن حضرت در سال ۳۵ هجری در یک بیعت عمومی به خلافت ظاهری رسید و در مسیر اقامه قسط و عدل و احیای ارزش‌های دینی تلاش کرد، ولی زخم‌های بر جای مانده از دوران گذشته و حوادث سخت و شکننده دوران خلافت و در نهایت شهادت مولا (علیه السلام)، سبب

شد که علی (علیه السلام) به تمام اهداف والای خویش دست نیابد. توطئه های معاویه چه در عصر امیرمؤمنان علی (علیه السلام) و چه در عصر خلافت کوتاه امام حسن (علیه السلام) و تلاش های جبهه نفاق برای «تضعیف خطّ علوی» و ناآگاهی جمعی از مردم و نیازدگی گروه دیگر، بار دیگر سنگ آسیای خلافت را از محورش خارج ساخت و این بار دشمنان قسم خورده حاکمیت اسلام راستین، بر اریکه قدرت قرار گرفتند! پاورقی ۱. کافی، ج ۲، ص ۱۸، باب دعائم الاسلام (به این مضمون، روایات متعددی در همین باب وجود دارد). صفحه ۲۴۷ امام حسین (علیه السلام) که شایسته و وارث حاکمیت نبوی و علوی و رهبر معنوی امت اسلامی بود، برای احیای ارزش های اسلامی و بسط قسط و عدل و مبارزه با ستمگران به هدف تشکیل حکومت اسلامی به پا خاست، به این قصد که اگر ممکن شود با تشکیل حکومت اسلامی و گرنه با شهادت خویش و یارانش، چهره واقعی بنی امیه را آشکار سازد و به ریشه کن ساختن درخت ظلم و کفر و نفاقشان پردازد و اسلام و امت مظلوم اسلامی را یاری کند. امام حسین (علیه السلام) در خطبه ای با صراحت هدف از تلاش و تکاپوی خویش را چنین بیان می کند: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ مِنَّا تَنَافُسًا فِي سُلْطَانٍ، وَلَا اِتِّمَاسًا مِنْ فُضُولِ الْحُطَامِ، وَلَكِنْ لِنَتَرَى الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ، وَنُظْهِرَ الْأَضْيَالَ فِي بِلَادِكَ، وَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ، وَيَعْمَلُ بِفَرَائِضِكَ وَسُنَّتِكَ وَأَحْكَامِكَ؛ خداوندا! تو می دانی که آنچه از ما (در طریق تلاش برای بسیج مردم) صورت گرفت، به خاطر رقابت در امر زمامداری و یا به چنگ آوردن ثروت و مال نبود، بلکه هدف ما آن است که نشانه های دین تو را آشکار سازیم و اصلاح و درستی را در همه بلاد بر ملا کنیم تا بندگان مظلوم آسوده باشند و فرایض و سنت ها و احکامات مورد عمل قرار گیرد». (۱) امام خمینی (قدس سره) در سخنی در تبیین همین مطلب می گوید: «... آنهایی که خیال می کنند حضرت سید الشهداء برای حکومت نیامده، خیر این سخن صحیح نیست بلکه صفحه اینها برای حکومت آمدند، برای این که باید حکومت دست مثل سید الشهداء پاورقی ۱. تحف العقول، ص ۱۷۰ و بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۷۹. صفحه ۲۴۸ باشد، مثل کسانی که شیعه سید الشهداء هستند، باشد». (۱) هر چند امام (علیه السلام) می دانست سرانجام در این راه شهید می شود. در جای دیگر می گوید: «زندگی سید الشهداء، زندگی حضرت صاحب الزمان (علیه السلام)، زندگی همه انبیای عالم، همه انبیا از اول، از آدم تا حالا همه این معنا بوده است که در مقابل جور، حکومت عدل درست کنند». (۲) با این مقدمه اکنون برای اثبات این مطلب (قیام برای تشکیل حکومت اسلامی و مبارزه با ستمگران) به سراغ سخنان و سیره آن حضرت می رویم.

نگاهی به گذشته

اگر به زندگی اباعبدالله الحسین (علیه السلام) نگاه کنیم به خوبی در می یابیم که آن حضرت از نوجوانی فقط اهل بیت (علیهم السلام) را شایسته خلافت اسلامی می دانست. در تاریخ می خوانیم: «روزی عمر بر منبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خطبه می خواند و در خطبه خویش گفت: من به مؤمنان از خودشان سزاوارترم! امام حسین (علیه السلام) که در گوشه مسجد نشسته بود - خطاب به عمر - فریاد زد: از منبر پدرم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پایین بیا! این منبر پدر تو نیست (که بر فراز آن قرار گرفته ای و این گونه ادعاهای می کنی!). عمر گفت: ای حسین! به جانم سوگند قبول دارم که این منبر پدر توست، نه پدر من، ولی بگو چه کسی اینها را به تو یاد داده است؟ پدرت علی بن ابی طالب؟! حسین (علیه السلام) فرمود: اگر من مطیع فرمان پدرم باشم به جانم سوگند او هدایت کننده است و من هدایت شده او خواهم بود. او بیعتی بر گردن مردم از زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پاورقی ۱. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۲۰۳. همان مدرک، ص ۴. صفحه ۲۴۹ دارد که آن را جبرئیل از ناحیه خداوند نازل کرد و جز منکر کتاب خدا، این مطلب را انکار نمی کند. مردم آن را با قلب خویش شناختند (و دانستند حق با پدرم است) ولی با زبان آن را انکار کردند؛ وای بر منکران حقوق ما اهل بیت!... عمر گفت: ای حسین! هر کس حق پدرت را انکار کند، لعنت خدا بر او باد! (ولی من بی تقصیرم چرا که) مردم ما را امیر ساختند و ما نیز پذیرفتیم و اگر پدرت را امیر می کردند، ما اطاعت می کردیم! امام

حسین (علیه السلام) پاسخ داد: ای پسر خطاب! کدام مردم تو را بر خویش امیر ساختند، پیش از آن که تو ابوبکر را بر خود (و مردم) امیر قرار دهی. وی نیز بدون حجت و دلیلی از پیامبر (صلی الله علیه وآله) و بدون رضایت آل محمد (علیهم السلام) تو را بر مردم امیر ساخت. آیا رضایت شما دو نفر، همان رضایت (خدا و) پیامبر است؟!... عمر که پاسخی نداشت، خشمگین از منبر فرود آمد و به همراه جمعی نزد علی (علیه السلام) رفت و از حسین (علیه السلام) شکایت کرد...» (۱) امام حسین (علیه السلام) در تمام دوران خلافت پدر بزرگوارش امیرمؤمنان (علیه السلام) و برادرش امام حسن (علیه السلام) برای تقویت حکومت اسلامی در کنار آن بزرگواران حضور داشت و با دشمنان حکومت اسلامی مبارزه می کرد.

سخن امام حسین (علیه السلام) در برابر معاویه

هنگامی که معاویه برای گرفتن بیعت جهت یزید برآمد و به شهرها سفر کرد، در مدینه نیز اجتماعی برای معرفی و بیعت برای یزید تشکیل داد و گفت: به خدا سوگند! اگر من در میان مسلمین کسی بهتر از یزید را سراغ داشتم، برای او بیعت می گرفتم!! پاورقی ۱ . احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۷۷-۷۸. صفحه ۲۵۰ امام حسین (علیه السلام) برخاست و فرمود: «وَاللَّهِ لَقَدْ تَرَكْتُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ أَبًا وَ أُمِّيًّا وَ نَفْسًا رُبَّهْ خُدا سوگند! تو کسی را که از یزید از جهت پدر، مادر و شایستگی ها و ارزش های فردی و صفات انسانی بهتر است، کنار گذاشتی!». معاویه گفت: گویا خودت را می گویی؟ فرمود: آری! معاویه خاموش شد. (۱) مطابق روایت دیگری امام (علیه السلام) فرمود: «أَنَا وَاللَّهِ أَحَقُّ بِهَا مِنْهُ، فَإِنَّ أَبِي خَيْرٌ مِنْ أَبِيهِ، وَ جَدِّي خَيْرٌ مِنْ جَدِّهِ، وَ أُمِّي خَيْرٌ مِنْ أُمِّهِ وَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ رُبَّهْ خُدا سوگند! من از او (یزید) به خلافت سزاوارترم، چرا که پدرم از پدرش و جدّم از جدّش و مادرم از مادرش بهتر است و خودم نیز از او بهترم!». (۲) از این کلمات صریح، به خوبی روشن می شود که امام حسین (علیه السلام) در آن زمان فقط خود را شایسته خلافت می دانست و معتقد بود شخصی همانند او - با آن عظمت خانوادگی و معنوی - باید زمام امور مسلمین را به دست گیرد.

تلاش امام حسین (علیه السلام) برای تشکیل حکومت اسلامی در زمان یزید

پس از مرگ معاویه و به خلافت رسیدن یزید، شرایط برای مبارزه با ستمگران و تشکیل حکومت اسلامی - بیش از زمان گذشته - فراهم شده بود و آن حضرت در این پاورقی ۱ . الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۲۱۱. ۲ . موسوعه کلمات الامام الحسين (علیه السلام)، ص ۲۶۵. صفحه ۲۵۱ مسیر اقداماتی را در پیش گرفت: الف) ترک بیعت با یزید (و اعلام عدم شایستگی او برای خلافت) با توجه به این که امام حسین (علیه السلام) یزید را هرگز شایسته این جایگاه رفیع نمی دانست و خود را به حق شایسته ترین فرد برای امر خلافت می دید، با یزید بیعت نکرد و حکومت او را به رسمیت نشناخت. از این رو، هنگامی که خبر مرگ معاویه به مدینه رسید و آن حضرت توسط والی مدینه احضار شد، امام (علیه السلام) در پاسخ به عبدالله بن زبیر که پرسید چه خواهی کرد؟ فرمود: «هیچ گاه با یزید بیعت نخواهم کرد، چرا که امر خلافت پس از برادرم حسن (علیه السلام) تنها شایسته من است». (إِنِّي لَا أَبِيعُ لَهُ أَبَدًا، لِأَنَّ الْأَمْرَ إِنَّمَا كَانَ لِي مِنْ بَعْدِ أَخِي الْحَسَنِ). (۱) همچنین به والی مدینه نیز فرمود: «إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ النَّبِيِّ، وَ مَعِدُنُ الرَّسَالَةِ، وَ مُخْتَلِفُ الْمَلَائِكَةِ... وَ يَزِيدُ رَجُلٌ فَاسِقٌ شَارِبُ الْخَمْرِ، قَاتِلُ النَّفْسِ الْمُحَرَّمَةِ، مُعَلَّنٌ بِالْفِسْقِ، وَ مِثْلِي لَا يُبَاعُ لِمِثْلِهِ رُبَّهْ ما از خاندان نبوت و معدن رسالت و جایگاه رفیع رفت و آمد فرشتگانیم... در حالی که یزید مردی است، فاسق، می گسار، قاتل بی گناهان را و کسی است که آشکارا مرتکب فسق و فجور می شود. بنابراین، هرگز شخصی همانند من، با مردی همانند وی بیعت نخواهد کرد». (۲) همچنین امام (علیه السلام) در پی اصرار «مروان بن حکم» برای بیعت با یزید، با قاطعیت فرمود: «وَ عَلَيَّ الْإِسْلَامُ الْسَّلَامُ إِذْ قَدْ بُلِيَّتِ الْأُمَّةُ بِرَاعٍ مِثْلُ يَزِيدٍ، وَ لَقَدْ سَمِعْتُ جَدِّي پاورقی ۱ . مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۸ و بحار الانوار، ج

۴۴، ص ۳۲۵. صفحه ۲۵۲ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) يَقُولُ: الْخِلَافَةُ مُحَرَّمَةٌ عَلَى آلِ أَبِي سُفْيَانَ؛ هنگامی که امت اسلامی به زمامداری مثل یزید گرفتار آید، باید فاتحه اسلام را خواند! من از جدّم رسول خدا شنیدم که می فرمود: خلافت بر خاندان ابوسفیان حرام است! (۱) در واقع امام (علیه السلام) با این جمله، عمق فاجعه زمامداری یزید را بیان می کند و با استشهاد به کلام رسول خدا (صلی الله علیه وآله) تصدّی خلافت توسط فرزندان ابوسفیان را حرام می شمارد. در سخن دیگری که آن حضرت خطاب به برادرش محمّد حنفیه می فرماید، بار دیگر بر عدم بیعت با یزید - به هر قیمتی - تأکید میورزد و می فرماید: «يَا أَخِي! وَاللَّهِ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا مَلْجَأٌ وَلَا مَأْوَى، لَمَا بَايَعْتُ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ؛ ای برادر! به خدا سوگند! اگر در هیچ نقطه ای از دنیا، هیچ پناهگاه و جای امنی نداشته باشم هرگز با یزید بن معاویه بیعت نخواهم کرد». (۲) ب) تصریح به شایستگی خود برای خلافت امام حسین (علیه السلام) علاوه بر آن که یزید را شایسته این جایگاه والا نمی دانست، به شایستگی خود نسبت به امر ولایت و حاکمیت اسلامی تصریح می کند. در واقع امام (علیه السلام) با این جملات در مسیر تشکیل حکومت اسلامی و به عهده گرفتن خلافت مسلمین حرکت می کند. امام حسین (علیه السلام) در خطبه ای که پس از نماز عصر در جمع لشکریان «حرّ» خواند، فرمود: پاورقی ۱. لهوف، ص ۹۹ و بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۸۴. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۱ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. صفحه ۲۵۳ «أَيُّهَا النَّاسُ! أَنَا ابْنُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) وَنَحْنُ أَوْلَىٰ بِوِلَايَةِ هَذِهِ الْأُمُورِ عَلَيْكُمْ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُدَّعِينَ مَا لَيْسَ لَهُمْ فِي مَرْدَمِ! من فرزند دختر رسول خدایم، ما به ولایت این امور بر شما (و امامت مسلمین) از این مدّعیان دروغین سزاوارتریم». (۱) همه اینها علاوه بر مواردی است که امام حسین (علیه السلام) در حیات معاویه - آنگاه که مسأله ولایتعهدی یزید مطرح شد - به شایستگی خویش بر امر خلافت تأکید ورزید (که پیش از این گذشت). ج) پاسخ به دعوت کوفیان از نمودهای تلاش امام حسین (علیه السلام) برای تشکیل حکومت اسلامی، پاسخ به دعوت کوفیان جهت پذیرش رهبری قیام بر ضدّ حکومت نامشروع یزید است. همچنین فرستادن امام (علیه السلام) سفیر و نماینده خود، جناب مسلم بن عقیل (رحمه الله) را به کوفه برای ارزیابی دعوت آنان و بسیج نیروها و گرفتن بیعت از مردم، حکایت از عزم امام (علیه السلام) جهت تشکیل حکومت اسلامی و الهی دارد. با توجه به این که کوفه مرکز علاقمندان و شیعیان علی بن ابی طالب (علیه السلام) بود، تصمیم امام حسین (علیه السلام) بر آن بود که این شهر را پایگاه اصلی قیام و نهضت اسلامی خود قرار داده و از آن مکان انقلاب را رهبری کرده و به دیگر شهرها گسترش دهد.

نامه سران کوفه به محضر امام (علیه السلام)

پس از مرگ معاویه و به دنبال یک گردهمایی در منزل «سلیمان بن سرد خزاعی» جمعی از بزرگان کوفه نامه ای به محضر امام (علیه السلام) نوشته و برای پذیرش رهبری آن پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۳۷ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۳ (با اندکی تفاوت). صفحه ۲۵۴ حضرت جهت برپایی نهضتی همگانی اعلام آمادگی کردند. مضمون نامه را که نام چهارتن از بزرگان شیعه، یعنی سلیمان بن سرد، مسیب بن نجبه، رفاعه بن شداد و حبيب بن مظاهر و گروهی دیگر از شیعیان در آن آمده، چنین است: «خدای را سپاس می گوئیم که (معاویه) آن دشمن ستمکار و کینه توز را نابود ساخت، همو که بدون رضایت امت بر گرده آنان سوار شد و اموال آنها را غصب کرد و خوبان آنان را کشته و به نابکاران میدان داد... اینک ما، امام و پیشوایی نداریم، به سوی ما بیا! بدان امید که خداوند به برکت وجود تو همه ما را بر محور حق گرد آورد. نعمان بن بشیر (والی کوفه) در دارالاماره است و ما با او در نماز جمعه و اجتماعات عمومی حاضر نمی شویم (و به او اعتنایی نداریم) و اگر با خبر شویم که به سوی ما می آیی، او را از کوفه بیرون کرده و به شام ملحقش می سازیم». (۱)

پاسخ امام (علیه السلام) و اعزام مسلم به کوفه

به دنبال نامه های متعدد مردم کوفه و اعلام آمادگی برای پذیرش رهبری امام(علیه السلام)، آن حضرت نامه ای در پاسخ به آنان نوشت، سپس پسرعمویش مسلم بن عقیل را به آن شهر فرستاد. نامه امام(علیه السلام) چنین است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مِنَ الْخُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، إِلَى الْمَلَائِكَةِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ يَا أَرْقَى ۱. ... فَإِنَّا نَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ؛ أَمَا بَعِيدٌ فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَصِمَ عَدْوُكَ الْجَبَّارَ الْعَنِيدَ، الَّذِي انْتَرَى عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ فَأَبْتَرَهَا أَمْرَهَا، وَ غَصَبَهَا فَيَتَّهَى، وَ تَأَمَّرَ عَلَيْهَا بِغَيْرِ رِضَى مِنْهَا، ثُمَّ قَتَلَ خِيَارَهَا، وَ اسْتَبَقَى شِرَارَهَا، ... إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْنَا إِمَامٌ فَأَقْبِلْ! لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَنَا بِكَ عَلَى الْحَقِّ وَ النُّعْمَانُ بْنُ بَشِيرٍ فِي قَصِيرِ الْأَمَارَةِ، لَسْنَا نَجْتَمِعُ مَعَهُ فِي جُمُعَةٍ، وَ لَا نَخْرُجُ مَعَهُ إِلَى عِيدٍ، وَ لَوْ قَدْ بَلَّغْنَا أَنَّكَ قَدْ أَقْبَلْتَ إِلَيْنَا أَخْرَجْنَاكَ حَتَّى نَلْحَقَهُ بِالشَّامِ. (بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۳۳) صفحه ۲۵۵ المُسْلِمِينَ. أَمَا بَعِيدٌ: فَإِنَّ هَانئًا وَ سَعِيدًا قَدِمَا عَلَيَّ بِكُتُبِكُمْ - وَ كَانَا آخِرَ مَنْ قَدِمَ عَلَيَّ مِنْ رُسُلِكُمْ - وَ قَدْ فَهَمْتُ كُلَّ الَّذِي اقْتَصَصْتُمُ وَ دَكَّرْتُمُ، وَ مَقَالَتَهُ جُلُكُمُ: «أَنَّهُ لَيْسَ عَلَيْنَا إِمَامٌ فَأَقْبِلْ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَنَا بِكَ عَلَى الْهُدَى وَ الْحَقِّ». وَ قَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكُمْ أَخِي وَ ابْنَ عَمِّي وَ ثِقَتِي مِنْ أَهْلِ بَيْتِي مُسْلِمَ بْنَ عَقِيلٍ وَ أَمْرُتُهُ أَنْ يَكْتُبَ إِلَيَّ بِحَالِكُمْ وَ أَمْرِكُمْ وَ رَأْيِكُمْ. فَإِنْ كَتَبَ إِلَيَّ: أَنَّهُ قَدْ أَجْمَعَ رَأْيَ مَلَئِكُمْ، وَ ذَوَى الْفَضْلِ وَ الْحُجَجِي مِنْكُمْ، عَلَيَّ مِثْلَ مَا قَدِمْتُ عَلَيَّ بِهِ رُسُلِكُمْ وَ قَرَأْتُ فِي كُتُبِكُمْ، أَقْدِمُ عَلَيْكُمْ وَ شَيْكَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ. فَلَعَمْرِي مَا الْإِمَامُ إِلَّا الْعَامِلُ بِالْكِتَابِ، وَ الْأَخْذُ بِالْقِسْطِ، وَ الدَّائِنُ بِالْحَقِّ، وَ الْحَابِسُ نَفْسَهُ عَلَى ذَاتِ اللَّهِ وَ السَّلَامِ». (به نام خداوند بخشنده مهربان راز حسین بن علی(علیه السلام) به بزرگان از مؤمنان و مسلمانان! هانی و سعید همراه نامه هایتان به سوی من آمدند - و این دو تن آخرین کسانی بودند که نامه هایتان را آوردند - محتوای همه نامه هایتان (به طور فشرده) این بود که: «امام و پیشوایی نداریم، به سوی ما بیا! امید است که خداوند به وسیله تو ما را بر محور حق و هدایت گرد آورد». اکنون من، برادر، پسرعمو و شخص مورد اعتماد از خاندانم - مسلم بن عقیل - را به سوی شما می فرستم ربه او فرمان دادم که تصمیم و برنامه ها و افکارتان را برای من بنویسد. هر گاه به من اطلاع دهد که بزرگان و خردمندان شما ربا آنچه که در نامه هایتان ذکر شده، همراه و هماهنگند ربه زودی به سوی شما خواهم آمد. ان شاء الله (در پایان نامه اضافه فرمود): به جانم سوگند! امام و پیشوا تنها کسی است که به کتاب خدا عمل کند و عدل و داد را بر پا دارد، دین حق را صفحه ۲۵۶ پذیرفته و خود را وقف راه خدا کند». (۱) این نامه به خوبی گویای این حقیقت است که امام(علیه السلام) در مسیر قیام برای سرنگونی حکومت پلید اموی و تشکیل حکومت اسلامی گام بر می داشت. از این رو، برای ارزیابی اوضاع، نخست نماینده ای آگاه و مورد اعتماد را به آن شهر اعزام می کند، تا از حقیقت امر آگاه شود و با بسیج نیروها و آمادگی شیعیان در این راه قدم بردارد. جمله پایانی سخن امام(علیه السلام) نیز تأکیدی است بر شایستگی خود جهت امامت و رهبری و عدم لیاقت حاکم شام - که نه به کتاب خدا عمل می کند و نه عدل و داد را بر پا می دارد و نه خود را وقف راه خدا می کند - که این خود قرینه ای است بر عزم امام جهت پذیرش امامت و خلافت مسلمین و برپایی عدل و داد. امام(علیه السلام) همچنین در نامه ای که همراه با اعزام مسلم(علیه السلام) خطاب به او مرقوم می دارد، بار دیگر بر بسیج نیروها و آماده سازی مردم تأکید میورد. در این نامه می خوانیم: «... وَادْعُ النَّاسَ إِلَى طَاعَتِي، وَ اخذْلُهُمْ عَنْ آلِ أَبِي سُفْيَانَ، فَإِنَّ رَأْيَ النَّاسِ مُجْتَبِعِينَ عَلَيَّ يَبْعَثِي فَعَجَّلْ لِي بِالْخَيْرِ، حَتَّى أَعْمَلَ عَلَيَّ حَسَبَ ذِمَّتِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى... (چون به کوفه رسیدی) مردم را به پیروی از من دعوت کن و آنان را از حمایت آل ابی سفیان بازدار. اگر مردم متفقاً بیعت کردند، مرا با خبر ساز تا برابر آن عمل کنم». (۲) پراکنده ساختن مردم از حمایت خاندان ابوسفیان و فراخوانی مردم به اطاعت امام(علیه السلام) و یکپارچگی آنان برای بیعت و همراهی، همه و همه نشان از تهیه ساز و پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۳۸۰-۳۸۱. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۵۳ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۹۶. صفحه ۲۵۷ کارهای مناسب جهت تشکیل حکومت دارد. پس از ورود مسلم(علیه السلام) به کوفه و بیعت گروه زیادی از مردم با وی و اعلام آمادگی آنان برای جانبازی و همراهی با امام(علیه السلام) و انعکاس آن به محضر امام(علیه السلام) توسط فرستادگان جناب مسلم، امام حسین(علیه السلام) از مکه عازم کوفه می شود. (۱) امام(علیه السلام) در گفتگویی با ابن عباس می فرماید: «وَ هَذِهِ كُتُبُ أَهْلِ الْكُوفَةِ وَ رُسُلُهُمْ، وَ قَدْ وَجَبَ عَلَيَّ إِجَابَتُهُمْ وَ قَامَ لَهُمُ الْعُدْرُ عَلَيَّ عِنْدَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ رَأَيْنَاهَا نَامَةً هِيَ وَ فرستادگان

کوفیان است. بر من لازم است دعوت آنان را پاسخ دهم، چرا که حجت الهی بر من تمام شده است» (۲). همچنین به عبدالله بن زبیر فرمود: «أَتَتْنِي بَيْعَةُ أَرْبَعِينَ أَلْفًا يَخْلِفُونَ لِي بِالطَّلَاقِ وَالْعِتَاقِ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ بِبَيْعَتِ چهل هزار تن از مردم کوفه که در وفاداری به طلاق و عتاق (۳) سوگند خورده اند، به دستم رسیده است» (۴). امام (علیه السلام) در ملاقات با عبدالله بن مطیع - هنگامی که از علت خروج حضرت از مکه سؤال می کند - به صراحت می فرماید: «إِنَّ أَهْلَ الْكُوفَةِ كَتَبُوا إِلَيَّ يَسْأَلُونَنِي أَنْ أَقْدِمَ عَلَيْهِمْ لِمَا رَجَوْا مِنْ إِخْيَاءِ مَعَالِمِ الْحَقِّ وَإِمَاتِهِ الْبِدْعِ مردم کوفه نامه نوشتند و از من خواستند که به سوی آنان بروم، بدان امید که (با تشکیل حکومت اسلامی) نشانه های پاورقی ۱. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۹۷ و ارشاد شیخ مفید، ص ۴۱۸. ۲. معالی السبطين، ج ۱، ص ۲۴۶ و ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۲۲. ۳. منظور از سوگند به طلاق و عتاق این بوده است که اگر سوگند خود را شکستند، همسران آنها خود به خود مطلقه شوند و تمام غلامان آنها آزاد گردند. جمعی از فقهای عامه عقیده داشتند که این گونه سوگند صحیح است. ۴. تاریخ ابن عساکر (در شرح حال امام حسین (علیه السلام))، ص ۱۹۴، حدیث ۲۴۹. صفحه ۲۵۸ حق زنده و بدعت ها نابود شود» (۱). به هر حال، با توجه به شواهد تاریخی - که بخشی از آن گذشت و قسمتی از آن در بخش رویدادها خواهد آمد - یکی از اهداف قیام امام حسین (علیه السلام) تشکیل حکومت اسلامی و در واقع بازگرداندن خلافت اسلامی به جایگاه اصلی خویش بود، تا در پناه آن عدل و داد گسترش یابد، حق احیا شود و باطل و پلیدی و بدعت ها نابود گردد. پشتیبانی و اعلام آمادگی مردم کوفه و تأکید و اصرار آنان بر این امر، حجت را بر امام (علیه السلام) تمام کرد که باید با نیروی چند ده هزار نفری بر ضد حاکم غاصب و فرمانروای ستمگری مانند یزید قیام کند و از این رو به سمت کوفه آمد و قبل از آن نیز توسط سفیر خویش جناب مسلم از همراهی کوفیان با خبر شد.

قیام برای تشکیل حکومت اسلامی با آگاهی از شهادت

اکنون جای طرح این سؤال است که آیا امام حسین (علیه السلام) از شهادت خویش و یارانش در مسیر حرکت به سوی کوفه و قیام بر ضد یزید، آگاه بود، یا خیر؟ و اگر از این امر مطلع بود، آگاهی به شهادت با قیام و برنامه ریزی برای تشکیل حکومت اسلامی چگونه سازگار است؟ بر اساس شواهد تاریخی جای هیچ تردیدی نیست که امام حسین (علیه السلام) از فرجام قیام خویش آگاه بود و با یقین به شهادت، نهضت خویش را آغاز کرد و شواهد روشن آن در همین کتاب آمده است ولی در این قسمت نخست به بخشی از شواهد مزبور که علم و آگاهی امام (علیه السلام) به شهادت خویش را تأیید می کند، اشاره کرده سپس به پاسخ پرسش فوق می پردازیم. لازم به ذکر است روایات و اخباری که از طریق شیعه و اهل سنت از پیامبر پاورقی ۱. اخبار الطوال دینوری، ص ۲۴۵. صفحه ۲۵۹ اکرم (صلی الله علیه و آله) در موضوع شهادت امام حسین (علیه السلام) نقل شده است به اندازه ای مشهور بود که ابن عباس می گوید: «مَا كُنَّا نَشُكُّكَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ هُمْ مُتَوَافِرُونَ أَنَّ الْحَسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ (علیه السلام) يُقْتَلُ بِالطَّفِّ بِمَا هَلَّ بِتِ هَمَكِي تردیدی نداشتیم که امام حسین (علیه السلام) در سرزمین طف (کربلا) به شهادت خواهد رسید» (۱). چنان که از مفاد این روایت استفاده می شود، نه تنها امام، بلکه عموم اهل بیت حتی از محل شهادت آن حضرت با اطلاع بودند. علامه مجلسی در بحار الانوار هفتاد و یک روایت در این باره نقل کرده است! (۲) نمونه هایی که به دنبال می آید تنها بخش کوچکی از آن است که از زبان خود آن حضرت نقل شده است. ۱ - امام (علیه السلام) در آغاز حرکتش در مدینه در خطاب به بنی هاشم چنین نوشت: «إِنَّ مَنْ لَحِقَ بِي مِنْكُمْ اسْتَشْهَدَ، وَمَنْ تَخَلَّفَ لَمْ يَبْلُغِ الْفَتْحِ هر کس از شما به من پیوندد به شهادت می رسد و هر کس بماند به پیروزی نخواهد رسید» (۳). ۲ - هنگامی که یکی از برادرانش خبر شهادت امام را از زبان امام حسن (علیه السلام) نقل کرد، امام حسین (علیه السلام) در پاسخ وی فرمود: «يَدَّتْنِي أَبِي أَنْ رَسُولَ اللَّهِ أَخْبَرَهُ بِقَتْلِهِ وَقَتْلِي، وَأَنْ تَزَيْتِي تَكُونُ بِقُرْبِ تَزَيْتِي فَتَنْظُرُ أَنَّكَ عَلِمْتَ مَا لَمْ أَعْلَمْهُ بِ» پدرم نقل کرده است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او پاورقی ۱. مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۶۰. ۲. بحار الانوار، ج

۴۴، ص ۲۲۳-۲۶۶. ۳. موسوعه کلمات الحسین، ص ۲۹۶؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۶. جالب آن که شبیه همین مضمون را در حال عزیمت از مکه در جمع مردم بیان فرمود: «مَنْ كَانَ بِإِذِلَّا فِينَا مُهْجَتَهُ مُوْطِنًا عَلَى لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسُهُ فَلْيُحْلُ مَعَنَا؛ هر یک از شما حاضر است در راه ما خون قلبش را نثار کند و از جانش بگذرد با ما همراه باشد» (اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۳). صفحه ۲۶۰ را از کشته شدن پدرم و من با خبر ساخته است و فرمود که تربت من نزدیک تربت پدرم خواهد بود، تو فکر می کنی چیزی را می دانی که من نمی دانم؟» (۱) ۳- شبیه همین مطلب در گفتگوی آن حضرت با برادرش محمد حنفیه در مکه عنوان می شود. آنگاه که محمد حنفیه پیشنهاد کرد امام (علیه السلام) از رفتن به عراق خودداری کند، فرمود: «آتَانِي رَسُولُ اللَّهِ (صَلِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبَعْدَ مَا فَارَقْتِكَ فَقَالَ: يَا حُسَيْنُ! أَخْرُجْ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ شَاءَ أَنْ يِرَاكَ قَتِيلًا؛ بعد از آن که از تو جدا شدم رسول خدا (صلی الله علیه وآله) را در خواب دیدم که فرمود: ای حسین! حرکت کن، زیرا خداوند خواسته است تو را کشته ببیند» (۲) ۴- نمونه دیگر، سخنی است که امام هنگام اعزام مسلم به وی فرمود: من تو را به سوی اهل کوفه روانه ساختم، خداوند آن گونه که خود دوست دارد و می پسندد کارت را سامان دهد. آنگاه امام افزود: «أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا وَأَنْتَ فِي دَرَجَةِ الشُّهَدَاءِ؛ امیدوارم که من و تو در جایگاه شهدا قرار گیریم» (۳) این سخن گویای این حقیقت است که امام (علیه السلام) برای خود و یارانش راه شهادت را برگزیده است و همین را آرزو می کند. ۵- عجیب آن که آن حضرت در پاسخ مردی از اهل کوفه، با اشاره به نامه های پاورقی ۱. لهوف، ص ۹۹-۱۰۰. ۲. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۴ و اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۳. ۳. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۹۶. صفحه ۲۶۱ مردم کوفه، آنان را قاتل خویش معرفی کرده، می فرماید: «هَذِهِ كُتُبُ أَهْلِ الْكُوفَةِ إِلَيَّ، وَلَا أَرَاهُمْ إِلَّا قَاتِلِي؛ این نامه های مردم کوفه است ولی من آنان را جز قاتل خود نمی دانم» (۱) ۶- صریح تر از همه این ها سخنانی است که امام (علیه السلام) در جمع مردم مکه قبل از حرکت به سوی عراق ایراد کرد و چنین فرمود: «... وَخَيْرَ لِي مَضِيرَعٍ أَنَا لِأَقِيهِ، كَأَنِّي بِأَوْصَالِي تَتَقَطَّعُهَا عَسَلَانُ الْفُلُوتِ بَيْنَ النَّوَائِيسِ وَ كَرْبَلَا، فَيَمْلَأَنَّ مِنِّي أَكْرَاشًا جَوْفًا وَ الْجَزْبَةَ سَيْغَبًا، لَا مَحِيصَ عَنْ يَوْمٍ خُطَّ بِالْقَلَمِ؛ خداوند برای من «شهادت گاهی» اختیار کرده است که من به آن خواهم رسید. گویا می بینم که گرگ های بیابان های عراق میان نوایس (قبرستان یهود در نزدیکی کربلا) و کربلا بند بند مرا جدا کرده و شکم ها و جیب های خالی خود را (با کشتن من و دریافت جوایز) پر می کنند. از روزی که با دست قضا و قدر الهی نوشته شده، چاره ای نیست» (۲) با ملاحظه این سخن و نمونه های فراوان دیگر از این دست، شکی باقی نمی ماند که امام نه تنها از اصل کشته شدن خویش آگاهی داشت، بلکه دقیقاً از محل شهادت و نیز قاتلان خود با اطلاع بوده است. اینک با توجه به این که امام (علیه السلام) از سرانجام این حرکت آگاه بود، این سؤال مطرح می شود که چگونه اطمینان امام به شهادت با حرکت آن حضرت برای دستیابی به حکومت اسلامی قابل جمع است؟ یعنی چگونه می شود امام (علیه السلام) هم سرانجام کار را پاورقی ۱. تاریخ ابن عساکر، ج ۳۳، ص ۲۱۱ (بخش امام حسین (علیه السلام)) ۲. لهوف، ص ۳۵. صفحه ۲۶۲ بداند و به شهادت خویش و یارانش یقین داشته باشد و در عین حال به قصد تشکیل حکومت اسلامی قیام کند؟ پاسخ به این سؤال به اندازه ای اهمیّت دارد که برخی از نویسندگان را که نتوانستند بین «ادای وظیفه» و «آگاهی از نتیجه» وفق دهند، بر آن داشت تا به طور کلی آگاهی امام از فرجام کار را انکار کنند! و تمام ادله تاریخی و روایی را که در این موضوع وارد شده است، زیر سؤال برند! غافل از آن که نتیجه کار نمی تواند تعیین کننده وظیفه مردان الهی باشد. در فرهنگ دین، آنچه مهم است تشخیص وظیفه و عمل به آن است و اما رسیدن به نتیجه دلخواه، در مرحله دوم قرار دارد. تعالیم قرآن و اسلام و سیره معصومین (علیهم السلام) گویای این واقعیت است که جمع بین «وظیفه» و «نتیجه» هر چند اولویت دارد، ولی «عمل به وظیفه» مقدم بر «رسیدن به نتیجه» می باشد. به عبارت دیگر: بر هر فرد با ایمانی لازم است در مسیر انجام وظیفه گام نهد، هر گاه به نتیجه مطلوب برسد چه بهتر و اگر نرسد نفس این کار که وارد مسیر انجام وظیفه شده، خود مطلوب مهمی است که می تواند افراد بهانه جو را به کار وادارد. زیرا بسیار می شود که بهانه جویان به بهانه این که حصول نتیجه مشکوک است، از انجام وظیفه و رسیدن به نتیجه باز می مانند. این است که امام (علیه السلام) در کنار

سخنانی که با صراحت از شهادت خویش و یارانش یاد می‌کند، در عین حال از انگیزه های الهی حرکت خویش نیز به عنوان وظیفه الهی و تکلیف دینی، سخن به میان می‌آورد و حتی می‌فرماید: «بیوفایی یاران و کمی نفرات مرا از تکلیفم باز نمی‌دارد». آن حضرت در روز عاشورا پیش از آغاز جنگ به همین نکته اشاره کرده، می‌فرماید: صفحه ۲۶۳ «أَلَا قَدْ أَعَدَرْتُ وَ أُنَدَرْتُ، أَلَا إِنِّي زَاحِفٌ بِهَذِهِ الْأُسْرَةِ عَلَى قَلْبِ الْعِتَادِ وَ خَذَلَهُ الْأَصْحَابُ؛ آگاه باشید! که من حجت را تمام کردم و از عاقبت شوم مخالفان حق، خبر دادم. آگاه باشید! که من با همین خانواده، با وجود نداشتن سپاه و بیوفایی یاران، جهاد خواهم کرد». (۱) آری، امام (علیه السلام) در صدد ادای وظیفه است و نداشتن سپاه و کمی یاران، خللی در عزم او وارد نمی‌کند. این است که امام با وجود این که کاملاً از عاقبت امر آگاه بود، با انگیزه تشکیل حکومت اسلامی قیام کرد و این درست به حکم «عمل به وظیفه» بوده است. سیره امامان معصوم (علیهم السلام) همواره طبق «تکلیف دینی» و «عمل به وظیفه» بوده است. آنان از این منظر در هر حال احساس پیروزی می‌کردند. و به تعبیر قرآن به «إِخْدَى الْحُسَيْنِ؛ یکی از دو نیکی» (۲) - شهادت یا پیروزی - می‌رسیدند. چه پیروز می‌شدند و چه شهید می‌شدند، هر دو صورت برای آنان پیروزی بود. بر همین مبنا است که امام حسین (علیه السلام) می‌فرماید: «إِنْ نَزَلَ الْقَضَاءُ بِمَا نَحِبُّ فَنَحْمَدُ اللَّهَ عَلَى نِعْمَائِهِ، وَ هُوَ الْمُسْتَعَانُ عَلَى أَدَاءِ الشُّكْرِ، وَ إِنْ حَالَ الْقَضَاءُ دُونَ الرَّجَاءِ، فَلَمْ يَعْتَدُ مَنْ كَانَ الْحَقُّ نَيْتَهُ وَ التَّقْوَى سَرِيرَتَهُ؛ اگر قضای الهی بر آنچه می‌پسندیم نازل شود، خداوند را بر آن نعمت سپاسگزاریم و برای شکرگزاری از او یاری می‌طلبیم و اگر تقدیر الهی میان ما و آنچه به آن امید داریم مانع شود، (و به شهادت برسیم) پس کسی که نیتش حق و درویش تقوا باشد از حق نگذشته (و پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. ۲. توبه، آیه ۵۲. صفحه ۲۶۴ به وظیفه خود عمل کرده است)». (۱)

حرکت امام (علیه السلام) یکی از جلوه های باشکوه «عمل به وظیفه» بود، نتیجه هر چه بود فرقی نمی‌کرد، لذا می‌فرماید: «أَرْجُو أَنْ يَكُونَ خَيْرًا مَا أَرَادَ اللَّهُ بِنَا، قُتِلْنَا أَمْ ظَفِرْنَا؛ امیدواریم آنچه خداوند برای ما مقدر فرموده خیر باشد، چه کشته شویم، چه پیروز گردیم!». (۲) با این بیان روشن است که هیچ منافاتی بین آگاهی از سرانجام کار (شهادت) و عمل به وظیفه (قیام برای تشکیل حکومت اسلامی) نیست. در پایان، یادآوری این نکته نیز ضروری است که وجود انگیزه تشکیل حکومت در این قیام مقدس، به معنی دستیابی عملی و بالفعل به آن حکومت در همان برهه از زمان نیست، بلکه شهادت آن حضرت زمینه ساز کوتاه شدن دست بازماندگان دوران جاهلیت از حکومت اسلامی در آینده بود و این واقعیتی است که امام به دنبال آن بود. به علاوه انگیزه های حرکت امام (علیه السلام) منحصر به این یک هدف نبود، اهداف دیگری نیز در تحقق این حرکت مقدس دخیل بوده که در مباحث گذشته به آنها اشاره شد. پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۹۰. ۲. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۷. صفحه ۲۶۵ صفحه ۲۶۶ صفحه

۲۶۷

بخش چهارم : رویدادهای قیام عاشورا

اشاره

در این بخش، به حوادث مربوط به امام حسین (علیه السلام) از عصر معاویه تا شهادت آن حضرت در کربلا می‌پردازیم. در این سیر تاریخی، از یک سو، رویدادها و حوادثی مورد توجه است که از روح مبارزه و نستوهی آن حضرت حکایت دارد و از سوی دیگر، به سلسله ماجراهایی پرداخته می‌شود که از پی یکدیگر به عاشورای سال ۶۱ هجری و شهادت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) و یارانش منجر گردیده است. در این بخش، رویدادهایی که مربوط به اصحاب آن حضرت است، مورد بحث قرار نگرفته است، مگر آنچه را که در ضمن کلمات امام (علیه السلام) آمده است. لازم به یادآوری است که در ذیل نقل این رویدادها، عمدتاً نکاتی در تحلیل و یا تجلیل از آن رویداد آمده است. صفحه ۲۶۸

۱ - خواستگاری ام کلثوم

مرحوم بحرانی در کتاب «عوامل» چنین نقل می‌کند: معاویه به مروان - که استاندار حجاز بود - نامه‌ای نوشت و از وی خواست «ام کلثوم» دختر «عبدالله بن جعفر» را برای فرزندش یزید خواستگاری کند. مروان به سراغ عبدالله بن جعفر رفت و جریان خواستگاری را با او در میان گذاشت. عبدالله گفت: اختیار «ام کلثوم» به دست من نیست بلکه به دست آقای ما حسین (علیه السلام) است که دایی این دختر است. موضوع را به اطلاع امام حسین (علیه السلام) رساندند فرمود: «از خداوند طلب خیر می‌کنم خدا یا این دختر را به آنچه مایه خشنودیت از آل محمد است موفق بدار!» (روز موعود فرا رسید) و مردم در مسجد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اجتماع کردند مروان نیز آمد و کنار امام حسین (علیه السلام) نشست و گفت: امیر مؤمنان! (اشاره به معاویه است!) به من فرمان داده است که «ام کلثوم» را برای «یزید» خواستگاری کنم و مهریه او را مطابق خواسته پدرش قرار دهم، به هر مقدار که باشد! همراه با آشتی میان دو قبیله (بنی هاشم و بنی امیه) و نیز ادای دیون پدرش. سپس خطاب به امام حسین (علیه السلام) گفت: صفحه بدان! کسانی که به خاطر وصلت شما با یزید به حال شما غبطه می‌خورند، بیشترند از کسانی که به یزید به سبب وصلتش با شما غبطه بخورند. (آنگاه گفت:) مایه شکفتی است که چگونه یزید برای کسی مهریه قرار می‌دهد و حال آن که وی در شأن و منزلت همتایی ندارد و مردم با توسیل به روی او طلب باران می‌کنند. ای اباعبدالله! سخنم را با نظر مثبت پاسخ بگو! امام حسین (علیه السلام) فرمود: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اخْتَارَنَا لِنَفْسِهِ، وَارْتَضَانَا لِدِينِهِ وَاصْطَفَانَا عَلَي خَلْقِهِ، وَانزَلَ عَلَيْنَا كِتَابَهُ وَوَحِيَّهُ، وَايَّمَّ اللَّهُ لَا يَنْقُصُنَا أَحَدٌ مِنْ حَقِّنَا شَيْئًا إِلَّا انْتَقَصَهُ مِنْ حَقِّهِ، فِي عَاجِلِ دُنْيَاهُ وَصَفْحَةِ ۲۶۹ آخِرَتِهِ، وَلَا يَكُونُ عَلَيْنَا دَوْلَةٌ إِلَّا كَانَتْ لَنَا الْعَاقِبَةُ وَكَلْعَلْمُنَّ نَبَاهُ بَعْدَ حِينٍ. يَا مَرْوَانَ قَدْ قُلْتَ فَسَمِعْنَا. أَمَّا قَوْلُكَ: مَهْرُهَا حُكْمُ أَبِيهَا بِالْغَا مَبْلَغٍ، فَلَعَمْرِي لَوْ أَرَدْنَا ذَلِكَ مَا عَيَدُونَا سِيئَةَ رَسُولِ اللَّهِ فِي بَنَاتِهِ وَنِسَائِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ ثِنْتَا عَشْرَةَ أُوقِيَةً، يَكُونُ أَرْبَعِمِائَةً وَثَمَانِينَ دِرْهَمًا. وَأَمَّا قَوْلُكَ: مَعَ قَضَاءِ دَيْنِ أَبِيهَا، فَمَتَى كُنَّ نِسَانًا يَقْضِيَنَّ عَنَّا دِيُونَنَا؟ وَأَمَّا صِلْحُ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْحَيِّينِ، فَإِنَّا قَوْمٌ عَادِنَا كُمْ فِي اللَّهِ، وَلَمْ نَكُنْ نَصَالِحُكُمْ لِلدُّنْيَا، فَلَعَمْرِي فَلَقَدْ أَعْيَى النَّسَبُ فَكَيْفَ السَّبَبُ. وَأَمَّا قَوْلُكَ: أَلْعَجَبُ لِيَزِيدَ كَيْفَ يَسْتَمَهْرُ؟ فَقَدْ اسْتَمَهَرَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْ يَزِيدَ، وَمِنْ أَبِ يَزِيدَ وَمِنْ جَدِّ يَزِيدَ. وَأَمَّا قَوْلُكَ: إِنَّ يَزِيدَ كَفُوَ مَنْ لَا كَفُوَ لَهُ، فَمَنْ كَانَ كَفُوهُ قَبْلَ الْيَوْمِ فَهُوَ كَفُوهُ الْيَوْمَ مَا زَادَتْهُ إِمَارَتُهُ فِي الْكِفَاءَةِ شَيْئًا. وَأَمَّا قَوْلُكَ: بِوَجْهِهِ يُسْتَشْفَى الْعَمَامُ، فَإِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ بِوَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ). وَأَمَّا قَوْلُكَ: مَنْ يَعْبُطُنَا بِهِ أَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْبُطُهُ بِنَا، فَإِنَّمَا، يَعْبُطُنَا بِهِ أَهْلُ الْجَهْلِ، وَيَعْبُطُهُ بِنَا أَهْلُ الْعَقْلِ. فَاشْهَدُوا جَمِيعًا إِنِّي قَدْ زَوَّجْتُ أُمَّ كَلْثُومَ بِنْتِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ مِنْ ابْنِ عَمَّتَيْهَا الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَلَي أَرْبَعِمِائَةٍ وَثَمَانِينَ دِرْهَمًا، وَقَدْ نَحَلْتَهَا ضِعْفَيْهَا بِالْمَدِينَةِ» أَوْ قَالَ «أَرْضِي بِالْعَقِيقِ، وَإِنْ غَلَّتْهَا فِي السَّنَةِ ثَمَانِيَةَ آلَافٍ دِينَارًا، فَبِهَا لَهَا غَنَى إِنْ شَاءَ اللَّهُ». «ستایش مخصوص خداوندی است که ما را برای خویش اختیار نمود و برای دینش انتخاب کرد و ما را بر خلقش برگزید و کتاب و وحی خود را بر (خاندان) ما نازل فرمود. به خدا سوگند! هر کس حقی از ما را کم بگذارد، خداوند در دنیا و آخرت حقش را کم خواهد گذاشت و هر کس بر ما - برای مدتی - سلطه یابد، باید بداند که صفحه ۲۷۰ عاقبت کار، از آن ما خواهد بود و این مطلب را به زودی خواهید دانست. سپس فرمود: ای مروان! تو سخن گفتی و ما شنیدیم (و اکنون ما می‌گوییم و تو بشنو). اما این که گفتی مهریه این دختر، مطابق خواسته پدرش - هر چند زیاد باشد - خواهد بود که ما سوگند! ما هرگز از سنت رسول خدا در مهریه دختران، همسران و اهل بیتهش تجاوز نخواهیم کرد. که (مهر السنه است) همان دوازده «اوقیه» (واحدی است در وزن) که برابر با ۴۸۰ درهم است. و امی این که گفتی: دیون پدرش را نیز ادا خواهیم نمود (رای مروان!) از چه زمانی زنان ما دیون ما را ادا می‌کردند (که امروز چنین شود؟!)). و اما در مورد مسأله صلح میان این دو قبیله، باید بگویم که ما با شما در راه خدا و برای خدا دشمنی کرده ایم و لذا حاضر نیستیم به خاطر دنیا با شما مصالحه کنیم! به جانم سوگند! (برای سازش با شما) از قرابت نسبی (بنی هاشم با بنی امیه) کاری ساخته نیست تا چه برسد به قرابت سببی (پیوند زناشویی). و اما آن سختی که گفته‌ای: تعجب می‌کنم چگونه یزید مهریه قرار می‌دهد پاسخ آن این است که کسی که از یزید و پدر و جدش بهتر است،

مهریه قرار می داد (چه برسد به یزید!). و اما پاسخ این سخت که گفتی: یزید کفو و همتایی ندارد این است که آن کس که قبل از امروز کفو او بوده، همین امروز نیز کفو اوست بدون آن که فرمانروایی وی چیزی بر شأن او بیفزاید. و اما آن سخت که درباره یزید گفته ای با توسل به روی وی طلب باران می شود، این تنها به برکت چهره رسول خدا بوده است (نه یزید). و اما این که گفته ای: کسانی که به خاطر وصلت با یزید، به حال ما غبطه می خورند، بیشتر از کسانی هستند که به حال یزید به جهت وصلتش با ما غبطه صفحه ۲۷۱ خواهند خورد؛ پاسخش آن است که فقط نادانان به خاطر وصلت ما با یزید، به حال ما غبطه می خورند، ولی عاقلان و خردمندان، به حال یزید به سبب وصلتش با ما غبطه خواهند خورد. (سرانجام امام (علیه السلام) پس از سخنانی فرمود: «همگی شاهد باشید که من «ام کلثوم» دختر «عبدالله بن جعفر» را به ازدواج پسر عمویم «قاسم بن محمد بن جعفر» در آوردم! و مهریه اش را ۴۸۰ درهم قرار دادم و زمین حاصلخیزم را در مدینه نیز به این دختر بخشیدم». - یا این که فرمود: - «مزرعه ام را در سرزمین عقیق به وی بخشیدم که درآمد آن سالانه ۸ هزار دینار است و همین مزرعه برای زندگی این دو کافی است، ان شاء الله!». (۱) این سخنان تیری بود که بر قلب ناپاک یزید خصوصاً، و بنی امیه عموماً، نشست و نقشه ای را که برای فریب مردم، از طریق نزدیکی به بنی هاشم، کشیده بودند نقش بر آب کرد. بنی امیه افراد منفور و آلوده ای بودند که می خواستند از طریق انتساب به بنی هاشم در میان مردم کسب آبرویی کنند و پایه های قدرت شیطانی خود را از این طریق تقویت نمایند؛ یک نمونه آن جریان خواستگاری ام کلثوم - دختر عبدالله بن جعفر - بود. ولی امام حسین (علیه السلام) به موقع اقدام فرمود و تیر آنها به سنگ خورد، و ساحت مقدس بنی هاشم با انتساب به بنی امیه آلوده نشد.

۲ - وحشت از نام علی (علیه السلام)

پاورقی ۱. العوالم، ج ۱۷، ص ۸۷، ح ۲؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۴۴-۴۵ (با مختصر تفاوت) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۰۷-۲۰۸، ح ۴. صفحه ۲۷۲ معاویه، مروان بن حکم را والی مدینه قرار داد و به او فرمان داد که برای جوانان قریش سهمیه ای از بیت المال قرار دهد؛ او نیز چنین کرد. امام سجّاد، علی بن الحسین (علیه السلام) می گوید: من به نزد او رفتم (تا حق خود را از بیت المال بگیرم) مروان به من گفت: نامت چیست؟ گفتم: علی بن الحسین. پرسید: نام برادرت چیست؟ گفتم: علی! گفت: علی و علی؟! پدرت چه منظوری دارد که نام همه فرزندانش را علی می گذارد؟ سپس سهمیه مرا مشخص کرد. وقتی که به نزد پدرم بازگشتم و ماجرا را بازگو نمودم؛ پدرم فرمود: «وَيْلِي عَلَى ابْنِ الرَّزْقَاءِ دَبَاغَةُ الْأُدْمِ، لَوْ وُلِدَ لِي مِائَةٌ لَأَخْبَيْتُ أَنْ لَا أُسَمِّي أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا عَلِيًّا؛ وای بر پسر زن زاغ چشمی که پوست ها را دباغی می کرد، من اگر یکصد فرزند داشته باشم، دوست دارم جز «علی» نامی دیگر برای آنان انتخاب نکنم». (۱) آری دشمنان اسلام و اهل بیت (علیهم السلام) می خواستند نام «علی» از اذهان مردم فراموش شود، ولی فرزندان علی (علیه السلام) سعی داشتند این نام هر چه پررنگ تر در سینه ها نقش بندد، به همین دلیل امام حسین (علیه السلام) نام «علی» را برای همه فرزندان برگزیده بود، تا خاری در چشم دشمنان باشد.

۳ - افتخار شما فقط فاطمه است!

مرحوم طبرسی در احتجاج نقل کرده است که روزی مروان بن حکم به امام پاورقی ۱. کافی، ج ۶، ص ۱۹، ح ۷ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۱، ح ۸. صفحه ۲۷۳ حسین (علیه السلام) گفت: اگر افتخارتان به فاطمه (علیها السلام) نبود، دیگر چه چیزی داشتید که با آن بر ما افتخار کنید؟! امام حسین (علیه السلام) که پنجه قدرتمندی داشت، گلوی مروان را گرفت و آن را به شدت فشار داد و آنگاه عمامه اش را بر گردنش پیچید تا آنجا که مروان سست شد و بر زمین افتاد؛ آنگاه وی را رها کرد. سپس به جماعتی از قریش رو کرد و فرمود: «أُنشِدُكُمْ بِاللَّهِ إِلَّا صِدَقْتُمُونِي إِنْ صِدَقْتُ، أَتَعْلَمُونَ أَنَّ فِي الْأَرْضِ حَبِيبَيْنِ كَانَا أَحَبَّ إِلَي رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه

وآله منی و من أخی؟ أو علی ظَهْرِ الْأَرْضِ ابْنُ بِنْتِ نَبِيِّ غَيْرِي وَغَيْرُ أُخِي؟ قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا- قَالَ: وَإِنِّي لَا- أَعْلَمُ أَنْ فِي الْأَرْضِ مَلْعُونٌ ابْنُ مَلْعُونٍ غَيْرُ هَذَا وَآبِيهِ طَرِيدَى رَسُولِ اللَّهِ، وَاللَّهِ مَا بَيْنَ جَابِزِ بْنِ جَابِلٍ وَأَخِيهِمَا بَابِ الْمَشْرِقِ وَالْأَخْرِ بَابِ الْمَغْرِبِ رَجُلَانِ مِمَّنْ يَنْتَجِلُ الْإِسْلَامَ أَعْرَدِي لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَلِأَهْلِ بَيْتِهِ مِنْكَ وَمِنْ أَبِيكَ إِذْ كَانَ. وَعَلَامِيَةُ قَوْلِي فِيكَ أَنْكَ: إِذَا غَضِبْتَ سَقَطَ رِداؤُكَ عَن مَنكِبِكَ». «شما را به خدا سوگند می‌دهم که اگر راست می‌گویم، سخنم را تصدیق کنید. آیا در زمین کسی را می‌شناسید که از من و برادرم (امام حسن (علیه السلام)) نزد رسول خدا محبوبتر باشند؟ و آیا بر روی زمین، کسی جز من و برادرم، فرزند دختر پیامبر وجود دارد؟ همگی پاسخ دادند: نه، هرگز!». سپس فرمود: «به یقین در روی زمین ملعون پسر ملعونی را غیر از این مرد (مروان) و پدرش (حکم) نمی‌شناسم که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این دو تن را (به خاطر نفاقشان) طرد کرد. (آنگاه رو به مروان کرد و فرمود): به خدا سوگند! در میان مشرق و مغرب از میان کسانی که ادعای اسلام می‌کنند، پر عداوت تر از تو و از پدرت نسبت به خدا و رسولش و اهل بیتش نمی‌شناسم و نشانه این سخنم آن است که تو هر گاه صفحه ۲۷۴ خشمگین می‌شوی، ردایت از شانه هایت فرو می‌افتد!». راوی می‌گوید: وقتی که مروان خشمگین شد و از آن مجلس برخاست، تکانی خورد و ردایش از شانه اش فرو افتاد! (۱) بنی امیه اصرار داشتند افتخارات اهل بیت (علیهم السلام) به فراموشی سپرده شود، و اگر نتوانند، لا اقل آن را محدود سازند که نمونه آن را در حدیث بالا مشاهده کردیم. ولی امام حسین (علیه السلام) با بیان منطقی خود، این مرد لجوج اموی یعنی «مروان» را که از دشمنان سرسخت اهل بیت بود بر سر جای خود نشانده و نشان داد گرچه وجود فاطمه زهرا (علیها السلام) از بزرگترین افتخارات اهل بیت (علیهم السلام) است ولی افتخارات آنها فراتر و گسترده تر از آن است.

۴ - مصادره اموال معاویه

در حدیثی آمده است که امام حسین (علیه السلام) اموالی را که از یمن برای معاویه می‌بردند، مصادره کرد و در پی آن به معاویه نوشت: «مَنْ الْحَسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، أَمَا بَعْدُ: فَإِنَّ عَيْرًا مَرَّتْ بِنَا مِنَ الْيَمَنِ تَحْمِلُ مَالًا وَحُلَلًا وَعَثْرًا وَطَبِيًّا إِلَيْكَ، لِيُؤَدَّعَهَا خَزَائِنَ دِمَشْقَ، وَتُعَلِّلَ بِهَا بَعِيدَ النَّهْلِ بِنْتِي أَبِيكَ، وَإِنِّي إِحْتَجْتُ إِلَيْهَا فَأَخَذْتُهَا وَالسَّلَامُ» از حسین بن علی (علیه السلام)، به معاویه بن ابی سفیان، اما بعد! گذر کاروانی به ما افتاد که از یمن همراه با اموال، پوشاک، عنبر و عطریات، به سوی تو می‌آمد، تا آنها را در خزانه دمشق جای دهی و فرزندان پدرت را با آن سیر کنی. من بدانها نیاز داشتم، از این رو آنها را تصرف کردم. والسلام». (۲) پاورقی ۱. احتجاج، ج ۲، ص ۹۶-۹۷، ح ۱۶۶؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۵۸ (با اختصار) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۰۶، ح ۲.۲. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱۸، ص ۴۰۹ و ناسخ التواریخ، ج ۱، ص ۱۹۵. صفحه ۲۷۵ معاویه با شنیدن این خبر سخت برآشفته؛ به خصوص این که فزونی اموال بنی هاشم را خطری برای خود می‌دید ولی چاره‌ای جز سکوت نداشت.

۵ - ملاقات با حسین ممنوع!

بلاذری دانشمند معروف اهل سنت نقل می‌کند: ولید بن عتبّه (فرماندار مدینه) مانع ملاقات مردم عراق با امام حسین (علیه السلام) شده بود. امام (علیه السلام) به ولید فرمود: «يَا ظَالِمًا لِنَفْسِي، عَاصِيًا لِرَبِّي، عَلَامٌ تَحُولُ بَيْنِي وَبَيْنَ قَوْمٍ عَرَفُوا مِنْ حَقِّي مَا جَهَلْتَهُ أَنْتَ وَعَمُّكَ؟!» ای کسی که به خویشتن ستم نموده، و پروردگارت را نافرمانی کرده‌ای! چرا مانع ملاقات من با مردمی می‌شوی که قدر و منزلت مرا می‌شناسند، در حالی که تو و عمویت (معاویه) نسبت به آن جایگاه جاهلید؟». ولید در پاسخ گفت: ای کاش حلم و بردباری ما در برابر تو، سبب نشود کسانی غیر از ما نسبت به تو دست به کار جاهلانگی بزنند. تندی های زبانت را می‌بخشم تا زمانی که دست به اقدامی نزنی؛ که در آن صورت کاری مخاطره آمیز انجام داده‌ای و اگر می‌دانستی که پس از ما چه بر تو

خواهد گذشت (چرا که همه مثل من بردبار نیستند) همین گونه که امروز ما را دشمن می داری، دوست خواهی داشت!! (۱) آری؛ بنی امیه می دانستند که اهل بیت (علیهم السلام) عموماً و امام حسین (علیه السلام) خصوصاً، در درون دلهای مردم جای دارند و ارتباط آنها با مردم پایه های حکومت متزلزل آنها را متزلزل تر می سازد، لذا با هر وسیله ای این رابطه را قطع می کردند. آری؛ آنها از ملاقات مردم با امام حسین (علیه السلام) وحشت داشتند، و انواع مزاحمت ها را برای مسلمانان پاکباز که عاشقان اهل بیت (علیهم السلام) بودند، روا می داشتند؛ ولی امام پاورقی ۱. انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۶-۱۵۷، ح ۱۵. صفحه ۲۷۶ حسین (علیه السلام) با شمشیر زبان بر آنها می تاخت و رابطه را برقرار می ساخت.

۶- برخورد شدید امام حسین (علیه السلام) با معاویه

مرحوم طبرسی در کتاب احتجاج چنین نقل می کند: «هنگامی که معاویه «حُجر بن عدی» و یارانش، آن مردان شجاع و پاکباز از شیعیان علی (علیه السلام) را به شهادت رساند، در همان سال برای مراسم حج رهسپار حجاز شد. وقتی که امام حسین (علیه السلام) را ملاقات کرد به آن حضرت گفت: ای اباعبدالله! آیا به تو خبر رسیده که ما با «حُجر» و یاران و پیروانش و شیعیان پدرت چه کردیم؟! امام فرمود: «وَمَا صَيَّرْتَنِي بِهِمْ؟» با آنها چگونه رفتار کردید؟». گفت: آنان را کشتیم و کفن کردیم و بر آنان نماز گذاردیم!! امام (علیه السلام) تبسم تلخی کرد و فرمود: «حَضَمْتُكَ الْقَوْمُ يَا مُعَاوِيَةَ، لَكِنَّا لَوْ قَتَلْنَا شِيعَتَكَ مَا كَفَّنَاهُمْ وَلَا صَلَّيْنَا عَلَيْهِمْ وَلَا قَبَّرْنَاَهُمْ، وَلَقَدْ بَلَّغْنِي وَفَيْعَتَكَ فِي عَلِيٍّ وَقِيَامِكَ بِيُغْضَتْنَا، وَاعْتِرَاضِكَ بَنِي هَاشِمٍ بِالْعُيُوبِ، فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ فَارْجِعْ إِلَى نَفْسِكَ، ثُمَّ سَلِّهَا الْحَقَّ عَلَيْهَا وَلَهَا... فَإِنَّكَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَطَعْتَ فِينَا رَجُلًا مَا قَدِمَ إِسْلَامُهُ، وَلَا حَدِيثَ نِفَاقُهُ، وَلَا نَظَرَ لَكَ فَانْظُرْ لِنَفْسِكَ أَوْ دَعْ رَأْيَ مُعَاوِيَةَ أَنَّهُ بَا تُو دَشْمَن بُو دُنْد، (ولی مسلمان خالص بودند) اما اگر ما پیروان تو را به قتل برسانیم نه آنان را کفن می کنیم و نه بر آنان نماز می خوانیم و نه آنان را به خاک می سپاریم (چرا که آنان را مسلمان نمی دانیم!). به من خبر رسیده که تو نسبت به پدرم علی (علیه السلام) دشمنی میورزی (و ناسزا می گویی) و به دشمنی با ما برخاسته ای و نسبت به بنی هاشم عیب جویی می کنی. هر زمان که چنین اعمالی انجام می دهی، به خویشتن مراجعه کن، سپس از وجدان خود حق را بپرس (و عیوب خود را بنگر) خواه به ضرر تو باشد یا به نفع تو... صفحه ۲۷۷ به خدا سوگند! تو در دشمنی با ما، از مردی (عمرو عاص) اطاعت کردی که سابقه ای در اسلام ندارد، نفاق او تازگی نداشته و قصد خیری برای تو ندارد. به هر حال، یا خودت برای خویش چاره ای بیندیش و یا این کارها را رها کن! (۱) معاویه می خواست با این سخن قدرت نمایی کند، و امام را تهدید نماید و شیعیان علی (علیه السلام) را تحقیر کند؛ ولی امام (علیه السلام) چنان پاسخی به او داد که دهانش بسته شد. در ضمن به یکی از ریشه های مهم بدبختی او، یعنی اطاعت از عمر و عاص، اشاره فرمود.

۷- نامه شدید اللحن امام حسین (علیه السلام) به معاویه

امام حسین (علیه السلام) در پاسخ نامه معاویه (۲) نوشت: «أَمَا بَعْدُ، فَقَدْ جَاءَنِي كِتَابُكَ تَذَكُّرٌ فِيهِ أَنَّهُ إِنْتَهَتْ إِلَيْكَ عَنِّي أُمُورٌ لَمْ تَكُنْ تَظُنُّنِي بِهَا... وَإِنَّ الْحَسَنَاتِ لَا يَهْدِي لَهَا وَلَا يَسُدُّ إِلَيْهَا إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى، وَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ أَنَّهُ رُقِيَ إِلَيْكَ عَنِّي، فَإِنَّمَا رَقَاهُ الْمَلَاقُونَ الْمَشَاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ، الْمَفْرُقُونَ بَيْنَ الْجَمْعِ، وَكَذِبَ الْغَاوُونَ الْمَارِقُونَ، مَا أَرَدْتُ حُزْبًا وَلَا خِلَافًا، وَإِنِّي لِأَخْشَى اللَّهَ فِي تَرْكِ ذِكِّكَ مِنْكَ وَمِنْ حَزْبِكَ الْقَاسِطِينَ الْمُجْلِينَ، حَزْبِ الظَّالِمِ، وَأَعْوَانِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. أَلَسْتَ قَاتِلَ حُجْرٍ وَأَصِيحَابِهِ الْعَابِدِينَ الْمُخْبِتِينَ الَّذِينَ كَانُوا يَسْتَفْظَعُونَ الْبِدْعَ، وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ! فَقَتَلْتَهُمْ ظُلْمًا وَعَدْوَانًا مِنْ بَعْدِ مَا أُعْطِيَتْهُمْ الْمَوَاقِيقَ الْغَلِيظَةَ، وَالْعُهُودَ الْمُؤَكَّدَةَ جُرْأَةً عَلَى اللَّهِ وَاسْتِخْفَافًا بِعَهْدِهِ. پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۲، ص ۸۸-۸۹، ح ۱۶۳ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۲۹-۱۳۰، ح ۱۹. ۲. این نامه در پاسخ نامه ای است که معاویه به امام حسین (علیه السلام) نوشته و به پندار خود در آن هم

نصیحت کرده بود و هم تهدید. نامه معاویه، در الغدير ج ۱۰، ص ۲۴ آمده است. صفحه ۲۷۸ «أَوْ لَسْتَ بِقَاتِلِ عَمْرٍو بْنِ الْحَمِقِ الَّذِي أَخْلَقْتَ وَ أَبْلَتْ وَجْهَهُ الْعِبَادَةُ؟ فَقَتَلْتَهُ مِنْ بَعْدِ مَا أَعْطَيْتَهُ مِنَ الْعُهُودِ مَا لَوْ فَهَمَّتْهُ الْعُصْمُ نَزَلَتْ مِنْ شَعْفِ الْجِبَالِ. أَوْ لَسْتَ الْمِدْعَى زِيَادًا فِي الْإِسْلَامِ، فَرَعَمْتَ أَنَّهُ ابْنُ أَبِي سُفْيَانَ، وَ قَدْ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) : «أَنَّ الْوَلَدَ لِلْفِرَاسِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجَرَ». ثُمَّ سَلَطْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْإِسْلَامِ يَقْتُلُهُمْ وَ يَقَطِّعُ أَيْدِيَهُمْ وَ أَرْجُلَهُمْ مِنْ خِلَافٍ، وَ يُصَلِّبُهُمْ عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ؟ سُبْحَانَ اللَّهِ يَا مُعَاوِيَةُ! لَكَانَكَ لَسْتُ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ، وَ لَيْسُوا مِنْكَ أَوْ لَسْتَ قَاتِلَ الْحَضْرَمِيِّ الَّذِي كَتَبَ إِلَيْكَ فِيهِ زِيَادٌ أَنَّهُ عَلَى دِينِ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ، وَ دِينِ عَلِيٍّ هُوَ دِينُ ابْنِ عَمِّهِ (صلى الله عليه وآله) الَّذِي أَجْلَسَكَ مَجْلِسَكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ، وَ لَوْ لَا ذَلِكَ كَانَ أَفْضَلُ شَرَفِكَ وَ شَرَفِ آبَائِكَ تَجَسُّمَ الرَّحْلَتَيْنِ : رَحْلَةَ الشَّتَاءِ وَ الصَّيْفِ، فَوَضَعَهَا اللَّهُ عَنْكُمْ بِنَا مِنَّةً عَلَيْكُمْ، وَ قُلْتَ فِيهَا قُلْتَ: لَا تَرُدَّنْ هَذِهِ الْأُمَّةَ فِي فِتْنَةٍ. وَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ لَهَا فِتْنَةً أَعْظَمَ مِنْ إِمَارَتِكَ عَلَيْهَا. وَ قُلْتَ فِيهَا قُلْتَ: أَنْظُرْ لِنَفْسِكَ وَ لِدِينِكَ وَ لِأُمَّةٍ مُحَمَّدٍ. وَ إِنِّي وَ اللَّهُ مَا أَعْرِفُ أَفْضَلَ مِنْ جِهَادِكَ، فَإِنْ أَفْعَلْ فَإِنَّهُ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّي، وَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْهُ فَأَسْتَعْفِرُ اللَّهَ لِدِينِي، وَ أَسْأَلُهُ التَّوْفِيقَ لِمَا يُحِبُّ وَ يَرْضَى. وَ قُلْتَ فِيهَا قُلْتَ: مَتَى تَكِيدُنِي أَكِيدُكَ، فَكِيدُنِي يَا مُعَاوِيَةُ فِيمَا بَدَأَكَ، فَلَعَمْرِي لَقَدِيمًا يُكَادُ الصَّالِحُونَ، وَ إِنِّي لَأَرْجُوا أَنْ لَا تُضَيَّرَ، إِلَّا نَفْسَكَ وَ لَا تَمَحُّقُ إِلَّا عَمَلَكَ، فَكِيدُنِي مَا بَدَأَكَ، وَ أَتَى اللَّهَ يَا مُعَاوِيَةُ! وَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ كِتَابًا لَا يُغَادِرُ صِيغَةً وَ لَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا، وَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِنَاسٍ لَكَ قِتْلَكَ بِالظَّنِّ، وَ أَخَذَكَ بِالثَّهْمَةِ، وَ إِمَارَتِكَ صَبِيًّا يَشْرَبُ الشَّرَابَ، وَ يَلْعَبُ بِالْكَلابِ، مَا أَرَاكَ إِلَّا قَدْ أَوْبَقْتَ نَفْسَكَ، وَ أَهْلَكْتَ دِينَكَ، وَ أَضَعْتَ الرَّعِيَّةَ وَ السَّلَامَ». اما بعد! نامه تو به دستم رسید که در آن یاد آور شده ای: از جانب من به تو اخباری رسیده است که گمان نمی کردی من دست به چنین کارهایی بزنم، البته فقط خداست که انسان ها را به سمت خوبی ها هدایت کرده و موفق می گرداند، و اما این که صفحه ۲۷۹ گفته ای چنین اخباری از جانب من به تو رسیده، باید بگویم: گزارش این گونه خبرها کار چاپلوسان سخن چین و تفرقه انداز است؛ گزارش گران گمراه بی دین دروغ گفته اند. من در حال حاضر، قصد جنگ و درگیری با تو را ندارم (به خاطر پیمان صلحی که میان تو و برادرم امام حسن (علیه السلام) امضا شده است) و برای ترک مبارزه با تو و با حزب ستمکارت - که حرام خدا را حلال شمرده اند، همان گروه ستم پیشه و یاران شیطان رانده شده - از خدای خود بیمناکم! آیا تو قاتل حُجر بن عدی و یارانش نیستی؟ همان ها که عابدان خداترس بودند بدعت ها بر آنان گران بود، امر به معروف و نهی از منکر می کردند. تو آنها را - پس آن که امان دادی و عهد و پیمان های محکم بستی (که آزاری به آنها نرسانی) - از روی بیدادگری و دشمنی کشتی! و این جز به خاطر نافرمانی در برابر خداوند و سبک شمردن پیمان الهی نبود. آیا تو قاتل «عمرو بن حَمِق» نیستی؟ همان مردی که عبادت فراوان چهره اش را فرسوده کرده بود. او را نیز پس از پیمان های عدم تعرض به قتل رساندی، پیمان هایی که اگر آهوان بیابان آن را در می یافتند از بلندای کوه ها به زیر می آمدند! آیا تو همان کس نیستی که در اسلام (برای نخستین بار) «زیاد» را (به پدرت) نسبت داده ای و او را فرزند ابوسفیان خواندی (۱) در حالی که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) چنین حکم کرد که: «فرزند از آن شوهر است و برای زناکار جز سنگسار شدن، نصیبی نیست!». پس از آن که زیاد را به ابوسفیان ملحق کردی، این مرد آلوده را بر مسلمانان مسلط ساختی که آنها را به قتل برساند و دست و پایشان را قطع کرده و آنها را بر پاورقی ۱. «زیاد» چون پدرش معلوم نبود او را به مادرش نسبت می دادند و به «زیاد بن سمیه» یا «زیاد بن ابیه» معروف بود (یعنی زیاد، پسر پدرش؛!) یکی از کسانی که با مادر زیاد ارتباط داشت، ابوسفیان بود. از این رو، معاویه برای جذب زیاد، در یک جلسه رسمی، او را فرزند ابوسفیان و برادر خویش اعلام کرد! و این بدعت و جنایت خطرناکی بود. صفحه ۲۸۰ شاخه های نخل به دار بیاویزد! سبحان الله! ای معاویه گویا تو از امت اسلامی نیستی و این مردم نیز از تو نیستند! (ای معاویه!) آیا تو قاتل «حضر می» نیستی؟ همان کسی که زیاد (والی کوفه) در باره او به تو نوشت که وی بر دین علی (علیه السلام) است. (بدان که) دین علی (علیه السلام)، همان دین پسر عمش رسول خدا (صلى الله عليه وآله) است؛ همان پیامبری که تو را به جایگاه امروزی رسانده است! و اگر این جایگاه را بدست نمی آوردی، چه افتخاری داشتی؟ برترین قدر و منزلت تو و پدرانت، همان تحمّل رنج کوچ های زمستانه و تابستانه بود، (۱) خداوند بر شما منت

نهاد و آن زحمت‌ها را از دوش شما به برکت ما (خاندان نبوت) برداشت. (سپس افزود): در گفته‌های خطاب به من چنین آمده بود که: «این امت را در فتنه و آشوب میاندازا!» (پس بدان که) من برای امت اسلامی فتنه‌ای بزرگتر از فرمانروایی تو سراغ ندارم! از جمله سخنان خطاب به من این بود که: «ملاحظه خودت و دینت و امت محمّد را بنما (و از مخالفت و قیام بر ضدّ من بر حذر باش)!». به خدا سوگند! من کاری را برتر از جهاد با تو سراغ ندارم، پس اگر چنین کاری کنم، مایه تقرب و نزدیکی من به پروردگار خواهد بود و اگر دست به کاری نزنم، از خداوند (برای ترک جهاد) استغفار می‌کنم و از او - در آنچه را دوست دارد و بدان خوشنود است - طلب توفیق می‌نمایم. همچنین به من گفته‌ای: «هر گاه تو نقشه‌ای بر ضدّ من طرح کنی، من نیز چنین می‌کنم». ای معاویه! هر چه می‌توانی بر ضدّ من توطئه کن، به جانم سوگند! همیشه تاریخ، صالحان مورد توطئه و آزار قرار می‌گرفتند. من امیدوارم دسیسه‌هایت جز به خودت پاورقی ۱. اشاره است به سفرهای تجارتنی قریش که در فصل زمستان به سوی جنوب یعنی سرزمین یمن که هوای نسبتاً گرمی داشت و در فصل تابستان به سوی شمال و سرزمین شام که هوای ملایم و مطلوبی داشت، سفر می‌کردند. صفحه ۲۸۱ آسیب‌نرساند، و جز کار و تلاشت را تباه نسازد، پس هر چه به خاطرت می‌رسد، درباره من فروگذار نکن! ای معاویه! تقوای الهی پیشه کن و بدان که برای خداوند کتاب (و محلّ ثبت اعمالی است که) هیچ عمل کوچک و بزرگی را فروگذار نمی‌کند و همه آنها را شماره خواهد کرد. و بدان که خداوند فراموش نمی‌کند که تو چه افرادی را با یک پندار و بهانه به قتل رسانده‌ای و با اتهامات واهی دستگیر کرده‌ای؟ همچنین جوانکی شرابخور و سگ باز را (اشاره به یزید است) به ولایت عهدی خود رسانده‌ای. با این کار، خودت را خوار کرده و دینت را نابود ساخته و مردم را تباه کرده‌ای! و السلام. (۱) این نامه شجاعانه و متین و حساب شده امام (علیه السلام) آن هم در زمانی که ظاهراً قدرتی در دست ندارد، در برابر سلطان ستمگر و جباری همچون معاویه که همه چیز را در دست داشت، نامه‌ای که گوشه‌هایی از تاریخ‌نگین بنی امیه را افشا می‌کند و به نقد آن می‌پردازد، نشان می‌دهد که امام (علیه السلام) حتی در زمان قدرت معاویه نیز دست از وظیفه امر به معروف و نهی از منکر بر نمی‌داشت و با صراحت حکومت معاویه را غیر اسلامی بلکه غیر انسانی، معرفی می‌کرد. امام (علیه السلام) در این نامه به سه بخش از کارنامه سیاه معاویه اشاره می‌کند که هر کدام از دیگری شرم‌آورتر است: نخست، ریختن خون افراد پاکباز و با تقوا و با ایمانی که از بهترین الگوهای جهاد و ظلم‌ستیزی بودند، مانند «حجر بن عدی» و «عمرو بن حمق»، و دیگر زنده کردن پاورقی ۱. الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۰۲-۲۰۴ و الغدير، ج ۱۰، ص ۱۶۰-۱۶۱. صفحه ۲۸۲ یک سنت زشت جاهلی و مخالفت با قانون مسلم اسلامی «الولد للفراش و للعاهر الحجر» و دیگر، سپردن پست‌های کلیدی کشور اسلامی به افراد بدنام و بی‌آبرو و بی‌شخصیت. امام (علیه السلام) در این نامه جهاد با دستگاه فرعونی معاویه را از آرزوهای مهمّ خویش می‌شمرد، و از تهدیدهای او کمترین هراسی به خود راه نمی‌دهد.

۸ - همان نامه به روایت دیگر

مطابق روایتی دیگر، سالار شهیدان امام حسین (علیه السلام) در پاسخ نامه معاویه چنین نوشت: «أَمَا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغَنِي كِتَابُكَ، تَذَكَّرْتُ أَنَّهُ قَدْ بَلَغَكَ عَنِّي أُمُورٌ أَنْتَ لِي عَنْهَا رَاغِبٌ، وَأَنَا بَعِيرُهَا عِنْدَكَ حَرِيدٌ، فَإِنَّ الْحَسَنَاتِ لَا يَهْدِي لَهَا، وَلَا يَسُدُّ إِلَيْهَا إِلَّا اللَّهُ. وَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ أَنَّهُ انْتَهَى إِلَيْكَ عَنِّي، فَإِنَّهُ إِنَّمَا رَقَاهُ إِلَيْكَ الْمَلَائِقُونَ الْمَسْأُونَ بِالنَّمِيمِ، وَمَا أُرِيدُ لَكَ حَرْبًا وَلَا عَلَيْكَ خِلَافًا، وَإِنَّمَا اللَّهُ إِنِّي لَخَائِفٌ لِلَّهِ فِي تَرْكِ ذَلِكَ... أَلَسْتُ الْقَاتِلَ حُجْرًا أَخَا كِنْدَةَ وَالْمَصَلِّينَ الْعَابِدِينَ الَّذِينَ كَانُوا يُنْكِرُونَ الظُّلْمَ وَيَسْتَعْظُمُونَ البِدْعَ، وَلَا يَخَافُونَ فِي اللَّهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ، ثُمَّ قَتَلْتَهُمْ ظُلْمًا وَعَدْوَانًا مِنْ بَعِيدٍ مَا كُنْتُ أَعْطِيْتُهُمُ الْإِيمَانَ الْمُعْلَظَةَ، وَالْمَوَاتِقَ الْمُؤَكَّدَةَ، وَلَا تَأْخُذُهُمْ بِحَدَثٍ كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُمْ، وَلَا بِأَحْنَةٍ تَجِدُهَا فِي نَفْسِكَ. أَوْ لَسْتُ قَاتِلَ عَمْرٍو بْنِ الْحَمِقِ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) الْعَبِيدِ الصَّالِحِ الَّذِي أَبْلَتْهُ الْعِبَادَةُ، فَفَحَلَ جِسْمُهُ، وَصَيَّرَتْ لُونُهُ، وَبَعِيدَ مَا أُمَّتُهُ وَأَعْطَيْتُهُ مِنْ عَهْدِ اللَّهِ وَمَوَاتِقِهِ مَا لَوْ أَعْطَيْتُهُ طَائِرًا نَزَلَ إِلَيْكَ

مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ ثُمَّ قَتَلْتَهُ جُرْأَةً عَلَى رَبِّكَ وَاسْتِخْفَافاً بِذَلِكَ الْعَهْدِ. أَوْلَسْتَ الْمُدْعَى زِيَادَ بْنَ سُمَيْيَةَ الْمُؤَلَّدَ عَلَى فِرَاشِ عُيَيْدٍ ثَقِيفٍ، فَرَزَعَمْتَ أَنَّهُ ابْنُ أَبِيكَ، وَصَفْحَهُ ۲۸۳ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) «أَلَوْلَدٌ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجْرُ»، فَتَرَكْتَ سِنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ تَعْمُداً وَ تَبَعْتَ هَوَاكَ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ، ثُمَّ سَلَطْتَهُ عَلَى الْعِرَاقَيْنِ، يَقْطَعُ أَيْدِيَ الْمُسْلِمِينَ وَ أَرْجُلَهُمْ، وَ يَسْجَلُ أَعْيُنَهُمْ وَ يَصِيَبُهُمْ عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ، كَأَنَّكَ لَسْتَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ، وَ لَيْسُوا مِنْكَ. أَوْلَسْتَ صَاحِبَ الْحَضْرَمِيِّينَ الَّذِينَ كَتَبَ فِيهِمْ ابْنُ سُمَيْيَةَ أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى دِينِ عَلِيِّ صِيَمَاتٍ اللَّهُ عَلَيْهِ فَكَتَبْتَ إِلَيْهِ: أَنْ أَقْتُلَ كُلَّ مَنْ كَانَ عَلَى دِينِ عَلِيٍّ، فَقَتَلْتَهُمْ وَ مَثَلَ بِهِمْ بِأَمْرِكَ، وَ دِينَ عَلِيٍّ (عليه السلام) وَاللَّهُ الَّذِي كَانَ يَضْرِبُ عَلَيْهِ أَبَاكَ وَ يَضْرِبُكَ، وَ بِهِ جَلَسْتَ مَجْلِسَكَ الَّذِي جَلَسْتَ، وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَكَانَ شَرَفُكَ وَ شَرَفُ أَبِيكَ الرَّحْلَيْنِ. وَ قُلْتَ فِيمَا قُلْتَ: «أَنْظُرْ لِنَفْسِكَ وَ لِدِينِكَ وَ لِأُمَّةٍ مُحَمَّداً، وَ اتَّقِ شَقَّ عَصَا هَذِهِ الْأُمَّةِ وَ أَنْ تَرُدَّهُمْ إِلَى فِتْنَةٍ». وَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ فِتْنَةً أَعْظَمَ عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ مِنْ وَلايَتِكَ عَلَيْهَا، وَ لَا أَعْلَمُ نَظراً لِنَفْسِي وَ لِدِينِي وَ لِأُمَّةٍ مُحَمَّداً (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَلَيْنَا أَفْضَلَ مِنْ أَنْ أَجَاهِدَكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّهُ قُرْبِيَةٌ إِلَى اللَّهِ، وَ إِنْ تَرَكْتَهُ فَإِنِّي أَسْتَعْفِزُ اللَّهَ لِذَنْبِي، وَ أَسْأَلُهُ تَوْفِيقَهُ لِإِرْشَادِ أَمْرِي. وَ قُلْتَ فِيمَا قُلْتَ: «إِنِّي إِنْ أَنْكَرْتُكَ تُنَكِّرُنِي، وَ أَنْ أَكِيدَكَ تَكِيدُنِي». فَكَيْدُنِي مَا بَدَاكَ، فَإِنِّي أَرْجُوا أَنْ لَا يَضُرَّنِي كَيْدُكَ فَيٍّ، وَ أَنْ لَا يَكُونَ عَلَى أَحَدٍ أَضَرٌّ مِنْهُ عَلَى نَفْسِكَ، لِأَنَّكَ قَدْ رَكِبْتَ جَهْلَكَ، وَ تَحَرَّضْتَ عَلَى نَقْضِ عَهْدِكَ، وَ لَعَمْرِي مَا وَفَيْتَ بِشَرْطٍ، وَ لَقَدْ نَقَضْتَ عَهْدَكَ بِقَتْلِكَ هَؤُلَاءِ النَّفَرِ الَّذِينَ قَتَلْتَهُمْ بَعْدَ الصُّلْحِ وَ الْإِيمَانِ وَ الْعَهْدِ وَ الْمَوَاقِيقِ، فَقَتَلْتَهُمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا قَاتِلُوا وَ قَتَلُوا وَ لَمْ تَفْعَلْ ذَلِكَ بِهِمْ إِلَّا لِإِدْكَرِهِمْ فَضْلَنَا، وَ تَعْظِيمِهِمْ حَقًّا، فَقَتَلْتَهُمْ مَخَافَةً أَمْرٍ. لَعَلَّكَ لَوْ لَمْ تَقْتُلْتَهُمْ مَتَّ فَبِئْسَ أَنْ يَفْعَلُوا أَوْ مَا تَوْاقِيلَ أَنْ يُدْرِكُوا. فَأَبِئْسَ يَا مُعَاوِيَةَ بِالْقِصَاصِ، وَ اسْتِيقِظْ بِالْحِسَابِ، وَ اعْلَمْ أَنَّ لِلَّهِ تَعَالَى كِتَاباً (لَا يُعَادِرُ صِغِيرَةً وَ لَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا)، (۱) وَ لَيْسَ اللَّهُ بِنَاسٍ لِأَخْذِكَ بِالظَّنَّةِ، وَ قَتْلِكَ أَوْلِيَاءَهُ عَلَى پاورقی ۱. كهف، آیه ۴۹. صفحه ۲۸۴ التَّهْمِ، وَ نَفَيْكَ أَوْلِيَاءَهُ مِنْ دُورِهِمْ إِلَى دَارِ الْعُرَبِيَّةِ، وَ أَخَذَكَ النَّاسَ بِنَيْبَتِهِ ابْنِكَ غُلَامٍ حَدَثٍ، يَشْرَبُ الْخُمْرَ، وَ يَلْعَبُ بِالْكَلابِ، لَا أَعْلَمُكَ إِلَّا وَ قَدْ خَسِرْتَ نَفْسَكَ، وَ بَتَّوْتَ دِينَكَ، وَ غَشَّشْتَ رَعِيَّتَكَ، وَ أَخَزَيْتَ أَمَانَتَكَ، وَ سَجَعْتَ مَقَالَهُ السَّفِيهِ الْجَاهِلِ، وَ أَخَفَّتِ الْوَرَعَ التَّقِيَّ لِأَجْلِهِمْ وَ السَّلَامِ». نامه تو به دستم رسید زیاد آور شده ای که درباره من خبرهایی به تو رسیده است که از من انتظار آن را نداشتی (و برای تو ناخوشایند بود). البته تنها خداوند است که انسان را به سمت کارهای نیک هدایت کرده و به انجام آن موفق می کند. امّا این که گفته ای: گزارش هایی درباره من به تو رسیده. این نوع گزارش ها کار چاپلوسان سخن چین است. و من اکنون آهنگ جنگ و درگیری با تو را ندارم زولی به خدا سوگند که در ترک این عمل از خداوند بیمناکم!... آیا تو قاتل «حجر کندی» و جمعی از نمازگزاران عبادت پیشه نیستی؟ همان ها که ظلم را ناخوش داشتند و بدعت ها را بزرگ شمردند، و در مسیر رضای خدا از هیچ ملامت و سرزنشی نترسیدند؟ تو آنها را پس از سوگندهای غلیظی که یاد کرده ای و پیمان های محکمی که بر عدم تعرّض به آنان بسته ای، و این که آنها را به خاطر اختلافی که میان تو و آنان وجود داشت، و کینه ای که در دل نسبت به آنان داشتی آزار ندهی، با ستم و عداوت هر چه تمامتر به قتل رسانده ای! مگر تو نبودی که عمرو بن حنق، صحابی رسول خدا را - آن عبد صالحی که عبادت فراوان، وی را فرسوده و بدنش را نحیف و رنگ رخسارش را دگرگون کرده بود - به قتل رساندی؟ آن هم پس از آن که به وی امان داده بودی. چنان پیمان و صفحه ۲۸۵ میثاقی که اگر به پرندگان آسمان می دادی، از بالای کوه ها نزد تو فرود می آمدند! ولی تو با نافرمانی پروردگارت و سبک شمردن آن پیمان ها، او را به قتل رسانده ای. مگر تو نبودی که زیاد بن سمیه را - همان کس که در حبالة نکاح غلام ثقیف بود - فرزند پدرت (ابوسفیان) خوانده ای؟ در حالی که رسول خدا فرمود: «فرزند متعلّق به مردی است که زن در حبالة نکاح اوست زو برای زناکار جز سنگسار شدن نصیبی نیست». ولی تو سنت رسول خدا را عمداً ترک کرده ای و از هوای نفس خود - بدون توجه به دستورات الهی - پیروی نموده ای. سپس او را بر کوفه و بصره مسلط ساختی زو او نیز - برای خوش خدمتی به تو - دست و پای مسلمانان را بریده، چشم های آنان را کور می کند و آنان را به دار می کشد. گویا تو از این امت نیستی و آنها نیز از تو نیستند! مگر تو نبودی که دستور دادی حضرمی ها را - همان ها که پسر سمیه درباره آنان نوشت که از دوستان و پیروان علی (عليه السلام) هستند - به قتل

برساند و به او نوشتی که هر کس که پیرو علی است را به قتل برسان! او نیز به فرمان تو آنها را کشت و بدن آنان را قطعه قطعه کرد! (ای معاویه) به خدا سوگند! دین علی همان (دینی) است که آن حضرت به خاطر آن، بر ضدّ پدرت (ابوسفیان) و تو شمشیر می زد و به برکت همان دین است که تو در این جایگاه نشسته ای و اگر این آیین نبود، منزلت تو و پدرت همان سفرهای (پر مشقت) تابستانه و زمستانه (برای تحصیل مقداری از مال دنیا) بود. همچنین به من گفته ای که: «مراقب خودت و دینت و امت محمد باش و از ایجاد تفرقه و فتنه میان امت اسلامی بپرهیز!» ولی به یقین! من بزرگترین فتنه را برای این امت فرمانروایی تو می دانم! و کاری برای خویش و برای دین خود و امت محمد برتر از جهاد با تو سراغ ندارم! پس اگر دست به جهاد بزنم مایه تقرب به خداوند است و اگر (به خاطر شرایط صفحه ۲۸۶ خاص) آن را ترک کنم، از خداوند طلب مغفرت می کنم و از او می خواهم که مرا برای درستی کارم توفیق دهد. از جمله به من نوشته ای که: «اگر مرا انکار کنی، تو را انکار خواهم کرد و اگر با من از در دسیسه درآیی، من نیز چنین خواهم نمود!» (با صراحت می گویم) هر چه می توانی درباره من مکر و حيله بکار ببر، من امیدوارم که حيله تو آسیبی به من نرساند و فریب و توطئه ات، بیش از هر کسی به خودت زیان رساند، چرا که تو بر مرکب جهل خویش سوار شده ای و بر نقض عهد و پیمان تلاش می کنی. به جانم سوگند! تو هرگز به پیمان های خود وفادار نبوده ای و با کشتن آن مؤمنان پاکباز - پس از آن همه سوگندها و پیمان های مؤکد - بی اعتبار بودن پیمان هایت را روشن ساختی. آنان را - بدون آن که دست به جنگ و پیکاری بر ضدّ تو بزنند و کسی را کشته باشند - به قتل رساندی. و این کار را با آنان فقط به این خاطر کردی که فضایل ما را بازگو می کردند و حقّ ما را بزرگ می شمردند. تو آنان را برای ترس از کاری (یعنی قیام و مبارزه بر ضدّ تو) کشته ای، ولی اگر آنان را نمی کشتی، شاید پیش از آن که کاری بکنند، عمرت به پایان می رسید (و دستت به کشتن آنها آلوده نمی شد) و یا آنان عمرشان به پایان می رسید (و ضرری به تو نمی رساندند). ای معاویه! خودت را به قصاص و انتقام (الهی) بشارت ده و به حساب رسی الهی یقین داشته باش! و بدان که برای خداوند کتاب (و محلّ ثبت اعمالی است که) «هیچ عمل کوچک و بزرگی را فروگذار نکرده و همه آنها را احصا می کند»، و خداوند هرگز فراموش نمی کند که تو چگونه مسلمانان را با گمان و پندار دستگیر کرده ای و با اّتهامات واهی آنان را به قتل رسانده ای و جمعی دیگر از اولیای خدا را از خانه هایشان به مکان های دور دست تبعید کرده ای و برای پسرک خود که خمر صفحه ۲۸۷ می نوشد و سگ باز است، از مردم بیعت گرفته ای. من تو را جز این نمی بینم که به خودت زیان رسانده ای و دینت را نابود ساخته ای و نسبت به رعیت خود، خیانت ورزیده ای، و امانت خود را تباه ساخته ای و به سخنان سفیه نادان، گوش فرا داده ای، و به خاطر آن گروه نادان، انسان های پرهیزکار متقی را ترسانده ای. والسلام. وقتی که معاویه نامه امام حسین (علیه السلام) را خواند گفت: این نامه نشان می دهد که او نسبت به ما کینه و دشمنی خاصی دارد! یزید که آنجا حاضر بود، به پدرش گفت: به وی پاسخی بده که وی را کوچک کند و در آن نامه، پدرش را به بدی یاد کن! همزمان عبدالله بن عمرو بن عاص وارد شد. معاویه به وی گفت: نامه حسین را دیده ای؟ عبدالله پرسید: چه نامه ای؟ معاویه نامه را برای وی خواند. عبدالله برای خوشایند معاویه گفت: چرا به وی جواب تحقیر آمیزی نمی دهی؟ یزید نیز به پدرش گفت: نظرت درباره پیشنهاد من چیست؟ معاویه رو به عبدالله کرد و گفت: یزید هم همین پیشنهاد را داده است. عبدالله گفت: یزید حرف درستی زده است! معاویه (با سیاست شیطانی مخصوص خود) به آنان گفت: شما دو تن اشتباه می کنید، آیا می پندارید اگر از علی (علیه السلام) عیب گویی کنم، گفته های من حقیقت دارد؟ من چه عیبی برای علی (علیه السلام) بگویم؟ برای شخصی چون من صحیح نیست که به باطل و به چیزی که نمی دانم عیبجویی کنم و اگر چنین کنم مردم بدان اهمّیت نمی دهند و آن را نمی پذیرند. نمی توانم از حسین (علیه السلام) هم عیبی بگویم، چرا که من در وی عیبی نمی بینم. من ابتدا در نظر داشتم، نامه ای در جواب وی بنویسم و وی را تهدید کنم و بترسانم، ولی بعداً صفحه ۲۸۸ تصمیم گرفتم چنین کاری نکنم و با وی به تندی برخورد ننمایم! (۱) همان گونه که گفتیم امام (علیه السلام) در این نامه معاویه را بر سکوی اّتهام نشانیده، و او را محاکمه و محکوم کرده است. در ادامه نامه، او را به

شدیدترین وجهی زیر رگبار سرزنش و ملامت گرفته و چیزی برای او باقی نگذاشته است. افزون بر این عملاً به او اعلان جنگ داده و او را مستحق هر گونه تحقیر و مجازات دانسته است. و این نشان می‌دهد مبارزه با بنی امیه از زمان یزید شروع نشد؛ بلکه از زمان پدرش آغاز گردیده بود.

۹ - حکومت معاویه بزرگترین فتنه!

مروان بن حکم در نامه ای به معاویه نوشت: من از ایجاد شورش و فتنه توسط حسین آسوده نیستم و گمان می‌کنم که تو روزهای طولانی و سختی را با حسین در پیش داری! معاویه نیز به امام حسین (علیه السلام) نامه ای به این مضمون نوشت: «خبردار شدم که جمعی از مردم کوفه تو را به اختلاف و درگیری فرا خوانده اند. در حالی که تو عراقیان را آزموده ای و می‌دانی چگونه کار پدر و برادرت را تباه ساختند (و با آنها بی وفایی کردند) از خدا بترس و به یاد پیمان صلح باش؛ چرا که اگر تو با من کید و مکر نمایی، من نیز چنین خواهم کرد!». امام حسین (علیه السلام) در پاسخ نوشت: پاورقی ۱. رجال کشی، ص ۴۹-۵۱؛ احتجاج، ج ۲، ص ۸۹-۹۳، ح ۱۶۴ (با مختصر تفاوت) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۲-۲۱۴. صفحه ۲۸۹ «أَتَانِي كِتَابُكَ، وَ أَنَا بَعِيرِ الَّذِي بَلَغَكَ عَنِّي جَدِي، وَ الْحَسَنَاتُ لَا يَهْدِي لَهَا إِلَّا اللَّهُ، وَ مَا أَرَدْتُ لَكَ مُحَارَبَةً وَ لَا عَلَيْنِكَ خِلَافًا، وَ مَا أَظُنُّ أَنَّ لِي عِنْدَ اللَّهِ عُدْرًا فِي تَوَكُّعِ جِهَادِكَ!! وَ مَا أَعْلَمُ فِتْنَةً أَكْبَرَ مِنْ وَلَايَتِكَ أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ!!»!!! نامه ات به دستم رسید؛ من سزاوار نسبت هایی که به من داده شده است، نیستم و جز خداوند کسی نمی‌تواند انسان را به نیکی ها هدایت کند. من اکنون بنای مبارزه و مخالفت با تو را نَبَسٌ...والبته گمان نمی‌کنم که برای ترک جهاد با تو، نزد خداوند عذری داشته باشم و من هیچ فتنه ای را، بزرگتر از فرمانروایی تو بر این امت نمی‌شناسم!!!. معاویه با خواندن نامه گفت: «إِنَّ أَثْرُنَا بِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ إِلَّا أَسَدًا؛ ما اباعدالله (حسین بن علی) را جز یک شیر نمی‌یابیم! (و مبارزه با شیر خطرناک است!)». (۱) آری شجاعت امام حسین (علیه السلام) از همان آغاز کار چنان آشکار بود که حتی دشمن خطرناک و قلدری همچون معاویه او را «شیر» خطاب می‌کرد، او به حق پسر شیر خدا بود، (أَسِيدُ اللَّهِ وَ أَسِيدُ رَسُولِهِ)، و جز این انتظاری از او نمی‌رفت. این نامه های آتشین، آتش کینه و عداوت را در دل بنی امیه روز به روز شعله‌ورتر می‌ساخت و در انتظار انتقام به سر می‌بردند، ولی تردیدی نیست که این نامه ها در مهار کردن خود کامگی های این دودمان آلوده و شجره خبیثه تأثیر عمیقی داشت.

۱۰ - نکوهش معاویه بر انتخاب یزید

قاضی نعمان مصری (۲) نقل می‌کند که امام حسین (علیه السلام) نامه ای به معاویه نوشت و در پاورقی ۱. مختصر تاریخ دمشق، ابن عساکر، ج ۷، ص ۱۳۷ (شرح حال امام حسین (علیه السلام)). ۲. قاضی نعمان بن محمد مصری از علمای امامیه (متوفای ۳۶۳ ق) نویسنده کتاب دعائم الاسلام است. صفحه ۲۹۰ آن نامه او را به خاطر کارهای زشتی که انجام می‌داد، سرزنش و محکوم کرد. از جمله در آن نامه آمده است: «ثُمَّ وَلَّيْتَ إِيْتِكَ وَ هُوَ غُلَامٌ يَشْرَبُ الشَّرَابَ وَ يَلْهُو بِالْكَلَابِ، فَخُنْتَ أَمَاتِكَ وَ أَخْرَبْتَ رَعِيَّتَكَ، وَ لَمْ تُؤَدِّ نَصِيحَةَ رَبِّكَ، فَكَيْفَ تُوَلَّى عَلَى أُمَّةٍ مُحَمَّدَ (صلى الله عليه وآله) مَنْ يَشْرَبُ الْمُسْكِرَ؟ وَ شَارِبُ الْمُسْكِرِ مِنَ الْأَشْرَارِ. وَ لَيْسَ شَارِبُ الْمُسْكِرِ بِأَمِينٍ عَلَى دِرْهِمٍ فَكَيْفَ عَلَى الْأُمَّةِ؟! فَعَنْ قَلِيلٍ تَرُدُّ عَلَى عَمَلِكَ حِينَ تُطَوَّى صِيَّ حَائِفُ الْأَسْتَعْفَارِ.» «تو پسر جوانت را که خمر می‌نوشد و با سگ ها بازی می‌کند، بر تخت حکومت نشانده ای. بنابراین، در امانت، خیانت و مسلمین را بدبخت کرده ای و حق فرمان پروردگارت را ادا نکرده ای. تو چگونه مردی باده نوش را بر امت محمدی فرمانروایی داده ای؟ در حالی که نوشنده مسکرات از فاسقان است و از اشرار به شمار می‌آید. باده نوش، حتی بر درهمی امین نیست، چه رسد بر یک امت؟! به زودی به کیفر عملت خواهی رسید، در آن زمان که پرونده عذر خواهی (و طومار زندگی) بسته شود!». (۱) امام (علیه السلام)

السلام) آینده بسیار تاریک جامعه اسلامی را بعد از روی کار آمدن یزید پیش بینی کرد و به پدر گمراهش معاویه گوشزد نمود، ولی او گوش شنوایی نداشت که پیام حق را درک کند، غرق آرزوها و گرفتار خیالات خام خویش بود.

۱۱ - پاسخ کوبنده امام (علیه السلام) به معاویه

معاویه که برای زمینه سازی خلافت یزید و گرفتن بیعت به حجاز آمده بود، در مدینه جلساتی را تشکیل داد. از جمله در روز دوم ورودش، سراغ حسین بن علی (علیه السلام) و ابن عباس فرستاد. ابن عباس زودتر آمد، معاویه با وی به صورت آهسته مشغول پاورقی ۱. دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۳۳، ح ۴۶۸. صفحه ۲۹۱ گفتگو شد، تا آن که حسین (علیه السلام) وارد شد. معاویه وقتی که حسین (علیه السلام) را دید در سمت راست خویش بالشتی را برای وی آماده کرد. امام حسین (علیه السلام) وارد شد (و برای رعایت ادب اسلامی) سلام کرد. معاویه وی را در سمت راست خویش نشاند و از او جویای احوال فرزندان امام حسن (علیه السلام) شد. (و احترام نمود). پس از آن معاویه خطبه ای را درباره خلافت و بیعت برای فرزندش یزید خواند و از فضایل او یاد کرد و خواستار بیعت برای او شد. ابن عباس دستش را برای سخن گفتن بالا برد و آماده شد که پاسخ معاویه را بدهد، ولی امام حسین (علیه السلام) به وی اشاره کرد و فرمود: «دست نگهدار! مقصود او (معاویه) از سخنانش من هستم و به من بیش از همه تهمت زده است». ابن عباس سکوت کرد و حسین (علیه السلام) ایستاد و پس از حمد و ثنای الهی و درود بر رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) فرمود: «أَمَا بَعِيدُ! يَا مُعَاوِيَةَ! فَلَنْ يُؤَدِّيَ الْقَائِلُ وَإِنْ أَطْنَبَ فِي صَفَةِ الرَّسُولِ (صلی الله علیه و آله) مِنْ جَمِيعِ جُزْءٍ، وَقَدْ فَهَمْتُ مَا لَبَسْتَ بِهِ الْخَلْفَ بَعِيدَ رَسُولِ اللَّهِ مِنْ إِيجَازِ الصَّفَةِ وَالتَّكْبِ عَنِ اسْتِبْلَاحِ الْبَيْعَةِ، وَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ يَا مُعَاوِيَةَ! فَضَحَ الصُّبْحُ فَحَمَّةَ الدُّجَى، وَبَهَرَتِ الشَّمْسُ أَنْوَارَ الشُّرُجِ، وَلَقَدْ فَضَّلْتُ حَتَّى أَفْرَطْتُ، وَأَشَيْتَا تُرْتُ حَتَّى أَجْحَفْتُ، وَمَنْعَتْ حَتَّى بَخَلْتُ، وَجَزَتْ حَتَّى جَاوَزَتْ. مَا بَيَدَلْتُ لِإِنِّي حَقٌّ مِنْ أُمَّتِكَ حَقَّهُ بِنَصِيبِ حَتَّى أَخَذَ الشَّيْطَانُ حَظَّهُ الْاَوْفَرَ، وَنَصَبَ بَيْنَهُ الْاَكْمَلَ، وَفَهَمْتُ مَا ذَكَرْتَهُ عَنْ يَزِيدٍ مِنْ اِكْتِمَالِهِ وَ سِيَّاسَتِهِ لِأُمَّةِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله)، تُرِيدُ أَنْ تُوَهِّمَ النَّاسَ فِي يَزِيدٍ، كَأَنَّكَ تَصِفُ مَحْجُوبًا، أَوْ تُنَعِّتُ غَائِبًا، أَوْ تُخَبِّرُ عَمَّا كَانَ مِمَّا اخْتَوَيْتَهُ بِعِلْمٍ خَاصٍّ، وَقَدْ دَلَّ يَزِيدٌ مِنْ نَفْسِهِ عَلَى مَوْجِعِ رَأْيِهِ، فَخُذْ لِيزِيدٍ فِيمَا أَخَذَ بِهِ مِنْ اسْتِفْرَائِهِ الْكِلَابِ الْمَهَارِشَةَ عِنْدَ التَّحَارُشِ، وَ الْحَمَامِ السَّبْقِ لِاتْرَابِهِنَّ، وَالْقَيْنَاتِ ذَوَاتِ الْمَعَارِيفِ، وَضُرُوبِ الْمَلَاهِي، تَجِدُهُ نَاصِرًا، وَدَعَّ عَنْكَ مَا تُحَاوِلُ. فَمَا أَغْنَاكَ أَنْ تَلْقَى اللَّهَ جَوْرَ هَذَا الْخَلْقِ بِأَكْثَرِ مِمَّا أَنْتَ لَاقِيهِ، فَوَاللَّهِ مَا بَرِحْتَ تَقْدِرُ بِاطِلَا فِي صَفْحَةِ ۲۹۲ جُورِ، وَحَقًّا فِي ظُلْمِ، حَتَّى مَلَأْتَ الْأَشْقِيَةَ، وَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْمَوْتِ إِلَّا غَمَضَةٌ، فَتَقْدِمَ عَلَى عَمَلٍ مَحْضُوظٍ فِي يَوْمٍ مَشْهُودٍ، وَ لَاتَ حِينَ مَنَاصِ، وَرَأَيْتُكَ عَرَضْتَ بِنَا بَعِيدَ هَذَا الْأَمْرِ، وَ مَنَعْنَا عَنْ آبَائِنَا، وَ لَقَدْ لَعَمْرُ اللَّهِ أَوْرَثْنَا الرَّسُولَ (صلی الله علیه و آله) وَوَلَادَةً، وَجِئْتُ لَنَا بِهَا مَا حَجَجْتُمْ بِهِ الْقَائِمَ عِنْدَ مَوْتِ الرَّسُولِ، فَأَذَعَنَ لِلْحُجَّةِ بِذَلِكَ، وَرَدَّهُ الْإِيمَانَ إِلَى النَّصْفِ، فَرَكِبْتُمْ الْأَعْلِيلَ، وَفَعَلْتُمْ الْأَفَاعِيلَ، وَ قُلْتُمْ: كَانَ وَيَكُونُ، حَتَّى أَتَاكَ الْأَمْرُ يَا مُعَاوِيَةَ مِنْ طَرِيقِ كَانَ قَصِيدًا لِغَيْرِكَ، فَهَنَّاكَ فَاعْتَبِرُوا يَا أَوْلِي الْأَبْصَارِ، وَ ذَكَرْتَ قِيَادَةَ الرَّجُلِ الْقَوْمِ بِعَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ تَأْمِيرَهُ لَهُ، وَقَدْ كَانَ ذَلِكَ وَ لِعَمْرٍو بِنِ الْعَاصِ يَوْمَئِذٍ فَضِيلَةٌ بِصِحَّةِ الرَّسُولِ، وَ يَبْعَثُهُ لَهُ، وَ مَا صَارَ لِعَمْرٍو يَوْمَئِذٍ حَتَّى أَنْفَ الْقَوْمِ إِمْرَتَهُ، وَ كَرِهُوا تَقْدِيمَهُ وَ عَدُّوا عَلَيْهِ أَفْعَالَهُ فَقَالَ (صلی الله علیه و آله): «لَا جَرَمَ مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ لَا يَعْمَلُ عَلَيْكُمْ بَعْدَ الْيَوْمِ غَيْرِي» فَكَيْفَ يُحْتَجُّ بِالْمُنْسُوخِ مِنْ فِعْلِ الرَّسُولِ فِي أَوْكَادِ الْأَحْوَالِ وَ أَوْلَاهَا بِالْمُجْتَمَعِ عَلَيْهِ مِنَ الصَّوَابِ؟ أَمْ كَيْفَ صَاحَبْتَ بِصَاحِبِ تَابِعٍ وَ حَوْلِكَ مَنْ لَا يُؤْمِنُ فِي صِيحْبَتِهِ، وَ لَا يَعْتَمِدُ فِي دِينِهِ وَ قَرَابَتِهِ، وَ تَنْحَطُّهُمْ إِلَى مُسِيرِ مَفْتُونٍ، تُرِيدُ أَنْ تَلْبَسَ النَّاسَ شُبُهَةً يَسْعُدُ بِهَا الْبَاقِي فِي دُنْيَاهُ، وَ تَشْقَى بِهَا فِي آخِرَتِكَ، إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْخُسِرَانُ الْمُبِينُ، وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَ لَكُمْ». «أَمَا بَعْدَ (از حمد و ثنای الهی) ای معاویه! هر گوینده ای هر چند بسیار طولانی در وصف رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سخن بگوید، هرگز نمی تواند از همه اوصاف آن حضرت، بخشی را ادا کند. بی گمان دانستم که تو درباره جانشین واقعی بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کمتر سخن گفته ای و از بیان جریان واقعی آن طفره رفته ای. هیئات ای معاویه! سپیدی صبح، تاریکی و ظلمت شدید شب را رسوا کرد، و روشنایی خورشید،

نور چراغ‌ها را بی‌فروغ ساخت. تو به حدّ افراط برتری جویی کردی و به اندازه‌ای بیت‌المال را به خود اختصاص دادی که به حدّ اجحاف رساندی و به گونه‌ای (حقّ خدا و خلق) را منع کردی تا آنجا که به وصف بخل گرفتار شدی. صفحه ۲۹۳ ستمگری را از حد گذراندی. سهم حق دار را به او نپرداختی، تا این که شیطان، بهره فراوان و نصیب کامل خود را، به دست آورد. من می‌دانم تو برای چه هدفی از کمالات یزید و سیاست و مدیریتش درباره اّمّت محمّد (صلی الله علیه و آله) گفته‌ای! تو با این توصیفات می‌خواهی مردم را درباره یزید گمراه سازی و دچار اشتباه کنی. گویا تو کسی را که در پرده است و مردم او را نمی‌شناسند معرفی می‌کنی؟ یا فردی را که اعمالش از دید مردم پنهان است و صف می‌نمایی؟ یا از کسی خبر می‌دهی که با دانش ویژه‌ای او را کشف کرده‌ای؟! در حالی که یزید با اندیشه و اعمال خویش، خود را معرفی کرده است. پس تو برای یزید سرنوشتی را رقم بزنی که خود به آن علاقمند است که همان جنگ و ستیز با سگان ستیزه جو و بازی کبوتران نر و ماده و تماشای زنان نوازنده و خواننده و هرزه و نواختن آلات لهو و لعب است، که او را در این زمینه پیشرو خواهی یافت، و رها کن آنچه را اکنون درصدد آن هستی. (ای معاویه!) چه فایده که افزون بر گناهانت، با وزر و وبال گناهان خلق (که بر عهده گرفته‌ای) خدا را ملاقات کنی؟! به خدا سوگند! تو راه باطل را در بیدادگری، و خشم و غضب را در ستمگری پیموده‌ای، تا آنجا که پیمانۀ آن را بر نمودی ز در حالی که میان تو و مرگ جز به اندازه یک چشم بر هم زدن فاصله نیست! پس از آن، با اعمالی مشخص، در روزی آشکار، بر خدا وارد می‌شوی و چاره‌ای جز این نخواهی داشت. تو را در حالی می‌بینم که به ما بدی کردی و حقّ پدران ما را از ما منع نموده‌ای، و حال آن که به خدا سوگند! پیامبر (صلی الله علیه و آله) از زمان ولادت، ما را وارث آن کرده بود، و همان استدلالی که پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله) (در جریان سقیفه) آوردند، تو نیز علیه ما آوردی! وی (خلیفه اول) آن دلایل را باور کرد، ولی بعداً انصاف داد (و به خطای خود اعتراف کرد) در نتیجه دست به توجیّهات زد و هر چه خواستید، انجام دادید و چنین و چنان گفتید تا این که امر حکومت به دست تو (ای معاویه) افتاد، البتّه از راهی که صفحه ۲۹۴ هدف آن غیر از تو بود ز صاحبان خرد باید عبرت بگیرند. و یادآوری کردی که آن مرد (عمرو بن عاص) در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به عنوان امیر از طرف حضرت انتخاب شده بود، آری چنین بود. آن روز عمرو بن عاص به خاطر همراهی و بیعت با پیامبر (صلی الله علیه و آله)، دارای فضیلتی بود، ولی با این حال به گونه‌ای عمل کرد که مردم امارت وی را نپذیرفتند و کارهای ناپسند او را بر شمردند، تا جایی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «ای مهاجران! از امروز به بعد جز من کسی بر شما امارت نخواهد داشت». چگونه به عمل منسوخ پیامبر (صلی الله علیه و آله) که در شرایط خاصّی صورت گرفت (سپس آن را نسخ فرمود) می‌توان تمسّک جست؟ یا چگونه با کسی همدمی که نمی‌توان به او اعتماد کرد؟ و اطراف تو کسی است که دین و خویشاوندی اش مورد اطمینان نیست، تو می‌خواهی مردم را به سوی مردی اسرافگر و فریب خورده سوق دهی و آنان را در مسیری بیندازی که وی در دنیایش لذّت ببرد و تو آخرت خویش را بر باد دهی، به یقین این همان زیان آشکار است. از خداوند برای خود و شما طلب آمرزش می‌کنم! (۱) این خطبه حساب شده و منطقی، و در عین حال صریح و شجاعانه بیانگر این حقیقت است که اوّلًا: امام حسین (علیه السلام) سعی داشت با منطق و استدلال روشن، جلو خود کامگی‌های معاویه را - مخصوصاً در نصب یزید به خلافت - بگیرد و عواقب شوم دنیوی و اخروی آن را نمایان کند. صفات زشت واقعی یزید را بر شمرد، امواج خروشان افکار عمومی مسلمین را بر ضدّ او نشان دهد. ثانیاً: به معاویه گوشزد کرد که افکار عمومی مسلمین بر ضدّ تو و مخصوصاً بر ضدّ یزید است، همه از سوابق زشت او آگاه شده‌اند و پرده پوشی بر آن ممکن نیست. اضافه بر همه اینها نزدیک بودن پایان عمر او و بازخواست در دادگاه عدل الهی را پاورقی ۱. الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۰۷-۲۰۹ و اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۸۳-۵۸۴. صفحه ۲۹۵ به او یادآور شد و او را به شدّت انداز کرد. همه اینها نشان می‌دهد که بر خلاف پندار بعضی از گویندگان، امام حسین (علیه السلام) در عصر خلافت معاویه هرگز دست از مبارزه با او و یارانش برنداشت.

۱۲ - من کسی را صالح تر از یزید نمی دانم!!

معاویه پس از ایراد آن خطبه (خطبه پیشین) و شنیدن پاسخ کوبنده امام حسین (علیه السلام) به مدت سه روز از مردم فاصله گرفت و بیرون نیامد (تا غوغای مردم فرو نشیند) پس از سه روز از منزل خارج شد و دستور داد که مردم را در مسجد جمع کنند. مردم در مسجد اجتماع کردند و آنها که از بیعت با یزید امتناع کرده بودند، کنار منبر نشستند. معاویه حمد و ثنای الهی را به جای آورد، آنگاه در فضل یزید و قرائت قرآنش سخن گفت! سپس گفت: ای مردم مدینه! من مصمم هستم که برای یزید بیعت بگیرم و از این رو، شهر و روستایی نبود جز آن که برای بیعتش افرادی را اعزام کردم، و مردم همه تسلیم شدند و بیعت کردند. من بیعت مردم مدینه را تأخیر انداختم چرا که با خود گفتم: بزرگ این قوم و اصل و ریشه آن اینجاست و اینان کسانی اند که من در امر بیعت با آنها مشکلی ندارم و کسانی که از بیعت با یزید امتناع کردند، به مهربانی با او سزاوارترند! به خدا سوگند! اگر کسی را می یافتم که از یزید جهت تصدی امر خلافت بهتر و شایسته تر بود، برای همان شخص بیعت می گرفتم!! امام حسین (علیه السلام) برخاست و گفت: «وَاللَّهِ لَقَدْ تَرَكْتُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ أَبًا وَأُمَّ وَنَفْسًا، به خدا سوگند! تو کسی را که از یزید از جهت پدر، مادر و ارزش های فردی (دینی و صفات انسانی) بهتر است، کنار گذاشتی». معاویه گفت: گویا خودت را می گویی؟! فرمود: آری! صفحه ۲۹۶ معاویه گفت: پاسخش آن است که آری از نظر مادر، به جانم سوگند! مادر تو از مادر وی (یزید) بهتر است. اگر مادرت هیچ فضیلتی نداشت، جز آن که زنی از زنان قریش بود، کافی است، چرا که زنان قریش افضل همه زنانند! چه برسد به این که وی دختر رسول خداست. علاوه بر آن که دین و سابقه وی در اسلام، فضیلت دیگری است. بنابراین، به خدا سوگند! مادرت از مادرش بهتر است. و اما پدرت، بدان که پدر تو کار پدرش را (معاویه) به خدا واگذار کرد و (در آن منازعه) خداوند پدرش را بر پدر تو پیروز ساخت. امام حسین (علیه السلام) فرمود: «حَسْبُكَ جَهْلُكَ! أَتَوْتِ الْعَاجِلَ، عَلَى الْأَجَلِ، چه قدر نادانی، تو دنیای زودگذر را بر آخرت برگزیدی! (و با نیرنگ و حيله بر تخت قدرت نشستی)». معاویه گفت: و اما این که خودت را برتر از یزید می دانی، به خدا سوگند! یزید برای سرپرستی امت محمد از تو بهتر است! امام حسین (علیه السلام) فرمود: «هَذَا هُوَ الْإِفْكَ وَالزُّورُ، يَزِيدُ شَارِبُ الْخَمْرِ وَ مُشْتَرِي اللَّهْوِ خَيْرٌ مِنِّْي، این سخن تو بسیار نادرست و باطل است، آیا یزید شارب الخمر و آن کس که خریدار لهو و گناه است، از من بهتر است؟!». معاویه که پاسخی نداشت، گفت: پسر عمویت را ناسزا مگو، چرا که اگر نزد وی از او بدگویی کنی (آنقدر بردبار است که) هرگز به تو ناسزا نخواهد گفت!!! معاویه که در برابر سخنان محکم امام حسین (علیه السلام) درمانده شده بود، رو به مردم کرد و گفت: ای مردم! شما می دانید رسول خدا از دنیا رفت ولی کسی را خلیفه قرار نداد! مسلمانان ابوبکر را خلیفه کردند! و بیعت و خلافت او، بیعتی صحیح بود. ابوبکر به کتاب خدا و سنت رسولش عمل کرد و هنگامی که وقت مرگش فرا رسید، رأیش بر این قرار گرفت که عمر را به جانشینی خود برگزیند. عمر نیز به کتاب خدا و سنت رسولش عمل کرد، تا هنگام مرگش چنین به خاطرش رسید که خلافت را به شورای صفحه ۲۹۷ شش نفره واگذار نماید. در نتیجه ابوبکر برای بعد از خودش راهی را پیش گرفت که رسول خدا انجام نداده بود و عمر نیز به شیوه ای عمل کرد که ابوبکر آن گونه عمل نکرده بود. همه اینها کارهایی را که به تشخیصشان به نفع مسلمین بوده، انجام دادند، من هم تشخیص داده ام، برای جلوگیری از اختلاف و پراکندگی! و با یک نظر منصفانه! جهت مسلمانان، برای یزید بیعت بگیرم. (۱) معاویه از یک سو می دانست اگر مدینه - یعنی کانون هدایت های پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و مرکز بزرگان اسلام اعم از مهاجران و انصار و فرزندان آنها - با فرزند او بیعت نکند کار او سامان نمی گیرد و مناطق دیگری که بیعت کرده اند تدریجاً باز می گردند، لذا سعی داشت به هر حيله ای شده برای یزید بیعت بگیرد: از طریق تطمیع، تهدید، فریب و نیرنگ و هر وسیله ممکن دیگر. ولی کسی که نقشه های او را نقش بر آب کرد و او را در رسیدن به مقصود ناکام گذاشت، امام حسین (علیه السلام) بود که در جلسات تبلیغی معاویه حضور می یافت و با فصاحت و بلاغت

و شجاعتی که از پدر بزرگوارش علی (علیه السلام) به ارث برده بود، دهان معاویه را می بست و نیرنگ او را برای همه مردم فاش می ساخت.

۱۳ - خطبه ای بسیار مهم و سرنوشت ساز

سلیم بن قیس روایت کرده است که: «یک سال قبل از مرگ معاویه، امام حسین (علیه السلام) به اتفاق عبدالله بن عباس و عبدالله بن جعفر به حج رفت. در این سفر امام (علیه السلام) مردان و زنان بنی هاشم و خادمان آنها را و از انصار هر کس را که با امام (علیه السلام) و اهل بیتش آشنا بود جمع کرد. سپس به سراغ اصحاب رسول خدا - آنها که به درستی و تقوا معروف بودند، و در موسم حج حضور داشتند - فرستاد و همه آنها را در منا جمع فرمود. در پاورقی ۱. الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۲۱۱-۲۱۲. صفحه ۲۹۸ نتیجه جمعیتی بیش از هفتصد نفر در آن مکان اجتماع کردند که اکثر آنها از تابعین و حدود دویست نفر نیز از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بودند. امام حسین (علیه السلام) برخاست و میان آنان خطبه ای ایراد کرد. پس از حمد و ثنای الهی فرمود: «أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ هَذَا الطَّاعِيَةَ قَدْ فَعَلَ بِنَا وَ بِشِيعَتِنَا مَا قَدْ رَأَيْتُمْ وَ عَلِمْتُمْ وَ شَهِدْتُمْ وَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكُمْ عَنْ شَيْءٍ، فَإِنْ صَدَقْتُ فَصَدُّقُونِي وَ إِنْ كَذِبْتُ فَكَذِّبُونِي، وَ أَسْأَلُكُمْ بِحَقِّ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ حَقِّ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ قِرَابَتِي مِنْ نَبِيِّكُمْ لَمَّا سَيَّرْتُمْ مَقَامِي هَذَا وَ صَفَّيْتُمْ مَقَالَتِي وَ دَعَوْتُمْ أَجْمَعِينَ فِي أَمْصَارِكُمْ مِنْ قِبَائِلِكُمْ مَنْ آمَنْتُمْ مِنَ النَّاسِ». «اما بعد! همه شما دیدید، دانستید و شاهد بودید که این مرد طغیانگر (معاویه) با ما و شیعیان ما چه کرده است؟! من اکنون می خواهم از شما اموری را بپرسم که اگر راست گفتم، مرا تصدیق کنید و اگر (خدای ناکرده) خلاف گفتم، تکذیب نمایید! و شما را به حق خداوند و پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) و نسبتی که با پیامبران دارم، سوگند می دهم که حادثه امروز را به مردم برسانید و سخنانم را برای آنان باز گو کنید و در شهرهایتان افراد مطمئن از مردم را دعوت کنید!». در روایت دیگری آمده است که پس از جمله «اگر سخنم نادرست باشد، آن را تکذیب نمایید» فرمود: «إِسْمَعُوا مَقَالَتِي وَ اكْتُبُوا قَوْلِي ثُمَّ ارْجِعُوا إِلَى أَمْصَارِكُمْ وَ قِبَائِلِكُمْ فَمَنْ آمَنْتُمْ مِنَ النَّاسِ وَ تَقَّيْتُمْ بِهِ فَأَدْعُوهُمْ إِلَى مَا تَعْلَمُونَ مِنْ حَقِّهَا فَإِنِّي أَتَخَوَّفُ أَنْ يَدْرُسَ هَذَا الْأَمْرُ وَ يَذْهَبَ الْحَقُّ وَ يَغْلِبَ، وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ...». «سخن مرا بشنوید و یادداشت کنید، و هنگامی که به شهرها و قبیله هایتان باز گشتید، افراد مورد اعتماد از مردم را، به سوی (اهداف) ما فرا خوانید چرا که من می ترسم امر دین کهنه و نابود شود و حق از بین برود، و مغلوب شود، هر چند که خداوند نورش را کامل می کند، اگر چه کافران آن را ناخوشایند دارند!». آنگاه امام (علیه السلام) هر چه از آیات قرآن که درباره اهل بیت نازل شده بود را تلاوت و صفحه ۲۹۹ تفسیر فرمود و تمام سخنانی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره پدرش (علی (علیه السلام)) و مادرش (حضرت زهرا (علیها السلام)) و برادرش و درباره خودش و اهل بیتش فرموده بود، نقل کرد و اصحاب نیز گفتارش را تصدیق کرده، می گفتند: همه ما این سخنان را شنیده ایم و تابعین نیز می گفتند: ما نیز این اخبار را از افراد موثق و مورد اعتماد صحابه شنیده ایم. آنگاه امام فرمود: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ إِلَّا حَدَّثْتُمْ بِهِ مَنْ يَتَّقُونَ بِهِ وَ بَدِينَهُ... شما را به خدا سوگند می دهم! این سخنان را برای کسانی که به آنان و دینشان اعتماد دارید، نقل کنید». سلیم بن قیس می گوید: از جمله اموری که امام حسین (علیه السلام) آنان را به اقرارش سوگند داد، این بود که فرمود: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ كَانَ أَحَا رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) حِينَ آخَى بَيْنَ أَصْحَابِهِ فَأَخَى بَيْنَهُ وَ بَيْنَ نَفْسِهِ، وَ قَالَ أَنْتَ أَخِي وَ أَنَا أَخُوكَ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ؟» قالوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قال: أُنشِدُكُمْ اللَّهَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) إِشْتَرَى مَوْضِعَ مَسْجِدِهِ وَ مَنَازِلَهُ فَأَبْتَنَاهُ ثُمَّ ابْتَنَى فِيهِ عَشْرَةَ مَنَازِلَ تَسَعَهُ لَهُ وَ جَعَلَ عَاشِرَتِهَا فِي وَسْطِهَا لِأَبِي، ثُمَّ سَدَّ كُلَّ بَابٍ شَارِعَ إِلَى الْمَسْجِدِ غَيْرَ بَابِهِ فَتَكَلَّمَ فِي ذَلِكَ مَنْ تَكَلَّمَ. فَقَالَ: مَا أَنَا سِددْتُ أَبْوَابَكُمْ وَ فَتَحْتُ بَابَهُ وَ لَكِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي بِسِددِ أَبْوَابِكُمْ وَ فَتَحَ بَابَهُ، ثُمَّ نَهَى النَّبِيَّ أَنْ يَنَامُوا فِي الْمَسْجِدِ غَيْرَهُ...! قالوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قال: أَتَعْلَمُونَ أَنَّ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَرَصَ عَلَى كُوَّةِ قَدْرِ عَيْنِهِ يَدْعُهَا فِي مَنْزِلِهِ إِلَى الْمَسْجِدِ قَابِي عَلَيْهِ، ثُمَّ حَطَبَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ ابْتِنِي مَسْجِدًا طَاهِرًا لَا يَسْكُنُهُ غَيْرِي وَ غَيْرِ أَخِي وَ بَنِيهِ؟ قالوا:

اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) نَصَبَهُ يَوْمَ غَدِيرِ خُمِّ فَنَادَى لَهُ بِالْوَلَايَةِ، صَفْحَهُ ۳۰۰ وَقَالَ لِيُبَلِّغَ الشَّاهِدَ الْغَائِبَ»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لَهُ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ: أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى، وَأَنْتَ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ بَعْدِي؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) حِينَ دَعَا النَّصَارَى مِنْ أَهْلِ نَجْرَانَ إِلَى الْمُبَاهَلَةِ لَمْ يَأْتِ إِلَّا بِهِ وَبِصَاحِبَتِهِ وَابْنَتَيْهِ». قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ أَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ دَفَعَ إِلَيْهِ الْبُلُوَاءَ يَوْمَ خَيْبَرَ ثُمَّ قَالَ: لَا تَدْفَعُهُ إِلَى رَجُلٍ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَيُحِبُّ اللَّهُ وَرَسُولَهُ، كَرَارٌ غَيْرُ فَرَارٍ يَفْتَحُهَا اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بَعَثَهُ بِرَاءَةً وَقَالَ: لَا يُبَلِّغُ عَنِّي إِلَّا أَنَا أَوْ رَجُلٌ مِنِّي؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَمْ تُنَزَلْ بِهِ شِدَّةٌ قَطُّ إِلَّا قَدَمَهُ لَهَا ثِقَةٌ بِهِ، وَأَنَّهُ لَمْ يَدْعُهُ بِاسْمِهِ قَطُّ إِلَّا يَقُولُ: يَا أَخِي وَادْعُوا لِي أَخِي؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَضَى بَيْنَهُ وَبَيْنَ جَعْفَرٍ وَزَيْدٍ فَقَالَ: يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَأَنْتَ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ بَعْدِي؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ كَانَتْ لَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) كُلُّ يَوْمٍ خَلْوَةٌ، وَكُلُّ لَيْلَةٍ دَخْلَةٌ، إِذَا سَأَلَهُ أَعْطَاهُ، وَإِذَا سَكَتَ أَبْدَاهُ؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فَضَّلَهُ عَلَى جَعْفَرٍ وَحَمْزَةَ حِينَ قَالَ لِفَاطِمَةَ (عليها السلام): زَوْجَتِكَ خَيْرُ أَهْلِ بَيْتِي، أَقْدَمُهُمْ سِلْمًا، وَأَعْظَمُهُمْ حِلْمًا وَأَكْثَرُهُمْ عِلْمًا؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ: أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ بَنِي آدَمَ، وَأَخِي عَلِيُّ سَيِّدُ الْعَرَبِ، وَفَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ ابْنَايَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. صَفْحَهُ ۳۰۱ قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) أَمَرَهُ بِغُيْمِيهِ وَأَخْبَرَهُ أَنَّ جَبْرِئِيلَ يُعِينُهُ عَلَيْهِ؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. قَالَ: «أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ فِي آخِرِ خُطْبَتِهِ خُطْبَاهَا: إِنِّي تَرَكْتُ فِيكُمْ التَّفَلُّينِ كِتَابَ اللَّهِ وَأَهْلَ بَيْتِي، فَتَمَسَّكُوا بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا؟»، قَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید علی بن ابی طالب (علیه السلام) برادر رسول خدا (صلى الله عليه وآله) بود، در آن زمان که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) یارانش را با یکدیگر برادر قرار داد، میان علی و خودش، عقد برادری و اخوت خواند و به وی فرمود: «در دنیا و آخرت تو برادر من و من برادر تو خواهم بود؟» همگی گفتند: آری به خدا سوگند! فرمود: «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید که رسول خدا زمین مسجد (مسجد النبی) را و زمین منزل های خود را خرید، سپس در آنجا ده حجره ساخت که نه تائی آن را برای خود و دهمی آن را - در وسط آن مکان - برای پدرم علی (علیه السلام) قرار داد. سپس (به فرمان خدا) همه درهایی را که به مسجد باز می‌شد، بست به جز در خانه پدرم را. در این باره برخی به پیامبر (صلى الله عليه وآله) اعتراض کردند! رسول خدا فرمود: «من از پیش خود درهای خانه های شما را نبستم و در خانه او را باز نگذاشتم، بلکه خداوند به من چنین فرمان داد». سپس رسول خدا - به جز پدرم - مردم را از خوابیدن در مسجد نهی کرد... همگی گفتند: آری به خدا سوگند شنیده ایم! سپس امام در ادامه این سخن افزود: «آیا می‌دانید که عمر بن خطاب سعی داشت سوراخی به اندازه چشم خود از منزلش به مسجد باقی بگذارد، ولی رسول خدا (صلى الله عليه وآله) جلوی این مقدار را نیز گرفت، سپس خطبه ای خواند و فرمود: خداوند به من فرمان داد که بنای مسجد را پاک قرار دهم و لذا جز من و برادرم (علی (علیه السلام)) و فرزندان کسی حق سکونت در آن ندارد؟» همگی گفتند: آری به خدا سوگند شنیده ایم! امام (علیه السلام) فرمود: «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید رسول خدا (صلى الله عليه وآله) صفحه ۳۰۲ علی (علیه السلام) را در روز غدیر خم به ولایت منصوب کرد و فرمود: حاضران به غایبان این جریان را اطلاع دهند؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم! فرمود: «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید رسول خدا (صلى الله عليه وآله) در جریان جنگ تبوک (هنگامی که علی (علیه السلام) را به عنوان جانشین خود در مدینه گذاشت، در پی سخنان کنایه آلود منافقان و گلاویه علی (علیه السلام) پیامبر اکرم (صلى الله عليه وآله) خطاب به وی) فرمود: موقعیت و جایگاه تو در نزد من، همانند جایگاه هارون است، نسبت به موسی (هارون، جانشین حضرت موسی بود) و تو بعد از من، سرپرست تمامی مؤمنانی؟» گفتند: آری به خدا سوگند! امام (علیه السلام) فرمود: «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) هنگامی که نصارای نجران را برای

مباهله فرا خواند، جز علی (علیه السلام) و همسرش و دو فرزندش را همراه خود نبرد؟» گفتند: آری به خدا سوگند! (پس علی (علیه السلام) به منزله نفس پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود). فرمود: «شما را به خدا سوگند می‌دهم! آیا می‌دانید که در جنگ خیبر، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پرچم را به دست علی (علیه السلام) سپرد و فرمود: پرچم را به دست مردی می‌سپارم که خدا و رسولش او را دوست دارند و او نیز خدا و رسولش را دوست دارد، پیوسته به صف دشمن حمله می‌کند و هرگز فرار نمی‌کند؛ خداوند فتح و پیروزی را به دستان او تحقّق می‌بخشد؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم! فرمود: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای جریان براءت (و خواندن آیات نخستین سوره توبه میان مشرکان هنگام حج) علی (علیه السلام) را فرستاد، و (برای پیش‌گیری از اعتراض بعضی) فرمود: (جبرئیل از جانب خداوند به من فرمان داد که این آیات را) جز خودم و یا مردی از (بستگان) من (که به جای من است) نباید ابلاغ کند؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم! فرمود: «آیا می‌دانید که هیچ‌گاه سختی و مشکلی به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روی صفحه ۳۰۳ نمی‌آورد مگر آن که علی (علیه السلام) را - به سبب اعتمادی که به وی داشت - برای رفع آن می‌فرستاد و دیگر آن که هرگز وی را به نام، فرا نمی‌خواند مگر آن که در پی آن می‌فرمود: ای برادرم! و می‌فرمود: برادرم را فراخوانید؟» همه گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. فرمود: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بین علی و جعفر و زید (بن حارثه) داوری کرد (و هر یک را به وصفی ستود) و درباره علی (علیه السلام) فرمود: ای علی تو از منی و من از تو و تو پس از من ولی و سرپرست همه مؤمنانی؟» گفتند: آری به خدا سوگند! امام فرمود: «آیا می‌دانید که علی (علیه السلام) هر روز با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خلوتی داشت و هر شب بر وی وارد می‌شد (و در مجلس خصوصی از محضر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) استفاده می‌کرد) و هرگاه از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سؤال می‌کرد، به وی پاسخ می‌داد و هرگاه سکوت می‌کرد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خود شروع به سخن گفتن با او می‌نمود؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. امام (علیه السلام) ادامه داد: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وی را بر جعفر و حمزه برتری داد (آنکه به فاطمه (علیها السلام) فرمود: تو را به تزویج بهترین فرد از اهل بیتم در آوردم، همان کس که قبل از همه اسلام آورد و از همه حلیم‌تر است و دانش وی از همه بیشتر است؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. امام (علیه السلام) فرمود: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: من سرور فرزندان آدم می‌باشم و برادرم علی (علیه السلام)، سرور عرب است و فاطمه (علیها السلام) سرور زنان اهل بهشت است و فرزندانم حسن و حسین (علیهما السلام) سرور جوانان اهل بهشتند؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. فرمود: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) فرمان داد که غسلش دهد و به وی خبر داد که جبرئیل در این کار کمکش می‌کند؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. صفحه ۳۰۴ فرمود: «آیا می‌دانید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در آخرین خطبه اش فرمود: من می‌روم و میان شما دو چیز گرانبها به یادگار می‌گذارم: کتاب خدا و اهل بیتم؛ پس به این دو تمسک جوئید که هرگز گمراه نخواهید شد؟» گفتند: آری به خدا سوگند می‌دانیم. خلاصه این که: امام (علیه السلام) هر چه را که در قرآن و همچنین به زبان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به طور ویژه درباره علی (علیه السلام) و درباره اهل بیتش آمده بود بیان کرد و صحابه و تابعین را سوگند داد (و از آنان اقرار گرفت) صحابه می‌گفتند: آری ما شنیدیم و تابعی می‌گفت: آری برای ما نیز افراد موثق فلانی و فلانی نقل کرده‌اند. سپس در پایان آنان را سوگند داد و فرمود: «آیا شنیده‌اید که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می‌فرمود: هر کس گمان کند مرا دوست دارد در حالی که علی (علیه السلام) را دشمن می‌دارد، دروغ گفته است، نمی‌شود مرا دوست بدارد و علی را دشمن». کسی سؤال کرد: ای رسول خدا! چرا نمی‌شود؟ فرمود: «زیرا که او از من است و من از اویم. هر کس او را دوست دارد، مرا دوست می‌دارد و هر کس مرا دوست می‌دارد، به یقین خدا را دوست دارد و هر کس علی را دشمن بدارد، به یقین با من دشمنی کرده است و هر کس با من دشمنی کند، خدا را دشمن داشته است؟» همگی گفتند: آری، این را نیز شنیده‌ایم. پس از آن همگی متفرّق شدند (و این خبر در تمام شهرها پیچید). (۱) امام (علیه السلام) با

این خطابه حساب شده و پر معنی در آن مجمع بزرگ، که در آن زمان مهمترین مجمع در نوع خود محسوب می شد، با حضور دویست نفر از صحابه و صدها نفر از تابعین و شخصیت های سرشناس و معروف علمی و دینی جهان اسلام پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۱۸۱-۱۸۵. صفحه ۳۰۵ چند هدف مهم را دنبال می فرمود: ۱- امام نشان داد که حاکمان ظالم بنی امیه که دستور داده اند علی (علیه السلام) را بر فراز منابر سب و ناسزا گویند به چه کسی بدگویی می کنند؟ آن کس که همچون جان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و برادر و جانشین و وصی او بود، و همین امر سبب شد که مردم از یک سو به ماهیت ضد اسلامی بنی امیه پی ببرند و از سوی دیگر با این برنامه ننگین یعنی ناسزاگویی بر منابر به مبارزه برخیزند. ۲- هدف دیگر این بود که قدرت بنی امیه دلیلی بر حقیقت آنها شمرده نمی شود و مردم جنایات آنها را به دست فراموشی نسپارند. ۳- امام (علیه السلام) بذره های انقلابها و قیام های آینده را بر ضد این شجره خبیثه ملعونه در افکار پاشید و چیزی نگذشت که به ثمر نشست. ۴- اگر امام (علیه السلام) در کربلا با قیام و مبارزه نظامی خود و نوشیدن شربت شهادت، بنی امیه را رسوا ساخت، در اینجا با این قیام فرهنگی افکار را بیدار ساخت و راه و رسم مبارزه با این گروه از منافقان را که متأسفانه بر جایگاه پیامبر (صلی الله علیه و آله) تکیه زده بودند، نشان داد.

۱۴ - من فقط برای اقامه حق قیام کردم

از خطبه های امام حسین (علیه السلام) است که درباره امر به معروف و نهی از منکر ایراد فرموده است (این کلام از امیرمؤمنان علی (علیه السلام) نیز نقل شده است): «اعْتَبِرُوا أَيُّهَا النَّاسُ بِمَا وَعَظَ اللَّهُ بِهِ أَوْلِيَاءَهُ مِنْ سُوءِ ثَنَائِهِ عَلَى الْأَخْبَارِ إِذْ يَقُولُ: (لَوْلَا بِنَهَائِهِمُ الرَّبَّائِيُونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمُ) (۱) وَقَالَ: (لَعَنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ) إِلَى قَوْلِهِ: (لَبِئْسَ پاورقی ۱. مائده، آیه ۶۳. صفحه ۳۰۶ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) (۱) وَإِنَّمَا عَابَ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ لِأَنَّهُمْ كَانُوا يَرَوْنَ مِنَ الظَّالِمَةِ الَّذِينَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمُ الْمُنْكَرَ وَالْفَسَادَ فَلَا يَنْهَوْنَهُمْ عَنْ ذَلِكَ رَغْبَةً فِيمَا كَانُوا يَتَأَلَوْنَ مِنْهُمْ وَرَهْبَةً مِمَّا يَحْذَرُونَ، وَاللَّهُ يَقُولُ: (فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاحْشَوْنَ) (۲) وَقَالَ: (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) (۳) فَبَدَأَ اللَّهُ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةً مِنْهُ لِعَلِمِهِ أَنَّهَا إِذَا أُدِيَتْ وَأَقِيَمَتْ اسْتِقَامَتِ الْفُرَائِضُ كُلُّهَا هَيَّيْنَا وَصَيَّعْبْنَا، وَذَلِكَ أَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ دُعَاءٌ إِلَى الْإِسْلَامِ مَعَ رَدِّ الْمَظَالِمِ وَمُخَالَفَةِ الظَّالِمِ، وَقَسَمَهُ الْقِيَاءَ وَالْغَنَائِمِ وَأَخَذَ الصَّدَقَاتِ مِنْ مَوَاضِعِهَا، وَوَضَعَهَا فِي حَقِّهَا. ثُمَّ أَنْتُمْ أَيُّهَا الْعَصَايَةُ عَصَابَةٌ بِالْعِلْمِ مَشْهُورَةٌ، وَبِالْخَيْرِ مَذْكُورَةٌ، وَبِالنَّصِيحَةِ مَعْرُوفَةٌ، وَبِاللَّهِ فِي أَنْفُسِ النَّاسِ مَهَابَةٌ يَهَابُكُمْ الشَّرِيفُ، وَيُكْرِمُكُمْ الضَّعِيفُ، وَيُؤَيِّرُكُمْ مَنْ لَا فَضْلَ لَكُمْ عَلَيْهِ وَلَا يَدَ لَكُمْ عِنْدَهُ، تَشْفَعُونَ فِي الْخَوَاصِّ إِذَا امْتَنَعَتْ مِنْ طُلَابِهَا، وَتَمْشُونَ فِي الطَّرِيقِ بِهَيْبَةِ الْمُلُوكِ وَكَرَامَةِ الْأَكْبَارِ، أَلَيْسَ كُلُّ ذَلِكَ إِنَّمَا نَلْتَمُوهُ بِمَا يُرْجَى عِنْدَكُمْ مِنَ الْقِيَامِ بِحَقِّ اللَّهِ، وَإِنْ كُنْتُمْ عَنْ أَكْثَرِ حَقِّهِ تَقْصِرُونَ، فَاسْتَحْفَفْتُمْ بِحَقِّ الْإِنْمَةِ، فَأَمَّا حَقُّ الضَّعْفَاءِ فَضَيِّعْتُمْ، وَأَمَّا حَقُّكُمْ بِزَعْمِكُمْ فَطَلَبْتُمْ، فَلَا مَالَ بَدَلْتُمُوهُ، وَلَا نَفْسًا خَاطَرْتُمْ بِهَا لِذِي خَلْقِهَا، وَلَا عَشِيرَةً عَادَيْتُمُوهَا فِي ذَاتِ اللَّهِ، أَنْتُمْ تَتَمَنُونَ عَلَى اللَّهِ جَنَّتَهُ وَمَجَاوِرَةَ رُسُلِهِ وَأَمَانَهُ مِنْ عِيَادِهِ. لَقَدْ خَشِيتُ عَلَيْكُمْ أَيُّهَا الْمُتَمَنُونَ عَلَى اللَّهِ أَنْ تُحَلَّ بِكُمْ نِقْمَةٌ مِنْ نِقْمَاتِهِ، لِأَنَّكُمْ بَلَّغْتُمْ مِنْ كِرَامِيَةِ اللَّهِ مَنْزِلَتَهُ فَضَلَّيْتُمْ بِهَا وَمَنْ يُعْرِفُ بِاللَّهِ لَا تُكْرِمُونَ وَأَنْتُمْ بِاللَّهِ فِي عِبَادِهِ تُكْرِمُونَ، وَقَدْ تَرَوْنَ عَهْدَ اللَّهِ مَقْضُوعَةً فَلَا تَفْرَعُونَ، وَأَنْتُمْ لِبَعْضِ ذِمِّمِ آبَائِكُمْ تَفْرَعُونَ وَذِمَّةُ رَسُولِ اللَّهِ مَحْقُورَةٌ، وَالْعُمِّيُّ وَالْبُكْمِيُّ وَالزَّمِينُ فِي الْمَدَائِنِ مُهْمَلَةٌ لَا تُرْحَمُونَ، وَلَا فِي مَنْزِلَتِكُمْ تَعْمَلُونَ، وَلَا مِنْ عَمَلٍ فِيهَا تَعْنُونَ، وَبِالْأَذْهَانِ وَالْمَصَانِعِ عِنْدَ الظَّالِمَةِ تَأْمَنُونَ، كُلُّ ذَلِكَ مِمَّا پاورقی ۱. مائده، آیات ۷۸-۷۹. ۲. مائده، آیه ۴۴. ۳. توبه، آیه ۷۱. صفحه ۳۰۷ أَمَرَكُمْ اللَّهُ بِهِ مِنَ النَّهْيِ وَالنَّهْيِ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ، وَأَنْتُمْ أَعْظَمُ النَّاسِ مُصِيبَةً لِمَا غَلَبْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ مَنَازِلِ الْعُلَمَاءِ لَوْ كُنْتُمْ تَسْتَعِينُونَ. ذَلِكَ بِأَنَّ مَجَارِيَ الْأُمُورِ وَالْأَحْكَامِ عَلَى أَيْدِي الْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ، الْأَمْنَاءِ عَلَى حَلَالِهِ وَحَرَامِهِ، فَأَنْتُمْ الْمَسْلُوبُونَ تِلْكَ الْمَنْزِلَةَ، وَمَا سَلِبْتُمْ ذَلِكَ إِلَّا بِتَفَرُّقِكُمْ عَنِ الْحَقِّ وَاخْتِلَافِكُمْ فِي السُّنَّةِ بَعِيدِ الْبَيِّنَةِ الْوَاضِحَةِ، وَلَوْ صَبَرْتُمْ عَلَى الْأَذَى وَتَحَمَّلْتُمْ الْمُؤُونَةَ فِي ذَاتِ اللَّهِ كَانَتْ أُمُورُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ تَرْدًا، وَعَنْكُمْ تَصُدْرًا، وَالْيَكْمُ تَرْجُحًا، وَلَكِنَّكُمْ مَكَّنْتُمْ الظَّالِمَةَ مِنْ مَنْزِلَتِكُمْ، وَأَسَلِمْتُمْ أُمُورَ اللَّهِ فِي أَيْدِيهِمْ يَعْمَلُونَ بِالسُّبُهَاتِ، وَيَسِيرُونَ فِي الشَّهَوَاتِ، سَلَطْتُمْ عَلَى ذَلِكَ فِرَارَكُمْ مِنْ

الْمَوْتِ وَإِعْجَابِكُمْ بِالْحَيَاةِ الَّتِي هِيَ مُفَارِقَتِكُمْ، فَأَسْلَمْتُمْ الضُّعْفَاءَ فِي أَيْدِيهِمْ، فَمِنْ بَيْنِ مَسْتَعْبِدٍ مَقْهُورٍ وَبَيْنِ مُسْتَضْعَفٍ عَلَى مَعِيشَتِهِ مَغْلُوبٍ، يَتَقَلَّبُونَ فِي الْمُلْكِ بِأَرَائِهِمْ وَيَسْتَشْعِرُونَ الْخِزْيَ بِأَهْوَائِهِمْ، إِفْتِدَاءً بِالْأَشْرَارِ، وَجُزْأَةً عَلَى الْجَبَّارِ، فِي كُلِّ بَلَدٍ مِنْهُمْ عَلَى مُبْتَرِهِ حَطِيبٌ يَضِيقُ، فَالْأَرْضُ لَهُمْ شَاغِرَةٌ وَ أَيْدِيهِمْ فِيهَا مَبْسُوطَةٌ، وَالنَّاسُ لَهُمْ حَوْلٌ لَا يَدْفَعُونَ يَدَ لَامِسٍ، فَمِنْ بَيْنِ جَبَّارٍ عَنِيدٍ، وَذِي سَيْطَوَةٍ عَلَى الضُّعْفَةِ شَدِيدٍ، مُطَاعٌ لَا يَعْرِفُ الْمُتَيْدِيَّ وَالْمُعِيدَ، فَيَا عَجَبًا وَ مَالِي لَا أَعْجَبُ وَالْأَرْضُ مِنْ غَاشٍ غَشُومٌ وَمُتَصَدِّقٌ ظُلُومٌ، وَ عَامِلٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ بِهِمْ غَيْرِ رَحِيمٍ، فَاللَّهُ الْحَاكِمُ فِيهَا فِيهِ تَنَازَعْنَا، وَالْقَاضِيُ بِحُكْمِهِ فِيهَا شَجَرَ بَيْنَنَا. اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ مِنَّا تَنَافُسًا فِي سُلْطَانٍ، وَلَا التَّمَاسًا مِنْ فَضُولِ الْحَطَامِ، وَ لَكِنْ لِنُرَى الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ، وَ نَظَهَرَ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ، وَ يَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ، وَ يُعْمَلُ بِفَرَائِضِكَ وَ سُنَنِكَ وَ أَحْكَامِكَ، فَانْكُمُ إِلَّا تَنْصُرُونَا وَ تَنْصِرُونَا قَوَى الظُّلْمَةَ عَلَيْكُمْ، وَ عَمِلُوا فِي إِطْفَاءِ نُورِ نَبِيِّكُمْ، وَ حَسِبْنَا اللَّهَ وَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا وَ إِلَيْهِ أُنَبْنَا وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ». «ای مردم! از آنچه که خداوند دوستان خود را به آن موعظه کرده است، پند گیرید، مانند نکوهشی که از علمای یهود فرموده است. آنجا که می گوید: (لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّائِيُّونَ وَالْأَنْبِيَاءُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ) چرا دانشمندان نصاری و علمای یهود آنها را از سخنان گناه آمیز و خوردن مال حرام نهی نمی کردند» و نیز فرمود: (لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا صَفْحَةَ ۳۰۸ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ * كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ). «کافران بنی اسرائیل، بر زبان داود و عیسی بن مریم، لعن (و نفرین) شدند. این به خاطر آن بود که گناه کردند و تجاوز می نمودند. آنها از اعمال زشتی که انجام می دادند، یکدیگر را نهی نمی کردند، چه بدکاری انجام می دادند!». این سرزنش و نکوهش برای این بود که آنها از گروه ستمکاران، منکرات و مفساسدی روشن می دیدند، ولی آنان را نهی نمی کردند، و این به خاطر آن بود که به آنچه (از دنیا و زرق و برق دنیوی) نزد آنان بود طمع داشتند و از آنها می ترسیدند، با آن که خداوند می فرماید: «(فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَ اَخْشَوْنَ اللَّهَ) از مردم نترسید، فقط از من بترسید». همچنین فرمود: «(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٌ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) مردان و زنان با ایمان، ولی (و یار و یاور) یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می کنند». خداوند در اینجا از میان همه فریضه ها از امر به معروف و نهی از منکر آغاز کرده، چرا که می دانست اگر این فریضه به درستی انجام شود و اقامه گردد فرایض دیگر، اعم از آسان و دشوار، اقامه می گردد چون که امر به معروف و نهی از منکر، در حقیقت دعوت به اسلام همراه با ردّ مظالم و مخالفت با ستمگر و تقسیم صحیح بیت المال و غنایم، و گرفتن زکات از جای خود و صرف آن در مورد صحیح می باشد. شما ای گروه سرشناس و قدرتمند! افرادی هستید که به علم و دانش معروف هستید و به خیر و نیکی یاد می شوید و به خیرخواهی مشهورید و به خاطر خدا در دل مردم ابتهتی دارید که شرافتمندان از شما حساب می برند و افراد ضعیف به شما احترام می گذارند و کسانی که بر آنان برتری نداشته و حق نعمتی بر آنان ندارید، شما را بر خود ترجیح می دهند. شما از کسانی که خواسته هایشان (نزد حاکمان) ردّ صفحه ۳۰۹ می شود، شفاعت می کنید. با هیبت ملوکانه و کرامت بزرگان گام بر می دارید (به هر حال، شما افراد با نفوذی در جامعه اسلامی هستید). آیا همه این جایگاه های اجتماعی برای این نیست که مردم به شما امیدوارند که به حقّ خدا قیام کنید، هر چند نمی توانید تمام حقوق الهی را ادا کنید. در حقیقت حقوق پیشوایان (واقعی) را سبک شمرده اید (و در اطاعت از آنها کوتاهی ورزیده اید) و حقّ ناتوانان را پایمال کرده اید ولی حقّ خویش را - به زعم خود - گرفته اید. (آری! حقوق خود را گرفته اید، ولی از گرفتن حقوق مردم غافلید!) شما نه مالی را (برای احیای حقوق خدا و خلق) بذل کرده اید، نه جانی را برای خدایی که آن را آفریده، به مخاطره انداخته اید، و نه با خاندان خود در راه خدا (با دشمنان خدا) دشمنی ورزیده اید. (با این حال) شما از خداوند آرزوی بهشت او، همجواری پیامبرانش و ایمنی از عذابش را دارید؟! ای امیدواران به خدا! من می ترسم که خداوند شما را به کیفری از کیفرهای خود گرفتار سازد، چرا که شما به سبب کرامت الهی (و انتساب به قبیله رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و صحابه پیامبر) به مقامی رسیده اید که مورد احترام و برتری هستید. مردان الهی را که به شما معزّفی می شوند گرامی نمی دارید با این که خود به خاطر خدا مورد احترام مردم هستید. شما می

بینید که پیمان‌های الهی شکسته می‌شود، ولی نگران نمی‌شوید! با این که برای نقض پیمانی از پدران خود به هراس می‌افتید، اکنون پیمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کم ارزش شده، و افراد نابینا، گنگ و زمین‌گیر و ناتوان و ضعیف در شهرها رها شده‌اند و مورد ترحم و حمایت قرار نمی‌گیرند (آری، عدالت اجتماعی پایمال شده است و ولی شما سکوت اختیار کرده‌اید). شما نه در حد منزلت و جایگاه خود عمل می‌کنید و نه کسانی را که در آن حد عمل صفحه ۳۱۰ می‌کنند، مورد حمایت قرار می‌دهید و با سهل‌انگاری و سازش با ستمکاران، خود را آسوده خاطر نگه می‌دارید. همه این موارد، از اموری است که خداوند به شما دستور داده از آنها نهی کند و جلوگیری به عمل آورید، ولی شما از انجام آن غافلید. مصیبت شما از همه مردم بیشتر است چرا که شما در حفظ منزلت و جایگاه دانشمندان و علمای دین، مغلوب و ناتوان شدید. ای کاش تلاش خود را می‌کردید! این همه (فریاد من برای شکستن سکوت توسط شما و قیام برای خدا) از این روست که سررشته کارها و اجرای احکام الهی، به دست علمای الهی است؛ همان‌ها که امین بر حلال و حرام خداوند می‌باشند؛ اما این جایگاه از شما گرفته شده، و این نیست مگر آن که از اطراف حق پراکنده شده‌اید و در سنت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) - پس از برهان روشن - اختلاف نموده‌اید. اگر در مقابل آزارها صبر پیشه می‌کردید، و در راه خدا مشکلات را تحمل می‌نمودید، امور الهی به شما عرضه می‌شد و از ناحیه شما صادر شده و به شما باز می‌گشت؛ ولی شما برای ستمکاران امکان تعرض به جایگاه خویش را فراهم کردید و اجرای احکام الهی را به دست آنان سپردید، آنها نیز به شبهات عمل کرده و در شهوات سیر می‌نمایند. اگر سرنوشت مسلمین به دست آنان افتاد، برای آن است که شما از مرگ فرار کرده و به زندگی دنیا - که روزی از آن جدا خواهید شد - دل بسته‌اید. در نتیجه مردم مستضعف را در چنگالشان گرفتار ساختید، به گونه‌ای که برخی‌ها به بردگی کشیده شده و بعضی نیز دشواری‌های زندگی مغلوبشان کرده‌است. ستم‌گران به دلخواه خود در امور کشور اسلام عمل می‌کنند. با هوس رانی، بدنامی و رسوایی به بار می‌آورند و همه این‌ها به خاطر آن است که به اشرار اقتدا صفحه ۳۱۱ نموده و بر خداوند جبار جرأت کردند. در هر شهری خطیبی بر منبر دارند که به سودشان سخن می‌گوید، کشور در قبضه آنان است و دستشان در همه جا باز است. مردم در برابر آنان بردگانی هستند که نیروی دفاع از خود ندارند. برخی از این‌ها جبار سرکش‌اند و بعضی با تمام نیرو بر مردم ناتوان سخت می‌گیرند، آنها فرمانروایی هستند که نه مبدء را می‌شناسند و نه معاد را! شگفتا! - و چگونه در شگفت نباشم - در حالی که سرزمین اسلام در دست ظالمی دغل و باجگیری ستمگر و فرمانروایی بی‌رحم است. در آنچه که ما با شما درگیریم خداوند داور و حاکم است. قاضی اختلافات ما اوست. خداوند! تو می‌دانی که آنچه از ما (در طریق و تلاش برای بسیج مردم) صورت می‌گیرد به خاطر رقابت در امر زمامداری و یا به چنگ آوردن ثروت و مال نیست. هدف ما آن است که نشانه‌های دینت را بنمایانیم و اصلاح و درستی را در آبادی‌هایت آشکار سازیم تا بندگان مظلوم آسوده باشند و به فرایض، سنت‌ها و احکامات عمل شود. (ای مردم!) اگر شما ما را یاری نکنید و به دادخواهی ما بر نخیزید، ستمگران (بیش از پیش) بر شما مسلط می‌شوند، و در خاموش کردن نور پیامبران می‌کوشند. خداوند ما را کفایت می‌کند و بر او توکل می‌کنیم و به سوی او باز می‌گردیم و باز گشت همه به سوی اوست. (۱) خطبه بالا - به خوبی نشان می‌دهد که امام (علیه السلام) در طول دوران حکومت معاویه، و قبل از یزید نیز هرگز خاموش نبود. سکوت را در برابر آن ظالم بیدادگر مجاز پاورقی ۱. تحف العقول، ص ۱۷۱-۱۷۲ و بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۷۹. صفحه ۳۱۲ نمیشمرد و خطرات سنگین این کار را به جان می‌خرد! او پیوسته در بیدار ساختن مردم - به خصوص نخبگان امت - تلاش می‌کرد و همه را برای قیام بر ضد آن حکومت غیر اسلامی که در رأس آن بقایای عصر جاهلیت - یعنی فرزند ابوسفیان - بود فرا می‌خواند. لحن امام (علیه السلام) در این خطبه و استدلال‌های متین و محکم و پرمایه آن حضرت و فصاحت و بلاغتی که در آن به کار رفته، حکایت از این دارد که این فرزند به حق علی بن ابی طالب (علیه السلام) با همان منطق کوبنده پدر در برابر ظالمان ایستاده بود و از هر فرصتی بهره می‌گرفت. مبادا مردم تدریجاً به آن وضع ناهنجار خو بگیرند و تعلیمات اسلام را فراموش کنند و به حکومت‌های فرعون‌ی تن در دهند.

۱۵ - توطئه شبانه برای گرفتن بیعت

(ولید فرماندار مدینه شبانه کسی را خدمت امام (علیه السلام)، و «عبدالله بن زبیر» فرستاد و آنها را به خانه خود دعوت کرد) «عبدالله بن زبیر» رو به امام (علیه السلام) کرد و عرضه داشت: ای اباعبدالله! این ساعت که ولید ما را خواسته، ساعتی نیست که «ولید» نشست عمومی برای مردم داشته باشد، از این که در این ساعت ما را فراخوانده من از آن احساس خطر می‌کنم. به نظر شما برای چه منظوری ممکن است ما را خواسته باشد؟ امام (علیه السلام) فرمود: «إِذَا أُخْبِرَكَ أَبَا بَكْرٍ، إِنِّي أَظُنُّ بَأَنَّ مُعَاوِيَةَ قَدْ مَاتَ، وَ ذَلِكَ أَنِّي رَأَيْتُ الْبَارِحَةَ فِي مَنَامِي كَأَنَّ مِثْبَرِ مُعَاوِيَةَ مُنْكَوَسٌ، وَ رَأَيْتُ دَارَهُ تَشْتَعِلُ نَارًا، فَأَوَّلْتُ ذَلِكَ فِي نَفْسِي أَنَّهُ مَاتَ». «ای ابابکر! (کنیه عبدالله بن زبیر) اکنون به تو می‌گویم: گمان می‌کنم معاویه از دنیا رفته است، چرا که من شب گذشته در خواب دیدم که منبر معاویه سرنگون شده صفحه ۳۱۳ و از خانه اش آتش زبانه می‌کشد. من پیش خود چنین تعبیر کردم که وی مرده است». (۱) مطابق روایت ابومخنف امام (علیه السلام) فرمود: «قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّ طَاعِيَتَهُمْ قَدْ هَلَمَكَ، فَبَعَثَ إِلَيْنَا لِأَخْذِنَا بِالْبَيْعَةِ قَبْلَ أَنْ يَفْشُوا فِي النَّاسِ الْخَيْرُ مِنْ غَمَانِ مِي كُنْمِ طَغْيَانِ كَرَامِنِ قَوْمِ هَلَاكٍ شَدَّةِ اسْتِ نَزَا اسْمِنِ رُو و لِيدِ قَصْدِ دَارِدِ پِشِ از آن که مردم با خبر شوند، از ما بیعت بگیرد». (۲) عبدالله بن زبیر گفت: «ای فرزند علی! به یقین همین گونه است که می‌گویی، اکنون اگر برای بیعت با یزید دعوت شوی، چه خواهی کرد؟!». امام (علیه السلام) فرمود: «أَصْبَحْتُ أَنِّي لَا أَبَايَعُ لَهُ أَبَدًا، لِأَنَّ الْأَمْرَ إِنَّمَا كَانَ لِي مِنْ بَعْدِ أَخِي الْحَسَنِ (علیه السلام)، فَصَنَعَ مُعَاوِيَةُ مَا صَنَعَ وَ حَلَفَ لِأَخِي الْحَسَنِ (علیه السلام) أَنَّهُ لَا يَجْعَلُ الْخِلَافَةَ لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ وُلْدِهِ أَنْ يَرُدَّهَا إِلَيَّ إِنْ كُنْتُ حَيًّا، فَإِنْ كَانَ مُعَاوِيَةُ قَدْ خَرَجَ مِنْ دُنْيَاهُ وَ لَمْ يَفِ لِي وَ لَا لِأَخِي الْحَسَنِ (علیه السلام) بِمَا كَانَ ضَمِنَ فَقَدْ وَاللَّهِ أَتَانَا مَا لَا قِيَامَ لَنَا بِهِ، أَنْظُرْ أَبَا بَكْرٍ أَنِّي أَبَايَعُ لِيَزِيدَ، وَ يَزِيدُ رَجُلٌ فَاسِقٌ مُغْلِنُ الْفُسُقِ يَشْرَبُ الْخَمْرَ وَ يَلْعَبُ بِالْكَلَابِ وَ الْفُهُودِ، وَ يُغِيضُ بَقِيَّةَ آلِ الرَّسُولِ! لَا وَاللَّهِ لَا يَكُونُ ذَلِكَ أَبَدًا». «من هرگز با وی بیعت نخواهم کرد. چرا که امر خلافت پس از برادرم حسن (علیه السلام) شایسته من است. ولی معاویه آن گونه که دلش خواست عمل کرد، در حالی که معاویه با برادرم امام حسن (علیه السلام) پیمان مؤکد بسته بود که پس از خودش، امر خلافت را به هیچ یک از فرزندانش نسپارد بلکه اگر من زنده بودم آن را به من واگذار کند، اکنون او از دنیا رفته، در حالی که به پیمانش درباره من و برادرم وفا نکرده، به خدا سوگند! حادثه ای رخ داد که آینده روشنی ندارد! علاوه بر آن، آیا می‌شود من با یزید بیعت کنم (و زمام امور مسلمین را به دست او بسپارم) با این که او مردی فاسق است که بر همگان آشکار است. شراب می‌نوشد و با سگان و یوزپلنگان بازی می‌کند (مردی سبکسر و آلوده است) و با خاندان پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۱-۱۸۲. ۲. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۱ و کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۳۷۸. صفحه ۳۱۴ پیامبر (صلی الله علیه و آله) دشمنی میورزد! نه به خدا سوگند! هرگز چنین چیزی (بیعت من با یزید) اتفاق نخواهد افتاد». (۱) این نخستین گام شرارت از سوی یزید بعد از مرگ پدرش معاویه بود که می‌خواست پیشدستی کند و به پندار خود از امام (علیه السلام) بیعت بگیرد و آن را وسیله ای برای گرفتن بیعت از سایر مردم قرار دهد، اما چنان که در بحث آینده خواهیم دید تیرش به خطا رفت و اساساً امام (علیه السلام) را نشناخته بود، چرا که او از فرهنگ خاندان نبوت بیگانه بود. او نمی‌دانست امام حسین (علیه السلام) شهادت آمیخته با قداست و سربلندی را بر بیعت با ظالمان فاسق و آلوده، به یقین ترجیح می‌دهد و محال است دست بیعت در دست مردی بیگانه از اسلام و فاسد بگذارد که اگر بگذارد چیزی از آیین جدش پیامبر (صلی الله علیه و آله) باقی نمی‌ماند!

۱۶ - چگونه توطئه خشتی شد؟

امام حسین (علیه السلام) و عبدالله بن زبیر در حال گفتگو بودند که فرستاده ولید نزد آنان بازگشت و گفت: «ای اباعبدالله! امیر برای شما دو تن جلسه خاصی ترتیب داده، مناسب است نزد او بروید!». امام حسین (علیه السلام) به وی تندی کرد و فرمود: «إِنْطَلِقْ إِلَيَّ

أَمِيرِكَ لَا - أَمْ لَمَكَ! فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَصِيرَ إِلَيْهِ مِنَّا فَإِنَّهُ صَائِرٌ إِلَيْهِ، وَ أَمَا أَنَا فَإِنِّي أَصِيرُ إِلَيْهِ السَّاعَةَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى». «ای بی مادر! به سوی امیرت برگرد! هر یک از ما اگر بخواهیم نزد وی می رویم پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۲ و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۶. صفحه ۳۱۵ ولی من هم اکنون نزد او می روم إن شاء الله». سپس امام (علیه السلام) رو به حاضران کرد و فرمود: «قُومُوا إِلَيَّ مَنَازِلِكُمْ فَإِنِّي صَائِرٌ إِلَيْهِ هَذَا الرَّجُلِ فَأَنْظُرُ مَا عِنْدَهُ وَ مَا يُرِيدُ». «به خانه های خود بروید من اکنون به نزد ولید می روم تا بینم چه خبری نزد اوست و چه می خواهد». عبدالله بن زبیر به امام (علیه السلام) عرض کرد: «ای پسر دختر رسول خدا فدایت شوم! من می ترسم تو را رها نکنند، مگر آن که بیعت کنی، یا کشته شوی». امام پاسخ داد: «إِنِّي لَسْتُ أَذْخُلُ عَلَيْهِ وَخِدِي، وَ لَكِنْ أَجْمَعُ أَصْحَابِي إِلَيَّ وَ خَدَمِي وَ أَنْصَارِي وَ أَهْلَ الْحَقِّ مِنْ شِيعَتِي، ثُمَّ أَمُرُهُمْ أَنْ يَأْخُذَ كُلُّ وَاحِدٍ سَيْفَهُ مَسْلُوبًا تَحْتَ ثِيَابِهِ، ثُمَّ يَصِيرُوا بِبِازَائِي، فَإِذَا أَنَا أَوْ مَيَاتُ إِلَيْهِمْ وَ قُلْتُ: يَا آلَ الرَّسُولِ أَدْخُلُوا! دَخَلُوا وَ فَعَلُوا مَا أَمَرْتَهُمْ بِهِ، فَأَكُونُ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ، وَ لَا أُعْطَى الْمَقَادَةَ وَ الْمَذَلَّةَ مِنْ نَفْسِي، فَقَدْ عَلِمْتُ وَاللَّهِ أَنَّهُ جَاءَ مِنَ الْأَمْرِ مَا لَا قِيَامَ بِهِ، وَ لَكِنْ قَضَاءُ اللَّهِ مَاضٍ فِيَّ، وَ هُوَ الَّذِي يَفْعَلُ فِي بَيْتِ رَسُولِهِ مَا يَشَاءُ وَ يَرْضَى». «من به تنهایی نزد او نمی روم، بلکه گروهی از اصحاب و یاران و مردان حق از شیعیانم را با خود می برم و به آنان دستور می دهم که هر یک شمشیری را زیر لباسش پنهان کند و پشت سر من بیایند، اگر (احساس خطر کردم و) به آنان اشاره نمودم و گفتم «ای آل پیامبر وارد شوید!» آنان داخل شوند و به آنچه فرمان دهم عمل خواهند کرد. بنابراین، من از بیعت امتناع خواهم کرد و زمامم را هرگز به دست او نمی سپارم و خود را ذلیل نخواهم کرد. به خدا سوگند! می دانم حادثه ای رخ داده است که آینده اش روشن نیست، ولی قضای الهی درباره من به انجام خواهد رسید و اوست که در خاندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) صفحه ۳۱۶ آنچه را که بخواهد و بپسندد انجام می دهد». (۱) آری تصمیم فرماندار مدینه، ولید بر این بود که به هر قیمت شده از امام (علیه السلام) بیعت بگیرد، غافل از این که امام (علیه السلام) پیش بینی های لازم را نموده، و با رعایت تمام جوانب کار به سوی او می رود و او را ناکام می سازد. ولی چرا امام (علیه السلام) ترجیح داد، دعوت ولید را بپذیرد و شبانه نزد او برود؟ دلیلش این بود که می خواست بر حسب ظاهر از جریان های پشت پرده آگاه گردد، تا در عمل انجام شده قرار نگیرد، و در برابر مرگ معاویه و بیعت با یزید - که امام (علیه السلام) پیش بینی فرموده بود - از موضع قدرت سخن بگوید.

۱۷ - همان مطلب به روایت دیگر

امام حسین (علیه السلام) به منزلش رفت، لباس پوشید و آبی خواست و وضو ساخت. آنگاه دو رکعت نماز گزارد و در نمازش به گونه ای که می خواست دعا کرد. هنگامی که از نماز فارغ شد، کسی را به سراغ جوانان، خویشان، بنی هاشم و دوستان و اهل بیتش فرستاد و آنان را از تصمیم خود آگاه ساخت، سپس فرمود: «كُونُوا بِبَابِ هَذَا الرَّجُلِ فَإِنِّي مَاضٍ إِلَيْهِ وَ مَكَلَّمُهُ، فَإِن سَمِعْتُمْ أَنَّ صَوْتِي قَدْ عَلَا - وَ سَمِعْتُمْ كَلَامِي وَ صَحَّتْ بِكُمْ فَادْخُلُوا يَا آلَ الرَّسُولِ وَ اقْتَحِمُوا مِنْ غَيْرِ إِذْنٍ، ثُمَّ اشْهَرُوا السُّيُوفَ وَ لَا تَعْجَلُوا، فَإِن رَأَيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ فَضِعُوا سِيُوفَكُمْ ثُمَّ اقْتُلُوا مَنْ يُرِيدُ قَتْلِي / بر در خانه این مرد (ولید) بایستید. من به نزد او می روم و با او سخن می گویم اگر شنیدید که صدایم بلند شد و شما را فرا خواندم: «ای خاندان پیامبر وارد شوید»، بدون اجازه به منزل پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۲ و رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۱ و کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۳۷۸. صفحه ۳۱۷ هجوم آورید، و شمشیرها را از نیام خارج سازید، ولی شتاب نکنید / اگر چیز ناخوشایندی (از دشمنان درباره من) دیدید، فوراً شمشیر بکشید و هر کس که قصد کشتن مرا داشت به قتل برسانید». مطابق نقل دیگری: امام حسین (علیه السلام) از منزل خارج شد، در حالی که چوب دستی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در دستش بود، و همراه او سی تن از مردان بنی هاشم و یاران و شیعیانش بودند. امام (علیه السلام) آنها را بیرون در خانه ولید نگه داشت، و فرمود: «أَنْظُرُوا مَاذَا أَوْصِيَّيْتُكُمْ، فَلَا تَعْتَدُوا، وَ أَنَا أَرْجُوا أَنْ أَخْرَجَ إِلَيْكُمْ سَالِمًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ / مراقب باشید، و از سفارشی که به شما کردم، تخلف نکنید / امیدوارم که سالم به سوی شما بازگردم - إن

شاء الله». (۱) شجاعت حسینی ایجاب می کرد از دعوت حاکم مدینه به خاطر وحشت از توطئه سرباز نزند، ولی درایت آن امام بزرگوار نیز ایجاب می کرد که جانب احتیاط را از دست ندهد، از این رو جمعی از جوانان شجاع و نیرومند بنی هاشم و شیعیان را با خود به سوی خانه حاکم مدینه، (ولید) برد که در صورت لزوم آنها را به درون خانه بخواند و توطئه دشمن را درهم بشکنند! جالب این که امام (علیه السلام) همراهان را با خود به درون خانه نبرد بلکه شخصاً وارد شد، و آنها بر در خانه ماندند. ادامه این ماجرا نشان می دهد که امام (علیه السلام) با چه صلابت و شهامتی با ولید سخن گفت و او را برای همیشه در برابر پیشنهاد بیعت با یزید مایوس و ناکام کرد و موضع خود را در برابر او آشکار ساخت. ۱۸ - پاسخ کوبنده امام (علیه السلام) پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۳ و الفتوح، ج ۵، ص ۱۶-۱۷. صفحه ۳۱۸ امام حسین (علیه السلام) بر ولید وارد شد و (طبق آداب اسلامی) سلام کرد و ولید با خوشرویی پاسخ داد و او را نزد خویش نشانید. مروان بن حکم - با این که پیش از این، بین وی و ولید کینه و نفرت حاکم بود - در مجلس حضور داشت... امام (علیه السلام) فرمود: «هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ مُعَاوِيَةَ كَائِنْتُمْ خَبْرَ فَإِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا وَقَدْ طَالَتْ عَلَيْهِ، فَكَيْفَ حَالُهُ الْآنَ؟» آیا از حال معاویه به شما خبری رسیده است؟ چرا که وی مدتی طولانی بیمار بود، اکنون حالش چگونه است؟». ولید آهی کشید، آنگاه گفت: ای اباعبدالله! خداوند تو را در مرگ معاویه پاداش دهد! وی عمومی صادقی! برای تو بود، که اکنون طعم مرگ را چشیده است و این نیز نامه امیرالمؤمنین یزید است! امام حسین (علیه السلام) فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»، اکنون برای چه منظوری مرا خواسته ای؟! ولید پاسخ داد: تو را برای بیعت دعوت کردم، و همه مردم با یزید بیعت کرده اند! امام (علیه السلام) (برای این که آن مجلس بدون درگیری پایان یابد) فرمود: «إِنَّ مِثْلِي لَا يُعْطَى بِيَعْتِهِ سِرًّا، وَإِنَّمَا أُحِبُّ أَنْ تَكُونَ الْبَيْعَةُ عَلَانِيَةً بِحَضْرَةِ الْجَمَاعَةِ، وَلَكِنْ إِذَا كَانَ مِنَ الْعِدِّ وَدَعَوَتِ النَّاسَ إِلَى الْبَيْعَةِ دَعَوْتَنَا مَعَهُمْ فَيَكُونُ أَمْرًا وَاحِدًا» شخصی مانند من مخفیانه بیعت نمی کند، دوست دارم بیعت من (اگر بخواهم بیعت کنم) علنی و در محضر مردم باشد! چون صبح شد، و تو مردم ما را برای بیعت فراخواندی، تصمیم ما و مردم یکسان خواهد بود!». (۱) مطابق نقل شیخ مفید امام (علیه السلام) فرمود: «إِنِّي لَا أَرَاكَ تَقْبَعُ بِيَعْتِي لِيَزِيدَ سِرًّا حَتَّى أَبَايَعَهُ جَهْرًا فَيَعْرِفَ النَّاسُ» من گمان نمی کنم پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۷ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۳ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۱۹ تو به بیعت پنهانی من با یزید، قانع باشی، مگر آن که من آشکارا بیعت کنم تا مردم همگی با خبر شوند». ولید گفت: آری! امام (علیه السلام) فرمود: «فَتَضَيِّحْ وَتَرَى رَأْيِكَ فِي ذَلِكَ» پس بگذار صبح شود، تا نظرت در این باره مشخص گردد». (۱) مطابق نقل ابومحنف، امام (علیه السلام) پس از شنیدن خبر مرگ معاویه فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» سپس ادامه داد: «أَمَا مَا سَأَلْتَنِي مِنَ الْبَيْعَةِ، فَإِنَّ مِثْلِي لَا يُعْطَى بِيَعْتِهِ سِرًّا، وَلَا أَرَاكَ أَنْ تَجْتَرِي بِهَا مِنِّي سِرًّا دُونَ أَنْ تُظْهِرَهَا عَلَى رُؤُوسِ النَّاسِ عَلَانِيَةً» اما پاسخ من به تقاضای بیعت تو آن است که، کسی مانند من به طور پنهانی بیعت نمی کند و تو نیز این نوع بیعت را کافی نمی دانی، جز آن که بیعت آشکارا میان مردم باشد (تا از این طریق از مردم بیعت بگیری)». ولید گفت: آری! امام فرمود: «فَإِذَا خَرَجْتَ إِلَى النَّاسِ فَدَعَوْتَهُمْ إِلَى الْبَيْعَةِ دَعَوْتَنَا مَعَ النَّاسِ، فَكَانَ أَمْرًا وَاحِدًا» بنابراین، وقتی که (فردا) میان مردم آمدی و همه مردم و ما را به بیعت فراخواندی، تصمیم ما و مردم به گونه واحدی خواهد بود!». (۲) ولید گفت: «ای اباعبدالله! سخن درستی گفتی و من این گونه پاسخت را پسندیدم و من باورم درباره تو همین بود. اکنون برو در پناه خدا، تا فردا با مردم بیایی». پاورقی ۱. ارشاد مفید، ص ۳۷۴. ۲. کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۳۷۸. صفحه ۳۲۰ مروان که در جلسه حاضر بود، به ولید گفت: به خدا سوگند! اگر حسین هم اکنون از تو جدا شود و بیعت نکند، هرگز چنین فرصتی، به چنگ نخواهی آورد، مگر آن که کشتار فراوانی میان شما اتفاق افتد. جلوی او را بگیر و مگذار از نزد تو بیرون رود، تا بیعت کند و گرنه گردنش را بزنی! امام (علیه السلام) ناگهان از جایش برخاست و فرمود: «يَا بَنَ الزَّرْقَاءِ أَنْتَ تَقْتُلُنِي أَمْ هُوَ؟ كَذِبْتَ وَاللَّهِ وَ أَثِمْتُ» ای پسر زرقاء (زن چشم کبود بد سیرت)، تو مرا می کشی، یا او؟ به خدا سوگند! دروغ گفتی و گناه کرده ای!». (۱) به روایت ابن اعثم امام (علیه السلام) به وی فرمود: «وَيَلِي عَلَيْكَ يَا بَنَ الزَّرْقَاءِ أَتَأْتُمُ بِيَضْرِبِ عُنُقِي؟! كَذِبْتَ وَاللَّهِ، وَاللَّهِ لَوْ رَامَ ذَلِكَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ لَسَقَيْتُ الْأَرْضَ مِنْ دَمِهِ قَبْلَ

ذَلِكَ، وَإِنْ شِئْتَ ذَلِكَ فَرُمْ ضَرْبَ عُنُقِي إِنْ كُنْتَ صَادِقًا؛ وای بر تو ای پسر زرقاء! تو فرمان کشتن مرا می دهی؟ به خدا سوگند دروغ می گویی! به خدا سوگند! اگر کسی از مردم چنین اراده ای کند، قبل از آن که بتواند کاری کند، زمین را از خودش سیراب می کنم؛ اکنون اگر راست می گویی، بیا تهدید خود را عملی کن و گردنم را بزن!». (۲)

۱۹ - ادامه همان سخن

آنگاه امام (علیه السلام) با صراحت وارد بحث شد و رو به ولید بن عتبه کرد و فرمود: «أَيُّهَا الْأَمِيرُ! إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ النَّبِيِّ وَ مَعْدِنُ الرِّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفُ الْمَلَائِكَةِ وَ مَحَلُّ الرَّحْمَةِ وَ بِنَا فَتَحَ اللَّهُ وَ بِنَا خَتَمَ، وَ يَزِيدُ رَجُلٌ فَاسِقٌ شَارِبٌ خَمْرٍ قَاتِلُ النَّفْسِ الْمُحَرَّمَةِ مُغْلِبٌ بِالْفِسْقِ، وَ مِثْلِي پاورقی ۱. ارشاد مفید، ص ۳۷۴ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۸ و مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۴. صفحه ۳۲۱ لا يُبَايِعُ لِمِثْلِهِ، وَ لَكِنْ نُضَيِّجُ وَ نُضَيِّحُونَ وَ نَنْتَظِرُ وَ نَنْتَظَرُونَ أَيُّنَا أَحَقُّ بِالْخِلَافَةِ وَ الْبَيْعَةِ». «ای امیر! ما از خاندان نبوت و معدن رسالت و جایگاه رفت و آمد فرشتگان و محل نزول رحمت الهی می باشیم. خداوند (اسلام را) با ما آغاز کرد و با ما پایان برد. در حالی که یزید مردی است فاسق، می گسار، قاتل بی گناهان و آن کسی که آشکارا مرتکب فسق و فجور می شود. بنابراین، هرگز شخصی مانند من، با مردی همانند وی بیعت نخواهد کرد! ولی به هر حال بگذار صبح شود و به انتظار بمانیم و بینیم کدام یک از ما، به خلافت و بیعت شایسته تریم!». (۱) مرحوم صدوق (قدس سره) می گوید: امام (علیه السلام) به ولید فرمود: «يَا عْتَبَةُ (۲) قَدْ عَلِمْتَ أَنَا أَهْلُ بَيْتِ الْكِرَامِيَّةِ وَ مَعْدِنُ الرِّسَالَةِ، وَ أَعْلَامُ الْحَقِّ الَّذِينَ أَوْدَعَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلُوبَنَا، وَ أَنْطَقَ بِهِ أَلْسِنَتَنَا، فَنَطَقَتْ بِأَذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ، وَ لَقَدْ سَمِعْتُ جَدِّي رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَقُولُ: «إِنَّ الْخِلَافَةَ مُحَرَّمَةٌ عَلَى وُلْدِ أَبِي سُفْيَانَ» وَ كَيْفَ أَبَايَحُ أَهْلُ بَيْتٍ قَدْ قَالَ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) هَذَا». «ای پسر عتبه! تو می دانی که ما اهل بیت کرامت و بزرگواری و معدن رسالتیم، و ماییم آن نشانه های حق که خدا به دل هایمان سپرده و زبان ما را بدان گویا ساخته که به اذن خداوند گویا است. سپس فرمود: از جدّم رسول خدا (صلى الله عليه وآله) شنیدم که می فرمود: «خلافت بر فرزندان ابوسفیان حرام است!» اکنون من چگونه با خاندانی که رسول خدا درباره آنان چنین فرمود، بیعت نمایم؟!». (۳) این سخن صریح از یک سو با دلیل عقلی، یزید را محکوم می کرد، چرا که یک فرد پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۸-۱۹؛ مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۴ (با مختصر تفاوت) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۵. ۲. با توجه به این که والی مدینه در آن زمان ولید بن عتبه بود، عبارت «یا بن عتبه» صحیح می باشد. ۳. امالی صدوق، ص ۱۳۰ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۲. صفحه ۳۲۲ آلوده به فسق و فجور و قتل بیگناهان هرگز سزاوار خلافت و حکومت بر مردم نیست، و از سوی دیگر با دلیل نقلی؛ زیرا پیامبر اسلام (صلى الله عليه وآله) با صراحت فرمود خلافت بر دودمان ابوسفیان حرام است. این سخنان همچون پتکی بر سر ولید فرود آمد، و فهمید با کسی روبرو است که آشیانه اش بسیار بلند است و در این دامها هرگز نمی افتد.

۲۰ - پاسخ نهایی: خلافت بر آل ابوسفیان حرام است!

فردای آن روز، امام (علیه السلام) برای شنیدن خبرها، از منزل بیرون آمد؛ در بین راه با مروان بن حکم برخورد کرد. مروان گفت: ای اباعبدالله! نصیحتی به تو می کنم؛ از من بشنو که خیر و صلاح تو در آن است! امام (علیه السلام) فرمود: «وَمَا ذَلِكُ؟ قُلْ حَتَّى أَشْمَعَ؛ نصیحت تو چیست؟ بگو تا بشنوم!». مروان گفت: پیشنهاد می کنم با امیرالمؤمنین! یزید بیعت کنی که برای دین و دنیای تو سودمندتر است!!! امام (علیه السلام) کلمه استرجاع (انا لله و انا اليه راجعون) را بر زبان جاری ساخت و فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَ عَلَى الْإِسْلَامِ الْإِسْلَامُ إِذْ قَدْ بَلَّيْتُ الْأُمَّةَ بِرَاعٍ مِثْلَ يَزِيدَ؛ زمانی که امت اسلامی گرفتار زمامداری مثل یزید بشود باید فاتحه اسلام را خواند!». سپس امام (علیه السلام) رو به مروان کرد و فرمود: «وَيَحْكُ! أَتَأْمُرُنِي بِبَيْعَةِ يَزِيدَ وَ هُوَ رَجُلٌ فَاسِقٌ! لَقَدْ قُلْتُ شَطَطًا

مِنَ الْقَوْلِ يَا عَظِيمَ الزُّلْمِ! لَا أَلُومِيكَ عَلَى قَوْلِكَ لِأَنَّكَ اللَّعِينُ الَّذِي لَعَنَكَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَأَنْتَ فِي صُلبِ أَبِيكَ الْحَكَمِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ، فَإِنَّ مَنْ لَعَنَهُ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لَا يُمَكِّنُ لَهُ وَلَا مِنْهُ إِلَّا أَنْ يَدْعُوَ إِلَى بَيْعِهِ يَزِيدًا». «وای بر تو! مرا به بیعت با یزید فرا می خوانی، در حالی که وی مردی فاسق صفحه ۳۲۳ است؟! تو کسی هستی که دارای لغزش های بزرگی می باشی، به یقین سخن ناروایی گفتی. البته من تو را برای این گفتار سرزنش نمی کنم زیرا تو همان کسی هستی که پیامبر خدا (صلى الله عليه وآله)، تو را - هنگامی که هنوز در صلب پدرت حکم بن عاص بودی - لعنت کرد. به یقین آن کس را که پیامبر خدا لعنت کند، از او جز این انتظار نمی رود که مرا به بیعت با یزید فرا خواند!». سپس فرمود: «إِلَيْكَ عَنِّي يَا عِدُوَّ اللَّهِ! فَإِنَّا أَهْلُ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَالْحَقُّ فِينَا وَبِالْحَقِّ تَنْطِقُ أَلْسِنَتُنَا، وَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَقُولُ: «الْخِلَافَةُ مُحَرَّمَةٌ عَلَى آلِ أَبِي سَفْيَانَ، وَعَلَى الطُّلَقَاءِ أَبْنَاءِ الطُّلَقَاءِ...» از من دور شو ای دشمن خدا! ما اهل بیت رسول خدا ایم و حق همیشه در میان ماست، و زبان ما جز به حق سخن نمی گوید. من خود از پیامبر خدا شنیدم که می فرمود: «خلافت بر دودمان ابوسفیان و بر آزادشدگان (به دست پیامبر پس از فتح مکه) و فرزندان آنها، حرام است». (۱) مروان با شنیدن سخن امام حسین (علیه السلام) به خشم آمد و گفت: من هرگز تو را رها نخواهم کرد، مگر آن که با یزید بن معاویه بیعت کنی! شما خاندان ابوتراب کینه فرزندان ابوسفیان را در دل دارید، و البته جا دارد که با آنها دشمن باشید و آنان نیز با شما دشمنی ورزند. امام فرمود: «وَيْلَكَ يَا مَرْوَانَ! إِلَيْكَ عَنِّي فَإِنَّكَ رَجِسٌ، وَإِنَّا أَهْلُ بَيْتِ الطَّهَارَةِ الَّذِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله) فَقَالَ: (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا)؛ وای بر تو ای مروان! از من دور شو که تو پلیدی و ما از اهل بیت پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۳-۲۴؛ مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۴-۱۸۵ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۶ (با تفاوت). صفحه ۳۲۴ طهارتیم که خداوند درباره آنان به پیامبر (صلى الله عليه وآله) وحی کرده است و فرمود: «خداوند می خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و کاملاً شما را پاک سازد». (۱) پس از این سخن امام (علیه السلام)، مروان سرش را (با خواری) به زیر افکند و ساکت شد. امام (علیه السلام) ادامه داد: «أَبَشْرُ يَأْتِيَنَّ الرَّزْقَاءَ بِكُلِّ مَا تَكْرَهُ مِنَ الرَّسُولِ (صلى الله عليه وآله) يَوْمَ تَقْدِمُ عَلَى رَبِّكَ فَيَسْأَلُكَ جَدِّي عَنْ حَقِّي وَحَقِّ يَزِيدَ؛ ای پسر زرقاء، به خاطر همه آنچه را که از رسول خدا ناخشنودی، تو را به عذاب الهی بشارت می دهم؛ در آن روز که در محضر پروردگارت و جدّم رسول خدا درباره حقّ من و حقّ یزید از تو سؤال خواهد کرد». مروان با خشم و غضب از امام (علیه السلام) جدا شد و به نزد ولید رفت و آنچه را که از امام شنیده بود، برای وی بازگو کرد. (۲) مطابق نقل ابن شهر آشوب، وقتی این ماجرا (سهل انگاری ولید، در بیعت گرفتن از امام حسین (علیه السلام)) به یزید رسید، بلافاصله ولید را از فرمانروایی مدینه برکنار و مروان را به جای وی منصوب کرد! (۳)

۲۱ - امام حسین (علیه السلام) کنار قبر پیامبر (صلى الله عليه وآله)

از ابوسعید مقبری نقل شده است که: «در مسجد مدینه امام حسین (علیه السلام) را دیدم در حالی که خرامان خرامان می رفت و این اشعار «یزید بن مفرغ» را می خواند که مضمونش چنین است: لَادْعَرْتُ السَّوَامَ فِي فَلَقِ الصُّبْحِ مُغْبِرًا، وَلَا دُعِيْتُ يَزِيدًا يَوْمَ أُعْطِيَ مِنَ الْمَهَابَةِ ضَيْمًا وَالْمَنَايَا يَرْصُدَنِي أَنْ أُحِيدًا پاورقی ۱. احزاب، آیه ۳۳. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۴-۲۵؛ مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۵. ۳. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۶. صفحه ۳۲۵ «من آن نیستم که گله های آرام شتر را در سپیده دم آسوده بگذارم و اگر از بیم، تن به بیدادگری دهم و ترس از مرگ، مرا از راه به در برد، نامم یزید (نام شاعر) نباشد». با خود گفتم: به خدا سوگند! به یقین امام (علیه السلام) از خواندن این شعر مقصودی دارد (و می خواهد چنین بگوید که اگر تسلیم خواسته های یزید شوم من حسین فرزند پیامبر نخواهم بود). (۱) امام حسین (علیه السلام) شبانگاه کنار قبر جدش رسول خدا (صلى الله عليه وآله) رفت و عرض کرد: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنَا الْحَسِيُّ بْنُ فَاطِمَةَ، أَنَا فَوْحُكَ وَابْنُ فَوْحَتِكَ، وَسَيْبُطُكَ فِي الْخَلْفِ الَّذِي خَلَفْتَ عَلَى

أَمَّتِكَ، فَاشْهَدْ عَلَيْهِمْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ. أَنَّهُمْ قَدْ خَدَلُونِي وَضَيَعُونِي وَأَنَّهُمْ لَمْ يَحْفَظُونِي، وَهَذَا شَكْوَايَ إِلَيْكَ حَتَّى أَلْفَاكَ؛ سلام بر تو ای رسول خدا! من حسین پسر فاطمه ام؛ منم فرزند دل‌بند تو و فرزند دختر تو و من سبط تو هستم که مرا میان امت به یادگار گذاشتی. ای پیامبر خدا! گواه باش که آنان دست از یاری من برداشتند و مقام مرا پاس نداشتند؛ این شکوه من است نزد تو، تا آنگاه که تو را ملاقات کنم». سپس امام برخاست و به نماز ایستاد و پیوسته در رکوع و سجود بود. (۲) امام (علیه السلام) تصمیم نهایی خود را در برابر خواسته های یزید گرفت و به خاطر نجات اسلام و مسلمین در راه پرخطری که در پیش داشت آگاهانه گام نهاد، و پیمانی را که با خدا بسته بود - که هرگز با ظالمان و ستمگران همکاری نکند بلکه مبارزه با آنان را وظیفه اصلی خود بداند - فراروی خود قرار داد، و آماده حرکت از مدینه شد. پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۶؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۵۳. ۲. مقتل الحسین خوارزمی، همان و فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۶. صفحه ۳۲۶ - ۲. خدایا! من نیکی ها را دوست دارم چون شب دوم شد امام (علیه السلام) بار دیگر کنار قبر پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمد و دو رکعت نماز گزارد و پس از آن عرضه داشت: «اللَّهُمَّ! إِنَّ هَذَا قَبْرُ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ وَأَنَا ابْنُ بِنْتِ مُحَمَّدٍ وَقَدْ خَضَرَنِي مِنَ الْأَمْرِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، اللَّهُمَّ! وَإِنِّي أَحِبُّ الْمَعْرُوفَ وَأَكْرَهُ الْمُنْكَرَ، وَأَنَا أَسْأَلُكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ بِحَقِّ هَذَا الْقَبْرِ وَمَنْ فِيهِ مَا (۱) اخْتَرْتَ مِنْ أَمْرِي هَذَا مَا هُوَ لَكَ رِضَى؛ بار الها! این قبر پیامبر تو محمد (صلی الله علیه و آله) است و من فرزند دخت محمدم. از آنچه برای من پیش آمده است آگاهی. خدایا! من معروف را دوست دارم و از منکر بیزارم. من از تو ای خداوند صاحب جلال و بزرگواری می خواهم به حق این قبر و کسی که در آن است راهی را که خشنودی تو در آن است برایم مقرر داری». (۲) امام (علیه السلام) انگیزه اصلی قیام خود - یعنی امر به نیکی ها و مبارزه با زشتی ها و پلیدی ها - را در این عبارت کوتاه در پیشگاه خداوند و در یکی از مقدس ترین مکان ها در کنار قبر جدش پیامبر (صلی الله علیه و آله) بیان می دارد و آن را به سینه تاریخ برای قضاوت آیندگان می سپارد. ۲۳ - وداع امام حسین (علیه السلام) با قبر جدش پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای مدتی کوتاه خواب چشمان امام (علیه السلام) را فرا گرفت؛ پس از بیداری برخاست با قبر جدش وداع کرد و عرضه داشت: «بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ خَرَجْتُ مِنْ جَوَارِكِ كُرْهًا، وَفُرِّقَ بَيْنِي وَبَيْنِكَ حَيْثُ پاورقی ۱. در مقتل الحسین خوارزمی تعبیر به «الَّا اخترت» شده است. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۷؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۸. صفحه ۳۲۷ آنی لَمْ أَبَاغِ لِيزِيدِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، شَارِبِ الْخُمُورِ، وَرَاكِبِ الْفُجُورِ، وَهَا أَنَا خَارِجٌ مِنْ جَوَارِكِ عَلَى الْكُرَاهِيَّةِ، فَعَلَيْكَ مِنِّي السَّلَامُ؛ پدر و مادرم فدای تو ای رسول خدا! من به ناچار از جوار قبر تو خارج می شوم. میان من و تو جدایی افتاد؛ زیرا من دست بیعت به یزید بن معاویه، آن مرد شراب خوار و فاجر، ندادم. اکنون با ناراحتی تمام از نزد تو بیرون می روم. خدا حافظ (ای پیامبر خدا)». هنگامی که مردم از قصد امام حسین (علیه السلام) برای حرکت به کوفه با خبر شدند، گروهی از آنان امام (علیه السلام) را از این سفر برحذر داشتند. (۱) امام (علیه السلام) بعد از خودداری و استنکاف از بیعت با یزید و در واقع اعلان جنگ به حکومت بنی امیه، همان تفاله های دوران جاهلیت عرب، ناگزیر از سفر به سوی کوفه بود، زیرا نفوذ بنی امیه در مدینه که در دوران حکومت عثمان به اوج خود رسیده بود، هنوز در میان افراد سرشناس و متنفذ مدینه زیاد بود، و مکه نیز به عنوان حرم امن خدا باید از هر گونه درگیری برکنار باشد. در حالی که کوفه مرکز شیعیان و علاقه مندان اهل بیت (علیهم السلام) بود و اگر اختلاف و پراکندگی و ترس و بزدلی را از خود دور می کردند ساقط کردن حکومت یزید و یزیدیان منفور برای آنان کار مشکلی نبود. به هر حال امام (علیه السلام) بعد از مخالفت علنی با بیعت و به طور کل با حکومت یزید و آل ابی سفیان ناچار از این سفر بود.

۲۴. اگر در دنیا هیچ پناهگاهی نداشته باشیم، با یزید بیعت نخواهم کرد!

امام (علیه السلام) هنگام صبح به خانه بازگشت. برادرش محمد حنفیه به نزد وی آمد و عرض کرد: «برادرم! تو محبوبترین و

عزیزترین مردم نزد من هستی. به خدا سوگند! من از خیرخواهی در حق کسی دریغ نمی‌کنم، تو از همه به خیرخواهی من پاورقی ۱. منتخب طریحی، ص ۴۱۰؛ ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۴ و ینابیع المودّه، ص ۴۰۱ (به اختصار). صفحه ۳۲۸ سزاوارتری. زیرا من و تو از یک ریشه ایم و تو جان و روح و چشم و بزرگ اهل بیت من هستی، و پیروی تو بر من واجب است. چرا که خداوند تو را بر من شرافت بخشید. و تو را از بزرگان اهل بهشت قرار داده است». محمّد حنفیه در ادامه افزود: «به مکه برو، اگر آنجا برای تو امن بود پس در آنجا بمان و اگر چنین نبود به سوی یمن رهسپار شو. که آنان یاران جدّ و پدر تواند. آنان مهربانترین و با محبت‌ترین و مهمان‌نوازترین مردم اند. اگر آنجا برای تو امن بود که می‌مانی و گرنه به شن زارها و شکاف کوهها رفته! و از شهری به شهر دیگر کوچ کن! تا ببینی کار این مردم به کجا منتهی می‌شود و خداوند بین ما و این گروه فاسق داوری خواهد کرد». امام (علیه السلام) فرمود: «یا اُخِی وَاللّٰهِ لَوْ لَمْ یَکُنْ فِی الدُّنْیَا مَلْجَاً وَ لَا مَأْوًی، لَمَا بَايَعْتُ یَزِیدَ بَنَ مُعَاوِیَهِ؛ ای برادر! به خدا سوگند! اگر در هیچ نقطه‌ای از دنیا، هیچ پناهگاه و جای امنی نداشته باشم هرگز با یزید بن معاویه بیعت نخواهم کرد». محمّد حنفیه از سخن گفتن باز ایستاد و گریست. امام (علیه السلام) نیز مدتی با وی گریست، سپس فرمود: «یا اُخِی جَزَاکَ اللّٰهُ خَیْرًا، لَقَدْ نَصَحْتَ وَ اَشْرَتَ بِالصَّوَابِ وَ اَنَا عَازِمٌ عَلٰی الْخُرُوجِ اِلٰی مَكَّهَ، وَ قَدْ تَهَيَّأْتُ لِتَدْلِکَ اَنَا وَ اِخْوَتِی وَ بَنُو اُخِی وَ شِیْعَتِی، وَ اَمْرُهُمْ اَمْرٌی وَ رَاٰیهُمْ رَاٰی، وَ اَمَّا اَنْتَ یَا اُخِی فَلَا عَلَیْکَ اَنْ تُقِیمَ بِالْمَدِیْنَةِ، فَتُکُونَ لِی عَیْنًا عَلَیْهِمْ وَ لَا تُخْفِ عَنِّی شَیْئًا مِنْ اَمْرِهِمْ؛ برادرم! خداوند به تو پاداش نیکو دهد. خیرخواهی کردی و به راه درست اشاره کرده‌ای. من اکنون عازم مکه هستم و خود و برادرانم و برادرزادگان و پیروانم را برای این سفر آماده کرده‌ام. برنامه و رأیشان همان برنامه و رأی من است. اما تو ای برادرم! ماندن تو در مدینه ایرادی ندارد تا در میان آنان صفحه ۳۲۹ چشم (خبررسان) من باشی و از تمام امورشان مرا با خبر ساز!». (۱) تعبیرات امام (علیه السلام) به خوبی نشان می‌دهد که بنی امیه عرصه را بر آن حضرت تنگ کرده بودند، ولی او تصمیم نهایی خود را گرفته بود که هرگز تن به ذلت و ننگ، ذلت و ننگی که مایه سرافکنندگی مسلمین و تزلزل مبانی اسلام است ندهد. آری، هرگز با یزید بیعت نکند و حکومت او را به رسمیت نشناسد. این عهدی بود که با خدا و جدّش پیامبر (صلی الله علیه و آله) بسته بود و بر این عهد وفادار ماند و شربت شهادت را با افتخار نوشید.

۲۵ - وصیت نامه تاریخی امام حسین (علیه السلام)

سپس امام (علیه السلام) دوات و کاغذی خواست و این وصیت نامه را برای برادرش محمّد حنفیه نوشت: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ هَذَا مَا اَوْصٰی بِهِ الْحُسَیْنُ بَنُ عَلِیِّ بْنِ اَبِی طَالِبٍ اِلٰی اَخِیهِ مُحَمَّدٍ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الْحَنْفِیَّةِ: اَنَّ الْحُسَیْنَ یَشْهَدُ اَنَّ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیْکَ لَهُ، وَ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُوْلُهُ، جَاءَ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِ الْحَقِّ، وَ اَنَّ الْجَنَّةَ وَ النَّارَ حَقٌّ، وَ اَنَّ السَّاعِیَةَ اَتِیَتْهُ لَا رِیْبَ فِیْهَا، وَ اَنَّ اللّٰهُ یَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُوْرِ، وَ اَنْتَی لَمْ اُخْرِجْ اَشْرًا، وَ لَا بَطْرًا، وَ لَا مُفْسِدًا، وَ لَا ظَالِمًا، وَ اِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلْبِ الْاِصْلَاحِ فِی اُمَّةٍ حَرَدِی، اُرِیدُ اَنْ اَمُرَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ اَنْهَی عَنِ الْمُنْکَرِ، وَ اَسِیرُ بِسِیرَةِ حَرَدِی وَ اَبِی عَلِیِّ بْنِ اَبِی طَالِبٍ (علیه السلام)، فَمَنْ قَبِلْنِی بِقَبُولِ الْحَقِّ فَاللّٰهُ اَوْلٰی بِالْحَقِّ، وَ مَنْ رَدَّ عَلَیَّ هَذَا اَصْبِرْ حَتّٰی یَقْضِیَ اللّٰهُ بَیْنِی وَ بَیْنَ الْقَوْمِ بِالْحَقِّ وَ هُوَ خَیْرُ الْحَاکِمِیْنَ، وَ هَذِهِ وَصِیَّتِی یَا اُخِی اِلَیْکَ وَ مَا تَوْفِیْقِی اِلَّا- بِاللّٰهِ عَلَیْهِ تَوَكَّلْتُ وَ اِلَیْهِ اُنِیْبُ». پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۰-۳۲؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۸ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. صفحه ۳۳۰ «بسم الله الرحمن الرحيم؛ این وصیتی است از حسین بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) به برادرش محمّد، معروف به ابن حنفیه: حسین شهادت می‌دهد که معبودی جز خدای یگانه‌ای که شریکی ندارد نیست، و محمّد بنده و فرستاده اوست که از جانب حق به حق مبعوث شده است و این که بهشت و دوزخ حق است و روز رستاخیز - بدون شک - خواهد آمد، و خداوند خفتگان در قبرها را بر می‌انگیزد. و من از سر مستی و طغیان و فسادانگیزی و ستمکاری قیام نکردم، تنها برای اصلاح در امت جدّم به پا خواستم. می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم و به روش جدّم و پدرم علی بن ابی

طالب (علیه السلام) رفتار نمایم. هر کس سخن حقّ مرا پذیرفت، پس خداوند به پذیرش (و پاداش) آن سزاوارتر است، و هر کس دعوت مرا نپذیرفت، صبر می کنم تا خداوند میان من و این مردم به حق داوری کند که او بهترین داوران است. این وصیت من است به تو ای برادر! توفیق من جز از ناحیه خداوند نیست. بر او توکل می کنم و بازگشتم به سوی اوست». نامه را به پایان برد و آن را مهر کرد و به برادرش محمّد سپرد و با وی خداحافظی کرد. (۱) این وصیت نامه تاریخی به خوبی اهداف امام (علیه السلام) را از قیام آینده اش نشان می دهد، و می گوید: قیام آن حضرت، نه برای کشورگشایی بود، نه از سر هوس حکومت و سلطه بر مردم، یا به چنگ آوردن مال و مقام دنیا بلکه هدف، اصلاح امت اسلام و برطرف ساختن کژیهای بود که بر اثر حکومت ناهلان به وجود آمده بود، و نیز احیای امر به معروف و نهی از منکر و سنت و سیره پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و امیرمؤمنان علی (علیه السلام) بود. پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۸-۱۸۹، فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۳-۳۴ (با مختصر تفاوت) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹-۳۳۰. صفحه ۳۳۱ به یقین گام نهادن در چنین وادی خطرناکی که ستمگران بنی امیه به وجود آورده بودند، جز این هدف الهی، هدفی نمی توانست داشته باشد، هر چند عافیت طلبان و مصلحت اندیشان نزدیک بین، آن را نمی پسندیدند.

۲۶ - من هرگز تن به ذلت نخواهم داد!

محمّد بن عمر از پدرش عمر بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) (یکی از برادران امام حسین (علیه السلام)) چنین نقل می کند: «هنگامی که برادرم امام حسین (علیه السلام) از بیعت با یزید امتناع کرد، در وقت مناسبی به نزدش رفتم و عرض کردم: ای اباعبدالله! فدایت شوم. برادرت امام حسن (علیه السلام) از پدرش (امیرمؤمنان (علیه السلام)) برایم نقل فرمود: - در این هنگام گریه مهلتم نداد و صدای گریه ام بلند شد - امام (علیه السلام) مرا به سینه چسباند و فرمود: «خَدَّكَ أَنْتَى مَقْتُولٌ؛ به تو خبر داد که من کشته می شوم؟!». عرض کردم: خدا نکند ای فرزند رسول خدا! فرمود: «سَأَلْتُكَ بِحَقِّ أَبِيكَ بِقَتْلِ خَبْرِكَ؛؟ تو را به حق پدرت سوگند! آیا تو را به کشته شدنم با خبر ساخت؟» عرض کردم: آری، پس چرا اقدام نکرده و بیعت ننمودی؟ فرمود: «خَدَّ ثَنِي أَبِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَخْبَرَهُ بِقَتْلِهِ وَ قَتْلِي، وَ أَنَّ تَرْبِيَّتِي تَكُونُ بِقُرْبِ تَرْبِيَّتِهِ، فَتَنْظُرُ أَنَّكَ عَلِمْتَ مَا لَمْ أَعْلَمْهُ، وَ أَنَّهُ لَا أُعْطَى الدِّيَّةَ مِنْ نَفْسِي أَيْدَاءً وَ تَلْفِيئِينَ فَاطِمَةُ أَبَاهَا شَاكِيَةٌ مَا لَقِيَتْ ذُرِّيَّتَهَا مِنْ أُمَّتِهِ، وَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ إِذَا هَا فِي ذُرِّيَّتِهَا؛ پدرم نقل کرد که پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) وی را از شهادتش و شهادت من با خبر ساخت، و این که تربت من نزدیک تربت او خواهد بود. تو گمان کردی به چیزی آگاهی داری که من ندارم؟! (و همچنین خبر داد که) من هرگز تن به ذلت و خواری نخواهم داد، و این که صفحه ۳۳۲ فاطمه (علیها السلام) به دیدار پدرش خواهد شتافت در حالی که از ظلم امتش بر فرزندانش شکایت خواهد کرد و هر کس که او را نسبت به فرزندانش بیازارد هرگز وارد بهشت نخواهد شد». (۱)

۲۷ - مادرم! می دانم که شهید می شوم!

هنگامی که امام حسین (علیه السلام) می خواست از مدینه بیرون رود، ام سلمه (همسر باوفای رسول خدا (صلی الله علیه و آله)) نزد وی آمد و عرض کرد: پسر! با رفتنت به سوی عراق مرا اندوهگین مساز، چرا که از جدت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که فرمود: «فرزندم حسین (علیه السلام) در سرزمین عراق در دشت کربلا کشته خواهد شد». امام فرمود: «يَا أُمَاءُ وَ أَنَا وَاللَّهِ أَعْلَمُ ذَلِكُ، وَ أَنِّي مَقْتُولٌ لَا مَحَالَةَ، وَ لَيْسَ لِي مِنْ هَذَا بُدٌّ، وَ إِنِّي وَاللَّهِ لَأَعْرِفُ الْيَوْمَ الَّذِي أُقْتَلُ فِيهِ، وَ أَعْرِفُ مَنْ يَمُتُّنِي، وَ أَعْرِفُ الْبُقْعَةَ الَّتِي أُدْفَنُ فِيهَا، وَ إِنِّي أَعْرِفُ مَنْ يُقْتَلُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي وَ قَرَابَتِي وَ شِيعَتِي، وَ إِنِ ارْدَتْ يَا أُمَاءُ أُرِيكَ حُفْرَتِي وَ مَضْجَعِي؛ ای مادر! به خدا سوگند! من نیز این را می دانم، و یقیناً من کشته خواهم شد و راه گریزی برایم نیست. به خدا سوگند! من روزی را که در آن کشته می شوم و کسی را که مرا می کشد و مکانی را که در آن دفن می شوم، می دانم! و آنان که از اهل بیت و نزدیکان و شیعیانم

کشته می شوند. همه را می شناسم! ای مادر: اگر بخوای قبر و مرقدم را به تو نشان دهم؟!». سپس به سوی کربلا اشاره کرد، زمین هموار شد تا آنجا که مرقد و مدفن و جایگاه سپاهیان خود و نیز محلّ توقّف و شهادت خود را به وی نشان داد. در این هنگام پاورقی ۱. لهوف (المهوف)، ص ۹۹-۱۰۰. صفحه ۳۳۳ امّ سلمه سخت گریست و کار او را به خدا واگذار کرد. امام (علیه السلام) فرمود: «یا أُمّاهُ قَدْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَرَانِي مَقْتُولًا مَذْبُوحًا ظُلْمًا وَعِيدُونًا، وَقَدْ شَاءَ أَنْ يَرِي حَرَمِي وَرَهْطِي وَنِسَائِي مُشَرَّدِينَ، وَأَطْفَالِي مَذْبُوحِينَ مَظْلُومِينَ مَأْسُورِينَ مُقْتَدِينَ، وَهُمْ يَسْتَيْغِيثُونَ فَلَا يَجِدُونَ نَاصِرًا وَلَا مُعِينًا؛ ای مادر! خداوند چنین خواست که مرا در طریق (مبارزه با) ظلم و عداوت ستمگران کشته (و شهید) ببیند و نیز خواست که خاندان و خویشان و زنان مرا پراکنده و رانده از دیار خویش و کودکانم را مذبح، ستمدیده و گرفتار زنجیر اسارت، ببیند در حالی که آنان فریادرسی را می طلبند، ولی یار و یاورى نمی یابند». در روایت دیگری آمده است امّ سلمه عرض کرد: «نزد من تربتی است که جدّت (رسول خدا) صلی الله علیه و آله)) آن را در شیشه ای به من سپرده است». امام (علیه السلام) فرمود: «وَاللَّهِ إِنِّي مَقْتُولٌ كَذَلِكَ، وَ..... إِنَّمَا أُخْرِجُ إِلَى الْعِرَاقِ يَقْتُلُونِي أَيْضًا؛ به خدا سوگند! من به یقین می دانم شهید خواهم شد و اگر به سوی عراق هم بروم نیز مرا خواهند کشت». سپس تربت دیگری را گرفت و آن را در شیشه ای قرار داد و به امّ سلمه سپرد و فرمود: «اجعلیها مع قارورة حیدى فإذا فاضت دما فأعلمی أنى قد قُتِلت؛ آن را نزد شیشه جدم بگذار، پس هر گاه خون در آن دو شیشه جوشید، بدان که من کشته شده ام!». امّ سلمه می گوید: چون روز عاشورا رسید، عصر آن روز بدان دو شیشه نگاه کردم ناگهان دیدم خون در آن می جوشد پس فریادی کشیدم. (۱)

۲۸ - پایان این راه شهادت است!

حمزه بن حرمان یکی از یاران امام صادق (علیه السلام) می گوید: درباره رفتن امام حسین (علیه السلام) و ماندن محمد بن حنفیه (در مدینه) گفتگو می کردیم؛ امام صادق (علیه السلام) پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۳۱-۳۳۲ و ج ۴۵، ص ۸۹، ح ۲۷ و الخرائج والجرائح، ج ۱، ص ۲۵۳. صفحه ۳۳۴ فرمود: «ای حمزه، من خبری به تو می دهم ولی پس از این درباره آن چیزی می پرس. هنگامی که امام حسین (علیه السلام) از (برادرش محمد بن حنفیه) جدا شد و آهنگ حرکت کرد، کاغذی خواست و در آن نوشت: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مِنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى بَنِي هَاشِمٍ، أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ مَنْ لِحَقِّ بِي مِنْكُمْ إِسْتَشْهَدَ، وَمَنْ تَخَلَّفَ لَمْ يَبْلُغْ مَبْلَغَ الْفَتْحِ وَالسَّلَامِ؛ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، از حسین بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) به همه بنی هاشم: اما بعد، هر کس از شما به من پیوندد، شهید خواهد شد، و هر کس چنین نکند، به پیروزی نخواهد رسید. والسلام». (۱) این خبر کوتاه و پرمعنی نشان می دهد که امام (علیه السلام) از همان آغاز، پایان راه را می دید، و علی رغم پندارهای نادرست کسانی که از وسعت بینش و آگاهی امامان (علیهم السلام) اطلاعی ندارند، به ما می گوید امام (علیه السلام) با علم به این که فرشته شهادت در انتظار او است از مدینه حرکت کرد. آری؛ او به خوبی می دانست که برای ترک بیعت با یزید به خاطر حفظ و پاسداری از اسلام چه بهای گرانی را باید پردازد و این، عظمت مقام آن حضرت را شفاف تر نشان می دهد. در ضمن اشاره فرمود که: بازماندگان و به تعبیر دیگر عقب افتادگان از قافله شهادت نیز به جایی نخواهند رسید و در زیر سلطه دژخیمان یزیدی روزگار بدی خواهند داشت.

۲۹ - امام حسین (علیه السلام) از مدینه خارج می شود

امام حسین (علیه السلام) در شب یکشنبه، دو روز مانده به پایان ماه رجب سال ۶۰ هجری، پاورقی ۱. المهوف، ص ۱۲۸-۱۲۹؛ بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۳۰ و ج ۴۵، ص ۸۴-۸۵ و کامل الزیارات، ص ۷۶ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۳۵ به اتفاق فرزندان، برادران، برادرزادگان و همه خاندان خود - جز محمّد بن حنفیه - از مدینه خارج شد در حالی که این آیه را تلاوت می کرد:

«فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝» موسی از شهر خارج شد در حالی که نگران بود و هر لحظه در انتظار حادثه‌ای، عرض کرد: پروردگارا! مرا از این گروه ستمگر رهایی بخش». (۱) امام (علیه السلام) شاهراف (مدینه - مکه) را در پیش گرفت. پسر عمویش مسلم بن عقیل عرض کرد: «ای فرزند دختر رسول خدا! به عقیده من اگر همانند عبدالله بن زبیر از راه فرعی می رفتیم بهتر بود، زیرا نگرانیم دشمنان ما را تعقیب کنند!». امام (علیه السلام) به وی فرمود: «لَا وَاللَّهِ يَا بَنَ عَمِّي! لَا فَارَقْتُ هَذَا الطَّرِيقَ أَبَدًا أَوْ أَنْظُرَ إِلَى آيَاتِ مَكَّةَ أَوْ يَقْضِيَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ مَا يُحِبُّ وَيَرْضَى ۝» نه به خدا سوگند ای پسر عمو! من هرگز از این راه جدا نمی شوم تا خانه های مکه را ببینم یا خداوند آنچه را که دوست دارد و می پسندد پیش آورد». (۲) امام (علیه السلام) در همان گام های نخستین نشان می دهد که شجاعانه قدم بر می دارد، و چنان نیست که از یک گروه گشتی دشمن که بخواهد در اثنای راه بر او یورش برد، وحشتی به خود راه دهد، بلکه آماده است ضربات خود را یکی پس از دیگری بر آنها وارد سازد. برای امام حسین (علیه السلام) زبینه نیست که از ترس چنین حملاتی راه اصلی را رها کرده از بیراهه برود. در ضمن این حقیقت آشکار می شود که دشمن غدار و سفاک، همچون سایه، پسر پاورقی ۱. قصص، آیه ۲۱. ۲. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۴-۳۵ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۹ (با اندکی تفاوت). صفحه ۳۳۶ پیغمبر خدا (صلی الله علیه و آله) را دنبال می کرد، زیرا در برابر مطامع آنها تسلیم نشده بود.

۳۰ - ورود امام حسین (علیه السلام) به مکه

امام حسین (علیه السلام) در شب جمعه سوم شعبان (سال ۶۰ هجری) در حالی که این آیه را تلاوت می کرد وارد سرزمین مکه شد: «وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝» و هنگامی (موسی) به جانب مدین روانه شد گفت: امیدوارم پروردگارم مرا به راه راست هدایت کند (و به مقصود برساند)». (۱) و با ورود به مکه خاندانش بسیار خوشحال شدند، ولی حضور امام (علیه السلام) در مکه برای عبدالله بن زبیر که در اندیشه بیعت مردم مکه با خود بود، سخت و نگران کننده بود، زیرا می دانست با وجود امام حسین (علیه السلام) در مکه کسی با وی بیعت نخواهد کرد. (۲) به یقین مکه مقصد نهایی امام حسین (علیه السلام) نبود زیرا می دانست درگیری میان او و یزیدیان حتمی است و او نمی خواست حرم امن خدا مورد هتک یزیدیان قرار گیرد، و قداست آن با هجوم این گروه خدانشناس که حرمتی برای ارزشهای والای اسلام قائل نبودند زیر سؤال برود. همان گونه که در مورد عبدالله بن زبیر چنین اتفاق افتاد، او مدتی بعد مکیان را با خود همراه کرد و به هنگام هجوم لشکر یزید به خانه خدا پناه برد ولی آنها احترام کعبه را نگاه نداشتند و با سنگ هایی که از منجنیق پرتاب شد آن را درهم کوبیدند. ۳۱ - تلاش ابن عباس و عبدالله بن عمر برای منصرف ساختن امام (علیه السلام) پاورقی ۱. قصص، آیه ۲۲. ۲. ارشاد مفید، ص ۳۷۷ / فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۷ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۳۲ (با مقداری تفاوت). صفحه ۳۳۷ امام حسین (علیه السلام) باقیمانده ماه شعبان و ماه رمضان و سؤال و ذی القعدة را در مکه ماند. در آن ایام «عبدالله بن عباس» و «عبدالله بن عمر» نیز در مکه بودند. آن دو که قصد مراجعت به مدینه را داشتند با هم نزد امام (علیه السلام) آمدند. عبدالله بن عمر عرض کرد: ای ابا عبدالله! خدا تو را رحمت کند. از خدایی که بازگشت تو به سوی اوست، پروا کن! تو از دشمنی و ستم مردم این دیار نسبت به خاندان خویش آگاهی، این مردم، یزید بن معاویه را به زمامداری پذیرفته اند، من می ترسم که مردم به جهت زر و سیم به او (یزید) گرایش پیدا کنند و تو را به قتل برسانند و به خاطر تو افراد زیادی کشته شوند. من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود: «حسین کشته خواهد شد و اگر او را به قتل رسانند و تنهایش گذارده، یاری اش نکنند، خداوند تا روز رستاخیز آنان را خوار می کند!» و من مصلحت می بینم تو نیز همانند سایر مردم با یزید سازش کنی! و همچنان که پیش از این در برابر معاویه شکیبایی ورزیده ای اکنون نیز صبر پیشه ساز، تا خداوند بین تو و این گروه ستمگر داوری کند! امام حسین (علیه السلام) در پاسخ او فرمود: «أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ! أَنَا أَبَايَعُ يَزِيدَ وَأَدْخُلُ فِي صَلَاحِهِ،

وَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَفِي أُبَيْهِ مَا قَالَ ۚ)؛ ای اباعبدالرحمن! آیا من با یزید بیعت کنم و با وی از در سازش درآیم با آن که پیامبر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) درباره وی و پدرش آن سخنان را فرمود؟! (عبدالله بن عمر هیچ پاسخی در برابر این سخن نداشت). ابن عباس که تا آن لحظه ساکت نشسته بود، عرض کرد: ای اباعبدالله! راست گفتی. پیامبر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) در حیات خود فرمود: «مرا با یزید چه کار؟! خداوند کار یزید را مبارک نگرداند! او فرزندم و دخترزاده ام حسین (علیه السلام) را خواهد کشت. سوگند به آن کس که جانم در دست اوست فرزندم در میان گروهی که از کشته شدنش جلوگیری نکرده اند، کشته نخواهد شد مگر آن که خداوند میان قلب و زبانشان جدایی افکند (و آنان را به نفاق گرفتار کند). سپس ابن عباس گریست و امام حسین (علیه السلام) نیز همراه او گریه کرد و فرمود: «يَا بَنَ صَفْحَةَ ۳۳۸ عَبَّاسُ! تَعَلَّمُ أَنِّي ابْنُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ۚ) ای ابن عباس! آیا می دانی که من فرزند دختر رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) هستم!». ابن عباس پاسخ داد: «آری! می دانیم و مطمئنیم که کسی جز تو در این دنیا فرزند دختر رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) نیست و یاری تو بر این ائمت همانند فریضه نماز و زکات - که هیچ یک از این دو بدون دیگری پذیرفته نیست - واجب است». امام حسین (علیه السلام) فرمود: «يَا بَنَ عَبَّاسُ! فَمَا تَقُولُ فِي قَوْمِ أَخْرَجُوا ابْنَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مِنْ دَارِهِ وَقَرَارِهِ وَمَوْلِدِهِ، وَحَرَمَ رَسُولِهِ وَمُجَاوِرَةَ قَبْرِهِ وَمَوْلِدِهِ وَمَسْجِدِهِ، وَمَوْضِعَ مَهَاجِرِهِ، فَتَرَكَهُ خَائِفًا مَرْعُوبًا لَا يَسْتَتِرُ فِي قَرَارٍ، وَلَا يَأْوِي فِي مَوْطِنٍ، يُرِيدُونَ فِي ذَلِكَ قَتْلَهُ وَسَيْفُكَ دَمِهِ، وَهُوَ لَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلَا اتَّخَذَ مِنْ دُونِهِ وَلِيًّا، وَلَمْ يَتَّعِزَّ عَمَّا كَانَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ۚ ای ابن عباس! چه می گویی درباره گروهی که دخترزاده پیامبر خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) را از خانه و کاشانه و زادگاهش و از حرم رسول خدا و از مجاورت قبرش و مسجد و محل هجرتش بیرون کرده اند؟ و او را نگران و هراسان تنها گذاشته اند که نه در جایی آسایش دارد و نه در دیاری پناه. می خواهند خونش را بریزند با آن که هرگز چیزی را برای خداوند شریک قرار نداده و جز او را ولی خود برنگزیده و از سنت رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) چیزی را تغییر نداده است». ابن عباس عرض کرد: «من درباره آنها جز این نمی گویم که: «أَنْتُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا - وَهُمْ كُسَىٰ أَلْيَ ۚ) آنان به خدا و رسولش کافر شده اند و نماز را جز به حالت کسالت (و از روی نفاق) به جا نمی آورند». (۱) «يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا - * مُذْبِذِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هُوَ لَا إِلَىٰ هُوَ لَا وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا - ۚ) در برابر مردم ریا می کنند و خدا را جز اندکی یاد نمی کنند آنها افراد بی هدفی هستند که نه به سوی اینها و نه سوی آنهایند و هر کس را که خداوند گمراه پاورقی ۱. توبه، آیه ۵۴. صفحه ۳۳۹ کند راهی برای او نخواهی یافت!». (۱) سپس ابن عباس افزود: «بر امثال این گروه عذاب هولناکی فرود خواهد آمد، ولی ای فرزند دختر رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) تو بزرگ همه افتخار کنندگان به رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) و فرزند سرور زنان عالم حضرت بتول (علیها السلام) هستی. ای فرزند دختر رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) گمان مکن که خداوند از آنچه را که ستمگران انجام می دهند غافل است. من گواهی می دهم که هر کس از همراهی با تو دوری کند و در اندیشه جنگ با تو و پیامبر خدا محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) باشد، بهره ای (از ایمان) ندارد!». امام فرمود: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ ۚ خدایا گواه باش!». ابن عباس ادامه داد: «فدایت شوم ای فرزند دختر رسول خدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) گویا می خواهی من به تو ببینم و تو را یاری کنم! به خدایی که معبودی جز او نیست سوگند! اگر من با این شمشیرم در پیش روی تو آنقدر بجنگم که شمشیرم از کفم رها شود، باز یک صدم از حق تو را ادا نکردم! اکنون من در خدمت هستم فرمان ده!». عبدالله بن عمر که تا آن لحظه شاهد گفتگوهای امام و ابن عباس بود و مراتب اخلاص و ارادت ابن عباس را شنید به سخن آمد و رو به ابن عباس کرد و گفت: «ای ابن عباس! بس است، از این گونه سخنان بگذریم!» آنگاه عبدالله بن عمر رو به امام کرد و عرض کرد: «ای اباعبدالله! از تصمیمی که گرفته ای، دست بردار و از همین جا به مدینه بازگرد و با این گروه از در سازش درآی و از زادگاه و حرم جدت رسول خدا دور مشو! و به دست این گروهی که بهره ای از ایمان ندارند بهانه مده! و اگر بنای بیعت نداری، تا وقتی که مخالفت علنی نکردی، با تو کاری ندارند. امید است یزید بن معاویه - که خدا لعنتش کند - مدت زیادی عمر نکند

و خداوند تو را از شرّ وی کفایت کند». پاورقی ۱. نساء، آیات ۱۴۲ - ۱۴۳. صفحه ۳۴۰ امام حسین (علیه السلام) فرمود: «أَفَّ لِهَذَا الْكَلَامِ أَيْدَاءُ مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ! أَسْأَلُكَ بِاللَّهِ يَا عِبْدَ اللَّهِ أَنَا عِنْدَكَ عَلَى خَطَا مِنْ أَمْرِي هَذَا؟ فَإِنْ كُنْتُ عِنْدَكَ عَلَى خَطَا فَرُدَّنِي فَإِنِّي أَخْضَعُ وَأَسْمِعُ وَأَطِيعُ؛ برای همیشه تا آنگاه که آسمان و زمین پابرجاست، نفرین بر این سخن باد! ای عبدالله (ابن عمر)! تو را به خدا سوگند می‌دهم! آیا به نظر تو من در تصمیم خود اشتباه می‌کنم؟ اگر من در اشتباهم، بگو که من می‌شنوم و می‌پذیرم». عبدالله بن عمر گفت: «نه به خدا سوگند! خداوند هرگز فرزند دختر رسول خدا را در اشتباه نمی‌گذارد، و هرگز یزید بن معاویه - که خدا لعنتش کند - با تویی که پاک و برگزیده خاندان پیامبری، در امر خلافت هم پایه نیست، ولی می‌ترسم که این چهره زیبای تو را آماج شمشیرهای خود قرار داده و از این امت برخوردار را که انتظارش را نداری ببینی. پس با ما به مدینه برگرد و اگر دوست نداشتی که بیعت کنی، هرگز بیعت مکن ولی در خانه ات بنشین (و پرچم مخالفت بلند نکن!). امام (علیه السلام) فرمود: «هَيْهَاتَ يَا بَنَ عُمَرَ! إِنَّ الْقَوْمَ لَا يَتْرُكُونِي وَإِنْ أَصَابُونِي، وَإِنْ لَمْ يُصِيبُونِي فَلَا يَزَالُونَ حَتَّى أُبَايِعَ وَأَنَا كَارِهِ، أَوْ يَقْتُلُونِي، أَمَا تَعْلَمُ يَا عِبْدَ اللَّهِ! أَنَّ مِنْ هَوَانِ هَذِهِ الدُّنْيَا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنَّهُ أَتَى بِرَأْسِ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا (علیه السلام) إِلَى بَيْعَتِهِ مِنْ بَغَايَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَالرَّأْسُ يَنْطَلِقُ بِالْحَجَّةِ عَلَيْهِمْ؟! أَمَا تَعْلَمُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ! أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانُوا يَقْتُلُونَ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ سَبْعِينَ نَبِيًّا ثُمَّ يَجْلِسُونَ فِي أَسْوَاقِهِمْ يَبِيعُونَ وَيَشْتَرُونَ كُلَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لَمْ يَصْنَعُوا شَيْئًا، فَلَمْ يُعْجَلِ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، ثُمَّ أَخَذَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ أَخَذَ عَزِيزٌ مُقْتَدِرًا؛ اتَّقِ اللَّهَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَلَا تَدَعَنَّ نَصِيرَتِي وَادْكُرْنِي فِي صِلَاتِكَ... يَا ابْنَ عُمَرَ! فَإِنْ كَانَ الْخُرُوجُ مَعِي مِمَّا يَصِيَّبُ عَلَيْكَ وَيَثْقُلُ فَأَنْتَ فِي أَوْسَعِ الْعِيدِ، وَ لَكِنَّ... اجْلِسْ عَنِ الْقَوْمِ، وَلَا تَعْجَلْ بِالْبَيْعَةِ لَهُمْ حَتَّى تَعْلَمَ إِلَى مَا تَوَلَّى الْأُمُورُ». «هیئات! ای فرزند عمر! این گروه مرا رها نخواهند کرد هر چند مرا بر حق دانند، و صفحه ۳۴۱ اگر هم مرا بر حق ندانند باز رهایم نخواهند کرد تا به اکراه هم شده بیعت نمایم یا مرا به قتل رسانند. ای عبدالله بن عمر! آیا نمی‌دانی از نشانه‌های پستی دنیا نزد خدا این است که سر «یحیی بن زکریا» را برای زن بدکاره ای از زنان بنی اسرائیل بردند با این که سر بریده علیه آنان به روشنی سخن می‌گفت؟! ای اباعبدالرحمن آیا نمی‌دانی که قوم بنی اسرائیل از طلوع فجر تا طلوع آفتاب هفتاد پیامبر را می‌کشتند آنگاه (با خیالی آسوده) در بازارها نشسته و به خرید و فروش می‌پرداختند آن چنان که گویی هیچ کار خلافی مرتکب نشده‌اند؟! خداوند نیز در کیفشان شتاب نرمود تا آن که پس از فرصتی، آنان را با صلابت و قدرت به کیفر رساند (و در هم کوبید). ای اباعبدالرحمن! از خدا بترس! و دست از یاری من بردار و در نماز خود مرا یاد کن... ای فرزند عمر! اگر برای تو همراهی با من دشوار و سنگین است، پس معذور و مرخصی! ولی... از این گروه کناره بگیر و در بیعت شتاب مکن تا ببینی کار به کجا می‌انجامد!». سپس امام (علیه السلام) رو به عبدالله بن عباس کرد و فرمود: «يَا بَنَ عَبَّاسِ! إِنَّكَ ابْنُ عَمِّ وَالِدِي، وَ لَمْ تَزَلْ تَأْمُرُ بِالْخَيْرِ مُنْذُ عَرَفْتَكَ، وَ كُنْتُ مَعَ وَالِدِي تُشِيرُ عَلَيْهِ بِمَا فِيهِ الرَّشَادُ، وَ قَدْ كَانَ يَسْتَنْصِرُ حُكْمًا وَ يَسْتَشِيرُكَ فَتَشِيرُ عَلَيْهِ بِالصَّوَابِ، فَامْضِ إِلَى الْمَدِينَةِ فِي حِفْظِ اللَّهِ وَ كَلَامِهِ، وَ لَا يَخْفَى عَلَيَّ شَيْءٌ مِنْ أَحْبَابِكَ، فَإِنِّي مُسْتَوِطِنٌ هَذَا الْحَرَمَ، وَ مُقِيمٌ فِيهِ أَيْدَاءُ مَا رَأَيْتُ أَهْلَهُ يُحِبُّونِي، وَ يَنْصُرُونِي فَإِذَا هُمْ خَدَلُونِي اسْتَبَدَلْتُ بِهِمْ غَيْرَهُمْ، وَ اسْتَعْصِمْتُ بِالْكَلِمَةِ الَّتِي قَالَهَا إِبْرَاهِيمُ الْخَلِيلُ (علیه السلام) يَوْمَ أُلْفَى فِي النَّارِ: (حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ) فَكَانَتِ النَّارُ عَلَيْهِ بَرْدًا وَ سَلَامًا». «ای ابن عباس! تو پسر عموی پدر منی، و از آن زمان که تو را شناختم همواره، به خیر و نیکی فرمان می‌دادی؛ تو با پدرم (امیرمؤمنان) (علیه السلام) همراه بوده ای و از بیان صفحه ۳۴۲ گفتار درست، نزد او نیز - به هنگام مشورت - دریغ نمی‌ورزیدی. آن حضرت با تو مشورت می‌کرد و تو نیز سخن صحیح و درست را بیان می‌کردی. پس در پناه و حمایت خداوند به مدینه برو و خیرها و گزارش‌ها را از من پنهان مکن. من در این حرم امن الهی می‌مانم و تا آنگاه که مردمش مرا دوست داشته و یاریم کنند، خواهم ماند و هر گاه مرا رها کنند (و احساس کنم امتیّت حرم در خطر می‌افتد) به جای دیگر خواهم رفت، و به سخن ابراهیم (علیه السلام) - آنگاه که در آتش افکنده شد - پناه می‌برم که گفت: «حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ؛ خدا مرا کافی است و او بهترین حامی من است». در نتیجه، آتش بر او سرد و سالم گردید». در این هنگام ابن عباس و ابن عمر هر دو به شدت گریستند و امام (علیه السلام)

نیز برای مدتی با آنها گریست؛ سپس با آن دو خداحافظی کرد و عبدالله بن عمر و ابن عباس رهسپار مدینه شدند. (۱) این گفتگوها به خوبی نشان می‌دهد که امام (علیه السلام) برخلاف پندار کج اندیشان از همان آغاز تصمیم نهایی خود را گرفته بود، و تسلیم در برابر یزید و حکومت خودکامه بنی امیه را که بر محو آثار اسلام می‌کوشیدند، خطری عظیم برای اسلام می‌دانست. آری تصمیم گرفته بود تا پای جان بایستد و تسلیم نشود، حتی طبق صلاحدید افرادی همچون ابن عباس یا عبدالله بن عمر حاضر نبود در خانه بنشیند و سکوت اختیار کند، و شاهد و ناظر خشکیدن درخت تنومند اسلام به وسیله آفت عظیمی همچون حاکمان بنی امیه باشد. او می‌خواست سایه این درخت بارور همچنان بر سر مسلمانان جهان باشد، هر چند آبیاری آن با خون پاکش صورت پذیرد! پاورقی ۱ . فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۳۸-۴۴ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۹۰-۱۹۳. صفحه ۳۴۳-۳۲. نامه امام حسین (علیه السلام) به مردم کوفه به هنگام اعزام حضرت مسلم (علیه السلام) امام حسین (علیه السلام) زمانی که در مکه بود، پیوسته از جانب مردم کوفه، نامه دریافت می‌کرد. مردم کوفه در نامه های خود، حضرت را به جانب کوفه و پذیرفتن رهبری خویش دعوت می‌کردند. امام (علیه السلام) نامه ای در پاسخ مردم کوفه نوشت و به همراه هانی بن هانی و سعید بن عبدالله - که آخرین فرستادگان کوفیان بودند - ارسال کرد. نامه چنین بود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، إِلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، أَمَا بَعِيدٌ فَإِنَّ هَانِئًا وَسَعِيدًا قَدِمَا عَلَيَّ بِكُتُبِكُمْ - وَكَانَا آخِرَ مَنْ قَدِمَ عَلَيَّ مِنْ رُسُلِكُمْ - وَقَدْ فَهِمْتُ كُلَّ الَّذِي اقْتَضَيْتُمْ وَذَكَرْتُمْ، وَمَقَالَةَ جُلُكُم: إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْنَا إِمَامٌ فَاقْبَلْ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَنَا بِكَ عَلَى الْهُدَى وَالْحَقِّ. وَقَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكُمْ أَخِي وَابْنَ عَمِّي وَثَقْتِي مِنْ أَهْلِ بَيْتِي مُسْلِمَ بْنَ عَقِيلٍ وَ أَمْرُتَهُ أَنْ يَكْتُبَ إِلَيَّ بِحَالِكُمْ وَ أَمْرِكُمْ وَ رَأْيِكُمْ. فَإِنْ كَتَبَ إِلَيَّ: أَنَّهُ قَدْ أَجْمَعَ رَأْيَ مَلَائِكَتِكُمْ، وَ دَوَى الْفَضْلَ وَالْحِجْبِي مِنْكُمْ، عَلَيَّ مِثْلَ مَا قَدِمْتُ عَلَيَّ بِهِ رُسُلِكُمْ، وَ قَرَأْتُ فِي كُتُبِكُمْ، أَقْدِمُوا عَلَيْنَا وَ شَيْكَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَلَعَمْرِي مَا لِإِمَامٍ إِلَّا الْعَامِلُ بِالْكِتَابِ، وَ الْأَخِذُ بِالْقِسْطِ، وَ الدَّائِنُ بِالْحَقِّ، وَ الْحَابِسُ نَفْسَهُ عَلَى ذَاتِ اللَّهِ، وَ السَّلَامُ». «به نام خداوند بخشاینده مهربان / از حسین بن علی (علیه السلام)، به بزرگان مؤمنان و مسلمانان! هانی و سعید همراه نامه هایتان به سوی من آمدند - و این دوتن آخرین کسانی بودند که نامه هایتان را آوردند - محتوای همه نامه هایتان (به طور فشرده) این بود صفحه ۳۴۴ که: «امام و پیشوایی نداریم، به سوی ما بیا! امید است که خداوند به وسیله تو ما را بر محور حق و هدایت گرد آورد». اکنون من، برادر، پسر عمو و شخص مورد اعتماد از خاندانم - مسلم بن عقیل - را به سوی شما می‌فرستم؛ به او فرمان دادم که تصمیم و برنامه ها و افکارتان را برای من بنویسد. اگر نوشت که بزرگان اندیشمندان و خردمندان شما، با آنچه که در نامه هایتان بود همراه و هماهنگند؛ به زودی به سوی شما خواهیم آمد إن شاء الله». - در پایان نامه نوشت - : «به جانم سوگند! امام و پیشوا فقط کسی است که به کتاب خدا عمل کند و عدل و داد را برپا دارد، دین حق را پذیرفته، و خود را وقف در راه خدا کند و السلام». (۱) مردم کوفه با نامه های متعددی که برای امام (علیه السلام) نوشتند و برای پذیرش رهبری آن حضرت و مبارزه با دشمنان اسلام اعلام آمادگی کامل کردند، خود را در بوته آزمایش جدیدی قرار دادند. و امام (علیه السلام) با این که سابقه سوء آنها را در دوران حکومت پدر و برادر بزرگوارش به خوبی می‌دانست، اما به این امید که حوادث دردناک گذشته و بلاهایی را که حکام ظالم و بی رحم و بی ایمان بنی امیه بر سر آنها آورده اند، آنها را بیدار کرده باشد، به نامه های آنها پاسخ مثبت داد، و برای آزمون آنان نماینده خاص خود مسلم بن عقیل، آن مرد شجاع و پاکباخته را به سوی آنها روانه نمود. حضرت مسلم نیز با این که خطرات بزرگ این سفر را پیش بینی می‌کرد رهسپار کوفه گشت، ولی تجربه نشان داد که کوفیان - جز گروه محدودی - همان بی وفایان سست عنصری هستند که در گذشته بودند. پاورقی ۱ . ارشاد مفید، ص ۳۸۰-۳۸۱؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۶۲؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۲۱ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۴۴ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۴۵

۳۳ - برنامه ریزی برای بیعت و قیام

امام (علیه السلام) پس از نوشتن نامه، مسلم بن عقیل را فرا خواند و نامه را به وی تسلیم کرد و فرمود: «إِنِّي مُوجِّهُكَ إِلَى أَهْلِ الْكُوفَةِ»

وَ هَذِهِ كُتِبَتْهُمُ إِلَيَّ، وَ سَيَقْضِي اللَّهُ مِنْ أَمْرِكَ مَا يُحِبُّ وَ يَرْضَى، وَ أَنَا أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا وَ أَنْتَ فِي دَرَجَةِ الشَّهَدَاءِ، فَأَمُضِ عَلَيَّ بِرَكَّةٍ اللَّهُ حَتَّى تَدْخُلَ الْكُوفَةَ، فَإِذَا دَخَلْتَهَا فَأَنْزِلْ عِنْدَ أَوْثِقِ أَهْلِهَا، وَادْعُ النَّاسَ إِلَى طَاعَتِي وَ اخذْلُهُمْ عَنْ آلِ أَبِي سَفْيَانَ، فَإِنَّ رَأْيَتِ النَّاسِ مُجْتَمِعِينَ عَلَيَّ يَبْعَتِي فَعَجِّلْ لِي بِالْخَبْرِ حَتَّى أَعْمَلَ عَلَيَّ حَسَبَ ذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى». «من تو را به سوی مردم کوفه می فرستم و این نامه هایشان به من است و خداوند به زودی کار تو را آن گونه که دوست دارد و می پسندد به انجام برساند و امیدوارم من و تو هم رتبه شهیدان باشیم! پس در پناه خداوند به سمت کوفه حرکت کن! چون به کوفه رسیدی، نزد مطمئن ترین مردم آنجا منزل گزین و مردم را به پیروی از من دعوت کن و آنان را از حمایت آل ابی سفیان بازدار. اگر مردم را در بیعت با من متحد دیدی، مرا به زودی باخبر ساز تا برابر با آن عمل کنم إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى». سپس امام دست در گردن مسلم انداخت و با وی خداحافظی کرد و هر دو گریستند. (۱) مسلم (علیه السلام) برای آن که کسی از بنی امیه از مأموریت وی باخبر نگردد مخفیانه از مکه به سوی مدینه حرکت کرد. چون به مدینه رسید ابتدا به مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله) رفت و دو رکعت نماز گزارد. سپس در تاریکی شب با خانواده خود خداحافظی کرد و به همراه دو تن راهنما از قبیله قیس - که آنان را برای این کار اجیر کرده بود - از مدینه خارج شد. در بین راه آن دو تن راه گم کرده و از همراهی با وی بازماندند و همگی به پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۵۳ و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۱۹۶. صفحه ۳۴۶ شدت تشنه شدند. آن دو رو به مسلم کرده گفتند: این راه را بگیر و برو تا به آب برسی و خود از تشنگی جان سپردند! (ولی مسلم راه را ادامه داد و نجات یافت و نامه ای به امام (علیه السلام) نوشت و ماجرا را خبر داد و امام (علیه السلام) تأکید فرمودند راه خود را همچنان ادامه دهد، او اطاعت کرد و ادامه داد و به کوفه رسید). (۱)

۳۴ - نامه امام حسین (علیه السلام) به مردم بصره و برنامه ریزی برای قیام

امام حسین (علیه السلام) نامه ای در یک نسخه به پنج تن از اشراف بصره - مالک بن مسمع بکری، احنف بن قیس، منذر بن جارود، مسعود بن عمرو، قیس بن هیشم و عمرو بن عبیدالله بن معمر - به این مضمون نوشت و توسط فرستاده ای برای آنان فرستاد. «أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) عَلَى خَلْقِهِ، وَ أَكْرَمَهُ بِبُيُوتِهِ، وَ اخْتَارَهُ لِرِسَالَتِهِ، ثُمَّ قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ قَدْ نَصَحَ لِعِبَادِهِ وَ بَلَغَ مَا أُرْسِلَ بِهِ (صلى الله عليه وآله) وَ كُنَّا أَهْلُهُ وَ أَوْلِيَاءَهُ وَ أَوْصِيَاءَهُ وَ وَرَثَتَهُ وَ أَحَقَّ النَّاسَ بِمَقَامِهِ فِي النَّاسِ، فَاسْتَأْثَرَ عَلَيْنَا قَوْمُنَا بِذَلِكَ، فَزُضِنَا وَ كَرِهْنَا الْفُرْقَةَ وَ أَحْبَبْنَا الْعَافِيَةَ، وَ نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَا أَحَقُّ بِذَلِكَ الْحَقِّ الْمُسْتَحَقِّ عَلَيْنَا مِمَّنْ تَوَلَّاهُ... وَ قَدْ بَعَثْتُ رَسُولِي إِلَيْكُمْ بِهَذَا الْكِتَابِ، وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ (صلى الله عليه وآله)، فَإِنَّ السُّنَّةَ قَدْ أُمِيَّتْ، وَ إِنَّ الْبِدْعَةَ قَدْ أُحْيِيَّتْ، وَ إِن تَشِيعُوا قَوْلِي وَ تَطِيعُوا أَمْرِي أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ، وَ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ». «اما بعد: خداوند محمد (صلی الله علیه و آله) را بر خلقش برگزید و او را به پیامبری خود گرامی داشت، و برای انجام رسالتش وی را انتخاب کرد، سپس او را به نزد خویش برد، در حالی که حق خیرخواهی بندگان را ادا کرده بود و رسالتش را به درستی ابلاغ نمود. (سپس افزود): پاورقی ۱. ارشاد مفید، ص ۳۸۱. صفحه ۳۴۷ ما خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اوصیا و وارثان او و شایسته ترین مردم به جانشینی وی بودیم، ولی قوم ما، ما را (به ناحق) کنار زدند و ما نیز (به ناچار) پذیرفتیم، چرا که تفرقه را ناخوش داشته و عافیت (سلامت دین و امت اسلامی) را دوست داشتیم. در حالی که ما به یقین می دانستیم از کسانی که بر این مسند تکیه زدند، سزاوارتریم... اکنون فرستاده خود را با این نامه به سوی شما اعزام کردم و من شما را به کتاب خدا و سنت پیامبرش فرا می خوانم، چرا که (این گروه) سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از بین برده و بدعت (در دین) را احیا کردند، اگر سخنانم را بشنوید و فرمانم را اطاعت کنید، شما را به راه راست هدایت می کنم. والسلام علیکم و رحمة الله». (۱) * * * بصره از مراکز حساس عراق بعد از کوفه بود و امام (علیه السلام) دوستان فراوانی در آنجا داشت هر چند دشمنان و مخالفان نیز کم نبودند، شاید امام (علیه السلام) می خواهد با این نامه آنها را بیازماید و روحیه سران آنان را کشف کند، یا لاقلاً از مخالفت صریح آنها جلوگیری فرماید. به هر حال تصریح امام (علیه السلام) به این که هدف احیای اسلام و سنت

پیامبر(صلی الله علیه وآله) و کنار زدن سنت شکنان ظالم و غاصب است، نشان می دهد که شعار حضرت(علیه السلام) در این حرکت از آغاز چه بوده و چه هدفی را دنبال می کرد.

۳۵- من مأموریت دارم!

در برخی از نوشته ها آمده است که: «ابن عباس» خدمت امام(علیه السلام) آمد و حضرت را به بیعت با یزید و سازش با بنی امیه توصیه کرد! امام(علیه السلام) فرمود: «هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ الْقَوْمَ لَنْ يَتْرُكُونِي وَإِنَّهُمْ يَطْلُبُونِي أَيْنَ كُنْتُ، حَتَّى يَأْوِرُونِي ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۶۵-۲۶۶. صفحه ۳۴۸ أَبَايَعَهُمْ كُرْهًا وَيَقْتُلُونِي، وَاللَّهِ إِنَّهُمْ لَيُعَيِّدُونَ عَلِيَّ كَمَا اعْتَدَتِ الْيَهُودُ فِي يَوْمِ السَّبْتِ، وَإِنِّي مَاضٍ فِي أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) حَيْثُ أَمَرَنِي، وَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ». «هیاهات! هیاهات! ای ابن عباس! اینان دست از من برنخواهند داشت و هر جا باشم به من دست خواهند یافت تا به اجبار بیعت کرده و مرا به قتل برسانند. به خدا سوگند! آنان همانند یهود که در روز شنبه پیمان خدا را شکستند و ستم کردند به من ستم خواهند کرد. (۱) من به همان راهی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) مرا بدان مأمور ساخته است، خواهم رفت، ما از آن خداییم و به سوی او باز می گردیم. (و هر چه پیش آید از آن باک نداریم)». ابن عباس عرض کرد: ای پسر عمو! شنیدم که قصد رفتن به عراق را داری، با آن که آنان مردمی فریبکارند. آنان تو را به جنگ می خوانند، شتاب مکن و در مکه بمان. امام حسین(علیه السلام) فرمود: «لَا أَنْ أَقْتَلَ وَاللَّهِ بِمَكَانِ كَذَا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُسَيِّدَ بِمَكَّةَ، وَهَذِهِ كُتُبُ أَهْلِ الْكُوفَةِ وَرُسُلُهُمْ وَقَدْ وَجِبَ عَلَيَّ إِجَابَتُهُمْ وَقَامَ لَهُمُ الْعَذْرُ عَلَيَّ عِنْدَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ رَبِّهِ خُدا سوگند! اگر من در آن مکان آنچنانی کشته شوم نزد من محبوب تر است از این که در اینجا بمانم و حرمت مکه شکسته شود. (علاوه بر آن) اینها نامه ها و فرستادگان کوفیان است. بر من لازم است دعوت آنان را پاسخ دهم تا حجت الهی بر آنان تمام شود». عبدالله بن عباس با شنیدن سخنان امام، به قدری گریست که محاسنش تر شد و دردمندانه صدا زد: «واحسیناه، واسفاه علی الحسین». و نیز روایت شده است: عبدالله بن عباس، برای جلوگیری از حرکت امام(علیه السلام) به سمت کوفه، بسیار پافشاری کرد. امام(علیه السلام) برای آرام کردن وی به قرآن تفأل زد و این آیه آمد: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ» هر کسی مرگ را می چشد و پاورقی ۱. ماجرای روز شنبه در میان قوم یهود بدین صورت بوده است که آنان از صید ماهی در آن روز منع شدند ولی گروهی از آنان بدون توجه به فرمان خداوند، به صید ماهی پرداخته و مورد خشم الهی قرار گرفتند و گرفتار عقوبت شدند. صفحه ۳۴۹ شما پاداش خود را خواهید گرفت!». (۱) امام(علیه السلام) افزود: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۲» ما از آن خداییم و به سوی او باز می گردیم». (۲) «صِدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ خُدا و پیامبرش راست فرمودند». سپس فرمود: «يَا ابْنَ عَبَّاسٍ فَلَا تُلَحَّ عَلَيَّ بَعْدَ هَذَا فَإِنَّهُ لَا مَرَدَّ لِقَضَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ۳» ای ابن عباس! دیگر پس از این پافشاری مکن که فرمان و قضای خداوند برگشت ندارد!». (۳) این تعبیرات به وضوح نشان می دهد که امام(علیه السلام) یک مأموریت الهی در این حرکت داشت که از سوی خداوند و پیامبر(صلی الله علیه وآله) به او ابلاغ شده بود، و در آن مسیر با عزم راسخ گام بر می داشت. ولی امثال ابن عباس که از مسائل پشت پرده غیب بی خبر بودند به گونه ای دیگر به مسأله نگاه می کردند، و پیمودن طریق عافیت و تسلیم شدن در برابر بیعت یزید را - از سر خیرخواهی - ترجیح می دادند! در ضمن، این نکته نیز از سخن بالا استفاده می شود که امام(علیه السلام) می دانست - به فرض محال - هرگاه تن به چنین بیعت ننگینی می داد، آنها دست از حضرتش بر نمی داشتند، در کمین بودند و از هر فرصتی برای قتل او استفاده می کردند زیرا حضرت را خطر مهمی برای خود می دانستند و راستی هم چنین بود!

۳۶- پیمان کوفیان حجت را بر امام تمام کرد

در حدیثی می خوانیم امام(علیه السلام) به عبدالله بن زبیر چنین فرمود: پاورقی ۱. آل عمران، آیه ۱۸۵. ۲. بقره، آیه ۱۵۶. ۳. معالی

السبتین، ج ۱، ص ۲۴۶. صفحه ۳۵۰ «أَتَتْنِي يَبِعَةُ أَرْبَعِينَ أَلْفًا يَخْلِفُونَ لِي بِالطَّلَاقِ وَالْعِتَاقِ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ» بیعت چهل هزار تن از مردم کوفه که در وفاداری به طلاق و عتاق سوگند خورده اند (۱) به دستم رسیده است». عبدالله ابن زبیر عرض کرد: «آیا می‌خواهی به سراغ مردمی بروی که پدرت را کشته و برادرت را از نزدشان بیرون کردند؟». (۲) این روایت نشان می‌دهد که مردم عراق از ظلم و ستم بنی امیه به ستوه آمده بودند، و هتک مقدسات الهی و ارزشهای اسلامی به وسیله این بازماندگان عصر شرک و جاهلیت همه را به ماهیت این جنایتکاران خائن آشنا ساخت و تردیدی برای مردم در کفر آنها باقی نگذاشت. لذا آنها به دنبال رهبری می‌گشتند که در سایه او قیام کنند، چه رهبری بهتر از امام حسین (علیه السلام). سیل نامه‌های کوفیان و بیعت آنان با امام (علیه السلام) حجت را بر حضرت تمام کرد، هر چند این افراد بی وفا این بار هم عهد و پیمان خود را شکستند و سرانجام امام (علیه السلام) را تنها گذاردند.

۳۷ - فقط جان بر کفان با ما همراه شوند!

هنگامی که امام (علیه السلام) تصمیم گرفت (از مکه) رهسپار عراق شود، برخاست و خطبه‌ای به این مضمون ایراد فرمود: «الْحَمْدُ لِلَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ، وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ، حُطَّ الْمَوْتُ عَلَى وُلْدِ آدَمَ مَخَطَّ الْقَلَادَةِ عَلَى جِيدِ الْفِتَاءِ، وَ مَا أَوْلَهُنِي إِلَى أَسْلَافِي اِشْتِيَاقُ يَعْقُوبَ إِلَى يُوسُفَ، وَ پاورقی ۱. منظور از سوگند به طلاق و عتاق این بوده که اگر سوگند خود را بشکنند همسران آنها خود به خود مطلقه شوند و تمام غلامان آنها آزاد گردند. جمعی از فقهای عامه عقیده داشتند که این گونه سوگند صحیح و مؤثر است. ۲. تاریخ ابن عساکر، (شرح حال امام حسین (علیه السلام))، ص ۱۹۴، ح ۲۴۹. صفحه ۳۵۱ خَيْرَ لِي مَضْرُوعٌ أَنَا لَا قِيَّةَ. كَأَنِّي بِأَوْصَالِي تَقَطُّعَهَا عَمِلَانَ الْفُلُواتِ بَيْنَ النَّوَايسِ وَ كَرْبَلَاءَ فَيَمْلَأَنَّ مِنِّي أَكْرَاشًا جَوْفًا وَ أَجْرِبَةً سَعْبًا، لَا مَحِيصَ عَنْ يَوْمٍ حُطَّ بِالْقَلَمِ، رَضِيَ اللَّهُ رِضَانًا أَهْلُ الْبَيْتِ، نَضَبُ عَلَى بَلَائِهِ وَ يُوقِنَا أَجْرَ الصَّابِرِينَ. لَنْ تُشَدُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لِحْمَتُهُ، وَ هِيَ مَجْمُوعَةٌ لَهُ فِي حَظِيرَةِ الْقُدْسِ، تَقَرُّ بِهِمْ عَيْنُهُ وَ يُنْجِزُ بِهِمْ وَعْدَهُ. مَنْ كَانَ بِإِذِلَّةٍ مِنَّا مُهْجَتُهُ، وَ مُوْطِنًا عَلَى لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسُهُ فَلْيَزْجَلْ مَعَنَا فَإِنِّي رَاحِلٌ مُضِيْبِحًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى». «حمد و سپاس از آن خداست، آنچه او بخواهد (همان شود)، و هیچ توان و قوتی جز به کمک او نیست، و درود خداوند بر فرستاده اش (حضرت محمد (صلى الله عليه وآله)). (آگاه باشید!) قلاده مرگ بر گردن آدمیزاده، همانند گردنبندی است بر گردن دختران جوان (مرگ همیشه همراه آدمی است). اشتیاق من به دیدار گذشتگانم (پدر و مادرم و جد و برادرم) همانند اشتیاق یعقوب به دیدار یوسف است! برای من شهادت گاهی برگزیده شده که به یقین به آن خواهیم رسید و گویا می‌بینم گرگان درنده بیابان - بین نوایس و کربلا - بند بند تنم را پاره پاره کرده و گویی از من شکم‌های تهی و مشک‌های خالی خود را پر می‌کنند. از آن روز که (روز عاشورا) قلم تقدیر الهی بر آن رقم خورده است، گریزی نیست! خشنودی خداوند خشنودی ما اهل بیت است. (آنچه را که خداوند بدان خشنود است ما اهل بیت نیز به همان خشنودیم). ما در برابر بلا و آزمایش الهی شکیباییم و او پادشاه عظیم صابران را به ما خواهد داد. هرگز پاره تن رسول خدا از وی جدا نمی‌شود و در حظیره القدس (درجات عالی بهشت) به او ملحق خواهد شد، و چشمان رسول خدا (صلى الله عليه وآله) به ذریه اش روشن می‌شود و وعده اش را در مورد آنان وفا خواهد کرد. هر کس آماده است خون خود را در راه ما نثار کند و خود را آماده لقای خداوند سازد، با ما رهسپار شود، چرا که من - به خواست خداوند - فردا صبح حرکت خواهم کرد». (۱) پاورقی ۱. لهوف (المهلوف)، ص ۱۲۶ و بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۳۶۶ و ۳۶۷. صفحه ۳۵۲ این خطبه کوتاه، از پر معنی‌ترین خطبه‌های امام (علیه السلام) است که نشان می‌دهد: اولاً - امام (علیه السلام) از آینده این سفر پر خطر - سفر به عراق - به خوبی آگاه بود ولی چون رضای خدا را در آن می‌دانست به آن اقدام فرمود. به تعبیر دیگر، آن را یک آزمون بزرگ الهی می‌دید که در کوتاه مدت و دراز مدت آثار مهمی برای جهان اسلام در بر خواهد داشت، و سبب رسوایی خطرناکترین دشمنان اسلام و سرنگونی آنان خواهد شد، و درسی پر از عبرت و حماسه و عزت و افتخار برای

آیندگان بجا خواهد گذارد. ثانیاً - هیچ کس از همراهان خود را که در این مسیر گام نهاده بودند از آینده آن بی خبر نگذاشت و اغفال نکرد تا فقط پاکبازان عاشق شهادت در راه خدا با او حرکت کنند، همان کسانی که باید نامشان در دفتر روزگار به عنوان بهترین شهیدان راه حق رقم خورد.

۳۸ - احترام حرم الهی

سید بن طاووس با سند خویش از امام صادق (علیه السلام) نقل می کند: «محمد بن حنفیه (برادر امام حسین (علیه السلام)) در شبی که فرمایش امام (علیه السلام) از مکه رهسپار عراق بود، به محضر امام (علیه السلام) شرفیاب شد و عرض کرد: ای برادر! تو بی وفایی کوفیان را نسبت به پدر و برادرت، شناخته ای، من نگرانم که با تو نیز چنین کنند. اگر در مکه بمانی، تو عزیزترین و محترم ترین شخص خواهی بود. امام فرمود: «یا اخی قَدْ خِفْتُ أَنْ يَغْتَالِنِي يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ فِي الْحَرَمِ، فَأَكُونُ الَّذِي يُسَبِّحُ بِهِ حُرْمَةَ هَذَا الْبَيْتِ؛ برادر! من بیم از آن دارم که یزید، خونم را در حرم (امن خدا) بریزد و بدین سبب حرمت این خانه شکسته شود». محمد بن حنفیه عرض کرد: «اگر از این جهت نگرانی، به سمت یمن یا به صفحه ۳۵۳ سرزمین های ناشناخته دیگر کوچ کن که تو در آنجا محفوظ تری و کسی به تو دست نخواهد یافت». امام (علیه السلام) پاسخ داد: «أَنْظُرُ فِيمَا قُلْتَ؛ در این باره می اندیشم». ولی دیدند که امام (علیه السلام) سحرگاهان آماده کوچ کردن (به سوی عراق) است؛ چون خبر به محمد بن حنفیه رسید. نزدیک آمد و مهار ناچه امام (علیه السلام) را به دست گرفت و عرض کرد: ای برادر! آیا نفرمودی که در این باره می اندیشم؟ امام (علیه السلام) فرمود: آری. عرض کرد: پس چه شده است با این شتاب رهسپاری؟ فرمود: «أَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ (صَلِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بَعْدَ مَا فَارَقْتُكَ، فَقَالَ: يَا حُسَيْنُ (عَلَيْهِ السَّلَام) أُخْرِجْ فَإِنَّ اللَّهَ، قَدْ شَاءَ أَنْ يَرَاكَ قَتِيلًا؛ هنگامی که از تو جدا شدم، پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله) را در خواب دیدم، به من فرمود: ای حسین! رهسپار (عراق) شو، خداوند می خواهد تو را کشته ببیند!». محمد بن حنفیه گفت: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ؛ ما از آن خدایم و به سوی خدا بر می گردیم». با این حال چرا این زنان را با خود می بری؟! امام (علیه السلام) فرمود: «قَدْ قَالَ لِي: إِنَّ اللَّهَ قَدْ شَاءَ أَنْ يَرِيَهُنَّ سَبَايَا؛ رسول خدا به من فرمود: خداوند می خواهد که آنان را اسیر ببیند!». امام (علیه السلام) پس از این گفتگو با برادرش خداحافظی کرد و رفت! (۱) دستوری که پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در عالم رؤیا به فرزند دلبدش امام حسین (علیه السلام) داد، پرده از روی حقیقت مهمی برداشت و آن این گاه درهم شکستن دشمن سبب پیروزی و رسیدن به اهداف مقدس می شود و گاه شهادت و اسارت، و این بار نوبت پاورقی ۱. لهوف (المهلوف)، ص ۱۲۷-۱۲۸ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۴. صفحه ۳۵۴ شهادت و اسارت بود! بی شک، خواست خدا بدون حکمت نیست، حکمت بالغه الهی ایجاب می کرد که با شهادت امام و یارانش و اسارت همسر و خواهر و دخترانش از یک سو، پرده از چهره ننگین حاکمان ظالم و بی ایمان بنی امیه برداشته شود و جهان اسلام بر ضد آنها بشورند و از سوی دیگر، امام حسین (علیه السلام) و یارانش جایگاهی در تاریخ جهان پیدا کنند که اسوه و قدوه ملت‌های مظلوم گردند و درس آزادگی را از مکتب آنها فراگیرند و از سوی سوم، امام (علیه السلام) به مقامی رسد که بزرگترین شفیع روز جزا گردد!

۳۹ - امام (علیه السلام) از شهادت خویش خبر می دهد

چون به مردم مدینه خبر رسید که امام (علیه السلام) قصد دارد به سمت عراق حرکت کند، عبدالله بن جعفر (همسر حضرت زینب (علیها السلام)) نامه ای بدین مضمون برای امام (علیه السلام) نوشت: «به نام خداوند بخشنده مهربان، به حسین بن علی (علیه السلام) از عبدالله بن جعفر، اما بعد! تو را به خدا سوگند می دهم از مکه خارج مشو! من بیم آن را دارم که در آن صورت، تو و خاندانت کشته شوید و در نتیجه نور زمین خاموش شود، چرا که تو روح هدایت و امیر مؤمنانی. در رفتن به سمت عراق شتاب

مفرما! من از یزید و همه بنی امیه، برای جان و مال و فرزندان و خاندان امان می‌گیرم. والسلام». امام (علیه السلام) در پاسخ وی نوشت: «أَمَّا بَعْدُ! فَإِنَّ كِتَابِيكَ وَرَدَّ عَلَيَّ فَقَرَأْتُهُ وَفَهِمْتُ مَا ذَكَرْتَ، وَأَعْلَمُكَ أَنِّي رَأَيْتُ حَيْدَى رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فِي مَنَامِي فَحَبَّرَنِي بِأَمْرِ وَأَنَا ماض لَهُ، لِي كَانَ أَوْ عَلَيَّ، وَاللَّهِ يَابْنَ عَمِّي لَوْ كُنْتُ فِي جُحْرِ هَامَّةٍ مِنْ هَوَامِّ الْأَرْضِ لَأَسْتَحْرِجُونِي وَيَقْتُلُونِي؛ وَاللَّهِ يَابْنَ عَمِّي لَيُعَيِّدَنَّ عَلَيَّ كَمَا اعْتَدَتِ الْيَهُودُ عَلَيَّ السَّبْتِ وَالسَّلَامِ؛ أَمَا بَعْدُ! نَامَةٌ بِهَاسَاتٍ بِدَسْتَمِ رَسِيدٍ، أَنْ صَفْحَةَ ۳۵۵ رَا خَوَانِدَمِ وَمَقْصُودَتِ رَا دَانِسْتَمِ. بِه تُو خَبَرِ مِي دَهْمِ كِه مِنْ جَدَمِ رَسُولِ خُدَا رَا دَرِ خَوَابِ دِيدِمِ كِه بِه مِنْ فَرْمَانِي دَادِ وَمِنْ دَرِ پِي اَنْجَامِ اَنْ فَرْمَانِ مِي رُومِ خَوَاهِ (ظَاهِرًا) بِه نَفْعَمِ بَاشِدِ يَا بِه زِيَانَمِ. بِه خُدَا سُو كَنْدِ! اِي پَسَرِ عَمُو! اِگَرِ مِنْ دَرِ آشِيَانِه بَوْمِي نِيَزِ بَاشَمِ، مَرَا اَزِ اَنْجَا بِيرونِ اَوْرُدِه وَبِه قَتْلِ مِي رَسَانِدِ. بِه خُدَا سُو كَنْدِ اِي پَسَرِ عَمُو! اَنَانِ هَمْچُونِ قَوْمِ يَهُودِ كِه دَرِ مَاجِرَايِ رُوزِ شَنْبِه (يَوْمِ السَّبْتِ) سَتَمِ نَمُودِه اَنْدِ، بِرِ مِنْ سَتَمِ رُوَا خَوَاهِنْدِ دَاشْتِ». (۱) اَيْنِ تَعْبِيرَاتِ بِه خُوبِي نِشَانِ مِي دَهْدِ كِه اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) خُودِ رَا بِرِ سِرِ دُو رَاهِي مِي دِيدِ: تَسْلِيمِ شَدْنِ دَرِ بَرَابَرِ يَزِيدِ وَبَرِ جَنَايَاتِ وَگَمْرَاهِي هَايِ آلِ امِيه صَحِّه نِهَادِنِ، وَعَدَمِ تَسْلِيمِ وَتَنْ بِه شَهَادَتِ شِرَافْتَمِنْدَانِه وَبِيدَارِگَرِ سِپَرْدِنِ، وَ اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) دُومِي رَا بَرِگَزِيدِه بُوْدِ، هَرِ چِنْدِ گَرُوهِي رَاهِ اَوَّلِ رَا تَوْصِيه مِي كَرْدِنْدِ. اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) بَا نَامِه هَايِ دَاغِ وَكُوبِنْدِه وَهَشْدَارِهَايِ شَدِيدِي كِه دَرِ زَمَانِ حُكُومَتِ مَعَاوِيَه مِي دَادِ - وَ شَرْحِ اَنْ گِذْشْتِ - سَازِشِ نَپَذِيرِي خُودِ رَا اَثْبَاتِ فَرْمُودِه بُوْدِ، وَ اَنهَا هَمْ تَصْمِيمِ دَاشْتَنْدِ يَا اَنْ حَضْرَتِ رَا بِه زُورِ وَاْدَارِ بِه تَسْلِيمِ كَنْنْدِ يَا شَهِيدِ نِمَايِنْدِ، وَلِي نَمِي دَانِسْتَنْدِ دَرِ پِشْتِ اَيْنِ شَهَادَتِ چِه تَحْوَلِ وَ حَرَكْتِي رُويِ خَوَاهِدِ دَادِ، وَ چِه اَثَارِي - دَرِ كُوتَاهِ مَدَّتِ وَ دَرَازِ مَدَّتِ - دَرِ جِهَانِ اِسْلَامِ بِه جَايِ خَوَاهِدِ گِذْشْتِ.

۴۰ - امام حسين (عليه السلام) امان دشمن را نمی پذیرد

عبدالله بن جعفر به دنبال پیشنهاد خود و پاسخ امام (عليه السلام) هراسان شده به نزد عمرو بن سعيد (فرماندار مکه) رفت و تقاضای امان نامه برای امام (عليه السلام) کرد و از وی خواست به امام (عليه السلام) اطمینان دهد و از او بخواهد به مکه بازگردد. عمرو بن سعيد نامه ای برای پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۱۵-۱۱۶ و مقتل الحسين خوارزمي، ج ۱، ص ۲۱۷-۲۱۸ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۵۶ امام (عليه السلام) نوشت و در آن یادآور شد که به نزد من بیا که تو در کنار من در امان و آسایشی. چون امان نامه فرماندار مکه به دست امام (عليه السلام) رسید، در پاسخ چنین مرقوم داشت: «إِنْ كُنْتُ أَرَدْتُ بِكِتَابِكَ إِلَيَّ بَرِّي وَصَلْتِي فَجَزَيْتَ خَيْرًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَإِنَّهُ لَمْ يُشَاقِقِ اللَّهَ مَنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَخَيْرُ الْأَمَانِ أَمَانُ اللَّهِ، وَ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ مَنْ لَمْ يَخَفْهُ فِي الدُّنْيَا فَتَسْأَلُ اللَّهَ مَخَافَةً فِي الدُّنْيَا تُوجِبُ لَنَا أَمَانَ الْآخِرَةَ عِنْدَهُ؛ اِگَرِ مَقْصُودَتِ اَزِ اَيْنِ نَامِه نِيكِي وَ پِيُونْدِ بَا مِنْ اَسْتِ دَرِ دُنْيَا وَ اَآخِرَتِ پَادَاشِ نِيكِ بِيِنِي، بِه يَقِينِ! اَنْ كَسِي كِه مَرْدَمِ رَا بِه سُوِي خُدَاوَنْدِ فَرَا مِي خَوَانِدِ وَ عَمَلِ صَالِحِ اَنْجَامِ مِي دَهْدِ وَ مِي گُويِدِ مِنْ اَزِ مَسْلَمَانَانِمِ، هَرِگِزِ بَا خُدَا مَخَالَفَتِ نَمِي كَنْدِ. بَهْتَرِيْنِ اِمَامِ، اِمَامِ خُدَاسْتِ، وَ اَنْ كَسِ كِه دَرِ دُنْيَا اَزِ خُدَاوَنْدِ نَتْرَسِدِ بِه خُدَا اِيْمَانِ نِيَاوَرْدِه اَسْتِ. اَزِ خُدَاوَنْدِ خُوفِي رَا دَرِ دُنْيَا طَلَبِ مِي كَنِيْمِ كِه مَوْجِبِ اِمَامِ مَا دَرِ اَآخِرَتِ نَزْدِ اُو بَاشِدِ!». (۱) اَيْنِ گِفتارِ اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) بِه خُوبِي نِشَانِ مِي دَهْدِ كِه اَوَّلًا: اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) بِه گِفتِه هَا وَ اِمَامِ اَنهَا اَطْمِينَانِي نَدَاشْتِ، زِيَرَا بِنِي امِيه وَ عَوَامِلِ اَنهَا نِه اِيْمَانِ دَرَسْتِي بِه خُدَا دَاشْتَنْدِ، نِه بِه رُوزِ قِيَامَتِ، وَ اِمَامِ نَامِه چِنِينِ اشْخَاصِي دَرِ خُورِ اعْتِمَادِ نِيسْتِ، وَ بَا اَيْنِ طُنَابِ هَايِ پُوسِيدِه هَرِگِزِ نَمِي شُدِ، بِه چَاهِ رَفْتِ. ثَانِيًا: اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) بِه فَرْمَانِ پِيغَمْبَرِ اَكْرَمِ (صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) هَدْفِي رَا دُنْبَالِ مِي كَرْدِ كِه فَرَاتَرِ اَزِ فِكْرِ وَ دَرِكِ اَنهَا بُوْدِ. دَرِ خُوشْبِيْنَانِه تَرِيْنِ فَرَضِ، اَنهَا مِي خَوَاسْتَنْدِ اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) سَالِمِ بَمَانِدِ وَ اِمَامِ (عَلِيهِ السَّلَامِ) مِي خَوَاسْتِ دِينِ وَ اَيْنِ جَدِّشِ پِيَاْمَبَرِ (صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) سَالِمِ بَمَانِدِ، چِيْزِي كِه بَا حُكُومَتِ بِنِي امِيه - تَفَالِه هَايِ عَصْرِ جَاهِلِيْتِ وَ بَتِ پَرَسْتِي - مُمْكِنِ نَبُوْدِ. پَاوَرَقِي ۱. تَارِيخِ اِبْنِ عَسَاكِرِ (شَرْحِ حَالِ اِمَامِ حُسَيْنِ (عَلِيهِ السَّلَامِ))، ص ۲۰۳. صَفْحَه ۳۵۷

۴۱ - قیام برای اعلی کلمه حق

فرزدق (شاعر معروف عرب) در بیرون مکه با کاروان امام حسین (علیه السلام) برخورد کرد. امام (علیه السلام) از وضعیت مردم کوفه سؤال کرد و فرزدق پاسخ داد: «دل‌های مردم با تو و شمشیرهایشان بر ضدّ توست!». امام (علیه السلام) فرمود: «یا فرزدق! انّ هؤلاء قوم لزموا طاعة الشیطان، و ترکوا طاعة الرّحمان، و اظهروا الفساد فی الارض، و ابطلوا الجود، و شربوا الخمر، و اشتاتوا فی اموال الفقراء و المساکین، و انا اولی من قام بضره دین الله و اعزاز شرعه و الجهاد فی سبيله لئلا تكون کلمة الله هی العلیا ای فرزدق! اینان گروهی هستند که پیروی شیطان را پذیرفتند و اطاعت خدای رحمان را رها کردند و در زمین فساد را آشکار ساختند و حدود الهی را از بین بردند و باده ها نوشیدند و دارایی های فقیران و بیچارگان را ویژه خود ساختند و من از هر کس به یاری دین خداوند و سربلندی آیینش و جهاد در راهش سزاوارترم، تا آیین خداوند پیروز باشد». (۱) فرزدق با شنیدن این سخن برگشت و رفت. این سخن به خوبی نشان می دهد که امام (علیه السلام) روی حمایت و وفاداری مردم کوفه به هیچ وجه حساب نمی کرد، بلکه رفتن به سوی سرزمینی که شهادت او در آن، موج عظیمی را در جهان اسلام بیندازد، و پایه های قدرت ظالمان فرومایه را متزلزل کند و وظیفه خود می دانست، و الا- سزاوار بود با شنیدن سخن فرزدق و با جوابی که خود به او داد، مسیر خویش را تغییر داده به مکه باز گردد، یا راه دیگری را در پیش گیرد. پاورقی ۱. تذکره الخواص، ص ۲۱۷-۲۱۸ و اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۴. صفحه ۳۵۸ و به تعبیر دیگر، امام (علیه السلام) مبارزه با کسانی که اطاعت شیطان را بر اطاعت خدا مقدم شمرده، و حدود الهی را تعطیل، و فسق و فجور را آشکار ساخته، و حقوق مستضعفان را پایمال کرده بودند، وظیفه اصلی خود می دانست؛ به هر قیمتی که تمام شود و هر بهایی که لازم است برای آن پردازد!

۴۲ - نامه دیگر از امام (علیه السلام) در پاسخ مردم کوفه

چون امام (علیه السلام) به وادی «حاجز بطن الرمه» (۱) رسید، نامه ای توسط «قیس بن مسهر صیداوی» برای کوفیان فرستاد که مضمون آن چنین است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى إِخْوَانِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، سَلَامٌ عَلَيْكُمْ، فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكُمْ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، أَمَا بَعْدُ، فَإِنَّ كِتَابَ مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ جَائِي يُخْبِرُنِي فِيهِ بِحُسْنِ رَأْيِكُمْ، وَاجْتِمَاعِ مَلَائِكُمْ عَلَيَّ نَصْرِنَا، وَالطَّلَبِ بِحَقِّنَا، فَسَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يُحْسِنَ لَنَا الصُّنْعَ، وَ أَنْ يُثَبِّتَكُمْ عَلَيَّ ذَلِكَ الْأَجْرَ، وَقَدْ شَخَّصْتُ إِلَيْكُمْ مِنْ مَكَّةَ يَوْمَ الثَّلَاثِ لِشِمَانِ مَضَيْنٍ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ يَوْمَ التَّزْوِيَةِ، فَإِذَا قَدِمَ عَلَيْكُمْ رَسُولِي فَأَكْمِشُوا أَمْرَكُمْ وَجِدُوا، فَإِنِّي قَادِمٌ عَلَيْكُمْ فِي أَيَّامِي هَذِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ». «به نام خداوند بخشنده مهربان، از حسین بن علی (علیه السلام) به برادران مؤمن و مسلمان! سلام عليكم؛ سپاس می گویم خدایی را که معبودی جز او نیست، اما بعد: نامه مسلم بن عقیل به دستم رسید، مرا از حسن نیت و اتحاد بزرگان‌تان بر یاری ما و گرفتن حق ما با خبر ساخت. از خداوند خواهانم تا کارمان را نیکو گرداند و به شما پاداش بزرگ عنایت کند، من روز سه شنبه هشتم ذی حجه - روز ترویه - از مکه به سوی شما پاورقی ۱. بطن الرمه، منزلی است در مسیر کوفه که مردم بصره و کوفه در آنجا به یکدیگر می رسند. صفحه ۳۵۹ رهسپار شده ام. هنگامی که فرستاده من به نزدتان آمد هر چه بیشتر در کارتان شتاب و تلاش کنید. من در همین روزها - اگر خدا بخواهد - بر شما وارد می شوم. سلام و رحمت و برکت خداوند بر شما باد!». قیس بن مسهر صیداوی با نامه امام (علیه السلام) به سمت کوفه حرکت کرد، تا آنگاه که به «قادسیه» رسید. «حصین بن تمیم» وی را دستگیر کرد و به نزد «عبیدالله بن زیاد» فرستاد. عبیدالله به وی گفت: بر فراز قصر دارالاماره برو و به حسین بن علی (علیه السلام) ناسزا بگو. قیس بر فراز قصر رفت و چنین گفت: «ای مردم! این حسین بن علی (علیه السلام) بهترین خلق خدا، پسر فاطمه دختر رسول خداست و من فرستاده وی به سوی شما هستم، از او در وادی حاجز جدا شدم، او را اجابت کنید». سپس عبیدالله بن زیاد و پدرش را لعنت کرد و برای علی بن ابی طالب (علیه السلام) طلب رحمت نمود. عبیدالله بن زیاد دستور داد وی را از بالای قصر به زیر افکندند؛ پیکر شریفش قطعه قطعه شد و به شهادت رسید. (۱) این نامه به خوبی نشان می دهد که مردم کوفه دست

بیعت در دست نماینده امام (علیه السلام) مسلم بن عقیل گذارده بودند، امام (علیه السلام) چون از روحیه ضعیف کوفیان و سابقه پیمان شکنی آنان آگاهی داشت، این نامه را برای تقویت روحیه آنها نوشت، شاید این بار بر سر پیمان خود بایستند و به این امید که امام (علیه السلام) به زودی به آنها می پیوندند در کنار «مسلم» باشند و مقاومت کنند و اگر چنین می کردند، اوضاع شکل دیگری به خود می گرفت. پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۹۷؛ ارشاد شیخ مفید، ص ۴۱۸ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۹-۳۷۰ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۶۰ گرچه فرستاده امام (علیه السلام) دستگیر و شهید شد؛ ولی او در واقع رسالت خود را انجام داد و از فراز قصر دارالاماره گفتنی‌ها را گفت، ولی مردم بزدل و عافیت طلب کوفه گویی این پیام صریح را نشنیدند، و سرانجام مسیر خود را به سوی تسلیم و ذلت تغییر دادند.

۴۳- قیام برای احیای حق

محدث معروف «دینوری» نقل کرده است: امام حسین (علیه السلام) هنگامی که از «بطن الرمه» راه افتاد و با عبدالله بن مطیع (۱) که از عراق می آمد، برخورد کرد. وی به امام (علیه السلام) سلام داد و عرض کرد: پدر و مادرم فدای تو ای پسر رسول خدا! چه چیز تو را از حرم خدا و حرم جد تو بیرون کشاند؟ امام (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ أَهْلَ الْكُوفَةِ كَتَبُوا إِلَيَّ يَسْأَلُونَنِي أَنْ أَقْدِمَ عَلَيْهِمْ لِمَا رَجَوْا مِنْ إِحْيَاءِ مَعَالِمِ الْحَقِّ وَإِمَاتِهِ الْبَدِيعِ؛ مردم کوفه نامه نوشتند و از من خواستند که به سوی آنان بروم بدان امید که (با قیام علیه بنی امیه) نشانه های حق زنده و بدعت ها نابود شود». (۲) هنگامی که امثال «محمد بن حنفیه» و «ابن عباس» و «عبدالله بن عمر» از حرکت امام (علیه السلام) به سوی کوفه تعجب کنند و از فلسفه و عمق این حرکت سرنوشت ساز در تاریخ اسلام بی خبر باشند، جای تعجب نیست که فردی مانند عبدالله بن مطیع که در اسلام سابقه ای نداشت به شگفتی فرو رود. ولی آنچه برای ما مهم است عبارت امام (علیه السلام) در جواب او است، که فرمود: «هدف من احیای حق و نابود کردن بدعتهاست»، خواه از طریق غلبه بر حریف باشد، یا از پاورقی ۱. «عبدالله بن مطیع» در زمان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به دنیا آمد. و همانند عموم مردم در جامعه پر التهاب صدر اسلام نشو و نمو یافت. در ماجرای حرّه - هنگام یورش سپاه یزید به مدینه و قتل عام مردم آن شهر - از مدینه گریخت و به سپاه عبدالله بن زبیر در مکه پیوست. در زمان محاصره اول خانه خدا توسط سپاه یزید و نیز در زمان محاصره دوم توسط سپاه حجاج بن یوسف ثقفی در کنار ابن زبیر به دفاع برخاست. وی سرانجام از سوی ابن زبیر به حکومت کوفه منصوب شد ولی پس از اوج گرفتن قیام مختار از کوفه به بصره نزد مصعب بن زبیر گریخت و از شرم به مکه نزد عبدالله بن زبیر بازنگشت. (مراجعه شود به: اسد الغابه، ج ۳، ص ۲۶۲؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۲۱۷ و طبقات ابن سعد، ج ۵، ص ۱۴۴-۱۴۵). ۲. اخبار الطوال دینوری، ص ۲۴۵. صفحه ۳۶۱ طریق شهادت و اسارت!

۴۴- گفتگوی پر معنی امام (علیه السلام) با فرزندش علی اکبر (علیه السلام)

خوارزمی مورخ معروف نقل می کند: هنگامی که امام حسین (علیه السلام) به منزل «ثعلبیه» (۱) رسید. موقع ظهر بود امام (علیه السلام) در آنجا فرود آمد، خواب سبکی وی را فرا گرفت. سپس گریان از خواب برخاست. فرزندش علی بن حسین (علیه السلام) عرض کرد: پدرجان! سبب گریه تو چیست؟ خداوند دیدگان را گریان نکند. امام (علیه السلام) پاسخ داد: «يَا بَنِيَّ إِنَّهَا سَاعَةٌ لَا تُكَذَّبُ فِيهَا الرُّؤْيَا، فَأُعْلِمُكَ أَنِّي حَفَفْتُ بِرَأْسِي حَفَفَةً فَرَأَيْتُ فَارِسًا عَلَى فَرَسٍ وَقَفَ عَلَيَّ فَقَالَ: يَا حَسَيْنُ! إِنَّكُمْ تَسْرِعُونَ الْمَسِيرَ وَالْمَنَائِيَا بِكُمْ تَسْرِعُ إِلَى الْجَنَّةِ فَعَلِمْتُ أَنَّ أَنْفُسَنَا نُعِيثُ إِلَيْنَا؛ فرزندم! این زمان، ساعتی است که خواب آن دروغ نیست. در خواب دیدم اسب سواری در برابرم ایستاد و گفت: «ای حسین! شما شتابان می روید و مرگ با شتاب شما را به بهشت می برد!»، پس دانستم که از مرگ ما خبر می دهد». علی اکبر عرض کرد: «يَا أَبَتِ أَفَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ؛ پدر جان! آیا ما بر حق نیستیم؟!». امام (علیه السلام) فرمود:

«بلی یا بُنّی وَالَّذِیْ اِلَیْهِ مَرْجِعُ الْعِبَادُ! آری، فرزندم! سوگند به خدایی که بازگشت همه بندگان به سوی اوست، بر حقیّم». علی اکبر (علیه السلام) عرض کرد: «إِذَا لَا نُبَالِی بِالْمَوْتِ رُپس، از مردن باکی نداریم». امام حسین (علیه السلام) فرمود: «جَزَاكَ اللهُ يَا بُنّی خَیْرَ مَا جَزَى بِهِ وَوَلَدًا عَنْ وَالِدٍ خدایوند به تو بهترین پاداشی که از ناحیه پدری به فرزندش داده می شود، عطا فرماید». (۲) پاورقی ۱. ثعلبیه، در یک منزلی شقوق در مسیر کوفه به مکه واقع شده است. در این مکان مردی به نام ثعلبه از بنی اسد، آبی را استخراج کرد و به همین مناسبت آن مکان به نام وی معروف شد. (معجم البلدان، ج ۲، ص ۷۸). ۲. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۲۶. صفحه ۳۶۲ به یقین امام (علیه السلام) برای خود گریه نمی کرد، زیرا در سخنان پیشین آن حضرت، استقبال از شهادت کراراً آمده بود، و این خواب مطلب جدیدی در این زمینه نداشت، گریه امام (علیه السلام) یا به حال فرزندان و اصحاب بود، یا به حال اسلام و مسلمین. و در هر حال آزمون بزرگی برای فرزند رشیدش علی اکبر (علیه السلام) بود، پاسخ شجاعانه و مخلصانه او نیز همه چیز را روشن ساخت، و نشان داد این خاندان در مسیر حق، از هیچ چیز باک ندارند، و از خبر شهادت در اضطراب فرو نمی روند بلکه با آغوش باز از آن استقبال می کنند.

۴۵ - بنی امیه در تعقیب امام (علیه السلام)

در منزلگاه «ثعلبیه» مردی به نام «اباهره آزدی» به محضر امام (علیه السلام) شرفیاب شده سلام کرد و گفت: ای فرزند رسول خدا! چه چیزی سبب شد که از حرم خدا و حرم جدّت محمد (صلی الله علیه و آله) بیرون آمدی؟ امام (علیه السلام) فرمود: «یا ابا هرّه! إِنَّ بَنِي أُمِّيَّةَ أَخَذُوا مَالِي فَصَبَرْتُ، وَ شَتَمُوا عِرْضِي فَصَبَرْتُ، وَ طَلَبُوا دَمِي فَهَرَبْتُ، وَ أَيْمُ اللهِ يَا أبا هرّه لَتَقْتُلَنِي الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ! وَ لَيْسَ نَهُمُ اللهُ ذُلًّا شَامِلًا. وَ سَيِّفًا قَاطِعًا، وَ لَيْسَ لَطَنُ اللهِ عَلَيْهِمْ مَنْ يُدِلُّهُمْ حَتَّى يَكُونُوا أَذَلَّ مِنْ قَوْمِ سَبَأٍ إِذْ مَلِكْتُهُمْ امْرَأَةٌ مِنْهُمْ فَحَكَمَتْ فِي أُمُورِهِمْ وَ دِمَائِهِمْ». «ای اباهره! بنی امیه دارایی ام را تصرف کردند و من شکیبایی کردم، حرمتم را شکستند، صبر کردم، در صدد ریختن خونم بودند، به ناچار از آنان دور شدم و سوگند به خدا! ای اباهره! گروهی ستمگر مرا خواهند کشت و ولی به یقین، خدایوند لباس ذلّت فراگیر بر آنان خواهد پوشانید و شمشیر برنده ای را بر آنان خواهد کشید صفحه ۳۶۳ و خدایوند کسی را بر آنان مسلط خواهد کرد که از قوم سبأ خوارتر گردند همان قومی که زنی زمامدارشان بوده و بر مال و جانسان حکم می راند». (۱)

۴۶ - امام حسین (علیه السلام) مردم را برای بازگشت آزاد می گذارد

هنگامی که امام (علیه السلام) به منزلگاه «زباله» (۲) رسید، خبر شهادت برادر رضاعی اش - عبدالله بن یقطر (علاوه بر شهادت مسلم و هانی) - را شنید، نوشته ایی را بیرون آورد و برای مردم خواند: «بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمَا بَعْدُ فَقَدْ أَتَانَا خَبْرٌ فَضِيعٌ! قَتِلَ مُشَلِّمِ بْنِ عَقِيلٍ وَ هَانِي بْنِ عُرْوَةَ وَ عَبْدُ اللهِ بْنِ يَقْطَرٍ، وَ قَدْ خَدَلْتَنَا شِيعَتُنَا، فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ الْإِنْتِصَارَ فَلْيَنْصِرْ رِفَّ، لَيْسَ عَلَيْهِ مِنَّا ذِمَامٌ رُبه نام خدایوند بخشنده مهربان، اما بعد! خبر ناگوار شهادت مسلم بن عقیل و هانی بن عروه و عبدالله بن یقطر به ما رسید، شیعیان ما از یاری مان دست کشیدند، پس هر کس از شما بخواهد برگردد می تواند. هیچ بیعتی از ما بر عهده او نیست». به دنبال این سخنان، مردم از چپ و راست از اطراف امام پراکنده شدند، تنها همان عدّه از یاران آن حضرت که از مدینه با او همراه بودند، باقی ماندند. این سخن را بدان جهت فرمود که عدّه ای فکر می کردند امام (علیه السلام) به شهری وارد می شود که مردم آن سامان همه مطیع فرمان او هستند و امام زمام حکومت را به دست خواهد گرفت و آنها بهره مادی خواهند برد! ولی هنگامی که دیدند مردم بی وفای کوفه دست از یاری امام کشیدند و قاعدتاً راهی جز شهادت برای امام و یارانش پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۲۶ رفتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۲۳-۱۲۴ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۷-۳۶۸. ۲. زباله، منزلگاهی است معروف، در مسیر کوفه به مکه، نزدیک منزل ثعلبیه. صفحه ۳۶۴ نیست از گرد آن حضرت پراکنده شدند. (۱) این سخنان به خوبی نشان می دهد که امام (علیه

السلام) رسالت و مأموریت خاصی در این سفر خطرناک برای خویش می‌دید، و گرنه بعد از علم و اطلاع از پیمان شکنی مردم کوفه و شهادت «مسلم» و «هانی» و «عبدالله بن یقطر» می‌بایست به مکه، یا مدینه باز گردد و تردیدی به خود راه ندهد، نه این که به سوی کوفه که ابن زیاد بر آن تسلط کامل پیدا کرده بود برود، به خصوص این که بیعت را از همه همراهان بر می‌دارد و با صراحت می‌گوید ما به سوی خطر پیش می‌رویم آنها که غیر از این گمان می‌کردند آزادند، باز گردند.

۴۷ - امام (علیه السلام) حقایق را برای یارانش بازگو می‌کند!

دانشمند معروف اهل سنت «قندوزی» نقل می‌کند که امام (علیه السلام) در منزلگاه «زباله» پس از شنیدن خبر شهادت مسلم بن عقیل و بیوفایی کوفیان، رو به همراهانش کرد و چنین فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَصْبِرُ عَلَى حَيْدِ السَّيْفِ وَ طَعْنِ الْأَسِنَّةِ فَلْيَقُمْ مَعَنَا وَإِلَّا- فَلْيَصْبِرْ عَنَّا أَيُّ مَرْدَمٍ! هر کس از شما در برابر تیزی شمشیر و زخم نیزه‌ها بردبار است، با ما بماند و الا از ما جدا شود». (۲)

۴۸ - اهداف امام در قالب اشعاری پر معنا

امام (علیه السلام) همچنان به سوی کوفه پیش می‌رفت تا فرزدق، شاعر معروف را دید، پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۰-۳۰۱ / ارشاد شیخ مفید، ص ۴۲۴ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۴ (با مختصر تفاوت). ۲. نیایع المودّه، ص ۴۰۶. صفحه ۳۶۵ فرزدق سلام کرد و گفت: «ای فرزند رسول خدا! چگونه به مردم کوفه اعتماد کردی با آن که آنان پسر عمویت - مسلم بن عقیل - و پیروانش را کشتند؟» اشک از دیدگان امام جاری شد و فرمود: «رَحِمَ اللَّهُ مُسْلِمًا فَلَقَدْ صَارَ إِلَى رُوحِ اللَّهِ وَ رِيحَانِهِ وَ جَنَّتِهِ وَ رِضْوَانِهِ، أَلَا إِنَّهُ قَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ وَ بَقِيَ مَا عَلَيْنَا؛ خداوند مسلم را رحمت کند، او به سوی رُوح و ریحان و بهشت و رضوان خداوند رهسپار شد، بدانید او به تکلیف خویش عمل کرد و هنوز تکلیف ما باقی مانده است». سپس این اشعار را ایراد فرمود: فَإِنْ تَكُنِ الدُّنْيَا تُعَدُّ نَفْسَهُ فَدَارُ ثَوَابِ اللَّهِ أَعْلَى وَ أَنْبَلُ وَ إِنْ تَكُنِ الْأَبْدَانُ لِلْمَوْتِ أَنْشَاءً فَقَتْلُ أَمْرِيءٍ بِالسَّيْفِ فِي اللَّهِ أَفْضَلُ وَ إِنْ تَكُنِ الْأَرْزَاقُ قِسْمًا مُقَدَّرًا فَقَلَّةُ حِرْصِ الْمَرْءِ فِي الرِّزْقِ أَجْمَلُ وَ إِنْ تَكُنِ الْأَمْوَالُ لِلتَّرَكِّ جَمْعُهَا فَمَا بَالُ مَتْرُوكٍ بِهِ الْحُرِّ يُبْخَلُّ أَلَا لِدَاتِ دُنْيَا بَا أَرْزَشَ بِه شَمَار آيِد، سَرَايِ پاداشِ الهی (بهشت) از آن برتر و ارزشمندتر است و اگر بدن‌ها برای مرگ آفریده شده، شهادت در زیر ضربات شمشیر در راه خدا بهتر است و اگر روزی‌ها به تقدیر الهی تقسیم شده، حریص نبودن در طلب روزی زیباتر است و اگر اموال و دارایی برای واگذاشتن جمع آوری می‌شود، چرا آزاد مردان (در بذل و بخشش آن) بخل بورزند؟ (۱) ابن شهر آشوب در کتاب مناقب این جمله را نیز در ذیل این سخن نقل کرده است: عَلَيْكُمْ سَلَامُ اللَّهِ يَا آلَ أَحْمَدَ فَإِنِّي أَرَانِي عَنْكُمْ سَوْفَ أَرْحَلُ پاورقی ۱. تاریخ ابن عساکر (شرح حال امام حسین (علیه السلام))، ص ۱۶۳ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۴. صفحه ۳۶۶ سلام خداوند بر شما ای آل احمد! من می‌بینم به زودی از میان شما کوچ خواهم کرد. (۱) و «اربلی» مؤلف «کشف الغمّه» بر آن اشعار افزوده است: وَ إِنْ كَانَتْ الْأَفْعَالُ يَوْمًا لِأَهْلِهَا كَمَالًا- فَحُسْنُ الْخُلُقِ أَبْهَى وَ أَكْمَلُ أَلَا إِنْ كَرَّرَ آدَمِي رُوزِي مَایه کمال اوست پس اخلاق نیکو، زیباتر و کاملتر است. (۲) در روایتی آمده است که امام به دختر مسلم بن عقیل رو کرد و فرمود: «يَا ابْنَتِي، أَنَا أَبُوكَ وَ بَنَاتِي أَخَوَاتُكَ؛ دخترم! من به جای پدرت و دخترانم به جای خواهران تو هستم!». (۳) اوج عظمت امام (علیه السلام) و اهداف او در این اشعار کاملاً جلوه گر است او می‌داند برای رهایی خود از ننگ تسلیم در برابر خود کامگان فرومایه و برای نجات اسلام از چنگال مشرکان مسلمان نما از دودمان بنی امیه راهی جز پذیرش شهادت و آمادگی برای استقبال از شمشیرها وجود ندارد. امام (علیه السلام) از این طریق یاران خود را نیز برای این هدف بزرگ می‌سازد و آماده می‌کند.

۴۹ - خطبه امام (علیه السلام) در نخستین برخورد با دشمن

امام (علیه السلام) در منطقه «ذو حسم» (۴) با سپاه حرّ (سپاهی که از سوی ابن زیاد برای جلوگیری از ورود امام (علیه السلام) به کوفه فرستاده شده بود) برخورد کرد و هر دو سپاه در آنجا فرود آمدند، چون وقت نماز ظهر رسید امام به «حجاج بن مسروق» فرمود: پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۳-۱۰۴. ۲. کشف الغمّه، ج ۲، ص ۲۸. ۳. مشیرالاحزان، ص ۴۵. ۴. ذو حسم (یا ذو حُسم) نام کوهی است که نعمان بن منذر در آنجا به شکار می پرداخت. صفحه ۳۶۷ «أَذُنَ رَحِمَكَ اللَّهُ!... حَتَّى نُصَلِّيَ؛ اِذَانِ بَغْو: خداوند ترا رحمت کند... تا نماز بگزاریم». حجاج برخاست و اذان گفت، آنگاه امام (علیه السلام) به حرّ بن یزید خطاب کرد: «يَا بَنَ يَزِيدَ! أَتُرِيدُ أَنْ تُصَلِّيَ بِأَصْحَابِكَ وَأَصِيْلِي بِأَصْحَابِي؟» آیا تو قصد داری با یاران خویش نماز بگزاری و من نیز با یاران خود نماز بگزارم؟». حر پاسخ داد: شما با یاران نماز بگزار، ما نیز به تو اقتدا می کنیم! امام (علیه السلام) به «حجاج بن مسروق» فرمود: «اقامه بگو» اقامه گفت و امام (علیه السلام) جلو ایستاد و هر دو سپاه به او اقتدا کردند. پس از نماز از جای خویش برخاست و به شمشیرش تکیه داد و (خطبه خواند) و پس از حمد و ثنای الهی چنین فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهَا مَعِيذَةٌ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى مَنْ خَصَرَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، إِنِّي لَمْ أَقْدِمُ عَلَى هَذَا الْبَلَدِ حَتَّى أَتَنِّي كُتُبُكُمْ وَقَدِمْتُ عَلَى رُسُلِكُمْ أَنْ أَقْدِمَ إِلَيْنَا إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْنَا إِمَامٌ، فَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَنَا بِكَ عَلَى الْهُدَى، فَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى ذَلِكَ فَقَدْ جِئْتُمْكُمْ، فَإِنْ تُعْطُونِي مَا يَتَّقِي بِهِ قَلْبِي مِنْ عَهْدِكُمْ وَمِنْ مَوَائِقِكُمْ دَخَلْتُ مَعَكُمْ إِلَى مَضِيرِكُمْ، وَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ كُنْتُمْ كَارِهِينَ لِقُدُومِي عَلَيْكُمْ انصُرْفْتُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي أَقْبَلْتُ مِنْهُ إِلَيْكُمْ». (ای مردم! این اتمام حجتی است در پیشگاه خداوند و مسلمانان حاضر، من خود به سوی دیار شما نیامدم مگر آن که نامه های شما به دستم رسید و فرستادگانتان به سویم آمدند و گفتند: به سوی ما بیا چرا که ما پیشوایی نداریم بدان امید که خداوند به وسیله تو ما را در مسیر هدایت گرد آورد. اگر همچنان بر دعوت خود باقی هستید که اکنون آمدم. بنابراین، اگر با من پیمان و میثاق های محکم می بندید به گونه ای که مایه اطمینان خاطرم گردد، با شما وارد شهرتان می شوم و اگر چنین نکنید و از آمدنم به این دیار ناخشنودید به مکانی که از آنجا آمده ام باز می گردم». حر و سپاهیان در برابر سخنان امام (علیه السلام) ساکت مانده و جوابی ندادند. (۱)

پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۳۴-۱۳۵ و ارشاد مفید، ص ۴۲۷ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۶۸ و طبق روایت دیگری فرمود: «إِنَّهُ قَدْ نَزَلَ مِنَ الْأَمْرِ مَا قَدْ تَرَوْنَ، وَإِنَّ الدُّنْيَا قَدْ تَعَيَّرَتْ وَ تَنَكَّرَتْ وَ أَذْبَرَ مَعْرُوفَهَا، وَ اسْتَمَرَّتْ جِدًّا وَ لَمْ يَبْقَ مِنْهَا إِلَّا صِبَابَةٌ كَصِبَابَةِ الْأَنْبَاءِ، وَ حَسْبِ عَيْشِ كَالْمَرْعَى الْوَيْلِ، أَلَا تَرَوْنَ إِلَى الْحَقِّ لَا يَعْمَلُ بِهِ، وَ إِلَى الْبَاطِلِ لَا يُتَنَاهَى عَنْهُ، لِيُرْغَبَ الْمُؤْمِنُ فِي لِقَاءِ رَبِّهِ حَقًّا حَقًّا، فَإِنِّي لَا أَرَى الْمَوْتَ إِلَّا سَعَادَةً، وَ الْحَيَاةَ مَعَ الظَّالِمِينَ إِلَّا بَرْمًا». «همه شما می بینید که چه پیش آمده است، می بینید اوضاع زمانه دگرگون و نامشخص شده، خوبی آن روی گردانیده و با شتاب در گذر است، و از آن جز اندکی همانند ته مانده ظرف ها و زندگی پستی همچون چراگاه دشوار و خطرناک، باقی نمانده است. آیا نمی بینید به حق عمل نمی شود و از باطل جلوگیری نمی گردد، در چنین شرایطی بر مؤمن لازم است شیفته دیدار پروردگارش (شهادت) باشد. به یقین من مرگ (در راه حق) را جز سعادت، و زندگی در کنار ستمگران را جز ننگ و خواری نمی بینم». (۱) علامه مجلسی افزوده است که امام (علیه السلام) در ادامه چنین فرمود: «إِنَّ النَّاسَ عَيْدُ الدُّنْيَا وَ الدِّينِ لَعَقَّ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ يَحُوطُونَهُ مَا دَرَّتْ مَعَائِشُهُمْ فَإِذَا مَحْضُوا بِالْبَلَاءِ قَلَّ الدِّيَانُونَ؛ مردم بندگان دنیا، و دین همانند چیز خوش طعم و لذیذی بر زبانشان است که تا آنگاه که زندگی شان (به وسیله آن) پر رونق است، آن را نگه می دارند، ولی هنگامی که به بلا (در امر دین) آزموده شوند، تعداد دین داران اندک گردند». (۲) با این که «حرّ بن یزید ریاحی» بیشترین احترام را در ظاهر به امام (علیه السلام) گذارد و خود پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۵ (با مختصر تفاوت). ۲. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۷ و بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۱۱۶. (قابل توجه آن که: خوارزمی معتقد است که امام (علیه السلام) این سخن را در روز دوم محرم، در کربلا ایراد فرموده است). صفحه ۳۶۹ و یارانش پشت سر امام نماز خواندند، ولی مأمور بود به هر قیمتی شده اجازه ندهد امام (علیه السلام) به کوفه نزدیک شود، و اجازه

بازگشت به مدینه را هم ندهد، بلکه امام(علیه السلام) را در یک منطقه دور از آبادی ها فرود آورد تا لشکرها فرار کنند و امام(علیه السلام) را در محاصره کامل قرار دهند. اگر می بینیم امام(علیه السلام) می فرماید: شما مرا دعوت کردید، اگر حاضر به همکاری نیستید به جایگاه اصلی ام باز می گردم، در واقع برای اتمام حجت بر آن گروه پیمان شکن است، زیرا اگر امام(علیه السلام) می خواست باز گردد، بعد از خبرهای قطعی که از شهادت مسلم و هانی و پیمان شکنی اهل کوفه به او رسیده بود و هیچ مانعی در ظاهر وجود نداشت، باز می گشت. او به خوبی می داند مسیر او به سوی کربلا، میدان جانبازی و شهادت او است، و این خبر از جدش رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او رسیده بود.

۵۰ - خطبه دیگر امام (علیه السلام) در برابر لشکر حَرّ

مطابق روایتی: هنگام نماز عصر امام(علیه السلام) به مؤذن خود فرمان داد اذان و اقامه بگوید، سپس امام(علیه السلام) جلو ایستاد و هر دو سپاه به آن حضرت اقتدا کردند، پس از نماز امام برخاست و حمد و ثنای الهی را بجای آورد و فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ! أَنَا ابْنُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ نَحْنُ أَوْلَى بِوِلَايَةِ هَذِهِ الْأُمُورِ عَلَيْكُمْ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُدَّعِينَ مَا لَيْسَ لَهُمْ وَ السَّائِرِينَ فِيكُمْ بِالظُّلْمِ وَ الْعُدْوَانِ، فَإِنْ تَتَّقُوا بِاللَّهِ وَ تَعَرَفُوا الْحَقَّ لِأَهْلِهِ فَيَكُونُ ذَلِكَ لِلَّهِ رِضَى، وَ إِنْ كَرِهْتُمُونَا وَ جَهَلْتُمْ حَقَّنَا وَ كَانَ رَأْيُكُمْ عَلَى خِلَافٍ مَا جَاءَتْ بِهِ كُتُبُكُمْ وَ قَدِمَتْ بِهِ رُسُلُكُمْ أَنْصِرْفَتْ عَنْكُمْ». «ای مردم! من فرزند دختر رسول خدایم، ما به ولایت این امور بر شما (امامت بر مسلمین) از این مدعیان دروغین که در میانتان به ظلم و ستم و تجاوز رفتار می کنند صفحه ۳۷۰ سزاوارتریم. اگر به خدا اعتماد کنید و صاحبان حق را بشناسید، مایه خشنودی خداوند است و اگر ما را ناخوش داشته و حق ما را نشناسید و عقیده شما برخلاف آن باشد که در نامه هایتان نوشته اید و فرستادگانان گفتند، از نزد شما باز می گردم». حَرّ بن یزید در پاسخ عرض کرد: «ای اباعبدالله(علیه السلام)! ما از این نامه ها و فرستادگان بی خبریم». امام(علیه السلام) به یکی از خدمت گزاران به نام عقبه ابن سمعان، رو کرد و فرمود: «يَا عَقْبَةُ! هَاتِ الْخُرُوجِينَ الَّذِينَ فِيهِمَا الْكُتُبُ؛ ای عقبه! آن دو خورجین نامه ها را بیاور». عقبه نیز نامه های شامیان و کوفیان را حاضر کرد و پیش روی آنان ریخت، آنان پیش آمده، به نامه ها نگاه کرده و می گذشتند! حر گفت: «ای اباعبدالله! ما از آنان که این نامه ها را نوشتند نیستیم، ما موریت ما آن است که از تو جدا نشده تا تو را نزد امیر (عبیدالله بن زیاد) ببریم». امام(علیه السلام) تبسمی کرد و فرمود: «الْمَوْتُ أَذْنَى إِلَيْكَ مِنْ ذَلِكَ؛ مرگ از انجام این کار به تو نزدیک تر است!». (۱) این دو مین اتمام حجت امام(علیه السلام) به کوفیان و سپاه «حَرّ» است که در میان آنها به یقین از نامه نگاران و دعوت کنندگان امام(علیه السلام) فراوان بودند، زیرا کسی جز «حَرّ» نوشتن نامه را انکار نکرد. به یقین از آنها بسیار بودند و شرمنده شدند ولی اراده آنها از آن ضعیف تر بود که درست بیندیشند و از راه خطا باز گردند. جمله آخر امام(علیه السلام) مانند پتکی بر سر «حر» وارد شد و چیزی نگفت. پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۳۷-۱۳۸؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۳ (با مختصر تفاوت) و مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۲ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۷۱

۵۱ - گفتگوی بر معنای امام (علیه السلام) با حَرّ

امام(علیه السلام) پس از گفتگو با حَرّ، به یاران خود رو کرد و فرمود: «زنان را بر مرکب ها سوار کنید تا بینیم حَرّ و یارانش چه خواهند کرد؟». اصحاب امام سوار شدند و زنان را جلوی کاروان حرکت دادند. ولی سواران کوفه پیش آمده و راه را بر آنان بستند. امام دست به قبضه شمشیر برد و بر سر حَرّ فریاد کشید و فرمود: «تَكَلَّتْكَ أُمَّكَ! مَا الَّذِي تُرِيدُ أَنْ تَصْنَعَ؟؛ مادرت به عزایت بنشیند! می خواهی چه کار کنی؟!». حَرّ پاسخ داد: به خدا سوگند اگر کسی از عرب - جز تو - چنین سخنی بر زبان جاری می ساخت، پاسخش را می دادم، هر که می خواست باشد! امّا به خدا سوگند که من نمی توانم نام مادرت را (به علت عظمت فوق

العاده آن حضرت) بر زبانم جاری سازم، ولی ناچارم شما را به نزد عبیدالله بن زیاد ببرم. امام (علیه السلام) در پاسخ فرمود: «إِذَا وَاللَّهِ لَا أَتَّبِعُكَ أَوْ تَذْهَبَ نَفْسِي؛ به خدا سوگند من نمی آیم مگر آن که کشته شوم!». حرّ پاسخ داد: «به خدا سوگند! من نیز از تو دست نمی کشم مگر آن که خود و یارانم کشته شویم!». حضرت فرمود: «بَرَزَ أَصْحَابِي وَأَصْحَابُكَ وَأَبْرَزُ إِلَيَّ، فَإِنْ قَتَلْتَنِي خُذْ بِرَأْسِي إِلَيَّ ابْنَ زِيَادٍ وَإِنْ قَتَلْتِكَ أَرْحَتُ الْخَلْقَ مِنْكَ؛ یارانم با یاران تو می جنگند و من با تو نبرد خواهیم کرد. اگر غلبه کردی سرم را نزد ابن زیاد ببر و اگر من تو را به قتل رساندم، مردم را از تو آسوده کردم!». حرّ گفت: «ای اباعبدالله! من مأمور نیستم با تو نبرد کنم، بلکه مأموریت من آن صفحه ۳۷۲ است از تو جدا نشوم تا تو را نزد ابن زیاد ببرم.... من می دانم که همگان برای نجات خویش در فردای قیامت به شفاعت جدّ تو امید بسته اند، و اگر با تو بستیزم می ترسم در دنیا و آخرت زینکار باشم؛ ولی من در این شرایط نمی توانم از تو دست کشیده و به کوفه برگردم، این راه را در پیش گیر و هر جا که خواستی برو، تا به عبیدالله بن زیاد نامه ای بنویسم که او با من مخالفت کرد و من نتوانستم کاری بکنم، تو را به خدا سوگند می دهم جان خویش را حفظ کن!». امام (علیه السلام) فرمود: «یا حُرُّ! كَأَنَّكَ تُخَبِّرُنِي أَنِّي مَقْتُولٌ؛ ای حرّ؛ گویا از کشته شدن مرا می ترسانی؟». حرّ عرض کرد: «آری اباعبدالله! من در این مورد شکی ندارم (که اینها چنین تصمیمی دارند) مگر آن که از همان راهی که آمده ای برگردی». امام (علیه السلام) فرمود: «ما أدری ما أقولُ لكَّ و لكِنِّي أقولُ كما قال أخو الأوسِ حيثُ يقولُ: سَأَمْضِي وَ ما بِالْمَوْتِ عَارٌّ عَلَيَّ الْفَتَى إِذَا ما نَوَى خَيْرًا، وَ جَاهِدَ مُسْلِمًا وَ وَاَسِرِيَ الرِّجَالَ الصَّالِحِينَ بِنَفْسِهِ وَ فَارَقَ مَدْمُومًا وَ خَالَفَ مُجْرِمًا أَقْدِمُ نَفْسِي لا أريدُ بقاءها لِتَلْقَى خَمِيسًا فِي الوِغَاءِ عَزْمَرَمًا فَإِنْ عَشْتُ لَمْ أَلْمُ وَ إِنْ مِتُّ لَمْ أَدْمُ كَفَى بِكَ ذُلًّا أَنْ تَعِيشَ مَرْغَمًا تَنْهَا بِسَخِي كَ ما می توانم به تو بدهم همان پاسخی است که آن مرد از قبیله اوس (به پسر عموی خویش هنگامی که می خواست به یاری پیامبر برود)، داد: (سپس اشعاری به این مضمون بیان فرمود): «من این راه را می روم و مرگ برای جوانمرد ننگ نیست. آنگاه که آهنگ خیر کند و در راه اسلام مجاهدت نماید. و برای مردان صالح از جان خود مایه بگذارد. صفحه ۳۷۳ و از بدی ها دوری گزیده و با تبهکاران مخالفت ورزد. من جانم را بر کف گرفته و دیگر قصد ماندن ندارم تا در کشاکش نبرد با تمام سپاه دشمن بستیزم. پس اگر زنده ماندم پیشمان نخواهم بود، و اگر کشته شوم نکوهش نمی شوم. تو را ذلّت همین بس که با خواری به این زندگی (ننگین خود) ادامه دهی!!». (۱) تعبیرات و اشعاری که در این گفتار امام (علیه السلام) از آن استفاده شده نشان می دهد که شجاعت پدرش علی (علیه السلام) در وجود مبارکش به طور کامل وجود داشته است، همان گونه که پدرش فرمود: «وَاللَّهِ لِأَبْنِ أَبِيطَالِبٍ آتَسُّ بِالْمَوْتِ مِنَ الطُّفْلِ بِشَدِي أُمِّهِ؛ به خدا سوگند عشق و علاقه فرزند ابوطالب به مرگ از علاقه طفل شیرخوار به پستان مادرش بیشتر است». (۲) او هم می فرماید: «سَأَمْضِي وَ ما بِالْمَوْتِ عَارٌّ عَلَيَّ الْفَتَى؛ من از این طریق می روم و مرگ و شهادت (در راه خدا و نشر حق و عدالت) برای جوانمردان عیب و عار نیست!» شجاعتی که سبب می شود بر مرگ لبخند زند و از هیچ تهدیدی نهراسد و شاهد مقصود مقدّس خویش را به هر قیمت شده در آغوش گیرد. یک بار دیگر اشعار فوق را که زبان حال امام (علیه السلام) است زمزمه کنید و به محتوای آن بیندیشید، چگونه از مرگی که مایه حیات و عزّت و افتخار است و حیاتی که مایه ننگ و خواری و بدبختی است، سخن می گوید.

۵۲- تعبیر دیگری از امام (علیه السلام) درباره ذلّت ناپذیری

پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۳۸-۱۴۰؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۲-۲۳۳ (با مختصر تفاوت) و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۷-۳۷۸ (با مقداری تفاوت). ۲. نهج البلاغه، خطبه ۵. صفحه ۳۷۴ در روایت دیگری آمده است که حضرت بعد از خواندن آن اشعار فرمود: «لَيْسَ شَأْنِي شَأْنُ مَنْ يَخَافُ الْمَوْتَ، ما أَهْوَنَ الْمَوْتِ عَلَيَّ سَبِيلِ نَيْلِ الْعِزِّ وَ إِحْيَاءِ الْحَقِّ، لَيْسَ الْمَوْتُ فِي سَبِيلِ الْعِزِّ إِلَّا حَيَاةً خَالِدَةً وَ لَيْسَتِ الْحَيَاةُ مَعَ الذُّلِّ إِلَّا الْمَوْتُ الَّذِي لا حَيَاةَ مَعَهُ، أَفِالْمَوْتِ تُخَوِّفُنِي، هَيْهَاتَ طَاشَ سَهْمُكَ وَ خَابَ ظَنُّكَ لَسْتُ أَخَافُ الْمَوْتَ، إِنَّ نَفْسِي لا كَبِيرٌ مِنْ ذَلِّكَ وَ هِمَّتِي لا عُلَى مِنْ أَنْ أَحْمِلَ الصِّيمَ خَوْفًا مِنَ الْمَوْتِ وَ هَلْ تَقْدِرُونَ عَلَيَّ أَكْثَرَ مِنْ قَتْلِي؟!

مَرْحَبًا بِالْقَتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَ لِكِنَّكُمْ لَا تَقْدِرُونَ عَلَى هَدْمِ مَجْدِي وَ مَحْوِ عِزِّي وَ شَرَفِي فَإِذَا لَا أْبَالِي بِالْقَتْلِ». «در شأن چون منی نیست که از مرگ بهراسد! مرگ در راه رسیدن به عزت و احیای حق، چقدر آسان است؟! آری مرگ در راه عزت و سربلندی جز زندگانی جاوید نیست! و زندگی ذلت بار جز مرگ تهی از زندگی نمی باشد. آیا مرا از مرگ می ترسانی؟ هیئات! تیرت به خطا رفت و پندارت بیهوده است! من آن نیستم که از مرگ بترسم، روحم بزرگ تر و همتم برتر از آن است که از ترس مرگ زیر بار ستم بروم! آیا به بیش از کشتن من قادرید؟! خوشا به کشته شدن در راه خدا! ولی شما بر نابودی عظمت و عزت و شرف من ناتوانید، حال که چنین است من از کشته شدن باکی ندارم!». (۱) راستی آفرین بر این همت، و درود خدا بر این عظمت روح و اوج شهامت! آیا این گونه سخنان تاکنون از کسی شنیده شده؟ آیا هر کس توان گفتن این کلمات را دارد؟ پاورقی ۱. احقاق الحق، ج ۱، ص ۶۰۱ و اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۸۱. صفحه ۳۷۵ درود بر تو ای پیشوای آزادگان و ای سالار شهیدان! که عالیترین درس را در کوتاهترین عبارت به ما آموختی، درود و صد هزار درود!

۵۳ - خطبه دیگری از امام (علیه السلام) در جمع یاران حر

سرانجام امام (علیه السلام) و حرّ هر کدام با سپاهیان خود به راه خویش ادامه دادند تا به منزلگاه «بیضه» (۱) رسیدند. امام (علیه السلام) در آنجا برای یاران خود و سپاه حرّ، پس از حمد و ثنای الهی چنین فرمودند: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ: مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا مُسَدِّحًا لِحُرْمِ اللَّهِ، نَاكِثًا لِعَهْدِ اللَّهِ، مُخَالِفًا لِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، يَعْمَلُ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ بِالْأَثْمِ وَالْعُدْوَانِ فَلَمْ يُعَيِّرْ عَلَيْهِ بِفِعْلٍ، وَلَا قَوْلٍ، كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ مَدْخَلَهُ». «أَلَا وَإِنَّ هَؤُلَاءِ قَدْ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ، وَ تَرَكُوا طَاعَةَ الرَّحْمَنِ، وَ أَظْهَرُوا الْفَسَادَ، وَ عَطَلُوا الْجُدُودَ وَ اسْتَأْتَرُوا بِالْفِئَةِ، وَ أَحْلَوْا حَرَامَ اللَّهِ، وَ حَزَمُوا حَلَالَ اللَّهِ، وَ أَنَا أَحَقُّ مِنْ غَيْرٍ. قَدْ أَتَنَى كُتُبَكُمْ، وَ قَدِمْتُ عَلَى رُسُلِكُمْ بِيَعْتِكُمْ أَنْتُمْ لَا- تُسَلِّمُونِي وَلَا- تَخَذُلُونِي، فَإِنْ تَمَمْتُمْ عَلَى بِيَعْتِكُمْ تُصَيِّبُوا رُشْدَكُمْ، فَأَنَا الْحَسِينُ بْنُ عَلِيٍّ، وَابْنُ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله)، نَفْسِي مَعَ أَنْفُسِكُمْ، وَ أَهْلِي مَعَ أَهْلِكُمْ، فَلَكُمْ فِي أَسْوَأَةٍ، وَ إِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَ نَقَضْتُمْ عَهْدَكُمْ، وَ خَلَعْتُمْ بِيَعْتِي مِنْ أَعْنَاقِكُمْ فَلَعَمْرِي مَا هِيَ لَكُمْ بِنُكْرٍ، لَقَدْ فَعَلْتُمُوهَا بِأَبِي وَ أَخِي وَابْنِ عَمِّي مُسْلِمٍ! وَ الْمَغْرُورُ مَنِ اغْتَرَبَ بِكُمْ، فَحَظُّكُمْ أَخْطَأْتُمْ، وَ نَصِيْبُكُمْ ضَيِّعْتُمْ (فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ) وَ سَيُغْنِي اللَّهُ عَنْكُمْ، وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ». «ای مردم! پیامبر خدا (علیه السلام) فرمودند: «هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خدا را حلال شمرده، پیمان الهی را شکسته و با سنت رسول خدا مخالفت ورزیده، در پاورقی ۱. بیضه (به کسر باء) آنگاهی است میان واقعه و عذیب. صفحه ۳۷۶ میان بندگان خدا به ستم رفتار می کند، او با زبان و کردارش با وی به مخالفت بر نخیزد، سزاوار است خداوند او را در جایگاه آن سلطان ستمگر (دوزخ) بیاندازد». هان ای مردم! این گروه (بنی امیه) به طاعت شیطان پایبند شده و از پیروی خداوند سرپیچی کرده اند، فساد را آشکار ساخته و حدود الهی را تعطیل کرده اند. آنان بیت المال را به انحصار خویش در آورده، حرام خدا را حلال و حلال خدا را حرام شمرده اند و من (که فرزند رسول خدایم) به قیام برای تغییر این اوضاع، از همه کس سزاوارترم. نامه های شما به دستم رسید و فرستادگانتان - با خبر بیعت شما - به نزد آمدند (و گفتند): شما با من پیمان بسته که مرا در برابر دشمن تنها نخواهید گذاشت. اکنون اگر به بیعت خود وفادار ماندید، به رشد و کمال خود دست یابید، من حسین بن علی (علیه السلام) و فرزند فاطمه دختر رسول خدایم. من در کنار شما، و خاندانم در کنار خاندان شما است. اسوه و الگوی شما من هستم. و اگر چنین نبودید و پیمانتان را شکسته اید و از بیعت خویش با من دست کشیده اید، به جانم سوگند! این رفتار از شما ناشناخته (و عجیب) نیست! چرا که شما با پدر و برادر و پسرعمویم مسلم، همین گونه رفتار کردید! فریب خورده کسی است که فریب شما را بخورد. (در واقع این شما باید که) همای سعادت را از دست داده و بهره خویش را تباه ساخته اید. (قرآن می فرماید): «(فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ) هر کس پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان شکسته است». (۱) و به زودی خداوند مرا از شما بی نیاز خواهد کرد، و السلام

علیکم و رحمه الله و برکاته». هنگامی که این خطبه به پایان رسید، یاران امام (علیه السلام) به نزدش آمده و همگی برای پاورقی ۱. فتح، آیه ۱۰. صفحه ۳۷۷ یاری حضرت اعلام یاری کردند و امام (علیه السلام) از خداوند برای آنها خیر و سعادت طلب نمود. (۱) این گفتار تاریخی امام (علیه السلام) با صراحت تمام هدف قیام خونین عاشورا را شرح می دهد، بیانی که برای هر زمان و هر مکان کاربرد دارد. امام (علیه السلام) قیام خود را تبلوری از وظیفه عمومی همه مسلمین می داند که در برابر حکام جائز و ظالم بر عهده دارند. ظالمانی که نه فقط بندگان خدا را به زنجیر ستم گرفتار ساخته اند، بلکه حلال خدا را حرام کرده و حرام او را حلال شمرده اند. به یقین، سکوت در برابر چنین افرادی برای هیچ مسلمانی جایز نیست! چرا که سکوت سبب امضای اعمال آنان می شود و امضای اعمال آنان سبب اتحاد سرنوشت سکوت کننده، با ظالمان و طاغیان می گردد. آری؛ همه باید فریاد کشند و قیام کنند و کاخ بیدادگران را واژگون کنند و از همه سزاوارتر به این امر، فرزند پیغمبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و امام معصوم (علیهم السلام) است. چه منطقی از این گویاتر و زنده تر!

۵۴ - عبیدالله بن حُرّ جعفری و از دست دادن فرصت

هنگامی که امام (علیه السلام) با سپاه اندک خویش به «قصر بنی مقاتل» (۲) رسید در آنجا خیمه ای توجّهِش را جلب کرد، پرسید: «این خیمه از کیست؟» گفتند: «عبیدالله بن حُرّ جعفری». امام (علیه السلام) «حجاج بن مسروق جعفری» را به نزد او فرستاد. حجاج به خیمه عبیدالله بن حُرّ آمد، سلام کرد و گفت: پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۴؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۴۸ و فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۴۴-۱۴۵. ۲. این قصر که موضعی است میان عین التمر و قُطُقُطَایَه (نزدیک کوفه)، منسوب به مقاتل بن حسان بوده است. صفحه ۳۷۸ ای پسر حُرّ! به خدا سوگند! اگر شایسته آن باشی که بپذیری خداوند به تو کرامتی عظیم هدیه کرده است. گفت: کدام کرامت؟ حجاج پاسخ داد: این حسین بن علی (علیه السلام) است، که تو را به یاری خویش فرا می خواند. پس اگر در رکاب آن حضرت با دشمنانش نبرد کنی، پاداش بزرگی نصیب تو خواهد شد و اگر کشته شوی، به فیض شهادت نایل گردی. «عبیدالله بن حُرّ» گفت: من از کوفه بیرون نیامدم مگر آن که بیم داشتم حسین بن علی (علیه السلام) به کوفه قدم گذارد و من آنجا باشم و یاری اش نکنم. در کوفه هیچ یآوری نمانده مگر آن که به دنیا رو کرده است، خدمت امام برگرد و این مطلب را به عرضشان برسان. حجاج نزد امام آمد و ماجرا را به عرض امام (علیه السلام) رساند. امام برخاست و باتنی چند از یاران خود به نزد عبیدالله بن حُرّ آمد. عبیدالله از امام (علیه السلام) استقبال گرمی به عمل آورد و امام نشست و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: «أَمَّا بَعْدُ، يَا بَنَ الْحُرِّ! فَإِنَّ مَضِيرَكُمْ هَذِهِ كَتَبُوا إِلَيَّ وَ خَبَرُونِي أَنَّهُمْ مُجْتَمِعُونَ عَلَى نُصِيرَتِي، وَ أَنْ يَقُومُوا دُونِي وَ يَقَاتِلُوا عِدَوِي، وَ أَنَّهُمْ سَيَأْتُونَ الْقُدُومَ عَلَيْهِمْ، فَقَدِمْتُ، وَ لَسْتُ أَدْرِي الْقَوْمَ عَلَى مَا زَعَمُوا، لِأَنَّهُمْ قَدْ أَعَانُوا عَلَى قَتْلِ ابْنِ عَمِّي مُسْلِمِ بْنِ عَقِيلٍ (رحمه الله) وَ شِيعَتِهِ. وَ أَجْمَعُوا عَلَى ابْنِ مَرْجَانَةَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ يُبَايِعُنِي لِيَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ، وَ أَنْتَ يَا بَنَ الْحُرِّ فَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ مُؤَاخِذُكَ بِمَا كَسَبْتَ وَ أَسَلَفْتَ مِنَ الذُّنُوبِ فِي الْإِيَّامِ الْخَالِيَةِ، وَ أَنَا أَدْعُوكَ فِي وَقْتِي هَذَا إِلَى تَوْبَةٍ تُغْسَلُ بِهَا مَا عَلَيْكَ مِنَ الذُّنُوبِ، وَ أَدْعُوكَ إِلَى نُصِيرَتِنَا أَهْلِ الْبَيْتِ، فَإِنْ أَعْطَيْنَا حَقَّنَا حَمْدَنَا اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ وَ قَبْلُنَا، وَ إِنْ مَنَعْنَا حَقَّنَا وَ رُكِبْنَا بِالظُّلْمِ كُنْتَ مِنْ أَعْوَانِي عَلَى طَلَبِ الْحَقِّ».

«اما بعد! ای پسر حُرّ! همشهریان تو این نامه ها را برایم نوشتند و خبر دادند که صفحه ۳۷۹ همگی بر یاری من متفق اند و در کنار من ایستاده و با دشمنانم پیکار خواهند کرد. و از من خواستند که نزدشان بروم و من نیز آمدم. ولی گمان نمی کنم که آنان بر عهدشان پایدار بمانند، زیرا آنان بر کشتن پسر عموم - مسلم بن عقیل (رحمه الله) - و یارانش (با دشمنان) همکاری کردند، و همگی با پسر مرجانه - عبیدالله بن زیاد - که از من می خواهد با یزید بیعت کنم، همراه شده اند. و تو ای پسر حُرّ بدان! به یقین خداوند در برابر کارهایی که انجام داده ای و گناهایی که در ایام گذشته مرتکب شده ای، از تو بازخواست خواهد کرد، و من در این لحظه از تو می خواهم که با آب توبه گناهانت را شستشو دهی و تو را به یاری خاندان اهل بیت (علیهم السلام) فرا می خوانم. اگر

حَقَّان را به ما دادند خدا را بر آن شکر کرده و می پذیریم و اگر آن را از ما بازداشتند و به ظلم و ستم بر ما چیره شدند تو در طلب حق، از یاوران من خواهی بود (و در هر دو صورت زبانی نخواهی دید). عیب‌الله بن حرّ عرض کرد: به خدا سوگند! ای فرزند رسول‌الله (صلی الله علیه وآله) اگر در کوفه کسانی بودند که تو را یاری کرده و در رکابت پیکار می نمودند، من مقاوم ترین آنان در برابر دشمنانت بودم. ولی من در کوفه شاهد بودم که مدعیان پیروی تو از ترس بنی امیه و شمشیرهایشان به خانه های خود خزیدند. تو را به خدا سوگند که این خواهش را از من مکن. من هر چه بتوانم - از کمک های مالی - از تو دریغ نخواهم کرد این اسب را از من بپذیر که در پی کسی با آن روان نشدم مگر آن که بر او دست یافتم و با آن از مهلکه ای نگریختم جز آن که نجات یافتم و این شمشیر را تقدیم تو می کنم که به هر چه فرود آوردم آن را برید. **...عَلَيْهِ السَّلَام** فرمود: «يَا بَنَ الْحُرِّ! مَا جِئْنَاكَ لِفَرْسِكَ وَ سَيْفِكَ، إِنَّمَا أَتَيْنَاكَ لِنَسْأَلَكَ النُّصْرَةَ، فَإِنْ كُنْتَ قَدْ بَخَلْتَ عَلَيْنَا بِنَفْسِكَ فَلَا حَاجَةَ لَنَا فِي شَيْءٍ مِنْ مَالِكَ،... قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) وَ هُوَ يَقُولُ: «مَنْ صَفَحَهُ ٣٨٠ سَمِعَ دَاعِيَةَ أَهْلِ بَيْتِي، وَ لَمْ يُنْصِرْهُمْ عَلَى حَقِّهِمْ إِلَّا أَكْبَهُ اللَّهُ عَلَى وَجْهِهِ فِي النَّارِ» ای فرزند حرّ! ما به قصد اسب و شمشیرت نیامدیم، ما آمدیم تا از تو یاری بطلبیم. اگر از تقدیم جانت در راه ما دریغ میورزی، هیچ نیازی به مالت نداریم... من از رسول خدا (صلی الله علیه وآله) شنیدم که می فرمود: «هر کس فریاد استغاثه اهل بیت مرا بشنود و به یاریشان نشتابد خداوند وی را به رو در آتش دوزخ اندازد». آنگاه امام حسین (علیه السلام) برخاست و به نزد یاران خود برگشت. (۱) در روایتی آمده است که امام پس از این گفتگوها در پایان به عیب‌الله بن حرّ چنین فرمود: «فَالَا تَنْصِرُنَا فَاتَّقِ اللَّهَ أَنْ لَا تَكُونَ مِمَّنْ يُقَاتِلُنَا، فَوَاللَّهِ لَا يَسْمَعُ وَاعِيَتَنَا أَحَدٌ ثُمَّ لَمْ يُنْصِرْنَا إِلَّا هَلَكَكَ»؛ اگر قصد یاری ما را نداری، پس از خدا بترس و با آنان که با ما می جنگند مباش! به خدا سوگند! هر کس فریاد استغاثه ما را بشنود و به یاری ما نشتابد یقیناً آخرت او تباه خواهد شد». عیب‌الله بن حرّ عرض کرد: نه، هرگز چنین نخواهد شد! إن شاء الله (و من با دشمن شما همراهی نخواهم کرد). (۲) امام (علیه السلام) بار دیگر با این سخنان پر معنی خود نشان می دهد با این که امیدی به مردم کوفه ندارد و می داند آنها بیوفاتر از آن هستند که به پیمان و دعوت نامه های خود وفا کنند و به یاری او برخیزند، باز به راه خود ادامه می دهد، زیرا رسالت او چیز دیگری است و برنامه ای دیگر. در ضمن هر کس را ببیند با او اتمام حجت می کند، و صاحبان نفوس مطمئن و سعادت‌مندان پرافتخار و مؤمنان راستین را با خود همراه می سازد، تا در آن کارزار پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۳۰-۱۳۲. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۷-۳۰۸ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۹. صفحه ۳۸۱ تاریخی عاشورا شهد شهادت را بنوشند و با خون های پاک خود نهال اسلام را آبیاری کنند و پرده از چهره منافقان و دشمنان قسم خورده اسلام برافکنند.

۵۵ - در پستی دنیا همین بس...

از امام سجّاد (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: «امام حسین (علیه السلام) (در مسیر کربلا) در هیچ منزلگاهی فرود نیامد و کوچ نکرد، مگر آن که از «یحیی بن زکریّا» پیامبر بزرگ خدا و کشته شدن وی یاد فرمود، و روزی چنین فرمود: «وَمِنْ هَوَانِ الدُّنْيَا عَلَيَّ اللَّهُ أَنْ رَأَسَ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا أُهْدِيَ إِلَيَّ بِغِيٍّ مِنْ بَغَايَا بَنِي إِسْرَائِيلَ»؛ از پستی دنیا نزد خداوند همین بس که سر «یحیی بن زکریّا» را برای زناکاری از زناکاران بنی اسرائیل هدیه بردند!». (۱) در روایت دیگری امام (علیه السلام) در توضیح این مطلب، فرمود: «إِنَّ امْرَأَةً مَلَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَبْرَتْ وَ أَرَادَتْ أَنْ تَزُوجَ بِنْتَهَا مِنْهُ لِلْمَلِكِ، فَاسْتَشَارَ الْمَلِكُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا فَهَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَعَرَفَتِ الْمَرْأَةُ ذَلِكَ وَ زَيَّنَتْ بِنْتَهَا وَ بَعَثَتْهَا إِلَى الْمَلِكِ فَذَهَبَتْ وَ لَعَبَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ لَهَا الْمَلِكُ: مَا حَاجَتُكَ؟ قَالَتْ: رَأَسُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا. فَقَالَ الْمَلِكُ: يَا بَيْتَهُ حَاجِيَهُ غَيْرَ هَذِهِ. قَالَتْ: مَا أُرِيدُ غَيْرَهُ... فَقَتَلَهُ، ثُمَّ بَعَثَ بِرَأْسِهِ إِلَيْهَا فِي طُشْتٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَأَمَرَتْ الْأَرْضَ فَأَخَذَتْهَا، وَ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بُحْتًا نُصْرًا». «همسر پادشاه بنی اسرائیل پیر شده بود، خواست دخترش را به همسری آن پادشاه درآورد. پادشاه با یحیی بن زکریّا در این مورد مشورت کرد حضرت وی را از این کار برحذر داشت، همسر پادشاه از این ماجرا با خبر شد و دخترش را آرایش

پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۲ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۸۹. صفحه ۳۸۲ کرد و به نزد پادشاه فرستاد؛ دختر به نزد پادشاه رفت و به طنز بازی و عشوهِ گری پرداخت (تا هوش از سر پادشاه ربود). پادشاه گفت: (برای آن که به وصالت برسیم) چه می خواهی؟ دختر گفت: سر یحیی بن زکریا را! پادشاه گفت: دخترم! چیز دیگری بخواه. گفت: جز این نمی خواهم! امام (علیه السلام) ادامه داد: ... وی پس از این تصمیم به قتل حضرت یحیی (علیه السلام) گرفت و آن حضرت را به قتل رساند. آنگاه سر مبارکش را در طشت طلایی نهاد و به نزد آن دختر فرستاد (وچندان نگذشت که زمین دختر را در خود فرود برد و «بخت نصیر» بر آنان مسلط شد). (۱) آنجا که سر یحیی را دفن کردند پیوسته از آن محل خون می جوشید تا بخت نصیر گروه زیادی از ظالمان بنی اسرائیل را کشت تا خون از جوشش افتاد. لذا در پایان این ماجرا می خوانیم امام حسین (علیه السلام) به فرزندش امام سجاد (علیه السلام) فرمود: «یا وَلَدِی یا عَلِیُّ وَاللَّهِ لَا یَسْکُنُ دَمِی حَتَّى یَبْعَثَ اللَّهُ الْمَهْدِیَّ فَيَقْتُلَ عَلِی دَمِی مِنَ الْمُنَافِقِیْنَ الْکَفَرَةِ الْفَسَقَةِ سَبْعِیْنَ أَلْفًا؛ فرزندم! علی جان! به خدا سوگند خون من آرام نخواهد گرفت تا آنگاه که خداوند (فرزندم) مهدی (عج) را مبعوث کند و او هفتاد هزار تن از منافقین کافر و فاسق را به قتل برساند». (۲) گفته های کوتاه و پرمعنی امام (علیه السلام) در مسیر کربلا یکی از دیگری پربارتر و عجیب تر است. هدف امام (علیه السلام) از طرح ماجرای حضرت یحیی (علیه السلام) اشاره به این نکته است که حکام پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۲ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۸۹. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۲ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۸۹. صفحه ۳۸۳ ظالم و جبار و هواپرست او را به جرم پاکی و تقوا و مبارزه با آلودگی ها و هوسبازی ها شهید می کنند و سر بریده اش را برای ناپاک زاده ای هدیه می برند و این نشان می دهد که امام (علیه السلام) از جزئیات شهادت خود آگاه بوده، و برای اصحاب و یاران و فرزندانش شرح می داده و آن مردان شجاع را آماده جانبازی و فداکاری تا آخرین قطره خون می کرده است. جمله «خون من از جوشش باز نمی ایستد تا «مهدی (علیه السلام)» قیام کند» اشاره پر معنایی به استمرار عاشوراها ی حسینی در طول تاریخ است، همان چیزی که امروز با چشم خود می بینیم. صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَأَوْلِیَاؤُهُ (علیهم السلام).

۵۶ - ورود به سر منزل مقصود

امام در دوّم محرم سال ۶۱ هجری به اتفاق یاران خویش به سرزمین کربلا وارد شد، ابتدا به یارانش رو کرد و فرمود: «الْأَنْسَ عَبِيدُ الدُّنْیَا وَالِدِّیْنَ لَعِقَ عَلِیُّ أَلْسِنَتِهِمْ، یَحُوطُونَهُ مَا دَرَّتْ مَعَايِشُهُمْ، فَبِإِذَا مُحْضُوا بِالْبَلَاءِ قَلَّ الدَّیَّانُونَ؛ مردم، بندگان دنیا هستند و دین همانند چیزی است که بر زبانشان باشد، تا آنگاه که زندگی شان (به وسیله آن) پر رونق است آن را نگه می دارند، ولی هنگامی که با مشکلات آزموده شوند عدد دین داران اندک می شود». آنگاه پرسید: آیا اینجا کربلا است! پاسخ دادند: آری، ای پسر پیغمبر! آن حضرت فرمود: «هَذَا مَوْضِعُ كَرْبٍ وَبَلَاءٍ، هَهُنَا مَنَاخُ رِکَابِنَا، وَمَحَطُّ رِحَالِنَا، وَمَقْتَلُ رِجَالِنَا، وَمَسْفِكُ دِمَائِنَا؛ این دیار، جایگاه اندوه و بلا (و سرزمین گرفتاری و آزمون) است، اینجا محلّ خوابیدن شتران ما، و بارانداز کاروان ما، و محلّ شهادت مردان ما و صفحه ۳۸۴ جاری شدن خون ماست». (۱) سپس اصحاب امام (علیه السلام) پیاده شدند «حرّ» نیز با هزار سوار جنگی در ناحیه دیگری در مقابل امام (علیه السلام) اردو زد و نامه ای به عبیدالله بن زیاد نوشت و در آن نامه او را از ورود امام حسین (علیه السلام) به کربلا- باخبر ساخت. در روایت دیگری چنین می خوانیم: امام حسین (علیه السلام) فرمود: اسم این مکان چیست؟ پاسخ دادند: کربلا. فرمود: «ذات کَرْبٍ وَبَلَاءٍ، وَلَقَدْ مَرَّ أَبِي بِهَذَا الْمَكَانِ عِنْدَ مَسِيرِهِ إِلَى صَفِّیْنَ، وَأَنَا مَعَهُ، فَوَقَفَ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَأَخْبَرَ بِاسْمِهِ، فَقَالَ: «هَاهُنَا مَحَطُّ رِکَابِهِمْ، وَهَاهُنَا مَهْرَاقُ دِمَائِهِمْ»، فَسَبَّحَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: «ثَقُلْ لَالِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ، یَتْرَلُونَ هَاهُنَا، وَ قَبْضَ قَبْضَةً مِنْهَا فَشَمَّهَا وَ قَالَ: هَذِهِ وَاللَّهِ هِیَ الْأَرْضُ الَّتِی أَخْبَرَ بِهَا جَبْرئیلُ رَسُولَ اللَّهِ أَنَّنِیْ أُقْتَلُ فِيهَا، أَخْبَرْتَنِیْ أُمُّ سَلَمَةَ». «سرزمین اندوه و سختی، پدرم (امیرالمؤمنین (علیه السلام)) در مسیر جنگ صفین که من نیز همراه او بودم از این سرزمین عبور کرد، چون به اینجا رسید، ایستاد و از نام آن پرسید. وقتی که نامش را شنید، فرمود: «اینجا محلّ کاروان آنان و جای ریخته شدن خون های پاکشان است». پرسیدند: از

چه خبر می دهی؟ فرمود: «از حوادث سنگینی برای خاندان پیامبر که روزی در این مکان فرود می آیند». سپس امام حسین (علیه السلام) مثنی از خاک گرفت و بویید و فرمود: «به خدا سوگند! این همان سرزمینی است که جبرئیل به پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله) خبر داد که من در آن شهید می شوم. پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۷ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۳. صفحه ۳۸۵ ام سلمه (همسر بزرگوار رسول گرامی اسلام) به من خبر داد و گفت: روزی جبرئیل نزد پیامبر (صلی الله علیه وآله) بود و تو هم (ای حسین (علیه السلام)) نزد من بودی، پس گریستی، پیامبر فرمود: فرزندم را رها کن و من تو را رها کردم، پیامبر (صلی الله علیه وآله) تو را در آغوش گرفت و بر دامانش نشانید. جبرئیل از پیامبر (صلی الله علیه وآله) پرسید: آیا حسین (علیه السلام) را دوست داری؟ پیامبر فرمود: آری». جبرئیل گفت: «فَإِنَّ أُمَّتَكَ سَيَتَّقُتْلُهُ، وَإِنْ شِئْتِ أُرِيْتِكَ تُرِيَةَ أَرْضِهِ الَّتِي يُقْتَلُ فِيهَا / أُمَّتِ تُوِي رَا خواهند کشت و چنانچه خواسته باشی خاک زمینی را که در آن شهید می شود به تو نشان دهم؟». پیامبر فرمود: آری! آنگاه جبرئیل بالش را بر زمین باز کرد و آن زمین را به پیامبر نشان داد. (۱) ابومخنف در کتاب مقتل خویش از کلبی نقل می کند که امام و حرّ با سپاهیان خود راه می پیمودند تا آن که در روز چهارشنبه به سرزمین کربلا رسیدند، ناگهان اسب امام حسین (علیه السلام) از حرکت ایستاد. امام (علیه السلام) از آن پیاده شد و سوار بر مرکب دیگر شد / ولی آن اسب نیز قدم از قدم برداشت، اسب های متعددی عوض کرد، ولی هیچ یک حرکت نکردند. امام (علیه السلام) چون این امر شگفت آور را مشاهده کرد، پرسید: نام این سرزمین چیست؟ گفتند: غاضریه. فرمود: آیا نام دیگری دارد؟ گفتند: نینوا. فرمود: به جز اینها آن را چه می نامند؟ گفتند: شاطی الفرات (ساحل فرات). فرمود: آیا باز هم نامی دارد؟ پاسخ دادند: کربلا. پس آهی کشید و فرمود: «أَرْضُ كَرْبٍ وَ بَلَاءٍ / دشت اندوه و بلا» است. سپس افزود: «قِفُوا وَ لَا- تَزْخُلُوا مِنْهَا، فَهَاهُنَا وَاللَّهِ مَنَاخُ رِكَابِنَا، وَ هَاهُنَا وَاللَّهِ سَفْكَ دِمَائِنَا، وَ هَاهُنَا پاورقی ۱. مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۱۹۲. صفحه ۳۸۶ وَاللَّهِ هَتِيكَ حَرِيمِنَا، وَ هَاهُنَا وَاللَّهِ قَتِيلُ رِجَالِنَا، وَ هَاهُنَا وَاللَّهِ ذِيحُ أَطْفَالِنَا، وَ هَاهُنَا وَاللَّهِ تَزَارُ قُبُورُنَا، وَ بِهِذِهِ التُّرِيَةَ وَ عِدْنِي جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ وَ لَا خُلْفَ لِقَوْلِهِ». «همین جا توقف کنید و از آن کوچ نکنید. پس به خدا سوگند! خوابگاه شتران ما و جای ریخته شدن خونمان است. به خدا سوگند! اینجا محلّ هتک حریم ما و کشته شدن مردان و ذبح کودکان ماست. به خدا سوگند! اینجا محلّ زیارت قبور ماست. جدّم رسول خدا مرا به این تربت نوید داده است که در فرموده او تخلّفی نیست». (۱) سرزمین کربلا از خاطره انگیزترین سرزمین های کشور اسلام است، سرزمین دلاوری ها و رشادت ها، سرزمین ایثارها و فداکاری ها، و سرزمین پایمردی ها در مسیر هدف. نام کربلا برای امام حسین (علیه السلام) کاملا آشنا بود، چرا که پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) در زمان خود از آن خبر داده بود و این خبر را رسول خدا (صلی الله علیه وآله) طبق روایات از جبرئیل، امین وحی خدا شنید، که فرزندان حسین را در این سرزمین شهید خواهند کرد (شهادتی که موج آثارش پهنه تاریخ را فرا خواهد گرفت). حتی امیر مؤمنان علی (علیه السلام) مطابق روایتی هنگامی که از آن عبور می کرد صحنه های آینده این سرزمین را با چشم خود دید و در آنجا نماز گزارد و حسین عزیزش را به پایمردی بیشتر دعوت کرد. لذا هنگامی که امام حسین (علیه السلام) به این سرزمین موعود رسید، دستور داد بارها را بکشایند و خیمه ها را برپا کنند و فرمود منزلگه مقصود ما همین جاست!

۵۷- برخورد عزتمندانه امام (علیه السلام) با فرستاده عیدالله

پاورقی ۱. ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۶۸ و رجوع کنید به: اثبات الهداء، ج ۵، ص ۲۰۲. صفحه ۳۸۷ ابن زیاد نامه ای به این مضمون برای امام حسین (علیه السلام) نوشت: «اما بعد! ای حسین! خبر ورودت به کربلا به من رسید، امیرالمؤمنین - یزید! - به من نوشته است که سر بر بالین نهم و غذای سیری نخورم تا تو را به قتل برسانم و به خداوند لطیف و خبیر ملحق کنم و یا به فرمان من و یزید بن معاویه گردن نهی». چون این نامه به امام حسین (علیه السلام) رسید و آن را خواند، نامه را به دور افکند و فرمود: «لَا أَفْلَحَ قَوْمٌ آثَرُوا مَرْضَاءَهُ أَنْفُسِهِمْ عَلَى مَرْضَاءَةِ الْخَالِقِ / گروهی که خشنودی خود را بر خشنودی خداوند برگزیدند، هرگز رستگار نخواهند

شد». فرستاده «عیدالله» پرسید: «ای اباعبدالله! جواب نامه چه شد؟» امام (علیه السلام) فرمود: «ما لَهُ عِنْدِي جَوَابٌ لِأَنَّهُ قَدْ حَقَّتْ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ؛ این نامه نزد من جوابی ندارد، زیرا عیدالله مستحق عذاب الهی شده است.» چون قاصد نزد عیدالله بازگشت و جریان را گفت، ابن زیاد به شدت بر آشفت (ولی پاسخی نداشت). (۱) امام (علیه السلام) با این سخن کوتاه و پر معنی نشان داد که با کسانی که خشنودی بندگان طاغی و یاغی را بر خشنودی خدا مقدم می‌شمرند، هیچ سر سازش ندارد و نامه امثال ابن زیاد را که جزو این گروهند، لایق و شایسته پاسخ نمی‌داند، آن را می‌خواند و به دور می‌افکند، هر چند جان شریفش در خطر باشد.

۵۸ - خاموش نشستن گناه است

سرانجام امام (علیه السلام) در یک طرف و حرّ بن یزید نیز با هزار مرد جنگی، در ناحیه پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۵۰-۱۵۱؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۹ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۳ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۸۸ دیگر اردو زدند. آنگاه امام (علیه السلام) قلم و کاغذی طلب کرد و نامه ای برای بزرگان کوفه که می‌دانست بر رأی خود استوار مانده اند، و در واقع خطاب به عموم مردم کوفه، به این مضمون نوشت: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنَ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ، وَ الْمُسَيْبِ بْنِ نَجْبَةَ، وَ رِفَاعَةَ بْنِ شَدَادٍ، وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَالٍ، وَ جَمَاعَةَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَّا بَعْدُ: فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَدْ قَالَ فِي حَيَاتِهِ: «مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِرًا مُسْتِحِلًّا لِحُرْمِ اللَّهِ، نَاكِثًا لِعَهْدِ اللَّهِ، مُخَالِفًا لِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، يَعْمَلُ فِي عِبَادِ اللَّهِ بِالْإِثْمِ وَالْعِدْوَانِ ثُمَّ لَمْ يُعَيِّرْ بِقَوْلٍ وَلَا فِعْلٍ، كَانَ حَقِيقًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ مَدْخَلَهُ». وَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ قَدْ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ، وَ تَوَلَّوْا عَنْ طَاعَةِ الرَّحْمَنِ، وَ أَظْهَرُوا الْفُسَادَ، وَ عَطَلُوا الْجُرُودَ وَ اسْتَأْتَرُوا بِالْفِئَةِ، وَ أَحْلَوْا حَرَامَ اللَّهِ، وَ حَرَّمُوا حَلَالَهٗ، وَ إِنِّي أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ لِقَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله). وَقَدْ أَتَيْتُ كُتُبَكُمْ، وَ قَدْ قَدِمْتُ عَلَى رُسُلِكُمْ بِيَعْتِكُمْ أَنْكُمْ لَا تَسْلَمُونِي وَلَا تَخْدُلُونِي، فَإِنْ وَفَيْتُمْ لِي بِيَعْتِكُمْ فَقَدْ أَصَبْتُمْ حَظَّكُمْ وَ رَشِدَكُمْ، وَ نَفْسِي مَعَ أَنْفُسِكُمْ، وَ أَهْلِي وَ وَادِي مَعَ أَهْلِيكُمْ وَ أَوْلَادِكُمْ، فَلَكُمْ بِي أُسْوَةٌ، وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ نَقَضْتُمْ عَهْدَكُمْ، وَ خَلَعْتُمْ بَيْنَكُمْ فَلَعَمْرِي مَا هِيَ مِنْكُمْ بُنْكَرٌ، لَقَدْ فَعَلْتُمُوهَا بِأَبِي وَ أَخِي وَ ابْنِ عَمِّي! وَ الْمَعْرُورُ مِنْ اغْتَرَّ بِكُمْ، فَحَظُّكُمْ أَخْطَأْتُمْ، وَ نَصِيْبُكُمْ ضَاعَ عَنْكُمْ (فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ) وَ سَيَغْنِي اللَّهُ عَنْكُمْ، وَ السَّلَامُ». (به نام خداوند بخشنده مهربان؛ از حسین بن علی (علیه السلام) به سلیمان بن صرد، مسیب بن نجبه، رفاعه بن شداد، عبدالله بن وال و همه مؤمنین، اما بعد: شما می‌دانید پیامبر اکرم (صلى الله عليه وآله) در زمان حیات خود فرمود: «هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خداوند را حلال شمرده و پیمان خدا را شکسته و با سنت پیامبر اکرم مخالفت ورزیده و در میان بندگان خدا به ظلم و ستم صفحه ۳۸۹ رفتار نموده، ولی با او به مبارزه عملی و گفتاری برنخیزد، سزاوار است که خدای متعال او را در جایگاه آن سلطان ستمگر (جهنم) وارد کند». شما می‌دانید که این گروه (بنی امیه) به طاعت شیطان پای بند شده و از پیروی خداوند سرباز زدند و فساد را آشکار ساخته و حدود الهی را تعطیل کرده اند، بیت المال مسلمین را به انحصار خویش در آورده، حرام خداوند را حلال و حلالش را حرام شمرده اند و من به جهت قرابت و نزدیکی با پیامبر خدا، خود را سزاوارتر از دیگران می‌دانم که با آنان مبارزه کنم. از طرفی نامه های شما به من رسید. فرستادگانتان با خبر بیعت شما به نزد آمدند (و گفتند) که شما با من بیعت کرده اید که مرا هرگز به دشمن تسلیم نخواهید کرد و در میدان مبارزه تنهائیم نخواهید گذارد و در میانه راه، به من پشت نخواهید کرد. حال اگر بر بیعت و پیمان خود پایدارید به رشد و کمال خود دست یافتید، من در کنار شما و خاندان و فرزندانم در کنار خاندان و فرزندان شما خواهد بود و من اسوه و مقتدای شما خواهم بود و اگر چنین نکنید و بر عهد خود استوار نباشید و بیعت خود را بشکنید، بجانم سوگند که چنین رفتاری از شما ناشناخته و عجیب نیست! چرا که شما با پدر و برادرم و پسر عمویم (مسلم) همین گونه رفتار کردید. فریب خورده کسی است که فریب شما را بخورد، پس در این صورت صفحه شما همای سعادت را از دست داده و بهره خویش را تباه ساختید. «هر کس پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان شکسته است». و خداوند به زودی مرا از شما بی نیاز خواهد کرد. والسلام». (۱) امام (علیه

(السلام) نامه را مهر کرد و پیچید و به «قیس بن مسهر صیداوی» داد تا به مردم کوفه برساند و چون امام از خبر کشته شدن قیس مطلع شد، اشکش جاری گشت و عرضه پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۴۳-۱۴۵؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۴-۲۳۵ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱-۳۸۲. صفحه ۳۹۰ داشت: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا لِشِيعَتِنَا عِنْدَكَ مَنَزِلًا كَرِيمًا، وَاجْمَعْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ فِي مُسْتَقَرٍّ مِنْ رَحْمَتِكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ خداوند! برای ما و شیعیان ما در نزد خود جایگاه والایی قرار ده و ما را با آنان در جوار رحمت خود گردآور که تو بر انجام هر کاری توانایی». (۱) امام (علیه السلام) در این نامه که برای عموم مردم کوفه - مخصوصاً بزرگان آنها - نوشته است بار دیگر اتمام حجت می کند. از یک سو وظیفه سنگین آنها را در قیام بر ضد جنود شیطان و سردمداران فساد و کفر و طغیان، روشن می سازد، و از سویی دیگر عهد و پیمان و بیعت مؤکد آنان را در حمایت از آرمان های خود یادآور می شود. جالب این که هرگز قیام و مبارزه خود را مشروط به قیام آنها نمی کند و عزم و جزم خود را برای مبارزه تا آخرین نفس با توکل بر خداوند آشکار می سازد. این نامه، بار دیگر اهداف مقدس امام (علیه السلام) را از قیام عاشورا روشن می سازد. این اهداف نه هوس حکومت است، نه آرزوی مقام؛ بلکه تنها برای مبارزه با خودکامگان، انحصارطلبان، ظالمان و ستمگران و آنهایی است که ارزش های الهی را پایمال کرده اند و فقط برای جلب رضای خدا است.

۵۹ - خوشا چنین مرگی!

(چیزی نگذشت که عمر بن سعد با لشکر عظیمی به کربلا آمد و در برابر لشکر محدود امام (علیه السلام) ایستاد). فرستاده عمر بن سعد نزد امام (علیه السلام) آمد. سلام کرد و نامه ابن سعد را به امام تقدیم پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۴۷ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۲. صفحه ۳۹۱ نمود و عرض کرد: مولای من! چرا به دیار ما آمده ای؟ امام (علیه السلام) در پاسخ فرمود: «كَتَبَ إِلَيَّ أَهْلُ مِصْرٍ كُمْ هَذَا أَنْ أَقْدِمَ، فَأَمَّا إِذْ كَرِهُونِي فَأَنَا أَنْصِرِفُ عَنْهُمْ؛ اهالی شهر شما به من نامه نوشتند و مرا دعوت کرده اند، و اگر از آمدن من ناخشنودند باز خواهم گشت!». (۱) خوارزمی روایت کرده است: امام (علیه السلام) به فرستاده عمر بن سعد فرمود: «یا هذا بَلِّغْ صَاحِبَكَ عَنِّي إِنِّي لَمْ أَرِدْ هَذَا الْبَلَدَ، وَلَكِنْ كَتَبَ إِلَيَّ أَهْلُ مِصْرٍ كُمْ هَذَا أَنْ آتَيْتُهُمْ فَيَايَعُونِي وَيَمْنَعُونِي وَيَنْصِرُونِي وَلَا يَخْذُلُونِي فَإِنْ كَرِهُونِي أَنْصِرِفْتُ عَنْهُمْ مِنْ حَيْثُ جِئْتُ؛ از طرف من به امیرت بگو، من خود به این دیار نیامده ام، بلکه مردم این دیار مرا دعوت کردند تا به نزدشان بیایم و با من بیعت کنند و مرا از دشمنانم بازدارند و یاریم نمایند، پس اگر ناخشنودند از راهی که آمده ام باز می گردم». (۲) وقتی فرستاده عمر بن سعد بازگشت و او را از جریان امر با خبر ساخت، ابن سعد گفت: امیدوارم که خداوند مرا از جنگ با حسین (علیه السلام) برهاند. آنگاه این خواسته امام را به اطلاع «ابن زیاد» رساند ولی او در پاسخ نوشت: «از حسین بن علی (علیه السلام) بخواه، تا او و تمام یارانش با یزید بیعت کنند. اگر چنین کرد، ما نظر خود را خواهیم نوشت...!». چون نامه ابن زیاد به دست ابن سعد رسید، گفت: «تصوّر من این است که عبیدالله بن زیاد، خواهان عافیت و صلح نیست». عمر بن سعد، متن نامه عبیدالله بن زیاد را نزد امام حسین (علیه السلام) فرستاد. امام (علیه السلام) فرمود: پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۱؛ ارشاد مفید، ص ۴۳۵ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۴. ۲. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۴۱. صفحه ۳۹۲ «لَا أُجِيبُ ابْنَ زِيَادَ بِهَذَا أَبَدًا، فَهَيْلُ هُوَ إِلَّا الْمَوْتُ، فَمَرْحَبًا بِهِ؛ من هرگز به این نامه ابن زیاد پاسخ نخواهم داد. آیا بالاتر از مرگ سرانجامی خواهد بود؟! خوشا چنین مرگی!». (۱)

۶۰ - می خواهم با تو سخن بگویم

امام حسین (علیه السلام) قاصدی نزد عمر بن سعد روانه ساخت که می خواهم شب هنگام در فاصله دو سپاه با هم ملاقاتی داشته باشیم. چون شب فرا رسید ابن سعد با بیست نفر از یارانش و امام حسین (علیه السلام) نیز با بیست تن از یاران خود در محلّ موعود

حضور یافتند. امام (علیه السلام) به یاران خود دستور داد تا دور شوند تنها عباس برادرش و علی اکبر فرزندش را نزد خود نگاه داشت. همین طور ابن سعد نیز به جز فرزندش حفص و غلامش، به بقیه دستور داد، دور شوند. ابتدا امام (علیه السلام) آغاز سخن کرد و فرمود: «وَيْلَكَ يَا بَنَ سَعْدٍ أَمَا تَتَّقِي اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ مَعَادُكَ؟ أَتَقَاتِلُنِي وَ أَنَا ابْنُ مَنْ عَلِمْتَ؟ ذَرْ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ وَ كُنْ مَعِيَ، فَإِنَّهُ أَقْرَبُ لَكَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى؛ وای بر تو، ای پسر سعد، آیا از خدایی که بازگشت تو به سوی اوست، هراس نداری؟ آیا با من می جنگی در حالی که می دانی من پسر چه کسی هستم؟ این گروه را رها کن و با ما باش که این موجب نزدیکی تو به خداست». ابن سعد گفت: اگر از این گروه جدا شوم می ترسم خانه ام را ویران کنند. امام (علیه السلام) فرمود: «أَنَا أَبْنِيهَا لَكَ؛ من آن را برای تو می سازم». ابن سعد گفت: من بیمناکم که اموالم مصادره گردد. امام فرمود: پاورقی ۱. اخبار الطوال دینوری، ص ۲۵۳. صفحه ۳۹۳ «أَنَا أُخْلِفُ عَلَيْكَ خَيْرًا مِنْهَا مِنْ مَالِي بِالْحِجَازِ؛ من از مال خودم در حجاز، بهتر از آن را به تو می دهم». ابن سعد گفت: من از جان خانواده ام بیمناکم (می ترسم ابن زیاد بر آنان خشم گیرد و همه را از دم شمشیر بگذرانند). امام حسین (علیه السلام) هنگامی که مشاهده کرد ابن سعد از تصمیم خود باز نمی گردد، سکوت کرد و پاسخی نداد و از وی رو برگرداند و در حالی که از جا بر می خاست، فرمود: «مَالِكُكَ، ذَبِحَكَ اللَّهُ عَلَى فِرَاشِكَ عَاجِلًا وَ لَا غَفَرَ لَكَ يَوْمَ حَشْرِكَ، فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرْجُوا أَلَّا تَأْكُلَ مِنْ بُرِّ الْعِرَاقِ إِلَّا يَسِيرًا؛ تو را چه می شود! خداوند به زودی در بستر جانان را بگیرد و تو را در روز رستاخیز نیامزد. به خدا سوگند! من امیدوارم که از گندم عراق، جز مقدار ناچیزی، نخوری». ابن سعد گستاخانه به استهزا گفت: «وَفِي الشَّعْبِ كِفَايَةٌ عَنِ الْبُرِّ؛ جو عراق مرا کافی است!». (۱) امام (علیه السلام) در هر گام به اتمام حجت می پردازد تا هیچ کس فردا، ادعای بی اطلاعی نکند، جالب این که فرمانده لشکر دشمن نیز تلویحاً حقیقت امام (علیه السلام) و ناحق بودن دشمن او را تصدیق می کند، تنها عذرش ترس از بیرحمی و قساوت آنهاست و این اعتراف جالبی است! از سوی دیگر تمام تلاش امام (علیه السلام) خاموش کردن آتش جنگ است و تمام تلاش دشمن افروختن این آتش است، غافل از این که این آتش سرانجام شعله می کشد و تمام حکومت دودمان بنی امیه را در کام خود فرو می برد. پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۶۴-۱۶۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۸-۳۸۹. صفحه ۳۹۴

۶۱ - من راز و نیاز با محبوب را دوست دارم

(پس از بی نتیجه ماندن راه های مسالمت آمیز و تسلیم ناپذیری امام حسین (علیه السلام)، عمر بن سعد برای گرفتن بیعت اجباری و یا کشتن امام و یارانش در عصر تاسوعا فرمان حمله را صادر کرد. با این فرمان هزاران تن سواره و پیاده به سمت اردوی اباعبدالله (علیه السلام) روانه شدند، صدای مهمه آنها در بیابان کربلا پیچید و به گوش لشکریان امام (علیه السلام) رسید). حضرت عباس بن علی (علیه السلام) محضر امام (علیه السلام) شرفیاب شد و عرض کرد: «ای برادر! دشمن بدین سو می آید». امام حسین (علیه السلام) برخاست و فرمود: «يَا عَبَّاسُ! اِرْكَبْ بِنَفْسِي أَنْتَ - يَا أَخِي - حَتَّى تَلْقَاهُمْ فَتَقُولَ لَهُمْ: مَا لَكُمْ؟ وَمَا يَدُوكُمْ؟ وَ تَسْأَلُهُمْ عَمَّا جَاءَ بِهِمْ؛ ای عباس! سوار شو و برو از آنها بپرس! هدف آنها چیست؟ چه روی داده است؟ و بپرس: چه دستور تازه ای به آنان داده شده؟». «قمر بنی هاشم» عباس، با بیست سوار که زهیر بن قین و حبیب بن مظاهر از جمله آنان بودند، در برابر سپاه دشمن آمد و پرسید: «شما را چه شده است؟ و چه می خواهید؟». گفتند: به تازگی فرمان امیر به ما رسیده است که به شما بگوییم یا حکم او را بپذیرید (به طور کامل تسلیم شوید) یا آماده کارزار باشید. عباس فرمود: «شتاب مکنید تا نزد (برادرم) ابی عبدالله (علیه السلام) بروم و پیام شما را به ایشان برسانم». آنان پذیرفتند و گفتند: «پیام ما را به ابی عبدالله (علیه السلام) برسان و پاسخش را به ما ابلاغ صفحه ۳۹۵ کن». عباس (علیه السلام) به تنهایی نزد امام (علیه السلام) برگشت و ماجرا را به عرض رساند و همراهانش همانجا (در برابر سپاه دشمن) ماندند و به نصیحت سپاه ابن سعد پرداختند. هنگامی که عباس (علیه السلام) پیام ابن سعد را به عرض امام (علیه السلام) رساند، امام (علیه السلام) به برادر خطاب کرد و فرمود: «ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَإِنَّ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُؤَخِّرَهُمْ

إِلَىٰ عُذْوَةٍ وَتَدْفَعُهُمْ عَنَّا الْعَشِيَّةَ لَعَلَّنَا نُصَلِّيَ لِرَبَّنَا اللَّيْلَةَ وَنَدْعُوهُ وَنَسْتَعْفِرُهُ، فَهُوَ يَعْلَمُ أَنِّي كُنْتُ أَحِبُّ الصَّلَاةَ لَهُ وَتِلَاوَةَ كِتَابِهِ وَكَثْرَةَ الدُّعَاءِ وَالِاسْتِغْفَارِ؛ نزد آنان برگردد، چنانچه توانستی از آنان بخواه که جنگ را تا سپیده دم فردا به تأخیر بیندازند و یک امشب را مهلت بگیر، تا در این شب به درگاه خداوند نماز بگذاریم و به راز و نیاز و استغفار پردازیم. خدا می داند که من نماز برای او و تلاوت کتابش (قرآن) و راز و نیاز فراوان و استغفار را دوست دارم». عباس (علیه السلام) سوار بر اسب به سمت دشمن برگشت و هنگامی که رو در روی سپاه قرار گرفت، به آنان خطاب کرد و فرمود: «ای مردم! ابا عبدالله (علیه السلام) یک امشب را از شما مهلت می خواهد». پس از این سخن، در میان سپاهیان عمر بن سعد گفتگوهایی رد و بدل شد تا آن که عمرو بن حجاج زبیدی گفت: سبحان الله! به خدا سوگند! اگر اینان از مردم دیلم (کفار) بودند و از تو چنین تقاضایی می کردند، سزاوار بود که بپذیری. قیس بن اشعث گفت: «درخواست آنها را بپذیر، به جانم سوگند! که آنان بیعت نخواهند کرد و فردا با تو خواهند جنگید». ابن سعد گفت: به خدا سوگند! اگر بدانم که چنین کنند هرگز این شب را به آنان مهلت نمی دهم! در روایتی از علی بن حسین (علیه السلام) آمده است که فرمود: «فرستاده عمر بن سعد نزد ما آمد و در جایی که صدایش به گوش می رسید ایستاد و گفت: «ما تا فردا به شما صفحه ۳۹۶ مهلت می دهیم، اگر تسلیم شدید شما را نزد عیدالله بن زیاد خواهیم برد و اگر سرباز زدید، از شما دست نخواهیم کشید». (۱) آری در کربلا دو لشکر در برابر هم قرار گرفتند که یکی از پاک ترین و خالص ترین سلاله آدم بود و دیگری از خبیث ترین و کثیف ترین اعوان شیطان. یک لشکر شبی را مهلت می خواست تا در واپسین ساعات زندگی با خدای خود خلوت کند، و با راز و نیاز او خود را آماده لقاء الله در بهترین حالات سازد، و دیگری می رفت تا آخرین نمونه های انحطاط و پستی و رذالت را در برابر کسی که یادگار بزرگترین پیغمبر خداست به نمایش بگذارد. صحنه کربلا از این نظر استثنایی بود. شب عجیبی بود! صدای زمزمه مناجات یاران امام که به پیروی پیشوایشان سر داده بودند، فضای کربلا را پر کرده بود. گویی آوای فرشتگان در عرش الهی بود یا صدای تسبیح خازنان بهشت؛ در آن محیط روحانی بی نظیر، دلها به عشق شهادت می طپید و در انتظار سپیده دم، لحظه شماری می کردند.

۶۲ - خطبه تاریخی امام (علیه السلام) در شب عاشورا

پس از بازگشت سپاه ابن سعد، امام یاران خود را نزدیک غروب به نزد خود فراخواند. علی بن الحسین (علیه السلام) می گوید: من نیز در حالی که بیمار بودم، نزدیک امام رفتم تا سخنان او را بشنوم. شنیدم پدرم به اصحاب خود می فرمود: «أُتِنِي عَلَى اللَّهِ أَحْسَنَ الثَّنَاءِ، وَأَحْمَدُهُ عَلَى السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْمَدُكَ عَلَى أَنْ پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۵-۳۱۶ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۹۱-۳۹۲ (با مختصر تفاوت). صفحه ۳۹۷ أَكْرَمْتَنَا بِالثَّبُوءِ، وَ عَلَّمْتَنَا الْقُرْآنَ، وَ فَهَّمْتَنَا فِي الدِّينِ، وَ جَعَلْتَ لَنَا أَشْجَاعاً وَ أَبْصَاراً وَ أَفْئِدَةً، وَ لَمْ تَجْعَلْنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. أَمَّا بَعْدُ، فَإِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَاباً أَوْلَى وَ لَا خَيْراً مِنْ أَصْحَابِي، وَ لَا أَهْلَ بَيْتِ أَبِئْرٍ وَ لَا أَوْصَلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، فَجَزَاكُمُ اللَّهُ عَنِّي جَمِيعاً خَيْرًا، أَلَا- وَ إِنِّي لَا أَظُنُّ يَوْمَنَا مِنْ هَؤُلَاءِ الْأَعْيَادِ عَمْدًا، أَلَا وَ إِنِّي قَدْ أَذْنْتُ لَكُمْ، فَانْطَلِقُوا جَمِيعاً فِي حِلٍّ، لَيْسَ عَلَيْكُمْ مِنِّي ذِمَامٌ، هَذَا اللَّيْلُ قَدْ غَشِيَكُمْ فَاتَّخِذُوهُ جَمَلًا». (خدای را ستایش می کنم بهترین ستایش ها و او را سپاس می گویم در آسایش و سختی. بار خدایا! تو را سپاس می گویم که ما را به پیامبری (حضرت محمد (صلی الله علیه و آله)) گرامی داشتی و به ما قرآن را آموختی و ما را فقیه در دین ساختی و گوشه شنوا و چشمی بینا و دلی آگاه به ما عطا فرمودی و ما را در زمره مشرکین قرار ندادی. اما بعد، من یارانی برتر و بهتر از اصحاب خود سراغ ندارم و اهل بیتی نیکوکارتر، و به خویشاوندی پای بندتر از اهل بیتم نمی شناسم؛ خداوند به همه شما پاداش خیر عنایت فرماید! من می دانم که فردا کار ما با این دشمنان به کجا خواهد انجامید. من به شما اجازه دادم که بروید و بیعت خود را از شما برداشتم، هیچ عهد و ذمه ای از جانب من بر عهده شما نیست. سیاهی شب شما را در برگرفته است، از این تاریکی همچون یک مرکب استفاده کنید (و از محل خطر دور شوید)». (۱) ابن اعثم می گوید: امام

در آن شب فرمود: «إِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصِيحَابًا أَصِيحَّ مِنْكُمْ وَلَا أُعِيدَلْ وَلَا أَفْضَلَ أَهْلَ بَيْتٍ، فَجَزَاكُمُ اللَّهُ عَنِّي خَيْرًا، فَهَذَا اللَّيْلُ قَدْ أَقْبَلَ فِقُومُوا وَاتَّخِذُوا جَمَلًا، وَلْيَأْخُذْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِيَدِ صَاحِبِهِ أَوْ رَجُلٍ مِنْ پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۷ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۹۲-۳۹۳. صفحه ۳۹۸ اخوتی و تفرقوا فی سوادِ هذا الليلِ و ذرونی و هؤلاء القوم، فإِنَّهُمْ لَا يَطْلُبُونَ غَيْرِي، وَ لَوْ أَصَابُونِي وَ قَدَرُوا عَلَي قَتْلِي لَمَا طَلَبُوكُمْ». «من هیچ اصحابی را از شما سالم تر و عادل تر و هیچ خاندانی را از خاندان خود برتر سراغ ندارم. خداوند به شما پاداش نیکو عطا فرماید! اکنون این شب است که رو آورده، برخیزید و از تاریکی آن به همانند یک مرکب استفاده کنید، (و از اینجا دور شوید) و هر یک از شما دست دوستش یا دست یک تن از مردان مرا بگیرید و در این سیاهی شب پراکنده شوید و مرا با این گروه دشمن تنها بگذارید، که آنان تنها مرا می طلبند و اگر بر من دست یابند و مرا به قتل برسانند، دیگر به سراغ شما نخواهند آمد!». (۱) ابو حمزه ثمالی از علی بن الحسین (علیه السلام) نقل می کند که فرمود: «من در آن شبی که فردایش پدرم به شهادت رسید نزد پدرم بودم، امام به یارانش فرمود: اکنون شب است، از تاریکی آن به عنوان مرکب استفاده کنید. این گروه، تنها قصد جان من کرده اند و چون مرا کشتند با شما کاری ندارند، شما آزادید که بروید». ولی یاران امام (علیه السلام) یک صدا گفتند: «نه به خدا سوگند! هر گز چنین چیزی مباد!» (ما می مانیم و در رکابت شربت شهادت می نوشیم) امام چون وفاداری اصحاب را تا مرز شهادت ملاحظه کرد فرمود: «إِنَّكُمْ تُقْتَلُونَ غَدًا كَذَلِكَ، لَا يَفْلِتُ مِنْكُمْ رَجُلٌ؛ فردا همه شما همانند من به فیض شهادت نائل خواهید شد و کسی از شما باقی نخواهد ماند». یاران با شادمانی گفتند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَّفَنَا بِالْقَتْلِ مَعَكَ؛ خدای را سپاس که افتخار شهادت در راهش را در رکاب تو نصیب ما کرد!». پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۶۹-۱۷۰. صفحه ۳۹۹ امام (علیه السلام) در حق همه آنان دعا کرد و آنگاه فرمودند: «ارْزَعُوا رُؤُوسَكُمْ وَ انظُرُوا؛ سرهای خود را بلند کنید و جایگاه خود را ببینید!». یاران و اصحاب نظر کرده و جایگاه و مقام خود را در بهشت برین مشاهده کردند و امام (علیه السلام) جایگاه رفیع هر کدام را به آنها نشان می داد و می فرمود: «هَذَا مَثَرُكَ يَا فُلَانٌ، وَ هَذَا قَصِيرُكَ يَا فُلَانٌ، وَ هَذِهِ دَرَجَتُكَ يَا فُلَانٌ؛ ای فلان کس! این جایگاه از آن توست و این قصر تو و آن درجه رفیع تو». این بود که اصحاب با سینه های گشاده و چهره های باز (با شادی و افتخار) به استقبال نیزه ها و شمشیرها می رفتند تا سریعتر به جایگاهی که در بهشت دارند، برسند. (۱) این خطبه تاریخی امام (علیه السلام) در آن شب تاریخی، بیانگر این واقعیت است که امام و اسوه شهیدان راه حق و یاران دلیر و پاکبازش با آگاهی کامل از سرنوشتی که در پیش داشتند به استقبال از آن شتافتند، استقبال از شهادتی پرشکوه که تاریخ اسلام را روشن ساخت و منافقان زشت سیرت را رسوا کرد. شهادتی که امواج آن قرون و اعصار را در نوردید و به صورت سرمشقی فراموش نشدنی برای همه امت های دربند درآمد. آری، امام (علیه السلام) با صراحت تمام حوادث فردا را بازگو کرد، و به همه یارانش اعلام کرد که هر کس در این میدان بماند شهید خواهد شد، و راه نجات و رهایی را به موقع به همه آنها نشان دادند. اما آن پروانگان، که به عشق سوختن گرد آن شمع جمع شده بودند، یکصدا گفتند که زندگی بعد از تو هرگز! و با علم و آگاهی به استقبال شهادت شتافتند و شَهِد آن را پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۹۸. صفحه ۴۰۰ همچون آب حیات نوشیدند و در جوار قرب حق به زندگی جاویدان رسیدند. این شهید شیرین تر از هر چیز نوش جانشان باد.

۶۳ - هرگز دست از دامن بر نمی داریم!

در کتاب «الدمعة الساکبة» به نقل از کتاب «نور العین» آمده است که حضرت سکینه، دختر امام حسین (علیه السلام) می گوید: در یک شب مهتابی در میان خیمه نشسته بودم که ناگاه صدای گریه و ناله ای توجهم را جلب نمود، نگران بودم که زنان متوجهم شوند. بپاخاستم و به دنبال آن رفتم، دیدم پدرم نشسته و در حالی که اصحابش به گرد او حلقه زدند، چنین می فرماید: «إِغْلُمُوا، أَنْكُمْ خَرَجْتُمْ مَعِيَ لِعِلْمِكُمْ أَنِّي أَقْدِمُ عَلَى قَوْمٍ بَايَعُونِي بِالْأَيْمَانِهِمْ وَ قُلُوبِهِمْ، وَ قَدْ انْعَكَسَ الْأَمْرُ، لِأَنََّّهُمْ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ

فَأَنْسِيَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ. وَالْآنَ لَيْسَ يَكُنْ لَهُمْ مَقْصِدٌ إِلَّا قَتْلِي وَقَتْلَ مَنْ يُجَاهِدُ بَيْنَ يَدَيَّ، وَسَيِّ حَرِيمِي بَعْدَ سَلْبِهِمْ، وَأَخْشَى أَنْكُمْ مَا تَعْلَمُونَ أَوْ تَعْلَمُونَ وَتَسْتَحْيُونَ. وَالْخَدْعُ عِنْدَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ مُحَرَّمٌ، فَمَنْ كَرِهَ مِنْكُمْ ذَلِكَ فَلْيَنْصِرْ رِفًّا، فَالْلَيْلُ سَتِيرٌ وَالسَّبِيلُ غَيْرُ خَطِيرٍ وَالْوَقْتُ لَيْسَ بِهَجِيرٍ، وَمَنْ وَاسَانَا بِنَفْسِهِ كَانَ مَعَنَا عَدُوًّا فِي الْجَنَانِ نَجِيًّا مِنْ غَضَبِ الرَّحْمَنِ، وَقَدْ قَالَ حَيْدَى رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): «وَلَدَى حُسَيْنٍ يُقْتَلُ بِطَفٍّ كَرْبَلَاءَ غَرِيبًا وَحِيدًا عَطْشَانًا فَرِيدًا، فَمَنْ نَصَرَهُ فَقَدْ نَصَرَ نَبِيَّ وَنَصَرَ وَدَّهَ الْقَائِمَ، وَ لَوْ نَصَرْنَا بِلِسَانِهِ فَهُوَ فِي حِزْبِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ». «بدانید! شما زمانی با من همراه شدید که فکر می کردید من به سوی قومی می روم که با زبان و قلبشان با من بیعت کرده اند و اکنون عکس آن را می بینیم، شیطان بر آنها چیره شده و آنها را از یاد خدا غافل نموده است، و آنها هدفی جز کشتن من و همراهانم و به اسارت کشاندن خانواده من بعد از غارت آنان ندارند، و من می ترسم (بعضی از) شما از این وضعیت بی خبر باشید یا خبر دارید، ولی شرم دارید که مرا صفحه ۴۰۱ ترک کنید. بدانید نزد ما خاندان پیامبر (صلى الله عليه وآله)، خدعه و نیرنگ حرام است. پس هر کس ماندن در کنار ما را نمی پسندد، هم اکنون باز گردد که شب پوشش خوبی است و راه بی خطر و زمان هم برای رفتن بسیار زولی هر کس با جان خود ما را یاری کند از خشم خداوند نجات یافته و با ما در بهشت برین خواهد بود. جدّم پیامبر خدا (صلى الله عليه وآله) فرموده است: فرزندم حسین (علیه السلام) در کربلا غریب و تنها و تشنه شهید خواهد شد. هر کس او را یاری نماید، مرا و فرزندش حضرت قائم (عج) را یاری کرده است و هر کس با زبانش ما را یاری کند، در روز قیامت در حزب ما خواهد بود...». به چهره پدرم که سرش را پایین انداخته بود نگریستم، گریه امانم نداد، ترسیدم متوجه من شود، سرم را به سوی آسمان بالا- گرفتم و عرض کردم: «بار الها! این مردم دست از یاری ما برداشتند؛ دست از یاریشان بردار و هیچ دعایی را از آنان مستجاب نکن و بر آنان ظالمان را صفحه مسلط کن و از شفاعت جدّم در روز قیامت محرومشان دار! هنگامی که باز می گشتم و اشک از دیدگانم بر گونه هایم جاری بود، عمّه ام امّ کلثوم مرا دید و فرمود: چه شده است؟ جریان را نقل کردم، عمّه ام فریاد زد، واجداه، و اعلیاه، و احسنه، و ای وای بر بی یآوری... . عمّه ام گفت: برادر! ما را به حرم جدّمان برسان. فرمود: «یا أختاه! لیس لی إلی ذلک سبیل؛ هان ای خواهرم! راهی برای انجام این کار نیست». امّ کلثوم عرض کرد: برای این مردم از منزلت جدّت و پدر و مادرت و برادرت بگو (و به یادشان آور). امام فرمود: «ذکرتهم فلم یدکروا، و وعظتهم فلم یتعظوا و لم یسمعوا قولی، فما لهم غیر قتلی سبیلا، و صفحه ۴۰۲ لایبّد أن ترونی علی الثری حیدیلا، لیکن أوصیکن بتقوی الله ربّ البریة و الصبر علی البلیة و کظم نزل الرزیه، و بهذا وعید حیدکم، و لا- خلف لیا وعید، و دعوتکم إلی الفرذ الصمد؛ یادآوری کردم ولی توجهی نکردند، پندشان دادم ولی نپذیرفتند، آنان هیچ هدفی جز کشتن من ندارند، و به ناچار مرا در این دشت به خاک افتاده خواهید دید، شما را به تقوای خداوندی که پروردگار عالم است و بردباری در برابر گرفتاری ها و خویشتن داری در برابر مصائب سفارش می کنم. جدّد شما، پیامبر اکرم (صلى الله عليه وآله) مرا به این روز نوید داده است و وعده ای که تخلفی در آن نخواهد بود. شما را به خدای یگانه بی نیاز می سپارم». سپس مدّتی گریستم و امام این آیه را تلاوت کرد: «وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ؛ آنها به ما ستم نکردند بلکه به خود ستم می نمودند». (۱) پس از سخنان صریح و آزادمنشانه ابی عبدالله (علیه السلام)، ابتدا عباس بن علی (برادر رشیدش) به امام (علیه السلام) عرض کرد: برای چه دست از تو برداریم؟ برای این که پس از تو زنده بمانیم؟ خدا نکند هرگز چنین روزی را ببینیم!! آنگاه برادران امام و فرزندان او و برادرزادگان او و فرزندان عبدالله بن جعفر (فرزندان حضرت زینب) به پیروی از عباس یکی پس از دیگری، سخنان مشابهی گفتند، طبعاً امام (علیه السلام) از این همه وفاداری و پایمردی و شهامت در انتخاب بهترین راه و بهترین سرنوشت شاد شد. آنگاه روی به فرزندان عقیل نمود و فرمود: «یا بنی عقیل! حسبکم من القتل بمسلم، اذهبوا قد أدنت لکم؛ افتخار شهادت مسلم برای خاندان شما کافی است، اینک من به شما اجازه می دهم که بروید (و از این وادی پر خطر خود را نجات دهید)». پاورقی ۱. بقره، آیه ۵۷. صفحه ۴۰۳ آنها عرض کردند: «مردم چه می گویند؟! می گویند ما بزرگ خاندان و سالار و افتخار خود و عموزادگان خود را که بهترین مردم بودند در چنگال دشمن رها کردیم، بی آن که با آنها به طرف دشمن

تیری رها کنیم و یا با نیزه های خویش زخمی بر دشمن وارد سازیم و یا شمشیری علیه آنان به کار ببریم!!». نه به خدا سوگند! چنین نمی کنیم، بلکه جان خود و اموال و اهل خود را فدای تو سازیم و در کنار تو جهاد می نمایم و راه پر افتخار شهادت را که تو پیشتاز آن هستی می پیمایم. زندگی پس از تو ننگمان باد! سپس مسلم بن عوسجه به پا خاست و گفت: «آیا تو را در این شرایط در حلقه محاصره دشمن رها کنیم و برویم؟ در پیشگاه خدا برای تنها گذاردن تو چه عذری داریم؟ به خدا سوگند از تو جدا نخواهم شد تا نیزه خود را در سینه آنها فرو برم و تا قبضه این شمشیر در دست من است بر آنان حمله می کنم و اگر سلاحی نداشته باشم که با آن پیکار کنم با سنگ بر آنان حمله کنم، تا آنجا که همراه تو جان بسپارم». پس از او شجاع دیگری به نام «سعید بن عبدالله حنفی» پاخاست و ضمن بیان وفاداری خود گفت: «نه به خدا سوگند هرگز تو را، رها نخواهیم ساخت تا خداوند را گواه بگیریم که حرمت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را در غیاب او در حق تو رعایت کردیم. به خدا سوگند اگر بدانم که در راه تو کشته می شوم و دگر بار زنده شده و در آتش سوزانده می شوم و خاکسترم را به باد می دهند و هفتاد بار، با من چنین کنند، باز هم هرگز از تو جدا نخواهم شد تا در رکاب تو جان دهم. پس چرا چنین نکنم در حالی که کشته شدن فقط یک بار است و پس از آن کرامتی جاودانه است که پایانی ندارد». پس از او، یاران نامدار امام (علیه السلام) زهیر بن قین و گروه دیگری از اصحاب، سخنان صفحه ۴۰۴ حماسی همانندی بر زبان جاری ساختند. (۱) تاریخ جهان را ورق بزنید، آیا می توانید جریانی شبیه جریان شب عاشورا پیدا کنید، شبی که پیشوای مردم و فرمانده لشکر به همه سپاهیان و افسران خود اذن ترک منطقه و نجات از مهلکه دهد، و آنها با علم و یقین به مرگ در فردای آن شب، با افتخار و شادی اعلام وفاداری کنند و آماده باشند که نه یک جان، بلکه اگر هزاران داشته باشند فدای او کنند! چه حماسه باشکوه، چه صحنه عجیب و فراموش نشدنی، و چه علاقه و عشق آتشینی به شهادت در راه خدا و در رکاب یک رهبر الهی و آسمانی. بی شک اگر اراده آهنین و عزم راسخ، و وفاداری بی نظیر آنها در میان مسلمین جهان تقسیم گردد هر کدام سهم وافری خواهند داشت و دشمنان را برای همیشه مأیوس خواهند کرد. یاد این بزرگ مردان تاریخ گرامی باد. و راهشان پر رهرو!

۶۴ - شیرین تر از عسل

ابوحزمه ثمالی در روایتی از امام سجاد (علیه السلام) ماجرای وفاداری یاران و خاندان حضرت را در شب عاشورا بازگو می کند، تا آنجا که امام (علیه السلام) خبر شهادت همه یارانش را داد، در آن هنگام قاسم بن حسن به امام (علیه السلام) عرض کرد: «أَنَا فِي مَنْ يُقْتَلُ؟» آیا من هم فردا در شمار شهیدان خواهم بود؟. امام (علیه السلام) با مهربانی و عطوفت فرمود: «يَا بُنَيَّ كَيْفَ الْمَوْتُ عِنْدَكَ؟» فرزندانم! مرگ در پاورقی ۱. الدمعة الساکبه، ج ۴، ص ۲۷۱؛ ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۵۸-۱۸۰. بخشی از این ماجرا در ارشاد شیخ مفید، ص ۴۴۲-۴۴۳ آمده است. صفحه ۴۰۵ نزد تو چگونه است؟». عرض کرد: «يَا عَمَّ أَخْلَى مِنَ الْعَسَلِ عُمُوجَان! از عسل شیرین تر!». امام فرمود: «إِي وَاللَّهِ فِدَاكَ عَمُّكَ إِنَّكَ لِأَحَدٍ مَنْ يُقْتَلُ مِنَ الرِّجَالِ مَعِيَ بَعْدَ أَنْ تَبَلَّوْا بَيْلَاءَ عَظِيمٍ وَأَبْنَى عَبْدُ اللَّهِ؛ آری به خدا! عمویت به فدای تو باد! تو نیز از شهیدان خواهی بود آن هم پس از گرفتاری سخت و پسرم عبدالله (شیرخوار) نیز شهید خواهد شد!». قاسم گفت: «ای عمو! آیا آنان به زنان هم حمله می کنند که عبدالله شیرخوار نیز شهید می شود؟!». امام (علیه السلام) فرمود: «فِدَاكَ عَمُّكَ يُقْتَلُ عَبْدُ اللَّهِ إِذْ جَفَّتْ رُوحِي عَطَشًا وَ صِرْتُ إِلَى خِيْمَتَا فَطَلَبْتُ مَاءً وَ لَبَنًا فَلَا أَجِدُ قَطُّ فَاَقُولُ: نَاوَلُونِي إِنِّي لِأَشْرَبَ مِنْ فِيهِ، فَيَأْتُونِي بِهِ فَيَضَعُونَهُ عَلَى يَدِي فَأَحْمِلُهُ لِأَذِيئِهِ مِنْ فَيِّ فَيَزِمِيهِ فَاسِقٌ بَسْهُمْ فَيَنْحَرُهُ وَ هُوَ يُنَاغِي فَيَفِيضُ دَمُهُ فِي كَفِّي، فَأَرْفَعُهُ إِلَى السَّمَاءِ وَ أَقُولُ: اللَّهُمَّ صَبْرًا وَ أَحْتِسَابًا فَيَكُ، فَتَعَجَّلَنِي الْأَسِنَّةَ فِيهِمْ وَ النَّارَ تُسْعِرُ فِي الْخُنْدَقِ الَّذِي فِي ظَهْرِ الْخَيْمِ، فَأَكْرَهُ عَلَيْهِمْ فِي أَمْرٍ أَوْقَاتٍ فِي الدُّنْيَا، فَيَكُونُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ». «عمویت به فدای تو باد! عبدالله هنگامی کشته خواهد شد که من از تشنگی زیاد بی تابم و در خیمه ها دنبال آب یا شیر می گردم ولی چیزی نمی یابم. پس فرزندم «عبدالله» را طلب کنم از لبانش سیراب شوم. چون او را به دستم دهند.

پیش از آن که لبه‌ایم را بر دهان او بگذارم، ناگاه فاسقی گلوی او را با تیر بشکافد و او دست و پا می‌زند و خون او در دستانم جاری گردد! در آن حال او را به آسمان بلند کنم و می‌گویم: خدایا! از تو صبر می‌طلبم و این را برای تو و به حساب تو می‌گذارم. آنگاه نیزه‌های دشمن مرا به سوی خود بخواند و آتش از خندق پشت خیمه‌ها زبانه کشد و من بر آنان در آن تلخ‌ترین لحظات زندگیم حمله خواهم کرد و آنچه خدا صفحه ۴۰۶ خواهد، رخ خواهد داد». امام سجّاد (علیه السلام) فرمود: آنگاه او گریست و ما نیز گریستیم و صدای گریه فرزندان پیامبر در خیمه‌ها پیچید. زهیر بن قین و حبیب بن مظاهر اشاره به من کردند و به امام (علیه السلام) عرضه داشتند: «سرنوشت سرور ما علی (امام سجّاد (علیه السلام)) چه خواهد شد؟». امام (علیه السلام) در حالی که اشک می‌ریخت، فرمود: «مَا كَانَ اللَّهُ لِيَقْطَعَ نَسْلِي مِنَ الدُّنْيَا فَكَيْفَ يَصِلُونَ إِلَيْهِ؟ وَ هُوَ أَبُو ثَمَانِيَةَ أَيْمَةَ (عليهم السلام) (نگران نباشید) خداوند نسل مرا در دنیا قطع نخواهد کرد. به او (امام سجّاد) چگونه دست می‌یابند در حالی که او پدر هشت امام است؟». (۱) طبق این روایت پر معنی که از امام سجّاد (علیه السلام) نقل شده امام حسین (علیه السلام) همه چیز را در آن شب تاریخی پیش بینی فرمود، همه گفتنی‌ها را گفت و چیزی بر فرزندان و یاران خود پنهان نساخت. سپس با روحی آرام و پر از شوق لقای حق به استقبال شهادت شتافت. یاران و فرزندان حتی فرزندان به ظاهر خردسال نیز آگاهانه و با اشتیاق فراوان همگی به استقبال شهادت رفتند. خداوند! چه زیباست این سخنان، سخنانی که یکی از تلخ‌ترین حوادث تاریخ اولیاء الله را با شکوه و عظمت بی سابقه‌ای ترسیم کرده، و درس عشق به خدا و شهادت طلبی را به گونه‌ای فراموش‌نشدنی بر سینه تاریخ بشریت ثبت نموده است. درسی که می‌تواند برای همه افراد و همه ملت‌های در بند، آموزنده و راهگشا باشد، درسی که دشمنان حق و فضیلت و پاسداران مکتب‌های شیطانی را در هراس عمیقی فرو می‌برد. پاورقی ۱. مدینه المعاجز، سید هاشم بحرانی، ج ۴، ص ۲۱۴-۲۱۶، ح ۲۹۵. همچنین رجوع کنید به: نفس المهموم، ص ۱۱۶. صفحه ۴۰۷

۶۵ - آماده سازی برای حادثه‌ای بزرگ

علی بن الحسین (علیه السلام) می‌گوید: «شبی که پدرم فردای آن به شهادت رسید، بیمار بودم و عمه ام زینب از من پرستاری می‌کرد. در این حال پدرم، از اصحاب کنار کشیده و به خیمه آمد. «حوی» (۱) غلام سابق ابوذر غفاری نیز در خدمت آن حضرت بود و شمشیر او را آماده می‌کرد، و پدرم این اشعار را زمزمه می‌کرد: يَا دَهْرُ أَفْ لَمَكَ مِنْ خَلِيلٍ كَمْ لَمَكَ بِالْأَشْرَاقِ وَالْأَصِيلِ مِنْ صَاحِبٍ أَوْ طَالِبِ قَتِيلٍ وَالِدَهُرُ لَا يَفْعُ بِالْيَدِيلِ وَإِنَّمَا الْأَمْرُ إِلَى الْجَلِيلِ وَكُلُّ حَيٍّ سَالِكِ السَّبِيلِ «هان! ای روزگار! اف بر دوستی تو! تو چقدر بی وفایی؟! هر صبح و شام چه بسیار از دوستان و مشتاقان را به کشتن می‌دهی و روزگار (به جای آنان) بدلی نمی‌پذیرد و پایان کارها به خدای بزرگ باز می‌گردد و هر موجود زنده‌ای به راه خود خواهد رفت. (و سرانجام با مرگ دیدار خواهد کرد)». این اشعار را پدرم دو یا سه بار تکرار کرد، من مقصود او را یافتم، گریه گلویم را فشرده ولی خودداری و سکوت نمودم و دانستم که بلا نازل شده است. اما عمه ام زینب چون این زمزمه امام را شنید، به خاطر رقت قلب و بی‌تابی که در زنان است، عنان شکیبایی را از کف داد و در حالی که لباسش به زمین کشیده می‌شد، بپاخواست و بی‌اختیار به نزد پدرم رفت و گفت: آه از این مصیبت! ای کاش مرگم فرا می‌رسید (و امشب را نمی‌دیدم). گویی امروز، در سوگ مادرم فاطمه، پدرم امیرمؤمنان، و برادر ارجمندم، حسن نشسته‌ام! هان! ای جانشین شایسته نیاکان گذشته و ای پناهگاه بازماندگان! (خبرهای وحشتناکی می‌دهی!). پاورقی ۱. نام وی در ارشاد شیخ مفید «جوین» و در اعیان الشیعه «جون» نقل شده است. صفحه ۴۰۸ پس امام حسین (علیه السلام) به سوی خواهرش نگریست و فرمود: «يَا أُخْتِي لَا يُدْهَبَنَّ بِحِلْمِكَ الشَّيْطَانُ / خواهر عزیزم! مبادا شیطان شکیبایی ات را برباید!». عمه ام گفت: پدر و مادرم فدایت باد ای اباعبدالله! آیا به ستم کشته خواهی شد؟ جانم به قربان تو! بغض گلوی امام (علیه السلام) را فشرده و اشک در چشمانش حلقه زد و فرمود: «لَوْ تُرِكَ الْقَطَا لَيْلًا لَنَامَ / اگر مرغ قطا (پرنده‌ای زیبا و خوشخوان) را (صیادان) به حال خود

رها می کردند، در آسایش و آرامش به خواب می رفت. عمّه ام گفت: ای وای! آیا راه چاره را بر خود بسته می بینی؟ و این دل مرا بیشتر جریحه دار کرده و جانم را می سوزاند! پس بر صورت خود زد و گریبان چاک کرد و بی هوش افتاد. امام حسین (علیه السلام) برخاست و خواهر را به هوش آورد و فرمود: «يَا أُخَيَّةُ اتَّقِي اللَّهَ وَتَعَزَّى بِعَزَاءِ اللَّهِ، وَاعْلَمِي أَنَّ أَهْلَ الْأَرْضِ يَمُوتُونَ، وَأَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ لَا يَبْقُونَ، وَأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ بِقُدْرَتِهِ، وَيَبْعَثُ الْخَلْقَ فَيَعُودُونَ، وَهُوَ فَزْدٌ وَخَيْدَةٌ، أَبِي خَيْرٌ مِنِّي، وَأُمِّي خَيْرٌ مِنِّي، وَأَخِي خَيْرٌ مِنِّي، وَلِي وَلَهُمْ وَلِكُلِّ مُسْلِمٍ بِرَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ». «خواهرجان! تقوای خدا را پیشه ساز و به شکیبایی الهی خود را تسلّی بده و بدان که همه زمینیان می میرند، و اهل آسمان نمی مانند و همه چیز جز ذات پاک آفریدگار، فانی شوند، همان خدایی که با قدرت خود، زمین را آفرید و خلاق را بر می انگیزد و همه به سوی او باز می گردند و او یگانه بی همتاست. پدرم امیرمؤمنان از من بهتر بود، مادرم -فاطمه (علیها السلام)- از من بهتر بود. برادرم امام مجتبی (علیه السلام) از من بهتر بود. و با این وصف همه رخ در نقاب خاک کشیدند و به سرای باقی شتافتند و ما نیز باید برویمصفحه . پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) برای من و آنان و هر مسلمانی صفحه ۴۰۹ (در تحمّل بلاها و مصیبت ها) الگو و سرمشق است. امام (علیه السلام)، خواهر خود را با این گونه سخنان تسلّی داد و به او فرمود: «يَا أُخَيَّةُ! إِنِّي أَقْسِمُ عَلَيْكَ فَأَبْرِي قَسَمِي، لَا تَشْقِي عَلَيَّ جَنِيًّا، وَلَا تَخْمِشِي عَلَيَّ وَجْهًا، وَلَا تَدْعِي عَلَيَّ بِالْوَيْلِ وَالتُّيُورِ أَنَا إِذَا هَلَكْتُ؛ ای خواهرم! تو را به خدا سوگند می دهم و بر آن تأکید می کنم که در مصیبت من گریبان خود را چاک مزن، و صورت خود را مخراش و پس از شهادتم فریاد و شیون و زاری بلند مکن». علی بن الحسین (علیه السلام) می گوید: پس از این که عمّه ام آرام گرفت پدرم او را در کنار من نشانید. (۱) به این ترتیب، امام (علیه السلام) در آن شب تاریخی عاشورا، نخست یاران و سپس خویشان و نزدیکان خود را برای این آزمون بزرگ الهی آماده ساخت. آری انجام کارهای بزرگ و سرنوشت ساز نیاز به روحیه عالی، ایمان قوی، و آمادگی کامل دارد، و امام (علیه السلام) با آن وسعت دید و سعه صدری که داشت، تمام خاصان و بستگان خود را در مدّتی کوتاه، با کلام فوق العاده نافذ خویش پرورش داد، و نتیجه آن حماسه ای بود که در فردای آن شب آفریدند، و روزهای بعد به وسیله خیل اسرا تعقیب شد و کار به جایی رسید که خواهرش زینب کبری که شب عاشورا طاقت تحمّل شنیدن خبر شهادت برادر را نداشت، روز یازدهم دست زیر جسد خونین برادر کرد و کمی از زمین بلند نمود و عرض کرد: خداوندا این قربانی را از خاندان پیامبرت قبول فرما!

۶۶- جالب ترین صحنه های ایتار

پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۸-۳۱۹؛ ارشاد شیخ مفید، ص ۴۴۴-۴۴۵ (با مختصر تفاوت) و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱-۳. صفحه ۴۱۰ از حضرت زینب (علیها السلام) نقل شده است که فرمود: «شب عاشورا از خیمه خود بیرون آمدم تا از حال برادرم حسین (علیه السلام) و یارانش با خبر شوم. دیدم امام (علیه السلام) در خیمه خود تنها نشسته و با پروردگارش راز و نیاز می کند و قرآن تلاوت می کند. پیش خود گفتم آیا سزوار است برادرم در چنین شبی تنها بماند؟ به خدا سوگند! می روم و برادران و عموزادگان خود را به این خاطر سرزنش می کنم. پس به خیمه عبّاس (علیه السلام) آمدم ناگاه همه و صدای غزایی شنیدم، همانجا پشت خیمه ایستادم و به داخلش نظر انداختم دیدم عموزادگان و برادران و برادرزادگانم گرد عبّاس - که چون شیر بر زانویش تکیه زده بود - حلقه زده اند، و او خطبه ای مشتمل بر حمد و ثنای الهی و سلام و درود بر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) ایراد کرد، که مانند آن خطبه را جز از امام حسین (علیه السلام) نشنیده بودم، و در پایان افزود: ای برادران! برادرزادگان! و عموزادگانم! هنگامی که سپیده دم طلوع کرد چه می کنید؟ عرض کردند: فرمان فرمان تو است، هر چه تو فرمایی همان کنیم. عبّاس فرمود: این اصحاب با امام پیوند خویشاوندی ندارند و بار سنگین را جز صاحبانش بر نمی دارند. هنگامی که سپیده صبح آشکار شد اولین کسی که به میدان نبرد می شتابد، شماست. ما باید پیش از آنان کشته شویم تا مردم نگویند. اصحاب خود را پیش

انداختند و چون آنان کشته شدند، خود با شمشیرهایشان ساعت به ساعت مرگ را به تأخیر انداختند. بنی هاشم از جای برخاسته شمشیر از غلاف بیرون کشیدند و در برابر برادر عباس گرفته، گفتند: «ما همگی تحت فرمان تو هستیم». زینب (علیها السلام) افزود: «وقتی که این یکپارچگی و عزم راسخ و تصمیم قلبی آنان را دیدم، دلم آرام گرفت و خوشحال شده اشکم سرازیر شد. خواستم به سوی برادر حسین (علیه السلام) رفته و جریان را به اطلاعش برسانم که ناگاه از خیمه حبیب بن مظاهر نیز مهمه و سر و صدایی شنیدم، به آنجا رفتم و پشت خیمه ایستادم و به داخل آن نظر افکندم، دیدم اصحاب نیز برگرد حبیب بن مظاهر حلقه زده اند و او می گوید: صفحه ۴۱۱ ای همراهان! برای چه منظوری به اینجا آمده اید؟ خدا رحمتتان کند، سخنانتان را روشن و بی پرده بیان کنید. گفتند: آمده ایم تا (حسین علیه السلام) غریب فاطمه (علیها السلام) را یاری کنیم. گفت: چرا زنان خود را طلاق داده اید؟ گفتند: برای یاری حسین (علیه السلام). گفت: اگر صبح شد چه می کنید؟ گفتند: فرمان، فرمان تو است. ما از فرمان تو سرپیچی نمی کنیم. گفت: هنگامی که صبح شد اول کسی که به میدان مبارزه گام می نهد، شماید. ما پیش از بنی هاشم به میدان می رویم و تا خون در رگ یکی از ماست، نباید بگذاریم حتی یک نفر از آنان کشته شود. مبادا مردم بگویند آنها سروران خود را پیش انداخته و خود از بذل جانشان دریغ ورزیدند؛ پس یاران شمشیرهایشان را به اهتزاز درآوردند و یک صدا گفتند: ما همه با تو هم عقیده و تحت فرمان توایم. زینب (علیها السلام) در ادامه فرمود: «من از این استواری قدم، خوشحال شدم و اشک بر چشمانم حلقه زد و در حالی که می گریستم برگشتم که ناگهان با برادر امام حسین (علیه السلام) روبرو شدم، بر خود مسلط شده و در چهره او تبسم کردم». فرمود: خواهرم! عرض کردم: بلی، برادر جان. فرمود: «یا أُخْتَاهُ مُنَدَّرُ حَلْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ مَا رَأَيْتِكَ مُتَبَسِّمَةً، أَخْبِرْنِي مَا سَبَبُ تَبَسُّمِكَ؟ خواهرم! از وقتی که از مدینه حرکت کردیم، تو را متبسم ندیده بودم، اینک چه شده است که بر لبانت تبسم نقش بسته است؟». عرض کردم: برادر جان! لبخندم به خاطر چیزهایی است که از «بنی هاشم» و «اصحاب» مشاهده کردم. فرمود: صفحه ۴۱۲ «یا أُخْتَاهُ أَعْلَمِي، إِنَّ هَؤُلَاءِ أَصِحَابِي مِنْ عَالِمِ الدَّرِّ، وَ بِهِمْ وَعَدَنِي جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) هَلْ تُحِبِّينَ أَنْ تُنْظَرِي إِلَى ثِيَابِ أَقْدَامِهِمْ؟ خواهرم! بدان، اینان از عالم ذر یاران من بودند و جدم رسول خدا (صلى الله عليه وآله) مژده آنان را به من داده بود. آیا دوست داری پایداری آنان را مشاهده کنی؟». گفتم: آری! فرمود: به پشت خیمه برو! زینب (علیها السلام) در ادامه فرمود: من به پشت خیمه رفتم. برادر ندا داد: «أَيْنَ إِخْوَانِي وَ بَنُو أَعْمَامِي؟ برادران و پسرعموهایم کجایند؟». بنی هاشم همگی برخاسته و عباس جلوتر از آنان گفت: بله، چه می فرمایید؟ امام فرمود: «أُرِيدُ أَنْ أُجِدَّ لَكُمْ عَهْدًا؟ می خواهم تجدید پیمان کنم». همه بنی هاشم حاضر شدند و امام (علیه السلام) فرمود بنشینید! همگی نشستند آنگاه امام ندا داد: «أَيْنَ حَبِيبُ بَنِ مَظَاهِرِ أَيْنَ زُهَيْرُ أَيْنَ هَلَالُ، أَيْنَ الْأَصْحَابُ؟ حَبِيبُ بَنِ مَظَاهِرِ، زُهَيْرُ، هَلَالُ وَ دِيْغَرِ يَارَانِمِ كَجَائِنِدْمِ؟». همگی پیش آمدند و جلوتر از همه حبیب بن مظاهر عرض کرد: بله یا ابا عبد الله (علیه السلام). همگی شمشیر به کف حاضر شدند و امام (علیه السلام) فرمود: بنشینید و آنان نشستند، آنگاه حضرت خطبه رسایی خواند و فرمود: «یا أَصْحَابِي إِعْلَمُوا أَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ لَيْسَ لَهُمْ قَصِيدٌ سِوَى قَتْلِي وَ قَتْلِ مَنْ هُوَ مَعِي وَ أَنَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنَ الْقَتْلِ، فَأَنْتُمْ فِي حِلٍّ مِنْ بَيْعَتِي، وَ مَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ الْأَنْصِرَافُ فَلْيَنْصِرِفْ فِي صَفْحَةِ ۴۱۳ سَوَادِ هَذَا اللَّيْلِ؟ يَارَانِمِ! بدانید اینان جز شهید کردن من و شهادت کسانی که با من باشند، هدفی ندارند و من از کشته شدن شما بیمناکم. اکنون از شما بیعتم را برداشتم، هر کس از شما قصد بازگشت دارد در این سیاهی شب برگردد». در این هنگام بنی هاشم و اصحاب برخاسته و در پایداری و استقامت خویش سخن ها گفتند. وقتی که امام چنین دید فرمود: «إِنْ كُنْتُمْ كَذَلِكَ فَارْفَعُوا رُؤُوسَكُمْ وَ انْظُرُوا إِلَى مَنَازِلِكُمْ فِي الْجَنَّةِ؟ اکنون که چنین است پس سر بردارید و جایگاهتان را در بهشت بنگرید». با این سخن امام (علیه السلام) پرده از جلو دیدگان آنان کنار رفت و منزل ها و جایگاه خود را در بهشت دیدند و همگی برخاستند و شمشیرها را کشیده، عرض کردند: یا ابا عبد الله به ما اجازه بده که بر این گروه یورش بریم و با آنان بستیزیم تا آنچه را که خدا در حق ما و آنان بخواهد به انجام رساند. امام (علیه السلام) فرمود: «اجلسوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ وَ جَزَاكُمُ اللَّهُ خَيْرًا أَلَا وَ مَنْ كَانَ فِي رَحْلِهِ امْرَأَةٌ فَلْيَنْصِرِفْ بِهَا إِلَى بَنِي أَسَدِ؟ بنشینید! - رحمت

خدا بر شما باد و خدا به شما جزای خیر دهد - هر کس زنی به همراه دارد، وی را به قبیله بنی اسد بسپارد». علی بن مظاهر (یکی از یاران امام (علیه السلام)) برخاست و عرض کرد: سرورم برای چه؟ امام (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ نِسَائِي تُسَبِّحُنِي بَعْدَ قَتْلِي وَأَخَافُ عَلَى نِسَائِكُمْ مِنَ النَّبِيِّ بَعْدَ أَنْ يَشْهَدَ مِنْكُمْ، زَنَانِمِ اسِيرٍ مِ شُونَِدِ وَ مِنْ اَزِ اسِيرِي زَنَانَتَانِ بِيْمَانَاكُم!». علی بن مظاهر به خیمه اش برگشت. همسرش به احترام برخاست و تبسم کنان به استقبالش شتافت، علی بن مظاهر گفت: مرا واگذار! الان چه وقت تبسم است؟ گفت: ای فرزند مظاهر، من خطبه فرزند فاطمه (علیها السلام) را شنیدم ولی در پایان آن صدای همهمه صفحه ۴۱۴ نگذاشت که بفهمم امام (علیه السلام) چه می فرماید. علی بن مظاهر گفت: همسرم امام (علیه السلام) به ما دستور داد: «هر کس همسرش همراه اوست وی را نزد عموزادگانش (قبیله بنی اسد) برگرداند چون من فردا شهید می شوم و زنانم اسیر می گردند». زن گفت: می خواهی چه کنی؟ پاسخ داد: برخیز تا تو را به نزد عموزادگانت ببرم. زن برخاست و سرش را به عمود خیمه کوبید و گفت: به خدا سوگند! تو با من منصفانه رفتار نکردی، آیا تو می پسندی که دختران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اسیر شوند و من در امان باشم، چادر از سر زینب (علیها السلام) بردارند و من پوشیده بمانم! آیا تو می پسندی گوشواره های دختران زهرا (علیها السلام) را برابیند و گوشواره های من زینت گوشم باشند؟ آیا می پسندی که تو نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رو سفید باشی و من نزد فاطمه زهرا (علیها السلام) رو سیاه؟! به خدا سوگند شما مردان را یاری می کنید و ما زنان را. پس علی بن مظاهر گریان به نزد امام (علیه السلام) برگشت، امام به وی فرمود: «چرا گریه می کنی؟». عرض کرد: سرورم! همسرم جز یاری شما را قبول نمی کند. امام (علیه السلام) گریست و فرمود: «جَزَيْتُمْ مَنَا خَيْرًا؛ خُداوند به شما از جانب ما جزای خیر دهد». (۱) آیا تاریخ جهان همانند این ایثار و فداکاری به خاطر دارد؟ آیا این گونه اخلاص و از خودگذشتگی و شهادت آمیخته با معنویت و ایمان، در هیچ گروهی نسبت به پیشوایش دیده شده است؟! پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۱، ص ۳۴۰-۳۴۲. صفحه ۴۱۵ نه تنها بستگان و خویشان که یاران و دوستان و همزمان، همه پرورش یافته یک مکتبند و شاگردان یک آموزگار. نه تنها مردان، که زنان هم همان روحیه فداکاری را دارند، گویی همه از یک پستان شیر نوشیده اند؟ وه! چه زیبا و باشکوه است سخن همسر علی بن مظاهر که به شوهرش می گوید: «آیا می پسندی تو در قیامت در برابر رسول خدا رو سفید باشی و من در پیش زهرا (علیها السلام) رو سیاه». آری این است جالب ترین صحنه های ایثار!

۶۷ - خون های شهیدان را به آسمان هدیه می برند!

به هنگام سحر، امام حسین (علیه السلام) به خوابی سبک فرو رفت، و چون بیدار شد فرمود: «می دانید هم اکنون در خواب چه دیدم؟». اصحاب گفتند: ای پسر پیغمبر! چه دیدی؟ فرمود: «رَأَيْتُ كَأَنَّ كِلَابًا قَدْ شَدَّتْ عَلَيَّ لِتَنْهَسَنِي، وَ فِيهَا كَلْبٌ أَبْقَعَ رَأْيْتَهُ أَشَدَّهَا عَلَيَّ، وَ أَظُنُّ أَنَّ الَّذِي يَتَوَلَّى قَتْلِي رَجُلٌ أَبْرَصٌ مِنْ بَيْنِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ؛ ثُمَّ إِنِّي رَأَيْتُ بَعِيدَ ذَلِكَ جِدِّي رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مَعَهُ جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ هُوَ يَقُولُ لِي: «يَا بُنَيَّ أَنْتَ شَهِيدٌ آلِ مُحَمَّدٍ وَ قَدْ اسْتَبَشَّرَ بِكَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ وَ أَهْلُ الصَّفِيحِ الْأَعْلَى فَلْيُكُنْ إِفْطَارُكَ عِنْدِي اللَّيْلَةَ، عَجَّلْ وَ لَا تُؤَخِّرْ، فَهَذَا مَلَكٌ قَدْ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ لِيَأْخُذَ دَمَكَ فِي قَارُورَةٍ خَضْرَاءَ. فَهَذَا مَا رَأَيْتَ وَ قَدْ أَزَفَ الْأَمْرُ وَ اقْتَرَبَ الرَّحِيلُ مِنْ هَذِهِ الدُّنْيَا، لَا شَكَّ فِي ذَلِكَ»». «سگانی را دیدم که به من حمله می کنند تا مرا پاره پاره کنند، و در میان آنها سگی دو رنگ دیدم که نسبت به من از دیگر سگ ها بیشتر حمله می کرد! گمان می کنم که صفحه ۴۱۶ قاتل من مردی دو رنگ و ابرص باشد! و در دنباله این خواب، جدم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را دیدم که تعدادی از اصحابش همراه او بودند و به من می فرمود: «فرزندم! تو شهید آل محمدی و اهل آسمانها و فرشتگان عالم بالا از مژده آمدنت شادمانند. امشب به هنگام افطار نزد من خواهی بود، شتاب کن و کار را به تأخیر مینداز! این فرشته ای است که از آسمان فرود آمده است تا خون تو را گرفته و در شیشه سبز رنگی قرار دهد (و برای فرشتگان هدیه برد!). یاران من! این خواب گویای آن است که پایان عمر نزدیک شده است و بانگ رحیل و کوچیدن از دنیا به صدا درآمده است، که در آن شکی نیست». (۱) این گرانبهارترین هدیه ای است که از زمین به

سوی آسمانها فرستاده می شود، هدیه خون شهیدان، هدیه خون سالار شهیدان امام حسین (علیه السلام). و چه بهتر که این شهادت به دست پلیدترین انسان نماها باشد. انسان هایی درنده خو و زشت سیرت که همچون سگان پلید وحشی هستند و نسبت به هیچ کس رحم نمی کنند حتی اگر او یکی از شریف ترین فرزندان آدم باشد.

۶۸ - آخرین توشه!

امام (علیه السلام) در آن شب روی به یاران خود کرد و فرمود: «قَوْمُوا فَاشْرَبُوا مِنَ الْمَاءِ يَكُنْ آخِرَ زَادِكُمْ، وَ تَوَضَّأُوا وَ اغْتَسَلُوا وَ اغْسِلُوا ثِيَابَكُمْ لِتَكُونَ أَكْفَانَكُمْ»؛ برخیزید و آب بنوشید که این آخرین توشه شماست، و وضو گرفته و غسل کنید و لباس های خود را بشوید تا کفن های شما باشد!». امام (علیه السلام) نماز صبح را با اصحابش خوانده و به سپاه خود آرایش جنگی داد، و امر کرد خندقی را که در پشت خیمه ها حفر کرده بودند و از نی و هیزم انباشته کردند، پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳ و فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۸۱ (با مختصر تفاوت). صفحه ۴۱۷ آتش زدند تا دشمن نتواند از پشت حمله کند و کارزار تنها از سوی مقابل باشد. (۱) راستی چه ساده و آسان سخن از شهادت در میان امام (علیه السلام) و پیروانش گفته می شود، چنان جمال کعبه دیدار محبوب، آنها را به سوی خود می کشاند که خارهای مغیلان در نظرشان همچون حریر می آید! و به راستی برای رهروان این راه، چه درس بزرگ و جالبی است که شنیدن این سرگذشت، آنها را بر سر شوق می آورد، و می گویند ای کاش ما هم در آن حلقه بودیم!

۶۹ - مناجات صبح عاشورا

از امام علی بن الحسین (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: در روز عاشورا آن هنگام که سپاه دشمن حمله‌ور شد، امام (علیه السلام) دست های خود را به دعا بلند کرد و به پیشگاه الهی عرض کرد: «اللَّهُمَّ أَنْتَ تَقْتِي فِي كُلِّ كَرْبٍ، وَأَنْتَ رَجَائِي فِي كُلِّ شِدَّةٍ، وَأَنْتَ لِي فِي كُلِّ أَمْرٍ نَزَلَ بِي ثِقَةٌ وَ عَيْدَةٌ، كَمْ مِنْهُمْ يَضَعُ فِيهِ الْفُؤَادَ وَ تَقِلُّ فِيهِ الْحَيَاةُ، وَ يَخْذِلُ فِيهِ الصَّدِيقُ وَ يَشْجِمُ فِيهِ الْعَدُوُّ، أَنْزَلْتَهُ بِكَ وَ شَكَوْتُهُ إِلَيْكَ، رَغْبَةً مِنِّي إِلَيْكَ عَمَّنْ سِوَاكَ، فَفَرَجْتُهُ عَنِّي وَ كَشَفْتَهُ، فَأَنْتَ وَلِيُّ كُلِّ نِعْمَةٍ، وَ صَاحِبُ كُلِّ حَسَنَةٍ وَ مُنْتَهَى كُلِّ رَغْبَةٍ»؛ خداوند! تو تکیه گاه من در هر اندوه، و امید من در هر شدت و ناراحتی هستی، و تو در هر مشکلی که برای من پیش آید، پشت و پناه منی، چه بسا اندوهی که قلب، در آن ناتوان و چاره در آن اندک و دوست در آن خوار می شد و دشمن شماتت می کرد و من همه آنها را به پیشگاه تو آوردم و شکوه نمودم، تا از همگان بریده و تنها به تو رو آورده باشم و تو مرا از آن گرفتاریها نجات بخشیدی، تو ولی هر نعمت، و صاحب هر کار نیک و خیر و منتهای پاورقی ۱. امالی شیخ صدوق، مجلس ۳۰ و بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۶-۳۱۷. صفحه ۴۱۸ هر مقصودی». (۱) جالب این که امام (علیه السلام) در این مناجات در آن روز بحرانی و خطرناک تقاضای خاصی از خداوند نمی کند؛ چرا که می داند شاهد مقصود یعنی شهادت را در آغوش خواهد کشید و درسی پایدار برای همه انسانها تا دامنه قیامت از خود به یادگار می گذارد. او فقط اعتماد کامل و توکل خود را به لطف بی پایان پروردگار ابراز می دارد.

۷۰ - خطبه صبح عاشورا

پس از آن امام (علیه السلام) برابر سپاه دشمن آمد در حالی که به صفوف سیل آسای آنان و عمر بن سعد - که میان اشراف کوفه ایستاده بود - می نگریست، فرمود: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الدُّنْيَا فَجَعَلَهَا دَارَ فَنَاءٍ وَ زَوَالٍ، مُتَصِرَّةً بِأَهْلِهَا حَالًا بَعِيدًا حَالًا، فَالْمَعْرُورُ مِنْ عَرَّتِهِ وَ الشَّقِيُّ مِنْ فِتْنَتِهِ، فَلَا تُعْرَنُّكُمْ هَذِهِ الدُّنْيَا، فَإِنَّهَا تَقْطَعُ رَجَاءَ مَنْ رَكَنَ إِلَيْهَا، وَ تُحَيِّبُ طَمَعَ مَنْ طَمِعَ فِيهَا، وَ أَرَاكُمْ قَدْ اجْتَمَعْتُمْ عَلَيَّ

أَمْرٌ قَدْ أَسْخَطْتُمُ اللَّهَ فِيهِ عَلَيْكُمْ، وَأَعْرَضَ بِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ عَنْكُمْ، وَأَحْرَجَ بِكُمْ نِقْمَتَهُ، وَجَبَّتْكُمْ رَحْمَتَهُ، فَنِعْمَ الرَّبُّ رَبُّنَا، وَبَسَّ الْعَبْدُ أَنْتُمْ، أَفْرَزْتُمْ بِالطَّاعِيَةِ، وَآمَنْتُمْ بِالرَّسُولِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه وآله) ثُمَّ إِنَّكُمْ زَحَقْتُمْ إِلَى ذُرِّيَّتِهِ وَعِزَّتِهِ تُرِيدُونَ قَتْلَهُمْ، لَقَدْ اسْتَحْوَذَ عَلَيْكُمُ الشَّيْطَانُ، فَأَنْسَاكُمْ ذِكْرَ اللَّهِ الْعَظِيمِ، فَتَبَّ لَكُمْ وَ لِمَا تُرِيدُونَ، إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، هُوَ لَاءِ قَوْمٍ كَفَرُوا بَعِيدَ إِيْمَانِهِمْ فَبَعِيداً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ». «حمد و ستایش خدایی راست که دنیا را آفرید و آن را، خانه فنا و زوال قرار داد، که همواره اهلش را از حالی به حال دیگر درآورد، فریب خورده کسی است که دنیا او پاورقی ۱. ارشاد شیخ مفید، ص ۴۴۷-۴۸۸؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۲۱ (با مختصر تفاوت) و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴. صفحه ۴۱۹ را فریب دهد و نگون بخت کسی است که دنیا او را مفتون خود کند (مراقب باشید!) این دنیا شما را نفریبید، که دنیا امید هر کسی را که به او دل ببندد، قطع می کند و طمع آزمندان به خود را می خشکاند، شما را می بینم که تصمیم بر کاری گرفته اید که خداوند را خشمگین ساخته و روی کریمانه اش از شما برتافته و عذابش را بر شما نازل کرده و رحمتش را از شما دریغ داشته است. خدای ما چه پروردگار خوبی است و شما چه بندگان بدی هستید (به ظاهر) اقرار به طاعت او کرده و به پیامبرش محمد (صلی الله علیه وآله) ایمان آورده اید، ولی برای قتل و کشتن فرزندان و ذریه اش هجوم آوردید! به یقین شیطان بر شما چیره شده و شما را از یاد خدا غافل کرده است. مرگ بر شما و برخواسته هایتان! همه ما از خداییم و به سوی او باز می گردیم. اینان جماعتی هستند که بعد از ایمان، کافر شدند. دور باد رحمت پروردگار از ستمگران». در این هنگام عمر بن سعد رو به اشراف کوفه کرد و گفت: وای بر شما! با او تکلم می کنید؟! به خدا سوگند! این فرزند همان پدری است که اگر یک روز هم به سخنش ادامه می داد از گفتن باز نمی ماند. پس پاسخش را بگویید. در این هنگام، شمر جلو آمد و گفت: ای حسین! اینها چیست که می گویی؟ به گونه ای سخن بگو که ما بفهمیم! امام (علیه السلام) فرمود: «إِتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ وَلَا تَقْتُلُونِي، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَكُمْ قَتْلِي وَلَا أَنْتَهَاكُ حُرْمَتِي، فَإِنِّي إِنِّي بِنْتِ نَبِيِّكُمْ وَ حَيْدَتِي خَدِجَةُ زَوْجَةُ نَبِيِّكُمْ، وَلَعَلَّه قَدْ بَلَغَكُمْ قَوْلُ نَبِيِّكُمْ: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ»؛ از خدا بترسید و دست از کشتن من بردارید، زیرا کشتن من و هتک حرمت من، جایز نیست. من فرزند دختر پیامبر شما هستم و جدّه من خدیجه، همسر پیغمبر شماست، و شاید این سخن پیامبر به شما رسیده باشد که فرمود: «حسن و صفحه ۴۲۰ حسین، دو آقای جوانان اهل بهشتند». (۱)

۷۱- توجه به حقوق مردم حتی در روز عاشورا

موسی بن عمیر از پدرش نقل می کند که امام (علیه السلام) (در روز عاشورا) به من فرمود: «نَادِ أَنْ لَا يُقْتَلَ مَعِيَ رَجُلٌ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَ نَادِ بِهَا فِي الْمَوَالِي فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه وآله) يَقُولُ: مَنْ مَاتَ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أُخِذَ مِنْ حَسَنَاتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»؛ میان همه یارانم اعلام کن هر کس دینی بر عهده دارد با من کشته نشود؛ زیرا که من از رسول خدا (صلی الله علیه وآله) شنیدم فرمود: «هر کس از دنیا برود و دینی بر دمه داشته باشد، از حسنات وی در فردای قیامت برداشته می شود». در نقل دیگری آمده است که عمیر انصاری گفت: امام (علیه السلام) به من فرمود: «نَادِ فِي النَّاسِ أَنْ لَا يُقَاتِلَنَّ مَعِيَ رَجُلٌ عَلَيْهِ دَيْنٌ، فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ يَمُوتُ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ لَا يَدْعُ لَهُ وَفَاءً إِلَّا دَخَلَ النَّارَ»؛ میان مردم اعلام کن هر کس بدهکار است در رکاب من پیکار نکند، زیرا هر کس از دنیا برود در حالی که دینی بر عهده اش باشد که چاره ای برای آن نکرده باشد گرفتار دوزخ می شود». مردی برخاست و گفت: همسرم پذیرفت که از طرف من بپردازد. امام (علیه السلام) پاسخ داد: «وَمَا كِفَالَةُ امْرَأَةٍ، وَ هَيْلُ تَقْضَى امْرَأَةٍ»؛ کفالت آن زن چه فایده ای دارد؟ آیا او قدرت دارد چنین کند؟! (۲) راستی عجیب است که انسانی در بحرانی ترین شرایط، حتی به بدهکاری های پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۱، ص ۲۵۲-۲۵۳ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵-۶. ۲. احقاق الحق، ج ۱۹، ص ۴۲۹. صفحه ۴۲۱ اصحاب و یاران خود به مردم توجه داشته باشد و راضی نشود بدهکاران همراه او پیکار کنند و شهید شوند؛ مبدا حقوق مردم از دست برود. این برنامه را با کار کسانی مقایسه کنید که سراسر زندگی آنها انباشته از حرام و حقوق مردم بوده و کمترین اهمیتی برای آن قائل

نبودند، اصلاً چیزی را به نام «حقّ الناس» باور نداشتند!!

۷۲ - سازندگی در صبح عاشورا

امام (علیه السلام) در صبح روز عاشورا پس از حمد و ثنای الهی فرمود: «عِبَادَ اللَّهِ! اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مِنَ الدُّنْيَا عَلَى حَذَرٍ، فَإِنَّ الدُّنْيَا لَوْ بَقِيَتْ لِأَحَدٍ أَوْ بَقِيَ عَلَيْهَا أَحَدٌ، كَانَتْ الْأَنْبِيَاءُ أَحَقُّ بِالْبَقَاءِ، وَأَوْلَى بِالرِّضَى، وَأَزْضَى بِالْقَضَاءِ، غَيْرَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الدُّنْيَا لِلْبَلَاءِ، وَ خَلَقَ أَهْلَهَا لِلْفَنَاءِ، فَجَدِيدُهَا بَالٌ، وَ نَعِيمُهَا مُضْمَجِلٌ، وَ سُرُورُهَا مُكْفَهَرٌ، وَ الْمَنْزِلُ بُلْغَةٌ وَ الدَّارُ قُلْعَةٌ، فَتَزَوَّدُوا، فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى، فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ». «ای بندگان خدا! تقوای الهی پیشه کنید و از دنیا دوری نمایید، اگر دنیا برای کسی می ماند و یا کسی در آن می ماند، پیامبران به بقا شایسته تر بودند (چرا که آنان) به جلب رضایت، سزاوارتر و به قضای الهی خشنودتر بودند و حال آنکه خداوند دنیا را برای آزمایش و امتحان و اهل آن را برای فنا و زوال آفریده است. تازه های آن کهنه می شود و نعمت هایش نابود می گردد و شادمانی آن آمیخته با غم است. چرا که صفحه دنیا منزلی است ناپایدار و خانه ای است که به ناچار باید از آن رخت بر بست. پس توشه راه بردارید و بهترین ره توشه، تقواست، تقوای الهی پیشه کنید تا رستگار شوید». (۱) پاورقی ۱. تاریخ ابن عساکر، ج ۱۴، ص ۲۱۸. صفحه ۴۲۲ از آنجا که سرچشمه همه گناهان و جنایات حبّ دنیا، حبّ جاه و مقام و مال و ثروت و شهوات است، امام (علیه السلام) برای بیدار ساختن مخاطبان سعی می کند با هشدارهای مکرر دلباختگی در برابر زر و زینت دنیا را از دلها بیرون کند، شاید در طریق صحیح گام بردارند و پیش از آن که فرصتها از دست برود به خود آیند، به یقین یاران با وفای او از این نظر ساخته شده بودند ولی افسوس که دشمنان چنان مست شهوات بودند که این گفتارهای انسان ساز آنها را بیدار نکرد!

۷۳ - خطابه شورانگیز امام (علیه السلام) به هنگام صف آرای دشمن

هنگامی که سپاه دشمن آماده حمله شد، امام حسین (علیه السلام) مرکب خود را طلب کرد و بر آن سوار شد و با صدای بلند، به طوری که همگی صدای آن حضرت را می شنیدند، فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِسْمِعُوا قَوْلِي، وَلَا تَعْجَلُونِي حَتَّى أَعْظِمَكُمْ بِمَا لَحَقَّ لَكُمْ عَلَيَّ، وَ حَتَّى أَعْتَذِرَ إِلَيْكُمْ مِنْ مَقْدَمِي عَلَيْكُمْ، فَإِنَّ قَلْبَتُمْ عُدْرِي وَ صَدَقْتُمْ قَوْلِي، وَ أَعْظَيْتُمُونِي النَّصْفَ، كُنْتُمْ بِذَلِكَ أَسَدُ، وَ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ عَلَيَّ سَبِيلٌ، وَ إِنْ لَمْ تَقْبَلُوا مِنِّي الْعُدْرَ، وَ لَمْ تُعْطُوا النَّصْفَ مِنْ أَنْفُسِكُمْ؛ هَانِ أَي مَرْدَم! سَخَنَ مَرَا بَشْنُويد، وَ بَرَاي كَشْتَن مَن شْتَاب مَكْنيد، تَا شْمَا رَا بَه چيزي كه حَقّ شْمَا بَر مَن اسْت، موعظه كنم و دليل آمدنم را به اين ديار با شما در ميان بگذارم. اگر سخنم را پذيرفته و گفتارم را تصديق كرديد و انصاف داديد، سعادت مند خواهيد شد و اگر عذرم را نپذيرفته و از مسير عدل و انصاف كناره گرفتيد، (هر كاري از دستتان ساخته است انجام دهيد)». سپس اين آيات را كه اتمام حجت در برابر قوم لجوجش بود تلاوت فرمود: «فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ أَقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تَنْظُرُونِي؛» سپس هيچ چيز بر شما پوشيده نماند، (تمام جوانب كارتان را بنگرديد) سپس مهلتم ندهيد». (۱) «إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَ هُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ؛» ولي و سرپرست من خدائي است كه قرآن را نازل كرده و او ولايت و سرپرستي همه صالحان را برعهده دارد». (۲) خواهران و دختران امام با شنيدن اين سخنان، گريستند و صدايشان به زاري برخاست. امام برادرش عباس و فرزندش علي اكبر (عليه السلام) را به سوي آنان فرستاد و فرمود: «أَسِيْكَتَاهُنَّ فَلَعَمْرِي لِيَكْتُرَنَّ بُكَاءُهُنَّ؛» آنان را آرام كنيد. به جانم سوگند! پس از اين بسيار خواهند گريست». چون آنها ساكت شدند، حمد و ثنای الهی را بجا آورد و خدا را به عظمت یاد کرد و بر پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) و فرشتگان خدا و پیامبران الهی درود فرستاد، چنان با شیوایی و فصاحت سخن گفت که راوی می گوید: به خدا سوگند! سخنی با این زیبایی، نه پیش از آن و نه بعد از آن از کسی نشنیدم. امام (علیه السلام) در ادامه سخن خود فرمودند: «أَمَّا بَعْدُ، فَأَنْسَبُونِي فَأَنْظُرُوا مَنْ أَنَا؟! ثُمَّ ارْجِعُوا إِلَيَّ أَنْفُسِكُمْ وَ عَابِئُوها، فَأَنْظُرُوا هَلْ يَحِلُّ لَكُمْ قَتْلِي وَ أَنْتِهاك حُرْمَتِي؟! أَلَسْتُ إِبْنِ بِنْتِ نَبِيِّكُمْ (صلی الله علیه و آله)،

وَ ابْنِ وَصِيَّتِهِ وَ ابْنَ عَمِّهِ، وَ اَوَّلِ الْمُؤْمِنِينَ بِاللَّهِ وَ الْمُصَدِّقِ لِرَسُولِهِ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ، أَوْ لَيْسَ حَمْرَةَ سَيِّدِ الشَّهَدَاءِ عَمَّ أَبِي؟ أَوْ لَيْسَ جَعْفَرُ الشَّهِيدِ الطَّيَّارُ ذُو الْجَنَاحَيْنِ عَمِّي؟! پاورقی ۱. یونس، آیه ۷۱. ۲. اعراف، آیه ۱۹۶. صفحه ۴۲۴. أَوْ لَمْ يَبْلُغْكُمْ قَوْلُ مُسَيَّبِ بْنِ عَمْرٍاءَ؟ أَوْ لَمْ يَبْلُغْكُمْ قَوْلُ مُسَيَّبِ بْنِ عَمْرٍاءَ؟ أَوْ لَمْ يَبْلُغْكُمْ قَوْلُ مُسَيَّبِ بْنِ عَمْرٍاءَ؟ أَوْ لَمْ يَبْلُغْكُمْ قَوْلُ مُسَيَّبِ بْنِ عَمْرٍاءَ؟ أَوْ لَمْ يَبْلُغْكُمْ قَوْلُ مُسَيَّبِ بْنِ عَمْرٍاءَ؟

فِيكُمْ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لِي وَ لِأَخِي: «هَذَا سَيِّدُ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟!». «فَإِنْ صَدَّقْتُمُونِي بِمَا أَقُولُ، وَ هُوَ الْحَقُّ، فَوَاللَّهِ مَا تَعَمَّدْتُ كَذِبًا مَرَّةً عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ يُمَقِّتُ عَلَيْهِ أَهْلَهُ، وَ يَصْرُفُهُ بِه مِنْ أَخْتَلَفَهُ. وَ أَنْ كَذَّبْتُمُونِي فَإِنَّ فِيكُمْ مَنْ إِنْ سَأَلْتُمُوهُ عَنْ ذَلِكَ أَخْبَرَكُمْ، سَأَلُوا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِي، أَوْ أَبَا سَعِيدِ الْخَدْرِي، أَوْ سَهْلَ بْنَ سَعِيدِ السَّاعِدِي، أَوْ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ، أَوْ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يُخْبِرُوكُمْ أَنَّهُمْ سَمِعُوا هَذِهِ الْمَقَالَةَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) لِي وَ لِأَخِي، أَفَمَا فِي هَذَا حَاجِزٌ لَكُمْ عَنْ سَيْفِكِ دَمِي؟!». «ای مردم مصفحه نسب مرا بررسی کنید و ببینید من کیستم؟ و به خود آید و نفس خود را مورد خطاب و سرزنش قرار دهید. آیا کشتن من و هتک حرمت برای شما رواست؟ آیا من پسر دختر پیامبر شما و فرزند جانشین و پسر عموی او نیستم؟ همان کسی که قبل از همه، ایمان آورد و رسول خدا را به آنچه از جانب خدای آورده بود تصدیق کرد؟! آیا حمزه سید الشهداء عموی پدرم نیست! و آیا جعفر طیار که با دو بال در بهشت پرواز می کند عموی من نیست؟ آیا شما نمی دانید که رسول خدا (صلى الله عليه وآله) درباره من و برادرم فرمود: «این دو سرور جوانان اهل بهشتند؟!». اگر سخنان حق مرا تصدیق کنید به نفع شماست، به خدا سوگند! از زمانی که دانستم خداوند نسبت به دروغگویان خشم می گیرد، و دروغ پردازان زیان خواهند دید، هرگز آهنگ دروغ نکرده ام و اگر کلام مرا باور نکردید، در میان شما افرادی هستند که اگر از آنها پرسید، به شما خبر خواهند داد. از جابر بن عبدالله انصاری و ابوسعید خدری و سهل بن سعد ساعدی و زید بن ارقم و انس بن مالک پرسید. آنان صفحه ۴۲۵ به شما خبر خواهند داد که خودشان این سخن را از پیامبر خدا شنیده اند که آن را در حق من و برادرم فرموده است. آیا این گواهی ها سبب نمی شود که دست از قتل من بردارید؟!». در اینجا شمر بن ذی الجوشن گفت: او تنها خداوند را به زبان می پرستد اگر بداند که چه می گوید، (و سخنانش نامفهوم است). حبیب بن مظاهر در پاسخ گفت: به خدا سوگند! من تو را می بینم که خدا را به هفتاد زبان (آمیخته با انواع شک و تردیدها و ضد و نقیض ها) پرستش می کنی! و من گواهی می دهم که تو راست می گویی / نمی فهمی که امام چه می گوید!! خداوند بر دل تو مهر زده است. سپس امام (علیه السلام) چنین ادامه داد: «فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ هَذَا الْقَوْلِ، أَفَتَشْكُونَ أَثْرًا مَا إِنِّي إِنْ بِنْتِ نَبِيِّكُمْ؟ قَوْلَ اللَّهِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنْ بِنْتِ نَبِيِّ غَيْرِي مِنْكُمْ وَلَا مِنْ غَيْرِكُمْ، أَنَا ابْنُ بِنْتِ نَبِيِّكُمْ خَاصَّةً. أَخْبَرُونِي، أَتَطْلُبُونِي بِقَتِيلٍ مِنْكُمْ قَتَلْتُهُ؟ أَوْ مَالٍ اسْتَهْلَكْتُهُ؟ أَوْ بِقِصَاصٍ مِنْ جِرَاحَةٍ؟!». «اگر به این سخن شک دارید؟ آیا در این هم شک دارید که من پسر دختر پیامبر شما هستم؟! به خدا سوگند که در شرق و غرب عالم، فرزند دختر پیامبری - در میان شما و غیر شما - جز من نیست. به من بگوئید: آیا کسی را از شما کشته ام که از من خونبهای او را می طلبید؟ آیا مالی را از شما برده ام و یا کسی را مجروح ساخته ام که قصاص آن را از من مطالبه می کنید؟!». سکوت سنگینی بر سپاه دشمن سایه انداخته بود و کسی سخن نمی گفت. آنگاه امام (علیه السلام) فریاد برآورد و فرمود: «يَا شَيْثَ بْنَ رَبْعِي، وَ يَا حَجَّارَ بْنَ أَبَجْرٍ، وَ يَا قَيْسَ بْنَ الْأَشْعَثِ، وَ يَا يَزِيدَ بْنَ الْحَارِثِ، أَلَمْ صَفْحَةَ ۴۲۶ تَكْتُبُوا إِلَيَّ: «أَنْ قَدْ أَيْنَعَتِ الثَّمَارُ وَ أَخْضَرَ الْجَنَابُ، وَ طَمَّتِ الْجِمَامُ وَ إِنَّمَا تَقْدُمُ عَلَيَّ جُنْدٌ لَكَ مُجَنَّدٌ، فَاقْبَلْ؟! ای شیبث بن ربعی! ای حجار بن ابجر! ای قیس بن اشعث! ای یزید بن حارث! آیا شما برای من نامه نوشتید که درختان ما ثمر داده است و باغها سرسبز شده و چاه ها پر آب گشته و تو در سرزمینی پا می گذاری که لشکری آراسته و انبوه در خدمت تو است، پس به سوی ما بیا!». آنان در پاسخ گفتند: ما چنین نامه ای نوشتیم! امام فرمود: «سَيُحِبُّكَ اللَّهُ! بَلَى وَاللَّهِ لَقَدْ فَعَلْتُمْ / سَبْحَانَ اللَّهِ! آری به خدا سوگند! شما این نامه را نوشتید». سپس افزود: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِذْ كَرِهْتُمُونِي فَدَعُونِي أَنْصِرِفْ عَنْكُمْ إِلَى مَا أَمْنِي مِنَ الْأَرْضِ / ای مردم! اگر از آمدن ما به این دیار ناخشنودید، پس ما را رها کنید تا به سرزمین امنی برویم». قیس بن اشعث گفت: آیا نمی خواهی زیر پرچم پسر عمویت (یزید) درآیی! چرا که به آنچه که دوست داری می رسی و از آنان بدی نخواهی دید! امام حسین (علیه السلام) فرمود: «أَنْتَ أَخُو أَخِيكَ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَشْعَثِ صَفْحَةَ ۴۲۷ أَنْ يَطْلُبَكَ بَنُو هَاشِمٍ بِأَكْثَرِ مِنْ دَمِ مُسْلِمٍ بْنِ عَقِيلٍ؟! لَا وَاللَّهِ لَا أُعْطِيهِمْ بَدِي

إِعْطَاءَ الدَّلِيلِ، وَلَا أَقْرَأَ إِقْرَارَ الْعَبِيدِ! تو برادر همان برادری (تو همانند برادرت محمّد بن اشعث هستی که مسلم را در کوفه به شهادت رساند) آیا می خواهی بنی هاشم، بیشتر از خونهای مسلم بن عقیل را از تو طلب کنند؟ نه! به خدا سوگند دستم را همانند افراد ذلیل و پست در دست آنان نخواهم گذاشت و مانند بردگان نیز تسلیم نخواهم شد. (یا فرار نخواهم کرد). آنگاه ادامه داد: صفحه ۴۲۷ «عِبَادَ اللَّهِ! ای بندگان خدا!» («وَأَعُوذُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِي») من به پروردگار خود و پروردگای شما پناه می برم از این که مرا متهم کنید. (۱) و نیز افزود: «(أَعُوذُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ)» من به پروردگارم و پروردگار شما پناه می برم از هر متکبری که به روز حساب ایمان نمی آورد. (۲) آنگاه مرکب خود را خواباند و به «عقبه بن سمعان» فرمود تا زانوان مرکب را ببندد (اشاره به این که من آغازگر جنگ نیستم) و آنان آهنگ حمله کردند. (۳) این رساترین و گویاترین اتمام حجت امام (علیه السلام) در روز عاشورا بود که همه گفتنی ها را گفت، تا در تاریخ ثبت گردد و به گوش همگان برسد. امام (علیه السلام) با این خطبه غزا نقاب مکر و فریب را از چهره بنی امیه کنار زد و مسلمانان را به خطرات جدی حکومت این ستمگران بی ایمان و بی رحم آشنا ساخت. امام (علیه السلام) با این خطبه ثابت کرد که آنها آگاهانه تنها یادگار و فرزند پیامبر خود را می کشند، بی آن که کوچکترین خطایی از او سرزده باشد و به این طریق، توخس و بی ایمانی خود را ثابت کردند. امام (علیه السلام) با این که پیشنهاد امان در صورت تسلیم به او داده شد، ولی هرگز ننگ تسلیم در برابر ظالمان را نپذیرفت، و سر در برابر خود کامگان بی ایمان فرود نیاورد. شهادت را بر همه چیز ترجیح داد و آگاهانه بهای این آزادگی را پرداخت، تا پیشوای آزادگان جهان باشد، و سرمشقی برای همه ملت‌های دربند. پاورقی ۱. دخان، آیه ۲۰. ۲. با استفاده از سوره غافر، آیه ۲۷. در سوره غافر به جای اَعُوذُ، «أَنِّي عُذْتُ» آمده است. ۳. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۲۲-۳۲۳؛ ارشاد شیخ مفید، ص ۴۴۸-۴۵۰ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶-۷ (با مقداری تفاوت). صفحه ۴۲۸

۷۴ - خطبه حماسی امام (علیه السلام) در برابر سپاه دشمن

«عمر بن سعد» سپاه خود را برای جنگ با امام حسین (علیه السلام) آراست و پرچم ها را در جای خود برافراشت، و امام نیز سپاه خود را به میمنه و میسر و قلب، نظام بخشید. سپاه ابن سعد از هر طرف بر امام حسین (علیه السلام) احاطه کردند و حلقه محاصره را بر آن حضرت و یارانش تنگ کردند. امام (علیه السلام) در برابر سپاه کوفه ایستاد و از آنها خواست که ساکت شوند، ولی آنان نپذیرفتند!! امام به آنها فرمود: «وَيْلَكُمْ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْصِتُوا إِلَيَّ فَتَسْمَعُوا قَوْلِي، وَإِنَّمَا أَدْعُوكُمْ إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ، فَمَنْ أَطَاعَنِي كَانَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَمَنْ عَصَانِي كَانَ مِنَ الْمُهْلِكِينَ، وَكُلُّكُمْ عَاصٍ لِأَمْرِي غَيْرَ مُسْتَمِعٍ لِقَوْلِي، قَدْ أَنْخَزْتُ عَطِيَّاتِكُمْ مِنَ الْحَرَامِ وَمَلَيْتُ بُطُونَكُمْ مِنَ الْحَرَامِ، فَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِكُمْ، وَيْلَكُمْ أَلَا- تَنْصِتُونَ، أَلَا- تَسْمَعُونَ؟». «وای بر شما! چرا ساکت نمی شوید تا سخنان مرا گوش کنید؟! من شما را به راه راست دعوت می کنم، هر کس از من پیروی کند به راه راست هدایت می شود، و هر کس از من نافرمانی کند هلاک خواهد شد. شما از دستور من سرپیچی می کنید و به سخنانم گوش فرا نمی دهید، چرا که هدایای شما (جوایزی که برای کشتن من گرفتید) تنها از راه حرام بوده و شکم هایتان از حرام پر شده است، و خداوند بر دلهای شما مهر زده است. وای بر شما! آیا ساکت نمی شوید؟ آیا به سخنانم گوش فرا نمی دهید؟». در اینجا اصحاب عمر سعد یکدیگر را سرزنش کرده و گفتند: گوش فرا دهید! پس از سکوت آنها، امام فرمود: «تَبَّأَ لَكُمْ أَيُّهَا الْجَمَاعَةُ وَ تَرَحَّأَ، أَفَحِينَ اسْتَضْرَخْتُمُونَا وَالْهَيْبَةَ مَتَّحِرِينَ فَأَصْرَخْنَاكُمْ مُؤَدِّينَ مُسَدِّعِينَ، سَلَلْتُمْ عَلَيْنَا سَيْفًا فِي رِقَابِنَا، وَ حَشَشْتُمْ عَلَيْنَا نَارَ الْفِتَنِ الَّتِي جَنَاهَا عَدُوُّكُمْ صَفْحَةَ ۴۲۹ وَ عَدُونَا فَأَصْبَحْتُمْ إِبَاءَ عَلَى أَوْلِيَائِكُمْ، وَ يَدًا عَلَيْهِمْ لِأَعْدَائِكُمْ، بِغَيْرِ عَدْلِ أَفْشُوهُ فِيكُمْ، وَ لَا أَمَلٍ أَصْبَحَ لَكُمْ فِيهِمْ، إِلَّا الْحَرَامَ مِنَ الدُّنْيَا أَنَالُواكُمْ، وَ خَسِيسَ عَيْشٍ طَمَعْتُمْ فِيهِ، مَنْ غَيْرِ حَدِّثِ كَانَ مِنِّي، وَ لَا- رَأَى تَفَيَّلَ لَنَا. فَهَلَّا- لَكُمْ الْوَيْلَاتُ إِذْ كَرِهْتُمُونَا وَ تَرَكْتُمُونَا، تَجَهَّزْتُمُوهَا وَ السَّيْفُ لَمْ يَشْهَرْ، وَ الْجَأَشُ طَامِنٌ، وَ الرَّأْيُ لَمْ يُسَيِّتْخَصِفْ، وَ لَكِنْ أَسْرَعْتُمْ عَلَيْنَا كَطَيْرِةِ الدَّبَابِ، وَ تَدَاعَيْتُمْ إِلَيْهَا كَتَدَاعَى الْفَرَّاشِ، فَقَبِّحًا لَكُمْ، فَإِنَّمَا

أَنْتُمْ مِنْ طَوَاغِيتِ الْأُمَّةِ، وَشِدَاذِ الْأَحْزَابِ، وَتَيْدَةِ الْكِتَابِ، وَنَفْثَةِ الشَّيْطَانِ، وَعَضِيْبَةِ الْأَثَامِ، وَمُحَرِّفِي الْكِتَابِ، وَمُطْفِئِي السَّنَنِ، وَقَتْلَةَ أَوْلَادِ الْأَنْبِيَاءِ، وَمُبِيرِي عَتْرَةِ الْأَوْصِيَاءِ، وَمُلْحِقِي الْعَهَارِ بِالنَّسَبِ، وَمُؤَذِي الْمُؤْمِنِينَ، وَصِرَاحِ أَيْمَةِ الْمُشِيْتَهْرِيْنِ، الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ. وَأَنْتُمْ ابْنُ حَرْبٍ وَأَشْيَاعُهُ تَعْتَمِدُونَ، وَإِنَانَا تَخْذِلُونَ، أَجَلْ! وَاللَّهِ الْخَذْلُ فِيكُمْ مَعْرُوفٌ، وَشَجَّتْ عَلَيْهِ عُرُوقُكُمْ، وَتَوَارَتْهُ أُصُولُكُمْ وَفُرُوعُكُمْ، وَتَبَّتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَعَسَيْتُمْ صِدُورُكُمْ، فَكُنْتُمْ أَحْبَثَ شَيْءٍ سَخَا لِلنَّاصِبِ وَأَكْلَمَهُ لِلْغَاصِبِ، أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى التَّيَاكِيْنِ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ الْإِيمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا، وَقَدْ جَعَلْتُمْ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا فَأَنْتُمْ وَاللَّهِ هُمْ. أَلَا إِنَّ الدَّعِيَّ ابْنَ الدَّعِيِّ قَدْ رَكَزَ بَيْنَ اثْنَيْنِ، بَيْنَ الْقَتْلَةِ وَالذَّلَّةِ، وَهَيْهَاتَ مَا آخِذُ الدَّيِّئَةِ أَبِي اللَّهِ ذَلِكَ وَرَسُولُهُ، وَجُدُودٌ طَابَتْ، وَحُجُورٌ طَهَّرَتْ، وَأَنْوْفٌ حَمِيَّةٌ، وَنَفُوسٌ أَيْبَةٌ، لَا تُؤَثِّرُ طَاعَةَ اللَّئَامِ عَلَى مَصَارِعِ الْكِرَامِ، أَلَا قَدْ أَعْدَرْتُ وَأَنْدَرْتُ، أَلَا إِنِّي زَاحِفٌ بِهَذِهِ الْأَسِيرَةِ عَلَى قَلْبِ الْعِتَادِ، وَخَذَلَةَ الْأَصْحَابِ.»

«ای مردم! هلاکت و اندوه همیشگی بر شما باد! آیا با آن شور و شوق فراوان که ما را به یاری خویش طلبیدید، و ما برای فریاد رسی به سوی شما شتافتیم و به یاری تان برخاستیم، روا بود شمشیری را که برای دفاع از ما به دست گرفته بودید به روی ما بکشید؟ و آتش فتنه ای که دشمن شما و ما فراهم ساخته بود بر ضد ما صفحه ۴۳۰ شعله‌ور سازید؟! یک پارچه بر ضد دوستانتان و به یاری دشمنانتان برخاستید. بی آن که آنان در میان شما به عدل رفتار کرده باشند و آرزویی از شما بر آورده سازند به جز اندک مال حرام و زندگی پستی که بدان طمع دارید و بی آن که از ما گناهی سرزده باشد، یا سخن ناروایی گفته باشیم؟ پس وای بر شما! که از ما روی بر تافته و از یاری ما سر باز زدید. آنگاه که شمشیرها در نیام و دلها آرام، و فکرها بی تشویش بود، شما آتش فتنه را آماده ساختید و مانند مور و ملخ از هر سو به جانب ما روی آوردید و بسان پروانه‌ها از هر سو هجوم آوردید. پس رویتان زشت باد! شما باید همان طاغوت‌های این امت، و بازماندگان احزاب، و رها کنندگان کتاب و پیروان شیطان و گروه گناهکاران و تحریف کنندگان کتاب خدا و خاموش کنندگان سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و کشندگان فرزندان انبیا و نابود کنندگان عترت اوصیا و ملحق کنندگان ناپاکان به صاحبان نسیبهای پاک و آزار دهندگان مؤمنان و فریاد رسان رهبران استهزاگر که قرآن را پاره پاره کردند. شما به پسر حرب (معاویه) و پیروانش تکیه می کنید و دست از یاری ما بر می دارید؟! آری به خدا سوگند! که این پیمان شکنی خوی دیرینه شماست و ریشه‌های وجود شما بر آن استوار گشته و شاخه‌های شما از آن رشد یافته و دل‌های شما بر آن روئیده و سینه‌های شما با آن پوشیده است. شما برای باغبان خود پلیدترین نهال، ولی برای تجاوزکاران غاصب، لقمه ای گوارا و لذیذید! لعنت خدا بر پیمان شکنانی که میثاق‌های محکم خود را شکستند. شما خدا را ضامن پیمانهای خود قراردادید، به خدا سوگند شما همان پیمان شکنان هستید!». هان بهوش باشید! که این (یزید) ناپاک زاده، فرزند ناپاک زاده مرا در میان دو انتخاب قرار داده است: کشته شدن یا قبول ذلت و چقدر دور است که ما تن به ذلت صفحه ۴۳۱ دهیم، (۱) خداوند و پیامبر او هرگز برای ما ذلت و زبونی نمی پسندند و نیاکان پاک سرشت و دامن‌های پاکی که ما را پرورانده‌اند و بزرگ مردان غیرتمند و انسان‌های با شرافت این را از ما نمی پذیرند. هرگز! ما هیچگاه فرمانبرداری فرومایگان را بر مرگ شرافتمندانه ترجیح نخواهیم داد. بدانید من با شما اتمام حجت کردم و شما را از عاقبت کارتان بیم دادم. به هوش باشید! من با همین خاندان و یاران اندک و آمادگی کم، با شما پیکار می کنم (و آماده شهادتم!). آنگاه این اشعار را خواند: فَإِنْ نَهَزِمُ فَهَزَامُونَ قَدَمًا وَإِنْ نَهَزِمُ فَغَيْرُ مَهْزَمِينَ وَمَا أَنْ طَبْنَا جُبْنَ وَ لَكِنْ مَنَانَا وَ دَوْلَةُ آخِرِنَا «اگر ما در جنگ، دشمن را درهم بشکنیم، این شیوه دیرین ما است و اگر (به ظاهر) شکست بخوریم، باز هم شکست از ما نیست (و در حقیقت دشمنان ما شکست خورده‌اند). ترس زبینه ما نیست ولی اینک دولت و حکومت دیگران با کشتن ما هموار گشته است». (آنگاه ادامه داد که: «أَمَا إِنَّهُ لَا تَلْبَثُونَ بَعْدَهَا إِلَّا كَرِيْثَ مَا يَزَكِبُ الْفَرَسَ، حَتَّى تَدُوْرُ بِكُمْ دَوْرَ الرَّحَى، عَهْدٌ عَهْدُهُ إِلَيَّ أَبِي عَنْ جَدِّي، فَأَجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَ شَرَكَاءَكُمْ فَكَيْدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تَنْظُرُونَ، إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَ رَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۲) اللَّهُمَّ أَحْبِسْ عَنْهُمْ قَطِرَ السَّمَاءِ، وَ ابْعَثْ عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسَنَى يُوسُفَ، وَ سَلِّطْ عَلَيْهِمْ غَلَامَ ثَقِيفٍ يُشْفِيهِمْ كَأَسَا مُضْبِرَةً، فَلَا يَدْعُ فِيهِمْ أَحَدًا، قَتْلَهُ بِقَتْلِهِ وَ ضَرْبَهُ بِضَرْبِهِ، پاورقی ۱. در کتاب احتجاج (ج ۲، ص ۹۹) به

این تعبیر آمده است: «قَدْ تَرَكْنِي بَيْنَ السَّلَةِ وَالذَّلَّةِ وَهَيْهَاتَ لَهُ ذَلِكَ مِنِّي! هَيْهَاتَ مِنَّا الذَّلَّةُ». ۲. هود، آیه ۵۶. صفحه ۴۳۲ بِنْتَقِمَ لِي وَلَاؤِلِيَّائِي وَلَا هَيْلَ بَيْتِي وَأَشْيَاعِي مِنْهُمْ، فَبَانَهُمْ عَرُونَا وَكَذَّبُونَا وَخَذَلُونَا، وَأَنْتَ رَبُّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ». «شما پس از من چندان باقی نخواهید ماند، مگر به مقدار سوارکاری که بر مرکب خود سوار شود. روزگار چون سنگ آسیا بر شما بگردد (و شما را به کیفر کردارتان برساند). این پیشگویی از آینده را پدرم از جدّم پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله) به من خبر داده است. پس فکر خویش و همراهان خود را جمع کنید و همگی با من پیکار کنید و مهلتم ندهید، که من بر خدا که پروردگار من و شماست توکل کرده ام «و هیچ جنبنده ای نیست مگر این که زمام امورش به دست خداست. پروردگارم بر راهی راست است». خداوند! باران را از آنان دریغ دار، و سال های قحطی، بسان خشکسالی زمان یوسف، بر آنان پدید آور، و آن فرزند ثقیف (حجّاج) را بر آنها مسلط ساز تا جام زهر ذلت و حقارت را بر کامشان فرو ریزد و کسی را در میانشان سالم و امگنارد تا آنجا که در برابر هر قتلی که انجام داده اند به قتلی و در برابر هر ضربه ای که زده اند، به ضربه ای گرفتار شوند و انتقام خون من و دوستان و اهل بیتم را از اینها بگیرد. چرا که اینها به ما نیرنگ زدند و ما را تکذیب کرده و بی یاور گذاردند. خدایا! تویی پروردگار ما، بر تو توکل کرده و به سوی تو بازگشت می نمایم که بازگشت همه به سوی توست». سپس امام (علیه السلام) فرمود: «أَيُّنَ عَمْرُ بْنُ سَعْدٍ؟ أَدْعُو لِي عَمْرُ! عمر بن سعد کجاست؟ او را نزد من بخوانید!». عمر سعد را در حالی که راضی به این ملاقات نبود، فرا خواندند. امام (علیه السلام) به او فرمود: «يَا عَمْرُ أَنْتَ تَقْتُلَنِي؟ تَزَعَمُ أَنْ يُؤَلِّكَ الدَّعِيُّ ابْنَ الدَّعِيِّ بِلَادِ الرِّيِّ وَجُرْجَانِ، وَاللَّهِ لَا صَفْحَةَ ۴۳۳ تَهْتَأُ بِذَلِكَ أَبَدًا، عَهْدًا مَعْهُودًا، فَاصْبِرْ مَا أَنْتَ صَانِعٌ، فَإِنَّكَ لَا تَفْرُحُ بَعْدِي بِدُنْيَا وَلَا آخِرَةً، وَلَكَأَنِّي بِرَأْسِكَ عَلَى قَصَبِهِ قَدْ نُصِبَ بِالْكُوفَةِ، يَتْرَاهُ الصَّبِيَّانُ وَيَحْتَدُونَهُ عَرَضًا بَيْنَهُمْ؛ يَا عُمَرُ تُو مِي خَوَاهِي مَرَا بَه قَتْل بَرَسَانِي؟ گمان می کنی که آن مرد ناپاک فرزند ناپاک (ابن زیاد) حکومت ری و گرگان را به تو می بخشد؟ به خدا سوگند که هرگز طعم خوش آن روز را نخواهی چشید. این پیمانی است (الهی) غیر قابل تغییر، هر چه از دستت برآید انجام ده، که پس از من نه در دنیا و نه در آخرت شادمان نخواهی شد، گویی می بینم سر تو را در کوفه بر «نی» افراشته و کودکان آن را هدف قرار می دهند و به آن سنگ می زنند!». (۱) آنها که به نهج البلاغه علی (علیه السلام) آشنا هستند می دانند، کار امام (علیه السلام) و برنامه او مانند پدرش علی (علیه السلام) روشنگری و بیدارسازی بود، و از طرق مختلف این هدف الهی را دنبال می کرد، تا نسبت به آنها که اندک امیدی به هدایتشان هست، اتمام حجت شود. گاه از طریق تشویق و بشارت، گاه از طریق عواطف انسانی، گاه به وسیله اعتقادات دینی و مذهبی، و گاه از طریق انذار و تهدید به عذاب های الهی، این هدف را پی گیری می کرد. ولی افسوس آن گروه ستمگر و خیره سر، کمترین لیاقت هدایت را نداشتند و در گرداب دنیاپرستی آن چنان غوطه‌ور بودند، که به گمان آب، در پی سراب می دویدند! تمام قرائن و شواهد نشان می دهد که امام (علیه السلام) و یارانش کاملاً از شهادت خود خبر داشتند، و کمترین ترسی از این نظر به خود راه نمی دادند. آنها مرگ شرافتمندانه را در زیر ضربات تیر و خنجر و شمشیر، بر زندگی توأم با ذلت در سایه کاخ های پر شکوه ترجیح داده بودند، و در هیچ یک از این کلمات پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۲، ص ۶-۸ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸-۱۰. صفحه ۴۳۴ کمترین تردیدی دیده نمی شود؛ چون می دانستند این مرگ مایه حیات جاویدان، و مایه حیات جامعه اسلامی و بیداری آنها و نجات اسلام از چنگال احزاب جاهلی و منافقان است، گوارا باد بر آنها، گوارا باد، هِنِيئًا لَهُمْ ثُمَّ هِنِيئًا لَهُمْ.

۷۵ - اعتراف کوفیان در مقابل منطق گویای امام (علیه السلام)

امام (علیه السلام) در مقابل لشکر در حالی که بر شمشیر خود تکیه داده بود با صدای بلند فرمود: شما را به خدا سوگند! آیا مرا می شناسید؟ گفتند: آری، تو فرزند و سبط رسول خدایی. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)؟ شما را به خدا سوگند! آیا می دانید جدّم رسول خداست؟». آری. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَبِي عَلِيٌّ بِنِ أَبِي طَالِبٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)؟

شما را به خدا! آیا می دانید پدرم علی بن ابیطالب است؟». - آری. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أُمَّي فَاطِمَةَ الرَّهْرَاءِ (علیها السلام) بِنْتُ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى (صلی الله علیه و آله)؟ شما را به خدا! آیا می دانید مادرم فاطمه دختر پیامبر است؟». - آری. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ خِدَّتِي خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ أَوْلُ نِسَاءِ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِسْلَامًا؟ شما را به خدا سوگند! آیا می دانید جدّه ام، خدیجه دختر خویلد، اولین زن مسلمان این امت است؟». صفحه ۴۳۵ - آری. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ حَمْرَةَ سَيِّدِ الشَّهَدَاءِ عَمِّي أَبِي؟ شما را به خدا سوگند! آیا می دانید حمزه سید الشهداء، عموی پدر من است؟». - آری. «أُنشِدُكُمْ اللَّهَ! هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ جَعْفَرَ الطَّيَّارِ فِي الْجَنَّةِ عَمِّي؟ شما را به خدا! آیا می دانید جعفر طیار عموی من است؟». - آری. سپس امام بعد از گرفتن این اقرارها و اقرارهای دیگر فرمود: «فِيمَ تَسْتَحِلُّونَ دَمِي؟ پس چرا و به چه دلیل ریختن خونم را مباح می‌شمیرید؟!...». آنها که هیچ پاسخ منطقی نداشتند گفتند: ما تمام اینها را می‌دانیم، ولی دست از تو بر نخواهیم کشید تا با تشنگی جان دهی!... (۱) امام (علیه السلام) با شواهد زیادی که در بحث‌های گذشته آمد به خوبی می‌دانست، راهی جز شهادت فی سبیل الله در پیش ندارد. ولی مهم این بود که این شهادت، قاطبه مسلمین را بیدار کند و تکان سختی به افکار عمومی دهد، و این امر میسر نبود مگر این که از تمام جهات اتمام حجت و تبیین موقعیت شود. مبادا فردا بعضی ادعا کنند لشکریان یزید امام (علیه السلام) را به خوبی نشناخته بودند و به گمان این که یک فرد خارجی است خون آن حضرت را ریختند. امام (علیه السلام) تمام این بهانه‌ها را با خطبه‌های مختلف و مکرر خود از آنان گرفت و سند رسوایی آنها را در تاریخ اسلام و بشریت ثبت کرد! پاورقی ۱. امالی صدوق، ص ۱۳۵ و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۸ (با مختصر تفاوت). صفحه ۴۳۶

۷۶ - سخنان امام (علیه السلام) به اصحاب بزرگوارش

طبق روایتی از امام باقر (علیه السلام)، امام (علیه السلام) قبل از شهادتش به اصحاب خویش رو کرد و فرمود: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لِي: «إِنَّكَ سَتَسَاقُ إِلَى الْعِرَاقِ وَ هِيَ أَرْضٌ قَدِ اتَّقَى بِهَا النَّبِيُّونَ وَ أَوْصِيَاءُ النَّبِيِّينَ وَ هِيَ أَرْضٌ تُدْعَى «عَمُورًا» وَ إِنَّكَ تَسْتَشْهَدُ بِهَا وَ يُسْتَشْهَدُ مَعَكَ جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِكَ لَا يَجِدُونَ أَلَمَ مَسِّ الْحَدِيدِ وَ تَلِي: (قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ) يَكُونُ الْحَرْبُ بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَيْكَ وَ عَلَيْهِمْ؟ پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: «فرزندم! تو به سرزمین عراق کشانده خواهی شد و آن سرزمینی است که پیامبران و جانشینان پیامبران در آن با یکدیگر دیدار کرده‌اند و به آن «عمورا» گفته می‌شود. تو در آنجا به شهادت خواهی رسید و با تو گروهی از یارانت که (از شوق لقای پروردگار) درد ضربات شمشیر و نیزه را احساس نمی‌کنند، به شهادت خواهند رسید». آنگاه این آیه را تلاوت کرد: «قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَ سَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ؟» گفتیم، ای آتش بر ابراهیم سرد و سلام باش! (۱)، آن جنگ نیز بر تو و یارانت سرد و سلام خواهد بود». (۲) مقام والای یاران و اصحاب سید الشهداء (علیه السلام) در این چند جمله به خوبی نمایان است، آنها چنان فانی در عشق خداوند بودند، که حتی درد ضربات شمشیر و نیزه را بر بدن‌های خود احساس نمی‌کردند. جای تعجب نیست، هنگامی که در یک عشق مجازی زودگذر زنان مصر دست‌های خود را بی‌خبر ببرند و آگاه نشوند، این پاکبازان کوی عشق الهی و شهادت، نباید پاورقی ۱. انبیاء، آیه ۶۹. ۲. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۰. صفحه ۴۳۷ زخم تیر و خنجر را بر پیکر خود احساس کنند. آری! آنها ابراهیموار در آتش نمرودیان زمان وارد شدند و این آتش بر آنها برد و سلام شد و لذت دیدار محبوب همه چیز را از یاد آنها برد!

۷۷ - بشتابید ای دلیرمردان!

روز عاشورا عمر بن سعد تیر را بر کمان نهاد و به سوی یاران امام هدف گرفت و رها ساخت و گفت: همگی نزد امیر (عبیدالله بن زیاد) گواهی دهید اول کسی که به سوی آنان تیر انداخت من بودم! به دنبال او لشکرش سپاه امام را تیرباران کردند. امام (علیه السلام)

السلام) به یارانش فرمود: «قَوْمُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ إِلَى الْمَوْتِ الَّذِي لَا يَبِيدُ مِنْهُ، فَإِنَّ هَذِهِ السَّهَامَ رُسُلُ الْقَوْمِ إِلَيْكُمْ، خُدا رحمتان کند! بشتابید به سوی مرگی که از آن چاره ای نیست، این تیرها فرستادگان این جماعت است!». پس اصحاب آن حضرت (شجاعانه با دشمن درگیر شدند و) بخشی از روز را پیکار کردند تا آن که گروهی از یاران امام (علیه السلام) شربت شهادت نوشیدند، در این هنگام، امام (علیه السلام) دست بر محاسن شریفش گذاشت و فرمود: «اِسْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ إِذْ جَعَلُوا لَهُ وَلَدًا، وَاسْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى النَّصَارَى إِذْ جَعَلُوهُ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ، وَاسْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى الْمُجُوسِ إِذْ عَبَدُوا الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دُونَهُ، وَاسْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى قَوْمِ اتَّفَقَتْ كَلِمَتُهُمْ عَلَى قَتْلِ ابْنِ بِنْتِ نَبِيِّهِمْ، أَمَا وَاللَّهِ لَا أُجِيبُهُمْ إِلَى شَيْءٍ مِمَّا يُرِيدُونَ حَتَّى أَلْقَى اللَّهُ تَعَالَى وَ أَنَا مُخَضَّبٌ بِدَمِي». «غضب خداوند آنگاه بر قوم یهود شدت گرفت که برای او فرزند قائل شدند، و بر امت مسیح آن هنگام غضب خداوند شدت گرفت که او را یکی از سه خدا دانستند و بر زرتشتیان وقتی خشمگین شد که به جای خدا، ماه و خورشید را پرستیدند و غضب خداوند اکنون بر این گروه شدت گرفت که بر کشتن پسر دختر پیغمبر خود، هماهنگ صفحه ۴۳۸ شدند! به خدا سوگند! آنچه را (از تسلیم در برابر ظلم و تن دادن به ذلت) از من می خواهند، اجابت نخواهم کرد، تا آن که آغشته به خون خویش، خداوند را ملاقات کنم!». (۱) لحظات حساسی بود، گویی آسمان به تماشا نشسته بود و زمین در انتظار تا این صحنه های پر غوغا و فراموش نشدنی را بنگرند، و پیکار شیرمردانی را که جز به خدا نمی اندیشیدند و آغوش خود را برای شهادت گشوده بودند، نظاره کنند و به آن همه عظمت و ایثار آفرین گویند! هزاران آفرین!

۷۸ - آخرین نماز!

یاران امام (علیه السلام) دلاورانه پیکار می کردند و یکی پس از دیگری به شرف شهادت نایل می آمدند. ابوثمامه صائدی (مردی از یاران آن حضرت) عرض کرد: ای ابا عبدالله! جانم به فدایت، می بینم این گروه به تو نزدیک شده اند. به خدا سوگند! پیش از تو، من باید کشته شوم! ولی دوست دارم چون خداوند را ملاقات می کنم، این آخرین نماز را - که وقتش رسیده است - با تو خوانده باشم. امام (علیه السلام) سر به سوی آسمان برداشت و فرمود: «ذَكَرْتَ الصَّلَاةَ، جَعَلَكَ اللَّهُ مِنَ الْمُصَلِّينَ الذَّاكِرِينَ! نَعَمْ، هَذَا أَوَّلُ وَقْتِهَا، نَمَاز را به یاد آوردی خداوند تو را از نماز گزاران قرار دهد. آری، اکنون وقت فضیلت نماز است». سپس فرمود: پاورقی ۱. لهوف، ص ۱۵۸ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۲. صفحه ۴۳۹ «سَلُّوهُمْ أَنْ يَكْفُوا عَنَّا حَتَّى نُصَلِّيَ، از این گروه بخواهید از ما دست بشویند تا نماز گزاریم». حصین بن تمیم (یکی از فرماندهان سپاه یزید) فریاد برآورد که: «نماز شما پذیرفته نیست!!». «حبیب بن مظاهر» در پاسخش گفت: «ای حمار! می پنداری که نماز از آل رسول خدا پذیرفته نیست و نماز تو پذیرفته است». (۱) در روایتی دیگر از ابومخنف می خوانیم: امام حسین (علیه السلام) (به جای حجاج بن مسروق، مؤذن رسمی خود) اذان گفت و چون از آن فارغ شد، فریاد برآورد: «يَا وَيْلَكَ يَا عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ أَنْسَيْتَ شَرَايِعَ الْأِسْلَامِ، أَلَا تَقِفُ عَنِ الْحَزْبِ حَتَّى نُصَلِّيَ وَ تَصِيَلُونَ وَ نَعُودُ إِلَى الْحَزْبِ، وای بر تو! ای ابن سعد! آیا احکام و دستورات اسلامی را فراموش کرده ای؟ چرا در این هنگام دست از جنگ نمی کشی تا نماز به پا داریم و شما نیز نماز بخوانید و آنگاه به نبرد ادامه دهیم؟». ابن سعد پاسخی نداد و امام (علیه السلام) ندا داد: «إِسْتِخْوَذَ عَلَيْهِ الشَّيْطَانُ، شیطان بر او چیره شده است!!». (۲) و در روایتی آمده است: بعضی از یاران جلو امام ایستادند و سینه را سپر کردند و امام آخرین نماز خود را در زیر تیرهای دشمن خواند! (۳) این نماز تاریخی و بی نظیر، روح نماز را زنده کرد و مفهوم نماز را برای راهیان راه حق آشکار ساخت و معنی واقعی عبودیت و پاکبازی در راه معبود را نشان داد، و قلم سرخ بر معبودهای خیالی و بت های شیطانی دنیاپرستان و بندگان زر و زور کشید، و پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۳۴ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۱ (با مختصر تفاوت). ۲. معالی السبطين، ج ۱، ص ۳۶۱. ۳. اعیان الشیعة، ج ۱، ص ۶۰۶. صفحه ۴۴۰ اگر امروز از مأذنه های بلند شهرها صدای تکبیر و اذان بلند است به برکت آن نماز و اذان است و چه زیباست که در این سال ها، دسته جات عزاداری به هنگام ظهر

عاشورا در هر کوی و برزن و هر مکانی هستند، توقف می کنند و نماز بجا می آورند.

۷۹ - درهای بهشت به رویتان گشوده شد!

هنگامی که امام (علیه السلام) نماز ظهر عاشورا را خواند به یارانش خطاب کرد و فرمود: «یا أَصْحَابِی إِنَّ هَذِهِ الْجَنَّةَ قَدْ فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا، وَ اتَّصَلَتْ أَنْهَارُهَا، وَ ائْتَعَتْ نِمَارُهَا، وَ زُيِّنَتْ قُصُورُهَا، وَ تَأَلَّفَتْ وُلْدَانُهَا وَ حُورُهَا، وَ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَ الشُّهَدَاءُ الَّذِينَ قَتَلُوا مَعَهُ، وَ أَبِي وَ أُمِّي يَتَوَقَّعُونَ قُدُومَكُمْ، وَ يَتَبَاشَرُونَ بِكُمْ، وَ هُمْ مُسْتَأْفُونَ إِلَيْكُمْ، فَحَامُوا عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ ذَبُّوا عَنْ حَرَمِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله)». «ای یاران من! به راستی این بهشت است که درهای آن گشوده شده است. نهرهایش به هم پیوسته و میوه هایش رسیده و قصرهایش آراسته، و غلامان و حورش (در انتظار شما) گرد آمده اند، و این رسول خدا و شهدایی که در رکابش به شهادت رسیدند و پدر و مادر من است که همگی انتظار شما را می کشند و بشارت آمدن شما را می دهند و مشتاق دیدار شمایند. از دین خدا حمایت کنید و از حرم رسول خدا دفاع نمایید». سپس امام (علیه السلام) خاندان و زنانش را صدا زد آنان پریشان حال بیرون آمدند و به یاران امام (علیه السلام) ندا دادند: «ای جماعت مسلمانان و ای گروه مؤمنان! شما را به خدا! از دین خدا حمایت کنید و از حرم رسول خدا دفاع نمایید و از امام و فرزند دختر پیامبرتان پشتیبانی کنید، چرا که خداوند به سبب ما، شما را آزمایش کرده است و اکنون شما همسایگان ما در جوار جد ما و بزرگواران و محبان ما می باشید. پس دفاع کنید، خداوند از ناحیه ما به صفحه ۴۴۱ شما برکت عنایت فرماید. آنگاه امام حسین (علیه السلام) فرمود: «یا أُمَّةَ الْقُرْآنِ! هَذِهِ الْجَنَّةُ فَاطْلُبُوهَا، وَ هَذِهِ النَّارُ فَاهْرَبُوا مِنْهَا؛ ای امیرت قرآن! این بهشت است. آن را به دست آورید و این هم آتش جهنم است، از آن بگریزید». یاران امام (علیه السلام) به ندای آن حضرت لبیک گفتند و صدای گریه (شوق) بلند کردند. (۱) راستی جوشش عشق و عرفان در این لحظات حساسی که امام و یارانش آغوش خود را برای شهادت گشوده اند شگفت انگیز است. کلمات و واژه ها از شرح و بیان آن عاجز است. امام (علیه السلام) با صراحت خبر از شهادت و پرواز آنها به سوی بهشت می دهد و یاران گریه شوق سر می دهند و مسرورند. این لحظات پرشکوه در تاریخ کربلا برای همیشه ثبت و جاودانی شد و این همه ایثار و فداکاری و علم و ایمان و عشق به عنوان درسی ماندگار در پیشانی تاریخ پر افتخار آن بزرگ مردان برای همیشه می درخشد و راه و رسم زندگی شرافتمندانه و مرگ با عزت و عظمت را ترسیم می کند. ای کاش جامی از این شراب طهور هم نصیب و بهره ما گردد، و در زمره محرومان نباشیم. آمین یا رب العالمین.

۸۰ - خدایا شاهد باش

حضرت علی بن الحسین (علیه السلام) (علی اکبر) اولین فرد از بنی هاشم بود که آماده نبرد شد. او زیباترین و خوشخوترین مردم بود. سن شریف آن حضرت را در هنگام پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۱، ص ۳۶۰. صفحه ۴۴۲ شهادت ۱۹ سال یا ۱۸ سال و به روایتی ۲۵ سال نوشته اند. او اولین شهید از آل ابی طالب است که روز عاشورا نزد پدر گرامی اش آمد و اذن میدان طلبید. امام (علیه السلام) بی درنگ به او اجازه فرمود و در همان حال ناامید از حیات او، به قامت رعناش نگریست و باران اشک از دیدگانش فرو ریخت. هنگامی که امام (علیه السلام) به چهره نورانی فرزندش «علی اکبر» نگریست، سر به سوی آسمان برداشت و عرض کرد: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَي هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ، فَقَدْ بَرَزَ إِلَيْهِمْ غُلَامٌ أَشْبَهُ النَّاسِ خَلْقًا وَ خُلُقًا وَ مَنْطِقًا بِرَسُولِكَ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله)، كُنَّا إِذَا اشْتَقْنَا إِلَى نَبِيِّكَ نَظَرْنَا إِلَى وَجْهِهِ، اللَّهُمَّ امْنَعْهُمْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ، وَ قَرِّفْهُمْ تَفْرِيقًا، وَ مَرِّفْهُمْ تَمْرِيقًا، وَ اجْعَلْهُمْ طَرَائِقَ قَدَدَاءَ، وَ لَا تُرْضِ الْوَلَاةَ عَنْهُمْ أَبَدًا، فَإِنَّهُمْ دَعَوْنَا لِنُنْصِرُونَ نَا ثُمَّ عَدُوا عَلَيْنَا يُقَاتِلُونَنَا». «خدایا! بر این گروه ستمگر گواه باش که اینک جوانی به مبارزه با آنان می رود که از نظر صورت و سیرت و گفتار، شبیه ترین مردم به رسول تو، حضرت محمد (صلى الله عليه وآله) است. ما

هر زمان که مشتاق دیدار پیامبرت می شدیم، به چهره او می نگریم. خدایا! برکات زمین را از آنان دریغ دار، و اجتماع آنان را پراکنده و متلاشی ساز و آنان را گروه‌های مختلف و متفاوتی قرار ده، و الویان آنها را هیچگاه از آنان راضی مگردان! که اینان ما را دعوت کردند تا به یاری ما برخیزند ولی اینک ستمکارانه به جنگ با ما برخاستند». پس امام (علیه السلام) رو به عمر بن سعد کرده، فریاد زد: «مَالِكُ؟ قَطَعَ اللَّهُ رَحِمَكَ! وَلَا بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَمْرِكَ، وَسَلَطَ عَلَيْكَ مَنْ يَذْبُحُكَ بَعْدِي عَلَى فِرَاشِكَ، كَمَا قَطَعَتْ رَحِمِي وَلَمْ تَحْفَظْ قَرَابَتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) خدا نسل تو را ریشه کن کند و به هیچ کارت برکت ندهد و بر تو کسی را چیره سازد که سرت را بعد از من در بستر از تن جدا سازد، همان گونه که تو رشته رحم مرا قطع کردی، و صفحه ۴۴۳ پیوند مرا با رسول خدا نادیده گرفتی!». آنگاه امام با صدای رسا این آیه را تلاوت کرد: «إِنَّ اللَّهَ اضْيَطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ * ذُرِّيَّةً بَعْضُهُمْ مِمَّنْ بَعْضٌ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» خداوند آدم و نوح و آل ابراهیم و آل عمران را بر جهانیان برتری داد، آنها فرزندان (و دودمانی) بودند که (از نظر پاکی و تقوی و فضیلت) بعضی از بعضی دیگر گرفته شده بودند و خداوند شنوا و داناست». (۱) در این هنگام علی اکبر بر سپاه اموی حمله کرد در حالی که این رجز را می خواند: اَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ نَحْنُ وَبَيْتُ اللَّهِ أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ وَاللَّهِ لَا يَحْكُمُ فِينَا ابْنُ الدَّعِيِّ أَطْعَمَكُمْ بِالرُّمْحِ حَتَّىٰ يَشْتَنِي أَضْرِبُكُمْ بِالسَّيْفِ أَحْمَىٰ عَنْ أَبِي ضَرْبِ غُلَامِ هَاشِمِيٍّ عَلَوِيٍّ «منم علی پسر حسین فرزند علی، به خانه خدا سوگند! ما به رسول خدا از همه کسی سزاوارتریم. به خدا سوگند! پسر زیاد را نمی رسد که درباره ما حکم کند. آنقدر با نیزه بر شما بزنم تا کج شود، در حمایت از پدرم، با شمشیر بر شما ضربت فرود آورم ضربتی چون ضربت جوان هاشمی علوی!». پس از بر سپاه دشمن تاخت و بسیاری از آنان را به هلاکت رساند به گونه ای که دشمن از کثرت کشته شدگان به فغان آمد. با آن که تشنگی بر آن حضرت چیره شده بود یکصد و بیست نفر را به خاک افکند، و در حالی که زخم های زیادی برداشته بود، نزد پدر آمد و عرض کرد: «يَا أَبَاهُ! أَلْعَطَشُ قَدْ قَتَلَنِي، وَثَقُلُ الْحَدِيدِ أَجْهَدَنِي، فَهَلْ إِلَىٰ شَرْبَةٍ مِنْ مَاءِ سَبِيلِ اتَّقَوِي بِهَا عَلَى الْأَعْدَاءِ» پدر جان! تشنگی مرا از پای در آورد و سنگینی سلاح ناتوانم پاورقی ۱. آل عمران، آیه ۳۳-۳۴. صفحه ۴۴۴ ساخت. آیا جرعه آبی هست که بتوانم بنوشم و به جنگ ادامه دهم؟!». امام (علیه السلام) فرمود: «يَا بَنِيَّ يَعِزُّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى عَلِيٍّ وَعَلَى أَبِيكَ، أَنْ تَدْعُوهُمْ فَلَا يُجِيبُونَكَ، وَتَسْتَعِيثُ بِهِمْ فَلَا يُغِيثُونَكَ، يَا بَنِيَّ هَاتِ لِسَانَكَ» پدر جان! چقدر بر حضرت محمد و علی و پدرت، ناگوار است که آنان را بخوانی ولی پاسخی به تو ندهند و از آنان یاری بطلبی ولی یاریت نکنند. ای فرزندم! زبان خود را نزدیک آر!». آنگاه امام (علیه السلام) زبان علی اکبر را در دهان گرفت و مکید و انگشتر خود را به او داد و فرمود: «خُذْ هَذَا الْخَاتَمَ فِي فَيْكِكَ وَارْجِعْ إِلَىٰ قِتَالِ عِدْوِكَ، فَإِنِّي أَرْجُوا أَنَّكَ لَا تُمَسِي حَتَّىٰ يَسْقِيكَ حِدْرُكَ بِكَأْسِهِ الْأَوْفَىٰ شَرْبَةً لَا تَطْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا» این انگشتر را در دهانت بگذار و به نبرد با دشمن بازگرد امیدوارم که هنوز به شب نرسیده جدت رسول خدا با جامی سرشار از شربت بهشتی تو را سیراب سازد، به گونه ای که پس از آن هرگز تشنه نگردی!». (۱) سخنان پرمعنی امام (علیه السلام) که حکایت از تسلیم و رضای مطلق در برابر انجام رسالت الهی و استقبال از شهادت می کند و همچنین پاسخ های این فرزند شجاع و برومند که حاکی از ایمان و اخلاص فوق العاده او است، درسهایی است بزرگ برای همه روهروان راه حق، مخصوصاً جوانان مسلمان که می تواند راهگشای آنها در تنگناهای زندگی باشد. اگر جرعه آبی از پدر می طلبد نه برای ادامه حیات چند روزه دنیاست، بلکه برای قدرت و قوت بیشتر جهت جهاد با دشمنان حق است، و آنگاه که شهادت با تمام پاورقی ۱. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۷؛ فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۰۷-۲۰۸ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴۲-۴۳. صفحه ۴۴۵ شکوه و عظمتش در برابر او قرار گرفت، پدر بزرگوارش بشارت می دهد که با جامی لبریز از شراب طهور بهشتی از دست جدش سیراب خواهد شد. آیا افتخاری از این برتر یافت می شود؟!.

پس از شهادت حضرت علی اکبر (علیه السلام) حضرت عبدالله بن حسن که بر اساس برخی از روایات همان قاسم بن حسن است آماده پیکار شد. او نوجوانی بود که هنوز به سن بلوغ نرسیده بود. هنگامی که نزد امام (علیه السلام) آمد و نگاه آن حضرت به او افتاد وی را در آغوش گرفت، با هم چنان گریستند که از حال رفتند. قاسم اجازه میدان رفتن خواست، ولی امام (علیه السلام) پذیرفت، آنقدر دست و پای امام را بوسه زد تا رضایت امام را جلب کرد و در حالی که اشک می ریخت به میدان آمد و این رجز را می خواند: **إِنْ تُنْكِرُونِي فَأَنَا ابْنُ الْحَسَنِ سِبْطُ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى وَ الْمُؤْتَمَنِ هَذَا حُسَيْنٌ كَالْأَسِيرِ الْمُؤْتَمَنِ بَيْنَ أَنْاسٍ لَأَسْقُوا صَوْبَ الْمُزَنِ** «اگر مرا نمی شناسید بدانید من فرزند امام حسنم! که او فرزند پیامبر بر گزیده و امین خداست! این حسین (علیه السلام) است که همانند اسیری است گروگان، میان گروهی که خداوند آنان را از باران رحمت خود سیراب نکند». چهره مبارکش همانند پاره ماه می درخشید، پیکار سختی کرد تا آنجا که با سن کمش سی و پنج نفر را بر زمین افکند. حمید بن مسلم می گوید: من در لشکر ابن سعد بودم به این نوجوان می نگرستم که پیراهن و لباسی بلند به صفحه ۴۴۶ تن و نعلینی به پا داشت که بند یکی پاره بود. فراموش نمی کنم که بند نعلین چپش بود. عمرو بن سعد از وی گفت: به خدا سوگند! من به او حمله می کنم (تا وی را از پای در آورم) گفتم: سبحان الله، این چه تصمیمی است؟ به خدا سوگند! اگر این نوجوان بر من حمله کند من به سوی وی دست تعدی دراز نخواهم کرد. همان گروهی که وی را احاطه کرده اند، او را بس است. گفت: نه، هرگز! به خدا سوگند! من بر او یورش خواهم برد، پس حمله کرد و برنگشت تا آن که با شمشیرش فرق او را شکافت. قاسم (علیه السلام) با صورت به زمین افتاد و فریاد زد: **عموجان! مرا دریاب. حمید بن مسلم می افزاید: امام (علیه السلام) چون باز شکاری صف ها را شکافت و مانند شیر ژیان حمله کرد و با شمشیر بر عمرو - قاتل قاسم - ضربتی زد که دستش را از بدن جدا کرد، عمرو در حالی که فریاد می کشید گریخت، کوفیان خواستند وی را از دست امام (علیه السلام) نجات دهند، ولی بدنش زیر سم اسبان قرار گرفت و کشته شد. هنگامی که گرد و غبار فرو نشست، دیدند امام (علیه السلام) بر بالین قاسم (علیه السلام) نشسته است و قاسم پاهایش را بر زمین می سایید. امام (علیه السلام) فرمود: **«عَزَّ وَاللَّهِ عَلَى عَمِّكَ أَنْ تَدْعُوهُ فَلَا يُجِيبُكَ، أَوْ يُعِينُكَ فَلَا يُعِينُكَ، أَوْ يُغْنِيكَ عَنْكَ، بَعْدَ لِقَاؤِ قَتْلِكَ**؛ به خدا سوگند! بر عمویت ناگوار است که وی را بخوانی ولی نتواند به تو پاسخی دهد، یا پاسخی دهد ولی نتواند تو را یاری کند و یا به کمکت بشتابد ولی تو را بی نیاز نکند. دور باد (از رحمت خدا) گروهی که تو را کشتند». در روایت دیگری آمده است که امام (علیه السلام) فرمود: **«بَعْدَ لِقَاؤِ قَتْلِكَ، وَمَنْ خَصَّ مَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيْكَ جَدُّكَ. عَزَّ وَاللَّهِ عَلَى عَمِّكَ أَنْ تَدْعُوهُ فَلَا يُجِيبُكَ، أَوْ يُجِيبُكَ ثُمَّ لَا يَنْفَعُكَ، يَوْمٌ وَاللَّهِ كَثُرَ وَاتْرَهُ وَقَلَّ نَاصِرُهُ**؛ دور باد (از رحمت خدا) گروهی که تو را کشتند و خونخواه تو از اینان در قیامت جد تو خواهد صفحه ۴۴۷ بود. به خدا سوگند! بر عمویت دشوار است که وی را بخوانی ولی نتواند پاسخ دهد یا پاسخ دهد ولی به حال تو سودی نبخشد. به خدا سوگند! امروز روزی است که رنج و مظلومیت عمویت فراوان و یورش اندک است». سپس امام (علیه السلام) پیکر خونین قاسم (علیه السلام) را برداشت و به سوی خیمه ها روانه شد. راوی می گوید: گویا هم اکنون می بینم سینه اش به سینه امام چسبیده بود و پاهایش به زمین کشیده می شد، با خود گفتم: امام چه می کند؟ دیدم او را آورده کنار شهدای اهل بیت (علیه السلام) قرار داد و آنگاه عرض کرد: **«اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عِدَدًا، وَاقْتُلْهُمْ بَدَدًا، وَلَا تُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا، وَلَا تَغْفِرْ لَهُمْ أَبَدًا**؛ صَبْرًا يَا بَنِي عُمُومَتِي، صَبْرًا يَا أَهْلَ بَيْتِي، لَا رَأَيْتُمْ هَوَانًا بَعِيدَ هَذَا الْيَوْمِ أَبَدًا؛ خدایا! از تعدادشان بکاه و آنان را پراکنده ساز و به قتل برسان و هیچ کس از آنان را باقی نگذار و هرگز آنان را نیامرز! ای عموزادگانم! صبر پیشه سازید! ای اهل بیتم! صبر کنید! بعد از این روز هرگز خواری نخواهید دید!». (۱)**

۸۲ - برادرم! برای لب تشنگان، آبی تهیه کن

عبّاس بن علی (علیه السلام) پرچمدار لشکر برادرش امام حسین (علیه السلام) بود. هنگامی که دید تمام یاران و برادران و

عموزادگان شربت شهادت نوشیدند، گریست و به شوق دیدار پروردگار جلو آمد و پرچم را بر گرفت و از برادرش امام حسین (علیه السلام) اجازه میدان خواست. امام (علیه السلام) (که از فراق برادر سخت ناراحت بود) به سختی گریست به گونه ای که محاسن شریفش از اشک دیدگانش تر شد، و فرمود: «یا اخی کُنْتَ الْعَلَامَةَ مِنْ عَسْكَرِي وَ مُجْمَعِ عَدَدِنَا، فَإِذَا أَنْتَ عَدَوْتَ يُؤَلُّ جَمْعُنَا إِلَى الشُّتَاتِ، وَ عِمَارَتُنَا تَتَّبِعُ إِلَى الْخُرَابِ؛ برادر جان! تو نشانه (شکوه و عظمت و) برپایی پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۲، ص ۲۷-۲۸ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۴-۳۶. صفحه ۴۴۸ سپاه من و محور پیوستگی نفرات ما هستی. اگر تو بروی (و شهید شوی)، جمعیت ما پراکنده، و ویران می گردد». عباس (علیه السلام) عرض کرد: «فِدَاكَ رُوحُ أَخِيكَ يَا سَيِّدِي! قَدْ ضَاقَ صَدْرِي مِنْ حَيَاةِ الدُّنْيَا، وَ أُرِيدُ أَخَذَ الثَّارِ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقِينَ؛ جان برادرت فدایت، ای سرورم! سینه ام از زندگانی دنیا به تنگ آمده است، می خواهم از این منافقان انتقام (آن خون های پاک را) بگیرم!». امام (علیه السلام) فرمود: «إِذَا عَدَوْتَ إِلَى الْجِهَادِ فَاطْلُبْ لَهُؤُلَاءِ الْأَطْفَالِ قَلِيلًا مِنَ الْمَاءِ؛ اینک که آهنگ میدان داری برای این کودکان، آبی تهیه کن». عباس (علیه السلام) رهسپار میدان شد و آنان را موعظه کرد و از عذاب خدا ترساند، ولی اثری نبخشید. به نزد برادرش بازگشت و ماجرا را گزارش داد، که ناگهان صدای العطش کودکان به گوشش رسید، بی درنگ بر اسب شد و نیزه و مشک را برداشت و به سوی فرات روانه شد. چهار هزار تن از مأموران فرات را محاصره کردند و هدف نیزه ها قرار دادند ولی آن حضرت دلاورانه لشکر دشمن را شکافت و هشتاد نفر از آنان را به خاک هلاکت افکند، و وارد فرات شد. هنگامی که خواست مقداری آب بیاشامد تشنگی امام حسین (علیه السلام) و اهل بیتش را به خاطر آورد، آب را روی آب ریخت، مشکش را پر کرد و بر دوش راست خود نهاد و به سوی خیمه رهسپار شد. دشمنان راه را بر وی بستند و از هر طرف آن حضرت را احاطه کردند. وی دلیرانه می جنگید تا نوفل ازرق دست راستش را از بدن جدا کرد. مشک را بر دوش چپ نهاد که نوفل آن را نیز از میج قطع کرد. مشک را به دندان گرفت، تیری آن را سوراخ کرد و آب آن ریخت. تیری دیگر آمد و بر سینه مبارکش نشست، و اسبش به زمین افتاد. صفحه ۴۴۹ صدا زد: برادر جان! مرا دریاب. هنگامی که امام حسین (علیه السلام) بر بالینش رسید وی را کشته دید، پس گریست. همچنین نقل شده است: هنگامی که عباس (علیه السلام) شهید شد امام حسین (علیه السلام) فرمود: «الآن إنكسرت ظهري وقلت حيتي؛ اینک کمرم شکست و راه چاره بر من محدود شد». آنگاه گریست و این اشعار را خواند: تَعَدَّيْتُمْ يَا شَرَّ قَوْمٍ بَبَغْيِكُمْ وَ خَالَفْتُمْ دِينَ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ أَمَا كَانَ خَيْرَ الرُّسُلِ أَوْصَاكُم بِنَا أَمَا نَحْنُ مِنْ نَجْلِ النَّبِيِّ الْمَسِيدِ أَمَا كَانَتْ الزُّهْرَاءُ أُمِّي دُونَكُمْ أَمَا كَانَ مِنْ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ أَحْمَدَ لِعُنْتُمْ وَ أَخْزَيْتُمْ بِمَا قَدْ جَنَيْتُمْ فَسَوْفَ تَلَاقُوا حَرَّ نَارٍ تَوْقَدُ «ای بدترین مردم! با ستمکاری خویش بر ما تعدی کردید، و با آیین پیامبر خدا محمد (صلی الله علیه و آله) مخالفت ورزیدید. آیا بهترین پیامبر، سفارش ما را به شما نکرده بود؟ آیا ما از نسل پیامبر راستین نیستیم؟ آیا جز این است که حضرت زهرا (علیها السلام) مادر من است نه شما؟ آیا او از نسل بهترین انسان ها نبود؟ به سبب جنایتی که مرتکب شدید ملعون و خوار گشتید، و به زودی گرفتار آتش شعلهور الهی خواهید شد!». (۱) در هر گام درسی است، درسی از فضیلت و ایثار، درسی از شجاعت و شهامت و از خودگذشتگی. پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴۱-۴۲. صفحه ۴۵۰ چه کسی در آن صحنه بی نظیر فداکاری حاضر بود که رسیدن عباس را به منع آب و نوشیدن و تشنه شهید شدن را گزارش دهد؟! امام حسین (علیه السلام) یا فرزندانش از دور تماشا می کردند؟! یا امام های بعد به الهام الهی خبر دادند؟ یا فرشتگانی که ناظر این منظره ایثار بی نظیر بودند پیام آوردند؟ و یا به صورتی دیگر؟! هر که بود و هر چه بود، در پیشانی تاریخ ثبت شد و برای همیشه برای رهروان راه حق به یادگار ماند.

۸۳- او طفلی شش ماهه است پس جرعه ای آب به وی برسانید!

هنگامی که امام (علیه السلام) شهادت خاندان و فرزندانش را دید و از آنان کسی جز امام و زنان و کودکان و فرزند بیمارش - امام سجاد (علیه السلام) - نماند، ندا داد: «هَلْ مِنْ ذَابٍّ يَدْبُّ عَنْ حَرَمِ رَسُولِ اللَّهِ؟ هَلْ مِنْ مُوَحَّدٍ يَخَافُ اللَّهَ فِينَا؟ هَلْ مِنْ مُغِيثٍ يَرْجُوا اللَّهَ

فِي إِغَاثَتِنَا؟ هَلْ مِنْ مُعِينٍ يَرْجُوا مَا عِنْدَ اللَّهِ فِي إِعَاثَتِنَا؟ آیا کسی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟ آیا خداپرستی در میان شما پیدا می شود که از خدا بترسد و ستم بر ما روا ندارد؟ آیا فریادرسای هست که برای خدا به فریاد ما برسد؟ آیا یاری کننده ای هست که با امید به عنایت خداوند به یاری ما برخیزد؟». با طنین افکن شدن ندای استغاثه امام (علیه السلام)، صدای گریه و ناله از بانوان حرم برخاست. امام (علیه السلام) به خیمه ها نزدیک شد و فرمود: «وَأُولُوْنِي عَلِيًّا ابْنِي الطُّفْلَ حَتَّى أُوَدِّعَهُ؛ فرزند خردسالم «علی» را به من بدهید تا با او وداع کنم». فرزندش را نزد وی آوردند. امام (علیه السلام) در حالی که طفلش را می بوسید، خطاب به او فرمود: «وَوَيْلٌ لِّهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ إِذَا كَانَ خَصِيْمُهُمْ جَدَّكَ؛ بدا به حال این گروه ستمگر آنگاه که صفحه ۴۵۱ جدت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آنان به مخاصمه برخیزد؟». هنوز طفل در آغوش امام آرام نگرفته بود که حرمله بن کاهل اسدی، او را هدف قرار داد و تیری به سوی وی پرتاب کرد و گلوی او را درید، خون سرازیر شد، امام (علیه السلام) دست ها را زیر گلوی آن طفل گرفت تا از خون پر شد؛ آنگاه خون ها را به سوی آسمان پاشید و گفت: «اللَّهُمَّ إِنْ حَبَسْتَ عَنَّا النَّصْرَ فَاجْعَلْ ذَلِكَ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَنَا؛ بار الها! اگر در این دنیا ما (در ظاهر) بر این قوم پیروز نشدیم، بهتر از آن را روزی ما فرما». بعد از شهادت آن طفل، امام (علیه السلام) از اسب پیاده شد و با غلاف شمشیر، قبر کوچکی کند و کودکش را به خونش آغشته ساخت و بر وی نماز گذارد (و دفن نمود). (۱)

علامه مجلسی می افزاید: امام فرمود: «هَيَّوْنَ عَلَيَّ مَا نَزَلَ بِي أَنَّهُ بَعِيْنِ اللَّهِ؛ این مصیبت بر من آسان است، چرا که در محضر خداست». امام باقر (علیه السلام) فرمود: «فَلَمْ يَشِقُقْ مِنْ ذَلِكَ الدَّمِ قَطْرَةٌ إِلَى الْأَرْضِ؛ از خون گلوی علی اصغر که امام آنها را به آسمان پاشید، قطره ای به زمین برنگشت!». در روایت دیگری آمده است که امام حسین (علیه السلام) فرمود: «لَا يَكُونُ أَهْوَنُ عَلَيْكَ مِنْ فَصِيلٍ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ حَبَسْتَ عَنَّا النَّصْرَ، فَاجْعَلْ ذَلِكَ لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَنَا؛ خدایا! فرزندم نزد تو کمتر از بچه ناقه صالح پیامبر نیست. خدایا! اگر پیروزی (ظاهری) را از ما دریغ داشته ای بهتر از آن را روزی ما فرما!». (۲) معالی السبطين از قول ابومخنف شهادت طفل شیرخوار را به گونه دیگری آورده است، می گوید: پاورقی ۱. مقتل الحسين خوارزمی، ج ۲، ص ۳۲ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۶.

۲. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۶-۴۷. صفحه ۴۵۲ امام (علیه السلام) پس از شهادت علی اکبر به خواهرش ام کلثوم فرمود: «يَا أُخْتَاهُ أَوْصِيكَ بِوَلَدِي الصَّغِيرِ خَيْرًا، فَإِنَّهُ طِفْلٌ صَغِيرٌ وَلَهُ مِنَ الْعُمْرِ سِتَّةٌ أَشْهُرٌ؛ خواهرم! به فرزند خردسالم نیکی کن، او خردسال است و تنها شش ماه دارد». ام کلثوم عرض کرد: «برادر جان! این طفل به مدت سه روز است که جرعه آبی ننوشیده است، از این گروه کمی آب بطلب!». امام (علیه السلام) با شنیدن این سخن، طفلش را گرفت و به سوی دشمن روانه شد و فرمود: «يَا قَوْمَ قَدْ قَتَلْتُمْ أَخِي وَأَوْلَادِي وَأَنْصَارِي وَمَا بَقِيَ غَيْرُ هَذَا الطُّفْلِ، وَهُوَ يَنْتَلِظِي عَطَشًا مِنْ غَيْرِ ذَنْبِ آتَاهُ إِلَيْكُمْ، فَاسْقُوهُ شَرْبَةً مِنَ الْمَاءِ؛ ای مردم! شما برادر و فرزندان و یارانم را کشتید و کسی جز این طفل که بی هیچ گناهی از تشنگی می سوزد، نمانده است، او را با جرعه آبی سیراب کنید». (۱) و به تعبیر «نفس المهموم» امام (علیه السلام) فرمود: «يَا قَوْمَ، إِنْ لَمْ تَزَحْمُونِي فَارْحَمُوا هَذَا الطُّفْلَ؛ ای مردم اگر به من رحم نمی کنید به این طفل خردسال رحم کنید». (۲) امام (علیه السلام) در حال گفتن این سخنان بود که بناگاه تیری از سوی ستمگری سیاه دل - حرمله بن کامل اسدی - حلقوم طفل را پاره کرد و از گوش تا گوش را درید. امام حسین (علیه السلام) کف دستش را زیر گلوی بریده طفل گرفت و چون از خون پر شد، آن را به آسمان پاشید و در روایت دیگر آمده است، امام دستانش را زیر گلوی طفل گرفت و گفت: «يَا نَفْسِ اصْبِرِي فِيمَا أَصَابَكَ، إِلَهِي تَرَى مَا حَلَّ بِنَا فِي الْعَاجِلِ فَاجْعَلْ ذَلِكَ ذَخِيرَةً لَنَا فِي پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۱، ص ۴۱۸. ۲. نفس المهموم، ص ۳۴۹. صفحه ۴۵۳ الأجل؛ ای نفس! در برابر این همه مصیبت شکيبا باش! خدایا! تو می بینی که در این دنیای فانی چه مصائبی برای ما رخ داده، پس آن را برای روز رستاخیزمان ذخیره ساز!». (۱) در روایت دیگری آمده است که امام (علیه السلام) گفت: «اللَّهُمَّ أَنْتَ تَعَلَّمْتَ أَنَّهُمْ دَعَوْنَا لِنُصِيْرُونَا فَخَذَلُونَا وَأَعَانُوا عَلَيْنَا، اللَّهُمَّ احْسِنْ عَنْهُمْ قَطْرَ السَّمَاءِ، وَاحْرَمْهُمْ بَرَكَاتِكَ، اللَّهُمَّ لَا تُرْضِ عَنْهُمْ أَبَدًا، اللَّهُمَّ إِنَّكَ إِنْ كُنْتَ حَبَسْتَ عَنَّا النَّصْرَ فِي الدُّنْيَا، فَاجْعَلْ لَنَا ذُخْرًا فِي الْآخِرَةِ وَانْتَقِمْنَا لَنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ؛ خدایا! تو می دانی که اینان ما را دعوت کردند تا به یاری مان بشتابند ولی ما را رها کردند و در برابر

ما بپاخواستند، خدایا! باران آسمان را از آنان دریغ دار و آنان را از برکات محروم کن. خدایا هرگز از آنان خشنود مشو. خدایا اگر در دنیا، پیروزی را از ما دریغ داشته‌ای، آن را ذخیره آخرت ما قرار ده و از گروه ستمکاران انتقام ما را بستان». (۲) پیام‌های عاشورا همه شنیدنی است و پیام شهادت کودک شیرخوار از همه شنیدنی تر و عبرت خیزتر! نخستین پیامش این که در مبارزه با دشمنان حق، هیچ کس مستثنی نیست. سربازان شیرخوار دوش به دوش جوانان و سالخوردگان به میدان می‌آیند و به موقع در صفوف شهدا قرار می‌گیرند. بدیهی است هر سربازی سلاحی دارد، یکی تیر و نیزه و شمشیر و دیگری هم گلوی نازک و چندین قطره خون پاک که گویاترین دلیل مظلومیت است. خونی که هم پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۱، ص ۴۱۹. ۲. ینابیع المودّة، ج ۳، ص ۷۷. صفحه ۴۵۴ به آسمان پاشیده شد و هم بر زمین، و هر دو با آن شکوهی تازه گرفت. دیگر این که، دشمنان ستمگر قساوت و جنایت را به بالاترین حدّ خود رساندند که حتّی بر کودک شیرخوار زاده زهرا در آغوش پدر نیز رحم نکردند! آخرین پیام این که تحمّل همه درد و رنج‌ها و مصیبت‌ها در راه خدا آسان است، چرا که عالم محضر اوست و همه اینها در پیشگاه او انجام می‌گیرد. با عنایت بخورم زهر که شاهد ساقی است با محبت بکشم درد که درمانم از اوست

۸۴ - ای یارانم! چه شد پاسخ مرا نمی‌دهید!؟

امام حسین (علیه السلام) به آن قوم نگاهی کرده و پیوسته به راست و چپ می‌نگریست و هیچ یک از اصحاب و یاران خود را ندید جز آنان که پیشانی به خاک ساییده و صدایی از آنها به گوش نمی‌رسید، پس ندا داد: «یا مُسْلِمَ بْنَ عَقِيلٍ، وَ یا هَانِيَّ بْنَ عُرْوَةَ، وَ یا حَبِيبَ بْنَ مَظَاهِرٍ، وَ یا زُهَيْرَ بْنَ الْقَيْنِ، وَ یا يَزِيدَ بْنَ مَظَاهِرٍ، وَ یا يَحْيَى بْنَ كَثِيرٍ، وَ یا هِلَالَ بْنَ نَافِعٍ، وَ یا اِبْرَاهِيمَ بْنَ الْحَصَيْنِ، وَ یا عُمَيْرَ بْنَ الْمُطَاعِ، وَ یا أَسِيدَ الْكَلْبِيِّ، وَ یا عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَقِيلٍ، وَ یا مُسْلِمَ بْنَ عَوْسَجَةَ، وَ یا دَاوُدَ بْنَ طَرْمَاحٍ، وَ یا حَزْرَةَ الرَّيَاحِيِّ، وَ یا عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ، وَ یا أَبْطَالَ الصَّفَا، وَ یا فُؤَسَانَ الْهَيْجَاءِ، مَالِي أَنْادِيكُمْ فَلَا تُجِيبُونِي، وَ أَدْعُوكُمْ فَلَا تَسْتَمْعُونِي؟! أَنْتُمْ نِيَامُ أَرْجُوكُمْ تَنْتَبَهُونَ؟ أَمْ حَالَتْ مَوَدَّتُكُمْ عَنْ إِمَامِكُمْ فَلَا تَنْصُرُونَهُ؟ فَهَذِهِ نِسَاءُ الرَّسُولِ (صلى الله عليه وآله) لَفَقَدْتُكُمْ قَدْ عَلَاهُنَّ النَّحُولُ، فَقَوْمُوا مِنْ نَوْمَتِكُمْ، أَيُّهَا الْكِرَامُ، وَ اذْفَعُوا عَنِ حَرَمِ الرَّسُولِ الطُّغَاءَ اللَّثَامَ، وَ لَكِنْ صِرَعَكُمْ وَاللَّهِ رَبِّ الْمُنُونِ وَ عَدَرَ بِكُمْ الدَّهْرُ الْخَوُونَ، وَ إِلَّا لَمَّا كُنْتُمْ عَنْ دَعْوَتِي تَقْضُرُونَ، وَ لَا عَنْ نَصْرَتِي تَحْتَجِبُونَ، فَهَا نَحْنُ عَلَيْكُمْ مُفْتَجِعُونَ، وَ بِكُمْ لَاحِقُونَ، فَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ». «ای مسلم بن عقیل! ای هانی بن عروّه! ای حبیب بن مظاهر! ای زهیر بن قین! ای یزید بن مظاهر! ای یحیی بن کثیر! ای هلال بن نافع! ای ابراهیم بن حصین! ای عمیر بن مطاع! ای اسد کلبی! ای عبدالله بن عقیل! ای مسلم بن عوسجه! ای داود بن طرمّاح! ای حزر ریاحی! ای علی بن الحسین! ای دلاورمردان خالص! و ای سواران میدان نبرد! چه شده است شما را صدا می‌زنم ولی پاسخ مرا نمی‌دهید؟ و شما را می‌خوانم ولی دیگر سختم را نمی‌شنوید؟ آیا به خواب رفته‌اید که به بیداری تان امیدوار باشم؟ یا از محبت امامتان دست کشیده‌اید که او را یاری نمی‌کنید؟ این بانوان از خاندان پیامبرند که از فقدانتان ناتوان گشته‌اند. از خوابتان برخیزید، ای بزرگواران! و از حرم رسول خدا در برابر طغیانگران پست، دفاع کنید. ولی به خدا سوگند! مرگ، شما را به خاک افکنده، و روزگار خیانت پیشه با شما وفا نکرده، و گرنه هرگز از اجابت دعوتم کوتاهی نمی‌کردید، و از یاریم دست نمی‌کشیدید، آگاه باشید، ما در فراق شما سوگواریم و به شما ملحق می‌شویم، إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ». (۱) سخن گفتن با پیکرهای در خون غلطیده شهیدان، آن هم با این حماسه‌های جاویدان تنها در صحنه کربلا دیده شده است و این مدال پرافتخاری بود که امام (علیه السلام) بر سینه یاران شهیدش نصب کرد که تا دامنه قیامت می‌درخشد. دلاور مردانی که اگر به آنها اجازه داده می‌شد، به این جهان باز می‌گشتند و بار دیگر جانفشانی می‌کردند و شربت شهادت را با علاقه بیشتری می‌نوشیدند. آری، آنها چنان شجاع بودند که گویی دلها را بر زره‌ها پوشانده بودند و برترین سرمایه‌ها را برای ایثار آماده کرده بودند. (۲) پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۲، ص ۱۷ - ۱۸. ۲. شاعری یاران آن حضرت را این گونه ستوده است: قَوْمٌ إِذَا نُودُوا لِتَدْفِعَ مَلْمَأَهُ وَ الْخَيْلُ بَيْنَ مِيدَعَسٍ وَ مَكْرَدَسٍ لَبَسُوا الْقُلُوبَ

عَلَى الدُّرُوعِ وَأَقْبَلُوا يَتَهَاوَتُونَ عَلَى ذَهَابِ الْأَنْفُسِ إِيْنَهَا مُرْدَانِي هَسْتَنْدِ كِه وَقْتِي بَرای دَفْعِ گِرْفَتَارِي - دَر آن زَمَانِ كِه سَوَارَانِ بَيْنِ نِيزِه دَارَانِ وَ هُجُومِ آوَرَانِ بُوْدَنْد - خَوَانْدِه شُدَنْد ؛ دِلْهَائِشَانِ رَا بَر زَرِه هَا مِي پُوشَانْدَنْد وَ بَرای جَانبازِي بِه سَوِي مِيْدَانِ نَبْرِدِ رَوَانِه مِي شُدَنْد. (لهوف، ص ۱۶۶). صفحه ۴۵۶ آری، آن‌ها لایق پوشیدن لباس‌های بهشتی و پرواز به سوی ابدیت بودند! گوارایشان باد!

۸۵ - پسر م! عمویت را نیز کشتند.

در روایتی آمده است: هنگامی که امام حسین (علیه السلام) تنها شد به خیمه‌های برادرانش سر کشید، آنجا را خالی دید. آنگاه به خیمه‌های فرزندان عقیل نگاهی انداخت، کسی را در آنجا نیز ندید ؛ سپس به خیمه‌های یارانش نگریست کسی را ندید، امام در آن حال ذکر «لَا- حَوْلَ وَ لَا- قُوَّةَ إِلَّا- بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ» را فراوان بر زبان جاری می ساخت. آنگاه به خیمه‌های زنان روانه شد و به خیمه فرزندش امام زین العابدین (علیه السلام) رفت. او را دید که بر روی پوست خشنی خوابیده و عمه اش زینب (علیها السلام) از او پرستاری می کند. چون حضرت علی بن الحسین (علیه السلام) نگاهش به پدر افتاد خواست از جا برخیزد، ولی از شدت بیماری نتوانست، پس به عمه اش زینب گفت: «کمکم کن تا بنشینم چرا که پسر پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده است» زینب (علیها السلام) وی را به سینه اش تکیه داد و امام حسین (علیه السلام) از حال فرزندش پرسید: او حمد الهی را بجا آورد و گفت: «یا أَبَتَاهُ مَا صَنَعْتَ الْيَوْمَ مَعَ هَؤُلَاءِ الْمُنَافِقِينَ ؟؟ پدر جان! امروز با این گروه منافق چه کرده ای؟». امام (علیه السلام) در پاسخ فرمود: «یا وَلَدِي قَدْ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ، وَ قَدْ شَبَّ الْقِتَالُ بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمْ، لَعَنَهُمُ اللَّهُ حَتَّى فَاضَتْ الْأَرْضُ بِالْأُذَى مِنَّا وَ مِنْهُمْ ؛ فرزندم! شیطان بر آنان چیره صفحه ۴۵۷ شده و خدا را از یادشان برده است و جنگ بین ما و آنان چنان شعله ور شد که زمین از خون ما و آنان رنگین شده است!». حضرت سجاد (علیه السلام) عرض کرد: «یا أَبَتَاهُ أَيْنَ عَمِّي الْعَبَّاسُ ؟؟ پدر جان! عمویم عباس کجاست؟». در این هنگام اشک بر چشمان زینب حلقه زد و به برادرش نگریست که چگونه پاسخ می دهد - چرا که امام (علیه السلام) خبر شهادت عباس را به وی نداده بود زیرا که می ترسید بیماری وی شدت پیدا کند! - امام (علیه السلام) پاسخ داد: «یا بُنَيَّ إِنَّ عَمَّكَ قَدْ قُتِلَ، وَ قَطَعُوا يَدَيْهِ عَلَى شَاطِئِ الْفُرَاتِ ؛ پسر جان! عمویت کشته شد و دستانش کنار فرات از پیکر جدا شد!». علی بن الحسین (علیه السلام) آن چنان گریست که بی هوش شد. چون به هوش آمد از دیگر عموهایش پرسید و امام پاسخ می داد: «همه شهید شدند». آنگاه پرسید: «وَ أَيْنَ أُخِي عَلِيٌّ، وَ حَبِيبُ بَنِ مَظَاهِرٍ، وَ مُسْلِمُ بَنِ عَوْسَجَةَ، وَ زُهَيْرُ بَنِ الْقَيْنِ ؟؟ برادرم علی اکبر، حبیب بن مظاهر، مسلم بن عوسجه و زهیر بن قین کجایند؟». امام (علیه السلام) پاسخ داد: «یا بُنَيَّ إِيْنَهُ لَيْسَ فِي الْخِيَامِ رَجُلٌ إِلَّا أَنَا وَ أَنْتَ، وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ تَسْأَلُ عَنْهُمْ فَكُلُّهُمْ صِرْعَى عَلَى وَجْهِ الثَّرَى ؛ فرزندم! همین قدر بدان که در این خیمه‌ها مردی جز من و تو نمانده است، همه آنان به خاک افتاده و شهید شده اند». پس علی بن الحسین (علیه السلام) سخت گریست. آنگاه به عمه اش زینب (علیها السلام) گفت: «یا عَمَّتَاهُ عَلَيَّ بِالسَّيْفِ وَ الْعَصَا ؛ عمه جان! شمشیر و عصایم را حاضر کن». پدرش فرمود: «وَ مَا تَصْنَعُ بِهِمَا ؛ می خواهی چه کنی؟». صفحه ۴۵۸ عرض کرد: «أَمَّا الْعَصَا فَمَا تَوَكَّأْتُ عَلَيْهَا، وَ أَمَّا السَّيْفُ فَأَذْبُ بِهِ بَيْنَ يَدَيَّ إِيْنِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) فَإِنَّهُ لَا خَيْرَ فِي الْحَيَاةِ بَعْدَهُ ؛ بر عصا تکیه کنم و با شمشیرم از فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دفاع نمایم، چرا که زندگانی پس از او ارزش ندارد». امام حسین (علیه السلام) او را باز داشت و به سینه چسباند و فرمود: «یا وَلَدِي أَنْتَ أَطِيبُ ذُرِّيَّتِي، وَ أَفْضَلُ عِزَّتِي، وَ أَنْتَ خَلِيفَتِي عَلَى هَؤُلَاءِ الْعِيَالِ وَ الْأَطْفَالِ، فَإِنَّهُمْ غُرَبَاءُ مَحْذُولُونَ، قَدْ شَمَلَتْهُمْ الذَّلَّةُ وَ الْيَتَمُّ وَ شَمَانَةُ الْأَعْدَاءِ وَ نَوَائِبُ الزَّمَانِ سَكَّتْهُمْ إِذَا صَرَخُوا، وَ أَنْسَاهُمْ إِذَا اسْتَوْحَشُوا، وَ سَلَّ خَوَاطِرَهُمْ بَلَيْنَ الْكَلَامِ، فَإِنَّهُمْ مَا بَقِيَ مِنْ رِجَالِهِمْ مَنْ يَسْتَأْنِسُونَ بِه غَيْرُكَ، وَ لَا أَحَدٌ عِنْدَهُمْ يَشْكُونَ إِلَيْهِ حُزْنَهُمْ سِوَاكَ، دَعَهُمْ يَشْمُوكَ وَ تَشْتُمُهُمْ، وَ يَبْكُونَ عَلَيْكَ وَ تَبْكِي عَلَيْهِمْ ؛ فرزندم! تو پاک ترین ذریه و برترین عترت منی و تو جانشین من بر این بانوان و کودکانی. آنان غریب و بی کس اند که تنهایی و یتیمی و سرزنش دشمنان و سختی‌های دوران آنان را فرا گرفته است. هر گاه که ناله سر دادند آنان را آرام کن، و چون هراسان شدند مونسشان باش و با سخنان نرم و

نیکو، خاطرشان را تسلی بخش. چرا که کسی از مردانشان جز تو نمانده است تا مونسشان باشد و غم هایشان را به وی باز گویند. بگذار آنان تو را ببینند و تو آنان را ببویی و آنان بر تو گریه کنند و تو بر آنان!». آنگاه امام (علیه السلام) دست فرزندش را گرفت و با صدای رسا فرمود: «یا زینب و یا امّ کلثوم و یا سَکینه و یا رُقیه و یا فاطمه، اَسْمِعْنَ کَلَامی وَاغْلِظْنَ اَنَّ ابْنی هَذَا خَلِیْفَتی عَلَیْکُمْ، وَ هُوَ اِمَامٌ مُّقْتَرَضُ الطَّاعَةِ اِی زینب! ای امّ کلثوم! ای سکینه! ای رقیه! و ای فاطمه! سختم را بشنوید و بدانید که این فرزندم جانشین من بر شماست و او امامی است که پیروی از او واجب است». سپس به فرزندش فرمود: صفحه ۴۵۹ «یا ولدی بَلِّغْ شِیعَتی عَنّی السَّلَامَ فَقُلْ لَهُمْ: اِنَّ اَبی مات غَریباً فَاَنْدُبُوهُ وَ مَضی شَهِیداً فَاَبْکُوهُ» فرزندم! سلام را به شیعیانم برسان و به آنان بگو: پدرم غریبان به شهادت رسید پس بر او اشک بریزید!». (۱) آخرین سخنان این پیشوای بزرگ ایثار و فداکاری به خوبی نشان می دهد که از چنان نفس مطمئنه و آرامی برخوردار بود که نه تنها مرگی را که در چند قدمی قرار داشت به چیزی نمی گرفت و نه تنها شهادت عزیزان و یاران - جز در جنبه های عاطفی - تغییری در روح و فکر بلند او ایجاد نمی کرد، بلکه بر استقامتش می افزود، و هر زمان آتش شوق دیدار یار در دلش افروخته تر می شد! او در این لحظات حسّاس، تنها فرزندش امام سجّاد (علیه السلام) را آماده پذیرش مسئولیت عظیم به ثمر رساندن نهال برومندی را که در کربلا - نشانده و با خون عزیزانش آبیاری کرده بود می ساخت. آخرین وصایایش را با او در میان می گذارد و سفارش اطاعت از او را به خواهران و دخترانش می کرد. امام (علیه السلام) شیعیان و پیروان مکتبش را در این لحظات بحرانی و طوفانی نیز فراموش نمی کند، و پیام مظلومیت خود را به وسیله تنها پسرش به آنها می رساند، تا بدانند در ادامه راه از چه حربه ای استفاده کنند.

۸۶ - لباس کهنه چرا؟

هنگامی که امام حسین (علیه السلام) عزم میدان کرد، فرمود: «اَتَّوْنی بِنُوبٍ لا- یُزَعَبُ فیهِ، اَلْبِسُهُ غَیْرَ ثِیَابی، لا- اُجْرَدُ، فَبَانی مَقْتُولٌ مَسْلُوبٌ» بر ایام جامه کهنه ای بیاورید که کسی به آن رغبت نکند تا آن را زیر لباسهایم بپوشم و بعد پاورقی ۱. معالی السبطين، ج ۲، ص ۲۰-۲۱. صفحه ۴۶۰ از شهادتم مرا برهنه نکنند، زیرا می دانم پس از شهادت لباسهایم ربوده خواهد شد». لباس تنگ و کوتاهی آوردند ولی امام (علیه السلام) آن را نپوشید و فرمود: «هَذَا لِیَاسُ اَهْلِ الذَّمَّةِ» این لباس اهل ذمه (کفار اهل کتاب) است». لباس بلندتری آوردند. امام (علیه السلام) آن را پوشید سپس با بانوان حرم خداحفاظی کرد. در آن هنگام حضرت سکینه گریه سر داد. امام وی را به سینه چسبانید و فرمود: «سَیَطُولُ بَعْدی یا سَکینه فَاعْلَمی مِنْکِ الْبُکاءُ اِذَا الْحَمَامُ دَهَانی لا تُحْرِقی قَلْبی بِدَمْعِکِ حَیْرَةً مادامَ مَنی الرُّوحُ فی جُثمانی وَاِذَا قُتِلْتُ فَانْتِ اُولی بِالذی تَأْتِیَنَهُ یا حَیْرَةَ النُّشوانِ» سکینه جان! بدان پس از شهادتم گریه های طولانی خواهی داشت. تا جان در بدن دارم با اشک حسرت دلم را آتش مزین. ای بهترین زنان! هنگامی که شهید شدم پس تو از هر کس به سوگواری سزاوارتری». (۱) و در روایت دیگری آمده است هنگامی که لباس کهنه آوردند، چند جایش را پاره کرد (تا ارزشی برای بیرون آوردن نداشته باشد) و آن را زیر لباس هایش پوشید؛ ولی پس از شهادت امام (دشمن ناجوانمرد پست) آن را نیز از بدنش بیرون آوردند. (۲) امام (علیه السلام) با دقت تمام در جای جای داستان کربلا، چهره واقعی یاران خود و دشمنانش را ترسیم کرد و برای ثبت در تاریخ به یادگار گذاشت! امام (علیه السلام) در صحنه هایی که با یاران فداکار و پاکبازش در شب و روز عاشورا داشت نشان داد که آنها از ارزنده ترین انسانهای تاریخ بشر بودند، همان گونه که نشان داد پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۹. تاریخ ابن عساکر، ج ۱۴، ص ۲۲۱ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۴ (با مختصر تفاوت). صفحه ۴۶۱ دشمنانش از پست ترین و فرومایه ترین انسانها بودند. بلکه درندگان و شیطینی بودند در لباس انسان! یک پیراهن کهنه که چندین جای آن را پاره کرده باشند، چه ارزشی دارد که از تن مبارک امام (علیه السلام) بعد از شهادت بدر آورند و بدن مبارک او را برهنه زیر آفتاب سوزان بگذارند، این نشانه چیست؟ لباس کهنه بپوشید زیر پیرهنش از آن که بر نکند خصم بد گهر ز تنش لباس

کهنه چه حاجت که زیر سم ستور تنی نماند که پوشند جامه یا کفنش

۸۷ - گفتگو با زنان حرم

در تاریخ آمده است: امام حسین (علیه السلام) هنگامی که به هفتاد و دو تن از یارانش نگرست که به خاک و خون افتاده اند به سوی خیمه رفت و ندا داد: «یا سَکِینَهُ! یا فاطِمَةَ! یا زینبُ! یا اُمُّ کَلثُوم! عَلَیْکِنَّ مِنِّی السَّلَامُ! ای سَکِینَه! ای فاطمه! ای زینب! ای ام کَلثُوم! خداحافظ من هم رفتم». سَکِینَه فریاد برآورد: پدرجان! آیا تسلیم مرگ شده ای؟! امام پاسخ داد: «کَیْفَ لَا یَسْتَسَلِمُ مَنْ لَا ناصِرَ لَهُ وَ لَا مُعینَ؟» چگونه تسلیم نشود کسی که یار و یآوری برای او نمانده است؟! سَکِینَه گفت: پدر جان! (حال که چنین است) ما را به حرم جدمان برگردان! «هَیْهَاتَ، لَوْ تَرَکَ القَطَا لَنَامَ! هَیْهَاتَ! اگر مرغ قطا را رها می کردند در آشیانه اش آرام می گرفت» (اشاره به این که ما را رها نخواستند کرد). صفحه ۴۶۲ صدای گریه بانوان برخاست، امام آنان را آرام کرد و به سوی دشمن حمله‌ور شد. (۱)

۸۸ - سخنان و اشعار امام (علیه السلام) در برابر دشمن

امام حسین (علیه السلام) به دشمنان نزدیک شد و خطاب به آنان فرمود: «یا وَیْلَکُمْ أَتَقْتُلُونِی عَلَی سُنَّةِ بَدَلْتِهَا؟ اُم عَلَی شَرِیعَةِ عَیْرَتِهَا، اُم عَلَی جُزْمِ فَعَلْتَهُ، اُم عَلَی حَقِّ تَرَکْتَهُ؟» وای بر شما! چرا با من می جنگید؟ آیا سنتی را تغییر داده ام؟ یا شریعتی را دگرگون ساخته ام؟ یا جرمی مرتکب شده ام؟ و یا حقی را ترک کرده ام؟». گفتند: «إِنَّا نَقْتُلُکَ بُغْضًا لِابِیکَ! بلکه به خاطر کینه ای که از پدرت به دل داریم، با تو می جنگیم و تو را می کشیم». (۲) امام (علیه السلام) چون این اشعار را می خواند، بر آنان حمله ور شد: کَفَرَ القَوْمُ وَ قَدِمَا رَعَبُوا عَنْ ثَوَابِ اللّهِ رَبِّ الثَّقَلینِ قَتَلَ القَوْمُ عَلِیًّا وَ ابْنَهُ حَسَنَ الخَیْرِ کَرِیمَ الطَّرَفینِ حَنَقًا مِنْهُمْ وَ قالُوا أَجْمَعُوا أُخْشِرُوا النَّاسَ إلی حَرْبِ الحُسَینِ یا لَقَوْمٍ مِنْ أَناسٍ رُدُّوا جَمْعُوا الجَمْعَ لِأهلِ الحَرَمینِ ثُمَّ سارُوا وَ تَواصُوا کُلُّهُمْ بِاجْتِیاحِ لِریضاءِ المُلْحِدینِ لَمْ یخافُوا اللّهُ فی سَفْکِ دَمِ لِعَبیدِ اللّهِ نَسَلِ الکافِرینِ وَابنِ سَعْدٍ قَد رَمانی عَنوَةً بِجُنُودِ کُوفِ الهاطِلینِ لا لِشَیْءٍ کَانَ مِنِّی قَبْلَ ذَا غَیْرِ فَخْرِ بِضِیاءِ الفُرَقَدینِ بِعلِیِّ الخَیْرِ مِنْ بَعْدِ النَّبِیِّ وَ النَّبِیِّ القُرَشِیِّ الوالدینِ پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۷. ۲. ینابیع المودة قندوزی، ج ۳، ص ۷۹-۸۰. صفحه ۴۶۳ خیره الله من الخلق ابي ثم اُمی فانا ابن الخیرتین فضه قد خلصت من ذهب فانا الفضة و ابن الذهبین من له حید کحیدی فی الوری؟ او کشیخی فانا ابن العلمین فاطم الزهراء اُمی و ابي قاصم الکفر بیدر و حنین عید الله غلاما یافعا و قریش یعبُدون الوثنین یعبُدون اللات و العزی معاً و علی کان صلی القبلتین فابی شمس و اُمی قمر و انا الکوکب و ابن القمرین و له فی یوم أُحید و فَعَةُ شَفَتِ العِلَّ بِفَضِّ العَسِکَرینِ ثُمَّ فی الاَحزابِ وَ الفَتْحِ مَعاً کَانَ فیها حَنْفُ أَهلِ القِبْلَتینِ فی سَبیلِ اللّهِ ما ذَا صَیَعَتْ أُمَّهُ الشُّوءِ مَعاً بِالعِترَتینِ؟ عِترَةُ السَّبْرِ النَّبِیِّ الْمُضِیظِ وَ عَلِیُّ الوَرْدِ یَومِ الجَحْفَلینِ فاطم الزهراء اُمی، و ابي وارث الرُسیلِ وَ مَولِی الثَّقَلینِ طَحَنَ الاَبْطالَ لَمَّا بَرَزُوا یَومَ بَدْرٍ وَ باحِدٍ وَ حَنینِ وَ اُخُوا خَیْبَرٍ إِذِ بارَزَهُمْ بِحِسامِ صَارِمِ ذی شَفَرَتینِ وَ الَّذِی اُودِی جُیوشاً أَقبلوا یَطْلُبُونَ الوِترَ فی یَومِ حَنینِ مَنْ لَهُ عَمٌّ کَعَمِّ جَعْفَرٍ وَ هَبَ اللّهُ لَهُ أَجْنَحَتینِ حِدی المُرْسَلِ مُضِیباحِ الهُدی وَ ابي الموفی لَهُ بِالْبِیعَتینِ بَطْلُ قَرَمِ هَزَبَتْ ضَیْعَمَ ماجِدٌ سَمَحٌ قَوی السَّاعِدینِ عَزوهُ الدِّینِ عَلِیُّ ذاکمُ صاحِبِ الحَوْضِ مُصَلِّی القِبْلَتینِ مَعَ رَسولِ اللّهِ سَبْعاً کامِلاً ما عَلَی الارضِ مُصَلٌّ غَیْرُ ذَینِ صفحه ۴۶۴ تَرَکَ الاوثانَ لَمْ یَسِجِدْ لَها مَعَ قُرَیشِ مِیذَ نِشا طَرَفَهُ عَینِ وَ ابي کَانَ هَزَبَراً ضَیْعَمًا یأخُذُ الرُّمَحَ فِیطَعَنُ طَعتینِ کَتَمَشِی الاَسِیدِ بَغِیاً فَسَقُوا کَأَسِ حَتَفٍ مِنْ نَجِیعِ الحُظَلِینِ ذَهَبٌ مِنْ ذَهَبٍ فی لُجَینِ فی لُجَینِ فَلهُ الحَمْدُ عَلَینا وَاجِبٌ ما جَری بِالْفُلْکِ إِحِدی النَّیْرینِ حَصَهُ اللّهُ بِفَضْلِ وَ تَقَى فانا الزَّاهِرُ وَ ابْنِ الارْهَرینِ تَرَکَ الاَصِنامَ مِنْذُ حَصَّهُ وَ رَقاً بِالْحَمِیدِ فَوَقَّ النَّیْرینِ وَ اَبادِ الشُّوکِ فی حَمَلتِهِ بِرجالِ اُتْرَفوا فی العَسِکَرینِ وَ انا ابْنُ العَینِ وَ الاذِنِ الَّتِی اذَعَنَ الخَلْقُ لَها فی الخافِئینِ نَحْنُ اصْحابُ العبا حَمَسُنَا قَد مَلکنا شَرَفَها وَ المَغرَبینِ ثُمَّ جَبْرِیلُ لَنَا سادِسنا وَ لَنَا البیتُ کَذا وَ المَشرَعینِ وَ کَذا المَجدُ بنا مُفْتَحِرٌ شامِخاً یَعْلَوا بِهِ فی الحَسَبینِ فَجَزاهُ اللّهُ

عَنَّا صَالِحاً خَالِقَ الْخَلْقِ وَ مَوْلَى الْمَشْعَرَيْنِ عَزْوَةَ الدِّينِ عَلِيَّ الْمُرْتَضَى صَاحِبُ الْحَوْضِ مُعِزُّ الْحَزْمَيْنِ يَفْرُقُ الصَّفَانَ مِنْ هَيْبَتِهِ وَ كَذَا أَعْمَالُهُ فِي الْخَافِقَيْنِ وَ الَّذِي صَدَّقَ بِالْخَاتِمِ مِنْهُ حِينَ سَاوَى ظَهْرَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ شَيْعَةَ الْمُخْتَارِ! طَيَّبُوا أَنْفُسًا فَعَدَا تُسْقُونَ مِنْ حَوْضِ اللُّجَيْنِ فَعَلَيْهِ اللَّهُ صِلَى رَبُّنَا وَ حَبَاهُ تُحْفَمَةٌ بِالْحَسَيْنِ «این قوم کافر شدند و از دیرباز از پاداش خداوندی که پروردگار جن و انس است روی گردان بودند. آنان با علی (علیه السلام) و فرزندش حسن (علیه السلام) - که نیک بود و از پدر و مادری کریم - از صفحه ۴۶۵ روی حسادت جنگیدند. و اینک گفتند: همگی برای جنگ با حسین (علیه السلام) گرد آید. فریاد از مردمی پست که جماعت را برای کشتن اهل حرمین (مکه و مدینه) گرد آوردند. سپس به راه افتادند و به یکدیگر جهت دستگیری من، برای خشنودی ملحدان، توصیه کردند. برای جلب رضایت عیدالله (ابن زیاد) که از نسل کافران است، در ریختن خون من از خداوند پروا نکردند و برای جلب رضایت ابن سعد - با سپاهیان خود همانند بارانی سیل آسا - قهرآمیز به سوی من تاختند. (و این همه) نه به خاطر آن که گناهی از من سرزده باشد، جز افتخارم به روشنایی دو ستاره: حضرت علی (علیه السلام) - بهترین انسان پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله) - و پیامبر که پدر و مادرش از قریش اند. بهترین خلق برگزیده خداوند، پدر و مادرم هستند و من فرزند آن دو برگزیده. نقره ای برگرفته از طلا، پس من نقره ای هستم که فرزند دو طلایم. چه کس در میان مردم، جدی همانند جد من و یا پدری چون پدرم دارد. پس من فرزند دو بزرگ هستم. مادرم فاطمه زهرا است و پدرم همان است که در جنگ بدر و حنین، سپاه کفر را در هم شکست. در نوجوانی به عبادت خدا پرداخت در حالی که قریش بتها را می پرستیدند. آنان لالت و عزی (دو بت بزرگ دوران جاهلیت) را عبادت می کردند در حالی که پدرم علی (علیه السلام) به دو قبله نماز می گذارد. پدرم خورشید و مادرم ماه است و منم ستاره، فرزند آن دو. برای پدرم در جنگ «أحد» ماجرای است که با شکستن سپاه دشمن دلها را شفا صفحه ۴۶۶ بخشید. و نیز افتخاری است در جنگ «احزاب» و «فتح» که در آن جنگ ها انبوه دشمن به کام مرگ فرو رفتند. (بگویند) این ائمت بدکردار، با عترت رسول الله (صلی الله علیه و آله) در راه خدا چه کردند؟ عترت آن نیکوکار، پیامبر برگزیده خدا، و علی (علیه السلام) آن جنگ آور روز پیکار. مادرم فاطمه زهرا (علیها السلام) است و پدرم، وارث پیامبران و مولای جن و انس است. همو که در میدان بدر و احد و حنین، پهلوانان نامدار را در هم کوبید. او که فاتح روز خیر است و با آن شمشیر بزان دو لب، بر آنان تاخت. آن کسی که خونخواهان روز حنین را نابود کرد. چه کس عمویی چون عموی من جعفر (علیه السلام) دارد که خداوند به او دو بال (در برابر قطع شدن دستهایش) عطا کرد. جدم، پیامبر، چراغ هدایت است و پدرم کسی است که به هر دو بیعتش با پیامبر (صلی الله علیه و آله) وفا کرد. اوست پهلوان، بزرگ، شیرمیدان، بزرگوار، بخشنده و دارای بازوان پرتوان. دستگیره دین علی (علیه السلام) است و اوست صاحب حوض کوثر و آن که به دو قبله نماز گزارد. هفت سال تنها با پیامبر نماز گزارد، در زمانی که جز آن دو نمازگزاری بر روی زمین نبود. از ابتدا بت پرستی را رها کرد و حتی به یک چشم بر هم زدنی با قریش در سجده به بتها همراه نشد. پدرم شیر میدان نبرد بود که با نیزه اش به دشمنان ضربه می زد. و چونان شیری خشمگین جام های مرگ را به آنان می چشاند. او طلایی است از ریشه طلا در کانون طلایی، و نقره ایی است از ریشه نقره در کانون نقره ای. صفحه ۴۶۷ تا زمانی که یکی از دو خورشید و ماه در گردش است، سپاس الهی بر ما واجب است. چرا که خداوند او (پدرم) را به فضیلت و تقوی و یزگی بخشید، پس منم تابناک فرزند تابناکان. وی از آن زمان که مورد توجه خاص خداوند قرار گرفت، بتها را رها کرد و در ستایش، از ماه و خورشید پیشی گرفت. و در حمله های خود به ستمگران از سپاه دشمن، شرک را نابود ساخت. و منم زاده آن چشم و گوش (حق) که مردم شرق و غرب عالم بدان معتقدند. ماییم اصحاب خمسه عبا که شرق و غرب عالم را مالکیم. جبرئیل، ششمین ما است و بیت و مشعر از ما است. مجد و بزرگواری، افتخارش به ما است، افتخاری که او را در دنیا و آخرت بالا برد. خداوندی که آفریننده جهانیان و صاحب مشاعر است به او (پدرم) از جانب ما پاداش نیک عنایت کند. دستگیره دین، علی مرتضی است. همو که صاحب حوض کوثر و عزت بخش حرم خدا و رسول خداست. از هیبت و کردارش، صف های حق و باطل در شرق و غرب عالم از هم جدا می شود. او

کسی است که انگشتر خویش را در حال رکوع به سائل بخشید. ای شیعیان برگزیده! شادمان باشید که فردای قیامت از حوض نقره فامش سیراب خواهید شد. بر او خداوند - پروردگار ما - درود فرستاد و حسن (علیه السلام) و حسین (علیه السلام) را به وی هدیه کرد». (۱) پاورقی ۱. این اشعار به صورت متفرق در این کتاب‌ها آمده است: فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۱۰-۲۱۲؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۶-۸۸؛ احتجاج طبرسی، ج ۲، ص ۱۰۱-۱۰۳؛ معالی السبطين، ج ۲، ص ۱۱-۱۲؛ بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۷-۴۸ و ينابيع المودة، ج ۳، ص ۸۰-۸۱. صفحه ۴۶۸

۸۹ - شوق دیدار

امام علی بن الحسین (علیه السلام) فرمود: هنگامی که (در روز عاشورا) کار بر امام حسین (علیه السلام) سخت شد، همراهان حضرت دیدند، در این صحنه پر خطر که هر کس رنگ از چهره اش می‌پرید و لرزه بر اندامش می‌افتاد، امام و یاران خاصه‌ش، چهره هاشان درخشان و اندامشان آرام و دل‌هایشان هر لحظه مطمئن‌تر می‌شد و برخی به برخی دیگر می‌گفتند: به آنان بنگرید که از مرگ باکی ندارند. در این هنگام امام (علیه السلام) فرمود: «صَبْرًا بَنِي الْكِرَامِ، فَمَا الْمَوْتُ إِلَّا فَنَطْرَةٌ تَعْبُرُ بِكُمْ عَنِ الْبُؤْسِ وَالضَّرَاءِ إِلَى الْجَنَانِ الْوَاسِعَةِ وَالنَّعِيمِ الدَّائِمَةِ، فَأَيُّكُمْ يَكْرَهُ أَنْ يَنْتَقِلَ مِنْ سَجْنٍ إِلَى قَصِيرٍ، وَمَا هُوَ إِلَّا عِدَائِكُمْ إِلَّا كَمَنْ يَنْتَقِلُ مِنْ قَصِيرٍ إِلَى سَجْنٍ وَ عَذَابٍ. إِنَّ أَبِي حَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ): «إِنَّ الدُّنْيَا سَجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ، وَالْمَوْتُ جِسْرٌ هُوَ لَاءٍ إِلَى جَنَاتِهِمْ، وَجِسْرٌ هُوَ لَاءٍ إِلَى جَحِيمِهِمْ» ای بزرگ زادگان! شکیبا باشید. مرگ فقط پلی است که شما را از سختی‌ها و دشواری‌ها به بهشت پهن‌اور و نعمت‌های جاودان برساند! کدام یک از شما نمی‌خواهد که از زندانی به کاخی درآید؟ ولی مرگ برای دشمنان جز انتقال از کاخی به زندان و عذابی شدید نیست. پدرم از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل کرده که فرمود: دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است و مرگ پل مؤمنان به بهشت و پل کافران به دوزخ خواهد بود!». سپس امام (علیه السلام) افزود: «مَا كَذَّبْتُ وَلَا كَذَّبْتُ (؛ لحظه موعود فرا رسیده) «نه دروغ گفته‌ام و نه به من دروغ گفته شده است!». (۱) لبخند زدن بر مرگ، برافروخته شدن چهره‌ها در آستانه شهادت و آرامش دل‌ها در پاورقی ۱. معانی الاخبار صدوق، ص ۲۸۸-۲۸۹، ح ۳ (باب معنی الموت). صفحه ۴۶۹ آخرین لحظات زندگی، تنها برای کسانی میسر است که شوق دیدار یار تمام وجودشان را بر کرده، و دنیا را زندان و قفسی می‌دانند که مرگ در راه رضای پروردگار درهای آن را می‌گشاید و به اوج آسمان قرب خدا پرواز می‌کنند. آری انسان محبوس، در آستانه آزادی در پوست خود نمی‌گنجد و با آرامش آمیخته با اشتیاق، زندانی را ترک می‌گوید. از درون قفس بیرون پریده بر شاخسار جنان قرار می‌گیرد، و نغمه شادی سر می‌دهد. آری چنین است، حال اولیا و دوستان خاص خدا!

۹۰ - پیمان شکنان رسوا!

آنگاه امام (علیه السلام) بر مرکب خود سوار شده و در برابر سپاه دشمن قرار گرفت و فرمود: «يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! قُبْحًا لَكُمْ وَ تَرْحًا، وَ بُؤْسًا لَكُمْ وَ تَعْسًا، اسْتَصَيَّرْتُمُونَا وَ الْهَيْبَةَ فَاتَيْنَاكُمْ مُوجِبِينَ، فَسَدَّحْتُمْ عَلَيْنَا سَيْفًا كَانَتْ فِي أَيْمَانِنَا، وَ جِئْتُمْ عَلَيْنَا نَارًا نَحْنُ أَضْرَمْنَاهَا عَلَى عَدُوِّكُمْ وَ عَدُونَا، فَأَصْبَحْتُمْ وَ قَدْ آثَرْتُمْ الْعَدَاوَةَ عَلَى الصَّلْحِ مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ كَانَتْ مِنَّا إِلَيْكُمْ، وَ قَدْ أَسْرَعْتُمْ إِلَيْنَا بِالْعِنَادِ، وَ تَرَكْتُمْ بَيْعَتَنَا رَغْبَةً فِي الْفَسَادِ، ثُمَّ نَقَضْتُمُوهَا سَيْفَهَا وَ ضَلَّمْتُمْ لَطَوَاعِيَتِ الْأُمَّةِ، وَ بَقِيَّتِهِ الْأَحْزَابِ، وَ نَبَذْتُمْ الْكِتَابَ، ثُمَّ أَنْتُمْ هُوَ لَاءٍ تَنْخَاذِلُونَ عَنَّا وَ تَقْتُلُونَا، أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» ای کوفیان! رویتان زشت و سیاه باد! و غم و اندوه قرابتان، و به سختی و مرگ گرفتار شوید! شما ما را مشتاقانه برای فریادرسی خود خواندید، ولی چون به سوی شما آمدیم، شمشیری که در دستان ما بود، بر ضد ما به کار بستید. و آتشی که ما بر ضد دشمنان شما و خود افروخته بودیم، آن را در برابر ما شعله‌ور ساختید! بدون آن که از ما گناهی نسبت به شما سرزده باشد. عداوت و دشمنی را بر صلح و آشتی برگزیدید، و به دشمنی با ما شتافتید و با غوطه‌ور شدن صفحه ۴۷۰ در فساد، بیعتی را که با ما

بسته بودید، رها ساخته و - از روی جهل و نادانی و پیروی گمراهانه از سرکشان امت و بازماندگان احزاب جاهلیت و دورافکنان کتاب الهی - آن را شکستید. آری، شما همان کسانی هستید که دست از یاری ما برداشتید و ما را به کشتن دادید. لعنت خدا بر ظالمان باد!». (۱) همه می دانیم کوفیان با نماینده امام (علیه السلام) بیعت کرده بودند و در نامه های خود وعده هرگونه همکاری و ایثار و فداکاری داده بودند، اما این گروه سست و ناتوان و نادان و بی اراده، همین که با نخستین مشکل یعنی تهدیدهای ابن زیاد روبه رو شدند، همه چیز را به فراموشی سپردند نه تنها پیمان ها را شکستند و دست از یاری امام (علیه السلام) برداشتند، بلکه شمشیری که برای یاری او آماده کرده بودند به روی او کشیدند و آن را به خون او آغشته کردند! و این است سرنوشت افراد ترسو و بی اراده. این است پایان شوم عمر پیمان شکنان بیوفا.

۹۱ - مرا بشناسید

امام (علیه السلام) در روز عاشورا در حالی که به سوی میدان شهادت گام بر می داشت شمشیر از نیام کشیده به معرّفی خویش پرداخت و اتمام حجّت نمود، تا فردا نگویند ما او را نشناختیم و برای این هدف، از اشعار جالب و پرمعنایی که خود سروده بود، و در اعماق دلها نفوذ می کرد، بهره گرفت و فرمود: اَنَا ابْنُ عَلِيِّ الطُّهْرِ مِنْ آلِ هَاشِمِ كَفَانِي بِهَذَا مَفْخَرًا حِينَ أَفْخُرُ پاورقی ۱. فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۱۲-۲۱۳. صفحه ۴۷۱ و جَدِّي رَسُولُ اللَّهِ أَكْرَمُ مَنْ مَضَى وَ نَحْنُ سِرَاجُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ نَزْهَرٌ وَ فَاطِمَةُ أُمِّي مِنْ سُلَالَةِ أَحْمَدٍ وَ عَمِّي يُدْعَى ذَالْجَنَاحَيْنِ جَعْفَرٌ وَ فِينَا كِتَابُ اللَّهِ أَنْزَلَ صَادِقًا وَ فِينَا الْهُدَى وَ الْوَحْيُ بِالْخَيْرِ يُذَكِّرُ وَ نَحْنُ أَمَانُ اللَّهِ لِلنَّاسِ كُلِّهِمْ نُسِّرُ بِهَذَا فِي الْأَنَامِ وَ نَجْهَرُ وَ نَحْنُ وُلَاةُ الْحَوْضِ نَسَقِي وَ وُلَاتِنَا بِكَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ مَا لَيْسَ يُنْكَرُ وَ شِيعَتُنَا فِي النَّاسِ أَكْرَمُ شِيعَةٍ وَ مُبْعِضُنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَخْسِرُ بِنَا بَيْنَ اللَّهِ الْهُدَى مِنْ ضَلَالَةٍ وَ يَغْمُرُ بِنَا آلاءُ وَ يَطْهَرُ إِذَا مَا أَتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ ظَامِنًا إِلَى الْحَوْضِ يَشْقِيهِ بِكَفِّيهِ حَيْدَرُ إِمَامٍ مُطَاعٍ أَوْجَبَ اللَّهُ حَقَّهُ عَلَى النَّاسِ جَمْعًا وَ الَّذِي كَانَ يَنْظُرُ فَطُوبَى لِعَبْدٍ زَارِنًا بَعْدَ زَارِنَا بَعْدَ مَوْتِنَا بِجَنَّةٍ عَدَنَ صَفْوُهَا لَا يُكَدَّرُ (منم فرزند علی پاک، از خاندان هاشم که اگر بخواهم افتخار کنم همین افتخار مرا بس است! جدّم رسول خدا است که گرامی ترین انسان ها است و ماییم چراغ فروزان الهی در زمین. و مادرم فاطمه (علیها السلام) از دودمان احمد است و عمویم جعفر است که به صاحب دو بال خوانده می شود. و کتاب خدا در خاندان ما به راستی نازل شد و در میان ما است که وحی و هدایت به نیکی یاد می شود. ما برای تمام مردم امان خداییم، چه آن را برای مردم پنهان کنیم یا آشکار سازیم. و ماییم صاحب حوض کوثر که دوستان خود را با جام رسول خدا (صلی الله علیه و آله) - که قابل انکار نیست - سیراب می کنیم. شیعیان ما در میان مردم گرامی ترین پیروان هستند و دشمنان ما در روز قیامت صفحه ۴۷۲ زیان خواهند دید. خداوند به وسیله ما هدایت را از گمراهی آشکار ساخته و نعمت های خویش را فراوان و پاکیزه کرد. هنگامی که روز قیامت تشنه ای بر حوض کوثر وارد شود «حیدر» با دو دست مبارکش او را سیراب می کند. امامی است فرمانروا که خداوند حقش را بر همه مردم واجب کرده، و کسی است که ناظر اعمال (مردم) است. به بنده ای که پس از مرگ ما به زیارت ما نایل شود، بهشت جاودان - که زلال آن هرگز تیره نشود - مژده باد!». (۱) امام (علیه السلام) در روز عاشورا تمام برنامه های خود را با دقت به پیش می برد، و چون می دانست این حادثه بزرگ و بی نظیر برای همیشه در دل تاریخ ثبت خواهد شد، راه را بر تمام عذر و بهانه هایی که ممکن بود چهره آن را دگرگون سازد، می بست. از جمله در آخرین لحظات عمر در حالی که به نشانه آمادگی برای پیکار و شهادت شمشیر را از نیام در آورده بود، ضمن اشعار رسایی - بار دیگر - به معرّفی خود پرداخت. از خودش، از پدرش، از جدش رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از مادرش حضرت زهرا (علیها السلام)، و از عمویش جعفر (علیه السلام) سخن گفت، سپس به این حقیقت اشاره کرد که قرآن و اسلامی را که همه شما ظاهراً به آن افتخار می کنید، در خانه ما نازل شده و پناهگاه شما در قیامت نیز ما هستیم. و عجباً که این سخنان که هر خفته ای را بیدار و هر مستی را هشیار می کرد، در آن پاورقی ۱. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۸؛ فتوح ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۱۳-۲۱۴ و رجوع شود به: بحار الانوار، ج

۴۵، ص ۴۸-۴۹. صفحه ۴۷۳ کوردلان مؤثر نیفتاد!

۹۲- اشعاری دیگر

این اشعار که در نوع خود بی نظیر است، بیانگر مکتب امام حسین (علیه السلام) و عمق افکار آن حضرت در روز عاشورا است: فَإِنْ تَكُنِ الدُّنْيَا تُعِيدُ نَفْسِيَّةً فَإِنَّ نَوَابَ اللَّهِ أَعْلَى وَ أُنْبِيلُ وَ إِنْ يَكُنِ الأَبِيدَانُ لِلْمَوْتِ أُنْشَاتُ فَتَقْتُلُ امْرِئاً بِالسَّيْفِ فِي اللَّهِ أَفْضَلُ وَ إِنْ يَكُنِ الأَزْرَاقُ قَسِيماً مُقَدَّراً فَقَلْبُهُ سَيَعِي المَرْءِ فِي الكَسْبِ أَجْمَلُ وَ إِنْ تَكُنِ الأَمْوَالُ لِلتَّرَكِ جَمْعُهَا فَمَا بَالُ مَثْرُوكٍ بِهِ المَرْءُ يَبْخُلُ «اگر دنیا چیزی ارزشمند شمرده شود، به یقین پاداش الهی برتر و ارزشمندتر است. و اگر بدن ها برای مرگ آفریده شده، مطمئناً شهادت در راه خدا به وسیله شمشیر بهتر است! اگر رزق و روزی برای بشر مقدر و معین شده، پس اجتناب از حرص در کسب مال زیباتر است. اگر جمع آوری اموال برای وانهادن (و به دیگران سپردن) است پس چرا آدمی نسبت به انفاق آن بخل بورزد؟!» (۱) قندوزی دانشمند معروف اهل سنت اضافه بر اشعار بالا، این اشعار را نیز از گفته امام (علیه السلام) ذکر می کند: عَلَيْكُمْ سَلَامُ اللَّهِ يَا آلَ أَحْمَدَ فَإِنِّي أُرَانِي عَنْكُمْ اليَوْمَ أَرْحَلُ پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴۹ و مقتل الحسين خوارزمی، ج ۲، ص ۳۳ (با مختصر تفاوت). صفحه ۴۷۴ آری كَلِّ مَلْعُونٌ ظُلُومٌ مُنَافِقٌ يَرُومُ فَنَانَا جَهْرَةً ثُمَّ يَعْمَلُ لَقَدْ كَفَرُوا يَا وَيْلَهُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ رَبُّهُمْ مَا شَاءَ فِي الخَلْقِ يَفْعَلُ لَقَدْ غَرَّهُمْ حِلْمُ الإِلهِ لِأَنَّهُ حَلِيمٌ كَرِيمٌ لَمْ يَكُنْ قَطُّ يَعْجَلُ «ای خاندان احمد! سلام خدا بر شما باد! من چنین می بینم که امروز از میان شما کوچ خواهم کرد! هر ملعون ستمگر منافقی را می بینم که آشکارا آهنگ نابودی ما کرده و سپس عمل می کند! ای وای بر آنان! که به محمد (صلی الله علیه و آله) و پروردگارشان - که هر چه اراده کند درباره مردم انجام می دهد - کفر ورزیده اند! شکیبایی خداوند آنان را مغرور ساخته، چرا که خداوند حلیم و کریمی است که شتاب نمی کند» (ولی سرانجام از آنها انتقام سختی می گیرد). (۱) این اشعار از یک سو، اندرز و نصیحت و پیامی است به تمام انسانها که در هر عصر و هر زمان زندگی می کنند. به آنها می گوید: تن به ذلت ندهید، زندگی این زندگی دنیا نیست، سرای جاویدان و دار بقاء الله، جایگاه اصلی ماست. حیف از این بدن که در بستر بیماری بمیرد! چه زیباست که سرانجام در راه خدا به خون آغشته گردد و در صف شهیدان جای گیرد! و از سوی دیگر، نشان می دهد که امام (علیه السلام) با افتخار به استقبال شهادت می رود، و از هیچ چیز نمی هراسد. بر چهره مرگ، مرگی که در راه خداست، مرگی که الهام بخش بندگان در بند، در طول تاریخ خواهد بود، لبخند می زند، و از میدان کربلا- به همه پاورقی ۱. ینابیع الموده، ج ۳، ص ۸۱. صفحه ۴۷۵ جباران پیغام می فرستد که از قدرت دو روزه خود مغرور نشوید، بدبختی و رسوایی در انتظار شماست!

۹۳- مرگ بهتر از زندگی ننگین است!

امام (علیه السلام) به میدان آمد و مبارز طلبد، هر کس از پهلوانان سپاه دشمن پیش آمد او را به خاک افکند، تا آنجا که بسیاری از آنان را به هلاکت رساند آنگاه به میمنه (به جانب راست سپاه) حمله کرد و فرمود: «الْمَوْتُ خَيْرٌ مِنْ رُكُوبِ العَارِ / مرگ بهتر از زندگی ننگین است». سپس به میسر (جانب چپ سپاه) یورش برد و فرمود: «أَنَا الحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ آلِيْتُ أَنْ لَا أَتْسِي أَحْمَى عِيَالَتِ أَبِي أَمْضَى عَلِي دِينَ النَّبِيِّ «منم حسین بن علی (علیه السلام)، سوگند یاد کردم که (در برابر دشمن) سر فرود نیاورم، از خاندان پدرم حمایت می کنم و بر دین پیامبر رهسپارم!». (۱) و در روایت دیگر آمده است، امام (علیه السلام) فرمود: «مَوْتُ فِي عَزِّ خَيْرٌ مِنْ حَيَاةٍ فِي ذُلِّ / مرگ با عزت بهتر از زندگی با ذلت است!». (۲) این شعار که «مرگ با عزت از زندگی ننگین بهتر است» از مهمترین پیام های عاشورا است، پیامی که می تواند سراسر تاریخ بشر را روشن سازد، و به استعمار و استثمار و بردگی انسانها پایان دهد. مردم غالباً از ترس ذلت ذلیل می شوند، و از ترس ظلم تن به ظلم و ستم می دهند و جباران و ظالمان نیز از همین نقطه ضعف استفاده می

کنند. پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴۹ و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۹-۱۲۰. ۲. بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۱۹۲ و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۵-۷۶. صفحه ۴۷۶ درست است که امام حسین (علیه السلام) با این شعار به استقبال یزیدیان رفت و در یک نبرد نابرابر شهید شد، اما شهادت او سرآغازی برای قیام های مکرر بر ضدّ مزدوران بنی امیه و بنی مروان، و فرزندان «آکله الاکباد» شد، که می رفت آثار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را محو و نابود کنند و سنت های جاهلی را به جای آنان بنشانند! خدا می خواست نهال اسلام با این خون های پاک آبیاری شود و دشمنان اسلام و منافقان قسم خورده رسوا گردند. و نیز خدا می خواست مکتبی ساخته شود که آزادی خواهان جهان در طول تاریخ در آن درس آزادگی و افتخار بیاموزند و بدانند «مرگ با عزّت و افتخار، بهتر از زندگی ننگین است»!

۹۴ - اگر دین ندارید آزاد مرد باشید!

امام (علیه السلام) به هر سو یورش برد و گروه عظیمی را به خاک افکند. عمر سعد فریاد برآورد: «آیا می دانید با چه کس می جنگید؟ او فرزند همان دلاور میدان ها و قهرمانان عرب است، از هر سو به وی هجوم آورید». بعد از این فرمان چهار هزار تیرانداز از هر سو امام (علیه السلام) را هدف قرار دادند و از سوی دیگر به جانب خیمه حاملهور شدند و میان آن حضرت و خیامش فاصله انداختند. امام (علیه السلام) فریاد برآورد: «وَيَحْكُمُ يَا شَيْعَةَ آلِ أَبِي سُفْيَانَ! إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ دِينٌ، وَكُنْتُمْ لَا تَخَافُونَ الْمَعَادَ، فَكُونُوا أحراراً فِي دُنْيَاكُمْ هَذِهِ، وَارْجِعُوا إِلَى أَحْسَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَرَبًا كَمَا تَزْعُمُونَ! وای بر شما! ای پیروان آل ابی سفیان! اگر دین ندارید و از حسابرسی روز قیامت نمی ترسید لاف در دنیای خود آزاده باشید، و اگر خود را عرب می دانید به خلق و خوی عربی خویش پایبند باشید». صفحه ۴۷۷ شمر صدا زد: ای پسر فاطمه! چه می گویی؟ امام (علیه السلام) فرمود: «أَنَا الَّذِي أَقَاتِلُكُمْ، وَتَقَاتِلُونِي، وَالنِّسَاءُ لَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ، فَامْتَعُوا عُتَاتِكُمْ وَطُعَاتِكُمْ وَجَهَالِكُمْ عَنِ التَّعَرُّضِ لِحَرَمِي مَا دُمْتُ حَيًّا! من با شما جنگ دارم و شما با من، ولی زنان که گناهی ندارند، پس تا زمانی که زنده هستم، سپاهیان طغیانگر و نادان خود را از تعرّض به حرم من باز دارید». شمر گفت: راست می گوید. آنگاه به لشکریان خویش رو کرد و گفت: «از حرم او دست بردارید و به خودش حمله کنید که به جانم سوگند هم‌آوردی است بزرگوار!». سپاه دشمن از هر طرف به سوی امام (علیه السلام) حمله ور شدند و امام در جستجوی آب به سوی فرات رفت ولی سپاهیان همگی هجوم آوردند و مانع شدند. (۱) امام (علیه السلام) با این شعار خود، دشمن را شرمند کرده، فرمود: «اگر دین ندارید و از خدا و قیامت نمی ترسید لا اقل آزاد مرد باشید و راه و رسم آزادگی را فراموش نکنید». در میدان نبرد، نظامیان در برابر هم قرار دارند و غیر نظامیان مخصوصاً زنان و کودکان طرف نیستند، حمله به آنها نهایت ناجوانمردی و نشانه پستی حمله کننده است. ولی این شعار پیامی فراتر از اینها دارد، این شعار همه جهانیان را مخاطب می سازد و به آنها می گوید حتی اگر تابع دین و مذهبی نیستید، اصول انسانیت و شرافت انسانی و اخلاق بشری را فراموش نکنید، در واقع این همان شعار رعایت «حقوق بشر» است که امروز سخن از آن بسیار می گویند و کمتر عمل می کنند. پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۲، ص ۳۳؛ بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵۰-۵۱. صفحه ۴۷۸

۹۵ - مناجات با خدا و نفرین به دشمن

در روز عاشورا امام حسین (علیه السلام) به سوی فرات روانه شد که شمر گفت: به خدا سوگند! به آن نخواهی رسید تا در آتش درآیی! شخص دیگری گفت: یا حسین! آیا آب فرات را نمی بینی که مثل شکم ماهی می درخشد؟! به خدا سوگند! از آن نخواهی چشید تا آن که با لب تشنه از جهان چشم بیوشی! امام (علیه السلام) گفت: «اللَّهُمَّ أُمَّتُهُ عَطَشًا! خدایا! او را تشنه بمیران!». راوی می گوید: به خدا سوگند پس از نفرین امام آن شخص به مرض عطش گرفتار شد، به گونه ای که پیوسته می گفت: به من آب دهید!

آبش می دادند تا آنجا که آب از دهانش می ریخت ولی همچنان می گفت: آبم دهید که تشنگی مرا کشت! پیوسته این چنین بود تا آن که به هلاکت رسید! آنگاه مردی از سپاه دشمن به نام «ابوالحتوف جعفی» تیری به سوی امام رها کرد. تیر به پیشانی امام اصابت کرد. آن را بیرون کشید، خون بر چهره و محاسن امام جاری شد، عرض کرد: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَرَى مَا أَنَا فِيهِ مِنْ عِبَادِكَ هَوْلًا الْعِصَاءِ، اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عِدَدًا، وَاقْتُلْهُمْ يَدَدًا، وَلَا تَذَرْ عَلَيَّ وَجْهَ الْأَرْضِ مِنْهُمْ أَحَدًا، وَلَا تَغْفِرْ لَهُمْ أَبَدًا؛ خدایا! تو شاهدی که از این مردم سرکش به من چه می رسد. خدایا! جمعیت آنان را اندک کن و آنان را با بیچارگی و بدبختی بمیران، و از آنان کسی را بر روی زمین مگذار و هرگز آنان را نیامرزا». سپس همانند شیر خشمگین به آنان حمله کرد، و به هر کس که می رسید او را با شمشیرش بر خاک می افکند، این در حالی بود که تیرها از هر سو می بارید و بر بدن امام (علیه السلام) می نشست و می فرمود: صفحه ۴۷۹ «يَا أُمَّهُ السُّوءِ! بِنَسِي مَا خَلَقْتُمْ مُحَمَّدًا فِي عِتْرَتِي، أَمَا إِنَّكُمْ لَنْ تَقْتُلُوا بَعْدِي عَبْدًا مِنْ عِبَادِ اللَّهِ فَتَهَابُوا قَتْلَهُ، بَلْ يَهْوُونَ عَلَيْكُمْ عِنْدَ قَتْلِكُمْ إِيَّايَ، وَ... اللَّهُ إِنِّي لَأَرْجُوا أَنْ يُكْرِمَنِي رَبِّي بِالشَّهَادَةِ بِهَوَانِكُمْ، ثُمَّ يَنْتَقِمَ لِي مِنْكُمْ مِنْ حَيْثُ لَا تَشْعُرُونَ؛ ای بدسیرتان! شما در مورد خاندان پیامبر (صلی الله علیه وآله) بد عمل کردید. آری! شما پس از کشتن من از کشتن هیچ بنده ای از بندگان خدا هراسی ندارید، چرا که با کشتن من قتل هر کس برایتان آسان خواهد بود. به خدا سوگند! من امیدوارم که پروردگارم شما را خوار و مرا به شهادت (در راهش) گرامی بدارد. آنگاه از جایی که گمان نمی برید انتقام مرا از شما بگیرد!». حصین بن مالک سکونی فریاد برآورد و گفت: «ای پسر فاطمه! چگونه خداوند انتقام تو را از ما بگیرد؟». امام (علیه السلام) فرمود: «يُلْقَى بِأَسْيُكُمْ بَيْنَكُمْ وَ يَسْفِكُ دِمَاءَكُمْ، ثُمَّ يَصُبُّ عَلَيْكُمْ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ نَزَاعًا وَ اخْتِلَافًا فِي مِيَانَتَانِ مِي افکند و خونتان را می ریزد آنگاه شما را به عذاب دردناک گرفتار می سازد». امام (علیه السلام) همچنان می جنگید تا آن که زخم های بسیاری بر بدن مبارکش وارد شد. (۱) در روایتی آمده است: هنگامی که دشمنان، امام را آماج تیرها قرار دادند تیر به گلولی امام اصابت کرد و فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، وَ هَذَا قَتِيلٌ فِي رِضَى اللَّهِ؛ به نام خداوند و هیچ حرکت و نیرویی جز از جانب خدا نیست و این شهیدی است در راه رضای خدا!». (۲) پاورقی ۱. مقتل الحسين خوارزمی، ج ۴، ص ۳۴ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۱-۵۲. ۲. مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۲۰. صفحه ۴۸۰ در هر لحظه از زندگی آن بزرگوار درسی نهفته است، درسی برای رهروان راه حق و پویندگان مسیر عزت و افتخار. به گونه ای که ملاحظه می کنید در این لحظات تنهایی، و لحظات واپسین عمر مبارکش، هیچ ترس و وحشتی از انبوه دشمن و سرنوشت قریب الوقوعش به خود راه نمی دهد. همچنان به یاد خداست، همچنان با زبانهای مختلف حتی با زبان نفرین! پند و اندرز می دهد، آنها را از آینده شومی که در پیش دارند برحذر می دارد، و به سوی خدا فرا می خواند. و سرانجام بر چهره مرگ لبخند می زند، و مقدم شهادت را گرامی می دارد و با یاد خدا به استقبال آن می شتابد!

۹۶ - می خواهم با چهره خونین به ملاقات جدم بروم

امام (علیه السلام) خسته شد، خواست اندکی بیاساید که ناگاه سنگی آمد و به پیشانی امام رسید، خون جاری شد. امام دامن پیراهنش را بالا زد تا خون از چهره اش پاک کند که تیر سه شعبه مسمومی آمد و به سینه امام (علیه السلام) فرو نشست. امام (دعای قربانی خواند و) فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ؛ به نام خدا و به یاری خدا و بر آیین رسول خدا». آنگاه سرش را به آسمان بلند کرد و عرض کرد: «إِلَهِي إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقْتُلُونَ رَجُلًا لَيْسَ عَلَيَّ وَجْهَ الْأَرْضِ إِذْ نَبِيٌّ غَيْرُهُ؛ خدای من! تو آگاهی که اینان کسی را می کشند که در روی زمین پسر پیامبری جز وی نیست». سپس تیر را بیرون کشید. خون همچون ناودان جاری شد. دستش را بر محل زخم صفحه ۴۸۱ گذاشت، چون از خون پر شد آن را به آسمان پاشید و قطره ای از آن به زمین بازنگشت! بار دیگر دست را از خون پر کرد و آن را به سر و صورت کشید و فرمود: «هَكَذَا وَاللَّهِ أَكُونُ حَتَّى أَلْقَى جَدِّي رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا مَخْضُوبٌ بِدَمِي، وَ أَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَتَلَنِي فَلَانٌ وَ فَلَانٌ؛ آری، به خدا سوگند! می خواهم با همین چهره خونین به دیدار جدم رسول

خدا(صلی الله علیه وآله) بروم و بگویم: ای رسول خدا فلان و فلان مرا شهید کردند». (۱) آری امام(علیه السلام) کفی از خون خود را به آسمان می پاشد، تا در آسمان در نزد ملکوتیان برای یوم المعاد ذخیره شود، و کفی دیگر را به صورت مبارک می کشد تا در زمین برای جسم مقدّسش ذخیره گردد، چون شهیدی همچون امام(علیه السلام) با همان هیئت وارد عرصه محشر می شود و با نور وجود خویش آن فضا را نورانی می کند. این خون پاک و مقدّس در جوی تاریخ بشر، و در رگ های انسان های آزاده و با ایمان نیز جریان دارد، و با آن، خطوط عدالت و آزادگی بر پیشانی رهروان این راه ترسیم می گردد. این خون بر بساط ظالمان نیز می جوشد، تا ظلم را از جهان براندازد! ظلم بر محو عدالت سخت می کوشد هنوز ظالم از خون دل مظلوم می نوشد هنوز! تا عدالت را کند جاوید در عالم حسین خون پاکش بر بساط ظلم می جوشد هنوز!

۹۷ - آنجا که دشمن هم گریست!

پاورقی ۱. مقتل الحسین خوارزمی، ج ۲، ص ۳۴ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۳. صفحه ۴۸۲ امام(علیه السلام) بر اثر زخم های فراوان از اسب به زمین افتاد، ولی برخاست. خواهرش زینب(علیها السلام) از خیمه ها بیرون آمد و با ناله ای جانسوز می گفت: «لَيْتَ السَّمَاءِ إِنطَبَقَتْ عَلَى الْأَرْضِ؛ کاش آسمان بر زمین فرو می افتاد». عمر بن سعد را دید که نزدیک امام(علیه السلام) ایستاده است. فرمود: «أَيُقْتَلُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَ أَنْتَ تَنْظُرُ إِلَيْهِ؟؛ ای عمر بن سعد! ابا عبدالله(علیه السلام) را شهید می کنند و تو نظاره می کنی؟!». اشک از دیدگان عمر سعد (دیدند) جاری شد و صورتش را برگرداند و چیزی نگفت. (۱) حضرت زینب(علیها السلام) فریاد زد: «وَيْلُكُمْ، أَمَا فِيكُمْ مُسْلِمٌ؛ وای بر شما! آیا در میان شما یک مسلمان نیست؟!». سکوت مرگباری همه را فرا گرفته بود و کسی پاسخی نداد. (۲) امام(علیه السلام) ردایی به تن کرده و عمامه به سر داشت. و با آن که پیاده و زخمی بود چون سواران دلاور می جنگید، نگاهی به تیراندازان و نگاهی به حرم خود داشت و می گفت: «أَعْلَى قَتْلِي تَجْتَمِعُونَ، أَمَا وَاللَّهِ لَا تَقْتُلُونَ بَعْدِي عَبْدًا مِنْ عِبَادِ اللَّهِ، اللَّهُ أَسِيخُطُ عَلَيْكُمْ لِقَتْلِهِ مِنِّي زُوَيْتُمْ اللَّهُ إِنِّي لَأَرْجُوا أَنْ يُكْرِمَنِي اللَّهُ بِهَوَانِكُمْ، ثُمَّ يَنْتَقِمَ لِي مِنْكُمْ مِنْ حَيْثُ لَا تَشْعُرُونَ. أَمَا وَاللَّهِ لَوْ قَتَلْتُمُونِي لَأَلْقَى اللَّهُ بِأَسِيخِكُمْ بَيْنَكُمْ وَ سَيْفِكُمْ دِمَائِكُمْ ثُمَّ لَا يَرْضَى حَتَّى يُضَاعِفَ لَكُمْ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ؛ آیا بر کشتن من با هم متحد شده اید؟ هان! به خدا سوگند! پس از من بنده ای از بندگان خدا را نمی کشید که خداوند را بیش از کشتن من به خشم آورد. به خدا سوگند! من امیدوارم خداوند مرا با خواری شما گرامی بدارد و انتقام مرا از آنجا که گمان نمی برید از شما بگیرد. هان! به خدا سوگند! اگر مرا به قتل برسانید، پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۷۸. ۲. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۹. صفحه ۴۸۳ خداوند شما را گرفتار نزاعی در میان خودتان می سازد و خونتان را می ریزد و (هرگز) از شما راضی نگردد تا عذاب سنگین و دردناکی به شما بپشانند». (۱) آری صحنه آنچنان غم انگیز و دردناک بود که دشمن هم گریه کرد، دشمنی که بر اثر هوای نفس اختیاری از خود نداشت و آگاهانه تن به ذلت و خواری داده بود، دشمنی که به عظمت مقام امام(علیه السلام) آگاه بود و از عمق مظلومیت او با خبر بود! در کدام تاریخ سراغ داریم که دشمن به حال کشته خود گریه کرده باشد، و در میدان نبرد، این چنین از مظلومیت او و ستمگری خویش خبر دهد. آری، عرصه کربلا شگفتی هایی دارد و این هم یکی دیگر از شگفتی های آن است!

۹۸ - آخرین مناجات

امام(علیه السلام) در آخرین لحظات عمر گرانهایش با خدای خود چنین مناجات می کرد: «اللَّهُمَّ! مُتَعَالَى الْمَكَانِ، عَظِيمِ الْجَبَرُوتِ، شَدِيدِ الْمَحَالِ، غَيْبِي عَنِ الْخَلَائِقِ، عَرِيضُ الْكِبْرِيَاءِ، قَادِرٌ عَلَى مَا تَشَاءُ، قَرِيبُ الرَّحْمَةِ، صَادِقُ الْوَعْدِ، سَابِعُ النُّعْمَةِ، حَسَنُ الْبَلَاءِ، قَرِيبٌ إِذَا دُعِيَ، مُحِيطٌ بِمَا خَلَقْتَ، قَابِلُ التَّوْبَةِ لِمَنْ تَابَ إِلَيْكَ، قَادِرٌ عَلَى مَا أَرَدْتَ، وَ مَدِيرٌ مَا طَلَبْتَ، وَ شَكُورٌ إِذَا شُكِرْتَ، وَ ذَكُورٌ إِذَا ذُكِرْتَ، أَدْعُوكَ مُحْتَاجًا، وَ أَرْغُبُ إِلَيْكَ فَقِيرًا، وَ أَفْرَعُ إِلَيْكَ خَائِفًا، وَ أَبْكِي إِلَيْكَ مَكْرُوبًا، وَ أَسْتَعِينُ بِكَ ضَعِيفًا، وَ أَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ

كَافِيًا، أَحْكَمَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا، فَإِنَّهُمْ عَزُّونَا وَخَدَعُونَا وَخَدَلُونَا وَغَدَرُوا بِنَا وَقَتَلُونَا، وَنَحْنُ عِتْرَةُ نَبِيِّكَ، وَوَلَدُ حَبِيبِكَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، الَّذِي اضْطَفَقْتَهُ بِالرَّسَالَةِ وَاتَّمَمْتَهُ عَلَى وَحْيِكَ، فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا فَرْجًا وَمَخْرَجًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ». پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۷، ص ۷۸ و اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۹. صفحه ۴۸۴ «خدایا! ای بلند جایگاه! بزرگ جبروت! سخت توانمند (در کيفر و انتقام)! بی نیاز از مخلوقات! صاحب کبریایی گسترده! بر هر چه خواهی قادری! رحمت نزدیک! پیمان‌ت درست! دارای نعمت سرشار! بلایت نیکو! هر گاه تو را بخوانند نزدیکی! بر آفریده‌ها احاطه داری! توبه پذیر توبه کنندگانی! بر هر چه اراده کنی توانایی! و به هر چه بخوانی می رسی! چون سپاست گویند سپاسگزاری! و چون یادت کنند یادشان می کنی! حاجتمندانه تو را می خوانم و نیازمندانه به تو مشتاقم و هراسانه به تو پناه می برم و با حال حزن به درگاه تو می گریم و ناتوانمندانه از تو یاری می طلبم تنها بر تو توکل می کنم، میان ما و این قوم حکم فرما! اینان به ما نیرنگ زدند، ما را تنها گذارده، بی وفایی کردند و به کشتن ما برخاستند. ما خاندان پیامبر و فرزندان حبیب تو محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله) هستیم، همو که او را به پیامبری برگزیدی و بر وحی ات امین ساختی. پس در کار ما گشایش و برون رفتی قرار ده، به مهربانیت ای مهربانترین مهربانان!». و آنگاه افزود: «صَبْرًا عَلَى قَضَائِكَ يَا رَبَّ لَا إِلَهَ سِوَاكَ، يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ، مَالِي رَبِّ سِوَاكَ، وَلَا مَعْبُودٌ غَيْرُكَ، صَبْرًا عَلَى حُكْمِكَ يَا غِيَاثَ مَنْ لَا غِيَاثَ لَهُ، يَا دَائِمًا لَا نَفَادَ لَهُ، يَا مُحْيِيَ الْمَيُوتِ، يَا قَائِمًا عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ، أَحْكَمَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ؛ پروردگارا! بر قضا و قدرت شکیبایی میورزم، معبودی جز تو نیست، ای فریادرس دادخواهان! پروردگاری جز تو و معبودی غیر از تو برای من نیست. بر حکم تو صبر می کنم ای فریادرس کسی که فریاد رسی ندارد! ای همیشه ای که پایان ناپذیر است! ای زنده کننده مردگان! ای برپا دارنده هر کس با آنچه که به دست صفحه ۴۸۵ آورده! میان ما و اینان داوری کن که تو بهترین داورانی!». (۱) راستی که چه زیبا و پر محتوا، و چقدر آموزنده است این مناجات که در واپسین ساعات عمر امام (علیه السلام) با بدنی خونین و مجروح و در میان اندوه عمیق از دست دادن یاران و عزیزان، و آینده نگران کننده همسر و دختران و بازماندگان، بر زبان مبارک آن حضرت جاری شد! معارف الهیه و بالاترین درجه رضا و تسلیم در کلمات آن موج می زند، نه شکوه ای، نه بی تابی، نه اظهار عجز و ناتوانی، و نه ابراز یأس و ناخشنودی ابداً در آن دیده نمی شود. همه جا سخن از صبر و شکیبایی و رضا و تسلیم در برابر قادر متعال و خداوند لا- یزال است. آفرین و هزاران آفرین از سوی خدا بر تو باد ای پیشوای آزادگان! پاورقی ۱. مقتل الحسین مقرر، ص ۲۸۲-۲۸۳. صفحه ۴۸۶ صفحه ۴۸۷ صفحه ۴۸۸ صفحه ۴۸۹

بخش پنجم: آثار و پیامدهای قیام عاشورا

اشاره

در بخش سوم به انگیزه های قیام امام حسین (علیه السلام) پرداخته ایم و مهمترین انگیزه آن حضرت را احیای دین خدا و مبارزه با دستگاه فاسد بنی امیه برشمرده ایم. امام (علیه السلام) در پی احیای ارزش های اسلامی و جلوگیری از بازگشت به عصر جاهلیت و به هدر رفتن تلاش های طاق فرسای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود. خواه از طریق تشکیل حکومت اسلامی، یا از طریق شهادت. قیام عاشورا علاوه بر آن که به احیای دین خدا کمک کرد، و موجب رشد و شکوفایی درخت اسلام شد، باعث بیداری امت اسلامی گشت و روح شهادت طلبی و شجاعت را در مسلمانان دمید و درس فداکاری و ایثار را به بشر آموخت و دستگاه خلافت اموی را با خطرات جدی روبرو ساخت و سبب قیام ها و نهضت های خونینی گردید که در کوتاه مدت به سقوط خلافت آل ابوسفیان و در درازمدت به برچیده شدن خلافت بنی امیه انجامید. به گفته شاعر: بهر حق در خاک و خون غلتیده شد تا بنای کفر از آن، برچیده شد خون او تفسیر این اسرار کرد ملت خوابیده را بیدار کرد اضافه بر این، حادثه کربلا در طول تاریخ به یک

الگو و سرمشق بزرگ تبدیل شد صفحه ۴۹۰ و شیوه مبارزه را برای آزادگان جهان به ویژه مسلمانان مبارز نشان داد، امام با خون سرخش مکتبی را برای آزادگان جهان بنا نهاد، که مسأله مرگ و شهادت را امری ساده، بلکه افتخارآمیز کرد. آثار و پیامدهای قیام عاشورا گسترده، عمیق و چند جانبه است که ما در این بخش سه اثر مهم آن را مورد تحلیل و بررسی قرار می دهیم. صفحه ۴۹۱

۱- حیات اسلام و آیین حق

دستگاه خلافت اموی تصوّر می کرد با کشتن امام حسین (علیه السلام) و یارانش - آن هم در نهایت قساوت و بی رحمی - و اسارت زنان و کودکان به هدف خویش رسیده و نتیجه مطلوب را به دست آورده است. به گمان خویش، هم توانسته است دشمن شماره یک خود را از سر راه بردارد و هم از دیگران زهر چشمی بگیرد، تا هیچ کس بنای مخالفت با حکومت او را در سر نپرواند. یزیدیان که پس از حادثه عاشورا از پیروزی خیالی خود! سرمست و مغرور بودند، سخنانی بر زبان جاری ساختند و رفتارهایی از خود بروز دادند که به افشای ماهیت و نیت شوم آنان کمک کرد. آنان که گمان داشتند با کشتن امام حسین (علیه السلام) و اسارت خانواده او، به پیروزی بزرگی نایل شده اند و آخرین نقطه مقاومت را در خاندان پیامبر در هم کوبیدند، برای آن که پیروزی خیالی خود را به رخ همگان بکشانند و مستی و سرور خود را تکمیل کنند، به اقدامات نابخردانه و جاهلانه ای دست زدند که شادمانی زودگذر آنان را به مصیبت و ماتم دائمی تبدیل کرد. آذین بندی شهرهایی چون کوفه و دمشق، برپا کردن مجالس سرور و شادی، توأم با رقص و شراب و پایکوبی، به زنجیر بستن نوادگان پیامبر (صلی الله علیه و آله) و گرداندن آنان در میان مردم در هیئت اسیران جنگی، تازیانه زدن به اطفال بی گناه، بر سر نیزه کردن سرهای شهیدان سرفراز کربلا و زدن چوب خیزران بر لب و دندان امام و... از جمله صفحه ۴۹۲ کارهایی بود که به منظور تحقیر اسیران و زهر چشم گرفتن از دیگران، از بنی امیه بروز کرد. ولی تمام این اعمال تیر خلاصی بود بر قلب پلید دستگاه اموی، به گونه ای که شادمانی زودگذر آنان تبدیل به کابوس وحشتناکی شد و لحظه ای آنان را رها نساخت. در واقع بنی امیه هنوز طعم پیروزی را مضمضه نکرده بودند که تلخی آن را در سراسر وجود پلشت و پلید خود احساس کردند (در بخش دوم کلمات کفرآمیز و ضد اسلامی یزید و برخی دیگر از بنی امیه گذشت). آنان در حالی که سرمست از باده پیروزی خیالی بودند، تصریح کردند که انتقام خود را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اسلام گرفته اند و تصوّر می کردند به اهداف خویش که بازگشت به عصر جاهلیت بود، نزدیک شده اند، ولی در واقع همه این تلاش ها، تیشه ای بود که بر ریشه ناپاک دستگاه اموی وارد می شد! شهادت امام حسین (علیه السلام) و یاران پاکبازش، به احیای مکتب محمدی (صلی الله علیه و آله) کمک کرد و خون پاک اباعبدالله (علیه السلام) درخت اسلام را آبیاری نمود و به رشد و بالندگی امت اسلامی و بیداری مسلمانان انجامید. امام صادق (علیه السلام) می فرماید: پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) هنگامی که ابراهیم بن طلحه (در مدینه) با امام علی بن الحسین (علیه السلام) روبرو شد (از روی طعنه) گفت: «یا عَلِيُّ بْنَ الْحُسَيْنِ مَنْ غَلَبَ؟» ای علی بن الحسین در این نبرد چه کسی پیروز شد؟! امام چهارم (علیه السلام) فرمود: «إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ مَنْ غَلَبَ وَ دَخَلَ وَقْتُ الصَّلَاةِ فَادِّنْ وَ أَقِمْ؛ اگر می خواهی بدانی پیروزی و غلبه با چه کسی بود، به هنگام فرا رسیدن صفحه ۴۹۳ وقت نماز اذان و اقامه بگو». (۱) امام (علیه السلام) با این پاسخ به او فهماند که هدف یزید محو اسلام و نام رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود، ولی همچنان ظنین لآ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ بر مأذنه ها می پیچد و مسلمانان در همه جا - حتی در شام و پایتخت سلطنت یزید - به یگانگی خدا و رسالت محمد (صلی الله علیه و آله) گواهی می دهند! «موسیو ماریین آلمانی» می گوید: «حسین با قربانی کردن عزیزترین افراد خود، با اثبات مظلومیت و حقایق خود، به دنیا درس فداکاری و جانبازی آموخت و نام اسلام و اسلامیان را در تاریخ ثبت و در عالم بلندآوازه ساخت و اگر چنین حادثه ای پیش نیامده بود، قطعاً اسلام به حالت کنونی باقی نمی ماند و ممکن بود یکباره اسلام و اسلامیان محو و نابود گردند». (۲) حدیث معروف نبوی (صلی الله علیه و آله) که فرمود: «حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ؛ حسین از من

است و من از حسینم» (۳) محقق گردید، حسین از رسول خداست، چرا که فرزند دختر او حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) است؛ ولی رسول خدا (صلی الله علیه وآله) فرمود: «من از حسینم» بدین معنا که حسین (علیه السلام) آیین مرا احیا می کند و از این جهت خودم را از حسین می دانم. به صراحت می توان گفت: قیام امام حسین (علیه السلام) نه تنها آیین پیامبر بزرگ اسلام (صلی الله علیه وآله) را نجات داد، بلکه از محور اهداف رسالت سایر انبیا نیز جلوگیری کرد. چرا که رسول خدا (صلی الله علیه وآله) کامل کننده رسالت پیامبران گذشته و خاتم رسولان و دین او خاتم ادیان بود. گویا تلاش های همه انبیای گذشته مقدمه ای بود برای ظهور پیامبر خاتم و سپردن پرچم هدایت بشری به دست آن حضرت تا دامنه قیامت. می دانیم این آیین که خاتم ادیان الهی بود، در عصر حکومت معاویه و یزید مورد پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۷۷. در مقتل الحسین مقرر (ص ۳۷۵) آمده است: وقتی که امام زین العابدین (علیه السلام) با اهل و عیالش وارد مدینه شد، ابراهیم بن طلحه بن عبیدالله پیش آمد و گفت: «مَنْ الْغَالِبُ؟» امام (علیه السلام) فرمود: «إِذَا دَخَلَ وَقْتُ الصَّلَاةِ فَأَذِّنْ وَأَقِمَّ تَعْرِفُ الْغَالِبِ». ۲. به نقل از کتاب: درسی که حسین به انسان ها آموخت، ص ۲۸۴. ۳. بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۶۱. این حدیث در منابع مختلف اهل سنت نیز نقل شده است؛ از جمله: مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۱۷۷؛ معجم الکبیر طبرانی، ج ۲۲، ص ۲۷۴ و کنز العمال، ج ۱۲، ص ۱۱۵. صفحه ۴۹۴ تهدید قرار گرفت، به ویژه در سلطنت یزید و بییم آن می رفت که ثمرات تلاش های انبیا و به ویژه پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) به فراموشی سپرده شود. در چنین شرایطی شهادت امام حسین (علیه السلام) به احیای آیین خدا کمک کرد و درخت توحید و نبوت را طراوت و سرسبزی تازه ای بخشید. و شاید به همین دلیل در «زیارت وارث» (۱) نه تنها امام حسین (علیه السلام) وارث پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله) بلکه وارث انبیای بزرگی همچون حضرت آدم (علیه السلام)، حضرت نوح (علیه السلام)، حضرت ابراهیم (علیه السلام)، حضرت موسی (علیه السلام) و حضرت عیسی (علیه السلام) نامیده شده است. گویا حسین (علیه السلام) همچون گلابی است که از گل های متعدد گلستان توحید و نبوت گرفته شده، بوی همه انبیای گذشته را دارد و وارث همه آنهاست. پاورقی ۱. کامل الزیارات، ص ۳۷۵؛ تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۸۸؛ اقبال سید بن طاووس، ج ۲، ص ۶۳ و مفاتیح الجنان. صفحه ۴۹۵

۲- الگوسازی برای آزادگان

هر چند به ظاهر، در عاشورای سال ۶۱ هجری پیروزی از آن یزیدیان بود و نبرد نابرابر کربلا به نفع جبهه باطل به پایان رسید؛ ولی در نگاه عمیق، پیروزی حقیقی متعلق به امام حسین (علیه السلام) و یاران او بود. چرا که آن حضرت در آن حادثه و قیام، راه و رسمی ماندگار در عالم به یادگار گذاشت و با خون سرخش مکتبی را برای مسلمانان، بلکه همه آزادگان جهان بنا نهاد، که تا همیشه تاریخ باقی است و سرمشق حق طلبان عالم است. به گفته موسیو ماربین آلمانی: «این سرباز رشید عالم اسلام به مردم دنیا نشان داد که ظلم و بیدادگری و ستمگری پایدار نیست و بنای ستم هر چند ظاهراً عظیم و استوار باشد، در برابر حق و حقیقت چون پر کاهی بر باد خواهد رفت». (۱) سید قطب، دانشمند و مفسر معروف مصری در ذیل تفسیر آیه ۵۱ سوره غافر (۲) این پرسش را مطرح می کند که خداوند در این آیه به پیامبران و مؤمنان، در دنیا نیز وعده حتمی نصرت و یاری داد؛ ولی ما می بینیم که در طول تاریخ جمعی از پیامبران و مؤمنان شکست خوردند و گروهی نیز به شهادت رسیدند. بنابراین، وعده نصرت پاورقی ۱. درسی که حسین به انسان ها آموخت، شهید عبدالکریم هاشمی نژاد، ص ۲۸۴. ۲. (إِنَّا لَنَنْصِرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ) ما به یقین پیامبران خود و کسانی را که ایمان آورده اند در زندگی دنیا و (در آخرت) در آن روز که گواهان به پا می خیزند، یاری می دهیم». صفحه ۴۹۶ الهی درباره آنان چه شده است؟ سپس چنین پاسخ می دهد: اولاً: نباید پیروزی ها را در محدوده زمانی و مکانی خاص دید، این مقیاس ها، یک مقیاس کوچک بشری است؛ ولی در مقیاس بزرگ تر که زمان و مکان را در می نوردد و به عصر و زمان خاص و مکان خاصی محدود نمی شود، هرگز انبیا و مؤمنان شکست نخوردند؛ چرا که در نهایت،

عقیده و مرام آنان باقی ماند و در حقیقت یاری خدا نسبت به اعتقادات آنان، همان یاری آنان است. ثانیاً: نصرت و یاری، صورت‌های مختلفی دارد که بخشی از آن را در یک نگاه سطحی هزیمت و شکست می‌نامند، ولی در واقع پیروزی و نصرت الهی را در بر دارد. آیا ابراهیم (علیه السلام) که در آتش افکنده شد، از عقیده و دعوت خویش دست کشید؟ او در حالی که در داخل آتش افکنده شده بود، نصرت الهی شامل حالش بود. در واقع دشمن او شکست خورده بود، که نتوانست با این همه تهدیدها و آزارها، وی را از عقیده و مرامش باز دارد» (بلکه آیینش گسترش یافت). سید قطب در ادامه به امام حسین (علیه السلام) اشاره می‌کند و می‌گوید: «حسین بن علی (علیه السلام) گرچه در ظاهر به شهادت رسید و در مقیاس سطحی نگران شکست خورد، ولی در برابر حقیقت و در مقیاسی بزرگ‌تر پیروز شد». سپس می‌افزاید: «فَمَا مِنْ شَهِيدٍ فِي الْأَرْضِ تَهْتَرُ لَهُ الْجَوَانِحُ بِالْحُبِّ وَالْعَطْفِ، وَ تَهْفُو لَهُ الْقُلُوبُ، وَ تَجِيشُ بِالْغَيْرَةِ وَ الْفِدَاءِ كَالْحَسَيْنِ - رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهِ - يَسْتَوِي فِي هَذَا الْمُتَشَبِّهُونَ وَ غَيْرُ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَ كَثِيرٌ مِنْ غَيْرِ الْمُسْلِمِينَ؛ هیچ شهیدی در روی زمین یافت نمی‌شود که همانند حسین (رضوان الله علیه) تمام وجود انسان‌ها به خاطر محبت و علاقه به او به لرزه درآید و دل‌ها برای او به پیش افتد و برای ایشار و فداکاری آماده شود. در صفحه ۴۹۷ این الگو گرفتن (از حسین (علیه السلام)) شیعه و غیر شیعه از دیگر مسلمانان، بلکه بسیاری از غیر مسلمانان برابرنند». در پایان می‌گوید: «چه بسیار شهیدانی که اگر هزار سال زنده می‌ماندند، نمی‌توانستند به اندازه شهادتشان عقیده و مکتب خود را یاری کنند و قدرت آن را نداشتند که این همه مفاهیم بزرگ انسانی را در دل‌ها به یادگار بگذارند و هزاران انسان را با آخرین سخنانی که با خونشان می‌نویسند، به کارهای بزرگ وادارند». (۱) آری؛ حرکت انقلابی امام حسین (علیه السلام) و شهادت و نستوهی وی و یارانش سرمشقی برای آزادگان جهان شد و بسیاری از رهبران آزادی خواه در پیشبرد نهضت و قیام خویش، حرکت انقلابی امام حسین (علیه السلام) را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند و به پیروزی رسیده‌اند. «مهاتما گاندی» رهبر استقلال کشور بزرگ هندوستان، در گفتار تاریخی خود چنین می‌گوید: «من برای مردم هند چیز تازه‌ای نیاورده‌ام، فقط نتیجه‌ای را که از مطالعات و تحقیقاتم درباره تاریخ زندگی قهرمانان کربلا به دست آورده‌ام، ارمغان ملت هند کردم. اگر بخواهیم هند را نجات دهیم، واجب است همان راهی را بپیماییم که حسین بن علی پیمود». (۲) «محمد علی جناح» - قائد اعظم پاکستان - می‌گوید: «هیچ نمونه‌ای از شجاعت بهتر از آن که امام حسین (علیه السلام) از لحاظ فداکاری و تهوّر نشان داد در عالم پیدا نمی‌شود. به عقیده من تمام مسلمین باید از سرمشق این شهیدی که خود را در سرزمین عراق قربانی کرد، پیروی نمایند». (۳) پاورقی ۱. فی ظلال القرآن، ج ۷، ص ۱۸۹-۱۹۰ (با مقداری تصرّف و تلخیص). ۲. مجله الغری، النجف الاشرف، ربیع الاول ۱۳۸۱ (مطابق نقل ویژه نامه جام جم درباره عاشورا، اسفند ۱۳۸۳) و مجله نور دانش، شماره ۳، سال ۱۳۴۱. ۳. مرد مافوق انسان‌ها، سید علی اکبر قرشی، ص ۲۸۶. صفحه ۴۹۸ این الگوپذیری و تأسی از نهضت امام حسین (علیه السلام) در عالم تشیع بسیار چشمگیر و فراگیر بوده است. در طول تاریخ، رهبران انقلابی شیعه، با الهام از حماسه‌های بزرگ و جاودان کربلا، در بسیج انسان‌های فداکار و از خود گذشته به توفیقات بزرگی دست یافته‌اند. پیروزی ملت ایران در برچیدن بساط ظلم و بیدادگری نظام استبدادی ۲۵۰۰ ساله، و حماسه‌های غرور آفرین هشت سال دفاع مقدّس در جبهه‌های نبرد حقّ علیه باطل، و مجاهدت‌های جوانان جان بر کف و رشید حزب الله جنوب لبنان در مقابله با رژیم سفاک و تا بُن دندان مسلّح صهیونیستی، از نمونه‌های بارز و روشن تأسی و الگوپذیری از نهضت امام حسین (علیه السلام) در عصر حاضر است. صفحه ۴۹۹

۳- قیام‌های خونین پس از حادثه عاشورا

انتشار اخبار کربلا تأثیر عجیبی در میان مسلمانان گذاشت، از یک سو، اوج مظلومیت امام حسین (علیه السلام) و یارانش و نهایت قساوتی که در شهادت آنان و اسارت خاندان پاکش آشکار شده بود، سبب نفرت مسلمانان از دستگاه خلافت اموی شد. چرا که خلافت یزید که با نیرنگ و تهدید و تطمیع معاویه انجام پذیرفته بود (نه از روی اقبال عمومی مردم) با این حادثه به شدت آسیب دید. به یقین، اگر امام حسین (علیه السلام) به طور پنهانی کشته می شد و یا همچون برادرش امام حسن (علیه السلام) مسموم می گردید و یا کارش به تبعید و زندانی شدن می انجامید، نمی توانست این همه آثار مثبت برای جامعه اسلامی و پی آمدهای منفی برای حاکمیت جور در برداشته باشد. ولی نحوه شهادت امام (علیه السلام) و یارانش که به طور آشکار و در برابر چشمان هزاران نفر و در قلب دنیای اسلام آن روز در اوج مظلومیت اتفاق افتاد، جای هر گونه انکار و یا توجیهی را از حادثه آفرینان فاجعه کربلا گرفت. از سوی دیگر، شخصیت معنوی و عظمت خانوادگی امام حسین (علیه السلام) میان مسلمانان آشکار بود. کشتن چنین شخصیتی نمی توانست کار ساده ای باشد. یعنی اگر گروه دیگری غیر از امام حسین (علیه السلام) بدین نحو کشته می شدند، به یقین، نمی توانست چنین موجی را که شهادت آن حضرت به وجود آورد، ایجاد کند. از سوی سوم، حرکت انقلابی امام حسین (علیه السلام)، با آن یاران اندک و فریاد «هَيْهَاتَ مِثْنَا صَفْحَه ۵۰۰ الدَّلَّةُ» و تسلیم ناپذیری در برابر آن همه لشکر مجهز، به مسلمانان جرأت و جسارت بخشید و برای جمع کثیری از مسلمانان، مسأله مرگ و شهادت را امری ساده، بلکه افتخارآمیز کرد. قیام های مردم مدینه (که در بخش های گذشته به آن اشاره شد) و قیام توأین و حتی مقاومت های افراد به صورت فردی، همگی حکایت از این حقیقت دارد. برای اثبات این حقیقت، به سراغ پاره ای از قیام ها و مقاومت هایی که پس از عاشورا اتفاق افتاد، می رویم.

الف) اعتراضات و مقاومت های شخصی

پس از حادثه عاشورا دو گونه مخالفت و قیام بر ضد دستگاه یزید و آنگاه خلافت بنی امیه، رخ داد. بخشی از آن، سازمان نیافته و به تعبیر دیگر، حرکت فردی و جسورانه بود. سنگینی آن حادثه، تاب سکوت را (با همه خطراتش) از برخی گرفت و آنها را به ابراز انزجار و اعلان نفرت از درخیمان اموی واداشت که گاه به کشته شدن آنها می انجامید. در اینجا به دو نمونه اشاره می کنیم: ۱ - حمید بن مسلم (از وقایع نگاران و راویان حادثه کربلا) می گوید: زنی از قبیله بکر بن وائل همراه شوهرش در کربلا، در جمع لشکریان عمر بن سعد حضور داشت، هنگامی که مشاهده کرد لشکریان به سوی خیمه های ابی عبدالله (علیه السلام) حمله کردند و شروع به غارت نمودند، شمشیری را برداشت و به سوی آن خیمه ها روان شد و فریاد زد: «یا آل بکر بن وائل، اَتَسَلِبُ بَنَاتُ رَسُولِ اللَّهِ؟ لا حُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ، يَا لثَارَاتِ رَسُولِ اللَّهِ! ای خاندان بکر بن وائل! آیا دختران رسول خدا غارت شوند (و شما آرام باشید؟! حکم و فرمانی جز برای خدا نیست (از او باید صفحه ۵۰۱ اطاعت کرد، نه از بنی امیه) ای خونخواهان رسول خدا بپاخیزید». شوهرش آمد و او را گرفت و به جایگاهش بازگرداند. (۱) ۲ - پس از حادثه کربلا، عیدالله بن زیاد که به اصطلاح خود را سرمست پیروزی می دید، مردم کوفه را در مسجد جمع کرد تا پایان کار امام حسین (علیه السلام) و یارانش را طی یک خطابه رسمی به اطلاع مردم برساند و در ضمن به مردم بفهماند که فرجام کار کسانی که با یزید مخالفت کنند، چیزی جز نابودی نیست. جایی که با امام حسین (علیه السلام) با آن همه عظمت چنین رفتار شد، تکلیف دیگران روشن است. وی در ضمن کلامش چنین گفت: حمد خدایی را که حق و اهل حق و حقیقت را پیروز کرد! و یزید و پیروانش را یاری کرد و کذاب پسر کذاب را کشت!!! عبدالله بن عقیف از شیعیان امیرمؤمنان (علیه السلام) بود و یک چشم خود را در جنگل جمل و چشم دیگرش را در جنگ صفین در رکاب علی (علیه السلام) از دست داده بود و پیوسته در مسجد کوفه به عبادت مشغول بود (۲) از جای برخاست و فریاد زد: ای پسر مرجانه! کذاب پسر کذاب تویی و پدرت، و آن کسی است که تو و پدرت را بر این جایگاه نصب کرد. ای دشمن خدا! فرزندان انبیا را به

رسید و حجت بر ما تمام کرده، و بارها، چه پنهان و چه آشکارا، از ما یاری خواسته بود، ولی ما از جانمان درباره او دریغ ورزیدیم. او در نزدیکی ما به شهادت رسید، ولی ما نه با دستانمان و نه با زبان و نه با اموال و عشیره خود او را کمک نکردیم. اکنون ما در پیشگاه خدا و پیامبران چه عذری داریم؟! سپس ادامه داد: «لَا وَاللَّهِ لَا عُذْرَ دُونَ أَنْ تَقْتُلُوا قَاتِلَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ، أَوْ تَقْتُلُوا فِي طَلَبِ ذَلِكَ، فَعَسَى رَبُّنَا يَرْضَىٰ عَنَّا عِنْدَ ذَلِكَ» نه به خدا سوگند! چاره ای نیست جز آن که قاتلان آن حضرت و همراهان آنان را به کیفر رسانید و یا در این راه کشته شوید شاید با این کار خداوند از ما بخشنود شود». پس از وی رفاعه بن شداد و آنگاه عبدالله بن سعد رشته سخن را به دست گرفتند و پیشنهاد کردند رهبری این گروه را سلیمان بن سرد که صحابی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و مرد مطمئن و شایسته ای است بر عهده گیرد. پس از آن سلیمان شروع به سخن کرد و پس از مقدماتی گفت: «... ما منتظر ورود خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله) بودیم، به آنان وعده یاری دادیم و او را برای آمدن به عراق تشویق کردیم، ولی هنگامی که آنان به سوی ما آمدند، سستی کرده و ناتوانی به خرج دادیم و منتظر (حوادث) نشستیم، تا آنجا که فرزند پیامبر و پاره تن او در میان ما کشته شد. هر چه فریاد کمک خواهی سرد داد، به کمکش نشتافتیم، فاسقان او را هدف تیر و نیزه قرار دادند، آهنگ کشتن او کردند و به وی یورش بردند، ولی ما کاری انجام ندادیم». آنگاه افزود: صفحه ۵۰۵ «أَلَا- إِنْهُضُوا، فَقَدْ سَخَطَ عَلَيْكُمْ رَبُّكُمْ، وَلَا تَرْجِعُوا إِلَى الْحَلَالِ وَالْأَبْنَاءِ حَتَّى يَرْضَى اللَّهُ، وَاللَّهُ مَا أَظْنُهُ رَاضِيًا دُونَ أَنْ تُنَاجِرُوا مَنْ قَتَلَهُ بِرِخِيذٍ وَ قِيَامٍ كُنَيْدٍ! چرا که خداوند بر شما خشمگین شده است، به سوی همسران و فرزندانمان باز نگردید، تا آنگاه که خداوند از شما راضی شود. به خدا سوگند! گمان نمی کنم خدا از شما راضی شود مگر آن که با قاتلان آن حضرت نبرد کنید (و از آنان انتقام بگیرید)». سپس ادامه داد: «از مرگ نترسید چرا که هر کس از مرگ بترسد ذلیل خواهد شد و همانند قوم بنی اسرائیل باشید (که به خاطر نافرمانی خداوند) پیامبران (موسی علیه السلام) به آنها گفت: «إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ» شما به خویشتان ستم کردید» و ادامه داد: «فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» پس توبه کنید و به سوی خالق خود باز گردید و تن به کشتن دهید». (۱) سلیمان با سخنانی دیگر، مردم را برای قیام آماده کرد. پس از او خالد بن سعد بن نفیل گفت: «به خدا سوگند! اگر من بدانم تنها به کشتن خود، می توانم از گناه نجات یابم و پروردگارم را بخشنود سازم، حتماً چنین کاری خواهم کرد و تمام اموال - به جز اسلحه خود را که می خواهم با آن بجنگم - برای نبرد با فاسقان، در اختیار مسلمانان قرار می دهم». به دنبال این گفتگوها و آمادگی شیعیان کوفه، سلیمان بن سرد، نامه ای به سعد بن حذیفه بن یمان و برخی دیگر از شیعیان مدائن نوشت و آنها را از عزم خویش آگاه ساخت. آنان نیز به این دعوت پاسخ مثبت دادند و طی نامه ای همکاری خویش را برای قیام اعلام کردند. همچنین سلیمان چنین نامه ای را به مثنی بن مخزبه عبدی در بصره نوشت. و او نیز پاورقی ۱. بقره، آیه ۵۴. صفحه ۵۰۶ پاسخ نوشت که ما شیعیان نیز با تو هماهنگیم و آماده همکاری می باشیم. شیعیان کوفه در پی جمع آوری اسلحه و ابزار جنگ برآمدند و مردم را پنهانی برای انتقام خون حسین (علیه السلام) دعوت می کردند و مردم نیز گروه گروه دعوت آنها را اجابت می کردند. هلاکت یزید این ماجرا ادامه داشت تا آن که یزید بن معاویه در سال ۶۴ به هلاکت رسید. اینجا بود که شیعیان به نزد سلیمان آمدند و گفتند: با هلاکت این مرد طاغی و فاسد، و ضعف دستگاه حکومتی، زمینه برای قیام آماده است، پس درگیری و نهضت خویش را از همین کوفه آغاز کنیم. سلیمان گفت: من در پیشنهاد شما اندیشیدم و دیدم قاتلان امام حسین (علیه السلام) از افراد سرشناس و قدرتمندان کوفه هستند و ما توانایی مقابله با آنها را نداریم، بهتر است اکنون افرادی را به اطراف کوفه بفرستید و از مردم برای قیام دعوت به همکاری کنید که گمان می کنم مردم پس از مرگ یزید، دعوت ما را اجابت کنند. آنها نیز چنین کردند و مردم زیادی دعوت آنها را اجابت کردند. آغاز عملیات توأین سرانجام در اوّل ربیع الثانی سال ۶۵ هجری سلیمان بن سرد خُزاعی با یارانش به سوی «نخيله» (محلّ اردوگاه لشکر) حرکت کردند، وی جمعیت شیعیان را اندک یافت، با تعجب گفت: «سبحان الله از میان شانزده هزار نفری که اعلام آمادگی کردند، جز چهار هزار نفر نیامدند!». سلیمان سه روز در «نخيله» ماند و گروهی را به سراغ شیعیان فرستاد. از جمله کسانی که برای طلب یاری و جمع

آوری لشکر رفتند حکیم بن مُنقذ صفحه ۵۰۷ کندی و ولید بن عسیر بود. آن دو تن با شعار «یا لثاراتِ الحُسَینِ» برای خونخواهی حسین برخیزید! مردم را به کمک طلیدند و این نخستین باری بود که این شعار سر داده می شد، ولی با آن همه تلاش تنها هزار نفر دیگر به سلیمان ملحق شدند. سلیمان و یارانش، نخست به سوی کربلا- حرکت کردند، وقتی که به قبر امام حسین (علیه السلام) رسیدند، فریاد ضجّه و زاری از دل بر آوردند و بی اختیار اشک ها ریختند که به تعبیر ابن اثیر در کامل (۱) «فَمَا رُئِيَ أَكْثَرَ بَاكِيًا مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ» هرگز همانند چنان روزی گریه کننده دیده نشد. آنان از گناه خویش و تنها گذاشتن امام (علیه السلام) و عدم یاری او توبه کردند و به مدّت یک شبانه روز در کنار قبرش ماندند و پیوسته گریه و زاری می کردند. پس از پایان این صحنه های شورانگیز، آنجا را ترک کردند و به سمت شام حرکت نمودند و در مسیر خویش از «قرقیسیا» گذشتند و به سرزمین «عین الورد» رسیدند. سپاه شام که پیش از آن خود را به «عین الورد» رسانده بود، با لشکر توّابین درگیر شد. فرماندهی سپاه شام را که به سی هزار تن می رسید عبیدالله بن زیاد بر عهده داشت. این نبرد سه روز به طول انجامید و توّابین در این چند روز با انگیزه فراوان و پایداری زیاد، با لشکر شام می جنگیدند و گروهی زیادی از آنان را به قتل رساندند. فرماندهی لشکر توّابین به عهده سلیمان بن سرد بود و پس از شهادت وی، مسیب بن نجبه و پس از کشته شدن او، عبدالله بن سعد بن نُفیل و پس از او، رفاعه بن شداد فرماندهی لشکر توّابین را بر عهده داشتند. در این نبرد سران انقلاب - به جز رفاعه بن شداد - همگی به شهادت رسیدند و رفاعه به همراه تعدادی از یارانش به کوفه بازگشتند و به هواداران مختار پیوستند که بعدها همراه مختار در انتقام از قاتلان امام حسین (علیه السلام) و یارانش مشارکت جستند. (۲) پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۷۸. ۲. برگرفته از کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۵۸-۱۸۶ (با تلخیص فراوان) همچنین رجوع کنید به: ر مقل الحسین ابومخنف، ص ۲۴۸-۳۱۰ و تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۲۶-۴۷۱. صفحه ۵۰۸ تحلیل و بررسی آنچه از بررسی این قیام به دست می آید، آن است که شهادت امام حسین (علیه السلام) چنان تأثیری در میان آنان گذاشت که به چیزی جز شستشوی لکه ننگ بیوفایی و عدم نصرت آن حضرت فکر نمی کردند. آنها نه طالب فتح و پیروزی بودند و نه برای رسیدن به حکومت و غنایم پیکار می کردند. آنها وقتی که از شهر و دیار خویش خارج شدند، می دانستند که دیگر باز نخواهند گشت و همه اینها را جناب «سلیمان بن سرد خزاعی» به آنها گوشزد کرده بود و توّابین نیز در پاسخ سلیمان گفتند: «ما برای دنیا و رسیدن به حکومت قیام نمی کنیم و هدف ما توبه از گناهان خویش و خونخواهی فرزندان دختر رسول خداست». (۱) آنان در واقع می خواستند با کشتن و کشته شدن، از عذابی که به روح و جانشان افتاده بود، رهایی یابند و گناهان خویش را شستشو دهند. به همین دلیل در همان زمان، مختار نیز برای جمع آوری نیرو جهت مبارزه و قیام علیه حکومت ستمگر تلاش می کرد، ولی با این حال حاضر به همکاری با سلیمان نبود و می گفت: «سلیمان می خواهد با این قیام، خود و یارانش را به کشتن دهد، او مردی است که از آیین جنگ آگاهی ندارد». (۲) آنان در آغاز قیام بر سر قبر امام حسین (علیه السلام) رفتند و نهضت خویش را از آنجا آغاز کردند و نخستین بار توسط برخی از آنان شعار «یا لثاراتِ الحُسَینِ» سر داده شد. همه این تلاش ها و جانبازی ها توسط کسانی صورت می گرفت که روزی در کوفه از تهدیدهای «ابن زیاد» که با تعداد محدودی وارد کوفه شد، ترسیده بودند و مسلم بن عقیل (رحمه الله) سفیر امام حسین (علیه السلام) را تنها گذاشتند و شهر را تسلیم دشمن کردند زولی پس پاورقی ۱. کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۷۶. ۲. همان مدرک، ص ۱۶۳. صفحه ۵۰۹ از حادثه عاشورا، چنان روحیه ای پیدا کردند که جان برکف دست به قیام زدند تا کشته شدند.

ج) قیام مختار

چنانچه گذشت، قیام توّابین با کشته شدن سران نهضت، درهم شکست و شعله انقلاب برای مدّتی به خاموشی گرایید. ولی طولی نکشید که با ظهور «مختار» طوفان عظیم دیگری برخاست و آتش خشم و انتقام سراسر عراق را فرا گرفت و خرمن هستی امویان و

قاتلان جنایت پیشه کربلا را یکی پس از دیگری سوزاند و خاکستر نمود. مختار یکی از چهره های سیاسی و پرنفوذی است که با درایت و زیرکی خاصی، با شعار خونخواهی امام حسین (علیه السلام) ارادتمندان آن حضرت را به گرد خود جمع کرد و برای فرصتی کوتاه زخم های دلشان را التیام بخشید. پدر وی «ابوعبیده بن مسعود ثقفی» از مردان شجاع و فرمانده لایقی بود که در دوران عمر خود کارهای برجسته ای انجام داد و سرانجام در «یوم الجسر» - در جنگی که میان مسلمانان و لشکر فارس در زمان خلیفه دوم اتفاق افتاد - در نزدیکی «حیره» در کنار پل دجله به اتفاق یکی از فرزندانش به نام «جبر بن ابعبیده» در سال ۱۴ هجری، کشته شد. (۱) «اصیغ بن نباته» می گوید: مختار را در حالی که طفلی خردسال بود، بر زانوی امیرالمؤمنین (علیه السلام) دیدم که آن حضرت دست محبت بر سر و روی او می کشید و می فرمود: «یا کَیْس، یا کَیْس، یا کَیْس، ای تیزهوش! ای تیزهوش!». (۲) پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۲، ص ۶۲۸ و مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۱۵. ۲. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۴۴ و رجال کشی، ص ۱۲۷. احتمالاً به همین جهت که امام دوبار ر کلمه «کَیْس» را در مورد مختار به کار برده است، وی ملقب به کیسان (تثنیه کیس) شده است. برخی فرقه کیسائیه را منسوب به وی می دانند. (بحارالانوار، ج ۳۴، ص ۳۴۵) صفحه ۵۱۰ با بررسی تاریخ قیام مختار به خوبی در می یابیم که تعبیر امام چه قدر دقیق و حساب شده بوده است. مختار با عالی ترین شیوه های تبلیغی که حکایت از مردم شناسی وی می کرد، در مدّت کوتاهی اندیشه های مردم را مخاطب قرار داد و احساسات برافروخته آنان را نسبت به امام حسین (علیه السلام) به یکی از پرشورترین قیام های مسلحانه مبدل ساخت. او همان کسی است که «مسلم بن عقیل» - سفیر و نماینده امام حسین (علیه السلام) در کوفه - هنگام ورود به کوفه با وجود بزرگان زیادی که در کوفه بودند راهی خانه وی شد و پس از مدّتی به خانه «هانی بن عروه» نقل مکان کرد. هنگامی که «عبیدالله زیاد» با ارباب و تهدید مردم کوفه را از اطراف مسلم پراکنده ساخت، «مختار» در قریه ای به نام «القفاء» بود و به منظور حمایت از مسلم با تعدادی از همراهان خود به سوی کوفه حرکت کرد، ولی در میانه راه توسط سربازان عبیدالله دستگیر و روانه زندان شد. در تمام مدّتی که واقعه کربلا رخ داد او در زندان در کنار هم بندش - میثم تمّار، یار فداکار امیرالمؤمنین (علیه السلام) - به سر می برد. ابن ابی الحدید می نویسد: میثم تمّار در زندان به مختار گفت: «إِنَّكَ تَقُلْتُ وَ تَخْرُجُ نَائِرًا بِدَمِ الْحَسَنِ (علیه السلام) فَتَقْتُلُ هَذَا الْجَبَّارَ الَّذِي نَحْنُ فِي سَجَنِهِ، وَ تَطَأُ بِقَدَمِكَ هَذَا عَلَى جَبْهَتِهِ وَ خَدَّيْهِ؛ تو از زندان آزادخواهی شد و به خونخواهی امام حسین (علیه السلام) قیام خواهی کرد و این ستمگری که امروز من و تو در زندان او اسیریم، به قتل خواهی رساند و با پای خود صفحه ۵۱۱ سر و صورت وی را لگدکوب خواهی کرد!». (۱) به یقین میثم این سخنان را با این قاطعیت از جانب خود نگفته بود، بلکه قاعدتاً این از اخبار غیبی بود که از مولا-یش علی (علیه السلام) شنیده بود. چیزی نگذشت که حکم اعدام مختار از سوی ابن زیاد صادر شد، ولی هنگامی که مختار را پای دار آوردند، فرمان آزادی وی از سوی یزید به اطلاع ابن زیاد رسید، زیرا عبدالله بن عمر - شوهر خواهر مختار - نزد یزید برای او شفاعت کرده بود. مختار پس از آزادی، به حکم ابن زیاد کوفه را ترک کرد و در مکه به عبدالله بن زبیر، که در آنجا پرچم استقلال را برافراشته بود، پیوست. (۲) برخی از علمای شیعه که از مختار به نیکی یاد می کنند، انگیزه وی را از پیوستن به ابن زبیر مصلحتی و موقت می دانند و می گویند، مختار چون «عبدالله بن زبیر» را در پاره ای از اهداف، از جمله مخالفت با امویان با خود متحد می دید، به وی پیوست. وی در جریان محاصره مکه توسط سپاه شام، به دفاع از حرم امن الهی که ابن زبیر در آن پناهنده شده بود، پرداخت. ولی این اتحاد دوامی نداشت و سرانجام مختار چون از مقاصد ابنزبیر و انحرافات وی با خبر شد، از وی کناره گرفت و رهسپار کوفه شد. (۳) مختار برای هدف بزرگی که در سر داشت - یعنی خونخواهی امام حسین (علیه السلام) - آرام و قرار نداشت و همواره صدای گرم میثم تمّار - از اصحاب سرّ امیرالمؤمنین (علیه السلام) - در گوش های وی طنین انداز بود، که تو برای خونخواهی امام حسین (علیه السلام) قیام خواهی کرد و قاتلان را به سزای اعمالشان می رسانی و از این جهت تکلیفی بر دوش خود احساس می کرد که باید روزی به این امر عظیم اقدام کند. پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲، ص ۲۹۳. ۲. رجوع کنید به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۴۲-۴۴۴. ۳. همان

مدرک، ص ۴۴۶ به بعد. صفحه ۵۱۲ این بود که ابتدا به سراغ فرزندان امیرمؤمنان (علیه السلام) رفت و مدتی ملازم «محمد بن حنفیه» شد و از او احادیث و علوم اسلامی می آموخت. (۱) ورود مختار به کوفه همزمان با شکوفایی قیام توأین بود. وی با تبلیغات گسترده به کوفیان می گفت: جنبش توأین فاقد سازماندهی نظامی است و لذا نمی تواند موفق و کارآمد باشد. تبلیغات وی هر چند تا حدودی باعث شکاف در قیام توأین شده بود، ولی چندان در جلب شیعیان موفق نبود و در نتیجه با تحریک اشراف کوفه که از برنامه های مختار به وحشت افتاده بودند توسط عبدالله بن یزید - حاکم زبیری کوفه - مجدداً روانه زندان شد. مختار در زندان بود که قیام توأین به شکست انجامید. (۲) وی بار دیگر با وساطت شوهر خواهرش - عبدالله بن عمر - از زندان آزاد شد و پس از آزادی، زمینه را برای قیام خویش مساعدتر دید. این بار نخست از امام سجاد (علیه السلام) اجازه خواست تا مردم را به نام آن حضرت فرا خواند و قیامش را آغاز نماید. ولی امام (علیه السلام) دعوت وی را نپذیرفت، هر چند مطابق روایات از کار وی تا آنجا که مربوط به انتقام از قاتلان امام حسین (علیه السلام) بود، اظهار رضایت و خرسندی می نموده است. (۳) پس از آن مختار به سراغ «محمد بن حنفیه» رفت و دعوت خویش را به نام وی آغاز کرد. (۴) پاورقی ۱. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۵۲ «رَحَلَ الْمُخْتَارُ إِلَى الْمَدِينَةِ وَ كَانَ يُجَالِسُ مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنْفِيَّةِ وَيَأْخُذُ عَنْهُ الْأَحَادِيثَ». ۲. مراجعه شود به: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۷۰. ۳. برخی از علمای شیعه معتقدند که عمل امام سجاد (علیه السلام) به معنی نفی برنامه مختار نیست، بلکه به جهت شرایط و موقعیت خاص امام سجاد (علیه السلام) بوده که سخت تحت کنترل و فشار بوده است. (مراجعه شود به: تنقیح المقال علامه مامقانی، شرح حال مختار) ۴. مروج الذهب، ج ۳، ص ۷۴. صفحه ۵۱۳ «طبری» در تاریخش می نویسد: «محمد بن حنفیه» در پاسخ تقاضاهای مختار چنین گفت: «فَوَاللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ اللَّهَ أَنْتَصِرَ لَنَا مِنْ عَدُوِّنَا بِمَنْ شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ؛ به خدا سوگند! دوست دارم خداوند به وسیله هر یک از بندگانش که خواست ما را یاری نماید». (۱) همین پاسخ مبهم محمد بن حنفیه کافی بود که مختار قیامش را به وی منسوب کند و خود را نماینده وی معرفی نماید.

قیام مختار ۲

توضیح

مختار بدین وسیله شیعیان را به گرد خود جمع کرد، حتی برخی از شیعیان، راهی حجاز شده تا صحت گفتار او را مستقیماً از «محمد بن حنفیه» بشنوند. (۲) حمایت ابراهیم اشتر - فرزند برومند مالک اشتر - که از بزرگان قبیله معروف «مذحج» بود و همانند پدر بزرگوارش ارادت تمام نسبت به امیرمؤمنان (علیه السلام) و خاندانش داشت، می توانست کمک بزرگی به مختار باشد. ابراهیم نزد همه، چهره ای آشنا بود. ولی وی با تردید به مسأله قیام مختار می نگریست، حتی ابراهیم در قیام توأین نیز شرکت نداشت. تردید ابراهیم می توانست برای مختار و یاران وی گران تمام شود؛ در حالی که شخصیت نافذ و بلندآوازه وی، می توانست پیروزی مختار را قطعی نماید، این بود که مختار تمام همت خویش را برای جذب ابراهیم به کار بست تا آن که وی را برای حضور در این پیکار حاضر به همکاری نمود. (۳) مختار مقدمات قیام را با مشورت ابراهیم اشتر فراهم نمود و تاریخ آغاز آن را شب پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۹۲ و کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۲۱۴. ۲. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۹۲. ۳. همان مدرک، ج ۴، ص ۴۹۴. صفحه ۵۱۴ پنج شنبه ۱۴ ربیع الاول سال ۶۶ هجری قرار داد. (۱) تحرکات مخفیانه مختار از چشم جاسوسان حکومت مخفی نماند و اخبار تدارکات قیام او به «عبدالله بن مطیع» - استاندار منصوب «عبدالله بن زبیر» در کوفه - رسید. وی که کوفه را آستان حوادث سهمگین می دید سربازان حکومتی را در تمام راه ها گماشت و در شهر حکومت نظامی اعلام کرد. اقدامات حاکم زبیری کوفه،

موجب شد تا قیام مختار به جلو افتد. زیرا ابراهیم اشتر شب سه شنبه ۱۲ ربیع الاول سال ۶۶ هـ پس از نماز مغرب با جمعی از یاران در حالی که سلاح در برداشتند به سوی منزل مختار رهسپار بود. در بین راه مأموران امتیّتی حکومت، راه را بر وی بستند ولی ابراهیم دست برد و نیزه یکی از سربازان را گرفت و درست در گلوی رئیس پلیس کوفه فرو کرد و وی را نقش بر زمین ساخت. سربازان حاکم با دیدن این صحنه وحشت زده متواری شدند و جریان را به استاندار کوفه گزارش دادند. این حادثه موجب شد تا مختار تصمیم بگیرد در همان شب قیامش را با شعار «يَا ثَارَاتِ الْحُسَيْنِ» آغاز کند. (۲) این شعار کافی بود تا بغض فشرده شده شیعیان را منفجر کند و خون را در رگ های ارادتمندان آن حضرت به جوش آورد. جوانان شیعه چنان فداکارانه به سربازان حکومتی یورش بردند که تنها پس از سه روز نبرد بی امان شهر به تصرف مبارزان درآمد و عبدالله بن مطیع - استاندار زبیری کوفه - به سوی بصره گریخت. مختار پس از آزاد کردن کوفه بر فراز منبر رفت و خطاب به مردم گفت: «تُبَايَعُونِي عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ وَ الطَّلَبِ بِدَمَاءِ أَهْلِ الْبَيْتِ، وَ جِهَادِ پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۹۶ و کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۲۱۶. ۲. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۹۸ / فتوح ابن اعثم، ج ۶، ص ۱۰۳ و همچنین رجوع شود به: تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۵۸. صفحه ۵۱۵ الْمُحَلِّينَ وَ الدَّفْعِ عَنِ الضُّعَفَاءِ / با من بر اساس کتاب خدا و سنت پیامبرش و خونخواهی اهل بیت و جهاد با منحرفان و دفاع از ضعفا بیعت کنید». (۱) ولی سه دشمن سرسخت، از سه طرف حکومت نوپای مختار را تهدید می کرد: ۱- حکومت شام به رهبری بنی مروان، از سوی شمال. ۲- حکومت عبدالله بن زبیر، از ناحیه جنوب (مکه). ۳- ضد انقلاب داخلی، از اشراف و قاتلان امام حسین (علیه السلام) در داخل عراق. طبیعی بود که بنی امیه نمی توانستند به قدرت رسیدن شیعیان را در عراق که قلب دنیای اسلام در آن روز بود، تحمل کنند. این بود که عبدالملک مروان که تازه به حکومت رسیده بود، عبیدالله بن زیاد را مأمور کرد تا قیام مختار را سرکوب کند و خود زمام امر کوفه را بدست گیرد. لشکر ابن زیاد در حوالی «موصل» اردو زد. مختار، ابراهیم اشتر را با هفت هزار نیرو به منطقه جنگی اعزام کرد. ولی از آن طرف، سرشناسان کوفه و قاتلان امام حسین (علیه السلام) چون «شَبَث بن ربعی»، «شمر بن ذی الجوشن» و دیگران که به شدت از حاکمیت مختار و شیعیان در کوفه به وحشت افتاده بودند، در غیبت ابراهیم اشتر، فرصت را غنیمت شمرده و به بقایای نیروهای مختار در کوفه یورش بردند و «دارالاماره» را محاصره کردند. مختار با دفع الوقت، برای ابراهیم اشتر پیام داد تا سریعاً به کوفه برگردد. او نیز به یاری مختار شتافت و با قدرت، توطئه سرشناسان کوفه را سرکوب نمود. مختار پس از سرکوبی این حرکت مذبحخانه در کوفه، ابراهیم اشتر را مجدداً روانه پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۵۰۸. در امالی شیخ طوسی آمده است: «بَايَعُوهُ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ رَسُولِهِ وَ الطَّلَبِ بِدَمِ الْحُسَيْنِ وَ الدَّفْعِ عَنِ الضُّعَفَاءِ». صفحه ۵۱۶ جنگ با ابن زیاد کرد و خود به خونخواهی خاندان پیامبر پرداخت. ابراهیم اشتر در پنج فرسخی «موصل» سپاه ابن زیاد را چنان درهم ریخت که عده ای از آنان در حین فرار خود را به رودخانه افکندند و غرق شدند. در این نبرد که درست روز عاشورای سال ۶۷ هجری اتفاق افتاد بسیاری از عناصر آلوده بنی امیه چون عبیدالله بن زیاد و حصین بن نمیر به هلاکت رسیدند. ابراهیم خود با شمشیرش، ابن زیاد - آن مرد خونخوار سنگدل - را دو نیم ساخت و جسدش را سوزاند و سرش را به کوفه نزد مختار فرستاد. او نیز آن را به مدینه نزد امام سجّاد (علیه السلام) فرستاد که امام با دیدن آن شاد شد. (۱) خبر هلاکت ابن زیاد، موج خوشحالی را به بنی هاشم هدیه کرد. در این زمینه از امام صادق (علیه السلام) روایت شده است: «مَا اَكْتَحَلْتُ هَاشِمِيَّةً، وَلَا اَخْتَضَبْتُ، وَلَا رُئِي فِي دَارِ هَاشِمِيٍّ دُخَانٌ خَمَسَ حِجَجٍ، حَتَّى قُتِلَ عَبِيدُ اللَّهِ بَنُ زَيْدٍ / پس از حادثه دلخراش کربلا هیچ زنی از بنی هاشم خود را آرایش نکرد و به مدت پنج سال در خانه بنی هاشم دودی (جهت پخت غذا) به هوا برنخاست تا آن که (آن مرد خبیث) ابن زیاد به هلاکت رسید». (۲) آتش انتقام از قتل کربلا - چنان پرشور و شدید بود که در فاصله اندکی جانیان کربلا را طعمه خویش ساخت. هر یک به تناسب عمل زشتی که مرتکب شده بودند به اشد مجازات به سزای اعمال ننگین خود رسیدند. این آتش نه تنها دامن سران و رهبران جنایت پیشه کربلا را گرفت بلکه به گفته عقاد مصری: «هر کسی دستی دراز کرده بود یا کلمه ای بر زبان رانده یا کالایی از لشکر امام پاورقی ۱.

مراجعه شود به: بحارالانوار، ج ۳۴، ص ۳۸۳-۳۸۶؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۵۱۳-۵۱۶ و ص ۵۵۶ و فتوح ابن اعثم، ج ۶، ص ۱۸۳. در تاریخ یعقوبی چنین آمده است: «إِنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) لَمْ يَزِ ضَاحِكًا قَطُّ، مُنْذُ قُتِلَ أَبُوهُ إِلَّا فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ؛ إمام سجّاد از روزی که پدر بزرگوارش به شهادت رسید، خندان دیده نشد تا آن روز که سر ابن زیاد را نزدش آوردند». (تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۵۹). بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۸۶. صفحه ۵۱۷ حسین (علیه السلام) ربوده، یا کاری کرده بود که از آن بوی شرکت در فاجعه کربلا شنیده می شد، سزای عمل خویش یا اعانت بر جرم را دریافت کرد». (۱) «علامه مجلسی» در بحارالانوار از قول ابن نما می نویسد: «شمر در روز عاشورا شتر مخصوص امام حسین (علیه السلام) را به غنیمت گرفت و در کوفه به شکرانه قتل آن حضرت شتر را ذبح کرده و گوشتش را بین دشمنان آن حضرت تقسیم نمود. مختار دستور داد تمام آن خانه هایی که این گوشت در آن وارد شده ویران کردند و همه افرادی که با علم و آگاهی از آن گوشت خوردند، اعدام شدند!!». (۲) مختار در اجرای مجازات چنان جدّی بود که کار از قتل قاتلان گذشته و به سوختن، ویران کردن خانه های آنها که محلّ توطئه و خیانت بود رسید. ولی همه این سخت گیری ها را چیزی جز عدالت و دادگری نمی توان دانست چرا که جنایات آنها بیش از این بود.

آخرین نبرد

تعدادی از سران جنایتکار کوفه که از شمشیر مختار زخم دار شده بودند در بصره نزد مصعب بن زبیر - برادر عبدالله بن زبیر - جمع شده بودند. «شَبَّثُ بن ربعی» و «محمّد بن اشعث» از جنایت کاران کربلا از جمله آنها بودند. آنان مدام مصعب را به جنگ با مختار تحریک می کردند. (۳) «دینوری» تعداد فراریان کوفه را که در بصره اجتماع کرده بودند حدود ده هزار نفر می داند. (۴) پاورقی ۱. ابوالشهداء، عبّاس محمود عقّاد، ترجمه محمد کاظم معزّی، ص ۲۰۵ (با اندکی تصرّف). ۲. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۷۷. ۳. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۵۵۸. ۴. اخبار الطوال، ص ۳۰۴. صفحه ۵۱۸ سرانجام مصعب از سربازان خود و فراریان کوفه، لشکری را فراهم ساخت و به سوی مختار تاخت. مختار نیز بدون آن که از ابراهیم اشتر - که در آن وقت در شمال عراق (موصل) حضور داشت - یاری بطلبد لشکری را با فرماندهی «أحمر بن شَمِيط» به جنگ مصعب فرستاد. ولی سپاه مختار در این جنگ متحمل شکست سهمگینی شد. «ابن شمیط» فرمانده سپاه مختار با تعداد بسیاری از یاران خود کشته شد و لشکر مختار درهم شکست. مصعب پس از شکست سپاه مختار به سوی کوفه شتافت و مختار و بقایای سربازانش را کشت. تاریخ کشته شدن مختار به نقل طبری ۱۶ رمضان سال ۶۷ هـ بوده است وی در آن هنگام ۶۳ سال داشت. (۱) مصعب پس از تصرّف کوفه، ابراهیم اشتر را به کوفه فرا خواند، وی نیز بدون مقاومت به کوفه آمد و مصعب از وی به گرمی استقبال کرد. (۲) با سقوط حکومت مختار در کوفه، عراق در تحت سیطره زبیریان قرار گرفت و بدین ترتیب یک بار دیگر کوفه از حاکمیت شیعیان و ارادتمندان اهل بیت (علیهم السلام) خارج شد. چیزی نگذشت که در سال ۷۲ هـ «عبدالملک مروان» سپاه عظیمی را به جنگ مصعب به سوی کوفه روانه کرد. در آن جنگ ارتش مصعب شکست خورد و مصعب در سن ۳۶ سالگی و ابراهیم اشتر در سن ۴۰ سالگی کشته شدند و عراق به دست مروانیان افتاد. وقتی که سر بریده مصعب را نزد عبدالملک مروان نهادند، ابو مسلم نخعی - مردی از عرب - برخاست و گفت: «من در همین دارالاماره دیدم که سر بریده حسین بن علی (علیه السلام) را جلو ابن زیاد پاورقی ۱. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۵۷۷. ۲. اخبار الطوال، ص ۳۰۹. صفحه ۵۱۹ نهادند، و چندی بعد سر بریده ابن زیاد را در همین نقطه جلوی مختار دیدم و مدّتی بعد سر مختار را نزد مصعب و اینک سر مصعب را نزد تو می بینم (تا روزگار با تو چه کند؟!». عبدالملک از شنیدن این سخن، سخت به وحشت افتاد و دستور داد آن محل را ویران کنند. (۱) یکسره مردی ز عرب هوشمند گفت به عبدالملک از روی پند روی همین مسند و این تکیه گاه زیر همین قبه و این بارگاه بودم و دیدم بر ابن زیاد آه چه دیدم که دو چشم مباد تازه سری چون سپر آسمان طلعت خورشید ز رویش نهدان بعد ز

چندی سر آن خیره سر بُد بر مختار به روی سپر بعد که مصعب سر و سردار شد دست خوش او سر مختار شد این سر مصعب به تقاضای کار تا چه کند با تو دگر روزگار!

تحلیل و جمع بندی

چنان که ملاحظه شد جوهره اصلی قیام مختار چیزی جز خونخواهی امام حسین (علیه السلام) و انتقام از جانیان کربلا نبود و مختار به خوبی از عهده این هدف برآمد. وی با انتخاب شعار حرکت آفرین «يَا لثَارَاتِ الْحُسَيْنِ» خون های جوانان شیعه را در رگ هایشان به جوش آورد. بدیهی بود در آن روزگار هیچ شعاری تا این اندازه نمی توانست در ایجاد شور و هیجان انتقام، مؤثر و کارساز باشد. پاورقی ۱. مروج الذهب، ج ۳، ص ۱۰۹. صفحه ۵۲۰ از سوی دیگر وی با ایجاد رابطه با فرزندان امیرمؤمنان (علیه السلام) به ویژه «محمّد حنفیه» و فرستادن سرهای جنایت کاران کربلا به نزد امام سجّاد (علیه السلام) به واقع رهبری معنوی و پشت پرده قیام را با خاندان پیامبر (صلی الله علیه وآله) پیوند داد. او همواره خود را نماینده «محمّد حنفیه» معرفی می کرد و رهبری قیام را به او نسبت می داد و روزی که کوفه را فتح کرد مردم را به شرط خونخواهی امام حسین (علیه السلام) و اهل بیت آن حضرت، به بیعت خویش فراخواند. هر چند حکومت مختار دوام چندانی نیافت و سرانجام به دست مصعب برچیده شد، ولی هرگز نمی توان او را فردی شکست خورده دانست. او به هدف بلند خویش که همان انتقام از قاتلان و جانیان کربلا بود به خوبی رسید و بارها قلب امام سجّاد (علیه السلام) و بنی هاشم را خرسند نمود، هر چند سرانجام وجود خودش فدای این راه شد. سر در ره جانانه فدا شد، چه بجا شد از گردنم این دَین ادا شد، چه بجا شد! از خون دلم بسته حنا بر سر انگشت خون دلم انگشت نما شد، چه بجا شد!

(د) انقراض بنی امیه

اشاره

بررسی تاریخ حکومت بنی امیه به خوبی نشان می دهد که حکومت کوتاه هشتاد ساله آنها، جز در سال های محدودی، مملوّ از مخاطرات، نابسامانی ها، درگیری ها، مشکلات عظیم و جابجایی های سریع بود. در این مدّت که تقریباً برابر عمر طبیعی یک انسان است. چهارده نفر از آل ابوسفیان و آل مروان زمام حکومت را یکی پس از دیگری در دست گرفتند که بعضی از آنها حکومتشان فقط حدود یک، یا چند ماه و بعضی فقط هفتاد روز بوده است. طولانی ترین حکومت، حکومت «عبدالملک» بود که حدود بیست سال به طول انجامید و شاید علتش این بود که به توصیه های «حجاج» گوش نداد و دست از صفحه ۵۲۱ خونریزی «بنی هاشم» کشید. (۱) در واقع بنی امیه پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) روی آرامش به خود ندیدند، همواره با قیام ها و نهضت های خونینی مواجه بودند که مایه اصلی همه آنها خونخواهی امام حسین (علیه السلام) بوده است. جنبش ها یکی پس از دیگری از گوشه و کنار شکل می گرفت و توده های مختلف مردم را حول شعارهایی چون «يَا لثَارَاتِ الْحُسَيْنِ» و «الرِّضَا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ» و «الرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه وآله)» که سگّه رایج آن روزگار بود، جمع می کرد و هر از چندی، قسمتی از قلمرو حکومت بنی امیه از سیطره آنان خارج می شد. عراق، حجاز، شام و بالاخره خراسان در تب و تاب این انقلاب ها می سوخت. به واقع شهادت مظلومانه امام حسین (علیه السلام) و فرزندان پیامبر (صلی الله علیه وآله) خطّ بطلانی بود بر چهل سال تبلیغات مسموم بنی امیه که با نیرنگ و فریب، خود را دولت اسلامی جا زده بودند. حماسه امام حسین (علیه السلام) چهره اسلام واقعی را به مردم نشان

داد و نقاب از چهره دروغ گویان اموی برداشت و نامشروع بودن سلطنت آنان را به اثبات رساند. بررسی تاریخ آن قیام ها بیان گر این واقعیت است که توده های مردم آن روزگار به هیچ شعاری جز خونخواهی امام حسین (علیه السلام) و انتقام از بنی امیه، وقعی نمی نهادند. حتی عباسیان که آخرین ضربه را بر آل ابوسفیان وارد آورده بودند در پناه همین شعار به مقاصد خویش رسیدند و بر مرکب خلافت سوار شدند.

قیام عباسیان و انتقام از بنی امیه

پاورقی ۱. مراجعه شود به: پیام امام، ج ۶، ص ۴۱۸ و ج ۳، ص ۵۹۴، ذیل خطبه ۸۷. صفحه ۵۲۲ به شهادت تاریخ، اولین جرعه قیام عباسیان در سال ۱۳۲ هـ توسط گروهی از شیعیان به رهبری ابومسلم خراسانی در خراسان زده شد. آنان به قصد انتقام از بنی امیه که ننگ فاجعه کربلا را در پرورنده سیاه خویش داشتند، شوریدند و با شعار «الرِّضَا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله)» پا به میدان مبارزه گذاشتند، ولی عباسیان (شاخه ای از بنی هاشم) از غفلت و ناآگاهی مردم در شناخت مصدق واقعی اهل بیت، احساسات به هیجان آمده شیعیان را به نفع خود مصادره کردند و ولی به یقین مؤثرترین عامل پیروزی آنان در قلع و قمع کردن بنی امیه، همان شعار خونخواهی امام حسین (علیه السلام) و شرح مظلومیت خاندان آن حضرت بوده است. آنان با انتخاب این شعار، آتش خشم مردم را بر ضد بنی امیه برافروختند و سرانجام بساط حکومت ننگین بنی امیه را برچیدند. به نقل «ابن ابی الحدید» هنگامی که سر بریده مروان آخرین خلیفه اموی را نزد «ابوالعباس» - نخستین خلیفه عباسی - آوردند «ابوالعباس» سجده ای طولانی به جا آورد و آنگاه سر از سجده برداشت و خطاب به سر بریده «مروان» گفت: «خدا را سپاس می گویم که انتقام مرا از تو و قبیله ات گرفت و مرا بر تو پیروز کرد». آنگاه افزود: «اینک دیگر باکی از مرگ ندارم زیرا من با کشتن دو هزار تن از بنی امیه، انتقام خون حسین (علیه السلام) را گرفتم». (۱)

شگفتی های تاریخ!

در تاریخ زندگی بنی امیه و بنی عباس می خوانیم: «هنگامی که «عبدالله سفاح» نخستین خلیفه عباسی بر تخت قدرت نشست، در فکر بود که چگونه از سران بنی امیه انتقام سختی بگیرد. در همین ایام، سران بنی امیه که پراکنده شده بودند، به او نامه نوشتند و از او امان خواستند. «سفاح» از فرصت استفاده کرد و پاسخ محبت آمیزی به آنها داد و نوشت که به کمک پاورقی ۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۷، ص ۱۳۰؛ همچنین مراجعه شود به: مروج الذهب، ج ۳، ص ۲۵۷. صفحه ۵۲۳ آنها سخت نیازمند است و آنان را مورد عطا و بخشش قرار خواهد داد؛ لذا سران «آل زیاد» و «آل مروان» و خاندان معاویه دعوت او را پاسخ گفتند و نزد او حاضر شدند. «سفاح» دستور داد کرسی هایی که به زیور طلا و نقره آراسته برای آنها نصب کردند و این شگفتی مردم را برانگیخت که چرا «سفاح» با این جنایتکاران چنین رفتار می کند. در این موقع یکی از درباریان وارد مجلس شد و به «سفاح» خبر داد که مردی ژولیده و غبارآلود از راه رسیده و درخواست ملاقات فوری دارد. «سفاح» با این اوصاف او را شناخت، گفت: قاعدتاً باید «سیدیف» شاعر باشد؛ بگویند وارد شود. «بنی امیه» با شنیدن نام «سیدیف» رنگ از چهره هایشان پرید و اندامشان به لرزه درآمد؛ زیرا می دانستند او شاعری توانا، فصیح، شجاع و از دوستان و شیعیان علی (علیه السلام) و از دشمنان سرسخت بنی امیه است. «سیدیف» وارد شد؛ هنگامی که نگاهش به بنی امیه افتاد، اشعار تکان دهنده ای در مورد ظلم های بنی امیه بر بنی هاشم قرائت کرد که از جمله آنها این دو بیت بود: وَ اذْکُرُوا مَصِيرَ الحُسَیْنِ وَ زَیْدِ وَ قَتیلَ بَجانِبِ المِهراسِ وَ القَتیلَ الَّذِی بِحَرَانَ اَصْحٰی ثاویاً بَینَ غُربَه

و تَنَاسٍ «به یاد آورید! محلّ شهادت حسین (علیه السلام) و زید را و آن شهیدی که در مه‌راس (اشاره به شهادت حمزه در اُحد) شربت شهادت نوشید. و آن شهیدی که در حَرّان به شهادت رسید و تا شامگاهان در تنهایی بود و (حتّی جنازه او) به فراموشی سپرده شد». (اشاره به شهادت «ابراهیم بن محمّد» یکی از معاریف بنی هاشم و بنی عبّاس در صفحه ۵۲۴ سرزمین حَرّان در نزدیکی مرزهای شمالی عراق است). (۱) «سَفّاح» دستور داد خلعتی به «سُدیف» بدهند و به او گفت: فردا بیا تا تو را خوشنود سازم و او را مرخص نمود / سپس رو به بنی امیه کرد و گفت: سخنان این برده و غلام بر شما گران نیاید، او حق ندارد درباره موالی خود سخن بگوید / شما مورد احترام من هستید (بروید و فردا بیایید!) بنی امیه پس از بیرون آمدن از نزد سَفّاح به مشورت پرداختند. بعضی گفتند: بهتر آن است که فرار کنیم / ولی گروه بیش تری نظر دادند که خلیفه وعده نیکی به ما داده و «سُدیف» کوچکتر از آن است که بتواند نظر خلیفه را برگرداند. فردا همه نزد «سَفّاح» آمدند / او دستور پذیرایی از بنی امیه را داد / ناگهان «سُدیف» شاعر وارد شد و رو به سَفّاح کرد و گفت: «پدرم فدایت باد! تو انتقام گیرنده خونهایی / تو کشنده اشراوی». سپس اشعار بسیار مهیجی خواند که از ظلم و بیدادگری بنی امیه مخصوصاً از ظلم آنها بر شهیدان کربلا سخن می گفت. «سَفّاح» ظاهراً بر آشفت و به «سُدیف» گفت: تو در نظر من احترام داری / ولی برگرد و دیگر از این سخنان مگو و گذشته را فراموش کن. بنی امیه از کاخ «سَفّاح» بیرون آمدند و به شور پرداختند / گفتند: باید از خلیفه بخواهیم «سُدیف» را اعدام کند و گرنه سخنان تحریک آمیز او ما را گرفتار خواهد کرد. «سَفّاح» شب هنگام «سُدیف» را احضار کرد و گفت: وای بر تو چرا این قدر عجله می کنی؟! «سُدیف» گفت: «پیمانانه صبر من لبریز شده و بیش از این تحمل ندارم. چرا از آنها انتقام نمی گیری؟» سپس بلند بلند گریه کرد و اشعاری در مظلّم بنی امیه بر بنی هاشم پاورقی ۱. معجم البلدان، ج ۲، ص ۲۳۵. صفحه ۵۲۵ خواند که سَفّاح را تکان داد و به شدّت گریست. «سُدیف» نیز آن قدر گریه کرد که از هوش رفت / هنگامی که به هوش آمد «سَفّاح» به او گفت روز آنها فرا رسیده و به مقصودت خواهی رسید! برو امشب آرام بخواب و فردا بیا. اما «سُدیف» آن شب به خواب نرفت و پیوسته با خدا مناجات می کرد و از او می خواست سَفّاح به وعده اش وفا کند. «سَفّاح» روز بعد برای اغفال بنی امیه دستور داد، منادی ندا کند که امروز روز عطا و جایزه است. مردم به طرف قصر هجوم آوردند و درهم و دینارهایی در میان آنها پخش شد. سَفّاح چهارصد نفر از غلامان نیرومند خود را مسلّح ساخت و دستور داد هنگامی که من عمامه را از سر برداشتم، همه حاضران را به قتل برسانید. سَفّاح در جای خود قرار گرفت و رو به بنی امیه کرد و گفت: امروز روز عطا و جایزه است / از چه کسی شروع کنم؟ آنها برای خوشایند سَفّاح گفتند: از بنی هاشم شروع کن! یکی از غلامان که با او تباری شده بود، گفت: «حمزه بن عبدالمطلب» بیاید و عطای خود را بگیرد. سُدیف که در آنجا حاضر بود، گفت: حمزه نیست. سَفّاح گفت: چرا؟ گفت زنی از بنی امیه به نام «هند» «وحشی» را واداشت تا او را به قتل برساند / سپس جگر او را بیرون آورد و زیر دندان گرفت. سَفّاح گفت: عجب! من خبر نداشتم، دیگری را صدا بزن. غلام صدا زد: «مسلم بن عقیل» بیاید و عطای خود را بگیرد. خبری نشد / سَفّاح پرسید: چه شده؟ سُدیف در جواب گفت: «عبیدالله بن زیاد» او را گردن زد و طناب به پای او بست و در بازارهای کوفه گردانید. سَفّاح گفت: عجب! نمی دانستم / دیگری را طلب کنید و غلام همچنان ادامه داد و یک یک را صدا زد، تا به امام حسین (علیه السلام) و ابوالفضل العباس و زید بن علی و ابراهیم صفحه ۵۲۶ بن محمّد رسید و بنی امیه هنگامی که این صحنه را دیدند و این سخنان را شنیدند، به مرگ خود یقین پیدا کردند. اینجا بود که آثار خشم و غضب در چهره سَفّاح کاملاً نمایان شد و با چشمش به سُدیف اشاره کرد و «سُدیف» اشعاری انشاء کرد که از جمله دو بیت زیر است: حَسِبْتُ أُمَّيَّةً أَنْ سَتَرَضِي هَاشِمٌ عَنْهَا وَيَذْهَبُ زَيْدُهَا وَحَسِبْتُهَا كَذِبْتُ وَحَقُّ مُحَمَّدٍ وَوَصِيَّتُهُ حَقًّا سَتَبِصَةٌ مَا يُسَيِّئُ ظُنُونَهَا «بنی امیه پنداشتند که بنی هاشم به آسانی از آنها خوشنود می شوند و حسین بن علی (علیه السلام) و زید را فراموش می کنند. دروغ گفتند! به حقّ محمّد و وصیّ او سوگند! که به زودی چیزهایی می بینند که به اشتباه خود پی می برند». سَفّاح با صدای بلند گریه کرد و عمامه را از سر انداخت و سخت آشفته شد و صدا زد: «يَا لثَارَاتِ الْحَسَيْنِ، يَا لثَارَاتِ بَنِي هَاشِمٍ / أَيُّ خُونِ خَوَاهِنِ، أَيُّ خُونِ خَوَاهِنِ»

هاشم!». غلامان با مشاهده این علامت از پشت پرده‌ها بیرون آمدند و با شمشیر به جان سران بنی امیه افتادند و طولی نکشید که جسد بی جان همه آنها بر زمین افتاد. (۱) جالب آن که امیرمؤمنان (علیه السلام) در یک پیش بینی عجیب در ارتباط با حکومت بنی امیه و انقراض سریع آنان فرموده بود: «حَتَّى يَظُنَّ الظَّانُّ أَنَّ الدُّنْيَا مَعْقُولَةٌ عَلَى بَنِي أُمَيَّةَ؛ تَمُنُّهُمْ دَرَّهَا وَتُورِدُهُمْ صِفْوَهَا، وَلَا يَرْفَعُ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ سَوْطُهَا وَلَا سَيْفُهَا، وَكَذَبَ الظَّانُّ لِذَلِكَ. بَلْ هِيَ مَجَّةٌ مِنْ لَدِيدِ الْعَيْشِ يَتَطَعَّمُونَهَا بُرْهَةً، ثُمَّ يَلْفُظُونَهَا جُمْلَةً؛ بعضی پاورقی ۱. تاریخ ابی مخنف لوط بن یحیی (مطابق نقل منهاج البراعه علامه خویی، ج ۷، ص ۲۲۳ به بعد) مراجعه شود به: پیام امام، ج ۶، ص ۴۹۵-۴۹۹. صفحه ۵۲۷ گمان کردند دنیا به کام بنی امیه است و همه خوبی هایش را به آنان می بخشد و آنها را از سرچشمه زلال خود سیراب می سازد (و نیز گمان کردند که) تازیانه و شمشیر آنها از سر این امت برداشته نخواهد شد، کسانی که چنین گمان می کنند، دروغ می گویند (و در اشتباهند) چه این که سهم آنها از زندگی لذت بخش، جرعه ای بیش نیست، که زمان کوتاهی آن را می چشند، سپس (قبل از آن که آن را فرو برند) بیرون می افکنند!». (۱) این بخش را با سخنی از «عباس محمود عقّاد» - دانشمند مصری - به پایان می بریم، وی می نویسد: «دست آورد یکی از روزهای دولت بنی امیه (فاجعه روز عاشورا) این شد که کشوری با آن وسعت و پهناوری، به اندازه عمر طبیعی یک انسان نپایید و از چنگشان بیرون رفت. امروز که عمر گذشته هر دو طرف را در ترازو می گذاریم و حساب برد و باخت هر یک را می سنجیم پیروزمند روز کربلا (یزید) را، مغلوب تر از مغلوب و شکست خورده تر از شکست خورده می بینیم و پیروزی را کاملاً با حریف او (امام حسین (علیه السلام)) می یابیم». (۲)

جمع بندی پایانی

با یک بررسی دقیق پیرامون تاریخ حماسه ساز عاشورای حسینی به این نتیجه می رسیم که عاشورا و کربلا با گذشت زمان از صورت یک حادثه تاریخی بیرون آمده پاورقی ۱. نهج البلاغه، خطبه ۸۷. ۲. ابوالشهداء، نوشته عباس محمود عقّاد، ترجمه محمد کاظم معزی، ص ۲۰۶-۲۰۸. (با اندکی تصرّف) صفحه ۵۲۸ و تبدیل به یک مکتب شده است، مکتبی انسان ساز و افتخارآفرین! نه تنها برای مسلمین جهان بلکه از مرزهای اسلام نیز فراتر رفته و طبق مدارک موجود، تحسین بسیاری از متفکران جهان را برانگیخته و از آن به عنوان الگویی برای نجات و رهایی ملت های مظلوم و ستمدیده یاد می کنند، و مکتبش را مکتب ظلم ستیزی و زندگی با عزّت و شرف و آزادی می دانند. جالب این که بنیانگذار این مکتب و یاران وفادار و پاکبخته اش، راهکارهای وصول به این هدف را عملاً با رشادت ها و شجاعت ها و پایداری ها و با سخن از طریق خطبه ها به همگان آموختند و نشان دادند که حتی جمعیت های اندک، اما شجاع و با انگیزه الهی می توانند در برابر انبوه دشمنان بایستند و بر آنها پیروز شوند و به اهداف والای خود برسند. امیدواریم در دنیای امروز که ظالمان و ستمگران بی رحم، برای نوشیدن خون مظلومان به پا خاسته اند، ملت های ستمدیده با الهام گرفتن از حماسه عاشورا به پا خیزند و شرّ آنان را از جهان براندازند؛ آری: ظلم بر محو عدالت سخت می کوشد هنوز ظالم از خون دل مظلوم می نوشد هنوز تا عدالت را کند جاوید در عالم حسین خون پاکش بر بساط ظلم می جوشد هنوز السّلام علیّ الحسین، و علیّ بنیّ الحسین، و علیّ اولاد الحسین، و علیّ أصحاب الحسین. پایان اربعین ۱۴۲۶ برابر با ۱۱/۱/۱۳۸۴ صفحه ۵۲۹ صفحه ۵۳۰ صفحه ۵۳۱ صفحه ۵۳۲

بخش ششم: اشعار برگزیده

اشاره

پس از حادثه جانگداز و حماسه آفرین کربلا، شاعران فراوانی آن را به نظم درآورده اند ولی هر یک، با نگاهی به سراغ این واقعه رفته است. جمعی بُعد مظلومیت آن را به تصویر کشیده اند، گروهی به ابعاد عرفانی آن پرداخته اند و دسته ای نیز حماسه و ظلم ستیزی آن را مورد توجه قرار داده اند. هر یک از این ابعاد و دیگر ابعاد این حادثه، بیانگر عمق نفوذ عاشورا در عرصه شعر و هنر است. اصولاً- تصویری که شاعر در قالب نظم و با زبان هنر ترسیم می کند، تشریح دلنشین، عمیق و روان از یک ماجراست و هنگامی که این تصویر آمیخته با اعتقاد، ایمان و واگویی دغدغه های جامعه بشری باشد، به ماندگاری اثرش بیشتر کمک می کند. از این رو، می توان از بهترین رموز ماندگاری واقعه کربلا- را، زبان شعر و ادب و هنر دانست. شاعران فراوانی از عرب و عجم این حادثه را به نظم کشیده اند، ولی در این میان پاره ای از آثار مورد توجه بیشتری قرار گرفته است تا آنجا که گاه برخی از آنها ورد زبان مردم و شعاری برای مبارزه و به خروش آوردن مظلومان بوده است، تأثیرگذاری این گونه شعر و شعار در پاره ای از اوقات از ده ها سخنرانی بیشتر است؛ به مظلومان جرأت و جسارت برای گرفتن حقّ خود می دهد و ظالمان را دچار وحشت و اضطراب می سازد. صفحه ۵۳۳ ما در این بخش، قسمتی از اشعار مهمّ عجم و عرب را می آوریم، پاره ای از این اشعار حماسی، پاره ای سوگواره و پاره ای دیگر آمیخته ای از «سوگ و حماسه» است. صفحه ۵۳۴

بخشی از اشعار برگزیده فارسی (۱)

جلوه گاه حق

تا ابد جلوه گاه حقّ و حقیقت سر توست معنی مکتب تفویض علی اکبر توست ای حسینی که تویی مظهر آیات خدا این صفت از پدر و جدّ تو در جوهر توست درس مردانگی عبّاس به عالم آموخت ز آن که شد مست از آن باده که در ساغر توست طفل شش ماهه تبسم نکند، پس چه کند؟ آن که بر مرگ زند خنده علی اصغر توست ای که در کربلا بی کس و یاور گشتی چشم بگشا و بین خلق جهان یاور توست (بأبی أنت و أمّی) که تویی مکتب عشق عشق را مظهر و آثار علی اصغر توست ای حسینی که به هر کوی عزای تو پیاست عاشقان را نظری در دمّ جان پرور توست خواست «مهران» یزند بوسه سراپای تو را دید هر جا اثر تیر ز پا تا سر توست «احمد مهران» پاورقی ۱. این اشعار از کتاب «اشک شفق» گرفته شده است. صفحه ۵۳۵

نور خدا

قامت را چو قضا بهر شهادت آراست با قضا گفت مشیت که قیامت برخاست دشمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشت آری آن جلوه که فانی نشود نور خداست نه بقا کرد ستمگر نه بجا ماند ستم ظالم از دست شد و پایه مظلوم بجاست زنده را زنده نخوانند که مرگ از پی اوست بلکه زنده است شهیدی که حیاتش ز قفاست دولت آن یافت که در پای تو سر داد ولی این قبا راست که بر قامت هر بی سر و پاست تو در اوّل سر و جان باختی اندر ره عشق تا بدانند خلایق، که فنا شرط بقاست منکسف گشت چو خورشید حقیقت بجمال گر بگریند ز غم دیده ذرّات رواست رفت بر عرشه نی تا سرت ای عرش خدا کرسی و لوح و قلم بهر عزای تو پیاست «فؤاد کرمانی»

مهر آزادگی

بزرگ فلسفه قتل شاه دین حسین این است که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است صفحه ۵۳۶ حسین مظهر آزادگی و آزادی

است خوشا کسی که چنینش مرام و آیین است نه ظلم کن به کسی، نی بزیر ظلم برو که این مرام حسین است و منطق دین است همین نه گریه بر آن شاه تشنه لب کافست اگر چه گریه بر آلام قلب، تسکین است بین که مقصد عالی وی چه بود ای دوست که درک آن سبب عزّ و جاه و تمکین است ز خاک مردم آزاده بوی عشق آید نشان شیعه و آثار پیروی این است «خوشدل تهرانی» (۱)

حماسه آفرین

نازم حسین را که چو در خون خود تپید شیواترین حماسه عالم بیافرید دیدی دقیق باید و فکری دقیق تر تا پی برد به نهضت آن خسرو رشید قامت چو زیر بار زر و زور خم نکرد در پیش عزم و همت وی آسمان خمید تا ننگرد مدلت و خواری و ظلم و کفر داغ جوان و مرگ برادر به دیده دید پاورقی ۱. رجوع کنید به: دیوان خوشدل تهرانی، ص ۲۴۰-۲۴۴. صفحه ۵۳۷ بر بسته بود باب فضیلت به روی خلق گر قتل او نمی شدی این باب را کلید برگی بود ز دفتر خونین کربلا هر لاله و گلی که به طَرْفِ چمن دمید از دامن سپید شریعت زدود و شست با خون سرخ خویش، سیه کاری یزید یکسان رخ غلام و پسر بوسه داد و گفت در دین ما سیه نکند فرق با سفید بُد تشنه عدالت و آزادی بشر آن العطش که از دل پر سوز می کشید چونان که گفت خواهر خود را اسیر باش آزاد تا جهان شود از قید هر پلید بانوی بانوان جهان آنکه روزگار بعد از علی خطابه سرایی چو وی ندید لطف کلامش از «أَمِنَ الْعَيْدَلُ» بین که ساخت رسوا یزید و پرده اهل ستم درید خوشبخت ممتی که از این نهضت بزرگ گردد ز روی معرفت و عقل مستفید (خوشدل) دریغ و درد که ما بهره کم بریم زین نهضت مقدّس و زین مکتب مفید «خوشدل تهرانی» صفحه ۵۳۸

همت بلند

ز آن لحظه که دادی به ره دوست سرت را بردی ز میان دشمن بیدادگرت را گفתי که شوم کشته و خواری نکشم من ناظم بچنین همت و اوج نظرت را ای طایر عرشی که جهان زیر پر تست با آنکه شکستند همه بال و پرت را تو کشته شدی تا که نمیرد شرف و عدل خوش زنده نمودی ره و رسم پدرت را چون کحل بصر خاک سر کوی تو باشد ده اذن که بر دیده کشم خاک درت را بر باغ جانان دل ندهد هر که ببیند شش گوشه قبر تو و اکبر پسرت را دیدی به سرِ نعش پسر، پیشتر از خویش در آه و فغان خواهر والاگهت را تا جان ندهی بر سر نعش علی اکبر نشانند ز اشک بصر خود شررت را دشمن نه همین فرق علمدار تو بشکست از داغ برادر بشکستی کمرت را گفתי و ستاره ز بصر ریخت سکینه کای شمس امامت تو چه کردی قمرت را چون اصغر ششماهه در آغوش تو جان داد این صحنه جانسوز زد آتش جگرت را «خوشدل تهرانی» صفحه ۵۳۹

دانشگاه ایمان

نازم آن آموزگاری را که در یک نصف روز دانش آموزان عالم را چنین دانا کند ابتدا قانون آزادی نویسد در جهان بعد از آن با خون هفتاد و دو تن امضا کند هر که باشد چون حسین آزاد و دیندار و شجاع حرف باطل را نباید از کسی اصغا کند نقد هستی داد و هستی جهان یکجا خرید عاشق آن باشد که چون سودا کند یکجا کند پرچم دین چون بجا ماند از فداکاری اوست تا قیامت پرچمش را دست حق بر پا کند ز امر حق، تسلیم نامردان نشد تا در جهان زورگویی از کتاب زندگی الغا کند بود چون جویای آب از چشمه آزادگی تشنه لب جان داد تا آن چشمه را پیدا کند عقل مات آمد ز دانشگاه سیار حسین کاین چنین غوغا بیا در صحنه دنیا کند درس آزادی از آن رو ساخت توأم با عمل تا جنایت پیشگان را در جهان رسوا کند آن کسی را شیعه بتوان گفت کو از جان و دل در حیات خویش این برنامه را اجرا کند «شاهد» صفحه ۵۴۰

عشق بازی

عشق بازی کار هر شیاد نیست این شکار دام هر صیاد نیست عاشقی را قابلیت لازم است طالب حق را حقیقت لازم است عشق از معشوق اول سرزند تا به عاشق جلوه دیگر کند تا به حدی که برد هستی از او سرزند صد شورش و مستی از او شاهد این مدعا خواهی اگر بر حسین و حالت او کن نظر روز عاشورا در آن میدان عشق کرد رو را جانب سلطان عشق بار الها این سرم، این پیکرم این علمدار رشید، این اکبرم این سکینه، این رقیه، این رباب این عروس دست و پا خون در خضاب این من و این ساریبان این شمر دون این تن عریان میان خاک و خون این من و این ذکر یارب یا ربم این من و این ناله های زینیم پس خطاب آمد ز حق کی شاه عشق ای حسین ای یکه تاز راه عشق! گر تو بر من عاشقی ای محترم پرده برکش من به تو عاشق ترم صفحه ۵۴۱ هر چه بودت داده ای در راه ما مرحبا صد مرحبا خود هم بیا لیک خود تنها نیا در بزم یار خود بیا و اصغرت را هم بیار خوش بود در بزم یاران بلبلی خاصه در منقار او برگ گلی خود تو بلبل، گل علی اصغرت زودتر بشتاب سوی داوود

جان جهان

لاله پر ژاله و از داغ عطش سوزان است ماه از هاله غم، خاک بسر افشان است گل توحید مگر گشته خدایا پر پر که بهر جا نگرم یک ورق از قرآن است آنکه خود جامه خلقت به تن عالم کرد یا رب از چیست که در دشت بلا- عریان است وای از این غم که عدالت شده پامال ستم بدن جان جهان زیر سم اسبان است در تنور آتش طور است و سر ثارالله قلب زهرا ز لب خشک پسر بریان است میزبان دو جهان، سید و سالار جنان از کجا آمده بنگر به کجا مهمان است صفحه ۵۴۲ شد سر سر خدا، شاهد طوفان بلا گرچه هر درد و غمی را غم او درمان است این جهان گذران، جای طرب نیست «حسان» که به خاکستر و خون، خفته چنین سلطان است «حسان چایچیان»

قربانی اسلام

ای یاد تو در عالم، آتش زده بر جان ها هر جا ز فراق تو، چاک است گریبان ها ای گلشن دین سیراب، با اشک محبانت از خون تو شد رنگین، هر لاله به بستان ها بسیار حکایت ها، گردیده کهن اما جانسوز حدیث تو، تازه است به دوران ها یکجان به ره جانان، دادی و خدا داند کز یاد تو چون سوزد تا روز جزا جان ها در دفتر آزادی، نام تو بخون ثبت است شد ثبت به هر دفتر، با خون تو عنوان ها اینسان که تو جان دادی، در راه رضای حق آدم به تو می نازد، ای اشرف انسان ها! قربانی اسلامی، با همت مردانه ای مفتخر از عزمت، همواره مسلمان ها «دکتر ناظر زاده کرمانی» صفحه ۵۴۳

اشک شفق

ای در غم تو ارض و سما خون گریسته ماهی در آب و وحش به هامون گریسته وی روز و شب بیاد لب چشم روزگار نیل و فرات و دجله و جیحون گریسته از تابش سرت به سنان چشم آفتاب اشک شفق به دامن گردون گریسته در آسمان ز دود خیام عفاف تو چشم مسیح، اشک جگر خون گریسته با درد اشتیاق تو در وادی جنون لیلی بهانه کرده و مجنون گریسته تنها نه چشم دوست بحال تو اشکبار خنجر بدست دشمن تو خون گریسته آدم پی عزای تو از روضه بهشت خرگاه درد و غم، زده بیرون گریسته «حجت الاسلام تیر»

خاک شهیدان

ای که به عشقت اسیر، خیل بنی آدمند سوختگان غمت با غم دل خرمند هر که غمت را خریدِ عشرت عالم فروخت با خبران غمت بی خبر از عالمند صفحه ۵۴۴ در شکن طزه ات بسته دل عالمی است و آن همه دل بستگان عقده گشای همنند تاج سر بوالبشر خاک شهیدان تست کاین شهدا تا ابد فخر بنی آدمند در طلبت اشک ماست رونق مرآت دل کاین دُرر با فروغ، پرتو جام جمند چون بجهان خرمی جز غم روی تو نیست باده کشان غمت، مست شراب غمند عقد عزای تو بس سنت اسلام و بس سلسله کائنات حلقه این ماتمند گشت چو در کربلا رایت عشقت بلند خیل ملک در رکوع پیش لوایت خمند خاک سر کوی تو زنده کند مرده را زانکه شهیدان تو جمله مسیحا دمند هر دم از این کشتگان گرطلبی بذل جان در قدمت جان فشان با قدمی محکمند «فؤاد کرمانی»

عزت و آزادگی

شیعیان دیگر هوای نینوا دارد حسین روی دل با کاروان کربلا دارد حسین از حریم کعبه جدش به اشکی شست دست مروه پشت سر نهاد اما صفا دارد حسین صفحه ۵۴۵ می برد در کربلا هفتاد و دو ذبح عظیم بیش از اینها حرمت کوی منا دارد حسین پیش رو راه دیار نیستی کافیش نیست اشک و آه عالمی هم در قفا دارد حسین بودن اهل حرم دستور بود و سر غیب ورنه این بی حرمتی ها کی روا دارد حسین سروران پروانگان شمع رخسارش ولی چون سحر روشن که سر از تن جدا دارد حسین سر به راه دل نهاده راه پیمای عراق می نماید خود که عهدی با خدا دارد حسین او وفای عهد را با سر کند سودا ولی خون بدل از کوفیان بیوفا دارد حسین دشمنانش بی امان و دوستانش بیوفا با کدامین سر کند؟ مشکل دو تا دارد حسین آب خود، با دشمنان تشنه قسمت می کند عزت و آزادگی بین تا کجا دارد حسین ساز عشق است و به دل هر زخم پیکان زخمه ای گوش کن عالم پر از شور و نوا دارد حسین دست آخر کز همه بیگانه شد دیدم هنوز با دم خنجر نگاهی آشنا دارد حسین رخت و دیباج حرم چون گل بتاراجش برند تا بجایی که کفن از بوریا دارد حسین اشک خونین گو بیا بنشین بچشم «شهریار» کاندرین گوشه عزایی بی ریا دارد حسین «شهریار» صفحه ۵۴۶

دوازده بند محتشم

بند اول

باز این چه شورش است که در خلق عالمست باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین بی نفخ صور، خاسته تا عرش اعظم است این صبح تیره باز دمید از کجا که کرد کار جهان و خلق جهان جمله درهم است گویا طلوع می کند از مغرب آفتاب کاشوب در تمامی ذرات عالم است گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست این رستخیز عام که نامش محرم است در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جن و ملک بر آدمیان نوحه می کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است خورشید آسمان و زمین نور مشرقین پرورده در کنار رسول خدا حسین

بند دوم

کشتی شکست خورده طوفان کربلا- در خاک و خون فتاده به میدان کربلا صفحه ۵۴۷ گرچشم روزگار بر او فاش می گریست خون می گذشت از سر ایوان کربلا نگرفت دست دهر، گلابی بغیر اشک زان گل که شد شکفته بیستان کربلا از آب هم مضایقه

کردند کوفیان خوش داشتند حرمت مهمان کربلا- بودند دیو و دَد همه سیراب و می مکید خاتم ز قحط آب سلیمان کربلا زان تشنگان هنوز به عتیوق می رسد فریاد العطش ز بیابان کربلا آه از دمی که لشکر اعدا نکرد شرم کردند رو به خیمه سلطان کربلا آن دم فلک بر آتش غیرت سپند شد کز خوف خصم، در حرم افغان بلند شد

بند سوم

کاش آن زمان سرادق گردون نگون شدی وین خرگه بلند ستون، بی ستون شدی کاش آن زمان در آمدی از کوه تا به کوه سیل سیه که روی زمین قیر گون شدی کاش آن زمان ز آه جگر سوز اهل بیت یک شعله برق خرمن گردون دون شدی صفحه ۵۴۸ کاش آن زمان که این حرکت کرد آسمان سیماب وار، گوی زمین بی سکون شدی کاش آن زمان که پیکر او شد درون خاک جان جهانیان همه از تن برون شدی کاش آن زمان که کشتی آل نبی شکست عالم تمام غرقه دریای خون شدی آن انتقام گر نفتادی به روز حشر با این عمل معامله دهر چون شدی آل نبی چون دست تظلم بر آورند ارکان عرش را به تلاطم در آورند

بند چهارم

برخوان غم چو عالمیان را صلا زدند اول صلا به سلسله انبیا زدند نوبت به اولیا چو رسید آسمان طپید زان ضربتی که بر سر شیر خدا زدند بس آتشی ز اخگر الماس ریزه ها افروختند و بر جگر مجتبی زدند و آنکه سرادقی که ملک محرمش نبود کردند از مدینه و بر کربلا- زدند وز تیشه ستیز در آن دشت، کوفیان بس نخل ها ز گلشن آل عبا زدند صفحه ۵۴۹ بس ضربتی کز او جگر مصطفی درید بر حلق تشنه خَلَف مرتضی زدند اهل حرم دریده گریبان گشاده مو فریاد بر در حرم کبریا زدند روح الامین نهاد به زانو سر حجاب تاریک شد ز دیدن آن، چشم آفتاب

بند پنجم

چون خون ز حلق تشنه او بر زمین رسید جوش از زمین به ذروه عرش برین رسید نزدیک شد که خانه ایمان شود خراب از بس شکست ها که به ارکان دین رسید نخل بلند او چو خسان بر زمین زدند طوفان با آسمان ز غبار زمین رسید باد آن غبار، چون به مزار نبی رساند گرد از مدینه بر فلک هفتمین رسید یکباره جامه در حُم گردون به نیل زد چون این خبر به عیسی گردون نشین رسید پر شد فلک ز غلغله چون نوبت خروش از انبیا به حضرت روح الامین رسید کرد این خیال، وهم غلط کار، کان غبار تا دامن جلال جهان آفرین رسید هست از ملال گرچه بری ذات ذوالجلال او در دلست و هیچ دلی نیست بی ملال صفحه ۵۵۰

بند ششم

ترسم جزای قاتل او چون رقم زنده یکباره بر جریده رحمت قلم زنده ترسم کزین گناه، شفیعان روز حشر دارند شرم کز گنه خلق دم زنده دست عتاب حق بدر آید ز آستین چون اهل بیت دست در اهل ستم زنده آه از دمی که با کفن خون چکان ز خاک آل علی چو شعله آتش علم زنده فریاد از آن زمان که جوانان اهل بیت گلگون کفن به عرصه محشر قدم زنده جمعی که زد به هم صفشان شور کربلا در حشر، صف زنان صف محشر به هم زنده از صاحب حرم چه توقع کنند باز آن ناکسان که تیغ به صید حرم زنده پس بر سنان کنند سری را که جبرئیل شوید غبار گیسویش از آب سلسبیل

بند هفتم

روزی که شد به نیزه سر آن بزرگوار خورشید سر برهنه برآمد ز کوهسار موجی به جنبش آمد و برخاست کوه کوه ابری به بارش آمد و بگریست زار زار صفحه ۵۵۱ گفتی تمام زلزله شد خاک مطمئن گفتی فتاد از حرکت چرخ بی قرار عرش آن زمان به لرزه درآمد که چرخ پیر افتاد در گمان که قیامت شد آشکار آن خیمه ای که گیسوی حورش طناب بود شد سرنگون ز باد مخالف حباب وار جمعی که پای محملشان داشت جبرئیل گشتند بی عماری و محمل، شترسوار با آن که سر زد این عمل از امت نبی روح الامین ز روح نبی گشت شرمسار وانگه ز کوفه خیل الم رو بشام کرد نوعی که عقل گفت قیامت قیام کرد

بند هشتم

بر حربگاه چون ره آن کاروان فتاد شورِ نشور و واهمه را در گمان فتاد هم بانگ نوحه، غلغله در شش جهت فکند هم گریه بر ملایک هفت آسمان فتاد هر جا که بود آهوپی از دشت پا کشید هر جا که بود طایری از آشیان فتاد شد وحشتی که شور قیامت زیاد رفت چون چشم اهل بیت بر آن کشتگان فتاد صفحه ۵۵۲ هر چند بر تن شهدا چشم کار کرد بر زخم های کاری تیغ و سنان فتاد ناگاه چشم دختر زهرا در آن میان بر پیکر شریف امام زمان فتاد بی اختیار نعره هذا حسین از او سر زد چنان که آتش از او در جهان فتاد پس با زبان پُر گله آن بضعة الرسول رو در مدینه کرد که یا ایها الرسول

بند نهم

این کشته فتاده به هامون حسین تست وین صید دست و پا زده در خون حسین تست این نخل تر، کز آتش جان سوز تشنگی دود از زمین رساند به گردون حسین تست این ماهی فتاده به دریای خون که هست زخم از ستاره بر تنش افزون حسین تست این غرقه محیط شهادت که روی دشت از موج خون او شده گلگون حسین تست این خشک لب فتاده دور از لب فرات کز خون او زمین شده جیحون حسین تست این شاه کم سپاه که با خیل اشک و آه خرگاه زین جهان زده بیرون حسین تست صفحه ۵۵۳ این قالب طپان که چنین مانده بر زمین شاه شهید ناشده مدفون حسین تست چون روی در بقیع به زهرا خطاب کرد وحش زمین و مرغ هوا را کباب کرد

بند دهم

ای مونس شکسته دلان حال ما بین ما را غریب و بی کس و بی آشنا بین اولاد خویش را که شفیعان محشرند در ورطه عقوبت اهل جفا بین در خلد بر حجاب دو کون آستین فشان و اندر جهان مصیبت ما بر ملا بین نی نی در او چو ابر خروشان به کربلا طغیان سیل فتنه و موج بلا بین تن های تشنگان همه در خاک و خون نگر سرهای سروران همه بر نیزه ها بین آن سر که بود بر سر دوش نبی مدام بر نیزه اش به دوش مخالف جدا بین آن تن که بود پرورشش در کنار تو غلطان بخاک معرکه کربلا بین یا بضعة الرسول ز این زیاد داد کو خاک اهل بیت رسالت به باد داد صفحه ۵۵۴

بند یازدهم

خاموش محتشم که دل سنگ آب شد پیمان صبر و خانه طاقت خراب شد خاموش محتشم که ازین حرف سوزناک مرغ هوا و

ماهی دریا کباب شد خاموش محتشم که ازین شعر خونچکان در دیده اشک مستمعان خون ناب شد خاموش محتشم که از این نظم گریه خیز روی زمین به اشک جگرگون کباب شد خاموش محتشم که فلک بس که خون گریست دریا هزار مرتبه گلگون حباب شد خاموش محتشم که به سوز تو آفتاب از آه سرد ماتمیان ماهتاب شد خاموش محتشم که ز ذکر غم حسین جبریل را ز روی پیمبر حجاب شد تا چرخ سفله بود خطایی چنین نکرد بر هیچ آفریده جفا این چنین نکرد

بند دوازدهم

ای چرخ غافل که چه بیداد کرده ای از کین چه ها درین ستم آباد کرده ای بر طعنت این بس است که بر عترت رسول بیداد کرد خصم و تو امداد کرده ای صفحه ۵۵۵ ای زاده زیاد نکرد است هیچگه نمود این عمل که تو شداد کرده ای کام یزید داده ای از کشتن حسین بنگر کرا به قتل که دلشاد کرده ای بهر خسی که بار درخت شقاوت است در باغ دین چه با گل شمشاد کرده ای با دشمنان دین نتوان کرد آنچه تو با مصطفی و حیدر گزار کرده ای حلقی که سوده لعل لب خود نبی بر آن آزرده اش ز خنجر پولاد کرده ای ترسم ترا دمی که به محشر درآوردند از آتش تو دود به محشر درآوردند «محتشم کاشانی» صفحه ۵۵۶

بخشی از اشعار برگزیده عربی

عقبه بن عمر سهمی، نخستین مرثیه سرا (۱)

إِذَا الْعَيْنُ قَرَّتْ فِي الْحَيَاءِ وَأَنْتُمْ تَخَافُونَ فِي الدُّنْيَا فَأَظْلَمَ نُورُهَا مَرَرْتُ عَلَى قَبْرِ الْحَسَنِ بِكَرْبَلَا فَفَاضَ عَلَيْهِ مِنْ دُمُوعِي غَزِيرُهَا فَمَا زِلْتُ أُرْثِيهِ وَأَبْكِي لِشَجْوِهِ وَيُسَعِدُ عَيْنِي دَمْعُهَا وَزَفِيرُهَا وَبَكَيتُ مَنْ بَعْدَ الْحَسَنِ عَصَائِبَ أَطَافَ بِهِ مِنْ جَانِبِهِ قُبُورُهَا سَلَامٌ عَلَى أَهْلِ الْقُبُورِ بِكَرْبَلَا- وَقَلَّ لَهَا مِنْ سَلَامٍ يَزُورُهَا سَلَامٌ بِأَصَالِ الْعَشِيِّ وَبِالضُّحَى وَدِيهِ نَكْبَاءُ الرِّيَّاحِ وَمُورُهَا وَلَا بَرَحَ الْوَفَادُ زُورَ قَبْرِهِ يَفُوحُ عَلَيْهِمْ مَشْكُهَا وَعَبِيرُهَا (۲)

گزیده ای از قصیده سید حمیری (۳)

أَمْرٌ عَلَى جَدِّهِ الْحَسَنِ قُلٌّ لِأَعْظَمِهِ الرَّكِيهِ پاورقی ۱. مطابق گفته شیخ طوسی وی نخستین کسی است که برای امام حسین (علیه السلام) مرثیه سروده است. (امالی طوسی، ص ۹۴). در ادب الطف (ج ۱، ص ۵۲) آمده است: عقبه بن عمر سهمی در اواخر قرن اول برای زیارت قبر امام حسین (علیه السلام) به کربلا آمد و کنار قبر آن حضرت، این مرثیه را سرود. ۲. اعیان الشیعه، ج ۸، ص ۱۴۶ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۴۲. ۳. اسماعیل بن محمد، شاعر اهل بیت، معروف به سید حمیری (متولد ۱۰۵ و متوفای ۱۷۳)، وی چنان از قریحه سرشاری برخوردار بود که اشعار وی زبانزد خاص و عام بوده است و در حضور امام صادق (علیه السلام) به مرثیه سرایی می پرداخت. اشعار فوق از جمله اشعاری است که توسط ایشان در حضور امام صادق (علیه السلام) خوانده شد. (مراجعه شود به: الغدير، ج ۲، ص ۲۷۲؛ اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۰۶ و الذریعه، ج ۱، ص ۳۳۳). صفحه ۵۵۷ یا أعظماً لازلت من وطفاء ساكبة رويته ما لدد عيش بعد رذك بالحياد الأعوجية قبر تدمن طيباً أبأوه خير البرية أبأوه أهل الرياسة والخلافه والوصية والخير والشيم المهذبة المطيية الرضية فإذا مررت بقبره فأطل به وقف المطية وأبك المطهر للمطهر والمطهرة النقية جعلوا ابن بنت نبيهم غرضاً كما ترمي الدرية لم يدعهم لقتاله إلا الجعالة والعطية لما دعوته لكي تحكم فيه أولاد البغية أولاد أخت من مشى مراحاً وأختهم سيجية فعصاهم وأبت له نفس معززة أيتها فعدوا له بالسباغات عليهم والمشرقية والبيض واللب اليماني والطوال السمهرية وهم ألوف وهو

فِي سَبْعِينَ نَفْسٍ الْهَائِثَةِ فَلَقُوهُ فِي خَلْفٍ لِأَحْمَدَ مُقْبِلِينَ مِنَ النَّبِيِّ مُسْتَقِينِينَ بِأَنَّهُمْ سَيَقُوا لِأَسْيَابِ الْمَيْتَةِ يَا عَيْنُ فَاذْكُرِي مَا حَيَّتِ عَلَى دَوِي الدَّمِ الْوَقِيَّةَ لَا عُذْرَ فِي تَرْكِ الْبُكَاءِ دَمًا وَأَنْتِ بِهِ حَزِيئَةٌ (۱) پاورقی ۱. اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۲۹. صفحه ۵۵۸

گزیده ای از قصیده دعبل خزاعی (۱)

أَفَاطِمُ لَوْ خِلْتِ الْحُسَيْنَ مُجَدَّلًا وَقَدْ مَاتَ عَطْشَانًا بِسَطِّ فُرَاتٍ إِذَا لِلطَّمْتِ الْحَدَّ فَاطِمُ عِنْدَهُ وَأَجْرِيَتْ دَمْعَ الْعَيْنِ فِي الْوَجَنَاتِ أَفَاطِمُ قَوْمِي يَا ابْنَةَ الْخَيْرِ وَأَنْدَبِي نُجُومَ سَمَاوَاتِ بَارِضٍ فَلَاةٍ قُبُورٌ بِكَوْفَانَ وَأُخْرَى بِطَبِيئِهِ وَأُخْرَى بِفَخِّ نَالَهَا صَلَوَاتِي قُبُورٌ بِيْطْنِ النَّهْرِ مِنْ جَنْبِ كَرْبَلَا مُعْرَسُهُمْ فِيهَا بِسَطِّ فُرَاتٍ تُوفُّوْا عِطَاشًا بِالْعَرَاءِ فَلَيْتَنِي تُوفِّيْتُ فِيهِمْ قَبْلَ حِينِ وَفَاتِي إِلَى اللَّهِ أَشْكُو لَوْعَهُ عِنْدَ ذِكْرِهِمْ سَقَتْنِي بِكَأْسِ التُّكْلِ وَالْفَضَاعَاتِ إِذَا فَخَرُوا يَوْمًا أَتَوْا بِمُحَمَّدٍ وَجَبْرِيْلَ وَالْقُرْآنَ وَالسُّورَاتِ وَعَيَّدُوا عَلَيَّا ذَا الْمَنَاقِبِ وَالْعُلَا وَفَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ خَيْرِ بَنَاتٍ وَحَمْرَةَ وَالْعَبَّاسَ ذَا الدِّينِ وَالتَّقَى وَجَعْفَرَهَا الطَّيَّارُ فِي الْحَجَبَاتِ أُولَيْكَ مَشُومُونَ هِنْدًا وَحَزْبَهَا سُمِّيَتْهُ مِنْ نُوكَى وَمِنْ قَدَرَاتٍ هُمْ مَنَعُوا الْأَبَاءَ مِنْ أَخْذِ حَقِّهِمْ وَهُمْ تَرَكَوْا الْأَبْنََاءَ رَهْنًا شَتَاتٍ سَأَبْكِيهِمْ مَا حَرَّجَ لِلَّهِ رَاكِبٌ وَمَا نَاحَ قُمْرِي عَلَى الشَّجَرَاتِ فَيَاعَيْنُ بِكَيْهِمْ وَجُودِي بِعَبْرَةٍ فَقَدْ أَنْ لَلتَشْكَابِ وَالْهَمَلَاتِ بَنَاتُ زِيَادٍ فِي الْقُصُورِ مَصُونَةٌ وَآلُ رَسُولِ اللَّهِ مُنْهَتَكَاتِ وَآلُ زِيَادٍ فِي الْحُصُونِ مَنِيْعَةٌ وَآلُ رَسُولِ اللَّهِ فِي الْفُلُوتِ دِيَارُ رَسُولِ اللَّهِ أَصْبَحْنَ بَلْقَعًا وَآلُ زِيَادٍ تَسْكُنُ الْجُبُرَاتِ پاورقی ۱. دعبل بن علی خزاعی (متولد ۱۴۸ ق، متوفای ۲۴۶ ق) از شاعران زبردست و شجاعی که با اشعار بدیع و نغز خویش در اوج مظلومیت اهل بیت به دفاع از عترت طاهرين قيام كرد. و همواره مورد عنایت ویژه ائمه اطهار (علیهم السلام) خصوصاً امام رضا (علیه السلام) قرار داشت. قصیده فوق معروف به قصیده «مدارس آیات» است که در حضور امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) توسط این شاعر بلند آوازه اهل بیت قرائت شد و مورد تشویق و تحسین امام (علیه السلام) قرار گرفت. (مراجعه شود به: تاریخ ابن عساکر، حرف دال / الغدير، ج ۲، ص ۳۴۹ و اعیان الشیعه، ج ۶، ص ۴۰۰). صفحه ۵۵۹ و آل رسول الله نُحِفَ جُسُومُهُمْ وَآلُ زِيَادٍ غُلَطَ الْقَصِيْرَاتِ وَآلُ رَسُولِ اللَّهِ تُدْمِي نُحُورَهُمْ وَآلُ زِيَادٍ رَبَّةُ الْحَجَلَاتِ وَآلُ رَسُولِ اللَّهِ تُسَبِي حَرِيْمُهُمْ وَآلُ زِيَادٍ آمَنُوا السَّرْبَاتِ إِذَا وَتَرَوْا مَيِّدُوا إِلَى وَاتْرِيهِمْ أَكْفًا مِنَ الْأَوْتَارِ مُنْقَبَضَاتِ سَأَبْكِيهِمْ مَا دَرَّ فِي الْأَرْضِ شَارِقٌ وَنَادَى مُنَادِي الْخَيْرِ لِلصَّلَوَاتِ وَمَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَحَانَ غُرُوبُهَا وَبِاللَّيْلِ أَبْكِيهِمْ وَبِالْغَدَوَاتِ (۱)

گزیده ای از قصیده ابن حماد عبدي

(۲) مُصَابُ شَهِيْدِ الطَّفِّ جِسْمِي أَنْحَلَا وَكَدَّرَ مِنْ دَهْرِي وَعَيْشِي مَاحِلًا فَمَا هَلَّ شَهْرُ الْعَشْرِ إِلَّا تَجَدَّدَتْ بِقَلْبِي أَحْزَانُ تَوَسَّدَنِي الْبَلْبَى وَ أَذْكَرُ مَوْلَايَ الْحَسِيْنَ وَ مَا جَرَى عَلَيْهِ مِنَ الْأَرْجَاسِ فِي طَفِّ كَرْبَلَا پاورقی ۱. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۵۷-۲۵۸. ۲. ابوالحسن علی بن حماد از شاعران توانای قرن چهارم و از معاصران شیخ صدوق و شیخ مفید می باشد. تاریخ ولادتش به اوایل قرن چهارم و تاریخ رحلتش به اواخر آن قرن بر می گردد. نجاشی در کتاب رجال آورده است که او را دیده است. مجموع اشعار وی به بیش از ۲۲۰۰ بیت می رسد، از این شاعر توانا اشعار جانسوزی در رثای امام حسین (علیه السلام) به یادگار مانده است، و قصیده فوق و نیز قصیده بعدی از جمله قصاید این شاعر است. (مراجعه شود به: الغدير، ج ۴، ص ۱۵۳-۱۷۱ / رجال نجاشی، ص ۱۷۱ / تنقيح المقال، ج ۲، ص ۲۸۶ و زفرات الثقلين فی ماتم الحسين، شیخ محمد باقر محمودی، ج ۲، ص ۱۵۹-۱۶۰. صفحه ۵۶۰ فَوَاللَّهِ لَا أُنْسَاءُ بِالطَّفِّ قَائِلًا لِعَبْرَتِهِ الْعَزَّ الْكِرَامِ وَمَنْ تَلَا-أَلَا-فَانزِلُوا فِي هَذِهِ الْأَرْضِ وَاعْلَمُوا بِأَنِّي بِهَا أُمْسِي صَرِيْعًا مُجَدَّلًا وَأَسْقِي بِهَا كَأْسَ الْمُنُونِ عَلَى ظَمَا وَ يُضِيْبِحُ جِسْمِي بِالِدَّمَاءِ مَغْسَلًا وَ لَهْفِي لَهُ يَدْعُوا لِلنَّامِ تَأَمَّلُوا مَقَالِي، يَا سَرَّ الْأَنَامِ وَ أَرْدَلَا أَلَمْ تَعَلَّمُوا أَنِّي ابْنُ بِنْتِ مُحَمَّدٍ وَ الْوَالِدِي الْكَرَّارُ لِلدِّينِ كَمَلًا فَهَلْ سِنَّةٌ غَيْرُتُهَا أَوْ شَرِيْعَةٌ وَ هَلْ كُنْتُ فِي دِينِ الْآلِهِ مُبَدَّلًا؟ أَحَلَلْتُ مَا قَدْ حَرَّمَ الطُّهْرُ أَحْمَدُ مَا قَدْ كَانَ قَبْلَ مُحَلَّلًا فَقَالُوا لَهُ: دَعْ مَا تَقُولُ فَإِنَّا سَنَسْقِيكَ كَأْسَ الْمَوْتِ غَضِيْبًا مُعْجَلًا كَفَعَلِ أَيْبِكَ الْمُتَرْضَى بِشَيْوِخِنَا وَ نَشْفِي صِدْرًا مِنْ ضَغَائِنِكُمْ مَلَا

فَأَنْتِي إِلَى نَحْوِ النِّسَاءِ جَوَادُهُ وَ أَحْزَانُهُ مِنْهَا الْفَوَادُ قَدْ امْتَلَا وَ نَادَى أَلَا يَا أَهْلَ بَيْتِي تَصَبَّرُوا عَلَى الضَّرِّ بَعْدِي وَ الشَّدَائِدِ وَ الْبَلَاءِ صَفْحَه ۵۶۱
فَأَنْتِي بِهَذَا الْيَوْمِ أَرْحَلُ عَنْكُمْ عَلَى الرَّغْمِ مِنِّي لَا مَلَالَ وَ لَا قَلَا فَتَقُومُوا جَمِيعًا أَهْلَ بَيْتِي وَ أَسِيرَعُوا أَوْدَعُكُمْ وَ الدَّمْعُ فِي الْخَدِّ مَسْبِلًا فَصَبْرًا
جَمِيلًا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّهُ سَيُجْزِيكُمْ خَيْرَ الْجَزَاءِ وَ أَفْضَلًا فَأَنْتِي عَلَى أَهْلِ الْعِنَادِ مُبَادِرًا يُحَامِي عَنْ دِينِ الْمُهَيِّمِينَ ذِي الْعُلَا وَ صَالَ عَلَيْهِمْ
كَالْمُهْزَبِ مُجَاهِدًا كَفَعِيلِ أَبِيهِ لَنْ يَزِلَّ وَ يَخْذِلَا فَصَالَ عَلَيْهِ الْقَوْمُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ فَأَلْقَوْهُ عَنْ ظَهْرِ الْجَوَادِ مُعْجَلًا وَ خَرَّ كَرِيمُ السَّبِطِ يَا لَكَ
نَكْبَهُ بِهَا أَضِيحُ الدِّينِ الْقَوِيمِ مُعْطَلًا فَارْتَجَتِ السَّبْعُ الشَّدَادُ وَ زَلْزَلَتْ وَ نَاحَتْ عَلَيْهِ الْجِنَّ وَ الْوَحْشُ فِي الْفَلَا وَ رَاحَ جَوَادُ السَّبِطِ نَحْوِ
نِسَائِهِ يَنُوحُ وَ يَنْعَى الظَّامِي الْمُرْمَلًا خَرَجْنَ بَيْتَاتُ الْبُتُولِ حَوَاسِرًا فَعَايَنَ مُهْرَ السَّبِطِ وَ السَّرَجِ قَدْ خَلَا فَادْمِينِ بِاللَّطْمِ الْخُدُودِ لِفَقْدِهِ وَ
أَسْكَبْنَ دَمْعًا حَرُّهُ لَيْسَ يَصْطَلِي صَفْحَه ۵۶۲ وَ لَمْ أَنْسَ زَيْنَبَ تَسْتَعِيثُ سَكِينَةَ أُخِي كُنْتُ لِي حِصْنًا حَصِينًا وَ مَوْئِلًا أُخِي يَا قَتِيلَ الْأُدْعِيَاءِ
كَسَرْتَنِي وَ أَوْرَثْتَنِي حُزْنًا مُقِيمًا مَطْوَلًا أُخِي كُنْتُ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ لَكَ الْفِدَا فَفَدَّ حَبْتٌ فِيمَا كُنْتُ فِيهِ أَوْمَلًا أُخِي لَيْتَنِي أَصْبَحْتُ عُثْمِيًا وَ لَا
أَرَى جَبِينِكَ وَ الْوَجْهَ الْجَمِيلَ مَرْمَلًا وَ تَدْعُو إِلَى الزُّهْرَاءِ بِنْتِ مُحَمَّدٍ أَيَا أُمَّ رُكْنِي قَدْ وَهِيَ وَ تَزَلْزَلَا أَيَا أُمَّ قَدْ أَمْسَى حَبِيبِكَ بِالْعُرَا طَرِيحًا
ذَبِيحًا بِالْدمَاءِ مُعَسَّلًا أَيَا أُمَّ نُوحِي فَالْكَرِيمِ عَلَى الْقِنَا يُلُوحُ كَالْبُدْرِ الْمُنِيرِ إِذَا انْجَلَى وَ نُوحِي عَلَى النَّحْرِ الْخَضِيبِ وَ السِّكْبِي دُمُوعًا عَلَى
الْخَدِّ التَّرِيبِ الْمُرْمَلًا وَ نُوحِي عَلَى الْجِسْمِ التَّرِيبِ تَدُوسُهُ خِيُولُ بَنِي سُفْيَانَ فِي أَرْضِ كَرْبَلَا وَ نُوحِي عَلَى السَّجَادِ فِي الْأَسِيرِ بَعْدَهُ يُقَادُ
إِلَى الرَّجْسِ اللَّعِينِ مُغَلَّلًا فَيَا حَسْرَةً مَا تَنْقُضِي وَ مُصِيبَةً إِلَى أَنْ نَرَى الْمَهْدِيَّ بِالنَّصْرِ أَقْبَلَا صَفْحَه ۵۶۳ إِمَامٌ يُقِيمُ الدِّينَ بَعْدَ خِفَائِهِ إِمَامٌ لَهُ
رُبُّ السَّمَاوَاتِ فَضْلًا (۱)

گزیده ای از قصیده دیگر ابن حماد

لَمْ أَنْسَ مَوْلَايَ الْحُسَيْنَ بِكَرْبَلَا مُلْقَى طَرِيحًا بِالْدمَاءِ رِمَالًا وَ حَسِيرَتَا كَمْ يَسْتَعِيثُ بِحِدِّهِ وَ الشَّمْرُ مِنْهُ يُفْطَحُ الْأَوْصَالَ وَ يَقُولُ : يَا جَدَّاهُ
لَيْتَكَ حَاضِرًا فَعَسَاكَ تَمْنَعُ دُونَنَا الْأَنْدَالَ وَ يَقُولُ لِلشَّمْرِ اللَّعِينِ وَ قَدْ عَلَا صَدْرًا تَرَبَّى فِي تَقَى وَ دَلَالًا وَ اجْتَرَّ بِالْعُصْبِ الْمُهَنْدِ رَأْسَهُ ظُلْمًا
وَ هَزَّ بَرَأْسِهِ الْعَسَلَا وَ عَلَا بِهِ فَوْقَ السَّنَانِ وَ كَبَّرُوا لِلَّهِ جَلَّ جَلَّاهُ وَ تَعَالَى فَارْتَجَتِ السَّبْعُ الطَّبَاقُ وَ أَظْلَمَتْ وَ تَزَلْزَلَتْ لِمُصَابِهِ زَلْزَالًا وَ بَكَينَ
أَطْبَاقَ السَّمَاءِ وَ أَمْطَرَتْ أَسْفًا لِمُضَرِّعِهِ دَمًا قَدْ سَالَا يَا وَيْلَكُمْ أَتُكَبَّرُونَ لِفَقْدِ مَنْ قَتَلُوا بِهِ التَّكْبِيرَ وَ التَّهْلَالَ تَرَكَوهُ شَلْوًا فِي الْفَلَاهِ وَ صَيَّرُوا
لِلْخَيْلِ فِي جَسَدِ الْحُسَيْنِ مَجَالًا وَ لَقَدْ عَجِبْتُ مِنَ الْآلِهِ وَ حِلْمِهِ فِي الْحَالِ جَلَّ جَلَّاهُ وَ تَعَالَى كَفَرُوا فَلَمْ يَخْسَفْ بِهِمْ أَرْضًا بِمَا فَعَلُوا وَ
أَمْهَلَهُمْ بِهِ إِمْهَالًا وَ غَدَا الْحِصَانُ مِنَ الْوَقِيعَةِ عَارِيًا يَنْعَى الْحُسَيْنَ وَ قَدْ مَضَى إِجْفَالًا مُتَوَجِّهًا نَحْوَ الْخِيَامِ مُخَضَّبًا بِدَمِ الْحُسَيْنِ وَ سَرَّجُهُ قَدْ
مَالَا وَ تَقُولُ زَيْنَبُ : يَا سَكِينَةَ قَدْ أَتَى فَرَسُ الْحُسَيْنِ فَانْظُرِي ذَا الْحَالَا پاورقی ۱ . بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۶۱-۲۶۲ . صَفْحَه ۵۶۴ قَامَتْ
سَكِينَةُ عَايِنَتْهُ مُحْمَحَمًا مُلْقَى الْعِنَانَ فَاعْوَلَتْ إِغْوَالًا فَبَكَتْ وَ قَالَتْ : وَ شِمَاتَهُ حَاسِدِي قَتَلُوا الْحُسَيْنَ وَ أَيَّتِمُوا الْأَطْفَالَ- يَا عَمَّتَا جَاءَ
الْحِصَانُ مُخَضَّبًا بِدَمِ الشَّهِيدِ وَ دَمْعُهُ قَدْ سَالَا- لَمَّا سَمِعْنَ الطَّاهِرَاتُ سَكِينَةَ تَنْعَى الْحُسَيْنَ وَ تَظْهَرُ الْإِغْوَالَا أَبْرَزْنَ مِنْ وَسْطِ الْخُدُودِ
صَوَارِحًا يَنْدُبْنَ سَبِطَ مُحَمَّدِ الْمِفْضَالَا- فَلَطَمْنَ مِنْهُنَّ الْخُدُودَ وَ كَشَفَتْ مِنْهَا الْوُجُوهَ وَ أَعْلَنْتْ إِغْوَالًا وَ حَمْسْنَ مِنْهُنَّ الْوُجُوهَ لِفَقْدِ مَنْ
نَادَى مُنَادٍ فِي السَّمَاءِ وَ قَالَا قَتِلَ الْأَمَامُ ابْنُ الْأَمَامِ بِكَرْبَلَا ظُلْمًا وَ قَاسَى مِنْهُمُ الْأَهْوَالَا وَ تَقُولُ : يَا جَدَّاهُ نَسَلُ أُمِّيَّةَ قَتَلُوا الْحُسَيْنَ وَ ذَبَّحُوا
الْأَطْفَالَ يَا حَيْدَنَا فَعَلُوا عُلُوجَ أُمِّيَّةَ فَعَلَا شَنِيعًا يَدْهَسُ الْأَفْعَالَ يَا حَيْدَنَا هَذَا الْحُسَيْنُ بِكَرْبَلَا قَدْ بَضَّعُوهُ أَسِنَّةً وَ نَصَالًا مُلْقَى عَلَى شَاطِئِ
الْفُرَاتِ مُجَدَّلًا فِي الْغَاضِرِيَّةِ لِلْوَرَى أَمْثَالًا ثُمَّ اسْتَبَاحُوا فِي الطُّفُوفِ حَرِيمَهُ نَهَبُوا السَّرَاةَ وَ قَوَّضُوا الْأَحْمَالَ (۱)

قصیده ای از شاعر دیگر

إِذَا جَاءَ عَاشُورَا تَضَاعَفَ حَسِرَتِي لِأَيِّ رَسُولِ اللَّهِ، وَ انْهَلَّ عَيْرَتِي هُوَ الْيَوْمُ فِيهِ اغْبَرَّتِ الْأَرْضُ كُلُّهَا وَ جُومًا عَلَيْهِمْ، وَ السَّمَاءُ أَفْشَعَرَتْ
مَصَائِبَ سَاءَتْ كُلُّ مَنْ كَانَ مُسْلِمًا وَ لَكِنْ عِيُونَ الْفَاجِرِينَ أَقْرَبَتْ پاورقی ۱ . بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۶۴-۲۶۵ . صَفْحَه ۵۶۵ إِذَا

ذَكَرَتْ نَفْسِي مُصِيبَةً كَرِبَلًا وَأَشْلَاءَ سَادَاتٍ بِهَا قَدْ تَفَرَّتْ أَضَاقَتْ فُؤَادِي، وَاسْتَبَاحَتْ تِجَارَتِي وَ عَظَّمَ كَرْبِي، ثُمَّ عَيْشِي أَمَرَّتْ أَرِيَقَتْ دِمَاءَ الْفَاطِمِيِّينَ بِالْمَلَأَ فَلَوْ عَقَلْتُ شَمْسُ النَّهَارِ لَحَرَّتْ أَلَا بِأَبِي تَلُكَكَ الدَّمَاءُ الَّتِي جَرَّتْ بِأَيْدِي كِلَابِ فِي الْجَحِيمِ اسْتَقَرَّتْ تَوَابِتُ مِنْ نَارٍ عَلَيْهِمْ قَدْ أَطْبَقَتْ لَهُمْ زَفْرَةٌ فِي جَوْفِهَا بَعْدَ زَفْرَةٍ فَسَتَانِ مَنْ فِي النَّارِ قَدْ كَانَ هَكَذَا وَمَنْ هُوَ فِي الْفِرْدَوْسِ فَوْقَ الْأَسِيرَةِ بِنَفْسِي خُدُودُ فِي الثُّرَابِ تَعَفَّرَتْ بِنَفْسِي جُسُومٌ بِالْعِرَاءِ تَعَرَّتْ بِنَفْسِي رُؤُوسٌ مُعْلِيَاتٌ عَلَى الْقَنَا إِلَى الشَّامِ تُهْدِي بَارِقَاتِ الْأَسْبَاطِ بِنَفْسِي شَفَاةَ ذَابِلَاتٍ مِنَ الظُّلْمَا وَ لَمْ تَحْظَ مِنْ مَاءِ الْفِرَاتِ بِقَطْرَةٍ بِنَفْسِي عَيْونٌ غَائِرَاتٌ سَوَاهِرُ إِلَى الْمَاءِ مِنْهَا نَظْرَةٌ بَعْدَ نَظْرَةٍ بِنَفْسِي مِنْ آلِ النَّبِيِّ خَرَائِدُ حَوَاسِرُ لَمْ تَقْدِفْ عَلَيْهِمْ بِسَرَّةٍ تُفِيضُ دُمُوعًا بِالِدَّمَاءِ مُشَوِّبَةً كَقَطْرِ الْعَوَادِي مِنْ مِدَافِعِ سِرِّهِ عَلَى خَيْرِ قَتْلَى مِنْ كُهُولٍ وَ فِتْيَةٍ مَصَالِيَتْ أَنْجَادٌ إِذَا الْخَيْلُ كَرَّتْ رَيْعُ الْيَتَامَى وَ الْأَرَامِلُ فَابْكِيهَا مِدَارِسُ لِلْقُرْآنِ فِي كُلِّ سَجْرَةٍ وَ أَعْلَامُ دِينِ الْمُصِطَفِيِّ، وَ وُلَاتُهُ وَ أَصْحَابُ قُرْبَانَ وَ حَجَّ وَ عُمْرَهُ يُنَادُونَ يَا جَدَّاهُ أَيُّهُ مَحْنَهُ تَرَاهُ عَلَيْنَا مِنْ أُمِّيَّةٍ مَرَّتْ ضَمَائِنُ بَدْرٍ بَعْدَ سِتِّينَ أَظْهَرَتْ وَ كَانَتْ أُجْنَتْ فِي الْحِشَا وَ أَسْرَتْ شَهَدَتْ بِأَنْ لَمْ تَرْضَ نَفْسٌ بِهَذِهِ وَ فِيهَا مِنَ الْإِسْلَامِ مُنْقَلَبٌ ذَرَّةٌ كَأَنِّي بِنَيْتِ الْمُصْطَفِيِّ قَدْ تَعَلَّقَتْ يَدَاهَا بِسَاقِ الْعَرْشِ، وَ الدَّمْعُ أَذْرَتْ وَ فِي حِجْرِهَا تَوْبٌ الْحُسَيْنِ مُضْرَجًا وَ عَنَّا جَمِيعُ الْعَالَمِينَ بِحَسْرَةٍ تَقُولُ أَيَا عَدْلُ أَقْضِ بَيْنِي وَ بَيْنَ مَنْ تَعَدَى عَلَى ابْنِي بَعْدَ قَهْرٍ وَ قَسْرِهِ أَجَالُوا عَلَيْهِ بِالصَّوَارِمِ وَ الْقَنَا وَ كَمْ جَالٍ فِيهِمْ مِنْ سِنَانٍ وَ شَفْرَةٍ عَلَى غَيْرِ جُزْمٍ، غَيْرِ إِنْكَارٍ بِيَعَهُ لِمُنْسَلَخٍ مِنْ دِينِ أَحْمَدَ عُرَّةً صَفْحَهُ ٥٦٦ فَيَقْضِي عَلَى قَوْمٍ عَلَيْهِ تَأَلَّبُوا بِسُوءِ عَذَابِ النَّارِ مِنْ غَيْرِ فِتْرَةٍ وَ يُسَيِّقُونَ مِنْ مَاءِ صَدِيدٍ إِذَا دَنَا شَوَى الْوَجْهِ وَ الْأَمْعَاءُ مِنْهُ تَهَدَّدَتْ مَوَدَّةُ ذِي الْقُرْبَى رَعَوْهَا كَمَا تَرَى؟ وَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ: أَوْصِي بِعِتْرَتِي فَكَمْ عَجْرَةٌ قَدْ أَتْبَعُوهَا بِعَجْرَةٍ وَ كَمْ عَدْرَةٌ قَدْ أَلْحَقُوهَا بِعَدْرَةٍ هُمْ أَوَّلُ الْعَادِينَ ظُلْمًا عَلَى الْوَرَى وَ مَنْ سَارَ فِيهِمْ بِالْأَذَى وَ الْمَضْرَّةَ مَضَوْا وَ انْقَضَتْ أَيَّامُهُمْ وَ عَهْدُهُمْ سَوَى لَعْنَةً بِأَوْهَا مُسْتَمَرَّةٌ (١)

منتخبی از قصیده ابن عرندس

(٢) أَيَقْتِيلُ ظَمَانًا حَسِيْنًا بِكَرْبَلَا- وَ فِي كُلِّ عَضْوٍ مِنْ أَنْمَالِهِ بَحْرٌ؟ وَ الْإِدَّةُ السَّيَاقِي عَلَى الْخَوْضِ فِي عَدَدٍ وَ فَاطِمَةُ مَاءِ الْفِرَاتِ لَهَا مَهْرٌ فَوَالْهَيْفَ نَفْسِي لِلْحَسِيِّينَ وَ مَا جَنَى عَلَيْهِ عَدَاةُ الطِّفِّ فِي حَرْبِهِ الشَّمْرُ تَجَمَّعَ فِيهَا مِنْ طُعَاةٍ أُمِّيَّةٍ عَصَايَهُ عَدْرٌ لَا يَقُومُ لَهَا عِدْرٌ فَلَمَّا التَّقَى الْجَمْعَانِ فِي أَرْضِ كَرْبَلَا تَبَاعَدَ فِعْلُ الْخَيْرِ وَ اقْتَرَبَ الشَّرُّ فَحَاطُوا بِهِ فِي عَشْرِ شَهْرِ مُحَرَّمٍ وَ بِيضِ الْمَوَاضِي فِي الْأَكْفِ لَهَا شَمْرٌ پاورقی ١ . بحارالانوار، ج ٤٥، ص ٢٨٠ - ٢٨١. (نام شاعر نیامده است) ٢. شیخ صالح بن عبدالوهاب بن عرندس حلّی، معروف به «ابن عرندس» از بزرگان شیعه است که در فقه و اصول دارای تألیفات است و برای ائمه اطهار (علیهم السلام) مرثی و مدایحی سروده است، وی حدود سال ٨٦٠ ق رحلت کرد و در حله به خاک سپرده شد. از جمله اشعار وی قصیده فوق، معروف به قصیده «رائیه» در میان بزرگان معروف است، در هیچ مجلسی این قصیده خوانده نمی شود، مگر آن که امام زمان (علیه السلام) عنایت خاصی به آن مجلس می نماید. (الغدیر، ج ٧، ص ١٤). صفحه ٥٦٧ فقام الفتی لَمَّا تَشَاجَرَتِ الْقَنَا وَ صَالَ، وَ قَدْ أَوْدَى بِمُهْجَتِهِ الْحَرْ وَ جَالَ بِطَرْفِ فِي الْمَجَالِ كَدَّانَهُ دَجَى اللَّيْلِ فِي الْأَلَاءِ غَرَّتَهُ الْفَجْرُ لَهُ أَرْبَعٌ لِلرِّيحِ فِيهِنَّ أَرْبَعٌ لَقَدْ زَانَهُ كَرٌّ وَ مَا شَأْنُهُ الْفَرْ فَفَرَّقَ جَمْعَ الْقَوْمِ حَتَّى كَانَتْهُمْ طُيُورٌ بُغَاثٌ شَتَّ شَمْلَهُمْ الصَّقْرُ فَأَذْكَرَهُمْ لَيْلِ الْهَرِيرِ فَأَجْمَعَ الْكِلَابُ بَعْ عَلَى اللَّيْثِ الْهَزْبِ وَ قَدْ هَرُّوا هُنَاكَ فَدَتَّهُ الصَّيْحَانِ بِأَنْفُسِ يُضَاعَفُ فِي يَوْمِ الْحِسَابِ لَهَا الْأَجْرُ وَ حَادُوا عَنِ الْكُفَّارِ طَوْعًا لِنَصْرِهِ وَ جَادَلَهُ بِالنَّفْسِ مِنْ سَعْدِهِ الْحَرْ وَ مَدُّوا إِلَيْهِ دُبْلًا سَهْمِيَّةً لَطُولِ حَيَاةِ السَّبِيطِ فِي مَدِّهَا جُزْرٌ فَعَادَرَهُ فِي مَارِقِ الْحَرْبِ مَارِقٌ بِسَهْمِهِمْ لِنَحْرِ السَّبِيطِ مِنْ وَقْعِهِ نَحْرٌ فَمَالَ عَنِ الطَّرْفِ الْجَوَادِ أَخُو النَّدَى الْجَوَادِ قَتِيلًا حَوْلَهُ يَضِيهُلُ الْمُهْرُ سَنَانُ سِنَانِ خَارِقٍ مِنْهُ فِي الْحِشَا وَ صَارِمٌ شِمْرٌ فِي الْوَرِيدِ لَهُ شِمْرٌ صَفْحَهُ ٥٦٨ تَجُرُّ عَلَيْهِ الْعَاصِفَاتُ ذُيُولَهَا وَ مَنْ نَسِجَ أَيْدِي الصَّافِنَاتِ لَهُ طَمْرٌ فَرَجَّتْ لَهُ السَّبْعُ الطَّبَاقُ، وَ زَلْزَلَتْ رَوَاسِي جِبَالِ الْأَرْضِ، وَ التَّطَمَّ الْبَحْرُ فَيَا لَكَ مَقْتُولًا بَكَتَهُ السَّمَاءُ دَمًا فَمُعْبَرٌ وَجْهَ الْأَرْضِ بِالِدَّمِ مُحَمَّرٌ مَلَابِسُهُ فِي الْحَرْبِ حُمُرٌ مِنَ الدَّمَا وَ هُنَّ عَدَاةُ الْحَشْرِ مِنْ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ لَهْفَى لِرَيْنِ الْعَابِدِينَ، وَ قَدْ سَرَى أَسِيرًا عَلِيلاً- لَا يَفُكُّكَ لَهُ أَسِيرٌ وَ آلُ رَسُولِ اللَّهِ تُشْبِي نِسَائِهِمْ وَ مِنْ حَوْلِهِنَّ السُّرُّ يُهْتِكُكَ وَ الْخَذِرُ سَبَايَا بِأَكْوَارِ الْمَطَايَا حَوَاسِرًا يُلَاحِظُهُنَّ الْعَبِيدُ فِي النَّاسِ وَ الْحَرْ فَوَيْلٌ يَزِيدَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ إِذَا أَقْبَلَتْ فِي الْحَشْرِ فَاطِمَةُ الطُّهْرُ مَلَابِسُهَا تَوْبٌ مِنَ السَّمِّ أَسْوَدٌ وَ آخِرُ

قَانِ مِنْ دَمِ السَّبِيطِ مُحَمَّرٌ تُنَادِي وَ أَبْصَارُ الْأَنَامِ شَوَاحِصُ وَ فِي كُلِّ قَلْبٍ مِنْ مَهَابَتِهَا ذُعْرٌ صَفْحَهُ ۵۶۹ وَ تَشْكُو إِلَى اللَّهِ الْعَلِيِّ، وَ صَوْتُهَا عَلِيٌّ وَ مَوْلَانَا عَلِيٌّ لَهَا ظَهْرٌ (۱)

منتخبی دیگر از قصیده ابن عرب‌دس

وَ فَجَعَتْ قَلْبِي بِالتَّفَرُّقِ مِثْلَمَا فَجَعَتْ أُمِّيَّةٌ بِالْحُسَيْنِ مُحَمَّمَا سَبِطِ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى الْهَادِي الَّذِي أَهْدَى الْأَنَامَ مِنَ الضَّلَالِ وَ أَرْشَدَا وَ هُوَ ابْنُ مَوْلَانَا عَلِيِّ الْمُزْتَضَى بَحْرُ النَّدَى، مَرْوِي الصِّدَا، مُرْدِي الْعِدَا أَسْمَا الْوَرَى نَسَبًا وَ أَشْرَفُهُمْ أَبَا وَ أَجْلُهُمْ حَسَبًا وَ أَكْرَمُ مُحْتَدَا بَحْرُ طَمًا، لَيْثُ حَمِي، غَيْثُ هَمِي صَيْبُحُ أَضَا، نَجْمُ هَيْدِي، يَدْرُ يَدَا أَلْسَيْدُ السَّنْدِ الْحَسِينِ أَعْمُ أَهْلِ الْخَافِقِينَ نَدَى وَ أَسْمَحُهُمْ يَدَا لَمْ أَنْسِهَ فِي كَرْبَلَا مُتَظَلِّيًا فِي الْكَرْبِ لَا يَلْقَى لِمَاءِ مَوْرِدَا وَ الْمِقْنَبِ الْأَمْوِيِّ حَوْلَ خِبَائِهِ النَّبَوِيِّ، قَدْ مَلَأَ الْفَدَا فِدَا، وَ الْخَيْلُ عَابِسُهُ الْوُجُوهُ كَانَتْهَا الْعُقْيَانُ تَخْتَرِقُ الْعَجَاجُ الْأَزِيدَا حَتَّى إِذَا لَمَعَتْ بُرُوقُ صَفَاحِهَا وَ غَدَا الْجِبَانُ مِنَ الرَّوَاعِدِ مُرْعِدَا صَالَ الْحَسِينُ عَلَى الطُّغَاةِ بَعْرَمِهِ لَا يَخْتَشِي مِنْ شَرْبِ كَاسَاتِ الرَّدَا فَكَأَنَّمَا فَتَكَاتُهُ فِي جَنِيثِهِمْ فَتَكَاتُ «خَيْدِر» يَوْمَ أُخْرِدَ فِي الْعَدَى جَيْشُ يُرِيدُ رَضَى يَزِيدَ، عَصَابَةُ عَصِيْبَتِ فَاعْضَبَتْ الْعَلِيِّ وَ أَحْمَدَا جَحَدُوا الْعَلِيَّ مَعَ النَّبِيِّ وَ خَالَفُوا الْهَادِي الْوَصِيَّ وَ لَمْ يَخَافُوا الْمَوْعِدَا وَ مِنَ الْعَجَائِبِ أَنَّ عَذَبَ فُرَاتِهَا تَشْرِي مُسْلَسَلَةً وَ لَنْ تَتَفَيَّدَا پاورقی ۱. الغدير، ج ۷، ص ۱۵-۱۷. صفحہ ۵۷۰ طام وَ قَلْبُ السَّبِيطِ ظَامِ نَحْوُهُ وَ أَبُوهُ يُشْفِي النَّاسَ سَلْسَلَةً عَدَا شَمْسٌ عَلَى فَلَاكِ وَ طَوْعٌ يَمِينُهُ قَمَرٌ يُقَابِلُ فِي الظَّلَامِ الْفَرْقَدَا وَ السَّيِّدُ الْعَبَّاسُ قَدْ سَلَبَ الْعِدَا عَنْهُ اللَّبَاسُ وَ صَيَّرُوهُ مُجَرَّدَا وَ ابْنُ الْحُسَيْنِ السَّبِيطُ ظَمَانُ الْحَشَا وَ الْمَاءُ تَنْهَلُهُ الذَّنَابُ مُبَرَّدَا كَالْبَدْرِ مَقْطُوعُ الْوَرِيدِ لَهُ دَمٌ أَمْسَى عَلَى تَرْبِ الصَّعِيدِ مُبَدَّدَا وَ السَّادَةُ الشُّهَدَاءُ صِرْزَعِي فِي الْفَلَا كُلُّ لِحْقَافِ الرِّمَالِ تَوَسَّدَا فَأَوْلَيْكَ الْقَوْمُ الَّذِينَ عَلَى هَيْدِي مِنْ رَبِّهِمْ فَمَنْ أَقْتَدَى بِهِمْ اهْتَدَى وَ السَّبِيطُ حِرَانُ الْحَشَا لِمَصَابِيهِمْ حَيْرَانُ لَا يَلْقَى نَصِيرًا مُشِيدَا حَتَّى إِذَا اقْتَرَبَتْ أَبَاعِيدُ الرَّدَى وَ حَيَاتُهُ مِنْهَا الْقَرِيبُ تَبَعْدَا دَارَتْ عَلَيْهِ غُلُوجُ آلِ أُمِّيَّةٍ مِنْ كُلِّ ذِي نَقْصٍ يَزِيدُ تَمْرُدَا فَرَمُوهُ عَنْ صُفْرِ الْقَسَى بِأَسْمِهِمْ مِنْ غَيْرِ مَا جَزَمَ جَنَاهُ وَ لَا اعْتَدَا فَهَوَى الْجَوَادُ عَنِ الْجَوَادِ فَرَجَّتِ السَّنْبُجُ الشَّدَادُ وَ كَانَ يَوْمًا أَنْكَدَا وَ اخْتَرَّتْ مِنْهُ الشَّمْرُ رَأْسًا طَالَمَا أَمْسَى لَهُ حِجْرُ التُّبُوَّةِ مَرْقَدَا فَبَكَتُهُ أَفْلَاكُ السَّمَاوَاتِ الْعُلَى وَ الدَّهْرُ بَاتَ عَلَيْهِ مَشْقُوقُ الرَّدَا وَ الْوَحْشُ صَاحٌ لِمَا عَرَاهُ مِنَ الْأَسَى وَ الطَّيْرُ نَاحٌ عَلَى عَزَاهُ وَ عَدَدَا وَ سَرَوَا بَرِّينَ الْعَابِدِينَ السَّاجِدِ الْبَاكِي الْحَزِينِ، مُقَيَّدَا وَ مُصْفَدَا وَ سُكَيْنَةُ سَكَنَ الْأَسَى فِي قَلْبِهَا فَعَدَا بِضَامِرِهَا مُقِيمًا مَقْعَدَا وَ أَسَالَ قَتْلُ الطَّفِّ مِذْمَعٌ زَيْتُ فَجْرِي، وَ وَسَطُ الْخَدِّ مِنْهَا خُدَا فَلَالَعَنَّ بَنِي أُمِّيَّةٍ مَا حَادَا حَادًا، وَ مَا غَارَ الْحَجِيجُ وَ أَنْجَدَا وَ لَالَعَنَّ يَزِيدَهَا وَ زِيَادَهَا وَ يَزِيدَهَا رَبِّي عَدَابًا سَرْمَدَا صَفْحَهُ ۵۷۱ وَ لَا بُكَيْنَ عَلَيْكَ يَا بَنُ مُحَمَّدٍ حَتَّى أُوسِدَ فِي التُّرَابِ مُلْحَدَا (۱)

گزیده ای از قصیده میمیه سید جعفر حلّی (ره) (۲)

وَجْهَ الصَّبَاحِ عَلَيَّ لَيْلٌ مُظْلَمٌ وَ رَيْحُ آيَامِي عَلَيَّ مُحَرَّمٌ وَ اللَّيْلُ يَشْهَدُ لِي بِأَنِّي سَاهِرٌ أَنْ طَابَ لِلنَّاسِ الرَّقَادُ فَهَوَّوْا مِنْ قُرْحِهِ لَوْ أَنَّهَا يَلْمَلَمُ نَسَفَتْ جَوَائِبَهُ وَ سَاخَ يَلْمَلَمُ مَا خَلَّتْ أَنْ الدَّهْرُ مِنْ عَادَاتِهِ تَزَوَى الْكِلَابُ بِهِ وَ يَظْمَى الصَّيْغَمُ وَ يَقْدَمُ الْأَمْوِيُّ وَ هُوَ مُؤَخَّرٌ وَ يُؤَخَّرُ الْعَلَوِيُّ وَ هُوَ مُقَدَّمٌ مِثْلُ ابْنِ فَاطِمَةَ بَيْتِ مُسَرَّدَا وَ يَزِيدُ فِي لَدَاتِهِ مُتَنَعَّمٌ پاورقی ۱. الغدير، ج ۷، ص ۲۰-۲۲. ۲. سید جعفر حلّی (متولد ۱۲۷۷ و متوفای ۱۳۱۵) مردی فاضل، ادیب و شاعر بود روی دارای دیوان شعری است که اشعار گوناگونی در آن است. (رجوع کنید به : اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۹۷). صفحہ ۵۷۲ وَ يُصَيِّقُ الدُّنْيَا عَلَى ابْنِ مُحَمَّدٍ حَتَّى تَقَادِفَهُ الْفَضَاءُ الْأَعْظَمُ خَرَجَ الْحَسِينُ مِنَ الْمَدِينَةِ خَائِفًا كَخُرُوجِ مُوسَى خَائِفًا يَنْكَتُمُ وَ قَدْ أَنْجَلِي عَنْ مَكَّةَ وَ هُوَ ابْنُهَا وَ بِهِ تَشَرَّفَتِ الْحَطِيمُ وَ زَمَرَمُ نَزَلُوا بِحَوْمِيَّةِ كَرْبَلَا فَتَطَلَّبَتْ مِنْهُمْ عَوَائِدَهَا النَّسِيرُ الْجَوِيمُ وَ تَبَاشَرَ الْوَحْشُ الْمَثَارُ أَمَامَهُمْ أَنْ سَيُوفَ يَكْتُرُ شَرْبُهُ وَ الْمَطْعَمُ طَمِعَتْ أُمِّيَّةٌ حِينَ قَلَّ عَدِيدُهُمْ لِطَلِيْقِهِمْ فِي الْفَتْحِ أَنْ يَسْتَسْلِمُوا وَ رَجَوْا مِيدَانَهُمْ فَقُلْنَ رِمَاحُهُمْ مِنْ دُونَ ذَلِكَ أَنْ تَنَالَ الْأَنْجُمُ وَ وَقَعَ الْعِيدَابُ عَلَى جُيُوشِ أُمِّيَّةٍ مِنْ بَاسِلِ هُوَ فِي الْوَقَائِعِ مُعَلِّمٌ عَبَسَتْ وَ جُوهُ الْقَوْمِ خَوْفِ الْمَوْتِ وَ الْعَبَّاسُ فِيهِمْ ضَاحِكٌ يَتَبَسَّمُ قَلْبَ الْيَمِينِ عَلَى الشَّمَالِ وَ غَاصَ فِي الْأَوْسَاطِ يَحْصِدُ لِلرُّؤْسِ وَ يَحْطِمُ

وَ ثَنَى أَبُو الْفَضْلِ الْفَوَارِسَ نَكْصًا فَرَاوَا أَشَدَّ ثَبَاتِهِمْ أَنْ يُهْرَمُوا صَفْحَهُ ۵۷۳ صَبَّحَ الْخَيْوَلُ بِرُوحِهِ حَتَّى غَدَا سَيَانِ أَشَقَرُ لُونُهَا وَالْأَذْهَمُ بَطْلُ تَوَرَّتْ مِنْ أَبِيهِ شَجَاعَةً فِيهَا أَنْوَفُ بَنِي الضَّلَالَةِ تَزَعَمُ حَامِي الظَّعِينَةِ آيْنَ مِنْهُ رَبِيعَةٌ أَمْ آيْنَ مِنْ عَلِيٍّ أَبِيهِ مُكَدَّمٌ فِي كَفِّهِ الْيُسْرَى السَّقَاءُ يُقَلُّهُ وَ بِكَفِّهِ الْيُمْنَى الْجِسَامُ الْمُخْدَمُ مِثْلُ السَّحَابَةِ لِلْفَوَاطِمِ صَوْبُهُ فَيَصِيبُ حَاصِبَهُ الْعُدُوَّ فَيَرْجَمُ قَسِمًا بِمَا بَصَارِمِهِ الصَّقِيلِ وَ أَنْتَى فِي غَيْرِ صَاعِقَةٍ السَّمَاءِ لَا- أَفْسِمُ لَوْ لَا الْقَضَا لَمَحَى الْوُجُودَ بِسَيْفِهِ وَاللَّهُ يَقْضِي مَا يَشَاءُ وَ يَحْكُمُ وَ هُوَ بِجَنْبِ الْعَلْقَمِيِّ فَلَيْتَهُ لِلشَّارِبِينَ بِهِ يُدَافُ الْعَلْمُ فَمَشَى لِمَصِيرِعِهِ الْحَسَيْنِ وَ طَرَفُهُ بَيْنَ الْخِيَامِ وَ بَيْنَهُ مُتَقَسِّمُ الْفَاءِ مَحْجُوبِ الْجَمَالِ كَأَنَّهُ يَدْرُ بِمُنْحَطَمِ الْوَشِيحِ مُلْتَمِّمٌ فَآكَبَ مُنْحَنِياً عَلَيْهِ وَ دَمَعُهُ صَبَّحَ الْبَسِيطِ كَأَنَّمَا هُوَ عِنْدَهُ صَفْحَهُ ۵۷۴ قَدْ رَامَ يَلْتَمُهُ فَلَمْ يَرِ مَوْضِعًا لَمْ يَدْمِهِ عَضُّ السَّلَاحِ فَيَلْتَمُ نَادَى وَ قَدْ مَلَأَ الْبَوَادِي صَبَّحَهُ صُمُّ الصُّخُورِ لَهَوْلَهَا تَنَالَتْ أَعْحَى مَنْ يَحْمِي بَنَاتِ مُحَمَّدٍ أَنْ صَرَزْنَ يَسْتَرْجِمْنَ مَنْ لَا يَرْحَمُ هَذَا حُسَامُكَ، مَنْ يُذِلُّ بِهِ الْعِدَى؟ وَ لَوَاكَ هَذَا مَنْ بِهِ يَتَفَقَّدُ هَوْنَتْ يَا ابْنَ أَبِي مَصَارِعَ فَيْتِي وَ الْجُرْحُ يُسْكِنُهُ الَّذِي هُوَ أَلَمُ (۱)

قصیده ای از یکی از بزرگان

أَنْ كَانَ عِنْدَكَ عِبْرَةٌ تُجْرِيهَا فَانزِلْ بِأَرْضِ الطَّفِّ كَيْ تَسْقِيهَا فَعَسَى تَبْلُ بِهَا مَضَاجِعَ صَفْوَةٍ مَا بَلَّتِ الْإِكْبَادُ مِنْ جَارِيهَا وَ لَقَدْ مَرَزْتُ عَلَى مَنَازِلَ عِضْمَةٍ ثَقُلَ الثُّبُوهُ كَانَ الْقَلْبُ فِيهَا فَبَكَيْتُ حَتَّى خَلَّتْهَا سَتَجِيئِي بِكَيْفِهَا حَزَنًا عَلَى أَهْلِهَا وَ ذَكَرْتُ إِذْ وَقَفْتُ عَقِيلَهُ حَيْدَرٍ مِيدُهُوْلَهُ تُصْغِي لِصَوْتِ أَخِيهَا بِأَبِي الَّتِي وَرَثَتْ مَصَائِبَ أُمَّهَا فَغَدَّتْ تُقَابِلُهَا بِصَبْرِ أَبِيهَا لَمْ أَنْسَ إِذْ هَتَكُوا حِمَاهَا فَانْتَنَتْ تَشْكُوا لَوَاعِجَهَا إِلَى حَامِيهَا پاورقی ۱. منتهی الآمال، ج ۱، ۸۴۷-۸۸۵. صَفْحَهُ ۵۷۵ تَدْعُوا فَتَحْتَرِقُ الْقُلُوبُ كَأَنَّمَا يَزْمِي حَشَاهَا جَمْرَةً مِنْ فِيهَا هَذِي نِسَاؤُكَ مَنْ يَكُونُ إِذْ أُسْرَتْ فِي الْأَسْرِ سَائِقُهَا وَ مَنْ حَادِيهَا أَيْسُوقُهَا زَحْرُ بَضْرِبِ مُتُونِهَا وَ الشَّمْرُ يَحْدُوهَا بِسَبِّ أَبِيهَا عَجَبًا لَهَا بِالْأَمْسِ أَنْتَ تَصُونُهَا وَ الْيَوْمَ أَلْ أُمِّيَّةُ تُبَدِّدُهَا حَسِيرَى وَ عَزَّ عَلَيْكَ أَنْ لَمْ يَتْرُكُوا لِمَكَ مِنْ ثِيَابِكَ سَاتِرًا يَكْفِيهَا وَ سَرُوا بِرَأْسِكَ فِي الْقَنَا وَ قُلُوبُهَا تَسْمُو إِلَيْهِ وَ وَجَدَهَا يُضْنِيهَا أَنْ أَحْرُوهُ شَجَاهُ رُؤْيُهُ حَالِهَا أَوْ قَدَمُوهُ فَحَالُهُ يُشْجِيهَا (۱)

شعری از سید محمد حسین قزوینی (ره) (۲)

وَ مُحَدَّرَاتٍ مِنْ عَقَائِلِ أَحْمَدَ هَجَمَتْ عَلَيْهَا الْخَيْلُ فِي آيَاتِهَا مِنْ تَاكَلِ حَرَى الْفُؤَادِ مَرُوعَةً أَصْحَتْ تُجَادِبُهَا الْعِدَى حِجْرَاتِهَا وَ يَتِيمَةَ فَرَعَتْ لِجِسْمِ كَفِيلِهَا حَسِيرَى الْقِنَاعِ تَعُجُّ فِي أَصْوَاتِهَا أَهْوَتْ عَلَى جِسْمِ الْحَسَيْنِ وَ قَلْبُهَا الْمَضِيدُوعُ كَادَ يَذُوبُ مِنْ حَسِيرَاتِهَا وَقَعَتْ عَلَيْهِ تَشْمُّ مَوْضِعِ نَحْرِهَا وَ عْيُونُهَا تَنْهَلُ فِي عَجْرَاتِهَا تَزْتَاعُ مِنْ ضَرْبِ السِّيَاطِ فَتَشْتَنِي تَدْعُو سَرَايَا قَوْمِهَا وَ حُمَاتِهَا آيْنَ الْحِفَاطُ وَ فِي الطُّفُوفِ دِمَائِكُمْ سُفِكَتْ بِسَيْفِ أُمِّيَّةٍ وَ قَنَاتِهَا آيْنَ الْحِفَاطُ وَ هَذِهِ أَشْلَاؤُكُمْ بِقَيْتِ ثَلَاثًا فِي هَجِيرِ فَلَاتِهَا پاورقی ۱. منتهی الآمال، ج ۱، ص ۸۵۰-۸۵۱. (نام این شاعر، ذکر نشده است) ۲. سید محمد حسین قزوینی در سال ۱۲۹۵ ق در نجف به دنیا آمد / روی به دانش و تحقیق و اندیشه استوار، شهرت داشت. وفات او در ۲۸ ذی الحجه سال ۱۳۶۵ ق واقع شد (ادب الطف، جواد شبر، ج ۹، ص ۱۶۲). صَفْحَهُ ۵۷۶ آيْنَ الْحِفَاطُ وَ هَذِهِ أَطْفَالُكُمْ ذُبِحَتْ عِطَاشًا فِي تَرَى عَرَصَاتِهَا آيْنَ الْحِفَاطُ وَ هَذِهِ فِتْيَاتُكُمْ حُمِلَتْ عَلَى الْأَقْتَابِ بَيْنَ عِدَائِهَا (۱)

گزیده ای از قصیده شیخ خلیعی

(۲) فَأَقْبَلُ النَّحْرَ الْخَضِيبَ وَ أَمْسَحُ الْوُجْهَ التَّرِيبَ مُضْمَحًا وَ مُرْمَلًا- وَ يَقُومُ سَيِّدُنَا النَّبِيُّ وَ رَهْطُهُ مُتَلَهَفًا مُتَأَسِّفًا مُتَقَلِّبًا- فَيَرَى الْغَرِيبَ الْمُسْتَضَامَ النَّازِحَ الْأَوْطَانَ مُلْقَى فِي التَّرَى مَا غَسَلًا- وَ تَقُومُ آسِيئُهُ وَ تَأْتِي مَرْيَمُ يَبْكِينَ مِنْ كَرْبِي بِعَرَضِيهِ كَرْبَلَا وَ يَطْفَنَ حَوْلِي نَادِيَاتِ الْجَنِّ إِشْفَا قَا عَلَى يَفْضَنَ دَمْعًا مَسْبَلَا وَ تَضِحُّ أَمْلَاكُ السَّمَاءِ لِعَبْرَتِي وَ تَعُجُّ بِالشَّكْوَى إِلَى رَبِّ الْعُلَى وَ أَرَى بَنَاتِي يَشْتَكِينَ حَوَاسِرًا نَهَبَ الْمَعَاجِرِ، وَالِهَاتِ تُكَلَّا- وَ أَرَى إِمَامَ الْعَصِيرِ بَعِيدَ أَبِيهِ فِي صَفْدِ الْحَدِيدِ مُغَلَّلًا- وَ مُغَلَّلًا- وَ أَرَى كَرِيمَ مُؤَمَّلِي فِي ذَابِلِ كَالِيَدْرِ فِي ظَلَمِ

الدِّيَاجِي يَجْتَلِي يَهْدِي إِلَى الرَّجْسِ اللَّعِينِ فَيَشْتَفِي مِنْهُ فُوَادٌ بِالْحُقُودِ قَدِ امْتَلَا وَ يَظِلُّ يَفْرَعُ مِنْهُ ثَغْرًا طَالَمَا قَدِمًا تَرَشَّفُهُ النَّبِيُّ وَقَبْلًا (۳) پایان پاورقی ۱. منتهی الآمال، ج ۱، ص ۸۵۲. ۲. شیخ حسن خلیعی، شاعر و ادیب زبردستی بود و شعر او از بهترین اشعار است. (اعیان الشیعه، ج ۵، ص ۶۳) خلیعی شعر فوق را به عنوان زبان حال حضرت زهرا (علیها السلام) درباره امام حسین (علیه السلام) سروده است. ۳. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۶۰. صفحه ۵۷۷

فهرست آیات

إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ... ۷۵ إِنَّ اللَّهَ اضْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ * ذُرِّيَّهُ... ۴۴۷ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ... ۳۵۳، ۳۵۷ إِنَّ خِيَاءَكُمْ فَمَاسِقٌ بَنِيًا فَبَيَّنُوا... ۱۳۴ إِنَّ شَانِيكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۱۶۶ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ۳۲۸ إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ... ۴۲۷ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا... ۴۳۶ أَعُوذُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ إِلَّا يُؤْمِنُ يَوْمَ الْحِسَابِ... ۴۳۱ أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى... ۳۴۲ فَاسْتَلَوْهُنَّ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ... ۱۲۷ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا... ۴۲۷ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ... ۳۳۹ فَلَا تَخْشَوْا النَّاسَ وَاخْشَوْنَا... ۳۱۲ فَلَوْلَا... كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَهُودٍ عَنِ الْفَسَادِ... ۲۳۹ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ... ۷۴ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ... ۳۸۰، ۳۸۱ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ... ۴۴۰، ۴۴۱ صفحه ۵۷۸ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرِ فَعْلُوهُ لَيْسَ مِا كَانُوا يَفْعَلُونَ... ۲۳۹ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ... ۳۵۳ كُتِبَتْ خَيْرٌ أُمَّةً أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ... ۲۴۰ لَا يُعَادِرُ صَاحِبَهُ وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا... ۲۸۸ لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ... ۳۱۲ لَوْلَا يَنْهَاهُمْ الرِّبَابِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِنَّم... ۳۱۲ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرِّبَابِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنِ الْقَوْلِ وَالْأَحْبَارُ عَنِ قَوْلِهِمُ الْإِنَّم وَالْأَحْبَارُ عَنِ قَوْلِهِمُ الْإِنَّم... ۲۴۴ وَأَتَلُّ عَلَيْهِمْ، وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ... ۴۲ وَادُّكْرُ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ... ۴۳ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا... ۴۳ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ... ۴۳ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا... ۴۳ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَادُّكْرُ فِي الْكِتَابِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ... ۲۳۲ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ... ۳۴۰ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ... ۴۰۶ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ... ۱۷۶ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ... ۱۸۳ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ... ۱۸۳ وَمَنْ يُعْظَمُ شَعَائِرُ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ... ۷۵ وَيَلُّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لَمْزَةً * الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * يُحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ * كَلَّا... ۹۸ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا * مُدْبِذِينَ بَيْنَ... ۳۴۲ صفحه ۵۷۹

فهرست روایات ۱

آتانی رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بَعِيدًا مَا فَارَقْتِكَ فَقَالَ: يَا حَسْبَ مِنْ...! ۲۶۴ اِتَّوَنِي بِتَوْبٍ لَا يُرْغَبُ فِيهِ، أَلْبِسُهُ غَيْرَ ثِيَابِي، لَا... ۴۶۴ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ! أَنَا أَبَا يُزَيْدٍ وَأَدْخُلُ فِي صَلَاحِهِ ۳۴۱ أَبَشِرُ يَابْنَ الرَّزْقَاءِ بِكُلِّ مَا تَكْرَهُ مِنَ الرَّسُولِ (صلى الله عليه وآله) يَوْمَ... ۳۲۸ آتَانِي رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) بَعْدَ مَا فَارَقْتِكَ، فَقَالَ: يَا ۲۶۴، ۳۵۷ آتَانِي كِتَابِكَ، وَ أَنَا بَغِيرِ الَّذِي بَلَّغَكَ عَنِّي جَدِيرٌ... ۲۹۳ أَتَنِي يَبْعُهُ أَرْبَعِينَ أَلْفًا يَخْلِفُونَ لِي بِالطَّلَاقِ وَالْعِتَاقِ ۲۶۱، ۳۵۴ اِتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ وَلَا تَقْتُلُونِي، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ... ۴۲۴ أَتَنِي عَلَى اللَّهِ أَحْسَنَ النَّسَاءِ، وَ أَحْمَدُهُ عَلَى السَّرَّاءِ... ۴۰۱ اِجْلِسُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ وَ جَزَاكُمُ اللَّهُ خَيْرًا أَلَا... ۴۱۸ إِذَا أُدِّيتُ وَأُقِيمْتِ، إِسْتِقَامَتِ الْفَرَائِضُ كُلُّهَا هَيَّئُهَا... ۲۴۴ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ مَنْ غَلَبَ وَ دَخَلَ وَقْتُ... ۲۳۷، ۴۹۶ إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِي الْعِرَاصِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا جَعَلُوا مَالَ اللَّهِ دَوْلًا وَ عِبَادَهُ حَوْلًا ۱۹۸ إِذَا عَدَدْتَ إِلَى الْجِهَادِ فَاطْلُبْ لَهُوْلَاءِ الْأَطْفَالِ قَلِيلًا مِنْ ۴۵۲ إِذَا أُخْبِرَكَ أَبَا بَكْرٍ، إِنِّي أَظُنُّ بِأَنَّ مُعَاوِيَةَ قَدْ مَاتَ،... ۳۱۶ إِذَنْ لَا نُبَالِي

بِالْمَوْتِ ۱۸ اِرْجِعِ إِلَيْهِمْ فَإِنَّ سَيِّئَاتِهِمْ تَوَفَّرَتْ وَأَنْتَ أَزْجَوْنَ إِلَىٰ عُذُوهِمْ وَ... ۳۹۹ اُرْجُوْا اَنْ يَكُوْنَ خَيْرًا مَا اَرَادَ اللّٰهُ بِنَا، قُلْنَا... ۲۶۸ صفحه ۵۸۰ اُرْجُوْا اَنْ اَكُوْنَ اَنَا وَ اَنْتَ فِى دَرَجَةِ الشُّهَدَاءِ... ۲۶۶ اِسْمَعُوْا مَقَالَتِيْ وَ اَكْتُبُوْا قَوْلِيْ ثُمَّ اِرْجِعُوْا اِلَى اَمْصَارِكُمْ وَ ۳۰۲ اِسْتَدَّ غَضَبُ اللّٰهِ عَلٰى الْيَهُودِ اِذْ جَعَلُوْا لَهٗ وَ لَدَآءًا... ۴۴۲ اَعْتَبِرُوْا اَيُّهَا النَّاسُ بِمَا وَعَظَ اللّٰهُ بِهِ اَوْلِيَآءَهُ... ۳۰۹ اَعْلٰى قَتْلِي تَجْتَمِعُوْنَ، اَمَا وَاللّٰهِ لَا تَقْتُلُوْنَ بَعْدِي عَبْدًا... ۴۸۶ اِعْلَمُوْا، اَنْتُمْ خَرَجْتُمْ مَعِيَ لِعِلْمِكُمْ اَنِّيْ اَقْدِمُ عَلٰى قَوْمٍ ۴۰۴ اَفْ لِهٰذَا الْكَلَامِ اَبَدًا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْاَرْضُ!... ۳۴۴ اَلَا اِنْهَضُوا، فَقَدْ سَخَطَ عَلَيْنَكُمْ رُبُّكُمْ، وَ لَا تَرْجِعُوْا... ۵۰۹ اَلَا- تَرَوْنَ اِلَى الْحَقِّ لَا يَعْمَلُ بِهِ، وَ اِلَى... ۲۳۶، ۲۴۷ اَلَا قَدْ اَعْدَرْتُ وَ اَنْذَرْتُ، اَلَا اِنِّيْ زَاحِفٌ بِهٰذِهِ... ۲۶۷ اَلَا وَ اِنَّ الدَّعِيَّ ابْنَ الدَّعِيِّ قَدْ تَرَكْنِيْ بَيْنَ السَّلَةِ وَ الدَّلَةِ، هَيِّهَاتَ مِّنَا الدَّلَةُ... ۱۸ اَلَا وَ اِنِّيْ قَدْ دَعَوْتُكُمْ اِلَى قِتَالِ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَيْلًا وَ نَهَارًا وَ سِرًّا وَ اِعْلَانًا... ۱۵۱ اَلَسْتُ قَاتِلَ حُجْرٍ، وَ اَصِيْحَابَهُ الْعَابِدِيْنَ الْمُخِيْتِيْنَ، الَّذِيْنَ كَانُوْا يَسْتَفْظِعُوْنَ ۱۹۵ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ اَهْلِ الْجَنَّةِ... ۳۶ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اِخْتَارَنَا لِنَفْسِهِ، وَ اَرْتَضَانَا لِدِينِهِ وَ اَضِيْطَفَانَا عَلٰى خَلْقِهِ، ۲۷۲ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ الدُّنْيَا فَجَعَلَهَا دَارَ فَنَاءٍ وَ زَوَالٍ، ۴۲۳ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ. اَمَا اِنِّيْ قَدْ كُنْتُ اَسْأَلُ اللّٰهَ... ۵۰۶ الْحَمْدُ لِلّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ، وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ... ۳۵۵ السَّلَامُ عَلَيْنِكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ! اَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ فَاطِمَةَ... ۳۲۹ اللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَنَا لِشَيْعِنَا عِنْدَكَ مَنْرًا كَرِيْمًا، وَ اجْمَعْ... ۳۹۴ اللّٰهُمَّ اَشْهَدْ عَلٰى هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ، فَقَدْ بَرَزَ اِلَيْهِمْ غُلَامٌ... ۴۴۶ اللّٰهُمَّ اِنْ حَبَسْتَ عَنَّا النَّصِيْرَ فَاجْعَلْ ذٰلِكَ لِمَا هُوَ... ۴۵۵ اللّٰهُمَّ اِنَّكَ تَرَى مَا اَنَا فِيْهِ مِنْ عِبَادِكَ هٰؤُلَاءِ... ۴۸۲ صفحه ۵۸۱ اللّٰهُمَّ اِنَّكَ تَعْلَمُ اِنَّهُ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ مِنَّا... ۲۵۱ اللّٰهُمَّ! اِنَّ هٰذَا قَبْرِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ وَ اَنَا ابْنُ... ۳۳۰ اللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْتَعْدِيْكَ عَلٰى قُرَيْشٍ فَاَنْتَهُمْ اَضْمَرُوْا لِرَسُوْلِكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ... ۱۰۴ اللّٰهُمَّ اَحْصِهِمْ عِدَدًا، وَ اَقْتُلْهُمْ بَدَدًا، وَ لَا تُعَادِرْ... ۴۵۱ اللّٰهُمَّ اَنْتَ تَعْلَمُ اَنْهُمْ دَعَوْنَا لِنُضْرُوْنَا فَخَذَلُوْنَا وَ اَعَانُوْنَا ۴۵۷ اللّٰهُمَّ اَنْتَ تَقْتِيْ فِى كُلِّ كَرْبٍ، وَ اَنْتَ رَجَائِيْ... ۴۲۲ اللّٰهُمَّ! مُتَعَالَى الْمَكَانِ، عَظِيْمَ الْجَبْرُوْتِ، شَدِيْدَ الْحَالِ، عَنِّيْ عَنِ ۴۸۷ اللّٰهُمَّ مَتَّعْهُ بِشَبَابِهِ ۱۹۶ اللّٰهُمَّ هٰذَا قَبْرِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله) وَ اَنَا ابْنُ بِنْتٍ... ۲۴۵ النَّاسُ عَبِيدُ الدُّنْيَا وَ الدِّينِ لِعُقِّ عَلٰى اَلْسِنَتِهِمْ، يَحُوْطُوْنَهُ ۳۸۸ الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَ لِلْعَاهِرِ الْحَجْرُ ۱۷۱، ۲۰۵ اِلٰهِيْ اِنَّكَ تَعْلَمُ اَنْهُمْ يَقْتُلُوْنَ رَجُلًا لَيْسَ عَلٰى... ۴۸۴ اِلَيْكَ عَنِّيْ يَا عَدُوَّ اللّٰهِ! فَاِنَّا اَهْلُ بَيْتِ رَسُوْلٍ... ۳۲۷ اَمَا اِنَّهُ لَا تَلْبَثُوْنَ بَعْدَهَا اِلَّا كَرِيْثٌ مَا يَزَكُبُ... ۴۳۶ اَمَا بَعْدُ: فَاِنَّ اللّٰهَ اَضْرَفَنِيْ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه وآله) عَلٰى خَلْقِهِ، وَ... ۳۵۰ اَمَا بَعْدُ فَاِنَّ هٰذَا الطَّاعِيَةَ قَدْ فَعَلَ بِنَا وَ... ۳۰۲ اَمَا بَعْدُ، فَاَنْسَبُوْنِيْ فَاَنْظُرُوْا مَنْ اَنَا؟! ثُمَّ اِرْجِعُوْا اِلَى... ۴۲۸ اَمَا بَعْدُ! فَاِنَّ كِتَابَكَ وَرَدَ عَلَيَّ فَقَرَأْتُهُ وَ فَهَمْتُ... ۳۵۸ اَمَا بَعْدُ فَقَدْ بَلَغْنِيْ كِتَابَكَ، تَذَكَّرْتُ اَنَّهُ قَدْ بَلَغَكَ... ۲۸۶ اَمَا بَعْدُ، فَقَدْ جَاءَنِيْ كِتَابُكَ تَذَكَّرْتُ فِيْهِ اَنَّهُ اِنْتَهَتْ... ۲۸۱ اَمَا بَعْدُ، يَا بَنِيَّ الْحُرَّ! فَاِنَّ مِصْرَكُمْ هٰذِهِ كَتَبْتُ اِلَيْ... ۳۸۳ اَمَا بَعْدُ: يَا مُعَاوِيَةَ! فَلَنْ يُوَدِّيَ الْقَائِلُ وَ اِنْ... ۲۹۵ اَمَا رَضِيْتِ مِنْ مَرْوَانَ وَ لَا رَضِيْتِ مِنْكَ اِلَّا بِتَحْرِيفِكَ عَنِ دِيْنِكَ، وَ عَنِ ۱۳۷ صفحه ۵۸۲ اَنَا الَّذِيْ اُقَاتِلُكُمْ، وَ تَقَاتِلُوْنِيْ، وَ النَّسَاءُ لَيْسَ... ۴۸۱ اِنَّا اَهْلُ بَيْتِ النَّبُوَّةِ، وَ مَعِيْدُنُ الرِّسَالَةِ، وَ مُخْتَلِفٌ... ۲۵۵ اَنَا وَاللّٰهِ اَحَقُّ بِهَا مِنْهُ، فَاِنَّ اَبِيْ خَيْرٌ مِنْ... ۲۵۴ اِنَّ الْاَمْرَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيْضَةٌ عَظِيْمَةٌ... ۲۴۰ اِنَّ النَّاسَ عَبِيدُ الدُّنْيَا وَ الدِّينِ لِعُقِّ عَلٰى اَلْسِنَتِهِمْ... ۳۷۳ اِنَّ امْرَأَةً مَلِيْكَ بِنِيْ اِسْرَائِيْلَ كَبُرَتْ وَ اَرَادَتْ اَنْ... ۳۸۶ اِنَّ اَهْلَ الْكُوفَةِ كَتَبُوْا اِلَيْيْ سِئَالُوْنِيْ اَنْ اَقْدِمَ عَلَيْهِمْ ۳۶۴ اِنَّ اَهْلَ الْكُوفَةِ كَتَبُوْا اِلَيْيْ سِئَالُوْنِيْ اَنْ اَقْدِمَ عَلَيْهِمْ ۲۶۱ اِنَّ تَلَمَّكَ الْمَجَالِسُ اُحْبِبُّهَا فَاحْيُوْا اَمْرَنَا... ۶۶ اِنَّ تَلَمَّكَ الْمَجَالِسُ اُحْبِبُّهَا، فَاحْيُوْا اَمْرَنَا، فَارْحَمِ اللّٰهُ مَنْ اُحْيَا اَمْرَنَا... ۷۹ اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ قَالَ لِيْ: «اِنَّكَ سَيَسْأَلُكَ اِلَى الْعِرَاقِ... ۴۴۰ اَنْتَ الزَّانِيْ قَدْ وَجَبَ عَلَيْكَ الرَّجْمُ ۱۷۴ اَنْتَ اَخُوْ اَخِيْكَ مُحَمَّدَ بْنَ الْاَشْعَثِ صَفْحَةَ اَتْرِيْدُ... ۴۳۱ اَنْتَ ضَرَبْتَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُوْلِ اللّٰهِ (صلى الله عليه وآله) حَتَّى اَذْمَيْتَهَا وَ اَلْقَيْتَ مَا فِيْ بَطْنِهَا... ۱۷۳ اُنْشِدْكُمْ اللّٰهُ اَتَعْلَمُوْنَ اَنَّ عَلِيَّ بْنَ اَبِيْ طَالِبٍ كَانَ... ۳۰۳ اُنْشِدْكُمْ اللّٰهُ اَلَا حَدَّثْتُمْ بِهِ مَنْ يَتَّقُوْنَ بِهِ وَ... ۳۰۳ اُنْشِدْكُمْ اللّٰهُ! هَلْ تَعْلَمُوْنَ اَنَّ جَدِيْ رَسُوْلَ اللّٰهِ (صلى الله عليه وآله)؟ ۴۳۸ اُنْشِدْكُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا صَدَقْتُمُوْنِيْ اِنْ صَدَقْتُ، اَتَعْلَمُوْنَ اَنَّ فِيْ... ۲۷۷ اِنْطَلِقْ اِلَى اَمِيْرِكَ لَا اُمَّ لَكَ! فَمَنْ اَحَبَّ اَنْ... ۳۱۸ اِنْظُرُوْا اِلَى مَنْ قَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيْنَةُ اَنَّهُ يُحِبُّ عَلِيًّا وَ اَهْلَ بَيْتِهِ فَاْمَحُوْهُ... ۲۰۲ اِنَّكَ تَقُلْتُ وَ تَخْرُجُ شَائِرًا بِلَدَمِ الْحُسَيْنِ (عليه السلام) فَتَقْتُلُ هٰذَا... ۵۱۴ اِنَّكَ قَدْ جَعَلْتَ دِيْنَكَ تَبَعًا لِدُنْيَا اَمْرِيْ ظَاهِرٌ عَلَيْهِ... فَادْهَبْتَ... ۱۶۸ اِنَّكُمْ تَقْتُلُوْنَ غَدًا كَذٰلِكَ، لَا يَفْلِتُ مِنْكُمْ رَجُلٌ ۴۰۳ صفحه ۵۸۳ اِنْ كُنْتُ اَرَدْتُ بِكِتَابِكَ اِلَى بَرِيٍّ وَ صِلَتِيْ فَجَزَيْتَ... ۳۶۰ اِنْ كُنْتُمْ كَذٰلِكَ فَارْفَعُوْا رُؤُوسَكُمْ وَ اِنْظُرُوْا اِلَى مَنْ اَسْأَلُكُمْ فِي ۴۱۷ اِنَّ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِيْ قُلُوْبِ الْمُؤْمِنِيْنَ لَا تَبْرُدُ اَبَدًا... ۵۶ اِنَّ مَرِيْنَ لِحَقَّ بِيْ مِنْكُمْ اَسْتَشْهِدُ، وَ مَنْ

تَخَلَّفَ ... ۲۶۳ إِنْ نَزَلَ الْقَضَاءُ بِمَا نُحِبُّ فَنَحْمِدُ اللَّهَ عَلَى نِعْمَائِهِ... ۲۶۷ إِنْ نَسَائِي تُسْبِي بَعْدَ قَتْلِي وَ أَخَافُ عَلَى نَسَائِكُمْ ... ۴۱۸ إِنْ هَذَيْنِ إِنَّا رَسُولُ اللَّهِ، أَوْ لَيْسَ مِنْ سِعَادَتِي أَنْ أَخَذَبِرِ كَاتِبَيْهِمَا ... ۴۰ إِنَّهُ قَدْ نَزَلَ مِنَ الْأَمْرِ مَا قَدْ تَرَوْنَ، وَ... ۳۷۲ إِنَّهُ لَمْ يُبَايِعْ مُعَاوِيَةَ حَتَّى شَرَطَ أَنْ يُؤْتِيَهُ أَيْتُهُ وَ يَرْضَخَ لَهُ عَلَى ۱۶۷ إِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَابًا أَصَحَّ مِنْكُمْ وَ لَا أَعْدَلُ... ۴۰۲ إِنِّي لَمْ أَذْكَرْ مَضْرَعَ بَنِي فَاطِمَةَ إِلَّا حَنَقْتَنِي الْعَبْرَةُ ۴۶ إِنِّي مَا شَرِبْتُ مَاءً بَارِدًا إِلَّا وَ ذَكَرْتُ الْحُسَيْنَ (عَلَيْهِ السَّلَام)... ۴۵ إِنِّي مُوجِّهَكَ إِلَى أَهْلِ الْكُوفَةِ وَ هَذِهِ كُتُبُهُمْ إِلَيَّ، ... ۳۴۹ أَوْ لَسَيْتَ بِقَاتِلِ عَمْرٍو بَيْنَ الْحَمَقِي، الَّذِي أَخْلَقْتَ وَ أَبْلَتْ وَجْهَهُ الْعِبَادَةُ ۱۹۸ أَوْهُ أَوْهُ مَالِي وَ لَالِي أَبِي سُفْيَانَ؟ مَالِي وَ لَالِي حَزْبِ حَزْبِ الشَّيْطَانِ؟ وَ أَوْلِيَاءِ... ۵۵ إِي وَاللَّهِ فِدَاكَ عَمَّكَ إِنَّكَ لَأَحَدٌ مَنْ يُقْتَلُ مِنْ... ۴۰۹ أَيْنَ الَّذِينَ زَعَمُوا أَنَّهُمُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ دُونَنَا كَذِبًا وَ بَغْيًا عَلَيْنَا، أَنْ... ۹۵ أَيُّهَا الْأَمِيرُ! إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ النَّبُوَّةِ وَ مَعِيدِنَ الرَّسَالَةِ... ۳۲۴ أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ، إِنَّهُ مَنْ رَأَى عُيْدُونًا يَعْمَلُ بِهِ وَ... ۲۴۲ أَيُّهَا النَّاسُ! إِسْمِعُوا قَوْلِي، وَ لَا تُعْجَلُونِي حَتَّى أُعْظِمَكُمُ... ۴۲۷ أَيُّهَا النَّاسُ! إِنْ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَالَ: «مَنْ رَأَى سُلْطَانًا... ۳۷۹ أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّهَا مَعِذْرَةٌ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى مَنْ... ۳۷۱ أَيُّهَا النَّاسُ! أَنَا ابْنُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ نَحْنُ... ۲۵۷، ۳۷۴ صفحه ۵۸۴ أَيُّهَا النَّاسُ! فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَصْبِرُ عَلَى حِدِّ السَّيْفِ،... ۲۴۳، ۳۶۹ أَيْ يَوْمَ لِأَحْتَمِي مِنْكَ، وَ أَيْ يَوْمَ سُوءِ لِمَدْرَيْتِي مِنْكَ مِنْ جَزْوٍ... ۲۱۵ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ خَرَجْتُ... ۳۳۱ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمَا بَعْدُ فَقَدْ أَنَا خَيْرٌ... ۳۶۷ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مِنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، إِلَى... ۲۵۹ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، إِلَى... ۳۴۷ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى... ۳۶۲ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى... ۳۹۲ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مِنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ... ۳۳۸ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذَا مَا أَوْصَى بِهِ الْحُسَيْنُ... ۳۳۳ بِسْمِ اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا... ۴۸۳ بَعْدًا لِقَوْمٍ قَتَلُوكَ، وَ مَنْ خَصَمَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيكَ... ۴۵۱ بَيْنِي الْأِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: عَلَى الصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ... ۲۴۹ تُبَايَعُونِي عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ نَبِيِّهِ وَ الطَّلَبِ... ۵۱۹ تَبَا لَكُمْ أَيُّهَا الْجَمَاعَةُ وَ تَرْحَاءُ، أَفَحِينَ اسْتَضَرَّخْتُمُونَا وَ الْهَيْبَةَ... ۴۳۳ تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَ يَوْجَعُ الْقَلْبُ، وَ لَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ... ۷۶ تَقْتُلُهُ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ مِنْ بَعْدِي، لَا أَنَا لَهُمُ اللَّهُ شَفَاعَتِي... ۵۴ ثُمَّ سَلَطْتُهُ عَلَى أَهْلِ الْأِسْلَامِ، يَقْتُلُهُمْ وَ يَقَطِّعُ أَيْدِيَهُمْ وَ أَرْجُلَهُمْ مِنْ ۱۹۲... ثُمَّ لَيْدَبُ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَامِ) وَ يَبْكِيهِ وَ يَأْمُرُ مَنْ فِي دَارِهِ مِمَّنْ لَا يَتَّقِيهِ... ۴۴ ثُمَّ وَلَّيْتُ ابْنِيكَ وَ هُوَ غُلَامٌ يَشْرَبُ الشَّرَابَ وَ... ۲۹۴ حَتَّى يَظُنَّ الظَّانُّ أَنَّ الدُّنْيَا مَعْقُولَةٌ عَلَى بَنِي أُمِّيَّةٍ... ۵۳۱ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَخْبَرَهُ بِقَتْلِهِ وَ قَتْلِي،... ۲۶۴ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) أَخْبَرَهُ بِقَتْلِهِ وَ قَتْلِي،... ۳۳۵ صفحه ۵۸۵ حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا... ۳۷ خَالِطُوا النَّاسَ مُخَالَطَةً إِنْ مِتُّمْ مَعَهَا بَكُوا عَلَيْكُمْ وَ إِنْ عَشْتُمْ حَنُوا إِلَيْكُمْ... ۷۴ خُذْ هَذَا الْخَاتَمَ فِي فِيكَ وَ ارْجِعْ إِلَى قِتَالِ... ۴۴۸ خَصِمِكَ الْقَوْمُ يَا مُعَاوِيَةَ، لَكِنَّا لَوْ قَتَلْنَا شِعْبَكَ مَا... ۲۸۰ دَعْنِي! فَوَاللَّهِ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنْكَ مَا أَعْلَمَ لَحَمَلُوكَ عَلَى رِقَابِهِمْ... ۴۱ ذَاتُ كَرْبٍ وَ بَلَاءٍ، وَ لَقَدْ مَرَّ أَبِي بِهِذَا... ۳۸۸ ذَكَرْتُ الصَّلَاةَ، جَعَلَكَ اللَّهُ مِنَ الْمَصْلِيِّينَ الذَّاكِرِينَ! نَعَمْ، هَذَا ۴۴۳ ذَكَرْتُهُمْ فَلَمْ يَذْكَرُوا، وَ وَعَظْتُهُمْ فَلَمْ يَتَّعِظُوا وَ لَمْ... ۴۰۶ رَأَيْتُ كَأَنَّ كِلَابًا قَدْ شَدَّتْ عَلَيَّ لِتَنْهَشَنِي، وَ فِيهَا... ۴۲۰ رَحِمَ اللَّهُ مُسْلِمًا فَلَقَدْ صَارَ إِلَى رُوحِ اللَّهِ وَ... ۳۶۹ سَيُقْتَلُ بَعْدَ رَأْيِ نَاسٍ، يَغْضِبُ اللَّهُ لَهُمْ وَ أَهْلُ السَّمَاءِ... ۱۹۵ صَبْرًا بَنِي الْكِرَامِ، فَمَا الْمَوْتُ إِلَّا قَنْطَرَةٌ تَعْبُرُ بِكُمْ... ۴۷۲ صَبْرًا عَلَى قَضَائِكَ يَا رَبَّ لَا إِلَهَ سِوَاكَ، يَا... ۴۸۸ ضَمَانٌ فِي صُدُورِ قَوْمٍ لَا يُعِدُّونَهَا لَكَ حَتَّى يَفْقِدُونِي... ۱۰۴ عِبَادَ اللَّهِ! اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مِنَ الدُّنْيَا عَلَى حَذَرٍ... ۴۲۵ عَزَّ وَاللَّهِ عَلَى عَمَّكَ أَنْ تَدْعُوهُ فَلَا يُجِيبُكَ، أَوْ... ۴۵۱ عَلَى مِثْلِ جَعْفَرٍ فَلْتَبْكِكَ الْبُؤَاكِي... ۷۴ عِنْدَ ذِكْرِ الصَّالِحِينَ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ... ۷۲

فهرست روایات ۲

فَإِذَا نَزَلَتْ نَازِلَةٌ فَاجْعَلُوا أَنْفُسَكُمْ دُونَ دِينِكُمْ... ۲۳۲ فَلَا- تَصْغُرْنَا فَاتَّقِ اللَّهَ أَنْ لَا تَكُونَ مِمَّنْ يُقَاتِلُنَا... ۳۸۴ فَالْصِّقُوا بِالْأَرْضِ، وَ أَخْفُوا الشَّخْصَ، وَ اكْتُمُوا الْهُوَى، وَ... ۲۳۳ فَإِنَّكَ إِتْمَا نَصِرْتَ عُثْمَانَ حَيْثُ كَانَ النَّصْرُ لَكَ وَ خَذَلْتَهُ حَيْثُ كَانَ النَّصْرُ لَهُ... ۱۴۴ فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ هَذَا الْقَوْلِ، أَفْتَشْكُونَ أَثْرًا... ۴۲۹ صفحه ۵۸۶ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنْدَرِسَ هَذَا الْحَقُّ وَ يَذْهَبَ... ۲۰۳ فَإِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَابًا أَوْلَى وَ لَا خَيْرًا مِنْ أَصْحَابِي، وَ لَا أَهْلَ بَيْتِ... ۲۵ فَبِكِي آدَمَ وَ جَبْرِئِيلَ بُكَاءَ الثَّكَلِيِّ... ۵۲ فِدَاكَ رُوحُ أَحِيكَ يَا سَيِّدِي! قَدْ ضَاقَ صَدْرِي مِنْ...

۴۵۲ فِدَاكَ عَمَّكَ يُقْتَلُ عَبْدُ اللَّهِ إِذْ جَفَّتْ رُوحِي عَطْشًا وَ... ۴۰۹ فَصِيَغَا رَجُلٍ مِنْهُمُ لَضِيغِيهِ وَمَالَ الْأَخْرُ لَصَةِ هِرِهِ، مَعَ هُنَّ وَهَنْ ... ۱۳۰
فَعَلَى مِثْلِ الْحَسَنِ فَلْيَبِكِ الْبَاكُونَ... ۷۷ فَعَلَى مِثْلِ الْحَسَنِ فَلْيَبِكِ الْبَاكُونَ، فَإِنَّ الْبُكَاءَ عَلَيْهِ يَحُطُّ الدُّنُوبَ الْعِظَامَ... ۴۷ فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ
رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) قَدْ قَالَ فِي حَيَاتِهِ...: ۲۴۷ فَكَانَ إِذَا حَضَرَ رُتَهُ الصَّلَاةُ صَبَّهَ عَلَى سِجَادَتِهِ وَسَجَدَ عَلَيْهِ... ۴۹ فَلَعَمْرِي مَا
تُوتِينَا مِمَّا فِي يَدَيْكَ مِنْ حَقِّنَا إِلَّا الْقَلِيلَ وَإِنَّكَ لَتَحْبِسُ عَنَّا... ۱۹۹ فَوَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ، وَبَرَأَ النَّسَمَةَ، مَا أَسْلَمُوا وَ لَكِنْ اسْتَسْلَمُوا، وَ
أَسْرُوا... ۱۰۲ فَوَاللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ اللَّهَ انْتَصِرَ لَنَا مِنْ عِدُوِّنَا بِمَنْ... ۵۱۷ قَالَ: قَالَ لِي أَبِي: يَا جَعْفَرُ أَوْقِفْ مِنْ مَالِي كَذَا وَ كَذَا النَّوَادِبَ
يَنْدُبِنِي... ۷۲ قِفُوا وَ لَا- تَرَحَّلُوا مِنْهَا، فَهَاهُنَا وَاللَّهِ مَنَاحُ رِكَابِنَا... ۳۹۰ قِوَامُ الشَّرِيعَةِ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ... ۲۴۱ قَوْمُوا
فَأَشْرَبُوا مِنَ الْمَاءِ يَكُنْ آخِرَ زَادِكُمْ، وَ تَوَضَّأُوا... ۴۲۱ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ مِصْرِكُمْ هَذَا أَنْ أَقْدِمَ، فَأَمَّا إِذْ... ۳۹۵ كُونُوا بِيَابِ هَذَا الرَّجُلِ فَإِنِّي
مَاضٍ إِلَيْهِ وَ مَكْلَمُهُ... ۳۲۰ لَا أُجِيبُ ابْنَ زِيَادٍ بِذَلِكَ أَبَدًا، فَهَلْ هُوَ إِلَّا... ۳۹۶ لَا أَفْلَحُ قَوْمٌ آتَرُوا مَرَضَاءَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى مَرَضَاءِ الْخَالِقِ...
۳۹۱ لَا تَأْخُذُوا مِنْ تَزَبْتِي شَيْئًا لَتَبَرَّ كَوَا بِهِ، فَإِنَّ كُلَّ تَزِيئَةٍ لَنَا مُحَرَّمَةٌ إِلَّا تَزِيئَةَ جَدِّي... ۴۹ لَا تَطْلُقُوا عَنِّي حَدِيدًا وَ لَا تَغْسِلُوا عَنِّي دَمًا وَ
ادْفُونِي فِي ثِيَابِي، فَإِنِّي... ۱۹۴ صَفْحَةُ ۵۸۷ لَا ضَرَرَ وَ لَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ... ۱۷۶ لَا، كَمَا تَنْشُدُونَ وَ كَمَا تَزِيئُهُ عِنْدَ قَبْرِهِ... ۴۷ لِأَنَّ أَقْتَلَ
وَاللَّهِ بِمَكَانِ كَذَا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ... ۳۵۲ لَا وَاللَّهِ يَا بَنَ عَمِّي! لَا فَارَقْتُ هَذَا الطَّرِيقَ أَبَدًا... ۳۳۹ لَا، وَ لَكِنْ لَمَّا أَخَذَتِ النَّارُ مَا فِي الدَّهْلِيْزِ
نَظَرْتُ إِلَى نِسَائِي وَ بَنَاتِي يَتْرَاكُضْنَ... ۴۵ لَا يَكُونُ أَهْوَنُ عَلَيْكَ مِنْ فَصِيلِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ... ۴۵۵ لَكِنَّ حَمْرَةَ لَا يَبَاكِي لَهُ الْيَوْمَ... ۷۳
لَيْتَ أَنْ فِي جُنْدِي مِائَةٌ مِثْلَكَ... ۱۹۶ لَيْسَ شَأْنِي شَأْنُ مَنْ يَخَافُ الْمَوْتَ، مَا أَهْوَنُ الْمَوْتُ... ۳۷۸ مَا اكْتَحَلْتُ هَاشِمِيَّةً، وَ لَا اخْتَضَبْتُ، وَ
لَا رُئِي... ۵۲۰ مَا رَأَيْتُ إِلَّا جَمِيلًا ۱۹ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَقْطَعَ نَسْلِي مِنَ الدُّنْيَا فَكَيْفَ يَصِلُونَ... ۴۱۰ مَا كُنَّا نَشْكُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ هُمْ مُتَوَافِرُونَ
أَنْ... ۲۶۳ مَا لَكَ، ذَبَحَكَ اللَّهُ عَلَى فِرَاشِكَ عَاجِلًا، وَ لَا عَفَرَ... ۳۹۷ مَا لَكَ؟ قَطَعَ اللَّهُ رَحِمَكَ! وَ لَا- بَارَكَ اللَّهُ لَكَ... ۴۴۷ مَا لِهَذَا
آتَيْتُ، وَ لَكِنَّكُمْ أَظْهَرْتُمْ الْمُنْكَرَ، وَ دَفَنْتُمْ... ۲۴۶ مَا لَهْ عِنْدِي جَوَابٌ لِأَنَّهُ قَدْ حَقَّتْ عَلَيْهِ كَلِمَةٌ... ۳۹۱ مَا مِنْ أَحَدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَ هُوَ
يَتَمَنَّى أَنَّهُ زَارَ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ (عليهما السلام) لِمَا يَرَى... ۵۰ مِنَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ... ۲۷۸ مِنْ أَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ
وَ نَهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَهَوُ... ۲۴۱ مِنْ أَخَافَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ أَخَافَهُ اللَّهُ وَ عَلَيْهِ لَعْنَةٌ... ۲۲۴ مِنْ بَكَى وَ أَبَكَى وَاحِدًا فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَ مَنْ تَبَاكَى فَلَهُ
الْجَنَّةُ... ۴۷ مَنْ تَرَكَ السَّعْيَ فِي حَوَائِجِهِ يَوْمَ عَاشُورَا قَضَى اللَّهُ لَهُ حَوَائِجَ الدُّنْيَا ۸۲ صَفْحَةُ ۵۸۸ مَنْ سَرَّهَ أَنْ يَكُونَ عَلَى مَوَائِدِ نُورِ يَوْمِ
الْقِيَامَةِ، فَلْيَكُنْ مِنْ زُورَارٍ... ۵۰ مَنْ سَرَّهَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ تَهَوَّنَ عَلَيْهِ سَكْرَةُ الْمَوْتِ... ۵۱ مَنْ كَانَ فِيْنَا بَازِلًا مُهْجَتَهُ وَ مُوطَّنًا
عَلَى لِقَاءِ اللَّهِ نَفْسَهُ فَلْيَرْحَلْ مَعَنَا... ۱۸ مَيِّتٌ لِابْوَاكِي عَلَيْهِ، لَا إِعْرَازَ لَهُ... ۷۳ نَادِ أَنْ لَا يُقْتَلَ مَعِيَ رَجُلٌ عَلَيْهِ دَيْنٌ وَ... ۴۲۴ نَادِ فِي النَّاسِ
أَنْ لَا يُقَاتِلَنَّ مَعِيَ رَجُلٌ عَلَيْهِ... ۴۲۵ وَادْعُ النَّاسَ إِلَى طَاعَتِي، وَ اخْذَلْهُمْ عَنْ آلِ أَبِي سُفْيَانَ... ۲۶۰ وَ أَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ كَلِمَةٌ عَدَلٌ
عِنْدَ إِمَامٍ... ۲۴۳ وَاللَّهِ إِنِّي مَقْتُولٌ كَذَلِكَ، وَ إِنْ لَمْ أَخْرُجْ إِلَى... ۳۳۷ وَاللَّهِ لَا أُعْطِيكُمْ بِيَدِي إِعْطَاءَ الدَّلِيلِ، وَ لَا أُفِرُّ فَرَارَ الْعَبِيدِ... ۲۶
وَاللَّهِ لَا أَسْتَعْمِلُ مُعَاوِيَةَ يَوْمِينَ أَبَدًا... ۱۴۵ وَاللَّهِ لَقَدْ تَرَكْتُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ أَبًا وَ... ۲۵۴ وَاللَّهِ لَوْ وَجِدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِ النِّسَاءَ وَ مَلَكَ بِهِ
الْإِمَاءَ لَرَدَدْتُهُ... ۱۴۶ وَ مُحَمَّدَاهُ صَلَّى عَلَيْكَ مَلِيكَ السَّمَاءِ، هَذَا حُسَيْنٌ مَرْمَلٌ بِالْإِمَاءِ، مُقَطَّعٌ... ۵۶ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّةِ
نَبِيِّهِ (صلى الله عليه وآله)... ۲۳۵ وَ إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِضْلَاحِ فِي أُمَّةٍ حَيْدِي، أُرِيدُ... ۲۴۶ وَ إِنَّمَا عَابَ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ، لِأَنَّهُمْ كَانُوا
يَرُونَ... ۲۴۴ وَ أَخَذَكَ النَّاسُ بِنَيْعِهِ إِيْنِكَ، غُلَامٌ مِنَ الْعُلَمَانِ، يَشْرِبُ الشَّرَابَ... ۲۱۹ وَ أَمَا قَوْلُكَ: «إِنَّا بَنُو عَبْدِ مَنَافٍ» فَكَذَلِكَ نَحْنُ وَ
لَكِنْ لَيْسَ أُمَّتُهُ كَهَاشِمٍ... ۹۶ وَ أَمَا نَحْنُ فَأَبْذَلُ لِمَا فِي أَيْدِينَا، وَ أَسْمَحُ عِنْدَ الْمَوْتِ بِنُفُوسِنَا، وَ هُمْ أَكْثَرُ وَ... ۹۷ وَ يَذَلُّ مُهْجَتَهُ فِيكَ
لَيْسَ يَنْتَقِدُ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ خَيْرُهُ الضَّلَالَةُ ۲۳۷ وَ خَيْرِي مَضِرَعٌ أَنَا لِأَقِيهِ، كَأَنِّي بِأَوْصَالِي تَنْقَطِعُهَا عَسَلَانُ... ۲۶۵ وَ عَلَى الْإِسْلَامِ
السَّلَامُ إِذْ قَدْ بُلِيَتْ الْأُمَّةُ بِرَاعٍ... ۲۳۵، ۲۵۵ صَفْحَةُ ۵۸۹ وَ قَامَ مَعَهُ بَنُو أَبِيهِ يَخْضُمُونَ مَالَ اللَّهِ خَضْمَةَ الْإِبِلِ نَبْتَةَ الرَّبِيعِ... ۱۳۹ وَ كَانَ عَظْمُ
ذَلِكَ وَ كِبْرُهُ زَمَنَ مُعَاوِيَةَ بَعْدَ مَوْتِ الْحَسَنِ (عليه السلام) فَفَتِلْتُ شَيْعَتَنَا... ۱۹۱ وَ كَانَ عَلِيٌّ بَعِيدَ ذَلِكَ يَقُولُ: إِنْ ظَفَرْتُ بِالْمَغْيِرَةِ لَأَتَّبَعْتُهُ
الْحِجَارَةَ... ۱۷۴ وَ كُنْتُمْ فِي مُتَدَبِّبِكُمْ إِلَى صِتْفَيْنِ وَ دِينِكُمْ أَمَامَ دُنْيَاكُمْ فَأَصْبِحْتُمْ... ۱۵۷ وَ كُنْتُمْ مَمَّنْ دَخَلَ فِي الدِّينِ: إِمَّا رَعِيَهُ وَ إِمَّا
رَهَبَهُ... ۱۰۲ وَ لَا الصَّرِيحُ كَالصَّبِيحِ... ۹۶ وَ لَكِنِّي أَسَى أَنْ يَلِيَ أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ سَفَهَاؤُهَا وَ فُجَارُهَا... ۱۶۳ وَ مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَ الْجِهَادُ

فِي سَبِيلِ ... ۲۴۱ وَمِنْ هِرْوَانَ الدُّنْيَا عَلَى اللَّهِ أَنْ رَأْسَ يَحْيَى ... ۳۸۵ وَهَذِهِ كُتِبَ أَهْلُ الْكُوفَةِ وَرُسُلُهُمْ، وَقَدْ ... ۲۶۱ وَيَحْكُ! أَتَأْمُرُنِي بِبَيْعَةِ يَزِيدَ وَهُوَ رَجُلٌ فَاسِقٌ! لَقَدْ ... ۳۲۷ وَيَلِكُمْ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْصِتُوا إِلَيَّ فَتَسْمَعُوا قَوْلِي، وَ... ۴۳۲ وَيَلِكُ يَابْنَ سَعْدٍ أَمَا تَتَقَى اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ مَعَادُكُمْ؟ ... ۳۹۷ وَيَلِكُ يَا مَرْوَانَ! إِلَيْكَ عَنِّي فَإِنَّكَ رَجِسٌ، وَإِنَّا ... ۳۲۸ وَيَلِي عَلَى ابْنِ الزَّرْقَاءِ دَبَاعَةَ الْأُدْمِ، لَوْ وُلِدَ لِي ... ۲۷۶ هَذَا مَثْرَلُكَ يَا فُلَانُ، وَهَذَا قَصِيرُكَ يَا فُلَانُ، ... ۴۰۳ هَذَا مَوْضِعُ كَرْبٍ وَبَلَاءٍ، هَهُنَا مَنَاحُ رِكَابِنَا، وَ... ۳۸۸ هَذِهِ كُتِبَ أَهْلُ الْكُوفَةِ إِلَيَّ، وَلَا أَرَاهُمْ إِلَّا ... ۲۶۵ هَكَذَا وَاللَّهِ أَكُونُ حَتَّى أَلْقَى حَيْدِي رَسُولَ اللَّهِ وَ... ۴۸۵ هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ مُعَاوِرَةٍ كَاتِبَتُهُ خَبْرَ فَإِنَّهُ كَانَ عَلِيلاً ... ۳۲۲ هَلْ مِنْ ذَابٍ يَذُبُّ عَنْ حَرَمِ رَسُولِ اللَّهِ؟ هَيْلٌ ... ۴۵۴ هَيْهَاتَ مِنَّا الذَّلَّةُ ۱۷، ۱۸، ۲۶، ۴۳۵، ۵۰۳ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ الْقَوْمَ لَنْ يَتْرَكُونِي ... ۳۵۱ صَفْحَهُ ۵۹۰ هَيْهَاتَ يَابْنَ عُمَرَ! إِنَّ الْقَوْمَ لَا- يَتْرَكُونِي وَإِنْ ... ۳۴۴ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْقَتْلَ، فَصَبْرُوا إِلَى مَصَاحِبِهِمْ ... ۱۹ يَا أَبْنَاءَ مَا صَنَعْتَ الْيَوْمَ مَعَ هُوَ لَاءِ الْمُنَافِقِينَ؟ ۴۶۰ يَا ابْنَتِي، أَنَا أَبُوكَ وَبَنَاتِي أَخَوَاتُكَ ; ۳۷۰ يَا أَبَاهُ! أَلْعَطَشُ قَدْ قَتَلَنِي، وَ تَقُلُّ الْحَدِيدَ أَجْهَدَنِي، ... ۴۴۸ يَا أَخْتَاهُ أَعْلَمِي، إِنَّ هُوَ لَاءِ أَصْحَابِي مِنْ عَالِمِ الدَّرِّ، ... ۴۱۶ يَا أَخْتَاهُ أَوْصِيكَ بِوَلَدِي الصَّغِيرِ خَيْرًا، فَإِنَّهُ طِفْلٌ صَغِيرٌ ... ۴۵۶ يَا أَخْتَاهُ مُنْذُ رَحَلْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ مَا رَأَيْتُكَ مُتَبَسِّمَةً ... ۴۱۶ يَا أَخِي قَدْ خِفْتُ أَنْ يَغْتَالَنِي يَزِيدُ بَنٌ ... ۳۵۶ يَا أَخِيَّةُ! إِنِّي أَقْسِمُ عَلَيْكَ فَأَبْرَى قَسَمِي، لَا تَشْقَى ... ۴۱۳ يَا أَصْحَابِي اِغْلُمُوا أَنْ هُوَ لَاءِ الْقَوْمِ لَيْسَ لَهُمْ قَصْدٌ ... ۴۱۷ يَا أُمَاهُ قَدْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ ... ۳۳۷ يَا أُمَاهُ وَ أَنَا وَاللَّهِ أَعْلَمُ ذَلِكَ، وَ أَنِّي ... ۳۳۶ يَا أَبَا هَارُونَ مَنْ أَنْشَدَ فِي الْحُسَيْنِ فَأَبْكِي عَشْرَةَ فَلَهُ الْجَنَّةُ ... ۴۸ يَا أَبَا هِرَّةَ! إِنَّ بَنِي أُمِّيَّةَ أَخَذُوا مَالِي فَصَبْرْتُ، ... ۳۶۷ يَا أَخِي جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا، لَقَدْ نَصَحْتُ وَأَشْرَحْتُ ... ۳۳۲ يَا أَخِي كُنْتَ الْعَلَامَةَ مِنْ عَشِيْرِي وَ مُجْمَعِ عَدَدِنَا، ... ۴۵۲ يَا أَخِي! وَاللَّهِ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا مَلْجَأٌ ... ۲۵۶ يَا أَخِي وَاللَّهِ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا مَلْجَأٌ ... ۳۳۲ يَا أَخِيَّةُ اتَّقِي اللَّهَ وَ تَعَزَّى بِعَزَائِ اللَّهِ، وَ... ۴۱۲ يَا أَسْمَاءُ لَا تُخْبِرِي فَاطِمَةَ بِهَذَا فَإِنَّهَا قَرِيبَةٌ عَهْدٌ بَوْلَادَتِهِ ... ۵۴ يَا أَصْحَابِي إِنَّ هَذِهِ الْجَنَّةَ قَدْ فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا، وَ... ۴۴۴ يَا أُمَّهُ السُّوءِ! بِسْمَا خَلَفْتُمْ مُحَمَّدًا فِي عِثْرَتِهِ، أَمَا ... ۴۸۲ صَفْحَهُ ۵۹۱ يَا أُمَّهُ الْقُرْآنِ! هَذِهِ الْجَنَّةُ فَاطْبُوهَا، وَ هَذِهِ النَّارُ ... ۴۴۵ يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْشُوا التُّرَابَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ... ۸۰ يَا أَهْلَ الْكُوفَةِ! قُبْحًا لَكُمْ وَ تَرَحًّا، وَ بُوْسًا ... ۴۷۳ يَابْنَ الْحُرِّ! مَا جِئْنَاكَ لِفَرَسِكَ وَ سَيْفِكَ، إِنَّمَا أَتَيْنَاكَ ... ۳۸۴ يَابْنَ الْخَطَّابِ! أَتْرَاكَ مُحْرِقًا عَلَيَّ يَا بِي؟ قَالَ: نَعَمْ وَ ذَلِكَ أَقْوَى فِيمَا جَاءَ بِهِ أَبُوكَ ... ۱۱۷ يَابْنَ عَبَّاسِ! إِنَّكَ ابْنُ عَمِّ وَالِدِي، وَ لَمْ ... ۳۴۵ يَابْنَ عَدِيَّاسِ! فَمَا تَقُولُ فِي قَوْمِ أَخْرَجُوا ابْنَ بِنْتٍ ... ۳۴۲ يَا بَنِي إِعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ فِي الْخِيَامِ رَجُلٌ إِلَّا ... ۴۶۱ يَا بَنِي إِنَّهَا سَاعِيَةٌ لَا تُكْذِبُ فِيهَا الرُّؤْيَا، فَأَعْلِمُكُمْ ... ۳۶۵ يَا بَنِي عَقِيلِ! حَسِبْتُكُمْ مِنَ الْقَتْلِ بِمُسْلِمٍ، إِذْ هَبُوا قَدْ ... ۴۰۷ يَا بَنِي يَعِزُّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى عَلِيٍّ وَ... ۴۴۸ يَا شَبَبْتُ بَنَ رَبْعِي، وَ يَا حَجَّارَ بَنَ أَبْجَرَ، ... ۴۳۰ يَا ظَالِمًا لِنَفْسِهِ، عَاصِيًا لِرَبِّهِ، عَلَامٌ تَحُولُ بَيْنِي وَ... ۲۷۹ يَا عَبَّاسُ! إِرْكَبْ بِنَفْسِي أَنْتَ - يَا أَخِي - ... ۳۹۹ يَا عُمَرَ أَنْتَ تَقْتُلَنِي؟ تَزْعَمُ أَنْ يُؤَلِّيكَ الدَّعِيَّ ابْنَ ... ۴۳۷ يَا عُمَرَ بَنَ سَعْدِ! أَيَقْتُلُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَ أَنْتَ تَنْظُرُ إِلَيْهِ ... ۲۸ يَا فَرَزْدَقُ إِنَّ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ، وَ... ۲۳۵ يَا فَرَزْدَقُ إِنَّ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ لَزِمُوا طَاعَةَ الشَّيْطَانِ، وَ... ۳۶۱ يَا قَوْمَ قَدْ قَتَلْتُمْ أَخِي وَ أَوْلَادِي وَ أَنْصَارِي ... ۴۵۶ يَا مُسْلِمَ بَنَ عَقِيلِ، وَ يَا هَانِيَّ بَنَ عَزْوَةَ، ... ۴۵۸ يَا نَفْسِ إِصْبِرِي فِيمَا أَصَابَكَ، إِلَهِي تَرَى مَا حَلَّ ... ۴۵۷ يَا وَلَدِي أَنْتَ أَطِيبُ ذُرِّيَّتِي، وَ أَفْضَلُ عِثْرَتِي، ... ۴۶۲ يَا وَلَدِي بَلِّغْ شَيْعَتِي عَنِّي السَّلَامَ فَقُلْ لَهُمْ: إِنَّ ... ۴۶۳ صَفْحَهُ ۵۹۲ يَا وَلَدِي قَدْ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَانْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ، ... ۴۶۱ يَا وَلَدِي يَا عَلِيٍّ وَاللَّهِ لَا يَسِيْرُكُمْ دَمِي حَتَّى ... ۳۸۷ يَا وَيَلِكُمْ أَتَقْتُلُونِي عَلَى سَنَةٍ بَدَلْتَهَا؟ أَمْ عَلَى شَرِيْعَةٍ ... ۴۶۶ يَا وَيَلِكُ يَا عُمَرَ بَنَ سَعْدِ أَنْسَيْتَ شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ، ... ۴۴۳ يَا هَذَا بَلِّغْ صَاحِبَكَ عَنِّي إِنِّي لَمْ أَرِدْ هَذَا ... ۳۹۵ يُلْقَى بِأَسْكُمْ بَيْنَكُمْ وَ يَسْفِكُ دِمَاءَكُمْ، ثُمَّ يَصُبُّ عَلَيْكُمْ ... ۴۸۳ صَفْحَهُ ۵۹۳

فهرست اشخاص و لقب ها

آ ن ا ج

«آ» آل امیّه ۳۵۹ آمنه ۱۹۷ «الف» ائمه (عليهم السلام) ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۶۰، ۶۲، ۶۴، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۳،

۷۴، ۸۰، ۵۶۳، ۵۷۲ ابراهیم ۴۳، ۶۳، ۷۶، ۳۴۵، ۳۴۶، ۴۴۱، ۴۴۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۹۶، ۴۹۸، ۵۰۰، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۲۰، ۵۱۹، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۸، ۵۳۰ ابراهیم بن طلحه ۲۳۷، ۴۹۷ ابن ابی الحدید ۲۶، ۲۷، ۳۹، ۹۳، ۹۴، ۹۶، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۴، ۱۲۰، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۶، ۱۷۶، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۵، ۲۷۸، ۲۲۳، ۵۱۴، ۵۲۶ ابن اثیر ۴۲، ۵۹، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۷، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۹۲، ۱۹۴، ۱۹۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۳، ۳۴۸، ۳۶۴، ۳۸۱، ۴۸۶، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۷، ۵۱۸ ابن اسحاق ۱۱۴ ابن اعثم ۱۴۷، ۲۲۱، ۲۳۵، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۰، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۹، ۳۷۲، ۳۷۵، ۳۷۷، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۸، ۴۰۲، ۴۲۰، ۴۴۹، ۴۷۱، ۴۷۴، ۴۷۶، ۵۱۸، ۵۲۰ ابن جوزی ۲۱۷ ابن حماد عبدی ۵۶۵ ابن زیاد عبیدالله بن زیاد صفحه ۱۶۶، ۱۷۲، ۲۱۴، ۳۶۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۸۸، ۳۹۶، ۴۰۰، ۴۴۱، ۴۶۹، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۱۱، ۵۱۴، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۳۰ صفحه ۵۹۴ ابن سعد ۱۶۶، ۱۹۷، ۳۶۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۳۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۵۰، ۴۶۶، ۴۶۹ ابن سیرین ۱۷۷، ۱۹۶ ابن شهر آشوب ۳۵، ۱۵۶، ۳۱۸ ابن عباس ۴۰، ۵۴، ۵۵، ۱۳۱، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۷، ۲۰۵، ۲۶۱، ۲۹۵، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۶۵ ابن عبد ربّه ۱۱۶، ۱۳۶، ۲۰۱، ۲۰۷ ابن عرندس ۵۷۲، ۵۷۵ ابن عقیف ۵۰۶ ابن قتیبہ ۱۳۶، ۱۶۷، ۱۸۸، ۲۱۰، ۲۲۲ ابن ملجم ۱۷۶، ۱۸۳ ابوالاعلیٰ مودودی ۲۰۴ ابوالحتوف ۴۸۲ ابوالفرج اصفهانی ۱۰۸، ۱۵۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۱۴ ابوالفضل العباس ۲۷، ۵۳۰ ابوبکر ۳۸، ۱۰۶، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۳۶، ۲۵۳، ۳۰۱ ابوتراب ۱۸۶، ۳۲۷ ابوثمامه صائدی ۴۴۳ ابوجعفر ۱۷۶ ابورداء ۲۰۵ ابوزر ۳۸، ۳۹، ۱۱۶، ۲۰۵، ۴۱۱ ابوزینب ۱۸۲ ابوسعید خدری ۴۲۹ ابوسفیان ۲۹، ۵۵، ۹۳، ۹۶، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۳۳، ۱۳۸، ۱۴۲، ۱۶۶، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۹، ۱۹۳، ۲۵۶، ۲۶۰، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۹، ۳۱۶، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۴۹۳، ۵۲۵، ۵۲۶ ابوسوار عدوی ۱۷۷ ابوطلحه انصاری ۱۲۸ ابوعمارہ ۵۸، ۱۳۳ ابوقیس ۲۲۰ ابولؤلؤ ۱۲۷ ابومسلم خراسانی ۵۲۶ ابو موسی اشعری ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۵۰ ابوهیره ۴۳، ۱۲۲، ۱۷۵ ابی بن کعب ۱۱۶ ابی عبدالله (علیه السلام) ۷۹، ۳۹۹، ۴۰۷ احمد عباس صالح ۱۷۱ أحمربن شمیط ۵۲۲ احنف بن قیس ۳۵۰ صفحه ۵۹۵ اخطل ۲۱۴، ۲۱۵ اخنس بن شریق ۱۸۳ اربلی ۳۷۰ اسحق ۴۳ اسد کلبی ۴۵۹ اسماعیل ۴۳، ۵۶۲ اسماء ۵۴ اشعث بن قیس ۱۸۹ الیاس بن مضر بن نزار ۱۰۸ امام باقر (علیه السلام) ۴۴، ۵۸، ۷۲، ۸۱، ۱۹۱، ۲۰۲، ۲۴۰، ۲۴۹، ۴۴۰، ۴۵۵ امام حسین (علیه السلام) اباعبدالله الحسین، اباعبدالله (علیه السلام) و... صفحه ۱۸، ۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۱، ۸۳، ۸۴، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۶۱، ۱۷۵، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۹۲، ۱۹۴، ۱۹۸، ۲۰۳، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۵، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۹، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۷، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۶، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۴، ۳۴۷، ۳۵۰، ۳۵۲، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۷۰، ۳۸۰، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۳، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۷، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۵، ۴۴۸، ۴۵۰، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۹، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۷، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۵، ۴۹۳، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۵، ۵۰۷، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۹، ۵۲۱، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۳۰، ۵۳۲، ۵۴۱، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۶، ۵۸۱ صفحه ۵۹۶ امام خمینی (قدس سره) ۶۶، ۶۷، ۲۳۲، ۲۵۱ امام رضا (علیه السلام) ۴۶، ۵۸، ۵۹، ۷۷، ۵۶۳ امام سجّاد (علیه السلام) ۲۰، ۴۶، ۴۸، ۷۸، ۲۳۷، ۳۸۵، ۳۸۷، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۵۴،

۴۶۳، ۵۱۶، ۵۲۰، ۵۲۴ امام صادق (علیه السلام) ۴۵، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۶، ۷۲، ۷۹، ۸۱، ۲۳۷، ۳۳۸، ۳۵۶، ۴۹۶، ۵۲۰، ۵۶۲
 امام مجتبی (علیه السلام) امام حسن (علیه السلام) صفحه ۴۰، ۱۰۶، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۲، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۴۱۳ امرء القیس
 کلبی ۵۷ ام سلمه ۳۳۷، ۳۸۹ ام کلثوم ۱۳۰، ۲۱۶، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵، ۴۰۶، ۴۵۶، ۴۶۲، ۴۶۵ امیمه ۱۲۲ انس ۸۰، ۴۶۹، ۴۷۰، ۵۶۷،
 ۵۶۸، ۵۸۰ انس بن مالک ۴۲۸، ۴۲۹ اهل بیت (علیهم السلام) ۲۰ «ب» بحرانی ۲۷۲، ۴۱۰ بخاری ۶۳، ۸۰، ۱۱۳، ۱۱۴ براء بن عازب
 ۱۱۶ بسر بن ارطاة ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۵، ۱۶۵ بکر بن وائل ۵۰۴ بلاذری ۱۱۷، ۱۴۳، ۱۸۸، ۲۲۴، ۲۳۴، ۲۴۶، ۲۷۹ «پ» پیامبر (صلی الله
 علیه وآله) پیامبر اسلام، رسول خدا، پیغمبر، حضرت محمد (صلی الله علیه وآله) و... صفحه ۱۹، ۲۰، ۲۴، ۲۸، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۴۱، ۴۲،
 ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۶۲، ۶۳، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۶، ۸۰، ۸۱، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹،
 ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۳، ۱۵۷، ۱۶۱، ۱۶۳، ۱۶۵،
 ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۶، ۱۹۲، ۱۹۶، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۱۰،
 ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۲۴، ۲۳۲، ۲۳۷، ۲۴۱، ۲۴۵، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۷، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۹۴، ۲۹۵،
 ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۱، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۹
 ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴،
 ۳۶۳، ۳۷۳، ۳۸۰، ۳۸۴، ۳۸۹، ۳۹۱، ۳۹۳، ۴۰۱، ۴۰۵، ۴۰۸، ۴۱۳، ۴۱۶، ۴۱۸، ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۴، ۴۴۴، ۴۴۶، ۴۴۷،
 ۴۵۵، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۲، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۸، ۴۸۰، ۴۸۳، ۴۸۵، ۴۹۳، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶
 «ت» توماس کارلایل ۲۹ «ج» جابر بن عبدالله انصاری ۴۲۹ جاحظ ۱۸۵، ۱۸۷، ۲۰۳ جبرئیل ۵۲، ۸۰، ۲۵۳، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۸۹
 ۳۹۰، ۳۹۱، ۵۵۵، ۵۵۶ جرج جرداق ۱۴۰ جعه ۱۸۹ جعفر ۴۰، ۴۹، ۷۲، ۷۴، ۷۶، ۹۳، ۱۶۶، ۱۷۶، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۵، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۷،
 ۳۵۸، ۳۶۰، ۴۰۷، ۴۲۸، ۴۳۹، ۴۶۷، ۴۷۵، ۴۷۶، ۵۶۴ جعفر بن ابی طالب ۱۶۶ جعفر حلی ۵۷۷ جعفر طیار ۷۴، ۴۲۹، ۴۳۹ جواد شبر
 ۵۸۱

ح ت ع

«ح» حاکم نیشابوری ۸۰، ۱۹۲ حبيب بن مظاهر ۲۵۸، ۳۹۹، ۴۱۰، ۴۱۵، ۴۱۷، ۴۲۹، ۴۴۳، ۴۵۹، ۴۶۱ حجاج ۹۴، ۳۷۱، ۳۸۲، ۴۳۶
 ۵۲۵ حجاج بن مسروق ۳۷۱، ۳۸۲، ۴۴۳ حجاج بن یوسف ثقفی ۳۶۴ حجار بن ابجر ۴۳۰ حجر بن عدی ۱۰۶، ۱۷۵، ۱۹۲، ۱۹۳،
 ۱۹۴، ۱۹۵، ۲۰۴، ۲۸۰، ۲۸۳، ۲۸۶ حر بن یزید ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۹۲، ۴۵۹ حرمله بن کاهل اسدی ۴۵۵ حسن ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۴۰،
 ۴۱، ۴۲، ۵۲، ۶۱، ۶۳، ۹۷، ۱۰۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱،
 ۱۹۵، ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۵۰، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۶۳، ۲۷۷، ۲۸۳، ۲۹۵، ۳۰۷، ۳۱۷، ۳۳۵، ۳۶۳، ۴۰۹، ۴۱۲، ۴۲۴، ۴۴۹، ۴۶۹، ۴۷۱،
 ۴۸۷، ۵۰۳ صفحه ۵۹۸ حسن بصری ۲۱۱، ۲۲۳ حصین بن تمیم ۳۶۳، ۴۴۳ حصین بن مالک سکونی ۴۸۳ حصین بن نمیر ۲۲۴، ۵۲۰
 حکم بن ابی العاص ۱۳۶، ۱۴۲ حکیم بن منقذ کندی ۵۱۱ حمزه ۶۳، ۷۳، ۱۰۲، ۱۳۳، ۳۰۷، ۳۳۸، ۴۰۳، ۴۰۹، ۴۲۹، ۴۳۹، ۵۲۸، ۵۳۰
 حمید بن مسلم ۵۰۴ حنظله ۱۰۱، ۲۱۷، ۲۲۱، ۲۲۲ حواریون ۵۳، ۱۹۶ حوی ۴۱۱ «خ» خالد بن سعد بن نفیل ۵۰۹ خالد بن ولید ۱۲۲،
 ۲۰۸ خامس آل عبا ۷۸ خندف ۱۰۸ خوارزمی ۲۴۵، ۲۴۷، ۲۵۵، ۲۶۰، ۲۶۳، ۲۶۴، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۷، ۳۲۸،
 ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۹، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۵۹، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۷۳، ۳۷۵، ۳۷۷، ۳۸۸، ۳۹۲، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۴۲۴، ۴۳۷، ۴۵۱،
 ۴۵۵، ۴۷۷، ۴۸۱، ۴۸۳، ۴۸۵ «د» داود بن الطرماح ۴۵۸، ۴۵۹ داود رقی ۴۵ داودی ۲۲، ۳۲ دعبل ۲۰، ۴۷، ۵۸، ۵۹، ۵۶۳ دکتر زرکلی
 ۱۱۶ دکتر زنگار ۱۱۶ دینوری ۱۰۸، ۲۶۲، ۳۶۴، ۳۹۶، ۵۲۲ «ذ» ذهبی ۳۷، ۱۰۴، ۱۱۶، ۱۳۶، ۱۶۲، ۲۲۵ «ر» رباب ۵۷، ۵۴۵ رستم نژاد
 ۲۲، ۳۲ رفاعه بن شداد ۲۵۸، ۳۹۲، ۳۹۳، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۱ «ز» زبیر ۱۱۶، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۲۰۸، ۲۲۰، ۲۲۱،

۲۲۴، ۲۲۵، ۲۵۵، ۲۶۱، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۵۴، ۳۶۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۲ زکریّا ۵۱، ۵۳ زهرا(علیها
 السلام) فاطمه، فاطمه زهرا(علیها السلام) صفحه ۲۴، ۳۶، صفحه ۵۹۹ ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۶۳، ۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۹، ۱۰۶، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۷۳،
 ۲۱۰، ۲۷۶، ۲۷۸، ۳۰۳، ۳۰۷، ۳۳۶، ۴۱۳، ۴۱۵، ۴۱۸، ۴۵۳، ۴۷۰، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۹، ۴۹۷، ۵۸۱ زُهری ۱۴۸ زهیر بن قین ۳۹۹، ۴۰۸،
 ۴۱۰، ۴۱۷، ۴۵۹، ۴۶۱ زیاد زیاد بن ابیه صفحه ۱۹، ۴۵، ۴۷، ۶۰، ۶۷، ۷۱، ۹۲، ۱۰۶، ۱۳۴، ۱۳۹، ۱۵۷، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱،
 ۱۷۲، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۸، ۲۲۴، ۲۳۴، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۶۱،
 ۲۷۴، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۷، ۲۸۹، ۳۳۱، ۳۴۱، ۳۴۴، ۳۶۸، ۳۷۱، ۳۷۶، ۳۸۷، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۶، ۳۹۷، ۴۱۰، ۴۳۷، ۴۴۰، ۴۴۸، ۴۷۴،
 ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۳، ۵۲۷، ۵۵۶، ۵۵۸، ۵۶۰، ۵۶۴، ۵۷۶ زید ۳۰۴، ۳۰۷، ۵۲۸، ۵۳۰،
 زید بن ارقم ۱۳۸، ۴۲۸، ۴۲۹ زید بن حارثه ۷۶ زینب(علیها السلام) ۱۹، ۲۸، ۵۷، ۸۰، ۳۵۸، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۸، ۴۶۰، ۴۶۲، ۴۸۵،
 ۴۸۶ «س» سُدَیْفِ ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰ سَوجون ۲۱۴ سعد بن ابی وقاص ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۶، ۱۸۹، ۲۰۷ سعد بن حذیفه بن یمان
 ۵۰۹ سعید بن عاص ۱۱۰، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۶۵، ۲۰۱، ۲۰۸ سعید بن عبدالله ۳۴۷، ۴۰۸ سعید بن مسیب ۲۰۴ سفیان بن عوف ۱۵۱، ۲۱۶
 سلمان فارسی ۱۱۶ سلمان هادی الطعمه ۲۰ سلیمان بن سرد ۲۵۷، ۲۵۸، ۳۹۳، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲ سمه ۱۷۶، ۱۷۷،
 سمرة بن جندب ۱۷۵، ۱۸۳ سمیه ۱۶۹، ۱۷۱، ۲۰۹، ۲۸۳، ۲۸۹، سهل بن سعد ساعدی ۴۲۹ سیّد حمیری ۴۷، ۵۶۲ سیّد علی اکبر
 قرشی ۵۰۲ سیّد قطب ۴۹۹، ۵۰۰ صفحه ۶۰۰ سیّد محمّد حسین قزوینی ۵۸۱ سیوطی ۳۸، ۱۴۳، ۱۸۹، ۲۱۷، ۲۲۳ «ش» شیب بن ربیع
 ۴۳۰، ۵۱۹، ۵۲۲ شعبی ۱۶۴، ۱۹۷، ۲۰۲ شمر ۲۷، ۶۱، ۷۵، ۱۱۵، ۱۲۱، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۷۰، ۱۹۵، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۱۹،
 ۲۳۱، ۲۴۰، ۲۴۳، ۲۴۵، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۱۶، ۳۹۲، ۴۲۴، ۴۲۹، ۴۳۹، ۴۸۱، ۵۱۹، ۵۲۱، ۵۴۵،
 ۵۷۲، ۵۷۳ شیخ حسن خلیعی ۵۸۱ شیخ سلیمان قندوزی ۵۴ شیخ مفید ۳۵، ۵۷، ۱۵۶، ۱۵۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۲۶۱، ۳۲۲، ۳۶۳، ۳۶۸، ۴۱۱،
 ۵۶۵ «ص» صاحب الزمان(علیه السلام) ۲۵۲ صاحب جواهر ۷۲ «ض» ضحاک بن قیس ۱۶۵ «ط» طبرانی ۱۰۳، ۱۰۴، ۴۹۷ طبری ۲۸،
 ۵۹، ۹۲، ۱۰۱، ۱۰۸، ۱۱۶، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۷۱، ۱۷۷، ۱۸۵، ۱۹۴، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۸،
 ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۴۷، ۲۵۷، ۲۶۱، ۲۶۸، ۳۱۷، ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۲۹، ۳۴۸، ۳۵۱، ۳۶۳، ۳۶۸،
 ۳۷۲، ۳۷۵، ۳۸۱، ۳۸۵، ۳۹۵، ۴۰۰، ۴۰۲، ۴۱۳، ۴۲۲، ۴۳۱، ۴۴۳، ۵۱۱، ۵۱۳، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۲ طلحه ۱۱۶،
 ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۴۹۶ «ع» عاص ۱۶۵، ۱۶۶ عایشه ۱۲۹، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۷۱، ۱۸۰، ۱۹۵، ۲۰۰، ۲۰۱
 عبّاس بن عبدالمطلب ۱۱۶ عبّاس محمود عبّاد ۳۰، ۵۲۱، ۵۳۱، ۵۳۲ عبدالدار ۹۲ عبدالرحمان بن عوف ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱
 عبدالکریم خطیب ۱۱۰ عبدالکریم هاشمی نژاد ۴۹۹ عبدالله بن ابی سرح ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۸ صفحه ۶۰۱ عبدالله بن جعفر ۹۳، ۹۴
 عبدالله بن حمّاد ۶۰ عبدالله بن خالد ۱۳۹ عبدالله بن زبیری ۱۰۸ عبدالله بن زبیر ۵۲۲ عبدالله بن سعد بن نفیل ۵۱۱ عبدالله بن سعد بن
 نفیل أزدي ۵۰۷ عبدالله بن عامر ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۸ عبدالله بن عامر بن کریر ۱۳۵ عبدالله بن عقیف ۵۰۵ عبدالله بن عقیل ۴۵۹،
 عبدالله بن عمر ۳۴۵ عبدالله بن غالب ۵۸ عبدالله بن مسعده ۱۵۱ عبدالله بن مسعود ۳۹ عبدالله بن مطیع ۲۶۱، ۳۶۴، ۳۶۵، ۵۱۸، ۵۱۹
 عبدالله بن وال ۳۹۳، ۵۰۷ عبدالله بن یقطر ۳۶۷، ۳۶۸ عبدالله سفّاح ۵۲۷ عبدالملک ۵۲۳ عبدالملک مروان ۲۱۵، ۵۱۹، ۵۲۳ عبدشمس
 ۹۲ عبد مناف ۹۱، ۹۲، ۹۳ عیید ۱۴۷، ۱۵۶، ۱۶۹، ۱۷۰، ۲۰۹، ۲۸۷، ۳۶۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۹۱، ۳۹۶، ۵۰۶، ۵۱۳، ۵۲۰ عییدالله ۳۸۳،
 ۳۹۱، ۳۹۲، ۵۰۶، ۵۱۴ عییدالله بن حرّ ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴ عییدالله بن عبّاس ۱۵۵، ۱۵۶ عبّته بن ابولهب ۱۱۶ عثمان ۳۸، ۳۹، ۹۴، ۱۰۶،
 ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷،
 ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۶۷، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۷، ۳۳۱ عثمان بن محمّد بن ابوسفیان ۲۲۲ عثمان بن مظعون ۶۳، ۷۸ عقبه ابن سمعان ۳۷۴ عقبه بن
 عمر سهمی ۵۶۱ علامه امینی ۱۳۴، ۱۳۹، ۱۶۶، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۸، ۲۰۵ علامه مجلسی ۳۵، ۹۶، ۹۷، ۱۸۷، ۵۲۱ علقمه حضرمی ۴۴
 علی(علیه السلام) ۳۶، ۳۹، ۵۳، ۵۴، ۵۸، ۹۵، ۹۷، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۱۰، ۱۱۵، ۱۱۶، صفحه ۶۰۲ ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹،

۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۷۶، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۲، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۳۲، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۳، ۲۶۳، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۴، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۱، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۳۵، ۳۶۳، ۳۷۷، ۳۹۱، ۳۹۸، ۳۹۸، ۴۳۸، ۴۵۲، ۴۶۹، ۴۷۰، ۵۰۵، ۵۱۵، ۵۲۷، علی اکبر (علیه السلام) ۱۸، ۳۶۵، ۳۶۶، ۴۲۷، ۴۴۹، علی بن الحسین (علیهما السلام) ۶۳، ۲۲۳، ۲۷۶، ۴۰۱، ۴۰۳، ۴۱۱، ۴۱۳، ۴۲۱، ۴۴۶، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۳۷، ۲۷۶، ۴۴۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۹۶، ۵۳۳، ۴۷۲، ۴۹۶، ۴۹۶، ۵۲۰، علی بن مظاهر ۴۱۸، ۴۱۹، عمار بن یاسر ۱۱۶، عماره ۱۶۶، عمر ۲۸، ۳۸، ۵۶، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۶، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۴۵، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۸۶، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۸، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۴۰، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۵۳، ۳۶۰، ۳۶۵، ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۳۳، ۴۳۷، ۴۴۷، ۴۵۰، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۸۰، ۴۸۴، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۵۱۳، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۲۵، ۵۳۱، ۵۷۱، عمر بن ابی طالب ۳۳۵، عمر بن خطاب ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۳۲، ۱۶۷، ۳۰۵، عمر بن سعد ۲۸، ۱۲۹، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۸، ۴۰۰، ۴۲۴، ۴۳۲، ۴۳۷، ۴۴۱، ۴۴۷، ۴۸۵، ۴۸۶، ۵۰۴، عمر بن عبدالعزیز ۱۸۷، ۲۰۱، عمرو بن حجاج زبیدی ۴۰۰، عمرو بن حمق ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۶، ۲۸۱، ۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۸، عمرو بن عاص ۱۲۲، ۱۴۶، ۱۵۰، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، عمرو بن عبیدالله بن معمر ۳۵۰، عمرو عاص ۱۲۲، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، عمیر انصاری ۴۲۴، عمیر بن مطاع ۴۵۹، صفحه ۶۰۳، عیسی بن مریم ۵۳، ۳۱۲

ف ت ای

«ف» فرزندق ۲۳۵، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۹، فضیل ۷۹، فیروز ۱۲۷، فیض کاشانی ۷۲ «ق» قاضی نعمان مصری ۲۱۵، ۲۹۴، قُصَبی ۹۲، ۱۵۳، قندوزی ۵۴، ۳۶۸، ۴۶۶، ۴۷۷، قیس بن مسهر صیداوی ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۹۴، قیس بن هیثم ۳۵۰ «ک» کلبی ۵۷، ۳۹۰، ۴۵۹، کَمیت اسدی ۴۷، ۵۸، «گ» گانندی ۸۴، ۵۰۱ «ل» لیلان بنت حلوان ۱۰۸ «م» مابین ۶۷، ۶۹، ۴۹۷، ۴۹۹، مالک اشتر ۱۳۵، ۱۵۰، ۵۱۷، مالک بن مسمع بکری ۳۵۰، مایکل برانت ۶۹، منی بن مخزبه عبیدی ۵۰۹، محتشم ۱۷، ۲۵، ۵۵۱، ۵۵۹، محسن ابوالحَب ۲۰، محقق اصفهانی ۱۲۵، محمد بن اشعث ۴۳۱، ۵۲۲، محمد بن سلیم ۱۷۷، محمد بن عمر ۳۳۵، محمد بن مسلمه ۱۲۲، محمد حنفیه ۲۴۶، ۲۵۶، ۲۶۴، ۳۳۲، ۳۳۳، ۵۱۷، ۵۲۴، محمد علی جناح ۵۰۱، مختار ۳۶۴، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، مدائینی ۱۷۲، مرتضی مطهری ۶۴، ۱۴۳، مروان بن حکم ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۸، ۱۶۵، ۱۸۸، ۲۰۱، ۲۰۹، ۲۲۲، ۲۵۵، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۹۲، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۸۰، ۴۸۰، ۴۸۹، ۴۹۰، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۷، مریم ۴۳، ۴۸، ۲۱۴، ۵۸۲، صفحه ۶۰۴، مسرف بن عقبه ۲۲۴، مسعود بن عمرو ۳۵۰، مسعودی ۱۰۵، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۹۴، ۲۱۳، ۲۱۶، مسلم بن عقبه ۲۲۲، ۲۲۳، مسلم بن عقیل ۱۷۲، ۲۴۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۳۳۹، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۸۳، ۴۳۱، ۴۵۹، ۵۱۴، ۵۳۰، مسلم بن عوسجه ۴۰۷، ۴۵۹، ۴۶۱، مسیب بن نجبه ۲۵۸، ۳۹۳، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۱، مصعب ۳۶۴، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، مصعب بن زبیر ۳۶۴، ۵۲۲، مطرف بن مغیره ۱۰۵، معاویه ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۹۳، ۹۶، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۱۸، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۳۴، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۹، ۲۲۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۵۰، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۷، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۵۹، ۳۹۱، ۴۳۵، ۴۹۸، ۵۰۳، ۵۱۰، ۵۲۷، مغیره ۱۰۵، ۱۴۵، ۱۶۴، ۱۶۵

۱۷۰، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۵، ۱۹۳، ۲۰۰، ۲۰۸ مقاتل بن حسان ۳۸۲ مکارم شیرازی ۲۲، ۳۱، ۱۷۶ منذر بن جارود ۳۵۰ منصور
 دوایقی ۴۵ موسی ۴۳، ۵۲، ۷۴، ۱۸۶، ۳۰۴، ۳۰۶، ۳۳۹، ۳۴۰، ۴۹۸، ۵۰۹، ۵۶۳، ۵۷۷ موسی بن جعفر (علیهما السلام) ۴۹ موسی بن
 عمیر ۴۲۴ صفحه ۶۰۵ موسیوماربین ۲۸ میسون ۲۱۳ «ن» نائله ۱۳۷ نجاشی ۱۶۶، ۱۶۷، ۵۶۵ نعمان بن بشیر ۱۵۱، ۲۵۸ نعمان بن منذر
 ۳۷۱ نوفل ۴۵۳ «و» وحشی ۵۳۰ ولید بن عتبہ ۱۰۱، ۲۲۰، ۲۷۹، ۳۲۴، ۳۲۵ ولید بن عصیر ۵۱۱ «ها» هارون مکفوف ۴۷، ۵۸ هانی بن
 عروه ۳۶۷، ۴۵۹ هانی بن هانی ۳۴۷ هلال ۴۱۷، ۴۵۸، ۴۵۹ هند ۵۳۰ «ی» یحیی بن زکریا (علیه السلام) ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۸۵، ۳۸۶ یحیی
 بن کثیر ۴۵۸، ۴۵۹ یزید ۱۹، ۲۶، ۳۰، ۴۱، ۴۲، ۵۴، ۵۷، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۹۳، ۹۴، ۱۰۰، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۶۱، ۱۷۴،
 ۱۸۰، ۱۸۹، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴،
 ۲۲۵، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۳۹، ۲۴۵، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۲، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۸۵، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶،
 ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۵،
 ۳۳۸، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۶، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۴، ۳۷۱، ۳۸۳، ۳۹۱، ۳۹۶، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۵، ۴۴۰، ۴۴۳،
 ۴۴۵، ۴۵۸، ۴۶۳، ۴۸۰، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۱۰، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۳۲، ۵۴۲، ۵۶۰، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷،
 یزید بن اسد قسری ۱۴۳ یزید بن حارث ۴۳۰ یزید بن مظاهر ۴۵۹ یزید بن مفرغ ۳۲۹ یعقوب ۴۳، ۶۳، ۳۵۵ یعقوبی ۱۳۹، ۱۴۷، ۱۵۶،
 ۱۵۸، ۱۶۸، ۱۶۹، صفحه ۶۰۶ ۱۷۱، ۱۸۰، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۲، ۲۱۶، ۵۱۸، ۵۲۰ یعلی بن امیة ۱۴۸ صفحه
 ۶۰۷

فهرست قبایل و گروه‌ها

امویان ۶۶، ۹۳، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۶۱، ۱۹۱، ۵۱۳، ۵۱۵ ازد ۵۰۶ بنی اسد ۴۱۸ بنی اشهل ۷۵ بنی امیة ۲۰۳، ۵۷۶
 بنی ظفر ۷۳ بنی عباس ۴۸، ۵۲۷، ۵۲۸ بنی هاشم ۷۸، ۸۱، ۸۲، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۴، ۹۷، ۹۷، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۲۴، ۱۲۴،
 ۱۸۲، ۲۶۳، ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۸۰، ۳۰۲، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۳۸، ۳۹۹، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۳۱، ۴۴۶، ۵۲۰، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۸، ۵۲۹،
 ۵۳۰ تیم ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۳، ۳۲۸ حزب الله جنوب لبنان ۱۸، ۵۰۲ خوارج ۱۵۰ عباسیان ۶۶، ۵۲۶ عدی ۱۰۶، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۳۳،
 ۱۷۵، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۷۷، ۲۸۰، ۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۸، ۴۲۹، ۴۲۹، ۹۳ قاسطین ۳۹ قریش ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۹۵، ۹۷، ۹۸،
 ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۳۵، ۱۶۶، ۱۷۰، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۴، ۳۰۰،
 ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰ قضاة ۱۳۶ مارقین ۳۹ ناکثین ۳۹ صفحه ۶۰۸ صفحه ۶۰۹

فهرست اماکن

آفریقا ۱۳۸ أحد ۷۳، ۱۰۲، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۰، ۴۶۷، ۴۷۰، ۵۲۸ اردن ۱۲۳، ۴۰۷ القفا ۵۱۴ انبار ۱۵۱ بدر ۱۰۱، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۲۱۵،
 ۲۲۳، ۲۲۴، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۶۹، ۴۷۰، ۵۵۵، ۵۷۱، ۵۷۵ بصره ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۶۹، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۹۳، ۲۰۱، ۲۰۰،
 ۲۰۸، ۲۱۴، ۲۳۵، ۲۸۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۶۲، ۳۶۴، ۵۰۹، ۵۱۹، ۵۲۱، ۵۲۲ بطن الرمة ۳۶۲، ۳۶۴ بغداد ۲۹ بیضه ۳۷۹ بین النهرین ۲۰۱
 ثعلبیه ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷ جیرون ۱۰۷ حاجز ۳۶۳ حاجز بطن الرمة ۳۶۲ حبشه ۱۶۶، ۱۶۷ حجاز ۹۹، ۱۱۵، ۱۵۰، ۱۶۵، ۱۶۷، ۲۱۰، ۲۷۲،
 ۲۸۰، ۲۹۵، ۵۱۷ حزه ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۳۶۴، ۵۶۷ حنین ۴۷۰ خراسان ۱۹۱، ۵۲۶ دارالاماره ۲۵۸، ۳۶۳، ۳۶۴، ۵۲۳، ۵۲۰،
 دارالندوه ۹۴ دمشق ۳۹، ۴۰، ۷۸، ۱۰۷، ۱۲۳، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۵۸، ۱۶۲، ۱۶۴، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۸۰، ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۳،
 ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۷، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۱۹، ۲۴۵، ۲۷۸، ۲۹۳، ۴۹۵ دیر مژان ۲۱۶ دیلم ۴۰۰ ذات السلاسل ۱۶۹ ذاخشب ۱۴۳ ذو
 حسم ۳۷۱ ربه ۳۸ زباله ۳۶۷، ۳۶۸ صفحه ۶۱۰ سقیفه ۴۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۵، ۲۱۳، ۲۳۳، ۲۹۸

سوریّه ۱۲۳ شاطی الفرات ۳۹۰، ۵۷۰ شام ۱۹، ۲۰، ۴۰، ۵۷، ۸۱، ۹۲، ۹۳، ۱۰۵، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۳۴، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۷، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۸۰، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۸، ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۳۵، ۲۵۸، ۲۶۰، ۲۸۴، ۴۱۱، ۴۹۷، ۵۱۱، ۵۱۵، ۵۱۹، ۵۲۵، ۵۲۵ صّفین ۳۹، ۵۴، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۷، ۱۶۸، ۱۹۶، ۳۸۸، ۳۸۹، ۵۰۵، عذیب ۳۷۹ عراق ۲۰، ۸۶، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۶۵، ۱۹۱، ۲۰۱، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۷۹، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۶۴، ۳۹۸، ۴۴۰، ۵۰۲، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۳، ۵۱۹، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۵، ۵۲۸، ۵۵۰، عرفات ۹۸ عین التمر ۳۸۲ غاضریّه ۳۹۰، غسان ۹۲ فارس ۱۷۰، ۵۱۳ فدک ۱۴۲، ۲۰۱ فلسطین ۱۲۳، ۱۶۷ قصر بنی مقاتل ۳۸۲ قُطُفَاطِیْهِ ۳۸۲ کربلا ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۲۹، ۳۰، ۴۲، ۴۴، ۴۹، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۵۵، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۷۵، ۷۸، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۲۷، ۱۴۱، ۱۵۵، ۱۶۱، ۱۷۲، ۲۱۳، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۳۱، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۷۱، ۳۰۹، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۵۵، ۳۷۳، ۳۸۵، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۵، ۳۹۸، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۵، ۴۴۶، ۴۵۹، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۷۸، ۴۸۷، ۴۹۳، ۴۹۵، ۴۹۹، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۷، ۵۱۱، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۴، ۵۲۶، ۵۲۹، ۵۳۲، ۵۳۷، ۵۴۲، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۵، ۵۵۸، ۵۶۱، ۵۶۳، ۵۶۵، ۵۶۸، ۵۷۰، ۵۷۲، ۵۷۵، ۵۷۸، ۵۸۲، ۵۸۲ کمبریج ۲۹ کوفه ۱۹، ۵۷، ۶۰، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۴۷، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۶۹، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۸۵، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۸، ۲۱۴، ۲۲۱، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۸۴، ۲۸۹، ۲۹۲، ۳۳۱، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۳، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۹۲، ۳۹۴، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۷، ۴۹۵، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۳۰، ۵۵۶، ۵۵۶ لبنان ۱۸، ۱۲۳، ۵۰۲ مدینه ۲۰، ۴۰، ۶۳، ۷۳، ۷۴، ۸۱، ۹۹، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۲۰، ۱۲۲، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۶۵، ۱۷۲، ۱۷۸، ۱۸۰، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۲۰۱، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۴۵، ۲۴۹، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۶۳، ۲۷۵، ۲۷۹، ۲۹۵، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۶، ۳۱۶، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۵، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۳۶، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۸، ۳۶۴، ۳۶۸، ۳۷۳، ۴۱۶، ۴۶۹، ۴۹۶، ۴۹۷، ۵۰۴، ۵۲۰، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۷، ۵۵۷، ۵۵۷ مرج عذرا ۱۹۳، ۱۹۴ مزدلفه ۹۸ مسجد الحرام ۲۲۵ مصر ۳۰، ۱۲۲، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۴۱، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۲۰۴، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۹۴، ۳۵۵، ۳۷۱، ۳۹۵، ۴۴۱، ۴۹۹، ۵۲۱، ۵۲۸، ۵۳۱، ۵۳۱، ۵۳۱، ۵۳۱ مکه ۱۸، ۹۳، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۳۵، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۶۶، ۱۸۴، ۲۰۱، ۲۰۹، ۲۱۶، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۳۲۷، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۷، ۳۵۲، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۸، ۴۶۹، ۵۱۵، ۵۱۹، ۵۱۹، ۵۱۹ موله ۷۴ موصل ۱۹۷، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۲ نُخَيْلَه ۱۶۲، ۵۱۰ نهروان ۱۵۰ واقصه ۳۷۹ واقم ۲۲۱ یثرب ۹۹ یمن ۹۲، ۱۴۸، ۱۵۰، ۲۰۱، ۲۷۸، ۲۸۴، ۳۳۲، ۳۵۷ صفحه ۶۱۲ صفحه ۶۱۳

فهرست منابع

۱- قرآن کریم. ۲- نهج البلاغه. ۳- ابوالشهدا، عباس محمود عقاد، ترجمه محمد کاظم معزّی، انتشارات کتابفروشی علمیه اسلامیه، تهران، ۱۳۴۱ ش. ۴- الاحتجاج، احمد بن علی طبرسی، انتشارات اسوه، قم، چاپ سوم، ۱۴۲۲ ق. ۵- احقاق الحق، سید نورالله حسینی، انتشارات مکتبه اسلامیه، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۸ ق. ۶- اخبار الطوال دینوری، احمد بن داود دینوری، احیاء الکتب العربیه، چاپ اول، قاهره، ۱۹۶۰ م. ۷- ادب الطف، جواد شبر، دارالمرتضی، بیروت، ۱۴۰۹ ق. ۸- الارشاد، شیخ مفید، انتشارات اسلامیه، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش. ۹- الاستیعاب، ابن عبدالبر، دارالفکر، بیروت، چاپ اول، ۱۴۳۳ ق. ۱۰- اسدالغابه، ابن اثیر، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ اول. ۱۱- اشک شفق، رضا معصومی، انتشارات رشیدی، تهران، چاپ ششم. ۱۲- الاصابه فی تمییز الصحابه، ابن حجر عسقلانی، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ اول، ۱۳۲۸ ق. ۱۳- الأعلام، خیرالدین زرکلی، دارالعلم، بیروت، چاپ هشتم، ۱۹۸۹ م. صفحه ۶۱۴ ۱۴- اعیان الشیعه، سید محسن امین، دارالتعارف، بیروت، چاپ اول. ۱۵- اقبال الاعمال، سید بن طاووس،

- انتشارات دفتر تبلیغات، چاپ دوم، ۱۴۱۸ ق. ۱۶ - الامالی، محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق)، انتشارات کتابخانه اسلامی، ۱۳۶۲ ش. ۱۷ - الامالی، شیخ مفید، نشر جامعه مدرسین، قم. ۱۸ - الامالی، محمد بن حسن طوسی، دارالثقافة، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۹ - الامام علی صوت العدالة الانسانیة، منشورات ذوی القربی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۱ ش. ۲۰ - انساب الاشراف، بلاذری، با تحقیق دکتر زکار و دکتر زرکلی، دارالفکر بیروت، چاپ دوم، ۱۴۲۴ ق. ۲۱ - بحار الانوار، علامه مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق. ۲۲ - البدایة و النهایة، دارالکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول. ۲۳ - پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، آیه الله ناصر مکارم شیرازی، دارالکتب الاسلامیة، تهران، چاپ اول. ۲۴ - تاریخ ابن عساکر، دارالفکر، بیروت، ۱۴۱۵ ق. ۲۵ - تاریخ یعقوبی، دار صادر، بیروت، چاپ اول. ۲۶ - تاریخ الخلفاء، جلال الدین سیوطی، دارالقلم، بیروت، چاپ اول، ۱۴۰۶ ق. ۲۷ - تاریخ تمدن، ویل دورانت، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ دوم. ۲۸ - تاریخ طبری، محمّد بن جریر طبری، مؤسسه علمی، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۳ ق. ۲۹ - تتمه المنتهی، شیخ عباس قمی، انتشارات داوری، قم، چاپ چهارم، ۱۴۱۷ ق. ۳۰ - تحف العقول، ابن شعبه حرّانی، مکتبه بصیرتی، قم، چاپ پنجم، ۱۳۹۴ ق. ۳۱ - تذکره الخواص، منشورات الشریف الرضی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۸ ق. ۳۲ - تراث کربلا، سلمان هادی الطعمه، منشورات مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، صفحه ۶۱۵ بیروت، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
- ۳۳ - تفسیر ابن کثیر، دارالمعرفه، بیروت، ۱۴۱۲ ق. ۳۴ - تفسیر فخر رازی، دارالکتب الاسلامیة، تهران، چاپ دوم. ۳۵ - تفسیر نمونه، آیه الله ناصر مکارم شیرازی، دارالکتب الاسلامیة، تهران، چاپ ۲۹. ۳۶ - تنقیح المقال، مامقانی، چاپ سنگی. ۳۷ - تهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی، نشر صدوق، تهران، چاپ اول، ۱۴۱۷ ق. ۳۸ - تهذیب التهذیب، ابن حجر عسقلانی، دارالکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق. ۳۹ - جواهر الکلام، شیخ محمد حسن نجفی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ هفتم، ۱۹۸۱ م. ۴۰ - حماسه حسینی، استاد شهید مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، چاپ دهم، ۱۳۶۶ ش. ۴۱ - حیاة الامام الحسین بن علی، شیخ باقر شریف القرشی، دارالبلاغه، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۳ ق. ۴۲ - الخرائج و الجرائح، قطب الدین راوندی، مؤسسه امام مهدی (علیه السلام)، قم، ۱۴۰۹ ق. ۴۳ - دائرة المعارف الاسلامیة الشیعیة، حسن الامین، دارالتعارف، بیروت، چاپ ششم، ۱۴۲۲ ق. ۴۴ - درسی که حسین به انسان ها آموخت، سید عبدالکریم هاشمی نژاد، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ش. ۴۵ - الدر المنثور، جلال الدین سیوطی، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ ق. ۴۶ - الدمعة الساکبة، ملا محمّد باقر بهبهانی، مؤسسه علمی، بیروت، ۱۴۰۴ ق. ۴۷ - دیوان خوشدل تهرانی، چاپ اول، ۱۳۴۸ ش. ۴۸ - ربیع الابرار، زمخشری، مؤسسه الاعلمی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق. ۴۹ - رجال کشی، مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث، قم، ۱۴۰۴ ق. ۵۰ - روح المعانی، سید محمود آلوسی، داراحیاء التراث، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۵ ق. صفحه ۶۱۶ ۵۱ - زفرات الثقلین فی مآتم الحسین، شیخ محمد باقر محمودی، نشر مجمع احیاء الثقافة الاسلامیة، قم، چاپ اول. ۵۲ - سفینه البحار، شیخ عباس قمی، انتشارات اسوه، قم، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق. ۵۳ - سنن ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی، دارالفکر، بیروت. ۵۴ - سنن ترمذی، محمّد بن عیسی ترمذی، دارالفکر، بیروت، ۱۴۰۳ ق. ۵۵ - سیر اعلام النبلاء، ذهبی، دارالفکر، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۷ ق. ۵۶ - سیره ابن هشام، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ اول. ۵۷ - سیره پیشوایان، مهدی پیشوایی، مؤسسه تحقیقاتی و تعلیماتی امام صادق (علیه السلام)، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ش. ۵۸ - سیری در نهج البلاغه، شهید مرتضی مطهری، انتشارات صدرا. ۵۹ - شرح نهج البلاغه، شیخ محمّد عبده، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۱ ق. ۶۰ - شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، دارالکتب العلمیة، قم، چاپ اول، ۱۳۷۸ ق. ۶۱ - صحیح بخاری، محمد بن اسماعیل بخاری، درالجیل، بیروت، چاپ اول. ۶۲ - صحیح مسلم، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ اول، ۱۳۷۴ ق. ۶۳ - طبقات ابن سعد، دار بیروت للطباعة و النشر، چاپ اول، ۱۴۰۵ ق. ۶۴ - عقد الفرید، ابن عبد ربّه، دارالکتب العربی، بیروت، ۱۴۰۶ ق. ۶۵ - العوالم، شیخ عبدالله بحرانی، تحقیق و نشر مدرسه امام مهدی (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۶۵ ش. ۶۶ - الغدیر، علامه امینی، دارالکتب الاسلامیة، تهران، چاپ دوم، ۱۳۶۶ ش. ۶۷ - فتوح ابن اعثم، دارالندوة الجدیدة، بیروت، چاپ اول. ۶۸ - فرهنگ فارسی

معین، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۰ ش. ۶۹- فلسفه شهادت و عزاداری حسین بن علی، علامه سید عبدالحسین شرف الدین، ترجمه علی صحت. صفحه ۶۱۷ ۷۰- فی ظلال القرآن، سید محمد قطب، داراحیاء التراث، بیروت، چاپ پنجم، ۱۳۸۶ ق. ۷۱- قصه کربلا، علی نظری منفرد، انتشارات سرور، چاپ سوم، ۱۳۷۷ ش. ۷۲- القواعد الفقهیة، آیه الله ناصر مکارم شیرازی، مدرسه الامام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ق. ۷۳- الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، دار صعب و دارالتعارف، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۱ ق. ۷۴- کامل ابن اثیر، دارالصادر، بیروت، چاپ اول، ۱۳۸۵ ق. ۷۵- کامل الزیارات، ابن قولویه، نشر صدوق، چاپ اول، ۱۳۷۵ ش. ۷۶- کشف الغمّة، علی بن عیسی اربلی، مکتبه بنی هاشم، تبریز، ۱۳۸۱ ق. ۷۷- کنز العمّال، متقی هندی، مؤسسه الرساله، بیروت، ۱۴۰۹ ق. ۷۸- لسان المیزان، ابن حجر عسقلانی، مؤسسه الاعلمی، بیروت، چاپ سوم، ۱۴۰۶ ق. ۷۹- مأساة الحسین بین السائل و المجیب، الشیخ عبدالوهاب الکاظمی، دارالزهراء، بیروت، چاپ اول، ۱۹۷۳ م. ۸۰- مشیر الاحزان، ابن نما حلّی، مؤسسه امام مهدی (علیه السلام)، قم، ۱۴۰۶ ق. ۸۱- مجمع البیان، ابوعلی طبرسی، مؤسسه اعلمی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق. ۸۲- محجّزه البیضا، ملا محسن فیض کاشانی، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرّسین، چاپ دوم. ۸۳- مختصر تاریخ دمشق، ابن منظور، دارالفکر، دمشق، چاپ اول، ۱۴۰۵ ق. ۸۴- مدینه المعاجز، سید هاشم بحرانی، مؤسسه معارف اسلامیّه، قم، ۱۴۱۴ ق. ۸۵- مرد ما فوق انسان ها، سید علی اکبر قرشی، مرکز انتشارات دارالتبلیغ اسلامی. ۸۶- مروج الذهب، مسعودی، دارالهجره، قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴ ق. صفحه ۶۱۸ ۸۷- مستدرک الوسائل، حاجی نوری طبرسی، مؤسسه آل البیت، قم، چاپ اول، ۱۴۰۷ ق. ۸۸- مستدرک حاکم، دارالمعرفه، بیروت. ۸۹- مسند احمد، دارالصادر، بیروت. ۹۰- مصنّف ابن ابی شیبّه، دارالفکر، بیروت، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق. ۹۱- معالی السبطين، محمد مهدی الحائری، منشورات شریف رضی، قم، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق. ۹۲- معانی الاخبار، صدوق، دارالتعارف، بیروت، ۱۳۹۹ ق. ۹۳- معجم البلدان، ابو عبدالله یاقوت حموی، داراحیاء التراث، بیروت، چاپ اول، ۱۹۷۹ ق. ۹۴- معجم الکبیر، طبرانی، داراحیاء التراث، بیروت، ۱۴۰۴ ق. ۹۵- مقاتل الطالبیین، ابوالفرج اصفهانی، منشورات رضی، قم، چاپ دوم، ۱۴۰۵ ق. ۹۶- مقتل الحسین، ابومنخنف، المطبعة العلمیه، قم، ۱۳۹۸ ق. ۹۷- مقتل الحسین، خوارزمی، مکتبه المفید، قم، چاپ اول. ۹۸- مقتل الحسین، مقزّم، منشورات دارالثقافه و النشر، قم، چاپ دوم، ۱۴۱۱ ق. ۹۹- الملهوف (اللهوف)، سید ابن طاووس، دارالاسوه، قم، چاپ سوم، ۱۳۸۰ ش. ۱۰۰- مناقب ابن شهر آشوب، انتشارات ذوی القربی، چاپ اول، ۱۴۲۱ ق. ۱۰۱- المنتظم، ابن جوزی، دارالفکر، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۲۴ ق. ۱۰۲- منتهی الآمال، شیخ عباس قمی، مؤسسه انتشارات هجرت، قم، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۸ ش. ۱۰۳- منهاج البراعه، علامه خویی، مکتبه الاسلامیه، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ق. ۱۰۴- موسوعه کلمات الحسین (علیه السلام)، دارالمعروف، قم، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش. ۱۰۵- میزان الاعتدال، محمد بن احمد ذهبی، دارالمعرفه، بیروت. ۱۰۶- نسخ التواریخ، محمد تقی سپهر، کتابخانه اسلامیه، تهران، ۱۳۶۳ ش. صفحه ۶۱۹ ۱۰۷- نفس المهموم، شیخ عباس قمی، کتابفروشی علمیه اسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ ق. ۱۰۸- نقش عایشه در تاریخ اسلام، علامه عسکری، مجمع علمی اسلامی، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۸ ش. ۱۰۹- وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، دار احیاء التراث، بیروت، چاپ چهارم، ۱۳۹۱ ق. ۱۱۰- وصیت نامه الهی - سیاسی امام خمینی، صحیفه نور ۱۱۱ - ینابیع الموده، قندوزی، دارالاسوه، چاپ اول، ۱۴۱۶ ق.

۴- پیام عاشورا

مقدمه دفتر

(عاشورا) واژه ای است خاطره انگیز که پیوسته، فداکاری، شجاعت، جوانمردی، ایستادگی در برابر بیدادگری، پیروی از رهبر اسلامی و حمایت از دین را به همراه دارد. (عاشورا) نشانگر حرکت آغاز شده از سوی آدم (علیه السلام) است که وارث او

پرچمدارپیش را به عهده گرفته و در راه آن، جان باخته است. (عاشورا) آینه تمام نمای فریاد (هیئات منا الذلّة) امام حسین (علیه السلام) است که هیچ سنگی توان شکستن آن را ندارد. (عاشورا) خورشید فروزانی است که ابرهای تیره و تار ستم، هرگز توان پنهان ساختن آن را ندارند. کلام آخر اینکه: (عاشورا)، پیام آور انقلاب سرخ علوی است که تا ستم و ستم پیشه در جهان وجود دارد، هرگز از جوش و خروش باز نمی ایستد. کتابی که اکنون در دست شما خواننده گرامی است، بیان چندین پیام از پیام های عاشورا است که توسط مؤلف محترم آن به رشته تحریر درآمده، بدان امید که مشعل فروزان شام سیاه انسانها قرار گیرد. این دفتر، پس از بررسی، ویرایش و اصلاح، آن را به زیور چاپ آراسته و در اختیار حق جویان قرار می دهد و جز خشنودی خداوند بزرگ، هدفی را پی نمی گیرد. در خاتمه تذکر چند نکته ضروری است: ۱- از آنجا که این کتاب، سخنان امام حسین (علیه السلام) را به منابع فراوان مستند ساخته و پیداست که همه آنها یکسان نبوده و با یکدیگر اختلاف دارند لذا واحد تحقیق و بررسی سعی نموده مدارک خطبه های متن را با یک منبع تطبیق داده و همان را نخستین مدرک قرار دهد و منابع دیگر را به دنبال آن ذکر نماید. ۲- کوشش شده منبعی انتخاب شود که متن کتاب با آن همخوانی داشته باشد. ۳- از خوانندگان محترم تقاضا داریم هرگونه انتقاد یا پیشنهادی دارند، به آدرس: قم - صندوق پستی ۷۴۹ - دفتر انتشارات اسلامی - بخش فارسی، ارسال دارند. دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

مقدمه مؤلف

انگیزه تنظیم کتاب با کیفیت موجود این است که: از شهادت حسین بن علی (علیه السلام) تا به امروز که نزدیک به چهارده قرن می گذرد، کتابها و تالیفات بی شماری درباره شخصیت و بیان عظمت قیام و ابعاد مظلومیت آن حضرت، تالیف گردیده، مقالات بی حد، نگارش یافته و سخنرانیها بی شماری ایراد شده، است و این وضع، با روندی بیشتر، ادامه دارد و درباره هیچکس جز سالار شهیدان، این همه تالیفات و مقالات و سخنرانی سابقه ندارد، (۱) و هر نویسنده و گوینده در حد اخلاص خود، مثاب و ماء جور خواهد بود. آنچه قابل ذکر است اینکه محتوای بعضی از این تالیفات و سخنرانیها را جنبه تاریخی عاشورا و ابعاد ظلم و ستمی که بر فرزند پیامبر (صلی الله علیه و آله) و خاندانش وارد شده تشکیل می دهد و جنبه های تحلیلی قیام عاشورا و اهداف این حرکت تاریخی، کمتر مورد توجه قرار می گیرد. و گاهی نیز این حادثه عظیم تنها از جنبه خاص و از زاویه محدودی تجزیه و تحلیل می گردد و یا انگیزه های فرعی با عوامل اصلی، درهم آمیخته و مسائل فرعی، جایگزین اهداف اصلی در این قیام معرفی می شود. برای تکمیل این بحث و جلوگیری از خلط انگیزه های اصلی و فرعی در قیام حسین بن علی (علیهما السلام) به نظر رسید نامه ها و خطبه های آن حضرت را از بدو حرکت از مدینه تا هنگام شهادتش، از منابع معتبر و با ترتیب زمانی و با توضیحات لازم، در یک مجموعه گرد آوریم تا راهی برای تفسیر و تحلیل قیام آن بزرگوار، بر اساس گفتار آن حضرت باشد. امید است این اقدام، مورد استقبال طیف عظیمی از خطبا، گویندگان و نویسندگان قرار می گیرد. باید دانست آن چنان شخصیت حسین بن علی (علیه السلام) از لحاظ شجاعت، فداکاری و مظلومیت در میان جامعه مطرح است، هیچ یک از مدافعان حق و حقیقت و شهدای راه فضیلت، در این حد مطرح نیستند. تشکیل هیأت های عزاداری و مجالس سوگواری، سرودن اشعار و مرثی، گریه کردن و نوحه سرایی، اظهار حزن و اندوه و ابراز تاءثر و تأسف در حدی که در مصیبت حضرت سیدالشهداء، انجام می گیرد و این اظهار ارادت که به آستان مقدس آن حضرت، با تاریخ اسلام عجین گردیده است، درباره هیچ یک از رجال آسمانی و پیشوایان مذهبی سابقه ندارد؛ همانگونه که خود حضرت فرمود: انا قلیل العبره یدکرنی مؤمن الابی؛ من کشته اشکم، هیچ مؤمنی مرا یاد نمی کند مگر اینکه می گیرد. (۲) لذا حسین (علیه السلام) یک چهره شناخته شده تاریخ است و همه مسلمانان جهان و حتی افراد بیگانه از اسلام با نام عزیز حسین (علیه السلام) آشنا هستند و همه عزاداران و نه تنها نام زیبای او را می شناسند بلکه می دانند که او بسط

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و فرزند علی مرتضی (علیه السلام) و فاطمه زهراست. و می دانند که او در سوم شعبان سال چهارم هجرت، متولد و در عاشورای سال ۶۱ در کربلا به شهادت رسید و قبر مطهر او در قتلگاهش، زیارتگاه شیعیانش می باشد. - همگان نام برادران، خواهران و فرزندان او را می دانند و از واقعه شهادت جانگداز او آگاهند. - می دانند شماره یاران او در کربلا- چند نفر بودند و ماجرای شهادت و اسارت آنان چه بوده است. آری، همه عزاداران آن حضرت با این مطالب و مطالب دیگر درباره شهادت او آشنا هستند و آنها را می دانند. ولی آیا همه عزاداران او فلسفه قیام و شهادتش را می دانند؟ آیا همه کسانی که بر او اشک می ریزند، با پیام او آشنا هستند و یا در اشعار و مراثی و در مراسم عزاداری در حالی که سیل اشک بر رخسارها جاری است و بیانگر حرکت سیل ارادت و عواطف به آستان مقدس (فرزند رسول خدا) (صلی الله علیه و آله) است، اهداف والا و مقدس آن حضرت هم متجلی و متبلور است. و همه جملاتی که به صورت شعر، شعار و ذکر مصیبت بر زبانها جاری است، می تواند زبانحال واقعی و گویای آن حقیقت باشد که حسین (علیه السلام) و یارانش فدای آن گردیدند؟ یا بیشتر آنها برخاسته از عواطف گویندگان و بیانگر فکر و اندیشه آنان است که به عنوان زبانحال امام حسین (علیه السلام) و ایده و اندیشه او ارائه می گردد؟ آیا همه عزاداران و خطبا و گویندگان ما به این واقعیت می اندیشند که تاریخ از دید قصه و بیان حوادث، گر چه تنها یک (یزید) دارد که لحظاتی از تاریخ یک قومی و ایامی از روزهای مردمی را اشغال کرد و جنایاتی آفرید و گذاشت و گذشت، اما از دیدگاه صحیح و درست تاریخ، عناصری زنده و فعال در میان اقوام و ملل مختلف در تمام دور آنها و لحظات تاریخ وجود دارد که می تواند مستمرا یزید آفرین باشد و این عناصر، هیچگاه عقیم نیستند و اگر جامعه ما رو نداشت، بلکه از وجود چنین یزیدی غافل بود. از شناخت حسین روز هم غافل بود، در عزای حسین (علیه السلام) کوتاهی نداشت در حالی که در نظامی زندگی می کرد که همه برنامه اش ضد حسین ضد مکتب حسین بود. تسلط دشمنان حسین (علیه السلام) آنچنان عمیق بود که تصمیم داشت هر چه رنگ و بوی اسلام دارد، از میان بردارد و اگر شناخت صحیح از حسین و یزید زمانه وجود داشت، بایستی از مدتها قبل و نه در سال ۵۷، انقلاب صورت بگیرد. و اگر امام خمینی (قدس سره) نبود، نه حسین زمان شناخته می شد و نه یزید زمان. از اصل موضوع، دور شدیم. سخن در اینجا بود که بخش مهمی از اشعار، مراثی، شعارها و نوحه ها هماهنگی کامل با فکر و اندیشه امام (علیه السلام) و قیام او ندارد و پیام عاشورا در آنها کم رنگ است و یا اصلا مشهود نیست. و یکی از علل آن، عدم درک صحیح از واقعه عاشورا و قیام حسین بن علی (علیهما السلام) است؛ زیرا یک شاعر و گوینده هر چه توانا و گویا و ارتباط او با آنچه توصیف می کند، نزدیک باشد، باز هم از ترسیم واقعیت آن عاجز و از بیان حقیقت آن ناتوان خواهد بود، آن هم در یک حادثه عظیم تاریخی مانند حادثه عاشورا و قیام اباعبدالله الحسین، با گذشت بیش از چهارده قرن و با ابعاد و جنبه های متعددی که بر آن حاکم بوده که حقا تجزیه و تحلیل صحیح آن برای افراد عادی، مشکل و یا غیر ممکن است. مگر اینکه ترسیم این هدف و ابلاغ این پیام از خود حسین بن علی (علیه السلام) باشد و این واقعیت را از کلام خود او دریابیم، بر این اساس، تصمیم گرفتیم از سخنان و گفتارهای آن حضرت، فرازاها و فقرات کوتاه که دارای جنبه عاشوراست، در اختیار ارادتمندان آن حضرت از شعرا، مداحان، نوحه سرایان و عزاداران قرار بگیرد تا تدریجا این مفاهیم عالی و ارزشمند، جایگزین مطالب احیانا تکراری و بعضی اشعار کم محتوا گردیده و پیام دلنشین عاشورا که سراپا درس عشق و شهادت و درس دشمن شناسی و ثبات و استقامت در مبارزه با اوست، گسترش یابد، همانگونه که در نظام اسلامی، بر مسؤلین ذیربط است که در حذف مطالب و حرکات بی مفهوم و گسترش پیام واقعی عاشورا، تلاش و هدایت بیشتری را بر عهده بگیرند. آری، چه کلامی بالاتر و شیرین تر از کلام حسین بن علی (علیه السلام)؟ و چه شعاری گویاتر و کوبنده تر از شعار او؟! و چه پیامی جاودانه تر و سازنده تر از پیام او؟ برای تاءمین این منظور، تا آنجا که امکان داشت، پیامهای موجود آن حضرت را به تناسب موضوعات، گردآوری و نقل نمودیم و بعضی از پیامها که دارای دو جنبه بوده، مکرر نقل گردیده است که مجموعا ۱۶۳ پیام در بیست و سه موضوع مختلف، محتوای این جزوه را تشکیل می دهد. و

ثواب آن را به روح پدر و مادر عزیزم که ارادت به خاندان عصمت را به عمق جانم در آمیخته اند، تقدیم می دارم . اللهم تقبله بمنک و کرمک . محمد صادق نجمی آذر ماه ۱۳۷۵.

معرفی اهل بیت (ع) و بنی امیه در پیام امام حسین (ع)

اشاره

حسین بن علی (علیه السلام) در فرازهایی از سخنانش ، اهل بیت پیامبر (صل الله علیه و آله) و شخص خویش و همچنین بنی امیه را عموماً و از میان آنان (معاویه بن ابی سفیان و یزید بن معاویه) را خصوصاً معرفی نموده است که یکی از آثار و ابعاد مهم این معرفی این است که جهانیان متوجه این نکته باشند و این حقیقت را از زبان فرزند رسول خدا (صل الله علیه و آله) دریابند که انگیزه جنگ و نزاع در میان این دو خاندان و عامل اصلی پدیدآورنده واقعه عاشورا و حادثه کربلا یک انگیزه و عامل شخصی و مادی و یا مقطعی نبوده است بلکه این اختلاف داری ریشه عمیق و برخاسته از طرز تفکر دینی و اعتقادی این دو خاندان بوده است که از دوران بعثت پیامبر اسلام در دو جبهه مخالف و با دو هدف متضاد در مقابل هم قرار گرفته بودند. الف - خاندان پیامبر (ص) در این خاندان ، وحی و نبوت ، دعوت به توحید و یگانه پرستی و هدایت جامعه به وسیله شخص رسول خدا (صل الله علیه و آله) تحقق یافت و نگهداری این هدف بزرگ ، از زیارت و نقصان و از دست برد بیگانگان نیز باید به وسیله عترت او تحقق یابد. ب - بنی امیه این خاندان همیشه رقیب و مخالف سرسخت پیامبر (صل الله علیه و آله) بود و تا فتح مکه و یأس کامل مشرکین ، در حال جنگ با اسلام و قرآن بوده و در جنگ بدر، احد و احزاب ، نه تنها پرچم کفر به دوش ابوسفیان و معاویه قرار داشت ، بلکه در بعضی از این جنگها، (هند) همسر ابوسفیان نیز به عنوان تقویت روحی و حمایت معنوی از سپاهیان شرک ، به همراه آنان در میدان جنگ حضور می یافت . ولی پس از پیروزی اسلام در (جزیره العرب) که برای آنان تظاهر به شرک و جنگ علنی وجود نداشت ، این کفر به نفاق مبدل گردید و ظاهراً اسلام را پذیرفتند، اما در باطن امر و در عمل ، همان دشمنی و کینه گذشته با اسلام و قرآن را تعقیب نمودند و آنگاه که معاویه به قدرت رسید، در کنار این نفاق ، ظلم و ستم بر مسلمانان واقعی را به حد اعلی رسانیده و پیروان امیر مؤمنان (علیه السلام) را به زنجیر کشید و اینک نوبت به فرزند او یزید فاسق رسیده است . آری ، حسین بن علی (علیه السلام) در لابلای پیامها و گفتارهایش ، هم از اهل بیت سخن گفته و هم خودش را معرفی نموده است و هم فساد بنی امیه و دشمنی آنان با اسلام و همچنین ظلم معاویه و فساد و انحراف یزید را برملا ساخته است . اینک پیامهای آن حضرت را به ترتیبی که اشاره نمودیم به صورت چند بخش مستقل می آوریم :

۱ - معرفی اهل بیت (ع)

۱/۱ - انا اهل بیت النبوة و معدن الرسالة و مختلف الملائكة و مهبط الرحمة بنا فتح الله و بنا ختم . (۳) ((امیر!)) ما یمم خاندان نبوت و معدن رسالت و محل رفت و آمد فرشتگان و محل نزول رحمت الهی . خداوند، دین و آیین خود (اسلام) را از خاندان ما شروع کرده ، و آن را با خاندان ما ختم خواهد نمود). حسین بن علی (علیه السلام) این جملات را در پاسخ (ولید بن عقبه) استاندار مدینه ایراد فرمود، آنگاه که او جریان مرگ معاویه را مطرح کرده و پیشنهاد نمود که آن حضرت طبق دستور (یزید بن معاویه) با وی بیعت نماید. ۲/۱ - و نحن اهل بیت محمد (صل الله علیه و آله) اولی بولایه هذا الاءمر من هؤلاء المدعین ما لیس لهم و السائرین بالجور و العدوان (۴) (تنها ما خاندان محمد به حکومت و رهبری جامعه ، شایسته و سزاواریم نه اینان (بنی امیه) که به ناحق مدعی این مقام هستند و همیشه راه ظلم و فساد و راه دشمنی (با دین خدا) را در پیش گرفته اند). این جملات بخشی از خطبه حسین بن

علی (علیه السلام) است که در منزل (شراف) پس از نماز عصر به حاضرین از اصحاب خویش و سپاهیان (حربن یزید ریاحی) ایراد فرمود. ۳/۱ - اللهم انی احمدک علی ان اکرمتنا بالنبوة و علمتنا القرآن و فقهتنا فی الدین و جعلت لنا اسماعا و ابصارا و افئدة و لم تجعلنا من المشرکین (۵). (خدایا! سپاسگزار تو هستیم که بر خاندان ما نبوت را کرامت بخشیدی و قرآن را بر ما آموختی و ما را با آیینت آشنا نمودی و بر ما گوش (حق شنو) و چشم (حق بین) و قلب روشن عطا فرمودی. و سپاسگزار تو می باشم که ما را از گروه مشرک قرار ندادی). این جملات هم بخشی از خطبه آن حضرت است که در (شب عاشورا) برای اهل بیت باوفا و یاران با صفایش ایراد فرموده است. ۴/۱ - اللهم انا اهل بیت نبیک و ذریته و قرابته فاقصم من ظلمنا و غضبناک حقنا انک سمیع قریب. (۶) (خدایا! ما خاندان پیامبر تو و فرزندان و قوم و عشیره او هستیم، کسانی را که بر ما ستم نمودند و حق ما را غضب کردند، ذلیل کن، تو که بر دعای بندگانت شنوا و بر آنان از همه نزدیکتر هستی). امام، این جمله را که مشتمل بر دعا و نفرین است، در روز عاشورا آنگاه ایراد فرمود که در طی سخنرانی مفصل، مردم کوفه را نصیحت و موعظه نمود، ولی مواعظ و نصایح فرزند پیامبر (صل الله علیه و آله) در دل‌های سخت تر از سنگ آن مردم مؤثر واقع نگردید؛ زیرا آنان از شنیدن کلام امامی که به حق سخن می گوید ابا و امتناع داشتند و خود را آماده جنگ و رسیدن به زخارف دنیا کرده بودند. ۵/۱ - وکنا اهله و اولیاءه و اوصیاءه و ورثه و احق الناس بمقامه فی الناس ... و نحن نعلم انا احق بذلک الحق المستحق علینا ممن تولاه (۷) (و ما خاندان پیامبر و اولیا و اوصیای او و وارثان بحق و شایسته ترین افراد نسبت به مقام او، در میان امت هستیم ... و ما می دانیم که شایسته این حق (حکومت) بودیم نه کسانی که آن را به ناحق به دست گرفتند). این دو جمله فرازهایی از نامه حسین بن علی (علیه السلام) است که از مکه به سران مردم بصره نگاشته اند، ما متن مشروح این نامه را در کتاب (سخنان حسین بن علی (علیه السلام)) نقل نموده ایم.

۲ - معرفی حسین بن علی (ع)

۱/۲ - السلام علیک یا رسول الله انا الحسین بن فاطمة فرخک و ابن فرختک و سبطک الذی خلقتنی فی امتک (۸) (سلام بر تو یا رسول الله! من حسین، فرزند فاطمه و پرورش یافته آغوش تو و آغوش دخترت هستم که برای هدایت جامعه، جانشین خود قرار داده ای). این جمله از فرازهای اولین زیارتی است که حسین بن علی (علیه السلام) پس از آنکه تصمیم گرفت از مدینه به سوی مکه حرکت کند، قبر جدش رسول خدا را زیارت و در موضوع مهمی که به عنوان وظیفه مبارزه با یزید بر او متوجه گردیده است، از آن حضرت استمداد کند. ۲/۲ - اللهم هذا قبر نبیک محمد (صل الله علیه و آله) و انا ابن بنت نبیک و قد حضرنی من الامر ما قد علمت (۹). (خدایا! این قبر پیامبر تو محمد است و من فرزند دختر پیامبر تو هستم اینکه برای من امری رخ داده است که خودت از آن آگاهی). و این فراز از زیارت دوم آن حضرت، در آستانه حرکت از مدینه می باشد. ۳/۲ - فانا الحسین بن علی و ابن فاطمة بنت رسول الله ... (۱۰) ((مردم!) من حسین فرزند علی و فرزند فاطمه، دختر پیامبر خدا هستم). این معرفی، جزء فرازهایی از سخنرانی آن حضرت در منزل (بیضه) (۱۱) است که متن مشروح آن در کتاب (سخنان حسین بن علی) آورده ایم. ۴/۲ - ایها الناس! انسونی من انا، ثم ارجعوا الی انفسکم و عاتبوها، وانظروا اهل یحل قتلی و انتهاک حرمتی، الست ابن بنت نبیکم و ابن وصیه و ابن عمه و اول المؤمنین بالله و المصدق لرسوله بما جاء من عند ربه، اولیس حمزة سید الشهداء عم ابی؟ اولیس جعفر الطیار عمی، اولم یبلغکم قول رسول الله لی و لاخی: هذان سید شباب اهل الجنة...؟ (۱۲) (ای مردم! نسب مرا بگوئید که من چه کسی هستم، پس به خود آید و خویشتن را ملامت کنید و ببینید آیا کشتن من و درهم شکستن حرمت حریم من برای شما روا و جایز است؟ و آیا من فرزند دختر پیامبر شما نیستم؟ و آیا من فرزند وصی و پسر عم پیامبر شما و فرزند اولین کسی که ایمان آورد، نیستم؟ و آیا من فرزند اولین کسی که رسالت پیامبر را تصدیق نمود، نیستم؟ آیا حمزه سید الشهداء عموی پدر من نیست؟ آیا جعفر طیار عموی من نیست؟ آیا گفتار رسول خدا را شنیده اید که درباره من و برادرم فرمود: این دو، سرور جوانان بهشتند...). ۵/۲ - افتشکون انی

این بنت نبیکم ، فوالله ما بین المشرق و المغرب ابن بنت نبی غیری فیکم ولا- فی غیر کم (۱۳) (ای مردم ! آیا در این واقعیت شک دارید که من فرزند دختر پیامبر شما هستم ؟ به خدا سوگند! نه در میان مشرق و مغرب و نه در میان شما و غیر شما، فرزند پیامبری بجز من وجود ندارد). این دو فراز، از جمله فرازهای اولین سخنرانی مشروح حسین بن علی (علیه السلام) است که در روز عاشورا ایراد فرموده است . ۶/۲ - فلعمری ما الامام الا العامل بالکتاب و الآخذ بالقسط والداين بالحق والحابس نفسه على ذات الله (۱۴) (به جانم سوگند! امام به حق و پیشوای راستین کسی است که به کتاب خدا عمل کند و راه عدل را پیشه خود سازد و ملازم حق بوده و وجود خویش را وقف و فدای فرمان خدا کند). این جمله را حسین بن علی (علیه السلام) در ضمن نامه ای که در پاسخ نامه ها درخواستهای مکرر مردم کوفه نگاشت و به وسیله مسلم بن عقیل ارسال داشت ، مرقوم فرموده است و در ضمن ، خودش را با این اوصاف معرفی نموده است . ۷/۲ - امام دعا الی هدی فاءجابوا الیه ، و امام دعا الی ضلاله فاءجابوا الیها، هؤلاء فی الجنة و هؤلاء فی النار (۱۵) (امام ، رهبری هست که مردم را به راه درست و به سوی سعادت و خوشبختی می خواند و گروهی بدو پاسخ مثبت می دهند و از او پیروی می کنند و پیشوا و رهبر دیگری هم هست که به سوی ضلالت و بدبختی می خواند، گروهی هم از وی پیروی می کنند، آنان در بهشتند و اینان در دوزخ). امام (علیه السلام) این جمله را در منزل (ثعلبیه) در پاسخ شخصی فرمود که تفسیر این آیه شریفه را سؤال نمود: (یوم ندعوا کل اناس بامامهم ...) (۱۶) توضیح : باید توجه داشت گرچه پاسخ در این دو فراز اخیر، کلی است و در آنها شرایط رهبر واقعی که عمل کردن به دستورهای قرآن و اجرای قسط و عدالت در جامعه و فدا شدن در راه خدا مطرح گردیده و همچنین از دو نوع پیشوا؛ پیشوای هدایت و پیشوای ضلالت ، سخن رفته است ولی در شرایط آن روز، مصداق این امام و رهبر با چنین شرایط و کسی که در مقابله پیشوایان ضلالت ، رهبری صحیح جامعه را به عهده بگیرد بجز آن حضرت نبوده است و این دو فراز، در واقع معرفی حسین بن علی (علیه السلام) است با بیان کلی .

۳ - معرفی بنی امیه

به طوری که در صفحات گذشته اشاره نمودیم ، عدالت و دشمنی (بنی امیه) با خاندان پیامبر صل علیه و آله و سلم عمیق و ریشه دار بوده و منحصر به دوران پیامبر و صدر اسلام نبود، بلکه آنگاه که این خانواده به حکومت دست یافت و معاویه به قدرت رسید، این دشمنی را به صورت شدیدتر و با محاسبه دقیق تر اجرا نمود؛ زیرا اینک نه رسول خدا صل علیه و آله و سلم در حیات است و نه مانند گذشته جنگ و مبارزه با ظواهر اسلام صحیح است و لذا باید این عداوت را به اهل بیت پیامبر و حامیان واقعی اسلام متوجه و در جانشینان به حق رسول الله متمرکز سازند و این در شرایطی است که اکثر مردم از حقیقت امر، بی اطلاع و توده جامعه به ظواهر امر، دلبسته اند و از درک حقایق غافلند، در اینجا است که حسین بن علی علیه السلام با بیان عمق دشمنی بنی امیه و تکرار آن در مناسبتهای مختلف ، خواسته است گوشه ای از این واقعیت را ابراز کند و پرده از افکار پلید و عقاید خطر ناک و تحریف در دین که به وسیله امویان به وجود آمده است ، کنار بزند و آتش کینه و عداوت آنان در نسبت به اهل بیت که شعله آن با هیچ عاملی بجز ریختن خون فرزندان پیامبر، فرو نخواهد نشست و در اجرای دشمنی خود با اهل بیت به کمتر از قتل حسین علیه السلام و یارانش و اسارت فرزندانش راضی نخواهد گردید، بر ملا سازد. ولی مهم این است که بدانیم چون این عداوت ، ریشه فکری - اعتقادی دارد، لذا منحصر به دوران پیامبر صل علیه و آله و سلم و ائمه نیست بلکه در هر زمان و عصری ، بنی امیه هایی وجود دارند که با اسلام و مسلمین در جنگ و ستیز هستند و به عقیده خود تا اسلام را سرکوب و تا مسلمانان را از صحنه خارج نکنند و آنان را به زنجیر ذلت نکشند، خواب راحت به چشمشان نخواهد رفت . بنی امیه پیروان شیطان ۱ / ۳ - ان هولاء قد لزموا طاعة الشيطان ، و ترکوا طاعة الرحمن ، و اظهروا الفساد، و عطلوا الحدود، و استاثروا بالفیء و اهلوا حرام الله و حرموا حلاله ... (۱۷) (و اینان (بنی امیه) اطاعت خدا را ترک و اطاعت شیطان را بر خود فرض نموده اند. فساد را ترویج و حدود و قوانین الهی را تعطیل

کرده اند. بیت المال را بر خود اختصاص داده اند. حرام خدا را حلال و حلال او حرام کرده اند). این جملات، در معرض بنی امیه فرازهایی از سخنرانی حسین بن علی علیه السلام است که در (منزل بیضه) خطاب به یاران خود و سپاهیان (حر بن یزید ریاحی) ایراد فرمود. بنی امیه دشمنان مسلمانان و اهل بیت (ع) ۲/۳ - و حششتم علینا نار الفتن التي جناها عدوكم و عوننا، فاصبحتم الباء علی اولیائکم، و یدا علیهم لاعدائکم (۱۸) (و شما (مردم کوفه) آتش فتنه ای را که (بنی امیه) دشمن شما و دشمن ما برافروخته بود، بر علیه ما شعله ور ساختید و به حمایت از دشمنان بر علیه پیشوایان فتنه بر پا نمودید). این جمله، از فرازهای دومین سخنرانی حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا است. ۳/۳ - یا ابا هرم! ان امیه شتموا عرضی فصبرت، و اخذوا مالی فصبرت، و طلبوا دمی فهربت، و ایم الله لیقتوا نی فیلبسهم الله ذلاً شاملاً و سیفا قاطعاً (۱۹) (ای ابا هرم! بنی امیه با فحاشی و ناسزاگویی، احترام مرا در هم شکستند، صبر و سکوت اختیار نمودم، ثروتم را از دست گرفتند، باز شکیبایی کردم و چون خواستند خونم را بریزند، شهر و دیار خویش را ترک نمودم. و به خدا سوگند! همان بنی امیه مرا خواهند کشت و خداوند آنها را به ذلتی فراگیر و شمشیری بران مبتلا خواهد نمود). این جمله را امام علیه السلام در (منزل رهیمه) در پاسخ به نام (ابوهرم) فرمود، آنگاه که سؤال کرد یابن رسول الله! چه عاملی شما را واداشت که از حرم جدتان خارج شوید؟ ۳/۴ - یا ابن العم!... و الله لا یدعونی حتی یستخرجوا هذه العلقه من جوفی (۲۰) (پسر عم! به خدا سوگند! بنی امیه دست از من بر نمی دارد مگر اینکه خون مرا بریزند). امام این جمله را در ضمن پاسخ به (عبدالله بن عباس) که مخالف سفر آن حضرت به عراق بود، ایراد فرمود. ۵/۳ - کانی باوصالی تقطعها عسلان الفوات بین النواویس و کربلا فیملان منی اکراشا جوفاً و اجریه سغباً (۲۱) (گویا می بینم که درندگان بیابانها (پیروان بنی امیه) در سرزمینی در میان نواویس و کربلا، اعضای بدن مرا قطعه قطعه و شکمهای گرسنه خود را سیرو انبانهای خود را پر می کنند). امام علیه السلام این جمله را در ضمن خطبه ای در شب هشتم ذیحجه سال شصت در مکه ایراد فرمود و صبح همان روز به سوی عراق حرکت نمود. ۶/۳ - و ایم الله! لو كنت فی ثقب جحر هامه من هذه الهوام لا- ستخر جونی حتی یقضوا فی حاجتهم... (۲۲) (بخدا سوگند! اگر در آشیانه پرنده ای هم باشم، (بنی امیه) مرا بیرون خواهند کشید تا با کشتن من به خواسته خود نایل گردند). حسین بن علی علیه السلام این جمله را در پاسخ (عبدالله بن زبیر) در مکه فرمود که او باطن به خارج شدن آن حضرت از مکه راضی و خوشحال بود، ولی در ظاهر امر، پیشنهاد اقامت در مکه و گاهی وعده کمک و مساعدت هم می داد!! ۳/۷ - ان هواء اخفونی و هذه کتب اهل الکوفه و هم قاتلی (۲۳) (از طرفی اینان (بنی امیه) مرا تهدید و تخویف نمودند و از طرف دیگر، اهل کوفه این همه دعوتنامه برای من فرستادند و همین مردم کوفه هستند که (به دستور بنی امیه) مرا به قتل خواهند رسانید). این جمله، بخشی از پاسخ حسین بن علی علیه السلام است به سؤال شخصی که در مسیر عراق با آن حضرت ملاقات کرده و سؤال نمود یابن رسول الله! پدر و مادر فدای تو باد! چه انگیزه ای شما را از شهر و دیار خود به این بیابان بی آب و علف کشانده است؟ ۳/۸ - یا عبدالله!... و الله لا یدعونی حتی یستخرجوا هذه العلقه من جوفی. (۲۴) (ای بنده خدا! بنی امیه دست از من بر نمی دارند تا اینکه خون مرا بریزند). این جمله را نیز آن حضرت در منزل (بطن عقبه) در نزدیکی کربلا در پاسخ شخصی به نام (عمرو بن لوزان) فرمود؛ زیرا وی که در این منزل به قافله آن حضرت ملحق شده بود سؤال کرد ابن رسول الله مقصد شما کجاست در پاسخ وی جمله بالا را ایراد فرمود. ۳/۹ - ... و تفرقوا فی سوادکم و مدائنکم، فان القوم انما یطلبوننی، و لو اصابونی لذهلوا عن طلب غیری. (۲۵) (... و هر یک از شما به شهر و دیار خویش متفرق شوید، زیرا اینان تنها در تعقیب من هستند و اگر بر من دست یابند، کاری با دیگران ندارند). امام علیه السلام این جمله را در شب عاشورا و در ضمن سخنرانی خود، خطاب به یاران خویش ایراد فرمود.

۴ - معرفی معاویه

۱ / ۴ - اما بعد، فان هذا الطاعة قد فعل بنا و بشیعتنا ما قد رایتهم و علمتم و شهدتم. (شما حاضرین از شخصیت‌های اسلامی) از

جنایاتی که معاویه این جبار طاغیه نسبت به ما شیعیان ما روا داشته، آگاهید و شاهد ستمگریهای او هستید). توضیح: این فراز و سه فراز آینده از فرمایشات حسین بن علی علیه السلام در معرفی معاویه و حکومت جابرانه و ظالمانه او و ترسیم اجمالی از وضع شیعیان اهل بیت و مظلومیت آنان در دوران حکومت معاویه، بخشهای مختلف از خطبه حسین بن علی علیه السلام در سرزمین منی است. ۴/۲ - فیا عجباً! و مالی لا اوجب و الارض من غاش غشوم و متصدق ظلوم و عامل علی المومنین بهم غیر رحیم (شگفتا! و چرا شگفت زده نباشیم در حالی که جامعه در تصرف مرد دغلباز و ستمکاری (چون معاویه) است که مامورین مالیاتیش ستم می ورزند و استانداران و فرماندارانش بر مومنان بی رحم و خشن هستند). ۴/۳ - فمن بین مستعبد مقهور و بین مستضعف علی معیشته مغلوب، یتقلبون فی الملک بارئهم، و یتشعرون الخزی باهوائهم، اقتداء بالا- شرار و جزاء علی الجبار (گروهی از مومنان) در حکومت او) مانند بردگانی هستند سرکوفته و گروه دیگر، بیچارگانی که سرگرم تاءمین آب و نانسان در حالی که حاکمان دست نشانده او، در منجلاب فساد حکومت و سلطه گری خویش غوطه ورنند و با هوسبازیهای خویش، رسوایی به بار می آورند، زیرا از چنان اشراری پیروی نموده و در برابر خدا گستاخی می کنند). ۴/۴ - فالارض لهم شاعرة، و ایدیهم فیها مبسوطه، و الناس لهم خول، لا یدفعون ید لامس، فمن بین جبار عنید و ذی سطوة علی الضعفة شدید مطاع لا یعرف المبدء المعید (۲۶) (زمین در زیر پایشان است و دستشان به هر جنایتی باز است. مردم برده آنان هستند و قدرت دفاع از خود را ندارند. در یک بخش از کشور اسلامی، حاکمی است دیکتاتور و کینه ورز و خود خواه و حاکمی است که بیچارگان را می کوبد و بر آنان قلدری و سخت گیری می کند و در نقطه دیگر، فرمانروایی است که نه خدا را می شناسد و نه روز جزا را).

۵ - معرفی یزید

۵/۱ - فاسترجع الحسین و قال علی الاسلام السلام اذا بلیت الامة براع مثل یزید، و لقد سمعت جدی رسول الله (ص) یقول: الخلافة محرمة علی آل سفیان، فاذا رایتم معاویه علی منبری فابقروا بطنه، و قد راه اهل المدینة علی المنبر فلم یبقروا فابتلاهم الله بیزید الفاسق. (۲۷) (امام حسین (ع) فرمود: ما از خدا هستیم و به سوی او بر می گردیم، اینک باید فاتحه اسلام را خواند؛ زیرا امت به یک فرمانروایی فاسد مانند یزید مبتلا شده اند، آری، من از جدم رسول خدا صل الله علیه و آله وسلم شنیدم که می فرمود: خلافت بر آل ابی سفیان است و اگر روزی معاویه را بر منبر من دیدید پس او را بکشید و چون مردم او را در عرشه منبر رسول خدا دیدند و به قتلش نرسانیدند، خداوند آنان را به بدتر از وی، یعنی یزید فاسق مبتلا گردانید). این جمله، پاسخ امام علیه السلام است به (مروان بن حکم) که در مدینه و قبل حرکت آن حضرت به سوی مکه، پیشنهاد سازش با حکومت اموی و بیعت با یزید را می نمود. ۵/۲ - و یزید رجل فاسق شارب الخمر، و قاتل النفس المحرمة، معلن بالفسق، و مثلی لا یباع مثله. (۲۸) (و یزید شخصی است فاسق شرابخوار و آدمکش، متظاهر به فسق و فردی مانند من، با چنین کسی بیعت نخواهد کرد). این جمله را هم، امام در پاسخ (ولید بن عتیقه) فرماندار مدینه فرمود آنگاه که پیشنهاد بیعت با یزید را به آن حضرت ارائه نمود.

۶ - نکوهش مردم کوفه در پیام امام حسین (ع)

حسین بن علی علیه السلام در چند فراز از سخنانش، مردم کوفه را مورد ملامت و نکوهش قرار داده، حالت تزلزل و نوسان روحی، پیمان شکنی و عدم ثبات فکری - عقیدتی آنان را که یکی از عوامل مهم آن، تغذیه از حرام و استفاده از هدایای غیر مشروع حکام و فرمانداران معاویه بود، مطرح نموده است، آنگاه به ثمره تلخ و نتیجه خطر ناک این وضع نابسامان عقیدتی آنان اشاره کرده است و آن حمایت بی دریغشان آنان از بنی امیه دشمنان سرسخت اسلام و قرآن و عداوت و دشمنی با امام و رهبرشان و با فرزند پیامبرشان می باشد که با علم و آگاهی و شناختی که از او دارند، به جنگ با وی آماده شده و جنایاتی که در تاریخ بشریت

بی سابقه است، مرتکب گردانیده اند. این درسی است برای همه مسلمانان در طول تاریخ که ممکن است افرادی به همان علل و عواملی که موجب انحراف مردم کوفه گردید، منحرف گردند و در عین ادعای اسلام و پیروی از قرآن، عملاً در اختیار دشمنان اسلام و حرکتشان در مسیر تحقق اهداف و آرمان آنان باشد و حتی گاهی سکوتشان موجب تقویت جبهه دشمن و تأیید و تثبیت حکومت ناهلادن و بنی امیه های دوران گردد. ۱ / ۶ - و قد اتنتی کتبتکم و قدمت علی رسلکم بیعتکم، انکم لا تسلّمونی و لا تخذلونی، فان اتممت علی بیعتکم تصیبوا رشدکم ... و ان لم تفعلوا و نقضتم عهدکم و خلعتم بیعتی من اعناقکم فلعمری ما هی لکم بنکر، لقد فعلتموها بابی و اخی و ابن عمی مسلم، فالمرور من اغتربکم، فحظکم اخطاتم، و نصیبکم ضیعتم، و من نکث فانما ینکث علی نفسه ... (و به سیله نامه ها و پیام پیکهایی که به من فرستادید، با من بیعت نمودید و پیمان بستید که در مقابل دشمن، مرا تنها نخواهید گذاشت و دست از یاریم نخواهید کشید، اینک اگر بر این پیمان وفادار و باقی بودید، به سعادت و ارزش انسانی خود دست یافته اید... و اگر با من پیمان شکنی کنید و بر بیعت خود باقی نمانید، به خدا سوگند! این عمل شما بی سابقه نیست که با پدرم و برادرم و پسر عمویم مسلم هم این چنین رفتار نمودید، پس کسی گول خورده است که به حرف شما اعتماد کند شما مردمانی هستید که در به دست آوردن نصیب اسلامی خود، راه خطا پیموده و سهم خود را به رایگان از دست داده اید و هر کس پیمان شکنی کند، خود متضرر خواهد گردید...). این جملات، بخشی از سخنرانی حسین بن علی علیه السلام است که در (منزل بیضه) به سپاهیان (حر بن یزید ریاحی) ایراد فرمود. ۲ / ۶ - الناس عیب الدنیا، و الدین لعق الستهم، یحوظونه ما درت معاشهم، فاذا محصورا بالبلاء قل الدیانون. (۲۹) (این مردم (مردم کوفه) برده و اسیر دنیا هستند و دین لقلقه زبانشان، پیروی نمودن آنان از دین تا آنجاست که زندگیشان در رفاه باشد و آنگاه که در بوته امتحان قرار بگیرند، دینداران، کم خواهند بود). این فراز، آخرین جمله در خطبه حسین بن علی بن علی علیه السلام است که پس از ورود به کربلا در میان اهل بیت و یاران خویش ایراد فرمود. توضیح اینکه: منظور از (الناس) باقرینه صدر و ذیل خطبه و شرایط موجود، مردم کوفه می باشد و (الف و لام) نه برای (جنس) بلکه برای (عهد خارجی) است. ۳ / ۶ - و اراکم قد اجتمعتم علی امر قد اسخطتم الله فیه علیکم، و اعرض بوجهه الکریم عنکم، و احل بکم نقمته، فنعلم الرب ربنا، و بش العیید انتم، اقرتم بالطاعة و امنتتم بالرسول محمد صل الله علیه و آله وسلم ثم انکم زحفتم الی ذریته و عترته تریدون قتلهم، لقد استحوذ علیکم الشیطان فانساکم ذکر الله العظیم فتبا لکم و لما تریدون ... (۳۰) (می بینم که شما (مردم کوفه) برای امری اجتماع کرده اید که خشم خدا را بر علیه خود برانگیخته اید و موجب اعراض خدا از شما گردیده و غضبش را بر شما فرو فرستاده است. چه نیکوست خدای ما و چه بندگانی هستید شماها که به فرمان خدا گردن نهاده اید و به پیامبرش ایمان آوردید و سپس گردیده و خدای بزرگ را از یاد شما برده است، ننگ بر شما بر آنچه اراده کرده اید). این فراز، بخشی از اولین سخنرانی حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا است که خطاب به سپاهیان عمر سعد، ایراد فرموده است. ۴ / ۶ - و انما ادعوکم الی سبیل الرشاد، فمن اطاعنی کان من المرشدين و من عصانی کان من المهلکین، و کلکم عاص لامری غیر مستمع لقولی، قد انزلت عطیاتکم من الحرام و ملئت بطونکم من الحرام فطبع الله علی قلوبکم، و یلکم الا- تنصتون؟! (الا تسمعون؟! (۳۱) (... من شما (مردم کوفه) را به رشد و سعادت فرا می خوانم، هر کس را من پیروی کند، از رشد یافتگان است و هر کس مخالفت ورزد، از هلاک شدگان است. اینک همه شما سرکشی و عصیان و با دستور من مخالفت می کنید که گفتار مرا نمی شنوید، آری در اثر هدایای حرام که به دست شما رسیده و در اثر غذاهای حرام که شکمهای شما از آنها انباشته شده، خداوند این چنین بر دلهای شما مهر زده است و ای بر شما! چرا ساکت نمی شوید؟! چرا به سخنانم گوش فرا نمی دهید؟! و این فراز و دو فراز آینده، از دومین سخنرانی حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا است ما مشروح این دو سخنرانی را با ذکر منابع، در (سخنان حسین بن علی علیه السلام) نقل نموده ایم. ۵ / ۶ - فقیحا لکم فانما انتم من طواغیت الامه و شذاذ الاحزاب و نبذة الکتاب و نفثه الشیطان و عصبه الاثام و محرفی الکتاب و مطفئی السنن و قتل اولاد الانبیاء و مبری عتره الاوصیاء و ملحقی العهار

بالنسب و موذی المومنین و صراخ ائمه‌المستهزئین الذین جعلوا القرآن عضین . (۳۲) (رویتان سیاه باد! شما از سرکشان امت و از بازماندگان احزاب مشرک هستید که قرآن را به دور انداخته اید و از دماغ شیطان افتاده اید. شما از گروه جنایتکاران و تحریف کنندگان کتاب و خاموش کنندگان سنن هستید که فرزندان پیامبر را می کشید و نسل اوصیا را ریشه کن می کنید. شما پیروان کسانی هستید که نازادگان را به نسب ملحق کردند و اذیت کنندگان مومنان و فریاد رس پیشوایان استهزا کنندگان می باشید که قرآن را بخشهایی نامفهوم و بی محتوا تصور می کنند). ۶ / ۶ - اجل و الله! الخذل فیکم معروف ، و شجت علیه عروقکم ، و توراثة اصولکم و فروعکم ، و نبتت علیه قلوبکم ، و غشیت به صدورکم فکنتم اخبث ثمره شجی للناس و اکلہ للغاصب ... (۳۳) (آری ، به خدا سوگند! مکر و فریب ، از صفات بارز شماست که رگ و ریشه شما بر آن استوار و تنه و شاخه شما آن را به ارث برده و دلهایتان با این عادت نکوهیده ، رشد نموده و سینه هایتان با آن مملو گردید، است به آن میوه نامبارک شبیه هستید که در گلوی باغبان رنج دیده اش ، گیر کند، و در کام سارق ستمگر شیرین و گوارا باشد).

۷ - پیام مقاومت

یکی از مبانی اعتقادی شیعه - در اصل همانند نبوت - برتری امام در همه اوصاف حسنه و فضایل اخلاقی انسانی است . و امام افضل افراد امت و ارجح از همه آحاد مردم باشد؛ زیرا مقدم داشتن (مفضول) و کسانی که از لحاظ فضایل در سطح پایین قرار دارند بر (فاضل) و افراد برجسته و لایق ، عقلا نادرست و بر خلاف نظام اتم آفرینش و قانون تشریح الهی است . و این حقیقت را می توان از این آیه شریفه به وضوح دریافت که : افمن یهدی الی الحق احق ان یتبع امن لا- یهدی الا- ان یهدی فما لکم کیف تحکمون . (۳۴) (آیا کسی که هدایت به سوی حق می کند برای پیروی شایسته تر است یا آن کس که خود هدایت نمی شود مگر هدایتش کنند؟ شما را چه می شود، چگونه داوری می کنید؟! .) اصلا واژه (امام) که از قرآن کریم گرفته شده است ، به معنای (رهبر، پیشوا، الگو و سرمشق) است . الگو و سرمشق در چه ؟ در همه فضایل معنوی و اخلاقی ، در علم و دانش ، در تواضع و فروتنی ، در کرامت و عزت نفس ، در عبادت و شجاعت ، در کرم و سخاوت ... و بالا-خره در صبر و شکیبایی به هنگام مقابله با دشمن و در استقامت و پایداری در دفاع از اسلام و قرآن و این است مفهوم (امام) . حسین بن علی علیه السلام یکی از امامان و پیشوایان معصوم و یکی از این الگوهاست که چون در صحنه مبارزه با دشمن قرار می گیرد، پیام استقامت و پایداری او در همه انسانها موج و تحرک ایجاد می کند و آنجا که اسلام به فداکاری او نیازمند است ، شعار صبر و شکیباییش برای همه جهانیان الگو و سرمشق می گردد. این معنا و پیام استقامت و پایداری در کلمات حسین بن علی علیه السلام بیش از پیامهای دیگرش منعکس گردیده و تعداد این شعارها در گفتار آن حضرت که به صورت نظم و نثر به دست ما رسیده ، بیش از سایر پیامها و شعارهایش ظهور و تجلی دارد که در اینجا بیست مورد از آنها را ذکر می کنیم : ۱ / ۷ - و یزید رجل فاسق شارب الخمر قاتل النفس المحرمه ملعن بالفسق و مثلی لا یباع مثله . (۳۵) (و یزید شخصی است فاسق ، شرابخوار، آدمکش و آشکارا مرتکب فسق و فجور می شود و شخصی مانند من با فردی مثل او بیعت نخواهد کرد) . به طوری که در صفحات گذشته اشاره نمودیم ، امام علیه السلام این جمله را در پاسخ (ولید بن عتبه) فرماندار مدینه ایراد فرمود که پس از مرگ معاویه به آن حضرت پیشنهاد بیعت با یزید را مطرح نمود و این جمله در عین اینکه فساد یزید را بیان می کند، پایداری و استقامت حسین بن علی علیه السلام را نیز می رساند که در مقابل فساد، به مبارزه ادامه خواهد داد: و مثلی لا یباع مثله ۲ / ۷ - و انی لا اعطی الدنیة من نفسی ابدا (همانا من هیچ گاه زیر بار ذلت نخواهم رفت) . امام علیه السلام این جمله را در پاسخ برادرش (عمر) معروف به (اطرف) بیان نمود، آنگاه که او قبل از حرکت از مدینه ، حادثه کربلا و جریان شهادت امام را از زبان امام حسن نقل و در خواست نمود که امام از این سفر منصرف شود و با یزید سازش کند، آن حضرت در پاسخ وی ضمن اینکه آگاهی خود را بیش از آنچه (عمر اطرف) در جریان این حوادث بود، به اطلاع

وی رسانیده و جریان شهادت خود و امام مجتبی را به طوری که از رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم شنیده بود برای وی نقل کرد، این جمله را هم اضافه نمود که: (به خدا سوگند! به این همه فشارها ابتدا به زیر بار ذلت نخواهم رفت). ۷/۳ - یا اخی، لو لم یکن فی الدنیا ملجا و لا ماوی لما بایعت یزید بن معاویه. (۳۶) (برادر (محمد!) اگر در تمام دنیا (با این همه وسعت) هیچ پناهگاه و ملجاء ای نباشد، باز هم من دست بیعت به یزید بن معاویه نخواهم داد). امام علیه السلام این جمله را در پاسخ برادرش (محمد حنیفه) فرمود، آنگاه که وی به آن حضرت این چنین پیشنهاد نمود که به عقیده من شما در یک شهر معین اقامت نکنید و به همراه فرزندان در یک منطقه دور دست قرار بگیرید و از آنجا نمایندگانی را به سوی شهرها گسیل دارید، اگر مردم با شما بیعت نمودند، شکر خدای را به جای آورید و اگر با دیگران بیعت کردند، باز هم لطمه ای بر شما وارد نخواهد گردید. ۷/۴ - و انی لا اری الموت الا- سعادة، و الحیاء مع الظالمین الا- برما. (۳۷) (من در چنین محیط ذلت بار) مرگ را جز سعادت و خوشبختی و زندگی با این ستمگران را چیزی جز ننگ و نکبت نمی دانم). این جمله از فرازهای سخنرانی آن حضرت است که در روز دوم محرم، پس از ورود به کربلا- ایراد فرموده است. ۷/۵ - و الله لا اعطیهم یدی اعطاء الذلیل، و لا افر فرار العبید. (۳۸) (به خدا سوگند! نه دست ذلت در دست آنان می گذارم و نه مانند بردگان از صحنه جنگ و از برابرشان فرار می کنم). امام این جمله را در ضمن سخنرانی اول خود در روز عاشورا ایراد فرمود. ۷/۶ - الا و ان الدعی بن الدعی قد رکز بین اثنتین، بین السله و الذله، و هیهات منا الذله، یابی الله لنا ذلک ورسوله و المومنون، و حجور طابت و طهرت، و انوف حمیه، و نفوس ابیه، من ان نؤثر طاعة اللئام علی مصارع الکرام... (۳۹) (آگاه باشید که این فرومایه (ابن زیاد) و فرزند فرومایه، مرا در بین و دو راهی شمشیر (شهادت) و ذلت (زندگی) قرار داده است و هیهات! که ما به زیر بار ذلت برویم؛ زیرا خدا و رسولش و مومنان از اینکه ما پذیرای ذلت باشیم، ابا ندارد و دامنه‌های پاک مادران ما و مغزهای با غیرت و نفوس با شرافت پدران ما روا نمی دارد که اطاعت افراد لئیم و پست را بر قتلگاه مردان با فضیلت، مقدم بداریم). این جملات از فرازهای دومین حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا است. ۷/۷ - اما و الله لا اجیبهم الی شیء مما یریدون حتی القی الله و انا مخصب بدمی. (۴۰) (آگاه باشید! به خدا سوگند! من به هیچ یک از خواسته های دشمنان جواب مثبت نخواهم داد تا محاسنم به خونم خضاب گشته، و به دلقای خدا نایل گردم). این جمله، از فرازهایی از سخنان حسین بن علی علیه السلام است که در روز عاشورا پس از آنکه در میان دو لشکر، جنگ مغلوبه ای واقع گردید و گروهی از یاران آن حضرت به شهادت رسیدند، برای تشجیع و تسلی بقیه یارانش، ایراد فرموده است. ۷/۸ - عند الله احتسب نفسی و حماء اصحابی. (۴۱) (بذل جانم و کشته شدن اصحاب و یارانم که به فرمان خداست، به حساب اوست و از پیشگاه او در خواست اجر و پاداش می نمایم). امام علیه السلام این جمله را در کنار پیکر قطعه - قطعه شده (حیب بن مظاهر) سرباز کهنسالش ایراد فرمود. ۷/۹ - انی غدا اقتل و تقتلون کلکم معی و لا یبقی منکم واحدا. (۴۲) (من فردا کشته می شوم و همه شما حاضرین نیز کشته خواهید شد و کسی شما زنده نخواهد ماند... و حتی قاسم و عبدالله شیر خوار نیز کشته خواهند شد. طبق نقل نفس المهوم، امام علیه السلام این جمله را در شب عاشورا پس از سخنرانی که خطاب به اهل بیت و اصحاب خود ایراد فرمود، تذکر داد آنگاه که به آنان اجازه داد مرخص شوند و صحنه کربلا را ترک نمایند، ولی هر یک از آنان به نحوی و با بیانی استقامت و پایداری و حمایت خود را از امام علیه السلام اعلام نمودند. ۷/۱۰ - هون علی ما نزل بی انه بعین الله. (۴۳) (تحمل این مصیبت نیز بر من آسان است؛ زیرا خداوند او را می بیند). بنا به نقل (سید بن طاووس) حسین بن علی علیه السلام این جمله را هنگامی ایراد فرمود که طفل شیر خوارش در روی دستش هدف تیر قرار گرفت و آن حضرت خون گلوی او را گرفت و به سوی آسمان پاشید. و بالا-خره از پیامهای استقامت و شعارهای پایداری آن حضرت که به صورت نثر به دست ما رسیده است، یکی هم این جمله است که: ۷/۱۱ - (موت فی عز خیر من حیاة فی ذل). (مرگ با عزت بهتر از زندگی با ننگ و ذلت است). این جمله را مرحوم مجلسی در بحارالانوار (۴۴) در ضمن بعضی از فرمایشات آن حضرت از مناقب نقل نموده است. و اینک پیام و شعار

مقاومت و پایداری آن حضرت که به صورت شعر نقل گردیده است: ۷/۱۲ - سامضی و ما بالموت عار علی الفتی اذا ما نوى حقا و جاهد مسلما (من به سوی مرگ می روم که مرگ بر جوانمرد ننگ نیست، آنگاه که نیتش حق و جهادش برای اسلام باشد). ۱۳/۷ - وواسی الرجال الصالحین بنفسه وفارق مشورا و خالف مجرما (و با ایثار جاننش از مردان نیک حمایت کند و از دشمنی با خدا، و از جنایتکاران دوری گزیند). ۱۴/۷ - اقدم نفسی لا ارید بقاءها لتقلی خمیسا فی الهیاج عرمرما (من اینک جانم را تقدیم می کنم و دست از زندگی می شویم تا در جنگی سخت و با دشمنی بس بزرگ مواجه شوم). ۱۵/۷ - فان عشت لم اندم و ان مت لم الم کفی بک ذلا ان تعیش و ترغما (اگر با این عقیده زنده بمانم، پشیمانی ندارم و اگر بمیرم مورد ملامت نیستم، ولی برای تو همین بس که چنین ذلت بار و ننگینی را سپری کنی). امام علیه السلام این شعار و این ابیات چهارگانه را در منزل (اشراف) خطاب به (حربن یزید ریاحی) ایراد نمود، آنگاه که در میانشان بحث طولانی شد، زیرا امام (ع) می خواست به حرکت خود به سوی کوفه ادامه دهد و حر، تصمیم گرفته بود طبق ماموریتی که به وی محول شده بود، از حرکت آن حضرت جلوگیری نماید. تا آنجا که به آن حضرت عرض کرد اگر شما این سفر را ادامه دهید منجر به جنگ خواهد گردید و اگر جنگی پیش بیاید، شما حتما کشته خواهید شد. آن حضرت در پاسخ وی فرمود: (افبالموت تخوفنی و هل یعدو بکم الخطاب ان تقتلونی؟). (آیا مرا با مرگ می ترسانی، مگر بیش از کشتن من نیز کاری از شما ساخته است؟). آنگاه فرمود: در اینجا من همان اشعاری را می خوانم که آن برادر مسلمان از قبیله اوس هنگامی که می خواست برای نصرت و یاری پیامبر در جنگ شرکت کند، خواند، سپس اشعار یاد شده را ایراد فرمود. (۴۵) ۱۶/۷ - فان نهزم فهزامون قدما و ان نهزم فغیر مهزمینا. (ما اگر پیروز شدیم، پیروزی ما سابقه دار و قدیمی است (که پدرم و جدم بر کفار پیروز گشته اند). و اگر شکست بخوریم، باز هم ما شکست نخوردیم (زیرا ما طرفدار حقیق و حق پایدار است)). این یکی از چهار بیت شعری است که امام علیه السلام در ضمن دومین سخنرانی مشروح خود که در روز عاشورا برای اهل کوفه ایراد فرمود، به آنها متمثل گردید. (۴۶) ۱۷/۷ - و ان تکن الا بدان للموت انشات فقتل امرء بالسیف فی الله افضل. (۴۷) (و اگر این بدنها برای مرگ آفریده شده است، پس کشته شدن مرد با شمشیر در راه خدا چه بهتر!). این بیت هم یکی از چهار بیت شعری است که امام علیه السلام در (منزل شقوق) در پاسخ مسافری که از کوفه می آمد، ایراد فرمود؛ زیرا وی از وضع آینده این سفر و از حوادث ناگواری که حسین بن علی علیه السلام ممکن است با آنها مواجه شود، اظهار نگرانی نمود. ۱۸/۷ - الموت اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار. (۴۸) (مرگ بهتر از پذیرفتن ننگ است و ننگ بهتر از قبول آتش می باشد). ۱۹/۷ - انا الحسین بن علی الیت ان لا انثنی. (من حسین بن علی هستم، سوگند یاد کرده ام که (در مقابل دشمن) سرفروود نیآورم). ۲۰/۷ - احمی عیالات ابی امضی علی دین النبی. (۴۹) (من اینک از اهل و عیال و پدرم دفاع می کنم و در راه دین پیامبر کشته می شوم). این اشعار را امام علیه السلام روز عاشورا در حالی خواند که به دشمن حمله نموده و مبارزه می طلبید.

۸ - دعوت به صبر و پایداری

انی جزیتهم الیوم بما صبروا انهم هم الفائزون. (۵۰) (من امروز آنان را به خاطر صبر و استقامتشان پاداش می دهم، آنان پیروز و رستگارانند). در فصل گذشته ملاحظه فرمودید که یکی از خصوصیات اخلاقی و از برجسته ترین فضایی که در دوران امامت و به هنگام پذیرش مسوولیت در بی اعتنایی آن حضرت به قدرت ظاهری بنی امیه بود. اینک در این فصل، با بعد دیگری از این فضیلت آشنا می شویم، زیرا آن بزرگوار، گذشته از اینکه خودش دارای این روحیه مقاوم و استوار بود، خاندان و یارانش را نیز بر این اصل مهم دعوت و در آنان هم، چنین روحیه ای را تقویت می نمود. و با اینکه آنان در اثر ایمان قوی و اعتقاد راسخ از صبر و شکیبایی والایی برخوردار بودند، ولی باز هم آن حضرت با توجه به حساسیت شرایط و استثنایی بودن حادثه در مواردی بانوان و دختران خردسال و اصحاب و یارانش را به استقامت و پایداری و صبر و شکیبایی توصیه می نمود و با بیانات مختلف و ترسیم

پادشاهی معنوی و اخروی آنان را تقویت و بر دل‌هایشان نیرو و آرامش می‌بخشید و برای استقبال از شهادت و اسارت، آماده تر و دلگرم‌تر می‌ساخت و این جملات در تقویت روحی و ایجاد اعتماد و توکل در آنان آنچنان مؤثر بود که نه از مواجه شدن با نیزه و شمشیر، در خود ترس و واهمه راه دادند و نه از قطعه - قطعه شدن پیکرشان، احساس درد و رنج نمودند، سیلی و تازیانه دشمن نتوانست کودکان را مرعوب کند و شماتت و استهزایش در بانوان، موجب شکست روحی آنان نگردید. و اینک ده فقره از این پیامهای آرامبخش: ۱ / ۸ - یا اختاه، تعزی بعزاء الله، و اعلمی ان اهل الارض یموتون و اهل السماء لایبقون. (۵۱) (خواهرم! با استمداد از خداوند، صبر و شکیبایی در پیش بگیر و بدانکه همه مردم دنیا می‌میرند و کسی از اهل آسمان باقی نمی‌ماند). طبق آنچه در منابع معتبر از امام سجاد علیه السلام نقل شده است، حسین بن علی علیه السلام این جملات را در شب عاشورا خطاب به زینب کبرا علیه السلام فرمود، آنگاه که امام حسین بن علی علیه السلام در میان خیمه اش اشعاری در بی وفایی دنیا می‌خواند: (یا دهر اف لک من خلیل ...). زینب کبرا در کنار بستر امام سجاد نشسته بود، با شنیدن این اشعار از برادرش، با عجله وارد خیمه او گردید و چنین گفت: (برادرم! کاش می‌مردم و چنین روزی را نمی‌دیدم که این مصیبت، همه مصایب را زنده کرد) و امام علیه السلام با جملات یاد شده خواهرش را تسلی داد. آنگاه چنین فرمود: ۲ / ۸ - یا اختاه! یا ام کلثوم! یا فاطمه! یا رباب! انظرن اذا قتلت فلا تشققن علی جیبیا، و لا تخمشن وجها، و لا تقلن هجرا. (۵۲) (خواهرم ام کلثوم! دخترم) فاطمه! (همسرم) رباب! پس از مرگ من گریبان چاک نکنید، سیلی به صورت نزنید و سخنی که از شما شایسته نیست بر زبان نرانید). ۳ / ۸ - استعدوا للبلای، و اعلموا ان الله تعالی حامیکم و حافظکم، و سینجیکم من شر الاعداء، و یجعل عاقبه امرکم الی خیر، و یعذب عدوکم بانواع العذاب، و یعوضکم عن هذه البلیة بانواع النعم و الکرمة، فلا تشکوا و لا تقولوا بالستتکم ما ینقض من قدر کم. (۵۳) (برای سختیها آماده باشید و بدانید خداوند پشتیبان و حافظ شما است و در آینده نزدیک، شما را از دست دشمنان نجات خواهد داد و فرجام کار شما را نیکو قرار می‌دهد. و دشمن را به عذابهای گوناگون معذب و برای شما در مقابل این گرفتاری، نعمتها و عزتهای فراوان ارزانی خواهد داشت، پس شکوه نکنید و آنچه ارزش شما را کم می‌کند، بر زبان نیاورید). این جملات را امام علیه السلام در آخرین وداعش خطاب به خواهران خود و بانوان حرم ایراد فرمود. ۴ / ۸ - ان الله تعالی اذن فی قتلکم و قتلی فی هذا الیوم، فعلیکم بالصبر و القتال. (۵۴) (خداوند اجازه داده که من و شما در این روز کشته شویم؛ (حکم جهاد، شامل حال ما گردیده است) بر شما است که صبر و شکیبایی کنید و با دشمن بجنگید). ۵ / ۸ - صبرا بنی الکرام! فما الموت الاقنطرة تعبر بکم عن البؤس و الضراء الی الجنان الواسعة و النعیم الدائمة، فایکم یکره ان ینتقل من سجن الی قصر، و ما هو لا عدائکم الا کمن ینتقل من قصر الی سجن و عذاب. (۵۵) (ای بزرگ زادگان! صبر و شکیبایی کنید که مرگ جز پلی نیست که شما را از سختیها و رنجها عبور داده به بهشت پهناور و نعمتهای همیشگی می‌رساند و چه کسی از شما است که نخواهد از زندان به قصر انتقال یابد و همین مرگ برای دشمنان شما مانند آن است که آنان را از کاخی به زندان و شکنجه گاه، منتقل کند). ۶ / ۸ - ان ابی حدثنی عن رسول الله صل الله علیه و آله وسلم ان الدنیا سجن المومن و جنه الکافر و الموت جسر هولاء الی جناتهم و جسر هولاء الی جحهمیم ما کذبت و لا کذبت. (۵۶) (پدرم از رسول خدا نقل نمود اینکه دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است و مرگ پل آنان (مسلمانان) است برای بهشتشان و پل اینان (کافر) است برای دوزخشان، نه به من دروغ گفته اند و نه من دروغ می‌گویم). این سه فراز از خطبه حسین بن علی (علیه السلام) است که در روز عاشورا پس از اقامه نماز صبح، خطاب به یارانش ایراد نمود. ۷ / ۸ - قوموا ایها الکرام الی الموت الذی لا بد منه فان هذه السهام رسل القوم الیکم) (۵۷) (ای بزرگواران برخیزید به سوی مرگ که راه گریزی از آن نیست و این تیرها پیکهای مرگ است که از این مردم به سوی شما پرتاب می‌شود). حسین بن علی علیه السلام این جملات را در روز عاشورا آنگاه ایراد فرمود که مراجعت نمود و در این موقع، عمر سعد، به خیمه اش تیری به سوی خیمه گاه آن حضرت رها کرده و گفت: شما نزد امیر (ابن زیاد) شهادت بدهید من اولین کسی بودم که به سوی خیمه های حسین، تیراندازی نمودم. لشکریان او با دیدن این صحنه

تیرها را مانند قطرات باران به خیمه‌ها فرو ریختند که بنا به نقلی در اثر این تیراندازی عمومی، در میان خیمه‌ها کمتر کسی ماند که تیری بر بدن او اصابت نکرده باشد، امام در این موقع حساس فرمود: (ایها الکرام!...) ۸/۸ - یا کرام! هذه الجنة قد فتحت ابوابها و اتصلت انهارها و اینعت ثمارها، و هذا رسول الله (علیه السلام) و الشهداء الذین قتلوا فی سبیل الله یتوقعون قدومکم و یتباشرون بکم، فحاموا عن دین الله و دین نبیه و ذبوا عن حرم الرسول (صلی الله و علیه و آله و سلم). (۵۸) (ای عزیزان! ای بزرگ منشان! اینک درهای بهشت (به روی شما باز شده که نهرهایش جاری و درختانش سرسبز و خرم است و اینک رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم و شهیدان راه خدا منتظر شما هستند و ورود شما را به همدیگر مژده می دهند، پس بر شماست که از دین خدا و رسولش حمایت و از حرم پیامبر صل الله علیه و آله و سلم، دفاع کنید). حسین بن علی علیه السلام این جملات را پس از اقامه نماز ظهر، آنگاه که چند نفر به هنگام نماز، در دفاع از آن بزرگوار سینه خود را سپر نموده و به خاک و خون غلطیدند؛ ایراد فرمود. ۸/۹ - (تقدم فانا لا حقون بک عن ساعة). (۵۹) (عمرو!) پیش به سوی بهشت! ما نیز، به زودی به تو ملحق می شویم). امام علیه السلام این جمله را هنگامی به (عمرو بن خالد صیداوی) فرمود که وی عرضه داشت یابن رسول الله! جانم به قربانت! من تصمیم گرفته ام هر چه دارم زودتر به یاران شهید تو ملحق شوم؛ زیرا برای من سخت است که خودم را کنار بکشم و بینم که تو در میان اهل و عیالت تنها مانده ای و به دست دشمن کشته می شوی). ۸/۱۰ - رح الی ما هو خیر لک من الدنیا و ما فیها، و الی ملک لا یبلی (۶۰). (حظله!) بشتاب به سوی (بهشتی که) بهتر از دنیا و آنچه در اوست و بشتاب به سوی ملک و مقامی که همیشگی است و کهنه نمی شود). (حظله شبامی) که تاخیر در شهادت را جایز نمی دانست، عرض کرد: افلا- نروح ربنا و نلحق باخواننا؟ آیا به سوی پروردگاران نروم و به برادرانمان که به فیض شهادت نایل گشته اند لاحق نشوم؟). حضرت در پاسخ فرمود: (رح الی ...). ۸/۱۱ - صبرا یا بنی عمومتی! صبرا یا اهل بیتی! لا رایتم هوانا بعد هذا الیوم ابدا. (۶۱) (عموزادگان من! اهل بیت من! (در مقابل مرگ)، صبور و شککیا باشید که پس از این جنگ و بعد از شهادت، روی خواری نخواهید دید). حسین بن علی علیه السلام این جمله را در حالی فرمود که چند نفر از جوانان بنی هاشم به سوی دشمن حمله کردند و چون امام این حمله دسته جمعی را مشاهده نمود، فرمود: (صبرا...). ۸/۱۲ - یا بنی اخی! اصبر علی ما نزل بک فان الله یلحقک بابائک الطاهرین الصالحین. بر رسول الله صل الله علیه و آله و سلم و علی و حمزه و جعفر و الحسن. (۶۲) (فرزند برادرم! صبور و شککیا باش بر رنج و فشاری که بر تو وارد می شود زیرا خداوند تو را به نیاکان پاک و صالحت رسول خدا، علی، حمزه، جعفر و حسن ملحق خواهد نمود). حسین بن علی علیه السلام پس از مرگ طولانی که در روی خاک و در محاصرت دشمن قرار گرفت کودکی از برادر زادگان آن حضرت، خود را شتابان به امام علیه السلام رسانید، زینب کبری او را به خیمه در کنار او قرار گرفت، یکی از افراد دشمن به نام (بحر بن کعب) به سوی امام حمله نمود، آن کودک دست خود را پیش برد تا مانع رسیدن شمشیر به عمویش شود، شمشیر به دست طفل فرود آمد و آن را قطع نمود و دست آویزان گردید، امام علیه السلام در حالی که به روی خاک افتاده بود، آن طفل را به آغوش کشید و دست به گردن وی انداخت و با همین جمله او را تسلی داد: (یا بنی اخی! اصبر علی ما نزل بک ...).

۹ - امر به معروف و نهی از منکر در پیام حسین بن علی (ع)

مساله (امر به معروف و نهی از منکر) بعنوان یکی از مهمترین برنامه های شریعت و زیربنای نظام اسلامی و عامل اجرایی قوانین این آیین مقدس به شمار می آید و در قرآن مجید با عناوین و تعبیرات مختلف از جمله به صورت ارائه یک وظیفه حتمی و تکلیف موکد آمده است: ولتکن منکم امه یدعون الی الخیر و یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفلحون. (۶۳) و گاهی به عنوان بیان اوصاف و نشانه های مومنان راستین از آن یاد شده است چنانچه می فرماید: و المومنون و المومنات بعضهم اولیاء بعض یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر... (۶۴) و در کلمات پیامبر صل الله علیه و آله و سلم و ائمه معصومین علیه السلام هم در

این مورد تأکیدات فراوان وجود دارد؛ از جمله امام باقر علیه السلام می فرماید: (امر به معروف و نهی از منکر، دو فریضه بزرگ الهی است که بقیه واجبات با آنها برپا می شوند و به وسیله این دو، راهها امن می گردد و کسب و کار مردم حلال می شود، حقوق افراد تاءمین می گردد و در سایه آنها زمینها آباد و از دشمنها انتقام گرفته می شود و در پرتو آنها، همه کارها روبه راه می گردد). (۶۵) با توجه به این اهمیت است که عده ای از فقهای بزرگ شیعه، جهاد را با تمام عظمتش و با تمام ابعاد و احکامش، بخشی از امر به معروف و نهی از منکر می دانند و گوشه ای از این وظیفه اسلامی به حساب می آورند و جمله: اشهد انک قد اقامت الصلاة و اتیت الزکاة و امرت بالمعروف و نهیت عن المنکر. که در زیارت حسین بن علی علیه السلام آمده است، گواه این حقیقت است. و این معنا را تفهیم می کند که آن حضرت با قیام و جهاد خود، وظیفه امر به معروف را به انجام رسانیده است. به هر حال، این موضوع با توجه به اهمیتی که داراست، در کلام و پیام حسین بن علی علیه السلام در سه محور و سه بخش مختلف، مورد توجه قرار گرفته است: الف - اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی. ب - نکوهش سستی کنندگان در امر به معروف و نهی از منکر. ج - امر به معروف و نهی از منکر، عنصر اصلی و عامل مهم در قیام حسین بن علی علیه السلام است.

اینک بخش اول

الف - اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی

۱ / ۹ - ایها الناس! ان رسول الله صل الله علیه و آله وسلم قال: من رآی سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله ناکثا عهده مخالفا لسنة رسول الله يعمل فی عباد الله بالاثم و العدوان فلم یغیر علیه بفعل و لا قول کان حقا علی الله ان یدخله مدخله. (۶۶) (مردم! پیامبر خدا فرمود هر کس سلطان جائر و زور گویی را ببیند که حرام خدا را حلال نموده و پیمان او را در هم شکسته، با سنت پیامبر، مخالفت می ورزد، در میان بندگان خدا راه گناه و مخالفت با قانون الهی را در پیش می گیرد و با چنین فردی با عمل و گفتارش مخالفت نکند، بر خداوند است که چنین فرد (ساکت) را به محل همان طغیانگر (آتش جهنم) داخل کند). این فراز، بخش اول از سخنرانی حسین بن علی علیه السلام است که در منزل (بیضه) خطاب به سپاهیان حر ایراد فرمود. ۲ / ۹ - اعتبروا ایها الناس بما وعظ الله به اولیاء من سوء ثنانه علی الاخبار اذ یقول: لو لا ینهاهم الربانیون و الاخبار عن قولهم الاثم... و قال: لعن الذین کفروا من بنی اسرائیل - الی قوله - لبئس ما کانوا یفعلون. (۶۷) (ای مردم! از پندی که خدا به اولیا و دوستانش به صورت نکوهش از علمای یهود داده، عبرت بگیرید، آنجا که می فرماید: چرا دانشمندان نصاری علمای یهود، آنان را از سخنان گناه آمیز و خوردن مال حرام، نهی نمی کنند. و باز می فرماید: از بنی اسرائیل آن عده که کافر شدند، مورد لعن و نفرین قرار گرفتند؛ زیرا آنان همدیگر را از اعمال زشتی که انجام می دادند، نهی نمی کردند و چه بدکاری که مرتکب می شدند). این فراز و فرازهای نه گانه از فرازهای خطبه مفصل و تاریخی حسین بن علی علیه السلام است که دو سال قبل از مرگ معاویه، در سرزمین منی آن را ایراد فرموده است.

۳ / ۹ - و انما عاب الله ذلک علیهم لانهم کانوا یرون من الظلمة الذین بین اظهر هم المنکر و الفساد فلا ینهونهم عن ذلک رغبة فیما کانوا ینالون منهم و رهبة مما یحذرون و الله یقول: فلا تخشوا الناس و اخشون و قال: و المومنون و المومنات بعضهم اولیاء بعض یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر... (۶۸) (در حقیقت خدا سکوت آنان را از این جهت عیب می شمارد که آنان با چشم خود می دیدند که ستمکاران به زشتکاری و فساد پرداخته اند و باز منعشان نمی کردند و این سکوت به خاطر علاقه به چیزهایی بود که از آن دریافت می کردند و به خاطر ترسی بود که از آزار و تعقیب آنان به دل راه می دادند، در حالی که خداوند می فرماید: از مردم نترسید و از من بترسید. و می فرماید: مردان و زنان مومن، ولی (یار و یاور) یکدیگرند، همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می کنند). ۴ / ۹ - فبدا الله بالامر بالمعروف و النهی عن المنکر فریضة منه لعمه بانها اذا ادیت و اقیمت استقامت الفرائض کلهما

هینها وصعبها و ذلك ان الامر بالمعروف و النهی عن المنکر دعاء الی الاسلام مع رد المظالم و مخالفه الظالم و قسمه الفیء و الغنائم و اخذ الصدقات من مواضعها و وضعها فی حقها. (۶۹) خداوند در این آیه (که فراز قبلی آورده شد) در شمردن صفات مومنان که مظهر دوستی و همکاری هستند، از امر به معروف و نهی از منکر شروع می کند و نخست آن را موجب می شمارد؛ زیرا می داند اگر این دو امر در جامعه برقرار شود، همه واجبات از آسان گرفته تا مشکل، برقرار خواهد شد؛ چون امر به معروف و نهی از منکر، دعوت به اسلام، باز گرداندن حقوق به ناحق گرفته شده، ستیز با ستمگر و تقسیم ثروتهای عمومی و غنایم جنگی است بر موازین اسلام و اخذ جمع آوری صدقات (زکات و مالیاتهای الزامی) از موارد صحیح و واجب آن و به مصرف صحیح و شرعی رسانیدن آن است). مهم ترین بعد در امر به معروف و نهی از منکر آنچه در این فراز از پیام و سخن امام علیه السلام قابل توجه و حائز اهمیت است، بیان ابعاد وسیع و مفهوم گسترده امر به معروف و نهی از منکر و اشاره به مهمترین بعد و جنبه عملی در این مساله اساسی و حیاتی است؛ زیرا آن حضرت با استناد به دو آیه از قرآن مجید، می فرماید: (اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه برقرار شود، همه واجبات از کوچک و بزرگ، عملی و همه مشکلات اجتماعی، حل خواهد شد). آنگاه به عنوان نمونه و مثال، پنج مورد از این امور را بدین صورت بیان می کند. یک - و ذلك ان الامر بالمعروف و النهی عن المنکر دعاء الی الاسلام. (امر به معروف و نهی از منکر دعوت به اسلام است). دو - (مع رد المظالم). (و باز گرداندن حقوق به ناحق گرفته شده است). سه - (و مخالفه الظالم). (مبارزه با ستمگران است). چهار - (و قسمه الفیء و الغنائم). (توزیع عادلانه ثروتهای عمومی و غنایم است). پنج - (و اخذ الصدقات من مواضعها و وضعها فی حقها). (و جمع آوری صدقات (زکات و مالیاتهای الزامی) بجا و صحیح و صرف کردن آنها در موارد شرعی است). و پر واضح است که قیام به امر به معروف و نهی از منکر در این سطح وسیع مبارزه با ستمگران و گرفتن حقوق ستمدیدگان و ریشه کن نمودن جور و فساد و اقامه عدل و داد در جامعه نمی تواند به صورت (فردی) و یا با امر به معروف (قولی) و بدون تشکیل حکومت اسلامی و ایجاد نیروی اجرایی، امکان پذیر باشد.

ب - نکوهش سستی کنندگان در امر به معروف و نهی از منکر

اینک بخش دوم پیام آن حضرت که در این قسمت از پیامش کسانی که وظیفه خود را در مقابل فریضه بزرگ (امر به معروف و نهی از منکر) نادیده گرفته و در انجام این واجب، سستی به خرج داده اند، مورد نکوهش و ملامت قرار داده، آنگاه آثار شوم این سهل انگاری و عواقب تلخ و ثمرات ناگوار این ترک مسوولیت را که پیش از همه متوجه خود آنان گردیده است، تذکر می دهد و می فرماید: ۹ / ۵ - ثم انتم ايتها العصابة عصابة بالعلم مشهوره، و بالخبر مذکوره، و بالنصيحه معروفه، و بالله في انفس الناس مهابة، يهابكم الشريف، و يكرمكم الضعيف، و يؤثروكم من لا فضل لكم عليه و لا يدكم عنده، تشفعون في الحوائج اذا امتنعت من طلبها، و تمشون في الطريق بهيئه الملوک و کرامه الاکابر. (شما ای گروه حاضر! ای گروهی که به علم و دانش شهرت دارید! و از شما به نیکی یاد می شود و به خیر خواهی و راهنمایی در جامعه، معروف شده اید و به خاطر خدا در دل مردم شکوه و مهابت دارید، به طوری که افراد مقتدر از شما بیم دارند، شما را بر خود مقدم می شمارند و نعمتهای خدا را بر خود دریغ و بر شما ارزانی می دارند، مردم در حوائج و نیازهایشان، شما را واسطه قرار می دهند و در کوچه و خیابان با مهابت پادشاهان و شکوه بزرگان، قدم بر می دارند). ۹ / ۶ - اليس كل ذلك انما نلتموه بما يرجي عندكم من القيام بحق الله و ان كنتم عن اكثر حقه تقتصرون، فاستخففتم بحق الائمة، فاما حق الضعفاء فضعيتم، واما حقكم بزعمكم فطلبتم، فلا- مالا يذلتموه، و لا نفسا خاطرتم بها للذی خلقها، و لا عشيरे عاديتموها في ذات الله. (آیا بر همه این احترامات و قدرتهای معنوی از این جهت نایل نگشته اید که از شما امید می رود تا به اجرای قانون خدا کمر ببندید گرچه در موارد زیادی از قوانین خدا، کوتاهی کرده اید، بیشتر حقوق الهی را که به عهده دارید، فرو گذاشته، حق ائمه را خوار و خفیف و حق افراد ناتوان را ضایع کرده اید، اما در همان حال به دنبال آنچه حق

خویش می‌پندارند برخاسته‌اید، نه پولی خرج کرده‌اید و نه جان را در راه کسی که آن را آفریده به خطر انداخته‌اید. و نه با قبیله و گروهی به خاطر خدا در افتاده‌اید. (۷ / ۹) - انتم تتمنون علی الله جنته و مجاوره رسله و امانا من عذابه ، لقد خشیت علیکم ایها المتمنون علی الله ان تحل بکم نعمة من نعمانه ، لانکم بلغتم من کرامه الله منزله فضلتم بها، و من یعرف الله لا تکرمون و انتم بالله فی عبادہ تکرمون . (شما آرزو دارید و حق خود می‌دانید که خداوند بهشتش و همشینی پیامبرانش را ایمنی از عذابش را به شما ارزانی دارد، ای کسانی که چنین انتظاری از خدا دارید! من از این بیمناکم که عذابی از عذابهایش بر شما فرود آید؛ زیرا در سایه عزت و عظمت خدا به منزلتی بلند رسیده‌اید، ولی خدا شناسایی را که مبلغ خداشناسی هستند، احترام نمی‌کنید حال آنکه شما به خاطر خدا در میان بندگانش احترام دارید). (۸ / ۹) - و قد ترون عهود الله منقوضه فلا- تفرعون ، و انتم لبعض ذمم آبائکم تفرعون ، و ذمه رسول الله مخفوره محفوره و العمی و البکم و الزمی فی المدائن مهمله ، لا نرحمون و لا فی منزلتکم تعملون ، ولا من عمل فیها تعینون و بالادهان و المصانعه عند تاءمنون ، کل ذلک مما امرکم الله به من النهی و التناهی و انتم غافلون . (و نیز از آن جهت بر شما بیمناکم که به چشم خود می‌بینید تعهدات و پیمانهای در برابر خداوند گسسته ، اما نگران نمی‌شوید در حالی که برای پاره‌ای از تعهدات پدرانان آشفته می‌شوید و اینک تعهداتی که در برابر پیامبر انجام گرفته (تعهد اطاعت از او و جانشینش) مورد بی‌اعتنایی است ، ناینیان و اشخاص کر و لال و زمینگیر و ناتوان در همه شهرها بی‌سرپرست مانده‌اند، بر آنان ترحم نمی‌شود و نه مطابق شان و منزلتان عمل می‌کنید و نه به کسی که بدین سان عمل کند، مدد می‌رسانید. با چرب و چالپوسی ، خود را در برابر ستمکاران ایمن می‌سازید، تمام اینها دستورهای خداست به صورت نهی یا تناهی (باز داشتن یکدیگر از منکر، که شما از آن غفلت می‌ورزید). (۹ / ۹) - و انتم اعظم الناس مصیبه لما غلبتم علیه من منازل العلماء لو کنتم تشعرون ، ذلک بان مجاری الامور و الاحکام علی ایدی العلماء بالله ، الامناء علی حلاله و حرامه ، فاتم المسلمون تلک المنزله ، و ما سلبتم ذلک الا بتفرکم عن الحق و اختلافکم فلی السنه بعد البینه الواضحه . (و مصیبت شما را از مصایب همه مردم سهمگین تر است ؛ زیرا منزلت و مقامی که باید علما داشته باشند از شما باز گرفته‌اند؛ چون امور اداری کشور و صدور احکام قضایی و تصویب برنامه‌های اجرایی به دست دانشمندان روحانی که امین حقوق الهی و به حلال و حرام آگاهند، اجرا شود، اما اینک این مقام را از دست شما ربوده‌اند و از دست دادن چنین مقامی ، هیچ علتی ندارد جز اینکه از پیرامون حق (قانون اسلام و حکم خدا) پراکنده‌اید و درباره سنت پس از آنکه دلایل روشن بر حقیقت آن وجود دارد، اختلاف کرده‌اید). (۱۰ / ۹) - و لو صبرتم علی الارض و تحملتم المؤنه فی ذات الله کانت امور الله علیکم ترد و عنکم تصدور و الیکم ترجع ، و لکنکم مکنتم الظلمه من منزلتکم ، و استسلمتم امور الله فلی ایدیهیم ، یعملون بالشبهات و یسیرون فی الشهوات ، سلطهم علی ذلک فرار کم من الموت ، و اعجابک بالحیاه الی هی مفارقتکم ، فاسلمتم الضعفاء فی ایدیهیم ... (۷۰) (شما اگر بر شکنجه و ناراحتی شکیبایی می‌نمودید و در راه خدا متحمل ناگواری بودید، مقررات برای تصویب ، پیش شما آورده می‌شد و به دست شما صادر می‌گردید و شما مرجع کارها بودید، اما به ستمکاران مجال دادید تا این مقام را از دست شما بستانند و اجازه دادید حکومت به دست آنان بیفتد تا بر اساس سنت حدس و گمان ، به حکومت پردازند و راه خود کامگی و اقناع شهوت پیشه سازند، سبب تسلط آنان بر حکومت ، فرارتان از کشته شدن و دلبستگی شما به زندگی کوتاه دنیا بود، شما با این روحیه و رویه ، توده ناتوان را به چنگال این ستمگران گرفتار کردید).

ج - امر به معروف و نهی از منکر، عنصر اصلی و عامل مهم در قیام حسین بن علی (ع)

و اینک پس از نقل پیام حسین بن علی علیه السلام در دو بخش از امر به معروف و نهی از منکر، به بخش سوم این موضوع که در آن پنج پیام نقل گردیده است ، می‌پردازیم : ۱۱ / ۹ - اللهم انک تعلم انه لم یکن ما کان منا تنافسا فی سلطان ، و لا التماسا من فضول الحطام ولکن لتری المعالم من دینک ، ونظهر الاصلاح فی بلادک ، و یاءمن المظلومون من عبادک ، و یعمل بفرائضک ،

سنتک و احکامک (۷۱) (خدایا! بی شک تو می دانی آن چه از ما سر زده (و مبارزه ای که بر ضد بنی امیه شروع کرده ایم) نه رقابت در به دست آوردن قدرت سیاسی است و نه جستجوی ثروت و نعمتهای بیشتر، بلکه برای این است که ارزشهای درخشان آیینت را ارائه دهیم و در بلاد و شهرها اصلاحات پدید آوریم و بندگان ستمدیده ات را از حقوقشان برخوردار و ایمن سازیم و برای این است که به قوانین و احکام تو عمل شود). ۹ / ۱۲ - اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر، و انی اسئلك یا ذالجلال و الاکرام بحق هذا القبر و من فیہ الا اخترت لی من امری ما هو لک رضی و لرسولک رضی. (۷۲) (خدایا من دوستدار معروف و از منکر بیزارم. ای خدای بزرگ و کرامت بخش! تو را به حق این قبر و به حق کسی که در میان آن است، سوگندت می دهم که در این تصمیم و اراده ای که دارم، راهی را برای منم بنمایی که موجب رضا و خشنودی تو و پیامبرت باشد). امام علیه السلام این جمله را در یک برهه حساس و در یک شرایط تاریخی در کنار قبر رسول خدا صل الله علیه و آله وسلم ایراد فرمود، آنگاه که تصمیم گرفت مدینه را به سوی مکه ترک گوید و برای آخرین بار به زیارت قبر رسول خدا (ص) شتافت و با جد بزرگوارش وداع نمود. ۹ / ۱۳ - و انی لم اخرج اشرا و لا- بطرا و لا- مفسدا و لا ظالما، و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی (ع) ارید ان امر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و ابی علی بن ابی طالب. (۷۳) (و من نه از روی خود خواهی و یا برای خوشگذرانی و نه برای افساد و ستمگری، از مدینه خارج شدم بلکه هدف من از این سفر، امر به معروف و نهی از منکر و خواسته ام از این حرکت، اصلاح مفاسد امور است و احیا و زنده کردن سنت و قانون جدم رسول خدا (ص) و راه و رسم پدرم علی ابن ابیطالب است). این جمله ها بخشی از متن وصیتنامه حسین بن علی علیه السلام است که هنگام حرکت از مدینه خطاب به برادرش (محمد بن حنیفه) نوشته است. ۹ / ۱۴ - و انا ادعوکم الی کتاب و سنه نبیه، فان السنه قد امیتت و البدعه قد احییت تسمعوا قولی اهدکم الی سبیل الرشاد. (۷۴) (من شما را به کتاب و سنت پیامبرش دعوت می کنم، زیرا سنت فراموش شده و بدعت، جای آن را گرفته است، اگر سخن مرا بشنوید، به راه سعادت و خوشبختی رهنمونتان خواهم بود). این جمله نیز که بیانگر انگیزه قیام و حرکت حسین بن علی علیه السلام است، از فرازهای نامه ای است که آن حضرت پس از ورود به مکه، به سران شهر بصره مانند (مالک بن مسمع بکری، مسعود بن عمرو، منذر بن جارود و...) نگاشته است. ۹ / ۱۵ - الا و ان هولاء قد لزموا طاعه الشیطان، و ترکوا طاعه الرحمان، و اظهروا الفساد، و عطلوا الحدود، و استاثروا بالفیء، و احلوا حرام الله، و حرموا حلاله، و انا احق ممن غیر. (۷۵) (مردم آگاه باشید! اینان (بنی امیه) به پیروی از شیطان گردن نهاده و اطاعت خدا را ترک نموده اند، فساد را ترویج و حدود خدا را تعطیل نموده اند و بیت المال را به خود اختصاص داده، حرام خدا را حلال و حلال خدا را تحریم کرده اند و اینک من سزاوار و شایسته ام بر حکومت مسلمانان نه اینان که اسلام را تغییر داده اند). این جمله بخشی از سخنرانی مشروح حسین بن علی علیه السلام است که در (منزل بیضه) در نزدیکی کربلا خطاب به سپاهیان (حر) ایراد فرمود.

۱۰ - نماز در پیام امام

در دین مقدس اسلام (نماز) در راس همه اعمال و عبادات قرار گرفته است چنانچه خداوند در اوصاف متقین که بهترین بندگان اویند می فرماید: الذین یومنون بالغیب و یقیمون الصلوٰه. (۷۶) (پرهیزکاران) کسانی هستند که به غیب (آنچه از حس پوشیده و پنهان است) ایمانمی آورند و نماز را بر پا می دارند). این عبادت از آن چنان اهمیتی برخوردار است که نه تنها در دین اسلام بلکه در ادیان گذشته و در شرایط انبیای پیشین نیز در راس همه برنامه ها و عبادات بوده است و لذا حضرت ابراهیم علیه السلام از خداوند برای خود و ذریه اش توفیق اقامه نماز را درخواست می کند و می گوید: (رب اجعلنی مقیم الصلوٰه و من ذریتی...). (۷۷) و حضرت لقمان در به پا داشتن نماز به فرزندش توصیه می کند: (یا بنی اقم الصلوٰه...). (۷۸) و حضرت عیسی آن را از وظایف اولیه اش می شمارد و می گوید: (و اوصانی بالصلوٰه و الزکاٰه ما دمت حیا)؛ (۷۹) (تا زمانی که زنده ام مرا به نماز و زکات توصیه کرده

است). خلاصه در اهمیت نماز، همین بس که معیار قبول و رد همه اعمال و عبادات دیگر معرفی شده است. (۸۰) برای این اساس است که حسین بن علی علیه السلام با پیام و شعارش، پیروانش بر اهمیت نماز متوجه ساخته است و از یاران و اصحابش که در حساسترین شرایط از نماز حمایت کرده و حتی برای اقامه تنها یک نماز، جانشان را فدا کرده اند، تقدیر به عمل آورد است: ۱۰ / ۱ - ارجع اليهم فان استطعت ان توخرهم الى غدوة و تدفعهم عنا العشيء لعلنا نصلی لربنا الليلة و ندعوه و نستغفره. (۸۱) (ابوالفضل! به سوی آنان برگرد و اگر توانستی همین امشب را مهلت بگیر و جنگ را تا فردا صبح به تاخیر بینداز امید است تا ما امشب به نماز، دعا و استغفار با پروردگار مان بپردازیم). ۱۰ / ۲ - فهو يعلم انی قد كنت احب الصلوة له و تلاوة كتابه و كثرة الدعاء و الاستغفار. (۸۲) (زیرا او می داند که من به نماز و قرائت قرآن و استغفار و مناجات پروردگار علاقه شدید دارم). امام علیه السلام این جمله را که حاوی دو پیام و شعار مستقل در بیان اهمیت نماز است، عصر تاسوعا هنگامی که دشمن به سوی خیمه ها حرکت نمود، خطاب به برادرش ابوالفضل علیه السلام ایراد فرمود؛ زیرا در مرحله اول به وی دستور داد که به سوی دشمن برود و علت حرکت تا به هنگام آنان را سؤال کند و پاسخ آنان این بود که دستور جدید و اکید از این زیاد آمده است که یا باید همین الان جنگ شود یا بیعت با یزید انجام گیرد. وقتی حضرت ابوالفضل این پیام دشمن را به امام ابلاغ نمود، در مرحله دوم آن حضرت مجدداً این دستور را صادر فرمود. آری قرار بود عصر تاسوعا جنگ شروع شود، ولی امام علیه السلام برای اهتمام بر نماز و قرائت قرآن از دشمن فرومایه اش در خواست مهلت نمود. ۱۰ / ۳ - ذکرت الصلاة جعلک الله من المصلین الذاکرین. (۸۳) (ابو ثمامه! نماز را به یاد آوری، خدا تو را از نماز گزارانی که به یاد خدا هستند، قرار بدهد). ۱۰ / ۴ - نعم، هذا اول وقتها، سلوهم ان یکفوا عنا حتی نصلی. (۸۴) (آری اینک اول وقت نماز است، از دشمن بخواهید دست از جنگ بردارد تا نماز خود را به جای آوریم). امام علیه السلام این جمله را که مانند جمله قبل، مرکب از دو شعار است، در پاسخ (ابو ثمامه صیداوی) یکی از یاران وفادارش فرمود، آنگاه که او را در حال شدت جنگ متوجه گردید که اول ظهر است، لذا به آن حضرت عرض نمود: (بنفسی انت؛ جانم به قربانت)، گرچه این مردم به حملات خود ادامه می دهند، ولی به خدا سوگند! تا مرا نکشته اند نمی توانند بر تو دست یابند و من دوست دارم آنگاه به لقای خدایم نایل شوم که این یک نماز آخر را هم با امامت شما به جای آورده باشم. ۱۰ / ۵ - نعم، انت امامی فی الجنة. (۸۵) (سعید! آری تو پیش از من در بهشت (برین) هستی). روز عاشورا برای ادای نماز ظهر، پیشنهاد آتش بس از سوی حسین بن علی علیه السلام عملاً مورد موافقت قرار نگرفت و آن حضرت بدون توجه به تیرباران دشمن در بیرون خیمه ها و در مقابل صفوف اهل کوفه، به نماز ایستاد و چند تن از یاران با وفایش از جمله (سعید بن عبدالله) و (عمرو بن قرظله کعبی) در پیش روی آن حضرت ایستادند و سینه خود را سپر کردند و در اثر تیرهایی که به سرو سینه آنان اصابت نمود، پس از نماز به روی خاک افتادند و به شهادت رسیدند. سعید، پس از نماز آن حضرت که با ضعف شدید و با پیکر خون آلود افتاده بود، چشمش را باز کرد و امام را در کنارش دید که در روی زمین نشسته و خاک و خون از صورت وی پاک می کنند، در مقابل این محبت امام علیه السلام که سر از پانمی شناخت، چنین عرض کرد: (اوفیت یا ابن رسول الله صل الله علیه و آله وسلم؛ ای فرزند رسول خدا! آیا من وظیفه خود را به نیکی انجام دادم؟). امام علیه السلام هم در پاسخ وی فرمود: آری تو پیش از من در بهشت (برین) هستی. ۱۰ / ۶ - نعم، انت امامی فی الجنة، فاقراء رسول الله صل الله علیه و آله وسلم منی السلام و اعلمه انی فی الاثر. (۸۶) (عمرو! تو نیز پیش از من در بهشت (برین) هستی، از من به رسول خدا صل الله علیه و آله وسلم سلام برسان و به ایشان عرض کن که من نیز در پشت سر تو به سوی او خواهم شتافت). عمرو بن قرظله که در کنار سعید، افتاده بود و مکالمه او و امام را می شنید که چگونه آن حضرت به وی، وعده حتمی بهشت می دهد، او نیز از آن حضرت همان سؤال را نمود که (اوفیت یا ابن رسول الله؟) من هم وظیفه خود را به نیکی انجام دادم؟). امام هم در پاسخ وی همان جواب را داد که به سعید داده بود و این جمله را نیز اضافه نمود که: (سلام مرا به رسول خدا برسان و به او عرض کردم من (حسین) لحظات دیگر عازم دیدار تو هستم).

۱۱ - سه پیام تهدید آمیز

طبق دلایل فراوان از جمله آیه شریفه ؛ یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم . (۸۷) اطاعت از اوامر ائمه معصومین علیه السلام همانند اطاعت از اوامر پیامبر صل الله علیه و آله وسلم بر مسلمانان واجب و مخالفت با آن حرام و موجب عذاب الهی است ؛ زیرا اطاعت در هر دو مورد مانند اطاعت خداوند به طور مطلق و بدون هیچ قید و شرطی بر مومنان واجب گردیده است . ولی در آنجا که امر و دستور امام ، جنبه استغاثه و استمداد پیدا کند، مخالفت با آن تنها حرام است ، بلکه حرمت آن تشدید و مجازات آن هم مضاعف و کیفر آن شدیدتر خواهد گردید؛ زیرا استمداد و استغاثه امام ، حاکی از مظلومیت خط کلی اسلام و نیاز شدید قرآن به حمایت و بیانگر حساسیت شرایط و اوضاع است و باید مسلمانان ندای مظلومیت او را دریابند و با تمام توان حتی با نثار خون و بذل جان به دفاع از آن بشتابند و لذا مسامحه در این امر مهم و عدم استجابت به این استغاثه که تضعیف حق و تقویت باطل را در پی خواهد داشت ، موجب شدیدترین مجازات و سخت ترین عذاب اخروی خواهد گردید؛ مثلا فاصله و فرق زیادی است بین موعظه و امر حسین بن علی علیه السلام که فرمود: اعتبروا ایها الناس بما وعظ الله به اولیاء من سوء ثنائه علی الاحبار ... (۸۸) (ای مردم از به بدی یاد نمودن خداوند علمای یهود را که به وسیله آن اولیای خود را پند داده است ، عبرت بگیرید .) با استغاثه آن حضرت که در روز عاشورا فرمود: هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله صل الله علیه و آله وسلم ؟ ... هل من مغيث یرجو الله باغاثتنا؟ ... (۸۹) (آیا کسی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟ آیا فریاد رسی هست که به امید پاداش خداوندی به فریاد ما برسد .) با این مقدمه ، اهمیت این نوع پیام حسین بن علی علیه السلام و انگیزه تهدید نمودن کسانی که به ندای آن حضرت پاسخ مثبت نداده اند، با جملات : (اکبه الله فی نار جهنم) و: (یکبه عل منخریه فی النار) آیا کسی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟ آیا فریاد رسی هست که به امید پاداش خداوندی به فریاد ما برسد . روشن می گردد چرا که کلمه (اکب) به مفهوم شدت ذلت و خواری می باشد. و در اینجا تذکر این نکته را لازم می دانیم که مقاومت و رهبری امت در زمان غیبت و عدم حضور ائمه معصومین علیه السلام بر اساس دلایل قطعی به جانشینان آنان یعنی علما و فقهای که دارای شرایط ولایت و رهبری امت هستند واگذار گردیده است . و طبعاً اوامر آنان نیز از لحاظ وجوب اطاعت و کیفر مخالفت ، مانند اوامر ائمه معصومین خواهد بود. ۱ / ۱۱ - یا بن الحر!... ان استطعت ان لا تسمع صراخنا و لا تشهد وقعتنا فافعل ، فوالله لا یسمع و اعیتنا احد و لا ینصرنا الا اکبه الله فی نار جهنم . (۹۰) (پسر حر!... حالا که حاضر نیستی در راه ما از جان بگذری ، اگر می توانی از این منطقه دور شو تا صدای استغاثه ما را نشنوی و جنگ ما را نبینی ؛ زیرا به خدا سوگند! اگر کسی استغاثه ما را بشنود و بر ما یاری نکند، خداوند او را با ذلت به آتش جهنم خواهد کشید .) حسین بن علی علیه السلام این جمله را در (منزل بنی مقاتل) در نزدیکی کربلا- به (عبیدالله حر جعفری) ایراد نمود، هنگامی که در میانشان ملاقاتی به وقوع پیوست دعوت آن حضرت را در توبه نمودن از خطاهای گذشته اش و یاری نمودن به فرزند پیامبر، رد نمود و خواست اسب معروف خود را نام (ملحقه) را در اختیار آن حضرت قرار دهد، در اینجا بود که امام علیه السلام فرمود: لا حاجه لنا فی فرسک و لا فیک ، و ما کنت متخذ المضلین عسدا . (ما نه تو نیاز داریم و نه به اسب تو، زیرا که من از افراد گمراه برای خود نیرو نمی گیرم .) پس به عنوان نصیحت و موعظه فرمود: ان استطعت ان لا تسمع صراخنا و لا تشهد وقعتنا فافعل ... ۲ / ۱۱ - انطلقا فلا تسمعا لی واقعه و لا تریالی سوادا، فانه من سمع و اعیتنا او راءى سوادنا فلم یجنا او یغثنا کان حقا علی الله عزوجل ان یکبه علی منخریه فی النار . (۹۱) (شما دو نفر) از این منطقه دور شوید تا صدای استغاثه مرا نشنود و اثری از من نبیند؛ زیرا هر کس استغاثه ما را بشنود و سیاهی ما را ببیند پس پاسخ ما را ندهد و به فریاد ما نرسد، بر خداوند است که او را با ذلت تمام به دوزخ وارد کند .) امام حسین علیه السلام این جمله را نیز در (منزل بنی مقاتل) خطاب به (عمرو بن قیس مشرقی) و پسر عمویش ، فرمود آنگاه که این دو نفر به حضور امام رسیدند، آن حضرت از ایشان سؤال فرمود که آیا برای نصرت

و یاری امام خود به اینجا آمده اید؟ آنان عذر آورده و خود را در ظاهر برای رفتن به کوفه مجبور دانستند. اینجا بود که امام علیه السلام با این جملات به ارشاد و راهنمایی آنان پرداخته و فرمود که اگر بناست به کوفه برگردید، هر چه سریعتر این کار را انجام دهید، و از منطقه خارج شوید. ۱۱ / ۳ - فول هر با حتی لاتری مقتلنا فوالذی نفس حسین بیده لا یری الیوم مقتلنا احد ثم لا یعیننا الا دخل النار. (۹۲) (هرثمه از این منطقه فرار کن تا جنگ ما را نبینی زیرا سوگند به خدایی که جان در ید قدرت اوست هر کس جنگ ما را نبیند و یاریمان نکند به آتش داخل خواهد شد). ابن ابی الحدید از نصر بن مزاحم با اسناد، از هرثمه نقل می کند که من در جنگ صفین به همراه علی علیه السلام بودم در مراجعت به کوفه راه ما از سرزمین کربلا- بود و در همان سرزمین توقف نموده و با آن حضرت نماز بجای آوردیم امیر مومنان علیه السلام پس از نماز مشتی از خاک کربلا را برداشت و آن را بویید و گفت چه خوش خاکی هستی تو ای خاک کربلا- زیرا مردمی از درون تو محشور می شوند که بدون حساب داخل بهشت می گردند. هرثمه می گوید: چون به خانه ام باز گشتم برای همسرم (جرداء) دختر سمیر که از شیعیان خالص علی علیه السلام بود خاطرات سفر جنگ را تعریف و آنچه را که از علی بن ابیطالب در کربلا- دیده و شنیده بودم برای او نقل و اضافه نمودم که ای جرداء تو که علی علیه السلام را این همه دوست داری بگو ببینم: آیا او به غیب آگاه است که اینگونه کربلا را توصیف می کند؟ همسرم گفت دست از سرم بردار و این حرفها را کنار بگذار و یقین بدان که به جز حق بر زبان علی علیه السلام جاری نمی گردد. هرثمه می گوید: سالها از این جریان گذشت تا اینکه عیدالله بسیج عمومی بر علیه حسین بن علی علیه السلام اعلام نمود و من نیز در سپاهی بودم که بر علیه آن حضرت گسیل گشته بود، چون به امام حسین و یارانش رسیدم، محلی را که قبلا به همراه علی علیه السلام در آن بودیم و جایگاهی که حضرت از خاکش برداشته بود، شناختم و به یاد فرمایش امیر المومنین علیه السلام افتادم، لذا از آمدنم بالمشکر ابن زیاد نادم گشته و سوار بر اسب شده در مقابل حسین علیه السلام قرار گرفتم و آنچه را از پدرش علی علیه السلام در این منزل شنیده بودم اظهار نمودم، حسین بن علی علیه السلام فرمود: حالا حامی ما هستی یا دشمن ما؟ عرض کردم یابن رسول الله نه حامی شما هستم و نه دشمن شما زیرا من زن و فرزندم را در کوفه رها کرده ام و از ابن زیاد بر آن بیمناکم. حسین علیه السلام فرمود ای هرثمه: (فول هر با حتی لاتری مثلنا...) هرثمه گوید با شنیدن این جمله بسرعت به سوی کوفه حرکت کردم و از خیمه ها دور شدم تا شاهد جنگ و کشته شدن آن حضرت نباشم.

۱۲ - پیام شجاعت

فرازاها و جملات متعددی از حسین بن علی علیه السلام نقل شده است که بیانگر شجاعت، شهامت و استقامت اهل بیت و یاران آن حضرت و گویای صداقت و بالاترین مرحله وفاداری آنان به آیین اسلام، قرآن و مقام ولایت است. در یک کلمه، این جملات و فرازاها (پیام شجاعت) یاران فرزند رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم از زبان آن حضرت و بیانگر استقامت و پایداری آنان در کلام پنجمین فرد از (اصحاب کساء) است. و هر یک از این جملات، مدال افتخاری است که در صفحه تاریخ تاوایسین روز، بر سینه آنان و در روز قیامت در سیمایشان خواهد درخشید، خداوند در توصیف اهل ایمان می فرماید: یوم تری المومنین و المومنات یسعی نورهم بین ایدیهم و بایمانهم بشراکم الیوم جنات تجری من تحتها الانهار خالدین فیها ذلک هو الفوز العظیم. (۹۳) (این پاداش بزرگ) در روزی است که مردان و زنان با ایمان را می نگری که نورشان پیش رو و در سمت راستشان به سرعت حرکت می کند (و می نگری که نورشان پیش رو و در سمت راستشان به سرعت حرکت می کند (و به آنها می گویند): بشارت باد بر شما امروز به باغهایی از بهشت که نهرها زیر (درختان) آن جاری است؛ جاودانه در آن خواهید ماند! و این همان رستگاری بزرگ است). مناسب است مطلبی را که (ابن الحدید) در همین زمینه نقل نموده، در اینجا بیاوریم: او می گوید به یک نفر از لشکریان عمر سعد که در جنگ با حسین بن علی علیه السلام شرکت کرده بود، گفتند وای بر شما که فرزندان پیامبر خدا صل الله علیه و آله

و سلم را کشتید! آن شخص پاسخ داد: عضضت بالجدل ، انک لو شهدت ما شهدنا لفلعت ما فعلنا، ثارت علينا عصابة ایدیها فی مقابض سیوفها کالا سود الضاریه ، تحطم الفرسان یمینا و شمالا، و تلقی انفسها علی الموت ، لا تقبل الامان ، و لا ترغب فی المال ، و لا- یحول حائل بینها و بین الورد علی حیاض المنیة او الاستیلاء علی الملک ، فلو کففتنا عنها رویدا لات علی نفوس العسکر بحذافیرها، فما کنا فاعلین ، لا ام لک (دهانت بشکنند! آنچه را که ما دیدیم اگر تو نیز می دیدی ، کاری را می کردی که ما انجام دادیم ؛ زیرا گروهی را در مقابل خود دیدیم که دست در قبضه شمشیرشان مانند شیران غرنده در حالی که شجاعان لشکر را از چپ و راست در هم می شکستند به سوی مرگ می شتافتند، نه از کسی قبول امام می کردند و نه به مال دنیا میل و رغبت می نمودند. آخرین خواسته آنان این بود: یا مرگ یا پیروزی ، اگر کمی فرصت می دادیم از لشکر ما یک نفر زنده نمی گذاشتند، با این شرایط چه می توانستیم بکنیم ، مادرت به عزایت بنشیند؟!). اینکه این پیامها: ۱ / ۱۲ - من کان فینا باذلا مهجته موطننا علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا، راحل مصبحا ان شاء الله . (۹۴) (هر یک از شما حاضر است در راه ما از خون خود در گذرد و برای لقای خدا (شهادت) نثار جان کند، آماده حرکت با ما باشد که ان شاء الله من فردا صبح حرکت خواهم نمود). این فراز آخرین جمله سخنانی حسین بن علی علیه السلام است که شب هشتم ذیحجه سال شصت در مکه ایراد و روز هشتم به سوی عراق حرکت نمود.

۲ / ۱۲ - اما بعد، فانی لا- اعلم اصحابا اولی و لا- خیرا من اصحابی ، و لا- اهل بیت ابر و لا اوصل من اهل بیتی ، فجزاکم الله عنی جمیعا خیرا . (۹۵) (اما بعد، من اصحاب و یارانی بهتر از یاران خود ندیده ام و نه اهل بیتی باوفاتر و صدیق تر از اهل بیتم . خداوند به همه شما در حمایت از من پاداش نیکو بدهد). این جمله از فرازهای سخنانی حسین بن علی علیه السلام در شب عاشورا است که خطاب به اهل بیت و اصحابش ایراد فرمود. ۳ / ۱۲ - و الله ! لقد بلوتهم فما وجدت فیهم الا- ال...S... الالفیس ، یستاتسون بالمنیة دونی استیناس الطفل الی محالب امه . (۹۶) (به خدا سوگند! آنان (اصحابم) از آزمودم و ندیدم آنان را مگر دلاور و غرنده (شیروار) و با صلابت و استوار (کوهوار) که به کشته شدن در کنار من چنان مشتاقند مانند اشتیاق طفل شیر خوار به پستان مادرش). امام علیه السلام این جمله را شب عاشورا در پاسخ زینب کبرا علیهما السلام فرمود، آنگاه که سؤال کرد از برادر! آیا یاران خود را آزموده ای و به نیت آنان پی برده ای؟! مبادا در موقع سختی ، دست از تو بردارند و در میان دشمن ، تو را تنها بگذارند. ۴ / ۱۲ - جزاکم الله یا ابنی اخی بوجد کما من ذلک و مواساتکما ایای بانفسکا احسن جزاء المتقین . (۹۷) (ای فرزند برادران من ! خداوند در مقابل این احساس وظیفه و نصرت و یاری که نسبت به من انجام داده اید، بهترین پاداش متقین را بر شما عنایت کند). حسین بن علی علیه السلام این جمله تشکرآمیز را خطاب به (سیف) و (مالک) که دو پسر عمو بودند، ایراد فرمود، آنگاه که دید گریه می کنند و آن حضرت چون علت گریه آنان را سؤال فرمود، پاسخ دادند: (به خدا سوگند! نه از ترس جان خودمان بلکه برای تنهایی شما گریه می کنیم در حالی که می بینیم ما یک جان بیشتر نداریم . و بجز یکبار کشته شدن کاری از ما ساخته نیست). ۵ / ۱۲ - الا انی زاحف بهذه الاسرة علی قلّة العدد و خذلان الناصر . (۹۸) (آگاه باشید که من با همین گروه کم از یارانم و با عقب نشستن کسانی که انتظار یاری و کمک از آنان می رفت ، به سوی جهاد در راه خدا خواهم رفت). امام علیه السلام این جمله را که دلیل بر استقامت و پایداری یک گروه با تعداد کم ولی دارای ایمان ثابت است ، در دومین سخنانی خود در روز عاشورا ایراد فرمود. ۶ / ۱۲ - انت الحر کما سمتک امک ، و انت الحر فی الدنیا و الاخرة . (۹۹) (تو آزاد مرد هستی همانگونه که مادرت تو را (حر) نامیده است و تو آزاد مردی در دنیا و در آخرت). امام علیه السلام آنگاه که در کنار پیکر خون آلود (حر) نشست و خون از سر و صورت او پاک می نمود، این جمله را - که مدال افتخاری است در سینه او - ایراد فرمود.

۱۳ - پیام انتخاب

یکی از خصوصیات قیام حسین بن علی علیه السلام و از پیامهای عاشورا این است که آن حضرت علی رغم قلت یاران و کثرت

دشمنانش که باید طبق محاسبات ظاهری به هر نحو ممکن، اصحاب و یاران خویش را برای کمک و یاریش دعوت و تشویق و در صورت نیاز از جایگاه ولایت و امامت، آنان را مجبور و ملزم نماید، ولی برخلاف این روش، آن حضرت در موارد مختلف، گاهی به طور عموم و گاهی به طور خصوص، به آن اجازه انتخاب کارزار یا ترک آن را داده و حتی نزدیکترین اهل بیت خویش را نیز در این انتخاب نمودن مسیر دلخواه و مورد نظرشان، مخیر نموده است. این اصل اساسی است در میان قیامهای ظاهری و معنوی و یک فرق بارزی است که پیشوایان و رهبران غیر واقعی متمایز می‌سازد؛ چون این نوع رهبران، معمولاً- برای جلب و مساعدت دیگران، به هر حیل و ترویج متمسک می‌گردند و برای به دست آوردن پیروزی، از توسل به هیچ عمل خلاف و غیر انسانی، امتناع نمی‌ورزند. اینک متن این پیامها: ۱/ ۱۳ - فمن احب منکم الانصراف فلینصرف، لیس علیه منا ذمام (۱۰۰). هر یک از شما (یاران من) بخواهد برگردد، آزاد است و از طرف ما بیعتی برگردنش نیست). امام علی علیه السلام این جمله را در (منزل زباله) خطاب به همه اصحاب و اهل بیتش فرمود، آنگاه که از کشته شدن (مسلم وهانی) در کوفه، در این منزل مطلع گردید و شهادت آنان را با یارانش در میان گذاشت و از بی وفایی مردم کوفه و دورویی آنان سخن گفت، سپس فرمود: (فمن احب منکم ...). ۲/ ۱۳ - و انی قد اذنت لکم فانطلقوا جمیعا فی حل لیس علیکم منی ذمام، وهذا اللیل قد غشیکم فاتخذوه جملا، ولیاءخذ کل رجل منکم بید رجل من اهل بیته،... و تفرقوا فی سوادکم و مدائنکم (۱۰۱) (و من به همه شما اجازه دادم به وطنهای خود برگردید، همه شما آزاد هستید و من بیعتی در گردن شما ندارم، اینک شب فرا رسیده، تاریکی آن را مرکب خویش قرار دهید و هر یک از شما دست یکی از اهل بیت مرا بگیرید و به سوی شهر و دیار خود متفرق شوید). امام علی علیه السلام نزدیک غروب تاسوعا یا پس از نماز مغرب شب عاشورا، خطاب به اهل بیت و اصحاب خود، خطبه ای ایراد فرمود، در آن خطبه ضمن سپاسگذاری از همه آنان خبر شهادت خویش را که در کربلا واقع خواهد شد، از زبان رسول خدا صل الله علیه و آله وسلم نقل فرمود و این جمله را هم اضافه نمود که اینک زمان این شهادت فرا رسیده است، سپس به تمام اهل بیت و یارانش فرمود شما در رفتن و نجات جان خویشتن آزاد هستید. و جمله یاد شده از فرازهای همین خطبه است: ۳/ ۱۳ - حسبکم من القتل بمسلم، اذهبوا قد اذنت لکم (۱۰۲). (فرزندان عقیل! کشته شدن مسلم بن عقیل برای (خانواده) شما بس است، من شما را مرخص کردم از این منطقه بیرون بروید). امام علی علیه السلام در سخنرانی شب عاشورا (در فراز قبل اشاره گردید) پس از اجازه مرخصی عمومی و پس از شنیدن پاسخ یاران خویش که دلیل وفاداری و ایمان ثابت آنان بود، متوجه فرزندان عقیل گردید و آنان را بالخصوص مورد خطاب قرار داد که: (حسبکم من القتل بمسلم، اذهبوا قد اذنت لکم). و آنان نیز جواب دادند اگر ما تو را ترک کنیم و از ما بپرسند چرا دست از آقا و مولای خود برداشتی چه پاسخی خواهیم داشت؟ نه، به خدا سوگند! جان و مال و فرزند و عیال خود را فدای تو خواهیم کرد و تا نفس آخر، در کنار تو خواهیم بود. ۴/ ۱۳ - یا جون! انت فی اذن منی، فانما تبعنا طلبا للعافیة فلا تبتل بطریقنا (۱۰۳). (جون! من بیعت را از تو برداشتم؛ زیرا تو به امید عافیت و آسایش به همراه ما آمده ای، خود را در راه ما گرفتار و مصیبت مکن!). امام علی علیه السلام این جمله را در روز عاشورا و در اوج جریان جنگ خطاب به جون، غلام خود فرمود، آنگاه که او برای خدا حافظی و اذن برای رفتن به میدان جنگ، به خدمت آن حضرت شرفیاب گردید. ۵/ ۱۳ - رحمک الله انت فی حل من بیعتی، فاعمل فی فکاک ولدک (۱۰۴). (محمد بن بشیر! خدا تو را رحمت کند، اینک تو از طرف من آزادی و من بیعت را از تو برداشتم تا درباره آزادی فرزندت، تلاش کنی). امام علی علیه السلام این جمله را خطاب به (محمد بن بشیر حضرمی) فرمودند؛ زیرا در همین روزها به وی خبر رسیده بود که فرزندت در اطراف ری، گرفتار و زندانی شده است و چون این جریان را آشنایان و دوستان محمد بن بشیر با او در میان گذاشتند، او از مفارقت فرزند پیامبر امتناع ورزید؛ و چون آن حضرت او را این گونه دید، فرمود: (رحمک الله ...). پاسخ وی به امام علی علیه السلام این بود که: (اکلتنی السباع حیا ان فارتکتک). (درندگان بیابان مرا زنده پاره پاره کنند اگر از شما جدا شوم). امام علی علیه السلام لباسهایی که قیمت آنها به هزار دینار بالغ می‌گردید، در اختیار وی قرار داد تا آنها برای رهایی فرزندش، استفاده

کند.

۱۴ - پیام اتمام حجت

اشاره

در بخش گذشته با پیامهای حسین بن علی علیه السلام که یاران خود را در ماندن یا رفتن آزاد گذاشته بود، آشنا شدیم و اینک پیامهای دیگری از آن حضرت که در آنها (احتجاج و اتمام حجت) می باشد در اختیار خواننده عزیز قرار می دهیم. امام علیه السلام با این پیامها در روز عاشوا به مردم و لشکریان بنی امیه که قصد جنگ با آن حضرت را داشتند، به صورت عام و گاهی به طور خاص و انفرادی، موعظه و نصیحت و اتمام حجت نموده و عواقب خطرناک دنیوی و مجازات سخت اخروی جنایت هولناک آنان را گوشزد و یاد آوری فرموده است. و این اتمام حجت گاهی به مرحله استغاثه و استمداد و دعوت و درخواست، جهت حمایت از آن حضرت و دفاع از خاندان پیامبر (ص) رسیده است و احیانا چنین استمدادی در کنار درخواست توبه و بازگشت از گناه نسبت به بعضی از افرادی که با آن حضرت قصد خصومت و جنگ و منازعه نداشتند و دارای شرارت و سابقه جنایت بودند آن هم قبل از عاشورا و پیش از رسیدن به کربلا، به وقوع پیوسته است. در اینجا ممکن است این سؤال مطرح شود که آیا این دو نوع پیام با هم متضاد و متناقض نیستند؟ آن اجازه مرخصی و برداشتن بیعت و پیمان شهادت از افراد متعهد و از جان گذشته و اهل بیت و یاران باوفا و این استغاثه و استمداد و دعوت به یاری از دشمنان و افرادی خونخوار!! پاسخ این است همانگونه که در بخش قبل اشاره نمودیم، فرق بارز و روشنی هست میان قیام و مبارزه ای که پیشوایان دینی انجام می دهند، با رهبران غیر مذهبی و مبارزه ای که رهبران غیر مذهبی در پیش می گیرند و موضوع مورد سؤال یکی از همین موارد امتیاز است و مطلب را باید از این زاویه بررسی نمود. آری، حسین بن علی علیه السلام در پی پیروزی و شکست ظاهری نیست، بلکه او در فکر انجام یک وظیفه الهی و فریضه مذهبی است و لذا به افرادی که با آن حضرت پیمان شهادت بسته اند و ایمان و عقیده و استقامت خود را تا پای جان نسبت به آن حضرت به اثبات رسانیده و تا این بیابان با همان فکر و اندیشه به همراه او حرکت نموده اند، رنج سفر و ترس از دشمن، کوچکترین تزلزل و سستی در آنان به وجود نیاورده است، اگر آنان با این شرایط و با اجازه ولی امر و امامشان، صحنه جنگ را ترک نمایند، گرچه به اجر و پاداش و مقام ارجمند شهدا نایل نخواهد گردید و آن همای سعادت را که تنها در بالای سر آنان به پرواز در آمده است، برای همیشه و به رایگان از دست خواهند داد، ولی به هر حال در پیشگاه عدل خداوند مورد سؤال و مؤاخذة قرار نخواهد گرفت. ولی آنجا که امام علیه السلام استغاثه و استمداد می کنند، شرایط دیگری به وجود آمده است و صحبت نجات یک فرد و یا گروهی از بدبختی هلاکت ابدی و عذاب حتمی است. این استغاثه و استمداد و اتمام حجت، متوجه گروهی است که مصمم شده است خون امام زمان خویش را بریزد و پیکر پاکش را قطعه - قطعه کند و اهل و عیالش را به خون اسیر خارجی و کسانی که با اسلام و قرآن در ستیز هستند، شهر به شهر بگرداند که اگر این فکر و اندیشه عملی شود، نه تنها همه افراد این گروه، بلکه حتی کسانی که بر عمل آنان راضی هستند به خسران ابدی و عذاب دایمی گرفتار خواهند گردید. و اینجاست که امکان دارد این اتمام حجت ولو تنها یک نفر از آنان را از عذاب دایمی نجات بخشد و برای هیچ یک از آنان در روز قیامت بهانه و توجیهی وجود نداشته باشد و نگوید: ربنا لو لا- ارسلت الینا رسولا- فنتبع آیاتک من قبل ان نذل و نخزی. (۱۰۵) (پروردگارا! چرا به سوی ما پیامبری نفرستادی تا از آیات تو پیروی کنیم پیش از آنکه خوار و رسوا شویم). به هر حال، این پیامها را می توان در طی دو خطبه مفصلی که حسین بن علی علیه السلام در روز عاشورا و یا خطابه های کوتاه دیگری که آن حضرت به صورت عام و یا به طور خاص ایراد فرموده است، ملاحظه نمود. و ما هم از همین دو خطبه عاشورا، آغاز و از روش این جزوه که

نقل پیامها به صورت کوتاه نه به شکل مشروح و طولانی است ، پیروی می کنیم .

خطبه اول

۱ / ۱۴ - ایها الناس! اسمعوا قولی و لا تعجلوا حتی اعظکم بما هو حق لکم علی و حتی اعتذر الیکم من مقدمی علیکم فان قبلتم عذری و صدقتم قولی و اعطیتمونی النصف من انفسکم کنتم بذلک اسعد و لم یکن لکم علی سبیل و ان لم تقبلوا منی العذر و لم تعطوا النصف من انفسکم فاجمعوا امرکم و شرکائکم ثم لا یکن امرکم علیکم غمۃ ثم اقصوا الی و لا تنظرون ان ولی الله الذی نزل الکتاب و هو یتولی الصالحین . (ای مردم! گناه مرا بشنوید و در جنگ و خونریزی شتاب نکنید تا امن وظیفه موعظه که حق شما و به عهده من است ، را انجام بدهم و انگیزه سفر به سوی شما را بیان کنم ، اگر دلیل مرا پذیرفتید و با من منصفانه رفتار نمودید ، همه شما متحد شوید و هر اندیشه باطل که درباره من دارید اجرا کنید و مهلت ندهید ، ولی به هر حال ، امر بر شما مشتبه نباشد ، و در نهایت یار و یاور من خدایی است که قرآن را فرو فرستاد و اوست یاور صالحان) . ۲ / ۱۴ - عباد الله! اتقوا الله و کونوا من الدنیا علی حذر، فان الدنیا لو بقیة علی احد او بقی علیها احد لکان انبیا احق بالبقاء و اولی بالرضا و ارضی بالقضاء، غیر ان الله خلق الدنیا للقاء، فجدیدها بال ، و نعینها مضمحل ، و سرورها مکفهر، و المنزل تلعة ، و الدار قلعة فتزودوا فان خیر الزاد التقوی ، و اتقوا الله لعلکم تفلحون . (ای بندگان خدا! از خدا بترسید و از دنیا برحذر باشید که اگر بنا بود همه دنیا از آن کسی باشد و او نیز برای همیشه در دنیا بماند، پیامبران برای بقا سزاوارتر و جلب خشنودی آنان بهتر و چنین حکمی خوش آیندتر بود، ولی هرگز! زیرا سرور و شادیش به غم و اندوه مبدل خواهد گردید. دون منزلی است و موقت خانه ای ، پس برای آخرت خود توشه ای بگیرید و بهترین توشه تقواست ، و تقوا پیشه کند امید است رستگار شوید) . ۳ / ۱۴ - ایها الناس! ان الله تعالی خلق الدنیا فجعلها دار فناء و زوال متصرفه باهلها حالا بعد حال ، فالمغرور من غرته ، و الشقی من فتنته فلا تغرنکم هذه الدنیا، فانها تقطع رجاء من رکن الیها و تخب طمع من طمع فیها . (ای مردم! خدا دنیا را محل فنا و زوال قرار داده که اهل خویش را تغییر می دهد و وضعشان را دگرگون می سازد، مغرور و گول خورده کسی است که فریب دنیا را بخورد و بدبخت کسی است که مفتون آن گردد، پس دنیا شما را گول نزند که هر که بدو تکیه کند ناامیدش سازد و هر کس بر وی طمع کند، به یأس و ناامیدش کشاند) . ۴ / ۱۴ - و اراکم قد اجتمعتم علی امر قد اسخطتم الله فیہ علیکم ، و اعرض بوجهه الکریم عنکم ، و احل بکم نعمته ، فنعم الرب ربنا، و بس العبید انتم ، اقرتم بالطاعة و آمنتم بالرسول محمد صل الله علیه و آله وسلم ثم انکم زحتم الی ذریته و عترته تریدون قتلهم ، لقد استحوذ علیکم الشیطان فانساکم ذکر الله العظیم ، فتبا لک و لما تریدون ، انا لله و انا الیه راجعون ، هولاء قوم کفروا بعد ایمانهم ، فبعدا للقوم الظالمین . (و اینک می بینم شما به امری هم پیمان شده اید که خشم خدا را برانگیخته و به سبب آن خدا از شما اعراض کرده و غضبش را بر شما فرو فرستاده است ، چه نیکوست خدای ما و چه بندگان بدی هستید شما که به فرمان خدا گردن نهادید و به پیامبرش حضرت محمد (ص) ایمان آوردید، سپس برای کشتن اهل بیت و فرزندانش هجوم آوردید، شیطان بر شما مسلط شده که خدای بزرگ را از یاد شما برده است ، ننگ بر شما و بر همدستان! ما از خداییم و به سوی او باز می گردیم . این قوم ستمگر از رحمت خدا دور باشند که پس از ایمان ، به کفر گرایند) . ۵ / ۱۴ - ایها الناس! انسبونی من انا، ثم ارجعوا الی انفسکم و عاتبوها، و انظروا هل یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی ؟ الست ابن بنت نبیکم و ابن وصیة و ابن عمه و اول المومنین بالله و المصدق لرسوله بما جاء من عند ربه ؟ اولیس حمزة سید الشهداء عم ابی ؟ اولیس جعفر الطیار عمی ، اولم یبلغکم قول رسول الله صل الله علیه و آله وسلم لی و لاخی : هذان سیدا شباب اهل الجنة ؟ . (مردم! نسب مرا بشناسید که من چه کسی هستم ، سپس بخود آید و خویشان را ملامت کنید و ببینید آیا کشتن من و درهم شکستن حریم حرمت من برای شما جایز است ؟ آیا من فرزند دختر پیامبر شما نیستم ؟ آیا من فرزند وصی و پسر عم پیامبر شما نیستم ؟ آیا من فرزند کسی هستم که وی اولین کسی است که به خدا ایمان آورد و

رسالت پیامبرش را تصدیق نمود؟ آیا حمزه سید الشهداء عموی پدر من نیست؟ آیا جعفر طیار عموی من نیست؟ آیا سخن رسول خدا را درباره من و برادرم نشنیده اید که فرمود: این دو سرور جوانان بهشتند؟). ۱۴/۶ - فان صدقتمونی بما اقول و هو الحق و الله ما تعمدت الكذب منذ علمت ان الله يمقت عليه اهله و يضر به من اختلفه و ان كذبتمونی فان فيكم من ان سالتموه عن ذلك اخبركم ، سلوا جابر بن عبدالله الانصاری و ابا سعید الخدری و سهل بن سعد الساعدی و زید بن ارقم و انس بن مالک یخبروكم انهم سمعوا هذه المقالة من رسول الله و لآخی ، اما فی هذا حاجز لكم عن سفك دمى . (اگر مرا در گفتار تصدیق کنید که حق است ، به خدا سوگند از روز اول دروغ نگفته ام ، چون دریافته ام که خداوند به دروغگو غضب کرده و ضرر دروغ را به خود دروغگو بر می گرداند و اگر مرا تکذیب می کنید، اینک در میان مسلمانان از صحابه پیامبر، کسانی هستند که می توانید از آنان سؤال کنید که همه آنان گفتار پیامبر را درباره من و برادرم شنیده اند و شما را از آن آگاه خواهند نمود و همین گفتار می تواند مانع خونریزی شما گردد). از جابر بن عبدالله و ابوسعید خدری و سهل بن سعد ساعدی و زید بن ارقم و انس بن مالک پرسید که همه آنان به شما خواهند گفت که این گفتار را از رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم درباره من و برادرم شنیده اند که فرمود: (آنها سرور جوانان بهشتند) و همین گفتار می تواند مانع ریختن خون من گردد. ۱۴/۷ - فان كنتم فی شك من هذا القول افتشكون انى ابن بنت نبيكم فوالله ما بين المشرق و المغرب ابن بنت نبي غيري فيكم و لا- غيركم ، و يحكم اطلبونى بقتيل منكم قتلته او مال لكم استهلكته او بقصاص جزاؤه . ...يا شيب بن ربعي ! و يا حجار بن ابجر! و يا قيس بن الاشعث ! و يا زيد بن الحارث ! الم تكتبوا الى ان قد اينعت الثمار و اخضر الجنات ، و انما تقدم على جند لك مجنده؟ (۱۰۶) (اگر در گفتار پیامبر درباره من و برادرم تردید دارید، آیا در این واقعیت نیز شک می کنید که من فرزند پیامبر شما هستم و در همه دنیا نه در میان شما و نه در جای دیگر، برای پیامبر فرزندی بجز من وجود ندارد. وای بر شما! آیا کسی را از شما کشته ام که به قصاص او مرا می کشید؟ آیا مال کسی از شما را تباه ساخته ام؟ آیا جراحی بر کسی وارد کرده ام تا مستحق مجازاتم بدانید؟! ... ای شیب بن ربعی! ای حجار بن ابجر! ای قیس بن اشعث! وای یزید بن حارث! آیا شما نبودید برای من نامه نوشتید که میوه های ما رسیده و درختان ما سر سبز و خرم است و در انتظار تو دقیقه شماری می کنیم و در کوفه لشکریانی مجهز و آماده در اختیار تو می باشد!). این بود هفت فقره از اتمام حجت بن علی علیه السلام که مجموعاً اولین خطبه آن حضرت را که در روز عاشورا ایراد فرموده است ، تشکیل می دهد آری هفت فقره اتمام حجت در ضمن یک سخنرانی و کیفیت ایراد این خطبه به طوری که در منابع نقل شده بدین صورت بوده است که امام علیه السلام پس از تنظیم صفوف لشکر خویش ، سوار بر اسب گردید و از خیمه های خود فاصله گرفت و با صدای بلند و رسا به ایراد این خطبه پرداخت. (۱۰۷)

خطبه دوم

خطبه و سخنرانی دوم حسین بن علی علیه السلام نیز که مجموعه دیگری است از اتمام حجت آن بزرگواری ، دارای هفت فراز است و مشتمل بر دلایل و بیانات مختلف و اتمام حجت در ابعاد گوناگون و در کیفیت ایراد این سخنرانی (خطیب خوارزمی) می گوید: روز عاشورا پس از آنکه هر دو سپاه کاملاً آماده گردید و پرچمهای لشکر عمر سعد بر افراشته شد و صدای طبل و شیپور آنان در بیابان کربلا طنین افکن گردید، به طرف خیمه های حسین بن علی حرکت کرده و خیمه ها را احاطه نمودند، حسین بن علی از میان خیمه و از داخل لشکر خویش بیرون آمد و در برابر صفوف لشکر دشمن قرار گرفت و از آنان خواست تا سکوت کنند و به سخنان او گوش فرا دهند، ولی آنان همچنان سر و صدا و هلهله می کردند و صدای قهقهه و شادیشان بلند بود که آن حضرت با این جملات ، به آرامش و سکوتشان دعوت نمود: ۱۴/۸ - ویکم ما علیکم ان تنصتوا الی فتسمعوا قولی ، و انما ادعوکم الی سبیل الرشاد، فمن اطاعتی کان من المرشدین و من عصانی کان من المهلکین ، و کلکم عاص لآمری غیر مستمع لقولی ، قد انخزلت

عطیاتکم من الحرام ، و ملئت بطونکم من الحرام ، فطبع الله علی قلوبکم ، ویلکم الا تنصتون ؟ الا تسمعون ؟! (۱۰۸) (وای بر شما! چرا گوش فرا نمی‌دهید تا گفتار را که شما را به رشد و سعادت فرا می‌خوانم بشنوید، هر کس از من پیروی کند، خوشبخت و هر کس عصیان و مخالفت ورزد، از هلاک شدگان است و همه شما عصیان و سرکشی نمود، و با دستور من مخالفت می‌کنید که به گفتارم گوش فرا نمی‌دهید. آری، در اثر هدایای حرامی که به دست شما رسیده، و در اثر غذاها و لقمه‌های غیر حلال که شکمهای شما از آنها انباشته شده، خدا بر دل‌های شما این چنین زده است. وای بر شما! چرا آرام نمی‌شوید؟! چرا گوش فرا نمی‌دهید؟!). (۱۴/۹ - تباکم ایته‌الجماعه و ترحا! افحین استصرختمونا و لهین متحیرین فاصرخناکم مودین مستعدین ، سللتم علینا سیفا فی رقابنا، وحششتم علینا نار الفتن التي جناها عدوکم و عدونا، فاصبحتم الباعلی اولیائکم و یداعلیهم لا عدائکم بغیر عدل افشوه فیکم ، و لا امل اصبح لکم فیهم الا الحرام من الدنیا انالوکم ، و خسیس عیش طمعتم فیه من غیر حدث کان منا ولا راءى تفیل لنا . (ای مردم! ننگ و عار و حزن ذلت بر شما باد که با اشتیاق فراوان در حالی که سرگردان بودید. ما را به یاری خود خواندید و چون به فریاد شما پاسخ مثبت داده و با سرعت به سوی شما شتافتیم، شمشیرهایی که از خود ما بود، بر علیه ما به کار گرفتید و آتش فتنه‌ای را که دشمن مشترک برافروخته بود، بر علیه ما شعله‌ور ساختید، به حمایت از دشمنانتان بر علیه پیشوایانتان به پا خاستید بی آنکه ما در میان شما عدالتی را برقرار سازند. و یا امید چیزی در آنان داشته باشید به جز طعمه حرامی که به شما رسانیده‌اند و مختصر زندگی ذلت باری که چشم طمع به آن دوخته‌اید و شما آنگاه بر علیه ما به پا ساختید که نه خطایی از ما سرزده و نه عقیده و اندیشه نادرستی از ما مشاهده کرده‌اید). (۴/۱۰ - فهلا- لکم الولیات! اذکرهمونا ترکتمونا فتجهزتموها و السیف لم یشهر و الجاس طامن و الرای ام یستحصف ، ولکن اسرعتم علینا کطیره الدباء، و تداعیتم الیها کتداعی الفراش ، فقبحا لکم فانما انتم من طواغیت الامه و شذاذ الاحزاب و نبذة الکتاب و نفثة الشیطان و عصبه الاثام و محرفی الکتاب و مطفئی السنن و قتلہ اولاد الانبیاء و میبری عتره الاوصیاء و ملحقی العهار بالنسب و موذی المومنین و صراخ ائمه المستهزئین الذین جعلوا القران عسین . (هان! وای بر شما که با ناخوشایندی روی از ما برتافتید و از یاری ما سرباز زدید و آماده جنگ با ما شدید، آنگاه که شمشیرها در غلاف و دل‌ها آرام و راءیه‌ها نیکو نبود، با این وصف مانند ملخ از هر سو به ما یاری روی آوردید و چون پروانه از هر طرف فرو ریختند، رویتان سیاه باد که شما از سرکشان امت و از بازماندگان احزاب منحرف هستید که قرآن را پشت سر انداخته و از دماغ شیطان در افتاده‌اید. شما از گروه جنایتکار و تحریف‌کنندگان کتاب و خاموش‌کنندگان سنتها می‌باشید که فرزندان پیامبر را می‌کشید و نسل اوصیا را از بین می‌برید. شما از گروه ملحق‌کنندگان زنازادگان به نسب و آزار دهندگان مومنان و فریاد رس پیشوایان استهزاکنندگان می‌باشید، همانان که قرآن را پاره پاره کردند (آنچه را به سودشان بود پذیرفتند، و آنچه را بر خلاف هوسهایشان بود رها نمودند)!). (۴/۱۱ - و انتم ابن حرب و اشیاعه تعتمدون و ایانا تخذلون ، اجل والله ، الخذل فیکم معروف ، و شجت علیه عروقکم و توارثه اصولکم و فروعکم ، و نبت علیه قلوبکم ، و غشیت به صدورکم ، فکنتم اخبث شیء سنخا للناصب و اکلہ الغاصب ، الا لعنه الله علی الناکثین الذین ینقضون الایمان بعد توکیدها، و قد جعلتم الله علیکم کفیلا فانتم و الله هم . (و شما اینک به فرزند حرب و پیروانش اتکا و اعتماد نموده و دست از یاری ما بر می‌دارید، بلی به خدا سوگند! غدر و خذل از صفات بارز شماست که رگ و ریشه شما بر آن استوار، تنه و شاخه شما آن را به ارث برده، دل‌هایتان با این عادت نکوهیده رشد نموده و سینه‌هایتان با آن مملو گردیده است. شما به آن میوه نامبارکی می‌مانید که در گلوی باغبان رنجیده اش گیر کند و در کام سارق ستمگرش، لذتبخش باشد. لعنت خدا بر پیمان‌شکنان که پیمانشان را پس از تاکید و توثیق آن، درهم می‌شکنند و حال آنکه شما خدا را بر عهد و پیمان خود ضامن قرار داده بودید و به خدا سوگند! که شما همان پیمان‌شکنان هستید). (۴/۱۲ - الا وان الدعی بن الدعی قد رکر بنین اثنتین ، بین السله و الذله ، و هیهات منا الذله ، یاءبی الله لنا ذلک و رسوله و المومنون ، و حجور طابت و طهرت ، و اتوب حمیه ، و نفوس ابیه ، من ان نوثر طاعه اللثام علی مصارع الکرام ، الا وانی زاخف بهذه الاسره علی قلہ العدد و

خذلان الناصر . (آگاه باشید! که این فرومایه (ابن زیاد) و فرزند فرومایه مرا در بین دو راهی شمشیر و ذلت قرار داده است ما کجا و ذلت کجا چرا که خدا و پیامبرش و مومنان از ذلت پذیری ما ابا دارند و دامنهای پاک مادران و مغزهای با غیرت و نفوس با شرافت پدران ، روا نمی دارند، که اطاعت افراد لئیم و پست را بر قتلگاه کرام و نیک منشان مقدم بداریم . آگاه باشید! که من با این گروه کم و با قلت یاران و عقب نشینی کنندگان ، برای جهاد آماده ام .) ۴ / ۱۳ - فان نهزم فهزامون قدما و ان نهزم فغیر مهزمینا و ما ان ظننا جبن و لکن منایانا و دولة آخرینا فقل للشامتین بنا افیقوا سیلقی الشامتون کما لقینا اذا ما الموت رفع عن اناس بکلکله اناخ بآخرینا (اگر ما پیروز شویم ، در گذشته هم پیروز بودیم و اگر شکست بخوریم ، باز هم شکست واقعی از آن ما نیست .) (ترس ، از شؤ و ن ما نیست ، ولی حوادثی به ظاهر بر علیه ما رخ داده و سودی به دیگران رسیده است .) (شماتت کنندگان ما را بگو به هوش باشید که آنان نیز مانند ما مورد شماتت قرار خواهند گرفت .) (و این مرگ هر وقت شترش را از کنار دری بلند کرد، در کنار خانه دیگری خواهد خوابانید .) ۴ / ۱۴ - اما و الله لا تلبثون بعدها الا کریمایا کریمایا حتی تدور بکم دور الریحی و تقلق المحور عهد عهده الی ابی عن جدی رسول الله صل الله علیه و آله وسلم فاجمعوا و شرکاء کم ثم لا یکن امرکم علیکم غمۃ ثم اقضوا الی تنظرون انی توکلت علی الله و ربکم ، ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها، ان ربی علی صراط مستقیم .) (۱۰۹) (آگاه باشید! به خدا سوگند! پس از این جنگ به شما مهلت داده نمی شود که بر مرکب مراد خویش سوار شوید مگر به اندازه مدت کوتاهی که شخص سواره بر اسب خویش سوار است (که به زودی باید پیاده شود). آنگاه اسباب حوادث شما را به سرعت بچرخاند و مانند محور و مدار سنگ آسیاب ، مضطربتان گرداند و این عهد و پیمانی است که پدرم از جدم رسول خدا (ص) برای من بازگو نموده است و اینک ، همه شما پس از آنکه امر بر شما روشن گردیده است ، دست به دست توکل می کنم که پرودگار من و شماست و اختیار هر جنبه ای در دست اوست و خدای من بر صراط مستقیم است .) و این بود هفت فراز از اتمام حجت امام در دومین خطبه عاشورای آن حضرت . ۱۴ / ۱۵ - و یحکم یا شیعۃ آل ابی سفیان ! ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم ، هذه وارجعوا الی احسابکم ان کنتم عربیا کما تزعمون ... انا الذی اقاتلکم و تقاتلونى ، والنساء لیس علیهن جناح ، فامنعوا عتاتکم و طغاتکم و جهالکم عن التعرض لحرمی مادمت حیا .) (وای بر شما ای شیعیان آل ابی سفیان ! شما اگر دین ندارید و از روز جزا نمی هراسید (لا اقل) در زندگی خود آزار مرد باشید و اگر خود را عرب می پندارید، به نیاکان خود بیندیشید و شرف انسانی خود را حفظ کنید من با شما جنگ می کنم و شما با من و این زنانی گناهی ندارند، تا من زنده هستم از تعرض یاغیان و تجاوزگراتان به حریم اهل بیت من جلوگیری کنید .) (خوارزمی) می گوید: امام حسین علیه السلام جنگ سختی نمود و در هر حمله عده ای از دشمن را به هلاکت رسانید دشمن خواست با وارد کردن ضربه روحی آن حضرت را تضعیف کند و با حایل شدن در خیمه ها و قتلگاه ، حمله به خیمه ها را شروع کرد، در اینجا بود که آن حضرت لشکریان کوفه را با این جملات مورد خطاب قرار داد: (یا شیعۃ آل ابی سفیان ...).

۱۵ - اتمام حجت خصوصی

این بود فراز از احتجاج و اتمام حجت عمومی حسین بن علی علیه السلام که در این فرازها بود مورد خطاب آن حضرت ، همه لشکریان ابن زیاد و همه افرادی است که برای جنگ با فرزند رسول خدا در کربلا- شده بودند. ولی در احتجاج آن بزرگوار، مواردی نیز وجود دارد که در آنها طرف خطاب ، افراد مخصوصی بوده و اتمام حجت آن حضرت عنوان فردی و شخصی داشته است ، به ذکر نمونه هایی از این نوع اتمام حجت که در دسترس ما بوده ، می پردازیم : با عبید الله بن حر جعفی ۱ / ۱۵ - یا بن الحر! ان اهل مصرکم کتبوا الی انهم مجتمعون علی نصرتی و سالونی القدوم علیهم و لیس الامر عل ما زعموا و ان علیک ذنوبا کثیرة ، فهل لک من توبۃ تمحو بها ذنوبک ؟... تنصرا بن بنت نیبک و تقاتل معہ .) (۱۱۱) (ای پسر حرا! همشهریان شما (کوفه) برای من

نامه نوشته اند که بر نصرت و یاری من اتحاد نموده اید و از من خواسته اند به شهرشان بیایم . در حالی که حقیقت امر غیر از این است و تو ای (حر جعفی!) گناهان زیادی را مرتکب شده ای ، آیا نمی خواهی از آن گناهان تو کنی ؟ ... فرزند دختر پیامبر را یاری کرده و به همراه او با دشمنانش بجنگی .) امام علیه السلام این جملات را در منزل (قصرین مقاتل) و هنوز به کربلا وارد نشده بود و به (عبیدالله) فرمود، آنگه که در میان آنان ملاقاتی رخ داد، ولی عبیدالله به بهانه ای مادی ، توفیق این توبه را از دست داد. باید توجه داشت که (عبیدالله بن حر) از افراد شجاع و سرشناس و از هواداران عثمان بود و پس از کشته شدن او، نزد معاویه رفت و در جنگ صفین در صف لشکریان او با امیر مومنان علیه السلام جنگ نمود، در تاریخ از غارتگریها و راهزنیهای عبیدالله در دوران معاویه و غیر آن ، مطالب فراوان نقل گردیده است . با عمر بن سعد ۱۵ / ۲ - یا ابن سعد! اتقاتلنی ؟ اما تتقی الله الذی الیه معادک؟! فانا ابن من قد علمت! الا تکون معی و تدع هولاء فانه اقرب الی الله تعالی ؟ (۱۱۲) (ای پسر سعد! آیا می خواهی با من جنگ کنی ؟ در حالی که مرا می شناسی و می دانی من فرزند چه کسی هستم و آیا از خدایی که بازگشت تو به سوی اوست نمی ترسی؟! آیا نمی خواهی به همراه من باشی و دست از اینها (بنی امیه) برداری که این عمل به خداوند نزدیکتر (و جلب کننده رضای اوست) .) امام علیه السلام این جمله را در شب هشتم و نهم محرم در ضمن ملاقاتی که در میان دو لشکر و طبق پیشنهاد آن حضرت با عمر سعد داد، خطاب بدو ایراد فرمود. باز هم با عمر سعد ۱۵ / ۳ - ای عمر! اتزعم انک تقتلنی و یولیک الدعی بلاد الری و جرجان ، و الله تتهننا بذلک عهد معهود، فاصنع ما انت صانع ، فانک لا تفرح بعدی بدنی و لا آخره ، و کانی براسک علی قصبه یترامه الصبیان بالکوفه و یتخذونه غرصا بینهم ... (۱۱۳) (ای عمر سعد! آیا تو خیال می کنی با کشتن من (به جایزه بزرگی دست خواهی یافت و) این فرومایه (ابن زیاد) حکومت ری و گرگان را به تو واگذار خواهد نمود، به خدا سوگند! چنین حکومتی بر تو گوارا نخواهد گردید و این پیمانی است محکم و پیش بینی شده ، اینک آنچه درباره ما از دست تو بر می آید انجام بده که پس از (کشتن) من نه در دنیا و نه در آخرت روی خوشی و راحتی نخواهی دید و چندان دور نیست روزی که در همین شهر کوفه ، سر بریده تو را بر نیزه بزنند و کودکان آن را اسباب بازی قرار داده و سنگ بارانشان قرار بدهند .) حسین بن علی علیه السلام پس از سخنرانی دوم در روز عاشورا، عمر سعد را گرفت و او با اینکه از این ملاقات اکراه داشت ، به ناچار از صف دشمن فاصله گرفت و جلو آمد به طوری که گردن اسب امام با گردن اسب وی مقابل هم قرار گرفت ، آن حضرت برای آخرین بار با جملاتی که ملاحظه فرمودید، با وی اتمام حجت فرمود و آینده تیره و تاریک او را ترسیم نمود، اما او از نصیحت و اتمام حجت امام بهره ای نگرفت و همانگونه که آن حضرت فرمود به شقاوت و بدبختی دنیا و آخرت دچار گردید. با عمرو بن حجاج ۱۵ / ۴ - یحک یا عمرو! اعلی تحرض الناس ؟ انحن مرقنا من الدین و انت تقیم علیه ؟ ستعلمون اذا فارقت ارواحنا اجسادا من اولی بصلی النار . (۱۱۴) (وای بر تو ای عمرو! آیا مردم را به این بهانه که ما از دین خارج شده ایم بر علیه من می شورانی ؟ آیا ما از دین خارج شده ایم و تو در آن پا برجا هستی؟! آری ، به زودی که روح ، از بدن ما جدا می شود، خواهید دید که چه کسی از دین بیرون رفته و سزاوار آتش خواهد بود .) امام علیه السلام این اتمام را به (عمرو بن حجاج) یکی از فرماندهان لشکر کوفه نمود آنگاه که دید وی افراد تحت فرماندهی خود را که چهار هزار نفر بودند با این جملات بر جنگ با آن حضرت تشویق می کند: قاتلوا من مرق عن الدین و فارق الجماعة!!! . (بجنگید! با کسی (حسین بن علی علیه السلام) که از دین خدا برگشته و از صف مسلمانان خارج شده است!!!) .

۱۶ - پیام استمداد

این بود پیامهای اتمام بخش حسین بن علی علیه السلام . به طوری که قبلا اشاره نمودیم ، در این بخش علاوه بر پیام اتمام حجت ، با پیامهای استمداد و استغاثه آن حضرت هم آشنا خواهیم گردید و اینک : ۱۶ / ۱ - اما من مغیب یغیثنا لوجه الله؟! اما من داب ینذب عن حرم رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم . (۱۱۵) (آیا فریاد رسی نیست که برای رضای خدا به فریاد ما برسد؟! آیا دفاع

کننده ای نیست که از حرم رسول خدا (ص) دفاع کند؟! امام علیه السلام این جمله را در روز عاشورا، در ضمن جملاتی پس از آنکه سخنرانی عمویش تمام شد، ایراد فرمود، آنگاه که از طرف دشمن، گروه تیراندازان، یاران حسین بن علی علیه السلام را تیرباران نمودند و تعدادی از آنان را به خاک و خون کشیدند و طبق نقل مرحوم مقرر، چون صدای استغاثه امام علیه السلام به گوش اهل بیت آن حضرت رسید، صدای گریه و ناله از میان خیمه‌ها برخاست. ۱۶/۲ - هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله؟! هل من موحد یخاف الله فینا؟! هل من مغیث یرجو الله فی اغاثتنا؟! هل من معین یرجو ما عند الله فی اعانتنا؟! (۱۱۶) (آیا مدافعی هست از حرم رسول خدا دفاع کند؟! آیا بنده یکتا پرستی هست درباره ستمی که بر ما وارد می شود از خدا بترسد؟! آیا فریاد رسی هست که به امید خداوندی به فریاد ما برسد؟! آیا یاری دهنده ای هست که به امید ثواب الهی به یاری ما برخیزد؟!). طبق نقل خوارزمی، امام علیه السلام این جملات را با صدای بلند و به عنوان اتمام حجت، خطاب به لشکریان عمر سعد ایراد فرمود در حالی که همه یاران آن حضرت به شهادت رسیده بودند. ۱۶/۳ - یا کرام! هذه الجنة!... فحاموا عن دین الله و دین نبیه و ذبوا عن حرم رسول صلی الله علیه و آله. (۱۱۷) (ای عزیزان! اینک درهای بهشت به روی شما باز شده است پس، از دین خدا و آیین پیامبرش حمایت و از حرم رسول دفاع کنید). این جملات را امام علیه السلام پس از اقامه نماز ظهر روز عاشورا هنگامی که عده ای از یاران در مقابلش به روی خاک افتاده و به درجه شهادت و سعادت ابدی نایل گردیدند، ایراد فرمود، گرچه این خطاب، استغاثه و استمداد به ظاهر متوجه یاران و اصحاب آن حضرت بود که در انتظار شهادت، دقیقه شماری می نمودند، اما در حقیقت دعوتی عام استغاثه ای فراگیر و بیان وظیفه ای بود که شامل تمامی کسانی می شد که صدای آن حضرت را می شنیدند.

۱۷ - پیام انتقام

قرآن مجید می فرماید: فانتمنما منهم فانظر کیف کان عاقبة المکذبین. (۱۱۸) (ما از آنان (تکذیب کنندگان انبیا) انتقام گرفتیم، پس بین چگونه است عاقبت کار تکذیب کنندگان). گرچه این آیه شریفه درباره امتهای پیشین گذشته است که پیامبران خود را بر اساس افکار باطل و به تبعیت از نیاکان خویش تکذیب نموده اند، ولی یکی از مصادیق بارز کسانی که رهبران و پیشوایان خود را تکذیب نموده و با آنان به مبارزه برخاسته اند و قبل از آخرت در این دنیا شمشیر انتقام الهی بر سر آنان فرود آمده و قبل از مرگ، قانون مجازات آنان را فرا گرفته است، بنی امیه و پیروان آنان مخصوصا مردم کوفه بودند. تاریخ از این نظر غنی و گویاست و نکات حساس و تکان دهنده ای را از سرنوشت آنان برای آیندگان حفظ کرده است. ولی آنچه در اینجا مورد نظر است، پیش بینهای صریح قاطع و پیامهای کوتاه شعار گونه حسین بن علی علیه السلام در مورد انتقامها و مجازاتها دنیوی است؛ که آن حضرت در مقاطع مختلف به صراحت بیان نموده تا بلکه بتواند از این راه آنان را از عذابی به چنین جنایت هولناکی باز داشته و از بروز سرنوشتی شوم در دنیا و عذابی دردناک در آخرت، جلوگیری نماید. ۱۷/۱ - و الله! لا یدعونی حتی یستخرجوا هذه العلقه من جوفی، فاذا فعلوا ذلك سلط علیهم من یدلهم حتی یكونوا اذل من فرام المرأه. (۱۱۹) (به خدا سوگند! بنی امیه از من دست بر نمی دارد تا خون مرا بریزند و چون جنایت را مرتکب شوند خداوند کسانی را بر آنان مسلط می کند تا ایشان را به ذلت بکشاند ذلتی بدتر از کهنه پاره زنان). امام علیه السلام این جمله را در پاسخ (ابن عباس) فرمود، آنگاه که از عراق آن حضرت درخواست نمود تا در شهر مکه اقامت نموده، پس از قیام مردم عراق و بیرون راندن حکام و فرمانداران بنی امیه از شهرهایشان، به سوی حرکت نماید. ۱۷/۲ - ان هولاء اخافونی و هذه کتب اهل الکوفه و هم قاتلی، فاذا فعلوا ذلك و لم یدعوا لله محرما الا بعث انتھکوه بعث الله الیهم من یقتلهم حتی یكونوا اذل من فرام الامه. (۱۲۰) اینان (بنی امیه) مرا تهدید نمودند، اهل کوفه هم به وسیله این نامه‌ها از من دعوت کردند و قاتل من هم خودشان خواهند بود و چون این گناه بزرگ را مرتکب شده و احترام الهی را در هم شکستند، خداوند کسی را بر آنان مسلط خواهد نمود که به کشتار آنان پردازد به طوری که ذلیل تر از کهنه پاره کنیزان گردند). امام علیه

السلام این جمله را که مشابه جمله گذشته است، در پاسخ شخصی فرمود که در مسیر کوفه با آن حضرت مواجه گردید، زیرا او سؤال نمود یابن رسول خدا! چه انگیزه ای موجب گردید که شما از مدینه و حرم جد خود خارج شده و به این بیابان بی و آب و علف روی آوردید؟! ۱۷ / ۳ - انهم لن یدعوننی حتی یستخرجوا هذه العلقه من جوفی ، فاذا فعلوا ذلك سلط الله علیهم من یدلهم حتی یكونوا اذل فرق الامم. (۱۲۱) (آنان دست از من بر نمی دارند تا خون مرا بریزند و چون این جنایت را مرتکب شوند، خداوند کسی را بر ایشان مسلط گرداند که آنان را ذلیلترین ملتها سازد). این جمله را امام علیه السلام در منزل (بطن عقبه) و در پاسخ (عمرو بن لوزان) فرمود آنگاه که او هم از سفر منصرف شده و به مدینه مراجعت نماید. ۱۷ / ۴ - وایم الله! لیقتلونی فیلبسهم الله ذلا شاملا و سیفا قاطعا و یسلط علیهم حتی یكونوا اذل من قوم سباء، اذ ملکتهم امراه فحکمت فی اموالهم و دمائهم. (۱۲۲) به خدا سوگند! مسلما آنان مرا خواهند کشت و خدا به ذلت فراگیر و شمشیر بران مبتلایشان ساخته و کسی را بر آنان مسلط خواهد نمود که آنان را به ذلت کشانیده از قوم سبا که زنی بر ایشان مسلط شد و به دلخواه خویش در مال و جانشان حکمرانی نمود، ذلیل تر گرداند). این جمله را امام علیه السلام در منزل (رهیمه) در پاسخ (ابوهرم) ایراد فرمود. ۱۷ / ۵ - لعنتم و اخزیتم بما قد جنیتم فسوف تلاقوا حرنار توقد. (۱۲۳) (شما مردم کوفه) در اثر جنایتی که مرتکب شدید، مورد لعنت و غضب خدا قرار گرفتید و به زودی آتشی سوزان را در خواهید یافت). این بیت، یکی از چهار بیت شعری است که حسین بن علی علیه السلام در بالین حضرت ابوالفضل به عنوان ندبه و مرثیه برادرش و نکوهش از اقدام و جنایت مردم کوفه و خطاب به آنان ایراد فرموده است.

۱۸ - پیام شهادت

گرچه موارد متعددی از پیامهای پیشین بویژه پیام انتقاد که در فصل گذشته ملاحظه نمودید، متضمن پیام شهادت نیز می باشد و مضمون آنها بیانگر آمادگی امام برای فداکاری در راه اعلای کلمه توحید و از بین بردن موانع پیشرفت اسلام و بذل جان و مال در راه عقیده و آرمان خویش است، ولی به جهت اهمیت موضوع و صراحت پیام شهادت آن بزرگوار و جلب توجه بیشتر اینک نمونه هایی از این شعار پیام را به صورت بخشی مستقل و جداگانه در اختیار خوانندگان عزیز قرار می دهیم: ۱/۱۸ - خط الموت علی ولد آدم مخط القلاده علی جید الفتاه، و ما اولهنی الی اسلافی اشتیاق یعقوب الی یوسف، و خیر لی مصرع انا لاقیه، کانی باوصالی تقطعها عسلان الفلاة بین النواویس و کربلا- فیملان منی اکر اشا جوفاً و اجر به سغباً، لا محیص عن یوم خط بالقلم، رضا الله رضانا اهل البیت، نصبر علی بلائه و یوفنا اجور الصابرین ... الا من کان فینا باذلاً مهجته موطناً علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا، فانی راحل مصبحاً ان شاء الله تعالی (۱۲۴) مرگ بر فرزندان آدم لازم و حتمی گردیده، همانند گردنبد که لازمه گردن دختران جوان است و من به دیدار نیاکانم آنچنان مشتاقم مانند اشتیاق یعقوب به دیدار یوسف و برای من قتلگاه معین شده که به آنجا خواهم رسید و گویا می بینم که درندگان بیانانها (لشکر کوفه) در سرزمین میان نواویس (۱۲۵) و کربلا- اعضای بدن مرا قطعه - قطعه کرده و شکمهای گرسنه خود را با آنها سیر و انبانهای خالی خود را پر می کنند، از پیش آمدی که با قلم قضا و قدر نوشته شده است، گریزی نیست، خشنودی خداوند ما اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است، در برابر امتحان خدا صبر و شکیبایی می خواهد در راه ما از جانم بگذرد و خونس را در راه لقای خداوند نثار کند، آماده حرکت با ما باشد که من فردا صبح حرکت خواهم نمود. ان شاء الله تعالی). این جملات، بخشی از سخنرانی حسین بن علی علیه السلام است که یک روز قبل از حرکت از مکه آن را ایراد نموده است. نامه ای به بنی هاشم ۱۸ / ۲ - بسم الله الرحمن الرحیم، من الحسین بن علی الی محمد بن علی و من قبله من بنی هاشم. اما بعد، فان من لحق بی استشهد و من لم یلحق بی لم یدرک الفتح، و السلام. (۱۲۶) (به نام خداوند بخشنده مهربان. از حسین بن علی به محمد بن علی و افراد دیگر از بنی هاشم که در نزد وی هستند. اما بعد هر یک از شما در این سفر به من ملحق شود، به شهادت خواهد رسید و هر کس از شما مرا همراهی نکند، به پیروزی دست نخواهد یافت. والسلام). بنا به نقل محدث بزرگ (ابن

قولویه (حسین بن علی علیه السلام این نامه را در ایامی که در مکه اقامت داشت برای برادرش (محمد حنفیه) و سایر افراد بنی هاشم که در مدینه بودند، نگاشت و (ابن عساکر و ذهبی) هم نظریه (ابن قولویه) را تایید نموده اند. (۱۲۷) ولی مرحوم (سید بن طاووس) (۱۲۸) از (کلینی رحمه الله علیه) نقل می کند که این نامه از ناحیه حسین بنی علی علیه السلام پس از آنکه از مکه حرکت نموده، صادر شده است. در بطن عقبه ۳ / ۱۸ - ما ارانی الامتولا، فانی رایت فی المنام کلابا تنهشنی، و اشدھا علی کلب ابقع. (۱۲۹) (من درباره خودم هیچ پیش بینی نمی کنم جز اینکه کشته خواهم شد؛ زیرا در عالم رویا دیدم که سگهای چندی به من حمله نمودند و درنده ترین آنها سگی بود سفید و سیاه). امام علیه السلام این خبر را در منزل (بطن عقبه) به اطلاع یاران و اهل بیت خویش رسانید. ۴ / ۱۸ - انی خفت براسی فعن لی فارس و هو یقول: القوم یسیرون و المنايا تسری الیهم، فعلمت انها انفسها نعت الینا. (۱۳۰) (من سرم را به زین اسب گذاشته بودم که خواب خفیفی بر چشمم مسلط شد، در این موقع صدای اسب سوار (هاتفی) به گوشم رسید که می گفت اینان به هنگام شب در حرکتند، مرگ هم آنان را تعقیب می کند و برای من معلوم شد که این خبر مرگ ماست). امام این جمله را پس از حرکت از (قصر بنی مقاتل) و در نزدیکی کربلا فرمود، آنگاه که قافله شبانه در حرکت بود، صدای استرجاع امام بلند شد، حضرت علی اکبر علت این استرجاع را سؤال نمود، امام در پاسخ وی فرمود: (انی خفت براءسی...) هنگام ورود به کربلا ۵ / ۱۸ - ارض کرب و بلاء قفوا و لا تبرحوا و حطوا و لا ترحلوا فهینا و الله محط رحالنا و هیئنا و الله سفک دمانا و هیئنا و الله تسبی حریمنا و هیئنا و الله محل قبورنا و هیئنا و الله محشرنا و منشرنا و بهذا و عدنی جدی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و لا خوف لو عده. (۱۳۱) اینجا سرزمین حزن و مصیبت است بایستید و حرکت نکنید، بارها را بگشایید و منزل کنید، به خدا سوگند اینجاست محل فرود آمدن قافله ما، و به خدا سوگند همین جاست جایگاه ریخته شدن خونهای ما، و به خدا سوگند اینجاست که خانواده ما اسیر می شود و به خدا سوگند اینجاست محل قبرهای ما و به خدا سوگند اینجاست حشر و نشر ما که جدم رسول خدا به من وعده داده است و خلافتی در وعده او نیست). امام، این جملات را هنگام ورود به سرزمین کربلا ایراد فرمود. عصر تاسوعا ۶ / ۱۸ - انی رایت رسول الله صلی الله علیه و آله فقال لی: انک تروح الینا. (۱۳۲) (اینک جدم رسول خدا صلی الله علیه و آله را در خواب دیدم که به من فرمود: به نزد ما خواهی آمد). امام، این جمله را در عصر تاسوعا فرمود، آنگاه که در کنار خیمه به شمشیرش تکیه نموده و خواب خفیفی بر چشمان آن حضرت غالب گردید و همان وقت لشکر کوفه به سوی خیمه ها حرکت نمود و چون زینب کبری علیها السلام هلهله دشمن را شنید، شتابزده برادرش را بیدار کرده و از وضعی که پیش آمده بود که را مطلع نمود، در این موقع آن حضرت فرمود: انی رایت رسول الله صلی الله علیه و آله فی المنام... ۷ / ۱۸ - ...و قد اخبرنی جدی رسول الله صلی الله علیه و آله بانی ساساق الی العراق، فانزل ارضا یقال لها عمورا و کربلا، و فیها استشهد و قد قرب الموعد، الا و انی اظن یومنا من هولاء یومنا من هولاء الاعداء غدا... (جدم رسول خدا به من چنین چیزی خبر داده بود که من به عراق فرا خوانده می شوم و در محلی که به آن عمورا و کربلا می گویند فرود آمده و در همانجا به شهادت می رسم و اینک وقت آن رسیده است و به گمان من فردا دشمن جنگ را با ما آغاز خواهد نمود). ۸ / ۱۸ - انی غدا اقتل، و تقتلون کلکم معی، و لا یبقی منکم واحد. (۱۳۳) (من فردا کشته می شوم و همه شما حتی قاسم و عبدالله شیرخوار کشته خواهد شد و کسی از شما زنده نخواهد ماند). حسین بن علی علیه السلام عصر تاسوعا یا شب عاشورا یا شب عاشورا در میان یارانش سخنرانی و با جملاتی که از رسول خدا نقل نمود و شهادت خود و هر کس را که همراه اوست، صریحا اعلان کرد، آنگاه به همه آنان اجازه مرخصی داد و هر یک از آنان با بیانی استقامت و پایداری خود را ابراز نمود و در اینجا بود که برای آخرین بار با یک جمله دیگر، آینده را برای آنان ترسیم نمود و چنین فرمود: ۹ / ۱۸ - ...رایت کان کلابا قد شدت علی لتنهشنی، و فیها کلب ابقع رایت اشدھا علی، اظن ان الذی یتولی قتلی رجل ابرص من بین هولاء القوم، ثم انی رایت بعد ذلک جدی رسول الله صلی الله علیه و آله و معہ جماعه من اصحابه و هو یقول لی: یا بنی انت شهید آل محمد و قد استبشر بک اهل السموات و اهل الصفیح الاعلی، فلیکن

افطارک عندی اللیلۃ، عجل و لا تؤخر، فهذا ملک قد نزل من السماء لیاخذ دمک فی قاروره خضراء، فهذا ما رایت و قد انف الامر و اقترب الرحیل من هذه الدنيا لا شک فی ذلك. (۱۳۴) سحر گاهان شب عاشورا خواب سبکی چشم امام علیه السلام را فرا گرفت و چون بیدار گردید خطاب به یاران و اصحابش چنین فرمود: (من در خواب دیدم گویا که چندین سگ بر من حمله می کنند و درنده ترین آنها سگی بود به رنگ سیاه و سفید و چنین گمان می کنم قاتل من از میان این مردم کسی است که به مرض برص مبتلاست. پس از آن رسول خدا را با گروهی از یارانش در خواب دیدم که به من فرمود پسرکم تو شهید آل محمد هستی و ساکنان آسمانها و عرش برین، آمدن تو را به همدیگر مژده و بشارت می دهند. تو امشب افطار را نزد من خواهی بود، بشتاب و تاخیر رومدار. و اینک فرشته ای از آسمان فرود آمده است تا خون تو را در شیشه سبز رنگی جمع آوری و حفظ کند این بود خوابی که من دیدم، اینک وقت آن فرا رسیده و زمان کوچ کردن از این دنیا، نزدیک شده است و شکی در آن نیست).

۱۹ - پیام پیروزی

آنان که وارد صحنه جنگ و میدان مبارزه شده و در برابر دشمن قرار می گیرند، در پی پیروزی خود و شکست دشمن هستند و حسین بن علی علیه السلام نیز از این قانون خود مستثنا نیست، ولی نکته مهم این است که شکست و پیروزی از نظر آن حضرت، بر خلاف عامه مردم، مفهوم و معنای خاص داشت و دارائی بعد دیگری است که این معنا در نظر اکثر مردم نه تنها کاربردی ندارد، بلکه گاهی درک و تصور آن نیز ممکن نیست و از این رو درباره قیام آن حضرت تاویلات و برداشتهای گوناگون و گاهی نظرات متضادی ابراز شده است. آری، مفهوم پیروزی از نظر امام علیه السلام در مرحله اول انجام دادن یک وظیفه الهی و به پایان رسانیدن یک مسوولیت شرعی است. پیروزی از دیدگاه آن حضرت تحکیم بخشیدن به ارزشهای انسانی و حرکت در مسیری است که برای همه انبیا و اوصیا در جهت هدایت جامعه به سوی سعادت ابدی آنان ترسیم شده است؛ خواه این حرکت با پیروزی ظاهری او و شکست دشمن همراه باشد یا این حرکت به شکست ظاهری منجر شود. و این حقیقتی است که فرازهای متعددی از پیامهای آن حضرت به وضوح بر آن دلالت می کند، اکنون به نقل چند نمونه از آنها می پردازیم: ۱ / ۱۹ - اما بعد، فانه یشاقق الله و رسوله من دعاء الی الله عزوجل و عمل صالحا و قال اننی من المسلمین؛ و قد دعوت الی الامان و البر و الصلۃ، فخیر الامان الله. (۱۳۵) (کسی که به سوی خدا دعوت کند و عمل صالح انجام دهد و خود را در زمره مسلمانان بداند، بی شک با خداوند و پیامبرش مخالفت نوزیده است و اما اینکه به امان، احسان، صلح و پاداش دعوت نمودی پس آگاه باش بهترین امان، امان خداست). این فراز و پیام، بخشی از جملاتی است که حسین بن علی علیه السلام در پاسخ (عبدالله بن جعفر و یحیی بن سعید) فرمود که آنان پس از حرکت امام علیه السلام از مکه، بیرون شهر به آن بزرگوار رسیدند و ضمن ارائه امان نامه ای از (عمر بن سعید) (۱۳۶) از آن حضرت در خواست مراجعت به مکه نمودند و عبدالله در این باره اصرار می ورزید و خطرات آینده و پیمان شکنی مردم عراق را ترسیم می نمود، امام علیه السلام با جملات یاد شده، پاسخ داد. ۲ / ۱۹ - بسم الله الرحمن الرحیم، من الحسین بن علی الی محمد بن علی و من قبله من بنی هاشم. اما بعد، فان لحق بی استشهد و من لم یلق بی لم یدرک الفتح، والسلام. (۱۳۷) ما این فراز و ترجمه آن را در صفحه یکصد و نه ضمن پیام شهادت حسین بن علی علیه السلام نقل نمودیم و چون این سخن امام، گذشته از پیام شهادت، دارائی مفهوم پیروزی معنوی می باشد، در این بخش نیز به نقل آن مبادرت ورزیدیم. ۳ / ۱۹ - ان نزل القضاء بما نحب و نرصى فنحمد الله علی نعمائه، و هو المستعان علی اداء الشکر، وان القضاء دون الرجاء فلم یبعد من کان الحق نیته، و التقوی سریرته. (۱۳۸) (اگر پیشامدها بر وفق مراد و دلخواه ما باشد، شکر گزار نعمتهای خداوند خواهیم بود و تنها اوست یار و مددکار ما در سپاس گزاریش. و اگر حوادث و پیشامدها میان ما و خواسته هایمان مانع گردد و کارها طبق مراد ما پیش نرود، باز هم کسی که نیتش حق و پاکیزه سرشت است، از مسیر صحیح دور نگردیده (و راه خود را گم نمی کند)). امام علیه السلام این فراز را در

پاسخ (فرزدق) شاعر معروف که عازم حج بود، در خارج از شهر مکه به او فرمود. حضرت در این ملاقات از وی وضع مردم عراق را پرسید، پاسخ فرزدق این بود: (قلوب الناس معك و اسياهم عليك). (۱۳۹) (گرچه دل‌های مردم با شماست، اما شمشیرهایشان بر علیه تان می باشد). لحن فرزدق یاس آور و پیشنهادش به امام علیه السلام انصراف از سفر به عراق بود که امام با جمله فوق: (ان نزل القضاء...) به او پاسخ داد. ۱۹ / ۴ - اما و الله! انی لارجو خیرا ما اراد الله بنا، قتلنا ام ظفرنا. (۱۴۰) آگاه باش! به خدا سوگند! من امید قطعی دارم بر اینکه اراده و خواست خداوند درباره ما خیر است، خواه کشته شویم یا پیروز گردیم). این فراز و فراز سوم را امام در منزل (عذیب الهجانات) یکی از منازل نزدیک کربلاست، در پاسخ (طرمح) و یارانش ایراد فرمود وقتی او به همراه چهار تن از دوستانش در این منزل به حضور امام رسید، دوستانش عرض کردند یابن رسول الله! (طرمح) در این سفر، اشعاری را که مشعر بر شوق وافر و ارادت شدید به درک فیض زیارت شما و در عین حال، حاکی از اضطراب و نگرانی او از این سفر شما بود، زیاد می خواند و تکرار می نمود، امام علیه السلام برای رفع نگرانی آنان فرمود: ...انی لارجو ان یکون خیرا ما اراد الله بنا... . آنگاه خود طرمح چنین گفت: یابن رسول الله! نگرانی من بی جهت نیست؛ زیرا من از کوفه بیرون نیامدم مگر اینکه دیدم در کنار این شهر، گروه زیادی برای مقابله با شما اجتماع کرده اند، شما را به خدا سوگند! از این سفر بر گردید؛ چون من اطمینان ندارم حتی یک نفر از اهل کوفه هم به یاری شما برخیزد. امام علیه السلام در پاسخ پیشنهاد طرمح پیشنهاد چنین فرمود: ۱۹ / ۵ - ان بیننا و بین القوم عهدا و میثاقا، و لسنا نقدر علی الانصراف حتی تتصرف بنا و بهم الامور و بهم الامور فی عاقبه. (۱۴۱) در میان ما و مردم کوفه عهد و پیمان بسته شده است (از آنان و عده حمایت و از ما وعده رهبری و هدایت) و در اثر این پیمان، برای ما امکان بازگشت نیست تا ببینیم عاقبت کار ما و آنان به کجا می انجامد). ۱۹ / ۶ - (ما کنت لا بداهم بالقتال حتی یبدئونی). (۱۴۲) (من شروع کننده جنگ نخواهم بود مگر آنان شروع کنند). چون قافله امام علیه السلام و به موازات آن، سپاهیان حر به (عذیب الهجانات) رسیدند، نامه ای از ابن زیاد به دست حر رسید که مضمون آن سختگیری نسبت به حسین بن علی و جلوگیری از حرکت آن حضرت بود. در اینجا (زهیر بن قین) از یاران امام علیه السلام چنین پیشنهاد نمود که یا بن رسول الله! برای ما جنگ کردن با این گروه کم آسانتر است از جنگ نمودن با لشکر انبوهی که در پشت سر آنان می باشد و با ورود چنین لشکری، تاب مقاومت برای ما نخواهد ماند. امام در پاسخ (زهیر) فرمود: (تا آنان شروع به جنگ نکنند، من آغازگر جنگ نخواهم بود).

۲۰ - دعا و نفرین در پیام امام

توضیح

مواردی در کلام حسین بن علی علیه السلام ملاحظه می شود که دارای مفهوم دعا و یا جنبه نفرین می باشد. این نوع پیامها همانگونه که از لحاظ مفهوم، دارای ویژگی است، از جهت شرایط زمان و انگیزه بیان نیز دارای ویژگی و خصوصیت است؛ زیرا پیام دعای امام، متوجه کسانی است که از آنان علاوه بر وفاداری و شجاعت که همه یاران آن حضرت از آن برخوردار بودند، نوعی شهامت و ثبات قدم و ایشار به وقوع پیوسته که نظر فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله را به تحسین بیشتر که در قالب دعا و تحقیق پذیرفته است، جلب نموده است. و همچنین آن حضرت افرادی را مورد نفرین قرار داده است که از آنان علاوه بر عداوت و دشمنی عمومی، نوعی حالت عناد و لجاجت و کینه عمیق و خصومت بیش از حد، مشاهده فرموده است. و اینک دعاهای آن حضرت: ۲۰ / ۱ - اللهم اجعل لنا و لهم الجنة، و اجمع بیننا و بینهم فی مستقر من رحمتک و رغائب مذخور ثوابک. (۱۴۳) (خدایا! بهشت را برای ما و آنان قرار بده و آنان را در پایگاه رحمت به مرغوبترین ثوابهای ذخیره شده ات، نایل بگردان). امام هنگام ملاقات با (طرمح بن عدی) و همراهانش، در نزدیکی کربلا- این دعا را فرمود، آنگاه که آنان خیر شهادت (قیس بن مسهر

صیداوی)، پیک حسین علیه السلام را به اطلاع آن حضرت رسانیدند، امام علیه السلام اول این آیه شریفه را قرائت نمود: فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلا. (۱۴۴) آنگاه چنین دعا کرد: (اللهم اجعل لنا و لهم الجنة...) ۲ / ۲۰ - جزاک الله من ولد خیر ما جزى ولدا عن والده ۰. (۱۴۵) (خداوند بهترین پاداشی را که فرزند از سوی پدر دریافت می کند به تو عطا فرماید). امام علیه السلام این دعا را درباره فرزندش علی اکبر علیه السلام فرمود، آنگاه که در (قصر بنی مقاتل) هنگام حرکت، پس از خواب سبک، فرمود: انا لله و انا الیه راجعون و الحمد لله رب العالمین. حضرت علی اکبر علیه السلام از استرجاع پدرش سؤال نمود، امام پاسخ فرمود: خواب دیدم که هاتقی می گوید: این گروه شبانه در حرکتند و مرگ نیز در تعقیب آنان است. حضرت علی اکبر علیه السلام عرضه داشت: (لا اراک الله بسوء، السنا علی الحق؟). (خدا تو را بد ندهد آیا ما بر حق نیستیم؟) فرمود: چرا؟، عرضه داشت: (فاذا لانبالی ان نموت محقین). (اگر در راه حق بمیریم از مرگ ترسی نداریم). در اینجا بود که آن حضرت فرمود: جزاک الله من ولد خیر ما جزى ولدا عن والده ۳ / ۲۰ (ذکرت الصلاة جعلک الله من المصلین الذاکرین). (۱۴۶) متن و توضیح این فراز در بخش پیام نماز، از نظر خواننده عزیز گذشت و این دعا که خطاب به (ابو ثمامه صائدی) است، بیانگر اهمیت نماز است که او فرا رسیدن وقت نماز ظهر را به اطلاع امام علیه السلام رسانید و آن حضرت وی را به نیل بزرگترین مقامات معنوی که مقام نمازگزاران و ذاکرین خداوند است دعا نموده است. ۴ / ۲۰ - اما بعد، فانی لا اعلم اصحابا اوفی و لاخیرا من اصحابی، ولا اهل بیت ابر و لا اوصل من اهل بیتی، فجزاکم الله عنی خیرا. (۱۴۷) این فراز از گفتار و دعای امام که خطاب به یاران و اهل بیت آن حضرت است، جزء سخنرانی شب عاشورا است که در ضمن شجاعت ملاحظه فرمودید و در اینجا دعای آن بزرگوار، مجددا نقل نمودیم. ۵ / ۲۰ - جزا کما الله یا ابنی اخی بوجد کما من ذلک و مواساتکما ایای بانفسکما احسن جزاء المتقین. (۱۴۸) این فراز نیز در پیام شجاعت، با ترجمه و توضیح و اشاره به منابع آن نقل گردید که هم پیام شجاعت دو جوانمرد سیف و مالک و هم ادعای امام درباره آنان است به پاس وظیفه و درک مسوولیتشان که حضرت برای آنان بهترین پاداش متقیان را از پیشگاه خداوند درخواست نموده است. ۶ / ۲۰ - رحمک الله یا مسلم! فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلا. (۱۴۹) (مسلم! خدا رحمت کند، (سپس حضرت این آیه شریفه را تلاوت فرمود): بعضی از آنان به پیمان خود وفا نمودند و بعضی دیگر به انتظار نشسته اند و تغییر و تبدیلی در پیمانشان نداده اند). آنگاه که (مسلم بن عوسجه) آن صحابه پیر رسول خدا صلی الله علیه و آله با تن آلود بر روی خاک افتاد و هنوز رمقی از حیات در او بود، حسین بن علی علیه السلام به همراه حبیب بن مظاهر به بالینش آمد و چنین گفت: (رحمک الله یا مسلم...) و (حبیب بن مظاهر) هم چنین گفت: (مسلم! به خدا سوگند کشته شدن تو برای من سخت است اما به تو مژده می دهم که چند لحظه دیگر وارد بهشت خواهی شد). مسلم با صدائی که به سختی شنیده می شد در پاسخ وی گفت: بشرک الله بخیر... اوصیک بهذا رحمک الله - و او ما الی الحسین علیه السلام - ان تموت دونه. (خداوند خیرت دهد، مسلم ضمن اینکه اشاره به امام حسین علیه السلام می کرد، گفت: وصیتم درباره این حضرت است؟ در یاریش تا سر حد جاننازی فداکاری کنی). ۷ / ۲۰ - جزتم من اهل بیت خیرا، ارجعی رحمک الله الی النساء، فاجلسی معهن فانه لیس علی النساء قتال. (۱۵۰) (عبدالله بن عمر مکی) یکی از یاران با وفای امام علیه السلام در دفع حمله دشمن، استقامت به خرج داد و دست راست و یکی از پاهایش قطع گردید و به اسارت دشمن درآمد و در مقابل صفوف دشمن، بدنش قطعه - قطعه گردید و به (قتل صبر) به شهادت رسید و سر او را بردند و به سوی خیمه ها انداختند. مادر عبدالله سر بریده فرزندش را برداشت و خاک و خون آن را پاک کرد و در حالی که عمود خیمه را به دست گرفته بود، به سوی دشمن حمله نمود. امام علیه السلام دستور داد تا او را به خیمه برگردانند و خطاب به وی فرمود: (جزیتم من اهل بیت خیرا...). (شما در راه حمایت اهل بیت (من)، به پاداش نیک نایل گردید، خدا رحمت کند، به خیمه برگرد که جهاد از شما زنان برداشته شده است). ۸ / ۲۰ - (اللهم سدد رمیته و اجعل ثوابه الجنة). (۱۵۱) (خدایا! تیر او (ابوشعثاء) را به هدف برسان و پاداشش را بهشت قرار بده). (ابوشعثاء) که نامش (یزید) است، از تک تیراندازان و کمانداران معروف کوفه است

که پس از سخنرانی امام علیه السلام و قبل از حر، توبه کرده و به یاران امام پیوست. او اول سواره به میدان رفت اما چون اسبش پی شد، به خیمه بازگشت و در مقابل خیمه ها زانو بر زمین زد و یکصد چوبه تیر که داشت همه را به سوی لشکر کوفه انداخت. امام چون توبه و شهادت او را دید، فرمود: اللهم سدد رميته و اجعل ثوابه الجنة. ۲۰ / ۹ - لا- یعدنک الله یا زهیر، ولعن الله قاتلک لعن الذین مسخهم قرده و خنازیر. (۱۵۲) (زهیر! خداوند تو را از رحمتش دور نگرداند و کشندگان تو را لعنت کند مانند کسانی که انسانیت خود را از دست داده و به صورت میمون و خوک درآمده اند). (زهیر بن قین) از یاران امام پس از یک حمله و جنگ شدید، به حضور امام برگشت در حالی که دستش را روی دوش آن حضرت گذاشته بود، مجدداً برای رفتن به میدان اذن گرفت در حالی که دو بیت شعر هم در هدایت یافتنش به وسیله امام می سرود، پس از آنکه از پای در آمد، امام علیه السلام در بالینش حاضر گردید و با جمله قبلی او را دعا نمود و دشمنانش را مورد لعن قرار داد. ۲۰ / ۱۰ - رحمک الله، انهم قد استوجبا العذاب حین ردوا علیک ... (۱۵۳) (حفظه! خدا رحمت کند! این مردم، آنگاه که به سوی حق دعوتشان نمودی و پاسخ مثبت ندادند، سزاوار عذاب گردیدند...). این دعا را امام علیه السلام در حق (حفظه شبامی) فرمود که وی پس از موعظه و نصیحت اهل کوفه، به سوی خیمه ها برگشت و امام علیه السلام در تقدیر و تشویق وی، مطالبی فرمود که در ابتدای سخن، حضرت دعای فوق را در حقش نمود. ۲۰ / ۱۱ - اللهم بیض وجهه، و طیب ریحہ، و احشره مع الابرار، و عرف بینه و بین محمد و آل محمد. (۱۵۴) (خدا یا او (جون) را رو سفید، بدنش را خوشبو و با ابرار و نیکان محشورش گردان و در میان او و محمد و اهل بیتش، و آشنایی قرار بده). به طوری که در بخش پیام انتخاب آوردیم، از جمله کسانی که حسین بن علی علیه السلام به وی اذن خصوصی داد (جون) غلام آن حضرت بود که فرمود: جون! خود در راه ما مبتلا نکن، به همراه ما به امید راحتی آمده ای. (جون) چون این جمله را شنید، خود را به روی قدمهای آن حضرت انداخت و عرضه داشت: (یا بن رسول الله! آیا سزاوار است که من در هنگام راحتی و رفاه بر سر سفره شما بنشینم و در ایام ناراحتی و پیشامدها، دست از شما بردارم؛ بدن من بدبو، خاندانم ناشناخته و رنگم سیاه است، با رفتنم به بهشت برین، بر من منت بگذار تا بدنم خوشبو و رنگم سفید و حسب من به شرف و عزت نایل گردد). امام، این صفا و صمیمیت را که از وی مشاهده فرمود، اجازه ماندن و شهادت را به او داد. زمانی که (جون) در روی خاک گرم کربلا قرار گرفت، فرزند امیرمؤمنان در کنار او نشست و با این جملات وی را دعا نمود؛ سخنانی که یاد آور گفتار و درخواست خود (جون) بود: اللهم بیض وجهه، و طیب ریحہ، و احشره مع الابرار. ۲۰ / ۱۲ - رب ان تک حبست عنا النصر من السماء فاجعل ذلک لما هو خیر، و انتقم لنا من هولاء الظالمین (۱۵۵)، الهی تری ما حل بنا فی العاجل فاجعله ذخیره لنا فی الاجل. (۱۵۶) پروردگارا! اگر در دنیا نصر و پیروزی آسمانی را بر ما نازل نکردی، در عوض این پیروزی بهتر از آن را نصیب ما بگردان و انتقام ما را از این ستمگران بگیر پروردگارا! تو خود شاهی آنچه در دنیا بر ما وارد شد پس آن را ذخیره آخرتمان قرار بده). این جمله را حضرت در حالی که یکی از اطفالش را در آغوش گرفته و (حرمه پسر کاهل اسدی) با انداختن تیری، گلوی او درید و حسین علیه السلام دستش را از خون گلوی او پر نموده و به طرف آسمان پاشید، ایراد فرمود. این بود دعای پیام حسین بن علی علیه السلام که در دوازده فقره و به مناسبتهای مختلف از آن بزرگوار در جنگ و ستیز بودند و گاهی نیز جنبه خصوصی دارد و مورد خطاب و نفرین او اشخاص خاصی بودند. و اینک از نفرین عمومی آن حضرت شروع می کنیم: ۲۰ / ۱۳ - لا افلح قوم اشتروا مرضاء المخلوق بسخط الخالق. (۱۵۷) (رستگار مباد: گروهی که خشنودی خلق را به خشم خالق مقدم می دارند). (ابن زیاد) از ورود امام حسین علیه السلام به سرزمین کربلا- به وسیله (حربن یزید)، و مطلع، و طی نامه ای به آن حضرت چنین نوشت: (اما بعد، من از ورود شما به کربلا آگاهی یافتم و امیرمؤمنان (یزید) به من دستور داده است که سر به بالین راحت نگذارم و شکم از غذا سیر نمایم تا اینکه یا تو را به قتل برسانم، و یا فرمان من و حکومت یزید را بپذیری و السلام). هنگامی که این نامه به دست امام علیه السلام رسید، آن را بر زمین انداخت و فرمود: (لا افلح اشتروا مرضاء المخلوق بسخط الخالق). ۲۰ / ۱۴ - اللهم احبس عنهم قطر السماء، و ابعث علیهم

سین کسنی یوسف ، و سلط علیهم غلام ثقیف یسقیهم کاءسا مصبره ، فلا یدع فیهم احدا، قتله بقتله و ضربه بضره ، ینتقم لی و لاولیائی و اهل بیتی و اشیاعی منهم ، فانهم غرونا و کذبونا و خذلونا و انت ربنا، علیک توکلنا و الیک انبنا و الیک المصیر . (۱۵۸) (خدایا! قطرات باران را از آنان قطع کن و سالهایی (سخت) مانند سالهای (گرسنگی اهل مصر) در دوران یوسف را بر آن بفرست و غلام ثقفی را بر ایشان مسلط فرما تا با کاسه تلخ ، سیرایشان کند و کسی را از آنان بدون مجازات رها نسازد، در مقابل قتل ، به قتلشان برساند و ضاربین را با ضرب و جرح ، مجازات کند، انتقام من و خاندانم و پیروانم را از آنان بستاند؛ زیرا آنان مکر کرده و ما را تکذیب و در مقابل دشمن ، رها نمودند و تویی پروردگار ما، بر تو توکل کرده ایم و بر گشت ما به سوی توست). امام علیه السلام در روز عاشورا پس از آنکه دومین بار در طی خطبه ای اهل کوفه را موعظه و نصیحت فرمود و گذشته آنان را ترسیم نمود و از آینده تلخ و بدبختی آنان خبر داد، ولی آنان به موعظه و نصیحت فرزند رسول خدا اعتنایی ننمودند و در تصمیمشان بر کشتن آن حضرت ، تردیدی به خود ندادند، امام علیه السلام دستهای خود را به آسمان بلند کرد و آنان را با جملاتی که نقل نمودیم ، نفرین کرد. (اللهم احبس عنهم قطر السماء...). ۲۰ / ۱۵ - اللهم انا اهل بیت نبیک و ذریته و قرابته ، فاقصم من ظلمنا و غصبنا حقنا، انک سمیع قریب . (۱۵۹) بنا بر نقل (خوارزمی) امام علیه السلام این نفرین را در عصر تاسوعا خطاب به عمر سعد و لشکریانش ایراد فرمود: (خدایا! ما اهل بیت پیامبر تو و فرزندان عشیره او هستیم . خدایا! کسانی را که به ما ظلم نمودند و حق ما را غصب کردند، هلاکشان کن که تو بر دعای بندگانت شنوا و به آنان نزدیک هستی). خوارزمی اضافه می کند (محمد بن اشعث) که در صف مقدم سپاهیان دشمن بود و نفرین امام را می شنید، جلو آمد و به آن حضرت چنین گفت : (ای قرابه بینک و بین محمد؟!). (در میان تو و محمد چه قوم و خویشی هست؟!). امام علیه السلام که این انکار صریح و لجابت را در راه او مشاهده نمود، این چنین نفرینش کرد: ۲۰ / ۱۶ - اللهم فارنی فیه هذا الیوم ذلا- عاجلا). (۱۶۰) (خدایا! همین امروز، ذلت عاجل و زود رس او را بر من آشکار کن). (محمد بن اشعث) پس از چند دقیقه برای قضای حاجت از صف لشکریان فاصله گرفت و در گوشه ای نشست ، در این هنگام عقبی او را نیش زد و در حالی که لباسش آلوده به نجاست شده ، بود رهایش نمود)

سه نفرین به یک مناسبت

هنگام اعزام حضرت علی اکبر به میدان جنگ و در موقع شهادتش حسین بن علی علیه السلام دو نفرین عمومی خطاب به لشکریان کوفه و یک نفرین خصوصی ، خطاب به عمر سعد ایراد نموده اند؛ بدین توضیح که هنگام میدان رفتن علی بن الحسین ، پدر ارجمندش در حالی که سیل اشک از چشمانش جاری می شد، محاسن مبارک را به سوی آسمان بلند کرد و چنین گفت : اللهم اشهد علی هولاء فقد برز الیهم اشبه الناس برسولک محمد صلی الله علیه و آله خلقا و خلقا و منطلقا و کنا اذا اشقنا الی رؤیة نبیک نظرنا الیه . (بارالها بر این مردم گواه باش ، جوانی که در صورت و سیرت و گفتار شبیه ترین مردم به پیغمبرت (درود خدا بر او و خاندانش باد) بود، به جنگ آنان رفت ؛ پرودگارا ما هرگاه به دیدن پیامبرت مشتاق می شدیم به این جوان نگاه می کردیم).

آنگاه چنین نفرین نمود: ۲۰ / ۱۷ - اللهم فامنعم برکات الارض ، و فرقمهم تفریقا، و مزقمهم تمزیقا، واجعلهم قعدا، و لا ترض الولاة عنهم ابدا، فانهم دعونا لینصرونا ثم علینا یقاتلوننا... . (خدایا! این مردم (ستمگر) را از برکات زمین محروم و به تفرقه و پراکندگی ، مبتلا بگردان . صلح و سازش از میان آنان و فرمانروایانشان بردار که ما را با وعده یاری و نصرت ، دعوت نمودند، سپس به جنگ با ما برخاستند...). و آنگاه که حضرت علی اکبر خواست از خیمه ها جدا شود، امام علیه السلام بر عمر سعد بانگ زده و چنین نفرین نمود: ۲۰ / ۱۸ - مالک؟ قطع الله رحمک کما قطعتم رحمی کما قطعتم رحمی ، و لم تحفظ قرابتی من رسول الله صلی الله علیه و آله ، و سلط علیک من یدبحک علی فراشک . (تو را چه شده است ؟ خدا رحم و قرابت تو را قطع کند (و در میان قوم و خویش ، منفور و مطرود گردی) همانگونه که تو قرابت و خویشاوندی مرا قطع نموده و حرمت قرابت مرا با پیامبر صلی الله علیه

و آله حفظ نکردی و خداوند کسی را بر تو مسلط گرداند که در میان رختخوابت سر از تنت جدا کند). چون در بالین فرزند عزیزش نشست ، چنین گفت : ۱۹ / ۲۰ - قتل الله قوما قتلوك ! یا بنی ما اجراهم علی الله و علی انتهاک حرمة رسول الله ، علی الدنيا بعدک العفا. (۱۶۲) (خدا بکشد مردم ستمگری را که تو را کشتند، فرزندم ! اینها چقدر به خدا و هتک حرمت رسول او جری شده اند، پس از تو خاک بر سر دنیا!). ۲۰ / ۲۰ - بعد لقوم قتلوك ، و من خصمهم يوم القيامة فيك جدك و ابوك. (۱۶۳) (دور باد از رحمت خدا گروهی که تو را به قتل رسانیدند و در روز رستاخیز دشمن آنان جدت و پدرت باد). این نفرین را امام علیه السلام در بالین حضرت (قاسم بن حسن) ، آنگاه که با بدن قطعه - قطعه ، به روی خاک افتاده بود، ایراد نموده است . پیکر فرزند برادرش را به سوی خیمه ها حمل نمود و در میان خیمه شهدا و در کنار جنازه فرزندش علی اکبر قرار داده ، سپس این چنین نفرین نمود: ۲۱ / ۲۰ - اللهم احصهم عددا، و لا تغادر منهم احدا، و لا تغفر لهم ابدا. (۱۶۴) (خدایا! همه آنان را گرفتار بلا و عذاب خویش بگردان و کسی را از آنان باقی نگذار و هیچگاه مشمول مغفرت خویش قرار مده).

نفرینهای شخصی

۲۲ / ۲۰ - مالک ! ذبحک الله علی فراشک سریعا عاجلا، و لا غفرلک يوم حشرک و نشرک ، فوالله انی لارجو ان لا تاکل من بر العراق الا یسیرا. (۱۶۵) امام علیه السلام قبل از شب عاشورا پیشنهاد ملاقات با (عمر سعد) نمود و این ملاقات با تشریفات انجام پذیرفت و آن حضرت ، عمر سعد را موعظه و نصیحت نمود که در بخش اتمام حجت خصوصی ، اشاره نمودیم و در پایان چون امام علیه السلام سکوت عمر بن سعد را مشاهده نمود از وی روی گرداند و چنین فرمود: (مالک ذبحک الله علی فراشک ...). (فرزند سعد! چرا این قدر در راه شیطان پافشاری می کنی؟! خدا هر چه زودتر در میان رختخوابت تو را بکشد و در قیامت گناه تو را نبخشد، امیدوارم که از گندم عراق نخوری مگر به اندازه کم (یعنی عمرت کوتاه باد)). ۲۳ / ۲۰ - (اللهم حزه الی النار). (۱۶۶) (خدایا! او را به سوی آتش بکش). هنگام نزدیک شدن عده ای از لشکریان به خیمه ها، مردم به نام (عبد الله بن حوزه) جلو آمد و با صدای بلند گفت : (ایفیکم حسین؟! آیا حسین بن در میان شماست؟). یکی از یاران آن حضرت در حالی که به امام اشاره می نمود، گفت : این است حسین ، چه می خواهی؟ او به امام گفت : (بشر بالنار!!، بر تو باد مژده آتش!!). امام پاسخ داد دروغ می گویی ، من به سوی خدای کریم و بخشنده و مطاع می روم ، تو کیستی؟ گفت : (ابن حوزه). در اینجا بود که امام علیه السلام او را نفرین نمود: (اللهم حزه الی النار). (خدایا! او را به سوی آتش بکش). (ابن حوزه) از نفرین امام خشمناک شده و بر اسب خویش سوار گردید و بر آن تازیانه زد، اسب به سرعت حرکت نمود و ابن حوزه در اثر سرعت اسب ، به زمین افتاد ولی پایش در رکاب ، گیر کرد، اسب رم نمود و او را به این طرف و آن طرف کشاند و بالاخره به سوی خندقی که در آن آتش روشن شده بود، کشاند و بدن مجروح و نیمه جان ابن حوزه به گودال افتاد و در میان آتش سوخت امام با دیدن این جریان ، سر به سجده نهاد و برای استعجابت نفرینش ، سجده شکر به جای آورد. (۱۶۷) ۲۴ / ۲۰ - اللهم اقله عطشا، و لا- تغفر له ابدا. (۱۶۸) (خدایا! او را با تشنگی بمیران و هیچگاه نیامرزد). یکی از لشکریان عمر به نام (عبدالله بن حصین ازدی) با صدای بلند خطاب به حسین بن علی علیه السلام چنین گفت : (یا حسین! این آب فرات را می بینی که همانند آسمان سبز و شفاف است ، ولی به خدا نخواهیم گذاشت حتی یک قطره از آن به گلویت تا از تشنگی بمیری!!). در اینجا امام را نفرین کرد که : (اللهم اقله عطشا، و لا- تغفر له ابدا). (بلاذری (نقل می کند که (ابن حصین) به مرض عطش مبتلا گردید و هر چه آب می خورد، سیراب نمی شد تا به هلاکت رسید و بدینگونه نفرین امام درباره او مستجاب گردید. الحمد لله الذی استجاب دعاء ولیه علی عدوه ، و جعلنا من اولیائه و شیعته . با پایان یافتن بخش پیام دعا و نفرین امام علیه السلام ، (پیام عاشورا) نیز به پایان می رسد، ولی مطالب زیادی از جمله ادعیه و مناجات امام که بخش زیبایی از پیامهای فرزند رسول خدا را تشکیل می دهد، به محل دیگر و مجموعه بزرگی موکول می گردد. این مجموعه

در شب جمعه، ۱۵ شهر رجب المرجب ۱۴۱۷ مطابق با ۹ آذرماه ۱۳۷۵ صورت اختتام پذیرفت. پایان

پی نوشتها

۸۹ تا

- ۱- اخیرا آقای (نجفقلی حبیبی) در یک کتابشناسی، ۸۷۸ عنوان کتاب درباره حسین بن علی (علیهما السلام) معرفی نموده است، که این عناوین، فقط بخشی از تالیفات در این موضوع است که در دسترس این نویسنده گرامی قرار گرفته است. از باب مثال، نوشته حقیر (خطبه حسین بن علی (علیهما السلام) در منی) و (سخنان حسین بن علی (علیهما السلام)) را معرفی نموده است ولی چون ترجمه های کتاب اخیر را که به (زبان آذری) در (استانبول) و به (زبان اردو) در بمبئی (چاپ شده، به دستشان نرسیده، نیاورده است. ۲- کامل الزیارت / ۲۱۶. ۳- مقتل خوارزمی ۱/۱۸۴ و لهوف / ۱۰. ۴- کامل ابن اثیر ۳/۲۸۰. ارشاد مفید / ۲۲۵. مقتل خوارزمی ۱/۲۳۲ و مناقب ۴/۸۸. ۵- طبری ۶/۲۳۸. ارشاد ۲۳۱/ و مقتل خوارزمی ۱/۲۴۶. ۶- مقتل خوارزمی ۱/۲۴۹. ۷- طبری ۶/۲۰۰. ۸- مقتل عوالم ۱۷/۱۷۷، در مقتل خوارزمی عبارت مذکور چنین است (الثقل الذی خلفته فی امتک). ۹- عوالم ۱۷/۱۷۷. ۱۰- مقتل مرقم ۱۸۵/ و خوارزمی ۱/۱۸۶-۱۱ (بیضه) به کسرباء، یکی از منازلی است که در مسیر مدینه به سوی کوفه و در بین منزل (شراف و رهیمة) قرار داشت. ۱۲- مقتل مرقم ۲۲۸/ ۱۳- مقتل مرقم، ۲۲۸/ و مقتل خوارزمی ۱۴/۲۵۳. ۱۴- طبری ۶/۱۹۸. کامل ابن اثیر ۳/۲۶۷. ارشاد ۲۰۴/ و مقتل خوارزمی ۱/۱۹۵. ۱۵- مقتل مرقم / ۱۷۹. امالی صدوق رحمه الله، مجلس ۳۰/۱۳۱ و مقتل خوارزمی ۱/۲۲۱-۱۶ اسراء ۷۱/ ۱۷- طبری ۶/۲۲۹ و کامل ابن اثیر ۳/۲۸۰. انساب الاشراف ۳/۱۷۱. ۱۸- مقتل خوارزمی ۲/۶ و تحف العقول / ۱۷۳. ۱۹- مقتل خوارزمی ۲ / ۶ و تحف العقول / ۱۷۳. ۲۰- مقتل مرقم / ۱۶۸. طبری ۶/۲۱۷ و کامل ابن اثیر ۳/۲۷۶. ۲۱- لعوف / ۲۶ و مثير الاحزان / ۴۱. ۲۲- مقتل مرقم / ۱۶۶. انساب الاشراف ۳/۱۶۴. طبری ۶ / ۲۱۷ و کامل الزیارات / ۷۲. ۲۳- مقتل مرقم / ۱۷۵. ابن عساکر / ۲۱۱ و البداية و النهایة ۸ / ۱۶۹. ۲۴- ارشاد مفید ۲ / ۷۶ و ابن عساکر / ۲۱۱. ۲۵- مقتل مرقم / ۲۱۳. تاریخ طبری ۶ / ۲۳۹. کامل ابن اثیر ۳ / ۲۸۵. ۲۶- کتاب خطبه حسین بن علی (ع) در منی / ۵۵، ۷۰، ۷۶ و ۲۷۷-مقتل مرقم / ۱۳۳. مقتل خوارزمی ۱ / ۱۸۴. لهوف / ۲۰. مثير الاحزان / ۲۵. مقتل عوالم ۱۷ / ۱۷۵. لهوف / ۱۱ و بحارالانوار ۴۴ / ۳۲۶. ۲۸- لهوف / ۱۰. مقتل / ۱۳۱. مقتل خوارزمی ۱ / ۱۸۴. بحارالانوار ۴۴ / ۳۲۵ و عوالم ۱۷ / ۱۷۴. ۲۹- مقتل مرقم / ۱۹۳. طبری ۶ / ۲۲۹. تحف العقول / ۱۷۴ و خوارزمی ۱ / ۲۳۷. ۳۰- مقتل مرقم / ۲۲۷ - ۲۲۸ و مقتل خوارزمی ۱ / ۲۵۳. ۳۱- مقتل خوارزمی ۲ / ۳۲. همان مدرک ۲ / ۷. ۳۳- تحف العقول / ۲۴۱. ۳۴- یونس / ۳۵. ۳۵- لهوف / ۱۰. بحار الانوار ۴۴ / ۱۹۲ و مناقب ۴ / ۶۸. ۳۶- مقتل عوالم ۱۷ / ۱۷۸ و خوارزمی ۱ / ۱۸۸. ۳۷- بحار الانوار ۴۴ / ۱۹۲. ۳۸- مقتل خوارزمی ۱ / ۲۵۳. ۳۹- مقتل مرقم / ۲۳۴. مقتل خوارزمی ۲ / ۷ - ۸ این فراز را ابن ابی الحدید ۳ / ۲۴۹ از امام سجاد علیه السلام نقل نموده است. ۴۰- مقتل مرقم / ۲۴۰. ۴۱- مقتل مرقم / ۲۴۴. ۴۲- نفس المهوم / ۲۳۰. ۴۳- نفس المهوم / ۳۴۹. ۴۴- بحارالانوار ۴۴ / ۱۹۲ و مناقب ۴ / ۶۸. ۴۵- مقتل مرقم / ۱۸۴ و مقتل خوارزمی ۱ / ۲۳۳. ۴۶- مقتل مرقم / ۲۳۵ و مقتل خوارزمی ۲ / ۷. ۴۷- مقتل مرقم / ۱۸۰. ابن عساکر / ۱۶۴. مقتل خوارزمی ۱ / ۲۳۳ و مناقب ۴ / ۹۵. ۴۸- مقتل مرقم / ۲۷۴. مثير الاحزان / ۷۲ و مقتل عوالم ۱۷ / ۲۹۳. ۴۹- مقتل عوالم ۱۷ / ۲۹۲. ۵۰- مومنون / ۱۱۱. ۵۱- مقتل مرقم / ۲۱۷. طبری ۶ / ۲۴۰. کامل ابن اثیر ۳ / ۲۸۶ و ارشاد مفید / ۲۳۲. ۵۲- مقتل مرقم / ۲۱۸. ۵۳- مقتل مرقم / ۲۷۶ و نفس المهوم / ۳۵۵. ۵۴- مقتل مرقم / ۲۲۵. کامل الزیارات / ۷۳ و اثبات الوصیة / ۱۳۹. ۵۵- معانی الاخبار / ۲۸۹. و کامل الزیارات / ۳۷ و اثبات الوصیة / ۱۹۳. ۵۶- همان. ۵۷- عوالم ۱۷ / ۲۵۵. ۵۸- مقتل مرقم / ۲۴۶. ۵۹- مقتل خوارزمی ۲ / ۲۴. ۶۰- مقتل خوارزمی ۲ / ۲۵. طبری ۶/۲۵۴. کامل ابن اثیر ۳/۲۹۲ و لهوف / ۹۶. ۶۱- مقتل مرقم / ۲۶۵. ۶۲- کامل ابن اثیر دار

صادر ۴ / ۷۷ و ارشاد / ۲۴۱. ۶۳- آل عمران / ۱۰۴. (باید از میان جمعی دعوت به نیکی کنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند و آنان رستگارانند). ۶۴- توبه / ۷۱. (مردان و زنان با ایمان، ولی (یار و یاور) یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می کنند). ۶۵- ان الامر بالمعروف و النهی عن المنکر... فریضة عظیمه بها تقام الفرائض و تامن المذاهب و تحل المكاسب و ترد المظالم و تعمر الارض و یتنصف من الاعداء و یتستقیم الامر. (وسائل / ج ۱۱، کتاب امر به معروف و نهی از منکر / ۳۹۵). ۶۶- مقتل مرقم / ۱۸۵. طبری / ۶ / ۲۲۹. کامل ابن اثیر. و مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۲۹. ۶۷- مائده / ۶۳ و ۷۸ - ۷۹. ۶۸- توبه / ۷۱. ۶۹- خطبه حسین بن علی علیه السلام در منی / ۶۴ - ۶۸. ۷۰- خطبه حسین بن علی علیه السلام در منی / ۶۹ - ۷۰. ۷۱- خطبه حسین بن علی علیه السلام در منی / ۷۱. ۷۲- مقتل خوارزمی / ۱ / ۱۸۶ و عوالم / ۱۷۷. ۷۳- مقتل مرقم / ۱۳۹. ۷۴- مقتل مرقم / ۱۴۱ - ۱۴۲ و طبری / ۶ / ۲۰۰. ۷۵- مقتل مرقم / ۱۸۵. طبری / ۶ / ۲۲۹. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۰ و خوارزمی / ۱ / ۲۳۴. ۷۶- بقره / ۳. ۷۷- ابراهیم / ۴۰. ۷۸- لقمان / ۱۷. ۷۹- مریم / ۳۱. ۸۰- فان قبلت ماسواها... بحار الانوار ج ۸۳ / ۲۵. ۸۱- ارشاد مفید / ۲۳۰. طبری / ۶ / ۲۳۸ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۵. ۸۲- همان / ۸۳- مقتل مرقم / ۲۴۴. طبری / ۶ / ۲۵۱. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۹۱. ۸۴- همان / ۸۵- مقتل مرقم / ۲۴۶. مقتل عوالم / ۱۷ / ۸۸. ۸۸. لهوف / ۹۵ / ۹۵ مثیر الاحزان و تنقیح المقال مامقانی شرح حال سعید بن عبدالله. ۸۶- مقتل مرقم / ۲۴۸. مقتل عوالم / ۱۷ / ۸۸. لهوف / ۹۵ و مثیر الاحزان. ۸۷- نساء / ۵۹. ۸۸- تحف العقول / ۲۳۷. ۸۹- لهوف / ۵۰.

۱۶۸ تا ۹۰

۹۰- مقتل مرقم / ۱۸۹ با اختلاف مختصر در متن طبری / ۷ / ۳۰۶. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۲ و امالی صدوق، مجلس ۳۰. ۹۱- مقتل مرقم / ۱۹۰. عقاب الاعمال، شیخ صدوق، به پاورقی آقای غفاری / ۴۰۹. رجال کشی / ۷۴. ۹۲- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید / ۳ / ۱۷۰ و وقعه صفین / ۱۴۰. ۹۳- حدید / ۱۲. ۹۴- بحار الانوار / ۳۴۷ / ۴۴. لهوف / ۵۳ و مثیر الاحزان / ۴۱. ۹۵- طبری / ۶ / ۲۳۸. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۵ و مقاتل الطالبین / ۸۲. ۹۶- مقتل مرقم / ۲۱۹. ۹۷- بحار الانوار / ۴۵ / ۲۹. تنقیح المقال / ۲ / ۷۸. طبری / ۶ / ۲۵۳ و ابن اثیر / ۳ / ۲۹۲. ۹۸- مقتل مرقم / ۲۳۴، متن مشروح این خطبه را در سخنان حسین بن علی علیه السلام نقل نموده ایم، مراجعه شود. ۹۹- مقتل عوالم / ۱۷ / ۲۵۸. مقتل مرقم / ۲۴۵، امالی صدوق رحمه الله علیه، مجلس ۳۰ و خوارزمی / ۲ / ۱۱. ۱۰۰- طبری / ۶ / ۲۲۶ و ارشاد مفید / ۲۳۱. ۱۰۱- مقتل مرقم / ۲۱۳. طبری / ۶ / ۲۳۸ - ۲۳۹ و کامل / ۳ / ۲۷۸ و ۲۸۵. ۱۰۲- مقتل مرقم / ۲۱۳. ۱۰۳- لهوف / ۹۵. ابصار العین / ۱۰۵. مثیر الاحزان / ۶۳. ۱۰۴- مقتل مرقم / ۲۱۴. ۱۰۵- طه / ۱۳۴. ۱۰۶- مقتل مرقم / ۲۲۷ - ۲۲۸. ۱۰۷- این دو سخنرانی با اختلاف جزئی در طبری / ۶ / ۲۴۲ - ۲۴۳. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۷ - ۲۸۸، ارشاد مفید / ۲۳۴ و مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۵۳ و ۲ / ۶ - ۸ آمده است. ۱۰۸- مقتل خوارزمی / ۲ / ۱۰۹. ۱۰۹- مقتل مرقم / ۲۳۴ - ۲۳۵. ۱۱۰- مقتل خوارزمی / ۲ / ۳۳. ۱۱۱- مقتل مرقم / ۱۸۹. طبری / ۶ / ۲۳۱. مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۲۶ - ۲۲۷. ۱۱۲- مقتل مرقم / ۲۰۵ و مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۵. ۱۱۳- مقتل مرقم / ۲۳۵. مقتل خوارزمی / ۲ / ۸ و عوالم / ۱۷ / ۲۵۳. ۱۱۴- مقتل مرقم / ۲۴۰. طبری / ۶ / ۲۴۹. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۹۰ و مقتل خوارزمی / ۲ / ۱۵ با تفاوت مختصر در متن. ۱۱۵- مقتل مرقم / ۲۴۰ و لهوف / ۹۰. ۱۱۶- مقتل خوارزمی / ۲ / ۳۲. ۱۱۷- مقتل مرقم / ۲۴۶. ۱۱۸- زخرف / ۲۵. ۱۱۹- مقتل مرقم / ۱۶۸. طبری / ۶ / ۲۱۷ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۷۶. ۱۲۰- مقتل مرقم / ۱۶۸. طبری / ۶ / ۲۱۷ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۷۶. ۱۲۱- مقتل مرقم / ۱۸۱ و ارشاد مفید / ۲۲۳. ۱۲۲- مقتل مرقم / ۱۸۵. مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۶۶ و لهوف / ۶۲. ۱۲۳- مناقب / ۴ / ۱۰۸. ۱۲۴- مقتل مرقم / ۱۶۶. لهوف / ۵۳. مثیر الاحزان / ۴۱ و مقتل خوارزمی / ۲ / ۱۲۵. در (ابصار العین سماوی) آمده است که: (نواویس) در اصل به معنای (مقبره مسیحیان) است و منظور از آن در اینجا قریه ای است که در گذشته در نزدیکی کربلا قرار داشته و در کتاب (الامام الحسین و اصحابه) جلد اول، صفحه ۸ می گوید: آنچه از کلمات ظاهر می شود، (نواویس) قریه ای است که (بنوریاح) قبیله حربین یزید ریاحی در آنجا سکونت داشته اند و هم اکنون قبر حر در آنجا قرار

دارد. ۱۲۶- کامل الزیارات / باب ۲۳ / ح ۲۰. ۱۲۷- کامل الزیارات / باب ۲۳ / ح ۲۰. ۱۲۸- ترجمه حسین بن علی علیه السلام در تاریخ ابن عساکر و تاریخ الاسلام ذهبی . ۱۲۹- مقتل مرقم / ۱۸۱ کامل الزیارات باب ۲۳ / ح ۱۹. ۱۳۰- مقتل مرقم / ۱۹۱. انساب الاشراف / ۳ / ۱۸۵. طبری / ۶ / ۲۳۱ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۲. ۱۳۱- مقتل مرقم / ۱۹۱. انساب الاشراف / ۳ / ۱۸۵. طبری / ۶ / ۲۳۱ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۲. ۱۳۲- تاریخ طبری / ۵ / ۴۱۶. ارشاد مفید / ۲۰ و کامل ابن اثیر / ۴ / ۵۶. ۱۳۳- نفس المهموم / ۲۳۰. ۱۳۴- نفس المهموم / ۲۳۴ و مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۵۲. ۱۳۵- تاریخ طبری / ۶ / ۲۲۹ (۱۳۶- (عمرو بن سعید بن عاص) از طرف یزید امیر الحجاج بود و در مکه حضور داشت و برای اینکه بتواند حسین بن علی علیه السلام را از سفر عراق منصرف سازد و بر او در اقامت در مکه اطمینان بدهد، نامه ای را به وسیله برادرش (یحیی بن سعید و عبد الله بن جعفر) به آن حضرت فرستاد. ۱۳۷- کامل الزیارات ، باب ۲۳ / ح ۲۰. ۱۳۸- ارشاد مفید / ۲۱۸. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۷۶. طبری / ۶ / ۲۱۸ و البدایة و النهایة / ۸ / ۱۶۶. ۱۳۹- ارشاد مفید / ۲۱۸. ۱۴۰- مقتل مرقم / ۱۸۷. طبری / ۶ / ۲۳۰ - ۲۳۱. و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۱. ۱۴۲- خوارزمی / ۱ / ۲۳۴. طبری / ۶ / ۲۳۲. و کامل / ۳ / ۲۸۲. ۱۴۳- مقتل مرقم / طبری / ۶ / ۲۳۰ و کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۱. ۱۴۴- احزاب / ۲۳. (بعضی (مومنان) پیمان خود را به آخر بردند (و در راه او شربت شهادت نوشیدند)، و بعضی دیگر در انتظارند؛ و هرگز تغییر و تبدیلی در عهد پیمان خود ندادند). ۱۴۵- مقتل مرقم / ۱۹۱. طبری / ۶ / ۲۳۲. کامل ابن اثیر / ۳ / ۲۸۲. ۱۴۶- مقتل مرقم / ۲۴۴. طبری / ۶ / ۲۵۱ و کامل / ۳ / ۲۹۱. ۱۴۷- ارشاد مفید / ۲۳۱. تاریخ طبری / ۶ / ۲۳۸. و مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۷ و مقاتل الطالبیین / ۸۲. ۱۴۸- بحار الانوار / ۴۵ / ۲۹. طبری / ۶ / ۲۵۳ و ابن اثیر / ۳ / ۲۹۲. ۱۴۹- مقتل خوارزمی / ۲ / ۱۵. طبری / ۶ / ۲۴۹. لهوف / ۴۶ و ابن اثیر / ۳ / ۲۹۰. ۱۵۰- طبری / ۶ / ۲۴۶. ابصار العین / ۱۰۷. ۱۵۱- مقتل خوارزمی / ۲ / ۲۵. ۱۵۲- مقتل خوارزمی / ۲ / ۲۰ و ابصار العین / ۹۹. ۱۵۳- مقتل مرقم / ۲۵۱. طبری / ۶ / ۲۵۴ و کامل / ۳ / ۲۹۲. ۱۵۴- بحار الانوار / ۴۵ / ۲۳ و ابصار العین / ۱۰۵. ۱۵۵- طبری / ۶ / ۲۵۷. ۱۵۶- تظلم الزهرا / ۲۰۳. ۱۵۷- مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۳۹ و بحار الانوار / ۴۴ / ۳۸۳. ۱۵۸- مقتل خوارزمی / ۲ / ۸. لهوف / ۴۳. بحار الانوار / ۴۵ / ۱۰ و عوالم / ۱۷ / ۲۵۲. ۱۵۹- مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۹. ۱۶۰- مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۹. ۱۶۱- مقتل مرقم / ۲۵۷ - ۲۵۸. خوارزمی / ۲ / ۳۰ - ۳۱. ارشاد / ۲۳۸. لهوف / ۲۳۸. لهوف / ۹۹. و طبری / ۶ / ۲۵۶. ۱۶۲- مقتل خوارزمی / ۲ / ۳۱. ۱۶۳- ارشاد مفید / ۲۳۹. ۱۶۴- مقتل مرقم / ۲۶۵. ۱۶۵- مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۵. ۱۶۶- انساب الاشراف / ۳ / ۱۹۱. مقتل خوارزمی / ۱ / ۴۳۱ و کامل ابن اثیر / ۴ / ۲۷. ۱۶۷- مقتل خوارزمی / ۱ / ۲۴۹. انساب الاشراف / ۳ / ۱۹۱. کامل / ۴ / ۲۷ و تاریخ ابن عساکر / ۲۵۶. ۱۶۸- انساب الاشراف / ۳

۵- گزارشی از عاشورای سال ۶۱ هجری

مقدمه دفتر

بی شک ، حادثه جانسوز (کربلا)، یکی از مهمترین و عبرت آموزترین حوادثی به شمار می رود که تاکنون در مسیر تاریخ پرفراز و نشیب بشر، بوقوع پیوسته است ؛ رویدادی بس شگرف که اندیشمندان جهان ، انگشت حیرت به دندان گزیده و همواره مبهوت از آن فداکاریهای بی نظیر تحسین و تمجید لب به سخن گشوده اند؛ چرا که نقش آفرینان حماسه جاوید (کربلا)، با شعار (هیهات منّا اللّٰه) ، جهت برقراری حق و عدالت ، با آنکه تعدادشان انگشت شمار بود، با دلهایی مالا مال از شور و عشق خدایی ، پای در میدان جهاد و شهادت نهاده ، به سوی (الله) اوج گرفته و دنیای پر از فریب و نیرنگ را پشت سر گذاشتند و به ملکوت اعلی پیوستند. با گفتار و عمل ، به جهانیان اعلام نمودند: (مرگی که در راه حق باشد، از عسل شیرین تر است). کتابی که اکنون شما خواننده گرامی در دست دارید، پژوهشی در تبیین این قیام شگفت انگیز است که توسط مؤلف محترم ، به رشته تحریر درآمده ، به

دوستداران اهل بیت (علیهم السّلام) و آزاد اندیشان جهان، عرضه می شود تا چراغی فروزان، فرا روی سیر تکاملی الی الله آنان قرار گیرد، ان شاء الله. این دفتر، پس از بررسی، ویرایش و اصلاحاتی چند، مجدداً آن را به زیور چاپ آراسته و در اختیار حقیقت جویان قرار می دهد، بدان امید که مورد پذیرش حقتعالی قرار گیرد. در خاتمه، از خوانندگان محترم تقاضا داریم هر گونه انتقاد و یا پیشنهادی که دارند به آدرس: قم دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم صندوق پستی ۷۴۹ / بخش تحقیق و بررسی فارسی، ارسال دارند. با تشکر فراوان دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

مقدمه مؤلف

در این نوشته، گرچه بیشترین تاءکید، روی (چگونه) های حوادث عاشورا است و نمایاندن صحنه های عمل و جزئیات برخوردها، حمله ها، دفاعها و سخنها... و از دیگر سو، گرچه برای بهره مندی از مسائل و حوادث و رویدادهای تاریخی باید سراغ (چرا) های آن رفت و آنها را کشف کرد و تجزیه و تحلیل و بررسی نمود، نه (چگونه) ها و چگونگی هایی را که در زمانهای گوناگون تغییر شکل می دهند، ولی در همه شان، (چرا) های یکی است و تاریخ تکرار می شود. (هر روز، عاشورا و هر سرزمینی کربلا است...) اینها درست و بجا، اما گاهی (چگونگی) حادثه ای (چرا)ی آن را نیز روشن می کند و (شکل عمل) و (قالب کار)، (چرا)ی آن را می شناساند و گاهی با (عمل)، می توان روشنتر و عمیقتر (سخن) گفت و چه بسا با (حضور در جایی) و یا (غیبت از صحنه ای)، به مراتب بیشتر و بهتر می توان (حرف) زد، چرا که (عمل)، گویاترین سخن است و (دو صد گفته، چون نیم کردار نیست...). این نوشته، گامی است بدین منظور و در این راه. و قضاوت اینکه در این کار، چه اندازه توفیق حاصل شده، به عهده خواننده عزیز این صفحات است. کتاب حاضر، در سالهای ۵۷ و ۶۰ چاپ شده بود و اینک در چاپ جدید، با برخی اصلاحات و تغییرات تکمیلی، عرضه می گردد. عاشورائیان امروز و نسل انقلاب و امت حزب الله، سرتاسر این کشور را (کربلا) ساختند و یاران صدیق و باوفای حسین زمان، امام امت بودند. حماسه های جاودان حسین بن علی (علیهما السّلام) و اصحابش، سرمشق و الگوی رزمندگان ما بوده و هست و این راه به امید خدا، تا، رهایی کربلا و قدس، ادامه خواهد داشت. امروز هم امت کربلایی، از درسها و عبرتهای عاشورا بهره می گیرد و تا پای جان، در راه حق و تبعیت از ولایت، می ایستد. در این نوشته، مروری به درسهای آموخته از عاشورا داریم تا پیمان و پیوند خویش را با (خون خدا) (۲)، سیدالشهدا (علیه السلام) تجدید و تحکیم کنیم. امید است نسل پویا و جوان کشورمان، در آموزش درسهای (دانشگاه کربلا)، پیوسته موفق باشند. قم جواد محدّثی شهریور ۱۳۶۴

الا... ای محرم!

الا... ای محرم! تو آن خشم خونین خلق خدایی که از حنجر سرخ و پاک شهیدان برون زد تو بغض گلوی تمام ستمدیدگان جهانی که در کربلا- نیمروزی به یکباره ترکیب تو خون دل و دیده روزگاری که با حنجر کینه توز ستم، بر زمین ریخت تو خون خدایی که با خاک آمیخت تو شبرنگ سرخی که در سالهای سیاهی درخشید. الا... ای محرم! تو خشم گره خورده سالیانی تو آتشفشانی تو بر ظلم دشمن گواهی تو بر شور ایمان پاکان، نشانی تو هفتاد آیه تو هفتاد سوره تو هفتاد رمز حیاتی تو پیغام فریاد سرخ زمانی تو، موجی ز دریای عصیان و خشمی که افتان و خیزان رسیده است بر ساحل روزگاران. الا... ای محرم! تو فجر، تو نصری تویی (لیلة القدر) مردم تو رعدی تو برقی تو طوفان طفی تویی غرش تندر کوهساران. الا... ای محرم! تو یاد آور عشق و خون و حماسه تو دانشگاه بی نظیر جهاد و شهادت تویی مظهر ثار و ایثار یاران. الا... ای محرم! به هنگام و هنگامه هجرت کاروان شهیدان تو آن راه بان روانبخش و مهمان نوازی که در پای رهپوی آزادگان لاله ارغوان می فشانی. الا... ای محرم! به چشم و دل قهرمانان و آزاد مردان که همواره بر ضد بیداد، قامت کشیدند و در صفحه سرخ تاریخ زیباترین نقش جاوید را آفریدند تو آن

آشنای کهن یاد و دشمن ستیزی که همواره در یادشانی . الا ... ای محرم ! تو آن کیمیای دگرگونه سازی که مرگ حیات آفرین را به نام شهادت به اکسیر عشقی که در التهاب سرانگشت سحر آفرینت ، نهفته است چو شهدی مصفا و شیرین به کام پذیرندگان ، می چشانی .

کربلا

۱۳۵۷ سال به عقب برمی گردیم . (۳) اینجا (کربلا)ست ... دشتی مخلوط با شن و ریگ ، با تپه های کم ارتفاع ، در قسمت غربی رودخانه فرات و نشانی از آبادی در آن نیست ، مگر خرابه های (نینوا) که در سمت چپ ، به چشم می خورد؛ منطقه ای که بارها جنگهای سخت و کشتارهای خونین ، میان پادشاهان ساسانی و رومیان در گرفته است و منطقه (بین النهرین) است ، سرزمین (بعثت)ها. بین تپه ها، جلگه های نسبتاً همواری وجود دارد که دامن در آب فرات می شوید. غروب روز نهم محرم است . کنار رودخانه ، امواج آب همچون شکم ماهی ، می درخشد و روی هم می غلتد و جز صدای بال پرندگان چند، صدایی دیگر به گوش نمی رسد. هوای غروب ، تیره از ناجوانمردی است ، مسموم و آلوده از خیانت ! خورشید، رنگ می بازد و لاشه خسته اش را به پشت کوهها می کشد، کمی دورتر از شط فرات ، در دو منطقه ، دو گروه ، اردو زده اند؛ یک سو ارتش (عمر سعد) که از کوفه آمده است ، دیگر سو، حسین (علیه السلام) و همراهانش . دو سپاه نابرابر از همه حیث و همه جهت ، روی در روی هم اند، با دوهدف کاملاً جداازهم . ترسیم روحیه افراد هر دو گروه ، بسی دشوار است ، مگر آنکه خود، جزئی از یکی از آن دو جمع و فردی از آنان باشی . و اگر در کناری و می خواهی (جبهه حسین) را بشناسی ، باید (یزید) را بشناسی ، چرا که هیچ گروهی را نمی توان شناخت مگر با شناختن جبهه مخالف آن و جهت متضادش . بدون شناخت ظلمت ، نمی توان فهمید که نور چیست و بدون زیستن در اختناق ، آزادی را نمی توان دریافت و (قدر عافیت ، کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید). و گرسنه می داند که سیری چیست و ماهی تا در خشکی نیفتد، قدر آب را نمی داند، که گفته اند: (هر چیزی با ضدش شناخته می شود). (۴) حق و باطل نیز چنین است . باید (شرک) را شناخت در همه اشکالش تا معنای (توحید) را درک کرد. باید (معاویه) را شناخت تا (علی) را درک کرد و (عدل) را با (ظلم)، (وحدت) را با (پراکندگی)، (خدمت) را با (خیانت)، (راه) را با (بیراهه) می توان شناخت . و این سخن از (علی) است که : (شما هرگز، رشد و حق را نخواهید شناخت جز هنگامی که باطل را و آن کس را که حق را رها کرده است بشناسید و به میثاق قرآن دست نخواهید یازید مگر آنگاه که کسی را بشناسید که آن را نقض کرده است). (۵) و شناساندن این دو گروه و دو جبهه ، بدانگونه که هستند، میسر نیست و تنها می توان به خصلتهای آنان با (لفظ) و (کلمه) اشاره کرد. و می بینید که (لفظ)، در نمودن روحیه تا چه اندازه ناتوان است . مظلومیت بزرگ حسین بن علی (علیهما السلام) آن است که دشمنش ، یزید است ! سپاه (ابن سعد)، از عده ای سنگدل بی رحم ، غارتگر دور از خدا، زرپرست هرجایی ، که در سر سودایی ، جز غرایز حیوانی ، انباشتن شکم و اندوختن ثروت ندارند، تشکیل شده است . تنها نام مسلمان دارند و نان دین می خورند و بیخردانی هستند که رفتارشان با هر چیزی ، جز با اسلام سازگار است ، عده ای هستند که برای خوشایند حاکم کوفه ابن زیاد و برای جلب توجه یزید، آماده اند همه گونه خوشرقصی کنند و به هر خون پاک ، دست ناپاکشان را بیالایند. اما در دیگر سوی ، حسین است که عصاره تمام فضایل انسانی است ، روحی الهی در طبیعت بشری است . شعله مقدّس نبوی را در جان خویش دارد، سلاله پاکان است و خون پاکش در رگها به یاد خدا جریان دارد و در راه خدا نیز بر زمین تفتیده کربلا خواهد ریخت . حسین و (یاران مؤمنش) هستند که جهادشان هم در راه (الله) و به خاطر (حق) است . همچنانکه یزید، وابستگان و پیروانش بویی از ایمان نبرده اند و شهد حق به کامشان نرسیده است و ناچار از جنگ و غارت و ستیزند و پیروان راه طاغوت (۶) که خدای می فرماید: (مؤمنان پیکارگرانی هستند در راه خدا، ولی کافران در راه طاغوت و به نفع او می جنگند). (۷) این دو سپاه یکی اندک و دیگری انبوه

نماینده و سمبل دو گونه اندیشه هستند؛ خدایی و ابلیسی، نور و ظلمت، توحید و شرک، ایمان و کفر، حق و باطل، عدل و جور، فلاح و گمراهی، حق پرستی و حقکشی، خداجویی و خودخواهی، گروهی که در حال زنده بودن، مرده اند و لاشه هایشان بو گرفته است و گروهی دیگر که پس از مردن هم زنده اند، نام و خاطره شان، دشمن آزار است و سایه شان نیز از سوی دشمن تیرباران می شود. این دو گونه ایدئولوژی، دو گونه زندگی نیز می سازد. اندیشه ابلیسی، اجتماعی می سازد که میدانها و معابرش، همچون گورستانهای کهنه، پر از پیکرهای بی صداست و مردمش، عروسکهای خیمه شب بازی، ظاهربین و سطحی نگر که نمی دانند سرخ، دست کیست، بی خبر از صحنه پردازان پشت پرده و طراحان ناپیدا که تنها نقد موجود و رویه های پدیده ها را می فهمند و می بینند (۸). کاریکاتورها و آدمکهایی هستند مقوایی. اندیشه های خدایی، در مؤمنین، بینشهای عمیق اجتماعی و دیدی وسیع می آفریند که دامنه اش تا ابدیت پر کشیده است و در ورای (حال)، جهانهایی گسترده را در چشم انداز او می گسترد. مؤمن، با بینش الهی، نادیدنیها را می بیند و با این طرز تفکر، با قدرت خلاّقه ای که دارد، از مردمی متحرک و پرجوش، اجتماعی می سازد پویا و پیشرو. نبرد حسین (علیه السّلام) با یزید، جنگ شخصی میان دو نفر نیست، جنگ دو فکر و دو عقیده است؛ (رشد) و (غی)، (حق) و (باطل) که از دیر باز هم سر ناسازگاری داشته اند. پس عاشورای سال ۶۱ هجری، نه آغاز است و نه پایان، بلکه حلقه ای است از زنجیره ای بس طولانی و درگیری مداوم و مستمر تاریخی حق و باطل که میدان آن، (همیشه و همه جا) است.

غروب ناسوعا

قسمت اول

غروب روز نهم محرم است. (شمر) از کوفه می آید در حالی که فرمان حمله به اردوی حسین بن علی (علیهما السّلام) و آغاز جنگ را به همراه دارد. در نامه ای که شمر، از سوی (ابن زیاد) حاکم کوفه برای (عمر سعد) فرمانده ارتش آورده است، مدارا و سازش با حسین بن علی (علیهما السّلام) شدیداً منع شده است، عمر سعد نامه را می گشاید و با تعجب می خواند که: (در صورت تسلیم نشدن حسین و یارانش، خونشان را بریز و بر جسدهایشان اسب بتاز و پس از قتل عام مردان، زنان را به اسارت گرفته به مرکز اعزام بدار!!). (۹) عمر سعد، می داند در صورت نشان دادن کوچکترین ضعفی در اجرای فرمان، خود شمر، به فرماندهی ارتش منصوب خواهد شد و این مطلب، در نامه والی کوفه به او نوشته شده است. چرا که شمر، آماده تر از هر کس برای خون ریختن و کینه توزی است و این را بارها به اثبات رسانده و سینه اش پر از کینه نسبت به خاندان علی (علیه السّلام) است و برای جنگ با علی و اولادش، خود را در مذهب (خوارج) جا زده تا بهانه ای برای این خصومت داشته باشد. ولی چرا از همین بهانه، برای پیکار با معاویه استفاده نمی کند؟ سؤالی است که جواب ندارد. گویا او دین را ابزار و حجتی برای کینه ورزی برگزیده است ولی در پیشگاه مال و ثروت، هم دین را و هم کینه را فراموش می کند... (۱۰) آری، شمر، به کمک پستیها و ردالتهایش حاضر است که اگر عمر سعد از اجرای فرمان سرپیچی نماید، فوراً خود، زمام فاجعه را به دست گیرد و این جاست که کار عمر سعد به سرنوشتی دردناک خواهد انجامید. از این جهت در فکر است که فرمان حمله دهد. امام حسین (علیه السّلام) به دشمن پیشنهاد می فرماید که شب، در محلی بین دو اردوگاه با هم صحبت کنند، گفتگوهای مفصل و طولانی بین امام و فرمانده سپاه دشمن، انجام می گیرد. (۱۱) می توان حدس زد که صحبت بر سر چه مسایلی دور می زند. حضرت، از عمر سعد می خواهد که از فرماندهی سپاه کوفه کناره گیری کند، لیکن او به طمع سیم و زر و پست و وعده هایی واهی و ریاست، به اینجا آمده و در فضایی دیگر تنفس می کند، او حتی نمی تواند ارزشهایی را که حسین با آنها و در آنها زیست دارد، تصور کند، در جواب دعوت امام می

گوید: می ترسم خانه ام خراب گردد!! خانه ای برایت می سازم . آب و ملک و زمینهایم را از من می گیرند. بهتر از آن را از دارایی خویش ، در حجاز به تو می دهم . (۱۲) ولی این سخنان با ساخت فکری عمر سعد جور نیست و در ذایقه اش چندان شیرین نمی آید و حاضر به ترک سمت فرماندهی نمی شود. دو فرمانده از هم جدا می شوند و هر کدام به سوی اردوگاه خود بازمی گردند. غروب روز نهم محرم است . به نظر می رسد جنگ ، اجتناب ناپذیر است ، آفتاب خونرنگ ، چهره در نقاب زمین می کشد و تا سپیده دم روز دیگر، از صحنه غایب می شود، در حالی که افق را پرده ای از فریب و تبهکاری و فضاحت پوشانده است . (حق) و (باطل) ، روی در روی هم اند، بی پرده و صریح . هلهله ای در سپاه کوفه به گوش می رسد. گویی برای حمله آماده می شوند. عمر سعد که خود فرمان حمله می داد، دستور توقف سواران را صادر می کند. فکر می کند که حسین قصد دارد تسلیم شود و به همین جهت ، پرچم سفید به علامت صلح ، سازش و تسلیم افراشته است . می پندارد که حسین تصمیم گرفته به نحوی قضیه را با مسالمت حل کند و به این درگیری پایان دهد، برای مردم چنین وانمود می کند که حسین ، (صلح دوست) ! است . و پس از مذاکراتی ، تسلیم خواهد شد! غافل از اینکه راهی را که حسین در پیش گرفته است ، هرگز راهی نیست که سر از تسلیم مذلت بار در برابر (ابن زیاد) و حکومت مرکزی شام در آورد. انقلاب حسین (علیه السلام) ، برای حفظ خویشتن و فرار از تیغ یزید نیست ، بلکه به خاطر (حق) ، پا در این میدان نهاده و به این درگیری ، تن داده است . (حق) در نظر حسین (علیه السلام) عبارت است از اجرای فرمان خدا در زمین و گسترش آیین نجاتبخش او که ضامن سعادت مردم و ایجاد خصلتهای : (اخلاص ، دلاوری ، پاکدامنی ، بیداری ، هشیاری ، فهم ، فروتنی ، احساس ، تحمل ، مهربانی ، گذشت ، عشق به آزادی و برابری ، خصومت آشتی ناپذیر با ستم و ستمگر و ستمکش در ژرف ترین نقطه های وجود انسان است) . حسین (علیه السلام) کسی نیست که به خاطر سلامت خویش ، دست دشمن را بفشارد و حکومت یزید را به رسمیت بشناسد؛ زیرا چنین کاری و چنین تسلیمی و چنین سازشی ، با (حسین بودن) او سازگار نیست . شخصی همچون سیدالشهداء با عنصر تبهکار و نالایقی همچون یزید، (بیعت) نمی کند. گروه حسینی ، زندگی را به معنای نفس کشیدن و زنده بودن نمی دانند؛ چون این کاری نیست که روح بزرگ و پرشور آزادمردان ، به آن راضی و قانع گردد و نیز خودشان از آن خرسند شوند. از این جهت ، فریادها و خروشهای زندگی ساز، سر می دهند، برخلاف آنان که بهشت را در کنج خلوت عبادت و خلسه های تنهایی می جویند و از هیچ محرومیتی استقبال نمی کنند، تا چه رسد به خروشی و خراشی ! ... برعکس ، اینان بهشت را در مسجدی می طلبند که ستونهایش از نیزه ها و شمشیرهاست و سقفش ، هُرم سوزان خورشید و گرمای گزنده میدان رزم ؛ چون باور دارند که : (الْجَنَّةُ تَحْتَ ظِلَالِ الشُّيُوفِ) . (۱۳) (بهشت زیر سایه شمشیرهاست) . حسین (علیه السلام) برادرش عباس را همراه بیست تن برای گفتگو با آنان می فرستد. حمله آوران می گویند: یا جنگ ، یا بیعت و تسلیم ! عباس ، این خبر را به امام می رساند، امام می فرماید: (بیعت و تسلیم که هرگز، اما برای جنگ آماده ایم ، ولی برادرم عباس ! از اینان بخواه امشب را تا فردا صبح ، مهلتان دهند تا شب را به عبادت خدا و تلاوت قرآن پردازیم که من نماز را بسی دوست می دارم) . (۱۴) فرستادگان از سپاه دشمن ، به عمر سعد گزارش می دهند که حسین ، امشب را تا فردا صبح مهلت می خواهد. و ... مهلت داده می شود و یک واحد از سواران عمر سعد در شمال کاروان حسین ، موضع می گیرند و او را محاصره می کنند. و از هر گونه امداد جلوگیری می شود، حتی برداشتن آب از فرات . در حالی که حسین (علیه السلام) این مهلت را برای آن خواسته تا این آخرین شب را با خدای خویش به راز و نیاز پردازد و به درگاهش نماز بگردد. (۱۵) وضع در حالت بحرانی است و در پیشانی سیاه این شامگاه ، می توان ننگها و بدنامیهای فاجعه باری را خواند. خواهرزادگان ما کجایند؟ صدایی است که از پشت خیمه های امام به گوش می رسد. صدای ابلیس ، صدای وسواس خناس و صدای شمر است که (عباس) را می خواند. (۱۶) عباس ، به همراهی سه برادر دیگرش ، از خیمه ها بیرون می روند تا ببینند کیست و چه می گوید. شمر، (امان نامه) ای را که حاکم کوفه برای اینان گرفته است ، به (عباس بن علی) عرضه می کند و می گوید: (این امان نامه را از طرف والی کوفه برایتان آورده ام ، در صورتی که دست از

حسین بکشید و به سوی ما آمده او را تنها گذارید، جانتان در امان خواهد بود و هیچ گونه تعرضی نسبت به شما نخواهد شد). عباس، خشمگین از این همه گستاخی و پرویی، نگاهی غضب آلود به او می افکند و بر سرش فریاد می کشد: (نفرین و خشم و لعنت خدا بر تو و بر امان تو! دستت شکسته باد ای بی آرم پست! آیا از ما می خواهی که دست از یاری شریفترین مجاهد راه خدا، حسین پسر فاطمه برداشته، تنه‌ایش گذاریم و طوق اطاعت و فرمانبرداری لعینان و فرومایگان را به گردن افکنیم؟). (۱۷) شمر که از بی ثمر ماندن این طرح و نقشه، به شدت خشمگین شده است، به سوی اردوگاه خود برمی گردد و عباس نیز با برادرانش به خیمگاه امام، در حالی که به این همه دنائت و پستی که سپاه کوفه دارند، می اندیشد. عباس، این رشوه را نمی گیرد و (حق السکوت) را نمی پذیرد و بی تاب از شوق شهادت و فداکاری، به درون خیمه گاه خویش می رود. حسین، گاهی در بیرون خیمه ها و کنار از آن، قدم می زند و وضع جبهه نبرد و موقعیت رزمگاه فردا را می نگرد و بررسی می کند و گاه نزد زنها و دختران می رود و خواهران و دختران خود و دیگر زنان و کودکان را به مقاومت و تحمل و صبر، تشویق می کند تا گریه و مویه نکنند. آنگاه به اردوگاه خود برمی گردد و از مردان سپاه خویش می خواهد که همه جمع شوند. مردان همه گرد می آیند. باد ملایمی در آن غروب سیاه می وزد و آخرین طلایه های روز، دامن کشیده است و شب از راه فرا می رسد. حسین از موقعیت فردا به خوبی آگاه است. می داند که پیروزی نظامی و شکست دادن دشمن، عادتاً غیرممکن است. گروهی اندک در محاصره دشمنانی مسلح و تشنه خون و نتیجه معلوم است؛ کشته شدن، هر که بماند فردا کشته می شود هم حسین و هم یارانش. (۱۸) فردا پیکاری است سخت بین (نام) و (ننگ). نام جاوید و ننگ جاوید. حسین، می داند مرگ و شهادت برای او پایان نیست بلکه آغاز پیروزی و ماندگاری اوست و هر که در راه (الله) کشته شود، زنده ای جاوید است و برای او مرگ، بی معنا است. این را حسین و همزمانش نیز می دانند. آنان آگاه هستند که فردا کشته خواهند شد و این را هم می دانند که پیروزی با آنان است چونکه در نظرشان (شهادت غیر از شکست است، صورت ماندگارتری است از همان فتح...). اینان، در هر دو صورت پیروزند، چه با فتح، چه با شهادت. (۱۹) پایان زندگانی هر کس به مرگ اوست جز مرد حق که مرگ وی آغاز دفترست حسین و یارانش، آماده اند که عروس شهادت را در آغوش کشند و از این وصال، عمر ابدی یابند. در این راه چه هراسی از مرگ؟ مرگ دریچه ای است به آن جهان که پهناور و پایدار است.

قسمت دوم

مرگ اگر مرد است گو نزد من آی تا در آغوشش بگیرم تنگ تنگ من از او عمری ستانم جاودان او ز من دلقی بگیرد رنگ رنگ (۲۰) حسین، سپاه خویش را مخاطب ساخته با صدایی بلند و پر حماسه و بدون هیچ گونه تاءثر و تزلزل، ندا می دهد: (فردا جنگی سخت در پیش داریم؛ دشمنی نیرومند و سپاهی فراوان در پیش است و راه برگشت به زندگی بی سر و صدا و انزوای عبادت دور از صحنه درگیری حق و باطل در پشت، صریح و روشن می گویم، هر که با ما باشد، بداند که جان باختن در کار است و شهادت و... اندکی سکوت). که ناگهان صدای قاسم پسر ۱۳ ساله امام حسن (علیه السلام) به سینه سکوت می خورد و آن را پس می زند، که می پرسد: عموجان! آیا من هم کشته می شوم؟ امام، برای آزمودن روحیه قاسم، می پرسد: (فرزند برادر، مرگ در نظر تو چگونه است؟). عموجان، شیرین تر از عسل. اگر ما بر حقیق و راهمان راهی صحیح، پس نباید از مرگ، هراس داشته باشیم. آری، تو نیز به مقام بلند شهادت می رسی. (۲۱) و امام به سخنانش ادامه می دهد: (فردا روز پیکار سرنوشت است و هر شمشیری از ما که از نیام برآید، دگر باره نیامش را نخواهد دید). (سپرها سینه ها هستند چه دلها آشیان کینه ها هستند شرابی نیست، خوابی نیست کنار آب می جنگیم و آبی نیست. به پاس پاکی ایمان، زناپاکان کافر داد می گیریم تمام دشت را یکبار به زیر هیبت فریاد می گیریم و پیروزی از آن ماست، چه با رفتن، چه با ماندن...). (۲۲) (هر کس به هوس زر و سیم آمده و به طمع

ریاست همراه من گشته است، بی جهت نماند که فردا زر و سیم در کار نیست و ما فردا جز به استقبال چکاچکک شمشیرها و نیزه‌ها نخواهیم رفت و آغوش خود را جز به روی زخمهای کاری و جان به راه دوست دادن و در پایان، (شهادت) نخواهیم گشود. (هر که دردش آسان، هر کسی چوبین پا، گو نیاید با ما)، اگر شرم دارید اینک پرده سیاه شب و اگر پشیمانید و مرد مبارزه نیستید و اگر به ستمها راضی هستید، اینک بیابان و راه بازگشت... اینان فقط مرا می خواهند، شما بروید... (۲۳) و به درون خیمه می رود تا هر که خواهد، بدون خجالت، از حلقه محاصره دشمن عبور کند. امام با این (تصفیه نیرو) می خواهد کسانی بمانند که آگاهانه شهادت را استقبال می کنند؛ زیرا فداکاری این گونه هم‌زمان، ثمربخش و شورآفرین است و نسلها و تاریخ را تحت تاءثیر قرار می دهد. او قبلاً هم در طول راه، دست به این تصفیه نیرو زده بود، ولی اکنون در این میان کسی که به امید زری و طمع حکومتی باشد نیست، رفتنی‌ها از پیش رفته اند. (۲۴) و عدّه ای گران پیوند می مانند و در دشتی که انبوه سوگند دروغین بر آن سایه افکنده است، آنان که شایسته ماندن اند، با عهدی خداپرور و میثاقی عظیم و پیمانی استوار و سری پرشور و دلی پر باور و توانی نستوه، وفادار می مانند که هر کدام چون موجی به مدد موج دیگر می آیند تا که آن موج نخستین به ساحل برسد و محو نگردد. اینان چنان شیفته مرگ هستند که کودک، شیفته پستان مادر. نیشخند جسورانه آنان به (مرگ)، بهت آمیزترین تجلی فداکاری شایسته؛ چون اینان در وجود تکامل یابنده (انسان)، آینده شورانگیز و نیروی شگرفی سراغ دارند. (۲۵) امام، اندکی بعد، از خیمه بیرون می آید و می پرسد: شما چرا نرفتید؟... و چند لحظه، حکومت التهاب آمیز (سکوت)... این سخن، خون را در رگهایشان به جوش می آورد. احساساتشان به اوج می رسد و علویان، هر کدام با سخنی گیرا و گرم که از نهاد وجودشان برمی خیزد و حاکی از آمادگی کامل برای قربانی شدن در (راه خدا) و در رکاب امام است، آنچه در دل دارند بر زبان می آورند که: هرگز مباد روزی که پس از تو زنده باشیم... (۲۶) و گفتار جملگی شان این است: (بَلْ نَحْيِي بِحَيَاتِكَ وَنَمُوتُ مَعَكَ). (۲۷) با زندگی تو زنده می مانیم... با تو می میریم. و این، خود نشان می دهد که آنان چه آگاهانه زندگی و حیاتی را که از دل این مرگ و شهادت سر می زند می فهمند و می شناسند و می دانند. در شهادت، شهود و حضور هست، نه فنا و نیستی. (۲۸) زهیر، یکی از یاران امام، می گوید: فرزند پیغمبر! خدا را سوگند که دوست دارم در راه دفاع از تو و آرمان تو، هزار بار کشته شوم و باز زنده گردم و دگر باره کشته شوم. (۲۹) (یکی از آن میان فریاد زد: فرزند پیغمبر! سخن از جان مگو، جان چیز ناچیزی است. تو جان هستی. اگر نابود گردی، بی تو جانی نیست. چه بی تو پیروان را امانی نیست. خدا را می خورم سوگند. که فردا تن مدارم در میان ننگهای زندگی در بند. و مرد دیگری می گفت: چه کاری (مرد) را شاید بجز با نام خوش مردن؟ تحمل نیست مردان را که بار ننگها بردن. گران پیوندها را با تو من تکرار خواهم کرد. و فردا دشت را با خون خود هموار خواهم کرد...). و هریک بپا می خیزند و با نطقی آتشین، اعلام وفاداری و جانبازی می کنند و آمادگی خود را برای شهادت و پیکار مسلحانه فردا اظهار می دارند، دیگران را مرگ در کام خود فرو می برد، ولی اینان مرگ را در خود هضم می کنند. اینان معتقدند که (آنجا که نتوان خون دشمن حق و عدالت را ریخت، باید خون پاک عدالتخواه خود را در سر راه او ریخت و او را در لغزشگاهی قرار داد که پیاپی به زانو در آید تا جانش بر آید). (۳۰) زاهدان شب اند و شیران روز و (عارفان مسلح). و امام، صدق و جهادشان را تصدیق می کند و گواهی می دهد: (من هرگز یارانی وفادارتر و شایسته تر از شما سراغ ندارم، خدا نیکوترین پادشاهیش را ارزانی تان کند و جزای نیکتان دهد...). (۳۱) هر کس برای خود مشغول کاری می شود و به اصلاح و آماده کردن اسلحه خویش می پردازد و یا خانواده خویش را به شکیبایی و استقامت و (صبر) در راه به پایان رساندن بار مسؤ ولت سنگین سفارش می کند. و در آخر، این گروه، روی به کعبه، زانوی عبادت در پیشگاه خدا می زنند و هر چه را که جز اوست از نظر دور می دارند و تنها او را می خوانند و مگر می شود در این شب انتظار، خوابید؟ چرا که خواب، همیشه با چشمانی که انتظار می کشد، بیگانه است. گروهی خداخواه و خداخوان، راکع و ساجد، ایستاده و نشسته، زمزمه کنان و اشک شوق ریزان، که از دور، پنداری زنبوران در کندو صدا می کنند

و شوق شهادت فردا، چنان بی تابشان کرده است که در این شب، بعضی با یکدیگر شوخی و مزاح می کنند. از خوشحالی در پوست خود نمی گنجند. (حبیب بن مظاهر)، این صحابی پیرو پاکدل، شوخی و مزاح می کند. یکی از یاران امام، می گوید: برادر! الان که وقت خنده و مزاح نیست! حبیب، پاسخ می دهد: چه وقتی برای شادی و خوشحالی کردن بهتر از حالا؟!... به خدا قسم! بین ما و بهشت، فقط شمشیرهای آنان فاصله است... (۳۲) نیمه شب، که امام همراه (نافع بن هلال) (۳۳) وضع میدان نبرد را بازرسی می کند جایگاه شهادتش را به دقت پیشگویی و معین می کند و دست او را می فشرد و می گوید: (این همانجاست، این همانجاست، به خدا قسم و عده ای تخلف ناپذیر است...). سپس از نافع می پرسد: (نمی آیی در این تاریکی شب از اینجا بروی و جانت را بدربری؟ و نافع به پای امامش می افتد، می گرید و با هیجان می گوید: (تا قطعه قطعه نشده باشم، دست از تو برنخواهم داشت). اضطرابی بر خیمه های امام حاکمست. تهدیدهای سپاه دشمن و هیاهوی غداره بندان آن، در دل کودکان و زنان اردوی امام، ترس می ریزد. در خیمه ها آبی نیست. درون خیمه ها، امام و اصحابش به نیایش می پردازند و در پیشگاه خدا باز هم چهره به خاک می ساینند و با زمزمه ای گیرا و هماهنگ، مناجات می کنند. ولی در اردوگاه دشمن، (شب) حاکمست. شب، هیکل سیاه خود را روی آنها افکنده است. شب دشمن، رنگ فاجعه دارد، رنگ مرگ دارد، رنگ توطئه دارد و رنگ پوچی دارد و (شب) است. ولی در اردوی امام، شب شان روشتر از روز است. سربازان کوفه مثل عروسک کوکی اند، مثل اسباب بازی، مثل بوقلمون، مثل پیچک، مثل آفتاب گردان، مثل مرداب.

شب عاشورا

شب عاشورا است. ... لحظه ها آبدستن حوادثی که صبح فردا به وقوع خواهد پیوست. شب، ابهام دارد، یاران امام، در این شب قدر، به باارزش ترین کارها می پردازند. شب در حال پایان گرفتن و جان دادن است. مگر نه اینکه (پایان شب سیه سفید است)؟ مگر نه اینکه از دل ظلمت ظلم، درخشش عدل بیرون می جهد و دامن سفید فلق، گسترده می شود و تیغ سحر، خیمه سیاه شب را می درد و (فجر)، انفجاری ناگهانی از نور پدید می آورد؟ و این فجر، پیش درآمد (روز روشن) است، فجری که (پس از سلطه قاهر تاریکی و سکون شب، اشعه بااقتدار خورشیدش، پرده های تاریک را پی در پی می شکافد و سرچشمه نور را از میان افق منفجر می کند و بندهایی که بر حرکت و حیات زده شده باز می کند و خفتگان را برمی انگیزد و سراسر زندگی را دگرگون می کند) (۳۴) که (شب)، پایدار و ماندنی نیست، به پایان می رسد، شب همچون کفی است بر چهره لحظه هایی که در (بستر زمان) جاریست و کف از میان می رود و نابود می شود و آنچه سودبخش است و مردم را فایده می بخشد، باقی است و ماندگار. (۳۵) بامداد ظفر، همیشه از پی شام تیره مشکلات می دمد. جوانه پیروزی، همواره بر پیکر ابتلائات می روید. و طراوت بهاری، پس از زمهریر سرد زمستان، بر چهره طبیعت می شکفتد و... (میلاذ)، فصل خجسته ای است که پس از دشواریهای طاقت فرسا، رخ می دهد. فجر و فلق، همیشه خود را از شکم تاریکی به سینه افق می زنند. (حیات)، از مرگ پدیدار می گردد و خدا، زنده را از مرده بیرون می آورد (۳۶) و روز را از شب. (۳۷) و در پایان شب عاشورا (صبح) در حالی که در جاده ای از (شب) حرکت می کند، آرام آرام نزدیک می شود. و اینک دمیدن فلق و انفجار فجر. و اینک (صبح عاشورا)! بی جهت نیست که امام صادق (علیه السلام) (سوره فجر) را (سوره حسین) می نامد و به خواندنش در نمازهای واجب و مستحب، سفارش می کند. (۳۸) چرا که در این دوران اختناق ظلم و خفقان سیاه حاکم بر سرنوشت امت که شب بیداد و تاریکی طغیان، تیره تر از هر وقت دیگر، همه جا را در کام خود گرفته و چشمه های نور را خشکانده است، انفجاری از نور لازم است تا بر (طور) اندیشه ها تجلی کند و (موسی خواهان) را بیدار سازد، بارقه اش در دل دشمن ترس ریزد و در دل دوست، امید بیافریند، خفته ها را بیدار سازد و به هوش آرد و شب را تا پشت دروازه های شهر بتاراند... قیام حسین (علیه السلام)، فجری است که پایان سلطه سیاه شب شوم کفر را که در نقاب

اسلام، رخ می نمایاند، اعلام می کند، سپیده صبح می دمد، سپیده آشنا، که این گروه شب زنده دار، بارها قبل از فجر، بیدار بوده اند و دمیدن (صبح) را دیده اند. بامداد عاشورا است. یاران امام، رو به کعبه، نماز صبح می گزارند و دست دعا به سوی آسمان... با چشمانی که اشک شوق، میان دو پلک آنان می غلتد و بر گونه ها می افتد، شوق از سعادت بزرگ و والایی که نصیبشان خواهد شد، سعادت می رسیدن به بلندترین قله اوج بشری است و تبلور جوهر ناشناخته انسان (مرگ در راه خدا) و... (شهادت). حسین بن علی (علیهما السّلام) پس از نماز صبح، یارانش را آماده نبرد می کند. همراه او سی و دو سواره و چهل پیاده هستند. (زهیر بن قین) را فرمانده جناح راست نیروها قرار می دهد و (حیب بن مظاهر) را هم، به فرماندهی جناح چپ می گمارد. پرچم را هم به برادرش عباس می سپارد. در حالی که خیمه ها را پشت سر خویش قرار داده اند، آرایش نیرو می دهند، در پشت خیمه ها هم کانالی کنده اند و در آن، هیزم و نی ریخته اند. امام دستور می دهد که آن هیمه ها و نی ها را آتش بزنند تا دشمن از پشت سر حمله نکند. (۳۹)

اتمام حجت

صبح عاشورا، (بُریر) (۴۰) یکی از یاران امام به میدان رفته و رو در روی انبوه سپاه دشمن می ایستد و بانگ برمی آورد: (وای بر شما ای کوفیان پیمان شکن! آیا تمام نامه ها، درخواستها و پیمان هایی را که بسته بودید و خدا را نیز بر آن گواه گرفته بودید فراموش کردید؟ وای بر شما خائنان که خاندان پیامبران را دعوت کردید و قول مساعدت، یاری و همکاری دادید، لیکن، اینک که سوی شما آمده می خواهید او را به (ابن زیاد) تسلیم کنید؟ وای بر شما که دناوت را به حدی رسانده اید که آب را هم به روی او و خانواده اش بستید. به خدا قسم! با ذریه و فرزندان پیامبران، پس از وفاتش بد معامله و رفتاری کردید). (۴۱) ضحاک بن عبدالله مشرقی از یاران امام علیه السّلام می گوید: (در شب عاشورا که امام حسین علیه السّلام و یارانش به دعا و نیایش مشغول بودند یک گروه از نیروهای گشتی عمر سعد از نزدیکهای اردوی امام می گذرد و مراقب است و حرکات و رفتار یاران امام را زیر نظر دارد. در همین حال شنید که امام حسین علیه السّلام، این آیه قرآن (۴۲) را تلاوت می فرمود: (کافران نپندارند این مهلت و فرصتی که به آنان داده ایم برای شان خیر و نیکی است، بلکه تا بیشتر در منجلاب گناه فرو روند که بر آنان عذابی ذلت آور است، خداوند هرگز مؤمنین را به همین حال رها نمی کند تا آنکه با امتحانها و آزمایشها ناپاک را از پاک جدا و متمایز کند). (۴۳) وقتی آزمون برای مؤمنان، حتمی است، آیا کافران و فاسقان از آن معافند؟... هرگز! هر دو سپاه، آماده پیکارند و حسین (علیه السّلام) به سپاه دشمن نزدیکتر می شود، می خواهد حتی از این فرصت هم استفاده کند و آیات خدا و سخنان حق را به گوش مردم برساند. او که زندگی خویش را بر سر فکر، ایده، عقیده و جهان بینی خود نهاده است، در سخن هم، آنچه را که زندگیش و اعتقادش بر آن استوار است، بیان می کند و در میدان جنگ، خطاب به عمر سعد که در بین شخصیتهای کوفه و در مرکز ستاد دشمن ایستاده است، می گوید: (ستایش خدایی را سزا است که دنیا را آفرید و آن را خانه زوال و ناپایداری قرار داد. دنیایی که با مردم، هر روز به رنگی است و هر حال، به شکلی. (فریب خورده)، کسی است که دنیای گذرا فرییش دهد و بدبخت آن کس است که دچار فتنه دنیا گردد. ای مردم! این دنیایی که طمع طمعکاران را در آنی بهم می زند و امید هر کس را که بر دنیا اعتماد کند می بُرد، فریبتان ندهد. می بینم که بر کاری گرد آمده اید که در آن، خدایتان را به خشم آورده اید. خدایمان خوب خدایی است ولی شما بد بندگانی هستید. زمانی به خدا و پیامبرش ایمان آوردید و به حکمش گردن نهادید، اما اینک، برای جنگ با خاندان و عترتش، صف آرایی کرده و آهنگ کشتن و اسیر کردنشان را دارید. این شیطانست که بر شما چیره گشته و عقل و هوش و اراده تان را از سرتان ربوده است و شما را از یاد خدای بزرگ، غافل کرده است، مرگ و هلاکت بر شما باد و بر آنچه که در پی آنید و به خاطر آن می جنگید...). (۴۴) امام حسین (علیه السّلام) برای آن که حجت را تمام کرده باشد و جای هیچگونه بهانه جویی و

عذرتراشی و توجیه برای آنان نماند، پیش اردوی دشمن می رود و پس از مقداری دعا و نیایش به درگاه خدا، با صدایی رسا، رو به سپاه دشمن، می گوید: (ای مردم عراق! سخنم را بشنوید و درکشتنم شتاب نکنید، تا طبق مسؤ و لیتیم شما را هشدار و پندی دهم. اگر عذر را از آمدن به سوی شما پذیرفته و سخنم را تصدیق کردید و انصاف به خرج دادید، سعادتمند می شوید و راهی برای کشتنم نخواهید داشت و گرنه، حتی لحظه ای هم مرا مهلت ندهید. سرپرست من خدایی است که قرآن را فرستاده و او ولی و پشتیبان نیکان است). سپس می گوید: (اکنون بنگرید که من کیستم؟ آنگاه وجدان خویش را به زیر تازیانه سرزنش بکشید و بنگرید، آیا کشتن من و هتک حرمتم برایتان شایسته است؟! مگر من پسر دختر پیامبر شما نیستم؟! مگر پدرم جانشین و پسر عموی پیامبر و اولین گرونده به او نیست؟ مگر حمزه، سالار شهیدان، عموی پدرم نیست؟ مگر جعفر طیار، عمویم نیست؟ مگر این سخن پیامبر را نشنیده اید که درباره من و برادرم امام حسن (علیه السلام) فرمود: (این دو، سروران جوانان بهشتی هستند؟) در میان شما هستند کسانی که این گفتار را از رسول خدا شنیده اند. آیا این کافی نیست که شما را از ریختن خونم بازدارد؟ اکنون از شرق تا غرب، در روی زمین، پسر دختر پیامبری جز من وجود ندارد. آیا از شما کسی را کشته ام یا مالی را تباه ساخته ام که به قصاص آن، می خواهید خونم را بریزید؟!...). آنگاه چند نفر از بزرگان اردوی دشمن را صدا می کند به نام و می گوید: (مگر شما نبودید که برایم نامه نوشتید که: همه چیز آماده است و مردم، همچون ارتشی آراسته و مهیا، حاضر به فداکاری در رکاب تواند، هر چه زودتر بشتاب؟!). نه، ما چنین نکرده ایم. سبحان الله! به خدا سوگند که شما چنین کرده اید! آنگاه به حضرت می گویند: اگر بخواهی جانت سالم بماند و از این مهلکه به سلامت برهی و هیچ آسیبی به تو نرسد، به حکومت و امر یزید گردن بده... (۴۵) امام: (... نه به خدا! هرگز همچون ذلیلان، با شما بیعت نخواهم کرد و دست شما را به عنوان سرسپردگی، نخواهم فشرد و هرگز چون بردگان فرومایه، شما را به رسمیت نخواهم شناخت و فرار نخواهم کرد. من از هر متکبر و گردنکشی که به روز جزایمان ندارد، به خدای خویشتن و پروردگار شما پناه می برم). (۴۶) امام، با نشان دادن قاطعیت و صراحت خویش، موضع خود را در برابر تسلیم برده وار، در مقابل جائران تیره اندیش و مهاجمان آلت دست جبهه منافقین، مشخص می کند و بر همه روشن می سازد که به خاطر حق خواهی و عدالت جویی تصمیم بر ادامه این راه گرفته است. این اساس عقیده و جهان بینی و ایدئولوژی امام است که بارها از آن سخن گفته است. در آن وقت که در وسط راه، خبر شهادت مجاهد بزرگی چونان (مسلم بن عقیل) را در کوفه شنید، برای تقویت روحیه افراد و نفرت سپاه خویش، اشعاری را خواند بدین مضمون که: (اگر دنیا و زندگی ناپایدار آن، ارزشی داشته باشد، سرای جاودانه خدا که پاداش می دهد، برتر و گرامیتر است. و اگر پیکرها برای مرگ، ایجاد شده اند پس چه بهتر که در راه خدا، شخص، کشته شمشیر گردد و اگر روزی ها معین شده است، حرص و طمع برای چه...). (۴۷) این فلسفه و جهان بینی عمیق امام و یارانش است، ولی دشمنانش چه؟ کفی روی آب. آنان، دلخوش اند، که (هستند) و اینان شادان، که (رستند). کافران در زندگی شان فقط (وجود) دارند و (بودن) برایشان همه چیز است، ولی (چگونه بودن) به هیچوجه، برایشان مطرح نیست و بزرگترین فاجعه برای انسانیت انسان و هولناکترین سقوط برای او از همینجا ریشه می گیرد که لحظه ای نیندیشد که: (باید چگونه باشد؟). میدان غرق هیاهوست و از هر سویی صدایی برمی خیزد، حسین می داند که تاریخ، این صحنه را با تمام جزئیاتش ثبت خواهد کرد و سخنانش به یادگار خواهد ماند و خطبه هایش، دستمایه تلاش و جهاد روندگان این راه خواهد گشت و علی رغم توطئه ها و فریبها و تلاشهای مذبحخانه ای که برای خاموش ساختن فریاد کربلا و بریدن حلقوم گویای تاریخ و از یادها بردن نام حسین و کربلا از سوی همه جبهه های وابسته به زور و حامی اختناق و ائمه کفر و پیشوایان ضلال انجام می گیرد، (مکتب عاشورا) به آموزشگاه بزرگ زندگی و الهام آزادگی و حق باوری و نبرد با ستم تبدیل خواهد شد. از این رو تا آنجا که در توان دارد، حماسه می آفریند و به عاشورا معنا و محتوا می دهد. و در نطق پر شور دیگری که با فریادی مهمه ها را می خواباند و مردم را دعوت به سکوت می کند، پس از حمد و ستایش خداوند و سلام بر فرشتگان و پیامبران، چنین می گوید: (نابود باد جمعتان! که

به هنگام سرگردانی تان ، ما را به فریاد رسی خواندید و ما شتابان و بی تاب به دادخواهی شما شتافتیم و اکنون ، همان شمشیری که ما به دستتان دادیم به روی ما کشیدید و آتشی را که به جان دشمنانمان افروختیم بر ما افکندید. (۴۸) آلت دست دشمن شدید تا بر سر دوست بکوبید، دشمنانی که نه عدالتی برای شما گسترده و نه آرمانی از شما برآوردند. و ما را رها کردید... و همچون ملخ دریایی برای جنگ هجوم آوردید و چون پروانه گرد آمدید... مرگ و نابودی بر شما باد! ای کنیزپرستان و از حزب رانده شدگان و قرآن دورافکنان و حق پوشان و هواخواهان گناهان و پُف های شیطان و قانون شکنان ... شما میوه درخت پیمان شکنی پدرانتان هستید. ناپاک پلیدزاده (ابن زیاد) مرا میان دو چیز قرار داده : شمشیر کشیدن و جنگیدن (و در پایان شهادت) یا زندگی مذلت بار... اما ما هرگز تن به ذلت نمی دهیم ، ذلت از ما به دور است و خدا و پیامبر و پاکزادان و آزادمردان این را بر ما روا نمی شمردند. ما هرگز اطاعت از ناکسان را بر (مرگ شرافتمندانه) ترجیح نمی دهیم (...). (۴۹)

حز

روز عاشورا است . در نخستین لحظاتی که خورشید به کربلا می نگرَد و دشت را زیر نگاه خویش دارد، در اردوگاه دشمن ، آمادگی برای حمله به چشم می خورد، منتظر فرمان حمله اند، گاه گاهی در میدان ، جولانی می دهند و گرد و غباری برمی انگیزند تا با ایجاد رعب و وحشت ، در روحیه حسین و یارانش ، تزلزل ایجاد کنند. در همین اثنا، وجدانی بیدار می شود و ابرهای تیره ، از آسمان اندیشه یک فرمانده کنار می رود و تولدی دیگر محقق می شود و آن ، وجدان بیدار (حزّ ریاحی) (۵۰) است . (حزّ) که در اردوگاه دشمن است و فرماندهی یک واحد هزار نفری از سپاه کوفه را به عهده دارد، درگیر کارزار سختی است و نبردی پرشور در درونش برپاست . میدان این نبرد دشوار و مردافکن ، در درون اوست . از یک سو حسین را می شناسد و راه و هدفش را و بر (حق) بودنش را و از سوی دیگر، عمق فاجعه ای را که می خواهد به وجود آید، لمس می کند و زشتی دست آلودن به خون پاک حسین و یارانش را باور دارد و در دل ، تنفری شدید از ابن زیاد و یزید و کارهایشان . کوششی پیگیر دارد که بر جاذبه های دروغین و در عین حال نیرومند زندگی غالب آید و گام در راهی بگذارد که فرجام آن ، (بهشت برین) است . از سوی دیگر هم ، ریاست و مقام و زر و زندگی تجملاتی ، سخت در منگنه ، قرارش داده است و در تنگنای (انتخاب) است . دو جاذبه نیرومند در صحنه است ، همچون دو قطب متضاد مثبت و منفی . و در این میان ، (حزّ) یک (نوسان) است ، یک (تردید) است و یک (عقربه سرگردان) . به یاد سخن آموزگار قرآن خود می افتد که سالها پیش در گوش حزّ خوانده بود: (هرگاه بین دو کار، مردّد شدی و تشخیص حق بر تو دشوار گشت و وسیله ای برای سنجش آن نداشتی ، ببین ، هر کدام از آن دو به تو سود مادی نمی رساند، حق همانست ...) . و حزّ می بیند که در سپاه یزید، سخن از وعده های زر و سیم و ریاست و حکومت است و تشویقها برای کشاندن مردم به سوی خود و نشان دادن چشم اندازهای زیبا و آینده های درخشان و... اما از سوی حسین ، هیچ یک از اینگونه نویدها داده نمی شود و سود دنیایی هم در کار نیست و سخن از کشته شدن است و آماج تیر و شمشیر قرار گرفتن . این شناخت ، فِلسفی بود که (حزّ) را به سوی جبهه حسین (راه) می نمود. (حزّ)، تصمیم می گیرد که به گروه هواداران حسین بپیوندد و در کنار اصحاب انقلابی و آزاده حسین ، که هر کدام سبیل افتخار و شرف اند، قرار گیرد و از مرز (پوچی) و (هیچی) گذشته ، به (حقیقت) بپیوندد. این تصمیمی نیست که یک مرتبه در ذهن حزّ جرقه ای بزند و از نظر روانی ، تصمیمی (خلق الساعه) باشد بلکه زمینه این آهنگ ، از سالها پیش در وجود و نهادش نهفته است ، حزّ به اجبار و اکراه ، وادار به بیعت با یزید شده است و از اینکه از طرف او بر منصبی گماشته شده است ، احساس نگرانی و ناراحتی می کند و همواره ، شکنجه وجدان درونی خویش را می چشد. تصمیم حزّ برای گسستن از یزید و پیوستن به حسین (علیه السلام) گرچه در ظاهر یک تصمیم ناگهانی به نظر می رسد، اما سالها همچون نهالی در خاطر حزّ، جوانه زده و رشد کرده است و اینک چونان درختی تنومند، بارور گشته است و میوه اش (حزّیت

است و (حزّ) را (حزّ) و (آزاد) می‌کند. حزّ، در دل می‌خواهد که به جبهه حسین (علیه السلام) که جبهه حق و عدل و حیات و جهاد و جاودانگی است، پیوندد و آمدن شمر به کربلا، با فرمان قاطع برای جنگ با حسین و کشتن این بزرگ مرد، که در زمان سکوت مرگبار مردمی که در مقابل حاکمیت ظلم، تنها به فکر شهوت و شهرت و آب و نان خویشند، قامت اعتراض برافراشته است و بر مظاهر فریبا و ناپایدار و گذرای زندگی این سرا، پشت پا زده است، آخرین قطره ایست که پیمانۀ تحملش را لبریز می‌سازد، می‌بیند که پس از اندک مدّتی، پیکار جدّی که او از ابتدا چنین گمانی به آن نداشته آغاز می‌شود و به ناچار باید در صف قاتلین امام، بجنگد و با این درگیری و دست آلودن به خون پاکان، بدنامی را در این دنیا و دوزخ را در آن دنیا، برای خویشتن برگزیند. (حزّ)، در آستانه این تولد مجدد و در اندیشه انتخاب راهی است که می‌بایست تنها بپیماید. طوفانی مهاجم و موجی خروشان و خشمگین، در درونش برپاست و یک لحظه آرام ندارد. این حالت، در هر کس که بر سر یک دو راهی حسّاس قرار گیرد و در آستانه یک انتخاب بزرگ و سرنوشت ساز و بنیادی باشد، وجود دارد. و اینجاست که (اختیار) و (اراده) که امانت عظیم خداوند نزد انسانهاست، در برگزیدن راه و بیراهه، ایفای نقش می‌کند و سرنوشت انسان را رقم می‌زند. حزّ، در اندیشه این (پیوستن به صف حسین) است و می‌لرزد. یکی از هم‌قبیله‌های آشنایش، می‌پندارد که حزّ از جنگیدن بیمناک است، می‌گوید: ای حزّ! من تو را ترسو نمی‌دانستم، شجاعت و بی‌باکی و دل‌آوری تو، میان عرب، ضرب‌المثل است. اگر از من درباره شجاعترین رزمندگان پرسند، هرگز از نام تو نمی‌گذرم، اکنون چگونه از این گروه اندک شصت هفتاد نفری که در محاصره کامل ما هستند، بیم داری؟ از خدا بیم دارم. برای چه از خدا؟ چون می‌خواهند مردی مظلوم را به قتل برسانند و به ناحق، خون پاکی را بر زمین بریزند و فریاد شورانگیز حسین را خاموش سازند. حسین مظلوم نیست، بلکه ظالم است چون بر خلیفه شوریده و قصد اخلاص‌گری و ایجاد نامنی دارد تا آتش جنگ داخلی را بین مسلمانان شعله‌ور سازد. این وضع، صلح و آرامش هست ولی برای یزید و عمال جیره خوار او و وابستگان به دستگاهش... (۵۱) اکنون چه قصد داری؟ (حزّ)، با صلابتی آهنین پاسخ می‌دهد: (می‌خواهم از دو راهی بهشت و دوزخ، راه بهشت را برگزیده و به حسین ملحق شوم، اگرچه قطعه قطعه شوم و مرا در آتش بسوزانند؛ چون مرا بر آتش دوزخ، شکیبایی نیست...). (۵۲) اگر سپاه کوفه و نیز افسران ارتش و فرماندهان سپاه، کمترین بویی ببرند که حزّ در سر، هوای دیگری دارد، او را به عنوان (خیانت) و (جاسوسی)، اعدام خواهند کرد، یا او را نزد یزید خواهند فرستاد... سرانجام، در مقابل چشمهای مبهوت و نگران هزاران سرباز نهیبی به اسب خویش می‌زند و خود و پسرش به اردوی حسین می‌پیوندند. (حزّ اینک در برابر خیمه‌های اردوگاه حسین است). با این تغییر (جهت) و پیوستن به جبهه حرّیت و آزادی، (توبه) کرده است، چه، او توبه را فقط استغفار زبانی نمی‌داند، بلکه بازگشت از باطل به حق و پشیمانی از گذشته و تدارک و جبران زیانهایی که به بار آورده است، در نظر او از مفهوم سازنده توبه، جدا نیست. (فرزند پیغمبر! جانم فدای تو باد! من همان کسم که راه را بر تو گرفتم و بر دل خاندانت ترس ریختم، اینک، آگاهانه و از روی شناخت به سویت آمده‌ام و می‌خواهم که با فدا کردن جان در رکاب تو و در راه آرمان و هدف مقدس تو، توبه کنم، آیا توبه ام پذیرفته است؟). حزّ، چند لحظه میان یأس و امید است و پس از گذشتن این لحظه‌ها که در نظرش بسی طولانی می‌نمود، می‌شنود: آری ای حزّ! خداوند توبه ات را پذیراست. حزّ آهنگ حرکت می‌کند... از اسب فرود آی و دمی بیاسای و ساعتی استراحت کن. پاسخ می‌دهد: پیش روی تو، سواره باشم بهتر است تا آنکه پیاده. سوار بر اسب با اینان پیکار می‌کنم و سرانجام هم بر زمین فرود خواهم آمد. امام: هرچه می‌خواهی بکن که آزادی. (۵۳) حزّ، بدون آنکه از اسب فرود آید، برای (نمودن) توبه اش، به میدان می‌رود. در راه به انتخاب بزرگی که کرده و خود را از (هیچ) تا (همه) رسانده است، می‌اندیشد. به یاد می‌آورد لحظه‌ای را که از کوفه خارج می‌شد تا به سوی حسین آید و به فرمان (امیر کوفه) راه را بر او بگیرد و مانع از ادامه پیشروی شود، از پشت سر ندایی شنید که: (بر بهشت جاودان بشارت باد ای حزّ!). به پشت سر نگاه کرد تا صاحب صدا را بشناسد و... کسی را ندید، با خود گفت: (من به سوی جنگ و درگیری با حسین و بستن راه

بر او می روم این بشارت به بهشت ، چه معنایی تواند داشت ؟ ...). (۵۴) و اینک می بیند که آن سروش غیبی که آنگاه ، به بهشت مژده اش می داد درست بوده است و او در راه تحقق آن بشارت است و تا رسیدن به آن هدف ، بیش از چند گامی فاصله ندارد. در مقابل ارتش و سپاه دشمن می ایستد، لشکریانی که تا چند لحظه پیش تر، خود، فرماندهی گروه هزار نفری آنان را به عهده داشت و سربازان مطیع فرمانش بودند، در این حال ، حَرّ چه احساسی دارد؟ و نیز، سپاه کوفه که فرمانده خود را پیوسته به اردوی حسین (علیه السلام) می بینند که اینک برای نبرد با آنان قدم در رزمگاه می نهد، چه احساسی دارند؟ به سختی می توان این را ترسیم و تصویر و حتی تصور کرد. او تولدی تازه یافته و چهره تازه ای به خود گرفته است و می خواهد خود را در این چهره نوین ، به همه نشان دهد و آنچه را که (شده) است ، در معرض لمس و درک و دید همگان دوست و دشمن قرار دهد و اعلام کند که (حَرّ) است و آزاد. رو در روی سپاه کوفه می ایستد و می گوید: (ای کوفیان! ننگ و نفرین بر شما و مادرانتان! این بنده شایسته خدا را دعوت نمودید و آنگاه که به سوی شما آمد، پیمانها را از یاد بردید و محاصره اش کردید و سرزمین پهناور خدا را بر او تنگ ساختید که خود و خاندانش جایگاه امنی نداشته باشند و اینک در دست شما همچون اسیران ، گرفتار است و از نوشیدن آب فرات که حتی حیوانات این صحرا آزادانه از آن می نوشند محروم ساختید، چه بد رفتاری داشتید با ذریّه پیامبر! خدای ، در قیامت سیرابان نکنند...). (۵۵) سپاه کوفه شنیدن این سخنان را که همچون تازیانه بر روحشان می نشیند و عذابشان می کند، تاب نمی آورند، با پستی و دنائت تمام ، به سوی باران تیر می بارند. و حَرّ در حال حمله ، این حماسه را بر زبان فریاد می کند: (من ، حَرّ و زاده حَرّ ، دلاور و شجاعم ، نه ترسی دارم تا پا به فرار گذارم و نه هراسی از شمشیرها، می ایستم و به خدای سوگند! تا نکشم کشته نمی شوم و پیش می روم و باز نمی گردم ، ضربتی می زنم که دو نیمتان کند و هرگز از نبرد با شما این سپاه پست و فرومایه دست برنخواهم داشت ...). شمشیری برهنه که برق می زند و از آن مرگ می بارد، در دست اوست ، به همراهی (زهیر) دیگری از یاران امام نبردی پر شور و دلیرانه می کند و گروهی از نفرات دشمن را به هلاکت می رساند. (پیاده نظام) سپاه کوفه ، از هر سو بر او می تازند و او در این نبرد، بر زمین می افتد، پیکرش را به سوی اردوگاه امام می آورند. حسین به بالین او می آید و در حالی که حَرّ، رمقی در تن دارد، امام چهره او را می نوازد و پاک می کند و در همین دم می فرماید: (تو همانگونه که مادرت ، تو را (حَرّ) نامیده است ، حَرّ و آزادی ، تو حَرّی ، هم در این سرا و هم در سرای آخرت). (۵۶)

آغاز برخورد

اینک ، معراجی را که حَرّ آغاز کرد، به پایان رسیده است و هجرت بزرگ و درخشانش خاتمه پذیرفته است . حَرّی که فرمانده ارتش دشمن بود، در نیم روز و با یک تصمیم ، این همه فاصله را به سرعت پیمود و او خود، اولین فدایی است که از اردوی حسین به خطّ مقدم جبهه می شتابد و با نبردی قهرمانانه ، در راه دوست کشته می شود و تلخی شکست سنگینی را به دشمن می چشاند و ضربتی دیگر بر حریفی که برتری نظامی دارد، وارد می سازد. عمر سعد، متوجّه موقعیت خطرناک می شود و می بیند که باید این ضربه روحی را در ارتش جبران کند و اگر وضع ، بدین روال ادامه یابد، افسران و سربازان دیگری هم تحت تاءثیر این واقعه و نیز منطقی روشن حسین قرار گرفته و به صف امام خواهند پیوست . خصوصاً با در نظر گرفتن اینکه ناطقین و سخنوران اردوی امام به طور روشن ، سربازان دشمن را به نافرمانی در برابر فرماندهان و پراکنده شدن از گرد آنان و پیوستن به اردوی مقابل ، دعوت می کنند. (زهیر)، آشکارا نفرات ارتش عمر سعد را تحریک می کند که به جبهه امام بپیوندند و عواقب شوم و نکبت بار زندگی زیر فرمان عمر سعد و در سایه حکومت خون آشام شام را برای آنان برمی شمارد. از این رو، عمر سعد، آتش جنگ را شعله ور می سازد و با دستور آماده باش ، سپاه کوفه را آماده حمله می کند؛ زیرا می داند که حسین ، تسلیم شدنی نیست و خود عمر سعد، هنگام گفتگو با شمر، بر زبان آورده بود که : (به خدا حسین تسلیم نمی شود، شخصیت بزرگ مَنّشی در سینه اوست). (۵۷) بدین

گونه جنگ رسماً آغاز می‌گردد و آغاز تیراندازی از سوی دشمن است. عمر سعد، سران سپاه خود را گرد می‌آورد و در پیش روی آنان تیر را در کمان می‌نهد و می‌گوید: (شاهد باشید که اولین تیر را من به سوی حسین پرتاب می‌کنم). (۵۸) در واقع، این تیری نیست که توسط عمر سعد، در کربلا و در روز عاشورای سال (۶۱) هجری به سوی حسین پرتاب می‌شود، بلکه این تیری است که در (سقیفه بنی ساعده) در روز وفات پیامبر اسلام، در سال یازده هجری به قلب پیامبر زده شد، نه به سوی حسین...! زیرا ابتدای انحراف، از آنجا بود و در آن روز، بنای (رجعت به کفر) نهاده شد (۵۹) و حوادث بعدی، همچون فتنه خلافت، خانه نشینی علی، شهادت علی، مظلومیت و شهادت فاطمه، مسموم و کشته شدن امام مجتبی، حادثه عاشورا، قتل عام مردم مدینه و واقعه (حزّه)، به منجیق بستن مکه، اسارت امام سجاد و خانواده حسین، حکومت ولید، فرمانروایی حجاج، شهادت امام کاظم در زندان بغداد، مسموم شدن امام رضا در خراسان و... همه و همه، پیامدهای تلخ آن انحراف نخستین بود. و اینک پس از گذشت زمانی نه چندان زیاد بتهای سرنگون شده از بام کعبه، دوباره جان گرفته اند و توحید، زیر پای چکمه پوشان شرک، به نفس زدن افتاده است و اینک، تمام ارزشهای جاهلی و اشرافی و افتخارات موهوم و پوچ و پلید اشرافیت کثیف که با کوششهای پیگیر و مبارزات فکری و عملی پیامبر فرو ریخته بود، زنده شده و حتی رنگ اسلام به خود گرفته است و بوژه، با روی کار آمدن باند اموی و رژیم سیاه بنی امیه، تمام عناصر رجعت طلب ضدانقلاب، برای اجرا و احیای نیتهایشان پایگاه مطمئن و نیرومندی یافته اند. اینان، همان روحیه جاهلی را دارند، منتها در شکلی دیگر. اسلام با جانشان در نیامیخته است. با به دست گرفتن قدرت، می‌خواهند ضربه درونی بزنند و نهضت آزادیبخش اسلام را با ایجاد (ستون پنجم) از داخل، آسیب رسانند. علی (علیه السلام) اینان را نیک شناخته است و درباره همینها می‌گوید: (آنان مسلمان نگشتند، بلکه به خاطر حفظ جان و منافع، تسلیم شدند و دم فرو بستند و چهره کفر خود را زیر نقاب اسلام، پنهان داشتند و چون بر اندیشه درونی خویش، یاران و پیروانی یافتند، آن را آشکار کردند). (۶۰) و می‌بینیم که وقتی عثمان به قدرت می‌رسد و پایه های حکومت خویش را مستحکم و استوار می‌کند، ابوسفیان این دشمن دیرین و کینه توز اسلام که پس از سالها دشمنی و کارشکنی بر ضد مسلمانان، برای حفظ جان خود، جامه اسلام پوشید پیش او آمده، می‌گوید: (اینک که قدرت به دست تو رسیده است، این خلافت را همچون (گوی) بین خودتان دست به دست بگردانید و به هم پاس دهید و پایه های این قدرت را از خاندان بنی امیه قرار دهید که این، پادشاهی است، نه بهشتی در کار است و نه دوزخی...). (۶۱) و با این گفتار، صریحاً موضع ضد اسلامی و ضد مردمی خود را مشخص می‌کند و غده های چرکین درونی خویش را با زبان می‌شکافد و باطن سیاه و تبهکار خویش را به وضوح و روشنی می‌نمایاند. راستی، چه انحراف فاحشی! حسین بن علی (علیهما السلام) برای مبارزه با این رجعتها و تحریفها، انحرافها و سلطه خودکامه غاصبان و نالایقان، جان می‌بازد و به (مشهد کربلا) آمده است. پایگاههای قرآن همه در دست دشمن کینه توز است و به انتقام ضربه هایی که در (بدر) و (حنین) خورده اند و قربانیهایی که داده اند، اینک آزادگان پر شور را که اسلام از فداکاریها و جانبازیهای اینان نیرو گرفته و بر پای ایستاده است، قربانی هوسهای خویش کرده و مسلمان کشی به راه انداخته اند. آسیابها همه از خون می‌گردد، جویها همه از خون روانست، زمین از خون تغذیه می‌کند و ریشه گیاهان در خون نشسته است همه جا بوی خون و جوی خون است، نه دارها را برچیده و نه خونها را شسته اند. (۶۲) (عمر سعد)، تیر نخستین را بر چله کمان می‌گذارد و به اردوی خورشید پرتاب می‌کند ولی از ابتدا، جنگ عمومی آغاز نمی‌شود، بلکه نبرد تن به تن. هنگام جنگ تن به تن، سربازان هر دو جبهه، برای قهرمان مورد علاقه خود که پا در میدان گذاشته است به ابراز احساسات می‌پردازند. او را تشویق می‌کنند. و وقتی از قهرمان، ضربتی مؤثر بر حریف می‌نشیند، غریو و لهله برمی‌خیزد. در جنگهای عرب، معمولاً پس از سه نفر که جنگ تن به تن می‌کردند حمله عمومی آغاز می‌شد. ولی در نبرد روز عاشورا، نبرد تن به تن تا ظهر ادامه دارد و لحظه ها همه فداکاریها و قهرمانیها و از خود گذشتگیها و ایثارهای یاران حسین را ثبت می‌کنند و یکایک یاران امام، که فرزندان گُرد و دلاور اسلام اند و سلحشوران پرورده حماسه

مذهب، با شوق و شوری وصف ناپذیر، اجازه جهاد گرفته، خود را چون تیری رها شده از چله کمان، به سینه سپاه سپاه دشمن می‌زند. و همه بی صبرانه در التهاب عشق، و در تب و تاب شهادت، انتظار (آن لحظه) را می‌کشند و این همه، (داوطلبانه) است، نه چون سربازانی که به اجبار و تهدید، از بیم سر یا امید به زر، روانه میدانهای جنگ می‌شوند و اگر از میدان عقب نشینی کنند اعدام می‌گردند، و نه چون سپاهییانی که برای آن که از صحنه نبرد نگریزند بازوهای آنان بهم بسته می‌شود تا توان فرار نداشته باشند. (۶۳) نه، اینان، خود صاعقه وار بر سر دشمن می‌تازند و در میدان، به رزمی دلاورانه دست می‌زنند. وقتی (وَهَب) (۶۴) به میدان می‌رود، آنچنان سهمگین بر دشمن حمله می‌برد که آنان جنگ تن به تن را از یاد برده، به شکل گروهی و دسته جمعی به او حمله می‌کنند. (وَهَب) قبل از حمله، در اردوگاه امام است و ناظر جنگ یاران، مادرش و همسرش نیز همراهش آمده‌اند. مادرش نزد او آمده می‌گوید: فرزندم! برخیز و فرزند پیامبر را یاری کن. چنین خواهم کرد، مادر! و هرگز اندکی هم کوتاهی نخواهم ورزید. و به میدان می‌شتابد: (اگر مرا نمی‌شناسید، من (وَهَب) هستم. مرا و ضربتها و حمله‌ها و قهرمانی‌هایم را خواهید دید. با بدیها می‌جنگم و زشتیها را می‌رانم و کوشش و جهادم، نه بازیچه و بی‌هدف، که آگاهانه است و در راه هدفی بزرگ ...). پس از نبردی سخت و کشتن جمعی از سربازان دشمن، به اردوگاه بازمی‌گردد و پیش مادر و همسرش می‌ایستد. مادر! راضی شدی؟ نه فرزندم! من تو را برای فداکاریهای بزرگی در روزی چنین، تربیت کرده‌ام، هرگز از تو خشنود نخواهم گشت مگر آنکه پیش روی حسین و در راه دفاع از او و در راه او که راه حق است کشته شوی. همسرش پیش می‌شتابد و ملتسانه می‌گوید: مرا در داغ مرگ خود، بر خاک غم و اندوه منشان، وَهَب! سخن همسرت را مپذیر فرزندم! سعادت در رفتن است. به میدان برگرد و پیگیر نبرد و مبارزه باش. (وَهَب) که شراره عشق حق، سراپای هستی‌اش را در بر گرفته است، بی‌اعتنا به درخواست همسرش، مجذوب قطب قویتری است، دوباره به میدان می‌رود. (۶۵) انسانها، از (عمل)، بیش از (سخن)، تأثیر می‌پذیرند. گفته‌اند که: (تأثیر (عمل) یک نفر روی هزار نفر، بیش از تأثیر (حرف) هزار نفر در یک نفر است). (۶۶) شیفتگی (وَهَب) به جهاد و شور شهادت طلبی‌اش، روحیه همسرش را هم دگرگون می‌سازد و بندهای تعلق و وابستگی را می‌گسلد. همسرش نیز، تحت تأثیر این کشش قرار می‌گیرد و عمودی برداشته به سوی رزمگاه می‌شتابد تا دوشادوش شوهرش بجنگد، ولی امام حسین (علیه السلام) او را به جمع زنان برمی‌گرداند و در حق او دعای خیر می‌کند. (وَهَب)، این سرباز رشید جبهه حق، در نبردی حماسی و قهرمانانه که ۲۴ سواره و ۲۴ پیاده را می‌کشد، خود، کشته می‌شود و سرش به سوی اردوی امام، پرتاب می‌گردد. مادرش از شوق این افتخار که فرزندش در جهاد با باطل، سرباخته است آن سر را بوسه باران می‌کند و دوباره آن را به شدت به جبهه دشمن می‌اندازد تا مگر بر نیروی دشمن، ضربه‌ای دیگر از این راه وارد آید. (۶۷) پس از چند تن، (مسلم بن عوسجه) نبرد را می‌آغازد. (مسلم بن عوسجه)، از سوی نخستین پیشاهنگ نهضت حسینی، (مسلم بن عقیل) نماینده دریافت اموال و خریدن اسلحه و گرفتن بیعت در کوفه بود، مردی است پارسا و مجاهد در نبردی پرشور، عده‌ای را می‌کشد و خود، زخمی می‌شود. دیگری به میدان می‌آید و مسلم او را نیز به قتل می‌رساند. اگر تک تک به پیکار او برخیزند همه را با تیغ درو می‌کند، این است که کسی از جبهه دشمن فریاد می‌زند: ای بیخردان! می‌دانید با چه کسی می‌جنگید؟! با شجاعان و دلیران بصیر و بینایی می‌ستیزید که شیفته مرگ‌اند. در نبرد تن به تن، همه تان را هلاک خواهد کرد، او را سنگباران کنید تا کشته شود، (۶۸) آتش جنگ بین او و گروهی برمی‌افروزد و غباری برمی‌خیزد. حمله آوران جبهه دشمن، میدان را ترک می‌کنند. گرد و غبار صحنه کارزار فرو می‌نشیند و... (مسلم) بر زمین افتاده است. امام خود را به بالین او می‌رساند. همچنین در آن لحظات، (حبیب بن مظاهر)، دوست قدیمی‌اش به سویی می‌شتابد و بر بالین (مسلم) می‌نشیند، رمقی در تن مسلم باقی است. دوستش حبیب می‌گوید: مسلم! برایم بسی ناگوار است که تو را در چنین حالی می‌بینم، به بهشت بشارت باد. اگر بعد از تو من هم کشته نمی‌شدم، دوست داشتم که تمام وصیتهایت را به من بگویی. مسلم، آهسته، در حالی که اشاره‌اش به حسین است: (با این مرد باش و تا دم مرگ،

در رکابش بجنگ) (۶۹) و... چشمانش بسته می شود و روحش به آسمانها پرمی گشاید. سرمایه اش در این سودای پرسود و عاشقانه، فقط (جان) بوده که تقدیم کرده است. به هر مقام و رتبه ای که رسیده، در سایه گذشتن از جان در راه (خدا) بوده است. مگر گوهر پاک و الهی وجود انسان، جز در سایه اینگونه فداکاریها می درخشد؟ مگر اوجگیری معنوی و عرفانی انسان، جز با سوختن پروانه وار، در عشق به حق، فراهم آید؟ جوهر زندگی و عصاره حیات، به همین است. (آری، آری، زندگی زیباست. زندگی آتشگهی دیرنده پابرجاست. گر بیفروزش، رقص شعله اش در هر کران پیدااست. ورنه، خاموش است و خاموشی گناه ماست...).

مقاومت اصحاب

سرانجام، دو سپاه نابرابر، برابر هم قرار می گیرند، جنگ درمی گیرد و کار به مرحله حساس و سختی می رسد. امام و برخی دیگر، صورتشان از شوق می درخشد. از یاران امام وقتی که یک یا دو مرد کشته می شوند، به خاطر کمی افراد، محسوس و مشخص می شود، ولی از جبهه دشمن هرچه هم کشته می شوند معلوم نمی گردد و این به خاطر انبوهی نفرات آنان است. (۷۰) در این ساعات، که امام، پی درپی قربانیهای خود را در (منای دوست فدا می کند، فلسفه ژرف و بلند خویش را یادآور می شود و خطاب به بازمانده یارانش می گوید: (مقاومت! ای بزرگ زادگان، مرگ، پلی است که از رنج و سختی به سوی بهشتهای گسترده و نعمتهای پایدار، عبورتان می دهد. از پیامبر است این سخن که: دنیا زندان مؤمن است و بهشت کافر، و مرگ پل آنان است به سوی بهشت هاشان و پل اینان به سوی جهنم هاشان...). (۷۱) اصحاب امام، با حمله ای برق آسا به قلب سپاه دشمن، معرکه را حساستر می کنند. حمله ای که از (عقیده) سرچشمه و مدد می گیرد و قطره های خونشان که از زره، بر زمین می چکد، زمین کربلا- را بوسه می زند. اینان خویشتن را چنان ساخته اند که در قاموس زندگیشان واژه (ترس) یافت نمی شود. شناگر دریای شهادت اند و شیفته شیوه شیعه، در رکاب امام و پیش روی او می جنگند و از او و آرمان عدالتخواهش، الهام می گیرند. حیات را در شهادت می جویند. بقاء، را در (فنا) می طلبند. ماندن را در (رفتن) می بینند. تجسم جاودانگی و تبلور خلود و ابدیت اند. بر سفره (رزق الهی) مهمانند. (آنانکه حلق تشنه به خنجر سپرده اند. آب حیات، از لب شمشیر، خورده اند). (۷۲) امام حسین (علیه السلام) وقتی که حقیقت و هدفش و آنچه بدان معتقد است به خطر می افتد، به سادگی از هرچه که انسان در زندگی با آن خو گرفته و پیوند دارد، می گذرد و خود را از بندهای بندگی آفرین رها کرده و می گسلد و در راه مکتب و عقیده اش، بزرگترین فداکاریها را می کند و این است معنای زهد در فرهنگ شیعه و قرآن. چرا که: (زهد، نداشتن نیست، بلکه در بند داشته ها نبودن است). و... حسینی (چنین)، همزمانی (چنان) لازم دارد. سلحشوران تپنده و توفنده جبهه حسین، با عمل سخن می گویند و با خون، (اعلامیه) می نویسند و به درستی، زندگیشان و نحوه عملشان به آنان وجهه و معنی می دهد، نه گفتارشان و حرفهایشان و شعارهایشان و ادعاهایشان... بدون پشتوانه صدقی از عمل. سپاه اندک ولی پرتوان امام، با حمله های خویش، دشمن را می پراکنند و در یورشها و حمله های خود مانند هر جنگجوی دیگر اشعار حماسی و سرودهای انقلابی (رجز) می خوانند که عموماً در معرفی خود و والایی عقیده و نمایاندن موضع و جبهه خویش است و بیانگر آنچه به آن وابسته و معتقدند و از آن موضع عقیدتی، دفاع می کنند و در راه آن به جهاد و فداکاری و از خود گذشتگی و بذل جان و نام و نان می پردازند و نشان دهنده آنچه رجزخوان بر ضد آن دست به عمل تهاجمی زده و علیه آن شوریده و پای در رکاب مبارزه نهاده است. و غالب مردم نیز با دقت، به حماسه های شعری رزم آور، گوش می دهند، چرا که جالب توجه است و قابل بررسی و در آن نکته هاست. بدین گونه همزمان امام، پیکار را می آغازند و زمین زیر گام استوارشان می لرزد، می جنگند و مجروح می شوند. بر زمین می غلتند، می کشند، کشته می شوند... و بدینگونه، زیباترین و پرشکوه ترین حماسه ها را می آفرینند و بدیعترین نمونه های فداکاری در راه حق و دفاع از ارزش

های جاوید را (خلق) می‌کنند. معراج را از خاک خونین کربلا شروع می‌کنند. و پرواز در ملکوت را، با بال سرخ شهادت، طی می‌نمایند. و... (بر خاک می‌غلتنند و گل می‌روید از خاک). حسین (علیه السلام) سر سلسله این عشاق وارسته است و می‌داند که قطرات خون پاک خود و یارانش، آنقدر خواهد جوشید و گسترش خواهد یافت که دریایی عظیم گردد. و اولین چیزی را که امواج این دریای خون، به کام خواهد کشید، همان کسانی خواهند بود که این قطره‌ها را بر زمین می‌ریزند.

پیران جوان

ظهر عاشورا است... دشمن فرصت نماز خواندن هم به سپاه امام نمی‌دهد. حسین به نماز می‌ایستد تا با ابراز نیاز به آستان (الله)، سرود بی‌نیازی از هر کس جز او را بر بام بلند زمان، برخواند و زمزمه عشق را ترنم کند. سعید بن عبدالله (۷۳) یکی از همراهان امام خود را سپر بلا می‌سازد و سینه خود را آماج تیرها قرار می‌دهد تا آن بزرگوار آسیب نبیند. هدف تیراندازها، خود (حسین) است ولی تیرها به امام نمی‌خورد و سراپای سعید، غرق در خون است، سعید که اینک زیر باران تیرها، از تیرگیها پاک شده و در جوی خونی که از او جاری است (غسل شهادت) کرده است، بی‌رمق و بی‌حال بر زمین می‌افتد و این پیام بر لب دارد: (خدایا! از من به پیامبرت سلام برسان و به او بازگویی که از این تیرهای جانسوز، در راه دفاع از فرزندش که دفاع از (انسانیت و آزادی) است چه‌ها کشیدم). (۷۴) و در این دمام، مجاهدی پیر و سالخورده که خون در رگهایش هنوز جوان و جاری است، نه چون نهری راکد، عفن، ساکن و ساکت، بلکه رودی پرخروش و پراتهاب از خون در رگهایش می‌دود، با شمشیر آخته به آنان حمله می‌کند و می‌خواند: (من، حبیب، پسر مظاهرم، فرزند سوارکار میدان نبرد، در آن هنگام که آتش جنگ برافروزد. شما گرچه از نظر نیروی رزمی و نفرات جنگجو از ما بیشتر و نیرومندترید، لیکن ما از شما پرشکيب تر و پرهیزکارتریم، ما با حق آشکار پیوند خورده ایم و سخن و منطق ما، از روی آگاهی است و نیرومندتر و استوارتر...). (۷۵) در گرماگرم این پیکار، شمشیری بر فرق (حبیب بن مظاهر) فرود می‌آید، موهای سپید صورتش، از خون، رنگ می‌گیرد، دست را بالا- می‌آورد تا خون را از برابر دیدگانش پاک کند تا بهتر بتواند صحنه نبرد، دوست و دشمن و حریف رزمی را تشخیص دهد و بازشناسد که... نیزه ای او را از کار می‌اندازد و پیکرش بر خاک می‌افتد. رمقی در تن دارد. خرسند است که (جان) را در راه خوبی از دست می‌دهد. از این داد و ستد که جان می‌دهد و حیات جاودانه و ابدی می‌ستاند شاد است و راضی. احساس غبن و زیان نمی‌کند؛ چون می‌بیند که جانش در باتلاقی و شنزاری و یا کویری فرو نمی‌رود که آن را هیچ سودی نباشد، بلکه پای نهال (حقیقت)، خونش را می‌ریزند و از این درخت، میوه‌های آگاهی و حرکت و حیات و خلود به بار خواهد آمد. با چشمان خون گرفته اش همه جا را به رنگ خون می‌بیند. حسین بر بالین او می‌نشیند همچنان که بر بالین هر کشته و شهیدی از یاران حاضر می‌شود تا (شکوه شهادت شگفت) را بر او تبریک گوید. اینک، فدایی دیگری می‌خواهد بجنگد. تهاجمی علیه شرک مجسم و پیکاری بر ضد هوسهای خودکامه زرپرستان گوساله پرست که فریب سامری را خورده اند و بانگ ناخوشایند گوساله طلایی، آنان را به اینجا کشانید. سالخورده است، موهای سفید و پرپشت، سر و صورت او را فراگرفته و ابروان سفید و انبوهش، جلوی چشمش را پوشانده است. (انس). (۷۶) وقتی نوبت مبارزه به او می‌رسد، نزد حسین رفته و از حضرتش اجازه نبرد می‌خواهد. آنگاه برای اینکه موهای درهم و انبوه ابروان، جلوی چشمش را نگیرد، با دستمالی آنها را به روی پیشانی خود، محکم می‌بندد و آماده قدم نهادن در جبهه نبرد می‌شود. شما در چهره پرشور این پیرمرد سالمند چه می‌خوانید؟ آیا شکوه ایمانی که این پیر سالخورده را چونان جوانان، شاداب و زنده دل و مهاجم ساخته است، شما را جذب نمی‌کند؟! من که از صحنه این روز، برای شما گزارش می‌دهم، سخت، شیفته هیبت ملکوتی این گوشه از حادثه سراسر اعجاب و سراسر تحسین کربلا قرار گرفته‌ام، دلی سخت تر از فولاد می‌خواهد که از این منظره، منفجر نشود و نترسد. چه سوزان و گدازان نغمه سر می‌دهد این عشق! چه پرخاشجو خراب می‌کند و می‌سازد این عقیده

و چه الهامبخش است این (خدا) که کانون همه زیباییهاست، که پیر سالمندی را به قربانگاه می کشد، که در شعله های عشق می سوزاند، که ... ولی چه می توان کرد با (دلهایی که به قساوت در افتاده اند و چون سنگ، بلکه سخت تر از سنگ شده اند. بعضی از سنگها شکافته می گردد و از درون آن، نه‌های آب، روان می گردد و برخی دگر از سنگها، از هراس و خشیت خدا فرو می ریزد) (۷۷) ولی دل‌های سخت تر از سنگ را با کدام سرانگشت اعجاز‌گر می توان گشود و بارقه ای از (ایمان) و جرقه ای از پرتو خدایی بر آن تاباند؟ وقتی حسین، (انس) را در این حالت می بیند، اشک در دیدگانش حلقه می زند و دعایش می کند که: (خدایا! جهاد و تلاشش را پاداشی بزرگ بخش). و با نگاهی که سرشار از سپاس و رضایت است، این پیر روشن ضمیر دل زنده را که رو به (میدان) می رود، بدرقه می کند. پیرمرد در میدان، رزمی جسورانه می کند و در این مسیر، موهای سفیدش خون‌رنج می شود و تمام توانش همراه خونی که از اندام این مجاهد پیر، بر پیکرش جاری است بر زمین می ریزد و رادمرد، پس از نبردی پرشور، از پای درمی آید. (مرگ)، نقطه پایانی است که خط همه زندگیا به آن منتهی می شود، ولی همه از یک مسیر نیست. (هزار و یک) راه است و (یک) پایان و آن مرگ است، اما، (باید چگونه مرد، تا جاودانه زیست؟ و... عفریت مرگ را در پیشگاه زندگی پرغرور خویش خوار و زبون نمود؟...). باز هم قربانی دیگر، (عابس!) عابس بن ابی شیب شاکری. مردی است بزرگوار، شجاع، سخور، پرهیزکار، شب زنده دار و متهجد. و از چهره های برجسته شیعه است که در ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) به مرحله اخلاص و عشق رسیده است و در نهضت مسلم بن عقیل هم در کوفه از پیشتازان پیوستن به صف انقلاب و جبهه حسینی بوده است. اینک، روز عاشورا، روز آزمون بزرگ عقیده و اخلاص و وفاست. جمعی از یاران امام، در خون طپیده اند. جنگ و درگیری شدت یافته، تنور رزم، شعله ور است. عابس، قدم به پیش می نهد، چرا که میدان، رزم آور می طلبد. غلامش، (شودب) هم همراه اوست. شودب نیز، از چهره های سرشناس شیعه و حافظان حدیث و یاران علی (علیه السلام) و تکسواران میدان های نبرد است. از او می پرسد: شودب! چه خواهی کرد؟ در دل چه داری؟ چه خواهیم کرد؟! جز اینکه همراه تو و در کنارت، در دفاع از فرزند دختر پیامبر، بجنگم تا کشته شوم. جز این هم نسبت به تو گمان نمی رفت. اینک در پیش روی اباعبدالله بجنگ تا تو را هم همچون دیگر اصحابش به حساب آورد و من هم تو را به حساب آورم، اگر کسان دیگری هم با من بودند که نسبت به آنان ولایت داشتم، خشنود می شدم که پیش از من به شهادت برسند و من اجر تحمّل شهادتشان را داشته باشم و به حساب بگذارم. امروز، روزی است که با تمام توانمان، باید (اجر) طلب کنیم. بعد از امروز، دیگر عملی نیست. از این پس، حساب است نه عمل. آنگاه، عابس شاکری، خدمت امام می رسد، سلام می دهد و می گوید: (یا اباعبدالله! به خدا سوگند! اینک در روی زمین، هیچ کسی از دور و نزدیک، در نظرم عزیزتر و محبوبتر از تو نیست. اگر می توانستم با چیزی عزیزتر از جان و گرانبهاتر از خونم از کشته شدن تو جلوگیری کنم، چنان می کردم. سلام بر تو ای اباعبدالله! گواهی می دهم (یا: شاهد باش) که من بر راه و روش و هدایت تو و پدرت هستم (...). آنگاه با شمشیری آخته و تیغی عریان، به سوی دشمن می رود، در حالی که به پیشانی اش ضربتی خورده است، هم‌آورد می طلبد. آنان که او را می شناسند و دلاوریها و حماسه هایش را در معرکه نبرد، شاهد بوده اند، شهامت به میدان آمدن ندارند و به یکدیگر هشدار می دهند که: این، شیر شیران است، او فرزند (ابی شیب) است، کسی به جنگش نرود. عابس، همچنان در میدان ایستاده است و ندا می دهد: آیا مردی نیست؟ ... آیا مردی نیست؟ ... باز کسی به میدان نمی آید. (عمر سعد)، بر سر نیروهای خود فریاد می کشد: وای بر شما! ... سنگبارانش کنید. (شگرد و شیوه عاجزانی که از نبرد رویاروی و تن به تن با شیرمردان، وحشت دارند و می گریزند). از هر سوی، سنگبارانش می کنند. عابس که چنین می بیند، زره و کلاه خود را از تن و سر برمی گیرد و پشت سر خود می اندازد، آنگاه بر آنان حمله می برد. بیش از دو‌یست نفر را از میدان، فراری می دهد. آن بزدلان از دم تیغش می گریزند، دوباره جمع می شوند و سرانجام از اطراف بر او حمله ور می شوند و عابس، در نبرد یکنه با آن گروه مهاجم به شهادت می رسد. سرش را از پیکرش جدا می کنند و عده ای در حالی که با هم نزاع دارند و

هر کس ادعا می کند که : من او را کشته ام ، سر پاک آن سرباز پاکباز حق را پیش عمر سعد می برند. عمر سعد می گوید: بی خود نزاع نکنید، او را یک نفر نکشته است ، او را همگی شما کشته اید... و با این سخن ، آنان متفرق می شوند. (۷۸) نيمروز است و خورشید زمین را می گزد و در تاریکی های ستم آلود و افسون آمیز، اینک (روز) می ترکد و بر این دشتی که آسمان خسیس از باریدن بر آن دریغ می ورزد، اینک بارش خون است که سیرابش می کند. حسین ، غلام و خدمتکار ترکی دارد که (۷۹) نیکو قرآن می خواند و آشنای به آن است ، مدتهاست که خالصانه ، خدمتگزاری امام را به عهده دارد و همین افتخار او را بس . خود را به حضور امام می رساند و اجازه نبرد می خواهد تا خون خویش را با خون دیگر شهیدان بیامیزد و آخرین تیر ترکش خود را در راه مولا بگیرد و (جان) را عاشقانه نثار راه حق و عدل و برابری کند. روی در روی امام ، ملتسانه و بی صبرانه در انتظار پاسخ مساعد و اینک ... روانه میدان . شروع نبرد است و این حماسه بر زبان : (از ضربت تیغ تیز و نیزه ام ، از دریا شعله خیزد و از پیکان و تیر من ، آسمان پر می شود و آن دم که تیغ عریان در دست من رقص کنان به چپ و راست بگردد، قلب حسود بدخواه از بیم آن بترکد و زهره اش آب شود...) (۸۰) و پس از پیکاری خونین بر زمین می افتد. حسین ، خویش را بر بالین او می رساند و در کنارش می نشیند و در اندوه مرگ این غلام وفادار، مروارید اشکش بر چهره می غلند، صورت بر صورت غلام خویش می نهد و بر آن بوسه می زند. چه فرقی می کند که نژاد و رنگ و زبان ، سفید یا سیاه ، عرب یا عجم ، رومی یا زنگی ... آنچه اینجا ملاک ارزش است هیچ کدام از اینها نیست ، بلکه عقیده و ایمان است و همین برابری نژادها، زبانها، رنگها، لهجه ها و قبیله ها است که اسلام از آن دفاع کرده و آغوشش را به روی هر کس که پذیرای این (ایمان) باشد، بازمی گذارد و همین نیز رمز بسی از موفقیتها و پیشرفتها و گسترشهای این آیین است . و حسین ، در صحنه نبرد و در میدان کارزار، این آموزش دینی و انسانی را به کار می گیرد و سپاسی و ستایشی و تقدیری همسان ، نسبت به همه یارانش ، از پیرمرد تا نوجوان ، از رئیس قبیله تا غلام ترک یا سیاه روا می دارد. یکجا رخ غلام و پسر بوسه داد و گفت در دین ما سیه نکند فرق با سفید غلام ترک ، چشم می گشاید و امام و سرور خویش را بر بالین می بیند، لبخند سپاسی بر لبانش نقش می بندد و سپس مرغ روحش از قفس تن ، به ابدیت پرمی کشد). (۸۱) (بر این دشت خاموش ، بر یاد دارم که : مرغان سرود سفر، ساز کردند هوا سخت تاریک و نامهربان شد تو گفستی که فریادی از دشت ، بر آسمان شد. چه گلها که بر خاک عریان فرو ریخت چه گلها، که غمناک ، بر خاک !...).

جوانان بنی هاشم

از این پس ، نوبت جوانان هاشمی از دودمان خود حسین است . یاران دیگر امام ، تا زنده بودند نگذاشتند حتی یک نفر از (بنی هاشم) به میدان رفته ، بجنگد، ولی وقتی همه شان با روح سرخ ، به دیدار یار رفتند و پیشمرگ اولاد رسول الله گشتند اینک نوبت اینان است . هر چند که از شمار رزم آوران جبهه امام کاسته می شود، بر عزم فولادین و جسارت و مقاومت بازماندگان از این سپاه می افزاید. امام خود را در آخرین لحظه بر بالین شهیدانش می رساند و آن سرهای پاک باخته ای را که بر آستان پوچی زندگی و پلیدی سازش و تسلیم ، فرود نیامده است روی زانو می نهد و می نوازد و محبت می کند و با نگاه رضایتمندانه ای بدرقه بهشت می کند. (علی اکبر)، پسر جوان امام حسین ، از پدر اذن می گیرد تا در مبارزه شرکت کند. به یک بار، مهر حسین می جوشد، تکانی در دل و انقلابی در قلب پدید می آید. و اشک در چشم حسین ، حلقه می زند، (۸۲) می بیند آنکه در برابر اوست جوانش است . اگر به میدان رود تا چند لحظه دیگر، روی زمین و زیر سم اسبان دشمن قرار خواهد گرفت و این شبیه پیامبر، همچون گلی در چنگ طوفان ، خزان زده و پر پر می شود. این آیه در نظر امام جرقه می زند و بر دلش می تابد که : (مؤمن باید خدا و پیامبر و جهاد و مبارزه در راه خدا را به هنگام ضرورت و نیاز، بر خانه و کسب و کار و قوم و خویش و زن و فرزند و پدر و برادر و خانواده ، برتری دهد و به سوی جهاد بشتابد...). (۸۳) این الهام و این بنیاد فکری و ساخت روحی ، امام را چنان فداکار و با گذشت می

سازد که به قتل عام فرزندان و یاران و اسارت خاندان خود و به آتش کشیده شدن خیمه هایش و سختیها و فاجعه های بسیار دیگر، تن در می دهد و همه را در راه هدف مقدس خویش (فدا) می کند و برای رسیدن به (جانان)، (جان) می دهد. و هر چه را که از (او) می رسد، نیکو می شمارد و استقبال می کند. (علی اکبر)، جوانی است دلاور و پرشور و جنگجویی است تکاور و بی همانند. سیمایی ملکوتی دارد و ایمانی بس والا. سخنش، چهره اش، راه رفتنش و حرکتش، چهره و سخن و راه رفتن پیامبر را در خاطره ها تجدید می کند و یادآور آن همه شور و حماسه و حرکت و جذب است. وقتی آرزوی دیدار رسول خدا را می کنند به این جوان می نگرند. احساسی رقیق در دل دارد و در کنار آن نفرتی شدید و کینه ای مقدس از ستم و تبعیض و استضعاف و استثمار و مسخ انسانها و خریدن اندیشه ها... علی اکبر، معنویت مجسم است و این الفاظ به سختی می تواند چهره (علی اکبر) را تا اندازه ای بس اندک، ترسیم کند. سوار بر اسب می شود. و آهنگ رفتن به میدان، در چشمان جذابش حلقه های اشک می آورد. فرزندم! تو و گریه؟ پدر جان! نمی خواهم گریه کنم ولی فکری مرا می رنجاند و اشک در چشمانم می آورد. چه فکری، فرزندم؟ اینکه می روم و تو را تنها و بی یاور می گذارم. فرزندم! من تنها نمی مانم، به زودی با تو، خواهم بود. حسین، چنان با قاطعیت و صلابت و استحکام، این سخن را می گوید که گویی پسرش را در یک بزم سرور و مجلس ضیافت خواهد دید. از هم جدا می شوند. پسر رشید و دلاور، روانه میدان می شود. پسر از جلو می رود. نگاه پدر از پشت سر، با حسرتی دردناک، آمیخته با شوقی وصف ناپذیر، به قد و بالای اوست. نگاهش از فرزند جدا نمی شود، نگاه کسی که از بازگشت او ناامید و مأیوس است. آنگاه رو به آسمان کرده آنان را نفرین می کند: (خدایا! شاهد باش! شبیه ترین مردم را به پیامبرت، در چهره و گفتار و منطق و عمل، به سوی این مردم فرستادم. خدایا! جمع این مردمی را که از ما دعوت کردند ولی خود به روی ما شمشیر کشیدند و از پشت بر ما خنجر زدند و به جبهه دشمن پیوستند، پراکنده ساز و برکات خویش را از اینان بگیر و روز خوش بر اینان نیاور). (۸۴) راستی کدام قلم و کدامین بیان است که بتواند این صحنه را مجسم و ترسیم کند؟ صحنه ای که پسری در برابر پدر ایستاده و اجازه نبرد می طلبد، هر دو در یک (راه) اند و هر دو نیز در یک (فرجام مشترک) با هم. صحنه اینکه این دو، دست در گردن هم می اندازند تا پس از این (پیوند)، از هم (جدا) شوند ولی پس از ساعتی باز هم (با هم) خواهند بود. صحنه ای که دل پسر، در چشمه چشم پدر شناور است و دو قلب، با هم می تپند و به یک عشق، می بینی که (کلمه) برای توصیف این حال، کوچک و محدود است و ناتوان. و آن همه عظمت و ژرفای ایثار و فداکاری در قالب (لفظ) نمی گنجد و (واژه) عاجز است و قلم به ناتوانی خود اعتراف می کند. (علی اکبر) در صحنه نبرد، با سلحشوری و قدرتی شگرف، می جنگد و گروهی را به خاک می افکند. در ببحوحه توان جوانی است و اوج قدرت جسمی و از نرمی عضلات، چالاکی بدن و خسته نشدن مچ دست و بازو و پشت و کمر، که از بایستگی ها و نیازهای نخستین یک شمشیر زن است، برخوردار می باشد. هنگام شمشیر زدن، آنچنان با مهارت شمشیر فرود می آورد و چنان سریع و زبردست حمله می کند و دفاع می نماید که مانورها و حرکتها و نمایش های رزمی او مورد توجه قرار می گیرد و دید همگان را به خود می کشد و حتی سربازان جبهه مخالف هم زبان به تحسین می گشایند و نمی توانند از ابراز شگفتی و اعجاب، خودداری کنند. علی در میدان، هنگام حمله هایش این رجز را می خواند: (من پسر حسین بن علی هستم. به خدای کعبه سوگند که ما به پیامبر سزاوارتریم و به خدا قسم! هرگز نباید ناپاک زاده ای همچون یزید، بر ما حکومت کند و سرنوشت جامعه اسلامی را در دست گیرد...). (۸۵) در حمله های پیاپی خود، گروه زیادی را می کشد و در فرصتی کوتاه به اردوگاه امام می آید و آب می طلبد تا لبی تر کند و جانی بگیرد. (۸۶) فعالیت زیاد و نبرد در زیر شراره سوزان آفتاب نیمروز، به شدت او را خسته کرده است و سخت تشنه است. از میدان برمی گردد ولی نه به جهت فرار از جنگ و درگیری و به خاطر شانه خالی کردن از مسؤ ولت و نبرد و جهاد، بلکه تا با نوشیدن مقداری آب و با تجدید نیرو، توان بیشتری برای پیگیری و ادامه مبارزه باز یابد. ولی ... آبی نیست. دوباره با همان حال به رزمگاه می شتابد و پیکار می کند و در پایان این ستیز، از هر سو مورد هجوم و یورش و حشیانه خون آشامان دشمن

قرار می‌گیرد و در پی ضربتهای فراوان آنان از پای درمی‌آید و... بر زمین می‌افتد. گویی ستاره‌ای از سینه آسمان فرود می‌آید و روی خاک می‌نشیند. حسین، با شتاب به سوی (علی اکبر) روان می‌گردد و چون یارای تحمل این را ندارد که سر فرزند محبوب خود را بر خاک بیند، آن سر خون‌آلود را بلند می‌کند و با گوشه جامه‌اش تا آنجا که در امکان اوست خاک و خون را از چهره فرزند، می‌زداید. و در همان نگاه اول می‌فهمد که فرزند، زندگی را بدرود گفته است. ولی در این حادثه، هرگز نمی‌نالد و نمی‌گرید و به هیچ‌رو، اشک نمی‌ریزد، در حالی که چشم به سوی آسمان می‌دوزد در چهره‌اش این سخن را می‌توانی خواند: (خدایا! این قربانی را در راه اسلام بپذیر). و این صدای رسای حسین را در دو جبهه می‌شنوند و این روحیه بزرگ حسین، حیرت تاریخ‌نگاران را نیز برمی‌انگیزد. علی اکبر، اولین شهید از فرزندان ابوطالب است که در رکاب پدرش حسین بن علی (علیهما السلام) به فیض شهادت می‌رسد. (۸۷) و اینک مجاهد نوجوانی در آستانه نبرد، با این عقیده و روحیه که: (تا من سلاح بر دوشم، عمویم کشته نخواهد شد). (۸۸) صاحب این سخن حماسی و روح بزرگ، کیست؟ (قاسم)! فرزند امام حسن مجتبی (علیه السلام). پیش عمویش می‌آید و اجازه نبرد می‌خواهد. امام در اجازه دادن به یادگار برادرش، درنگ می‌کند. قاسم آن قدر التماس می‌کند و بر دست و پای امام بوسه می‌زند تا رضامندی او را جلب نماید. اشک شوق در دیده، بی‌تاب شهادت، با اندامی کوچک که زره‌های بزرگسالان بر تنش گشاد است، از امام جدا می‌شود و سوار بر اسبی، پایش به رکاب نمی‌رسد. فقط سیزده سال دارد، به میدان می‌رود و خویشتن را معرفی می‌کند و پدر و دودمان خود را و دلیری و بی‌باکی و ایمان پاک خود را بر آنان می‌شناساند (۸۹) و به پیکار می‌آغازد و با هم‌آوردان، پنجه نرم می‌کند. پس از پیکاری سخت که تعدادی از نفرات دشمن را می‌کشد، بر او حمله می‌کنند و در این گیر و دار هجوم و دفاع و زد و خورد، یکی از جنگجویان سپاه کوفه شمشیری بر سرش فرود می‌آورد. (قاسم) به رو در می‌افتد و با فریادی جانسوز، عمویش را به یاری می‌طلبد. حسین، چونان عقابی تیزپر، خود را به میدان می‌رساند و پس از نبردی کوتاه، به بالین فرزند برادر می‌نشیند، در حالی که قاسم لحظه‌های واپسین را می‌گذراند و پاشنه پا بر زمین می‌ساید. امام، قاتلین او را نفرین می‌کند، آنگاه می‌فرماید: قاسم! بر عمویت بسی ناگوار و دشوار است که او را به کمک بخواهی ولی او نتواند به موقع، یاریت کند... و قاسم را بر سینه می‌گیرد و پیکر مجروح این شهید را به اردوی خود می‌برد. در حالی که هنگام بردن، پاهای قاسم بر زمین کشیده می‌شود. و او را کنار جسد فرزندش (علی اکبر) بر زمین می‌نهد. (۹۰) و عموزاده‌ها و خانواده خویشتن را به صبر و مقاومت و تحمل شداید دعوت می‌کند، که زمینه ساز عزت آینده است. (۹۱)

فرزندان ابوطالب

فرزندان ابوطالب، در لحظات خونریز عاشورا، حماسه آفرینان نستوهند. اولاد عقیل، اولاد جعفر، فرزندان علی (علیه السلام)... غیر از مسلم بن عقیل که به نمایندگی از امام حسین (علیه السلام) به کوفه می‌رود و در نهضت کوفه به شهادت می‌رسد، (عبدالرحمن) و (جعفر) دو پسر دیگر عقیل نیز، در کربلایند. هر کدام، گام استوار خویش را به میدان جهاد می‌گذارند، رجز می‌خوانند و با دشمن درمی‌آویزند. هریک، در نبرد، بیش از ده نفر را به هلاکت می‌رسانند. و آنگاه، ... معراج شهادت. (۹۲) دو جوان دیگر، که یادگار مسلم بن عقیل اند، در کربلا جان خود را فدای حق می‌کنند: عبدالله و محمد در چندین حمله پیاپی، نفرات زیادی را از دشمن به خاک می‌افکنند. رشادت پدر را دارند و فداکاری و ایثار (مسلم) را تداوم می‌بخشند. عبدالله، پس از نبردی دلاورانه، با تیرهایی که بر پیشانی و قلبش می‌نشیند، بر زمین می‌افتد. پس از شهادت عبدالله، فرزندان ابوطالب، یکپارچه دست به قبضه شمشیرها می‌برند و حمله‌ای هماهنگ و متحد را شروع می‌کنند. حسین (علیه السلام) در این لحظه، رو به آنان، فریاد می‌کشد: ای عموزادگان! بر مرگ، شکبیا باشید... و... در این حمله دسته جمعی است که (محمد) بر خاک می‌افتد و با

خونش پیمان حمایت از امام و دفاع از حق را امضا می کند. (۹۳) حماسه های آل ابوطالب تمام ناشدنی است. (عون) و (محمد) دو چهره درخشان دیگر از این دودمان شرف و کرامت و عزت اند که در کربلا فداکاری می کنند. هر دو جوان، پسران (عبدالله بن جعفر بن ابی طالب) اند. مادر (عون)، حضرت زینب کبری است. این دو جوان هاشمی مانند دیگر حماسه آفرینان دلیر، در وفا به پیمان و عمل به تکلیف خویش، قدم به میدان می گذارند و مبارز می طلبند و رجز می خوانند، خود را معرفی می کنند و در جهادی چشمگیر، پس از کشتن جمعی از نیروهای دشمن، در اثر شدت جراحات و ضربتهای شمشیر دشمن، به شهادت می رسند و حماسه ای برای دین و افتخاری برای دودمان خویش می آفرینند. (۹۴) جوانان هاشمی هم، روی در نقاب خاک می کشند. قربانگاه عشق، آنان را در راه خدا به (مشهد) خونین می کشاند و با چهره هایی نورانی، و برافروخته از شوق و گلگون از وصال، به دیدار خدا می شتابند و به پیامبر و شهدای صدر اسلام می پیوندند. و... این راه هنوز ادامه دارد.

عباس، آموزگار وفا

العطش! ... العطش! ... اینک تهیه مقداری آب برای خیمگاه و کودکان حسین، ضروری به نظر می رسد و این کار به عهده (عباس) فرزند علی، امیرالمؤمنین است، قبلاً یک بار عباس و عده ای از یاران به فرات حمله برده اند و پس از یک برخورد درگیری مسلحانه با نگهبانان، به آب دست یافته و اردو را سیراب کرده اند. (۹۵) در خیمه های کاروان حسین، از کودک شیرخوار گرفته تا بیمار و زنان و دختران بی پناه، محاصره شده، شب را با گرسنگی و تشنگی به صبح آورده اند. لبهایشان از عطش خشک شده، با چهره هایی رنگ پریده و صداهایی نازک و ضعیف و گرفته در رنج هستند. شیر در پستان مادرها خشکیده است و طفل شیرخوار امام، در خیمه از فرط تشنگی به حال بیهوشی افتاده است. بعضی از کودکان، چنان از تشنگی بی تابند که شنها را از زمین کنار می زنند و جامه ها را بالا زده، سینه ها را بر جای نمناک مشکهای آب در زمین می گذارند تا خنک شوند. اضطرابی عجیب بر صحنه حاکم است. تشنگی از یک سو، هیاهوی جنگاوران و صدای گام اسبها و فریادها و غرش ها از دگر سو، همه عواملی است که موقعیت را دردناکتر می کند و بر اضطراب و تشویش دل بچه ها و زنان می افزاید. هیاهویی که از جبهه دشمن شنیده می شود از خودشان نیست، بلکه اینان چون طبل میان تهی، خود، بی اراده و بی شعور و بی شرف اند و این چوب تطمیع حکومت شام است که به صدایشان درآورده است. در خیمه ها تشنگی بیداد می کند. تشنگی! تشنگی! درون خیمه ها اگر لبی تر می شود، نه با آب سرد، بلکه با اشک گرم است و سرها بر سینه ماتم می افتد و کوه کوه اندوه و رنج، بر دل کودکان می ریزد، گرچه این صحنه ها برای قلب مهربان و دردپرو حسین، بسی رنج آور و ناراحت کننده است ولی دردی بزرگتر امام را رنج می دهد. درد امت در بند کشیده شده اسلام، درد اسارت توده مردم در چنگ حکومت استعداد کش استعمارگر مردم فریب (یزید)، درد کوتاه فکری امت، درد نیاز نهال اسلام به خونهای گرم و تازه و جهادهای مداوم تا چون پتکی بر مغز به خواب رفته مردم، فرود آید و بیداری و تکان و آگاهی بیاورد و به آنان بفهماند که دنیا دست کیست و در پشت چهاردیواری خانه هاتان و سیمهای خاردار شهرها و مرزها تا چه خبر است؟ و شما مردم، چنان به (زندگی) مشغول شده اید که از هیچ جا و هیچ چیز خبر درستی ندارید. این دردها و بسی دردهای دگر، امام را چنان بی تاب می کند که درد عطش بچه های خود و بی سر و سامان شدن دودمان خویش را به هیچ می گیرد. عنان اسب را آرام می پیچد و کنار چادرش ایستاده، می گوید: (شما ای کودکان من! شما گر تشنه آید، جهانی تشنه عدل است، شما گر مست از خوابید، چه بسیارند مظلومان که از بیداد کافرها، شبی هم از شبان، در دیده هاشان خواب راحت نیست، بدین لب تشنگیها، زندگیها می شود آغاز، و روزی می رسد آخر، که رودی از محبت، از صفا، ایمان، بروی دشت بی نام و نشان کافران می گسترد دامان، و خون ما شرننگ مرگ می ریزد به کام هر چه بدنام است...). (۹۶) این عطش سوزنده را پاسخی می باید گفتن. عباس بن علی، برادر امام، ماءمور می شود تا از رودخانه فرات، این رود همیشه جاری و

پویا، که آبی زلال در آن روان است، مشکی پر از آب کرده برای کودکان تشنه بیاورد. میدان جنگ در ساحل رودخانه است و یک واحد از ارتش (عمر سعد) در آنجا موضع گرفته است تا جلوی برداشتن آب را از این رود بگیرد. (عباس بن علی) ناگزیر است با این واحد از سپاه درگیر شود تا راه رودخانه را به روی خود بگشاید و آب بردارد. پرچمدار حسین، تاکنون چند نوبت حماسه آفریده است. در لحظات حساس که جبهه به بازوی او نیاز پیدا می‌کند، پرچم را پیش روی امام بر زمین می‌کوبد و سلاح به دست می‌گیرد و به میدان می‌تازد تا از یاران امام دفاع کند و حلقه محاصره مهاجمان به اصحاب را بشکند. (۹۷) رشادتهایش، میدان نبرد را به زیر بال خود گرفته است. عباس، در حالی که مشکی خالی را بر دوش گرفته است، با شمشیر به سوی فرات حمله می‌برد. سوار بر اسبی بلند و نیرومند، جوانی است بلند قامت و تنومند، و اگر بر اسب کوچک سوار شود، اسب بزودی خسته می‌گردد و به نفس می‌افتد و از پای درمی‌آید و عباس را در میان میدان و در دل دشمن خونخوار، پیاده می‌گذارد. چهره زیبا و ملکوتی اش، هیبتی خاص دارد. قامتش رشید است، آنچنان که هرگاه سوار بر اسب می‌شود پایش به زمین می‌رسد. سیمایش چنان نیکوست که به او (قمر بنی هاشم) می‌گویند. در روز عاشورا، پرچم حسین در دست اوست و علمدار کربلاست. (۹۸) همین که عباس وارد میدان می‌شود، شروع به خواندن رجز حماسی خویش می‌کند و صدایش چنان رسا و قوی است که هم در جبهه حسین و هم در میان سپاه دشمن، آن را می‌شنوند. در حالی که به طرف عمر سعد آن قسمت از سپاه که کنار رودخانه موضعگیری کرده اند می‌رود شمشیر را از نیام می‌کشد. این اولین بار نیست که یک سوار، به تنهایی به یک واحد بزرگ سپاهی حمله می‌کند. پیش از او، بارها شجاعان عرب، به تنهایی به یک سپاه حمله ور شده اند و در کتابهای تاریخی درج شده است. عباس چون شیری خشمگین در میدان می‌غرد و حمله می‌کند و بانگ برمی‌آورد و مردان جنگاور دشمن، خود را از دم شمشیر او کنار می‌کشند. عباس در نبردهای تن به تن با دشمن، ضربه‌های کاری و مهلک بر آنان زده است. در حالی که پیشروی می‌کند، روی اسب از کمر برمی‌گردد تا بتواند از پشت سر خود دفاع کند و از پشت، مورد اصابت شمشیر قرار نگیرد. وقتی به رودخانه می‌رسد، از اسب فرود می‌آید و در حالی که عنان اسب را بر بازو دارد به آب نزدیک می‌شود تا مشک خود را از آب پر کند. سپس دهانه مشک را می‌بندد. سینه اش از عطش می‌سوزد. در برابرش آب سرد و گوارایی موج می‌زند و صداکنان می‌غلند و می‌رود. دست عباس می‌رود تا کفی از آن آب برای نوشیدن بگیرد. اما ناگهان ... موجی تند از احساس انسانی در ضمیرش می‌خروشد و به یاد کام تشنه یاران و کودکان و بالاتر از همه، به یاد تشنگی امام می‌افتد. بر خود نهیب می‌زند که: (ای نفس! پس از حسین زنده نباشی! او و یارانش آشامنده مرگه‌ایند و تو آب سرد می‌نوشی؟! ... این با دینداری من ناسازگار است). (۹۹) بدین گونه، آب را بر آب رود می‌ریزد و نفس را در اوج سوزنده ترین تمنای طبیعی اش، می‌شکند و به صورت آموزگار راستین (وفا) و (بی باکی) در می‌آید و باوفاداریش، بر غده چرکین بی وفاییها و ناجوانمردیها و پیمان شکنیها بیشتر می‌زند، این شیوه هر (شهید) است که وقتی دیگران را در محرومیت و فقر و ناداری می‌بیند و خود و عده‌ای را برخوردار، نه آب گوارا و نه غذای لذیذ، هیچکدام از گلویش به سادگی پایین نمی‌رود و دوست دارد آنان که (ندارند) به نوا برسند و برخوردار گردند. از این رو، به فداکاری و گذشت و ایثار شگفت آوری دست می‌زند که نقطه اوج جایگاه انسانی است و فراز برجسته آدمیت را می‌نمایاند. عباس، مشک پر آب را به دوش می‌گیرد و سوار بر اسب می‌شود. اکنون ناچار باید از راهی که آمده بازگردد و دیگر بار، از میان سواران دشمن بگذرد. چه عبور سخت و هراس آوری. همینکه از رودخانه بازمی‌گردد، او را هدف تیر قرار می‌دهند و هر قسمت از بدن او که بی حفاظ است، هدف تیر قرار می‌گیرد و پیکانی بر آن فرو می‌نشیند. تیرهایی که به وسیله کمان، پرتاب می‌شود از فاصله نزدیک، یک سلاح مؤثر و کاری است و اگر به قسمتهای حساس بدن، اصابت کند چه بسا سبب قتل می‌شود و در قسمتهای دیگر بدن، جراحتهای سخت به وجود می‌آورد و قویترین افراد پس از دریافت تیرهای متعدد و پیاپی، از کار می‌افتند. در اینجا مهارت تیرانداز در هدفگیری و سنجش فاصله محل پرتاب تیر تا هدف و محاسبه انحرافات که ممکن است برای یک تیر

پس از رها شدن از کمان، در اثر باد و هوا پیش آید، همه در خور اهمیت و جای توجه و دقت است. چند تیر از جبهه دشمن بال می‌کشد و در قسمتهای بدون حفاظ بدن فرزند علی می‌نشیند. در درگیریهای این لحظه‌ها، دست راست (عباس) آسیب می‌بیند و از کار می‌افتد. او بدون اینکه روحیه خویش را از دست بدهد، همچنان به نبرد ادامه می‌دهد و این شعرها را بر زبان دارد: (به خدا سوگند! اگر دست راستم را قطع کردید، من همراه از آیین و مکتب و دینم حمایت و دفاع می‌کنم و در راه این دین و برای دفاع از امام راستی و یقین و ایمان، به جهاد خویش ادامه خواهم داد). (۱۰۰) اینک با زخمهای فراوانی که برداشته و یک دست خود را هم از دست داده است، با یگانه دست سالمش، در حالی که یک مشگ سنگین پرآب، آزادی عمل دست او را محدود کرده است، مشغول پیکار است. تجسم این صحنه از نبرد، بسی شورانگیز و تحرک‌زا و عشق‌آفرین و در عین حال، غمبار و سوزناک و دردآور است. مردی که در درگیری حق و باطل، بی طرف نمانده و تا مرز جان به جانبداری اردوی حق برخاسته است، قامتش، قله نستوه و بلند، دلش بی کران دریا، و صدایش رعدآسا و پرتین و با صلابت و در همین حال، با این همه افتخار و بزرگی و جلال، یک (سرباز!) و این همه، رهاورد مذهب و ایمان و عقیده اش. او آن قدر به رساندن آب به کاروان حسین و سیراب کردن تشنگان، علاقه نشان می‌دهد که به حفظ جان خویش، نه! گاهی نعره می‌زند و خروش برمی‌آورد، ولی این نعره و فریاد، نه از درد است و نه از ترس و ضعف، بلکه خروشی است که دلیران شیرمرد در میدان جنگ برمی‌آوردند و این خود از تاکتیکهای نبرد و فنون جنگ و اسلوب رزم میدانی است تا در دل طرف، هراس بریزد و خویش، قویدل گردد. خروش و فریاد (ابوالفضل)، عصاره تمام فریادهای در گلو بشکسته‌ای است که یارای برآمدن و مجال جوشیدن و خروشدن نیافته است و اینک همه آنها، بسیج شده و از حلقوم (عباس)، به صورت (فریادی رعدگون) بر فرق جبهه دشمن کوفته می‌شود. جبهه‌ای که افرادش در زندگی شان، نهال (سکوت) می‌نشانند و میوه (سکوت) می‌چینند و می‌خورند، اینک با غرور کوبنده (فریاد) و عظمت (خروش) رو به رو شده‌اند. فریادی از این جبهه بر طاق سکوت مرگبار آن جبهه می‌خورد و انعکاس صدایش چون آواری بر سر سپاه شرک که لباس توحید پوشیده است فرو می‌ریزد. حماسه، در متن (میدان) می‌درخشد. ایمان، بر تابش تیغ علمدار کربلا سوار است. اهل حق، در سایه شمشیر عباس، احساس آرامش می‌کنند. پیروان باطل، از برق آن در هراس و فرارند. عباس، شمشیر را به دست دیگر می‌گیرد و چنین حماسه سر می‌دهد: (سوگند به خدا! هرگز سستی نمی‌ورزم و از پیشوایم که زاده محمد پاک و موحد است، دفاع می‌کنم). عباس، دارای بصیرت در دین است، ایمانش استوار است. مجاهدی بزرگ در رکاب سیدالشهداست که اینک به شایستگی، امتحان عقیده و ایمان و فداکاری و وفایش را می‌دهد و در راه (شهادت)، گام می‌سپارد. (۱۰۱) اکنون در محاصره نیروهای دشمن است. عنان اسب را به هر طرف که می‌گرداند، چند سوار، راه را بر او می‌بندند. به روی سپاه دشمن، شمشیر می‌کشد و عده‌ای را به خاک می‌افکند. حسین (علیه السلام) و یاران، دیگر عباس را که در محاصره سواران است نمی‌بینند. هر بار هم که چشمشان از دور به او می‌افتد، او را خون آلود مشاهده می‌کنند. ولی عباس هنوز به نبرد خود ادامه می‌دهد و از خود و مشگ آب، دفاع می‌کند تا بتواند آن را به اردوی امام برساند و کودکان درون خیمه‌ها را از تشنگی برهاند و همگی سیراب شوند. اما ضربت شدیدی دست چپ او را هم قطع می‌کند و او مشگ را به دندان می‌گیرد، خون زیادی از تن عباس می‌رود. چنان در خون آغشته است که گویی او را در بر که‌ای از خون، غلتانده‌اند. بعضی از دشمنان پیش می‌آیند و با لحن تمسخرآمیز و شماتت باری می‌پرسند: عباس! چگونه ای؟! و او، نه می‌تواند جواب آنها را بدهد و نه در میدان، فریادهای دلاوری بکشد، تیری بر مشگ می‌نشیند و آب بر زمین می‌ریزد. چه فاجعه دردآور و چه حال سختی، گریزی بر فرق عباس فرود می‌آید و... عباس از اسب بر زمین می‌افتد. و لحظه‌ای بعد، زندگی را بدرود می‌گوید و با خون خویش، سند شرف و جوانمردی و وفا و ایمان خود را می‌نویسد و با خون آن طومار افتخار را امضا می‌کند و شهادت می‌دهد و شهید می‌شود. پیش از شهادت ابوالفضل (علیه السلام) سه برادر دیگرش، به نامهای عبدالله، عثمان و جعفر که همه فرزندان (ام البنین)‌اند، به میدان

رفته و پس از نبردهای شورانگیز، به شهادت می‌رسند. (۱۰۲) عباس، برجسته‌ترین چهره این خانواده است که همه برای دفاع از حسین (علیه السلام) پرورش یافته‌اند.

هل من ناصر؟

قسمت اول

از دودمان حسین، عباس، علی اکبر، مجاهد سیزده ساله قاسم و دیگر پسران امام مجتبی و پسران دلاور زینب قهرمان و نیز فرزندان از مسلم و دیگران از بنی هاشم به شهادت رسیده‌اند و همگی، رسالت خون بنیاد خویش را در برابر مکتب و عقیده و ایمان خود و نسبت به امام و رهبر خویش، به خوبی و به کمال، به انجام رسانده‌اند و اکنون، وارث همه این شهادتها و شهیدان، حسین بن علی (علیهما السلام) مانده است. (۱۰۳) و... تنهاست و غریب! میدان، از رزم آوران بنی هاشم و دیگر اصحاب فداکار و جانباز، تهی است و پیکر در خون تپیده فداییان امام، در میان رزمگاه بر جای مانده است، و حسین، قهرمان این نهضت و مرد شماره یک این حرکت خونین و حماسی و جنبش الهی که تنها مطلوب سپاه عمر سعد است و کشتن او را که حاضر به بیعت نشده و حکومت جور را به رسمیت نشناخته است و برای ادامه زندگی، با آن بی شرفان پست، دست نداده است، در سر دارند. او را یکه و تنها، بدون هیچ یاور و هم‌زمی، در برابر خود می‌بینند و سرنوشت، آنان را به لحظه (امتحان) کشانده است و کربلا (صحنه آزمایش) است و صحنه نمایاندن جوهره هر کس بر خود و دیگران، تا روشن شود که سره است یا ناسره؟ (کربلا) محک تجربه است، تصفیه گاه است، (فتنه) است (۱۰۴) تا معلوم گردد که چه کس شایسته ماندن و درخشیدن بر تارک قرن‌ها و جا داشتن در دلها و اندیشه هاست و چه کس باید به (زباله دانی تاریخ) افکنده شود. (۱۰۵) کربلا تجلی گاه با ارزش ترین خصلتهای انسانی همچون: ایمان، فداکاری، ایثار، دل آگاهی، حق خواهی و مرگ کشی است و (مدرسه) است و (آموزشگاه) و عصاره تاریخ و فشرده همه صحنه های نبرد حق و باطل در درازای تاریخ و پهنای زمین. و حسین، تنهاست. و چهره اش در هاله ای از افروختگی شوق آمیز فرو رفته است. بیگمان او در این حال، به فلسفه بلندی می‌اندیشد که خود و یارانش بر سر آن، جان را مایه گذاشته‌اند. امام رو به دشمن، فریاد (هل من ناصر) می‌زند تا طنین آن، ذره ای انسانیت و وجدان خفته را نیز اگر در آن سو موجود است بیدار کند: آیا یاری کننده ای برای ما هست؟ و آیا حق طلب و دادخواهی هست که به خدا روی آورد؟ آیا کسی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟ آیا فریادرسی هست که به خاطر خدا به یاری ما بشتابد؟... (۱۰۶) و جواب... سکوت! به خیمه ها برمی‌گردد و با اهل حرم سخنها می‌گوید، سپس، فرزند شیرخوار خود را به نام عبدالله می‌طلبد تا برای آخرین بار با او وداع کند. جلو خیمه ها می‌نشیند و کودک را در دامان می‌گیرد. می‌خواهد که از لبهای کودکش بوسه بگیرد که ناگاه... از سوی سپاه دشمن، که روح یزیدی و فرهنگ اموی سراسر آن لشکرگاه و لشکر را تسخیر کرده است و هیچ انسانیت و شرفی در آن یافت نمی‌شود، تیری جانسوز برمی‌خیزد و بر گلوی (عبدالله) می‌نشیند و تیر، قبل از امام، گلوی نازک او را بوسه می‌دهد. جنایت هولناکی، رخ می‌دهد. (۱۰۷) امام، همچنان که پیکر خونین فرزند کوچک خود را که اینک در شمار شهیدان بزرگ درآمده است در آغوش دارد، مشت از خون این گلوی نازک برمی‌گیرد و به آسمان می‌پاشد (۱۰۸) یعنی که: (خداوند! این خون را نیز بپذیر). سپس می‌گوید: (خدایا! اگر نصرت آسمان، برای ما مقدر نیست، پس بهتر از آن را برای ما قرار بده و به سود ما از این ستمگران انتقام بگیر...). (۱۰۹) و کودک را به خواهر مبارز و صبورش (زینب) می‌دهد تا در کنار دیگر کشته ها از دودمانش نهاده شود. (۱۱۰) حسین، قبل از اینکه مبادرت به حمله عمومی کند، جنگ تن به تن می‌کند. وقتی وارد میدان می‌شود هم‌اورد می‌خواهد. هنگامی که حسین (علیه السلام) برای پیکار وارد میدان می‌شود، جسد یاران مقتول خویش را می‌بیند ولی نه

از دست دادن فرزندان و برادران، عزم او را برای نبرد، سست می‌کند، نه مشاهده اجساد یاران شهیدش که نتوانسته است جنازه آنان را از میدان کارزار خارج نماید. روحیه‌ای بسیار عالی دارد، عاشقانه می‌جنگد، به عشق شهادت... یکی از حاضران صحنه کربلا که حسین بن علی (علیهما السلام) را در آن آخرین ساعت رزم، پس از شهادت یاران و فرزندان، تنها در حال نبرد مشاهده کرده بود، با اعجاب و شگفتی از روحیه پرتوان آن حضرت، این‌گونه یاد می‌کند: (به خدا سوگند! من هرگز هیچ انسان مغلوبی را که فرزندان و خاندان و یارانش کشته شده باشد، قویدل تر، استوارتر، پابرجاتر، باجراتر و با شهامت تر از حسین ندیده‌ام، نه در گذشته و نه پس از آن روز. در حالی که به شدت مجروح بود و هزاران نفر از دشمنان او را محاصره کرده بودند، با همان حال، وقتی با شمشیر به آنان حمله ور می‌شد، همچون گله گوسفند، فرار کرده، میدان را خالی می‌ساختند). پس از این حمله‌ها و تاراندن مهاجمان، حضرت به جایگاه و مرکز اصلی خویش برمی‌گشت و می‌گفت: (لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ). (۱۱۱) میدان، صحنه حماسه آفرینی‌های قهرمان کربلاست. در این روز، امام، از بامداد تا موقعی که آخرین مرد کاروان او به قتل رسید، پیاپی دچار مرگ عزیزان و دوستانش شده است ولی وقتی وارد میدان می‌شود چنان با صدای بلند، هم‌آورد می‌خواهد و مبارز می‌طلبد که در سپاه عراق، همه حیرت می‌کنند، سپس رجزهای حماسی می‌خواند و (عمر سعد) فرمانده سپاه دشمن را به جنگ می‌طلبد. (عمر سعد)، هفت سال از امام جوانتر است ولی جرات نمی‌کند به جنگ حسین (علیه السلام) بیاید. امام با استفاده از نقطه ضعف او، به نبرد تن به تن دعوتش می‌کند و این نیز یک شکست روانی برای دشمن است. به جای او کس دیگری وارد میدان می‌شود و پیغام می‌آورد که (عمر سعد) خواسته است تسلیم شوی تا جان سالم به در ببری! امام حسین (علیه السلام) فریاد می‌زند چنانچه خود عمر سعد هم می‌شنود: (عمر سعد مرا چنان ترسو و سست و خائن پنداشته که در این لحظه سرنوشت، تسلیم شوم و پس از آن همه قربانی دادن، در مقابل کفر و ستم و فسق، سر فرود آرم و به همه فرزندان و خویشان و یاران سلحشور و پرشکویی که در راه خدا و وفاداری به من، قتل عام شدند، خیانت کنم؟!...). صدای رسای حسین، روحیه قوی و اراده تزلزل‌ناپذیر او را به خوبی نشان می‌دهد. در یک نبرد سخت و حساس، حسین (علیه السلام) هم‌آورد دلیر خودش را به نام تمیم از پای می‌افکند و حریف دیگری با شتاب به میدان می‌آید و همچنین حریف سوم... و در همه اینها، حسین (علیه السلام) چهره پیروز و فاتح نبرد است. فرصت از دست می‌رود و هنگام آن فرا رسیده است که حمله عمومی آغاز شود، پیش از اینکه فرمان یورش همگانی و حمله عمومی از سوی فرمانده سپاه دشمن صادر شود، حسین از میدان مراجعت می‌کند تا آخرین دیدار خود را با بازماندگان در این کاروان کوچک، به انجام برساند. وقتی که هدف انسان در عمل، (مشخص)، (متعالی) و (پرجاذبه) باشد و نیز انسانی که سراپا شوق و بی‌تابی و شتاب باشد، برای رسیدن به آن هدف برتر، در این صورت، مشکلترین مشکلات و شکننده‌ترین ضربه‌ها و بزرگترین سنگهای سر راه، به هیچ‌هم شمرده نمی‌شود و انسان هدفدار، سر از پا نشناس، بیگانه با رنج و خستگی، نستوه و پرتوان و خروشان، به سوی آن هدف پیش می‌تازد و می‌بینی که موانع، با همه شکنندگی‌هایش، از میان می‌رود، برعکس، آن کس که ایمانی و یقینی و شور و جذبه‌ای و کششی و کوششی به سوی هدف مشخص نداشته باشد، چشمش سراغ بهانه می‌گردد و گاهی را کوه می‌بیند و یک نابسامانی کوچک و حقیر را، دژ تسخیرناپذیر و سد پولادین می‌پندارد و پیاپی به زانو درمی‌آید. مگر حسین، احساس و عاطفه و رقت قلب و مهر پدری و علاقه خویشاوندی ندارد؟ چرا، و مگر جدا شدن از کودکان حرم و فرزندان درون خیمه‌ها و اهل کاروان برای او که (قدم در راه بی‌برگشت) گذاشته است، سخت و رنج‌زا و دردناک نیست؟ چرا، ولی تا آن‌گاه که قطب نیرومندتری در این میان نباشد و قلب و فکر و اندیشه و روح و احساس و همه چیز حسین را به سوی خود نکشد. اینک، آن جاذبه قوی، در این صحنه، دست اندر کار است و حسین، با دیگری عشقبازی می‌کند و دل می‌دهد و جان را مایه می‌گذارد و از همه چیز می‌گذرد و در (آخرین وداع)، تجلی پرشکوه این راز را می‌بینیم. حسین (علیه السلام) اینک با همه هستی‌اش و همه مظاهر تعلقات دنیوی به منای دوست آمده است. حسین (علیه السلام) اکنون

ابراهیمی است که نه یک تن، بلکه هفتاد و دو قربانی عزیز، و (ذبح عظیم)، به قربانگاه دوست آورده است. مگر نه اینکه در جلوه گاه (خدا)، (خود)ی ها رنگ می بازد؟! حسین (علیه السلام) اینک با یک دنیا اخلاص و ایمان و جذبه و شور، به (مسلخ عشق) آمده است. پیوند او با خدا، او را همچون امتی راست قامت و استوار ساخته است، هر چند که بی یاور است. یک تن، با خصم بی شمار، برابر... با صدور فرمان حمله از سوی سپاه دشمن، سپاه کوفه یکباره از جا کنده می شود و حمله عمومی آغاز می گردد. اینک، (حسین) بایستی به تنهایی در برابر عده ای بیشمار (۱۱۲) از خود دفاع کند. این گروه می توانند در چند لحظه او را محاصره کنند و از پشت سر و رو به رو و طرف راست و چپ، ضرباتی بر او وارد سازند و او را به شهادت برسانند. حسین، برای اینکه محاصره نشود، پیوسته در حال شمشیر زدن، اسب می تازد و اسلوب جنگی او (جنگ با تحرک) است و طوری از جلو سواران سپاه بین النهرین می گذرد که نتوانند محاصره اش کنند. امام، به هر سو حمله می کند، از دشمن خالی می گردد و هر کس از نبرد با او به خود می لرزد و خودداری می کند، لیکن او با فریاد: (الْمَوْتُ أَوْلَى مِنْ رُكُوبِ الْعَارِ) (۱۱۳) کشته شدن، از ننگ بهتر است)، باز حمله می کند. شمشیرهای دشمن، تشنه خون اوست و کینه هاشان زبانه می کشد و رگبار تیر، از هر طرف می بارد. ضربه های تیر و نیزه، آن حضرت را مجروح می سازد. حسین مجروح و خونین بر زمین افتاده است که یک دسته از سواران سپاه بین النهرین به سوی کاروان حسین به راه می افتند تا خیمه ها را غارت و چپاول کرده و زنان و اطفال را اسیر کنند. اما حسین (علیه السلام) خشمگین می شود و چنان فریاد می زند که در میان هیاوو و غوغای گوشخراش میدان جنگ، فریاد او به گوش عده ای از افراد دشمن می رسد. شمر می پرسد: چه می گویی؟ امام پاسخ می دهد: (گیرم که دین و آیینی ندارید و از روز جزا و قیامت هراستان نیست، لااقل در زندگی خود، جوانمردی و آزادگی داشته باشید). (۱۱۴) آنگاه، عنان اسب را به طرف خیمه ها برمی گرداند تا از غارت خیمه ها به دست این بی شرافت مردمان بدسرشت و فرومایه جلوگیری کند؛ چون چنین می بینند، یا از روی هراس و یا به خاطر بعضی تعصب ها از حمله به خیمه های امام دست می کشند. کربلا رنگ مرگ دارد و بوی خون می دهد و (هوا چون سرب، سنگین است). تنهایی حسین در این دشت پر از دشمن، محسوس است. و چه جانکاه و دردآور. ندای حسین (علیه السلام) خطاب به یاران بزرگش، همچون مسلم بن عقیل، هانی بن عروه، حیب بن مظاهر، زهیر بن قین، مسلم بن عوسجه ... است. آنان را که به شهادت رسیده اند، یاد می کند و ندا در می دهد:

قسمت دوم

ای قهرمانان صفا! ای تکسواران نبرد! چرا ندایم را جواب نمی دهید؟!... (۱۱۵) از بدنهای غرقه در خون دلیران آن دشت خونین، جوابی نمی شنود. ولی خونشان، گویاست و جوشان! امام به نبرد پر شور خویش ادامه می دهد. در قلب سپاه دشمن است و هر لحظه چندین تیغ و تیغ زن، مقابل شمشیر امام حسین (علیه السلام) است. قبضه شمشیر را با انگشتان خونین خود می فشرد. دستش مدام در حرکت است. اسبش پیوسته بدون لحظه ای درنگ و توقف می دود و در کام امواج سپاه دشمن فرو می رود و دگر باره بیرون می آید، حسین، این رزم آور دلیر و این آزاده مرد آزاداندیش، که شرافت و شجاعت را همراه شیر، از مادر گرفته است، رو در روی تابش خورشید، برق تیغش را به چشم دشمن می زند و بدون وقفه، پویا و پرتلاش، با آن روبه صفتان می جنگد. قدرت ایمان، به او توانی وصف ناپذیر بخشیده است که در این تلاش و تکاپوی دایمی اش، خسته نمی شود. و هنگام حمله به جبهه سیاه سپاه دشمن از عمق جان، بانگ می زند: الله اکبر! ... الله اکبر! ... از شمشیر امام، خون می چکد، از چپ و راست حمله می کند و دفاع می نماید. و با یادآوری هدف مقدسی که در راه آن به این جهاد پرداخته و خون پاکش را بهای بارور گشتن نهال فضیلت اسلام و عدالت دین و حریت قرآن قرار داده است، باز خروش برمی آورد و حمله می کند و شمشیر می کشد و پیش می تازد و در قلب سپاه دشمن باز هم نوای روحبخش و فریاد پرطنین حسین: الله اکبر! ... الله اکبر! ... تیر از هر طرف بر او

می بارد. زهی از کمانی کشیده می شود و تیری بر پیشانی (قهرمان کربلا) می نشیند. امام با دستش آن را بیرون می کشد اما از جای آن ، خون فوران می زند و بر چهره برافروخته از شوق شهادت او جاری می گردد. اکنون ، دیگر چشمان خون گرفته اش دشمن را به خوبی نمی بیند. می خواهد با گوشه لباس ، خونها را از چشم و روی خود پاک کند که در همین دم ، تیری بر سینه اش می نشیند و در قلب او نفوذ می کند و کانون آن همه مهر و ایمان و مرکز آن همه شور و حماسه و عزت و شرافت ، آسیب می بیند. هر کس با هر چه که در دست دارد بر (امام) ضربتی می زند. و بدین گونه توان امام پایان می یابد و همچون نگینی بر زمین (کربلا) می افتد. اینک ، کربلا خونرنگ است . دشت ، از خون حسین (علیه السلام) سرخ فام است . خون او، ترسیم خطّ حائل میان حق و باطل است . خون ، خط می کشد و خط و راه ، از خون سرچشمه می گیرد. و به خون ، ختم می گردد و خون عاشوراییان ، محک شناخت صادقان و مدّعیان در طول تاریخ می شود. این (خون) که امروز بر (خاک) می ریزد، بر سر راه ستمگران خار می رویاند و پیش پای آزادگان لاله می کارد. (آویزه عرش) بر زمین افتاده است . ازدحامی می شود... غباری برمی خیزد... و... فرو می نشیند... و حسین ، طپیده در خون گرم خویش ... در حالی که آخرین دقایق را می گذرانند، می گوید: خدایا! ... راضیم و جز تو معبودی نمی شناسم . (... رَضِيَ بِقَضَائِكَ وَلَا مَعْبُودَ سِوَاكَ...) . (۱۱۶) چهره حسین (علیه السلام) از التهاب عشق الهی ، در آستان شهادت ، درخشش خاصی دارد. (هلال بن نافع) ، که در کنار عمر سعد ایستاده است ، وقتی خبر بر زمین افتادن حسین را می شنود، خود را به کنار این بزرگ مرد در خون طپیده می رساند. منظره ای را که می بیند، این گونه ترسیم می کند: (حسین را دیدم ، جان می داد، به خدا قسم ! هرگز کشته به خون آغشته ای را چون حسین بن علی ، زیباروی و جذاب و درخشنده ندیده ام ، درخشش سیمایش و شکوه جمال او در آن لحظه مرا چنان به خود مشغول داشت که از فکر کشته شدن او غافل شدم ...) . (۱۱۷) سیدالشهدا (علیه السلام) چشمان خون گرفته اش را به آسمان می دوزد، در واپسین دم ، با آفریدگار خویش ، راز و نیاز می کند. و پس از چند لحظه ... خاموش می شود و این (قلب تپنده) از حرکت بازمی ایستد و همه چیز پایان می یابد. نه ! نه ! بلکه آغاز می گردد. حسین ، فقط روز ولادت دارد، چرا که او هرگز نمرده است . شهادت هم میلاد سرخ است . در کربلا هرگز چیزی (تمام) نمی شود. این پایانی است برای آغازی دیگر... و اگر پایانی است ، در سخن ماست ، نه در حیات حسین (علیه السلام) . (۱۱۸) سر امام از پیکرش جدا می شود و بر فراز نیزه ای بلند افراشته می گردد، چشمان خونبار امام ، بر فراز (نی) ، آیت بلندی حق است . امام (جان) خویش را در راه بقای ایمان و دین می دهد و برای رسوا ساختن (نظام ستم) ، قامت اعتراض برمی افرازد و چون نمی خواهد سایه سیاه ذلت و بردگی را بر سر خود و مردمش ببیند، (نام) را بر (ننگ) بر می گزیند و به استقبال مرگ می شتابد و به همراه یارانی سراپا اخلاص و پایمردی و وفا، که زینت اسلام و افتخار قرآند، با انتخاب (شهادت) رسالت بزرگ خویش را انجام می دهد، تا به مردمی که هنوز نمی دانند یزید دین ندارد و مسلمان نیست بلکه از اسلام به عنوان پوششی برای تبهکاری و فریب و خیانت استفاده می کند، آگاهی و بیداری و بصیرت بدهد و به ما و همه نشستگان در کلاس تاریخ و تمامی فرزندان خَلفِ اسلام بیاموزد که چگونه باید زندگی کنیم و چگونه باید بمیریم . این درس بزرگ ، به قیمتی سنگین فراهم می آید... عاشورا هرچه قساوت دارد یکباره بر آنان فرو می ریزد و صحرايي را که آسمان از باریدن بر آن بخل می ورزد از باران سرخ خون ، سیراب می کند و بیشتر، که رود خون در آن جاری می سازد و درختانی را که ریشه در خون شهیدان صدر اسلام در رزمگاههای بدر و احد و خیبر و مرج عذراء ... دارد، به ثمر می رساند. اکنون سکوتی مرموز بر این دشت حاکم است . کاروان ، غارت گشته و به آتش کشیده شده است و کاروانیان ، (اسارت) را استقبال کرده اند؛ اسارت آزادیبخش را. اکنون غروب آن روز تیره تر از شام است و همه چیز به حال عادی بازگشته است . چکاچک شمشیرها، شیهه اسبان ، همهه جنگاوران ، رجزخوانی قهرمانان ، طنین طبل و شیپور... همگی از صدا افتاده است . و (وای جغدی هم نمی آید به گوش) و باد غروب ، از غبارهای این دشت ، بر پیکر شهیدان می پاشد تا مگر پرده ای هر چند نازک بر این جنایت و فاجعه بکشد. ولی تابنده اختر را چه می توان کرد؟

خورشید را می‌گویم که چهره بر این خونها سوده و با چهره ای برافروخته و خونرنگ، بر کوههای باختر ایستاده و افشاگری می‌کند، تمامی خونهای ریخته شده را جمع کرده و از افق مغرب به آسمان می‌پاشد و سرتاسر افق را حنای خون می‌بندد. اینک، مغرب، آینه ای شده تمام قد، که تمامی این فاجعه های هولناک را و این قساوتهای زشت را به طور روشن نشان می‌دهد و دشمن هر چه دستهای سیاهش را بر افق بالا- می‌برد تا سرخی افق را ببوشاند ولی افق خونین، بیدارتر است. هر چه بر پرده های سیاه دشمن افزوده می‌شود، افق، دامن خون آلودش را بالاتر می‌برد و... بالاتر، تا هر چه بیشتر این تجاوزی را که به ناموس انسانیت شده است روشن و آفتابی کند و بگوید: حتی زنان و کودکان هم از تعرض مسلحانه نظام حاکم، مصون نمانده اند و یزید، تمام مقررات اسلامی جهاد را زیر پا گذاشته و اسلام و سرنوشت مسلمانان را به بازیچه گرفته است، (۱۱۹) حسین کشته می‌شود ولی بار سنگینی را که بر دوش دارد به پایان می‌برد. مسؤ ولیتی بزرگ و فداکاری تاریخی می‌بایست انجام گیرد و یک گام مثبت و تحول آفرین در این نقطه عطف تاریخی در این تنگنای زمانی باریکتر از مو، بود که برداشته شود... این مسؤ ولت انجام می‌گیرد و آن گام برداشته می‌شود. حسین با (شهادت) و زینب با (اسارت). اسیران آزادیبخش، سفر پیامگزاری (خون) را در دشت و هامون آغاز می‌کنند. ما رهسپار شهر خموشانیم شهری که سایه بان زده از وحشت شاید به تازیهانه فریادی بیدارشان کنیم از این غفلت در کوفه و دمشق، بیا سازیم طوفانی از وزیدن صرصرها هر جا که شهر خفته و تاریکیست روشن کنیم جلوه اخگرها رفتیم پیشواز اسارتها تا کاخهای ظلم براندازیم تا در زمان قحطی حق جویان آبی به آسیاب حق اندازیم زینب که قافله سالار اسیران است، همراه دیگر کاروانیان، در حالی که چتر کبود آسمان بالای سرشان است و سینه گسترده دشت خون گرفته کربلا به زیر پایشان، رسالت خود را آغاز می‌کند و او (پیامبر) خونهای کربلاست. می‌رود تا خلقها را بیاگاهاند که خود جای سخن دارد، مفصل و فراوان اینان، در بامداد این روز، همه چیز داشتند ولی اینک در شامگاه، هیچ ندارند، نه! بلکه همه چیز را اکنون دارند، آینده از آن اینانست، و حق همیشه پیروز است و (مگر خورشید می‌میرد؟). (زینب) در به ثمر رساندن و پیروز ساختن نهضت کربلا، نقشی دارد بس بزرگ و حیاتی. (پس از آن روز، چه بسیارند آن زنها که طفلان آشنا کردند بر صبر و شکیبایی. و ما دیدیم دنیا را به زیبایی. پس از آن روز، چه بسیارند آن مردان که (ننگ) زندگانی را به پاس (نام) بخشیدند). سلام بر حسین! روزی که زاده شد و... روزی که شهید شد و... روزی که زنده برانگیخته خواهد شد.

مؤخره

با توجه به اینکه در این کتاب، به تحلیل کلی نهضت امام حسین (علیه السلام) و انگیزه ها و اهداف و نتایج آن انقلاب خونین پرداختیم، در پایان، تنها به سرفصلهای آنگونه مباحث، اشاره می‌شود تا برای خوانندگان عزیز، راهگشای مطالعه وسیعتر و کلیدی برای ردیابی حوادث (قیام عاشورا) باشد. علل و انگیزه های نهضت ۱- تعهد و مسؤ ولت دینی و اجتماعی امام حسین (علیه السلام) (در برابر اسلام و مسلمین. ۲- افزایش فسادها و انحرافات و ستمهای بنی امیه. ۳- امر به معروف و نهی از منکر. ۴- به خطر افتادن موجودیت دین و اساس اسلام. ۵- حاکمیت رژیم اموی و تسلط ناروا بر جامعه. ۶- اعلام آمادگی کوفیان برای یاری امام در نهضت. فسادهای رژیم بنی امیه ۱- اسلام زدایی و تحریف معارف دین. ۲- ترویج فرهنگ جبر و سکوت و تسلیم. ۳- غارت بیت المال مسلمانان و صرف آن در راه منافع و امیال شخصی. ۴- فساد اخلاق و ترویج شراب و شهوت و قمار و احیای ضد ارزشهای دوران جاهلیت. ۵- حيله گری و تزویر و تبلیغات دروغین. ۶- به کار گماردن عناصر نالایق و فاسده صرفا به دلیل اموی بودن. ۷- کینه و عداوت آنان با اولاد علی (علیه السلام). ۸- محروم کردن شیعه از حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی. ۹- کشتارهای دسته جمعی مسلمین در شهرها. ۱۰- شهید کردن چهره های درخشان و انقلابی و آگاه مسلمان. ۱۱- بیعت گرفتن اجباری از مردم، به نفع یزید. اهداف نهضت امام حسین (علیه السلام) ۱- زنده کردن اسلام. ۲- آگاه ساختن مسلمانان و افشای ماهیت واقعی

امویان . ۳- احیای سنت نبوی و سیره علوی . ۴- اصلاح جامعه و به حرکت درآوردن امت . ۵- از بین بردن سلطه استبدادی بنی امیه بر جهان اسلام . ۶- آزادسازی اراده ملت از محکومیت سلطه و زور . ۷- حاکم ساختن حق و پیروان آن . ۸- تاءمین قسط و عدل اجتماعی و اجرای قانون . ۹- از بین بردن بدعتها و کجرویها . مراحل نهضت ۱- امتناع از بیعت با یزید و به رسمیت نشناختن حکومت وی . ۲- هجرت شبانه و مخفیانه امام از مدینه به مکه . ۳- اعزام نماینده ویژه (مسلم بن عقیل) به کوفه ، برای زمینه سازی بیعت گرفتن از شیعیان هوادار، جهت تشکیل حکومت اسلامی . ۴- اقامت چهارماهه امام در مکه ، همراه با تبلیغات مؤثر و روشنگری اذهان مردم علیه یزید . ۵- حرکت از مکه به سوی عراق ، برای به دست گرفتن رهبری نهضت و پیوستن به انقلابیون کوفه . ۶- رسیدن به کربلا- و قرار گرفتن در محاصره نیروهای دشمن ، پیش از رسیدن به کوفه (دوم محرم) . ۷- شهادت امام و اصحاب وی در حماسه بزرگ روز عاشورا . ۸- بهره برداری امام سجاد و حضرت زینب و اهل بیت (علیهم السلام) از خون شهیدان در طول اسارت و پس از آن و افشاگریهای مؤثر و بیدارگر علیه رژیم حاکم . ۹- رسوایی و تزلزل موقعیت امویان . آثار و نتایج نهضت ۱- قطع نفوذ دینی بنی امیه بر افکار مردم . ۲- احساس گناه در جامعه ، به خاطر یاری نکردن حق و کوتاهی در ادای تکلیف . ۳- پدید آمدن مکتب جدید اخلاقی و انسانی (ارزشهای نوین عاشورایی و حسینی) . ۴- فروریختن ترسها و رعبها از اقدام و قیام . ۵- رسوایی یزیدیان و باند حاکم . ۶- بیداری روح مبارزه در جامعه . ۷- تقویت انگیزه های مبارزاتی مردم . ۸- پدید آمدن حرکتیهایی چون : انقلاب توأبیین . انقلاب مختار . انقلاب مدینه . انقلاب (مطرف بن مغیره) . انقلاب (ابن اشعث) . انقلاب (یزید بن علی) . انقلاب (ابی السرایا) . ۹- الهامبخشی عاشورا، به همه نهضت‌های رهایی بخش و حرکتیهای انقلابی تاریخ . ۱۰- تبدیل شدن (کربلا) به دانشگاه عشق و ایمان و جهاد و شهادت ، برای نسلهای انقلابی شیعه . ۱۱- به وجود آمدن یک مکتب و پایگاه نیرومند و عمیق و گسترده تبلیغی و سازندگی پیرامون چهره مقدس سیدالشهدا(علیه السلام) و شهادت آن حضرت . ۱۲- و... امید است که عناوین فوق ، که تنها در حدّ یک فهرست راهنماست ، مفید و مؤثر باشد.

کتابنامه

۱- منابع این نوشته . ۲- معرفی کتابهایی به شیوه واقعه نگاری . ۳- معرفی کتابهای تحلیلی . ۱- منابع این نوشته : منظور، کتابهایی است که در نگارش این کتاب ، مورد استفاده و تحقیق و مطالعه قرار گرفته است : ۱- ابصارالعین فی انصارالحسین محمد بن طاهر سماوی ۲- ابوالشهداءعباس عقّاد ۳- ارشادشیخ مفید ۴- اعلام الوری طبرسی ۵- اعیان الشیعه سید محسن امین ۶- الامام الحسین (ع) علائلی ۷- انساب الاشراف بلاذری ۸- بحارالانوارعلامه مجلسی ۹- تاریخ طبری ابن جریر طبری ۱۰- حیاة الامام الحسین بن علی (ع) (باقر شریف القرشی ۱۱- قاموس الرجال محمد تقی شوشتری ۱۲- قمقام زخارفرهاده میرزا ۱۳- کامل ابن اثیر ۱۴- لهوف سیّد بن طاووس ۱۵- مع الحسین فی نهضته اسد حیدر ۱۶- مقتل الحسین (ع) (خوارزمی ۱۷- مقتل الحسین (ع) (عبدالرزاق المقرم ۱۸- مناقب ابن شهر آشوب ۱۹- مقاتل الطالبیین ابوالفرج اصفهانی ۲۰- نفس المهموم شیخ عباس قمی ۲- منابع و کتب ، به شیوه واقعه نگاری منظور کتابهایی است که به بیان حوادث و وقایع و جزئیات رویدادهای تاریخی ، مربوط به حادثه کربلا- پرداخته است و متن تاریخی است : الف : فارسی ۱- آهی سوزان بر مزار شهیدان (ترجمه لهوف) (احمد فهری ۲- آنجا که حق پیروز است پرویز خرسند ۳- پیشوای شهیدان سیدرضا صدر ۴- حسین بن علی (ع) (جواد فاضل ۵- دلیران کربلا سید علی رضوی زاده ۶- زندگانی اباعبدالله الحسین (ع) (محمد صفحی ۷- سخنان حسین بن علی ، از مدینه تا کربلا صادق نجمی ۸- عنصر شجاعت ، یا هفتاد و دو تن و یک تن خلیل کمره ای ۹- قمقام زخارفرهاده میرزا ۱۰- ناسخ التواریخ (جلد سیدالشهداء) محمد تقی سپهر ۱۱- نفس المهموم (ترجمه ابوالحسن شعرانی ۱۲- منتهی الا- مال شیخ عباس قمی ۱۳- منهاج الدّموع قرنی گلپایگانی ۱۴- مرثیه ای که ناسروده ماند پرویز خرسند ۱۵- الوقایع والحوادث ملبوبی ۱۶- هدفهای اجتماعی حسین (ع) (غلامرضا انصاف پور ۱۷- یک شب و یک روز

عاشورا خلیل کمره ای ب: عربی ۱- ارشاد (جلد ۲) شیخ مفید ۲- اعیان الشیعه سید محسن امین ۳- اعلام الوری امین الاسلام طبرسی ۴- اسرار الشهادة فاضل دربندی ۵- انصارالحسین محمد علی عابدینی ۶- انصارالحسین محمد مهدی شمس الدین ۷- ابصارالعین فی انصارالحسین محمد بن طاهر سماوی ۸- بحار الانوار (جلد ۴۴۴۵) علامه مجلسی ۹- ثوره الحسین محمد مهدی شمس الدین ۱۰- الحسین فی طریقہ الی الشهادة علی بن الحسین الهاشمی ۱۱- الدوافع النفسیة لا نصارالحسین محمد علی عابدینی ۱۲- الخصائص الحسینیة شیخ جعفر شوشتری ۱۳- ذریعة النجاة میرزا رفیع گرمودی ۱۴- العیون العبری سید ابراهیم میانجی ۱۵- فرسان الهیجاء ذبیح الله محلاتی ۱۶- اللهوف علی قتلی الطفوف سید بن طاووس ۱۷- مثیرالا- حزان ابن نماء حلّی ۱۸- المجالس الستیة (جلد ۲) سید محسن امین ۱۹- مقاتل الطالبیین ابوالفرج اصفهانی ۲۰- مقتل الحسین خوارزمی ۲۱- مقتل الحسین ابی مخنف ۲۲- موسوعه کلمات الامام الحسین (ع) گروهی ۲۳- نفس المهموم شیخ عباس قمی ۲۴- الوثائق الرّسمیة لثورة الامام الحسین عبدالکریم الحسینی القزوینی ۳- کتب تحلیلی مقصود، معرفی برخی از کتابهای است که در موضوع نهضت کربلا- و قیام سیدالشهداء (ع) به شیوه تحلیلی و بیان فلسفه نهضت و زمینه ها و آثار و نتایج آن پرداخته است: الف: فارسی ۱- الفبای فکری امام حسین (ع) محمد رضا صالحی کرمانی ۲- ارزیابی انقلاب حسین (ع) محمد مهدی شمس الدین (ترجمه پیشوایی) لله ۳- انگیزه قیام امام حسین (ع) (مجموعه مقالات) (شفق) ۴- انقلاب تکاملی اسلام (فصل تاکتیکی طف) جلال الدین فارسی ۵- بررسی تاریخ عاشورامحمد ابراهیم آیتی ۶- پرتوی از عظمت حسین (ع) لطف الله صافی ۷- پیشوای شهیدان (ترجمه ابوالشهداء) عبّاس عقّاد ۸- چشمه خورشیدمجموعه مقالات ۹- حسین بن علی را بهتر بشناسیم محمد یزدی ۱۰- حسین، پیشوای انسانها محمود اکبرزاده ۱۱- حماسه حسینی شهید مرتضی مطهری ۱۲- درسی که حسین به انسانها آموخت شهید هاشمی نژاد ۱۳- سرگذشت و شهادت امام حسین (ع) علی غفوری ۱۴- فرهنگ عاشورا جواد محدّثی ۱۵- قیام حسین (ع) سید جعفر شهیدی ب: عربی ۱- ابوالشهداء عباس عقّاد مصری ۲- الامام الحسین (ع) عبدالله العلائلی ۳- الامام الحسین بن علی الشهید عبدالودود الامین ۴- الائمة الاثنا عشر عادل ادیب ۵- ثوره الحسین محمد مهدی شمس الدین ۶- حیاة الامام الحسین بن علی باقر شریف القرشی ۷- سیره الائمة الاثنی عشر هاشم معروف الحسنی ۸- علی طریق الکربلا محمد حسین فضل الله ۹- فی رحاب ثوره الحسین احمد زکی تفاحه ۱۰- مقتل الحسین (ع) عبدالرزاق المقرّم ۱۱- مع الحسین فی نهضته اسد حیدر ۱۲- نهضة الحسین (ع) سید هبة الدین شهرستانی ۱۳- الشهيد والثورة هادی المدرسی

پی نوشتها

۷۶۶۱

۱- (زیارت وارث) ۲- عنوانی که در زیارت وارث، با تعبیر (ثارالله) بر آن حضرت، گفته می شود. ۳- در محاسبه با سال ۱۴۱۸ قمری. ۴- (تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا) جمله معروفی است که در سخن علما، به کار می رود. (شهید مطهری، بیست مقاله، مقاله ۱۹، ص ۳۰۱). ۵- (وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ لَنْ تَعْرِفُوا الرُّشْدَ حَتَّى تَعْرِفُوا الَّذِي تَرَكَهُ وَلَنْ تَأْخُذُوا بِمِي ثاقِ الْكِتَابِ حَتَّى تَعْرِفُوا الَّذِي نَقَضَهُ...)، (فیض الاسلام، نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷، ص ۴۵۰). ۶- هر تجاوزگر و قدرت ضد خدایی و خداگونه ای غیر از (الله) که مورد پرستش و اطاعت قرار گیرد، (طاغوت) است، (مفردات راغب). ۷- (الَّذِي نَأْمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِي نَكَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ ...)، (نساء / ۷۶). ۸- (يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ)، (روم / ۷). (ظاهری از زندگانی دنیا را می دانند و آنان از آخرت غافلند). ۹- ارشاد مفید، ص ۲۲۹، چاپ بصیرتی. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۵. ۱۰- عقّاد، ابوالشهداء، ص ۶۹. ۱۱- ارشاد مفید، ص ۲۱۲. ۱۲- کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۸۴. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۳. اعیان الشیعة

(ده جلدی) ج ۱، ص ۵۹۹-۱۳- نهج الفصاحه، (سخنان رسول گرامی اسلام)، شماره ۱۳۲۹. و (إِنَّ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ)، (میزان الحکمه، ج ۲، ص ۱۰۴، به نقل از پیامبر اسلام). ۱۴- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۹۲. ۱۵- تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۶. ارشاد، ص ۲۱۴. ۱۶- مادر عباس، (ام البنین) از طایفه بنی کلاب و شمر نیز از همان قبیله بود، از این جهت، طبق رسم عرب، آنها را خواهرزاده می خوانند. ۱۷- ارشاد مفید، ص ۲۱۳. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۰. ۱۸- (إِنْ أَصْبَحْتُمْ مَعِيَ قُتِلْتُمْ كُلُّكُمْ... (بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۹). ۱۹- انتظاری که نسبت به آنان است، یکی از دو خوبی است: (... هَيْلٌ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِخْدَى الْحُسْدِ بَيْنِينَ ...)، (توبه / ۵۲). ۲۰- اقبال لاهوری. ۲۱- شیخ عباس قمی، ترجمه نفس المهموم، ص ۱۱۶. ۲۲- در منطق حسین بن علی (علیهما السلام) پیروزی فقط در غلبه نظامی نیست، پیروزمند واقعی، کسی است که به تکلیف عمل کند، چه پیروز شود، چه کشته گردد، در هر صورت، پیروز است. در سخنی به این نکته، تصریح کرده و فرموده است: (أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ خَيْرًا مَا أَرَادَ اللَّهُ بِنَا، قُتِلْنَا أَمْ ظَفَرْنَا)، (مقتل الحسین مقرر، ص ۱۸۷). ۲۳- مقاتل الطالبيين، ص ۱۱۲. ۲۴- به نقل از تواریخ معتبر، در این شب کسی نمی رود. (مقرّم، مقتل الحسین، ص ۲۶۰. حیاة الامام الحسین (علیه السلام)، ج ۳، ص ۱۶۷). ۲۵- به گفته آندره ژید: (اعمال ما به ما وابسته است، همچنانکه درخندگی به سفر. درست است که اعمال ما، ما را می سوزاند، ولی تابندگی ما از همین است و اگر روح ما ارزش چیزی را داشته، دلیل بر آن است که سخت تر از دیگران سوخته است). (آندره ژید، مائده های زمینی، ص ۲۴). ۲۶- (لا- نَخْتَارُ الْعَيْشَ بَعْدَكَ)، (بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۹). ۲۷- عباس عقاد، ابوالشهداء، ص ۲۱. ۲۸- چنانچه علی (علیه السلام) خطاب به سپاه خویش می فرماید: (فَالْمَوْتُ فِي حَيَاتِكُمْ مَقْهُورِي نَ وَالْحَيَوَةُ فِي مَوْتِكُمْ قَاهِرِي نَ). (مرگ در زندگی ذلت بار است و زندگی در مرگ فیروزمندانه)، (نهج البلاغه صبحی الصالح، خطبه ۵۱، ص ۸۸). ۲۹- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۱. ۳۰- محمد رضا حکیمی، سرود جهشها. ۳۱- (فَأِنِّي لَا أَعْلَمُ أَصْحَابًا أَوْفَى وَلَا خَيْرًا مِنْ أَصْحَابِي وَلَا أَهْلَ بَيْتِ آبَرٍّ وَلَا أَوْصَلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَجَزَاكُمْ اللَّهُ عَنِّي جَمِي عًا خَيْرًا)، (مع الحسین فی نهضته، اسدحیدر، ص ۱۹۶). ۳۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۳. ۳۳- نافع بن هلال بجلی (یا: جملی) از بزرگان بزرگوار و شجاع شیعه، که از قاریان قرآن و حاملان حدیث و از اصحاب امیرالمؤمنین بود و در رکاب آن حضرت، در سه جنگ جمل، صفین و نهروان شرکت داشت. (ابصار العین، ص ۸۶). ۳۴- آیت الله طالقانی؛، پرتوی از قرآن، سوره فجر. ۳۵- (... فَأَمَّا الرَّبِيدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُكُّ فِي الْأَرْضِ ...)، (رعد / ۱۷). ۳۶- (... يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ...)، (انعام / ۹۵). ۳۷- (وَآيَةٌ لَهُمْ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ ...)، (یس / ۳۷). ۳۸- تفسیر برهان، ج ۴، ص ۴۵۶. ۳۹- ارشاد مفید (ترجمه)، ج ۲، ص ۹۸. ۴۰- بُرَيْرُ بْنُ خَضِيرٍ هَمْدَانِي، از بزرگان قراء و از اصحاب پارسا و متهجّد علی (علیه السلام) بود و از شخصیت‌های معروف و معتبر کوفه به حساب می آمد. (ابصار العین، ص ۷۰). ۴۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵. ۴۲- (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِي نَكَفَرُوا أَنَّ نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّ نُمْلِي لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِمٌّ نَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِي زَ الْخَبِي ثَ مِنْهَا طَيْبٌ ...)، (آل عمران / ۱۷۸، ۱۷۹). ۴۳- رموز الشهادة (ترجمه نفس المهموم، ص ۱۰۴، چاپ اسلامیه). ۴۴- مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴. مقتل الحسین، مقرّم، ص ۲۷۸. ۴۵- مع الحسین فی نهضته، اسد حیدر، ص ۲۱۰. ۴۶- (لا- والله! لا اعطيهم بيدي اعطاء الدليل ولا اقرّ اقرار العبيد)، (تاریخ طبری، ج ۵، ص ۴۲۵). و در ارشاد مفید چنین است: (لا اعطيكم بيدي اعطاء الدليل ولا اقرّ فرار العبيد)، (ارشاد مفید، چاپ بصیرتی، ص ۲۳۵). ۴۷- (فَأَنَّ تَكُنَ الدُّنْيَا تُعَدُّ نَفْسِي سَهَّ فِدَاؤِ ثَوَابِ اللَّهِ أَعْلَى وَأَنْبَلُ وَإِنْ تَكُنَ الْإِبْدَانُ لِلْمَوْتِ أُتِشَّتْ فَقَتُلْ أَمْرِي فِي اللَّهِ بِالسَّيْفِ أَفْضَلُ) (مقتل الحسین، خوارزمی، ج ۲، ص ۳۳. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۹. حیاة الامام الحسین بن علی (علیهما السلام)، باقر شریف القرشي، ج ۳، ص ۶۱). ۴۸- به گفته ابوبکر بن عربی: (إِنَّ حُسَيْنًا قُتِلَ بِسَيْفِ جَدِّهِ)؛ (حسین با شمشیر جدش کشته شد) یعنی: شمشیری که پیامبر به دست مسلمانان داد تا با کفار و مشرکین بجنگند، با همان شمشیر، پسر پیغمبر؛ امام حسین (علیه السلام) را به شهادت رساندند!؛ (الامام الحسین، علانلی، ص ۶۲). ۴۹- (أَلَا وَإِنَّ الدَّعِيَّ ابْنَ الدَّعِيِّ قَدَرَكُرَّ بَيْنَ اثْنَيْنِ، بَيْنَ السَّلَةِ وَالذَّلَةِ وَهَيْهَاتَ مِنَّا الذَّلَةُ يَا بَنِي اللَّهِ

ذَلِكَ لَنَا وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَحُجُورٌ طَابَتْ وَطَهَّرَتْ وَأُنُوفٌ حَمِيَّةٌ وَنُفُوسٌ أَيْبَةٌ مِنْ أَنْ نُوْثِرَ طَاعِيَةَ اللَّثَامِ عَلَى مَصَارِعِ الْكِرَامِ) ، (نفس المهموم ، ص ۲۴۷. مقتل الحسين ، مقّم ، ۲۳۴). ۵۰- حرّ بن یزید ریاحی ، از رؤ سای کوفه و از خاندانهای معروف عراق بود. ۵۱- امام حسین و ایران ، ص ۲۲۰. ۵۲- بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۱۱. ارشاد مفید، ص ۲۱۹. تاریخ طبری ، جلد ۴ ، ص ۳۲۵. ۵۳- نفس المهموم ، ص ۱۳۶. اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۳. ۵۴- قاموس الرجال ، ج ۳ ، ص ۱۰۳. ۵۵- کامل ابن اثیر، ج ۳ ، ص ۲۸۹. بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۱۱. ۵۶- (أَنْتَ الْحُرُّ كَمَا سَمَّيْتَكَ أُمَّكَ وَأَنْتَ الْحُرُّ فِي الدُّنْيَا وَأَنْتَ الْحُرُّ فِي الْآخِرَةِ) ، (بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۱۴. انساب الاشراف ، بلاذری ، جزء ۳ ، ص ۱۸۹). ۵۷- در تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۱۵ چنین آمده: (لَا يَسْتَسْلِمُ وَاللَّهِ حُسَيْنٌ، إِنَّ نَفْسًا أَيْبَةً لَمَبِينٍ جَبِيئِهِ) و در برخی منابع ، به گونه ای دیگر تعبیر شده است: (إِنَّ نَفْسَ أَبِيهِ لَبِينٌ جَبِيئِهِ) ، (اعلام الوری ، طبرسی ، چاپ بیروت ، ص ۲۳۳). ۵۸- لهوف ، ص ۸۸. بحار، ج ۴۵ ، ص ۱۲. ۵۹- (فَمَا زَمَاهُ أَذْ زَمَاهُ حَزْمَلَةٌ وَأَنَّمَا زَمَاهُ مَنْ مَهْدَلَهُ سَيِّئُهُمْ أَتَى مِنْ جَانِبِ السَّقَى فَهِيَ وَقَوْسُهُ عَلَى يَدِ الْحَلَى فَهِيَ) ۶۰- (مَا أَسْلَمُوا وَلَكِنْ اسْتَسْلَمُوا وَأَسْرُوا الْكُفْرَ، فَلَمَّا وَجَدُوا أَعْوَانًا عَلَيْهِ أَظْهَرُوهُ) ، (نهج البلاغه صبحی الصالح ، نامه ۱۶ ، ص ۳۷۴). ۶۱- الغدير، ج ۸ ، ص ۲۷. ۶۲- برای مطالعه در انحرافها و رجعتهای اعتقادی ، سیاسی و اقتصادی ، به صفحه چهارصد تا ۵۷۰ از کتاب: انقلاب تکاملی اسلام ، تالیف جلال الدین فارسی ، رجوع شود. ۶۳- و به همین جهت ، شاپور (ذوالا- کتاف) را این لقب داده اند! ۶۴- وهب بن عبدالله بن حباب کلبی (بحار، ج ۴۵ ، ص ۱۵)، در برخی منابع (مانند ابصارالعین ، ص ۱۰۶) ماجرای مشابه ولی با تفاوتی ، درباره (عبدالله بن عمیر کلبی) نقل شده است و (ام وهب) به عنوان همسر او معرفی گشته است. ۶۵- کامل ابن اثیر، ج ۳ ، ص ۲۹۱. ۶۶- تفسیر فخر رازی ، ج ۳ ، ص ۴۸. ۶۷- بحار، ج ۴۵ ، ص ۱۷. ۶۸- اعلام الوری ، ص ۲۴۰. ۶۹- انصار الحسين ، ص ۹۴. ۷۰- کامل ابن اثیر، ج ۳ ، ص ۲۹۱. تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۳۳۴. ۷۱- (صَبْرًا بَنِي الْكِرَامِ، فَمَا الْمَوْتُ إِلَّا قَنْطَرَةٌ تَعْبُرُ بِكُمْ عَنِ الْبُؤْسِ وَالضَّرَاءِ إِلَى الْجَنَانِ الْوَاسِعِ وَالنَّعْيِ مَالِدَائِمَةٍ... إِنَّ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ وَالْمَوْتُ جِسْرٌ هُوَ لِإِلَى جَنَاتِهِمْ وَجِسْرٌ هُوَ لِإِلَى جَحِيمِهِمْ) ، (معانی الأخبار، ص ۲۸۹. نفس المهموم ، ص ۱۳۵). ۷۲- از: حسن حسینی . ۷۳- (سعید یا: سعد) بن عبدالله حنفی ، از شخصیت‌های وارسته و شجاع شیعه در کوفه بوده است. ۷۴- بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۲۱. ابصارالعین ، ص ۱۲۶. ۷۵- نفس المهموم ، ص ۱۴۵. ۷۶- (انس بن حرث کاهلی) ، صحابی بزرگوار پیامبر اسلام که در کوفه می زیست . (ابصارالعین ، ص ۵۵).

۱۱۹۵۷۷

۷۷- (ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَرَاهُ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً...) ، (بقره / ۷۴). ۷۸- ابصارالعین فی انصار الحسين ، ص ۷۵. ۷۹- در بعضی منابع ، نام او (اسلم بن عمرو) آمده است . (ابصارالعین ، ص ۵۳). ۸۰- (البحر من ضربی وطعنی یصطلی والجؤمن عشیر نععی یمتلی إذا حسامی فی یمینی ینجلی ینشق قلب الحاسد المجلی) (ابصارالعین فی انصارالحسین علیه السلام ، ص ۸۵). ۸۱- بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۳۰. ۸۲- مقاتل الطالبیین ، ص ۱۱۵. ۸۳- (قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشَىٰ رُتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ، فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ...) ، (توبه / ۲۴). ۸۴- نفس المهموم ، ص ۱۶۴. ۸۵- (أَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ نَحْنُ وَرَبُّ الْبَيْتِ أَوْلَىٰ بِالْبَيْتِ تَاللَّهِ لَا يَحْكُمُ فِي نَا ابْنِ الدَّعَىٰ إِذْ ضَرَبَ بِالسَّيْفِ أَحَامِي عَنْ أَبِي) (مقتل الحسين ، مقّم ، ص ۲۵۷). ۸۶- مقاتل الطالبیین ، چاپ دارالکتاب ، ص ۷۷. ۸۷- مقاتل الطالبیین ، ص ۱۱۴. ۸۸- (لَا يُقْتَلُ عَمِّي وَأَنَا أَحْمِلُ السَّيْفَ) ، (حياة الامام الحسين بن علي ، باقر شریف القرشي ، ج ۳ ، ص ۲۵۵). ۸۹- (إِنَّ تَنَكَّرُونِي فَاإِنِّي الْحَسَنِ سَبَّطَ النَّبِيِّ الْمُصِطَفَى وَالْمُؤْتَمَنُ) (اعيان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۶۰۸ ، ده جلدی). ۹۰- کامل ابن اثیر، ج ۳ ، ص ۲۹۳. نفس المهموم (ترجمه) ، ص ۱۷۰. مقاتل الطالبیین ، ص ۸۸. ۹۱- بحارالانوار، ج ۴۵ ، ص ۳۵. ۹۲- ابصارالعین ، فی انصار الحسين ، ص ۵۱. ۹۳- ابصارالعین ، ص ۵۰. ۹۴- وقتی خبر شهادت حسین (علیه السلام

(و نیز شهادت عون و محمد به عبدالله بن جعفر در مدینه رسید، مردم به تسلیت گویی آمدند، عبدالله بن جعفر، غلامی داشت که زبان به شماتت گشود و گفت: این مصیبت، از جانب حسین بر ما وارد شده است! عبدالله بن جعفر او را به شدت طرد کرد و گفت: آیا درباره حسین (علیه السلام) چنین می گویی؟! به خدا قسم اگر من هم در کربلا حضور داشتم دست از حسین بر نمی داشتم تا با او کشته شوم. آنچه شهادت این دو پسر را قابل تحمل می کند این است که در رکاب برادرم و عموزاده ام حسین (علیه السلام) و به خاطر مواسات و مقاومت در راه او شهید شده اند. آنگاه رو به حاضرین کرد و گفت: الحمدلله که خداوند در شهادت حسین بن علی، مرا هم عزت بخشید. اگر خودم نتوانستم یاری اش کنم، بافرزندم که در راهش شهید شد یاریش کردم. (ابصارالعین، ص ۳۹). ۹۵- تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۲. ۹۶- از (فرا). ۹۷- ابصارالعین، ص ۲۹. ۹۸- مقاتل الطالبیین، ص ۸۴. ۹۹- (یا نفس! من بعد الحسین هونی وبعده لا کنّت ان تکونی هذا الحسین واردالمنون و تشریین بارد المعین) تالله ما هذا فعال دینی (مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۶۸). ۱۰۰- (وَاللّٰهُ اِنْ قَطَعْتُمْ يَمِي نِي اِنِّي اُحَامِي اَيِّدًا عَنْ دِي نِي وَعَنْ اِمَامِ صَادِقِ الْيَقِي نِي نَجْلِ النَّبِيِّ الطَّاهِرِ الْاَمِي نِي) (مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۶۹). ۱۰۱- مضمون تعبیراتی است که امام صادق (علیه السلام) درباره او به کار برده است: (كَانَ عَمَّنَا الْعَبَّاسُ بِنُ عَلِي، نَافَذَ الْبُصْيِ رَهُ، صُلِبَ الْاِيْمَانِ، جَاهَدَ مَعَ اَبِيْعَبْدِاللّٰهِ (علیه السلام) وَابْنِي بِلَاءٍ حَسَنًا وَمَضَى شَهِي دًا (ابصارالعین فی انصار الحسین، ص ۲۶). ۱۰۲- ابصارالعین فی انصار الحسین، ص ۳۴. مقاتل الطالبیین، ص ۸۲. ۱۰۳- جمع شهدای آل ابی طالب در روز عاشورا، ۲۲ نفر بودند. (مقاتل الطالبیین، ص ۹۵). ۱۰۴- (فتنه) به معنای نهادن طلا در کوره آتش است تا نیک و بد آن از هم جدا شود. (مفردات راغب). ۱۰۵- به سنت همگانی و همیشگی خداوند، در مورد آزمون و ابتلا و امتحان مردم گرویده به یک آیین بر حق، در آیه ۲ و ۳ سوره عنکبوت و آیات فراوان دیگر، تصریح شده است. منتها هر کس به نحوی و هر گروهی از راهی و به شکلی (آزمایش) می شوند. و البته آنکه ایمانش بیشتر و مسؤ و لیتش بزرگتر و موقعیتش مهمتر، امتحانش هم سخت تر و دردناکتر و در صورت سقوط، فاجعه آمیزتر است و به سخن امام باقر (علیه السلام): (اِنَّمَا يُبْتَلَى الْمُؤْمِنُ فِي الدُّنْيَا عَلٰی قَدْرِ دِي نِهِ)، (بحار، ج ۶۷، ص ۲۱۰) و از نظر عقل و منطق هم بروز صحنه آزمایش برای شناساندن چهره ها ضروری می نماید تا آنکه واقعاً و به درستی معتقد و وفادار و کاری است، از آنکه فقط شعار حق می دهد و خود را مؤ من جا می زند و در مرحله عمل، مشتت بازمی گردد، باز شناخته شود و تا کارد، هندوانه را نبرد و داخل آن را نشان ندهد نمی توان گفت که رسیده است یا کال، و اصلاً چه رنگی است. امتحان هندوانه همان دم کارد است و برخورد با چاقو، آزمون بنی اسرائیل با گوساله طلایی ساخته دست سامری است و گروه دیگر با ناقه صالح، باید به جایی رسیده باشی که حتی اسماعیل را هم به مذبح بکشی و به قفا بخوابانی و کارد بر حلقومش کشی تا خلوص و سره بودن خود را بنمایانی: خوش بود گر محک تجربه آید به میان تا سیه روی شود هر که در او غش باشد والا تا آنجا که (حادثه) و (فتنه) ای پیش نیامده است، خیلی ها چهره مذهبی و موقعیت دینی و اجتماعی دارند و خود را در سنگر دفاع از اصالتهای انسانی قلمداد می کنند و شعارهای انقلابی می دهند، آن هم دو آتش و کاسه از آتش داغتر می شوند و سنگ شرف و شعور، به سینه می زنند، ولی وقتی در بوته آزمایش و کوره امتحان قرار می گیرند و تجربه های عینی، آنان را می فشارد و (حق) در متن زندگی و عمل، ملاک شناخت افراد می شود نه در عالم ذهن و به صورت مجرد، آن وقت معلوم می شود که هر کس چکاره است؟ و آنکه ادعا داشته، چند مرده حلاج است و در این گیر و دار، کلاهش تا کجاها پس معرکه است؟ و ما این را در تاریخ بسی خوانده بودیم و در زمان خود چه پیش از انقلاب اسلامی و چه پس از پیروزی، نیز دیدیم که وقتی مرزبندی شد، چگونه بعضیها آن طرف خندق قرار گرفتند و همدست و همدستان با احزاب مهاجم و محاصره کننده مدینه. ۱۰۶- این استغاثه و یاری طلبی، به عبارتهای گوناگون در کتب تاریخ و مقتل، بیان شده است، از جمله: (هَلْ مِنْ نَاصِرٍ يَنْصُرُ ذُرِّيَّتَهُ الْاَطْهَارَ)، (ذريعة النجاة، ص ۱۲۹). (هَلْ مِنْ ذَابٍّ يَدْبُ عَنْ حَرَمِ الرَّسُولِ)، (ناسخ التواریخ، ص ۲۲۴). (اَمَامِنٌ مَعِي ثِ يَغِي ثُنَا لَوْجِهِ اللّٰهُ، اَمَا مِنْ ذَابٍّ يَدْبُ عَنْ حَرَمِ رَسُوْلِاللّٰهِ (۶))، (قمقام زخار، ص ۴۰۴). ۱۰۷- این به خوبی نشان می

دهد که چگونه مردم در نظام حاکمی که مبتنی بر جور و تعدی و جهل و هوس و خودکامگی و بازیچه و ملعبه است، مسخ می شوند و کارهایی از آنان سر می زند که جز از ابزار و آلات بی روح و بی شعور و بی اراده انتظار آن نیست و مردم در این گونه نظامها، به پست ترین جایگاههایی که می توان تصورش کرد می رسند و آلت دست بی اراده ارتجاعی ترین عناصر ضد انسانی قرار می گیرند. ۱۰۸- مقاتل الطالیین، ص ۹۰. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۴۵. ۱۰۹- (إِلَهِي إِنْ كُنْتَ حَبَسْتَ عَنَّا النَّصْرَ فَاجْعَلْهُ لِمَا مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ وَانْتَقِمْ لَنَا مِنَ الظَّالِمِينَ)، (مقتل الحسين، مقرر، ص ۲۷۳). ۱۱۰- این، مطابق نوشته: مناقب ابن شهر آشوب، بحارالانوار، نفس المهموم، کامل ابن اثیر، ارشاد مفید، اعلام الوری طبرسی و... است و آنچه که در زبانها مشهور است، یعنی اینکه امام کودک شیرخواری را به نام (علی اصغر) به میدان جنگ آورد و برای او از دشمن، درخواست آب کرد و در میدان او را به تیر زدند، در هیچ منابع تاریخی و روایی نیست و محققین درباره آن کودک شیرخوار، نظرهای متفاوتی دارند، بنا به برخی منابع، حسین بن علی، خودش آن کودک رادر قبر کوچکی کنارخیمه هادفن کرد (ابصارالعین، ص ۲۴). ۱۱۱- بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵۰. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۹. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۴۵. اعلام الوری، ص ۲۴۳. ۱۱۲- از سی هزار تا صد هزار گفته اند. ۱۱۳- حیات الامام الحسین بن علی، ج ۳، ص ۲۷۷. ۱۱۴- (إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ دِينٌ وَلَا تَخَافُونَ يَوْمَ الْمَعَادِ فَكُونُوا أحراراً فِي دُنْيَاكُمْ...)، (کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۷۶. بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۵۱). ۱۱۵- (يا أَبطال الصفا، يا فُرسانَ الهیجاء...)، (ناسخ التواریخ، حالات امام حسین (علیه السلام)، ص ۲۲۸). ۱۱۶- قمقام زخار، فرهاد میرزا، ص ۴۶۲. و در (مقتل الحسين مقرر)، ص ۲۸۳، چنین آمده است: (صَبْرًا عَلَى قَضَائِكَ يَا رَبَّ! لَا إِلَهَ سِوَاكَ يَا غِيَاثَ الْمُسْتَيْغَى ثِي ن...)، ۱۱۷- المجالس السیّیه، سید محسن امین، ج ۱، ص ۱۲۳. ۱۱۸- (تو کلاس فشرده تاریخی، پایان سخن، پایان من است، تو انتها نداری)، (از شعر: خط خون، موسوی گرمارودی). ۱۱۹- برای اطلاع از نقض مقررات جنگی از سوی حکومت یزید در ماجرای کربلا، رجوع کنید به: انقلاب تکاملی اسلام، جلال الدین فارسی، ص ۸۳۴، با عنوان: (عبور از دو میدان).

۶- اسرار عاشورا

شعر

با قلب بشر، مونس و دمساز حسین است در خلوت دل محرم و همراز، حسین است زهرا و علی هر دو چو دریای گهربار خلقت صدف است و گهر راز، حسین است آن عاشق فرزانه و معشوق دو عالم بر طاق فلک غلغله انداز، حسین است هر آیتی از جانب حق معجزه ای بود آن آیه که هر دم کند اعجاز، حسین است راهی که بشر را به خداوند رساند عشق است و در این فاصله پل ساز، حسین است ماهی که به هر کلبه تاریک بتابد شاهی که به سائل نکند ناز، حسین است

مقدمه

السلام علیک یا ثار الله و ابن ثاره الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و اهل بینه الطیبین الطاهیرین الهداء المعصومین و لعنة الله علی اعدائهم اجمعین من الان الی قیام یوم الدین مسأله عاشورا و نهضت سیدالشهداء علیه السلام، که بعنوان رمز نجات و بقاء اسلام مطرح شده است، دارای اسرار و رموزی است که از دید بسیاری از مردم پنهان است، و تا این حقائق و اسرار مکتوم، فاش نگردد، عظمت قیام امام حسین و اهداف بلند آن، و بزرگی مصیبت آن حضرت، آنطور که باید، روشن نمی گردد. مسأله عاشورا و قیام امام حسین، مسأله است، سخن بر سر بود و نبود اسلام است، نه یک نزاع و درگیری معمولی میان یک حاکم فاسد و یک رهبر فداکار و دلسوز، خیر مسأله بسیار حساستر از این حرفهاست، سیدالشهداء نه بعنوان یک شخص، بلکه بزرگترین پاسدار

اسلام ناب محمدی، موقعیت حاکم بر عالم اسلام و مسلمین را به گونه ای می بیند، که اگر اقدامی عاجل، خونین و پر هیجان، انجام نگیرد، تمامی زحمات پیامبر عظیم الشان اسلام و فداکاریهای پدرش امیرالمؤمنین و مادرش زهراى مرضیه و سبط اکبر حضرت مجتبی و یاران آن بزرگواران و در یک کلام، دین خدا، و اسلام به باد خواهد رفت، آری او نمودار اسلام مجسم است، حسین روح محمدی است، خروش علوی و عصمت فاطمی است، همراه با مظلومیت حسین، او چکیده اسلام است، و در یک کلام حسین خون خداست. تو حسینی و محمد، تو حسینی و علی بر رخت هاله ای از نور خدا می بینم تو حسینی و حسن هستی و زهرائی تو خیمه ات جلوه گر آل عبا می بینم او می بایست اسلام را در حالی که مسلمین در خواب عمیق غفلت فرو رفته اند و دشمنان دهها سال است که بمرور آن را به ابتذال و نابودی کشانده اند، نجات دهد. اما یزید کیست؟ او نیز تنها یک جنایتکار، یک تبهکار نیست، اگر تنها خود او مطرح بود، هرگز ارزش آن را نداشت تا خون خدا، بخاطر نابودی مثل یزید ریخته شود، ولی یزید نیز یک جریان است، او نیز میوه شجره ملعونه است، او همان ابوسفیان مجسم است که در مقابل پیامبر فریاد اعل هبل - زنده باد بت هبل - سر می دهد، او نمودار و نتیجه علنی تمام کینه ها و انحرافات است که سالها از ترس مخفی بود و اکنون موقعیت اظهار یافته است و فریاد می زند: لعنت هاشم بالملک فلا، خبر جاء و لا وحی نزل این غل و زنجیر بر گردن اولاد علی و این آتش کینه در خیام آنها، در ادامه همان کینه هاست که دوباره شعله ور شده است. آری کربلا رویارویی دوباره تمامی شرک است در مقابل تمام ایمان، و این بار پسر حیدر کرار، می بایست کاری دشوارتر از پدر انجام دهد، به دشواری برخورد در مقابل نفاق، آری او می باید با خون بر شمشیر پیروز شود. و ما در این نوشتار بر آنیم تا با ارائه اوضاع مسلمین و احکام اسلامی در زمان قیام سیدالشهداء، نشان دهیم که سیدالشهداء، اسلام را در چه مرحله ای از خطر و نابودی دید که ناگزیر از فداکاری گردید، و ثابت کنیم که انحراف از رهبر الهی و امامت امیرالمؤمنین، معنایش انحراف از نماز، و روزه و حج و بلکه انحراف از توحید و نبوت و معاد است، و اسلام منهای امامت علوی، اسلام محمدی نیست، اسلام الهی نیست، آن دینی که در آن امام و رهبر الهی نباشد، دین اسلام نیست، رسالت الهی نیست، کامل نیست، مورد رضای خدا نیست، اسلام یک مجموعه است نه یک سلسله دستورات پراکنده، انکار یک حقیقت مسلم دینی، برابر با انکار تمام دین است، و شما پس از مطالعه حوادث و مطالب گوناگون و شواهد متعدد در این کتاب به وخامت اوضاع اسلام و مسلمین و عظمت فداکاری سیدالشهداء مطلع خواهید شد، و به وضوح در می یابید که چرا سیدالشهداء فرمود: باید فاتحه اسلام را خواند وقتی امت اسلام به رهبری مثل یزید مبتلا شد، و متوجه می شوید که چقدر پر معناست این جمله که پیامبر اکرم فرمود: در سمت راست عرش الهی نوشته است: ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه. همانا حسین چراغ هدایت و کشتی نجات است. و همچنین در این کتاب از علت انتخاب سیدالشهداء برای این فداکاری و رمز موفقیت حضرت در آن موقع، و سر بقاء عاشورا از آن زمان تاکنون و تدابیری که ائمه اطهار برای این منظور اندیشیدند، و اینکه وظیفه ما امروز در حفظ نهضت عاشورا چیست؟ و نمونه هایی از آثار و فوائد پر ارزش توسل و توجه به اهل البیت علیهم السلام و افرادی که در این رابطه حاجات مهم گرفته اند، آشنا می شوید. انشاء الله. به امید آنکه مسلمانان جهان مخصوصا شیعیان و عزاداران سیدالشهداء، شرائط حساس زمان خود و اسلام را درک کنند و به نقشه شوم دشمنان اسلام بیش از پیش آگاه شوند، و از خون بناحق ریخته اهل البیت و شهداء کربلا هر چه بیشتر پاسداری کنند، مبادا که فکر آب و نان، ما را از حمایت و دفاع از اسلام دور کند، امروز مخالفت دشمنان قسم خورده ما در شرق و غرب عالم، مخالفت با یک شخص نیست، مخالفت با اسلام است، مخالفت با موج اسلام خواهی است که در اثر نهضت حسینی ملت بزرگوار ایران جریان پیدا کرده است، و در فلسطین و افغانستان و الجزائر و آفریقا و بوسنی هرزه گوین و سایر جاها نفوذ کرده است. این نکته حساس را عمیقا دریابیم و از اسلام ناب محمدی با تمام وجود با جان و مال و خاندان، حسین وار پاسداری کنیم. انشاء الله. قم حوزه علمیه ۱۴/۱/۷۲ سید محمد نجفی یزدی

اشاره

بخش اول شامل: زندگانی و بررسی شخصیت و نهضت اباعبدالله الحسین علیه السلام و مظلومیت اسلام و اهل بیت در زمان حضرت

فصل اول: شخصیت شناخته شده سیدالشهداء

عوامل مؤثر در پیروزی نهضت سیدالشهداء

برای موفقیت یک نهضت در اهداف خود می باید پنج مسأله بطور کامل رعایت شود، و طبعا برای شناخت عظمت نهضت سیدالشهداء علیه السلام و موفقیت قیام آن حضرت، این پنج امر باید به دقت بررسی شود. ۱- رهبر قیام و شخصیت او، یعنی شناخت سیدالشهداء روحی فداه ۲- هدف قیام و انتخاب زمان شایسته و موقعیت مناسب ۳- دشمن رو در رو یعنی یزید ابن معاویه ۴- کیفیت نهضت و مظلومیت سیدالشهداء ۵- عوامل مؤثر در پی گیری بهره مندی از نتایج آن، یعنی زنده نگه داشتن عاشورا ۱- سیدالشهداء رهبر بی تردید نهضت عاشورا در هر نهضتی می بایست، شخصیت اول و رهبر آن، فردی باشد که نه تنها دارای هیچ نقطه ضعفی نباشد، بلکه می باید دارای امتیازات و خصوصیات علمی و روحی بلند نیز باشد، چرا که یک قیام احتیاج به شور و عشق و هیجان دارد، و این هیجان و فداکاری، به وسیله فرد عادی و یا شخصی که دارای نقاط ضعف باشد ایجاد نمی شود، معمولا در هر نهضتی حزب حاکم سعی می کند تا از مخالفین خود مخصوصا رهبر نهضت ضعفی ببیند و آن را بزرگ کند، مخصوصا در انقلابهای مکتبی که باید پایدار بماند. اما در نهضت حسینی، دشمن این آرزو را به گور برد، چرا که سیدالشهداء دارای آنچنان شخصیت روشن و بی تردیدی بود که حتی برای مخالفین او نیز همچنانکه خواهیم گفت، ابهامی در آن وجود نداشت. اینکه به نمونه هایی از روزنه های شخصیت حضرتش توجه می کنیم.

اهل بیت پیامبر راهنمایان ملائکه بوده اند

خلقکم الله انوارا و فجعلکم بعرضه محدقین حتی من علینا بکم آنچه از روایات متعدده استفاده می شود این است که خداوند متعال انوار مقدس حضرت رسول و ائمه اطهار علیهم السلام را مدتها قبل از خلقت تمامی موجودات، آفریده است. آن انوار مقدسه بصورت اشباحی در آن عوالم به تسبیح و تقدیس حضرت حق جل و علا مشغول بوده اند، به گونه ای که ملائکه مقرب الهی از این انوار پاک تسبیح و تقدیس الهی را فراگرفته اند، و در این میان نور مطهر پیامبر اکرم و حضرت امیر علیهما السلام منبع و سرآغاز، سایر انوار و نورالانوار بوده است. ابوحمزه ثمالی گوید: حضرت علی ابن الحسین علیهما السلام فرمود: خداوند عزوجل محمد و علی و یازده امام را از نور عظمت خویش بصورت ارواحی در شعاع نور خویش خلق نمود، ایشان قبل از آفرینش مخلوقات به عبادت و تقدیس و تسبیح خداوند عزوجل مشغول بودند و این عده همان هدایت کنندگان و پیشوایان از آل محمد هستند. که درود خداوند بر همه آنها باد. (۱) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: من و علی و فاطمه و حسن و حسین در سرپرده عرش، خدای را تسبیح می گفتیم، و به دنبال تسبیح ما بود که فرشتگان تسبیح می گفتند (۲) الحدیث

حدیثی جالب در ابتدای خلقت اهل البیت علیهم السلام

شخصی بنام فیضه ابن یزید جعفی گوید: نزد امام صادق علیه السلام رفتم، دیدم سه نفر از اصحاب حضرت، پیش حضرت، حضور دارند، سلام کردم و نشستم، آنگاه عرض کردم: ای پسر پیامبر من برای استفاده به محضر شما آمده ام، حضرت فرمود: پرس اما کوتاه عرض کردم: قبل از اینکه خداوند زمین و آسمان و نور و ظلمت را بیافریند شما کجا بودید؟ حضرت فرمود: الان که وقت اینگونه مسائل نیست، مگر نمی دانی که محبت ما مخفی و دشمنی با ما رشد پیدا کرده است، ما دشمنانی داریم از جن (گویا منظور حضرت جاسوسهای حکومت بوده است) که سخن ما را نزد دشمنان ما از آدیان پخش می کنند، همانا دیوارها هم گوش دارند مثل گوشهای مردم؟ عرض کردم: کار از کار گذشته و من سؤال را کرده ام، حضرت فرمود: ما شبهای نور بودیم اطراف عرش خداوند، که خداوند را پانزده هزار سال قبل از خلقت آدم تسبیح می کردیم، چون خداوند آدم را آفریده ما را در صلب او جای داد، و ما را همواره از صلبی پاک به رحمی پاک منتقل می نمود تا اینکه محمد صلی الله علیه و آله را مبعوث نمود، پس مائیم دستگیره محکم خداوند، هر که به ما چنگ زند نجات یافته و هر که از ما منحرف شود هلاک گردیده است. (۳) الحدیث.

توسل حضرت آدم به اهل البیت علیهم السلام

و در روایات اهل سنت نیز آمده است که ابن عباس گوید: حضرت آدم از خداوند سؤال نمود آیا کسی را که برتر از من باشد آفریده اید، خداوند فرمود: آری و اگر اینها نبودند ترا نمی آفریدم، سپس خداوند به فرشتگان فرمان داد تا پرده ها را بالا زنند، حضرت آدم پنج شیخ در مقابل عرش دید، که اشباح پیامبر و علی و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام) بود، و از همین جا بود که وقتی دچار آن خطا شد، خداوند را بحق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام) قسم داد و خداوند توبه او را پذیرفت. (۴) مؤلف گوید: روایات در مورد خلقت ارواح ائمه بسیار زیاد و در کتب علماء شیعه مفصل بیان شده است، و همین روایات روزنه خوبی است برای کسانی که می خواهند به عظمت اهل البیت علیهم السلام در پیشگاه الهی پی ببرند.

میلاذ سیدالشهداء و بشارت عجیب

امام صادق علیه السلام فرمود: جبرئیل نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: سلام بر شما ای محمد، آیا شما را بشارت دهم به جوانی که امت شما بعد از شما او را خواهند کشت؟! پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: من نیازی به آن ندارم، جبرئیل به آسمان صعود کرد، برای بار دوم آمد و همان سخن را تکرار نمود، پیامبر نیز فرمود: من نیازی به او ندارم، بار سوم نیز این سؤال و جواب تکرار شد، جبرئیل گفت: پروردگار شما وصیت (امامت) را در نسل او قرار خواهد داد، این بار پیامبر قبول فرمود، آنگاه حضرت به نزد حضرت فاطمه علیها السلام آمد و فرمود: جبرئیل نزد من آمد، و به من بشارت جوانی را داد که امت من، پس از من او را خواهند کشت! حضرت زهرا علیها السلام عرض کرد: من نیازی به او ندارم، پیامبر اکرم فرمود: خدایم وصیت (امامت) را در نسل او قرار خواهد داد، حضرت فاطمه علیها السلام گفت: حالا قبول است. (۵)

تاریخچه مختصر حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام

حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام، طبق آنچه مشهور است در سوم ماه شعبان سال چهارم یا سوم هجری متولد گردیده است، نام مبارکش حسین و کنیه ایشان ابا عبدالله و ملقب به سیدالشهداء می باشد، مادر گرامش حضرت فاطمه دختر پیامبر اکرم و پدر بزرگوارش، حضرت علی ابن ابیطالب امیرالمؤمنین، برادر بزرگوارش امام مجتبی حضرت حسن علیه السلام، ایشان فرزندان دوم

حضرت فاطمه علیهاالسلام می باشد که میان ایشان و امام مجتبی ، کمتر از یکسال فاصله شده است ، حضرت زینب و ام کلثوم دو خواهر گرامی ایشان از نسل حضرت فاطمه علیهاالسلام می باشند، هنگام رحلت پیامبر اکرم ، امام حسین علیه السلام شش یا هفت ساله بودند، اندکی پس از رحلت پیامبر صدیقه طاهره مادر گرامیش از ظلم دشمنان شهید شد، مدت سی سال بعد از پیامبر با پدر بزرگوارش حضرت علی علیه السلام بسر برد، و هنگام شهادت حضرت علی علیه السلام سی و هفت ساله بود، مدت ده سال نیز پس از پدر با برادرش امام مجتبی علیه السلام زندگی نمود، پس از شهادت برادر حدود ده سال امامت نمود، و تا معاویه زنده بود همچنان به صلح برادرش پای بند بود، اما پس از مرگ معاویه ، بر علیه دستگاه ظلم و فساد بنی امیه قیام نمود و سرانجام پس از ششماه و هجرت از مدینه به مکه و از مکه به عراق ، در صحرای کربلا- بخاطر احیای اسلام ناب محمدی و افشای خط نفاق و اصلاح انحرافات که پس از پیامبر به وقوع پیوسته بود، خود و اصحاب و اهل بیت او شرافتمندانه به شهادت رسیدند. شهادت حضرت در دهم محرم سال ۶۱ هجری از جانب یزید و به فرمان عبیدالله ابن زیاد والی کوفه ، و فرماندهی عمر ابن سعد واقع شد. سن مبارکش به هنگام شهادت ۵۷ سال بود.

خدا او را پاکیزه نموده است

در روایت است که صفیه دختر عبدالمطلب گوید: وقتی حسین متولد شد، من به حضرت فاطمه خدمت می کردم پیامبر فرمود: ای عمه پسر من را بیاور، عرض کردم : یا رسول الله ما هنوز او را تمیز نکرده ایم ، حضرت (با تعجب) فرمود: تو می خواهی او را تمیز کنی ؟ خداوند تبارک و تعالی او را تمیز و پاکیزه کرده است . (۶)

آغاز ولادت و شفاعت

امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی امام حسین علیه السلام متولد شد، خداوند عزوجل جبرئیل را دستور داد تا با هزار فرشته از جانب خداوند و جبرئیل به پیامبر اکرم تبریک بگوید. جبرئیل در میان راه به جزیره ای رسید که فرشته ای به نام فطرس بخاطر سستی که در انجام دستور الهی کرده بود، بالش شکسته و مانده بود، او هفتصد سال بود که خدا را آنجا عبادت می کرد، فطرس به جبرئیل گفت به کجا می روی ؟ گفت : خداوند بر محمد نعمت عطا فرموده ، من مأمورم که از جانب خداوند و خودم به او تهنیت بگویم ، فطرس گفت : مرا هم با خود ببر شاید که محمد برایم دعا کند، و جبرئیل او را آورد، پس از اینکه پیغام خود را رساند، جریان فطرس را گفت ، پیامبر اکرم فرمود: خود را به این نوزاد بمال و به جایگاهت (در عالم بالا) برگرد، فطرس چنین کرد و اوج گرفت . (۷)

نام حسین از جانب خداوند تعیین گردیده است

اسماء گوید: وقتی امام حسین علیه السلام متولد شد، حضرت را در پارچه سفیدی پوشانده ، به دست پیامبر دادم ، حضرت در گوش راست وی اذان و در گوش چپ او اقامه قرائت نمود، سپس او را در دامن خود نهاد و گریست ، عرض کردم پدر و مادرم فدایت باد چرا گریه می کنید؟ فرمود: برای پسر من گریم ، عرض کردم : او همین الان متولد شده است ، فرمود: گروه ستمگر پس از من او را می کشند، خداوند آنها را به شفاعت من نرساند، سپس فرمود: ای اسماء این خبر را به فاطمه مگو، چرا که تازه فارغ شده است ، سپس به حضرت علی علیه السلام فرمود: نام فرزندم را چه گذاری ؟ حضرت عرض کرد: من بر شما در اسم گذاری سبقت نمی گیرم . (الی ان قال) پیامبر اکرم فرمود: من نیز بر پروردگارم در نام او سبقت نمی گیرم ، در این میان جبرئیل

نازل شد و گفت: ای محمد خداوند علی اعلیٰ ترا سلام می‌رساند و می‌فرماید: علی نسبت به شما مثل هارون است به موسی، نام پسرش را همنام پسر هارون بگذار، پیامبر فرمود: نامش چه بود؟ گفت: شیر، پیامبر فرمود: به زبان عربی؟ جبرئیل گفت: نامش را حسین بگذار. (۸) الحدیث

گوشت امام حسین از گوشت پیامبر روئید

مؤلف گوید: در چند روایت آمده است که پیامبر زبان در دهان امام حسین علیه السلام که نوزادی بود شیرخوار، می‌نهاد و حضرتش از دهان مبارک پیامبر تغذیه می‌نمود و طبق برخی روایات حضرت چهل روز از زبان پیامبر اکرم تغذیه می‌کرد و گوشت او از پیامبر اکرم روئید. (۹) و در کتاب کافی از امام حسین علیه السلام روایت کرده است که حضرت فرمود: (امام) حسین نه از حضرت فاطمه و نه از زن دیگر شیر نخورده است، پیامبر اکرم می‌آمد و انگشت ابهام را در دهان او می‌نهاد و او می‌مکید، و تا دو یا سه روز او را کفایت می‌کرد، به همین جهت گوشت حسین از گوشت و خون پیامبر روئید. (۱۰) الحدیث

جایگاه سیدالشهداء در قلب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

شخصی بنام عمران ابن حصین گوید: پیامبر اکرم فرمود: ای عمران هر چیزی جایگاهی در دل دارد، هیچ چیزی در دل من هرگز همانند جایگاه این دو نوجوان (امام حسن و امام حسین) نبوده است، عرض کردم: این همه یا رسول الله؟! حضرت فرمود: ای عمران آنچه بر تو پوشیده است بیشتر است، این خداوند است که به من دستور داده است این دو را دوست بدارم. (۱۱) امام هفتم موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: پیامبر اکرم دست حسن و حسین را گرفته فرمود: هر که ایندو جوان را و پدر و مادر این دو را دوست بدارد روز قیامت، در درجه من است. (۱۲) امام باقر علیه السلام فرمود: هرگاه پیامبر اکرم بر حسین وارد می‌شد، او را بطرف خود می‌کشید، سپس به حضرت امیر علیه السلام می‌فرمود: او را بگیر، آنگاه خود را روی او می‌انداخت و او را می‌بوسید و در همان حال می‌گریست! امام حسین علیه السلام پرسید: پدر جان چرا گریه می‌کنید؟ حضرت فرمود: پسر من، جای شمشیرها را می‌بوسم، عرض کرد: پدر جان مگر من کشته می‌شوم حضرت فرمود: بخدا سوگند آری، تو و پدرت و برادرت کشته می‌شوید. (۱۳) الحدیث

امام حسین میوه دل پیامبر

امام صادق علیه السلام فرمود: روزی پیامبر اکرم حسین ابن علی را که طفلی بود در دامن خود گرفت، و با وی بازی می‌نمود و او را می‌خندانند، عائشه گفت: چقدر شما به این طفل دلبسته اید و به او توجه می‌کنید؟! حضرت فرمود: وای بر تو، چگونه او را دوست نداشته باشم و به او دل نبندم، در حالی که او میوه دل من و روشنی چشم من است، بدان که امت من او را خواهند کشت، هر که او را پس از وفات زیارت کند، خداوند یک حج از حجهای من برایش خواهد نوشت، عائشه با تعجب گفت: یک حج از حج های شما؟ حضرت فرمود: دو حج از حج های من، عائشه گفت: دو حج از حج های شما؟! پیامبر فرمود: بله و چهار حج و عائشه ادامه می‌داد و پیامبر زیاد می‌نمود تا اینکه به نود حج و نود عمره رسانید. (۱۴)

چرا پیامبر اکرم نسبت به امام حسین این همه ابراز علاقه می‌کرد؟

از آنجا که حکمت متعالیه حضرت حق بر این تعلق گرفته بود که دین خود را به وسیله قیام و شهادت امام حسین علیه السلام پایدار

بدارد، لذا تمامی ابزار و مقدماتی که می‌تواند در این راستا مؤثر باشد، برای حضرت فراهم آورد، بیهوده نیست که می‌بینیم علاوه بر سجایای اخلاقی و کرامات و معجزات الهی و علوم وافر و کمالات نفسانی، باز پیامبر اکرم هم در زبان و هم در عمل و برخورد‌های روزمره، همواره و پیوسته، نسبت به اهل بیت و امام حسین علیه السلام اظهار محبت می‌نمود، تا همه از کوچک و بزرگ، جاهل و عالم، بشنوند و ببینند، علاقه وافر پیامبر را در صحنه‌های مختلف و به این وسیله شخصیت نهضت جاوید کربلا، برای همه بی‌تردید و روشن باقی بماند. بی‌جهت نیست که می‌بینیم حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام در کربلا به گفتار پیامبر اکرم استشهاد می‌کند و صحابه پیامبر مانند ابو سعید خدری و زید بن ارقم را شاهد می‌گیرد و یا جمعی از صحابه مانند زید بن ارقم و دیگران به عبیدالله یا یزید هنگام زدن چوبدستی بر لب و دندان سیدالشهداء اعتراض می‌کنند که ما خود دیدیم که پیامبر این لب و دندان را می‌بوسید. این همه تمجید و تعظیم و بزرگداشت که از پیامبر اکرم در سخن و عمل نسبت به امام حسین خصوصا و یا به اهل البیت عموما ابراز می‌شود، همه آماده کردن زمینه‌هایی است، برای تحقیق موفقیت نهضت عاشورا، چرا که اسلام برای بقاء خود به نهضت حسینی نیاز دارد و نهضت حسینی برای پیروزی و بقاء، احتیاج به شخصیتی بی‌تردید و والا مقام و مسلم دارد، تا شهادت او، بتواند هر شبهه‌ای را پاسخ و تمامی جریانهای مخالف اسلام را رسوا کند، و این کار با گفتار و کردار رسول اعظم اسلام انجام پذیرفت. و در همین راستاست که وقتی سیدالشهداء شهادت شد، حتی عده‌ای از مخالفین اهل البیت در آن وقت، مثل فرزند عمر و قاطبه علماء اهل سنت، از آن زمان به بعد، یزید را تخطئه و یا تفسیق و یا تکفیر کرده‌اند و از سیدالشهداء تمجید نموده‌اند.

حسین منی و انا من حسینی

در روایت است که پیامبر اکرم در راه به امام حسین برخورد کردند که با کودکان بازی می‌نمود، حضرت (که از دیدن امام حسین به وجد آمده بود) جلو آمد و به طرف حسین آغوش گشود تا حسین را در بر گیرد، امام حسین به این طرف و آن طرف می‌رفت، پیامبر نی‌او را می‌خندانند، تا اینکه او را گرفت، یک دست زیر چانه حسین و دست دیگر پشت او قرار داد، سپس دهان مبارک را بر دهان حسین نهاد و آن را بوسید و فرمود: حسین منی و انا من حسین، حسین از من است و من از حسین هستم، محبوب خداست هر که دوستدار حسین است. (۱۵) الحدیث مکرر از پیامبر اکرم روایت کرده‌اند که ایشان امام حسن و حسین را بر دوش مبارک یا بر پشت سوار نموده بود، گاهی می‌فرمود: چه خوب مرکبی دارید شما، و چه خوب سواری هستید شما دو تا، و پدرتان از شما بهتر است. (۱۶) از خلیفه دوم روایت کرده‌اند که گفت: دیدم که حسن و حسین بر گردن پیامبر سوار شده‌اند، گفتم: اسب خوبی است برای شما، حضرت فرمود: این دو هم سوار خوبی هستند. (۱۷)

نام سیدالشهداء بر درب بهشت و عرش نقشه بسته است

پیامبر اکرم فرمود: چون (در شب معراج) داخل بهشت شدم دیدم که بر درب آن با خط طلا نوشته است: لا اله الا الله، محمد حبیب الله، علی ولی الله، فاطمه امه الله، الحسن و الحسين صفوة الله، علی مبغضیهم لعنة الله. (۱۸) یعنی: خدائی جز خدای یکتا نیست، محمد حبیب خداست، علی ولی خداست، فاطمه کنیز خداست، حسن و حسین برگزیده‌های خدایند، بر دشمنان آنان باد لعنت خدا. روزی پیامبر اکرم به امام حسین علیه السلام فرمود: خوش آمدی ای زینت آسمانها و زمین، یکی از حاضرین بنام ابی ابن کعب عرض کرد: آیا جز شما کسی زینت آسمانها و زمین است؟ حضرت فرمود: ای ابی ابن کعب، سوگند به آنکه مرا به حق به پیامبری مبعوث نمود، همانا حسین ابن علی در آسمانها بزرگتر است از روی زمین، نام او در طرف راست عرش (اینگونه) نوشته

شده است: (ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه): همانا حسین مشعل هدایت و کشتی نجات است. (۱۹) الحدیث

نمونه هائی از بیانات پیامبر اکرم در عظمت سیدالشهداء

و اما احادیث و جملاتی که نبی مکرم راجع به شخصیت امام حسین و برادر بزرگوارش فرموده است از حد احصاء بیرون است. مثل آنکه فرمود: (الحسن و الحسین سید اشباب اهل الجنة)، حسن و حسین دو سرور جوانان بهشت هستند. (۲۰) و فرمود: حسن و حسین، بعد از من و پدرشان، برترین اهل زمین هستند، و مادرشان برترین زنان اهل زمین است. (۲۱) ابوذر غفاری گوید: دیدم پیامبر اکرم در حالی که امام حسین را می بوسید فرمود: هر که حسن و حسین و اولاد آن دو را از روی اخلاص دوست بدارد، صورتش حرارت آتش نبیند، اگر چه گناهان او به عدد ریگ بیابان باشد مگر اینکه مرتکب گناهی شود که از ایمان خارج گردد. (۲۲) امام صادق علیه السلام فرمود: پیامبر اکرم فرمود: دوستی علی در دل مؤمنین نهاده شده، او را دوست ندارد جز مؤمن و دشمن ندارد جز منافق، و همانا دوستی حسن و حسین در دل مؤمن و منافق و کافر نهاده شده، و شما برای ایشان بدگویی نمی بینی. (۲۳) و اهل قبله همگی اتفاق دارند که پیامبر فرمود: الحسن و الحسین امامان قاما او قعدا: حسن و حسین دو امام هستند، قیام کنند یا بنشینند. (۲۴) و در روایت است که هرگاه پیامبر امام حسین را می دید او را بوسیده و به سینه می چسباند و دندانهای پیشین وی را می مکید و می فرمود: فدای کسی شوم که پسر ام ابراهیم را فدایش کردم. (۲۵) و در کامل الزیارات روایت کرده است که پیامبر در حدیثی فرمود: حسین میوه دل من است، او روشنی چشم من است، او ریحانه من است. حضرت امیر علیه السلام نیز می فرمود: پدر و مادرم فدای حسین باد که پشت کوفه کشته می شود.

سرچشمه علم در نزد خاندان عصمت است

حکم ابن عتیبه گوید: هنگامی که حسین ابن علی علیهما السلام رهسپار کربلا بود مردی در منزل ثعلبیه با او برخورد نمود، بر حضرت وارد شد و سلام کرد، حسین علیه السلام فرمود: از کدام شهری؟ گفت: از اهل کوفه، حضرت فرمود: هان بخدا سوگند ای برادر اهل کوفه اگر در مدینه ترا می دیدم، علامت جبرئیل را در خانه خودمان و آوردن وحی را بر جدم به تو نشان می دادم، ای برادر اهل کوفه، سرچشمه علوم مردم نزد ماست، آیا می شود که آنها بدانند و ما ندانیم؟ این کار شدنی نیست! (۲۶)

علوم امام حسین علیه السلام از نظر شیعه

طبق روایات اهل البیت علیهم السلام، ائمه اطهار وارث علوم پیامبر اکرم می باشند، و پیامبر اکرم نیز وارث علوم تمام انبیاء گذشته می باشد. به مقتضای این روایات امام حسین علیه السلام وارث علوم تمام انبیاء و پیامبر اکرم، و آگاه به تمامی حوادث گذشته و آینده می باشد، او می داند که در آسمانها و زمین و در بهشت و جهنم چیست؟ عاقبت هر کسی و احوال مردم چگونه است، او زبان هر جاننداری را می داند و به لغت همه مردم آگاه است در نزد اوست هفتاد و دو حرف از هفتاد و سه حرف، از اسم اعظم الهی، عده ای از اصحاب امام صادق علیه السلام روایت کنند که حضرت فرمود: من می دانم آنچه را که در آسمانها و در زمین موجود است، من می دانم آنچه در بهشت و جهنم است، می دانم آنچه شده و خواهد شد، سپس حضرت اندکی مکث فرمود و چون دید این سخن بر شنوندگان گران آمد فرمود: من اینها را از کتاب خداوند عزوجل می دانم، خداوند عزوجل می فرماید: فیه تبیان کل شیء، در قرآن بیان همه چیز است. (۲۷)

قدرت امام حسین علیه السلام از نظر شیعه

اما قدرت حضرت اباعبدالله الحسین از جهت ولایت مطلقه، همان قدرت عظیم الهی است که خداوند متعال به ائمه علیهم السلام عطا نموده است، همان قدرتی که انبیاء عظام با آن معجزات را انجام می‌داند، موسی، عصا را اژدها می‌کرد و دریا را می‌شکافت، عیسی مرده را زنده می‌کرد و مجسمه را جان می‌داد، همان قدرتی است که خداوند به امیرالمؤمنین داده بود و عجائب بی‌شمار از او سر می‌برد. راوی گوید: خدمت امام رضا علیه السلام بودم، روی کاغذی این جمله را نوشتم: دنیا در نزد امام همانند نیمه گردویی جلوه‌گرست، (که امام به تمامی آن کاملاً مسلط است) این نوشته را به حضرت دادم و عرض کردم: فدایت شوم، اصحاب ما روایتی را نقل کرده‌اند، من آن را انکار نکردم ولی می‌خواهم از شما بشنوم، حضرت به آن کاغذ نگاه نمود، سپس آنرا پیچید بگونه‌ای که گمان کرده (گفتن آن) بر حضرت سخت آمد، سپس فرمود: آری این حق است، آن را به روی پوست منتقل کن. (۲۸) (تا بماند و از بین نرود) آری چگونه چنین نباشد در حالی که در نزد آل محمد است هفتاد و دو حرف از اسم اعظم الهی، حروفی که یک حرف آن، آصف را قدرت داد تا تخت بلقیس را حاضر کند، و عیسی با آن همه معجزات فقط دو حرف نزد او بود. امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند به عیسی دو حرف (از اسم اعظم داد) و با آن اقدام می‌کرد، به موسی چهار حرف و به ابراهیم هشت حرف و به نوح پانزده حرف و به آدم بیست و پنج حرف داد، و برای محمد و آل محمد همه را جمع کرد، اسم اعظم هفتاد و سه حرف است که خداوند به محمد هفتاد و دو حرف را عطا فرمود و یکی را در حجاب قرار داد. (۲۹)

هر چه پیامبران الهی داشتند، اهل بیت همه را دارند

ابوحزمه ثمالی از امام چهارم علی بن الحسین علیهما السلام پرسید آیا ائمه علیهم السلام می‌توانند مرده را زنده کنند و کور مادرزاد و ابرص را شفا دهند و بر روی آب راه روند؟ حضرت فرمود: خداوند هیچ چیزی به هیچ پیغمبری نداده است مگر آنکه آن را به محمد صلی الله علیه و آله عطا نموده است، با اضافه‌ای که به انبیاء نداده است. پس هر چه نزد پیامبر اکرم بود، به حضرت امیر علیه السلام داد، سپس به (امام) حسن و حسین و پس از امام حسین از هر امامی به امام بعدی تا روز قیامت، همراه با اضافاتی که در هر سال و در هر ماه و در هر ساعت حادث می‌شود. (۳۰)

نمونه‌ای از قدرت و معجزه سیدالشهداء

از امام چهارم علیه السلام روایت است که فرمود: پس از امام حسن علیه السلام عده‌ای از مردم نزد امام حسین آمدند و گفتند: ای پسر پیامبر، از آن عجائبی که پدر شما به ما نشان می‌داد نزد شما چیست؟ امام حسین علیه السلام فرمود: آیا پدرم را می‌شناسید؟ گفتیم آری همه ما او را می‌شناسیم. حضرت پرده‌ای را که بر اتاقی بود بلند نمود و فرمود: به داخل اتاق نگاه کنید، چون نگاه کردیم دیدیم که امیرالمؤمنین علیه السلام آنجاست، گفتیم ما شهادت می‌دهیم که علی خلیفه خدا و شما فرزند او هستی. (۳۱) امام چهارم علیه السلام حکایت کند که زنی بنام نظره ازدیه نزد امام حسین آمد، حضرت فرمود: ای نظره مدتی است که نزد من نیامده‌ای؟ عرض کرد: ای پسر پیامبر بخاطر چیزی است که در فرق سرم پیدا شده و بسیار مرا غصه دار کرده است (گویا مرضی گرفته بود که قسمتی از موهایش سفید شده بود) حضرت فرمود: نزدیک بیا، وقتی نزدیک رفت، حضرت انگشت خود را بر بیخ آن سفیدی نهاد، بلافاصله موی او سیاه شد، سپس فرمود: آینه‌ای به او بدهید! وقتی نگاه کرد و دید سفیدی از میان رفته خوشحال شد، امام حسین نیز از خوشحالی او شادمان گردیدند. (۳۲)

سیدالشهداء از اسرار الهی به اصبع نشان داد

اصبع بن نبایه از یاوران حضرت امیر علیه السلام است او گوید: به امام حسین عرض کردم: از شما راجع به چیزی می‌خواهم درخواست کنم که به آن یقین دارم، و از سر خداست و آن سر در نزد شماست، حضرت فرمود: ای اصبع می‌خواهی گفتگوی پیامبر را با - ابی دون - (ابی بکر) در مسجد قبا ببینی؟ گفتم آری (حضرت امیر علیه السلام قبلا بعد از رحلت پیامبر اکرم، در مسجد قبا، پیامبر را به ابوبکر نشان داده بود، و در آنجا پیامبر ابوبکر را توبیخ فرموده بود). حضرت فرمود: برخیز، ناگاه خودم را (از مدینه) در کوفه دیدم، نگاه کردم، در کمتر از یک چشم بهم زدن مسجد (کوفه) را دیدم، حضرت در صورتم تبسم نمود سپس فرمود: ای اصبع سلیمان ابن داود، باد تحت اختیارش بود غدوها شهر و رواحها شهر، ولی به من بیش از سلیمان داده شده است. عرض کردم: بخدا که راست فرمودی ای پسر پیامبر، حضرت فرمود: مائیم کسانی که علم کتاب و بیان آن، نزد ماست نزد هیچکس از مخلوقات خدا، آنچه نزد ماست، نیست، چون ما اهل سر خدائیم، سپس در صورتم تبسم نموده فرمود: داخل شو، وقتی وارد (مسجد کوفه) شدم، ناگاه پیامبر را دیدم که در محراب مسجد رداء را بخود پیچیده است. (۳۳) الحدیث

سیدالشهداء، پیامبر و علی و حسن را به جابر نشان داد

هنگامیکه سیدالشهداء عازم عراق شده بود، جابر بن عبدالله آمد و به حضرت عرض کرد: شما فرزند پیامبر هستید، صلاح شما می‌دانم که مانند برادر خود، صلح کنید، چرا که برادر شما آگاه و موفق بود. حضرت فرمود: ای جابر آنچه برادرم کرد به دستور خدا و پیامبر بود، من هم به دستور خدا و پیامبر اقدام می‌کنم، آیا می‌خواهی پیامبر و علی و برادرم حسن علیهم السلام را گواه بیاورم؟! سپس حضرت به آسمان نگاه کرد، ناگاه درب آسمان باز شد، پیامبر و علی و حسن و حمزه و جعفر علیهم السلام فرود آمدند، جابر گوید: از ترس از جا پریدم. پیامبر فرمود: ای جابر آیا راجع به حسن قبلا به تو نگفتم که مؤمن نخواهی بود مگر اینکه تسلیم امامان خود باشی و اعتراض نکنی؟ آنگاه پیامبر جایگاه معاویه و یزید را در عذاب به جابر نشان دادند، سپس پیامبر با همراهان به آسمان صعود نمود، از آن بالا سیدالشهداء را صدا زده فرمود: پسر من ملحق شو، امام حسین به حضرت ملحق شد و به آسمان رفتند به گونه‌ای که دیدم وارد بهشت شدند، پیامبر به من نگاه نمود و در حالیکه دست حسین را گرفته بود فرمود: ای جابر این پسر من است، تسلیم او باش و شک مکن تا مؤمن باشی، جابر گوید: چشم‌هایم کور باد اگر آنچه گفتم ندیده باشم. (نفس المهموم)

آمدن ملائکه و اجنه به کمک سیدالشهداء

امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی سیدالشهداء از مدینه خارج شد، گروه‌هایی از ملائکه، سلاح در دست، سوار بر مرکب بهشتی، نزد حضرت آمدند، سلام کردند و گفتند: ای حجت خدا بر خلق بعد از جد و پدر و برادرش، خداوند جد شما را به ما در جاهای مختلف کمک داده و ما را نیز به کمک شما فرستاده است، حضرت فرمود: وعده گاه ما کربلا باشد، همانجا که شهید می‌شوم، گفتند: ای حجت خدا اگر از دشمن هراس داری بفرما تا با شما باشیم، حضرت فرمود: اینها به من راهی ندارند و کاری نمی‌توانند بکنند تا به جایگاهم برسیم، در خبر است که گروه‌هایی از جن نیز به کمک حضرت آمدند و گفتند: ما شیعه و یاوران شما هستیم، اگر فرمان دهی، همه دشمنان شما را نابود کنیم بدون اینکه شما از جای خود حرکت کنید. حضرت برای آنها دعای خیر نمود و فرمود: مگر در کتاب خدا نخوانده‌اید هر کجا باشید، هر چند در برج‌های بلند، مرگ به سراغ شما خواهد آمد، و فرموده است کسانی که بر آنها قتل نوشته شده به آرامگاه خود خواهند رفت، اگر من در جای خودم بمانم، این خلق ننگین به چه امتحان و

مبتلا می شوند؟ چه کسی در آرامگاه من خواهد بود، در حالی که خداوند آن را هنگام گسترده زمین اختیار کرده و آن را امان دین و دنیای آنها قرار داده است. آنگاه جن بعد از سخنان سیدالشهداء گفتند: بخدای سوگند اگر نه این است که اطاعت شما لازم و ترور جایز نیست، تمام دشمنان شما را قبل از اینکه به شما برسند هلاک می کردیم! حضرت فرمود: بخدا سوگند ما از شما بیشتر قدرت داریم بر دشمنان، ولی (ما اقدام نمی کنیم تا) لیهلک من هلاک عن بینة و یحیی من حی عن بینة یعنی تا هر که هلاک می شود بعد از روشن شدن راه و هر که هدایت می یابد نیز از روی آگاهی باشد. (نفس المهموم)

فصل دوم: زمینه های قیام یا اسلام و سیدالشهداء

اهداف نهضت عاشورا

ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاة مخالفین هر مکتب و هر دینی، در ابتدای ظهور مکتب جدید، بطور علنی با آن برخورد می کنند، زیرا آن مکتب، بخاطر جوانی و تازگی آن، هنوز دارای طرفداران جدی نشده است، ولی آنها در اکثریت و قدرت هستند، همچنانکه دیدیم مشرکین در صدر اسلام با تمام توان از هر راهی که ممکن بود، مانند شکنجه، و تهمت و قتل و غارت و جنگ و غیره به مقابله با اسلام پرداختند. اما پس از آن مکتب و مرام، پیشرفت پیدا کرد، و دارای طرفداران جدی شد و به قدرت رسید، مخالفین آن مکتب دیگر نمی توانند با روش مقابله رویاروی و اظهار مخالفت علنی به مقابله بپردازند، زیرا با نفوذی که مکتب جدید دارد، آنها رسوا و نابود می شوند، بهترین راه برای مقابله با مکتب و انقلابی که پیروز شده است، همگام شدن ظاهری با آن مکتب، و تظاهر نمودن به قبول آن، و سپس منحرف کردن تدریجی مردم از اصول و پایه های آن مکتب است به گونه ای که مردم متوجه حساسیت انحرافات نشوند، تنها وقتی متوجه مکتب و اعتقاد خود بشوند که کار از کار گذشته و در مقابل عمل انجام شده قرار بگیرند، یعنی خود را در عمل و عقیده نسبت به آن مرام سست احساس کنند، اینجاست که یک درخت تنومند و ریشه دار را می شود موریانه وار بر اثر نابود کردن تدریجی ریشه های مخفی آن با یک ضربه و فشار اندک سرنگون کرد. موریانه حیوانی ضعیف و نایبناست، به گونه ای که مورچه دشمن سرسخت او به حساب می آید، اما همین حیوان ضعیف، اگر به ساختمان یا درخت تنومندی حمله کند، آن را ویران می کند. روش ویرانگری این حیوان بسیار سهمگین است، او از دو ویژگی استفاده می کند، ویژگی اول آنکه چون از نور خورشید فراری است. وقتی به چیزی مانند درخت یا ستون خانه حمله می کند، آن را از درون پوک می کند به گونه ای که جدار بیرونی و پوسته بیرونی سوراخ نشود، به این ترتیب، انسان هرگز متوجه تهی شدن و سست شدن ستون خانه نمی شود، مگر افراد متخصص و ژرف نگر، ویژگی دوم او این است که ویرانگری خود را به آرامی و اندک اندک انجام می دهد، به گونه ای که تا قبل از وقوع حادثه، هر کس به ستون یا درخت تکیه دهد، متوجه فاجعه ای که در شرف وقوع است نمی شود، آن فاجعه ای که بر سر اسلام به وقوع پیوست و می رفت تا به مرور زمان، همراه با خواب غفلتی که سراسر عالم اسلام را فرا گرفته بود، ستون خیمه اسلام را یکسره نابود کند، درست مانند همین جریان بود، مسلمانان در خواب غفلت، و مخالفین به آرامی و تدریج، مشغول تهی کردن و نابود کردن اساس و ریشه های درونی و پراهمیت اسلام بودند. آنچه ما در این نوشتار بر آنیم که به وضوح روشن سازیم، بیان عمق فاجعه و خطر بزرگی بود که می رفت اسلام و زحمات پیامبر اکرم و شهداء و فداکارهای اهل بیت عصمت و طهارت را از بین ببرد. این درست است که خداوند دین خود را حفظ می کند، اما منافقین سعی خود را بکار خواهند گرفت، و خداوند هم به وسیله اسباب و علل طبیعی دین خود را محافظت می کند، و حکمت الهی بر این قرار گرفت که سیدالشهداء، خون خدا شود و سر بقاء دین گردد همچنانکه نبی مکرم آورنده آن شریعت شد. امیرالمؤمنین علیه السلام وقتی پرچمهای معاویه و اهل شام را دید فرمود: سوگند به خدایی که دانه را شکافت و خلاق را آفرید، اینها اسلام را بالاجبار

پذیرفتند ولی در باطن مسلمان نبودند، وقتی که یار و یاور پیدا کردند، کفر خود را اظهار نمودند و به دشمنی خود با ما برگشتند، جز اینکه نماز را رها نکردند. (۳۴) آنچه بعد از پیامبر اکرم انجام گرفت، خواسته یا ناخواسته، نتیجه ای جز نابودی تدریجی اسلام نداشت، اکنون به انحرافات و اجتهاداتی که خلفاء در مقابل پیامبر و بعد از حضرت، نسبت به تغییر دستورات دینی انجام دادند، و کار را به جایی رساندند که امام حسین علیه السلام برای نجات دین، جز فداکاری چاره ای نداشت، توجه می کنیم.

وضعیت اسلام و مسلمین از ابتدا تا زمان قیام سیدالشهداء

یا ابا عبدالله انی اتقرب الی الله و الی رسوله و الی امیر المؤمنین و الی فاطمه و الحسن و الیک بموالاتک و بالبرائة ممن اسس اساس ذلک و بنی علیه بنیانه ... این همه انحرافات و گمراهیها که منجر به قیام و شهادت مظلومانه ابا عبدالله الحسین و یارانش گردید، نتیجه کارهایی است که از اواخر عمر پیامبر به بعد، انجام گرفت.

شروع انحرافات در زمان حیات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

جریان را از بستر بیماری پیامبر شروع می کنیم، هنگام رحلت حضرت فرا رسیده بود، در خانه حضرت عده ای از اصحاب از جمله عمر بن خطاب حاضر بودند، پیامبر فرمود: بیائید تا برای شما فرمانی را بنویسم که بعد از آن گمراه نشوید، عمر گفت: پیامبر هذیان می گوید!! کتاب خدا برای ما کافی است، تعجب اینجاست که در حضور پیامبر و در زمان حیات حضرت، عده ای به طرفداری از عمر برخاستند و حرف او را تکرار کردند، و عده ای سخن پیامبر را تایید کردند و چون مشاجره و سخنان بیهوده بالا گرفت، پیامبر فرمود: برخیزید. (۳۵) آری اگر مسلمان از غصه خون بگریزد - همچنان که ابن عباس بشدت می گریست - که چرا نگذاشتند فرمانی را که ضامن هدایت بشر بود، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله صادر کند، جا دارد، و شما خود خوب می دانید وقتی در حضور پیامبر، با گستاخی به اعتراض برخیزند، در فردای رحلت حضرت چه رخ خواهد داد؟! و این اولین و مهمترین انحراف اساسی بود که در مقابل پیامبر انجام گرفت، این جریان که در کتابهای متعدد و معتبر اهل سنت آمده است نشانگر مطالب بسیاری است که قلم از ترسیم آن عاجز است.

سپاه اسامه و ترمذ مخالفین

۲ - به دنبال همین جریان، مسئله ترمذ از سپاه اسامه واقع شد، پیامبر اکرم اسامه ابن زید را که جوانی بود تقریباً هیجده ساله در واپسین لحظات زندگی خویش برای جنگ با سپاه روم در سرزمین اردن بسیج نمود، حضرت خود شخصاً بسیج نمودن اصحاب را آن هم در حال مرض و تب شدید به عهده گرفت، کلیه سرشناسهای مهاجر و انصار امثال ابوبکر و عمر و ابو عبیده جراح و سعد ابن ابی وقاص را در سپاه اسامه گرد آورد و با تاءکیدات فراوان آنها را سفارش نمود که در رفتن عجله کنند. اما اصحاب از اینکه جوانی حدوداً هیجده ساله بر سالمندان فرمانده شده، شدیداً بر پیغمبر خورده گرفتند و حضرت در حالی که از شدت تب سر مقدس را بسته و حوله ای بخود پیچیده بود، اعتراض آنها را روی منبر پاسخ گفت. وقتی بیماری حضرت شدت گرفت پیوسته می فرمود: که در تجهیز سپاه اسامه بکشید، سپاه اسامه را حرکت دهید، سپاه اسامه را روانه کنید، اما عده ای از اصحاب سستی می کردند، تا اینکه نبی اکرم رحلت نمود و آنها از رفتن امتناع کردند، (۳۶) پیامبر اکرم می خواست مدینه را از وجود این افراد خالی کند و زمینه را برای خلافت حضرت علی علیه السلام مهیا کند و جلو تندروی برخی را بگیرد تا نگویند علی جوان است و ابوبکر پیرمرد، ولی آن ها از پیوستن به لشکر اسامه امتناع کردند که قبل از همه ابوبکر و عمر این کار را کردند، جوهری در کتاب السقیفه

می نویسد: پیامبر پی در پی می فرمود: سپاه اسامه را روانه کنید، خدا لعنت کند هر کس از آن روی برگرداند. (۳۷)

انحراف عظیم از بیعت روز غدیر و امامت امیرالمؤمنین

و سرانجام آن انحراف عظیم و تزلزل بزرگ بعد از رحلت نبی اکرم ایجاد شد، یعنی با اینکه کمتر از سه ماه و نیم از جریان غدیر خم و نصب حضرت امیر در مقابل دهها هزار نفر نمی گذشت، و با اینکه همگی با حضرتش بیعت کرده بودند، اما تو گوئی هیچ جریانی رخ نداده است، و در زمانی که هنوز جسد مطهر نبی مکرم روی زمین بود، آنها مشغول یکسره کردن مسأله حکومت شدند. در نظر سطحی توده مردم، امامت و رهبری، یک مسئله سیاسی تلقی می شد، که از حساسیت بالائی مانند نماز و روزه و حج و جهاد، برخوردار نیست، بگونه ای که وقتی ظواهر دین مانند مسجد و نماز و حج و روزه برقرار باشد دین را برقرار و اسلام را پیاده شده تلقی می کنند و حس مذهبی آنها ارضاء می شود. و همین غفلت و جهالت عمومی باعث شد، پاسداران الهی را از منصب خود دور کنند، و این گامی بود بس بزرگ برای نابودی تدریجی دین، می دانیم یک خانه، یک محله، یک شهر و یا یک کشور اگر از پاسدار و نگهبان و رهبر شایسته برخوردار باشد، جامعه هر چند دچار مشکلات فرعی گردد، اما دشمنان، هرگز نمی توانند، مقاصد شوم خود را پیاده کنند، و بر عکس جامعه ای که حکومت آن در دست دشمنان باشد، اصلاحات جزئی و فرعی هرگز نمی تواند دلیل پیشرفت آنها حساب شود. و ما امروز حساسیت امامت و رهبری را در سراسر زندگی و عقائد و احکام مسلمین مشاهده می کنیم، امامت ستون دین بود، و بخاطر اهمیت فوق العاده آن بود که طبق روایات به هیچ چیز مانند ولایت سفارش نشد. پیامبر فرمود: هر که بمیرد و امام زمان خود را نشناسد، مانند کفار جاهلیت مرده است، و فرمود: یا علی اگر کسی به مقدار عمر نوح خداوند عزوجل را عبادت کند، و همانند کوه احد طلا داشته باشد و در راه خدا انفاق کند، و آنقدر عمر کند که هزار سال با پای پیاده حج کند، آنگاه میان صفا و مروه مظلومانه کشته شود، اما ولایت تو را نداشته باشد، بوی بهشت به مشامش نرسد و وارد آن نشود. (۳۸) و به همین جهت بود که امامت علی بن ابی طالب، که یگانه پاسدار دین بود، دیگر قابل تحمل نبود، همچنانکه با کنار گذاردن ایشان، راه برای انحراف بعدی هموار می شد که شد.

مظلومیت اهل بیت در همان روزهای اول

هنوز صدای پیامبر در فضای غدیر در گوش مردم طنین انداز بود که می فرمود: خدایا دوستان علی را دوست بدار و دشمنانش را دشمن دار، که به خانه فاطمه هجوم آوردند، عمر صدا زد بخدا قسم کسانی که در خانه متحصن هستند باید برای بیعت با ابوبکر خارج شوند و گرنه خانه را با ساکنان آن آتش می زنم! یکی گفت: در این خانه فاطمه است، جواب داد گرچه او باشد (۳۹)، و شهرستانی در ملل و نحل از نظام نقل نموده است که عمر در روز بیعت چنان بر شکم فاطمه زد که محسن را سقط کرد و عمر فریاد می زد خانه را با هر که در آن است آتش زنید و در خانه نبود جز علی و فاطمه و حسن و حسین (علیهم السلام). (۴۰) و سرانجام حضرت علی علیه السلام را با وضعیتی بس ناهنجار برای بیعت به مسجد بردند و با شمشیر کشیده او را به بیعت تهدید نمودند، حادثه آنقدر تأسف بار بود که ابوبکر هنگام مرگ آرزو می کرد ای کاش من معترض خانه فاطمه نمی شدم هر چند کار به جنگ می کشید. (۴۱) و به دنبال آن مسأله فدک پیش آمد، و دست خاندان پیامبر را با جعل یک حدیث، از این پشتوانه اقتصادی کوتاه کردند و به دنبال آن خمس که حق مسلم اهل البیت بود از خاندان پیامبر دریغ شد.

جنایات جنگی خالد ابن ولید و سکوت خلیفه

یکی از صفحات سیاه تاریخ که در اوایل دوران رحلت پیامبر اکرم انجام گرفت، حادثه تاءسف بار کشته شدن مالک ابن نویره و افراد قبیله او توسط سپاهی که ابوبکر، به فرماندهی خالد ابن ولید فرستاده بود، می باشد. مالک ابن نویره، که در جاهلیت و اسلام فردی محترم و شاعری بزرگوار و جنگجوی دلاور و از بزرگان و جوانمردان بود که به او مثل می زدند، پس از ابوبکر، اعلام نمود تا قطعی و روشن شدن خلیفه پیامبر، از دادن زکاء امتناع می کند، اما دشمنان، این کار او را بعنوان ارتداد او از اسلام تلقی کردند، خالد ابن ولید، فرمانده سپاه ابوبکر به طرف او هجوم آورد. مالک افراد قبیله خود را بخاطر حفظ اسلام پراکنده کرد تا برخورد سوئی رخ ندهد، سپاه ابوبکر وقتی به سرزمین بطاح رسید از افراد قبیله کسی را ندید، خالد ابن ولید، دستور داد تا به تعقیب آن ها پردازند، سربازان خالد، مالک و همراهان او را محاصره کردند، آنها دست به اسلحه بردند، سربازان خالد گفتند: ما مسلمانیم، آنها هم گفتند: ما نیز مسلمانیم، گفتند: پس این سلاحها چیست که با خود دارید؟ آنها گفتند: شما چرا سلاح برداشته اید؟ سرانجام اسلحه را کنار گذاردند و با سپاه خالد نماز صبح را برگزار کردند. بعد از نماز اسلحه آنها را جمع کردند و همگی را دستگیر و بصورت اسیران در حالیکه لیلی همسر زیبای مالک نیز در میان آنها بود آنها را به نزد خالد آوردند، زیبایی و جمال بسیار زیاد همسر مالک که زبان زد عرب بود، خالد را مفتون ساخت، خالد تصمیم به قتل مالک گرفت، هر چه خواستند او را مانع شوند، قبول نکرد، حتی مالک گفت: ما را نزد ابوبکر بفرست تا او حکم کند، اما خالد نپذیرفت، سپس دستور داد تا گردن مالک را بزنند، مالک به همسرش نگاه کرد و گفت: این است که مرا به کشتن داد. خالد گفت: این خداست که بخاطر برگشتن تو از اسلام، تو را به کشتن داد، مالک گفت: من مسلمانم، اما خالد فرمان قتل را دوباره صادر کرد و او را کشتند و در همان شب با همسر وی همبستر شد و سپس اسیران را در شب بسیار سردی زندانی کرد و جارچی او فریاد زد - ادفثوا اسراکم - این لغت در (کنانه) کنایه از کشتن بود و اما در اصل معنایش پوشانیدن اسیران است، با این حيله تمام آن اسیران را کشتند، جنایات چنان هولناک بود که سیل اعتراضات به ابوبکر وارد شد، یکی از کسانی که سرسختانه معترض شد خلیفه دوم است، او به خالد گفت: مرد مسلمانی را کشتی و با زن او همبستر شدی، بخدا قسم سنگسارت خواهیم کرد! اما ابوبکر، به هیچ وجه ترتیب اثر نداد و گفت: خالد اشتباه کرده است و از جنایات جنگی وی صرفنظر کرد، او حتی حاضر نشد که خالد را از فرماندهی عزل کند و گفت: خالد شمشیر خداست و من آن را غلاف نمی کنم، فقط بعد از ابوبکر، عمر او را عزل کرد، و تنها به همین مقدار اکتفا نمود!! آری این حوادث هولناک در کمتر از دو سال از رحلت پیامبر اتفاق افتاد و خون آن همه مسلمانان و نوامیس آنها به هدر رفت. (۴۲)

ممانعت از تدوین و نشر احادیث پیامبر

یکی از حوادث تاءسف بار و جبران ناپذیر، اقدام خلیفه اول و دوم در جلوگیری از نوشتن و حتی روایت و بازگو کردن احادیث پیامبر می باشد، اخبار مربوط به ممانعت عمر از تدوین و جمع آوری حدیث از نظر شیعه و سنی متواتر است، توجیه آنها این بود که بخاطر کثرت احادیث و اختلاف آنها و یا تدوین آنها، مردم از قرآن روگردان می شوند و کتاب خدا را رها می کنند، آری عمر قبلا- نیز در مقابل پیامبر وقتی حضرت فرمود: برای شما چیزی بنویسم که هرگز گمراه نشوید، در مقابل حضرت گفته بود، کتاب خدا کافیسست، حتی ابوبکر که پانصد حدیث از پیامبر جمع آوری کرده بود، همه آنها را آتش زد. (۴۳) و در همین راستا عمر به شهرها نامه نوشت که اگر کسی حدیثی را از پیامبر نوشته باید آن را از میان ببرد (۴۴) و خود او نیز وقتی دید حدیث بسیار شده است، به مردم دستور داد تا همه را نزد او آوردند، سپس فرمان داد تا همه را طعمه حریق سازند. (۴۵) او افرادی مثل عبدالله ابن مسعود و ابا درداء و ابا مسعود انصاری را حبس نمود، تنها به این جرم که از پیامبر زیاد حدیث نقل می کنند، آنها در مدینه ممنوع الخروج بودند تا بعد از عمر، که عثمان آنها را آزاد کرد. (۴۶) و در روایت دیگری آمده است که عمر ابن خطاب از دنیا رفت تا اینکه اصحاب پیامبر چون عبدالله ابن حذیفه و ابادرداء و اباذر و عقبه ابن عامر را از اطراف گرد آورد و گفت: این احادیثی که در

اطراف از پیامبر پخش کرده اید چیست؟ گفتند: آیا از این کار نهی می‌کنی؟ گفت: نه، ولی نزد من باشید و تا من زنده ام حق ندارید از من جدا شوید، از شما حدیث می‌گیریم و یا بر شما رد می‌کنیم، بدینسان بود که تا عمر زنده بود نزد او ماندند. (۴۷) و ابوبکر به بهانه اختلاف در احادیث می‌گفت: از پیامبر چیزی حدیث نقل نکنید و هر کس از شما سؤال کرد بگوئید: میان ما و شما کتاب خداست. (۴۸) قرظۀ ابن کعب گوید: عمر به مشایعت ما که به عراق می‌رفتیم آمد و گفت: می‌دانید چرا شما را مشایعت کردم؟ گفتیم: می‌خواستی ما را احترام کنی، گفت: علاوه بر آن، کاری هم داشتم، شما نزد مردمی می‌روید که زمزمه ای مانند زمزمه زنبور عسل (در خواندن قرآن) دارند، آنها را با احادیث پیامبر سرگرم نکنید، من نیز شریک شما خواهم بود، به همین جهت بود که هر وقت به قرظۀ می‌گفتند برای ما حدیث بگو می‌گفت: عمر ما را منع کرده است. (۴۹) و به همین جهت بود که اصحاب پیامبر از نقل احادیث اجتناب می‌ورزیدند، و یاللعجب که بهانه این کار، گاهی شبهه ایجاد اختلاف و احادیث کاذب، و گاهی اعراض مردم از قرآن و گاهی زیاد و کم شدن سهوی در احادیث ذکر می‌شود.

خسارت جبران ناپذیر

اما کسی نیست که بپرسد، آیا کتاب خدا کافیت و احتیاج به تفسیر ندارد، آیا فرمان خداوند در اینکه ما اِتاکم الرسول فخذوه، چگونه است، سنت پیامبر را مردم چگونه باید بدانند؟ و شما خود می‌دانید که وقتی صحابه پیامبر در حساسترین زمان، یعنی سالهای اولیه بعد از پیامبر، که هنوز حوادث و سخنان پیامبر در ذهن آنها نقش دارد و فراموش نشده، صحابه نیز زنده و سالم هستند، اگر از نقل احادیث، منع شود چه ضربه جبران ناپذیری بر دین خداوند که می‌باید تا قیامت پابرجا بماند، خواهد زد. مصیبت بزرگتر آنکه پس از شیخین، دیگران نیز روش آنها را پیش می‌گرفتند، و از احادیثی که زمان عمر روایت نشده بود منع می‌کردند. عثمان ابن عفان بر منبر می‌گفت: برای هیچکس جایز نیست، حدیثی را که در زمان عمر و ابوبکر نشنیده روایت کند... (۵۰) معاویه نیز به دنبال همین سیاست، که با اهداف او بسیار سازگاری داشت، از احادیثی که در عهد عمر نبود، منع می‌کرد. (۵۱)

چرا با امیرالمؤمنین مشورت نکردند؟!

حال شما خوانندگان عزیز قضاوت کنید، که اگر روش عقلا و اندیشمندان را در عمل به خبر در پیش می‌گرفتند، و هر خبری که آورنده آن مورد اعتماد بود، قبول می‌کردند، همچنانکه اکنون روش عملی همه فقهاء اسلام از شیعه و سنی چنین است، و بعلاوه اگر می‌خواستند احادیث از اعتبار والائی برخوردار باشد، با شخصیت بی‌نظیری مانند امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب مشورت می‌کردند؟! همو که پیامبر اکرم در حدیث صحیح فرمود: علی با قرآن است و قرآن با علی است و ایندو از یکدیگر جدا نمی‌شوند تا در حوض نزد من گرد آیند. (۵۲) آری آنچه در ذهن هر صاحب دقتی با مشاهده این روایات نقش می‌بندند همچنانکه علامه سید شرف الدین فرموده است این است که: صحابه در روز نخست بیش از ما به لزوم تدوین حدیث پی برده بودند ولی مطامعی داشتند که با بسیاری از نصوص صریح و انبوه روایات پیامبر که در یکجا گرد می‌آمد و در دسترس همه قرار می‌گرفت، وفق نمی‌داد. (۵۳)

اجتهاد در مقابل فرمایش پیامبر!!

در همین راستا بود که عمر ابن خطاب صریحا اعلام کرد: دو متعه است که در زمان پیامبر حلال بود اما من از آن دو نهی می‌کنم

و بر آن عقاب می‌کنم، متعه حج و متعه نساء! (۵۴) بزرگی فاجعه را بنگرید که صریحا اعلام می‌شود، پیامبر حلال کرده و من حرام می‌کنم!! و در پی آن سیاستها و محبتهاست که برای توجیه و دفاع از آن فتوی بکار می‌افتد و متعه را حرام می‌شمرد. در مسند احمد است که ابو موسی اشعری به مشروع بودن تمتع در حج فتوی می‌داد، مردی به او گفت: جلو بعضی از فتواها را بگیر، چون نمی‌دانی که امیرالمؤمنین عمر چه تغییراتی در احکام داده است. (۵۵) آری مشکله این بود که دستورات و اعمال عمر و ابوبکر همدیگر سنت پیامبر و فرمان خدا، و بلکه بالاتر از آنها قرار می‌گرفت و مقدم می‌شد و این همان انحرافی است که امام حسین علیه السلام باید آن را درمان کند، احمد ابن حنبل در مسند خود آورده است که ابن عباس گفت: پیامبر نیز حج تمتع بجای آورد، عروه ابن زبیر گفت: ابوبکر و عمر آن را قدغن نموده‌اند، ابن عباس جواب داد: این پسرک چه می‌گوید؟ گفتند می‌گوید: ابوبکر و عمر آن را حرام کرده‌اند، ابن عباس گفت: می‌بینم که اینان به هلاکت می‌رسند، من می‌گویم پیامبر چنین می‌گوید، آن‌ها می‌گویند ابوبکر و عمر ممنوع کرده‌اند! طبری و ثعلبی در تفاسیر خود و دیگران روایت کرده‌اند که حضرت علی علیه السلام فرمود: اگر عمر از متعه (عقد موقت) منع نکرده بود، جز افراد پست کسی زنا نمی‌کرد و به دنبال همین تغییرات و انحرافات بود که گفتن حی علی خیرالعمل را در اذان ممنوع نمود، تا مبادا مردم از رفتن به جهاد سست شود و حتی گفت که هر که آن را بگوید مجازاتش می‌کنم. (۵۶) و جمله الصلاة خیر من النوم، نماز بهتر از خواب است را در اذان نماز صبح داخل نمود. (۵۷) و یاللعجب که مسلمانان در همه چیز اختلاف کنند حتی در گفتن اذان که در زمان پیامبر هر روز از ماءذنها می‌شنیدند. (۵۸) و از جمله این انحرافات، صحیح دانستن سه طلاقه نمودن زن است در یک مجلس، برخلاف آیه قرآن و احادیث پیامبر اکرم که خود اهل سنت مثل صحیح مسلم و سنن بیهقی و مسند احمد و مستدرک احمد آورده‌اند، نسائی یکی از دانشمندان اهل سنت است گوید: به پیامبر خبر دادند مردی زن خود را یکجا سه طلاقه کرده، حضرت برخاست و در حالی که خشمگین بود فرمود: با بودن من با کتاب خدا بازی می‌شود؟ کار بجائی رسید که مردی عرض کرد یا رسول الله آیا او را نمی‌کشی؟! اما خلیفه دوم دید که مردم به سه طلاقه نمودن زن در یک مجلس عجله می‌کنند، خواست آنها را عقوبت کند، آن را امضا کرد!! (۵۹) خالد محمد خالد مصری در کتاب دموکراسی خود می‌نویسد: عمر ابن خطاب هر جا مصلحت می‌دید نصوص مقدس دینی قرآن و سنت نبوی را ترک می‌گفت! (۶۰) مسلمانان در اثر غفلت و پذیرش عملی انحراف در امامت و سستی و مستی مال و مقام، بجای تخطئه او به سکوت و پیروی پرداختند، و این گونه انحرافات از امثال ابوبکر و عمر راه را برای خلفای بعدی باز کرد، که هر چه خواستند کردند و کسی را هم حق اعتراض نبود، زیرا اساس آن قبلا- از سوی شیخین که مورد اتفاق آنان بود نهاده شده بود. در رمضان سال ۱۴ هجری عمر دستور داد تا مردم نماز مستحبی را به جماعت بخوانند و خود وقتی جماعت را دید گفت: چه بدعت خوبی است؟! (۶۱) و همو بود که دستور داد در نماز میت چهار تکبیر بگویند با اینکه طبق روایات اهل سنت مانند سیوطی در تاریخ الخلفاء و دیگران پیامبر پنج تکبیر می‌گفت. و همو بود که حد سرقت را از غلامان حاطب برداشت و به غرامت سنگین تبدیل کرد، (۶۲) و همو بود که حد زنا را از مغیره ابن شعبه که با ام جمیل زنا کرده بود دفع کرد، و این مغیره همان است که حلبي درباره او می‌نویسد: او با سیصد تا هزار زن همبستر شد که فقط هشتاد نفر از آنان شوهردار بوده‌اند! و خلیفه یکی از چهار شاهد را تشویق کرد تا در شهادت تردد و تاءمل کند و حد را ساقط نمود. (۶۳)

سیره شیخین یک سنت غیر قابل تردید شد!!

عمر و ابوبکر از دنیا رفتند در حالی که تغییرات و دگرگونیهای آنها همراه با شیفتگی دل‌های بسیاری نسبت به ایشان بخاطر مسائلی که بعدا ذکر خواهد شد، سبب گردید که سیره آن دو بنام روش شیخین از پایه‌های احکام اسلامی شد، و مخالفت با روش آنها برای مسلمین قابل تحمل نبود، گرچه از حضرت علی علیه السلام باشد، بطوری که می‌بینیم پس از عمر در جلسه شورای شش نفره

برای تعیین خلیفه بعدی، عبدالرحمن ابن عوف به حضرت علی علیه السلام می‌گوید: با تو بیعت می‌کنم مشروط بر اینکه به کتاب خدا و روش شیخین عمل کنی! ولی حضرت سیره آن دو را نپذیرفت، اما عثمان پذیرفت و خلیفه شد.

نامه معاویه به زیاد و روش عمر در مورد عجم

سلیم ابن قیس گوید: زیاد ابن سمیه نویسنده ای داشت که شیعه و با من دوست بود، نوشته ای را برایم خواند که از جانب معاویه در جواب نامه زیاد بود، معاویه در این نامه پس از بیان مطالبی در کیفیت فریب مردم و اداره قبائل به زیاد می‌گوید: با موالی و کسانی از عجمها که اسلام آورده اند به روش عمر ابن خطاب عمل کن! چرا که، این روش موجب خواری و ذلت آنان است. ۱- عربها می‌توانند با زنان و دختران عجم و موالی ازدواج کنند، اما آنها حق ازدواج با زنان عرب را ندارند. ۲- عربها از عجم ارث می‌برند ولی عجم از عرب ارث نمی‌برد. (۶۴) ۳- حقوق و سهمیه کسانی که از عرب نیستند کم شود. ۴- در جنگها، عجم در صف مقدم (سپر بلا) باشند. ۵- عجم را به (کارهای سخت مثل) کندن درخت و هموار کردن راهها بگمار. ۶- در نماز جماعت هیچگاه نباید عجم پیش نماز عرب شود. ۷- در نماز جماعت تا یک عرب هست، نباید عجم در صف اول باشد. ۸- نباید عجم را در گوشه ای از مرزهای مسلمانان، یا شهری از شهرهای آنها فرماندار کنی. ۹- هیچکدام از عجم نباید قاضی مسلمانان و یا مجتهد و فتوی دهنده باشد. سپس معاویه ادامه می‌دهد که: این همه روش عمر ابن خطاب نسبت به عجم و موالی بود، حقا که او با این خدمتی که به امت محمد عموما و به بنی امیه خصوصا نمود، شایسته برترین پادشاه است، به جانم سوگند، اگر آنچه او و رفیقش ابوبکر، و قوت و صلابت آنها در دین خدا نبود، ما و تمام این امت زیر دست بنی هاشم (حضرت علی و خاندان او) بودیم و یکی پس از دیگری خلافت را همانند خاندان کسری و قیصر به ارث می‌بردند، ولی خداوند آن را از بنی هاشم خارج کرد و در عمر و ابوبکر نهاد، با اینکه در میان قبائل قریش پست تر از قبیله ایندو قبیله ای نیست، به همین جهت ما در خلافت طمع کردیم، چرا که ما از ایندو و اولاد این دو بخاطر ثروت و جنگ و نزدیکی به پیامبر، سزاوارتریم و... ای زیاد: وقتی نامه من به دست تو رسید، عجم را خوار کن، در تحقیر و تبعید آنان بکوش، و در هیچ کاری از عجم کمک مگیر و هیچگاه هیچ کاری برای آنها انجام مده... ای زیاد: ابن ابی معیط به من خبر داد که تو نامه عمر را به ابوموسی اشعری استاندار عمر در بصره، خوانده بودی که در آن عمر ریسمانی به طول پنج و جب برای ابوموسی فرستاد و به او پیغام داد: ای ابا موسی، از اهل بصره از موالی و از مسلمانان عجم هر کدام که قد او به پنج و جب رسید، گردن بز!! ابوموسی با تو مشورت کرد، ولی تو او را از عاقبت این کار برحذر داشتی، و با مشورت تو، آن نامه را برگرداند، و تو آن را به نزد عمر بازگرداندی و آنقدر اصرار کردی تا عمر را از این تصمیم بازداشتی و به او هشدار دادی که: این تصمیم می‌تواند سبب شورش و اختلاف گردد و مردم به طرف علی گرایش پیدا کنند و حکومت تو را از بین ببرند، تا اینکه او را منصرف کردی. آنچه آن روز کردی از روی تعصب نسبت به موالی بود، چون آن زمان می‌پنداشتی که خودت فرد گمنام و بی پدر و مولای قبیله ثقیف هستی. ولی ای برادر فکر نمی‌کنم در اولاد ابوسفیان فرزندی شومتر از تو باشد، وقتی که عمر را از تصمیم او منصرف کردی! و در ادامه این نامه آمده است که معاویه گفت: عمر به تو گفت: که تصمیم داشته فرمانی مبنی بر قتل عام اعاجم و موالی به سایر بلاد نیز بنویسد، اما تو به او گفتی: این کار را نکن، زیرا بیم دارم که علی آنها را که تعدادشان زیاد هم هست به یاری خود بخواند، و خودت می‌دانی دلاوری علی و خاندان او و دشمنی او را با تو و رفیقت، بدین گونه بو که عمر را از تصمیمش بازداشتی، ... ای برادر! اگر عمر را از تصمیمش منصرف نمی‌کردی، سنت عجم کشی امروز رایج بود، و خداوند ریشه اعاجم و موالی را بر می‌کند، خلفای بعدی هم به او اقتدا می‌کردند تا اینکه از آن‌ها در هیچ جا نام و نشانی بر جای نمی‌ماند، این اعاجم آفت دین هستند. چه بسیار بود سنتهایی که عمر در این امت برخلاف سنت پیامبر برقرار کرد و مردم متابعت کردند، این هم مثل یکی از اینها می‌شد. و سپس بعد از برشمردن پاره ای از سنتهای عمر ادامه داد که: بزرگترین

محبوبترین آنها که چشم ما را روشن کرد، گرفتن خلافت از بنی هاشم و از اهل آن و معدن آن بود، چرا که خلافت جز برای آنها شایسته نیست و زمین نیز جز به آنها آباد نشود، این نامه را پس از خواندن، پنهان کن و پاره نما نویسنده زیاد گوید: زیاد پس از خواندن نامه معاویه آن را به زمین انداخت و به من گفت: وای بر من که از شیعیان آل محمد بودم ولی از پیروان شیطان شدم، از شیعیان کسی که مثل این نامه را می نویسد، بخدا مثل من، همانند شیطان است که از سجده بر آدم بخاطر تکبر و کفر و حسد امتناع ورزید. راوی گوید: شب نشده، از روی نوشته، نسخه برداری کردم، شب که شد، نامه را گرفت و پاره کرد و گفت: کسی از مضمون نامه مطلع نشود، ولی نمی دانست که من نسخه برداری کرده ام. (۶۵) و مسعودی در مروج الذهب آورده است که عمر ابن خطاب فرمان داد که: فقط کنیزان عجم را به مدینه راه دهید نه مردان را.

انحرافات در زمان عثمان شدت گرفت

هر چه از عهد پیامبر بیشتر می گذشت، انحرافات اوج می گرفت و ظهور بیشتری می یافت در زمان عثمان این انحرافات بسیار زیاد و علنی شد، بدعتها و جسارتها و انحرافات او از دستورات الهی بیش از آن است که در یک کتاب ذکر شود، دوران عثمان، دوران عزت مخالفین پیامبر و ذلت صحابی بزرگ حضرت است.

اهانت به صحابه پیامبر، عبدالله ابن مسعود

او عبدالله ابن مسعود صحابی عظیم الشان پیامبر را بخاطر اعتراضات وی بر تغییراتی که در دین خدا می داد، در ملاء عام مورد خطاب قرار داده گفت: جانور زشتی نزد شما آمد که هر که به طعام وی رود، کثافت استفراغ خواهد کرد! و دستور داد او را با وضع ناهنجاری از مسجد بیرون کنند، و در اجرای فرمان او ابن مسعود را بلند کردند و چنان بر زمین کوفتند که یکی از پهلوهایش شکست، ابن مسعود گفت: فلانی بدستور عثمان من را کشت. (۶۶)

اهانت به عمار یاسر، صحابی بزرگ پیامبر

و به دنبال آن اهانت‌های اوست به عمار یاسر صحابی بزرگ پیامبر و ضرب و شتم او، احادیث در فضائل عمار بسیار وارد شده است، اما عثمان همچنانکه بلاذری در انساب آورده است عمار را بخاطر اعتراض به رفتار عثمان در سوء استفاده از بیت المال، اهانت کرده به او گفت: ای فرزند کسی که جلو ادرارش را نمی گیرد، بر من جرات کردی؟ سپس دستور داد که بگیردش، عمار را به نزد عثمان آوردند، آنقدر عمار را زد تا غش کرد و طبق روایت بلاذری با لگد به میان پای او زد تا غش کرد، به گونه ای که نماز ظهر و عصر از او فوت شد. بار دیگر نیز وقتی خبر رحلت اباذر در تبعیدگاه ریزه که به دستور عثمان صورت گرفته بود به عثمان رسید گفت: خدا او را رحمت کند! عمار (با کنایه) گفت: آری خدا او را از طرف همه ما رحمت کند، عثمان (که از این کنایه برآشفته بود) گفت: ای که آ... پدرش را گاز می گرفت، آیا می اندیشی که از تبعید او پشیمانم، (ادب خلیفه را ملاحظه کنید) سپس دستور داد تا بر پشت عمار کوبیده و گفت: تو هم به همان جای ابوذر برو، عمار آماده حرکت شده بود که طائفه بنی مخزوم به حمایتش آمدند، خبر به حضرت علی علیه السلام رسید و از حضرت خواستند با عثمان صحبت کند، حضرت به عثمان فرمود: ای عثمان از خدا بترس، تو یکی از مردان شایسته مسلمین (ابوذر) را تبعید کردی که در آن تبعید جان سپرد، الان می خواهی همانند او را نیز تبعید کنی، سخن میان ایندو طولانی شد تا اینکه عثمان گفت: تو (یا علی) به تبعید شدن سزاوارتری از عمار، حضرت فرمود: اگر می خواهی این کار را بکن، اما مهاجرین جلو عثمان را گرفتند و گفتند: اینکه نمی شود هر که با تو

سخن گوید او را تبعید کنی؟ و لذا از تبعید عمار صرف نظر کرد. و در مورد عمار همین بس که پیامبر فرمود: هر که عمار را ناسزا گوید و یا دشمن دارد خدا او را ناسزا گوید و دشنام دارد. (۶۷)

انحراف بزرگ و تبعید ابوذر غفاری

اما داستان تبعید ابوذر به شام و از آنجا به ربه و رحلت وی در آنجا از مسلمات و وقایع اسف بار تاریخ اسلام است، و شما خود بهتر می دانید وقتی بزرگان اسلام این چنین تحقیر شوند، برای اسلام چه ارزش و آبرویی باقی خواهد ماند. او دستور داد تا ابوذر را به بدترین وجه از شام به مدینه آورند و گفت: او را بر روی شتر درشت سوار کن و همراهی سخت با او همراه کن که شب و روز براند تا یاد عثمان و معاویه را فراموش کند، ابوذر که در سن پیری و لاغری اندام و بلندی قد و دارای سر و ریش سفید بود، چنان در میان راه سختی کشید که رانهای پای او زخم شاد و گوشت آن ریخت و سخت کوفته و رنجور شد، و در مجلس مباحثه ای که میان ابوذر و عثمان رخ داد، عثمان ابوذر را متهم کرد که در حدیث خود به پیامبر دروغ می بندد، ابوذر حضرت علی را گواه گرفت، حضرت بنفع ابوذر شهادت داد و از او دفاع کرد، عثمان که از این سخن برآشفته بود با کمال جسارت به حضرت امیر علیه السلام گفت: خاک بر دهانت باد (مؤلف گوید: اگر نه این بود که می بایسد عمق فاجعه روشن شود جرات آوردن این جسارت را نداشتیم). حضرت امیر نیز به او فرمود: خاک بر دهان خودت باد، این چه کاری است که می کنی و چه انصافی است که روا می داری؟ چرا بخاطر نامه معاویه و سخن نامعلوم او، با اباذر چنین می کنی؟ با اینکه ظلم و فساد و فتنه و عناد معاویه معلوم است.

انحراف بزرگ و جسارتی بزرگتر به امیرالمؤمنین

آری گستاخی عثمان به جایی رسید که مکرر به حضرت امیر علیه السلام نیز جسارت می کرد، گاهی پیغام می داد که حضرت از مدینه بیرون رود، و گاهی حضرت امیر را با فرد خبیث و ملعونی مثل مروان مقایسه کرده می گفت: بخدا قسم تو نزد من از مروان برتر نیستی، حضرت امیر به او فرمود: آیا به من اینگونه می گوئی و مرا با مروان یکسان می کنی، بخدا که من از تو برترم، پدرم از پدرت و مادرم از مادرت برترند، فامیل من اینها هستند، تو هم فامیل خود را بیاور؟ و از همه شنیع تر جسارتی است که تاریخ همانند آن را نسبت به حضرت امیر نشان نمی دهد، حضرت امیر می فرماید: روزی عثمان در گرمی هوا به دنبال من فرستاد، وقتی نزد او رفتم دیدم روی تختی نشسته و عصائی در دست داشت، و در پیش روی او چند کیسه طلا و نقره بود بمن گفت: ای پسر ابوطالب، هر چه می خواهی از درهم و دینار شکم خود را پر کن که مرا آتش زدی به او گفتم: اگر این مال را کسی به تو بخشیده یا ارثی است یا سود تجارت است و می خواهی صله رحم کنی، من یا قبول می کنم و تشکر می نمایم یا قبول نمی کنم تا به اموال تو اضافه شود! و اگر این مال، مال خداست و از بیت المال است که در آن حق مسلمانان و یتیم و در راه مانده است، بخدا تو را نرسد که به من دهی و من را نرسد که از تو بگیرم. عثمان (که خشمگنی شده بود) به طرف من آمد و با آن چوبدستی شروع به زدن من کرد! بخدا سوگند که من دستش را رد نکردم تا اینکه هر چه خواست کرد، سپس عبا را بر کشیدم و به منزل آمد و گفتم: اگر من امر به معروف و نهی از منکر کردم خدا میان من و تو (حاکم) باشد. (۶۸)

انحراف دیگر در بزرگداشت افراد پست

۱- مروان پس از بررسی اجمالی و ذکر نمونه ای از برخورد خلیفه سوم با اصحاب بزرگ پیامبر، نگاهی گذرا می اندازیم به افرادی که در خلافت عثمان، مورد احترام و عزت قرار گرفتند، از جمله افرادی که به ناحق مورد احترام و لطف عثمان قرار گرفتند مروان

ابن حکم است ، عثمان قریه فدک را همان که صدیقه کبری سلام الله علیها به شدت بر آن اصرار می نمود، اما ابوبکر و عمر او را منع نمودند، و با جعل مطالبی از پیامبر که هر چه ما باقی گذاریم صدقه است فدک را از حضرت گرفتند، آری عثمان آن را یکجا در اختیار مروان قرار داد (۶۹)، چرا که مروان پسر عموی او و شوهر دخترش بود، و به این مقدار نیز بسنده نکرد، هنگامی که آفریقا در زمان عثمان فتح شد، خمس آن را که پانصد هزار دینار بود یکجا به مروان بخشید (۷۰)، و در نوبت دیگر دستور داد یکصد هزار و پنجاه اوقیه به مروان از بیت المال پرداخت کنند، کلیددار بیت المال زید ابن ارقم بود وی اعتراض کرد و گفت : اگر به مروان صد درهم می دادی زیاد بود، اما وی کلیددار را عزل کرد. (۷۱) این مروان که اینقدر مورد لطف عثمان قرار گرفته است ، هموست که پیامبر اکرم ، پدرش حکم و اولاد حکم را لعنت نمود و وقتی مروان ابن حکم (پس از ولادت) نزد حضرت روسل آوردند فرمود: وزغ ابن وزغ ملعونی است پسر ملعونی است پسر ملعون (۷۲)، و این ملعون همان است که به امام حسین علیه السلام گفت : (شما) خانواده ملعونی هستید، و حضرت حسین علیه السلام به او فرمود: بخدا سوگند، خداوند تو را در حالی که در پشت پدرم بودی لعنت نموده است (۷۳)، و این مروان همان است که خطبه عید را قبل از نماز می خواند تا مردم متفرق نشوند و او حضرت امیر علیه السلام را سب کند. (۷۴) و این مرد همان است که در هر جمعه و جماعتی حضرت امیر را سب می کرد، حتی می فرستاد تا شخصی درون خانه امام مجتبی رود و او و پدر بزرگوارش را به شدت ناسزا گوید. (۷۵) و او همان است که جلو جنازه امام مجتبی را گرفت و گفت : نمی گذارم او کنار پیامبر دفن شود. (۷۶) آری عثمان این وزغ ملعون را امین خود و مشاور خویش قرار داد و بر مسلمین مسلط کرد.

حکم ابن عاص مورد عنایت خلیفه می شود.

و از جمله افراد پستی که بوسیله عثمان مورد احترام قرار گرفتند، حکم ابن ابی العاص ، عموی عثمان و پدر مروان است ، این مرد از همسایه های پیامبر در جاهلیت بود از همه بیشتر پیامبر را اذیت می کرد، در پشت سر حضرت با نشان دادن حالاتی حضرت را مسخره می کرد و چشمک می زد، طبق روایات ، پیامبر در یکی از این مواقع او را نفرین نمود و چشم او تا آخر عمر پرش پیدا کرد. او همان است که هنگامی که پیامبر با یکی از همسرانش بود، بر حضرت مشرف شد و بدچشمی کرد، حضرت در حالی که نیزه کوچکی در دست داشت ، به دنبال او بیرون آمده فرمود: چه کسی عذر خواه من است از این وزغ ملعون ، و سپس او و فرزندان او را به طائف تبعید فرمود، عثمان پس از پیامبر از ابوبکر و عمر خواست تا او را بر گردانند، اما آنها قبول نکردند ولی او خود در زمان خلافتش اینکار را کرد، قبلاً گفتیم که پیامبر این فرد و فرزندش مروان را لعنت نمود، اما عثمان او را پناه داد و صدقات قضاعه را که سیصد هزار درهم بود، در اختیار وی نهاد. (۷۷)

ولید فاسق شرابخوار از خلیفه هدیه می گیرد

یکی دیگر از کسانی که مورد لطف عثمان قرار گرفت ، ولید ابن عقبه برادر مادری خلیفه است ، عثمان به او یکصد هزار از بیت المال عطا کرد. و این ولید همان است که پدرش از سرسخت ترین دشمنان پیامبر بود و بر روی پیامبر آب دهان پرتاب کرد، پیامبر اکرم به وی فرمود: اگر بیرون مکه تو را بینم سرت را با شمشیر جدا می کنم ، و در جنگ بدر اسیر و کشته شد، اما خود ولید همان است که قرآن او را فاسق نامیده است ، او فاسقی است ، شرابخوار و زناکار، که نسبت به دین هتاک است . ولید همان است که وقتی بر کوفه از طرف عثمان امیر شد، با حالت مستی به نماز آمد و در محراب مسجد قبیی کرد و نماز صبح را چهار رکعت خواند و در نماز شعر عاشقانه خواند و گفت : آیا می خواهید بیشتر بخوانم؟! آری عثمان این فاسق فاجر را مامور صدقات بنی ثعلب کرد و

سپس استاندار کوفه نمود و بر نوامیس و دین مردم امین قرار داد، تعجب آور آنجاست که خلیفه در اجرای حد بر این شرابخوار سستی می کرد تا اینکه حضرت امیر علیه السلام حد را بر او جاری نمود. (۷۸)

ابوسفیان مورد عنایت خلیفه می شود

فرد دیگری که مورد احترام و لطف خلیفه قرار گرفت ابا سفیان ابن حرب است، عثمان همان روزی که به مروان یکصد هزار داد به ابوسفیان دوست هزار از بیت المال داد. (۷۹) اما ابوسفیان همان دشمن سرسخت پیامبر است در جاهلیت و پناهگاه منافقین است در اسلام، حضرت علی علیه السلام به او فرمود: تو همواره دشمن اسلام و مسلمین بوده ای، و هموست که پیامبر او و دو پسرش معاویه و یزید (برادر معاویه) را در وقتی که با هم می آمدند لعنت نمود و فرمود: خدایا لعنت کن سواره را (ابوسفیان) و آنکه جلو و آنکه پشت اوست. (۸۰) تعجب اینجاست که هر سه تای این افراد ملعون مورد احترام سه خلیفه قرار گرفتند، زیرا ابوبکر، یزید ابن ابوسفیان را والی شام کرد، و عمر معاویه را پس از یزید، والی شام نمود و عثمان نیز ابوسفیان را گرامی داشت. و به طرق مختلف روایت کرده اند که وقتی عثمان خلیفه شد، ابوسفیان نزد عثمان آمد و گفت: خلافت پس از عمر و ابوبکر به تو رسید، آن را مانند توپ به گردش در آور و پایه های آن را در بنی امیه قرار ده، که حق همین حکومت است و بهشت و جهنمی در کار نیست، عثمان فریاد زد: از من دور شو خدا به تو چنین و چنان کند. (۸۱) و در روایت دیگر آمده است که ابوسفیان پس از آنکه نابینا شده بود، نزد عثمان آمد و پرسید: آیا کسی هست؟ گفتند: نه، گفت: خدایا کار را کار جاهلیت قرار ده و حکومت را حکومت غاصبانه و پایه های زمین را برای بنی امیه بر پا کن. (۸۲) آری این دشمن دیرین اسلام با این وضعیت مورد لطف و تفقد خلیفه قرار می گیرد.

عنایات خلیفه به عبدالله ابن سعد

و از جمله افراد بنی امیه که مورد لطف خلیفه اموی قرار گرفتند برادر رضاعی عثمان عبدالله ابن سعد ابن ابی سرح است، عثمان خمس غنائم آفریقا را در جنگ نخست که پانصد هزار دینار می شد به وی بخشید در حالی که بهره یک سواره نظام سه هزار بود. (۸۳) و او را والی کشور مصر نمود و مردم آنجا از ظلم وی به عثمان شکایت بردند ولی عثمان بر حکومت وی پافشاری می کرد، این عبدالله همان است که ابتدا مسلمان شد سپس مرتد شد و پیامبر هنگام فتح مکه، فرمود تا او را بکشند، و خودش مباح است هر چند که زیر پرده کعبه باشد، اما عثمان او را پناه داد و پنهان کرد تا در موقعیت مناسب از پیامبر برای وی امان خواست، پیامبر مدتی سکوت نمود، سپس قبول فرمود، وقتی عثمان رفت، پیامبر فرمود: من سکوت نکردم مگر بخاطر اینکه یکی از شماها برخیزد و گردن او را بزند. (۸۴) آری این افراد بخاطر اینکه جزء خاندان بنی امیه و منسوبین عثمان هستند مورد لطف قرار می گیرند گرچه اسلام از آن ها بیزار است.

بنی امیه در زمان عثمان بر مردم مسلط شدند

بطور خلاصه آنکه عثمان، تمام سعی خود را بر آن گذارد تا طبق گفته ابوسفیان تمام مراکز حساس را به بنی امیه واگذار کند، معاویه را در شام تمام الاختیار قرار داد، عبدالله ابن ابی سرح را در مصر گمارد و ولید را در کوفه و مروان را مشاور خود نمود. بلاذری در انساب گوید: عثمان چه بسیار که بنی امیه را حکومت می داد و وقتی اعمال آنها مورد اعتراض اصحاب پیامبر قرار می گرفت و به او تذکر می دادند، گوش نمی داد (۸۵) او شیفته خاندان خود بنی امیه بود و تلاش می کرد تا یک حکومت اموی بنا

کند، شبل ابن خالد نزد عثمان آمد وقتی که در مجلس او جز بنی امیه کسی نبود و گفت: ای گروه قریش شما را چه شده؟ آیا در میان شما طفلی نیست که بخواهد بزرگ شود، یا فقیری که بخواهد غنی گردد یا گمنامی که بخواهید نامش را بلند گردانید، چرا این اشعری - ابوموسی - را بر عراق مسلط کرده اید که آن را کاملاً ببلعد، عثمان گفت: چه کسی را برای عراق در نظر دارید؟ گفتند: عبدالله ابن عامر، و او عبدالله را در حالی که بیست و چهار یا پنج ساله بود بر عراق حاکم نمود. (۸۶) آری عثمان بنی امیه را بر امت اسلامی مسلط می کرد و می گفت: اگر کلیدهای بهشت در دست من بود، آن را به بنی امیه می دادم تا همگی وارد بهشت شوند. (۸۷) و چه زیبا و دقیق است تعبیر حضرت امیر علیه السلام نسبت به اعمال عثمان آنجا که در خطبه شفشقیه می فرماید: هنرش خوردن و دفع کردن بود، فرزندان پدرش (بنی امیه) مانند شتر گرسنه که در فصل بهار علف صحرا را با اشتها می بلعد، آن ها نیز اموال خدا را غارت کردند، تا اینکه شیرازه زندگیش گسیخت، اعمالش در سقوطش تسریع کرد و شکم خواری او وی را هلاک کرد. (۸۸)

بنی امیه از نظر قرآن و حدیث

آری عثمان شیفته خاندان بنی امیه است در حالی که قرآن این خاندان را شجره ملعونه می نامد، و آن وقتی بود که پیامبر در خواب دید که بنی امیه همانند میمونها بر منبرها قرار گرفته اند، و غصه دار شد و فرمود: بزودی آنها بر شما غلبه می کنند و رؤسای بدی خواهند بود، خداوند آیه ۶۰ سوره اسراء را نازل نمود که در طی آن فرمود: و ما جعلنا الرؤیا التي اريناك الا فتنه للناس و الشجرة الملعونه فی القرآن الایة. (۸۹) و از ابی برزه روایت کرده اند که مبعوض ترین زنده ها یا مبعوض ترین مردم نزد پیامبر بنی امیه بودند، و حضرت امیر علیه السلام فرمود: هر امتی آفتی دارند و آفت این امت بنی امیه هستند. (۹۰) و اگر می خواهید به کیفیت اسلام و مسلمین در دوران حکومت بنی امیه پی ببرید به سخن پیامبر اکرم توجه کنید که فرمود: هرگاه بنی امیه تعدادشان به چهل نفر رسید، بندگان خدا را برده خود گردانند و مال خدا را بخشش قرار دهند، و کتاب خدا را به فساد و تباهی کشند. (۹۱)

خلافت حضرت امیر و مشکلات به ارث رسیده

فساد و تباهی در زمان عثمان کار را به جایی رساند، که خشم مردم را برانگیخت و سرانجام او را در میان خاندانش به قتل رساندند، و قتل او خود سر منشاء حوادث بزرگ و جنجالی در تاریخ شد، پس از عثمان، مردم به طرف حضرت علی علیه السلام هجوم بردند، حضرت با اصرار زیاد مردم خلافت را پذیرفت، اما با اینکه به آنها تذکر داد که روش او با دیگران فرق دارد، و آن ها قبول کردند، ولی در عمل هرگز نتوانستند خود را با عدالت علوی وفق دهند. طی پنج سال حکومت حضرت امیر، اکثر آن به سه جنگ خونین و داخلی با ناکثین و مارقین و قاسطین سپری شد، اصرار حضرت امیر نیز بر اصلاح امور بخاطر رسوخ سنتهای خلفای گذشته بی ثمر ماند، در مقابل اعتراض حضرت امیر به برخی بدعتها مردم صدا بر می آوردند که سنت شیخین را می خواهد تغییر دهد، وای که سنت شیخین از میان رفت !!

معاویه بیست سال امیر و بیست سال خلیفه بود

و پس از شهادت حضرت امیر علیه السلام معاویه که تا بحال بعنوان یک شورشی شناخته می شد، رسماً بعنوان خلیفه بر سر کار آمد، روی کار آمدن معاویه، نمودار شدن تمام کینه های باطنی بود که سالها جرات ظهور نداشتند، حکومت وی اوج تباهی و فساد جریان مخالف را نشان داد، معاویه از دوران خلیفه دوم پس از برادرش یزید والی شام شد، عمر در زمان خلافتش برخلاف

برنامه و طبیعت خود که به استانداران سخت گیری می کرد! با معاویه مسامحه کرد و به او گفت: نه بتو امر می کنم و نه تو را نهی می کنم (۹۲)، و به این ترتیب او در اعمال خود افسار گسیخته و همانند پادشاهان کسری و قیصر عمل می کرد او که سالهای سال در شام حکومت کرده بود و پایه خود را محکم نموده بود، با بدست گرفتن خلافت، دین خدا را به بازیچه گرفت، معاویه بیست سال از زمان عمر تا پایان خلافت عثمان بر شام امیر بود، و پس از آن نیز به مدت بیست سال دیگر بعنوان خلیفه خلافت کرد.

شناسنامه معاویه ابن ابی سفیان

ما برای نشان دادن مظلومیت اسلام و اهل البیت علیهم السلام در زمان امام حسین علیه السلام ناچاریم مقداری بیشتر راجع به احوالات مردم و انحرافات دینی در زمان خلافت بیست ساله معاویه صحبت کنیم. مادرش هند دختر عقبه است، که در دشمنی پیامبر بسیار کوشا بود، و از ابن ابی الحدید و ابن عبدربه نقل شده است که گفته اند هند متهم به زنا بوده، بلکه گفته اند از زناهندگان معروفه بوده است. و او همان است که پس از شهادت حضرت حمزه عموی گرامی پیامبر اکرم بر سر نعش ایشان آمد و جگر ایشان را در آورده و در دهان گذارد و به قدرت الهی سخت شد و دندان در وی اثر نکرد و سپس جسد حمزه را مثله کرد و اعضاء قطعه قطعه شده حضرتش را چون گردنبند آویخت، سایر زنان قریش نیز به او اقتداء کرده با شهداء چنین کردند، و زینب کبری در مجلس یزید همین جریان را به یزید گوش زد نمود. این کار بر رسول خدا گران آمد و خون هند را هدر نمود، و به همین سبب بود که او را هند جگرخوار نامیدند. (۹۳) اما پدر معاویه همان ابوسفیان است که در سابق نسبت به شدت عداوت و نفاق او تا آخر عمر، اندکی صحبت شد، لیکن باید دانست که طبق نظر محققین، ابوسفیان در ظاهر پدر معاویه است. چنانکه راغب اصفهانی در محاضرات و ابن ابی الحدید از ربیع الابرار زمخشری نقل کرده است که نسب به معاویه به چهار نفر می رسد ۱- مسافر ابن ابی عمرو ۲- عماره ابن ولید ۳- عباس ۴- صباح، و این مصباح کارگر ابوسفیان و جوان زیبا بود، برعکس ابوسفیان که بسیار زشت و کوتاه بود، علامه حلی رضوان الله علیه نیز از کلبی نسابه که از ثقات علماء اهل سنت است نقل کرده و فضل ابن روزبهان که از علماء عامه است او نیز قبول کرده که معاویه فرزند چهارنفر بوده است و هند مادر او از زناهندگان مشهور و صاحب پرچم بوده است، که بیشتر با غلامان سیاه آمیزش داشته و هرگاه بچه سیاه می زاد، او را می کشت، یکی از مادرزادگهای معاویه بنام حمامه نیز صاحب پرچم بود و در زنا بسیار فعال بوده است. امام مجتبی علیه السلام نیز در کلام خویش به معاویه به همین نکته اشاره دارد آنجا که فرمود: تو خود می دانی آن بستری را که بر آن متولد شده ای. (۹۴)

سه نفر در مقابل سه نفر

آن پدر معاویه و این خود معاویه و آن دیگری هم یزید پسر معاویه که احوالش معروف است و عجب اینجاست که پدر معاویه در مقابل پسر پیامبر ایستاد، و خود معاویه در مقابل حضرت علی علیه السلام و فرزند معاویه در مقابل امام حسین علیه السلام و این تناسب افراد یک خاندان را نشان می دهد. حکیم سنائی در این مورد گوید: داستان پسر هند مگر نشیدی که ازو و سه کس او به پیمبر چه رسید پدر او در دندان پیمبر بشکست مادر او جگر عم پیمبر بمکید او بناحق حق داماد پیمبر بستاد پسر او سر فرزند پیمبر برید بر چنین قوم تو لعنت نکنی شرمت باد لعن الله یزیدا و علی آل یزید

رسوائی تا کجا؟

عجب آنجاست که در محاضرات ج ۱ ص ۱۷۲ راغب از قدامه نقل می کند که اولاد زنا نجیب تر از حلال زاده ها هستند زیرا

هنگام زنا، مرد با شهوت و نشاط است و فرزند او کامل به دنیا می‌آید، اما در آمیزش حلال، آمیزش از شهوت مصنوعی است!! و مانند همین را قطب شیرازی در نزهة القلوب آورده و افزوده است که به همین جهت عمرو ابن عاص و معاویه از زیرکان سیاستمدار بوده‌اند. (۹۵) آیا کسی نیست که از این جاهلین متعصب بپرسد، بر فرض شما غیرت دینی ندارید؟ اما عقل و علم شما کجا رفته است؟ آیا هر زناکننده‌ای پر شهوت است؟ آیا هر زناکننده‌ای عذب و بی‌همسر است، آیا آن زن زنا دهنده که هر روز با کثیفی می‌آمیزد و شهوت او مرده است، در انعقاد نطفه بی‌تاثیر است؟! و از آن طرف آیا هر آمیزش حلالی، از روی شهوت مصنوعی و بدون نشاط است؟ خداوند تعصب و محبت‌های بیجا را بکشد که چگونه عقل و شرع انسان را خام و بی‌اثر می‌کند!! اینها و امثال اینان بدانند که رسوائی و افتضاح امثال معاویه و یزید، با آب زمزم و کوثر قابل تطهیر نیست، تا چه رسد به این لقلقه‌ها و آوازه‌های شوم.

معاویه از نظر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

معاویه در زمان پیامبر اکرم مکرر مورد لعن و نفرین حضرت قرار گرفته است، قبلاً گفتیم پیامبر او را و پدرش و برادرش را یکجا لعنت نمود. و در روایت است که پیامبر اکرم در سفری شنیدند که دو نفر غنا می‌خوانند و به یکدیگر پاسخ می‌دهند، فرمود: ببینید ایندو کیستند؟ عرض کردند: معاویه و عمرو ابن عاص هستند، حضرت دو دست خویش بلند نموده عرضه داشت: خدایا آندو را به آتش برسان رساندنی. (۹۶) و در حدیث دیگری است که پیامبر فرمود: از این جاده مردی ظاهر می‌شود که به غیر از سنت می‌میرد و معاویه پیدا شد. (۹۷) و باز حضرت رسول به معاویه در حالی که عبور می‌کرد فرمود: خدایا او را لعنت کن و او را سیر مکن مگر با خاک (۹۸) و فرمود: هرگاه معاویه را بر روی منبر دیدید او را بکشید، ابوسعید خدری راوی حدیث گوید: اما ما این کار را نکردیم و لذا رستگار نشدیم!! آری این حدیث را علماء اهل سنت با چهار طریق معتبر نقل کرده‌اند، بلکه روایت کرده‌اند که مردی از انصار در زمان عمر خواست معاویه را بکشد، ما گفتیم: شمشیر نکش تا به عمر گزارش کنیم (ظاهراً هنگام امارت معاویه در شام بوده است) مرد انصاری گفت: من از پیامبر شنیدم که می‌فرمود: هرگاه معاویه را بر روی منبر دیدید که خطبه می‌خواند بکشید، اما گفتیم: ما هم شنیده ایم ولی اقدامی نمی‌کنیم تا به عمر گزارش کنیم، آنها به عمر نوشتند، اما عمر تا هنگام مرگش پاسخی نداد. و یاللعجب که طرفداران معاویه خود را به زحمت انداخته‌اند تا این حدیث را توجیه کنند، گاهی گفته‌اند: مراد از معاویه آن معاویه نیست، گاهی گفته‌اند پیامبر گفت: او را بپذیرید، نه اینکه بکشید، و غیر ذلک. (۹۹) و اگر اطلاع کاملی از معاویه و احوالات او خواسته باشی، به امیرالمؤمنین علیه السلام و سخنرانیها و نامه‌های وی، مراجعه کن، که کسی مانند حضرتش ترا از معاویه مطلع نکند.

معاویه و شراب

احمد ابن حنبل که از پیشوایان اهل سنت است در کتاب خود بنام مسند احمد ج ۳۴۷:۵ از عبدالله ابن بریده نقل کند که گفت: من و پدرم نزد معاویه رفتیم، بعد از صرف غذا، شراب آوردند، معاویه خورد، و به پدرم نیز تعارف کرد، پدرم گفت: از آن موقع که پیامبر آن را حرام نمود من آن را ننوشیده‌ام، معاویه پاسخ داد: من زیباترین جوان قریش بودم، از هیچ چیز مثل شراب لذت نمی‌بردم، مگر شیر یا هم صحبت شدن با انسان شیرین سخن. (۱۰۰) آری طبق فرمایش علامه امینی ره این تنها یزید نبود که شرابخوار و دائم الخمر بود، بلکه خاندان معاویه، از ابوسفیان گرفته تا معاویه و یزید هر سه با شراب انس داشته‌اند.

معاویه و ربا

بزرگان اهل سنت روایت کرده اند که معاویه ظرفی از طلا- یا نقره را به بیشتر از خودش فروخت ، یعنی ظرف طلائی را با طلای بیشتری معامله کرد. یکی از اصحاب پیامبر بنام ابودرداء به او گفت : از پیامبر شنیدم که می فرمود: این گونه اشیاء باید به هم وزن فروخته شود (نه بیشتر) اما معاویه گفت : من در این کار اشکالی نمی بینم ، ابودرداء گفت : کیست که مرا از معاویه معذور کند، من او را از پیامبر خبر می دهم ، اما او از رأی خود به من می گوید و سپس عهد کرد که با معاویه در یک سرزمین نباشد، و در حدیث دیگری عبادۀ ابن صامت نیز در شام معاویه را از این ربا نهی کرد اما معاویه اعتراض کرده و گفت این حدیث را بازگو کن و مگو، عبادۀ گفت : می گویم هر چند معاویه را ناخوش آید. (۱۰۱)

بدعت بزرگ معاویه

معاویه در دوران خود، کارهایی کرد که قبلاً سابقه نداشت و به اولیات معاویه معروف است و پاره ای از آنها جزء بدعتهای دینی محسوب می شود، که در تواریخ مفصل ذکر شده است. از شنیع ترین کارهایی که خلاف فرمایش صحیح پیامبر اکرم بطور علنی در زمان معاویه صورت گرفت این بود: زیاد ابن ابیه ، که او را زیاد ابن عبید هم می نامیدند، و خود معاویه نیز در نامه ای که به زیاد در ایام امام مجتبی نوشته بود، او را به زیاد ابن عبید خوانده و او را توییح کرده بود که تو مادر و بلکه پدر نداری ، اما با کمال وقاحت بعدا، زیاد را برادر خود خواند، زیرا ابوسفیان ادعا کرده بود که من با مادر زیاد (سمیه) که از ناپاکان صاحب پرچم در جاهلیت بود و با وجود داشتن شوهر زنا می داد، زنا کرده ام و زیاد فرزند من است ! با وجود اینکه در میان امت اسلام معروف و قطعی است که پیامبر اکرم فرمود: فرزند ملحق به شوهر است و مدعی زنا را باید سنگسار نمود، اما معاویه به سخن پدرش ابوسفیان و فاسق دیگر اعتماد کرد و زیاد را برادر خود نامید، زیرا زیاد از طرفداران سرسخت معاویه شده بود، بعد از آنکه در ابتدا از یاران حضرت امیر علیه السلام بود، آری زیاد بعد از پنجاه سال که پدر مشخصی نداشت و منسوب به کسی نبود، به شهادت ابی مریم سلولی که گفت : شهادت می دهم که ابوسفیان نزد من آمد و از من فاحشه ای خواست ، من گفتم جز سمیه کسی نیست ، او گفت : قبول است گرچه زیر بغل او بد بوست ، و با او زنا کرد. (۱۰۲)

معاویه و پیامبر و پیامبری

احمد ابن ابی طاهر در کتاب اخبارالملوک آورده است که : وقتی معاویه صدای مؤذن را شنید که می گوید: اشهد ان محمدا رسول الله ، گفت : مرحبا بر این پدر! ای فرزند عبدالله تو همت بلندی داشتی ! راضی نشدی جز به اینکه اسم خود را کنار نام پروردگار جهانیان قرار دهی . (۱۰۳) طبری در تاریخ خود آورده است که عمرو عاص با عده ای از اهل مصر نزد معاویه آمدند، عمرو عاص به همراهان سفارش کرد تا می توانید، معاویه را تحقیر کنید و از ارزش او بکاهید، حتی سفارش کرد که بر معاویه بعنوان خلیفه ، سلام نکنید. معاویه که از این زد و بند آگاه شده بود به نگهبانان سفارش کرد که بر میهمانان آنچنان سخت بگیرند که هر کدام بیش از نجات جان خود چیزی در نظر نداشته باشد، میهمانان وارد شدند، اولین نفر، مردی بود بنام ابن الخیاط، او با آن بلائی که بر سرش آورده بودند، به نزد معاویه آمد و گفت : سلام بر شما ای رسول الله ، دیگران نیز همین کار را کردند، وقتی خارج شدند، عمرو عاص گفت : خدا شما را لعنت کند، من گفتم که به خلافت بر او سلام نکنید، شما به پیامبری بر او سلام کردید. (۱۰۴) آری زمینه روحی و صفات و خصائص معاویه در فکر پهلو زدن به نبوت است ، لذا به این افراد اعتراض نکرد و سخن آنها را انکار نمود.

چرا به پیامبر احترام نمی‌گذاری؟

اسد ابن ابد حضرمی یکی از کسانی است که عمری طولانی داشته است، میان او و معاویه مکالمه‌ای واقع شد که نشان از باطن معاویه می‌دهد، معاویه به او گفت: آیا هاشم (جد اعلای پیامبر اکرم) را دیده‌ای؟ گفت: آری مردی قد بلند و زیبا چهره بود، می‌گویند میان دو چشم او برکت بود، معاویه پرسید: آیا امیه (جد اعلای معاویه) را دیده‌ای؟ گفت: آری مرد کوتاه قد و نابینا بود، گویند میان دو چشم او شر یا شومی بود، معاویه گفت: آیا محمد را دیده‌ای؟ آمد گفت: محمد کیست؟ معاویه گفت: رسول خدا را می‌گویم، آمد گفت: پس چرا به حضرت احترام نمی‌گذاری و نام او را گرامی یاد نمی‌کنی و نمی‌گوئی رسول الله صلی الله علیه و آله. (۱۰۵)

آرزوی معاویه

انالله و انا الیه راجعون مردی بنام مطرف ابن مغیره گوید: با پدرم نزد معاویه رفتیم، پدرم با معاویه رفت و آمد داشت و از او و عقل او تعریف می‌کرد، تا اینکه شبی از نزد معاویه آمد، دیدم بسیار غمگین است و از شدت اندوه غذا نخورد، ساعتی منتظر شدم متوجه شدم ناراحتی او از ما و کار ما نیست، پرسیدم: چرا امشب تو را غمگین می‌بینم؟ گفت: پسر من از نزد خبیث‌ترین مردم آمدم! گفتم: جریان چیست؟ گفت: من و معاویه با هم تنها بودیم به او گفتم: شما به آرزوی خود رسیده‌ای، ای کاش بساط عدالت پهن می‌کردی و به مردم نیکی می‌کردی، چرا که سن تو زیاد شده است. و ای کاش به حال برادران خود از بنی هاشم نظر می‌کردی و صله رحم می‌کردی، بخدا سوگند که نزد آنها چیزی که از آن بیم داشته باشی نیست. معاویه به من گفت: هیهات هیهات، هرگز، هرگز، ابوبکر پادشاهی نمود و عدالت کرد و چنین و چنان کرد، بخدا سوگند که نتیجه‌ای نداد مگر اینکه پس از مرگ او، نامش نیز مرد، فقط می‌گویند: ابوبکر، و سپس برادر عدی یعنی عمر پادشاهی نمود و تلاش کرد و ده سال دامن فراز کرد، بخدا سوگند که ثمره‌ای نداد بیش از اینکه پس از مرگ او، نامش نیز از بین رفت، فقط می‌گویند: عمر، پس از آن، عثمان به قدرت رسید، کسی که احدی در نسب مانند او نبود!! و کرد آنچه کرد و با او شد آنچه شد تا اینکه این هلاک شد و نامش نیز از بین رفت و کارهایی که با او کردند نیز از بین رفت، ولی این هاشمی یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هر روز پنج بار بنام او صدا می‌زنند و می‌گویند: اشهد ان محمدا رسول الله، پس چه کاری باقی می‌ماند با وجود این ای بی‌مادر، یعنی با وجود باقی ماندن نام پیامبر و نابودی نام دیگران چیزی نمی‌ماند، و سپس افزود، (راهی نیست) جز آنکه نام محمد صلی الله علیه و آله هم دفن شود، دفن شود. گویند در زمان مأمون وقتی این خبر را به وی دادند فرمان داد که بر منابر معاویه را لعن کنند ولی بر مردم بسیار گران آمد و مصلحت را در ترک این کار دیدند و این مسأله را مسعودی که مورد اعتماد اهل سنت است از کتاب موفقیات زیر ابن بکار از اصول معتمده اهل سنت نقل کرده است. (۱۰۶)

معاویه از حدیث پیامبر نهی می‌کند

و در همین راستاست که می‌بینیم معاویه به عبدالله ابن عمر می‌گوید: اگر بمن خبر برسد که حدیث نقل می‌کنی گردنت را می‌زنم. (۱۰۷) و یا وقتی به یکی از صحابه می‌گویند تو به نقل حدیث شایسته تری، می‌گوید: اینان فرمانروایان - ما را از حدیث منع کرده‌اند. (۱۰۸) و در روایت دیگری است که معاویه می‌گفت: از احادیث پیامبر اجتناب کنید مگر حدیثی که در زمان عمر باشد. (۱۰۹) و گذشت در سابق که معاویه وقتی از عباده بن صامت حدیث پیامبر را در مورد حرمت ربا شنید گفت: در مورد این حدیث ساکت شود و بازگو مکن.

عکس العمل زشت در مقابل حدیث صلی الله علیه و آله

و از اموری که دلالت بر بی پروائی و بی حیائی او نسبت به دین می کند عکس العملی است که در مقابل روایت سعد ابن ابی وقاص از خود نشان داد، جریان از این قرار بود که معاویه به سعد گفت: که حضرت علی علیه السلام را لعنت کند، و یا در حضور سعد حضرت را لعنت کرد، سعد با اعتراض گفت: اگر یکی از صفات علی برای من بود، از آنچه خورشید بر آن می تابد بیشتر دوست می داشتم، بخدا سوگند اگر من داماد پیامبر باشم و فرزندان مثل فرزندان علی داشته باشم، برایم از آنچه خورشید بر آن می تابد محبوبتر است، بخدا سوگند اگر آن سخن که پیامبر در روز خیبر به علی گفت که - پرچم را فردا به مردی می دهم که خدا و رسول او را دوست می دارند و او نیز خدا و رسول را دوست می دارد، اهل فرار نیست و خداوند پیروزی را به دست او نصیب می کند - به من می فرمود، برایم از آن چه خورشید بر او می تابد برتر است، بخدا سوگند اگر آن سخن که در غزوه تبوک پیامبر به علی فرمود که - آیا راضی نیستی که نسبت تو به من همانند نسبت هارون به موسی باشد جز اینکه بعد از من پیامبری نیست - به من می فرمود، برایم از آنچه خورشید بر آن می تابد محبوبتر است، همینکه سعد خواست برخیزد معاویه باد شکم از خود رها کرد و گفت: بنشین تا جوابت را بشنوی، هیچ موقعی نزد من مثل الان پست تر نبوده ای، پس چرا علی را یاری نکردی؟ (سعد ابن ابی وقاص از افرادی بود که با حضرت علی علیه السلام بیعت نکرد) چرا از بیعت با علی امتناع کردی؟ اگر آنچه تو شنیدی من از پیامبر می شنیدم، تا علی زنده بود، او را خدمت می کردم. (۱۱۰)

خطرناکترین جنایت معاویه بر علیه السلام و اهل البیت علیهم السلام

معاویه در نامه ای به تمام فرمانداران خود در سراسر مملکت اسلامی اعلام کرد من بیزارم از هرکس که در فضل علی و خاندان او چیزی روایت کند و هر که را که از شیعیان و دوستان عثمان و آنها که فضائل عثمان را روایت می کنند، یافتید گرامی دارید و احترام کنید، و هر روایتی که کسی در فضائل عثمان نقل می کند با اسم گوینده و اسم پدر و قبیله اش برای من بفرستید، در پی این فرمان بود که جعل روایات در فضیلت عثمان شایع شد، و معاویه هم برای آنها هدایا می فرستاد، و مردم بخاطر مال دنیا به جعل حدیث شتاب می کردند، مدتی گذشت تا اینکه معاویه در نامه دیگری به فرماندارانش نوشت: حدیث راجع به عثمان زیاد شده و در هر شهر و ناحیه ای منتشر شده است، وقتی نامه من به دست شما رسید، مردم را دعوت کنید به سوی روایت در فضائل صحابه و خلفاء سابقین، و هیچ خبری در مورد ابی تراب (حضرت علی علیه السلام) نماند مگر اینکه یک خبر دروغین در مقابل آن برای صحابه برایم بیاورد، که این کار نزد من محبوبتر و چشمم را روشنتر نو استدلال علی و طرفداران او را باطل می کند بر آنها از فضائل عثمان سخت تر است (۱۱۱). کار بجائی رسید که این احادیث را مثل قرآن تدریس می کرده و به بچه ها و جوانان یاد می دادند، در ابتداء قاریان و ضعیفانی که نزد مردم اظهار خشوع و عبادت می کردند، بخاطر مال دنیا، حدیث جعل کردند و سپس آن احادیث به دست دیندارها افتاد و از روی نادانی قبول کردند و روایت نمودند. (۱۱۲) آری، به این ترتیب بود که جعل حدیث شروع شد، و به نظر مؤلف، این عمل خطرناکترین مرحله جنایات معاویه است، چرا که دین خدا باید از طریق اهل البیت ابلاغ شود و اهل البیت نیز می باید با احادیث پیامبر شناخته شوند، معاویه برای از بین بردن دین خدا، همگام با اقدامات سرکوبگرانه شدیدی که انجام داد، همچنانکه ذکر خواهیم کرد، به فعالیت فرهنگی و انحراف عقیدتی نیز پرداخت، او اقدام به ایجاد شبهه و انحراف عقیدتی در ذهن مردم نمود، و می دانیم وقتی که مردم، در مقابل هر فضیلتی از فضائل حضرت امیر علیه السلام دهها روایت در فضیلت خلفا از علماء خود بشنوند، به ناچار اعتقاد آنها به اهل البیت سست و به مخالفین افزوده می شود و یا لاقلاً آنها را

مساوی با یکدیگر می‌دانند و لذا هرگز مذهب اهل‌البیت را بر دیگران ترجیح نخواهند داد، معاویه از یک طرف به شدت مردم را منع می‌کرد تا مبدا کسی از فضائل حضرت علی بازگو کند، و از طرف دیگر روایات دروغین در مدح خلفا جعل می‌کرد و از آن طرف نسبت به اهل‌البیت ناسزا می‌گفت، و شیعیان را شکنجه و قتل عام می‌کرد.

تهاجم فرهنگی دشمن رمز قیام سیدالشهداء روحی فداه

و در این میان مردم بیچاره و ضعیف بودند که در مقابل این تهاجم نظامی و فرهنگی، پایمال و مطیع او می‌گشتند، و این یکی از رموز مهم و علل عمده قیام امام حسین علیه‌السلام می‌باشد. چرا که وظیفه مهم انبیاء الهی روشن نمودن راه حق از باطل است لیهلك من هلك عن بینة و یحیی من حی عن بینة، راه حق و باطل باید جدا باشد، تا هر که هلاک می‌شود از روی آگاهی و هر که هدایت هم می‌شود از روی آگاهی باشد، انا هدیناه السبیل اما شاکرا و اما کفورا و معاویه می‌خواست، این امر را مشتبه کند، تا این هدف بزرگ انبیاء نابود گردد. اینجا بود که امام حسین علیه‌السلام را با خطری مواجه می‌بیند که اگر اقدام نکند، آنهمه تلاشهای رسول الله در معرفی اهل‌البیت و آنهمه روایات متواتره و سنگین در فضائل اهل‌البیت در معرض خطر جدی و نابودی قرار گرفت. معاویه می‌خواهد با جعل احادیث دروغین، احادیث پیامبر را خنثی و بی‌اثر کند، او می‌خواهد چهره‌های ناهنجار تاریخ را به فضائل دروغین زیبا کند و سفیدرویان تاریخ را ناهنجار جلوه دهد، اینجاست که ناله‌های زهرای مرضیه و جهاد سخت او و مظلومیت سی‌ساله حضرت علی علیه‌السلام و خاندان عترت و تلاشهای آنها و در نتیجه، راه مستقیم و روشن اسلام، در معرض خطر قرار می‌گیرد، در این مرحله صحبت اکراه و اجبار نیست، صحبت انحراف عقیده است، تا مردم را بدبین کنند، و امام حسین تنها بازمانده‌ای است که با شخصیت بی‌تردید و همه‌گانی خود می‌بایست در مقابل این زخم کهنه اقدام کند و به هر ترتیب که شده راه حق را برای مردم از باطل جدا کند، به گونه‌ای که برای هیچکس در پیروی از حق یا باطل عذری نباشد و چه نیکو از عهده این مهم بر آمد.

مزدوران معاویه در جعل حدیث

از جمله مزدورانی که معاویه را در این راستا کمک کردند، سمره ابن جندب است، معاویه چهارصد هزار درهم به سمره داد تا در شام خطبه خواند و آیه و من الناس من یعجبک قوله فی الحیاء الدنیا الایة را نسبت به حضرت امیر تفسیر کند و گفت که این آیه در شأن علی نازل شده است (مفاد آیه این است که برخی از مردم، زیبا سخن می‌گویند، اما خداوند شاهد است که در دل دشمنی سختی دارند و در زمین برای فساد و از بین بردن زراعت و نسل تلاش می‌کنند) و از آن طرف آیه مبارکه و من الناس من یشری نفسه ابتغاء مرضات الله - یعنی برخی از مردم جان خود را در راه خدا می‌فروشند (که در مورد فداکاری حضرت علی علیه‌السلام در لیلۃ المبیت و خوابیدن در بستر پیامبر بخاطر نجات جان پیامبر می‌باشد). - این آیه را در فضیلت ابن ملجم مرادی تفسیر نمود. (۱۱۳)

سمره ابن جندب کیست ؟

و این سمره ابن جندب همان است که از جانب زیاد بر بصره حکومت می‌کرد و در کشتار مردم اسراف نمود، انس ابن سیرین گوید: سمره هشت هزار نفر را کشته است، معاویه به او گفت: آیا نمی‌ترسی که بی‌گناهی را کشته باشی؟ جواب داد: اگر همانند اینها را هم بکشم واهمه‌ای ندارم. (۱۱۴) ابو سوار عدوی گوید: سمره در یک بامداد چهل و هفت نفر از قوم مرا که قرآن

را جمع کرده بودند کشت. (۱۱۵) و این بدبخت پس از آنکه معاویه او را عزل کرد گفت: خدا معاویه را لعنت کند، اگر آنچنانکه معاویه را اطاعت کردم، خدا را عبادت می‌کردم، هرگز مرا عذاب نمی‌کرد. و او همان کسی است که بی‌گناهی را که شهادتین بر لب جاری می‌کردند، یکی پس از دیگری در یک مجلس کشته تا به بیست و چند نفر رسید. (۱۱۶) نمونه‌ای از احادیث دروغین از آن جا که پیامبر خدا بسیاری از افراد ناشایست را بخاطر کارهای زشت آنها مورد لعنت و نفرین قرار داده است، مثل اینکه دشمنان علی علیه السلام را لعنت کرده است و یا متخلفین از لشکر اسامه را لعنت کرده است، حکم ابن عاص و مروان و معاویه و بنی امیه را لعنت کرده است، و مواردی از این قبیل، دست تبه کاران بخاطر شستن این لکه ننگ از دامن اینها، شروع کردند به جعل حدیثی از پیامبر اکرم که حضرت فرموده است: خدایا من هم انسان هستم (یعنی خطا می‌کنم) هر بنده‌ای را که من ناسزا گفتم و یا تازیانه زدم و یا نفرین کردم و او اهلیت آن را نداشت، این را برای او کفاره و موجب نزدیکی در روز قیامت قرار بده.

تلاش بیهوده و رسوائی بزرگ

این حدیث دروغین را بخاری و مسلم در صحیح و ابن کثیر در تاریخ خود آورده اند، آنگاه ابن کثیر و مسلم از این حدیث برای توجیه، نفرین پیامبر بر معاویه بهره جسته اند جریان از این قرار است که ابن عباس گوید: پیامبر به من فرمود: معاویه را صدا بزنی بیاید، من رفتم و او را خواندم، اما گفتند: او مشغول خوردن است، به پیامبر جریان را گفتم، حضرت فرمود: برو بگو بیاید، بار دوم نیز گفتند مشغول خوردن است، باز به حضرت گزارش کردم، در دفعه سوم پیامبر فرمود: خداوند شکمش را سیر نکند، و لذا بعد از این هرگز سیر نمی‌شد (۱۱۷)، اما دست تحریف همین نفرین پیامبر را از مناقب معاویه می‌گیرد و ابن کثیر گوید: معاویه از این نفرین در دنیا و آخرت بهره جست!! اما در دنیا، او روزی هفت بار غذا می‌خورد، همراه با میوه و شیرینی بسیار در آخر می‌گفت: بخدا که سیر نشدم ولی خسته شدم، و این خود نعمتی و شکمی اسصت که پادشاهان به آن متمایلند! و اما در آخرت، بخاطر آن حدیثی که گذشت که نفرین پیامبر برای او رحمت است!! و شما ای خواننده گرامی به عمق فاجعه واقف هستید که چطور برای توجیه اعمال زشت معاویه و امثال معاویه، اینان را صی شدند تا پیامبر اسلام را در نظرها تحقیر کنند و بگویند پیامبر بی‌جا و بدون گناه مردم را لعن و نفرین می‌کرده است، و مرتبه حضرت را با آن اخلاق کریمه اینقدر تنزل دهند تا شاید امثال معاویه را نجات دهند. این بیچاره نمی‌دانسته که اگر کار با این دروغها درست می‌شد، امثال معاویه و ابوسفیان و مروان که مورد لعن پیامبر بودند، خود به این حدیث استناد می‌کردند تا از طعن و سرزنش صحابه در امان باشند.

نمونه‌ای از احادیث دروغین در مقابله با اهل البیت

و به همین جهت است که شما هر حدیثی که در فضائل اهل البیت پیدا کنید، در مقابل آن یک حدیث برای مخالفین آنها جعل کرده اند. ۱- پیامبر فرمود: (انا مدینه العلم و علی بابها) یعنی من شهر علم هستم و علی درب آن است آنها جعل کردند که پیامبر فرموده است: انا مدینه العلم و ابوبکر اساسها و عمر حیطانها و عثمان سقفها و علی بابها یعنی: من شهر علم هستم و ابوبکر پایه آن و عمر دیوار آن و عثمان سقف آن و علی درب آن است!!! ۲- پیامبر فرمود: بر ساق عرش نوشته است (لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی ولی الله) آن‌ها جعل کرده اند که (لا اله الا الله، محمد رسول الله و وزیر ابوبکر الصدیق و عمر الفارق) یعنی: ابوبکر صدیق و عمر فاروق دو وزیر او هستند!!! ۳- پیامبر فرمود: (یا علی) دشمن تو دشمن من است و دشمن من دشمن خداست - مبغضک مبغضی و مبغضی مبغض الله - آنها جعل کرده اند (من ابغض عمر فقد ابغضی) یعنی هر که عمر را دشمن دارد مرا

دشمن داشته است!! ۴ - پیامبر فرمود: لا- یجبک الا- مؤ من و لا- یبغضک الا منافق یعنی یا علی ترا دوست نمی دارد جز مؤ من و دشمن نمی دارد مگر منافق. اینها جعل کردند: (عن الله جل جلاله ، ما احب ابوبکر و عمر المؤمن تقی و لا ابغضهما الا منافق شقی) یعنی : خداوند فرموده است عمر و ابوبکر را جز مؤ من با تقوا دوست ندارد و جز منافق شقی دشمن ندارد. ۵ - پیامبر فرمود: حضرت آدم خداوند را بحق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین قسم داد تا آمرزیده شد و آنها بصورت اشباحی مقابل عرش قرار داشتند. آنها جعل کردند: خداوند، پیامبر و ابوبکر و عمر و عثمان و علی را بصورت اشباح خلق کرد و حضرت آدم خدا را به این پنج نفر سوگند داد تا توبه او پذیرفته شد!! ۶ - پیامبر اکرم فرمود: الحسن و الحسين سیدا شباب اهل الجنة یعنی حسن و حسین دو سرور جوانان بهشت هستند. آنها جعل کردند که : ابوبکر و عمر سیدا کهول اهل الجنة ، یعنی عمر و ابوبکر دو سرور پیرمردهای بهشت هستند!! (۱۱۸) با اینکه در بهشت اصلا پیرمرد وجود ندارد!

اثر تبلیغات سوء در مردم نسبت به اهل البیت علیهم السلام

۱ - در صحیح بخاری از ابی اسحاق نقل کند که مردی از براء می پرسید آیا علی در جنگ بدر حضور داشت؟! او پاسخ داد: آری مبارزه کرد و پیروز شد (۱۱۹) آری از حضور مردی در جنگ بدر سوال می کنند، که جنگ بدر جز با همت بلند او پیروز نشد و او به تنهایی معادل ملائکه و مسلمین جهاد کرد و کفار را قلع و قمع نمود. ۲ - در شهر حران مردم آنچنان سب و بدگوئی از حضرت امیر علیه السلام را لازم می شمردند که می گفتند: (لا صلاة الا بلعن ابی تراب) یعنی (العیاذ بالله) نماز درست نیست مگر با لعن حضرت علی علیه السلام. ۳ - در جنگ صفین از سپاه معاویه جوانی در حالی که رجز می خواند به میدان آمد و شروع کرد به حضرت امیر علیه السلام ناسزا گفتن. یکی از یاران حضرت بنام هاشم مرقال به او گفت : بعد از این نبرد باید حساب پس داد، از خدا بترس تو نزد خدا خواهی یافت و از هدف و جایگاه فعلی تو سؤال خواهد نمود، آن جوان گفت : من با شما می جنگم چون صاحب خدا (حضرت علی علیه السلام) آنچنان که بمن گفته اند، نماز نمی خواند، شماها هم نماز نمی خوانید، با شما می جنگم چون صاحب شما خلیفه ما (عثمان) را کشته است ، شما هم کمک کرده اید، سپس هاشم مرقال جوان را موعظه کرد و فرمود: اما اینکه گفتمی صاحب ما نماز نمی خواند، او اول کسی است که با پیامبر نماز خوانده ، از همه در دین خدا آگاه تر و نزدیکتر به پیامبر است ، اما اطرافیان او همگی قاریان قرآن هستند که شب را به تهجد بیدارند. (۱۲۰) الخ ۴ - عبدالله ابن محمد واسطی وقتی حدیث طبر (۱۲۱) را در فضیلت امیرالمؤمنین علیه السلام در شهر واسط قرائت نمود، مردم به او حمله کردند، و او را بیرون نموده و جای او را شستند. (۱۲۲) ۵ - احمد ابن شعیب نسائی که صاحب یکی از صحاح ششگانه اهل سنت است ، زمانی به دمشق رفت ، در آنجا از او راجع به فضائل معاویه درخواست کردند، او پاسخ داد: آیا معاویه راضی نیست که مثل یک نفر آدم باشد، می خواهد برتر شود، و در روایت دیگری گفت : من برای معاویه فضیلتی نمی شناسم مگر اینکه پیامبر فرمود: خدا شکمش را سیر نکند، مردم با شنیدن این کلمات ، او را زیردست و پاله کردند، به گونه ای که وقتی او را با حالت مجروح به بیرون شهر بردند، جان سپرد. (۱۲۳) ۶ - در ایام متوکل عباسی بود که نصر ابن علی ابن صهبان روایتی نقل نمود که پیامبر اکرم دست امام حسن و حسین را گرفت و فرمود: هر که ایندو را و پدر و مادر ایندو را دوست بدارد با من در قیامت هم درجه است ، متوکل دستور داد تا او را هزار تازیانه بزنند، در این میان فردی بنام جعفر ابن عبدالواحد آنقدر وساطت کرد و گفت این مرد از اهل سنت است تا اینکه متوکل دست از او برداشت! (۱۲۴)

جنایات معاویه و وضعیت شیعیان

در دوران امام حسن و امام حسین علیه السلام در توافقنامه ای که میان امام مجتبی و معاویه پس از شهادت حضرت امیر علیه السلام انجام گرفت، امام مجتبی در آنها شرط نموده بود که معاویه حق ندارد که بعد از خود جانشین تعیین کند، بلکه می باید کار را به شوری واگذار کند، و اینکه اصحاب و شیعیان حضرت علی علیه السلام از نظر جانی و مالی و ناموس و اولاد، هر کجا که هستند در امان باشند، و پیمان و میثاق خدا بر معاویه است که این مسائل را رعایت کند. (۱۲۵) اما معاویه همچنانکه خود گفته بود، تمام شروط را زیر پا گذاشت، معاویه هدف خود و باطن خود را از مخالفت با حضرت امیر بعد از صلح با امام مجتبی بیان نمود او پس از آنکه پایه های حکومتش محکم شد، در کوفه سخنرانی کرد و گفت: ای اهل کوفه شما می پندارید که من بخاطر نماز و زکاة و حج با شما جنگ کردم؟ با اینکه شما این کارها را انجام می دهید؟ ولی من بخاطر اینکه بر شما امیر شوم و صاحب اختیار گردم جنگ کردم، و در آخر کلامش نیز گفت: هر چه با امام مجتبی در قرار داد قبول کرده ام همه آنها زیر پاهایم می باشد و به آن عمل نمی کنم. (۱۲۶) زمان خلافت بیست ساله وی، یکی از سخت ترین و هولناکترین دوران برای شیعیان و طرفداران حضرت امیر علیه السلام بود، معاویه که کینه بنی هاشم، مخصوصا اصحاب حضرت در جنگ صفین را در دل داشت، تا توانست از کشتار و شکنجه و قتل و غارت دریغ نکرد. او امام مجتبی را مسموم کرد، آنگاه یاران و شیعیان گرانقدری مانند محمد ابن ابی بکر و عمر و ابن حمق و حجر ابن عدی و یاران او و مالک اشتر و غیر هم را همچنانکه در تواریخ مذکور است به هلاکت رساند. فرمانهای پیاپی و مکرر او به عمال و حاکمان خود که از افراد ناپاک و سفاک بوده اند در تاریخ مذکور است، او به فرمانداران فرمان داد تا هر کس که به دین علی ابن ابیطالب است گردن بزنند، و خانه های ایشان را خراب کنند و از شیعیان احدی را باقی نگذارند، حتی در زمان حیات حضرت امیر علیه السلام نیز سپاهیان خود را برای غارت و کشتار به شهرها می فرستاد و دستور جنایت و کشتار می داد، و اعلام کرد که من بیزارم از هر کس که راجع به فضیلت حضرت علی و خاندان او روایتی نقل کند. (۱۲۷)

جنایات بسر ابن ابی ارطاة از طرف معاویه

عمال معاویه دستور داشتند که از هیچ کاری نسبت به شیعیان فرو گذار نکنند، حتی از نوامیس آنها، بسر ابن ابی ارطاة جنایت کار معروف و سرسپرده معاویه بفرمان معاویه با سپاه خود به مکه و مدینه و نجران و یمن حمله کرد، و افراد بسیاری را به خاک و خون کشید، و در یمن بود که دو طفل فرماندار یمن را (که از طرف حضرت امیر در آنجا حاکم بود) خودش با کارد سر برید، بانوئی به او اعتراض کرد که تو مردها را کشتی، چرا این دو بچه را می کشی؟ بخدا اینها را نه در جاهلیت و نه در اسلام نمی کشتند، ای پسر ارطاة آن حکومتی که قدرتش جز با کشتن کودکان و پیرمردان و بی رحمی و قطع رحم شکل نگیرد، حکومت زشتی است. (۱۲۸) او در صنعاء چهل نفر از ریش سفیدان را به جرم اینکه دو کودک مذکور در خانه زنی از فرزندان آنان مخفی شده بودند، به قتل رسانید، در تاریخ نوشته اند: این شخص وقتی که از شام حرکت کرده تا وقتی که دوباره برگشت سی هزار نفر را کشته بود و عده ای را هم به آتش سوزانیده است. کار به جایی رسید که این ملعون، زنان مسلمان قبیله همدان را اسیر کرد و بعنوان کنیز در بازار در معرض فروش قرار داد، و اینان اول زنان مسلمانی بودند که اسیر و در معرض فروش قرار گرفتند. (۱۲۹) اینان به خانه های مسلمانان حمله می کردند و آنها را غارت می کردند، حتی زیورآلات بانوان را می ربودند، بیهوده نیست که حضرت امیر علیه السلام بر این شخص نفرین بوده و عرضه داشت: خدایا بسر، دین به دنیا فروخته و محارم تو را هتک نمود، و اطاعت مخلوق فاجر را بر اطاعت شما ترجیح داده، خدایا او را نمران تا اینکه عقلش را بگیری و هرگز او را مستحق رحمت قرار نده، خدایا بسر و عمرو ابن عاص و معاویه را لعنت نما، اندکی بعد، بسر دیوانه شد و هذیان می گفت، صدا می زد شمشیر بدهید تا بکشم، یک شمشیر چوبی به او می دادند او به بالشتی حمله می کرد، آنقدر می زد تا غش می کرد، مدتی چنین بود تا مرد. (۱۳۰)

بخشنامه معاویه و جنایات زیاد ابن ابیه

معاویه در یک بخشنامه که به تمام شهرها فرستاد نوشت: نگاه کنید هر کس که ثابت شد که او علی و خاندان علی را دوست می‌دارد نامش را از دفتر حذف و حقوق او را قطع کنید، و به دنبال آن بخشنامه دیگری فرستاد که هر کسیرا که متهم به دوستی این خاندان است، شکنجه کنید و خانه اش را خراب کنید، و در این میان مصیبت بزرگی و سنگین برای اهل کوفه بود، چرا که در آنجا شیعیان حضرت فراوان بردند، کار به گونه ای شد که شیعیان در نهانی و مخفیانه با هم صحبت می‌کردند و در همان حال از خدمتکار خانه واهمه داشتند و وقتی می‌خواستند با هم صحبت کنند، پیمانهای سخت می‌گرفتند که بازگو نکند. (۱۳۱) و به همین جهت بود که معاویه، برای نابود کردن شیعیان عراق، زیاد ابن ابیه این خونریز بی رحم تاریخ را بر کوفه امیر کرد، او که زمانی از شیعیان حضرت بود و آنها را می‌شناخت، تا می‌توانست، در نابودی شیعیان کوشید، چه بسیار دست و پاها که برید و چشمهایی که کور کرد و بدنهایی، که بر درخت به دار آویخت. آنقدر بر شیعیان تاخت، که از عراق گریختند و به اطراف پناه بردند، بطوریکه شخصیت معروفی در میان آنها نماند. (۱۳۲)

جسارت زیاد ابن ابیه ملعون به امام مجتبی و حضرت امیر علیهما السلام

شما خود مظلومیت شیعیان و امام مجتبی علیه السلام و شقاوت این ناپاک را در جواب نامه ای که حضرت برای وی راجع به تاءمین جان یکی از شیعیان نوشته بود ملاحظه می‌نمائید او به امام مجتبی نوشت: بخدا قسم اگر او میان پوست و گوشت تو باشد در امان نیست، همانا محبوبترین گوشتی که دوستدارم بخورم، آن گوشتی است که تو پاره ای از آن هستی، او را بخاطر گنااهش به کسی که از تو سزاوارترست تسلیم کن، اگر ببخشم بخاطر وساطت تو نیست و اگر بکشم، علتی ندارد مگر بخاطر محبت او به پدر فاسق تو. والسلام. (۱۳۳) آری این ناپاک شیعیان را در کوفه جمع کرد تا مردم را بر بیزاری از حضرت علی وادار کند، هر که امتناع می‌کرد او را می‌کشت، اما خداوند او را به خود مشغول نمود و مبتلا به طاعون شد و بعد از دو روز مرد. (۱۳۴) و این زیاد همان شخصی است که وقتی اهل کوفه او را در منبر سنگباران کردند، دست هشتاد نفر را به این جهت قطع کرد. (۱۳۵)

دشمنی بنی امیه حتی با نام علی

بنی امیه در ادامه تبلیغات بر علیه اهل بیت علیهم السلام از نام علی هم واهمه داشتند، ابن حجر در تهذیب التهذیب آورده است که بنی امیه اگر می‌شنیدند نوزادی نامش علی نهاده شده آن را می‌کشتند، شخصی بنام رباح که نام پسرش علی بود، وقتی متوجه خطر شد گفت: نام او عَلِیّ است نه عَلِیّ، در واقع نیز با علی و هر کس همانام حضرت بود دشمن بود. پسرش علی ابن رباح نیز می‌گفت: من حلال نمی‌کنم کسی را که به من علی بگوید من عَلِی هستم. (۱۳۶)

بخشنامه معاویه و مظلومیت شیعیان

معاویه در نامه خود به زیاد ابن ابیه نوشت: هر کس که بر دین علی و راءِ اوست بکش، و به تمام شهرها نوشت هر کس که ثابت شد دوستدار علی و خاندان اوست، حقوقش را قطع کنید. و در بخشنامه دیگری نوشت: ببینید هر که متهم است که از دوستان علی است او را بکشید، هر چند ثابت نشده باشد، به همین جهت مردم را به این اتهام و شبهه و گمان در زیر هر سنگی می‌کشتند، به گونه ای که اگر از دهان کسی سخنی اشتباه سر می‌زد گردش را می‌زدند، کار بجائی رسید که اگر کسی را متهم به

کفر و زندقه می کردند، محترم بود و کسی با او کاری نداشت، اما شیعیان مخصوصاً در کوفه و بصره در امان نبودند. (۱۳۷)

مبارزه امام حسین علیه السلام با تهاجم فرهنگی معاویه

دو سال قبل از مرگ معاویه، امام حسین علیه السلام با عبدالله ابن جعفر و عبدالله ابن عباس به حج مشرف شدند حضرت دستور دادند تا تمامی مردان و زنان و شیعیان و موالی بنی هاشم همه حاضر شوند، و همچنین پیغام دادند تا هر کس که حضرت را می شناسند و با خاندان حضرت آشناست به مکه بیاید، و در همین راستا تمامی اصحاب پیامبر و پسران آنها و تابعین (کسانی که پیامبر را ندیدند اما از اصحاب حضرت روایت گرفته اند) و انصار از کسانی که به عبادت و صلاح معروف بودند، همه در منی جمع شدند، جمعیتی شد بیش از هزار نفر، که اکثر آنها از تابعین و فرزندان صحابه پیامبر بودند، امام حسین علیه السلام برخاست و خطبه خواند. پس از حمد و ثنای الهی فرمود: این ستمگر (معاویه) با ما و شیعیان ما کارهایی کرده که شما می دانید و دیده اید و شاهد بوده و به شما رسیده است، من می خواهم از شما راجع به اموری سؤال کنم، اگر راست گفتم، مرا تصدیق کنید و اگر دروغ گویم تکذیب کنید، سخنم را بشنوید و مخفی نگه دارید، و سپس به شهرها و قبیله های خود بروید، و افراد مورد اعتماد و امین را به آنچه می دانید، دعوت کنید، من می ترسم که این حق (امامت و فضیلت اهل بیت علیهم السلام) کهنه و نابود شود، (گرچه) خداوند نور خود را تمام می کند گرچه کافرین نخواهند. آنگاه حضرت هر آیه ای که خداوند در مورد اهل البیت نازل نموده بود، بیان کرد و تفسیر نمود، و هر چه پیامبر راجع به پدر و مادر و خانواده ایشان فرموده بود روایت نمود، و در تمام این موارد، اصحاب پیامبر می گفتند: خدایا درست است، ما اینها را شنیده ایم و شاهد بودیم، تابعین نیز می گفتند: خدایا شاهد باش، که ما این سخنان را از افراد مورد اعتماد شنیده ایم، تا اینکه حضرت چیزی را فروگذار نکرد. حضرت بعد از اینکه چیزی از فضائل نماند که فروگذار کند فرمود: شما را بخدا سوگند می دهم که برگردید و به افراد مورد اعتماد خود اینها را بازگو کنید، و سپس حضرت فرود آمد و مردم متفرق شدند. (۱۳۸)

مظلومیت اهل البیت علیهم السلام تا زمان سیدالشهداء

۱- انکار غدیر خم اما اهل البیت علیهم السلام، با آنهمه سفارشات و احترام و عظمتی که از پیامبر اکرم نسبت به ایشان چه در عمل و چه در سخن در مقابل چشم و گوش مسلمانان انجام می گرفت، بعد از پیامبر اکرم از مظلومترین افراد تاریخ اسلام به شمار می روند. امام سجاد علیه السلام می فرمود: در مکه و مدینه بیست نفر مرد نیست که ما را دوست داشته باشد. (۱۳۹) هنوز بیش از سه ماه از جریان غدیر خم و منصوب نمودن حضرت امیر علیه السلام در حضور دهها هزار نفر به خلافت بوسیله پیامبر نگذاشته بود، هنوز آری دلنشین پیامبر اکرم در گوشها طنین انداز بود که فرمود من کنت مولا فلهذا علی مولا، هر که من مولای اویم، این علی مولای اوست، خدایا دوستانش را دوست دار و با دشمنانش دشمن باش، که ناگاه پس از رحلت پیامبر اکرم و در زمانی که خاندان پیامبر در سوگ حضرت بسر می بردند، و حضرت امیر مشغول غسل و کفن جسم مطهر پیامبر(ص) بود، مخالفین در کناری گرد آمدند و از این فرصت استفاده کرده تا حضرت را در مقابل عمل انجام شده قرار دادند، و همچنانکه در برخی روایات آمده حتی هنگام مراسم دفن پیامبر نیز حاضر نشد. ۲- مظلومیت حضرت زهرا سلام الله علیها و شرم آورتر آنکه به خانه حضرت علی علیه السلام برای گرفتن بیعت از حضرت هجوم آوردند، عمر هیزم خواست فریاد برآورد که سوگند به آنکه جان عمر در دست اوست، یا خارج شوید یا خانه را با هر که در آن است آتش می زنم به او گفتند: در این خانه فاطمه است، گفت: گرچه او باشد! جز علی همه بیرون آمدند، عمر در اثر ناله حضرت فاطمه و توبیخ او برگشت، ابوبکر به تحریک عمر چند بار قنفل را فرستاد به

دنبال حضرت ، وقتی موفق نشد، عمر دوباره آمد و در زد، حضرت فاطمه صدا زد: پدر جان ای رسول خدا، بعد از شما چه کشیدیم از ابن خطاب و ابن ابی قحافه (عمر و ابوبکر) مردم با شنیدن ناله حضرت فاطمه برگشتند، اما عمر و عده ای ماندند تا علی را به زور از خانه بیرون آوردند. (۱۴۰)

در خانه وحی آتش افکند!!

و ای کاش به همین جا اکتفا می کردند!! مسعودی که مورد قبول شیعه و سنی است در اثبات الوصیه می نویسد، بطرف حضرت علی حمله کردند، در خانه را آتش زدند، و حضرت را با زور خارج کردند، و سرور زنان (حضرت فاطمه) را میان در فشار دادند، تا اینکه محسن را سقط کرد! صاحب وافی بالوفیات از نظام معتزلی نقل می کند که عمر در روز بیعت چنان بر شکم حضرت فاطمه زد که محسن را سقط نمود و اینجاست که ابن ابی الحدید سنی معتزلی در شرح نهج البلاغه گوید: وقتی برای استادم ابوجعفر نقیب داستان هدر نمودن پیامبر خون هبار ابن اسود را بواسطه اینکه با نیزه بر هودج دختر پیامبر، زینب حمله کرد که منجر به سقط فرزندش شد، نقل نمودم ، استادم گفت : اگر پیامبر زنده می بود حتما خون کسی که فاطمه را ترساند تا فرزندش را سقط نمود، حلال می کرد! (۱۴۱) مسأله آنقدر شنیع بود که ابوبکر در دم مرگ آرزو می کرد ای کاش با خانه حضرت فاطمه کاری نمی داشتم ، هر چند کار به جنگ بکشد. (۱۴۲) ۳ - جسارتها و بدگوئیهها مظلومیتها همچنان ادامه می یافت ، به دنبال این حوادث ، محروم نمودن حضرت فاطمه (س) از حق مسلم خویش فدک شروع شد، فدک را که حق مسلم و عطیه الهی بود با بهانه واهی از حضرتش گرفتند، حضرت فاطمه سلام الله علیها بر علیه این اقدام ظالمانه فریادها زد اما سیاست وقت ، به هیچ وجه راضی نبود که دختر پیامبر را راضی نگه دارد. ابن ابی الحدید گوید: وقتی استدلال حضرت فاطمه و علی علیهماالسلام در دل مردم تاءثیر کرد، ابوبکر به بالای منبر رفت و گفت : ای مردم این چه هیاهویی است که بر پای کرده اید و گوش به حرف هر کس می دهید، او چون شهادتش را رد کرده ایم این حرفها را می زند، او همانند روباهی است که شاهدش دم اوست ، ماجراجوئی فتنه انگیز است و مردم را به اخلاص گری ترغیب می کند، از افراد ضعیف و زنها کمک می گیرد همانند امطحال (نام زنی بزهکار بوده) که محبوبترین افراد خانواده اش نزد او کسی بود که زنا بدهد. (۱۴۳) و یاللعجب که به حضرت علی و فاطمه سلام الله علیها، نسبت روباه و دم روباه داده و آنها را تشبیه به زن زناکار کنند، همانا که طبق آیه تطهیر خداوند به پاکدامنی و طهارتشان شهادت داده است . ۴ - دختر گرامی پیامبر اکرم در ناراحتی و غربت و سرانجام وقتی به مقتضای سیاست ، به دلجوئی دختر پیامبر آمدند، و حضرت فاطمه بخاطر حضرت علی علیه السلام آن دو را پذیرفت ، به آنها فرمود: شما را بخدا آیا نشنیده اید که پیامبر فرمود: خشنودی فاطمه ، خوشنودی من ، خشم فاطمه ، خشم من است ، هر که فاطمه را دوست دارد مرا دوست داشته و هر که فاطمه را خشنود کند مرا خشنود کرده و هر که فاطمه را خشمگین کند مرا خشمگین نموده است ؟ جواب دادند آری ، ما این کلمات را از پیامبر شنیدیم ، حضرت فرمود: من خداوند و ملائکه را گواه می گیرم که شما دو نفر مرا به خشم آورده اید و خشنود نکردید. اگر پیامبر را ملاقات کنم ، شکایت شما دو نفر را خواهم نمود، ابوبکر با گریه گفت : بخدا پناه می برم از خشم شما و پیامبر، حضرت فاطمه فرمود: بخدا قسم در هر نماز بر تو نفرین می کنم . (۱۴۴) و کار مظلومیت بجائی رسید که وصیت نمود از آن افراد کسی در مراسم تجهیز او شرکت نکند، و تنها باقیمانده پیامبر اکرم ، در حالی که دلی مالا مال از غصه و اندوه داشت ، شبانه و در حالت غربت به خاک سپرده شد. ابن ابی الحدید معتزلی در شرح نهج البلاغه می گوید: به استادم گفتم : مگر ابوبکر نمی دانست فاطمه راست می گوید؟ استادم گفت : چرا می دانست ، پرسیدم پس چرا سخن او را قبول نکرد؟ استادم گفت : او اگر سخن فاطمه را در مورد فدک بدون شاهد می پذیرفت ، فردا فاطمه ادعای خلافت را برای شوهرش می کرد و ابوبکر باید می پذیرفت .

حضرت علی علیه السلام از آن دورانها می گوید

و حضرت امیر علیه السلام از آن دورانهای سخت ، یعنی بعد از رحلت پیامبر اکرم تا کشته شدن عثمان ، در خطبه شششقیه یاد نموده است در آن جا که می فرماید: بخدا سوگند، پسر ابی قحافه خلافت را در حالی پوشید که می دانست ، که من برای خلافت همانند قطب آسیا هستم ، (علوم) از من سیل آسا سرازیر است و پرنده به (قله رفیع مقام) من نمی رسد، اما من از خلافت دامن برکشیدم و اعراض کردم ، فکر کردم تا با دست بریده حمله کنم ، یا بر این تاریکی که بزرگترها را پیرو کودکان را سالمند و مؤمن در آن رنج می کشد تا خدا را ملاقات کند صبر کنم ؟ سرانجام دیدم که صبر بر اینها عاقلانه است ، صبر کردم ، در حالی که در چشم خاشاک و در گلویم استخوان بود، می دیدم که ارث مرا (خلافت را) غارت می کنند، تا اینکه فرمود: من در این مدت طولانی و سخت ، بسیار صبر کردم . (۱۴۵)

پستی دنیا و مظلومیت امیر المؤمنین علیه السلام

هر چه زمان بیشتر می گذشت و مردم از عمر پیامبر بیشتر فاصله می گرفتند، مظلومیت اهل بیت علیهم السلام نیز بیشتر می شد، خلیفه دوم حضرت امیر علیه السلام را با افرادی مثل عثمان و طلحه و زبیر و عبدالرحمن و سعد وقاص در مسأله جانشینی خود همتا قرار داد، و این همان مظلومیتی است که حضرت امیر علیه السلام در خطبه شششقیه آن را تذکر می دهد آنجا که می فرماید: عمر بعد از خود خلافت را در شوری قرار داد که مرا یکی از آنها پنداشت ، پناه بر خدا از این شوری ، کی دوباره من نسبت به اولین آنها اینها (عمر و ابوبکر) شک بود که الان با امثال اینها همتا شده ام؟! آری او نه تنها حضرت را همدریف عبدالرحمن و یا معاذ ابن جبل و یا ابو عبیده جراح را بر حضرت مقدم می داشت ، چرا که می گفت : اگر یکی از اینها زنده می بود من شوری را تشکیل نمی دادم ، و او را خلیفه می کردم . (۱۴۶)

مظلومیت امیر المؤمنین در دوران عثمان

و این روند ادامه داشت ، تا در زمان عثمان سر سلسله حکومت بنی امیه ، سرعت یافت ، او بارها به حضرت امیر جسارت نمود، در مطالب گذشته دیدیم که عثمان وقتی اعتراض حضرت امیر را به تبعید عمار شنید به حضرت گفت : تو به تبعید شدن سزاوارتری تا عمار، و گاهی در دفاع از مروان آن مرد خبیث ملعون ، به حضرت گفت : بخدا قسم تو نزد من از مروان برتر نیستی !! و ما قبلا فاجعه دردناک بی همتائی را از عثمان نسبت به حضرت امیر نقل کردیم که او چگونه با چوبدستی به زدن حضرت امیر علیه السلام پرداخت ، آری همین روند و همین افعال بود که حکام بعدی را تشویق می کرد تا با اولاد علی آنچنان رفتار کنند، که کردند.

مظلومیت امام مجتبی علیه السلام در دوران معاویه

تا اینکه نوبت به معاویه رسید، با حکومت یافتن او، مظلومیت اهل البیت به اوج خود رسید، او بی پروا و بی مهابا در زبان و عمل ، تلاش کرد تا نام اهل البیت را محو کند. کدام مظلومیت بالاتر از اینکه ، امام مجتبی و امام حسین علیهما السلام در مجلس معاویه حاضر باشند و او در حضور جمعیت ، حضرت امیر را ناسزا گوید و سب کند، این مروان است همانکه پیامبر او و پدرش را لعنت کرد، اما از الطاف بنی امیه بر مدینه حاکم شد و هر جمعه حضرت علی را لعن می نمود، امام مجتبی بخاطر اینکه در وقت ناسزا حاضر نباشد، صبر می نمود تا وقت اقامه شود آنگاه وارد می شد، اما مروان کسی را می فرستاد تا در خانه حضرت به ناهنجاری

حضرتش و پدرش را ناسزا گوید، از جمله فحاشیهای این خبیث که مرد بد دهنی نیز بود این است که به حضرت مجتبی گفت: مثل تو همانند استر است که وقتی می پرسند پدرت کیست؟ گوید: پدرم اسب است (العیاذ بالله) حضرت به فرستاده مروان فرمود: به او بگو این کارها باعث نمی شود که من ترا ناسزا بگویم، اما وعده من و تو خداوند باشد، اگر دروغ می گوئی خداوند سخت ترین انتقام گیرنده است، جد من بزرگوارتر از آن است که مثل من مانند استر باشد. (۱۴۷) و قبلا- گذشت اوج مظلومیت امام مجتبی در وقتی که زیاد بن ابیه، این ناپاک در ضمن جواب نامه امام مجتبی چه جسارتها به حضرت کرد، و سرانجام این مظلومیت به جایی رسید که ریحانه پیامبر و سید جوانان اهل بهشت با تحریک معاویه و توسط همسر امام، به شهادت رسید، معاویه که به همسر امام وعده کرده بود در مقابل مسموم کردن امام مجتبی یکصد هزار درهم به او بدهد و او را همسر یزید کند و آن بدبخت نیز، سید جوانان بهشت را در مقابل فاسق فاجری مثل یزید به شهادت رساند، بعد از امام مجتبی، معاویه پولها را برای جعده همسر امام فرستاد، ولی به او پیغام داد که ما زندگی یزید را دوست داریم و گرنه نسبت به وعده ازدواج نیز وفا می کردیم. (۱۴۸)

ناسزاگوئی به اهل البیت بر فراز منبرها

و در ادامه همین راستا بود که معاویه سنت سب و ناسزا بر حضرت را برقرار کرد و مقرر کرد تا در تمام ممالک اسلامی بر روی تمام منابر و جمعه و جماعات حضرت علی علیه السلام را لعن کنند و خود نیز به آن می پرداخت، حتی حاضر شدند که احکام خدا را بخاطر پیشبرد این هدف تغییر دهند، همچنانکه دیدیم مروان، خطبه نماز عید را قبل از نماز می خواند، تا مردم متفرق نشوند و به سب اهل البیت گوش دهند. این سنت ننگین از زمان معاویه تا زمان عمر ابن عبدالعزیز ادامه داشت، کار بجایی رسید که خالد ابن عبدالله قسر که از طرف هشام بر عراق امیر بود بر روی منبر می گفت: خدایا علی ابن ابی طالب ابن عبدالمطلب ابن هاشم، داماد پیامبر را که دختر او نزدش است و پدر حسن و حسین لعنت نما. و سپس با حالت استهزاء به مردم می گفت: آیا با کنایه گفتم؟! (۱۴۹) عده ای از بنی امیه به معاویه گفتند، شما که به آرزوی خود رسیده ای، ای کاش از لعن این مرد دست بر می داشتی؟ معاویه گفت: نه بخدا سوگند دست بر نمی دارم تا اینکه کودکان بر این روش بزرگ و بزرگترها پیر شوند و کسی نباشد که فضیلتی از علی نقل کند (۱۵۰) کار بجایی رسید که امر چنان بر مردم متشبه شد که می گفتند: نماز بدون لعن ابی تراب (حضرت علی) درست نیست.

دشمنی با اهل البیت، افتخار و امتیاز محسوب می شد

حجاج ابن یوسف در راهی می رفت، شخصی نزد او آمد و گفت: خانواده ام مرا عاق کرده اند و اسم مرا علی گذارده اند نام مرا تغییر ده و مقداری نیز به من کمک کن که نیازمندم، حجاج گفت: بخاطر زیبایی و لطافت واسطه ای که آوردی نامت را چنین گذاردم، و سپس او را منصبی داد و گفت: برو آن جا مشغول باش. (۱۵۱) در تاریخ آمده است که عبدالله ابن هانی به حجاج گفت: ما مناقبی داریم که هیچکس از عرب ندارد، حجاج گفت: چیست؟ گفت: امیرالمؤمنین عبدالملک (ابن مروان خلیفه اموی) هرگز نزد ما بدگوئی نشده است، حجاج گفت: بخدا که فضیلتی است، آن مرد گفت: از قبیله ما در جنگ صفین هفتاد نفر با معاویه بود، اما با علی فقط یک نفر بود، حجاج گفت: بخدا که فضیلتی است، آن مرد گفت: ما زنانی داریم که نذر کردند اگر حسین ابن علی کشته شود هر کدام ده شتر جوان قربانی کنند و کردند، حجاج گفت: بخدا که فضیلتی است آن مرد گفت: هیچ کدام از ما نیست که به او پیشنهاد لعن علی را بکنند مگر اینکه انجام می دهد و بعلاوه دو پسر او حسن و حسین و مادر آن دو فاطمه را نیز اضافه می کند، حجاج گفت: بخدا که فضیلتی است. (۱۵۲)

پاسخ مناسب امام مجتبی علیه السلام به معاویه

روزی معاویه در کوفه خطبه خواند و در حالی که امام حسن و امام حسین حضور داشتند، از حضرت علی علیه السلام بدگویی کرد و سپس به حضرت حسن جسارت کرد، امام حسین علیه السلام برخاست تا جواب او را بدهد، حضرت مجتبی دست برادر را گرفته نشانده و سپس خود برخاسته فرمود: ای که از علی می گوئی منم حسن، پدرم علی است (اول مسلمان و اول مجاهد و داماد و برادر پیامبر)، توئی معاویه و پدرت صخر (سردسته کفار در جاهلیت و پناهگاه منافقین در اسلام یعنی ابوسفیان) مادر من فاطمه است و مادر تو هند (جگرخوار بدکاره) جد من رسول خدا است و جد تو عتبه ابن ربیعہ (مشرکی که در بدر کشته شد) مادر بزرگ من خدیجه است (اول بانوی مسلمان و فداکار اسلام) و مادر بزرگ تو قتیلہ است، پس خدا لعنت کند هر کدام از ما را که گمنامتر و بد خانواده تر و آن که در گذشته و بعدا شرورتر و در کفر و نفاق مقدم تر است. ناگاه عده ای در مسجد صدا برآوردند، که امین، راوی اول حدیث گوید: من هم می گویم آمین، راوی دوم فضل نیز گوید: من هم می گویم آمین، راوی سوم نیز گوید، امین، ابن ابی الحدید نیز گوید: من هم می گویم آمین، مرحوم امینی نیز گوید: من هم می گویم آمین (۱۵۳)، مؤلف این کتاب نیز گوید: من هم می گویم آمین، شما هم بگوئید: آمین.

مظلومیت اهل البیت هنگام شهادت

شما اوج این مظلومیت ها را هنگام شهادت اهل البیت مشاهده کنید، تنها باقیمانده پیامبر، حضرت فاطمه، فقط چند ماهی زندگی نمود و با دلی پر اندوه در جوانی دل سپرد و با غربت و شبانه بخاک سپرده شد و قبر او نیز مخفی ماند. امیرالمؤمنین با آن همه فضائل و خصائص بی نظیر، در حالی که خلیفه اسلام بود، می بایست شبانه و در غربت و مخفیانه دفن شود، تا مبادا مورد جسارت دشمنان قرار گیرد و قبر مطهر او تا دهها سال مخفی بماند. و امام مجتبی نوه بزرگ پیامبر، می بایست پس از سالها مظلومیت، و تحمل مصائب از دوست و دشمن به دست دشمن شهید گردد و سپس حتی حق دفن شدن در کنار جد خود پیامبر را نداشته باشد، و جسد مطهر او پس از رحلت نیز مورد هجوم دشمن قرار گیرد و تیرباران شود. و سرانجام سیدالشهداء و خاندان عترت، به گونه ای دلخراش و اسف بار به شهادت و اسارت روند، پیکر پاک وی زیر سم ستوران دشمن له شود و در میان صحرای کربلا بر روی خاک رها شود.

علت بی تفاوتی مردم نسبت به انحرافات دینی

شما پس از مطالعه اینهمه فشارها و شکنجه ها و تبلیغات سوء، و انحرافات دینی، در خواهید یافت، که چرا مردم با دیدن اینهمه ظلم و ستم، هیچگونه تحرکی از خود نشان نمی دادند، در ابتدای کار که مسیر خلافت را منحرف کردند، شاید بسیاری هرگز تصور نمی کردند که سرانجام این انحراف به کجا خواهد رسید، و به همین جهت به مسأله امامت از جنبه دینی نظر نمی کردند. گرچه صدیقه طاهره سلام الله علیها در خطبه خویش به مردم تذکر داد که نتیجه انحراف در آینده بسیار وخیم و دردناک است. آنجا که فرمود: به جان خودم سوگند که نطفه فتنه منعقد شد، اندکی صبر کن، بزودی نتیجه خواهد داد و از این شتر خلافت خون خواهند دوشید و ظرفهای خود را از خون تازه پر خواهند نمود آنجاست که طرفداران باطل زیان می کنند و باطل پیشه گان به عاقبت پایه ای که پیشینیان بنا نهاده اند می رسند. (۱۵۴) مخصوصا که در دوران رحلت پیامبر اکرم، خوف و واهمه ضربه خوردن و تفرقه مسلمین و تقویت کفار، بهترین سرپوش بود که مخالفین از آن برای اهداف سیاستهای خود استفاده کردند، و شاید بهمین جهت بود که حضرت امیر علیه السلام بخاطر حفظ اسلام و دین پیامبر این فرصت را از منافقین گرفت، تا مبادا بر اثر بحران و

کشمکش داخلی، بر علیه اسلام شورش کنند، چرا که بسیاری از قبائل عرب بعد از مسلط شدن اسلام و پیروزی مطلق آن، اسلام را پذیرفته بودند ولی در دل رام نبودند و به دنبال فرصت می گشتند، و رحلت پیامبر آنها را به طمع انداخته بود، و حضرت امیر برای حفظ اسلام اقدامی تند نکرد، هر چند مخالفین در جسارتها افراط کردند، اما بینش عمیق و بلند حضرت امیر نسبت به حساسیت زمان، مانع شد تا دست به اقدامی عجولانه بزند، لذا بر همه چیز صبر کرد. (۱۵۵) در این میان با مرور زمان، در زمان خلیفه دوم انکار مسلمانها را به فتوحات خارج مشغول نمودند، پیروزیها و کشورگشائیهای درخشان در زمان خلیفه دوم، از چند جهت در پیشبرد اهداف مخالفین مؤثر افتاد، از طرفی خلیفه دوم وسیله انتشار و پیشرفت اسلام گردید، و محبوب قلوب مردم شد، و طبعاً مخالفین او در انزوا قرار می گرفتند، و مهمتر از همه اینکه اوضاع مردم مدینه و مسلمانها از آن وضعیت بحرانی و سخت که در زمان پیامبر داشتند، رو به فزونی و رفاه گذارد آنها نیز برای جلب حمایت مردم، اموال را تقسیم می کردند، خود خلیفه نیز بسیار اظهار زهد و قناعت می نمود، و شما نیک می دانید که وقتی امت اسلام، فردی را از نظر دینی، قناعت می نمود، و شما نیک می دانید که وقتی امت اسلام، فردی را از نظر دینی، عامل پیشرفت اسلام در اقصی نقاط جهان بدانند به گونه ای که امپراطوری عظیمی مثل ایران به تسخیر اسلام در آید، و از طرفی مسلمانان پیشرفت مادی و اقتصادی خود را نیز مدیون او بدانند، هرگز حاضر نمی شوند که از حمایت او دست بردارند، این را نیز اضافه کنید که تجربه نشان داده است که (الناس علی دین ملوکهم) مردم بر دین فرمانروایان خود هستند.

وضعیت اقتصادی مسلمانان در دوران پیامبر اکرم

شما دوران پیامبر اکرم را با دوران خلفا مخصوصاً عثمان مقایسه کنید، در زمان پیامبر اکرم عده ای از مهاجرین، بر اثر کمبود مسکن و امکانات با وضع رقت باری در مسجد اقامت می کردند که به اصحاب صغه مشهور شدند. اینها چهارصد نفر بودند که حضرت رسول، صبح و شام نزد آنها می آمد و مقداری خرما به آنها می داد روزی حضرت نزد ایشان آمد دید، بعضی کفش خود را درست می کنند، دیگری مشغول وصله کردن لباس خویش است، یکی از آنها برخاست و به حضرت عرض کرد: یا رسول الله این خرمائی که به ما می دهی شکم ما را آتش زده ... حضرت فرمود: آگاه باش، من اگر می توانستم دنیا را طعام شما کنم می کردم، ولی هر کدام از شما که بعد از من زنده بماند چنان به ناز و نعمت رسد که صاحب انواع غذاها شود، صبح در یک لباس گران و شب در لباسی دیگر، خانه های خود را زینت می کنید همچنانکه کعبه زینت می شود، یکی از اصحاب صغه (که به هیجان آمده بود) گفت: من مشتاق آن زمانم، چه وقت خواهد بود؟ حضرت فرمود: دوران فعلی شما بهتر از آن زمان است، شما اگر شکمهایتان را از حلال پر کنید، به پر کردن از حرام نزدیک می شوید. (۱۵۶) الحدیث درست در تعبیر حکیمانه پیامبر دقت کنید، ملتی که به رفاه و نعمت روی آورد، دیگر دفاع از ارزشهای الهی و اخلاقی و مسائل معنوی برای او کمرنگ می شود، آلودگی روحی به مسائل رفاهی، مرگ معنوی یک جامعه ای را فراهم می کند، آن جامعه دیگر در مقابل انحرافات معنوی حساسیت نشان نمی دهد، بلکه برعکس در مقابل هر چه که منافع مادی او را بخطر اندازد می ایستد، انسان ناسپاستر از آن است که بتواند در مقابل امکانات و نعمتها، ارزشهای والای معنوی را حفظ کند، مخصوصاً وقتی که منافع مادی با ارزشهای معنوی در تضاد باشد. آری مدینه پایتخت اسلام، در زمان خلفا شاهد انواع و اقسام غنائم جنگی و نعمتهای مادی بود، مالیاتها و مال التجاره و غنائم بود که از اطراف سرازیر می شد، و چهره جامعه اسلامی دگرگون می شد.

نمونه ای از وضعیت اقتصادی مردم در دوران خلیفه دوم

وقتی مدائن پایتخت ساسانیان در زمان خلیفه دوم سقوط کرد، آنقدر از طلا- و جواهرات و غنائم جنگی و لباس و زیورآلات سلطنتی، به دست آمد که قابل شمارش نبود، غنائم مذکور علاوه بر خزینه ساسانیان، دارای امور عتیقه و هدایای ملوک سابق نیز بود، اشیاء گرانقدری مانند زره هرقل امیر روم و خاقان شاه ترک و داهر شاه هند و زره بهرام چوبین و زره سیاوخش و شمشیرهای کسری، و هرمز و قباد و فیروز و هرقل و خاقان و داود و بهرام و همراه با مجسمه های جواهرنشان و تاج سلطنتی در میان آنها بود. به گونه ای که وقتی سعد ابن ابی وقاص غنائم جنگی را تخمین کرد و یک پنجم را به مدینه فرستاد و چهارپنجم را تقسیم نمود، سهم هر سرباز شصت هزار شد، این ماسوای زمینها و خانه ها و امور غیر منقول بود، و هنگامی که فرش سلطنتی کسری را که شصت ذراع در شصت ذراع بود و در هنگام زمستان که گل و گیاه نبود، شاهزادگان بر روی آن غذا می خوردند، زیرا در آن تصویر باغستانها و گلها به گونه ای بسیار زیبا همراه با تصویر رودخانه ها قرار گرفته بود، و تمام فرش با طلا و یاقوت و جواهرات زینت شده بود به مدینه آوردند عمر بعد از تقسیم سایر غنائم میان مردم، این فرش گرانها را نیز تقسیم کرد، به گونه ای که سهم حضرت امیر علیه السلام که از بهترین قسمت ها هم نبود، بیست هزار شد. (۱۵۷) و در جنگ جولاء و فتح حلوان در سال شانزدهم هجری، وقتی غنائم جنگی را تقسیم کردند، سهم هر سواره نه هزار درهم یا دینار و نه اسب شد، البته پیاده نصف این مقدار است، گفته اند که غنائم جنگی سی میلیون بوده است. (۱۵۸) در جنگ موصل و تکریم به سواره سه هزار درهم و به پیاده هزار درهم دادند و یک پنجم را هم به مدینه نزد عمر فرستادند. (۱۵۹) خلاصه آنکه، مضافا به انبوه غنائم جنگی که نصیب مجاهدین می شد، اهل مدینه از سهم خمس بهره وافر می بردند. در زمان خلیفه اول به عراق و شام لشکرکشی شد، و در زمان خلیفه دوم دمشق و بلاد ساحل دمشق فتح شد، و از سال چهاردهم به بعد حمله به ایران و تسخیر تدریجی شهرهای کشور وسیع ایران آغاز شد در سال پانزدهم حمص و بعلبک و حلب و انطاکیه و بیت المقدس فتح شد، در سال شانزدهم شهرهای غربی و مدائن پایتخت ساسانیان فتح شد، و همینطور روند پیروزیها ادامه می یافت تا اینکه در سال بیستم هجری مصر فتح شد، یعنی وسعت مملکت اسلامی از حجاز به شرق و غرب عالم، تا اروپا و آسیا و آفریقا گسترش یافت.

تفاوت زمان حضرت امیر با زمان خلفا

نکته ای که قابل توجه و دقت است، این است که بسیار فرق است میان زمان حضرت امیر و زمان حکومت شیخین و عثمان، در زمان ابوبکر و عمر، مردم از دوران سخت اقتصادی و گرسنگی و جنگ و وحشت که در زمان پیامبر وجود داشت، بطرف دوران شکوفا شدن اوضاع اقتصادی و رفاه و امنیت و غنائم جنگی و توسعه نظامی رسیدند، و طبیعی است وقتی مردم بعد از آن سختیها و گرسنگیها، با رفاه روبرو شوند، آن را عمیقا در آغوش گیرند، اما در زمان حضرت امیر علیه السلام، اگر حضرت همان روش قبلی ها را ادامه می داد، یعنی ولخرجیها و ریخت و پاشهای سابق را ادامه می داد، کار حکومت وی برقرار می ماند، و هرگز افرادی مانند معاویه و طلحه و زبیر و دیگران بخاطر عدالت وی از او روی گردان نمی شدند و جنگ داخلی به راه نمی انداختند. اما حضرت بر خلاف قبلی ها نه تنها آن ریخت و پاشها را نکرد، بلکه اعلام نمود، تمام ریخت و پاشهای ناحق عثمان را به بیت المال بر می گرداند، هر چه که باشد و هر کجا که باشد، هر چند در مهریه زنان پرداخت شده باشد، و شما خوب می دانید، وقتی یک خانواده و در سطح وسیعتر، یک جامعه را با ریخت و پاش عادت دادند، بر گرداندن آن خانواده و یا جامعه به اعتدال و میانه روی، چقدر جنجال آفرین و تحریک آمیز است. و این مشکل حضرت امیر علیه السلام را جامعه امروز ما به خوبی درک می کند، که پس از آن همه ریخت و پاش حکومت ستمشاهی، امروز به اعتدال کشاندن یک جامعه مصرفی و لجام گسیخته، چقدر مشکل و جنجال آفرین است. حضرت امیر علیه السلام نه تنها با خلفا مخالفت می کرد و همین می تواند دلیل عمده ای برای اعراض مردم از او باشد بنحوی که گذشت بلکه معتقد بود با این دست و دل بازیها و اسراف کاریها و خرجهای گزاف و بیهوده باید مبارزه کرد و این

ریخت و پاشها برخلاف عدالت اسلامی است و اینجا بود که مستقیماً در مقابل مادیات و منافع بسیاری مخصوصاً سران حکومت خلفا قرار گرفت و در آن دورانی که قبایل و رؤسای آنها نقش عمده‌ای را برای ادامه یک حکومت تشکیل می‌دادند و اگر رئیس یک قبیله با حاکمی موافقت می‌کرد آن حاکم مطمئن بود که از حمایت آن قبیله برخوردار است، حضرت امیر علیه السلام به مخالفت با این ریخت و پاشها پرداخت و فرمان داد تا اموال غارت رفته توسط عثمان باز گردانده شده و ثمره این عدالتخواهی را هم تحمل کرد و بر آن اصرار ورزید گرچه بخاطر آن جنگ جمل برپا شد.

علی علیه السلام اموال غارت شده را به بیت المال برگرداند

در نهج البلاغه است که حضرت روز دوم بیعت خود در مدینه برای مردم سخنرانی کرده فرمود: آگاه باشید هر زمینی که عثمان به کسی واگذار کرده و هر مالی که از مال خدا عطا کرده است به بیت المال بر می‌گردد. همانا حق گذشته را هیچ چیز باطل نمی‌کند (گذشت زمان، موجب نمی‌شود که گذشته‌ها را ندیده بگیریم خلاصه این منطق که بر گذشته‌ها صلوات درست نیست من حقوق از دست رفته را می‌گیرم) و اگر بینم با آن ازدواج کرده اند و میان شهرها پراکنده شده باشد آن را به جای خود بر می‌گردانم که همانا در عدل گشایش است و هر که حق برایش تنگ باشد ستم بر او تنگ تر است. (۱۶۰) کلبی گوید: سپس حضرت دستور داد تا تمامی اموالی که عثمان داده بود، هر کجا که یافت شود یا صاحبان آن یافت شود به بیت المال برگردانده شود، لذا عمرو ابن عاص به معاویه نوشت که هر چه می‌خواهی بکن چون پسر ابی طالب تو را از هر چه داشتی پوست کند همچنانکه پوست عصا را بر می‌گیرند و این منطق حضرت امیر علیه السلام بود.

مردم بخاطر دنیا از امیرالمؤمنین اعراض کردند

خاندان پیامبر در مقابل آن همه خرجهای بیجا که عثمان و معاویه داشتند و چه بسا حق السکوت بود، به شدت مخالفت می‌کردند و همین امر باعث اعراض مردم از آنها شد، مردمی که بدنبال دنیا و شیفته دنیا هستند، وقتی عدالت به دنیای آنها لطمه بزند از عدالت و عدالت گستر بیزار می‌جویند و به دنیا و دنیامدارها می‌پیوندند، امیرالمؤمنین بخوبی این را می‌دانست و همین نکته را به مردم گوش زد کرد، وقتی مردم بعد از عثمان به طرف وی آمدند، حضرت فرمود: مرا رها کنید و دیگری را دریابید که در آینده ما با کاری مواجه می‌شویم که وجوه و رنگها دارد و دلها برای آن استقامت نکند و عقلها ثابت نماند (مردم تحمل نکنند) همانا آفتها چون ابرها از هر طرف فراگرفته اند و راه و دلیل تغییر کرده، بدانید که اگر من به شما جواب مثبت دهم شما را به آنچه خود می‌دانم می‌برم و به سخن گوینده و ملامت کننده گوش نمی‌دهم. (۱۶۱) و در کافی است که امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت پس از خلافت بر منبر رفته حمد و ثنای الهی بجای آورده فرمود: بخدا من از غنائم شما درهمی بر نمی‌دارم تا وقتی که در مدینه شاخه‌ای از من سرپاست، خودتان تصدیق کنید آیا من از خودم دریغ می‌کنم و به شما عطا می‌کنم؟ (یعنی حساب کار خود را بکنید) عقیل برادر بزرگ حضرت برخواسته عرض کرد: تو را به خدا آیا مرا با یک سیاه پوست مدینه مساوی قرار می‌دهی؟ حضرت فرمود: بنشین آیا اینجا کسی جز تو نبود که سخن گوید؟! تو بر آن سیاه پوست برتری نداری مگر به سابقه (درخشان در خدمت به اسلام) یا داشتن تقوی (۱۶۲)

گفتگوی مالک اشتر با امیرالمؤمنین علیه السلام

علی ابن محمد ابن ابی یوسف مدائنی از فضیل ابن جعد نقل کرده است که گفت: عمده ترین علت کناره گیری عرب از امیرالمؤمنین

منین مسئله مال بود زیرا او نه اشراف را بر دیگران ترجیح می داد و نه عرب را بر عجم، او با رؤسا و سران قبایل زد و بند نمی کرد همچنانکه پادشاهان می کنند و کسیرا (با دادن باج) به طرف خود نمی کشاند ولی معاویه برخلاف این بود، لذا مردم علی علیه السلام را رها کرده به معاویه پیوستند، حضرت امیر از بی وفائی مردم و رفتن آنها به طرف معاویه به مالک اشتر شکوه نمود مالک اشتر گفت: یا امیرالمؤمنین ما با اهل بصره به کمک اهل کوفه جنگیدیم و با اهل شام بکمک اهل بصره و کوفه جنگیدیم و آراء متحد بود، و الان اختلاف و دو دستگی حاصل شده، و تصمیمها ضعیف و نفرات کم گردیده، شما هم که با عدالت با مردم رفتار می کنی و به حق عمل می کنی و میان بالا و پائین در افراد فرق نمی گذاری لذا عده ای از اطرافیان تو که از حق ناراحت بودند چون چشم دیدن آن را نداشته و از عدالت غمگین بودند، چون در آن قرار گرفتند و کارهای معاویه را با ثروتمندان و اشراف دیدند (که چه دست و دلبازیهای نشان می دهد) جان مردم به طرف دنیا شوق گرفت، و چه کم است کسی که یاز دنیا نباشد و اکثر اینان از حق کراهت داشته و خریدار باطل هستند و دنیا را بر می گزینند، اگر شما هم یا امیرالمؤمنین بذل و بخشش کنی گردنهای مردان به طرف تو مایل شده و از مودت آنها بهره مند می شوید، خدا کارگشای تو باد یا امیرالمؤمنین و دشمنان را خوار کند و جمعیشان را متفرق و مکر و حيله آنها را سست و کارهایشان را متلاشی کند. حضرت امیر علیه السلام فرمود: اما آنچه از اعمال و روش عدالت ما گفتی، خداوند می فرماید: هر که کار نیک کند برای خود کرده است و هر که بد کند بر ضرر خویش کرده است و خداوند به بندگان ستم روا ندارد - و من از اینکه در کارم کوتاهی کرده باشم بیمناکترم، اما آنچه ذکر کردی که حق بر آنها سنگین است و لذا از ما جدا شده اند، خداوند می داند که بخاطر ستم نبود که از ما جدا شدند و اکنون که به ما پشت کرده اند به عدالت پناه نبرده اند، (ایشان جز دنیای زودگذر فانی را نمی طلبند) و روز قیامت مسئول خواهند بود، آیا دنیا را اراده کرده اند؟! یا برای خدا عمل می کنند!، و اما اینکه سخن از بذل و بخشش و جلب حمایت کردی، همانا ما را نرسد که هیچکس را از این بهره بیش از حقش بدهیم و حال آنکه خداوند سبحان می فرماید: و سخنش هم حق است: چه بسیار گروه اندک که به اذن خدا بر گروه بسیار پیروز شد و خداوند با صابرين است (یعنی من بر کمی جمعیت راضی و امیدوارم و دست از اصول خود بر نمی دارم) خداوند پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله را تنها فرستاد و بعد از این کمی، آنها را زیاد گرداند و گروه او را بعد از خواری عزیز گرداند، اگر خداوند اراده کند که ما را والی کند سختیها را آسان خواهد کرد و غمها را برطرف می کند، من هم از راء، آن مقدر که رضایت خداوند عزوجل در آن است می پذیرم و تو از امین ترین افراد نزد من و از مخلصترین آنها و مورد اعتمادترین آنها پیش من می باشی ان شاء الله. (۱۶۳)

عقيل برادر حضرت امير نيز بخاطر دنيا از حضرت اعراض کرد

حضرت علی علیه السلام رسوم گذشته که عرب را بر عجم تفضیل می داد و از زمان خلیفه دوم شکل گرفته بود زیر پا گذاشت و همچنین برتری رئیس و زبردست، آقا و بنده را نادیده گرفت و با قاطعیت ایستاد، طلحه و زبیر را با آن شهرت و ثروت و مقام با بنده آنها یکسان عطا می داد، حتی برادر خود عقیل را نیز مراعات نکرد و به او نیز بمقدار حقش داد نه بیشتر، بطوریکه او هم به طرف معاویه رفت گرچه دل به معاویه نداد اما از دنیای او بهره گرفت - روزی عقیل به نزد حضرت آمد حضرت به امام مجتبی فرمود: عمویت را بپوشان (لباس بده) لباس و ردائی از لباس و رداء حضرت به او پوشاند. چون هنگام شام شد، عقیل دید که نان و نمک آورده اند، گفت: جز اینکه که می بینم چیزی نیست؟! حضرت فرمود: آیا این از نعمتهای خدا نیست و برای اوست حمد و سپاس بسیار، عقیل گفت: عطائی به من ده تا بدهکاری خود را اداء کنم و زود مرا روانه کن تا بروم، حضرت فرمود: بدهکاری تو چقدر است؟ گفت یکصد هزار درهم حضرت فرمود: نه بخدا این مقدار نزد من نیست و ندارم ولی صبر کن وقتی سهمیه من از بیت المال آمد با تو تقسیم می کنم و اگر نه این است که باید برای خانواده چیزی باشد همه را به تو می دادم، عقیل گفت: بیت

المال در دست توست ولی مرا به سهمیه خودت امید می دهی؟ اصلا سهمیه تو چقدر است، اگر همه اش را هم به من بدهی چقدر می شود؟ حضرت فرمود: سهم من در بیت المال مثل یکی از مردهای مسلمان است، گفتگو چون بالای دارالاماره بود و بر صندوقهای اهل بازار مشرف بود، حضرت فرمود: اگر سخن مرا قبول نداری برو پائین قفل یکی از این صندوقها را بشکن و موجودی آن را بردار! عقیل گفت: در این صندوقها چیست؟ حضرت فرمود: اموال کاسبها. عقیل گفت: آیا مرا دستور می دهی که صندوق گروهی را که بر خدا توکل کرده اند و اموال خود را در آن نهاده اند بشکنم؟ حضرت فرمود: آیا تو هم مرا دستور می دهی که بیت المال مسلمانها را باز کنم و اموال آنها را بتو دهم و حال آنکه بخدا توکل کرده اند و بر آن قفل زده اند، اگر می خواهی شمشیرت را بردار، منم شمشیرم را بردارم و با هم به (ناحیه) حیره رویم که در آنجا کاسبهای پولدار هستند، بر سر یکی از آنها بریزیم و مالش را بگیریم؟! عقیل گفت: آیا دزدی کنم؟ حضرت فرمود: از یک نفر به دزدی کنی بهتر است از اینکه از تمام مسلمانان بدزدی! عقیل گفت: اجازه می دهی پیش معاویه روم؟ حضرت فرمود: آری، گفت پس مرا کمک کن در این سفر. حضرت فرمود: ای حسن به عمویت چهارصد درهم بده، عقیل خارج شد در حالی که می سرود: بزودی آنکه تو را از من بی نیاز کرد مرا نیز بی نیاز می کند و به زودی خداوند بدهکاری مرا ادا می کند. (۱۶۴) سخن در عدالت علی علیه السلام بیش از این مجال می خواهد - منظور همین است که این نحو عدالت در دیدگاه مردم، مخالف روشی است که مردم با آن بار آمده بودند و بخاطر همین حب دنیا از حضرت کناره گرفتند.

کنجینه ها و ثروت‌های باد آورده در زمان خلفا

نگاهی گذرا به زندگانی بعضی از مسلمانان آن زمان نشان دهنده پیشرفت عظیم مادی در آن زمان است. زبیر ابن عوام همان صحابی معروف که به کمک طلحه و عایشه جنگ جمل را با علی علیه السلام براه انداخت دارای یازده خانه در مدینه و دو خانه در بصره و یکی در کوفه و یکی در مصر بود، او چهار عدد زن داشت که وقتی ارث او را تقسیم می کردند بعد از کم کردن ثلث او به هر زنی یک میلیون و دویست هزار (درهم یا دینار) رسید در صحیح بخاری است که بنابراین دارائی او پنجاه میلیون و دویست هزار خواهد بود ولی دیگران گفته اند بخاری در محاسبه اشتباه کرده و مجموع دارائی او پنجاه و نه میلیون و هشتصد هزار می شود، (۱۶۵) و این عدد امروز عدد سنگینی است تا چه رسد به آن زمان و کسی که اوضاع اقتصادی آن زمان را بررسی کند به عظمت این اموال پی می برد. از مسعودی در مروج الذهب نقل شده که زبیر هزار اسب در اصطبل گرفته است که زبیر در مصر زمینهایی داشت و همچنین در اسکندریه و کوفه و در بصره نیز خانه هائی داشت. (۱۶۶) اما طلحه ابن عبیدالله، یاور زبیر در جنگ جمل، در احوالات وی نوشته اند که هر روزی هزار دینار درآمد او از غلات عراق بوده است، و بیش از این هم گفته اند، این درآمد او از عراق است اما درآمد او از ناحیه سراه در حجاز بیش از این برآورد شده است، طلحه در مدینه خانه ای با گچ و آجر و ساج بنا کرد (که خانه اعیان بشمار می رفت) ابن جوزی گفته است: که طلحه سیصد (بار) شتر از طلا داشت. عمرو ابن عاص گفته است: ارث بجا مانده از طلحه صد بهار است که در هر بهاری سه قطار از طلا بود و همو گفته که شنیدم که بهار به پوست گاو می گویند و ابن عبدربه این خبر را سیصد بهار از طلا و نقره ذکر کرده است بعضی، سیصد پوست گاو پر از طلا و نقره، اما عبدالرحمن ابن عوف در احوالات او گفته اند که ده هزار گوسفند و یکصد اسب داشت همراه با هزار شتر، او که دارای چهار زن بود، و یکی از زنهای خود را در هنگام مریضی (آخر عمر) طلاق داده بود، صالح ابن ابراهیم ابن عبدالرحمن گوید: با این زن مصالحه کردیم به هشتاد و سه هزار. و در تاریخ یعقوبی است که به یکصد هزار دینار با او مصالحه کرده اند و با در نظر گرفتن این که این مقدار یک سی و دوم ۱۳۲ اموال او می باشد زیرا مجموعه زنها ۱۸ سهم می بردند و چون چهار زن بوده اند به هر کدام ۱۳۲ می رسد، با این حساب اموال عبدالرحمن حداقل باید حدود سی و دو میلیون دینار بوده باشد، و این رقم مخصوصا در آن زمان چنان سرسام آور

است که در احوالات عبدالرحمن ابن عوف نوشته اند، شمشهای طلای او را با تبر تقسیم می کردند بطوری که دست کارگراها متورم شد، و یا بعلی ابن امیه که به جز طلبهای او و زمین و دارائی های متفرقه که یکصد هزار دینار ارزش داشت مقدار پانصد هزار دینار از او بجای ماند، و یا زید ابن ثابت که راجع به وی گفته اند: طلا و نقره او را بعد از وی با تبر قسمت می کرده اند، و معلوم است که اشرافیت وقتی در میان مسلمانها چنین نفوذ کند در میان خلفا چه خواهد کرد و این سبک زندگی در زمان عثمان اوج گرفت و خود او چنان در این وادی اسراف کرد که حضرت امیر علیه السلام در خطبه شششقیه در نهج البلاغه می فرماید او و بنی امیه چنان بیت المال را حیف و میل کرده می خوردند همچنانکه شتر، علف بهاری را (با اشتها و حرص) می خورد و همین شکم خواری او موجب کشته شدن وی گردید. و در همین راستاست که آن زندگی و ثروت عظیم را برای عثمان ضبط کرده اند، لباسهای پادشاهی می پوشید و دندانهای خود را به طلا زینت می کرد، خانه اشرافی بنا کرد و دارای هزار برده بود تنها در ربنه هزار شتر داشت و اموال عظیم دیگر که تاریخ ثبت کرده است.

نمودار حکام مسلمین تا زمان امام حسین علیه السلام

اینک شما تجسم کنید جامعه اسلامی آن روز را و ببینید که حاکمان و فرمانروایان مسلمین در استانها و شهرهای اسلامی چه کسانی بوده اند. و با توجه به اینکه توده مردم دین خود را از فرمانروایان می گیرند، وضع دینی مردم را دریابید. جامعه ای که خلیفه آن همانند عثمان است، با آنهمه حیف و میل بسیار در اموال مسلمین، و مسلط کردن افراد ناپاک بر مردم و به ذلت و خواری کشاندن بزرگانی چون ابوذر و عمار و ابن مسعود، جامعه ای که مروان، همان دشمن سرسخت اهل بیت که بر زبان پیامبر لعنت شده است، حاکم مدینه و مشاور خلیفه می شود، جامعه ای که بنی امیه با تمام رذائل اخلاقی و لعنتی که از پیامبر دارند، رئیس می شوند، جامعه ای که عبدالله ابن سعد ابن ابی سرح مرتد، در آن فرماندار مصر می شود، با آنکه پیامبر خون او را حلال و هدر نموده بود و یا ناپاکی مثل عمرو ابن عاص به حکومت مصر می رسد. جامعه ای که امثال ولید ابن عقبه، آن فاسق شرابخوار زناکار، استاندار کوفه می شود و در مسجد کوفه با حالت مستی در محراب آن شراب قی می کند و نماز صبح را چهار رکعت می خواند. جامعه ای که معاویه در آن امیر یا خلیفه می شود، و به شرابخواری می پردازد، و نابودی دین و انتقام از پیامبر را سرلوحه خود قرار می دهد. جامعه ای که جنایتکارانی مثل سمره ابن جندب و زیاد ابن ابیه و بسر ابن ارطاة حاکمان آن می شوند، و از کشتن خون بی گناهان و کودکان خردسال و مظلومان واهمه ای ندارند. جامعه ای که امثال عمرو ابن سعید بر مثل مدینه حاکم شود و وقتی صدای شیون زنهای بنی هاشم را در رثای حسین ابن علی می شنود به قبر پیامبر اشاره کند و بگوید: ای محمد اینک یک روز، در مقابل روز بدر. (۱۶۷) یعنی در جنگ بدر تو اجداد ما را کشتی و اسیر کردی و امروز ما فرزندان تو را کشته و اسیر کردیم. و بالاخره جامعه ای که امثال یزید آن شرابخوار، قمارباز، بی نماز و بی حیاء و میمون باز زناکار، بعنوان خلیفه مطرح شود و ناپاکی مثل عبیدالله ابن زیاد در آن استاندار و حاکم می گردند. همان یزیدی که در سال اول خلافت پسر پیامبر را کشت و در سال دوم جنایت هولناک حره را ایجاد کرد که روی تاریخ را سیاه کرده است و در سال سوم خانه کعبه را به منجنیق و آتش کشید، جامعه ای که در سرتاسر آن بر بالای هر منبر جمعه و جماعات، اول مسلمان عالم اسلام و برادر پیامبر و سردار بی همتای نبردهای افتخار آفرین دین، با آنهمه سوابق و فضائل درخشان بی تردید، مورد سب و ناسزا قرار می گیرد و طرفداران او از هر طرف شدیدترین فشارها و شکنجه ها قرار می گیرند. آیا با اینهمه فساد و تباهی، برای آزاده و شرافتمندی چون حسین ابن علی، که تمام وجود او غیرت و آزادگی و دفاع از اسلام و دین جد خود می باشد، راهی جز قیام و اقدام خونین برای نجات دین و امت جدش باقی می ماند، بگذار فرومایه گان و بزدلان و پست فطرتان در منجلا ب تباهی و ذلت، دست و پا بزنند و در لجنزار سرشت دون خود به قذارات اکتفا کنند، و چه بسا بر پسر فاطمه نیز خرده بگیرند. امام حسین، فرزند فاطمه است، از سینه شهامت و فضیلت شیرخورده، حسین در

دامن عصمت زهرا درس تقوی و مردانگی آموخته و در مدرسه علوی، از حیدر کرار رمز شجاعت و فداکاری آموخته است.

امام حسین تنها مدافع بزرگ اسلام در عصر منحط اموی

پس از آنکه دورنمایی از وضعیت اسلام و مسلمانان را در زمان امام حسین علیه السلام دیدیم، و فهمیدیم که احکام اسلامی بطور کلی دگرگون و بازیچه دست امثال معاویه شده است، و دیدیم بزرگان دین چگونه تحقیر می شوند ولی افراد پست و خونریز محترم و قدرتمند گردیده اند. و دیدیم که اهل بیت پیامبر و شیعیان آنها تا چه حد تحت فشار و ظلم قرار گرفته بودند، و از طرف دیگر راه حق و باطل بر مردم متشبه شده بود، و در اثر تبلیغات شدید و مغرضانه، چگونه حقائق را وارونه جلوه داده بودند آیا با وجود این همه انحراف که اسلام را به مرز نابودی کامل سوق می داد، امام حسین که حافظ و نگهبان دین از طرف خداوند است، می تواند آرام بگیرد. وقتی آرمان دین در معرض خطر است، وقتی اهداف نبوت که نشان دادن راه حق و باطل است، دچار تزلزل شد. و مردم راه حق را از باطل تشخیص نمی دهند، و واقعا خیال می کنند که معاویه و روش او بر حق و اهل بیت بر باطل هستند، اینجاست که همان آرمان که باعث شد، حضرت علی علیه السلام از اعتراض خونین در مقابل خلفاء اجتناب کند، که همان حفظ اسلام و جلوگیری از ارتداد و تضعیف اسلام بود، همین آرمان در زمان امام حسین باعث شد که حضرتش قیام کند، چرا که حفظ اسلام در زمان حضرت علی به سکوت و آرامش بود و در زمان امام حسین به قیام و نهضت. امام چهارم علیه السلام می فرمود: هیچ روزی مثل روز حسین علیه السلام نیست، سی هزار نفر در مقابل او جمع شدند که می پنداشتند از این امت هستند، همگی بخاطر خدا تصمیم به ریختن خون او گرفته بودند، و هر چه سیدالشهداء آنها را به خدا تذکر می داد، دست بردار نبودند تا با ظلم و ستم او را کشتند. (۱۶۸)

صلح با معاویه و جنگ با یزید

اما تا معاویه زنده بود یعنی حدود ده سال از امامت امام حسین علیه السلام، حضرتش اقدام به نهضت نفرمود، و همانند برادر گرامش امام مجتبی که حدود ده سال با معاویه بود، مراعات صلحنامه را می نمود، اما همینکه معاویه مرد و یزید بر سر کار آمد، حضرت قیام نمود، و از همین جا می توان به علت قیام امام حسین و سکوت امام مجتبی علیه السلام پی برد، می بینیم که امام حسن و امام حسین هر دو حدود ده سال با معاویه بدون قیام بسر بردند، پس تفاوت عملکرد این دو امام همام را در تفاوت معاویه و یزید باید جستجو کرد نه در امام حسن و امام حسین، که هر دو امام معصوم و پیشوای الهی هستند.

خصوصیات معاویه که مانع نهضت بود

علت اینکه تا معاویه زنده بود از جانب حسنین قیامی صورت نگرفت را می توان در امور زیر جستجو کرد. ۱- معاویه در اثر سابقه طولانی چهل ساله در حکومت، پایه های حکومت خود را بشدت محکم کرده بود و طرفداران جدی داشت. ۲- معاویه حدود بیست سال از جانب عمر و عثمان، امارت داشته است، که این خود امتیاز بزرگی برای او بحساب می آمد. ۳- معاویه دارای سیاست عوام فریبی خوبی بود، و هرگز باطن خود را در مقابل عموم مردم علنی نمی کرد و در ملاءعام به فسق و فجور نمی پرداخت. ۴- معاویه با پدر امام حسن و امام حسین جنگیده بود و این تاءثیر بسزائی در نزد عوام برای برتری نظامی او به حساب می آمد و موجب تضعیف روحیه مردم می شد. ۵- معاویه در نزد مردم، خونخواه عثمان بود، او صحابه پیامبر بود، با عمری زیاد، و به علاوه عناوینی همانند دئی مؤمنین و نویسنده وحی را که هر کدام برای عوام فریبی کافی است، یدک می کشید. ۶- معاویه

با امام حسن صلح کرده بود، و در شائن خاندان عصمت نبود، و مردم نیز انتظار نداشتند که این خاندان به عهد خود پشت کنند، هر چند معاویه چنین کاری را بکند. ۷- و بالاخره تا معاویه زنده بود، در اثر تبلیغات شدید و مشتبه شدن حقائق، انحرافات و فجایع دستگاه بنی امیه خود را نشان نداده بود و این زخم کاملاً نرسیده و هنگام جراحی آن نشده بود،

اما یزید مرد رسوائی بود

اما وقتی معاویه از دنیا رفت و یزید بر سر کار آمد، مسأله کاملاً فرق کرد، ۱- یزید مردی بود رسوا که فسق و فجور او علنی و برای همه ظاهر شده بود، در نتیجه اعتماد مردم به او کاهش یافته. ۲- حکومت یزید، که علنی اظهار فسق و کفر می کرد، اهانتی جدی و ذلّتی ننگین برای اسلام و مسلمین بود. ۳- یزید جوانی خام و بی تجربه و تازه کار بود، که هرگز از امتیازات عوام فریبانه پدرش معاویه برخوردار نبود، ۴- خلافت یزید، بخاطر اینکه مخالف صلحنامه پدرش با امام مجتبی در عدم تعیین ولی عهد بود، غیر قانونی بحساب می آمد، گذشته از آنکه با تهدید و اکراه نیز همراه بود.

سیدالشهداء شخصیت شناخته شده عالم اسلام

درست در مقابل رذالت و پستی و خواری یزید، امام حسین علیه السلام قرار داشت، شخصیتی که از نظر صفات اخلاقی و علم و تقوی معروف بود، ایشان تنها باقیمانده عترت پیامبر است که اصحاب پیامبر آن همه الطاف و عنایات پیامبر را نسبت به ایشان دیده و شنیده بودند، در نتیجه هرگز در عظمت و برتری امام حسین در مقابل فاسق و فاجری مثل یزید، تردید نبود. اگر امام حسین علیه السلام فرضاً در مقابل معاویه قیام می نمود و به شهادت می رسید، هرگز آن تاءثیر و افشاگری که اکنون دارد، نمی داشت، زیرا واقعیت معاویه، برای مردم افشا نشده بود، همچنانکه دیدیم در مقابل حضرت علی و امام مجتبی قیام کرد و حتی امام مجتبی را مسموم نمود، اما باطن او رسوا نشد، و همچنان اکثریت اهل سنت او را خلیفه می دانند، برخلاف یزید، که شخصیت رسوائی بود که با اعمال ننگین خود و شهادت امام حسین باعث رسوائی خود و خاندان خود و جریان مخالف اهل بیت علیهم السلام شد. و مهمتر از همه اینکه امام حسین آخرین بازمانده پیامبر بود که هم از نظر سن و هم از نظر حسب و نسب با یزید حتی در نظر عموم مردم قابل مقایسه نبود، امام حسین نوه پیامبر اسلام است، خدیجه کبری مادر بزرگ او، حضرت فاطمه مادر او و علی مرتضی پدر او و امام مجتبی برادر اوست. اما یزید کیست؟ آیا حلال زاده است؟ آیا مادرش مسلمان است؟ معاویه پدر یزید چگونه؟ جد یزید ابوسفیان چگونه؟ مادر بزرگش هند جگرخوار چگونه است؟

هیچ موقعیتی همانند شرائط سیدالشهداء نبود

و بخاطر همین نکات است که می گوئیم، پس از مرگ معاویه زمینه مناسب و موقعیتی حساس پیش آمده بود که نه قبلاً وجود داشت و نه بعد از امام حسین به وجود آمد، برای نشان دادن فساد دستگاه حاکمه و افشای آن همه تبلیغات سوء و مسخ تاریخ و رسوا کردن جریان مخالفی که بعد از پیامبر، دین اسلام را به انحراف کشاند، شرائطی مناسبتر از شرائط امام حسین نبود، چرا که افشای این همه ظلم و فساد و انحراف، احتیاج به دشمنی دارد سفاک و خونریز و رسوا و بی صفت، که از هیچ عمل ننگینی دریغ نکند، تا هر چه بیشتر ظلم کند و بی رحمی کند و موجب هیجان و تحریک عواطف و رسوائی مسیر خود شود. و از طرفی در مقابل او شخصیتی باشد که در عظمت او کوچکترین ابهامی یا نکته باریکی نباشد، و سپس این شخصیت بی همتا، یعنی امام حسین، که تنها بازمانده خاندان پیامبر است که عصر پیامبر را درک کرده و بارها پیامبر او را بوسیده و بر دوش خود حمل کرده و مکرر او را

مورد ملاحظت قرار داده است، با وضعی بسی مظلومانه و دردناک و سخت در شرائطی که همه زمینه های تحریک عواطف فراهم بود، به شهادت برسد، این است که می تواند رسواگر خط مخالف و سرانجام انحراف از اهل بیت پیامبر باشد، این است که هر انسان کوردلی را که مختصری وجدان و انصاف داشته باشد، تحت تاءثیر قرار می دهد، کیست که همانند امام حسین را با چنان وضعی مورد ظلم و شکنجه یزید بیند و بر خاندان یزید و جریان مخالف اسلام بدبین نگردد. عبدالله ابن فضل از امام صادق علیه السلام پرسید: ای پسر پیامبر، چرا روز عاشورا روز مصیبت و گریه و غصه قرار داده شد، نه روزی که پیامبر یا فاطمه و یا امیرالمؤمنین و یا امام حسن از دنیا رفتند؟ حضرت فرمود: روز قتل حسین علیه السلام در میان ایام از هر روزی مصیبتش بیشتر است، زیرا اصحاب کساء که گرامترین مخلوقات در نزد خداوند بودند، وقتی پیامبر رحلت نمود دیگران برای مردم موجب تسلی و آرامش خاطر بودند، و همچنین بعد از رحلت فاطمه و حضرت امیرالمؤمنین علیهما السلام، وقتی که امام حسن رحلت نمود وجود سیدالشهداء موجب تسلی و آرامش خاطر بود، ولی هنگامی که حسین صلی الله علیه و آله کشته شد دیگر کسی نبود که موجب تسلی و آرامش خاطر گردد، و رحلت حضرت مانند رحلت همگی آنها بود، همچنانکه زندگی حضرت مثل زندگی آنها بود، از این جهت روز حسین از تمام روزها مصیبت بارتر است، راوی پرسید: پس امام سجاد چه؟ حضرت فرمود: آری، امام چهارم سرور عبادت کنندگان و امام و حجت بر خلائق بود ولی پیامبر را ملاقات نکرده و از حضرت نشنیده بود و دانش او از راه ارث بود، ولی امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین را مردم مکرر در ایام پی در پی با پیامبر مشاهده کرده بودند و چون به یکی از اینها نگاه می کردند، بیاد احوالات او با پیامبر و سخن حضرت راجع به او می افتادند، به همین جهت بود که وقتی جز حسین علیه السلام کسی برای مردم نماند، رحلت حسین مانند رحلت همه آنها بود، به این جهت است که روز حسین در مصیبت از هر روز بالاتر است. (۱۶۹) درست به همین جهت است که می گوئیم، اگر هر شخصی غیر از امام حسین، مثل ابن حنیفه، یا ابن عباس، و یا دیگران دست به قیام می زدند، هرگز نمی توانست این نتیجه مهم و روشنگری را داشته باشد. آری باید بزرگترین شخصیت اسلام در مقابل کثیف ترین عنصر ناپاک، با بدترین وضع و هولناک ترین کیفیت به شهادت رسد، تا ضربه ای باشد که در پس آن همه پرده های ضخیم تبلیغات که بر حق افتاده بود، بتواند خفتگان غفلت را بیدار کند.

سیدالشهداء دلها را بیدار کرد و به هیجان آورد

اهمیت عواطف برای تحریک و تشویق مردم نسبت به انجام کاری با ممانعت از کاری، و با نشان دادن، خوبی یا زشتی شخصی یا کاری، از دو راه استفاده می شود. راه اول اینکه با عقل او صحبت کنی، با استدلال و بیان خوبی و بدیها، شخص را تشویق و یا بر حذر بداری، راه دوم اینکه با عواطف و روحیات او صحبت کنی، او را تحریک کنی، عاطفه او را به هیجان آوری، از راه احساساتش وارد شوی، شور و شوق و عشق در او بیافرینی. راه اول برای کسانی که با مسائل عقلی سر و کار دارند و روحیات آنها را مغلوب عقلشان می باشد مؤثر است، و چون این عده که همان اهل تفکر و تعقل هستند نسبت به توده مردم در اقلیت هستند و انگهی اهل تفکر نیز بسیاری از اوقات اسیر احساسات و عواطف خود هستند، لذا کاربرد همه جانبه ندارد. برخلاف راه دوم که راه دل است و در نزد توده مردم بخاطر احساسات قوی و غلبه آن حتی بر مسائل عقلی، کاربرد بسیار و مؤثری دارد، لذا می بینیم، هر گروهی که بتواند بیشتر احساسات مردم و عواطف آنها را جذب کند، بیشتر موفق خواهد بود، و بهمین جهت است که دزدان و دشمنان یک جامعه، بیشتر با تبلیغات خود، از مسائل روحی و عاطفی برای اهداف شوم خود استفاده می کنند، مردم را به طمع می اندازند، یا می ترسانند، یا شهوتشان و یا حس سودجوئی و مانند اینها را تحریک می کنند، علیهذا اگر مسلک و مرامی بخواهد در وجود مردم تاءثیر کند و مردم را هدایت کند، باید از هر دو راه اقدام کند، هم عقل مردم را سیراب کند، هم عواطف مردم را که بیشتر در مردم تاءثیر دارد، مجذوب کند.

فریاد عقل بی‌تأثیر بود، شور حسینی باید

آیات قرآن و احادیث پیامبر و سخنان گهربار اهل بیت علیهم السلام، همه عقل مردم را سیراب می‌کند، اما اینهمه در دوران امام حسین علیه السلام بخاطر تبلیغات سوء و تهدیدات بسیار دستگاه اموی و القاء شبهات گوناگون و جعل احادیث دروغین و متناقض کمرنگ شده بود. به ناچار اسلام برای بقاء خود و نجات از آنهمه دسیسه‌ها و خطرات، احتیاج به تحریک عاطفی داشت تا مردم گرفتار آن دسیسه‌ها را، بیدار کند، آنچه گفتنی و آنچه از استدلال که لازم بود، گفته شده بود، دیگر از نظر گفته و استدلال کمبودی نبود، ولی در عین حال، همه استدلال‌ها را بر مردم مشتبه کرده بودند.

تأثیر عواطف و احساسات

لذا راه دیگر و وسیله دیگری برای بیداری و تکان دادن مردم لازم بود و آن تحریک عواطف است، آیا دیده‌اید که سخنان یک مسلمان فهمیده قبل از شهادت، یا بعد از شهادت چرا در تأثیر فرق دارد، چرا وصیت نامه شهداء، تأثیر بیشتری از سخنان دیگران بلکه از سخنان خود همین شهید قبل از شهادت دارد؟ علتش در آن است که سخنان او تا قبل از شهادت، عقل را سیراب می‌کند، اما بعد از شهادتش وقتی با خون شهید، امضاء شد، عواطف را تحریک می‌کند، این اثر خون است که روحیه مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. و این اقدام بزرگ و بی‌نظیر را سیدالشهداء علیه السلام انجام داد، او از راهی، در ماورای فکر و استدلال که در اثر شبهات کمرنگ شده بود، از راه دل و جان مردم را بیدار کرد، و به همین جهت است که فرمود: کشتی نجات سیدالشهداء از سایر ائمه علیهم السلام سریعتر مردم را به ساحل نجات می‌رساند چرا که بر روی خون حرکت می‌کند! و از اینجا به سستی این شبهه و سؤال پی می‌بریم که می‌گویند: امام حسین که می‌دانست کشته می‌شود، چرا اقدام نمود؟ این گوینده غافل است که پیروزی امام حسین در شهادت دردناک و مصیبت عظمای اوست، امام حسین علیه السلام آمده است تا شهید شود و رمز و هدف او هم همین شهادت است. او آمده است تا شهید شود و با شهادتش مردم را بیدار کند، و اسلام را تا ابد بیمه کند.

مصیبت‌ها و مظلومیتها رمز پیروزی و بقای نهضت سیدالشهداء

و از همین جهت است که می‌بینیم در جریان قیام سیدالشهداء حوادث و مصیبت‌ها به گونه‌ای انجام گرفته است که هر چه بیشتر موجب تحریک عواطف مسلمانان و بلکه هر انسانی می‌شود، و همین رمز موفقیت و بقاء اسلام و قیام امام حسین علیه السلام است، و این خود یک معجزه الهی است، که شقاوت دشمنان را ابزار پیروزی و انجام اهداف خود قرار داده است. و این است، رمز بزرگ قیام عاشورا. و به همین جهت است که می‌بینیم، از جانب خداوند و پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام، محور بقاء دین را در جریان کربلا قرار داده‌اند. و از جوانب مختلف به جریان کربلا پر و بال داده‌اند، آری خداوند می‌خواهد از راه امام حسین دین خود را حفظ کند و لذا ابزار لازم را برای این کار فراهم کرده است، همانند تاکید فراوان در زیارت امام حسین، در تمام ایام سال، مخصوصاً روزها و شبهای پر ارزش، ثواب شعر گفتن، گریه کردن، یاد او هنگام آب خوردن، شفا در تربت اوست، اجابت دعا در تحت قبه اوست، امامت در اولاد اوست، و مسائلی از این قبیل که بعداً توضیح خواهیم داد انشاء الله. و به همین جهت است که محور بقاء دین را در مصیبت پیامبر و امیرالمؤمنین و سایر ائمه اطهار علیهم السلام قرار ندادند، نه از این جهت که حضرت امام حسین افضل باشد، خیر، سخن در افضل بودن نیست، سخن در این است که کیفیت شهادت امام حسین و یارانش به گونه‌ای است که برای تحریک عواطف و تأثیر در نفوس کاربرد زیادتری دارد، این کیفیت - مظلومیت در آن درجه و با آن شرائط را - هیچ

کدام از خاندان عصمت نداشتند، و اسلام برای بقا خود، احتیاج به شهادت مظلومانه امام حسین و خاندان و یاورانش داشت و دارد، و از همین رهگذر است که رمز موفقیت قیام عاشورا را در عظمت بی تردید رهبر آن، و از طرف دیگر در فساد و تباهی دشمن رودرروی سیدالشهداء یعنی یزید و بالاخره در شقاوت و مصائب و صحنه های دلخراشی که در شهادت و اسارت سیدالشهداء و خاندانش انجام گرفت، باید جستجو کرد. ما راجع به عظمت سیدالشهداء در اول کتاب اندکی صحبت کردیم، اکنون نسبت به معرفی یزید و فساد و تباهی او اندکی سخن می گوئیم و سپس گوشه هائی از صحنه های تکان دهنده و تاسف بار نهضت عاشورا را متذکر می شویم. خون او تفسیر این اسرار کرد ملت خوابیده را بیدار کرد رمز قرآن از حسین آموختیم ز آتش او شعله ها اندوختیم ای صبا ای پیک دورافتادگان اشک ما را بر مزار او رسان

فصل سوم: دشمن رویاروی سیدالشهداء، شناسنامه یزید ابن معاویه

شناسنامه یزید و اعمال ننگین او

یزید ابن معاویه، مادرش میسون نام داشت دختر بجدل، از نسابه کلبی نقل شده که بجدل پدر میسون غلامی داشت بنام سفاح که با میسون رابطه نامشروع داشت، وقتی میسون را که بیابان نشین بود، در وادی حوارین، نزد معاویه آوردند، از آن غلام باردار بود، ولی حملش ظاهر نبود، و پس از زایمان، معاویه آن را از خود پنداشت. یزید مردی سیاه چهره با لبهای خشن و صدائی غلیظ بود، در صورتش زخمی بزرگ بود، او مردی بود شرابخوار و قمارباز که ایام زندگی را با لهو و لعب و شکار می گذراند، غالب اوقات در بیابان در حوارین آنجا که منزل مادرش - بعد از طلاق از معاویه بود - بسر می برد، حتی در مرگ معاویه نیز حاضر نبود.

شهادت مردم مدینه در مورد یزید

اهل مدینه عده ای را پس از شهادت امام حسین برای تحقیق در مورد یزید به شام فرستادند: که از جمله آنها عبدالله ابن حنظله بود، یزید آنها را احترام کرد و جوایز ارزنده ای به آنها داد، آنها کارهای یزید را مشاهده کردند و در بازگشت شروع کردن به بدگوئی از یزید و گفتند: ما از نزد مردی می آئیم که اصلاً دین ندارد، شراب می خورد، طنبور می نوازد، با سگها بازی می کند. (۱۷۰) عبدالله بن حنظله گفت: ای قوم از خدای بی همتا بترسید، بخدا سوگند ما بر یزید خروج نکردیم مگر اینکه ترسیدیم از آسمان بر سر ما سنگ ببارد، یزید مردی است که با مادر و دختر و خواهر آمیزش می کند، شراب می خورد و نماز را ترک می کند، (۱۷۱) و از همو نقل کرده اند که گفت: از نزد مردی آمدم که بخدا قسم اگر یاورى جز پسرانم نداشته باشم با آنها جهاد خواهم کرد. (۱۷۲) یکی دیگر از آن عده که به شام رفته بودند شخصی است بنام منذر ابن زبیر، او در بازگشت گفت: همانا یزید به من یکصد هزار جایز داد ولی این مانع آن نیست که راجع به او سخن نگویم، بخدا سوگند که او شراب می خورد، بخدا او مست می شود بگونه ای که نماز را ترک می کند. (۱۷۳)

سیدالشهداء صفات یزید را بیان می کند

معاویه در سالی که به حج رفت، به مدینه آمد و برای یزید از مردم بیعت گرفت و از یزید تعریف کرد و او را عالم به سنت و قرائت قرآن و بردبار دانست، امام حسین علیه السلام برخاست و پس از حمد الهی و صلوات بر پیامبر اکرم طی سخنانی فرمود: آنچه از یزید و کمالات و سیاستهای او برای امت محمد گفتمی فهمیدم، تو می خواهی مردم را به اشتباه اندازی، گویا که از

شخصی پشت پرده یا فرد پنهانی سخن می گوئی ، یا از روی دانش اختصاصی که به تو داده اند خبر می دهی؟! خود یزید پرده از رای خود برداشته ، راجع به یزید از دنیا گسگهای ولگرد رفتنش بپرس و یا از کبوتر بازی او، و یا دنبال زنان آوازه خوان و انواع ملاحی رفتن او بپرس ، که یاور خوبی خواهد بود، و هدف خود را رها کن ، تو بی نیازی از اینکه خدا را با گناه این مردم بیش از آنچه داری ملاقات کنی ، بخدا قسم تو همواره باطل را ظالمانه مقدم می کرده ای . (۱۷۴) الحدیث

نامه امام حسین به معاویه و بر شمردن جنایات او

امام حسین علیه السلام در نامه ای که پاسخ به نامه معاویه بود، ضمن بر شمردن جنایات معاویه در کشتن افراد پاک و بی گناه فرمود: من تصمیم مخالفت و جنگ با تو را ندارم ، همانا از خداوند نسبت به جنگ نکردن با تو و حزب ظالم و بی پروای تو که کمک کاران شیطان رانده شده اند واهمه دارم ، (گویا مراد حضرت این است که : نیت باطنی من جنگ است ولی فعلا مصلحت نیست) آیا تو قاتل حجر و یاران عابد او نیستی که بعد از دادن امانهای محکم از روی جرات بر خدا و سبک شمردن پیمان ، آنها را کشتی ؟ آیا تو قاتل عمر و ابن حمق آن پیرمرد عابد که عبادت صورتش را رنجور کرده بود نیستی ؟ که بعد از دادن آن همه پیمانها او را کشتی ؟ آیا تو نیستی که ادعا کردی زیاد پسر ابوسفیان است با اینکه پیامبر فرمود: فرزند ملحق به شوهر است و زناکار مستحق سنگ است ، سپس او را بر اهل اسلام مسلط کردی که آنها را می کشد و دست و پایشان را قطع می کند! سبحان الله ای معاویه ، گویا تو از این امت نیستی ، و آنها هم کیش تو نیستند. آیا تو نیستی قاتل آن حضرمی که زیاد راجع به او نوشت که او بر دین علی است ، در حالی که دین علی ، دین پسر عموی او (پیامبر) است ، همو که تو را به جایگاهی که نشستی ، نشانده است . و اگر آن نبود، برترین شرف تو و پدرانت در کوچ کردن زمستان و تابستان بود. خداوند بخاطر ما بر شما منت نهاد و آن را از دوش شما برداشت . تو در سخنان گفته ای که دوباره امت را به فتنه نینداز، همانا من فتنه ای برای این امت بزرگتر از حکومت تو بر آنها نمی شناسم ! و در آخر نامه حضرت فرمود: از خدا بترس ای معاویه و بدان که خداوند را کتابی است که هیچ کوچک و بزرگی را فروگذار نکند مگر اینکه جمع آوری کند، و بدان که خداوند فراموش نمی کند آدمکش تو را از روی گمان و دستگیر کردن مردم را از روی تهمت ، و حکومت بخشیدن شما بچه ای را که شراب می نوشد و با سگها بازی می کند (یعنی یزید) نمی بینم تو را مگر اینکه خودت و دینت را هلاک کرده و مردم را ضایع نموده ای و السلام (۱۷۵)

ولایتعهدی یزید

معاویه هفت سال برای ولایت عهدی یزید و تاسیس حکومت اموی ، تلاش می کرد و مقدمه چینی می نمود، و در این مدت موانع را از سر راه برمی داشت ، و به همین جهت امام مجتبی را که مانع بزرگی بر سر راه محسوب می شد مسموم نمود، همچنانکه پسر خالد ابن ولید را نیز بخاطر شهرت پدرش و محبوبیت خودش در نزد اهل شام و اینکه مردم او را لایق خلافت می دانستند مسموم کرد، در این میان رسوائی یزید به جائی رسیده بود که زیاد ابن ابیه آن فاسق خونریز نیز از ولیعهدی یزید ابا داشت ، چرا که کارهای او را می دانست ، معاویه سعد ابن ابی وقاص را نیز بخاطر همین جهت مسموم کرد. گویند اول کسی که معاویه را تحریک کرد به ولایتعهدی یزید، مغیره ابن شعبه (همان زناکار معروف که قبلا از او صحبت نمودیم) بود، زیرا معاویه می خواست او را از امارت کوفه عزل کند، او فهمید و خود نزد معاویه آمد تا استعفا دهد و رسوا نشود، اول به نزد یزید رفت ، و به او گفت : بزرگان اصحاب پیامبر و شخصیتهای قریش از میان رفته اند، فقط فرزندان مانده اند که تو از برترین آنها و خوش عقیده ترین و داناترین آنها به سنت و سیاست هستی ، نمی دانم چرا پدرت برای تو بیعت نمی گیرد؟ یزید گفت : فکر می کنی انجام پذیر است ؟ مغیره

گفت: آری، یزید جریان را به پدرش گزارش کرد، معاویه از مغیره پرسید: یزید چه می‌گوید! مغیره گفت: شما که خونریزیها و اختلافات را بعد از عثمان دیده‌ای، برای یزید بیعت بگیر تا پس از تو پناهگاه مردم باشد! و فتنه‌ای رخ ندهد، معاویه گفت: چه کسی مرا کمک می‌کند، مغیره گفت: کوفه با من، بصره هم با زیاد، پس از این دو شهر دیگر کسی با تو مخالفت نمی‌کند. معاویه گفت: برو بر سر کارت (امارت کوفه) باش و با افراد مورد اعتماد این را بازگو کن تا ببینم چه می‌شود، مغیره در بازگشت با طرفداران بنی امیه این را در میان گذارد و عده‌ای را با دادن سی هزار درهم، متمایل کرد و بیعت گرفت، و با فرماندهی پدرش موسی نزد معاویه فرستاد تا او را تشویق کنند، معاویه به آنها گفت: عجله نکنید و آراء خود را اظهار ندارید، سپس از پسر مغیره پرسید: پدرت دین اینها را به چند خریدی؟! پاسخ داد: به سی هزار، معاویه گفت: اینها برای دینشان ارزش قائل نشدند، دینشان برایشان بی ارزش بوده است (که با این پول کم آنرا فروخته‌اند) بالاخره با تدبیر و مکر و حيله و جمع‌آوری گروههایی از اطراف در تشویق ولیعهدی یزید، او را ولیعهد خود قرار داد، در عراق و شام بیعت تمام شد، اما در مدینه مردم منظر بیعت افرادی مثل حسین ابن علی و عبدالله ابن عمرو عبدالله ابن زبیر و عبدالله ابن عباس و عبدالرحمن ابن ابی بکر بودند. معاویه در یک برخورد منافقانه، آنها را با تهدید و گماردن چند مأمور بر بالای سر آنها وادار به سکوت کرد و به آنها گفت: من می‌خواهم پیش مردم سخنرانی کنم، هر کدام از شماها که یک کلمه بگوید، آخرین سخنش خواهد بود زیرا شمشیر گردنش را در خواهد یافت، جان خود را حفظ کنید. و به رئیس گارد نظامی خود نیز دستور داد بالای سر هر کدام دو نفر با شمشیر بگمارد، هر کدام که خواستند حرفی بزنند خواه در تائید یا تکذیب گردنش را بزنند. سپس خطبه خواند و گفت: این گروه، بزرگان مسلمانان هستند که کاری جز با آنان پیشبرد ندارد. و جز با مشورت آنان صورت نگیرد، اینان نیز راضی شدند و با یزید بیعت کرده‌اند، شما مردم نیز بنام خدا بیعت کنید، مردم که منتظر بیعت اینان بودند، بیعت کردند، مردم بعدا به اینان گفتند: شما که می‌پنداشتید با یزید بیعت نمی‌کنید چه شد که راضی شدید و بیعت کردید؟ گفتند بخدا سوگند ما بیعت نکرده ایم! گفتند: پس چرا بر او اعتراض نکردید؟ گفتند: حيله کردند و ما ترسیدیم کشته شویم. (۱۷۶)

سه سال حکومت و سه جنایت هولناک

آری یزید با آن صفات زشت و رذائل اخلاقی، در سال اول حکومت خود، سرور جوانان بهشت، ابو عبدالله الحسین و اهل بیت و یارانش را با آن وضع فجیع شهید نمود. در سال دوم حادثه اسف بار حره را به وجود آورد که روی تاریخ را سیاه نمود، مردم مدینه بعد از شهادت امام حسین و آگاهی از خباثت یزید، سر از اطاعت او بر شتافتند و عامل یزید را از مدینه بیرون راندند. یزید به توصیه قبلی پدرش، پیرمرد خونریز بی رحمی را بنام مسلمه ابن عقبه با سپاهی گران به سمت حرم پیامبر، مدینه طیبه روانه کرد، سپاه یزید در آن شهر مقدس کاری کردند که قلم از نگارش آن شرمگین است. سپاه شام با مردم مدینه به فرماندهی عبدالله ابن حنظله در یک مایلی مدینه معروف به حره درگیر شدند، جنگی عظیم واقع شد، مردم مدینه تاب مقاومت نیاوردند و به حرم پیامبر پناه آوردند، لشکر شام وارد مدینه شد، حرمت حرم پیامبر را رعایت نکردند، و با اسبها داخل آن روضه منوره شدند و جولان دادند، آنقدر از مردم مدینه کشتند که مسجد پر از خون شد و تا قبر پیامبر رسید، اسبهای ایشان در آن روضه بهشتی روث و بول کردند، تنها از معروفین و سرشناسها هفتصد نفر کشته شدند و اما از دیگران از زن و مرد عدد کشته شده‌ها به ده هزار تن رسید، و سپس فرمانده سپاه شام تا سه روز اموال و نوامیس مردم مدینه را بر لشکر خود مباح نمود، سپاه بی حیای شام شروع کردن به غارت و هتک نوامیس مسلمانان، در این حادثه با هزار دختر باکره زنا کردند و هزار زن بی شوهر باردار شدند که آنها را اولاد حره نامیدند. تا جائی که نقل کرده‌اند آن بی‌حیاها در مسجد پیامبر نیز زنا کردند،

نمونه ای از قساوت سپاه یزید با مردم مدینه

از ابن قتیبه در کتاب الامامه و السیاسه نقل شده است که: یکی از سپاهیان شام وارد منزل شد که تازه زایمان کرده بود و نوزاد او در آغوشش شیر می خورد، آن مرد به زن گفت: آیا مالی داری؟ زن گفت: نه بخدا قسم، چیزی برایم باقی نگذارده اند (سپاهیان شام قبلاً شهر را غارت کرده بودند) سرباز شامی گفت: یا چیزی برایم بیاور و گرنه تو و این بچه ات را می کشم، زن صدا زد: وای بر تو، این بچه فرزند صحابه پیامبر است، من نیز خود در بیعت شجره با پیامبر بیعت کرده ام، سپس در حالی که به نوزادش اشاره می کرد گفت: ای پسرم بخدا سوگند اگر چیزی داشتم، فدایت می کردم، که ناگاه آن ملعون پای نوزاد را گرفت و در حالی که طفل پستان مادر را می مکید، او را از دامن مادر کشید و بر دیوار کوفت به گونه ای که مغز کودک جلو چشم مادرش متلاشی شد و به زمین ریخت، راوی گوید: آن ملعون هنوز از خانه بیرون نرفته بود که نصف صورتش سیاه شد و زبان زد مردم شد. عمق فاجعه آنقدر زیاد بود که تا مدت‌ها وقتی مردی می خواست دختر خود را تزویج کند، بکارت او را تضمین نمی‌کرد، و می گفت: شاید در واقعه حره آسیب دیده باشد. و سپس از اهل مدینه بیعت گرفتند برای یزید که همگی بردگان او باشند، اگر خواست آنها را به بردگی بگیرد و اگر خواست آزاد کند، و مردم مدینه در حالی که اموالشان غارت و خونهایشان ریخته و ناموسشان مورد تجاوز قرار گرفته بود همگی به جز امام چهارم و پسر ابن عباس به این شرط بیعت کردند. (۱۷۷) سپس مسلم ابن عقبه جنایتکار سرهای، مردم مدینه را برای یزید به شام فرستاد، همینکه سرها را جلو یزید نهادند گفت: لیت اشیاخی بیدر شهدها، ای کاش اجداد من که در بدر کشته شدند، حاضر می بودند و می دیدند چگونه از پیامبر اکرم انتقام گرفتم. (۱۷۸)

آتش زدن و خراب کردن کعبه توسط سپاه یزید

پس از سرکوب کردن مردم مدینه و غارت آنها، مسلم ابن عقبه، عازم سرکوب عبدالله ابن زبیر در مکه شد، اما وی که پیرمردی مریض بود در میان راه به درک واصل شد، او قبل از مرگ خود گفت: خدایا من بعد از شهادت به لاله الاالله و محمد رسول الله هیچ کاری که محبوبتر باشد نزد من از کشتار مردم مدینه نکرده ام، و به هیچ چیزی بیشتر از این کارم برای آخرتم امیدوار نیستم! (۱۷۹) و سرانجام حصین ابن نمیر که بجای وی فرماندهی لشکر شام را بعهده گرفته بود، به مکه هجوم آورد، و وقتی ابن زبیر به مسجدالحرام و کعبه پناه برد (۱۸۰)، با منجیق کعبه را سنگباران کردند و با نفت و پارچه و هرچه که قابل سوختن بود، بر کعبه فرو ریختند به گونه ای که کعبه سوخت و منهدم گردید، (۱۸۱)، گویند که فرمانده لشکر شام فرمان داد که هر روز ده هزار سنگ بر کعبه فرود آوردند. (۱۸۲) و در همین ایام که لشکر شام مشغول نابودی کعبه بودند، خداوند یزید را مهلت نداد و هلاک نمود، در حالی که عمر او به چهل نمی رسید، او طی سه سال و اندی حکومت خود، سال اول پسر فاطمه سیدالشهداء را به شهادت رساند و خاندان پیامبر را به اسارت گرفت، در سال دوم خون و ناموس و اموال مردم مدینه را مباح نمود و در سال سوم، خانه خدا را آتش زد و نابود کرد، و این نیست جز آثار و نتایج سوء انحراف از اهل بیت علیهم السلام، تو گوئی خداوند با افعال زشت و ناهنجار آنان می خواند آنان را به دست خودشان رسوا کند و حقانیت اهل بیت را به اثبات رساند. در سبب مرگ یزید اموری ذکر شده است، برخی گویند از کثرت مستی، چون مشغول رقصیدن بود، با فرق سر بر زمین خورد و جان داد، و برخی گویند عربی بادیه نشین، در بیابان وقتی یزید در پی شکار تنها شده بود، و خودش را معرفی کرد، آن مرد در خشم شد و گفت تو قاتل حسین ابن علی هستی و او را به درک واصل کرد. (۱۸۳) و در تتمه المنتهی آمده است که جنازه یزید را در دمشق در باب الصغیر دفن کردند و هم اکنون مزبله است. مسعودی در مروج الذهب گوید: یزید شراب خوارگی را علنی و به روش فرعون عمل می کرد، بلکه فرعون نسبت به مردم عادلتر و با انصاف تر بود. و به دنبال یزید، سایر عمال و فرمانداران او نیز فسق و فجور را علنی کردند، در

دوران یزید غنا در مکه و مدینه علنی شد مردم از آلات لهو استفاده می کردند و بی پروا شراب می نوشیدند. (۱۸۴)

مدافین یزید!

غزالی در احیاءالعلوم از یزید و ابلیس دفاع می کند!! مخفی نماند که جنایت و زشتی کار یزید چنان زیاد و واضح بود، که نه تنها خود را رسوا نمود، بلکه پدر و سایر نیاکان خود و کسانی که سبب شدند کار خلافت به اینجا بکشد رسوا نمود، از بلاذری که از علماء اهل سنت است نقل شده که گوید: پسر عمر بعد از شهادت امام حسین به یزید نامه نوشت و گفت: مصیبت بزرگ و فاجعه عظیمی رخ داد و در اسلام حادثه بزرگی پدید آمد و هیچ روزی مثل روز قتل حسین نیست، یزید در جواب او نوشت: ای احمق ما بر سر خانه های آماده و بسترهای گسترده و مهیا قرار گرفتیم و از آن دفاع کردیم، اگر حق با ماست که به حق جنگ کردیم و اگر حق برای غیر ماست، پدر تو اولین کسی است که این روش را نهاد و حق را از اهلش بازستاند. (۱۸۵) و در میان علماء اسلام کمتر کسی است که با اینهمه جنایات و کفریات که از یزید سر زد، از او دفاع کند، اما با این همه برخی از کوردلان عالم نما دامن همت در دفاع از یزید بالا زده اند، و از جمله اینان غزالی صاحب کتاب احیاءالعلوم است او در آفت هشتم از کتاب آفات زبان جزء سوم، به نقل علامه امینی و محدث قمی در تتمه المنتهی کلامی دارد که خلاصه آن این است که لعن مسلمان جایز نیست و یزید مسلمان است و نسبت قتل یا امر به قتل یا رضای به قتل امام حسین را به او دادن، سوءظن به مسلمانان و حرام است، و هر که به صحت این تهمت گمان کند احمق است، سپس بعد از توضیح اینکه کشف این امر مشکل و مقدور نیست گوید: بر فرض که ثابت شود مسلمانی آدم کشته است، آدمکشی که موجب کفر نیست، شاید توبه کرده باشد، پس لعن هیچ مسلمانی جایز نیست و هر که یزید را لعن کند معصیت کار و فاسق است و اگر لعن جایز هم باشد، باز سکوت ایراد ندارد و اگر کسی در تمام عمر شیطان را لعن نکند مسئولیت ندارد، بلکه اگر شیطان را لعن کند مسئولیت دارد، زیرا لعن یعنی دور شدن از رحمت خدا، از کجا معلوم که شیطان از رحمت خدا دور است؟! و اخبار از این امر غیبه‌گویی بی مورد است، بله اگر کسی کافر مرده باشد لعن او جایز است، اما ترحم بر یزید جایز و بلکه مستحب است، بلکه او داخل است در دعای الله اغفر للمؤمنین و المؤمنات، زیرا یزید مؤمن بوده است، انتهی، آری عزیزان من بخوانید و عبرت بگیرید که وقتی کسی دچار خذلان الهی شد، چگونه علم او سبب هلاکت او می شود، و علوم خود را در راه دفاع از یزید و ابلیس بکار می گیرد، البته خرافات و تزهات غزالی در احیاء بسیار زیاد است به الغدیر ج ۱۱ فضل او گوش جهانیان را پر کرده در پاسخ غزالی بیاوریم. کسی نیست که از این جاهل متعصب کوردل پرسد، مگر قرآن قاتل مسلمان را لعنت نکرده است؟ مگر قرآن حاکمان ستمگر را لعنت نکرده است. مناسب است در اینجا کلامی را از ملا-سعد تفتازانی که به تعبیر محدث قمی حدیث فضل او گوش جهانیان را پر کرده در پاسخ غزالی بیاوریم.

تفتازانی در جواب امثال غزالی سخن جالبی دارد

او که از محققین و بزرگان اهل سنت می باشد و آوازه او بسیار شهرت دارد در شرح عقاید نسفیه گوید: حق این است که رضایت یزید و اظهار خوشحالی او به کشته شدن امام حسین علیه السلام و اهانت او به اهل بیت پیامبر اکرم از متواترات است و ان کان تفصیله احادا، سپس گوید: ما راجع به یزید و بی ایمانی او تردید نداریم، آنگاه می افزاید که: لعنت خدا بر او و بر یاوران و کمک کاران او - آمین. و همچنین در شرح مقاصد نیز کلام جالبی دارد او در ضمن کلمات خود گوید: از مشاجرات و نزاعها و جنگهای میان صحابه معلوم می شود که گروهی از صحابه از راه حق بخاطر کینه و حسد و لجاجت و ریاست طلبی و شهوترانی خارج شده اند، چرا که هر صحابی معصوم نیست، لیکن علماء بخاطر گمان نیکو به صحابه کارهای ایشان را توجیهاتی کرده اند

که مبدا عقائد مسلمانان نسبت به بزرگان صحابه منحرف شود، سپس گوید: و اما آنچه که از ظلم بر اهل بیت پیامبر رفت، آنقدر روشن است که مجالی برای مخفی کاری نیست و آنقدر فجیع و ناهنجار است که جایی برای نفهمی و شبهه نیست، زیرا به گونه ای است که نزدیک است جمادات و حیوانات به آن شهادت دهند! و ساکنان آسمان و زمین بگریند، کوهها فرو ریزد و بدی آن کردار تا ابدالدهر خواهد ماند، پس لعنت خدا بر آنکه مباشرت کرد یا راضی بود یا تلاش کرد و عذاب آخرت شدیدتر و دائمتر است. سپس گوید: اگر سؤال شود پس چرا برخی از علماء مذهب، لعن یزید را جائز نمی دانند با اینکه می دانند یزید مستحق لعن و بیشتر از آن است، جواب گوئیم: اهل سنت متفقند در باطن بر اینکه یزید مستحق لعن است، اما در ظاهر بخاطر اینکه دفاع کنند از خلفاء سابقین و اینکه مبدا مانند شیعیان، لعن از یزید به ما قبل او سرایت کند، علماء صلاح دیدند که جلوی این راه را بطور کلی ببندند تا مردم گمراه نشوند! (۱۸۶)

اعترافات دشمنان به عظمت حضرت سیدالشهداء

امام حسین و حاکم مدینه بعد از هلاکت معاویه، یزید به ولید ابن عتبۀ حاکم مدینه ضمن نامه ای نوشت که از حسین ابن علی و عبدالله ابن عمر و عبدالله ابن زبیر بیعت بگیر و طبق برخی روایات به او فرمان داد که اگر بیعت نکردند سر آنها را برایم بفرست، و وقتی امام حسین از مجلسی که به دعوت حاکم مدینه، تشکیل شده بود و مروان نیز حضور داشت، بر می خواست، مروان گفت: اگر الان حسین با تو بیعت نکنند، هرگز به او دست پیدا نکنی مگر بعد از آنکه میان شما کشته های بسیار واقع شود، او را زندانی کن تا بیعت کند یا گردنش را بزن. امام حسین فرمود: یا بن الزرقاء تو مرا می کشی یا او، بخدا دروغ گفتمی و گناه کردی و سپس خارج شدت مروان بن ولید گفت: حرف مرا گوش ندادی، مثل امام حسین هرگز خود را در اختیار تو نمی گذارد ولید گفت: وای بر غیر تو، ای مروان، تو چیزی را که نابودی دین من در آن است انتخاب کردی، بخدا که دوست ندارم تمام آنچه خورشید بر آن می تابد از آن من باشد ولی قاتل حسین باشم، سبحان الله، من حسین را بخاطر اینکه می گوید بیعت نمی کنم بکشم، بخدا سوگند گمان من این است، آن شخصی که روز قیامت در مقابل خون حسین محاسبه شود، کفه اعمال او سبک است. (۱۸۷)

عمر سعد به عظمت سیدالشهداء معترف است

هنگامی که عبیدالله ابن زیاد تصمیم به مقابله با امام حسین علیه السلام گرفت، به عمر ابن سعد دستور داد که به سمت حسین ابن علی برود، و بعد از آن که از کار حسین فارغ شد به ماءموریت خود که وعده حکومت ری را در مقابل آن داده بود روانه شود، عمر ابن سعد، عذر خواست، ابن زیاد گفت: پس آن توشه ما را پس بده، عمر ابن سعد گفت: مرا مهلت بده تا مشورت کنم، با هر کس که مشورت کرد، همگی بالاتفاق او را منع کردند، خواهرزاده او بنام حمزه ابن مغیره ابن شعبه به او گفت: دانی جان تو را بخدا قسم که به طرف حسین نرو و خود را آلوده به گناه و قطع رحم مکن. بخدا سوگند اگر تمام سلطنت روی زمین از آن تو باشد و تمام دنیای خود و اموال و این حکومت را از دست بدهی بهتر از این است که خدا را با خون حسن ملاقات کنی، آن بدبخت گفت: باشد و شب همی فکر می کرد و با خود می گفت: آیا حکومت ری را رها کنم در حالی که آرزوی من است، یا عار کشتن حسین را قبول کنم که در کشتن او بی تردید آتش جهنم است، اما حکومت ری هم روشنی چشم من است. (۱۸۸)

آری عمر ابن سعد نتوانست از ملک ری چشم پوشی کند اما در مقابل عظمت امام حسین علیه السلام نیز ذلیل بود، و خود اعتراف داشت که اذیت رساندن به امام حسین حرام است.

می دانم، اما حکومت ری را چه کنم؟

هنگامی که به فرمان ابن زیاد آب را بر حرم حسینی بستند و عطش به اصحاب فشار آورد، یکی از یاران حضرت به حضرت عرض کرد: ای پسر پیامبر به من اجازه دهید تا با ابن سعد راجع به آب صحبت کنم، شاید که از این تصمیم برگردد، حضرت فرمود: خودت می دانی، آن مرد نزد عمر ابن سعد آمد ولی سلام نکرد، عمر ابن سعد گفت: ای برادر همدانی چرا سلام نکردی، مگر مرا مسلمان نمی دانی؟ آن مرد گفت: اگر همچنانکه می گوئی مسلمان بودی به طرف عترت پیامبر به قصد کشتن آنها حرکت نمی کردی، و این آب فرات است که سگها و خوکها از آن می نوشند، اما حسین ابن علی و برادران و زنها و خاندان او از تشنگی می میرند و تو مانع شده ای که بیاشامند، با این حال می پنداری که خدا و پیامبر را قبول داری؟! عمر ابن سعد سر خود را پائین انداخت سپس گفت: ای برادر همدان من می دانم که اذیت کردن ایشان حرام است و سپس در حالی که اشعاری می خواند گفت: عیدالله مرا به کاری خواند و نمی دانم حکومت ری را رها کنم یا حسین را بکشم که بی تردید در کشتن او آتش است، سپس گفت: ای مرد دلم اجازه نمی دهد که حکومت ری را به دیگری واگذار کنم، آن مرد برگشت و به حضرت سیدالشهداء عرض کرد: ای پسر پیامبر، عمر ابن سعد به کشتن شما در مقابل حکومت ری تن داده است. (۱۸۹)

شبث ابن ربیع و اعتراف او

شبث ابن ربیع که یکی از جنایتکاران داستان کربلاست، در رفتن به جنگ با امام حسین از خود کراهت نشان می داد وقتی ابن زیاد، به دنبال او فرستاد، خود را به مریضی زد، اما وقتی با تهدید ابن زیاد روبرو شود قبول کرد و با هزار سوار به کربلا آمد، او بعد از داستان کربلا در ایام تعصب می گفت: خداوند به اهل این شهر (کوفه) خیر ندهد و کار آنها را محکم نکند آیا تعجب نمی کنید که ما پنج سال با علی ابن ابیطالب و فرزند او با خاندان ابوسفیان جنگیدیم، اما عاقبت بر پسرش حمله کردیم در حالی که او بهترین روی زمین بود، با او بخاطر آل معاویه و پسر سمیه زناکار (عیدالله بن زیاد) نبرد کردم، گمراهی بود چه گمراهی، (۱۹۰)

اعترافات قاتل سیدالشهداء به عظمت حضرت

پسر فاطمه در میان قتلگاه افتاده بود، لحظات آخر عمر شریفش سپری می شد، تیرها از اطراف مانند بالی بدن مقدسش را فرا گرفته بودند، خون بسیاری که از بدن شریفش سرازیر شده بود، حضرت را ضعیف کرده بود، مدتی بود که در قتلگاه بود، کسی نزدیک نمی شد، هر کس می خواست از گناه کشتن پسر فاطمه دوری کند، شمر صدا زد وای بر شما منتظر چه هستید؟ او را بکشید. سنان ابن انس همو که قبلا نیزه ای سهمگین بر پشت حضرت زده بود که از سینه مبارکش سر زده بود، از اسب پیاده شد و در حالی که با شمشیر بر حلقوم شریف حضرت می زد گفت: بخدا قسم من سر تو را جدا می کنم در حالی که می دانم تو پسر پیامبر خدا هستی و از تمامی مردم در پدر و مادر برتری و سپس کرد آنچه کرد. (۱۹۱)

وحشت ابن زیاد و اعتراف عمر سعد و برادر ابن زیاد

وقتی امام حسین کشته شد و عیدالله ابن زیاد، انتقام خود را گرفت و از خون خاندان پیامبر سیراب شد، مردم تازه بیدار شده بودند، مخصوصا پس از آن سخنرانیهای مهیج و شورانگیز دختر امیرالمؤمنین زینب کبری علیهاالسلام، و به عمر ابن سعد و عیدالله، نفرین می کردند، عیدالله خواست که سندی بر علیه او در میان نباشد، به عمر ابن سعد گفت: آن نوشته ای که در آن فرمان قتل حسین بود به من بده، عمر ابن سعد گفت: وقتی به دنبال انجام دستور تو بودم آن نوشته گم شد، عیدالله گفت: باید بیاوری،

عمر ابن سعد گفت: گمشده، عیدالله دوباره گفت: باید بیاوری، عمر ابن سعد گفت: آن نوشته گذارده شده و بر پیرزنهای قریش در مدینه خوانده می شود تا عذری باشد از آنها سپس گفت: بخدا سوگند که من نسبت به حسین تو را نصیحتی کرده بودم که اگر پدرم سعد ابن ابی وقاص را چنان نصیحت می کردم حق او را ادا کرده بودم، در این میان برادر عیدالله بنام عثمان صدا زد: راست می گوید، بخدا که دوست داشتم مردی از اولاد زیاد نمی ماند و همه مردان اولاد زیاد تا قیامت ذلیل می شدند، اما حسین کشته نمی شد، عیدالله این سخنان را شنید ولی اعتراضی نکرد. (۱۹۲)

شبکه ضد دین و کودتای خزنده

کسی که در تاریخ اسلام از بعد از پیامبر اکرم تا زمان امام حسین علیه السلام و بعد از حضرت، دقت کند، قرائن و دلایل بسیاری از وجود یک شبکه مخفی بر ضد دین بدست می آورد، برخی افراد ناخواسته، آب به آسیاب دشمن ریخته اند و نیت آنها ممکن است که اموری مانند، دنیاطلبی و یا حسد و یا مقام بوده، اما اعمال آنها باعث شده است تا به این کودتای خزنده بر علیه دین کمک کنند. آنچه ما بر آنیم این است که آشکار کنیم دین در زمان سیدالشهداء در موقعیت بسیار حساس قرار داشت، و منشاء این خطر نیز در اثر انحرافات و مسامحه و سهل انگاری سابقین در صدر اسلام بوده است، اما اینکه هدف خلفا از این سهل انگاری چه بوده است، آیا صلاح اندیشی و اجتهاد محض بوده؟! یا اهداف دیگری را دنبال می کردند، مسأله دیگری است و این بحث را مجال آن مسأله نیست.

قرائن موجود در فعالیت یک شبکه بر علیه دین، و به خطر افتادن اسلام در زمان امام حسین

۱- مروان ابن حکم بعد از امتناع سیدالشهداء از بیعت با یزید به حضرت گفت: من خیر خواه شما هستم، حرف من را گوش کنید، به نفع شماست! حضرت فرمود: بگو بشنوم، مروان گفت: با یزید بیعت کنید که برای دین و دنیای شما بهتر است! حضرت فرمود: انا لله و انا الیه راجعون، و علی الاسلام السلام اذ قد بلیت الامة براع مثل یزید، با اسلام باید وداع کرد، وقتی که امت اسلامی دارای رهبری مثل یزید باشد. (۱۹۳) الحدیث و لذا حضرت در ملاقات با برادرش محمد حنیفه نیز فرمود: یا اخی و الله لو لم یکن فی الدنیا ملجاء و لا ماء وی لما بایعت یزید ابن معویه، ای برادر، بخدا سوگند اگر در دنیا هیچ پناهگاهی هم نباشد، من با یزید بیعت نمی کنم. (۱۹۴) و شما خود می بینید که سیدالشهداء علیه السلام را با وجود یزید در خطر جدی احساس می کند و قیام می نماید. ۲- شیخ طوسی (ره) از امام صادق علیه السلام روایت کند که وقتی سیدالشهداء شهید شد و امام سجاد علیه السلام بر می گشت، مردی بنام ابراهیم ابن طلحه به حضرت گفت: ای علی ابن الحسین، چه کسی پیروز شد؟ (گویا می خواست حضرت را توییح کند و یا زخم زبان بزند) حضرت فرمود: اگر می خواهی بدانی چه کسی پیروز شد، هنگام نماز، اذان و اقامه بگو (۱۹۵)! (آن وقت می فهمی چه کسی پیروز شد) مؤلف گوید: حضرت سجاد با این جواب کوبنده خود، هم پاسخ مناسبی به سؤال آن مرد دادند، و مهمتر از آن رمز قیام امام حسین و همچنین هدف و برنامه دشمنان را برملا فرمودند. منظور حضرت این است که تا وقتی در اذان و اقامه، مؤذن می گوید: اشهد ان محمدا رسول الله شهادت به رسالت پیامبر می دهد، ما پیروزیم، زیرا دشمن ما می خواست، نام پیامبر و دین اسلام را نابود کند، و نهضت حسینی آن را محافظت نمود. ۳- قبلا سخنان معاویه را در مورد اهداف او که گفت: چاره ای نیست جز اینکه نام محمد هم دفن شود، یادآور شدیم که از نشانه های بارز مخاطره اسلام و وجود شبکه فعال در نابودی اسلام است. و باز ذکر کردیم معاویه وقتی شنید مؤذن می گوید: اشهد ان محمدا رسول الله گفت: مرحبا ای فرزند عبدالله! تو همت والائی داشتی و راضی نشدی مگر اینکه نام خود را در کنار نام پروردگار جهانیان قرار دهی. (۱۹۶) ۴- قبلا ذکر

او این است که عبدالملک جانشین خداست ولی پیامبر فرستاده خداست، او عبدالملک از پیامبر برتر است!! حجاج در نامه ای که به عبدالملک نوشت، به همین مطلب تصریح نمود و گفت: خلفا از انبیاء و مرسلین برتر هستند. (۲۰۵) خالد ابن عبدالله قسری که یکی از فرمانداران بنی امیه است، سوگند می خورد که امیرالمؤمنین (یعنی هشام) در نزد خدا از انبیاء گرامی تر است. (۲۰۶) ز - و ما قبلا دیدیم که اولین جسارت به حریم شارع مقدس از خلیفه دوم بود که در بستر بیماری پیامبر اکرم به حضرت گفت: این مرد هذیان می گوید!! س - و در همین راستا می بایست احادیثی را که در آن نسبت به مقام والای پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله جسارت می شود و به آن حضرت اموری را نسبت می دهند که نشان می دهد، می خواسته اند مقام حضرت را در نظرها سطحی و عادی جلوه دهند، و شاید هم در پس این خیانتها، به دنبال این خیال خام بوده اند که از مذمت و منقصت خلفا کم کنند، تا کسی بر آنها خرده نگیرد که چرا فلان کارهای زشت را مرتکب شدند، تا بتوانند به مردم بگویند پیامبر هم اینگونه اعمال داشته است، شما می بینید که در صحیح بخاری و مسند احمد ابن حنبل ج ۴ ص ۲۴۶ به پیامبر عظیم الشان اسلام و اشرف مخلوقات نسبت می دهد که حضرتش ایستاده ادرار نمود. (۲۰۷) حتی از حدیثه نقل کرده اند که پیامبر در مزبله ای ایستاده ادرار کرد، من دور شدم، اما پیامبر فرمود: نزدیک بیا من پشت حضرت بودم، حضرت وضوء گرفت و بر روی کفش مسح نمود. (۲۰۸) اگر نبی مکرم نزد اینان همانند یک انسان شریف و باوقار ارزش می داشت، آیا امثال این خرافات را به حضرتش نسبت می دادند، بله طرفداران خلیفه دوم مثل فضل ابن روزبهان در این کار هیچ زشتی و عیبی نمی بینند، آنها باید چنین باشند، زیرا طبق روایات ایشان عمر ایستاده ادرار می کرد و پیامبر او را نهی کرد و فرمود: ایستاده ادرار نکن، (۲۰۹) پسر عمر، عبدالله نیز طبق نقل مالک در موطا، ایستاده ادرار می کرد، بلکه نقل کرده اند که عمر می گفت: ایستاده ادرار کردن پشت انسان را محکمتر می کند. (۲۱۰) آنها باطن خویش را رسوا می کردند، وقتی به پیامبر نسبت دادند که هنگام ورود به مدینه، زنان مدینه دایره می زدند، و پیامبر (معاذ الله) می رقصید، (۲۱۱) و یا به نبی عظیم الشان اسلام نسبت دادند در نزد پیامبر اکرم چند کنیز مشغول آوازه خوانی و بازی بودند که عمر وارد شد، حضرت به آن کنیزکان فرمود: ساکت باشید، وقتی عمر رفت، پیامبر به آن زنان فرمود: شروع کنید، آنها هم شروع کردن به غنا خواندن، و به پیامبر گفتند: این کیست که هر وقت وارد می شود، شما دستور به سکوت می دهید، وقتی می رود می فرمائید شروع کنید! حضرت فرمود: این مردی است که شنیدن باطل را دوست ندارد. (۲۱۲) آری محبت به خلفا به جایی رسیده است که راضی شدند، نبی مکرم را تحقیر کنند، اما آنها را بالا ببرند. مؤلف گوید: دسیسه و توطئه ای که امروز دشمنان اسلام، در اهانت به نبی مکرم اسلام، به وسیله امثال سلمان رشدی پست و مرتد انجام می دهند، ادامه همان فعالیتهاست که قرنهای قبل دشمنان اسلام انجام دادند ولی با مقاومت و هشیاری و دفاع سرسختانه اهل البیت بی نتیجه مانده است.

عشق محمد بس است و آل محمد

ماه فروماند از جمال محمد سرو نباشد به اعتدال محمد قدر فلک را کمال و منزلتی نیست در نظر قدر با کمال محمد وعده دیدار هر کسی به قیامت ليله اسرای شب وصال محمد آدم و نوح و خلیل و موسی و عیسی آمده مجموع در ظلال محمد همچو زمین خواهد آسمان که بیفتد تا بدهد بوسه بر نعال محمد شمس و قمر در زمین حشر نتابد نور نتابد مگر جمال محمد شاید اگر آفتاب و ماه نتابد پیش دو ابروی چون هلال محمد سعدی اگر عاشقی کنی و جوانی عشق محمد بس است و آل محمد و یا روایت کرده اند از عائشه که گفت: روز عیدی بود، عده ای از سیاهان مشغول بازی با ابزار لعب و جنگ بودند، (نمایش می دادند) نمی دانم من از پیامبر درخواست کردم یا پیامبر خود فرمود: آیا می خواهی نگاه کنی؟ گفتم: آری، حضرت مرا پشت خود قرار داد به گونه ای که گونه من بر گونه پیامبر بود، سپس آنها را تشویق نمود، تا اینکه من خسته شدم، بمن فرمود: آیا کافی است؟ گفتم: آری، فرمود: پس برو. (۲۱۳) آیا هیچ دیندار غیرتمندی حاضر است که این اباطیل را به اشرف مخلوقات نسبت دهد و سپس کتاب خود

را مهمترین کتاب پس از قرآن بنامد، آری این همه تهمت‌های ناروا به پیامبر اکرم نتیجه ای جز توجیه اعمال زشت فرمانروایان اموی و عباسی، در اعمال ننگین آنها نداشت، و در این میان آنقدر از این روایات دروغین و ناهنجار بر نبی مکرم جعل کرده اند، که قلم از نگارش آن حیا می کند، آخر کدام غیرتمندی حاضر می شود که با همسر خود در معرض دید عموم، مسابقه بدهد، آن هم چند بار، تا چه رسد به پیامبر عظیم الشان اسلام، آن هم در حالی که فرماندهی سپاهی را به عهده دارد و در سفر است، همچنانکه احمد حنبل در مسند ج ۶ ص ۲۶۴ آورده است. (۲۱۴)

شعشه هستی از بقای محمد

ای دو جهان روشن از لقای محمد شعشه هستی از بقای محمد بعد زیزدان مدام جوهر رحمت باد بر آن اوصیای عالیه رتبت آن متعلق شمس مشرق عزت و آن متعالی بروج کرسی رفعت به کیش من حبشان حقیقت دین است دین من ای عاشقان به نقد چنین است یاد لقاشان مرا بهشت برین است وانکه مقامش در این بهشت یقین است و در این میان ساحت قدس الهی نیز از اینگونه اباطیل مصون نمانده، و اموری که عقل منکر آن است به خداوند نسبت داده اند، مثل اینکه روز قیامت خداوند پای خود را بر جهنم می گذارد تا نعره هل من مزید او پایان یابد. (۲۱۵) و یا اینکه خداوند روز قیامت صورت خود را به مردم نشان می دهد و مردم او را می شناسند. (۲۱۶) و دهها موارد دیگر. ۹- و از جمله قرائنی که وخامت اوضاع اسلام را در آن زمان نشان می دهد رفتار ناهنجاری است که با کعبه معظمه خانه خدا، انجام شد، همان خانه ای که امام حسین بخاطر حفظ حریم آن، از آن خارج شد، اما در زمان یزید، لشکر او وقتی عبدالله ابن زبیر در خانه کعبه پناه گرفت، شروع کردند به پرتاب سنگ و نفت و مانند اینها، بطوری که روزی ده هزار سنگ بر کعبه می انداختند، کعبه سوخت و منهدم شد، (۲۱۷) و بار دیگر همین حادثه توسط حجاج ابن یوسف تکرار شد، گفته اند در میان چیزهایی که بر کعبه انداختند، از مدفوع و نجاست هم استفاده کردند، (۲۱۸) فانالله و انا الیه راجعون. و در زمان ولید ابن یزید ابن عبدالملک آن نگون بخت پلید و شرابخوار تصمیم گرفت تا بر بام خانه کعبه میکده ای بپا کند و بساط عیش و نوش درست کند، اما اطرافیانش او را منصرف کردند. (۲۱۹) ۱۰- و بالاخره قرآن نیز در این میان از اهانت و جفای این بزه کاران در امان نماند، شما خود باید به وخامت اوضاع مسلمین، پی ببرید وقتی که همانند ولید ابن یزید، خلیفه مسلمین شمرده می شود، و زمانی که به قرآن تفاعل می زند و این آیه می آید که و استفتحا و خاب کل جبار عنید، قرآن را هدف می گیرد و شروع می کند به تیرباران کردن قرآن، و می گوید: آیا مرا جبار پر کینه می نامی؟ (۲۲۰) ۱۱- و کافی است برای درک انحراف جدی مسلمین و ضعف اسلام، اینکه بدانید، خاندان پیامبر، همانها که از هر چیزی برای پیامبر پرارزتر بودند، و به آنها عشق می ورزید و سر از پا نمی شناخت و آنها را روح و جان می شمرد، در چه حالی قرار گرفته بودند، با زهرای مرضیه چه کردند، با امیرالمؤمنین چه کردند و چه جسارتها روا داشتند، آری مروان به امام مجتبی می گفت: شما خاندان ملعون هستید (۲۲۱)، عبدالله ابن زبیر، نام پیامبر را در خطبه حذف کرده می گفت: پیامبر فامیل بدی دارد، می ترسم که اگر از پیامبر تعریف شود آنها پررو شوند و می گفت: من چهل سال است که دشمنی این خاندان را در سینه همراه دارم، (۲۲۲) آری کار بجائی رسید: که دهها سال برادر پیامبر و اول مسلمان و مجاهد و امام موحدین و سرور امت علی ابن ابیطالب را بر فراز منبرها در تمام عالم اسلام لعن می کردند، و مردم استقبال می کردند، قبلا ذکر کردیم که آن مرد ملعون در مقابل حجاج با افتخار گفت: در میان خاندان ما هر که به او پیشنهاد لعن علی را بدهند، او نه تنها علی، بلکه فاطمه و حسن و حسین را هم اضافه می کند. با این حال اسلام به کجا می خواست برود، ۱۲- تحریفات بسیار و اهانتها و بدعت‌های فراوان که در احکام دین نهاده شده بود، چهره اسلام را دگرگون نمود، دیگر آن اسلام ناب محمدی در دسترس مردم نبود و نمایانگر نمی شد، آنها خود نقل کرده اند که تمام سنت‌های پیامبر تغییر نمود حتی نماز (۲۲۳)، چهره دین مشوش و دستخوش آشوب و در هم ریختگی بود. ۱۳- با وجود فرمانروایانی مثل عثمان و معاویه و یزید، و ولید و دهها نفر

مانند اینها و اعمال ننگین اینها، دیگر چه انتظاری از دین و اسلام می توان داشت ، چرا وقتی عثمان به دنیا طلبی روی می کند، مردم نکنند؟، چرا وقتی معاویه به نیرنگ و قتل عام می پردازد، فرمانروایان او همچون بسر ابی ارطاة و زیاد ابی ابیه و سمره ابن جندب چنین نکنند؟ چرا وقتی یزید به شراب و لهو و لعب می پردازد، در میان مکه و مدینه خوردن شراب و آوازه خوانی علنی نشود همچنانکه مسعودی در مروج الذهب آورده است . و وقتی امثال ولید شرابخوار که آنقدر به خواننده خود عشق می ورزد و به هیجان می آید که او را برهنه می کند و تمام بدن او را می بوسد، و وقتی نوبت به ... می رسد، آن مرد راضی نمی شود و با قسم او را منصرف می کند (۲۲۴)، در این هنگام مردم عادی چه خواهند کرد و بر سر دین چه خواهد آمد؟ آری پس از مطالعه و دقت در اوضاع نابسامان مسلمانان ، و سرانجام وخیمی که در انتظار اسلام می بود، سیدالشهداء بعنوان آخرین ذخیره شناخته شده اهل البیت از صدر اسلام ، برای نجات اسلام قیام کرد، قیامی مقدس که ضامن بقای دین اسلام و سعادت بشر تا قیامت گردید. السلام علیک یا ابا عبدالله و علی الارواح التی حلت بفنائک ، علیک منی سلام الله ابدما بقیت و بقی اللیل و النهار.

بخش دوم

توضیح

بخش دوم: در مصائب و وقایع کربلا و اهمیت حفظ عاشورا و مجالس عزاداری سیدالشهداء و داستانهای مربوط به عنایات و فوائد مجالس عزاداری بی پرده نظر به کعبه راز کنید از مهر دریچه ای به دل باز کنید اندوخته حساب فردا عشق است امروز بیایید، پس انداز کنید

فصل اول: مظلومیت و پیروزی

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و اهل بيته الطيبين الطاهرين الهداة المعصومين و لعنة الله على اعدائهم اجمعين من الان الى قيام يوم الدين مظلوميتها رمز پیروزی و تداوم نهضت حسینی السلام علیک یا ثارالله و ابن ثاره پس از آنکه به وخامت اوضاع و جو خطرناکی که در اثر انحرافات فراوان و وجود شبکه فعال بر علیه اسلام و مسلمین پی بردیم و آنها را مورد دقت قرار دادیم ، بخوبی متوجه عظمت فداکاری سیدالشهداء علیه السلام برای نجات اسلام می شویم ، و از صمیم قلب احساس می کنیم که ما دین خود و مخصوصا ولایت و محبت و مکتب اهل البیت علیهم السلام را مدیون فداکاریهای سیدالشهداء و خاندان گرامیش می باشیم ، پس از جریان عاشورا، و رسوائی جریان مخالفت اسلام ، بر عهده مسلمانان واقعی بود که برای تداوم بخشیدن و زنده نگاهداشتن آن حادثه بزرگ ، تلاش کنند، شگفت آنکه ، نهضت حسینی ، به گونه ای طراحی و انجام گرفته بود، که خمیر مایه بقاء نیز در درون خود آن موجود بود، و آن چیزی نیست جز همان مظلومیتهای پی در پی ، و صحنه های دلخراش و فجیع که می توانست ، امام حسین و اهداف او را در دلها زنده و محبوب نگه دارند و دشمنانش را تا ابد رسوا کند، برای پیشبرد همین هدف است که ما نمونه ای از اعمال ننگین و سنگدلیهای دشمنان اهل البیت و اعمال فجیعی که با آن خاندان شد را تذکر می دهیم ، تا تولی و تبری که جزء اساس مذهب ماست تقویت گردد قیام حسینی ، سراسر حماسه ، دلاوری ، عشق ، مظلومیت و عاطفه است ، و همین است رمز بزرگ پیروزی و بقاء آن تا قیامت ، چرا که عاشورا سخن دل است ، او دل را زنده کرد و خود نیز زنده و پایدار ماند. پرچم دین چون بجا ماند از فداکاری او تا قیامت پرچمش را دست حق برپا کند ناظم آن آموزگاری را که در یک نصف روز دانش آموزان عالم را چنین دانا کند نقد هستی داد و هستی جهان یکجا خرید عاشق آن باشد که چون سودا کند

یکجا کند عقل مات آمد ز دانشگاه سیار حسین کاین چنین غوغا بپا در صحنه دنیا کند

خداوند از پیامبر در مصائب اهل البیت پیمان گرفته است

امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی پیامبر را به معراج بردند، به حضرت گفته شد: خداوند تبارک و تعالی شما را در سه چیز امتحان می کند تا ببیند صبر شما چگونه است! پیامبر اکرم فرمود: من به فرمان تو ای پروردگار تسلیم هستم، توان صبر هم جز بواسطه شما ندارم، آن سه چیز کدام است؟ به حضرت گفته شد: اولین آنها گرسنگی است و اینکه نیازمندان را بر خود و خانواده ات مقدم داری! پیامبر عرضه داشت: قبول کردم و راضی شدم و تسلیم شدم و توفیق و صبر از شماست، اما دومی: تکذیب و ترس شدید و فداکردن خون خود در جنگ با کفار با مال و جان خود و صبر بر مصیبت‌هایی که به شما می رسد از آنها، و از منافقین که موجب مجروح و دردمندی شما در عملیات جنگی می شود. پیامبر عرضه داشت: خدایا پذیرفتم و راضی شدم و تسلیم گردیدم و توفیق صبر از شماست، و اما سومی آنها اموری است که اهل بیت تو بعد از تو به آن مبتلا می شوند، اما برادرت علی، از امت تو به او بدگویی و فشار و توبیخ، و محرومیت و انکار حق و ستم میرسد، و در آخر آن هم کشته میشود، پیامبر عرضه داشت: خدایا قبول کردم و راضی شدم و توفیق و صبر از شماست، (سپس خطاب آمد) اما دختر شما، مورد ستم قرار میگیرد و محروم می شود از حقی که تو به او می دهی (فدک) و او را در حالی که باردار است می زنند، بر او و حریم او و منزل او بی اجازه وارد می شوند، آنگاه به ذلت و اهانت دچار می شود و هیچکس را نمی یابد که جلوگیری باشد، و در اثر ضربه ای که بر او وارد میشود آنچه در شکم دارد سقط می کند و بخاطر همان ضربه از دنیا می رود. پیامبر عرضه داشت: انا لله و انا الیه راجعون، خدایا قبول کردم و تسلیم شدم و توفیق و صبر از شماست، (سپس خطاب آمد) برای فاطمه از برادرت دو پسر خواهد بود، که یکی از آنها با دسیسه کشته می شود، او را غارت کرده و مورد حمله قرار می گیرد، این کار را امت تو با او می کنند، پیامبر عرضه داشت: خدایا قبول کردم و تسلیم شدم، انا لله و انا الیه راجعون و از توست توفیق و صبر، (سپس خطاب آمد) و اما پسر دیگر او، امت تو او را برای جهاد دعوت می کنند، اما او را با شکنجه می کشند، فرزندان او هر که با او است از خانواده اش کشته می شوند، حرم او را غارت می کنند، از من (خداوند) کمک می خواهد ولی حکم من صادر شده به شهادت برای او و همراهان او (۲۲۵) - الحدیث

خوش داشتند حرمت میهمان کربلا

مظلومیت از آنجا شروع شد که مردم کوفه در ظاهر پیشنهاد رهبری و قیام را به حضرت امام حسین علیه السلام دادند، چقدر نامه های پیاپی به حضرت نوشتند و در آن نامه ها ضمن گلایه از حکومت‌های سابق و جنایات آنها اظهار داشتند: ما رهبری نداریم، به طرف ما بیا، شاید خداوند بخاطر شما ما را بر حق گرد آورد، ما با حاکم شهر در جمعه و عید همراه نمی شویم، همینکه خیر آمدن شما بما برسد، حاکم شهر را به طرف شام بیرون می کنیم، امثال این نامه ها پیاپی نزد حضرتش می آمد، و در این میان بسیاری از کسانی که بعداً جزء لشکر عمر ابن سعد شدند نیز نامه ها فرستادند همانند شبت ابن ربیع و عمرو ابن حجاج و حجار ابن ابجر. نوشتند که زمین سرسبز و میوه ها رسید، هر وقت خواستی بیا که بر لشکر آماده وارد می شوی، و در نامه دیگر نوشتند بشتاب که مردم منتظر شما هستند، آنها بجز شما به کسی علاقه ندارند، بشتاب، بشتاب، بشتاب. (۲۲۶) مؤلف گوید: وای بر آنها، آری لشکرشان آماده بود، اما بر علیه امام حسین، منتظر بودند، اما برای شهادت حضرت و یارانش. بیا شهر کوفان سراسر گل است چمنها پر از ساری و بلبل است زمین چون زمرد هوا همچو سیم گلاب آید از جوی و مشک از نسیم صفای گلستان به دیدن رسید ثمرهای بستان به چیدن رسید بیا بال بگشا دلی شاد کن تفرج در این جنت آباد کن سپاهی به پیش آیدت بنده وار که اندیشه او را

نجوید کنار

آغاز دعوت و بی وفائی با فرستاده امام

امام حسین علیه السلام به دنبال نامه های مردم کوفه ، پسر عموی خود مسلم ابن عقیل را از طرف خود به کوفه فرستاد و فرمود: من برادرم و پسر عمویم و شخص مورد اعتماد از خاندانم را نزد شما فرستادم ، و به او گفتم حال شما را برابم بنویسد، اگر آراء شما همچنانکه در نامه های شما بود، باشد، سریعاً نزد شما خواهم آمد انشاء الله مسلم به کوفه آمد در ابتداء چیزی نگذشته بود که هیجده هزار نفر با او بیعت کردند، مسلم نیز طی نامه ای جریان را گزارش کرد و از حضرت خواست که به کوفه بیاید، چند روزی گذشت ، تا اینکه پس از دستگیری هانی ابن عروه حضرت مسلم خروج کرد، عیدالله ، با سی نفر نظامی و بیست نفر اشراف به داخل قصر پناه برد، و مسلم قصر را محاصره کرد، مردم به عیدالله و پدرش ناسزا می گفتند. عیدالله به سران قبائل دستور داد تا بروند و افراد قبیله خود را بترسانند و مردم را امان دهند، همینکه مردم این سخنان را از بالای قصر شنیدند، شروع کردند به متفرق شدن ، به گونه ای که زن می آمد و دست پسر و برادرش را می گرفت و می گفت : بیا برویم ، دیگران هستند، مردها هم چنین می کردند، تا اینکه از آن عده بسیار نماند مگر سی نفر، با این تعداد نماز مغرب را حضرت مسلم در مسجد خواند، اندکی نگذشت ، که با او جز ده نفر نماند، وقتی از در بیرون آمد، هیچکس با حضرتش نبود، حتی کسی نبود که راه را به مسلم (که در این شهر غریب بود) نشان دهد، سرگردان در میان کوچه های کوفه می گذشت .

حضرت مسلم در کوفه غریب می شود

ابن زیاد که دید دیگر اطراف قصر خبری نیست آمد و مردم را جمع کرد و آنها را نسبت به پناه دادن حضرت مسلم ، تهدید نمود، هیچکس حضرت مسلم را پناه نداد، جز زنی بنام طوعه ، این زن منتظر فرزندش بود، مسلم سلام کرد و از زن آب خواست ، آب آشامید و نشست ، زن ظرف را برد و برگشت دید مسلم نشسته ، گفت : آیا آب نیاشامیدی ؟ فرمود: چرا، عرض کرد، برو نزد خانواده ات ، حضرت ساکت شد و دوباره گفت : حضرت چیزی نفرمود، بار سوم گفت : ای بنده خدای خدا ترا سلامت دارد، نزد خانواده ات برو خوب نیست که بر درب خانه من بنشینم ، من راضی نیستم ، حضرت برخاست و گفت : ای کنیز خدا، من در این شهر منزلی ندارم ، فامیلی ندارم ، آیا می خواهی اجری ببری و کار نیکی بکنی ، شاید بعداً تلافی کنم ، عرض کرد: چیست ؟ حضرت فرمود: من مسلم ابن عقیل هستم ، این مردم به من دروغ گفتند و فریب دادند و مرا بیرون کردند، زن با تعجب پرسید: شما مسلم هستی ؟ فرمود: آری ، عرض کرد: بیا داخل ، اتاق جدا برا حضرت آماده کرد و شام آورد، حضرت نخورد، تا اینکه پسرش آمد و از رفت و آمد مادر فهمید که در اتاق کسی هست ، بالاخره مادرش پس از گرفتن عهد و قسم ، خبر را فاش نمود، آن پسر نیز صبح خبر را برای ابن زیاد فرستاد، زن برای مسلم آب وضوء آورد و عرض کرد: دیشب نخوابیدی ؟ فرمود: اندکی خوابیدم ، عمویم امیرالمؤمنین را در خواب دیدم بمن فرمود: عجله کن ، عجله کن ، به گمانم که امروز آخرین روز عمر من است . طولی نکشید که لشکر ابن زیاد به در خانه طوعه رسید، حضرت زره پوشید و سوار بر اسب ، سریعاً از خانه خارج شد تا مبادا خانه را آتش بزنند، مثل شیر ژیان بر آن روبه صفتان حمله ور شد، هفتاد و چهارنفر را کشت ، آنقدر دلاور بود که فرمانده سپاه دشمن ، نیروی کمکی خواست ، ابن زیاد گفت ما تو را به جنگ یک نفر فرستادیم ، این چنین در میان شما لرزه انداخته ، اگر شما را نزد غیر او (امام حسین) بفرستیم چه می کنی؟! فرمانده سپاه پیغام داد: آیا گمان می کنی که مرا به نزد یکی از بقالهای کوفه فرستاده ای ، آیا نمی دانی که مرا به نزد شیر غران و شمشیر بران در دست دلاور دوران از خاندان بهترین مردم جهان فرستاده ای ؟ گویند

مسلم دست مرد را می گرفت و به پشت بام می انداخت . مسلم همچنان یکه و تنها می جنگید و از آن نامردها که با او بیعت کرده بودند، یک نفر به کمک وی نیامد، نه تنها نیامدند بلکه او را سنگباران می کردند. حضرت را امان دادند قبول نفرمود، تشنگی بر حضرتش غلبه نمود، از هر طرف حضرت را احاطه کردند، ظالمی بر لب بالای او زد حضرت با شمشیری او را به درک فرستاد، از پشت با نیزه مسلم را سرنگون کردند، در میان راه مسلم می گریست ، یکی گفت : همانند تو و هدفی که داشتند وقتی گرفتار شد، نباید گریه کند، مسلم فرمود: بخدا سوگند من برای خودم نمی گریم ، گرچه مردان را هم دوست نداشته ام ، ولی بخاطر خاندانم که در راه هستند، بخاطر حسین و خاندان او می گریم ، آب طلبید، خواست بنوشد، ظرف آب پر خون شد، سه بار عوض کردند، بار سوم دندانهای جلوی حضرتش داخل ظرف افتاد، گفت : الحمدلله ، اگر روزی من بود نوشیده بودم ، و سرانجام پس از گفتگوی و جسارت‌های ابن زیاد، او را بر بالای دارالاماره به شهادت رساندند و سر و پیکر او را از بالا به زمین انداختند و در میان شهر آن را بر روی زمین می کشیدند و این در روز عرفه نهم ذی حجه بود.(۲۲۷) روز خونینی که شورش در فضا افتاده بود کوفه در وحشت زخونین ماجرا افتاده بود در دل امواج حیرت زیر رگبار بلا کشتی بی بادبان بی ناخدا افتاده بود میزبانان در پناه ساحلی دور از خطر میهمان در بحر خون بی آشنا افتاده بود نایب فرزند زهرا نو گل باغ عقیل دستگیر مردمی دور از وفا افتاده بود در میان اولین دشت منای شاه عشق اولین قربانی راه خدا افتاده بود در کنار کاخ حمراء پیش چشم مرد و زن پیکر مجروح مسلم مسلم سر جدا افتاده بود در جدال حق و باطل آن دلیر جان فدا آنقدر ایستاده بودی تا ز پا افتاده بود در دم آخر سرشک حسرتش بودی روان چون بیاد کاروان کربلا افتاده بود

هر که فدائی ماست با ما حرکت کند

درست همان روز که مسلم در کوفه به شهادت رسید، امام حسین از مکه به عراق حرکت نمود، حج را تبدیل به عمره نمود، زیرا از دست بنی امیه در امان نبود، آنها مصمم نبود به هر ترتیب که شده حضرتش را هلاک کنند. در آنجا حضرت خطبه ای خواند و پس از حمد و ثنای الهی و درود بر پیامبر اکرم فرمود: مرگ برای اولاد آدم همانند گردنبرد بر گردن دختران ترسیم شده است ، چقدر مشتاقم به دیدار نیاکان خودم ، همانند علاقه یعقوب به یوسف ، برای آرامگاهی آماده شده که من به آنجا خواهیم رفت ، گویا اعضايم را درندگان بیابان در زمینی میان نوایس و کربلا پاره پاره می کنند و شکمهای خود را از من پر و سیراب می کنند، از روزی که با قلم (تقدیر) نوشته شده چاره ای نیست خشنودی خدا، خشنودی ما اهل البیت است ، ما برای او صابریم و او پاداش صابرین بما خواهد داد، و در پایان فرمود: هر که جان خود را برای ما بذل می کند و تصمیم به ملاقات خدا گرفته است با ما حرکت کند که من فردا صبح حرکت می کنم انشاء الله ای دل گرت هوای بهشت است رو متاب از درگه محمد و آلش به هیچ باب از غیر خاندان نبی کام خود مجوی لب تشنه ای کجا شده سیراب از سراب آسوده خاطراند محبانشان به حشر آندم که خلق را همه خوف است و اضطراب بی مهر آل ساقی کوثر در آن جهان هرگز طمع مدار زحق کوثری شراب جز درگه محمد و آلش دری مکوب کانبجا نمانده است سؤ الی بلاجواب آباد گشت آخرتش آنکه مهرشان با خویشتن ببرد از این عوالم خراب

سخنان محمد حنفیه هنگام خروج حضرت

شب هنگام محمد ابن حنفیه برادر سیدالشهداء علیه السلام آمد نزد حضرت آمد و عرض کرد: ای برادر، شما دورویی مردم کوفه را با پدر و برادرت می دانی ، می ترسم حال شما نیز مثل گذشته ها باشد، اگر مایلی همینجا بمان که عزیزترین ساکنین حرم هستی که از او دفاع می شود، حضرت فرمود: برادر، می ترسم یزید ابن معاویه مرا در حرم ترور کند و به وسیله من حرمت این خانه شکسته

شود، محمد عرض کرد: پس به یمن یا اطراف بیابان برو تا کسی به شما دسترسی پیدا نکند، حضرت فرمود: در سخن تو فکر می‌کنم، هنگام سحر بود که به محمد گفتند: امام حسین در حال حرکت است، آمد و افسار ناقه حضرت را گرفت و عرض کرد: برادرم، مگر نفمودی که راجع به درخواست من فکر کنی؟ حضرت فرمود: آری، عرض کرد: پس چرا در رفتن عجله داری؟ فرمود: بعد از رفتن تو، پیامبر نزد من آمد و فرمود: یا حسین خروج کن، خدا می‌خواهد تو را کشته ببیند، محمد ابن حنیفه گفت: انا لله و انا الیه راجعون، شما که با این وضع خارج می‌شوی چرا زنها را با خود می‌بری! حضرت فرمود: پیامبر به من فرمود: خداوند می‌خواهد اینها را اسیر ببیند! مؤلف گوید: دستور پیامبر به امام حسین و همراه بردن زنها، نشان دهنده واقعیت قیام امام حسین و اسرار باطنی آن که همان احیاء دین اسلام با شهادت و اسارت است می‌باشد، و می‌فهماند که از راه شهادت و اسارت است که دین الهی استوار می‌گردد ترویج دین اگر چه به خون حسین شد تکمیل آن به موی پریشان زینب است

امام حسین بخاطر احترام خانه خدا خارج شد

امام باقر علیه السلام فرمود: امام حسین یک روز قبل از یوم الترویة از مکه خارج شد، عبدالله ابن زبیر حضرت را مشایعت کرده گفت: یا اباعبدالله هنگام حج است، شما به عراق می‌روید؟! حضرت فرمود: ای پسر زبیر اگر من کنار فرات دفن شوم، خوشتر است نزد من از اینکه کنار کعبه دفن شوم (۲۲۸)، مؤلف گوید: امام حسین علیه السلام در این جمله کوتاه به مطالبی اشاره فرمود: ۱- اینکه حضرت می‌داند که در کربلا شهید و دفن خواهد شد ۲- اینکه بنی امیه حضرت را رها نخواهند کرد حتی در کنار خانه خدا. ۳- احترام خانه خدا لازم است، حتی از مثل حسین ابن علی علیه السلام هنگام خروج بر یزید و هنگام حج، ۴- از آنجا که این عبدالله ابن زبیر سه سال بعد خروج کرد و در همین خانه خدا متحصن شد و سبب گردید که دو بار بواسطه او خانه خدا آتش بگیرد و مورد اهانت قرار گیرد، یکبار در اواخر عمر یزید و یکبار در زمان حجاج، گویا این فرمایش امام حسین اشاره به آینده این ناجوانمرد و تذکری است به او که حریم خانه خدا را حفظ کند. رفتی بیاس حرمت کعبه به کربلا شد کعبه حقیقی دل، کربلای تو اجر هزار عمره و حج در طواف توست ای مروه و صفا به فدای صفای تو

از آب هم مضایقه کردند کوفیان

یکی از وقایع تکان دهنده کربلا که اوج مظلومیت امام حسین و یارانش و از آن طرف شقاوت دشمنانش را نشان می‌دهد، بستن آب بر روی خاندان پیامبر است، با وجود اینکه در میان سپاه امام حسین زن و بچه و پیرمرد و افراد ضعیف وجود داشتند، ابن زیاد به عمر ابن سعد نوشت: میان حسین و اصحاب او و آب مانع شو، مبادا که قطره‌ای آب بنوشند همچنانکه با عثمان انجام دادند، عمر ابن سعد نیز عمرو ابن حجاج را با پانصد سوار ماء مور شریعه فرات نمود. (۲۲۹) خدا می‌داند که عطش با امام حسین و اصحاب حضرت و خاندانش چه کرد؟ یک بار حضرت، اصحاب را با ابوالفضل فرستاد و موفق شدند پس از یک درگیری مقداری آب بیاورند، روز عاشورا عطش بر امام حسین فشار آورد - حضرت پس از شهادت اصحاب و یارانش - بطرف فرات حمله کرد، سپاه مانع شد، یکی فریاد زد میان حسین و آب مانع شوید حضرت عرضه داشت: خدایا او را تشنه گردان، آن ملعون خشمگین شد، با تیر سیدالشهداء را هدف قرار داد، حضرت تیر را بیرون کشید، دو دست خود را از خون پر کرد و عرضه داشت: خدایا بتو شکایت می‌کنم از آنچه با پسر دختر پیامبر انجام می‌گیرد، راوی گوید: در اثر نفرین حضرت، اندکی نگذشت که آن مرد به بیماری عطش دچار شد، هر چه می‌نوشید، سیرآب نمی‌شد و می‌گفت: مرا آب دهید، تشنگی مرا کشت، تا اینکه پس از اندکی شکمش مثل شکم شتر بر آمده شد. (۲۳۰) حضرت از فشار تشنگی به طرف فرات حمله می‌کرد، اما هر بار دشمن مانع می‌شد،

یکبار حضرت بر چهار هزار ماء مور شریعه فرات حمله کرد و وارد شریعه شد و اسب را داخل شریعه نمود، اسب خواست آب بنوشد، حضرت فرمود: تو تشنه ای من هم تشنه ام، بخدا سوگند من آب نمی آشامم تا تو بنوشی، اسب با شنیدن سخن امام حسین، گویا سخن حضرت را فهمید سر بلند کرد و آب نخورد، حضرت فرمود: بنوش من هم می نوشم، مستی از آب برداشت که بیاشامد که ناگاه یکی صدا زد یا ابا عبدالله، تو از نوشیدن آب لذت می ببری در حالی که حرم تو مورد تجاوز است، حضرت آب را ریخت و حمله کرد وقتی برگشت، دید خیام حرم سالم است. (۲۳۱) فدای لب تشنه ات یا حسین هلال ابن نافع گوید: هنگام شهادت حضرت امام حسین بالای سر حضرت آمدم، بخدا قسم کشته ای غرقه در خون، نیکوتر و نورانی تر از او ندیدم، نور صورت و هیبت او مرا از تفکر در شهادتش مشغول کرد، و او در آن حال آب طلب می کرد، شنیدم مردی گفت: بخدا سوگند از این آب نیاشامی تا به آب جوشان (جهنم) وارد شوی حضرت فرمود: وای بر تو من از آب جوشان جهنم نمی نوشم، من بر جدم پیامبر وارد می شوم و در منزل او ساکن می شوم، در جایگاه صدق، نزد مالک قدرتمند، و از آب صاف می نوشم و از کارهای شما شکایت می کنم. (۲۳۲) مؤلف گوید: مصیبت عطش بر سیدالشهداء از همه سنگین تر بود، نه از آن جهت که تشنگی سراسر وجودش را فرا گرفته بود و لبها خشک و پژمرده و چه بسا دهان مجروح و سوی چشم کم شده بود، نه، بلکه از آن جهت که فریاد العطش اطفال مظلومش را می شنید، از آن جهت که جوان برومند او علی اکبر، از پدر تقاضای آب، که حق حیات است دارد، اما سیدالشهداء آبی نمی یابد، از آن جهت که صورت طفل شیرخوار خود را می بیند که چگونه از تشنگی به کام مرگ فرو می رود و آتش گرفته، اما چاره ای ندارد، آری اگر برای دیگران آب برای رفع عطش بود، برای علی اصغر هم آب بود و هم غذا، چرا که مادرش نیز شیر نداشت، چقدر سنگین است بر مثل سیدالشهداء که از آن مردمان پست، برای طفل خود تقاضای آب کند، اما با تیر به او پاسخ دهند، و بالاخره برادر گرامی خود را برای طفل خود تقاضای آب کند، اما با تیر به او پاسخ دهند، و بالاخره برادر گرامی خود را برای آوردن آب فرستاد، گویا اطفال منتظر آب بودند، که دیدند سیدالشهداء برگشت و خبر شهادت برادر را آورد.

فریاد العطش ز بیابان کربلا

کشتی شکست خورده طوفان کربلا در خاک و خون طپیده بمیدان کربلا گرچه روزگار بر او فاش می گریست خون می گذشت از سر ایوان کربلا نگرفته دست دهر گلابی به غیر اشک ز آن گل که شد شکفته به بستان کربلا از آب هم مضایقه کردند کوفیان خوش داشتند حرمت مهمان کربلا بودند دیو و دد همه سیراب و می مکید خاتم زقحط آب سلیمان کربلا ز آن تشنگان هنوز بیوق می رسد فریاد العطش ز بیابان کربلا آه از دمی که لشکر اعلاء نکرده شرم کردند رو به خیمه سلطان کربلا

زاده لیلا مرا مجنون مکن

یکی از صحنه های تکان دهنده که سند مظلومیت اهل البیت علیهم السلام و شقاوت دشمنان ایشان است، شهادت فرزند برومند و جوان رشید امام حسین، حضرت علی ابن الحسین است، علی اکبر جوانی بود بسیار زیبا از پدر اجازه میدان گرفت، حضرت اجازه فرمود، آنگاه با ناامیدی نگاهی به او نمود و در حالی که چشم از جوان برگرفته بود گریست. و عرضه داشت: خدایا بر این گروه شاهد باش، همانا جوانی در مقابل آنهاست که در خلقت ظاهری و صفات باطنی و منطق از همه به پیامبر شبیه تر است، ما هرگاه مشتاق پیامبر می شدیم، به صورت او نگاه می کردیم، بارالها برکات زمین را از آنها رفع کن. میان آنها تفرقه انداز و آنها را پاره کن و حاکمان را هرگز از ایشان خشنود مکن. اینها ما را دعوت کردند تا ما را کمک کنند، ولی بر ما خروج کرده با ما نبرد می کنند. سپس حضرت بر عمر ابن سعد فریاد بر آورد و فرمود: تو را چه می شود، خدا نسل تو را قطع کند و کار تو را بی برکت

کند و بر تو کسی را مسلط کند تا بعد از من تو را در بسترت ذبح کند، همچنانکه رحم مرا قطع کردی و رعایت فامیلی مرا با پیامبر نکردی، سپس با صدای بلند این آیه را تلاوت فرمود: ان الله اصطفى آدم و نوحا و آل عمران علی العالمین ذریه بعضها من بعض و الله سمیع علیم. علی اکبر بر آن دشمنان حمله نمود، عده بسیاری از آنها را کشت، به گونه ای که فریاد از جمعیت بر آمد، سپس در حالی که هفتاد نفر را به هلاکت رساند و جراحات بسیار بر بدنش وارد آمده بود، به نزد پدر بازگشت و عرض کرد: پدر جان تشنگی مرا کشت، سنگینی این آهن (زره) مرا از کار انداخته است، آیا جرعه آبی هست که با آن بر این دشمنان قوت یابم؟ سیدالشهداء با شنیدن این کلمات گریست (آب کمترین چیزی است که یک فرزند از پدر مطالبه می کند، تا چه رسد به علی اکبر آن هم با کیفیت در مقابل امام حسین علیه السلام) حضرت فرمود: وا غوثاه، پسرم اندکی نبرد کن، بزودی جدت محمد را ملاقات می کنی، با جام خود شربت به تو می دهد که هرگز تشنه نشوی. در برخی روایات آمده است حضرت فرمود: پسرم زبانت را بیاور، زبان او را مکید و انگشتر خویش به وی داد و فرمود این را در دهان بگیر و به نبرد با ایشان برو، علی اکبر به میدان آمد، نبردی سخت نمود، ظالمی با شمشیر بر فرق سرش کوبید، علی اکبر خم شد و گردن اسب را با دو دست گرفت، اسب ایشان را به طرف لشکر دشمن برد، آنقدر با شمشیر بر او زدند که او را پاره پاره نمودند در آخرین لحظه صدا زد: ای پدر این جد من، رسول الله است که با جام خود مرا به گونه ای سیراب کرد که هرگز تشنه نشوم، به شما هم می گوید بشتاب بشتاب، برای شما هم جامی آماده کرده است تا اکنون بنوشی، در این هنگام بود که صدای گریه سیدالشهداء بلند شد، با اینکه تا آن موقع کسی صدای گریه حضرت را نشنیده بود، و فرمود: خداوند بکشد گروهی که تو را کشتند، اینها چقدر بر خداوند و هتک حرمت پیامبر جرات کردند، سپس در حالیکه اشک از چشمهای حضرت سرازیر بود فرمود: علی الدنيا بعدک العفا، دنیا پس از تو ارزشی ندارد. در این هنگام زینب کبری با عجله بیرون آمد و فریادکنان خود را بر روی علی اکبر انداخت، امام حسین خواهر را به خیمه بازگرداند و به جوانان فرمود: برادر خود را به خیمه ها ببرید، (۲۳۳) پس پیامد شاه اقلیم است بر سر نعش علی اکبر نشست سر نهادش بر سر زانوی ناز گفت کی بالیده سرو سرفراز این بیابان جای خواب ناز نیست ایمن از صیاد تیرانداز نیست خیز تا بیرون از این صحرا رویم نک بسوی خیمه لیل- رویم بیش از این بابا دلم را خون نکن زاده لیل- مرا مجنون مکن رفتی و بردی ز چشم باب خواب اکبرای بی تو جهان بادا خراب

او که به این کودکی گناه ندارد

وقتی امام حسین علیه السلام اصرار آن قوم را بر کشتن حضرتش دید، قرآن را باز کرده بر سر نهاد و صدا برآورد که: میان من و شما کتاب خدا و جدم رسول الله صلی الله علیه و آله حاکم باشد، ای قوم چرا خون مرا حلال می دانید؟ آیا من پسر دختر پیامبر شما نیستم؟ آیا سخن جد من راجع به من و برادرم به شما نرسیده است که فرمود: ایندو سرور جوانان بهشت هستند، اگر مرا تصدیق نمی کنید، از جابر پیرسید از زید ابن ارقم و ابا سعید خدری پیرسید، آیا جعفر طیار عموی من نیست؟ شمر (که از اضطراب لشکر واهمه داشت) صدا زد هم اکنون به جهنم خواهی رفت، حضرت فرمود: الله اکبر جدم رسول الله به من خبر داد که دیدم (گویا در خواب) که سگی دهان به خون خاندانم دارد، (خون آنها را می مکد) فکر نمی کنم جز اینکه تو همان باشی، در این هنگام حضرت متوجه شد که طفلی از تشنگی می گرید، دست طفل را گرفت و فرمود: ای گروه اگر بر من رحم نمی کنید به این طفل رحم کنید، که ناگاه مردی تیری انداخت و آن طفل را ذبح نمود، امام حسین گریان شد و گفت: خدایا میان ما و این گروه داوری نما، ما را دعوت کردند تا کمک کنند، ولی ما را کشتند، (مصیب آنقدر بر حضرت سنگین بود) که از آسمان ندائی آمد ای حسین طفل را رها کن که در بهشت دایه ای دارد که به او شیر می دهد، و در روایت دیگری حضرت طفل شیرخوار خود را در آغوش گرفته بود تا وداع کند، خواست بیوسد که حرمه ابن کامل اسدی تیری در گلوی طفل زد که طفل را ذبح نمود، حضرت به

خواهرش زینب فرمود: بگیر طفل را، سپس خون شیرخوار را با دو دست گرفت، وقتی پر شد بطرف آسمان پاشید و فرمود: آنچه بر من می رسد چون در مقابل چشم خداست، آسان است! آنگاه با غلاف شمشیر قبری کند و آن شیرخوار غرقه در خون را دفن نمود. (۲۳۴) باغ عشق است مگر معرکه کرب و بلا که ز خونین کفنان غرق گل و نسرين است بوسه زد خسرو دین بر دهن اصغر و گفت دهنش باز ببوسم که لبش شیرین است شیر دل آب کند بیند اگر کودک شیر جای شیرش به گلو آب دم زوین است گفتند این طفل کو چو بحر بجو شد نیست چو ما کز عطش به صبر بکوشد اشک بپاشد چنانکه خاک بپوشد رخ بنظر شد چنانکه بخروشد جز به کفی آب عقده ادش نشود حل هی به فغان خود ز گاهواره پراند ما در او هم زبان طفل نداند نه بودش شیر تا به لب برساند نه بودش آب تا به رخ بفشانند مانده به تسکین قلب معطل گهی ناخن زند بر سینه مادر گهی پیچان شود به دامن خواهر باری از ما گذشته چاره اصغر یا به نشانش شرار آه چو آذر یا ببرش همزه ات به جانب مقتل شه ز حرم خانه اش ربود و روان شد پیر خرد هم عنان بخت جوان شد زین پدر و زان پسر به لرزه جهان شد آمد و آورد و هر طرف نگران شد تا به که سازد حقوق خویش مدلل گفت: که ای قوم روح پیکرم این است ثانی حیدر علی اصغر این است آن همه اصغر بدند و اکبرم این است حجت کبرای روز محشرم این است رحمی کش حال بر فناست محول او که به این کودکی گناه ندارد یا که سر رزم این سپاه ندارد بلکه بس افسرده است و آه ندارد جای دهید آنکه را پناه ندارد

شب عاشورا و حوادث آن

شب عاشورا با آمدن نامه عیدالله ابن زیاد به عمر سعد، او فرمان حمله داد، شمر برای حضرت عباس و سه برادر مادری ایشان امان نامه آورد، اما آنها نپذیرفتند و گفتند: خداوند تو را و امان نامه ات را لعنت کند، آیا ما در امانیم ولی فرزند پیامبر امان ندارد! در روز تاسوعا، لشکر حسینی را محاصره کردند، پسر مرجانه و عمر سعد از زیادی لشکر خود، و اندک بودن لشکر سیدالشهداء شادمان بودند و یقین کردند که دیگر برای حسین از عراق یآوری نخواهد آمد، امام حسین علیه السلام کنار خیمه تکیه بر شمشیر داده بود و سر بر زانو اندکی بخواب رفت، که خواهرش زینب صداهائی شنید و نزد برادر آمد و گفت: برادر مگر صداها را نمی شنوی که به ما نزدیک می شوند؟ حضرت سر بلند کرده فرمود: الان پیامبر را در خواب دیدم به من فرمود: صبح به ما ملحق می شوی، خواهرش بر صورت زد و می گفت وای وای، سیدالشهداء فرمود: وای بر تو نیست، آرام باش، سپس برادرش عباس آمد و گفت: برادر این گروه می آیند، حضرت برخواست، و فرمود: برادر، فدایت شوم، سوار شو و بپرس چه می خواهند؟ حضرت ابالفضل با بیست سوار، آمدند و پرسیدند چه می خواهید؟ گفتند: فرمان امیر آمده است که یا به فرمان او گردن نهید یا با شما بجنگیم، حضرت فرمود: عجله نکنید تا به اباعبدالله اطلاع دهم، سیدالشهداء فرمود: برو نزد آنها و اگر بتوانی آنها را تا صبح تاءخیر بیندازی، شاید ما امشب برای خدا نماز بخوانیم و استغفار کنیم، خدا می داند که من نماز و تلاوت قرآن و دعای بسیار و استغفار را دوست دارم، حضرت ابالفضل خبر را آورد، آنها نیز قبول کردند.

سیدالشهداء علیه السلام همه اصحاب را مرخص کرد

اوائل شب بود که حضرت، اصحاب را در خیمه ای جمع کرد و بعد از حمد و ثنای الهی فرمود: من اصحابی، باوفا تر و برتر از اصحاب خود، و خاندانی نیکوکارتر و کمکارتر و برتر از خاندان خودم نمی شناسم، خداوند از جانب من به شما جزای خیر دهد، گمان دارم که برای ما با این دشمنان روز (سختی) خواهد بود آگاه باشید که من به شما اجازه دادم، همه آزادید، بروید، و بر عهده شما پیمانی نیست، این شب را وسیله قرار دهید و هر کدام دست یکی از خاندان مرا بگیرید و به شهرهای خود بروید، تا خدا

گشایش دهد، این مردم، مرا می‌خواهند، وقتی به من دسترسی پیدا کنند، به دیگری نمی‌پردازند. در این میان خاندان حضرت و زودتر از همه برادرش عباس ابن علی گفتند: بخاطر زنده ماندن چنین کنیم؟ هرگز چنین نخواهیم کرد، ما با جان و مال و خانواده قربانی تو می‌شویم تا به جایگاه تو آئیم، زشت باد زندگی بعد از شما، مسلم ابن عوسجه در سخنان خود گفت: اگر کشته شوم سپس زنده گردم، سپس سوزانده شوم و سپس خاکسترم به باد داده شود، و این کار هفتاد بار ادامه یابد من دست از شما بر نمی‌دارم، طبق برخی روایات حضرت به آنان فرمود: شما همگی فردا کشته می‌شوید و کسی نجات نمی‌یابد، همگی گفتند: شکر خدا را که ما را با مرگ با شما گرامی داشت، حضرت بر آنها دعا کرد و فرمود: سرهای خود را بالا بگیرید و ببینید، نگاه کردند، جایگاه خود را در بهشت می‌دیدند و حضرت می‌فرمود: فلانی این منزل توست، به همین جهت بود که اینها به استقبال نیزه و شمشیر می‌رفتند تا به جایگاه خود در بهشت برسند. حضرت قاسم ابن حسن از عمو پرسید: من هم کشته می‌شوم؟ حضرت بر او دلسوزی کرد و فرمود: پسر مرگ نزد تو چگونه است؟ قاسم گفت: از غسل شیرین تر است! حضرت فرمود: آری، عمویت به فدایت؛ تو هم با من کشته می‌شوی (اما) بعد از مصیبت بزرگ،

سیدالشهداء خواهر را برای فردا آماده می‌کند

امام سجاد (ع) فرمود: در آن شب، عمه ام زینب مرا پرستاری می‌کرد، پدرم در خیمه خود رفت، و این اشعار را قرائت نمود: یاد هراف لک من خلیل کم لک بالاشراق و الاصلیل. ای روزگار اف بر تو و دوستی تو، که صبح و شام چقدر هواخواه خود را کشته ای و روزگار به کم قانع نیست، فرمان، از خداست و هر زنده ای به راه من خواهد آمد، امام سجاد فرمود: من گریه ام گرفت، اما جلوی خود را گرفتم، پدرم دو یا سه بار تکرار نمودند تا عمه ام متوجه منظور حضرت شد (گویا حضرت می‌خواست خواهر خود را آماده کند) عنان اختیار از کف داد، سراسیمه نزد برادر آمد و صدا زد و مصیبت ای کاش، مرگ زندگی مرا نابود می‌کرد، امروز مادرم فاطمه و پدرم علی و برادرم حسن از دنیا رفت، ای جانشین گذشتگان، سیدالشهداء فرمود: خواهرم، شیطان بردباری تو را نرباید، چشمهای حضرت اشک آلود شد و ادامه داد. اگر (صیاد مرغ) قطا را رها می‌کرد، می‌خوابید، خواهرش گفت: آیا می‌خواهند جان تو را بگیرند، دلم را مجروح می‌کند و بر من سخت گران است، سپس بر صورت زد و گریبان چاک داد و بیهوش شد، سیدالشهداء به خواهر گفت: خواهرم، تقوای خدا پیشه کن بدان که اهل زمین می‌میرند، اهل آسمان باقی نمی‌مانند، هر چیزی جز وجه الله هلاک است، جدم از من بهتر بود، پدرم از من بهتر بود، مادرم از من بهتر بود، برادرم از من بهتر بود، هر مسلمانی باید پیامبر الگوی او باشد. و با این کلمات خواهر را تسلی داد.

بخود آئید، آیا کشتن من و هتک حریم من به صلاح شماست؟

در روز عاشورا پس از آماده کردن لشکر، حضرت چند بار آن لشکر جفایشه را نصیحت کرد و موعظه نمود. یکبار فرمود: مردم نسب مرا در نظر آورید، ببینید من کیستم، بخود آئید، ببینید آیا کشتن و هتک حریم من به صلاح شماست؟ آیا من پسر دختر پیامبر شما، وصی پیامبر و پسر عموی او و اول مؤمنی که تصدیق رسول خدا کرد نیستم؟ آیا حمزه سیدالشهداء عموی من، عموی پدرم نیست، آیا جعفر طیار که با دو بال در بهشت پرواز می‌کند، عموی من نیست. آیا به شما نرسیده سخن پیامبر که راجع به من و برادرم فرمود: ایندو سرور جوانان بهشت هستند، اگر مرا تصدیق می‌کنید، که به خدا حق هم همین است چون من هرگز از وقتی که فهمیدم خدا دروغ گو را دشمن دارد، دروغ نگفته ام، و اگر مرا تکذیب می‌کنید، در میان شما هستند کسانی که به شما خبر دهند، از جابر ابن عبدالله انصاری، و ابا سعید خدری و سهل ابن سعد ساعدی و زید ابن ارقم و انس ابن مالک پرسید، به شما

خواهند گفت که اینها از پیامبر این سخن را شنیده اند، آیا این (حدیث) مانع شما از کشتن من نیست؟ سپس حضرت پس از مکالمه با شمر ملعون فرمود: اگر در این شک دارید، آیا در این هم شک دارید که من پسر دختر پیامبر شما هستم، بخدا که میان شرق و غرب پسر دختر پیامبری غیر از من نیست، وای بر شما آیا کسی را کشته ام یا مالی را از بین برده ام یا جراحی زده ام که تقاص می کنید، آن گروه بی شرم، هیچ جوابی نمی دادند، حضرت صدا زد: ای شبت ابن ربیع، ای حجار ابن ابجر، ای قیس ابن اشعث، ای یزید ابن حارث، آیا شما به من نوشتید که میوه ها رسیده و باغها سبز شده است و تو بر لشکر آماده وارد می شوی؟ آن بی حیاهای گفتند: ما نبودیم، حضرت فرمود: سبحان الله، بخدا که شما بودید.

سخنرانی پرشور سیدالشهداء در روز عاشورا

و در روایت دیگری که (گویا در یک سخنرانی دیگر) حضرت در حالی که سواره بود از آن ها خواست تا ساکت شوند، اما ساکت نمی شدند، حضرت فرمود: وای بر شما چه اشکالی دارد ساکت شوید و سخن مرا گوش دهید، من شما را به راه حق هدایت می کنم، هر که مرا اطاعت کند، هدایت یافته و هر که نافرمانی کند، هلاک می شود، (ولی می دانم که) همگی شما نافرمانی مرا می کنید، همانا شکمهای شما از حرام پر شده و بر دلهای شما مهر زده شده، وای بر شما آیا انصاف نمی دهید، آیا گوش نمی کنید، در این میان اصحاب عمر سعد یکدیگر را ملامت کردند و گفتند ساکت شوید، حضرت شروع فرمود به خواندن خطبه و پس از حمد و ثنای الهی و درود فراوان بر فرشتگان و انبیاء فرمود: مرگ بر شما ای گروهی که با آن شور و وله ما را دعوت کردید تا به فریاد شما رسیم، و ما شتابان آمدیم ولی شما شمشیری را که ما در دست شما نهاده بودیم، بر سر ما کشیدید، و آتشی که خود ما بر دشمن ما و شما افروخته بودیم بر ما افروختید، یار دشمن خود شدید در مقابل دوستانتان، با اینکه میان شما با عدالت رفتار نمی کنند و امید خیری نیز از آنها ندارید، وای بر شما چرا آنگاه که شمشیرها در نیام بود و دلها آرام و فکرها خام بود ما را رها نکردید؟! ولی مانند مگس سوی فتنه پریدید، و مانند پروانه در هم افتادید، پس مرگ بر شما ای بندگان کنیز و بازماندگان احزاب و رهاکنندگان کتاب و تحریف کنندگان کلمات، و گنه کارانی که دم شیطان خورده اید و نابودکننده های سنتها، آیا اینها را یاری می کنید و ما را تنها می گذارید. آری به خدا سوگند بیوفائی و پیمان شکنی عادت دیرینه شماست، ریشه شما با مکر و فریب در آمیخته و شاخهای شما بر آن پرورش یافته، شما پلیدترین میوه اید که برای صاحب آن گلوگیر و برای غاصب گوارا، الا وان الدعی قد رکز بین انتین، بین السله و الذله و هیهات منالذله، آگاه باشید که این مرد بی پدر و زاده آن بی پدر، مرا در تنگنای دو چیز قرار داده است، یا شمشیر کشیدن و یا خواری کشیدن، و هیهات که ما به ذلت تن دهیم، خداوند و رسول او و مؤمنان برای ما زبونی نمی پسندند و نه دامنهای پاک (که ما را پروریده اند یعنی دامن زهرای مرضیه ذلت نمی پذیرد) و نه سرهای پرخروشی و جانهایی که هرگز اطاعت فرومایگان را بر کشته شدن مردانه ترجیح ندهند، و من با این جماعت اندک با شما نبرد می کنم هر چند یاوران مرا تنها گذاردند سپس بعد از خواند چند شعر بلند حماسی فرمود: شما مردم پس از من طولی نمی کشد، و آنچه آرزو دارید تحقق نیابد و چرخ روزگار مثل سنگ آسیا بر شما می غلظد و شما را نابود می کند، پیمانی است که پدرم از جدم با من کرده است، شما با یاورانتان تصمیم خود را بگیرید و غصه نخورید و مرا مهلت ندهید، من بر خداوند که پروردگار من و شماست توکل نموده ام. هیچ جنبنده ای نیست مگر اینکه در اختیار اوست، ان ربی علی صراط مستقیم. سپس بر آن گروه بی وفا نفرین نمود و عرضه داشت: بارالها باران را بر آنها حبس کن، بر آن ها خشکسالی همانند زمان یوسف قرار ده و جوان ثقفی (حجاج) را بر آن ها مسلط کن تا زهر به جام ایشان چشاند، چرا که اینان ما را دروغگو شمردند و تنها گذاردند. و انت ربنا علیک توکلنا و الیک انتبا و الیک المصیر.

نوجوان قهرمان کربلا، حضرت قاسم

وقتی نوبت جانبازی حضرت قاسم رسید، نزد عمو آمد، چشم سیدالشهداء که به برادرزاده افتاد، او را در آغوش گرفت، آنقدر گریست که هر دو بیهوش شدند، از عمو اجازه میدان خواست، حضرت اجازه نفرمود، آن جوان آنقدر اصرار کرد، دست و پای عمو را می بوسید، تا اینکه از عمو اجازه گرفت، و در حالی که اشکهایش بر گونه های او روان بود بیرون آمد و رجز می خواند و خود را و غربت عمومی خود را بیان می کرد، حمید ابن مسلم گزارشگر جریان کربلا گوید: جوانی به سمت ما آمد که صورتش چون پاره ماه بود، از هر طرف او را محاصره کردند، نبردی قهرمانانه کرد، تا اینکه عمرو ابن سعد با شمشیر بر سر او زد، جوان بیفتاد و عموی خود را صدا زد، حسین همانند باز شکاری به پرواز در آمد، مثل شیر غران بر قاتل قاسم حمله کرد، شمشیر سیدالشهداء به ساعد او اصابت کرد، دستش از مرفق قطع شد، با فریاد او، امام حسین به کناری رفت، سپاه کوفه برای نجات عمرو حمله کرد، گرد و غباری به پا شد، وقتی فروکش کرد؛ دیدم حسین بر سر جوان ایستاده، و او در حال جان دادن پاهای خود را به زمین می کشد، سیدالشهداء فرمود: دور باد گروهی که تو را کشتند و پیامبر در قیامت خصم آنهاست، بخدا بر عمویت سخت است که او را به کمک بخواهی ولی پاسخی ندهد، یا پاسخ دهد ولی برای تو سودی نداشته باشد و در روایتی فرمود: امروز، روزی است که یاور آن اندک و تنهائی آن زیاد است، سپس در حالی که قاسم را به آغوش گرفته و پاهای جوان بر زمین کشیده می شد، او را میان اجساد شهیدان خاندان خود آورد.

شهادت قمر بنی هاشم حضرت ابالفضل علیه السلام

نام مبارکش عباس و لقب او سقا و ماه بنی هاشم و کنیه اش ابالفضل می باشد، قامتی بلند و سروگونه و رشادتی حیدرگونه داشت، روز عاشورا علمدار حسین بود. روز عاشورا وقتی غریبی سیدالشهداء را دید نزد برادر آمد و عرض کرد: ای برادر آیا اجازه می فرمائی؟ سیدالشهداء به شدت گریان شد و فرمود: برادرم، تو پرچمدار من هستی، وقتی شما بروی لشکر من متفرق می شود، حضرت عباس گفت: سینه ام تنگ شده، از زندگی ملولم و می خواهم از این منافقین خونخواهی کنم، حضرت فرمود: (اگر چاره نیست)، برای این اطفال اندکی آب بجوی، عباس آن ها را موعظه کرد ولی سودی نداد، صدای العطش اطفال او را به هیجان آورد، بر اسب سوار شد و نیزه و مشک برداشت و به طرف فرات رفت، چهارهزار نفر او را محاصره کردند اما از میان آن ها عبور کرد، هشتاد نفر را کشت و وارد آب شد، همینکه خواست آب بیاشامد، بیاد عطش حسین و خاندان او افتاد، آب را ریخت و مشک را پر کرد و پر دوش راست نهادت، و به طرف خیمه حرکت کرد. سپاه بر او حمله ور شد، و در این میان ظالمی بنام زید ابن ورقاء در پشت درختی کمین کرد، و در گرماگرم نبرد، دست راست حضرتش را قطع کردند، شمشیر به دست چپ داد و حمله کرد و می فرمود: و الله ان قطعتموا یمینی انی احمی ابدان دینی بخدا که اگر دست راستم را قطع کردید، من همواره از دین خود دفاع می کنم، در اثر فشار نبرد و آمدن خون بسیار، ضعف بر حضرت غالب شد و ظالم دیگری بنام حکم ابن طفیل از پشت درخت خرمائی دست چپ حضرت را هدف قرار داد، حضرت با دستهای قطع شده در میان آنهمه دشمن فریاد می زد: یا نفس لا تخشی من الکفار و ابشری برحمه الجبار از کافرین ترس و به رحمت خدا مژده باد، در این میان مشک را به دندان گرفته بود، که ناگاه تیری بر مشک اصابت کرد و آب ریخت، و ملعونی وقتی حضرت را بدون دست دید پیش آمد و با عمود آهنین بر حضرت کوبید. ابالفضل برادر را صدا زد، وقتی سیدالشهداء بر کنار پیکر خونین برادر آمد، گریان شد و فرمود: الان پشتم شکست و چاره ام اندک شد.

شجاعت، مظلومیت و بزرگواری سیدالشهداء

وقتی نوبت فداکاری سیدالشهداء رسید و دیگر کسی باقی نمانده بود که از قافله شهادت عقب مانده باشد، با اهل بیت وداع کرد، وصایای امامت را به امام سجاد سپرد، و در حالی که غرق در سلاح بود سوار بر اسب شد، همانند شیر غران با شمشیر برهنه در مقابل آن گروه قرار گرفت، و در حالی که رجز می خواند فرمود: منم پسر علی طاهر از خاندان هاشم و همین افتخار برایم بس است، جدم پیامبر و مادرم فاطمه است... سپس آن گروه را به مبارزه دعوت کرد، طبق برخی روایات، اول با حضرت عهد کردند که تک تک به مبارزه آیند اما هر که بمیدان آمد، حضرت بی درنگ او را به جهنم فرستاد، کشتار عظیمی شد، لشکر بر حضرت حمله کرد، او مانند شیر ژبان بر آن روبه صفتان حمله می کرد و آن سپاه سی هزار نفری همانند ملخهائی متفرق می شدند، حضرت دوباره به جای خود بر می گشت و می گفت: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم. مؤلف گوید: گویا حضرت با این شعار الهی ضمنا می خواست به خاندانش نیز آرامش دهد که حسین هنوز زنده است. بر میمنه لشکر حمله کرد و در حال رجز فرمود: الموت خیر من رکوب العار و العار خیر من دخول النار مرگ بهتر از ذلت است و ذلت بهتر از رفتن به جهنم است، در روز عاشورا پسر فاطمه، آنچنان از دلاوری نشان داد، که شجاعت پدرش امیرالمؤمنین را زنده می کرد، در دلاوری حضرت همین بس که بدانید در لیلۃ الهیر، در جنگ صفین، سپاه حضرت امیر با سپاه معاویه وقتی تمام شب را جنگیدند، تنها به دست یداللهی امیرالمؤمنین پانصد نفر به درک رفته اند، با اینکه حضرت امیر را سپاهی بیش از هفتاد هزار نفر حمایت می کرد، خاندان حضرتش سالم، جگرها سیراب و شکمها سیر بود، شب بود و از گرما خبری نبود، ولی جانم به فدای آن مظلوم و غریب و بی یآوری باد که تنها و بی یاور، در میان یک بیابان دشمن، دل نگران خواهرش و خانواده اش، جگرش تشنه و سوزناک، در زیر آفتاب سوزان، در حالی که داغ عزیزان و بدنهای قطعه قطعه شده آن ها در مقابلش بود، به مبارزه با آن گروه پرداخت و در کمتر از نصف روز، سپاه کوفه را در هم می پیچید، ابن شهر اشوب گوید: حضرتش هزار و نهصد و پنجاه نفر را کشت، و این به جز مجروحین است مسعودی در اثبأ الوصیة ابن ارقم را هزار و هشتصد نفر ذکر کرده است. عمر سعد صدا زد: وای بر شما، آیا می دانید با که می جنگید، این پسر علی است، پسر نابودکننده عرب است از هر طرف به او حمله کنید، به حضرت حمله کردند و میان حضرت و خیام فاصله شدند، حضرت فریاد برآورد: و یحکم یا شیعة آل ابی سفیان ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم و ارجعوا الی احسابکم اذ کنتم اعرابا وای بر شما ای طرفداران خاندان ابوسفیان، اگر دین ندارید و از قیامت نمی ترسید، در دنیا آزاده باشید شما عرب هستید به نیاکانتان بنگرید، شمر صدا زد: پسر فاطمه چه می گوئی؟ حضرت فرمود: من با شما می جنگم، شما با من می جنگید، زنها که گناه ندارند، جلو این سرکشان خود را از تعرض به حرم من تا زنده ام بگیری، (به فدای مظلومیت یا حسین) شمر به حضرت گفت: باشد، این کار را می کنیم، سپس به لشکر فریاد زد: از حرم این مرد دور شوید، و به خود او متوجه شوید، به جانم سوگند که همآورد بزرگواری است.

وداع سیدالشهداء با اهل حرم

بعد از اینکه یاران حضرتش همگی به شهادت رسیدند، حضرت برای وداع به خیمه آمد و صدا زد ای سکینه ای فاطمه ای زینب ای ام کلثوم، خداحافظ، دخترش سکینه صدا زد: بابا تسلیم مرگ شدی؟ حضرت فرمود: چگونه تن به مرگ ندهد کسی که یاور و کمک کاری ندارد. گفت: بابا ما را به حرم جدمان (مدینه) برگردان، حضرت فرمود: اگر (صیاد مرغ) قطا را رها می کرد، می خوابید، بانوان شیون کردند، و حسین علیه السلام آنها را ساکت نمود. دخترش سکینه که بسیار محبوب پدر بود فریاد کتان نزد حضرت آمد، امام حسین علیه السلام او را به سیوه چسباند و اشک از چشمان آن نازنین پاک نموده، فرمود: دخترم تا روح در بدن من است، با اشکهای خود دل مرا مسوزان!!

شهادت پسر امام مجتبی در دامن امام حسین علیه السلام

در گرماگرم جنگ ، وقتی دشمن ، سیدالشهداء را احاطه کرده بود (گویا در لحظاتی که حضرت پیاده و یا مجروح بر زمین آمده بود) جوانی که هنوز بالغ نشده بود، بنام عبدالله از اولاد امام مجتبی علیه السلام ، بطرف عموی خود سیدالشهداء در میدان جنگ دوید، امام حسین علیه السلام متوجه آمدن وی شد، به خواهرش زینب فرمود: جوان را نگه دار، اما او امتناع کرد و آنقدر تلاش کرد تا به نزد امام حسین علیه السلام آمد و گفت : بخدا سوگند از عمویم جدا نمی شوم ، در این موقع ظالمی بنام ابجر بن کعب ، خم شد تا با شمشیر بر سیدالشهداء فرود آورد، جوان متوجه شد، صدا زد ای پسر خبیثه عموی مرا می کشی ؟ شمشیر آن ظالم فرود آمد، جوان دست خود را سپر قرار داد، دست وی به پوست آویزان شد، صدا بر آورد : مادر جان ، سیدالشهداء او را در آغوش گرفت و فرمود: برادرزاده بر آن چه به تو رسیده صبر کن ، و امید خیر داشته باش ، خداوند تو را به پدران شایسته است ، به پیامبر و علی و حمزه و جعفر و حسن صلوات الله علیهم اجمعین ، ملحق خواهد کرد، سپس حضرت دست خود به آسمان برداشت و عرضه داشت : الها قطرات آسمان و برکات زمین را از آنها دریغ مدار، خدایا اگر آنها را مدتی مهلت داده ای ، میانشان تفرقه انداز و حاکمان را از آنها خشنود مکن ، اینان ما را دعوت کردند تا ما را یاری کنند، ولی بر ما یورش بردند، و ما را کشتند. در همین میان ناگاه حرمه تیری انداخت و آن جوان را در آغوش عمویش ذبح نمود، (۲۳۵) مؤلف گوید: حرمه در عاشورا سه تیر انداخته است ، با یکی علی اصغر را شهید کرد، با دومی پسر امام مجتبی را، و با سومی بر سینه حضرت سیدالشهداء زده است که حضرت را به سختی ضعیف و ناتوان نمود به گونه ای که این تیر از زره عبور کرد و از پشت حضرت سر زد، حضرت تیر را از پشت بیرون کشید و خون مانند ناودان سرازیر شد. سپاهی که در مقابل امام حسین علیه السلام ایستاده بود، همه از اهل کوفه بودند، یعنی آن ها که علی و خاندان وی را به خوبی می شناختند بسیاری از آن ها خود از دعوت کنندگان امام حسین علیه السلام بودند. اما با این حال نسبت به امام حسین ، جنایاتی کردند که قلب هر انسانی را آزرده می کند، امام باقر علیه السلام فرمود: حدود سیصد و بیست زخم نیزه و شمشیر و تیر بر بدن امام حسین وارد آمد، فرقت روی تو از خلق جهان شادی برد هر که را دیده بیناست دل غمگین است پیکرت مظهر آیات شد از ناوک تیر بدنت مصحفق و سیمات مگریس است یادم از پیکر مجروح تو آید همه شب تا دم صبح که چشمم به رخ پروین است باغ عشق است مگر معرکه کرب ...بلا- که ز خونین کفنان غرق گل و نسرين است مثل شیر بر آن روبه صفتان حلمه می برد، شمر سواره نظام را در پشت پیاده قرار داد و تیراندازان را گفت تا حضرتش را تیرباران کنند، آنقدر تیر بر آن بدن مقدس انداختند که مانند خارپشت شد، و دست از پیکار برداشت و روبروی آن سپاه ایستاد تا ساعتی استراحت کند که ناگاه سنگی آمد و بر پیشانی حضرت اصابت کرد، حضرت با پارچه مشغول پاک کردن خون از صورت بود که ناگاه تیر سه شعبه زهرآلود به سینه حضرت اصابت کرد. حضرت گفت : بسم الله و بالله و علی مله رسول الله ، خدایا تو می دانی که اینها مردی را می کشند که روی زمین جز او پسر پیامبر نیست ، سپس حضرت تیر را از پشت بیرون کشید (گویا این تیر چنان سخت و کوبنده بر بدن آن مظلوم فرود آمده بود که زره را دریده از بدن حضرت گذشته از پشت سر زده بود و نمی شد از جلو آن را بیرون کشید و معلوم است که با بیرون کشیدن این تیر حال حضرت چگونه خواهد بود) خون مانند ناودان سرازیر شد، خون را بر آسمان می پاشید، قسمتی را بر سر و محاسن مالید و فرمود: اینگونه در حالی که به خون خود آغشته ام جدم رسول الله را ملاقات می کنم . خواهرش زینب در کنار خیمه عمر سعد را صدا زده فرمود: وای بر تو ای عمر، اباعبدالله کشته می شود و تو نگاه می کنی ؟ عمر جوابی نداد، زینب صدا زد وای بر شما آیا میان شما مسلمان نیست ؟ هیچکس جوابی نداد. در روایت است که عمر سعد در حالی که اشکهایش بر صورتش روان بود، از زینب روی بر گرداند، سیدالشهداء مدتی مجروح روی زمین بود، اما مردم از کشتنش واهمه داشتند، شمر صدا زد: منتظر چه هستید، او را بکشید، نامردی شمشیر بر دست چپ حضرت زد و آن را قطع کرد، دیگری با شمشیر بر گردن

حضرت کوئید بطوری که حضرت بر زمین افتاد، سپس در حالی که حضرت افتان و خیزان بود و به مشقت بر می خواست، عقب نشستند. سنان بن انس با نیزه بر حضرت کوئید، حضرت افتاد. هلال ابن نافع گوید: کشته بخون تپیده زیباتر و نورانی تر از او ندیدم ولی او در آن حال، آب طلب می کرد، بجای آب به او گفتند از آب نمی نوشی تا در جهنم از آب جوشان آن بنوشی، خولی ابن یزید پیشدستی کرد تا سر مقدسش را جدا کند، بدنش لرزید، شمر گفت: خدا بازوی تو را سست کند از چه می لرزی؟ سپس او خودش، حضرت را ذبح نمود، در روایت است که عمرو ابن حجاج از اسب فرود آمد تا سر مقدس حضرت را جدا کند وقتی نزدیک حضرت شد و به دو چشم حضرت نگاه کرد، پشت نمود و برگشت، و سوار بر اسب خود شد و رفت، شمر پرسید چرا برگشتی؟ آن ملعون گفت: به دو چشم حضرت نگاه کردم، دیدم در چشم پیامبر است، دوست ندارم خدا را با خون او ملاقات کنم، سپس شبعث ابن ربیع جلو آمد، دستش لرزید، شمشیر را انداخت و فرار کرد در حالی که می گفت ای حسین به خدا پناه می برم! از اینکه خدا و جد و تو و پدرت را با خون تو ملاقات کنم. (۲۳۶) امام باقر علیه السلام فرمود: امام حسین را به گونه ای کشتند که پیامبر کشتن کلاب را به آن گونه نهی فرموده بود، او را با شمشیر و نیزه و سنگ و چوب و عصا کشتند و سپس اسبها را بر بدنش تاختند. راوی گفت: در آن وقت که امام شهید شد گرد و خاکی سخت سیاه و تاریک برخاست و بادی سرخ وزید که هیچ چیز پیدا نبود، مردم پنداشتند عذاب فرود آمد، ساعتی همچنان بود، آنگاه هوا باز شد، ابن حجر از علماء عامه در صواعق آورده است که هنگام شهادت امام حسین، آسمان سیاه شد به گونه ای که در روز ستاره نمایان شد، خورشید گرفت و مردم گمان کردند که قیامت بر پا شده، هیچ سنگی برداشته نشد مگر آنکه خون تازه در زیر آن بود. (۲۳۷) خلق در ظل خودی محو و تو در نور خدا ما سوی در چه مقیمند و مقام تو کجاست زنده در جان و دل ما بدن کشته توست جان مائی و تو را قبر حقیقت دل ماست دشمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشت آری آن جلوه که فانی نشود نور خداست بیرق سلطنت افتاد کیان را ز کیان سلطنت سلطنت توست که پاینده لوست نه بقا کرد ستمگر نه بجا ماند ستم ظالم از دست شد و پایه مظلوم بجاست زنده را زنده نخوانند که مرگ از پی اوست بلکه زنده است شهیدی که حیاتش ز قفاست دولت آن یافت که در پای تو سر داد ولی این قبا راست نه بر قامت هر بی سر و پاست ما فقیریم و گدا بر سر کوی تو حسین پادشاه است فقیری که در این کوچه گداست

غارت لباسها و وسائل امام حسین علیه السلام

سپس شروع کردن به غارت لباس و وسائل پسر پیامبر، پیراهن حضرت را اسحق ابن حیوة، ربود و پوشید و سپس شد و موی او ریخت، روایت شده که در آن پیراهن بیش از صد و ده زخم تیر و نیزه و شمشیر یافته شد، مؤلف گوید: شقاوت را بین، پیراهنی که به خون مظلومی چون سیدالشهداء آغشته و ننگ ابدی بر قاتلین آن دارد، آن هم با وجود آن همه جراحت که پیراهن را پاره پاره می کند، چه ارزش مالی دارد که این ظالم آن را ربود، آری آن نامردان می خواستند به این وسیله افتخار کنند و آن را مانند مدال افتخاری از جنایات خود داشته باشند، زیر جامه حضرت را بحر بن کعب غارت کرد، و این همان سراویلی است که از بافته های یمن بوده که چشم را خیره می کرد، و حضرت چند جای آن را پاره نمود و شکافت تا از تن حضرت بیرون نیاورند، اما آن را هم در آوردند، راوی گوید: این شخص زمینگیر شد و دو پایش از کار افتاد و طبق روایت ابو مخنف از دو دست او در زمستان آب چرک بیرون می زد و در تابستان مانند دو چوب خشک می شد، عمامه حضرت را اخنس ابن مرثد یا جابر ابن یزید برداشت و بر سر بست و دیوانه شد، نعلین حضرت را اسود ابن خالد بر گرفت، انگشتر حضرت را به جدل ابن سلیم غارت کرد، و این همان نامردی است که انگشت حضرت را بخاطر انگشتر برید،

شاه را بردی و تنها زفرات آمده ای

اسب امام حسین علیه السلام گریزان از دست دشمن سوی امام آمد و یال خود را به خون حضرت آغشته کرد و سوی سراپرده زنان شیهه زنان آمد و نزدیک خیمه سر به زمین می کوفت تا مرد، وقتی خواهران و دختران و اهل بیت حضرت اسب بی صاحب را دیدند، صدا به گریه و ناله بلند کردند، ام کلثوم دست بر سر نهاد و می گفت: وا محمدا و جداء، و انبیا و ابالقاسما و علیا و جعفر، و حمزتا، و حسنا، این حسین است در میدان کربلا فتاده، سر بریده از قفا که عمامه و ردای او ربوده شده و سپس بیهوش شد. و در زیارت ناحیه مقدسه امام زمان (عج) آمده است: اسب تو شتابان به خیام تو آمد، گریان و شیوه کنان، وقتی بانوان اسب تو را زبون دیدند و به زین واژگون نظر کردند، از سراپرده بیرون آمدند، موی بر روی ریخته، بر صورت زنان با روی گشوده و شیوه کنان، که پس از عزیز بودن خوار گشته اند، شتابان به سوی قتلگاه تو آمدند، ناگاه دیدند که شمر بر سینه تو نشسته، شمشیر بر گلوی تو نهاد، محاسن تو را بدست گرفته و با تیغ هندی سر از بدن تو جدا می کند، اعضای بدنت آرام، دم فرو بسته، سر مطهر تو بر نیزه بالا شد. (۲۳۸) هیچ کس در عالم از سر حسین آگاه نیست آری آری هیچ کس آگاه ز سرالله نیست هست هر شاه و گدا را بر درش روی نیاز ملک هستی را به جز او درحقیقت شاه نیست او بود خون خداوند و خدایش خونبهاست هیچکس را در بر حق این جلال و جاه نیست مخلصش را در عزا آتش نمی سوزد به هند پس یقین دان آتش دوزخ هم او را راه نیست خلق عالم را بود بر درگاه او التجا هیچ کس از سائلین محروم از این درگاه نیست استان عرش بنیان حسین دارالشفاست دردمندان را به دوران همچودرمانگاه نیست بارگاهش در شرافت بهتر از عرش خداست هیچ کس را اندرین عالم چنین خرگاه نیست

تاراج حرم حسینی در عصر عاشورا

آه از دمی که لشکر اعداء نکرد شرم کردند رو به خیمه سلطان کربلا پس از شهادت امام حسین علیه السلام آن نامردها به سمت خیام حرم حسینی و خاندان پیامبر هجوم بردند، به گونه ای که برای غارت و تاراج ایشان مسابقه نهاده بودند، چنانکه چادر از سر زنان می کشیدند، دختران پیامبر در حالی که گریان بودند خارج می شدند و از فراق دوستان و یاوران شیون می کردند. (۲۳۹) تمام اثاث و شتران و بار و بنه حضرت را غارت کردند، حتی جامه های زنان را ربودند، حمید ابن مسلم گوید: می دیدم زنی از زوجات مکرمت و دختران پاک با آن بیشرمان بر سر جامه در کشمکش بود، عاقبت آنها جامه را از او می ربودند. (۲۴۰) شمر وارد خیام حرم شد، امام چهارم را که بیمار بود دید، شمشیر کشید تا حضرت را بکشد، حمید ابن مسلم از حضرت دفاع کرد و گفت: این بیماری او را بس است، تا اینکه عمر ابن سعد آمد و دست شمر را گرفت و گفت: آیا از خدا حیا نمی کنی، می خواهی این جوان بیمار را بکشی؟ شمر گفت: فرمان امیر عبیدالله این است که تمام فرزندان حسین را بکشم، عمر سعد ممانعت کرد تا شمر صرف نظر نمود، بانوان از عمر سعد خواستند که آنچه از آن ها ربوده شده برگردانند تا خود را ببوشانند، عمر سعد صدا زد هر کس هر چه برده برگرداند، اما بخدا قسم هیچکس چیزی برگرداند. (۲۴۱) از فاطمه دختر امام حسین نقل شده است که ظالمی مرا دنبال کرد، من می گریختم، با انتهای نیزه بر پشتم کوبید، بر زمین افتادم، مقنعه و گوشواره هایم را کشید، به گونه ای که خون بر سر و صورتم جاری شد، سپس برگشت به طرف خیمه ها، و من بیهوش بودم، وقتی بهوش آمدم، عمه ام را دیدم که بالای سرم می گرید، به عمه ام گفتم: ای عمه پارچه ای هست که سر خود را از نامحرمان ببوشانم، حضرت فرمود: عمه تو هم مثل توست، نگاه کردم، دیدم که سر عمه ام باز و بدنش از تازیانه سیاه است. (۲۴۲) طبق روایت دیگری ظالمی حرم امام حسین را غارت و زیور ایشان را می ربود و می گریست! گفتند: چرا می گریی؟ گفت: چرا نگریم در حالی که دختر پیامبر را غارت می کنم، فرمود: نکن گفت: می ترسم دیگری بیاید و انجام دهد. طبق پاره ای روایات حضرت زینب فرمود: ظالمی وارد خیمه شد بعد از غارت اثاث آن، نگاهش به امام سجاد افتاد که بر زیرانداز پوستی قرار داشت، زیرانداز را کشید و حضرت را روی زمین

انداخت و سپس به طرف من آمد و مقنعه از سر من بر گرفت . (۲۴۳) چون کار شاه و لشکر بر سر آمد بسوی خرگه سپه غارتگر آمد به دست آن گروه بی مروت به یغما رفت میراث نبوت هر آن چیزی که بد در خرگه شاه فتاد اندر کف آن قوم گمراه بسی گوش از پی تاراج گوهر درید از دست قوم کینه پرور بسی رخساره گل رنگ نیلی نمود این آسمان از ضرب سیلی

غروب عاشورا و مصیبت بزرگ اهل البیت

کوفیان دست به تاراج حرم کرده دراز آهوان حرم از واهمه درشیون و شور سید ابن طاووس در اقبال می فرماید: بدانکه اواخر روز عاشورا وقتی بود که حرم حسینی ، دختران و اطفال حضرت ، در دست دشمنان اسیر شدند، غصه ای آنها را فراگرفت که قلم از توصیف آن عاجز است ، آن شب را بدون یاور، غریب به سر بردند، دشمنانشان ، در خوار کردن آنها بخاطر عمر سعد و نزدیکی به او اصرار داشتند. مؤلف گوید: مصیبت اسارت خاندان پیامبر، از بزرگترین و شاید اعظم مصائب کربلا باشد، دشمنی قهار و بی رحم بر دشمن خود غلبه کرده ، آن هم زنان و فرزندان که مدافع ندارند. خدا می داند بر اهل بیت پیامبر در میان آن همه دشمن سفاک و غربت چه گذشت . شبی بگذشت بر آل پیمبر که زهرا بود در جنت مکرر شبی بگذشت بر ختم رسولان که از تصویر آن عقل است حیوان

آتش زدن خیام حسینی

در شب قتل حسین سر به گریبان زینب ای پناه عالمیان ، زینب پناه ندارد زنان را از خیام حرم بیرون و خیمه ها را آتش زدند، زنان سر برهنه در حالی که جامه هایشان ربوده شده بود، پای برهنه و گریان و ذلیل بیرون آمدند. طبق پاره ای روایات حضرت زینب از امام سجاد علیه السلام پرسید: ای باقیمانده گذشتگان ، خیمه ها را آتش زدند چه کنیم ؟ حضرت فرمود: فرار کنید، همه فرار کردند، جز زینب کبری که مواظب حضرت سجاد بود، خیمه آتش گرفته بود، دختر امیرالمؤمنین به چپ و راست نگاه می کرد، به آسمان می نگریست و دست بر دست می زد، داخل خیمه می رفت و بیرون می آمد، طبق برخی از روایات تعدادی از فرزندان پیامبر در هنگام فرار به شهادت رسیده اند، زیرا امام حسین علیه السلام برای اینکه دشمن از چند طرف حمله نکند، اطراف خیام را خندق کنده بود، فقط یک راه از پیش باز بود، و وقتی اهل بیت می گریختند و سپاه نیز حمله می کرد، خدا می داند که بر اطفال و اولاد پیامبر چه گذشت . برخی نوشته اند که وقتی حضرت زینب اطفال و اهل بیت را جمع کرد، متوجه شد که دو کودک حضور ندارند، وقتی آن ها را جستجو کرد، دید آنها دست در گردن یکدیگر خوابیده اند، چون آنها را حرکت داد، دید آن دو از عطش جان داده اند. گویا این دو آقا زاده همان دو فرزند عبدالرحمن ابن عقیل ابن ابیطالب هستند، که نامشان عقیل و سعد بوده است و از شدت وحشت و تشنگی ، هنگام هجوم لشکر به خیمه ها جان باخته اند. دو دختر از امام مجتبی ، طبق پاره ای از روایات هنگام حمله به خیام حرم ، زیر سم ستوران شهید شدند. (۲۴۴) زدند آتش همه آن خیمه گه را که سوزانید دردش مهر و مه را به خرگه شد محیط آن شعله نار همی شد تا به خیمه شاه بیمار بتول دومین شد در تلاطم نمودی دست و پای خویشتن گم گهی در خیمه و گاهی برون شد دل از آن غصه اش دریای خون شد من از تحریر این غم ناتوانم که تصویرش زده آتش به جانم

اسب ناختن بر پیکر پاک سیدالشهداء علیه السلام

آنگاه که عمر ابن سعد از طرف ابن زیاد به کربلا آمد، با پیشنهاد امام حسین علیه السلام ، قرار شد شبانگاه با هم ملاقاتی داشته باشند، مدتی از شب با هم صحبت داشتند. عمر سعد در نامه ای به عبیدالله نوشت : خداوند آتش را خاموش و اتحاد را برقرار و کار

امت را اصلاح کرد، حسین به من قول داد که به آنجا که آمده برگردد یا به گوشه ای از نواحی مرز برود و مانند یکی از مسلمانان باشد، و یا نزد یزید رود دست در دست او نهد تا او هر چه صلاح داند ببیند، و در این کار هم رضایت شماسست و هم صلاح امت . مؤلف گوید: همچنانکه در برخی از روایات تاریخ و کلمات بزرگان آمده است ، عمر سعد این جملات را از خود گرفته بود، تا هر طور که می شود، از جنگ با امام حسین علیه السلام اجتناب کند و گرنه سیدالشهداء کجا و این آرزوی خام دشمن ، هیئات ، او از هنگام حرکت از مدینه و مکه برای شهادت آمده است ، عیب‌الله وقتی نامه ابن سعد را خواند، گفت : این نامه فرد خیرخواه برای امیر خود است ، شمر با این پیشنهاد مخالفت کرد و گفت : برای شوکت و عظمت شما صلاح در این است که حسین بفرمان شما باشد، عیب‌الله این را پسندید و در نامه ای به عمر سعد نوشت : من تو را سوی حسین نفرستادم تا دفع شر از او کنی ، و کار را به درازا کشانی و او را به سلامت و بقا امیدوار کنی یا معذور داری یا وساطت کنی ، اگر حسین و یاران او به فرمان من گردن نهادند، آنها را نزد من فرست و اگر ابا کردند، به جانب آنها لشکرکشی کن تا آنها را بکشی و اعضاء آنها را مثله (قطعه قطعه) کنی ، که اینها مستحق این کارند. وقتی حسین را کشتی ، سینه و پشت او را زیر سم ستوران خرد کن چرا که او ستمکار و قاطع رحم است ، گمان ندارم که این کار بعد از مرگ برای او ضرری داشته باشد، لیکن سخنی است که گفته ام (سابقا عهد کرده ام) که اگر او را کشتم با او چنین کنم اگر تو فرمان ما را انجام دادی ، پاداش دهیم ، و اگر مخالفت میکنی از لشکر و کار ما کنار رو و آن را به شمر واگذار که ما به او فرمان خود را داده ایم ، و به شمر فرمان داده بود که اگر قبول نکرد گردن عمر سعد را بزند و برای او بفرستد، اما عمر سعد خود قبول کرد، تا اینکه عصر عاشورا وقتی حضرت را کشتند، عمر سعد صدا زد: کیست که به جانب حسین رود و بدنش را زیر اسب گیرد، ده نفر اعلام آمادگی کردند، آنقدر با اسبها بر آن بدن مقدس تاختند و بدن را چنان کوبیدند که سینه و پشت حضرت له شد، لباس کهنه چه حاجت که زیر سم ستور تنی نماند که پوشند جامه یا کفنش این ده نفر بعدا نزد ابن زیاد آمدند، یکی از آنها گفت : مائیم کسانی که سینه حسین را بعد از پشت او، به شدت کوبیدیم و له کردیم ، ابن زیاد پرسید: شما کیستید؟ گفتند: ما کسانی هستیم که با اسبهای خود بر بدن حسین تاختیم ، به گونه ای که سینه او را کوبیدیم ، ابن زیاد دستور داد جایزه اندکی به آن ها بدهند. ابو عمر الزاهد گوید: ما وقتی دقت کردیم ، دیدیم تمامی این ده نفر زنانه بودند. (۲۴۵)

حرکت دادن حرم حسینی از کربلا به کوفه

عمر سعد تا روز یازدهم در کربلا ماند، کشته های خویش را دفن کردند، اما سیدالشهداء و یاران او را در بیابان رها کردند، سپس خاندان پیامبر را بر شتران بی دوشکجه ، با روی باز در میان دشمنان ، سوار کردند، در حالی که آنها امانتهای پیامبران بودند، آنها را مانند اسیران کفار در سخت ترین مصائب و غصه ها حرکت دادند. جمعی که پاس محملشان داشت جبرئیل گشتند بی عمارت محمل شترسوار خدا می داند که اهل بیت عصمت و طهارت در میان آن لشکر دشمن چه گونه سوار شدند، طبیعی است که اولاد و حرم پیامبر در هنگام سوار شدن به یاد آن بیفتند، که چند روز پیش می خواستند، پیاده شوند، و با چه عزت و احترامی با کمک محارم خود، پیاده شدند، و الان باید در مقابل دشمن با حال ذلت کوچ کنند. زینب چو دید پیکر آن شه به روی خاک از دل کشید ناله به صد دردسوزناک کای خفته خوش به بستر خون دیده باز کن احوال ما بین و سپس خواب نازکن ای وارث سریر امامت زجای خیر بر کشتگان بیفکن خود نماز کن برخیز صبح شام شد ای میر کاروان ما را سوار بر شتر بی جهاز کن یا دست ما بگیر و از این دشت پرهراس بار دگر روانه بسوی حجاز کن اهل بیت را از کنار کشته ها عبور دادند، با دیدن آن اجساد مطهر و عریان و قطعه قطعه شده که با غربت بسیار در سرزمین کربلا رها شده اند، صدای آه و ناله از میانشان برخاست ، بر صورتها زدند، راوی گوید: هر چه را فراموش کنم ، سخن دختر فاطمه زینب را فراموش نمی کنم که وقتی از کنار کشته برادر عبور نمود گفت : یا

محمد، یا محمد، ملائکه آسمان بر شما درود فرستاد، این حسین است که در بیابان غرقه در خون افتاده، اعضا او پاره پاره، دختران شما اسیر و فرزندان شما کشته شدند، و باد صبا بر آنها می وزد. بخدا قسم هر دوست و دشمنی را به گریه انداخت. آنگاه سکینه دختر سیدالشهداء کنار پیکر مطهر پدر آمد، بدن را در آغوش گرفت. عده ای از آن نامردمان آمدند و او را از کنار بدن پدر کشیدند. دختری را به که گویم که سر نعش پدر تسلیت سیلی شمر و سرنی تسکین است می کشد غیرت دینم که بگویم به امم این جفا بر نبی از امت بی تمکین است حضرت سکینه گوید: کنار پیکر پدرم بیهوش شدم که می فرمود: شیعی ما ان شربتم ری عذب فاذا کرونی او سمعتم بغریب او شهید فاذا کرونی شیعیان من، هرگاه آب گوارا نوشیدید، مرا یاد کنید، و یا اگر یاد شهید یا غریبی شنیدید، مرا یاد کنید. آسمان و زمین بر او فراوان اشک ریختند، بر آن که میان مردم فرومایه و زنازاده کشته شد، و در حالی که نزدیک آب شد، از آب منع شد، ای چشم بر آنکه از نوشیدن آب ممنوع شد، گریان باش. محتشم گوید: آنگاه چشم دختر زهرا در آن میان بر پیکر شریف امام زمان فتاد بی اختیار نعره هذا حسین از او سر زد چنانکه آتش از آن در جهان فتاد پس با زبان پرگله آن بضعه الرسول رو در مدینه کرد که یا ایها الرسول این کشته فتاده به هامون حسین تست وین صید دست و پا زده در خون حسین تست این نخل تر کز آتش جانسوز تشنگی دود از زمین رسانده به گردون حسین تست این ماهی فتاده به دریای خون که هست زخم از ستاره بر تنش افزون حسین تست این خشک لب فتاده ممنوع از فرات کز خون او زمین شده جیحون حسین تست پس روی در بقیع و به زهرا خطاب کرد مرغ هوا و ماهی دریا کباب کرد کی مونس شکسته دلان حال ما بین ما را غریب و بی کس و بی آشنا بین تن های کشته گان همه در خاک و خون نگر سرهای سروران همه بر نیزه هابین در روایت است وقتی پیامبر را دفن کردند، حضرت فاطمه پرسید: چگونه دلتان آمد خاک بر صورت پیامبر بریزید؟ و شروع نمود به گریه و زاری. خدا می داند چه گذشت بر دختر امام حسین، وقتی بدن بی سر پدر را آغشته به خون، عریان در حالی که بدن مقدس را زیر سم ستوران کوبیده بودند، مشاهده کرد. امام صادق علیه السلام می فرماید که پدرشان امام باقر از امام سجاد پرسیدند شما را بر چه نوع مرکبی نشانند؟ حضرت فرمود: مرا بر شتری لنگ، که روپوش نداشت، نشانیدند، سر حسین علیه السلام را بر علمی افراشته و زنان را پشت سر من بر استران ناهموار و معیوب نشانند، گروهی چابک سواران اطراف ما بودند، هرگاه یکی از ما اشک می ریخت با نیزه بر سر او می زدند، با این حال وارد دمشق شدیم، مردی فریاد زد: ای اهل شام اینها اسیران آن خاندان ملعونند. امام سجاد علیه السلام فرمود: وقتی ما را به کوفه می بردند، من به آنها بدنها که دفن نشده رها شده بودند نگاه می کردم، آنقدر این مسأله در سینه من سخت آمد که نزدیک بود جان دهم. عمه ام زینب موضوع را فهمید بمن گفت: ای باقیمانده جد و پدرم و برادرانم چرا جان به کف نهاده ای؟ گفتم: چگونه بیتابی نکنم در حالی که سرور خود و برادران و عموها و عموزادگان و کسان خود را می بینم بر زمین افتاده و به خون آغشته، جامه رבוده شده بدون کفن و بخاک ناسپرده، کسی سوی آنان نمی آید، گویا اینها خاندان دیلم و خزر هستند، حضرت زینب عرضه داشت: از آنچه می بینی نگران نباش، که این عهدیست از رسول خدا صلی الله علیه و آله با جد و پدر و عمویت علیهم السلام و خداوند پیمان گرفته است از جماعتی از این امت، که فرعونهای زمین آنها را نمی شناسند، ولی در آسمانها شناخته شده هستند آنها این اعضا جدا شده و پیکرهای خون آلود را جمع کرده دفن می کنند، و در این صحرا برای قبر پدرت سیدالشهداء نشانی بر پا می دارند که هرگز کهنه نمی شود و با گذشتن شبها و روزها از بین نمی رود، پیشوایان کفر و پیروان ضلالت در نابود کردن آن بسیار تلاش کنند ولی سودی ندارد جز آنکه ظهور آن بیشتر و عظمت آن افزون تر می گردد.

(۲۴۶)

وارد شدن اهل بیت به کوفه

عمر سعد خاندان پیامبر را با آن حالت زار به کوفه نزدیک نمود، کوفه شهری است که حضرت امیر علیه السلام بیست سال قبل در

آن حکومت داشته است ، مردم کوفه خاندان پیامبر را از نزدیک می شناختند. و چه سخت است بر همانند زینب کبری و خاندان پیامبر، که بعد از آن همه عزت و عظمت ، اکنون در میان شهری با آن حالت سخت و اسارت وارد شوند و نامحرمان به آنان اشاره کنند. مردم کوفه برای دیدن اسیران اجتماع کردند. طبقه پاره ای از روایات ، ابن زیاد دستور داد هیچکس در کوفه با اسلحه از منزل بیرون نیاید، ده هزار نفر را بر کوچه و بازار و خیابانها گمارد تا مبادا مردم به خاطر حمایت از اهل بیت علیهم السلام شورش کنند. (۲۴۷) و در مقتل ابی مخنف است که راوی گفت در آن سال از حج آمده بودم به کوفه ، دیدم بازارها تعطیل و مغازه ها بسته است مردم ، دسته ای گریان و دسته ای خندانند، زنها را دیدم که گریبان چاک می کنند و موها پریشان کرده بر صورت می زنند، از پیرمردی پرسیدم : چه خبر است ؟ چرا مردم برخی گریه و برخی خندانند، آیا شما عیدی دارید که من نمی دانم ، دستم را گرفت ، و به گوشه ای برد، سپس با صدای بلند گریست و گفت : ما عیدی نداریم ، گریه ایشان بخاطر دو لشکر است که یکی بر دیگری غالب شده است . پرسیدم : که با که گفت : لشکر ابن زیاد بر پسر حسینی غالب شده است ، هنوز کلامش تمام نشده بود که صدای طبل بلند شد، پرچمها نمایان شد، لشکر وارد کوفه شد، فریاد بلندی شنیدم ، ناگاه دیدم که سر حسین نمایان شد و نور از آن نمایان بود، از دیدن این سر گریان شدم . به دنبال آن اسیران را آوردند، امام سجاد را دیدم که بر شتری بدون روپوش سوار است . از رانهای مبارکش خون می چکید، بانوئی را دیدم بر شتر برهنه ای سوار است ، سؤال کردم کیست ؟ گفتند: ام کلثوم است ، فریاد می زد ای مردم چشمهای خود را از ما بپوشانید، آیا از خدا و پیامبر حیا نمی کنید که به حریم رسول الله در حالیکه پوششی ندارد نگاه می کنید. (۲۴۸) در آن هنگام که اهل کوفه گریه و زاری می کردند، امام سجاد فرمود: اینها بخاطر ما گریه می کنند، پس چه کسی ما را کشته است ؟ در روایت است که حضرت امیر به زینب کبری این حالت را خبر داده بود، از زینب کبری روایت است که فرمود: وقتی ابن ملجم حضرت امیر را ضربت زد و آثار مرگ در حضرت مشاهده نمود، حدیث ام ایمن را به پدر عرضه کرد و گفت : ام ایمن به من حدیثی گفته است ، دوست دارم از شما بشنوم ، حضرت امیر علیه السلام فرمود: دخترم ، حدیث ام ایمن درست است ، گویا تو را و بانوان خانواده تو را می بینم که با حالت خواری و بیم از لگدکوب شدن مردم ، اسیران این شهر هستید، پس صبر کنید، سوگند به آنکه دانه را شکافت و خلق را آفرید، در آن هنگام بر روی زمین ولی (دوست خدائی) جز شما و دوستان و شیعیان شما نیست . (۲۴۹) در این میان بانوئی از زنان کوفه صدا زد شما اسیران از کدام طائفه هستید، گفتند ما اسیران آل محمد (ص) هستیم آن زن از بام پائین آمد، و مقنعه و روپوش تهیه کرد و به آنها داد تا خود را پوشانند. مسلم جصاص گوید: من مشغول تعمیر قصر ابن زیاد بودم که صداها بلند شد، به کارگری که آنجا بود گفتم : چه خبر است ؟ گفت : الان سر آن شورش که بر یزید شورش کرده بود می آورند، گفتم : کیست ؟ گفت حسین ابن علی علیهما السلام ، صبر کردم تا آن کارگر رفت ، محکم بر صورتم کوبید بطوری که بر چشمهایم ترسیدم ، دستهایم را از گچ شستم و بیرون آمدم ، مردم منتظر بودند که ناگاه چهل محمل که بانوان و اولاد فاطمه در آن بودند وارد شدند، علی ابن الحسین را دیدم که بر شتری بدون روانداز سوار بود و از رگهای او خون می جوشید، مردم کوفه به اطفال اسیران نان و خرما می دادند، ام کلثوم فریاد زد: ای اهل کوفه ، صدقه بر ما حرام است ، آنها را از دست و دهان بچه ها می گرفت و به زمین می انداخت ، مردم همچنان می گریستند، ام کلثوم سر خویش را از محمل بیرون آورد و گفت : ای مردم کوفه ، مردان شما ما را می کشند ولی زنها شما بر ما گریه می کنند؟ خداوند روز داوری میان ما و شما قضاوت کند، همینطور که او با مردم سخن می گفت ناگاه صدای ضجه ای آمد، سرهای شهدا را که در پیشاپیش آن ها سر مطهر حسین علیه السلام بود آوردند، سری بود مانند زهره و ماه ، شبیه ترین مردم به پیامبر اکرم ، محاسن حضرت سیاه بود که شبیه خضاب شده می نمود، رخسارش مانند ماه بود که طلوع کرده باشد. باد محاسن حضرت را به چپ و راست می برد، زینب سلام الله علیها نگاه کرد، با دیدن سر برادر، پیشانی بر جلو محمل زد، به گونه ای که دیدیم خون از زیر مقنعه حضرت خارج شد و در حالی که با سوز و گداز بر سر اشاره می کرد گفت : ای ماه نو که چون کامل شدی ، خسوف تو را گرفت

و پنهان شدی، ای پاره دلم نمی پنداشتم (چنین روزی را ولی) این مقدر بود، برادر، با (دخترت) فاطمه خردسال سخن بگویی، که نزدیک است دلش آب شود، آن دل مهربان تو چرا بر ما سخت شد، برادر ای کاش (فرزندت) علی را با یتیمان وقت اسارت می دیدی که قدرت جواب ندارد، هر وقت او را می زندی، تو را به زاری صدا میزند و سرشک روان از دیده می ریخت، ای برادر آغوش باز کن و او را نزد خود بگیر و آرامش ده، چه خوار است یتیم، وقتی پدر را صدا زندی ولی جوابی نشود. (۲۵۰)

جسارتهای ابن زیاد به سر مطهر امام حسین علیه السلام

ابن زیاد در میان مردم اعلام عمومی نمود و اذن عام داد تا نزد او آیند مردم جمع شدند، سپس فرمان داد تا سر مقدس امام حسین را حاضر کردند، سر را آوردند، همینطور به آن سر مطهر نگاه می کرد و می خندید، و با چوبدستی که در دستش بود به لب و دندان سیدالشهداء اشاره می کرد و می گفت: زیبا دندانی دارد، زید ابن ارقم که از صحابه پیامبر است در مجلس بود، وقتی دید عبدالله از این عمل خود دست بردار نیست، صدا زد، چوبدستی را از این لب و دندان بردار، سوگند به خدائی که جز او خدائی نیست، خودم دیدم که لبهای پیامبر بر این دو لب و می بوسید، سپس سر به گریه گذارد. تا چند زنی ظالم چوب این لب عطشان را بردار از این لبها این چوب خزیران را آخر نه تو را این سر مهمان بود ای کافر تا چند روا داری آزردهن مهمان را در نزد تو تقصیرش جز خواندن قرآن نیست با چوب نیازارد کس قاری قرآن را بهر چه زنی هی چوب بر بوسه گه احمد او بوسه مدام از مهر زد این لب و دندان را تا چند کنی ظالم خون دل اطفالش منمای پریشان تر این جمع پریشان را ابن زیاد ملعون گفت: خدا چشمهایت را بگریاند، اگر نه این است که پیرو بی عقل شده ای گردنت را می زدم، زید برخاست و رفت، وقت رفتن گویند سخنی گفت که اگر ابن زیاد می شنید او را می کشت، او گفت: ملک عبد عباد فاتخذهم تلدا مرحوم شعرانی گوید: ترجمه این جمله در فارسی همانند مثلی است که گویند: مرده را که رو بدهی کفن خود را آلوده می کند، یعنی بنی امیه حد ننگه نداشتند، سپس ادامه داد: ای گروه عرب شما بعد از این برده هستید، پسر فاطمه را کشتید و پسر مرجانه را امیر خود کردید، او نیکان شما را می کشد و بدها را بنده خود کند، به ذلت تن دادید، دور باد آن که به ذلت رضا داد. (۲۵۱) طبق برخی از روایات مالک ابن انس یا انس بن مالک نیز اعتراض کرد و حدیث پیامبر را خواند و ابن زیاد گفت: روزی در مقابل روز بدر!! قیس ابن عباد نزد ابن زیاد بود، به قیس گفت: راجع به من و حسین چه می گوئی؟ قیس گفت: جد او و پدر و مادر او روز قیامت او را شفاعت می کنند، جد تو و پدر و مادر هم تو را شفاعت می کنند!! ابن زیاد خشمگین شد و او را از مجلس بیرون کرد. هشام ابن محمد گوید: ابن زیاد کاهنی داشت، به ابن زیاد گفت: برخیز و پای خود را بر دهان دشمنت بگذار، سپس کاری کرد که قلم از نوشتن آن شرم دارد، شاعری به عربی گفته است که: چوب منبر پیامبر را احترام می کنند، اما اولاد پیامبر در زیر پای آنان است خدای جزای خیر دهد مختار را که از ابن زیاد انتقام گرفت وقتی سر ابن زیاد را نزد مختار آوردند، او مشغول غذا خوردن بود، خداوند را بر پیروزی سپاس نمود، و گفت: سر حسین ابن علی را در حالی که او غذا می خورد نزد ابن زیاد نهادند، الان سر ابن زیاد را نزد من در وقت غذا آورده اند، وقتی از غذا فارغ شد، برخاست با کفش پا بر صورت ابن زیاد گذارد، سپس کفشش را نزد غلامش انداخت و گفت: این را بشوی که بر صورت کافر نجسی قرار دادم در کتاب حبیب السیر آمده است که چون سر مقدس امام حسین را نزد ابن زیاد آوردند، آن را برداشته بر او و موی او می نگریست، ناگاه لرزه بر دست شومش افتاد، آن سر مکرم را بر روی ران خود نهاد، قطره ای خون از آن چکید، از جامه های آن ملعون در گذشت و رانش را سوراخ کرد، بطوریکه زخم و بدبو شد، جراحان هر چه تلاش کردند، معالجه نشد، به ناچار ابن زیاد همواره با خود مشک بر می داشت تا بوی بد ظاهر نشود. (۲۵۲) ای چرخ غافل که چه بیداد کرده ای وز کین چه ها در این ستم آباد کرده ای در طعنت این بس است که عترت رسول بیداد کرده خصم و تو امداد کرده ای ای زاده زیاد نکرده است هیچگه نمرود این عمل که تو شداد کرده ای بهر خسی که بار درخت شقاوت است در باغ دین چه با گل و

شمشاد کرده ای با دشمنان دین نتوان کرد آنچه تو با مصطفی و حیدر و اولاد کرده ای حلقی بود که بوسه که مصطفی مدام آزرده اش به خنجر فولاد کرده ای ترسم تو را دمی که به محشر در آورند از آتش تو دود به محشر در آورند سپس خاندان عترت و اهل بیت سیدالشهداء را بر مجلس ابن زیاد وارد کردند، دختر امیرالمؤمنین زینب کبری در حالی که بدترین لباس خویش را به تن داشت به صورت گمنام در میان کنیزانش وارد مجلس شد و در گوشه ای نشست، ابن زیاد گفت: این گوشه نشین که همراه زنان است کیست؟ حضرت جوابی نداد، بار دوم و سوم تکرار کرد، یکی از کنیزان گفت: شکر خدای را که شما را رسوا کرد و کشت و افسانه شما را دروغ ساخت، زینب کبری فرمود: شکر خدای را که ما به پیامبر گرامی داشت، و ما را از پلیدی پاک نمود، پاک کردنی، همان انسان فاسق رسوا می شود و شخص فاجر دروغ می گوید و او ما نیستیم، دیگری است، و الحمدلله، ابن زیاد گفت: کار خدا را با خاندان خود چگونه دیدی؟ حضرت فرمود: خداوند کشته شدن را بر آن ها نوشت و به سوی آرامگاه خود شتافتند، و طبق روایتی فرمود: من جز زیبایی ندیدم اینان گروهی بودند که خداوند کشتن شدن را بر آن ها نوشت و به سوی آرامگاه خود شتافتند و بزودی خداوند میان تو و آنها جمع می کند، و با هم احتجاج کرد، بنگر چه کسی رستگار است ای پسر مرجانه، مادرت به عزایت نشیند. ابن زیاد خشمگین گردید، عمرو ابن حرث وساطت کرد و گفت: این زن است و زن را به سخن مؤاخذه نشاید، ابن زیاد بگفت: از گردن کشی بزرگ تو و خویشان تو عقده ای داشتم خداوند دلم را خنک کرد، از این سخن دل دختر امیرالمؤمنین شکست و گریان شد سپس فرمود: سرور مرا کشتی و خاندان مرا بر انداختی، فرع مرا بریدی و ریشه مرا کنیدی، اگر شفای تو در این بود، شفا یافته ای، ابن زیاد گفت: این گونه سخن قافیه بافی است پدر او هم شاعری خوش قافیه بود، حضرت فرمود: زن را با قافیه چه کار؟ سرم گرم کار دیگر است از سوز سینه چیزی بر زبانم جاری شد، ابن زیاد متوجه امام سجاد شد، پرسید: تو کیستی؟ حضرت فرمود: من علی ابن حسین هستم، ابن زیاد گفت: مگر خداوند علی ابن حسین را نکشت؟ حضرت فرمود: خداوند وقت مرگ جانها را می گیرد. ابن زیاد خشمگین شد و گفت: تو هنوز جرات جواب دادن به مرا داری؟ برید او را و گردنش را بزنید، اینجا بود که زینب کبری خود را بحضرت سجاد آویخت و فرمود: ای پسر زیاد، آنچه از خون ما ریختی بس است و حضرت را در آغوش گرفت بخدا هرگز از او جدا نشوم، اگر خواستی او را بکشی مرا هم با او بکش، ابن زیاد نگاهی به حضرت زینب و امام سجاد انداخت سپس گفت: خویشی عجیب است، بخدا که این زن دوست دارد که او را با وی بکشم، او را رها کنید، آنچه دارد (از بیماری) او را کافی است. (۲۵۳) آنگاه دستور داد اسیران را در کوچه و بازار بگردانند، سر مقدس امام حسین علیه السلام نیز با آنها بود، زید ابن ارقم گوید: سر سیدالشهداء بر نیزه ای بود من در اتاق بالا بودم، وقتی سر مقابل من رسید، شنیدم قرآن می خواند و می گوید: ام حسب ان اصحاب الکهف و الرقیم کانوا من آیاتنا عجباً، مو بر بدنم راست شد، صدا زدم سر مطهر تو ای پسر پیامبر و کار تو بخدا عجیب تر است، عجیب تر است. سپس اسیران را به زندان بردند، و ابن زیاد به منبر رفت و سخنرانی کرد و در آن به سیدالشهداء و حضرت علی علیه السلام جسارت کرد، عبدالله ابن عقیف، برخاست و به ابن زیاد پرخاش کرد، ابن زیاد این پیرمرد نابینا را طی جریانی که در تاریخ آمده است به شهادت رساند. سپس سر مطهر سیدالشهداء و سایر شهدا را با عده ای به نزد یزید فرستاد.

خطبه زینب کبری در شهر کوفه در ملامت مردم کوفه

هنگام ورود اهل البیت به شهر کوفه، وقتی زنان شهر کوفه شروع به گریه و زاری کردند و گریبان چاک زدند، مردها نیز می گریستند، زینب کبری سلام الله علیها به سوی مردم اشاره فرمود که خاموش باشید، دمها فرو بسته شد و زنگ از بانگ ایستاد، سپس حضرتش چنان خطبه ای خواند که راوی گوید: من زنی پرده نشین ندیدم که گویاتر از او باشد، تو گوئی همانند علی علیه السلام سخنرانی می کرد، پس از حمد و ثنای الهی و درود بر پیامبر اکرم فرمود: ای مردم کوفه، ای دغل کاران بی حمیت، اشک

چشمتان خشک مباد و ناله های شما را آرامش نیاید، مثل شما همانند آن زنی است که بافته خود پس از محکم تافتن و ریستن، باز کرد و تارتار نمود، (پس از آن همه فعالیت و تحمل سختیها، دشمن خود را یاری دادید) سوگندهای خود را دستاویز فساد کرده اید، شما چه دارید؟ جز لاف زدن و دشمنی و دروغ، همچون کنیزان چابلوسی می کنید، و چون دشمنان سخن چینی می کنید، یا چون سبزه ای که بر پهن روئیده اید و یا گچی که بر روی قبر مالند (در ظاهر زیبا ولی در باطن گندیده اید، و ظاهرش چون گور کافر پر حلل، باطنش قهر خدا عزوجل) برای خود بد توشه ای پیش فرستادید، که خدا را به خشم آوردید و در عذاب جاودان بمانید، آیا گریه می کنید؟! گریه کنید که شایسته گریستن هستید، بسیار بگریید و اندک بخندید، که عار آن شما را گرفت و ننگ آن بر شما ماند، ننگی که هرگز از خود نمی توانید شست، چگونه این ننگ را از خود بشوئید که فرزند خاتم انبیاء و معدن رسالت و سید جوانان اهل بهشت را کشتید، آن که در جنگ ستمگر شما و پناه حزب شما بود، و در صلح موجب آرامش دل و مرهم گذار زخم شما و در سختی ها پناهگاه شما بود، بد چیزی برای خود پیش فرستادید، بد بار گناهی بر دوش خود گرفتید در روز رستاخیز، مرگ بر شما باد، سرنگون باشید، تلاش شما به نوبدی انجامید و دستها بریده شد و سودازیان کرد، خشم خدای را برای خود خریدید و دچار ذلت قطعی شدید. آیا می دانید چه جگر (گوشه ای) از رسول خدا شکافتید؟ و چه پیمانی شکستید و چه پرده نشینانی از او را، از پرده بیرون کشیدید؟ و چه حرمتی از او دریدید و چه خونی ریختید، کاری شکفت آوردید که نزدیک است از هول آسمانها منفجر شوند و زمین بشکافد، و کوهها پاشند و از هم بریزند مصیبتی است دشوار و بزرگ، پپیچیده و شوم که راه چاره در آن بسته. آیا تعجب می کنید اگر آسمان خون بیارد و لعذاب الآخرة اخزی و هم لا ینصرون، مهلت خدا، شما را چیره نکند که خداوند از شتاب و عجله منزه است و نسبت به از دست رفتن خونی نمی ترسد، او در کمینگاه ما و شماست، سپس اشعاری انشاء نمود و فرمود: چه خواهید گفت: هنگامی که پیغمبر (ص) با شما گوید: این چه کاریست که کردید، شما که آخرین امت هستید، این چه کاریست که با خاندان و اولاد و عزیزان من کردید؟! عده ای اسیر و عده ای به خون غلطیده، ای امت آخرین؟! آیا پاداش من این بود که با بستگان من، پس از من چنین کنید! می ترسم که بر سر شما عذابی همانند ارم فرود آید! راوی گوید: سخنرانی زینب کبری در حالی تمام شد، که مردم را دیدم، حیرت زده، دست در دهان (از تعجب) داشتند، پیرمردی کنار من بود، آنقدر گریسته بود که محاسن او را از اشک چشمش پر شده بود، و در حالی که دستها را به آسمان بلند نموده بود گفت: پدر و مادرم فدا باد، پیران شما بهترین پیران، جوانهایتان بهترین جوانان، بانوان شما برترین بانوان، خاندان شما خاندان بزرگوار و فضیلت شما بسیار عظیم است. (۲۵۴)

اسیران آل محمد در شام

کاروان اسیران را به فرمان عبیدالله به طرف شام حرکت دادن، امام سجاد را در غل و زنجیر کردند و بر شتر سوار نمودند، روز اول صفر وارد دمشق شدند، و این همان روزی است که بنی امیه آن را عید می دانند شهر شام را آزرین بسته بودند، و پارچه های حریر و رنگارنگ شهر را زینت داده بود، اهل بیت را سه روز دم دروازه شهر برای زینت کردن شهر نگاه داشتند، پانصد هزار نفر زن و مرد منتظر ورود اسیران بودند، مردان و زنان با دف و طبل و بوق می نواختند، هزاران نفر زن و مرد جوان می زدند و می رقصیدند، تمام اهل شهر لباسهای رنگارنگ پوشیده و سرمه و خضاب زده بودند. خاندان عصمت وقتی به نزدیک شهر رسیدند، ام کلثوم به شمر فرمود: حاجتی دارم، گفت: چیست؟ فرمود: وقتی وارد شهر شدیم ما را از دروازه ای که جمعیت کم است وارد کن، بگو که سرها را از میان این محملها جدا کنند، که ما با این حال از کثرت نگاه مردم زبون شدیم، آن نامرد در پاسخ درخواست ایشان، فرمان داد تا سرهای بر نیزه را در وسط محملها قرار دهند و آنها را از دروازه پر جمعیت وارد کرد و کنار دروازه شام در جایگاه اسرا نگاه داشتند. سهل ساعدی که از صحابه پیامبر است گوید: در دروازه ساعات بودم که دیدم که پرچمهای پی در پی نمایان شد،

سواری دیدم که پرچمی در دست داشت که پیکانی بالای آن بود و بر آن سر مطهر کسی بود که صورتش از همه به پیامبر شبیه تر بود، به دنبال آن بانوانی دیدم که بر شتران بدون روانداز از سوار بودند، نزدیک اولین آنها رفتم، عرض کردم شما کیستید؟ فرمود: من سکینه دختر حسین علیه السلام هستم، گفتم: من سهل ابن سعد از کسانی هستم که جد شما را دیده و حدیث او را شنیده ام آیا کاری دارید؟ فرمود: ای سعد به این نیزه دار که سر همراه دارد، بگو، سر را جلوی ما ببرد تا مردم با نگاه به او، از ما غافل شوند و به حرم پیامبر نگاه نکنند. سهل گوید: نزد آن نیزه دار رفتم و گفتم: آیا برایم کاری می‌کنی و چهارصد دینار بگیری؟ گفت: چه کاری؟ گفتم: این سر را در جلو کاروان ببر، قبول کرد، من هم به وعده ام عمل کردم، آنقدر ازدحام جمعیت زیاد بود که به سختی هنگام ظهر به قصر یزید رسیدند، در میان راه پیرمردی از اهل شام نزد اهل بیت آمد و گفت: شکر خدا را که شما را کشت و نابود کرد و شاخهای فتنه را قطع کرد و تا توانست از ناسزا فروگذاری نکرد وقتی سخنش تمام شد، امام سجاد فرمود: تو کتاب خدا خوانده ای؟ گفت: آری، فرمود: آیا این آیه را خوانده ای: قل لا اسالکم علیه اجرا الا الموده فی القربی؟ بگو من مزد رسالت نمی‌خواهم مگر دوستی با نزدیکان من، پیرمرد گفت: آری: حضرت فرمود: مائیم آن گروه (نزدیکان پیامبر) حضرت فرمود: این آیه را خوانده ای و آت ذی القربی حقه، حق فامیل خود را بده، عرض کرد: آری، حضرت فرمود: اینان مائیم، سپس فرمود: این آیه را خوانده ای: انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیر، یعنی: خداوند می‌خواهد از شما خاندان پلیدی را ببرد و شما را پاک کند، پاک کردنی، پیرمرد گفت: آری، حضرت فرمود: ایشان مائیم، آن مرد شامی دست به آسمان برداشت و گفت: خدایا توبه می‌کنم - سه بار این را گفت - سپس افزود خدایا بیزاری می‌جویم نزد شما از دشمن آل محمد و قاتلین خاندان محمد، من قرآن خوانده بودم ولی تا امروز این را نمی‌دانستم، امام صادق علیه السلام فرمود: مردی بنام ابراهیم بن طلحه نزد امام سجاد آمد و (با شماتت) گفت: چه کسی پیروز شد؟ حضرت فرمود: اگر می‌خواهی پیروز را بشناسی هنگام نماز اذان و اقامه بگو (یعنی ما برای احیای دین قیام کردیم و تا شهادت به توحید و رسالت و نماز برجاست، ما پیروزیم).

(۲۵۵)

اهل بیت پیامبر در مجلس یزید

مجلسی آراستند بسیار مجلل و معظم با انواع زینتها و در اطراف صندلیهایی از طلا و نقره گذاردند، یزید تاجی از در و یاقوت بر سر نهاده، بزرگان در اطراف نشسته اهل بیت عصمت و طهارت که در میان آن‌ها دوازده جوان که بزرگترین آنها امام سجاد بود قرار داشت، امام باقر علیه السلام فرمود: هر کدام از ما دستهایش به گردنش زنجیر شده بود، بانوان را هم با ریسمان بسته بودند، امام چهارم فرمود: ای یزید چه گمان بری بر رسول خدا اگر ما را در بند و برهنه بر جهاز شتر ببیند، راوی گوید: هیچکس در آن مجلس نماند مگر اینکه گریان شد. سر مقدس امام حسین را به نزد یزید آوردند، از حضرت سکینه نقل است که فرمود: من انسانی سنگدل تر از یزید ندیدم، و نه هیچ کافر و مشرکی بدتر و ستمکارتر از او، راوی گوید: وقتی زحر ابن قیس، سر مقدس را آورد، یزید پرسید: چه خبر؟ آن مرد گفت: بشارت باد به پیروزی خدا و یاری او، حسین با هیجده نفر از خاندان و شصت نفر از شیعیان خود بر ما وارد شد، ما از آنها خواستیم که تسلیم شوند و تن به حکم ابن زیاد دهند یا جنگ را بپذیرند، آنها جنگ را بر تسلیم شدن برگزیدند، با طلوع آفتاب بر آنها حمله کردیم، تیغها بکار افتاد و سرها شکافت و قطع شد، آن گروه شروع به فرار کردند، اما سنگری نبود به پستی و بلندی‌ها پناه بردند همچنانکه کبوتر از چنگ باز می‌گریزد، بخدا قسم ای امیرالمؤمنین به اندازه کشتن ذبیحه یا خواب قیلوله نگذشت که همه آنها را کشتیم (مؤلف گوید: این ملعون بخاطر خود شیرینی، اینگونه دروغ می‌بافد و گرنه سرزمین کربلا شاهد رشادتهای امام حسین می‌باشد، کدام دلاور در آن میدان گریخت و یا پناه گرفت، از سپاه کوفه پیرس که چگونه با آن کثرت جمعیت در مقابل آن عدد اندک بی‌تاب گردیده بود، از آن سرباز عمر سعد پیرس که وقتی به او گفتند: وای

بر تو چگونه اولاد پیامبر را کشتید؟ گفت: اگر تو هم با ما بودی و اگر آن چه ما دیدیم می دیدی، همان کار که ما کردیم، می کردی، گروهی بر سر ما ریختند که دست به دسته شمشیر مانند شیر درنده، و سواران از چپ و راست به هم می مالیدند و خویشتن را به کام مرگ می انداختند، نه امان می پذیرفتند و نه به مال رغبت داشتند، می خواستند یا از آبخور مرگ بنوشند یا بر مرگ غلبه کنند، اگر ما دست از آنها باز می داشتیم، جان همه افراد سپاه را گرفته بودند. (۲۵۶) آن ملعون ادامه داد: و اینک پیکر آنها برهنه و جامه هاشان در خون آغشته و چهره های ایشان خاک آلود، آفتاب بر آنها می تابد و باد، گرد و غبار بر آن می پاشد، در بیابان خشک افتاده، و زائری ندارند جز عقاب و کرکس (این ملعون نمی داند که انبیاء عظام و اولیاء کرام، بلکه پادشاهان دنیوی نیز پیشانی بر این آستان خواهند نهاد و آن را تعظیم خواهند کرد) یزید (از روی مصلحت) سر را پائین انداخت، سپس سر برداشت و گفت: من از شما راضی بودم اگر حسین را نمی کشتید، اگر من بودم او را عفو می کردم، خدا حسین را رحمت کند، و به آن مرد جایزه نداد. مؤلف گوید: این جملات و امثال آن از یزید فقط بحکم سیاست وقت است و گرنه اعمال و اشعار و گفته آینده او همه شاهد قساوت و سرور اوست، بلکه شاهد کفر او می باشد. در روایت است که امام حسین به زبیر ابن قیس خود فرموده بود که سر مرا زهیر بن قیس بخاطر جائزه نزد یزید می برد اما او چیزی به وی نمی دهد! وقتی سر مطهر امام حسین در مقابل یزید قرار گرفت، خاندان عترت را هم پشت سر خود قرار داد تا به سر نگاه نکنند، سر را در میان طشتی قرار داده بودند. امام سجاد فرمود: تو را بخدا قسم می دهم ای یزید، چه گمان داری به پیامبر خدا اگر ما را به این حال ببیند، در اینجا یزید از اهل شام نسبت به اینان مشورت خواست و گفت با اینها چه کنم؟ مردی ملعون جمله زشتی گفت که مضمون مؤدبانه آن این است که شیر را بچه همی ماند به او، نعمان ابن بشیر گفت: کاری بکن که اگر پیامبر اینها را با این وضع می دید، انجام می داد، فاطمه دختر امام حسین فرمود: ای یزید! دختران پیامبر، اسیرانند، مردم با شنیدن این سخن گریستند، اهل خانه نیز گریان شدند به گونه ای که صداها بلند شد، در روایت است که وقتی اهل شام آن جمله زشت را به یزید پیشنهاد کردند و گفتند امام سجاد را بکشد، امام باقر علیه السلام که در آن موقع کودکی چند ساله بود پس از حمد الهی فرمود: اینها برخلاف آنچه مشاورین فرعون راجع به موسی و هارون گفتند، به تو پیشنهاد کردند، آنها به فرعون گفتند: موسی و برادرش را مهلت بده. اما اینان به کشتن ما راضی دادند، و این کار علتی دارد؟ یزید پرسید علتش چیست؟ حضرت فرمود: مشاورین فرعون حلال زاده بودند، اما اینها حلال زاده نیستند، و پیامبران و فرزندان آنها را جز اولاد زنا نمی کشد، یزید با شنیدن این کلمات سر را پائین انداخت. (۲۵۷) در روایت است که امام رضا علیه السلام فرمود: وقتی سر امام حسین را به شام نزد یزید بردند، او بر سر سفره غذا بود او و یارانش مشغول خوردن غذا و نوشیدن آبجو بودند، سپس دستور داد سر را در طشتی زیر تخت نهادند و او بساط شطرنج بر او پهن کرد و بازی می کرد و حسین و پدر و جد او را نام می برد و مسخره می کرد، وقتی می برد، سه جرعه آبجو می نوشید و زیادی را نزدیک طشت روی زمین می ریخت. الحدیث و در روایت دیگری فرمود: او خود می نوشید و به یارانش نیز می داد و می گفت: بنوشید که این نوشیدنی مبارکی است و از برکت آن این است که اولین بار که ما خوردیم سر دشمن ما حسین مقابل ماست، سفره پهن است و ما با آرامش خاطر غذا می خوریم. الحدیث و در برخی تواریخ آمده است که یزید شراب می خورد و بر آن سر مطهر نیز مقداری ریخت، همسر یزید سر را گرفت و با آب شست و با گلاب خوشبو کرد، همان شب در خواب حضرت زهرا را دید که از او تشکر می نماید. (۲۵۸) سید ابن طاووس می فرماید: که زینب کبری سلام الله علیها وقتی سر مطهر برادر را دید، پیراهن چاک داد، و با صدای سوزناک که دل را به لرزه می انداخت گفت: یا حسین یا حبیب رسول الله، یابن مکة و منی، یابن فاطمة الزهراء سیده النساء بن بنت المصطفی صلی الله علیه و آله. راوی گوید: با این سخنان هر که را در مجلس بود به گریه انداخت، و یزید همچنان ساکت بود، آنگاه دستور داد تا چوبدستی خیزران را آوردند و با آن بر دندانهای سیدالشهداء می زد و طبق روایتی می گفت: این روز بجای روز بدر! ابوبرزه اسلمی گفت: وای بر تو ای یزید آیا با چوبدستی به دندان حسین می زنی؟ شهادت می دهم که خودم دیدم که پیامبر

دندانهای او و برادرش حسن علیهما السلام را می مکید و می فرمود: شما سرور جوانان اهل بهشت هستید، خدا بکشد، کشته شما را و لعنت کند، و برای او جهنم مهیا نماید. یزید با شنیدن این کلمات در خشم شد، دستور داد او را کشان کشان بیرون کردند سپس این اشعار را که از ابن الزبیری است، خواند. (و این اشعاری است که علماء بخاطر آن حکم به کفر یزید کرده اند، ترجمه اشعار این است): ای کاش پیران و گذشتگان من که در بدر کشته شدند می دیدند زاری کردن قبیله خزرج را از زدن نیزه (در جنگ احد) و از شادی فریاد می زدند و می گفتند: ای یزید دستت شل مباد، بزرگان آنها را کشتیم، و این را بجای بدر کردیم، سر بسر شد، قبیله هاشم (پیامبر اکرم) با سلطنت بازی کردند (هدف پیامبر حکومت بود) نه خبری از آسمان آمد و نه وحی نازل شد، من از قبیله خندف نباشم اگر از فرزندان احمد انتقام کارهای محمد را نگیرم.

خطبه کوبنده دختر امیرالمؤمنین در مجلس یزید

در این میان ناگاه دختر علی ابن ابیطالب برخاست و فرمود: الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی رسوله و آله اجمعین، صدق الله سبحانه کذلک یقول: ثم کان عاقبة الذین اساءوا السوی ان کذبوا بآیات الله و کانونا بها یتهزئون. خطبه ای است بسیار غرافصیح و کوبنده، پس از حمد و ثنای الهی و صلوات بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: سبحان درست فرمود که می فرماید: همانا سرانجام آنان که زشتی کردند این شد که به آیات خدا تکذیب نمودند، و آن را مسخره می کنند. ای یزید آیا می پنداری که چون اطراف زمین و آسمان را بر ما گرفته ای و راه چاره بر ما بسته ای به گونه ای که مانند اسیران ما را به هر سو می کشند، می پنداری که ما نزد خداوند خوار هستیم و تو نزد خداوند گرامی هستی؟! بینی بالا کشیدی و تکبر نمودی و به خود بالیدی، خرم و شادان که دنیا در کمند تو بسته و کارهای تو آراسته، و حکومت ما برای تو هموار شده است، آهسته، آهسته آیا فراموش کرده ای سخن خداوند عزوجل را که می فرماید: و لا یحسبن الذین کفروا انما نملی لهم خیر لانفسهم انما نملی لهم لیزدادوا اثما و لهم عذاب الیم، کافرین می پندارند که چون به آنها مهلت دادیم بنفع آنهاست آنها را مهلت دادیم تا گناه زیاد کنند و برای آنهاست عذاب دردناک. آیا این از عدالت است ای پسر آزاد شده ها (پیامبر مردم مکه را در فتح مکه آزاد کرد) که زنان و کنیزان خود را پشت پرده نشانی و دختران رسول الله صلی الله علیه و آله را اسیر و از این شهر به آن شهر بری؟ در حالی که پرده آنها دریده و روی آنها باز، دشمنان آنها را از شهری به شهری برند، و بومی و غریبه چشم به آنها دوزد، دور و نزدیک، پست و شریف به چهره آنها بنگرد، در حالی که با آنها از مردانشان کسی نمانده و یاوری ندارند، چگونه امید دلسوزی باشد از کسی که دهانش جگر پاکان را جویده و بیرون انداخت و گوشتش از خون شهیدان روئید (اشاره به جنایت هند مادر بزرگ یزید است با حمزه عموی پیامبر). چگونه به دشمنی ما خانواده شتاب نکند کسی که به ما با چشم بغض و کینه نگاه می کند، آنگاه بدون دغدغه و ناراحتی می گوئی (بزرگان من) شادی و خوشحالی می کردند و می گفتند ای یزید دستت شل مباد (اشاره به اشعار سابق یزید) و این در حالی است که بر دندانهای ابی عبدالله سرور جوانان بهشت اشاره کرده به آنها می زنی، چرا چنین نگوئی؟ که زخم را ناسور کردی و شکافتی و ریشه را بر کندی با ریختن خون اولاد محمد و ستارگان زمین از آل عبدالمطلب، اکنون اسلاف خود را صدا می زنی، به همین زودی نزد آنان روی و آنگاه دوست می داری که ای کاش دستت خشک شده بود و زبانت گنگ بود و آنچه می گفتی، نمی گفتی و آنچه کردی نمی کردی، خدایا حق ما را بگیر و از آنکه بما ظلم کرد انتقام بگیر، خشم خود را بر آنکه خون ما را ریخت و یاوران ما را کشت نازل فرما، بخدا سوگند که پوست خود را شکافتی، گوشت خود را پاره کردی و با این بار ریختن خون فرزندان پیامبر، و شکستن حرمت عترت و پاره تن او، بر حضرت وارد می شوی، جایی که خداوند پریشانی آنها را به جمعیت مبدل کند و داد آنها بستاند، و هرگز مپندار آنانکه در راه خدا کشته شده اند، مردگانند، بلکه زندگانند، که نزد پروردگارشان روزی دارند، و همین بس که خداوند داور باشد و محمد دشمن (تو) و جبرئیل یاور (ما) باشد و بزودی خواهد دانست آنکه کار را برای

تو هموار ساخت (معاویه) و تو را بر گردن مسلمانان سوار نمود، اینکه پاداش ستمکاران چه بد است، و اینکه کدامیک از شما مقامش برتر و لشکرش ضعیف تر است. و اگر مصیبتها مرا به اینجا کشید که با تو سخن گویم، (بدان که) تو را کم ارزش می دانم و سرزنش های عظیم نمایم و بسیار نکوهش کنم (من بخاطر اسیری خودم و جاه و جلال ظاهری تو، خود را نباخته و چالپوسی نمی کنم و خوفی از تو ندارم، آری این است شهامت فاطمی، زینب دختر فاطمه است همو که در مقابل ابی بکر با شهامتی کم نظیر و سخنانی بلیغ بر او تاخت، زینب دختر علی است، همو که خدای فصاحت و بلاغت بود) ولی چشمها گریان است و دلها بریان، آگاه باش، تعجب تمام تعجب اینجاست که حزب خدا بدست حزب شیطان و آزاد شده ها کشته شدند، از این دستها خون ما می چکد و گوشت ما از دهان شما بیرون می افتد، و آن پیکرهای پاک و مطهر، مورد سرکشی گرگان قرار گرفته و کفتاران آنها را به خون می غلطانند. اگر ما را غنیمت گرفته ای، بزودی زیان می کنی، آنگاه که جز عملکرد خود نیایی، و خداوند ظلم کننده به بندگان نیست، شکایت به خدا بریم، و بر او تکیه کنیم. پس هر حيله که داری بکار بر و هر تلاش که داری بکن، بخدا که تو نمی دانی یاد ما را از بین ببری، و وحی را نمی توانی نابود کنی، و به هدف ما دسترسی نخواهی داشت، و ننگ این ستمها را از خود نمی توانی زدود، راءى تو سست و روزگار تو محدود و اجتماع تو به پریشانی است، آن روز که منادی ندا کند، لعنت خدا بر ظالمین باد، فالحمد لله رب العالمین، خدائی که اول ما را به سعادت و آمرزش، و آخر ما را به شهادت و رحمت ختم نمود، از خداوند درخواست می کنیم که پاداش آنها را کامل و زیاد گرداند. و او جانشین نیکو بر ما باشد، او مهربان و رحیم است حسبنا الله و نعم الوکیل. (۲۵۹)

جسارت مردی شامی به دختر امام حسین علیه السلام

در مجلس یزید مردی از اهل شام به یزید گفت: یا امیرالمؤمنین این دختر را بمن ببخش، دختر سیدالشهداء لرزید لباس عمه اش زینب را گرفت و گفت: عمه جان یتیم شدم، حالا- باید به خدمت هم گرفته شوم؟! زینب کبری به آنمرد فرمود: دروغ گفתי بخدا، نه تو می توانی چنین کنی و نه یزید، یزید در خشم شد و گفت: دروغ گفתי، بخدا این حق من است، اگر بخواهم انجام می دهم، زینب کبری فرمود: نه والله، خداوند این حق را به تو نداده است مگر اینکه از ملت ما (اسلام) خارج شوی و دینی غیر از دین ما بگیری، یزید از خشم برافروخت و گفت: در روی من این سخن می گوئی، پدر و برادرت از دین خارج شدند، زینب کبری فرمود: با دین خدا و پدر و برادرم تو و جد تو و پدرت هدایت یافتید اگر مسلمان باشی؟! یزید گفت: دروغ گفתי ای دشمن خدا، زینب فرمود: تو امیری و از سلطنت خود سوء استفاده می کنی و ستم می کنی گویا یزید حیا کرد و ساکت شد. آن مرد شامی دوباره سخن (زشت) خود را تکرار کرد، یزید گفت: دور شو خدا مرگت دهد و از روی زمین بردارد. (۲۶۰) آنگاه یزید دستور داد تا بانوان را با امام به زندانی بردند که از سرما و گرما محفوظ نبودند، به گونه ای که چهره آنها پوست انداخت. (۲۶۱) و در روایت است که امام صادق علیه السلام فرمود: که امام سجاد و همراهان حضرت را در اتاقی (مخروبه) نهادند، برخی از اسرا گفتند ما را به این جهت در این اتاق زندانی کرده اند تا سقف بر سر ما فرود آید، زندانبانان که رومی بودند به یکدیگر با زبان رومی گفتند: اینها را نگاه کنید، می ترسند که سقف بر سرشان فرود آید در حالی که فردا آنها را خارج کرده می کشند، امام سجاد فرمود: جز من کسی زبان رومی نمی دانست. و طبق پاره ای از روایات یزید منتظر بهانه ای بود تا امام سجاد را به قتل برساند. (۲۶۲)

فصل دوم: عوامل مؤثر در حفظ عاشورا

سیدالشهداء محور بقاء اسلام گردید

شهادت سیدالشهداء و یاران و اسارت خاندان حضرت، و مصائب و مظلومیت‌های فراوانی که بر خاندان پیامبر رفت، در آن دوران خفقان و انحراف بنی امیه، اسلام را زنده کرد و مخالفین را رسوا نمود، و در پی آن خداوند متعال توسط ائمه اطهار علیهم السلام، این حادثه بزرگ را وسیله ای برای بقاء دائمی دین خود قرار داد، از آن به بعد، در دستورات اسلامی، حمایت همه جانبه ای از جانب اهل البیت علیهم السلام نسبت به شئون سیدالشهداء صورت گرفته است، تا نام امام حسین و یاد حضرت که رمز بقاء دین است، همیشه در دلها زنده و پاینده بماند. خداوند می خواهد، از طریق سیدالشهداء که حماسه آفرین و امید اسلام است، دین خود را زنده نگه دارد، به همین جهت است که می بینید، زیارت قبر امام حسین، در هر زمان مستحب مؤکد است، حتی زیارت حضرت از راه دور، در هر زمان توصیه می شود، یعنی هر روز به یاد حسین باشیم، تربت حسینی شفاست، تا در هنگام بیماری به واسطه سیدالشهداء از خدا حاجت بخواهیم، تربت حسینی، امان از هر ترس و خوفی است، که همراه داشتن آن فضیلت دارد، حتی در نماز سجده بر مهر حسینی فضیلت مضاعف دارد، هنگام نوشیدن آب، سلام کردن بر حضرت و نفرین بر قاتلین او ثوابهای بزرگ دارد، در روزهای بزرگی که معمولاً باید بیاد خدا بود، زیارت امام حسین، راه تقرب بخدا معرفی شده است مثل شبها و روزهای جمعه، ماه رمضان، شبهای قدر، شب نیمه شعبان، عید فطر و قربان، روز عرفه و مانند آن، و در این میان، برقراری مجالس عزای سیدالشهداء و گفتن شعر و گریه کردن و گریاندن و ذکر مصائب حضرت، با آنهمه تاءکیدات و توصیه های فراوان حکایت از این هدف مقدس الهی دارد که خداوند می خواسته است سیدالشهداء و امور مربوط به او را ضامن بقای اسلام ناب محمدی گرداند، و حسین را خون خود قرار دهد، که در کالبد مردم، موجب حیات دینی آنها باشد. اینک شما را به نمونه ای از صدها حدیث و روایت که در مورد شئون و مسائل مربوط به سیدالشهداء وارد شده است راهنمایی می کنیم. افسوس که این کتاب حاضر، مجال آن را ندارد تا تعداد بیشتری از آنهمه روایات را برای شما عاشقان حضرتش ارائه دهیم، چرا که انسان تا آنهمه روایات و انبوه فضائل و توصیه ها را در مسائل مذکور، با تعبیر و عناوین مختلف مشاهده نکند به عظمت مساءله آگاه نخواهد شد، و ما برای موفقیت هر چه بیشتر در ارائه این منظور سعی کرده ایم از روایات متعدد، مطالب گوناگون را فهرست وار در دسترس شما خوانندگان قرار دهیم. کنگره عشق نیست منزل هر بوالهوس طایر آن آشیان جان حسین است و بس قله قاف وجود منزل عنقا بود بر سر این آشیان پر نگشاید مگس پایه اوصاف او فوق اشارات ماست رفعت این پایه نیست افنده رادسترس محفل ایجاد را اوست چراغ ابد تا ابد از نور او مشعله ها مقتبس گشت چو کرب و بلا عارج معراج عشق روح امینش فشاند گرد ز سم فرس او قفس تن شکست تا به قفس ماندگان در پی او بشکنند قالب تن را قفس کشته بسی دیده ام در هوسی داده جان زنده چو او کس ندید کشته به ترک هوس رفت و شد اندر پی اش قافله دل روان ما پی این کاروان شاد به بانگ جرس ای شه با فر و نور، عرش مقام تو را لامسه عقل ما، دم زند از لایمس بحر ثنای تو را قبول نبی زورق است جنبش ما اندر او جنبش خار است و خس کشته غفلت بود هر که تو را کشته خواند ای دم جان پرورت زنده دلان رانفس

زیارت سیدالشهداء بر مرد و زن لازم است

ائمه اطهار علیهم السلام در حفظ و بزرگداشت نهضت حسینی، که بمعنای حفظ و بزرگداشت دائمی و مستمر اسلام ناب محمدی است، آنقدر اصرار می ورزیدند که طبق روایات متعدد زیارت سیدالشهداء را بر شیعیان بعنوان واجب معرفی کرده اند، و عده ای از بزرگان از فقهاء همانند شیخ حر عاملی در وسائل الشیعه آن را واجب کفائی می دانند. و شما خود به عظمت حفظ عاشورا و زنده نگاهداشتن آن بعد از مطالعه این فرمایشات پی خواهید برد، شاید این حکم شرعی نیز یکی از موارد احکام ثانویه ای باشد که ائمه اطهار بخاطر حفظ اسلام و شیعیان صادر نموده بودند. ۱- امام صادق علیه السلام فرمود: اگر یکی از شما تمام عمر خود را

حج کند اما به زیارت حسین نرود، از کسانی است که حق پیامبر را ادا نکرده، چرا که حق حسین از طرف خداوند بر هر مسلمانی واجب است. ۲- و در حدیث دیگری حضرت نسبت به کسی که می‌تواند ولی به زیارت سیدالشهداء نمی‌رود فرمود: او پیامبر و ما را عاق کرده است. ۳- و در روایت دیگری حضرت فرمود: هر که یک سال بر او بگذرد و به زیارت حسین نرود، یکسال از عمرش کم می‌شود، سپس فرمود: اگر بگویم که یکی از شما سی سال قبل از اجل خود می‌میرد، راست گفته‌ام. ۴- و در حدیث دیگر امام باقر علیه السلام فرمود: از شیعیان ما هر که نزد قبر حسین نرود، ناقص الایمان است، ناقص الایمان است. ۵- و در حدیث دیگری فرمود: هر که ما را دوست دارد، در زیارت حسین رغبت کند. ۶- از امام صادق علیه السلام سؤال شد راجع به کسی که بی جهت زیارت حسین را ترک می‌کند؟ حضرت فرمود: این مردی جهنمی است. ۷- امام باقر علیه السلام به مردی فرمود: میان شما و حسین چقدر فاصله است؟ عرض کرد: بیست و شش فرسخ (۱۵۶ کیلومتر) حضرت فرمود: آیا نزد او می‌روید؟ عرض کرد: نه! حضرت فرمود: چقدر جفاکارید؟! ۸- امام باقر علیه السلام به مردی از کوفه فرمود: آیا هر جمعه به زیارت حسین می‌روی؟ عرض کرد: خیر؟ فرمود: هر ماه چطور؟ عرض کرد: عرض کرد: خیر، حضرت فرمود: تو از خیر محروم هستی. ۹- امام صادق علیه السلام به زنی بنام ام سعید احمسیه فرمود: حسین را زیارت کنید، همانا زیارت حسین بر مردان و زنان واجب است. ۱۰- امام باقر علیه السلام به ابوجارود فرمود: میان تو و حسین چقدر راه است؟ عرض کرد: سواره یک روز و پیاده یک روز و مقداری، حضرت فرمود: آیا هر جمعه به زیارت می‌روی؟ عرض کرد: گاهی اوقات، حضرت فرمود: چقدر جفاکاری؟ اگر نزدیک ما بود، به آنجا کوچ می‌کردیم. ۱۱- امام باقر علیه السلام فرمود: شیعیان ما را به زیارت قبر حسین فرمان دهید که رفتن نزد او بر هر مؤمنی که به امامت حسین از جانب خداوند عزوجل اقرار دارد واجب است. (۲۶۳) تو هر چه داشتی بخدا دادی ای حسین فردا خداست جل جلاله جزای تو

ارزش فوق العاده زیارت سیدالشهداء

یکی از اصحاب به امام صادق علیه السلام عرض کرد: فلانی می‌گوید: که به شما گفته است نوزده حج و نوزده عمره بجا آورده است، شما فرموده اید، یک حج و یک عمره دیگر بجا آور تا برایت یک ثواب زیارت قبر حسین بنویسند!! حضرت فرمود: دلت می‌خواهد بیست حج و بیست عمره انجام دهی یا با حسین محشور شوی؟ کدامیک؟ عرض کردم: می‌خواهم با حسین محشور شوم، حضرت فرمود: پس اباعبدالله را زیارت کن. (۲۶۴) در روایت دیگری مردی به حضرت صادق علیه السلام عرض کرد: من نوزده حج بجا آورده‌ام، دعا کنید تا خداوند توفیق دهد به بیست حج برسانم، حضرت فرمود: حسین زیارت کرده‌ای؟ گفت: نه، فرمود: زیارت حسین از بیست حج بهتر است. (۲۶۵)

امام صادق زائر امام حسین علیه السلام را تشویق نمود

موسی ابن قاسم حضرمی گوید: در ابتدای حکومت منصور، امام صادق علیه السلام به نجف آمده و فرمود: ای موسی به جاده اصلی برو، آنجا بایست و نگاه کن، مردی از طرف قادسیه خواهد آمد، به او بگو یکی از اولاد پیامبر تو را می‌خواند او با تو می‌آید، حضرمی گوید: به جاده رفتم مدت زیادی منتظر شدم، هوا به شدت گرم بود، خبری نشد، نزدیک بود که نافرمانی کنم و برگردم، که از دور شبی دیدم، نزدیک من آمد، مردی بود شترسوار، گفتم: اینجا یکی از اولاد پیامبر نشانی تو را داده و تو را می‌خواند، گفت: بیا برویم، کنار خیمه شتر را خواباند و وارد شد، من درب خیمه صدا را می‌شنیدم ولی آنها را نمی‌دیدم، حضرت فرمود: از کجا می‌آئی؟ گفت: از دورترین نقطه یمن، حضرت فرمود: تو باید از فلان نقطه باشی، گفت: بله، فرمود: به

چه منظور اینجا آمدی؟ عرض کرد: به زیارت امام حسین آمده ام، حضرت فرمود: تو هیچ کاری نداری جز زیارت حسین علیه السلام؟! آن مرد گفت: کاری ندارم، فقط آمده ام نزد او نماز بگذارم و زیارتش کنم و سلام دهم و به نزد خانواده ام برگردم، امام صادق علیه السلام فرمود: در زیارت حسین چه (فضیلتی) می بینید؟ او گفت: ما معتقدیم که زیارت او موجب برکت در جانمان و خانواده و اولاد و اموال و زندگی ما و موجب برآورده شدن حوائج ما می شود، حضرت فرمود: ای برادر یمنی، آیا می خواهی، فضیلت دیگری از فضائل او برایت اضافه کنم؟ عرض کرد: بفرمائید ای پسر پیامبر، حضرت فرمود: زیارت اباعبدالله معادل یک حج قبول شده پاکیزه با پیامبر است، آن مرد تعجب کرد، حضرت فرمود: آری بخدا، و دو حج مقبول و پاکیزه با پیامبر، آن مرد تعجب کرد، حضرت همینطور اضافه نمود تا به سی حج مقبول و پاکیزه با پیامبر رساند. (۲۶۶)

اگر می دانستند از شوق جان می باخندند

امام باقر علیه السلام فرمود: اگر مردم می دانستند که در زیارت حسین علیه السلام چه فضیلتی است از شوق جان می باخندند! و روحشان از حسرت جدا می شد، محمد ابن مسلم پرسید: در زیارت حضرت چیست؟ حضرت فرمود: هر که حسین را بخاطر شوق او، زیارت کند، برای او هزار حج مقبول و هزار عمره مبرور، و اجر هزار شهید از شهدای بدر و هزار روزه دار و ثواب هزار صدقه مقبوله و ثواب هزار بنده در راه خدا، نوشته می شود. (۲۶۷) الحدیث

زیارت امام حسین علیه السلام حج فقر است

امام صادق علیه السلام فرمود: هر که توان مالی ندارد و نمی تواند حج واجب انجام دهد، برود نزد قبر حسین علیه السلام و عرفه نزد حضرت باشد، از حج او کفایت می کند، سپس حضرت فرمود: من نمی گویم که از حج واجب بی نیاز است، مگر برای تنگدست، اما کسی که توان مالی دارد وقتی حج واجب را انجام داد و خواست، حج یا عمره مستحبی انجام دهد و مشاغل دنیوی یا مانع دیگری بود، اگر نزد حسین رود در روز عرفه، این از حج او کفایت می کند، و خداوند چند برابر برای او اضافه می کند، راوی از حضرت پرسید: زیارت امام حسین معادل چند حج و چند عمره است؟ حضرت فرمود: به شمارش در نیاید، گفتم: صد تا؟ حضرت فرمود: چه کسی می تواند شمارش کند؟ گفتم: هزار تا؟ حضرت فرمود: و بیشتر! سپس فرمود: ان تعدوا نعمه الله لا تحصوها، اگر (بخواهی) نعمت خدا را بشمرید، نمی توانید شمارش کنید. (۲۶۸)

بر دلم ترسم بماند آرزوی کر بلا

امام صادق علیه السلام فرمود: هیچکس نیست در روز قیامت مگر اینکه وقتی بزرگواری زوار حسین را نزد خداوند می بیند آرزو می کند که ای کاش حسین ابن علی را زیارت کرده بود، (۲۶۹) و در حدیث دیگر فرمود: هر که خوشحال می شود که روز قیامت بر سفره های نور قرار گیرد، از زوار حسین شود. (۲۷۰)

هر روز ثواب یک حج و عمره ذخیره کنید!

ثواب زیارت از راه دور امام صادق علیه السلام به سدیر فرمود: ای سدیر آیا هر روز حسین را زیارت می کنی؟ عرض کردم: فدایت شوم نه، فرمود: چقدر جفاکاری! سپس فرمود: آیا هر جمعه او را زیارت می کنید؟ عرض کردم: نه، فرمود: آیا هر ماه او را زیارت می کنید؟ عرض کردم: نه، فرمود: آیا هر سال او را زیارت می کنید؟ عرض کردم: گاهی می شود! حضرت فرمود:

چقدر شما نسبت به حسین جفا می کنید! آیا نمی دانی که خداوند عزوجل دو میلیون فرشته دارد که پریشان حال ، بر حسین می گریند و او را زیارت می کنند و خسته نمی شوند؟! چه مانعی دارد که قبر حسین را در هر جمعه پنج بار یا در هر روز یکبار زیارت کنی ؟ عرض کردم : فدایت شوم ، میان ما و او فرسنگهای بسیار فاصله است ، حضرت فرمود: برو بالای بام ، سپس به راست و چپ توجه کن ، آنگاه سر بطرف آسمان بلند کرده ، سپس به طرف قبله متوجه شده ، می گوئی : السلام علیک یا ابا عبدالله ، السلام علیک و رحمه الله و برکاته ، (اگر چنین کردی) برای تو یک زیارت می نویسند، یک زیارت (معادل) یک حج و عمره است . (۲۷۱)

زیارت عاشورا را هر روز بخوانید

امام باقر علیه السلام فرمود: هر که حسین را در روز عاشورا زیارت کند به گونه ای که نزد او گریان شود، خداوند را ملاقات کند در حالی که ثواب یک میلیون حج و یک میلیون عمره و یک میلیون جهاد که ثواب هر حج و هر عمره و هر جهاد ماند ثواب کسی باشد که با پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام حج و عمره و جهاد نموده باشد، راوی گوید: عرض کردم : فدایت شوم ، ثواب کسی که در شهرها و نواحی دور می باشد و نمی تواند در آن روز امام حسین بیاید چیست ؟ حضرت فرمود: چون روز عاشورا شد به صحرا یا بر بلندی در خانه خود برود و در حالی که به حضرت اشاره می کند، سلام نماید و تلاش کند در نفرین بر دشمنان حضرت ، سپس دو رکعت نماز بخواند و این کار را قبل از ظهر انجام دهد؛ اهل خانه خود را نیز به گریستن بر حضرت دستور دهد، خود بگوید و جزع نماید، و اقامه عزا کند در خانه و یکدیگر را با حالت گریان ملاقات کنند، چون این اعمال را انجام دهند من ضامنم که خداوند متعال تمام این ثوابها را به او بدهد، راوی عرض کرد: فدایت شوم شما ضامن می شوید؟ حضرت فرمود: من ضامنم آن ثوابها را، آن گاه حضرت پس از یاد دادن زیارت عاشورا فرمود: اگر اینگونه حضرت را زیارت کنی ، همانند ملائکه ای که زائر حسین هستند، حضرت را زیارت کرده ای و خداوند برای تو یک میلیون حسنه می نویسد، و یک میلیون گناه عفو می کند و یک میلیون درجه تو را بلند گردانده و همانند کسی باش که با امام حسین علیه السلام شهید گشته و در مقامات بلند ایشان شریک می گردی ... در ادامه حضرت فرمود: ای علقمه اگر بتوانی هر روز حسین را اینگونه زیارت کنی انجام ده که برای تو نماز آن ثوابها خواهد بود انشاء الله . (۲۷۲)

سیدالشهداء سه بار به دیدن این بانو آمدند

صاحب دارالسلام مرحوم محدث نوری می فرماید که حج مولی حسن یزدی ، که مرد عابد و با تقوا و پاکیزه ای و از جمله کسانی است که در کنار قبر حضرت امیر علیه السلام مجاورت داشته ، و حق همسایگی حضرت را بجا می آورد و در انجام عبادت بسیار پشتکار دارد، او از حاج محمد علی یزدی که مردی ثقه و امین بود نقل کرد که در یزد مرد صالح و فاضلی بود که به فکر آخرت خویش بود، شبها در مقبره ای خارج شهر یزد که مزار گویند می خوابید. این مرد همسایه ای داشت که از کودکی در مکتب و غیره با هم بودند، تا اینکه بعدها شغل عشاری (باج خواهی و پول زور گرفتن) را انتخاب کرد و تا آخر عمر هم چنین می بود. تا اینکه مرد و در همان مقبره مذکور نزدیک محلی که حاج محمد علی یزدی می خوابید او را دفن کردند، هنوز یک ماه نگذشته بود که حاج محمد علی او را در خواب دید، با حالت زیبا و سر حال از نعمت ، او گوید: نزدش رفتم و به او گفتم : من اول و آخر و باطن و ظاهر کار تو را می دانم ، تو از کسانی نبودی که در باطن نیکو باشی ولی ظاهرت بخاطر برخی جهات چون تقیه یا ضرورت و یا کمک به مظلوم ، توجیه شود؟ و کار تو جز عذاب نتیجه ای نداشت ، چگونه به این مقام رسیدی؟! آن مرد گفت : آری

مساءله همانطور است که تو گفתי، من تا دیروز در سخت ترین عذاب بودم، تا اینکه همسر استاد اشرف آهنگر از دنیا رفت و او را در اینجا دفن کردند و اشاره کرد به مکانی که صد ذراع فاصله داشت و در همان شبی که او را به خاک سپردند، حضرت امام حسین علیه السلام سه بار به دیدن او آمدند، و در مرتبه سوم دستور فرمود: تا عذاب را از اهل این قبرستان بردارند، به این جهت حال من نیکو شد و در نعمت و وسعت قرار گرفتم، حاج محمد علی گوید: با تعجب از خواب بیدار شدم، استاد اشرف آهنگر را نمی شناختم و جای او را نمی دانستم، در میان بازار آهنگرها جستجو نمود تا استاد اشرف را پیدا کرد، از او پرسید، آیا شما همسر داری؟ گفت: داشتم، ولی دیشب فوت نمود و او را در فلان جا دفن کردیم، و همان جایی را گفت که در خواب آن مرد به من نشان داد، از او پرسید: آیا همسر شما به زیارت امام حسین علیه السلام رفته بود؟ گفت: خیر، پرسید: آیا مصیبت حضرت را می نمود؟ گفت: خیر، پرسید: آیا او برای امام حسین مجلس مصیبت برپا می کرد؟ جواب داد: خیر، منظورت از این سؤالها چیست؟ آن مرد داستان خواب خود را بیان کرد و گفت می خواهم رمز آن ارتباط میان او و امام حسین را دریابم، استاد اشرف گفت: آن زن همواره به خواندن زیارت عاشورا مداومت داشت. (۲۷۳)

زیارت عاشورا بلا را دفع می کند

آیت الله حاج شیخ عبدالکریم یزدی حائری اعلی الله مقامه مؤسس حوزه علمیه قم می فرمود: در اوقاتی که در سامراء مشغول تحصیل علوم دینی بودم، در سامراء بیماری وبا و طاعونی شایع شد، و همه روزه عده ای می مردند، روزی در منزل استاد مرحوم سید محمد فشارکی اعلی الله مقامه بودم، جمعی از اهل علم نیز حضور داشتند، ناگاه مرحوم آقا میرزا محمد تقی شیرازی رحمه الله علیه که در مقام علمی مانند مرحوم فشارکی بود، تشریف آوردند و صحبت از بیماری وبا و شیوع آن شد. مرحوم میرزا فرمود: اگر من حکمی بکنم آیا لازم است انجام شود؟ همه اهل مجلس تصدیق کردند که آری ایشان فرمود: من حکم می کنم که شیعیان ساکن سامراء از امروز تا ده روز مشغول زیارت عاشورا شوند و ثواب آن را هدیه روح شریف نرجس خاتون والده ماجده حضرت حجه ابن الحسن صلوات الله علیه و علی آبائه نمایند، تا این بلا از آنان دور شود. اهل مجلس این حکم را به تمام شیعیان سامراء رساندند و همه مشغول زیارت عاشورا شدند، از فراد تلف شدن شیعیان متوقف شد و از میان شیعیان کسی نمی مرد، ولی همه روز عده ای از اهل سنت می مردند، و این مطلب بر همه آشکار شد، برخی از اهل سنت از شیعیانی که با آنها آشنا بودند می پرسیدند، چرا از شما شیعیان کسی تلف نمی شود؟ آنها می گفتند: ما زیارت عاشورا می خوانیم، آنها هم مشغول خواندن زیارت عاشورا شدند و بلا از آنها هم برطرف گردید، این جریان را شهید بزرگوار آیت الله دستغیب از علامه بزرگوار حضرت آقای شیخ حسن فرید گلپایگانی از علمای طراز اول تهران نقل نموده اند.

زیارت عاشورا امید و پناهگاه علماء

حضرت آیت الله شیخ جواد ابن شیخ مشکور، از بزرگان علماء و فقهاء نجف اشرف و مرجع تقلید جمعی از شیعیان عراق بود که در سال ۱۳۳۷ رحلت نمود. آن مرحوم در شب ۲۶ ماه صفر سال ۱۳۳۶ در نجف اشرف در خواب حضرت عزرائیل را می بیند، پس از سلام از او می پرسد از کجا می آئی؟ می فرماید: از شیراز و روح میرزا ابراهیم محلاتی را گرفته ام، شیخ می پرسد: روح او در برزخ در چه حال است؟ می فرماید: در بهترین حالات و در بهترین باغهای عالم برزخ، خداوند هزار فرشته ماء مور کرده که از او فرمان می برند، گفتم: برای چه کاری شایسته چنین مقامی شده است؟ آیا بخاطر مقام علمی و تدریس و تربیت شاگرد؟ فرمود: نه، گفتم: بخاطر نماز جماعت و رساندن احکام به مردم؟ فرمود: نه، گفتم: پس برای چه؟ فرمود: جهت خواندن زیارت عاشورا.

(مرحوم میرزای محلاتی در سی سال آخر عمرش زیارت عاشورا را هیچ روزی ترک نکرد و اگر روزی بخاطر بیماری یا امر دیگری نمی توانست بخواند، نایب می گرفته است). آن عالم بزرگوار از خواب برخاسته فردا به منزل آیت الله میرزا محمد تقی شیرازی می رود و خواب خود را نقل می نماید، آیت الله شیرازی گریان می شود، علتش را می پرسند، می فرماید: میرزای محلاتی از دنیا رفته است و ایشان استوانه فقه بود، یکی گفت: این خوابی بوده که واقعیت آن معلوم نیست، ایشان فرمود: بله خواب است اما خواب شیخ مشکور است نه افراد معمولی، فردای آن روز بوسیله تلگراف خبر فوت میرزای محلاتی از شیراز به نجف اشرف می رسد و راست بودن آن خواب آشکار می گردد. این داستان را جمعی از فضلاء نجف اشرف از مرحوم آیت الله سید عبدالهادی شیرازی - ره - که در منزل آیت الله شیرازی و آمدن آیت الله مشکور و نقل خواب خود حضور داشته است نقل نمودند. (۲۷۴)

ای کاش امام حسین را زیارت می کردم ولی حج ...

معاویه ابن وهب یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام است، گوید بر امام صادق علیه السلام وارد شدم، دیدم حضرت مشغول نماز است، نماز که تمام شد حضرت در حال سجده مشغول مناجات شد و در آن عرضه می داشت: ای خدائی که ما را به کرامت و وصیت مخصوص گرداندی و به ما وعده شفاعت دادی و دانش گذشته و آینده را عطا نمودی و دلهای مردم را به طرف ما متمایل کردی، پیامر مرا و برادرانم را، و زوار قبر پدرم حسن صلوات الله علیه را، همانها که مال خرج می کنند و بدن خود را به زحمت می اندازند، تا به ما نیکی کنند، و به امید آنچه نزد تو است می باشند در رسیدگی به ما، و بخاطر شادی رساندن بر پیامبرت صلواتک علیه و اجابت دستور ما و به خشم آوردن دشمنان ما و تحصیل رضای تو، این کارها را می کنند، خدایا خود از جانب ما، با رضوان به آنها پاداش بده، شب و روز نگهدارشان باش، حضرت همینطور به دعا راجع به زوار و اولاد و خانواده آنها و ثواب آنها ادامه داد تا اینکه عرضه داشت: خدایا دشمنان ما، بر زوار بخاطر زیارت ایشان خرده گرفتند ولی اینها زیارت را رها نکردند، چون می خواستند با مخالفین ما مخالفت کنند. خدایا بر آن صورتهائی که خورشید تغییر داد، ترحم نما، خدایا بر آن گونه هایی که بر قبر ابی عبدالله نهاده شد ترحم نما، خدایا بر آن چشمهائی که اشکهایش به خاطر رحمت بر ما جاری شد ترحم نما، خدایا بر آن دلتهائی که به خاطر ما ناراحت و آتش گرفت ترحم نما، خدایا رحمت فرست بر آن ناله ای که برای ماست، خدایا آن بدنها و جانها را به تو می سپارم، تا در روز عطش بر سر حوض بهره مند کنی، وقتی مناجات حضرت تمام شد، عرض کردم: فدایت شوم، آنچه من از شما شنیدم اگر برای خدانشناسها می بود، گمان می داشتم که به آتش جهنم دچار نشوند! بخدا آرزو کردم که امام حسین را زیارت می کردم و حج نمی کردم! حضرت فرمود: تو که به او (سیدالشهداء) نزدیکی چرا او را زیارت نمی کنی؟ چرا زیارت را رها می کنی؟ عرض کردم: من نمی دانستم که مسأله به این عظمت است، حضرت فرمود: ای معاویه آنها که در آسمان برای زوار حسین دعا می کنند، از دعاگوهای در زمین بیشترند، ای معاویه زیارت را ترک مکن، هر که آن را ترک کند، آنقدر حسرت می بیند که آرزو می دارد قبر حضرت نزد او می بود، آیا دوست نداری که خداوند تو را جزء کسانی ببیند که پیامبر و علی و فاطمه و ائمه علیهم السلام برایشان دعا می کنند؟ آیا دوست نداری که فردا جزء کسانی باشی که با آمرزش گناهان گذشته بر می گردند، و گناه هفتاد سال آنها بخشوده می شود؟ آیا دوست نداری که فردا جزء کسانی باشی که ملائکه با آنها مصافحه می کنند، آیا دوست نداری فردا جزء کسانی باشی که (از قبر) خارج می شوند و گناهی در پی ندارند، آیا دوست نداری فردا از کسانی باشی که پیامبر با او مصافحه می کند. (۲۷۵)

زیارت سیدالشهداء زیارت خداست

زید شحام گوید: به امام صادق عرض کردم: برای زائر قبر حسین چیست؟ حضرت فرمود: او همانند کسی است که خدا را در عرش زیارت کرده باشد، عرض کردم: کسی که یکی از شما را زیارت کند چه؟ حضرت فرمود: مثل کسی است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را زیارت کرده باشد. (۲۷۶) مؤلف گوید: ویاللعجب چه عظمتی خداوند برای سیدالشهداء مقرر نموده است که زیارت او همانند زیارت خداوند است، اما زیارت سایر اهل بیت همانند زیارت پیامبر است.

فهرست ایام مخصوصه زیارت امام حسین طبق روایات، (گلچین ایام)

۱- روز عرفه، که ثواب یک میلیون حج دارد. ۲- روز اول ماه رجب که موجب آمرزش است. ۳- نیمه ماه شعبان ۴- شب نیمه ماه شعبان. ۵- روز عاشورا، که معادل زیارت خدا در عرش است ۶- شب قدر ۷- ماه رمضان ۸- شب اول رمضان ۹- شب آخر ماه رمضان ۱۰- نیمه رمضان ۱۱- شب بیست و سوم رمضان ۱۲- شب عید قربان ۱۳- شب عید فطر ۱۴- شب عاشورا ۱۵- اربعین امام حسین علیه السلام ۱۶- هر شب جمعه ۱۷- هر روز جمعه ۱۸- هر ماه ۱۹- هر سال ۲۰- هر روز از راه دور مؤلف گوید: انسان وقتی به این سفارشها دقت می کند، بخوبی احساس می کند، که ائمه اطهار علیهم السلام خواسته انداز هر فرصتی استفاده کنند، و مردم را از طریق سیدالشهداء که کشتی نجات و چراغ هدایت است به خدا نزدیک کنند، و بهترین ایام و اوقات سال را به توجه به امام حسین، آن هم با رفتن به زیارت حضرت، با آن مقدمات توصیه می کنند.

اگر از فضیلت زیارت سیدالشهداء بگویم، حج را رها می کنید

امام صادق علیه السلام فرمود: زیارت حسین برترین اعمال است. (۲۷۷) امام صادق علیه السلام فرمود: اگر مردم می دانستند که چه مقدار خیر در زیارت حسین وجود دارد، بر سر زیارت او با شمشیر قتال می کردند، و دارائی خود را برای زیارت حضرت می فروختند! (۲۷۸) موسی ابن جعفر علیه السلام فرمود: هر کسی حسین را با شناخت حق او (امامت) و ولایت، زیارت کند، کمترین ثوابی که به او می دهند این است که گناهان گذشته و آینده او را می آمرزند. (۲۷۹) امام رضا علیه السلام فرمود: هر که قبر اباعبدالله الحسین را در کنار فرات زیارت کند، مانند کسی است که خدا را بالای عرش زیارت کرده است. (۲۸۰) امام صادق علیه السلام فرمود: بخدا سوگند اگر من راجع به زیارت حسین برای شما حدیث بگویم، حج را رها می کنید و کسی حج بجا نمی آورد. (۲۸۱) رفاعه گوید: امام صادق بمن فرمود: امسال به حج نرفتی؟ عرض کردم: چیزی نداشتم که با آن حج بجا آورم، ولی روز عرفه نزد قبر حسین علیه السلام بود، حضرت فرمود: ای رفاعه بهره تو کمتر از اهل منی نبود. سپس فرمود: اگر نه این بود که خوش ندارم مردم حج را رها کنند، به تو حدیثی می گفتم که قبر حسین را هرگز رها نکنی. (۲۸۲)

فهرست فضیلت زیارت امام حسین طبق روایات

از آن جا که آوردن تمامی روایات وارده در فضیلت زیارت سیدالشهداء در گنجایش این کتاب نیست، و از طرفی تا انسان، انبوه صدها روایت را در این مورد نبیند، به اهمیت قیام عاشوراء در حفظ دین و عظمت اباعبدالله الحسین علیه السلام و عنایت ائمه اطهار علیهم السلام در محور قرار دادن امام حسین علیه السلام نسبت به دین را در نمی یابد، به ناچار فهرستی از آنچه در فضیلت مادی و معنوی زیارت امام حسین علیه السلام ذکر شده است، آورده می شود. ۱- روزی را زیاد می کند. ۲- عمر را طولانی می کند. ۳- خطرات را دفع می کند. ۴- گناهان گذشته را و آینده را می آمرزد. ۵- می تواند پنجاه نفر را شفاعت کند. ۶- حاجت او کنار قبر مستجاب است. ۷- ملائکه برای زوار دعا می کنند. ۸- نام او را در اعلی علین می نویسند. ۹- هنگام خروج از خانه از گناه خارج

می شود. ۱۰- ثواب هزار حج مقبول دارد. ۱۱- ملائکه ماء‌مور حفظ او و مالش هستند تا برگردد. ۱۲- روز قیامت خداوند بهترین حافظ اوست. ۱۳- در قدم اول آمرزیده و در قدمهای بعدی تقدیس می شود. ۱۴- به هر دره‌می ده هزار درهم در دنیا و آخرت به او عوض می دهند. ۱۵- در قیامت همه آرزو می کنند از زوار حسین باشند. ۱۶- زوار حسین بر سفره های نور هستند در قیامت. ۱۷- زوار حسین در جوار پیامبر و علی و فاطمه هستند. ۱۸- زوار حسین چهل سال قبل از دیگران به بهشت داخل می شوند. ۱۹- خداوند مهمات دنیوی او را بر آورده می کند. ۲۰- زائر حسین شهید می میرد. ۲۱- ثواب دو ماه اعتکاف و روزه در مسجدالحرام را دارد. ۲۲- زیارت هر ماه حسین ثواب هزار شهید دارد. ۲۳- هر یک قدم که با پای پیاده بردارد موجب هزار حسنه و آمرزش هزار گناه و بالا رفتن هزار درجه، برای او می شود. ۲۴- هر قدم که پیاده بردارد ثواب آزاد کردن یک بنده از فرزندان اسماعیل دارد. ۲۵- هر یک روز اقامت نزد حضرت معادل هزار ماه است. ۲۶- هر قدم که می گذارد ثواب یک حج و هر قدم که بر می دارد ثواب یکی عمره دارد، به شرط آنکه بخاطر ریا و شنیدن مردم و بیهوده نباشد. ۲۷- زیارت سیدالشهداء ثواب هزار شهید از شهدای بدر دارد. ۲۸- زیارت سیدالشهداء ثواب هزار صدقه مقبوله دارد. ۲۹- و ثواب هزار روزه دار به او می دهند. ۳۰- و ثواب هزار بنده آزاد کردن دارد. ۳۱- زائر حسین اگر از اشقیاء باشد، جزء سعادت‌مندان نوشته می شود. ۳۲- ثواب آماده کردن هزار اسب با زین و لجام در راه خدا دارد. ۳۳- زیارت حسین، زیارت خداست. ۳۴- ثواب هزار جنگ همراه با پیامبر مرسل یا امام عادل دارد. ۳۵- ثواب زیارت حسین قابل شمارش نیست. ۳۶- زیارت حضرت در عرفه ثواب یک میلیون حج و یک میلیون عمره دارد. ۳۷- زیارت حسین بهترین عمل است. ۳۸- خداوند به زائر حسین مباحثات می کند. ۳۹- پیامبر و ائمه اطهار برای او دعا می کنند. ۴۰- پیامبر و ملائکه در قیامت با او مصافحه می کنند و با امام حسین محشور می شود. (۲۸۳) آری اگر در این روایات دقت کنید، در می یابید که خداوند متعال چگونه از امام حسین، حمایت همه جانبه نموده است و هر چه داشته، برای حضرت قرار داده است. رحمت و مغفرت را، بهشت را، شهادت را، نماز را، روزه را، حج را، جهاد را، روزی را، عمر را، اجابت را، شفا را، و هنوز زیارت حسین افضل است و بالاتر از این، ملائکه را و دعای انبیاء و ائمه و مهمتر از همه اینکه حسین خون خداست و زیارت او زیارت خداوند جل جلاله. بوی بهشت می وزد از کربلای تو ای کشته ای که جان دو عالم فدای تو در حیرتم چه شد که نشد آسمان خراب وقتی شنید ناله وا غربتای تو رفتی بپاس حرمت کعبه به کربلا- شد کعبه حقیقی دل، کربلای تو اجر هزار عمره و حج در طواف توست ای مروه و صفا به فدای صفای تو با گفتن رضا بقضائک بقتلگاه شد متحد رضای خدا با رضای تو تو هر چه داشتی بخدا دادی ای حسین فردا خداست جل جلاله جزای تو

زیارت حسین، تمنای انبیاست

امام صادق علیه السلام فرمود: قبر حسین ابن علی صلوات الله علیه بیست ذراع در بیست ذراع، گلستانی از گلستانهای بهشت است، ملائکه از آنجا عروج می کنند. هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نیست مگر اینکه از خداوند درخواست زیارت حسین را می کند، گروهی فرود می آیند و گروهی بالا می روند. (۲۸۴) امام صادق علیه السلام فرمود: روز قیامت منادی ندا می کند، شیعیان آل محمد کجایند؟ گروهی بی شمار بر می خیزند که جز خدا عدد آنها را نمی داند، و در گوشه ای می ایستند، سپس منادی (دوباره) ندا می کند، زائرین قبر حسین کجایند؟ عده بسیاری بر می خیزند، به آنها گفته می شود، دست هر کس را که خواستید بگیرید و با خود به بهشت ببرید، آنها هر که را بخواهند می برند، به گونه ای که مردی می آید و به یکی از این زائرین می گوید: مگر مرا نمی شناسی؟ من همان هستم که فلان روز جلوی پایت برخاستم یعنی مرا هم شفاعت کن - آن زائر او را بی مانع داخل بهشت می کند.

زیارت امام حسین را سبک نشمارید

عالم بزرگوار علی ابن عبدالحمید نجفی که معاصر شهید اول می باشد در جلد اول کتاب انوار المصیئه آورده است که در عید فطر سال ۷۷۲ سید جعفر ابن علی نزد من آمد و از عموی پدرش سید حسن ابن ابی الفضائل نقل نمود که با جماعتی از فامیلها و یاران به خانه خدا مشرف شدیم ، همراه ما عالمی بود بنام ابن تویره سوراوی ، که احکام حج را به ما یاد می داد، روزی که ما در طواف بودیم مردی از اهالی یمن بنام اسعد ابن سعد، نزد ما آمد و سلام کرد و گفت : من مؤمنی هستم که با دیدن شما شاد شدم ، و فکر می کنم از نعمت خداوند این بود که شما را ملاقات کردم ، و این حج من با دیدن شما کامل خواهد شد، مرا هم شریک کنید بخاطر ثواب ، به او گفتیم مرحبا به تو، تو از مائی و در سود و زیان با مائی ، و با هم افعال حج را انجام می دادیم ، پس از انجام مناسک ، ما را قسم داد که به انبار او برویم ، اول امتناع کردیم ، اما با اصرار او رفتیم ، با دیدن غلامان و مال و ثروت او فهمیدیم که مردی ثروتمند و متمکن است . پس از صرف غذا، درخواستیم که برویم ، او به آن عالم گفت : دلم می خواهد اندکی نزد من بمانی که با شما کاری دارم ، او نشست و ما رفتیم ، بعدا آن عالم نیز آمد، نصف شب بود که ناگاه دیدیم آن عالم گریه می کند و فریاد می زند و اظهار ندامت می کند، گفتیم چه خبر است ؟ گفت : شما را بخدا و به احترام این خانه کعبه ، با من بیائید تا به نزد اسعد ابن سعد برویم ، گفتیم : این کار امکان ندارد، چگونه در این شب با وجود این همه افراد دزد و بزهدکار، خود را به خطر اندازیم . آن مرد گفت : اگر من به گردن شما حقی دارم و شما می خواهید پاداش مرا بدهید، الان وقت آن است ، شما را به جدتان پیامبر اکرم که قبول کنید، آنقدر اصرار کرد که ما پذیرفتیم ، بیشتر لباسهای غیر لازم را در آوردم (از ترس دزدها) و با او راه افتادیم ، در خانه اسعد ابن سعد که رسیدیم در زدیم ، گفت : کیستید؟ گفتیم ما همان ساداتی هستیم که از عراق آمده و دوستان تو هستیم . گفت : مرحبا ولی سروران من ، در این وقت می ترسم که در را باز کنم ، فردا بیائید قدمتان روی چشم ، گفتیم ما کار ضروری با تو داریم ، کسی هم با ما نیست که از آن بترسی ، با اصرار ما در را باز کرد، وارد شدیم ، آن عالم با اسعد خلوت کردند، عالم شروع کرد به گریه و التماس کردن ، و اسعد را به خدا و پیامبر و ائمه علیهم السلام قسم می داد، اما اسعد می گفت : هرگز انجام نمی دهم ! سخن میان آنها طول کشید، ما به آن دو گفتیم ما را هم در جریان بگذارید، اسعد گفت : ای سروران من (دیروز) که شما از پیش من رفتید و با این عالم تنها شدم ، به او گفتم : شما در عراق هستید و به زیارت امام حسین علیه السلام بسیار مشرف شده اید، ولی من دستم بخاطر دوری راه کوتاه است ، در عوض من بسیار حج مشرف شده ام ، دلم می خواهد که یکی از زیارتهای امام حسین خودت را با یک حج من معامله کنی ؟ اما او نپذیرفت ، تا اینکه در مقابل نه حج و چهار مثقال طلای قرمز راضی شد، و یک زیارت امام حسین را با نه حج و چهار مثقال طلا فروخت ، و پول را هم گرفت و از هم جدا شدیم ، الان آمده است و می خواهد معامله را فسخ کند، هر چه به او می گویم ، علت فسخ چیست ؟ جواب نمی دهد، من هم فسخ نمی کنم . به آن عالم گفتیم ، علتش را بگو شاید فسخ کند، گفت : مرا معذورم دارید، گفتیم چاره ای نیست ، گفت : من خوابیده بودم ، در خواب دیدم که قیامت برپا شده و گروهی از مردم را به طرف بهشت و برخی را به طرف جهنم می کشند، من به طرف بهشت می رفتم ، که به حوضی رسیدم که کناره آن در دسترس نبود، در آن ظرفهایی بود مثل ستاره های آسمان ، جلو رفتم ، ناگاه امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب علیه السلام را دیدم که کنار حوض نشسته است ، عرض کردم : یا امیرالمؤمنین ، بنده شما و شیعه و دوستدار شمایم ، مرا سیراب نما، حضرت فرمود: برو نزد فاطمه دختر پیامبر علیهما السلام نگاه کردم دیدم حضرتش نیز بر حوض نشسته است ، سلام کردم ، از من روی گردانید، از طرف دیگر آمدم و سلام کردم ، باز روی گردانید، عرض کردم : بانوی من ، من از دوستان و شیعیان فرزندان شمایم فرمود: آیا مگر تو نیستی که زیارت حسین را سبک شمردی؟! خداوند آنچه را گرفتی برکت ندهد، از خواب برخاستم و مضطرب شدم ، همچنانکه می بینید، الان از این مرد به خداوند بزرگ و پیامبر اکرم و ائمه معصومین درخواست

می‌کنم که معامله را فسخ کند، اسعد ابن سعد گفت: یاللعجب، من قبل از شنیدن این جریان، معامله را فسخ نمی‌کردم، الان می‌خواهی فسخ کنم؟! من هرگز چنین نکنم اگر چه مثل کوههای مکه به من طلا بدهی، هر چه اصرار کردیم فایده نداشت، بیش از دو سال نگذشت که دارائی آن عالم نابود شد، و بشدت فقیر شد و از مردم درخواست می‌کرد و خودش می‌گفت این به نفرین حضرت فاطمه صلوات الله علیها می‌باشد و به همان وضع مرد. (۲۸۶)

فدای لب تشنه ات یا حسین - این نعمت را غنیمت بشمارید

داود رقی گوید: نزد امام صادق علیه السلام بودم، حضرت آب خواست وقتی نوشید، دیدم که چشمان حضرت پر از اشک شد، سپس فرمود: ای داود، خدا لعنت کند قاتل حسین را، هر بنده ای که آب بنوشد و یاد حسین کند و قاتل او را لعنت کند، خداوند یک صد هزار حسنه برایش می‌نویسد و یکصد هزار گناه از او پاک می‌کند و یکصد هزار درجه او را بالا می‌برد، و مثل کسی است که یکصد هزار بنده آزاد کرده و در قیامت خداوند او را با دل خنک محشور می‌گرداند. (۲۸۷) ای شه غرقه به خون، غرقه خون بین دل ما را سوی ما بین که بسوی تویییم خدارا تو شه کشور ایجاد و شهانند گدایت چشم امید به سوی تو بود شاه و گدارا آب مهریه زهرا و تو لب تشنه دهی جان مصلحت بود ندانم چه در این کار قضا را از چه کشتند تو را تشنه لب اندر لب دریا ای لب لعل تو بخشیده حیات آب بقا را

ترت امام حسین داروی بزرگ است

امام صادق علیه السلام فرمود: خاک قبر حسین علیه السلام از هر بیماری شفا است! (۲۸۸) مؤلف گوید: احادیث در این موضوع بسیار زیاد و فراوان است، امام صادق علیه السلام خود نیز برای محمد ابن مسلم که به شدت مریض شده بود، شربتی که تربت امام حسین در آن بود، فرستاد و او را شفا بخشید و فرمود: بخداوند یکتا سوگند که چنین نیست، هیچکس از آن در حالی که معتقد باشد خدا به او نفع می‌دهد بر نمی‌دارد، مگر اینکه خداوند به او سود می‌رساند. (۲۸۹) از ابوالحسن علیه السلام راجع به خوردن خاک سؤ ال شد، حضرت فرمود: خوردن خاک حرام است، مثل مردار و خون و گوشت خوک، مگر خاک قبر حسین که در آن شفای هر دردی و امنیت از هر ترسی است. (۲۹۰) مؤلف گوید: شفا بخش بودن تربت مطهر امام حسین علیه السلام، امری است بسیار مجرب، ولی افسوس که دست ما از این تربت کوتاه است، تربت امام حسین، بسیار محترم و گرامی است، اهانت نمودن و نجس نمودن خطائی بزرگ است، در برخی داستانها آمده است که تربت امام حسین علیه السلام در ایام عاشورا تبدیل به خون شده است، بطوری که برای مردم محسوس بوده است. یکی از خواص تربت سیدالشهداء این است که اگر در نماز بعنوان مهر برداشته شود، موجب قبولی نماز می‌گردد، و به تعبیر روایت حجابها را پاره می‌کند.

ای که به عشقت اسیر خیل بنی آدمند

ای که به عشقت اسیر خیل بنی آدمند سوخته گان غمت با غم دل خرمند هر که غمت را خرید عشرت عالم فروخت با خبران غمت بی خبر از عالمند یوسف مصر بقا در همه عالم توئی در طلبت مرد و زن آمده با درهمند تاج سر ابوالبشر خاک شهیدان توست کاین شهدا تا ابد فخر بنی آدمند گشت چو کرب و بلا رایت عشقت بلند خیل ملک در رکوع پیش لوایت خمند خاک سر کوی تو زنده کند مرده را زانکه شهیدان او جمله مسیحا دمنند هر دم از این تشنه گان گرتلبی بذل جان در قدمت جان فشان با قدمی محکمند در غم جسمت محب اشک نبارد چرا کاین قطرات عیون زخم تو را مرهمند

عاشورا شعار شیعه است ، آن را زنده نگهدارید

پس از جریان عاشورا، ائمه اطهار علیهم السلام و به دنبال آن شیعیان ایشان، با تمام تلاش در حفظ دست آورد عاشورا تلاش نمودند. و عاشورا را بعنوان روز عزای آل محمد و روز مصیبت بزرگ اهل البیت معرفی کرده اند، تشویق و ترغیب در زیارت سیدالشهداء، و برقراری مجالس عزا و گریه و زاری بر حضرت، و طلب شفا از تربت پاک ایشان و مسائلی از این قبیل، نشانگر همین مسأله است. ائمه مکرر سفارش می کردند و خود نیز اقدام می کردند بر اینکه عزای حسینی، هر سال و هر چه با شکوه تر برگزار شود، و دستور دادند تا عاشورا بعنوان روز مصیبت و عزای عمومی اعلام شود و امام رضا علیه السلام فرمود: هر که روز عاشورا، کار کردن را رها کند - کار را تعطیل کند - خداوند نیازهای دنیا و آخرت او را برآورده کند، و هر که روز عاشورا را روز مصیبت و خون و اندوه و گریه قرار دهد، خداوند روز قیامت را روز شادمانی و سرور او قرار می دهد و بواسطه ما چشمش در بهشت روشن می گردد، و هر کس روز عاشورا را روز برکت نامد و برای منزل چیزی در آن روز ذخیره کند، در آن پس انداز برکت نبیند و روز قیامت با یزید و عبیدالله و عمر ابن سعد - لعنهم الله - در درک اسفل محشور خواهد شد. (۲۹۱)

دشمنان دین با عاشورا مبارزه می کردند

و در مقابل ائمه اطهار علیهم السلام، بنی امیه و دشمنان نیز، روز عاشورا و محرم را روز خیر و برکت و شادی و سرور قرار دادند، و با شئون عاشورا و سیدالشهداء به مقابله برخاستند، ۱- عبدالله ابن فضل هاشمی از امام صادق علیه السلام پرسید: ای پسر پیامبر، چرا عامه روز عاشورا را روز برکت نامیده اند؟ حضرت فرمود: وقتی حسین کشته شد، مردم برای خود شیرینی به یزید، شروع به نقل اخبار دروغ کردند و بخاطر آن جایزه می گرفتند و به این جهت آن را روز برکت شمردند، تا مردم از حزن و اندوه و گریه، به شادی و سرور و تبرک روی آورند، خداوند میان ما و آنها حکم کند. (۲۹۲) ۲- و در زیارت عاشورا می خوانیم که: خدایا این (عاشورا) روزی است که بنی امیه و فرزند زن جگرخوار همان ملعون پسر ملعون، که به زبان پیامبرت در هر مکانی که پیامبر توقف نمود، لعنت شد، به این روز تبرک جستند. ۳- و یکی از کارهایی که دشمنان برای نابودی عاشورا و یاد سیدالشهداء انجام می دادند، مبارزه سرسخت حکومتی طاعوتی با مجالس عزاداری و زیارت امام حسین علیه السلام می باشد، ۴- و در روایت دیگری وقتی حضرت صادق علیه السلام به مسمع ابن عبدالملک فرمود: تو از اهل عراق هستی آیا به زیارت قبر حسین علیه السلام می روی؟ مسمع گوید: من مردی معروف هستم، و طرفداران خلیفه اطراف ما هستند، می ترسم گزارش دهند و مرا اذیت کنند. (۲۹۳) ۵- و یا نوه ابوحمزه ثمالی گوید: در آخر دوران بنی امیه به زیارت قبر حسین علیه السلام رفتم، ولی پنهان از اهل شام، تا اینکه به قبر رسیدم، در یک دهی پنهان شدم، تا اینکه نصف شب شد، در تاریکی نزد یک قبر آمدم، که مردی جلو آمد و گفت: اجر خود را بردی، برگرد، با ترس برگشتم، نزدیک اذان صبح که شد، نزد آن مرد رفتم و گفتم: چرا نزد قبر نروم، من از کوفه آمده ام، میان من و حضرت مانع مشو، من می ترسم صبح شود، و اهل شام مرا اینجا ببینند، و بکشند، آن مرد گفت: کمی صبر کن، زیرا موسی ابن عمران با هفتاد هزار فرشته به زیارت قبر حسین آمده است و منتظر طلوع فجر است، سپس به آسمان خواهند رفت، گفتم: شما کیستی؟ گفت: من از فرشتگان محافظ قبر حسین و استغفارکنندگان برای زوار او هستم، با شنیدن این سخن نزدیک بودم عقل از سرم برود، بعد از طلوع فجر، به زیارت رفتم، کسی مانع من نشد، سلام کردم و بر قاتلین حضرت نفرین کردم، بعد از نماز صبح از ترس اهل شام به سرعت برگشتم. (۲۹۴) ۶- و امام سجاد علیه السلام به زایده که به زیارت قبر سیدالشهداء با تمام خطراتش اقدام می کرد، فرمود: چرا با وجود آن ارتباط نزدیک که با سلطان داری، به زیارت می روی، با وجود آنکه سلطان تحمل هیچیک از دوستان ما را و فضائل و حقوق ما را ندارد؟ زایده گفت: من بخاطر خدا و رسول این کار را میکنم و اعتنائی به

خشم کسی ندارم، و هیچ سخنی در راه زیارت او برایم گران نیست! حضرت فرمود: تو را بخدا چنین است؟ عرض کردم: بخدا که همینگونه است، حضرت سه بار تکرار نمود من هم سه بار تکرار کردم، حضرت: سه بار فرمود: مژده باد تو را، مژده باد تو را، مژده باد تو را، سپس حضرت حدیثی را در این رابطه به وی تذکر داد. (۲۹۵) در حدیث دیگری امام صادق علیه السلام به محمد ابن مسلم که از فقهاء بزرگ اصحاب حضرت است فرمود: آیا به نزد قبر حسین علیه السلام می روی؟ عرض کرد: آری ولی با ترس و لرز، حضرت فرمود: هر چه ترس و دلهره بیشتر باشد، ثواب هم بیشتر است و سپس حضرت شروع فرمود در بیان ثواب زیارت حضرت از روی دلهره. (۲۹۶) ۸- و امام صادق علیه السلام به معاویه ابن وهب فرمود: زیارت قبر حسین علیه السلام را به خاطر ترس رها مکن. (۲۹۷) الحدیث و زینب کبری سلام الله علیها وقتی هنگام عبور از کنار اجساد، حضرت سجاد را در آن حال سخت دید، فرمود: قبر پدر شما سیدالشهداء اثرش کهنه نمی شود و با گذشت شب و روز از بین نمی رود، پیشوایان کفر و پیروان گمراهی، سخت تلاش می کنند تا اثر قبر را نابود کنند ولی جز ظهور بیشتر و بالا رفتن امر او اثری نخواهد داشت. (۲۹۸)

متوکل عباسی مرقد مطهر سیدالشهداء را ویران نمود

مخالفین اهل البیت که از اجتماع و ازدحام جمعیت زوار در کنار مرقد ابی عبدالله الحسین نگران بودند! سعی در نابودی آن می گماشتند. بار اول هارون الرشید بود که چون ازدحام جمعیت زوار را در کنار مرقد سیدالشهداء دید، دستور داد تا آن مرقد مطهر را ویران کردند و زمین را شخم زدند. پس از هارون، متوکل خلیفه عباسی بود که گفته اند هفده بار قبر مطهر را ویران نمود زیرا هر بار که خراب می کردند، شیعیان پس از مدتی آن را از نو برپا می کردند، روز به روز بر جمعیت زوار افزوده می شد! به گونه ای که متوکل اعلام نمود، خلیفه بیزار است از کسی که به زیارت کربلا-رود، و تمام اراضی کربلا-را به آب بست، طبق روایتی، مردی بنام دیزج که یهودی بود، قبر را شکافت، بوریای تازه ای که بنی اسد آورده بودند، دید که تازه است و جسد مطهر سیدالشهداء بر روی آن است ولی به متوکل نوشت که قبر را نبش کردم، اما چیزی نیافتم. آری کربلا شعار شیعه است، عاشورا پرچم اسلام است، و تا عاشورا هست، اسلام هم هست، و تا شیعه باقیست، عاشورا هم پرشور و با صلابت ادامه دارد.

اهل بیت پیامبر و عزاداری سیدالشهداء

ما عزادار حسینیم امام صادق علیه السلام در حدیثی فرمود: ای زواره، آسمان چهل صبح بر حسین خون گریست، زمین چهل بامداد با سیاهی بر حسین گریست، خورشید چهل بامداد با کسوف و قرمزی گریست، کوهها پاره پاره شد، دریاها منفجر شد و ملائکه چهل صبح بر حسین گریستند. هیچ زنی از ما (اهل البیت) خضاب نکرد، آرایش نکرد و زینت نمود مگر وقتی که سر عبیدالله ابن زیاد را آوردند (در زمان امام سجاد، عبیدالله توسط سپاه مختار کشته شد، و سر او را نزد حضرت سجاد فرستادند) هیچ زنی از ما (اهل البیت) خضاب نکرد، آرایش نکرد و زینت نمود مگر وقتی که سر عبیدالله ابن زیاد را آوردند (در زمان امام سجاد، عبیدالله توسط سپاه مختار کشته شد و سر او را نزد حضرت سجاد فرستادند) و ما زلنا فی دمه بعد، ما همواره بعد از حسین گریان اوئیم، جد من (امام سجاد) هر گاه حسین را یاد می کرد چنان می گریست که محاسن حضرت از اشک پر می شد، هر که می دید نیز دلش می سوخت و گریان می شد. الحدیث ای ز داغ تو روان خون دل از دیده حور بی تو عالم همه ماتمکده تا نفخه صور دیده ها گو همه دریا شو و دریا همه خون که پس از قتل تو منسوخ شد آئین سرور جان فدای تو که از حالت جانبازی تو در طف ما ریه از یاد بشد شور نشور قدسیان سر به گریبان به حجاب ملکوت حوریان دست به گیسوی پریشان زقصور غرق دریای تحیر ز لب خشک تو نوح دست حسرت به دل از صبر تو ایوب صبور مرتضی با دل افروخته لا حول کنان مصطفی با جگر سوخته حیران

و حسور

امام صادق علیه السلام جلسه روضه خانگی بر پا می کند

ابوهارون گوید: نزد امام صادق علیه السلام رفتم حضرت فرمود: ای ابا هارون، برایم (از مصیبت) حسین بخوان، من شروع کردم شعری خواندن حضرت فرمودند: همچنانکه خودتان می خوانید، همچنانکه در سر قبر او می خوانید، (معلوم می شود که در زمان امام صادق علیه السلام مجالس روضه آنهم با شور و حال رائج بوده است) یعنی با سوز و حال بخوان، من هم شروع کردم بخواندن یک شعر خواندم، حضرت گریان شد، من ادامه ندادم، حضرت فرمود: بگذر، سپس فرمود: برایم بیشتر بخوان برایم بیشتر بخوان، من ادامه دادم، حضرت گریست، بانوان نیز مضطرب شدند و شور گرفتند، وقتی آرام شدند حضرت گویا (بعنوان جایزه و پاداش به این مداح اهل البیت) فرمود: ای اباهارون هر که برای حسین شعر بگوید و ده نفر را بگریاند بهشت برای اوست، سپس حضرت تعداد را یکی یکی کم نمود تا اینکه فرمود: هر که برای حسین شعر بگوید و یک نفر را بگریاند، بهشت برای اوست، سپس فرمود: هر که حسین را یاد کند و گریان شود، بهشت برای اوست. (۲۹۹) مؤلف گوید: این حدیث شریف نکات ارزنده ای در بردارد و شیعیان را تشویق می کند، تا هر چه می توانند جلسه روضه تشکیل دهند، شعرا تا می توانند در رثای حضرت شعر بسرایند، مردم به یاد حضرت باشند و بگریند، مداحان اهل البیت در جلسات با شور و حال، روضه بخوانند، و سعی کنند مردم را در مصیبت سیدالشهداء منقلب کنند و بگریانند، و از روایات بدست می آید که این روش اهل بیت علیهم السلام بوده است و از فرصتهای گوناگون برای اقامه عزای سیدالشهداء استفاده می کردند گاهی که مداحان همانند ابی عماء متشد و یا جعفر ابن عفان و یا عبدالله ابن غالب و یا ابی هارون مکفوف و یا دعبل خزاعی بر امام صادق علیه السلام و امام رضا وارد می شدند، حضرت می فرمود: برایم روضه حسین را بخوان.

با حضرت فاطمه هم ناله شوید

امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ چشمی نزد خداوند و هیچ اشک چشمی نیست که جاری شود؛ و هیچ گریه کننده ای نیست که بر حسین بگرید مگر اینکه به حضرت فاطمه کمک می دهد، به رسول الله صله داده، حق ما را ادا کرده است، در روز قیامت تمام مردم گریان هستند مگر گریه کنندگان بر جدم حسین، که چشمشان روشن است و مزده به آنهاست و شادی در صورت آنها نمایان است، و این در حالی است که مردم در اضطراب هستند، اما آن ها در امانند، از مردم اعراض می شود ولی اینها با حسین در زیر عرش و در سایه عرش هم صحبت هستند، از سختی حساب واهمه ندارند، به آنها می گویند: وارد بهشت شوید، اما آنها هم صحبت و همنشینی با حسین را بر بهشت ترجیح می دهند. (۳۰۰)

عظمت مصیبت ابا عبدالله الحسین

ابونصیر گفت: نزد امام صادق علیه السلام با حضرت سخن می گفتم، که پسری وارد شد، حضرت به او فرمود: مرحبا خوش آمدی و او را بوسید و به آغوش گرفت و گفت: خداوند تحقیر کند، کسی که شما را حقیر کرد و انتقام بگیرد از آنکه شما را تنها گذارد و یاری نکرد، خدا لعنت کرد کسی که شما را کشت، خداوند ولی و یاور و نگهدار شماست، چقدر بانوان و پیامبران و صدیقین و شهداء و ملائکه آسمان گریستند؟! سپس حضرت گریست و فرمود: ای ابا بصیر: وقتی چشمم به فرزندان حسین می افتد، بخاطر آنچه بر آنها و پدرشان رفته، بی اختیار می شوم، ای ابابصیر همانا (حضرت) فاطمه علیها السلام بر او می گرید و فریاد می

زند، به گونه ای که جهنم زیانه می کشد، و اگر نه این بود که نگهبانان جهنم آن را مهار می کنند، اهل زمین را به آتش می کشید. دریاها از ناله حضرت فاطمه نزدیک است به تلاطم افتد، ملائکه و اهل عرش و اطراف آن بر حسین گریه و زاری میکنند صدای ملائکه به تقدیس بلند می شود تا مبادا بر اهل زمین (عذاب) رسد، اگر یکی از آن صداها به زمین رسد همه را نابود و کوهها را تکه تکه و زمین را متزلزل می کند. ابوبصیر گوید: عرض کردم، فدایت شوم این امر بسیار عظیم است! حضرت فرمود: عجیب تر از آن هم هست تا نشنیدی سپس فرمود: یا ابابصیر اما تحب ان تکون فیمن یسعد فاطمه علیها السلام. آیا نمی خواهی در میان کسانی باشی که فاطمه را یاری می دهند (در عزاداری) ابوبصیر گوید: با شنیدن این سخن چنان گریه ام گرفت که قدرت بر سخن گفتن نداشتم، حضرت نیز نتوانست با من سخن گوید، و رفت به محل نماز تا به نیایش پردازد، من از نزد ایشان با آن حال بیرون آمدم، میل به غذا نداشتم، خوابم نبرد، فردا را از خوف روزه گرفتم، و نزد حضرت صادق آمدم، وقتی آرامش حضرت را دیدم، من نیز آرام گرفتم. (۳۰۱) در روایات دیگری امام صادق فرمود: هزار پیامبر و هزار صدیق و هزار شهید و یک میلیون از کربوبیان حضرت فاطمه را در گریه یاری می دهند حضرت ناله ای سر می دهد که هیچ فرشته ای در آسمانها نمی ماند مگر اینکه از صدای حضرت گریان می شود و پیامبر حضرت را آرامش می دهد. (۳۰۲)

سیدالشهداء اشک هر مؤمن

امیرالمؤمنین به سیدالشهداء نگاه نمود و فرمود: ای اشک هر مؤمن، امام حسین عرضه داشت: من ای پدر؟ حضرت فرمود: آری. (۳۰۳) امام صادق علیه السلام فرمود: حسین اشک هر مؤمنی است. (۳۰۴) امام حسین علیه السلام نیز فرمود: من کشته گریه ام، هیچ مؤمنی مرا یاد نمی کند مگر اینکه گریان شود. (۳۰۵) مگو که پیکر شاه شهید غسل نیافت که هم زخون گلو غسل و هم وضو دارد قتل گریه بود نور چشم پیغمبر کسی مضایقه کی آب چشم از او دارد

فضائل گریه کنندگان بر سیدالشهداء

در مصیبت امام حسین باید ضجه و ناله و بی تابی کرد امام صادق علیه السلام به مسمع ابن عبدالملک فرمود: ای مسمع تو از اهل عراق هستی آیا به زیارت قبر حسین علیه السلام می روی؟ مسمع گوید: عرض کردم، من مردی معروف هستم، طرفداران خلیفه اطراف ما هستند، می ترسم گزارش دهند و مرا اذیت کنند، حضرت فرمود: آیا مصائب سیدالشهداء را یاد می کنی عرض کردم: آری، حضرت فرمود: بی تابی می کنی؟ عرض کردم: آری بخدا سوگند، چنان متاثر و گریان می شوم، که خانواده من آن را در من مشاهده کرده، از غذا خوردن می افتم، حضرت فرمود: خدا اشک تو را رحمت کند. تو از کسانی هستی که اهل جزع بر ما اهل بیت می باشند، بخاطر خشنودی ما خوشحالند و برای ناراحتی ما ناراحتند... بدان که هنگام مرگ، پدران ما خواهی دید که ملک الموت را برای تو سفارش می کنند، و بشارتی که بتو می دهند برتر است، ملک الموت بر تو از مادر دلسوز نسبت به فرزندش مهربان تر خواهد بود، سپس حضرت گریست، من هم گریان شدم سپس پس از جملاتی فرمود: هر که بخاطر دلسوزی بر ما و آنچه بر سر ما آمد گریان شد، خداوند قبل از خارج شدن آن اشک بر او ترحم می کند، و چون بر گونه اش جاری شود، اگر یک قطره از آن اشکها در جهنم افتد، حرارت جهنم را از بین ببرد به گونه ای که حرارتی در آن نماند. (۳۰۶) الحدیث امام صادق علیه السلام فرمود: هر چیزی ثواب (مشخصی) دارد جز اشک برای ما، (۳۰۷) (که ثواب آن اندازه ندارد).

بر مثل حسین باید گریه کند

ابراهیم ابن ابی محمود از امام رضا علیه السلام روایت کند که حضرت فرمود: اهل جاهلیت در ماه محرم جنگ و خونریزی را حرام می دانستند، اما این مردم خون ما را (در کربلا) حلال دانستند و احترام ما را نگه نداشتند و اطفال و زنان ما را اسیر نموده، خیمه های ما را آتش زدند و اموال ما را به غارت بردند و درباره ما احترام رسول الله صلی الله علیه و آله را مراعات نکردند، سپس فرمود: روز قتل حسین علیه السلام اشک از چشمهای ما جاری نمود و پلک چشمهای ما را مجروح ساخته و عزیز ما را در کربلا ذلیل نمود و غصه و بلا را برای ما تا قیامت به ارث نهاد، پس بر مثل حسین باید گریه کرد، همانا گریه بر حسین گناهان را پاک می کند. سپس حضرت فرمود: پدرم (موسی بن جعفر علیه السلام) وقتی ماه محرم می آمد، کسی حضرت را خندان نمی دید، پریشانی بر حضرت غلبه می کرد، تا اینکه روز عاشورا میشد، آنروز روز مصیبت و غصه و گریه او بود، و می فرمود: امروز روز شهادت حسین است. (۳۰۸)

همه موجودات بر سیدالشهداء گریستند

امام باقر علیه السلام فرمود: انسان و جن و پرنده و وحوش بر حسین ابن علی گریستند و اشکشان جاری شد. (۳۰۹) امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: پدر و مادرم فدای حسین باد که در پشت کوفه کشته می شود، گویا می بینم. حیوانات وحشی را که کنار قبر او گردن کشیده اند و شب تا صبح بر او می گریند و نوحه می کنند، وقتی آن زمان شد، مبادا که جفا کنید (یعنی شما از حیوانات وحشی کمتر نباشید، شما هم گریان باشید). (۳۱۰) در غمت اعین و اشیاء همه از منطق کون هر یکی مویه کنان بر دگری نوحه سراسر رفت بر عرشه نی تا سرت ای عرش خدا کرسی و لوح و قلم بهر عزای تو پیاست گریه بر زخم تنت چون نکند چشم محب ای شه کشته که بر زخم تنت گریه دواست ای حسینی که توئی مظهر آیات خدا این صفت از پدر و جد تو در جوهرتست زینب غم زده چون دید سرت بر نی گفت: آنکه باید به اسیری برودخواهر تست ای که در کرب و بلا بی کس و یارو گشتی چشم بگشا و بین خلق جهان یاور تست ای حسینی که به هر کوی عزای تو پیاست عاشقان را نظری در دم جانپور تست

این جوان کشته می شود و هیچکس او را یاری نمی دهد

راوی گوید: نزد امیرالمؤمنین رفتم، دیدم حسین علیه السلام کنار حضرت نشسته است، حضرت با دست بر کتف امام حسین زده فرمود: این (جوان) کشته میشود و هیچکس او را یاری نمی کند، عرض کردم: یا امیرالمؤمنین آن زمان چه زندگی بدی خواهد بود (که کسی پسر پیامبر را یاری ندهد) حضرت فرمود: این کار خواهد شد. در حدیث دیگری امیرالمؤمنین به امام حسین علیه السلام فرمود: یا ابا عبدالله تو از پیش الگو بوده ای! امام حسین عرض کرد: فدایت گردم، حال من چیست! حضرت فرمود: چیزی می دانی که دیگران جاهلند، و بزودی عالم از علم خود بهره ور می شود، پسر من قبل از اینکه حادثه بیاید بشنو و بینا باش، سوگند به آنکه جانم در دست اوست، بنی امیه خون تو را می ریزند اما نمی توانند تو را از دینت سست کنند و از یاد خدا غافل نمایند، امام حسین علیه السلام عرض کرد: بخدائی که جانم به دست اوست همین مرا بس است (که دینم محکم و پابرجا می ماند) به آنچه خدا نازل نموده اعتراف می کنم، سخن پیامبر را تصدیق دارم و گفته پدرم را تکذیب نمی کنم. (۳۱۱)

پیشگویی حضرت امیر علیه السلام و سؤال سعد

امیرالمؤمنین علیه السلام برای مردم خطبه می خواند و می فرمود: از من بپرسید قبل از اینکه مرا نیابید، بخدا سوگند از هیچ خبر گذشته و با آینده نمی پرسید مگر اینکه به شما خبر می دهم. سعد ابن ابی وقاص (از کسانی است که با حضرت علی علیه السلام

بیعت نکرد) برخاست و (گویا از روی استهزاء) گفت: یا امیرالمؤمنین، سر و ریش من چند عدد مو دارد! حضرت فرمود: بخدا سوگند، سؤال کردی که دوستم پیامبر به من خبر داده بود از این سؤال تو، (بدان) که در سر و ریش تو موئی نیست مگر اینکه در بیخ آن شیطانی نشسته است و (و چون گفتن تعداد موی سر و ریش آن شخص برای او قابل تصدیق نبود، حضرت نشانه‌ای داد تا بداند حضرت راست می‌گوید، لذا فرمود) در خانه تو بزبچه‌ای است که پسر حسین را میکشد، راوی گوید: عمر پسر سعد در آن موقع طفلی بود که بر زمین می‌خزید. (۳۱۲)

خوشا به حال عزاداران سیدالشهداء

۱- امام صادق علیه السلام به فضیل فرمود: آیا جلسه دارید و حدیث بازگو می‌کنید؟ (یعنی اهل جلسه و مذاکره احادیث اهل بیت هستید؟) عرض کرد: آری حضرت فرمود: من آن جلسه‌ها را دوست می‌دارم، امر ما را (ولایت ما را) زنده کنید، خدا رحمت کند کسی را که امر را زنده کند، ای فضیل کسی که یاد ما کند، یا نزد او یاد ما شود و چشمهایش گریان شود، گرچه بمقدار بال مگسی باشد، خداوند گناهان او را می‌آمرزد، هر چند به مقدار کف دریا باشد. (۳۱۳) ۲- امام صادق علیه السلام فرمود: هر گریه و بی‌تابی در هر چیزی مکروه است، مگر گریه بر حسین ابن علی علیهما السلام که در آن پاداش می‌باشد. (۳۱۴) ۳- امام رضا علیه السلام: به ریان ابن شیب فرمود: ای پسر شیب اگر خوشحال می‌شوی که ثوابی همانند ثواب کسانی که با حسین شهید شدند داشته باشی، هرگاه آنها را یاد کردی بگو: یا لیتنی كنت معهم فافوز فوزا عظیما. ای کاش من با شما بودم و به رستگاری بزرگ نائل می‌شدم. (۳۱۵) ۴- امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس که یاد ما نزد او شود، و از چشمهای او اشک سرازیر شود، گرچه به مقدار بال مگسی باشد، خداوند گناهان او را می‌آمرزد هر چند بمقدار کف دریا باشد. (۳۱۶) ۵- امام رضا علیه السلام به ریان ابن شیب فرمود: ای پسر شیب اگر برای چیزی گریان می‌شوی برای حسین ابن علی گریان شو، که او را مانند گوسفند سر بریدند، و با او دوازده نفر از خاندان او بود که روی زمین همانند نداشتند، و آسمانهای هفتگانه و زمینها بر او گریستند - تا آنجا که فرمود: ای پسر شیب اگر بر حسین گریه کنی، به گونه‌ای که اشکهایت بر گونه‌ات سرازیر شود، خداوند تمام گناهان تو را، کوچک باشد یا بزرگ، کم باشد یا زیاد می‌آمرزد. (۳۱۷) الحدیث ۶- و از حضرت رضا علیه السلام روایت است که در حدیثی فرمود: بر همانند حسین باید گریه کنندگان، همانا گریه بر حسین، گناهان بزرگ را پاک می‌کند. (۳۱۸)

عظمت قتل و شهادت سیدالشهداء

امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی جبرئیل به نزد پیامبر اکرم آمد و خبر کشته شدن حسین علیه السلام را داد، حضرت رسول، دست علی علیه السلام را گرفت و مدتی از روز با حضرت تنها بود، و هر دو به گریه افتادند، هنوز جدا نشده بودند که جبرئیل نازل شد و گفت: خداوندتان به شما دو نفر سلام می‌رساند و می‌فرماید: بر شما لازم کردم که صبر کنید! حضرت فرمود: پس صبر می‌کنیم. (۳۱۹) دیده‌ها گو همه دریا شو و دریا همه خون که پس از قتل تو منسوخ شد آئین سرور مرتضی با دل افروخته لا حول کنان مصطفی با جگر سوخته حیران و حسور

سیدالشهداء مقتدای انبیاء است

امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند پیامبری را برای گروهی فرستاد، آن گروه بر پیامبر مسلط شدند، پوست صورت و سر او را کردند، از جانب خداوند، فرشته‌ای نزد او آمد و گفت: پروردگارت به تو سلام می‌رساند و می‌فرماید: آنچه با تو انجام شده

دیدم ، خداوند مرا تحت اختیار شما قرار داده است ، هر چه خواهی فرمان ده ، آن پیامبر گرامی فرمود: لی بالحسن اسوه ، من به حسین اقتدا و پیروی می کنم . (۳۲۰)

عظمت مصیبت سیدالشهداء به خاطر عظمت شخصیت حضرت است

مؤلف گوید: عظمت مصیبت و مظلومیت سیدالشهداء که زمین و زمان را در عزا فرو برده است ، باید در وجود مقدس و مطهر اباعبدالله الحسین علیه السلام جستجو کرد. علیرغم آنکه بسیاری عظمت مصیبت آن امام مظلوم را، در شدت و فجع بودن مصائب وارده بر حضرت می دانند، عظمت مصیبت در این است که شخصیت والا و بی همتای عالم اسلام به دست تبهکارانی مثل یزید به شهادت می رسد، بزرگی مصیبت حضرت ، رابطه مستقیم با عظمت شخصیت حضرت دارد، شما می دانید که اهانت به یک مرجع تقلید، دهها بار سنگین تر و بزرگتر است از ضرب و شتم ، افراد عادی ، چرا که اهانت به یک مرجع و یا عالم دینی ، اهانت به فرد نیست ، اهانت به مرجعیت و دین و یک ملت است ، شهادت سیدالشهداء، اهانت به دین بود، اهانت به پیامبر بود، اهانت به خداوند بود، کسی می تواند پی به عظمت مصیبت سیدالشهداء ببرد که هرچه بیشتر پی به شخصیت والای سیدالشهداء برده باشد، بیهوده نیست که امام زمان در زیارت ناحیه می فرماید. بجای اشک ، بر تو - ای حسین - خون می گریم ، زیرا حضرت بهتر از هر کس ، پی به عظمت سیدالشهداء و به دنبال آن به عظمت مصیبت حضرت ، خواهد برد. پس سعی کنید ای عزیزان ، هر چه بیشتر، نسبت به اهل بیت مخصوصا اباعبدالله الحسین معرفت پیدا کنید، که در این صورت ، از صمیم دل محزون می شوید، و بی اختیار دل می شکند و اشک چشم جاری می شود و چه ارزشمند است آن اشکی که از روی معرفت جاری گردد.

عزاداری و حوش بیابان در عزای حسینی

شهید بزرگوار آیت الله دستغیب ره می فرماید: عالم کامل و بزرگوار و صاحب کرامات و مقامات آخوند ملازمین العابدین سلماسی اعلی الله مقامه گوید: از سفر زیارت حضرت رضا علیه السلام مراجعت کردیم ، عبور ما به کوه الوند که نزدیک همدان است افتاد، فصل بهار بود، در آنجا پیاده شدیم ، همراهان مشغول برافراشتن خیمه بودند، و من به دامنه کوه نگاه می کردم . ناگاه چشمم به چیزی افتاد، دقت کردم پیرمرد محاسن سفیدی را دیدم که عمامه کوچکی بر سر داشت و بر سر سکوئی نشسته که چهار ذرع بلندی داشت و بر دور آن سنگهای بزرگی چیده که جز سر او چیزی معلوم نبود نزدیک او رفتم و سلام کردم و مهربانی نمودم ، به من انس گرفت و از جای خود پائین آمد و به من گفت : که از گروه ضاله نیست (از دراویش و صوفیه نیست) که بخاطر فرار از تکالیف عمده ، نامهای گوناگون بر خود گذارده و به اشکال عجیبه بیرون می آیند، بلکه او دارای خانواده و اولاد بوده و پس از منظم کردن امور آنها برای فراغت در عبادت از آنها کناره گیری کرده است ، نزد او نیز رساله های عملیه علماء آن زمان بود و هیجده سال بود که آنجا اقامت داشت ، از او درخواست کردم از امور شگفت که مشاهده کرده برای من بیان کند، او گفت : ماه رجب بود که من به اینجا آمدم ، پنج ماه و اندی گذشت ، شبی مشغول نماز مغرب بودم ناگاه صدای ولوله عظیمی آمد و آوازهای غریبی شنیدم ، ترسیدم و نماز را تخفیف دادم ، نگاه کردم ، دیدم بیابان پر شده از حیوانات مخالف یکدیگر مثل شیر و آهو و گاو کوهی و پلنگ و گرگ ، جمع شده اند و با صدای عجیبی فریاد می زنند و دور من جمع شده و سرهای خود را به طرف من بلند نمودند، با خود گفتم : دور است که سبب اجتماع این وحوش و درندگان که با هم دشمن هستند، برای دریدن من باشد، زیرا به خود حمله نمی کنند، فهمیدم این اجتماع برای امری بزرگ و حادثه ای عجیب است ، خوب که دقت کردم بخاطر آمد که امشب شب عاشورا است و این فریاد و فغان برای مصیبت حضرت سیدالشهداء است ، وقتی مطمئن شدم ، عمامه از سر برداشتم و بر سر

زدم و خود را میان آنها انداختم و صدا زدم، حسین حسین، شهید حسین، و مانند این کلمات می‌گفتم، حیوانات در وسط خود جایی برایم خالی کردند و دور من حلقه زدند، بعضی سر بر زمین می‌زدند، و بعضی خود را در خاک می‌انداختند تا اذان صبح، سپس حیواناتی که وحشی تر بودند زودتر و دیگران بعدا رفتند تا همگی متفرق شدند و از آن سال تا به حال که مدت هیجده سال است این کار عادت ایشان است، به گونه ای که عاشورا بر من مشتبه می‌شود، از اجتماع آنها در این محل، می‌فهمم که عاشورا است. (۳۲۱) سپس شهید بزرگوار از جناب آقای حاج شیخ حسن مولوی آن مرد ثقه با فضیلت نقل می‌فرماید که ایشان از جانب حاج سید محمد رضوی کشمیری نقل می‌کند که در کشمیر در دامنه یک کوه، حسینیه ای است که هر ساله ایام عاشورا در آن اقامه عزای حضرت سیدالشهداء می‌شود، از شب اول محرم از پیشه نزدیک حسینیه شیری می‌آید، می‌رود بالای پشت بام (که از دامنه کوه طبعاً صعود به آن آسان است) و سرش را از روزنه ای که بخاطر روشنائی و تهویه مقداری باز است، داخل می‌کند و عزاداران را می‌نگرد و قطرات اشک او پشت سر هم می‌ریزد تا شب عاشورا هر شب این کار را انجام می‌دهد، و پس از پایان مجلس می‌رود. و فرمود: در این قریه اول محرم هیچگاه مشتبه و مورد اختلاف نمی‌شود. (۳۲۲)

خوشا به حال بریاکنندگان مجالس حسینی

پیامبر اکرم به حضرت فاطمه علیهاالسلام خبر شهادت امام حسین را دادند، حضرتش سخت گریان شدند، پرسیدند: ای پدر این واقعه چه وقت خواهد بود؟ حضرت فرمود: وقتی که من و تو و علی هیچکدام نباشیم، با شنیدن این خبر، گریه زهرای مرضیه شدید شد، و عرضه داشت: ای پدر، چه کسی بر او می‌گرید و اقامه عزا می‌کند؟ حضرت فرمود: ای فاطمه زنان امت من بر زنان اهل البیت گریه می‌کنند و مردان آنها بر مردان اهل بیت، و این عزاداری را طایفه ای پس از طایفه دیگر هر سال تجدید می‌کنند، چون روز قیامت شود من مردان آنها را شفاعت می‌کنم و تو زنده‌های آن‌ها را، و هر که در مصیبت حسین گریه کرده است، دستش را گرفته به بهشت می‌بریم، سپس فرمود: ای فاطمه هر چشمی در قیامت گریان است، جز چشمی که بر حسین گریسته باشد. (۳۲۳)

تذکرات مخلصانه به عزاداران سیدالشهداء

مؤلف گوید: در اینجا بجاست که به شیعیان اهل البیت علیهم السلام مطالبی را در رابطه با جلسات عزاداری تذکر بدسیم. ۱- به مجالس روضه و عزاداری، هر چه بیشتر اهمیت دهید، مبدا که آن مجالس را تحقیر کنید و کم ارزش و بی رونق قرار دهید، چرا که هر مسلمانی امروز باید بداند، که رمز بقاء دین و مکتب اهل البیت در اقامه همین مجالس است، همین جلسات کوچک و بزرگ که در کوچه و محله و بازار بطور پراکنده تشکیل می‌شود، سستی و اهمیت ندادن به این جلسات، به معنای ضایع کردن دین و خون شهیدان کربلاست. ۲- جلسات عزاداری از زمان ائمه اطهار علیهم السلام بطور مستمر با توصیه اهل البیت تا امروز برقرار بوده است. شیعیان و دوستان اهل البیت با توصیه و راهنمایی علماء اعلام و مراجع عظام، با تمام وجود در تداوم آن کوشیده‌اند، تا امروز به امانت به دست من و شما رسیده است، مبدا ما در امانت خیانت کنیم، و نتوانیم آن را پرشور و با عظمت به نسل بعد از خود منتقل کنیم،

فرزندان خود را حسینی و اهل جلسه قرار دهید.

این زنجیره حدود هزار و چهار صد سال است که با تمام سختیها و فراز و نشیبها برقرار مانده و به هم متصل شده است، اگر یک

نسل در آن خلل ایجاد شود، خدا می داند که چه ضربه جبران ناپذیری به دین وارد خواهد شد، فرزندان خود را حسینی تربیت کنید، آن ها را از کودکی، با امام حسین و عشق و شور حسینی آشنا کنید، آنها را در سنی که هنوز عقل آنها رشد نکرده، روحشان را با امام حسین آشنا کنید، در میان خانه به نام حسین احترام بگذارید، در مصیبت حضرتش شما پدر و مادر، مقابل کودکان خود گریه کنید، بگذارید عواطف سنگین طفل نسبت به پدر و مادر تحریک شود، و او هم گریان شود، عاشق حسین شود، نامه‌های حسینی برای اطفال خود انتخاب کنید. رحمت و درود خدا بر آن پدر و مادری که در ایام عزاء، لباس عزا می پوشند و بر کودکان خود نیز می پوشانند، کودک آنها از همان کودکی، با یک تحول و دگرگونی در وضع خود و خانواده مواجه می شود، و روح او متاثر می گردد، بگذارید عزای حسینی را در وجود خود، در وجود شما، در اطراف شهر و در و دیوار محله و حسینیه و مسجد ببیند و دگرگون شود. چه زیبا و پرشکوه است، عشقبازی و سینه زنی کودکان و جوانانی که در عزای سرور شهیدان سینه برهنه کرده و با حزن و اندوه و پریشانی، بر سر و روی می زنند، اینها باقیات الصالحات شما خواهند بود، شما با تربیت اینگونه کودکان اسلام را تقویت می کنید، و آخرت خود را بیمه می نمائید. کودکان خود را هر چه بیشتر با جلسات حسینی آشنا کنید، مشکلات را حل کنید، بهانه ها را کنار بگذارید، به هر طریقی که ممکن است سعی کنید فرزند شما در جلسات فعالیت کند، گرچه با کوبیدن یک سیاهی و یا برداشتن یک پرچم و یا دادن چای و آب و مانند اینها باشد،

از جلسات حسینی حداکثر استفاده را ببرید، به کم قانع نباشید

۳- از مجلس سیدالشهداء علیه السلام حداکثر استفاده را ببرید، این درست است که تمام شرکت کنندگان در عزای حسینی از عنایت الهی بهره مند هستند، اما افراد متفاوتند، هر کس بمقدار ظرفیتی که دارد از این دریای بیکران فیض الهی بهره می برد، مبادا شما از کسانی باشید، که از مجالس امام حسین، به مادیات و یا کسب ثواب اکتفا کنید، ثواب در مجلس سیدالشهداء کمترین بهره ای است که یک انسان می تواند برد، همت خود را بالا ببرید، شما در مجلس امام حسین، معارف کسب کنید، خدا را به دست آورید، صفا بدست آورید، شور و عشق حسینی بدست آورید، و در یک کلام حسینی شوید، هر که به کمتر از این راضی باشد، از بهره خود کاسته است. به همین جهت است که توصیه می شود، حتما از عالم و واعظی که شما را به خدا و دین و حسینی شدن و عشق به امام حسین نزدیک می کند، دعوت کنید و پس از دعوت نیز، عنایت تام داشته باشید، که پای سخن او بنشینید، و گوش بدهید و روی سخن او فکر کنید. به گونه ای باشید که خدای ناکرده پس از سالها در جلسات و نشستن پای سخنرانیها و موعظه ها، هنوز از نظر معارف و خداشناسی و عشق به سیدالشهداء در مرحله ابتدایی باشیم، برخی در جلسات همانند آبکش در میان آب هستند که تا وقتی در آب است پر است، اما وقتی بیرون می آید، چیزی درون آن نمی ماند، شما از جلسات فائده ببرید و استفاده کنید، و پس از فهم و شعور، راه حسینی شدن و سیمای سیدالشهداء را در زندگی پیاده کنید، مثل یک دوستدار با معرفت امام حسین در زندگی رفتار کنید، که این است رمز مهم مجالس عزاداری سالار شهیدان، ۴- مجلس امام حسین، جای شور و عشق و خدا و کمال و معنویت است. آن را به ناسزاگوئی و تندی و یا دروغ و گناه آلوده نکنید، مبادا که در مجلس حسینی، نغمه های غنا و آوازه خوانیهای نامشروع و یا وسائل لهو و لعب، مشاهده شود، در مجلس سیدالشهداء از آن چه سیمای دینی ندارد به شدت باید اجتناب شود، و یکی از همین امور مساله بلند کردن بیش از حد صدا به گونه ای که موجب اذیت همسایگان شود می باشد.

۵- شرکت کنندگان در مجالس حسینی، خود نیز حفظ حرمت مجالس را داشته باشند، جوانان با یکدیگر از برخوردهای ناهنجار و سبک اجتناب کنند، مبادا با صحبت کردن در میان جلسه موجب مزاحمت دیگران و سبب برهم خوردن توجه مردم شویم، که این کار عملا به معنای مخالفت با جلسه حسینی است و در همین جا لازم می دانم نسبت به اقدام و تشویق بیشتر نسبت به جوانان در جلسات تاکید کنم، مبادا در جلسات عزا با جوانان و بانوان تند برخورد شود، با جوانان به مقتضای جوانی آنها و درک موقعیت آن

ها باید برخورد شود، از خطاهای آنها چشم پوشی کنید و با کرامت و بزرگواری آنها را تشویق کنید.

در عزاداری و مخارج افراط و تفریط نکنید

۶- در روایات ما وارد شده است که در عبادت خود را خسته نکنید، اینگونه نباشد که از عبادت زده شوید، و بخاطر زیادی آن، ملول گردید، در روضه و نوحه خوانی و عزاداری نیز حد متوسط را از نظر زمان در نظر بگیرید، مبادا که با زیاده روی در عزاداری، مردم را از مجالس عزادلسرد کنیم. ۷- از اسراف و مخارج بیهوده که حاصلی دربر ندارد خودداری کنید بسیار دیده می شود که اهل جلسه بیش از آنکه به فکر خرج کردن در راه اطعام و منبر و نشر کتاب و مانند این امور باشند، به فکر خریدن وسائلی می افتند که جز رحمت و مشقت و تشریفات اضافی سود دیگری ندارد، برداشتن، پرچم و علم که نشاندهنده حالت عزا و اعلان مصیبت است، کاری نیکوست، بشرط آنکه هر روز بر تعداد و وزن آن افزوده نگردد، و واقعیت عزا فدای ظواهر آن نشود.

در عزای حسینی از خود سخاوت نشان دهید

۸- حضرت امیر علیه السلام فرمود: خداوند تبارک و تعالی به زمین توجه نموده و ما را انتخاب نمود، و برای ما شیعیانی برگزید که ما را یاری می کنند، و برای شادی ما، شادند و برای حزن و اندوه ما، اندوهگین هستند، در راه ما مال و جان می بخشند، اینان از ما هستند و سرانجامشان به طرف ماست. (۳۲۴) دهها آیه و صدها روایت از معصومین علیهم السلام نسبت به انجام کار خیر و انفاق در راه خدا و خدمت به اسلام و مسلمین و اهمیت فوق العاده آن، و ثواب و پادشاهای سرسام آوری که در دنیا و آخرت دارد، دلالت می کند، و هیچ عاقلی نیست که بعد از شناخت و اهمیت مجالس اباعبدالله الحسین، در فضیلت کمک کردن به اقامه این مجالس چه از نظر جان و مالی تردید داشته باشد، خدمت به مجالس سیدالشهداء و خرج کردن برای این مجالس، و برقراری هر چه با شکوه تر این مجالس ارزشی است که دنیا و آخرت اهل خیر را آباد می کند، کدام جهادی در راه خدا، برتر از کمک و خدمت به این مجالس، کسانی که در این مورد اقدام کرده اند، خود می دانند که خداوند چه برکتی و صفا و نورانیتی به آن ها عطا می کند و این امر مجربی است لیکن از آن جا که شیطان لعین، هر جا که بیشتر مورد عنایت دین باشد، بیشتر وسوسه و فعالیت می کند، اموری را مخلصانه به صاحبان جلسات و برپاکنندگان عزای سیدالشهداء تذکر می دهیم:

با امام حسین شریک شوید تا سود دنیا و آخرت را برده باشید

۱- مشاهده می شود، که برخی از اهل خیر، به بهانه گرانی و یا کساد و کم شدن درآمد، و مانند اینها، از کمک خود به مجالس سیدالشهداء کم می کنند و یا دریغ می نمایند. عزیزان من، آیا شما به خاطر گرانی، از ضروریات زندگی خود صرف نظر می کنید؟ حتی از اموری که جنبه ضروری هم ندارد چشم می پوشید؟ شما که قبول دارید، هرچه خیر و برکت هست، در این مجالس است، و اگر مشلکی باید گشوده شود، باید از این مجالس باشد، چرا کم لطفی می کنید، و به سعادت خود پشت پا می زنید؟! من و شما که، برای اسباب فرزندان و یک مسافرت تفریحی و یا مسائلی از این قبیل حاضریم، دهها برابر خرج کنیم؟ چرا راجع به سیدالشهداء دریغ می کنیم؟ آیا گرانی و کساد را به پای سیدالشهداء باید گذاشت، امام صادق علیه السلام فرمود: آن ها که به خاطر کار خیر زنده اند، بیشتر از کسانی هستند که بخاطر اجل زنده اند، پس کار خیر را ادامه دهید، و به فکر آخرت خود باشید و خود را از فوائد و فضائل اقامه عزا محروم نکنید. ۲- همه مردم، هر کس، در هر سطحی که از نظر دارائی و تمکن مادی می باشد، سعی کنند، کم یا زیاد، در مخارج جلسات شرکت کنند، نگوئید بحمدالله، اهل خیر هستند، آری هستند، اما شما چرا از این دریا

بهره نمی برید، شما گمان نکنید که هدایای شما، فقط به نفع جلسات است، خیر، آنکه از همه بیشتر بهره می برد، خود شما، نگذارید همه برکات و فضائل را دیگران از آن خود کنند، نگوئید، ما چیزی نداریم و زندگی خودمان دچار کمبود است، عزیزان من، این مخارج هم برای خودتان است نه دیگران، شما برای زندگی معنوی و آخرت، بیش از دنیا، کمبود و نیاز دارید، از خودتان و نسبت به خودتان بخیل نباشید، یک روش بسیار پسندیده و مفید این است، که با سیدالشهداء و ابوالفضل شریک شوید، در طی سال بطور ماهیانه، و یا هر وقت که چیزی بدستتان رسید، بعنوان پس انداز اخروی کنار، بگذارید و هنگام محرم در مجالس عزا صرف کنید.

خدمت به عزای حسینی او را نجات داد

محدث نوری رضوان الله علیه از علامه ربانی شیخ عبدالحسین طهرانی نقل می فرماید که یکی از درباریان محمد شاه قاجار مردی بود بنام میرزا نبی خان، او غرق در گناه و معصیت شده بود، بگونه ای که به هر گناهی آلوده شده، نزدیک بود که در طغیان و تظاهر به گناه، ضرب المثل شود. این مرد از دنیا رفت، در عالم خواب دیدم که من در باغستانهایی که دارای عمارتهای عالی بود مشغول گردش هستم، باغستانهایی که گویا از بهشت بود، با من راهنمایی بود که آن قصرها را معرفی می کرد، تا اینکه به مکانی رسیدم، مرد راهنما گفت: اینجا مال میرزا نبی خان است!، اگر میخواهی او را ببینی، آنجا نشسته است، نگاه کردم، دیدم آری، تنها در ساختمانی که تالار گویند نشسته است، همینکه مرا دید، اشاره کرد که بالا بیا، نزد او رفتم، برخاست بر من سلام کرد، و مرا به بالای مجلس فراخواند. من نشستم ولی در حالات او فکر می کردم که با آن حال و این مقام؟! او از حالت من به فکر پی برد و گفت: ای شیخ، گویا در تعجبی از این مقام من، با وجود آن کارهایم در دنیا که موجب عذاب دردناک بود؟! آری کار همانگونه که می پنداری بود (یعنی من مستحق عذاب بودم بخاطر آن اعمال ناپسندم) اما من یک معدن نمک در طالقان داشتم، که هر سال درآمد آن را به نجف اشرف می فرستادم، تا در عزای حسینی علیه السلام صرف شود، (اکنون پس از مرگ) اینجا را در مقابل آن به من داده اند، آن عالم بزرگوار گوید: از خواب با تعجب برخواستم، و خواب را در مجلس بحث مطرح کردم، یکی از فرزندان عالم فاضل مولی مطیع طالقانی گفت: این خواب راست است، او یک معدن نمک در طالقان داشت، که اجاره او (در آن زمان) یکصد تومان می شد، و آن را به نجف می فرستاد، و پدرم متولی خرج آن مال در عزای امام حسین بود، آن عالم ربانی می فرمود: من قبلا نمی دانستم که او در طالقان چیزی دارد و اجاره آن یکصد تومان است و برای عزاداری صرف می کند، و الحمدلله الکریم الوهاب. (۳۲۵)

حضرت علی علیه السلام فرمود: بخاطر من از او در گذر

در بحرین مردی بود که گاوی داشت و زندگانی او با شیر این گاو می گذشت، تا اینکه رئیس انتظامات شهر یعنی کلانتر محل، آن گاو را به زور از او گرفت، (و معلوم است که وقتی تنها راه درآمد شخصی ضبط شود، چه حالتی خواهد داشت)، او به حاکم شهر مراجعه کرد و (چون نتیجه نگرفت به نجف رفت و) به حضرت امیر علیه السلام از آن مرد غاصب شکایت کرد، در این میان در روضه مطهره حضرت امیر علیه السلام (شاید از خستگی راه) به خواب رفت، در خواب حضرت امیر علیه السلام را دید، به او فرمود: بخاطر من، از آن مرد (غاصب) بگذر و او را ببخش، آن مرد عرض کرد: چرا از او بگذرم؟! حضرت فرمود: او هر سال به عزاداران حسین خدمت می کند، و این کار دائمی اوست، مرد بحرینی عرض کرد: از او گذشتم، سپس از خواب برخاست و به بحرین آمد، همین که به بندر رسید، دید که آن غاصب جهت دیدار او آمده، وقتی پیش آمد، معلوم شد که آن گاو را برگردانده

، به علاوه قیمت شیر، از روزی که غصب شده تا امروز، و علت این کار را چنین ذکر کرد که من در خواب دیدم امیرالمؤمنین علیه السلام را که به من فرمود: چرا به فلان شخص ستم کردی؟ برو نزد او و از او حلالیت بخواه، اما آن مرد بحرینی از پس گرفتن آن گاو و پول شیر آن امتناع نمود، آن غاصب اصرار می کرد و مرد بحرینی امتناع می کرد، تا اینکه توافق نمودند، آن را در عزاداری امام حسین علیه السلام صرف کنند. (۳۲۶)

اهل خیر توجه کنند

سیدالشهداء فرمود: امسال اطعام را نصف کردی؟ شهید بزرگوار آیت الله دستغیب - ره - نقل می نماید که: مرحوم حاج محمد رضا بقال ساکن کوی آستانه هر ساله روز اربعین، چهل من برنج طبخ کرده و به مردم می داد، سالی که عازم کربلا شد، به فرزندان سفارش می کند که روز اربعین، چهل من برنج طبخ کنند و به مردم بدهند، در کربلا بود که شب بعد از اربعین حضرت سیدالشهداء را در خواب می بیند، حضرت می فرماید: محمد رضا امسال که کربلا آمدی، اطعام را نصف کردی؟ چون بیدار شد، نفهمید که جریان چیست؟ تا اینکه پس از بازگشت به شیراز و دادن سه روز اطعام، از فرزندش سؤال می کند که امسال اربعین چه کردی؟ گفت: به سفارش شما عمل کردم، بالاخره اصرار کردم، گفت: که امسال ۲۰ من بیشتر پخت نکردم و بیست من را گذاردم برای هنگام مراجعت شما که این سه روز طبخ شد!! (۳۲۷)

تنگ نظری یا وسوسه شیطانی

۳- مشاهده می شود که برخی در اثر نادانی و یا وسوسه شیطانی و یا تنگ نظری و یا بهانه جوئی، می گویند، جلسه سیدالشهداء را نباید با مادیات آغشته کرد، هر کس که عاشق امام حسین است، بخاطر خدا و امام حسین می آید، کسانی که بخاطر دنیا و مسائل مادی می خواهند شرکت کنند، چه بهتر که نیابند! اینها غافلند که جلسات حسینی برای جذب مردم است، و اگر کسی بخاطر غفلت از حقیقت دین و سیدالشهداء، به جلسه نمی آید، ولی بخاطر مسائل مادی جذب دین می شود؟ چرا ما از راه مادیات مردم را به طرف دین جذب نکنیم، یکی از دستورات اسلامی که در موارد مصرف زکاة آمده است، این است که به عده ای برای جذب به دین، کمک مالی شود که در اصطلاح مولفۀ قلبههم گفته میشود. شرکت در جلسات حسینی هر چند بخاطر مسائل مادی باشد دارای فوائد متعددی است. ۱- کسی که اطعام می دهد، ثواب اطعام مسلمانان و کمک به عزای حسینی و پاداش اخروی فراوان نصیبش می شود. ۲- شرکت مردم در جلسات حسینی هر چند بخاطر دنیا، موجب گرمی مجالس و عظمت آن خواهد بود. ۳- چه بسا افرادی که از اول همانند کودکان، بخاطر دنیا به جلسه می روند، اما پس از مدتی جذب جلسات می شوند و از آن استفاده کامل می برند. ۴- چه بسا افرادی که در رهگذر جلسات با شنیدن یک سخن جذاب و یک حدیث دگرگون می شوند. امام صادق علیه السلام فرمود: حدیث ما دلها را زنده می کند. ۵- شرکت کننده در عزای حسینی به هر نیت که آمده باشد، وقتی با آن جمعیت انبوه، و فضای غم انگیز و حزن و اندوه مردم، مواجه می شود عظمت سینه زنی و شکوه نوحه خوانی و دلهای مالا مال از محبت را می بیند، خواه ناخواه در روحیه او اثر می کند، و بعنوان یک حادثه بزرگ و دگرگونی مهم در ذهن او نقش می بندد. آیا پس از این همه فوائد و نتایج عالی و ارزنده، باز می توان گفت که نباید اطعام و خرج داد، آیا اگر خداوند متعال هم می خواست با همین منطق با مردم برخورد کند، چه می شد، اگر خداوند هم بفرماید هر که مرا می خواهد عبادت کند، عبادت کند، و هر که بخاطر بهشت است، عبادت نکند، لذا بهشتی در کار نیست!! چه میشود؟ شما می بینید که خداوند نیز برای هدایت بشر، علاوه بر عقل مردم، از راه تشویق و ترغیب، یعنی از راه نشان دادن دوست داشتنهای بشر، آنان را به سعادت دعوت کرده است، تمام فلسفه باغ

و گلستان و میوه و جویبار و حور و آنچه در بهشت است ، بخاطر همین جهت است .

بیمار را از طیب و دارو، دور نکنید

۴- گاهی شنیده می شود که برخی از اهل جلسه ، از روی دلسوزی ، برای بزرگداشت جلسات عزا، و توییح اهل معصیت ، وقتی با معصیت کاری در جلسه مواجه می شوند، او را تحقیر می کنند، می گویند جلسه امام حسین جای افرادی مثل تو نیست !! شرابخوار نباید به این جلسات بیاید، یا می گویند، نمی خواهد به جلسه بیایی و عزاداری کنی ؟ برو گناهت را ترک کن ! و مانند این کلمات ، عزیزان من ، راه تبلیغ و نهی از منکر، راندن مردم از درگاه حسینی نیست ! اگر او گناه کند و به جلسه هم بیاید بهتر است ، یا گناه کند و به جلسه نیاید؟ با آمدن به جلسه بیشتر به اصلاح او امید هست یا با نیامدن او؟ درگاه امام حسین دارالشفاست ، حسین دلها را دگرگون می کند؟ بجای تبلیغ غلط و دور کردن مردم ، به اینگونه افراد، محترمانه و در کمال اخلاص بگوئید؟ شما که به جلسه عزای حسینی می آئید و جزء عزاداران سرور شهیدان هستید، چرا گناه می کنید؟ به جلسه بیاید و گناه را هم ترک کنید، هیچکس را از درگاه حسینی ناامید نکنید، که خداوند و ائمه اطهار، مجالس عزای حسینی را پناه و امید مردم قرار داده اند، آیا می شود بیمار را از طیب و دارو دور کرد!! معصیت کاران اگر به عزای سیدالشهداء دل نبندند، به کجا بروند؟ آری آنکه بیش از همه نیازمند حسین است معصیت کارها هستند،

به همه اهل مجلس به عنوان عزادار حسینی نگاه کنید

۵- در مجلس امام حسین علیه السلام به همه احترام بگذارید، تشریفات و مراسم اهانت بار را رها کنید، مبدا کسی بخاطر کمبود مالی یا نداشتن ظاهر خوب و مسائلی از این قبیل مورد بی احترامی قرار گیرد، طبق روایت ، خداوند دوستان خود را میان مردم پناه کرده ، هیچکس را سبک نشمرید، شاید که از اولیاء خدا باشد، و در کافی روایت است که خداوند متعال فرمود: هر کس به یکی از اولیاء خدا اهانت کند، در کمین جنگ با من است ، و با من اعلان نبرد داده است این مساله نسبت به همه می باشد، تا چه رسد به مجالس عزای حسینی ، کوچکترین یا بزرگترین افراد در هر سطحی که باشند، مورد توجه و نظر سیدالشهداء و ائمه اطهار و صدیقه کبری سلام الله علیها می باشند، در مجلس حسینی همه با عنوان عزادار حسینی شناخته می شوند، و اهانت و تحقیر به یک عزادار، تحقیر به عزادار حسینی است . آری ، اولیاء خدا بیشتر در میان همین افراد فقیر و مستمند و تهیدست وجود دارند تا طبقات مرفه و پولدار، دلهای سوخته و با صفا، که گرد و غبار قساوت بر آن نگرفته و به دنیا و عوارض آن کمتر آغشته شده ، در میان همین افراد فقیر و متوسط پیدا می شود تا دیگران ، اگر می بایست چیزی علامت خوبی باشد، این فقر است که علامت خوبی است نه ثروت .

حضرت فاطمه سلام الله علیها به مجالس نظر دارند

والد معظم جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای حاج سید جلیل نجفی یزدی - ره - مؤلف کتاب شریف مناقب اهل البیت علیهم السلام که از عاشقان اباعبدالله الحسین و مجالس عزای حضرت و دلسوختگان آن حضرت بود، در منزل ایشان هر هفته صبح جمعه جلسه روضه و بیان احکام برقرار بود، (جز در سالهای اواخر عمر شریف ایشان که به علت بیماری طولانی ادامه جلسات مقدور نبود). ایشان می فرمود: شخص مستضعفی بود که در جلسه صبح جمعه شرکت می کرد، اما همینکه صبحانه را می خورد، پا می شد و می رفت ، من که می خواستم به ثواب اقامه عزا نیز بیشتر برسم ، از او تقاضا کردم ، که اندکی در جلسه بنشیند تا ما هم به فیضی

برسیم ، آن مرد گفت : باشد، ولی هفته آینده همان کار سابق خود را تکرار کرد، ایشان باز هم به وی تذکر دادند، اما در هفته سوم آن مرد باز هم کار را کرد، والد معظم می فرمود: من به آن مرد گفتم اگر می خواهی چنین کنی دیگر نیا، شب جمعه بود که والده معظمه که از جریان بی اطلاع بود، در خواب می بیند بانوی محترمه ای (صدیقه طاهره) در کمال پوشش و حجاب ، از کنار منزل ما عبور می کنند، به ایشان عرضه می کند که بی بی جان ، ما مجلس روضه داریم تشریف بیاورید، ایشان می فرمایند: من به مجلس شما نمی آیم ، زیرا آن مرد را جواب کرده اید، او بیاید ما هم می آئیم !! والد معظم می فرمود: آن مرد را پیدا کردم و اکرام نمودم و به او گفتم : به مجلس روضه ما بیا، هر وقت خواستی بنشین ، هر وقت خواستی برو.

عاقبت اهانت و بدگمانی به عزاداران حسینی

آقای سید محمود عطاران نقل کرد که سالی در ایام عاشورا در میان دسته سینه زنان ، جوانی زیبا در اثناء زنجیر زدن به زنها نگاه می کرد، من طاقت نیاوردم ، غیرت کردم و او را سیلی زدم و از صف خارج کردم . چند دقیقه بعد دستم درد گرفت و به تدریج شدت کرد، تا اینکه به ناچار کار به دکتر کشید، دکتر گفت : علت درد را نمی فهمم ولی روغنی داد تا دردش را ساکن کند. روغن را بکار بردم اما اثری نکرد، بلکه هر لحظه درد شدیدتر و ورم و آماس دست بیشتر می شد، به خانه آمدم و فریاد می کردم ، شب خواب نرفتم ، آخر شب لحظه ای به خواب رفتم ، حضرت شاهچراغ علیه السلام را دیدم به من فرمود: باید آن جوان را راضی کنی ، فهمیدم که علت درد چیست ؟ هر طور بود آن جوان را پیدا کردم و معذرت خواستم تا بالاخره راضی شد، درست در همان لحظه درد ساکن شد و ورمها تمام شد، و معلوم شد که من خطا کرده ام و بدگمانی بوده است و بی جهت به عزادار سیدالشهداء علیه السلام توهین کرده بودم . (۳۲۸)

بارگاه حسینی بالا و پائین ندارد، همه محترمند

شهید بزرگوار آیه الله دستغیب ره می فرماید: آقا سید عبدالرسول ، خادم (حرم حسینی) در همین سفر اخیر که این جانب به کربلا مشرف شدم - ۱۴ رجب سال ۸۸ قمری از مرحوم سید عبدالحسین کلیددار حرم حضرت سیدالشهداء علیه السلام پدر کلیددار فعلی که اهل فضل و از خوبان بود نقل کرد که آن مرحوم شبی در حرم مطهر عربی پابرهنه و خون آلود را می بیند که پای خونین و کثیف خود را به ضریح زده و عرض حال می کند آن مرحوم ناراحت شد، فریاد می زند و دستور می دهد آن زائر را از حرم بیرون نمایند، آن مرد عرب وقتی بیرون می رفت گفت : یا حسین من گمان میکردم اینجا خانه تست ، معلوم شد خانه دیگری است ! همان شب آن مرحوم در خواب می بیند، که حضرت سیدالشهداء در ضریح مقدس روی منبر تشریف دارند، ارواح مؤمنین حضور دارند و حضرت از خدام خود شکایت می کند. کلیددار عرض می کند یا جداه مگر چه خلاف ادبی از ما صادر شده ؟ حضرت می فرماید: امشب عزیزترین میهمانهای مرا از حرم من با زجر بیرون کردی و من از تو راضی نیستم و خدا هم از تو راضی نیست ، مگر اینکه او را راضی کنی !! کلیددار عرض کرد: یا جداه من او را نمی شناسم و نمی دانم کجاست ، حضرت فرمود: الان او در خانه حسین پاشا (نزدیک خیمه گاه) خوابیده و به حرم ما هم خواهد آمد و او را با ما کاری بود و آن شفای فرزند فلج او بود که ما انجام دادیم ، فردا با قبیله اش می آیند، به استقبال آنها برو، از خواب بیدار شد. فردا با چند نفر از خدام می آید و آن زائر غریب را همانجا که حضرت فرموده بود پیدا می کند، دستش را می بوسد و با احترام به خانه خود آورده و بخوبی از او پذیرائی می کند. فردا هم به اتفاق سی نفر از خدام به استقبال می رود، مقداری که راه می رود می بیند جمعی هل هله کنان (شادی کنان) می آیند و آن بچه فلج را که شفا یافته بود به همراه آورده به حرم مطهر مشرف می شوند. (۳۲۹)

به علماء و وعاظ ایدهم الله تعالی بیشتر احترام بگذارید

۶- من در اینجا ناگزیر از تذکری هستم که ممکن است حتی ناگوار نیز باشد، اما چاره‌ای از آن نیست، مشاهده می‌شود که در پاره‌ای از جلسات نسبت به مقام علم و علماء و اهل منبر و موعظه، احترام لازم و تقدیر و برخورد شایسته صورت نمی‌گیرد. عزیزان خوب می‌دانند، که اگر نبودند علماء اعلام و وعاظ و گویندگان گرانقدر دینی - در هر درجه و سطحی - امروز، این نعمت بزرگ و گرانقدر ولایت و محبت اهل بیت و این جلسات گرانقدر عزاداری و این شور و عشق و صمیمیت نسبت به سیدالشهداء هرگز در دل ما جایگزین نمی‌گردید. مبدا که ما از کسانی باشیم که بر شاخه نشسته، از بن می‌برند، یک لحظه فکر کنید، شما احکام دین مانند نماز و روزه و خمس و حج و تقوی و اطاعت را از کجا فرا گرفته‌اید؟ مگر می‌شود که کسی به دین و اهل بیت و سیدالشهداء علاقه مند باشد، اما از سربازان و خدمتگزاران، همانها که واسطه فیض الهی از ائمه اطهار به ما شده‌اند، تقدیر نکند. با کمال تأسف مشاهده می‌شود، که برخی از عزاداران در مجالس عزا، به سخنان گوینده و احادیث و احکام دینی، بی‌توجه هستند، کار بزرگ و مهم را فقط در مصیبت خواندن و مداحی و شور و سینه زنی، می‌پندارند، با منبر و سخنان اهل منبر، به صورت یک تشریفات و مراسم برخورد می‌کنند، و به دنبال همین تفکر باطل و برخورد ناهنجار و اهانت بار، بانیان مجالس، و کسانی که از گویندگان و علماء برای سخنرانی دعوت می‌کنند، در احترامات لازم چه در برخورد و چه از نظر هدایا و خدمات مالی، تنگ نظری نشان می‌دهند. چرا بسیاری از مؤمنین و اهل خیر حاضرند، به یک خواننده، که اشعاری می‌خواند و صدا و صوتی دارد (که خدا بر نفس گرم و سوزدل آن بیفزاید) دهها برابر بیشتر توجه و عنایت و بذل مال کنند، تا به آن گوینده بزرگوار و عالم دین و وعاظ اهل البیت علیهم السلام، آیا این جز بی‌توجهی به علم دین و علماء و سرد کردن دانشمندان اهل البیت در تبلیغ احکام دین است؟ چرا ما فقط دین را بی‌خرج و بی‌زحمت می‌خواهیم، ملائک اهمیت دادن ما به دین، اهمیت دادن به علماء است. افسوس از غفلت ما نسبت به احوال علماء و بزرگان دین، وقتی که با عزت نفس آنان همراه باشد، خدا می‌داند وقتی مشاهده می‌شود که نسبت به عالمی با تقوا و دلسوز، با آن همه مطالب ارزنده، کمتر از یک جوان عادی و تازه به دوران رسیده که توفیق مداحی و ثناگویی اهل بیت را پیدا کرده - تقدیر و احترام می‌شود، چه غربتی برای علم و علماء احساس می‌شود.

احترام عالم از امیرالمؤمنین علیه الصلاة والسلام

یکی از شاگردان شیخ اعظم مرتضی انصاری اعلی الله مقامه، بنام آخوند ملا عبدالله بهبهانی در اثر حوادث روزگار مبلغ پانصد تومان (که در صد سال پیش پول بسیار هنگفتی بوده است) مقروض می‌شود، و پرداخت این مبلغ هنگفت عادتاً برای او محال می‌بود، خدمت استاد خود جناب شیخ انصاری می‌رسد و جریان را گزارش می‌دهد، شیخ می‌فرماید شما سفری به تبریز بروید، انشاء الله گشایشی خواهد بود. ایشان حرکت می‌کنند، و به تبریز رفته به منزل امام جمعه شهر وارد می‌شود، ایشان چندان اعتنائی به او نمی‌کنند، پس از اذان صبح، رئیس التجار شهر تبریز، نزد امام جمعه می‌آید و می‌گوید: آیا شب گذشته کسی از اهل علم نزد شما آمده است؟ ایشان می‌گویند: بلکه یک نفر از اهل علم از نجف اشرف آمده است و من هنوز با ایشان صحبت نکرده‌ام که چرا آمده و کیست؟ تاجر بزرگ شهر می‌گوید: خواهش می‌کنم، میهمان خود را به من واگذار کنید، و سپس با کمال احترام شیخ را به منزل می‌برد، و میهمانی ترتیب می‌دهد، و در آن میهمانی پنجاه نفر از تجار را برای صرف ناهار دعوت می‌کند، پس از صرف نهار می‌گوید: آقایان شب گذشته، در خواب دیدم که من بیرون شهر هستم، ناگاه جمال مبارک امیرالمؤمنین علیه السلام را دیدم که سوار هستند و رو به شهر می‌آیند، دویدم و رکاب مبارک را بوسیدم و عرض کردم: ای مولای من چه شده که تبریز ما را به قدم مبارک مزین فرموده‌اید؟ حضرت فرمود: قرض زیادی داشتیم، آمده‌ام تا در شهر شما قرض خود را ادا کنم!! از

خواب بیدار شدم، و در فکر فرو رفتم، خواب را اینگونه تعبیر کردم که حتما یکی از خواص درگاه آن حضرت قرض زیادی دارد و به شهر ما آمده است، سپس فکر کردم که مقربان درگاه حضرت، در درجه اول سادات و علماء هستند، منتهی مانده بودم که در کجا باید او را پیدا کرد، با خود گفتم: اگر از اهل علم است حتما نزد علماء می رود، پس از نماز صبح، از خانه بیرون آمدم، تصمیم داشتم اول خانه های علماء را جستجو کنم و سپس به مسافرخانه ها بروم، اتفاقا اول به منزل آقای امام جمعه رفتم، و این جناب شیخ را یافتم و معلوم شد که ایشان از علمای نجف هستند و از جوار آن حضرت به شهر ما آمده اند تا قرض ایشان ادا شود و بیش از پانصد تومان بدهکارند، من خودم یک صد تومان می دهم، سایر تجار هم کمک کردند به گونه ای که تمام قرض ایشان ادا شد و مبلغی نیز اضافه آمد که با آن خانه ای در نجف اشرف خریداری نمود. عالم متقی مرحوم حاج میرزا محمد بوشهری، راوی این جریان که نوه آن عالم نجفی می باشد، می فرماید: آن خانه فعلا موجود است و به من ارث رسیده است. (۳۳۰)

نمونه های عینی از نتایج توسلات و جلسات عزاداری سیدالشهداء علیه السلام

مرد فرانسوی، برای روزه نذر می کند پنجاه سال قبل ۱۴ محرم در مشهد مقدس، شیخ محمد باقر واعظ می گفت که سالی در ماه محرم از جانب تاجرهای ایرانی مقیم پاریس برای خواندن روزه و اقامه عزاداری دعوت شدم به آن جا رفتم. شب اول محرم بود که یک نفر جواهر فروش فرانسوی با همسرش و پسر خود، در مرکز ایرانیها که من در آنجا بودم آمد و خواهش کرد که من نذری دارم، روزه خوان خود را بفرستید به این آدرس، ده شب بیاید برای من روزه بخواند، حاضرین به من گفتند، قبول کردم، چون از روزه ایرانیها فارغ شدم، مرا به منزل آن فرانسوی بردند، یک جلسه روزه خواندم، هموطنان استفاده نمودند و گریه می کردند، آن فرانسوی و فامیلش با حالت ناراحتی گوش می دادند، گرچه فارسی نمی فهمیدند ولی تقاضای ترجمه را نمی نمودند، تا شب تاسوعا کار همینگونه انجام شد. شب عاشورا به واسطه اعمال مستحبه و دعاها و زیارت ناحیه مقدسه، به منزل آن فرانسوی نرفتم، فردا آمد و ملول بود، عذرخواهی کردیم که شب عاشورا اعمال ویژه مذهبی داشتیم نشد، قانع شد و تقاضا کرد پس شب یازدهم بجای شب گذشته بیاید تا ده شب نذر من کامل شود. آن شب را هم رفتم، روزه که تمام شد، یکصد لیره طلا برایم آورده، گفتم تا سبب نذر خود را نگوئید قبول نمی کنم، گفت: محرم سال گذشته در بمبئی (هندوستان) صندوقچه جواهراتم که تمام سرمایه ام در آن بود، دزدیده شد، از غصه به حد مرگ رسیدم، به گونه ای که ترسیدم سگته کنم. زیر غرفه من جاده وسیعی بود و مسلمانان (به رسم تعزیه داری و شبیه خوانی) ذوالجناح بیرون کرده سر و پای برهنه سینه و زنجیر زده عبور می کردند، من هم از پله بیرون کرده سر و پای برهنه سینه و زنجیر زده عبور می کردم، من هم از پله فرود آمدم و میان عزاداران مشغول عزاداری شدم، با صاحب عزا نذر کردم که اگر به کرامت خود جواهرات سرقت شده مرا به من رساند، سال آینده هر جا باشم، صد لیره طلا نذر روزه خوانی کنم، چند قدم راه رفتم، شخصی نفس زنان با رنگ پریده آمد، صندوقچه را به دستم داد و گریخت، خوشحال شدم، مقداری به همراهی با عزاداران ادامه دادم، سپس به خانه ام رفتم، صندوقچه را باز کردم و شمردم حتی یک دانه هم دست نخورده بود! (۳۳۱)

خدمتگزار مخلص عزای حسینی شفا گرفت

محمد رحیم اسماعیل بیگ مؤمنی بود با تقوی و شایسته که در توسل به اهل بیت علیهم السلام و علاقه قلبی به حضرت سیدالشهداء علیه السلام کم نظیر بود، ایشان می گفت که در شش سالگی به درد چشم مبتلا شدم، سه سال طول کشید، و سرانجام از هر دو چشم کور شدم، تا اینکه در ماه محرمی ایام عاشورا در روزه خوانی که در منزل دائی بزرگوارش حاج محمد تقی

اسماعیل بیگ شرکت نمود، هوا گرم بود و به مردم شربت خنک می دادند، ایشان گوید: از دای خود تقاضا کردم که کار دادن شربت را به من بسپارد، فرمود: تو که چشم نداری؟ گفتم: یک نفر همراه من کنی تا به من کمک دهد، قبول فرمود، در اثناء دان شربت بودم، که مرحوم معین الشریعه روضه حضرت زینب علیهاالسلام را می خواند، من سخت متاثر و گریان شدم، به گونه ای که از خود بیخود شدم، در آن حال بانوی مجلله ای را دیدم که فهمیدم حضرت زینب علیهاالسلام است، ایشان دست مبارک بر دو چشم من کشید و فرمود: خوب شدی و دیگر چشم درد نمی گیری. بهوش که آمدم، چشم را باز کردم، اهل مجلس را دیدم، با شادی و خوشحالی به طرف دای خود دویدم، مردم با دیدن این معجزه و عنایت منقلب شده، اطراف مرا گرفتند، دای من دستور داد تا مرا در اطای بردند و مردم را متفرق نمودند، ایشان خود می گفت: چند سال قبل که مشغول آزمایش بودم، غافل شدم از اینکه اطراف من ظرفی پر از الکل است، همین که کبریت را روشن کردم، الکل آتش گرفت و تمام بدن من از سر تا پا سوخت، اما چشمانم سالم ماند، چند ماه در بیمارستان مشغول مداوا بودم، از من می پرسیدند: چطور چشمت سالم مانده؟! گفتم: این عطای حسینی است، وعده فرموده اند که تا آخر عمر چشمم درد نگیرد! (۳۳۲)

پای منبر در مجلس عزاء، میروی و سالم بر می گردی؟

مرحوم آیه الله دستغیب از عالم بزرگوار حاج سید فرج الله بهبهانی نقل می نماید که: شخصی به نام عبدالله از توابع رامهرمز، ساکن در بهبهان در تاریخ ۲۸ محرم سال ۱۳۸۳ (قمری) از یک پا فلج گردید، به گونه ای که ناچار شد با دو چوب زیر بغل، آن هم بزحمت اندکی حرکت کند، و برای زندگی او از طرف مؤننین کمک می شد. دکتر غلامی و همچنین دکتر فرهاد طیب زاده پزشک بیمارستان جندی شاهپور پس از عکسبرداری گفتند، پای شما قابل علاج نیست، در وسط زانوی شما سرطان مشاهده می شود، به بیمارستان شرکت نفت آبادان منتقل می شود، آنجا هم بعد از برداشتن چهار عکس، اظهار یاس می کنند، و به بهبهان بر می گردد، شخص مذکور گوید: در میان این مدت خوابهای نویددهنده می دیدم که قدری راحت می شدم، تا اینکه شبی در خواب دیدم وارد منزل شما (عالم بهبهانی) شده ام، دو نفر سید بزرگوار نورانی زیر درخت سیب تشریف دارند، در این اثنا شما وارد شدید، بعد از سلام و تحیت، آن دو بزرگوار خودشان را معرفی فرمودند، یکی از آن دو بزرگوار حضرت امام حسین علیه السلام و دیگری فرزند بزرگوار ایشان علی اکبر بودند، سپس به شما عنایتی کردند، من در این حال از شما درخواست کردم که شفای مرا از آن بزرگوار بخواهید، یکی از آن دو بزرگوار فرمود: روز دوشنبه ماه جمادی الثانیه سال ۸۴ پای منبری که برای عزاداری در منزل فلانی (عالم بزرگوار بهبهانی) منعقد است می روی و با پای سالم بر می گردی، از شوق از خواب بیدار شدم و به انتظار آن روز بودم، آن عالم بزرگوار می فرماید: خوابش را برای من نقل کرد، همان روز موعود دیدم که عبدالله با دو چوب زیر بغل آمد و پای منبر نشست. خودش می گوید پس از یک مدت حس کردم که پای فلج من تیر می کشد، گوئی خون در پام جریان پیدا کرده است، پای خود را باز و بسته کردم، دیدم سالم شده، هنوز صحبت روضه خوان تمام نشده بود که بدون عصا برخاستم و نشستم و قضیه را به اطرافیان گفتم، یک مرتبه صدای صلوات از اهل مجلس بلند شد و پای او سالم شد، و در شهر مجلس جشن گرفتند، در منزل حقیر در ۲۲ مهرماه ۱۳۴۳ نیز مجلس جشنی برپا و جمعیت کم نظیری حاضر و عکس برداری گردید. (۳۳۳)

نتیجه توسلات و عنایات اهل البیت علیهم السلام

مرحوم آیت الله دستغیب از حاج عبدالرحیم سرافراز نقل می نماید که ایشان با خط خود نوشت: بیست سال قبل که اغلب مردم

مبتلا. به مرض حصبه می شدند، در خانه حقیر هفت نفر به مرض حصبه در یک اتاق بستری بودند، شب هشتم ماه محرم بود، با خاطری پریشان به مجلس عزاداری می رفتم، و در قلب خود شفای هفت مریض خود را به وسیله عزیز زهرا علیها السلام از خداوند می خواستم. وقتی از جلسه برگشته به منزل رسیدم، دیدم بچه ها اطراف منقل نشسته و نان کمی که از شب و روز قبل باقی مانده بود روی آتش گرم می کنند و با اشتهای کامل مشغول خوردن آن نانها هستند. با دیدن این منظره عصبانی شدم، زیرا خوردن نان، آن هم نان مانده از قبل برای ابتلا به حصبه ضرر دارد، دختر بزرگم که حالت عصبانیت مرا دید گفت: ماها خوب شده ایم، از خواب برخاستیم، گرسنه بودیم، الان نان و چائی می خوریم، گفتم: خوردن نان برای مرض حصبه خوب نیست. گفت: ای پدر بنشین تا خواب خودم را تعریف کنم، ما همگی خوب شده ایم، در خواب دیدم، اطاق بسیار روشن شده است، مردی آمد و فرش سیاهی در این قسمت از اطاق پهن کرد و نزدیک درب بادب ایستاد، در این هنگام، پنج نفر افراد بسیار محترم و بزرگوار وارد اتاق شدند که یک نفر از آنان بانوی مجلله ای بود، اول به طاقچه های اتاق و به نوشته هایی که نام چهارده معصوم روی آنها نوشته بود، خوب با دقت نگاه کردند، سپس اطراف آن فرش سیاه نشسته، قرآن های کوچکی از بغل بیرون آورده و قدری تلاوت کردند، پس از آن یکی از آن ها شروع کرد به روضه حضرت قاسم علیه السلام به عربی خواندن، من از تکرار اسم حضرت قاسم، فهمیدم که روضه حضرت قاسم است، و همه آن ها مخصوصا آن بانوی مجلله شدیداً گریه می کردند، سپس آن مرد اولی در ظرفهای کوچکی چیزی مثل قهوه آورد و جلو آنها گذارد. من از اینکه افرادی با این جلالت چرا پاهایشان برهنه است، تعجب کردم، جلو رفتم و گفتم: شما را بخدا کدامیک از شما حضرت علی علیه السلام است، یکی از آنها فرمود: منم، ایشان خیلی با مهابت بود، گفتم: شما را بخدا چرا پاهای شما برهنه است ایشان با حالت گریه فرمود: ما در این ایام عزاداریم و پای ما برهنه است، فقط پای آن بانو در همان لباس پوشیده بود، گفتم: ما بچه ها همگی بیماریم، مادر هم مریض است، خاله ما هم مریض است، حضرت علی از جای برخاست و دست مبارک بر سر و صورت یک یک ما کشید و فرمود: خوب شدید، گفتم: مادرم هم مریض است، فرمودند: مادرت باید (از دنیا) برود. از شنیدن این حرف گریه ام گرفت، التماس کردم، با عجز و لایه من، حضرت برخاستند، دستی هم از روی لحاف بر مادرم کشیدند، سپس برخاستند، و در حالی که از اطاق بیرون می رفتند رو به من کردند فرمودند: بر شما باد به نماز که تا انسان پلک چشمش به هم می خورد باید نماز بخواند، تا در کوچه دنبال آنها رفتم، دیدم که مرکبهای سواری آنها روپوش سیاه دارد، از خواب که بیدار شدم، صدای اذان را شنیدم، دست به دست خود و برادرانم و خاله و مادرم گذاشتم، دیدم هیچکدام تب نداریم، برخاستیم و نماز صبح را خواندیم، چون زیاد احساس گرسنگی می کردیم چائی درست کرده با همان نانی که بود، مشغول شدیم. و اینگونه بود که تمام آن هفت نفر شفا پیدا کرده سالم شدند و احتیاج به دکتر و دوا پیدا نکردند. (۳۳۴)

خدمت به پدر و مادر و لطف سیدالشهداء

شهید بزرگوار آیت الله دستغیب ره می فرماید: یکی از افراد مورد اعتماد و از اهل علم در نجف اشرف نقل کردند که مرحوم عالم زاهد شیخ حسین مشکور فرمود: در خواب دیدم که در حرم مطهر حضرت سیدالشهداء علیه السلام هستم، جوان عربی وارد حرم شد، با لبخند به حضرت سلام کرد، حضرت هم با لبخند جواب دادند، از خواب بیدار شده، فردا شب که شب جمعه بود، به حرم مطهر مشرف شدم گوشه ای ایستادم، ناگاه دیدم همان عرب را که در خواب دیده بودم، وارد شد چون مقابل ضریح مقدس رسید با لبخند به آن حضرت سلام کرد، ولی حضرت سیدالشهداء را ندیدم، آن عرب را زیر نظر داشتم تا وقتی از حرم بیرون آمد، دنبالش رفتم و خواب خود را نقل کردم و پرسیدم، چه کرده ای که امام علیه السلام با لبخند به تو جواب می دهد؟ او گفت: من پدر و مادر پیری دارم و در چند فرسخی کربلا ساکن هستیم، شبهای جمعه که برای زیارت می آئیم، یک هفته پدرم را سوار بر

الاغ کرده می آورم و هفته دیگر مادرم را، در یک شب جمعه که نوبت پدرم بود وقتی او را سوار کردم، مادرم گریه کرد و گفت: باید مرا هم ببری، شاید تا هفته دیگر من زنده نباشم. من گفتم: هوا سرد است، باران می بارد، اما مادرم قبول نکرد، به ناچار پدرم را سوار کردم و مادر را به دوش کشیدم و با زحمت بسیار به حرم مطهر آمدم، وقتی با آن حال پدر و مادر وارد حرم شدم، حضرت سیدالشهداء را دیدم و سلام کردم، آن بزرگوار به رویم لبخند زد و جوابم را داد، و از آن موقع به حال هر شب جمعه که مشرف می شوم، حضرت را می بینم و با تبسم بمن جواب می دهد. (۳۳۵)

بت پرستی که سینه و دست او نسوخت

مرحوم آیت الله دستغیب ره می فرماید: سید بزرگوار مرحوم دکتر اسماعیل مجاب عجائبی از دورانی که در هندوستان زندگی می کرد و مشاهده نموده بود نقل می کرد، از آن جمله می گفت: عده ای از بازرگانان هندو (بت پرست) به حضرت سیدالشهداء معتقد و علاقه مندند و برای برکت مالشان با آن حضرت شریک می شوند، یعنی در سال مقداری از سود خود را در راه آن حضرت صرف می کنند بعضی از آن ها روز عاشورا بوسیله شیعیان شربت و پالوده درست کرده و خود به حال عزا می ایستند و به عزاداران می دهند یکی از آنان عادت داشت که خود همراه سینه زنها حرکت می کرد و با آن ها سینه می زد؛ وقتی مرد، طبق مراسم مذهبی خودشان، بدن او را سوزاندند. همه بدنش سوخت، جز دست راست و قطعه ای از سینه اش که نسوخت. فامیل او، دو قطعه را به قبرستان شیعیان آورده و گفتند: این دو عضو مربوط به حسین شماس است. و این مطلب مشهور و مسلم است که جماعتی از هندو هر مسأله شبهای عاشورا در آتش می روند و نمی سوزند. (۳۳۶) مخلصش را در عزا آتش نمی سوزد به هند مؤلف گوید: والد معظم مرحوم حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای حاج سید جلیل نجفی یزدی صاحب کتاب شریف مناقب اهل البیت علیهم السلام نقل می فرمود از پدر بزرگوارشان حضرت آیه الله حاج سید عبدالحی، که از علماء طراز اول شهر یزد و از شاگردان حضرت آیه الله العظمی سید محمد کاظم یزدی صاحب العروة الوثقی - و خویشاوندان ایشان بوده و از حضرت آیه الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی اجازه اجتهاد داشته که در اول مناقب به طبع رسیده است، ایشان در سالی که به دعوت شیعیان هند، و از طرف صاحب عروة - رضوان الله علیه - به هند رفته بودند، در آنجا خود منظره به آتش رفتن شیعیان را دیده بودند، و نقل می کردند که حرارت آتش آنقدر زیاد بود که عده ای بر نرده های چوبی که اطراف صحنه قرار داده شده بود، مدام آب می پاشیدند تا حصار از بین نرود. آری وقتی که اشک دیدگان عزادار حسینی، آتش جهنم را خاموش کند، چرا عزای حسینی، آتش ضعیف دنیا را بی اثر نکند، و ما به همین نعمت بزرگ الهی برای آخرت خود دلبسته ایم. مخلصش را در عزا آتش نمی سوزد به هند پس یقین دادن آتش دوزخ هم او را راه نیست

قابل توجه فراوان عزاداران سیدالشهداء

شهید آیه الله دستغیب ره می فرماید: مرحوم حاج میرزا علی ایزدی فرزند مرحوم حاج محمد رحیم مشهور به آبگوشتی (۳۳۷) نقل نمود که پدرم سخت مریض شد، به ما دستور داد تا او را به مسجد ببریم، من گفتم: این کار برای شما سبک است، زیرا تجار و بزرگان به عیادت شما می آیند و در مسجد مناسب نیست، ایشان گفت: من می خواهم در خانه خدا بمیرم. زیرا علاقه بسیاری به مسجد داشت، به ناچار ایشان را به مسجد بردیم تا شبی که بیماری ایشان شدید شد و در حال اغماء بود که او را به منزل آوردیم، در آن شب در حال سکرات مرگ بود، ما به مردن ایشان یقین کردیم، به گوشه ای نشسته مشغول گریه و مذاکره کارهای بعد از رحلت مثل غسل و کفن و محل دفن و مجلس ترحیم بودیم. هنگام سحر بود که ناگاه دیدیم، ایشان من و برادرم را صدا می زند،

وقتی آمدیم دیدیم عرق بسیاری بر بدن اوست ، بما گفت : آرام باشید ، و بروید بخوابید و م بدانید که من از این بیماری خوب شده ام و نخواهم مرد. صبح که شد اثری از بیماری در او نبود، بسترش را جمع و او را به حمام بردیم و این جریان در شب اول محرم سال ۱۳۳۰ قمری اتفاق افتاد، اما حیا مانع شد تا از سبب شفای ایشان سؤال کنیم . تا اینکه در موسم حج ، حساب و کتاب کارها را نمود و با نخستین قافله حرکت کرد، ما تا یک فرسخی شیراز تا باغ جنت ، ایشان را بدرقه کردیم و شب را با او بودیم ، ایشان بما گفت : شما که نرسیدید که چه شد که خوب شدم ، خودم می گویم ، در آن شب مرگ من فرارسیده بود و من در حال سكرات مرگ بودم ، در آن حال خود را در محله یهودیها دیدم و از بوی گند و هول منظره آن ها سخت ناراحت شدم و دانستم همینکه بمیرم جزء آنها خواهم بود، در آن حال به خداوند ناله کردم ، صدائی شنیدم که میگفت : اینجا محل ترك کنندگان حج است ، من گفتم : پس تو سلات و م خدمات من به سیدالشهداء چه شد؟ ناگاه آن منظره هولناک به منظره دل انگیزی تبدیل شد و به من گفتند، تمام خدمات تو پذیرفته است و به شفاعت آن حضرت ده سال بر عمر تو افزوده شد و مرگ تو به تاخیر افتاد تا حج واجب را بجا آوری . مرحوم ایزدی نقل نمود که پیش از محرم ۱۳۴۰ ده سال بعد پدرم به بیماری مختصری دچار شد، خودش گفت : شب اول محرم موعد مرگ من است ، و درست در همان شب یعنی شب اول محرم هنگام سحر از دار دنیا رحلت نمود. (۳۳۸) رحمه الله علیه .

عنايت سيدالشهداء بخاطر خدمت به بانوی علویه

محدث نوری رضوان الله علیه ، از فقیه بزرگوار، عمده الفقهاء الکاملین و اسوه العلماء الراسخین جناب حاج میرزا خلیل طهرانی ، بعد از تمجید و تعریف بسیار زیاد از ایشان ، نقل می فرماید که فرمود: مرحوم پدرم می فرمود: هستی من و تمام اولادم از برکت یک بانوی علویه فرزند حضرت زهرا سلام الله علیها) که در جوار امام حسین علیه السلام بود می باشد، عرض کردم : چگونه؟ فرمود: من قبل از اینکه ازدواج کنم ، در طهران بودم ، و در دلم عشق زیارت کربلا بود، ؛ در عالم خواب دیدم ، مردی زیباروی که لباس سفیدی در برداشت ، به من گفت : اگر می خواهی به زیارت امام حسین علیه السلام بروی ، عجله کن ، که دو ماه دیگر راه بسته می شود و پرنده پر نمی زند! وقتی بیدار شدم ، آماده زیارت شدم ، تاریخ جواب را یادداشت کردم ، و به زیارت حضرت آمدم ، دو ماه نشده بود که راه بسته شد و من به درستی خواب و سخن آن مردی که به من خبر داد، پی بردم ،(ایشان که در علم طب مهارت داشت ، در آن جا به طبابت و معالجه بیماران پرداخت) تا اینکه (عالم بزرگوار و فقیه عالیمقام) صاحب الریاض ، بخاطر موفقیت من در معالجه بیماران مردم را به من مراجعه می داد، مدتی گذشت ،روزی در مطب نشسته بودم که بانویی با خدمتکار خود به مطب آمده وقتی همه مردم رفتند، نزد من آمد، دو دستش را به من نشان داد، دیدم که بیماری خوره گرفته است ، و آنقدر ضعیف شده که جز استخوان از او چیزی نمانده بود، با دیدن این وضع ، ناراحت شدم ، به او گفتم : من نمی توانم این مریض را معالجه کنم ، از گفته من آهی کشید و با حسرت بیرون رفت ، دلم شکست ، آن خانمی که خدمتکار او بود صدا زد و گفتم : این بانو کیست ؟ گفت : این زن نامش صاحبۀ بیگم و علویه است ، هم از ناحیه پدر و هم مادر، (یعنی پدر و مادرش هر دو سید هستند) شوهرش نیز سید بوده است ، از هند با ثروت بیشماری به اینجا آمده است ، تمام آن اموال را برای امام حسین علیه السلام خرج کرده است ، الان دستش تهی ، در عین حال مبتلا به این بیماری که دیدی شده است ! (با شنیدن این سخنان) گفتم : بگو بیاید تا او را معالجه کنم ، آمد، شروع کردم به معالجه او، شش ماه طول کشید، تا اثر بهبودی در او ظاهر شد، و شروع کرد به روئیدن گوشت در بدن او، هنوز یک سال نگذشته بود، که کاملاً خوب شد و اثری از بیماری در او نماند، این بانوی علویه ، از این به بعد، نزد من می آمد و به من بسیار مهربانی می نمود، همانند مهربانی مادر به فرزندش ، بلکه بیشتر! تا اینکه مدتی گذشت .

برای سفر آخرت آماده شو! ده روز بیشتر از عمر تو نمانده است

در عالم خواب دوباره همان مردی را که قبلاً به من خبر بسته شدن راه کربلا را داده بود دیدم، به من گفت: برای سفر آخرت آماده شو، که از عمر تو جز ده روز نمانده است. از خواب برخاستم اما بسیار نگران و وحشت زده بودم، گفتم لا حول و لا قوة الا بالله، انا لله و انا اليه راجعون، با خود گفتم: این اواخر عمر من است، در همان روز تب کردم، تب زیاد شد، بگونه‌ای که بستری شدم، آن بانوی علویه، مرا پرستاری می‌کرد و نیازهای مرا برآورده می‌نمود، تا اینکه روز دهم شد، دوستان من اطراف من جمع شدند، و مرا نظاره می‌کردند، من نیز به آنها نگاه می‌کردم، که ناگاه متوجه شدم که به عالم دیگر رفته‌ام، هیچکس از اطرافیان خود را ندیدم، ناگاه دیوار شکافته شد و دو مرد که دارای مهابت بسیار بودند نزد من آمدند، یکی نزد سر و دیگری پائین پام نشست، آنها به من کاری نداشتند، اما خودم را به گونه‌ای می‌دیدم که گویا رگهایم به آنها متصل است. تا اینکه روح به حلقوم من رسید، در این میان (دوباره) دیوار شکافت، مردی بیرون آمده به آن دو نفر گفت: او را رها کنید، گفتند ما ماءموریم. آن مرد گفت: حضرت حسین علیه السلام به نزد خداوند برای بازگشت او به دنیا واسطه شده است، آن دو با شنیدن این پیغام برخاستند و رفتند، و من خودم را در دنیا دیدم. چشم باز کردم، دیدم اطرافیانم، آماده مرگ من هستند، با باز شدن چشم من، همگی خوشحال شدند، ناگاه آن بانوی علویه وارد اتاق شد و گفت: ای جماعت، شما را بشارت باد که فلانی شفا یافت، جدم حسین علیه السلام نزد خداوند برای شفای او شفاعت نمود، اطرافیانم پرسیدند جریان چیست؟ گفت: نزد قبر جدم حسین علیه السلام رفتم، و راجع به شفای این بیمار، گریه و زاری کردم تا نزد خداوند واسطه شود،

یا جداه شفای فلانی را می‌خواهم

امام حسین علیه السلام را در خواب دیدم، عرض کردم: یا جداه شفای فلانی را از شما می‌خواهم، حضرت فرمود: عمر او سر آمده است، عرض کردم: ای سرور من، من این چیزها را نمی‌فهمم! شفای فلانی را می‌خواهم، فرمود: من دعا می‌کنم و از خداوند می‌خواهم، اگر مصلحت دید اجابت می‌کند، حضرت دو دست خویش به آسمان بلند نمود و دعا کرد، سپس فرمود: بشارت باد تو را، که خداوند متعال دعای مرا در شفای فلانی اجابت نمود، سپس پدرم فرمود: ای پسر، بانوان علویه، مقام بلندی دارند و من از آنها عجائبی دیده‌ام، و پاره‌ای از کرامات آنها را نقل نمود، و بسیار به بانوان علویه بیش از مردان علوی اعتقاد داشت، و عمر پدرم در آن هنگام بیست و هفت یا هشت سال بود، و هنگام رحلت نزدیک نود سال داشت. و خداوند به ایشان نیز پنج فرزند پسر عنایت نمود. (۳۳۹)

درس عبرتی که ما شیعیان باید از شیعیان اهل کوفه نسبت به انقلاب اسلامی بگیریم

در پایان توجه شیعیان و پیروان سیدالشهداء را به نکته‌ای جلب می‌کنم، نکته‌ای حساس که عدم توجه به آن باعث مصائب بزرگ خواهد بود، آیا تا به حال راجع به مردم کوفه و احوالات آنها فکر کرده‌اید، آیا می‌دانید که کوفه امید اهل البیت بوده است؟ آیا می‌دانید که امیرالمؤمنین در جنگهای خود از مردم کوفه کمک گرفته، و همین مردم کوفه بوده‌اند که به حضرت کمک داده‌اند و در این میان متحمل مشکلات و رنجها و مجروحین و کشته‌های فراوان شده‌اند، اینگونه نبوده که مردم کوفه از اول بی وفائی و سستی را سرلوحه کار خود قرار دهند، این مردم کوفه اکثریت قاطع آن‌ها، شیعه و طرفدار اهل البیت بودند، لذا می‌بینید که وقت ورود اهل البیت به کوفه، شهر یکپارچه عزا و شیون بود، اینها دل‌هایشان همچنان طرفدار امام حسین بود! اما چه فایده، که دستها و شمشیرهایشان بر علیه سیدالشهداء بود، اباعبدالله الحسین علیه السلام مردم را اینگونه معرفی می‌کند: مردم بنده دنیا هستند و دین

لقلقه بر سر زبان ایشان است ، آنها اطراف دین و طرفدار دین هستند، تا وقتی که زندگی آنها به خوبی اداره شود، اما وقتی دچار سختی شدند (دین با دنیا تضاد پیدا کرد) دیندارها کم می شوند. مردم کوفه بی دین نبودند، حتی دشمن امام حسین نیز نبودند، اما یاری به هر جهت و لایبالی بودند، برای گذرای زندگی حاضر بودند، امام حسین را بکشند و به عیب‌الله کمک کنند. آری عیب مردم کوفه در این بود، که اول کار بسیار پرشور و با احساسات و با شعارهای گوناگون به میدان آمدند، اما وقتی پای عمل رسید و مشکلات انقلاب و استقامت در مقابل دشمنان را دیدند، نتوانستند استقامت کنند، مردم کوفه اول به حضرت امیر کمک دادند، اما پس از آنکه زحمات و مشکلات و مجروحین و کشته های بسیار در این راه دادند، عقب نشینی کردند. و بخاطر همین عقب نشینی بود که امیرالمؤمنین علیه السلام بارها از آن ها شکایت نمود، و بر آن ها نفرین کرد، در یکی از همین سخنرانیها فرمود: ای عجب ، بخدا سوگند، اتحاد اینها (معاویه و همراهان او) بر کار نادرست خود و تفرقه شما بر کار حق خودتان ، دل را می میراند و غم و غصه به بار خواهد آورد، دل‌های شما زشت و دل‌هایتان غمین باد وقتی که مورد هدف قرار می گیرید و به شما حمله می کنند ولی شما اقدام نمی کنید، خدا عصیان می شود و شما راضی هستید، وقتی شما را در گرما فرمان کوچ می دهد ، میگوئید هوا گرم است ، مهلت بده تا گرما کم شود و در سرما می گوئید، مهلت بده ، سرما برطرف شود، شما که از سرما و گرما گریزانید، بخدا که از شمشیر بیشتر فرار می کنید. ای نامردهائی که آثار مردانگی در شما نیست ، ای کسانی که در عقل مانند اطفال و زنهای در حجله هستید، دوست داشتم که شما را نمی دیدم و شما را نمی شناختم ، همان شناختی که بخدا سوگند پشیمانی و اندوه به دنبال داشت ، خدا شما را بکشد که دل مرا چرکین کردید و سینه ام را از خشم آکندید و در هر نفس پی در پی به من غم و غصه خوراندید. (۳۴۰) و در خطبه دیگری می فرمود: ای مردمی که بدنهایشان با هم ولی خواسته هایشان مختلف است ، سخنان (شعارهای) شما سنگهای سخت را نرم می کند ولی کار شما دشمنان را به طمع می اندازد، تا آنجا که می فرماید: شما را چه شده ، دارویتان چیست ؟ مداوای شما چیست ؟ آنها هم مردانی هستند مثل شما؟ (۳۴۱) و سرانجام حضرتش مردم کوفه را نفرین نمود، و فرمود: بخدا قسم پسری از قبیله بنی ثقیف بر شما مسلط خواهد شد که از حق روی گردان است ، سبزه شما را می خورد و پیه شما را آب می کند، بیاور ای ابوذححه آنچه داری ، (نهج البلاغه) و در جاهای دیگر: بعد از اینکه بسر این ارطاه از جانب معاویه ، یمن را اشغال نمود حضرت در خطبه فرمود: بخدا نمی بینم مگر اینکه این گروه بزودی بر شما پیروز می شوند، این نه بخاطر حقانیت آنهاست بلکه بخاطر فرمانبرداری و استقامت آنها و در مقابل معصیت شماست ، بخاطر کمک دادن آنها و رها کردن شماست ، بخاطر آباد کردن آنها شهرهای خودشان را و فاسد نمودن شما شهرهای خودتان است . بخدا سوگند ای اهل کوفه دوست داشتم شما را مثل ده دینار با یک دینار عوض کنم - ده تا از شماها بدهم و یکی از آنها بگیرم !! سپس دستهای خویش را به آسمان بلند نموده عرضه داشت : خدایا من از اینها ملول و اینها هم از من ملول شدند، من از دست اینها ناراحت و اینها هم از من ، بجای اینها بهتر از این را به من بده و به اینها بدتر از من نصیب کن . خدایا تعجیل کن (در عقوبت ایشان) به وسیله جوان ثقفی آن مرد متکبر که سبزی اینها را بخورد. و میان اینها به حکم جاهلیت حکم کند و از نیکانشان نپذیرد و از گنه کارانشان نگذرد. (۳۴۲) و این چنین بود که مردم عراق پس از امام حسین دیگر روز خوش ندیدند، پس از حضرت علی ، معاویه بر سر کار آمد و کرد آنچه کرد، که قبلا اندکی از آن را در جنایات معاویه بر شیعیان ذکر کردیم ، و همینطور مصیبت آنها ادامه داشت و در کمال ذلت به سر بردند تا در زمان حجاج ابن یوسف ثقفی که جنایتکار تاریخ اسلام به شمار می آید، شعبی گوید: اگر هر امتی خبیث و فاسق خود را بیاورد و ما حجاج را بیاوریم ، ما بر همه غلبه خواهیم کرد. (۳۴۳) این جنایتکار که حرمتی برای اسلام و مسلمین باقی نگذارد بیست سال بر عراق حکومت کرد و تا توانست از شیعیان کشت و شکنجه نمود و به زندان افکند، که فجایع اعمال او در تاریخ مذکور است ، و بسیاری او را کافر می دانند، همو که گفته اند یکصد و بیست هزار نفر را با شکنجه کشت و وقتی مرد هشتاد هزار نفر در زندان محبوس بودند که سی هزار نفر از آنها زنان بودند. (۳۴۴) هان ای ملت بزرگوار و شهیدپرور ایران ، انقلاب اسلامی خود را که

نتیجه آن همه فداکاری و شهادتها و شکنجه هاست از دل و جان پاسدارید. مبدا که دل به دنیا دهیم و از انقلاب خود بخاطر حرص و طمع و یا مشکلات، غافل گردیم و یا به آن پشت کنیم، امروز حکومت اسلامی نعمت عظمای الهی است، همان است که قرنهای متمادی آرزوی انبیاء و اولیاء بوده است، اما نصیب من و شما شده است، شما این نعمت ارزشمند را ارزان بدست نیاوردید که ناچیز بیندارید. ناشکری و ناسپاسی و بی توجهی به دین و نقشه های دشمنان دین، و رها کردن دین در مقابل دشمنان، سرنوشتی سخت و عذابی دردناک در پی دارد که مردم کوفه امروز عبرت ما می باشند، سربلند باد ملت قهرمان ایران، برافراشته باد پرچم جمهوری اسلامی ایران و نهضت همیشه جاوید کربلای حسینی، پرطنین باد خروش مسلمین جهان و شعار کوبنده: ما اهل کوفه نیستیم، علی تنها بماند. مهر ترا به عالم امکان نمی دهم این گنج پربهاست که ارزان نمی دهم جان می دهم به شوق وصال تو یا حسین تا بر سرم قدم نهدی، جان نمی دهم ای خاک کربلای تو مهر نماز من آن مهر را به مهر سلیمان نمی دهم

پی نوشتها

۱۱۹ تا

۱- کمال الدین ج ۱ ص ۳۱۸. ۲- فضائل الشیعة و اختصاص شیخ مفید - ره. ۳- تفسیر فرات ابن ابراهیم ص ۲۰۷. ۴- الغدیر ج ۷ ص ۳۰۱ از خصائص نظری. ۵- کامل الزیارات ص ۵۶ و اصول کافی، باب مولد الحسین حدیث ۴. ۶- بحار ج ۴۳ ص ۲۴۳ از امالی صدوق - ره - ۷- بحار، ج ۴۳ ص ۲۴۳ از امالی صدوق - ره - ۸- بحار ج ۴۳ ص ۲۳۸ از عیون اخبارالرضا علیه السلام. ۹- بحار ج ۴۳ ص ۲۴۳ از امالی صدوق و ص ۲۴۵ از عیون و ص ۲۵۴ از مناقب. ۱۰- اصول کافی باب مولد الحسین حدیث ۴. ۱۱- کامل الزیارات ص ۵۰. ۱۲- کامل الزیارات، ص ۵۳. ۱۳- کامل الزیارات، ص ۷۰. ۱۴- کامل الزیارات ص ۶۸. ۱۵- کامل الزیارات ص ۵۳. ۱۶- بحار ج ۴۳ ص ۲۸۶. ۱۷- بحار ج ۴۳ ص ۲۸۵. ۱۸- مدینه المعاجز ص ۲۵۹. ۱۹- مدینه المعاجز ص ۲۵۹. ۲۰- بحار ج ۴۳ ص ۲۶۵ و ۲۶۴. ۲۱- بحار ج ۴۳ ص ۲۶۹. ۲۲- بحار ج ۴۳ ص ۲۸۱. ۲۳- بحار ج ۴۳ ص ۲۹۱. ۲۴- بحار ج ۴۳ ص ۲۹۱. ۲۵- نفس المهموم ص ۱۵. ۲۶- اصول کافی. ۲۷- اصول کافی. ۲۸- بصائرالدرجات ص ۴۰۸. ۲۹- بصائرالدرجات ص ۲۰۸. ۳۰- مدینه المعاجز ص ۲۴۷. ۳۱- مدینه المعاجز ص ۲۴۶. ۳۲- مدینه المعاجز ص ۲۴۶. ۳۳- بحار ج ۴۴ ص ۱۸۴. ۳۴- شریح نهج البلاغه ج ۴ ص ۳۱ ابن ابی الحدید. ۳۵- صحیح بخاری در سه جا جزء اول کتاب العلم و در کتاب المرض و کتاب الجهاد و السیر، صحیح مسلم آخر باب وصایا، احمد ابی حنبل در مسند جزء اول ص ۳۲۵ (منقول از کتاب النص و الاجتهاد) ۳۶- برای اطلاع از این جریان به کتب مورخین اسلام مثل تاریخ طبری و ابن اثیر و طبقات ابن سعد و غیره مراجعه شود. ۳۷- شهرستانی در ملل و نحل نیز این جمله را نقل نموده است. ۳۸- این حدیث را به الفاظ و مضامین گوناگون و شبیه به یکدیگر بزرگان اهل سنت مانند خوارزمی در مناقب ص ۳۹ و حاکم در مستدرک ۳ ص ۱۴۹ و ذهبی در تلخیص و دیگران آورده اند راجع الغدیر ج ۲ ص ۳۰۱ و ۳۰۲. ۳۹- داستان تهدید خانه حضرت فاطمه را به آتش، بزرگان اهل سنت همانند جوهری در السقیفه و ابن قتیبه در الامامة و السیاسة و طبری در تاریخ خود و ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه ج ۱ نقل نموده اند. ۴۰- ملل و نحل شهرستانی در مسأله یازدهم از متفردات نظام. ۴۱- تاریخ طبری ج ۲ ص ۶۱۹، ذهبی در میزان الاعتدال ج ۳ ص ۲۱۵ و ابن قتیبه در الامامة و السیاسة (السبعة السلف ص ۱۶). ۴۲- جریان مذکور را عموم مورخین و ترجمه نویسان همانند طبری و ابن اثیر و زبیر ابن بکار و سایرین ذکر کرده اند و از مسلمات تاریخ است. ۴۳- کنز العمال ۵/۲۳۷ و عماد ابن کثیر در مسند صدیق از حاکم نیشابوری (النص و الاجتهاد) ۴۴- کنز العمال شماره ۴۸۶۲ و جامع بیان العلم ۴۵- طبقات ابن سعد ۵/۱۴۰. ۴۶- تذکره الحفاظ ذهبی و ابن عساکر (اضواء علی السنة المحمدیه) ۴۷- تذکره الحفاظ ذهبی و ابن عساکر (اضواء علی السنة المحمدیه) ۴۸- مآخذ قبل. ۴۹- حاکم در

مستدرک ص ۱۰۲ جلد ۱ (اضواء علی السنه المحمديه) ۵۰- ابن سعد و ابن عساکر (اضواء علی السنه المحمديه) ۵۱- مسند احمد ۴:۹۹ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۵۱) ۵۲- حاکم نیشابوری در مستدرک ۳:۱۲۴ و ذهبی در التخلیص آورده اند و هر دو به صحت آن اعتراف کرده اند (النص و الاجتهاد) ۵۳- النص و الاجتهاد. ۵۴- فخر رازی در تفسیر کبیر و قوشجی در شرح التجرید و دیگران (الفصول المهمه ص ۶۳) و شرح ابن ابی الحدید ج ۱) ۵۵- جزء اول ص ۵۰ (بنقل از النص و الاجتهاد) ۵۶- شرح تجرید قوشجی که از محققین اهل سنت می باشد. ۵۷- شرح تجرید قوشجی. ۵۸- دلائل الصدق ج ۳ ص ۹۹ از قوشجی در شرح تجرید. ۵۹- به نقل از النص و الاجتهاد. ۶۰- به نقل از النص و الاجتهاد. ۶۱- صحیح بخاری کتاب صلاة التراویح ۶۲- احمد امین در ص ۲۸۷ از فجر الاسلام به نقل النص و الاجتهاد. ۶۳- تمام مورخین در حوادث سال ۱۷ هجری این جریان را نگاشته اند، همانند حاکم نیشابوری در مستدرک و آن را صحیح شمرده است. ۶۴- علامه امینی در الغدیر ج ۶ ص ۱۸۷ نیز این حکم را از مالک آورده است که: ابی عمر ابن الخطاب ان یورث احدا من الاعاجم الا- احدا ولد فی العرب. ۶۵- سلیم ابن قیس ص ۱۷۴. ۶۶- راجع الانساب للبلادری ۶۷- مسند احمد و مستدرک حاکم ۶۸- کشف البیان از ابن ابی الحدید ج ۲ ۶۹- الغدیر ج ۸ از ابن قتیبه در معارف و ابوالفداء در تاریخ ج ۱ ص ۱۶۸ و غیر هم ۷۱- الغدیر ج ۸ ص ۲۵۹ از شرح ابن ابی الحدید ج ۱ ص ۶۱ و حلبی در سیره ج ۲ ص ۸۷. ۷۲- الغدیر ج ۸ ص ۲۶۰ از مستدرک حاکم ۴:۴۷۹ و ابن حجر در صواعق ص ۱۰۸ و غیر هم. ۷۳- الغدیر ج ۸ ص ۲۶۸ از هیشمی در مجمع الزوائد ۱۰:۷۲ و طبرانی و سیوطی در جمع الجوامع. ۷۴- الغدیر ج ۸ از ابن حزم در محلی ۵: ۸۶ و ملک العلماء، در بدایع ۱:۲۷۶ و غیرهما ۷۵- تطهیر الجنان هامش الصواعق ص ۱۴۲ (الغدیر ج ۸ ص ۲۶۴) ۷۶- ابن عساکر در تاریخ خود ۴:۲۲۷. ۷۷- بلادری در الانساب ۵/۲۸ و ۲۷ (الغدیر ج ۸ ص ۲۴۲ و ۲۴۳) ۷۸- بلادری در الانساب ۵:۳۳ و ابوفرّج در آغانی و ابو عمرو در استیعاب و مسند احمد و سنن بیهقی (الغدیر ج ۸ ص ۲۷۴) ۷۹- شرح ابن ابی الحدید ج ۱:۶۷ (الغدیر ج ۸/۲۷۷) ۸۰- شرح ابن ابی الحدید ج ۳:۴۱۱ ۸۱- استیعاب ۲:۶۹ (الغدیر ۸:۲۷۸) ۸۲- ابن عساکر در تاریخ خود ۶:۴۰۷ (الغدیر ۸:۲۷۸) ۸۳- الغدیر ج ۸، و مخفی نماند که عثمان در نبرد اخیری که آفریقا بطور کامل فتح شد، خمس آنرا به مروان واگذار کرد همچنانکه قبلا- ذکر شد. ۸۴- اسد الغابۀ ۳:۱۷۳ و الاصابۀ ۲:۳۱۷، سنن ابی داود ۲:۲۲۰ و غیره (از الغدیر) ۸۵- الغدیر ج ۸ ص ۲۷۹ ۸۶- الغدیر ج ۸ ص ۲۹۰ و ابن عبدالله پسر دائی عثمان می شود. ۸۷- مسند احمد ۱:۶۲ (الغدیر ج ۸ ص ۲۹۱) ۸۸- نهج البلاغۀ خطبه سوم. ۸۹- الغدیر ج ۸ ص ۲۴۹ از کتب بسیاری از اهل سنت مثل تفسیر و تاریخ طبری، و غیره نقل می نماید فراجع ۹۰- الغدیر ج ۸ ص ۲۵۱ از کنز العمال ۶:۹۱. ۹۱- مستدرک حاکم ۴:۴۷۱، کنز العمال ۶:۳۹. ۹۲- النص و الاجتهاد. ۹۳- تتمه المنتهی ص ۲۶ ۹۴- تتمه المنتهی ص ۲۹ و ۳۰ ۹۵- کشف الهاویه ص ۱۶ ۹۶- مسند احمد ۴:۴۲۱، کتاب صفین ص ۲۴۶، لسان العرب ج ۷ و ج ۹ (الغدیر ج ۱ ص ۱۴۰) ۹۷- تاریخ طبری ۱۱:۳۵۷ و بلادری در تاریخ خود ج ۱ (الغدیر ج ۱۰ ص ۱۴۱) ۹۸- ج ۸ الغدیر ص ۳۱۲ ۹۹- تاریخ طبری ۱۱:۳۵۷، شرح ابن ابی الحدید ۱:۳۴۸، تهذیب التهذیب ۲:۴۲۸ (الغدیر ج ۱۰ ص ۱۴۲ تا ۱۴۷) ۱۰۰- الغدیر ج ۱۰ ص ۱۷۹ ۱۰۱- این احادیث در کتب متعدد شامل موطا مالک ۲:۵۹، سنن نسائی ۷:۲۷۹ و سنن بیهقی ۵:۲۸۰، صحیح مسلم ۵:۴۳ مسند احمد ۵:۳۱۹ و غیره آمده است. (الغدیر ج ۱۰ ص ۱۸۵) ۱۰۲- جریان الحاق زیاد به ابوسفیان از مسلمات تاریخ است به کتابهای تاریخ ابن عساکر و ابن اثیر و عقد الفرید و تاریخ یعقوبی و مروج الذهب و شرح ابن ابی الحدید و غیر هم مراجعه شود. ۱۰۳- شرح ابن ابی الحدید ج ۱۰ ص ۱۰۱ (الصحیح فی سیرة النبی) ۱۰۴- تاریخ طبری ج ۶:۱۸۴ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۳۴) ۱۰۵- تاریخ ابن عساکر ۳:۱۰۳ و اسد الغابۀ ۱:۱۱۵ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۳۶) ۱۰۶- مروج الذهب ۳:۴۵۴ و شرح ابن ابی الحدید ج ۵ ص ۱۲۹. ۱۰۷- کتاب صفین ص ۳۴۸ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۵۲) ۱۰۸- مستدرک حاکم ج ۴:۴۸۶ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۵۲) ۱۰۹- مسند احمد ۴:۹۹ (الغدیر ج ۱۰ ص ۳۵۱) ۱۱۰- مروج الذهب، ج ۳ ص ۱۴. ۱۱۱- شرح ابن ابی الحدید ج ۳ ص ۱۵ (الغدیر ج ۱۱ ص ۲۸ و دلائل الصدق ج ۱ ص ۶) ۱۱۲- شرح

ابن ابی الحدید ج ۳ ص ۱۵ (الغدیر ج ۱۱ ص ۲۸ و دلائل الصدق ج ۱ ص ۶) ۱۱۳- شرح ابن ابی الحدید ۱:۳۶۱-۱۱۴- ابن ابی الحدید ج ۱:۳۶۱ (الغدیر ج ۱۱ ص ۲۹) ۱۱۵- ابن ابی الحدید ج ۱:۳۶۱ (الغدیر ج ۱۱ ص ۳۰) ۱۱۶- تاریخ طبری ج ۱:۳۲۲ (الغدیر ج ۱۱ ص ۲۹) ۱۱۷- صحیح مسلم ۸:۲۷ و تاریخ ابن کثیر ۸:۱۱۹ (الغدیر ج ۱۱ ص ۸۹) ۱۱۸- به الغدیر ج ۷ ص ۱۹۸ و ۸۹ و ۲۹۸ و ۲۹۹ مراجعه شود، احادیث مربوط به مناقب حضرت علی علیه السلام قطعی و در کتب معتبر اهل سنت موجود است به مناقب ابن مغازلی رجوع شود. ۱۱۹- صحیح بخاری ج ۳ باب قتل ابی جهل (دلائل الصدوق ج ۱ ص ۷) ۱۲۰ تا ۲۳۵ ۱۲۰- کتاب صفین به نقل الغدیر ج ۱۰ ص ۲۹۰ ۱۲۱- روزی برای پیامبر اکرم مرغ بریانی را هدیه آوردند، حضرت دعا نمود که خدایا محبوبترین خلق خود را نزد من بفرست تا با من از این مرغ بخورد، و علی آمد، و طبق برخی روایات انس ابن مالک آنجا حضور داشت، آرزو کرد تا ابوبکر و یا عمر بیایند، لذا چند بار حضرت امیر را برگرداند، تا بالاخره پیامبر متوجه شده و فرمود: برو در را باز کن و حضرت علی تشریف آورد، حدیث مذکور را بسیاری از علماء اهل سنت روایت کرده اند. ۱۲۲- دلائل الصدق ج ۱ ص ۴ از ذهبی در تذکره الحفاظ ۱۲۳- دلائل الصدق ج ۱ ص ۵ از ابن خلکان در وفیات الاعیان. ۱۲۴- دلائل الصدق ج ۱ از ابن حجر در تهذیب التهذیب ۱۲۵- صواعق ابن حجر ص ۸۱ بنقل الغدیر ج ۱۱ ص ۱۲۶ ۱۲۶- الغدیر ج ۱۱ ص ۱۲۷۷- ابن ابی الحدید ج ۳ ص ۱۵، دلائل ص ۶ ج ۱ ۱۲۸- تاریخ طبری ۶:۷۷-۸۱ و تاریخ ابن عساکر و ابن کثیر و غیرهم و کامل ابن اثیر ۱۶۲:۳-۱۶۷ (الغدیر ج ۱۱ ص ۲۰) ۱۲۹- کشف الهاویه ص ۲۵۵ ۱۳۰- کشف الهاویه ص ۲۵۵. ۱۳۱ تا ۱۳۱- ابن ابی الحدید ج ۳:۱۵ از الغدیر ج ۱۱ ص ۲۹، ۲۸. ۱۳۲- ابن ابی الحدید ج ۳:۱۵ از الغدیر ج ۱۱ ص ۲۹، ۲۸. ۱۳۳- الغدیر ج ۱۱ ص ۳۱. ۱۳۴- تتمه المنتهی ص ۶۲ از ابن ابی الحدید ۱۳۵- الغدیر ج ۱۱ ص ۳۲ ۱۳۶- دلائل الصدق ج ۱ ص ۱۳۷ ۱۳۷- به کتاب سلیم ص ۱۰۸ مراجعه شود. ۱۳۸- احتجاج ج ۲ ص ۱۸ و بحار ج ۴۴ ص ۱۲۷ ۱۳۹- شرح ابن ابی الحدید ج ۴ ص ۱۰۴ ۱۴۰- الامامه و السیاسة ج ۱ ص ۱۳ از شبهای پیشاور ص ۱۴۱ ۵۱۲- ج ۳ ص ۳۵۱ چاپ مصر از شبهای پیشاور ص ۵۱۸ ۱۴۲- تاریخ طبری ج ۲ و ذهبی در میزان الاعمال ج ۳ ۱۴۳- شبهای پیشاور ص ۱۴۴ ۶۴- الامامه و السیاسة ج ۱ ص ۱۴ از شبهای پیشاور ص ۷۱۱ ۱۴۵- نهج البلاغه ۱۴۶- الامامه و السیاسة ص ۲۳، کامل ابن اثیر و کنز العمال از دلائل الصدق ج ۳ ص ۱۰۶ ۱۴۷- ابن حجر در تطهیر الجنان هامش الصواعق از الغدیر ج ۸ ص ۲۶۴ ۱۴۸- مسعودی در مروج الذهب و ابن ابی الحدید ج ۴:۱۱ و مقاتل الطالین (الغدیر ج ۱۱ ص ۹) ۱۴۹- شرح ابن ابی الحدید ج ۴ ص ۵۷ ۱۵۰- شرح ابن ابی الحدید ج ۴ ص ۵۷، ۵۸ ۱۵۱- شرح ابن ابی الحدید ج ۴ ص ۵۷، ۵۸ ۱۵۲- شرح ابن ابی الحدید ج ۴ ص ۶۱ ۱۵۳- الغدیر ج ۱۱ ص ۷ از ابن ابی الحدید ج ۴:۱۶ ۱۵۴- احتجاج طبرسی ج ۱ ص ۱۴۸ ۱۵۵- و هنگامی که به حضرت پیشنهاد بیعت و مخالفت با خلفا را می دادند حضرت می فرمود: من با پیامبر پیمانی دارم که بر سر آن پیمانم. و صدیقه طاهره در خطبه غراء خویش پس از رحلت پیامبر فرمود: این (انحراف) در حالیست که عهد نزدیک و جراحت (رحلت پیامبر) وسیع و زخم بهبود نیافته و پیامبر هنوز دفن نشده، پیشدستی کردید، بخاطر اینکه مبدا فتنه ای واقع شود، بدانید که در فتنه افتادند و جهنم بر کافین احاطه دارد- احتجاج طبرسی. ۱۵۶- سفینه البحار ج ۱ ۱۵۷- کامل ابن اثیر ج ۲ ص ۵۱۸ و ۵۲۲ ۱۵۸- کامل ابن اثیر ج ۲ ص ۵۱۸ و ۵۲۲ ۱۵۹- کامل ابن اثیر ج ۲ ص ۵۲۶ ۱۶۰- الغدیر ج ۸ ص ۲۸۷ ۱۶۱- بحار ج ۴۱ ص ۱۱۶ ۱۶۲- بحار ج ۴۱ ص ۱۳۱ ۱۶۳- بحار ج ۴۱ ص ۱۳۳ ۱۶۴- بحار ج ۴۱ ص ۱۱۳ ۱۶۵- الغدیر ج ۸ ص ۲۸۲ ۱۶۶- الغدیر ج ۸ ص ۱۰ ۱۶۷- الغدیر ج ۱۰ ص ۲۶۴ ۱۶۸- بحار ج ۴۴ ص ۲۹۸ از خصال و امالی صدوق ره. ۱۶۹- بحار ج ۴۴ ص ۲۶۹ ۱۷۰- تاریخ طبری، ۴:۷ و کامل ابن اثیر ۴:۴۵ و تاریخ ابن کثیر ۸:۲۱۶ (الغدیر ج ۱۰ ص ۲۵۵) ۱۷۱- تاریخ ابن عساکر، ۷:۳۷۲ (الغدیر ج ۱۰ ص ۲۵۵) ۱۷۲- تاریخ ابن عساکر و کامل ابن اثیر ۴:۴۵ (الغدیر ج ۱۰ ص ۲۵۵) ۱۷۳- کامل ابن اثیر ۴:۴۵، و تاریخ ابن کثیر ۸:۲۱۶ (الغدیر ج ۱۰ ص ۲۵۵) ۱۷۴- الامامه و السیاسة ۱:۱۵۳، جمهره الخطب ۲:۲۴۲ (الغدیر ج ۱۰ ص ۱۶۲) ۱۷۵- الامامه و السیاسة ۱:۱۳۱، جمرة الرسائل (الغدیر ج ۱۰ ص ۱۶۰) ۱۷۶- الغدیر ج ۱۰ ص ۲۲۸ به بعد. ۱۷۷- تتمه المنتهی و الفصول المهمه، مؤلف گوید: یادمان هست که دختر

پیامبر در مدینه فرمود: از این شتر خلافت به جای شیر، خون تازه خواهند دوشید! و سیدالشهداء در نامه ای نسبت به کسانی که او را یاری نکردند فرمود: به رستگاری نرسند!! ۱۷۸- الفصول المهمه از العقد الفرید. ۱۷۹- کامل ابن اثیر ج ۴ ص ۱۲۳ ۱۸۰- مؤلف گوید: چقدر تفاوت است میان سیدالشهداء که بخاطر حفظ حرمت حرم خدا، از مکه خارج شد تا دشمن آن حریم مقدس را هتک نکند، و میان عبدالله ابن زبیر که راضی شد دوبار خانه خدا بخاطر او مرود بی احترامی قرار گیرد و نابود شود. ۱۸۱- ابن اثیر و مروج الذهب ۱۸۲- الفصول ص ۱۱۸ ۱۸۳- کشف الهاویه ص ۱۸۴ ۳۹- مروج الذهب ج ۳ ص ۶۷ و ۶۸ ۱۸۵- دلائل الصدق ج ۳ ص ۱۰۹ ۱۸۶- تتمه المنتهی ص ۴۵ و ۴۶ ۱۸۷- نفس المهموم ص ۴۳ ۱۸۸- همان مآخذ ص ۱۲۷ ۱۸۹- نفس المهموم ص ۱۳۱ ۱۹۰- همان مآخذ ص ۱۶۲ ۱۹۱- نفس المهموم ص ۲۲۷، در اینکه قاتل سیدالشهداء کیست، میان علماء اختلاف است، مشهور این است که شمر است، اما بسیاری سنان را نام می برند. ۱۹۲- نفس المهموم ص ۲۶۰ از کامل ابن اثیر. ۱۹۳- نفس المهموم ص ۴۳ ۱۹۴- همان مآخذ ص ۴۵ ۱۹۵- نفس المهموم ص ۲۷۴ ۱۹۶- شرح ابن ابی الحدید ج ۱۰ ص ۱۰۱ (الصحيح في سيرة النبي الاعظم) ۱۹۷- طبری و ابن عساکر در تاریخ خود، (الغدیر ج ۸) ۱۹۸- مروج الذهب ج ۳ ص ۲۱۶ ۱۹۹- نفس المهموم ص ۲۶۲ از شرح ابن ابی الحدید ۲۰۰- الغدیر ۲۰۱- دلائل الصدق ج ۱ ص ۲۹ ۲۰۲- الصحيح في سيرة النبي الاعظم به نقل از الاصابة ج ۳ ص ۱۵۹ ۲۰۳- الصحيح في سيرة النبي الاعظم. ۲۰۴- النصايح الكافية تاءليف محمد ابن عقيل که از جاحظ و کامل مبرد نقل می کند و شرح ابن ابی الحدید ج ۱۵ ص ۲۴۲ و البدايه و النهاية ج ۹ و سنن ابی داود ج ۴ (الصحيح في سيرة النبي الاعظم) ۲۰۵- العقد الفرید ج ۲ ص ۳۵۴ (الصحيح في سيرة النبي الاعظم) ۲۰۶- اغانی ج ۱۹ ص ۵۹ (الصحيح في سيرة النبي الاعظم) ۲۰۷- السبعة السلف ص ۲۳۶ ۲۰۸- الصحيحين به نقل علامه حلی ره در نهج الحق (دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۰۹) ۲۰۹- رواه البغونی فی باب ادب الخلا در مصابيح (دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۱۰) ۲۱۰- دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۱۱ ۲۱۱- غزالی در احیاء العلوم به نقل از دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۰۲ ۲۱۲- دلائل الصدق ج ۱ ص ۳۸۹ ۲۱۳- صحیح بخاری در کتاب عیدین و کتاب جهاد (از دلائل الصدق ج ۱ ص ۳۹۱) ۲۱۴- به نقل از دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۱۹ ۲۱۵- بخاری در تفسیر سوره ق (دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۲۱) ۲۱۶- بخاری در کتاب التوحید (دلائل الصدق ج ۱ ص ۴۲۳) ۲۱۷- قبلا مدارک این حوادث ذکر شده است. ۲۱۸- الصحيح في تاريخ النبي الاعظم. ۲۱۹- مسعودی در مروج الذهب در احوالات ولید ابن یزید ۲۲۰- مروج الذهب ج ۳ ص ۲۱۶ ۲۲۱- الغدیر ۲۲۲- شرح ابن ابی الحدید ۲۲۳- الغدیر ج ۸ ص ۱۶۶ و ۲۲۴ ۲۶۴- مسعودی در مروج الذهب ۲۲۵- کامل الزیارات ص ۳۳۲ ۲۲۶- نفس المهموم ص ۴۹ ۲۲۷- نفس المهموم. ۲۲۸- کامل الزیارات ص ۷۳ ۲۲۹- نفس المهموم ص ۱۲۹ ۲۳۰- نفس المهموم ص ۲۰۳ ۲۳۱- همان مآخذ ص ۲۲۰ ۲۳۲- نفس المهموم ص ۲۲۸ ۲۳۳- نفس المهموم ص ۱۸۸ ۲۳۴- نفس المهموم. ۲۳۵- نفس المهموم از شیخ مفید

۳۴۴ تا ۳۳۶

۲۳۶- معالی السبطين ص ۲۴ ۲۳۷- نفس المهموم. ۲۳۸- نفس المهموم. ۲۳۹- نفس المهموم. ۲۴۰- همان مآخذ ۲۴۱- نفس المهموم. ۲۴۲- معالی السبطين ۲۴۳- همان مآخذ ۲۴۴- معالی السبطين ص ۵۲ و ۵۳ ۲۴۵- نفس المهموم. ۲۴۶- نفس المهموم. ۲۴۷- معالی السبطين ص ۵۷ ۲۴۸- معالی السبطين ۵۸ ۲۴۹- نفس المهموم ص ۲۴۶ ۲۵۰- نفس المهموم ص ۲۵۱ ۲۵۲- نفس المهموم. ۲۵۲- نفس المهموم. ۲۵۳- نفس المهموم از ارشاد. ۲۵۴- نفس المهموم. ۲۵۵- نفس المهموم. ۲۵۶- نفس المهموم. ۲۵۷- نفس المهموم، ص ۲۷۶ از اثبات الوصیه ۲۵۸- نفس المهموم. ۲۵۹- نفس المهموم. ۲۶۰- نفس المهموم از شیخ مفید و کامل ابن اثیر ۲۶۱- نفس المهموم از ملهوف. ۲۶۲- نفس المهموم از بصائر ۲۶۳- احادیث این باب از کتاب شریعت و سائل الشیعه ج ۱۰ ذکر شده است. ۲۶۴- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۴۱ ۲۶۵- همان مآخذ ص ۳۴۸ ۲۶۶- وسائل الشیعه و هامش آن ج ۱۰ ص ۳۵۰ ۲۶۷- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۵۳ ۲۶۸- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۶۰ ۲۶۹- همان مآخذ ص ۳۳۰ ۲۷۰- همان مآخذ

۲۷۱- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۸۶ ۲۷۲- کامل الزیارات اختصارا ۲۷۳- دارالسلام ج ۲ ص ۲۷۹ ۲۷۴- داستانهای شگفت حضرت آیه الله شهید دستغیب ص ۲۴۳ ۲۷۵- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۲۰ ۲۷۶- کامل الزیارات ص ۱۴۷ ۲۷۷- کامل الزیارات ص ۱۴۷
 ۲۷۸- همان مآخذ ص ۸۷ ۲۷۹- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۱۹ ۲۸۰- همان مآخذ ۲۸۱- همان مآخذ ص ۴۰۲ ۲۸۲- وسائل الشیعه ج ۱۰ ص ۳۶۲ ۲۸۳- احادیث مذکور از ج ۱۰ کتاب وسائل الشیعه نقل شده است. ۲۸۴- کامل الزیارات ص ۱۱۲ ۲۸۵- کامل الزیارات ص ۱۶۷ ۲۸۶- دارالسلام ج ۲ ص ۳۳۱ ۲۸۷- کامل الزیارات ص ۱۰۶ ۲۸۸- کامل الزیارات. ۲۸۹- کامل الزیارات ۲۹۰- همان مآخذ ص ۲۸۵ ۲۹۱- بحار ج ۴۴ ص ۲۸۴ ۲۹۲- بحار ج ۴۴ ص ۲۷۰ ۲۹۳- کامل الزیارات ص ۱۰۱ ۲۹۴- کامل الزیارات ص ۱۱۱ ۲۹۵- کامل الزیارات ص ۲۶۰ ۲۹۶- همان مآخذ ص ۲۷۶ ۲۹۷- همان مآخذ ص ۱۱۶ ۲۹۸- همان مآخذ ص ۲۶۲ ۲۹۹- کامل الزیارات ص ۱۰۵ ۳۰۰- کامل الزیارات ص ۱۸۰ ۳۰۱- کامل الزیارات ص ۸۳ ۳۰۲- کامل الزیارات ص ۳۸۷ ۳۰۳- همان مآخذ ص ۱۰۸ ۳۰۴- همان مآخذ ۳۰۵- همان مآخذ ۳۰۶- کامل الزیارات ص ۱۰۱ ۳۰۷- همان مآخذ ص ۱۰۶ ۳۰۸- نفس المهموم. ۳۰۹- کامل الزیارات ص ۷۹ ۳۱۰- همان مآخذ ص ۷۹ ۳۱۱- کامل الزیارات ص ۷۲ ۳۱۲- همان مآخذ ص ۷۴ ۳۱۳- وسائل ج ۱۰ ص ۳۹۱ ۳۱۴- همان مآخذ ص ۳۹۶ ۳۱۵- همان مآخذ ۳۱۶- همان مآخذ ص ۳۹۱ ۳۱۷- وسائل الشیعه، ص ۳۹۳ ۳۱۸- همان مآخذ ص ۳۹۶ ۳۱۹- کامل زیاره ص ۵۵ ۳۲۰- کامل الزیارات ص ۶۴ ۳۲۱- داستانهای شگفت، ص ۱۹۹ ۳۲۲- همان مآخذ. ۳۲۳- بحار الانوار. ۳۲۴- بحار ج ۴۴ ص ۲۸۷ ۳۲۵- دارالسلام ج ۲ ص ۲۳۳ ۳۲۶- دارالسلام ج ۲ ص ۷۴ ۳۲۷- داستانهای شگفت ص ۲۵۴ ۳۲۸- داستانهای شگفت، ص ۱۶۰ ۳۲۹- داستانهای شگفت ص ۱۶۴ ۳۳۰- داستانهای شگفت ص ۳۸ ۳۳۱- داستان مزبور را آیه الله دستغیب از ثقه با فضیلت محمد حسن مولوی که از واعظ مزبور شنیده بود، نقل می نمایند (داستانهای شگفت ص ۳۰۹) ۳۳۲- داستانهای شگفت ص ۱۵ تالیف آیه الله دستغیب. ۳۳۳- داستانهای شگفت، ص ۵۳ ۳۳۴- داستانهای شگفت ص ۵۸ ۳۳۵- داستانهای شگفت ص ۱۷۷ ۳۳۶- داستانهای شگفت ص ۸۹ ۳۳۷- سبب مشهور شدن ایشان به این لقب این بود که هر شب در مسجد گنج که متصل به خانه اش بود، بخاطر اخلاص و ارادت فراوان به سیدالشهداء و مواظبت در خواندن زیارت عاشورا پس از نماز جماعت، یکی دو نفر روضه می خواندند، سپس سفره آبگوشت را پهن می کردند هر کس مایل بود می خورد و هر که می خواست همراه خود به خانه اش می برد. ۳۳۸- داستانهای شگفت ص ۱۱۶ ۳۳۹- دارالسلام ج ۲ ص ۲۴۶ ۳۴۰- نهج البلاغه خطبه ۲۷ ۳۴۱- نهج البلاغه خطبه ۱۹ ۳۴۲- تتمه المنتهی ص ۶۸ ۳۴۳- همان مآخذ. ۳۴۴- الغدیر ج ۱۰ ص ۵۴

۷- داستانهای شگفت انگیز از زیارت عاشورا و تربت سید الشهداء (ع)

مقدمه

سند و فضیلت زیارت عاشورا زیارت عاشورا اگرچه به حسب ظاهر از امام باقر و امام صادق علیهما السلام نقل شده؛ زیرا صفوان که از یاران امام باقر و امام صادق علیهما السلام است می گوید: (من در روز عاشورا در خدمت امام باقر علیه السلام بودم که این زیارت را قرائت فرمودند). همچنین می گوید: (امام صادق علیه السلام پس از زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام به طرف کربلا اشاره کردند و این زیارت را قرائت کردند). اما در واقع این زیارت از ناحیه خود خداوند متعال نازل شده و از احادیث قدسی است؛ چون شیخ عباس قمی در مفاتیح الجنان از امام صادق علیه السلام نقل می کند که: (آن حضرت از پدر بزرگوارش و ایشان از اجداد طاهرینش و آنان از پیامبر اکرم و آن حضرت از جبرئیل و جبرئیل از خداوند متعال نقل می کنند که حضرت احدیت به ذات مقدس خود قسم خورده که هر کس امام حسین علیه السلام را با این زیارت، از دور یا نزدیک زیارت کند، زیارت او را می پذیرم و خواهش و حاجت او را برآورده می کنم و فوز به بهشت و آزادی از جهنم را به او عطا می کنم و شفاعت او را در حق هر

کس که بخوهد قبول می‌نماید). سپس امام صادق علیه السلام به صفوان می‌گوید: (هر گاه حاجتی پیدا کردی این زیارت را بخوان که بر آورده خواهد شد). همچنین در بحارالانوار از علقمه بن محمد حضرمی از امام باقر علیه السلام حدیثی را نقل کرده که مضمونش چنین است که حضرت فرمود: (هر کس امام حسین علیه السلام را با این زیارت (زیارت عاشورا) زیارت کند خداوند متعال صد هزار هزار درجه به او بدهد و مثل کسی باشد که با امام حسین علیه السلام شهید شده باشد و از آن روزی که امام حسین علیه السلام شهید شده و هر پیغمبر و رسولی و هر کس که آن حضرت را زیارت کرده خداوند ثواب همه آنها را در نامه اعمال او بنویسد). (۱) همانگونه که در بحث خداشناسی، اول باید انسان ظرف وجودی اش را از همه آلودگی‌ها پاک کند و با گفتن (لا اله الا الله) نفی الوهیت از همه خدایان دروغین و طوایف بنماید آنگاه با گفتن (الا الله) تسلیم در مقابل حضرت احدیت شود. در زیارت عاشورا نیز همین مسأله حاکم است و به قول عرفا و حکما، اول باید تخلیه صورت گیرد سپس تخلیه انجام شود؛ یعنی برای اینکه انسان ملبّس به لباس مقدس تولّی و تبرّاً شود و شیعه و پیرو بودن خود را به اثبات برساند اول باید از دشمنان حضرات معصومین تبرّی بجوید و ظرف وجودی اش را پاک سازد تا خودش را آماده کند برای تقدیم سلام به حضور مقدس امام حسین و اولاد و اصحاب آن حضرت. روی این حساب است که در زیارت عاشورا دستور داده شده که اول باید دشمنان و ظالمان و ستمگران به خاندان عصمت و طهارت را لعن و نفرین کرد بعد خدمت امام حسین علیه السلام سلام داد. اما برای اینکه انسان کاملاً دشمنی خود را نسبت به دشمنان اهل بیت و امام حسین علیه السلام و دوستی خود را نسبت به خاندان پیامبر اکرم مخصوصاً حضرت اباعبدالله الحسین برساند باید اول صد مرتبه لعن و نفرین کند بعد صد مرتبه سلام و درود و تحیت. که منقول است خیلی از بزرگان و مراجع و عرفا، زیارت عاشورا را با صد بار لعن و سلام می‌خواندند از جمله نقل شده که امام خمینی رحمه الله علیه چنین زیارت می‌کردند. همچنین حضرت آیه الله العظمی بهجت می‌گوید: (شیخ انصاری زیارت عاشورا با صد لعن و سلام می‌خواندند). بنابراین، زیارت عاشورا محکی است که شیعیان و دوستان اهل بیت را به منصفه ظهور و بروز می‌رساند و به همین جهت است که دشمنان خاندان نبوت و رسالت، مخصوصاً وهابیه، در کربلا و نجف و عتبات عالیات و مکه و مدینه از به همراه بردن و خواندن مفاتیح مخالفت می‌کنند که عمده مخالفشان به خاطر زیارت عاشورا است. چند تذکر در مورد زیارت عاشورا ۱ اگر قرائت صد بار لعن و سلام در هنگام زیارت عاشورا باعث عسر و حرج و یا سبب نخواندن زیارت عاشورا شود اگر چنانچه بعد از هر بخش از لعن‌ها و سلام‌ها بگوید: (تسعاً و تسعین مرّه) ان شاء الله ثواب زیارت کامل را خواهد داشت. ۲ در مفاتیح الجنان چند جمله در حاشیه زیارت عاشورا آمده یعنی: (و بالبرائة ممن قاتلك و نصب لك الحرب و بالبرائة ممن اسس اساس الظلم و الجور علیکم و ابرء الی الله و الی رسوله). چون در خیلی از کتب ادعیه معتبره این جملات جزء زیارت عاشورا آمده لذا خواندن این جملات الزامی است. ۳ یکی از ویژگی‌های زیارت عاشورا علاوه بر ثواب عظیم اخروی که ذکر گردید باعث بر آورده شدن حاجتهای لاعلاج است، شاهدش هم داستانهای بسیاری است که در کتاب آمده؛ بدین سبب سفارش می‌شود هر کس برای هر حاجتی که متوسل به این زیارت شریف می‌شود ۴۰ روز مرتب آن را قرائت نماید و افضل اوقات آن نیز بعد از نماز صبح و قبل از طلوع آفتاب است. ۴ بعد از خواندن زیارت عاشورا حتماً دو رکعت نماز زیارت امام حسین علیه السلام را بخواند که همانند نماز صبح می‌باشد. ۵ بعد از زیارت عاشورا و دو رکعت نماز، دعای علقمه حضرمی را نیز بخواند که در مفاتیح الجنان با نام (دعای بعد از زیارت عاشورا) آمده است. ۶ اگر کسی بتواند زیارت عاشورا را روزی دو بار بخواند خیلی خوب است؛ یعنی یکبار اول شب و یا آخر روز و یک بار هم اول صبح و قبل از طلوع آفتاب؛ زیرا از عارف بزرگ و جمال العارفین حضرت آیه الله سید علی آقا قاضی تبریزی منقول است که بعد از ارتحالشان کسی ایشان را در عالم رؤیا دید و سؤال کرد: چه عملی در آنجا از همه مهمتر است؟ می‌فرماید: (زیارت عاشورا). بعد می‌گوید: من پشیمانم که چرا روزی یکبار زیارت عاشورا را قرائت کردم و دوبار نخواندم). و اما فضیلت تربت سیدالشهداء علیه السلام در فضیلت تربت سیدالشهداء همین بس که در روایت آمده که: (خاک کربلا از چهار

فرسخ تا چهار فرسخ از خاک بهشت است و در روز قیامت ضمیمه بهشت خواهد شد). شاهد این روایت هم قضیه ای است که بین یکی از منجمین غربی و یک عالم شیعی اتفاق افتاده که منجم مزبور ادعا می کرده که هر کس هر چه سؤال کند او جواب می دهد؛ عالم شیعی، قطعه ای از تربت سیدالشهدا را در داخل دست خود می گیرد و می گوید: این چیست؟ منجم مزبور پس از لحظاتی تأمل رنگ چهره اش متغیر می شود و می گوید: من می دانم داخل دستت چیست آن قسمتی از خاک بهشت است اما متحیرم از اینکه چگونه در دست تو قرار گرفته! و بعد از اینکه می فهمد تربت فرزند پیامبر اسلام است مسلمان می شود. قضیه دیگری که من خود از نزدیک شاهد آن بودم این است که: حدود ۲۰ سال پیش در روستای ما به نام (روستای دستجرد قاقزان) از توابع استان قزوین که رودخانه نسبتاً بزرگی از دروازه روستا می گذرد و در ایام بارندگی از آنجا سیل جاری می شود، روزی سیل مهیب و زیادی آمد، جوری که مردم همه به وحشت افتادند و هر لحظه هم مقدار و شدت سیل بیشتر و وحشتناک تر کی شد و عنقریب بود که سیل وارد کوچه ها و خانه ها گردد و تلفات و خسارات سنگینی را به بار آورد. در این هنگام به ذهن فرد یا افرادی خطور کرد که اگر مقداری تربت سیدالشهدا بریزند سیل فروکش می کند، همین کار را کردند به فاصله خیلی کم سیل مقداری فروکش کرد و هر لحظه کمتر و کمتر شد تا جایی که دیگر خطر رفع شد و مردم از اضطراب و وحشت و نگرانی بیرون آمدند. از این قبیل قضایا در عظمت تربت سیدالشهدا الی ماشاءالله است که ما بخشی از این داستانها را در کتاب حاضر آورده ایم. بنابراین، کسانی که تربت به همراه دارند حالا چه برای تبرک و چه برای نماز - باید احترام آن را نگه دارند. حتی کسانی که به زیارت کربلا و عتبات عالیات مشرف می شوند (ان شاء الله خداوند به همه آرزومندان قسمت کند) باید احترام آنجا را نگه دارند و بدانند که در زمین بهشت دارند قدم بر می دارند. از مقدس اردبیلی نقل شده که وقتی به کربلا مشرف می شد به دستشوییهای آنجا نمی رفت بلکه به نوعی از انواع در بیرون چهارفرسخی تخلی می کرد. با اینکه خوردن خاک حرام است اما خوردن مقدار کمی از تربت امام حسین علیه السلام نه تنها حرام نیست بلکه سفارش به خوردنش شده و دواي هر دردی است، چنانچه امام صادق علیه السلام فرموده: (ما مریضهایمان را با تربت شفا می دهیم). البته اگر ما از تربت استفاده کردیم و دردمان دوا نشد به تربت بی اعتقاد نشویم؛ چون امام صادق علیه السلام فرموده: (وقتی تربت را از کربلا می برند جن خودشان را به تربت می مالند و اثر آن را می برند لذا فرموده وقتی تربت را می برید زیاد نام خدا را بر آن بخوانید تا سالم بماند) و تربت سالم محال است اثر نکند. سؤال: در اینجا سؤال مشترکی مطرح می شود و آن اینکه: چرا خداوند در زیارت و تربت امام حسین علیه السلام این همه ثواب و فضیلت قرار داده که در دنیا این همه فواید دارند و دواي هر دردی هستند و در آخرت هم دارای آن همه ثواب می باشند که زیارت عاشورا از همه زیارتها بالاتر است و تربت امام حسین هم از همه تربت ها حتی خاک کعبه و حرم پیغمبر بالاتر است؟! جواب: در اینجا یک جواب نقضی می دهیم و یک جواب حلی: اما جواب نقضی: همانطور که خداوند در بعضی از گیاهان، اثر شفا بخشی قرار داده و در بعضی قرار نداده چه اشکال دارد که در زیارت و خاک و تربت هم همین کار را کرده باشد، یعنی در تربت و زیارت سیدالشهدا این اثر را قرار داده باشد اما در غیر آنها نه حتی در خاک خانه خودش. اما جواب حلی: و علت اینکه چرا فقط در زیارت و تربت سیدالشهدا چنین اثری را قرار داده و لا غیر بخاطر این است که مصیبت امام حسین از همه مصیبتها اعظم بوده حتی علی علیه السلام که اول مظلوم عالم است و حضرت صدیقه طاهره که اول مظلومه عالم است مصیبتشان در مقابل مصیبت امام حسین کوچک است؛ زیرا وقتی حضرت امام حسن مجتبی مسموم گردیده بود و امام حسین علیه السلام بالای سر آن حضرت گریان بود امام حسن خطاب به امام حسین علیه السلام فرمود: (حسین جان! چرا گریان هستی هیچ مصیبتی به مصیبت تو نمی رسد) و جمله معروف (لا یوم کیومک یا ابا عبد الله) را امام حسن علیه السلام در همین جریان فرمودند. عظمت حادثه کربلا و در تاریخ است که: (وقتی حضرت آدم علیه السلام بخاطر ترک اولی از بهشت رانده شد و در زمین قرار گرفت بعد از حدود ۲۰۰ سال گریه و ناله و اشک و آه، خداوند متعال خواست به آدم ترحم کند، تابلویی را در جلو چشمش قرار داد و فرمود: خداوند را

با این اسامی مقدس بخوان . و آن ، اسامی پنج تن آل عبا بود حضرت آدم خداوند را که به آن اسامی مقدس می خواند به اسم امام حسین علیه السلام که رسید حالش منقلب شد و اشک از دیدگانش جاری شد ، به خداوند عرض کرد : خدایا ! چه سرّی است اسم پنجمی را که بر زبان راندم اشکم جاری شد ؟ خداوند فرمود : ای آدم ! به آسمان نگاه کن . نگاه کرد دید آسمان همه اش دود و بخار است . عرضه داشت : پروردگارا ! این چیست من می بینم ؟ خداوند فرمود : این عطش و تشنگی حسین است و مصیبت تشنگی از همه مصیبتها بالاتر است . او فرزند آخرین پیامبر یعنی محمد مصطفی است که امت جدش آب را به روی او و اطفالش می بندند و او را تشنه شهید می کنند . و در تاریخ کربلا هست که در روز عاشورا زبان مبارک امام حسین علیه السلام مانند چوب خشک شده بود و به لبهای مبارکش که می خورد زخم می کرد . آری دشمنان امام حسین حتی به طفل شیرخواره هم رحم نکردند ، علی اصغر مانند ماهی از آب بیرون افتاده لبان کوچکش را از تشنگی باز و بسته می کرد اما دشمن قسّی القلب به جای آب ، تیر سه شعبه داد . و پیکر پاک اباعبدالله الحسین علیه السلام را پس از شهادت در زیر پای سمّ اسبان لگد کوب کردند و خیمه ها را آتش زدند و سرهای مطهر شهدا را روی نیزه ها زدند و با اسرا آنگونه رفتار کردند . لعنه الله علی القوم الظالمین . بنابراین ، هیچ استبعادی ندارد که خداوند بخاطر این مصیبت عظمی که امام حسین و اهل بیت و فرزندان و یاران و اصحاب آن حضرت دیدند چنین اثری را در زیارت عاشورا و تربت سیدالشهدا قرار دهد که حتی از مرگ قطعی هم شفا دهند و چیزهای محیرالعقول را به وجود بیاورند . اللهم ارزقنا زیارة الحسین علیه السلام و اولاده و اصحابه فی الدنیا و شفاعتهم فی الآخرة و اجعلنا من شیعتهم . اللهم ارنی الطلعة الرشیده و العزة الحمیده و اکحل ناظری بنظرة منی الیه و عجل فرجه و سهل مخرجه . اللهم اجعلنا من اعوانه و انصاره و شیعته و محبيه و الذابین عنه و المسارعین الیه فی قضاء حواجه و الممتثلین لاوامره و المستشهدین بین یدیه . تقدیم به ساحت مقدس قطب عالم امکان ، عصاره خلقت ، سلاله احمد ، کهف الحصین و غیاث المضطر المستکین ، ولی الله الاعظم ، خاتم الاولیا ، بقیة الله فی الارضین حضرت حجة بن الحسن العسکری روحی و ارواح المشفقین لتراب مقدمه الفداء . در پایان از برادر عزیز و ارجمند جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای (سید عبدالله حسینی) مدیر محترم انتشارات مهدی یار که قبول زحمت کردند و نشر و پخش این کتاب را به عهده گرفتند صمیمانه تقدیر و تشکر می کنم . همچنین از همسر خانم ملایی که از سالیان گذشته در ثبت و ضبط و کارهای مقدماتی این کتاب و بقیه آثاری که امید است ان شاء الله به زیور طبع آراسته گردند مرا یاری کردند تشکر می کنم . والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته حیدر قنبری ۱۳۷۹/۱۰/۲۱ مطابق با ۲۵ ماه مبارک رمضان

بخش اول : داستانهایی از زیارت عاشورا

سفارش مؤکد امام زمان (عج) به خواندن زیارت عاشورا

سید احمد رشتی می گوید : تاریخ ۱۲۸۰ هجری قمری به عزم زیارت بیت الله از رشت به تبریز رفتم و از آنجا مرکبی کرایه کرده و روانه شدم ، در منزل اول سه نفر دیگر با من رفیق شدند . در یکی از منازل بین راه خبر دادند که قدری زودتر روانه شویم که منزل آینده خطرناک و مخوف است کوشش کنید که از کاروان عقب نمانید . از این جهت دو سه ساعت به صبح مانده راه افتادیم هنوز یک فرسخ نرفته بودیم که هوا منقلب شد و برف باریدن گرفت به طوری که رفقا هر کدام سرهای خود را به پارچه پیچیدند و تند رفتند من هم هر چه کردم که بتوانم با آنها بروم ممکن نبود سرانجام از آنها عقب ماندم و ناچار از اسب پیاده شده و در کنار راه نشسته و متحیر بودم مخصوصاً به خاطر ششصد تومان پولی که برای هزینه سفر همراه داشتم نگرانی بیشتری داشتم . با خود گفتم : همین جا تا صبح می مانم و به منزل قبلی بر می گردم و از آنجا چند نفر مستحفظ به همراه داشته خود را به قافله می رسانم . در این اندیشه بودم که در برابر خود باغی دیدم که باغبانی با بیلش برف درختان را می ریخت تا مرا دید جلو آمد و گفت : کیستی ؟

گفتم: رفقایم رفتند و من مانده ام و راه را نمی دانم. به زبان فارسی فرمود: نافله (۲) بخوان تا راه را پیدا کنی. من مشغول نافله شدم نماز شب تمام شد باز آمد و فرمود: نرفتی؟ گفتم: واللّه راه را نمی دانم. فرمود: جامعه بخوان. (۳) من زیارت جامعه را از حفظ نداشتم و اکنون هم از حفظ ندارم از جا بلند شدم و زیارت جامعه را تماماً از حفظ خواندم. باز آمد و فرمود: نرفتی و هنوز اینجا ای؟ بی اختیار گریه ام گرفت، گفتم: آری راه را نمی دانم. فرمود: عاشورا (۴) بخوان. زیارت عاشورا را نیز از حفظ نداشتم و اکنون هم از حفظ ندارم از جا بلند شدم و مشغول زیارت عاشورا شدم و همه اش را حتی لعن و سلام و دعای علقمه را از حفظ خواندم. بار سوم آمد و فرمود: نرفتی و هستی؟ گفتم: آری نرفتم هستم تا صبح. فرمود: من هم اکنون تو را به قافله می رسانم. سپس رفت و بر الاغی سوار شد و بیل خود را به دوش گرفت و آمد. فرمود: ردیف من بر الاغ سوار شو. من هم پشت سر او سوار شدم و افسار اسبم را کشیدم، اسب اطاعت نکرد. فرمود: جلو اسب را به من بده. عنان اسب را به دست راست گرفت و راه افتاد. اسب در نهایت تمکین پیروی کرد. سپس دست مبارکش را بر زانوی من گذاشت و فرمود: شما چرا نافله نمی خوانید؟ نافله، نافله، نافله، سه بار تکرار کرد. آنگاه فرمود: شما چرا عاشورا نمی خوانید؟ عاشورا، عاشورا، عاشورا. سپس فرمود: شما چرا جامعه نمی خوانید؟ جامعه، جامعه، جامعه. دقت کردم دیدم در وقت پیمودن راه به نحو دایره راه طی می کرد یک مرتبه برگشت و فرمود: اینها رفقای شما هستند که کنار نهر آبی فرود آمده و برای نماز صبح وضو می گیرند. پس من از الاغ پیاده شدم و خواستم سوار اسبم شوم نتوانستم آن آقا پیاده شد و بیل را در برف فرو کرد و به من کمک کرد تا سوار شدم و سر اسب را به طرف رفقایم برگردانید من در این هنگام با خود گفتم این شخص کی بود که به زبان فارسی حرف می زد و حال آنکه زبانی جز ترکی و مذهبی جز عیسوی در آن نواحی نبود و چگونه با این سرعت مرا به قافله رساند؟ برگشتم پشت سر خود را نگاه کردم دیدم کسی نیست. (۵)

تأثر از اینکه هر روز زیارت عاشورا را بخوانم

عالم جلیل آقای شیخ عبدالهادی حائری مازندرانی از والد خود مرحوم حاجی ملا ابوالحسن نقل کرده که من حاجی میرزا علی نقی طباطبایی را بعد از رحلتش به خواب دیدم و به او گفتم: آرزویی داری؟ گفت: یکی و آن این است که چرا در دنیا هر روز زیارت عاشورا نخوانم. و رسم سید این بود که در دهه محرم زیارت عاشورا می خواند نه در تمام سال و لذا افسوس می خورد که چرا تمام سال نمی خوانم. (۶)

مزد دادن امام زمان علیه السلام برای خواندن زیارت عاشورا

حاج سید احمد (رحمه الله علیه) برای من نوشت که روز جمعه در مسجد سهله در حجره نشسته بودم. ناگاه سید موقر معممی بر من داخل شد که قبای فاخری و عبای قرمزی پوشیده بود، نظری کرد به آنچه در زاویه حجره بود کمی از کتب و ظروف و فرش بود فرمود: برای حاجت دنیا کفایت می کند تو را و تو هر روز صبح به نیابت صاحب الزمان علیه السلام زیارت عاشورا می خوانی و خرجی هر ماهت را از من بگیر که محتاج احدی نباشی و قدری پول به من داد و گفت: این کفایت یک ماه تو را می نماید. و رفت رو به در مسجد و من به زمین چسبیده بودم و زبان من بند آمده بود و هر چه خواستم تکلم بنمایم نتوانستم و حتی نتوانستم برخیزم تا سید خارج شد و همین که بیرون رفت گویا قیودی از آن بر من بود و باز شد و شرح صدری پیدا کردم پس برخاستم و از مسجد خارج شدم آنچه تفحص کردم اثری از آن آقا ندیدم. (۷)

توسعه رزق و روزی با زیارت عاشورا

چون اول باب سه حدیث درباره زیاد شدن رزق و روزی با زیارت امام حسین علیه السلام است لذا این حکایت را هم می نویسم و دلیل دیگرش روضه خوانی تاجر نصرانی : عالم جلیل و زاهد مسلم آقای شیخ عبدالجواد حائری مازندرانی فرمود که : روزی کسی آمد خدمت خلد مکان شیخ زین العابدین مازندرانی (قدس الله سرّه العالی) و از تنگی معاش خود شکایت کرد؛ شیخ به او فرمود : برو حرم حضرت اباعبدالله علیه السلام زیارت عاشورا بخوان رزق و روزی به تو خواهد رسید اگر نرسید بیا نزد من ، من خواهم داد رفت . بعد از زمانی ملاقات شد گفت : در حرم مشغول خواندن زیارت عاشورا بودم که کسی آمد وجهی به من داد و در توسعه قرار گرفتم . (۸)

بر آورده شدن حاجتهای آیت الله سید نجفی قوچانی توسط زیارت عاشورا

آیت الله سید نجفی قوچانی رحمه الله فرمود : بعد از آنکه دوبار زیارت عاشورا را در اصفهان و هر بار به مدت چهل روز برای بر آورده شدن حاجتها و مطالب شرعی خود خواندم ، بحمدالله به مراد خویش دست یافتم ، و به این زیارت اعتقاد پیدا نمودم ، برای همین پس از رسیدن به شهر نجف اشرف در اولین روز جمعه شروع به خواندن زیارت عاشورا نمودم و این بار غرضم ظهور حکومت امام زمان (عج) بود البته اگر خداوند آن را از من بپذیرد تا به شهادت و یا سروری نایل شوم و همه آنها نور علی نور است . من از کسانی نیستم که شیفته سرگرمیهای دنیا و کثافات آن باشم ، من شیفته مولای خویش صاحب الامر (عجل) هستم و از قید و بندهای جهان آزادم . این زیارت را هر جمعه در نجف اشرف و یا در کربلا ، حتی در مسیر راه می خواندم ، و در یک سال آن را چهل جمعه می خواندم . خداوند را بر سر درونم گواه می گیرم من امام عصر را بسیار دوست می دارم و از خداوند خواهان توفیق خدمتگزاری ایشان و حصول سرفرازی هستم . (۹)

زیارت عاشورا و برطرف شدن دشواریها

یکی از علمای معروف شهر اصفهان در یادداشتهای خود می گوید : یکی از شبها در خواب به من الهام شد تا به فرد محترمی از اهالی شهر اصفهان که نام او را نیاورده مبلغ ۴۵۰۰۰ تومان بدهم ، و در صبح روز دوم در انجام آنچه در خواب به من دستور داده شده بود متحیر شدم که آیا آنچه را که در خواب درک نموده بودم صحیح بوده یا خیر ، از مقدار اندوخته خود نیز بی خبر بودم . وقتی آنها را شمردم ۴۵۰۰۰ تومان بود به دکان آن مرد محترم رفتم (من او را می شناختم وی صاحب دکان کوچکی بود) آنجا دو نفر را در مقابل دکانش دیدم در اولین فرصتی که یافتم به صاحب دکان گفتم : با تو کاری دارم ، تقاضا دارم با من به مکانی بیایی و سریع بازگردیم ، او را به مسجد النبی واقع در خیابان (جی) بردم . کارگران و بنایان در مسجد مشغول تعمیر بودند ، در یکی از گوشه های مسجد رو به قبله نشستیم ، به او گفتم : به من امر شده غم و غصه و مشکلی را که هم اکنون در آن به سر میبری از تو برطرف کنم ، از تو می خواهم مشکلت را برایم بازگو کنی ، به او بسیار اصرار کردم ، لیکن از گفتن سرباز زد ، سرانجام مبلغ را به وی دادم ، ولی مقدار آن را به او نگفتم ، مرد گریان شد و گفت : من مبلغ ۴۵۰۰۰ تومان مقروضم ، نذر کردم هر روز صبح به مدت چهل روز بعد از نماز صبح زیارت عاشورا بخوانم ، و امروز آخرین آن را خواندم . (۱۰)

توصیه شیخ کبیر به خواندن زیارت عاشورا

شیخ محمد حسن انصاری اخوی زاده و داماد سرآمد فقها ، شیخ مرتضی انصاری دارای چند فرزند بود ، سومین فرزند ایشان (شیخ مرتضی) معروف به شیخ کبیر از اهل علم و فضل بود و در نجف به سر می برد ، وی در سال ۱۲۸۹ هـ به دنیا آمد ، و در سال ۱۳۲۲ هـ در دزفول در سن ۳۳ سالگی فوت نمود ، این شیخ جلیل القدر حرص و ولع ویژه ای نسبت به خواندن زیارت عاشورا در صبح و

شب داشت ، پس از مرگش بعضی از یارانش او را در عالم خواب دیدند ، از او پرسیدند : بهترین و نافع ترین اعمال آنجا کدام است ؟ در پاسخ سه بار فرمود : زیارت عاشورا . (۱۱)

حل مشکلات به واسطه زیارت عاشورا

عالم جلیل القدر و متقی مرحوم آیت الله نجفی قوچانی رحمه الله از طلاب برجسته خراسانی بود و در ضمن یاد داشتهای خاطراتش در اصفهان که به مدت چهار سال از سال ۱۳۱۴ ه ق الی ۱۳۱۸ تداوم داشت می نویسد : وقتی به شهر اصفهان آمدم ، شبی در خواب چهره مرگ را به صورت یک حیوان در ابعاد یک (گوسفند) دیدم عمرش بالغ بر یک سال بوده و به دنبال او سه و یا چهار عدد از بیچه های کوچکش در هوا در حال سیر و حرکت بودند ، در اثنای حرکتشان از روی منزل ما در قوچان گذشتند و یکی از گوسفندان بر روی منزل ما از حرکت باز ایستاد . برای پدرم نوشتم : نامه ای برایم ارسال کند و احوال خود را در آن شرح دهد؛ زیرا نگران او بودم پس از ارسال نامه ، از پدر نامه ای دریافتیم در آن گفته بود همسرش فوت نموده . و نیز می نویسد : قبل از ده سال مبلغ دوازده تومان برای ادای مخارج زیارت به عتبات مقدس قرض کرده بود (۱۲) ولی به دلیل (ربا) بدهی او به هشتاد تومان رسیده بود ، و همه دارایی پدرم به این مقدار نمی رسید ، من تصمیم گرفتم زیارت عاشورا را به مدت چهل روز بر بام مسجد سلطان صفوی بخوانم و سه حاجت را طلب کردم : اول : ادای بدهی پدرم دوم : طلب آمرزش سوم : افزون شدن علم و اجتهاد قبل از ظهر شروع به خواندن می نمودم و قبل از زوال ظهر آن را تمام می نمودم ، خواندن آن دو ساعت به طول می انجامید پس از اتمام چهل روز و تقریباً بعد از یک ماه پدرم به من نوشت : امام موسی بن جعفر علیه السلام قرض مرا ادا کرد ، به او نوشتم : خیر ، امام حسین علیه السلام آن را ادا کرد ، و همگی آنها یک نور واحدند . وقتی سرعت تأثیر زیارت را در بر آورده شدن حاجتها در مسایل دشوار دیدم و قلباً از تأثیر گذاری آن در بر آورده شدن حاجتها اطمینان یافتم ، عزم خود را جزم کردم تا آن را در روزهای ماه محرم الحرام و ماه صفر برای حاجت مهمتری به مدت چهل روز بخوانم ، لذا با تلاش و کوشش بسیار و با احتیاط کامل بر بام مسجد سلطان می رفتم ؛ و رو به قبله و زیر آسمان بودن را مراعات می کردم ، بعد از سپری شدن روزها ، و ختم چهل روز ، در خواب بشارت دهنده ای را دیدم که می گفت : به مراد خود رسیدی . و در صبحگاه در قلبم شور خاصی پدیدار گشت ، و این چند بیت را سرودم : (۱۳) زمان قبض گذشت ، انبساط جلوه گر آمد درخت صبر قوی گشت ، باز بر ثمر آمد چو کوه شو ، سر تسلیم بیش و راضی شو به لطمه شب و روز فلک که ماه بر آمد

حل مشکلات دشوار با خواندن زیارت عاشورا

آقای . . . می نویسد دوبار با مشکلات دشواری مواجه شدم که با خواندن زیارت عاشورا همه مشکلاتم حل شد . اولین توسل : با سه مشکل مهم رو به رو شدم ، و به شدت از آنها متأثر شدم . ۱ برای خرید منزل دویست هزار تومان مقروض بودم و در طی نه سال قادر به ادای قرض نبودم . ۲ با مشکل سخت دیگری مواجه شدم که قادر به گفتن آن نیستم . ۳ از لحاظ رزق و روزی در مضیقه بودم . این مشکلات به من بسیار فشار می آوردند و برای حل آنها از همه چیز نا امید شدم ، به حضرت فاطمه معصومه علیها السلام متوسل شدن و به ذهنم خطور کرد که زیارت عاشورا به مدت چهل روز بخوانم ، و ثوابش را به حضرت نرجس خاتون اهدا کنم ، و با شفاعت این خاتون نزد فرزندش امام زمان همه این مشکلات حل شود . توسل را به این ترتیب آغاز کردم : هر روز بعد از نماز صبح زیارت امین الله را به قصد زیارت حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام می خواندم و سپس زیارت عاشورا را با صد بار لعن و صد بار سلام می خواندم و سجده زیارت را به جای می آوردم ، و دو رکعت نماز زیارت را می خواندم پس از آن دعای معروف به دعای علقمه را می خواندم ، در روز بیست و هشتم و به طریقه ای شگفت مشکل دوم من حل شد . در روز سی و هشتم

یکی از دوستانم که به قرض منزلم آگاه بود آمد و حالم را پرسید، سپس مبلغ دوست هزار تومان به من داد و گفت: این مبلغ برای قرض منزل توست. بعد از چهل روز وضع اقتصادی من نیز بهتر شد، و پس از آن با مشکل اقتصادی مواجه نشدم. دومین توشیل: پس از گذشت یک سال از اولین توشیل، با مشکل دیگری مواجه شدم: یکی از تجار تهران نزد من آمد و گفت: ما کالاهای بسیاری برای شما می فرستیم تا بفروشی و مبالغ آن را ارسال کنی. با بعضی از دوستان و تجار در این باره مشورت کردم گفتند: مبلغ هفتصد هزار تومان به عنوان پیش پرداخت برای او بفرست تا رضایت او را جلب کنی، من نیز مبلغ یکصد هزار تومان از قرض الحسنه تهیه کردم و یکی از دوستان پانصد هزار تومان به من داد، به هر حال برای او مبالغ را جور کردم و فرستادم و به مدت سه روز منتظر ماندم تا اجناس برسد، اما متأسفانه برایمان آشکار شد که تاجر از حقه بازان بوده، و پس از گرفتن پولها از بانک متواری شده و بدهی بسیاری دارد که بالغ بر هفتاد میلیون تومان می شود... مدت سه ماه دنبال او جستجو کردیم ولی اثری از او نیافتیم تا ما را به او برساند. با استفاده از اولین تجربه ام که آن را از خواندن زیارت عاشورا به دست آورده بودم، این بار نیز با همان تیت و با همان سبک متوسل شدم، پس از بیست روز این تاجر با من تلفنی تماس گرفت و مبلغ را پس داد، بعد از چند روز او را بازداشت کردند و به تهمت حقه بازی و مال مردم خوری به زندان انداختند، و هیچ طلبی به دیگران مسترد نشد. مایلیم متذکر شوم که در هر دو بار با قلبی اندوهگین و با قطع امید از همه به وسیله این زیارت به سرور شهیدان متوسل شدم. (۱۴)

توسل به زیارت عاشورا و تأثیر آن در استرداد سهم های به سرقت رفته

آقای حاج سید حسن فرزند مرحوم سید رضا غرضی ساکن در شهر اصفهان، و یکی از تجار آنجا می گوید: از پدر مرحوم من مقداری از سهم های شرکت های تولیدی را در سال ۱۳۲۵ به سرقت بردند و بعد از مدتی قادر به شناسایی سارق شدند و او را به پلیس تحویل دادند و پس از مدتی به دادگاه بردند و به شش ماه حبس محکوم کردند، ولی سارق به سهم های به سرقت رفته اعتراف نکرد. پدرم به زیارت عاشورا متوسل شد و هر روز پس از نماز صبح زیارت را با صد بار لعن و صد بار سلام و بعد از آن دعای علقمه را می خواند. او به مدت چهل روز پی در پی این کار را کرد ولی هیچ خبری از سهم ها به ما ندادند، پدرم نیز خواندن زیارت را قطع نمود، تقریباً روز پنجشنبه خواهرم که بالغ بر یازده سال بود در خواب دید: چهار مرد و یک زن علوی که در میان آنها بود از مقابل یک دکان نانوایی گذشتند، و به خواهرم سلام کردند و گفتند: به پدرت بگو سهم ها به او مسترد می شوند اما باید به عهدش وفا کند. از این خواب مدتی گذشت، سارق خواسته بود مقداری از سهم ها را در بازار بفروشد و همانطور که می دانید هر سهمی شماره ای دارد و چون روزنامه ها از قبل شماره های به سرقت رفته سهم ها را منتشر کرده بودند مشتری سهم ها به وسیله این شماره ها فهمیده بود که مالک اصلی این سهم ها سید رضا غرضی است و فروشنده همان شخصی است که به مدت شش ماه محکوم به حبس شده، بعد از آن او را مجبور کردند تا بقیه سهم ها را نیز تحویل دهد. (۱۵)

توسل به زیارت عاشورا و آسان شدن مسأله ازدواج

یکی از خطبا و وعظ می نویسد: قبل از چند سال یک دوست جوان و مؤمن نزد من آمد و حاجت حل نشده ای را مطرح کرد، او گفت: چندی قبل قصد ازدواج کردم، لیکن هر بار با مشکلات و سختیهایی مواجه شدم. به او گفتم: چون شما نزد کسانی رفته ای که در شأن و مقام نیستند. گفت: چنین نیست، و اگر باور نمی کنید شما برایم پا پیش گذار و از یک خانواده در شأن و مقام من برایم خواستگاری کن. نزد دوستم رفتم که مطمئن بودم به من پاسخ مثبت می دهد، از او دخترش را برای این جوان مؤمن خواستم، در ابتدا موافقت کرد، و بعد از مدتی گفت: می خواهم استخاره کنم، و متأسفانه پاسخ منفی داد. این ماجرا مرا بسیار اندوهگین کرد، و دوستم به من گفت: دیدی حق با من بود؟ به او گفتم: خودت را ناراحت نکن، برای برطرف شدن

مشکلات بعد از ادای نماز صبح و تعقیبات آن زیارت عاشورا را با صد بار لعن و صد بار سلام بخوان. شروع به خواندن زیارت کرد، در روز بیست و هفتم خوشحال نزد من آمد و گفت: نزد یکی از خانواده‌ها رفتم، و موافقت کردند. آنها و من در نهایت رضایت به سر می‌بریم و امروز عصر مراسم خواستگاری برگزار می‌شود، می‌خواهم شما یکی از شاهدان آن باشید. به او گفتم: پس سیزده روز باقی مانده را فراموش نکن، شما زندگی مشترک خود را به برکت زیارت عاشورا آغاز کردی، و در هر زمانی که با مشکلی در زندگی مواجه شدی برای برطرف شدن آن به زیارت عاشورا متوسل شو، انشاءالله حاجت تو بر آورده شود. (۱۶)

خبر غیبی از ترک زیارت عاشورا

در ماه صفر سال ۱۴۰۹ هـ به شهر شیراز رفتم و در خانه حاج مسیح... اقامت گزیدم، او مرا مطلع کرد که: در طی سی سال من همیشه زیارت عاشورا را می‌خوانم و دختری متأهل در شهر دزفول دارم برایم نوشته که منزلی در شیراز برای او بخرم، ولی موفق به این کار نشدم، بسیار متأثر و غمگین شدم؛ زیرا نتوانستم خواسته‌اش را بر آورده کنم. در روز تولد امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در یکی از منازلی که در آن مراسم دعا و توسل بر پا بود بسیار گریستم و حاجت خود را عرضه داشتم. پس از چند روز، خواهرم نزد ما آمد و به من گفت: مردی را دیدم زمین‌هایی را تقسیم می‌کند، و به قیمت مناسب می‌فروشد، من نیز برای شما قطعه زمینی را خریدم. مشغول ساختن آن شدم، و خواندن زیارت عاشورا را فراموش نمودم. در یکی از روزها، صبح زود، دخترم تلفنی با من تماس گرفت و گفت: خواندن زیارت عاشورا را ترک کردی؟ گفتم: چطور؟ گفت: در عالم خواب امام و سرور آزادگان علیه السلام را در صحن و یا در حرم دیدم، در شکوه و عظمتی وصف ناشدنی داشت و اطرافش اشخاص بسیاری با جاه و جلال بودند، پرسیدم: اینان کیستند؟ گفتند: اینان دوستدار پیشوای سرور آزادگان علیه السلام هستند، به دنبال شما در میان آنها جستجو کردم ولی شما را نیافتم گفتم: پدرم علاقه شدیدی به امام حسین علیه السلام دارد و دایم زیارت عاشورا را می‌خواند چرا او را در بین شما نمی‌بینم؟ گفتند: از چند روز قبل ارتباطش با ما قطع شده، ولی دوباره ارتباطش با ما برقرار می‌شود. (۱۷)

شرکت حضرت زهرا علیها السلام در مجالس زیارت عاشورا

خانم علویه ای می‌گوید: برای زیارت به آرامگاه حضرت زینب، و حضرت رقیه علیهما السلام مشرف شدم، شیفته زیارت سرور شهیدان شدم، مشغول خواندن زیارت عاشورا بودم و با حالت روحی خاصی می‌گریستم، یک بار وقتی مشغول خواندن و گریستن بودم، دیدم گویی دریچه‌ای برایم گشوده شد و به عالم آخرت پا گذاشتم، در آن حالت بیدار بودم، ولی شاهد آن واقعه بودم، مانند آن که آن را در عالم خواب دیده باشم: عده‌ای از زنان را به همراه مادرم دیدم، و در این اثنا بانویی بلند قامت با ظاهری محترم آمد؛ زنان گرد او را فرا گرفتند، هر یک از آنها حاجت و مشککش را به وی عرضه می‌داشت، من نیز حاجتم را به او عرضه داشتم، سپس به او گفتم: چرا به مجلس عزاداری ما که در آن زیارت عاشورا را می‌خوانیم نمی‌آیی؟ ایشان فرمود: من در مجلس شما شرکت می‌کنم، نشانه و دلیل را به من داد. ایشان فرمود: پسر خاله تو و همسرش در مجلس شما حاضر شدند، و برای برطرف شدن حاجتشان نذر کردند که در حضور یافتن در مجلس زیارت عاشورا و خواندن آن نزد شما تدام داشته باشند. به وسیله خواندن زیارت عاشورا حاجتشان بر آورده شد و منزل جدیدی ساختند، بعد از آن در جلسه‌های خواندن زیارت عاشورا حاضر نشدند و آن را نمی‌خوانند. و من مؤلف صاحب نذر را می‌شناسم، داستان را با همه تفصیلات آن برای او بازگو کردم، رنگش تغییر نمود و گریست، به همسرش گفت: گوش کن چه می‌گویند و از کجا خبر می‌دهد؟! مرد بسیار متأسف و اندوهگین شد، گفت: اینها که گفتی درست است، ما را مشکلات دنیا فرصتی نمی‌دهد تا نذرمان را ادا کنیم.

بچه دار شدن زن عقیم با زیارت عاشورا

در سفر به شهر یزد برای به دست آوردن نسخه ای شرح دار برای زیارت عاشورا در کتابخانه مرحوم وزیری با جناب شیخ علی اکبر سعیدی پیشنماز مسجد طهماسب که شیخی است صالح، باقار، و از همشینیان شیخ غلامرضا یزدی، کسی که برای امرار معاش از دسترنج خویش کسب روزی می نماید ملاقات کردم. به من گفت: مرحوم حاج ابوالقاسم با دختری زرتشتی پس از مسلمان شدن ازدواج کرد ولی فرزندی به دنیا نمی آورد، بعد از بیست سال به او خواندن زیارت عاشورا را آموختند. آن را چهل روز همراه با صد بار لعن و صد بار سلام و دعای علقمه خواند. پس از آن خداوند بر او منت نهاد و او را فرزندی (پسر) عنایت فرمود. (۱۸)

فرمایش عارف سالک و مرجع تقلید بزرگ آیت الله العظمی بهجت درباره زیارت عاشورا

در روز جمعه مصادف با ۲۶ ذی قعدة سال ۱۴۱۲ نزد آیت الله بهجت رفتم و از ایشان خواستم برای من از زیارت عاشورا بگویند البته قبلاً می دانستم او همیشه زیارت عاشورا را می خواند برای ایشان توضیح دادم که من می خواهم مجموعه ای از داستانهایی که کسانی که زیارت عاشورا را خواندند و به صورتی شگفت به حاجت خود دست یافتند را جمع آوری کرده و چاپ نمایم. ایشان فرمود: مضمون زیارت عاشورا گواه و روشن کننده عظمت آن است، مخصوصاً وقتی آنچه در سند زیارت از صفوان از امام صادق علیه السلام روایت شده را ملاحظه می کنیم که گفته شده: زیارت عاشورا را بخوان و در خواندن آن استمرار داشته باش، من به خواننده آن چند چیز را تضمین می کنم: ۱ زیارت وی پذیرفته می شود. ۲ تلاش ایشان مورد سپاس قرار می گیرد. ۳ سلام او بدون مانعی به امام علیه السلام می رسد، و حاجت وی از جانب خداوند متعال بر آورده می شود و با دست خالی باز نخواهد گشت. ای صفوان! این را با ضمانتی از پدرم، و پدرم از امیرالمؤمنین علیه السلام و امیرالمؤمنین از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و رسول خدا از جبرئیل و جبرئیل از خداوند عز و جل دریافت نموده، هر یک از آنها این زیارت را با این ضمانت تضمین نمودند، و به قداست خداوند سوگند، هر کس امام حسین علیه السلام را با این زیارت از نزدیک و یا از دور زیارت کند، حاجتش هر چه باشد بر آورده می شود. در سندها آمده زیارت عاشورا از حدیث های قدسی است، برای همین با وجود فراوانی کارهای علمی موجود نزد علما و اساتیدمان آنها همیشه مراقب خواندن زیارت عاشورا بودند، از جمله آنها: ۱ آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی صاحب تألیفات متعدد از خداوند متعال می خواست کلمات پایانی عمرش خواندن زیارت عاشورا باشد، و پس از آن به سوی باری تعالی بشتابد. و خداوند دعای وی را اجابت نمود، و پس از اتمام خواندن زیارت عاشورا روحش به ملکوت اعلی شتافت و روحش قرین رحمت و محشور با اولیای خدا شد. ۲ آیت الله شیخ صدرای بادکوبه ای با دانش فراوانی که داشت مقید به خواندن زیارت عاشورا بود. ۳ یکی از بزرگان گوید: . . . یکی از روزها به وادی السلام و به مقام امام مهدی علیه السلام رفتم، آنجا مرد پیری را با چهره ای نورانی دیدم، مشغول خواندن زیارت عاشورا بود و چنین به نظر می رسید که زائر است، وقتی نزدیک او رفتم، تصویری در برابرم نمایان شد گویی پرده حجاب را برای من کنار زدند حرم امام حسین علیه السلام را دیدم که زائرین مشغول به عبادت و زیارت بودند. از آنچه دیدم تعجب کردم، اندکی به عقب رفتم، و به حالت طبیعی باز گشتم، بار دیگر نزدیک او شدم، همان حالت اول برای من نمایان شد. این حالت چندین بار برایم تکرار شد. صبح روز بعد، به مکانی که زائران برای زیارت در آن سکنی می کنند رفتم تا از محضرش استفاده کنم و از حال و محل او سؤال کردم گفتند: آن شخص برای زیارت آمده بود و امروز اثاثیه و وسایلش را جمع کرد و از اینجا رفت. از زیارت او ناامید نشدم، به وادی السلام رفتم تا شاید او را بیابم، آنجا با شخصی ملاقات کردم که امور غیبی عجیبی را برایم متذکر می شد و بعضی از مسایل را روشن می نمود بدون آنکه سؤال کنم؛ به من گفت: زائری را که در پی او هستی رفته است. ۴ بزرگ فقها و مجتهدین آیت الله شیخ

مرتضی انصاری همیشه زیارت عاشورا و صد بار لعن و صد بار سلام آن را حرم مولی الموحدين امیرالمؤمنین علیه السلام می خواند و با تداوم در خواندن آن زبانش در خواندن بسیار سریع بود زیارت را همراه با لعن و سلام تقریباً نیم ساعت و یا چند دقیقه بیشتر به پایان می رسانید ، و اگر کسی تداوم او را در خواندن زیارت عاشورا می دید می گفت : او مشغول مسایل اصولی و فقهی نمی باشد ، و با ملاحظه تحقیقاتش در مسایل علمی و نظریات ظریفش در فقه و اصول می گفت : او اهل خواندن زیارت عاشورا و ... نیست . (۱۹)

برطرف شدن اندوه و شیرین شدن دوباره زندگی توسط زیارت عاشورا

یکی از بانوان محترم از رانده شدگان عراقی می نویسد : من با مشکل بزرگی مواجه شدم که زندگی مرا تهدید می کرد و برای آن مشکل راه حلی نیافتم و حقیقتاً آمیدم از هر چیزی قطع شده بود و به همه دعاهایی که در کتابهای (مفاتیح الجنان) و (التحفة الرضویة) و (المخازن) و ... یافت می شد متوسل شدم . این دعاها را در نیمه شب و زیر آسمان می خواندم و بالاخره به کمک زیارت عاشورا و به شکل شگفت انگیزی به حاجت خود رسیدم ، مشروح این داستان بدین قرار است : من همسر محترمی داشتم ، او دارای شخصیت متمایز ، منحصر به فرد و دارای کمالات معنوی ، خلق و خویی بلند مرتبه بود . وی در احترام به زن و فرزندان و نزدیکانش مرد نمونه ای بود ، روزی با برادران و نزدیکانم مشاجره کرد به طوری که به من گفت : حتماً باید روابط خود را با نزدیکان قطع کنی ، همسر من در گفتارش جدی و مصمم بود به طوری که امکان مخالفت با گفته هایش نبود . من متحیر و سرگردان ماندم ، چگونه رابطه ام را با نزدیکان و خویشاوندانم قطع کنم ؟! در حالی که همسر من می گفت : تا انتقامم را از آنها نگیرم ساکت نمی مانم . مرا به قم منتقل نمود ، و از قم به ... و همیشه می گفت : انتقام می گیرم ، من نمی دانستم هدفش چیست ، و چه می خواهد بکند ، بعد از آن بدون آنکه به کسی خبر دهم ما را ترک کرد و به خارج مسافرت کرد ، بعداً مطلع شدیم می خواهد درخواست پناهندگی از آلمان و یا فرانسه کند ، سپس پیغام داد که دیگر باز نخواهد گشت و سوگند یاد کرد زندگی مشترک ما منتفی شده ، هر کس از دوستان و نزدیکانش آنجا درباره بازگشتش با او سخن گفت پاسخش منفی بود . می گفت : همسر من هر کاری می خواهد بکند !! اما من همه دعاها و توسلهایی که دوستان و نزدیکانم به من می گفتند می خواندم ، مانده بودم با فرزندانم چه کنم ؟ وقتی خبر فوت آیت الله حاج سید مرتضی موحد ابطحی پدر مؤلف در تاریخ جمعه هشتم جمادی آخر سال ۱۴۱۳ منتشر شد در مراسم تشییع او شرکت کردم و در نزدیکی قبر آن مرحوم (۲۰) آیت الله سید محمد باقر موحد ابطحی فرزند ارشد ایشان گفت : در دهان متوفی قدری خاص از تربت امام حسین علیه السلام را که از فاصله یک متری آرامگاه شریف سرور آزادگان حسین بن علی علیه السلام در سال ... برداشته شده قرار دادیم ، و در روز دهم محرم الحرام این تربت چون خون سرخ رنگ به نظر می رسد . (۲۱) بنا بر این هر کس حاجتی مهم دارد نذر کند زیارت عاشورا را ختم کند ، انشاءالله حاجتش بر آورده می شود . بدون آنکه بدانم اشکهایم جاری بود ، و در طی این مدت همیشه در خواب می دیدم مشغول خواندن زیارت عاشورا هستم ، و هنگام سجده از خواب بر می خواستم . از شدت ناراحتی و تأثر بعضی از روزها زیارت عاشورا را دوبار می خواندم ، در یکی از شبها در عالم خواب دیدم گویی مجلس عزای امام حسین علیه السلام بر پا شده و من در آن شرکت جسته ام ، از میهمانان با حلوا پذیرایی می کردند ، یکی از آنها را برداشتم و آن را گشودم ، نامه ای یافتم که در آن شعری بود و اکنون آن را به خاطر نمی آوردم دستمالی سرخ رنگ و قدحی به شکل تقویم در آن بود که بر آن نوشته شده بود : جمادی اول ، جمادی دوم . از خواب برخاستم و خوابم را تلفنی برای یکی از مفسران خواب گفتم ، خواب را چنین برایم تفسیر کرد : شما برای حاجت مهمی مشغول به توسل شده اید ، و آنچه را که می خواهید در ماه جمادی اول یا جمادی دوم به دست می آید . سپس خواندن زیارت عاشورا را ادامه دادم در یکی از شبها در عالم خواب دیدم گویی از حمام خارج شده ام لیکن قسمتی کوچک از کمرم تمیز نشده

مانده بود، من مجدداً به حمام بازگشتم و آن را خوب شستم تا تمیز شد. خوابم را برای مفسر خواب گفتم. او گفت: همه اعمال تو پذیرفته شد، و معنی غسل دوم که آن را ذکر کردی این است: از مشکلی که گرفتار شده‌ای خلاصی می‌یابی، دعاها و توسل‌های انجام شده توسط شما به صورت آشکاری اثر نموده. با خود گفتم: توسل خود را با زیارت عاشورا به پایان رساندم، و به حاجتم می‌رسم، در روز بیستم، بعد از خواندن دوباره زیارت عاشورا و دعای علقمه، نماز خواندم و آرامگاه مرحوم آیت الله سید مرتضی موحد ابطحی را زیارت کردم مبلغی نیز به خادم او دادم و از او خواستم روضه‌ای بخواند و ثواب آن را نثار روح مرحوم کند، پس از آن به منزل بازگشتم، در آن شب در خواب دیدم گویی در خیابان اسیر گشته‌ام، و من به شکل زیبا و به شخصیتی عجیب بودم و حجابی کامل داشتم و به دستم تسبیحی بلند و سبزرنگ بود، در برابرم سید محترمی بود، رو به من کرد و با لبخندی به من فرمود: خداوند تو را به آنچه می‌خواهی می‌رساند. سپس همراه او سوار ماشین شدم. این خواب را برای کسی تعریف نکردم در روز جمعه شب ساعت هشت و نیم زنگ تلفن به صدا در آمد، وقتی گوشی را برداشتم صدایی را شنیدم که آشنا بود، ولی نمی‌توانستم آن را تشخیص دهم. او گفت: من فلانم (شوهرت هستم) من گفتم: چه می‌گویی؟! تو کجایی؟ گفت: من اکنون در شهر اصفهان هستم. گفتم: چرا به خانه نمی‌آیی؟ گفت: می‌آیم اما ابتدا خواستم خبر دهم تا غافلگیر نشوید. گفتم: خوش آمدی در این لحظه که این سطرها را می‌نویسم به یاد لحظه‌ای می‌افتم که زنگ تلفن به صدا در آمد و بدنم را لرزش فرا گرفت و حالتی غیر طبیعی به من دست داد، آن شدت خوشحالی را قادر به توصیف نیستم. وقتی همسرم به منزل آمد، ابتدا به منزل فرزندان آن مرحوم که در نزدیکی منزل ماست رفتم و داستان را برای وی بازگو کردم سپس خواستم به زیارت قبر سید بروم از او تشکر کنم لیکن تا کنون موفق نشده‌ام، و خدا را شکر که با یکدیگر زندگی می‌کنیم و چیزی صفا و صمیمیت زندگی ما را تیره و تار ننموده. شایان ذکر است، من به همسرم گفتم: آنچه از تو می‌دانم این است که مردی قاطع و در حرف و عمل جدی می‌باشی بارها گفتمی به اصفهان باز نمی‌گردم چه چیز تو را واداشت نظرت را تغییر دهی و نزد ما باز گردی؟ او گفت: در ابتدا بسیار تحت تأثیر قرار گرفته بودم به طوری که یک بار هم فکر بازگشت به اصفهان به ذهنم خطور نکرد، ولی از تاریخ.. (نزدیک همان روزهایی که شروع به خواندن زیارت عاشورا کردم) تحت فشار قرار گرفتم و اعصابم به هم ریخته شده بود، هر چه برای خروج از این بن بست می‌کردم در آن به سر می‌بردم فکر می‌کردم به راه حلی نمی‌رسیدم، به نظرم رسید به فرانسه مسافرت کنم ولی بیشتر احساس ناراحتی می‌کردم، سپس به فکر مسافرت به ترکیه افتادم ولی از این فکر نیز احساس راحتی به من دست نمی‌داد، لیکن وقتی فکر بازگشت به اصفهان را می‌کردم احساس راحتی و آسودگی خیال به من دست می‌داد، برای همین بازگشتم. و نکته بسیار مهم: بازگشت همسرم مصادف با روزهای جمادی اول و جمادی دوم بود، همان روزهایی که در عالم خواب ذکر شده بودند، به همین دلیل به طور مستمر زیارت عاشورا را می‌خوانم. من همه مردان و زنان مؤمن را سفارش می‌کنم که اگر در زندگی با مشکلی رو به رو شدند از رحمت خداوند و عنایت اهل بیت ناامید نشوند و با دعا و توسل به این گوهر نایاب و گرانبمایه و این اکسیر بسیار بزرگ قادر خواهند بود لطف و عنایت باری تعالی را کسب کنند. (۲۲)

خواب دیدن درباره توسل به زیارت عاشورا برای حل مشکلات

یکی از علما می‌نویسد با مشکل دشواری مواجه شدم که راه حلی نداشت، این باعث آزرده‌گی و ناراحتی روحی من شد تا اینکه به کتاب (زیارت عاشورا) دست یافتم وقتی کتاب را خواندم و از محتوی آن آگاه شدم تصمیم گرفتم از اول ماه صفر سال ۱۴۱۲ به مدت چهل روز زیارت عاشورا را با صد بار لعن و صد بار سلام با سایر آداب آن و دعای علقمه برای حل مشکلاتم بخوانم ضمناً مشکل ازدواج برادرم نیز بود، مشغول به خواندن شدم تا روز سی و چهارم رسید و مصادف با روزهای عید زهرا علیهاالسلام شد، مشغول به تهیه وسایل و لوازم لازم برای عید شدم، و خواندن زیارت را فراموش کردم، بعد از چند روز در خواب دیدم در

منزل پدرم مجلسی برای ختم سوره انعام برگزار شده ، همگی جمع شده بودند و منتظر آمدن قاری بودند ، ولی او تأخیر کرد ، و از من خواستند دعا و ختم سوره انعام را بخوانم . موضوع خوابم را به صورت تلفنی به یکی از مفسران خواب در اصفهان بازگو کردم ، به من گفت : در کار شما سه مطلب وجود دارد . . . و سومین آن : شما زیارت عاشورا را می خواندی و آن را ترک کردی ، می توانی این عمل را با تداوم در خواندن زیارت اصلاح کنی . خواندن زیارت را مجدداً ادامه دادم ، و در عصر روز چهارم همه مشکلات حل شدند ، و موقعیت مناسب برای گرفتن یک منزل مهیا شد . اما پس از لحاظ خرید منزل با مشکلی رو به رو شدم ، نذر کردم به مدت چهل روز دیگر زیارت عاشورا را بخوانم و الحمدلله قادر شدم منزلی خریداری کنم و بعد از آن مشکل ازدواج برادرم نیز حل شد . (۲۳)

نجات یافتن از مرگ به واسطه نوسل به زیارت عاشورا

یکی از علما گوید : زخم بیمار بود و دچار غده های کیسه ای شده بود ، ولی ما از بیماری او آگاهی نداشتیم ، در یکی از شبها در عالم خواب دیدم گویی در یک سالنی هستم که راهی به بیرون ندارد ، و سقف سالن سه دریچه جهت تنفس داشت ، پس از مدتی شتری آمد و بر روی این دریچه ها نشست و راه تنفس را بست ، من برای رهایی از این مهلکه مشغول به دعا شدم ، در این حالت از خواب بیدار شدم . پس از چند روز ، بیماری همسرم شدت یافت ، نزد پزشک رفتیم او بیماری همسرم را غده های کیسه ای تشخیص داد و به دلیل وخامت تأکید کرد که باید در انجام عمل جراحی شتاب کرد و گر نه . . . با جمعی از پزشکان مشورت کردم ، گفتند : پزشکان ایرانی قادر به انجام این عمل نیستند ، سرانجام دکتری را دیدیم ، او گفت : من این عمل را انجام می دهم ولی اجرت آن سیصد هزار تومان می شود . مضطرب و حیران شدم ، برای رهایی از این مشکل نذر کردم و شروع به خواندن زیارت عاشورا کردم پس از چند روز عمل انجام شد و برای تسویه حساب رفتم ، دکتر گفت : مبلغی دریافت نمی کنم ؛ زیرا تعداد غده ها سه عدد بود و عمل نیز دشوار بود . من امیدی به موفقیت عمل نداشتیم ، برای همین نذر کردم عمل را رایگان انجام دهم ، و عمل به موفقیت پایان یافت و بیمار از مرگ رهایی یافت . پروردگار را سپاس می گویم که موفقیت را نصیب ما فرمود . سپس به دکتر گفتم : وقتی همه راهها به روی من بسته شد نذر کردم زیارت عاشورا را بخوانم ، و خداوند ما را یاری نمود ، و با مشکلی رو به رو نشدیم . (۲۴) قضاوت اشتباه و عجولانه در ثمر ندادن زیارت عاشورا قضاوت اشتباه و عجولانه در ثمر ندادن زیارت عاشورا یکی از علما می نویسد : در سال ۱۳۷۰ دولت کسانی را که قبلاً اجازه سفر نداشتند از مسافرت به خانه خدا منع کرده بود . من شوق بسیاری برای سفر داشتم ولی اجازه سفر نداشتیم نذر کردم زیارت عاشورا را بخوانم ، نذر را ادا کردم و توسل زیادی نمودم ، اما نتیجه ای نگرفتم . در آن شب برادرم به من گفت : آیا برای این موضوع تلاش بسیار نموده ای ؟ بار دیگر نزد مسؤل مربوطه برو و با او تماس بگیر ممکن است نتیجه ای حاصل شود . روز بعد به تهران سفر کردم ، و از صبح تا ساعت یک بعد از ظهر هر چه در توانم بود تلاش کردم لیکن نتیجه ای نگرفتم ، تصمیم به بازگشت به قم گرفتم . پس از آن برادرم با حالتی ناامیدانه و شکوه آمیز گفت : یک بار دیگر با مسؤل مربوطه تماس بگیر ، و ما در دفترش ، منتظر او شدیم ولی نتیجه ای حاصل نشد ، پس از آن به برادرم گفتم : چیزی به دست نیاوردیم و اگر موفق شویم توفیقمان به لطف و عنایت و به برکت زیارت عاشورا خواهد بود ، در این لحظه به ما گفتند : برای ملاقات بروید به داخل . ما نیز داخل اتاق او شدیم و درباره این موضوع با او گفتگو کردیم ، گفت : راهی برای این کار نیست ، در این اثنا تلفن زنگ زد ، و از او خواستند پانزده عدد جواز خروج به نامهای . . . صادر کند ما نیز گفتیم : به این اسامی نام دو نفر دیگر را اضافه کن ، در این اثنا تلفن بار دیگر زنگ زد و او گوشی را برداشت به او گفتند فوراً در بیمارستان حاضر شود؛ زیرا مادر شما در لحظه های آخر زندگی است ، و سرانجام او با دادن اجازه سفر موافقت کرد . در روز اول ماه ذی الحجه برای اتمام مراحل قانونی اقدام کردم ، و در روز دوم اجازه سفر صادر شد ، و در روز سوم با آخرین هواپیما به جده

سفر کردم و در آن سال به حج خانه خدا مشرف شدم. شایان ذکر است که کسانی از مسؤلین توسلات عجیبی برای دادن حج داشتند و بعضی از آنها اجازه سفر را اخذ کردند اما موفق به حج خانه خدا نشدند، از یکی از آنها که دوست من بود پرسیدم: آیا زیارت عاشورا را همراه با سایر دعاهایی که به آنها متوسل شدی خواندی گفت: خیر، همه دعاها را خواندم فقط زیارت عاشورا را نخواندم. سرانجام دانستم انجام کارم و مشرف شدنم به زیارت خانه خدا به برکت زیارت عاشورا بوده و اول بار که گفتم زیارت عاشورا نمی تواند مثر ثمر باشد شتاب کردم و این خطا بود. (۲۵)

عظمت زیارت عاشورا از نظر آیت الله شیخ عبدالنبی اراکی

مرحوم آیت الله شیخ عبدالنبی اراکی می گوید: یکی از جنبه های حدیث شریف (ما أوذی نبی مثل ما أوذیت هیچ پیامبری آنچنان که من اذیت شدم اذیت نشده) آزار رسول اکرم صلی الله علیه و آله به وسیله حوادثی بعد از اوست یعنی آزار اهل بیت و شیعیان آنان است. پیامبر از حوادث بعد از خود آگاه بود. پیامبر بسیار اندوهگین و غمگین بود برای همین خداوند متعال زیارت عاشورا را قرار داد، و فواید آن را در دنیا و آخرت شناساند. سپس خواندن آن را تضمین نمود و بعد جبرئیل را فرستاد تا آن را برای سعادت رسول خدا و اهل بیتش و سعادت شیعیانش به آنها برساند: اول: از فواید اخروی بهره گیرند. دوم: برای فواید دنیوی به آن متوسل شوند. برای همین امام جعفر بن محمد، به واسطه محمد بن علی، به واسطه علی بن الحسین، به واسطه حسین بن علی، به واسطه حسن بن علی، به واسطه علی بن ابی طالب علیه السلام، به واسطه پیامبر صلی الله علیه و آله، به واسطه جبرئیل، به واسطه قلم، به واسطه لوح، بواسطه خداوند متعال تضمین نموده که هر کس نزد پروردگار حاجتی داشته باشد و این زیارت را بخواند، خداوند متعال با قدرت مطلق و به فضل خویش بر محمد و خاندان محمد صلی الله علیه و آله و شیعیانش و دوستدارانش حاجتهای آنها را بر آورده می کند. این بنده ضعیف برای بر آورده شدن حاجت مشکلم شروع به خواندن زیارت عاشورا کردم، و خداوند متعال به حرمت آن بزرگان دعای مرا پذیرفت، و من تا کنون نمی دانم حاجتم چگونه بر آورده شد، لذا تصمیم گرفتم به طور خلاصه و فهرست وار نحوه توسل را بنویسم تا اینکه هر کس حاجتی داشت به وسیله آن و به طور حتمی و بدون تردید حاجتش بر آورده شود انشاء الله. (۲۶)

مداومت بر قرائت زیارت عاشورا

بکوش تا خیر دنیا و آخرت را در خواندن مستمر زیارت عاشورا به دست آوری که اول صبح هر روز فضیلت خواندن آن می باشد. در حالات شهید محراب آیت الله اشرفی اصفهانی نقل شده است که ۶۰ سال مستمر هر صبح پس از نماز به قرائت آن می پرداخته است. اگر هر روز نمی توانی برنامه ای تنظیم کن که هفته ای سه بار آن را بخوانی. و بعد که بدان عادت کردی کم کم آن را در روزهای دیگر هم بخوان باشد تا ان شا الله با امام حسین علیه السلام محشور گردی. در فضیلت زیارت عاشورا همین بس که از سنخ سایر زیارات نیست که به ظاهر از انشاء و املائی معصومی باشد (هر چند که از قلوب مطهر ایشان چیزی جز آنچه از عالم بالا به آنجا برسد بیرون نیاید) بلکه از سنخ احادیث قدسیه است که به همین ترتیب از زیارت و لعن و سلام و دعا از حضرت احدیت به جبرئیل امین و از او به خاتم النبیین رسیده و به حسب تجربه، مداومت آن در چهل روز یا کمتر، در بر آورده شدن حاجات و نیل به مقاصد و دفع دشمنان بی نظیر است. (۲۷) صفوان می گوید امام صادق علیه السلام به من فرمود: مواظب باش بر این زیارت (عاشورا) پس به درستی که من ضامن قبولی زیارت کسی هستم که از دور و نزدیک این زیارت را بخواند و سعی او مشکور باشد و سلام او به آن حضرت برسد و محجوب نماند و حاجت او از طرف خدا بر آورده و به هر چه که خواهد برسد و خدا او را نومید بر نگرداند. ای صفوان! این زیارت را به این ضامن یافتم از پدرم و او از پدرش... و او از امیرالمؤمنین و او از

رسول خدا و او از جبرئیل و او از خدای تعالی نقل نمودند که خداوند عزوجل به ذات مقدس خود قسم فرموده که هر کس حسین علیه السلام را به این زیارت از دور و نزدیک زیارت کند، زیارت او را قبول می‌کنم و خواهش او را می‌پذیرم، به هر قدر که باشد و خواسته او را بر می‌آورم پس، از حضور من نومید بر نمی‌گردد و او را با چشم روشن و حاجت بر آورده شده و فوز جنت و آزادی از دوزخ بر می‌گردانم و شفاعت او را در حق هر کس که شفاعت کند می‌پذیرم. (جز در مورد دشمن ما اهل بیت). (۲۸) (در کتاب شریف مفاتیح الجنان در این رابطه داستان های آموزنده و جالبی ذکر شده است که طالبین می‌توانند بدان رجوع نمایند).

ترک نشدن زیارت عاشورا از امام خمینی

حجة الاسلام والمسلمین غیوری نقل می‌کند که: زیارت عاشورای امام خمینی ترک نمی‌شد. اخیراً هم یک صحبتی که خود من با ایشان داشتم که من و ایشان بودیم. البته ایشان تصریح نفرمودند ولی من متوجه شدم زیارت عاشورای ایشان ترک نمی‌شود. زیارت عاشورا با آن صد لعن و صد سلامش را ترک نمی‌کنند. (۲۹) روز اول محرم در نوفل لوشاتو مصادف بود با اولین شبی که مردم ایران در پشت بامها تکبیر می‌گفتند. همان شب شخصی از تهران تلفن زد و گفت گوشی را می‌گذارم کنار پنجره تا صدای تکبیر مردم را که با گلوله مخلوط شده بود ضبط کرده به خدمت امام بردم. امام در داخل اتاق، تسبیح به دست در حال ایستاده مشغول ذکر بودند و زیارت عاشورا می‌خواندند. در حالی که ما متوجه مسائل ماه محرم نبودیم ایشان در سرزمینی زیارت عاشورا را می‌خواندند که شاید برای اولین بار در آنجا خوانده می‌شد. (۳۰)

اهمیت زیارت عاشورا

فقیه زاهد عادل مرحوم شیخ جواد بن شیخ مشکور عرب که از اجله علما و فقهای نجف اشرف و مرجع تقلید جمعی از شیعیان عراق بوده و نیز از ائمه جماعت صحن مطهر بوده است در سال ۱۳۳۷ در حدود نود سالگی وفات نموده و در جوار پدرش و در یکی از حجره های صحن مطهر مدفون گردید. آن مرحوم در شب ۲۶ ماه صفر ۱۳۳۶ در نجف اشرف در خواب حضرت عزرائیل ملک الموت را می‌بیند، پس از سلام از او می‌پرسد از کجا می‌آیی؟ می‌فرماید از شیراز و روح میرزا ابراهیم محلاتی را قبض کردم. شیخ می‌پرسد: روح او در برزخ در چه حالی است؟ می‌فرماید: در بهترین حالات و در بهترین باغهای عالم برزخ و خداوند هزار ملک موکل او کرده است که فرمان او را می‌برند. گفتم برای چه عملی از اعمال به چنین مقامی رسیده است؟ آیا برای مقام علمی و تدریس و تربیت شاگرد؟ فرمود: نه. گفتم: برای نماز جماعت و رساندن احکام به مردم؟ فرمود: نه. گفتم: پس برای چه؟ فرمود: برای خواندن زیارت عاشورا (مرحوم میرزای محلاتی سی سال آخر عمرش زیارت عاشورا را ترک نکرد و هر روز که به سبب بیماری یا امر دیگر نمی‌توانست بخواند نایب می‌گرفته است). و چون شیخ مرحوم از خواب بیدار می‌شود فردا به منزل آیت الله میرزا محمد تقی شیرازی می‌رود و خواب خود را برای ایشان نقل می‌کند. مرحوم میرزا محمد تقی گریه می‌کند، از ایشان سبب گریه را می‌پرسند می‌فرماید: میرزای محلاتی از دنیا رفت و استوانه فقه بود. به ایشان گفتند: شیخ خوابی دیده و واقعیت آن معلوم نیست. میرزا می‌فرماید: بلی خواب است اما خواب شیخ مشکور است نه افراد عادی. فردای آن روز تلگراف فوت میرزای محلاتی از شیراز به نجف اشرف می‌رسد و صدق رؤیای شیخ مشکور آشکار می‌گردد. این داستان را جمعی از فضلالی نجف اشرف که از مرحوم آیت الله سید عبدالهادی شیرازی شنیده بودند که ایشان در منزل مرحوم میرزا محمد تقی هنگام ورود شیخ مرحوم و نقل رؤیای خود حاضر بودند نقل کردند و نیز دانشمند گرامی جناب حاج صدر الدین محلاتی فرزند زاده آن مرحوم از شیخ مرحوم، این داستان را شنیده اند. (۳۱)

چاره بلا با زیارت عاشورا

علامه بزرگوار حضرت آقای شیخ حسن فرید گلپایگانی که از علمای طراز اول تهران هستند از استاد خود مرحوم آیت الله حاج شیخ عبدالکریم یزدی حائری اعلی الله مقامه نقل نمود که فرمود: اوقاتی که در سامرا مشغول تحصیل علوم دینی بودم، وقتی اهالی سامرا به بیماری وبا و طاعون مبتلا شدند و همه روز عده ای می مردند. روزی در منزل استادم مرحوم سید محمد فشارکی اعلی الله مقامه جمعی از اهل علم بودند ناگاه مرحوم آقای میرزای محمد تقی شیرازی رحمه الله علیه - که در مقام علمی مانند مرحوم فشارکی بود تشریف آوردند و صحبت از بیماری وبا شد که همه در معرض خطر مرگ هستند. مرحوم میرزا فرمود: اگر من حکمی بکنم آیا لازم است انجام شود یا نه؟ همه اهل مجلس تصدیق نمودند که بلی... سپس فرمود: من حکم می کنم که شیعیان ساکن سامرا از امروز تا ده روز همه مشغول خواندن زیارت عاشورا شوند و ثواب آن را هدیه روح شریف نرجس خاتون والده ماجده حضرت حجه بن الحسن علیه السلام نمایند تا این بلا از آنان دور شود. اهل مجلس این حکم را به تمام شیعیان رساندند و همه مشغول زیارت عاشورا شدند. از فردا تلف شدن شیعه موقوف شد ولی همه روزه عده ای از سنی ها می مردند به طوری که بر همه آشکار گردید. برخی از سنی ها از آشنایانشان از شیعه پرسیدند سبب اینکه دیگر از شما کسی تلف نمی شود چیست؟ به آنها گفته بودند زیارت عاشورا. آنها هم مشغول شدند و بلا از آنها هم برطرف گردید. جناب آقای فرید سلمه الله تعالی فرمودند: وقتی گرفتاری سختی برایم پیش آمد فرمایش آن مرحوم به یادم آمد از روز اول محرم سرگرم زیارت عاشورا شدم روز هشتم به طور خارق العاده برایم فرج شد. شکی نیست که مقام میرزای شیرازی از این بالاتر است که پیش خود چیزی بگوید و چون این توسل یعنی خواندن زیارت عاشورا تا ده روز در روایتی از معصوم نرسیده است شاید آن بزرگوار به وسیله رؤیای صادقه یا مکاشفه یا مشاهده امام علیه السلام چنین دستوری داده بود و مؤثر هم واقع شده است. مرحوم حاج شیخ محمد باقر شیخ الاسلام نقل نمود که: در کربلا ایام عاشورا در خانه مرحوم میرزای شیرازی روضه خوانی بود و روز عاشورا به اتفاق طلاب و علما به حرم حضرت سیدالشهدا علیه السلام و حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام می رفتند و عزاداری می نمودند و عادت میرزا این بود که هر روز در غرفه خود زیارت عاشورا می خواند، سپس پایین می آمد و در مجلس عزا شرکت می نمود؛ روزی خودم حاضر بودم که پیش از موسم آمدن میرزا ناگاه با حالت غیر عادی پریشان و نالان از پله های غرفه به زیر آمد و داخل مسجد شد و می فرمود: امروز باید از مصیبت عطش حضرت سیدالشهدا علیه السلام بگوئید و عزاداری کنید. تمام اهل مجلس منقلب شدند و بعضی حالت بی خودی عارضشان شد، سپس با همان حالت به اتفاق میرزا به صحن شریف و حرم مقدس مشرف شدیم گویا میرزا مأثور به تذکر شده بود. بالجمله هر کس زیارت عاشورا را یک روز یا ده روز یا چهل روز به قصد توسل به حضرت سیدالشهدا علیه السلام (نه به قصد ورود از معصوم) بخواند البته صحیح و مؤثر خواهد بود و اشخاص بی شماری بدین وسیله به مقاصد مهم خود رسیده اند. مرحوم میرزا محمد تقی شیرازی در سنه ۱۳۳۸ در کربلا وفات و در جنوب شرقی صحن شریف مدفون گردید. (۳۲)

زیارت عاشورای بانویی، عذاب را از اهل قبرستان دور کرد

علامه نوری نوشته: حاج ملا حسن مجاور نجف که حق مجاورت را ادا کرد و عمرش را در عبادت سپری کرد، از قول حاج محمد علی یزدی به من گفت: مردی فاضل و صالح به خود پرداخته بود و همیشه در اندیشه آخرت شبها در مقبره بیرون شهر معروف به (مزار) که جمعی از صلحا در آن دفن شده بودند، به سر می برد. همسایه ای داشت که دوران خردسالی را نزد معلم و... با هم گذرانده بودند و در بزرگی گمرکچی شده بود، پس از مرگ، او را در آن گورستان که نزدیک منزل آن مرد صالح بود به خاک سپردند. بیش از یک ماه از مرگ گمرکچی نگذشته بود که مرد صالح او را در خواب می بیند که او حال خوشی دارد و از

نعمتهای الهی بر خوردار است! نزد او می رود و می گوید: من از آغاز و انجام و درون و بیرون تو باخبرم، تو کسی نبودی که درونت خوب باشد و کار زشتت حمل بر صحت شود، نه تقیه و نه ضرورتی ایجاب می کرد که بدان شغل اشتغال ورزی و نه ستمدیده ای را یاری رساندی، کارت عذاب آور بود و بس، پس از کجا به این مقام رسیدی؟ گفت: آری! چنان است که گفتم، من از لحظه مرگ تا دیروز در سخت ترین عذاب بودم، اما روز قبل همسر استاد اشرف آهنگر از دنیا رفته و در اینجا به خاکش سپردند، اشاره به جایی کرده که پنجاه قدم از گورش دورتر بوده، دیشب سه مرتبه امام حسین به دیدنش آمدند. بار سوم فرمودند: عذاب را از این گورستان بر دارند، لذا من در نعمت و آسایش قرار گرفتم. مرد صالح از خواب بیدار شده و در بازار آهنگران به جستجوی استاد اشرف می رود، او را یافته و از حال همسرش می پرسد، استاد اشرف می گوید: دیروز از دنیا رفته و در فلان مکان یعنی (مزار) به خاکش سپردیم. مرد صالح می پرسد: به زیارت امام حسین رفته بود؟ می گوید: نه. می پرسد: ذکر مصیبت او می کرد؟ جواب می دهد: نه. سؤال می کند روضه خوانی داشت؟ می گوید: نه. می گوید: از این سؤالات چه مقصودی داری؟ مرد صالح خوابش را نقل می کند و می گوید: می خواهم بدانم میان او و امام حسین چه رابطه ای بوده؟ استاد اشرف پاسخ می دهد: زیارت عاشورا می خواند. (۳۳)

دیدار امام حسین علیه السلام از قبرستان و عنایت آن حضرت به اهل قبرستان به خاطر زیارت عاشورا

حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج نظام الدینی اصفهانی رحمه الله علیه نوشته اند: روزی منزل حاج عبدالغفور (یکی از حاجی های موجه و ملازم آیه الله حاج سید محمد تقی فقیه احمد آبادی صاحب کتاب شریف (مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم علیه السلام) بودم، یکی از رفقای ایشان به نام حاج سید یحیی مشهور به پنبه کار گفت: برادرم را که مدتی بود فوت نموده در خواب دیدم با وضع و لباس خوبی که موجب شگفتی بود. گفتم: داداش دیگر آن دنیا کلاه چه کسی را برداشتی؟ گفت: من کلاه کسی را بر نداشتم. گفتم: من تو را می شناسم این لباس و این موقعیت از آن تو نیست. گفت: آری دیشب شب اول قبر مادر قبر کن بود آقا سیدالشهدا به دیدن آن زن تشریف آوردند و فرمودند: به کسانی که اطراف آن قبر بودند خلعت ببخشند و من هم از آن عنایات بهره مند شدم بدین جهت از دیشب وضع و حال ما خوب شده و این لباس فاخر را پوشیده ام. از خواب بیدار شدم نزدیک اذان صبح بود، کارهای خود را انجام داده و حرکت کردم برای تخت فولاد (قبرستان تاریخی و با عظمت اصفهان) برای تحقیقات سر قبر برادرم رفتم، بعضی قرآن خوانها کنار قبرها قرآن می خواندند، از قبرهای تازه پرسش کردم، قبر مادر قبر کن را معرفی کردند، گفتم: کی دفن شده؟ گفتند: دیشب شب اول قبر او بوده. متوجه شدم تاریخ با گفته برادرم در خواب مطابق است. رفتم نزد آقای قبر کن در تکیه مرحوم آیه الله آقا میرزا ابوالمعالی (استاد مرحوم آیه الله العظمی بروجردی و صاحب کرامات عجیبه) که محاذی قبر آن زن بود، احوالپرسی نمودم و از فوت مادرش سؤال کردم، گفت: دیشب اول قبر او بود. گفتم: روضه خوانی می کرد؟ روضه خوان بود؟ کربلا- مشرف شده بود؟ گفت: خیر، سؤال کرد: این پرسشها برای چی است؟ خواب خود را گفتم، گفت: هر روز زیارت عاشورا می خواند. (۳۴)

عنایات غیبی و فراهم شدن وسیله برای خواندن زیارت عاشورا

آقای حاج... مردی صالح که من او را در نائین ملاقات کردم و اهل توسل بود و حالت خوبی داشت و هر وقت با او برخورد کردیم جلسه ما یکپارچه توسل و گریه می شد و می گفت: چرا شما آقایان اهل علم کمتر به زیارت عاشورا توجه می کنید؟! می گفت: من هر روز صبح مقیدم زیارت عاشورا را بخوانم. سالی در سفر مشهد از راه کناره می رفتم ماشین برای نماز نگه داشت من مفاتیح همراه نداشتم ناراحت شدم که امروز زیارت عاشورا از من ترک می شود یک وقت نگاه کردم جلوی من پرده ای نمایان

شد روی آن زیارت عاشورا نوشته شده بود خیلی خوشحال شدم و زیارت عاشورا را خواندم . موقع نقل این واقعه گریه می کرد و می گفت چه بگویم . (۳۵)

سفارش علامه امینی به زیارت عاشورا

فرزند آیت الله علامه امینی آقای دکتر محمد هادی امینی می نویسد : پس از گذشت چهار سال از فوت مرحوم آیت الله العظمی علامه امینی نجفی پدر بزرگوارم مؤلف کتاب الغدیر یعنی سال ۱۳۹۴ هجری قمری شب جمعه ای قبل از اذان فجر وی را در خواب دیدم او را شاد و خرسند یافتم جلو رفته و پس از سلام و دست بوسی عرض کردم : پدر جان ! در آنجا چه عملی باعث سعادت و نجات شما گردید ؟ گفتند : چه می گویی ؟ مجدداً عرض کردم : آقا جان ! در آنجا که اقامت دارید کدام عمل موجب نجات شما شد کتاب الغدیر یا سایر تألیفات یا تأسیس و بنیاد کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام ؟ پاسخ دادند : نمی دانم چه می گویی قدری واضح تر و روشن تر بگو . گفتم : آقا جان ! شما اکنون از میان ما رخت بر بسته اید و به جهان دیگر منتقل شده اید در آنجا که هستید کدامین عمل باعث نجات شما گردید از میان صدها خدمات و کارهای بزرگ علمی و دینی و مذهبی ؟ مرحوم علامه امینی درنگ و تأملی نمودند سپس فرمودند : فقط زیارت ابا عبدالله الحسین علیه السلام . عرض کردم شما می دانید اکنون روابط بین ایران و عراق تیره و تار است و راه کربلا بسته ، چه کنم ؟ فرمود : در مجالس و محافل که جهت عزاداری امام حسین علیه السلام بر پا می شود شرکت کن ثواب زیارت امام حسین علیه السلام را به تو می دهند . سپس فرمودند : پسر جان ! در گذشته بارها تو را یاد آور ساختم و اکنون به تو توصیه می کنم که زیارت عاشورا را هیچ وقت و به هیچ عنوان ترک و فراموش مکن مرتباً زیارت عاشورا را بخوان و بر خودت وظیفه بدان ؛ این زیارت دارای آثار و برکات و فواید بسیاری است که موجب نجات و سعادت در دنیا و آخرت تو می باشد و امید دعا دارم فرزندم . فرزند مرحوم آیت الله امینی می نویسد : علامه امینی با کثرت مشاغل و تألیف و مطالعه و تنظیم و رسیدگی به ساختمان کتابخانه امیرالمؤمنین علیه السلام در نجف اشرف مواظبت کامل به خواندن زیارت عاشورا داشته و سفارش به زیارت عاشورا می نمودند و بدین جهت من خودم نیز حدود ۳۰ سال است مداوم به زیارت عاشورا می باشم . (۳۶)

بخش دوم : داستانهایی از تربیت سیدالشهدا علیه السلام

آداب همراه داشتن تربیت سیدالشهدا علیه السلام

تا می توانی تربت مبارک حضرت سیدالشهدا را با خود همراه داشته باشی و با آن نماز بخوان که هم ثواب زیادی دارد و هم تو را از خطرات و بلاها محافظت می کند . مقدار بسیار اندکی از آن را در اول هر ماه در آب حل کن و بخور تا عشق حسین علیه السلام با خونت عجین شود . البته باید حرمت آن را نگه داری و در جای مناسب با خود حمل کنی و حتماً آن را در چیزی قرار بده که با فرش و قالی و لباس ، تماس مستقیم نداشته باشد . ۱ در روایت است که حوریان بهشت چون یکی از ملائکه را می بینند که از برای انجام کاری به زمین می آید به او التماس می کنند که برای ما تسبیح و تربت قبر امام حسین علیه السلام را هدیه بیاور . (۳۷) ۲ نقل شده است که شخصی گفت : حضرت امام رضا علیه السلام برای من از خراسان بسته متاعی فرستاد ، چون گشودم در میان آن خاکی بود . از آورنده آن پرسیدم که این خاک چیست ؟ گفت : خاک قبر امام حسین است و هرگز آن حضرت از جامه و غیر جامه چیزی به جایی نمی فرستد مگر آنکه این خاک را در میان آن می گذارد و می فرماید : این امان است از بلاها به اذن و مشیت خدا . (۳۸) ۳ امام صادق علیه السلام به ابوحمزه ثمالی فرمود : از تربت قبر امام حسین علیه السلام می توان شفا کرد (از خاکی

بردارند که از میان قبر تا چهار فرسخ فاصله باشد) پس بگیر از آن خاک که شفای هر درد است و سپری است برای دفع هر چه از آن می ترسی و هیچ چیز با آن برابری نمی کند از چیزهایی که از آن طلب شفا می کنند به غیر از دعا. چیزی که آن را فاسد می کند آن است که در ظرفها و جاهای بد می گذارند و نیز کم بودن یقین کسانی که بدان معالجه می کنند. هر کس یقین داشته باشد که این خاک از برای او شفاست هر گاه معالجه به آن کند او را کافی خواهد بود و محتاج به داروی دیگری نخواهد شد. آن تربت را شیاطین و کافران جن فاسد می کنند؛ چون حسد می برند فرزندان آدم را بر آن و خود را به آن می مالند. به طوری که بیشتر نیکی و بوی خوش آن بر طرف می شود و هیچ تربت از حایر قبر امام حسین علیه السلام بیرون نمی آید مگر مهیا می شوند از برای آن تربت، آنقدر که ایشان را به غیر از خدا نمی تواند بشمرد و آن تربت در دست صاحبش است و ایشان خود را بر آن می مالند و ملائکه نمی گذارند ایشان را که داخل حایر شوند. اگر تربت از شرّ اینها سالم بماند هر بیمار را که به آن معالجه نمایند در آن ساعت شفا می یابد. پس چون تربت را برداری پنهان کن و نام خدا را بر آن بسیار بخوان و شنیده ام که بعضی از آنها که تربت را بر می دارند آن را سبک می شمارند. (۳۹) ۴ در روایت است که سجده به تربت امام حسین علیه السلام هفت حجاب را پاره می کند؛ یعنی باعث قبولی نماز می شود و مشهور میان علما آن است که خوردن خاک، مطلقاً جایز نیست مگر تربت مقدّس امام حسین علیه السلام به قصد شفا. که اندازه آن به قدر درشتی عدسی باشد که در دهان بگذارد و پس از آن آب بخورد. (۴۰) امام خمینی تربت امام حسین علیه السلام را به عنوان شفا می خورد. (۴۱)

به خون مبدل شدن تربت امام حسین علیه السلام

اینجانب عبدالحمید حسانی فرزند عبدالشهید حسانی، ساکن فراشبند فارس نسبت به تربت خونین امام حسین علیه السلام قبلاً در داستانهای شگفت تألیف حضرت آیت الله العظمی آقای حاج سید عبدالحسین دستغیب شیرازی خوانده بودم، خودم و اهل خانه که سواد فارسی داشته اند خواندند و در ضمن در سال اخیر قبل از محرم، پدرم عازم کربلا شد و مقداری تربت خرید کرده و آورد. خواهری دارم به نام (ساره خاتون حسانی) متوسل شدند به ائمه، تربتی که پدرم آورده بود مقدار کمی از آن را با پارچه ای از حرم ابوالفضل علیه السلام می پیچد و شب را احیا می دارد (یعنی شب عاشورا) و از ائمه و فاطمه زهرا صلی الله علیه و آله می خواهد که اگر ما یک ذره نزد شما قابلم این تربت همان حالتی که آقا در کتاب نوشته اند برای ما بشود، اتفاقاً روز عاشورای گذشته بعد از نماز ظهر ساعت یک و ده دقیقه بعد از ظهر به آن نگاه می کنند. دو خواهرم و زن برادرم آن را می بینند و یک مرتبه می افتند به گریه و زاری، می بینند همان حالتی که آقا! در کتاب نوشتند اتفاق افتاده و تربت مزبور حالت خون پیدا کرده بود و حقیر که بعد از مسجد آمدم خودم هم دیدم و مقداری از آن را آوردم به خدمت حضرت آیت الله العظمی آقای دستغیب و تربت مزبور هم هنوز موجود است و رنگ تربت به طور کلی جگری شده رطوبت کمی برداشته بود، بعد به تدریج حالت خشکی پیدا کرده و هنوز هم باقی است با همان رنگ جگری. و نظیر همین قضیه فوق که ذکر شد مقداری تربت در سال ۹۸ قمری باز در فراشبند فارس، کوی مسجد الزهرا، منزل مشهدی عبدالرضا نوشادی بوده و در جلسه نشان دادند که به خون مبدل شده و همه آن را مشاهده کردند.

تربت خونین

مرحوم حاجی مؤمن فرمود: وقتی مخدره محترمه ای که نماز جمعه را با مرحوم آقا سید هاشم در مسجد سردزک ترک نمی کرد به من خبر داد که مقدار نخودی تربت اصل حسینی علیه السلام به من رسیده و آن را جوف کفن خود گذارده ام و هر ساله روز عاشورا خونین می شود به طوری که رطوبت خونین به کفن سرایت می کند و بعد متدرجاً خشک می شود. مرحوم حاج مؤمن

فرمود: از آن مخدره خواهش کردم که در روز عاشورا منزلش بروم و آن را بینم قبول کرد، پس روز عاشورا رفتم بقیچه کفنش را آورد و باز کرد، عقد خون در کفن مشاهده کردم و تربت مبارک را دیدم همانطوری که آن مخدره گفته بود تر و خونین و علاوه لرزان بود. از دیدن آن منظره و تصور بزرگی مصیبت آن حضرت سخت گریان و نالان و از خود بی خود شدم. نظیر این داستان در دارالسلام عراقی از ثقه عادل ملا عبدالحسین خوانساری نیز نقل شده که گفت: مرحوم آقا سید مهدی پسر آقا سید علی صاحب شرح کبیر در آن زمانی که مریض شده بود و برای استشفای شیخ محمد حسین صاحب فصول و حاج ملا جعفر استرآبادی را که هر دو از فحول علمای عدول بودند فرستاد که غسل کنند و با لباس احرام داخل سرداب قبر مطهر حسین علیه السلام شوند و از تربت قبر مطهر به آداب وارده بردارند و برای مرحوم سید بیاورند و هر دو شهادت دهند که آن تربت قبر مطهر است و جناب سید مقدار یک نخود از آن را تناول نماید. آن دو بزرگوار حسب الامر رفتند و از خاک قبر مطهر برداشتند و بالا آمدند و از آن خاک قدری به بعضی حضار اختیار عطا کردند که از جمله ایشان شخصی بود از معتبرین و عطار و آن شخص را در مرض موت عیادت کردم و باقیمانده آن خاک را از ترس اینکه بعد از او به دست نا اهل افتد به من عطا کرد و من بسته آن را آورده و در میان کفن والده گذاشتم. اتفاقاً روز عاشورا نظرم به ساروق آن کفن افتاد رطوبتی در آن احساس کردم چون آن را برداشته گشودم دیدم کیسه تربت که در جوف کفن بود مانند شکری که رطوبت ببیند حالت رطوبتی در آن عارض شده و رنگ آن مانند خون تیره گردیده و خونابه مانند اثر آن از باطن کیسه به ظاهر و از آن به کفن و ساروق رسیده با آنکه رطوبت و آبی آنجا نبود. پس آن را در محل خود گذارده در روز یازدهم ساروق را آورده گشودم آن تربت را به حالت اول خشک و سفید دیدم اگر چه آن رنگ زردی در کفن و ساروق کماکان باقیمانده بود و همچنان بعد از آن در سایر ایام عاشورا که آن تربت را مشاهده کردم همینطور آن را متغیر دیده ام و دانسته ام که خاک قبر مطهر در هر جا باشد در روز عاشورا شبیه به خون می شود. (۴۲)

سجده امام صادق علیه السلام بر تربت امام حسین علیه السلام

امام صادق علیه السلام همراه خود پارچه سبزی داشت که در آن مقداری تربت (خاک قبر) امام حسین علیه السلام گذاشته بود، و هنگامی که وقت نماز می رسید آن تربت را بر سجاده اش می ریخت و بر آن سجده می کرد. آری نمازی که با یاد ایثارگری امام حسین علیه السلام باشد، موجب کمال نماز است، و به نماز روح تازه ای می بخشد.

بی احترامی به تربت

شیخ عباس قمی رحمه الله علیه نقل می کند که استاد ما محدث متبحر ثقه الاسلام نوری رحمه الله علیه در دارالسلام نقل فرموده که روزی یکی از برادران من به خدمت مرحومه والده ام رسید، مادرم دید که تربت امام حسین علیه السلام را در جیب پایین قبای خود گذاشته، مادرم او را زجر کرد که این بی ادبی به تربت مقدسه است زیرا که در زیر ران واقع شود و شکسته گردد. برادرم گفت: چنین است که فرمودی و تا به حال دو مهر شکسته ام و لیکن عهد کرد که بعد از آن در جیب پایین نگذارد. پس چند روزی از این قضیه گذشت، پدرم بدون آنکه از این مطلب اطلاع داشته باشد در خواب دید که مولای ما حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام به زیارت او تشریف آورد و در اطاق کتابخانه نشست و ملاطفت و مهربانی بسیار کرد و فرمود: بخوان پسران خود را بیایند تا آنها را اکرام کنم، پس پدرم پسرها را طلبید و با من پنج نفر بودند، پس ایستادند در مقابل آن حضرت و در نزد آن حضرت از جامه و چیزهای دیگر بود، پس یک یک را می خواند و چیزی از آنها به او می داد، پس نوبت به برادر مزبور که به تربت بی احترامی کرده بود رسید حضرت نظری به او افکند مانند کسی که در غضب باشد و التفات فرمود به سوی پدرم و فرمود: این پسر تو دو تربت از تربت های قبر من را در زیر ران خود شکسته است، پس مثل برادران دیگر او را نخواند، بلکه به سوی او

چیزی افکند و الا ن در ذهنم است که گویا قاب شانه ترمه به او داد . پس علامه والد بیدار شد و خواب خود را برای مادر نقل کرد و والده حکایت را برای ایشان بیان کرد . پدرم از صدق این خواب تعجب کرد . (۴۳)

تربت شفا بخش

در فضیلت و آداب تربت مقدّسه امام حسین علیه السلام روایات بسیار وارد شده که تربت آن حضرت شفای هر درد و مرض است مگر مرگ ؛ و امان است از بلاها و باعث ایمنی از هر خوف و بیم است . در کتاب فوائد الرضویه در احوال سید نعمت الله جزایری رحمه الله علیه آمده است که آن سید جلیل در تحصیل علم زحمت بسیاری کشیده و سختی و رنج بسیار برده و در اوایل تحصیل چون قادر بر تهیّه چراغ نبوده در روشنی ماه مطالعه می نموده تا اینکه از کثرت مطالعه در ماهتاب و بسیار نوشتن و مطالعه کردن ، چشمانش ضعف پیدا کرده بود . پس به جهت روشنی چشم خود تربت مقدّسه حضرت سیدالشهدا و تراب مراقد شریفه ائمه عراق علیهم السلام را بر چشم می کشید که به برکت آن تربت ها چشمش نورانی می گردید . مبدا اهالی عصر ما به واسطه معاشرت با کفار و افراد بی ایمان این مطلب را استعجاب نمایند همانا کمال الدین دمیری در حیوة الحیوان نقل کرده که افعی هر گاه هزار سال عمر کرد چشمانش کور می شود ، حق تعالی او را ملهم فرموده که برای رفع کوری ، چشم خود را به رازیانج تر بمالد ، به ناچار با چشم کور از بیابان عبور می کند تا برسد به بساتین و جاهایی که رازیانج در آن جا باشد اگر چه مسافتی طولانی در بین باشد ، پس خود را به آن گیاه می رساند و چشم خود را بر آن می مالد تا روشنی چشم او بر گردد . و این مطلب را زمخسری و دیگران نقل کرده اند ، پس هر گاه حق تعالی در یک گیاه تری این خاصیت را قرار داده باشد که مار کور پی آن برود و بهره خود را از آن بگیرد چه عجب و استبعادی دارد که در تربت پسر پیغمبر صلی الله علیه و آله که در راه او ، خودش و عترتش کشته شده اند شفا از جمیع امراض و فواید و برکاتی قرار داده باشد تا شیعیان و محبّان از آن بهره ها ببرند . جالب آن که حوریان بهشتی یکی از ملائکه را می بینند که برای کاری بر زمین می آید به او التماس می کنند که برای ما تسبیح و تربت قبر امام حسین علیه السلام به هدیه بیاور . (۴۴)

مناظره ای درباره سجده بر مهر و تربت امام حسین علیه السلام

یکی از علمای اهل تسنّن که از فارغ التحصیلان دانشگاه (الازهر) مصر است به نام (شیخ محمد مرعی انطاکی) از اهالی سوریه ، بر اثر تحقیقات دامنه دار به مذهب تشیّع گرایید ، و در کتابی به نام (لماذا اخترت مذهب الشّیعه) علل گرایش خود را با ذکر مدارک متقن ذکر نموده است ، در اینجا به یکی از مناظرات او با دانشمندان اهل تسنّن پیرامون سجده بر مهری که از تربت حسینی است . توجّه کنید : محمد مرعی در خانه اش بود ، چند نفر از دانشمندان اهل تسنّن که بعضی از آنها از دوستان سابق او در دانشگاه الازهر بودند ، به دیدار او آمدند و در آن دیدار ، بحث و گفتگوی زیر رخ داد : دانشمندان : شیعیان بر تربت حسینی سجده می کنند ، آنها به همین علت که بر مهر تربت حسینی سجده می کنند ، مشرک هستند . محمد مرعی : سجده بر تربت ، شرک نیست ؛ زیرا شیعیان بر تربت برای خدا ، سجده می کنند ، نه اینکه برای تربت سجده کنند ، اگر به پندار شما به فرض محال ، در درون تربت چیزی وجود دارد ، و شیعیان به خاطر آن چیز ، آن را سجده کنند ، نه اینکه بر آن سجده نمایند ، البته چنین فرضی ، شرک است ، ولی شیعیان برای معبود خود که خدا باشد سجده می کنند ، نهایت اینکه هنگام سجده برای خدا ، پیشانی را بر تربت می گذارند . به عبارت روشنتر : حقیقت سجده ، نهایت خضوع در برابر خدا است ، نه در برابر مهر تربت . یکی از حاضران (به نام حمید) : احسن بر تو که تجزیه و تحلیل زیبایی نمودی ، ولی این سؤال برای ما باقی می ماند که چرا شما شیعیان ، اصرار دارید که بر تربت حسینی سجده نمایید ؟ چرا بر سایر چیزها سجده نمی کنید ؟ همان گونه که بر تربت سجده می کنید ؟ محمّد

مرعی: اینکه ما بر خاک سجده می‌کنیم، بر اساس حدیثی است که مورد اتفاق همه فرقه‌های اسلامی است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: (جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا): (زمین برای من سجده‌گاه و پاکیزه قرار داده شده است). بنا بر این به اتفاق همه مسلمین، سجده بر خاک خالص، جایز است، از این رو ما بر خاک سجده می‌کنیم. حمید: چگونه مسلمانان بر این امر اتفاق نظر دارند؟ محمد مرعی: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله از مکه به مدینه هجرت کرد، در همان آغاز، به ساختن مسجد دستور داد، آیا این مسجد فرش داشت؟ حمید: نه، فرش نداشت. محمد مرعی: پس پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان بر چه چیزی سجده می‌کردند؟ حمید: بر زمینی که از خاک، فرش شده بود، سجده می‌کردند؟ محمد مرعی: بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله، مسلمانان در عصر خلافت ابوبکر و عمر و عثمان بر چه سجده می‌کردند؟ آیا مسجد فرش داشت؟ حمید: نه، فرش نداشت، آنها نیز بر خاک زمین مسجد سجده می‌نمودند. محمد مرعی: بنابراین به اعتراف شما، پیامبر صلی الله علیه و آله در همه نمازهای خود بر زمین سجده کرده است، همچنین مسلمانان در عصر او و در عصر بعد از او، روی این اساس، قطعاً سجده بر خاک، صحیح است. حمید: اشکال من این است که شیعیان، تنها بر خاک، سجده می‌کنند، آن هم خاکی که از زمینی گرفته و به صورت مهر در آورده، آن را در جیب خود می‌نهند و بر آن سجده می‌نمایند. محمد مرعی: اولاً؛ به عقیده شیعه، سجده بر هر گونه زمین، خواه سنگ فرش باشد و خواه زمین خاکی باشد، جایز است. ثانیاً؛ نظر به اینکه شرط است محل سجده پاک باشد، پس سجده بر زمین نجس یا خاک آلود جایز نیست، از این رو قطعه‌ای از گل خشکیده (به نام مهر) را که از خاک پاک تهیه شده، با خود حمل می‌کنند، تا در نماز بر خاکی که مطمئناً پاک و تمیز است سجده کنند، با علم به اینکه آنها سجده بر خاک زمین را که نجس بودن آن را نمی‌دانند، جایز می‌دانند. حمید: اگر منظور شیعه، سجده بر خاک پاک خالص است چرا مقداری از خاک را حمل نمی‌کنند، بلکه (مهر) حمل می‌کنند؟ محمد مرعی: نظر به اینکه حمل خاک موجب خاک آلودگی لباس می‌شود، از این رو خاک را در هر جا بگذارند طبعاً دست و لباس، خاک آلود می‌شود، شیعیان همان خاک را با آب می‌آمیزند و گل می‌کنند و سپس همان گل در قالب زیبا، خشک می‌شود و به صورت مهر در می‌آید، که دیگر حمل آن، زحمت نیست و موجب خاک آلودگی لباس و دست نخواهد شد. حمید: چرا شما بر غیر خاک، مانند حصیر و قالی و زیلو و... سجده نمی‌کنید؟ محمد مرعی: گفتیم غرض از سجده، نهایت خضوع در برابر خدا است، اینک می‌گوییم، سجده بر خاک، خواه خشکیده (مهر) و خواه نرم، دلالت بیشتری بر خضوع در برابر خدا دارد؛ زیرا خاک، ناچیزترین اشیا است، و ما بالاترین عضو بدن خود (یعنی پیشانی) را بر پایین‌ترین چیز (خاک) در حال سجده می‌نهم، تا با خضوع بیشتر، خدا را عبادت کنیم، از این رو، مستحب است که جای سجده پایینتر از جای دستها و پاها باشد، تا بیانگر خضوع بیشتر گردد، و همچنین مستحب است در سجده، سر بینی خاک آلود شود، تا دلالت بیشتر برای خضوع داشته باشد، بنابراین، سجده بر قطعه‌ای از خاک خشکیده (مهر)، بهتر از سجده بر سایر اشیا است که سجده بر آن روا است، چرا که اگر انسان در سجده، پیشانی خود را بر روی سجاده گرانبه یا بر قطعه طلا و نقره و امثال آنها و یا بر قالی و لباس گرانبه بگذارد، از تواضع و خضوعش، کاسته می‌شود، و چه بسا هیچ گونه دلالتی بر کوچکی بنده در برابر خدا نداشته باشد. با این توضیح: آیا کسی که سجده بر خاک خشکیده (مهر) می‌کند تا تواضع و خضوعش در پیشگاه خدا، رساتر باشد، مشرک و کافر خواهد بود؟ ولی سجده بر چیزی (مانند قالی و سنگ مرمر و...) که مخالف تواضع است، تقریب به خدا است؟!، هر کس چنین تصور کند، تصور باطل و بی‌اساسی نموده است. حمید: پس این کلمات چیست که بر روی مهرهایی که شیعه بر آنها سجده می‌کنند، نوشته شده است؟ محمد مرعی: اولاً؛ همه تربتها دارای نوشته نیست، بلکه بسیاری از آنها بدون نوشته است. ثانیاً؛ در بعضی از آنها نوشته شده که: (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ) که اشاره‌ای به ذکر سجده است، و در بعضی نوشته شده که این تربت از زمین کربلا گرفته شده، تو را به خدا سوگند آیا این نوشته‌ها، موجب شرک است؟ و آیا این نوشته‌ها، تربت را از خاکی که سجده بر آن صحیح می‌باشد، خارج

می کند؟ حمید: نه، هرگز موجب شرک و عدم جواز سجده بر آن نیست، ولی یک سؤال دیگر دارم و آن اینکه در تربت زمین کربلا، چه خصوصیتی وجود دارد، که بسیاری از شیعیان مقید هستند تا بر تربت حسینی، سجده کنند؟ محمد مرعی: رازش این است که در روایات ما از امامان اهلیت علیهم السلام نقل شده که: ارزش سجده بر تربت امام حسین علیه السلام بر تربتهای دیگر بیشتر است. امام صادق علیه السلام فرمود: (الَسُّجُودُ عَلَى تَرْبَةِ الْحُسَيْنِ يَحْرِقُ الْحُجْبَ السَّبْعَ): (سجده بر تربت حسین علیه السلام حجابهای هفتگانه را می شکافد) (۴۵) یعنی موجب قبولی نماز، و صعود آن به سوی آسمان می گردد. نیز روایت شده که: (آن حضرت فقط بر تربت حسین علیه السلام سجده می کرد، به خاطر تذلل و کوچکی در برای خدای بزرگ). (۴۶) بنابراین، تربت حسین علیه السلام دارای یک نوع برتری است که در تربتهای دیگر، آن برتری نیست. حمید: آیا نماز بر تربت حسین علیه السلام موجب قبول شدن نماز در پیشگاه خدا می شود، هر چند باطل باشد؟ محمد مرعی: مذهب شیعه می گوید: نمازی که فاقد یکی از شرایط صحت نماز باشد، باطل است و قبول نخواهد شد، ولی نمازی که دارای همه شرایط صحت است، اگر در سجده اش بر تربت امام حسین علیه السلام سجده گردد، قبول می شود و موجب ارزش و ثواب بیشتر خواهد شد. حمید: آیا زمین کربلا از همه زمینها، حتی از زمین مکه و مدینه برتر است، تا گفته شود که نماز بر تربت حسین علیه السلام بر نماز بر همه تربت ها برتر می باشد؟ محمد مرعی: چه مانعی دارد که چنین خصوصیتی را خداوند در تربت زمین کربلا قرار داده باشد. حمید: زمین مکه که همواره از زمان آدم علیه السلام تا کنون، جایگاه کعبه است، و زمین مدینه که جسد مطهر پیامبر صلی الله علیه و آله را در بر گرفته است، آیا مقامی کمتر از مقام زمین کربلا دارند؟ این عجیب است، آیا حسین علیه السلام بهتر از جدش پیامبر صلی الله علیه و آله است؟ محمد مرعی: نه، هرگز؛ بلکه عظمت و شرافت حسین علیه السلام به خاطر عظمت مقام و شرافت رسول خدا صلی الله علیه و آله است، ولی راز این که خاک کربلا برتری یافته این است که امام حسین علیه السلام در آن سرزمین در راه دین جدش به شهادت رسیده است، مقام حسین علیه السلام جزئی از مقام رسالت است، ولی نظر به اینکه آن حضرت و بستگان و یارانش، در راه خدا و برپا داری اسلام، و استواری ارکان دین، و حفظ آن از بازیچه هوسبازان، جانبازی کرده و به شهادت رسیده اند، خداوند متعال به خاطر آن، سه ویژگی به امام حسین علیه السلام داده است: ۱ دعا در زیر قبه مرقد شریفش به استجابت می رسد. ۲ امامان، از نسل او هستند. ۳ و در تربت او، شفا هست. آیا اعطای چنین خصوصیتی به تربت حسین علیه السلام اشکالی دارد؟ و آیا معنی اینکه بگوییم زمین کربلا از زمین مدینه برتری دارد، این است که بگوییم امام حسین علیه السلام بر پیامبر صلی الله علیه و آله برتری دارد، تا شما به ما اشکال کنید؟! بلکه مطلب به عکس است، بنابراین، احترام به تربت امام حسین علیه السلام احترام به حسین علیه السلام است و احترام به او، احترام به خدا، و جد امام حسین علیه السلام یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله است. وقتی که سخن به اینجا رسید، یکی از حاضران که قانع شده بود، در حالی که شادمان بود برخاست و بسیار سخن مرا ستود و از من تمجید کرد و کتابهای شیعه را از من درخواست نمود و به من گفت: گفتار تو بسیار بجا و شایسته است، من خیال می کردم که شیعیان، حسین علیه السلام را برتر از رسول خدا صلی الله علیه و آله می دانند، اکنون حقیقت را دریافتم، و از بیانات زیبا و گویای شما سپاسگزارم، از این پس خودم مهری از تربت کربلا را همراه خود بر می دارم و بر آن نماز می خوانم. (۴۷)

علی علیه السلام و تربت کربلا

عصر خلافت امام علی علیه السلام بود، یکی از مسلمین به نام هرثمه بن سلیم شخص بی سعادت و بی تفاوتی بود و چندان اعتقاد به عظمت مقام علی علیه السلام نداشت، ولی همسر او بانویی پاک و با معرفت و از ارادتمندان امام علی علیه السلام بود. هرثمه می گوید: (همراه امام علی علیه السلام برای جنگ صفین از کوفه به جبهه صفین حرکت می کردیم؛ وقتی به سرزمین کربلا رسیدیم، وقت نماز شد، نماز را به جماعت با امام علی علیه السلام خواندیم آن حضرت بعد از نماز مقداری از خاک کربلا را برداشت و

بویید و فرمود: (واهاً لك يا تربةً لیحشرنَّ منك قومٌ یدخلون الجنةً بغير حسابٍ): (عجب از تو ای تربت، قطعاً از میان تو جماعتی بر می‌خیزند و بدون حساب وارد بهشت می‌شوند). به جبهه صفین رفتیم و سپس به خانه ام بازگشتم و به همسرم گفتم: (از مولایت ابوالحسن علی علیه السلام برای تو مطلبی نقل کنم). آنگاه مطلب فوق را به او گفتم. پس گفتم: (علی علیه السلام ادعای علم غیب می‌کند). همسرم گفت: (ای مرد! دست از این ایرادها بردار، امیرمؤمنان علی آنچه بگوید سخن حق است). من همچنان در مورد این سخن علی علیه السلام در تردید بودم تا آن هنگام که جریان کربلا به پیش آمد. من جزء لشکر عمر سعد به کربلا رفتم؛ در آنجا به یاد سخن امام علی علیه السلام افتادم که به راستی حق بود، از این رو از کمک به سپاه عمر سعد ناراحت بودم. در یک فرصت مناسب در حالی که سوار بر اسب بودم به سوی حسین علیه السلام رفتم و حدیث پدرش را به یاد آن حضرت انداختم حضرت به من فرمود: (اکنون آیا از موافقین ما هستی یا از مخالفین ما؟). گفتم: (از هیچ کدام، فعلاً در فکر اهل و عیال خود هستم...). فرمود: (بنابراین به سرعت از این سرزمین بیرون برو؛ زیرا کسی که در اینجا باشد و صدای ما را بشنود ولی ما را یاری نکند، داخل در آتش دوزخ خواهد شد). (۴۸)

چگونگی استشفای از تربت کربلا

شیخ اجل، ابن قولویه، استاد شیخ مفید رحمه الله علیه در کتاب کامل الزیارة به اسناد خود از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت: به مدینه رفتم و بیمار شدم. حضرت امام محمد باقر علیه السلام مقداری آشامیدنی در ظرفی که دستمال بالای آن بود، به وسیله غلام خود برایم فرستاد و گفت: (این را بخور که امام علی علیه السلام به من امر فرموده است که بر نگردم تا این دارو را بیاشامی). چون گرفتم و خوردم شربت سردی بود در نهایت خوش طعمی و بوی مشک از آن بلند بود. پس غلام گفت: (حضرت فرمود چون بیاشامی به خدمتش بروی). من تعجب کردم که گویا از بندی رها شدم. برخاستم به در خانه آن حضرت رفته، رخصت طلبیدم. حضرت فرمود: (صحَّ الجسم فادخل: بدنت سالم شده داخل شو). گریه کنان داخل شدم و سلام کردم. دست و سرش را بوسیدم. فرمود: (ای محمد! چرا گریه می‌کنی؟) عرض کردم: (قربانت گردم می‌گویم بر غربت و دوری راه از خدمت شما، و کمی توانایی در ماندن در ملازمت شما که پیوسته به شما بنگرم). فرمود: (اما کمی قدرت، خداوند تمام شیعیان و دوستان ما را چنین ساخته و بلا به سوی ایشان گردانید؛ اما غربت تو، پس مؤمن در این دنیا در میان این خلق منکوس غریب است، تا از این دار فنا به رحمت خداوند برود و در بعد مکان به حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام تأسی کن که در زمینی دور از ما در کنار فرات است و اما آنچه از محبت قرب و شوق دیدار ما گفتی و بر این آرزو و توانایی نداری، پس خداوند بر دلت آگاه است و تو را بر این نیت پاداش خواهد داد). بعد فرمود: (آیا به زیارت قبر حسین علیه السلام تأسی کن که در بلی با بیم و ترس بسیار). فرمود: (هر قدر ترس بیشتر است ثوابش بزرگتر است و هر کس در این سفر خوف بیند از ترس روز قیامت ایمن باشد و با آمرزش از زیارت بر گردد). بعد فرمود: (آن شربت را چگونه یافتی؟) گفتم: (گواهی می‌دهم که شما اهل بیت رحمتید و تو وصی اوصیایی. هنگامی که غلام شربت را آورد، توانایی نداشتم که بر پا بایستم و از خودم ناامید بودم و چون آن شربت را نوشیدم چیزی از آن خوش بوتر و خوش مزه تر و خنک تر نیافتم. غلام گفت: مولایم فرمود بیا؛ گفتم: با این حال می‌روم هر چند جانم برود و چون روانه شدم گویا از بندی رها شدم. پس سپاس خدای را که شما را برای شیعیان رحمت گردانیده است). فرمود: (ای محمد! آن شربت را که خوردی از خاک قبر حسین علیه السلام بود و بهترین چیزی است که من به آن استشفای می‌نمایم و هیچ چیزی را با آن برابر مکن که ما به اطفال و زنان خود می‌خورانیم و از آن خیر بسیار می‌بینیم). فرمود: (شخصی آن را بر می‌دارد و از حائر بیرون می‌رود. آن را در چیزی نمی‌پیچد، پس هیچ جن و جانوری و چیزی که درد و بلایی که داشته باشد نیست، مگر آنکه آن را استشفای می‌کند و برکتش برطرف می‌شود و برکتش را دیگران می‌برند و آن

تربت که به آن معالجه می‌کنند نباید چنین باشد و اگر این علت که گفتم نباشد، هر که آن را به خود بمالد یا از آن بخورد البته در همان ساعت شفا می‌یابد و نیست آن مگر مانند حجرالاسود که نخست مانند یاقوتی در نهایت سفیدی بود و هر بیماری و دردناکی خود را بر آن می‌مالید در همان ساعت شفا می‌یافت و چون صاحب آن دردها و اهل کفر و جاهلیت خود را بر آن مالیدند سیاه شد و اثرش کم گردید). عرض کردم: (فدایت شوم آن تربت مبارک را من چگونه بردارم؟) فرمود: (تو هم مانند دیگران آن تربت را بر می‌داری، ظاهر و گشوده و در میان خرجین در جاهای چرکین می‌افکنی پس برکتش می‌رود). گفتم: (راست فرمودی). فرمود: (قدری از آن به تو می‌دهم، چطور می‌بری؟) عرض کردم: (در میان لباس خود می‌گذارم). فرمود: (به همان قراری که می‌کردی برگشتی. نزد ما از آن هر قدر که می‌خواهی بیاشام و همراه مبرکه برای تو سالم نمی‌ماند). آن حضرت دو مرتبه از آن به من نوشانید و دیگر آن درد به من عارض نشد. (۴۹)

آخرین توشه مرجع عارف آیت الله العظمی حجت رحمة الله علیه

مرحوم آیه العظمی سید محمد کوهکمری، معروف به آیه الله حجت از مراجع تقلید بود که در سوم جمادی الاول سال ۱۳۷۲ قمری در قم از دنیا رفت و قبرش در حجره ای واقع در غرب مسجد مدرسه حجتیه است و این مدرسه عظیم از آثار اوست. آیه الله حجت در اخلاص و تواضع و ساده زیستی، کم نظیر بود. روزی که در آستانه احتضار قرار گرفت، به حاضران گفت: (برای من مقداری تربت سیدالشهدا بیاورید). مقداری تربت حاضر کردند و با آب قاطی نمودند و لیوان را به ایشان دادند. آیه الله حجت آن لیوان را به دست گرفت و نزدیک لب آورد و گفت: (آخر زادی من الدنيا تربة الحسين عليه السلام: آخرین توشه من از دنیا تربت حسین علیه السلام است). آنگاه آب را نوشید و سپس شهادتین را بر زبان جاری کرد و در حالی که رو به قبله بود، در همان حال به جوار رحمت حق پیوست. (۵۰)

علی علیه السلام و زائر حسینی

نقل شده است که: در بغداد مردی فاسق و فاجر و خمار بود که عمر خود را در اعمال نامشروع صرف کرده بود و مال بسیار داشت. چون اجلش در رسید وصیت کرد که: (چون مرگم را دریابد، بعد از تجهیز و تکفین، در نجف اشرف دفن کنید، شاید از برکت حضرت علی علیه السلام خداوند عالم گناهان گذشته را، بدان حضرت ببخشد). این را گفت و جان به حق تسلیم کرد. خویشان و اقوام او به وصیت او عمل نموده، بعد از تجهیز نعش، او را برداشته متوجه نجف اشرف شدند. خدام روضه شاه ولایت در آن شب حضرت علی علیه السلام را در خواب دیدند که آن حضرت بر سر صندوق حاضر شد و جمیع خادمان آستان ملائک پاسبان را طلبیده و فرمود: (فردا صبح مردی فاسق را به اینجا خواهند آورد. مانع شوید و نگذارید که او را در نجف دفن کنند که گناهان او از عدد ریگ صحراها و برگ درختان و قطرات باران بیشتر است). این بفرمود و غائب شد. چون صبح شد جمیع ملازمان آستان بر سر قبر امیرالمؤمنین علیه السلام حاضر شدند و خواب خود را به یکدیگر بیان کردند. همه این خواب را دیده بودند. پس برخاستند و چوبها و سنگها به دست گرفته، بیرون دروازه جمع شده، همگی تا دیر وقت به انتظار نشستند، ولی کسی پیدا نشد. از این جهت برگشتند و متفکر بودند که چرا این واقعه به عمل نیامد. از قضا آن جماعتی که تابوت همراهشان بود، در آن شب راه را گم کرده به بیابان کربلای معلی افتادند. چون روز شد از آنجا راه نجف اشرف را پیش گرفته، روانه شدند. چون شب دیگر شد، باز حضرت شاه ولایت را در خواب دیدند که خدام را طلبیده، فرمودند (چون صبح شود همه بیرون روید و آن تابوتی که شب پیش شما را به ممانعت او امر کرده بودم، با اعزاز و اکرام هر چه تمامتر بیاورید و ساعتی در روضه من بگذرانید. بعد از آن او را در بهترین جا دفن کنید). خدام از شنیدن این دو سخن منافی بسیار متعجب بودند. از این جهت به شاه ولایت

عرض کردند: (ای پادشاه دین و دنیا! دیشب ما را منع فرمودی و امشب به خلاف آن در کمال شفقت و مهربانی امر فرمودید، در این چه سرّی است؟) حضرت فرمود: (شب گذشته آن جماعت راه را گم کرده، به دشت کربلا افتادند؛ باد، خاک کربلا را در تابوت آن مرد افشاند؛ از برکت خاک کربلا و از برای خاطر فرزندم حسین علیه السلام خداوند از جمیع تقصیرات او درگذشت و بر او رحمت کرد). پس خادمان همگی بیدار شدند و از شهر بیرون رفتند. بعد از ساعتی تابوت آن مرد را آوردند و پس از تعظیم تمام، آن را به روضه مقدس امیرالمؤمنین علیه السلام حاضر کردند و صورت واقعه را آن طور که اتفاق افتاده بود بر آن جماعت نقل نمودند. (۵۱)

پیغمبر و خاک خون آلود

از امّسلمه مروی است که: رسول خدا شبی از ما غائب شد در مدّت طولی و سپس به نزد ما آمد و دیدیم آن حضرت گرد آلود و با موهای ژولیده مراجعت کرده و در یک دست خود چیزی دارد که انگشت ها را بسته است. عرض کردم: یا رسول الله چرا شما را بدین وضع پریشان و غبارآلود و ژولیده می بینم؟ حضرت فرمود: در این وقت مرا سیر دادند به محلی در عراق که نامش کربلا است، و مصرع حسین فرزند من و جماعتی از فرزندان اهل بیت مرا به من نشان دادند، و من شروع کردم که خون های آنان را جمع کنم، و اینک آن خون ها در دست من است؛ و دست خود را به سوی من باز کرد و فرمود: بگیر اینها را و محفوظ نگاهدار! من خون ها را گرفتم و توجه کردم دیدم شبیه خاک قرمز رنگ است؛ در شیشه ای نهادم و سر آن را بستم و محفوظ داشتم. چون حسین از مکه به طرف عراق حرکت کرد هر صبح و شب من شیشه را می گرفتم و می بوییدم و برای مصیبت آن حضرت می گریستم. چون روز عاشورای از محرم یعنی همان روزی که حسین در آن روز شهید شد من در آن شیشه نگاه کردم دیدم تبدیل به خون تازه شده است. (۵۲)

سفیر فرنگ و ملامحسن فیض کاشانی

در قصص العلماء مرقوم شده که در زمان سلاطین صفویه شخصی از فرنگیان به اصفهان آمده و غیر از تواتر دلیل بر نبوت ختمیه محمدیه می خواست و آن شخص در علم حساب و هیئت و نجوم بسیار ماهر بود حتی آنچه برای هر کس روی داده بود از بلایا و حوادث خبر می داد. روزی سلطان امر به احضار علماء اصفهان نمود که با آن شخص مباحثه نمایند و اثبات نبوت خاصه محمدیه کنند و قضا را در آن وقت مرحوم ملامحسن فیض هم در مجلس حاضر بوده پس آن جناب روی به آن شخص نموده و گفت که: پادشاه شما چه قدر بی ادراک است که از برای چنین امر مهمی مثل تو آدمی را فرستاده. آن شخص همین که این سخن را شنید مضطرب شده و از روی غیظ و غضب گفت: ای عالم مسلمانان! جای خود را بشناس و از قدر و اندازه خویش تعدی و تجاوز مکن به عیسی و مادرش قسم که هر گاه تو می دانستی آنچه را که من می دانم و احاطه دارم از علوم و کمالات می دانستی که زنهای دنیا مثل من فرزندی نزیاییده اند؛ زیرا که در مقام امتحان قدر مرد معلوم می شود که (عندالامتحان یکرم الرجل اویهان). پس محقق کاشانی دست به جیب بغلی خود برده و چیزی را بیرون آورده و گفت: این چیست که من در دست دارم؟ آن شخص مدتی در فکر فرو رفت پس از آن رنگ صورتش متغیر شده و به زردی میل کرد و آثار جهل از وجناتش ظاهر شد. محقق کاشانی فرمودند: چه زود ظاهر شد جهل و نادانی تو و باطل شد دعاوی تو. آن شخص گفت: به حق مسیح و مادرش مریم که می دانم آنچه را که در دست تو است و لیکن فکر و سکوت من از جهت امر دیگری است. محقق مزبور فرمودند سکوت از برای چیست؟ گفت: می دانم که آن چیزی که در دست تو است قدری از خاک بهشت است و لیکن تأمل و فکر من از این راه است که این خاک از کجا به دست شما رسیده است؟! محقق مزبور فرمود: شاید در حساب اشتباهی کرده باشی؟ آن شخص گفت: نه به حق

عیسی و مادرش . پس محقق مزبور فرمودند : بلی آنچه در دست من است از خاک کربلا و تربت حضرت سیدالشهدا حسین بن علی است و پیغمبر ما فرموده است که : (کربلا قطعاً من الجنة) پس تو در این صورت می توانی که ایمان نیاوری و بدین اسلام داخل نشوی ، زیرا که به گفته خودت قاطع هستی که قاعده و حسابت تخلف از واقع نمی نماید . پس آن شخص نصرانی عیسوی از روی انصاف تصدیق فرموده محقق مزبور را نموده و به برکت تربت پسر دختر سید انام ، مشرف به دین اسلام گردید .

شفای چشم با تربت حسینی

سید جلیل جزائری در کتاب زهرالربیع گوید : بدانکه مشایخ صوفیه تسبیح چوب استعمال می کنند و به اسلاف خود اقتدا نمی کنند از یکی از ایشان از سبب استعمال تسبیح چوب پرسیدم ، گفت : تسبیح چوب سبک تر و از تربت حسینی پاکتر است و تربت دست را سنگین و چرکین می نماید . چشم ایشان کور است از آنکه ببینند چرک تربت حسینی پاکتر است از تمام اشیا ، و عنبر الهی است که از خاک قبر حسینی بیرون آمده است . و اما من پس اکثر آن است که تسبیح غیر مطبوخ از خاک حسین علیه السلام استعمال می کنم ؛ زیرا که به تربت نزدیک تر است و اما مطبوخه بعضی بر آنند که به طبخ مستحیل می شود و از تربت بیرون می رود و شکی نیست که غیر مطبوخ افضل است از مطبوخ هر چند که هر دو خوبند و مدتی قبل از این ضعفی در باصره ما به هم رسیده بود و اتفاقاً برای زیارت عرفه تحت قبه حضرت سیدالشهدا بودم چون زوار بیرون رفتند و خدمه در روز دوم و سیم روضه مطهره را جاروب می کردند و غبار از زمین بلند شده بود که مردم در میان روضه همدیگر را نمی دیدند پس من و جمعی در آنجا بودیم ما چشمهای خود را گشودیم که غبار به آنها داخل شد پس من از روضه بیرون نرفتم مگر اینکه هر دو چشمم مثل چراغ روشن مشتعل و پرنور بود و از آن وقت تا به حال هرگز چشمهای خود را معالجه نکرده ام مگر به سرمه کشیدن از آن خام مبارک . (۵۳)

شفای فرزند عارف سالک شیخ حسنعلی اصفهانی با تربت

فرزند ایشان می گوید : حدود دو سال قبل از وفات پدرم ، کسالت شدیدی مرا عارض شد و پزشکان از مداوای بیماری من عاجز آمدند و از حیاتم قطع امید شد . پدرم که عجز طیبیان را دید ، اندکی از تربت طاهر حضرت سیدالشهدا ارواح العالمین له الفدا به کام ریخت و خود از کنار بستر دور شد . در آن حالت بیخودی و بیهوشی دیدم که به سوی آسمانها می روم و کسی که نوری سپید از او می تافت ، بدرقه ام می کرد . چون مسافتی اوج گرفتیم ، ناگهان ، دیگری از سوی بالا فرود آمد و به آن نورانی سپید که همراه من می آمد ، گفت : (دستور است که روح این شخص را به کالبدش بازگردانی ؛ زیرا که به تربت حضرت سیدالشهداء علیه السلام استشفای کرده اند) . در آن هنگام دریافتم که مرده ام و این ، روح من است که به جانب آسمان در حرکت است ؛ و به هر حال ، همراه آن دو شخص نورانی به زمین بازگشتم و از بی خودی ، به خود آمدم و با شگفتی دیدم که در من ، اثری از بیماری نیست ، لیکن همه اطرافیانم به شدت منقلب و پریشانند . (۵۴)

دزدی با نام امام حسین علیه السلام

از مرحوم سید احمد بهبهانی نقل شده : در ایام توقفم در کربلا حاج حسن نامی در بازار زینیه ، دکانی داشت که مهر و تسبیح می ساخت و می فروخت . معروف بود که حاجی تربت مخصوصی دارد و مثقالی یک اشرفی می فروشد . روزی در حرم امام حسین علیه السلام حبیب زائری را دزدی زد و پولهایش را برد . زائر خود را به ضریح مطهر چسبانید و گریه کنان می گفت : یا ابا عبدالله در حرم شما پولم را بردند ، در پناه شما هزینه زندگیم را بردند . به کجا شکایت ببرم ؟ حاج حسن مزبور حاضر متأثر شد و با همین حال تأثر به خانه رفت و در دل به امام حسین علیه السلام گریه می کرد . شب در خواب دید که در حضور سالار شهیدان به

سر می برد به آقا گفت: از حال زائرت که خبر داری؟ دزد او را رسوا کن تا پول را برگرداند. امام حسین فرمود: مگر من دزد گیرم؟ اگر بنا باشد که دزدها را نشان دهم باید اول تو را معرفی کنم. حاجی گفت: مگر من چه دزدی کردم؟ حضرت فرمود: دزدی تو این است که خاک مرا به عنوان تربت می فروشی و پول می گیری. اگر مال من است چرا در برابرش پول می گیری و اگر مال توست، چرا به نام من می دهی؟ عرض کرد: آقا جان! از این کار توبه کردم و به جبران می پردازم. امام حسین علیه السلام فرمود: پس من هم دزد را به تو نشان می دهم. دزد پول زائر، گدایی است که برهنه می شود و نزدیک سقاخانه می نشیند و با این وضعیت گدایی می کند، پول را دزدید و زیر پایش دفن کرد و هنوز هم به مصرف نرسانده. حاجی از خواب بیدار می شود و سحرگاه به صحن مطهر امام حسین علیه السلام وارد می شود، دزد را در همان محلی که آقا آدرس داده بود شناخت که نشسته بود. حاجی فریاد زد: مردم بیایید تا دزد پول را به شما نشان دهم. گدای دزد هر چه فریاد می زد مرا رها کنید، این مرد دروغ می گوید، کسی حرفش را گوش نداد. مردم جمع شدند و حاجی خواب خود را تعریف کرد و زیر پای گدا را حفر کرد و کیسه پول را بیرون آورد. بعد به مردم گفت: بیایید دزد دیگری را نشان شما دهم، آنان را به بازار برد و درب دکان خویش را بالا زد و گفت: این مالها از من نیست حلال شما. بعد تربت فروشی را ترک کرد و با دست فروشی امرار معاش می کرد. (۵۵)

تربت امام حسین از هر عطری خوشبوتر است

یکی از راویان گفته: پس از آنکه متوکل عباسی به قبر مطهر حضرت سیدالشهدا آب بست من با عطر فروشی مخفیانه به زیارت آن حضرت رفته و خود را روی مرقد مطهر آن حضرت انداختم، بوی بسیار خوشی استشمام کردم از آن مرد عطار که همراه من بود پرسیدم این چه بویی است؟ گفت: به خدا قسم من هرگز چنین بویی از هیچ عطری استشمام نکرده ام. (۵۶)

شناختن قبر مطهر امام حسین (ع) از بوی تربتش

نقل شده زمانی که متوکل عباسی قبر مطهر امام حسین علیه السلام را تخریب کرد، عربی از طائفه بنی اسد آمد به کربلا هنگامی که دید اثری از قبر شریف باقی نمانده، مشت مشت خاکها را بر می داشت و می بویید و می ریخت تا اینکه به قبر شریف آن حضرت رسید، مشتی خاک برداشت و بویید گفت: خواستند قبر امام حسین علیه السلام را از بین ببرند ولیکن بوی خوش خاک قبر، بر مرقد مطهر آن حضرت دلالت می کند. (۵۷)

احترام امام زمان به تربت سیدالشهدا (ع)

یکی از بانوان مؤمنه پرهیزگار به نام خدیجه ظهوریان فرزند عباسعلی که هم اکنون قریب نود سال از عمر با برکت خود را پشت سر گذاشته و با آنکه نزدیک ده سال است بر اثر سگته از پا در آمده و با کمک عصا خود را به این سو و آن سو می کشاند نماز جماعتش ترک نمی شود، نقل می کند: حدود سی سال قبل مهر تربتی را که خود از کربلا آورده بودم کثیف شده بود، آن را بردم در آب روان (آب خیابان وسط شهر مشهد مقدس) شستشو دادم و در میان سطل گذاشته برگشتم، روبروی مسجد دوازده امامی ها که رسیدم با خودم گفتم خوب است مهر را برگردانم، تا وقتی که به منزل می رسم طرف دیگرش نیز خشک شود، مهر را که برگردانیدم بر اثر خیس بودن طرف زیرین مهر، قدری تربت به انگشت بزرگم چسبیده انگشتم را به دیوار روبروی مسجد مالیده و رفتم. شب در خواب دیدم آقای بزرگواری که به ذهنم رسید حضرت حجة بن الحسن امام زمان ارواحنا فداه هستند، سرشان را به همان جای دیوار که ذکر شده گذاشته و به من می فرمایند: (اینجا تربت جدّم حسین علیه السلام را مالیده ای!)

به برکت تربت سیدالشهدا، خاک، جسد زن گنهکار را قبول کرد

در زمان امام صادق علیه السلام زن بدکاری بود که هر گاه بچه دار می شد، بچه خود را می سوزانید. هنگامی که از دنیا رفت چند مرتبه او را به خاک سپردند ولیکن زمین او را قبول نکرد و او را از قبر بیرون افکند! جریان را به عرض امام صادق علیه السلام رسانیدند، فرمودند: (اجعلوا معها شیئاً من تراب الحسین): (قدری از تربت جدم حسین علیه السلام را با او دفن کنید). به دستور امام علیه السلام عمل کردند، خاک او را قبول کرد و دیگر او را بیرون نینداخت. (۵۸)

این هم نتیجه بی احترامی به تربت سیدالشهدا علیه السلام

موسی بن عبدالعزیز می گوید: یوحنا (طیب نصرانی) به من گفت: تو را به حق پیغمبر و دینت سوگند می دهم که بگویی این کیست که مردم به زیارت قبر او می روند؟ آیا او از اصحاب پیغمبر شما است؟ گفتم: نه، بلکه او امام حسین علیه السلام پسر دختر پیغمبر ما است. منظورت از این سؤال چیست؟ گفتم: خبر شگفتی دارم و ادامه داد که: یک شب شاپور، خادم رشید مرا احضار کرد، نزد او رفتم، او مرا به خانه موسی بن عیسی که از خویشان خلیفه بود برد، دیدم موسی بی هوش در رختخواب خود افتاده و طشتی پیش روی او گذاشته اند که تمام امعاء و احشای او در آن ریخته بود. شاپور از خادم موسی پرسید: این چه حال است که برای موسی رخ داده؟ خادم گفت: یک ساعت قبل حالش خوب بود و با خوشحالی نشسته بود و با ندیمان خود صحبت می کرد! شخصی از بنی هاشم اینجا بود، گفت: من بیماری سختی داشتم و با هر چه معالجه کردم مفید واقع نشد تا اینکه کاتب من گفت از تربت امام حسین علیه السلام استفاده کنم، این کار را کردم و شفا یافتم موسی گفت: از آن تربت را که باقی مانده بود آورد: موسی آن تربت را گرفت و از روی بی احترامی در نشیمنگاه خود داخل کرد! در همان ساعت فریاد او بلند شد که: (النار، النار) آتش، آتش، طشتی بیاورید، این طشت را آوردند و اینها امعاء و احشای اوست که از او خارج شده است! ندیمانش متفرق شدند و مجلس سرور موسی به ماتم مبدل شد. شاپور به من گفت: بیا نگاه کن، آیا می توانی او را معالجه کنی؟ من چراغ طلبدیم و آنچه در طشت بود به دقت نگاه کردم دیدم جگر، سپرز و شش و دلش همه از او خارج شده است! تعجب کردم و گفتم: (ما لا حد فی هذا صنع الا ان یکون لعیسی الذی کان یحیی الموتی): (هیچ کس نمی تواند درباره این شخص کاری بکند مگر حضرت عیسی که مرده را زنده می کرد). شاپور خادم گفت: راست گفتمی، ولیکن اینجا باش تا معلوم شود که حال موسی به کجا ختم می گردد. یوحنا گفت: من آن شب نزد ایشان ماندم و موسی سحرگاه به جهنم واصل گردید. پسر عبدالعزیز می گوید: یوحنا با وجودی که نصرانی بود مدتی به زیارت امام حسین علیه السلام می آمد، تا اینکه به دین اسلام گروید و اسلامش نیکو گردید. (۵۹)

کسی که در کربلا دفن شود از هول قیامت در امان خواهد ماند

امام سجاد علیه السلام می فرماید: (زلزله قیامت که رخ می دهد خداوند زمین کربلا را بلند کرده و در برترین جای باغهای بهشت قرار می دهد، بنابراین هر کس از پیروان اهل بیت عصمت و طهارت که در کربلا دفن شده باشد بدون حساب وارد بهشت خواهد شد). علامه نوری در دارالسلام آورده که: سید علی صاحب ریاض گفته: من در دوران تحصیل، هر هفته عصر پنجشنبه به زیارت گورستان بیرون کربلا که کنار خیمه گاه است می رفتم، شبی خواب دیدم که بدان گورستان رفته ام و شهر از عمارت و خانه تهی است... در فکر و هراس بودم که هاتفی به زبان فارسی گفت: خوشا به حال کسی که در این زمین مقدس دفن شود. اگر چه با هزاران گناه باشد از هول قیامت سالم خواهد ماند و هیئات، هیئات که کسی در این زمین مقدس دفن شود و از هول

قیامت سالم بیرون نرود. (۶۰) مولا محمد هزار جریبی در کتاب تحفه‌المجاور آورده است که از استاد اکبر وحید بهبهانی شنیدم که می گفت: حضرت سیدالشهدا را در خواب دیدم و به ایشان عرض کردم: لله لله (یا سیدی هل سئل عمن یدفن فی جوارکم؟) (ای آقای من! آیا از کسی که در جوار شما دفن شود روز قیامت سؤال می شود)؟ فرمودند: (کدام فرشته جرأت دارد از او سؤال کند؟!) (۶۱)

زیارت عاشورا

عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَنِي رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَنِي الْوَصِيِّينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَنِي فَاطِمَةَ سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ثَارَ اللَّهِ وَيَا بَنِي ثَارِهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ عَلَيْكُمْ مِنِّي جَمِيعاً سَلَامُ اللَّهِ أَيْدِئاً مَا بَقِيَتْ وَبَقِيَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظَمْتَ الرَّزِيَّةَ وَجَلَّتْ وَعَظَمْتَ الْمُصِيبَةَ بِكَ عَلَيْنَا وَعَلَى جَمِيعِ سَلَامٍ وَجَلَّتْ وَعَظَمْتَ مُصِيبَتَكَ فِي السَّمَوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ أَسَسَتْ أَسَاسَ الظُّلْمِ وَالْجَوْرِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ دَفَعْتُكُمْ عَنْ مَقَامِكُمْ وَأَزَالْتُكُمْ عَنْ مَرَاتِكُمْ الَّتِي رَبَّبْتُكُمْ اللَّهُ فِيهَا وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ قَتَلْتُكُمْ وَلَعَنَ اللَّهُ الْمُمَهَّدِينَ لَهُمْ بِالْتَّمَكِينِ مِنْ قِتَالِكُمْ بَرَأْتُ لِلَّهِ سَلَاماً بِرِئْتِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ سَلَاماً بِرِئْتِ ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ سَلَاماً بِرِئْتِ ابْنِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَفِرْزَنْدِ سُرُورِ اَوْصِيَاءِ سَلَاماً بِرِئْتِ ابْنِ فِرْزَنْدِ فَاطِمَةَ سُرُورِ زَنَانِ جَهَانِيَانِ سَلَاماً بِرِئْتِ ابْنِ كَسِيٍّ كِهْ خُدا از خُونِ پاكِ تُو و پِدرِ بزرگوارِ انتقامِ مِي گيرِد و از ستمِ رسيدِه به تُو دادرخواهِي مِي كُند سَلَاماً بِرِئْتِ تُو و بِرِ اَرْوَاحِي كِهْ دَرِ آسْتانَتِ مَدْفُونِ شُدَنْدِ بِرِ هَمِهْ شَمَا از جَانِبِ مَنِ دَرُودِ خُدا هَميشه تا هسْتَم و باقيست شب و روزِ اِي اَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَرِ آينِه بزرگ است سوگِ تُو بزرگ است مصيبتِ تُو بِرِ ما و بِرِ تَمَامِ مُسلمانانِ و ناگوار و بزرگ است مصيبتِ تُو دَرِ آسمانها بِرِ تَمَامِ اهلِ آسْمانِ پَسِ خُدا لَعْنَتِ كُندِ اَمْتِي رَا كِهْ پايه گذاري كُردِ اسَاسِ ظَلَمِ و بِيادِ رَا بِرِ شَمَا اهلِ الْبَيْتِ و خُدا لَعْنَتِ كُندِ اَمْتِي رَا كِهْ شَمَا رَا رانَدَنْدِ از مَقامِ شَمَا و شَمَا رَا رانَدَنْدِ از مَقامِهايِي كِهْ خُدا آن مَقامها رَا بِرِ اِي شَمَا تَرْتِيبِ داده بُوَد و خُدا لَعْنَتِ كُندِ اَمْتِي رَا كِهْ شَمَا رَا كُشت و خُدا لَعْنَتِ كُندِ كَسانِي رَا كِهْ زَمِينِه سَازِي كُردَنْدِ بِرِ اِي جَنگِ با شَمَا رَا، مَنِ بِيزارِي مِي جُويم و مِنِ اَشْياعِهِمْ وَاتِّباعِهِمْ وَأَوْلِيائِهِمْ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ اِنِّي سَلِّمُ لِمَنْ سَالمَكُمْ وَحَزْبُ لِمَنْ حارَبَكُم اِلَى يَوْمِ الْقِيامَةِ وَلَعَنَ اللَّهُ اَلْزَيْدِ وَالْمَرْوانِ وَلَعَنَ اللَّهُ بَنِي اُمِّيَّةِ قاطِبَةً وَلَعَنَ اللَّهُ ابْنَنَ سَعْدِ وَلَعَنَ اللَّهُ شَمْرًا وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ اسْرَجَتْ وَالْجَمَتْ وَتَنَقَّبَتْ لِقِتالِكَ يا بِي اَنْتَ وَاُمِّي لَقَدْ عَظَمَ مُصاِبي بِكَ فَاسْتَأْتَلُ اللَّهُ الَّذِي اَكْرَمَ مَقامَكَ وَاكْرَمَنِي بِكَ اَنْ يَرْزُقَنِي طَلَبَ ثارِكَ مَعَ اِمامِ دِصِيْلِي اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْني عِنْدَكَ وَجِيهاً بِالْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الدُّنْيا وَالْآخِرَةِ يا اَبَا عَبْدِ اللَّهِ اِنِّي اَتَقَرَّبُ اِلَى اللَّهِ وَالِي رَسُولِهِ وَالِي امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالِي فَاطِمَةَ وَالِي الْحَسَنِ يَمَنْ اَسَسَ اَسَاسَ ذِليكَ وَبَنِي عَلَيْهِ بُنْيانه وَجَرِي فِي ظَلْمِهِ وَجَوْرِهِ عَلَيْكُمْ وَعَلَى اَشْياعِكُمْ بَرَأْتُ اِلَى اللَّهِ وَالِيكُم مِّنْهُمْ وَاتَقَرَّبُ اِلَى اللَّهِ ثُمَّ اِلَيْكُمْ بِمُوالاةِكُمْ وَمُوالاةِ وَلِيِّكُمْ وَبِالْبِرائةِ مِنْ اَعْدائِكُمْ بسُوى خُدا و بسُوى شَمَا از اَنها و از پيروانِ اَنها و دُنباله رُوهايِ اَنها و ياورانِ اَنها اِي اَبَا عَبْدِ اللَّهِ! مَنِ صلِحِ هسْتَم با هَرِ كَسِ كِهْ با شَمَا صلِحِ است و دشمنِ هسْتَم با هَرِ كَسِ كِهْ با شَمَا دشمنِ است تا روزِ قِيامتِ و خُدا لَعْنَتِ كُندِ آلِ زِيادِ و آلِ مروانِ و خُدا لَعْنَتِ كُندِ بَنِي امِيَّةِ هَمگيشانِ رَا و خُدا لَعْنَتِ كُندِ پسرِ مَرجانِه رَا و خُدا لَعْنَتِ كُندِ عَمْرِ بِنِ سَعْدِ رَا و خُدا لَعْنَتِ كُندِ شَمْرَ رَا و خُدا لَعْنَتِ كُندِ مَرْدَمِي رَا كِهْ زَيْنِ كُردَنْدِ و لَگامِ كُردَنْدِ و نَقابِ بَسْتَنْدِ بِرِ اِي جَنگِ با تُو! پِدرِ و مادَرِ مِ به فدایِ تُو! مصيبتِ مَنِ بخاطرِ تُو بزرگ است پَسِ دَرخواستِ مِي كُنمِ از خُدايِي كِهْ مَقامَتِ رَا گرامِي داشتِ و گرامِي داشتِ مِرا به تُو كِهْ رُوْزِ مِ كُندِ خُونخواهِي تُو رَا به هَمراهِ اِمامِ پيرومَنْدِ از خاندانِ مُحَمَّدِ كِهْ دَرُودِ خُدا بِرِ او و آلِ او باد . بارالها! قَرارِ بَدِه مِرا نَزْدِ خُودَتِ اَبْرُوْمَنْدِ بوسيله حَسِينِ (كِهْ بِرِ او بادِ سَلَامِ) ، دَرِ دُنْيا و آخِرَتِ اِي اَبَا عَبْدِ اللَّهِ! مَنِ نَزْدِيكِ مِي شُومِ بِه سُوى خُدا و بِه سُوى رَسُولِ او و بِه سُوى امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ و بِه فَاطِمَةَ و بِه حَسَنِ و بِه تُو بوسيله دوستِي تُو و بوسيله دورِي جُستَنِ (از كَسانِي كِهْ با تُو جَنگِ كُردَنْدِ و با تُو دشمنِي كُردَنْدِ و با بِيزارِي جُستَنِ از كَسِي كِهْ پايه گذاري كُردِ اسَاسِ ظَلَمِ و ستمِ رَا بِرِ شَمَا و بِيزارِي مِي جُويم بِه سُوى خُدا و بِه سُوى رَسُولِ او) از كَسِي كِهْ اَن رَا پايه گذاري كُردِ و ساخْتَمَنْشِ رَا بِرِ

آن بنا کرد و جاری کرد ظلم و ستمش را بر شما و بر پیروان آنها، بیزاری جستم به سوی خدا و به سوی شما از آنها و نزدیک می شوم به خدا سپس به شما بوسیله دوستی شما و دوستی با دوستان شما و با بیزاری جستن از دشمنان شما بین لَكُمْ الْحَرْبَ وَبِالْبِرَائَةِ مِنْ أَشْيَاعِهِمْ وَاتَّبَاعِهِمْ اِنِّي سَلَّمْتُ لِمَنْ سَالَمَكُمْ وَحَرْبٌ لِمَنْحَارِبِكُمْ وَوَلِيٌّ لِمَنْ وَالَاكُمْ وَعَدُوٌّ لِمَنْ عَادَاكُمْ فَاسْتَلُّ اللّٰهَ الَّذِي اَكْرَمَنِي بِمَعْرِفَتِكُمْ وَمَعْرِفَةِ اَوْلِيَائِكُمْ اَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاَنْ يُبَيِّنَ لِي عِنْدَكُمْ قَدَمَ صِدْقٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاَسْئَلُهُ اَنْ يُبَلِّغَنِي الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ لَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَنْ يَزُوِّقَنِي طَلَبِ تَارِكُمْ مَعَ اِمَامٍ هُدًى ظَاهِرٍ حَقِّ مَنْكُمُ وَاَسْئَلُ اللّٰهَ بِحَقِّكُمْ وَبِالْشَّانِ الَّذِي لَكُمْ عِنْدَهُ اَنْ يُعْطِيَنِي بِمُصَابِي بِكُمْ اَفْضَلَ مَا يُعْطَى مُصَابًا بِمُصِيبَتِهِ مُصِيبَةً مَا اَعْظَمَهَا وَاَعْظَمَ رَزِيَّتَهَا فِي الْاِسْلَامِ وَفِي جَمِيعِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ اَللّٰهُمَّ هَذَا مِمَّنْ تَنَالُهُ مِنْكَ صَلَوَاتُ وَرَحْمَتِهِ وَمَغْفِرَةُ اللّٰهُمَّ اجْعَلْ مَحْيَايَ مَحْيَا مُحَمَّدٍ وَاَلِ مُحَمَّدٍ وَمَمَاتِي مَمَاتِ مُحَمَّدٍ وَاَلِ مُحَمَّدٍ اَللّٰهُمَّ اِنَّ هَذَا يَوْمٌ تَبَرَّكَتَ بِهِ بِنُورَانِيَّةٍ وَاِبْنِ اِكْلَامِهِ الْاَكْبَادِ اللَّعِينَاتِ اللَّعِينِ عَلٰى لِسَانِكَ وِلِسَانِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهِ فِي كُلِّ وَبِرِطَا كُنْدَكَانِ جَنَگِ بَا شَمَا وَا بِيْزَارِي جَسْتَن اَز پِيْرَوَان وَا هَمْرَاهَان اَنهَآ ، هَمَانَا مَن صَلَح هَسْتَم بَا كَسِي كَه بَا شَمَا دَر صَلَح اسْت وَا دَر جَنَگ هَسْتَم بَا كَسِي كَه بَا شَمَا دَر جَنَگ اسْت وَا دُوسْتَم بَا كَسِي كَه بَا شَمَا دُوسْت اسْت وَا دُشْمَن هَسْتَم بَا كَسِي كَه بَا شَمَا دُشْمَنِي دَارَد پَس دَرْخَوَاسْت مِي كَنَم اَز خُدَايِي كَه گَرَامِي دَاشْت مَرَا بَه مَعْرِفْت شَمَا وَا مَعْرِفْت دُوسْتَان شَمَا وَا بَه مَن رُوزِي كَرَد بِيْزَارِي اَز دُشْمَانَشَان رَا كَه مَرَا دَر دُنْيَا وَا آخِرْت بَا شَمَا قَرَار دَهْد وَا اِيْنَكَه پَا بَر جَا بَدَارَد نَزْد شَمَا قَدَم رَاسْتِي مَرَا دَر دُنْيَا وَا آخِرْت وَا اَز او مِي خَوَاهَم كَه بَر سَانَد مَرَا بَه مَقَامِ مَحْمُود شَمَا دَر نَزْد خُدَا وَا رُوزِيْم كَنَد خُونخَوَاهِي شَمَا رَا بَا اِمَام مَهْدِي رَهْبِر وَا رَاهَنْمَايِ اَشْكَار وَا گُويَايِ بَه حَقِّ اَز خُودِ شَمَا اسْت وَا اَز خُدَا دَرْخَوَاسْت مِي كَنَم بَه حَقِّ شَمَا وَا بَه اَن مَقَامِي كَه نَزْد او دَارِيْد كَه بَدَهْد بَه مَن بِخَاظِر سُو گُوَارِي بَرَايِ شَمَا بَهْتَرِيْن عَطَايِ سُو گُوَارِي دَر مُصِيبَتِي رَا ، چَه مُصِيبَتِي ! كَه بَسِيَار بَزَرْگ اسْت وَا دَاغَش دَر اِسْلَام عَظِيْم اسْت وَا دَر تَمَام اَسْمَانَهَا وَا زَمِيْن اِيْن چَنِيْن اسْت . خُدَايَا ! قَرَار بَدَه مَرَا دَر اِيْن جَايْگَاهَم اَز كَسَانِي كَه اَز جَانِب تُو صَلَوَاتِ وَرَحْمَتِ وَا اَمْرُوش بَه اَنهَآ مِي رَسَد خُدَايَا قَرَار بَدَه زَنْد گِيْم رَا زَنْد گِي مَحْمُود وَا خَانْدَانِ مَحْمُود وَا مَرْگَم رَا مَرْگِ مَحْمُود وَا خَانْدَانِ مَحْمُود خُدَايَا اِيْن رُوزِي رُوزِي اسْت كَه مَبَارَكِ دَانَسْت اَن رَا بَنِي اَمِيَه وَا پَسِر اَن زَن جَگَر خَوَار ، اَن مَلْعُونِ پَسِر مَلْعُونِ بَر زَبَانْتِ وَا زَبَانِ پِيَامْبِرْتِ (كَه دَرُودِ خُدَا بَر او وَا خَانْدَانِش بَاد) دَر هَر قَفِّ فِيْهِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهِ اَللّٰهُمَّ الْعَنْ اَبَاسُفِيَانَ وَا مُعَاوِيَةَ وَا يَزِيْدِيْنَ مُعَاوِيَةَ عَلَيْهِمْ مِنْكَ اللّٰغْنَةُ اَبْدَالًا بَدِيْنَ وَا هَذَا يَوْمٌ فَرِحْتُ بِهَالِ زِيَادِ وَا لُ مَرْوَانَ بِقَتْلِهِمُ الْحُسَيْنِ صَلَوَاتُ اللّٰهِ فَضَاعِفٌ عَلَيْهِمُ اللّٰغْنُ مِنْكَوَالْعَذَابِ الْاَلِيْمِ اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَتَقَرَّبُ اِلَيْكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ وَفِي مَوْقِفِي هَذَا وَا اَيَّامِ حَيَاتِي بِالْبِرَائَةِ مِنْهُمْ وَا اللّٰغْنَةُ عَلَيْهِمْ وَا بِالْمُؤَالَاتِ لِنَبِيِّكَ وَا لِنَبِيِّكَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ اَنگَاهِ صَدْمَرْتَبَه مِي گُويِي : اَللّٰهُمَّ الْعَنْ اَوَّلَ ظَالِمٍ ظَلَمَ حَقَّ مُحَمَّدٍ وَا لِ مُحَمَّدٍ وَا خِرَ تَابِعَ لِهَعْلِي ذَلِكُ اَللّٰهُمَّ الْعَنْ الْعِصَابِيَةَ الَّتِي جَاهَدَتِ الْحُسَيْنِ وَا شَايَعَتْ وَا بَايَعَتْ وَا تَابَعَتْ عَلٰى قَتْلِهِ اَللّٰهُمَّ الْعَنْهُمُ جَمِيعًا اَنگَاهِ صَدْمَرْتَبَه بَگُو : السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَبَا عَبْدِ اللّٰهِ وَا عَلٰى الْاَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ عَلَيْكَ مَتَى سَلَامُ اللّٰهِ اَيَّدًا مَابَقِيَّتِ وَا بَقِيَّ اللَّيْلِ جَا وَا هَر مَكَانِي كَه تَوْقِفُ كَرَد دَر اَن پِيَامْبِرْتِ كَه دَرُودِ خُدَا بَر او وَا خَانْدَانِش بَاد . خُدَايَا ! لَعْنَتِ كَن اَبَاسُفِيَانَ وَا مُعَاوِيَه وَا يَزِيْدِ بِنِ مُعَاوِيَه رَا بَر اَنهَآ لَعْنَتِي اَز جَانِبِ تُو بَاد بَرَايِ هَمِيْشَه ، وَا اِيْنِ رُوزِي رُوزِي اسْت كَه شَاد شَدَه بَه اَن دُودْمَانِ زِيَادِ وَا دُودْمَانِ مَرْوَانَ بُوَاسَطَه كَشْتَن حُسَيْنِ كَه دَرُودِ خُدَا بَر او بَاد . خُدَايَا ! مُضَاعَفِ كَن بَر اَنَانِ لَعْنِ اَز جَانِبِ خُودِ وَا عَذَابِ دَر دَنَاكِ رَا ، بَارَاهَا مَن تَقَرَّبَ مِي جُويْمِ بَه سُوِيْتِ دَر اِيْنِ رُوزِ وَا دَر اِيْنِ جَايِي كَه هَسْتَم وَا دَر رُوزَهَايِ زَنْد گَانِيْمِ بَا بِيْزَارِي جَسْتَن اَز اَنهَآ وَا لَعْنَتِ بَر اَنهَآ وَا بَا دُوسْتِي بَا پِيَامْبِرْتِ وَا خَانْدَانِ پِيَامْبِرْتِ كَه دَرُودِ بَر او وَا بَر اَنهَآ بَاد خُدَايَا لَعْنَتِ كَن اوَّلِيْنِ ظَالِمِي كَه ظَلَمَ كَرَد دَر حَقِّ مَحْمُودِ وَا خَانْدَانِ مَحْمُودِ وَا آخِرِيْنِ كَسِي كَه پِيْرُويِ كَرَدَاو رَا دَر اِيْنِ ظَلَمِ . خُدَايَا لَعْنَتِ كَن گُرُوهِي رَا كَه پِيْكَارِ كَرَدَنَدِ بَا حُسَيْنِ وَا هَمْرَاهِي نَمُودَنَدِ وَا پِيْمَانِ بَسْتَنَدِ وَا اَز هَمِ پِيْرُويِ كَرَدَنَدِ بَرَايِ كَشْتَن او . خُدَايَا ! لَعْنَتِ كَن هَمَه اَنهَآ رَا . سَلَامِ بَر تُو اِي اَبَا عَبْدِ اللّٰهِ وَا بَر اَرْوَاحِي كَه بَر اَسْتَانَتِ فَرُودِ اَمْدَنَدِ بَر تُو بَاد اَز جَانِبِ مَن سَلَامِ خُدَا تَا اَبْد تَا مَن بَاقِي هَسْتَم وَا بَاقِيَسْتِ شَبِ وَا النَّهَارُ وَا لَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اُخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي لِزِيَارَتِكُمْ السَّلَامُ عَلٰى الْحُسَيْنِ وَا عَلٰى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَا عَلٰى اَوْلَادِ الْحُسَيْنِ وَا عَلٰى اَصْحَابِ الْحُسَيْنِ سَپَسِ مِي گُويِي : ظَالِمٍ بِاللّٰغْنِ مِنِّي وَا بَدَاؤُهُ اَوَّلًا ثُمَّ الْعَنْ الثَّانِي وَا الثَّلَاثِ وَا الرَّابِعِ اَللّٰهُمَّ الْعَنْ يَزِيْدَ خَامِسًا وَا الْعَنْ عُبَيْدَ اللّٰهِ بَنَ زِيَادِ وَا بَنَ مَرْجَانَةَ وَا عُمَرَ بَنَ سَعْدِ وَا سَهْمَرًا وَا اَبِي

سُفِيَانٌ وَآلَ زِيَادٍ وَآلَ مَرْوَانَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِهِ سَجَدَ مِي رُوي وَ مِي گُويي : اَللّٰهُمَّ لِمَكَ الْحَمْدُ حَمِيدَ الشَّاكِرِينَ لَكَ عَلَى مُصَابِهِمْ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى عَظِيمِ رَزِيَّتِي اَللّٰهُمَّ اَرْزُقْنِي شِفَاعَةَ الْحُسَيْنِ يَوْمَ الْوُرُودِ وَتَبَّتْ لِي قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَكَ مَعَ الْحُسَيْنِ وَاصْحَابِ الْحُسَيْنِ الَّذِينَ بَدَلُوا مَهَجَهُمْ دُونَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَرُوز وَ خِدا قِرار نِدهِدا اَن رَا آخِرِينَ عِهدِمن بَرای زِيارت شِما . سِلام بَر حِسين وَ بَر عِلي فِرزند حِسين وَ بَر فِرزندان حِسين وَ بَر ياران حِسين خِدايا ! مِخصوص گِردان اَوّلين سِتمگِر رَا بِه لَعنتِ مَن وَ اَغاز كَن بَدان لَعن اَوّلِي (اَبابِكر) سِپس دَوَمِي (عِمر) وَ سَوَمِي (عِثمان) وَ چِهارمِي (مِعاويِه) رَاخِدايا لَعنتِ كَن يَزِيد رَا دَر مِرتبِه پَنجَم وَ لَعنتِ كَن عِبيدِ اللّٰه فِرزندِ زِياد وَ پِسر مِرجانِه رَا وَ عِمر فِرزندِ سِعد وَ شِمر وَ دودمانِ اَبوسِفيانِ وَ دودمانِ زِياد وَ دودمانِ مروانِ تا رُوز قِيامتِ خِدايا ! حِمد بَرای توستِ حِمد وَ ستايشِ سِپاسگِرارانِ تو بَر مِصِيبَتِ زِدگِي اَنها . ستايشِ خِدايِ رَا بَر بَرزگِي مِصِيبَتِ خِدايا رُوزِ مِ كَن شِفاعتِ حِسينِ رَا دَر رُوزِ وِرُودِ (بِه قِيامتِ) وَ ثابِتِ بَدارِ گامِ راسِتمِ رَا نِزدِ خِودتِ بَا حِسينِ وَ يارانِ حِسينِ اَنانِكِه جانِ بَخِشيدنِدا دَر بَرابِر حِسينِ كِه دِرُودِ بَر او باد .

پی نوشتها

- ۱- بحارالانوار : ج ۹۸ ، ص ۲۹۰ . ۲- به نمازهای مستحبی نافله می گویند و در اینجا شاید مقصود نماز شب بوده است . ۳-
- مقصود زیارت جامعه کبیره است که در مفاتیح الجنان است . ۴- مقصود زیارت عاشورا است . ۵- یکصد داستان درباره نماز اول وقت ، رجائی خراسانی . داستانهای مفاتیح الجنان ، اسماعیل محمدی : ص ۷۸ . ۶- زبده الحکایات ، عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۳۵ . ۷- عبقری الحسان مرحوم شیخ علی اکبر نهاوندی : ج ۱ ، ص ۱۱۳ . ۸- زیارت عاشورا و آثار شگفت آن ، ص ۱۸ . ۹-
- زیارت عاشورا و داستانهای شگفت آن ، ص ۲۳ . ۱۰- همان : ص ۳۰ . ۱۱- حیاة و شخیصة الشیخ الانصاری چاپ قدیم : ص ۳۳۰ و چاپ جدید : ص ۳۲۷ . ۱۲- این جریان در زمان قدیم اتفاق افتاده است . ۱۳- زیارت عاشورا و داستانهای شگفت آن : ص ۲۱ .
- ۱۴- همان : ص ۴۶ . ۱۵- همان : ص ۴۸ . ۱۶- همان : ص ۴۳ . ۱۷- همان : ص ۳۶ . ۱۸- همان : ص ۵۲ . ۱۹- همان : ص ۵۶ .
- ۲۰- آرامگاه مطهر حاج سید مرتضی موحد ابطحی در قبرستان حضرت سید جعفر از فرزندان امام موسی بن جعفر علیه السلام در جوار آرامگاه سید مرتضی از فرزندان زین العابدین در نزدیکی حضرت اسماعیل بن زید بن حسن المثنی فرزند امام حسن مجتبی علیه السلام واقع در خیابان هاتف در شهر اصفهان است . ۲۱- مرحوم حاج سید مرتضی موحد ابطحی در سخنانش در مجله (حوزه) در شهر قم شماره ۵۸ صفحه ۲۴۲ بیان نموده . ۲۲- همان : ص ۶۱ . ۲۳- همان : ص ۴۱ . ۲۴- همان : ص ۵۰ . ۲۵- همان : ص ۵۱ .
- ۲۶- همان : ص ۵۳ . ۲۷- مفاتیح الجنان : ص ۹۲۳ به بعد . ۲۸- مأخذ پیشین و خلوتی با خویش ، ص ۸۳ . ۲۹- سرگذشت‌های ویژه از زندگی حضرت امام خمینی : ج ۶ ، ص ۱۰۱ . ۳۰- خلوتی با خویش ، غلامعلی رجایی ، ص ۸۲ . ۳۱- داستانهای شگفت شهید محراب دستغیب شیرازی : ص ۱۹۶ . زبده الحکایات عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۲۵ . کرامات امام حسین ، مصطفی محمدی اهوازی : ص ۹۹ . حکایاتی از عنایات حسینی ، منصور حسین زاده کرمانی : ص ۶۳ . ۳۲- داستانهای شگفت ، شهید محراب دستغیب شیرازی : ص ۲۷۱ . شیفتگان حضرت مهدی ، رجائی خراسانی : ص ۱۵۲ . کرامات امام حسین ، مصطفی محمدی اهوازی : ص ۲۳ . زبده الحکایات ، عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۲۴ . الکلام یحر الکلام ، سید احمد زنجانی : ص ۵۵ . ۳۳- هفتاد و دو داستان از شفاعت امام حسین علیه السلام ، میررضا حسینی : ص ۱۱۲ . داستانهای مفاتیح الجنان ، اسماعیل محمدی ، ص ۴۰ .
- کرامات امام حسین ، مصطفی اهوازی : ص ۷۱ . ۳۴- زبده الحکایات ، عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۳۷ . حکایاتی از عنایات حسینی ، منصور حسین زاده کرمانی ، ص ۱۱۱ . ۳۵- زبده الحکایات ، عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۲۷ . ۳۶- حکایاتی از عنایات حسینی ، منصور حسین زاده کرمانی : ص ۵۲ . زبده الحکایات ، عبدالمحمد لواسانی : ص ۲۲۷ . ۳۷- مفاتیح الجنان : ص ۹۴۷ به بعد . ۳۸- مأخذ پیشین ، همانجا . ۳۹- همان مأخذ ، همانجا . ۴۰- مأخذ سابق ، ص ۹۴۷ به بعد . ۴۱- پیام انقلاب : ش ۶۰ ، به نقل از حجت

الاسلام و المسلمین سید احمد خمینی . ۴۲- داستانهای شگفت ، شهید دستغیب ، ص ۲۸۰ . ۴۳- داستانهای مفاتیح الجنان ، اسماعیل محمدی : ص ۳۸ . کرامات الحسینیه ، علی میرخلف زاده : ص ۱۱۶ . حکایاتی از عنایات حسینی ، حسین زاده کرمانی : ص ۳۷ . ۴۴- داستانهای مفاتیح الجنان ، اسماعیل محمدی : ص ۳۶ . داستانهای از زندگانی علماء ، سید مهدی شمس الدین : ص ۲۹ . کرامات الحسینیه ، علی میرخلف زاده : ص ۱۱۶ (چاپ قدیم) ۴۵- بحار الانوار : ج ۸۵ ، ص ۱۵۳ . ۴۶- همان : ص ۱۵۸ . ارشاد القلوب : ص ۱۴۱ . ۴۷- مناظراتی از شخصیت‌های بزرگ اسلام ، محمد محمدی اشتهااردی : ص ۲۱۱ . ۴۸- کرامات امام حسین ، مصطفی محمدی : ص ۶۰ . داستانهای عبرت انگیز ، سید مهدی شمس الدین : ص ۱۱۵ . ۴۹- کرامات امام حسین ، مصطفی اهوازی : ص ۵۲ . گناهان کبیره ، ج ۲ ، ص ۳۴۶ . داستانهای حسین ، میررضا حسینی : ص ۶۹ . ۵۰- داستان دوستان ، ج ۳ ، ص ۴۰ . کرامات امام حسین ، مصطفی اهوازی : ص ۷۲ . ۵۱- کرامات امام حسین ، مصطفی محمدی : ص ۱۹ . ۵۲- داستانهای عبرت انگیز ، سید مهدی شمس الدین : ص ۱۰۸ . ۵۳- خزینة الجواهر ، شیخ علی اکبر نهاوندی : ص ۵۹۲ . دارالسلام عراقی : ص ۵۱۸ . حکایاتی از عنایات حسینی ، منصور حسین زاده کرمانی : ص ۳۱ . ۵۴- نشان از بی نشانها ، علی مقدادی : ص ۲۷ . تربت امام حسین ، محمدی اهوازی : ص ۹۶ . ۵۵- الوقایع و الحوادث : ج ۳ ، ص ۳۳۴ و حکایاتی از عنایات حسینی : ص ۳۴ . ۵۶- خلاصه ای است از آنچه مرحوم قمی در نفثة الصدور (ترجمه کمره ای) ، ص ۳۴۷ که همراه با نفس المهموم چاپ شده است . ۵۷- آدرس پیشین : ص ۳۴۶ و آخر کتاب کبریت احمر . ۵۸- وسائل الشیعه : ج ۳ ، ص ۲۹ . ۵۹- وقایع الایام : ج ۲ ، ص ۱۸۲ . ۶۰- ترجمه دارالسلام : ج ۲ ، ص ۱۶۲ . ۶۱- هفتاد و دو داستان از شفاعت امام حسین علیه السلام ، میررضا حسینی : ص ۷۲ .

۸- فرهنگ عاشورا

جواد محدثی

پیشگفتار

«عاشورا» در متن زندگی شیعه و در عمق باورهای پاک او جریان داشته و «نهضت کربلا» ، در طول چهارده قرن ، با کوثری زلال و عمیق ، سیراب کننده جانها بوده است . هم اکنون نیز عاشورا ، کانونی است که میلیونها دایره ریز و درشت از ارزشها ، احساسها ، عاطفه‌ها ، خرده‌ها و اراده‌ها بر گرد آن می‌چرخد و پرگاری است که عشق را ترسیم می‌کند . بی شک ، محتوای آن حماسه عظیم و انگیزه‌ها و اهداف و درسهایش یک فرهنگ غنی و ناب و الهام بخش را تشکیل می‌دهد و در حوزه وسیع تشیع و دلباختگان اهل بیت ، کوچک و بزرگ و عالم و عامی ، همواره با «فرهنگ عاشورا» زیسته ، رشد کرده و برای آن جان باخته‌اند ، تا آنجا که در آغاز تولد ، کام نوزاد را با تربت سید الشهداء «ع و آب فرات بر می‌دارند و هنگام خاکسپاری ، تربت کربلا همراه مرده می‌گذارند و در فاصله ولادت تا مرگ هم به حسین بن علی ع عشق می‌ورزند و برای شهادتش اشک می‌ریزند و این مهر مقدس ، با شیر وارد جان می‌شود و با جان به در می‌رود . ضرورت کار در باره نهضت کربلا ، تاکنون بسیار نوشته ، سروده و تحقیق شده است و صاحبان فکر و قلم از زوایای مختلف و با دیدهای گونه‌گون به این حماسه‌نگریسته‌اند ، بگونه‌ای که مجموعه آثار مربوط به قیام کربلا و مسائل جنبی آن ، کتابخانه عظیمی را تشکیل می‌دهد ، اما . . . همچنان زمینه و میدان برای پژوهش و عرضه‌های جدید در این باره باز است . بقول صائب : یک عمر می‌توان سخن از زلف یار گفت × در بند آن مباش که مضمون نمانده است هدف از تدوین این فرهنگنامه ، آن بوده که یک مجموعه یک جلدی ، فشرده ، دم دست و کار بردی ، حاوی لازمترین دانستنیها پیرامون موضوعاتی که به آن نهضت جاوید چه در عصر حادثه ، چه زمانهای پس از آن تا امروز مربوط می‌شود ، ارائه گردد . از این رو مدخلهای کتاب

که به ترتیب الفباست، اشخاص، گروهها، جاها، کتابها، اصطلاحات، سنتها، شعایر، تعالیم مکتبی و محورهای دیگر را که به نحوی در ارتباط با فرهنگ عاشورا است شامل می‌شود. در باره اغلب عنوانهای این فرهنگنامه می‌توان مقاله مبسوط، حتی جزوه و کتاب نوشت-آنگونه که نوشته‌اند-لیکن هدف این بوده که در حداقل عبارات و دور از شرح و بسط غیر ضروری و قلمفرسایی، مفیدترین آگاهیهای لازم به خواننده داده شود. ناگفته نماند در برخی عناوین هم در منابع مختلف مطلب چندانی به دست نمی‌آید، بخصوص پیرامون بعضی از شهدای کربلا. از این رو آگاهیهای داده شده گاهی بسیار اندک و احیاناً غیر کافی است. تدوین و ارائه یک دایرةالمعارف کامل و شامل، که به چندین مجلد قطور بالغ گردد، کار یک گروه، آن هم در چند سال و با امکانات پژوهشی گسترده است (همچنانکه طبق اطلاع نگارنده، برخی مراکز در تهران، قم و مشهد چنین انگیزه و انگاره‌ای دارند و به کار مشغولند) و سالها باید انتظار کشید تا آن تلاشها به ثمر برسد و فیضها کتاب شود. اگر در این کتاب با برخی کاستیها روبرو شوید، آن را به حساب فردی بودن کار بگذارید. در عین حال از تذکرات و پیشنهادهای اهل نظر در تکمیل این مجموعه، مشتاقانه استقبال می‌شود. امید می‌رود این اثر برای همه شیفتگان اهل بیت عصمت ع که دل در گرو عشق ابا عبد الله ع دارند و سر بر آستان ولای او می‌سایند، بویژه فرهنگیان، نسل جوان کتابخوان، مبلغان، سروران روحانی، مداحان و ذاکران، بسیجیان عاشورایی و امت حزب الله مفید باشد. نظام ارتباطی یکی از مزایای این فرهنگ نامه آن است که در پایان اغلب مطالب مربوط به هر عنوان، با «فلش» به کلماتی ارجاع داده شده که آنها در این کتاب مورد بحث قرار گرفته است. با مراجعه به مدخلهای مشابه و نزدیک به هم یا مرتبط، می‌توانید اطلاعات بیشتری به دست آورید. مثلاً در آخر «اهل بیت چنین آمده است -عترت، بنی هاشم و در آخر «تربت آمده است: -بوی سیب، تسبیح تربت، چاووش خوانی، فرات که به هر کدام از آنها مراجعه شود مطالبی مرتبط با موضوع تربت دیده می‌شود. ایجاد این نظام ارتباطی بین مدخلها، بهره‌وری خواننده را از کتاب افزایش می‌دهد. مدخلهای ارجاعی تعدادی از مدخلها نیز با فلش به مدخل دیگری ارجاع داده شده است، مانند: خون خدایاب الحوائج پیروزی دفن اجساد شهدا که باید مطلب را در عنوان دوم جستجو و مطالعه کرد. منابع جنبی یکی از راههای ماخذ شناسی در باره موضوعات مختلف، دقت در کتابنامه و فهرست منابعی است که در پایان کتابها و مقالات یا در ذیل صفحات ارائه می‌شود. در این مجموعه، در پا نوشت صفحات علاوه بر ماخذ مطالب، گاهی کتابها و منابع دیگری نشانی داده شده است که برای علاقه‌مندان تحقیق و مطالعه بیشتر سودمند است. البته نام این کتابها در فهرست منابع پایان کتاب، نیامده است، زیرا اغلب جنبه معرفی داشته نه آنکه چیزی از آنها نقل شده باشد، مثل آنچه در پاورقی مدخلهای وقف، عبد الله بن عباس، فسادبنی امیه، کوفه، مدایح و مراثی، ادبیات عاشورا، اصحاب امام حسین ع و... آمده است. فهرست موضوعی گرچه پیشنهاد برخی آن بود که این مجموعه، فصل فصل موضوع بندی و تنظیم شود، ولی به نظر رسید ترتیب مطالب بر اساس الفبایی عنوانها، خواننده را زودتر به موضوع مورد نظر می‌رساند. برای مطالعه و باز یافتن موضوعات خاص نیز، فهرستی از همه مدخلهای مطرح شده در کتاب، در پایان آمده که بصورت موضوعی تنظیم شده است. موضوعات آن فهرست اینهاست: اشخاص، موضوعات و مفاهیم، جاها و شهرها، ابزار و وسائل، حادثه‌ها، اشیاء و پدیده‌ها، اصطلاحات، کتابها، گروهها. امید است این تلاش کوچک، مورد قبول خداوند و عنایت ابا عبد الله الحسین ع قرار گیرد و کمترین ادای دین به پیشگاه آن مولای کریم و خدمتی ناچیز در مسیر احیاگری نسبت به آن حماسه ماندگار و ترویج فرهنگ عاشورا» به شمار آید. قم - جواد محدثی مهر ۱۳۷۴ ش

آب

در حادثه کربلا، آب و عطش لازم و ملزوم یکدیگرند. کاروان ابا عبد الله، کنار فرات فرود آمد، لیکن سپاه ابن سعد، فرات را به محاصره گرفت و آب را به روی امام حسین ع و اهل بیت و اصحابش بست و میان امام و آب فاصله انداختند تا هم زودتر حسین ع

را به تسلیم وادارند و هم از خاندان رسالت انتقام بگیرند. به نقل مورخان، از سه روز قبل از عاشورا با محاصره فرات، خیمه گاه امام در مضیقه بی آبی قرار گرفت و کودکان اهل بیت را با دیدن رود فرات، تاب تحمل عطش کمتر می‌شد. منع آب از زنان و کودکان و افراد عادی (بویژه غیر نظامیان) در همه ادیان و مذاهب، غیر قانونی و عملی غیر انسانی است، بویژه در اسلام. سپاه اموی با بستن آب به روی یاران و فرزندان حسین ع، این کار خلاف شرع و مغایر با شرافت انسانی و جرم جنگی را مرتکب شدند و کسانی همچون مهاجرین اوس، عمرو بن حجاج و عبد الله بن حصین به این عمل مباهات می‌کردند و زخم زبان می‌زدند که: حسین! از این آب، درندگان و پرندگان می‌خورند ولی تو حق نداری از آن بچشی! مساله آب، در ابعاد و صحنه‌های مختلف نهضت عاشورا مطرح است، از قبیل: فرات و نهر علقمه، مشک و عباس، کودکان و العطش، علی اصغر و تیر حرمله، سقایی و علمداری، سنگ‌بخانه، آب خنک و سلام بر حسین، غسل زیارت، لبهای تشنه، بستن آب در کربلا، مراسم طشت گذاری، مهریه فاطمه، برداشتن کام با آب فرات، سیراب کردن سپاه حر و... که در باره هر کدام می‌توانید به عنوان خاص آن در این فرهنگ مراجعه کنید. تشنگی کودکان و شهادت حسین با لب تشنه از فرازهای برجسته این حادثه است. وقتی امام سجاد «ع» نیز پیکر امام را دفن کرد، با انگشت روی قبر پدر نوشت: «هذا قبرالحسین بن علی بن ابی طالب، الذی قتلوه عطشاناً». از آب هم مضایقه کردند کوفیان خوش داشتند حرمت مهمان کربلا بودند دیو و دد همه سیراب و می‌مکید حاتم ز قحط آب، سلیمان کربلا (۱) بسیار گریست تا که بی تاب شد، آب خون ریخت ز دیدگان و خوناب شد، آب از شدت تشنه کامی‌ات، ای سقا آن روز ز شرم روی تو آب شد، آب (۲) آب، شرم‌نده ایثار علمدار تو شد که چرا تشنه از او اینهمه بی‌باک گذشت بود لب تشنه لبهای تو صد رود فرات رود بی‌تاب، کنار تو عطشانک گذشت بر تو بستند اگر آب، سواران سراب دشت دریا شد و آب از سر افلاک گذشت (۳) آب، رمز طلب و تشنگی و الگوی عطشهای حیات بخش است و آنان که از آب هم استغنا و بی‌نیازی نشان می‌دهند و تشنگی را طالبند، به آب حیات و سیرابی جان می‌رسند. به گفته مولانا: آب کم جو تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست ۱-محتشم کاشانی. ۲-سهرابی نژاد. ۳-نصر الله مردانی.

آتش زدن خیمه‌ها

از جنایتهای سپاه عمر سعد، آتش زدن خیمه‌های امام حسین ع و اهل بیت او در روز عاشورا بود. پس از آنکه امام به شهادت رسید، کوفیان به غارت خیمه‌ها پرداختند، زنها را از خیمه‌ها بیرون آوردند، سپس خیمه‌ها را به آتش کشیدند. اهل حرم، گریان و پابره‌نه دردشت پراکنده شدند و به اسارت درآمدند. (۱) امام سجاد «ع» در ترسیم آن صحنه فرموده است: به خدا قسم هر گاه به عمه‌ها و خواهرانم نگاه می‌کنم، اشک در چشمانم می‌دود و به یاد فرار آنها در روز عاشورا از خیمه‌ای به خیمه دیگر و از پناهگاهی به پناهگاه دیگر می‌افتم، که آن گروه فریاد می‌زدند: خانه ظالمان را بسوزانید! (۲) این آتش، امتداد همان آتش‌زدنی بود که پس از رحلت پیامبر، در خانه زهرا «ع» با آن سوخت و آتش کینه‌هایی بود که از بنی هاشم و اهل بیت در سینه‌ها داشتند. به یاد این حادثه، در مراسم عاشورا در برخی مناطق رسم است که خیمه‌هایی به نشان خیم اهل بیت بر پا می‌کنند، ظهر عاشورا به آتش می‌کشند، تا احیاگر یاد آن ستمی باشد که روز عاشورا بر خاندان رسالت رفت. آتش به آشیانه مرغی نمی‌زنند گیرم که خیمه، خیمه آل عبا نبود ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۸. ۲-حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۹۹.

آثار و نتایج نهضت عاشورا

شهادت مظلومانه سید الشهداء و یارانش در کربلا، تاثیر بیدارگر و حرکت آفرین داشت و خونی تازه در رگهای جامعه اسلامی دواند و جو نامطلوب را شکست و امتدادهای آن حماسه، در طول تاریخ، جاودانه ماند. حتی در همان سفر اسارت اهل بیت نیز

تأثیرات سیاسی این حادثه در اندیشه‌های مردم آشکار شد. گروهی از اسرا را که به شام می‌بردند، چون به تکریت رسیدند، مسیحیان آنجا در کلیساها جمع شدند و به نشان اندوه بر کشته‌شدن حسین ع، ناقوس نواختند و نگذاشتند آن سربازان وارد آنجا شوند. به شهر «لینا» نیز رسیدند. مردم آنجا همگی گرد آمدند و بر حسین و دودمانش سلام و درود فرستادند و امویان را لعن کردند و سربازان را از آنجا بیرون کردند. چون خبر یافتند که مردم جهینه هم جمع شدند تا با سربازان بجنگند وارد آن نشدند. به قلعه کفر طاب رفتند، به آنجا نیز راهشان ندادند. به حمس که وارد شدند، مردم تظاهرات کردند و شعار دادند: «اکفرا بعدایمان و ضلالا بعد هدی؟» و با آنان درگیر شدند و تعدادی را کشتند. (۱) برخی از تأثیرات حماسه عاشورا از این قرار است: ۱- قطع نفوذ دینی بنی امیه بر افکار مردم ۲- احساس گناه و شرمساری در جامعه، بخاطر یاری نکردن حق و کوتاهی در ادای تکلیف ۳- فرو ریختن ترسها و رعبها از اقدام و قیام بر ضد ستم ۴- رسوایی یزیدیان و حزب حاکم اموی ۵- بیداری روح مبارزه در مردم ۶- تقویت و رشد انگیزه‌های مبارزاتی انقلابیون ۷- پدید آمدن مکتب جدید اخلاقی و انسانی (ارزشهای نوین عاشورایی و حسینی) ۸- پدید آمدن انقلابهای متعدد با الهام از حماسه کربلا ۹- الهام بخشی عاشورا به همه نهضت‌های رهایی بخش و حرکت‌های انقلابی تاریخ ۱۰- تبدیل شدن کربلا به دانشگاه عشق و ایمان و جهاد و شهادت، برای نسل‌های انقلابی شیعه ۱۱- به وجود آمدن پایگاه نیرومند و عمیق و گسترده تبلیغی و سازندگی در طول تاریخ، بر محور شخصیت و شهادت سید الشهداء ع از نهضت‌های شیعی پس از عاشورا، می‌توان انقلاب توابین، «انقلاب مدینه»، «قیام مختار»، «قیام زید»، و... حرکت‌های دیگر را نام برد. برای توضیح بیشتر، به مدخل خاص هر یک از این نهضتها در همین مجموعه مراجعه شود. تأثیر حماسه عاشورا را در انقلاب‌های بزرگی که در طول تاریخ، بر ضد ستم انجام گرفته، چه در عراق و ایران و چه در کشورهای دیگر، نباید از یاد برد. «فرهنگ شهادت و انگیزه جهاد و جانبازی که در انقلاب اسلامی ایران و هشت سال دفاع مقدس در جبهه‌ها جلوه گر بود، گوشه‌ای از این تأثیر پذیری است. شعار «نهضت ما حسینیه، رهبر ما خمینه که در مبارزات ملت مسلمان ایران بر ضد طاغوت طین افکن بود و نیز شور حسینیه جبهه‌های رزم ایران، گواه روشن تأثیر گذاری کربلا در قرن‌ها پس از آن حماسه مقدس است. یکی از نویسندگان محقق، نتایج نهضت کربلا را عبارت می‌داند از: ۱- پیروزی مساله اسلام و حفظ آن از نابودی ۲- هزیمت امویان از عرصه فکری مسلمین ۳- شناخت اهل بیت بعنوان نمونه‌های پیشوایی امت ۴- تمرکز شیعه از بعد اعتقادی بر محور امامت ۵- وحدت صفوف شیعه در جبهه مبارزه ۶- ایجاد حس اجتماعی در مردم ۷- شکوفایی موهبت‌های ادبی و پدید آمدن ادبیات عاشورایی ۸- منابع وعظ و ارشاد، به عنوان وسیله آگاهانیدن مردم ۹- تداوم انقلاب بصورت زمینه سازی نهضت‌های پس از عاشورا (۲) حادثه کربلا، گشاینده جبهه اعتراض علیه حکومت امویان و سپس عباسیان شد، چه به صورت فردی که روح‌های بزرگ را به عصیان و افشاگری واداشت، و چه به شکل مبارزه‌های گروهی و قیام‌های عمومی در شهری خاص یا منطقه‌ای وسیع. (۳) خون او تفسیر این اسرار کرد ملت خوابیده را بیدار کرد (۴) ۱- عاشورای ادب العاملی المعاصر، ص ۵۴ به نقل از منتخب طریحی و مقتل ابی مخنف. ۲- برای تفصیل آن ر. ک: «حیة الامام الحسین، باقر شریف القرشی، ج ۳، ص ۴۳۶، (معطیات الثورة). ۳- در این زمینه‌ها ر. ک: «الانتفاضات الشیعیه، هاشم معروف الحسینی، امامان و جنبش‌های مکتبی، محمد تقی مدرسی. ۴- کلیات اقبال لاهوری، ص ۷۵.

آداب زیارت

تشریف به دیدار امام معصوم چه در حال حیات و چه پس از شهادت و هنگام زیارت قبور ائمه ع آدابی دارد که آن را از دیدارهای معمولی جدا می‌کند. رعایت طهارت، ادب، متانت، توجه، حضور قلب از جمله این آداب است. (۱) زیارت قبر سید الشهداء ع آداب ویژه‌تری دارد، از قبیل: نماز خواندن، حاجت‌خواستن، بی‌آلایش و غمگین و غبار آلود، راه زیارت را پیمودن، پیاده رفتن، غسل زیارت کردن، تکبیر گفتن، وداع کردن. (۲) شهید ثانی در کتاب دروس، چهارده آداب برای زیارت

می‌شمارد که خلاصه آنها چنین است: اول: غسل، پیش از ورود به حرم، با طهارت بودن و با لباس تمیز و خشوع وارد شدن دوم: بر آستانه حرم ایستادن، دعا خواندن و اذن ورود طلبیدن سوم: کنار ضریح مطهر ایستادن و خود را به قبر نزدیک ساختن چهارم: رو به حرم و پشت به قبله ایستادن در حال زیارت، سپس صورت بر قبر نهادن سپس به بالای سر رفتن پنجم: زیارت‌های وارده را خواندن و سلام گفتن ششم: پس از زیارت، دو رکعت نماز خواندن هفتم: پس از نماز، دعا کردن و اجتناب از خواستن هشتم: کنار ضریح مقداری قرآن خواندن و ثواب آن را هدیه به امام کردن نهم: در همه حال، حضور قلب داشتن و استغفار کردن از گناه‌دهم: به نگهبانان و خادمان حرم احسان و احترام کردن یازدهم: پس از بازگشت به خانه، دوباره به حرم و زیارت رفتن و در آخرین زیارت، دعای وداع خواندن دوازدهم: پس از زیارت، بهتر از قبل از زیارت بودن سیزدهم: بعد از تمام شدن زیارت، زود از حرم بیرون آمدن تا شوق، افزون‌تر شود، و هنگام خروج، عقب عقب بیرون آمدن چهاردهم: صدقه دادن به نیازمندان آن شهر و آستانه، بویژه به تنگدستان از دودمان رسول خدا احسان کردن. (۳) رعایت این آداب، قرب روحی و معنوی می‌آورد و سازندگی زیارت را افزون می‌سازد و فلسفه تشریح زیارت نیز، همین بهره‌وری از معنویات مزارات اولیاء خداست. (۴) ۱- ر. ک: «بحار الانوار»، ج ۹۷، ص ۱۲۴. ۲- ر. ک: «بحار الانوار»، ج ۹۸، ص ۱۴۰ به بعد. ۳- همان، ج ۹۷، ص ۱۳۴. ۴- در این زمینه ر. ک: «زیارت»، به قلم مؤلف، نشر سازمان حج و زیارت.

آداب وعظ و منبر

اهل منبر و وعظ، که در محافل دینی و مجالس حسینی برای مردم القای سخن و ایراد موعظه و ذکر مصیبت می‌کنند، چون با دل و دین مردم سر و کار دارند و شنوندگان، کلامشان را حجت می‌شمارند، باید خود به حرفهایشان معتقد و عامل باشند، تا هم سخن تاثیر کند و هم از وجهه دین و علمای دینی کاسته نشود. بنا بر این بر فراز منبر رفتن و به موعظه خلاق یا نشر خلاق پرداختن، کار هر کس نیست و صلاحیتها و شرایطی می‌طلبد. علمای بزرگ که دلسوز دین بوده‌اند، همواره چه کتبی و چه شفاهی به اندرز و رهنمود در این زمینه‌ها پرداخته‌اند. از جمله مرحوم میرزا حسین نوری در کتاب ارزنده خود (لؤلؤ و مرجان) به بیان آداب اهل منبر پرداخته و «اخلاص را پله اول منبر و «صدق را پله دوم آن دانسته و نکاتی را هم بعنوان مهالک عظیمه روضه خوانان و اهل منبر» دانسته که بعضی از آنها از این قرار است: ۱- ریاکاری و به خاطر دنیا کار کردن ۲- روضه خوانی را وسیله کسب خویش ساختن ۳- آخرت خود را به دنیا، و به دنیای دیگران فروختن ۴- عمل نکردن روضه خوان به گفته‌هایی که خود نقل می‌کند ۵- دروغ بافتن در منبر و رعایت نکردن صدق احادیث و حکایات. (۱) شاگرد وی مرحوم محدث قمی در منتهی الآمال، پس از بیانی مبسوط در زشتی دروغ در مجالس عزاداری و منبر و مرثیه و استفاده از غنا در نوحه خوانی و رعایت نکردن دقت در نقلهای تاریخی، سخنانی دارد، تحت عنوان نصیح و تحذیر» و اهل منبر را بر حذر می‌دارد از مبتلا شدن به: دروغ گفتن و افترا بستن بر خدا و ائمه و علماء، غنا خواندن، اطفال امارد را با الحان فسوق پیش از خود به خوانندگی واداشتن، بی اذن، بلکه با نهي صریح به خانه مردم در آمدن و بر منبر رفتن و آزردهن حاضرین بر گریه نکردن به کلمات بلیغه، ترویج باطل در وقت دعا، مدح کسانی که مستحق مدح نیستند، مغرور کردن مجرمین و متجری نمودن فاسقین، خلط کردن حدیثی به حدیث دیگر به طور تدلیس، تفسیر آیات شریفه به آراء کاسده، نقل اخبار به معانی باطله، فتوا دادن با نداشتن اهلیت آن، متوسل شدن برای زینت دادن کلام و روتق گرفتن مجلس به سخنان کفره و حکایت مضحکه و اشعار فجریه و فسقه در مطالب منکره و تصحیح کردن اشعار دروغ مرثی رابعنوان زبان حال، ذکر آنچه منافی عصمت و طهارت اهل بیت نبوت است، طول دادن سخن به جهت اغراض کثیره فاسده و محروم نمودن حاضرین از اوقات فضیلت نماز و امثال این مفاسد که لا تعد و لا تحصی است... و پس از بحثی پیرامون اهل عمل نبودن به گفته‌ها و توقعات بی مورد داشتن، این شعر حافظ را نقل می‌کند که: واعظان کاین جلوه در محراب و منبر می‌کنند چون به خلوت

می‌روند آن کار دیگر می‌کنند مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر می‌کنند گوئیا باور نمی‌دارند روز داوری کاین همه قلب و دغل در کار داور می‌کنند (۲) «۱- لؤلؤ و مرجان، محدث نوری. ۲- منتهی الآمال، ج ۱ ص ۳۴۱. در این زمینه‌ها به کتابهای حماسه حسینی و «تحریفهای عاشورا» از شهید مطهری مراجعه شود.

آزادگی

از مهمترین درسهای نهضت کربلا- و از الفبای نخستین فرهنگ عاشورا، آزادگی و حریت و تن به ظلم ندادن و اسیر ذلت نشدن است. حسین بن علی ع فرموده است: «موت فی عز خیر من حیاة فی ذل (۱) مرگ با عزت بهتر از زندگی با ذلت است. نیز در مقابل تسلیم و بیعت، فرمود: «لا- و الله، لا اعطیهم بیدی اعطاء الذلیل و لا- اقرار العبید» دست ذلت به شما نمی‌دهم و چون بردگان تسلیم شما نمی‌شوم. همچنین در کربلا وقتی آن حضرت را میان جنگ یا بیعت مخیر کردند، فرمود: «الا و ان الدعی بن الدعی قد رکزنی بین اثنتین، بین السله و الذله، هیات منا الذله...» (۲) ناپاک ناپاکزاده مرا بین دو چیز، شمشیر و ذلت مخیر قرار داده است، ذلت از ما بسیار دور است. بر ما گمان بندگی زور برده‌اند ای مرگ همتی که نخواهیم این قیود از آستان همت ما ذلت است دور و اندر کنام غیرت ما نیستش ورود در نبرد عاشورا نیز در حمله‌هایی که به صفوف دشمن می‌کرد، رجز می‌خواند و می‌فرمود: «الموت اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار» (۳) مرگ، بهتر از ننگ است و ننگ، بهتر از دوزخ! وقتی که مجروح بر زمین افتاده بود، شنید که سپاه دشمن قصد حمله به حرم و خیمه‌گاه او را دارد، بر سرشان فریاد کشید: «یا شیعه آل ابی سفیان! ان لم تکن لکم دین و کنتم لا- تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم...» (۴) گر شما را به جهان دینی و آیینی نیست لا- اقل مردم آزاده به دنیا باشید نهضت عاشورا، به همه مظلومان، درس مبارزه و به همه مبارزان، الهام مقاومت و روحیه آزادگی داده است. «درس آزادی به دنیا داد، رفتار حسین!» . گاندی، مصلح بزرگ هند گفته است: «من برای مردم هند، چیز تازه‌ای نیاوردم. فقط نتیجه‌ای را که از مطالعات و تحقیقاتم در باره تاریخ زندگی قهرمانان کربلا به دست آورده بودم، ارمغان ملت هند کردم. اگر بخواهیم هند را نجات دهیم، واجب است همان راهی را بپیماییم که حسین بن علی ع پیمود.» (۵) درس آزادی به دنیا داد رفتار حسین بذر همت در جهان افشاند افکار حسین باقیام خویش بر اهل جهان معلوم کرد تابع اهل ستم گشتن بود عار حسین مرگ با عزت، زعیش در مذلت بهتر است نغمه‌ای می‌باشد از لعل درر بار حسین (۶) ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴ ص ۶۸. ۲- لهوف، ص ۵۷. ۳- کشف الغمه، ج ۲ ص ۳۲. ۴- بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۵۱، مقتل خوارزمی، ج ۲ ص ۳۲. ۵- حسین، پیشوای انسانها، ص ۳۰. ۶- طوفان.

آل الله

مقصود از آل الله و خاندان خدا، اهل بیت پیامبر «ص اند. امام حسین ع خود و دودمان پیامبر را آل الله دانسته است، آنجا که می‌فرماید: «نحن آل الله و ورثه رسول، (۱) در زیارت نیمه رجب امام حسین ع نیز می‌خوانیم: «السلام علیکم یا آل الله که به عنوان زیارت اربعین هم نقل شده است. این، بخاطر شدت ارتباط و انتساب عترت پیامبر و امام حسین ع با خداوند و دین اوست و گویا خدایی‌اند و از دودمان خدا. تعبیر آل الله را جابر بن عبد الله انصاری هنگام حضور بر سر مزار حسین بن علی ع در اربعین شهادتش در زیارتی که خوانده، به کار برده است. به قریش نیز «آل الله می‌گفته‌اند، زیرا در خانه توحید و مسجد الحرام بودند و با خانه خدا مرتبط بودند. امام صادق ع می‌فرماید: «انما سموا آل الله، لانهم فی بیت الله الحرام (۲) بویژه که عظمت قریش با تولد پیامبر اسلام در میان آنان افزایش یافت و با بعثت آن رسول خدا، انتسابشان به خداوند افزون‌تر شد» و عظمت قریش فی العرب و سمو آل الله. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴ ص ۱۱ و ۱۸۴. ۲- همان، ج ۱۵ ص ۲۵۸.

آل ابی سفیان

خاندان و دودمان ابو سفیان . ابو سفیان بن حرب ، بزرگ طایفه بنی امیه بود . خودش و دودمانش با بنی هاشم و دودمان رسول خدا و با دین اسلام دشمنی داشتند . ابو سفیان در لشکر کشیها بر ضد اسلام شرکت داشت . پسرش معاویه ، با علی و امام حسن ع جنگید ، نوه‌اش یزید ، حسین بن علی را در کربلا کشت . نسل ابو سفیان ضد توحید بودند ، از دین رو پیامبر فرموده بود : «الخلافة محرمة علی آل ابی سفیان . (۱) اینکه در زیارت عاشورا هم خود ابو سفیان و این دودمان لعن شده‌اند (اللهم العن ابا سفیان ، اللهم العن . . . و آل ابی سفیان) به خاطر درگیری و مبارزه آنان با اساس اسلام است . امام صادق ع نزاع میان اهل بیت پیامبر و آل ابی سفیان را ، نزاعی مکتبی و بر سر عقیده می‌دانست ، نه شخصی و می‌فرمود : «انا و آل ابی سفیان اهل بیتین تعادینا فی الله ، قلنا : صدق الله و قالوا : کذب الله (۲) نیز ، مایه از بین رفتن حکومتشان را دست آوردن به خون حسین ع می‌دانست : «ان آل ابی سفیان قتلوا الحسین بن علی صلوات الله علیه فتزع الله ملکهم . (۳) سید الشهدا» ع روز عاشورا ، سپاه کوفه را که برای کشتن او آمده بودند ، پیروان این دودمان خطاب کرد و چون شنید به طرف خیمه‌ها حمله آورده‌اند ، فرمود : «ویحکم یا شیعة آل ابی سفیان ! ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم . . . » (۴) اگر دین ندارید ، آزاده باشید ! آل ابو سفیان همه آناند که در طول تاریخ ، با حق و عدل مبارزه کرده‌اند و برای خاموش ساختن نور خدا کوشیده‌اند ، چه در میدان بدر واحد و صفین و کربلا ، چه در هر جای دنیا و هر زمان دیگر . ۱- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۶ . ۲- همان ، ج ۳۳ ، ص ۱۶۵ ، ج ۵۲ ، ص ۱۹۰ . ۳- همان ، ج ۴۵ ، ص ۳۰۱ ، ج ۴۶ ، ص ۱۸۲ . ۴- همان ، ج ۴۶ ، ص ۵۱ .

آل زیاد

از جمله گروهی که به اسلام ضربه بسیار زده‌اند و در زیارت عاشورا مورد لعنت‌اند ، «آل زیاد» ند (و العن . . . آل زیاد و آل مروان الی یوم القیامة) . نسل ناپاک زیاد ، دستشان به خون عترت پیامبر آمیخته است . عبید الله بن زیاد که والی کوفه و بصره بود و امام حسین رادر کربلا کشت ، فرزند همین زیاد است . مادر زیاد ، سمیه نام داشت ، از زنان زناکار صاحب پرچم . زیاد از طریق آمیزش نامشروع و زنا توسط غلام سمیه به نام عبید ثقفی به دنیا آمد . زیاد را زیاد بن عبید می‌گفتند . از بدعت‌های معاویه ، آن بود که بر خلاف حکم پیامبر ، این زنا زاده را به دودمان بنی امیه ملحق ساخت و از آن پس او را «زیاد بن ابی سفیان می‌گفتند . (۱) این موضوع که به مساله استلحاق معروف است ، در سال ۴۴ هجری انجام گرفت و مورد اعتراض بسیاری از بزرگان از جمله سید الشهدا بود که در نامه‌اش به معاویه ، این کار را در ردیف کشتن حجر بن عدی و عمرو بن حمق ، آورده (۲) و او رانکوهش کرده است . پس از انقضای امویان ، مردم زیاد را به اسم مادرش سمیه یا به نام پدری ناشناخته ، زیاد بن ابیه (زیاد ، پسر پدرش) می‌خواندند . (۳) امام حسین ع روز عاشورا در یکی از خطبه‌هایش جمله الا و ان الدعی بن الدعی . . . دارد ، که اشاره به ناپاک زادگی ابن زیاد و پدرش زیاد است که هر دو نسبی پست و آلوده داشتند و عبید الله هم از کنیز زنا کاری به نام مرجانه به دنیا آمده بود و به ابن مرجانه مشهور بود . حاکمیت یافتن کسی چون پسر زیاد ، فاجعه‌ای بود که عزت و کرامت مسلمین و عرب را نابود کرد . زید بن ارقم وقتی در کوفه شاهد آن بود که ابن زیاد بر لبهای سر بریده ابا عبد الله ع می‌زند ، گریه کنان و با اعتراض برخاست و از مجلس بیرون آمد و می‌گفت : ای جماعت عرب ! از این پس برده شده‌اید . پسر فاطمه را کشته و پسر مرجانه را به امارت پذیرفته‌اید . . . (۴) در همان ایام ، آل زیاد بعنوان گروهی فاسد و شیطانی به شمار می‌رفتند . حتی یکی از شهدای کربلا به نام مالک بن انس مالکی یا انس بن حارث کاهلی در رجزی که در میدان می‌خواند ، یکی از ابیات آن چنین بود : آل علی شیعة الرحمان آل زیاد شیعة الشیطان (۵) آل زیاد ، طبق روایات ، دل‌هایی مسخ شده ، دودمانی ننگین و مورد خشم بودند و روز عاشورا را به خاطر کشته شدن حسین بن علی

، مبارک دانسته و به شادمانی روزه می‌گرفتند . (۶) نیز «آل زیاد» نام سلسله‌ای از خلفاست که از نسل زیاد بن ابیه بودند و از سال ۲۰۴ تا ۴۰۹ هجری بر یمن حکومت کردند . آغاز حکومتشان از زمان هارون الرشید بود و ماموریتشان سرکوبی علویان آن دیار . (۷) ۱- الغدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۱۸ . ۲- معادن الحکمه ، محمد بن فیض کاشانی ، ج ۲ ، ص ۳۵ (چاپ جامعه مدرسین) ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۱۲ . ۳- الغدیر ، ج ۱۰ ، ص ۲۱۸ . ۴- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۷ . ۵- همان ، ص ۲۵ . ۶- همان ، ص ۹۵ . ۷- ر . ک : دائرة المعارف تشیع ، ج ۱ .

آل عقیل

جمعی از فرزندان عقیل ، چه فرزندان خود او یا نوه‌هایش از شهدای کربلا و حماسه‌آفرینان نهضت حسینی بودند که جان خویش را فدای امام کردند . پیشتر نیز مسلم بن عقیل ، فدای دین خدا و راه حسین ع شده بود . دو تن از پسران مسلم از شهدای کربلا بودند . این حماسه‌آفرینان از نسل ابو طالب که عموزاده خویش ، سید الشهدا «ع را یاری کردند عبارتند از : عبد الله بن مسلم ، محمد بن مسلم ، جعفر بن عقیل ، عبد الرحمان بن عقیل ، محمد بن عقیل ، عبد الله الاکبر ، محمد بن ابی سعید بن عقیل ، علی بن عقیل و عبد الله بن عقیل . این نه نفر ، که برخی شان فقیه و عالمی بزرگ بودند ، هر کدام پس از نبرد شورانگیز ، به شهادت رسیدند . شاعری شهدای کربلا از نسل علی بن ابی طالب را هفت شهید و از نسل عقیل ، نه شهید دانسته و چنین سروده است : عین جودی بعبره و عویل و اندبی ان ندبت آل الرسول سبعة کلهم لصلب علی قد اصبوا و تسعة لعقیل (۱) روز عاشورا نیز که فرزندان عقیل به میدان می‌رفتند ، اما دعایشان می‌کرد و کشندگان آنان را لعن کرده و آل عقیل را به مقاومت دعوت می‌کرد و به بهشت مژده می‌داد : «اللهم اقتل قاتل آل عقیل . . . صبرا آل عقیل ان موعدهم الجنة (۲) و به خاطر این فداکاریها بود که پس از عاشورا ، امام زین العابدین ع به خانواده آنان بیشتر عاطفه و لطف نشان می‌داد و آنان را بر بقیه برتری می‌داد ، وقتی از او در این باره می‌پرسیدند ، می‌فرمود : من رفتار و عملکردشان را روز عاشورا با ابا عبد الله ع به یاد می‌آورم و دلم به حالشان رقت و عطوفت می‌یابد . از این رو ، امام سجاد «ع با اموالی که مختار پس از خروج ، به آن حضرت داد ، خانه‌هایی برای آل عقیل ساخت که حکومت اموی آنها را خراب کرده بود . (۳) ۱- حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۴۹ . ۲- همان . ۳- حیاة الام زین العابدین ، ج ۱ ، ص ۱۸۶ .

آل مراد

نام قبیله‌ای که هانی بن عروه ، بزرگ و رئیس آن در کوفه بود . هانی هر گاه ندا می‌داد ، چهار هزار مسلح و هشت هزار پیاده تحت فرمانش جمع می‌شدند . وقتی هانی را برای گردن زدن به بازار کوفه بردند ، هانی آل مراد را صدا کرد ، ولی کسی از بیم جان خویش به حمایتش برخاست . (۱) هانی در ایام حضور مسلم بن عقیل در کوفه ، میزبان او بود ، و پیش از مسلم دستگیر و شهید شد . ۱- مروج الذهب ، ج ۳ ص ۵۹ .

آل مروان

دودمان مروان بن حکم که از تیره بنی امیه بودند و از سال ۶۴ هجری روی کار آمدند . آغاز سلطه این خاندان با به خلافت رسیدن مروان بود . مروان از خشن‌ترین و عنودترین دشمنان اهل بیت و امام حسین ع بود و نزد پیامبر و مردم ملعون و مطرود و تبعید شده بود (-مروان) پس از او عبد الملک مروان ، ولید بن عبد الملک ، سلیمان بن عبد الملک ، عمر بن عبد العزیز ، یزید بن عبد الملک ، هشام بن عبد الملک ، ولید بن یزید ، یزید بن ولید ، مروان بن محمد ، به ترتیب نزدیک به هفتاد سال حکومت کردند (۱) و دوران حکومتشان از سخت‌ترین دورانهای شیعه بود . بنی مروان جنایتکارترین افراد را در شهرها به ولایت می‌گماشتند که حجاج یکی از

آنان بود. در زیارت عاشورا «آل مروان نیز همچون آل زیادو آل ابی سفیان و بنی امیه مورد لعن قرار گرفته‌اند. ۱- حوادث خلفای آل مروان را در مروج الذهب، ج ۳، ص ۹۱ به بعد، مطالعه کنید.

آمار نهضت کربلا

نقش آمار در ارائه سیمای روشن‌تر از هر موضوع و حادثه، غیر قابل انکار است. لیکن در حادثه کربلا و مسائل قبل و بعد از آن، با توجه به اختلاف نقلها و منابع، نمی‌توان در بسیاری از جهات، آمار دقیق و مورد اتفاق ذکر کرد و آنچه نقل شده، گاهی تفاوت‌های بسیاری با هم دارد. در عین حال بعضی از مطالب آماری، حادثه کربلا- را گویاتر می‌سازد. به همین دلیل به ذکر نمونه‌هایی از ارقام و آمار می‌پردازیم: (۱) مدت قیام امام حسین ع از روز امتناع از بیعت با یزید، تا روز عاشورا ۱۷۵ روز طول کشید: ۱۲ روز در مدینه، ۴ ماه و ۱۰ روز در مکه، ۲۳ روز بین راه مکه تا کربلا و ۸ روز در کربلا (۲ تا ۱۰ محرم). منزلهایی که بین مکه تا کوفه بود و امام حسین آنها را پیمود تا به کربلا رسید ۱۸ منزل بود (معجم البلدان). فاصله منزلها با هم سه فرسخ و گاهی پنج فرسخ بود. منزلهای میان کوفه تا شام ۱۴ منزل بود که اهل بیت را در حال اسارت از آنها عبور دادند. نامه‌هایی که از کوفه به امام حسین ع در مکه رسید و او را دعوت به آمدن کرده بودند ۱۲۰۰۰ نامه بود (طبق نقل شیخ مفید). بیعت کنندگان با مسلم بن عقیل در کوفه ۱۸۰۰۰ نفر، یا ۲۵۰۰۰ نفر و یا ۴۰۰۰۰ نفر گفته شده است. شهدای کربلا از اولاد ابی طالب که نامشان در زیارت ناحیه آمده است ۱۷ نفر. شهدای کربلا- از اولاد ابی طالب که نامشان در زیارت ناحیه نیامده ۱۳ نفر. سه نفر هم کودک از بنی هاشم شهید شدند، جمعا ۳۳ نفر. این افراد به این صورت‌اند: امام حسین ع ۱ نفر، اولاد امام حسین ۳ نفر، اولاد علی ع ۹ نفر، اولاد امام حسن ۴ نفر، اولاد عقیل ۱۲ نفر، اولاد جعفر ۴ نفر. غیر از امام حسین ع و بنی هاشم، شهدایی که نامشان در زیارت ناحیه مقدسه و برخی منابع دیگر آمده است ۸۲ نفرند. غیر از آنان، نام ۲۹ نفر دیگر در منابع متاخرتر آمده است. جمع شهدای کوفه از یاران امام ۱۳۸ نفر. تعداد ۱۴ نفر از جمع این جناح حسینی، غلام بوده‌اند. شهدایی که سرهایشان بین قبایل تقسیم شد و از کربلا به کوفه بردند ۷۸ نفر بودند. تقسیم سرها به این صورت بود: قیس بن اشعث، رئیس بنی کنده ۱۳ سر، شمر رئیس هوازن ۱۲ سر، قبیله بنی تمیم ۱۷ سر، قبیله بنی اسد ۱۶ سر، قبیله مذحج ۶ سر، افراد متفرقه از قبایل دیگر ۱۳ سر. سید الشهداء هنگام شهادت ۵۷ سال داشت. پس از شهادت حسین ع ۳۳ زخم نیزه و ۳۴ ضربه شمشیر، غیر از زخمهای تیر بردن آن حضرت بود. این ماهی فتاده به دریای خون که هست زخم از ستاره بر تنش افزون، حسین توست (۲) شرکت کنندگان در اسب تاختن بر بدن امام حسین ۱۰ نفر بودند. تعداد سپاه کوفه ۳۳ هزار نفر بودند که به جنگ امام حسین آمدند. آنچه در نوبت اول آمد تعداد ۲۲ هزار بودند به این صورت: عمر سعد با ۶۰۰۰، سنان با ۴۰۰۰، عروه بن قیس با ۴۰۰۰، شمر با ۴۰۰۰، شبث بن ربعی با ۴۰۰۰. آنچه بعدا اضافه شدند: یزید بن رکاب کلبی با ۲۰۰۰، حصین بن نمیر با ۴۰۰۰، مازنی با ۳۰۰۰، نصر مازنی با ۲۰۰۰ نفر. سید الشهداء روز عاشورا برای ۱۰ نفر مرثیه خواند و در شهادتشان سخنانی فرمود و آنان را دعا، یا دشمنان آنان را نفرین کرد. اینان عبارتند از: علی اکبر، عباس، قاسم، عبد الله بن حسن، عبد الله طفل شیر خوار، مسلم بن عوسجه، حبیب بن مظاهر، حر بن یزیدریاحی، زهیر بن قین و جون. و در شهادت دو نفر بر آنان درود و رحمت فرستاد: مسلم و هانی. امام حسین ع بر بالین ۷ نفر از شهدا پیاده رفت: مسلم بن عوسجه، حر، واضح رومی، جون، عباس، علی اکبر، قاسم. سر سه شهید را روز عاشورا به جانب امام حسین ع انداختند: عبد الله بن عمیر کلبی، عمرو بن جناده، عباس بن ابی شیب شاکری. سه نفر را روز عاشورا قطعه قطعه کردند: علی اکبر، عباس، عبد الرحمن بن عمیر. مادر ۹ نفر از شهدای کربلا در روز عاشورا حضور داشتند و شاهد شهادت پسر بودند: عبد الله بن حسین که مادرش رباب بود، عون بن عبد الله جعفر، مادرش زینب، قاسم بن حسن مادرش رمله، عبد الله بن حسن مادرش بنت شلیل جلیله، عبد الله بن مسلم مادرش رقیه دختر علی ع، محمد بن ابی سعید بن عقیل، عمرو بن جناده، عبد الله بن وهب کلبی

مادرش ام وهب، علی اکبر (بنا به نقلی مادرش لیلی، که ثابت نیست). ۵ کودک نابالغ در کربلا شهید شدند: عبد الله رضیع شیر خوار امام حسین، عبد الله بن حسن، محمد بن ابی سعید بن عقیل، قاسم بن حسن، عمرو بن جناده انصاری. ۵ نفر از شهدای کربلا، از اصحاب رسول خدا بودند: انس بن حرث کاهلی، حبیب بن مظاهر، مسلم بن عوسجه، هانی بن عروه، عبد الله بن بقطر عمیری. در رکاب سید الشهداء، تعداد ۱۵ غلام شهید شدند: نصر و سعد (از غلامان علی ع)، منحج (غلام امام مجتبی ع)، اسلم و قارب (غلامان امام حسین ع) حرث غلام حمزه، جون غلام ابوذر، رافع غلام مسلم ازدی، سعد غلام عمر صیداوی، سالم غلام بنی المدینه، سالم غلام عبدی، شوذب غلام شاکر، شیب غلام حرث جابری، واضح غلام حرث سلمانی. این ۱۴ نفر در کربلا شهید شدند. سلمان غلام امام حسین ع، که آن حضرت او را به بصره فرستاد و آنجا شهید شد. ۲ نفر از یاران امام حسین ع روز عاشورا اسیر و شهید شدند: سوار بن منعم و موقع بن ثمامه صیداوی. ۴ نفر از یاران امام در کربلا پس از شهادت آن حضرت به شهادت رسیدند: سعد بن حرث و برادرش ابو الحتوف، سوید بن ابی مطاع (که مجروح بود و محمد بن ابی سعید بن عقیل. ۷ نفر در حضور پدرشان شهید شدند: علی اکبر، عبد الله بن حسین، عمرو بن جناده، عبد الله بن یزید، عبید الله بن یزید، مجمع بن عائذ، عبد الرحمن بن مسعود. ۵ نفر از زنان از خیام حسینی به طرف دشمن بیرون آمده و حمله یا اعتراض کردند: کنیز مسلم بن عوسجه، ام وهب زن عبد الله کلبی، مادر عبد الله کلبی، زینب کبری، زینب کبری، مادر عمرو بن جناده. زنی که در کربلا شهید شد مادر وهب (همسر عبد الله بن عمیر کلبی) بود. زنانی که در کربلا بودند: زینب، ام کلثوم، فاطمه، صفیه، رقیه، ام هانی (این ۶ نفر از اولاد امیر المؤمنین بودند) فاطمه و سکینه (دختران سید الشهداء) رباب، عاتکه، مادر محسن بن حسن، دختر مسلم بن عقیل، فضه نوبیه، کنیز خاص حسین، مادر وهب بن عبد الله. ۱- بخش عمده‌ای از این آمار از کتاب زندگی ابا عبد الله الحسین، عماد زاده، «وسیلة الدارین فی انصار الحسین، سید ابراهیم موسوی و ابصار العین، سماوی است. ۲- محتشم کاشانی.

ابا عبد الله ع

کنیه امام حسین ع بود که رسول خدا «ص از هنگام ولادت، بر آن حضرت نهاد. کنیه‌ای که شنیدنش، دل را می‌لرزاند و اشک در چشم می‌آورد.

ابراهیم بن حصین ازدی

از شهدای کربلا- و اصحاب دلاور امام حسین ع بود، از جمله کسانی که سید الشهداء «ع در لحظات تنهایی، نام برخی از یاران را می‌برده و صدا می‌زده است: «و یا ابراهیم بن الحصین...». رجز او در میدان نبرد چنین بود: اضرب منکم مفصلا و ساقا لیهرق الیوم دمی اهرقا و یرزق الموت ابو اسحاقا اعنی بنی الفاجرۃ الفساقا وی بعد از ظهر عاشورا در کنار امام حسین ع به شهادت رسید. (۱) ۱- دایرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۲۷۱.

ابن جوزة

از هتاکان سپاه عمر سعد که در کربلا به امام حسین ع اهانت کرد و ناسزا گفت و گرفتار نفرین آن حضرت شد و اسبش به درون نهری رمید و پایش در رکاب اسب ماند و خودش آن قدر به زمین کشیده شد تا هلاک گردید. (۱) ۱- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۶۳.

ابو الشهداء

پدر شهیدان . کنیه‌ای که بر حسین بن علی ع اطلاق می‌شود . از آنجا که امام حسین ع الهام بخش شهیدان راه حق بود و کربلا پیش دانشگاه شهادت محسوب می‌شده و می‌شود ، به آن حضرت این عنوان را داده‌اند ، او هم ابو الاحرار است ، هم ابو الشهداء ، هم ابو المجاهدین . نیز نام کتابی است در باره سید الشهداء ع از نویسنده ادیب و شاعر مصری ، عباس محمود عقاد (م ۱۹۶۴) که به شیوه‌ای ادبی و نثری شاعرانه به تحلیل حادثه کربلا پرداخته است .

ابو بکر بن حسین بن علی ع

از شهدای کربلا ، فرزند امام مجتبی ع . مادر او کنیز (ام ولد) بود . از مدینه همراه عمویش امام حسین ع به کربلا آمد و روز عاشورا پس از شهادت قاسم بن حسن ، خدمت سید الشهداء آمد و اجازه میدان طلبید و به میدان رفت و پس از نبردی دلاورانه به شهادت رسید . قاتلش عبد الله بن عقبه بود . نام این شهید بزرگوار در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است .

ابو بکر مخزومی

یکی از فقهای هفتگانه و از کسانی بود که از روی خیر خواهی و نصیحت ، از امام حسین ع خواست که به سوی عراق نرود و در این راه ، بی وفایی مردم را نسبت به پدر و برادر امام حسین ع یاد آوری می‌کرد . (۱) وی از سادات قریش بود . در ایام خلافت عمر به دنیا آمد . به خاطر نماز بسیار ، به او راهب قریش می‌گفتند . در سال ۹۵ هجری در گذشت . (۲) ۱- مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۶ . ۲- حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۸ به نقل از تهذیب التهذیب .

ابو ثمامه صائدی

از یاران سید الشهداء و شهید نماز ، که روز عاشورا به فیض شهادت رسید . وی از چهره‌های سرشناس شیعه در کوفه و مردی آگاه و شجاع و اسلحه شناس بود . مسلم بن عقیل در ایام بیعت گرفتن از مردم برای نهضت حسینی ، او را مسؤول دریافت اموال و خرید اسلحه قرار داده بود . نامش عمر بن عبد الله بود . (۱) پیش از شروع درگیریهای کربلا خود را از کوفه به کربلا رساند و به امام پیوست . روز عاشورا ، که یاران حسین بن علی ع بتدریج شهید می‌شدند و از تعدادشان کاسته می‌شد و این کاهش محسوس بود ، ابو ثمامه هنگام ظهر خدمت امام آمد و گفت : جانم فدای تو ! چنین می‌بینم که دشمنان به تو نزدیک شده‌اند . به خدا قسم تو کشته نخواهی شد مگر آنکه من پیش از تو کشته شوم . دوست دارم خدای خویش را در حالی دیدار کنم که این نماز را که وقتش نزدیک شده بخوانم . امام ، نگاهی به بالا افکند ، فرمود : نماز را به یاد آوردی ، خدا تو را از نماز گزاران ذاکر قرار دهد . آری ، اینک اول وقت نماز است . مهلتی از سپاه دشمن خواستند . آنگاه ابو ثمامه و جمعی دیگر ، با امام حسین ع نماز جماعت خواندند . (۲) وی جزء آخرین سه نفری بود که از یاران امام تا عصر عاشورا زنده مانده بودند . برخی گفته‌اند که در اثر جراحت‌های بسیار بر زمین افتاد ، خویشانش او را به دوش کشیده و از میدان به در بردند و مدتها بعد از دنیا رفت . (۳) ۱- مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۱۷۷ . برخی هم عمرو بن عبد الله نوشته‌اند . مثل تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۳۳۳ . ۲- سفینه البحار ، ج ۱ ، ص ۱۳۶ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱ . ۳- عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۵۱ .

ابو عمرو نهشلی (یا : خثعمی)

از شهدای کربلاست که به قولی در حمله اول و به نقلی در نبرد تن به تن شهید شد . از شخصیت‌های کوفه و مردی متعهد و شب زنده‌دار بود . (۱) ۱- انصار الحسین ، ص ۹۸ .

ابو مخنف

مقتل نویسنده معروف اسلام، لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف کوفی، مؤلف کتابهایی چند، از جمله مقتل الحسین که در باره حوادث عاشورا است و طبری در تاریخ خویش فراوان از او و کتابش نقل کرده است. وی که در سال ۷۵ هجری در گذشت، از مورخان و محدثان شیعه بود. کتاب او (مقتل ابی مخنف) به دست نیامده و آنچه اکنون به این نام است، برگرفته از کتب تاریخ است که از کتاب مقتل او نقل کرده‌اند.

ابو هارون مکفوف

از شعرای شیعه در عصر امام صادق ع که به دستور آن حضرت در سوگ حسین بن علی ع شعر سرود و در محضر امام خواند: «امر علی جدت الحسین و قل لا عظمه الزکیه...» (۱) بر مزار حسین ع بگذرد و به استخوانهای پاکش بگو... نام ابو هارون، موسی بن عمیر و اهل کوفه بود. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۸.

اجفر

به معنای چاه وسیع. نام منطقه‌ای در اطراف کوفه که آب و درخت داشته و قبلا از آن بنی یربوع بوده است. در آن محل، قصر و مسجدی بوده است. حسین ع در مسیر رفتن به کوفه در این مکان هم توقفی داشته است. (۱) فاصله آن تا مکه ۳۶ فرسخ است. (۲) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۶۱. ۲- لغت نامه، دهخدا.

ادب الطف

به معنای ادبیات عاشورا است. طف، نام سرزمین کربلاست. «ادب الطف، نام کتابی است در ده جلد به زبان عربی، گرد آوری جواد شبر» که به معرفی شاعرانی که در باره امام حسین ع و حادثه کربلا و شهدای عاشورا شعر و مرثیه سروده‌اند پرداخته است. این مجموعه، از قرن اول هجری تا قرن ۱۴ را شامل می‌شود و ضمن معرفی کوتاه صاحبان اثر، نمونه‌هایی از شعرهای آنان را هم به صورت برگزیده آورده است. کتاب، به نحوی دربردارنده ادبیات شیعه و عقاید و احساسات و جهتگیریهای شاعران شیعه نیز می‌باشد، بخصوص بر محور حادثه جانسوز کربلا. ناشر کتاب، «دار المرتضی است، بیروت، ۱۴۰۹ ق. (۱) ۱- در این زمینه نیز ر. ک: «شعراء کربلا»، او الحائریات علی الخاقانی، محتوی معرفی ۸۴ شاعر این شهر (الذریعه، ج ۱۴، ص ۱۹۴) نیز: «عاشورا فی الادب العاملی المعاصر»، سید حسن نور الدین پیرامون شاعران جبل عامل و محتوا و سبکهای شعری آنان پیرامون حادثه کربلا با نمونه‌هایی از اشعارشان.

ادبیات عاشورا

مقصود، مجموعه آثاری است که در قالبهای مختلف ادبی و هنری، بر محور حادثه و قهرمانان کربلا، در طول چهارده قرن پدید آمده است. این آثار، شامل شعر و مرثیه، نوحه و تعزیه، مقتل و مصیبت نامه، نمایشنامه و فیلمنامه، داستان، فیلم، عکس و اسلاید، کتب و مقالات و نثرهای ادبی، شرح حال قهرمانان کربلا، تابلوها، طرحها، پوسترها، ماکت و... می‌تواند باشد. عاشورا هم دارای محتواس (که: چه شد؟) هم دارای پیام است (که: چه باید کرد؟) و ادبیات و هنر، رسالت پرداختن به هر دو را دارد. گاهی یک تابلو از یک کتاب، گویاتر است. خطاطان، کتیبه‌ها و شعارها را می‌توانند سرشار از پیام و جهت بسازند و با

اسامی عاشورایی، هنر نمایی کنند و از این طریق به خط و نقش، بعد متافیزیکی بدهند و شاعران و نویسندگان با خلق آثار ماندگار پیرامون حادثه و پیام آن، آن جلوه‌های متجلی در کربلا را جاودان سازند. شایسته است که موزه یا نمایشگاهی عظیم از آنچه به نحوی به این حماسه جاودان مربوط می‌شود پدید آید که منبعی برای هر گونه تحقیق و الهام‌گیری گردد. در زمینه شناخت محتوای عاشورا و پیامها و اهدافش، به منابعی همچون زیارتنامه‌ها، دعاها و مقتهاها هم می‌توان مراجعه کرد و در زیارتها، به سبک، مضامین، تعبیرات و واژه‌ها و نیز حالات روحی خواننده دعا و زیارت دقت داشت. (۱) با عنوان ادبیات عاشورا، یک سری مجموعه‌های شعر از شاعران مختلف گرد آمده که پیرامون شهدای کربلا و حادثه عاشورا است. ناشر آن حوزه هنری و با کوشش محمد علی مردانی است. تا سال ۱۳۷۲ تعداد ۶ جلد از این مجموعه‌ها منتشر شده است. ۱- در این زمینه ر. ک: مقاله ادبیات عاشورا در دوره حضور امامان از محمود رضا افتخارزاده، «چشمه خورشید»، ج ۱، ص ۸۱ تا ۱۰۴ نیز «عاشورا فی الادب العامی المعاصر» سید حسین نور الدین، الدار الاسلامیه، لبنان.

ادهم بن امیه عبدی

از شیعیان بصره بود که در منزل ماریه بنت منقذ نیز حضور می‌یافت. روز عاشورا در حمله اول به شهادت رسید. (۱) ۱- وسیله الدارین فی انصار الحسین، ص ۹۹.

اذان

اعلام. شعار فراخوانی مسلمین به نماز که در اوایل هجرت تشریح شد. در حادثه کربلا چند مورد، به کار گرفته شده است. یکی آنگاه که کاروان حسین ع با سپاه حر در «ذوحسم در مسیر کربلا» مواجه شد. هنگام ظهر فرا رسید. امام حسین ع به حجاج بن مسروق (و به گفته برخی منابع، به پسر خویش) فرمود: اذان بگو. اذان گفته شد و امام حسین ع نماز جماعت خواند. سپاه حر نیز به آن حضرت اقتدا کرد. (۱) مورد دیگر در شام و بارگاه یزید، وقتی امام سجاد ع آن خطبه افشاگر و کوبنده را ایراد کرد و پیایی فضایل خویش را بر شمرد و حاضران به گریه افتادند و افکارشان دگرگون شد و یزید بیم آن داشت که فتنه‌ای پیش آید که پایانش ناخوشانید باشد، به مؤذن اشاره کرد که اذان بگوید تا بدینوسیله خطبه امام را قطع کند. مؤذن چون تکبیر گفت، حضرت فرمود: خدا بزرگتر از هر چیز است و برتر از حواس. مؤذن چون گفت: اشهد ان لا اله الا الله، حضرت فرمود: موو پوست و گوشت و خون و مغز و استخوانم به یگانگی خدا گواهی می‌دهد. چون ماذن گفت: اشهد ان محمدا رسول الله، حضرت سجاد خطاب به یزید کرد: ای یزید! این محمد! آیا جد من است یا جد تو؟ اگر بگویی جد توست، دروغ گفته‌ای و اگر بگویی جد من است، پس چرا عترت او را کشتی؟ (۲) و اینگونه بود که حضرت زین العابدین ع، روش یزید را در به کار گرفتن اذان برای خاموش کردن فریاد اذان مجسم خنثی کرد و از همان موقعیت، بهترین بهره برداری سیاسی را نمود. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۶، عوالم (الامام الحسین)، بحرانی، ص ۱۶۳. ۲- حیاة الامام زین العابدین، باقر شریف القرشی، ص ۱۷۷ به نقل از مقتل خوارزمی.

اذن دخول

اذن ورود، هم در آداب معاشرت اسلامی است، که انسان سر زده و بی اذن و اجازه وارد منزل و اتاق کسی نشود و قبلا اعلام کند، که به این، استیذان و استیناس هم می‌گویند و در آیات ۲۸-۲۶ سوره نور، مطرح شده است، و هم در آداب زیارت حرمهای مطهر پیامبر و ائمه و بقاع متبرکه، آمده است که بعنوان رعایت ادب نسبت به حریم اولیای خدا، متن خاص اذن دخول در آستانه ورود به حرم، خوانده شود. در متن اذن دخول به حرم رسول خدا (ص) آمده است: «اللهم انی وقت علی باب بیت من بیوت نبیک

و آل نبیک . . . باذن الله و اذن رسوله و اذن خلفائه و اذنکم صلوات الله علیکم اجمعین ادخل هذا البيت . . .» (۱) - بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۶۰.

اذن میدان

رخصت و اجازه برای میدان رفتن. رسم جنگاوری در قدیم بوده که برای نبرد تن به تن، افراد از فرمانده رخصت می گرفتند تا به میدان کارزار روند. در حماسه عاشورا، یاران سید الشهدا^ع برای رفتن به میدان از آن حضرت، رخصت می گرفتند. معمولاً اذن گرفتنشان با «سلام بود، جلوی خیمه امام می آمدند و به عنوان سلام وداع می گفتند: السلام علیک یا ابن رسول الله. امام نیز در پاسخ می فرمود: «و علیک السلام و نحن خلفک سلام بر تو، ما نیز در پی تو می آییم. آنگاه آیه فمَنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ . . .» (احزاب ۲۳) را می خواند. (۱) امام نیز گاهی به کسی اذن میدان نمی داد (مثل مادر یا همسر بعضی از یاران) و به بعضی دیر اجازه می داد و آن شخص با اصرار زیاد، موافقت امام را جلب می کرد، مثل میدان رفتن حضرت قاسم ع، جون غلام ابو ذر، فرزندان مسلم بن عقیل و . . . گاهی نیز بعضی اذن می طلبیدند تا به میدان رفته، با دشمن حرف بزنند و اتمام حجت کنند، مثل رخصت خواهی یزید بن حصین همدانی. (۲) در میدان رفتن ابا الفضل ع نیز امام حسین ع دیر اجازه داد، چرا که او سقای خیمه‌ها و اطفال و علمدار سپاه امام بود. (۱- عوالم (امام حسین)، ص ۲۵۸. ۲- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۸.

اربعین

چهل، چهلم. در فرهنگ اسلامی و در معارف عرفانی، عدد چهل (اربعین) جایگاه خاصی دارد. چله نشینی برای رفع حاجت یا رسیدن به مقامات سلوک و عرفان معروف است. حفظ کردن چهل حدیث، اخلاص چهل صباح، کمال عقل در چهل سالگی، دعا برای چهل مؤمن، چهل شب چهارشنبه و . . . بسیاری از این نمونه‌ها و موارد. (۱) در فرهنگ عاشورا، اربعین به چهلمین روز شهادت حسین بن علی ع گفته می شود که مصادف با روز بیستم ماه صفر است. از سنتهای مردمی، گرامیداشت چهلم مردگان است که، به یاد عزیز فوت شده خویش، خیرات و صدقات می دهند و مجلس یاد بود پیامی کنند. در روز بیستم صفر نیز، شیعیان، عظیمترین مراسم سوگواری را در کشورها و شهرهای مختلف به یاد عاشورای حسینی بر پا می کنند و همراه با دسته‌های سینه زنی و عزاداری به تعظیم شعائر دینی می پردازند. در شهر کربلا، اربعین حسینی عظمت و شکوه خاصی دارد و دسته‌های عزادار، مراسمی پر شور بر پا می کنند. در نخستین اربعین شهادت امام حسین ع، جابر بن عبد الله انصاری و عطیه عوفی موفق به زیارت تربت و قبر سید الشهدا شدند. بنا به برخی نقلها، در همان اربعین، کاروان اسرای اهل بیت ع در بازگشت از شام و سر راه مدینه، از کربلا گذشتند و با جابر دیدار کردند. البته برخی از مورخان هم آن را نفی کرده و نپذیرفته‌اند. از جمله مرحوم محدث قمی در «منتهی الآمال دلایلی ذکر می کند که دیدار اهل بیت از کربلا در اربعین اول نبوده است. (۲) بعضی از علما نیز در این باره تحقیق مبسوط و مستقلى انجام داده‌اند که منتشر شده است. (۳) به هر حال، تکریم این روز و احیای خاطره غمبار عاشورا، رمز تداوم شور عاشورایی در زمانهای بعد بوده است. در تاریخ انقلاب اسلامی ایران نیز، سنت احیای اربعین تاثیر مهمی در شور گستری در شهرها داشت و در چهلم شهدای حادثه قم (در تاریخ ۱۹ دی ۱۳۵۶ ش) مردم مسلمان تبریز قیام کردند و شهید دادند. در اربعین شهدای تبریز، شهرهای دیگر مجلس یادبود گرفته، تظاهرات کردند و همین گونه اربعینها به هم وصل شد و سراسر ایران به نهضت پیوست، تا آنکه انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷ ش به پیروزی رسید. این به برکت الهام گیری از فرهنگ شهادت و ایثار خون بود که ملت قهرمان ایران، از عاشورا گرفته بود. «اربعین، تداوم عاشورا» بود و «ذکر»، رسالت بازماندگان پس از «خون و شهادت». به یاد کربلا- دلها غمین است دلا- خون گریه کن چون اربعین است پیام خون، خطاب آتشین است بقاء دین، رهین

اربعین است که تاریخ پر از خون و شهادت سراسر اربعین در اربعین است بسوزای دل که امروز اربعین است عزای پور ختم المرسلین است مرام شیعه در خون ریشه دارد نگرهبانی ز خط خون چنین است ۱-ر. ک: «اربعین در فرهنگ اسلامی، سید رضا تقوی، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی. ۲-منتهی الآمال، ج ۱، حوادث بازگشت اسرا. ۳-تحقیقی در باره اولین اربعین حضرت سید الشهداء، شهید قاضی طباطبایی.

اربعین خونین

در عراق، بویژه در مناسبت‌های خاص، عزاداران حسینی به صورت دسته جمعی و در قالب کاروانهای کوچک و بزرگ، پیاده به سوی کربلا می‌روند. این حرکت مقدس، بویژه از نجف به کربلا، که اغلب با شرکت علمای دینی انجام می‌گرفت، چندین نوبت از طرف رژیم بعثی عراق، جلوگیری یا به خاک و خون کشیده شد. یکی از این نوبتها در سال ۱۳۹۷ ق. بود. زائران، برای بهره برداریهای تبلیغی و سیاسی بر ضد طاغوت عراق، برنامه ریزیهای مفصل کرده بودند. حکومت عراق هم به شدت و خشونت متوسل شد و راهپیمایان را در طول راه، از آسمان و زمین به گلوله بست. حادثه، بصورت پیاپی، در سالهای ۱۳۹۰، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ ق. در ایام عاشورا و اربعین پیش آمده بود، اما انتفاضه و حرکت گسترده سال ۱۳۹۷ ق. بی سابقه بود و نجف، آن سال بسیج کننده این نیروی عظیم مردمی بود که از کنار مرقد امیر المؤمنین، به راه افتاد و پس از چهار روز پیاده روی به کربلا رسید. حرکت موبکهای پیاده و شعارهای طول راه و سخنرانیهای متعدد، همه نوعی معارضا با حکومت بعث بود. امواج گسترده مردمی با شعار «ابد و الله ما ننسی حسینا» (به خدا قسم، هرگز حسین را فراموش نخواهیم کرد) به راه افتاده بود. نیروهای دولتی برای جلوگیری از رسیدن زائران به کربلا، برنامه‌های مختلفی داشتند و درگیریهای پیش آمد و شهدایی بر خاک افتادند. وقتی هم به کربلا رسیدند، حوادثی شدیدتر پیش آمد و کسانی کشته و جمع بسیاری دستگیر شدند و نهضت شیعی اربعین آن سال، در خاطره تاریخ ثبت شد و مبدا الهام و شور گسترده برای سالهای بعد گردید. این حادثه در سال ۱۳۵۶ ش بود. (۱) ازد نام یکی از قبایل مشهور و بزرگ عرب، که ابتدا در یمن می‌زیستند، سپس به مکانهای مختلف پراکنده شدند و گروهی هم به عراق آمدند که به آنان ازد العراق گفته می‌شد (۲) و ساکن کوفه شدند. انصار شاخه‌ای از همین قبیله‌اند. تعدادی از شهدای کربلا نیز از این قبیله بودند. ۱- در کتاب انتفاضه صفر الاسلامیه به قلم رعد الموسوی که خود از شاهدان حادثه بوده است، مبسوط این حادثه نقل شده است. در مجله پیام انقلاب نیز در سال ۶۴ و ۶۵ (شماره‌های ۱۵۶ تا ۱۶۳) گزارشی مفصل از آن اربعین سرخ آمده است، در سلسله مقالات زیارت به قلم نویسنده. ۲- لغت نامه، دهخدا، مروج الذهب، ج ۲، ص ۱۶۱.

اسارت

اسارت

دستگیر کردن، افرادی از لشکر مخالف یا افراد عادی را در جنگها بعنوان اسیر» گرفتن و برده ساختن. در جنگهای صدر اسلام نیز گروهی از کفار، اسیر گرفته می‌شدند، یا بعضی از مسلمانان به اسارت مشرکین در می‌آمدند. در حادثه کربلا، این فاجعه که اهل بیت امام حسین ع را پس از عاشورا اسیر گرفته و شهر به شهر گردانند (۱) و در کوفه و شام به نمایش گذاشتند، نقض آشکار قوانین اسلام بود، چرا که هم اسیر گرفتن مسلمان صحیح نیست و هم اسیر کردن زن مسلمان. آنگونه که علی ع نیز در جنگ جمل، اسیر کردن را روانش مرد و عایشه را همراه عده‌ای زن به شهر خودش باز گرداند. البته بسر بن ارطاة به دستور معاویه بر یمن حمله کرد و زنان مسلمان را به اسارت گرفت. به اسیری بردن عترت پیامبر در دوره حکومت اموی، اهانت به مقدسات دین بود، تا آنجا

که در دربار شام، یکی از شامیان از یزید می‌خواست که فاطمه دختر سید الشهداء را بعنوان کنیز، به او ببخشد! که با اخطار حضرت زینب رو به رو شد. (۲) گرچه یزید، اهل بیت امام حسین ع را برای ترساندن مردم دیگر اسیر کرد و شهر به شهر با خفت و خواری گرداند، ولی این دودمان عزت و آزادگی، از «اسارت هم بعنوان سلاحی در مبارزه با باطل و افشای چهره دشمن استفاده کردند و با خطبه‌ها و سخنرانیهای بیدارگرشان حيله دشمن را نقش بر آب کردند. خطابه‌های زینب کبری و امام سجاد ع و دختر امام حسین ع در کوفه و شام، نمونه‌ای از «مبارزه در اسارت بود. حضرت زینب، حتی در مجلس یزید و پیش روی او به این اسیر گرفتن و عمل ظالمانه و خارج از دین او اعتراض کرد: «اظننت یا یزید حیث اخذت علینا اقطار الارض و آفاق السماء، فاصبحنا نساق کما تساق الاساری ان بنا علی الله هوانا... امن العدل یابن الطلقاء تخدیرك حرائرك و امائک و سوقک بنات رسول الله سبایا قد هتکت ستورهن و ابدیت و جوههن تحدوبهن الاعداء من بلد الی بلد و یستشرفهن اهل المناهل و المعائل...» (۳) می‌توان گفت امام حسین ع با تدبیر و حسابگری دقیق، زنان و فرزندان را همراه خود به کربلا برد، تا راوی رنجها و گزارشگر صحنه‌های عاشورا و پیام رسان خون شهیدان باشند و سلطه یزیدی نتواند بر آن جنایت عظیم، پرده بکشد یا قضایا را به گونه‌ای وانمود کند. از این رو، وقتی ابن عباس به سید الشهداء گفت چرا زنان و کودکان را به عراق می‌بری، پاسخ داد: «قد شاء الله ان یراهن سبایا...» (۴) خدا خواسته که آنان را اسیر بیند. این اشاره به همان برنامه حساب شده است. به گفته مرحوم کاشف الغطاء: اگر حسین و فرزندان او کشته می‌شدند، ولی آن سخنرانیها و افشاگریهای اهل بیت در آن موقعیتهای حساس نبود، آن آثار و اهدافی که امام حسین در واژگون ساختن حکومت یزیدی داشت محقق نمی‌شد. (۵) اسارت اهل بیت با آن وضع رقت بار، عواطف مردم را به نفع جبهه حق و به زیان حکومت یزید برانگیخت و سخنان زینب و سجاد ع در طول اسارت، لذت پیروزی نظامی را در ذائقه یزید و ابن زیاد، چون زهر، تلخ ساخت و جلوی تحریف تاریخ را گرفت و به بازماندگان و خانواده‌های شهدا درس داد که شهیدان با خونشان و بازماندگان با رساندن پیام خون، باید حق را یاری کنند، شهیدان کاری حسینی کنند و ماندگان، کاری زینبی! اسارت، هرگز به معنای تسلیم شدن و انگیزه و هدف را فراموش کردن نیست. آزادگان سرافراز دفاع مقدس در ایران نیز، در اسارتگاههای عراق، ادامه دهنده جهاد رزمندگان بودند و صبر و استقامتشان را از کاروان اسرای اهل بیت آموخته بودند. زینب ع قافله سالار کاروان اسارت بود و مردانه و صبورانه، آن دوران تلخ را به پایان رساند. ما وارث شهادت و ایثاریم بنیانگذار عزت و آزادی ما شور پر شراره ایمانیم آنجا که نیست جرات فریادی در بطن این اسارت ما خفته است آزادی تمام گرفتاران مرگ پر افتخار پدرهامان سرمایه حیات هدفداران رفتیم پیشواز اسارتها تا کاخهای ظلم براندازیم تا در زمان قحطی حق جویان آبی به آسیاب حق اندازیم ما رهسپار شهر خموشانیم شهری که سایه بان زده از وحشت شاید به تازیانه یک فریاد بیدارشان کنیم، از این غفلت در کوفه و دمشق به پاسازیم طوفانی از وزیدن صرصرها هر جا که شهر خفته و تاریکی است روشن کنیم جلوه اخگرها (۶)

پی نوشتها

۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۸. ۲- تاریخ طبری (چاپ قاهره)، ج ۴، ص ۳۵۳. ۳- مقتل الحسین، مقرر، ص ۴۶۲. ۴- حیات الامام الحسین، ج ۲، ص ۲۹۷. ۵- همان، ص ۲۹۸. ۶- قبله این قبیله (از مؤلف)، ص ۹۶.

اسب ناختن بر بدن امام ع

از جنایتهای فجیع سپاه کوفه، اسب ناختن بر جسد مطهر سید الشهداء ع پس از شهادت آن حضرت بود. ابن زیاد در پی تحریک شمر، در پاسخ نامه عمر سعد از جبهه کربلا که نامه‌ای مسالمت آمیز بود، نامه‌ای تند به عمر سعد نوشت که تو را برای مماشات و سازش و... نفرستاده‌ایم. اگر حسین و یارانش تسلیم شدند، پیش من بفرست و گرنه بر آنان بتاز تا آنها را کشته و مثله کنی که

شایسته‌اند. اگر حسین کشته شد، بر پیکرش (برسینه و پشتش) اسب بتاز... اگر اجرای فرمان کردی پاداش مطیعان را خواهی یافت و گرنه، کناره بگیر و سپاه را به شمر واگذار. شمر نامه را به کربلا آورد و تسلیم عمر سعد کرد. (۱) عصر عاشورا، پس از شهادت سید الشهداء و غارت خیمه‌ها، عمر سعد گفت: داوطلب اسب تاختن بر پیکر حسین بن علی ع کیست؟ ده نفر داوطلب شدند و با سم اسبها بر سینه و پشت امام تاختند. پیکر امام زیر سم اسبها شد. این ده نفر خبیث عبارت بودند از: اسحاق بن حویه، اخنس بن مرثد، حکیم بن طفیل، عمرو بن صبیح، رجاء بن منقذ، سالم بن خیثمه، واحظ بن ناعم، صالح بن وهب، هانی بن ثبیت و اسید بن مالک. سپس در کوفه، اینان نزد ابن زیاد آمدند و یکی از آنان (اسید) در بیان این جنایت چنین سرود: نحن رضنا الصدر بعد الظهر بكل يعسوب شديد الاسر و جایزه گرفتند. ابو عمرو زاهد می‌گوید: به این ده نفر نگاه کردیم، همه زنا زاده بودند. مختار وقتی قیام کرد همه آنان را گرفت و دست و پایشان را به زنجیر بست و بر پشت آنان اسب تازاند تا مردند. (۲) ۱- کامل ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۸. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۹.

استرجاع

در اصطلاح، این کلمه به گفتن انا لله و انا الیه راجعون گفته می‌شود (ما برای خدا واز سوی اویم و به سوی او باز می‌گردیم) و کسی که با مصیبتی یا خبر مرگی مواجه شود، آن را بر زبان جاری می‌کند و با حکایت از اینکه باز گشت همه به سوی خداست، بر داغ خویش یا دیگری تسکینی می‌دهد. در باره استرجاع هنگام مصیبت، احادیثی است، از جمله امام باقر ع فرمود: «ما من مؤمن یصاب بمصیبه فی الدنیا فیسترجع عند مصیبه و یصبر حین تفجاء المصیبه، الا غفر الله له ما مضی من ذنوبه الا الكبائر التی اوجب الله علیها النار.» (۱) هیچ مؤمن مصیبت زده‌ای در دنیا نیست که هنگام مصیبت، «انا لله و انا الیه راجعون گوید و بر مصیبت ناگهانی شکبیا باشد، مگر آنکه خداوند گناهان گذشته‌اش را می‌بخشاید، مگر گناهان کبیره که خداوند بر آنها وعده دوزخ داده است. امام حسین ع بارها در طول راه کربلا و در خود کربلا و عاشورا این جمله را بر زبان راند. از جمله هنگام شنیدن خبر شهادت مسلم بن عقیل در منزلگاه زرود»، و نیز شبی که در «قصر بنی مقاتل منزل کرده بودند، علی اکبر این جمله را مکرر از پدر شنید. چون علت آن را پرسید، سید الشهداء فرمود: در خواب دیدم که صدایی می‌گوید: این قافله به سوی مرگ می‌رود... (۲) پیش از آن در مدینه نیز هنگام گفتگو با مروان حکم، امام حسین ع ضمن بیان فاجعه بار بودن خلافت یزید، «انا لله و انا الیه راجعون گفت. (۳) این اعتقاد، یعنی از اویمی و به سوی اویمی هم زندگی را بر انسان می‌سازد و از بندتعلقات می‌رهاند، هم مرگ را هموار و پذیرفتنی می‌کند و او را به منزلگاه ابدی مشتاق می‌سازد و تنها نفسهای مطمئنه در برابر مصیبتها و داغ شهیدان، آرامش دارند مرگ را کوچیدن به خانه همیشگی و جوار خدا می‌دانند. ۱- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۸۹۸. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۲۷، عوالم (امام حسین)، ص ۲۳۰. ۳- عوالم، ص ۱۷۵.

اسحاق بن حیوه حضرمی

یکی از سنگدلان سپاه کوفه که در کربلا حضور داشت و پس از شهادت امام حسین ع اقدام به در آوردن پیراهن از پیکر پاک آن حضرت کرد. وی به دستور عمر سعد، همراه جمعی پس از شهادت حسین ع، اسبها را بر بدنهای تاختند. (۱) نامش اسحاق بن حویه هم آمده است. ۱- مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۲.

اسرار الشهادت

نام کتابی در مقتل شهدای کربلا و حادثه عاشورا است که فاضل در بندی (م ۱۲۸۶) آن را نگاشته است. محققان برخی از مطالب آن

را ضعیف می‌دانند .

اسرای اهل بیت ع

بازماندگان کاروان شهادت را ، پس از عاشورا به اسارت گرفته ، به کوفه ، سپس به شام بردند . اسیران ، تعدادی از دودمان پیامبر ص بودند ، برخی هم همسران یا فرزندان شهدای دیگر کربلا . زنان بنی هاشم به شام برده شدند و از آنجا به مدینه باز گشتند . برخی از زنان غیر بنی هاشم به خاطر وساطت بستگان خود از اسارت رها شده ، در کوفه ماندگار شدند و به قبیله خود پیوستند .

(۱) در منابع تاریخی و تعبیرات روایی و اشعار ، از آنان به نام سبایا و «اساری یاد شده است . به اسیری گرفتن افرادی از اهل بیت ع هم بر خلاف مقررات جنگهای اسلامی بود ، هم جسارت و توهین به رسول الله ص به شمار می‌آمد . اما امویان بر اساس کینه‌ای که از عترت پیامبر خدا داشتند ، چنان کردند . این گستاخی در حق عترت پیامبر خدا ریشه در همان سقیفه و زیر پا گذاشتن سخن آن حضرت داشت . به قول نیر تبریزی : دانی چه روز دختر زهرا اسیر شد ؟ روزی که طرح بیعت منا امیر شد (۲) حضرت زینب و حضرت سجاد «علیهما السلام دو چهره بارز آن جمع بودند و بانطقها و خطابه‌های خویش ، امویان را رسوا و شهدای کربلا را معرفی کردند . اسامی اسرای کربلا از اهل بیت و دیگران (طبق آنچه در منتخب التواریخ آمده است) چنین است : (۳) امام زین العابدین ع ، امام محمد باقر ع (چهار ساله) ، محمد بن حسین بن علی ، عمر بن حسین ، حسن بن حسین ، زید بن الحسن المجتبی ، عمر بن الحسن المجتبی (مجروح شد و به کوفه بردند) محمد بن عمر بن الحسن المجتبی . اما از بانوان : زینب کبری ع ، ام کلثوم ، فاطمه ، رقیه ، صفیه ، ام هانی (این ۶ نفر از دختران علی ع بودند) فاطمه دختر امام حسین ، سکینه دختر امام حسین ، دختری که می‌گویند در خرابه شام جان داد ، رباب همسر امام حسین ، شاه زنان همسر امام سجاد ، مادر محسن فرزند سید الشهداء (این فرزند در راه شام سقط شد) دختر مسلم بن عقیل ، فضه کنیز فاطمه ع ، یکی از کنیزان امام حسین ، مادر وهب بن عبد الله . نسبت به برخی از این ۲۵ نفر ، نقلهای دیگر هم وجود دارد و همه مورد اتفاق نیست . ۱- ابصار العین ، ص ۱۳۳ . ۲- آتشکده ، نیر تبریزی ، (چاپ ۱۳۷۲ ق) ص ۱۱۶ . ۳- منتخب التواریخ ، محمد هاشم خراسانی ، ص ۲۹۷ (همراه با تفصیل و ذکر ماخذ هر سخن) .

اسلم ترکی

یکی از شهدای کربلا ، وی غلام سید الشهداء ع و ترک زبان بود ، تیر انداز و کماندار بود و کاتب امام حسین ع به شمار می‌رفت . قاری قرآن و آشنا به عربی بود . برخی نام او راسلیمان و سلیم هم نوشته‌اند . (۱) روز عاشورا که اذن میدان گرفت ، اینگونه رجز می‌خواند : البحر من طعنی و ضربی یصطلی و الجو من سهمی و نبلی یمتلی اذا حسامی فی یمینی ینجلی ینشق قلب الحاسد المبجل (۲) دریا از ضربت نیزه و شمشیرم می‌جوشد و آسمان از تیرم پر می‌شود ، آنگاه که تیغ در کفم آشکار شود ، قلب حسود متکبر را می‌شکافد . وی دلاورانه جنگید و بر زمین افتاد . امام به بالین او آمد و گریست و چهره بر چهره اش نهاد . اسلم ، چشم گشود و حسین ع را بر بالین خود دید ، تبسمی کرد و جان داد . (۳) یکجا رخ غلام و پسر بوسه داد و گفت : در دین ما سیه نکند فرق با سفید ۱- انصار الحسین ، ص ۵۸ . ۲- مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۲۴ . ۳- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۰ ، عوالم (امام حسین) ، ص ۲۷۳ .

اسید خضرمی

مردی که چون فهمید همسرش طوعه ، مسلم بن عقیل را در خانه خود پناه داده‌است ، صبح به دار الاماره رفت و حضور مسلم را به ابن زیاد گزارش داد و جایزه گرفت .

اصحاب امام حسین ع

اصحاب امام حسین ع

اصحاب شهادت طلب و با وفای سید الشهدا^(ع)، نمونه بارز آگاهی، ایمان، شجاعت و فداکاری بودند و فضیلت آنان بیش از آن است که در این مختصر بگنجد. روایاتی در فضیلت یاران امام وارد شده است. (۱) خصوصیات آنان نیز در برخی کتب آمده است. (۲) مروری بر زیارتنامه‌های شهدای کربلا، فضیلت‌هایی چون وفای به عهد، بذل جان در نصرت حجت خدا، وفا داری به امام و... را یاد آور می‌شود. ویژگی‌های افراد جبهه حسینی به تعبیر یکی از پژوهشگران چنین است: ۱- اطاعت محض و عاشقانه ۲- هماهنگی کامل با رهبری (تا جایی که بدون اجازه نمی‌جنگیدند) ۳- خطر پذیری و شهادت طلبی ۴- شجاعت ویژه ۵- صباریت و مقاومت جاودانه ۶- سازش ناپذیری ۷- جدیت، قاطعیت و عزم راسخ ۸- خدا بین و خدا خواه ۹- از همه چیز بریده و به خدا پیوسته ۱۰- دقیق، منظم، منضبط ۱۱- نهایت رشد و کمال، صلاح (سیاسی، فرهنگی) ۱۲- الگوی عملی دفاع و مقاومت (لکم فی اسوة) ۱۳- باوفاترین و پای بندترین یاران بر پیمان ۱۴- آزادگی (هیئات منا الذلّة) ۱۵- فرماندهی ویژه، مدیریت نمونه ۱۶- غنای روحی از ما سوی الله (انطلقوا جمیعا) ۱۷- شرکت در میدانهای جنگ سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی در طفولیت و سنین پایین ۱۸- «کل بینی نه جزء» بینی (کل یوم عاشورا... مثلی لا یبایع مثله) ۱۹- سازنده حرکتهای تاریخساز ۲۰- مقاومت و مبارزه نابرابر در تنهایی ۲۱- یقین و بصیرت کامل، شک شکن ۲۲- پافشاری و استقامت در حق با اقلیت، در برابر اکثریت مخالف (لا تستوحشوا فی طریق الهدی لقلّة اهل) ۲۳- نقش زن در سرنوشت مبارزات سیاسی، فرهنگی بشریت ۲۴- سپر دین بودن، نه دین سپری ۲۵- اصالت با جهاد اکبر ۲۶- ساختار روحی و جسمی مناسب و هماهنگ با استراتژی عاشورا. (۳) آنان که در رکاب سید الشهداء به فیض شهادت رسیدند، جمعی از بنی هاشم بودند، جمعی از مدینه با آن حضرت آمده بودند، برخی در مکه و طول راه به وی پیوستند، برخی هم از کوفه توانستند به جمع آن حماسه سازان شهید پیوندند. کسانی هم در راه نهضت حسینی، پیش از عاشورا شهید شدند که آنان نیز جزء اصحاب او به شمار می‌آیند. تعداد ۶ نفر از یاران امام که در کوفه شهید شدند، عبارتند از: عبد الاعلی بن یزید کلبی، عبد الله بن بقطر، عماره بن صلخب، قیس بن مسهر صیداوی، مسلم بن عقیل و هانی بن عروه.

شهدای بنی هاشم

تعداد ۱۷ نفر از شهدای کربلا که شهادتشان اجماعی است، عبارتند از: علی بن الحسین الاکبر، عباس بن علی بن ابی طالب، عبد الله بن علی بن ابی طالب، جعفر بن علی بن ابی طالب، عثمان بن علی بن ابی طالب، محمد بن علی بن ابی طالب، عبد الله بن حسین بن علی، ابو بکر بن حسن بن علی، قاسم بن حسن بن علی، عبد الله بن حسن بن علی، عون بن عبد الله بن جعفر، محمد بن عبد الله بن جعفر، جعفر بن عقیل، عبد الرحمن بن عقیل، عبد الله بن مسلم بن عقیل، عبد الله بن عقیل، محمد بن ابی سعید بن عقیل. (۴) نام ده نفر دیگر نیز نقل شده که البته یقینی نیست، آنان عبارتند از: ابو بکر بن علی بن ابی طالب، عبید الله بن عبد الله بن جعفر، محمد بن مسلم بن عقیل، عبد الله بن علی بن ابی طالب، عمر بن علی بن ابی طالب، ابراهیم بن علی بن ابی طالب، عمر بن حسن بن علی، محمد بن عقیل و جعفر بن محمد بن عقیل. (۵)

شهدای دیگر

در کتاب انصار الحسین

نام کسانی غیر از بنی هاشم که در کربلا در رکاب امام حسین ع به شهادت رسیدند و توضیح مختصری در باره هر یک، در جای مناسب هر کدام در این کتاب (به ترتیب الفبا) آمده است. در اینجا فهرستی از همه آنان را یکجا بر اساس نقل کتاب انصار الحسین می آوریم.

جدول اول

در کتاب یاد شده، دو جدول نام است. یکی نامهایی که در زیارت ناحیه مقدسه و نیز در منابع دیگری همچون رجال شیخ، یا رجال طبری آمده است. این جدول که نام ۸۲ نفر را در بر دارد چنین است: اسلم ترکی، انس بن حارث کاهلی، انیس بن معقل اصبحی، ام وهب، بریر بن خضیر، بشیر بن عمر حضرمی، جابر بن حارث سلمانی، جبله بن علی شیبانی، جناده بن حارث انصاری، جندب بن حجیر خولانی، جون مولی ابو ذر غفاری، جوین بن مالک ضبعی، حبیب بن مظاهر، حجاج بن مسروق، حر بن یزید ریاحی، حلاس بن عمرو راسبی، حنظله بن اسعد شامی، خالد بن عمرو بن خالد، زاهر مولی عمرو بن حمق خزاعی، زهیر بن بشر خثعمی، زهیر بن قین بجلی، زید بن معقل جعفری، سالم مولی بنی المدینه کلبی، سالم مولی عامر بن مسلم عبدی، سعد بن حنظله تمیمی، سعد بن عبد الله، سعید بن عبد الله، سوار بن منعم بن حابس، سوید بن عمرو خثعمی، سیف بن حارث بن سریع جابری، سیف بن مالک عبدی، حبیب بن عبد الله نهشلی، شوذب مولی شاکر، ضرغامه بن مالک، عابس بن ابی شیب شاکری، عامر بن حسان بن شریح، عامر بن مسلم، عبد الرحمان بن عبد الرحمان بن عبد الله ارحبی، عبد الرحمان بن عبد ربه انصاری، عبد الرحمان بن عبد الله بن یزید عبدی، عبید الله بن یزید عبدی، عمران بن کعب، عمار بن ابی سلامه، عمار بن حسان، عمرو بن جناده، عمر بن جندب، عمرو بن خالد ازدی، عمر بن خالد صیداوی، عمرو بن عبد الله جندعی، عمرو بن ضبیعه، عمرو بن قرصه، عمرو بن قرصه، عمر بن عبد الله ابو ثمامه صائدی، عمرو بن مطاع، عمیر بن عبد الله مذحجی، قارب مولی الحسین ع، قاسط بن زهیر، قاسم بن حبیب، قره بن ابی قره غفاری، قعب بن عمر، کردوس بن زهیر، کنانه بن عتیق، مالک بن عبد بن سریع، مجمع بن عبد الله عائذی، مسعود بن حجاج و پسرش، مسلم بن عوسجه، مسلم بن کثیر، منجح مولی الحسین ع، نافع بن هلال، نعمان بن عمرو، نعیم بن عجلان، وهب بن عبد الله، یحیی بن سلیم، یزید بن حصین همدانی، یزید بن زیاد کندی، یزید بن نبیط.

جدول دوم

اسامی کسانی است که در منابع متأخرتری مانند زیارت رجبیه، «مناقب ابن شهر آشوب»، «مثیر الاحزان یا لهوف آمده است که عبارتند از: (۲۹ نفر) ابراهیم بن حصین، ابو عمرو نهشلی، حماد بن حماد، حنظله بن عمرو شیبانی، رمیث بن عمرو، زائد بن مهاجر، زهیر بن سائب، زهیر بن سلیمان، زهیر بن سلیم ازدی، سلمان بن مضارب، سلیمان بن سلیمان ازدی، سلیمان بن عون، سلیمان بن کثیر، عامر بن جلیده (یا: خلیده)، عامر بن مالک، عبد الرحمان بن یزید، عثمان بن فروه، عمر بن کناد، عبد الله بن ابی بکر، عبد الله بن عروه، غیلان بن عبد الرحمان، قاسم بن حارث، قیس بن عبد الله، مالک بن دودان، مسلم بن کناد، مسلم مولی عامر بن مسلم، منیع بن زیاد، نعمان بن عمرو، یزید بن مهاجر جعفری. از نظر سن و سال، تعدادی از این شهدا جوان بودند. نام این جوانان شهید در رکاب حسین ع از بنی هاشم و دیگران اینهاست: علی اکبر، عباس بن علی، قاسم، عون بن علی، عبد الله بن مسلم، عون و محمد (پسران زینب کبری)، وهب، عمرو بن قرظ، بکیر بن حر، عبد الله بن عمیر، نافع بن هلال، سیف بن حارث، اسلم، عمرو بن جناده، مالک بن عبد و... ستایش عظیمی را که سید الشهدا «ع شب عاشورا از یاران خویش کرد، نام آنان را جاویدان و مقامشان را جلوه گر ساخت. آنجا که فرمود: من اصحابی شایسته تر و بهتر از یاران خود نمی شناسم فانی لا اعلم اصحابا

اولی و لا خیرا من اصحابی و لا اهل بیت ابر و لا اوصل من اهل بیتی ، فجزاکم الله عنی جمیعا خیرا» . (۶) در زیارت ناحیه مقدسه هم امام‌زمان ع به آنان اینگونه سلام داده است : «السلام علیکم یا خیر انصار . . .» . در توصیف آن شیر مردان عارف ، بسیار سخن می‌توان گفت . از زبان دشمن هم می‌توان حقایق را شناخت . به مردی که روز عاشورا همراه عمر سعد در کربلا شرکت داشته ، گفتند : وای بر تو ! آیا ذریه رسول خدا «ص را کشتید ؟ گفت : . . . اگر تو شاهد چیزی بودی که ما دیدیم ، تو هم همچون ما می‌کردی . گروهی بر ما تاختند که دستهایشان بر قبضه شمشیرها بود ، همچون شیران خشمگین ، سواران را از چپ و راست درهم می‌نوردیدند و خویش را به کام مرگ می‌افکندند . نه امان می‌پذیرفتند ، نه علاقه به مال داشتند و نه چیزی می‌توانست مانع ورودشان بر برکه‌های مرگ گردد ! اگر اندکی از آنان دست بر می‌داشتیم ، جان همه سپاه را می‌گرفتند . ای بی‌مادر ، پس می‌خواستی چه کنیم ؟ . . . ! (۷) برای آشنایی با برخی فضایل آنان ، که حواریین امام حسین ع بودند ، رجوع کنید به منتخب‌التواریخ ، ص ۲۴۵ تا ۲۵۵ که بیست و شش فضیلت برای آنان بر شمرده است ، از جمله : رضایت از خدا ، با وفاترین اصحاب ، ثبت بودن نامشان در لوح محفوظ ، برتر بودن مقامشان از همه شهدا ، همت والا با عده کم ، توفیق بازگشت به دنیا در عصر رجعت ، معروف بودنشان در آسمانها ، شوق شهادت در رکاب امام حسین ع ، یاران واقعی دین خدا ، وارستگی و زهد و عبادت ، دفن در سرزمین مقدس کربلا- و . . . . همین فضیلتهاست که آنان را محبوب دلها ساخته و در دنیا و آخرت ، مورد غبطه جهانیانند . قبر شهدای کربلا همه یکجا در حرم سید الشهداء «ع است . در راه دوست کشته شدن آرزوی ماست دشمن اگر چه تشنه به خون گلوی ماست گردیم دور یار ، چو پروانه گرد شمع چون سوختن در آتش عشق آرزوی ماست از جان گذشته‌ایم و به جانان رسیده‌ایم در راه وصل ، این تن خاکی عدوی ماست خاموش گشته‌ایم و فراموش کی شویم بس این قدر که در همه جا گفتگوی ماست ما را طواف کعبه بجز دور یار نیست کز هر طرف رویم ، خدا روبروی ماست

پی‌نوشتها

۱- از جمله در سفینه البحار ، ج ۲ ، ص ۱۱ . ۲- ر . ک : انصار الحسین ، الدوافع الذاتیه لانصار الحسین ، ابصار العین فی انصار الحسین ، فرسان الهیجاء ، عنصر شجاعت ، اسوه‌های جاوید ، مقاتل الطالبیین ، موسوعه المصطفی و العتره ، ج ۶ ، ص ۲۰۱ و . . . .
 ۳- جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا ، فاطمی پناه ، ص ۲۳ . ۴- انصار الحسین ، محمد مهدی شمس الدین ، ص ۱۱۱ . ۵- همان ، ص ۱۱۷ ، در باره شهدای عاشورا ، از جمله ر . ک : مجله ترائنا ، شماره ۲ ، مقاله تسمیه من قتل مع الحسین . ۶- مقتل خوارزمی ، ج ۱ ، ص ۲۴۶ ، لهوف ، ص ۷۹ . ۷- شرح نهج البلاغه ، ابن ابی‌الحدید ، ج ۳ ، ص ۲۶۳ .

اقساسی

نام روستایی در نزدیکی کوفه که در بیابان واقع شده است . خاندان اقساسی از خاندانهای ریشه‌دار علوی بوده‌اند که در عراق زیسته‌اند . حسین بن علی ع در مسیر خویش به کوفه از آن گذشته است . (۱) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۱۱۴ .

الوداع

بدرود گفتن ، خدا حافظی کردن ، نیایشی که در هنگام مسافرت و مفارقت از یکدیگر بر زبان می‌آورند ، به معنای خدا نگهدار . (۱) در حادثه نهضت عاشورا ، وداع در مواردی دیده می‌شود . امام حسین ع هنگامی که پس از مرگ معاویه و اصرار والی مدینه برای بیعت گرفتن از او ، می‌خواهد از مدینه خارج شود ، به زیارت قبر پیامبر رفته و با او خدا حافظی می‌کند و عازم مکه می‌شود ، وداعی آمیخته با اشک و اندوه فراق ، که در همانجا به خواب می‌رود و رسول خدا را در خواب می‌بیند . با قبر مادرش و برادرش

هم وداع می‌کند. (۲) وداع دیگر در روز عاشورا و کربلاست. فرزندان اهل بیت نیز در آخرین باری که از امام و خیمه‌گاه خداحافظی می‌کنند، سلام آخر را می‌دهند. وداع واپسین، همراه با سلامی خاص است. سید الشهداء روز عاشورا چندین بار وداع کرد. وداع اول، آنگاه بود که به خیمه‌ها آمد و از خواهرش زینب، پیراهنی کهنه طلبید تا از زیر لباس بپوشد و در این وداع بود که علی اصغر را به آغوش گرفت تا با او نیز وداع کند، تیری گلوی او را از هم درید. وداع دیگر با فرزندش امام سجاد (ع) بود که درون خیمه انجام گرفت. وداعی هم با دخترش سکینه داشت که بسی جانسوز بود و این در همان وداع آخر بود که حضرت با زخمهایی که از آنها خون می‌آمد برای خداحافظی به میان اهل بیت آمد و با جمله استعدوا للبلای و اعلموا ان الله تعالی حامیکم و حافظکم...» آنان را به صبر دعوت کرد (۳) و چون خواست برای کارزار نهایی به میدان رود، همه را اینگونه خطاب کرد: «یا سکینه یا فاطمه یا زینب و یام کلثوم! علیکن منی السلام...» (۴) و این نشان دیدار آخر بود. اهل بیت چون یقین کردند که دیگر او را نخواهند دید، بشدت گریستند. آمدن زینب ع از پی برادر و بوسیدن زیر گلوی او و نیز صدا کردن سکینه، پدر را و درخواست اینکه مرا بر دامن بنشان و... از جزئیات همین وداع است. «روضه وداع از سوزناکترین مرثیه‌های حادثه عاشورا است، و نیز وداع امام حسین ع با علی اکبر، آنگاه که عازم میدان بود. هنگام میدان رفتن یکایک اصحاب، با آن حضرت وداع می‌کردند و داعشان با سلام کردن بود که اذن میدان هم حساب می‌شد. بگذار تا بگرییم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران هر کو شراب فرقت روزی چشیده باشد داند که سخت باشد قطع امیدواران با ساربان بگوید احوال آب چشمم تا بر شتر نیندد محمل به روز باران (۵) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۲، ص ۲۵۹ و ۲۶۱. ۳- مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۳۷. ۴- معالی السبطين، ج ۲، ص ۲۵. ۵- سعدی.

ام البنین

مادر حضرت ابا الفضل ع و همسر امیر المؤمنین پس از شهادت حضرت فاطمه بود که به معرفی عقیل، برادر حضرت امیر، به همسری علی ع در آمد. نامش فاطمه بنت حزام، از قبیله بنی کلاب و خواهر «لبید» شاعر بود. زنی بود با شرافت، از خانواده‌ای ریشه‌دار و دلاور و نسبت به فرزندان حضرت زهرا نیز بسیار مهربان بود. ثمره ازدواج علی ع با او چهار پسر بود، به نامهای: عباس، جعفر، عبد الله و عثمان، که هر چهار فرزندش روز عاشورا در رکاب سید الشهداء به شهادت رسیدند. (۱) ام البنین، پس از شهادت فرزندانش، همه روزه به بقیع می‌رفت و بچه‌های عباس را نیز به همراه می‌برد و به یاد فرزندان شهیدش مرثیه و نوحه می‌خواند. زنان مدینه نیز به ندبه و نوحه سوزناک او جمع می‌شدند و می‌گریستند. اشعاری هم در باره عباس سروده بود. (۲) وقتی زنان به ام البنین تسلیت می‌گفتند، می‌گفت دیگر مرا «ام البنین خطاب نکنید، چرا که امروز دیگر آن فرزندانم نیستند و شهید شده‌اند: لا تدعوننی و یکم ام البنین تذکرینی بلیوث العرین کانت بنون لی ادعی بهم و الیوم اصبحت و لا من بنین...» (۳) به این بانوی بزرگوار و مادر چهار شهید، قبل از ولادت فرزندانش فاطمه می‌گفتند، اما پس از آنکه دارای آن فرزندان شد، «ام البنین خطابش کردند، یعنی مادر پسران. عباس ۳۴ سال داشت، عبد الله ۲۵ سال، عثمان ۲۱ سال و جعفر ۱۹ سال. ۱- الکامل، ابن اثیر، ج ۳، ص ۳۳۳، ادب الطف، ج ۱، ص ۷۲. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۱۰. ۳- ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۲۹۴.

امام خمینی و فرهنگ عاشورا

عنوان کنگره‌ای که در ششمین سالگرد رحلت امام خمینی که مقارن با ماه محرم بود، برگزار شد. در «کنگره بین المللی امام خمینی و فرهنگ عاشورا» محققانی از ایران و کشورهای دیگر شرکت داشتند و به ارائه مقالات تحقیقی خویش پیرامون: فرهنگ عاشورا، تاثیر نهضت امام حسین بر فکر و مبارزات امام امت، روشهای احیای عاشورا در فرهنگ و تاریخ اسلام، ادبیات

عاشورا، امام و احیای نگرش سیاسی به عاشورا، تربیت‌یافتگان فرهنگ عاشورا و... پرداختند. این کنگره در روزهای ۲ و ۳ محرم ۱۴۱۶ ق (۱۱ و ۱۲ خرداد ۷۴) برگزار شد. برگزاری آن از سوی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی بود. مجموعه مقالات کنگره در چند جلد با عنوان چشمه خورشید منتشر شد.

امان نامه

امان دادن یعنی کسی را در کنف حمایت خود گرفتن. «امان نامه یا خط امان، نامه‌ای است که در ضمن آن زنه‌ار و امان دهند. (۱) در فرهنگ عرب، امان دادن نیز مثل جوار» و پناه دادن، سبب مصونیت جانی شخص امان یافته می‌شد. به امانی که می‌دادند، حتی نسبت به دشمن خویش، پایبند بودند و نقض آن را ناجوانمردی و نشانه فرومایگی می‌دانستند. به همین خاطر، امام حسین ع در نامه اعتراض آمیزی که به معاویه نوشت او را بخاطر کشتن حجر بن عدی ملامت کرد، از جمله بر این نکته تاکید داشت که با آنکه به او امان داده بود، او را کشت. (۲) به مسلم بن عقیل نیز پس از درگیری تن به تن در میدان و کوفه‌های کوفه امان دادند. امان دهنده محمد بن اشعث بود. اما به امان وفا نشد و او را نزد ابن زیاد برده و سر انجام به قتل رساندند. (۳) در کربلا نیز شمر، برای عباس ع امان نامه آورد ولی ناکام شد. شمر، پس از آنکه فرمان قتل حسین ع و تاختن بر بدن امام را از ابن زیاد گرفت تا به کربلا آید، عبد الله بن ابی محل (که از طایفه ام البنین مادر عباس بود) آنجا بود. برای عباس و برادرانش دستخط امان گرفت و توسط غلامی نزد آنان فرستاد. آنان با دیدن امان نامه گفتند: ما را به امان شما نیازی نیست، امان الهی بهتر از امان ابن زیاد است: «لا حاجة لنا فی امانکم، امان الله خیر من امان ابن سمیه». (۴) قبل از روز عاشورا هم وقتی شمر پشت‌خیمه اصحاب امام آمد و عباس و برادرانش را اینگونه صدا زد: خواهرزادگان ما کجایند؟ عباس و جعفر و عثمان (فرزندان امیر المؤمنین ع) بیرون آمدند که: چه می‌خواهی؟ گفت: «انتم یا بنی اختی امنون. شمر می‌خواست به بهای رها کردن حسین ع به عباس و برادرانش امان دهد. آنان نیز در پاسخ گفتند: لعنت خدا بر تو و امان تو باد. آیا به ما امان می‌دهی در حالی که پسر پیامبر را امانی نیست؟ «لعنک الله و لعن امانک، اتؤمننا و ابن رسول الله لا امان له؟» (۵) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۶۵. ۳- همان، ج ۳، ص ۳۹۷. ۴- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۸. ۵- وقعة الطف (چاپ جامعه مدرسین)، ص ۱۹۰.

ام خلف

همسر مسلم بن عوسجه، از زنان برجسته شیعه که در کربلا از یاران حضرت سید الشهداء ع بود. پس از شهادت مسلم بن عوسجه، پسرش خلف آماده جنگ شد. امام حسین از او خواست که به سرپرستی مادرش بپردازد. ولی مادرش او را تشویق به جنگ کرد و گفت: جز با یاری پسر پیغمبر، از تو راضی نخواهم شد. خلف پس از نبردی دلیرانه به شهادت رسید. پس از شهادتش، سر او را به طرف مادرش پر تاب کردند. او هم سر را برداشته، بوسید و گریست. (۱) ماجرای نظیر این، در باره ام وهب و پسرش وهب بن عبد الله کلبی نقل شده است. از آنجا که در میان شهدای کربلا کسی به نام خلف بن مسلم نیست، احتمالاً اشتباهی در نقل پیش آمده و ام وهب و پسرش وهب صحیحتر باشد. ۱- ر. ک: ریاحین الشریعه، ذبیح الله محلاتی، ج ۳، ص ۳۰۵.

ام سلمه

همسر گرامی رسول خدا ص و از سابقین در اسلام و از مهاجران به حبشه بود. از زنان خردمند عصر خویش به شمار می‌رفت. نامش هند بود. پس از بازگشت از حبشه، به مدینه هجرت کرد. شوهرش ابو سلمه در جنگ احد مجروح و سپس شهید شد. پیش از جنگ احزاب به همسری پیامبر در آمد و سرپرستی فاطمه زهرا ع را بر عهده گرفت. «چون حسین ع به دنیا آمد، عهده‌دار

نگهداری او شد». (۱) ام سلمه پس از رحلت رسول خدا «ص همواره هوادار اهل بیت ماند و سالها بعد، از مخالفان سر سخت معاویه بود و طی نامه‌ای از برنامه‌های معاویه در سب و لعن امیرالمؤمنین ع انتقاد کرد. (۲) این بانوی بزرگوار، از راویان حدیث از پیامبر بود. حسین بن علی پیش از سفر به کربلا، علم و سلاح پیامبر و ودایع امامت را به او سپرد تا از بین نرود. درخواست آنها نشانه امامت بود. او هم آنها را به امام سجاد تحویل داد. (۳) این، مکانت عظیم او را نزد اهل بیت می‌رساند. ام سلمه، از طریق رسول خدا «ص پیشاپیش از ماجرای کربلا و شهادت امام حسین ع خبر داشت. پیامبر، مقداری از خاک کربلا را به ام سلمه داده بود و در شیشه‌ای نگهداری می‌شد. حضرت فرموده بود هر گاه دیدی که این خاک، به خون تبدیل شد، بدان که فرزندانم حسین ع کشته شده است. روزی ام سلمه در خواب، رسول خدا را با چهره‌ای غمگین و لباسی خاک آلود دید، که حضرت به او فرمود: از کربلا و از دفن شهدا می‌آیم. ناگهان از خواب برخاست، نگاه به آن شیشه کرد، خاک را خونین یافت، دانست که حسین ع شهید شده است و صدایش به صیحه و شیون بلند شد و همسایگان آمدند و ماجرا را باز گفت. (۴) آن روز را به یاد سپردند که دهم عاشورا بود، بعد از بازگشت اهل بیت به مدینه، روز خواب را با روز شهادت امام، مطابق یافتند. این ماجرا در روایات، به حدیث قاروره معروف است. پس از واقعه کربلا، وی به عزاداری بر شهیدان کربلا پرداخت و بنی هاشم به تعزیت و تسلیت گویی او که تنها همسر باز مانده پیامبر بود، می‌رفتند. ام سلمه در ۸۴ سالگی، چندسال پس از واقعه کربلا (به نقلی در سال ۶۲) در گذشت و در بقیع، مدفون شد. (۵) ۱- بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۴۵-۲- دائرة المعارف تشیع، واژه ام سلمه. ۳- بحار الانوار، ج ۲۶، ص ۲۰۹، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۳۵، اثبات الهداة، ج ۵، ص ۲۱۶-۴- همان، ج ۴۵، ص ۸۹، ۲۲۷ و ۲۳۲، ج ۴۴، ص ۲۲۵، ۲۳۱، ۲۳۶ و ۲۳۹، اثبات الهداة، ج ۵، ص ۱۹۲، امالی صدوق، ص ۱۲۰-۵- دایرة المعارف تشیع.

ام کلثوم

دختر امیرالمؤمنین ع و خواهر زینب و حسین ع. وی در سالهای آخر عمر پیامبر خدا «ص به دنیا آمد. زنی با فضیلت، فصیح، سخنور و دانا بود. نامش را زینب صغری هم گفته‌اند. وی در طول زندگی، شاهد شهادت مظلومانه عترت پیامبر بود. در سال ۶۱ هجری نیز در رکاب سید الشهداء به کربلا آمد و پس از عاشورا، در مدت اسارت نیز با سخنانش عترت رسول خدا را معرفی و ستمهای حکام را افشا می‌کرد. از جمله وقتی کاروان اسیران را به کوفه وارد کردند، در جمع انبوه حاضران، ام کلثوم به مردم دستور سکوت داد. چون نفسها آرام گرفت و همه ساکت شدند به سخن پرداخت و کوفیان را به خاطر سستی در یاری امام و آلودن دست به خون سید الشهداء ملامت کرد. آغاز خطبه‌اش چنین است: «یا اهل الکوفه! سواة لکم، ما لکم خذلتم حسینا و قتلتموه و انتهبتم امواله و ورثتموه و سببتم نساءه و نکبتموه، فتبا لکم و سحقا! و یلکم اتدرون ای دواہ دعتکم...» (۱) و صدای گریه همه برخاست و زنان صورت خراشیدند و موی کاندند و مویه کردند. هنگام ورود به شام نیز شمر را طلبید و از او خواست که آنان را از دروازه‌ای وارد کنند که اجتماع کمتری باشد و سرهای شهدا را دورتر نگهدارند تا مردم به تماشای آنها پرداخته، کمتر به چهره‌های اهل بیت پیامبر نگاه کنند. شمر دقیقا بر خلاف خواسته او عمل کرد و اسیران را از دروازه‌ساعات وارد دمشق کردند. (۲) در ایام حضور در دمشق نیز هرگز از بیان حقایق و افشای جنایات امویان کوتاهی نکرد. پس از بازگشت اهل بیت به مدینه نیز، ام کلثوم از کسانی بود که گزارش این سفر خونین را به مردم می‌داد. شعر معروف مدینه جدنا لا- تقبلینا، فبالحسرات و الاحزان جئنا» که هنگام ورود به مدینه خوانده شده از ام کلثوم است. (۳) البته بعضی معتقدند ام کلثوم که دختر حضرت فاطمه ع بوده، در زمان امام مجتبی ع از دنیا رفت. این بانو که نامش در حادثه کربلا مطرح است، از یکی دیگر از همسران امیرالمؤمنین است. ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۲، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۸۵-۲- اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۸۵-۳- تمام شعر که ۳۸ بیت است در «عوالم جلد امام حسین (ع)»، ص ۴۲۳ آمده است.

ام وهب

وی دختر «عبد» و همسر عبد الله بن عمیر کلبی از طایفه بنی علیم بود. چون شوهرش تصمیم گرفت از کوفه به یاری حسین ع بیرون آید، ام وهب نیز اصرار کرد تا او را هم با خود ببرد. شبانه به یاران حسین ع در کربلا پیوستند. روز عاشورا وقتی شوهرش عبد الله بن عمیر به میدان رفت، او نیز چوبی به دست گرفت و به میدان شتافت ولی امام حسین ع مانع او شد و فرمود: بر زنان جهاد نیست. اما پس از شهادت شوهرش به بالین او رفت و صورت او را پاک می‌کرد که شمر، غلامی را سراغ او فرستاد. آن غلام، با گریزی بر سر آن زن کوبید و او را شهید کرد. (۱) ۱-همان، ص ۴۸۲، انصار الحسین، ص ۶۱ به نقل از تاریخ طبری.

امیه بن سعد طائی

از شهدای کربلا به شمار آمده که خود را در کربلا به امام حسین ع رساند و روز عاشورا، به نقلی در حمله اول شهید شد. سوار کاری نامی و شجاع از کوفیان و از اصحاب امیر المؤمنین ع بوده است. و در جنگ صفین هم حضور داشته است. گفته‌اند ساکن کوفه بود، روز هشتم محرم به سید الشهداء پیوست. (۱) ۱-اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۹۸، عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۲۹۸.

انس بن حارث کاهلی

از شهدای کربلاست. وی از اصحاب پیامبر خدا «ص»، از طایفه بنی کاهل از بنی اسد بود که از عربهای شمال محسوب می‌شدند. گفته‌اند در جنگ بدر و حنین هم شرکت داشت. پیر مردی سالخورده، از شیعیان کوفه بود که موقعیتی والا داشت. شبانه خود را به کربلا رساند و روز عاشورا در رکاب حسین ع به سعادت شهادت رسید. رجزی که می‌خواند، چنین بود: قد علمت کاهلها و دودان و الخندفیون و قیس عیلا بن قومی آفة للاقران (۱) در برخی منابع، نام او مالک بن انس کاهلی آمده است. ۱-انصار الحسین، ص ۶۰، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۴۹۹.

انیس بن معقل اصبحی

در کتابهای مقتل، نام او در عداد شهدای کربلا آمده است. وی در کربلا به یاران امام حسین ع پیوست. به نقل مناقب، بعد از ظهر عاشورا پس از شهادت جون غلام ابوذر، او به میدان آمد و در حالی که رجز زیر را می‌خواند، پیکار کرد و بیست و چند نفر را کشت و به شهادت رسید: انا انیس و انا ابن معقل و فی یمینی نصل سیف مصقل اعلوبها الهامات وسط القسطل عن الحسین الماجد المفضل ابن رسول الله خیر مرسل (۱) ۱-مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۳، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۵۰۷.

اوصاف سید الشهداء ع

در اوصاف، القاب و عناوینی که نسبت به حسین بن علی ع به کار رفته، بخصوص آنچه در زیارتنامه‌های آن حضرت دیده می‌شود، یک جهان مطلب است. همه، نشان‌دهنده مقام والا و جایگاه رفیع او نزد خدا و رسول و ائمه است. برخی از این اوصاف، که از یک نگاه اجمالی و گذرا به زیارتنامه‌های مفاتیح الجنان بر می‌آید، چنین است: امام، شهید، رشید، مظلوم، مقتول، مخدول، مهتضم، مجاهد، عابد، ذائد، قتیل العبرات، اسیر الکربات، صریح العبره الساکبه، قتیل الکفره، طریح الفجره، قتیل الله، ثار الله، حجه الله، باب الله، خالصه الله، ولی الله، صفی الله، حبیب الله، سفیر الله، امین الله، عبد الله، وتر الله، الدلیل علی الله، الداعی الی الله، عیبه علم الله، موضع سر الله، نور، ثائر، طیب، صدیق، طهر، طاهر، مطهر، عمود دین، دلیل عالم، شریک قرآن، وصی

مبلغ، سبط منتجب، سفینه نجات، خامس اصحاب کساء، سبط الرسول، سید شباب اهل الجنة، قتیل الظماء، غریب الغرباء، باب المقام، باب حکمه رب العالمین، شاهد، وارث، وتر الموتور، خازن الکتاب المسطور، وارث التوراة و الانجیل و الزبور، سید الشهداء، و... بسیاری از القاب و اوصاف دیگر. (۱) در سخنرانیهای آن حضرت نیز نمونه‌هایی وجود دارد که اوصاف و ویژگیهای خود را بر می‌شمارد، از جمله خطبه‌ای که روز عاشورا خطاب به کوفیان ایراد کرد و خصوصیات خود را بیان کرد، که در بخشی از آن است: «اما بعد، فانسبونی فانظروا من انا؟ ثم ارجعوا الی انفسکم و عاتبوها، فانظروا هل یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی؟ الست ابن بنت نبیکم و ابن وصیه و ابن عمه...» (۲) ۱-در «مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۸، دهها لقب برای آن حضرت آورده است، لیکن چون ما از متن زیارتها القاب فوق را استخراج کرده‌ایم، دلیلی بر نقل آنها ندیدیم، از قبیل: الشهید السعید و السبط الثانی و الامام الثالث و المبارک و التابع لمرضات الله و... ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶.

اهداف نهضت عاشورا

مقصود از «هدف امام حسین ع در حادثه کربلا»، چیزی است که آن حضرت برای دست‌یافتن به آنها یا تحقق آنها هر چند در زمانهای بعد، دست به آن قیام زد و در این راه، شهید شد. فهرستی از این اهداف مقدس به این صورت است: ۱-زنده کردن اسلام ۲-آگاه ساختن مسلمانان و افشای ماهیت واقعی امویان ۳-احیای سنت نبوی و سیره علوی ۴-اصلاح جامعه و به حرکت در آوردن امت ۵-از بین بردن سلطه استبدادی بنی امیه بر جهان اسلام ۶-آزاد سازی اراده ملت از محکومیت سلطه و زور ۷-حاکم ساختن حق و نیرو بخشیدن به حق پرستان ۸-تامین قسط و عدل اجتماعی و اجرای قانون شرع ۹-از بین بردن بدعتها و کجرویها ۱۰-تاسیس یک مکتب عالی تربیتی و شخصیت بخشیدن به جامعه این هدفها، هم در اندیشه و عمل سید الشهداء، جلوه گر بود، هم در یاران و سربازانش. از جمله سخنان امام حسین ع که گویای اهداف اوست، عبارت است از: «... انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر لبسیره جدی و ابی علی بن ابی طالب. (۱) و در نامه خود به بزرگان بصره نوشت: «... انا ادعوکم الی کتاب الله و سنه نبیه، فان السنه قد امیتت و البدعه قد احیت فان تسمعوا قولی اهدکم سبیل الرشاد». (۲) و در نامه‌ای که همراه مسلم بن عقیل به کوفیان نوشت، رسالت امامت را اینگونه ترسیم فرمود: «... فلعمری ما الامام الا العامل بالکتاب و الاخذ بالقسط و الدائن بالحق و الحابس نفسه علی ذات الله، و السلام. (۳) و در کربلا به یاران خویش فرمود: «الا ترون الی الحق لا- یعمل به والی الباطل لا- یتناهی عنه، لیرغب المؤمن فی لقاء الله، فانی لا اری الموت الا سعادة و الحیاة مع الظالمین الا برما». (۴) از حسین اکتفا به نام حسین نبود در خور مقام حسین بلکه یابد که خلق دریابند علت اصلی قیام حسین کشته شد زیر بار ظلم نرفت به به از قدرت تمام حسین بهر احیای دین شهادت یافت زنده شد نام دین زنام حسین (۵) ۱-حیاء الامام الحسین بن علی، ج ۲، ص ۲۶۴. ۲-همان، ص ۳۲۲. ۳-همان، ص ۳۴۰. ۴-حیاء الامام الحسین بن علی، ج ۳، ص ۹۸. ۵-حسین، پیشوای انسانها، ص ۵۳.

اهل بیت ع

خاندان، دودمان، آل محمد، عترت. منظور، دودمان پاک رسول خدا ص و اصحاب کساء و ذریه مطهر پیامبر اسلام است و در حادثه عاشورا، امام حسین ع و برادران و خواهران و فرزندان و بستگانش که از نسل پیامبر اکرم در کربلا حضور داشتند، اهل بیت محسوب می‌شوند که در پی شهادت آن امام، به اسارت رفتند. محبت ورزیدن به اهل بیت پیامبر، سفارش خدا و رسول است. در قرآن کریم، اجر رسالت پیامبر، مودت با اهل بیت دانسته شده است: «قل لا- اسئلكم علیه اجرا الا المودة فی القربی. (۱) و جایگاهشان در هدایت امت و نجات پیروان، چون کشتی نوح به حساب آمده است. ابوذر از رسول خدا نقل کرده که فرمود: «انما

مثل اهل بیتی فیکم کمثل سفینه نوح من دخلها نجا و من تخلف عنها غرق . (۲) طبق روایات ، اطاعت ائمه فرض است و مودتشان لازم و نافرمانی آنان گناه ، و هر که بامحبت آنان بمیرد ، شهید مرده است . ولایت آنان فریضه است و عامل قبولی اعمال و جواز عبور از صراط . دشمنشان ، دشمن خداست . ابو بصیر ، از امام صادق ع پرسید : «آل محمد» کیانند ؟ فرمود : ذریه و نسل او . پرسید : «اهل بیت محمد» کیانند ؟ فرمود : امامانی که اوصیای اویند . پرسید : «عترت او چه کسانیست ؟ فرمود : اصحاب عبا . (۳) اهل بیت ، بمنزله رابط حیاتبخش بین ما و خدایند ، که اگر این رابطه قطع شود ، ارتباطمان با خدا قطع شده است . در تعلیم و تبیین معارف دین هم این نقش را دارند و شناخت قرآن و درک حقایق آن را باید از آنان آموخت ، که علمشان از سوی خداوند است و پرورده خانه وحی و وارثان علوم پیامبرند . شفاعت و توسل ، به دست آنان و به آنان انجام می‌گیرد و زدودن تحریف از چهره دین و مقابله با بدعتها از رسالت‌های آنان است . آنگونه که دانش آموز ، از طریق معلم با کتاب آشنا می‌شود ، ائمه اهل بیت ، معلمان این کتابند . اگر از کلاسی معلم را بردارند ، از کتاب تنها کاری ساخته نیست . تفکر «حسبنا کتاب الله به همین دلیل ، اشتباه است . این دو «ثقلین» ، از هم جدایی ناپذیرند ، تا روز قیامت و حضور در کنار کوثر . شما ای عترت مبعوث خاتم شما ای برترین اولاد آدم شما از اهل بیت آفتابید گل جان محمد را گلایید امیر کشور دلها شما امید شما آینه‌های حق نمایید دیانت بی شما کامل نگردد بجز با عشقتان دل ، دل نگردد شما تفسیر «نور» و «الضحی بید شما معنای قرآن و دعایید امامید و شهیدید و گواهیید مصون از هر خطا و اشتباهید شما راه خدا را باز کردید شهادت را شما آغاز کردید فدا کردید جان تا دین بماند به خون خفتید تا آیین بماند شما شیرازه ام‌الکتابید شما میزان حق روز حسابید تولای شما فرض خدایی است قبول و رد آن مرز جدایی است هر آنکس را که در دین رسول است ولایت ، مهر و امضای قبول است ولایت ، گنج عشقی در دل ماست محبت هم سرشته با گل ماست دل و جان جهانی عاشق آباد فدای نام شیرین شما باد (۴) (۵) ۱- شوری ، آیه ۲۳ . ۲- بحار الانوار ، ج ۲۳ ، ص ۱۲۱ ، کنز العمال ، ج ۱۲ ، حدیث ۳۴۱۴۴ . ۳- بحار الانوار ، ج ۲۵ ، ص ۲۱۶ . ۴- تلخیصی از مثنوی اهل بیت آفتاب از : نویسنده . ۵- در باره اهل بیت ، از جمله ر . ک : «اهل البیت ، مقامهم ، منهجهم ، مسارهم از : مؤسسه البلاغ .

ایثار

از بارزترین مفاهیم و درس‌های عاشورا ، «ایثار» است . ایثار یعنی فداکاری و دیگری را بر خود مقدم داشتن و جان و مال خود را فدای چیزی برتر از خویش کردن . در کربلا ، فداکردن جان در راه دین ، فدا کردن خود در راه امام حسین ع ، به خاطر حسین ، تشنه جان دادن و ... دیده می‌شود . امام حسین ع جان خود را فدای دین می‌کند ، اصحاب او ، تازه‌اند ، نمی‌گذارند کسی از بنی هاشم به میدان رود ، تا بنی هاشم زنده‌اند ، آسیبی به حسین ع نمی‌رسد . شب عاشورا که امام ، بیعت را از آنان بر می‌دارد که جان خویش را نجات دهند ، یکایک برخاسته ، اعلام فداکاری می‌کنند و می‌گویند : زندگی پس از تو رانمی‌خواهیم و خود را فدای تو می‌کنیم . (۱) وقتی مسلم بن عوسجه بر زمین می‌افتد ، در آخرین لحظات به حبیب بن مظاهر وصیت می‌کند که تا زنده‌ای مبادا دست از یاری حسین برداری ، جانت را فدای او کن . (۲) برخی از یاران امام حسین ، هنگام نماز ظهر ، جان خویش را سپر تیرهای دشمن می‌کنند و امام نماز می‌خواند . عباس ع باللب تشنه وارد فرات می‌شود و چون می‌خواهد آب بنوشد ، یاد لبهای تشنه حسین و اطفال افتاده ، آب نمی‌نوشد و به خویش نهیب می‌زند که آیا آب بنوشی ، در حالی که حسین ع تشنه و در آستانه مرگ است ؟ (۳) آب ، شرمنده ایثار علمدار تو شد که چرا تشنه از او اینهمه بی تاب گذشت (۴) زینب ، برای نجات جان امام سجاد ع ، خویش را به خیمه آتشگرفته می‌زند . وقتی هم که در مجلس یزید ، فرمان می‌دهند که امام سجاد ع را بکشند ، زینب جان خویش را سپر بلا قرار می‌دهد و دهها صحنه دیگر که هر کدام زیباتر از دیگری الفبای ایثار را به آزادگان می‌آموزد . این که کسی حاضر باشد جان خویش را فدای جان دیگری و فدای مکتب کند ، نشانه ایمان والا به آخرت و بهشت و پاداش الهی است . امام حسین نیز در آغاز

حرکت به کربلا، فرمود هر که آماده است جان خویش را در راه ما نثار و ایثار کند، با ما حرکت کند: «من کان باذلاً فینا مهجته...». فلیرحل معنا...». (۵) همین فرهنگ بود که نوجوانی چون حضرت قاسم را وامی‌داشت که روز عاشورا خطاب به امام حسین ع بگوید: «روحی لروحک الفداء و نفسی لنفسک الوقاء» (۶) جانم فدای جانت. در زیارت عاشورا نیز به صفت ایثار یاران حسین ع تصریح شده است: «الذین بذلوا مهجهم دون الحسین علیه السلام (۷) آنان که از جان و خون خویش در راه حسین ع گذشتند. ۱- موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۱۰۰. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۰. ۳- همان، ص ۴۱. ۴- نصر الله مردانی. ۵- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۶. ۶- موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۴۶۷. ۷- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۹۳ و ۲۹۶، مفاتیح الجنان، زیارت عاشورا.

باب الصغیر

به معنای در کوچک. مقبره‌ای است در دمشق که گویند سر مطهر حضرت عباس و علی اکبر (ع و حبیب بن مظاهر در آنجا مدفون است. بعضی هم گفته‌اند که مدفن ۱۷ سراز سرهای شهدای کربلا است. ضریحی بر آن ساخته‌اند و نام تعدادی از شهدای کربلا بر آن نقش بسته است. برخی قبر عبد الله بن جعفر (همسر زینب کبری) را هم آنجا می‌دانند. مؤلف اعیان الشیعه، دفن سرهای آن سه بزرگوار را در آن محل پذیرفتنی می‌داند و می‌گوید: چون سرها را به شام برده، این طرف و آن طرف گردانند و هدف یزید که اظهار پیروزی و نیز خوار کردن صاحبان آنها بود، چون این کار انجام شد، طبیعی است که همان جا دفن شده باشد و محلش محافظت شود. (۱) ۱- اعیان الشیعه، سید محسن امین، ج ۱، ص ۶۲۷.

بازار شام

بازاری است واقع در شهر دمشق، که نزدیک مسجد جامع شهر بوده است. بقایای آن را امروز «بازار حمیدیه می‌نامند. «معروف است که پس از حادثه عاشورا، ابن زیاد خاندان حضرت سید الشهداء را اسیر نمود و آنان را از کوفه به شام گسیل داشت. یزید دستور داد تا شهر شام را آینه بندی و چراغانی کرده، خاندان امام حسین ع را در کوچه و بازار بگردانند. از جمله جاهایی که اسیران را عبور دادند، همین بازار شام بود که برای دیدار اسرای خاندان نبوت ص، جمعیت زیادی در دو طرف بازار صف کشیده بودند. این بازار امروزه حدود پانصد متر طول و ده متر عرض دارد، در دو طبقه و تاریخ بنای آن به عصر عثمانی می‌رسد... آغاز بازار شام، خیابانی عریض، واقع در غرب بازار و پایان آن محوطه مقابل مسجد اموی است... فاصله آخرین ستون تا محوطه مقابل در غربی مسجد اموی حدود سی متر است و ظاهراً اسرای خاندان عصمت و نبوت از همین درب اصلی مسجد اموی وارد مسجد گشتند...» (۱) ۱- دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۳۴.

بالا سر

یا «بالای سر» قسمتی از قبر که طرف سر میت قرار می‌گیرد، محوطه‌ای از حرم نزدیک به بالای سر امام، در مقابل پایین پا. از آداب و مستحبات زیارت امام حسین ع ایستادن بر بالای سر آن حضرت و زیارت خواندن و نماز گزاردن است. (۱) ۱- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۸۶.

بانی

پایه گذار، مؤسس. در فرهنگ عاشورا و مراسم سوگواری، کسی که بر پای دارنده مجلس عزا یا تعزیه و روضه و سخنرانی برای

امام حسین ع و دیگر معصومین است. بانی مجلس معمولاً بنا به نذر و نیاز یا از روی عشق و علاقه دست به این کار می‌زند و متکفل خرج و هزینه پذیرایی و اجرت روضه خوان و تعزیه خوان و واعظ و محل برگزاری جلسه می‌شود. به مؤسس ساختن مسجد و حسینیه هم بانی گفته می‌شود. رسم است که واعظ و مداح، بانی مجلس را یاد و دعا می‌کند که خداوند قبول فرماید و مورد عنایت و کرم ابا عبد الله ع قرار گیرد.

برداشتن بیعت

بیعت، بر عهده بیعت کننده، تکلیف حمایت و یاری می‌آورد، مگر آنکه امام و پیشوای بیعت، این تعهد را از دوش بیعتگران بردارد و آنان را در «حل قرار دهد که اگر رفتند، پیمان شکنی محسوب نگردد. در اینکه آیا با «حل بیعت، مسؤلیت از دوش صاحبان بیعت برداشته می‌شود، یا آنکه تکلیف حمایت و یاری حجت خدا همچنان بر دوش آنان باقی است، بحث است. امام حسین ع یک بار در وسط راه، پس از شنیدن حوادث کوفه و آگاه شدن از دگرگونی اوضاع آن، بیعت را از همراهان برداشت، تا هر که می‌خواهد برود. آن هنگام عده‌ای رفتند. یک بار هم شب عاشورا پس از خطبه‌ای که به ستایش از وفاداری اصحابش پرداخت، فرمود: اینها تنها مرا می‌خواهند، شما را آزاد می‌گذارم که هر کس می‌خواهد برود. از تاریکی شب استفاده کنید و بروید: «فانطلقوا جميعا فی حل، لیس لی علیکم منی ذمام، هذا لیل قد غشیکم فاتخذوه جملاً» (۱) البته آن شب کسی نرفت. برادران و پسران و برادرزادگان عبد الله جعفر و زینب ع و کسانی چون عباس، زهیر بن قین و دیگران برخاستند و اعلام حمایت و جانبازی تا مرز شهادت نمودند و زندگی بی امام و حیات پس از شهادت حسین ع را بی‌ارزش دانستند. گفت ای گروه، هر که ندارد هوای ما سرگیرد و برون رود از کربلای ما برگردد آنکه با هوس کشور آمده سرناورد به افسر شاهی گدای ما ۱- وقعه‌الطف، ابی مخنف، ص ۱۹۷.

بررسی تاریخ عاشورا

نام کتابی ارزشمند، حاوی سخنرانیهای مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی که در سالهای ۳-۱۳۴۲ از رادیو ایران پخش شده است و درباره قیام سید الشهداء و ابعاد گوناگون آن است.

بریر بن خضیر همدانی

از شهدای کربلاست. از اصحاب وفادار امام حسین ع و از انسانهای شایسته و پرهیزگار که زاهد، قاری قرآن و معلم قرآن و از شجاعان بزرگوار کوفه، از قبیله همدان بود. بریر از تابعین به شمار می‌رفت و به عنوان سید القراء شناخته می‌شد. اهل عبادت و قرائت قرآن بود که در مسجد جامع کوفه به قرائت می‌پرداخت و در میان قبیله همدان ارزش و منزلتی داشت. در کوفه مشهور و مورد احترام بود. کوشش بسیاری داشت که عمر سعد را از دوستی و همدلی با حکومت اموی باز دارد که موفق نشد. (۱) وی در سال ۶۰ هجری از کوفه به مکه رفت و به امام حسین ع پیوست و همراه او به کوفه آمد. روزتاسوعا از خوشحالی اینکه به شهادت خواهد رسید، با عبد الرحمن بن عبد ربه شوخی می‌کرد. شب عاشورا نیز از کسانی بود که برخاست و در حمایت و جانبازی برای امام، سخنانی ایراد کرد. (۲) در کربلا چندین بار خطاب به دشمن سخنرانیها کرد. کلمات وفاداری او نسبت به سید الشهداء معروف است. روز عاشورا، به میدان رفت و خطاب به سپاه عمر سعد خطابه‌ای ایراد کرد و به نکوهش آنان پرداخت. بریر، پس از حر به میدان رفت و جنگید تا شهید شد. (۳) در حمله‌های برق آسایش اینگونه رجز می‌خواند: انا بریر و ابی خضیر و کل خیر فله بریر ۱- انصار الحسین، ص ۶۱. ۲- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۱۵۴. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۵.

بستان ابن معمر»

نام محل و نخلستانی است که دو وادی نخله یمانی و نخله شامی در آنجا به هم می‌پیوندند و متعلق به عمر بن عبید الله بن معمر بوده و مردم آنجا را بستان ابن عامر» گویند. نام منزلی است که امام حسین ع هنگام حرکت از مکه به سوی کوفه، در آنجا فرود آمده، سپس به تنعیم رفته است. (۱) ۱- معجم البلدان، یاقوت حموی، ج ۲، ص ۱۷۰.

بستن آب

شیوه ناجوانمردانه تشنه نگهداشتن طرف در جنگ، برای از پای در آوردن او. در حادثه کربلا سپاه عمر سعد به دستور ابن زیاد، از رسیدن آب به خیمه گاه امام حسین ع جلوگیری کردند. از روز هفتم محرم، عمر سعد کسی را به نام عمرو بن حجاج با پانصدسوار بر شریعه فرات مامور کرد. آنان فرات را در محاصره خویش قرار دادند و از سه روزه شهادت امام حسین ع مانده، مانع آب برداشتن اصحاب او از فرات شدند. (۱) این کار که به تشنگی امام و اصحاب و فرزندانش در روز عاشورا انجامید، از سوزناکترین حادثه‌های کربلا بود و امام و یاران و اطفالش لب تشنه ماندند. ۱- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۹، الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۵۵۶.

بشر (بشیر) بن عمر و حضرمی

از شهدای کربلاست. نامش در زیارت رجبیه هم آمده است. وی یکی از دو مردی بود که پیش از شهادت جوانان بنی هاشم، از یاران حسین ع باقی مانده بودند. انسانی پایدار، بصیر و با وفا و از مردم حضرموت یمن بود. در کربلا خود را به کاروان حسین ع ملحق ساخت. در همان دوران، فرزندش در شهر ری اسیر بود. با آنکه امام، بیعت خود را از او برداشت، ولی حاضر نشد دست از امام بکشد. اغلب مورخان، شهادت او را در حمله اول دانسته‌اند. قبر او در بقعه دسته جمعی شهدای کربلا- در پایین پای سید الشهداست. (۱) بشر بن عمر هم نقل شده است. ۱- دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۲۵۰، عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۹۴.

بشیر بن حدلم

از یاران امام سجاد ع بود. وی که در سفر اهل بیت امام حسین ع از شام به مدینه، همراه آنان بود، هنگام ورود به مدینه، به دستور امام سجاد ع مامور شد زودتر به مدینه برود و خبر شهادت ابا عبد الله ع و آمدن اهل بیت را به اطلاع مردم برساند. او که همچون پدرش طبع شعر داشت، در مسجد پیامبر ص خبر کشته شدن سید الشهداء و بازگشت قافله حسینی را با این دو بیت، به مردم رساند: یا اهل یثرب لا مقام لكم بها قتل الحسین فادمعی مدرار الجسم منه بکربلاء مضر ج و الراس منه علی القنأ یدار (۱) ای اهل مدینه! دیگر در مدینه جای ماندنتان نیست، حسین ع کشته شده و اشکهایم جاری است. پیکر او در کربلا پاره پاره و سر مطهرش بر فراز نیزه، گردانده می‌شود. نام او را بشر و نام پدرش را جدلم هم گفته‌اند. ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۴۲۳، لهوف، ص ۱۱۶.

بصره

یکی از شهرهای مهم و بزرگ و بندری عراق در کنار اروندرود (شط العرب) و نزدیک خرمشهر است و دارای کشتزارها و نخلستانهای بسیار. (۱) معنای لغوی بصره، زمین سخت، سنگلاخ و پر سنگریزه است. نام قدیمی آن منطقه، خریبه، تدمر و

مؤتفکه بوده است. به کوفه و بصره، عراقین هم می‌گفتند. بصره در سال ۱۴ هجری، در زمان عمر بن خطاب بنا شد. بنای آن شش ماه قبل از کوفه بود. مدتی هم پایتخت امویان شد. لقبهای قبه الاسلام و خزانه العرب هم به آن داده‌اند. علی ع در زمان خلافت خویش با شورشیان بصره جنگید و آن درگیری به جنگ‌جمل شهرت یافت. در نهج البلاغه، در موارد متعددی امیر المؤمنین از بصره و مردم آن مذمت کرده است، از جمله: «لعنک الله، یا انتن الارض ترابا و اسرعا خرابا و اشدھا عذابا، فیک الداء الدوی. قیل: ما هو یا امیر المؤمنین؟ قال: کلام القدر الذی فیہ الفریۃ علی الله سبحانه و بغضنا اهل البیت و فیہ سخط الله و سخط نبیہ و کذبهم علینا اهل البیت و استحلالهم الکذب علینا» (۲) که نشان‌دهنده تفکرات انحرافی و موضع‌گیریهای مخالف با اهل بیت است. بصره در آغاز مرکز طرفداران عثمان بود، ولی پس از خلافت علی ع مرکز تشیع شد، اما همچنان کسانی در آنجا نسبت به آل علی، عناد داشتند. امام صادق ع در حدیثی فرموده است: پس از کشته شدن حسین بن علی ع همه چیز و همه کس بر آن حضرت گریست، مگر سه چیز: بصره، دمشق و آل حکم بن عاص. (۳) و این کلام علی ع معروف است که به ابن عباس، والی آن حضرت بر بصره، نوشت: «اعلم ان البصره مهبط ابلیس و مغرس الفتن...» (۴) بدان که بصره، فرودگاه شیطان و کشتگاه فتنه‌هاست. در نهضت عاشورا، امام حسین ع به شش نفر از شخصیت‌های بصره نامه نوشت و آنان را به یاری خویش برای گرفتن حق، دعوت کرد. این شش نفر که هر کدام، رئیس گروهی بودند، عبارت بودند از: مالک بن مسمع، احنف بن قیس، منذر بن جارود، مسعود بن عمرو، قیس بن هیشم و عمر بن عبید الله. نامه رسان و پیک امام حسین ع برای رساندن این پیام، غلامش سلیمان بود. برخی از اینان، به امام جواب سرد دادند، برخی فرستاده امام را نزد ابن زیاد فرستادند. از شخصیت‌های بصره، یزید بن مسعود به ندای امام لبیک گفت و باتشکیل جلسه، قبایل عرب را به یاری آن حضرت دعوت کرد، آنان نیز خوشحال شده، اعلام حمایت کردند. در پی آن نامه‌ای به امام نوشت و اعلام هر گونه حمایت و یاری کرد. ولی نامه، روز عاشورا وقتی به دست امام حسین ع رسید که اصحاب و یارانش شهید شده بودند. از سوی دیگر، یزید بن مسعود وقتی آماده یاری امام شده بود که خبر شهادت آن حضرت به بصره رسید. (۵) یزید بن نبط بصری نیز به اتفاق دو پسر و غلامش به ندای امام لبیک گفته، خود را به مکه رساندند و از آنجا همراه امام به کربلا آمدند و شهید شدند. (۶) گرچه برخی از شهدای کربلا از شیعیان بصره بودند، اما بصره در مجموع، موضع شایسته‌ای در برابر ابا عبد الله ع و نهضت او نداشت. سابقه‌اش نیز در حمایت از اهل بیت، خوب نبود. «امروز، مردم بصره اغلب شیعه اثنی عشری‌اند و بخشی هم اخباری. از غلات شیعه هم چون شیخیه و صوفیه در بصره ساکن هستند. اکثر عشایر نواحی این منطقه، ایرانی تبارند و فارسی و ترکی را هم مثل عربی می‌دانند و با آن تکلم می‌کنند.» (۷) ۱- درباره بنای بصره و تاریخچه و جغرافیای آن ر. ک: «دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۲۶۲ به بعد، عنوان بصره. ۲- سفینه البحار، ج ۱ و اثره بصر». ۳- بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۰۵. ۴- همان، ج ۳۳، ص ۴۹۲، نهج البلاغه (صبحی صالح) نامه ۱۸. ۵- حیاة الامام الحسین بن علی، ج ۲، ص ۳۲۷. ۶- همان، ص ۳۲۸. ۷- ر. ک: دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۲۶۶.

بصیرت

از ویژگی‌های فکری و عملی یاران سید الشهدا ع در نهضت عاشورا، «بصیرت و بینش بود. در فرهنگ دینی و متون معارف، از کسانی با عنوان اهل البصائر یاد شده است، یعنی صاحبان روشن بینی و بیدار دلی و شناخت عمیق نسبت به حق و باطل، امام و حجت الهی، راه و برنامه، دوست و دشمن، مؤمن و منافق. صاحبان بصیرت، چشم‌درونشان بیناست، نه تنها چشم سر. با آگاهی، هشیاری و انتخاب گام در راه می‌گذارند و عملکرد و موضع‌گیری‌هایشان ریشه اعتقادی و مبنای مکتبی و دینی دارد، جهادشان مکتبی و مبارزاتشان مرامی است، نه سودجویانه و دنیاپرستانه یا نشات گرفته از تعصبات قومی و جاهلی، یا تحریک شده تبلیغات فریبکارانه جناح باطل و سلطه زور. اهل بصیرت، راه خود را روشن و بی‌ابهام و بحق می‌بینند و باطل بودن دشمن را یقین

دارند و با تطمیع و تهدید، نه خود را می‌فروشند و نه دست از عقیده و جهاد برمی‌دارند. شمشیرها و جهادشان پشتوانه عقیدتی دارد. به فرموده علی ع: «حملوا بصائرهم علی اسیافهم». (۱) اینگونه مدافعان بینادل و پیروان دل آگاه، هم در رکاب علی ع با معاویه می‌جنگیدند، هم در همه حال امام مجتبی ع را حمایت می‌کردند، هم در عاشورا جان خویش را فدای امام خویش و نصرت قرآن می‌کردند. این از سخنانها و رجزها و پاسخهایشان روشن بود. سید الشهدا ع را امامی می‌دانستند که باید یاریش کرد و جان در راهش باخت و دشمنانش را کافر دلان نفاق پیشه‌ای می‌شناختند که جهاد با آنان همچون جهاد با مشرکان بود و اجر داشت. سخنان امام حسین ع، امام سجاد ع، حضرت ابا الفضل، علی اکبر، جوانان بنی هاشم، یاران ابا عبد الله ع همه گویای عمق بصیرت آنان است. امام صادق ع درباره حضرت عباس، تعبیر «نافذ البصیره دارد، که گویای عمق بینش و استواری ایمان او در حمایت از سید الشهداست: «كان عمنا العباس بن علی نافذ البصیره صلب الایمان...». (۲) در زیارتنامه حضرت عباس است: «وانک مضیت علی بصیره من امرک مقتدیا بالصالحین...». سخن علی اکبر خطاب به امام که مگر ما بر حق نیستیم؟ «مشهور است. در جبهه مقابل، کوردلانی دنیا طلب و فریب خوردگانی بی‌انگیزه و تحریک‌شدگانی نادان بودند که تبلیغات اموی چشم بصیرتشان را بسته بود و لقمه‌های حرام، گوش حقیقت‌نوش را از آنان گرفته بود. ۱- نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۱۵۰. ۲- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۴۳۰.

بطان

نام منزلی از منزلگاههای کوفه به طرف مکه. در اطراف کوفه و از آن طایفه‌ای از بنی‌اسد است. امام حسین ع در مسیر خویش به کوفه، از این منزلگاه هم گذشته است. در آنجا قصری و مسجدی و آب و آبادی بوده که کاروانیان برای استراحت فرود می‌آمدند. (۱) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۸۰.

بکر بن حی تمیمی

از شهدای کربلاست. وی ابتدا در سپاه عمر سعد بود، اما روز عاشورا به سپاه حسین ع پیوست و در حمله اول شهید شد. (۱) ۱- عنصر شجاعت، کمره‌ای، ج ۳، ص ۴۴.

بکیر بن حرمان احمری

از کوفیان طرفدار یزید. وی کسی بود که در کوچه‌های کوفه با مسلم بن عقیل نبرد تن‌به‌تن کرد و ضربت تیغ مسلم او را مجروح ساخت. هم او بود که به دستور ابن زیاد، مسلم را بالای دار الاماره برد و سر از بدنش جدا کردن و بدن او را به زمین انداخت. (۱) ۱- مروج الذهب، مسعودی، ج ۳، ص ۵۹.

بلا و کربلا

بلا- هم به معنای رنج و محنت و گرفتاری است، هم به معنای آزمایش و امتحان. اغلب، رنجها و گرفتاریها مایه آزمون انسانها در زندگی و در طریق دینداری است. کربلا- (کرب و بلا) نیز آمیخته‌ای از عظیمترین رنجها و محنتها بود و هم بزرگترین آزمایش تاریخی برای اهل حق و باطل، تا موضع خویش را مشخص سازند. وقتی سید الشهدا ع به این سرزمین رسید، پرسید: اینجا چه نام دارد؟ گفتند: کربلا، چشمان آن حضرت پر از اشک شد و پیوسته می‌فرمود: «اللهم انی اعوذ بک من الکرب و البلاء» و یقین کرد که شهادتگاه خودو یارانش همین جاست و فرمود: «هذا موضع کرب و بلاء، هاهنا مناخ رکابنا و محط رحالنا و سفک دماءنا». (۱)

اینجا سرزمین رنج و گرفتاری و بلاست، اینجا محل فرود آمدن ما و جایگاه ریخته شدن خونهای ماست. آمیختگی این سرزمین و این نام با شدايد و رنجها پیش از آن نیز از زبان اولیاء خدا نقل شده است. حضرت عیسی ع وقتی بر این سرزمین گذشت، اندوه او را فرا گرفت و آن زمین را «ارض کرب و بلا» دانست. (۲) روزی حضرت رسول ص برای دخترش فاطمه ع از شهادت حسین ع در آینده سخن می گفت، در حالی که حسین ع کودکی در آغوش مادر بود. حضرت زهرا ع از پدر پرسید: آن جا که فرزندم کشته می شود کجاست؟ فرمود: کربلاست، سرزمین محنت و رنج بر ما و بر امت... «موضع یقال له کربلاء و هی دار کرب و بلا علینا و علی الائمة [الائمة]...». (۳) اگر کربلا را سرزمین آزمایش به حساب آوریم، هم آزمایش خلوص، فداکاری و عشق ابا عبد الله ع و خاندان و یاران اوست که در کوره رنجها و شهادتها و داغها و مصیبتها، جوهره ذاتی و بعد متعالی آنان و میزان صدق عقیده و ادعایشان به ظهور رسید، هم آزمایشگاه کوفیان و مدعیان نصرت و یاری و نیز حکام اموی بود که نسبت به فرزند پیامبر و حجت الهی آنگونه رفتار کردند. ابا عبد الله ع نیز در اشاره به جنبه آزمونی بلاها در کشف جوهره دینداری و میزان تعهد، در خطابه‌ای که در منزلگاه ذو حسم (و بقولی در کربلا) ایراد نمود، فرمود: «... ان الناس عبید الدنیا و الدین لعق علی السنتهم یحوظونه ما درت معایشهم فاذا محصوا بالبلاء قل الیدیانون. (۴) مردم بنده دنیایند و دین بر زبانیشان شیرین است و تا زندگیشان بچرخد و آسوده باشند، دم از دین می زنند. اما آنگاه که با «بلا» آزموده شوند، دینداران اندک می شوند. چه آزمایشی سخت تر از اینکه حجت خدا را در محاصره دشمنان ببینند و بخاطر دنیاطلبی و بیم از مرگ، دست از یاری او بردارند! به همین جهت، وقتی امام در طول راه از بعضی یاری خواست و آنان روحیه فداکاری و جهاد در رکاب امام را نداشتند، حضرت فرمود که از منطقه دور باشند، چرا که هر کس ندای نصرت خواهی امام را بشنود و یاری نکند، گرفتار عذاب الهی خواهد شد، «فو الله لا یسمع و اعیتنا احد و لا ینصرنا الا- (هلک) البه الله فی نار جهنم. (۵) به علاوه، آزمایش بزرگ کربلا، برای اهل بیت و حسین بن علی ع نیز وسیله قرب به خدا و ترفیع درجه بود، آنگونه که حضرت ابراهیم و اسماعیل با فرمان ذبح، آزمایش شدند و نیز، ابراهیم، به فرمان الهی مامور شد خانواده خود را در دشت بی آب و خشک، تنها بگذارد، و نیز با آتش نمرودیان آزمایش شد و در دل شعله‌ها رفت. سید الشهداء ع نیز هفتاد و دو قربانی به مسلخ عشق آورد، خودش نیز «ذبح عظیم بود و قربانی آل الله. فرزندان و اهل بیت او نیز در صحرای طف، گرفتار امواج بلا و عطش شدند، و همه در آزمایشگاه کربلا، رو سفید و پیروز از آزمون برآمدند و کلام حسین ع در واپسین لحظات، حکایتگر رضا و تسلیم بود» الهی رضی بقضائک و تسلیم لامرک. در سخنرانی فاطمه دختر امام حسین ع نیز اشاره است به اینکه کربلا- هم مایه آزمون برای امت پیغمبر بود و هم برای عترت. دیگران امتحان بدی دادند، اما اهل بیت از این امتحان رو سفید درآمدند: «فانا اهل بیت ابتلانا الله بکم و ابتلاکم بنا فجعل بلاءنا حسنا» (۶) اینگونه است که می توان به عاشورا، از بعد «بلا» هم نگریست و «ابتلا» را زمینه جلوه بعد الهی شهیدان راه خدا دانست. زائر حسین ع نیز باید تمثیلی از شدايد و رنجها و سوز و گدازها و خوف و عطشها را در خویش پدید آورد و کربلا پیش کرب و «بلا» باشد. دلا خون شو که خوبان این پسندند دلا، خوبان دل خونین پسندند ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۹۱. ۲- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۵۳. ۳- همان، ص ۲۶۴. ۴- تحف العقول، حرانی، ص ۲۴۵ (چاپ جامعه مدرسین). ۵- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۹، انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۴. ۶- ریاض القدس، ج ۲، ص ۳۴۱.

بنی اسد

نام طایفه‌ای که نزدیک کربلا ساکن بودند و فردای عاشورا، پس از رفتن سپاه عمر سعد، عده‌ای از آنان برای دفن اجساد مطهر شهدای اهل بیت به کربلا آمدند (۱) و چون اجساد را نمی شناختند، متحیر بودند. در آن هنگام، حضرت سجاد ع آمد و پیکر اهل بیت و اصحاب را یک به یک به آنان شناساند و آنان در دفن شهدا، حضرت را یاری کردند و برای خویش، افتخار آفریدند.

در «دایرة المعارف تشیع آمده است: «بنی اسد، نام تیره‌ای از قبایل عرب، از فرزندان اسد بن خزیمه بن مدرکه... این قبیله توفیق و افتخار دفن پیکر مطهر حضرت سید الشهداء و انصار آن حضرت را پس از واقعه کربلا در سال ۶۱ ق. داشتند. جمعی از اصحاب، علما، شعرا و زعمای امامیه از این قبیله برخاسته‌اند. برخی از همسران پیامبر اکرم ص نیز از همین قبیله بوده‌اند. این قبیله در سال ۱۹ هجری از بلاد حجاز به عراق رفته، در کوفه و غاصریه از نواحی کربلا سکونت کردند. از قبایل سلحشور عرب محسوب می‌گردند. هنگام بنای کوفه، این قبیله محله خاصی را در جنوب مسجد کوفه به خویش اختصاص دادند. در سال ۳۶ هجری در جنگ جمل، با علی ع بیعت کردند و در کنار آن حضرت جنگیدند. در قیام عاشورا در سال ۶۱ به سه دسته تقسیم شدند: موافق با حضرت و مخالف و بی طرف. حبیب بن مظاهر، انس بن حرث، مسلم بن عوسجه، قیس بن مسهر، موقع بن ثمامه و عمرو بن خالد صیداوی از سران موافق بودند و حرمله بن کاهل اسدی، قاتل طفل شیر خوار، از سران مخالف بود. گروهی از دسته سوم (بی طرفها) پس از شهادت حسین، زانیشان بر میدان جنگ گذر کرده و اجساد را دیدند و تحت تاثیر قرار گرفتند و به سرزمین خود رفته، مردان را جهت دفن اجساد، خبر کردند. ابتدا زنان بیل و کلنگ به دست گرفته به طرف کربلا روان شدند. پس از مدتی وجدان مردان بنی اسد بیدار گشت و به خود آمدند و به دنبال زنان راه افتاده به دفن اجساد امام و یارانش پرداختند. این فداکاری سبب شهرت آنان شد و از آن پس شیعیان به نظر احترام و محبت به قبیله بنی اسد می‌نگرند». (۲) ۱- مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۳. ۲- دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۳۴۰.

بنی امیه

طایفه‌ای از قریش، که نسب آنان به امیه بن خلف از فرزندان عبد شمس می‌رسد. امیه از دشمنان سرسخت پیامبر اسلام ص بود و فرزندان او و کلاب بنی امیه همواره با بنی هاشم مخالف و کینه توز بودند. (۱) با پیامبر به نحوی، با علی ع به نحو دیگر و با امام حسن و امام حسین علیهما السلام و سایر ائمه به گونه دیگری خصومت می‌ورزیدند. رسول خدا ص آنان را لعنت کرد. در قرآن، «شجره ملعونه (سوره اسراء آیه ۶۰) به بنی امیه تفسیر شده است. (۲) این دودمان، با عترت پیامبر و آل علی دشمنی شدید داشتند و بزرگانی از آنان در جنگهای صدر اسلام به تیغ مسلمانان کشته شده بودند. یزید و معاویه از نسل اینان بودند که آن دشمنیها را با علی و آل علی نشان دادند. «اینان از زمان معاویه در سال ۴۱ هجری به حکومت رسیدند و تا سال ۱۳۲ هجری حکومت داشتند و مرکز حکومتشان در شام بود. به تبع حکومتهای روم و فارس، بساط و تشریفات و تجملات و عیش و نوشهایی راه انداخته بودند. بعضی از خلفای بنی امیه عبارت بودند از: معاویه، یزید، مروان، عبد الملک، ولید، سلیمان، عمر بن عبد العزیز، هشام و... که با مروان حمار، این سلسله منقرض شد، در جریان قیام ابو مسلم خراسانی. (۳) مدت حکومتشان هزار ماه (۴) بود، از زمان امام حسن مجتبی ع تا زمان روی کار آمدن سفاح، یعنی ۹۰ سال و ۱۱ ماه و ۱۳ روز دقیقاً طول کشید. بعضی آیه لیلۃ القدر خیر من الف شهر را بر هزار ماه حکومت آنان تاویل کرده‌اند. (۵) ابو سفیان، در اولین روز به خلافت رسیدن عثمان به او توصیه کرد که: پس از قبیلہ تیم و عدی (که ابو بکر و عمر از آن بودند) اینک حکومت به دست تو افتاده است، آن را همچون تویی در میان بنی امیه دست به دست بگردان. این سلطنت است نه چیز دیگر، من به بهشت و جهنمی باور ندارم. (۶) امویان سنت رسول خدا را تغییر دادند. خود پیامبر پیشگویی کرده بود که چنین خواهد شد: «ان اول من یبدل سنتی رجل من بنی امیه این شعر نیز که بی اعتقادی امویان را به خدا و قیامت و وحی می‌رساند، از زبان یزید نقل شده است که: لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل (۷) در زیارت عاشورا، از آل ابو سفیان، آل زیاد، آل مروان و بنی امیه نام برده شده و مورد لعنت قرار گرفته‌اند. امام حسین ع نیز در پاسخ سخن مصرانه مروان که می‌خواست امام با یزید بیعت کند، فرمود: از جدم شنیدم که می‌فرمود خلافت بر آل ابو سفیان حرام است الخلافة محرمة علی آل ابی سفیان. ۱- ک: «الزراع و التخاصم بین بنی امیه و بنی هاشم از: مقریزی. ۲- سفینه البحار، ج ۱

ص ۴۶. ۳- معارف و معاریف، ج ۱، ص ۴۱۲. درباره وقایع زمان خلفای بنی امیه و شناخت آنها، از جمله رجوع کنید به: تتمه‌المنتهی، شیخ عباس قمی و نیز منتهی‌الارب (ترجمه) جلد ۵ و ۴۶- کتاب هزار ماه سیاه شرح جنایات امویان را در بردارد. نیز ر. ک: «شیعه و زمامداران خودسر» ترجمه الشیعه والحاکمون از محمد جواد مغنیه. ۵- مروج الذهب، ج ۳، ص ۲۳۵. ۶- استیعاب، ج ۲، ص ۶۹۰. ۷- اشعار از «ابن زبیری است که یزید به آنها استشهاد کرده است.

بنی جعده

نام یکی از قبایل کوفه، که به امام حسین ع دعوت نامه نوشتند.

بنی هاشم

فرزندان هاشم بن عبد مناف، جد اعلای رسول خدا. به اهل بیت پیامبر، به همین جهت بنی هاشم گفته می‌شود. هاشم و اجدادش در میان عرب، مشهور به نجابت و مورد احترام بودند و رسول الله از این دودمان بود. امام حسین ع نیز در یکی از رجزهای خویش در روز عاشورا، به این نسب شریف اشاره کرده و به آن افتخار می‌کند: انا ابن علی الخیر، من آل هاشم کفانی بهذا مفخرا حین افخر بنی امیه، از آغاز با بنی هاشم، مخالفت و دشمنی داشتند و این بغض و عداوت، در دوران ائمه نیز ادامه داشت. «حادثه کربلا» اوج عداوت و کینه امویان با بنی هاشم بود. پیامبر اسلام ص فرموده است: «بغض بنی هاشم نفاق (۱) دشمنی و کینه با بنی هاشم، نشانه نفاق است. یزید، چون حسین بن علی ع را به شهادت رساند و اهل بیت او را به اسارت گرفت، در مجلس جشن، با چوب خیزران بر لبهای حسین ع می‌زد و این اشعار را می‌خواند: «لعبت هاشم بالملک...» بنی هاشم با ملک و سلطنت بازی کردند، نه خبری آمده و نه وحیی نازل شده است. اگر از فرزندان احمد انتقام نگیرم، از نسل خندف نیستم... (۲) ۱- بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۲۲۱. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۴۶۲. در زمینه رابطه عداوت آمیز آل امیه با خاندان رسالت، ر. ک: «دایره المعارف تشیع، ج ۳، ص ۳۹۸.

بوی سب

در چاووش خوانیهای زائران کربلا می‌گفتند: «ز تربت شهدا بوی سب می‌آید». نیز معروف است کسانی که صبح زود به زیارت کربلا بروند، بوی سب بهشتی استشمام می‌کنند. این سخن ریشه حدیثی دارد. در بحار الانوار چنین آمده است: روزی امام حسن و امام حسین ع به حضور پیامبر رسیدند، در حالی که جبرئیل هم نزد رسول خدا بود. این دو عزیز، جبرئیل را به دحیه کلبی (۱) تشبیه کرده و دور او می‌چرخیدند. جبرئیل هم چیزی در دست داشت و اشاره می‌کرد. دیدند که در دست جبرئیل یک سب، یک گلابی و یک انار است. آنها را به حسنین داد. آن دو خوشحال شدند و با شتاب نزد پیامبر دویدند. پیامبر آنها را گرفت و بوید و فرمود: ببریید نزد پدر و مادرتان. آن دو نیز چنان کردند. میوه‌ها را نخوردند تا آنکه پیامبر ص هم نزد آنان رفت و همگی از آنها خوردند، ولی هر چه می‌خوردند، میوه‌ها باز باقی بود. تا آنکه پیامبر از دنیارفت. امام حسین ع نقل می‌کند که در ایام حیات مادرمان فاطمه ع تغییری در میوه‌هایش نیامد، تا آنکه فاطمه از دنیا رفت، انار ناپدید شد و سب و گلابی مانده بود. با شهادت علی ع گلابی هم ناپدید شد و سب به همان حالت باقی ماند. امام حسن ع مسموم و شهید شد و سب همچنان باقی بود تا روزی که (در کربلا) آب را به روی ما بستند. من هر گاه تشنه می‌شدم آن را می‌بویدم، سوز عطش من تسکین می‌یافت. چون تشنگی ام شدت یافت، بر آن دندان زدم و دیگر یقین به مرگ پیدا کرده بودم. امام سجاد ع می‌فرماید: این سخن را پدرم یک ساعت قبل از شهادتش فرمود. چون شهید شد، بوی سب در قتلگاه به مشام می‌رسید. دنبال آن گشتیم و اثری از سب نبود، ولی

بوی آن پس از حسین ع باقی بود. قبر حسین را زیارت کردم و دیدم بوی آن سیب از قبر او به مشام می‌رسد. پس هر یک از شیعیان ما که زیارت می‌کنند، اگر بخواهند آن را بشنوند، هنگام سحر در پی زیارت بروند، که اگر مخلص باشند، بوی آن سیب را استشمام می‌کنند. (۲) ۱- نام شخصی خوش سیما بود که جبرئیل، اغلب به صورت او آشکار می‌شد. ۲- بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۹. نیز ر. ک: مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۳۹۱.

بیاض

سفیدی، کتابچه و دفتر سفید نوشته، کتابچه‌ای که جهت یادداشت، در بغل گذارند. (۱) دفتری که چند مجلس تعزیه و بعضی اوقات نوحه یا ادعیه در آن نوشته شده و معمولاً دارای جلد چرمی است و از ته به هم دوخته شده، با قطعی بغلی. امروز به اینگونه نوشته‌ها «جنگ می‌گویند». (۲) نسخه و طومار، از اسامی دیگر اینگونه کتابچه‌های نوحه و تعزیه بوده است. اغلب با خط خاصی و به صورت چپ و راست نوشته می‌شد و رونویسی از آن دشوار بود. نوحه خوانها هم معمولاً آنها را در انحصار خود داشتند و به دیگران نمی‌دادند. ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- تعزیه در ایران، صادق همایونی، ص ۲۸۵، دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۵۴۳.

بیضه

نام یکی از منزلگاههای سر راه کوفه، که بین عذیب و واقصه قرار داشته و متعلق به بنی یربوع بوده است. در همین منطقه وسیع، امام حسین ع با سپاه کوفه برخورد کرد و خطبه معروف خویش را برای سپاه حر ایراد فرمود: «ایها الناس! ان رسول الله ص قال: من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله...» (۱) و در همین جا بود که نافع بن هلال و بریر بن خضیر برخاستند و ضمن خطاب‌هایی نصرت و حمایت خویش را از آن امام ابراز کردند. پس از آن، امام ندای الرحیل، الرحیل سر داد و به سوی عذیب حرکت کرد. (۲) بیضه به معنای زمین سفید هموار و بی‌گیاه است. ۱- مقتل الحسین، مرقم، ص ۲۱۷. ۲- الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۱۰۲.

بیعت

در حادثه کربلا، تلاش عمده دشمن آن بود که حسین بن علی ع را به بیعت با یزید بن معاویه وادارد و آن حضرت هم نپذیرفت تا شهید شد. نگاهی ریشه‌ای‌تر به اصل بیعت: بیعت به معنای پیمان و عهد بستن است. شکستن بیعت، نزد عرب بسیار زشت بوده است. بیعت با حاکم، نوعی رای موافق دادن و امضا و تبعیت و تعهد اطاعت محسوب می‌شد و عدم بیعت، نوعی تمرد و به رسمیت نشناختن. بیعت در صدر اسلام، مفهوم اطاعت و پذیرش حکومت را داشت و بیعت کننده با حاکم، نمی‌توانست با او به مخالفت و جنگ پردازد و آنگاه که علنی انجام می‌گرفت، مردم، بیعت کننده را طرفدار خلیفه و حاکم می‌شناختند و پس گرفتن بیعت، معمول و مقبول نبود، چون هم جانش در خطر می‌افتاد، هم آبرویش. در تاریخ اسلام، بیعت عقبه، بیعت رضوان و... وجود داشت. قرآن، بیعت مردم را با پیامبر، بیعت با خدا می‌داند: «ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله، ید الله فوق ایدیهیم فمن نکث فانما ینکث علی نفسه...» (۱) درباره بیعت زنان مؤمن با پیامبر، می‌خوانیم: «اذا جاءک المؤمنات ینبایعنک... فبایعهن» (۲) که مواد بیعت را هم مطرح می‌کند. بیعت، دست دادن با کسی به عنوان عهد و پیمان بر امری است و سوگندی است برای وفاداری به یک نظام و حاکم. دست در دست حاکم و امیر و والی یا نماینده او گذاشتن بیعت تلقی می‌شود و بیعت در اسلام، نه به عنوان روش انتخاب رهبر، بلکه به مثابه عامل تحکیم کومت یک امام و رهبر شایسته تلقی می‌گردد، آن هم بر محور شرع و قانون خدا. به فرموده علی ع در نهج البلاغه لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق. در کتب حدیث، باب خاصی برای آن گشوده‌اند که حاکی از

اهمیت آن در نظام سیاسی و اجتماعی اسلام است. (۳) از این رو، پس از وفات پیامبر اسلام، موضوع بیعت کردن و بیعت گرفتن از مردم به نفع حکومت، ساسیت سیاسی فوق العاده‌ای یافت و در سقیفه خود را نشان داد. طبق همین اصل، علی ع و یاران همدل او را می‌خواستند به بیعت وادارند. خود آن حضرت نیز پس از مرگ عثمان، با بیعت مردم با وی، خلافت را عهده‌دار شد. بیعت گرفتن معاویه به نفع پسرش یزید، در زمانی که هنوز خودش زنده بود، آن هم با تهدید و ارباب و زور، از نقاط ننگ سلطه امویان است. معاویه در سال ۵۹ از مردم شام و چهره‌های معروف قبایل، به نفع یزید به عنوان ولیعهد خویش بیعت گرفت و نامه دعوت به بیعت را به شهرهای دیگر هم نوشت. البته مورد اعتراضهایی هم قرار گرفت. ولی مخالفان را سرکوب می‌کرد. (۴) پس از مرگ معاویه نیز، یزید به والی مدینه نامه نوشت که به هر صورت از حسین بن علی ع بیعت بگیرد. امام حسین نیز که یزید را شایسته خلافت نمی‌دانست، از بیعت امتناع داشت و می‌فرمود: «مثلی لا یبایع مثل یزید». در دورانی هم که سید الشهداء در مکه بود، در پی نامه‌ها و دعوت‌های کوفیان برای عزیمت به آنجا، آن حضرت مسلم بن عقیل را فرستاد. شیعیان کوفه نیز با نماینده امام حسین بیعت کردند. تعداد بیعتگران کوفه با مسلم را ۱۸ هزار تا ۲۵ هزار هم نوشته‌اند. (۵) «برداشتن بیعت از سوی امام یا والی، در واقع آزاد گذاشتن بیعتگر نسبت به تعهدی بود که با بیعت سپرده بود. امام حسین ع شب عاشورا، ضمن خطبه‌ای وفای یاران را ستود و برایشان پاداش الهی طلبد، آنگاه بیعت را با این جملات از آنان برداشت تا هر که می‌خواهد، از پوشش شب استفاده کرده، صحنه را ترک گوید: «الا- وانی قد اذنت لکم فانطلقوا جمیعا فی حل لیس علیکم حرج منی و لا- ذمام، هذا اللیل قد غشیکم فاتخذوه جملا». (۶) البته یاران یکایک برخاسته و با نطق‌های پرشوری اعلام وفاداری کردند و آن شب، کسی نرفت. سخن مسلم بن عوسجه، زهیر، فرزندان مسلم بن عقیل و دیگران معروف است. (۷) ۱-فتح، آیه ۱۰. ۲-ممتحنه، آیه ۱۲. ۳-باب لزوم البیعه و کیفیتها و ذم نکنها(بحار الانوار، ج ۶۴، ص ۱۸۱، چاپ بیروت). ۴-مروج الذهب، ج ۳، ص ۲۷. درباره بیعت گرفتن معاویه برای یزید، ر. ک: الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۴۲. ۵-مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۶۸. ۶-بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۹۳. ۷-همان. (پیرامون بیعت، به بحث مفصله دایره المعارف تشیع ج ۳، ص ۵۸۱ مراجعه کنید.)

بی غسل و بی کفن

از اوصافی است که در مرثی، برای سید الشهداء ع به کار می‌برند (ملقی ثلاثا بلا غسل و لا کفن) و در روایت است که پیکر بی سر آن حضرت، بی غسل و کفن بر زمین افتاده بود «ملقی فی الارض جثه بلا راس و لا غسل و لا کفن». (۱) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۹۱.

بین النهرین

نام قدیم بخشی از سرزمین عراق، که میان نهر دجله و فرات قرار دارد و زمانی بسیار حاصل خیز و پر بار بوده است.

بی وفایی

از خصلتهای مردم کوفه شمرده شده است که هم با علی بن ابی طالب ع بی وفایی نشان دادند، هم با امام مجتبی ع، هم با مسلم بن عقیل و هم با سید الشهداء بیعت کردند و پیمان شکستند. نامه دعوت نوشتند و تیغ کشیدند. این خصلت کوفیانه در ذهن دیگران مانده بود. هنگامی که امام حسین ع تصمیم گرفت به کوفه رود، افراد متعددی او را بر حذر می‌داشتند و بی وفایی اهل کوفه را یاد آور می‌شدند. خود امام حسین ع نیز روز عاشورا به این عهد شکنی و بی وفایی آنان اشاره کرد و فرمود: «وای بر شما ای کوفیان! زشت باد کارتان! ما را به یاری فراخواندید، چون نزد شما آمدیم و ندایتان را پاسخ گفتیم، همان شمشیرها را که با ما

هم قسم بود، به روی ما کشیدید... «یا اهل الکوفه! قبحا لكم و ترحا، بؤسا لكم و تعسا، استصرختمونا والهین...» (۱). «کوفی در خاطره مردم همدریف با «بی وفا» بود. حضرت زینب نیز در خطبه‌اش در کوفه، به کوفیان چنین خطاب کرد: «یا اهل الکوفه! یا اهل الختل و الغدر» که اشاره به همان ریا، تزویر، نفاق و بی‌وفایی آن مردم بود. این ذهنیت، همچنان باقی است. از شعارهای مردم ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در ایام جنگ تحمیلی، در حمایت از رهبری این بود که ما اهل کوفه نیستیم، امام تنها بماند»، «ما اهل کوفه نیستیم، علی تنها بماند». ۱- موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۴۶۷.

پامبری

از اصطلاحات مرثیه خوانی و عزاداری. دهخدا می‌نویسد: شاگرد روضه خوان که پیش از استاد، به پای منبر اییاتی در مصائب اهل بیت خواند. روضه خوان که پای منبر ایستد و اشعار صیبت خواند. آنکه... در فاصله فرود آمدن آخوندی از منبر و بر شدن آخوند دیگر، پای منبر ایستاده یا نشسته نوحه و اشعار مرثیه به آواز خواند. (۱) به جوان یانوجوانی که شبکلاهی بر سر نهاده، در پای منبر می‌نشست و گاهگاهی صدا در صدای واعظ انداخته، یا سخنان او را زمزمه می‌کرد، «پامبری گفته می‌شد. این افراد غالباً از فرزندان یا خویشان واعظ بودند که جهت آمادگی فن سخنرانی به مجلس آورده می‌شدند. (۲) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- تاریخ تکایا و عزاداری قم، مهدی عباسی، ص ۱۷.

پایین پا

قسمتی از قبر یا حرم که سمت پای مدفون قرار دارد، مکانی در حرم سید الشهداء «ع و نیز قسمتی از ضریح مطهر که پای امام حسین ع رو به آن طرف است. (۱) قبر علی اکبر پایین پای امام حسین است و به همین جهت ضریح امام حسین ع شش گوشه دارد. پایین پا، زیارت مخصوصی دارد. هنگام زیارت، مستحب است پایین پا ایستادن و زیارت علی بن الحسین را خواندن. متن زیارت در کتب دعا موجود است. (۲) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۸. ۲- همان، ج ۹۸، ص ۱۸۵ و ۲۰۱.

پرچم

علم و بیرقی که به رنگهای مختلف، بویژه رنگ سیاه، نشان گروه و هیئت خاصی است. پرچم در گذشته اغلب در میدانهای جنگ و لشکرها و گروههای نظامی کاربرد داشته است، سپس هر جمعیتی به عنوان نشان خاص خود، علمی مخصوص می‌افراشتند. در عزاداری ابا عبد الله ع نقش پرچم سیاه، مهم است. در ایام عزا و عاشورا، بر سر درخانه‌ها، مغازه‌ها و در معابر می‌زنند تا نشانه ایام سوگواری باشد و تاثیر عاطفی خاصی دارد. «... با نیم متر چوب و نیم متر پارچه سیاه، می‌توان موجی از احساسات بی‌دریغ درباره بزرگسالار شهیدان مشاهده کرد که در هیچ جا نمونه‌ای از آن دیده نمی‌شود، درحالی که برای تشکیل اجتماع حتی کوچکی باید متحمل زحمات زیادی گردید». (۱) شکل‌های خاص علامات و کتل در دسته‌های عزاداری، تحول یافته همان پرچم است که سنت‌های خاصی را همراه دارد. ۱- اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، ج ۲، ص ۴۰.

پرده خوانی

نوحه خوانی بر اساس پرده‌ای که به دیوار نصب می‌کنند و روی آن تصاویری از چهره‌های خوب و بد در تاریخ اسلام، بویژه حوادث مربوط به عاشورا است و نوحه‌خوان، طبق صحنه‌های تصویر، اشعار و مرثی را می‌خواند و مردم که اغلب پای دیوارها در کوچه‌ها و میادین یا تکیه‌ها پای صحبت و نوحه‌اش می‌نشینند، دور او جمع می‌شوند و می‌گریند و به پرده خوان، طبق نذر و نیاز

خویش، کمک مالی می‌کنند. پرده خوانی، یکی از هنرهای نمایشی و شرح حال و سیره اولیاء دین است که بر اساس تصاویر منقوش بر پرده‌های بزرگ، اجرا می‌گردد. پرده خوان دهانی گرم و صوتی دلنشین دارد و همراه با خواندن، اشاره به تصاویر می‌کند. شمایل نگاری و صورتگری مذهبی، خود را در پرده‌ها نشان می‌دهد. نوعی از نقاشی مذهبی در این پرده‌ها تجلی می‌یابد. «بر مبنای حوادث تاریخ اسلام، بویژه وقایع کربلا، نقاشیهای در هم و برهمی روی پرده کشیده می‌شود که عنوان پرده نگاری دارد. نگارگران پرده‌های مذهبی، عموماً با الهام از مقتلها، به تصویر صحنه‌ها می‌پرداختند. نقلانی هم با نصب آنها بر روی دیوار و در حضور مردم، با دهانی گرم به تعزیه خوانی و پرده خوانی بر اساس حوادث به تصویر کشیده شده می‌پرداختند. محتوای این پرده‌ها اعم از دنیا و آخرت و بهشت و جهنم و صالحان و شروران و حسینیان و یزیدیان بود. در این پرده‌ها، شمایل حضرت عباس با دستانی از بدن جدا، طفلان مسلم، خیمه‌های سوزان، قیام مختار، مجلس جن و انس، معراج پیامبر به همراه براق، کوثر، ضامن آهو و... کشیده می‌شد و نقلان پرده‌خوان با نثر و شعر، حوادث مربوط به آنها را با صدا بازگو می‌کردند و از حاضران اشک می‌گرفتند.» (۱) ۱- کیهان (روزنامه) ۷/۴/۷۳ ص ۱۲ مقاله پرده‌های مذهبی. در زمینه پرده‌خوانی از جمله ر. ک: «دایره المعارف تشیع، ج ۳، ص ۶۱۳.

پناهندگی به مکه

حرم خدا مکانی امن و مقدس است و هر که بدانجا التجا و پناه آورد و پناه و حمایت جوید، ایمن است. یکی از علل سفر امام حسین ع به مکه آن بود که از امنیت حرم استفاده کند. وقتی حاکم مکه (عمرو بن سعید اشدق) از امام پرسید: چه چیز سبب شد به مکه آیی؟ فرمود: تا پناهنده به خدا و این خانه شوم: «عائذا بالله و بهذا البیت (۱) زمانی هم که فهمید همان عمرو بن سعید، همراه با جمعی به قصد کشتن او وارد مکه شده‌اند، برای حفظ قداست مکه و حرام الهی از مکه خارج شد و فرمود: «لئن اقتل خارجاً منها بشیراحب الی، (۲) اگر یک وجب هم بیرون از مکه کشته شوم، برایم محبوبتر است. با این شیوه، به همه فهماند که سلطه اموی حتی برای خانه خدا هم هیچ حرمتی قائل نیست. ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۱۲. ۲- همان، ج ۳، ص ۴۶.

پیراهن کهنه

از قساوت‌های دشمنان در کربلا، عریان نهادن جسم حسین ع بر روی خاک بود. امام، برای پیشگیری از این ظلم، روز عاشورا قبل از عزیمت به میدان شهادت، کنار خیمه‌ها آمد و از خواهرش زینب، جامه و شلواری کهنه طلبید و آنها را با دست پاره پاره کرد و بر تن پوشید تا کسی پس از شهادتش در آن جامه‌ها رغبت نکند و به طمع آن لباس، او را عریان نسازد، فرمود: «اثنونی ثوباً لا یرغب فیه احد اجعله تحت ثیابی لئلا اجرد منه بعد قتلی...» (۱) اما «ابجر (بحر) بن کعب جنایت کرده آن را پس از شهادت امام از تن او درآورد و حسین را عریان در کربلا نهاد. از آن پس دستهایش خشک شد، مثل دو تکه چوب. (۲) و به نقلی شلواری را که درآورد، در نتیجه از دو پا فلج و زمین گیر شد. (۳) لباس کهنه پوشید زیر پیرهنش که تا برون نکند خصم بدمنش ز تنش لباس کهنه چه حاجت که زیر سم ستور تنی نماند که پوشند جامه یا کفنش (۴) در برخی نقلها تغییر «عتیق آمده، یا «ثوب خلق، که همان لباس کهنه است. ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۴. ۲- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۲۰۱، عوالم (امام حسین)، ص ۲۹۷. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۷. ۴- وصال شیرازی.

پیش خوانی

«نوحه خوانی و همسرایی شبیه خوانان یک تعزیه و آن بدین ترتیب بوده است که پیش خوانی اندکی پس از آغاز تعزیه، با گامهای

کند و با ضرب اهنگ دم‌گیری یا همسرایی خود وارد صحنه می‌شدند و از پیش روی تماشاگران می‌گذشتند. آنها پس از چند بار دورزدن برگرد سکوی نمایش و آماده کردن تماشاگران از صحنه بیرون می‌رفتند. بلافاصله پس از پایان پیش خوانی، نمایش تعزیه آغاز می‌شد. پیش خوانی گاه بصورت پرسش و پاسخ انجام می‌گرفت. «نوحه اول تعزیه، «نوحه پیش در آمد»، «نوحه گرفتن از نامهای دیگر پیش خوانی است.» (۱) ۱-دایره المعارف تشیع، ج ۳، ص ۶۵۸.

پیشگویی شهادت حسین ع

این که آیا امام حسین ع می‌دانست در کربلا شهید خواهد شد، یا آنکه غافلگیر شد و در محاصره قرار گرفت، میان نویسندگان بحث است. اما آنچه از روایات و اصول اعتقادی شیعه برمی‌آید، آن حضرت خبر داشت و آگاهانه شهادت را برگزیده بود. نه تنها در آغاز حرکت از مدینه و شب وداع با حرم پیامبر، یا آغاز حرکت از مکه به سوی سرزمین عراق، بلکه از سالها پیش خبر داشت و شهادت، عهدی از سوی خدا و رسول با او بود. از بدو تولد آن حضرت، موضوع شهادتش در عاشورا مطرح بوده است، حتی در زمان انبیای پیشین نیز روشن بوده که حسین، فرزند پیامبر خاتم در کربلا شهید خواهد شد. در این باره احادیث فراوان است و خبر دادن به پیامبرانی چون آدم، نوح، ابراهیم، زکریا، اسماعیل، موسی، عیسی و... در منابع حدیثی مفصل آمده است که در این مختصر نمی‌گنجد. (۱) علی ع همراه تنی چند از سرزمین کربلا- عبور می‌کرد که چشمانش پر از اشک شد و فرمود: «هذا مناخ رکابهم و هذا ملقی رحالهم و ههنا تهراق دمائهم...» (۲) جبرئیل هم به پیامبر خبر داده بود که ان امتک تقتل الحسین من بعدک. . . (۳) با حدیثی که ملائک ز ازل آوردند سخن از قصه عشق تو ز لولاک گذشت حتی در کتب آسمانی پیشین نیز اشاراتی آمده و بصورت خارق العاده در کنیسه‌ها و معابد یهود و نصاری اشعاری پیرامون این حادثه با دست غیبی نگاشته شده است. از جمله بر دیوار کلیسای نصاری که سر مطهر امام حسین ع را به آنجا برده بودند، نوشته بود: ا ت رجو امه قتلت حسینا شفاعه جده يوم الحساب (۴) ۱-مجموعه‌ای از این احادیث در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۲۳ تا ۲۶۸ و عوالم (الامام الحسین) ص ۱۰۱ تا ۱۵۷ آمده است. ۲- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۵۸. ۳- همان، ص ۲۳۶. ۴- عوالم (امام حسین)، ص ۱۱۱.

تاسوعا

روز نهم ماه محرم. تاسوعای سال ۶۱ هجری امام حسین و یارانش در محاصره نیروهای کوفه بودند. روزی بود که آب را به روی اهل بیت و یاران امام بسته بودند، راهها همه تحت کنترل بود تا کسی به امام نپیوندد. تهدیدهای سپاه عمر سعد، جدی‌تر و حالت تهاجمی آنان به سوی خیمه‌ها بیشتر می‌شد. عصر روز پنجشنبه تاسوعا، ابن سعد بادستوری که از ابن زیاد دریافت کرده بود، آماده جنگ با حسین ع شد. گروهی از سپاه کوفه به سوی خیمه گاه امام تاختند. امام کنار خیمه‌اش نشسته و به شمشیر تکیه داده بود. زینب، صدای همهمه مهاجمان را شنید. امام را (که خواب، چشمانش را ربوده بود) بیدار کرد. سید الشهداء، خوابی را که آن لحظه دیده بود نقل کرد که رسول خدا «ص به او فرمود: پیش ما می‌آیی. حسین ع برادرش عباس را همراه جمعی جلو فرستاد تا از هدف مهاجمان آگاه شوند. چون فهمیدند که به قصد جنگ یا گرفتن بیعت آمده‌اند، به دستور امام، آن شب را مهلت طلبیدند تا به عبادت و نماز پردازند. و درگیری به فردا موکول شد. (۱) امام صادق ع در باره محاصره شدن سید الشهداء در روز عاشورا فرموده است: «تاسوعا يوم حوصر فيه الحسين واصحابه بكربلاء واجتمع علیه خیل اهل الشام و اناخواعلیه و فرح ابن مرجانه و عمر بن سعد بتوافر الخیل و کثرتها و استضعفوا فيه الحسين واصحابه و ايقنوا انه لا یاتی الحسین ناصر و لا یمده اهل العراق.» (۲) تاسوعا روزی است که حسین ع و اصحاب او در کربلا محاصره شدند و سپاه شامیان بر ضد آنان گرد آمد. ابن زیاد و عمر سعد نیز از فراهم آمدن آن همه سواران خوشحال شدند و آن روز، حسین ع و یارانش را ناتوان شمردند و یقین کردند که دیگر برای او

یاوری نخواهد آمد و عراقیان نیز او را پشتیبانی نخواهند کرد. ۱- حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۱۶۱. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۱۲۴.

تاکتیکهای نظامی، تبلیغی

تاکتیکهای نظامی، تبلیغی

در نهضت عاشورا به یک سری تاکتیکهای نظامی و تبلیغی بر می‌خوریم که از سوی حسین بن علی ع انجام گرفته است. شیوه‌های نظامی بطور عمده یا حالت دفاعی داشته‌است، یا تهاجمی. روشهای تبلیغی نیز بطور عمده جهت آگاهانیدن مردم و پیامرسانی و بهره‌برداری بیشتر از این حرکت بوده است، چه آنچه زمان خود آن حضرت و توسط خود او انجام گرفته است، یا پس از شهادتش. در اینکه آن حضرت در قیام کربلا- بعنوان یک مبارز مسلط به همه فنون رزمی و تاکتیکهای نظامی و دفاعی و تبلیغی عمل کرده‌است، شکی نیست. آنچه مطرح می‌شود، تنها نمونه‌هایی است که از تامل بر حوادث این نهضت به نظر می‌رسد و دیریت‌شگفت و نظم و تدبیر آن حضرت را در آن حادثه که آمیخته‌ای از احساسات و عواطف و تعقل است، نشان می‌دهد.

تاکتیکهای نظامی

۱- «حفاظت شخصی: سید الشهدا»ع هنگام دیدار با والی مدینه ولید بن عتبه پس از مرگ معاویه، با همراه داشتن گروه محافظ از جوانان بنی هاشم نزد والی رفت. جمعی از یاران، خویشان و پیروان خود را مسلحانه همراه برد، در حالی که شمشیرها را آخته زیرلباسها پنهان کرده بودند و به آنان سفارش کرد که بیرون در بمانند و اگر صدای امام از درون به مددخواهی بلند شد، به داخل بریزند و طبق فرمان امام، عمل کنند. (۱) این تدبیرایمنی را برای پیشگیری از هر نوع خطر و سوء قصد ولید انجام داد. گروه همراه را تا سی نفر نوشته‌اند. (۲) ۲- «گزارشگر اطلاعاتی: چون ابا عبد الله ع به اتفاق خانواده و همراهان از مدینه به سوی مکه حرکت کرد، برادرش محمد حنفیه را در مدینه باقی گذاشت تا حرکت‌های حکومتی را بعنوان یک گزارشگر اطلاعاتی به امام خبر دهد و آنچه را در مدینه می‌گذرد، بی کم و کاست به آن حضرت برساند. او تعبیر «عین (مأمور اطلاعاتی) در باره محمد حنفیه به کار برده است: «اما انت فلا علیک ان تقیم بالمدينه فتکون لی عینا علیهم لا تخفی عنی شیئا من امورهم. (۳) ۳- «خنثی کردن توطئه ترور»: به امام خبر رسیده بود که یزید، گروهی را تحت فرمان عمرو بن سعید اشدق برای ترور یا دستگیری وی به مکه فرستاده است. حضرت برای خنثی کردن توطئه ترور و نیز برای حفظ حرمت حرم خدا و برای اینکه خونس در مکه ریخته نشود، حج را به عمره تبدیل کرد و روز هشتم ذی حجه از مکه خارج شد. (۴) ۴- «جمع آوری اطلاعات: از آنجا که آگاهی از وضعیت دشمن و مردم هوادار، در تصمیم‌گیریهای یک پیشوا نقش مؤثر دارد، سید الشهدا»ع پیوسته می‌کوشید از اوضاع داخلی کوفه اطلاعات کافی داشته باشد. این اطلاعات را از جمله از راههای زیر به دست می‌آورد: الف: استنطاق و پرسش از مسافرانی که از کوفه می‌آمدند و بعنوان شاهدان عینی جریانات، از آنجا خبر می‌دادند. نمونه‌هایی همچون بشر بن غالب که در ذات‌عرق با امام برخورد کرد، یا فرزدق در یکی دیگر از منزلگاهها. ب: مکاتبات و نامه‌نگاری با پیروان خود در کوفه، بصره و یمن (مناطق که در محبت به اهل بیت، ریشه‌دارتر بودند) و گزارشهای مکتوب از اوضاع آن مناطق و حمایت مردمی و نصرت در قیام را جويا می‌شدند و حتی این آگاهیها را در مواقع لزوم، به سربازان دشمن که راه را بر او می‌گرفتند یا با او به نبرد برمی‌خواستند، اعلام می‌فرمود. ۵- «مصادره: در مسیر راه عراق، کاروانی تجارتي از یمن به سوی شام می‌رفت و برای یزید، اجناس قیمتی می‌برد. وقتی امام حسین ع در منزلگاه تنعیم به آن کاروان برخورد، کالاهای آن را مصادره کرد تا راه برای وابستگان به یزید، ناامن شود. به افراد کاروان هم فرمود: هر

کس بخواهد با ما به عراق بیاید، کرایه کاملش را خواهیم داد و با اورفتار خوب خواهیم داشت و هر کس هم بخواهد جدا شود، کرایه‌اش را تا اینجایم پردازیم. برخی جدا شدند، بعضی هم همراه امام آمدند. (۵) به این شیوه، هم ضربه اقتصادی به حکومت یزید زد و هم از افراد دشمن، جذب نیرو کرد. ۶- «جذب نیرو»: سید الشهدا^ع از هر فرصتی برای جذب نیرو به جبهه حق بهره‌می‌گرفت. یکی از آن موارد متعدد، ملاقاتی بود که با زهیر بن قین در منزلگاه زروود داشت. زهیر که ابتدا از رو به رو شدن با امام، گریزان بود، پس از این دیدار به امام پیوست و در عاشورا هم حماسه آفرید و شهید شد. ۷- «تصفیه نیرو»: امام حسین ع چندین بار در طول راه کربلا با پیشگویی از وضع آینده و شهادت خود و همراهان، افراد بی‌انگیزه و غیر مطیع و دنیاپرست را که به امید غنیمت همراه شده بودند تصفیه کرد، تا گروه زبده و عاشق شهادت و خالص و برخوردار از انضباط و اطاعت محض از فرماندهی و رهبری برای حضور در میدان نبرد بمانند. در منزلگاه زباله و شب عاشورا، نمونه‌هایی از این تصفیه‌ها بود. در منزل زباله برخی برگشتند، (۶) اما شب عاشورا کسی نرفت. ۸- «آرایش اردوگاه»: وقتی در سرزمین کربلا فرود آمد، دستور داد چادرها را نزدیک به هم بزنند، طنابهای خیمه‌ها را از لابه‌لای هم بگذرانند، در مقابل خیمه‌ها حضور داشته‌باشند و با دشمن از یک طرف مواجه شوند، در حالی که خیمه‌ها سمت راست و چپ و پشت سرشان باشد: «امر باطناب البیوت فقرت حتی دخل بعضها فی بعض و جعلوها وراء ظهورهم لیكون الحرب من وجه واحد و امر بحطب و قصب کانوا اجمعوه وراء البیوت فطرح ذلک فی خندق جعلوه والقوا فی النار و قال: لا- نؤتی من وراءنا» (۷) ۹- «سازماندهی»: امام حسین ع صبح روز عاشورا اصحاب را سازماندهی کرد، نماز صبح خوانده شد. زهیر بن قین را، فرمانده جناح راست و حیب بن مظاهر را فرمانده جناح چپ قرار داد، پرچم را به دست عباس سپرد، چادرها را پشت سر خویش قرار دادند، در گودالی که پشت چادرها به صورت خندق حفر کرده بودند، همیزم و نی ریختند. گودال، مثل نهر آبی بود که شب عاشورا برای پیشگیری از حمله دشمن از پشت سر کنده بودند و در آن آتش افروختند. (۸) ۱۰- «ایجاد مانع»: در روز عاشورا، نیروهایی از دشمن می‌خواستند از پشت خط دفاعی، از لابه‌لای خیمه‌ها حمله کنند (طناب خیمه‌ها یکی از موانع بود) و سه، چهار نفر از یاران امام در آن منطقه به دفاع پرداخته بودند. عمر سعد دستور داد خیمه‌ها را آتش بزنند. امام حسین ع فرمود: بگذارید آتش بزنند (البته خیمه‌ها خالی اصحاب و... بود). در این صورت دیگر نخواهند توانست از لابه‌لای خیمه‌ها بر شما شیبخون بزنند و چنان شد. (۹) این تاکتیک، حتی در مورد انتخاب جای مناسب برای خیمه‌زدن نیز جلوه گر بود. در قسمتی فرود آمد که تپه‌هایی داشت و آنها بعنوان موانع طبیعی برای جلوگیری یا کنترل حمله دشمن از سمت چپ قرارگاه امام بود. حفر خندق در پشت خیمه‌ها و آتش افروختن در آنها نیز بعنوان ایجاد مانع به کار گرفته شد. ۱۱- مهلت‌خواهی شب عاشورا برای نماز و دعا و تلاوت قرآن. گرچه این را می‌توان بعنوان امری عبادی و معنوی به حساب آورد، لیکن با توجه به نقش روحیه معنوی رزمندگان، این مهلت‌خواهی برای شعله‌ور ساختن بعد معنوی و تقویت روحیه رزمی و شهادت طلبانه در نیروهای تحت امر، تاثیر بسزایی داشت و یک تاکتیک نظامی محسوب می‌شد، بویژه نشان دادن جایگاه یاران در بهشت، آنان را بی‌تاب شهادت ساخت و برخی مانند بریر، شوخی می‌کردند. ۱۲- در آخرین لحظات بی‌یاوری و غربت سید الشهدا^ع که پیاده می‌جنگید، باز مواظب بود تا تیر دشمن به او اصابت نکند و در پی لحظات غفلت دشمن بود تا حمله کند و بر جمع سپاه دشمن حمله می‌برد. (۱۰) ۱۳- «پوشش برای پیوستن به امام»: تعدادی از شهدای کربلا که از یاران امام بودند، از کسانی بودند که همراه سپاه کوفه و عمر سعد، به کربلا آمدند و آنجا به حسین بن علی ع پیوستند و با کوفیان جنگیدند. این تاکتیک نشان‌دهنده کنترل شدید اطراف کوفه و ممانعت از پیوستن هواداران به سید الشهدا^ع است، بگونه‌ای که برای برخی از شیعیان انقلابی، هیچ راهی نمانده بود، جز آنکه در پوشش سپاه کوفه، خود را به خط درگیری رسانده، به امام ملحق شوند. ۱۴- طرز آرایش جبهه و استقرار نیروها و نصب چادرها در کربلا به صورت نعلی‌شکل بود، تا هم تسلط بر مجموعه مواضع خودی باشد و هم خود در وسط این شکل قرار گیرد و هم امکان محاصره شدن توسط سپاه کوفه را سلب کند.

خصوصیات منطقه عملیات در کربلا

به صورت زیر بوده است: (۱۱) - نزدیک رودخانه دجله و فرات - دجله در سمت چپ و فرات در سمت راست کربلا - از نظر آب و هوایی در منطقه خشک و گرم عراق قرار گرفته و در ضلع شمال شرقی، ایران قرار دارد و در جنوب غربی، حجاز واقع شده است. - منطقه، رملی و نیمه جنگلی است. - در حاشیه نهر علقمه، نخلستانی قرار دارد. - دارای تپه ماهور و پستی و بلندیهای بسیار - نهر علقمه از فرات منشعب شده است و در نزدیکی اردوگاه حسینی قرار دارد. - موسم تابستان با گرمای مخصوص منطقه. - کربلا در حاشیه فرات و قبرستان یهود قرار گرفته است. - از نظر اهمیت جغرافیایی، نقطه کور، منزوی و فراموش شده، فاقد هر گونه امتیاز و اهمیت ویژه سیاسی، فرهنگی، نظامی و اقتصادی است.

خصوصیات حرکت زمینی سید الشهداء»ع (۱۲)

(عقب نشینی تاکتیکی - در زمان غیر قابل پیش بینی) ۱- بهره گیری از زمین جهت ایجاد جنگ روانی ۲- انتخاب کمیت زمین برای به دست گیری ابتکار عمل در جنگ ۳- در اختیار گرفتن زمان و سلب آن از دشمن ۴- ایجاد توازن دفاعی ۵- تجزیه نیرو و تغییر جهت دشمن به سمت ضعف ۶- به هم زدن نظم تشکیلاتی و ایجاد تغییر در قرارگاه جنگی دشمن ۷- سلب اختیار از دشمن و به دست گرفتن ابتکار حرکت ۸- اخلال در سیستم تصمیم گیری فرماندهان نظامی ۹- عقب نشینی تاکتیکی ۱۰- به دست گرفتن ابتکار عمل در زمین ۱۱- به موضع انفعالی کشیدن دشمن ۱۲- استفاده از پوشش طبیعی و تصنعی زمین و بهره گیری از آن جهت استتار و اختفاء ۱۳- جلوگیری از تمرکز قوا هنگام حمله دشمن و ایجاد فاصله جغرافیایی بین فرماندهی، تدارکات و ارتباطات ۱۴- ایجاد شتابزدگی در تصمیم گیری نظامی و کندی در عمل دشمن ۱۵- سلب هر گونه بهره گیری استراتژیک از زمین (از دشمن) ۱۶- افزایش محدودیت در میدان عمل و کاهش شدید میزان کارآیی دشمن ۱۷- تعیین هت حمله و نوع آرایش جنگی دشمن به وسیله زمین ۱۸- به دست گرفتن ابتکار عمل در سازماندهی و تجدید سازمان از لحاظ کمی و کیفی ۱۹- تعیین نوع بهره‌وری از زمین برای دشمن (به صورت مطلوب) ۲۰- موضعگیری و آرایش مطلوب در دفع حمله ۲۱- احراز آمادگی در هر شرایطی تا هر زمان و سلب آمادگی از دشمن به وسیله زمین ۲۲- بدون حرکت و صرف انرژی، آرایش دشمن را برای چند ساعت به صورت جنگ روانی بر هم زد. (۱۳).

مختصات جبهه جنگی حضرت ابا عبد الله الحسین ع (۱۴)

۱- نام عملیات: هیهات منا الذله ۲- سال عملیات: ۶۱ هجری قمری ۳- ماه عملیات: محرم الحرام ۴- روز عملیات: جمعه دهم محرم ۵- نوع عملیات (جنگ): جهاد ابتدایی ۶- استراتژی حرکت و حمله: افشای چهره نفاق - تشکیل حکومت ۷- موضع جنگی: دفاعی ۸- طول جبهه دفاعی (قطر نعل): ۱۸۰ متر ۹- طول محور عملیات: ۳۶۰ متر ۱۰- فاصله خیمه‌ها: ۲ متر ۱۱- تعداد خیمه‌ها: ۶۰ عدد ۱۲- ترکیب کیفیت نیرو: بنی هاشم، یاران، زنان، کودکان ۱۳- وضعیت روحی و روانی: عاشقانی حفاظت پیشه ۱۴- تعداد سواره نظام: ۳۲ نفر ۱۵- تعداد پیاده نظام: ۴۰ نفر ۱۶- تعداد کل نیروهای رزمی: ۷۲ نفر ۱۷- فرمانده کل قوا: سید الشهداء حسین بن علی ع ۱۸- پرچمدار لشکر: ابو الفضل العباس ع ۱۹- فرمانده سمت راست: زهیر بن قین ۲۰- فرمانده سمت چپ: حبیب بن مظاهر ۲۱- وضعیت تدارکات: محاصره کامل ۲۲- وضعیت تجهیزات: کمبود شدید ۲۳- وضعیت آب و آذوقه: محاصره (تشنگی - گرسنگی) ۲۴- موقعیت جغرافیایی: قتلگاه ۲۵- زمان و ساعت شروع حمله: دو ساعت گذشته از روز (۸ صبح) ۲۶- رمز عملیات: لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم ۲۷- نوع آرایش جنگی: ساعتی - مثلثی - نعلی ۲۸- تعداد بر هم زدن آرایش دشمن: در سه مرحله که مرحله چهارم به جنگ تن به تن انجامید ۲۹- طول مدت عملیات: ۸ ساعت ۳۰- پایان عملیات: غروب آفتاب همان روز

مختصات جبهه جنگی یزید بن معاویه

۱- نام جنگ و عملیات: بیعت ظالمانه ۲- استراتژی عملیات: محو کامل اسلام ناب محمدی ص ۳- ترکیب کیفیت نیرو: مردان مجهز و آماده ۴- موقعیت جغرافیایی: استراتژیک‌ترین منطقه ۵- وضعیت روحی و روانی: در خواب کامل سیاسی ۶- تعداد سواره نظام: به علت کثرت آنان، نامعلوم ۷- تعداد پیاده نظام: به علت کثرت آنان، نامعلوم ۸- کل نیروی رزمی: ۳۰/۰۰۰ نفر ۹- فرمانده کل لشکر: عمر سعد ۱۰- پرچمدار لشکر: درید، غلام عمر سعد ۱۱- فرمانده سواره نظام: عروه بن قیس احمصی ۱۲- فرمانده پیاده نظام: شیب بن ربیع ۱۳- فرمانده ستون سمت راست: عمرو بن حجاج ۱۴- فرمانده ستون سمت چپ: شمر بن ذی الجوشن ۱۵- وضعیت تدارکات: سریع، بموقع، فوق العاده ۱۶- وضعیت تجهیزات: به میزان چند ماه ۱۷- وضعیت آب: مسلط بر رود فرات ۱۸- وضعیت آذوقه: به میزان چند ماه ۱۹- نوع جنگ: تهاجمی ۲۰- موازنه قوا: برتری کمی (۴۰۰ نفر مقابل ۱ نفر) ۲۱- خط مشی سیاسی فرهنگی: نفاق ۲۲- رمز اول عملیات: لشکر خدا بیا خیزید ۲۳- رمز دوم عملیات: پرتاب تیر توسط عمر سعد ۲۴- تعداد آرایش: سه عدد ۲۵- آرایش اول: مدور، پله چپ و راست (پیاده سنگین) ۲۶- آرایش دوم: ستون سمت چپ، سواره سنگین ۲۷- آرایش سوم: ستون سمت راست، سواره سنگین ۲۸- تن به تن: خطی، بسیجی، عمومی، سواره ۲۹- رعایت قوانین جنگی: نقض کامل (۱۵) روشهای روانی، تبلیغی روشهایی که از سوی سید الشهداء (ع) در طول نهضت و در روز عاشورا، و نیز توسط خانواده او به کار گرفته شد، هم مایه ماندگاری نهضت و مصونیت چهره آن است، هم عامل روحیه بخشی به یاران شرکت کننده در آن حماسه، که امام را با همه هستی یاری کردند، و هم مایه تزلزل در انگیزه سپاه کوفه و موجب ضعف یا رسوایی یا خنثی شدن تبلیغات دشمن گشته است، که به برخی از آنها اشاره می شود: ۱- «نامشروع دانستن خلافت یزید»: امام حسین ع با این موضع، در افکار هواداران یزید، ایجاد تزلزل کرد و با امتناع آشکار از بیعت و اعلان آن، جو سکوت را شکست. ۲- «شهود صحنه»: با همراه بردن زنان و کودکان در سفر کربلا، به عنوان عاملان ثبت وقایع و شاهدان زنده که همه صحنه‌ها را دیده‌اند، از تحریف و مسخ چهره واقعه جلوگیری کرد. به علاوه حضور زنان و کودکان در قافله حسینی، تاثیر عاطفی و برانگیزنده افکار بر ضد امویان در طول سفر داشت، حتی پس از شهادت و در دوران اسارت. ۳- نامه نگاری و پیام رسانی به بزرگان کوفه و بصره و سران قبایل و اعزام نماینده به کوفه و تماس با پایگاه هواداران به عنوان یک کار تشکیلاتی. ۴- «سنجش افکار»: محاسبه زمینه اقدام در کوفه، از راه اعزام مسلم بن عقیل به آنجا و ارزیابی وضعیت هواداران و نویسندگان دعوتنامه‌ها و درخواست از مسلم برای گزارش دقیق از اوضاع کوفه و میزان تعهد و وفای مردم. ۵- «مشروعیت نهضت»: آن حضرت، حرکت سیاسی خود بر ضد حکومت را به تکلیف شرعی و امر به معروف و نهی از منکر و احیای سنت پیامبر (ص پیوند داد، تاضمن مشروعیت بخشیدن به قیام خود، تعریضی به نامشروع بودن خلافت و تعارض آن با سنت نبوی داشته باشد. ۶- «بهره گیری عاطفی»: از آنجا که حسین بن علی ع را مردم به عنوان فرزند پیامبر و فاطمه ع می شناختند، وی از این موقعیت و زمینه عاطفی خود در دلها، چه برای جذب نیروی یاری دهنده، چه برای سلب انگیزه جنگ از دشمن و چه برای افشاگری نسبت به ماهیت سلطه حاکم استفاده کرد. این شیوه، هم توسط خود امام، هم از طریق حضرت زینب، امام سجاد و سایر اهل بیت انجام می گرفت. حتی پوشیدن برد، زره و عمامه پیامبر (ص و برگرفتن ذوالفقار و یادآوری خویشاوندی خود با پیامبر خدا نیز، در تحریک عواطف دینی نیروهای دشمن مؤثر بوده و به عنوان یک شیوه تبلیغاتی و روانی قابل توجه است. ۷- «اتمام حجت»: برای بستن راه هر گونه عذر و بهانه و توجیه و تاویل، آن حضرت مکرر اقدام به اتمام حجت کرد، هم برای بازداشتن دشمن از کشتن او، هم برای پیوستن افراد به جبهه حق. در این اتمام حجت، گاهی هم تکیه روی حسب و نسب خویش می کرد. مثلا در خطبه صبح عاشورا، برای متزلزل ساختن انگیزه دشمن، بر این نسب تاکید می شد که: «فانسبونی فانظروا من انا؟... الست... الست...» (۱۶) بنگرید که من کیستم؟ آیا من آن نیستم که... اینها هر شبهه‌ای را رفع و دفع می کرد و دشمن را خلع سلاح می نمود. ۸- «آماده سازی»: یاران و اهل بیت خود را از نظر روانی آماده می ساخت که با حادثه عاشورا شجاعانه رو به روشوند و با

سخنان و خطابه‌ها، روحیه شهادت‌طلبی در یاران، وصبر و تحمل در بستگان ایجاد می‌کرد و هر گونه ابهام در مسیر و هدف و سرانجام رامی زدود. ۹- «جذب عاطفی: برخوردی که در گرمای نیمروز، با سپاه تشنه حر داشت و همه راسیراب کرد، سپس برگزاری نماز جماعت به امامت سید الشهدا^ع و اقتدای آنان به حضرت، آنگاه سخنرانی توجیهی و تبیینی برای سپاه دشمن، در واقع نوعی آمیختن لطف و نوازش با روشنگری و تبیین، نقش مهمی در جذب عاطفی آنان داشت. سرانجام هم‌حر، به امام پیوست.

۱۰- «جبران کمیت با کیفیت: گرچه یاران آن حضرت در کربلا اندک بودند، اما این کمیت اندک را، با کیفیت بالا و روحیه والا- در یاران خویش جبران کرد، چه در سخنان طول راه، چه میثاق شب عاشورا و اعلام ایستادگی یاران تا پای جان و نیز نشان دادن جایگاه اصحاب خود در بهشت، به آن جمع حاضر. ۱۱- «تقویت بعد معنوی: مهلت‌خواهی شب عاشورا و سپری کردن آن شب با انس با خدا و تلاوت و عبادت و زمزمه‌هایی که از خیمه‌ها برمی‌خاست، همه به عنوان عامل معنوی و تقویت روحی در شب قبل از عملیات مؤثر بود و یاران در صبح عاشورا بی‌تاب‌شهادت بودند و شوخی می‌کردند و میان خود و بهشت، فاصله‌ای جز تحمل ضربت شمشیرها نمی‌دیدند. ۱۲- «خطابه با دشمن: در عاشورا، استفاده از صدای بلند و رسا و القای خطابه‌های مهم خطاب به نیروهای دشمن، آن هم در میدان کربلا و توسط خود امام و یاران برگزیده‌اش، نوعی اتمام حجت و سخن آخر بود، برای ایجاد تزلزل در دشمن و بستن راه توجیه در آینده و تلاش جهت بیدار ساختن وجدانهای خفته. ۱۳- «رجز»: استفاده از رجزهای حماسی توسط امام و یارانش در درگیریهای تن به تن یا عمومی. خواندن رجز، هم رزمنده را تقویت روحی می‌کرد، هم دشمن را تحقیر می‌نمود و هم مبین انگیزه و اندیشه و ایمان جنگجوی حسینی بود. ۱۴- «افشاگریهای اسرا»: پس از عاشورا، اسیران اهل بیت ع، از تجمعهای مردمی در کوفه، مجلس ابن زیاد، شام، دمشق، حتی مجلس یزید، استفاده کرده، پیام خون شهدا رامی‌رساندند، ضمن معرفی خود و امام حسین ع، بر ضد حکام افشاگری می‌کردند. این شیوه را، چه در خطبه‌ها و چه در سخنانی که در برخوردهای متفرقه ابراز می‌شد، به کار می‌گرفتند. ۱۵- «مجالس یاد»: اهل بیت، پس از بازگشت از سفر کربلا به مدینه، مجالس عزا و سوگواری برپا داشتند و پیوسته از حادثه عاشورا و فجایع سپاه کوفه یاد می‌کردند. بارزترین آنها یاد کردن امام سجاد^ع از حسین و شهادت او با لب تشنه بود، هنگام نوشیدن آب، یا دیدن صحنه ذبح گوسفند. ۱۶- «فرهنگ گریه و نوحه: امامان شیعه تاکید فراوان کردند که مظلومیت اهل بیت و حادثه عاشورا همواره یاد شود و زنده بماند. این فرهنگ یاد و یادآوری در قالب مفاهیمی همچون: گریه، نوحه‌خوانی، مرثیه سرودن، زیارت، تربت سید الشهدا^ع، کام‌گیری با آب‌فراوات و تربت، یاد کردن از عطش حسین هنگام آب نوشیدن، برگزاری مجالس عزاداری برای اهل بیت و... شکل گرفت. این فرهنگ، تاکنون هم سبب زنده ماندن و جاودانه شدن آن حماسه گشته است. در مجموع حرکت عاشورا، چه از بعد نظری و چه عملی، روشها و محورهایی مورد توجه قرار گرفته است تا: - پیام نهضت به همه رسانده شود- در دراز مدت، منافقان نفوذی در تشکیلات حکومتی و پستهای کلیدی معرفی و افشا گردند- امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح فساد اجتماعی، زنده شود- راه مبارزه سیاسی فرهنگی برای نسلهای آینده ترسیم گردد» سنت احیاء نسیبت به حادثه کربلا نیز از سوی امامان شیعه و پیروان عاشورا، در طول تاریخ شیعه، آن پیامها را مطرح ساخته و آن حماسه را زنده نگهداشته و عظیمترین عامل برانگیزنده، وحدت‌بخش، راهنما و جهت‌ده را پدید آورده است. اوجگیری روحیه شهادت‌طلبی و افزایش شناخت و آگاهی سیاسی و به وحدت رسیدن نیروهای معتقد به ولایت و رهبری ائمه، از آثار این تحول است.

پی‌نوشتها

۱- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۳۰، مقتل الحسین، خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۲. ۲- مقتل الحسین، خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۳. ۳- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۸۸. ۴- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۴۶، موسوعه کلمات الامام

الحسین ، ص ۳۲۴ . ۵- تاریخ طبری ، ج ۴ ، ص ۲۸۹ ، حیات الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۵۹ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۷ . ۶- کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۹ . ۷- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۹۹ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۰ . ۸- همان . ۹- همان ، ص ۵۶۶ . ۱۰- همان ، ص ۵۷۲ . ۱۱- برگرفته از جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا ، فاطمی پناه ، ص ۲۴ . ۱۲- همان ، ص ۲۷ . ۱۳- صاحب طرح ، بر اساس نقشه عملیاتی و ترسیم صحنه و مستندات تاریخی ، نکات فوق را تشریح می کند . ۱۴- همان ، ص ۲۵ . ۱۵- پایان نقل از جزوه پیشین . ۱۶- کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۶۱ .

تباکی

خود را به گریه زدن ، خود را گریان نشان دادن ، خود را شبیه گریه کننده ساختن ، حالت گریه به خود گرفتن . در راه احیای عاشورا و سوگواری بر عزای حسین ع ، هم گریستن ، هم گریاندن و هم حالت گریه داشتن ثواب دارد . حتی اگر کسی نگرید یا گریه اش نیاید ، گرفتن این حالت ، هم در خود شخص حالت اندوه و تحسر ایجاد می کند ، هم به مجلس عزا ، چهره و رنگ غم می بخشد . تباکی ، همسویی با داغداران سوگ عاشوراست و مثل گریستن و گریاندن است . در حدیث امام صادق ع است : «من انشد فی الحسین شعرافتاباکی فله الجنة (۱) هر که در باره حسین ، شعری بگوید و تباکی کند ، بهشت برای اوست . در حدیثی هم که سید بن طاووس نقل کرده ، چنین است : «من تباکی فله الجنة (۲) و در حدیث قدسی آمده است : «یا موسی ! ما من عبد من عبیدی فی ذلک الزمان بکی او تباکی و تعزی علی ولد المصطفی الا و کانت له الجنة ثابتا فیها» (۳) ای موسی هر یک از بندگانم که در زمان شهادت فرزند مصطفی ص گریه کند یا حالت گریه به خود گیرد و بر مصیبت سبب پیامبر تعزیت گوید ، همواره در بهشت خواهد بود . البته غیر از تباکی در مصیبت ابا عبد الله الحسین ع ، حالت گریه به خود گرفتن در مناجات و دعا و از خوف خدا نیز مطلوب است و این از نمونه های روانی تاثیر ظاهر در باطن است . رسول خدا ص در این زمینه به ابوذر غفاری فرمود : «یا اباذر ! من استطاع ان یتبک فلیشعر قلبه الحزن و لیتبک ، ان القلب القاسی بعید من الله (۴) هر که می تواند گریه کند ، پس بگرید و هر که نتواند ، پس در دل خویش حزن قرار دهد و تباکی کند ، همانا قلب قساوت گرفته ، از خداوند دور است . امام صادق ع در باره گریه بر گناه خویش و از خوف خدا می فرماید : «ان لم یجئک البکاء فتبک ، فان خرج منک مثل راس الذباب فیخ بخ (۵) اگر گریه ات نمی آید ، خود را به حالت گریه در آور ، پس اگر به اندازه سر مگسی اشک بیرون آمد ، پس مرحبا به تو . ۱- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۸۲ . ۲- همان ، ص ۲۸۸ . ۳- مستدرک سفینه البحار ، نمازی شاهرودی ، ج ۷ ، ص ۲۳۵ . ۴- مکارم الاخلاق ، طبرسی ، ص ۴۶۲ ، بحار الانوار ، ج ۷۴ ، ص ۷۹ . ۵- بحار الانوار ، ج ۹۰ ، ص ۳۴۴ .

تحریفهای عاشورا

نهضت عاشورایی امام حسین ع ، با انگیزه امر به معروف و نهی از منکر و برای نجات اسلام و مبارزه با طغیان بود . اهداف و آرمانهای مقدس ، چهره های متعالی و درخشان و انگیزه هایی اجتماعی و سیاسی داشت . آن همه تشویق برای گریه بر سید الشهداء و عزاداری برای سید مظلومان نیز ، برای زنده نگهداشتن این مکتب جهاد و شهادت و حفظ ارزشها بود . متأسفانه در طول تاریخ ، تحریفهایی چه در انگیزه ها و اهداف ، چه در چهره های حماسه ساز و چه در برنامه های مربوط به عاشورا انجام شد . تحریفهای عاشورا ، برخی به محتوا بر می گردد ، برخی به شکل و برخی به افراد . کتابهایی که به عنوان مقتل نوشته شد و روضه هایی که برای عاشورا گفته و خوانده شد ، گاهی چون با انگیزه گریاندن مستمعین بود ، آمیخته به مطالب ضعیف ، غیر مستند و احیاناً دروغ گشت . علاقه ای که به چهره های عاشورایی وجود داشت ، سبب شد در حوادث آن حماسه ، غلوه و مبالغه هایی نقل شود که غیر عقلی و باور نکردنی است . آمار و ارقام کشته ها و برخی حوادثی که بظاهر غم انگیز و سوزناک بود ، بر اصل واقعه افزوده شد .

انگیزه آن حماسه اجتماعی و خونین نیز، گاهی تا حد «کشته شدن برای شفاعت از گنهکاران امت تنزل یافت. نوع برخوردهای امام حسین ع، زینب و امام سجاد ع و کودکان و اهل بیت، گاهی به صورت عجز و لابه و ذلت و حقارت در برابر فاسقانی چون یزید و عمر سعد و ابن زیاد و شمر و... در آمد و خواسته بزرگ امام در این میدان حماسه، که رد بیعت با حکومت جور بود، به درخواست جرعه‌ای آب برای لب عطشان خویش یا گلوی خشک علی اصغر در آمد. در روضه‌هایی که خوانده می‌شد و تعزیه‌هایی که برپا می‌گشت و شعرها و نوحه‌هایی که سروده و اجرا می‌شد، از زینب و امام سجاد و مسلم بن عقیل و سکینه و... چهره‌هایی ارائه گشت که با روح بلند و عزتمند و بزرگوار آن خاندان شرف و کرامت، ناسازگار بود. حتی خصومت دیرین امویان با اساس دین و وحی و نبوت، به دشمنی شخصی حسین ع و یزید تبدیل شد. رسالت‌یاری رساندن به جبهه گسترده حسینی در طول تاریخ، تنها به سطح گریستن بر تشنگی و مظلومیت آل عبا پایین آمد و بیش از روضه‌فکر امام حسین ع، روضه جسم پاره پاره او و بیش از پیام خونین سید الشهداء، حلقوم‌بریده ابا عبد الله مطرح شد. حتی مبارزه دشمنان با اصل اقامه عزا برای سالار شهیدان (که بی‌ثمر بود) تبدیل شد به آزادی مراسم و ترویج شعائر، ولی همراه با مسخ حقیقت عاشورا و فلسفه قیام کربلا، که اینگونه برنامه‌ها، هیچ تعارضی با سلطه ستم و فسق نداشته باشد و این بزرگترین تحریف محتوایی عاشورا بود. در حالی که در تاریخ شیعه، قیام توابین، پس از گریه بر مزار شهدای کربلا و یاد مظلومیت امام حسین ع شکل گرفت و شیعیان در سرزمین کربلا و با الهام از عاشورا، به رهبری سلیمان بن صرد، قیامی را شکل و سازماندهی دادند. و عاشورا، تکلیف‌آور برای هر مسلمان بود، نه آنکه امام، یک وظیفه‌خاص و دستور خصوصی داشته باشد. اعتقاد به شفاعت سید الشهداء و نیز ثوابهای فراوان برای اشک ریختن بر آن حضرت و همچنین نتایج ارزشمند محبت و ولایت اهل بیت ع، همه صحیح است، اما این مسائل بگونه‌ای یکجانبه طرح شد که بسیاری از علاقه‌مندان اهل بیت، تعارضی میان گریستن بر حسین ع و ارتکاب فسق و فجور و زیر پا نهادن حق الناس و ترک وظایف ندانند و امیدشان به حسین ع باشد، هر چند که غرق گناه باشند! امام سجاد ع که همان روح حسینی و شجاعت علوی را داشت و در عاشورا به مصلحت الهی بیمار بود و توان جنگیدن نداشت، در پی همین تلقینات تحریف شده، به امام بیمار شهرت یافت و درازدهان عموم، به صورت مردی لاغر، رنگ پریده، بی‌حال و زرد چهره و عصا به دست جلوه کرد. حتی قضایایی بی‌اساس، همچون حجله عروسی قاسم نوجوان در شب عاشورا، به عنوان دستمایه اشک گرفتن از اهل عزا، به مرثیه‌ها و مقتلها راه یافت و قضایایی به نام رؤیا و خواب (راست یا دروغ) باب شد و دهان به دهان و سینه به سینه نقل گشت و بتدریج، حالت یک امر مسلم و قطعی یافت. آنچه وظیفه آگاهان و دست‌اندرکاران است، هم تبیین صحیح قیام حسینی، هم ارائه مقتل و روضه صحیح و مستند، هم جلوگیری از خواندن مرثیه‌های دروغ و مرثیه‌خوانان ناصالح و مداحان کاسب و واعظان بیسواد و بی‌مطالعه است. در یکی دو دهه اخیر، هم کتابهای ارزشمندی در تحلیل ماهیت و اهداف قیام حسینی تالیف شده، هم اشعار با محتوا و منطبق با روح عاشورا سروده شده است و هم برخی از این تحریفهای لفظی و محتوایی بازگو و معرفی شده است. (۱) الهامی که در انقلاب اسلامی ایران و در جبهه‌های دفاع مقدس، از عاشورا و کربلا گرفته شد، بهترین استفاده از چهره تحریف نشده عاشورا است. و اگر شیعه بتواند «مکتب عاشورا» را آنگونه که هست و بوده، به جهانیان معرفی کند، بی‌شک منبع الهام همه آزادیخواهان مبارزی خواهد شد که در پی الگوی راستین برای انقلاب و مبارزه با ستم‌اند. ۱- مطالعه کتاب سودمند حماسه حسینی (۳ جلد) از شهید مطهری در این زمینه‌ها توصیه می‌شود. همچنین موارد متعددی از نقلهای دروغ و حوادث بی‌اساس را که در زبان مرثیه‌خوانان و در شعر و نثر مرثیه در باره حوادث کربلاست، در کتاب لؤلؤ و مرجان و در فصل لزوم پرهیز از دروغ و رعایت صدق در سخن، تالیف محدث نوری می‌توان خواند. همچنین کتاب ستودگان و ستایشگران که مجموعه‌ای از ارشادهای آیه‌ها... خامنه‌ای در باره بایدها و نبایدها در امر مداحان و مرثیه‌خوانان است، خواندنی است، نشر «حوزه هنری». نیز، ر. ک: «التزیه لاعمال الشیعه، سید محسن امین، (خلاصه‌ای از آن در «اعیان الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۷۳ به بعد آمده است)، «اکسیر السعاده فی اسرار الشهادة، سید عبد الحسین لاری،

«الایات البینات فی قمع البدع و الضلالت، کاشف الغطاء، مقاله امام خمینی، احیاء و اصلاح شعائر حسینی، سید جواد ورعی، ویژه‌نامه روزنامه جمهوری اسلامی با نام عاشورا و امام خمینی، خرداد ۷۴)».

تخریب قبر امام حسین ع

الهام بخشی تربت خونین سید الشهداء ع در راه مبارزه با ستم، سبب شد که شیعه، همواره مرقد آن شهید را تکریم و بر گرد آن تجمع کند. توصیه‌های اکید ائمه نیز نسبت به زیارت قبر امام حسین ع این شور و الهام را می‌افزود. همین سبب شد که حکام ستمگر همواره احساس خطر کنند و این کانون را از هم بپاشند. از دوران بنی امیه که زیارت آن حضرت، ممنوع و تحت کنترل بود، تا زمان هارون الرشید که حتی درخت سدیری را که سایه بان زائران بود قطع کردند (۱)، تا زمان متوکل عباسی که اوج آن سختگیریها و ممانعتها بود، تا زمان استیلای وهابیون و غارت کربلا و تخریب حرم حسینی، همه و همه گویای وحشت دشمنان حق و اهل بیت، از جلوه‌گری این خورشیدهای تابان بود. متوکل عباسی، پاسگاهی در نزدیکی کربلا زده و به افراد خویش فرمان اکید داده بود که: هر کس را دیدید قصد زیارت حسین را دارد، بکشید. (۲) به امر متوکل، هفده بار قبر حسین ع را خراب کردند. (۳) در یکی از این نوبتها، «دیزج یهودی را مامور تغییر و تبدیل و تخریب قبر مطهر کرد. او نیز با غلامان خویش سراغ قبر رفت و حتی قبر را شکافت و به حصیری که پیکر امام در آن بود برخورد کرد که از آن بوی مشک می‌آمد. دوباره خاک روی آن ریختند و آب بستند و آن زمین را می‌خواستند با گاو، شخم بزنند که گاوها پیشروی نمی‌کردند. (۴) هارون الرشید نیز یک بار به والی کوفه فرمان داد تا قبر حسین بن علی ع را خراب کند. اطراف آن را عمارتها ساخته و زمینهایش را زیر کشت و زراعت بردند. (۵) به متوکل خبر دادند که مردم در سرزمین نینوا» برای زیارت قبر حسین ع جمع می‌شوند و از این رهگذر، جمعیت انبوهی پدید می‌آید و کانون خطری تشکیل می‌شود. متوکل به یکی از فرماندهان ارتش خود در معیت تعدادی از لشکریان ماموریت داد تا مرقد مطهر را بشکافند و مردم را متفرق ساخته، از تجمع بر سر قبر آن حضرت و زیارت قبر او جلوگیری کنند. او هم طبق دستور، مردم را از پیرامون قبر پراکنده ساخت. این حادثه در سال ۲۳۷ هجری بود. ولی مردم در موسم زیارت، باز هم تجمع کرده، علیه او شورش کردند و بی‌باکانه به ماموران خلیفه گفتند: اگر تا آخرین نفر هم کشته شویم، دست بر نمی‌داریم. و بازماندگان ما به زیارت خواهند آمد. وقتی حادثه به متوکل گزارش شد، به آن فرمانده نوشت که دست از مردم بردارد و به کوفه بازگردد و چنین وانمود کند که مسافرتش به کوفه در رابطه با مصالح مردم بوده... تا اینکه در سال ۲۴۷ باز تجمع مردم زیاد شد. به نحوی که در آن محل، بازاری درست شد. مجدداً بنای سخت‌گیری گذاشتند. (۶) روز به روز بر زائران افزوده می‌شد، متوکل سرداری فرستاد و میان مردم اعلام کردند که ذمه خلیفه از کسی که به زیارت کربلا رود بیزار است. باز هم آن منطقه را ویران کردند و آب بستند و شخم زدند و قبر را شکافتند. (۷) اینگونه برخوردها و جفاها، همه برای پراکندن مردم از گرد این کانون حرارت و شوق بود، اما کمترین نتیجه‌ای نمی‌گرفتند و بر شوق مردم افزوده می‌شد. «بهای وصل تو گر جان بود، خریدارم. کربلا، سنگر مقاومت می‌گشت و کعبه اهل حقیقت و ولا... آری...» «زیارت این خاک است که توده مردم را یاری می‌دهد تا به انقلاب حسین ع و به جهاد و مبارزه او علیه ظلم بیندیشند و به رسوا کردن دستگاه حاکم بنشینند. چنین است که این خاک-خاک کربلا-سمبل و شعار می‌شود و طواف آرامگاه حسین، با صد طواف کعبه مقابل می‌شود و حتی بر آن ترجیح می‌یابد». (۸) وهابی‌ان نیز در سال ۱۲۱۶ ه. ق. به کربلا حمله کردند و این تهاجمها، ده سال ادامه داشت. هم شهر را غارت و هم مردم را قتل عام و هم قبر مطهر را خراب کردند. یک بار هم امیر مسعود در سال ۱۲۲۵ با سپاهی متشکل از ۲۰ هزار جنگجوی وهابی به نجف واز آنجا به کربلا تاختند. (۹) در عصر حاضر نیز، حکومت بعثی عراق، برای در هم کوبیدن حرکت انقلابی شیعیان این سرزمین، در سال ۱۳۷۰ ش. با انواع سلاحها مردم را در نجف و کربلا به خاک و خون کشید و با توپخانه، گنبد و بارگاه امام حسین ع را مورد هجوم قرار داد. و این

پس از قیام مردمی بر ضد حکومت صدام بود که شهر نجف و کربلا را به تصرف در آوردند و رژیم عراق، برای باز پس گیری آنها از دست انقلابیون، با خشونت تمام وارد میدان شد و ساختمان حرم امیر المؤمنین و سید الشهداء و حضرت ابا الفضل علیهم السلام و گنبد و دروها و ضریح، آسیب دید. این جنایتها سبب شد رهبر انقلاب اسلامی، آیه ۱... خامنه‌ای طی اطلاعیه‌ای ضمن محکوم کردن تجاوزات رژیم بعث عراق به حررها و شهرهای مقدس، روز پنجشنبه ۸ ذی قعدة ۱۴۱۱ ق. برابر با دوم خرداد ۱۳۷۰ ش. را عزای عمومی اعلام کرده، به سوگ بنشیند. (۱۰) در بخشی از این اطلاعیه آمده است: «... با یورش وحشیانه به نجف و کربلا، آن کردند که قلم از شرح آن عاجز است و بر عتبات عالیات و مسلمانان و مردم عراق و حوزه‌های علمیه، آن روا داشتند که طواغیت ستمگر و خون آشام بنی امیه و بنی عباس هم روا نداشته بودند و چنان ضایعه و جراحی بر قلب دوستان اهل بیت وارد کردند که سنگینی آن را با هیچ فاجعه‌ای در این زمان، نتوان قیاس کرد. «هیجوا احزان یوم الطفوف...». (۱۱) ۱- تاریخ الشیعه، مظفری. ص ۸۹، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۹۸. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۰۴. ۳- همان، ص ۴۱۰، تتمه المنتهی، ص ۲۴۱. ۴- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۹۴. ۵- تتمه المنتهی، ص ۲۴۰. ۶- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۲۸، تراث کربلا، ص ۳۴ (با اختلاف در عبارات). ۷- تتمه المنتهی، ص ۲۴۱. ۸- مجموعه آثار، شریعتی، ج ۷ (شیعه) ص ۲۰. ۹- برای آشنایی با فتنه‌ها و تهاجمات وهابیه به اعتبار مقدسه، از جمله ر. ک: «کشف الارتیاب، سید محسن امین، «اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۲۸، تراث کربلا»، سلمان هادی الطعمه، ص ۲۶۲، «موسوعه العتبات المقدسه، کربلا، جزء ۱، ص ۲۰۱، «فرقه وهابی، محمد حسین قزوینی، «تاریخ کربلا» عبد الجواد کلیددار، ص ۲۳۴. ۱۰- روزنامه‌های ۳۱ اردیبهشت ۱۳۷۰. ۱۱- قضایای درگیریها در نجف و کربلا و حمله رژیم بعث به حرهای مطهر، در اخبار و گزارشهای مطبوعات اردیبهشت ۱۳۷۰ درج شده است. از جمله ر. ک: «مروری اجمالی بر تاریخ سیاسی کربلا» انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی. نیز: «سیمای کربلا»، محمد صحتی.

تربت

خاک. خاک قبر امام حسین ع. تربت به معنای مقبره هم آمده است. در فارسی هم رفتن سر خاک به معنای زیارت قبر است. خداوند، به پاس فداکاری عظیم امام حسین ع و شهادتش در راه احیای دین، آثار ویژه و احکام خاصی در تربت مقدس سید الشهداء و خاک کربلا- قرار داده است. تربت خونین کربلا- که در برگیرنده آن پیکر پاک است، الهام بخش فداکاری و عظمت و یادآور جان باختن در راه ارزشهای الهی است. از این رو، هم سجده بر آن تربت مستحب است، هم ذکر گفتن با تسبیح تربت، فضیلت بسیار دارد، هم شفا دهنده بیماری است، هم شایسته است که هنگام دفن میت، اندکی تربت همراه او گذاشته شود یا با حنوط مخلوط شود، هم دفن شدن در کربلا ثواب دارد و ایمنی از عذاب می آورد و هم نجس ساختن آن حرام است و اگر در بیت الخلا بیفتد باید از آنجا پرهیز کرد یا از آنجا در آورد و احکام و آثار دیگر که در فقه مطرح است (۱). رسول خدا «ص مقداری تربت کربلا- به ام سلمه داد و فرمود: هر گاه دیدی این خاک، تبدیل به خون شد، بدان که حسین ع کشته شده است. (۲) گر چه خوردن خاک، حرام است، اما خوردن اندکی از خاک قبر سید الشهداء به نیت شفا گرفتن (استشفاء) جایز، بلکه مؤکد است و آداب و حدودی دارد. (۳) امام رضا «ع فرمود: «کل طین حرام کالمیتة و الدم و ما اهل لغیر الله به، ما خلا طین قبر الحسین ع فانه شفاء من کل داء» (۴) هر خاکی حرام است، مثل مردار، خون و ذبح شده بی نام خدا، مگر خاک قبر حسین ع که درمان هر درد است. امام صادق ع فرمود: «فی طین قبر الحسین شفاء من کل داء و هو الدواء الاکبر». (۵) در خاک قبر حسین ع شفای هر درد است و آن دوا بزرگتر است. روایت است که از فضیلت‌های ویژه حسین بن علی ع این است: «الشفاء فی تربته و الاجابة تحت قبته و الائمه من ذریته». (۶) امام صادق ع دستمال زردی داشت که در آن تربت حضرت سید الشهداء بود. وقت نماز که می شد همان تربت را در موضع سجودش می ریخت و بر آن سجده می کرد. (۷) و نیز آن حضرت فرمود: «السجود علی تربة الحسین یخرق الحجب السبع.

(۸) سجده بر تربت حسینی، حجابهای هفتگانه را کنار می‌زند. همچنین روایت شده است که امام صادق ع جز بر تربت سید الشهداء سجده نمی‌کرد، به عنوان فروتنی و تواضع در برابر خداوند: «كان الصادق لا يسجد الا على تربة الحسين تذلل الله و استكانة اليه».

(۹) نسبت به برداشتن کام نوزادان با تربت کربلا- نیز احادیث فراوانی است، از جمله از امام صادق ع روایت است که: «حنکوا اولادکم بتربة الحسين فانها امان» (۱۰) کام فرزندان خود را با تربت حسین ع بردارید، که این تربت، امان است. در سنتهای چاووش خوانی، اشاره به سبب بهشتی (۱۱) و بوی سبب از تربت امام حسین ع می‌کردند و می‌خواندند: (بوی سبب). ز تربت شهدا بوی سبب می‌آید ز طوس، بوی رضای غریب می‌آید آنچه به تربت سید الشهداء قداست و کرامت بخشیده، همان خون حسین ع و شهادت‌نار الله است که الهام‌بخش حریت و رادمردی و فداکاری در راه خداست. به تعبیر امام خمینی قدس سره: «همین تربت پاک شهیدان است که تا قیامت، مزار عاشقان و عارفان و دلسوختگان و دارالشفای آزادگان خواهد بود.» (۱۲) به همین جهات، هم شفاخواهی از تربت سید الشهداء و هم شفایابی در آستانه و حرم حسینی جزء فرهنگ شیعه و مستند به روایات است. شهادت، خاک را بوییدنی کرد شهادت، سنگ را بوسیدنی کرد علامه امینی ره می‌نویسد: «آیا بهتر آن نیست که سجده گاه، از خاکی قرار داده شود که در آن، چشمه‌های خونی جوشیده است که رنگ خدایی داشته است؟ تربتی آمیخته با خون کسی که خداوند، او را پاک قرار داده و محبت او را اجر رسالت محمدی ص قرار داده است؟ خاکی که با خون سرور جوانان بهشت و ودیعه محبوب پیامبر و خدا عجب گشته است؟...» (۱۳) چه رازی در «تربت کربلا» نهفته است؟ تربت کربلا، خاکی آمیخته با «خون خدا» است و شگفت نیست که خون، به خاک، اعتبار بخشد و شهادت، در زمین و در و دیوار، آبرو و قداست بیافریند و خاک کربلا، مهر نماز عارفان گردد و در سجاده، عطر شهادت از تربت حسین ع به مشام عاشقان برسد و شفا بخش دردها شود. درس گرفتن از تربت و فرات، تنها در مکتب زیارت میسر است و سخن خاک را با دل، تنها گوش حسینیان کربلایی می‌شنود. «... در آنجا تربتی است، گویا معدن مغناطیس، که افراد عاشق را که قابل جذب‌اند، مانند ذرات کوچک آهن، به سوی خود جذب می‌کند. آنجا مضجع مقدس سرباز فداکاری است که رؤسای جمهور و پادشاهان، قبل از آنکه رسم سرباز گمنام نهادن دسته گل معمول گردد، عصاره گل، بهترین عطر را آوردند و بوسیدند و بوییدند و پاشیدند و آرزوی این کردند که کاش در برابرش جنگیده و اسلام را یاری می‌کردند و کشته می‌شدند. (۱۴) شهید مطهری می‌نویسد: «... تو که خدا را عبادت می‌کنی، سر بر روی هر خاکی بگذاری نمازت درست است، ولی اگر سر بر روی آن خاکی بگذاری که تماس کوچکی، قرابت کوچکی، همسایگی کوچکی با شهید دارد و بوی شهید می‌دهد، اجر و ثواب تو صد برابر می‌شود.» (۱۵) در کربلا، خاندان معینی بودند که متصدی تهیه مهر و تسبیح از تربت سید الشهداء بودند و همه ساله مبلغ هنگفتی به والی بغداد می‌پرداختند تا همچنان از این امتیاز برخوردار باشند. (۱۶) ۱- برای توضیح بیشتر ر. ک: «دائرة المعارف تشیع، ج ۴، ص ۲۵. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۱۲۲ و ۴۶۳. ۳- همان، ج ۲، ص ۱۰۳. ۴- همان. ۵- من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۹۹ (چاپ جامعه مدرسین)، المزار، شیخ مفید، ص ۱۴۳. ۶- مناقب، ج ۴، ص ۸۲. ۷- منتخب التواریخ، ص ۲۹۸. ۸- بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۱۵۳ و ۳۳۴. ۹- همان، ص ۱۵۸ حدیث ۲۵. ۱۰- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۰، روایات تربت را از جمله در وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۰۸ تا ۴۲۰ و ج ۳، ص ۶۰۷، المزار، شیخ مفید، ص ۱۴۳ و نیز بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۱۸ ملاحظه فرمایید. ۱۱- سفینه البحار، ج ۱، ص ۱۲۴. ۱۲- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۳۹. ۱۳- سیرتنا و سنتنا، علامه امینی، ص ۱۶۶. در بحث تربت امام و الهامهای قرآن از جمله ر. ک: مجله پیام انقلاب، شماره‌های ۱۴۷ و ۱۴۸ (سال ۱۳۶۴). ۱۴- اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، شهید پاک‌نژاد، ج ۲، ص ۴۳. ۱۵- شهید (ضمیمه قیام و انقلاب مهدی)، ص ۱۲۷. در زمینه تربت حسینی، از جمله ر. ک: «الارض و التربة الحسينیه، شیخ محمد حسین کاشف الغطاء. ۱۶- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۲۸۹.

تربت سید الشهداء^ع، به خاطر قداست و فضیلت و الهام بخشی، هم مورد سجود قرار می‌گیرد، هم از آن تسبیح برای ذکر گفتن تهیه می‌شود، هم کام نوزاد را بر می‌دارند، هم همراه میت به صورت حنوط، به کار می‌رود. خاکی که مدفن یک شهید است، انتقال‌دهنده فرهنگ شهادت و الهام بخش شجاعت و ایمان است و تسبیحی که با چنین تربیتی گفته شود، اجر مضاعف دارد. از امام صادق^ع احادیثی در فضیلت تسبیح تربت سید الشهداء روایت شده است. (۱) حضرت زهرا^ع از تربت حمزه سید الشهداء، تسبیحی ساخته و به نخ کرده بود و با آن، ذکر تسبیحات می‌گفت، مردم هم چنان کردند. چون حسین^ع شهید شد، به خاطر مزیت و فضیلت تربت او، این کار در باره تربت قبر آن امام شهید انجام گرفت. (۲) پیش از تسبیح گلی، حضرت زهرا تسبیحی داشت از نخ پشمین که به آن گره‌های متعدد زده بود و آن را می‌گرداند و تسبیح و تکبیر می‌گفت، تا آنکه حضرت حمزه در جنگ احد به شهادت رسید. آنگاه از تربت او تسبیحی ساخت. رسم مردم بر این جاری شد تا آنکه پس از شهادت امام حسین، از تربت قبر او تسبیح فراهم می‌کردند: «فلما قتل الحسين صلوات الله عليه عدل بالامر اليه فاستعملوا تربته لما فيه من الفضل والمزیه.» (۳) دو حدیث در فضیلت تسبیح تربت: امام صادق^ع فرمود: «من كانت معه سبحة من طين قبر الحسين عليه السلام كتب مسبحا وان لم يسبح بها» (۴) هر که تسبیحی از تربت قبر حسین^ع داشته باشد، تسبیح‌گویی نوشته می‌شود، هر چند با آن تسبیح نگوید. امام کاظم^ع فرمود: «لا يستغنى شيعتنا عن اربع: ... و سبحة من طين قبر الحسين فيها ثلاث وثلاثون حبة...» (۵) شیعه ما از چهار چیز بی‌نیاز نیست: ... یکی هم تسبیحی با ۳۳ دانه از خاک قبر امام حسین^ع علیه السلام. (۶) تسبیح تربت، قصیده‌ای صد بیتی است و واژه‌هایش همه عاشورایی، که دانه‌هایش همراه ذاکر، ذکر می‌گوید و عطر شهادت را می‌پراکند. کربلائیان با مضمون این قصیده مقدس همنوایی می‌کنند و با ترکیبات آن که الله اکبر، الحمد لله و سبحان الله است، آشنا و مانوسند. دانه‌های تسبیح تربت، گوهرهایی است که از خاک کوی عشق گرفته می‌شده و از آن نوری تا ملکوت خدا متصاعد می‌شود. دل‌های دریایی، گوهر تربت را در ساحل عشق، با «اشک شستشو می‌دهند، و از زمزم دیدگان بر آن می‌بارند. این است رمز جلوه و جلای همیشگی تربت حسین! و همین است راز برتری تسبیح تربت، بر دانه‌های یاقوت و عقیق و فیروزه و زبرجد و الماس! تسبیح تربت، ترکیبی کربلایی دارد و آهنگی زهرایی و مفاهیمش هدیه خداوند به فاطمه است. منظومه‌ای رمزی از قداست و فداکاری و عشق و خلوص است. چه اکسیر شگفتی در خاک مزار حسین^ع نهفته است، فضیلت بخش خاک بر گوهر! ۱-بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۳۳. ۲-همان، المزار، شیخ مفید (چاپ کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق) ص ۱۵۰. ۳-همان، ج ۸۲، ص ۳۳۳. ۴-همان، ص ۳۴۰. ۵-همان. در «المزار» شیخ مفید، ص ۱۵۲، عدد سی و چهار دانه آمده است. ۶-برای آگاهی از تاریخچه تسبیح و تسبیح تربت و آداب آن ر. ک: «دائرة المعارف تشیع، ج ۴، ص ۲۰۵.

تعزیه

مقدمه

تعزیه و تعزیت، هم به معنای تسلیت گفتن به یک داغدار از مصیبت است، هم به معنای اجرای نوعی نمایش مذهبی به یاد حادثه عاشورا که شبیه‌خوانی هم گفته می‌شود. اما توضیح هر یک:

تسلیت‌گویی

اصل تسلیت‌گویی به خاطر مصیبتی که بر کسی وارد شده، در اسلام مستحب است. رسول خدا^ص فرمود: «من عزى مصابا فله مثل اجره (۱) هر کس مصیبت دیده‌ای را تسلیت گوید، پاداشی همانند او دارد. و نیز طبق حدیثی از امام صادق^ع، خداوند

به حضرت فاطمه ع در سوگ شهادت حسین ع تعزیت گفت . (۲) از مستحبات روز عاشورا است که افراد وقتی به هم می‌رسند ، نسبت به این مصیبت بزرگ به یکدیگر تعزیت و تسلیت گویند . این نشانه داغداری در این فاجعه عظیم و همبستگی با جبهه شهدای کربلاست . عبارتی که مستحب است در این تسلیت گویی گفته شود چنین است : «اعظم الله اجورنا بمصابنا بالحسین علیه السلام و جعلنا و ایاکم من الطالبین بناره مع ولیه الامام المهدی من آل محمد علیهم السلام . (۳) در این متن تعزیت ، ضمن داغداری در سوگ سید الشهداء ، مساله خونخواهی آن امام شهید در رکاب حضرت مهدی ع از خداوند خواسته شده است . سنت تسلیت گویی در میان شیعه ، نسبت به مناسبت‌های دیگری که وفات معصومین ع پیش می‌آید رایج است و هنگام دیدار ، جمله اعظم الله اجورکم را می‌گویند .

شبه‌خوانی

تعزیه‌خوانی و شبیه‌خوانی ، نمایشی است که در یک محوطه ، با حضور مردم توسط چند نفر انجام می‌گیرد که در نقش قهرمانان کربلا و با لباسهای مخصوص و ابزار جنگی و همراه با دهل و شیپور ، نیزه ، شمشیر ، سپر ، سنج ، کرنا ، سرنا ، خنجر ، زره ، مشک آب و اسب ، ایفای نقش می‌کنند . صحنه و نمایش ، بر مبنای حوادث کربلا و مقتلهای تنظیم می‌شود . (۴) تعزیه ، اگر بصورت صحیح و با حفظ موازین و شئون معصومین انجام شود ، تاثیر مهم می‌گذارد و وسیله انتقال فرهنگ شهادت به نسلهای آینده است . «در فرهنگ شیعه ، به معنای نوحه بر امامان شهید ، نزدیک قبورشان یا در خانه سوگواران است که برای امام حسین ع نوحه می‌خوانند . در فرهنگ مردم ، نمونه‌هایی از تابوتهای سمبلیک برای کشته‌های کربلاست . در شهرهای مختلف شیعه‌نشین ، روز عاشورا مراسم خاصی بر پا می‌کنند و هودجها و اسبهایی را راه می‌اندازند . برپایی اینگونه مراسم که در اماکن عمومی و مساجد و ... به صورت تحریک‌کننده حزن مردم است ، «تعزیه نام دارد و با لباسها و ... برخی حوادث کربلا را به صورت نمایش ارائه می‌کنند . در این مراسم ، روضه‌خوانی و نوحه‌خوانی هم انجام می‌گیرد و کودکانی هم بعنوان پیشخوان برنامه اجرا می‌کنند و متنهای اجرایی اغلب به صورت شعر است . شکل تکامل یافته تعزیه ، جدید است .» (۵) در باره این نمایش مذهبی نوشته‌اند : «شبه‌خوانی یا به اصطلاح عامه تعزیه‌خوانی ، عبارت از مجسم کردن و نمایش دادن شهادت جانسوز حضرت حسین ع سید الشهداء و یاران آن بزرگوار یا یکی از حوادث مربوط به واقعه کربلا بود . . . شبه‌خوانی ناطق ، ظاهرادر دوره ناصرالدین شاه در ایران معمول شد ، یا اگر قبلا چیز از آن قبیل بود ، در دوره سلطنت ناصرالدین شاه رونقی بسزا یافت و شبیه‌خوانهای زبردستی پیدا شدند . ظاهر آن که مشاهدات شاه در سفرهای خود از تأثرهای اروپا در پیشرفت کار تعزیه و شبیه‌خوانی بی‌تاثیر نبوده است . (۶) «شبه‌خوانی و تعزیه‌خوانی سنت هنری و نمایشی اهل تشیع است که سیمای وجیه و معصوم قدیسیں را از روزگار کهن تا به امروز در برابر دیدگان اهل معنی عیان داشته است .» (۷) در باره کیفیت اجرای آن و سنتها و آداب مربوط به تعزیه ، تحقیقات ارزشمندی انجام گرفته و آثاری تالیف شده است . در یکی از منابع آمده است : «تعزیه به احتمال قوی بصورت هیئت فعلی خویش در پایان عصر صفوی پدید آمد و از همه سنتهای کهن نقالی و روضه‌خوانی و فضائل و مناقب‌خوانی و موسیقی مدد گرفت و تشکیلاتی محکم برای خود ترتیب داد و کارگردانان ورزیده اداره آن را در دست گرفتند . . . تعداد تعزیه‌های اصلی که کمی از صد می‌گذرد ، کیفیت تعزیه‌نامه‌ها که غالبا منظوم و در هر حال آهنگین یعنی مرکب از بحر طویل و شعر است ، دستگانهایی که هر یک از خوانندگان باید شعر خود را در آن بخوانند ، آهنگ مخالف‌خوانان که دارای هیمنه و شکوه حماسی است . . .» (۸) به اقتضای نقشی که افراد مختلف در اجرای تعزیه و شبیه‌خوانی داشتند و حال و هوای شعرها و نحوه خواندن ، اصطلاحات خاصی هم رایج بود ، مثل : رجزخوانی ، شبیه‌خوانی ، نوحه‌خوانی ، بحر طویل‌خوانی ، مقتل‌خوانی ، شهادت‌خوانی ، هجران‌خوانی (از زبان اسرا) ، اشقیاءخوانی و شمرخوانی (از زبان سران سپاه عمر سعد) . آنچه نقل شد ، گوشه‌ای از کیفیت اجرای آن را نشان می‌دهد . به نقل دیگری توجه کنید : «شبه‌خوانی و تعزیه در عصر صفویه هنوز

در ایران مرسوم نشده بود... برپایی نمایش مذهبی یا تعزیه ظاهرا از زمان پادشاهی کریم‌خان زند در ایران معمول شده است... این نوع عزاداری که بیشتر جنبه عامیانه داشته و رواج آن در شهرهای کوچک و قراء و قصبات ایران بیشتر از شهرهای بزرگ بوده است... صورت ساده آن (شبییه‌سازی) که عنوانی نداشته در عهد صفویه معمول بوده و بعد از سلسله صفویه بصورت نمایش مذهبی روی صحنه آمده است... از خصوصیات تعزیه این بود که هر یک نقش خود را با خواندن اشعار مذهبی در یکی از دستگاهها و آوازا... اجرا می‌کردند و... مخالفین در جواب و سؤال با موافقین نیز رعایت بحر و قافیه را در اشعار می‌کردند. همچنین شمایل آنها با اصل نیز تناسب داشت. (۹) مساله شبیه‌خوانی از دیدگاه فقهی و اعتقادی نیز مورد بحث و بررسی عالمان شیعه قرار گرفته است. برخی آن را تحریم و بعضی تجویز کرده‌اند. (۱۰) تاثیرگذاری عاطفی و نیز روحیه ضد ظلم که در پی دیدن نمایشهای تعزیه در افراد ایجاد می‌شود، از نقاط قوت و مثبت این نمایش مذهبی است. به همین جهت در ایران پس از انقلاب اسلامی، رواج و توسعه بیشتری یافته و همراه این توسعه، تحولاتی هم در سبک اجرا، هم در محتوای اشعار و جهتگیری سیاسی اجتماعی پدید آمده است. در واقع، انقلاب اسلامی به تعزیه روح جدیدی بخشید و این هنر جان گرفت. صاحب‌نظران این فن، خود به تاثیر آن در روحیه سربازان و افسران در طول سالهای دفاع مقدس اعتراف کرده‌اند. (۱۱) اجرای تعزیه مخصوص ایران نیست، در کشورهای اسلامی و شیعی دیگری نیز این سنت مورد توجه است و با سبکهای گوناگون و اعتقادات و مراسم مختلف و ابزار و ادوات دیگری اجرا می‌شود، از جمله در هند و پاکستان، که رواج بیشتری دارد. (۱۲)

پی‌نوشتها

۱- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۸۸. در این زمینه ر. ک: «باب التعزیه و المآتم در بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۷۱ تا ۱۱۳. ۲- همان.

۳- مفاتیح الجنان، اعمال روز عاشورا. ۴- در باره تاریخچه آن در کشورمان ایران ر. ک: «تعزیه، هنر بومی پیشرو ایران گرد آورنده: پتر چلکوسکی. ترجمه: داود حاتمی. نیز «دایرة المعارف تشیع، ج ۴. ۵- دایرة المعارف الاسلامیه، ج ۵، ص ۳۱۳ (با تلخیص). ۶- از صبا تا نیما، یحیی آرین‌پور، ج ۱، ص ۳۲۲. ۷- درآمدی بر نمایش و نیایش در ایران، جابر عناصری، ص ۸۶. ۸- فصلنامه هنر، شماره ۲، ص ۱۶۲، مقاله پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی. ۹- موسیقی مذهبی ایران، ص ۳۳ تا ۳۵ (تلخیص شده) نیز ر. ک: فصلنامه هنر، شماره ۲ (زمستان ۶۱) ص ۱۵۶ مقاله پژوهشی در تعزیه و تعزیه‌خوانی. ۱۰- از جمله در باره نظریه علما در باره جواز تعزیه و شبیه‌خوانی و سینه‌زنی و دسته راه انداختن... ر. ک: «فصلنامه هنر» شماره ۴ (پائیز ۱۳۶۲) مقاله فتاوی علمای سلف در باره عزاداری و شبیه‌خوانی ص ۲۹۰. همچنین کتاب اسرار الشهادة فاضل دربندی، بحث مبسوطی در این باره‌ها دارد، ص ۶۱ تا ۶۶. ۱۱- از جمله ر. ک: «کیهان فرهنگی، مهر ۶۳، ص ۲۷، مقاله نشست در ارزیابی تعزیه. ۱۲- همان، ص ۳۱.

تکیه

محلی که برای عزاداری سید الشهداء علیه السلام، بویژه در ایام عاشورا ساخته و برپا می‌شود. این گونه اماکن، علاوه بر آنکه حرمت و قداست خاص خود را دارد، احکام مخصوص مساجد را ندارد، بنابراین این محدودیت حضور در آن مثل مسجد نیست. «تکیه، یا تکیه‌گاه، بعد از مسجد در حقیقت پایگاه معنوی مسلمانان خصوصا شیعیان به حساب می‌آید. جایی که مردم با تعزیه‌خوانی و سوگواری سالار شهیدان و یاران با وفایش به اومتوسل و متکی می‌شوند... تکیه با تعزیه و عزاداری عجین گشته و این دو را هرگز نتوان از یکدیگر جدا کرد. به نظر می‌رسد تعزیه پس از حادثه کربلا برای نشان دادن وقایع خونبار عاشورا به سبک سوزناک ابداع شده باشد و با تقلید از نمایشهای قدیمی که تا عهد پیشدادیان می‌رسد، ارتباط پیدا می‌کند.» (۱) در نقل فوق،

روی تکیه گاه بودن تکیه برای عزاداران حسینی تکیه شده است. این دقت را دیگران نیز داشته‌اند و در پیشینه تاریخی آن به این جنبه عنایت کرده‌اند. از جمله به این نقل توجه کنید: «جایی که مامن و پناهگاه و تکیه گاه فقیران و مسافران بوده و رایگان در آنجا اقامت موقت داشته‌اند. محافظان و نگهبانان آن (تکیه داران) از جوانمردان بودند و آداب و رسوم خاص داشتند که در «فتوت نامه ها آمده است. جز این مفهوم، تکایا محلی برای اجرای تعزیه برای سالار شهیدان بوده که در وسط تکیه، روی سکویی برآمده از زمین، تعزیه خوانان موجب تحریک احساسات جماعت عزادار می شدند. رفته رفته تکیه به محلی برای عزاداری تبدیل شد. از زمان ناصرالدین شاه به بعد، تکیه‌های بطور رسمی محل اجرای نمایشهای مذهبی شد... در بیشتر تکیه‌ها-به اقتضای فصل-چادرهایی بزرگ بر می افراشتند که در واقع سقف این گونه تکیه‌ها به شمار می رفت. پارچه‌هایی سیاه که اشعاری در سوگ خاندان امام حسین ع بر آن نقش بسته‌است و علامت و شکل مخصوص تکیه نیز در جایی از آن قرار می گرفت. هر تکیه، علامتی ویژه و علمی ممتاز از بقیه تکیه‌ها برای خود داشت. بیشتر تکیه‌ها بر گذرگاهها و راههای رفت و آمد مردم ساخته می شدند و دو مدخل داشتند که قافله‌ها و شبیه گردانان و دسته‌های عزاداری از آن عبور می کردند... در هر تکیه به یادبود تشنگی شهیدان کربلا سقاخانه‌ای بنا می شد. بعدها در کنار تکیه‌ها، محللهایی به نام حسینی و زینبیه بنا شد و یا تکایا به نام حسینیه تغییر نام یافتند.» (۲) گاهی به همت اهل یک شهر، در شهرهای زیارتی از قبیل مشهد، «کربلا»، «نجف»، و... حسینیه‌هایی ساخته می شود که اغلب مورد استفاده زوار آن شهر قرار می گیرد. به نظر برخی، پدید آمدن تکیه، در مقابل مراکز دینی وابسته به خلافت‌های غیر شیعی بوده تا پایگاهی برای هواداران نهضت حسینی و دور از سلطه حکام باشد: «تکیه و حسینیه، مرکز تشکیلات ضد حکومتی ایجاد می کرد... شیعه، تکیه و حسینیه می سازد تا به جنگجویانش پناهگاهی ببخشد... به خمس و حسینیه رو می کند، تا به مبارزه همه‌جانبه‌اش از علی ع تاکنون امکان و قدرت بخشد. چنین است که ساختن حسینیه، ضربه‌ای است بر پیکر حکومت...» (۳) ۱- تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۶۹. ۲- مجله کیهان فرهنگی، سال ۱۰ شماره ۳، ص ۲۹ و ۳۰. ۳- یاد و یادآوران، دکتر علی شریعتی (چاپ حسینیه ارشاد) ص ۳۹ و ۴۰.

تکیه دولت

محلی بود در مرکز تهران در عصر ناصرالدین شاه، که به صورت محل اجرای تعزیه بزرگ و مهم در روز عاشورا درآمده بود. دیلمیان، اجرای نمایش داشتند. سپس در عصر ناصرالدین شاه بیشتر معمول شد و پس از سفر وی به فرنگ و دیدن آثارهای اروپا، پس از بازگشت در سال ۱۲۹۰ قمری تکیه دولت را بنا نهاد. از آن پس تکیه‌های دیگری هم بنا شد. «تکیه دولت... محوطه وسیع دو طبقه‌ای بود که طبقه بالای آن، غرفه غرفه ساخته شده و هر یک از غرفه‌ها به شاه و بانوان حرم و درباریان اختصاص داشت. در صحن تکیه، جایگاه بزرگی برای تعزیه خوانها بود و در وسط آن، تختی از گچ و آجر ساخته بودند که تعزیه خوانها بر بالای آن قرار گرفته نقش خود را ایفا می کردند.» (۱) «ناصرالدین شاه به تشکیل مجالس تعزیه بسیار تمایل نشان می داد. به همین نظر دستور ساختن تکیه دولتی را در مجاورت اندرون شاهی داد. تکیه با وسعت نسبتاً زیاد چند طبقه، بصورت آمفی تئاتر با تخت بزرگی در وسط و روپوش آهنی ساخته شد که در مواقع تعزیه، روی روپوش آهنی را چادر می کشیدند. این تکیه، پشت بانک ملی کنونی بازار، رو به روی سبزه میدان... واقع بود. در سال ۱۳۲۷ شمسی خراب شد. (۲) ۱- از صبا تا نیما، آراین پور، ج ۱، ص ۳۲۳ (پاورقی). ۲- موسیقی مذهبی ایران، ص ۳۵ و ۴۴.

تلاوت قرآن

سر بریده امام حسین ع بر سر نیزه، در کوفه و در ایامی که اهل بیت ع را به عنوان اسیر، وارد این شهر کرده بودند، آیه اصحاب

کَهِفَ رَا تَلَاوَتَ مِی کَرَد: «ام حسبتم ان اصحاب الکَهِفِ و الرقیم سر بی تن که شنیده است به لب سوره کَهِفِ کانوا من آیاتنا عَجَباً» (۱) یا که دیده است به مشکات تنور آیه نور ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۶۱.

تل زینبیه

تل، به معنای تپه، توده خاک و ریگ است، پشته برآمده از زمین، سرزمین کربلا-، ناهموار و دارای تل و تپه بود. در حادثه کربلا-، تل و تپه‌ای مشرف بر شهادتگاه شهدای کربلا بود و حضرت زینب ع بالای آن می آمد تا وضع برادرش امام حسین ع را در میدان نبرد، بررسی کند و جویای حال او شود. در حال حاضر، بنایی به همین نام در سمت غرب صحن سید الشهداء طرف درب زینبیه وجود دارد. تجدید بنای تل زینبیه در این اواخر، در سال ۱۳۹۸ قمری بوده است. (۱) ۱- تراث کربلا، سلمان هادی طعمه، ص ۱۲۹.

تنعیم

نام محلی است در دو فرسخی مکه و یکی از میقاتهایی است که حجاج از آنجا برای عمره محرم می‌شوند. در آنجا مسجدها و آبهایی بوده است. چون سمت راست آن کوهی به نام ناعم بوده، آن محل به تنعیم معروف شده است. سید الشهداء ع در مسیر خویش به کوفه، وقتی به تنعیم رسید، با کاروانی که از یمن می‌آمد برخورد کرد که وسایلی برای یزید می‌بردند. امام، اموال آن کاروان را گرفت. (۱) چه بسا هدف از این مصادره، ضربه اقتصادی به دشمن بوده است. سید الشهداء افراد کاروان را پس از پرداخت کرایه تا آن محل، آزاد گذاشت که همراه او به کربلا آیند، یا هر جا که می‌خواهند بروند. عده‌ای به او پیوستند. (۲) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۲۶، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۲۸۹. ۲- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۴۷.

توابین

توبه‌کنندگان، لقب گروهی از شیعیان کوفه که به خونخواهی شهدای کربلا قیام کردند. پس از حادثه کربلا، شیعیان کوفه بخاطر یاری نکردن امام حسین ع پشیمان شدند و توبه کردند و زدودن ننگ کوتاهی در نصرت امام را در قیام و انتقام از قاتلان سید الشهداء دیدند. سلیمان بن صرد خزاعی را که از چهره‌های بارز شیعه بود به ریاست برگزیده، در خانه او گرد آمدند و هم‌پیمان شدند تا دست به قیام علیه امویان بزنند. آغاز تصمیمشان در سال ۶۱ هجری بود، لیکن زمان نهضت را در سال ۶۵ هجری قرار دادند. در این مدت، با جذب افراد به گروه خویش و تهیه سلاح و فراهم کردن امکانات نهضت، پس از مدتی سازماندهی مخفیانه، سرانجام با جمعیتی ۴۰۰۰ نفری قیام کردند و با شعار «یا لثارات الحسین، عازم نخيله شدند تا از آنجا به سوی شام حرکت کنند. شروع قیام آنان را در عصر مروان بن حکم، روز چهارشنبه بیست و دوم ربیع الثانی گفته‌اند. (۱) بر سر تربت سید الشهداء رفتند و پس از زیارت قبر حسین ع و گریه‌ها و ناله‌ها با خداچنین راز و نیاز کردند: «پروردگارا! ما پسر دختر پیامبرمان را خوار و بی‌یاور ساختیم، گذشته ما را ببخشای و توبه ما را بپذیر، که تو توبه‌پذیر مهربانی، بر حسین و یاران شهید و صدیق او رحمت فرست. ما تو را شاهد می‌گیریم که بر همان راه و هدفی هستیم که آنان جان باختند، پس اگر ما را نبخشایی و رحم نکنی از زیانکاران خواهیم بود». (۲) به خاطر همین اظهار توبه و پشیمانی، به توابین مشهور شدند. چون عامل اصلی فاجعه کربلا را حکومت یزید می‌دانستند، از آنجا رو به شام نهادند و به عین الورد آمدند و در آنجا با سپاه شام برخوردی شدید داشتند. پس از چندین روز نبرد سخت، سرانجام سران نهضت، از جمله سلیمان بن صرد که آن هنگام ۹۳ سال از عمرش می‌گذشت به شهادت رسیدند و انقلابیون چون توان مقابله با سپاه انبوه شام را که با فرماندهی حصین بن نمیر آمده بودند نداشتند، شبانه به کوفه رفتند، البته جمعی هم در

درگیری شهید شدند. (۳) رهبران نهضت، بجز سلیمان، عبارت بودند از: مسیب بن نجبه، عبد الله بن سعد ازدی، عبد الله بن وال، رفاعه بن شداد. ۱-انصار الحسین، شمس الدین، ص ۲۰۵. ۲-ثوره الحسین، شمس الدین، ص ۲۶۴. ۳-حیاه الامام الحسین، باقر شریف القرشی، ج ۳، ص ۴۵۰ و کامل ابن اثیر، حوادث سال ۶۵.

توسل

وسیله‌جویی، حاجت‌خواستن از خداوند، با وسیله و شفیع قرار دادن پاکان و ائمه معصومین ع از جمله سید الشهداء و فرزندان و شهدای کربلا، در قرآن است که: «وابتغوا الیه الوسیله (مائده ۳۵). «یدعون یتتغون الی ربهم الوسیله (اسراء ۵۷). توسل، دست‌یافتن به قلب هستی، از طریق رگهایی است که این ارتباط حیاتی را تسهیل می‌کند. معصومین و اولیاء الله بخاطر مقام قرب و منزلتشان نزد خدای متعال، حق شفاعت دارند و کسانی که با وسیله قرار دادن آنان نزد خدای بزرگ، حاجت‌خود را از خداوند می‌طلبند، امید بیشتری برای استجاب دعا دارند. این توسل، بصورت زیارت، دعا، عزاداری، گریستن، ولایت با اولیاء خدا و برائت از دشمنان حق فراهم می‌گردد. نسبت به حسین بن علی ع هم زیارت، بعنوان وسیله‌جویی به سوی خداست. در دعای بعد از زیارت عاشورا می‌خوانیم: «یا امیر المؤمنین و یا ابا عبد الله، اتیتکما زائراً متوسلاً الی الله ربی و ربکما». دعای توسل نیز، واسطه قرار دادن چهارده معصوم علیهم السلام در پیشگاه خداوند متعال است. امام حسین ع و شهدای کربلا و ائمه معصومین همه باب الحوائجند، لیکن هر کدام به نحوی و با عشقی خاص. عزاداری ما نیز نوعی توسل جستن به این خاندان است، تا هم ابراز محبت شود و هم جلب لطف و کرم، هیئتهای متوسلین به شهدای کربلا و سید الشهداء نیز از همین راه برای تقرب به خدا و بر آمدن حاجتها بهره می‌جویند و خود را به آن معدن حیات و روشنی وصل می‌کنند. (۱) ۱-در بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱ تا ۴۷ باب توسل و استشفاع به محمد و آل محمد.

توغ (توق)

از جمله وسایل تزینی دسته‌های عزاداری است و قدمت آن به عهد صفویه می‌رسد. پایه‌ای است که بر روی آن یک صندوق و بر روی صندوق، زبانه بلندی قرار دارد و شالی نیز بر سر زبانه می‌بندند و مانند علامات، یک نفر آن را حمل می‌کند. (۱) این کلمه در اصل به معنای دم اسب است (در ترکی) که بر سر علم می‌بسته‌اند. به نوشته دهخدا: «علم مانندی که بر سر آن به جای پرچم، منگوله‌ای از پشم یا ابریشم آویزند، بیرق ترکان عثمانی، و آن دم اسبی بود بر سر نیزه و بر آن گروه‌های از زر...» (۲) «در اصل، یکی از آلات جنگی بوده است. به نوشته حسین واعظ کاشفی در فتوت‌نامه توق، همین نیزه است، اما به شرط آنکه پرچم داشته باشد... توق، اصل و نشانه را گویند و در هر لشکرگاهی که توق زدند، هر کس می‌داند که جای او کجاست، آنجا رود...» در عصر صفویه، توغ از تجهیزات دسته بود، اما زبانه نداشت، اکنون توغها دارای زبانه هستند... هر تکیه تعدادی توغ دارد که در روزهای خاص از ایام محرم، آنها را جامه (لباس) می‌کنند... مردم عزادار، با نظمی خاص در دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی وارد تکیه شده و به دنبال آن توغها با شور و هیجانی خاص، به همراه شیون و ناله مردان و زنان به حالت نیمه افراشته نگه داشته می‌شوند...» (۳) اینگونه احساسات و شعائر مذهبی ستودنی است، ولی کاش نیمی از آنچه به تجهیزات و علامات و توق و ابزار، بها داده می‌شود، برای محتوای عاشورا و تعالیم نهضت امام حسین ع و هدف عزاداری بها داده شود. ۱-تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۲۱۶. ۲-لغت‌نامه، دهخدا، ۳-کیهان فرهنگی (مجله)، سال ۱۰ شماره ۳، ص ۳۱.

تیری زهر آگین که بر قلب امام حسین ع نشست. در این باره به این نقل توجه کنید: «پس از جنگهای بسیار که روز عاشورا امام حسین ع داشت، لختی برای استراحت ایستاد. ناتوان شده بود. سنگی از سوی دشمن آمد و بر پیشانی او خورد که خون از آن جستن کرد. امام خواست که با جامه، خون از چهره پاک کند که تیری سه شعبه و مسموم بر سینه حضرت نشست اتاه سهم محدد مسموم له ثلاث شعب. حضرت تیر را از پس سر بیرون آورد و خون از جای آن فوران زد. خونها را به آسمان پاشید و بر چهره مالید تار رسول خدا را با چهره‌ای خون آلود دیدار کند.» (۱) در واقع، تیری که روز عاشورا بر سینه امام نشست، روز «سقیفه بر کمان نهاده و رهاشد و بسی قلبها را خون کرد و در کربلا- نیز خون سید الشهداء ع را بر خاک ریخت. اگر آن بنای انحراف نخستین نبود، نیم قرن پس از وفات پیامبر، قلب فرزند پیامبر از سوی امت او هدف قرار نمی گرفت. ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۲ و ۵۳، مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۵۱.

نار

خونخواهی، خون، قیام برای خونخواهی، «طلب نار». امام باقر ع ضمن بیان اینکه حسین بن علی و ما اهل بیت، همان مظلومی هستیم که در آیه قرآن آمده است: «و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا» (اسراء ۳۳)، فرمود: «القائم منا اذا قام طلب بئار الحسین ...» (۱) نامگذاری امام عصر ع به منتقم نیز به خاطر همین قیام برای خونخواهی است. (۲) در زیارت عاشورا هم این آرزو در دعا آمده است: «و ان یرزقنی طلب ناری (نارکم) مع امام هدی ظاهر ... و ان یرزقنی طلب ناری مع امام منصور ...» و در دعای ندبه، از اوصاف حضرت مهدی ع، خونخواهی سید الشهداء بیان شده است: «این الطالب بدم المقتول بکربلا». (۳) فرهنگ خونخواهی در میان همه اقوام از جمله عربها بوده است. نسبت به شهید کربلاهم که خون عزیزش بر زمین ریخت، در سالهای بعد کسانی به خونخواهی برخاستند، از جمله نهضت توابین به رهبری سلیمان بن صرد خزاعی و نیز قیام مختار در کوفه، به انگیزه طلب نار بوده و شعارشان نیز در این نهضت یا لثارات الحسین بوده است. شعار یاران حضرت مهدی نیز چنین خواهد بود (شعارهم: یا لثارات الحسین). (۴) بالاتر از همه آنکه خود خداوند، خونخواه حسین ع است. آنگونه که می گوئیم: «اشهد ان الله تعالی الطالب بنارک». (۵) همه قیام کنندگان بر ضد جباران که الهام از عاشورا می گیرند، خونخواهان نار الله اند. ۱-بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۱۸. ۲-عوامل (امام حسین)، ص ۴۷۴. ۳-مفاتیح الجنان. ۴-بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۰۸. ۵-مفاتیح الجنان، محدث قمی، ص ۵۵۷ (صلوات بر حسن و حسین)

نار الله

از القاب سید الشهداء ع که در زیارتنامه خطاب به آن حضرت گفته می شود. یعنی خون خدا. در زیارت عاشورا است: «السلام علیک یا نار الله و ابن ناره این تعبیر، در زیارتهای دیگر نیز، از جمله زیارت مخصوص امام حسین ع در اول رجب و نیمه رجب و شعبان و زیارت امام حسین ع در روز عرفه آمده است. (۱) در زیاراتی هم که امام صادق ع به عطیه آموخت، آمده است: «و انک نار الله فی الارض من الدم الذی لا یدرک ناره من الارض الا باولئیک». (۲) شدت همبستگی و پیوند سید الشهداء با خدا به نحوی است که شهادتش همچون ریخته شدن خونی از قبیله خدا می ماند که جز با انتقام گیری و خونخواهی اولیاء خدا، تقاص نخواهد شد. القاب دیگری نیز مانند قتیل الله، و تر الله در زیارتنامه است که گویای همین نکته است. «... بزرگترین لقب آن نجات دهنده آخرین انسان از این رابطه نار ...» منتقم است. انتقام چه چیز را می گیرد؟ همه می گویند انتقام قاتلین سید الشهداء، نه! انتقام ناری که به گردن بنی هابیل است ... اگر غیرت و آگاهی وجود داشته باشد، تمام فضای تاریخ ما پر از ضجه و دعوت خونخواهی ناره است. اما این نارهها، ناره‌های قبیله‌ای نیست، نار الله است. اینها نار الله هستند که باید از قاتلین بنی طاغوت گرفته شوند. حسین

، وارث یکی از ورثه است که خودش بصورت یک ثار در آمدو فرزندش و باباش ، اینها همه ثارهای خدا هستند و پدر ثارهای خدا و پسر ثارهای خداست . . . هدف ، انتقام کشیدن از «بنی قایل است که آنهمه دستش به خون ثارهای عزیزما آغشته است . . . یا ثار الله و ابن ثاره . (۳) عنوان مقدس ثار الله ، در ادبیات شعری و مرثیه ، همچنان در زمینه کارهای خطاطی ، نقاشی ، طراحی و پوستر هم جای خاصی داشته و منبع الهام‌بخش برای هنرمندان مکتبی بوده است . حتی هنرمندان قالی‌باف هم از آن بهره و فیض برده‌اند . قالی ثار الله ، اثر برجسته استاد سید جعفر رشتیان ، نمونه‌ای از آن است . این قالی که به مساحت ۱۸ متر مربع ، در مدت ۸ سال بافته شد ، تداعی کننده عاشورای حسینی است . در حاشیه فرش ، نمای هفت‌شهر مذهبی مسلمانان است و در متن آن ، خیام سوخته در میان شعله‌ها و در میان فرش ، عبارت ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه نقش بسته و فریاد سرخ‌مظلومیت ، در گره گره این اثر ارزنده به گوش جان می‌رسد . (۴) این نقاش و مینیاتورست در سال ۱۳۶۷ ش از دنیا رفت . ۱- مفاتیح الجنان . ۲- بحار الانوار : ج ۹۸ ، ص ۱۴۸ ، ۱۶۸ ، و ۱۸۰ . ۳- ثار ، علی شریعتی ، ص ۱۸ . ۴- کیهان فرهنگی ، تیرماه ۱۳۶۷ ، ص ۵۵ .

ثعلبیه

نام یکی از منزلگاههای نزدیک کوفه که امام حسین ع در مسیر خود از آنجا گذشت . ثعلبیه ، به نام ثعلبه ، مردی از بنی اسد است که در آنجا فرود آمده و ساکن شده و چشمه‌ای حفر کرده بود . (۱) در این محل که قتائی داشته ، امام حسین ع بار افکند و یک شب آنجا ماند . در همین منزل بود که آن حضرت با «طرمح برخورد کرد و او را به همراهی خویش فرا خواند . او رفت که اجناس و وسایل را به خانواده‌اش برساند و برگردد ، ولی وقتی برگشت که امام حسین ع به شهادت رسیده بود . و در همین منزلگاه بود که مردی نصرانی همراه مادرش به خدمت امام رسیدند و به دست او مسلمان شدند . (۲) و در همین منزل بود که حضرت ، خبر شهادت مسلم بن عقیل را دریافت کرد . ۱- مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۲۱۱ . ۲- الحسین فی طریقه الی الشهادة ، ص ۷۸ .

ثوره الحسین

نام کتابی ارزشمند و تحلیلی در باره نهضت ابا عبد الله الحسین ع ، از محمد مهدی شمس الدین (چاپ ششم ، ۱۴۰۱ ق ، بیروت) ، به فارسی نیز ترجمه شده است ، با نام ارزیابی انقلاب امام حسین . از این مؤلف ، کتاب دیگری به نام ثوره الحسین فی الوجدان الشعبی منتشر شده است .

جابر بن حارث سلمانی

از شهدای کربلاست . نام او را جناده ، حباب ، حیان و حسان هم گفته‌اند . وی از شخصیت‌های شیعه در کوفه بود که در نهضت مسلم بن عقیل هم مشارکت داشت و پس از شکست آن ، همراه گروهی به سوی حسین حرکت کردند و پیش از رسیدن آن حضرت به کربلا ، به او پیوستند . هر چند لشکر حر می‌خواستند مانع پیوستن او به حسین ع شوند ، ولی نتوانستند . وی روز عاشورا به شهادت رسید . (۱) ۱- انصار الحسین ، ص ۶۳ .

جابر بن حجاج تیمی

از شهدای عاشورا در حمله نخست است . وی از سوارکاران شجاع کوفه بود که در کربلا از سپاه عمر سعد به سپاه حسین ع پیوست . در نهضت مسلم بن عقیل نیز از بیعت کنندگان با وی بود (۱) . ۱- عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۴۰ .

جابر بن عبد الله انصاری

جابر و عطیه، که هر دو از بزرگان شیعه بودند، پس از شهادت امام حسین ع در اولین اربعین به زیارت کربلا آمدند. جابر بن عبد الله، پانزده سال پیش از هجرت در مدینه به دنیا آمد. از طایفه خزرجیان بود. او و پدرش عبد الله بن حرام از پیشتازان اسلام بودند. پدرش در جنگ احد به شهادت رسید. جابر از مسلمانان پیش از هجرت و از اصحاب با فضیلت رسول خدا بود که در ۱۹ غزوه، از جمله جنگ بدر در رکاب پیامبر ص حضور داشت و در جنگ صفین نیز در رکاب علی ع جنگید. (۱) این محدث بزرگ شیعه در اواخر عمر نابینا شده بود و با همان حال، همراه عطیه عوفی به زیارت کربلا آمد، در فرات غسل کرد و خود را معطر ساخت و بطرف قبرسید الشهداء رفت و بر تربت آن امام شهید، سخنان سوزناک و شوق‌انگیزی بر زبان آورد: حبيب لا یجیب حیبه؟ ... سپس رو به اطراف قبر کرد و به شهدای دیگر سلام داد و در بازگشت، سخنانی به عطیه گفت، از جمله: «احب محب آل محمد ما احبهم و ابغض مبغض آل محمد ما ابغضهم و ان کانوا صواما قواما ...» (۲) دوستدار آل محمد را دوست بدار و دشمن آل محمد را دشمن بدار تا وقتی که با آل محمد دشمنی می‌کنند، هر چند اهل روزه و نماز باشند. وی در کوچه‌های مدینه دنبال امام محمد باقر ع می‌گشت. وقتی خدمت آن حضرت رسید، سلام رسول خدا را به او رساند. آخرین فردی بود که از حاضران در «پیمان عقبه» بود و تا آن هنگام زنده مانده بود. بدن او را به جرم دوستی اهل بیت، در زمان حجاج داغ نهادند. (۳) جابر در سال ۷۸ هجری، در ایام عبد الملک مروان، در سن نود و چندسالگی در حالی که نابینا بود از دنیا رفت و در بقیع به خاک سپرده شد. (۴) ۱-سفینه البحار، ج ۱، ص ۱۴۱. ۲-بحار الانوار: ج ۶۵، ص ۱۳۰ و ج ۹۸ ص ۱۹۵. ۳-الغدیر، ج ۱، ص ۲۱. ۴-مروج الذهب، ج ۳ ص ۱۱۵ و الغدیر ج ۱ ص ۲۱. در باره زندگی وی، از جمله ر. ک: «جابر بن عبد الله انصاری، پاسدار حکومت صالحان از: محمدی اشتهاردی.

جامع دمشق

مسجد جامع اموی که در دمشق قرار دارد. این مسجد با عظمت و شگفت، از عظیمترین مساجد ممالک اسلامی به حساب می‌آید و بنای آن (که قبلاً کلیسا بوده) به دورانهای بسیار قدیم و پیش از اسلام بر می‌گردد (۱). در داخل مسجد، منبری قرار دارد که می‌گویند: منبری که امام سجاد ع در دربار شام بر فراز آن رفت و در مجلس یزید خطبه خواند، در محل آن بوده است. در قسمت دیگری از داخل مسجد، گنبد کوچکی روی چهار ستون قرار دارد که به مقام زین العابدین معروف است و گفته می‌شود حضرت در آنجا استراحت می‌کرده است. در کنار منبر یاد شده در قسمت شرقی مسجد، «مقام راس الحسین قرار گرفته و زیارتگاه شیعیان است (۲). ۱-در باره این مسجد و شگفتیها و تاریخ بنا و ویژگیهایش ر. ک: لغت نامه دهخدا، واژه جامع دمشق، نیز «الجامع الاموی به دمشق، ابن جبیر، عمری و یغمی. ۲-شام، سرزمین خاطره‌ها، پیشوایی، ص ۶۳.

جامعه (غل جامعه)

گردآورنده، جمع کننده، طوق و غل، غلی که بر گردن و دست نهند. (۱) به آن جهت به غل و زنجیر، «جامعه می‌گفتند که دستها را به گردن می‌بست. (۲) به نقل برخی منابع، امام زین العابدین ع را پس از شهادت امام در کربلا، همراه اسیران دیگر سوار بر شتران بی‌جهاز کردند، در حالی که غل جامعه بر دست و گردن او بسته بود. این را هم مسلم جصاص (گچکار) و هم جلد بن بشیر، در مشاهدات در روز ورود اسرا به کوفه نقل کرده‌اند (۳) «و فی عنقه الجماعه و یده مغلوله الی عنقه و به نقل تاریخ طبری: «و سرح فی اثرهم علی بن الحسین مغلوله یده الی عنقه و عیاله معه. (۴) و اسیران را با این وضعیت حرکت دادند و به شام بردند. ۱-

لغت نامه ، دهخدا . ۲- مجمع البحرین . ۳- امالی ، شیخ مفید ، ص ۳۲۱ . ۴- سوگنامه آل محمد ، ص ۴۳۷ به نقل از تاریخ طبری .

جامه سیاه

رسم است که در سوک عزیزان ، لباس سیاه می‌پوشند ، در ایام محرم نیز عزاداران در عزای سید الشهداء ، هم خود لباس سیاه می‌پوشند ، هم مساجد و تکایا و سر در ساختمانها را سیاهپوش می‌کنند . در تعابیر شاعران نیز سیاهی شب بعنوان جامه سیاهی به حساب آمده که جهان در سوک سالار شهیدان به بر می‌کند ، جامه نیلی هم گفته می‌شود . در اشعار محتشم کاشانی است : یکباره جامه در خم گردون به نیل زد چون این خبر به عیسی گردون‌نشین رسید که جامه در نیل گرفتن و به نیل زدن ، کنایه از پوشیدن لباس عزاست . ای عالمی سیاه به تن در عزای تو ای جان پاک آدم خاکی فدای تو ای جن و انس ، مویه گر اندر مصیبت ای خاص و عام نوحه گر اندر رثای تو نقل شده چون امام حسین ع شهید شد ، زنان بنی هاشم سیاه پوشیدند و عزاداری کردند و امام سجاد ع برای سوک و ماتم آنان غذا تهیه می‌کرد (۱) . ۱- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۸۸ .

جبله بن علی شیبانی

از شجاعان کوفه که در کربلا ، در حمله اول روز عاشورا به شهادت رسید . وی در صفین ، در رکاب امیر المؤمنین ع حضور داشت و در قیام مسلم بن عقیل در کوفه همراه او بود . پس از شهادت مسلم ، نزد قبیله خود رفت و پنهان شد و آنگاه که امام حسین ع به کربلا آمد خود را به آن حضرت رساند و در رکابش جنگید و شهید شد . نام او در ضمن نامه‌هایی که در زیارت ناحیه مقدسه ذکر شده ، آمده است . (۱) ۱- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۱۳ ، عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۹۵ .

جعفر بن عقیل بن ابی طالب ع

فرزند عقیل و عموزاده سید الشهداء ع بود . مادرش ام الثغر نام داشت . روز عاشورا در رکاب امام حسین ع شهید شد . هنگام نبرد ، چنین رجز می‌خواند : انا الغلام الابطحی الطالبی من معشر فی هاشم و غالب و نحن حقا سادة الذوائب هذا حسین اطیب الاطائب (۱) ۱- عوالم (امام حسین) ، ص ۲۷۶ .

جعفر بن علی بن ابی طالب ع

فرزند امیر المؤمنین ع ، و برادر ابا الفضل العباس بود که در کربلا- شهید شد . هنگام شهادت ۱۹ سال داشت . قاتلش هانی بن ثبیت حضرمی ، یا خولی بن یزید بود .

جناده بن کعب انصاری

از شهدای کربلاست . نامش را جناده بن حرث هم نوشته‌اند . از طایفه خزرج بود . از مکه همراه امام حسین ع به کوفه آمده و در روز عاشورا در حمله اول به شهادت رسید . پسرش (عمر بن جناده) نیز در کربلا شهید شد . (۱) برخی او را به نام جدش جناده بن حارث ذکر کرده‌اند . ۱- عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۹۰ . اعیان الشیعه ، ج ۴ ، ص ۲۲۴ .

جندب بن ححیر خولانی

از شهدای عاشورا در کربلاست. نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است. برخی نامش را «جندب بن حجر» نوشته‌اند. وی از چهره‌های بارز شیعه در کوفه و از یاران علی ع بود و قبل از رسیدن سپاه حر به کاروان امام حسین ع، از کوفه بیرون آمده و به کاروان حسینی پیوسته بود. شهادتش را در حمله اول نوشته‌اند. (۱) ۱- اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۲۴۲، عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۳۰۹.

جون

غلام سیاه ابوذر غفاری که در کربلا به شهادت رسید. جون بن حوی پس از شهادت مولایش ابوذر، به مدینه برگشت و در خدمت اهل بیت درآمد. ابتدا خدمت امیر المؤمنین ع بود. سپس در خدمت امام حسن و امام حسین ع و بالاخره در خدمت امام سجاد ع بود. در سفر کربلا، از مدینه همراه امام تا مکه و از آنجا به کربلا آمد. چون به اسلحه‌سازی و اسلحه‌شناسی آشنا بود، به نقل ابن اثیر و طبری، شب عاشورا هم در کربلا به کار اصلاح سلاحها اشتغال داشت. با آنکه سن او زیاد بود، ولی روز عاشورا از سید الشهدا ع اذن میدان طلبید. امام او را رخصت داد تا برود و آزادش کرد. ولی او با اصرار، می‌خواست در روزهای شادی و غم و راحت و رنج، از خاندان پیامبر جدا نشود. به امام حسین ع عرض کرد: گر چه نسیم پست و بویم ناخوش و چهره‌ام سیاه است، ولی می‌خواهم به بهشت روم و شرافت یابم و روسفید شوم. از شما جدا نمی‌شوم تا خون سیاهم با خونهای شما آمیخته شود. پس از نبرد، وقتی بر زمین افتاد، امام خود را به بالین اورساند و چنین دعا کرد: خدایا! رویش را سفید و بویش را معطر کن و او را با نیکان محشور گردان اللهم بیض وجهه و طیب ریحه و احشره مع الابرار و عرف بینه و بین محمد و آل محمد» (۱) به دعای امام، بویش معطر گشت. امام باقر ع از امام سجاد ع روایت می‌کند که پس از عاشورا که مردم برای دفن کشته‌ها به میدان می‌آمدند و بنی اسد برای دفن شهدا آمدند، پس از ده روز، بدن جون را در حالی یافتند که بوی مشک از آن به مشام می‌رسید. (۲) رجزهای مختلفی برای جون نقل شده است. از جمله: کیف تری الکفار ضرب الاسود بالسيف ضربا عن بنی محمد اذب عنهم باللسان و الید ارجو به الجنة یوم المورد (۳) که نشان‌دهنده عمق بینش او در شناخت ولای آل البیت و جبهه کفر امویان و دفاع همه‌جانبه او از خاندان رسالت است. (۴) گر چه نژادی پست دارم، سربلندم کز جان به قرآن و به عترت پایبندم سرمشق عزت از ابوذر برگرفتم درس غلامی را ز قنبر برگرفتم غیر از تو ای جان جهان، مولا ندارم از دادن جان در رخت پروا ندارم من ریزه‌خوار خوان احسان شمایم پیوسته سر بر خط فرمان شمایم صد بار اگر جان در رخت بسپارم ای دوست حاشا که دست از دامت بردارم ای دوست من چون ابوذر با خبر از راز عشقم در جانفشانی کمترین سرباز عشقم بر سینه من دست رد مگذار، مولا از چهره جان پرده‌ام بردار، مولا بگذار خونم بوی مشک ناب گیرد روی سیاهم جلوه مهتاب گیرد (۵) در چشمه‌سار عشق تو شویم رخ سیاه هر چند از تبار شبم، با سپیده‌ام با آنکه روسیاهم و شرمنده‌ام، ولی من از کرامت تو سخنها شنیده‌ام عمریست خانه‌زاد توام، رخ ز من متاب من دل ز هر چه غیر تو باشد، بریده‌ام (۶) ۱- همان، ج ۴، ص ۲۹۷، انصار الحسین، ص ۶۵، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۲. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۳، معارف و معاریف، ج ۲، ص ۶۳۴. ۳- اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۲۹۷. ۴- در باره جون، کتاب جون، مسک الزنوج تالیف: محمد رضا عبد الامیر انصاری. نشر: بنیاد پژوهشهای آستان قدس رضوی، منتشر شده است (کیهان فرهنگی، سال ۱۰ شماره ۳ ص ۴۵). ۵- احد ده بزرگی، «شب شعر عاشورا»، شماره ۷، ص ۱۳۸ (تلخیص شده)، این کتاب، مخصوص سروده‌هایی پیرامون علی اکبر ع و جون است. ۶- رسول‌زاده.

جوین بن مالک ضبعی

از یاران حسین ع که در کربلا شهید شد. نامش نیز در زیارت ناحیه مقدسه آمده‌است. گفته‌اند وی ابتدا در سپاه عمر سعد بود.

سپس به حسین بن علی ع پیوست و در رکاب او جنگید و در حمله اول به شهادت رسید. بعضی نامش را جویر بن مالک یا حوی بن مالک نقل کرده‌اند. (۱) برخی هم او را با همان جون، غلام ابوذر اشتباه گرفته‌اند. ۱-انصار الحسین، ص ۶۶.

جهاد

از دستاوردها، اهداف، انگیزه‌ها، درسها و پیامهای عمده عاشورا، «جهاد» است. جهاد، عامل قدرت و شوکت امت اسلام و نشانه حق‌باوری و خداجویی و آخرت‌گرایی مسلمان است. ملتی هم که از مبارزه در راه باورهای مقدس و آرمانهای شکوهمند خویش سر باز زند. گرفتار ذلت و زبونی می‌شود. جهاد، یکی از واجبات دینی است و پیشوایان دین، شایسته‌ترین کسانی‌اند که به آن قیام کنند و مردم را هنگام نیاز، به جهاد فرا خوانند. جهاد، گاهی با دشمنان متجاوز و کفار مهاجم است، گاهی با منافقان و گاهی با متجاوزان داخلی که بر ضد حکومت حق می‌شورند، گاهی بر ضد ظالمان، بدعت‌گذاران، تحریف‌گران، ترویج‌کنندگان باطل، تعطیل‌کنندگان حدود الهی، برهم‌زنندگان امنیت جامعه اسلامی و غاصبان حکومت مشروع و الهی از شایستگان است. سید الشهدا^ع در عصری قرار گرفته بود که امویان، کمر به هدم اسلام و محو شریعت بسته بودند و دین خدا در معرض نابودی بود. جهاد آن حضرت، جانی تازه به اسلام داد و خونی تازه در رگهای جامعه دوانید. آن حضرت با استناد به این کلام پیامبر خدا^ص که فرمود: «من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله ناکثا عهده مخالفا لسنة رسول الله يعمل فی عباد الله بالاثم والعدوان فلم یغیر علیه بفعل ولا قول کان حقا علی الله ان یدخله مدخله. این شرایط را بر گروه حاکم و امویان تطبیق کرده، فرمود: اینان، پیروی از شیطان کرده و اطاعت خدا را وا گذاشته‌اند، فساد را آشکار، حدود الهی را تعطیل و بیت المال را مخصوص خود ساخته، حرام خدا را حلال کرده، حلال الهی را حرام کرده‌اند. سپس خود را شایسته رهبری و حکومت دانسته، مردم را به تبعیت از نماینده‌اش مسلم بن عقیل فرمان می‌دهد، تا خودش به کوفه برسد. (۱) سکوت نکردن در برابر سلطه ستم و اعتراض به بدعتها و کشتن بی‌گناهان و هتک نوامیس مسلمانان و قطع حقوق حقداران، از مظاهر دیگر جهاد است که حسین بن علی ع پیشتاز این جبهه نیز بود. در نامه‌هایی هم که پس از ورود به مکه، به مردم بصره و کوفه نوشت، سخن از نابود کردن سنت و احیای بدعت توسط بنی امیه و دعوت کوفیان و بصریان به اطاعت از خویش است تا در مبارزه‌ای با باطل، آنان را به راه رشد^ع هدایت کند. در وصیت‌نامه‌اش به محمد بن حنفیه نیز هنگام خروج از مدینه، حرکت خود را برای اصلاح در امت پیامبر و بر اساس امر به معروف و نهی از منکر می‌شمارد (و انی لم اخرج اشرا . . .) (۲) در خطبه‌ای هم که در مکه می‌خواند، پس از بیان زیبایی شهادت برای انسان و اشتیاق خویش به پیوستن به نیاکان شهیدش، از مردم دعوت می‌کند که هر کس آماده فدا کردن جان در این راه است، به او بپیوندند (من کان باذلا- فینا مهجته موطننا علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا). (۳) جهاد حسین بن علی ع برای احیاء دین بود. در این راه و با این انگیزه، هم کشتن وهم کشته شدن حیات و پیروزی است. جهاد و شهادت آزاد مردان، همیشه با بذل جان و ایثار و نثار خون است و ثمره آن بیداری مردم و احیای حق است. این خط و برنامه، معامله با خداست که مشتری جانها و اموال مؤمنان است و به پیکارگران در راهش، نوید بهشت داده است، چه بکشند، چه کشته شوند، (۴) و این همان فرهنگ احدی الحسین است که قرآن آن را تعلیم و الهام می‌دهد. هم سید الشهداء، مجاهد در راه خدا بود و هم یاران شهیدش. مبارزه آنان، عمل به وظیفه اسلامی و تکلیف خدایی در مقابل ترویج بدعتها و انحرافات و زدودن حقایق دین بود. هر چند دشمنان می‌کوشیدند جهادشان رایاگیری و آن مجاهدان راه خدا را «خارجی و شورشی معرفی کنند. از این رو در زیارتنامه‌های امام حسین و یارانش، از جمله اوصاف آن حضرت، نسبت به جهاد^ع تاکید شده است. در زیارتهای مختلف، نسبت به سید الشهداء این تعابیر دیده می‌شود: «الزاهد الذائد المجاهد، جاهد فیک المنافقین و الکفار، جاهدت فی سبیل الله، جاهدت الملحدین، جاهدت عدوک، جاهدت فی الله حق جهاده (۵). و در باره شهدای کربلا نیز این کلمات و تعابیر به کار رفته است: «نصحتم لله و جاهدتم فی سبیله، اشهد انکم جاهدتم فی

سبیل الله، الذابون عن توحید الله . « (۶) و برای خنثی کردن تبلیغات دشمن، در زیارتنامه‌ها همه این صفات و اعمال، برای سید الشهداء و یارانش با مطلع اشهد انک . . . «آمده است، گواهی‌زائر بر اینکه اینان مجاهدان راه خدا بودند و مبارزه‌شان، جهادی مقدس بر ضد باطل بود. عاشورا، سرمایه الهام‌بخش مجاهدان در طول تاریخ گشت و خون سید الشهداء و شهدای کربلا، خون حماسه‌سازان ظلم‌ستیز را به جوش آورد. ۱- از سخنرانی امام حسین ع در منزل بیضه، کامل ابن اثیر، ج ۳ ص ۲۸۰، حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۰۸-۲- مقتل خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۸. ۳- لهوف، ص ۳. ۴- ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم . . . (توبه، آیه ۱۱۱). ۵- در مفاتیح الجنان، خط طاهر خوشنویس، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، صفحات ۴۱۸، ۴۲۳ تا ۴۲۵، ۴۴۱، ۴۴۴. ۶- همان، صفحات ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۴۸.

چاووش خوانی

چاووش، به معنای پیشرو لشکر و قافله است، کسی که پیشاپیش قافله یا زوار حرکت کند و آواز خواند. (۱) کسی که در دربار شاهان یا در نزد امرا و بزرگان وظیفه‌دار امور تشریفاتی بوده، در روزهای سلام، اشخاص را به حضور آنان معرفی می‌نموده است. (۲) در فرهنگ دینی در گذشته رسم بود که طبق مراسم سنتی، هنگام رفتن اشخاص از شهرها و روستاها به زیارت نجف، کربلا، خراسان یا سفر حج، اشخاصی به نام چاووش خوان اشعاری را با لحنی سوزناک و خاص می‌خواندند. هم هنگام بدرقه زائر، هم وقت استقبال، بصورت تک خوانی یا همخوانی. محتوای اشعار هم اغلب سلام و صلوات بر پیامبر و اهل بیت او یا فراخوانی به پیوستن به کاروان زیارت بوده است. چاووش خوانی، حرفه‌ای معنوی و پر از صفا بود که صدای خوش و لحنی دلنشین می‌خواست و پاکی و دینداری و عشق به اهل بیت. چاووش خوانان، «منادیان راه خدا و قاصدان مرقد مطهر اولیا» بودند و «بانگ چاووشان مردم را به هلهله و غوغا و بی‌آرامی دل می‌رساند». در هرقره‌ای، مصرع که بر حبیب خدا ختم انبیا صلوات که چاووش خوان می‌خواند، از مردم صلوات می‌گرفت. شعرهایی از این قبیل: ز تربت شهدا بوی سیب می‌آید ز طوس، بوی رضای غریب می‌آید هر که دارد هوس کرب و بلا، بسم الله هر که دارد هوس حب خدا، بسم الله بر مشام می‌رسد هر لحظه بوی کربلا ترسم آخر جان دهم در آرزوی کربلا (۳) این مراسم سنتی، در جاهای مختلف، تشریفات خاص و اشعار متفاوتی دارد. به نوشته دهخدا: «چاووش خوان کسی است که دعوت رفتن به زیارت عتبات عالیات کند. در اصطلاح روستاییان خراسان، کسی باشد که در فصل مناسب زیارت در دهات و روستاها سواره یا پیاده به راه افتد و روستاییان را به وسیله جار زدن یا خواندن اشعار مهیج و مناسب، به زیارت عتبات مقدسه تشویق و تهییج نماید.» (۴) ۱- فرهنگ فارسی، معین. ۲- لغت‌نامه، دهخدا. ۳- به تحلیل این مراسم و نمونه‌هایی از متن چاووش خوانیها در «درآمدی بر نمایش و نیایش در ایران از جابرعناصری مراجعه کنید. ۴- لغت‌نامه، کلمه چاووش.

چراغانی

آراستن و آذین بستن خانه و شهر، هنگام جشنها و اعیاد و پیروزیها. در بدو ورود اهل بیت امام حسین ع به کوفه و نیز دمشق، مواجه با آذین‌بندی و چراغانی و مراسم جشن و شادمانی شدند. به نقل بعضی تواریخ: اهل بیت را سه روز در دروازه شام نگهداشتند تا کار چراغانی‌شان کامل شود و شهر را با زیورها، حله‌ها، دیبا و زر و سیم و انواع جواهرات بیارایند. آنگاه مردان، زنان، کودکان، و بزرگسالان، وزیران، و امیران، یهود و مجوس و نصارا و همه اقوام به تفرج و تفریح بیرون آمدند، با طلبها، دفها، و شیپورها و سرناها و ابزار لهو و لعب دیگر. چشمها را سرمه زده، دستها را حنا بسته و بهترین لباسها را پوشیده و خود را آراسته بودند. شهر چنان وضعی داشت که گویا از همه مردم در سطح شهر دمشق، رستاخیزی به پا شده است. و در چنین وضعی

بود که سر مطهر امام حسین ع را وارد کردند که بر فراز نیزه بود و پشت سر آن، اسیران اهل بیت را از دروازه‌ساعات به داخل آوردند . . . . (۱) تبلیغات امویان وانمود کرده بود که بر دشمنان خلیفه و بر یاغیان پیروز شده‌اند و خاندان آنها را به اسارت گرفته و آورده‌اند . تا آنجا که سهل بن سعد در سفر خود به دمشق عبور می‌کند و با دیدن چراغانی و دف و طبل، می‌پرسد: آیا شما در شام، عیدی دارید که ما از آن بی‌خبریم؟ می‌گویند: سر حسین ع را از عراق به شام می‌آورند! همین سعد متأثر می‌شود و در مقابل خواسته سکینه، دختر امام، به نیزه‌داری که سر سید الشهداء را می‌برد، ۴۰۰ درهم می‌دهد تا سر مطهر را پیشاپیش اسرا ببرد و مردم به چهره اهل بیت نگاه نکنند. (۲) اما زینب و سجاد ع جشن را با سخنرانیها و خطابه‌هایشان تبدیل به عزا کردند و آن پیروزی را در کام یزید، تلخ ساختند. شام، غرق عیش و عشرت بود هنگام ورود وقت رفتن شام را شام غریبان کرد و رفت ۱-حیاء الامام الحسين، ج ۳، ص ۳۶۹. ۲-همان، ص ۳۷۰.

چکمه

کفش خاصی که نظامیان بر پا می‌کنند، بویژه در میدان نبرد. آنچه در اذهان عموم از این کلمه تداعی می‌شود، «چکمه شمر» است که در آخرین لحظات حیات سید الشهداء ع با چکمه بر روی سینه آن حضرت رفت و آنگاه سر مبارکش را از تن جدا کرد. تعبیر مقاتل چنین است که: «و جلس علی صدر الحسين و قبض علی لحيته و هم بقتله . . .» (۱) ۱-بحار الانوار: ج ۴۵، ص ۵۶.

چوبه محمل

نقل شده که چون در کوفه، سرهای شهدا را بر نیزه جلوی مردم آوردند و ضجه از همه برخاست، زینب ع چون نگاهش به سر برادر افتاد، از شدت ناراحتی پیشانی را به جلوی محمل زد و دیدند که از زیر روپوش وی خون جاری شد. آنگاه اشعاری را خواند که آغازش چنین است: یا هلالا لما استتم کمالا غاله خسفه فابدی غروبا ما توهمت یا شقیق فوادى کان هذا مقدرًا مکتوبا (۱) ۱-همان، ص ۱۱۵.

حائر

حائر و حایر، اصطلاحاً به حرم سید الشهداء ع گفته می‌شود و این هم ریشه لغوی دارد، هم تاریخی. در لغت، «حائر» جای مطمئنی است که آب در آن نگهداری و جمع می‌شود: «الموضع المطمئن الذى يحار فيه الماء» (۱). به معنای سرگردان هم آمده است، از ریشه حیران. در قدیم به کربلا «حیر» نیز گفته می‌شده است. همچنین به معنای منطقه بلند و گسترده که از قدیم، محل سکونت اقوامی از عرب بوده است. در اصطلاح فقهی و عبادی، به محدوده حرم حسینی و اطراف آن که شامل قبر مطهر، صحن، رواقها و موزه و . . . است، چه قسمتهای قدیم و چه جدید، حائر اطلاق می‌شود. اقامت در حائر و عبادت در آن فضیلت دارد و نیز از جمله مواردی که مسافر، مخیر است نمازش را قصر یا تمام بخواند و میان علما محل بحث است، حائر ابا عبد الله ع است. (۲) برخی هم حد حایر را همان محدوده حرم دانسته‌اند، نه بیشتر. حایر حسینی بسیار مقدس است و دعا در آنجا مستجاب است. حتی برخی ائمه برای شفا به حایر حسینی متوسل می‌شدند، از جمله امام هادی ع که بیمار بود، کسی را به حایر امام حسین ع فرستاد، تا آن حضرت را آنجا دعا کند. (۳) به اهل کربلا و ساکنان حرم حسینی نیز «حائری» گفته می‌شود. تناسب تاریخی این نام برای حرم سید الشهداء آن است که وقتی در زمان متوکل عباسی و به دستور او برای تخریب آثار قبر و متفرق ساختن شیعه از تجمع پیرامون آن مرقد مطهر و الهام بخش، که کانون خطری برای خلافت جور شده بود، به آن منطقه آب بستند، آب به آن محل که می‌رسید از پیشروی باز می‌ماند و روی هم انباشته می‌شد و برمی‌گشت و مثل دیواری، آب گرد قبر می‌ایستاد و محوطه قبر همچنان خشک بود. (۴) و چون

محل جمع شدن آب را حایر گویند، محدوده قبر آن حضرت حائر نام گرفت. از شهید هم نقل شده است: «فی هذا الموضع حار الماء لما امر المتوکل باطلاقه علی قبر الحسین لیغفیه فکان لا یبلغه». (۵) چون متوکل دستور داد به قبر حسین ع آب ببندند تا آن را محو کند، آب که به این مکان می‌رسید جمع می‌شد و به قبر نمی‌رسید. طبق نقلهای دیگری وقتی به دستور او با گاوها می‌خواستند زمین آنجا را شخم زنند، همه آن منطقه وقبور را شخم می‌زدند، به قبر امام که می‌رسیدند، متوقف می‌شدند. (۶) ۱-لسان العرب، سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۵۸. ۲-بحار الانوار، ج ۸۶، ص ۸۸، المزار، شیخ مفید، ص ۱۴۰. ۳-همان، ج ۵۰، ص ۲۲۵. ۴-الاعلام، زرکلی، ج ۸، ص ۳۰ (پاورقی)، بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۲۲۵، سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۵۸. ۵-بحار الانوار، ج ۸۶، ص ۸۹. ۶-اثبات الهداه، ج ۵، ص ۱۸۳.

حاجر

نام سرزمین و منزلی میان مکه تا عراق که محل تلاقی اهل بصره و کوفه، هنگام عزیمت به مدینه است. به معنای نگهدارنده آب است، جایی که آب در آن می‌ماند. سید الشهدا ع در همین منزل، نامه مسلم بن عقیل را از کوفه دریافت کرد و پاسخی خطاب به مردم کوفه نوشت و توسط پیک خویش قیس بن مسهر به سوی کوفه فرستاد. (۱) ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۰۵، نقل از معجم البلدان.

حارث

قاتل طفلان مسلم بن عقیل. وقتی دو فرزند حضرت مسلم به نامهای محمد و ابراهیم به کمک مشکور زندانبان از زندان ابن زیاد گریختند، شب را به خانه زنی پناه آوردند. شوهر آن زن، حارث بود و برای پیدا کردن دو کودک، بسیار گشته و خسته شده بود. شب که به خانه آمد و فهمید دو کودک فراری در خانه اویند، صبح آن دو را شهید کرد و بدنشان را به فرات افکند و سرشان را پیش ابن زیاد برد تا جایزه بگیرد. ابن زیاد هم دستور داد گردن خود او را در همان محلی که طفلان مسلم را کشته بود. از سر جدا کنند. (۱) ۱-معالی السبطين، ج ۲، ص ۷۲. ماجرای مفصل طفلان مسلم در بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۰ تا ۱۰۶ آمده است.

حارث بن امریء القیس کندی

نامش در شمار شهدای کربلا آمده است، از شجاعان و عابدان بود. همراه سپاه ابن سعد به کربلا آمد. چون سید الشهداء را در محاصره سپاه کوفه یافت، به کاروان حسین ع (۱) ۱-اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۳۰۲.

حیب بن عبد الله نهشلی

از شهدای کربلا به حساب آمده است. بعضی او را شیب بن عبد الله خثعمی، یا ابو عمر نهشلی دانسته‌اند.

حیب بن مظاهر

از شهدای والاقدر کربلا بود. حیب بن مظاهر (مظهر) اسدی، از طایفه بنی اسد، کوفی و از اصحاب رسول خدا ص بود. در هر سه جنگ صفین، نهروان و جمل، در رکاب علی ع شرکت داشت. از اصحاب خاص امیر المؤمنین و حاملان علم آن حضرت و در علوم قرآنی شاگرد خاص وی بود. حضرت امیر، او را که از حاملان علوم ع بود، به علم منایا و بلایا «آنچه بعدها اتفاق خواهد افتاد» آگاه ساخته بود. (۱) عضو گروه ویژه شرطه الخمیس بود که نیروی ضربتی و مطیع علی ع بودند. در نهضت مسلم بن عقیل

در کوفه، وی از کسانی بود که در راه بیعت گرفتن برای مسلم، کوشش می‌کرد. نیز از سران شیعه در کوفه محسوب می‌شد که به حسین بن علی ع دعوت نامه نوشت. نزد امام حسین ع موقعیت والایی داشت. در کربلا نیز امام، او را به‌عنوان فرمانده جناح چپ سپاه خویش تعیین کرد. حبیب، تلاش فراوانی داشت که یارانی از بنی‌اسد را به یاری حسین ع بیاورد، اما سپاه اموی مانع پیوستن آنان به یاران سید الشهداء شدند. (۲) گفتگوی او با میثم تمار، هنگام عبور از مجلس بنی‌اسد، سالها پیش از عاشورا، که هر یک نحوه شهادت دیگری را پیشگویی می‌کرد و مایه شگفتی حاضران بودند، معروف است، (۳) و این از همان علم‌نیا است که از علی آموخته بودند و جریانات آینده را جز داشتند. روز عاشورا رجزی که در حمله‌هایش می‌خواند چنین بود: انا حبیب و ابی‌مظهر فارس هیجاء و حرب تسعر (۴) حبیب بن مظاهر، روز عاشورا از اینکه با شهادتش به بهشت خواهد رفت، خوشحال بود و با «بریر بن خضیر» مزاح می‌کرد. شهادت او بر حسین ع بسیار سخت بود. هنگام شهادت ۷۵ سال داشت. سر او نیز همراه سرهای شهدا در کوفه گردانده شد. ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۲۰۶-انصار الحسین، ص ۳۰۶-عنصر شجاعت، خلیل کمره‌ای، ج ۲، ص ۲۶. ۴-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۶.

حجاج بن زید سعدی

از شهدای کربلاست. برخی هم نام او را حجاج بن بدر گفته‌اند. وی اهل بصره بود. نامه‌ای هم از سوی مسعود بن عمرو ازدی برای حسین بن علی ع برد (در پاسخ نامه حسین ع) که خطاب به او و سران بصره نوشته و آنان را به یاری خویش فراخوانده بود. (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه نیز آمده است. ۱-انصار الحسین، ص ۶۷.

حجاج بن مسروق جعفری

از شهدای گرانقدر عاشورا و مؤذن سید الشهداء ع. (۱) وی اهل کوفه و از یاران امیر المؤمنین ع بود. وقتی خبر هجرت امام حسین ع را از مدینه به مکه شنید، خود را به آن حضرت رساند و همراه امام از آنجا به کربلا آمد. همواره ملازم سید الشهداء بود و در پنج وقت نماز، اذان می‌گفت. در مسیر راه، وقتی که امام حسین ع به منزلگاه قصر بنی‌مقاتل رسید و در آنجا خیمه‌گاه عبید الله بن حر جعفری را دید، حجاج بن مسروق رادر پی او فرستاد تا او را به پیوستن به امام فراخواند. (۲) (گرچه توفیق حسینی شدن نیافت). هنگامی که کاروان حسین ع با سپاه حر بر خورد کردند، او به امر امام، اذان ظهر گفت. در برخی کتب از او با عنوان مؤذن حسین یاد کرده‌اند. (۳) روز عاشورا به میدان رفت و جنگید و غرق خون نزد امام برگشت. پس از گفتگویی با سید الشهداء، بار دیگر به میدان رفت و شهید شد. ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۰۵-عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۸۰. ۳-انصار الحسین، ص ۶۸.

حج ناتمام

سید الشهداء ع به خاطر ناامنی مکه برای حضرتش و اینکه مطلع شد نیروهای یزیدی در صدد قتل او در مکه هستند، تصمیم گرفت حج را به عمره مفرده تبدیل کند، احرام بست و طواف و سعی و تقصیر انجام داد و از احرام بیرون آمد، چون نمی‌توانست حج رابه پایان برد، چون می‌ترسید در مکه او را گرفته، به سوی یزید ببرند، یا غافلگیرانه ترور کنند. (۱) این از نظر فقهی نیز بی‌اشکال است. در حدیث است که امام حسین ع روز ترویبه در حالی که در عمره بود، به سوی عراق بیرون شد: «ان الحسین بن علی ع خرج یوم الترویبه الی العراق و کان معتمرا». (۲) کار امام حسین ع هم جنبه حفظ قداست حرم الهی را داشت و هم نمی‌خواست در ایام حج و در بیت الله الحرام خونش ریخته شود، و هم با بیرون شدن از مکه، در روزی که همه از هر سو به مکه آمده‌اند و عازم عرفاتند، نوعی بیدارگری در وجدانها و ایجاد سؤال در ذهنهاست و به این صورت، خبر خروج اعتراض آمیز وی بر

ضد حکومت، توسط حاجیانی که از همه جا آمده‌اند و اینکه آن حضرت، در حرم امن الهی هم امنیت و مصونیت ندارد، همه جا پخش می‌شد و این نوعی مبارزه تبلیغاتی بر ضد یزید بود. امام خمینی ره در تجلیلی بلند از این حج ناتمام می‌فرماید: «زائران عزیز از بهترین و مقدس‌ترین سرزمینهای عشق و شعور و جهاد، به کعبه بالاتری رهسپار شوند و همچون سید و سالار شهیدان حضرت ابی عبد الله الحسین ع، از حرام حج به احرام حرب و از طواف کعبه به طواف صاحب بیت و از توضع به زمزم به غسل شهادت و خون رو آورند و به امتی شکست ناپذیر و بنیانی مرصوص مبدل گردند که نه ابر قدرت شرق یارای مقابله آنان را داشته باشد نه غرب... که مسلما روح و پیام حج، چیز دیگری غیر از این نخواهد بود و مسلمانان، هم دستور العمل جهاد نفس را جدی بگیرند، هم برنامه مبارزه با کفر و شرک را.» (۳) ۱- حیاة الامام الحسین ع، ج ۳، ص ۵۰ و ۵۱، مثير الاحزان، ص ۳۸. ۲- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۲۴۶. ۳- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۱۱.

حدیقه السعداء

کتاب مقتلی به زبان ترکی است که فضولی بغدادی (م ۹۳۲) آن را به رشته تحریر کشید. این کتاب در پی نگارش روضه الشهداء، نخستین کتاب مقتل فارسی بود که به قلم ملا حسین واعظ کاشفی (م ۹۱۰) نوشته شده بود. (۱) ۱- کیهان فرهنگی، سال ۱۰ شماره ۳، ص ۳۰.

حر بن یزید ریاحی

شهید والاقدر عاشورا. حر از خاندانهای معروف عراق و از رؤسای کوفیان بود. به درخواست ابن زیاد، برای مبارزه با حسین ع فراخوانده شد و به سرکردگی هزار سوار برگزیده گشت. گفته‌اند وقتی از دار الاماره کوفه، با ماموریت بستن راه بر امام حسین ع بیرون آمد، ندایی شنید که: ای حر! مژده باد تو را بهشت... (۱) در منزل قصر بنی مقاتل یا «شراف»، راه را بر امام بست و مانع از حرکت آن حضرت به سوی کوفه شد. کاروان حسینی را همراهی کرد تا به کربلا رسیدند و امام در آنجا فرود آمد. حر وقتی فهمید کار جنگ با حسین بن علی ع جدی است، صبح عاشورا به بهانه آب دادن اسب خویش، از اردوگاه عمر سعد جدا شد و به کاروان حسین ع و جبهه حق پیوست. توبه کنان کنارخیمه‌های امام آمد و اظهار پشیمانی کرد، سپس اذن میدان طلبید. این انتخاب شکفت و برگزیدن راه بهشت بر دوزخ، از حر، چهره‌ای دوست داشتنی و قهرمان ساخت. حر با اذن امام به میدان رفت و در خطابه‌ای مؤثر، سپاه کوفه را به خاطر جنگیدن با حسین ع توبیخ کرد. چیزی نمانده بود که سخنان او، گروهی از سربازان عمر سعد را تحت تاثیر قرار داده از جنگ با سید الشهداء منصرف سازد، که سپاه عمر سعد، او را هدف تیرها قرار داد. نزد امام بازگشت و پس از لحظاتی دوباره به میدان رفت و با رجز خوانی، به مبارزه پرداخت و پس از نبردی دلیرانه به شهادت رسید. رجز او چنین بود: انی انا الحر و ماوی الضیف اضرب فی اعناقکم بالسیف عن خیر من حل بارض الخیف اضربکم و لاری من حیف (۲) که حاکی از شجاعت او در شمشیر زنی در دفاع از سید الشهداء و حق دانستن این راه بود. حسین بن علی ع بر بالین حر حضور یافت و خطاب به آن شهید، فرمود: تو همانگونه که مادرت نامت را «حر» گذاشته است، حر و آزاده‌ای، آزاد در دنیا و سعادت مند در آخرت! «انت الحر کما سمتک امک»، و انت الحر فی الدنیا و انت الحر فی الآخرة و دست بر چهره‌اش کشید. (۳) امام حسین ع با دستمالی سر حر را بست. پس از عاشورا بنی تمیم او را در فاصله یک میلی از امام حسین ع دفن کردند، همانجا که قبر کنونی اوست، بیرون کربلا در جایی که در قدیم به آن نوایس می‌گفته‌اند. (۴) نقل است شاه اسماعیل صفوی قبر حر را گشود و پیکرش را سالم یافت، چون خواست پارچه‌ای را که بر سرش بسته بود باز کند، خون جاری شد و دوباره آن را بستند، آنگاه بر قبرش قبه‌ای ساختند. (۵) سرگذشتهای مربوط به حر و نقش او در حادثه کربلا، از نخستین بر خوردش با کاروان سید الشهداء، سپس توبه‌اش و پیوستن به

جبهه حق و شهادت در رکاب سالار شهیدان، در همه مقتله‌ها و کتابهای تاریخ عاشورا نگاشته شده است و توبه او شاخص‌ترین بخش نورانی زندگی اوست. ۱- قاموس الرجال، ج ۳، ص ۱۰۳، امالی صدوق، ص ۱۳۱. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۴. ۳- همان. ۴- الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۹۷. ۵- سفینه البحار، ج ۱، ص ۲۴۲ به نقل از انوار نعمانیه، سید نعمت الله جزایری.

حرم حسینی

بارگاه مقدس سید الشهدا^ع. در روایات، فضیلت و برکات و آثار فراوانی برای حرم اباعبدالله الحسین^ع و نماز خواندن و اعتکاف و دفن و... در آن ذکر شده است. محدوده حرم امام حسین^ع در روایات، از یک فرسخ تا پنج فرسخ هم بیان شده است. از امام صادق^ع روایت است: «حريم قبر الحسين ع خمس فراسخ من اربعة جوانب القبر». (۱) همچنین از آن حضرت روایت است: «حرم الحسین الذی اشتراه: اربعة اميال فی اربعة اميال فهو حلال لولده و موالیه و حرام علی غیرهم ممن خالفهم و فیہ البرکة». (۲) مرقد نورانی ابا عبد الله^ع همواره کعبه دل‌های شیفتگان بوده و آرزوی بزرگ محبان آن حضرت، توفیق زیارت آن بوده است. این جاذبه هرگز کاسته نشده و علی‌رغم محدودیتهایی که سر راه زیارت حرم آن امام، در طول تاریخ بوده است، دل‌ها در اشتیاق آن تپیده است. در سال‌های دفاع مقدس در ایران نیز، یکی از سرمایه‌های الهامبخش رزمندگان در جهاد با متجاوزان، رسیدن به کربلا و آزاد ساختن حرم امام حسین^ع از سلطه بعثی‌ها بوده است. ۱- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۱۱، سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۰۳، المزار، شیخ مفید، ص ۲۵. ۲- مجمع البحرین، واژه حرم.

حرمه

حرمه بن کاهل اسدی کوفی، آنکه کودک شیر خوار امام حسین^ع را (به نام علی اصغر، یا عبد الله رضیع) در آغوش امام یا روی دست وی با تیر به شهادت رساند. (۱) سالها پس از حادثه عاشورا، منهل در سفر حج، دیداری با امام سجاد^ع داشت. حضرت پرسید: حال حرمه چگونه است؟ گفت: در کوفه است و زنده است. امام او را نفرین کرد که: «اللهم اذقه حر الحديد، اللهم اذقه حر النار» (خدایا، سوزش و گرمای آهن و آتش را به او بچشان). چون به کوفه برگشت، در دیدار با «مختار» که خروج کرده بود، ناگهان دید که حرمه را آوردند و به دستور مختار، دست و پایش را بریدند و سپس در آتش افکندند. منهل، ماجرای دیدار خود با امام سجاد و دعای امام را نسبت به حرمه بیان کرد. مختار، از اینکه خواسته و دعای حضرت به دست او تحقق یافته، بسیار خوشحال شد. (۲) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۶. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۲۴۶، اثبات الهداة، ج ۵، ص ۲۲۹.

حروراء

محل درگیری مختار، پس از قیام برای خونخواهی حسین^ع، با سپاه مصعب بن زبیر، که از بصره آمده بودند. در این نبرد، کشتار فراوانی شد. در یکی از روزهای این درگیری، مختار به شهادت رسید. در این درگیری، هزاران نفر از یاران مختار کشته شدند. (۱) حروراء، نزدیک کوفه و محلی بود که خوارج نهروان نیز آنجا فرود آمدند و اولین مخالفت خویش را با امیر حره واقعاً حره المؤمنین^ع انجام دادند. (۲) ۱- مروج الذهب، ج ۳، ص ۹۹. ۲- مقام زخار، فرهاد میرزا، ص ۱۲۶.

حسین بن علی ع

امام سوم شیعیان، شهید کربلا و خون خدا، که نهضت عاشورا بر محور فداکاری و جانفشانی آن حضرت شکل گرفت و تاریخ

بشری را سرشار از حماسه و ایثار کرد و درس آزادگی و عزت به انسان داد و با خون خویش که در کربلا ریخت، درخت اسلام آبیاری شد و امت مسلمان بیدار گشت. در معرفی آن امام، باید کتابی قطور نوشت، لیکن در اینجا فشرده‌ای از زندگی آن حضرت را می‌خوانید: امام حسین ع در سوم شعبان سال چهارم هجری در مدینه به دنیا آمد. رسول خدا ع نام این فرزند زهرا ع را «حسین نهاد. وی مورد علاقه شدید پیامبر خدا ع بود و آن حضرت در باره او فرمود: «حسین منی و انا من حسین...» و در آغوش پیامبر بزرگ شد. هنگام رحلت رسول خدا، شش ساله بود. در دوران پدرش علی بن ابی طالب ع نیز از موقعیت والایی برخوردار بود، علم، بخشش، بزرگواری، فصاحت، شجاعت، تواضع، دستگیری از بینوایان، عفو و حلم و... از صفات برجسته این حجت‌الهی بود. در دوران خلافت پدرش، در کنار آن حضرت بود و در سه جنگ جمل، «صفین» و «نهروان شرکت داشت. پس از شهادت پدرش که امامت به حسن بن علی ع رسید، همچون سربازی مطیع رهبر و مولای خویش و همراه برادر بود. پس از انعقاد پیمان صلح، با برادرش و بقیه اهل بیت ع به مدینه آمدند. با شهادت امام مجتبی ع در سال ۴۹ یا ۵۰ هجری، بار امامت به دوش سید الشهداء قرار گرفت. در آن دوران دهساله که معاویه بر حکومت مسلط بود، امام حسین ع همواره یکی از معترضین سرسخت نسبت به سیاستهای معاویه و دستگیریها و قتلهای او بود و نامه‌های متعددی در انتقاد از رویه معاویه در کشتن حجر بن عدی و یارانش و عمرو بن حمق خزاعی که از وفاداران به علی ع بودند و اعمال ناپسندیدگی او نوشت. در عین حال، حسین بن علی ع یکی از محورهای وحدت شیعه و از چهره‌های برجسته و شاخصی بود که مورد توجه قرار داشت و همواره سلطه اموی از نفوذ شخصیت او بیم داشت. با مرگ معاویه در سال ۶۰ هجری، یزید به والی مدینه نوشت که از امام حسین ع به نفع او بیعت بگیرد. اما سید الشهداء که فساد یزید و بی‌لیاقتی او را می‌دانست، از بیعت امتناع کرد و برای نجات اسلام از بلیه سلطه یزید که به زوال و محو دین می‌انجامید، راه مبارزه را پیش گرفت. از مدینه به مکه هجرت کرد و در پی نامه نگاریهای کوفیان و شیعیان عراق با آن حضرت و دعوت برای آمدن به کوفه، آن امام ابتدا مسلم بن عقیل را فرستاد و نامه‌هایی برای شیعیان کوفه و بصره نوشت و با دریافت پاسخ کوفیان در بیعتشان با مسلم بن عقیل، در روز هشتم ذیحجه سال ۶۰ هجری از مکه به سوی عراق، حرکت کرد. پیمان شکنی کوفیان و شهادت مسلم بن عقیل، اوضاع عراق را نامطلوب ساخت و سید الشهداء که همراه خانواده، فرزندان و یاران به سوی کوفه می‌رفت، پیش از رسیدن به کوفه در سرزمین کربلا در محاصره سپاه کوفه قرار گرفت. تسلیم نیروهای یزیدی نشد و سرانجام در روز عاشورا در آن سرزمین، مظلومانه و تشنه کام، همراه اصحابش به شهادت رسید، از آن پس، کربلا کانون الهام و عاشورا سرچشمه قیام و آزادگی شد و کشته شدن وی، سبب زنده شدن اسلام و بیدار شدن وجدانهای خفته گردید. فضایل این امام شهید، بیش از آن است که در این مختصر بگنجد، چرا که او آویزه عرش الهی و پرورده دامن رسول خداست. پیامبر خدا ص در باره‌اش فرمود: قسم به آنکه مرا بحق به پیامبری فرستاد، حسین بن علی در آسمان بزرگتر از زمین است و بر سمت راست عرش الهی نوشته است مصباح هدی و سفینه نجاه. (۱) ای که آمیخته مهرت با دل کرده عشق تو مرا دریا دل بذر عشقی که به دل کاشته‌ام جز هوای تو ندارد حاصل از می عشق تو، عاقل مجنون و زخم مهر تو مجنون، عاقل کربلا سر زرد و پیدا شد حق جلوه‌ای کردی و گم شد باطل تویی آن کشتی دریای حیات هر که را مانده جدا از ساحل گر شود کار جهان زیر و زبر نشود عشق تو از دل زایل (۲) ۱- سفینه البحار، ج ۱، ص ۲۵۷. برای آشنایی بیشتر با آن حضرت، باید به کتابهای مفصلتر مراجعه کرد، از جمله: موسوعه کلمات امام الحسین (در باره سخنان او)، حیاة الامام الحسین بن علی، باقر شریف القرشی (در باره زندگانی او) عوالم و بحار الانوار (در باره فضایل او) نفس المهموم، شیخ عباس قمی (در مقتل او) و کتابهای فراوان دیگر. به عنوان کتابنامه عاشورا در همین مجموعه مراجعه شود. ۲- از مؤلف.

حسین ع از من است و من از حسینم. حدیثی که رسول خدا ص فرموده است و در کتب حدیثی شیعه و اهل سنت آمده است، متن کامل آن چنین است: «حسین منی و انا من حسین احب الله من احب حسینا و ابغض الله من ابغض حسینا، حسین سبط من الاسباط، لعن الله قاتله (۱) اینگونه تعبیر (من از اویم و او از من است) نشانه وحدت کامل فکری، روحی، مرامی، جسمی و خط مشی است و رسول خدا ص نیم قرن پیش از حادثه کربلا، خواسته قیام و نهضت حسینی را تداوم راه خویش بداند و دشمنان سید الشهداء را که دست خود را به خون او آلودند، دشمنان و قاتلان خود به حساب آورد، چرا که خشم و رضا و جنگ و صلح و یاری یا جفا بر حسین ع، همسان با خشم و رضا و جنگ و صلح و یاری و جفا بر پیامبر خداست، چرا که این دو، یک جان در دو بدن و یک فکر و مرام، در دوزمانند. (۲) این گونه بیان همبستگی کامل، ترسیم کننده خط صحیح حرکت اجتماعی و دینی و مبارزاتی و سیاسی در طول تاریخ است. چنین نیست که از هم بودن این دو حجت الهی، تنها پیوند جسمی و از نسل پیامبر بود حسین ع را بگوید، بلکه عمده ترین مفهوم، هم خطی آن دوست. مفهوم بلند دیگری که در این حدیث نهفته، آن است که وجود پیامبر ع و آیین و مکتب او در وجود ابا عبد الله ع تداوم یافته است، آن هم نه تنها تداوم جسمی، بلکه نگاهبان دین پیامبر ص، امام حسین است و قیام و شهادت او سبب بقای دین رسول خداست. سخن، تنها بار عاطفی ندارد، بلکه بیانگر یک حقیقت اجتماعی و تاریخی است. اگر که دین مصطفی هنوز در جهان به پاست از آن سر بریده تو هست و از نوای تو احیاگر دین پیامبر، نهضت حسینی بود. خود ابا عبد الله ع در خطبه‌ای که فلسفه و قیام خویش را بیان کرد، اشاره فرمود که هدف، حرکت در مسیر سیره پیامبر و علی ع و امر به معروف و نهی از منکر است و اینگونه است که انحرافها زدوده شده و دین استوار و پا بر جامی ماند. اینکه گفته‌اند: «ان الاسلام محمدی الحدوث، حسینی البقاء» اشاره به همین احیاءگری دین پیامبر در سایه قیام عاشورا است، یعنی پیدایش اسلام، محمدی است و بقای آن، حسینی! گر جز به کشتن نشود دین حق بلند ای تیغها، بیاید بر فرق من فرود این نکته در شعری که از زبان حسین بن علی ع سروده شده است (و حدیث و شعرا امام نیست) اینگونه مطرح شده است: ان کان دین محمد لم یستقم الا بقتلی یا سیوف خذینی (۳) اگر دین محمد ص جز با کشته شدن من استوار نمی‌شود، پس ای شمشیرها مرادریابید! به تعبیر امام خمینی ره: «با زنده نگه داشتن او اسلام زنده می‌شود. «انا من حسین، که وایت شده است که پیغمبر فرموده است، این معنایش، معنا این است که حسین مال من است، و من هم از او زنده می‌شوم.» (۴) ۱- احقاق الحق، قاضی نور الله تستری، ج ۱۱ ص ۲۶۵، بحار الانوار، ج ۴۳ ص ۲۶۱، تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۵، ص ۹۷. ۲- به مقاله ارزشمند «حسین منی و انا من حسین از: محمد باقر بهبودی در «یادنامه علامه امینی، مقاله چهاردهم، ص ۳۰۵ مراجعه کنید. ۳- این شعر، بیتی از قصیده بلند شاعر و خطیب کربلایی، مرحوم شیخ محسن ابو الحب (م ۱۳۰۵) است و آنچه مشهور است که از سروده‌های سید الشهداء است، بی اصل است. ر. ک: «تراث کربلا»، سلمان هادی طعمه، ص ۴۰۸۶-صحیفه نور، ج ۱۳ ص ۱۵۸.

حسین، وارث آدم

نام کتابی از دکتر علی شریعتی در باره سید الشهداء ع، که به تحلیل دو جریان هایبیلی وقابیلی در تاریخ انسان پرداخته و حسین ع را مظهر مظلومیت جناح هایبیل معرفی کرده است. این نام، از فقره‌ای از زیارت وارث و زیارتنامه‌های دیگر بر گرفته شده است که می‌فرماید: «السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله و وراثت عاشورا از را جبهه تاریخی مبارزه حق با باطل می‌رساند.

حسینی

منسوب به حسین ع، هر چه که نوعی انتساب، ارتباط و شباهت با حسین ع داشته باشد. این پیوند و نسبت، هم نسبی و نژادی می‌تواند باشد، مثل آنان که از نسل و فرزندان اویند و «سادات حسینی محسوب می‌شوند، هم کسانی که در فکر، ایده و مرام

همچون حسین ع اند. با این حساب، حسینیان همه کسانی می‌شوند که رهرو راه خونین عاشورا و انقلاب اویند، همچنان که عاشورائیان و کربلائیان نیز پیروان مکتب خون و حماسه سید الشهداء محسوب می‌شوند. هر چیز دیگری هم که ویژگیهای خصلتی و روحی و فکری و حماسی حسین ع را داشته باشد، عنوان حسینی به خود می‌گیرد، مانند: شور حسینی، خط حسینی، نوای حسینی، عشق حسینی، نهضت حسینی، راه حسینی، انقلاب حسینی، حماسه حسینی، گاهی هم تنها نسبت به شخص آن حضرت داده می‌شود، مثل: حرم حسینی، کربلای حسینی، عاشورای حسینی، عزای حسینی. پس یاء نسبت و کلمه مضاف به حسینی، یا اضافه تخصیصی است، مثلاً حماسه حسینی و کربلای حسینی یعنی حماسه حسین و کربلای حسین ع، یا اضافه بیانی و توضیحی است که نوعی شباهت و همگونی را می‌رساند. مثل شور حسینی، یعنی شور و حماسه‌ای که همچون شور آن حضرت، برخوردار از حماسه و عزت و خروش است.

حسینیه

جایی که برای اقامه سوگواری برای ابا عبد الله الحسین ع ساخته شود. حسینیه‌هایی که در شهرهای مختلف، از جمله شهرهای مذهبی ساخته می‌شود، اغلب علاوه بر مرکز تجمع عزاداران و اقامه مراسم سوگواری، حالت زائر سرا و مسافرخانه‌ای را دارد که زائران از آن استفاده می‌کنند و جنبه رایگان دارد. بیشتر آنها به نام مردم شهری است که آن رامی‌سازند. مثل: حسینیه آذربایجانیها، تهرانیها، اصفهانیها و... که در شهرهایی نجف، کربلا، مشهد از اینگونه حسینیه‌ها وجود دارد و از نظر شرعی هم محدودیت و احکام مسجد راندارد. شاید روی آوردن شیعه به حسینیه در دورانهای کهن به خاطر آن بوده که مساجد، اغلب در اختیار و زیر سلطه حکومتی بوده که برای تشیع و اقامه عزاداری و مراسم دینی شیعه، محدودیت ایجاد می‌کردند. در مناطق هند، به حسینیه امام باره گویند و امام باره‌های متعددی با نامهای مختلف وجود دارد. در برخی مناطق آسیای مرکزی نیز، حسینیه‌هایی که شیعیان می‌ساختند، به مسجد شیعه‌ها معروف می‌شد. «در نقاط مختلف هند، تکیه و حسینیه نامهای گوناگون دارد و آن را عزاخانه، امام باره، تعزیه خانه، عاشوراخانه، تابوت خانه، چبوتره، چوک امام صاحب... می‌خوانند.» (۱) ۱- دائرة المعارف تشیع، ج ۴، ص ۴۴۷.

حصیر

بوریا، به نقل برخی روایات، وقتی بنی اسد برای دفن اجساد شهدای کربلا آمدند، امام سجاد ع نیز آنان را یاری می‌کرد، از آنان حصیری طلبید تا اعضای پیکر سید الشهداء را در میان آن گذاشته، میان قبر بگذارد... (۱) طبق نقلهای تاریخی وقتی در زمان متوکل به دستور او قبر امام حسین ع را خراب کردند و قبر را شکافتند، به بوریای تازه‌ای برخوردند که پیکر امام بر آن بود و بوی مشک از آن جسد می‌آمد. حصیر و بدن را به همان حال گذشتند و خاک روی آن ریختند. (۲) ۱- کبریت احمر، ص ۴۹۳. ۲- اثبات الهداء، شیخ حر عاملی، ج ۵، ص ۱۸۳.

حصین بن نمیر

یکی از سران امویان از قبیله کنده که همواره با آل علی دشمنی داشت. در جنگ صفین، در سپاه معاویه بود. در ایام یزید هم بر عده‌ای از سپاه، فرماندهی داشت. در دوران قیام مسلم بن عقیل در کوفه، رئیس پلیس ابن زیاد بود و ماموریت داشت برای یافتن و دستگیری مسلم، خانه‌های کوفیان را تفتیش کند. هم او بود که قیس بن مسهر، فرستاده حسین ع را دستگیر کرد و نزد ابن زیاد فرستاد و قیس به شهادت رسید. او بود که هنگامی که عبد الله زبیر در مکه بر ضد یزید سر به مخالفت برداشته بود، بر کوه ابو

قیس منجیق نهاد و کعبه را هدف قرار داد. با سلیمان بن سرد و تواین جنگید. او بود که از علی ع آنگاه که فرمود: «سلونی قبل ان (۱) تفقدونی پرسید: تعداد موهای سر من چه قدر است؟ (۲) در دوران یزید، به دستور او در حمله و محاصره مدینه شرکت داشت. از مخالفان سرسخت شیعه بود و در سرکوبی نهضت تواین حضور داشت و سه سال بعد (در سال ۶۷ هجری) به دست ابراهیم بن اشتر کشته شد. (۳) در حادثه عاشورا، از فرماندهان گروه تیرانداز بود که به سپاه حسین ع حمله کردند. او پس از شهادت حبیب بن مظاهر، سرمقدس او را در کوفه بر گردن اسب خویش آویخته بود تا به آن افتخار کند. به نقلی بعدها پسر حبیب (قاسم) کمین کرد و او را کشت. برخی هم قتل این جنایتکار را به دست یاران مختار ثقفی در سال ۶۶ در نهضت خروج مختار، در نزدیکیهای موصل نوشته‌اند. (۴) ۱- مروج الذهب، ج ۳، ص ۲۰۷۱- سفینه البحار، ج ۱ ص ۲۸۱-۳- دائرة المعارف الاسلامیة، ج ۷، ص ۴۵۸-۴- مروج الذهب، ج ۳، ص ۹۷.

حکومت ری

عمر سعد، به هوس رسیدن به استانداری ری، حسین بن علی را کشت. قرار بود به ملک ری گماشته شود که حادثه کربلا پیش آمد. ابن زیاد، قبل از عزیمتش به حوزه‌استانداری، او را مامور سرکوب سید الشهدا ع نمود. ابتدا می‌خواست قبول نکند. ولی دید اگر نپذیرد حکومت ری را از دست خواهد داد. بالاخره نتوانست بر جاذبه دنیا و ریاست غلبه کند. در باره علاقه‌اش به ولایت ری، هر چند به کشتن حسین بن علی ع بیانجامد، چنین خواند: «اترك ملك الري و الري منيتي او اصبح ماثوما بقتل حسين و في قتله النار التي ليس دونها حجاب و لكن لي في الري قره عين (۱) و اینگونه حب دنیا چشم او را کور کرد. طبق برخی نقلها امام حسین ع پس از آنکه دل‌باختگی عمر سعد را به حکومت ری دید (روز عاشورا در یک گفتگو) به او فرمود: امیدوارم از گندم ری، جز اندکی نخوری! عمر سعد از روی تمسخر گفت: اگر از گندمش نخورم، جو آن هم برایم کافی است. (در برخی منابع گندم عراق آمده است) (۲) ۱- الخصائص الحسينية، شیخ جعفر شوشتری، ص ۲۰۷۱- مقتل الحسين، مقرر، ص ۲۴۸.

حکیم بن طفیل

از نیروهای عمر سعد در کربلا، که در کمین ابا الفضل ع بود. و با شمشیر، دست چپ عباس را از کار انداخت. قبلا دست راست آن حضرت با ضربه یزید بن ورقاء قطع شده بود.

حلاس بن عمر راسبی

از شهدای کربلاست که در حمله اول در روز عاشورا به شرف شهادت نایل شد. گفته‌اند در زمان علی ع در کوفه رئیس شهربانی این شهر بود. سپس او و برادرش نعمان، همراه عمر سعد بودند. اما سرانجام متحول شده و به اردوگاه امام حسین ع پیوستند. (۱) در برخی منابع، «حلاش آمده است. (۲) ۱- انصار الحسين، ص ۲۰۷۰- اعیان الشیعه، ج ۶، ص ۲۱۶.

حماد بن حماد خزاعی مرادی

از شمار شهدای کربلاست. نامش در زیارت رجیبه آمده است. (۱) روز عاشورا، حمله‌ای سراسری و شدید از سوی سپاه عمر سعد به اردوگاه امام حسین ع انجام گرفت. این حمله که با تیراندازی عمر سعد به طرف اردوگاه امام حسین ع شروع شد، با تیرهای نیروهای دشمن ادامه یافت. امام فرمود: این تیرها، بیکه‌ها و قاصدهای دشمن به سوی شماست. شمر هم به نیروهای خود دستور داد که حمله گروهی انجام دهید و افراد حسین ع را بکلی نابود سازید (احملوا علیهم حمله رجل واحد و افنوهم عن آخرهم) همه

گردانهای سپاه کوفه در این حمله شرکت داشتند. یاران سید الشهدا^ع هم دفاعی جانانه در مقابل این هجوم، از خود نشان دادند و نیمی از یاران امام (غیر از بنی هاشم) در این حمله نخست به شهادت رسیدند. عده شهدای این حمله را ۴۱ نفر گفته‌اند. تعدادی از آنان (غیر از ده نفر از غلامان حسین و دودمانش و دو تن از غلامان علی ع)، عبارتند از: نعیم بن عجلان، عمران بن کعب، حنظله، قاسط، کنانه، عمرو بن مشیعه، ضرغامه، عامر بن مسلم، سیف بن مالک، عبد الرحمان درجی، مجمع عائدی، حباب بن حارث، عمرو جندعی، حلاس بن عمرو، سوار بن ابی عمیر، عمار بن ابی سلامه، نعمان بن عمر، زاهر بن عمر، جبلة بن علی، مسعود بن حجاج، عبد الله بن عروه، زهیر بن سلیم، عبد الله و عبید الله پسران زید بصری. (برای شناخت این شهدا، به عنوان هر کدام در این کتاب مراجعه کنید). (۲) ۱-انصار الحسین، ص ۹۹. ۲-حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۰۴.

حمید بن مسلم ازدی

وقایع گزار کربلا، او یکی از لشکریان عمر سعد بود که روز عاشورا پس از شهادت امام حسین ع با شمر، بر سر آتش زدن خیمه‌ها مجادله داشت. از جمله گروهی بود که سر حسین ع را به کوفه بردند. در لشکر توأبین هم حضور داشته و به قولی از اصحاب امام سجاد^ع بوده است. با مختار و ابراهیم بن مالک نیز همکاری داشته است. بیشتر وقایع کربلا در «تاریخ طبری و برخی منابع دیگر از قول او نقل شده است.

حنا

حنا رنگی است که به موی سر و صورت می‌زنند تا سفیدی مو دیده نشود و انسان جوان به چشم آید. این تزئین، بخصوص در مقابله با دشمنان، نوعی تبلیغات در جوان نشان دادن رزمندگان اسلام است. امام صادق ع فرموده است: رنگ سیاه زدن به مو، دشمن را به هراس می‌افکند «الخضاب بالسواد مهابة للعدو». (۱) سید الشهدا^ع نیز موی خویش را با به فرموده امام صادق: «خضب الحسین بالحنا و الکتیم حنا خضاب می‌کرد و هنگام شهادت در کربلا نیز خضاب داشت: «قتل الحسین و هو مخضب بالوسمة» (۲) در کربلا، عاشوراییان کهنسال و محاسن سفید نیز با خضاب خون، چهره خویش را رنگین ساختند. حبیب بن مظاهر، پس از شهادت مسلم بن عقیل در کوفه، همواره مترصد بود که در وقت مناسب به حضور ابا عبد الله ع برسد. روزی در بازار کوفه به مسلم بن عوسجه برخورد (که به قول معروف می‌خواست حنا بخرد) او را به کناری برد و جریان آمدن حضرت حسین ع به کربلا را نقل نمود. هر دو پیرمرد روشندل قرار بر این نهادند که شبانه از کوفه به کربلا روند (و محاسن خود را به خون خضاب کنند) شب هفتم یا هشتم محرم به امام پیوستند. (۳) ۱-بحار الانوار، ج ۷۳ ص ۱۰۰ (استحباب خضاب برای مردان و زنان در همانجا در ضمن روایات، آمده است). ۲-عوامل (امام حسین) ص ۷۱، نسخ التواریخ، ج ۴، ص ۹۹. ۳-الوقایع و الحوادث (محرم الحرام) ج ۲، ص ۹۹.

حنظله بن اسعد شبامی

از شهدای کربلاست و نامش در زیارت ناحیه مقدسه آمده است. کوفی است و شبام، نام طایفه‌ای از همدانیان است. (۱) حنظله از چهره‌های شیعی در کوفه و زبان آور، شجاع و معلم قرآن بود. چون سید الشهدا^ع به کربلا رسید، وی به آن حضرت پیوست. وی جزء شهدایی است که تا اواخر زنده بود و از جان حسین بن علی ع در مقابل تیرها و نیزه‌های دشمن محافظت می‌کرد و گاهی هم با سخنانش به سپاه کوفه هشدار می‌داد و موعظه می‌کرد. (۲) روز عاشورا، پس از شهادت جمعی از یاران، از امام رخصت طلبید و به میدان رفت و جان خود را فدای راه خدا کرد. ۱-انصار الحسین، ص ۷۱. ۲-عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۰۰.

حنظله بن عمرو شیبانی

از شهدای کربلاست که در حمله اول (و به قولی در نبرد تن به تن) به شهادت رسید. برخی معتقدند او همان حنظله بن اسعد شیبانی است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۹۹.

حواریون حسین ع

هر امامی، تعدادی یاران ویژه داشت که به حواریون تعبیر شده است و روز قیامت ندا می‌شوند و بر می‌خیزند. طبق حدیث امام کاظم ع همه شهدای کربلا- حواریون حسین‌اند که در قیامت بر می‌خیزند: «ثم ینادی مناد: این حواری الحسین ع؟ فقیوم کل من استشهد معه و لم یتخلف عنه. (۱) ۱-سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۵۸.

خارجی

عنوانی که از سوی یزید و ابن زیاد به امام حسین ع داده شد. اصل معنای آن به معنای شورشی و یاغی است، نه اتباع کشورهای بیگانه. این اصطلاح به زمان امیر المؤمنین ع برمی‌گردد. به نوشته یکی از محققان: خروج، صرفاً ترک مکه از سوی امام حسین ع به سوی کوفه نبود، بلکه از زمانی که در جنگ صفین، عده‌ای بعنوان سرپیچی و تمرد از فرمان علی ع شورش کردند (و بعداً خوارج نام گرفتند) بوی خاصی پیدا کرد و این عنوان، بویژه در عراق مفهومی ناپسند یافت. سلطه ابن زیاد هم از آغاز، نهضت حسینی را بعنوان خروج قلمداد کرد. (۱) البته خروج و سر بر تافتن از حکومت و شورش کردن، اگر بر ضد حکومت مشروع اسلامی باشد، شورشگران بعنوان فئه باغیه مهدور الدم هستند و مبارزه با آنان بعنوان جنگ با متجاوزین داخلی لازم است. ولی اگر این عصیان، بر ضدستم و طغیان باشد، یک وظیفه است و شورشگران، مجاهدانی ارزشمندند. امام حسین ع نیز در باره امتناع از بیعت با یزید و بیرون آمدن از مدینه و عزیمت به مکه، از واژه خروج استفاده کرده است (انی لم اخرج اشرا ولا بطرا... انما خرجت لطلب الاصلاح) و خروج خود را بعنوان اصلاح طلبی در امت پیامبر معرفی کرده است. یزید، برای مشروعیت بخشیدن به کار خویش در کشتن حسین ع این عنوان را مستمسک قرار می‌داد و خود را سرکوب کننده یک شورش بر ضد خلیفه اسلامی می‌پنداشت. سخنان امام حسین و اهل بیت او نیز در طول نهضت، پس از عاشورا، همه‌بیان این بود که قیام، بخاطر دین و مبارزه با ستم و بدعت است و خود را دودمان پیامبر معرفی می‌کردند تا پرده‌های غفلت را کنار زنند. ۱-انصار الحسین، ص ۲۷ (پاورقی).

خار مغیلان

خار درخت ام غیلان، ام غیلان درخت خار داری است که در بادیه می‌روید که گاهی به اندازه درخت سیب یا کوچکتر می‌شود. (۱) در مرثیه‌ها چنین گفته می‌شود که پس از شهادت امام حسین ع و حمله دشمن به خیمه‌ها و به آتش کشیدن آنها، کودکان آواره دشت و بیابان شدند و دو کودک در بیابان، دور از جمع اهل بیت، گم شدند و شب زیر خار مغیلان پناه گرفتند و جان باختند. (۲) در منابع معتبر تاریخی چنین چیزی نیامده است. ۱- لغت نامه، دهخدا «ام غیلان». ۲- معالی السبطين، ج ۲، ص ۸۹.

خالد بن عمرو بن خالد ازدی

نام او در شمار شهدای کربلا آمده است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۷۱.

خامس آل عبا

از لقبهای سید الشهدا «ع است که پنجمین نفر از اصحاب کسا» است. پیامبر «ص در خانه ام سلمه بود که آیه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا» (احزاب ۳۳) نازل شد. رسول خدا، فاطمه و علی و حسن و حسین را جمع کرد و همه را زیر یک کساء و عبایی قرار داد و چنین گفت: «اللهم هؤلاء اهل بیتی فاذهب عنهم الرجس و طهرهم تطهیرا». شاعر در همین مورد گفته است: ان النبی محمدا و وصیه و ابنیه و ابنته البتول الطاهره اهل العباء و اننی بولائهم ارجو السلامة و النجا فی الآخرة (۱) (۲) ۱-الحسین فی طریقہ الی الشهادۃ، ص ۱۱۲. ۲-در باره اصحاب کساء و مناقب و فضایلشان، ر. ک: بحار الانوار: ج ۳۷، ص ۳۵ تا ۱۰۷.

خرابه شام

پس از خطبه زینب ع در مجلس یزید که اوضاع را بر ضد او متحول ساخت، یزید ناچار اهل بیت را در خرابه‌ای بی سقف جای داد. آنان سه روز در آن خرابه بودند و بر حسین ع نوحه و عزاداری می‌کردند. (۱) رقیه، دختر خردسال امام حسین ع نیز در همانجا پدر را در خواب دید و پس از بیداری گریه سر داد و سر سید الشهداء را برایش آوردند و با دیدن آن صحنه مرغ جانش پر کشید و جان داد. (۲) مدفن رقیه نیز همانجاست که بعدها حرمی برایش ساختند. (این مساله از نظر محققان مورد بحث و تشکیک قرار گرفته است). زهرای حزین ز گرد راه آمده بود جبریل، غمین و عذر خواه آمده بود در کنج خرابه، در میان طبقی خورشید، به مهمانی ماه آمده بود جغد دلم خرابه شام آرزو کند تا با سه ساله دخترکی گفتگو کند آن کعبه‌ای که قبله ارباب حاجت است حاجت رواست، هر که به آن قبله رو کند مقتل خوارزمی، ج ۲، ص ۷۴، عوالم (امام حسین) ص ۴۱۴، ریاض القدس، ج ۲، ص ۲۹۲. ۲ در منابع اولیه، این مساله نیامده است، هر چند مشهور است.

خروج مختار

مختار بن ابی عبیده ثقفی، پنج سال پس از حادثه کربلا و یک سال پس از نهضت توابعین، در سال ۶۶ هجری در کوفه قیام کرد. هدف نهضت او خونخواهی حسین ع و انتقام از قاتلان شهدای کربلا و جنایتکاران حادثه عاشورا بود. قیام او و خونخواهی‌اش موجب خرسندی ائمه بود. از امام باقر ع روایت شده که: «لا تسبوا المختار فانه قد قتل قتلنا و طلب بئارنا». (۱) مختار را ناسزا نگوئید، چرا که او قاتلان ما را کشت و به خونخواهی ما برخاست. خلاصه‌ای از قیام او (طبق نفس المهموم) چنین است: مختار، در ۱۴ ربیع الاول سال ۶۶ در کوفه قیام کرد و عبد الله بن مطیع را که کارگزار عبد الله بن زبیر بود بیرون نمود. آغاز قیامشان با شعار «یا منصور امت و یا لثارات الحسین بود. درگیرهای سختی در محله‌ها و میدانهای کوفه پیش آمد. گروههایی کشته و گروههایی تسلیم شدند و مختار وارد قصر شد و فرمایش برای مردم سخنرانی کرد، اشراف کوفه با او بیعت کردند. مختار پس از استیلا بر اوضاع، یکایک قاتلان حسین ع را دستگیر می‌کرد و می‌کشت. نیروهایی هم به اطراف می‌فرستاد تا هم بر آن مناطق استیلا یابد و هم جنایتکاران را گرفته و به کیفر رساند. مدتها این تحرکات و دستگیریها و نبرد با مقاومت کنندگان از طرفداران بنی امیه ادامه داشت. مختار موفق شد کسانی چون عمر سعد، شمر، ابن زیاد، خولی، سنان، حرمله، حکیم بن طفیل، منقذ بن مره، زید بن رقاد، زیاد بن مالک، مالک بن بشر، عبد الله بن اسید، عمرو بن حجاج و بسیاری از کسان را که در کربلا دستشان به خون شهدا آلوده بود از دم تیغ گذرانند و پیکرشان را بسوزاند و یا در مقابل سگها بیندازد. (۲) مختار، سر «ابن زیاد» را به مدینه نزد محمد حنفیه فرستاد، او هم آن سر را پیش امام سجاد ع آورد. آن حضرت مشغول غذا خوردن بود. با دیدن این صحنه، سجده شکر به جای آورد و فرمود: «الحمد لله الذی ادرک لی ثاری من عدوی و جزی الله المختار خیرا...». (۳) مختار، هجده ماه حکومت

کرد (تا ۱۴ رمضان سال ۶۷) و در سن ۶۷ سالگی در درگیری با سپاهیان عبد الله بن زبیر به شهادت رسید. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۴۳. ۲- بر گرفته و تلخیص شده از: در کربلا چه گذشت (ترجمه نفس المهموم)، ص ۷۷۶ به بعد. ۳- معالی السبطين، ج ۲، ص ۲۶۰.

خزیمه

نام یکی از منزلگاههای بین راه مکه و کوفه (نزدیک کوفه) که امام حسین ع در سفر به سوی عراق، یک شبانه روز در آنجا ماند. این نام، منسوب به خزیمه بن خازم است و برای کسی که از کوفه به مکه رود، پس از منزل زروود قرار دارد. (۱) در آن محل، چاهها و آبها و درختان و منازلی بوده است. در همانجا و همان شب بود که زینب کبری ع بیرون از خیمه‌ها صدای هاتفی را شنید که دو بیت شعر خواند، مضمونش این بود که این کاروان به سوی مرگ می‌رود. امام حسین ع در پاسخ خواهرش فرمود: «یا اختاه، کل ما قضی الله فهو کائن». (۲) خداوند هر چه را مقدر فرموده است، خواهد شد. ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۰۷. ۲- الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۶۵ به نقل از مقتل خوارزمی.

خط الموت

این تعبیر، سرفصل خطبه‌ای از سید الشهداست که آن حضرت در مکه و پیش از خروج به سوی عراق ایراد کرد و نهایت سیر کاروان را با اشاره بیان کرد. (۱) مضمون آن خطبه، آگاهی و عشق به شهادت و استقبال از مرگ در راه خداست و اینکه مرگ برای جوانمردان زیباست، آنگونه که گردن‌بند، بر گردن دختری جوان. ایراد این خطبه، پس از دریافت گزارشهایی بود مبنی بر این که ماموران یزید برای ترور و ریختن خونس به مکه اعزام شده‌اند. بخشی از آغاز این خطبه چنین است: «خط الموت علی ولد آدم مخط القلادة علی جید الفتاة و ما اولهنی الی اسلافی اشتیاق یعقوب الی یوسف و خیر لی مصرع انا لاقیه، کانی باوصالی تقطعها عسلان الفلوات بین النوایس و (۲) ۱- کشف الغم، اربلی، ج ۲، ص ۲۴۱. ۲- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۶، مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۹۳.

خطبه کربلا

خطبه

خطبه شب شکن عابد و زینب در شام به گلستان خزان دیده حق سامان داد خطبه، خطابه و سخنانی است آشکار که خطیب در برابر دیگران ایراد می‌کند. مانند خطبه جمعه، خطبه عید، خطبه نماز باران و خطبه هنگام کسوف. معمولاً مشتمل بر حمد و ثنای الهی و توصیه به تقوا و مواظب دیگر است. خطبه‌هایی که امیران و خلفا و واعظان می‌خواندند، از این قبیل است. به آن، خطابه هم گفته می‌شود. در نهضت عاشورا، یک سری خطابه‌ها و سخنرانیها توسط سید الشهدا، امام سجاد، حضرت زینب و یاران امام انجام گرفته که در کتب تاریخی و روایی ثبت است و اغلب تعیین کننده بوده است، چه آنها که پیش از عاشورا و در طول راه و در خود مکه بوده، چه خطبه‌هایی که روز عاشورا ایراد شده و چه آنچه از زبان اسیران آزاده در کوفه و شام صادر شده است. خطبه‌های سید الشهدا و نیز خطبه امام سجاد ع در مجلس یزید، همچنین خطابه زینب کبری در کوفه و دمشق، معروفترین آنهاست. خطبه‌های امام، اغلب در مجموعه‌هایی که سخنان آن حضرت را گرد آورده، آمده است. (۱) برخی از خطبه‌های سید الشهدا ع که در طول نهضت عاشورا بیان شده است، چنین مطلعهایی دارد: هنگام خروج از مکه به سوی عراق: «خط الموت علی ولد آدم

مخط القلادة علی جید الفتاة...» (۲) پس از برخورد با سپاه حر در «ذو حسم»: «ایها الناس!... انی لم اقدم علی هذا البلد حتی اتتنی کتبتکم و قدمت علی رسلکم ان اقدم الینا انه لیس علینا امام...» (۳) همان هنگام: «انه قد نزل من الامر ما قد ترون و ان الدنیا قد تغیرت و تنکرت و ادبر معروفها... الا ترون الی الحق لا یعمل به و الی الباطل لا یتناهی عنه...» (۴) در منزلگاه بیضه، خطاب به یاران خویش و سپاه حر: «ایها الناس! ان رسول الله ص قال: من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرم الله، ناکثا لعهد الله مخالفا لسنه رسول الله... الا و ان هؤلاء قد لزموا طاعة الشیطان و ترکوا طاعة الرحمن...» (۵) شب عاشورا، خطاب به اصحاب خویش: «اثنی علی الله احسن الثناء و احمده علی السراء و الضراء... اما بعد، فانی لا اعلم اصحابا اوفی و لا خیرا من اصحابی و لا اهل بیت ابرو لا- اوصل من اهل بیته فجزاکم الله عنی خیرا...» (۶) صبح عاشورا، خطاب به سپاه دشمن: «الحمد لله الذی خلق الدنیا فجعلها دار فناء و زوال، متصرفه باهلها حالا بعد حال فالمغرور من غرته و الشقی من فتنته...» (۷) خطاب به سپاه کوفه، آنگاه که نزدیک اردوی امام آمده بودند: «ایها الناس! اسمعوا قولی و لا تعجلونی حتی اعظکم بما لحق لکم علی... اما بعد، فانسبوننی فانظروا من انا؟ ثم ارجعوا الی انفسکم و عاتبوها، فانظروا هل یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی؟! الست ابن بنت نبیکم ص و ابن وصیه و ابن عمه...» (۸) روز عاشورا، خطاب به نیروهای ابن سعد: «تبا لکم ایتها الجماعه و ترحا، افحین استصرختمونا ولیهن متحیرین فاصرخناکم مؤدین مستعدین، سلتم علینا سیفا فی رقابنا و حششتم علینا نار الفتن... الا و ان الدعی بن الدعی قد رکز بین اثنتین، بین السله و الذله و هیئات منا الذله...» (۹) و اما خطبه‌های دیگر: خطبه حضرت زینب در کوفه خطاب به مردم: «اما بعد، یا اهل الکوفه! یا اهل الختل و الغدر، فلا رقات الدمعه و لا هدهت الرنه، انما مثلکم کمثل الذی نقضت غزلها من بعد قوه انکاثا...» (۱۰) خطبه ام کلثوم، دختر امیر المؤمنین، خطاب به کوفیان: «یا اهل الکوفه سواه لکم، مالکم خذلتم حسینا و قتلتموه و انتهبتم امواله و ورثتموه و سببتم نساءه و نکبتموه...» (۱۱) خطبه پر شور زینب کبری ع در مجلس یزید: «اظننت یا یزید حیث اخذت علینا اقطار الارض و آفاق السماء فاصبحنا نساق کما تساق الاساری ان بنا علی الله هوانا... امن العدل یابن الطلقاء تخدیرک حرائرک و امائک و سوقک بنات رسول الله ص سبا یا؟...» (۱۲) خطبه شور انگیز افشاگر امام سجاد ع در مجلس یزید در شام: «ایها الناس! اعطینا سنا و فضلنا بسبع: اعطینا العلم و الحلم و السماحه و الشجاعه... فمن عرفنی فقد عرفنی و من لم یعرفنی انباته بحسبی و نسبی، انا ابن مکة و منی، انا ابن زمزم و الصفا...» (۱۳) محتوای اینگونه خطبه‌ها که در معرفی دین راستین و افشای چهره دشمنان اهل بیت و تبیین مظلومیت عترت پیامبر ص است، از ارزشمندترین اسناد تاریخی است که هم خطمشی سید الشهداء ع را در حادثه عاشورا بیان می‌کند، و هم عمق معرفت‌خاندان او و حمایت آگاهانه آنان را از راه حق. خطبه یعنی اعتراض آتشین خطبه یعنی درد زین العابدین خطبه یعنی همچو زینب استوار با تبسم ایستادن پای دار خطبه یعنی تشنگی آموختن در کنار آب، لب را دوختن خطبه یعنی با خدا ساغر زدن در جنون پیمانه آخر زدن خطبه یعنی زن، حریم پاکی است جلوه‌ای از حجب و از بی باکی است آنکه مست از باده تلخ شب است آشنا کی با صدای زینب است؟ (۱۴)

پی نوشتها

۱- همچون: بلاغه الحسین، ادب الحسین و حماسه، نهج الشهاده، الصحیفه الحسینیة، موسوعه کلمات الامام الحسین، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا- و کتابهایی مثل بحار الانوار، کشف الغمه و... ۲- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۳. ۳- مقتل الحسین، خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۱. ۴- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۷. ۵- موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۳۶۰. ۶- الکامل فی التاریخ، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۹. ۷- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۰، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵. ۸- بحار الانوار، ج ۵، ص ۶، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۲. ۹- نفس المهموم، ص ۱۳۱، مقتل خوارزمی، ج ۲، ص ۱۰۷. ۱۰- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۹. ۱۱- همان، ص ۱۱۲. ۱۲- اعلام النساء، ج ۲، ص ۵۰۴، حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۳۷۸. ۱۳- مقتل خوارزمی،

ج ۲، ص ۶۹، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۷۴. ۱۴-بهر روز سپیدنامه، کیهان ۶/۵/۷۳.

خطیب

سخنران. کسی که خطبه می‌خواند. در کاخ یزید، در حضور اسرای اهل بیت، خطیب‌دربار به دستور یزید شروع به سخنرانی کرد و به مدح یزید و ناسزا گفتن به علی ع و حسین ع پرداخت. زین العابدین ع بر سر او فریاد کشید که: وای بر تو ای خطیب! خشم خدا را به قیمت خشنودی مخلوق، می‌خری؟ جایگاهت در آتش است و یلک ایها الخاطب! اشتريت مرضاء المخلوق بسخط الخالق، فتبوا مقعدك من النار». (۱) ۱-حیاء الامام الحسين، ج ۳، ص ۳۸۵.

خلخال

نوعی زینت‌ساقه پا، حلقه‌ای از طلا و نقره و امثال آن که در پای کنند، (۱) پای برنجن. به نقل فاطمه دختر امام حسین ع، سپاه عمر سعد پس از شهادت امام، به خیمه‌ها حمله‌ور شدند و به غارت پرداختند، از جمله دو خلخال، از پاهای او در آوردند و بردند. (۲) راوی این نکته و گفتگوهای میان آن غارتگر و دختر امام حسین ع، خود دختر آن حضرت است. (۳) ۱-لغت نامه، دهخدا. ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۳. ۳-امالی صدوق، ص ۱۴۰.

خنجر و خنجر

از این دو کلمه که دارای جناس است، بیشتر در زبان شعر و در باره بریدن سر مطهر امام حسین ع با خنجر شمر یا سنان استفاده می‌شود.

خندق

خندق، گودالی است که گرداگرد یک شهر یا منطقه می‌کنند، با عمق و عرضی که برای دیگران، چه سواره یا پیاده غیر قابل عبور باشد و در آن آب یا آتش می‌افکنند، یا به همان صورت، خالی می‌گذارند. بعنوان مانعی برای عبور دشمن به منطقه خودی و عامل طبیعی بازدارنده از حمله مخالف، محسوب می‌شود. در حادثه عاشورا نیز بعنوان یک تاکتیک نظامی مورد اجرا قرار گرفت. سید الشهدا ع چون نبرد عاشورا را قطعی و اجتناب‌ناپذیر دید، از اصحاب خود خواست که پیرامون اردوگاه و خیمه‌ها خندقی بکنند و در آن آتش افروزند تا جبهه مقابله و جنگ با دشمن تنها از یک سو باشد و از پشت سر غافلگیر نشوند. همه از هر طرف به کار پرداختند و با همکاری و هماهنگی خندقی کردند و در آن کانال، خار و هیزم ریخته و در آن آتش افروختند. (۱) ۱-مقتل خوارزمی، ج ۱، ص ۲۴۸، وقعه‌الطف، ص ۲۰۱.

خواب امام حسین ع

امام حسین ع شبی که فردایش از مدینه به سوی مکه حرکت کرد، برای وداع با مدینه و قبر مطهر جدش رسول خدا ص به حرم آن حضرت رفت و چندین رکعت نماز خواند و دعا کرد و گریست، تا نزدیکیهای صبح، سر بر روی قبر نهاد و خوابش برد. در خواب، رسول خدا را دید که او را به سینه چسبانده و می‌بوسد و می‌فرماید: می‌بینم که بزودی آغشته به خون، تشنه لب در کربلا شهید خواهی شد. پدر و مادرت و برادرت، اینجامشاق تو هستند. (۱) این خواب، خبر از شهادت آن حضرت می‌داد. چنین خوابی را صبح عاشورا هم دیده بود. در مدینه، وقتی پیامبر را در خواب دید، آن حضرت به حسین ع فرمود: «یا حسین، اخرج فان الله تعالی

شاء ان یراک قتیلا». وقتی محمد حنفیه از امام می‌پرسد پس چرا خانواده و زنان و کودکان را می‌بری، «قال الحسین: قد شاء الله تعالی ان یراهن سبايا». (۲) نیز آن حضرت، جدش را خواب دید که به او فرمود: «ان لک فی الجنة درجات لا تنالها لها الا بالشهادة» (۳) و رسیدن به آن درجات بهشتی را در سایه شهادت اعلام کرد. ۱-عوامل بحرینی، جلد امام حسین ع، ص ۱۷۷. ۲-مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۹۵، به نقل از بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۸۴. ۳-امالی صدوق، ص ۱۳۰.

خواب ام سلمه

ام سلمه همسر پیامبر خدا «ص از آن حضرت شنیده بود که حسین ع در کربلا کشته می‌شود و شیشه‌ای حاوی تربت کربلا به وی داده و فرموده بود: هر گاه این خاک، پر از خون شد، بدان که حسین ع شهید شده است. سالها از این ماجرا گذشت. از روزی که امام حسین ع به سوی عراق عزیمت کرد، ام سلمه نگران بود و هر روز به آن شیشه می‌نگریست و می‌گفت: آن روزی که تبدیل به خون شوی، روز عظیمی است! روز عاشورا پیامبر خدا را در خواب دید که با سر و رویی غبار آلود است. علت را پرسید. فرمود: شاهد کشته شدن حسین ع بودم. ام سلمه از خواب برخاسته و فریاد «حسین، کشته شد» سر داد و خواب خود را برای زنان بنی هاشم باز گفت. پرسیدند: از کجای گویی؟ خواب خود را بیان کرد. ام سلمه از همان روز برای سید الشهداء مجلس عزاکرفت. (۱) پس از دیدن آن خواب، وقتی سراغ شیشه رفت، آن را پر از خون یافت. ۱-حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۳۱۶، مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۶۹.

خولی

خولی بن یزید اصبحی از دژخیمان کوفه و دشمنان اهل بیت ع بود. پس از آنکه امام حسین ع روز عاشورا در قتلگاه بر زمین افتاد، جلو آمد تا سر مطهر حضرت را جدا کند. وی به اتفاق حمید بن مسلم ازدی، سر امام حسین را نزد ابن زیاد برد، اما چون دیر شده و در قصر بسته بود، خولی سر مطهر را شب به منزل برد و پنهان کرد. او دو زن داشت. چون زنش فهمید که سر حسین ع را به خانه آورده، کینه او را به دل گرفت و از رختخواب بلند شد و دیگر با او همبستر نشد. خولی در ایام مختار پنهان بود. زن دیگرش (به نام عیوف بنت مالک) جای او را به یاران مختار خبر داد. این زن از آن هنگام که خولی سرابا عبد الله ع را آورده بود با او دشمن شده بود. خولی را گرفته، کشتند. (۱) آن شب که خولی سر مطهر را به منزل خویش برده بود، همسرش از آن اتاق یا تنوری که سر در آن نهاده شده بود، نوری را دید که به آسمان کشیده شده است. (۲) «تنور خولی از همین جا در مرثیه‌ها راه یافته است. شب بود و من به مطبخ آن خانه آمدم مطبخ نه، سوی راز نهانخانه آمدم دیدم که نور می‌زند از دخمه‌ای برون دل خسته‌ام کشاند به دنبال رد خون خون در میان نور چه می‌کرد؟ یا علی خورشید در تنور چه می‌کرد؟ یا علی ع (۳) تا جهان باشد و بوده است، که داده است نشان میزبان خفته به کاخ اندر و مهمان به تنور سر بی تن که شنیده است به لب سوره کهف؟ یا که دیده است به مشکات تنور آیت نور (۴) ۱-اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۱۲، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۲۵. ۲-مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۹۱. ۳-نادر بختیاری (کیهان ۶/۵/۷۳). ۴-نیر تبریزی.

خون

آن روز که جان خود فدا می‌کردیم با «خون به حسین ع اقتدا می‌کردیم چون منطلق ما منطق عاشورا بود با نفی خود»، اثبات خدا می‌کردیم (۱) خون، عزیزترین موجودی پیکر انسان است که با نبود آن، جان هم نیست. با این حساب، کسی که حاضر باشد از «خون خویش در راه مکتب و عدالت و حق بگذرد، آماده جانبازی است و این همان شهادت طلبی است که از الفبای

فرهنگ عاشورا است. هم آن که خون می‌دهد و از جان می‌گذرد، عزیز است و ماندگار، هم آنکه در راه انتقام خونهای به ناحق ریخته قیام می‌کند، کاری امام زمان گونه می‌کند، چرا که آن حضرت، خونخواه کشتگان کربلاست این الطالب بدم المقتول بکربلا» و هم آنان که از خون شهیدان، الهام حماسه و فداکاری می‌گیرند، شاگردان لایق مکتب شهادتند. اینکه سید الشهدا^ع در آغاز حرکت به سوی کربلا فرمود: هر کس حاضر است خون قلب خویش را در راه ما نثار و ایثار کند، با ما همراه شود: «من کان باذلاً- فینا مهجته فلیرحل معنا» (۲) اشاره به همین فرهنگ شهادت طلبی است. قداست خون شهید نیز از همین جاست، چرا که او با خدا معامله می‌کند و حق اوست که با اولین قطره خورش که بر زمین ریخته می‌شود، آمرزیده شود: «اول ما یهراق من دم الشهید یغفر له ذنبه کله الا الدین (۳) و قطره خونی که در راه خدا ریخته شود، یا قطره اشکی از خوف خدا، محبوبترین قطره نزد خداوند است: «ما من قطرة احب الی الله عز و جل من قطرة دم فی سبیل الله و قطرة دمعة فی سواد اللیل لا یرید بها عبد الا الله. (۴) در روایات و زیارات نیز نسبت به سید الشهدا^ع و یاران شهیدش تعبیراتی از این قبیل زیاد است که: شما جانتان را، نفستان را، ارواحتان را، خونتان را، خون قلبتان را، خودتان را... در راه خدا بذل و نثار کردید. هر ملتی هم که این روح و روحیه را داشته باشد، به عزت می‌رسد و آنان که از خون دادن و جان باختن گریزانند، گرفتار ذلت می‌شوند. امام خمینی (ره) می‌فرماید: «مسلم خون شهیدان انقلاب و اسلام را بیمه کرده است. خون شهیدان برای ابد درس مقاومت به جهانیان داده است و خدا می‌داند که راه و رسم شهادت کور شدنی نیست و این ملتها و آیندگان هستند که به راه شهیدان اقتدا خواهند نمود.» (۵) خونشان آیت سرفرازی است رمز خود سوزی و جهان سازی است. سنگ خونرنگ هر مزار شهید غزل خون نشان جانبازی است (۶) ۱- از مؤلف ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۹۴. ۳- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۱۹۲ (از پیامبر خدا). ۴- همان، ص ۱۸۷ (از امام زین العابدین). ۵- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۳۹. ۶- از مؤلف.

خون تازه

در روایات آمده که پس از کشته شدن امام حسین ع عصر عاشورا، در زمین و آسمان نشانه‌های شگفتی دیده شد که برخی از آنها تا مدت‌ها باقی بود. یکی از این علائم و آثار، خون تازه (دم عبیط) بود. در نقلهایی آمده است که پس از کشته شدن امام، در بیت المقدس، هر سنگی را که از زمین بر می‌داشتند، زیر آن خون تازه بود و سه روز از آسمان خون بارید. (۱) بارش خون از آسمان و رویش خون تازه از زمین و از زیر سنگها، گریه آسمان و زمین در سوگ ابا عبد الله ع به حساب آمده است. در زمینه همین عبیط، از قول ابو سعید نقل شده است که: «ما رفع حجر من الدنیا الا و تحته دم عبیط و لقد مطرت السماء دما بقی اثره فی الثیاب مدة حتی تقطعت. (۲) در مورد خواب ام سلمه نیز آمده است که حضرت رسول را در خواب دید. حضرت به او فرموده: هر گاه شیشه‌ای که در نزد توست و خاک در آن است، دیدی که خاکش به خون تازه (دم عبیط) رنگین شد، بدان که حسین ع کشته شده است. (۳) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۰۴، اثبات الهداء، حر عاملی، ج ۵، ص ۱۸۰، امالی صدوق، ص ۱۴۲. ۲- احقاق الحق، ج ۱۱، ص ۴۶۲ و ۴۸۲. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۳۱.

خون گریستن

به جای اشک، خون گریستن، تعبیری است که در «زیارت ناحیه مقدسه از زبان حضرت حجت ع نقل شده که می‌فرماید: اگر روزگار مرا به تاخیر انداخت و نتوانستم یاریت کنم، صبح و شب بر تو خون می‌گریم و می‌نالم و به جای اشک، خون می‌گریم: «... لا بکین علیک بدل الدموع دما». (۱) از نشانه‌های غیر طبیعی و خارق العاده‌ای که پس از شهادت امام حسین ع در کائنات دیده شد، غیر از سرخی شفق و وجود خون تازه زیر سنگها در منطقه شام و فلسطین و... یکی هم بارش خون از آسمان بود. سرخی

آسمان راهنگام طلوع و غروب نیز از آن نشانه‌ها دانسته‌اند. روایت امام صادق ع چنین است: «بکت السماء علی الحسین اربعین یوما بالدم. از ام سلیم نیز نقل شده است: «لما قتل الحسین ع مطرت السماء مطرا کالدم، احمرت منه البيوت و الحيوان. (۲) ۱- سوگنامه آل محمد، ص ۱۵۴. ۲- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۵۴.

خیزران

چوب و ترکه‌ای که یزید، با آن بر سر بریده امام حسین ع اشاره می‌کرد و بر لب و دندان می‌زد. ابو برزه اعتراض کرد که: ای فاسق! چوبت را از لبهای حسین ع بردار، به‌خدا من لبهای پیامبر را دیدم که جای این چوب را می‌بوسید. (۱) در زیارتنامه آن حضرت نیز آمده است: «السلام علی الثغر المقروع بالقضیب. ۱- همان، ص ۱۱۴.

خیمه گاه

محلّی که امام حسین ع پس از رسیدن به سرزمین کربلا در آن سرزمین فرود آمد و خیمه زد. منطقه از آب فاصله داشت و با یک سلسله تپه‌ها که از شمال شرقی تا جنوب و غرب کشیده می‌شد محاصره شده بود. مجموعه این منطقه، یک نیم دایره تشکیل می‌داد و اهل بیت در همین محل استقرار یافته بودند. از میدان درگیری و نیروهای دشمن فاصله داشت. در جایی بود که تیرهای اردوی دشمن به آنجا نرسد. ولی سپاه انبوه کوفه، محل را محاصره کردند. (۱) خیمه حضرت زینب را پشت خیمه امام حسین نصب کردند و خیام جوانان بنی هاشم اطراف خیام زنان و اطفال بود. (۲) خیمه‌های افزاشته، برخی محل اسکان نفرات بود و برخی خیمه آب و آذوقه و امکانات. خیمه‌های اصحاب، جدا از خیمه اهل بیت و بنی هاشم بود. آرایش خیمه‌ها حالت نعل اسبی داشت، بگونه‌ای که جمع و جور بود، نه متشتت و پراکنده، تا قابل حفاظت بیشتری باشد. در پشت این خیمه‌ها خندق حفر شده بود تا از آن سمت، موردتهاجم قرار نگیرند. برخی از خیمه‌ها هم مخصوص سلاح یا نظافت بود. صبح عاشورایاران امام به خیمه نظافت می‌رفتند و خود را تمیز می‌کردند. در مقابل همین خیمه بود که بریر بن خضیر با عبد الرحمن بن عبد ربه از خوشحالی و شوق شهادت شوخی می‌کردند. (۳) یفیت خیمه‌های حسینی در روز عاشورا از این قرار بوده است: ۱- خیمه فرماندهی ۲- خیمه امداد گران (اورژانس) ۳- خیمه سقاخانه و آبرسانی ۴- خیمه شهدا ۵- خیمه انبار ۶- خیمه نظافت و پاکیزگی ۷- خیمه سنگری (فقط بعنوان سنگر استفاده می‌شده است) ۸- خیمه حضرت سجاد ع ۹- خیمه‌های یاران ۱۰- خیمه‌های بنی هاشم ۱۱- خیمه‌های خانوادگی (زنها، بچه‌ها) ۱۲- خیمه حضرت زینب ع. (۴) پس از شهادت امام حسین ع دشمن به خیام حمله آورد و آنها را غارت کرد و به آتش کشید. پیکر شهدای عاشورا، از میدان رزم به مقابل خیمه گاه آورده می‌شد. «... آنچه اکنون در کربلا، در جنوب غربی حرم حسینی به نام خیمه گاه (مخیم) موجود است و زائران آنجا را زیارت کرده و به آن تبرک می‌جویند، در زمانهای قدیم نبوده است و بعدها در محل خیمه گاه امام حسین ع بنایی ساخته شد تا نشانی از آن مکان باشد. بنای فعلی ساختمان و قبه خیمه گاه، ساخته مدحت پاشا» برای پذیرایی ناصر الدین شاه و درباریان او بوده و به قولی هم عبد المؤمن دده آن را ساخته است. « (۵) ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۹۳. ۲- زندگانی سید الشهداء، عماد زاده، ص ۳۲۹. ۳- عوالم (امام حسین)، ص ۲۴۵. ۴- جزوه تشکیلات توحیدی عاشورا، فاطمی پناه، ص ۲۸. ۵- تراث کربلا، ص ۱۱۱.

دار الاماره

مقر استاندار و فرماندار، خانه امیر، حاکم نشین، ارگ، ارگ حکومتی. در شهرهایی که امیر و حاکم آنجا حضور داشت، اغلب کنار مسجد جامع شهر، مقر امارت و قصر حکومتی ساخته می‌شد، تا برای اقامه نماز جمعه و ایراد خطبه، فاصله‌ای نباشد. در

کوفه محل استقرار ابن زیاد را دار الاماره می‌گفتند و مجالس عمومی را در مسجد جامع برگزار می‌کردند. اسرای اهل بیت را در کوفه وارد آن مجلس عمومی ساختند و آن گفتگوها میان ابن زیاد و عترت طاهره پیش آمد. در همین قصر که نامش طمار بوده، مسلم بن عقیل و هانی را به دستور ابن زیاد شهید کردند. ساختمان دار الاماره کوفه، بعنوان قدیمی‌ترین بنای دولتی در اسلام، به دست سعد بن ابی وقاص انجام گرفت. «آثار کوفه قدیم، از جمله دار الاماره از بین رفته و تنها بقایایی از مسجد جامع وجود دارد. اداره آثار باستانی عراق، با تلاشهای زیاد، پایه‌های آن را با حفاریها پیدا کرد. علایم نشان می‌دهد که دار الاماره، چهار دیوار به طول ۱۷۰ متر داشته که ارتفاع متوسط آن ۱۴ متر بوده و هر دیوار از ضلع خارجی به ۶ برج نیم‌دایره متصل بوده و فاصله هر برج با دیگری ۶۰/۲۴ متر و ارتفاع آنها حدود ۲۰ متر بوده است. بنای محکم قصر و نوع مهندسی آن، دار الاماره را از هجوم خارجی مصون می‌داشته است. کنار برخی درهای اصلی آن نیز اتاقهایی بعنوان زندان و مطبخ بوده است.» (۱) حیاة الامام الحسین بن علی، ج ۲، ص ۳۵۷ (پاورقی).

دار الخلافه

در پایتخت حکومت، قصری که محل سکونت خلیفه بود، دار الخلافه گفته می‌شد، جای اقامت پادشاه. به خود شهری هم که خلیفه یا پادشاه در آنجا بود، دار الخلافه گفته می‌شد. دار الحکومه هم به همان معنی بود. یزید، پس از کشتن امام حسین ع و به اسارت در آوردن اهل بیت او، برای به رخ کشیدن این پیروزی به مردم بار عام و اذن عمومی داد و قصر پر از جمعیت شد. آنگاه اسرای اهل بیت را که با طناب، آنان را به هم بسته بودند، با وضعی اهانت آمیز وارد مجلس یزید کردند. (۱) دار الخلافه یزید، نزدیک مسجد جامع دمشق بوده است. ۱- حیاة الامام الحسین بن علی، ج ۳، ص ۳۷۶.

درخت سدر

در دوره هارون الرشید، اطراف قبر امام حسین ع خانه‌ها و بناهایی احداث شده بود درخت سدری وجود داشت که هم نشانه‌ای برای زائران و مسافران بود و هم سایه‌بانی برایشان. به دستور هارون آن درخت را قطع کردند. این حادثه پیش از تخریبهایی بود که در عصر متوکل چندین نوبت نسبت به قبر سید الشهداء ع انجام گرفت. (۱) نیز نقل شده که موسی بن عبد الملک، دستور به قطع آن درخت داد. در حدیثی هم از پیامبر نقل شده است که سه بار فرمود: «لعن الله قاطع السدره». (۲) خداوند لعنت کند قطع کننده درخت سدر را. تازمان هارون الرشید مردم نمی‌دانستند معنای این حدیث چیست و به چه جنایتی اشاره دارد. جریر بن عبد الحمید از مردی از اهل عراق که آمده بود، پرسید، چه خبر؟ وقتی او خبر تخریب قبر امام و قطع درخت سدر را گفت، جریر دستانش را بلند کرد و گفت: الله اکبر! حدیثی از پیامبر روایت شده که قطع کننده سدر را لعن نموده است، ولی تا امروز معنایش را نمی‌فهمیدیم. قصد او تغییر موضع قبر حسین ع است تا مردم ندانند قبرش کجاست. (۳) ۱- تاریخ الشیعه، محمد حسین المظفری، ص ۸۹. ۲- مناقب، ج ۴، ص ۶۴. ۳- همان، ۶۳، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۹۸.

درسه‌های عاشورا

حادثه عاشورا، بی‌شک از عظیم‌ترین رخدادهایی بود که در تاریخ بشری موجدی عظیم پدید آورد و مسلمانان و غیر مسلمانان را با ارزشهای متعالی و مفهوم حیات هدفدار آشنا ساخت و انگیزه‌های مبارزه برای حفظ کرامت انسان و نفی سلطه ستم را در انسانها ایجاد کرد، یا تقویت نمود. هر اندازه که مسلمانان و انسانها با درسه‌های نهفته در آن حرکت خونین و عمیق‌آشنا تر شده، از آن بهره برده‌اند، به همان میزان عزتمند و بزرگوار زیسته و پایه‌های حکومت طاغوتها را لرزانده‌اند. درسهایی که از عاشورا می‌توان گرفت

، درسرخان امام حسین ع و یارانش ، عملکرد و روحیات آنان ، تاثیر آن واقعه در فکر و زندگی مسلمانان و ماندگاری آن حماسه و آثارش در طول زمان نهفته است و کسی که بدقت در مجموعه این واقعه بنگرد ، با این درسها آشنا می‌شود . در این فرهنگنامه ، در ذیل عنوانها و مدخلهای متعددی به شکلهای گوناگون به اینگونه درسها و آموزشهای عاشورایی اشاره شده است . از جمله به این موضوعات مراجعه شود : آثار و نتایج نهضت عاشورا ، آزادی ، اهداف نهضت عاشورا ، ایثار ، بصیرت ، بلا و کربلا ، تاکتیکهای نظامی تبلیغی ، جهاد ، رمز جاودانگی عاشورا ، زندگی ، زیارت ، شعارهای عاشورا ، شهادت طلبی ، شیعه امام حسین ع ، عاشورا در نظر دیگران ، عاشورا و امر به معروف ، عاشورا و سقیفه ، صبر ، علی الاسلام السلام ، فتح ، فتوت ، فرهنگ عاشورا ، فوز ، قربانی ، کل یوم عاشورا ، ماهیت قیام کربلا ، مادیات و مراثی ، نماز ، نهضت یا شورش ، وارث ، وفا ، هجرت ، هل من ناصر ، هیات منا الذله ، یا فتح یا شهادت ، یا لیتنا کنا معک و . . . برخی عنوانهای دیگر :

دروازه ساعات

نام یکی از دروازه‌های ورودی دمشق ، که اسرای اهل بیت را از آنجا وارد شهر کردند ، همراه سر مطهر امام حسین ع . در حالی که مردم به شادمانی و پایکوبی و طبل‌زنی مشغول بودند . نام آن دروازه باب ساعات بود . (۱) آن دروازه ، یکی از دروازه‌های شرقی آن شهر بود که راه حلب و کوفه به این دروازه ختم می‌گردید . هنگامی که اسیران به دروازه‌شام رسیدند ، از شدت ازدحام جمعیت و مانور لشکر بنی امیه ، ساعتها قافله اسرا در کنار دروازه شام توقف کرد . لذا شیعیان این دروازه را «باب ساعات نامیدند . در عصر حاضر ، باب ساعات را «باب توما» می‌نامند و آثاری از این دروازه قدیمی باقی مانده است و امروزه باب توما از محله‌های مسیحی نشین شهر دمشق است و نسبت به نقاط دیگر شهر ، از هم پاشیده‌تر و کثیف‌تر به نظر می‌رسد . (۲) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۲۸ . برخی هم علت نامگذاری را وجود ساعتی مخصوص بر سر در آن دانسته‌اند (نفس المهموم ، ص ۲۴۱) . ۲-دایره المعارف تشیع ، ج ۳ ، ص ۱۲ . (به نقلی ، توقف سه ساعته آنان یکی از درهای قصر بود و به آن باب الساعات گفتند . ریاض القدس ، ج ۲ ، ص ۲۹۴ به نقل از منتخب طریحی) .

درید

نام پرچمدار سپاه عمر سعد در روز عاشورا است .

دستان بریده

یا دستهای قلم شده . منظور دو دست علمدار کربلا- ابا الفضل ع است که چون روز عاشورا برای آوردن آب به خیمه‌ها ، به سوی فرات رفت ، در درگیری با کمین نیروهای دشمن ، ابتدا دست راستش از کار افتاد و با رجز «و الله ان قطعتموا یمینی . . .» می‌کوشید تا آب را به خیمه‌ها برساند . دست چپش هم قطع شد . وی به رجز و مبارزه ادامه داد تا به شهادت رسید . در مرثیه‌ها برای بی‌دستی علمدار رشید عاشورا ، جایگاه خاصی است و از زبان حال مادرش ام البنین هم نوحه‌ها خوانده می‌شود . کاش می‌گشتم فدای دست تو تا نمی‌دیدم عزای دست تو خیمه‌های ظهر عاشورا هنوز تکیه دارد بر عصای دست تو از درخت سبز باغ مصطفی تا فتاده شاخه‌های دست تو اشک می‌ریزد ز چشم اهل دل در عزای غم‌فزای دست تو یک چمن گل‌های سرخ نینوا سبز می‌گردد به پای دست تو در شگفتم از تو ای دست خدا چیست آیا خونبهای دست تو ؟ (۱) ۱-صادق رحمانی .

دسته‌های عزاداری

دسته: گروهی از مردم که در جایی گرد آیند و یا با هم حرکت کنند و کاری را انجام دهند. گروهی که با تشریفات خاصی در خیابانها و کوچه‌ها حرکت می‌کنند و با هم اشعاری خوانند، برای اقامه عزاداری سید الشهداء و ائمه دیگر. (۱) حرکتشان بصورت سینه‌زنی یا زنجیر زنی است. رواج آن بیشتر در عصر صفویه شکل گرفت. اینگونه دستجات، برای خود نشانه و علامت و توغ و پرچم مخصوص و گاهی نام‌ویژه‌ای داشته‌اند و با نوعی سازماندهی مردمی در ایام عاشورا و روزهای دیگر به‌سوگواری می‌پرداختند. این مراسم، بویژه در عراق و شهرهایی چون نجف و کربلا، ریشه‌دارتر بوده است. مرحوم کاشف الغطاء می‌نویسد: «آغاز بیرون آمدن دسته‌های عزاداری برای سید الشهداء، پیش از هزار سال، در زمان معز الدوله و «رکن الدوله بود، که دسته‌های عزاداران در حالی که برای حسین ع ندبه می‌کردند و شب، مشعلهایی به دست داشتند، بغداد و راههایش یکباره پر از شیون شد. این در قرن چهارم بود. و اگر بیرون آمدن این موكبها در راهها نبود، هدف و غرض از یادآوری حسین بن علی ع از بین می‌رفت و ثمره فاسد می‌شد و راز شهادت حسین بن علی ع منتفی می‌گشت.» (۲) «موكب یا مواكب حسینی نیز به همین حرکت‌های جمعی بصورت عزاداری و پیمودن راهی با حالت عزا گفته می‌شود که در عراق، بویژه در ایام اربعین رواج و شور بیشتری دارد. در روزهای تاسوعا و عاشورا نیز در همه شهرها و روستاهای شیعه‌نشین رواج دارد. برخی از این دسته‌ها، تاریخچه‌ای طولانی و گاهی مثلا چند صد ساله دارد (مثل دسته طویرج در کربلا) که در نسلهای پیاپی، سنتهای خویش را حفظ می‌کنند. (۳) دسته‌های عزاداری، نوعی تشکل و سازماندهی را تمرین می‌دهد که بر محور امام حسین ع است. این دسته‌ها و هیئتها، در افراد احساس مسؤولیت و شخصیت و اعتماد به نفس را تقویت می‌کند و به آنان نظم و نظام می‌بخشد، آن هم با محتوایی مقدس و آدابی خالصانه و عاشقانه و بدون حاکمیت زور و اعمال قدرت. ۱- فرهنگ فارسی، معین. ۲- المواكب الحسینیة، محمد حسین کاشف الغطاء، ص ۱۵، (چاپ ۱۳۴۵ ق، نجف). ۳- در زمینه تشکلهای و اهداف دسته‌های عزاداری حسینی از جمله ر. ک: «المواكب الحسینیة، مدارس و معسکرات از: سامی البدری، ص ۳۴.

دعبل خزاعی

ابو علی، دعبل بن علی بن رزین خزاعی کوفی، سراینده قصیده معروف مدارس آیات در سوگ مظلومیت امامان شیعه. وی که از مرثیه سرایان بزرگ عاشورا به حساب می‌آمد، بیشتر در بغداد زیست. شعرهایش بیشتر در نکوهش خلفای جور و حمایت از اهل بیت ع بود. ولادت این چهره نابغه شعر شیعی که از شیفتگان جان باخته راه ائمه و ولایت بود، سال ۱۴۸ و شهادتش به دسیسه حاکم دمشق، در ۹۸ سالگی در ۲۴۶ هجری بود. قبرش در «زویله نزدیک مرز سودان است. (۱) دعبل به خاطر قصیده مدارس آیات، پیراهنی از امام رضا ع خلعت گرفت. او نه تنها یک شاعر برجسته، بلکه در علم حدیث و کلام و تاریخ و لغت نیز چهره ارزشمندی بود و از علمای شیعه به حساب می‌آمد و سروده‌هایش در زمان خود او منتشر و دهان به دهان نقل می‌شد. ۱- الغدیر، علامه امینی، ج ۲، ص ۲۸۶-۲۶۳. نیز در باره شرح حال او ر. ک: «دعبل خزاعی، شاعر دار بر دوش از: مصطفی قلیزاده.

دغدغه

تابوت بزرگی که معمولا- دسته‌های عزادار یا تعزیه خوان، آن را روز ۲۸ صفر که مصادف با شهادت امام حسن مجتبی ع است می‌آورند. ابتدا دغدغه را سیاهپوش کرده، در حالی که بر دوش عزاداران بود، دو کودک در اطراف آن نوحه‌خوانی می‌کردند. (۱) ظاهراتنها در شهر قم رایج و مصطلح بوده است. ۱- تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۲۱۸.

دفن در کربلا

دفن شدن در سرزمین مقدس کربلا در فرهنگ شیعه، ارزش است و رحمت الهی شامل کسانی می‌شود که در حایر حسینی و کربلا دفن شوند. بسیاری از بزرگان، علما، امرا و مردم عادی وصیت می‌کرده‌اند که در آنجا دفن شوند و حتی کسانی پس از مدفون شدن در جای دیگر، دوباره جسد را به کربلا منتقل کرده‌اند و نمونه‌های زیادی برای آن‌هست، از جمله پدر سید رضی گرد آورنده نهج البلاغه. (۱) در اینکه محدوده این استحباب و ارزش تا کجاست، دیدگاه‌های مختلفی است، بستگی به محدوده حرم دارد که از یک فرسخ تا پنج فرسخ هم نقل شده است. ۱- موسوعه العتبات المقدسه، الخلیلی، ج ۸، ص ۹۵.

دم

در اصطلاح مرثیه و نوحه خوانی، بیت و مصرعی که مداح و مرثیه‌خوان می‌گوید و حاضران آن را تکرار می‌کنند و همصدا با مداح، دم می‌گیرند. دم دادن و دم گرفتن از اصطلاحات سینه‌زنی و نوحه‌خوانی است.

دمشق

بزرگترین شهر سوریه که از قدیم، موقعیت و مرکزیت فرهنگی و تاریخی داشته و پیش از اسلام بنا شده است و اماکن تاریخی آن، گویای تاریخ کهن آن است. مسلمانان در سال ۱۳ هجری آنجا را فتح کردند. معاویه مدت ۳۱ سال در آنجا حکومت کرد. مسجد جامع اموی (۱) که از بزرگترین مساجد اسلامی است در این شهر است. (۲) اسرای اهل بیت را پیش یزید در این شهر آوردند. مرقد رقیه دختر امام حسین نیز در این شهر است. مردم آن دیار در دوره‌های نخستین اسلام، چون تحت تاثیر تبلیغات شوم معاویه و امویان بودند، نسبت به علی و آل علی دیدگاه خصمانه‌ای داشتند. برخوردهای شامیان با اسرای کربلا نیز نشان دهنده آن بود. ۱- در باره عظمت و شگفتیهای مسجد جامع دمشق ر. ک: «لغت نامه دهخدا، واژه جامع دمشق. ۲- دائرة المعارف الاسلامیه، ج ۹، ص ۲۶۴.

دهه عاشورا

ده روز اول ماه محرم را دهه عاشورا یا دهه محرم می‌گویند و در این ایام مردم اقدام به برپایی عزاداری و مجالس و عظم و مرثیه می‌کنند و هیئتهای عزاداری و مساجد و تکایا و حسینیه‌ها روتق و شور بیشتری پیدا می‌کند و آمادگی برای بزرگداشت عاشورای حسینی پدید می‌آید.

دیر راهب

نام محلی در سرزمین شام، که اسیران اهل بیت از آن گذشتند. در این سفر، که اسرا به همراه نیروهای یزیدی به شام برده می‌شدند، سرهای شهدا نیز همراه قافله بود. در یکی از منزلگاههای راه، به محلی رسیدند به نام قنسرین که راهبی در دیری به عبادت مشغول بود. نگاه راهب از صومعه به سر مطهر امام حسین ع افتاد که نور از آن به آسمان می‌رفت. با دیدن این صحنه، ده هزار درهم به نگهبانان سر داد و آن سر را آن شب نزد خود در صومعه نگهداشت. شب هنگام، راهب از آن سر مقدس، شگفتیها و کراماتی دید و به برکت آنها مسلمان شد. (۱) به گفته نیر تبریزی: دیر ترسا و سر سبط رسول مدنی وای اگر طعنه به قرآن زند انجیل و زبور این دیر، هم اکنون در منطقه راه سوریه به لبنان موجود است و بر یک بلندی مشرف به جاده قرار دارد. ۱- مناقب، ج ۴، ص ۶۰، بحار، ج ۴۵، ص ۱۷۲، احقاق الحق، ج ۱۱، ص ۴۹۸، اثبات الهدة، ج ۵، ص ۱۹۳.

دیزج

ابراهیم دیزج، کسی بود که از سوی متوکل عباسی ماموریت یافت برای متفرق ساختن شیعه و تجمع آنان پیرامون قبر سید الشهداء^ع، قبر آن حضرت را خراب کند. همراه او در این جنایت، هارون مغربی بود. کارگرانی گرفتند ولی نتوانستند خراب کنند. برای تخریب و شخم آن محل، از گاو استفاده کردند، ولی گاوها هم پیش نمی‌رفتند. این دو نفر، پس از آن گرفتاریهایی دیدند که در کتب تاریخ ثبت است. (۱) دیزج، یهودی بود و به ظاهر اسلام آورده بود و در تخریب قبر، خودش با بیلی که در دست گرفته بود، مباشرت در کار داشت. این عمل، در سال ۲۳۶ هجری بود. (۲) ۱- مناقب، ج ۴، ص ۶۴، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۹۴. ۲- تتمه المنتهی، محدث قمی، ص ۲۳۹.

ذات عرق

نام منزلی بین مکه و عراق که تا مکه دو منزل فاصله دارد و این محل، میقات احرام برای مناطق شرقی مکه است. (۱) عرق، نام کوهی است در راه مکه که عراقیون از آن مسیروارد مکه می‌شوند و این منزل، از منزلگاههایی است که سید الشهداء پس از وادی عقیق بر آن گذشته است و یکی دو روز در این محل توقف کرده، سپس خیمه‌ها را برچیده و به راه ادامه داده است. امام در همین منزل با بشر بن غالب ملاقات کرد که از عراق می‌آمد. اوضاع عراق را پرسید. وی پاسخ داد: دلها با تو ولی شمشیرها بر توست. سید الشهداء راه‌خویش را به سوی غمره که منزل بعدی بود ادامه داد. (۲) در همین منزل نامه‌ای به کوفیان نوشت و خبر آمدنش را در آن نگاشت و توسط قیس بن مسهر صیداوی فرستاد. ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۰۴. ۲- الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۳۱.

ذاکر

یاد آورنده، کسی که از مصایب اهل بیت می‌گوید و مردم را می‌گریاند، چه مداح باشد و چه واعظ و منبری. «ذاکر اهل بیت، عنوانی افتخارآمیز است برای آنانکه با مداحی و مرثیه‌خوانی، نام و یاد و فضایل و مظلومیتهای خاندان پیامبر را زنده نگه می‌دارند و نقشه‌دشمنان را در به فراموشی سپردن ظلمهای خود به دودمان رسالت، خنثی می‌سازند. ذکر و یاد ائمه و شهدای کربلا، مورد تشویق امامان بود و خودشان همواره از ذاکران و احیاگران حادثه کربلا- و مظلومیت اهل بیت بودند و بر آن می‌گریستند. امام صادق ع فرمود: «من ذکرنا عنده ففاضت عیناه حرم الله وجهه علی النار». (۱) هر کس که نزد او یادشویم و چشمانش اشک آلود شود، خداوند چهره‌اش را بر آتش حرام می‌کند. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۵.

ذکر مصیبت

سنتی در جهت احیای یاد و نام ائمه و مطرح نگه داشتن حادثه عاشورا. در این برنامه، چه بصورت مقطع پایانی سخنرانی و موعظه و چه بصورت مستقل، حوادث کربلا و کیفیت شهادت امام حسین ع و یاران او و نیز امامان دیگر بصورتی سوزناک نقل می‌شود که سبب تحریک عواطف و گریستن بر سید الشهداء می‌گردد. نقل حوادث بر اساس مقتله‌انجام می‌گیرد و شایسته است که از منابع معتبر و شعرهای خوب استفاده می‌شود تا موجب وهن به مقام معصومین و خاندان عصمت نگردد. امام سجاد^ع که بیست سال به یاد عاشورا می‌گریست، می‌فرمود یاد شهادت فرزندان فاطمه چشمانم را پر اشک می‌کند: «انی لم اذکر مصرع بنی فاطمه الا خنقتنی لذلك عبرة (۱) با این حساب، یاد حادثه و یادآوری آن مظلومیتهای خودش کافی است تا مستمعان را بگریاند و نیازی به آمیختن

دروغ یا نقل حرفهای بی‌اساس در ذکر مصیبت و مرثیه‌خوانی نیست. ذکر مصیبت، سبب تعمیق نهضت حسینی و پیوند عاطفی و قلبی شیعه با سید الشهداء است و نقشه دشمنان اهل بیت را که کوشش در محو جنایات خویش داشتند، نقش بر آب می‌کند و جامعه را هوادار اهل بیت و خصم ظالمان می‌پرورد. (۲) البته باید ذاکران و مرثیه‌خوانان، هم شایستگی این منصب حساس را داشته باشند و هم در محتوای مرثیه‌خوانی خود دقت داشته باشند و نصایح بزرگان را در آداب آن به کاربندند. ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۹. ۲- ک: «نقش انقلابی یاد و یادآوران، شریعتی. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۸، احادیث گریستن و عزاداری برسید الشهداء را آورده است.

ذو الجناح

بالدار، نام اسب حسین بن علی ع که روز عاشورا بر آن نشسته بود. از آن جهت که این اسب، رهوار و تندرو بوده است، به آن ذو الجناح می‌گفته‌اند. این اسب، پس از شهادت آن حضرت، از پیکر وی دفاع می‌کرد و به سواران دشمن حمله می‌نمود و به این طریق، تعدادی را کشت. (۱) سید الشهداء تا آخرین حد و لحظه توان خود، سوار بر این اسب بود و مقاومت و جنگ می‌کرد. در پایان از روی این اسب بر زمین کربلا افتاد. نه ذو الجناح دگر تاب استقامت داشت نه سید الشهداء بر قتال، طاقت داشت بلند مرتبه شاهی ز صدر زین افتاد اگر غلط نکنم عرش بر زمین افتاد پس از شهادت امام حسین ع، اسب او کاکل خود را به خون امام آغشته کرد و با صیحه و فریاد و گام بر زمین زدن به سوی خیمه‌ها دوید تا شهادت امام را به اهل بیت خبر دهد. زنان متوجه شهادت امام شدند و شیون آنان برخاست. (۲) در برخی منابع نقل شده که اسب امام، پس از شهادت حضرت، وحشترده از نزد بانوان گریخت و خود را به آب فرات انداخت و ناپدید شد. (۳) در زیارت ناحیه مقدسه از این اسب، با عنوان جواد یاد شده که با زین و حالت پریشان روی به خیمه‌ها نهاد: «فلما نظرن النساء الی الجواد مخزیا و السرج علیه ملویا خرجن من الخدود ناشرات الشعور، علی الخدود لاطمات و للوجوه سافرات و بالعویل داعیات...». (۴) و روایت است که پس از شهادت امام، این اسب با همهمه می‌گفت: «الظلیمة الظلیمة لامة قتلت ابن بنت نبیها». (۵) خونی که روی یال تو پیدا است، ذو الجناح خون همیشه جاری مولا است، ذو الجناح یک قطره آفتاب به روی تنت نشست بوی خدا ز یال تو برخاست، ذو الجناح (۶) ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۵۸. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶۰. ۳- تذکره الشهداء، ملا حبیب الله کاشی، ص ۳۵۳. ۴- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۹۸. ۵- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۶۶. ۶- از: حسین عبدی.

ذو حسم

نام محلی است. یکی از منزلگاههای میان مکه و کوفه. چون طلیعه سپاه اعزامی از کوفه برای امام حسین ع آشکار شد، یارانش را به طرف ذو حسم سوق داد و پیش از رسیدن نیروهای دشمن، در آنجا اردو زد. حر و سربازانش در همین مکان با امام حسین ع برخورد کردند و آن حضرت دستور داد حر و سپاه او و حتی اسبانشان را سیراب کنند که از راه رسیده بودند و بی‌تاب عطش بودند. امام سپس برای آن گروه سخنرانی کرد و هنگام ظهر، نماز ماعت خوانده شد. حر و سپاه او نیز به امام حسین ع اقتدا کردند. (۱) ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۱۵.

رباب

رباب، دختر امرء القیس بن عدی، همسر سید الشهداء ع و مادر سکینه و علی اصغر (عبد الله). او در سفر کربلا حضور داشت و همراه اسیران به شام رفت، سپس به مدینه بازگشت و مدت یک سال برای سید الشهداء ع عزاداری کرد و مرثیه‌هایی هم درسوگ

آن حضرت سرود . خواستگاران از اشراف و بزرگان قریش را رد کرد و حاضر نشد با کسی ازدواج کند . در سوگ ابا عبد الله ع پیوسته گریان بود و زیر سایه نمی رفت ، از فرط گریه و اندوه بر شهادت حسین ع یک سال بعد (در سال ۶۲ هجری) جان باخت . (۱) از جمله سروده‌های او در شهادت امام حسین ع ابیاتی است که اینگونه شروع می‌شود : ان الذی کان نوراً یستضاء به فی کربلاء قتیل غیر مدفون سبط النبی جزاک الله صالحه‌ عنا و جنبت خسران الموازین . . . (۲) حسین بن علی ع نیز به این همسر با فضیلت و ادب و دخترش سکینه و خانه‌ای که این دو را در بر گرفته باشد ، محبت داشت و می فرمود : لعمرک اننی لاحب دارا تحل بها سکینه و الرباب احبهما و ابذل جل مالی و لیس لعاتب عندی عتاب (۳) ۱- ادب الطف ، شبر ، ج ۱ ، ص ۶۳ ، کامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۷۹ . ۲- اعیان الشیعه ، ج ۶ ، ص ۴۹۹ . ۳- همان .

رجز

شعرهای حماسی که جنگاوران در میدانهای نبرد می‌خوانند . «رجز ، نام یکی از بحور شعری عربی است که نوعی تحرک و روانی در آن است . در گذشته و دوران جاهلیت ، از این وزن شعر ، بیشتر در اشعاری که جنبه مبارزه ، دشنام یا تفاخر داشته استفاده می‌شده است . به کارگیری این وزن و آهنگ در شعرهای حماسی که مبارزان در میدانهای جنگ می‌خواندند ، سبب شده که به آن اشعار ، رجز گویند . معمولاً- رجز ، ابیاتی کوتاه داشته و بصورت ارتجالی در میدان سروده می‌شده است . از این رو گاهی هم خطاهای دستوری وادبی دارد . » (۱) بیشتر افراد ، هنگام رجز خواندن در میدان مبارزه ، اشعار شعرای عرب را که باحال و وضع آنان مطابق بود می‌خواندند و اگر خود جنگجو طبع شعر داشت ، فی البدیهه در وصف و معرفی خویش شعر می‌سرود و نام خود و پدر و قبیله و سوابق دلیری‌های خود و قبیله‌اش را در آن بیان می‌کرد . رجز ، هم برای تقویت نیرو و روحیه خود بود ، هم برای ترساندن رقیب . «رجز ، سرود نظامی رایج در آن دوره‌ها بود که جنگاوران در اثناء جنگ ، آن را می‌خواندند و به شجاعت و قهرمانیهای خویش می‌بالیدند و دشمنانشان را به کشتن و تار و مار کردن تهدید می‌کردند . رجز در آن میدانهای نبرد ، مانند یک سلاح پیکارمؤثر بود و رزم آوران همانگونه که بر شمشیرها و تیرها و نیزه‌ها اعتماد می‌کردند ، بر رجزهای خود نیز تکیه می‌کردند . » (۲) در کربلا نیز ، حسین بن علی ع و فرزندان و برادران و یارانش در میدانهای نبرد ، رجز می‌خواندند . رجزهایی که اصحاب امام روز عاشورا می‌خواندند ، نمایانگر عقیده و هدفی که در راه آن از شهادت استقبال می‌کردند و انگیزه جهادشان بود ، که در چه راهی و برای چه هدفی است و نشان دهنده یقین ، ثبات قدم ، آگاهی و بصیرتشان بود . مثلاً حضرت ابا الفضل ، گفته است : و الله ان قطعتموا یمینی انی احامی ابداء عن دینی که گویای حمایت از آیین است . قاسم بن حسن ع رجز می‌خواند که : «ان تنکرونی فانا ابن الحسن . . . » عمرو بن جناده رجز می‌خواند : امیری حسین و نعم الامیر سرور فؤاد البشیر النذیر . . . علی اکبر ع می‌خواند : انا علی بن الحسین بن علی نحن و بیت الله اولی بالنبی تالله لا یحکم فینا ابن الدعی اضرب بالسیف احامی عن ابی ضرب غلام هاشمی عربی یا خود ابا عبد الله الحسین ع رجزهای متعددی دارد ، از جمله : القتل اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار یا این رجز که : انا الحسین بن علی الیت ان لا- انثنی احمی عیالات ابی امضی علی دین النبی که همه و همه ، سرشار از روحیه بالا- و انگیزه‌های والا و دلیری و ثبات و پایداری شجاعانه است . (۳) ۱- دائرة المعارف الاسلامیه ، ج ۱۰ ، ص ۵۰ به بعد (نقل به تلخیص) . ۲- حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۵۵ . ۳- رجزهای امام و فرزندان و اصحاب ، در کتابهای تاریخ و مقتل بطور مبسوط آمده است . از جمله ر . ک : بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۳ به بعد ، مناقب ، ج ۴ ، ص ۱۰۰ به بعد . در همین مجموعه نیز ، رجزهای برخی از شهدای کربلا ، ذیل معرفی خودشان آورده شده است . در باره رجز ، بحثی در «الآغانی ابو الفرج اصفهانی است ، ج ۱۸ ، ص ۱۶۴) .

رقیه

دختر سه چهار ساله ابا عبد الله الحسین ع که در سفر کربلا همراه اسرای اهل بیت بوده و در شام، شبی پدر را به خواب دید و پس از بیدار شدن بسیار گریست و بی‌تابی کرد و پدر را خواست. خبر به یزید رسید. به دستور او سر مطهر امام حسین ع را نزد او بردند و او از این منظره بیشتر ناراحت و رنجور شد و همان روزها در خرابه شام (که محل اقامت موقت اهل بیت بود) جان داد. (۱) البته در باره این دختر و شهادتش، میان مورخین نظرواحدی وجود ندارد. خردسالی این دختر و عواطفی که نام و یادش و کیفیت جان باختنش و مدفن او بر می‌انگیزد شگفت است و شیعیان به او علاقه خاصی دارند. محل دفن او کنار یک بازارچه قدیمی و با فاصله از مسجد اموی در دمشق قرار دارد و چندین بار تعمیر شده است. آخرین تعمیر و توسعه در سال ۱۳۶۴ شمسی از سوی ایران آغاز شد و پس از چندسال به پایان رسید. (۲) اینک حرمی بزرگ و باشکوه برای آن دختر خردسال بزرگوار وجود دارد که زیارتگاه دوستداران اهل بیت است. از بهر یاد بود از این نهضت بزرگ در شهر شام، دخترکی را گذاشتیم تا دودمان دشمن ظالم فنا شود آنجا رقیه را به حراست گماشتیم ۱- کامل بهایی، ص ۱۷۹، منتهی الآمال، ۴۳۷. ۲- شام سرزمین خاطره‌ها، ص ۱۱۱.

رمز جاودانگی عاشورا

هیچ حادثه‌ای به جاودانگی و ماندگاری کربلا نمی‌رسد و در این حد، در ذهنها و زندگیا زنده نیست و اینگونه فراگیر زمانها و مکانها و انسانها نگشته است و موج آن مثل عاشورا همیشه متلاطم نمانده است. رمز آن در چند مساله نهفته است، از جمله: ۱- خدایی بودن آن: حرکت حسین ع، جهاد و شهادتش، انگیزه و محرکش همه و همه برای خدا بود و هر چه که لله باشد، رنگ جاودانه می‌گیرد. نور خدا خاموشی ندارد و جهاد برای حق، همواره امتداد می‌یابد. پایان زندگانی هر کس به مرگ اوست جز مرد حق که مرگ وی، آغاز دفتر است قیام برای خدا فراموش نمی‌شود و نورش خاموش نمی‌گردد، چونکه رنگش خدایی و نورش الهی است. دشمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشت آری آن نور که فانی نشود، نور خداست ۲- افشاگریهای اسرای اهل بیت: هر انقلابی، یک بازو می‌خواهد و یک زبان، خون و پیام، عمل و تبلیغات. خطابه‌های زینب و سجاد «علیها السلام و سخنان بازماندگان کربلا در دوران اسارت، نقش مهمی در افشاگری چهره دشمن و خنثی کردن تبلیغات دروغین امویان و آگاهی مردم از ماهیت قیام و شخصیت سید الشهداء و شهیدان عاشورا داشت و سبب شد امویان نتوانند پرده بر جنایات خویش بکشند و آن حادثه را از یادها ببرند. ۳- احیاگریهای ذکر: در تعلیمات ائمه، تاکید فراوان شده که برای امام حسین ع و شهدای کربلا گریه کنند، نوحه بخوانند، شعر بسرایند، عزاداری کنند. زیارت روند، بر تربت امام حسین سجده کنند. اینها همه سبب شده که مکتب عاشورا و حادثه کربلا و مظلومیت امام حسین ع و شهدای کربلا، بصورت زنده و جاوید و فراگیر باقی بماند. نقش یاد، «بکاء»، «زیارت»، «شعر» و «مرثیه» در جاودانه ساختن عاشورا مهم است. (۱) - کیفیت حادثه: نفس حوادث عاشورا و اوج فداکاریها و اخلاص یاران امام و اوج خشونت و بی‌رحمی سپاه کوفه نسبت به سید الشهداء و غربت و مظلومیت و عطش در اوج خود، همه و همه این حادثه بی‌نظیر را ماندگار ساخته است. (۲) ۱- در این زمینه ر. ک: مقاله سنت احیاگری، جواد محدثی (چشمه خورشید، ج ۱، مجموعه مقالات کنگره امام خمینی (ره) و فرهنگ عاشورا). ۲- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۳۳ (به نقل از رجال شیخ).

روز شمار قیام کربلا

در این قسمت، حوادثی را که در ارتباط با نهضت عاشورا در شام، مدینه، کوفه، مکه، کربلا و... به ترتیب زمانی اتفاق افتاده است، می‌آوریم: ۱۵ رجب ۶۰ هجری: مرگ معاویه در شام و نشستن یزید به جای پدر. ۲۸ رجب ۶۰: رسیدن نامه یزید به والی

مدینه مبنی بر بیعت گرفتن از حسین ع و دیگران . ۲۹ رجب ۶۰: فرستادن ولید ، کسی را سراغ سید الشهداء و دعوت به آمدن برای بیعت ، دیدار امام حسین ع از قبر پیامبر و خدا حافظی ، سپس هجرت از مدینه ، همراه با اهل بیت و جمعی از بنی هاشم . ۳ شعبان ۶۰: فرستادن ولید ، کسی را سراغ سید الشهداء و دعوت به آمدن برای بیعت ، دیدار امام حسین ع از قبر پیامبر و خدا حافظی ، سپس هجرت از مدینه ، همراه با اهل بیت و جمعی از بنی هاشم . ورود امام حسین ع به مکه و ملاقاتهای وی با مردم . ۱۰ رمضان ۶۰: رسیدن نامه‌ای از کوفیان به دست امام ، توسط دو نفر از شیعیان کوفه . ۱۵ رمضان ۶۰: رسیدن هزاران نامه دعوت به دست امام ، سپس فرستادن مسلم بن عقیل به کوفه برای بررسی اوضاع . ۵ شوال ۶۰: ورود مسلم بن عقیل به کوفه ، استقبال مردم از وی و شروع آنان به بیعت . ۱۱ ذی قعدة ۶۰: نامه نوشتن مسلم بن عقیل از کوفه به امام حسین و فراخوانی به آمدن به کوفه . ۸ ذی حجه ۶۰: خروج مسلم بن عقیل در کوفه با چهار هزار نفر ، سپس پراکندگی آنان از دور مسلم و تنها ماندن او و مخفی شدن در خانه طوعه . تبدیل کردن امام حسین ع حج را به عمره در مکه ، ایراد خطبه برای مردم و خروج از مکه همراه با ۸۲ نفر از افراد خانواده و یاران به طرف کوفه . دستگیری هانی ، سپس شهادت او . ۹ ذی حجه ۶۰: درگیری مسلم با کوفیان ، سپس دستگیری او و شهادتش بر بام دارالاماره کوفه ، دیدار امام حسین با فرزندان در بیرون مکه . ذی حجه ۶۰: بر خورد امام حسین ع با حر و سپاه او در منزل شراف . ذی حجه ۶۰: دریافت مجدد خبر شهادت مسلم بن عقیل و قیس بن مسهر در منزل عذیب الهجانا . ۲ محرم ۶۱: ورود امام حسین ع به سرزمین کربلا و فرود آمدن در آنجا . ۳ محرم ۶۱: ورود عمر سعد به کربلا ، همراه چهار هزار نفر از سپاه کوفه و آغاز گفتگوی وی با امام برای وادار کردن آن حضرت به بیعت و تسلیم شدن . ۵ محرم ۶۱: ورود شیبث بن ربیع با چهار هزار نفر به سرزمین کربلا . ۷ محرم ۶۱: رسیدن دستور از کوفه بر ممانعت سپاه امام از آب ، ماموریت پانصدسوار دشمن بر شریعه فرات به فرماندهی عمرو بن حجاج . ۹ محرم ۶۱: ورود شمر با چهار هزار نفر به کربلا ، همراه با نامه ابن زیاد به عمر سعد ، مبنی بر جنگیدن با حسین ع و کشتن او ، و آوردن امان نامه برای حضرت عباس ع و حمله مقدماتی سپاه عمر سعد به اردوگاه امام و مهلت خواهی امام برای نماز و نیایش در شب عاشورا . ۱۰ محرم ۶۱: درگیری یاران امام با سپاه کوفه ، شهادت امام و اصحاب ، غارت خیمه‌ها ، فرستادن سر مطهر امام به کوفه ، توسط خولی . ۱۱ محرم ۶۱: حرکت سپاه عمر سعد و نیز اسرای اهل بیت از کربلا به کوفه ، پس از آنکه عمر سعد بر کشته‌های سپاه خود نماز خواند و آنان را دفن کرد و اهل بیت را برشته‌ها سوار کرده به کوفه برد . ۱ صفر ۶۱: ورود اسرای اهل بیت ع از کربلا به دمشق . ۲۰ صفر: بازگشت اهل بیت ع از سفر شام به مدینه .

روضه

روضه و روضه خوانی ، به معنای ذکر مصیبت سید الشهداء و مرثیه خوانی برای ائمه و معصومین ع است که مورد تشویق امامان و یکی از عوامل زنده ماندن نهضت حسینی و پیوند روحی و عاطفی شیعه با اولیاء دین است . اشک ریختن و گریستن در مصائب اهل بیت ع نشانه عشق به آنان است و علاوه بر سازندگیهای تربیتی برای سوگوار ، موجب اجر و پاداش الهی در آخرت و بهره‌مندی از شفاعت ابا عبد الله الحسین است . معنای روضه در اصل ، باغ و بوستان است ، اما سبب اشتها مرثیه خوانی به روضه آن است که مرثیه خوانان در گذشته ، حوادث کربلا را از روی کتابی به نام روضه الشهداء می‌خواندند که تالیف ملا حسین کاشفی است . «ملا حسین کاشفی (متوفای ۹۱۰ هجری) یکی از دانشمندان و خطبای با قریحه و خوش آواز سبزواری در قرن نهم هجری بود ، در زمان سلطنت سلطان حسین بایقرا (۸۷۵-۹۱۱ ه) به هرات ، مرکز حکمرانی این پادشاه رفت و چون حافظه‌ای توانا و قریحه‌ای سرشار و آوازی گیرنده و مطبوع داشت و خطیبی دانشمند بود ، بزودی شهرت یافت و مجالس وعظ و ذکر او بسیاری را به خود جلب کرد و مورد توجه پادشاه و شاهزادگان و اعیان و اکابر دولت و وزیر فاضل و هنرمند هنر پرور او «امیر علی شیرنویبی قرار گرفت . کاشفی دانشمندی فصیح و بلیغ و شاعر پرکار بود و بیش از چهل کتاب و رساله تالیف کرد . از جمله آنها «روضه الشهداء» بود . کاشفی

کتاب روضه الشهداء را در واقعه کربلا- به فارسی نوشت و چون مطالب این کتاب را در مجالس عزاداری از روی کتاب بر سر منبر می‌خواندند، خوانندگان این کتاب به روضه خوان معروف شدند و بتدریج خواندن روضه از روی کتاب منسوخ شد و روضه خوانها مطالب کتاب را حفظ کرده و در مجالس عزاداری می‌خواندند. در زمان صفویه اقامه عزاداری بسیار رواج گرفت. (۱)

کتاب روضه الشهداء که حاوی ذکر مقتل و حوادث کربلا بود، در قرن دهم توسط محمد بن سلیمان فضولی به ترکی ترجمه شد، با نام حدیقه السعداء. (۲) در اینجا نمونه‌ای از متن روضه الشهداء واعظ کاشفی را جهت آشنایی می‌آوریم، که نثری زیبا و ادبی است: «... آخر نظری کن به حسرت آدم صفی و نوحه نوح نجی و در آتش انداختن ابراهیم خلیل و قربانی کردن یعقوب در بیت ال-حزان و بلیت یوسف در چاه و زندان و شبانی و سرگردانی موسی کلیم و بیماری و بی‌تیماری ایوب و اره شکافنده بر فرق زکریای مظلوم و تیغ زهر آبداده بر حلق یحیی معصوم و الم لب و دندان سرور انبیاء، و جگر پاره پاره حمزه سید الشهداء و محنت اهل بیت رسالت و مصیبت خانواده عصمت و سرشک درد آلود بتول عذرا و فرق خون آلوده علی مرتضی ع و لب زهر چشیده نور دیده زهرا و رخ به خون آغشته شهید کربلا و دیگر احوال بلاکشان این امت و محنت رسیدگان عالی همت همه با جان غم اندوخته در کانون غم و الم سر تا پای سوخته. نظم: ز اندوه این ماتم جان گسل روان گردد از دیده‌ها خون دل (۳) نثر شیوا و ادیبانه روضه الشهداء استودنی است، هر چند از نظر نقل، حاوی برخی مطالب ضعیف و بی‌ماخذ است. بعلاوه این کتاب، در تحلیل حادثه عاشورا دیدگاهی صوفیانه دارد و حوادث را بیشتر به منشا غیبی و مسائل آزمایش و ابتلاء اولیاء نسبت می‌دهد، تا بعد حماسی و اجتماعی و قابل اسوه‌گیری در مبارزات ضد ظلم. از آنجا که مرثیه خوانی و ذکر مصیبت، سنت پسندیده دینی در احیاء خاطره و نام و فضایل اهل بیت پیامبر است، بجاست که اهل منبر و مداحان و ذاکران، با توجه به اهمیت و نقش بسزای روضه خوانی، در ارائه الگوهای شایسته بکوشند و چهره خوبی از ائمه و معصومین ارائه کنند. در این زمینه، به درستی و صحت مطالب نقل شده، اعتبار منابع مورد استفاده، استواری و زیبایی اشعار انتخابی و دوری کردن از هر حرف و روضه و شعری که با مقام والای اولیاء خدا ناسازگار است توجه داشته باشند. (۴) در فضیلت گریست و گریاندن افراد برای امام حسین ع به این حدیث توجه کنید: امام صادق ع فرمود: «من انشد فی الحسین علیه السلام بیت شعر فبکی و ابکی عشرة فله و لهم الجنة (۵) هر کس در باره حسین ع شعری بگوید و گریه کند و ده نفر را بگریاند، برای او و آنان بهشت است. ۱- موسیقی مذهبی ایران، ص ۸. ۲- فصلنامه هنر (وزارت ارشاد اسلامی) ج ۲، ص ۱۵۷. این ماخذ، مقاله مبسوطی در باره تاریخچه تعزیه خوانی دارد، ص ۱۵۶ تا ۱۷۳. ۳- در آمدی بر نمایش و نیایش در ایران، جابر عناصری، ص ۷۹. ۴- در زمینه آداب اهل و عظم و منبر، از جمله ر. ک: «الؤلؤ و مرجان، مرحوم میرزا حسین نوری. ۵- کامل الزیارات، ص ۱۰۵.

روضه الحسین ع

به حرم سید الشهداء ع در کربلا روضه الحسین ع گویند. چرا که حرم هر یک از ائمه و حرم نبوی، روضه و باغی از باغهای بهشتی است. نسبت به مدفن آن حضرت، امام صادق ع فرموده است: «موضع قبر الحسین منذ یوم دفن فيه روضه من ریاض الجنة. (۱) ۱- من لا یحضره الفقیه، صدوق، ج ۲، ص ۶۰۰، المزار، شیخ مفید، ص ۱۴۱.

روضه الشهداء

نام کتاب ملا حسین کاشفی (متوفای ۹۱۰ هجری) که مقتل است و پیرامون وقایع کربلا- نوشته شده است. عباراتی زیبا دارد و در گذشته واعظان و مرثیه خوانان در منابر و مجالس از روی آن مصیبت می‌خواندند و به همین جهت، مرثیه خوانان را «روضه خوان می‌گویند.

رهیمه

محلّی نرسیده به کوفه، دارای چشمه آب، که امام حسین در آنجا فرود آمد و در آنجا بامردی از کوفیان برخورد کرد و پیرامون اوضاع کوفه سخنانی رد و بدل شد. (۱) ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۱۸ (به نقل از معجم البلدان).

ری

منطقه وسیع دامنه البرز (در جنوب شرقی تهران) ری نام داشته که تا دشت امتداد می‌یافته و حاصلخیز بوده است. در قدیم راه ارتباطی شرق و غرب ایران محسوب می‌شده است. (۱) در دوره امویان، حاکمان این منطقه و اغلب ساکنان آن، به آن دودمان‌گرایی داشتند و در آن عصر نسبت به اهل بیت ع دشمنی داشتند. شاید برخی روایات در نکوهش ری نیز بدان جهت از زبان ائمه نقل شده است. به عمر سعد در قبال جنگیدن با امام حسین ع در کربلا، وعده حکومت ری داده بودند. وسوسه حکومت بر این خطه وسیع و پر نعمت و بهره‌وری از عایداتش، او را واداشت تا تن به کشتن حسین ع دهد. (۲) قبر حضرت عبد العظیم حسنی در این شهر است. ۱-دائرة المعارف الاسلامیه، ج ۱۰، ص ۲۸۵. ۲-در زمینه ری، از جمله ر. ک: «سیمای ری سید حمید خندان»، «تاریخ گسترش تشیع در ری رسول جعفریان».

زائده بن مهاجر

از شهدای کربلاست. نامش در زیارت رجبیه آمده است. احتمال داده شده که او همان یزید بن زیاد بن مهاجر باشد (۱). ۱-انصار الحسین، ص ۱۰۰.

زاهر، مولی عمرو بن حمق

از شهدای عاشورا است. وی را از شخصیت‌های کوفه و مردی سالخورده از قبیله کنده دانسته‌اند. غلام عمرو بن حمق خزاعی (از یاران ویژه امیر المؤمنین) بود و در حرکت‌های انقلابی عمرو بن حمق (که به دست معاویه شهید شد) همدوش و همراه او و تحت تعقیب معاویه بود. در سال ۶۰ هجری به مکه آمد و به حسین ع پیوست و در حمله نخست روز عاشورا به شهادت رسید. (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. ۱-همان، ص ۷۲، عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۱۴۸.

زباله

زباله نام یکی از منزلگاه‌های مسیر مکه به کوفه که امام حسین ع در آنجا فرود آمد. به معنای محلّی است که آب را در خود نگه می‌دارد، محل پر آب. روستایی آباد و مسکونی بوده که طوایفی از بنی اسد در آنجا می‌زیستند. در همین منزلگاه بود که امام، خبر شهادت عبد الله بن یقطر را شنید. او فرستاده سید الشهدا ع به سوی کوفیان و حضرت مسلم بود که همزمان با شهادت مسلم و هانی، شهید شد. در آن محل قلعه و مسجدی مربوط به بنی اسد بود. محل به نام زباله بنت مسعر شهرت یافته است. (۱) در همانجا نیز، خبر شهادت قیس بن مسهر (پیک اعزامی خود به کوفه) را شنید. آنگاه اوضاع کوفه را برای همراهان تشریح کرد و از بی وفایی و سست عهدی کوفیان گفت، سپس بیعت خویش را از همراهان برداشت و فرمود: هر کس می‌خواهد، برگردد، پیروانمان ما را خوار ساختند. به گفته برخی مورخان جمعی از آن لحظه به بعد از چپ و راست متفرق شدند. صبح فردا به یارانش فرمود تا آب همراه بردارند و راه را به سوی کوفه ادامه دهند. ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۱۳، الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۸۷.

زبان حال

جملاتی که هنگام مرثیه خوانی، از زبان امام حسین ع و شهدای کربلا- یابازماندگان نشان گفته می‌شود، بی آنکه در یک متن تاریخی یا روایی آمده باشد، در مقابل زبان قال. این جملات، صرفاً نوعی بیان عاطفی است که از حال و وضع کسی آنگونه برداشت می‌شود، زیرا گاهی حالتها گویاتر از الفاظ است. البته گاهی به بهانه زبان حال، حرفهای نامناسب و سبک به اولیاء خدا و امام حسین ع نسبت می‌دهند که وهن مقام امام و نشان دهنده ذلت و خواری و زبونی است، مثل این که از قول امام حسین ع می‌گویند: «شدم راضی که زینب خوار گردد...» یا اینکه امام، التماس کند جرعه‌ای آب به او بدهند. این نحوه زبان حالها اغلب در اشعار مرثیه و نوحه دیده می‌شود که باید توجه نمود مطالب انحرافی و دروغ به آن پیشوایان حق و صدق، نسبت داده نشود.

زرود

نام یکی از منزلکهای مسیر کوفه که سیدالشهدا ع در آنجا فرود آمد. زرود، منطقه‌ای ریگزار میان ثعلبیه و خزیمیه از راه کوفه به مکه بود. به خاطر شنزار بودن، آبهای باران رادر خود فرو می‌برد و به همین جهت، نام زرود بر آن گفته شده است (بلعنده). این محل برای نزول کاروانهای حج که از بغداد می‌آمده‌اند. محل مشهور و مناسبی بوده و به بنی اسد و بنی نهشل اختصاص داشته است. در همین منزل بود که امام حسین ع به زهیر بن قین بجلی برخورد و او را به همراهی و یاری خویش فراخواند. او هم پذیرفت و به کاروان و یاران امام پیوست و به کربلا آمد و شهید شد. (۱) و در همین جا، خبر شهادت مسلم بن عقیل و هانی بن عروه را در کوفه از دو نفر از طایفه بنی اسد شنید که عازم حج بودند و از کوفه می‌آمدند. حضرت بر آن دو شهید رحمت فرستاد و گریست، بنی هاشم هم گریستند. و در همین جا شب را ماندند. صبح، آب زیادی برداشته، از آنجا به سوی ثعلبیه حرکت کردند. ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۰۸، الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۶۶ تا ۷۲.

زره

پوششهایی که از میخچه یا دانه‌های کوچک زنجیر گره‌دار ساخته شده و در رزم بر تن می‌کنند. (۱) در تعزیه و شبیه خوانی هم مورد استفاده قرار می‌گیرد، همراه با شمشیر، سپر و کلاه خود، که نمایشگر صحنه‌های عاشورا باشد. ۱-تعزیه در ایران، صادق همایونی، ص ۲۸۸.

زنان در نهضت عاشورا

پیرامون زنان در حادثه کربلا در دو محور سخن می‌توان گفت: یکی آنکه آنان چند نفرو چه کسانی بودند، دیگر آنکه چه نقشی داشتند. زنانی که در کربلا حضور داشتند، برخی از اولاد علی ع بودند، و برخی جز آنان، چه از بنی هاشم یا دیگران. زینب، ام کلثوم، فاطمه، صفیه، رقیه و ام هانی، از اولاد ع بودند، فاطمه و سکینه، دختران سیدالشهدا ع بودند، رباب، عاتکه، مادر محسن بن حسن، دختر مسلم بن عقیل، فضه نوبیه، کنیز خاص امام حسین ع و مادر وهب بن عبد الله نیز از زنان حاضر در کربلا بودند. (۱) ۵ نفر زن که از خیام حسینی به طرف دشمن بیرون آمدند، عبارت بودند از: کنیز مسلم بن عوسجه، ام وهب زن عبد الله کلبی، مادر عبد الله کلبی، مادر عمر بن جناده، زینب کبری ع. زنی که در عاشورا شهید شد، مادر وهب بود، بانوی نمیریه قاسطیه، زن عبد الله بن عمیر کلبی که بر بالین شوهر آمد و از خدا آرزوی شهادت کرد و همانجا با عمود غلام شمر که بر سرش

فروید آورد، کشته شد. در عاشورا دو زن از فرط عصیبت و احساس، به حمایت از امام برخاستند و جنگیدند: یکی مادر عبد الله بن عمر که پس از شهادت فرزند، با عمود خیمه به طرف دشمن روی کرد و امام او را برگرداند. دیگری مادر عمرو بن جناده که پس از شهادت پسرش، سر او را گرفت و مردی را به وسیله آن کشت، سپس شمشیری گرفت و با رجزخوانی به میدان رفت، که امام حسین ع او را به خیمه‌ها برگرداند. (۲) دلهم، دختر عمر (همسر زهیر بن قین) نیز در راه کربلا- به اتفاق شوهرش به کاروان حسینی پیوست. زهیر بیشتر تحت تاثیر سخنان همسرش حسینی شد و به امام پیوست. رباب، دختر امرء القیس کلبی، همسر امام حسین ع نیز در کربلا حضور داشت، مادر سکینه و عبد الله. زنی از قبیله بکر بن وائل نیز حضور داشت، که ابتدا با شوهرش در سپاه ابن سعد بود، ولی هنگام حمله سپاهیان کوفه به خیمه‌های اهل بیت، شمشیری برداشت و رو به خیمه‌ها آمد و آل بکر بن وائل را به یاری طلبید. زینب کبری و ام کلثوم، دختران امیر المؤمنین ع، همچنین فاطمه دختر امام حسین ع نیز جزو اسیران بودند و در کوفه و... سخنرانیهای افشاگر داشتند. (توضیح بیشتر پیرامون این زنان را تحت عنوان نام هر یک در این مجموعه مطالعه کنید). مجموعه این بانوان، همراه کودکان خردسال، کاروان اسرای اهل بیت را تشکیل می‌دادند که پس از شهادت امام و حمله سپاه کوفه به خیمه‌ها، ابتدا در صحرا متفرق شدند، سپس بصورت گروهی و اسیر به کوفه و از آنجا به شام فرستاده شدند. اما در باره حضور این زنان در حادثه عاشورا بیشتر به محور «پیام رسانی باید اشاره کرد» (آنگونه که در بحث اسارت گذشت). البته جهات دیگری نیز وجود داشت که فهرست وار به آنها اشاره می‌شود که هر کدام می‌تواند به عنوان درس مورد توجه باشد: - مشارکت زنان در جهاد. شرکت در جبهه پیکار و همدلی و همراهی با نهضت مردانه امام حسین و مشارکت در ابعاد مختلف آن از جلوه‌های این حضور است. چه همکاری طوعه در کوفه با نهضت مسلم، چه همراهی همسران برخی از شهدای کربلا، چه حتی اعتراض و انتقاد برخی همسران سپاه کوفه به جنایتهای شوهرانشان مثل زن خولی. آموزش صبر. روحیه مقاومت و تحمل زنان به شهادتها در کربلا- درس دیگر نهضت بود. اوج این صبوری و پایداری در رفتار و روحیات زینب کبری ع جلوه گر بود. - پیام رسانی. افشاگریهای زنان و دختران کاروان کربلا چه در سفر اسارت و چه پس از بازگشت به مدینه. پاسداری از خون شهدا بود. سخنان بانوان، هم به صورت خطبه جلوه داشت، هم گفتگوهای پراکنده به تناسب زمان و مکان. - روحیه بخشی. در بسیاری از جنگها حضور تشویق آمیز زنان در جبهه، به رزمندگان روحیه می‌بخشید. در کربلا- نیز مادران و همسران بعضی از شهدا این نقش را داشتند. - پرستاری. رسیدگی به بیماران و مداوای مجروحان از نقشهای دیگر زنان در جبهه‌ها، از جمله در عاشورا است. نقش پرستاری و مراقبت حضرت زینب از امام سجاد ع یکی از این نمونه‌هاست (۳). - مدیریت. بروز صحنه‌های دشوار و بحرانی، استعدادهای افراد را شکوفا می‌سازد. نقش حضرت زینب در نهضت عاشورا و سرپرستی کاروان اسرا، درس مدیریت در شرایط بحران را می‌آموزد. وی مجموعه بازمانده را در راستای اهداف نهضت، هدایت کرد و با هر اقدام خنثی کننده نتایج عاشورا از سوی دشمن، مقابله نمود و نقشه‌های دشمن را خنثی ساخت. - حفظ ارزشها. درس دیگر زنان قهرمان در کربلا، حفظ ارزشهای دینی و اعتراض به هتک حرمت‌خاندان نبوت و رعایت عفاف و حجاب در برابر چشمهای آلوده است. زنان اهل بیت، با آنکه اسیر بودند و لباسها و خیمه‌هایشان غارت شده بود و با وضع نامطلوب در معرض دید تماشاچیان بودند، اما اعتراض کنان، بر حفظ عفاف تاکید می‌ورزیدند. ام کلثوم در کوفه فریاد کشید که آیا شرم نمی‌کنید برای تماشای اهل بیت پیامبر جمع شده‌اید؟ وقتی هم در کوفه در خانه‌ای بازداشت بودند، زینب اجازه نداد جز کنیزان وارد آن خانه شوند. در سخنرانی خود در کاخ یزید نیز بر اینگونه گرداندن بانوان شهر به شهر، اعتراض کرد: «امن العدل یابن الطلقاء تخدیرك حرائرك و امائك و سوقك بنات رسول الله سیاقدا تکتستورهن و ابدیت و جوهن یحدو بهن الاعداء من بلد الی بلد و یستشرفهن اهل المناهل و المعافل و یتصفح و جوهن القریب و البعید و الغائب و الشہید...» (۴) و نمونه‌های دیگری از سخنان و کارها که همه درس آموز عفت و دفاع از ارزشهاست. - تغییر ماهیت اسارت. اسارت را به آزادی بخشی تبدیل کردند و در قالب اسارت، به اسیران واقعی درس حریت و آزادگی دادند. - عمق

بخشیدن به بعد عاطفی و تراژدی یک کربلا. گریه‌ها، شیونها، عزاداری بر شهدا و تحریک عواطف مردم، به ماجرای کربلا عمق بخشید و بر احساسات نیز تاثیر گذاشت و از این رهگذر، ماندگارتر شد. ۱- زندگانی سید الشهداء، عمادزاده، ج ۲، ص ۱۲۴، به نقل از لهوف، کبریت احمر و انساب الاشراف. ۲- همان، ص ۲۳۶. ۳- در این زمینه ر. ک: مقاله درسهای امدادگری در نهضت عاشورا از مؤلف (مجله پیام هلال، شماره ۲۶، شهریور ۱۳۶۹). ۴- عوالم (امام حسین)، ص ۴۰۳، حیات الامام الحسين، ج ۳، ص ۳۷۸.

زنجیر زنی

از سنتهای عزاداری در ایران است، در پاکستان و هندوستان نیز این شیوه از دیرباز رواج داشته است. مجموعه‌ای از حلقه‌های ریز متصل به هم که به دسته‌ای چوبی یا فلزی وصل می‌شود «زنجیر» نام دارد و آن را در ایام عاشورا، بصورت دسته جمعی و در هیاتهای عزاداری، همراه با نوحه خوانی، بر پشت می‌زنند و گاهی جای آن کبود یا مجروح می‌شود. غالباً این مراسم با سنج همراه است. این شیوه عزاداری که اغلب همراه با خون آمدن از پشت زنجیر زنان است، بویژه در برخی مناطق و ملتها که تیغهایی هم به زنجیرها می‌بستند، در گذشته چون در دید برخی غیر مسلمانان تاثیر سوء داشت، برخی علما به حرمت زنجیر زدن و قمه زدن و خون از سر و شت خویش جاری کردن فتوا دادند. در مقابل آنان نیز علمای دیگری در پاسخ به استفتاهای مردم، حکم به جواز دادند. این مساله، بارها در گذشته منشا کشمکشهای مذهبی گشته است. از جمله آیه الله سید ابو الحسن اصفهانی فتوا به حرمت داد و سید محسن امین از او انتقاد کرد و این مساله به مطبوعات و مجلات آن روزگار کشیده شد (۱) و از آن پس بازار استفتاء و افتاء داغ شد و مجموعه‌هایی نیز که حاوی این نظرات فقهی بود، منتشر گردید. نظیر آن نسبت به قمه زنی هم در تاریخ معاصر وجود دارد. ۱- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۳۷۸ (پاورقی).

زندگی

مفهوم زندگی در فرهنگ عاشورا، بالاتر و والاتر از بودن و نفس کشیدن است. امام عاشورا، زندگی را تنها در صورت حیات طیبه بودن قبول دارد، آن هم وقتی است که همراه با شرافت و آزادگی باشد. در غیر این صورت بی‌ارزش است. مرگ با عزت در این فرهنگ، «زندگی است و زندگی ذلیلانه»، «مرگ است. این دیدگاه، میراث علی ع بود که می‌فرمود: «الموت فی حیاتکم مقهورین و الحیاء فی موتکم قاهرین». (۱) سید الشهداء (ع نیز در دوران سلطه ستم، مرگ شرافتمندانه را سعادت می‌دید و زندگی زیر دست ستمگران رامایه خواری و ننگ: «لا- اری الموت الا سعادة و الحیاء مع الظالمین الا برما». (۲) در سخنی دیگر، آن حضرت مرگ را پلی برای عبور از تنگنای دنیا به وسعت و نعمت آخرت می‌شمرد (فما الموت الا- قنطرة...). و آن هنگام که تصمیم حرکت از مکه به سوی عراق گرفت، افراد زیادی او را از عواقب این کار و بیوفایی کوفیان بر حذر داشتند. حضرت این اشعار را می‌خواند: سامضی فما بالموت عار علی الفتی اذا ما نوى حقا و جاهد مسلما و واسی الرجال الصالحین بنفسه و فارق مشورا و خالف محرما (۳) که نشان می‌داد آن حضرت، مرگ در راه حق و جهاد و جانبازی در راه صالحان و دوری از حرام را ننگ نمی‌شمارد و از چنین مرگی- که عین حیات است- استقبال می‌کند. تربیت یافتگان این فرهنگ، زندگی را در مرگ و بقا را در فنا می‌دانستند. چه قاسم ع که مرگ را شیرین تر از غسل می‌دانست، چه علی اکبر (ع) که چون کلمه استرجاع را از زبان پدر شنید و پرسید مگر ما بر حق نیستیم؟ پدر فرمود: چرا. گفت: پس چه باک از مرگ؟ «فاذا لا نبالی بالموت. شب عاشورا نیز که حضرت فرمود: بروید، بیعت از شما برداشتم، سخن همه این بود که برویم تا پس از تو زنده بمانیم؟ خدا چنان روز را نیآورد. فرزندان مسلم بن عقیل می‌گفتند: در رکابت می‌جنگیم تا به شهادت برسیم، زشت باد زندگی پس از تو. (۴) زهر بن قین، روز عاشورا در میدان با «شمر»

، حرفهای تندی رد و بدل می‌کند ، آنگاه خطاب به شمر می‌گوید : « اقبال‌الموت تخوفنی ؟ و الله للموت معه (الحسین) احب الی من الخلد معکم . (۵) آیا مرا از مرگ می‌ترسانی ؟ به خدا قسم مرگ با حسین ع برایم محبوبتر از زندگی همیشگی با شماست . و اگر زندگی جز این باشد ، بظاهر زندگی است و گرنه واقعیت آن مرگ است . زندگی آن است که از ویژگیهای حیات برخوردار باشد و تلاش انسان در مسیر یک فکر و ایمان پیش رود . به قول معروف : قف دون رایک فی الحیاء مجاهدا ان الحیاء عقیده و جهاد « زندگی پیکار باشد در ره اندیشه‌ها » . شهیدان نیز چنین حیاتی دارند و به تعبیر قرآن احیاء عند ربهم اند ، اگر چه تن مادی‌شان زیر خاک می‌رود ولی نام و مرام و مکتب و هدفشان باقی است و این همان زندگی است . دشمنت کشت ولی نور تو خاموش نگشت آری آن جلوه که فانی نشود نور خداست نه بقا کرد ستمگر ، نه به جا ماند ستم ظالم از دست شد و پایه مظلوم بجاست زنده را زنده نخوانند که مرگ از پی اوست بلکه زنده است شهیدی که حیثش ز قفاست تو در اول ، سر و جان باختی اندر ره عشق تا بدانند خلاق که فنا شرط بقاست (۶) ۱- نهج البلاغه ، صبحی صالح ، خطبه ۵۱ . ۲- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۸ . ۳- مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۱۹۹ . ۴- الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۵۹ . ۵- همان ، ص ۵۶۳ . ۶- فؤاد کرمانی (حسین پیشوای انسانها ، ص ۲۵۸) .

زهیر بن بشر خثعمی

از شهدای حمله نخست در روز عاشورا بود . (۱) نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . ۱- اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۰ .

زهیر بن سائب

از شهدای کربلاست . نامش در زیارت رجبیه هم آمده است . به نام زهیر بن سیار هم نقل شده است . (۱) ۱- انصار الحسین ، ص ۱۰۰ .

زهیر بن سلیم ازدی

از شهدای کربلاست که به نقل مناقب ابن شهر آشوب ، روز عاشورا در حمله اول به شهادت رسید . وی و خاندانش از یاران علی ع بودند و در میدانهای حماسه ، رشادتهانشان دادند . گویند : او شب عاشورا به کربلا آمد و چون تصمیم قطعی سپاه کوفه را بر جنگ با سید الشهداء دید ، از عمر سعد جدا شد و به کاروان حسینی پیوست و در رکاب امام شهید شد . (۱) ۱- عنصر شجاعت ، کمره‌ای ، ج ۳ ، ص ۲۵ ، اعیان الشیعه ، ج ۷ ، ص ۷۰ .

زهیر بن سلیمان

از شهدای کربلا شمرده شده است . زهیر بن سلمان هم گفته‌اند . نام او در زیارت رجبیه نیز آمده است (۱) . ۱- انصار الحسین ، ص ۱۰۰ .

زهیر بن قین بجلي

از شخصیت‌های برجسته کوفه بود که روز عاشورا ، افتخار یافت در رکاب حسین بن علی ع به شهادت برسد . وی در میدانهای جنگ ، دلاوریهای بسیاری نشان داده بود . ابتدائیز هوادار جناح عثمان بود ، اما توفیق یافت که نیک فرجام و از شهدای عالی مقام کربلا شود . وی در سال ۶۰ هجری (که سید الشهداء هم از مکه به قصد کوفه حرکت کرده بود) از سفر حج برمی‌گشت و دوست

نداشت که با امام برخورد کند و هم منزل شود. اما در یکی از منزلگاهها ناچار با فرود آمدن کاروان حسینی همزمان شد. امام کسی را نزد او فرستاد. فرستاده حسین ع به خیمه او رفت و پیام امام را رساند. ابتدا بی میلی نشان می‌داد. اما همسرش او را تشویق کرد تا برود و ببیند خواسته امام چیست. زهیر نزد امام رفت. کلمات امام آتشی در دل او افروخت که از «عثمانی بودن به حسینی بودن تبدیل شد. همسرش نیز همراه او آمد و به کاروان حسین ع پیوستند. (۱) سپاه حر وقتی راه را بر امام حسین ع بستند، زهیر با اجازه سید الشهداء با آنان سخن گفت و به امام پیشنهاد کرد که با آنان بجنگند، ولی امام نپذیرفت. (۲) شب عاشورا نیز، از جمله کسانی بود که با نطقی پرشور، مراتب اخلاص و حمایت و جانبازی خویش را نسبت به امام کرد و گفت: اگر هزار بار هم کشته شوم و زنده گردم هرگز دست از یاری پسر پیغمبر برنخواهم داشت. (۳) روز عاشورا، سید الشهداء فرماندهی جناح راست یاران خویش را در میدان به زهیر سپرد. زهیر، پس از امام حسین ع اولین کسی بود که سواره و غرق در سلاح مقابل دشمن رفت و به نصیحت آنان پرداخت. شمر به طرف او تیری افکند. گفتگوهایی بین او و شمر انجام گرفت. (۴) ظهر عاشورا هم او و سعید بن عبد الله جلوی امام ایستادند و سپر تیرها شدند تا امام نماز بخواند. پس از اتمام نماز، به میدان رفت و شجاعانه نبرد کرد و چنین رجز می‌خواند: انا زهیر و انا ابن القین اذودکم بالسيف عن حسین ان حسینا احد السبطين من عتره البر التقی الزین ذاک رسول الله غیر المین اضربکم و لا اری من شین یا لیت نفسی قسمت قسمین (۵) مطابق گفته‌اش، با شمشیر از حسین ع دفاع کرد و جنگید و کشته شد. امام به بالین او آمد و او را دعا و کشندگانش را نفرین کرد. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۱. ۲- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۷۱. ۳- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۲۷۱. ۴- انصار الحسین، ص ۳۷ و عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۲۵۰. ۵- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۷۲.

زیارت

دیدار، بر سر تربت یک شهید یا امام و امامزاده حضور یافتن، دیدار از حرم‌های مطهر و بقاع متبرک. زیارت پیامبر و ائمه ع هم در حال حیاتشان ارزشمند و تاثیر گذار است، هم پس از رحلت یا شهادتشان سازنده و الهام بخش است و تاکید زیارت، نسبت به حضرت رسول ص، حضرت زهرا (س)، امامان معصوم، شهدای آل محمد، علما و صلحاست. امام صادق ع فرمود: «من زارنا فی مماننا فکانما زارنا فی حیاتنا» (۱) هر کس ما را پس از مرگمان زیارت کند، گویا در حال حیات، زیارتمان کرده است. زیارت ائمه، نشانه احترام به مقامشان، پیروی از راهشان، تبعیت از مواضعشان، استمرار خطشان، تجدید عهد با امامتشان، وفاداری به ولایتشان و زنده نگاهداشتن نام و یاد و خاطره و فرهنگ و تعالیم آنان است. حضرت رضا ع فرمود: «ان لكل امام عهدا فی عنق اولیائه و شیعته و ان من تمام الوفاء بالعهد و حسن الاداء زیارة قبورهم...» (۲) برای هر امامی در گردن و بر عهده هواداران و پیروانش عهد و پیمانی است و از جمله نشانه‌های وفای کامل به این پیمان، زیارت قبور امامان است. اینگونه زیارتها، علاوه بر آنکه برای خود زائر، اثر تربیتی و تزکیه روح دارد و دلیل حقشناسی او نسبت به اولیاء خدا و پیشوایان دین است، در زمینه احیاء امر امامان و ترویج مکتب انسانی و تربیتی آن اسوه‌ها در جوامع بشری و توجه دادن به خط صحیح رهبری و ولایت در جامعه مؤثر است، بویژه وقتی حکام مستبد و منحرف، با برنامه در جهت محو آثار و یاد ائمه می‌کوشیدند، «زیارت به عنوان یک عمل مثبت و انقلابی محسوب می‌شود نوعی مبارزه با دستگاههای ستمگر. در احادیث متعدد، تاکید شده که زیارت ائمه در غربتشان و همراه با خوف و خطر، پاداش بیشتری دارد، و اگر راه زائر دور باشد، و زیارت، پیاده و همراه با مشقتها باشد، اجر و قرب بیشتری خواهد داشت. (۳) فضایل زیارت، در باره دیدار و زیارت خانه خدا، مرقد مطهر نبوی، قبور مؤمنان و صالحان بسیار فراوان است و حضور پیروان حق، پیرامون مرقد پاکشان، کانونی از ایمان و جذبه و پیوستگی و همبستگی به وجود می‌آورد و به زائران هم، «دعوت به خیر»، «دفاع از حق و شهادت در راه خدا» را الهام می‌دهد و زیارت، «وسیله قرب به پروردگار است. (۴) زیارت،

قلمرو «دل و وادی محبت و شوق است، نمودی از احساس متعالی و زبان‌علاقه و ترجمان پیوند قلبی است. فیض حضور» در کنار اولیاء خدا، زائر را از کیمیای نظر برخوردار می‌سازد. زیارت، الهام گرفتن از اسوه‌ها و تعظیم شعائر و تقدیر از فداکاریها و تجلیل از پاکیهاست و زائر در برابر آئینه تمام قد فضیلتها می‌ایستد، تا عیار خود را در آن بسنجد و خود را در برابر «میزان قرار می‌دهد تا کم و کاستی خود را جبران کند. زائر، مهمان مائده معنوی اولیاء الله است و زیارت، تجدید پیمان و میثاق ولایت بارهبری است. زیارت، سفر با کاروان اشک و بر محمل شوق و سوار شدن بر موج عرفان و براق عشق است. ۱- بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۲۴. ۲- همان، ص ۱۱۶، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ۳۴۶. ۳- برای مطالعه بیشتر پیرامون احادیث زیارت، از جمله ر. ک: بحار الانوار، ج ۹۷، ۹۸ و ۹۹، من لا یحضره الفقیه، صدوق، ج ۲، کامل الزیارات، عیون اخبار الرضا، المزار شیخ مفید، الغدیر، ج ۵، وسائل الشیعه، ج ۱۰، میزان الحکمه، ج ۴، مصباح الزائر، مصباح المتهجد و کتب دیگر. ۴- در باره سازندگیهای زیارت، ر. ک: «زیارت به قلم نویسنده، ناشر: سازمان حج و زیارت. نیز: سلسله مقالات زیارت در مجله پیام انقلاب، سال ۱۳۶۳ از شماره ۱۱۵ به بعد، که بیش از پنجاه شماره طول کشید، و کتاب شوق دیدار» از: دکتر محمد مهدی رکنی، انتشارات آستان قدس رضوی.

زیارت اربعین

اربعین، چهلمین روز شهادت امام حسین علیه السلام است که جان خود و یارانش را فدای دین کرد. از آنجا که گرامیداشت خاطره شهید و احیاء اربعین وی، زنده نگهداشتن نام و یاد و راه اوست و زیارت، یکی از راههای یاد و احیاء خاطره است، زیارت امام حسین ع بویژه در روز بیستم ماه صفر که اربعین آن حضرت است، فضیلت بسیار دارد. امام حسن عسکری ع در حدیثی علامتهای مؤمن را پنج چیز شمرده است: نماز پنجاه و یک رکعت، زیارت اربعین، انگشتر کردن در دست راست، پیشانی بر خاک نهادن و «بسم...» را در نماز، آشکارا گفتن: «علامات المؤمن خمس: صلاة احدى و خمسين و زیارة الاربعین...» (۱) زیارت اربعین که در این روز مستحب است، در کتب دعا آمده است و به اینگونه شروع می‌شود: «السلام علی ولی الله و حبیبه...» که این متن، از طریق صفوان جمال از امام ادرع روایت شده است. زیارت دیگر آن است که جابر بن عبد الله انصاری در این روز خوانده است و متن زیارت بعنوان زیارتنامه آن امام در نیمه ماه رجب نقل شده و با جمله السلام علیکم یا آل الله... شروع می‌شود. (۲) مورخان نوشته‌اند که جابر بن عبد الله انصاری، همراه عطیه عوفی موفق شدند که در همان اولین اربعین پس از عاشورا به زیارت امام حسین ع نائل آیند. وی که آن هنگام نابینا شده بود، در فرات غسل کرد و خود را خوشبو ساخت و گامهای کوچک برداشت تا سر قبر حسین بن علی ع آمد و با راهنمایی عطیه، دست روی قبر نهاد و بیهوش شد، وقتی به هوش آمد، سه بار گفت: یا حسین! سپس گفت: «حبیب لا- یحبیب حبیبه...» آنگاه زیارتی خواند و روی به سایر شهدا کرد و آنان را هم زیارت نمود. (۳) ۱- بحار الانوار، ج ۹۸، (بیروت) ص ۳۲۹، المزار، شیخ مفید، ص ۵۳. ۲- مفاتیح الجنان، زیارت اربعین. ۳- منتهی الآمال، ج ۱، حوادث اربعین، نفس المهموم ص ۳۲۲، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۲۸.

زیارت پیاده

آنچه در راه طلب خسته نگردد هرگز پای پر آبله و بادیه پیمای من است غیر از عشق و محبت، که پای زائر را پیاده به مرقد حسین ع می‌کشاند و رنج سفر و خوف و خطر را به جان می‌خرد، پیاده روی برای زیارت سید الشهداء، ثواب بسیار دارد و مورد تاکید پیشوایان دین است. اما صادق فرموده است: «من خرج من منزله یرید زیارة قبر الحسین بن علی ع ان کان ماشیا کتبت له بكل خطوة حسنة و محانه سیئه...» (۱) هر کس به قصد زیارت امام حسین ع، پیاده از خانه‌اش خارج شود، خداوند در مقابل هر گام، برای او حسنه‌ای می‌نویسد و گناهی از او می‌زداید. یکی از زائران همیشگی حسین ع که هر ماه آن حضرت را زیارت

می‌کرده، بخاطر پیری و ناتوانی، یک بار نتوانست برود. نوبت بعد که پیاده پس از چند روز راهپیمایی به حرم می‌رسد و سلام می‌دهد و نماز زیارت می‌خواند، در خواب، آن حضرت را می‌بیند که به وی می‌گوید: چرا به من جفا کردی، تو که نیکوکار بودی... (۲) این شدت عنایت ائمه‌را به زائر پیاده می‌رساند. معاویه بن وهب (از اصحاب امام صادق علیه السلام) می‌گوید: خدمت آن حضرت رسیدم. در مصلاهی خود در خانه‌اش نشسته بود و پس از نماز با خداوند راز و نیاز می‌کرد. از جمله (در دعا نسبت به زائران قبر حسین ع) می‌گفت: «خدای زائران قبر حسین را بیامرزد، اینان که در این راه، پول خرج می‌کنند، بدنهای خود را در این راه در معرض قرار می‌دهند... خدایا رحمت کن بر چهره‌هایی که آفتاب، رنگ آنها را تغییر داده، صورتهایی که متوجه قبر ابا عبد الله است، چشمهایی که در محبت ما اشک می‌ریزد... خدایا این جانها و بدنها را به تو می‌سپارم، تا کنار حوض کوثر به هم برسیم...» (۳) این سنت زیارت پیاده، از زمان ائمه بوده و تاکنون نیز ادامه دارد و اجر بیشماری برای آن نقل شده است. فاضل دربندی می‌نویسد: این پیاده بودن، یا به جهت فقیر بودن زائراست که نشان می‌دهد این زیارت، برخاسته از شوق و محبت است، یا به جهت آنست که زائر، خود را در برابر سلطان اقلیم جوانمردی و خورشید سپهر عصمت و شهادت کوچک می‌شمارد و در راه او، رنج سفر پیاده را بر خود هموار می‌کند و هر دو ارزشمند است. (۴) در عراق، از سالها پیش چنین رسم است که هیئتها، دسته‌ها و کاروانهایی کوچک یا بزرگ، در ایام خاصی از بصره، بغداد و عمدتا از نجف، برای زیارت کربلا پیاده حرکت می‌کنند. بویژه در ایام زیارتی خاص مثل نیمه شعبان، اول رجب، ایام عاشورا و اربعین بیشتر و پر شکوهرتر است و اغلب، راه کنار ساحل فرات را انتخاب می‌کنند که از نجف تا کربلا ۱۸ فرسنگ است و چند روز طول می‌کشد. در این کاروانهای زیارتی پیاده، علمای بزرگ هم شرکت می‌کردند، همچون میرزای نایینی، آیه... کمپانی، سید محسن امین، و بسیاری از علمای معاصر. در این مسیر، دیدار با عشایر و فعالیت‌های تبلیغی هم انجام می‌گرفت و شعارهایی هم مطرح می‌شد و روضه‌خوانی برگزار می‌گشت. در ایام حکومتها بعثتها، این پیاده رویهای پر شکوه، آن هم از طریق جاده غیر رسمی کنار فرات، رنگ مبارزه و مخالفت با رژیم عراق هم به خود می‌گرفت و یک بار هم در ایام اربعین حسینی در سال ۱۳۹۷ ق. به درگیریهای سخت میان نیروهای بعثی با انقلابیون شیعه و کاروانهای زیارتی در طول راه و در حرم ابا عبد الله الحسین ع انجامید و کشته‌ها و مجروحان بسیاری داد، (۵) و به اربعین خونین معروف شد. در کوی عشق، درد و بلا کم نمی‌شود از باغ خلد، برگ و نوا کم نمی‌شود تیغ شهادتست دل گرم را علاج این تشنگی به آب بقاء کم نمی‌شود قاصد، تسلی دل عاشق نمی‌دهد شوق حرم به قبله نما، کم نمی‌شود (۶) ۱-بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۸، المزار، شیخ مفید، ص ۳۰. ۲-همان، ص ۱۶. ۳-همان، ص ۵۲ و ۴. ۸-اسرار الشهادة، فاضل دربندی، ص ۱۳۶، (چاپ سنگی) ۵-شرح مبسوط ماجرا در کتاب انتفاضة صفر الاسلامیه از رعد الموسوی آمده است. ۶-کلیات صائب تبریزی، غزل ۱۵۲۳.

زیارت رجبیه

زیارتنامه‌ای که با کیفیت خاص خطاب به حسین بن علی ع و شهدای کربلا در روز اول ماه رجب و نیمه شعبان خوانده می‌شود و متن آن در کتب دعا و زیارت آمده است. (۱) در ادامه این زیارتنامه، متنی خطاب به شهدای کربلا با ذکر نام آنها آمده است و شامل ۱۷۵ اسم است. منبع این زیارت، «اقبال سید بن طاووس است و با زیارت ناحیه مقدسه که آن هم مشتمل بر اسامی شهدای کربلاست، نقاط مشترک و اسامی متفاوت دارد. در پایان این زیارتنامه، تعبیهایی چون: ربانیون، برگزیدگان خدا، و یژگان الهی، شهدای در راه دعوت به حق، یاوران وفادار و جان نثار، سعادت‌مندان کامیاب و شرافتمندان آخرت، در باره اصحاب امام حسین ع به کار رفته است. این زیارت و زیارت ناحیه مقدسه، از منابع شناسایی نام آن اصحاب شهید به شمار می‌آیند. (۲) ۱-بحار الانوار، ج ۹۸ (بیروت) ص ۳۳۶، مفاتیح الجنان، ص ۴۳۸. ۲-به بحث تحلیلی و مقایسه‌ای بین این دو متن، و نیز میزان صحت

و استناد این دو زیارت در کتاب انصار الحسین، محمد مهدی شمس الدین، مراجعه کنید.

زیارت عاشورا

از زمانهای بسیار مناسب و با فضیلت برای زیارت امام حسین ع، روز عاشورا است، چه به صورت حضوری و رفتن به دیدار مرقد سید الشهداء ع در کربلا و چه خواندن زیارتنامه از دور. امام صادق ع فرمود: «من زار الحسین ع یوم عاشورا وجبت له الجنة». (۱) کسی که حسین ع را روز عاشورا زیارت کند، بهشت برای او واجب است. در حدیث دیگری زیارت آن روز، مانند به خون خویش غلتیدن پیش روی آن حضرت به شمار آمده است: «من زار قبر الحسین یوم عاشورا کان کمن تشحط بدمه بین یدیہ (۲)». متن زیارتنامه‌ای هم که از سوی ائمه دستور به خواندن آن داده شده به زیارت عاشورا شهرت یافته است و خواندن همه وقت و همه روز آن، آثار و برکات زیادی دارد. این زیارت را امام باقر ع به علقمه بن محمد حضرمی آموخته که هر گاه خواست از دور وبا اشاره آن امام را زیارت کند، پس از دو رکعت نماز زیارت، چنین بخواند: «السلام علیک یا ابا عبد الله، السلام علیک یا بن رسول الله...» (۳) تا آخر، که در کتب زیارت آمده است. این زیارت، تجدید عهد همه روزه پیرو حسین بن علی ع با مولای خویش است که همراه با «تولی و تبری است و خط فکری و سیاسی زائر را در برابر دوستان و دشمنان اسلام و اهل بیت، ترسیم می‌کند و اعلام همبستگی و سلم و صلح با موافقان راه حسین ع و اعلان جنگ و مبارزه با دشمنان حق است. «زیارت عاشورا» ولایت خون و برائت شمشیر است و تسلیم دل و یاری در صحنه است، تا عشق درونی به جهاد بیرونی بیانجامد و نفرت قلبی به برائت علی برسد. زیارت عاشورا، منشور «تولی و تبری نسبت به جریان حق و باطل در همه جا و همه زمانهاست. ۱- کامل الزیارات، ص ۱۷۴، المزار، شیخ مفید، ص ۵۲. ۲- همان (کامل الزیارات). ۳- همان، ص ۱۷۶، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۹۱.

زیارت کربلا

از مقدس‌ترین و با فضیلت‌ترین زیارت‌هایی که در فرهنگ دینی و روایات اسلامی بیان شده است، زیارت قبر سید الشهداء ع در کربلاست و برای زیارت هیچ امامی، حتی زیارت قبر رسول خدا ص به این اندازه سفارش و دستور نیست. در احادیث، گاهی زیارت امام حسین ع از زیارت کعبه هم برتر و بالاتر به حساب آمده و برای زیارت آن حضرت، پاداشی برابر دهها و صدها حج و عمره بیان شده است و لحن روایات، بگونه‌ای است که آن را برای یک شیعه در حد یک فریضه می‌شمارد و ترک آن را ناپسند می‌داند و هیچ عذر و بهانه و خوف و خطر را مانع از آن به حساب نمی‌آورد و ترک آن را جفامی داند. از امام صادق ع روایت است: «زیارة الحسین بن علی واجبه علی کل من یقر للحسین بالامامة من الله عز و جل (۱) زیارت حسین بن علی ع، بر هر کس که او را از سوی خداوند، «امام می‌داند واجب است. میان عقیده به امامت و دیدار امام (چه در حال حیات و چه پس از مرگ) نوعی ملازمه است و در روایات، به این نکته اهمیت داده شده است. زیارت خائفانه سید الشهداء هم ارج بیشتر و ثواب افزونتری دارد. این، هم نشانه تاثیر اجتماعی زیارت و هم میزان عشق و فداکاری زائر است. امام صادق ع به ابن بکیر که سخن از خوف و هراس در راه زیارت سید الشهداء می‌گفت، فرمود: آیا دوست نداری که خداوند، تو را در راه ما ترسان ببیند؟... (۲) و در حدیثی که زراره از امام باقر ع در باره زیارت خائفانه آن حضرت می‌پرسد، حضرت پاسخ می‌دهد: خداوند، از هراس قیامت، ایمنش می‌دارد. (۳) امام صادق ع نیز به محمد بن مسلم که با خوف و هراس به زیارت سید الشهداء می‌رفت، فرمود: هر چه مساله دشوارتر و پر مخاطره‌تر باشد، پاداش زیارت هم به اندازه آن است و هر کس خائفانه قبر آن حضرت را زیارت کند، خداوند، هراس او را در روز قیامت، ایمن می‌سازد: «ما کان من هذا اشد فالثواب فیه علی قدر الخوف و من خاف فی اتیانہ آمن الله روعته یوم یقوم الناس لرب العالمین...» (۴) در حدیث مفصلی، امام صادق ع به ثوابهای آن اشاره کرده، می‌فرماید: کسی که هنگام

زیارت آن حضرت، دچار ستم سلطانی شود و او را در آنجا بکشند، با اولین قطره خونس، همه گناهانش بخشوده می‌شود و هر که در این راه به زندان افتد، در مقابل هر روزی که زندانی و اندوهگین گردد، در قیامت برایش یک شادی است، و اگر در راه زیارت، کتک بخورد، برای هر ضربه‌ای یک حوری بهشتی است و در برابر هر درد و رنجی که بر جسمش وارد می‌شود، یک حسنه برای اوست. (۵) و می‌فرماید: «من اتی قبر الحسین عارفا بحقه غفر الله ما تقدم من ذنبه و ما تاخر». (۶) هر که عارفانه قبر سید الشهداء را زیارت کند، خداوند گناهان گذشته و آینده‌اش را می‌آمرزد. آری... برای رسیدن به کربلا، باید اراده‌ای آهنین، قلبی شجاع، عشقی سوزان داشت و در این سفر، باید رهتوشه‌ای از صبر و یقین، پاپوشی از «توکل»، سلاحی از «ایمان و مرکبی از» جان داشت تا به منزل رسید، چرا که راه کربلا، از «صحرای عشق و میدان فداکاری و پیچ و خم خوف و خطر می‌گذرد. پادشاهای زیارت کربلا نیز شگفت است. از قبیل: پادشاه نبرد در رکاب پیامبر و امام عدل، اجر شهیدان بدر، ثواب حج و عمره مکرر، پادشاه آزاد کردن هزار بنده و آماده کردن هزار اسب برای مجاهدان راه خدا و... (۷) البته تفاوت اجر و ثواب، به معرفت زائر و کیفیت زیارت و شرایط اجتماعی هم بستگی دارد. کربلا، از یک سو، سمبل مظلومیت اهل بیت و امامان شیعه است، از سویی دیگر مظهر دفاع بزرگ آل علی و عترت پیامبر از اسلام و قرآن. توجه و روی آوردن به مزارسید الشهداء، در واقع تکرار همه روزه و همواره حق و یادآوری مظلومیت است. اگر کعبه و حج و نماز و جهادی هم باقی مانده است، به برکت شهید عاشوراست که احیاگر دین شد و اسلام، تا همیشه مدیون ثار الله است. خصومت دشمنان اسلام نیز با حسین ع و مرقد او، از همینجاست. زیارت آن حضرت، همیشه با سختی و هراس و موانع، رو به رو بوده است. شوق زیارت کربلا، از آغاز در دل شیعیان حق طلب و انسانهای آزاده و فضیلت‌خواه بوده است. شیفتگان سید الشهداء در این راه حاضر به بذل جان و مال و دست و پا بوده‌اند و «راه بسته کربلا» همیشه چون حسرتی بر دل شیعه بوده است، چه در دوره امویان و عباسیان، چه در عصر حکومت بعثیان و در تاریخ معاصر، و آرزوی باز شدن راه کربلا، همواره چون مشعلی در دل عاشقان حسین ع روشن بوده و تلخیهای هجران را با این امید تحمل می‌کرده‌اند. زائر حسین ع، عاشقی از خود گذشته است و زیارت کربلا، عبادتی خدایی و ملکوتی. (۸) هر گاه خواستی حسین ع را زیارت کنی، با حالتی اندوهگین و پر رنج، خاک آلوده و پژمرده، گرسنه و تشنه زیارت کن... (در حدیث دیگری است که: چون حسین بن علی اینگونه به شهادت رسید. (۹) به قول حافظ: نیازمند بلا، گو رخ از غبار مشوی که کیمیای مراد است، خاک کوی نیاز غبار راه زیارت کربلا، خود، طراوت و پاکی است و این آشفتگی و افسردگی، نشاط روح عاشق است. از شیشه غبار غم نمی‌باید شست و زدل، رقم الم نمی‌باید شست پایی که به راه عشق شد خاک آلود با آب حیات هم نمی‌باید شست (۱۰) ۱- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۴۶، امالی صدوق، ص ۱۲۳. در «مزار» شیخ مفید، ص ۲۶ چنین است (از امام باقر ع): «مروا شیعتنا بزیارة قبر الحسین بن علی ع فان اتیانه مفترض علی کل مؤمن یقر للحسین علیه السلام بالامامة من الله عز و جل. ۲- همان، ص ۳۴۵، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۱. ۳- کامل الزیارات، ص ۱۲۵، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۵۶. ۴- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۵۷، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۱، کامل الزیارات، ص ۱۲۷. ۵- کامل الزیارات، ص ۱۲۴ (نقل به تلخیص). ۶- امالی صدوق، ص ۱۹۷. ۷- در منابعی همچون: کامل الزیارات، وسائل الشیعه، بحار الانوار، ثواب الاعمال و... احادیثش آمده است. ۸- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۴. ۹- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۴۲. ۱۰- مشفق دهلوی.

زیارت ناحیه مقدسه

زیارتنامه‌ای است که به امام زمان ع نسبت داده شده و شیخ طوسی با سندهای خود آن را روایت کرده است. به این صورت که در سال ۲۵۲ هجری از ناحیه مقدس حضرت حجت عج این روایت به دست شیخ محمد بن غالب اصفهانی صادر شده است. متن زیارت، خطاب به سید الشهداء و شهدای کربلاست و نام یکایک آنان، اغلب با ذکر اوصاف و خصوصیاتشان و نیز اسامی قاتلان آن شهدا

در آن آمده است. آغاز زیارت، اینگونه است: «السلام علیک یا اول قتیل من نسل خیر سلیل...». متن زیارت، در کتاب اقبال سید بن طاووس، ص ۵۷۳ و نیز در بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۶۹ نقل شده است. زیارت رجیبه نیز مشتمل بر اسماء شهداست که در بحار (ج ۹۸، ص ۳۴۰) ذکر شده است. در این زیارت، به برخی حوادث پس از شهادت امام حسین ع و اوضاع کربلا و اهل بیت و ذوالجناح و سراسیمه شدن عترت پیغمبر در آن صحرا نیز اشاره شده است. (۱) ۱- برای تحقیق پیرامون سند این زیارت و صحت آن، ر. ک: «انصار الحسین، ص ۱۴۶ تا ۱۶۲. در ضمن، در ج ۴۵، بحار الانوار، ص ۶۵ نیز این زیارت آمده است.

زیارتنامه

متنی که هنگام زیارت مرقد پاک امام حسین ع و هر یک از امامان معصوم و ذریه پاک پیامبر و شهدای اهل بیت خوانده می‌شود، دعایی که به عنوان تشریف باطنی برای ائمه و امامزادگان می‌خوانند و حاوی سلام و درود زائر نسبت به مدفون در آن مرقدهاست. از آنجا که زائر را ادب و معرفت شرط است، پس سخنی که هنگام زیارت بر زبان می‌آورد، باید والا و عارفانه و مؤدبانه باشد. هر زائر می‌تواند از پیش خود و به زبان خود، جملاتی و نیایش و دعایی را به عنوان زیارتنامه بخواند، ولی در منابع ما، متونی به نام زیارتنامه نقل شده که سند آنها به ائمه می‌رسد و به عنوان زیارت‌های ماثوره شناخته می‌شود. علمای دین، کتب متعددی بصورت مجموعه‌های زیارات، تدوین کرده‌اند، که آمیخته‌ای است از زیارت‌های مستند و منقول از معصومین و زیاراتی که انشای علمای بزرگ است. در این میان، آنچه از ائمه نقل شده، بسیار است، همچون زیارت‌های: امین الله، جامعه کبیره، وارث، عاشورا و زیارت اربعین. کتابهای دعا و زیارات نیز بسیار است، همچون: مصباح المتعجد، مفاتیح الجنان، مزار، بحار الانوار (جلد زیارات). دقت در مضامین و محتواهای زیارتنامه‌ها بسیار مفید است. مفاهیم کلی که در زیارت دیده می‌شود، بسیار است، از جمله: محبت، مودت، موالات، اطاعت، صلوات، سلام، عهد، شفاعت، توسل، وفا، دعوت، نصرت، تسلیم، تصدیق، صبر، تولی و تبری، مواسات، نماز، زکات، زیارت، تبلیغ، وراثت، مساعدت، معاونت، سعادت، رضا، خونخواهی، جنگ و صلح، امر به معروف و نهی از منکر، تقرب به خدا، برائت از دشمنان، ولایت، فوز، نصیحت، جهاد، فدا شدن و... دهها عنوانین و مفاهیم کلی که از مطالعه فقرات زیارتنامه‌ها برمی‌آید. اوصافی که در زیارتنامه‌ها آمده، برخی کلی و قابل انطباق بر همه ائمه و معصومین است، و برخی هم به تناسب وضعیت زندگی و شهادت امام خاص یا امامزاده و شهید بخصوصی به کار رفته است. محورهای کلی مفاهیمی که در زیارتنامه‌ها آمده است، می‌تواند اینگونه فهرست شود: -مسائل اعتقادی، توحید، نبوت، صفات خدا... -شناخت ائمه، اوصاف، فضایل و مقاماتشان. -تاریخ زندگی و عملکرد اولیاء دین و مظلومیت‌هایشان. -پیوندهای ولایی بین زائر و پیشوا و همسویی در فکر و موضع و عمل و اقدام. -افشاگری بر ضد ستمگران حاکم و جنایت‌هایشان نسبت به طرفداران حق و طالبان عدل. -تولی و تبری، شفاعت، توسل، دعا و... معارفی از این قبیل. -طرح آرمانهای والا و خواسته‌های متعالی و نیازهای برتر. -و برخی موضوعات دیگر. در واقع، یک سری معارف دینی و ارزشهای مکتبی و فضایل رفتاری در قالب فقرات زیارتنامه، از طریق ائمه به شیعیان و زائران آموخته شده است. زیارتنامه‌ها، نوعی اعلام مواضع اعتقادی، اخلاقی و سیاسی است که توسط زائر، در مقدس‌ترین مکانها، با زبانی رسا ابراز می‌شود. «سلام‌ها و لعن‌ها، محور عمده دیگری در زیارتنامه‌هاست، بخصوص آنچه به شهدای عاشورا مربوط می‌شود. سلام به امام و پیامبر و شهید مورد زیارت، و لعنت به دشمنان، ظالمان، غاصبان، شریکان جور، همدستان ظالم، راضیان به ستم، زمینه سازان ظلم. «حب و بغض، جلوه دیگری از اصل مهم تولی و تبری است که با عبارات مختلف در زیارتنامه‌ها آمده است، از ساده‌ترین شکل آن که حالت قلبی است، تا شدیدترین صورت برونی آن که با عنوان حرب و «سلم مطرح شده است. «بیعت، عنصر دیگری در زیارتنامه‌هاست. پیمان و میثاق زائر با امام و شهدا. «جهاد»، محتوای زنده دیگری در راستای عملکرد اولیاء خدا. مثلا در مورد پیامبر خدا، امیر المؤمنین، حمزه سید الشهداء، امام حسن، امام

حسین، شهدای احد، شهدای کربلا و... تعبیر «جهاد» به کاررفته است، با خطابهایی چون: «جاهدت فی سبیل الله، جاهدت فی الله حق جهاده، جاهدت الملحدین...» و «شهادت، از جلوه‌های بسیار روشن فرهنگ عاشورا است که در زیارتنامه‌ها دیده می‌شود. فرهنگ شهادت و نیز شهادت طلبی، در جا به جای زیارت‌های ماثوره دیده می‌شود. کشته شدن در راه خدا و بر منهای رسول الله و دین حق و سعادت‌مند شدن در سایه شهادت، و طرح جدی این مسائل، معارضه با تبلیغات دشمنانی است که شهدای کربلا وسید الشهداء را یاغی بر خلیفه و خارجی معرفی می‌کردند. در زیارتی که امام هادی ع آموزش داده است، می‌خوانیم: «شهد انک و من قتل معک شهداء احياء». در زیارتنامه‌های متعدد و نیز ادعیه گوناگون، از خواسته‌های زائر، توفیق قیام و خونخواهی در رکاب قائم علیه السلام است. این القاء فرهنگ شهادت طلبی در جان و اندیشه شیعه است: «و ان یرزقنی طلب ثارکم مع امام هدی ظاهر...» (زیارت عاشورا) و در زیارت‌نامه، اعلام حمایت و نصرت نسبت به امام زمان عج است: «نصرتی معدة لکم و مودتی خالصة لکم». در زیارت شهدای کربلا، تعبیراتی از این قبیل دیده می‌شود: اصفیاء، اولیاء، اوداء، انصار، و نشان دهنده ارزش‌گذاری به صفاتی چون برگزیدگی، ولایت، مودت و نصرت در قاموس کربلاست. همچنین، تقرب به خدا و رسول و ائمه، با برائت از دشمنان خدا حاصل می‌شود. این نیز جهتگیری خاص اجتماعی-مکتبی زائر را می‌رساند. (۱) -۱ برای مطالعه در تحلیل محتوایی زیارتنامه‌ها، ر. ک: مقالات زیارت در مجله پیام انقلاب. سال ۱۳۶۵. از شماره ۱۷۲ تا ۱۸۱ به قلم نگارنده.

زیارت وارث

یکی از زیارت‌های سید الشهداء «ع» که آن حضرت را بعنوان وارث آدم، نوح، ابراهیم، موسی، عیسی، محمد، علی، فاطمه زهرا، خدیجه کبری خطاب می‌کند. زیارت وارث از امام اذق ع روایت شده است. (۱) و همراه آداب خاصی است و فضیلت بسیار دارد. «زیارت وارث به زائر می‌آموزد که اسلام امامت، رسالت تاریخی ادیان توحیدی را بردوش دارد و به همین دلیل، خاتم‌الادیان و پیامبرش خاتم‌الانبیاء است و در اینجاست که معنای امامت را می‌یابد. زائر در این زیارت، رسالت همه پیامبران بزرگ تاریخ را بر دوش امام حسین ع می‌یابد و چنین می‌فهمد که گویی عاشورا نقطه اوج نبرد همه توحیدتاریخی با همه شرک تاریخی است (۲). ۱- مفاتیح الجنان، ص ۴۲۷ به نقل از مصباح‌المتهدج، شیخ طوسی. ۲- چشمه خورشید (مجموعه مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشورا)، ج ۱، ص ۹۷، مقاله ادبیات عاشورا».

زیارت وداع

در زیارت سید الشهداء «ع»، مستحب است پس از تمام شدن آن، زایر بالای سر قبر سید الشهداء «ع» رفته زیارت وداع بخواند. متن آن و آدابش در کتب دعا و روایات آمده است (۱) و متون مختلف و متنوعی دارد و از جمله محتویات آن خداحافظی با قبر امام و دعا برای توفیق زیارت مجدد است و اینکه آخرین بار نباشد: «اللهم لا تجعله آخر العهد منا ومنه...»، «اللهم صل علی محمد و آل محمد و لا تجعله آخر العهد من زیارتی ابن رسولک و ارزقنی زیارته ابدا ما ابقیتنی...» ۱- از جمله در بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۰۳ و ۲۰۸.

زید بن ارقم

از صحابه پیامبر خدا «ص» که در زمان آن حضرت نوجوان بود و در تعدادی از جنگ‌ها در رکاب پیامبر حضور داشت. (۱) وی در سن پیری پس از حادثه عاشورا، وقتی اسیران اهل بیت را به کوفه آوردند و وارد قصر ابن زیاد کردند، در آنجا حضور داشت. وقتی سرمطهر سید الشهداء را مقابل ابن زیاد قرار دادند و او با چوب به دندانهای آن سر بریده می‌زد، زید بن ارقم اعتراض کرد که

: چوب خود را از این لبها بردار، به خدای یگانه قسم، من بارها دیدم که رسول خدا «ص با لبهای مبارکش این لبها را می‌بوسید، سپس بعنوان اعتراض، مجلس را ترک کرد. (۲) هم او نقل کرده که وقتی سر امام حسین ع را در کوچه‌های گرداندند، من در غرفه خود بودم. جلوی من که رسید، شنیدم آیه ام حسب ان اصحاب الکهف و الرقیم...» را می‌خواند. (۳) وی در سال ۶۸ هجری در کوفه درگذشت. (۴) ۱- تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۵، ص ۱۱۸. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۶، اثبات الهداء، ج ۵، ص ۱۸۸. ۳- همان، ص ۱۲۵. ۴- برای شرح حال او ر. ک: اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۸۷.

زید بن ورقاء

از شهدای کربلاست. نامش در زیارت ناحیه مقدسه آمده است. بدر بن معقل هم گفته‌اند. (۱) عنصر خبیثی که روز عاشورا، همراه حکیم بن طفیل، در نخلستانی اطراف فرات کمین کرده و بر عباس ع هنگام آب آوردن به خیمه‌ها حمله کردند. دست راست عباس در این کمین از کار (۲) ۱- انصار الحسین، ص ۷۳. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۰.

زین العابدین ع

پیشوای چهارم شیعه، حضرت سجاد، امام علی بن الحسین، زین العابدین ع، فرزندسید الشهدا ع که در حادثه کربلا حضور داشت و بعلت بیماری در خیمه بستری بود و همراه با اهل بیت، پس از شهادت امام حسین ع به اسیری رفت و با حالتی دشوار و غمبار، که غل و زنجیر به دست و گردن آن حضرت بسته بودند، به کوفه و از آنجا به شام برده شد. در کاخ یزید هم خطبه بسیار مهمی ایراد کرد که چهره یزید افشا شد و مردم شام نسبت به ماهیت حادثه کربلا آگاه شدند. امام سجاد ع در سال ۳۸ هجری در مدینه به دنیا آمد. در حادثه کربلا حدود ۲۴ سال داشت، پس از شهادت پدر نیز مدت ۳۵ سال امامت کرد. مادرش شهربانو دختر یزدگرد بود. در حادثه کربلا آن حضرت ازدواج کرده و دارای فرزند بود و فرزند خردسالش امام باقر ع هم در کربلا بود. (۱) نقش عمده آن حضرت در نهضت عاشورا، پیام رسانی خون شهیدان کربلا و حفظ دستاوردهای آن انقلاب خونین و اهداف پدر، از تباه شدن و تحریف گشتن بود. این رسالت، در قالب ایراد خطبه‌ها توسط آن حضرت و عمه‌اش زینب ع انجام گرفت. سخنان امام سجاد در بارگاه یزید، چنان او را به خشم آورد که دستور کشتنش را داد، اما حضرت زینب، جان خود را سپر بلا قرار داد و نگذاشت. در دفن اجساد شهدای اهل بیت در کربلا، به یاری طایفه بنی اسد آمد و پس از خاکسپاری پیکر سید الشهدا ع روی قبر آن حضرت نوشت: «هذا قبر الحسین بن علی بن ابی طالب، الذی قتلوه عطشاناً غریباً» (۲). پس از عاشورا، حضرت سجاد ع دوران بسیار سخت و خفقان باری را با خلفای اموی سپری کرد. ولید بن عبد الملک و هشام بن عبد الملک، از خلفای معاصر او بودند. داستان زیارت آن حضرت و بوسیدنش حجر الاسود را و شعرهای بلند فرزدق در ستایش او (هذا الذی تعرف البطحاء وطاته... معروف است. «صحیفه سجاده‌ای از دعاهای آن حضرت است که اینک در دست ما بعنوان گنجینه‌ای از معارف دینی موجود است. آن حضرت در سال ۹۵ هجری با دسیسه ولید بن عبد الملک به شهادت رسید و در بقیع، مدفون شد. برای آشنایی با زندگی، شخصیت و فضایل بیشمارش باید به کتابهای مستقل و مفصلتر مراجعه کرد. (۳) ۱- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۳۵. ۲- حیات الامام زین العابدین، ص ۱۶۶. ۳- از جمله الامام زین العابدین، عبد الرزاق المقدم، «حیات الامام زین العابدین، باقر شریف القرشی، «سیره الائمه الاثنی عشر» هاشم معروف الحسینی، «بحار الانوار» ج ۴۶، «زندگانی زین العابدین سید جعفر شهیدی و...»

زینب ع

زینب کبری سلام الله علیها، پیامبر خون شهدای کربلا و همراه حسین ع در نهضت خونین عاشورا. حضرت زینب، دختر امیر

المؤمنین و فاطمه زهرا^ع در سال پنجم هجری ، روز ۵ جمادی الاولی در مدینه ، پس از امام حسین ع به دنیا آمد . از القاب اوست : عقيله بنی هاشم ، عقيله طالبيين ، موثقه ، عارفه ، عالمه ، محدثه ، فاضله ، كامله ، عابده آل علی . زینب را مخفف زین اب دانسته‌اند ، یعنی زینت پدر . امام حسین ع هنگام دیدار ، به احترامش از جا برمی‌خاست . زینب کبری ، از جدش رسول خدا و پدرش امیر المؤمنین و مادرش فاطمه زهرا^ع حدیث روایت کرده است . (۱) این بانوی بزرگ ، دارای قوت قلب ، فصاحت زبان ، شجاعت ، زهد و ورع ، عفاف و شهامت فوق العاده بود . (۲) شوهرش ، عبد الله بن جعفر (پسر عموی خودش) بود . از این ازدواج ، دو پسر حضرت زینب به نامهای محمد و عون ، در کربلا به شهادت رسیدند . وقتی امام حسین ع پس از امتناع از بیعت با یزید ، از مدینه به قصد مکه خارج شد ، زینب نیز با این دو فرزند ، همراه برادر گشت . در طول نهضت عاشورا ، نقش فداکاریهای عظیم زینب ، بسیار بود . سرپرست کاروان اسیران اهل بیت و مراقبت کننده از امام زین العابدین ع و افشاگر ستمگریهای حکام اموی با خطبه‌های آتشین بود . زینب ، هم دختر شهید بود ، هم خواهر شهید ، هم مادر شهید ، هم عمه شهید . پس از عاشورا و در سفراسارت ، در کوفه و دمشق ، خطابه‌های آتشی ابراد کرد و رمز بقای حماسه کربلا و بیداری مردم گشت . پس از بازگشت به مدینه نیز ، در مجالس ذکری که برای شهدای کربلا داشت ، به سخنوری و افشاگری می‌پرداخت . وی به قهرمان صبر شهرت یافت . در سال ۶۳ و به نقلی ۶۵ هجری در گذشت . قبرش در زینبیه (در سوریه کنونی) است . برخی نیز معتقدند مدفن او در مصر است . در کتاب خیرات الحسان آمده است : در مدینه قحطی پیش آمد . زینب همراه شوهرش عبد الله بن جعفر به شام کوچ کردند و قطعه زمینی داشتند . زینب در همانجا در سال ۶۵ هجری در گذشت و در همان مکان دفن شد . (۳) صبح ازل طلوعه ایام زینب است پاینده تا به شام ابد نام زینب است در راه دین لباس شهامت چو دوختند زینب آن لباس بر اندام زینب است بارزترین بعد زندگی حضرت زینب ، همان پاسداری از فرهنگ عاشورا بود که با خطابه‌هایش ، پیام خون حسین ع را به جهانیان رساند . در این زمینه ، نوشته‌ها و سروده‌های بسیاری است ، از جمله این شعر : سر نی در نینوا می‌ماند اگر زینب نبود کربلا در کربلا می‌ماند اگر زینب نبود چهره سرخ حقیقت بعد از آن طوفان رنگ پشت ابری از ریا می‌ماند اگر زینب نبود چشمه فریاد مظلومیت لب تشنگان در کویر تفته جا می‌ماند اگر زینب نبود زخمه زخمی‌ترین فریاد ، در چنگ سکوت از طراز نغمه وا می‌ماند اگر زینب نبود در طلوع داغ اصغر ، استخوان اشک سرخ در گلوی چشمها می‌ماند اگر زینب نبود ذو الجناح داد خواهی ، بی‌سوار و بی‌لگام در بیابانها رها می‌ماند اگر زینب نبود در عبور از بستر تاریخ ، سیل انقلاب پشت کوه فتنه‌ها می‌ماند اگر زینب نبود (۴) خود زینب نیز از فصاحت و ادب برخوردار بود . در هنگام دیدن سر بریده برادر ، خطاب به او چنین سرود : «یا هلالا لما استتم کمالا . . .» بعدها هم در سوگ حسین ع اشعاری سرود ، با این مطلع : «علی‌الطف السلام و ساکنیه . . .» : سلام بر کربلا و بر آرمیدگان آن دشت ، که روح خدا در آن قبه‌ها و بارگاههاست . جانهای افلاکی و پاکی که در زمین خاکی ، مقدس و متعالی شدند ، آرامگاه جوانمردانی که خدا را پرستیدند و در آن دشتها و هامونها خفتند . سرانجام ، گورهای خاموششان را قبه‌هایی افرشته در بر خواهد گرفت ، و بارگاهی خواهد شد ، دارای صحنهای گسترده و باز . . . ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۶۵ . ۲-درباره مقامات معنوی زینب و ویژگیهایش ، ر . ک : «الخصائص الزینبیه از سید نور الدین جزایری . ۳-درباره زندگینامه حضرت زینب ، از جمله ر . ک : «بطله کربلا» عایشه بنت الشاطی ، که با نام زینب ، بانوی قهرمان کربلا-به قلم حبیب الله چایچیان و مهدی آیت الله زاده ترجمه شده است . ۴-قادر طهماسبی (فرید .

زینب

دو زینب . اصطلاحاً به حضرت زینب و حضرت ام کلثوم ، دختران امیر المؤمنین ع گفته می‌شود که در کربلا حضور داشتند . این کلمه از باب تغلیب یک اسم بر دیگری است ، آنگونه که به امام حسن و امام حسین هم حسنین گفته می‌شود .

زینبیه

جایی که به حضرت زینب ع منسوب باشد. آنگونه که به جای منسوب به امام حسین ع، «حسینیه گفته می‌شود. مکانهایی که با این عنوان و به یاد حضرت زینب در شهرهای مختلف می‌سازند و برای برپایی محفلهای عزاداری یا مجالس دینی برای بانوان، و گاهی هم به عنوان دارالایتم مورد استفاده قرار می‌گیرد، از آن جهت که آن بانوی قهرمان، پس از عاشورا یتیمان ابا عبد الله الحسین ع را در سفر اسارت سرپرستی و نگهداری می‌کرد. مرقد زینب کبری ع نیز که در شام قرار دارد به همین نام زینبیه شهرت دارد که تا دمشق مقداری فاصله دارد و زیارتگاه عاشقان عترت پیامبر ص است. البته در مورد مدفن حضرت زینب، اقوال دیگری نیز وجود دارد.

زین واژگون

تعبیری است که بیشتر درباره ذوالجناح، اسب امام حسین ع به کار می‌رود که پس از شهادت امام، با زین واژگون و یال پر خون و پریشانحال به طرف خیمه‌ها آمد. برگرفته از جمله‌ای در زیارت ناحیه مقدسه است که آمده است: «... فنظر النساء الی الجواد مخزیاو السرج علیه ملویا» (۱). ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۹۸.

ساربان

روایت شده است: یکی از شتربانان کاروان حسینی پس از شهادت امام، به طمع برداشتن بند زیر جامه آن حضرت، دوباره به مقتل آن امام بازگشت و آن حضرت را سربریده و خونین یافت. دست برد تا آن بند را بردارد، که دست امام برآمد و بر دست او زد و مانع شد. کاردی در آورد و انگشت یا دست حضرت را برید تا آن بند را برگیرد. امام دست چپ را برآورد، دست چپ را هم برید. (۱) این شخص، بعدا چهره‌اش سیاه شد و در راه مکه فریاد برمی‌آورد که: «ایها الناس! دلونی علی اولاد محمد». (۲) نام او را «بریده بن وائل» گفته‌اند. این قضیه به صورتهای دیگر هم در برخی کتب نقل شده است، (۳) از جمله در باره کسی به نام ابجر بن کعب، که لباس از تن آن حضرت درآورد و او را عریان نهاد. بعدا دستانش مثل دو چوب خشک، خشکید. (۴) اما نمی‌توان به صحت آنها اطمینان یافت. در نقلها، گاهی قضیه انگشت و انگشت هم آمده است و اینکه، بجدل بن سلیم انگشت را با انگشت قطع کرد و انگشت را به غارت برد. (۵) ۱- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۲۰۵. ۲- ناسخ التواریخ، ج ۴، ص ۱۹، به نقل از «مدینه المعاجز». ۳- همچون: بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۱۱، معالی السبطين، ج ۲، ص ۶۱. ۴- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۲۰۱. ۵- عوالم (امام حسین)، ص ۳۰۲.

سالم بن عمرو، مولی بنی‌المدینه

از شهدای کربلاست. وی غلامی از طایفه بنی‌مدینه بود و در کوفه می‌زیست و از شیعیان اهل بیت به شمار می‌آمد. سوارکاری نامدار بود. در نهضت حضرت مسلم شرکت داشت. پس از تنها ماندن مسلم بن عقیل، او و جمعی دیگر از شیعیان دستگیر شدند، اما سالم از چنگ دشمن گریخت و پنهان شد. چون شنید امام حسین ع به کربلا رسیده‌است، خود را به آن حضرت رساند و روز عاشورا در حمله اول شهید شد. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱- عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۲۷۱، انصار الحسین، ص ۷۴.

سالم، مولی عامر بن مسلم

وی از شهدای عاشوراست. او غلام عامر بن مسلم عبدی و از شیعیان بصره و از تابعین مورد اطمینان بود. نام کامل او سالم بن ابو الجعد است. نامش در زیارت ناحیه مقدسه است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۷۴.

سبط پیامبر

سبط، به معنای نواده است. از لقبهای امام حسین، «سبط محمد النبی (۱) و سبط النبی است. امام حسین ع سبط اصغر پیامبر و امام مجتبی، سبط اکبر نامیده می‌شود. سبطمنتجب هم گفته شده است. به این دو نواده عزیز رسول خدا، «سبطین هم در روایات و زیارتنامه‌ها اطلاق می‌شود: «السلام علیکما یا سبطی نبی الرحمة و سیدی شباب اهل الجنة». (۲) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۴۴. ۲-زیارتنامه حضرت معصومه ع در مفاتیح الجنان.

سر امام حسین ع

روزی که شد به نیزه سر آن بزرگوار خورشید سر برهنه بر آمد به کوهسار (۱) پس از شهادت ابا عبد الله ع، سپاه کوفه قساوت و دشمنی را به اوج رساندند و سرمطهر آن حضرت را از پیکر جدا کردند، سپس به دستور عمر سعد، پیکر آن امام را زیر سم اسبها له کردند. این سر مقدس، همراه سرهای دیگر شهدا بر نیزه‌ها شد و در کوفه و شام و شهرهای دیگر گرداندند تا دیگران را بترسانند. سر مطهر سید الشهدا «ع ماجراهای مختلفی در حادثه کربلا دارد، اینکه سر آن حضرت را از پشت گردن می‌برند، (۲) بر نیزه می‌کنند، خولی سر را به خانه خویش برده در اتاقی یا تنوری پنهان می‌کند، سر امام بر فرازی در کوچه‌های کوفه قرآن تلاوت می‌کند، نزد ابن زیاد، بر طشت طلا نهاده می‌شود، (۳) در راه شام در دیر راهب سبب مسلمان شدن قنسرین می‌شود، در کاخ یزید، بر طشت نهاده نزد او می‌آورند، یزید با خیزران بر آن سر و لبها می‌زند، در خرابه شام نزد رقیه دختر امام حسین برده می‌شود و... هر کدام موضوعی است که دستمایه بسیاری از مرثیه‌های سوزناک گشته و در باره این وقایع، شعرها و نوحه‌های بسیار سروده‌اند. این که سر مطهر کجا دفن شد، میان محققان نظر واحدی نیست. برخی بر این عقیده‌اند که سر را از شام به کربلا آوردند و به بدن ملحق ساختند (نظر سید مرتضی)، برخی معتقدند در کوفه، نزدیک قبر امیر المؤمنین ع دفن شد و برخی هم جاهای دیگر را گفته‌اند. در شام، محلی به نام جایگاه سر مطهر معروف است که محل عبادت است. (۴) برخی هم مدفن سر را در مصر، مسجد راس الحسین می‌دانند و برای کیفیت انتقال آن به آن منطقه، تاریخچه‌ای را ذکر می‌کنند. (۵) اما مشهور آن است که سر را به کربلا آوردند و کنار پیکر دفن شد و این را جمعی از علما در تالیفاتشان آورده‌اند. (۶) اصل این جنایت بی سابقه، برای امویان مایه ننگ بود. این که به دستور ابن زیاد، سر آن حضرت را بر نیزه کرده در کوفه چرخاندند، اولین سری بود که در دوران اسلام با آن چنین کردند. (۷) بریدن سر و بر نیزه کردن آن و شهر به شهر گرداندن، حتی در سروده‌ها و مرثیه‌های آن دوره نیز مطرح شده و بعنوان کاری فجیع و زشت از آن یاد شده است که نشانه مظلومیت ثار الله است. در شعر بشیر هنگام خیر دانش از ورود اهل بیت به مدینه می‌خوانیم: «و الراس منه علی القنأ یدار» و در شعر حضرت زینب در کوفه پس از دیدن سر برادر بر فراز نی، آمده است: «یا هلالا لما استتم کمالا...» این بی‌حرمتی آشکار، بر خلاف آنچه که یزیدیان می‌خواستند دیگران را مرعوب کنند، موجی از احساسات خصمانه بر ضد آنان پدید آورد و مردم، عمق خباثت دودمان شجره ملعونه را شناختند. چند بیت از سروده‌های شاعران را بعنوان نمونه، پیرامون سر مطهر می‌آوریم: ای رفته سرت بر نی، وی مانده تنت تنها ماندی تو و بنهادیم ما سر به بیابانها ای کرده به کوی دوست، هفتاد و دو قربانی قربان شومت این رسم، ماند از تو به دورانها (۸) سر بی تن که شنیده است به لب آیه کهف یا که دیده است به مشکات تنور آیه نور؟ (۹) بر نیزه، سری به نینوا مانده هنوز خورشید فراز نیزه‌ها مانده هنوز در باغ سپیده، بوته

بوته گل خون از رونق دشت کربلا مانده هنوز (۱۰) زان فتنه خونین که به بار آمده بود خورشید «ولا» بر سر دار آمده بود با پای برهنه دشته‌ها را زینب دنبال حسین، سایه‌وار آمده بود (۱۱) روزی که در جام شفق، مل کرد خورشید بر خشک چوب نیزه‌ها گل کرد خورشید شید و شفق را چون صدف در آب دیدم خورشید را بر نیزه، گویی خواب دیدم خورشید را بر نیزه؟ آری این چنین است خورشید را بر نیزه دیدن، سهمگین است بر صخره از سیب زرخ، بر می‌توان دید خورشید را بر نیزه کمتر می‌توان دید (۱۲)

۱- محتشم کاشانی. ۲- عوالم (امام حسین)، ص ۳۰۳ و ۳۰۴. ۳- امالی صدوق، ص ۱۴۰. ۴- سفینه البحار، ج ۱، ص ۴۹۲. ۵- در این باره به بحث مفصل در کتاب سیره الائمه الاثنی عشر، هاشم معروف الحسنی، ج ۲، ص ۸۴ مراجعه کنید. نیز «آرامگاههای خاندان پاک پیامبر»، ص ۳۱۱. ۶- به موارد آن در کتاب مقتل الحسین، مقرر، ص ۴۶۹، و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۴ مراجعه کنید. ۷- الکامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۷۴، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۹. در برخی نقلها اولین سر را متعلق به عمرو بن حمق در زمان معاویه دانسته‌اند. وی از یاران امیر المؤمنین بود و معاویه او را به شهادت رساند. ۸- جودی. ۹- نیر تبریزی. ۱۰- محمد پیلهور. ۱۱- حسین اسرافیلی. ۱۲- علی معلم.

سران سپاه کوفه

فرماندهی سپاه انبوهی که ابن زیاد برای جنگ امام حسین ع بسیج کرد، به عهده جمعی از سران بود که عبارت بودند از: حر بن یزید ریاحی، کعب بن طلحه، عمر بن سعد، شمر بن ذی الجوشن، یزید بن رکاب کلبی، حصین بن نمیر تمیمی، مضایر بن رهنیه مازنی، نصر بن حرشه، شبت بن ربیع و حجار بن ابجر، که هر کدام، چندین هزار نیرو را تحت فرمان داشتند. (۱) البته نامهای دیگری چون سنان و عروه بن قیس هم نقل شده است. از جمع یاد شده، حر در روز عاشورا به حسین بن علی ع پیوست و در رکاب او شهید شد. ۱- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۴۰۸.

سرجون

سرجون بن منصور از مسیحیان شام بود که معاویه او را بعنوان مشاور خویش در امر حکومت، استخدام کرده بود. در دوره یزید هم چنین نقشی را در دربار یزید داشت و بایزید، همدم و مانوس بود. با رای و نظر او بود که یزید، پس از بیعت شیعیان کوفه با مسلم بن عقیل، برای سرکوبی نهضت کوفیان، ابن زیاد را به ولایت کوفه گماشت. (۱) سرجون رومی، سمت دفتر اداری و کاتب بودن را در دربار خلفا، در دوره مروان بن حکم و عبد الملک مروان هم داشت و چون برخی کوتاهیها و سهل انگاریها در کار او دیدند، بالطایف الحیلی مثل تغییر دیوان محاسبات از رومی به عربی، او را از کار برکنار کردند. (۲) ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۶۹. ۲- العقد الفرید، ج ۴، ص ۲۵۲.

سرهای شهدا

بریدن سر (چه از مرده و چه از کشته) نوعی مثله به حساب می‌آید و شرعا حرام است و در زمان رسول خدا ص و خلفای بعدی هرگز با کشته‌های دشمن چنین رفتاری نشد، تا چه رسد به پیکر شهدای اهل بیت، که سرها را از بدن جدا کرده، شهر به شهر گرداندند. (۱) اولین سری که بریده و به جای دیگر فرستاده شد، در عصر معاویه و سر شهید بزرگوار، عمرو بن حمق خزاعی بود که از یاران با وفای علی ع به حساب می‌آمد. این جنایت در عصر امویان در عاشورا تکرار شد. پیش از عاشورا نیز سر مسلم بن عقیل و هانی بن عروه را از بدن جدا کردند و به شام، نزد یزید فرستادند. سرهای قیس بن مسهر، عبد الله بن بقطر، عبد الاعلی کعبی، عماره بن صلح بن صلح نیز توسط ابن زیاد قطع شد. سرهای تعداد زیادی از شهدای کربلا هم از بدن جدا شد و به کوفه نزد ابن

زیاد بردند. طبق برخی نقلها تعداد آنها ۷۸ سر بود که میان قبایل تقسیم کردند تا از این طریق نزد این زیاد ویزید، مقرب شوند. سران هر یک از قبایل کننده، هوازن، تمیم، مذحج و... تعدادی از سرهارا به کوفه بردند. (۲) ابن زیاد هم سرها را به شام نزد یزید فرستاد. کیفیت فرستادن سرهانمایشی بود تا جماعت بسیاری آنها را ببینند و وسیله‌ای برای ترساندن مردم و زهر چشم گرفتن از آنان باشد، بویژه که جدا کردن سر نسبت به شخصیت‌های معروفتر انجام شد. به احتمال قوی، تصمیم به بریدن سرها توسط سپاه عمر، با فرمان عبید الله زیاد بوده است، چون در نامه‌اش فرمان به کشتن و مثله کردن داده بود. به تحلیل کتاب انصار الحسین، بریدن سرها تنها یک جنایت جنگی نبود، بلکه نوعی حرکت سیاسی و نشان دهنده عمق خصومت و دشمنی و ترساندن مردم دیگر بود تا از قطع سرها عبرت بگیرند و هیچ کسی، اندیشه مبارزه با امویان را در سر نپروراند و بداند که چنین سرهایی بریده و بر نیزه‌ها افراشته خواهد شد. نیز به عنوان کاری سمبلیک برای درهم کوبیدن قداست سید الشهدا (ع) بود. مدفن برخی از این سرها (حدود ۱۶ سر) را در «باب الصغیر» شام می‌دانند، از جمله سر مطهر علی اکبر، حبیب بن مظاهر و حر بن یزید را. ۱- در زمینه بریدن سرهای شهدا و انگیزه‌های سیاسی دشمن از این جنایت، رجوع کنید به بحث مفصل و تحلیلی محمد مهدی شمس الدین در کتاب انصار الحسین، ص ۲۰۶ به بعد. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶۲.

سعد بن حنظله تمیمی

یکی از شهدای کربلا- از قبیله تمیم بود. (۱) بعضی او را همان حنظله بن اسعد شبامی دانسته‌اند، مثل مؤلف قاموس الرجال. ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۱، انصار الحسین، ص ۷۴.

سعید بن عبد الله حنفی

از شهدای والاقدر کربلاست، که ایمانی راسخ و شجاعتی فراوان داشت و از هواداران سرسخت اهل بیت ع بود. شب عاشورا وقتی سید الشهدا (ع) از افراد خواست که از تاریکی استفاده کرده متفرق شوند، یاران برخاستند و هر یک سخنانی گفتند. از جمله سعید بن عبد الله ایستاد و گفت: نه به خدا قسم، تو را و نمی‌گذاریم تا خداوند بداند که مادر نبود رسول خدا (ص) حق او و ذریه‌اش را مراعات کردیم. به خدا سوگند، اگر بدانم که کشته می‌شوم، سپس زنده می‌شوم، آنگاه سوزانده می‌شوم و هفتاد بار با من چنین می‌کنند، باز هم از تو جدا نمی‌شوم تا در راه تو فدا شوم. چگونه چنین کنم، با آنکه بیش از یکبار کشته شدن نیست و پس از آن کرامت ابدی و بی پایان است. (۱) این نشان دهنده عمق ایمان و اخلاص او در راه یاری حق و عترت است. او و همراهش هانی به هانی، آخرین سفیرانی بودند که امام حسین ع نامه‌ای خطاب به مردم کوفه نوشت و به دست آنان سپرد. در آخر همین نامه، جمله معروف امام در باره وظیفه پیشوا «آمده است که: ... فلعمری ما الامام الا العامل بالکتاب...». (۲) نیز یکی از فرستادگانی بود که نامه‌های کوفیان را خدمت امام حسین ع آورده بود. وی از انقلابیون پر شور کوفه به حساب می‌آمد. در نهضت مسلم بن عقیل هم فعال بود و نامه مسلم را به مکه رساند و از مکه همراه امام به کوفه آمد تا در روز حماسه بزرگ عاشورا، جان را فدای رهبرش سازد. هنگام ظهر عاشورا در مقابل امام حسین ع ایستاد تا آن حضرت نمازش را بخواند. او آنقدر تیر خورد که بر زمین افتاد و جان باخت. در پیکرا و غیر از زخم شمشیرها و نیزه‌ها، سیزده تیر یافتند. (۳) نامش در زیارت ناحیه مقدسه، همراه با جملاتی که شب عاشورا در برابر امام حسین ع گفت و ثنا و دعایی که حضرت حجت در این زیارت برای او دارد، آمده است. (۴) ۱- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۲۴۱. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۶۵. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۱. ۴- همان، ص ۷۰.

اطعام و احسانی که در خانه‌ها و تکیه‌ها، به یاد شهدای کربلا یا خانواده امام حسین ع به افراد می‌دهند و اغلب در پی نذر و نیاز، سفره می‌گسترند. به تناسب کسی که به نام اوسفره پهن می‌کنند، نام خاصی به آن می‌دهند، مثل سفره ابا الفضل، سفره امام زین العابدین، سفره رقیه و امثال آن و آداب و رسوم خاصی دارد. آنچه که به یاد امام حسین ع ضیافت داده می‌شود، چه در ایام محرم و چه اوقات دیگر، مورد تقدیس افراد است و بعنوان تبرک، بر سر آن سفره می‌نشینند یا از غذای آن اطعام، به خانه‌ها می‌برند و متواضعانه هر چند وضع مالی‌شان خوب باشد، از برکت معنوی آن استفاده می‌کنند و آن را «غذای امام حسین می‌دانند». به چنان سفره‌ای سفره ماتم هم می‌گفته‌اند. این از دیرباز رواج داشته است. خلفای فاطمی در مجلس سوگواری بر زمین می‌نشستند و پیروانشان در نهایت اندوه، گرد آنان حلقه می‌زدند. به جای فرش در تالارها و سرسراها شن می‌ریختند و خوراک بسیار مختصری تنها مرکب از عدس سیاه، پیازهای شور و خیار و نان جوین که از دستی رنگ آن را تغییر می‌دادند، بر سر خوان می‌نهادند و آن را «سفره ماتم می‌خواندند...». (۱) ۱- تاریخ آموزش در اسلام، احمد شلبي، ترجمه محمد حسین ساکت، ص ۳۲۴.

سقای

یکی از منصبهای حضرت عباس ع در عاشورا. اصل آب رسانی به تشنگان در تعالیم دینی بسیار پسندیده است. امام صادق ع فرموده است: «افضل الصدقة ابراد کبد حراء» برترین صدقه، خنک کردن جگر سوخته و تشنه است. و نیز فرموده است: «من سقی الماء فی موضع یوجد فیہ الماء کان کمن احیی نفسا و من احیی نفسا فکانما احیی الناس جمیعا» هر که در جایی که آب هست مردم را سیراب کند، گویا برده‌ای را آزاد کرده است و هر که آب دهد در جایی که آب نیست، گویا کسی را زنده ساخته است و کسی که یک نفر را زنده کند، گویا به همه مردم حیات بخشیده است. و در روایت دیگری از امام باقر ع است که خداوند سقایی برای جگرهای تشنه را دوست می‌دارد: «ان الله یحب ابراد الکبد الحراء». (۱) در کربلا، آب رسانی به خیمه‌ها و حرم سید الشهداء ع بر عهده ابا الفضل ع بود و او رالقب سقای دشت کربلا داده‌اند، مثل لقب قمر بنی هاشم، یا علمدار حسین: «و کان العباس السقاء، قمر بنی هاشم، صاحب لواء الحسین...». (۲) در ایام عاشورا و محرم نیز، عده‌ای به یاد آن حماسه و به نشانه سقایی حضرت عباس و تشنگی اهل بیت، به سقایی و آب دادن به مردم و دسته‌های عزادار می‌پردازند، چه با مشک، چه با آماده سازی منبع آب در معابر عمومی، یا تهیه آب خنک. و این را پیروی از شیوه مردانگی علمدار کربلا می‌دانند. البته سقایی، به معنای فروش آب و تقسیم آب در خانه‌ها هم به عنوان یک حرفه، گفته می‌شده است. سقای کربلا، آن چنان فتوت داشت که با لب تشنه وارد فرات شد ولی خود، آب نخورد و ایثارگری را به اوج رساند و عاقبت هم‌روز عاشورا، جان را در راه آب آوری برای ذریه تشنه کام پیامبر از دست داد و دستانش قلم شد و مشک پر آب را نتوانست به خیام حسینی برساند و در کنار فرات، بر خاک افتاد. بر توسن موج خشم، آوازده بود مانند علی بر صف هیجا زده بود آبی مگر آورد حرم را ز فرات سقای حسین، دل به دریا زده بود سقای کربلا و علمدار شاه دین فرزند شیر حق و هژبر کنامها با کام تشنه آب نوشیدی از فرات یاد لب حسین و دگر تشنه کامها افسوس شد امید تو از آب، نا امید با اینکه شد ز جانب تو اهتمامها دستت جدا شد از تن و دست خدا شدی حق در عوض سپرد به دستت زمامها (۳) به محلی که مخصوص آب دادن به عزاداران و هیاتهاست، یا به ظرف بزرگی از سنگ که مخصوص این کار، تراشیده می‌شد، «سقاخانه گفته می‌شد. به نوشته لغت نامه دهخدا: محلی که در آن آب ریزند که تشنگان خود را سیراب نمایند، جایی که در آنجا برای تشنگان آب ذخیره کنند و آنجا را متبرک دانند. ۱- هر سه حدیث در وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۳۰ و ۳۳۱. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۰۴-۳- سید رضا بهشتی دریا».

سکینه

دختر بزرگوار سید الشهدا^ع، که در علم، معرفت، ادب، توجه به حق و جذب‌پروردگار، کم نظیر و مورد توجه خاص پدرش ابا عبد الله الحسین^ع بود. نام اصلی او را آمنه، امینه، امیمه یا امامه هم نوشته‌اند. لقب سکینه (یا سکینه) از طرف مادرش رباب به او داده شد. او که خواهر «علی اصغر» هم بود، در کربلا حضور داشت و در عاشورا، سن او حدوداً ده تا سیزده سال بوده است. این را از آنجا گفته‌اند که امام حسین^ع روز عاشورا به او لقب خیره النسوان (برگزیده زنان) داده است و این با کودک بودنش نمی‌سازد. شرح آنچه به مصیبت‌های او در حادثه کربلا مربوط می‌شود، در کتابهای مقتل (از جمله در نفس المهموم) آمده است. روز عاشورا، چون سید الشهدا^ع هنگام وداع با اطفال و زنان، دید که دخترش سکینه از زنان کنار گرفته و در حال گریستن است، به او فرمود: سیطول بعدی یا سکینه فاعلمی منك البكاء اذا الحمام دهانی لا تحرقی قلبی بدمعک حسرۃ ما دام منی الروح فی جسمانی فاذا قتلت فانت اولی بالذی تاتینه یا خیره النسوان (۱) این دختر بزرگوار، که به تعبیر شیخ عباس قمی زنی با حصافت عقل و اصابت رای وافصح و اعلم مردمان به زبان عرب و شعر و فضل و ادب بوده است، (۲) پس از بازگشت از سفر کوفه و شام، در خانه پدر خود، تحت کفایت امام سجاد^ع قرار گرفت. وی، محضر سه امام (امام حسین، امام سجاد و امام باقر) علیهم السلام را درک کرد. نوشته‌اند: خانه‌اش مرکز تجمع شعرا و محل مناقشه و بحث و نقد ادبی بود. به شاعران بزرگ همچون فرزددق و جریر، صله عطا می‌کرد. سکینه به زنی مصعب بن زبیر در آمد و پس از قتل او، زوجه عبد الله بن عثمان گردید و پس از مرگ او، زید بن عمر با وی ازدواج کرد، ولی زید، به توصیه سلیمان بن عبد الملک او را طلاق گفت. (۳) سکینه همچنان در مدینه می‌زیست، تا آنکه در پنجم ربیع الاول سال ۱۱۷ هجری در زمان هشام بن عبد الملک پس از هفتاد سال، در مدینه در گذشت. (۴) قبر او نیز در مدینه است. ۱- شام سرزمین خاطره‌ها، ص ۱۰۶، به نقل از «سکینه، مقرر، ص ۲۶۶. ۲- منتهی الآمال، ج ۱، ص ۴۶۳. ۳- فرهنگ فارسی، معین، ج ۵، ص ۷۷۶. ۴- تهذیب الاسماء، نووی ج ۱، ص ۱۶۳، سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۳۸.

سلام بر حسین ع

درودی است که هنگام نوشیدن آب خنک بر زبان می‌آید. به عربی گفته می‌شود: «سلام الله علی الحسین و اصحابه. امام سجاد، امام صادق و ائمه دیگر، هنگام نوشیدن آب، از حسین^ع یاد می‌کردند. از خود سید الشهدا (یا بعنوان زبان حال) نقل شده که: شیعتی ما ان شربتم عذب ماء فاذكرونی او سمعتم بغریب او شهید فاندبونی (۱) شیعیان من! هر گاه آب گوارا نوشیدید، مرا یاد کنید، هر گاه غریب یا شهیدی را شنیدید، بر من گریه کنید. آب و تشنگی، تداعی کننده عاشورای حسین است و هر مرثیه‌خوانی نیز از فرات و آب و عطش، گریز به صحرای کربلا می‌زند و از حسین عطشان یاد می‌کند. (۲) ۱- الخصائص الحسینیة، شوشتری، ص ۹۹. ۲- صلوات خاص امام حسن و امام حسین، بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۷۴، سلام بلندی بر این امام شهید است، مراجعه شود.

سلام وداع

روز عاشورا، هر یک از یاران حسین^ع که می‌خواست به میدان نبرد آخرین برود، سلام وداع می‌داد، به این صورت که: السلام علیک یابن رسول الله. و امام جواب می‌فرمود: «و علیک السلام و نحن خلفک (۱) یعنی ما هم از پی خواهیم آمد. پس از شهادت همه یاران امام، سید الشهدا^ع به خیمه آمد و سکینه، زینب، ام کلثوم و فاطمه... را ندا داد که علیکن منی السلام. این سلام وداع حضرت که دیدار پایانی وی با اهل بیت بود، شوری و سوزی در میان آنان افکند و هر کدام سخنانی گفتند. (۲) ۱- مقتل

الحسین، مقرر، ص ۳۰۵. ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۷.

سلیمان بن مضارب بجلی

از شهدای کربلاست. گفته شده وی پسر عموی زهیر بن قین بود و همراه او، پیش از رسیدن به کربلا، به سپاه حسین بن علی ع پیوست و عصر عاشورا شهید شد. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۱۰۱.

سلیلیه

نام مکانی در مسیر مکه به عراق است. این وادی در سرزمین غطفانیان بوده و آب و چاه داشته است. محل، به نام سلیل بن زید معروف شده است. امام حسین ع از این منزلگاه هم عبور کرده است. (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۴۰.

سلیمان بن سلیمان ازدی

گفته شده که از شهدای کربلا بوده است. نامش در زیارت رجبیه هم آمده است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۱۰۱.

سلیمان بن سرد خزاعی

رهبر نهضت تواین در کوفه که به خونخواهی سید الشهداء ع قیام کرد و شهید شد. سلیمان بن سرد، از چهره‌های برجسته و سرشناس شیعه در کوفه و از بزرگان طایفه خودش به شمار می‌رفت و قدر و منزلتی عظیم داشت. نامش در جاهلیت، «یسار» بود. نام سلیمان را پیامبر اسلام بر او نهاد. کنیه‌اش ابوالمطرف بود. از اصحاب پیامبر محسوب می‌شد و در جنگ صفین و معرکه‌های دیگر نیز در رکاب امیر المؤمنین ع بود. از اولین مسلمانانی بود که ساکن کوفه شد. وی از کسانی بود که پس از مرگ معاویه، به امام حسین ع نامه نوشت و از آن حضرت خواست که به کوفه بیاید. در حرکت مسلم بن عقیل، فعالیت داشت، اما ابن زیاد او را در کوفه به زندان افکند. از این رو توفیق شرکت در حماسه عاشورا را نداشت. پس از حادثه کربلا که کوفیان از کوتاهی خود در یاری امام حسین ع پشیمان شده بودند، وی رهبری نهضت تواین را بر عهده گرفت و با هم پیمانان خود، در سال ۶۵ هجری قیام کردند. شعار تواین، «یا لثارات الحسین بود. (۱) او را «امیر التواین نیز می‌گفتند. سرانجام، در درگیری با سپاه ابن زیاد در «عین الورد»، همراه با جمعی از یارانش شهید شد. بعضی نیز شهادتش را در درگیری با نیروهای اعزامی از شام که به حجاز آمده بودند دانسته‌اند. سلیمان بن سرد، هنگام شهادت ۹۳ سال داشت. پس از شهادت، سر او را نزد مروان حکم در شام بردند. (۲) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۵۸. ۲-سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۵۰.

سلیمان بن عون حضرمی

نامش را در شمار شهدای کربلا آورده‌اند و در زیارت رجبیه هم آمده است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۱۰۱.

سلیمان بن کثیر

نام او را در فهرست شهدای کربلا آورده‌اند، نیز در زیارت رجبیه هم آمده است. احتمال داده‌اند که او، همان مسلم بن کثیر ازدی باشد. (۱) ۱-همان.

سنان بن انس

از جنایتکاران جنگی در کربلا، که در سپاه عمر سعد بود و آخرین لحظه، او نیزه‌ای بر امام حسین ع زد و آن حضرت از اسب بر زمین افتاد. به نقل بیشتر مورخان، او سرمقدس امام حسین ع را از پیکر جدا کرد و بر نیزه افراشت (برخی هم شمر یا خولی را گفته‌اند). (۱) بعدها نیز بخاطر همین جنایت، از ابن زیاد جایزه می‌طلبید. ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۵ و ۵۶.

سنج

نام یکی از ابزاری که بصورت یک جفت صفحه گرد مسین یا برنجی یا رویین، بادستگیره‌ایی در قسمت بیرونی است و در دسته‌های عزاداری و زنجیر زنی به هم می‌زنند و با صدا و آهنگ شور آفرین آن، به نوحه‌خوانی می‌پردازند. «سنج هم گفته شده است.

سنگ‌باخانه

محلی که یک یا چند ظرف بزرگ سنگی برای نوشیدن آب سرد، در ایام عزاداری سید الشهدا ع در آن نهاده می‌شد و سقاها، آماده آب دادن به عزاداران و هیئتهای سینه زنی بودند. معمولاً در محوطه‌ای بود که روی آن چادر می‌زدند و اطرافش را با پارچه سیاه و کتیبه‌های مخصوص و عکس و شمایل می‌پوشاندند و در آنجا نگهبان و شبخواب می‌گذاشتند. سنگاب، ظرف سنگی بزرگی بود که مقدار زیادی آب می‌گرفت و از یک پاره سنگ تراشیده می‌شد و در مسجدها و تکایا برای آشامیدن یا وضو گرفتن می‌گذاشتند. دهخدا می‌نویسد: «ظرف بزرگ از سنگ تراشیده که یک کر و بیشتر آب گیرد و در مساجد و امازاده‌ها نهند.» (۱) ۱- لغت نامه، دهخدا.

سنگباران

از شیوه‌های سپاه کوفه در مقابله با حماسه آفرینهای یاران شجاع امام، استفاده از سنگباران بود. وقتی در نبرد تن به تن، سپاه کوفه پیای تلفات می‌داد، چندین نوبت عمرسعد و فرماندهان دیگر، سربازان خود را از رویارویی انفرادی منع کردند و دستور دادند که سنگباران کنند و این را تنها راه مقابله با دلاوران عاشورایی می‌دانستند: «و الله لو لم ترموهم الا بالحجارة لقتلتموهم...» (۱) گاهی هم از حمله دسته جمعی به یک نفر استفاده می‌کردند، نسبت به عابس بن ابی شیبب هم عمر سعد دستور داد سنگباران کنند. ۱- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۶۵.

سوار بن منعم بن حابس همدانی

از شهدای حادثه کربلاست. وی پس از رسیدن امام حسین ع به کربلا، از کوفه آمد و به آن حضرت پیوست. برخی او را از شهیدان حمله اول می‌دانند و بعضی دیگر وی را از مجروحانی می‌دانند که اسیر شد و نزد عمر سعد بردند، سپس در اثر جراحات، پس از شش ماه به شهادت رسید. نام او در زیارت رجبیه بصورت سوار بن ابی عمیر نهمی آمده‌است. (۱) ۱- انصار الحسین، ص ۷۶.

سوره فجر

این سوره، در روایت امام صادق ع به سوره امام حسین ع مشهور است و توصیه شده که در نمازهای واجب و مستحب، خوانده شود: «اقرؤا سورة الفجر فی فرائضکم و نوافلکم، فانها سورة الحسين ع و ارجبوا فیها». (۱) و این نامگذاری، جالب است، «چرا که قیام کربلای حسین ع، خود انفجار فجری از ایمان و جهاد بود، در ظلمت شب جور و شرک بنی امیه، و همچنان که با فجر و آغاز روز، حرکت و حیات مردم شروع می‌شود، با خون حسین ع و یارانش در عاشورا، اسلام جانی تازه گرفت و حیاتی مجدد یافت.» (۲) در ذیل روایتی از امام صادق ع، علت نامگذاری این سوره به سوره فجر، این بیان شده که سید الشهداء نفس مطمئنه و راضیه و مرضیه است و یارانش نیز اینگونه‌اند: «فهو ذو النفس المطمئنة الراضیة المرضیة و اصحابه من آل محمد هم الراضون عن الله يوم القيامة و هو راض عنهم». (۳) «و الفجر» که سوگند خدای ازلی است روشنگر حقی است که با آل علی است این سوره به گفته امام صادق ع مشهور به سوره حسین بن علی است (۴) ۱- سفینه البحار، ج ۲، ص ۳۴۶، عوالم (امام حسین)، ص ۹۷. ۲- آشنایی با سوره‌ها، جواد محدثی، ص ۹۲. در این باره مقاله ادبی-تحلیلی سوره فجر، سوره امام حسین را در «روایت انقلاب ص ۱۳۸ بخوانید. ۳- عوالم (امام حسین)، ص ۹۸. ۴- از مؤلف.

سوید بن عمرو خنعمی

آخرین کشته میدان کربلاست. وی پس از شهادت امام حسین ع شهید شد. یکی ازدو مردی بود که همراه حسین ع بودند. او مجروحی افتاده در میدان، میان زخمیان بود و رمقی در بدن داشت و در آن حال، چون شنید که کوفیان شادی کنان می‌گویند «حسین کشته شد»، به هوش آمد و با چاقو و شمشیری که داشت، با همان حالت به جنگ پرداخت و شهید شد. (۱) به سوید بن مطاع هم معروف است. ۱- انصار الحسین، ص ۷۷.

سهل بن سعد

یکی از شیعیان اهل بیت که در شام، بیرون دروازه دمشق، با کاروان اسرای کربلا برخورد کرد و از جشن و پایکوبی مردم به شگفت آمد. با سکینه دختر امام حسین ع سخن گفت و خود را معرفی کرد و درخواست نمود که اگر کاری داشته باشند، انجام دهد. سکینه گفت: به نيزه‌داری که این سر را می‌برد، بگو تا جلوی ما برود و مردم مشغول تماشای سر شوند و به چهره حرم رسول الله ننگند. سهل با پرداخت چهار صد دینار به نيزه‌دار از او خواست که پیشاپیش خاندان پیامبر راه برود. (۱) سهل بن سعد ساعدی، از اصحاب پیامبر و یاران علی بود. تا سال ۸۸ هجری زیست. هنگام مرگ، ۹۶ ساله یا صدساله بود. (۲) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۲۷. وسیلة الدارین فی انصار الحسین، ص ۳۸۲، عوالم (امام حسین)، ص ۴۲۸. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۷۶.

سیاه جامگان

بعضی در سوگ عزیزان لباس سیاه می‌پوشند. لباس سیاه پوشیدن مکروه است، مگر در عزای ابا عبد الله الحسین ع. ابو مسلم خراسانی، لباس سیاه می‌پوشید، تا هم با بنی امیه مخالفت کرده باشد، هم در دید بیننده، هیبت یابد. سیاه جامگان (مسوده)، سپاه ابو مسلم خراسانی بودند که لباس مشکی را در عزای شهدای کربلا و زید بن علی و یحیی بن زید می‌پوشیدند. کسانی هم در عالم رؤیا، رسول خدا ص و امیر المؤمنین ع و فاطمه زهرا ع را دیده‌اند که در عاشورا و سوگ امام حسین ع لباس سیاه می‌پوشیدند. (۱) ۱- سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۷۰.

سیاه

جامگان به عباسیان گفته می‌شود، به همان دلیل شعار قرار دادن لباس سیاه برای خود.

سید الشهداء«ع

از معروفترین لقبهای حسین بن علی ع که در روایات و زیارتنامه‌ها از زبان ائمه ع بیان شده است، به معنای سرور و سالار شهیدان. امام صادق ع به ام سعید احمسیه که مرکبی کرایه کرده بود تا در مدینه سر قبور شهدا برود، فرمود: آیا به تو خبر دهم که سرور شهیدان (سید الشهداء) کیست؟ گفت: آری. فرمود: حسین بن علی است. پرسید: او سید الشهداءست؟ فرمود: آری... (۱) این لقب، ابتدا مخصوص حضرت حمزه، عموی پیامبر خدا بود که در جنگ احد به شهادت رسید. اما حماسه و ایثار ابا عبد الله ع چنان بود که او را بر همه شهیدان برتری و سروری داد و شهدای کربلا را نیز بر دیگر شهیدان فضیلت بخشید و این سیادت و برتری در عرصه قیامت هم مشهود خواهد بود. پیامبر خدا یک بار که به نقل از جبرئیل، از شهادت فرزندش خبر می‌داد، از جمله دعایش درخواست مقام سید الشهداءی برای حسین بود: «اللهم فبارک له فی قتله و اجعله من سادات الشهداء». (۲) میثم تمار نیز در سخنانی که با «جبله مکیه داشت، این تعبیر را در باره آن حضرت گفت: «ان الحسین بن علی سید الشهداء یوم القیامة». (۳) ۱-بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۶. ۲-عوامل (امام حسین)، ص ۱۱۸. ۳-همان، ص ۳۴۸، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۰۳.

سید حمیری

از برجسته‌ترین شاعران شیعه که در عراق می‌زیست و مورد عنایت خاص ائمه، بخصوص امام صادق ع بود. در مدح اهل بیت و مرثیه سید الشهداء«ع و شهدای کربلا، آثار برجسته‌ای سروده است. نامش ابو هاشم، اسماعیل بن محمد الحمیری بود. در سال ۱۰۵ ه به دنیا آمد. خانواده‌اش از محبت اهل بیت دور بودند، اما خودش شیفته آل علی بود و هنر و زبانش را وقف آن دودمان پاک کرد. امام صادق ع به او فرمود: «سمتک امک سیدا، وفقت فی ذلک و انت سید الشعراء» (۱) مادرت تو را «سید» نامید، در این باره موفق شدی و تو سالار شاعرانی. سید حمیری، علاوه بر چیرگی در شعر و ادب، در علوم قرآنی، تفسیر، حدیث و کلام نیز چهره‌ای بارز بود و نامش در کنار نام عالمان بزرگ مطرح است. اما زبان شعری او در مدح دودمان پیامبر و هجو و رسوا کردن بنی امیه، بسیار نافذ و بران بود. مجموعه شعر او نیز (دیوان السید الحمیری) چاپ شده است. حضرت صادق ع در منزل خود او را نشانده و خانواده امام، پشت پرده نشستند. امام از او خواست در سوگ حسین ع شعر بخواند. او هم مرثیه‌ای خواند، با این مطلع: امر علی جدت الحسین فقل لاعظمه الزکیه و امام صادق ع گریست و صدای ناله از خانه آن حضرت بلند شد، تا حدی که به او گفتند: دیگر بس است. او نیز شعرش را متوقف کرد. (۲) سرانجام، در رمیله بغداد، در سال ۱۷۳ ه وفات یافت. (۳) ۱-الغدیر، ج ۲، ص ۲۳۲. ۲-اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۸۶. ۳-پیرامون شخصیت او، از جمله ر. ک: «الغدیر»، ج ۲، «شاعر العقیده، محمد تقی حکیم، «سید حمیری، سالار شاعران، محمد صحتی».

سیره امام حسین ع (۱)

سیره اخلاقی و رفتاری سید الشهداء«ع نشان دهنده روح بلند او و تربیت در دامان پیامبر و علی ع و تجسم قرآن کریم در عمل و اخلاق اوست. مهمان نواز و بخشنده بود، به خویشاوندان رسیدگی می‌کرد، سائلان را محروم نمی‌گذاشت، به فقیران می‌رسید، برهنگان را پوشانده و گرسنگان را سیر می‌کرد، بدهی بدهکاران را می‌داد، بر یتیمان شفقت و مهربانی داشت، ضعیفان را کمک و یاری می‌کرد، صدقاتش فراوان بود و مالی که به دستش می‌رسید میان تهیدستان تقسیم می‌کرد. بسیار عبادت خدا می‌کرد و روزه می‌گرفت، بیست و پنج بار پیاده به سفر حج رفت، شجاعتش زبانزد همگان بود، در میدان نبرد استوار و بی باک بود،

اراده‌ای نیرومند و روحیه‌ای والا داشت، هرگز ذلت و حقارت رانمی‌پذیرفت، مرگ را بر زندگی ذلیلانه ترجیح می‌داد، غیرتمند بود، صراحت لهجه و صلابت در بیان حق داشت، حلم و بردباری و تحملش بسیار بود، کریم و بزرگوار بود و باک‌مترین بهانه‌ای غلامان و کنیزان خویش را آزاد می‌کرد، شبها انبان غذا به در خانه محرومان می‌برد، متواضعانه با فقیران و مساکین همنشین و هم غذا می‌شد. امر به معروف و نهی از منکر را دوست داشت و از خلافها و جنایتهای ظالمان بشدت انتقاد می‌کرد، جوانمرد و بافتوت و اهل گذشت بود، کینه بدی کننده را به دل نمی‌گرفت، اهل عفو بود، بزرگی روح و کرم او همه را شیفته رفتارش می‌ساخت، خانه‌اش پناهگاه و مرکز امیددرماندگان بود، اهل شب زنده‌داری بود، در شب و روز هزار رکعت نماز می‌خواند، در ماه رمضان ختم قرآن می‌کرد، پولها و بخششهایی را که معاویه می‌فرستاد می‌گرفت و میان فقرا تقسیم می‌کرد، سالی یک بار نصف همه دارایی خود را در راه خدا به نیازمندان صدقه می‌داد، ثروت را ذخیره نمی‌کرد، محاسن خویش را خضاب می‌کرد. خصلتهای برجسته و سیره متعالی آن حضرت، در صحنه‌های مختلف نهضت عاشورانیز جلوه داشت. به عنوان نمونه: قاطعانه بیعت با یزید را رد کرد و از مدینه خارج شد، درسخت‌ترین شرایط محاصره و سختی و تشنگی در کربلا- هم پیشنهاد تسلیم شدن و بیعت را نپذیرفت، عزتمندانه به استقبال شهادت رفت، جوانمردانه به حر و سپاه تشنه او درطول راه آب داد و بالا-خره توبه حر را روز عاشورا پذیرفت، بیعت خود را از یاران برداشت تا هر که می‌خواهد برگردد، غلام و خادم خویش را هم آزاد گذاشت و از اوخواست که اگر می‌خواهد برود، به یتیمان مسلم بن عقیل پس از شهادت پدرشان مهربانی کرد، شب عاشورا را برای مناجات و تلاوت قرآن و عبادت مهلت‌خواست، تا آخرین لحظات حتی در قتلگاه هم حالت تسلیم و رضا داشت، بر سختیها و شداید کربلا و شهادت اصحاب صبوری کرد، روز عاشورا با آن همه داغ و مصیبت و تشنگی و تنهایی چون شیر جنگید و از انبوه دشمن نهراسید، قیام خویش را با انگیزه امر به معروف و نهی از منکر دانست، بارها در طول سفر کربلا- بی‌اعتباری دنیا را گوشزد کرد و زهد خویش رانشان داد، هتاکیهای دشمنان را روز عاشورا حلیمانه تحمل کرد، اثر انبانهایی که به خانه محرومان برده بود، پس از شهادتش بر پشت و دوش آن حضرت دیده شد. ۱- این ویژگیهای رفتاری در منابع زیر آمده است: مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۶۵، حیات الامام الحسین، ج ۱، ص ۱۱۲، المحجة البيضاء، ج ۴، ص ۲۲۲، سیرة الائمة الاثنی عشر، ج ۲، ص ۲۹، کشف الغم، ج ۲، ص ۲۲۶، بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۸۹ و عوالم (ج ۱۳، الامام الحسین) ص ۵۹.

سیف بن حارث بن سریع جابری

از شهدای جوان کربلاست. نامش در زیارت ناحیه، بصورت شیبب بن حارث آمده‌است. وی و پسر عمویش مالک بن عبد الله از کوفه آمده، در کربلا- به امام حسین ع پیوستند. روز عاشورا، پس از شهادت حنظله بن قیس، هنگامی که دشمن به خیمه‌گاه امام حسین ع نزدیک شده بود، گریان خدمت امام آمدند و اذن میدان طلبیدند. سپس هر دو باهم به میدان رفته، جنگیدند تا شهید شدند. آن دو، هم برادر مادری و هم پسر عمو بودند. (۱) در کتب، نام سیف بن حرث هم آمده است، شاید همان سیف بن حارث باشد. ۱- انصار الحسین، ص ۷۷، عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۳۰.

سیف بن مالک عبدی

از شهدای کربلاست. از جوانان پرشوری بود که در بصره، در خانه بانوی بزرگ، «ماریه بنت منقذ عبدی جمع می‌شدند، خانه او پایگاهی برای شیعه بود. (۱) از بصره به کوفه آمد و از آنجا به کاروان امام حسین ع پیوست، سپس همراه او به کربلا- آمد. عصر عاشورا در نبرد تن به تن به شهادت رسید. (۲) ۱- انصار الحسین، ص ۷۸. ۲- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۷۹.

سینه زنی

از مراسم سنتی عزاداری برای سید الشهداء و دیگر ائمه مظلوم، که همراه نوحه‌خوانی و با آهنگی خاص بر سر و سینه می‌زنند، گاهی هم سینه خود را لخت کرده، بر آن می‌زنند. اصل این سنت، بویژه در میان عربها رواج داشته است. بعدها به صورت موجود در آمده که با انتخاب نوحه‌های سنگین، حرکات دست بر سینه می‌خورد. به فردی هم که بر سینه خود زده، عزاداری می‌کند، «سینه زن می‌گویند. اینگونه نوحه‌گری، ابتدا بصورت فردی بوده، اما با مرور زمان به شکل گروهی و دستجات سوگواری در آمده است. «دسته گردانی و سینه زنی و نوحه خوانی که در زمان صفویه رایج شده و توسعه پیدا کرده بود، در عصر قاجاریه با توسعه و تجمل بیشتر در پایتخت رواج داشت... دسته گردانی در عصر قاجار، بویژه در زمان ناصر الدین شاه با آداب و تشریفات و تجمل بسیار برگزار می‌شد. دسته‌های روز با نقاره و موزیک جدید و علم و بیرق و کتل، و دسته‌های شب با طبقه‌های چراغ زنبوری و حجله و مشعل به راه می‌افتاد و در فواصل دسته سینه‌زنها با آهنگ موزون سینه می‌زدند. نوحه خوانی و سینه‌زنی حتی در اندرون شاهان قاجار، بین خانمهای اندرون نیز متداول بود...» (۱) ۱- موسیقی مذهبی ایران، ص ۲۶.

شاخسی، واخسی

شکل صحیح و اصلی این دو کلمه، «شاه حسین، وا حسین است و تعبیری است که دسته‌های عزادار و تیغ زدن و قمه زدن، هنگام تیغ زدن در روز عاشورا، بصورت جمعی و با صدای خاصی آن را تکرار می‌کردند و نام سید الشهداء را بر زبان می‌آوردند.

شام

شام به سرزمین منطقه سوریه، فلسطین، لبنان، اردن و اطراف آنها گفته می‌شده است. شامات هم می‌گویند. این سرزمین در صدر اسلام فتح شد و معاویه در دوره عثمان والی آنجا بود و امویان از آن پس بر آن منطقه استیلا یافتند و از حکومت مشروع علی ع سربر تافتند. دمشق، پایتخت امویان بود. یزید هم آنجا حکومت می‌کرد. (۱) از سرزمین شام در روایات، نکوهش شده و ائمه از آن به بدی یاد کرده‌اند. اهل شام بویژه در عهد معاویه، با علی دشمنی بسیار می‌کردند و از جمله علل آن تبلیغات گسترده معاویه و امویان بر ضد علی ع و بنی هاشم بود و چون در آن منطقه نفوذ و استیلا داشتند، افکار را بر ضد اهل بیت، منحرف می‌ساختند و بذر دشمنی آنان را در دلها می‌پراکنند. در دوره‌های بعد هم میان شامیان و عراقیان خصومت و ناسازگاری ادامه یافت و شهرها و مردم عراق، اغلب زیر بار حکومت دمشق نمی‌رفتند. سرهای مسلم بن عقیل و هانی را پس از شهادتشان به شام که مقر حکومت یزید بود فرستادند. اهل بیت سید الشهداء ع پس از واقعه کربلا که به اسارت دشمن در آمدند، ابتدا به کوفه و از آنجا به شام برده شدند و چند روزی در دمشق اقامت کردند. دیدارشان با یزید در دار الخلافه در همین شهر بود که حضرت زینب و امام سجاد ع در بارگاه یزید خطبه خواندند و یزید را رسوا ساختند. (۲) قبر حضرت زینب و رقیه که هر دو بصورت حرم و زیارتگاه شیعه است، در شام است. قبر رقیه نزدیک مسجد جامع دمشق و حرم حضرت زینب در زینبیه، بیرون از دمشق است. (۳) سفر به شام برای اهل بیت حسین ع بسیار تلخ و مصیبت‌های دوران اسارت در این دیار، برایشان از سختترین مصیبتها بوده است. وقتی از امام سجاد پرسیدند: در سفر کربلا، سختترین مصیبت‌های شما کجا بود، سه بار فرمود: «الشام، الشام، الشام». (۴) ۱- دائرة المعارف الاسلامیة، ج ۱۳، ص ۸۱-۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۶۸۰-۳- درباره شام و قبور متبرکه و مدفونین در آنجا، از جمله ر. ک: «شام سرزمین خاطره‌ها» مهدی پیشوایی. ۴- عنوان الکلام، فشارکی، ص ۱۱۸.

شام غریبان

در لغت، به معنای شب مردم غریب و از یار و دیار دور افتاده است، شام مسافران که وحشتناک می‌باشد. شام غریبان گرفتن: زاری کردن به درد، چنانکه بر وفات کسی گریستن و غم نمودن. شب اول وفات کسی برای خانواده آن کس، شب یازدهم محرم و عزاداری بعد از آن شب. (۱) در اصطلاح، به مراسم سوگواری شبانه در شب یازدهم محرم گفته می‌شود که مردم به صورت دو گروه مجزا، پس از غروب آفتاب عاشورا در مسجدها و تکیه‌ها، با خواندن نوحه‌های غمگین، یاد اسرای اهل بیت را گرامی می‌دارند. این برنامه، اغلب با در دست داشتن شمعهایی و در شب تاریک یازدهم محرم انجام می‌گیرد و بیشتر از کودکان و نونهالان در این سوگواری تمثیلی استفاده می‌شود. یاد کردی است از آوارگی اهل بیت امام حسین ع و کودکان باز مانده از شهدای کربلا که در غروب عاشورا، بی‌پناه و درمانده، در ظلمت اندوهبار شب، در دشت و بیابان کربلا به سر آوردند. در این شب، «مراسمی ساده و غم‌انگیز بر پا می‌شود و عزاداران با لباسهای سیاه و شمعی افروخته در دست گرفته، گاه بر سر می‌پاشند و نوحه‌های غم‌انگیز می‌خوانند و دسته دسته در معا بر حرکت می‌کنند و هر چند قدم، مدتی می‌نشینند و می‌گریند، آرام و غمناک. در این مراسم بکلی سینه زنی نمی‌شود و علم و بیرق نیز حرکت داده نمی‌شود». (۲) ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲- تعزیه در ایران، صادق همایونی، ص ۲۸۹.

شبث بن ربیع

فرمانده نیروهای پیاده عمر سعد در کربلا. وی از طایفه بنی تمیم و از جمله کسانی بود که به حسین بن علی ع نامه برای آمدن به کوفه نوشته بود. گرچه وی از چهره‌های معروف کوفه و در ابتدا از یاران علی ع بود و حضرت او را همراه عدی بن حاتم نزد معاویه فرستاد و در جنگ صفین هم در رکاب امیر المؤمنین بود، لیکن در مسیر حرکت به سوی نهر روان، همراه چند نفر دیگر سر از اطاعت آن حضرت باز تافتند و به خوارج پیوستند. علی ع از آینده او خبر داده بود و به او و عمرو بن حرث فرمود: به خدا قسم شما دو نفر با فرزندم حسین ع خواهید جنگید. (۱) روز عاشورا نیز امام حسین ع در اولین سخنرانی مفصل خویش خطاب به کوفیان از او هم نام برد و در اتمام حجتی که با آنان داشت و سخنان او را قطع می‌کردند و گوش نمی‌دادند، از جمله فرمود: «... یا شبث بن ربیع و یا... الم تکتبوا الی ان قد اینعت الثمار و اخضر الجناب و انما تقدم علی جند لک مجنده؟...» (۲) ای شبث بن ربیع و... مگر شما به من نوشتید که میوه‌ها رسیده و اطراف سر سبز است، اگر بیایی لشکریانی مجهز برای تو آماده است؟ شبث بن ربیع از چهره‌های متلون تاریخ بود. هم در قتل حسین بن علی ع شرکت داشت و پس از عاشورا مسجدی در کوفه تجدید بنا کرد، به شکرانه و خوشحالی از کشته شدن حسین ع، سپس همراه مختار، به خونخواهی حسین بن علی ع پرداخت و رئیس پلیس مختار شد، سپس در کشتن مختار هم حضور داشت. پیشتر با سجاح (مدعی دروغین نبوت) همکاری داشت، مسلمان شد، بر ضد عثمان شوریید، توبه کرد و از خوارج شد. به جای بیعت با علی ع با یک سوسمار بیعت کرد و می‌گفت با هم برابرند! (۳) این مرد بد دل و خبیث، سرانجام در سن هشتاد سالگی در کوفه درگذشت. ۱- معارف و معاریف، ج ۳، ص ۱۲۹۸. ۲- انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۸، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۷ (در بحار، اسم او قیس بن اشعث آمده است). ۳- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۸۰.

شب شعر عاشورا

نام مجموعه‌ای چند جلدی، حاوی اشعاری است که در یادواره شب شعر عاشورا در چندین سال متوالی در «حسینیه ۱۵ خرداد» شیراز ارائه شده است. محور شعرها سید الشهداء و نهضت حسینی و یاران و فرزندان شهید آن حضرت است و از سروده‌های شاعران معاصر که در آن جلسات شعر خوانده یا برای آن شعر فرستاده‌اند گرد آمده است. شب شعر عاشورا از مهرماه سال ۱۳۶۵ (محرم ۱۴۰۷) آغاز شده است و همه ساله در ماه محرم برگزار می‌گردد. نهمین شب شعر عاشورا، در تیرماه ۱۳۷۴ (صفر

۱۴۱۶) برگزار شد و سروده‌های شاعران بر محور حضرت قاسم و عمرو بن جناده (دو شهید ۱۳ ساله کربلا) ارائه گردید .

شب عاشورا

امشب شهادتنامه عشاق امضا می‌شود فردا ز خون عاشقان این دشت ، دریا می‌شود (۱) شب دهم محرم سال ۶۱ هجری ، امام حسین ع و یارانش با نیایش و نماز ، به آماده‌سازی خود و سلاحها و تحکیم میثاقهای استوار یاری و فداکاری پرداختند ، چرا که فردای آن روز ، حماسه عظیم عاشورا و شهادت حیاتبخش آنان رقم می‌خورد . شب عاشورا را امام حسین ع از سپاه کوفه مهلت خواست تا به عبادت و تلاوت پردازد . همان شب ، برای یارانش سخنرانی کرد و آنان مراتب اخلاص و وفای خویش را در سخنرانیهای پرشور خود ابراز کردند . در همین شب بود که یاران شهادت طلب ، از خوشحالی سعادت شهادت که فردا نصیبشان می‌شد با هم مزاح می‌کردند ، مثل حبیب و بریر ، و صدای یاران امام به نجوا و زمزمه نیایش ، همچون کندوی زنبوران به گوش می‌رسید . (۲) شب عاشورا لحظه‌ای چشمان امام را خواب گرفت . رسول خدا را در خواب دید که به او خبر شهادتش را می‌داد . این خواب ، اهل بیت را آشفته و گریان ساخت . در چنین شبی ، امام در خیمه خویش به آماده سازی سلاح خود مشغول بود و شعر «یا دهراف لک من خلیل . . .» را می‌خواند ، امام سجاد که در خیمه بود با شنیدن آن چشمش اشگبار شد و زینب گریست و امام حسین ع خواهر را دلداری داد و به صبر سفارش کرد . آن شب ، شب قدر بزرگمردانی بود که با انتخاب شهادت ، عزت ابدی و نام جاودان را برای خود رقم زدند . ۱-حسان . ۲-حیاء الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۱۷۵ .

شبه پیغمبر

لقب علی اکبر «ع فرزند شهید امام حسین علیه السلام است که در رکاب پدر ، روز عاشورا به خون غلطید . وی از نظر چهره ، شبیه پیامبر خدا بود . سید الشهدا «ع نیز هنگام عزیمت جوانش به میدان ، فرمود : «اللهم اشهد علی هؤلاء القوم فقد برز الیهم غلام اشبه الناس خلقا و خلقا و منطلقا برسولک و کنا اذا اشتقنا الی وجه رسولک نظرنا الی وجهه . . .» (۱) خدایا شاهد باش و گواهی بر این قوم بده ، جوانی به سوی آنان به میدان رفت که در خلقت و اخلاق و گفتار ، شبیه‌ترین مردم به رسول تو بود و هر گاه مشتاق سیمای پیامبرت بودیم به چهره او نگاه می‌کردیم . علی اکبر ، آینه احمد نما بود ، احمد ثانی ، دوباره پیامبر ! یا رب این صوت محمد یا صدای اکبر است روی ماه احمد است این یا لقای اکبر است (۲) ۱-مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۳۰ . ۲-حسان .

شیب بن عبد الله ، مولی حوث

از شهدای کربلاست . وی از شجاعان کوفه بود که در کربلا همراه سیف و مالک (پسران سریع) به حسین ع پیوست و جزء شهدای حمله اول در روز عاشورا بود که پیش از ظهر شهید شد . شیب از صحابه پیامبر خدا بود و همراه علی ع نیز در جنگهای سه گانه اش شرکت داشت . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۱۳۸ .

شجاعت

دلآوری و بی‌باکی برای مقابله با دشمن و نهراسیدن از خطرها و اقدامهای دشوار یکی از بهترین ملکات اخلاقی است که در حسین بن علی ع و یاران شهیدش و اسیران آزادی‌بخش جلوه گر بود . ریشه روح حماسی در میدانهای نبرد ، خصلتهای فرد و زمینه‌های تربیتی اوست . وراثت خانوادگی نیز در شجاع بودن افراد مؤثر است . قیام کربلا- از نخستین مراحلش تا پایان آن ، صحنه‌های بروز شجاعت بود . قاطعیتی که امام حسین ع در ابراز مخالفت با یزید و امتناع از بیعت داشت ، تصمیم به حرکت به سوی

کوفه و مبارزه با یزیدیان، متزلزل نشدن روحیه از شنیدن اخبار و اوضاع داخل کوفه، اعلام آمادگی برای نثار خون در راه احیای دین، نهراسیدن از انبوه سپاهی که آن حضرت را در کربلا محاصره کردند، قیام افتخار آفرین مسلم بن عقیل در کوفه، رسوا ساختن امویان توسط قیس بن مسهر در حضور والی کوفه و عامه مردم، رزم آوریهای سلحشورانه و بی نظیر امام حسین ع و سربازان و خاندانش، جنگ نمایان عباس و علی اکبر و قاسم و یکایک اولاد علی و فرزندان عقیل، خطبه‌های زینب و سجاد ع در کوفه و شام و... صدها صحنه حماسی، همه جلوه‌هایی از شجاعت است که از الفبای فرهنگ عاشورا است. خاندان پیامبر در شجاعت و قوت قلب و دلیری نمونه بودند و آنچه دردشان نبود، هراس از دشمن بود. میدانهای جنگ در زمان رسول خدا و پس از او در جنگهای جمل، صفین و نهروان، نشان دهنده شجاعت آل علی است. امام سجاد ع در خطبه خویش در کاخ یزید، شجاعت را از جمله خصلتهای برجسته‌ای بر شمرد که خداوند به آن دودمان بخشیده است: «اعطينا العلم والحلم والسماحة والفصاحة والشجاعة...». (۱) این شجاعت، هم در گفتار و زبان آوری بود، هم در مواجهه با خصم و نبرد با دشمن و یک تنه به دریای سپاه تاختن و هم در تحمل مصائب و شداید و خود را نباختن و خواری نپذیرفتن. شجاعت حسین و یارانش را دوست و دشمن ستوده‌اند. دستور عمر سعد برای حمله عمومی و سنگباران کردن مبارزان جبهه امام، نشان دلاوری آنان و بزدلی سپاه کوفه بود. حمید بن مسلم که راوی صحنه‌های کربلاست می گوید: به خدا سوگند هیچ محاصره شده‌ای در انبوه مردم را که فرزندان و خاندان و یارانش کشته شده باشد، همچون حسین بن علی ندیده‌ام که قویدل و استوار و شجاع باشد. مردان دشمن او را محاصره می کردند، او با شمشیر بر آنان حمله می آورد و همه از چپ و راست می گریختند. شمر چون چنین دید، به نیروهای سواره دستور داد تا به پشتیبانی نیروهای پیاده شتابند و امام را از هر طرف تیرباران کنند: «فوالله ما رایت مکثورا قط قد قتل ولده و اهل بینه و اصحابه اربط جاشا و لا امضی جنانا منه علیه السلام...» (۲) گرچه در برخی منابع تاریخی و مقتله آمار کشته‌های دشمن که در حملات یاران جبهه حسین کشته شدند، مبالغه آمیز و باور نکردنی نقل شده است و همه آنها رانمی توان پذیرفت، ولی آنچه بی شک ثابت است و غیر قابل انکار، شجاعت شگفت آن فدائیان راه خداست. پیروان نهضت و خط عاشورا نیز درس شجاعت را از کربلا آموخته‌اند و از دشمن، هر چه قوی و مجهز و مسلح باشد، بی‌می به دل راه نمی دهند. شهادت نیروهای بسیجی در سالهای دفاع مقدس در جبهه‌های ایران، الهام گرفته از عاشورا است. حسین ای درس آموز شجاعت بسیجی از تو آموزد شهادت به روی سینه و پشت بسیجی نوشته: یا زیارت، یا شهادت (۳) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۸ و ۱۷۴. ۲- ارشاد، شیخ مفید، ج ۲، ص ۱۱۱ (چاپ کنگره شیخ مفید). ۳- از مؤلف

شراف

به معنای بلندی است. نام منزلی از منزلگاههای میان مکه تا کوفه که امام حسین ع آنجا هم فرود آمد. منطقه‌ای پر آب و درخت که تا واقعه (یکی دیگر از منزلگاهها) ۵/۷ کیلومتر فاصله دارد. حر در اینجا راه را بر حسین ع بست. امام و همراهان شب را آنجا ماندند. سحرگاهان حضرت به جوانان کاروان دستور داد تا می توانند آب بسیاری ذخیره بردارند. همه مشکها و ظرفها را پر از آب کردند. پس از حرکت از آنجا بود که با سپاه حبرخورد کردند که همه تشنه بودند. حضرت فرمود تا سپاه حر، حتی اسبهای آنان را با آبهای ذخیره سیراب کنند. (۱) شراف، نام مردی بوده که در این محل چشمه و چاههای پرآبی احداث کرده بود. (۲) ۱- الحسین فی طریقه الی الشهادة، علی بن حسین هاشمی، ص ۹۴. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۱۳.

شریح قاضی

قاضی معروف کوفه که وابسته به امویان بود. شریح بن حارث، در اصل یمنی بود و در زمان عمر به قضاوت کوفه منصوب شد و

مدت ۶۰ سال این شغل را داشت، جز در ایام عبد الله زبیر که سه سال این کار را ترک کرد و در ایام حجاج، دست از این کار کشید و خانه نشین شد تا زمان مرگش در سال ۹۷ یا ۹۸ هجری، که عمرش بیش از صد سال بود. در زمان علی ع هم مدتی بر منصب قضاوت بود. وقتی امام، وی را به این منصب گماشت، بر او شرط کرد که هیچ حکمی را اجرا نکند مگر آنکه آن را بر آن حضرت عرضه کند. (۱) علی ع یک بار بر او خشم گرفت و از کوفه بیرونش کرد. وی طبع شعر هم داشت و شوخ طبع بود. (۲) وقتی ابن زیاد در کوفه، هانی بن عروه را دستگیر و در قصر با او بدرفتاری کرد، هواداران هانی در بیرون، به فکر این که او را کشتند، سر و صدا راه انداختند. شریح قاضی به امر ابن زیاد بیرون قصر آمد و شهادت داد که هانی زنده است، تا جمعیت هوادار او متفرق شوند. (۳) معروف است که وی به دستور عیید الله زیاد، فتوا داد که چون حسین بن علی ع بر خلیفه وقت خروج کرده است، دفع او بر مسلمانان واجب است. چهره شریح قاضی، به عنوان عالم وابسته به دربار ستم و در خدمت زور و تزویر شناخته می‌شود و همیشه برای کوبیدن حق، از چهره افراد مذهبی و موجه که مردم حرفشان را می‌پذیرند استفاده می‌کنند. شریح نیز در منصب قضاوت بود و چنین سوء استفاده‌ای از موقعیت او به نفع حکومت جور انجام گرفت. ۱- وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۲۰۶-بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۱۷۵. حالات مفصل او را در همین ماخذ مطالعه کنید. ۳- مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۷.

شریعه

در لغت، به معنای راهی است که به آب رود، یا دریا منتهی می‌شود، آبشخور، جای برداشتن آب از رودخانه، نهر کوچکتر که آب رود، از آن طریق بر دشت، مسلط می‌شود. لغات دیگر این اصطلاح عبارت است از: مشرع، مشرعه، شرعه، مشرب، منهل، ورد، مورد، آبخور، آبشخور، شریعه فرات (۱). در روز عاشورا، عباس بن علی ع برای آب آوردن از فرات به شریعه رفت. در حاشیه رودخانه فرات، منطقه نخلستانی بود. در همان شریعه بود که در پشت نخل کمین کرده دست راست او را از کار انداختند و در همان مسیر به شهادت رسید و همانجا نیز دفن شد. ۱- لغت نامه، دهخدا.

شعار امام حسین ع

مسلمانان، در جنگهای صدر اسلام، شعارهای بخصوصی داشتند. پیامبر و ائمه ع نیز شعار خاص داشتند. گاهی این شعار در نگین انگشتر حک می‌شد. امام صادق ع فرمود. شعار ما «یا محمد یا محمد» است، شعار حسین، «یا محمد» بود. (۱) ۱- معالی السبطين، ج ۲، ص ۳۲.

شعارهای عاشورا

شعارهای عاشورا

رخی از کلمات سید الشهدا ع چه در فاصله مدینه تا کربلا و چه در روز عاشورا، دارای پیامهای مؤثر و دیدگاههای الهام بخش برای جهاد و کرامت است. این سخنان یا در ضمن خطبه‌ها آمده است، یا رجزها و اشعار آن حضرت، و حالت شعاری به خود گرفته است. می‌توان هدف حسینی و اندیشه‌ها و روحیه‌های عاشورایی را از آنها دریافت و آن‌فرازهای فروزان را شعارهای نهضت عاشورا دانست. برخی از این شعارها چنین است: ۱- «علی الاسلام السلام، اذ بلیت الامة براع مثل یزید» (۱) (این را در پاسخ مروان در مدینه فرمود، که از آن حضرت می‌خواست تا با یزید بیعت کند). ۲- «و الله لو لم یکن ملجا و لا ماوی لما بایعت یزید بن معاویة» (۲) (در پاسخ برادرش محمد حنفیه فرمود). ۳- «انی لا اری الموت الا سعادة و الحیاة مع الظالمین الا برما» (۳) (خطاب به یارانش در

کربلا). ۴- «الناس عبيد الدنيا و الدين لعق على السنتهم يحوطونه مادرت معاشهم فاذا محصوا بالبلاء قل الديانون (۴) (در مسیر رفتن به کربلا در منزلگاه ذی حسم). ۵- «الا- ترون ان الحق لا يعمل به و ان الباطل لا يتناهى عنه؟ فليغرب المؤمن في لقاء ربه محقا...» (۵) (در کربلا- خطاب به اصحاب خویش فرمود). ۶- «خط الموت على ولد آدم مخط القلادة على جيد الفتاة (۶) (از سخنرانی امام حسین ع در مکه پیش از خروج به سوی کوفه، در میان جمعی از خانواده، یاران و شیعیان خویش). ۷- «من رای سلطانا جائرا مستحلا لحرام الله، ناکثا عهده مخالفا لسنة رسول الله يعمل في عباد الله بالاثم و العدوان فلم يغير عليه بفعل و لا قول كان حقا على الله ان يدخله مدخله (۷) (در منزلگاه بیضه، در مسیر کوفه، خطاب به سپاه حر). ۸- «ما الامام، الا العامل بالكتاب و الآخذ بالقسط و الدائن بالحق و الحابس نفسه على ذات الله (۷۸) امام این صفات امام راستین را در پاسخ به دعوتنامه‌های کوفیان نوشت و توسط مسلم بن عقیل به کوفه فرستاد). ۹- «سامضی و ما بالموت عار على الفتی اذا ما نوى حقا و جاهد مسلما» (۹) (شعر از دیگری است، اما امام حسین ع آن را در پاسخ به تهدیدهای حر، در مسیر کوفه خواند). ۱۰- «رضی الله رضانا اهل البيت، نصبر على بلائه و یوفینا اجر الصابرين (۱۰) (در خطبه‌ای که هنگام خروج از مکه ایراد نمود، خطاب به اصحاب و یاران فرمود). (در آستانه خروج (۱۱) از مکه به سوی کوفه فرمود و راه خونین و آمیخته به شهادت را ترسیم فرمود). ۱۲- «انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی (۱۲) (در وصیت نامه سید الشهدا ع به برادرش محمد حنفیه آمده است که قبل از خروج به سوی مدینه نوشت). ۱۳- «لا اعطیکم بیدی اعطاء الذلیل و لا اقر اقرار العبيد [لا افر فرار العبيد]» (۱۳) (در سخنرانی صبح عاشورا، خطاب به نیروهای دشمن فرمود، که خواستار تسلیم شدن آن حضرت بودند). ۱۴- «یهیات منا الذل، یابی الله ذلک لنا و رسوله و المؤمنون...» (۱۴) (در خطاب به سپاه دشمن فرمود، پس از آنکه خود را سر دوراهی ذلت و شهادت محیر دید). ۱۵- «فهل هو الا الموت؟ فمرحبا به (۱۵) (در پاسخ عمر سعد، که نامه‌ای به آن حضرت فرستاد و خواستار تسلیم شدن بود). ۱۶- «صبرا بنی الکرام، فما الموت الا فطره تعبر بکم عن البؤس و الضراء الى الجنان الواسعة و النعيم الدائمة (۱۶) (خطاب به یاران فداکار خویش در صبح عاشورا، پس از آنکه تعدادی از اصحابش شهید شدند). (که روز عاشورا هنگام پیکار با (۱۷) سپاه دشمن به عنوان رجز حماسی می‌خواند و شهادت را بر ننگ تسلیم، ترجیح می‌داد). ۱۸- «موت فی عز خیر من حیاة فی ذل (۱۸) (که مرگ سرخ، به از زندگی ننگین است). ۱۹- «ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم (۱۹) (در آخرین لحظات پیش از شهادت، وقتی شنید سپاه کوفه به طرف خیمه‌های حرم او حمله کرده‌اند، خطاب به پیروان ابو سفیان چنان فرمود). ۲۰- «هل من ناصر ینصر ذریته الاطهار؟» (۲۰) «هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله؟» (۲۱) (وقتی سید الشهدا ع این نصرت خواهی و استغاثه را بر زبان آورد که همه یاران و بستگانش شهید شده بودند). از مجموعه این جملات نورانی و حماسی که شعارهای حسین ع در نهضتش به شمار می‌آید، تاکید آن امام، بر مفاهیم ارزشهای زیر به دست می‌آید: نابودی اسلام در شرایط سلطه یزیدی، حرمت بیعت با کسی چون یزید، شرافت مرگ سرخ بر زندگی ذلت بار، اندک بودن انسانهای راستین در صحنه امتحان، لزوم شهادت طلبی در عصر حاکمیت باطل، زینت بودن شهادت برای انسان، تکلیف مبارزه با سلطه جور و طغیان، اوصاف پیشوای حق، تسلیم و رضا در برابر خواسته خداوند، همراهی شهادت طلبان در مبارزات حقجویانه، حرمت ذلت پذیری برای آزادگان و فرزندان مؤمن، پل بودن مرگ برای عبور به بهشت برین، آزادی و جوانمردی، یاری خواهی از همه و همیشه در راه احقاق حق و... بقا و جاودانگی عاشورا، در سایه همین تعلیمات و آرمانهاست که در کلام آن حضرت جلوه گر است و نهضتهای ضد ستم و ضد استبداد، همواره از این پیامها و درونمایه‌ها الهام گرفته‌اند. درس آزادی به دنیا داد رفتار حسین بذر همت در جهان افشاند، افکار حسین «گر نداری دین به عالم، لا اقل آزاده باش این کلام نغز می‌باشد ز گفتار حسین «مرگ با عزت زعیش در مذلت بهتر است نغمه‌ای می‌باشد از لعل دربار حسین (۲۲)

۱- موسوعه کلمات الامام الحسين ، ص ۲۸۴ . ۲- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۲۹ ، اعيان الشيعه ، ج ۱ ، ص ۵۸۸ . ۳- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۸۱ . ۴- تحف العقول (چاپ جامعه مدرسین) ، ص ۲۴۵ ، بحار الانوار ، ج ۷۵ ، ص ۱۱۷ . ۵- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۶۸ . ۶- لهوف ، ص ۵۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۶۶ . ۷- وقعة الطف ، ص ۱۷۲ ، موسوعه کلمات الامام الحسين ، ص ۳۶۱ . ۸- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۳۴ . ۹- همان ، ص ۳۷۸ . ۱۰- همان ، ص ۳۶۶ ، اعيان الشيعه ، ج ۱ ، ص ۵۳۹ . ۱۱- همان . ۱۲- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۸۹ . ۱۳- مقتل الحسين ، مقرر ، ص ۲۸۰ . ۱۴- نفس المهموم ، ص ۱۳۱ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۷ . ۱۵- موسوعه کلمات الامام الحسين ، ص ۳۸۲ . ۱۶- نفس المهموم ، ص ۱۳۵ ، معانی الاخبار ، ص ۲۸۸ . ۱۷- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۱ ، ص ۶۸ . ۱۸- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۱۹۲ . ۱۹- همان ، ج ۴۵ ، ص ۵۱ . ۲۰- ذریعه النجاة ، ص ۱۲۹ . ۲۱- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۶ . ۲۲- حسین پیشوای انسانها ، ص ۷۰ (شعر از فضل الله صلواتی) .

شعر امام حسین ع

ائمه شيعه ، گاهی به اقتضای زمان و مکان و موقعیت ، شعر هم می‌سرودند . گاهی هم به شعر شاعران پیشین ، استناد و استشهاد می‌کردند . از حسین بن علی ع نیز شعرهای فراوانی نقل شده است ، چه آنچه در حوادث کربلا- بصورت موعظه ، رجز و جز آن بیان کرده ، و چه آنچه پیشتر به مناسبت‌های مختلف سروده است . کتابی هم به نام دیوان‌الحسین بن علی که حاوی اشعار آن حضرت است ، چاپ شده است (۱) و بیشتر اشعار آن ، مواعظ و حکمت است . در نهضت عاشورا ، امام حسین ع هم شعرهایی از خود دارد ، هم شعرهایی از شعرای عرب که به آنها تمثیل کرده است ، مانند شعری با این مطلع : «فان نهزم فهزامون قدما . . .» یا شعر دیگری با این آغاز : «مهلا بنی عمنا ظلامتنا . . .» اما برخی از آنچه از شعرهای خود آن حضرت است ، چنین است : وقتی در منزلگاه صفاح با فرزدق برخورد کرد و اوضاع داخلی کوفه و سست رایی بیعت کنندگان را شنید ، چنین سرود : لئن کانت الدنيا تعد نفیسه فدار ثواب الله اعلى و انبل و ان کانت الابدان للموت انشاب فقتل امرء بالسيف فى الله افضل و ان کانت الارزاق شيئا مقدرا فقله سعى المرء فى الرزق اجمل و ان کانت الاموال للترك جمعها فما بال متروك به المرء يبخل شب عاشورا پس از سخنرانی برای یاران و اعلام وفاداری از سوی آنان ، به خیمه خود بازگشت و در حالی که به اصلاح و آماده سازی شمشیر خود مشغول بود ، چنین می‌سرود : يا دهر اف لك من خليل کم لك بالاشراق و الاصيل من صاحب و طالب قتيل و الدهر لا يقنع بالبديل و انما الامر الى الجليل و كل حى سالک السبيل (۲) روز عاشورا ، رجزی را که در یکی از حمله‌هایش می‌خواند ، این بود : الموت اولی من ركوب العار و العار اولی من دخول النار و در حمله به جناح چپ لشکر عمر سعد ، چنین رجز می‌خواند : انا الحسين بن علی الیت ان لا اثنی احمی عیالات ابی امضى علی دین النبى و نیز در طول رزم آوری‌ها و حماسه آفرینی‌های خود ، چنین رجزی بر لب داشت : انا ابن علی الخیر ، من آل هاشم کفانی بهذا مفخرا حين افخر و جدی رسول الله اکرم من مشى و نحن سراج الله فى الناس یزهر و فاطمة امی سلاله احمد و عمی یدعی ذو الجناحین جعفر و فینا کتاب الله انزل صادقا و فینا الهدى و الوحى و الخیر یدکر و شعر بلند دیگری دارد ، با این مطلع : غدر القوم و قدما رغبوا عن ثواب الله رب الثقلین که هنگام حمله به دشمن سوار بر اسب ، ابیات آن را می‌خواند . (۳) برخی اشعار هم به امام حسین ع نسبت داده شده ، در حالی که قرن‌ها پس از آن حضرت ، از زبان آن امام شهید سروده شده ، و رواج یافته است ، از قبیل : ان کان دین محمد لم یستقم الا بقتلی یا سیوف خذینی (۴) ۱- گرد آورنده : محمد عبد الرحیم ، ناشر : دار المختارات العربیة ، چاپ اول ۱۴۱۲ ق ، ۲۲۲ صفحه ، در این کتاب ، که فصولی در زندگی امام هم دارد ، به شرح لغات اشعار هم پرداخته و ترتیب الفبایی قافیه رعایت شده است . ۲- در بعضی نقلها «سالک سبیلی است . ۳- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۷ . البته در متن اشعار ، در منابع مختلف تفاوت‌های جزئی وجود دارد . ۴- از شیخ محسن ابی‌الحب خثعمی (۱۳۰۵-۱۲۳۵ ق) است از شاعران خاندان آل ابی‌الحب در کربلا که دیوان مخطوطی دارد به نام الحائریات و بیت بالا ، در یکی از قصاید مشهور اوست (تراث کربلا ،

سلمان هادی طعمه ، ص ۱۵۶) .

شعر عاشورا

استفاده از قالب نافذ و ماندگار شعر برای زنده نگهداشتن حماسه عاشورا و یاد امام حسین ع از دیر باز رواج داشته و مورد تشویق اهل بیت بوده است و مرثیه ، از محورهای عمده سروده‌های شاعران شیعی و علاقه‌مند به خاندان نبوت به شمار می‌آمده و می‌آید . امام حسین ع کشته اشکها و زنده مرثیه‌هاست . از حضرت صادق ع روایت است : «ما من احد قال فی الحسین شعرا فبکی و ابکی به الا- اوجب الله له الجنة و غفر له (۱) از این رهگذر ، انبوهی از سروده‌های عاشورایی در قالب قصیده ، مثنوی ، رباعی ، دو بیتی ، ترکیب‌بند ، نوحه و تعزیه در فرهنگ دینی ما وجود دارد که در سوگواریها و مناسبتهای گوناگون مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد . شاعران عاشورایی ، احساس خویش را نسبت به آن حماسه در قالب شعر ، بیان می‌کنند و از این راه ، بخشی از ادبیات غنی شیعه در زبانهای مختلف شکل می‌گیرد . در زبان عربی ، از همان آغاز ، پس از حادثه کربلا ، آن ماجرا به شعر راه یافت و بازماندگان شهدا از اهل بیت ع به سرودن مرثیه پرداختند . سپس شاعران دیگر در سالها و قرنهای دیگر ، همواره شعر را در ترسیم نهضت کربلا و مصیبت‌های اهل بیت به کار گرفتند . سلسله‌شاعران مرثیه‌سرا طولانی است . از جمله می‌توان از اینان یاد کرد : سلیمان بن قته (م ۱۲۶) ، کمیت بن زید (م ۱۲۶) ، سید حمیری (م ۱۸۳) ، منصور نمری (م ۱۹۰) ، دعبل خزاعی (م ۲۴۶) ، صنوبری (م ۳۳۴) ، زاهی (م ۳۵۲) ، ابو فراس حمدانی (م ۳۵۷) ، سید رضی (م ۴۰۶) ، علاء الدین حلّی (م ۷۸۶) ، ابراهیم کفعمی (م ۹۰۵) و ... دیگران . سبک شاعران در سرودن شعر عاشورا نیز متفاوت بوده است . برخی در قالب سوزناکترین مرثیه‌ها ، عواطف را برانگیخته‌اند و به جنبه‌های عاطفی و روحی بیشتر تکیه داشته‌اند ، برخی حالت مقتل و واقعه‌نگاری و ثبت قضایا را دارد ، برخی هم بخصوص از شاعران متاخر و معاصر ، چه عرب و چه فارس ، در سروده‌های خویش حالت نقد نسبت به عزاداری و گریه صرف دارند و عاشورا را از زاویه حماسی و انقلابی‌اش نگریسته و مطرح ساخته‌اند ، تا الگویی برای مبارزه با ستم و ستمگران و فقر آفرینان و دفاع از حق و عدل و انسانیت و آزادی باشد و از اینکه شیعه و مسلمانان ، از حادثه عاشورا تنها به گریه و ماتم بسنده کنند و درس تعهد اجتماعی و تلاش و تحرک سیاسی نگیرند ، نکوهش کرده‌اند . در هر صورت ، آنچه در شعر عاشورا ضروری است ، آن است که هم مستند و صحیح و متکی به منابع معتبر تاریخی و حدیثی باشد ، هم چهره منفی و انحرافی از شخصیت‌های عاشورا و واقعه کربلا که رنگ ذلت و زبونی دارد یا آمیخته به اغراق و گزافه‌گویی است ، نداشته باشد . ۱- رجال شیخ طوسی ، ص ۲۸۹ .

شفاعت

واسطه شدن در آموزش گناهان نزد خداوند . مقام برجسته‌ای که خداوند به پیامبر وائمه و علما و شهدا داده است . مفسران تعبیر «مقام محمود» را در قرآن ، به شفاعت تفسیر کرده‌اند . یکی از شفیعیان هم حسین بن علی ع است . شفاعت حسین ع هم در آخرت سبب نجات گناهکاران از عذاب دوزخ است ، هم در دنیا سبب فلاح و رستگاری علاقه‌مندان به آن حضرت و سوگواران در عزای اوست . به فرموده پیامبر ، همه دیده‌ها در قیامت گریانند ، مگر چشمی که در عزای حسینی گریسته باشد ، که خندان و مژده یافته به بهشت است کل عین باکیه یوم القیامه الا عین بکت علی مصاب الحسین فانها ضاحکه مستبشرة بنعیم الجنة . (۱) طبق احادیثی ، رسول خدا پاداش شهادت حسین ع را بصورت حق شفاعت برای گناهکاران امت از خدا دریافت کرده است . حسین بن علی ع شفیعیان است . در زیارتنامه او هم آمده است : «و ان شفعت شفعت . (۲) «فکن لی شفیعاً الی الله (۳) و«اللهم ارزقنی شفاعه الحسین یوم الورد» (۴) در حدیث است : «ثلاثة یشفعون الی الله عز و جل فیشفعون : الانبیاء ثم العلماء ثم الشهداء» (۵) . نه تنها امام حسین ع بلکه هر شهیدی حق شفاعت دارد و این مقام را در سایه شهادت یافته‌است . مجبان امام حسین ع به شفاعت او معتقدند و

باور دارند که بخاطر گریه و عزاداری و محبت نسبت به ابا عبد الله ع، خداوند آنان را عذاب نخواهد کرد. ناگفته نماند که حسین بن علی ع گرچه شفیع محشر است و گریه بر او گرچه بیمه کننده از عذاب دوزخ است، لیکن لیاقت شفاعت یافتن برای ما، در سایه صلاح و پاکی است. عقیده به شفاعت حسین ع نباید دوستداران را به گناه و معصیت، گستاخ و جری سازد. اینکه بگوییم: «تمام غرق گناهیم و یک حسین داریم، مجوزی برای ارتکاب گناه نیست. همانگونه که مسیحیان معتقدند مسیح به دار آویخته شد تا موجب آمرزش مسیحیان شود، عده‌ای نیز از شیعیان فکر می‌کنند فلسفه شهادت سید الشهداء آمرزش گناهان امت مصطفی ص است و این خطاست و چنین تفکری زمینه‌ساز جرات بر معصیت است. شفاعت ابا عبد الله ع درست است، ولی ارتکاب گناه و بی‌مبالاتی در امر دین، به امید شفاعت آن حضرت، انحراف است. شفاعت آن حضرت شامل کسانی می‌شود که نماز و واجبات دینی را سبک‌شمارند و حق مردم را تضییع نکنند و لایق شفاعت او باشند. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۹۳. روایات مربوط به آثار و پاداش گریه بر آن حضرت در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۸ به بعد. ۲- مفاتیح الجنان، ص ۴۱۹، اعمال حرم مطهر امام حسین ع. ۳- همان، ص ۴۴۲، زیارت نیمه رجب. ۴- همان، ص ۴۵۸، زیارت عاشورا. ۵- بحار الانوار، ج ۸، ص ۳۴.

شفق سرخ

روایت است از ابن عباس که سرخی شفق، از روزی دیده شد و پدید آمد که حسین ع شهید شد و آسمان در شهادت او خون‌گریست و از آن بیشتر، این رنگ سرخ در افق دیده نشده بود: «ان یوم قتل الحسین ع قطرت السماء دما و ان هذه الحمره التي فی السماء ظهت یوم قتله و لم تر قبله. (۱) و از امام رضا ع روایت است: «لما قتل جدی الحسین ع امطرت السماء دما و ترابا احمر» (۲) که بارش خون و خاک سرخ را می‌رساند. گریست در غمت زمان، به خون نشست آسمان شب و سیاهپوشی‌اش شد آیت عزای تو رنگین شدن افق، از جمله نشانه‌ها و آثار شگفت دیگری است که در روایات آمده که پس از حادثه کربلا و شهادت امام، در جهان دیده شد. (۳) و طبق نقلهای متعدد در منابع مختلف، سابقه شفق سرخ در آسمان، به شهادت ابا عبد الله ع بر می‌گردد. از محمد بن سیرین نیز نقل شده که این سرخی آسمان بعد از کشته شدن حسین ع دیده شد و نیز از امام باقر ع روایت است که آسمان در شهادت حضرت یحیی و حضرت حسین ع سرخ شد. (۴) ابو العلاء معری در اشاره به همین شفق سرخ که از اثر خون شهدای اهل بیت، علی و حسن و حسین علیهم السلام پدیدار شده چنین سروده است: (۵) و علی الاق من دماء الشهداء علی و نجله شاهدان فهما فی اواخر اللیل فجران و فی اولیاته شفقان ثبتا فی قمیصه لیجیبی الحشر مستعدیا الی الرحمن این شفق سرخ کز افق شده پیدا پرتو سیمای سرخ فام حسین است (۶) ۱- احقاق الحق، ج ۱۱، ص ۴۶۱. ۲- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۱۷۹. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۰۴ به بعد، عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۱۷۴. ۴- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۱۹۹، تاریخ الاسلام، ج ۵، ص ۱۵. ۵- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۵۵. ۶- قاسم رسا.

شفوق

به معنای ناحیه‌ها. نام یکی از منزلگاههای میان مکه و کوفه. این محل نزدیک کوفه و متعلق به بنی اسد بوده و برکه آب و چاهی داشته که محل فرود آمدن کاروانها بوده است. (۱) در این محل، سید الشهداء ع با مردی از اهل کوفه برخورد که از آن شهر می‌آمد. اوضاع کوفه را از او پرسید. وقتی شنید که مردم بر ضد او اجتماع کرده‌اند، اشعاری خواند که با این مطلع آغاز می‌شود: فان تکن الدنیا تعد نفیسه فدار ثواب الله اعلی و انبل (۲) (اگر دنیا ارزشمند به حساب آید، خانه پاداش الهی، برتر و بهتر است... (۱- الحسین فی طریقته الی الشهاده، ص ۸۴. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۱۱ به نقل از مناقب ابن شهر آشوب.

شمایل

در اصل، به معنای صفتها و خصلتهای انسان است، اما به چهره و ویژگیها و مشخصات صورت نیز گفته می‌شود. همچنین به صورت نگاری و ترسیم چهره بزرگان دین و نگارگری وقایع مذهبی شمایل سازی می‌گویند. «شمایل گردان نیز به کسی گویند که تصویرهای قاب کرده بزرگان دین را به معرض نمایش گذارد». (۱) از سنتهای مذهبی قدیم در تکایا آن بوده که در ایام عزاداری برای یادآوری فرات، تشتی پرآب در گوشه‌ای از تکیه می‌نهادند، و علمی را به ستونی به نشانی علمداری حضرت عباس می‌بستند و بر روی پرده‌ها یا دیوارها شمایی از شهادت هفتاد و دو تن می‌کشیدند و در و دیوار را رنگ عزا می‌دادند، تا هماهنگ با محتوای تعزیه و شبیه خوانی باشد. شمایل نگارانی هم همواره بوده‌اند که ذوق و هنر خویش را در راه ابا عبد الله ع و موضوعات دینی مربوط به ائمه وقف می‌کردند. و کسانی با عنوان پرده‌دار» به مرثیه خوانی پای این شمایل و تصویرهای مذهبی می‌پرداختند. به آنان شمایل خوان هم می‌گفتند. تابلوهای تصویرگران وقایع مذهبی، بر محور قصص قرآنی، جنگهای پیامبر و حضرت علی ع، ثبت وقایع عاشورا، خروج مختار و... است. ۱- فرهنگ فارسی، معین.

شمر بن ذی الجوشن

از فرماندهان خشن و جنایتکار سپاه کوفه در حادثه کربلا و از قاتلان سید الشهداء علیه السلام. وی از طایفه بنی کلاب و از رؤسای هوازن، و مردی شجاع بود که در جنگ صفین هم در لشکر امیر المؤمنین ع بود، سپس ساکن کوفه شد و به روایت حدیث پرداخت. نامش شرحبیل و کینه‌اش ابو السابغه بود. وی از فرماندهان سپاه عمر سعد در حادثه کربلا بود و پس از سستی ابن سعد در برخورد قاطع با امام حسین ع همراه با فرمانی از سوی ابن زیاد به کربلا آمد که اگر عمر سعد حاضر به انجام ماموریت نباشد، وی آن را بر عهده گیرد. در کربلا، فرمانده جناح چپ میدان بود. پس از شهادت امام حسین ع، عبید الله سر امام حسین را همراه او به شام نزد یزید فرستاد. سپس وی به کوفه بازگشت. وقتی قیام مختار در کوفه پیش آمد، شمر از کوفه بیرون رفت. مختار غلام خویش را با گروهی به طلب او فرستاد. شمر غلام مختار را کشت و به کلتانیه از قرای خوزستان رفت. جمعی از سپاهیان مختار به سرکردگی ابو عمره به جنگ او رفتند. شمر در این نبرد کشته شد و تن او را پیش سگان انداختند. (۱) به نقلی دیگر، پس از خروج مختار، دستگیر و کشته شد. (۲) نشستن او روی سینه امام حسین ع برای بریدن سر مطهر، حمله به خیام اهل بیت، امان نامه آوردن برای عباس تا او را از امام جدا کند، از جنایات دیگر اوست. مردی آبله رو و بد سیرت و زشت صورت بود و زنازاده به حساب می‌آمد. نامش در زیارت عاشورا، همراه با لعنت آمده است و لعن الله شمرا». امام حسین ع، سخن پرشور «ان لم یکن لکم دین...» را هنگام هجوم شمر به سرپرده امامت و خیمه‌های اهل بیت فرمود. (۳) در آخرین لحظات حیات امام حسین ع هم که آن حضرت بر زمین افتاده بود، باز عده‌ای را تحریک کرد که بر آن حضرت حمله آوردند. (۴) ۱- فرهنگ فارسی، معین. بخش اعلام، معارف و معاریف، ج ۳، ص ۱۳۴۴. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۷۱۴. ۳- مقاتل الطالبیین، ص ۷۹. ۴- ارشاد، ص ۲۴۲.

شوذب، مولی شاکر

از شهدای کربلاست. وی، «غلام شاکر بن عبد الله همدانی بود و از شیعیان برجسته واز بزرگترین انقلابیون حماسی و مخلص به شمار آمد که در کربلا، در کهنسالی به شهادت رسید. (۱) شوذب، از حفاظ حدیث بود و از امیر المؤمنین ع حدیث شنیده و نقل می‌کرد. مجلسی داشت که شیعیان به حضورش می‌آمدند تا از او حدیث بشنوند. وی همراه عباس، نامه مسلم بن عقیل را از کوفه

به مکه خدمت امام حسین ع رساند . از مکه همراه امام شد و به کربلا آمد . شهادت او بعد از ظهر عاشورا و پس از شهادت حنظلّه بن اسعدشامی بود . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۷۹ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۳۰ .

شور زدن

از اصطلاحات خاص عزاداری و نوحه خوانی است . وقتی سینه‌زنی یا زنجیر زنی به نقطه اوج خود می‌رسد ، ریتم حرکات و صداها سریعتر و پرشورتر شده ، با کلماتی همچون حسین حسین و ... بر سر و سینه می‌زنند . گاهی هم کسانی در این حال غش می‌کنند و از خود بی خود می‌شوند ، آنان را از میان جمع بیرون برده ، آب به چهره‌اش می‌ریزند تا به خود آید . وقتی دسته‌های عزادار و زنجیر زن به حال شور می‌رسند ، طلبها و سنجها را با شدت بیشتری به صدا در می‌آوردند . این حالت در عزاداریهای برخی شهرهای بیشتر رایج است .

شهادت

حاضر بودن ، گواهی دادن ، کشته شدن در راه خدا . در فرهنگ قرآنی ، از شهادت با تعبیر «قتل فی سبیل الله یاد شده است : «و لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات بل احياء و لكن لا تشعرون (۱) به کسانی که در راه خدا کشته می‌شوند ، مرده نگوئید ، بلکه آنان زنده‌اند ، ولی شما درک نمی‌کنید . نیز ، خداوند مشتری اموال و جانهای کسانی است که در راه خدا می‌جنگند ، می‌کشند و کشته می‌شوند و پاداش بهشت از خداوند می‌گیرند : «ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلون و یقتلون . . . » (۲) این فداکاری و از جان گذشتگی در راه خدا و دین ، نهایت رستگاری انسان مؤمن است و آنان که جان خویش را بر سر دین می‌نهند ، هم به کامیابی ابدی در آخرت می‌رسند ، هم شهادتشان سرچشمه الهام و الگوی فداکاری برای دیگران محسوب می‌شود . نخستین شهید اسلام ، «سمیه مادر عمار یاسر بود که با نیزه ابو جهل در زیر شکنجه به شهادت رسید . پس از او نیز مسلمانانی که چه زیر شکنجه‌ها ، چه در جبهه‌های نبرد با مشرکان و چه در دفاع از حق و مواجهه با حکام ستمگر جان باخته‌اند ، همواره سرمشق آزادگان خداجوی بوده‌اند . در علت نامگذاری چنین مرگی به شهادت ، گفته‌اند : «یا بدان جهت است که فرشتگان حمت خدا در صحنه شهادت حضور می‌یابند ، یا بدان سبب که خدا و رسول ، به بهشتی بودن شهدا گواهی می‌دهند ، یا این که شهید در قیامت ، همراه انبیا بر امتهای دیگر گواهی می‌دهد ، یا این که شهید ، زنده و حاضر است ، به مقتضای احیاء عند ربهم یرزقون ، یا بدان جهت که شهید ، به شهادت حق قیام می‌کند تا کشته شود . » (۳) فیض شهادت ، چنان ارزشمند است که اولیاء دین همواره از خداوند ، آرزوی آن راداشته‌اند . در دعاهای ما نیز مکرر از خداوند ، رخواست شهادت شده است و روایات بسیاری درباره شهادت و جایگاه شهید آمده است . رسول خدا «ص فرموده است : «فوق کل بر حتی یقتل الرجل فی سبیل الله ، فاذا قتل فی سبیل الله فلیس فوقه بر» (۴) بالاتر از هر نیکی ، نیکی است ، تا آن که انسان در راه خدا کشته شود . پس چون در راه خدا کشته شد ، بالاتر از آن ، نیکی نیست . در احادیث است که : شهادت ، برترین مرگ است . قطره خون شهید ، نزد خدا از بهترین قطرات است . شهادت موجب آمرزش گناهان می‌شود . شهید از سؤال قبر ، مصون است و فشار قبر ندارد و در بهشت ، با حوریان هم‌اغوش است . شهید ، حق شفاعت دارد . شهدا اولین کسانی‌اند که وارد بهشت می‌شوند و همه به مقام شهیدان غبطه می‌خورند . (۵) شیخ مفید ، شهادت را مقامی والا می‌داند که آنکه در راه خدا صبر و مقاومتی کند تا آن حد که خونش ریخته شود ، روز قیامت از امنای والا مرتبه الهی محسوب می‌شود . (۶) نظر به وجه الله ، از خصوصیات شهید است و این نتیجه نفی بعد لجنی از وجود خویش و رسیدن به خلود و قداست کامل در سایه شهادت است . در مکتب خاندان وحی ، «شهادت مطلوب و معشوق آنان است و امامان ، یا مقتول و یا مسموم بوده‌اند و مرگشان شهادت بوده است . گر چه جان ائمه و اولیاء خدا و بندگان خالص ، عزیز

است، ولی دین خدا عزیزتر است. بنابر این جان باید فدای دین گردد تا حق، زنده بماند و این، همان سبیل الله است. شما راه خدا را باز کردید شهادت را شما آغاز کردید به خون خفتید، تا آیین بماند فدا کردید جان، تا دین بماند (۷) در دوران سید الشهداء، شرایطی پیش آمده بود که جز با حماسه شهادت، بیداری امت فراهم نمی‌شد و جز با خون عزیزترین انسانها، نهال دین خدا جان نمی‌گرفت. این بود که امام و اصحاب شهیدش، عاشقانه و آگاهانه به استقبال شمشیرها و نیزه‌ها رفتند تا با مرگ خونین خویش، طراوت و سرسبزی اسلام را تامین و تضمین کنند و این سنت، همچنان در تاریخ باقی ماند و «شهادت، درس بزرگ و ماندگار عاشورا برای همه نسلها و عصرها گشت. به فرموده امام خمینی قدس سره: «خط سرخ شهادت، خط آل محمد و علی است و این افتخار از خاندان نبوت و ولایت به ذریه طیبه آن بزرگواران و به پیروان خط آنان به ارث رسیده است. (۸) کسی می‌تواند به این جایگاه رسد، که رشته‌های علائق جسمانی و حیات مادی را گسسته باشد و عشق به حیات برتر، او را مشتاق شهادت سازد. گذشتن از این موانع و رسیدن به آن وارستگی و رهایی از تعلقات، ایمانی بالا-می‌طلبد و به همین جهت است که شهادت، نزدیکترین طریق و راه میان بر برای رسیدن به خدا و بهشت است. زنده است هر که کشته شود در منای دوست بیگانه نیست آنکه شود آشنای دوست گردن نهد به سلسله غم، اسیر عشق تیر بلا به جان بخرد مبتلای دوست جان شبم است و در پی خورشید، پر کشد گر بشنود نوای دل از نینوای دوست بر لوح دهر، زنده جاوید می‌شود آنکس که عاشقانه بمیرد برای دوست در مروه مراد، شود کامیاب دل با پای سر هر آنکه دود در صفای دوست ارزنده‌تر ز گوهر نایاب می‌شود جانی که خاک گردد و افتد به پای دوست بوسیدنی است سنگ مزار شهید عشق بوییدنی است تربت پاک گدای دوست (۹) غیر از کشتگان میدان جهاد، در روایات اسلامی کسان دیگری هم که نوعی رنج کشیده و تلاش داشته‌اند و جان در آن راه باخته‌اند، «شهید» محسوب شده‌اند، همچون کسی که در دفاع از مال، جان، شرف و ناموس خود و برای احقاق حق خویش کشته شود، یا آنکه در مهاجرت در راه خدا جان بسپارد، یا آنکه با ایمان کامل و با محبت اهل بیت و در حال انتظار فرج برای حاکمیت عدل جان بدهد، نیز کسی که در راه طلب علم بمیرد یا در غربت مرگش فرا رسد، یا زنی که هنگام زایمان، جان بسپارد، یا آنکه در راه عمل به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر کشته شود. ۱- بقره، آیه ۱۵۴. ۲- توبه، آیه ۱۱۱. ۳- مجمع البحرین، واژه شهد. ۴- بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۱۰ (چاپ بیروت). ۵- روایات مربوط به شهادت و فضیلت شهدا را از جمله در منابع زیر مطالعه کنید: بحار الانوار، ج ۹۷، و وسائل الشیعه، ج ۱۱، میزان الحکمه، ج ۵، کنز العمال، ج ۴، و کتاب خط سرخ شهادت از بنیاد شهید. ۶- اوائل المقالات، شیخ مفید (چاپ کنگره شیخ مفید) ص ۱۱۴. ۷- از مثنوی اهل بیت آفتاب از مؤلف. ۸- صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۵۴. ۹- از مؤلف.

شهادت طلبی

آن دم که به خون خود وضو می‌کردم دانی ز خدا چه آرزو می‌کردم؟ یکاش مرا هزار جان بود به تن تا آنهمه را فدای او می‌کردم (۱) از الفبای برجسته نهضت عاشورا و از روایات والای حسین بن علی ع و یارانش، عنصر «شهادت طلبی بود، یعنی مرگ در راه خدا را» احدی الحسنین دانستن و دریچه‌ای برای وصول به قرب خدا و بهشت برین دیدن و از این رو شیفتگی و بی‌صبری برای درک فضیلت شهادت. امام حسین ع در خطبه خط الموت...» به آن تصریح می‌کند و با جمله من کان باذلا فینا مهجته فلیرحل معنا» یاران شهادت طلب را هم بر می‌گزیند و به مسلخ عشق، کربلا می‌برد. اینگونه به استقبال مرگ رفتن، چون مبتنی بر درک والاتری از فلسفه حیات است، با خودکشی متفاوت است. خودکشی و خود را به هلاکت افکندن، شرعا حرام و عقلا ناپسند است، اما استقبال از مرگ به خاطر ارزشهای متعالی، مشروع و معقول است. حتی اگر انسان بداند در یک حماسه و مبارزه به شهادت خواهد رسید، مرگ او خودکشی نیست، چون گاهی تکلیف ایجاب می‌کند که جان را فدای دین کند، چون دین، گرامتر از انسان است. دین خدا عزیزتر است از وجود ما این دست و پا و چشم و سر و جان فدای دوست حل این معما (آگاهانه سراغ مرگ رفتن) تنها با درک

و برداشت متعالی‌تر از زندگی والا و کرامت انسانی میسر است. اینکه امام حسین ع هم از شهادت خود آگاه است و با همین علم، به کربلا می‌رود، به همین نکته بر می‌گردد. آن حضرت مرگ سرخ را بهتر از زندگی ننگین می‌داند: «لاری الموت الا سعادة و الحیاء مع الظالمین الا- برما». این فرهنگ، پذیرفته همه اقوام و ملت‌هاست و این نوع مرگ انتخابی و آگاهانه، مکمل حیات شرافتمندانه است، نه در تناقض با آن. چون مرگ، پایان نیست تا کسی با انتخاب مرگ، به پایان یافتن خویش کمک کرده باشد. مرگ سرخ و شهادت، نوع کمال یافته‌تری از حیات است. امام حسین ع با علم به شهادت در حادثه کربلا به آن قربانگاه رفت، تا در سایه شهادتش، اسلام زنده بماند و حق، حیات یابد. این، هدفی است ارزشمند که می‌سزد چون حسین ع هم قربانی آن گردد. سید الشهدا «ع این راه را برگزید و آن را پیش پای بشریت گشود و روندگان این صراط جاودانه، همه شاگردان مکتب عاشورا شدند. تو اسوه شهادتی، معلم شهامتی خوشا کسی که پانهد به مکتب ولای تو اصحاب امام حسین ع نیز در شب عاشورا، یک به یک برخاسته، این روحیه را ابراز می‌داشتند و از مرگ، هراسی در دلشان نبود. علی اکبر «ع هم در مسیر راه کربلا، وقتی کلمه استرجاع را از زبان امام حسین ع شنید و حضرت خبر از آینده شهادت آمیز داد، پرسید: «السنا علی الحق؟» مگر بر حق نیستیم؟ فرمود: آری. علی اکبر گفت: «یا ابا له نبالی بالموت پس چه ترسی از مرگ؟ حضرت قاسم هم شب عاشورا وقتی از امام پرسید که آیا من نیز کشته خواهم شد؟ و امام (۲) پرسید: مرگ در نظرت چگونه است؟ پاسخ داد: شیرین‌تر از عسل (احلی من العسل). (۳) اینها همه نشان دهنده این روحیه و اندیشه است که مرگ در راه عقیده و شهادت در راه خدا، آرزوی قلبی و ارستگانی است که رشته تعلقات دنیوی را بریده و به حیات برین و رزق الهی در سایه شهادت دل بسته‌اند. در اشعاری هم که امام حسین ع روز عاشورا یا قبل از آن روز می‌خواند، این مفهوم مطرح بود. از جمله: و ان یکن الابدان للموت انشات فقتل امرء بالسیف فی الله افضل و نیز در رجزهای آن حضرت، مرگ را بر زندگی ذلت‌بار ترجیح دادن می‌درخشد: «الموت اولی من رکوب العار». (۴) حضرت زینب ع در خطبه‌اش در مجلس یزید، بر این شهادتها افتخار می‌کند: «... فالحمد لله رب العالمین الذی ختم لاولنا بالسعادة و المغفرة و لآخرنا بالشهادة و الرحمة». (۵) حضرت سجاد «ع نیز در برابر تهدیدی که ابن زیاد کرد که آن حضرت را بکشند، فرمود: «ا بالقتل تهددنی یابن زیاد؟ اما علمت ان القتل لنا عادة و کرامتنا الشهادة مرگ، برای ما عادت است و شهادت، افتخار ماست، مرا از مرگ می‌ترسانی؟ امام خمینی قدس سره فرمود: «مرگ سرخ، بمراتب از زندگی سیاه است و ما امروز به انتظار شهادت نشستیم، تا فردا فرزندانمان در مقابل کفر جهانی با سرافرازی بایستند». (۶) ۱- رمضانعلی گلدون. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۷۳، لهوف، ص ۲۶. ۳- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۲۰۴. ۴- کشف الغم، ج ۲، ص ۳۲. ۵- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۵. ۶- صحیفه نور، ج ۹، ص ۹۷.

شهید نماز

سعید بن عبد الله، از اصحاب شهید امام حسین ع که روز عاشورا، پیکر خود را سپر تیرهای دشمن ساخت تا امام حسین ع نمازش را بخواند. اضافه بر زخم شمشیرها و نیزه‌هایی که بر بدن داشت، ۱۳ تیر هم بر پیکرش نشسته بود که بر زمین افتاد و شهید شد. (۱) خود ابا عبد الله ع را نیز می‌توان سر سلسله شهیدان نماز دانست، چرا که برای احیاء دین و نماز و امر به معروف و نهی از منکر شهید شد و قیامش، «اقامه نماز» بود (شهید انک قد اقامت الصلاة... (۲) شب عاشورا را نیز برای نماز و قرائت قرآن از سپاه دشمن مهلت خواست، ظهر عاشورا هم در آن میدان خون و شهادت به نماز اول وقت ایستاد. به ابو ثمامه صائدی نیز که هنگام ظهر عاشورا، اذان وقت را به یاد سید الشهدا «ع آورد و همراه آن حضرت آخرین نماز را خواند، «شهید نماز» گفته‌اند. ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۰۴، به نقل از لهوف. ۲- زیارت وارث (مفاتیح الجنان، ص ۴۲۹).

شیر کربلا

به نقل مردی از قبیله بنی اسد، پس از آنکه حسین بن علی ع و اصحابش شهید شدند و سپاه کوفه از کربلا کوچ کرد، هر شب شیری از سمت قبله می آمد و به قتلگاه کشتگان می رفت و بامدادان بر می گشت. یک شب ماند تا ببیند قصه چیست. دید آن شیر، بر جسد امام حسین ع نزدیک می شد و حالت گریه و ناله داشت و چهره خود را بر آن جسد می مالید. (۱) بر اساس همین نقل نیز، در مراسم شبیه خوانی و تعزیه کربلا، کسی در پوست شیر می رود و در میدان نبرد حاضر می شود و پس از آنکه سید الشهداء کشته می شود خود را به بالین پیکر او می رساند و بر نعش امام حسین ع می گرید و این صحنه، سبب تاثر و گریه تماشاگران تعزیه می شود. ۱- ناسخ التواریخ، (جلد امام حسین)، ج ۴، ص ۲۳.

شبهه امام حسین ع

شیعه یعنی پیرو. پیروی در فکر، عمل، اخلاق، مواضع سیاسی و عقاید دینی. گر چه شیعه حسین، شیعه علی و ائمه دیگر علیهم السلام نیز هست و تشیع، در خط ائمه و اهل بیت بودن است، اما حسین بن علی ع در ابعاد خاصی که زندگی و جانش را بر سر آنها نهاد، حالت الگویی دارد و اسوه است. آن حضرت، برای احیاء دین قیام کرد و خود رافدای راه خدا ساخت. شیعه او نیز باید اینگونه باشد. شیعه سید الشهداء، باید در خصلتهایی و اعمالی چون: خودسازی، خداترسی، گناه گریزی، تقوا، اطاعت امر خدا، امر به معروف و نهی از منکر، اقامه و احیاء نماز، تلاش در مسیر رضای حق، جود و کرامت، عزت نفس، گریز از ذلت و زبونی و سازش با طاغوتها و حکومتهای ستم، مبارزه با باطل، جهاد و شهادت، روحیه ایثار و شهادت طلبی، قاطعیت و صلابت در راه عقیده و... به آن پیشوای شهید تاسی کند. این، راه حسین و راه پدران و فرزندان حسین است و شیعه‌گی یعنی دینداری و ورع. شیعه باید آبها را گل کند خط سوم را به خون کامل کند خط سوم سرخ اولیاست کربلا بارزترین منظور ماست شیعه یعنی تشنه جام بلا شیعه‌گی یعنی قیام کربلا شیعه یعنی بازتاب آسمان بر سر نی جلوه رنگین کمان از لب نی بشنوم صوت تو را صوت انی لاری الموت تو را شیعه یعنی امتزاج ناز و نور شیعه یعنی راس خونین در تنور شیعه یعنی هفت وادی اضطراب شیعه یعنی تشنگی در شط آب (۱) از انبوه روایات مربوط به اوصاف شیعه، تنها به یکی اشاره می کنیم، از امام صادق ع که به مفضل فرمود: از فرومایگان پرهیز، چرا که شیعه علی ع شکم و شهوت خود را حفظ می کنند و اهل جهادند و تلاش برای خدا: «انما شیعه علی من عف بطنه و فرجه و اشتد جهاده و عمل لخالقه و رجا ثوابه و خاف عقابه فاذا رایت اولئک فاولئک شیعه جعفر». (۲) محبتی که در دل شیعیان و دوستانشان شهید کربلاست، بجاست که آنان را به همرنگی و همسویی و سنخیت فکری، اخلاقی و عملی با مولایشان بکشد و در گفتار و کردار، شیعه حسین باشند، نه تنها در ادعا و شعار. خود امام ع نیز هنگام حرکت از مکه به سوی کربلا، کسانی را به همراهی خویش در این سفر مقدس و نهضت خدایی دعوت کرد که اهل فدا کردن جان در راه ائمه که راه خداست باشند و شوق دیدار الهی در دلشان باشد: «من کان فینا باذلاً مهجته موطناً علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا...». (۳) ۱- از مثنوی بلند «شیعه نامه محمد رضا آقاسی، کیهان، تاریخ ۱۲/۶/۷۱. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۷۲۳. ۳- لهوف، ص ۵۳.

صبر قتل صبر

ایستادگی، مقاومت و پایداری. مقابله با عواملی که انسان را از تلاش در راه هدف باز می دارد، تحمل سختیها و ناگواریها به خاطر پیروز شدن و انجام وظیفه. در حادثه کربلا، زیباترین جلوه های صبر و پایداری در راه عقیده و تحمل مشکلات مبارزه ترسیم شده و سبب ماندگاری و جاودانگی آن حماسه و پیروزی ابدی آن گروه اندک بر دشمنان انبوه شده است، همانگونه که قرآن کریم

می‌فرماید: «کم من فئه قليلة غلبت فئه كثيرة باذن الله و الله مع الصابرين (۱) و امیر مؤمنان ع فرمود: «الصبر يهون الفجیعة (۲) مقاومت ، فاجعه و حادثه سخت را آسان می‌کند . از سوی دیگر ، برای مؤمنان ، بر عامل غلبه بر سختیهاست و هر چه میزان تحمل بیشتر باشد ، سختی مصیبت کاسته می‌شود و پروردگار نیز موهبت صبر را به مؤمنان عطا می‌کند و به فرموده امام صادق ع ، خداوند صبر را به اندازه مصیبت بر دلها وارد می‌کند : «ان الله ينزل الصبر على قدر المصيبة . (۳) در حماسه عاشورا ، «صبر» هم در گفتارها و شعارها و هم در عملها و رفتارها مشهود است ، هم در شخص سید الشهداء «ع» ، هم در عترت و یاران صبور و وفادارش . امام حسین ع آنگاه که می‌خواست از مکه به قصد عراق خارج شود ، خطبه‌ای خواند که در ضمن آن آمده است : «رضی الله رضانا اهل البيت ، نصبر على بلائهم و یوفینا اجر الصابرين . (۴) رضایت و پسند ما خانواده ، همان رضای الهی است ، بر بلا و آزمون او صبر می‌کنیم ، او نیز پاداش صابران را به ما عطا می‌کند . در یکی از منازل میان راه نیز ، با توجه دادن همراهان به سختی مسیر و استقبال از نیزه‌ها و شمشیرها و نیاز میدان عاشورا به دلیرمردانی مقاوم و شکیبا بر زخم و مرگ و شهادت ، فرمود : «ایها الناس ! فمن كان منکم یصبر على حد السیف و طعن الاسنة فلیقم معنا و الا فلینصرف عنا» . (۵) ای مردم ! هر کدام از شما که تحمل تیزی شمشیر و ضربت نیزه‌ها را دارد با ما بماند ، و گرنه برگردد ! یاران آن حضرت نیز همانگونه بودند که او می‌خواست . در میدان صبر ، پایدار ماندند و بر تشنگی ، محاصره ، هجوم دشمن ، کمی یاران و شهادت هم‌زمان مقاومت می‌کردند و از خوشحالی در پوست خود نمی‌گنجیدند . حتی بعضی‌شان روز عاشورا خوشحالی و شوخی می‌کردند و می‌گفتند : میان ما و بهشت ، جز ساعتی جنگ و تحمل ضربت تیغها و نیزه‌ها و تیرها نیست و پس از آن ، بهشت جاودان الهی است . ابا عبد الله ع نیز آنان را چنان‌بار آورده و تعلیم داده بود که پایداری را پل عبور به بهشت بدانند . روز عاشورا به آنان چنین خطاب کرد : «صبرا بنی الکرام ! فما الموت الا قنطرة تعبر بکم عن البؤس و الضراء الى الجنان الواسعة و النعيم الدائمة . . .» ، (۶) مقاومت ! ای بزرگ زادگان ، که مرگ ، پلی است که شما را از رنج و سختی به سوی بهشت‌های گسترده و نعمتهای ابدی عبور می‌دهد . درس صبر را ، حتی به اهل بیت خویش می‌داد و آنان را در مقابل شهادت خویش ، دعوت به شکیبایی و تحمل می‌کرد و این که گریبان چاک زنند و صورت نخرانند : «انظروا اذا اناقتل فلا تشقن علی جیبا و لا تخمشن وجها» . (۷) خود امام بر کشته شدن و داغ فرزندان و یاران صبر کرد ، خواهر صبورش زینب ، صبورانه بار این حماسه خونین را به دوش کشید و لحظه لحظه حوادث کربلا ، جلوه‌های مقاومت و پایداری بود . حتی آخرین کلمات سید الشهداء ع نیز در قتلگاه که بر زمین افتاده و با پروردگارش مناجات می‌کرد ، حاکی از همین روحیه بود : «صبرا علی قضائک . (۸) ۱- بقره ، آیه ۲۴۹ . ۲- غرر الحکم . ۳- من لا یحضره الفقیه ، ج ۴ ، ص ۴۱۶ . ۴- اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۳ . ۵- ینابیع المودة ، ص ۴۰۶ . ۶- نفس المهموم ، ص ۱۳۵ . ۷- لهوف ، ص ۸۱ . ۸- مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۳۵۷ .

صفاح

نام یکی از منزلگاههای شمال راه مکه به طرف کربلا- ، بین حنین و علامتهای حرم . صفاح به معنای کناره کوه است . در همین محل ، امام حسین ع با فرزدق برخورد کرد که از عراق می‌آمد و اوضاع مردم را از او پرسید . او جواب داد : دلهای مردم با تو ، ولی شمشیرهایشان همراه بنی امیه است . آنگاه با هم پیرامون تبدیل حج به عمره و عزیمت از مکه به سوی کوفه صحبت کردند . بعضی این ملاقات را در منزل ذات عرق گفته‌اند . (۱) ۱- همان ، ص ۲۰۳ ، به نقل از تاریخ طبری و کامل ابن اثیر .

ضحاک بن عبد الله مشرفی

از اصحاب امام حسین ع در کربلا بود ، ولی پس از شهادت یاران امام ، تصمیم به فرار از معرکه گرفت . خدمت امام آمد و گفت : ای پسر پیامبر ! با هم قرار گذاشته بودیم که تا وقتی مدافعی داری من هم دفاع کنم . اینک که مدافعان کشته شده‌اند ، مرا اجازه بده

که بروم . امام آزادش گذاشت . او که قبلا- اسب خود را در یکی از خیمه‌ها بسته بود و خود ، پیاده می‌جنگید ، پس از اذن امام ، سراغ اسب خویش رفت و سوار شده ، به طرف نیروهای سپاه کوفه تاخت . برایش راه باز کردند . تعدادی از سربازان تعقیبش کردند . چون به روستایی نزدیک ساحل فرات به نام شفیه رسید ، ایستاد . تعقیب کنندگان او را شناختند و از تعقیبش منصرف شدند . (۱) ضحاک بن عبید الله هم گفته و او را از اصحاب امام سجاده دانسته‌اند . ۱-عبرات المصطفین ، محمد باقر محمودی ، ج ۲ ، ص ۵۴ ، حیات الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۲۲۹ (نقل از انساب الاشراف) .

ضرغامه بن مالک

از شهدای کربلاست . وی در کوفه می‌زیست و از شیعیان امام و بیعت کنندگان با مسلم بن عقیل بود . چون مسلم شهید شد ، همراه سپاه کوفه به کربلا آمد ، اما در آنجا به یاران سید الشهداء «ع پیوست و عصر عاشورا به شهادت رسید . برخی هم شهادت او را در حمله اول دانسته‌اند . نام وی در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۱۴ ، تنقیح المقال ، مامقایی ، ج ۲ ، ص ۱۰۶ .

ضریح

محفظه‌ای که روی قبر مطهر سید الشهداء «ع و امامان و امامزادگان دیگر قرار دارد . ضریح ، هم به معنای گور ، قبر بی‌لحد و مگاسکی است که در میان گور سازند ، برای مرده ، شکاف میان گور یا در یک جانب آن یا شکاف ، هم به معنای خانه چوبین و مشبک و یا از مس و نقره و جز آن که بر سر قبر امامی یا امامزاده سازند . (۱) در روایات است که ضراح ، جایی در آسمان چهارم ، در برابر کعبه است ، خانه‌ای برای پروردگار . (۲) در فرهنگ دینی ، ضریح قبور اولیاء خدا مقدس و متبرک است و آن را می‌بوسند و کنارش به زیارت می‌پردازند و هنرمندان و صنعتگران مسلمان در ساختن و پرداختن ضریح ، ظریفکاریهای جالبی دارند . در عرف رایج میان علاقه‌مندان سید الشهداء «ع ، تعبیر «ضریح شش گوشه بار عاطفی خاصی دارد و دلها را به سوی خود جذب می‌کند و شوق شیعه را به زیارت آن ضریح مطهر بر می‌انگیزد . ۱- لغت نامه ، دهخدا . ۲- مجمع البحرین ، طریحی .

طبل

از ابزار تحریک روحیه رزمی در میدانهای جنگ در سابق . در کربلا- هم طبل جنگ نواخته می‌شد . در تعزیه‌های عاشورا ، با نواختن طبل ، همه از برگزاری تعزیه خبر می‌شدند و گرد می‌آمدند . شیپور و طبل ، برای گردآوری تماشاگر بوده است . دهل نیز می‌گویند .

طرماح

یکی از کسانی که در طول راه کربلا به سید الشهداء «ع پیوست و همراه او شد . امام حسین ع کسی را می‌خواست که به راه آشنا باشد ، تا از بیراهه به سوی کوفه رود . طرماح بن عدی اعلام کرد که من راه را می‌شناسم و جلو افتاد و به سوی کربلا روان شدند . وقتی جلو افتاد ، اشعاری را هم می‌خواند که با این مطلع ، آغاز می‌شود : یا ناقتی لا تذعری من زجر و امضی بنا قبل طلوع الفجر (۱) و مضمون اشعار ، در ستایش از دودمان رسول خدا «ص و سید الشهداء است . در میانه راه ، اجازه طلبید که به قبیله خود سر زده و به خانواده رسیدگی کند و برگردد . رفت و پس از چند روز ، وقتی دوباره برگشت ، به عذیب الهجانان که رسید ، خبر شهادت امام را شنید . اندوهگین شد و گریست ، از این که توفیق شهادت در رکاب امام ، نصیب او نشد . (۲) ولی . . . آنکه امام را رها کند

و سراغ زن و قبیله خویش رود، این محرومیت‌سزای اوست، هر چند پسر عدی بن حاتم باشد! ۱- اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۳۹۶.
 ۲- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۸۳.

طشت‌گذاری

مراسم سنتی در عزاداری ایام عاشورا که عمدتاً در شهرستان اردبیل برگزار می‌شود و طشتهای آب را در مساجد و حسینیه‌ها می‌آورند و رمزی از «فرات است...» نشانه‌ها و مظاهری که نماینده محیط خاص است، مثل وجود طشت آب و چند ساقه گیاه، به نشانه رودخانه و نخلستان...» (۱) این نشان می‌دهد که در تعزیه عاشورا، استفاده از سمبلها رواج داشته و دارد. در توضیح بیشتر این سنت مرسوم در اردبیل، در مطبوعات نوشتند: «این مراسم از سه روز مانده به محرم در مسجد جامع، مسجد اعظم و سپس در مساجد دیگر اجرا می‌شود. طشتهها را بالای سرها می‌گیرند و مسجد را دور می‌زنند، سپس در داخل آنها آب می‌ریزند. مردم دست به طشت و آب آن می‌زنند و نوعی بیعت با امام حسین ع است و حمایت از عباس ع. آب طشتهها را مردم در شیشه‌هایی برای شفا و تبرک برمی‌دارند. این سنت از حادثه جوانمردانه آب دادن امام حسین ع به سپاه حر در روز ۲۷ ذیحجه گرفته شده که آب مشکها را در طشتهها ریختند و تمام لشکر حر و اسبان آنها را سیراب کردند. این سنت سمبولیک، تاسی از اقدام سالار شهیدان است.» (۲) به این مراسم، «طشت‌گردانی هم می‌گویند. (۳) ۱- فصلنامه هنر، شماره ۲، ص ۱۶۳، مقاله پژوهشی در تعزیه. ۲- روزنامه رسالت (۳/۴/۷۲)، ص ۵ گزارش شوق کربلا». ۳- گزارشی از این مراسم در اردبیل، در کیهان (۲/۴/۷۳)، ص ۱۷ چاپ شده است.

طف

«طف، سرزمینی است از نواحی کوفه در طریق دشت، که قتلگاه حسین بن علی ع در آن بوده است. سرزمین مزبور، دشتی است نزدیک آبادانی و در آن چندین چشمه جاری است، از قبیل: صید، قطقطانه، رهیمه، عین جمل و غیره. موضعی است نزدیک کوفه. و هر زمین عربی که مشرف بر زمین آبادان عراق است.» (۱) «منطقه‌ای نزدیک کربلا- که از قدیم به نام طف معروف بوده است. معنای لغوی آن سرزمین مرتفع است. طف، مشرف بر عراق بوده است. این منطقه در اطراف کوفه و نزدیک فرات است و در آنجا چشمه‌هایی بوده که محل آب برداشتن نگهبانان پاسگاههای مرزی در زمان شاپور بوده که پشت‌خندقهای حفر شده بودند.» (۲) در مجموع، به سرزمین کوفه و کربلا و آن مناطق گفته می‌شود و در ادبیات و آثار شعری عرب و مراثی سید الشهدا «ع از «سرزمین طف «روز طف»، «کشتگان طف و «طفوف بسیار یاد شده است و کنایه از همان کربلاست. در حدیث، از قول پیامبر خدا «ص آمده است که فرزندم حسین، غریب و تشنه و تنها در سرزمین طف کشته خواهد شد: «ولدی الحسین یقتل بطف کربلا غریبا وحیدا عطشاناً...» (۳) ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۱۹. ۳- ناسخ التواریخ، ج ۲، ص ۱۸۵.

طفلان مسلم

محمد و ابراهیم، دو فرزند مسلم بن عقیل بودند که در حادثه کربلا اسیر شدند. ابن زیاد دستور داد آن دو را زندانی کردند. این دو نوجوان نابالغ مدت یک سال در زندان بودند. سپس با کمک مشکور، پیرمرد زندانبان که هوادار اهل بیت بود، شبانه از زندان گریختند. شب به خانه زنی پناه بردند که شوهرش در سپاه ابن زیاد بود. وقتی شوهرش حارث فهمید، آن دو را کنار رود فرات برد و بی‌رحمانه سر از تنشان جدا کرد و پیکرشان را در فرات افکند و سرهای آن دو را برای دریافت جایزه، نزد ابن زیاد برد. (۱) در کنار فرات در چهار فرسنگی کربلا- شهری است به نام مسیب که نزدیک آن آرامگاه آبادی است که گویند قبر محمد و

ابراهیم ، پسران مسلم بن عقیل داخل آن است . (۲) ۱- تفصیل ماجرا در «بحار الانوار» ج ۴۵ ، ص ۱۰۰ به بعد و در امالی صدوق ، ص ۷۶ به بعد . ۲- آرامگاههای خاندان پاک پیامبر ، سید عبد الرزاق کمونه ، ص ۳۰۲ .

طوعه

بانویی با ایمان و موالی اهل بیت ، که در لحظات تنهایی و سرگردانی مسلم بن عقیل در کوچه‌های کوفه ، به او آب داد و به خانه برد و پذیرایی کرد . شب ، بلال پسر آن زن به خانه آمد و به وجود مسلم در آن خانه پی برد و صبح به نیروهای ابن زیاد خبر داد . طوعه ، پیشتر کنیز اشعث بن قیس بود . وی او را آزاد کرد و اسید خضرمی با او ازدواج نمود . بلال ، ثمره این ازدواج بود . (۱) درها همه بسته بود در قحطی مرد × فریاد نشسته بود در قحطی مردیک زن ، شب کوچه‌های بن بست و غریب × مردانه شکسته بود در قحطی مرد (۲) ۱- الکامل ، ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۱ . ۲- محمد رضا سنگری .

الظلیمة الظلیمة

ظلیمه ، آنچه از انسان به ناحق و ظالمانه بگیرند ، آنچه را که نزد ظالم درخواست می‌کنی . (۱) کلماتی حاکی از ظلم و ستمی که بر امام حسین ع از سوی امت روا شد . این تعبیر ، در زیارت ناحیه مقدسه آمده و اینکه ذو الجناح ، اسب سید الشهداء ع پس از کشته شدن امام ، همهمه کنان و اشکریزان و بی صاحب به سوی خیمه‌ها می‌آمد ، در حالی که می‌گفت : «الظلیمة الظلیمة لامه قتلت ابن بنت نبیها» ، (۲) داد از دست امتی که پسر دختر پیامبر خود را کشته‌اند . ۱- مجمع البحرین . ۲- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۶۶ ، زیارت ناحیه مقدسه (من امه) .

عابس بن ابی شیبب شاکری (۱)

از شهدای کربلاست . عابس ، از رجال برجسته شیعه و مردی دلیر ، سخنور ، کوشا و تلاشگر ، شب زنده‌دار ، از طایفه بنی شاکر بود . این طایفه از شیعیان مخلص و فداکار در راه ولایت امیر المؤمنین بودند و از شجاعان عرب به شمار می‌آمدند . به آنان فیتان العرب می‌گفتند . از کسانی بود که وقتی مسلم بن عقیل ، نامه امام حسین ع را برای اهل کوفه خواند ، به پا خاست و اعلام هواداری و حمایت کرد و پس از بیعت کوفیان با مسلم بن عقیل ، بعنوان پیک ، نامه‌ای از سوی آنان به امام حسین ع در مکه رساند . (۲) دلاوریهای او در کربلا- مشهور است . وی همراه هم پیمان خود «شوذب» ، در حماسه عاشورا به نبرد پرداخت و شهید شد . (۳) رشادتهای او چنان بود که سپاه کوفه از نبرد تن به تن با وی ناتوان بودند . به دستور عمر سعد ، از اطراف او را سنگباران کردند . او هم زره از تن بیرون آورد و کلاه خود از سر برداشت و خت شد و با تیغ بر دشمن حمله کرد و یک تنه آنقدر جنگید تا در قلب میدان و محاصره دشمن به شهادت رسید . (۴) سر او را از پیکرش جدا ساختند . سر مطهرش در دست عده‌ای بود و هر کدام مدعی بودند که من بودم که او را کشتم ، تا به جایزه‌ای دست یابند . (۵) ۱- عابس بن شیبب هم نوشته‌اند . ۲- ابصار العین فی انصار الحسین ، ص ۷۴ ، مقتل الحسین ، مفرم ، ص ۱۶۷ . ۳- معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۴۷۶ . ۴- سفینه البحار ، ج ۲ ، ص ۱۴۷ ، انصار الحسین ، ص ۸۰ . ۵- ابصار العین ، ص ۷۴ .

عاشورا

روز دهم محرم ، روز شهادت سالار شهیدان و فرزندان و اصحاب او در کربلا . عاشورادر تاریخ جاهلیت عرب ، از روزهای عید رسمی و ملی بوده و در آن روزگار ، در چنین روزی روزه می‌گرفتند ، روز جشن ملی و مفاخره و شادمانی بوده است و در چنین

روزی لباسهای فاخر می پوشیدند و چراغانی و خضاب می کردند. در جاهلیت، این روز را روزه می گرفتند. در اسلام، با تشریح روزه رمضان، آن روزه نسخ شد. گفته اند: علت نامگذاری. روز دهم محرم به عاشورا آنست که ده نفر از پیامبران با ده کرامت در این روز، مورد تکریم الهی قرار گرفتند. (۱) در فرهنگ شیعی، به خاطر واقعه شهادت امام حسین ع در این روز، عظیمترین روز سوگواری و ماتم به حساب می آید که بزرگترین فاجعه و ستم در مورد خاندان پیامبر انجام گرفته و دشمنان اسلام و اهل بیت این روز را خجسته شمرده به شادی می پرداختند، اما پیروان خاندان رسالت، به سوگ و عزا می نشینند و بر کشتگان این روز می گریند. امام صادق ع فرمود: «و اما یوم عاشورا فیوم اصیب فیہ الحسین ع صریحا بین اصحابه واصحابه حوله صرعی عراه. (۲) عاشورا روزی است که حسین ع میان یارانش کشته بر زمین افتاد، یاران او نیز پیرامون او به خاک افتاده و عریان بودند. امام رضا ع فرمود: «من کان عاشورا یوم مصیبت و بکائه جعل الله عز و جل یوم القیامه یوم فرحه و سروره. (۳)»، هر کس را که عاشورا روز مصیبت و اندوه و گریه باشد، خداوند قیامت را روز شادی او قرار می دهد. در «زیارت عاشورا» در باره این روز غم انگیز که امویان آنرا مبارک می دانستند، آمده است: «اللهم هذا یوم تبرکت به بنو امیه و ابن آکلہ الاکباد...». امامان شیعه، یاد این روز را زنده می داشتند، مجلس برپا می کردند، بر حسین بن علی ع می گریستند، آن حضرت را زیارت می کردند و به زیارت او تشویق و امر می کردند و روز اندوهشان بود. از جمله آداب این روز، ترک لذتها، دنبال کار نرفتن، پرداختن به سوگواری و گریه، تا ظهر چیزی نخوردن و نیاشامیدن، چیزی برای خانه ذخیره نکردن، حالت صاحبان عزا و ماتم داشتن و... است. (۴) در دوران سلطه امویان و عباسیان، شرایط اجتماعی اجازه مراسم رسمی و گسترده در سوگ ابا عبد الله الحسین را نمی داد، اما هر جا که شیعیان، قدرت و فرصتی یافته اند، سوگواری پر شور و دامنه داری در ایام عاشورا به راه انداخته اند. در تاریخ است که معز الدوله دیلمی اهل بغداد را به برگزاری مراسم سوگ و نوحه برای سید الشهداء ع وادار ساخت و دستور داد که بازارها را ببندند و کارها را تعطیل کنند و هیچ طبخی غذایی نپزد و زنان سیاهپوش بیرون آیند و به عزاداری و نوحه پردازند. این کار را چندین سال ادامه داد و اهل سنت نتوانستند جلوی آن را بگیرند، چون که حکومت، شیعی بود. (۵) از قرنهای پیش، «عاشورا» بعنوان تجلی روز درگیری حق و باطل و روز فداکاری و جانبازی در راه دین و عقیده، شناخته شده است. حسین بن علی ع در این روز، با یارانی اندک ولی با ایمان و صلابت و عزتی بزرگ و شکوهمند، با سپاه سنگدل و بی دین حکومت ستم یزیدی به مقابله برخاست و کربلا را به صحنه همیشه زنده عشق خدایی و آزادی و حریت مبدل ساخت. عاشورا گر چه یک روز بود، اما دامنه تاثیر آن تا ابدیت کشیده شد و چنان در عمق وجدانها و دلها اثر گذاشته که همه ساله دهه محرم و بویژه عاشورا، اوج عشق و اخلاص نسبت به معلم حریت و اسوه جهاد و شهادت، حسین بن علی ع می گردد و همه، حتی غیر شیعه، در مقابل عظمت روح آن آزاد مردان تعظیم می کنند. عاشورا، نشان دهنده معنای حسین منی و انا من حسین بود که دین رسول خدا با خون سید الشهداء آبیاری و احیا شد. به تعبیر امام خمینی ره: «عاشورا، قیام عدالتخواهان با عددی قلیل و ایمان و عشقی بزرگ در مقابل ستمگران کاخ نشین و مستکبران غارتگر بود...». (۶) اگر عاشورا نبود، منطق جاهلیت ابو سفیانیان که می خواستند قلم سرخ بر وحی و کتاب بکشند و یزید، یادگار عصر تاریک بت پرستی که به گمان خود با کشتن و به شهادت کشیدن فرزندان وحی امید داشت اساس اسلام را برچیند و با صراحت و اعلام لا خبر جاء و لا وحی نزل بنیاد حکومت الهی را بر کند، نمی دانستیم بر سر قرآن کریم و اسلام عزیز چه می آمد... (۷) امام حسین ع که به دعوت اهل کوفه از مکه عازم این شهر بود تا به شیعیان انقلابی پیوندد و رهبری آنان را به عهده گیرد، پیش از رسیدن به کوفه، در کربلا به محاصره نیروهای ابن زیاد در آمد و چون حاضر نشد ذلت تسلیم و بیعت با حکومت غاصب و ظالم یزیدی را بپذیرد، سپاه کوفه با او جنگیدند. حسین و یارانش روز عاشورا، لب تشنه، با رشادتی شگفت تا آخرین نفر جنگیدند و به شهادت رسیدند و بازماندگان این قافله نور، به اسارت نیروهای ظلمت در آمده به کوفه برده شدند. هفتاد و دو تن یاران شهید او، بزرگترین حماسه بشری را آفریدند و یاد خویش را در دل تاریخ و وجدان بشرهای فضیلتخواه، ابدی ساختند. (۸) به تعبیر یکی از نویسندگان معاصر

«عاشورا، مائده بزرگ روح انسان است در تداوم اعصار، تجسم اعلائی وجدان بزرگ است در دادگاه روزگار، صلابت شجاعت انسان است در تجلیگاه ایمان، طواف خون است در احرام فریاد، تجلی کعبه است در میقات خون، نقش بیدار گذرها و رهگذرهاست در کاروان دراز آهنگ زندگیها و عبورها، عاشورا، باز خوان تورات و انجیل و زبور است در معبد اقدام، ترتیل آیات قرآن است در الواح ابدیت، خون خداست جاری در رگهای تزئیل، حنجره خونین کوه حرا است در ستیغ ابلاغ، درگیری دوباره محمد ص است با جاهلیت بنی امیه و شرک قریش، تجدید مطلع رجزهای بدر است و «حنین، انفجار نماز است در شهادت و انفجار شهادت است در نماز، تبلور شکوهزاد جاودانگی حق است در تباهستان نابودباطل، هشدار خونین حسینیه‌هاست در معبر اقوام، فریاد گستر انسانهای مظلوم است در همه تاریخ، دست نوازش انسانیت است بر سر بی پناهان، رواق سرخ حماسه است در تاریکستان سیاهی و بیداد، قلب تپنده دادخواهان است در محکمه بشریت، طنین بلندپیروزی است در گوش آبادیها، عطشی است دریا آفرین در اقیانوس حیات، «رسالتی است بزرگ بر دوش اسارتی رهایی بخش، عاشورا آبروی نمازگزاران است و عزت مسلمانان، و سرانجام، عاشورا رکن کعبه است و پایه قبله و عماد امت و حیات قرآن و روح نماز و بقای حج و صفای صفا و مروه و جان مشعر و منا. و عاشورا، هدیه اسلام است به بشریت و تاریخ...». (۹) ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۱۷۹ به نقل از: الانوار الحسینیه. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۵-۳. همان، ج ۴۴، ص ۲۸۴، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۴. ۴- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۴، سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۹۶. ۵- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۹۶. ۶- صحیفه نور، ج ۹، ص ۵۷. ۷- همان، ج ۱۴، ص ۲۶۵. ۸- درباره عاشورا، از جمله ر. ک: «عاشورا فی الاسلام از عبد الرزاق الموسوی المرقوم. ۹- تلخیص شده از «قیام جاودانه، محمدرضا حکیمی، ص ۹۴ به بعد.

عاشورا در نظر دیگران

اشاره

تأثیری که حادثه کربلا و قیام حسین بن علی ع بر اندیشه مردم جهان، حتی غیرمسلمانان داشته، بسیار است. عظمت قیام و اوج فداکاری و ویژگیهای دیگر امام و یارانش سبب شده که اظهار نظرهای بسیاری درباره این نهضت و حماسه آفرینان عاشورا داشته باشند. نقل سخنان همه آن کسان کتاب قطوری می شود. بویژه که برخی از نویسندگان غیر مسلمان مستقلاً کتاب درباره این حادثه نوشته اند. در اینجا تنها تعدادی اندک از این نظرها (از مسلمانان و غیر مسلمانان) آورده می شود: (۱) مهاتما گاندی (رهبر استقلال هند): من زندگی امام حسین، آن شهید بزرگ اسلام ابدقت خوانده ام و توجه کافی به صفحات کربلا نموده ام و بر من روشن شده است که اگر هندوستان بخواهد یک کشور پیروز گردد، بایستی از سرمشق امام حسین پیروی کند. محمد علی جناح (قاعده اعظم پاکستان): هیچ نمونه‌ای از شجاعت، بهتر از آنکه امام حسین از لحاظ فداکاری و تهور نشان داد در عالم پیدا نمی شود. به عقیده من تمام مسلمین باید از سرمشق این شهیدی که خود را در سرزمین عراق قربان کرد پیروی نمایند. چارلز دیکنز (نویسنده معروف انگلیسی): اگر منظور امام حسین جنگ در راه خواسته‌های دنیایی بود، من نمی فهمم چرا خواهران و زنان و اطفالش به همراه او بودند؟ پس عقل چنین حکم می نماید که او فقط بخاطر اسلام، فداکاری خویش را انجام داد. توماس کارلایل (فیلسوف و مورخ انگلیسی): بهترین درسی که از تراژدی کربلامی گیریم، اینست که حسین و یارانش ایمان استوار به خدا داشتند. آنها با عمل خود روشن کردند که تفوق عددی در جایی که حق با باطل روبرو می شود اهمیت ندارد و پیروزی حسین با وجود اقلیتی که داشت، باعث شگفتی من است. ادوارد براون (مستشرق معروف انگلیسی): آیا قلبی پیدا می شود که وقتی درباره کربلا سخن می شنود، آغشته با حزن و الم نگردد؟ حتی غیر مسلمانان نیز نمی توانند پاکی روحی را که در این جنگ اسلامی در

تحت لوای آن انجام گرفت انکار کنند. فردریک جمس: درس امام حسین و هر قهرمان شهید دیگری این است که در دنیا اصول ابدی عدالت و ترحم و محبت وجود دارد که تغییر ناپذیرند و همچنین می‌رساند که هر گاه کسی برای این صفات مقاومت کند و بشر در راه آن پافشاری نماید، آن اصول همیشه در دنیا باقی و پایدار خواهد ماند. ل. م. بوید: در طی قرون، افراد بشر همیشه جرات و پردلی و عظمت روح، بزرگی قلب و شهامت روانی را دوست داشته‌اند و در همین‌هاست که آزادی و عدالت هرگز به نیروی ظلم و فساد تسلیم نمی‌شود. این بود شهامت و این بود عظمت امام حسین. و من مسروم که با کسانی که این فداکاری عظیم را از جان و دل ثنای گویند شرکت کرده‌ام، هر چند که ۱۳۰۰ سال از تاریخ آن گذشته است. واشنگتن ایروینگ (مورخ مشهور آمریکایی): برای امام حسین ع ممکن بود که زندگی خود را با تسلیم شدن اراده یزید نجات بخشد، لیکن مسؤولیت پیشوا و نهضت بخش اسلام اجازه نمی‌داد که او یزید را بعنوان خلافت بشناسد. او بزودی خود را برای قبول هر ناراحتی و فشاری به منظور رها ساختن اسلام از چنگال بنی امیه آماده ساخت. در زیر آفتاب سوزان سرزمین خشک و در روی ریگهای تفتیده عربستان، (۲) روح حسین فنا ناپذیر است. ای پهلوان و ای نمونه شجاعت و ای شهسوار من، ای حسین! توماس ماساریک: گر چه کشیشان ما هم از ذکر مصائب حضرت مسیح مردم را متأثر می‌سازند، ولی آن شور و هیجانی که در پیروان حسین ع یافت می‌شود در پیروان مسیح یافت نخواهد شد و گویا سبب این باشد که مصائب مسیح در برابر مصائب حسین ع مانند پر کاهی است در مقابل یک کوه عظیم پیکر. موریس دوکبری: در مجالس عزاداری حسین گفته می‌شود که حسین، برای حفظ شرف و ناموس مردم و بزرگی مقام و مرتبه اسلام، از جان و مال و فرزند گذشت وزیر بار استعمار و ماجراجویی یزید نرفت. پس بیایید ما هم شیوه او را سرمشق قرار داده، از زیردستی استعمارگران خلاصی یابیم و مرگ با عزت را بر زندگی باذلت ترجیح دهیم. ماریبن آلمانی (خاور شناس): حسین ع با قربانی کردن عزیزترین افراد خود و با اثبات مظلومیت و حقانیت خود، به دنیا درس فداکاری و جانبازی آموخت و نام اسلام و اسلامیان را در تاریخ ثبت و در عالم بلند آوازه ساخت. این سرباز رشید عالم اسلام به مردم دنیا نشان داد که ظلم و بیداد و ستمگری پایدار نیست و بنای ستم هر چه ظاهراً عظیم و استوار باشد، در برابر حق و حقیقت چون پر کاهی بر باد خواهد رفت. بنت الشاطی: زینب، خواهر حسین بن علی ع لذت پیروزی را در کام ابن زیاد و بنی امیه خراب کرد و در جام پیروزی آنان قطرات زهر ریخت، در همه حوادث سیاسی پس از عاشورا، همچون قیام مختار و عبد الله بن زبیر و سقوط دولت امویان و برپایی حکومت عباسیان و ریشه دواندن مذهب تشیع، زینب قهرمان کربلا نقش برانگیزنده داشت. لیاقت علی خان (نخستین نخست وزیر پاکستان): این روز محرم، برای مسلمانان سراسر جهان معنی بزرگی دارد. در این روز، یکی از حزن آورترین و تراژدی‌کننده‌ترین وقایع اسلام اتفاق افتاد، شهادت حضرت امام حسین ع در عین حزن، نشانه فتح نهایی روح واقعی اسلامی بود، زیرا تسلیم کامل به اراده الهی به شمار می‌رفت. این درس به ما می‌آموزد که مشکلات و خطرها هر چه باشد، نایستی ما پروا کنیم و از راه حق و عدالت منحرف شویم. جرج جرداق (دانشمند و ادیب مسیحی): وقتی یزید، مردم را تشویق به قتل حسین و مامور به خونریزی می‌کرد، آنها می‌گفتند: «چه مبلغ می‌دهی؟» اما انصار حسین به او گفتند: ما با تو هستیم. اگر هفتاد بار کشته شویم، باز می‌خواهیم در رکابت جنگ کنیم و کشته شویم. عباس محمود عقاد (نویسنده و ادیب مصری): جنبش حسین، یکی از بی نظیرترین جنبشهای تاریخی است که تاکنون در زمینه دعوت‌های دینی یا نهضت‌های سیاسی پدیدار گشته است... دولت اموی پس از این جنبش، به قدر عمر یک انسان طبیعی دوام نکرد و از شهادت حسین تا انقراض آنان بیش از شصت و اندی سال نگذشت. احمد محمود صبحی: اگر چه حسین بن علی ع در میدان نظامی یا سیاسی شکست خورد، اما تاریخ، هرگز شکستی را سراغ ندارد که مثل خون حسین ع به نفع شکست خوردگان تمام شده باشد. خون حسین، انقلاب پسر زبیر و خروج مختار و نهضت‌های دیگر را در پی داشت، تا آنجا که حکومت اموی ساقط شد و ندای خونخواهی حسین، فریادی شد که آن تختها و حکومتها را به لرزه درآورد. آنتون بارا (مسیحی): اگر حسین از آن ما بود، در هر سرزمینی برای او بیرقی برمی‌افراشتیم و در هر روستایی برای او منبری بر پا می‌نمودیم و مردم را با

نام حسین به مسیحیت فرامی‌خواندیم. گیون (مورخ انگلیسی): با آنکه مدتی از واقعه کربلا گذشته و ما هم با صاحب واقعه هم وطن نیستیم، مع ذلک مشقات و مشکلاتی که حضرت حسین ع تحمل نموده، احساسات سنگین دل‌ترین خواننده را بر می‌انگیزد، چندانکه یک نوع عطوفت و مهربانی نسبت به آن حضرت در خود می‌یابد. نیکلسون (خاورشناس معروف): بنی امیه، سرکش و مستبد بودند، قوانین اسلامی را نادیده انگاشتند و مسلمین را خوار نمودند... و چون تاریخ را بررسی کنیم، گوید: دین بر ضد فرمانفرمایی تشریفاتی قیام کرد و حکومت دینی در مقابل امپراتوری ایستادگی نمود. بنابر این، تاریخ از روی انصاف حکم می‌کند که خون حسین ع به گردن بنی امیه است. سر پرسی سایکس (خاور شناس انگلیسی): حقیقتاً آن شجاعت و دلاوری که این عده قلیل از خود بروز دادند، به درجه‌ای بوده است که در تمام این قرون متمادی هر کسی که آن را شنید، بی اختیار زبان به تحسین و آفرین گشود. این یک مشت مردم دلیر غیرتمند، مانند مدافعان ترموپیل، نامی بلند غیر قابل زوال برای خود تا ابد باقی گذاشتند. تاملاس توندون (هندو، رئیس سابق کنگره ملی هندوستان): این فداکاریهای عالی از قبیل شهادت امام حسین ع، سطح فکر بشریت را ارتقا بخشیده است و خاطره آن شایسته است همیشه باقی بماند و یادآوری شود. محمد زغلول پاشا (در مصر، در تکیه ایرانیان): حسین ع در این کار، به واجب دینی و سیاسی خود قیام کرده و اینگونه مجالس عزاداری، روح شهامت را در مردم پرورش می‌دهد و مایه قوت اراده آنها در راه حق و حقیقت می‌گردد. عبد الرحمان شرقاوی (نویسنده مصری): حسین ع، شهید راه دین و آزادگی است. نه تنها شیعه باید به نام حسین بیاید، بلکه تمام آزاد مردان دنیا باید به این نام شریف افتخار کنند. طه حسین (دانشمند و ادیب مصری): حسین ع برای به دست آوردن فرصت و از سر گرفتن جهاد و دنبال کردن از جایی که پدرش رها کرده بود، در آتش شوق می‌سوخت. او زبان را درباره معاویه و عمالش آزاد کرد، تا به حدی که معاویه تهدیدش نمود. اما حسین، حزب خود را وادار کرد که در طرفداری حق سختگیر باشند. عبد الحمید جوده السحار (نویسنده مصری): حسین ع نمی‌توانست با یزید بیعت کند و به حکومت او تن بدهد، زیرا در آن صورت، بر فسق و فجور، صحنه می‌گذاشت و ارکان ظلم و طغیان را محکم می‌کرد و بر فرمانروایی باطل تمکین می‌نمود. امام حسین به این کارها راضی نمی‌شد، گرچه اهل و عیالش به اسارت افتند و خود و یارانش کشته شوند. علامه طنطاوی (دانشمند و فیلسوف مصری): (داستان حسینی) عشق آزادگان را به فداکاری در راه خدا بر می‌انگیزد و استقبال مرگ را بهترین آرزوها به شمار می‌آورد، چندانکه برای شتاب به قربانگاه، بر یکدیگر پیشی جویند. العیبدی (مفتی موصل): فاجعه کربلا در تاریخ بشر نادره‌ای است، همچنان که مسبب آن نیز نادره‌اند... حسین بن علی ع سنت دفاع از حق مظلوم و مصالح عموم را بنابر فرمان خداوند در قرآن به زبان پیامبر اکرم وظیفه خویش دید و از اقدام به آن تسامحی نورزید. هستی خود را در آن قربانگاه بزرگ فدا کرد و بدین سبب نزد پروردگار، «سرور شهیدان محسوب شد و در تاریخ ایام، «پیشوای اصلاح طلبان به شمار رفت. آری، به آنچه خواسته بود و بلکه برتر از آن، کامیاب گردید. «از مجموعه گفته‌های نقل شده، این جمع بندی به دست می‌آید: ۱- امام حسین ع بدین جهات قیام کرد: به خاطر بقا و عظمت اسلام و حکومت قرآن، به خاطر مسؤولیت امامت، برای حفظ ناموس و شرف مردم، برای اصلاح حال امت، به خاطر امر به معروف و نهی از منکر، به خاطر دفاع از مظلوم و مصالح عموم. ۲- وصف قیام او: نهضت امام بر اساس اخلاق و شهامت و مصلحت عامه بود و جهادی به قصد دفع رذیلت و نشر فضیلت به شمار می‌رفت. ۳- تاثیر قیام امام: مردم بیدار شدند، تظاهر به دیانت را به تعقیق و ایمان بدل کردند. ۴- این مکتب به خلق عالم چه آموخت؟ درس این آموزشگاه، ابدی و اصولی است، از آزادی و عدالت و محبت حکایت می‌کند، پاکی نظر را در مبارزه می‌آموزد، نحوه امتناع از قبول ستم و رد استعمار را نشان می‌دهد، غیرت، شجاعت، فداکاری، پایداری در برابر مصیبت و ثبات بر طریق حق را تعلیم می‌دهد، حرمت سکوت را در برابر باطل و فساد، مدلل می‌سازد و ثابت می‌کند که حق و فضیلت، عدل و ایمان، در هر شرایطی می‌توانند بر خودسری و مکر و ستم و کفر، غلبه یابند. یاران صادق امام نیز، بهترین درس ایمان به خدا را به جهانیان آموختند و راه پیروزی ملت‌ها را گشودند و نشان دادند که مؤمنان با کمی تعداد و

نیرو، همچنان پیروزند...». (۳) ۱- نقل از کتاب درسی که حسین به انسانها آموخت، شهید هاشمی نژاد، ص ۴۴۷، رهبر آزادگان و منابع دیگر. ۲- البته امام حسین ع در صحرای کربلا شهید شد، نه ریگزارهای عربستان! ۳- رهبر آزادگان، ص ۶۷.

عاشورا و امر به معروف

در فرهنگ عاشورا، حاکمیت ظلم یزیدی بزرگترین منکر اجتماعی است و مبارزه برای حاکم ساختن حق و قطع سلطه ستم، معروفی عظیم است. امر به معروف و نهی از منکر، از مهمترین فلسفه‌های حماسه خونین کربلاست. سید الشهداء در وصیتی که نوشته و به برادرش محمد حنفیه می‌سپارد، می‌فرماید: «انی ما خرجت اشرا و لا- بطرا و لا- مفسدا و لا ظالما، انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و ابی علی بن ابی طالب. (۱) این به وضوح، نقش امر به معروف و نهی از منکر را در حرکت عاشورایی امام نشان می‌دهد. در زیارتنامه آن حضرت هم این موضوع مطرح است: «اشهد انک قد اقامت الصلاة و آتیت الزکاة و امرت بالمعروف و نهیت عن المنکر و جاهدت فی سبیل الله حتی اتاک الیقین. (۲) این تعبیرات، نشان دهنده عمق این فریضه دینی است که در متن جهاد خونین هم جلوه گر می‌شود و دامنه امر به معروف و نهی از منکر، از واجبات و محرمات جزئی و فرعی و فردی، حتی به قیام برای اقامه قسط و سرنگونی حکومت باطل و تغییر نظام فاسد اجتماعی هم گسترش می‌یابد. (۳) سید الشهداء، پس از امتناع از بیعت با یزید و برخوردهایی که با ولید و مروان داشت، کنار قبر پیامبر «ص آمد و شب را آنجا به مناجات گذراند، در ضمن مناجاتش با خدا، عشق خود را به معروف بیان کرد و خواستار آنچه خیر است در این مسیر شد: «اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر و انا اسالک یا ذا الجلال و الاکرام بحق القبر و من فیہ الا اخترت لی ما هو لک رضی و لرسولک رضی. (۴) خدایا من معروف را دوست می‌دارم و منکر را زشت می‌شمارم. ای خدای بزرگوار و صاحب کرم! به حق این قبر و مدفون در آن از تو می‌خواهم راهی و سرنوشتی برایم برگزینی که رضای تو و پیامبرت در آن باشد. ۱- حیات الامام الحسین، ج ۲، ص ۲۴۶ و ۲۸۸. ۲- مفاتیح الجنان، زیارت‌های مختلف امام حسین ع ۳- در این زمینه ر. ک: «عنصر امر به معروف در نهضت امام حسین از شهید مطهری. ۴- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۸، مقتل خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۶.

عاشورا و انقلاب اسلامی

نهضت عاشورا به لحاظ ماهیت اسلام خواهی، اصلاح طلبی و ظلم ستیزی اش، همواره الهام بخش انقلابیون و حرکت‌های اصلاحی بوده است. انقلاب اسلامی ایران نیز از آن سرچشمه سیراب شد و از محتوای عاشورا الهام گرفت. این الهام‌گیری هم از سوی رهبر انقلاب بود، هم از ناحیه مردم. شرایط سیاسی و اجتماعی ایران قبل از انقلاب، شبیه دوران بنی امیه بود. فساد و ظلم حاکمیت داشت، اسلام در حال نابودی بود، تبلیغات ضداسلامی در اختیار طاغوت بود، ابتدال فرهنگی و غربزدگی، معروف شدن منکر، منکر شدن معروف، به زندان افتادن آزاد مردان، حیف و میل بیت المال در راه عیاشیهای طاغوت، همه شرایطی را به وجود آورده بود که اصلاحی عمیق را می‌طلبد. تا زور بعنوان عامل استقرار حکومت نفی شود و معیارها حاکم گردد. امام امت ره، با الهام از عاشورا، روح حماسه و غیرت دینی را در مردم دمید، به حکومت اسلامی و حاکمیت ارزشهای قرآنی فرا خواند، مفسد رژیم طاغوت را بر شمرد و در دوران تبعید هم از این راه دست برنداشت. مردم، مبارزات خود را بر ضد یزید زمانه می‌دانستند و از تبیین مفسد معاویه، یزید، ابن زیاد و... ذهنها به مفسد و مظالم طاغوتیان منتقل می‌شد. مجالس محرم، منبرها، وعظها، نوحه‌ها رنگ و حال و هوای سیاسی و انقلابی گرفت. حتی شعارهای مردم در راهپیماییهای ضد طاغوتی، پیوند انقلاب و عاشورا را می‌رساند (رهبر ما خمینی، نهضت ما حسینی). عاشورا محور بسیج مردم و شور گسترده بر ضد طاغوت شد. عنصر شهادت به مبارزه مردم جان و روح بخشید. خانواده‌ها شهدای خود را به فرمان حسین زمان و محشور با شهدای کربلا می‌دانستند. امام امت، در

سخنرانیهایش و نیز در مصاحبه‌ها، مشروعیت حکومت شاه را زیر سؤال برد و خواستار تشکیل حکومت اسلامی بود. آنگونه که سید الشهدا^ع نیز با امتناع از بیعت، لافت یزید را نامشروع و غاصبانه دانست. نگرش سیاسی به حادثه کربلا و درس آموزی از قیام عاشورا، سر لوحه دعوت امام خمینی و همفکران او بود و اعلام اینکه همه‌جا کربلا و هر روز عاشورا است، تأکیدی بر این برداشت بود. قتل عام ۱۵ خرداد، گرچه بظاهر سرکوب نهضت امام بود، اما خونهای شهدا و افشاگریها و مبارزات بعدی، اذهان را برای یک انقلاب آماده ساخت. عاشورای حسینی هم در ظاهر، با شهادت امام و یارانش به پایان رسید، ولی همان حادثه، بذر تحرکها و بیدارگریهای عظیمی را افشاند و به بارنشست. امام امت، با توجه به قدرت جذب، الهام، سازماندهی و شور آفرینی کربلا و عزاداریهای ایام محرم و دسته‌های عزاداری، این سنت دیرین را بشدت، حمایت کرد. همچنانکه خطابه امام خمینی در ۱۵ خرداد (محرم ۱۲) آغاز این نهضت بود، راهپیماییهای تاسوعا و عاشورا نیز در آخرین سال حکومت رژیم پهلوی، ضربه نهایی را بر آن زد. امام تأکید داشت که روحانیون و خطبا، حد اعلاهی استفاده را از منابر حسینی در ماه محرم وصف داشته باشند. بهره‌هایی که عاشورای حسینی به پیروزی انقلاب رساند، فراوان بود. به تعبیر امام امت: «اگر قیام حضرت سید الشهدا^ع نبود، امروز ما هم نمی‌توانستیم پیروز شویم.» (۱) «واقعۀ عظیم عاشورا از ۶۱ هجری تا خرداد ۶۱ و از آن تا قیام عالمی بقیۀ الله ارواحنا لمقدمه الفداء، در هر مقطع انقلاب ساز است.» (۲) عاشورا و جبهه‌ها: پس از پیروزی انقلاب نیز، آنچه ملت را در مقابل استکبار جهانی، مقاوم و بی‌باک ساخت و امت انقلابی و رهبری انقلاب، تن به سازش ندادند، همان درس عزتی بود که از «هیئات منا الذله ابا عبد الله آموخته بودند و آنچه که در سالهای دفاع مقدس، جبهه‌ها را گرم نگه می‌داشت و سیل نیروی عظیم انسانی به جبهه‌ها سرازیر می‌شد و فتح الفتوح‌ها می‌آفرید، درسهای آموخته از کربلا و مکتب شهادت بود. امام امت فرمود: «انقلاب اسلامی ایران، پرتوی از عاشورا و انقلاب عظیم الهی آن است.» (۳) و فرمود: «این خون سید الشهداء است که خونهای همه ملت‌های اسلامی را به جوش می‌آورد.» (۴) آنچه عاشورا داشت، یک بار ایدئولوژیکی و انگیزه مکتبی برای مبارزه بود. این محتوا در ذهن رهبر انقلاب و در دل پیروان او شکل گرفت و نهضت را پدید آورد و پس از پیروزی هم هشت سال دفاع خونین از انقلاب را اداره و تغذیه کرد. فرهنگ عاشورا و الهام از اسوه‌های کربلایی، حتی در وصیت نامه‌ها، پیشانی‌بندها، شعارها، سرودها، نوحه‌ها، تابلوهای جبهه، رمز عملیات، مجالس ختم شهدا متجلی بود. وقتی فرماندهی می‌گفت: «ما یک بار حسین را در کربلا تنها گذاشتیم و چهارده قرن، تحقیر و تازیانه و توهین و شکنجه چشیدیم، هرگز مبادا این بار حسین ع را تنها بگذاریم» (۵) این عمق تاثیر عاشورا را در دفاع مقدس ما نشان می‌دهد. رزمندگان اسلام، به عشق حسین ع در جبهه‌ها تشنه جان می‌دادند، انتظار و امید حضور ابا عبد الله ع را بر بالین خود داشتند. آنچه به پیشانی بندها یا پشت لباسهای رزم خود می‌نوشتند، پیوند جبهه و کربلا را می‌رساند، از قبیل: مسافر کربلا، زائر کربلا، یازیارت یا شهادت، هیئات منا الذله، یا قمر بنی هاشم، یا ثار الله، یا حسین شهید، یا سیدالشهدا، عاشقان کربلا، کل یوم عاشورا، یا ابا عبد الله، لیبک یا حسین و... تابلو نوشته‌های جاده‌های جبهه نیز الهام از فرهنگ عاشورا داشت. غیر از تعبیرات یاد شده که گاهی در تابلو نوشته‌ها هم دیده می‌شد، عباراتی این چنین نیز، گویای این حقیقت است: هر که دارد هوس کرب و بلا بسم الله، اگر خسته جانی بگو یا حسین، وعده‌گاه حزب الله صحن ابا عبد الله، رزمندگان تا کربلا راهی نمائند، راه قدس از کربلا می‌گذرد، پیش به سوی حرم حسینی، بسیجی مسافر جاده‌های پر پیچ و خم کربلا و... دهها جمله دیگر. (۶) نامگذاری برخی از عملیات نیز با الهام از نهضت عاشورا بود. عملیات محرم، مسلم بن عقیل، عاشورا، ثار الله، کربلای ۱ تا ۱۰ و... از این نمونه‌هاست. رمز عملیات نیز گاهی از اسامی مبارک حماسه‌سازان کربلا بود که رزمندگان، شوری عاشورایی پدید می‌آورد، همچون: یا حسین فرماندهی، یا ابا الفضل العباس، یا زینب، یا ابا عبد الله الحسین، همین که رزمندگان خود را در مسیر اهداف عاشورا می‌دیدند، شور می‌گرفتند و همین که خانواده‌های آنان به جبهه حسینی سرباز می‌فرستادند، صبور و مقاوم می‌شدند، شهیدان جبهه‌ها را مسافران بازگشته از کربلا می‌دانستند (این گل پرپر از کجا آمده؟ از سفر کرب و بلا آمده) و عزیمت به جبهه را

حرکت به سوی حرم حسینی می‌دیدند (گرفته‌ایم جان به کف و به کربلا می‌رویم، پیش به سوی حرم حسینی) جانبازان بی دست را، اقتدا کنندگان به قمر بنی هاشم می‌دانستند و مادران و خواهران و دختران شهدا را درس آموخته از زینب و سکینه ع می‌یافتند و مادر چند شهید را به ام البنین تشبیه می‌کردند و در حمایت از رهبری انقلاب و اطاعت فرمان جهاد او، شعار «ما اهل کوفه نیستیم حسین تنها ماند» سر می‌دادند. شبهای حمله، با نوحه خوانی و سینه زنی و عزاداری برای امام حسین ع روحیه می‌گرفتند. در آن سالها، عزیمت به جبهه، پاسخ به ندای هل من ناصر «حسین زمان بود و جبهه‌های غرب و جنوب کشور، «کربلای ایران محسوب می‌شد و شهیدایی که به عاشوراییان تاریخ می‌پیوستند، سیراب شدگان از فرات عشق و علقمه یقین بودند و حتی مفقود الاثرها، گمشدگانی در «حرم کربلا» تلقی می‌شدند. این باورها و برداشتها بود که به امت ما آرامش و اطمینان می‌بخشید و رزمندگان را برای رفتن به جبهه، بی‌تاب می‌ساخت. انقلاب اسلامی ایران و دفاع مقدس، در اهداف، انگیزه‌ها، شیوه مبارزه، روشهای دفاع، روحیه مردم، شهادت طلبی و صبر، الهام گرفته از عاشورا است، تا پایان نیز به این فرهنگ وفادار می‌ماند. ۱- صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۲۰۶-۲۰۷، همان، ج ۱۶، ص ۲۱۹-۳۰۳، همان، ج ۱۸، ص ۱۲-۴، همان، ج ۱۵، ص ۲۰۴-۵- چکیده مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشورا، ص ۱۰۴-۶- در این زمینه ر. ک: «فرهنگ جبهه مهدی فهمی».

عاشورا و سقیفه

دید جریان شناسانه در حوادث، ریشه حادثه عاشورا را در انحراف نخستین در رهبری حکومت می‌بیند که در «سقیفه بنی ساعده اتفاق افتاد. اگر جمعی از امت پیامبر، نیم قرن پس از رحلت رسول الله ص در کربلا فرزند رسول الله را شهید کردند، زمینه آن در حوادث گذشته و غضب خلافت و تصدی آل ابو سفیان نسبت به حکومت اسلامی و کنار زدن ائمه از ولایت و رهبری بود. از این رو در زیارت عاشورا کسانی لعن می‌شوند که آغازگر ظلم بر اهل بیت پیامبر و بنیانگذار ستم به ذریه رسول خدا ص بودند، و نیز کسانی که به آن ستم نخست راضی شدند، همکاری یا سکوت کردند و زمینه‌ساز آن بودند، تا آنجا که برای جنگ با عترت پیامبر، تمکین کردند: «لعن الله امه اسست اساس الظلم و الجور علیکم اهل البیت و لعن الله امه دفعتمکم عن مقامکم و ازالتمکم عن مراتبکم التی رتبکم الله فیها و لعن الله امه قتلتمکم و لعن الله الممهدين لهم بالتمکین من قتالکم...». در ماجرای کربلا، همه آنان که از آغاز، اهل بیت را از صحنه اجتماعی و سیاسی امت کنار زدند و بر غضب حکومت اسلامی توطئه کردند، تا آنان که بر کشتن او گرد آمدند و همراهی و متابعت کردند، شریکند. این نکته در جای دیگر زیارت عاشورا مطرح است: «اللهم العن اول ظالم ظلم حق محمد و آل محمد و آخر تابع له علی ذلک، اللهم العن العصابة التي جاهدت الحسين و شایعت و بایعت و تابعت علی قتله، اللهم العنهم جميعا». (۱) توطئه سقیفه، تلاشی از سوی شرک شکست خورده در جبهه‌های بدر و احد و حنین بود، تا دوباره به سیادت جاهلی خود برسند و سفیانیان کوشیدند انتقام کشته‌های خود را از آل پیامبر، از طریق سلطه یافتن بر خلافت و تار و مار کردن بنی هاشم و عترت رسول بگیرند. طرح شورا و بیعت ساختگی سقیفه، ظاهری فریبنده برای اعمال آن سیاست بود. به قول نیر تبریزی: کانکه طرح بیعت شور افکند خود همانجا طرح عاشورا افکند چرخ در یثرب رها کرد از کمان تیر کاندنر نینوا شد بر نشان (۲) هواداران سقیفه، در سپاه کوفه بودند. امام حسین ع روز عاشورا با بدن مجروح، آنان را «شیعیان آل ابی سفیان خطاب کرد که نه دین داشتند، نه حریت. ابن زیاد وقتی با سربریده حسین ع در طشت طلایی رو به رو شد، با چوبی که در دست داشت بر لبهای آن سر مطهر می‌زد و می‌گفت: «یوم بیوم بدر» (۳) یزید بن معاویه نیز پس از کشتن امام و سرمستی از پیروزی بر آن حضرت، در پیش چشم فرزندان او که به اسارت در کاخ او برده شده بودند، آرزو کرد که کاش نیاکان کشته شده‌اش در بدر، زنده بودند و به یزید می‌گفتند دست درد نکند. کشتن حسین ع و یارانش را در مقابل کشته‌های بدر دانست، منکرو حی و نزول جبرئیل شد و گفت اگر از آل احمد انتقام نگیرم، از نسل خندف نیستم... (۴) حضرت زینب ع با خطاب یابن الطلقاء به یزید، اشاره به نیکان

مشرك او کرد، که درفتح مکه، پیامبر آزادشان کرد، امام سجاد«ع نیز به یزید گفت: جد من علی بن ابی طالب، در جنگ بدر و احد و احزاب، پرچمدار رسول الله بود، اما پدر و جد تو، پرچمدار کفار بودند. (۵) کربلا، صحنه تجدید کینه‌های مشرکان و منافقان بر ضد آل الله بود و همان قدرت سیاسی را که میراث رسول خدا بود و غاصبانه به دست دشمن افتاد، بر ضد عترت رسول به کار گرفتند و این از شگفتیهای تاریخ است! سید الشهداء«ع در خطابه خویش در عاشورابه سپاه کوفه چنین فرمود: شمشیری را که ما به دستتان دادیم، علیه ما تیز کردید و به روی ما شمشیر کشیدید و آتشی را که بر دشمنان شما و ما افروخته بودیم، بر خود ما افروختید و با دشمنان خدا بر ضد اولیاء الله همدست شدید: «فشحذتم علینا سیفا کان فی ایدینا وحشتم علینا ناراً اضر مناها علی عدوکم و عدونا...» (۶) و در نقل دیگر: «سللتم علینا سیفا فی رقابنا و حشتم علینا نار الفتن... فاصبحتم الباعلی اولیائکم و یدا علیهم لاعدائکم» (۷) آیا این همان سخن ابو بکر بن عربی نیست که حسین ع به شمشیر جدش کشته شد «ان حسینا قتل بسیف جده؟» (۸) تیری را که عمر سعد، صبح عاشورا به سوی اردوی حسینی رها می کند و تیری را که حرمله بر گلوی علی اصغر«ع می زند، تیری نیست که در سقیفه رها شد و بر قلب پیامبر نشست؟ و آیا آن تیر، بر حنجره اصغر نشست یا بر جگر دین فرود آمد؟ چه خوب و عمیق دریافته و سروده است، مرحوم آیه الله کمپانی: فما رماه اذ رماه حرمله و انما رماه من مهد له سهم اتی من جانب السقیفه و قوسه علی ید الخلیفه و ما اصاب سهمه نحر الصبی بل کبد الدین و مهجه النبی (۹) اگر واقعه شوم سقیفه نبود، هرگز جنایتهای بعدی که اوج آن در عاشورا بود، پیش نمی آمد و مسیر تاریخ اسلام و شیعه به گونه دیگری بود. اگر پیمان مردم با «ولی بود اگر پیوند با آل علی بود نه فرمان نبی از یاد می رفت نه رنج و زحمتش بر باد می رفت نه زهرا کشته می شد در جوانی نه می شد خسته از این زندگانی نه خون دل نصیب مجتبی بود نه پرپر لاله‌ها در کربلا- بود نه زینب بدر غم می کاشت در دل نه می زد سر ز غم بر چوب محمل بقیع ما نه غم افزای جان بود نه ویران و چنین بی سایه بان بود (۱۰) ۱- مفاتیح الجنان، زیارت عاشورا، ص ۴۵۷. ۲- دیوان آتشکده، نیر تبریزی، ص ۵۹. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۵۴. ۴- همان، ص ۱۶۷، البدایه و النهایه، ج ۸، ص ۱۹۲ (لیت اشیاخی بیدر شهدوا...). ۵- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۵. ۶- مقتل الحسین، خوارزمی، ج ۲، ص ۶، مناقب، ج ۴، ص ۱۱۰، (با اندکی تفاوت در لفظ). ۷- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸، موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۴۲۴. ۸- الامام الحسین، علائلی، ص ۶۲. ۹- الانوار القدسیه، محمد حسین الغروی الاصفهانی، ص ۹۹، (چاپ حیدریه). ۱۰- از مؤلف، در شعر «اهل بیت آفتاب».

عاشورا و شعر فارسی

نام کتابی است که مجموعه ترکیب بند «های معروف شعرای بزرگ را درباره امام حسین ع و حادثه عاشورا در بر دارد. این کتاب که به اهتمام حسن گل محمدی فراهم شده است، ۱۴ ترکیب بند معروف را از محتشم کاشانی و دیگران دارد و ۲۶۳ صفحه است. درباره سید الشهداء و حادثه عاشورا، مجموعه‌های شعری متعددی به زبان عربی، فارسی، ترکی و... تدوین شده است و شاعران در طول تاریخ، با زبان ماندگار شعر، به ترسیم این حماسه جدید و مظلومیت‌های اهل بیت پرداخته‌اند. شاعرانی چون محتشم کاشانی، صباحی بیدگلی، وصال شیرازی، قآنی شیرازی، سروش اصفهانی، نیر تبریزی، عمان سامانی و... از جمله اینانند که در قالب ترکیب بند یا مثنوی و قطعه به مرثیه سرایی درباره سید الشهداء«ع پرداخته‌اند. (۱) با توجه به تشویقی که امامان نسبت به سرودن شعر درباره حادثه کربلا و مظلومیت دودمان پیامبر و نشر فضایل اهل بیت داشته‌اند، راز اینهمه سروده، دیوان، مجموعه‌های شعر و مدایح و مراثی پیرامون مصائب و فضایل عترت، آشکار می شود. ورود حماسه کربلا به حیطه شعر و ادب، یکی از عوامل ماندگاری آن نهضت بوده است، چرا که قالب تاثیر گذار و نافذ شعر و مرثیه، میان دلها و حادثه عاشورا پیونده زده و احساسها و عواطف علاقه‌مندان را به آن ماجرا وصل کرده است. این ویژگی در شعرهای غیر فارسی نیز وجود دارد و ادبیات عاشورایی، از

غنی‌ترین ذخیره‌های فکری و احساسی شیعه است. از سوی دیگر حماسه کربلا در زبان شعری شاعران تاثیر نهاده و ادبیات را پر بار ساخته است. رابطه‌ای متقابل میان شعر فارسی و عاشورا وجود دارد و هر دو به ماندگاری و جلوه یکدیگر کمک کرده‌اند. برخی شاعران نیز مانند گاری نام خود را امیدیون شعر سرودن درباره اهل بیت و عاشورا و مظلومیت ابا عبد الله ع اند و گاهی با یک شعر، شهره و جاوید شده‌اند، همچون محتشم. ۱- در این زمینه‌ها از جمله ر. ک: «نگرشی به مرثیه سرایی در ایران، عبد الرضا افسری کرمانی، «چند مرثیه از شاعران پارسی گوی، ابو القاسم رادفر.

عامر بن جلیده (خلیده)

او را از شهدای کربلا دانسته‌اند. در زیارت رجبیه نام او آمده است. (۱) ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۱.

عامر بن حسان بن شریح طائی

از اصحاب امام حسین ع بود که از مکه همراه آن حضرت آمد و در کربلا در حمله اول به شهادت رسید (۱). وی از شجاعان معروف و شیعیان خالص بود. پدرش نیز در جنگ جمل و صفین، در رکاب حضرت علی ع جنگیده بود. ۱- همان، ص ۸۰.

عامر بن مالک

از شهدای کربلا بود. نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است (۱). ۱- همان، ص ۱۰۳.

عامر بن مسلم عبدی

از شهدای کربلا بود. عامر که اهل بصره بود، همراه غلامش سالم از بصره به مکه آمد و به سید الشهداء ع پیوست و از آنجا همراه امام تا کربلا آمد و روز عاشورا در حمله اول به شهادت رسید. (۱) شرافت دیگر او آن است که در زیارت ناحیه مقدسه نام او آمده است و سلام به او داده شده است (۲). ۱- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۷۸، انصار الحسین، ص ۸۱. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۱۱۷.

عباس بن علی ع

فرزند امیر المؤمنین، برادر سید الشهداء، فرمانده و پرچمدار سپاه امام حسین ع در روز عاشورا. عباس در لغت، به معنای شیر بیشه، شیری که شیران از او بگریزند است. (۱) مادرش فاطمه کلایه بود که بعدها با کنیه ام البنین شهرت یافت. علی ع پس از شهادت فاطمه زهرا با ام البنین ازدواج کرد. عباس، ثمره این ازدواج بود. ولادتش را در (۲) شعبان سال ۲۶ هجری در مدینه نوشته‌اند و بزرگترین فرزند ام البنین بود و این چهارفرزند رشید، همه در کربلا در رکاب امام حسین ع به شهادت رسیدند. وقتی امیر المؤمنین شهید شد، عباس چهارده ساله بود و در کربلا ۳۴ سال داشت. کنیه‌اش ابو الفضل و «ابو فاضل بود و از معروفترین لقبهایش، قمر بنی هاشم، سقاء، صاحب لواء الحسین، علمدار، ابو القریه، عبد صالح، باب الحوایج و... است. عباس با لبابه، دختر عبید الله بن عباس (پسر عموی پدرش) ازدواج کرد و از این ازدواج، دو پسر به نامهای عبید الله و فضل یافت. بعضی دو پسر دیگر برای او به نامهای محمد و قاسم ذکر کرده‌اند. آن حضرت، قامتی رشید، چهره‌ای زیبا و شجاعتی کم نظیر داشت و به خاطر سیمای جذابش او را «قمر بنی هاشم می‌گفتند. در حادثه کربلا، سمت پرچمداری سپاه حسین ع و سقایی خیمه‌های اطفال و اهل بیت امام را داشت و در رکاب برادر، غیر از تهیه آب، نگرهبانی خیمه‌ها و امور مربوط به آسایش و امنیت‌خاندان حسین ع نیر برعهده او بود و تا زنده

بود، دودمان امامت، آسایش و امنیت داشتند (۳). روز عاشورا، سه برادر دیگر عباس پیش از او به شهادت رسیدند. وقتی علمدار کربلا از امام حسین ع اذن میدان طلبید حضرت از او خواست که برای کودکان تشنه و خیمه‌های بی آب، آب تهیه کند. ابو الفضل ع به فرات رفت و مشک آب را پر کرد و در بازگشت به خیمه‌ها با سپاه دشمن که فرات را در محاصره داشتند درگیر شد و دستهایش قطع گردید و به شهادت رسید. البته پیش از آن نیز چندین نوبت. هم‌کاب با سید الشهداء به میدان رفته و با سپاه یزید جنگیده بود. عباس، مظهر ایثار و وفاداری و گذشت بود. وقتی وارد فرات شد، با آنکه تشنه بود، اما بخاطر تشنگی برادرش حسین ع آب نخورد و خطاب به خویش چنین گفت: یا نفس من بعد الحسین هونی و بعده لا کنت ان تکونی هذا الحسین وارد المنون و تشریبین بارد المعین تالله ما هذا فعال دینی و سوگند یاد کرد که آب ننوشد. (۴) وقتی دست راستش قطع شد، این رجز را می‌خواند: و الله ان قطعتموا یمینی انی احامی ابداء عن دینی و عن امام صادق الیقین نجل النبی الطاهر الامین و چون دست چپش قطع شد، چنین گفت: یا نفس لا تخشی من الکفار و ابشری برحمه الجبار مع النبی السید المختار قد قطعوا بیغیمهم یساری فاصلهم یا رب حر النار شهادت عباس، برای امام حسین بسیار ناگوار و شکننده بود. جمله پر سوز امام، وقتی که به بالین عباس رسید، این بود: «الآن انکسر ظهری و قلت حیلتی و شمت بی عدوی. (۵) و پیکرش، کنار «نهر علقمه ماند و سید الشهداء به سوی خیمه آمد و شهادت او را به اهل بیت خبر داد. هنگام دفن شهدای کربلا- نیز، در همان محل دفن شد. از این رو امروز حرم ابوالفضل ع با حرم سید الشهداء فاصله دارد. مقام والای عباس بن علی ع بسیار است. تعابیر بلندی که در زیارتنامه اوست، گویای آن است. این زیارت که از قول حضرت صادق ع روایت شده، از جمله چنین دارد: «السلام علیک ایها العبد الصالح المطیع لله و لرسوله و لامیر المؤمنین و الحسن و الحسین... شهد الله انک مضیت علی ما مضی به البدریون و المجاهدون فی سبیل الله المناصحون فی جهاد اعدائه المبالغون فی نصره اولیائه الذابون عن احبائه...» (۶) که تایید و تاکید بر مقام عبودیت و صلاح و طاعت او و نیز تداوم خط مجاهدان بدر و مبارزان با دشمن و یاوران اولیاء خدا و مدافعان از دوستان خداست. امام سجاده ع نیز سیمای درخشان عباس بن علی را اینگونه ترسیم فرموده است: «رحم الله عمی العباس فلقد آثر و ابلی و فدا اخاه بنفسه حتی قطعت یداه فابده الله عز و جل بهما جناحین یطیر بهما مع الملائکه فی الجنه کما جعل جعفر بن ابی طالب. و ان للعباس عند الله تبارک و تعالی منزله یغبطه بها جمیع الشهداء یوم القیامه (۷). که در آن نیز مقام ایثار، گذشت، فداکاری، جانبازی، قطع شدن دستانش و یافتن بال پرواز در بهشت، همبال با جعفر طیار و فرشتگان مطرح است و اینکه: عمویم عباس، نزد خدای متعال، مقامی دارد که روز قیامت، همه شهیدان به آن غبطه می‌خورند و رشک می‌برند. عباس یعنی تا شهادت یکه تازی عباس یعنی عشق، یعنی پاکبازی عباس یعنی با شهیدان هم‌نوازی عباس یعنی یک نیستان تکنوازی عباس یعنی رنگ سرخ پرچم عشق یعنی مسیر سبز پر پیچ و خم عشق جوشیدن بحر وفا، معنای عباس لب تشنه رفتن تا خدا، معنای عباس (۸) در زیارت ناحیه مقدسه نیز از زبان حضرت مهدی ع به او اینگونه سلام داده شده است: «السلام علی ابی الفضل العباس بن امیر المؤمنین، المواسی اخاه بنفسه، الآخذ لغده من امسه، الفادی له، الواقی الساعی الیه بمائه، المقطوعه یداه...» (۹). کربلا کعبه عشق است و من اندر احرام شد در این قبله عشاق، دو تا تقصیرم دست من خورد به آبی که نصیب تو نشد چشم من داد از آن آب روان تصویرم باید این دیده و این دست دهم قربانی تا که تکمیل شود حج من و تقدیرم (۱۰) ۱- لغت نامه دهخدا. ۲- الیوم نامت اعین بک لم تنم و تسهدت اخری فجز منامها ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۱. ۴- معالی السبطن، ج ۱، ص ۴۴۶. مقتل خوارزمی، ج ۲، ص ۳۰. ۵- مفاتیح الجنان، ص ۴۳۵. ۶- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۵۵. ۷- خلیل شفیعی. ۸- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶۶. ۹- ای اشکها بریزید، حسان، ص ۲۱۰. درباره زندگی عباس بن علی علیه السلام. ر. ک: «العباس بن علی، باقر شریف القرشی، ۲۱۴ صفحه، دار الکتب الاسلامی. ۱۰- انصار الحسین، ص ۱۰۵، تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۱۳۳.

از شهدای نهضت حسینی در کوفه . وی از جوانان کوفه بود که با مسلم بن عقیل بیعت کرد . پس از دستگیر شدن هانی توسط ابن زیاد ، هنگامی که مسلم اعلان قیام کرد ، عبد الاعلی سلاح بر گرفت و از خانه بیرون آمد تا در محله بنی فقیان به مسلم پیوندد . او را دستگیر کرده ، نزد ابن زیاد بردند . دستور داد تا به زندانش افکنند . پس از شهادت هانی و مسلم ، به دستور ابن زیاد احضارش کردند و گردن زدند . (۱) سلام خدا بر او باد . ۱-همان ، ص ۸۱ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۵ .

عبد الرحمن بن ابی سبره جعفی

یکی از فرماندهان سپاه عمر سعد که یک چهارم از نیروهای شهر کوفه را تحت فرمان داشت .

عبد الرحمن بن عبد الله ارجبی

از شهدای کربلاست . وی از جمله کسانی بود که دعوتنامه کوفیان را به حضور امام حسین ع رسانید و خود از همراهان مسلم بن عقیل در کوفه بود . مردی بود شجاع ، موجه و محترم و تابعی . در مکه همراه امام شد و به کربلا آمد . گفته‌اند که در حمله نخست به شهادت رسید (۱) . نام او در زیارت رجبیه و زیارت ناحیه مقدسه آمده است . ۱-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۱۲۷ .

عبد الرحمن بن عبد الله اردی

از بیکهای سید الشهداء . او همراه قیس بن مسهر صیداوی ماموریت یافته بود که نامه امام حسین ع را به مردم کوفه برساند .

عبد الرحمن بن عبد ربه انصاری خزر جی

از شهدای کربلاست . وی از اصحاب رسول خدا ص بود و پس از رحلت آن حضرت نیز از کسانی بود که به امیر المؤمنین ، اخلاص داشت و از آن حضرت قرآن آموخته بود . به نصب علی ع در غدیر به امامت گواهی داد . روز تاسوعا با «بریر» شوخی می کرد . وقتی گفتند : الآن چه وقت شوخی است ، گفت : چرا خوشحال نباشم ؟ میان ما وبهشت ، جز درگیری با این کافران و شهادت فاصله‌ای نیست (۱) . او از شخصیت‌های بارز شیعی کوفه محسوب می شد و در ایام نهضت مسلم بن عقیل ، از مردم به نفع حسین بن علی ع بیعت می گرفت . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۸۲ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۵ . ۲-انصار الحسین ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶ .

عبد الرحمن بن عرزۀ بن حراق غفاری

از شهدای کربلا . جد او از یاران علی ع بود که در جنگ جمل ، صفین و نهروان شرکت داشت . خودش نیز از جوانان نام آور و برجسته کوفه بود . به حسین بن علی پیوست و روز عاشورا شهید شد . (۱) نامش در زیارت رجبیه هم آمده است . بعید نیست که این ، همان عبد الرحمن بن عروه غفاری باشد و تشابه اسمی میان عروه و عرزۀ در استنساخ پیش آمده باشد (۲) . ۱-مرحوم مامقانی هم این نظر را دارد . (تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶) . ۲-معارف و معاریف ، ج ۴ ، ص ۱۵۰۱ . انصار الحسین ، ص ۸۳ ، تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۴۶ .

عبد الرحمن بن عروه غفاری

او و برادرش عبد الله، که هر دو در کربلا شهید شدند، از اشراف و شجاعان کوفه بودند و به خاندان پیامبر عشق می‌ورزیدند. جدشان حراق نیز از یاران علی ع بود که در سه‌جنگ، در رکاب آن حضرت حضور داشت. این دو برادر با هم از کوفه به کربلا آمده بودند. هر دو با هم روز عاشورا از سید الشهداء اذن پیکار گرفتند و با هم به میدان رفتند. در رفتن به میدان نبرد، از هم سبقت می‌جستند. هنگام جنگ، هر کدام یک مصرع از رجز رامی خواند و نفر دیگر، مصرع دوم شعر را تمام می‌کرد. این دو برادر با هم نیز به شهادت رسیدند. (۱) ۱- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۱۴۶.

عبد الرحمن بن عقیل بن ابی طالب

از شهدای کربلا و از اولاد عقیل است. مادر او کنیز بود. نام عبد الرحمن در زیارت‌ناحیه مقدسه و رجبیه آمده است (۱). ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۲.

عبد الرحمن بن یزید

از شهدای کربلا به حساب آمده است. نامش در زیارت رجبیه است (۱). ۱- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۷۷.

العبد الصالح

صفت و لقبی است که در زیارت حضرت ابا الفضل ع از قول امام صادق ع برای آن‌سردار شهید کربلا آمده است: «السلام علیک ایها العبد الصالح المطیع لله و لرسوله...» (۱) ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۲.

عبد الله بن ابی بکر

در شمار شهدای کربلا ذکر شده است (۱). ۱- الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۴۸، (پاورقی).

عبد الله بن بقطر (بقطر)

از شهدای نهضت امام حسین ع در کوفه. وی صحابی پیامبر و برادر رضاعی امام حسین ع بود. سه روز قبل از امام حسین ع به دنیا آمد. پدرش بقطر (بقطر) خادم پیامبر بود و همسرش میمونه در خانه علی ع بود و میمونه هر دو را شیر می‌داد (۱). او از صحابیان شهید و از فرستادگان امام حسین ع بود که نامه‌ای از سوی آن حضرت برای مسلم بن عقیل در کوفه می‌برد. دستگیر شد، وی را نزد ابن زیاد بردند، سپس او را از بالای قصر به زمین افکندند و استخوانهایش خورد شد. رمقی در بدن داشت که عبد الملک بن عمیر لخمی او را کشت (۲). ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۶. ۲- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۲۶

عبد الله بن جعفر

همسر زینب کبری و داماد علی ع و پسر جعفر طیار. وی، نخستین نوزاد مسلمان در حبشه بود. در ایامی که پدرش جعفر بن ابی طالب به حبشه هجرت کرده بود، در آن کشور به دنیا آمد. مادرش اسماء بنت عمیس بود. اسماء، پس از شهادت جعفر طیار در جنگ موته، به همسری ابو بکر، سپس علی بن ابی طالب در آمد. عبد الله بن جعفر، مورد عنایت خاص پیامبر اکرم بود، بویژه که پدرش سردار بزرگ شهید جبهه اسلام به شمار می‌آمد. همچنین مورد علاقه امیر المؤمنین بود و ارادتی شایان به امام حسن و امام

حسین ع داشت. مردی سخاوتمند و اهل جود و بخشش بود. (۱) عبد الله جعفر، از جمله کسانی بود که به سید الشهداء نامه نوشت و از او خواست که از سفر به عراق منصرف شود. گرچه خود در کربلا حضور نداشت، اما دو پسرش عون و محمد را همراه مادرشان حضرت زینب ع به کربلا فرستاد و این دو فرزند، در رکاب سالار شهیدان روز عاشورا به شهادت رسیدند. او از اینکه نتوانسته بود در واقعه کربلا شرکت کند تاسف می‌خورد. پس از حادثه عاشورا و شهادت حسین بن علی ع وی در مدینه به سوگ نشست و مردم برای تسلیت گویی نزد او می‌آمدند. (۲) وی در سن ۹۰ سالگی، در سال ۸۰ هجری در مدینه درگذشت و در بقیع به خاک سپرده شد (۳). برخی هم درگذشت او را در شام و قبر وی را در «باب الصغیر» دمشق، کنار قبر بلال می‌دانند (۴). ۱- معارف و معاریف، ج ۴، ص ۱۵۰۸. ۲- همان. ۳- درباره او از جمله ر. ک: «شام، سرزمین خاطرها»، مهدی پیشوایی، ص ۷۷، تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۱۷۳. ۴- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۴.

عبد الله بن حسن بن علی ع

نوجوان ۱۱ ساله، فرزند امام حسن مجتبی ع که روز عاشورا، وقتی دید سید الشهداء بر زمین افتاده است، برای دفاع از عمو به سوی میدان شتافت و در دفاع از عموی مظلومش جنگید و عده‌ای را کشت و با تیغ بحر بن کعب به شهادت رسید. برخی هم نقل کرده‌اند حرمله، با شمشیر، دست او را که در آغوش عمویش حسین قرار گرفته بود قطع نموده همانجا شهیدش کرد (۱). رجز او هنگام پیکار، چنین بود: ان تنکرونی فانا ابن حیدره ضرغام آجام و لیث قسوره علی الاعادی مثل ریح صرصره (۲) ۱- عوالم (امام حسین)، ص ۲۷۹. ۲- همان، ص ۴۹.

عبد الله بن حسین بن علی ع

کودکی شیرخوار، فرزند سید الشهداء ع که روز عاشورا در آغوش پدر، با تیر حرمله (یا عقبه بن بشر) به شهادت رسید. مادرش رباب، دختر امرء القیس بود. وقتی امام، برای وداع آخر مقابل خیمه‌ها آمد، زینب، عبد الله را آورد. وی در آغوش حسین بن علی ع بود که تیری بر گلوی او خورد و شهیدش کرد. امام، خون گلوی او را به آسمان پاشید. آنگاه جسد آن کودک را کنار خیمه‌ها در گودالی که حفر کرد، به خاک سپرد (۱). از این کودک شیر خوار شهید، به نام عبد الله رضیع و علی اصغر هم یاد شده است. نام وی در زیارت ناحیه مقدسه نیز آمده است. (۲) ۱- همان، ص ۶۶. ۲- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۷، و سخنان ابن عباس در این باره.

عبد الله بن زبیر

او نیز از مخالفت کنندگان با بیعت یزید بود. به دنبال آن، از مدینه به مکه پناهنده شد. وی از جمله کسانی بود که می‌خواست امام حسین ع در مکه نماند، زیرا با حضور امام و تجمع مردم بر گرد آن حضرت، زمینه‌ای برای توفیق او نبود (۱). این نکته در سخن خود سید الشهداء هم دیده می‌شود که در پاسخ به پیشنهاد عبد الله بن زبیر (که علی رغم خواست باطنی‌اش، می‌گفت به عراق نرو) سخنانی گفت، از جمله در پایان آن افزود: «ان هذا لیس شیئ من الدنيا احب الیه من ان اخرج من الحجاز و قد علم ان الناس لا یعدلونہ بی فود انی خرجت حتی یخلولہ (۲). عبد الله بن زبیر، پس از مرگ یزید، ادعای خلافت کرد و گروهی با او بیعت کردند. تا اینکه در سال ۷۳ در دوره خلافت عبد الملک، به دست نیروهای حجاج بن یوسف که برای سرکوبی او به مکه هجوم آوردند، کشته شد (۳). ۱- سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا، ص ۶۶ به نقل از تاریخ طبری و ابن اثیر. ۲- همان، ص ۶۹ به نقل از تاریخ الخلفاء و البدایة و النهایة. ۳- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۵.

عبد الله بن زهیر ازدی

از سپاه عمر سعد ، که فرمانده یک چهارم نیروهای نظامی شهر کوفه بود .

عبد الله بن عباس

از جمله کسانی بود که پس از تصمیم امام حسین ع برای رفتن به کوفه ، تلاش می کرد آن حضرت را از این سفر بازدارد و بی وفایی کوفیان را یادآوری می کرد و چون کلماتش در اراده امام تاثیر نگذاشت ، بشدت متاثر شد . (۱) از کسانی بود که از شهادت سید الشهدا پیشاپیش خبر داشت و روز عاشورا در مدینه بود و با دیدن خواب و تبدیل مشکی که داشت به خون ، از کشته شدن حسین با خبر شد (۲) . ابن عباس ، پسر عموی امیر المؤمنین و پیامبر اکرم ص بود و از چهره های بارز مفسران اسلام محسوب می شد که تفسیر را از حضرت علی ع آموخته بود . مجالس ابن عباس ، آمیخته به بحثهای قرآنی بود . وی از بزرگان اسلام بود ، اما نسبت به مواضع سیاسی اودرباره عثمان و امویان و مسائل حکومت و خلافت ، نظرهای متناقضی ابراز شده است . به لحاظ علمی ، به او «حبر امت می گفتند . در جنگهای علی ع در رکاب او بود ، اما برخی آشفته گیها در عملکرد او دیده می شود . وی در اواخر عمر نابینا شده بود . در سال ۶۸ هجری ، در فتنه پسر زبیر ، در طائف درگذشت ، در حالی که هفتاد سال عمر داشت . محمد حنفیه بر او نماز گزارد . (۳) ۱-امالی صدوق ، ص ۴۸۰ . ۲-برای شرح حال مفصل او از جمله ر . ک : «اعیان الشیعه» ، ج ۸ ، ص ۵۵ . «ابن عباس و مکانته فی التفسیر و المعارف الاخری از دکتر محمد باقر حجتی . ۳-عنصر شجاعت ، ج ۲ ، ص ۲۱۸ .

عبد الله بن عروه غفاری

نامش را در شمار شهدای حمله اول در روز عاشورا آورده اند . او و برادرش عبد الرحمن ، از شجاعان و اشراف کوفه و صاحبان ولایت اهل بیت بودند و در کربلا خود را به حسین بن علی ع رساندند . هر دو با هم به میدان رفتند و جنگیدند و شهید شدند (۱) . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۱۹ ، سفینه البحار ، ج ۲ ، ص ۱۳۵ .

عبد الله بن عقیف ازدی

از بزرگان شیعه ، که در مجلس ابن زیاد در کوفه ، به او اعتراض کرد . وی از شیعیان برجسته و زاهدان روزگار در کوفه بود ، نابینایی روشندل و آگاه و شجاع . چشم چپ خود را در جنگ جمل و چشم راست خود را در جنگ صفین از دست داده بود . پس از شهادت حسین ع وقتی ابن زیاد بر منبر کوفه بالا رفت و در نکوهش خاندان پیامبر وسید الشهداء سخن آغاز کرد ، عبد الله بن عقیف با شدت و شجاعت ، پاسخ یاهوهای او را داد . ابن زیاد دستور داد دستگیرش کنند . بستگانش او را از مجلس بیرون بردند . سربازان حکومت برای دستگیری او ، خانه اش را محاصره کردند . وی با آنکه نابینا بود ، با راهنمایی دخترش ، در مبارزه های دلیرانه و شمشیر به دست ، با مهاجمان درگیر شد . او را دستگیر کرده و به شهادت رساندند . اعتراض او در مجلس ابن زیاد ، نوعی مبارزه آشکار با والی کوفه و حکومت یزیدی محسوب شد و شجاعت و بی باکی او در دفاع از محرمات و مقدسات ، الگویی برای حقگویی در برابر جباران گشت . رجزهای حماسی او هنگام نبرد با مهاجمان به خانه اش ، نشان دهنده روح بلند و با شهامت اوست . از جمله شمشیر رامی چرخاند و فریاد می زد : و الله لو فرج لی عن بصری ضاق علیکم موردی و مصدری حرکت انقلابی فرزند عقیف رانخستین (۱) جرقه انقلاب بر ضد سلطه اموی پس از حادثه کربلا دانسته اند . ۱-تنقیح المقال ، مامقانی ، ج ۲ ، ص ۱۹۹ .

عبد الله بن عقیل بن ابی طالب

از شهدای بنی هاشم در روز عاشورا. عقیل دو پسر داشت که نام هر دو عبد الله بود، یکی بعنوان اکبر یاد می‌شد، دیگری اصغر. هر دو در کربلا با امام حسین ع شهید شدند. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱-همان.

عبد الله بن علی بن ابی طالب ع

از شهدای کربلاست. وی فرزند امیر المؤمنین و برادر عباس و مادرش ام البنین بود. هنگام شهادت ۲۵ سال داشت. قاتل او هانی بن ثابت حضرمی بود. نام گرامی این شهید در زیارت ناحیه مقدسه و زیارت رجیبه آمده است (۱). ۱-همان، ص ۲۰۱، عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۲۴.

عبد الله بن عمیر کلبی

جزء اولین شهداست که از جبهه امام حسین ع در روز عاشورا به میدان نبرد رفت. وی که کنیه‌اش ابو وهب بود، جوانی دلاور و حماسی از شیعیان کوفه بود. به کوفه آمده، در نزدیکی بئر العبد خانه‌ای گرفت و با همسرش به آنجا منتقل شد. وقتی دید عمر سعد، نیرو آماده و سازماندهی می‌کند تا از نخيله به جنگ حسین بن علی ع در کربلا بروند، پیش خود گفت: به خدا قسم شیفته جهاد با مشرکان بودم. امیدوارم جنگ با اینان که به نبرد فرزند پیامبر می‌روند، نزد خداوند کم ثواب‌تر از جهاد با مشرکان نباشد. پیش همسرش رفت و یت خود را با او در میان گذاشت، شبانه هر دو از کوفه بیرون رفتند و شب هشتم محرم به یاوران حسین در کربلا پیوستند. (۱) همسر او نیز از شهدای کربلا بود. پس از شهادت عبد الله، زنش خود را به بالین او رساند و خاک از چهره او می‌زدود که به دستور شمر، یکی از غلامانش (به نام رستم) با گریزی بر سر او زد و کنار شوهرش به شهادت رسید. عبد الله، دومین شهید از اصحاب امام حسین ع بود. (۲) نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. ۱-انصار الحسین، ص ۸۴، موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۶۶-۲-تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۲۱۷.

عبد الله بن مسلم بن عقیل

از شهدای بنی هاشم در کربلا، مادرش رقیه دختر علی علیه السلام بود. گفته‌اند در حالی که دست بر پیشانی نهاده بود، تیری آمد و دست و پیشانی را به هم دوخت. برخی او را هنگام شهادت ۱۴ ساله دانسته‌اند. نامش در زیارت رجیبه و زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است (۱). ۱-انصار الحسین، ص ۸۵.

عبد الله بن مسمع همدانی

از تلاشگران در راه نهضت عاشورا. پیکری بود که نامه سلیمان بن سرد و جمعی از بزرگان کوفه را در مکه به امام حسین ع رساند. محتوای نامه، دعوت به آمدن آن حضرت به کوفه بود. وی نامه را در ۱۰ رمضان سال ۶۰ به امام رساند.

عبد الله بن یزید بن نبیط (نبیط) عبدی

او و برادرش عبید الله، همراه پدرشان یزید بن نبیط، پس از آنکه اهل بصره نامه کمک‌خواهی سید الشهداء ع را دریافت کردند، از بصره به کمک امام حسین رفتند تا به رسالت نصرت امام قیام کنند. به نقلی در حمله اول در روز عاشورا شهید شدند. (۱) نام او

و برادرش عید الله در زیارت ناحیه مقدسه آمده است . ۱- الفتوح ، ابن اعثم کوفی ، ج ۵ ، ص ۸۴ ، موسوعه کلمات الامام الحسین ، ص ۳۶۵ .

عید الله بن حر جعفی

کسی که سید الشهدا «ع از او یاری خواست ، اما توفیق همراه شدن در کاروان کربلا نیافت و امام را یاری نکرد . امام در منزلگاه قصر مقاتل ، خیمه او را دید ، حجاج بن مسروق را فرستاد تا او را دعوت کند تا به اردوی امام بپیوندد و یاریش کند . وی بهانه آورد که از کوفه به این خاطر بیرون آمدم که با حسین نباشم ، چون در کوفه یآوری برای او نیست . پاسخ او را که به امام گفتند ، حضرت همراه عده‌ای نزد او رفت و پس از گفتگوهای پیرامون اوضاع کوفه ، امام از او خواست تا با آب توبه خطاهای گذشته‌اش را بشوید و به نصرت اهل بیت بشتابد . عید الله باز هم نپذیرفت و این کرامت و توفیق را رد کرد و از روی خیر خواهی ! حاضر شد که اسب زین شده و شمشیر بران خویش را به امام دهد . چون امام مایوس شد که او سعادت را دریابد ، فرمود : اسب و شمشیرت از آن خودت ، ما از خودت یاری و فداکاری می‌خواستیم . اگر حاضر به جانبازی نیستی ، ما را نیازی به مال تو نیست : «یا بن الحر ! ما جنناک لفرسک و سیفک ، انما آتیناک لفسالک النصره ، فان کنت بخلت علینا بنفسک فلا حاجه لنا فی شیء من مالک و لم اکن بالذی اتخذ المضلین عضدا ، لانی قد سمعت رسول الله ص و هو یقول : من سمع داعیه اهل بیتی و لم ینصرهم علی حقهم الا اکبه الله علی وجهه فی النار» . (۱) آنگاه امام از پیش او به خیمه خویش برگشت ! . . . وی پس از حادثه کربلا ، بشدت از آن کوتاهی در یاری کردن امام پشیمان شده بود و خود را ملامت می‌کرد و با شعری که با مطلع فیا لک حسره ما دمت حیا . . . شروع می‌شود ، این اندوه و ندامت را بیان کرده است (۲) . در برخی نقلها نام او عبد الله بن حرنقل شده است . عمرو بن قیس نیز از کسانی بود که در همین منزلگاه امام حسین ع از او یاری خواست و او بهانه آورد . نصرت خواهی امام ، تکلیف می‌آورد و هر که ندای اهل من ناصر» امام را بشنود و پاسخ ندهد ، جهنمی است . این ندای استنصار ، همواره در تاریخ وجود دارد . همه جا کربلا و هر روز عاشورا است و سعادت ، در فدا کردن هستی و مال و جان در راه دین و به فرمان امام و رهبر الهی است و چه شقاوتی بالاتر از آنکه انسان ، دعوت امام معصوم را پاسخ ندهد و نسبت به جان خویش در راه خدا بخل ورزد ، جانی که امانت الهی است ! ۱- حیاة الامام الحسین ، ج ۳ ، ص ۳۶۳ به نقل از مقتل خوارزمی . ۲- سفینه البحار ، ج ۱ ، ص ۵۸۰ .

عید الله بن زیاد

والی کوفه در زمان حادثه عاشورا ، که شهادت امام حسین ع و یارانش به دستور او انجام گرفت . ابن زیاد را «ابن مرجانه هم می‌گویند ، زیرا نام مادرش کنیزی زناکار و مجوسی به نام مرجانه بود . در کوفه پس از عاشورا که اسرای اهل بیت را وارد دار الاماره کردند ، حضرت زینب ع در خطاب به ابن زیاد ، او را «ابن مرجانه خواند و این اشاره به نسبت ناپاک او بود و رسواگر حاکم مغرور کوفه . او از سرداران مشهور اموی بود که در سال ۵۴ هجری از طرف معاویه به حکومت خراسان منصوب شد . در سال ۵۶ از آنجامعزول و به حکمرانی بصره منصوب گشت . پس از مرگ معاویه و روی کار آمدن یزید ، وقتی نهضت مسلم بن عقیل در کوفه آغاز شد ، با حفظ سمت ، والی کوفه نیز شد و اوضاع را تحت کنترل در آورد و مسلم بن عقیل را به شهادت رساند . پس از حرکت امام حسین ع از مکه به سوی عراق ، وی عمر سعد را با لشکری گسیل داشت تا با آن حضرت بجنگد یا او را به بیعت با یزید وا دارد . فرمان کشتن سید الشهداء و یارانش و اسیر گرفتن اهل بیت او را به عمر سعد (که فرمانده سپاه کوفه در کربلا بود) داد . (۱) ابن زیاد ، پس از مرگ یزید ، ادعای خلافت کرد و اهل بصره و کوفه را به بیعت فراخواند ، ولی کوفیان دعوتگران او را از شهر بیرون کردند ، وی سپس از بیم انتقام فراری شد و مدتی به شام رفت ، همزمان با نهضت توابین ، ماموریت سرکوب توابین را

یافت (۲). در سال ۶۵ هجری با لشکری به جنگ سلیمان بن سرد رفت و در عین الورده با او درگیر شد. سرانجام در یکی از درگیریها با سپاه مختار، در سال ۶۷ هجری خودش و جمعی از همراهانش کشته شدند و باقی سپاهیان پراکنده گشتند. سر ابن زیاد را نزد مختار بردند. مختار هم آن سر را نزد محمد حنفیه و امام سجاد «ع فرستاد. برخی هم گفته‌اند که سر را پیش عبد الله زبیر فرستاد (۳). ۱- معارف و معاریف، ج ۴، ص ۱۵۳۰. ۲- دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۳، ص ۶۴۰. ۳- انصار الحسین، ص ۸۵. وی از کسانی است که در زیارت عاشورا، مورد لعن قرار گرفته است: «لعن الله ابن مرجانه و «لعن عبيد الله بن زياد و ابن مرجانه».

عبيد الله بن يزيد بن نبيط (نبيط) عبدی

او و برادرش عبد الله و پدرش از شهدای کربلا بودند. از بصره به مکه رفته و به کاروان حسین ع پیوستند و همراه آن حضرت به کربلا رفتند. شهادتشان در حمله اول بود. (۱) نام این جمع، در زیارت ناحیه مقدسه، همراه با سلام بر این سه شهید چنین آمده است: «السلام على عبد الله و عبيد الله، ابني يزيد بن نبيط القيسي (۲). ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۷۲. ۲- لغت نامه، دهخدا.

عتبات عالیه

عتبه، به معنی آستانه در است، چه بالا یا پایین. عتبات، نام بالغلبه است مشاهد متبرکه را، مانند مشهد حضرت علی ع و حضرت حسین ع و دیگر مزارات امامان (۱). عتبه در معنای کلی خود، شامل همه حریمهای معصومین و آستانه‌های مقدسه می‌شود که در گاه آنها مورد تکریم و بوسیدن و زیارت شیفتگان قرار می‌گیرد، اما زیارت عتبات، که اغلب همراه با زیارت حج مطرح می‌شود، بیشتر زیارت کربلا، نجف، کاظمین و سامرا مراد است (۲). ۱- مجموعه ۱۱ جلدی موسوعه العتبات المقدسه، به معرفی تاریخچه و مختصات اینگونه عتبات مقدسه در ایران، حجاز، عراق، شام و فلسطین پرداخته است. ۲- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۵۶.

عتبه بوسی

بوسیدن آستان در حرم. زیارت رفتن، بیشتر برای تشریف به حریمهای مطهر معصومین ع به کار می‌رود.

عترت

خاندان پیغمبر اکرم، اهل بیت عصمت و طهارت، ائمه شیعه. عترت به فرزندان کسی باشد گفته می‌شود. از امیر المؤمنین پرسیدند: «عترت کیست؟ فرمود: من، حسن، حسین و امامان نهگانه از فرزندان حسین ع که نهمین آنان مهدی و قائم ایشان است، از قرآن جدا نمی‌شوند و قرآن از آنان جدا نمی‌شود، تا کنار حوض (کوثر) بر پیامبر وارد شوند. (۱) عترت پیامبر، همتای قرآن کریمند و رسول خدا «قرآن و عترت را بعنوان میراث و یادگار خویش برای امت معرفی کرده است: «انی تارک فیکم الثقلین، کتاب الله و عترتی اهل بیتی...» (۲). اما «عترت در لغت، قطعه‌های درشت مشک در نافه آهوست، نیز به معنای لعب شیرین است. همچنین عترت به معنای فرزندان و نوادگان نسبی و نسل یک شخص است و به همین جهت به ذریه پیامبر از نسل علی و فاطمه، عترت می‌گویند. معنای دیگر عترت، ریشه درختی که بریده شده و دوباره رویده باشد. مرحوم محدث قمی با توجه به همه معانی یاد شده برای عترت، چنین می‌گوید: ائمه، همچون قطعه‌های بزرگ مشک از نافه‌اند و علویشان آب گوارا نزد اهل حکمت و اندیشه است و اینان درختی هستند که رسول خدا ریشه‌اش، علی تنه‌اش و ائمه از نسل او، شاخه‌های این درخت، و شیعیان‌شان برگ این درختند و علوم اهل بیت، میوه این درخت است. از «ابن اعرابی تعبیرهای جالبی در باره عترت نقل شده است.

می‌گوید: «عترت، به معنای شهر و مرکز است، اهل بیت نیز مرکز اصلی اسلامند. عترت، صخره عظیمی است که سوسمار، لانه خود را کنار آن قرار می‌دهد تا با علامت قرار دادن آن، خانه خود را گم‌نکند. ائمه نیز هادیان خلقتند. عترت، ریشه درخت قطع شده است، اهل بیت نیز مورد ستم قرار گرفته، قطع و بریده شدند. عترت، به یک قطعه بزرگ مشک و نافع آهو گفته می‌شود. آنان نیز در میان بنی هاشم و فرزندان ابو طالب، همچون قطعه بزرگ نافع، خوشبویند. عترت، به چشمه زلال و گوارا و شیرین گفته می‌شود. علوم اهل بیت نیز، نزد اهل خرد و فرزندانگان، گواراتر از هر چیز است. عترت، به معنای باد است. آنان نیز همچون باد، سپاه و حزب خدایند. عترت، گیاهی متفرق است، مثل مرزنجوش. عترت پیامبر نیز مزارهای پراکنده در هر سو دارند و برکاتشان در شرق و غرب جهان گسترده است. عترت، دوستان، طایفه و قبیله هر کس را گویند. اهل بیت نیز گروه و طایفه و رهط رسول الله ص هستند. (۳) ۱- اثبات الهداة ج ۱، ص ۷۳۵. ۲- سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۵۷. ۳- مجمع البحرین، طریحی، واژه عتر». نزدیک به این بیان در «سفینه البحار» واژه عترت.

عثمان بن علی بن ابی طالب ع

یکی از شهدای کربلا. وی برادر عباس است که مادرش ام البنین و پدرش امیر المؤمنین است. از آن حضرت نقل شده که نام او را به یاد برادر عثمان بن مظعون، «عثمان نامیدم. (۱) وی به تیر خولی بن یزید، در روز عاشورا مجروح شد و بر زمین افتاد و یکی دیگر از سپاه‌ابن سعد او را کشت. هنگام شهادت ۲۱ سال داشت. نامش در زیارت ناحیه مقدسه آمده است. ۱- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۲۴۷، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۸.

عثمان بن فروه (عروه) غفاری

از شهدای کربلا. به شمار آمده است. نامش در زیارت رجبیه نیز آمده است. احتمال داده‌اند که او همان قره بن ابی قره غفاری باشد. (۱) ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۲.

عذیب الهجانات

نام یکی از منزلگاهها نزدیک کوفه، که سید الشهداء از آن گذشت و چون آب داشته، عذیب گفته می‌شد. معنای آن آب خوشگوار است. موقعیت آن میان قادسیه و مغیثه از منازل راه کوفه است که تعلق به بنی تمیم دارد. آب و برکه و چاه و خانه‌ها و قصر و مسجدی داشته و پاسگاهی هم در آنجا بوده که محل نگهبانی برای ایرانیان بوده است. (۱) حسین بن علی ع در این منزل، با چهار نفر که از کوفه می‌آمدند برخورد کرد. نافع بن هلال نیز همراه جمع بود. پس از گفتگوهایی که بین امام و آنان انجام گرفت، آنان به حسین ع پیوستند و به فداکاری در رکابش پرداختند. (۲) حر نیز همراه کاروان حسینی حرکت می‌کرد. در همینجا بود که نامه ابن زیاد به حر رسید که فرمان به سختگیری داده بود و حر نیز مانع حرکت امام شد. ۱- الحسین فی طریقه الی الشهادة، ص ۱۰۵. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۲۰.

عراق

سرزمینی که سید الشهداء «ع از حجاز به سوی آنجا رفت تا به دعوت کوفیان در مبارزه با یزید، پاسخ گوید و قبل از رسیدن به کوفه، در کربلا در محاصره سپاه ابن زیاد به شهادت رسید. سرزمین عراق، بخصوص منطقه میان دجله و فرات، حاصلخیز و پرجمعیت است. وقتی سرزمین عراق، پیش از خلافت امیر المؤمنین ع فتح شد، با آل علی ع آشنا گشت. کسانی همچون ابن مسعود و عمار

یاسر، پیشتر در آنجا فرماندار یا امیر لشکر بودند. پس از جنگ جمل که حضرت علی ع کوفه را مقرر خلافت خویش قرار داد، مردم آن منطقه بیشتر با آن حضرت و دودمانش آشنا شدند. از این رو معاویه و آل مروان می‌کوشیدند تا تشیع و ریشه‌های گرایش به خاندان نبوت را در آن سرزمین بخشکانند. (۱) همواره میان شامیان و عراقیان، نزاع و کینه بوده است. پس از شهادت امیر المؤمنین ع در دوران امام حسن مجتبی این منطقه نیز -به دنبال قرار داد صلح- در اختیار امویان قرار گرفت و آنان بشدت، هواداران علی ع را سرکوب می‌کردند. عراق، همواره منطقه‌ای آشفته و متزلزل بوده و بین قدرتها دست به دست می‌گشته است. مردم آن نیز از یک رفتار متذبذب و متغیر برخوردار بودند. در عین حال، در آن روزگار، قلب کشور اسلامی و مرکزی برای نیروهای انسانی و سربازان رزمی و ثروت و مال بود و پایگاهی برای لشکر محسوب می‌شد. (۲) بخصوص کوفه در شهرهای عراق، موقعیت ویژه‌تری داشت و همواره در کشمکشهای سیاسی و مبارزاتی، از پایگاههای مهم بود. حتی در جریانهای سیاسی پس از عاشورا نیز، مثل خروج مختار و بروز شورشهای مختلف بر ضد امویان نقش عمده داشت. شاید به خاطر این دلایل بود که امام حسین ع پس از اقامت چند ماهه در مکه، تصمیم گرفت به سرزمین عراق رود و ندای کوفیان را بلیک گوید، بخصوص که شیعیان او و پدرش علی ع در کوفه فراوان بودند و نامه‌های دعوت بسیاری برای امام نوشتند. در روایاتی پیشگویی شهادت آن حضرت در سرزمین عراق نیز آمده است، از جمله: رسول خدا «ص به حسین بن علی ع فرموده بود: «انک ستساق الی العراق و هی ارض قد التقی بها النبیون و اوصیاء النیین، و هی ارض تدعی عمورا، و انک تستشهد بها و یستشهد معک جماعه من اصحابک . . .» . (۳) بزودی به سوی عراق سوق داده خواهی شد، آنجا سرزمینی است که پیامبران و اوصیاء پیامبران در آن باهم برخورد کرده‌اند، و آن سرزمینی است که عمورا هم خوانده می‌شود، تو در آن سرزمین شهید خواهی شد و همراه تو نیز، گروهی از یارانانت به شهادت خواهند رسید. حضرت علی ع نیز در برخی سخنان خویش، از اهل عراق، بعنوان افرادی که در حمایت حق، کوتاهی می‌کنند، سخنان نکوهش کننده‌ای دارد. (۴) اکنون عراق، از کشورهای اسلامی در خاور میانه است و مرقد شش امام شیعه در چهار شهر عراق قرار دارد: کربلا (مدفن امام حسین) نجف (مزار امیر المؤمنین) کاظمین (حرم امام کاظم و امام جواد) سامرا (حرم امام هادی و امام عسکری). حوزه علمیه دیر پای نجف اشرف نیز در این کشور است. (۵) ۱- تاریخ الشیعه، مظفری، ص ۶۷. ۲- حیاة الامام الحسین بن علی. ج ۳، ص ۱۱. ۳- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۰. ۴- نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۷۱. ۵- درباره تاریخ معاصر عراق ر. ک: «لمحات اجتماعیه من تاریخ العراق الحدیث، علی الوردی (۶ جلد).

عراقین

تشبیه عراق است، دو عراق. عراق عرب و عراق عجم را با هم در برخی اصطلاحات عراقین گفته‌اند. همچنین عراقین به کوفه و بصره هم گفته شده است. عبید الله بن زیاد (که فاجعه کربلا را آفرید) پیش از امارت بر کوفه، حاکم بصره بود و با نظر یزید، با حفظ سمت به امارت کوفه هم گماشته شد تا نهضت مسلم بن عقیل را فرونشاند و یاران سید الشهدا ع را سرکوب کند. به همین جهت او را «حاکم العراقین می‌گفتند.

عروسی قاسم

آنچه بعنوان عروسی قاسم و آراستن حجله برای او در کربلا مطرح است، واقعیت و سند ندارد، ولی از منابع ضعیف به اذهان عوام راه یافته و بر ناکامی نوجوان امام مجتبی ع می‌سوزند و می‌گیرند و در شبیه خوانی و تعزیه‌ها هم حجله برای قاسم نوداماد می‌آریند. از تحریفهای عاشورا است. آنچه در برخی منابع آمده، چیزی ساده‌تر از عروسی است.

عروه بن بطان ثعلبی

از جنایتکاران کربلا. وی به اتفاق جانی دیگری به نام زید بن رقاد ثعلبی، روز عاشورایکی از یاران حسین بن علی ع را به نام سوید بن مطاع به شهادت رساندند.

عروه بن قیس احمس

این ملعون، فرمانده اسب سواران سپاه عمر سعد در کربلا بود.

عریف

عنوان بزرگ و نماینده یک قبیله، که رابط آن با حکومت و مسؤول رسیدگی به آنان بود. (۱) در کوفه برای درهم شکستن نهضت مسلم بن عقیل، از عنوان و نفوذ عریفها برای فرونشاندن انقلاب، استفاده می‌شد. طبقات موجود در کوفه، به واحدهای کوچکتر تقسیم می‌شد و شخصی از هر گروه بعنوان سر پرست توزیع (حقوق) بر گزیده می‌شد. این گروهها «عرافه» و شخصی که مسؤول آن بود «عریف» نامیده می‌شد. . . . (۲) ابن زیاد، عریفهارا مسؤول هر گونه اغتشاش دانست، که امکان داشت در عرافه آنها رخ دهد و تهدید کرد که اگر عریفی چیزی از ابن زیاد پنهان کند، مصلوب خواهد شد و تمام عرافه‌ها از دریافت حقوق محروم خواهند گشت. بیانیه ابن زیاد، که انتشار آن، جوی از رعب ایجاد کرد، شامل بندهای زیر بود: (۳) ۱- عریفان، کسانی را که مخالف بنی امیه‌اند، از جمله حروریه و خوارج راسرشماری کنند. ۲- عریفان، لیستی از اسامی و عملکردها را گزارش دهند. ۳- نسبت به آنان که تمایل به مسلم بن عقیل دارند، شدیداً مراقب باشند. ۴- هر عریفی که در حیطه عرافت او کسانی یافت شوند که به حکومت یزید دل‌نسرده باشند، محکوم به اعدام در مقابل در خانه‌اش است. ۵- هر عریفی که نام کسی را ننوشت، باید تعهد بسپارد که افراد او مخالفت نکنند و دست به هیچ کار موجب آشوب در دولت نزنند. عریفان هم بشدت، بندهای این بیانیه را به اجرا گذاشتند. (۴) ۱- در تاج العروس درباره عریف آمده است: هو القائم بامر القبيلة و الجماعة من الناس یلی امورهم و یتعرف الامیر منهم احوالهم. ۲- تشیع در مسیر تاریخ، سید حسن جعفری، ص ۹۹. ۳- همان، ص ۱۶۵. ۴- مع الحسین فی نهضته، اسد حیدر، ص ۹۷.

عزاخانه

ماتم خانه، خانه‌ای که در آن عزا برپا کنند، ماتم سرا، مصیبت‌سرا. (۱) به حسینی و تکیه‌ای هم که در آن، عزاداری حسینی برگزار می‌شود، عزاخانه حسینی گفته می‌شود. ۱- لغت‌نامه، دهخدا.

عزاداری

برپا داشتن مراسمی به یاد سید الشهدا «ع در ایام مختلف، بویژه دهه محرم و روز عاشورا. این عمل، که زنده نگهداشتن هدف حسینی و فرهنگ عاشورا است، مورد تشویق بسیار اولیاء دین است و خود معصومین، در راه اقامه عزای حسینی، می‌کوشیدند. (۱) زیرا عزاداری، بصورت گریه، برپایی مجالس ذکر، سرودن مرثیه، گریاندن، نوحه‌خوانی و . . . احیاء خط ائمه و تبیین مظلومیت آنان است. امام باقر «ع در زمینه برپایی عزا در خانه‌ها برای امام حسین ع می‌فرماید: «ثم لیندب الحسین و یبکیه و یامر من فی داره بالبکاء علیه و یقیم علیه و یقیم فی داره مصیبه باظهار الجزع علیه و یتلاقون بالبکاء بعضهم بعضا فی البیوت و لیعز بعضهم بعضا

بمصائب الحسین . « (۲) (به کسانی که روز عاشورا نمی‌توانند به زیارت آن حضرت بروند اینگونه دستور می‌دهند) بر حسین ع ، ندبه و عزاداری و گریه‌کنند و به اهل خانه خود دستور دهد که بر او بگریند و در خانه‌اش با اظهار گریه و ناله برحسین ع ، مراسم عزاداری برپا کنند و یکدیگر را با گریه و تعزیت و تسلیت گویی در سوگ حسین علیه السلام در خانه‌هایشان ملاقات کنند . سنت عزاداری ، با برخوردار از عشق و محبتی که از امام حسین ع در دلها بوده وهست ، تبدیل به یک برنامه گسترده و مردمی و مقدس شده است و هرگز سستی و خاموشی ندارد و به برکت آن ، اقشار بسیاری با امام حسین ع و دین و فرهنگ عاشورا آشنا می‌شوند . فراز و نشیبهای زیادی بر سوگواری بر خامس آل عبا گذشته است و هر گاه که شیعیان ، قدرت و حکومتی یافته‌اند ، در ترویج و توسعه آن کوشیده‌اند . «در زمان پادشاهی آل بویه ، در دهه اول محرم ، شیعیان به عزاداری حضرت سید الشهداء قیام نمودند . . . معز الدوله ، اولین کسی است که فرمان داد که مردم بغداد در دهه اول محرم ، سیاه‌پوشند و بازارها را سیاهپوش کنند و به مراسم تعزیه داری حضرت سید الشهداء قیام‌نمایند . بستن دکانها و منع طباحی و تعطیل عمومی در روز عاشورا از طرف معز الدوله دیلمی در شهر بغداد به عمل آمد و تا اوایل لظنت سلسله سلجوقی در آن شهر معمول بود . این مراسم تا انقراض دولت دیالمه در تمام کشورهای اسلامی قلمرو آنها مرسوم و برقرار بوده است . « (۳) رمز جاودانگی نهضت حسینی نیز همین احیا و زنده نگهداشتن و تعظیم شعائر بوده است . امام خمینی قدس سره فرمود : «الان هزار و چهار صد سال است که با این منبرها ، با این روضه‌ها و با این مصیبتها و با این سینه زنیها ، ما را حفظ کرده‌اند ، تا حالا آورده‌اند اسلام را . . . هر مکتبی تا پایش سینه زن نباشد ، تا پایش گریه کن نباشد ، تا پایش سر و سینه‌زن نباشد ، حفظ نمی‌شود . . . ما باید برای یک شهیدی که از دستمان می‌رود ، علم بیا کنیم ، نوحه خوانی کنیم ، گریه کنیم ، فریاد کنیم . . . « (۴) برپایی عزا برای سید الشهداء ، نوعی اعتراض به ظالمان و حمایت از مظلوم است . اشک ریختن در سوگ ابا عبد الله ع ، عامل تقویت حس عدالتخواهی و انتقامجویی از ستمگران و زمینه سازی برای تجمع نیروهای پیرو حسین ع در خط دفاع از حق است . عزاداری برای شهید ، انتقال فرهنگ شهادت به نسلهای آینده است . به تعبیر شهید مطهری : «در شرایط خشن یزیدی ، در حزب حسینیه شرکت کردن و تظاهر به گریه کردن بر شهدا ، نوعی اعلام وابسته بودن به گروه اهل حق و اعلان جنگ با گروه باطل و در حقیقت ، نوعی از خود گذشتگی است . اینجاست که عزاداری حسین بن علی ع یک حرکت است ، یک موج است ، یک مبارزه اجتماعی است . « (۵) عزاداری ، سبب می‌شود که شور و عاطفه ، از شعور و شناخت برخوردار گردد و ایمان را در ذهن جامعه هوادار ، زنده نگهدارد و «مکتب عاشورا» بعنوان یک فکر سازنده و حادثه الهام بخش ، همواره تاثیر خود را حفظ کند . عزاداری ، احیاء خط خون و شهادت و رساندن صدای مظلومیت آل علی به گوش تاریخ است . عزاداران حسینی ، پروانگانی شیفته نورند که شمع محفل آرای خویش را یافته ، از شعله شمع ، پیراهن عشق پوشیده‌اند و آماده جان باختن و پر سوختن و فدا شدن‌اند . نقش عزاداری در حفظ فرهنگ عاشورامهم است . عمیقترین پیوندها را از طریق آمیختگی عقل و عشق و برهان و عاطفه که در کربلا تجسم یافته است ، انتقال می‌دهد . هم بر مظلومیت امام گریه می‌شود و هم در سایه آن هدف امام حسین از نهضت و حرکت ، شناخته می‌شود . روضه‌های خانگی و دسته‌های عزاداری و هیئت‌های زنجیر زنی ، پوشیدن لباس مشکی و پرچم به دست گرفتن و شربت و آب دادن و تلاش در برپایی مجالس و نوحه خوانی و سینه زنی و . . . هر یک به نوعی سربازگیری جبهه حسینی است و این پیوند قلبی را عمق و غنا می‌بخشد . ۱- تاریخچه عزاداری حسینی ، ترجمه تاریخ النیاحه علی الامام الشهيد» از سید صالح شهرستانی . ۲- کامل الزیارات ، ص ۱۷۵ . کتاب زفرات الثقلین فی ماتم الحسین ، محمد باقر محمودی ، چند جلد ، به مساله گریه کردن اولیاء خدا بر آن حضرت پرداخته و نیز مجموعه‌ای از مرثیه‌ها در سوگ سید الشهداء ع را آورده است . ۳- موسیقی مذهبی ایران ، حسن مشحون ، ص ۴ . ۴- صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۶۹ و ۷۰ . ۵- نهضت‌های اسلامی صد ساله اخیر ، شهید مرتضی مطهری ، ص ۸۹ .

شیوه‌ای که نسبت به زنده نگهداشتن یاد حادثه عاشورا و حماسه حسینی از دیرباز مطرح بوده و جنبه مردمی یافته است. این شیوه، شامل مرثیه سرایی، نوحه‌خوانی، گریستن و گریاندن، تشکیل هیئتها و دسته‌های سوگواری، سینه زنی، ذکر مصیبت، مجالس وعظ و روضه خوانی، و... است. اینگونه شیوه‌ها، چون با روح و جان و عاطفه شیعه آمیخته است، هر چه بیشتر به آن رنگ مردمی می‌بخشد و عامل جذب و تجمع و تشکل انبوه شیفتگان اهل بیت می‌گردد. ابو هارون مکفوف می‌گوید: روزی خدمت امام صادق ع رسیدم. حضرت فرمود: برایم شعر (در سوگ سید الشهداء) بخوان، من نیز خواندم. حضرت فرمود: نه، اینطور نه، بلکه همانگونه که برای خودتان شعر خوانی می‌کنید و همانگونه که نزد قبر حضرت سید الشهداء مرثیه می‌خوانی: «لا، کما تنشدون و کما ترثیه عند قبره». (۱) این نشان می‌دهد که شیوه خودمانی و مرسوم نزد متن مردم، بیشتر مورد اهتمام ائمه ع بوده است. حفظ این سنت، ضامن تداوم آن است. امام خمینی ره فرموده است: «ما باید حافظ این سنتهای اسلامی، حافظ این دستجات مبارک اسلامی که در عاشورا، در محرم و صفر در مواقع مقتضی به راه می‌افتد، تاکید کنیم که بیشتر دنبالش باشند... زنده نگهداشتن عاشورا با همان وضع سنتی خودش، از طرف روحانیون، از طرف خطبا، با همان وضع سابق و از طرف توده‌های مردم با همان ترتیب سابق که دستجات معظم و منظم، دستجات عزاداری به عنوان عزاداری راه می‌افتاد. باید بدانید که اگر بخواهید نهضت شما محفوظ بماند، باید این سنتها را حفظ کنید.» (۲) حتی حفظ اصل عزاداری عاشورا نیز تا حد بسیاری در سایه حفظ سنتهاست و دگرگون ساختن شیوه سنتی بدون جایگزین بهتر، گاهی پیروان همان سنتها را هم از اصل ماجرای حسینی جدا می‌سازد.

۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۷. ۲- صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۲۰۴.

عشق حسینی

عظیمترین سرمایه روحی شیعه که پیوند دهنده آنان با اهل بیت پیامبر و عاملی بازدارنده از تباهی، برانگیزاننده به فداکاری و جهاد و تصفیه کننده دل و جان است. در سایه همین عشق، یاد حسین و عاشورا زنده مانده و سوز آن، حمایت قلبی عاشق امام حسین ع را همواره به نفع حق و جبهه ایثار، نیرو بخشیده است. همین عشق، یاران او را روز عاشورا به استقبال شهادت فرستاد تا با مرگ در رکاب حسین ع حیات ابدی یافتند. عشق حسین ع را خداوند در دلها نهاده و شعله‌ای خاموش نشدنی است. به فرموده امام صادق ع: «ان لقتل الحسین علیه السلام حراره فی قلوب المؤمنین لا یبرد ابدا». (۱) محبت حسین بن علی ع نه تنها در دل زمینیان است، بلکه عرشیان نیز او را دوست می‌دارند و به فرموده رسول خدا «ص»، او محبوبترین چهره زمینی نزد آسمانیان است: «من احب ان ینظر الی احب اهل الارض الی اهل السماء فلینظر الی الحسین.» (۲) ای که آمیخته مهرت با دل کرده عشق تو مرا دریا دل بذر عشقی که به دل کاشته‌ام جز هوای تو ندارد حاصل از می عشق تو، عاقل مجنون و زخم مهر تو مجنون، عاقل گرسنه شود کار جهان زیر و زبر نشود عشق تو از دل زایل (۳) ۱- کامل الزیارات، ص ۳۸. ۲- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۳. ۳- از مؤلف.

عطش

تشنگی از بارزترین جلوه‌های سوز و غم در حادثه کربلاست. سید الشهداء، عباس، علی اکبر، علی اصغر و دیگران، همه لب تشنه و عطشان روز عاشورا جان سپردند. محروم کردن خیمه گاه امام حسین ع از آب فرات و تحمیل عطش به امام و یارانش، از موارد روشن پستی و عداوت سپاه کوفه و ابن زیاد، نسبت به آل الله است. بزرگان، بیشتر از کودکان تحمل تشنگی دارند و اطفال در برابر بی آبی، زودتر بی تاب می‌شوند. در کربلا، عطش بیداد می‌کرد و مشکها خالی، لبها خشک، جگرها سوخته، هوا گرم، راه فرات بسته، و صدای العطش بلند بود. زنان تشنگان هنوز به عیوق می‌رسد فریاد «العطش زیبابان کربلا» (۱) روز عاشورا، عباس

کنار خیمه‌ها آمد، صدای العطش، العطش کودکان را شنید. سوار بر اسب شد و مشک را برداشت و به طرف فرات رفت. چهار هزار نفر تیر اندازان موکل برفرات، او را محاصره کردند و ابا الفضل ع در این درگیری بود که دستها را داد و شهید شد. قبل از بیرون آمدن از فرات، خواست آب بنوشد ولی فذکر عطش الحسین به یاد تشنگی امام افتاد و آب ننوشید و عطشان از شریعه بیرون آمد. (۲) علی اکبر ع نیز روز عاشورا پس از چندین نوبت جنگیدن، مجروح و تشنه برای آخرین وداع به خیمه گاه آمد، در حالی که به سید الشهداء می گفت: «یا ابا، العطش قد قتلنی و ثقل الحدید اجهدنی». (۳) امام ع، برای کودک تشنه کام و شیر خوار خود نیز بنا به نقلی از سپاه دشمن آب طلبید، که بیایید سیرابش کنید. اگر به زعم شما من گناهکار شمایم نکرده هیچ گناهی، علی اصغرم است این که تیر حرمله، گلوی تشنه آن ششماهه را از هم درید. (۴) مگر به کرب و بلا آب قیمت جان بود که از عطش به فلک ناله یتیمان بود خود سید الشهداء نیز روز عاشورا، برای رفع تشنگی پس از نبرد، خواست به فرات برود و آب بنوشد که شمر مانع شد و گفت: ای حسین، از این آب نخواهی نوشید تا از تشنگی بمیری و الله لا تذوقه او تموت عطشا». (۵) تشنگی امام حسین ع و شهدای کربلا، چنان داغی بر دل عاشقانش نهاده که با هر نوشیدن آب گوارا، او را یاد می کنند، در راه امام حسین، به آبرسانی و سقایی و نذر شربت و ساختن آب انبار می پردازند و با هر عطشی کربلا و عاشورا در ذهنشان تداعی می کند، گویا بین آب و عطش و کربلا پیوند خورده است. بر لب دریا، لب دریا دلان خشکیده است از عطش دلها کباب است و زبان خشکیده است کربلا بستان عشق است و شهامت، ای دریغ کز سموم تشنگی، این بوستان خشکیده است سوز بی آبی اثر کرده است بر اهل حرم هر طرف بینی لب پیر و جوان خشکیده است (۶) ۱- محتمم کاشانی. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۱، عوالم (امام حسین)، ص ۲۸۴. ۳- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۴۶. ۴- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۷۵. ۵- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۱. ۶- از: قادر طهماسبی (فرید).

عطشان

از القاب سید الشهداء، که تشنه در کربلا به شهادت رسید. این تعبیر در روایات، تواریخ و زیارتنامه‌ها درباره آن امام آمده است. از جمله در حدیث امام باقر ع است: «ان الحسین... قتل مظلوما مکروبا عطشاناً». (۱) امام سجاد ع نیز که برای یاری بنی اسد در دفن پیکر امام حسین و شهدا آمد، پس از دفن امام تشنه کام، بر روی قبر او نوشت: «هذا قبر الحسین بن علی بن ابی طالب الذی قتلوه عطشاناً غریبا». (۲) همین تشنگی و شهادت جانسوز او و یاران و فرزندان، قوی ترین عامل تحریک عواطف و همدل ساختن انسانهای باوجدان با عاشورائیان بوده است. ۱- کامل الزیارات، ص ۱۶۸. ۲- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۳۲۵.

عطیه

نام عطیه، همواره در کنار نام جابر بن عبد الله انصاری مطرح می شود که با هم پس از شهادت امام حسین ع در اربعین اول به زیارت قبر آن حضرت آمدند و چون جابر نابینا شده بود، عطیه او را در این زیارت همراهی می کرد. بنا به برخی نقلها، هنگام بازگشت اهل بیت از سفر شام، در کربلا با جابر و عطیه برخورد کردند. عطیه بن سعد بن جناده عوفی، از رجال علم و حدیث شیعه بود. وی در زمان خلافت امیر المؤمنین ع در کوفه به دنیا آمد. نام عطیه، به پیشنهاد آن حضرت بر وی نهاده شد. او از راویان موثق شیعه بود که حتی در کتب رجالی اهل سنت هم توثیق شده است. وی به جرم تشیع و هواداری علی ع از سوی حجاج بن یوسف تحت تعقیب بود و به فارس گریخت. به دستور حجاج، او را گرفتند و چون حاضر نشد علی علیه السلام را لعن کند، چهار صد تازیانه بر بدنش زدند و موی سر و ریش او را تراشیدند. از آن پس به خراسان رفت و پس از مدتی به کوفه بازگشت. در کوفه بود تا در سال ۱۱۱ هجری در گذشت. (۱) ۱- معارف و معاریف، ج ۴، ص ۱۵۶۷.

عقاب

پرنده معروف قوی پنجه و تیز پرواز و شکاری که از نیروی بسیار برخوردار است. مجازا به اسبهای تیز تک و چابک هم گفته شده که در مسابقات و شکار، سریعا به هدف می‌رسد. (۱) در ادبیات مرثیه، اسبی که علی اکبر «ع بر آن می‌نشست»، «عقاب خوانده شده است و گویند که پیش از او، از آن حسین بن علی ع بود، چون ذو الجناح زیر پای آن حضرت قرار گرفت، عقاب را به علی اکبر داد و در عاشورا علی اکبر را بر آن نشانند: «فوضع علی مفرقه مغفرا فولادیا و قلده سیفا مصریا و اركبه العقاب براقا ثانویا» (۲) به نقلی در شب عاشورا نیز علی اکبر سوار بر آن شد و از فرات، آب به خیمه‌ها آورد. (۳) نوشته‌اند: عقاب، اسبی بود که سیف بن ذی یزن برای رسول خدا هدیه فرستاد و آن هنگام، حضرت رسول ص پنجساله بود. عمر طولانی کرد و این از خصایص پیامبر بود که بر پشت هراسب پیری می‌نشست، جوان می‌شد. علی ع و امام مجتبی و سید الشهداء هم بر آن اسب سوار شده بودند و ظهر عاشورا نیز شبه پیغمبر، علی اکبر بر آن نشست و به میدان رفت. پس از مجروح شدن علی اکبر، اسب می‌خواست او را به خیمه‌ها بیاورد، ولی بسبب لشکر بسیار در میدان، پیکر مجروح علی اکبر را به سمت سپاه کوفه برد، (فاحتمله الی العسکر) و این بود که علی اکبر را قطعه قطعه کردند. (۴) چه اسبی به پرواز شاهین مرو به رفتار کبک و به رقص تدر و رکش گرم و مو نرم، ستخوان درشت همایون برو یال و فرخنده پشت ۱-اساس البلاغه، زمخشری، لغت نامه دهخدا. ۲-ریاض القدس، صدر الدین واعظ قزوینی، ج ۲، ص ۲۱. ۳-همان، ج ۱، ص ۲۶۴. ۴-همان، ج ۲، ص ۳۸.

عقبه

به معنای کوه دراز. نام یکی از منازل راه کوفه، که امام حسین ع در آنجا فرود آمد. در همانجا با پیر مردی به نام عمر بن لوزان برخورد و اوضاع کوفه را پرسید. وی می‌گوشید امام را از رفتن به طرف نیزه‌ها و شمشیرها باز دارد. امام راه خویش را به سوی کربلا ادامه داد. (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۹۰.

عقر

روستایی مستحکم و دارای برج و بار و در نزدیکیهای کربلا بود. امام حسین ع چون در راه سفر به کوفه به آن روستا رسید، از نامش پرسید، گفتند: عقر. پرسید: این منطقه چه نام دارد؟ گفتند: کربلا. چون خواست از منطقه خارج شود، جلوی او را گرفتند و در همانجا ماند، تا حادثه عاشورا پیش آمد. (۱) در همان روستا بود که زهیر بن قین به آن حضرت پیشنهاد کرد به آن ده رفته، آنجا را سنگر دفاعی خود قرار دهند، اما امام موافقت نکرد. ۱-موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۳۸، (به نقل از معجم البلدان).

علامت

از ابزار و وسایل عزاداری امام حسین ع که در هیئتها و دسته‌های مذهبی به کار گرفته می‌شود. علامت به معنای نشانه است. این علامتها هم نشانه‌های گروههای عزادار محسوب می‌شده است و کسانی هم که آن را حمل می‌کردند، «علامت کش بودند، یعنی علم بردار. به نوشته دهخدا: «صلیب مانندی که بر چوب یا آهن افقی آن از سوی پایین شالهای ترمه آویزند و از سوی زبر لاله و تندیسهایی از مرغ و جز آن نصب کنند و در میان زبانه‌ای از فلز طویل دارد و بر نوک آن فلز پر یا گلوله‌ای از شیشه الوارن نصب کنند و این زبانه‌های فلزی که به تیغ مشهور است، سه یا پنج باشد و در مراسم عزاداری محرم پیشاپیش دسته‌ها به حرکت آرند».

(۱) «شیئی است فلزی و کار صنعتگران اصفهان که قدمت آن به عهد سلاطین صفوی می‌رسد، دارای تعدادی زیانه، گنبد، گلدان و طاووس بوده و آن را با شالهای سبز و سیاه و قهوه‌ای و پر طاووس و سکه‌های نقره و شمشیر و قمه و خنجر زینب می‌کنند و در آخر دسته‌ها به حرکت در می‌آورند... عده‌ای از جوانان هم نذر می‌کنند که همه ساله باید در بردن علامات، سهم داشته باشند». (۲) به آن علامات هم می‌گویند. شباهت آن به صلیب، می‌رساند که پس از ارتباط ایران با اروپاییها در عصر قاجار، از آیینهای مذهبی مسیحیت اقتباس شده است. به هر حال، نمونها و مظاهری است که گاهی عزاداران را از محتوا و اصل عزاداری و اقامه شعائر دینی باز می‌دارد. ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۲۱۴.

علقم

علقم یا علقمه، نام نهري است از فرات، که عباس بن علی ع در روز عاشورا، کنار آن به شهادت رسید. نیز به معنای تلخی است، و هر درخت تلخ و آب بسیار سخت را هم علقم گویند، حنظل. در ادبیات عاشورا، بیشتر در پیوند با عطش و عباس و دستهای قطع شده ابا الفضل ع مطرح می‌شود. از چشم سپیده خواب را می‌بردند از چشمه گل، گلاب را می‌بردند بر شانه خود فرشتگان آهسته از علقمه، روح آب را می‌بردند (۱) ۱- محمد حسین کاظم زاده.

علم، علمات

پرچم، رایت، بیرق، نشان لشکر، آنچه به سر نیزه بندند، درفش. در اصطلاح عزاداری حسینی، نام علم و علامت خاصی است که هر هیئت و دسته، ویژه خود دارد و آن را از دسته‌های دیگر متمایز می‌سازد. «نخل، چوب بسیار بلند همچون درخت تبریزی متوسطکه در تعزیه خوانی پیشاپیش دسته‌ها برند و بر سر آن، گاه شکل پنجه‌ای از فلز باشد و گاه پارچه سیاه بر آن ببوشانند.» (۱) گرچه سردار علم در خون نشست دستهای روی رایت مانده است. (۲) در میدان کربلا نیز، علمدار لشکر امام حسین ع، حضرت ابا الفضل بود. از شعار عربهای عراقی عزادار نیز این است: «رفع الله رایة العباس، پرچم عباس، افرشته باد. ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- عزیز الله زیادی.

علمدار

از لقبهای قمر بنی هاشم است که در کربلا، پرچم لشکر امام بر دوش او بود. نقش علمدار در میدان نبرد، مهم بود و عامل حفظ انسجام نیروهای سپاه محسوب می‌شد. روز عاشورا، امام حسین ع یاران اندک خود را به سه جناح چپ و راست و قلب تقسیم کرد و برای هر یک فرماندهی برگزید و پرچم را به دست برادرش عباس داد. (۱) روز عاشورا نیز چون عباس ع خدمت امام آمد و از او اذن میدان طلبید، امام گریست و ابتدا اجازه نداد و فرمود: تو علمدار منی، اگر تو بروی و کشته شوی، سپاه من از هم می‌پاشد: «یا اخی انت صاحب لوائی و اذا مضیت تفرق عسکری». (۲) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵ و ۳۹. ۲- معالی السبطين، ج ۱، ص ۴۴۱.

علم کش

کسی که در دسته‌های عزاداری، نشان مخصوص هر هیئت را حمل می‌کند، علامت کش.

علی اصغر ع

یکی از فرزندان امام حسین ع که شیر خوار بود و از تشنگی، روز عاشورا بی تاب شده بود. امام، خطاب به دشمن فرمود: از یاران

و فرزندانم، کسی جز این کودک نمانده است. نمی‌بینید که چگونه از تشنگی بی تاب است؟ در «نفس المهموم آمده است که فرمود: «ان لم ترحمونی فارحموا هذا الطفل در حال گفتگو بود که تیری از کمان حمله آمد و گوش تا گوش حلقوم علی اصغر را درید. امام حسین ع خون گلوی او را گرفت و به آسمان پاشید. (۱) در کتابهای مقتل، هم از «علی اصغر» یاد شده، هم از طفل رضیع (کودک شیرخوار) و در اینکه دو کودک بوده یا هر دو یکی است، اختلاف است. در زیارت ناحیه مقدسه، درباره این کودک شهید، آمده است: «السلام علی عبد الله بن الحسين، الطفل الرضيع، المرمی الصریع، المشحط دما، المصعد دمه فی السماء، المذبح بالسهم فی حجر ابيه، لعن الله رامیه حمله بن کاهل الاسدی. (۲) و در یکی از زیارتنامه‌های عاشورا آمده است: «و علی ولدک علی الاصغر الذی فجعت به از این کودک، با عنوانهای شیرخواره، ششماهه، باب الحوایج، طفل رضیع و... یاد می‌شود و قنداقه و گهواره از مفاهیمی است که در ارتباط با او آورده می‌شود. طفل ششماهه تبسم نکند، پس چه کند آنکه بر مرگ زند خنده، علی اصغر توست «علی اصغر، یعنی درخشانترین چهره کربلا، بزرگترین سند مظلومیت و معتبرترین زاویه شهادت... چشم تاریخ، هیچ وزنه‌ای را در تاریخ شهادت، به چنین سنگینی ندیده است.» (۳) علی اصغر را «باب الحوائج می‌دانند، گر چه طفل رضیع و کودک کوچک است، اما مقامش نزد خدا والاست. در گلخانه شهادت را می‌گشاید کلید کوچک ما ۱- معالی السبطين، ج ۱، ص ۴۲۳. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶۶. ۳- اولین دانشگاه و آخرین پیامبر، شهید پاک نژاد، ج ۲، ص ۴۲.

علی اکبر ع

فرزند بزرگ سید الشهداء و شبیه پیامبر که روز عاشورا فدای دین شد. مادر علی اکبر، لیلا دختر ابی مره بود. در کربلا حدود ۲۵ سال داشت. سن او را ۱۸ سال و ۲۰ سال هم گفته‌اند. او اولین شهید عاشورا از بنی هاشم بود. (۱) علی اکبر شباهت بسیاری به پیامبر داشت، هم در خلقت، هم در اخلاق و هم در گفتار. به همین جهت روز عاشورا وقتی اذن میدان طلید و عازم جبهه پیکار شد، امام حسین ع چهره به آسمان گرفت و گفت: «اللهم اشهد علی هؤلاء القوم فقد برز الیهم غلام اشبه الناس برسولک محمد خلقا و خلقا و منطقا و کنا اذا اشتقنا الی رؤیه نیک نظرنا الیه...» (۲) شجاعت و دلآوری علی اکبر و رزم آوری و بصیرت دینی و سیاسی او، در سفر کربلا بویژه در روز عاشورا تجلی کرد. سخنان، فداکاریها و رجزهایش دلیل آن است. وقتی امام حسین از منزلگاه قصر بنی مقاتل گذشت، روی اسب چشمان او را خوابی ربود و پس از بیداری انا لله و انا الیه راجعون گفت و سه بار این جمله و حمد الهی را تکرار کرد. علی اکبر وقتی سبب این حمد و استرجاع را پرسید، حضرت فرمود: در خواب دیدم سواری می‌گوید این کاروان به سوی مرگ می‌رود. پرسید: مگر ما بر حق نیستیم؟ فرمود: چرا. روز عاشورا (۳) نیز پس از شهادت یاران امام، اولین کسی که اجازه میدان طلید تا جان را فدای دین کند او بود. گر چه به میدان رفتن او بر اهل بیت و بر امام بسیار سخت بود، ولی از ایشارو روحیه جانبازی او جز این انتظار نبود. وقتی به میدان می‌رفت، امام حسین ع درسخانی سوزناک به آستان الهی، آن قوم ناجوانمرد را که دعوت کردند ولی تیغ به رویشان کشیدند، نفرین کرد. علی اکبر چندین بار به میدان رفت و رزمهای شجاعانه‌ای با انبوه سپاه دشمن نمود. هنگام جنگ، این رجز را می‌خواند که نشان دهنده روح بلند و درک عمیق اوست: انا علی بن الحسین بن علی نحن و رب البیت اولی بالنبی تالله لا یحکم فینا ابن الدعی اضرب بالسیف احامی عن ابی ضرب غلام هاشمی عربی (۴) پیکار سخت، او را تشنه‌تر ساخت. به خیمه آمد. بی آنکه آبی بتواند بنوشد، با همان تشنگی و جراحت دوباره به میدان رفت و جنگید تا به شهادت رسید. قاتل او مره بن منقذ عبدی بود. پیکر علی اکبر با شمشیرهای دشمن قطعه قطعه شد. وقتی امام بر بالین او رسید که جان باخته بود. صورت بر چهره خونین علی اکبر نهاد و دشمن را باز هم نفرین کرد: «قتل الله قوما قتلوک...» و تکرار می‌کرد که: «علی الدنيا بعدک العفا». و جوانان هاشمی را طلید تا پیکر او را به خیمه گاه حمل کنند. (۵) علی اکبر، نزدیکترین شهیدی است که با حسین ع دفن شده است. مدفن او پایین پای ابا عبد الله الحسین ع قرار دارد و به این خاطر

ضریح امام، شش گوشه دارد. (۶) الگوی شجاعت و ادب، اکبر در دانه فاطمی نسب، اکبر فرزند یقین ز نسل ایمان بود پرورده دامن کریمان بود آن یوسف حسن، ماه کنعانی در خلق و خصال، احمد ثانی آن شاهد بزم، سرو قامت بود دریا دل و کوه استقامت بود آن دم که لباس رزم می‌پوشید از کوثر عشق، جرعه می‌نوشید از فرط عطش فتاده بود از تاب گردید ز دست جد خود سیراب در راه خدا ذبیح دین گردید بر حلقه عاشقان نگین گردید داغش کمر حسین را بشکست با خون سرش حنای خونین بست دیباچه داستان حق، اکبر قربانی آستان حق، اکبر (۷) ۱-حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۴۵ و مقاتل الطالبیین ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۳. ۳-اعیان الشیعه، ج ۸، ص ۲۰۶. ۴-همان، ص ۲۰۷. ۵-حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۴۸. ۶-از جمله برای شرح حال او ر. ک: «علی الاکبر» از عبد الرزاق الموسوی، چاپ ۱۳۶۸ قمری، نجف، ۱۴۶ صفحه. ۷-از نویسنده.

علی الاسلام السلام

سخنی بود که سید الشهداء «ع» پس از امتناع از بیعت با یزید و بیرون آمدن از پیش والی مدینه فرمود. مروان، فردای آن شب، امام حسین ع را دید و به وی پیشنهاد کرد که با یزید بیعت کند و آن را به نفع دین و دنیای امام دانست. حضرت در پاسخ او چنین گفت: «انا لله و انا الیه راجعون و علی الاسلام السلام اذ قد بليت الامه براع مثل یزید و لقد سمعت جدی رسول الله ص یقول: الخلفه محرمة علی آل ابی سفیان. (۱) یعنی بر اسلام، سلام باد، باید فاتحه اسلام را خواند و با اسلام خدا حافظی کرد، آنگاه که والی مسلمانان کسی همچون یزید باشد. از پیامبر خدا شنیدم که می‌فرمود خلافت بر آل ابو سفیان حرام است. امام، با ادامه سلطه امویان بر مقدرات مسلمین و بازی با دین خدا، تباه شدن دستاوردهای وحی را عیان می‌دید. با توجه به اینکه رسم عرب بر این است که هنگام خدا حافظی و وداع هم‌سلام می‌دهد، رابطه سخن فوق روشن می‌گردد. ۱-لهوف، ص ۱۱، سوگنامه آل محمد، ص ۱۱۶ (به نقل از مثیر الاحزان)، عوالم (امام حسین)، ص ۱۷۵.

عمار بن ابی سلامه دالانی

از شهدای کربلا. اهل کوفه بود، محضر رسول خدا «ع» را نیز در کربلا کرده و از اصحاب علی ع بود که در رکابش در سه جنگ جمل، صفین و نهروان شرکت داشت. در کربلا در حمله اول به شهادت رسید. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱-عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۲۶.

عمار بن حسان طائی

از شهدای کربلاست که نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. وی از شیعیان خالص و از شجاعان معروف بود. از مکه همراه امام به کربلا آمد و در پیش روی آن حضرت به شهادت رسید. (۱) ۱-تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۳۱۷.

عمارة بن صلخ ازدی

از جوانان شجاع کوفه بود که در نهضت مسلم بن عقیل، به هواداری او برخاست و با او بیعت کرد و از دیگران برای مسلم بیعت می‌گرفت. دستگیر و زندانی شد. ابن زیاد، پس از آنکه هانی و مسلم را شهید کرد او را هم احضار نمود و دستور داد تا وی را میان قبیله ازد برده، گردن زدند. (۱) ۱-همان، ص ۳۲۳، انصار الحسین، ص ۱۰۶ (به نقل از تاریخ طبری).

عمارة بن عبد الله سلولی

از کسانی بود که همراه قیس بن مسهر صیداوی، پیغام و نامه ابا عبد الله الحسین ع را به کوفه برد.

عماری

صندوق ماندی که برای نشستن سوار، آن را بر پشت شتر و فیل می‌گذارند. به آن محمل و هودج هم می‌گویند، تخت روان، تابوت. عماری دار، همان ساربان است. (۱) اهل بیت عصمت را پس از عاشورا در دوران اسارت، بر شترهای بی‌عماری و کجاوه سوار کرده، شهر به شهر و منزل به منزل بردند. امام سجاده ع را بر شتر بی‌جهاز سوار کردند. جمعی که پاس محملشان داشت جبرئیل گشتند بی‌عماری و محمل، شتر سوار (۲) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- محتشم کاشانی.

عمران بن کعب بن حارث اشجعی

از شهدای کربلاست که در حمله اول به درجه شهادت رسید. شیخ طوسی او را در زمره یاران حسین ع شمرده است. (۱) ۱- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۳۵۱.

عمر بن جندب حضرمی

از شهدای کربلاست، از حضرموت یمن. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱- انصار الحسین، ص ۸۷.

عمر بن خالد صیداوی

از شهدای کربلاست، از طایفه بنی اسد. وی پس از کشته شدن تعدادی از یاران، از سید الشهداء ع اذن گرفته، به میدان رفت و به شهادت رسید. (۱) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۳.

عمر بن سعد

معروف به ابن سعد، فرمانده سپاه ابن زیاد در کربلا بود که با امام حسین ع جنگید و دستور داد پس از شهادت آن حضرت، اسب بر بدن او تاختند و اهل بیت او را اسیر کرده به کوفه بردند. عمر سعد، پسر سعد بن وقاص از سرداران صدر اسلام بود. در زمان پیامبر (و به قولی در دوران عمر) به دنیا آمد. همراه پدرش در فتح عراق شرکت داشت. وی از جمله کسانی بود که علیه حجر بن عدی و یارانش، شهادت به فتنه‌گری داد و سب شد که حجر در «مرج عذراء» به شهادت برسد. وی قبل از حادثه عاشورا، آماده حرکت به سوی ری بود که حکمرانی آنجا را به او داده بودند، ولی به دستور ابن زیاد (والی کوفه) همراه با سپاهی مأمور جلوگیری از ورود امام حسین ع به کوفه و وادار کردن او به بیعت با یزید و یا جنگ و کشتن او در صورت امتناع شد و به مقابله با حسین بن علی ع به کربلا رفت. عمر سعد، در ایام قیام مختار در کوفه گریخت. اما وقتی مردم کوفه دوباره بر ضد مختار خروج کردند، بازگشت و رهبری را به عهده گرفت، ولی باز هم به سوی بصره گریخت و سپس دستگیر و نزد مختار آورده شد. در مجلس مختار، به دستور وی او را کشتند و سرش را به مدینه نزد محمد حنفیه فرستادند و این در سال ۶۶ هجری بود. (۱) در کربلا، هر چه امام حسین با او گفتگو کرد تا از جنگیدن دست بردارد و دست‌خویش را به خون آن حضرت نیالاید، نپذیرفت. صبح عاشورا هم اولین کسی بود که به طرف اردوگاه امام حسین ع تیر افکند و فرمان حمله عمومی صادر کرد. نامش جز و لعنت‌شدگان در زیارت عاشورا آمده است. او بود که پس از ورودش به کربلا در روز چهارم محرم، بر امام حسین ع سخت گرفت و دستور داد سوارانش آب را به روی یاران حسین ع ببندند. ۱- دایرة المعارف بزرگ اسلامی (با تلخیص) ج ۳ ص ۶۸۲. الفتوح، ابن اعثم کوفی، ج ۶، ص

عمرو بن جناده انصاری

از شهدای نوجوان کربلا، که پدرش نیز در رکاب سید الشهداء^ع شهید شد. این جوان چون خواست به میدان رود، امام فرمود: پدر این جوان کشته شد، شاید مادرش راضی نباشد که به میدان رود. گفت: مادرم دستور داده که به میدان بروم و لباس جنگ بر من پوشانده است. (۱) او که ۹ ساله یا ۱۱ ساله بود، به میدان رفت و رجز خواند و جنگید تا کشته شد. سر او را به طرف سپاه امام حسین^ع افکندند. مادرش (بحریه بنت مسعود خزر جی) آن سر را برداشت و گفت: چه نیکو جهاد کردی، پسر! ای شادی قلبم، ای نور چشمم! سپس سر را پرتاب کرد و با آن کسی را کشت، سپس چوبه خیمه را برداشت و حمله کرد که به وسیله آن بجنگد. امام حسین^ع مانع شد و او را به خیمه زنان برگرداند. نام عمرو بن جناده در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۲) در برخی منابع، عمر بن جناده ذکر شده است. ۱- انصار الحسین، ص ۸۶. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۳۲۷.

عمرو بن حجاج زبیدی

از سران سپاه عمر سعد و فرمانده جناح راست در کربلا. وقتی عمر سعد می‌خواست شب عاشورا به امام حسین^ع مهلت ندهد، اعتراض کرد و گفت: اگر از دیلم بودند و این تقاضا را می‌کردند، سزاوار بود که مهلت دهی. وی در روز عاشورا هم در درگیری، مسلم بن عوسجه را غافلگیرانه به شهادت رساند.

عمرو بن خالد بن حکیم ازدی

از شهدای کربلاست. از طایفه بنی اسد و از مخلصان ولای اهل بیت بود و در کوفه موقعیتی داشت. از قیام کنندگان همراه مسلم بود و پس از شهادت مسلم، پنهان شد. پس از شهادت قیس بن مسهر از کوفه به استقبال کاروان حسینی بیرون رفت و در منزلگاه حاجز همراه غلامش سعد به امام پیوست. سپاه حر می‌خواست از پیوستن آن دو به یاران امام جلوگیری کند، اما با حمایت امام، به سید الشهداء^ع پیوستند و در عاشورا در حمله اول به شهادت رسیدند. نام او در زیارت ناحیه هم آمده است. (۱) ۱- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۳۳۹.

عمرو بن سعید بن عاص

در ایامی که سید الشهداء^ع در مکه بود، یزید، «عمرو بن سعید» را که والی مدینه بود، همراه با سپاهی به مکه فرستاد و او را امیر الحجاج قرار داد و سرپرستی امر حج را در موسم به او سپرد و توصیه کرد که هر جا به حسین^ع دست یافت، او را ترور کند. امام حسین چون از ماجرا آگاه شد، برای این که حرمت خانه خدا با ریختن خونش زیر پا گذاشته نشود و نقشه ترور ناکام بماند، به عمره اکتفا کرد و از مکه بیرون آمد. (۱) وی از بدخواهان کین توز نسبت به اهل بیت بود. پس از بازگشت اهل بیت به مدینه، وقتی گریه‌ها و ناله‌های بازماندگان شهدای کربلا را در سوگ حسین^ع و کشتگان خود شنید، خندید و از روی شماتت و زخم زبان گفت: این شیون، مثل شیوه روز مرگ عثمان است! (۲) ۱- مقتل الحسین، مقرر ص ۱۹۳، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۹. ۲- ثوره الحسین، مهدی شمس الدین، ص ۲۳۱.

عمرو بن ضبیعه تمیمی

از سوارکاران دلیر کوفه، که از کوفه همراه سپاه عمر سعد بیرون آمد، ولی در کربلا- به یاران حسن ع پیوست و در رکاب آن حضرت شهید شد. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) علت پیوستن او به امام آن بود که دید سپاه کوفه نه شرایط امام را می‌پذیرد و نه می‌گذارد که وی از جایی که آمده، به همان جا باز گردد. (۲) ۱- عنصر شجاعت، ج ۳، ص ۱۹. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۳۳۲.

عمرو بن قرظہ انصاری

از شهدای کربلاست. پدر او (قرظہ) از اصحاب علی ع و از خزرجانی بود که به کوفه آمد و آنجا ماندگار شد و در رکاب علی ع با دشمنانش جنگید. عمرو، از کوفه آمد و در کربلا، روز ششم محرم به سید الشهداء ع پیوست. امام در گفتگوهایش با عمر سعد، او را برای مکالمه می‌فرستاد و او جواب می‌آورد، تا آنکه شمر از کوفه آمد و این مذاکره قطع شد. (۱) روز عاشورا جلوی امام حسین ع ایستاده بود و تیرهای دشمن را با سینه و پیشانی خود به جان می‌خرید و اینگونه از جان امام محافظت می‌کرد. زخمهای زیادی بر پیکرش نشست. به امام خطاب کرد که: ای پسر پیامبر! آیا وفا کردم؟ حضرت فرمود: آری! تو پیش از من به بهشت می‌روی. از من به پیامبر سلام برسان و بگو که من در پی تو می‌آیم و... افتاد و شهید شد. (۲) نامش در زیارت ناحیه آمده است. برخی هم شهادتش را در عرصه میدان و پس از رجز و رزم گفته‌اند. رجز او چنین بود: قد علمت کتیبه الانصارانی ساحمی حوزه الذمار ضرب غلام غیر نکس شاری دون حسین مهجتی و داری (۳) ۱- عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۶۰. ۲- مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۰۶. ۳- عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۳۰.

عمرو بن قیس

وی همراه پسر عمویش در منزلگاه قصر مقاتل با امام حسین ع دیدار کرد. امام او را به نصرت خویش فراخواند، لیکن هم او و هم پسر عمویش بهانه آوردند که: پیر مردیم و بدهکار و عیالمنند، کالاهای مردم نیز در دست ماست. نمی‌دانیم چه خواهد شد؟ می‌ترسیم امانت مردم تباه شود! بدینگونه به امام، پاسخ سرد و رد دادند. حضرت نیز از آنان خواست که بروند، تا ندای یاری خواهی حضرت را در کربلا نشنوند، چون هر که مظلومیت و تنهایی امام را ببیند و صدایش را بشنود اما پاسخ ندهد و یاری نکند، سزاوار است که خداوند او را در دوزخ افکند. (۱) ۱- موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۳۶۹، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۴.

عمرو بن مطاع جعفی

نامش در شمار شهدای کربلا آمده است. (۱) ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۲.

عمق

نام محلی است که غطفانیان در آن منطقه می‌زیسته‌اند، سر راه مکه به سرزمین عراق که چاهها و آبهایی داشته است. امام حسین ع نیز در راه کوفه، از این منزل عبور کرده است.

عمود

به معنای ستون وسط خیمه. نیز به معنایی گرز و چوبدستی، که همچون تیغ و نیزه و تیرو کمان، از ابزار جنگی قدیم بوده است.

در کیفیت شهادت حضرت ابا الفضل ع آمده است که پس از آنکه حکیم بن طفیل در نخلستان کمین کرد و با شمشیر دست چپ او را هم از کار انداخت، آنگاه کسی با گریز آهین بر عباس زد و او را کشت فزربه ملعون بعمود من حدید فقتله. (۱) در مرثیه‌ها نیز گفته می‌شود که پس از شهادت عباس ع، امام حسین ع عمود خیمه او را خواباند، بعلامت اینکه صاحب این خیمه به شهادت رسیده است. در میدان عاشورا، نمونه‌هایی نقل شده که کسانی به جای نیزه و شمشیر، دست برده و چوبها یا ستون خیمه‌ها را برداشته و با آن به دشمن حمله کرده‌اند، از جمله مادر شهید عمرو بن جناده. ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۱.

عمورا

نام دیگری برای سرزمین کربلاست. امام حسین ع در سخنرانی خویش با یارانش در شب عاشورا، اشاره فرمود که جدم پیامبر خدا مرا خبر داده که مرا به سرزمین عراق فرامی‌خوانند و در سرزمین کربلا فرود می‌آیم و آنجا شهید خواهم شد: «اخباری جدی رسول الله ص بانی ساساق الی العراق، فانزل ارضا یقال لها عمورا و کربلا و فیها استشهد». (۱) ۱-ارشاد، مفید، ص ۲۳۱.

عمیر بن عبد الله مذحجی

از شهدای کربلاست. پس از سعد بن حنظله، به میدان رفت و پس از رجز خوانی جنگید تا شهید شد. رجزش چنین بود: قد علمت سعد وحی مذحج انی لدی الهیجاء لیث محر ج... (۱) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۸.

عون بن جعفر

از شهدای کربلاست. پسر جعفر بن ابی طالب (جعفر طیار). مادرش اسماء بنت عمیس بود که در حبشه به دنیا آمد. جعفر طیار او را در جنگ خیبر به حضور رسول خدا «ص آورد. پس از شهادت جعفر طیار در جنگ موته، پیامبر خدا فرزندان او را طلبید. عبد الله، عون و محمد را حاضر کردند. به دستور آن حضرت، سر هر سه را تراشیدند. پیامبر درباره عون فرمود: در خلقت و اخلاق، شبیه من است. در دوران علی ع به آن حضرت پیوست. حضرت دخترش ام کلثوم را به همسری او در آورد. عون در زمان امام مجتبی و سپس امام حسین ع از یاران آن دو امام بود. همراه همسرش در کربلا حضور داشت. روز عاشورا از سید الشهداء ع اجازه گرفت و به میدان رفت. نبردی دلاورانه کرد و به شهادت رسید. هنگام شهادت ۵۶ ساله بود. (۱) ۱-تنقیح المقال، مامقانی، ج ۲، ص ۳۵۵.

عون بن عبد الله بن جعفر

پسر حضرت زینب ع که همراه برادر دیگرش محمد، روز عاشورا در نبرد تن به تن با سپاه کوفه به شهادت رسید. عون و برادرش، پس از حرکت امام حسین ع از مدینه، در پی کاروان راه افتادند و در منزلگاه ذات عرق خدمت امام رسیدند. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) رجزی که هنگام نبرد می‌خواند چنین بود: ان تنکرونی فانا ابن جعفر شهید صدق فی الجنان ازهر یطیر فیها بجناح اخضر کفی بهذا شرفا فی المحشر (۲) ۱-انصار الحسین، ص ۱۱۴. ۲-عوامل (امام حسین)، ص ۲۷۷.

عون بن علی بن ابی طالب ع

از شهدای کربلاست. اولین کسی بود که پس از شهادت جمع بسیاری از یاران امام، از جمع برادرانش داوطلب رفتن به میدان شد. وقتی برای اذن گرفتن آمد، برادرش امام حسین ع فرمود: برادرم! آیا آماده مرگ شده‌ای؟ گفت: چگونه آماده نشوم، در حالی

که تورا تنها و بی یاور می‌بینم! امام دعایش کرد که برو، خداوند پاداش نیکت دهد. به میدان رفت، جنگید و مجروح شد. از هر طرف بر سر او ریختند و او را شهید کردند. (۱) -تنقیح المقال، ج ۲، ص ۳۵۵.

عین التمر

در منطقه کربلا، بزرگترین آبادی به حساب می‌آمد که به صحرای سماوه (وادی میان کوفه و شام) مشرف بود. نزدیک شهر انبار در غرب کوفه قرار داشت و خرما از جاهای دیگر جذب کرده به مناطق دیگر می‌فرستاد. در زمان خلافت ابو بکر به دست مسلمانان فتح شد. در سال ۱۲ هجری آباد بود و قلعه‌ای داشت که سلاح خانه عجم بود. (۱) سید الشهداء در مسیر کربلا از آنجا گذشت. ۱- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۲۶.

عین الوردۀ

محل درگیری و جنگ شدید توابین به رهبری سلیمان بن سرد با سپاه ابن زیاد. توابین به خونخواهی حسین بن علی ع و به جبران کوتاهی خود در نصرت امام، قیام کرده بودند. سلیمان بن سرد و جمع بسیاری از یارانش در این جنگ و در این محل به شهادت رسیدند. (۱) عین الوردۀ در شمال شرقی دمشق و منطقه غرب کوفه قرار دارد، در سرزمین شام. ۱- مروج الذهب، ج ۳، ص ۹۴.

غارت خیمه‌ها

پس از شهادت حسین بن علی ع، سپاه عمر سعد به خیمه‌های اهل بیت حمله کردند و به غارت پرداختند. زنان و کودکان در صحرا پراکنده شدند، گریان و داغدار و صیحه زنان و استغاثه کنان. پس از آن خیمه‌ها را آتش زدند. مقعده از سر زنان کشیدند، انگشتها از انگشتها بیرون آوردند و گوشواره از گوشها و خلخال از پاها. (۱) حتی فاطمه دختر امام حسین ع نقل کرده که به خیمه ما ریختند و من دختری کوچک بودم، با گریه خلخال از پایم در می‌آوردند. گفتم: ای دشمن خدا چرا گریه می‌کنی؟ گفت: برای اینکه دختر پیامبر را غارت می‌کنم. گفتم: غارت مکن. گفت: می‌ترسم دیگری بیاید و اینها را درآورد! (۲) ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۸۵. ۲- عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۱۳۹.

غاضریه

نام سرزمین کربلا، روستایی از نواحی کوفه نزدیک کربلا. منسوب به غاضره از طایفه بنی اسد. این روستا پس از انتقال بنی اسد به عراق در صدر اسلام، پدید آمد. (۱) امام باقر ع فرمود: «الغاضریه هی البقعة الی کلم الله فیها موسی بن عمران و ناجی نوحا فیها و هی اکرم ارض الله علیه و لولا- ذلک ما استودع الله فیها اولیاءه و ابناء نبیه، فزوروا قبورنا بالغاضریه.» (۲) غاضریه، همان بقعه‌ای است که خداوند در آن با موسای کلیم هم سخن شد و با نوح مناجات کرد و آن گرامیترین سرزمین نزد خداست و اگر چنان نبود، خداوند اولیاء خویش و فرزندان پیامبرش را در آن به ودیعت نمی‌نهاد. پس قبور ما را در غاضریه زیارت کنید. روایت است که امام حسین ع آن نواحی را که قبرش در آنجاست، از اهل نینوا و غاضریه به شصت هزار درهم خرید و آن را بر اهالی همانجا صدقه داد و بخشید و با آنان شرط کرد که مردم را به محل قبر او راهنمایی کنند و زائران قبرش را سه روز ضیافت و پذیرایی کنند. (۳) وقتی حسین ع به کربلا می‌آمد، چون نام سرزمین را پرسید، از جمله نامها غاضریه بود و تصمیم گرفت آنجا فرود آید. ۱- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۳۱. ۲- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۰۹، ج ۱۰۱، ص ۱۰۸. ۳- مجمع البحرین، واژه کربلا.

غسل زیارت

از جمله آداب زیارت سید الشهداء ع، غسل زیارت است، بویژه از آب فرات که سبب آمرزش گناهان است. امام صادق ع فرمود: «من اغتسل بماء الفرات و زار قبر الحسين ع كان كيوم ولدته امه صفرا من الذنوب...» (۱) هر که با آب فرات غسل کند و قبر حسین ع را زیارت کند، مثل روزی که از مادر متولد شده، از گناهان پاک می‌شود. ۱-بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۴۳.

غل و زنجیر

غل، طوق آهنی و بند است، که در فارسی غل (مخفف) گویند، بند گردن و بند دست، طوقی آهنی یا دوالی است که در گردن یا دست قرار دهند. «غل جامعه نوعی غل که دستها را به گردن بندد، بندی که دستها را به گردن جمع می‌کند، (هو القید الذی یجمع الیمین و العنق). (۱) غل جامعه، طوقی آهنین و سنگین که در دوران ساسانی به کار می‌رفت و توسط پدر عمر سعد در نبرد با ایرانیان به غنیمت گرفته شده بود. در دوران اسارت اهل بیت ع دستهای امام سجاد ع با زنجیر به گردنش بسته شده بود. از جمله کسانی که اسرای اهل بیت را در کوفه در محله کناسه دیده و امام سجاد ع را سوار بر شتر بی‌روپوش مشاهده کرده که از گردن او در اثر غل جامعه خون می‌آمده، «مسلم جصاص بوده که در آن ایام به تعمیر و سفید کاری قصر دار الاماره مشغول بوده است. ۱- لغت نامه، دهخدا.

غمره

نام یکی از منازل راه مکه به عراق، که امام حسین ع در مسیر خویش از آنجا هم گذشت. آبشخوری بوده است. معنای اصلی آن جای انبوه مردم و محل فراهم آمدن اشیاء است، سختی و شدت، بسیاری، آب بسیار، گرداب. (۱) ۱-همان.

غیلان بن عبد الرحمن

نام او در زیارت رجبیه، جزو شهدای کربلا آمده است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۱۰۳.

فاطمه، دختر امام حسین ع

فاطمه بنت الحسین ع، بانویی با شرافت و دانش که اهل ذکر و شب زنده‌داری و عبادت بود و روزها روزه می‌گرفت و از جمال ظاهر و باطن برخوردار و اهل روایت و نقل حدیث بود. (۱) در سفر کربلا- در جمع اسیران اهل بیت بود و در کوفه نیز به سخنرانی افشاگرانه و فصیح و رسا بر ضد جنایتهای ابن زیاد پرداخت و همه را به گریه انداخت. (۲) در کاخ یزید، چشم یکی از وابستگان حکومت که به او افتاد، از یزید خواست که او را به‌وی بیخشد. حضرت زینب بشدت اعتراض و مخالفت کرد و کار آنان را کفر به حساب آورد. (۳) وی همسر عموزاده خویش حسن بن حسن ع بود. پس از فوت شوهر، یک سال خیمه‌ای افراشت و برای او به سوگ و ماتم نشست. (۴) وی تا زمان امام صادق ع را درک کرد. در سال ۱۱۷ ه. در حالی که هفتاد سال داشت در مدینه درگذشت و در بقیع به خاک سپرده شد. (۵) ۱-اعیان الشیعه، ج ۸، ص ۳۸۸. ۲-مقتل الحسین، مقرر، ص ۴۰۵. ۳-ارشاد، مفید، ج ۲، ص ۱۲۱، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۶. ۴-همان(ارشاد)، ص ۲۶. ۵-درباره زندگینامه او از جمله ر. ک: «فاطمه بنت الحسین، محمد هادی الامینی، مکتبه الهلال.

فتح

پیروزی و گشایش، در قاموس عاشورا، «فتح» تنها پیروزی نظامی نیست، بلکه بیدارگری امت و احیاء ارزشها و ماندگاری نام و بالاتر از همه عمل به تکلیف پیروزی است، هر چند بصورت ظاهر، شکست نظامی پیش آید. هدف سید الشهدا^ع، نجات دین از نابودی و رسواگری ستم و باطل بود و این هدف تحقق یافت، پس آن حضرت پیروز شد، هر چند به قیمت شهادت خود و یارانش و اسارت اهل بیت. پس از عاشورا، آرمان حسینی زنده ماند و پیروانی یافت و حادثه کربلا، تاثیر خود را در نسلها و قرنهای بعد، باقی گذاشت و منشا حرکتها و نهضتها شد. این خودیک پیروزی بزرگ است. امام سجاد^ع نیز در پاسخ به ابراهیم بن طلحه که در مدینه از آن حضرت پرسید: چه کسی غالب شد؟ فرمود: هنگام اذان، معلوم می‌شود که چه کسی پیروز شد. (۱) این اشاره به همان بقاء مکتب و دین رسول الله در سایه نهضت حسینی است. خود ابا عبد الله الحسین^ع نیز فرموده است: «ارجو ان یکون خیرا ما اراد الله بنا، قتلنا ام ظفرنا» (۲) امیدوارم آنچه خداوند برای ما اراده کرده است، نیکو باشد، چه کشته شویم، چه ظفر یابیم. با این دیدگاه، انسان حقجو و فدا شده در راه دین و خدا، همیشه پیروز است و به احدی الحسینین دست می‌یابد و هر که از مسیر یاری حق کنار بود، هر چند جان سالم هم به در برده باشد، کامیاب و پیروز نیست. این نیز تعلیمی است که سید الشهدا^ع در نامه‌ای که به بنی هاشم نوشت، به آن اشاره فرمود: «من لحق بنا استشهد و من تخلف لم یبلغ الفتح». (۳) هر کس به ما پیوندد، شهید می‌شود، و هر که از پیوستن به ما باز ماند، به فتح نمی‌رسد. پیروزی نظامی معمولاً با غلبه نظامی دیگری از بین می‌رود، ولی پیروزی آرمانی، بخصوص وقتی همراه با فداکاریهای عظیم و مظلومیت باشد، در وجدان بشری اثر ماندگارتری باقی می‌گذارد و همیشه از میان نسلها، حامیانی برای ایده خود پیدا می‌کند. این دیدگاه و برداشت نسبت به فتح، انسان مبارز را همواره امیدوار، با انگیزه و با نشاط قرار می‌دهد. امام خمینی قدس سره فرمود: «ملتی که شهادت برای او سعادت است پیروز است... ما، در کشته شدن و کشتن پیروزیم...» (۴) و مگر پیروزی خون بر شمشیر، چیزی جز این است؟ «محرم، مصداق روشن این نوع پیروزی است. امام خمینی ره در این باره نیز می‌فرماید: «ماهی که خون بر شمشیر پیروز شد، ماهی که قدرت حق، باطل را تا ابد محکوم و داغ باطله بر جبهه ستمکاران و حکومت‌های شیطانی زد، ماهی که به نسل‌ها در طول تاریخ، راه پیروزی بر سرنیزه را آموخت... ماهی که باید مشت گره کرده آزادیخواهان و استقلال طلبان و حقگویان بر تانکها و مسلسلها و جنود ابلیس غلبه کند و کلمه حق، باطل را محو نماید...» (۵) ۱- امالی، شیخ طوسی، ص ۶۶، الامام زین العابدین، مقرر، ص ۳۷۰، (اذا دخل وقت الصلاة فاذن و اقم، تعرف من الغالب). ۲- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۷. ۳- کامل الزیارات، ص ۴۰۷۵- صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۶۵. ۵- همان، ج ۳، ص ۲۲۵.

فتوت

جوانمردی، رادی، آزادی، پایبندی به اصول انسانی و حقوق بشری. از شاخصه‌های بارز و اخلاقی روحی امام حسین^ع و یارانش که در حماسه عاشورا آشکار شد، جوانمردی بود. این روحیه که انسان با جباران ننازد، زیر بار ستم نرود، حریت و آزادی داشته باشد، از نامردی در برخورد و عهد شکنی در میثاق و تعدی به ضعیفان پرهیزد، حامی ضعیفان باشد، به بیگناهان تعرض نکند، معذرت خواهی را بپذیرد، حق انسانی دیگران را (حتی اگر نامسلمان باشند) به رسمیت بشناسد، غیرت داشته باشد، هجوم بیگانه به نوامیس خود و دیگران را تحمل نکند، و... همه از نشانه‌های فتوت است که در نهضت کربلا به وضوح متجلی شد. سید الشهدا^ع ننگ بیعت با یزید را نپذیرفت، وقتی با سپاه حر در راه کربلا مواجه شد، پیشنهاد زهیر بن قین را که گفت با این گروه بجنگیم، چرا که آسانتر از نبرد با گروههایی است که بعدا می‌آیند، حضرت فرمود: «ما کنت لابد اهم بالقتال» (۱) من آغاز به

جنگ نمی‌کنم. این نمونه‌ای از فتوت حسین ع است. وقتی سپاه تشنه حر به کاروان حسینی رسید، با آنکه برای مقابله با او و راه بستن بر امام آمده بودند، اما آن حضرت با دیدن تشنگی شدید آنان، دستور داد همه را، حتی اسبهایشان را سیراب کردند. یکی از همین سپاه (علی بن طعان محاربی) که از فرط عطش، توان آب خوردن از مشک نداشت، سید الشهداء ع خودش در مشک را گشود و او و اسبش را سیراب کرد. (۲) این هم نمونه دیگری از مردانگی. همین حر، چون روز عاشورا تصمیم گرفت از سپاه عمر سعد جدا شده به امام حسین ع بپیوندد، سرافکننده و توبه کنان نزد سید الشهداء ع آمد و اعلام آمادگی برای جانبازی نمود و گفت: آیا توبه من پذیرفته است؟ امام فرمود: آری، فرود آی، «نعم، یتوب الله علیک، فانزل.» (۳) این هم نمونه دیگر جوانمردی. سید الشهداء ع در هنگام نبرد، شعارش برتری شهادت بر ننگ بود: «القتل اولی من رکوب العار» (۴) روز عاشورا در گرما گرم نبرد با دشمن، چون دید سپاه دشمن به طرف خیمه‌ها هجوم می‌برند، فریاد کشید: ای پیروان ابو سفیان، اگر دین ندارید و از معاد نمی‌ترسید، در دنیایتان آزاده باشید و اگر عرب هستید، به تبار خویش متعهد بمانید. شمر گفت: ای پسر فاطمه، چه می‌گویی؟ فرمود: من و شما با هم می‌جنگیم، زنان چه کرده‌اند؟ طغیانگرانان را، تا من زنده هستم، از متعرض شدن به حرم من باز دارید. (۵) این نیز شاهد دیگری بر فتوت و مردانگی اش بود که تا زنده است، نمی‌تواند شاهد هجوم به زن و بچه‌اش باشد و تا زنده بود، نگذاشت متعرض حرم اهل بیت شوند. اینگونه غیرت و حمیت و فتوت، در صحنه صحنه عاشورا از امام حسین ع و یارانش دیده شد و این الهام گرفته از پدرش امیر المؤمنین بود که پس از چیره شدن بر فرات و باز پس گرفتن رودخانه از دست دشمن، فرمود که مثل دشمن رفتار نکنند و آب را برای استفاده سپاه معاویه هم آزاد بگذارند و از شیوه ناجوانمردانه آب بستن به روی حریف، در به زانو در آوردن او استفاده نکنند «خلوا بینهم و ولی از ناجوانمردی معاویه، بستن آب به روی سپاه علی ع در جنگ صفین بود (۷) و آب بستن یزید بر سپاه حسین بن علی ع هم از نامردی او و ابن زیاد بود. حسین ع فتوت را از علی ع ارث برده بود، یزید هم ناجوانمردی را از معاویه. ۱- ارشاد، شیخ مفید، ج ۲، ص ۸۴ (چاپ کنگره شیخ مفید). ۲- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۷۴، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۲. ۳- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۳. ۴- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۷۷. ۵- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۱. ۶- شرح ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۳۱۹. ۷- نهج البلاغه، خطبه ۵۱ (صبحی صالح).

فرات

نام نهری در سرزمین کربلا، که حادثه عاشورا نزدیک آن اتفاق افتاد و امام حسین ع و یارانش لب تشنه در کنار آب، شهید شدند. فرات، نهر مقدس و با فضیلتی است که طبق روایات، دو ناودان از بهشت بر آن می‌ریزد و نهری پر برکت است و کودکی که کامش را با آب فرات بردارند، دوستدار اهل بیت ع می‌شود. (۱) در حدیث است که فرات، مهریه زهراست. (۲) مستحب است برای زیارت امام حسین از آب فرات غسل زیارت کنند که موجب آمرزش گناهان است. (۳) نوشیدن از آب فرات نیز مطلوب است. امام صادق ع به سلیمان بن هارون فرمود: «ما اظن احدا یحک بماء الفرات الا احبنا اهل البیت.» (۴) و نیز فرمود: «من شرب من ماء الفرات و حنک به فانه یحبنا اهل البیت، (۵) هر کس از آب فرات بنوشد و کام را با آن بردارد، او دوستدار ما خاندان خواهد بود. در حدیث، از فرات بعنوان نهر مؤمن و نیز نهر بهشتی یاد شده است: «نهران مؤمنان و نهران کافران، فالمؤمنان: الفرات و نیل مصر...» (۶) «اربعه انهار من الجنة: الفرات...» (۷) «فرات یادآور عظیمترین حماسه خونین و ماندگارترین صحنه وفا و صبر است. شیر مردان عاشورایی در کربلا، در محرم سال ۶۱ هجری توسط نیروهای ابن زیاد در محاصره قرار گرفتند و آب به روی اردوگاه امام حسین ع و اطفال و خیمه‌ها بسته شد. سپاه دشمن می‌خواست با قرار دادن حسین ع در مضیقه بی‌آبی، او را به تسلیم وا دارد، اما آن حضرت مرگ شرافتمندانه و تشنه کامانه را برگزید. عباس ع که برای آب آوردن از فرات، برای کودکان تشنه رفته بود. در کنار همین نهر علقمه دستانش قطع شد و به شهادت رسید. «آب فرات همچون خاک کربلا»، هر دو آموزگار شجاعت و الهام

بخش شهادتند. از این رو برداشتن کام نوزاد با آب فرات یا تربت حسینی، چشاندن طعم شجاعت و انتقال فرهنگ شهادت در دل و جان شیعه است. اما موقعیت جغرافیایی فرات: «شطی است در مغرب کشور عراق و متشکل است از دو شعبه قره سو» و «مراد چای که سرچشمه آنها نزدیک رود ارس در ارمنستان ترکیه است. موقعی که دو شعبه قره سو و مراد چای به هم می‌رسند، فرات به دجله نزدیک می‌شود، ولی مجدداً دجله متوجه جنوب شرقی شده و فرات به سمت مغرب مایل می‌شود و سپس در نزدیکی خلیج فارس به رود دجله می‌پیوندد و از آن پس مجموع این دو رود به نام شط العرب خوانده می‌شود و به خلیج فارس می‌ریزد. سرزمینی را که بین دو رود دجله و فرات واقع است الجزیره می‌گویند. طول رودخانه فرات تقریباً ۲۹۰۰ کیلومتر است. جریان فرات در جلگه بین النهرین بسیار ملایم است و دارای بستری عریض می‌باشد. یگانه عامل حاصلخیزی خاک عراق و جلب جمعیت در جلگه خشک و گرم بین النهرین، دو رود فرات و دجله می‌باشد. بابل، پایتخت قدیم کشور بابل در ساحل فرات بنا شده بود.» (۸) ۱- سفینه البحار، ج ۲، ص ۳۵۲، المزار، شیخ مفید، ص ۱۸. ۲- همان، ص ۵۶۳. ۳- همان، ج ۱، ص ۵۶۵. ۴- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۴، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۱۴. ۵- همان. ۶- همان، ج ۱۷، ص ۲۱۵. ۷- همان. ۸- فرهنگ فارسی، معین.

فرد

اشعار نسخه‌های تعزیه، که از روی آن در شبیه خوانیها و تعزیه‌ها برنامه اجرا کنند. (۱) شاید به دلیل آنکه روی یک برگه جدا نوشته می‌شود، به آن نسخه‌ها فرد می‌گویند. دهخدا می‌نویسد: ورقه‌ای به مقدار نصف قطع خستی که مستوفیان بر آن جمع و خرج ولایتی یا ایالتی یا خرج خاصی را می‌نوشته و زیر هم دسته می‌کرده‌اند. (۲) ۱- موسیقی مذهبی ایران، حسن مشحون، ص ۴۰. ۲- لغت نامه، دهخدا.

فرزدق

همام بن غالب (فرزدق) شاعری بزرگ و هوادار اهل بیت پیامبر بود که در مدح امام سجاد (ع)، قصیده بلند خویش را در مکه سرود (هذا الذی تعرف البطحاء وطاته . . .) و به دنبال آن به زندان افتاد و حضرت سجاد (ع) برایش صله‌ای فرستاد. امام حسین (ع) هنگام سفر به سوی عراق، در محلی به نام صفاح (یا در منزلی دیگر) با فرزدق برخورد کرد که از کوفه می‌آمد. اوضاع کوفه را پرسید، وی جواب داد: دل‌های مردم با تو ولی شمشیرهایشان علیه توست. امام در آنجا بود که این ابیات را خواند: لئن کانت الدنيا تعد نفیسه فدار ثواب الله اعلی و انبل و ان کانت الابدان للموت انشئت فقتل امرء بالسیف فی الله افضل . . . (۱) فرزدق، سالهای پس از عاشورا زنده بود و به خانه سکینه دختر امام حسین (ع) نیز رفت و آمد داشت و از او صله دریافت می‌کرد. در باده بصره، در سال ۱۱۰ هجری در صد سالگی از دنیا رفت. ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۶۱.

فرشتگان نوحه‌گر

در ماتم سالار شهیدان، همه کائنات گریان و نالان شدند، چه بصورت تکوینی چه زبانی و آشکارا. گریست در غمت زمان، به خون نشست آسان شب و سیاهپوشی‌اش، شد آیت غرای تو (۱) از جمله نوحه‌گران بر آن حضرت، فرشتگانند. حضرت رسول ص فرمود: «ان حول قبر ولدی الحسین ع اربعة آلاف ملک شعنا غبرا یبکون علیه الی یوم القیامة . . .» (۲) پیرامون قبر فرزندان حسین (ع)، چهار هزار فرشته‌اند، ژولیده و غبار آلود، که تا روز رستاخیز براو گریه می‌کنند. جن و ملک بر آدمیان نوحه می‌کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است (۳) و نیز: «تبکی الملائکة و السبع الشداد لموته و بیکیه کل شیء حتی الطیر فی جو السماء و الحیتان فی جوف الماء . . .» (۴) فرشتگان و آسمانهای هفتگانه، حتی پرندگان در آسمان و ماهیها در آب، برای مرگ حسین (ع) گریه

می‌کنند. به روایت امام صادق ع، چهار هزار فرشته برای یاری آن‌حضرت هبوط کردند، اما چون اذن جهاد نیافتند، بازگشتند و دوباره فرود آمدند تا روز قیامت بر آن حضرت سوگواری کنند و رئیس آنان به نام منصور است. (۵) ۱- از مؤلف ۲- احقاق الحق، قاضی نور الله شوشتری، ج ۱۱، ص ۲۸۷. ۳- محتشم ۴- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۱۴۸. ۵- مرآة العقول، علامه مجلسی، ج ۵، ص ۳۶۸.

فرهنگ عاشورا

مقصود، مجموعه مفاهیم، سخنان، اهداف و انگیزه‌ها، شیوه‌های عمل، روحیات و اخلاقیات والایی است که در نهضت کربلا گفته شده یا به آنها عمل شده یا در حوادث آن نهضت، تجسم یافته است. این ارزشها و باورها هم در کلمات سید الشهداء ع و اصحاب و فرزندان متجلی است، هم در رفتارشان در جریان آن قیام. فرهنگ عاشورا را باید از کسانی آموخت که دست و دلشان و فکر و عملشان در کار عاشورا بوده است. پیش از آنکه دیگران و نسلهای بعدی و تحلیل‌گران پس از واقعه بخوانند فرهنگ عاشورا را معرفی کنند، در حرفها و هدفهای خود نقش آفرینان حماسه کربلا، این فرهنگ، بوضوح مطرح شده است و بیواسطه آن را نشان می‌دهد. این فرهنگ را از خلال زیارتنامه‌ها، مقتلها، رجزها، خطبه‌ها و نیز بررسی حوادث و رخدادهای عاشورا می‌توان استخراج کرد و همین فرهنگ است که در هر جا و در میان هر قومی باشد، کربلا آفرین می‌گردد و انسانها را مبارزانی با ستم و مدافعی نسبت به حق تربیت می‌کند. فرهنگ عاشورا همان زیر بنای عقیدتی و فکری است که در امام حسین ع و شهدای کربلا و اسرای اهل بیت ع بود و سبب پیدایش آن حماسه و ماندگاری آن قیام شد. مجموعه آن باورها و ارزشها و مفاهیم را می‌توان در عنوانهای زیر خلاصه کرد: مقابله با تحریف دین، مبارزه با ستم طاغوتها و جور حکومتها، عزت و شرافت انسان، ترجیح مرگ سرخ بر زندگی ذلت بار، پیروزی خون بر شمشیر و شهادت بر فاجعه، شهادت طلبی و آمادگی برای مرگ، احیاء فریضه امر به معروف و نهی از منکر و سنتهای اسلامی، فتوت و جوانمردی حتی در برخورد با دشمن، نفی سازش با جور یا رضایت به ستم، اصلاح طلبی در جامعه، عمل به تکلیف به خاطر رضای خدا، تکلیف‌گرایی چه به صورت فتح یا کشته شدن، جهاد و فداکاری همه جانبه، قربانی کردن خود در راه احیاء دین، آمیختن عرفان با حماسه و جهاد با گریه، قیام خالصانه برای خدا، نماز اول وقت، شجاعت و شهادت در برابر دشمن، صبر و مقاومت در راه هدف تا مرز جان، ایثار، وفا، پیروزی گروه اندک ولی حق بر انبوه گروه باطل، هواداری از امام حق و برائت و بیزاری از حکام جور، حفظ کرامت امت اسلامی، لیبک گویی به فریاد استغاثه مظلومان، فدا شدن انسانها در راه ارزشها و... برای تک تک محورهای یاد شده، می‌توان از سخنان امام حسین ع و اصحابش، یا نحوه عمل و موضعگیری و جهاد و شهادتشان سند آورد و این فرهنگنامه را مستندتر ساخت. این فرهنگ غنی و متعالی هم در حماسه سازان عاشورا بود، هم باید در پیروان امام حسین ع و مدعیان همخطی با جریان عاشورا و تداوم آن راه باشد و عاشورائیان، هم‌هوادار حرکت‌های در راستای قیام کربلا باشند و هم بیزاری از ادامه دهندگان راه دشمنان سید الشهداء ع را نشان دهند، چرا که راضیان به آن جنایتها نیز ملعونند. در زیارت عاشورا است: «فلعن الله امه سمعت بذلک فرضیت به...» فرهنگ عاشورا، خط ولایت و برائت است.

فساد بنی امیه

یکی از علل قیام سید الشهداء ع، فساد دودمان بنی امیه (شجره ملعونه) بود که حکومت اسلامی را در دست گرفته، کینه‌های دیرین خود را بر ضد اسلام و پیامبر، اعمال می‌کردند. فساد گسترده امویان را که از اسباب عمده نهضت حسینی و امتناع آن امام شهید از بیعت با یزید بود، می‌توان چنین شمرد: ۱- اسلام زدایی و تحریف معارف دین و بدعت گذاری. ۲- ترویج فرهنگ جبر و سکوت

و تسلیم . ۳- غارت بیت المال و صرف آن در راه منافع و امیال شخصی . ۴- فساد اخلاق و ترویج شراب و شهوت و قمار . ۵- احیاء تعصبات قومی و ارزشهای دوران جاهلی . ۶- به کار گماردن عناصر نالایق و فاسد ، تنها به دلیل اموی بودن . ۷- حیلہ گری و تزویر و تبلیغات دروغین . ۸- کینه و عداوت آنان با آل علی ع . ۹- محروم کردن شیعیان ائمه از مناصب سیاسی و حقوق اجتماعی و اقتصادی . ۱۰- کشتارهای دسته جمعی مسلمانان و سرکوب آنان در شهرها . ۱۱- دستگیری ، حبس و کشتن چهره‌های درخشان و انقلابی و آگاه مسلمان که هوادار اهل بیت بودند . ۱۲- بیعت گرفتن اجباری از مردم و سران قبایل به نفع یزید . فسادهای فوق ، از دوره روی کار آمدن معاویه آغاز شد و روز به روز گسترده‌تر و شدیدتر گردید و با مرگ معاویه و خلافت یزید ، به اوج خود رسید و اسلام را در آستانه کامل نابودی قرار داد . در کتبی که به تشریح فلسفه قیام حسینی پرداخته ، اینگونه فسادهای بطور مشروحتر بیان شده است . (۱) امام حسین ع در سخنان متعددی فساد بنی امیه را مطرح فرموده است . از جمله درنطقی که پس از فرود آمدن در «بیضه ایراد کرد و روی اطاعت از شیطان ، ترک اطاعت خدا ، فساد آشکار ، تعطیل حدود الهی ، حلال کردن حرامهای خدا و تحریم حلال الهی و بیت المال را ملک خود دانستن تاکید نمود : «... الا و ان هؤلاء قد لزموا طاعة الشيطان و ترکوا طاعة الرحمن و اظهروا الفساد و عطلوا الحدود و استاثروا بالفیء و اهلوا حرام الله و حرما حلاله ...» . (۲) و در سخن معروف خویش پس از فرود آمدن در سرزمین کربلا ، روی دیگر گونی اوضاع و عمل نشدن به حق و نکوهیده ندانستن باطل تاکید کرده فرمود : «الا ترون ان الحق لا يعمل به و ان الباطل لا یتناهی عنه ...» . (۳) اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید زجان گذشت کزین زندگی چه سود ؟ ۱- از جمله می‌توان به کتابهای : حیاة الامام الحسین (ج ۲) ، معاویه سر دسته تبهکاران ، درسی که حسین به انسانها آموخت ، شیعه و زمامداران خود سر ، اوراق سیاه ، معاویه و تاریخ ، ارزیابی انقلاب امام حسین ع ، پرتوی از عظمت حسین ع و تاریخ مفصل اسلام (عمار زاده) ، ص ۳۰۸ و ... مراجعه کرد . ۲- تاریخ طبری ، ج ۶ ، ص ۲۲۹ . ۳- لهوف ، سید بن طاووس ، ص ۳۴ .

فطرس

فرشته بال شکسته و افتاده به جزیره‌ای ، که هنگام تولد امام حسین ع همراه جبرئیل نزد پیامبر «ص آمد و خود را بر گهواره حسین مالید و دوباره خداوند به او بال داد و به آسمان رفت . او که شفا یافته حسین ع بود ، عهد کرد که سلام زائران را به حسین ع (۱) برساند : «... و له علی مکافاة لا یزوره زائر الا ابلاغته سلامه و لا یصلی علیه مصل الا ابلاغته صلاته ...» . (۲) بر عهده من است که شفا دهی او را جبران کنم . هیچ زائری نیست که او را زیارت کند ، مگر آنکه سلامش را به آن حضرت می‌رسانم و هیچ کس بر او درود نمی‌فرستد ، مگر آنکه درودش را به او ابلاغ کنم . به گفته ابن عباس ، این فرشته در بهشت ، به نام غلام حسین بن علی شناخته می‌شود . (۳) فطرس اگر بال و پر گرفت ، عجب نیست نامه آزدایش به نام حسین است (۴) ۱- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۴ . ۲- اثبات الهداة ، ج ۵ ، ص ۱۹۱ . ۳- مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۷۴ . ۴- قاسم رسا .

فوز

رستگاری و کامیابی ، رسیدن به خواسته دل . در فرهنگ دینی و روایات ، «فوز» و «فوز عظیم برای کسانی داشته شده که به بهشت دست یابند . مطیع خدا و رسول خدا باشند ، متمسک به اهل بیت بوده ولایت آنان را داشته باشند ، از سیئات نجات یابند ، اهل خلوص در عبادت ، معرفت و اهل عبادت باشند و ... کامیابی عمده برای اولیاء خدا دستیابی به رضای الهی و سعادت آخرت است (الآخره فوز السعداء) (۱) و این در سایه جهاد و شهادت است . وقتی امیر المؤمنین ع ضربت خورد ، «فرت و رب الکعبه سر داد ، چرا که شهادتش ، بار یافتن به قرب الهی بود و پایانی افتخار آمیز برای یک زندگی سراسر ایمان ، جهاد و حق طلبی . در زیارتنامه‌ها ، خطاب به ابا عبد الله ع و شهدای کربلا- و یاران امام ، مکرر تعبیر «فرتم فوزا عظیما» به کار رفته است . زائر نیز آرزو

می‌کند کاش همراه آنان بود تا چون آنان به فوز و کامیابی عظیم می‌رسید «فترم فوزا عظیما فیما لیتنی کنت معکم فافوز معکم» - زیارت‌وارث و در زیارت اول رجب خطاب به شهدای کربلا می‌خوانیم: «فترم و الله فوزا عظیما یا لیتنی کنت معکم فافوز فوزا عظیما... اشهد انکم الشهداء و السعداء و انکم الفائزون فی درجات العلی . (۲) شهدای کربلا- از آن رو کامیاب و رستگارانند که جان خویش را با خدا معامله کردند و بهشت الهی رسیدند . مطیع امر مولای خود بودند ، جهادشان خالصانه و در راه ولایت و رهبری بود . گر چه جان دادند ، اما به سعادت ابدی رسیدند و چه کامیابی از این برتر ؟ عاشورا از این جهت نیز آموزگار فائزان و رستگاران است . ۱-غرر الحکم . ۲-مفاتیح الجنان ، ص ۴۴۰ .

قادیسه

نام محلی نرسیده به کوفه (در ۱۵ فرسخی کوفه و ۶۱ فرسخی بغداد) . در همین محل میان سپاه اسلام و ایران در زمان خلیفه دوم نبرد در گرفت و این منطقه به تصرف مسلمین درآمد . و در همین مکان بود که حصین بن نمیر تمیمی (رئیس شرطه‌های آن منطقه) و نیروهای گشتی ابن زیاد ، پیک حسین بن علی ع (قیس بن مسهر صیداوی) را دستگیر کردند و نزد ابن زیاد فرستادند . قیس ، حامل نامه‌ای از امام به سوی مردم کوفه بود و همانجا نامه را با دندانهایش پاره کرد تا اسامی مخاطبان به دست نیروهای دشمن نیفتد . (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده ، ص ۴۹ .

قارب ، مولی الحسین ع

از شهدای کربلا . وی غلام سید الشهداء ع بود ، مادرش فکیه کنیز آن حضرت بود و در خانه رباب ، همسر امام خدمت می‌کرد . قارب همراه امام از مدینه به کربلا آمد و روز عاشورا در رکاب سید الشهداء ع به شهادت رسید . نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۲۱۹ .

قاسط بن زهیر تغلبی

از شهدای حمله نخست در روز عاشورا . پیر مردی از طایفه بنی تغلب بن وائل بود . او و برادرانش مقسط و کردوس ، هر سه از اصحاب امیر المؤمنین بودند که در رکاب آن حضرت در جنگهای سه گانه شرکت داشتند . پس از شهادت علی ع در کوفه ماندند . چون خبر آمدن حسین ع را به سوی کوفه شنیدند ، شب عاشورا مخفیانه خود را به امام رساندند . هر سه برادر روز عاشورا به شهادت رسیدند . (۱) ۱-همان ، ج ۲ ، ص ۲۸۱ .

قاسم بن حارث

نام او در شمار شهدای کربلا آمده است . برخی نیز او را همان قاسم بن حبیب ازدی دانسته‌اند . (۱) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۱ .

قاسم بن حبیب ازدی

از شهدای کربلاست . وی از شیعیان شجاع کوفه بود . ابتدا با سپاه عمر سعد از کوفه بیرون آمد و چون به کربلا رسید ، به یاران امام پیوست . نامش را جزو شهدای حمله اول ذکر کرده‌اند . (۱) ۱-عنصر شجاعت ، ج ۳ ، ص ۲۷ ، تنقیح المقال ، ج ۲ ، ص ۳۸۶ .

قاسم بن حسن ع

نوجوان شهید عاشورا در رکاب سید الشهدا^ع، فرزند گرامی امام حسن مجتبی^ع. وی صاحب همان سخن معروف احملی من العسل در شب عاشورا است که مرگ راشترین تر از عسل می‌دانست. روز عاشورا سن او به بلوغ نرسیده بود. برای میدان رفتن از امام خویش اجازه خواست. ابا عبد الله^ع چون نگاه به او افکند، وی را به آغوش کشید و گریست، آنگاه اجازه داد. (۱) قاسم، خوش سیما بود. سوار بر اسب شد و عازم میدان گشت. رجزی که می‌خواند، در معرفی خود و مظلومیت حسین^ع بود: ان تنکرونی فانا ابن الحسن سبط النبی المصطفی و المؤمنین هذا حسین کالاسیر المرتهن بین اناس لا- سقوا صوب المزن در جنگی دلاورانه به شهادت رسید. هنگامی که بر زمین می‌افتاد، عمویش ابا عبد الله^ع خود را به بالین او رساند ولی او در حال جان دادن بود. پیکر او را آورد و کنار شهدای اهل بیت قرار داد. (۲) در زیارت ناحیه مقدسه که از زبان امام زمان^ع است، نام او همراه با سلام حضرت مهدی بر او بیان شده و اشاره به کیفیت رفتن سید الشهدا^ع به بالین او و نفرین قاتلان قاسم شده است: «السلام علی القاسم بن الحسن بن علی، المضروب هامته المسلوب لامته، حین نادى الحسين عمه فجلى علیه عمه کالصقر و هو یفحص برجلیه التراب، و الحسين یقول: بعدا لقوم قتلوک و من خصمهم یوم القیامه جدک و ابوک، ثم قال: عز و الله علی عمک ان تدعوه فلا یجیبک، او ان یجیبک و انت قتیل جدیل فلا ینفعک، هذا و الله یوم کثر واتره و قل ناصره.» (۳) برادر دیگر حضرت قاسم، به نام ابو بکر بن حسن نیز که هر دو از یک مادر بودند، در کربلا به شهادت رسید. ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۳۳۱. ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۴. ۳-همان، ص ۶۷.

قاع

نام یکی از منزلگاههای مسیر کوفه. حسین بن علی^ع در آنجا نیز فرود آمد. بین منزلگاه زباله و عقبه است، منطقه‌ای بوده دشت و هموار(قاع: دشت) و در آنجا آب و آبادی و مسجد و محلی برای فرود آمدن کاروانها بوده است. (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۸۸.

قافله حسینی

کاروانی که از مبدا عزت و آزادگی حرکت کرد و در مقصد شهادت بار افکند. قافله حسینی روز ۲۸ رجب از مدینه بیرون آمد و سوم شعبان به مکه رسید. افراد کاروان عبارت بودند از سید الشهدا^ع، فرزندان، برادران، برادر زادگان و عمو زادگان و نیز خانواده خود و برخی از بستگان دیگر. این کاروان روز ۸ ذیحجه از مکه به سوی عراق حرکت کرد. با همان نفرات قبلی، اما با جمعی از پیروان او از مردم حجاز، کوفه و بصره که در ایام اقامت وی در مکه به او پیوسته بودند. حضرت مقدار ده دینار و یک شتر در اختیار همراهان قرار داده بود که وسایل خود را بر آن حمل کنند. (۱) این کاروان، دوم محرم در کربلا فرود آمد. پس از عاشورا، این قافله تبدیل به جمعی داغدار و دلسوخته و شهید داده شد که بصورت اسیر، به کوفه وارد شدند. مردانشان همه شهید شده بودند و امام سجاد^ع هم بیمار بود و قافله سالار، حضرت زینب^ع بود. در کوفه برخی از زنان، به بستگان خود که ساکن کوفه بودند پیوستند. ما کاروان رفته به تراجیم مردانمان شناگر رود خون ما رهروان قافله صبریم رسواگر فسانه هر افسون فریاد و خشم و رنج و اسیری مان ما را سلاح کاری پیکار است بانوی قهرمان عرب، زینب ما را بزرگ و قافله سالار است (۲) این قافله، پس از پیمودن راه طولانی و دشوار کوفه تا شام و شام تا مدینه، با باری از غم و اندوه به مدینه برگشت و بشیر، خبر بازگشت قافله اهل بیت^ع را به مردم خبر داد و مدینه یکپارچه غرق شیون و عزا شد. ۱-مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۹۴. ۲-از مؤلف، «قبله این قبیله، ص ۹۳.

قبر امام حسین ع

اولین بار بنی اسد پس از دفن اجساد شهدا و پیکر سید الشهداء، علامتی بر قبر نهادند. از اینکه توابع در سالهای ۶۳ یا ۶۴ بر سر قبر امام حسین می آمدند، می فهمیم که آن هنگام، آشنا و شناخته شده بوده است. بنا به تشویق اولیاء دین، مدفن آن حضرت از همان آغاز، مورد زیارت شیعه قرار گرفت، چه پنهانی و چه آشکار. در زمان بنی امیه، قبه‌ای بر قبر شریف ساخته شد و تا زمان هارون الرشید باقی بود. وی قبر را خراب و محل آن را صاف کرد و درخت سدری را که (به نشانه قبر) در آنجا بود، قطع کرد. بار دیگر در زمان مامون ساخته شد. سپس در سال ۲۳۶ و ۲۳۷ هجری به دستور متوکل عباسی، قبر و خانه‌های اطراف آن خراب شد و به جای آن زراعت کردند و مانع رفت و آمد مردم شدند. باز هم در سال ۲۴۷ به دستور متوکل قبر را خراب کردند و چندین نوبت دیگر این تخریب انجام گرفت. بنای فعلی مرقد و حرم سید الشهداء به قرن هشتم هجری برمی گردد. البته بارها مرمتها و اضافاتی انجام گرفته است. در سال ۱۲۱۶ هجری وهابیه با سپاهی از منطقه نجد حمله کرده و حرم حسینی را غارت و تخریب کردند و اسبها را در صحن مطهر بستند. (۱) - اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۲۹.

قبر شش گوشه

مرقد و حرم ابا عبد الله الحسین ع. به لحاظ آنکه علی اکبر ع پایین پای آن حضرت دفن شده است، در آن قسمت هم دو گوشه برای ضریح اضافه شده و شش گوشه دارد. شوق زیارت قبر شش گوشه آن امام، همواره در دل شیعیان بوده است. رفتن به کربلا به سر قبر هر شهید دیدم که مرقد شهدا مشگ و عنبر است هر یک مزار مرقدشان چهار گوشه داشت شش گوشه یک ضریح در آن هفت کشور است پرسیدم از کسی سببش را، به گریه گفت: پایین پای قبر حسین، قبر اکبر است (۱) - ناصر الدین شاه قاجار.

قتل صبر

قتل صبر آن است که انسانی یا حیوانی را بسته نگهدارند و بکشند. در حدیث است که پیامبر ص کسی را اینگونه نکشت و از این گونه کشتن چهار پایان نهی شده است، یعنی اینکه جاندار را زنده نگهدارند و آن قدر به او ضربه بزنند تا بمیرد. (۱) به شهدا و اسیرانی که کشته می شوند نیز «مصبور» گفته می شود. در مورد حیواناتی که زجر کش می شوند نیز به کار می رود. (۲) از مظلومیت سید الشهداء ع و قساوت کوفیان یکی هم آن بود که حسین بن علی ع را در حالی که هنوز رمق در بدن داشت، مورد ضربه‌های شمشیر و نیزه قرار دادند. امام سجاد ع بعنوان افشاگری از ستم یزیدیان، در خطبه‌ای که در کوفه در حال اسارت خواند و خود را به مردم فریب خورده و به خواب سیاسی رفته معرفی کرد، از جمله فرمود: «انا ابن من قتل صبیرا و کفی بذلک فخرا» (۳) من پسر کسی هستم که به قتل صبر کشته شد و همین افتخار مرا بس! در مورد مسلم بن عقیل نیز در تاریخ آمده است که ابن زیاد او را به قتل صبر کشت. (۴) - مجمع البحرین، کلمه صبر. ۲- دائرة المعارف الاسلامیه، ج ۱۴، ص ۱۳۷. ۳- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۱۴، مقتل الحسین، مقرر، ص ۴۱۱، مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۵. ۴- تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۵، ص ۲۱.

قتل العبرات

کشته اشکها. از لقبهای سید الشهداء ع است. شهیدی که هم یادش گریه آور است و هم اشک ریختن در سوک او ثواب دارد و موجب احیای عاشورا است. امامان نیز توصیه فراوان بر عزاداری و گریستن بر مصائب آن حضرت داشته‌اند. روایت از امام حسین ع

است که: «انا قتیل العبرات (۱) من کشته اشکهایم. در حدیث دیگری فرموده است: «اناقیتل العبره، لا یذکرنی مؤمن الا استعبر» (۲) من کشته اشکم. هیچ مؤمنی مرا یاد نمی‌کند، مگر آنکه اشک در چشمانش می‌آید. این صفت، در زیارتنامه‌ها هم برای آن شهید کربلا آمده است، از جمله: «و صل علی الحسین المظلوم، الشهید الرشید، قتیل العبرات و اسیر الکربات...». (۳) ۱-منتهی الامال، محدث قمی (چاپ هجرت)، ج ۱، ص ۵۳۸، اثبات الهداء، ج ۵، ص ۱۹۸، (عبارت آن قتیل العبره است). ۲-امالی، صدوق، ص ۱۱۸، مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۷. ۳-مفاتیح الجنان، ص ۴۶۰ (زیارت مخصوص اول).

قربانی

درسی که ز عاشورا آموخته‌ایم این بود قربانی راه دین، فرزند و پدر کردیم (۱) قربانی یعنی آنچه برای رسیدن به قرب محبوب و معبود، فدا می‌کنند. آنگونه که فرزندان آدم، قربانی و فدا به درگاه خدا بردند. یکی گوسفند، دیگری دسته‌ای از گندم (اذ قربا قربانا... (۲) حضرت ابراهیم نیز که به فرمان خدا مامور شد جوانش اسماعیل را ذبح و قربانی کند، خداوند گوسفندی نازل کرد و به جای اسماعیل قربانی شد. (۳) از آن پس در احیای آن فداکاری از سوی پسر و پدر، حاجیان روز عید قربان در منا قربانی می‌کنند. صحنه کربلا نیز قربانی شدن هفتاد و دو شهید، در آستان قرب و رضای الهی بود. امام حسین، خود و یارانش را فدای دین خدا نمود. حسین بن علی ع قربانی اهل بیت بود. آنگونه که حضرت زینب نیز پس از شهادت برادر، وقتی در میدان جنگ به پیکر برادرش رسید، نگاهی به آسمان کرد و گفت: «اللهم تقبل منا هذا القربان. (۴) در تعبیر ائمه، در زیارتنامه‌ها و نیز خطابه‌های اسیران اهل بیت، از آن شهید مظلوم، بعنوان ذبیح یاد شده است. او اسماعیلی بود که در منای حق فدا شد و حیات دین را تضمین نمود و شرف را به انسانها الهام داد. قربانی شدن و قربانی دادن، رمز پیروزی و عزت است. ملت‌هایی که در راه آزادی گام برداشته و برمی‌دارند، همواره قربانیان بسیاری را تقدیم آستان آزادی کرده‌اند و اگر گروهی آماده فداکاری نباشند، به اهداف خود نمی‌رسند. حقیقت و دین و حیات کرامتمندانه، آنقدر ارزشمند و متعالی است که باید قربانیانی چون حسین ع فدای آن شوند. از عظمت قربانی، می‌توان به عظمت چیزی پی برد که کسی مانند سید الشهداء ع در آن راه قربان می‌شود و هفتاد و دو عزیز را قربان می‌کند. ای کرده به کوی دوست هفتاد و دو قربانی قربان شومت این رسم، ماند از تو به دورانها قربانی هر کس شد با حرمت و نشنیدیم دست و تن قربانی، افتد به بیابانها (۵) ۱-از نویسنده. ۲-مائده، آیه ۲۷. ۳-و فدیانه بذبح عظیم (صافات/آیه ۱۰۷). ۴-حیة الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۰۱، سیره الائمة الاثنی عشر، هاشم معروف الحسینی، ج ۲، ص ۸۷. ۵-جودی خراسانی.

قره بن ابی قره غفاری

از شهدای کربلا از قبیله غفار است. رجزی که در میدان جنگ می‌خواند، چنین بود: قد علمت حقا بنو غفار و خندف بعد بنی نزار باننی الیث لدی الغبار لاضر بن معشر الفجار ضربا فجیعا عن بنی الاخیار (۱) که در این رجز، ضمن معرفی خویش و فاجر دانستن دشمن، رزم خود را در دفاع از فرزندان اخیار دانسته است. ۱-مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۲.

قسم دادن به قرآن

روز عاشورا، چون امام حسین ع اصرار کوفیان را بر کشتن او دید، قرآن را گرفت و باز کرد و بر سر نهاد و صدا زد: میان من و شما، قرآن و جدم رسول خدا ص داور باد! ای گروه! چرا ریختن خونم را روا می‌شمارید؟ مگر من فرزند پیامبر شما نیستم؟... آنگاه کودک شیر خوار خود را که از تشنگی می‌گریست بر سر دست گرفت و فرمود: اگر بر من رحم نمی‌کنید، بر این کودک رحم کنید! ان لم ترحمونی فارحموا هذا الطفل. این اقتدا به پدرش علی ع بود که قرآن بر سر نهاد و یاران سست عنصر خویش را

نفرین کرد. (۱) ۱-سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۶.

قصر مقاتل

نام یکی از منزل‌های نزدیک کوفه، که امام حسین ع در سفر خویش از مکه به کربلا از آنجا نیز گذشت. بیشتر در آنجا قصری بوده متعلق به مقاتل بن حسان بن ثعلبه و میان‌عین التمر و قطقطانه (نام دو تا از منزلها) قرار داشته است. در آبادی قصر مقاتل علاوه بر آن قصر، مسجد و بناهای کهن نیز بوده که خراب شده و تنها تپه‌ای از بقایای آن مانده بود. حسین بن علی ع در این منزلگاه فرود آمد. همانجا بود که خیمه عبید الله بن حر جعفی را دید و حجاج بن مسروق و زید بن معقل هم همراهش بودند. امام از حجاج بن مسروق و عبید الله خواست که به او پیوندند، اما آن دو عذر آوردند و تنها گفتند که حاضریم اسبهایمان را بدهیم. امام فرمود: نیازی به اسبها تا نداریم. (۱) و بدینگونه سعادت را که تا در خانه آنان آمده بود، با دست خود راندند و از فیض حیات ابدی در سایه شهادت، محروم شدند. امام حسین ع شبانه از قصر مقاتل حرکت کرد و سمت راست مسیر را گرفت و رفت، تا به کربلا رسید. این منزلگاه را «قصر بنی مقاتل هم می‌گفتند. ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۱۲۰، مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۲۲

قضیب

چوب، شاخه و ترکه، چوبهای نازکی که از درخت می‌کنند. (۱) اینگونه ترکه‌های ترد و نازک، معمولاً در دست افراد بوده است، برای اشاره به کسی یا چیزی. در دست یزید، قضیب و چوب خیزران بود و با آن به لب و دندان سر بریده امام حسین ع که در برابرش نهاده بود، می‌زد. (۲) این گستاخی مورد اعتراض برخی از حاضران قرار گرفت. ۱-اساس البلاغه، زمخشری، ص ۵۲۱. ۲-مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۱.

قطا

نام مرغ و پرنده‌ای است که به فارسی سنگخوار گویند، شبیه فاخته و قمری. چشمش بسیار تیز بین است و از ارتفاع بسیار، وجود آب را تشخیص می‌دهد و در شناخت آب و راهها مهارت دارد و پیش از طلوع آفتاب، به اندازه مسافت ده روز در پی آب خارج می‌شود و بی آنکه مسیر را در رفت و برگشت گم کند، به لانه برمی‌گردد. (۱) صدای او کاروانها را به وجود آب در یک محل آگاه می‌کند و در آشنایی به راه و راهنمایی، به آن مثل زده می‌شود: «هو اهدی من القطاء، هو اصدق من القطا» (۲) سید الشهدا «ع روز عاشورا وقتی برای آخرین وداع با اهل بیت، نزد خیمه‌ها آمد و با آنان خدا حافظی کرد، دخترش سکینه گفت: ای پدر، ما را به حرم جدمان باز گردان. حضرت با حسرت فرمود: افسوس! اگر مرغ قطا را وامی گذاشتند، در آشیانه خویش می‌آرمید «هیئات، لو ترک القطا لنام (۳) تشبیه خویش به آن مرغ، با توجه به ویژگیها و صفاتش جای تامل است. یعنی امام نیز تیز بین و بصیر و راه شناس است، وجودش و صدا و کلامش دیگران را به آبشخور هدایت رهنمون می‌سازد، هرگز گم نمی‌شود و بیراهه نمی‌رود و هادی دیگران است. اما افسوس که نگذاشتند امام هدایت، در کانون ارشاد اندیشه‌ها بماند و راهنمایی کند و اینگونه از آشیانه اصلی‌اش که جوار حرم پیامبر است، آواره‌اش ساختند. ۱-مجمع البحرین. ۲-لغت نامه، دهخدا. ۳-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۴۷، عوالم (امام حسین)، ص ۲۹۰.

قطقطانیه

نام محلی نزدیک کوفه که از راه بیابان به طف می‌رسد. یکی از منزلگاههای میان راه قادسیه به طرف شام، که زندان نعمان در این

محل بوده است. پیش از ورود امام حسین ع به کربلا، منطقه میان قادسیه و قطقطنیه پر از نیروهای گشت و شناسایی ابن زیاد بود، تارفت و آمدها را کنترل کنند. (۱) ۱-الحسین فی طریقہ الی الشہادہ، ص ۵۰.

قنبر بن عمرو نمری

از شهدای کربلاست. او که از شیعیان بصره بود، همراه حجاج بن بدر، نامه خدمت‌آبا عبد الله ع بردند و نزد آن حضرت ماندند، تا آنکه روز عاشورا در حمله اول شهید شدند. (۱) ۱-عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۳۱۲.

قمر بنی هاشم ع

ماه بنی هاشم. این لقب را امام حسین ع هم به عباس می گفت. از جمله هنگام عزیمت از مدینه به سوی مکه پس از امتناع از بیعت کردن، وقتی همه خاندان عصمت سوار بر محمل شدند، امام ندا داد: «این اخی؟ این کبش کتیبی، این قمر بنی هاشم عباس هم پاسخ داد: «لیک، لیک، یا سیدی!» (۱) این لقب را به خاطر زیبایی و چهره دلارای ابا الفضل ع به او داده بودند. ۱-معالی السبطين، ج ۱، ص ۲۲۰.

قمه زنی

از مراسمی است که در بعضی شهرستانها و بلاد شیعی و توسط برخی از عزاداران امام حسین ع اجرا می شود و در تاسی به مجروح و شهید شدن سید الشهداء ع و شهیدان کربلا و بعنوان اظهار آمادگی برای خون دادن و سر باختن در راه امام حسین ع انجام می دهند. صبح زود عاشورا، با پوشیدن لباس سفید و بلندی همچون کفن، بصورت دسته جمعی قمه بر سر می زنند و خون از سر بر صورت و لباس سفید جاری می شود. بعضی هم برای قمه زنی نذر می کنند، برخی هم چنین نذری را در باره کودکان خردسال انجام می دهند و بر سر آنان تیغ می زنند، در حدی که از محل آن خون جاری گردد. قمه زنی نیز، مثل زنجیر زنی و شبیه خوانی و... از دیر باز مورد اختلاف نظر علما و پیروان و مقلدین آنان بوده و به استفتا و افتاء مبنی بر جواز یا عدم جواز آن می پرداخته‌اند. این مراسم، از نظر شرعی پایه و مبنای دینی ندارد و صرفاً روی علاقه شیعیان به ابا عبد الله الحسین ع انجام می گیرد. فقها نیز آن را در صورتی که ضرری نداشته باشد، مجاز می دانند. برخی از فقها نیز به خاطر تاثیر نامطلوب آن بر افکار دیگران و موجب وهن مذهب بودن، آن را ممنوع دانسته‌اند. البته شرایط زمانی در این مساله بی تاثیر نیست. امام خمینی ره در پاسخ به استفتایی که در سالهای اول پیروزی انقلاب اسلامی در این زمینه از ایشان شده بود، فرمودند: «در وضع موجود، قمه نزنند...» آیه الله خامنه‌ای نیز در دیدار با روحانیون، در آستانه ایام عاشورا (سال ۱۳۷۳ شمسی) در ضمن بیانات مبسوطی در خرافه زدایی از عزاداری سید الشهداء ع فرمودند: «قمه زدن هم از آن کارهای خلاف است... این یک کار غلطی است که عده‌ای قمه‌ها را بگیرند و بر سر خود بزنند و خون بریزند... کجای این کار، حرکت عزاداری است؟ این جعلی است. اینها چیزهایی است که از دین نیست...». آن را بدعت، خلاف و خرافه دانستند. و در پاسخ به نامه امام جمعه اردبیل، نوشتند: امروز این ضرر بسیار بزرگ و شکننده است و لذا قمه زدن علنی و همراه با تظاهر، حرام و ممنوع. (۱) علمای دیگر نیز در تایید موضع و سخن رهبر انقلاب، آن را موجب وهن مذهب و نامشروع دانستند. (۲) البته این احساس مذهبی و عواطف دینی که سبب می شود به عشق حسین ع چنین کارهایی کنند، باید در مسیر صحیح هدایت شود و مورد بهره‌برداری قرار گیرد تا شور و انگیزه جهاد و شهادت بیافریند. بعلاوه، آنان که به خاطر حسین ع حاضرند خون بدهند، چه بهتر که خون خویش را به درمانگاهها و مراکز انتقال خون اهدا کنند یا با تاسیس بانک خون، از فداکاران و ایثارگران داوطلب، در روز عاشورا خون گرفته شود و نگهداری گردد، تا از این طریق، جان انسانهای بسیاری که نیازمند خونند،

نجات یابد. گر چه این کار، شاید مثل قمه زنی، تامین کننده احساس عاطفی فرد نباشد، ولی قطعاً رضایت خداوند و پسند سید الشهداء(ع) را بیشتر در پی دارد. کاش روزی صدقه دادن خون نیز، مثل صدقه و کمک مالی و لباس و غذا و... مرسوم گردد و با قصد قربت انجام گیرد. کی گفت حسین، بر سر خویش بزنی؟ با تیغ، به فرق خویشتن نیش بزنی تیغی که زنی بر سر خود، ای غافل بر فرق ستمگران بد کیش بزنی ۱- در تاریخ ۷ محرم ۱۴۱۵، ۲۲ خرداد ۱۳۷۳. ۲- مجموعه سخنان ایشان و استفتاها و جوابها در جزوه‌ای به نام پیرامون عزاداری عاشورا در ۷۱ صفحه در محرم ۱۴۱۵ از سوی دفتر تبلیغات اسلامی چاپ شد.

قیس بن اشعث

از فرماندهان سپاه عمر سعد در کوفه. وی از کسانی بود که به امام حسین ع نامه دعوت نوشته بود، اما در کربلا با آن حضرت جنگید. پس از شهادت امام، جامه از تن او درآورد. در دوران قیام مختار، متواری بود. نیروهای مختار او را گرفته به قتل رساندند. (۱) ۱- عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۱۲۹.

قیس بن عبد الله همدانی

از شهدای کربلا به حساب آمده است. (۱) (۲) از شهدای نهضت امام حسین ع که پیش از عاشورا در کوفه به شهادت رسید. قیس، از جوانمردان شجاع کوفه و از اشراف طایفه بنی اسد و یکی از نامه رسانان مردم کوفه به امام حسین ع بود. همراه مسلم بن عقیل از مکه به کوفه آمد. پس از مدتی نامه مسلم را که حاوی خبر بیعت کوفیان بود به مکه برد و به سید الشهداء تسلیم کرد. امام حسین ع در منزلگاه بطن الرمه (مکانی در منطقه حاجز) نامه‌ای خطاب به کوفیان نوشت که در آن، خبر از حرکت خویش به سوی کوفه بود. نامه را به قیس بن مسهر سپرد تا به کوفه برساند. قیس در منطقه قادسیه، توسط حصین بن نمیر که از سران سپاه کوفه بود دستگیر شد. برای اینکه مضمون نامه و اسامی اشخاص به دست دشمن نیفتد، قیس بن مسهر نامه را از بین برد. او را نزد عبید الله بن زیاد بردند. تلاش والی کوفه برای دستیابی به نام کسانی که مخاطب نامه بودند بی نتیجه ماند. (۳) ابن زیاد از او خواست که یا نام اشخاص را بگوید یا بر منبر رود و در حضور مردم حسین بن علی و امام حسن و علی بن ابی طالب را لعن کند و گرنه کشته خواهد شد. وی رفتن بر منبر را پذیرفت، اما وقتی شروع به سخن کرد، پس از حمد و ثنای الهی، بر حسین بن علی و امام مجتبی و امیر المؤمنین رحمت فرستاد و عبید الله زیاد و پدرش را لعنت کرد و مردم را به یاری سید الشهداء فرا خواند. وقتی خبر به ابن زیاد دادند، دستور داد او را بالای قصر برده از آنجا به زیر افکندند و شهید شد. (۴) چون خبر شهادتش به امام حسین ع رسید، بی اختیار گریست و این آیه را خواند: «رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلاً». (۵) (مردانی که بر سر پیمان خویش با خدا، صادق بودند، برخی از آنان شهید شدند و برخی دیگر انتظار می کشند و پیمان را هیچ عوض و دگرگون نکردند.) قیس، دلیرانه به استقبال شهادت رفت و تا پای جان ایستاد و تزلزلی نیافت. ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۳. ۲- قیس بن مسهر هم گفته‌اند. ۳- حیات الامام الحسین ع، ج ۳، ص ۶۲، انصار الحسین، ص ۱۰۷. ۴- ارشاد مفید، ص ۲۲۰. ۵- احزاب، آیه ۲۳.

کاشفی

حسین بن علی بیهقی، مشهور به واعظ و متخلص به کاشفی، از علمای معروف ایران که در فن خطابه تسلط داشته و شعر هم می سروده است. کتاب معروفش روضه الشهداء است که در تاریخ خاندان پیامبر و مرثی اهل بیت ع است (۱) و مدتها مرثیه خوانان، از کتاب مقتل او مرثیه می خواندند و به همین جهت به آنان روضه خوان گفته می شد. به نوشته دهخدا: وی در زمان سلطان حسین

بایقرا در هرات و نیشابور، مشغول وعظ و ارشاد بوده و با صوتی خوش و آهنگی دلکش آیات قرآنی و احادیث نبویه را با عبارت و اشارات لایقه به عرصه بیان می‌آورده... در هرات که مردمانش از اهل سنت و جماعت بوده‌اند، به شیعیگری متهم و در سبزواری که مرکز تشیع بوده... به تسنن اشتها داشته است. مصنفاتش: آینه اسکندری، الاختیارات، اخلاق محسنی، الاربعون حدیثا، اسرار قاسمی، الواح القمر، انوار سهیلی، جامع السنین، جواهر الاسرار، روضه الشهداء، و کتابهای دیگر (۲) وی در سال ۹۰۶ یا ۹۱۰ در هرات درگذشت. ۱- معارف و معاریف، ج ۴، ص ۱۸۳۵. ۲- لغت‌نامه، دهخدا.

کام برداشتن با تربت

مستحب است کام نوزادان را با تربت سیدالشهدا^ع بردارند که سبب امان است. آشنا ساختن کام فرزند با خاک شهادت، الهام دهنده پیوند با عاشورا و قداست بخشیدن به حیات نوزاد، در نخستین روزهای زندگی است. امام صادق^ع فرمود: «حنکوا اولادکم بتربۀ الحسین ع فانه امان (۱) کام فرزندان را با تربت قبر حسین^ع بردارید، چرا که این، سبب امان او خواهد شد. این استحباب، نسبت به آب فرات هم وجود دارد و به نوعی چشاندن محبت حسینی و آشنا ساختن سرشت فرزند با مکتب عاشورا است. «تحنیک و» سغ برداشتن هم گفته می‌شود. بعضی جاها مقداری از تربت را در آب یا شربت حل می‌کنند و به افراد می‌دهند تا شفا یابند و متبرک شوند. به این کار اصطلاحاً «تربت نوشانی» می‌گویند. ۱- بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۲۴ و ۱۳۶.

کتابنامه عاشورا

در باره زندگینامه امام حسین^ع و حادثه عاشورا و شهادت آن حضرت و یارانش، آثار بیشماری چه بصورت شعر یا نثر، نوشته شده است. علاوه بر دیوانهای اشعار و نوحه‌ها، کتبی در باره آن قیام، چه بصورت نقلی و بیان حوادث، چه بشکل تحلیلی و بررسیهای عمیق نوشته و چاپ شده است. در اینجا برخی از کتب یاد شده را در دو بخش عربی و فارسی نام می‌بریم: عربی: (۱) اثمتنا (ج ۱) - علی محمد دخیل ابصار العین فی انصار الحسین ع - محمد بن طاهر سماوی ابو الشهداء - عباس عقاد الامام الحسین ع - عبد الله العلائی الامام الحسین بن علی الشہید - عبد الودود الامین الامام الحسین فی حله البرفیر - سلیمان الکتانی انصار الحسین ع - محمد علی عابدین انصار الحسین ع - محمد مهدی شمس الدین اسرار الشهادة - فاضل دربندی بحار الانوار (ج ۴۴-۴۵) - علامه مجلسی ثوره الحسین ع - محمد مهدی شمس الدین ثوره الحسین فی الوجدان الشعبي - محمد مهدی شمس الدین الحسین، فی طریقه الی الشهادة - علی بن الحسین الهاشمی الحسین و بطله کربلاء - محمد جواد مغینه. حیاة الامام الحسین بن علی - باقر شریف القرشی الخصائص الحسينیه - شیخ جعفر شوشتری الدوافع النفسیة لانصار الحسین - محمد علی عابدین الشہید و الثورة - هادی المدرس علی طریق کربلاء - محمد حسین فضل الله عوالم (الامام الحسین) - عبد الله البحرانی العیون العبری - سید ابراهیم المیانجی فرسان الهیجاء - ذبیح الله محلاتی فی رحاب ثوره الحسین - احمد زکی تفاحه کتاب العاشوراء - هادی المدرسی اللهوف - سید بن طاووس مثیر الاحزان - ابن نماء حلّی مع الحسین فی نهضته - اسد حیدر مقاتل الطالبیین - ابو الفرج اصفهانی مقتل الحسین ع - خوارزمی مقتل الحسین - ابی مخنف مقتل الحسین - عبد الرزاق المقرم نفس المهموم - شیخ عباس قمی المنابع النوراء فی وقایع عاشوراء - سید محمد صادق البحرانی موسوعه کلمات الامام الحسین ع - پژوهشکده باقر العلوم ع نهضة الحسین - سید هبه الدین شهرستانی الوثائق الرسمیة لثوره الامام الحسین - عبد الکریم الحسینی القزوینی فارسی: الفبای فکری امام حسین ع - محمد رضا صالحی کرمانی بررسی تاریخ عاشورا - محمد ابراهیم آیتی پرتوی از عظمت حسین ع - لطف الله صافی پیشوای شهیدان - سید رضا صدر چشمه خورشید - مجموعه مقالات کنگره امام خمینی و فرهنگ عاشورا حسین بن علی را بهتر بشناسیم - محمد یزدی حسین، پیشوای انسانها - محمود اکبرزاده حماسه حسینی - شهید مرتضی مطهری خون خدا - جواد محدثی درسی که حسین ع به انسانها آموخت - شهید

هاشمی نژادسخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا-صادق نجمی سوگنامه آل محمد-محمد محمدی اشتهاردی عنصر شجاعت-خلیل کمره‌ای قمقام زخار-فرهاد میرزا قیام جاودانه-محمد رضا حکیمی ناسخ التواریخ-سپهر منتهی الآمال-شیخ عباس قمی منهاج الدموع-قرنی گلپایگانی مطلع الشمس-محمد جواد صاحبی مرثیه‌ای که ناسروده ماند-پرویز خرسندالوقایع و الحوادث (محرم)-محمد باقر ملبوبی یک شب و یک روز عاشورا-خلیل کمره‌ای و... (۲) در یک تقسیم‌بندی دیگر می‌توان همه کتابهای مربوط به امام حسین ع و حادثه کربلا را به انواع زیر، فهرست نمود: ۱-زندگینامه و شرح حال امام حسین ع ۲-تحلیل حادثه کربلا ۳-مقتل و جریانهای ریز واقعه ۴-تحقیقات و تالیفات مستشرقان پیرامون عاشورا ۵-منابع مربوط به جغرافیای کربلا و سابقه‌اش ۶-کتب مربوط به بنای حرم و تحولات ساختمانی حائر و حرم حسینی ۷-کتابهای مربوط به مشروعیت یا عدم مشروعیت گریه، نوحه، عزاداری، قمه‌زنی، زنجیرزنی، مراسم سنتی، شبیه‌خوانی، توسل و... (چه از سوی خودشیعه یا دیگران) ۸-مجموعه‌های شعری مربوط به امام حسین ع ۹-مجموعه‌های شعری مرتبط با عاشورا ۱۰-مجموعه نوحه‌های سینه‌زنی ۱۱-مجموعه متن تعزیه‌ها و شبیه‌خوانی ۱۲-کتابهای معرفی اصحاب امام حسین ع بصورت مجموعه‌ای ۱۳-کتابهای تک‌نگاری پیرامون قهرمان عاشورا (همچون ابوالفضل، علی‌اکبر، مسلم، زینب و...) ۱۴-کتابهای تک‌نگاری مربوط به یاران برجسته امام در عاشورا (مثل حبیب، حر، زهیر و...) ۱۵-مجموعه‌هایی که سخنان امام حسین ع و خطبه‌ها را گردآوری کرده است (مثل موسوعه کلمات الامام الحسین) ۱۶-کتابهای تحقیقی پیرامون تعزیه و نمایشهای مذهبی و مرثیه‌سرایی ۱-اغلب این کتابها به فارسی ترجمه شده است. ۲-پیرامون محورهای گوناگون عاشورا و حوادث و شخصیتها و موضوعاتش، جزوه فهرست کتب و موضوعات پیرامون واقعه کربلا، (از نویسنده) چاپ شده است، ناشر: سازمان تبلیغات اسلامی.

کتل

کتل، علم بزرگی است که در دسته‌های عزاداری حرکت می‌دهند، توغ، علمی که قسمت فوقانی آن را پیراهن بی‌آستین مانندی بپوشند، همانند تکیه و متکایی که بر چوب‌نصب شده باشد و همراه با علامت و بیرق در مراسم عزاداری حرکت دهند، علم و کتل راه انداختن، کتل بستن، یعنی دسته‌های عزاداری با علم و کتل برپا کنند و بگردانند. به علامت و اسبانی هم که به هیئت و شکل مخصوصی در روزهای عزا حرکت دهند، علم و کتل می‌گویند. (۱) «تکیه‌های مشهور در گذشته، کتل می‌بستند. یعنی پسر بچه دو سه ساله‌ای را در حالی که غرق در جواهرات و طلاجات می‌کردند، بر اسب زینت کرده‌ای می‌نشانند و عده‌ای از جوانان قوی هیکل و بزب بهادر را با شمشیر و قداره به منظور حفاظت در اطراف آن می‌گماردند و ادعا داشتند که هیچ کس نمی‌تواند کودکی را با این همه طلا و جواهر از جمع عزاداران ما بیرون ببرد و این را نشانه برتری و قدرتمندی دسته و تکیه‌محل خود می‌دانستند. عده‌ای از مردم برای سلامتی پسر دو سه ساله خود، نذر می‌کردند که او را کتل کنند...» (۲) این نیز تعریف دیگری از کتل است، متفاوت با معنای نخست، باز هم دریغ و افسوس، از پرداختن به شکلها و ظواهر و غفلت از محتوای عاشورا و روح کربلا! ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲-تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۲۱۴.

کتیبه

پارچه‌هایی مشکی که مزین به اشعار «محتشم کاشانی است و با خط نستعلیق نوشته شده و در ایام محرم و سایر روزهای سوگواری، مساجد، حسینیه‌ها، تکایا و مجالسی را که در آنها اقامه عزا می‌شود، سیاهپوش می‌کنند. در این اشعار، اغلب از همان ترکیب‌بند معروف محتشم (باز این چه شورش است که در خلق عالم است) استفاده می‌شود. البته کتیبه، به هر نوع نوشته هم گفته می‌شود که در ساختمانها به کار می‌رود. «آنچه با خط نسخ یا نستعلیق و یا به خط طغرا و یا به خط کوفی بر دوره دیوار مساجد و

مقابر و اماکن متبرکه‌ها یا سر در دروازه امرا و بزرگان نویسند، یا نقش کنند.». (۱) کتیبه‌نویسی از هنرهای عمده، دربخش خطاطی است و خطاطان معروفی هنر دینی خویش را در کتیبه‌های مساجد و بناهای مذهبی تجلی داده‌اند. ۱- لغت‌نامه، دهخدا.

کجاوه

محمل، هودج، عماری، نشیمن و جایگاهی که بر شتر و استر بار کنند و در هر طرفی یکی بنشینند، نشیمن روپوش دار. (۱) در منابع و مقلتها آمده است که امام سجاد(ع) را درطول سفر اسارت، بر شتر بی‌جهاز و کجاوه نشانده بودند. یا آنکه زنان و کودکان اهل بیت، بر کجاوه‌ها نشسته بودند. (۲) در بعضی نقلها آمده است که چون در کوفه سر ابا عبد الله(ع) را پیشاپیش سرها آوردند و چشم زینب بر آن سر تابان افتاد، پیشانی خود را به جلوی محمل زد و خون از زیر مقنعه‌اش بیرون آمد و خرقة‌ای طلبد تا آن را ببندد. شعر «یا هلالا لمانستم کمالا...» را نیز آنجا خواند. (۳) ۱- همان. ۲- الفتوح، ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۴۷. ۳- عوالم(امام حسین)، ص ۳۷۳.

کربلا

قبله اهل حقیقت کربلاست کربلا-، او قبله اهل ولاست گر چه دارد کعبه، مروه با صفا لیک، کی دارد منای کربلا؟ کعبه را گر زمزم است آب حیات کربلا را آب خضر آمد فرات رو نما عارف، صلوات رکعتین در خم ابروی محراب حسین «کربلا»، مدفن سید الشهداءست، سرزمینی که عظیمترین حماسه خدایی بشر، درعاشورای سال ۶۱ در آن اتفاق افتاد و موجش سراسر تاریخ و پهنه جهان را فرا گرفت. خاک آن، بوی خون می‌دهد و تربت کربلا مقدس و الهام‌بخش است و در فضیلت آن، روایات بسیاری نقل شده است. (۱) امام علی(ع) پس از جنگ صفین، هنگام عبور از کربلا همراه برخی همراهان، چشمانش پر از اشک شد و فرمود: اینجاست محل فرود آمدنشان... و اینجاست شهادتگاه عاشقان بی‌نظیر که در گذشته و آینده، نمونه ندارند: «... مصارع عشاق شهداء لا تسبقهم من کان قبلهم و لا یلحقهم من بعدهم...» (۲) و به همین خاطر، «کربلا» سمبل ایثار و جانبازی و شهادت‌طلبی و شوق و شور حماسی شناخته شده است و در طول تاریخ نیز، کانون عشقهای برتر بوده و همچون مغناطیسی، دل‌های مشتاق و شیدای معرفت را به سوی خود کشیده است. در حماسه دفاع مقدس ایران نیز، بسیاری از رزمندگان اسلام، به شوق کربلا و زیارت حرم حسینی، جبهه‌ها را درمی‌نوردیدند و با بعثیان کافر می‌جنگیدند و رو به کعبه عشق، کربلای سید الشهداء(ع) شهید می‌شدند، چون کربلا سمبل هر جایی است که صحنه دیگری حق و باطل باشد. در حسرت کوی کربلا می‌رفتند مشتاق به سوی کربلا می‌رفتند گلگون تن و خونین کفن و بی‌پر و بال اینگونه به سوی کربلا می‌رفتند (۳) در روایات آمده است که سید الشهداء(ع) نواحی اطراف قبر خویش را از اهل نینوا و غاضریه به مبلغ شصت هزار درهم خریداری کرد و به خود آنان صدقه داد و با آنان شرط کرد که مردم را به جایگاه قبرش راهنمایی کنند و هر که را به زیارت آن حضرت آید، سه‌روز مهمان نمایند و پذیرایی کنند. (۴) باری، کربلا نام یکی از شهرهای کشور عراق است که در کنار رودخانه فرات قرار داشته است. این شهر، تا سال ۶۱ هجری، بیابان بوده است. از آن زمان به بعد، بر اثر شهادت حسین بن علی(ع) در آن محل، بتدریج مورد توجه شیعیان آل علی قرار گرفت و پس از بنای مرقد‌های شهدا، متدرجا مرکز جمعیت گردید و امروز، یکی از شهرهای زیارتی عراق می‌باشد که قریب ۶۵۰۰۰ تن جمعیت دارد و در ماههای محرم و صفر و هنگام زمستان، به سبب ورود زائران، جمعیت شهر به ۱۰۰/۰۰۰ تن می‌رسد. (۵) در این که کربلا یعنی چه و ریشه لغوی آن چیست و از چه گرفته شده، بحث‌های مفصلی انجام گرفته است. (۶) طبق برخی نقلها، این نام از ترکیب کرب و «ال ساخته شده است، یعنی حرم الله، یا مقدس الله، «کرب در لغت سامی به معنای قرب در عربی است (کرب: قرب). اگر «ال هم به معنای الله باشد، کربلا به معنای محلی است که نزد خدا، مقدس و مقرب است، یا «حرم خدا» است. (۷) برخی هم آن را ترکیب

یافته از «کوروبابل دانسته‌اند، یعنی مجموعه‌ای از آبادیها و روستاهای بابل. موقعیتی که کربلا در آن قرار دارد، در بین النهرین است. این منطقه در گذشته‌های دور، مهد حوادث و احیاناتمدننها بوده است و بخشهای گوناگونی از این ناحیه، نامهای مختلف داشته است. کربلا، کور بابل، نینوا، غاضریه، کربله، نوایس، حیر، طف، شفیه، عقر، نهر علقمی، عمورا، ماریه و... که بعضی از اینها نام روستاها و آبادیهای در این منطقه وسیع بوده است. (۸) حرم مطهر امام حسین ع که در این شهر قرار دارد، تاریخچه‌ای مفصل دارد و در دوره‌های مختلف تاریخی، بنای آن تغییرات و تعمیراتی یافته است. کربلا، شهری است که خاندانهای ریشه‌دار در آن ساکن بوده‌اند. حوزه علمیه داشته و خانواده‌هایی شریف، ادیب و علمای برجسته از آن برخاسته و در آن زیسته‌اند. قبر حضرت عباس ع نیز در همین شهر است. در قرون اخیر نیز شاهد تعدادی حوادث و انقلابها و فتنه‌ها بوده است. (۹) ولی به هر حال، در کربلا بیش از نشانهای جغرافیایی و تاریخی، باید مفاهیم والای انسانی و شورگستریها و الهامبخشیهای قداست آفرین را سراغ گرفت. ۱-ر. ک: سفینه البحار، ج ۲، ص ۱۱ و ۴۷۵. معروفست که: «کل ارض کربلاء و کل یوم عاشورا». در باره این مرقد مطهر از جمله چهل حدیث کربلا، نشر معروف نیز منتشر شده است. ۲-همان، ص ۱۹۷ و ۴۷۵. ۳-علی مرادی. ۴-مجمع البحرين، طریحی، واژه کربل. ۵-فرهنگ فارسی، معین. برای آشنایی با تاریخ این شهر از دیر باز تا عصر حاضر، ر. ک: «تراث کربلا» از سلمان هادی الطعمه (این کتاب به فارسی هم ترجمه شده است: میراث کربلا) همچنین ر. ک: «موسوعه العتبات المقدسه جلد ۸ (قسم کربلا) از جعفر الخلیلی. ۶-از جمله ر. ک: «موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۹ به بعد. ۷-همان، ص ۱۰. ۸-تراث کربلا، ص ۱۹. ۹-ر. ک: «تراث کربلا»، سلمان هادی الطعمه.

کربلایی

منسوب به کربلا، اهل کربلا، کسی که به زیارت کربلا رفته باشد، عنوانی که روستاییان و عامه را بدهند، مخاطبه‌ای عامه مردم را آنجا که نام او ندانند. کربلایی: ساخته و پرداخته کربلا. (۱) همانگونه که زائران خانه خدا را حاج و حاجی گویند، بعنوان تکریم و احترام، به زائران حرم امام رضا ع «مشهدی و به زوار کربلا هم کربلایی گویند. در قدیم، رمز و نشانه این بوده که کسی که با این نام معروف می‌شود، به زیارت قبر امام حسین ع موفق شده است. همچنین در تعبیر استعاری، به هر چه که حال و هوا و خصوصیات قیام عاشورارا داشته باشد و با الهام از آن حماسه شکل گیرد «کربلایی می‌گویند، مثل: امت کربلایی، شور کربلایی. ابداع این لقب، از اسباب ماندگاری ارزشهای معنوی این دیار و مدفون در آن مزار است و بیش از یک تعبیر عرفی، بار فرهنگی و مقدس دارد. ۱- لغت‌نامه، دهخدا.

کردوس بن زهیر تغلبی

از شهدای کربلاست. برادرش نیز (قاسط بن زهیر) در عاشورا، در رکاب امام حسین ع به شهادت رسید. (۱) نام او به شکل‌های دیگر هم ذکر شده است. ۱-انصار الحسین، ص ۹۲.

کرده امام حسین ع

کرده و کرد، قطعه زمینی که کناره‌های آن را بلند کرده باشند و در میان آن سبزی بکارند یا زراعت دیگری کنند. زمینی که برای کاشتن سبزی یا میوه درست کنند و در آن چیزی بکارند. (۱) در قدیم، رسم بوده که کشاورزان، زمینهای مزروعی خود را کرده‌بندی (قسمت‌بندی) می‌کردند و یک کرده را به نام امام حسین ع می‌کاشتند و در آخر سال حساب می‌کردند و درآمد آن را به یکی از تکایای شهر می‌پرداختند تا به مصرف سوگواری خامس آل عبا برسد. (۲) این نوعی موقوفه‌سازی برای سید الشهداء ع بود و

بودجه مردمی که مخارج تکایا و سوگواریها را تامین می‌کرد، بعلاوه به کشاورزی و محصول زارعین هم برکت می‌داد و آنان امام حسین ع یا ابا الفضل ع را در زمین و زراعت خویش، شریک و سهیم می‌کردند و نشانه نوعی محبت و ولایت نسبت به خاندان رسول خدا ص بود. ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲- تاریخ تکایا و عزاداری در قم، ص ۱۸۹.

کعب بن جابر ازدی

از سپاهیان عمر سعد در کربلا، که روز عاشورا با بریر بن خضیر جنگید و او را به شهادت رساند. قاتل بریر را شخص دیگر نیز نوشته‌اند. (۱) ۱- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۵.

کلیددار

منصب ریاست خدام و حرم سید الشهداء ع، این منصب مقدس، در عهد کهن نسبت به خانه خدا هم وجود داشت و اجداد و نیاکان رسول خدا ص همچون قصی، عبد الدار، عبد مناف، هاشم و عبد المطلب، منصب کلیدداری کعبه و آب دادن به حاجیان و مهمانداری از زائران حرم الهی را بر عهده داشتند و برای آنان شرافت و افتخار و نوعی قدرت مذهبی و اجتماعی به شمار می‌آمد. نسبت به مرقد مطهر ائمه و بویژه ابا عبد الله الحسین ع نیز، این منصب خاص، عنوان احترام آمیزی بوده است و خاندانهایی به همین لقب شهرت یافته‌اند و در نسل خود، افتخار خدمتگزاری به حرم حسینی را همواره داشته‌اند.

کل یوم عاشورا

هر روز عاشورا و هر سرزمین، کربلاست. «کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا». این جمله و شعار، نشان‌دهنده پیوستگی و تداوم خط درگیری حق و باطل در همه زمانها و مکانهاست. عاشورا و کربلا، یکی از بارزترین حلقه‌های این زنجیره طولانی است. همیشه حق و باطل رو در روی همدیگر و انسانهای آزاده، وظیفه پاسداری از حق و پیکار با باطل را بر عهده دارند و بی تفاوت گذشته از کنار صحنه حق و باطل، بی‌دینی است. امام خمینی قدس سره بارها به این نکته مهم توجه دادند، از جمله در ایام جنگ تحمیلی: و (۱) در پیامی به مناسبت ۱۷ شهریور فرمود: «عاشورا، قیام عدالتخواهان با عددی قلیل و ایمان و عشقی بزرگ، در مقابل ستمگران کاخ نشین و مستکبران غارتگر بود و دستور آن بود که این برنامه، سرلوحه زندگی امت در هر روز و در هر سرزمین باشد. روزهایی که بر ما گذشت، عاشورای مکرر بود و میدانها و خیابانها و کوی و برزنهایی که خون فرزندان اسلام در آن ریخت، کربلای مکرر». «۱۷ شهریور، مکرر عاشورا و میدان شهدا مکرر کربلا و شهدای ما مکرر شهدای کربلا و مخالفان ما مکرر یزید و وابستگان او هستند». (۲) نبرد عاشورا، گرچه از نظر زمان، کوتاهترین درگیری بود (نیم روز) ولی از نظر امتداد، طولانی‌ترین درگیری با ستم و باطل است و تا هر زمان که هر آرزومندی آرزو کند که کاش در کربلا بود و در یاری امام شهیدان، به فوز عظیم شهادت می‌رسید (یا لیتنا کنا معکم فنفوز فوزا عظیما)، (۳) جبهه کربلا- گرم و درگیری عاشورا دایر است. آنگونه که حسین ع، وارث آدم و ابراهیم و نوح و موسی و عیسی و محمد علیهم السلام است، پیروان عاشورایی او نیز وارث خط سرخ جهاد و شهادت‌اند و پرچم کربلا را بر زمین نمی‌نهند، و این جوهر تشیع در بعد سیاسی است. شیعه باید آبها را گل کند خط سوم را به خون کامل کند خط سوم خط سرخ اولیاست کربلا بارزترین منظور ماست شیعه یعنی تشنه جام بلا شیعه‌گی یعنی قیام کربلا شیعه یعنی بازتاب آسمان بر سر نی جلوه رنگین کمان از لب نی بشنوم صوت تو را صوت انی لا اری الموت تو را شیعه یعنی سالک پا در رکاب تا که خورشید افکند از رخ نقاب این سخن کوتاه کردم و السلام شیعه یعنی تیغ بیرون از نیام (۴) یکی از نویسندگان محقق می‌نویسد: ما یقین داریم که اگر حسین ع در زمان ما بود، از قدس، جنوب لبنان و بیشتر مناطق اسلامی کربلای دومی

می‌ساخت و همان موضعی رامی‌گرفت که در برابر معاویه و یزید ایستاد و از همه مدعیان اسلام و تشیع و از آنان که بر قدس و جنوب لبنان می‌گیرند و در اعلامیه‌ها، سخنرانیها و صفحه مطبوعات بر سرفلسطین و لبنان معامله می‌کنند و در خیابانها و مجامع، سلاح با خود حمل می‌کنند، بیش از تعدادی که در کربلای اول کنار آن حضرت ایستادند و یاریش کردند، او را یاری نمی‌کردند. « (۵) این دیدگاه، ردکننده نظریه‌ای است که کربلا و قیام حسینی را تکلیفی خاص امام می‌داند که نمی‌توان از آن تبعیت کرد. وقتی ابا عبد الله الحسین ع ضرورت قیام بر ضدسلطه ستمگری را که حلال را حرام می‌کند و عهد الهی را شکسته، بر خلاف سنت پیامبر عمل می‌کند و تجاوزکارانه عمل می‌نماید، در خطبه خویش می‌آورد و این صفات را در سلطه یزیدی محقق می‌داند، در پایان می‌افزاید «فلکم فی اسوة (۶) در کار من برای شما الگوی تبعیت است، این می‌رساند که گستره زمین و زمان، کربلا- و عاشوراست و همیشه و همه جا باید با الهام از این مکتب، بر ضد ستم قیام کرد و در راه آزادی و عزت، فداکاری نمود. امام خمینی ره فرموده است: «این کلمه کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا، یک کلمه بزرگی است... همه روز باید ملت ما این معنی را داشته باشد که امروز روز عاشورا است و ما باید مقابل ظلم بایستیم و همین جا هم کربلاست و باید نقش کربلا را ما پیاده کنیم، انحصار به یک زمین ندارد. انحصار به یک افراد نمی‌شود. قضیه کربلا منحصر به یک جمعیت هفتاد و چند نفری و یک سرزمین کربلا نبوده، همه زمینها باید این نقش را ایفاکنند.» (۷) ۱- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹۵-۲۰۲ همان، ج ۹، ص ۵۷-۳- زیارت عاشورا. ۴- ایباتی از مثنوی: «شیعه نامه، محمد رضا آقاسی (کیهان ۱۲/۶/۷۱). ۵- الانتفاضات الشیعیه، هاشم معروف الحسینی، ص ۳۸۷. ۶- تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۴-۷- صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۰۲.

کمکی رفتن

در عرف رایج هیئتهای عزاداری، برای با شکوهتر برگزار شدن مراسم، گاهی افراد یک‌تکیه یا هیئت به کمک یکدیگر می‌رفتند و با هم عزاداری می‌کردند و نوبت بعد، آنان به کمک اینها می‌رفتند. این دسته‌های کمکی با توافق و اعلام قبلی سران هیئتها به دیدار هم می‌رفتند. هنگام استقبال و بدرقه دسته‌های عزادار که به کمک می‌آمدند، اشعار و نوحه‌های خاصی می‌خواندند که نشان سپاس از آنان و درخواست قبولی عزاداری از سوی خداوند بود. این سنت، الهام بخش روح تعاون و یاری در راه گرامیداشت مراسم عزاداری است و تلاش در رونق بخشیدن به دستگاه ابا عبد الله ع را به پیروان راهش درس می‌دهد.

کمیت بن زید اسدی (۱)

از شاعران برجسته شیعه که سروده‌هایش در باره اهل بیت و مرثیه امام حسین علیه‌السلام معروف است. کنیه او «ابوالمستهل و اهل کوفه بود. هواداری شدید از بنی‌هاشم می‌کرد و با سروده‌هایش آنان را می‌ستود. مشهورترین شعرش هاشمیات است. «در وی خصالی بود که هیچ شاعر نداشت: خطیب بنی‌اسد، فقیه شیعه، سوارکاری دلیر، بخشنده و تیرانداز بود و در میان قومش کسی مهارت او را در تیراندازی نداشت. (۲) ولادتش در سال ۶۰ و وفاتش در سال ۱۲۶ هجری بود. این شاعر برجسته، زبان شعری خویش را در راه دفاع از مکتب و ولایت و بیان فضایل عترت و مظالم دشمنان خاندان پیامبر به کار گرفت. مورد علاقه و محبت شدید و دعای خاص ائمه بود و از بزرگترین مرثیه‌سرایان عاشورا به‌شمار می‌رفت. قصیده میمیه من لقلب متیم مستهام...» او معروف است. وی در سال شهادت امام حسین ع به دنیا آمد و به برکت دعای امام سجاد ع پایان عمرش ختم به شهادت شد. او که مدتی متواری بود، در ایام خلافت مروان به شهادت رسید و در همان کوفه در مقبره بنی‌اسد دفن شد. (۳) امام باقر ع در حق او دعا فرمود که: «لا زلت مؤیداً بروح القدس ما ذببت عنا اهل البیت یعنی همواره تا زمانی که از ما خاندان دفاع می‌کنی، مؤید به روح القدس باشی. از جمله ابیات قصیده هاشمیات اوست در باره شهید کربلا: قتل بجنب الطف من آل هاشم فیا لک لحما لیس عنه

مذیب و منعفر الخدین من آل هاشم الا حبذا ذاک الجبین المترب (۴) همچنین روایت است که در ایام تشریق، خدمت امام صادق ع رسید و اجازه خواست که در باره آن خاندان شعری بخواند. حضرت اهل بیت را جمع کرد تا آنان هم بشنوند. کمیت اشعار خود را خواند و حاضران گریستند. امام صادق دست به دعا بلند کرد و گفت: «اللهم اغفر للکمیت ما قدم و ما اخر و ما اسر و ما اعلن و اعطه حتی یرضی. (۵) خدایا، گذشته و آینده کمیت را ببخشای و از نهران و آشکار او در گذر و به او آنقدر عطا کن تا راضی گردد. ۱- کمیت در لغت، به معنای اسب نیک سرخ‌فش و دم سیاه است، اسب سرخرنگ که به سیاهی بزند و یال و دم اوسیه باشد (لغتنامه دهخدا) و این که می‌گویند: کمیتش لنگ است، کنایه از عجز و ناتوانی است. ۲- لغت‌نامه، دهخدا. ۳- الغدیر، ج ۲، ص ۱۹۵، سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۹۶. در باره وی، از جمله ر. ک: «کمیت بن زیاد، شاعر العقیده. ۴- ادب الطف، ج ۱، ص ۱۸۷. ۵- منتهی الآمال، ج ۱، ص ۲۱۳ (چاپ ۱۳۳۱ شمسی)

کناسه

نام محلی در کوفه که قبلاً حالت بازاری و تجاری داشته و موقعیت آن، بین مسجدسهله و مسجد کوفه بوده است. افراد اعدامی را در این مکان بر دار می‌کشیدند. علی ع در این محله، لشکر خود را سامان داده به جنگ صفین شتافت. امام مجتبی ع نیز پس از شهادت پدر، سپاه خود را در اینجا آماده کرد. ابن زیاد هم کوفیان را در همین محل بسیج کرد و به جنگ حسین ع فرستاد. بدن مسلم بن عقیل را در این میدان به دار کشیدند. پیکر انقلابی بزرگ زید بن علی نیز در همین مکان، چهار سال به دار آویخته ماند. (۱) ۱- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۳۹۲.

کنانه بن عتیق تغلبی

پیرمردی از شهدای کربلا که در حمله نخست به شهادت رسید. وی از قهرمانان کوفه و از عابدان و قاریان آن شهر بود و در ایامی که سید الشهداء ع به کربلا رسید، خود را به آن حضرت رساند. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱- عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۲۹۵.

کوفه

نام یکی از شهرهای مهم عراق، که مرکز هواداران اهل بیت ع و «مغرس شیعه بوده است و علی ع آنجا را بعنوان پایگاه حکومت خویش قرار داد. شهری است با فضیلت که احادیث متعددی در فضیلت آن نقل شده و طبق حدیث امام صادق ع، حرم امام علی بن ابی طالب علیه السلام است و «طور سینین در قرآن، به آن تفسیر شده است. (۱) این شهر، در غرب نهر فرات بنا شده و بنای آن در زمان عمر بن خطاب و پس از فتح قادسیه به دست سعد بن ابی وقاص بود و در سالهای بعد شکوفاتر شد. بیشتر به آن کوفان هم گفته می‌شد. ریشه لغوی آن، به معنای گردآمدن است، چون بنای شهر دایره‌وار بوده، کوفه نام نهاده شد. کوفه به معنای شنزار سرخ هم آمده است. (۲) این شهر، پس از فتح سرزمین عراق به دست مسلمانان صدر اسلام، مرکز و پایگاهی نظامی برای نیروهای مسلمان شد تا از آنجا به سوی شرق حرکت کنند و در طول تاریخ، موقعیت سیاسی و نظامی ویژه‌ای یافت. به آن کوفه الجند هم می‌گفتند. در نزدیکی کوفه، «کربلا» محل زیست گروهی اندک بود که به کار کشاورزی در منطقه نزدیک به آب می‌پرداختند. (۳) پس از امتناع امام حسین ع از بیعت با یزید و حرکت به سوی مکه، سران شیعه در کوفه نامه‌های دعوت به امام نوشتند. حضرت، مسلم بن عقیل را به نمایندگی به کوفه فرستاد. کوفیان انقلابی با مسلم بیعت کردند ولی با آمدن ابن زیاد، اوضاع عوض شد و نگذاشتند امام به کوفه برسد. کوفه آن روز، از بافت خاصی ترکیب یافته بود و مردم آن یکدست نبودند. هم

هواداران اهل بیت و علاقه‌مندان به علی ع و فرزندان او در کوفه می‌زیستند، هم گروههایی که تفکر خوارج را داشتند، یا هواداران بنی‌امیه در کوفه بودند. روحیه فرصت‌طلبی، تبعیت از زور، زودباوری و تاثیرپذیری از شایعات و تبلیغات، از ویژگیهای دیگر جامعه کوفه بود. پولدارترین افراد هم که نبض مالی شهر را در دست داشتند، همچون اشعث بن قیس، عمرو بن حرث، شبت بن ربیع از بازوان اصلی ابن زیاد محسوب می‌شدند. شهری با عناصر مختلف و ساکنان ناهمگون و ناهمدل و اغلب مهاجر به آن شهر تازه تاسیس، سبب شده بود که ثبات سیاسی نداشته باشد و همواره دستخوش امواج گردد. روح قبایلی و تعصبهای طایفگی در اقوام ساکن کوفه شدید بود و ابن زیاد، باتحت سلطه گرفتن بزرگان قبایل و عشایر، براحتی توانسته بود اوضاع شهر را در کنترل خویش در آورد. این بود که آن همه دعوت و بیعت، کارساز نشد و هزاران دست بیعتگر، در برابر طوفان ابن زیاد، از هم گسیخت و حسین ع تنها ماند. حادثه کربلا در نزدیکی این شهر اتفاق افتاد و سپاه یزیدی عموماً از این شهر برای جنگ با حسین ع آمدند. پس از عاشورا نیز، اسرای اهل بیت وارد این شهر شدند و زینب کبری ع آنجا خطبه خواند و شادی کوفیان را به عزا مبدل ساخت. نهضت توأبین به رهبری سلیمان بن سرد و نیز قیام مختار در همین شهر به وقوع پیوست. مردم کوفه، همانگونه که در رکاب علی ع در جنگ جمل و صفین شرکت داشتند، همواره در فعالیتهای ضد اموی حضور چشمگیر داشتند. این شهر در تاریخ اسلام، همواره دستخوش امواج سیاسی، انقلابها، حوادث و آشوبها بوده است. حجر بن عدی، با اصحاب پاکبازش در کوفه قیام کرد و به شهادت رسید. عمرو بن حمق خزاعی، در کوفه شهید شد. میثم تمار به دستور ابن زیاد، در کوفه به دار آویخته شد. رشید هجری نیز که از یاران خالص علی ع بود، در آنجا به شهادت رسید. جنایات و فجایع حجاج بن یوسف ثقفی و کشتارهایش از شیعیان آل علی در کوفه بود، که کسانی همچون قنبر، کمیل، سعید بن جبیر و... به دست او به شهادت رسیدند. خروج زید بن علی بن الحسین ع و شهادتش در «کناسه»، در این شهر بود. قیامهای سادات طباطبایی در نیمه قرن دوم هجری، قیام ابن طباطبای علوی، خروج ابی السرایا در زمان مامون، شورشهای قرمطیان و... همه در این شهر اتفاق افتاده است. قبر بزرگانی چون کمیل، خباب بن ارت، اخنف بن قیس، سهل بن حنیف انصاری و بسیاری دیگر در این شهر است. (۴) در این شهر، «مسجد کوفه از عظیمترین و مقدسترین مساجد و قطعه‌های روی زمین است. محل مسجد کوفه، بنا به روایات، خانه آدم و نوح، مصلای ابراهیم و مصلای حضرت مهدی ع و محل عصای موسی و شجره یقظین و خاتم سلیمان است و جایی است که کشتی نوح از آنجا جریان یافته و قبور انبیاء و مرسلین و اوصیاء است و در مسجد کوفه، «دکة القضاء»، محل قضاوتهای امیر المؤمنین قرار دارد. امام صادق ع در باره آن فرموده است: «... تربة تجبنا و نجبه، اللهم ارم من رماها و عاد من عادها» (۵) کوفه تربتی است که ما را دوست دارد، ما نیز آن را دوست داریم، خدایا هر که سوء قصد به آن کند به تیربلایش بزن و هر که با آن دشمنی کند، دشمنش باش. ۱- سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۹۸. احادیث مربوط به فضیلت کوفه در بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۳۸۵ است. ۲- مجمع البحرین، طریحی، واژه کوفه. ۳- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۴۶. برای آگاهی از نام محله‌ها، قبایل، تاریخچه، اعصار گوناگون و موقعیت جغرافیایی و محصولات و... آن رجوع کنید به بحث مفصل و مفید کتاب عنصر شجاعت، خلیل کمره‌ای، ج ۱، ص ۳۵۹ تا ۴۱۱. و فصل پنجم کتاب تشیع در مسیر تاریخ ترجمه سید محمد تقی آیت اللهی، نیز «الکوفه، نشأة المدینة الاسلامیه، هشام جعیط، دار الطلیعه، بیروت. ۴- برای آشنایی مفصلتر با تاریخ کوفه، ر. ک: «تاریخ الکوفه سید حسین براقی نجفی، دار الاضواء، بیروت، «موسوعه المصطفی و العتره، محسن الشاکری، ج ۲، ص ۱۰۹. و «سیمای کوفه، غلامرضا گلی زواره. ۵- سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۹۹.

کوفیان

مردم کوفه در تاریخ به بی‌وفایی و سست عهدی شهرت یافته‌اند، تا آنجا که گفته شده است الکوفی لا یوفی، در شعارهای مردم در

انقلاب اسلامی ایران و جنگ تحمیلی نیز گفته می‌شد که ما اهل کوفه نیستیم، علی تنها بماند». البته تغییر اوضاع کوفه را در دوران مسلم بن عقیل و بر سر کار آمدن ابن زیاد و کنترل شدید شهر و سختگیری نسبت به مردم و... را نیز نباید نادیده گرفت، که مانع خروج هواداران سید الشهدا^ع برای یاری آن حضرت در کربلا شد، ولی به هر حال، تاریخ اسلام خاطره خوشی از عهد و پیمان مردم کوفه ندارد. (۱) از ویژگیهای روحی و اخلاقی جامعه کوفی، اینها را شمرده‌اند: تناقض در رفتار، نیرنگ و تزلزل، سرکشی نسبت به والیان، فرصت‌طلبی، اخلاق ناپسند، طمع و آزمندی، شایعه‌پذیری و ترکیب یافتن مردم آن از قبایل مختلف با گرایشهای قبایلی. (۲) همینها سبب شد تا علی ع از دست آنان خون دل بخورد و امام مجتبی ع بی‌وفایی ببیند و مسلم بن عقیل، در این شهر غریبانه به شهادت برسد و سید الشهدا^ع نزدیک کوفه در کربلا در محاصره سپاه کوفه لب تشنه جان دهد. البته ترکیب جمعیتی این شهر نیز، چندان منسجم نبود. مردم خود این شهر، به اضافه قبایلی از یمن مثل قضاعه، غسان، بجیله، خثعم، کنده، حضر موت، ازد، مذحج، حمیر، همدان و نخل که پس از بنای این شهر از دوره سعد بن ابی وقاص ساکن این شهر شده و قدرت و نفوذی یافته بودند و جمعیتی از نژاد فارس که در کوفه می‌زیستند، سبب گرایشهای مختلفی در مردم شده بود. از سردمداران اموی نیز برخی کوفه را در تحت نفوذ خود داشتند و مردم را به هواداری بنی‌امیه فرا می‌خواندند و سلطه‌اموی را گسترده و ریشه‌دار می‌ساختند. شیعیان اهل بیت نیز در کوفه کم نبودند، اما تشیعیان در بعد خطبه‌های حماسی و نطقهای پر شور و عواطف سرشار نسبت به خاندان پیامبر^ص، بیش از پیروی از خط‌سرخ آل علی و پانهادن در میدانهای درگیری بود. بی‌آنکه بخواهیم سختگیرها و شدت‌عمل‌امویان را در محدود ساختن یاری شیعیان نسبت به حسین بن علی ع نادیده بگیریم، از روحیه سستی و بی‌وفایی آنان نمی‌توان بسادگی گذشت. حتی جمعی از آنان بادیکن پیکرهای حسین و یارانش در دم تیغها، می‌گریستند و دعا می‌کردند که خدایا پسر پیامبرت را یاری کن. یکی از خودشان بر آنان خروشید که چرا به جای دعا، به یاریش نمی‌شتابید «هلا تهیون الی نصرته بدل هذا الدعاء؟». (۳) وای بر کوفه و بر رسم پذیرایی او سست عهدی و ریاکاری و خودرایی او خاک عالم به سرش باد که در خاک کشید هر که بنشست سر خوان پذیرایی او رسم او غدر و دورنگی، ره او کید و نفاق شش جهت پر شد از آوازه رسوایی او (۴) ای کوفه! ای کتیبه بیداد وی گور دادخواهی و فریاد ای پایگاه بازی شیطان وی شرح خاطرات پریشان خوردی فریب دیو هوی را کشتی به جهل، شیر خدا را کشتی دو عاشق ازلی را نشناختی حسین و علی را پشت علی ز درد تو خم شد نام تو در فساد، علم شد در هفت رنگ تفرقه، طاقی بیتوته گاه جهل و نفاق ای جویبار جاری ناپاک ای آبروی ریخته بر خاک... (۵) ۱-در مورد کوفه و کوفیان، ر. ک: «تاریخ الکوفه، سید حسین البراقی، ص ۱۳۹. ۲-با استفاده از «حیاء الامام الحسین، باقر شریف القرشی، ج ۲، ص ۴۲۰. ۳-همان، ص ۴۴۲، به نقل از «بلاذری. ۴-محمد حسین بهجتی (شفق). ۵-از مثنوی غم‌آلود «کتیبه بیداد» قادر طهماسبی (فرید)، در سوگ علی، امام مظلوم ع.

کهیصص

از حروف مقطعه قرآن در اول سوره مریم. طبق برخی تفاسیر، این حروف رمزی اشاره به حوادث یا فضایل یا مسایلی دارد که اهل بیت به علم آن آگاهند. از جمله تفسیرها و تاویل‌های این حروف، انطباق آن با حادثه کربلاست. در روایات است: حضرت زکریا نام پنج تن آل عبا را از جبرئیل فرا گرفت و چون به نام امام حسین ع می‌رسید، اندوهگین می‌شد و اشک در چشمش می‌آمد، اما با نامهای دیگر، اندوهش می‌رفت. راز آن را از خداوند پرسید. خداوند با «کهیصص» قصه آن را خبر داد. «کاف، نام کربلاست، «ها» کشته شدن عترت طاهره است، «یاء» یزید ستمگر، قاتل حسین ع است، «عین عطش حسین ع و «صاد» صبر و مقاومت اوست. زکریا سه روز در مصیبت حسین ع گریست و از خدا خواست که فرزندی به او عطا کند و با محبت او، آزمایشش کند و آنگونه که محمد^ص را در سوگ فرزندش به داغ نشانند، او را هم داغدار کند. خداوند، یحیی را به او عطا کرد. یحیی هم همچون حسین

ع ششماهه به دنیا آمد . (۱) میان یحیی بن زکریا و حسین بن علی شباهتهای دیگر نیز وجود دارد . سر هر دو مظلومانه بریده شده و سر هر دودر طشت و طبقی پیش طاغوت زمانشان نهاده شد . ۱-تفسیر البرهان ، ج ۳ ، ص ۳ ، بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۲۳ . آیات دیگری نیز به شهادت امام حسین ع تاویل شده است . ر . ک : بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۲۱۷ باب الايات الماوله لشهادته .

گریز

گریز زدن : گفتاری را منتهی به موضوع دیگر کردن ، مطلبی را به مطلب دیگر پیوستن باتناسب ، چنانکه روضه‌خوانان از حکایتی به واقعه کربلا یا یکی از شهدا روند . (۱) واعظان و روضه‌خوانان ، به تناسب بحث و گفتاری که دارند ، مرثیه خاصی از کربلا رامی‌خوانند یا به مصیبت خاصی از مصائب چهارده معصوم می‌پردازند . مثلا اگر موضوع سخن در باره جوان یا کودک باشد ، مصیبت علی اکبر یا علی اصغر را می‌خوانند و از مراسم دفن با شکوه کسی ، به بی غسل و بی کفن و دفن ماندن پیکر سید الشهداء در کربلا منتقل می‌شوند . این انتقال از موضوع یا حادثه خاص به واقعه کربلا و امام حسین یا یکی دیگر از شهدا «گریز زدن نام دارد . در حرکت‌های حماسی و انقلابی نیز بصورتی دیگر گریز به صحرای کربلا- زده می‌شود و یاد آن حادثه ، سرمایه الهام می‌گردد . «بخاطر نشر شهادت و فلسفه شهیدان است که شیعه ، به بهانه مرگ برادر و عمو و دایی و پسر خاله و پسر عمه ... یاران و خویشاوندان را گرد می‌کرده و یکباره به کربلا گریز می‌زده‌اند و از حسین و شهیدان شیعه می‌گفته‌اند . « (۲) ۱- لغت‌نامه ، دهخدا . ۲- یاد و یادآور (چاپ حسینیه ارشاد) ، ص ۴۳ .

گریه

«چشم گریان ، چشمه فیض خداست . گریستن بر ابا عبد الله الحسین ع ثواب بسیار دارد . (۱) فرشتگان ، پیامبران ، زمین و آسمان ، حیوانات صحرا و دریا هم بر عزای حسین ع گریسته‌اند . (۲) اشک ریختن ، نشانه پیوند قلبی با اهل بیت و سید الشهداء است . اشک ، دل را سیراب می‌کند ، عطش روح را بر طرف می‌سازد و حاصل محبتی است که نسبت به اهل بیت حاصل می‌شود . همدلی و هماهنگی روحی با ائمه ، ایجاب می‌کند که در شادی آنان شاد و در غمشان محزون باشیم . این نشان شیعه است که یفرحون بفرحنا و یحزنون لحزننا ... » (۳) قلبی که مهر حسین ع را داشته باشد ، بی شک به یاد مظلومیت و شهادت اومی‌گرید . اشک ، زبان دل و شاهد عشق است . آنچنان کز برگ گل ، عطر و گلاب آید برون تا که نامت می‌برم از دیده آب آید برون رشته الفت بود در بین ما ، کز قعر چاه کی بدون رشته ، آب بی حساب آید برون ؟ تا نسوزد دل ، نریزد اشک و خون از دیده‌ها آتشی باید که خوناب کباب آید برون مهر تو شیرازه ام الکتاب خلقت است مشکل این شیرازه از قلب کتاب آید برون گر نباشد مهر تو دل را نباشد ارزشی برگ بی حاصل شود گل ، چون گلاب آید برون (۴) گریستن در سوگ شهدای کربلا ، تجدید بیعت با عاشورا و فرهنگ شهادت و تغذیه فکری و روحی با این مکتب است و اشک ریختن ، نوعی امضا کردن پیمان و قرارداد مودت با سید الشهداء است . ائمه شیعه ، گریستن بر مظلومیت اهل بیت و عزای حسینی را تاکید کرده و شهادت اشک را بر صداقت عشق ، پذیرفته‌اند . امام صادق ع فرموده است : «نزد هر کس که ما یاد شویم و چشمانش اشک آلود شود ، حتی اگر به اندازه بال مگسی باشد ، خداوند گناهانش را می‌بخشاید ، هر چند چون کف دریا فراوان باشد . » (۵) به گفته صائب : در سلسله اشک بود گوهر مقصود گر هست ز یوسف خبر ، این قافله دارد دستور امامان به گریستن بر امام حسین ع بسیار اکید است . امام رضا ع به ریان بن شیب در حدیث مفصلی فرمود : «یا بن شیب ! ان كنت باکيا لشيء فابك للحسين بن علي بن ابي طالب فانه ذبح كما يذبح الكبش ... » . (۶) اگر بر چیزی گریه می‌کنی ، بر حسین بن علی گریه کن ، که او را همچون گوسفند ، سر بریدند . در حدیث دیگری فرموده است : «محرم ، ماهی است که مردم دوره جاهلیت جنگ در آن را ناروا می‌دانستند ، ولی در این ماه ، دشمنان ، خون ما را بناحق ریختند و هتک

حرمت ما نمودند و فرزندان و بانوان ما را به اسارت گرفتند و به خیمه‌های ما آتش زدند و غارت کردند و در کار ما، برای رسول خدا هیچ حرمتی را رعایت نکردند. روز حسین (عاشورا) پلکهای ما را مجروح و اشکهایمان را جاری کرد و ما از سرزمین کربلا، گرفتاری و رنج به میراث بردیم. پس باید بر کسی همچون حسین، گریه کنندگان بگریند، که گریه بر او، گناهان بزرگ را هم فرو می‌ریزد. « (۷) خود امام حسین ع فرموده است: «انا قتل العبره، لا یذکرنی مؤمن الا بکی، (۸) من کشته اشکم، هیچ مؤمنی مرا یاد نمی‌کند مگر آنکه (بخاطر مصیبت‌هایم) می‌گرید. امام سجاد ع بیست سال بر امام حسین علیه السلام گریست و هرگز طعمی پیش او نمی‌گذاشتند مگر آنکه گریه می‌کرد. (۹) به فرموده امام صادق ع: هر ناله و گریه‌ای ناپسند و مکروه است، مگر نالیدن و گریستن بر حسین علیه السلام: «کل الجزع و البكاء مکروه سوی الجزع و البكاء علی الحسین. (۱۰) هم گریستن، هم گریاندن، هم خود را شبیه گریه کنندگان در آوردن (تباکی) پسندیده است و اجر دارد. این همه فضیلت که برای گریه بر حسین ع بیان شده و اینکه اشک چشم، آتش دوزخ را فرو می‌نشاند و غمگین شدن در سوگ شهیدان کربلا ایمنی از عذاب است، در صورتی است که گناه و فسق و آلودگی انسان در حدی نباشد که مانع رسیدن این فیض الهی گردد. اشگی که مبین پیوند عاطفی و رابطه مکتبی و اتصال روحی با راه و فکر و خط ائمه و سید الشهداء است، حتما زمینه‌ساز پرهیز از گناه می‌گردد. به تعبیر شهید مطهری: «گریه بر شهید، شرکت در حماسه او و هماهنگی با روح او و موافقت با نشاط او و حرکت اوست... امام حسین ع بواسطه شخصیت عالیقدرش، بواسطه شهادت قهرمانانه‌اش، مالک قلبها و احساسات صدها میلیون انسان است. اگر کسانی که بر این مخزن عظیم و گرانقدر احساسی و روحی گمارده شدند، یعنی سخنرانان مذهبی، بتوانند از این مخزن عظیم در جهت هم شکل کردن و هم‌رنگ کردن و هم احساس کردن روحها با روح عظیم حسینی بهره‌برداری صحیح کنند، جهانی اصلاح خواهد شد. « (۱۱) پس مهم، شناخت فلسفه گریه در راستای احیای عاشورا و زنده نگهداشتن مراسم حسینی و فرهنگ کربلاست، نه گناه کردن و آلودگی، به امید پاک شدن با چند قطره اشک! معلوم نیست که دل و جان آلوده، آن همسویی را با امام داشته باشد که با یاد مصائبش گریه کند. گریه در فرهنگ عاشورا، سلاح همیشه برانی است که فریاد اعتراض به ستمگران را دارد. «اشک، زبان دل است و گریه، فریاد عصر مظلومیت. رسالت اشک نیز پاسداری از «خون شهید» است. امام خمینی ره فرمود: «هر مکتبی، تا پایش سینه‌زن نباشد، تا پایش گریه کن نباشد، تا پایش توی سر و سینه‌زن نباشد حفظ نمی‌شود...» (۱۲) «گریه کردن بر شهید، نگهداشتن، زنده نگهداشتن نهضت است، (۱۳) «گریه کردن بر عزای امام حسین، زنده نگهداشتن نهضت و زنده نگهداشتن همین معنی است که یک جمعیت کمی در مقابل یک امپراطور بزرگ ایستاد...، آنها از همین گریه‌ها می‌ترسند، برای اینکه گریه‌ای است که گریه بر مظلوم است، فریاد مقابل ظالم است.» (۱۴) هر چند نیست درد دل ما نوشتنی از اشک خود، دو سطر به ایما نوشته‌ایم (۱۵) اشک، سرفصل محبت و مودت است و برخاسته از عشقی است که خداوند در دلها قرار داده که نسبت به حسین بن علی ع مجذوب می‌شود. به فرموده رسول خدا ص: «ان لقتل الحسین حراره فی قلوب المؤمنین لا تبرد ابدا». (۱۶) برای شهادت حسین علیه السلام حرارت و گرمایی در دل‌های مؤمنان است که هرگز سرد و خاموش نمی‌شود. کدام عاشق در این ره در بلا نیست؟ کدامین دل شما را مبتلا نیست؟ اگر در سوگتان شد دیده نمناک اگر از عشقتان دل گشت غمناک گواه عشق ما این دیده و دل رساند «اشک و غم ما را به منزل کنون ماییم و درد داغداری کنون ماییم و اشک و سوگواری هنوز اشک عزا پیوسته جاری است رواق چشممان آینه کاری است غدیر ما محرم دارد امروز محرم، بذر غم می‌کارد امروز (۱۷) امروز هم، اشک و گریه، رابط ما با حسین است و ما با شوری اشکهایمان، سر سفره محبت سید الشهداء نشسته‌ایم و نمک پرورده ابا عبد الله هستیم، از این رو، این مهر با شیرمادر در جان ما وارد شده و با جان هم به در می‌شود. ۱- احادیث ثواب و آثار گریه بر امام حسین ع را از جمله در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۹ تا ۲۹۶ مطالعه کنید. ۲- سفینه البحار، ج ۱، ص ۹۷، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۲۰ به بعد. ۳- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۲۳۳. ۴- ای اشکها بریزید، حسان، ص ۱۳۱. ۵- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۹۱. ۶- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۶. ۷- همان،

ص ۲۸۳ . ۸- همان ، ص ۲۷۹ . ۹- همان ، ج ۴۶ ، ص ۱۰۸ . ۱۰- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۱۳ . ۱۱- شهید(ضمیمه قیام و انقلاب مهدی) ، ص ۱۲۴ و ۱۲۵ . ۱۲- صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۷۰ . ۱۳- همان ، ج ۱۰ ، ص ۳۱ . ۱۴- همان-ج ۱۰ ، ص ۳۱ . ۱۵- صائب تبریزی . ۱۶- جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۵۶ . ۱۷- از مثنوی اهل بیت آفتاب از مؤلف .

کلوی بریده

حلقی که بود بوسه گه مصطفی مدام آزرده‌اش ز خنجر فولاد کرده‌ای (۱) پس از شهادت امام حسین ع ، سر مطهرش را از پیکر جدا کردند . تیغ بر حلقومی نهادند که بوسه گاه رسول خدا ص بود . از این رو ، لقب ذبیح بر آن حضرت داده‌اند و همچنین تعبیر «مجزور الراس از زبان زینب کبری نقل شده است . در برخی مقتلها آمده است که حضرت زینب ، هنگام وداع جسد برادرش ، پیکر او را در آغوش گرفت ، لب بر حلقوم بریده سید الشهدا ع نهاد و بوسید و با آن بدن خونین وداع کرد . (۲) آن سو نگران ، نگاه پیغمبر بود خورشید ، رسول آه پیغمبر بود ای تیغ پلید ، می شکستی ای کاش آن حنجره ، بوسه گاه پیغمبر بود (۳) ۱- محتشم کاشانی . ۲- معالی السبطين ، ج ۲ ، ص ۵۵ . ۳- ساعد باقری .

گنجینه الاسرار

کیست این پنهان مرا در جان و تن کز زبان من همی گوید سخن شروع کتاب گنجینه الاسرار ، با شعر بالاست . مجموعه و منظومه‌ای بلند از شعر عرفانی حماسی ، در قالب مثنوی از عمان سامانی (م ۱۳۲۲) است ، در سوگ حسین ع و ماجرای عاشورا ، و از آثار برجسته مرثیه فارسی است و از دید عرفانی به کربلا- و قهرمانان و حوادث آن نگریسته است . این کتاب بارها به صورتهای مختلف چاپ و منتشر شده است .

گندم عراق

یا گندم ری . عمر سعد (فرمانده سپاه کوفه در کربلا) در پاسخ به پیشنهاد سید الشهدا ع که او را از آلودن دست به خون خویش بر حذر می‌داشت و عمر سعد بهانه‌های مختلفی می‌آورد ، از جمله گفت : به من وعده حکومت ری داده شده است . حضرت او را نفرین کرد و فرمود : امیدوارم پس از مرگ من ، از گندم عراق (۱) نخوری مگر اندکی . عمر سعد از روی استهزا گفت : «جو» آن هم مرا بس است (فی الشعر کفایه) طبق نفرین امام ، عمر سعد به حکومت ری هم نرسید و به دست مختار کشته شد . (۲) در نقل دیگری آمده است که سالها پیش از عاشورا ، عمر سعد به آن حضرت گفته بود : برخی از سفیهان می‌پندارند که من تو را خواهم کشت . حضرت فرمود آنان سفیه نیستند ، بلکه بردباران و حلیمانند ، ولی آنچه مایه چشم روشنی است آن است که پس از من از گندم عراق ، جز اندکی نخواهی خورد ، (۳) که این ، پیشگویی آن حضرت از وقایع کربلاست . ۱- در معالی السبطين گندم ری آمده است . ۲- مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۲۴۸ ، مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۵۵ . ۳- اثبات الهداه ، ج ۵ ، ص ۱۹۹ و ۲۱۰ .

گودال قتلگاه

محلی که سید الشهدا ع در آخرین لحظات مقاومت ، از اسب بر زمین افتاد و شمر یاسنان فرود آمد و سر مطهر امام را از پیکر جدا کرد . گویا نسبت به قسمتهای دیگر میدان کربلا ، پایین‌ترین جا بوده است . قتلگاه ، محل به شهادت رسیدن امام شهیدان است که خون مطهرش بر خاک کربلا ریخت . در حال حاضر ، بیرون از حرم مطهر آن حضرت ، سردابی وجود دارد که محل شهادت او محسوب می‌شود و سنگ مرمری به بلندی نیم متر از سطح زمین ، بصورت قبر ، بر روی آن محل قرار دارد . اغلب در آن بسته است

و گاهی برای اشخاص معینی باز می‌کنند تا زیارت کنند. «در فکر آن گودالم که خون تو را مکیده است. هیچ گودالی چنین رفیع ندیده بودم. در حوض هم می‌توان عزیز بود، از گودال پیرس. (۱) -سخت خون، موسوی گرمارودی، ص ۱۴۰.

گوشواره

پس از شهادت امام حسین ع، سپاه کوفه به خیمه‌ها حمله کرده، ضمن به آتش کشیدن آنها، هر چه در خیمه‌ها بود غارت کردند و از گوشه‌ها و پاهای اطفال، گوشواره و خلخال بیرون آوردند. (۱) از فاطمه صغری، دختر امام حسین ع نقل شده است که پس از شهادت امام، یکی از سواران سپاه عمر سعد به طرف او که جلوی یکی از خیمه‌ها ایستاده‌بوده، حمله‌ور می‌شود و با نیزه بر او ضربتی می‌زند که بر زمین می‌خورد، آنگاه گوشواره از گوشش می‌کند و خون جاری می‌شود. (۲) در باره ام کلثوم نیز چنین نقل شده است حتی افضوا الی قرط کان فی اذن ام کلثوم اخت الحسین ع فاخذوه و خرموا اذنها. (۳) -حیاء الامام الحسین، ج ۳، ص ۳۰۱. ۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۶۱. ۳-عوالم (امام حسین)، ص ۳۰۵.

کهوره

سمبل حضور کودک شیرخوار در کربلا و شهید شدن او با ستم یزیدیان. در مرثیه‌ها، تعزیه‌ها و شبیه‌خوانیها از این سمبل استفاده می‌شود تا از علی اصغر، ششماه شهید عاشورا یاد شود.

لاری الموت الی السعادة

اندر آنجا که باطل امیر است اندر آنجا که حق سر به زیر است اندر آنجا که دین و مروت پایمال و زبون و اسیر است راستی زندگی ناگوار است مرگ، بالاترین افتخار است زان شهید سر از دست داده زان فداکار در خون فتاده جاودان آید این بانگ پر شور «لاری الموت الی السعادة آری! آزادمردان بکوشند بر ستمگر چون طوفان خروشد (۱) از آموزشهای عاشورا، گزیدن مرگ سرخ و شهادت، بر زندگی مذلت‌بار در کنار ظالمان است و اینگونه مردن، حیات جاودانی است و آنگونه زیستن، مرگی بصورت زندگی. سخن بالا، جمله‌ای از خطبه حماسی و الهام بخش سید الشهدا ع در روز عاشورا است که خطاب به یاران خویش فرمود و آغاز خطبه چنین است: «ان الدنيا قد تنکرت وتغیرت...» تا آنجا که می‌فرماید: «الا ترون ان الحق لا یعمل به و ان الباطل لا- یتناهی عنه، لیرغب المؤمن فی لقاء الله، و انی لاری الموت الی السعادة و الحیاء مع الظالمین الی برما». (۲) اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید ز جان گذشت، کزین زندگی چه سود؟ فلسفه بلندی که سید الشهدا ع در جمله یاد شده بیان کرده است، درس زندگی شرافتمندانه و با عزت را می‌آموزد و بدون آن باور متعالی، انسان برای زنده ماندن تن به هر ستم و خواری می‌دهد. اگر عاشورا، مکتب آزادی است، در سایه همین تعالیم است. ۱- از شعر، «یا آزادگی، یا شهادت، محمد حسین بهجتی (شفق)، بهار آزادی، ص ۷۱. ۲- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۶۸.

لاحق

نام اسبی که عبید الله بن حر، هنگام ملاقات با سید الشهدا ع به آن حضرت تقدیم کرد، امام حسین نیز فرزندش علی بن الحسین ع را بر آن سوار کرد. (۱) معنای آن از پی رونده، در رسنده، رسیده، آنکه و آنچه در پی چیزی می‌دود و به آن می‌رسد است. از این رو به اسبهای تندرو هم لاحق می‌گفتند. این نام برای اسبهای تنی چند از معروفان عرب نیز به کار رفته است. (۲) -الحسین و السنه، سید عبد العزیز طباطبایی، ص ۷۲، نقل از انساب الاشراف. ۲- لغت‌نامه، دهخدا.

لا یوم کیومک یا ابا عبد الله ع

ای ابا عبد الله! هیچ روزی همچون روز تو (عاشورا) نیست. مضمون سخنی از زین العابدین ع است. روزی امام سجاد ع به پسر عباس ع نگاه کرد و گریست. یاد از روز احد کرد که حمزه در آن کشته شد، سپس یاد از موته کرد که جعفر بن ابی طالب آنجا به شهادت رسید. سپس فرمود: «لا یوم کیوم الحسین، اذ لدف الیه ثلاثون الف رجل یزعمون انهم من هذه الامة کل یتقرب الی الله عز و جل بدمه و هو بالله ینذکرهم فلا یتعظون حتی قتلوه بغیا و ظلما و عدوانا...» (۱) هیچ روزی چون روز حسین ع نیست، که سی هزار نفر بر ضد او گرد آمدند که همه خود را از این امت می‌پنداشتند و همه با ریختن خون او به خدا تقرب می‌جستند. او آنان را به یاد خدا می‌انداخت، اما آنان پند نمی‌گرفتند، تا آنکه او را از روی ستم و تجاوز و دشمنی کشتند. خداوند، «عباس را رحمت کند که ایثار کرد و امتحان داد و جان خویش را فدای برادرش کرد...» (۲) امام حسن مجتبی و امیر المؤمنین ع نیز خطاب به سید الشهدا ع فرموده‌اند: «لا یوم کیومک یا ابا عبد الله (۳) گر چه همه شهادتها و مصیبتها اهل بیت پیامبر، سنگین و اندوهبار است، اما آنچه در کربلا گذشت، بالاترین داغ و سوگ بود و هیچ حادثه‌ای به دلخراشی عاشورا و هیچ امامی و شهیدی به مظلومیت ابا عبد الله ع و فرزندان او نیست. این است که از جمله فوق، بعنوان تسلاهی خاطر داغدیدگان هم استفاده می‌شود و این توصیه ائمه است که هر گاه مصیبتی برای شما پیش آمد، از عاشورا و مصائب اهل بیت ع یاد کنید، تا تحمل داغ بر شما آسان شود. مرثیه‌خوانان نیز، هر گاه از هر امامی روضه بخوانند، یا از هر مصیبت جانگدازی یاد کنند، در پایان با نقل جمله بالا، گریز به کربلا می‌زنند، که بالاترین سوگه‌است و بحق، با توجه به مصائب اهل بیت در کربلا، هر غم و مصیبتی کوچک و قابل تحمل می‌شود. ۱- ناسخ التواریخ، ج ۴، ص ۷۳ (به نقل از امالی صدوق)، بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۲۷۴. ۲- معالی السبطين، ج ۲، ص ۱۰، مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۶. همان.

لعبت هاشم بالملک

از جمله سخنانی است که نشان دهنده کفر باطنی و کینه یزید نسبت به پیامبر ص است. اشعاری است که پس از شهادت حسین ع، هنگامی که عترت او را به اسارت به شام آورده بودند، یزید با غرور و سرمستی خواند و آرزو کرد کاش نیاکانش که در جنگ بدر کشته شدند، زنده بودند و خونخواهی و انتقام یزید را می‌بیند (لیت اشیاخی بیدر شهدوا...). تا آنجا که به انکار وحی و رسالت پرداخته و می‌گوید: لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل (۱) هاشمیان با حکومت بازی می‌کردند، نه خبری (از آسمان غیب) آمده و نه وحی نازل شده است. اصل شعر از «ابن زبیری است، ولی خواندن آن توسط یزید در چنان موقعیتی، هم عقیده بودنش را با مضمون آن نشان می‌دهد، در پی زمزمه کردن این اشعار کفرآمیز بود که زینب ع خطبه خویش را با آیه ثم کان عاقبة الذین اساءوا السواى ان کذبوا بآیات الله و کانوا بها یستهزؤن (۲) آغاز کرد (سرانجام بدکاران، آن شد که آیات الهی را تکذیب و مسخره کردند!) و نیز در ادامه، آیه و لا تحسبن الذین کفروا انما نملی لهم...» (۳) را خواند (کافران پندارند که اگر به آنان مهلت می‌دهیم، برایشان خوب است، بلکه گناهانشان افزوده می‌شود و برای آنان عذاب خوارکننده‌ای است) و سراسر خطابه آن بانو، اثبات خروج یزید از حریم اسلام و بی‌اعتقادی او به دین و اثبات کفر و فسق او در ملا عام و حضور همگان است. در واقع، حادثه کربلا، کفر پنهان امویان را آشکار و چهره واقعی آنان را برای مردم و تاریخ، روشن ساخت و این از ثمرات مهم عاشورا بود. ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۲، ص ۱۸۷، ج ۳، ص ۳۷۷. ۲- روم، آیه ۱۰. ۳- آل عمران، آیه ۱۷۸.

لعنت بر یزید

از سنت‌های شیعی، فرستادن درود و سلام بر حسین ع و لعنت بر قاتلان او هنگام آب‌نوشیدن است. لعن به معنای طرد از رحمت و دور کردن است. عرب، هر گاه کسی ترمدمی‌کرد، او را از خود طرد می‌کردند تا گناهان او دامنگیرشان نشود. (۱) امام صادق علیه السلام، به نقل داود رقی، آب خواست و نوشید و چشمانش اشکبار شد، سپس فرمود: لعنت‌خدا بر قاتل حسین، هرگز بنده‌ای نیست که آب بنوشد و حسین را یاد کند و قاتل او را لعنت کند، مگر آنکه خداوند، برای او صد هزار حسنه می‌نویسد و صد هزار سیئه از او محو می‌کند...: «ما من عبد شرب الماء فذكر الحسين و لعن قاتله الا كتب الله له مائة الف حسنة و حط عنه مائة الف سيئة...» (۲) و این، جزء فرهنگ عاشورایی مردم شده است و بر سقاخانه‌ها می‌نویسند: «آبی بنوش و لعنت حق بر یزید کن. لعنت بر یزید و ابن زیاد و شمر و دیگر عاملان و مباشران و زمینه‌سازان حادثه عاشورا و قتل امام حسین ع در زیارتنامه‌های متعددی از جمله در زیارت عاشورا و وارث آمده است: «اللهم العن یزید خامسا و العن عبید الله بن زیاد و ابن مرجانه و عمر بن سعد و شمرا و آل ابی سفیان و آل زیاد و آل مروان الی یوم القیامة». (۳) ۱- مجمع البحرین. ۲- اسرار الشهادة، فاضل دربندی، ص ۷۷، مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۷. ۳- زیارت عاشورا، مفاتیح الجنان، ص ۴۵۸.

لعنت و برائت

اسلام، دین تولی و تبری است، در کنار محبت و دوستی با خاندان پیامبر و مودت نسبت به آنان و سلام و درود، در زیارتنامه‌ها نسبت به اولیاء خدا، عنصر برائت و بیزاری و نفرت و نفرین نسبت به ظالمان و دشمنان حق است. بی تفاوت نبودن در برابر جنایتکاران و همسویی با رسول خدا، ایجاب می‌کند که یک شیعه عاشورایی نسبت به ستمگران، بغض و عداوت و تبری داشته باشد و کسانی را که قرآن لعن کرده است، مورد لعن قرار دهد. لعن، نشان اوج تنفر و انزجار از چهره‌های ملعون است. در لعنتها و برائت‌هایی که در زیارتنامه شهدا و ائمه آمده، با بیان زشتیها، فسادها، تحریفها، ستمها، گردنکشیها، صف آرایی در مقابل جناح حق، پذیرفتن طاعت ائمه و مخالفت با رهبران الهی آمیخته است و لعن آنان، طرد نمایندگان این خط در همیشه و همه‌جای تاریخ است. در حادثه کربلا، کسانی در قتل دست داشتند، کسانی هم راضیان، ساکتان، هتک حرمت کنندگان، زمینه‌سازان، فرمانبرداران بوده‌اند و همه ملعون و مطرودند، و نیز آنان که حسین بن علی ع را خوار کردند و ندایش را شنیدند و پاسخ ندادند. در فراز دیگری پایه‌گذاران ظلم به اهل بیت، کنار زندگان اهل بیت از جایگاه اصلی‌شان، قاتلان اهل بیت، زمینه‌سازان آن قتل، پیروان و هواداران قاتلان، لعنت شده‌اند: «اسرجت، الجمت، تهیات...» در زیارتی، لعن بر ظالمین آل محمد، لعن بر ارواحشان، دیارشان و قبورشان شده است: «و العن ارواحهم و دیارهم و قبورهم». (زیارت عاشورای غیر معروفه، مفاتیح الجنان) موالات با حسین و برائت از ظالمان به او، پایه تقرب به خدا و رسول و امیر المؤمنین و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام است: «یا ابا عبد الله! انی اتقرب الی الله و الی رسوله و الی امیر المؤمنین و الی فاطمة و الی الحسن و الیک بموالاتک و بالبرائة ممن اسس اساس ذلک...». (۱) ۱- زیارت عاشورا، از جمله ر. ک: صلوات خاص امام حسن و امام حسین ع بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۵.

لهفان

ستم‌دیده، مضطر دادخواه، اندوهگین، ملهوف. (۱) لهفان از القاب سید الشهداء ع است که در حدیث امام باقر ع آمده است: «ان الحسین صاحب کربلا قتل... لهفانا» (۲) ۱- لغتنامه دهخدا. ۲- کامل الزیارات، ص ۱۶۸.

لهوف

«اللهوف علی قتلی الطفوف»، به معنای آه و ناله بر کشتگان کربلا، نام کتاب مقتلی است در باره شهدای کربلا که از تالیفات مشهور

سید بن طاووس ، علی بن موسی بن محمد بن طاووس (۵۸۹-۶۶۴ هـ) می‌باشد . این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده است ، به نام آهی سوزان بر مزار شهیدان از سید احمد فهری .

لیلی

لیلی دختر ابو مره ثقفی ، همسر امام حسین ع و مادر علی اکبر ، از زنان فاضل عصر خویش بوده است . (۱) بر خلاف آنچه مشهور است ، در کتابهای معتبر و مقتلهای نامی از ایشان در جریان کربلا ، کوفه و شام نیست . (۲) ۱- لغت‌نامه ، دهخدا . ۲- منتهی الآمال ، ج ۱ ، ص ۳۳۵ .

ماتم

ماتم ، ماتم ، ماتم و . . . به معنای عزاداری و مصیبت و عزا است . اصل آن به معنای محل تجمع زنان و مردان در غم و شادی است ، (۱) اما به مراسمی هم که در سوگواری امام حسین ع برگزار می‌شود ، می‌گویند . به محل عزاداری ، عزاخانه ، ماتم سرا و ماتمکه هم گفته می‌شود . به برگزار کردن آیین سوگواری ، ماتم گرفتن و به ماتم نشستن می‌گویند . در آداب اسلامی ، اقامه عزا برای متوفی و رسیدگی به بازماندگان و تغذیه داغدیدگان آمده است . (۲) درباره سید الشهدا^ع روایات بسیاری آمده است که برای آن حضرت در ملکوت اعلا ماتمها برگزار شد . در زیارت می‌خوانیم : «واقیمت علیک المآتم فی اعلیٰ علین . (۳) اسیران اهل بیت ع چون به شام برده شدند و وارد دربار یزید گشتند ، خاندان اموی هم برای شهدای کربلا ماتم بر پا کردند . (۴) ام سلمه نیز ، پس از خبر یافتن از شهادت امام حسین ع توسط آن شیشه پر از خاک که به خون تبدیل شده بود ، آن روز را روز ماتم و نوحه بر حسین ع قرار داد . (۵) به روایت امام صادق ع ، پس از شهادت ابا عبد الله ، همسر او ماتم برای او بر پا داشت و از ماده‌ای برای اشکبار شدن چشمانش استفاده می‌کرد . (۶) عظیم‌ترین ماتم تاریخ ، همان حادثه جانگداز کربلاست که هرگز از شور و سوز آن کاسته نمی‌شود . به قول محتشم : باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است ایام عاشورا برای شیعه ، فصل گریستن و به عزای حسینی نشستن است و این سنت دینی مایه بقای یاد حماسه‌سازان عاشورا گشته است . عاشورا برای پیروان اهل بیت ، روزغم و اندوه و برای جفا کاران مخالف عترت ، روز شادی بوده است . سرزمین شام و عراق در این زمینه دو روش مخالف هم داشته است ، سید رضی در یکی از اشعارش از سوگواریهای سرزمین عراق یاد می‌کند که شامیان ، همانها را روز عید و جشن می‌دانستند : کانت ماتم بالعراق تعدها امویة بالشام من اعیادها (۷) حضرت سجاده^ع نیز در شعری از سختیهای روزگارشان پس از عاشورا و محتتهای جانکاه آن روزگار سخن می‌گوید ، از جمله می‌فرماید : یفرح هذا الوری بعیدهم و نحن اعیادنا ماتمنا (۸) این مردم به عیدشان خوشحال می‌شوند ، در حالی که عیدهای ما ، سوگ و ماتم ماست . این مضمون همان سخن معروف است که : «بنی امیه برای ما عید نگذاشتند» . ۱- مجمع البحرین ، طریحی . ۲- ر . ک : «بحار الانوار» ، ج ۷۹ ، ص ۷۱ تا ۱۱۳ «باب التعزیه و الماتم که به آداب و سنن مربوط به ماتم و تعزیت گویی و سوگواری پرداخته است . ۳- بحار الانوار ، ج ۹۸ ، ص ۲۴۱ و ۳۲۳ . ۴- همان ، ج ۴۵ ، ص ۱۴۳ و ۱۵۵ . ۵- همان ، ص ۲۳۱ . ۶- همان ، ص ۱۷۰ ، فروع کافی ، ج ۱ ، ص ۴۶۶ . ۷- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۵۰ . ۸- همان ، ج ۴۶ ، ص ۹۲ .

ماریه بنت سعد

ماریه دختر سعد ، بانوی شجاع و شیعی از (۱) مردم بصره بود که خانه‌اش پایگاه تجمع شیعه در این شهر محسوب می‌شد . فضایل و تعالیم اهل بیت از آنجا منتشر می‌گشت . در ایام نهضت کربلا ، عده‌ای که به این خانه تردد داشتند ، برای یاری امام حسین ع به

کوفه رفتند. (۲) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۲۸.

مالک بن دودان

از شهدای عاشورا است. هنگامی که به میدان رفت، چنین رجز می‌خواند: الیکم من مالک الضرغام ضرب فتی یحیی عن الکرام یرجو ثواب الله ذی الانعام (۱) ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۴.

مالک بن عبد الله جابری

از شهدای کربلاست، وی و برادرش سیف بن حارث بن سریع، در کربلا به حسین بن علی ع پیوستند و عصر عاشورا، در لحظاتی که سپاه کوفه به خیمه‌گاه امام حسین ع نزدیک شده بودند، اجازه میدان گرفته، جنگیدند و شهید شدند. (۱) ۱- عنصر شجاعت، ج ۲، ص ۱۳۰.

مالک بن نضر ارجبی

وی به اتفاق ضحاک بن عبد الله مشرقی در مسیر راه کربلا با سید الشهدا ع دیدار کردند. امام از آنان دعوت به یاری کرد. آن دو به بهانه قرض داشتن و سرکشی به خانواده، رفتند و توفیق حضور در حماسه عاشورا نیافتند.

ماهیت قیام کربلا

برای حفظ هویت نهضت عاشورا و اهداف آن، باید «ماهیت آن را خوب شناخت. ماهیت قیام امام حسین ع را از منابع مستند و خدشه ناپذیر زیر می‌توان شناخت: الف: خطبه‌های امام و اهل بیت، که در مکه و بین راه حجاز و عراق و در کربلا و پس از آن در کوفه، شام و مدینه ایراد شده است. ب: سخنانی که امام، در پاسخ به پرسشها، پیشنهادها و خیرخواهیهای این و آن، در طول نهضت بیان کرده است. ج: رجزهایی که امام و اصحاب او، روز عاشورا در مقابل دشمن خوانده‌اند و همه آنها در مآخذ معتبر ثبت شده است. د: نامه‌هایی که میان امام و مردم کوفه و بصره رد و بدل شده است، نامه‌های یزید به ابن زیاد، ابن زیاد به یزید و عمر سعد، نامه‌های عمر سعد به ابن زیاد، ابن زیاد به حاکم مدینه و... از مجموع این منابع و اسناد مکتوب و موجود، می‌توان اهداف، ماهیت، دیدگاههای طرفین را به دست آورد. در عین حال می‌توان گفت نهضت امام حسین ع چهار بعد داشت: ویران کردن، ساختن، تجدید و آفریدن و ابداع. اما توضیح مختصر این ابعاد: «ویران کردن: در هم شکستن و ویران کردن هیکل و اسکلتی که به امویان امکان داده بود به اسم دین، ستمگری کنند و به نام خلافت، کاخهای عیاشی خود را بر استخوانها و جمجمه‌های محرومان و آزادیخواهان بنا کنند و آزاد مردان را از صحنه کنار بزنند یا به شهادت برسانند. انقلاب کربلا، بنیان ستم و تحمیق و تزویر را در هم شکست و پایه‌های آن را متزلزل ساخت. «ساختن: دمیدن روح شهامت و بیداری در کالبد جامعه اسلامی و پروراندن نسلی خداجوی و شهادت طلب و ستیزه‌گر با سلطه ستم، به دلیل حرکت‌های انقلابی پس از عاشورا. «تجدید»: ارزشهای اسلامی که با نقشه‌ها و توطئه‌های بنی امیه کهنه و فراموش شده و مفاهیم دینی که به دست آنان تحریف گشته بود، دوباره احیا شد. دیدگاه اصلی دین درباره حکومت و حاکم و بیت المال و حقوق مردم مطرح گشت و بنای عقیده و ایمان، روحی تازه یافت و تحریفها زدوده گشت و روحهای کوچک، آن عظمت را یافتند که در برابر طاغوت بایستند و امر به معروف و نهی از منکر کنند. «ابداع: نمونه‌های زنده و بزرگ و قهرمان برای بشریت ساخته شد که همواره خار سرراه متجاوزان به حقوق محرومان بودند و ایجاد یک خط آزادیبخش که با روح تقوا و اخلاص خدایی اشباع شده بود، خطی که در طول تاریخ، خواب از

چشم جباران متکبر بوده، و بستر نریشان را خشن ساخت. این خط، در سایه ایجاد هویت جدید انسانی و اسلامی در جامعه پدید آمد و امام حسین ع به همه انسانها، حتی غیر مسلمانان، درس آزادگی و غیرت داد. ماهیت قیام کربلا، امر به معروف و نهی از منکر و احیاء سنت پیامبر ص بود. نیز جهاد در راه مبارزه با جهالت و گمراهی و سرگردانی، که در زیارت آن حضرت می‌خوانیم: «و بذل مهجته فیک حتی استنقذ عبادک من الجهالة و حیره الضلالة». (۱) دست یافتن به این هدف، نثار خون لازم داشت که در عاشورا انجام یافت. و تفسیر «خون و رسواگری ظالم لازم داشت که با برنامه اسرای اهل بیت تحقق یافت. در خون شهدای کربلا رسید الشهدا» ع، قیامت و رسالت و آزادگی نهفته بود. و این محتوا چه خوب در این اشعار «حسین الاعظمی بازگو شده است: شهید العلی ما انت میت و انما یموت الذی یبلی و لیس له ذکر و مادمک المسفوک الا- قیامة لها کل عام یوم عاشوره حشر و مادمک المسفوک الا رساله مخلده لم یخل من ذکرها عصر و مادمک المسفوک الا تحرر لدنیا طغت فیها الخدیعة و المکر و هدم لبنیان علی الظلم قائم بناه الهوی و الکید و الحقد و الغدر (۲) و این اهداف و آرمانها در فارسی چنین سروده شده است: بزرگ فلسفه قتل شاه دین این است که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است حسین مظهر آزادگی و آزادی است خوشا کسی که چنینش مرام و آیین است نه ظلم کن به کسی نی به زیر ظلم برو که این مرام حسین است و منطبق دین است همین نه گریه بر آن شاه تشنه لب کافی است اگر چه گریه بر آلام قلب تسکین است بین که مقصد عالی وی چه بود ای دوست که درک آن سبب عزو جاه و تمکین است ز خاک مردم آزاده بوی خون آید نشان شیعه و آثار پیروی این است (۳) یکی از زیباترین سروده‌هایی که ماهیت و حوادث و چهره‌ها را در قیام عاشورا ترسیم کرده است، از حبیب الله قآنی شیرازی (م ۱۲۰۸) به صورت سؤال و جواب است: بارد چه؟ خون! که؟ دیده، چه سان؟ روز و شب! چرا؟ از غم، کدام غم؟ غم سلطان کربلا! نامش چه بد؟ حسین! ز نسل که؟ از علی! مامش که بود؟ فاطمه! جدش که؟ مصطفی چون شد؟ شهید شد! به کجا؟ دشت ماریه کی؟ عاشر محرم! پنهان؟ نه، بر ملا شب کشته شد؟ نه، روز، چه هنگام؟ وقت ظهر شد از گلو بریده سرش؟ نی، نی، از قفا! سیراب کشته شد؟ نه! کسی آبش نداد؟ داد! که؟ شمر، از چه چشمه! از سر چشمه فنا! مظلوم شد شهید؟ بلی! جرم داشت؟ نه! کارش چه بد؟ هدایت! یارش که بد؟ خدا این ظلم را که کرد؟ یزید! این یزید کیست؟ زاوآد هند، از چه کس؟ از نطفه زنا خود کرد این عمل؟ نه، فرستاد نامه‌ای نزد که؟ نزد زاده مرجانه دغا ابن زیاد، زاده مرجانه بد؟ نعم از گفته یزید تخلف نمود؟ لا! این نابکار کشت حسین را به دست خویش؟ نه، او روانه کرد سپه سوی کربلا میر سپه که بد؟ عمر سعد! او برید حلق عزیز فاطمه؟ نه، شمر بی حیا خنجر برید خنجر او را نکرد شرم؟ کرد، از چه پس برید؟ نپذیرفت از او قضا بهر چه؟ بهر آنکه شود خلق را شفیع شرط شفاعتش چه بود؟ نوحه و بکا کس کشته شد هم از پسرانش؟ بلی، دو تن دیگر که؟ نه برادر! دیگر که؟ اقربا دیگر پسر نداشت؟ چرا داشت، آن که بود؟ سجاد! چون بد او؟ به غم و رنج، مبتلا ماند او به کربلای پدر؟ نی، به شام رفت با عز و احتشام؟ نه، با ذلت و عنا! تنها؟ نه با زنان حرم، نامشان چه بود؟ زینب، سکینه، فاطمه، کلثوم بینوا بر تن لباس داشت؟ بلی، گرد روزگار بر سر عمامه داشت؟ بلی، چوب اشقیای بیمار بد؟ بلی! چه دوا داشت؟ اشک چشم بعد از دوا گذاش چه بد؟ خون دل غذا کس بود همدمش؟ بلی اطفال بی پدر دیگر که بود؟ تب، که نمی گشت از او جدا از زینت زنان چه به جا مانده بد؟ دو چیز طوق ستم به گردن و خلخال غم به پا! گبر این ستم کند؟ نه! یهود و مجوس؟ نه هندو؟ نه! بت پرست؟ نه! فریاد از این جفا قآنی است قایل این شعرها؟ بلی خواهد چه؟ رحمت. از که؟ ز حق! کی؟ صف جزا (۴) ۱- مفاتیح الجنان، ص ۴۴۸ (زیارت امام حسین در عید فطر و قربان). ۲- ماساء الحسین ع، عبد الوهاب الکاخی، ص ۲۹. ۳- خوشدل تهرانی. ۴- معصوم پنجم، جواد فاضل، ص ۳۳۷.

برانگیزاننده اندوهها، نام کتاب مقتل معروفی است از شیخ نجم الدین جعفر بن محمد بن جعفر حلی، معروف به ابن نما، متوفای ۶۴۵ ق. به همین نام، کتاب دیگری در مقتل و مناقب از «صاحب جواهر» وجود دارد. (۱) ۱- الذریعه الی تصانیف الشیعه، شیخ آقا بزرگ تهرانی، ج ۱۹، ص ۳۴۹.

مجالس حسینی

محفله‌ها و مجلس‌هایی که در سوگ حسینی و برای احیای خاطره عاشورا، در مساجد و حسینیه‌ها و منازل، در ایام عاشورا یا در روزهای دیگر در طول سال برگزار می‌شود و از پر برکت‌ترین آثار شهادت ابا عبد الله ع و زمینه مناسبی برای تبلیغ و موعظه و تقویت آگاهی مردم به دین و علایق مذهبی است و در روایات نیز تاکید شده که چنین مجالسی همواره برپا شود. طبق روایات، برای سید الشهدا «ع مجالس متعددی از سوی فرشتگان، جنیان، کروییان، انبیای پیشین، رسول خدا و ائمه (ص) برگزار شده که بر شهادت مظلومانه آن حضرت گریسته‌اند. همچنین مجالسی که پس از حادثه عاشورا در کربلا، کوفه، شام، دیر راهب، مدینه، مکه و... در همان سال حادثه برگزار شده است. مرحوم شیخ جعفر شوشتری بطور مبسوط، به توضیح این مجالس پرداخته است و در هر کدام، مرثیه خوان، گریه کننده، زمان و محل آن را توضیح داده است. (۱) کل این مجالس را به پنج دسته، تقسیم کرده است: - مجالسی که قبل از خلقت آدم، برگزار شده است. - مجالسی که بعد از آدم و قبل از تولد امام حسین ع برگزار شده است. - مجالسی که قبل از شهادتش برگزار شده است. - مجالسی که بعد از شهادتش در دنیا برگزار شده است. - مجالسی که پس از فنای دنیا، در قیامت برپا خواهد شد. «مجالس حسینی نیز، نام کتابی از علی محمد علی دخیل است (ترجمه مصطفی خبازان) که مجموعه‌ای از مقالات، درباره چهارده معصوم و معارف اهل بیت ع است. همچنین که مقتل نام نوعی از کتابها در شهادت امام حسین ع است، مجلس و مجالس نیز نوعی کتب است که بخش بخش به بیان فضایل و مسایل مربوط به سید الشهدا می‌پردازد و برای وعظ نوشته می‌شود که از روی آن منبر روند و مطالبش را برای حاضران بگویند، به این نام کتب متعددی نگاشته شده است. از جمله المجالس الحسینیة که کتابی فارسی در اسرار شهادت امام حسین ع است. از نظام العلماء میرزا رفیع تبریزی (م ۱۳۳۶). (۲) ۱- الخصائص الحسینیة، شوشتری، ص ۱۰۲ تا ۱۳۷. ۲- الذریعه الی تصانیف الشیعه، ج ۱۹، ص ۳۵۹.

مجلس

محل نشستن، مدت زمان نشستن، در اصطلاح وعظ و مرثیه خوانی، محفلی که در آن به سخنرانی، وعظ و ذکر مصیبت می‌پردازند (مجالس حسینی) و در اصطلاح تعزیه و شبیه خوانی، بخشی از مقتل و واقعه عاشورا یا صحنه‌های دیگر تاریخ اسلام، که در یک نوبت بصورت نوحه خوانی و تعزیه، اجرا می‌شود. چون اجرای تعزیه در یک تکیه یا مجلس بوده، یک صحنه از وقایع عاشورا که نمایش داده می‌شد به آن مجلس می‌گفتند و تدوین کننده و محرر اینگونه متون را «مجلس نویس» می‌خواندند و گوینده و خواننده آن مباحث و مجالس را «مجلس خوان». مجلس دو طفلان مسلم، مجلس قاسم، مجلس حضرت عباس، مجلس غارت خیمه‌ها و... از اینگونه مجالس است.

مجمع بن عبد الله عائدی

وی از شهدای کربلا- در حمله اول است. (۱) از قبیله مذحج و اهل یمن بود. در مسیر کوفه، در منزلگاه زباله به سید الشهدا «ع» پیوست و در رکاب امام به کربلا آمد. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۲) ۱- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۳. ۲- عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۲۴۵، انصار الحسین، ص ۹۲.

محاصره امام حسین ع

هدف امام حسین ع رسیدن به کوفه و پیوستن به هواداران در آن شهر بود، تا بر ضدامویان قیام کنند. ابن زیاد (والی کوفه) هم می‌دانست که اگر امام، پای به کوفه بگذارد، کنترل شهر از دست بیرون خواهد شد. این بود که مانع ورود امام به کوفه شد. سپاه هزارنفری را به فرماندهی حر بن یزید سر راه آن حضرت فرستاد، پس از گفتگوها، کاروان امام و سپاه حر همچنان پا به پای هم پیش می‌آمدند. چون به نینوا رسیدند، یکی از کوفه‌رسید که فرمان محاصره را همراه داشت، که امام حسین ع نه راه برگشت داشته باشد، نه راه پیش، فرمان چنین بود که: «اما بعد فجمع بالحسین...» با رسیدن نامه و قاصدم، حسین ع را در محاصره و تنگنا قرار بده و او را جز در سرزمین بی‌آب و علف و دور از پناهگاه فرود نیار، به قاصدم دستور دادم تا همراه تو باشد و از تو جدا نگردد. تا خبر اجرای این فرمان را برایم بیاورد. و السلام. در پی آن دستور بود که امام به اجبار در آن منطقه فرود آمد. این حادثه در روز پنج‌شنبه دوم محرم سال ۶۱ هجری بود. فردای آن روز، عمر سعد با چهار هزار نفر از کوفه‌رسیدند. (۱) در پی این محاصره، از پیوستن افراد به گروه یاران امام نیز جلوگیری می‌کردند و ماهها کنترل می‌شد، برخی که از کوفه خود را به امام رساندند، با استفاده از تاریکی شب یا از بیراهه بود. ۱- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۵.

محبت اهل بیت ع

محبت، دوست داشتن و عشق ورزیدن، به زندگی انسان جهت می‌دهد و اگر این‌علاقه و محبت، به انسانهای پاک و والا باشد، بیمه‌کننده انسان از کششهای انحرافی است. خداوند، دوستی و مودت خاندان پیامبر «ص» را در قرآن، اجر رسالت آن حضرت قرار داده و واجب ساخته است: «قل لا اسئلكم علیه اجرا الا المودة فی القربى». (۱) امام شافعی نیز به این فرض بودن محبت اهل بیت ع اشاره دارد: یا اهل بیت رسول الله حکم فرض من الله فی القرآن انزله کفاکم من عظیم القدر انکم من لم یصل علیکم لا صلاة له (۲) و همین محبت‌خاندان رسول، مرز حرکت در خط صحیح دین است. تولای شما فرض خدایی است قبول و رد آن مرز جدایی است دیانت بی شما کامل نگردد بجز با عشقتان دل، دل نگردد هر آن کس را که در دین رسول است ولایت، مهر و امضای قبول است (۳) (۴) دوستدار این خانواده، دوستدار خداست و دشمنان آنان، دشمن خدایند. تاکید به دوست داشتن اهل بیت، استفاده از اهرمی نیرومند در جهت‌سازندگی انسان و حرکت تربیتی و اجتماعی اوست. آنکه طعم محبت اهل بیت را بچشد، محبت‌های دیگربرایش جذاب نیست. رشته محبت این دودمان، تا درون خانه‌های شیعیان کشیده شده و همه جا را روشن و گرم می‌سازد. اتصال به این رشته محبت، مایه گرمی جان و روشنایی دل است و محب آنان، محبوب خدا می‌شود. محبت حسین ع در این میان، ویژگی خاصی دارد. رشته الفت بود در بین ما، کز قعر چاه کی بدون رشته آب بی حساب آید برون پیامبر خدا «ص» فرمود: «حسین منی و انا من حسین، احب الله من احب حسینا». (۵) و در باره حسن و حسین ع و ثمره دوستی و محبت این دو ریحانه رسول، فرمود: «من احب هذین الغلامین و اباهما و امهما فهو معی فی درجتی یوم القیامة». (۶) هر کس این دونوجوان و پدر و مادرشان را دوست بدارد، روز قیامت در رتبه من همراهم خواهد بود. این کشش قلبی نسبت به سید الشهداء «ع» را خداوند در دلها قرار داده و غم شهادتش هم بزرگترین غمهاست و سوز آن هرگز فرو نمی‌نشیند. رسول خدا «ص» فرمود: «ان لقتل الحسین ع حراره فی قلوب المؤمنین لا تبرد ابدا». (۷) محبت اهل بیت و عشق به ابا عبد الله ع هم در دنیا رشد دهنده و کمال آفرین است، هم در آخرت نجاتبخش است. به قول ابن حماد: شربت من ماء الولاء شربه فاورثنی النسک قبل الفطام و لاح نجم السعد فی طالعی اذ صرت مولی لاناس کرام لال یاسین الذی حبه ینجوه المؤمن یوم الخصام فمثل مولای الحسین الذی بالطف مدفون علیه السلام... هذا شهید الطف هذا الذی حبی له یمحو جمیع الاثام هذا الامام ابن الامام الذی منه لنا فی کل عصر امام هذا الذی زائر کالذی حج الی

الکعبه فی کل عام (۸) آنکه از سرچشمه این محبت سیراب شود و عشق ابا عبد الله و اهل بیت ع، حلاوت زندگیش گردد، بیمه شده است، چون روح دین، محبت و مودت و ولایت اهل بیت است و بدون آن، اسکلتی بی جان از دین می ماند. بنیان دین بی مهرتان سست و خراب است عالم جدا از عشقتان خواب و سراب است (۹) ۱- شوری، آیه ۲۳. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۱، ص ۶۹ (نقل از الصواعق المحرقة/ ۸۸). ۳- از مثنوی اهل بیت آفتاب از نویسنده. ۴- زیارت جامعه کبیره. ۵- حیات الامام الحسین، ج ۱، ص ۹۴. ۶- سفینه البحار، ج ۱، ص ۲۵۷. ۷- جامع احادیث الشیعه، ج ۱۲، ص ۵۵۶. ۸- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۶. ۹- از نویسنده.

محتشم کاشانی

شمس الشعرا، محتشم کاشانی، شاعر اوایل عهد صفوی که بیشتر به سرودن مادیح و مرثیاتی اهل بیت پیامبر می پرداخت، وی در سال ۹۹۶ هجری بدرود حیات گفت. (۱) از آثار برجسته و معروف وی، ترکیب بند پر سوز و محتوای اوست که در ایام عزاداری سید الشهدا ع، مساجد، تکایا و مجالس سوگواری را با کتیبه‌هایی که این اشعار، بر روی آنها نقش بسته است، سیاهپوش می کنند. شهرت محتشم، بیشتر به خاطر همین ترکیب بند او درباره حادثه عاشورا است که در دوازده بند، سروده شده و بارها به صورتهای مختلف چاپ شده است. دیگران هم به تبعیت از او، به سرودن ترکیب بندهایی درباره حماسه کربلا پرداخته اند. بند اول از ترکیب بند محتشم چنین است: باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است باز این چه رستخیز عظیم است کز زمین بی نفخ صور خاسته تا عرش اعظم است این صبح تیره باز دمید از کجا کزو کار جهان و خلق جهان جمله درهم است گویا طلوع می کند از مغرب، آفتاب کاشوب در تمامی ذرات عالم است گر خوانمش قیامت دنیا بعید نیست این رستخیز عام که نامش محرم است در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جن و ملک بر آدمیان نوحه می کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است خورشید آسمان و زمین، نور مشرقین پرورده کنار رسول خدا حسین (۲) ۱- معارف و معاریف، ج ۴، ص ۱۹۹۰. ۲- گلاوزه، ج ۲، ص ۱۳۱، منتخب التواریخ، ص ۳۳۳.

محرم

نام نخستین ماه از ماههای دوازده گانه قمری. علت نامگذاری این ماه به محرم، آن بوده که در ایام جاهلیت، جنگ در این ماه را حرام می دانستند و روز اول محرم را اول سال قمری قرار می دادند. اما بنی امیه با ریختن خون سید الشهداء در این ماه و پدید آوردن حادثه کربلا، احترام ماه حرام را نگه نداشتند. امام رضا ع فرمود: در جاهلیت، حرمت این ماه نگاه داشته می شد و در آن نمی جنگیدند، ولی در این ماه، خونهای ما را ریختند و حرمت ما را شکستند و فرزندان و زنان ما را اسیر کردند و خیمه‌ها را آتش زدند و غارت کردند و حرمت پیامبر را درباره ذریه اش رعایت نکردند. (۱) به گفته سید حمیری: فی حرام من الشهور احلت حرمة الله و الحرام حرام (۲) در دوم ماه محرم الحرام سال ۶۱ هجری، کاروان ابا عبد الله ع وارد کربلا شد و اردوزد. بتدریج بر سپاه کوفیان که آن حضرت را محاصره کرده بودند افزوده شد. روز نهم ماه محرم تاسوعا نام دارد و روز دهم آن عاشورا، روز شهادت سید الشهداء و یاران و فرزندان در کربلاست. از آنجا که ماه محرم، یادآور حادثه کربلا و عاشورا است، فرا رسیدن آن دلها را پر از غم می سازد و پیروان و شیفتگان امام حسین ع، از اول محرم، محافل و مجالسی را سیاهپوش کرده، به یاد آن امام شهید به عزاداری می پردازند. محرم همچون عاشورا، رمز احیای خاطره حماسه‌های کربلاست و نقش این ماه در حفظ دستاوردهای نهضت حسینی مهم است و در این ماه، سراسر کشورها و شهرهای شیعه‌نشین، به یاد شهیدان کربلا اشک می ریزند و از عاشوراییان درس می گیرند. امام خمینی ره فرموده است: «محرم، ماه نهضت بزرگ سید شهیدان و سرور اولیاء خداست که با قیام خود در

مقابل طاغوت، تعلیم‌سازندگی و کوبندگی به بشر داد و راه فنای ظالم و شکستن ستمکار را به فدایی دادن وفدایی شدن دانست. « (۳) خیز و جامه نیلی کن، روزگار ماتم شد دور عاشقان آمد، نوبت محرم شد ماه خون گواه آمد، جوش اشک و آه آمد رایت سیاه آمد، کربلا مجسم شد پای خون دل واکن، دست موج پیدا کن رو به سوی دریا کن، ساحلی فراهم شد هر که رو به دریا کرد، آبروی ساحل شد خنده را ز خاطر برد، گریه محرم شد (۴) ۱-بحار الانوار، ج ۴۶، ص ۲۸۳ و ۲۸۵، مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۲۰۸۶-۲-مناقب، ج ۴، ص ۳۰۸۶-۳-صحیفه نور، ج ۲، ص ۴۰۱۱-۴-گلوآزه، ج ۲، ص ۱۳۰.

محمد بن ابی سعید بن عقیل

از شهدای بنی هاشم در روز عاشورا. نامش در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱-انصار الحسین، ص ۱۱۶.

محمد بن اشعث

از هواداران ابن زیاد. «طوعه نیز کنیز او بود که مسلم بن عقیل را در دوران تنهایی و غربت کوفه در خانه خود پناه داد. پسر طوعه که خبر شد، به اشعث خبر داد. او هم به ابن‌زیاد گزارش داد و خانه را برای دستگیری مسلم، محاصره کردند. (۱) ۱-مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۸.

محمد بن عبد الله جعفر

پسر حضرت زینب و عبد الله بن جعفر، که روز عاشورا در رکاب سید الشهداء^ع به شهادت رسید. او و برادرش عون، پس از خروج امام حسین^ع از مکه، در میان راه به او پیوستند و در کربلا در نبرد تن به تن با دشمن در محاصره قرار گرفتند و شهید شدند. (۱) رجز او در میدان مبارزه اینگونه بود: نشکو الی الله من العدوان قتال قوم فی الردی عمیان قد ترکوا معالم القرآن و محکم التنزیل و التبیان و اظهروا الکفر مع الطغیان (۲) محمد(اصغر) بن علی بن ابی طالب^ع از شهدای بنی هاشم در کربلا و فرزند امیر المؤمنین^ع. مادرش کنیز بود. برخی هم مادرش را اسماء بنت عمیس دانسته‌اند. (۳) ۱-انصار الحسین، ص ۱۱۵. ۲-عوامل (امام حسین)، ص ۲۷۷. ۳-همان، ص ۱۱۲.

محمد حنفیه

فرزند امیر المؤمنین^ع و برادر سید الشهداء^ع. مادرش خوله، دختر جعفر بن قیس ملقب به حنفیه بود. وی از دلیر مردان شیعه و در جنگ جمل علمدار سپاه علی^ع بود. در جنگ نهروان هم حضور داشت. (۱) در مدینه می‌زیست. هنگامی که سید الشهداء^ع پس از امتناع از بیعت با یزید، قصد خروج از مدینه به سوی مکه را داشت، محمد حنفیه از کسانی بود که اصرار داشت ابا عبد الله^ع نرود و پیشنهاد می‌کرد دور از نیروهای وابسته به حکومت باشد. امام نیز اصرار خویش را بر رفتن به مکه به او گفت و در وصیتنامه‌ای خطاب به محمد حنفیه، آن سخنان معروف خویش را (لم اخرج اشرا و لا-بطرا...) نوشت. (۲) در حادثه کربلا، همکاری نداشت. دهخدا می‌نویسد: «بعد از شهادت امیر المؤمنین^ع مانند سایر بنی هاشم گوشه گیر و منزوی بود. پس از یزید، مختار بن ابی عبیده او را امام خواند و به نام او بر عراق مستولی گردید. در سال ۶۶ هجری عبد الله بن زبیر که خود مدعی خلافت بود، وی را به بیعت و متابعت خویش، اکراه می‌کرد و او تن در نمی‌داد... فرقه کیسانیه او را امام خویش دانند و گویند به جبل رضوی زنده باشد.» (۳) وی در سال ۸۱ در ایام عبد الملک در مدینه از دیارفت و در بقیع به خاک سپرده شد. (۴) ۱-سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۱۹. ۲-حیاء الامام الحسین، ج ۲، ص ۲۶۲. ۳-لغت نامه، دهخدا. (کلمه ابن حنفیه). ۴-مروج الذهب، ج ۳

، ص ۱۱۶ .

مخالفتان بیعت با یزید

یزید بن معاویه و والیان او ، پس از مرگ معاویه از مردم و شخصیتها می گرفتند . اما کسانی هم زیر بار بیعت نرفتند . از جمله کسانی که علنا بیعت با یزید را رد کردند و زیر بار حکومت او نرفتند و از او انتقاد کردند ، اینان بودند : حسین بن علی ع ، عبد الرحمن بن ابی بکر ، عبد الله بن زبیر ، منذر بن زبیر ، عبد الرحمن بن سعید عابس بن سعید و عبد الله بن حنظله . (۱) سید الشهدا «ع دعوت ولید ، والی مدینه را برای بیعت رد کرد و ضمن سخنی که فضایل دودمان رسالت را بر شمرد و به ننگهای یزید اشاره داشت ، فرمود : « . . . و مثلی لایبایع لمثله (۲) و به مروان نیز که آن حضرت را می خواست به بیعت وا دارد ، فرمود : «ویحک ! اتامرنی بیعه یزید و هو رجل فاسق ؟ » (۳) (آیا مرا به بیعت مردی فاسق چون یزید فرا می خوانی ؟) سید الشهدا «ع بیعت با یزید را به معنای قبول سلطه جور و رضا دادن به هدم اسلام می دید . از این رو و برای نجات اسلام و امت از حکومت فاسقان ، بیعت نکرد و سفر مکه ، سپس راه کربلا را در پیش گرفت . ۱- حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۰۹ . ۲- بحار الانوار ج ۴۴ ، ص ۳۲۵ . ۳- موسوعه کلمات الامام الحسین ، ص ۲۸۴ .

مخالف خوان

مخالف خوان یا اشقیاء خوان ، آنانکه ناموافق خواند و در تعزیه‌ها شغل یکی از مخالفین اهل البیت را دارد ، چون شمر ، سنان ، ابن زیاد . (۱) به کسانی می گفتند که در شبیه شمر و حارث و ابن سعد شبیه خوانی می کردند و مطالب را آمرانه و با خشونت ، مانند نثر آهنگدار ادا می نمودند . (۲) شمر خوان و یزید خوان و . . . هم متداول بود . ۱- لغت نامه ، دهخدا . ۲- موسیقی مذهبی ایران ، ص ۴۳ .

مختار ثقفی

از قیام کنندگان پس از حادثه کربلا برای انتقام خون شهدا و امام حسین علیه السلام . مختار بن ابی عبیده ثقفی ، معروف به کیسان ، در اصل از مردم طائف بود و مادرش دومه بنت وهب نام داشت . در سال هجرت به دنیا آمده . پدر او در زمان عمر به مدینه رفت ، مختار نیز همراه پدرش به مدینه منتقل گشت . مردی بود خردمند ، حاضر جواب ، شجاع ، بخشنده ، تیز هوش ، کارشناس فنون رزم و غلبه بر دشمن . در دوران علی ع به بنی هاشم پیوسته بود و با حضرت علی در عراق به سر می برد ، پس از شهادت آن حضرت ، ساکن بصره شد . در میان قوم خود ، شریف بود . روایاتی در مدح او وارد شده است . مختار از مروجین و ناشرین فضایل آل محمد بود و پیوندش با اهل بیت ، او را از ادبی سرشار و اخلاقی فاضل برخوردار ساخته بود . در نهان و آشکار هواداری از دودمان پیامبر می کرد . (۱) میثم تمار در زندان ابن زیاد ، به مختار گفته بود که تو آزاد شده و به خونخواهی حسین ع خروج خواهی کرد و ابن زیاد را خواهی کشت . (۲) وی در دورانی که مسلم بن عقیل در کوفه بود ، او را به خانه خویش برد و با او به نفع امام حسین ع بیعت کرد . ابن زیاد ، پس از کشتن مسلم ، او را تازیانه زد و زندانی کرد و در ایامی که حادثه کربلا اتفاق افتاد ، او و میثم تمار در زندان بودند . مختار ، پس از مرگ یزید در سال ۶۴ ، به خونخواهی سید الشهدا «ع قیام کرد و قاتلان امام حسین ع را کشت ، سپس خود در جنگی با سپاهیان عبد الله بن زبیر در مکه کشته شد . از امام باقر «ع روایت است که : «لا تسبوا المختار ، فانه قد قتل قتلنا و طلب بئارنا . . . » . (۳) قبر مختار ، در رواق راهرو مرقد حضرت مسلم ع در کوفه قرار دارد . (۴) ۱- سفینه البحار ، ج ۱ ، ص ۴۳۵ ، مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۱۶۷ . ۲- همان ، ص ۴۳۴ . ۳- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۴۳ . ۴- سوگنامه آل محمد ،

مداح مداحی ذاکر

مداحان اهل بیت، که با ذکر مصیبت و ذکر فضایل خاندان وحی، مجالس حسینی را گرم و اشک عاشقانه شیعیان آل الله را جاری می‌سازند، از عوامل مهم بقاء فرهنگ عاشورایند. مداح، در اصطلاح شیعی، به کسانی گفته می‌شود که در ایام ولادت‌ها و شهادت‌های ائمه ع در مجالس جشن و عزا به خواندن اشعاری در فضایل و مناقب محمد و آل محمد، یا در مظلومیت آنان می‌پردازند. ولی اغلب، به مرثیه خوانان حسینی گفته می‌شود که با خواندن شعر مرثیه و ذکر مصیبت، اهل مجلس را می‌گریانند.

«مداح: روضه خوانی که ایستاده در پیش منبر به شعر، مدایح اهل بیت و مصائب آنان را خواند، آنکه ایستاده در کنار منبر در مجالس روضه خوانی، یا روان در کوی و بازار، اشعار مدایح اهل بیت را به آواز بخواند.» (۱) مداحی اهل بیت و نوحه خوانی در سوگ آنان، از جمله کارهایی است که حادثه عاشورا را زنده نگهداشته است. ائمه نیز از مداحان و ذاکران، تقدیر و تشویق می‌کردند، صله می‌دادند، دعا می‌کردند و برای این کار، فضیلت و ثواب بسیار می‌شمردند. امام صادق ع فرموده است: «الحمد لله الذی جعل فی الناس من یفد الینا و یمدحنا و یرثی لنا»، (۲) خدا را سپاس که در میان مردم، کسانی را قرار داده که به سوی ما می‌آیند و ما را مدح و مرثیه می‌گویند. و حضرت رضا ع در تشویق دعبل به مرثیه خوانی در ایام عزای حسینی فرمود: «یا دعبل! احب ان تنشدنی شعرا فان هذه الایام حزن کانت علینا اهل البیت (۳) ای دعبل، دوست دارم برایم شعر بسرایی و بخوانی، چون این روزها، روزهای اندوه ما اهل بیت است. همین گونه مجالس و برنامه‌ها، آن شهادت عظیم و حادثه شگفت را با مرور اینهمه سال، همچنان زنده نگهداشته و به برکت آن نیز، دین و احساسات دینی و انس و آشنایی مردم با خط اهل بیت زنده مانده است. به تعبیر امام خمینی قدس سره: «روضه سید الشهداء، برای حفظ مکتب سید الشهداء است... این گریه‌ها و این روضه‌ها حفظ کرده مکتب را.» (۴) مداحی، نوعی الگو دادن به مخاطبان و شخصیت‌پردازی اجتماعی و الگویی برای جامعه ارزشی است، سنگری برای پراکندن و نشر فضیلتها در قالبی مؤثر و فراگیر نسبت به همه است و مداحان به خاطر اهمیت کارشان در جامعه و در شکل دهی افکار و عواطف، نقش مهمی دارند و فلسفه اساسی مداحی، رویخ‌خویبها و تبیین روحیه‌های والای شهیدان کربلا و دمیدن روح تعهد و حماسه در شیعه است و یک عشق و ایمان است، نه یک حرفه و شغل. به تعبیر آیه... خامنه‌ای: «جامعه مداح و ذاکر و ستایشگران اهل بیت، طبقه‌ای هستند که در سایه این روش، بیشترین تاثیر را در تعمیق فرهنگ و معارف اسلامی در ذهن مردم دارند... قضیه، فقط قضیه شعر خوانی نیست. مساله، مساله پراکندن مدایح و فضایل و حقایق در قالبی است که برای همه شنوندگان، قابل فهم و درک باشد و در دل آنها تاثیر بگذارد.» (۵) مداحان، به لحاظ آنکه کارشان بر عنصر «صدا»، «شعر»، «اجرا» و «مخاطب متکی است، باید هر چه بیشتر نسبت به آموزش دیدنهای لازم، پختگی اجرا، تمرین پیوسته، گزینش شعرهای خوب و پر معنی و زیبا و بدیع و ولایی، مطالعه مقتلهای معتبر و منابع تاریخی، تکیه روی اشعار و مطالب اخلاقی، فکری و عقیدتی، پرهیز از غلو و مبالغه و گفتن حرفهای اغراق آمیز و غیر قابل قبول که اثر منفی دارد، اهتمام ورزند، از دروغ و تصنع و بازار گرمی پرهیزند، خلوص و صداقت و طبع را فراموش نکنند، نوکری ابا عبد الله الحسین و اخلاص نسبت به آن حضرت را از یاد نبرند و از آنجا که شعر خوب از نظر مضمون، قالب و تعبیر، در دلها و افکار، تاثیر ماندگار می‌گذارد، در شناخت و مطالعه و انتخاب شعرهای پخته و عمیق و زیبا بکوشند تا بهتر بتوانند در این سمت، به ترسیم چهره الگوهای کمال و اسوه‌های پاکی، یعنی معصومین ع بپردازند و خود نیز الگوی اخلاق و تعهد باشند. رسالت مقدس مداحان در عصر حاضر عبارتست از: - استفاده شایسته از عواطف پاک مردم و جهت دادن به آنها در مسیر پاکی و تهذیب و تقوا. - تعمیق محبتها و عشقهای درونی به انسانهای اسوه و پاک. - روشنگری افکار جامعه و هدایت به ارزشها و خویبها و تقویت ایمان مردم. - حفظ و اشاعه فرهنگ شهادت از طریق یاد

شهدای کربلا و شهدای انقلاب و جنگ و طرح معارف اسلام و انقلاب و خط امام و رهبری و مسؤولیتهای اجتماعی . ۱- لغت نامه ، دهخدا . ۲- وسائل الشیعه ، ج ۱۰ ، ص ۴۶۹ . ۳- جامع احادیث الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۵۶۷ . ۴- صحیفه نور ، ج ۸ ، ص ۶۹ . ۵- ستودگان و ستایشگران ، ص ۳۰ و ۳۱ . این کتاب که مجموعه‌ای برگرفته از سخنان آیه... خامنه‌ای در دیدارهای مکرر با وعاظ و مداحان و شاعران و... است ، بر محور مداحی و روضه خوانی و مرثیه سرایی و... است و برای مداحان و ذاکران و شاعران اهل بیت ، نکات بسیار سودمندی دارد ، نشر «حوزه هنری ، ۱۳۷۲ .

مدایح و مرثی

مدایح ، جمع مدح و مدیحه است ، و مرثی ، جمع مرثیه . «مدح : ستایش ، ثنای به صفات نیک ، توصیف به نیکخویی ، مدحت . (۱) «مرثیه : مرده ستایی ، عزاداری ، شرح محامد و اوصاف مرده ، چکامه‌ای که در عزای از دست رفته‌ای سرایند ، در عزای کسی شعر سرودن ، گریستن بر مرده و بر شمردن و ذکر محاسن وی ، سوگواری ، روضه ، مراسم عزایی که به یاد شهیدان راه دین و بخصوص در ایام محرم و به یاد واقعه کربلا- بر پا کنند ، اشعاری که در ذکر مصائب و شرح شهادت پیشوایان دین و بخصوص شهیدان کربلا سرایند و خوانند . (۲) از جمله برنامه‌هایی که از سوی امامان معصوم مورد تشویق قرار گرفته تا از این طریق ، خاطره رشادتها و مظلومیت‌های شهدای کربلا و فرهنگ عاشورا زنده بماند ، سرودن مدح و مرثیه است . قالب شعر ، به لحاظ برخورداری از وزن و آهنگ و بعد عاطفی ، مؤثرتر و ماندگارتر است . از این رو بعنوان سلاحی مؤثر در دفاع از حق و ستایش راستی و راستان به کار گرفته شده است . در تاریخ شیعه ، شاعرانی برجسته همچون : فرزوق ، عوف بن عبد الله ، کمیت ، عبد الله بن کثیر ، دعبل ، سید حمیری و... با زیباترین و جهی مفاخر و فضایل اهل بیت را ترسیم کرده و با سوزناکترین صورت ، برای شهدای کربلا مرثیه سروده‌اند و مجموعه‌های معتبری نیز از اشعار شاعران شیعی گرد آمده است . (۳) به بیان آیت‌الله خامنه‌ای : «با توجه به پایگاه بلند «شعر مسلکی در قرنهای اول و دوم هجری و یاد آوری این نکته که شاعر متعهد به یک مسلک ، برجسته‌ترین و مؤثرترین نقش را در ترویج گرایشهای مسلک خود و تبیین هدفها و شعارهای آن به کار می‌برده است ، طبیعی می‌نماید که حساب ویژه‌ای برای اظهارات و سروده‌های شاعران وابسته به جناحهای سیاسی در نظر گرفته آید...» . (۴) سروده‌های موضعدار شاعران مکتبی در مدح و مرثیه ائمه و اهل بیت ، بطور ضمنی خلفای جور و مظالم حکام غاصب را هم مورد انتقاد قرار می‌داد . «در شعر مذهبی ، نظر کلی بر نشر مبادی دین بود و احیای حقایق ایمان و زنده کردن دلها و جانها و جاری ساختن خون حماسه و تعهد در رگها و پی‌ها . از این رو شاعران بزرگ شیعه همیشه برای حکومت‌های فاسد ، خطری بزرگ محسوب می‌شدند زیرا آنان در خلال مدح آل محمد «ص حقایق دین و صفات لازم حاکم دینی را یاد می‌کردند و با ذکر صفات اسلامی امامان و مقایسه و تحقیر زمامداران ، دلها را به حق و حکومت حق توجه می‌دادند .» (۵) این شیوه و راه ، برگرفته و الهام یافته از رهنمودهای خود امامان بود که با سخن و عمل ، باصراحت و کنایه ، مدافع شاعران متعهد و مرثیه سرایان متقی و حق شعار بودند . در این زمینه ، حدیث بسیار است ، بویژه تاکید ائمه نسبت به سرودن مرثیه در باره حسین ع بانگیزه ذکر» و احیاء یاد و گریاندن بر آن مصیبتها بیش از دیگر محورهاست . امام صادق ع فرمود : «من قال فینا بیت شعر بنی الله له بیتا فی الجنة ۴ هر کس که یک بیت شعر در باره ما بگوید ، خداوند برای او خانه‌ای در بهشت بنا می‌کند . نیز از آن حضرت است : «ما من احد قال فی الحسين شعرا فبکی و آبکی به الا اوجب الله له الجنة و غفر له (۶) امام رضا ع نیز به دعبل توصیه می‌کند که در باره حسین ع مرثیه بسراید و بدین وسیله ائمه را یاری کند : «یا دعبل ! ارث الحسین علیه السلام فانت ناصرنا و مادحنا ما دمت حیا فلا تقصر عن نصرنا ما استطعت . (۷) این تاکیدات ، بوضوح نشان دهنده خط حمایتگرانه ائمه از شعر و مرثیه‌ای است که در احیاء حادثه کربلا- و فضایل سید الشهداء و مناقب و مظلومیت‌های او باشد . عالمان بزرگ شیعه نیز در تبعیت از روش و سیره ائمه ، همین موضع و عمل را داشته‌اند . (۸) روشن است که حرکت در چنین خطی ،

همیشه برای شاعران اهل بیت، مشکل داشته و اغلب، تحت تعقیب یا در زندان به سر می‌بردند. این خط مقدس، که انتقال فرهنگ شهادت را به آیندگان در برداشت، همچنان ادامه داشته است، تاکنون. به کمک مراثی، احساسها و عواطف برانگیخته می‌شد و اشک، که زبان گویای دل بود، پایبندی انسان متعهد را به خط حسینی و کربلایی تثبیت می‌کرد. نکاتی را هم در باره اشعار مدح و مرثیه باید مراعات کرد: ۱- محتوای اشعار، باید از متانت، دقت، اعتبار و استناد برخوردار باشد و از حرفهای سست و بی‌مدرک، یا دروغ و جعلیات و مطالب ضعیف و احیانا وهن آمیز نسبت به معصومین، بشدت باید پرهیز کرد. ۲- از آنجا که شعر مدح و مرثیه، عامل انتقال فرهنگ است، باید سطح آن بالا و ارزشمند و عمیق باشد تا به جامعه اسلامی و هواداران ائمه، بینش و بصیرت و عمق در فهم و فکر بدهد. ۳- اشعار مراثی و مدایح، در عین حال که باید استوار و محکم باشد، نباید چنان مغلق و پیچیده شود که برای شنوندگان و خوانندگان، گویایی و رسایی خود را از دست بدهد و نتواند با عامه خلق، ارتباط برقرار کند. ۴- به بهانه دینی و مذهبی بودن شعر مدح و مرثیه، نباید اجازه داد که شعرهای ضعیف و سست و فاقد قوت ادبی و صلاحیت شعری رواج یابد. مدایح و مراثی، باید در نهایت قوت شعری باشد، آنگونه که در آثار بزرگان پیش کسوت عصر ائمه و دوره‌های بعد، در مرثیه دیده می‌شود. ۵- شاعران مدیحه سرا و مرثیه سرا، باید با درک اهمیت و الایی مکانت خویش، در حد مطلوب خلوص و تقوا و مناعت طبع و ثبات قدم و عقیده و عشق و ولای به اهل بیت عصمت باشند و بدانند که شجره نامه آنان به کمیت‌ها و دعبل‌ها می‌رسد و اگر بخواهند مشمول دعای ائمه ع باشند، باید شایستگی فکری و خطی و عملی و اخلاقی آن را در خویش فراهم آورند. ۶- شاعر اهل بیت، باید همیشه با توجه به زمان و مکان و شرایط، رسالت اجتماعی و تعهد شیعی خود را به اثبات برساند و سروده‌هایش دارای پیام و جهت باشد. ۷- خوب سرودن در باره ائمه ع، نیاز به غنای فکری و معلومات عمیق شاعر دارد. بنابر این شاعران مرثیه سرا باید بشدت اهل مطالعه در متون و منابع باشند و شور و شعور را در شعر خویش در آمیزند و پخته، پر مطلب و مایه‌دار بسرایند. (۹) ۱ و ۲- لغت نامه، دهخدا. ۳- کتاب ادب الطف در ۱۰ جلد از جواد شبر، مجموعه‌ای است که به بررسی شعرا و اشعار قرن اول تا چهاردهم پرداخته که پیرامون امام حسین ع و حادثه عاشورا سروده‌اند. ۴- پیشوای صادق، ص ۸۱. ۵- ادبیات و تعهد در اسلام، محمدرضا حکیمی، ص ۲۷۴. ۶- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۶۷، بحار الانوار، ج ۷۶، ص ۲۹۱. ۷- رجال شیخ طوسی، ص ۲۸۹. ۸- جامع احادیث الشیعه، ج ۱۲، ص ۵۶۷. در باره شعر دعبل، بویژه قصیده مدارس آیات وی، ر. ک: الغدیر، ج ۲، ص ۳۵۰. نیز برای آشنایی با زندگی شاعران برجسته‌ای چون کمیت، دعبل، سید حمیری و... ر. ک: الغدیر، ج ۲، ص ۳ و ۴. نمونه‌هایی از مرثیه‌های شاعران اهل بیت نیز در سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۰۹، آمده است. همچنین در بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۴۲، (باب ما قیل من المراثی فیه) و عوالم (امام حسین)، ص ۵۴۳ تا ۵۹۰. ۹- به بحث مستوفی و تحقیقی علامه امینی در باره شعر در تاریخ اسلام و دیدگاه پیامبر و ائمه ع و علمای شیعه و جایگاه والای شعرای متعهد شیعه نزد امامان و برخورد شایسته دین با شعر موضعدار، در «الغدیر»، ج ۲، ص ۲ تا ۲۴ مراجعه کنید.

مراحل نهضت عاشورا

حماسه حسینی، تنها در روز عاشورا جلوه نکرد، بلکه از ماهها قبل و پس از مرگ معاویه آغاز شد و ماهها پس از عاشورا (بلکه سالها) ادامه یافت. در یک نگاه تاریخی، مراحل این نهضت را اینگونه می‌توان برشمرد: ۱- امتناع امام حسین ع از بیعت با یزید و به رسمیت نشناختن حکومت وی. در این مقطع، فراخوانی امام از سوی والی مدینه، گفتگوهای امام با والی و نیز با مروان قابل مطالعه است. ۲- خروج از مدینه به سوی مکه به شکل هجرتی شبانه و مخفیانه، همراه اهل بیت ع. ۳- اقامت چهار ماهه امام در مکه، همراه با سخنرانیها، دیدارها، تبلیغات مؤثر و روشنگری اذهان مردم علیه یزید و امویان و تبیین علت امتناع از بیعت و هدف از این حرکت. ۴- اعزام نماینده ویژه خود (مسلم بن عقیل) به کوفه، برای زمینه‌سازی نهضت و بیعت گرفتن از شیعیان هوادار، جهت

تشکیل حکومت اسلامی، به دنبال دریافت نامه‌ها و طومارهای مکرر از سوی کوفیان و سران شیعه و سرانجام قیام مسلم و شهادتش در کوفه و دیگر گونی اوضاع شهر. ۵- حرکت از مکه به سوی عراق و پیمودن منزلگاهها، برخوردهای میان راه، خطبه‌ها، توقفها، پیگیری اخبار کوفه، ملاقات با حر. ۶- رسیدن به سرزمین کربلا و قرار گرفتن در محاصره نیروهای دشمن، پیش از رسیدن به کوفه در دوم محرم، تلاش چند روزه برای جلوگیری از درگیری و خونریزی. ۷- شهادت امام حسین ع و فرزندان و بستگان و اصحابش در حماسه بزرگ روز عاشورا در حمله عمومی و در نبرد تن به تن با دشمن. ۸- اسارت اهل بیت و بهره‌برداری تبلیغی امام سجاد ع و حضرت زینب و عترت پیامبر از شهادت عاشوراییان و رساندن پیام شهادت به مردم، افشاگری اسرا در کوفه، شام و در طول اسارت، با ایراد خطبه‌ها و سخنان مختلف. ۹- پس از بازگشت به مدینه، مجالس یاد و سوگواری، گریه‌ها و ندبه‌ها و رسوا شدن یزیدیان و آغاز حرکت‌های ضد حکومت در شهرها و مناطق مختلف. مراحل دیگری از نهضت کربلا در سالهای بعد اتفاق افتاد و قیامهای توأین و دیگران بر ضد حکومت اموی از آن جمله بود. در یک نگاه، همه نهضت‌های عدالتخواهانه و ظلم ستیز که در طول تاریخ و با الهام از شهادت امام حسین ع و حادثه عاشورا پدید آمده و خواهد آمد، از مراحل نهضت عاشورا در امتداد تاریخی آن به حساب می‌آید، چرا که آن قیام، تنها برای اعتراض به فساد حکومت اموی و یزید نبود، بلکه درسی برای احیای آزادگی و شرف در همه‌زمانها بود. امروز نیز مبارزات عاشورایی مسلمانان متعهد بر ضد استکبار جهانی و طاغوتها، تداوم همان نهضت خونین است.

مراسم و سنتها

پیرامون حادثه عاشورا و عزاداری امام حسین ع، یک سری سنتها و مراسم میان مردم معمول است که در طول سال و اغلب در دو ماه محرم و صفر و بویژه در دهه عاشورا عمل می‌شود. آداب و سنن در مناطق مختلف جهان و حتی در شهرهای مختلف ایران نیز متفاوت و متنوع است. برخی از مراسم، مثلاً- ویژه هند و پاکستان است، برخی خاص ایران، و بعضی مخصوص عراق و شام. سنتهای رایج، گاهی پشتوانه‌های دینی دارد و متکی به روایات و مستند به فقه و حدیث است، برخی هم از ابداعات و ساخته‌های مردم و تقلیدهای بی‌اساس است. بر شمردن همه آداب و مراسم مربوط به عاشورا و عزاداری، از حوصله این مجموعه بیرون است. تنها به برخی از آنها اشاره می‌شود: عزاداری و گریه بر امام حسین ع، نوحه‌خوانی و مرثیه‌خوانی، تعزیه و شبیه‌خوانی، سینه‌زنی و زنجیر زنی و قمه زنی، برپایی مجالس در تکیه‌ها، حسینیه‌ها، خانه‌ها و مساجد و تشکیل هیئت‌ها در ایام محرم، نذر و احسان و صدقه و اطعام مردم برای سید الشهداء، سقایی و چای و آب و شربت دادن به مردم، ساختن حسینیه و تکیه، ترک بعضی کارهای مباح در ایام عاشورا مثل: عروسی، ازدواج، آرایش، تمیز کردن و جارو کردن خانه، پرداختن به کسب و کار و دوخت و دوز و خانه‌تکانی و...، یاد حسین هنگام نوشیدن آب، پوشیدن لباس سیاه، سیاهپوش کردن اماکن و گذرگاهها و مساجد و حسینیه‌ها، مالیدن گل بریشانی و سر، پاشیدن گاه و خاشاک بر سر، راه انداختن دسته‌های عزاداری در خیابانها، برپایی مراسم شام غریبان، برگزاری مجالس مقتل خوانی و زیارت عاشورا، نذر برای آوردن کودکان خردسال به یاد علی اصغر در دسته‌های عزاداری، طشت گردانی، تهیه و آذین بندی توقها و علامتها و نخلها، پختن آش نذری و سفره انداختن، زیارت رفتن، گرامیداشت اربعین امام حسین ع، سر برهنه و پای برهنه بودن در عزای حسینی بویژه عاشورا و اربعین.

مرثیه جن

از ابعاد غیر مادی و غیر بشری شهادت امام حسین ع، گریه و نوحه و مرثیه‌خوانی فرشتگان و اجنه بر آن حضرت است. روایاتی در این باره نقل شده و کسانی هم مدعی بوده‌اند که شعرها و نوحه‌های جن را به یاد عاشورا شنیده و گریسته‌اند، همچون مسور

بن مخرمه . (۱) نوحه‌هایی از قبیل این که : ایها القاتلون جهلا- حسینا ابشروا بالعذاب و التنکیل یا این شعر : ایا عین جودی و لا تجمدی و جودی علی الهالک السید فبالطف امسی صریعا فقد رزنا الغداء بامر بدی و امثال اینگونه مرثی که در کتب مقتل و روایات آمده است . (۲) شهید مطهری در این باره می‌گوید : «در «مقام زخار» ، قسمت زیادی از مرثی جنی‌ها را بصورت شعر نقل کرده‌است . بعید نیست که این اشعار سراسر انتقاد و حنین و تحریک احساسات ، از طرف علاقه‌مندان و شیعیان سروده می‌شده است و چون از طرف حکومت وقت ، تحت تعقیب قرار می‌گرفتند ، لذا اشعاری که می‌سرودند به نام جنی منتشر می‌کردند که هم پی‌گم کرده‌باشند و هم مردم بهتر حفظ می‌کردند . » (۳) البته شعرهای مرثیه از قول جن ، غیر از گریه و عزاداری ملائک و انبیا و کروییان در عزای حسینی است که روایاتش متفاوت است . در بارگاه قدس که جای ملال نیست سرهای قدسیان همه بر زانوی غم است جن و ملک بر آدمیان نوحه می‌کنند گویا عزای اشرف اولاد آدم است (۴) ۱- در این زمینه‌ها ، ر . ک : «ستودگان و ستایشگران ، حوزه هنری . ۲- عوالم (امام حسین) ، ص ۴۸۶ . ۳- از جمله در «بحار الانوار» ج ۴۵ ، ص ۲۳۳ (باب نوح الجن علیه) ، سفینه البحار ، ج ۱ ، ص ۱۹۰ . ۴- حماسه حسینی ، ج ۳ ، ص ۳۷۵ .

مروان بن حکم

از سران مخالف با اهل بیت ع و هوادار خط اموی و پسر عموی عثمان که در امور مالی و سیاسی انحرافهای فاحشی داشت و از محرکین بر ضد آل علی بود و سوءاستفاده‌های بسیاری از بیت المال در زمان عثمان داشت . وی به زبان رسول خدا «ص لعنت شده بود . علی ع هم روزی به او نگریست و فرمود : وای بر تو و وای بر امت محمد از دست تو و دودمانت ، آنگاه که موی سرت سفید شود . علی علیه السلام او را پرچمدار گمراهی می‌دانست . (۱) . مروان از افراد سرشناس بنی امیه بود و پس از مرگ معاویه ، ولید والی مدینه وقتی نامه‌یزید را دریافت کرد که به او دستور بیعت گرفتن از حسین ع داده بود ، با مروان مشورت کرد . مروان هم گفت همین شبانه در پی حسین ع بفرست و اگر بیعت نکرد ، گردن او را بزن و پیوسته او را تحریک می‌کرد که به زور از ابا عبد الله الحسین بیعت بگیرد . (۲) نسبت به سید الشهدا «ع کینه شدید داشت . چون پس از احضار امام ، قرار بر فردای آن شب شد ، مروان ، ولید را تشویق می‌کرد که همین امشب کار را یکسره کن . در راه هم وقتی به امام حسین ع برخورد و او را به بیعت فرا خواند ، حسین بن علی ع ، کلام معروف خویش علی الاسلام السلام ، اذ قد بلیت الامه براع مثل یزید . . . » را خطاب به او گفت ، و میان امام و آن شیطان کین توز ، سخنان تندی رد و بدل شد . (۳) مروان بعدها به خلافت رسید و در سال ۶۵ هجری ، در سن ۶۳ سالگی مرد . (۴) از کسانی بود که نسبت به شیعه سختگیری می‌کرد و چون به حکومت مدینه رسید ، هر جمعه در منبر ، علی ع را لعن و سب می‌کرد . (۵) ۱- محتشم کاشانی . ۲- الغدیر ، ج ۸ ، ص ۲۶۰ تا ۲۶۷ . ۳- حیاة الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۵۰ . ۴- همان ، ص ۲۵۶ . ۵- مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۸۹ .

مسروق بن وائل حضرمی

از نیروهای خبیث سپاه عمر سعد که در کربلا حضور داشت . در پیشاپیش نیروهای کوفه بود ، به این امید که سر امام حسین ع را به دست آورد و نزد ابن زیاد ، مقام یابد . در گفتگویی با امام ، به آن حضرت جسارت کرد و سید الشهدا «ع او را نفرین کرد و فرمود : «اللهم حزه الی النار» . او خشمگین شد و خواست که به سوی امام اسب بتازد . هنگام پرش از نهر ، پایش در رکاب ماند و بدنش از اسب آویخته شد . مسروق از این صحنه مرعوب شد و خود را از میدان نبرد کنار کشید . علت را که پرسیدند ، به این معجزه اشاره کرد و گفت : «رایت من اهل هذا البيت شیئا لا اقاتلهم ابدا» . از این دودمان چیزی دیدم که هرگز با آنان نخواهم جنگید . در برخی نقلها آمده است که اسبش او را آنقدر به سنگها و درختها کشید و کوبید تا مرد . (۱) ۱- حیاة الامام زین العابدین ، باقر

شریف القرشی، ص ۶۰۵.

مسعود بن حجاج

از شهدای کربلا. وی و پسرش (عبد الرحمان بن حجاج) در حمله اول به شهادت رسیدند. برخی گفته‌اند این دو همراه سپاه عمر سعد از کوفه بیرون آمده بودند، ولی در کربلا به سوی حسین ع آمدند. نامشان در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است. (۱) ۱- عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۲۶.

مسلم

نام یکی از منزلگاههای راه مکه به عراق، که امام حسین ع از آن عبور کرده است.

مسلم بن عقبه

جنایتکاری که در واقعه حره، به فرمان یزید، دست به کشتار مردم مدینه زد. واقعه حره قیام عمومی مردم مدینه بر ضد امویان بود که پس از حادثه عاشورا به وقوع پیوست. وی از سرداران (۱) معاویه و یزید بود و زمان پیامبر را هم درک کرده بود. (۲) ۱-عنصر شجاعت، ج ۳، ص ۱۲. ۲-مروج الذهب، ج ۲، ص ۶۹.

مسلم بن عقیل

نماینده اعزامی سید الشهداء از مکه به کوفه برای بررسی اوضاع و بیعت گرفتن از مردم. مسلم بن عقیل، پسر عموی امام حسین ع و مورد وثوق وی بود. رشادت و جوانمردی او مشهور بود. در جنگ صفین، در جناح راست لشکر علی ع بود. امام حسین ع در پاسخ به دعوتنامه‌های مکرر شیعیان و سران کوفه، نامه‌ای خطاب به آنان نوشت و مسلم بن عقیل را بعنوان برادر، پسر عمو و فرد مورد اطمینان خود به آنان معرفی کرد. مسلم در نیمه شعبان از مکه به کوفه رفت، در کوفه به تلاش وسیعی برای دعوت مردم به بیعت با امام پرداخت. آن زمان والی کوفه نعمان بن بشیر بود. حدود ۱۸ هزار نفر با او به نفع امام بیعت کردند. در ایام فعالیت و قیام حماسی مسلم، والی کوفه عوض شد و ابن زیاد به ولایت کوفه و مقابله با حرکت مسلم منصوب گشت. جایگاه مسلم در کوفه پنهان بود. ابن زیاد به کمک جاسوسان محل اختفای او را پیدا کرد و به دستگیری میزبانانش که هانی بود پرداخت. مسلم به عقیل مجبور شد قیام خویش را پیش از موعد علنی کند. قصر ابن زیاد به محاصره در آمد. ابن زیاد، سران شهر را گرد آورد و آنان را با تهدید و تطمیع، مطیع خویش ساخت. با ایجاد جو رعب و وحشت و دستگیریها، بیم و هراس بر مردم سایه افکند و از دور مسلم پراکنده شدند. مسلم بن عقیل در کوفه، تنها و غریب و بی پناه ماند. شب به خانه طوعه رفت. جایگاه او برای ابن زیاد معلوم شد. نیروهای فرستاد، مسلم از خانه بیرون آمد و در کوچه‌ها و میدان شهر، یک تنه با سربازان ابن زیاد جنگید تا آنکه گرفتار شد. او را به قصر ابن زیاد بردند. پس از گفتگوهای تنیدی که رد و بدل شد، به دستور ابن زیاد، او را بالای قصر برده، سر از بدنش جدا کردند و پیکرش را به زیر افکندند. (۱) سر مسلم را همراه سرهانی نزد یزید فرستادند. شهادت مسلم بن عقیل، روز هشتم ذیحجه سال ۶۰ (روز عرفه) بود. قبر مسلم در کوفه است. و در سال ۱۲۸۲ قمری گنبدش کاشی و ضریحش از نقره شد و اطراف ضریح، مجلل و آینه کاری گشت. محدث قمی پس از ذکر اعمال مسجد جامع کوفه، نماز و زیارتنامه‌ای برای حضرت مسلم نقل کرده است. با این شروع: «الحمد لله الملك الحق المبين...» (۲) ۱- لغت نامه، دهخدا، به نقل از «الاعلام و «حبيب السیر». ۲- قضایای نهضت او و بیعت مردم و شهادتش در بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۴۰ به بعد آمده است، نیز زندگینامه او در کتاب مبعوث

الحسین محمد علی عابدین ، انتشارات جامعه مدرسین .

مسلم بن عوسجه اسدی

اولین شهید عاشورا که در حمله نخست به شهادت رسید . پیر مردی بزرگوار از طایفه بنی اسد و از چهره‌های درخشان کوفه و هواداران اهل بیت ع بود . از اصحاب پیامبر «ص و مسلمانان با سابقه به شمار می‌رفت و از آن حضرت روایت هم کرده است . پارسا ، شجاع و سوار کاری نامی بود و در فتوحات اسلامی شرکت می‌کرد و در همه جنگهای امیر المؤمنین ع حضور داشت . در کوفه برای حسین بن علی ع بیعت می‌گرفت . مسلم بن عقیل در برنامه کوتاه مدت نهضت ، او را در راس عده‌ای از طایفه مذحج و اسد قرار داد . (۱) در نهضت مسلم ، نقش دریافت پول از هواداران و تهیه سلاح برای نهضت را برعهده داشت . جاسوس ابن زیاد ، به نام معقل از همین طریق به مخفیگاه مسلم پی برد . در کربلا- از یاران شجاع و فداکار امام بود . شب عاشورا که امام از یاران خواست از تاریکی شب استفاده کرده ، از صحنه خارج شوند ، یکی از کسانی بود که برخاست و ضمن اعلام وفاداری و مقاومت تا شهادت ، گفت : «و الله لو علمت انی اقتل ثم احیی ثم احرق ثم اذری یفعل بی ذلک سبعین مره ما ترکک فکیف و انما هی قتله واحده ثم الکرامة الی الابد .» (۲) به خدا قسم اگر هفتاد بار کشته شوم ، سوزانده شوم و خاکسترم بر باد رود ، هرگز تو را رها نخواهم کرد ، تا چه رسد به اینکه اکنون یک بار کشته شدن است ، سپس کرامت ابدی است . روز عاشورا ، رجز مسلم بن عوسجه در مبارزه چنین بود : ان تسئلوا عنی فانی ذولبد من فرع قوم فی ذری بنی اسد فممن بغانا حاید عن الرشد و کافر بدین جبار صمد (۳) که حاکی از بصیرت دینی و دشمن شناسی او و کافر دانستن جبهه مخالف است . سپاه دشمن چون در نبرد تن به تن یارای جنگیدن با او را نداشتند ، او را سنگباران کردند . چون مسلم به زمین افتاد ، رمقی در تن داشت که حسین بن علی ع و حبیب بن مظاهر خود را به او رساندند . امام او را دعا کرد و حبیب چون نزدیک او آمد ، مسلم او را توصیه نمود که مبادا حسین ع را تنها گذارد . (۴) ۱- مفاتیح الجنان ، ص ۴۰۱ . ۲- انصار الحسین ، ص ۹۳ . ۳- مناقب ، ج ۴ ، ص ۹۹ . ۴- همان ، ص ۱۰۲ .

مسلم بن کثیر ازدی

از شهدای کربلا- ، وی از طایفه ازد ، و از تابعین بود . بعضی هم او را از اصحاب شمرده‌اند . در برخی جنگها در رکاب علی ع مجروح شده و از ناحیه پا آسیب دیده بود . در حادثه عاشورا ، از کسانی بود که به قصد حسین بن علی ع از کوفه بیرون آمد و نزدیکیهای کربلا به آن حضرت پیوست و روز عاشورا در حمله نخستین به شهادت رسید . (۱) نام او را اسلم بن کثیر و سلیمان بن کثیر هم نقل کرده‌اند . (۲) در زیارت ناحیه مقدسه نیز از او یاد شده است . ۱- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۰ . ۲- عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۳۵۵ ، مناقب ، ج ۴ ، ص ۱۱۳ ، تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۲۱۵ .

مسلم بن کناد (۱)

مسلم ، مولی عامر بن مسلم از شهدای کربلا به حساب آمده که نامش در زیارت رجبیه هم دیده می‌شود . از شهدای کربلا ، که غلام عامر بن مسلم بود . عامر ، خود در کربلا به شهادت رسید . (۲) در برخی نقلها نام او سالم آمده است . ۱- انصار الحسین ، ص ۹۴ . ۲- همان ، ص ۱۰۴ .

مسور بن مخزومه (مخزومه)

از کسانی بود که در مکه ، پس از آگاهی از عزم سید الشهدا «ع بر حرکت به سوی کوفه ، نامه‌ای به امام نوشت و از او خواست که

فریب نامه‌های عراقیان را نخورد. خودش نیز بایزید بیعت نکرده بود. امام پس از خواندن نامه‌اش، برای او دعای خیر کرد و عواطفش راستود. وی مردی اهل فضل و دیانت بود و از رسول خدا «ص روایت می‌کرد. دو سال پس از هجرت به دنیا آمده بود تا زمان مرگ عثمان در مدینه بود. سپس ساکن مکه شد. در حادثه محاصره و سنگباران مکه، در سال ۶۴ هجری در حال نماز در حجر اسماعیل کشته شد. هنگام مرگ، شصت و دو سال داشت. (۱) ۱- همان.

مسیب بن نجبه فرازی

از یاران برجسته علی علیه السلام بود. وی در قیام توابین به خونخواهی شهدای کربلا، پس از کشته شدن سلیمان بن سرد رهبر توابین، پرچم نبرد را به دست گرفت و دلیرانه جنگید تا کشته شد. شهادتش در سال ۶۵ هجری در «عین الورد» بود. (۱) از اینکه توفیق شهادت در رکاب سید الشهداء را نیافته بود بشدت اندوهگین بود و این حسرت را در خطابه‌ای که در جمع توابین ایراد کرد، بر زبان آورد و از اینکه با رسیدن نامه و پیک امام، از فداکاری در راهش مضایقه کرده و یاریش نکرد، خود و جمع یاران را ملامت کرد. (۲) ۱- حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۲۴، تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۴۲۱۷-مروج الذهب، ج ۳، ص ۹۴، تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۵، ص ۲۴۸. ۲- حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۳۶۲.

مشک

ظرف نگهداری آب در قدیم. پوست گوسفندی که درست و بدون شکافتن از وسط، کنده باشند و در آن ماست، دوغ، آب و غیره ریزند، خیک بی موی، به آن قربه، «راویه، و» رکوه هم گویند. در نبرد عاشورا نیز همچون همه جنگهای قدیم، از مشک بعنوان ظرفی برای برداشتن و نگهداشتن آب در سفر و اردوگاه استفاده شد. در فرهنگ عاطفی عاشورا، «مشک مظهر سقایی ابا الفضل ع است، چرا که او آب‌رسان خیمه‌ها و سقای اطفال امام حسین ع بود. به همین خاطر، به آن حضرت ابو القریه هم گویند، کنایه از سقایی او بامشک. روز عاشورا هم مشک خالی به دوش گرفت و به فرات رفت و آن را پر از آب کرد و در راه آوردن آب به خیمه‌ها، راه را بر او بستند. دستانش قطع شد و مشک آب سوراخ گشت و عباس ع هم به شهادت رسید، پیش از آنکه آب به خیمه‌ها برسد. این موضوع، با حسرت و اندوه یاد می‌شود که نشان وفای عباس ع و عطش اطفال است. به گفته عمان سامانی: پس فرو بارید بر وی تیر تیز مشک شد بر حالت او اشک ریز اشک چندان ریخت بر وی چشم مشک تا که چشم مشک، خالی شد ز اشک تا قیامت تشنه کامان ثواب می‌خورند از رشحه آن مشک، آب (۱) پیش از عاشورا نیز مشک، ایفای نقش کرده است. در مسیر راه، وقتی کاروان امام حسین ع به منزلگاه شراف رسیدند، جوانان به فرمان امام، آب بسیاری در مشکها برداشتند و در گرمای نیمروز فردا، با سپاه هزار نفری حر برخوردند که تشنه بودند. دهان مشکها به روی آن سپاه گشوده شد، حتی اسبهایشان سیراب شدند. (۲) در کربلا نیز از سه روز مانده به عاشورا، نیروهای عمر سعد بر فرات مسلط شدند و مانع بردن آب گشتند. وقتی عطش بر حسین ع و یارانش زیاد شد، برادرش عباس ع را مامور تهیه آب کرد. وی با ۲۰ نفر همراه مشک و به اتفاق ۳۰ نفر سواره نزدیک شریعه شدند و نبردی کرده، مشکها را پر از آب کرده برگشتند. (۳) چشم از اشک پر و مشک من از آب تهی است جگرم غرقه به خون و تنم از تاب تهی است گفتم از اشک کنم آتش دل را خاموش پر زخوناب بود چشم من از آب تهی است جان من می‌برد آن آب کزین مشک چکد گشتم غرق در آبی که ز گرداب تهی است دست و مشک و علمی لازمه سقایی است دست عباس تو را از این همه اسباب تهی است مشک هم اشک به بی دستی من می‌ریزد بی سبب نیست اگر مشک من از آب تهی است (۴) ۱- گنجینه الاسرار، عمان سامانی، ص ۷۶. چاپ ۱۳۶۲ ش. ۲- تاریخ طبری، ج ۴، (چاپ قاهره)، ص ۳۰۲. ۳- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۶. ۴- از: سید شهاب الدین موسوی شب شعر عاشورا، شماره ۵، ص ۹۲.

مشکور

نام پیر مردی از هواداران اهل بیت در کوفه که مامور نگهبانی از طفلان مسلم بن عقیل بود. وقتی پس از یک سال زندانی بودن محمد و ابراهیم (پسران حضرت مسلم) فهمید که آن دو از بنی هاشم و دودمان نبوتند، آنان را مخفیانه از زندان آزاد کرد (گرچه دوباره گرفتار شده، به شهادت رسیدند). (۱) مشکور به خاطر این خدمت به طفلان مسلم، از سوی ابن زیاد احضار شد و به او پانصد ضربه تازیانه زدند وی در زیر تازیانه‌ها جان داد. (۲) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰۱. ۲-سوگنامه آل محمد، ص ۱۸۹ به نقل از معالی السبطين.

مشهد الحسین ع

مشهد به معنای محل شهادت، محل دفن، حرم و مقبره است. این تعبیر به جای مرقدسید الشهداء به کار می‌رود.

مشهد راس الحسین ع

حرم و بقعه‌ای که مدفن سر مطهر سید الشهداء است، یا مکانی که سر آن حضرت به آنجا هم برده شده است. به این نام، دو محل یکی در شام و دیگری در مصر وجود دارد. در شام در عسقلان مسجدی بزرگ و ضریحی عظیم است که مردم آنجا را زیارت کرد تبرک می‌جستند. (۱) به نوشته سید محسن امین: محلی در کنار مسجد جامع اموی در دمشق، که گویا محل نگهداری سر مطهر سید الشهداء در ایام یزید بوده و در خزانه آن ملعون نگهداری می‌شده است. (۲) همچنین وی می‌نویسد: (در سفرنامه خویش) در مصر، زیارتگاه با شکوه و مقدسی است که مردم مصر، معتقدند سر ابا عبد الله الحسین در آنجا مدفون است و خلفای مصر، آن را از شهر عسقلان (در فلسطین) آورده و طی مراسمی در مصر دفن کرده‌اند. در همین زمینه در «اعیان الشیعه» می‌نویسد: بنا به قول برخی، یکی از خلفای فاطمی در مصر، مامورانی به عسقلان (بین مصر و شام) فرستاد و سری را برایش آوردند و گفت که سر حسین ع است. آن را به مصر آوردند و در محلی که الآن به نام مشهد یا مسجد راس الحسین معروف است دفن کردند. مردم مصر به این محل علاقه نشان می‌دهند و زن و مرد دسته دسته به زیارت آن می‌روند و مراسم دعا و تضرع در آنجای می‌گیرند. البته در این که آن سر، سر امام حسین ع بوده، تردید وجود دارد. (۳) این مسجد، اکنون نیز در قاهره وجود دارد، محل تجمع و مرکز محافل دینی و قرآنی، بویژه در شبهای ماه رمضان است و در میلاد امام حسین ع هزاران نفر آنجا گرد می‌آیند و حتی دست‌توسل به سوی خدای حسین ع دراز کرده و به برکت آن مکان، بیماران و گرفتاران شفا و نجات می‌یابند. ۱-آثار البلاد و اخبار العباد، قزوینی، ص ۲۷۸ (چاپ امیر کبیر). ۲-اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۲۷. ۳-همان.

مصباح هدایت

از القاب امام حسین علیه السلام مصباح الهدی است. بیش از چهل لقب برای سید الشهداء «ع» نقل شده است. (۱) که یکی از آنها مصباح هدایت و کشتی نجات است. در حدیث است از رسول خدا «ص که در سمت راست عرش الهی نوشته است: «ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه». (۲) غیر از مقام امامت آن حجت الهی، در شیوه زندگی و الهام بخشی راه و رسم جهاد و شهادت نیز، آن حضرت راهنمای بشر است و در غرقاب هستی و طوفانهای اجتماعی، کشتی نجات بخشی است که هر کس به ولای او چنگ زند، از امواج بیدینی و ذلت نجات یافته به ساحل عزت و کرامت می‌رسد. چراغ حسینی در شب تاریک تاریخ، همواره درخشان بوده و «راه نشان داده است. ۱-مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۸. ۲-سفینه البحار، ج ۱، ص ۲۵۷، ناسخ

التواریخ، ص ۵۷.

مصیبت

رنج و سختی و بلا و گرفتاری که به کسی می‌رسد حوادث ناگوار و پیش آمده‌های تلخ، همچون درگذشت خویشاوندان و دوستان صمیمی. به معنای سوک و تعزیت و عزا و ماتم نیز به کار می‌رود. آنچه در کربلا بر اهل بیت گذشت، شهادت و اسارتی که برای سیدالشهدا و عترت پیامبر در عاشورا پیش آمد، حادثه شهادت هر یک از معصومین ع نیز مصیبتی است که بر امت اسلام وارد شده است که در راس آنها و بالاترین مصائب، عاشورای حسینی است. در زیارت عاشورا از شهادت ابا عبد الله ع بعنوان مصیبتی بزرگ یاد شده است. «لقد عظمت الرزیه و جلت المصیبه بک علینا و علی جمیع اهل الاسلام... مصیبه ما اعظمها و اعظم رزیتها فی الاسلام و فی جمیع اهل السموات و الارض (۱) و به همین جهت، به یادآوری حادثه عاشورا و شهادت امام حسین و ائمه دیگر» ذکر مصیبت گفته می‌شود. ۱- زیارت عاشورا، بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۹۴.

مظلوم

ستم‌دیده، از لقبهای سیدالشهداست که اغلب با نام او همراه است: یا حسین مظلوم، در زیارتنامه‌ها و احادیث، تکیه بر روی این لقب برای بیان ظالم بودن حکومت اموی و سپاهی است که در کربلا آن حضرت را به شهادت رساندند. هر چند آنان می‌کوشیدند تا خود را تبرئه کنند و گناه کشته شدن را به گردن خود امام بیندازند، ولی مظلومیت آن شهید، همواره مثل پرچمی در اهتزاز بوده است. در حدیث امام باقر ع است: «ان الحسین صاحب کربلا قتل مظلوما مکروبا عطشانالنهفانا» (۱) و در برخی تفاسیر، آیه و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا» (اسراء/۳۳) به شهادت آن حضرت تفسیر شده است. (۲) و همچنین آیه و سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون (شعراء/۲۲۵) به مظلومیت اهل بیت تاویل گشته است. (۳) آیه اذن للذین یقاتلون بانهم ظلموا» (حج/۳۹) نیز طبق روایات، در باره حسین بن علی ع است که یزید در پی کشتن او بود تا آنکه مظلومانه شهید شد. امام صادق ع نیز در حدیثی امام زمان علیه السلام را خونخواه حسین ع معرفی می‌کند. (۴) و در باره آیه اسروا النجوی الذین ظلموا» (انبیاء/۳) روایت است که: «الذین ظلموا آل محمد حقهم». (۵) مظلومیت ابا عبد الله ص و ائمه، شیعه را همواره در مسیر ظلم‌ستیزی و آمادگی برای جانبازی در رکاب انتقام‌گیرنده خون شهدای مظلوم کربلا، حضرت مهدی ع قرار می‌دهد و کینه‌ظالم را در دلها می‌پروراند. افزایش پرچم مظلومیت آل الله، محور تجمع و تشکل همه مظلومان و ستم‌دیدگان تاریخ بر محور امام مظلومان است. ۱- کامل الزیارات، ص ۱۶۸. ۲- تفسیر البرهان، سید هاشم بحرانی، ج ۲، ص ۴۱۸. ۳- همان، ج ۳، ذیل آیه فوق. ۴- بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۲۲۴. ۵- همان، ص ۲۲۶.

معاویه

معاویه بن ابی سفیان زمامداری خود کامه و طاغوتی جبار بود. پدرش ابوسفیان و مادرش هند جگرخوار از سرسخت‌ترین دشمنان اسلام بودند. معاویه، خلیفه‌ای سنگدل، حيله گر، دروغگو و فتنه‌انگیز بود. از زمان عثمان، والی شام گشت و با علی ع جنگید و همواره علیه او توطئه می‌نمود. حسن بن علی ع نیز ناچار شد با معاویه قرارداد ترک‌مخاصمه امضا کند. معاویه به هیچ یک از تعهدات صلحنامه وفا نکرد. به کشتار بی‌گناهان و دستگیری و قتل یاران علی ع پرداخت و هواداران اهل بیت ع را سرکوب و قلع و قمع نمود و عمال خویش را بر اموال و جانها و نوامیس مسلمین مسلط ساخت و دیکتاتوری‌ترین شیوه‌های حکومتی را در قالب تزویر و تبلیغات، اعمال می‌کرد و در ریشه‌کن ساختن دین پیامبر می‌کوشید. معاویه، ملعون به زبان پیامبر ص بود. (۱) از بدعت‌های

معاویه، بیعت گرفتن اجباری از مردم و شخصیتها برای ولایت عهدی فرزند شرابخوار و نالایقش یزید بود. قوی‌ترین گروه مخالف با آن بیعت، بنی هاشم و درراس آنان حسین بن علی ع بود که مخالفت خویش را آشکارا اعلام کرد. اغلب چهره‌های سرشناس یا با تهدید یا با تطمیع، پذیرفته بودند ولی امام حسین ع حتی در برابر معاویه که به ستایش یزید پرداخت، به بیان زشتیهای یزید اشاره کرد و از کار معاویه نکوهش نمود و رسوایش ساخت. (۲) در پاسخ نامه معاویه به آن حضرت، جنایات معاویه را در کشتن حجر بن عدی و یارانش و شهید کردن عمرو بن حمق و پیمان شکنی و فتنه انگیزیهایش بر شمرد و حکومت معاویه را بزرگترین فتنه دانست و مبارزه با معاویه را برترین جهاد و موجب قرب به خدا بر شمرد: «وانی والله ما اعراف افضل من جهادك فان افعال فانه قربه الی ربی و ان لم افعله فاستغفر الله لدینی . . . و اعلم ان الله لیس بناس لك قتلك بالظنه و اخذك بالتهمة و امارتك صیبا یشرب الشراب و یلعب بالکلاب . . .». (۳) همچنین ابا عبد الله ع یک سال پیش از مرگ معاویه در یک سخنرانی عمومی در موسم حج، از معاویه بعنوان طاغوت یاد کرد و ستمهای او را بر شمرد و از مردم خواست چون به شهرهای خود بازگشتند، سخنان آن حضرت را به مردم برسانند و آنان را به حق فراموش شده اهل بیت فرا خوانند، چرا که بیم زوال اسلام و از بین رفتن حق در کار است. (۴) امام حسین ع پیش از یزید، با پدرش معاویه و بنی امیه مخالف بود، آن هم نه نزاعی شخصی، بلکه نزاع مکتبی، وقتی از آن حضرت در باره بنی امیه پرسیدند، فرمود: «انا و هم الخصمان اللذان اختصما فی ربهم . . .» (۵) و این نزاع، پیوسته در گفتگوها و مجادلات، محسوس بود. خود معاویه هم می‌دانست که سید الشهداء ع هرگز سازش نخواهد کرد و در وصیتی که پیش از مرگ به یزید داشت، به او گفت که از مخالفت چهار نفر از قریش که مهمترین آنان حسین بن علی ع است بیم دارد و هشدار داد که اهل عراق، او را وادار به خروج بر ضد یزید می‌کنند و توصیه کرد که: «و اما الحسین، . . . و ایاک و المکاشفة له فی محاربة سل سیف او محاربة طعن رمح . . . و ایاک یا بنی ان تلقی الله بدمه فتکون من الهالکین». (۶) پس از مرگ معاویه در رجب سال ۶۰ هجری و هجرت امام به مکه، کوفیان نامه به آن حضرت نوشتند و ضمن سپاس خداوند بر مرگ دشمن جبار امام حسین ع از آن حضرت درخواست کردند که کوفه آید و محور حرکت و تجمع آنان در مبارزه بر ضد شامیان شود. (۷) معاویه در تحکیم سلطه بنی امیه بر مسلمانان و روی کار آمدن یزید و جنایتهای بعدی سهم عمده داشت. در زیارت عاشورا اشاره است به اینکه بنی امیه و پسر هند جگرخوار که به زبان خدا و رسول خدا ملعون است، روز عاشورا را روز شادمانی قرار دادند. آنگاه لعن بر آنان است: «اللهم العن ابا سفیان و معاویه و یزید بن معاویه و آنان با کشتن پسر پیامبر در کربلا، به نظر خودشان انتقام کشته‌های خود را در بدر و احد گرفتند. و این چیزی بود که یزید در اوج قدرت پس از حادثه عاشورا، مستانه می‌خواند: «لیت اشیاخی بیدرشهدوا . . .». (۸) امام سجاد ع نیز در مجلس یزید، در رسواسازی او به کفر معاویه و ابو سفیان و جنگیدنشان با پیامبر خدا اشاره کرد و فرمود: جدم علی ع در روز بدر و احد و احزاب پرچمدار رسول خدا ص بود، اما پدر و جد تو، پرچمدار کفر بودند. . . . و ابوک و جدک فی ایدیهمایات الکفار» (۹) ۱- برای شناخت پلیدیها و جنایات معاویه، ر. ک: «الغدیر»، ج ۱، ص ۱۳۸ تا ۳۸۴. ۲- مع الحسین فی نهضته، ص ۵۴. ۳- الغدیر، علامه امینی، ج ۱۰، ص ۱۶۱. ۴- همان، ج ۱، ص ۱۹۸، موسوعه کلمات الامام الحسین، ص ۲۷۱. ۵- حیاة الامام الحسین بن علی، ج ۲، ص ۲۳۴. ۶- همان، ص ۲۳۷، الفتوح، ابن اعثم کوفی، ج ۴، ص ۳۳۲. ۷- مع الحسین فی نهضته، ص ۷۶ به نقل از مقتل خوارزمی. ۸- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۳. ۹- همان، ص ۱۳۶.

معجز

نوعی پوشش که بر سر می‌افکنند، پارچه کوچکی که زن بر سر می‌اندازد. (۱) جامه‌ای که زنان بر سر می‌پوشند تا گیسوان آنان را حفظ کند. روسری، چارقد، روپوش و مقنعه. در حادثه کربلا وقتی سپاه عمر سعد، پس از شهادت امام حسین ع برای غارت خیمه‌ها هجوم آوردند، وسایل خیمه‌ها را بردند، حتی معجز از سر زنان و دختران اهل بیت برگرفتند و گوشواره از گوشها کردند و

حرم اهل بیت عصمت را سر برهنه و بدون پوشش ساختند. (۲) این، نشان دهنده بی‌اعتنایی سپاه کوفه به مبادی دینی و معیارهای انسانی بود. حضرت زینب ع نیز همین را وسیله اعتراض به یزید قرار داد که آیا عادلانه است زنان شما در حرم و در پوشش باشند و دختران و ذریه رسول خدا، سر برهنه در معرض دید همگان؟ (خطبه حضرت زینب). ۱- مجمع البحرین. ۲- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۸ و ۵۹ و ۶۱.

معدن

نام یکی از منزلگاههای بین مکه و عراق که امام حسین ع بر آن هم گذشته است.

مقتل

از غلامان ابن زیاد بود که به دستور او، منافقانه در کوفه خود را شیعه و طرفدار حسین بن علی ع و مسلم بن عقیل جلوه داد و در مسجد جامع کوفه، از طریق مسلم بن عوسجه، از مکان اختفای مسلم آگاه شد. هر روز به خانه مسلم رفت و آمد می‌کرد و مخفیانه اخبار و گزارشهای نهضت را به ابن زیاد می‌رساند. جاسوسی او ضربه سختی به نهضت مسلم در کوفه زد و به دستگیری و شهادت هانی و سپس مسلم بن عقیل انجامید. (۱) ۱- مقتل الحسین، مقرر، ص ۱۷۷.

معین البکاء

تعزیه گردان، کسی که تعزیه را اداره می‌کند. «معمولا به کارگردان و مدیر تعزیه معین البکاء» می‌گفتند و میان مردم به تعزیه گردان معروف بود. معین البکاء که در کار خود ورزیدگی داشت، نقش هر یک از شبیه‌خوانها را برای هر مجلس تعزیه تعیین می‌کرد و اشعاری که باید در آن مجلس بخوانند، در ورقه‌ای که به آن فرد «یا» «نسخه می‌گفتند، به آنها داد. . . .» (۱) از لقبهای دیگر او شبیه گردان، میرزا، میرغم و ناظم البکاء بود. به نوشته لغت‌نامه دهخدا، «لباس اشخاص را برای نقشهای مختلف او تعیین می‌کرد، ترتیبات مقدماتی یا به عبارت اروپایی میزان سن هم از وظایف او بود. در اواخر قاجاریه این کارها را شربت‌دار باشی که یکی از اعضای دار النظاره (خوانسالاری) و به لقب معین البکاء هم سرافراز بود اداره می‌نمود. ۱- موسیقی مذهبی ایران، ص ۳۷.

مغینه

نام یکی از منزلگاههای راه مکه به طرف عراق، که امام حسین ع در آنجا نیز فرود آمد. معنای آن سرزمین باران رسید است.

مقتل

هم به معنای محل قتل است، هم کتابی که در باره شرح قتل حسین بن علی ع و واقعه کربلا نوشته شده باشد. به نقل دهخدا: جایی و زمینی که کسی در آنجا کشته شده باشد. البته به معنای جایی و عضوی از بدن نیز گفته که اگر تیر یا تیغی بر آنجا وارد آید، سبب قتل شخص می‌شود. (لغت‌نامه دهخدا) به انگیزه زنده نگهداشتن یاد حادثه عاشورا و شهدای کربلا، از صدر اسلام تاکنون، همواره کتابهایی بعنوان مقتل نوشته شده و می‌شود. شیخ آقا بزرگ تهرانی بیش از هفتاد کتاب را با همین عنوان نام می‌برد که به حادثه کربلا مربوط می‌شود (۱) و «مقتل اصبح بن نباته (از یاران علی علیه السلام) را اولین مقتلی می‌داند که نگاشته شده است. (۲) نام برخی از مقتلهای معروف از این قرار است (البته آنها که عنوان مقتل دارد): «مقاتل الطالبيين: نوشته ابوالفرج اصفهانی (م ۳۵۶) که در شرح حال و ذکر اسامی شهدای فرزندان ابو طالب است. این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده است:

«سرگذشت کشته‌شدگان از فرزندان ابوطالب سید هاشم رسولی محلاتی مقتل ابی مخنف: نوشته لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف، معروف به ابو مخنف که در باره حوادث عاشورا است. این کتاب نیز به فارسی ترجمه شده است. اخیراً با نام مقتل الحسین و مصرع اهل بیت و اصحابه فی کربلا» در ۲۳۰ صفحه توسط مؤسسه الوفاء چاپ شده است. «مقتل خوارزمی: متن تاریخی مربوط به حوادث کربلاست، در دو جزء که توسط موفق بن احمد مکی خوارزمی (م ۵۶۸) تالیف شده و اغلب مطالبش را از تاریخ ابن اعثم (م ۳۱۴) نقل کرده است. «مقتل الحسین: عبد الرزاق المقرم (م ۱۳۹۱ ق در نجف) که در باره نهضت حسینی است و وقایع کربلا از خروج امام حسین ع از مدینه تا حوادث پس از عاشورا را دربر دارد. کتابهای مقتل دیگری هم معروف است، همچون: نفس المهموم، لهوف، منهاج الدموع، العیون العبری، مثير الاحزان، روضه الشهداء، اسرار الشهاده، منتهی الآمال، بحار الانوار، ج ۴۵ و . . . . ۱-الذریعه، ج ۲۲، ص ۲۱ به بعد. همچنین در کتاب نگرشی به مرثیه‌سرایی در ایران عبد الرضا افسری کرمانی، ص ۱۳۷، بیش از شصت کتاب شعر و به نثر عنوان مقتل را با نام گردآوردگان آنها آورده است. ۲-همان، ص ۲۳، شماره ۵۸۳۸.

مقتل نویس

کسی که متن مربوط به مجالس تعزیه و مقتل را می‌نویسد. (۱) ۱- فصلنامه هنر، شماره ۳، ص ۲۳۳.

مکروب

اندوهگین، غمگین، گرفته. از لقبهای سید الشهداء علیه السلام که در حدیث امام باقر «ع آمده است: «ان الحسین . . . قتل مظلوما مکروبا». (۱) ۱- کامل زیارات، ص ۱۶۸.

ممنوعیت عزاداری

در پی ورود اندیشه‌های غریزگی در ایران و مقابله با مذهب و فرنگی ساختن کشور، با یک سری از مظاهر دین و سنتهای مذهبی در ایران مبارزه شد. جلوگیری از اقامه عزاداری و مجالس سوگواری برای ابا عبد الله ع هم یکی از این برنامه‌ها بود. علیه آن هم فعالیت فرهنگی شد و هم اقدام عملی. در مقطعی از تاریخ ایران (از سال ۱۳۱۳ تا ۱۳۲۰ شمسی) در دوره رضاخان، عزاداری برای سید الشهداء «ع ممنوع شد و تکیه‌ها موقتاً رونق خود را از دست دادند. (۱) در آن مدت، در خانه‌ها و پنهانی و گاهی پیش از روشن شدن هوا و دمیدن خورشید، مجالس روضه برپا می‌شد و دور از چشم ماموران رضاخان عزاداری انجام می‌گرفت و اگر ماموران رضاخان به کسی مظنون می‌شدند، دستگیرش می‌کردند یا با گرفتن رشوه، رها می‌کردند. مردم برای شرکت در مجالس روضه که در خانه‌ها پنهانی برگزار می‌شد، از بیم ماموران گاهی از پشت بامها به منزل یکدیگر رفت و آمد می‌کردند و روضه‌خوان هم برای آنکه به چنگ ماموران گرفتار نشود، با لباس مبدل به خانه‌های رفت و آنجا لباس خود را می‌پوشید. (۲) برای پیشبرد این هدف، هم از تبلیغات و کارهای فرهنگی استفاده می‌شد، هم از نیروهای قهریه. برخی نویسندگان غرب‌زده، همچون آخوندف و آقاخان کرمانی، با قلم به میدان مبارزه می‌آمدند و رضاخان با مامور و سرباز. آخوندف (آخوند زاده) می‌نویسد: «هر جا می‌رود تعزیه برپاست، مگر مصیبت و درد خود آدم کم است که با نقل گزارش هزار ساله، اوقات خود را دائماً تلخ کند و به جهت عمل بیفایده از کسب و کار باز بماند؟ . . .» (۳) میرزا آقاخان کرمانی هم می‌نویسد: «آئین عزاداری و ماتم‌گری روح شادی و کامرانی را از میان این ملت برانداخته، روزشان را چون شب تار ساخته است، ایرانیان با حبیب بن مظاهر هیچ قرابت و خویشی ندارند، روز سوگواری هزار سال پیش را بر پا می‌کنند و بر مظلومان آن زمان می‌گریند» (۴) اما رضاخان، که روزی برای جذب افکار مذهبیها، در مجالس عزاداری شرکت می‌کرد، پس از مسلط شدن، به برخورد حذفی با عزاداری سید الشهداء «ع پرداخت. به این دو

نقل توجه کنید: امام خمینی ره می‌فرماید: «وقتی که او (رضاخان) آمد، ابتداء شروع کرد به اظهار دیانت و اظهارچه و روضه‌خوانی و سینه‌زنی و گاهی ماه محرم در همه تکیه‌هایی که در تهران بود می‌رفت و می‌گردید، خودش تا وقتی که سوار مطلب شد، سلطه پیدا کرد. همین آدمی که اینطور مجلس روضه داشت، هم آنطور سینه‌زن و ارتش می‌آمد به سینه‌زنی...، همین آدمی که این دستگاه روضه را داشت، همچو قدغن کرد دستگاه خطابه و وعظ و روضه و همه اینها را که در تمام ایران شاید یک مجلس علنی نبود، اگر بود در خفا، در بعضی شهرها در خفا و به صورت‌های مختلف و با اسم‌های مختلف.» (۵) اما نقل دیگر: «پهلوی پس از به سلطنت رسیدن، نخست محل روضه قزاق‌خانه را به تکیه دولت منتقل نمود و از شکوه و جلال و مدت آن کاست و پس از چند سالی بکلی متروک گردانید، سپس شهربانی برای برقراری مجالس عزاداری موانع و مشکلاتی به وجود آورد که قبلاً بایستی تحصیل اجازه نمود. و بعداً هم حرکت دسته‌های عزادار در ایام عاشورا را ممنوع گردانید و اگر احیاناً در بعضی از خانه‌ها محرمانه مراسم عزاداری به عمل می‌آمد، صاحبان خانه تحت تعقیب قرار می‌گرفتند و به زندان می‌افتادند، بعداً به جای عزاداری، کاروان شادی (کارناوال) در ایام عاشورا به راه انداختند و صنوف رامجبور کردند که در برپایی کارناوال پیشقدم شده، هر صنفی دسته خود را شرکت دهد. خوب بخاطر دارم در اواخر سلطنت پهلوی حرکت کارناوال مصادف بود با شب عاشورا و در کامیون‌ها دستجات رقاصه با ساز و آواز به پایکوبی و رقص در شهر به گردش در آمده بودند، در عوض اگر احیاناً افرادی از ذاکرین با عبا و عمامه دیده می‌شدند، تحت تعقیب قرار می‌گرفتند.» (۶) ۱- کیهان فرهنگی، سال ۱۰ شماره ۳، ص ۳۱. ۲- ر. ک: «تاریخ تکایا و عزاداری قم، ص ۲۲۲. ۳- نهضت امام خمینی، ج ۳، ص ۴۳ به نقل از اندیشه‌های آخوندزاده. ۴- همان، ص ۴۶. ۵- صحیفه نور، ج ۷، ص ۶۴-حاج آقا حسین قمی، قامت قیام، محمد باقر پورامینی، ص ۸۰ (به نقل از: تاریخ یست‌ساله ایران ۱۹/۴).

منبر

«آنچه خطیب بر آن ایستد و خطبه خواند. کرسی ماندنی پایه‌دار که واعظ و خطیب بر بالای آن نشسته خطبه خواند و موعظه کند. کرسی چند پله برای واعظ و مذکران. اهل منبر: روضه‌خوان و خطیب و واعظ.» (۱) منبر: آنچه بر بالای آن می‌روند، برای وعظ و خطبه. ریشه‌اش از «نبر» به معنای رفعت و بالایی است و به منبر، منبر گفته‌اند، بخاطر ارتفاعش. (۲) منبر، انواع گوناگون دارد: چوبی، آهنی، سنگی با پله‌های متفاوت از نظر تعداد. منبر بعنوان جایی که خطبا و ائمه جمعه از فراز آن به القاء خطبه و ایراد سخن می‌پرداخته‌اند. از صدر اسلام وجود داشته و اغلب، در سیطره حکومتها و خلافتها بوده و وسیله ترویج یک فکر محسوب می‌شده است. منبری که خطیب وابسته به یزید بر فراز آن رفته و از یزید تعریف می‌کرد و آل علی را ناسزا می‌گفت. امام سجاد (ع) اجازه گرفت تا بر منبر فراز آید. بر منبر رفت و خود را معرفی کرد و یزید و دودمان او را رسوا ساخت. آن حضرت، از منبری که خطیب وابسته به ستم بر فراز آن سخنان ناروا می‌گفت، بعنوان چوب یاد کرد و فرمود: «یا یزید، ائذنی لی حتی اصعد هذه الاعواد...». «رسول خدا» ص هم زمانی خواب دیده بود که پس از او، بنی امیه از منبر او بالا می‌روند و مردم را از راه راست، باز می‌دارند و از این خواب، بسیار پریشان شده بود. (۳) امروز نیز استفاده از منبر هنگام وعظ و ارشاد و سخنرانیهای مذهبی، چه در ایام محرم و ماه رمضان و چه در مناسبتها و ایام دیگر سال، رایج است و منبر رفتن از شیوه‌های کهن تبلیغات مذهبی به شمار می‌رود. استفاده از منبر در خطابه، خاص روحانیون است و سخنرانان غیر روحانی برای سخن گفتن از میز و تریبون استفاده می‌کنند، نه منبر. حرمت منبر بعنوان آنچه یادگار عصر رسول خدا (ص) است، همچنان محفوظ است. ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲- مجمع البحرین. ۳- بحار الانوار، ج ۵۸، ص ۱۶۸.

از شهدای کربلاست، نامش منجح بن سهم و در زمان امام مجتبی ع غلام آن حضرت بود. پس از وی غلام سید الشهدا ع بود. مادرش کنیز آن حضرت بود. وی را از نوفل بن حارث خرید و از او «منجح به دنیا آمد». (۱) مادر منجح در خانه حضرت سجاد ع خدمت می‌کرد و چون سفر کربلا پیش آمد، این مادر و فرزند از مدینه همراه امام حسین ع به کربلا آمدند. منجح روز عاشورا پس از نبردی دلیرانه در رکاب مولایش به شهادت رسید و از شهدای اولیه بود. نامش در زیارت ناحیه مقدسه و زیارت رجبیه نیز آمده است. (۲) ۱- انصار الحسین، ص ۹۴. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۲۴۷.

منزل

جای فرود آمدن و استراحت کردن در طول مسافرت، خان، کاروانسرا، توقفگاه. در سفرهای قدیم، هر مرحله و بخشی را که یک فرد یا کاروان در یک روز بصورت پیاده می‌پیمود، «منزل می‌گفتند». اگر سفر سواره بود، مقداری که به یک مرحله می‌رسیدند واسب را عوض می‌کردند، منزل به حساب می‌آمد، این فاصله، گاهی سه فرسخ و گاهی پنج فرسخ بود. البته در باره فاصله دو منزل، نمی‌توان مسافت دقیقی تعیین کرد، ولی بطور متوسط، فاصله دو منزل چهار فرسخ بوده است. (۱) بین مکه و کربلا هم منزلگاههایی بوده است که امام حسین ع در آنها فرود آمده یا از آنها گذشته و در برخی از آنها شب را به صبح آورده است. منزلها برخی مشهورتر است. امام حسین ع و کاروان وی در همه منزلهای بین راه، بار نمی‌انداخت، بلکه اغلب دو منزل یکی بار می‌افکند. منزلهای بین مکه و کوفه به ترتیبی که در «مناقب آمده»، چنین است: ذات عرق، حاجز، خزیمه، ثعلبیه، شقوق، شراف، نینوا، عذیب الهجانان، کربلا. (۲) ترتیب دیگری در «معجم البلدان آمده که به این صورت است: صفاح، ذات عرق، حاجز، خزیمه، زرود، ثعلبیه، شقوق، زباله، شراف، ذوحسم، بیضه، رهیمه، قادسیه، عذیب الهجانان، قصر بنی مقاتل، نینوا، کربلا. البته منزلگاههای دیگری هم در متون تاریخی یادشده از قبیل اجاء، قطقطانه، بطن الرمه (۳) و جز اینها، که برای توضیح بیشتر در باره هر یک از منازل یاد شده، به عنوان آن در این فرهنگ مراجعه کنید. اجمالی از سیر حوادث طول راه در این منزلها از این قرار است: سید الشهدا ع، پس از خروج از مکه به سوی عراق، در منزلگاه ذات عرق در برخورد با بشر بن غالب، از اوضاع کوفه با خبر شد، در منزل حاجز و بطن الرمه، قیس بن مسهر صیداوی را همراه با نامه‌ای به سوی کوفیان فرستاد، در منزل زرود، با زهیر بن قین ملاقات کرد و او را به پیوستن به خویش فرا خواند، در منزل ثعلبیه، از شهادت مسلم و هانی در کوفه آگاه شد. در منزل زباله، با فرستاده عمر سعد دیدار کرد، در منزل شراف، با سپاه حر برخورد نمود و خطبه خواند، در منزلگاه بیضه، با خطبه‌ای امویان را معرفی کرد و در منزل ذی حسم، در سخنرانی خویش، بی وفایی و ناپایداری دنیا را ترسیم نمود. روز اول ماه محرم، در منزلگاه قصر بنی مقاتل فرود آمد و پس از آن در سخنی از شهادت خویش خبر داد و روز دوم محرم وارد سرزمین کربلا شد. پس از شهادت امام ع و انتقال اسرای اهل بیت به کوفه، آنان را از کوفه به شام حرکت دادند، پیمودن این مسیر طولانی روی شترهای بی محمل و با بدرفتاری ماموران و نیز غل و زنجیر بر گردن امام سجاد ع از مصائب اسرای خاندان پیامبر بود. این مسافت نیز منزلگاههایی داشت که اهل بیت ع از آنها عبور داده شدند تا به دمشق رسیدند، نام منازل کوفه تا دمشق از این قرار است: تکریت، موصل، حران، دعوات، قنسرین، سیبور، حمص، بعلبک، حماه، حلب، نصیبین، عسقلان، دیر قسیس و دیر راهب. در یکی از منابع، خطسیر اسرا از کوفه به شام اینچنین آمده است: کنار شط فرات، تکریت، وادی نخله، مرشاد، حران، نصیبین، موصل، حلب، دیر نصرانی، عسقلان، بعلبک، شام. (۴) نام منازل میان کوفه تا شام به این صورت نیز نقل شده است: قادسیه، تکریت، موصل، تلعفر، دیر عمروه، صلیا، وادی نخله، ارمینا، لینا، کحیل، جهینه، نصیبین، دعوات، کفر طاب، سیبور، معره النعمان، شیرز، حماه، بعلبک، عسقلان. (۵) با پخش خبر شهادت امام حسین در کربلا در میان اقوام و طوایف، عکس‌العملهای گوناگون و اعتراض آمیزی در مناطق مختلف نقل شده است. بویژه در منزلگاههای کوفه تا شام، حتی ساکنان دهکده‌های مسیحی

نشین گاهی با ورودنیزه دارانی که سرهای شهدا را حمل می‌کردند به آبادی یا قلعه خویش مخالفت می‌کردند و راه نمی‌دادند. (۶)
 ۱- فرهنگ تاریخی ارزشها و سنجشها، ابو الحسن دیانت، ج ۱، ص ۴۵۶. ۲- مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۷. ۳- مقتل
 الحسین، مفرم، به نقل از معجم البلدان. ۴- زندگانی ابا عبد الله الحسین، عماد زاده. ۵- وسیله الدارین فی انصار الحسین، ص
 ۳۶۸ (با توضیحاتی پیرامون هر منزل). ۶- همان، ص ۳۷۴.

منصب نوکری

عنوانی است که مداحان و روضه خوانان، از روی عشق و علاقه، به مولایشان ابا عبد الله ع به کار و شغل خود می‌دهند و به آن افتخار می‌کنند و امام حسین ع را ارباب و خود را نوکر به حساب می‌آورند و این نوکری را با پادشاهی عوض نمی‌کنند. شایسته آن است که این نوکری، خلوص و حقیقت داشته باشد و صرف ادعا نباشد، حقیقت آن وقتی است که میان نوکر و ارباب، اطاعت از یک سو و لطف از سوی دیگر باشد. مرحوم محدث نوری گوید: «به مجرد ذکر فضایل و مناقب و حالات و مصائب حضرت سید الشهدا» ع کسی سمت چاکری و منصب نوکری آن حضرت را پیدا نخواهد کرد... روضه خوان آنگاه در قطار چاکران آن حضرت در آید که آنچه گوید، برای حق عز و جل وادای حق و اولیانش علیهم السلام باشد، و الا کاسبی خواهد بود که آن فضایل و مناقب را سرمایه نموده و به آن مشغول تجارت شده، ابدای حقی به کسی ندارد» (۱) به مال و جاه و سلطنت نه رو کند نه بنگرد کسی که از صمیم دل، دمی شود گدای تو ۱- لؤلؤ و مرجان، میرزا حسین نوری، ص ۱۹.

منهال

منهال بن عمرو، یکی از هواداران اهل بیت بود که در شام می‌زیست. در روزهایی که اسرای اهل بیت ع در خرابه شام بودند، روزی امام سجاد ع بیرون آمد و با او برخورد کرد و گفتگوهایی میان آن دو انجام گرفت و امام، از مظلومیت اهل بیت و شداید دوران اسارت سخن گفت. (۱) از او نیز نقل شده که هنگام آوردن سر مطهر امام حسین به دمشق، مردی آیه اصحاب کهف را می‌خواند. صدایی از سر مطهر آمد که: کشتن من و گرداندن سرم، شگفت‌تر از داستان اصحاب کهف است. (۲) منهال، از طایفه بنی اسد و کوفی بود و از امام سجاد ع روایت می‌کرد. او را از اصحاب امام سجاد و امام باقر شمرده‌اند. (۳) در سفر بازگشت از مکه با امام زین العابدین دیدار کرد. حضرت، وضع حرمله (کشنده علی اصغر) را از او پرسید، سپس آن ملعون را نفرین کرد. منهال وقتی به کوفه رسید، حرمله را دستگیر کرده بودند. به دستور مختار، دست و پایش را قطع کردند، سپس در آتش افکندند. منهال، ماجرای دیدار خود با امام و نفرین آن حضرت را نسبت به حرمله بازگو کرد. مختار، خوشحال شد که دعای امام به دست او تحقق یافت. (۴) منهال، به معنای بسیاربخشنده است. ۱- مقتل الحسین، مفرم، ص ۴۶۲، الفتوح، ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۵۵. ۲- اثبات الهداء، ج ۵، ص ۱۹۳. ۳- تنقیح المقال، ج ۳، ص ۲۵۱. ۴- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۳۲، معارف و معاریف، ج ۵، ص ۲۱۴۳.

منیع بن زیاد

گفته‌اند از شهدای کربلاست. نامش در زیارت رجبیه آمده است. (۱) در برخی کتب رجال، نامش منیع بن رقاد و از اصحاب سید الشهداء آمده است. (۲) ۱- انصار الحسین، ص ۱۰۴. ۲- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۲۵۲.

مهاجرین اوس

یکی از مردان سپاه عمر سعد، که وقتی تمایل حر را روز عاشورا برای پیوستن به سپاه امام حسین ع مشاهده کرد، با وی سخن گفت و این که: تو را از شجاعان کوفه می‌دانستم، این چه حالت است؟ و پاسخ حر به او که: خود را بر سر دو راهی بهشت و جهنم می‌بینم. (۱) ۱-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱.

مهر کربلا

مهر، قطعه‌ای کوچک از گل، معمولاً به شکل مکعب مستطیل یا استوانه‌ای که نمازگزاران، بر زمین نهند و به جای خاک، پیشانی به هنگام سجده بر آن گذارند. (۱) مهر و تسییحی که از تربت سید الشهداء ساخته شود و بر آن نماز، یا با آن ذکر گفته شود، فضیلت بسیار دارد، امامان و اولیاء و علماء چنین می‌کردند. امام صادق ع سجده بر تربت امام حسین ع می‌کرد و فرمود: «السجود علی تربة الحسين ع تخرق الحجب السابع (۲)، سجده بر تربت حسینی، حجابهای هفتگانه را کنار می‌زند. صنعت مهر سازی و تسییح سازی از تربت حرم ائمه، شغلی مقدس و محترم و اغلب در انحصار خاندانهای پاک و سادات معتقد بوده است. حتی در کربلا، خاندانی برای اینکه این افتخار و امتیاز را همواره داشته باشد، سالانه مبلغی به والی بغداد می‌پرداخته است. ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲-بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۳۵.

مهریه زهرا

در برخی روایات است که آب، یا آب فرات، مهریه حضرت زهرا ع می‌باشد. از امام باقر ع در ضمن حدیث مفصلی در باره مهریه حضرت زهرا ع آمده است: «و جعلت لهافی الارض اربعة انهار: الفرات، و نیل مصر و نهروان و نهر بلخ (۱) و در نقل دیگری است: «و جعلت نحلتها من علی خمس الدنيا و ثلثی الجنة و اربعة انهار فی الارض، الفرات و دجلة و النيل و نهر بلخ...». (۲) طبق این نقلها نه تنها فرات و دجله و نیل و نهر بلخ، بلکه یک پنجم دنیا و دو سوم بهشت نیز مهریه زهرا ع مرضیه است، اما فرزند زهرا، در کنار همین فرات، لب تشنه جان می‌دهد و مظلومانه به شهادت می‌رسد. کاش، ای کاش که دنیای عطش می‌فهمید آب، مهریه زهراست، بیا تا برویم (۳) آب، مهریه زهرا و تو لب تشنه دهی جان مصلحت بود ندانم چه در این کار، قضا را (۴) ۱-مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۳۵۱. ۲-عوامل (فاطمه الزهراء) بحرانی، ج ۱۱، ص ۳۵۹ به نقل از اثبات الهداء. ۳-حسینجانی. ۴-ناصر الدین شاه قاجار.

مهلا مهلا

آهسته، آهسته، سخن حضرت زینب ع پشت سر امام حسین ع وقتی که روز عاشورا برای آخرین بار به میدان رفت، گفت: مهلا مهلا- یا بن الزهرا. و می‌خواست به وصیت مادرش در باره بوسیدن زیر گلوی امام حسین ع عمل کند. (۱) ۱-سوگنامه آل محمد ص، ص ۳۴۴، به نقل از تذکره الشهداء.

میاندار

کسی که به لحاظ سن و سابقه و مهارت، در مجلس و محفل، محور قرار گیرد، صدر نشین می‌شود و به اداره جلسه و هدایت یک گروه برای انجام کاری می‌پردازد، مثل میاندار در زورخانه برای ورزش باستانی، یا میانداری در دسته‌های زنجیر زنی و مجالس سینه زنی، «آنکه در میان صف سینه زنان یا زنجیر زنان قرار می‌گیرد و مباشر و مسؤول هماهنگی و یکنواختی و نظم کار آنهاست. (۱) ۱-لغت نامه، دهخدا.

میدان

زمین گسترده و عرصه‌ای که در آن، جنگ، کشتی، اسبدوانی، چوگان بازی، ورزش و مسابقات انجام گیرد، میدانگاه، معرکه، فاصله میان دو لشکر که در آن جنگ کنند، مجموع لشکرگاه دو طرف و محل جنگ ایشان. (۱) در قدیم، بیشتر عرصه کارزار را می‌گفتند که نیروهای متخاصم رو در روی هم قرار می‌گرفتند و به نبرد تن به تن، سپس حمله گسترده دست می‌زدند. نیروهای مستقر در میدان را هم به جناح چپ و راست و قلب تقسیم کرده، به آرایش نیرو می‌پرداختند، میمنه، میسر و قلب، نام این نیروها بود. در عاشورا، یاران سید الشهداء یکایک به میدان نبرد می‌رفتند، جنگیده، جان خود را فدای امام خویش می‌کردند. خیمه‌گاه استقرار نیروها به اندازه‌ای از میدان فاصله داشت که تیرها به آن نرسد. از نظر فقهی کشته شدگان در میدان و معرکه جنگ هم شهید محسوب می‌شوند. ۱- همان.

نافع بن هلال

از شهدای کربلاست. نافع، بزرگوار دلاور، قاری قرآن، کاتب و از حاملان حدیث و از اصحاب امیر المؤمنین ع بود و در سه جنگ جمل، صفین و نهروان در رکاب آن حضرت بود. وی از شخصیت‌های بارز کوفه بود و پیش از شهادت مسلم بن عقیل، مخفیانه از کوفه بیرون آمده به استقبال امام شتافته بود، سپس همراه امام حسین ع به کربلا آمد. در کربلا همراه عباس ع در آوردن آب به خیمه‌ها مشارکت داشت. (۱) از جمله کسانی بود که در سخنرانی پرشوری مراتب وفاداری خویش را نسبت به سید الشهداء ابراز داشت. نافع، نام خود را روی تیرهای زهر آگین خود می‌نوشت و همواره با آنها تیراندازی می‌کرد. (۲) روز عاشورا وقتی تیرهایش تمام شد، شمشیر کشید و بر سپاه کوفه تاخت، در حالی که چنین رجز می‌خواند: انا الهزبر الجملی دینی علی دین علی کوفیان با سنگ و تیر، او را مورد ضربه‌های خود قرار دادند تا اینکه بازوهایش شکست. او را محاصره کرده و زنده دستگیر نمودند. شمر او را گرفته نزد عمر سعد برد. سپس به دست شمر به شهادت رسید. از جمله رجزهای او چنین بود: انا الغلام الیمنی الجملی دینی علی دین حسین بن علی ان اقتل الیوم فهذا املی فذاک رای و الاقی عملی (۳) بعضی نیز او را هلال بن نافع گفته‌اند. ۱- انصار الحسین، ص ۹۵. ۲- الاعلام، زرکلی، ج ۸، ص ۶. ۳- منتهی الآمال، ج ۱، ص ۲۶۴.

نامه

همیشه یکی از سند‌های قابل اعتماد و رسمی نامه بوده است. مکاتبات اداری، رسمی و سیاسی و عزل و نصبها و فرمانها و درخواستها به صورت نامه (و اصطلاحاً کتاب) در نهضت کربلا- و قبل و بعد از عاشورا هم به چشم می‌خورد. (۱) چه نامه‌هایی که سید الشهداء ع به معاویه نوشت و نسبت به کشتن حجر بن عدی و یارانش اعتراض کرد، و چه آنچه به علما نگاشت و چه آنچه در جریان نهضت عاشورا، به بستگان خود و کوفیان، بصریان، یاران و نمایندگان خویش نوشت، حتی آنچه که به صورت وصیتنامه کتبی آن حضرت به محمد حنفیه ثبت است (لم اخرج اشرا...) از این دست است. نامه‌هایی را هم بزرگان شیعه و هواداران آن امام، از بصره و بویژه کوفه به آن حضرت نوشتند و او را به آمدن به آن پایگاه شیعی دعوت کردند و قول هر گونه مساعدت و یاری دادند. سید الشهداء نیز در پی آن دعوتنامه‌ها، نماینده خویش، مسلم بن عقیل را به کوفه فرستاد، باز همراه وی نامه‌ای به شیعیان نوشت. (۲) نامه‌هایی که در مدت اقامت امام حسین ع در مکه، از کوفه برای آن حضرت فرستادند و دعوت به کوفه کردند، بسیار بود. تا حدود ۱۲ هزار نامه و بیشتر هم گفته‌اند. نامه‌ها برخی بصورت فردی بود، برخی بصورت گروهی و با امضاهای بیشمار. نامه‌های سید الشهداء ع به آنان نیز اغلب، پاسخ به آن دعوتها یا فراخوانی به یاری و مبارزه بود و محتوای دعوت

عاشورایی امام را در برداشت. علت آنکه نامه‌های دعوت، اغلب از کوفه بود، آن بود که کوفیان دل خوشی از معاویه نداشتند و هوادار اهل بیت بودند. پس از مرگ او، تصمیم به خلع یزید از خلافت و مبارزه با او گرفتند. نامه‌هایشان هم در پی همین هدف و با مضمونی انتقادآمیز از حکومت امویان و اعلام هواداری نسبت به سید الشهدا^ع و دعوت به آمدن و قبول رهبری و قول نصرت و یاری و چشم به راه مقدم او بودن بود. نامه‌هایی هم میان امام و برخی از شیعیان در بصره رد و بدل شد. آخرین نامه‌ای که از کوفیان به دست امام رسید، این متن را داشت: «عجل للقدوم یابن رسول الله، فان لک بالکوفه ماء الف سیف فلا تتاخر» (۳۶) ای پسر پیامبر! هر چه زودتر بیا! در کوفه صد هزار شمشیر در اختیار توست، دیر مکن! در مسیر راه کوفه، وقتی سپاه حر، راه را بر امام گرفت، حضرت به انبوه نامه‌های دعوت استناد کرد و حر از آنها اظهار بی‌اطلاعی می‌کرد. روز عاشورا هم امام در یکی از خطبه‌های اتمام حجت خویش، کسانی همچون شبث بن ربعی، حجار بن ابجر، قیس بن اشعث، یزید بن حارث و... را مخاطب قرار دارد که... مگر به من نوشتید که میوه‌ها رسیده و همه جا سرسبز است و آماده، زود بشتاب و به سوی سپاهی سازمان یافته بیا؟... (۴) ۱- مجموعه نامه‌های ائمه ع در کتاب دو جلدی معادن الحکمه از محمد بن فیض کاشانی گرد آمده است. نامه‌های سید الشهدا را نیز از جمله در «موسوعه کلمات الامام الحسین ملاحظه کنید. ۲- سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۶۷. ۳- حیاة الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۳۵. ۴- کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۶۲، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۲.

نبرد تن به تن

از سنتهای جنگ در عرب، آن بود که ابتدا دو هم‌اورد و حریف، از دو جبهه به میدان می‌آمدند، خود را معرفی کرده، رجز می‌خواندند و به نبرد می‌پرداختند. گاهی هم نبردهای تن به تن، تکلیف جنگ را روشن می‌ساخت. پس از چند نفر که به میدان هم می‌آمدند، حمله عمومی آغاز می‌شد. (۱) مبارزه، همان به صحنه آمدن افراد در نبرد تن به تن بود. چنین هم‌اوردی در عاشورا، تا ظهر ادامه یافت. گاهی که سپاه کوفه ضعف هم‌اورد جبهه خویش را احساس می‌کردند، بشکل گروهی به رزمنده جبهه حسینی می‌تاختند و او را شهید می‌کردند. شهدای کربلا، برخی در جنگ تن به تن شهید شدند و جمعی هم در حمله عمومی سپاه کوفه که در اوایل درگیری به اردوگاه امام تاختند، به شهادت رسیدند. ۱- الفن العسکری الاسلامی، یاسین سوید، ص ۲۲.

نخل، نخل گردانی

نخل، درخت خرماست، اما در اصطلاح مراسم سوگواری محرم، به وسیله‌ای بزرگ و اتاکی تابوت مانند گفته می‌شود که با پوشش سیاه و انواع شالهای رنگارنگ و آئینه و چراغ... می‌آرایند و بعنوان سمبل تابوت سید الشهدا^ع در روز عاشورا در حسینیه‌ها و تکیه‌ها آن را بلند می‌کنند و به محل اجرای تعزیه می‌برند. «فلسفه آن چنین است که: اگرچه در کربلا نبودیم و جسم پاره پاره شهدا بر زمین ماند، امروز سمبل جنازه آن عزیزان را با تشریفات و آذین‌بندی و با احترام تشییع می‌کنیم. و با چندین بار گرداندن در کوچه‌ها و محله‌ها با ندای یا محمد، یا فاطمه، یا علی، یا حسن، و یا حسین، آن را با احترام بر زمین می‌گذارند.» (۱) نخل بندی، نخل آرایی، نخل گردانی از اصطلاحات این سنت مذهبی است و در هند، رواج بیشتری دارد. عموماً مردم شهرها برای نخل، قداست خاصی قائلند و بلند کردن آن را طی مراسم سنتی ویژه‌ای انجام می‌دهند. نخلها اغلب سنگین است و حمل و نقل آن را عده‌ای مردان قوی عهده‌دار می‌شوند. «نخل آرا» به کسی گویند که نخل محرم را می‌آراید، نخل محرم، نخل عزا، نخل تابوت، نخل ماتم نیز گفته می‌شود. ۱- روزنامه کیهان، (گزارشی از مراسم عزاداری در میبد)، ۹/۴/۷۳، ص ۱۷.

نام پادگان نظامی در بیرون کوفه . در زمان علی ع بسیج نیروهای رزمی برای جنگ در آنجا صورت می گرفت . در آنجا با خوارج جنگید و برای سپاه خویش در جنگ با معاویه سخنرانی کرد . برای مقابله با سید الشهداء ع نیز ، ابن زیاد نیروهای خود را آنجا مستقر کرده بود و عمر سعد را با چهار هزار نفر از آنجا به کربلا- برای جنگ با آن حضرت فرستاد . (۱) امروز این محل به عباسیات معروف است . (۲) ۱- بحار الانوار ، ج ۴۴ ، ص ۳۱۵ . ۲- مقتل الحسین ، مرقم ، ص ۲۳۷ .

نذر

نذر ، التزام به انجام یا ترک عملی به نحو خاص بخاطر خداست که با صیغه خاصی منعقد می شود ، مثل الله علی . . . و انجام آنچه که نذر شده واجب است و تخلف از آن گناه است و کفاره دارد . (۱) علاقه مندان به اهل بیت و امام حسین ع گاهی انجام برخی از امور را نذر می کردند تا ملزم شوند آن را ادا کنند ، از قبیل : نذر زیارت امام حسین ع ، عزاداری برای آن حضرت ، برپایی مجالس و تعزیه و ذکر مصیبت ، اهدای وسیله یا پولی برای حرم یا زوار ، اطعام ، شرکت در دستجات زنجیرزنی و عزاداری ، ساختن تکیه یا حسینیه و . . . اینگونه نذرها بطور طبیعی تامین کننده بخشی از هزینه های احیای عاشورا و ترویج خط اهل بیت ع است و به کمکهای مالی و جنسی یا انجام خدمات مربوط به سید الشهداء ع جنبه معنوی و قداست می بخشد و افراد با افتخار به چنین کارهایی اقدام می کنند . در میان مردم ، سنتهایی همچون آش نذری ، سفره نذری ، گوسفند نذری ، شله زرد ، ترحلوا و . . . متداول است که اغلب با نذر ، بر خود واجب می سازند و در کنار آن مرثیه خوانی انجام می گیرد و این اطعامها به یاد اهل بیت است . ۱- تحریر الوسیله ، امام خمینی (ره) ، ص ۲۳۷ .

نسخه

کتاب ، نوشته ، آنچه از روی نوشته ای باز نوشته شود . از اصطلاحات شبیه خوانی است ، متنی که تعزیه گردان ، برای اجرای تعزیه ای گرد آورده یا می نگارد و پیش از آغاز تعزیه میان شبیه خوانها پخش می کند . تعزیه نامه هم به آن گفته می شود . شعر تعزیه نامه ها اغلب به صورت اشعار عامیانه است . « (۱) ۱- دایرة المعارف تشیع ، ج ۴ ، ص ۴۴۵ .

نعلش

پیکر بی روح ، جسد . به معنی تابوت هم آمده است . در کربلا امام حسین ع بر سر نعلش شهدا حاضر می شد . اهل بیت امام حسین ع ، پس از عاشورا کنار نعلش شهیدان آمدند و گریه و عزاداری کردند . در مراسم تعزیه و شبیه خوانی هم که اشخاص ، نقشهای مختلفی به عهده می گیرند ، برخی هم در نقش نعلش در میدان بر زمین می افتند و تداعی کننده اجساد شهدای کربلا می گردند . کسی که در تعزیه ، نقش بی اهمیت و بی سخنی را به عهده دارد . (۱) در تعزیه ها ، نعلش را همراه با پیکانهای خون آلود و شمشیرهای شکسته و سنانها که بر روی نعلشها دوخته یا جاسازی شده بود نشان می دادند که یادآور وضع طبیعی کشته های میدان باشد ، یا همراه با پرندگان و کبوترانی با شهپر خونین بر نعلش شهیدان ، که سبیل رساندن خبر شهادت به مدینه بود . ۱- فرهنگ فارسی ، معین .

نعمان بن بشیر

وی در ایامی که مسلم بن عقیل ، به نمایندگی از سوی سید الشهداء به کوفه آمده و به نفع آن حضرت بیعت می گرفت ، والی کوفه بود ، پیشتر ساکن شام شده بود . از قبیله خزرج و از انصار بود . مادر او عمره دختر رواجه (خواهر عبد الله بن رواجه) نام داشت .

نعمان قبلا از سوی معاویه ولایت کوفه را بر عهده داشت، یزید هم او را در همان منصب ابقاء کرد. (۱) وی خطیب و شاعر بود. در جنگ صفین از سپاه معاویه به شمار می‌آمد. سپس قاضی دمشق شد. آنگاه از سوی معاویه به ولایت یمن گماشته شد. از آن پس ۹ ماه هم والی کوفه گشت. (۲) نهضت مسلم بن عقیل و هوادارانش در کوفه چون اوج و قدرت گرفت، عبد الله بن مسلم که از هواداران بنی امیه بود، نسبت به سهل انگاری نعمان در قضیه مسلم بن عقیل انتقاد کرد و گزارش به یزید داد و درخواست کرد که برای کوفه مرد مقتدرتری بفرستد. یزید هم به پیشنهاد مشاور مسیحی خود «سرجون عبید الله بن زیاد را به ولایت کوفه منصوب کرد و به وی فرمان سختگیری و شدت عمل داد، و بدین صورت، نعمان بن بشیر از کوفه عزل شد. تا دوران حکومت مروان بن حکم نیز زنده بود و والی حمص گشت ولی بعثت بروز اغتشاشاتی که به فتنه ابن زبیر معروف است، اهل حمص او را پذیرا نشدند، از آنجا گریخت، مردم تعقیبش کرده او را کشتند. این حادثه در سال ۶۵ هجری بود. (۳) وی در آن هنگام ۶۴ سال داشت. (۴) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۲۰۷-۲-الاعلام، زرکلی، ج ۸، ص ۳۶-۳-ر. ک: در کربلا چه گذشت، (ترجمه نفس المهموم)، ص ۱۱۶-۴-مقام زخار، ص ۲۸۹.

نعمان بن عمرو راسبی

از شهدای کربلاست، از قبیله ازد، که در حمله اول شهید شد. وی اهل کوفه و از اصحاب امیر المؤمنین ع بود. او برادرش حلاس (که رئیس نیروهای انتظامی حضرت علی در کوفه بود) (۱) ۱-عنصر شجاعت، ج ۳، ص ۸.

نعیم بن عجلان انصاری

همراه نیروهای عمر سعد به کربلا آمدند، ولی شبانه به یاران حسین ع پیوستند. از شهدای کربلاست. نعیم از طایفه خزرج بود و دو برادرش از یاران علی ع و مدافعان آن حضرت در صفین بودند. او از کوفه حرکت کرد و در کربلا خود را به حسین ع ملحق ساخت و روز عاشورا در حمله نخست شهید شد. (۱) نام او در زیارت ناحیه مقدسه و زیارت رجبیه آمده است. (۲) ۱-همان، ص ۲، ص ۱۸۳-۲-بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۷۰.

نفس المهموم

نام کتاب شیخ عباس قمی در مقتل سید الشهداء «ع است که بر گرفته از حدیث امام صادق ع است که فرمود: «نفس المهموم لظلمنا تسبیح و همه لنا عبادۀ و کتمان سرنا جهاد فی سبیل الله (۱) نفس کسی که به خاطر مظلومیت ما اندوهگین شود تسبیح است، اندوه بر ما عبادت است و کتمان و پوشاندن راز ما جهاد در راه خداست. امام صادق ع سپس فرمود: واجب است که این حدیث با طلا نوشته شود. چون کتاب محدث قمی یادآور مصیبت‌های اهل بیت است، این نام را برای کتابش برگزیده است، به فارسی هم ترجمه شده است. ۱-همان، ج ۴۴، ص ۲۷۸. نقره نام سرزمینی در راه مکه، دارای برکه و چاه‌های آب و قلعه، که سر چند راهی قرار داشته است. امام حسین ع در این منزل فرود آمده است. به آنجا «معدن النقره هم گفته شده است. (۱) ۱-الحسین فی طریقه الی الشهاده، ص ۴۳.

نقش

برنامه خاصی را که هر یک از افراد شرکت کننده در تعزیه و تآتر و فیلم بر عهده می‌گیرند. در شبیه‌خوانیها، کسی در نقش امام حسین، و دیگری در نقش شمر، عمر سعد، حر و... اجرای برنامه می‌کند.

نقش نگین حسین ع

ائمه ع هر کدام شعار و جمله‌ای را بر نگین انگشتر خود حک می‌کردند و نشان دهنده روح و فکر خاص آن امام بود. نقش نگین انگشتر سید الشهداء ع عبارت بود از «ان الله بالغ امره و به نقلی دو انگشتر داشت. بر نگین یکی لا اله الا الله، عده للقاء الله و بر دیگری ان الله بالغ امره بود. (۱) هر دو تعبیر، گویای روح شهادت طلب آن حضرت و مقام رضا و تسلیم او به دیدار خدا و پروردگار است. روایت است که در دست امام صادق ع انگشتر جدش حسین بن علی ع بود و بر نگین آن نوشته بود: «لا اله الا الله عده للقاء الله (۲) و این نیز که توحید، سرمایه لقای الهی است، نشان دهنده روح خداجویی و شهادت طلبی اوست. ۱- سفینه البحار، ج ۱، ص ۳۷۷. ۲- امالی صدوق، ص ۱۲۴.

نقض مقررات جنگی

عملکرد سپاه کوفه در حادثه کربلا- با اصحاب و اهل بیت امام حسین ع، از اصول وقواعد جنگی تجاوز کرد. نمونه‌هایی از این نقضها از این قرار است: ۱- حمله عمومی به یک نفر: بر خلاف مقررات نبردهای تن به تن و رفتن یک هم‌اورده میدان یک مبارز، در کربلا گاهی دسته جمعی به یکی از یاران حسین ع حمله می‌شد، مثل عابس که بر او تاختند یا دستور سنگباران او صادر شد. ۲- تعرض مسلحانه به زن و کودک: زنان و کودکان در جنگها مصونیت دارند، ولی در کربلا، به دستور شمر، خیمه‌ها را بر سر زنان و کودکان بی‌پناه سوزاندند و به خیمه‌نشینان بی‌دفاع تاختند و آنان را آواره صحرا کردند. ۳- اسیر گرفتن زن مسلمان: زن مسلمان را نمی‌توان اسیر گرفت. علی ع هم در جنگ صفین اسیر نگرفت، اما سپاه یزید، بازماندگان اصحاب و اهل بیت امام حسین ع را (زینب، ام کلثوم، سکینه و...) به اسارت گرفته به کوفه و شام بردند. در دربار شام هم یکی از شامیان از یزید می‌خواست که فاطمه، دختر سید الشهداء را بعنوان کنیز به او ببخشد، که مورد اعتراض زینب قرار گرفت. ۴- غارت: پس از شهادت امام، به خیمه‌ها تاختند و هر چه یافتند به غنیمت و غارت گرفتند، حتی روپوش زنان و جامه سید الشهداء و گوشواره دخترکان را. (۱) اینها همه افزون بر اصل ماجرا و کشتن فرزند پیامبر و منادی حق و عدالت بود، که آن نه تنها نقض مقررات جنگی، بلکه نقض اسلام و قرآن بود. به همین جهت، این ننگ و نفرت و نفرین از آل امیه و یزیدیان، تا قیامت بر آن سنگدلان ماند. آنچه از کوفیان و یزیدیان در این حادثه دیده شد، همه تخطی از اصول انسانی و اسلامی بود، برخی هم بی‌سابقه و شگفت بود و برای ارباب دیگران به آن گونه سرکوب شدید پرداختند و مخالفان را گردن زدند و شهدا را لگدکوب سم اسبان ساختند. عبد الله بن بقطر را در کوفه، از بالای قصر پایین انداختند و هنوز رمقی در بدن داشت که سرش را بردند. قیس بن مسهر را از بالای دار الاماره به پایین انداختند و متلاشی شد و جان داد. مسلم بن عقیل را نیز بالای قصر برده، گردن زدند، سپس بدن او را پایین انداختند. هانی بن عروه را نیز دست بسته در بازار گردن زدند، سپس پاهایش را بسته و پیکرش را در بازار کشیدند. (۲) نیز آوردن انبوه آن سپاه عظیم برای کشتن جمعی محدود، استفاده از شیوه آب بستن به روی سپاه و تشنه نگهداشتن آنان، سرهای شخصیت‌های بارز را از تن جدا کردن و شهر به شهر گرداندن، همه از شیوه‌های زشتی بود که در حادثه کربلا انجام گرفت و مقررات جنگی و اصول اخلاقی و انسانی نقض شد. ۱- با استفاده از «انقلاب تکاملی اسلام، ص ۸۲۴ با تلخیص. ۲- ر. ک: «تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۰۰، ۲۹۸، و ۲۹۹ (طبع قاهره، ۱۳۵۸ ق).

نماز

پایه دین بر نماز استوار است. جهادهای پیامبر و نبردهای علی ع و نهضت حسینی، همه برای اقامه نماز و ایجاد و تقویت رابطه

بندگی میان خالق و مخلوق است. در نهضت عاشورا، نماز جایگاه مهمی دارد. در برخورد کاروان حسینی با سپاه حر در مسیر کوفه، وقت نماز که می‌رسد، اذان گفته می‌شود، نماز جماعت برگزار می‌گردد و سپاه حرنیز به سید الشهدا «ع اقتدا می‌کنند. پیش از شب عاشورا که سپاه عمر سعد به طرف خیمه‌گاه امام می‌تازند، حضرت برادرش عباس را می‌فرستد تا با آنان گفتگو کند و شب رامهلت بخواهد تا به نماز و عبادت بگذرانند» ارجع الیهم فان استطعت ان تؤخرهم الی غداة لعلنا نصلی لربنا هذه اللیلة و ندعوه و نستغفره، فهو یعلم انی احب الصلوة و تلاوة کتابه و کثرة الدعاء و الاستغفار». (۱) در همان وقت نیز حیب بن مظاهر به سپاه دشمن خطاب کرد که چرا می‌خواهید با گروهی بجنگید که سحرخیزان و شب‌زنده‌داران و اهل عبادتند؟ (۲) خصلت یاران شهید او، روح معنوی و حال عبادت و نیایش و نماز بود و شب عاشورا، زمزمه نماز و نیایش آنان در خیمه‌هایشان پیچیده بود. به گفته مورخان لهم دوی کدوی النحل و هم ما بین راکع و ساجد و قاریء للقرآن (۳) همه شب را به نماز مشغول بودند. به نقل تاریخ ابن اثیر: شب که شد، تمام شب را به نماز و استغفار و تضرع و دعا پرداختند. صبح عاشورا نیز، حسین بن علی ع پس از نماز صبح با یاران، نفرات خود را سازماندهی کرد. (۴) ظهر عاشورا، ابو ثمامه صائدی، وقت نماز را به یاد حضرت آورد. حضرت نیز او را دعا کرد که: خداوند تو را از نماز گزاران ذاکر قرار دهد. آنگاه به اتفاق جماعتی به نماز ایستادند و نماز خوف خواندند. (۵) سعید بن عبد الله نیز از یاران او بود که هنگام نماز، جلوی امام ایستاد و بدن خویش را سپر تیرهای بلا-ساخت و با پایان یافتن نماز امام، او بر زمین افتاد و شهید نماز گشت. (۶) حسین و یارانش همه کشته راه نماز شدند. از این رو در زیارتنامه امام خطاب به او می‌گوییم: «اشهد انک قد اقامت الصلاة و آتیت الزکاة و امرت بالمعروف و نهیت عن المنکر» (زیارت وارث). آنچه به جهاد، ارزش می‌دهد، آمیختگی آن با نماز است. عاشورا تلاقی عرفان و حماسه بود و نهضت کربلا برای احیای سنتهای دینی و فرایض الهی از جمله نماز بود. شیعه او نیز باید اهل نماز و خشوع باشد و از دینداری تنها عزاداری را نشناسد. حتی معتقدان و امیدواران به شفاعت حسین ع نیز باید اهل نماز باشند. چون شفاعت بی‌نمازان نخواهد رسید. دریغ و افسوس از کار آنان که در ایام سوگواری به عزاداری و سینه‌زنی و نوحه‌خوانی و دسته و هیات می‌روند، اما نسبت به نمازهای واجب بی‌اعتنا نیستند. ۱- الکامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۵۸. ۲- الفتوح، ابن اعثم، ج ۵، ص ۱۷۷. ۳- حیاة الامام الحسین، ج ۳، ص ۱۷۵. ۴- الکامل، ج ۲، ص ۵۶۰. ۵- سفینة البحار، ج ۱، ص ۱۳۶، الکامل، ج ۲، ص ۵۶۷. ۶- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۱.

نواویس

نام محلی است که در خطبه امام حسین ع هنگام خروج از مکه به سوی عراق آمده است. خطبه خط الموت اشاره دارد که پیکرش در منطقه‌ای بین نواویس و کربلا-پاره پاره خواهد شد: «کانی باوصالی تقطعها عسلان الفلوات، بین النواویس و کربلا...» (۱) معنای ناووس، گورستان مسیحیان و نیز تابوت سنگی است که جسد مرده را در آن می‌گذارند. (۲) در اینجا مقصود، روستای خرابی است که قبلا-مسیحی‌نشین و در نزدیکی کربلا-واقع بوده است. ۱- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۳. ۲- المنجد، فرهنگ لاروس، سخنان حسین بن علی از مدینه تا کربلا.

نوحه

بیان مصیبت، گریه کردن با آواز، آواز ماتم، شیون و زاری، مویه‌گری، زاری بر مرده، شعری که در ماتم و سوگواری با صوت حزین و ناله و زاری خوانند، اعم از سوگواری برای کسی که تازه مرده، یا برای امامان شیعه. (۱) ترکیبات دیگر آن عبارت است از: نوحه آراستن، نوحه ساختن، نوحه سرودن، نوحه‌خوانی. نوحه‌گری بر مرده، رسم جاهلیت بوده است و کاری مکروه است، (۲) مگر برای معصومین ع که نوحه و گریه بر آنان از شعائر مهم و از عوامل نشر فضیلتها و احیای یاد اسوه‌های کمال است و خود

امامان برسید الشهدا» می‌گریستند و امر به نوحه‌خوانی می‌کردند. بر جعفر طیار و حمزه سید الشهداء نوحه‌خوانی شد. آنچه که از کراهت نوحه و ناپسند بودن شغل نوحه‌گری و زشت بودن اجرت نوحه‌گر در روایات یاد شده، ناظر به نوحه‌گریهای جاهلی است که آمیخته به باطل و گاهی حرام بود. (۳) در فرهنگ عزاداری برای امام حسین، نوحه به نوعی خاص از شعر مرثیه می‌گویند که در مجالس به صورت جمعی اجرا می‌شود. «اشعار نوحه را برای سینه زدن می‌ساختند، یکی نوحه می‌خواند و دیگران به نوا و آهنگ و وزن اشعار نوحه‌خوان سینه می‌زدند. ولی اشعار مرثیه را با آهنگ در مجالس سوگواری برای به گریه افکندن و اظهار تاسف شنوندگان بر قتل شهدای کربلا می‌خواندند و عنوان روضه نداشت.»، (۴) «... از معروفترین شعرای عصر قاجار که مرثیه و نوحه ساخته‌اند، می‌توان یغمای جندقی و وصال شیرازی را نام برد». (۵) این شیوه در بین عربها هم متداول است و سبک مرثیه سرایی و نوحه‌خوانی بر سالار شهیدان مخصوص است. با توجه به گستردگی این مراسم و رواج آن در طول سال، حتی در سوگ امامان دیگر، ضرورت دارد که سروده‌های ناب و نوحه‌های صحیح و دور از تحریفها و دروغها پدید آید و فرهنگ عاشورا در قالب نوحه نیز ترویج گردد و نوحه‌خوانان نیز، بیش از هدف قرار دادن گریه، نشر فضیلت‌های اهل بیت را هدف قرار دهند. (۶) ۱- لغت‌نامه، دهخدا. ۲- بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۸۸. ۳- به روایات مربوط به تعزیه و ماتم و نوحه در بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۷۱ تا ۱۱۳ مراجعه کنید. ۴- موسیقی مذهبی ایران، ص ۷. ۵- همان، ص ۲۹. ۶- نگرشی به مرثیه سرایی در ایران، عبد الرضا افسری، بررسی گسترده‌ای از سابقه این کار در ایران و انواع مرثیه‌سرایها دارد.

نوحه‌خوان

کسی که در ایام سوگواری امامان برای دسته‌های سینه‌زن یا زنجیر زن، اشعار مصیبت و نوحه و مرثیه را با آهنگ مخصوص می‌خواند و عزاداران به آهنگ او سینه و زنجیر می‌زنند. (۱) ۱- لغت‌نامه، دهخدا.

نوحه‌سرا

محل نوحه، عزاخانه، ماتمکده، ماتم‌سرا، غمکده. (۱) همچنین به کسی که اشعار نوحه و مرثیه می‌سراید «نوحه‌سرا» گویند، یعنی سراینده نوحه. ۱- همان.

نهر علقمه

نهر علقمه یا علقمی، نهری بوده که از فرات منشعب شده و آب زلال آن را به منطقه کربلا و سرزمینهای اطراف آن می‌رسانده است. نسبت علقمی به شخص است، جدمؤید الدین علقمی وزیر، حفر کننده آن نهر بوده است. (۱) در مرثیه‌ها، شهادت عباس بن علی ع را کنار نهر علقمه یاد می‌کنند (کنار نهر علقمه، افتاد دست عباس). ۱- موسوعه العتبات المقدسه، ج ۸، ص ۳۲ و ۳۸.

نهضت یا شورش؟

حرکت امام حسین ع که بصورت امتناع از بیعت با یزید و هجرت به مکه و از آنجا به کربلا بود، حرکتی الهام گرفته از قرآن و سنت پیامبر ص و بر اساس عمل به تکلیف در برابر حکومت جور و ولایت فسق و برای مبارزه با بدعتها و مقابله با اعاده جاهلیت بود (-اهداف نهضت عاشورا). این از مجموعه سخنان و خطبه‌های آن حضرت و ماهیت قیام وی و عملکرد امویان روشن است و چون مبتنی بر اصل ولایت صالحان و فلسفه سیاسی ناب اسلام بود و آن حضرت، صرفاً برای قیام به وظایف امامت و نهی از منکر و احیای سیره پیامبر ص دست به آن حرکت زد، حرکت او یک نهضت مکتبی تلقی می‌شود. اما هواداران بنی امیه، چه در آن

زمان و چه قرنهای بعد و حتی عصر حاضر، کوشیده‌اند که حرکت آن حضرت را نوعی شورش، آشوب، فتنه‌انگیزی، ایجاد تفرقه در امت و تمرد از خلافت معرفی کنند و در کشتن او، حق را به جانب یزید بدهند که یک شورشگر بر ضد خلافت مرکزی را کشته است. در این مورد، به احادیثی هم استناد می‌کنند که رسول خدا «ص به کشتن کسی که یکپارچگی امت را به هم زند فرمان داده‌است و می‌گویند: «قتل الحسین بسیف جده. در حالی که حدیث، بر فرض صحت مخصوص جایی است که حکومتی اسلامی و حاکمی متعهد و عادل باشد و کسی یا کسانی بخواهند بر ضد آن آشوب و فتنه‌گری کنند. اما نه حکومت امویان مشروع بود، نه بیعت مردم آزادانه و به اختیار بود، نه حکام، به دین و عدل رفتار می‌کردند و نه از ارتکاب فسق و فجور و محرمات پروا داشتند و نه مال و جان و نوامیس مسلمانان پاک، از تعرض و ستم یزید و عمال او مصون بود. بنابر این جهاد بر ضد چنین حکومتی، تکلیف دینی امام حسین ع بود. گر چه امام می‌دانست که در آن شرایط، به پیروزی نظامی سریع دست نمی‌یابد، اما باز چنان نبود که بی‌فکر و برنامه و بدون نقشه خود را به کشتن دهد. نتایج مقطعی و درازمدت آن حرکت خونین در آگاهانیدن مردم و افشای چهره ظلم و ایجاد انگیزه مبارزه در مردم و حفظ دین از نابودی و بالاتر از همه عمل به وظیفه آن حضرت را به قیام واداشت و اینها برای آن امام، «فتح به شمار می‌رفت، هر چند خون خود و یارانش در این راه، ریخته می‌شد. چون می‌دانست که به هر تقدیر او را خواهند کشت، برای نحوه شهادت برنامه ریزی کرد تا به مؤثرترین صورت و الهام بخش‌ترین شکل در آید. در واقع، سلاح او «شهادت بود و در استراتژی او «خون، بر «شمشیر» پیروز شد.

نی، نیزه

نی، گیاهی آبی و دارای ساقه میان کاواک و راست. ساقه آن میان تهی و به ضخامت انگشتی یا بیش از آن است و رنگ آن غالباً زرد است... و هر لوله مانندی که میان تهی باشد، مزمار، نای. نیزه سلاحی معروف که چوبی باریک است و استوانه‌ای شکل، مانند نی که در سر آن پیکانی نصب کرده‌اند، به عربی رمح گویند. به معنای پرچم و رایت هم آمده‌است. (۱) در عاشورا، هم به عنوان سلاح جنگ به کار گرفته می‌شد، هم سر شهدا را بر نوک نیزه‌ها کردند و به دربار بردند و در شهرها گرداندند. به قول محتشم: روزی که شد به نیزه سر آن بزرگوار خورشید سر برهنه برآمد ز کوهسار در کاربرد ادبی، نی به جای نیزه هم به کار می‌رود. به گفته جودی: ای رفته سرت بر نی، وی مانده تنت تنه اماندی تو و بنهادیم ما سر به بیابانها نیز نوعی قرینه سازی ادبی میان نی و نینوا به کار می‌رود. به گفته فرید: سر نی در نینوا می‌ماند اگر زینب نبود کربلا- در کربلا می‌ماند اگر زینب نبود ۱- لغت‌نامه، دهخدا.

نینوا

شهادتگاه امام حسین ع. نام منطقه‌ای در کوفه و شرق دجله و شرق کربلا-، از روستاهای منطقه طف. «نینوا یک سری تپه‌های باستانی است که کشیده شده و تا مصب نهر علقمه امتداد می‌یابد. قریه یونس بن متی است و آن حضرت از میان مردم این منطقه بیرون آمده است (۱). نینوا امروز به باب طویرج معروف است که در شرق کربلا- قرار گرفته‌است.» (۲) «ناحیه‌ای در سواد کوفه که کربلا از آن ناحیه است. نام قصبه موصل و نام شهری که یونس علیه السلام به آنجا جهت دعوت کردن مردم آن شهر رفته بود.» (۳) وقتی حسین بن علی ع به این منطقه رسید به سواری برخورد که نامه ابن زیاد را برای حر آورده بود. مضمون نامه این بود: حسین را محاصره کن و در سرزمین بی‌آب و علفی فرود آر. کمی پیشتر رفتند تا به زمین کربلا رسیدند و فرود آمدند. (۴) در ادبیات عاشورا، نسبت به نی و نینوا نیز تعبیر عاطفی و عرفانی فراوانی ساخته و به کار برده‌اند و صحرای کربلا را پر از نوای حقیقی و حقیقی دانسته‌اند. از آن آتش که نمود زمان در جان ابراهیمیان افکنده دشت نینوا، نای حقیقت از «نوا» افتاد. ولی.

.. مرغ شباهنگ حقیقت، از نوای ناله حق، حق نمی‌افتد. (۵) ۱- آثار البلاد و اخبار العباد، قزوینی، ص ۵۵ (چاپ امیر کبیر). ۲- الحسین فی طریقہ الی الشہادہ، ص ۱۳۶. ۳- لغت‌نامه، دهخدا. ۴- مقتل الحسین، مرقم، ص ۲۲۷. ۵- قبله این قبیلہ، ص ۷۳.

وادی عقیق

وادی به معنای مسیل و سرزمین گود میان دو کوه یا تپه است. «وادی عقیق، نام یکی از منزلگاههایی است که امام حسین ع پس از خروج از مکه از آن گذشته و به سوی ذات عرق رفته است. در این محل برخی برای حج محرم می‌شدند و به مکه نزدیکتر از ذوالحلیفه بوده است. (۱) ۱- مقتل الحسین، مرقم، ص ۲۰۴، به نقل از معجم البلدان.

وارث

ارث برنده، میراث دار، کسی که مال، خانه، زمین، صفات یا افتخاراتی را از پدر یا اجداد و گذشتگان به ارث می‌برد. هم نام زیارتنامه‌ای است معروف، که سید الشهدا ع را با آن زیارت می‌کنند. مرحوم ابن قولویه سند آن را به جابر جعفری از اصحاب امام صادق علیه السلام رسانده که وی آن را از آن حضرت روایت کرده است و با جمله السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله... شروع می‌شود. (۱) و هم لقب سید الشهدا ع است که در ادعیه و زیارات، از آن حضرت به عنوان وارث آدم، وارث نوح، وارث ابراهیم، وارث موسی، وارث عیسی، وارث محمد، وارث علی، و وارث حسین... یاد شده است. (۲) وراثت حسین بن علی ع از انبیا و اوصیا، برای آن است که خط جهاد در راه حق و مبارزه با باطل و ستم و طاغوت، سرلوحه دعوت همه انبیای الهی بوده است و «کربلا» تجلی این خط ممتد درگیری حق و باطل است. «عاشورا، حضور مجدد آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی -علی نبینا و آله و علیهم السلام- است در قله فریادگری و هدایت. این که حسین را وارث آدم ع می‌خوانیم و زیارت وارث را با سلام بر آن پیمبران الهی آغاز می‌کنیم برای همین است، یعنی نقطه اتصال همه حرکت‌های الهی و انقلاب‌های خدایی، به صورت تجسم دوباره آدم و نوح و ابراهیم و اسماعیل و موسی و عیسی و محمد و علی و فاطمه و امام حسن (علیهم السلام) در لحظه‌های خورشیدی عاشورا و واقعیت سرشار کربلا...» (۳) در متن زیارتنامه‌ها نیز به وارث بودن حسین بن علی ع نسبت به خط انبیا اشاره شده است: از جمله: «اکرمته بطیب الولادة و اعطيته موارث الانبياء» (۴) و بر اساس آیه لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الكتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط...» (۵) چون بر پایی قسط و عدالت اجتماعی، رسالت همه انبیا و میراث مشترک رسولان الهی است، حسین بن علی ع هم که وارث همه انبیاست، پس وارث خط قسط و عدل آنان نیز می‌باشد و قیام کربلا، از جمله دعوت به عدل و مبارزه با بی‌عدالتی و ستم را هم در سرلوحه دعوت و اهداف خویش دارد. از این رو، منکرهای اجتماعی و اقتصادی را هم باید در شمار منکراتی که آن حضرت برای مقابله با آنها قیام کرد، به حساب آوریم، که لازمه وراثت عدل و قسط انبیاست. ۱- مفاتیح الجنان و بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۶۳. ۲- مفاتیح الجنان: زیارت مطلقه سوم، زیارت وارث، زیارت امام حسین روز عرفه. ۳- قیام جاودانه، محمد رضا حکیمی، نقل از چشمه خورشید، ج ۱، ص ۳۳۰. ۴- مفاتیح الجنان، زیارت امام حسین در عید فطر و قربان (ص ۴۸). ۵- حدید، آیه ۲۵.

واعظ

موعظه کننده، سخنران، اندرزگو، کسی که در مجالس حسینی و در مناسبت‌های مختلف دینی به منبر رفته و به موعظه و صحبت می‌پردازد و در پایان هم مصیبت می‌خواند. منبری. این لقب، همواره با احترام آمیخته بوده است و خود واعظ، اهل تعهد و وارستگی‌های اخلاقی و تاثیر گذاری در نفوس و دلهای مستمعین بوده است. لقب واعظ، در آغاز نام تعدادی از خطبای گذشته به

کار می‌رفته است، مثل واعظ کاشفی، واعظ قزوینی و . . . .

واقعه

نام یکی از منازل مسیر مکه به کوفه که تا کوفه سه روز راه بوده است. حسین بن علی ع در سفر کربلا از این منزل هم عبور کرده است. به این نام، جاهای دیگری در راه مکه و در یمامه وجود دارد. (۱) در آنجا مناره‌ای بوده است از شاخ شکارهای صحرايي و ستمهای آنها که که ملک‌شاه سلجوقی آن را ساخته بود. (۲) ۱- لغت نامه، دهخدا. ۲- آثار البلاذ، زکریای قزوینی، ص ۳۳۶ (چاپ امیر کبیر).

واقعه حره

واقعه حره، قیام مردم مدینه بر ضد حکومت یزید بود. پس از شهادت حسین بن علی ع، ظلم و فسق یزید فراگیرتر و آشکارتر شد و مردم فساد دستگاه حاکم و ظلم‌عمال او را دیدند و در مدینه، آگاهان از اوضاع، مردم را به زشتکاریهای حکام آگاه‌ساختند. والی مدینه در آن زمان، «عثمان بن محمد بن ابی سفیان بود. اهل مدینه علیه اوشوریدند و او و مروان و دیگر امویان را از مدینه بیرون کردند و با «عبد الله بن حنظله بیعت کردند. خبر قیام مردم مدینه، با گزارش مروان به گوش یزید رسید. وی سپاهی انبوه را تحت فرمان مسلم به عقبه (۱) به مدینه گسیل داشت. (۲) مهاجمان در منطقه حره واقف فرود آمده، به مدینه تاختند و سه روز به کشتار و غارت پرداخته و به نوامیس مسلمانان تجاوز کردند. مردم به حرم پیامبر «ص پناه بردند. لشکریان یزید، حرمت حرم را نگه‌نداشتند و با اسبها به داخل حرم آمدند و مردم را قتل عام کردند. کشتگان این واقعه هزاران نفر بودند. از جمله عبد الله بن جعفر نیز در این حادثه شهید شد. واقعه حره در ۲۸ ذیحجه سال ۶۳ هجری اتفاق افتاد. یزید، دو ماه نیم پس از این حادثه مرد. (۳) این قیام که به قیام حره، حره واقم، قیام اهل مدینه و . . . هم معروف است، از پیامدهای حادثه عاشورا محسوب می‌شود و افشاگریهای اهل بیت و اقامه عزادری در مدینه و انگیزشهای زینب کبری، در بذری پاشی آن مؤثر بوده است. (۴) «حره به سرزمینهای پر سنگلاخ که پر از سنگهای سیاه و سوخته باشد گفته می‌شد. در مناطقی از جمله اطراف مدینه از این حره‌ها وجود داشت و برای هر کدام نام بخصوصی هم بود، به تناسب کسانی که در آن منطقه می‌زیستند. (۵) هم اکنون نیز در مدینه بزرگ، بقایای اندکی از آنها به چشم می‌خورد. ۱- مسرف بن عقبه. ۲- مروج الذهب، مسعودی، ج ۳، ص ۶۹. ۳- منتهی الآمال، محدث قمی، ج ۲، ص ۳۵ (چاپ جاویدان) در حالات امام سجاد ع. ۴- برای تفصیل بیشتر قضیه ر. ک: «واقعه حره در تاریخ، محمد جواد چنارانی، تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۵، حوادث سال ۶۸ هجری. ۵- دائرة المعارف الاسلامیه، ج ۷، ص ۳۶۳.

وفا

از الفبای فرهنگ عاشورا «وفا» است و در قاموس شهدای کربلا جایگاه بلندی دارد. وفا به معنای عمل به پیمان و ایستادگی بر سر قول و عهد و عمل به وظایف انسانی و اسلامی در قبال دیگری، بخصوص امام و از برترین خصلتها و نشانه جوانمردی، خداواری، شرافت نفس و صدق و راستی است. به فرموده علی ع: «اشرف الخلائق الوفاء». (۱) عاشورا، صحنه وفا از یک سو و بی وفایی از سوی دیگر بود. سید الشهداء ع در مسیر کوفه، پس از شنیدن خبر شهادت نماینده‌اش قیس بن مسهر، با خواندن آیه رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فممنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلا (احزاب/ ۲۳) مقام وفای او را بر شمرد. شب عاشورا نیز، یاران خویش را صادقترین و با وفاترین یاران معرفی کرد (لا اعلم اصحابا اوفی و لا خیرا من اصحابی . . .). آنان نیز در چند نبوت، وقتی امام یعت خویش را برداشت و از آنان خواست که بروند، یکصد اعلام وفاداری کردند و امام خویش را تنها نگذاشتند. عباس

بن علی ع امان نامه دشمن را رد کرد و برادر را تنها گذاشت. روز عاشورا نیز با لب تشنه به فرات رفت، اما با یاد عطش سید الشهداء و اطفال، آب ننوشید. بر خلاف جمعی از کوفیان که بی‌وفایی کردند و پس از نامه نوشتن و دعوت کردن، به جنگ آن حضرت آمدند، عده‌ای هم جان بر سر پیمان باختند و فدای حسین ع شدند: «و علی الارواح التی حلت بفنائک...» (۲) امام حسین ع در خطبه‌های طول راه و روز عاشورابه غدر، «خذلان»، «نقض عهد»، «خلع بیعت»، «نکث غرور»، و... کوفیان اشاره کرده، آنان را بر نقض بیعت و پیمان شکنی نکوهش کرده است. سید الشهداء ع، خود بر پیمان خویش با خدا وفا کرد. در زیارتنامه او به عبارتی همچون اشهد انک قد بلغت و نصحت و وفیت و اوفیت (۳) بر می‌خوریم. از زیارتنامه حضرت عباس ع نیز می‌خوانیم: «و اشهد انک... ممن وفی بیعتی و استجاب له دعوتی و اطاع و لاه امره...» (۴) و عاشورائیان میثاق با خون شهدا می‌بندند که راه و پیامشان را فراموش نکنند. مبدا عهد خود را واگذاریم امام خویش را تنها گذاریم ۱- غرر الحکم. ۲- زیارت عاشورا، مفاتیح الجنان، ص ۴۵۸. ۳- زیارت مطلقه امام حسین، مفاتیح الجنان، ص ۴۲۳. ۴- مفاتیح الجنان، ص ۴۳۵.

وقف

در اصطلاح شرعی عبارت است از «تحمیس مال و تسبیل منفعت و ثمره، یعنی منافع زمین، ملک یا وسیله‌ای را به خاطر خدا برای مقصود معینی و استفاده خاصی اختصاص دهند و با نگهداشتن دائمی اصل مال، بهره‌وری از منافع آن در جهت خیرات و خدمات صرف شود و نوعی کمک رسانی و خیر اندیشی نسبت به مردم است، با انگیزه‌های دینی. چنین مال یا زمین یا جنسی را «موقوفه می‌نامند. منافع و استفاده از موقوفات، باید طبق وقفنامه و نظر واقف انجام گیرد و تخلف از آن گناه و خیانت است. وقف، نوعی صدقه جاریه است که برای دراز مدت، عموم مردم از آن بهره‌مند می‌شوند و حتی پس از فوت واقف نیز، ثواب آن به روح او می‌رسد. همواره افراد متمکن برای باقی گذاشتن خیرات، اقدام به وقف می‌کردند و از همین رهگذر، مساجد، مدارس، تکیه‌ها، آب انبارها، کتابها، کتابخانه‌ها، بیمارستانها و امور خیریه بسیار پدید می‌آمد. برای اداره موقوفه‌هایی که وقف مساجد، مدارس، حرما، زیارتگاهها و اقشار خاصی شده، تشکیلات اداری پیدا شد تا آنها در مورد خود صرف شود و از حیث و میل و سوءاستفاده جلوگیری گردد. (۱) علاقه‌مندان به اهل بیت و ائمه، بویژه محبان سید الشهداء ع، مال و املاک بسیاری را در طول تاریخ بر اساس این سنت حسنه، وقف ابا عبد الله ع کرده‌اند که در آمد حاصله از این املاک، صرف امام حسین ع و برپایی مجالس عزای حسینی، نوحه خوانی، بنا و تعمیر حرما و بقاع متبرکه، زوار و خدام آن حضرت، کمک به بینوایان و اطعام مستمندان و محرومان می‌شود. موقوفات امام حسین ع، بودجه مردمی عظیمی است که همیشه همه جا پشتوانه زنده نگهداشتن نام و یاد عاشورا و اهل بیت ع بوده است. به برکت مجالس حسینی و تبلیغات دینی که در آنها می‌شود، اسلام و احکام الهی زنده می‌ماند و جانبازیها و ایثارگریهای حسین بن علی ع و یارانش، به مردم درس عزت و آزادگی می‌دهد. این گونه وقفها، که با صدق نیت و خلوص و اعتقادی پاک انجام می‌گیرد و تامین کننده هزینه بسیاری از مراسم و سنتهای دینی است، هم روحیه یاریگری و مردم‌دوستی و حب اهل بیت را تقویت می‌کند و هم نشانه خلوص و عشق به خاندان پیامبر ص است و همیشه ارزش و داست خاصی داشته است. وقف، گاهی در حال حیات اشخاص انجام می‌گیرد، گاهی وصیت می‌کنند که پس از فوتشان بخشی از مال، صرف عزاداری امام حسین ع یا امور خیریه دیگر شود. مبنای چنین کار خیری، احادیثی است که تشویق به انجام کارهایی می‌کند که سود آن به مردم می‌رسد. از قبیل: «اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا من ثلاث: صدقه جاریه، و علم یتنفع به او ولد صالح یدعو له (۲) و همین فرهنگ، سبب پدید آمدن مدرسه‌های عظیم و کتابخانه‌های غنی و مساجد و حسینیه‌ها و مراسم پر شکوه گشته است. در آنچه به موقوفات ابا عبد الله ع و عاشورا مربوط می‌شود، نکات جالبی وجود دارد که مشارکت مردمی را در هزینه اقامه مجالس عزای آن حضرت می‌رساند. در برخی وقفنامه‌ها مثلاً در آمد املاکی در کاشان وقف شده است برای تعزیه حضرت خامس آل عبا.

. . که همه ساله به مصرف تعزیه‌داری آن سرور رسیده شود ، از پول‌روضة خون و آش و حلوا و تنباکو و قهوه و چای به هر نحو که صلاح دانند . . . . « (۳) ۱-در زمینه وقف ر . ک : «مقدمه‌ای بر فرهنگ وقف . ابو سعید احمد بن سلمان ، «تاریخچه وقف در اسلام ، محمودشهابی ، سلسله گزارشهای نگاهی به جایگاه وقف در جامعه ما» ، روزنامه کیهان ، ۱۰ اسفند ۷۲ ، به بعد ، «وقف میراث‌جاویدان ، فصلنامه سازمان اوقاف و امور خیریه . ۲-نهج الفصاحه ، ص ۴۶ . ۳-وقف ، میراث‌جاویدان(مجله) ، شماره ۶ ، ص ۱۴۲ .

ولید بن عتبه

والی مدینه هنگام مرگ معاویه بود . یزید نامه به او نوشت و ضمن خبر دادن مرگ معاویه ، از او خواست که از امام حسین ع بیعت بگیرد و اگر نپذیرفت ، گردنش را بزند . بیعت گرفتن از حسین ع برای ولید دشوار بود و می‌خواست با او عاقلانه و بدون خشونت رفتار کند . اما با مشورتی که با «مروان حکم انجام داد ، مروان موضع متزلزل ولید را به مسخره گرفت و بر آشفت و او را تحریک کرد که شبانه امام را به دار الاماره احضار کند . سید الشهدا ع شبانه به دار الاماره رفت . گفتگوهای میان امام و والی مدینه و ولید انجام گرفت و امام ، بدون بیعت از آنجا خارج شد . (۱) ۱-حیاه الامام الحسین ، ج ۲ ، ص ۲۵۰ .

وهب بن عبد الله کلبی

از شهدای کربلاست ، مادر و همسرش نیز در کربلا بودند و به شهادت رسیدند . وهب که اهل کوفه بود ، در کربلا در رکاب امام حسین ع حضور داشت . روز عاشورا پس از حرو بریر ، به میدان رفت . مادرش مشوق او در عزیمت به میدان بود . وقتی پس از مقداری جنگ ، نزد مادرش برگشت که : آیا راضی شدی ؟ گفت : وقتی راضی می‌شوم که در رکاب حسین ع به شهادت برسی . دوباره رفت و جنگید ، همسرش هم چوبی بر گرفت و به میدان رفت . وهب آن قدر جنگید تا شهید شد . همسرش به بالین او رفت و خون از چهره‌اش پاک کرد . شمر که شاهد صحنه بود ، به غلامش دستور داد تا با چوبی زن را به شهادت برساند . همسر وهب ، اولین زنی بود که از سپاه حسین ع به شهادت رسید . (۱) در برخی منابع ماجرای مشابه این ولی با تفاوتی در باره عبد الله بن عمیر کلبی نقل شده و «ام وهب را همسر او دانسته‌اند . ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۱۷ .

هانی بن عروه مرادی

از پیشگامان شهادت در نهضت حسینی بود که پیش از مسلم بن عقیل به شهادت رسید . «هانی ، از صحابه پیامبر بود و آن حضرت را دیده و با وی مصاحب داشت . بزرگ‌قبیله مراد» بود و در کوفه می‌زیست . در رکاب امیر المؤمنین ع ، نیز در سه جنگ جمل ، صفین و نهروان شرکت داشت . در حرکت انقلابی حجر بن عدی بر ضد زیاد بن ابیه ، ازارکان مهم به شمار می‌رفت . پس از آنکه ابن زیاد» بعنوان والی جدید کوفه به این شهر آمد ، مسلم بن عقیل ، پس از آنکه هزاران نفر با وی بیعت کرده بودند ، خانه هانی را مقر پنهانی خویش قرار داد . چون برای والی روشن شد که در نهضت مسلم ، هانی از زمینه‌سازان و چهره‌های مؤثر است ، او را دستگیر ، زندانی و شهید کرد . « (۱) هانی در کوفه ، موقعیت ویژه‌ای داشت . چندین هزار مرد مسلح و سلاح بر دوش ، زیر فرمان داشت و از بزرگان و اشراف این شهر محسوب می‌شد . (۲) حتی ابن زیاد که والی بصره و کوفه بود ، به وی احترام می‌گذاشت و در کوفه به عیادت هانی آمد . ولی چون هانی به مسلم بن عقیل پناه داده بود و حاضر نشد او را تسلیم ابن زیاد کند ، مورد غضب قرار گرفت و توهین و شکنجه و سپس شهید شد . (۳) هانی را پس از دستگیری و گفتگوهای تندی که با ابن زیاد داشت ، دست بسته به بازار گوسفند فروشان برده و کشتند . قاتلش رشید ترکی ، غلام ابن زیاد بود . شهادت او روز ترویه (هشتم ذیحجه سال

۶۰) بود. در باره وی، عبد الله بن زبیر اسدی اشعاری گفته که مطلع آن چنین است: «اذا كنت لا تدرين ما الموت فانظري الى هاني بالسوق و ابن عقيل (۴) هاني، هنگام شهادت، ۸۳ و به قولی ۹۰ سال داشت. روزی به شهادت رسید که امام حسین ع از مکه به طرف کوفه حرکت کرد. قبر او در کوفه پشت قبر مسلم بن عقیل مشهور است و زیارتگاه اهل ولاست. در مفاتیح الجنان و کتب زیارت، زیارتنامه‌ای برای آن شهید ذکر شده است (سلام الله العظيم و صلواته عليك يا هاني بن عروة... (۵) ۱-انصار الحسين، ص ۱۰۸. ۲-سفینه البحار، ج ۲، ص ۷۲۳. ۳-الاعلام، زرکلی، ج ۸، ص ۶۸. ۴-الحسين في طريقه الى الشهادة، ص ۷۱. ۵-بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۴۲۹.

هانی بن هانی سبعی

قاصدی که یکی از نامه‌های حسین بن علی ع را خطاب به مردم کوفه به آن دیار برد. همراه او در این ماموریت، سعید بن عبد الله حنفی بود. این دو آخرین فرستاده‌های امام بودند. نامه‌ای که امام توسط آنان فرستاد، چنین شروع می‌شد: «من الحسين بن علی الى الملا من المؤمنین و المسلمین...» (۱) ۱-مقتل الحسين، مقرر، ص ۱۶۵.

هجرت

در بسیاری از نهضت‌ها هجرت، نقش عمده داشته است. در نهضت عاشورا نیز سید الشهدا ع از مدینه جدش به مکه و از آنجا به کربلا- هجرت کرد. همچنان که رسول خدا از مکه به مدینه هجرت نمود و آن هجرت، مبدا تحول در وضع مسلمانان و سر آغاز تاریخ گشت، هجرت امام حسین ع نیز در زنده کردن دین پیامبر تاثیر بسزا داشت و محرم آغاز سال هجری قمری حساب شد و هر دو هجرت بخاطر دین و بقای رسالت بود. همچنانکه حضرت موسی هجرت کرد و از مصر با حالت خوف بیرون رفت (فخرج منها خائفا يتربص- قصص/۲۱) چون گروه فرعون در فکر کشتن موسی بودند، سید الشهدا ع نیز مخفیانه و خائفانه از جوار قبر رسول خدا ص کوچید و راه مکه را درپیش گرفت، در حالی که همان آیه را می‌خواند. (۱) هجرت از مکه نیز برای فرار از مرگ تحمیلی بود که یزید می‌خواست بر او تحمیل کند و رو به شهادتی رفت که خورش ثمر بخش باشد، آنگونه که هجرت رسول خدا ص نیز، خنثی کننده توطئه کسانی بود که در «لیلة المبيت به قصد کشتن او به خانه‌اش ریختند، اما آن حضرت راه غار ثور و سپس مدینه را پیش گرفته بود. هجرت، لازمه هر نهضت عاشورایی و انقلاب مکتبی است، هم دل کندن از زندگی و حیات مادی و دست شستن از جان در راه هدف، هم کوچیدن از خاک، خانه، اقوام و همه دلبستگیها و تعلقات است. هجرت، هم مهاجر را پخته و آبدیده می‌کند، هم افق افکار را گسترده می‌سازد، هم مناطق هجرت را از تحول و دگرگونی برخوردار می‌کند. هجرت امام خمینی نیز از نجف به فرانسه، انقلاب اسلامی را در سطح جهان مطرح ساخت و پیام نهضت را به همه جا رساند. امام امت تصمیم داشت اگر هیچ کشوری اجازه ورود ندهد، سوار بر کشتی شده و دریاها را در نوردد و پیام مظلومیت ملت ایران را به گوش جهانیان برساند. سفرهای تبلیغی مبلغان دینی در طول سال، بویژه در ایام محرم و رمضان نیز نوعی هجرت است. ۱- همان، ص ۱۵۷.

هر که دارد هوس کرب و بلا بسم الله

این شعر که در چاووش خوانیهای کاروانهای مسافر کربلا خوانده می‌شد، بر گرفته از کلام امام حسین ع هنگام خروج از مکه و حرکت به سوی مسلخ عشق، کوفه و کربلاست: «الا... و من كان باذلا فينا مهجته موطننا على لقاء الله نفسه فليرحل معنا فاني راحل مصبحا ان شاء الله (۱) که دعوتی بود به آنکه هر کس آماده فدا کردن خون و جان ومهیای دیدار خداست، سحرگاهان همراه امام

حرکت کند. دعوت به خط شهادت و ایثار، در مرام حسینیان و عاشورائیان نهفته است و کربلا و زیارت مرقد سید الشهداء^ع، رمز این دل سپردن به کعبه عشق و منای شهادت است. هر که دارد هوس کرب و بلا، بسم الله هر که دارد سر همراهی ما، بسم الله ۱- کشف الغمه، ج ۲، ص ۲۴۱، حیات الامام الحسین، ج ۳، ص ۴۸.

هفتاد و دو تن

معروف است که تعداد یاران و همراهان سید الشهداء^ع که روز عاشورا در رکاب آن حضرت شهید شدند، هفتاد و دو تن بود. اما در منابع مختلف، آمار کشته شدگان و سرهای شهدا که بین قبایل مختلف تقسیم و به کوفه حمل شد، بیش از آن را نشان می‌دهد، حتی تا نود نفر هم یاد شده است. در اسامی آنان نیز اختلافهایی دیده می‌شود. اما در هر صورت، هفتاد و دو، رمز آن فدائیان راه خدا در رکاب حسین^ع است و در زبان عارفانه شاعران، کربلا- منای عشق محسوب می‌شود که امام، هفتاد و دو قربانی به پیشگاه خدا هدیه نمود و خود، قربانی عظیم آن قربانگاه بلا و ابتلا بود. در تاریخ انقلاب اسلامی نیز، تعداد شهدای دفتر حزب جمهوری اسلامی که در هفتم تیر سال ۱۳۶۰ ش. در کربلای سرچشمه بانفجار بمب توسط منافقین به شهادت رسیدند، هفتاد و دو تن بود و سید شهدای آن گروه، شهید مظلوم آیه الله بهشتی بود.

هفاهف بن مهند راسبی

از شهدای کربلاست. مردی دلیر و تکسوار از شیعیان بصره و از یاران علی^ع در جنگهای سه گانه جمل، صفین و نهروان بود و در جنگ صفین، حضرت او را امیر طایفه ازد قرار داد. پس از شهادت امیر المؤمنین، از یاران امام مجتبی^ع بود، سپس به حسین^ع پیوست. وقتی خبر حرکت امام را به سوی کوفه شنید، از بصره به سوی کربلا حرکت کرد. وقتی رسید که حادثه پایان یافته بود و با تیغ بر افراد سپاه عمر سعد حمله کرد. عده‌ای را کشت و خود به شهادت رسید. (۱) - تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۳۰۳، عنصر شجاعت، ج ۳، ص ۱۷۵.

هل من ناصر

آیا یاری کننده‌ای هست؟ فریاد استغاثه و یاریخواهی امام حسین^ع در روز عاشورا پس از شهادت همه یاران، فرزندان و خویشاوندان است. چون دشمن قصد حمله به خیمه‌های اهل بیت را داشت و صدای آنان به گریه و فغان بلند بود، امام حسین^ع اینگونه استغاثه کرد، شاید غیرت شنوندگان را برانگیزد تا مانع هجوم لشکریان به حریم حرم شوند. ندای هل من ناصر^ع حسین^ع هنوز و همیشه در گوش تاریخ طنین انداز است و وجدانهای بیدار و همه آزادگان را به مقاومت در برابر ستم فرا می‌خواند و به نصرت دین خدا و یاری ولی خدا می‌طلبد. کسی که ندای نصرت خواهی و «استنصار» حجت خدا را بشنود ولی پاسخ ندهد، اهل دوزخ است. امام حسین^ع در مسیر کوفه به دو نفر برخورد و پس از گفتگو وقتی از آنان دعوت به یاری کرد، آنان کهنسالی و قرضهای خود را بهانه آوردند تا همراه امام نشوند. حضرت فرمود: پس از منطقه دور شوید تا مرا نبینید و صدای مرا نشنوید که به عذاب الهی گرفتار می‌شوید: «فانطلقا فلا تسمعالا و اعیة و لا تریالی سوادافانه من سمع و اعیتنا او رای سوادنا فلم یجنا و لم یغثنا کان حقا علی الله عز و جل ان یکبه علی منخریه فی النار». (۱) «ز عاشورای آن سال به خون آغشته تا اکنون هماره، همچنان فریاد «هل من ناصر»^ع در سینه تاریخ، پا برجاست از آن فریاد دعوتگر که در «متن زمان جاری است و پیغامش، شعار شور و بیداری است، میان حق و باطل، «داد» با «بیداد»، نبردی جاودان برپاست. در این میدان و این پیکارندای دعوتش چشم انتظار پاسخی از «ما» است. این جمله که بصورت هل من ناصر (۲) یئصرنی شهرت یافته است، در منابع تاریخی دقیقا به همین صورت نیست و با

اندک تفاوتی یا با عبارتهای دیگری نقل شده است ، از قبیل : «هل من ذاب عن حرم رسول الله ؟ هل من موحد يخاف الله فينا ؟ هل من مغيث يرجو الله في اغاثتنا ، اما من طالب حق ينصرنا . . . » ، (۳) «هل من ذاب يذب عن حرم رسول الله ؟ » ، (۴) «اما من مغيث يغينا لوجه الله ؟ » ، (۵) «هل من ناصر ينصر ذريته الاطهار ؟ » (۶) و عبارتهای دیگر . ۱- موسوعه کلمات الامام الحسين ، ص ۳۶۹ به نقل از ثواب الاعمال ۲- قبله این قبيله ، جواد محدثی ، ص ۳۰۷۴-۳- حياه الامام الحسين ، ج ۳ ، ص ۲۷۴ . ۴- بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۴۶ ، مقتل خوارزمی ، ج ۲ ، ص ۳۲ . ۵- مقام زخار ، ص ۴۰۴-۶- ذریعه النجاه ، ص ۱۲۹ .

هیئت

نوعی تشکل مذهبی ، بر محور عزاداری برای سید الشهداء و ائمه علیهم السلام . مجموعه‌هایی از مردم هر محله ، در شهرها یا روستاها که برای سوگواری و روضه‌خوانی نسبت به امام حسین ع بویژه در ایام عاشورا تشکیل می‌شود . هیئت ، سنتی دیر پا و مردمی است و با بودجه علاقه‌مندان به امام حسین ع تشکیل می‌یابد . در طول سال هم‌فعالیت می‌کند و جلسات هیئت برگزار می‌گردد . اما روز عاشورا ، برای سینه‌زنی و عزاداری از حسینیه یا محله بیرون می‌آیند و به حررها و امامزاده‌ها و تکیه‌ها می‌روند . هر هیئت ، نام خاص و پرچم و علامت ویژه دارد . هیئتهای عزاداری ، گاهی متوسلین به یکی از ائمه یا شهدای کربلا هستند . هیئت ، که نوعی سوگواری گروهی است ، در قدیم هم رایج بوده و شیعیان بصورت جمعی نوحه‌خوان و با تشکیلات طعام ، به زیارت قبر حسین ع می‌رفتند . امام صادق ع به فائد حناط که خبر اینگونه زیارتهای جمعی را باز می‌گفت ، فرمود : هر کس قبر حسین ع را زیارت کند ، در حالی که به حق او آشنا باشد ، خداوند ، گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد . (۱) ۱- بحار الانوار ، ج ۱۰۱ ، ص ۲۵ .

هیئات من الذلّه

شعار عاشورایی حسین بن علی ع و شعار همه آزادگانی که زیر بار ظلم نمی‌روند و سلطه جباران را نمی‌پذیرند . به معنای ذلت از ما دور است و جمله‌ای است که امام حسین ع در یکی از خطبه‌هایش روز عاشورا بیان فرمود ، خطبه‌ای با آغاز «تبا لکم ایتهالجماعه . . . » که چون همان روز نیز اصرار داشتند آن حضرت را به تسلیم و بیعت وادارند ، حضرت نپذیرفت و حیات ذلت‌بار در سایه حکومت یزید و ابن زیاد را با کرامت دودمان پیامبر و شرافت زندگی مؤمنانه منافی دانست و سر دو راهی مرگ شرافتمندانه یا زندگی ذلیلانه ، «شرافت شهادت را برگزید : «الا و ان الدعی بن الدعی قد ترکنی (رکزی) بین السله و الذله ، و هیئات له ذلک منی ، هیئات من الذله ، ابی الله ذلک لنا و رسوله و المؤمنون و حجور طهرت و جدود طابت و انوف حمیه و نفوس ابیه ان یؤثر طاعه اللثام علی مصارع الکرام (۱) . این نوع نگرش به زندگی ، تعلیم مکتب است که انسان باید سر دو راهی شهادت یا ذلت ، عزت شهادت را برگزیند و زندگی زیر ستم را مرگ بداند . حضرت علی ع در جنگ صفین ، وقتی دید که سپاه معاویه بر شریعه فرات دست یافتند و یاران او در مضیقه آب قرار گرفتند و چه بسا ذلیلانه تسلیم شوند ، در خطبه‌ای آنان را تشویق کرد که شمشیرها را با خون دشمن سیراب سازند تا خود سیراب شوند ، مرگ ، در زندگی ذلیلانه است و زندگی در مرگ قاهر و پیروز «الموت فی حیاتکم مقهورین و الحیاه فی موتکم قاهرین . (۲) این فرهنگ ، در خط حماسه علوی و حسینی متبلور است و سرمایه زندگی با کرامت به شمار می‌رود . امام خمینی ره نیز در برابر تهدیدهای استکبار جهانی ، در پیام خویش فرمود : «هیئات که امت محمد ص و سیراب شدگان کوثر عاشورا و منتظران وراثت صالحان ، به مرگ ذلت بار تن در دهند و هیئات که خمینی در برابر تجاوز دیوسیرتان و مشرکان و کافران به حریم قرآن کریم و عترت رسول خدا و امت محمد ص و پیروان ابراهیم حنیف ، ساکت و آرام بماند و یا نظاره گر صحنه‌های ذلت و حقارت مسلمانان باشد . » (۳) از آستان همت ما ذلت است دور و اندر کنام غیرت ما نیستش و ورود بر ما

گمان بردگی زور برده‌اند ای مرگ، همتی که نخواهیم این قیود اکنون که دیده هیچ نبیند به غیر ظلم باید ز جان گذشت، کرین زندگی چه سود؟ (۴) سید الشهدا «ع در پاسخ برخی از افراد سپاه کوفه که از او می‌خواستند کردن به حکومت و فرمان یزید بنهد تا سالم بماند، فرمود: «لا والله! لا اعطیکم بیدی اعطاء الدلیل و لا اقر اقرار العیید (لا افر فرار العیید)». (۵) اینگونه تسلیم شدن را ذلتی برده‌وار می‌داند و نمی‌پذیرد. ابونصر بن نباته، در باره این دیدگاه حسین ع سروده است: «و الحسین الذی رای الموت فی العز حیاة و العیش فی الذل قتلا» (۶) حسین ع کسی است که مرگ همراه عزت را «زندگی دید و زندگی در ذلت و خواری را» مرگ. ۱- نفس المهموم، ص ۱۳۱، مقتل خوارزمی، ج ۲، ص ۷، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۸۳، (با تفاوت‌هایی اندک در تعبیر). ۲- نهج البلاغه، صبحی صالح، خطبه ۵۱. ۳- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۱۳. ۴- حسین پیشوای انسانها، محمود اکبرزاده، ص ۲۷. ۵- مقتل الحسین، مقرر، ص ۲۸۰، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۲۳. ۶- شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۳، ص ۲۴۵. در این کتاب، اشعار، سخنان و حکایات تاریخی فراوانی در باره روحیه عزت و بزرگواری و جوانمردی، بویژه در میدانهای جنگ نقل شده است (ص ۲۴۵ تا ۳۳۱).

یا حسین ع

سوزناکترین ناله برخاسته از ژرفای جان، که شیعه کربلایی با آن ندا، سید الشهدا را صدا می‌زند، ندایی که قلبهای عاشق حسین ع را به هم متصل می‌کند و حسینیان را زیرخیمه ذکر گرد می‌آورد. شعاری که بر پرچم عزاداران محرم، بر پیشانی رزمندگان اسلام، بر لبهای نوحه سرایان عاشورا می‌درخشد و می‌شکفت. ندای شوق آمیزی که صحابی بزرگوار، جابر بن عبد الله انصاری، وقتی همراه عطیه بر سر تربت حسین ع آمد و بیهوش شد، چون عطیه آب به صورتش پاشید و به هوش آمد، سه بار گفت: «یا حسین! یا حسین! یا حسین! آنگاه گفت: «احیب لا یجیب حبیبه؟» و سپس به زیارت ابا عبد الله علیه السلام پرداخت.

یاد حسین، هنگام آب نوشیدن

شهادت تشنه کامانه امام حسین ع، چنان داغ و غم سنگینی بر دلها نهاده است که می‌سزد با دیدن هر نهر و چشمه و با نوشیدن هر آب و شربت گوارا، از لبهای عطشان آن حضرت، یاد شود، چرا که آب، یاد آور آن عاشورای عطش ریز و آن کامهای تشنه عاشورائیان شهید است. امام صادق ع فرمود: «من هرگز آب سرد نوشیدم مگر آنکه حسین بن علی را به یاد می‌آوردم و نیز فرمود: «ما من عبد شرب الماء فذكر الحسین و لعن قاتله الا كتب له ماء الف حسنة و حط عنه مائة الف سيئة (۱) هر که آب بنوشد و حسین ع را یاد کند و قاتل او را لعن نماید، برای او هزار حسنه نوشته می‌شود و هزار گناه از او محومی گردد. از این رو، شیعه، هنگام نوشیدن آب، بر حسین بن علی سلام می‌دهد و می‌گوید: سلام بر لب تشنه‌ات، یا حسین، سلام الله علی الحسین و اصحابه. نیز در سقاخانه‌ها و منبعهای آب خنک، در تابستان و در ایام محرم، می‌نویسند: «آبی بنوش و لعنت حق بریزد کن یا بنوش به یاد لبهای تشنه حسین. از زبان خود سید الشهدا هم نقل شده که فرمود: شیعی ما ان شربتم عذب ماء فاذا كرونی او سمعتم بغریب او شهید فاندبونی (۲) امام سجاد ع نیز سالهای سال، از شهادت پدر با لب تشنه یاد می‌کرد و می‌گریست و هر گاه هنگام افطار غذا می‌آوردند یا نگاهش به آب می‌افتاد، می‌گریست و می‌فرمود: «قتل ابن رسول الله جائعا، قتل ابن رسول الله عطشانا» (۳) و نیز هر گاه قصابی را می‌دید که می‌خواهد گوسفندی سر ببرد، می‌گفت آبش بدهید، پدرم را با لب تشنه سر بریدند. این یاد کرد پیوسته از شهادت مظلومانه حسین ع با لب تشنه، احیای خاطره آن روز پر حادثه است. یا دهر اف لک... اشعاری است که امام حسین ع آنها را مکرر بر زبان جاری کرد. امام سجاد ع که بیمار بود و در خیمه، حضرت زینب او را پرستاری می‌کرد، اینها را شنید، فهمید که خبر از شهادت می‌دهد. گریست. زینب هم شنید و گریه کرد. امام حسین ع او را دلداری داد و به بردباری سفارش کرد

(۴) یا دهر اف لك من خليل كم لك بالاشراق و الاصيل من صاحب او طالب قتيل و الدهر لا يقنع بالبدیل و انما الامر الى الجليل و كل حى سالك سبیلی ۱-امالی صدوق ، ص ۱۲۲ . ۲-الخصائص الحسينیه ، شوشتری ، ص ۹۹ . ۳-لهوف ، ص ۲۰۹ . ۴-اعیان الشیعه ، ج ۱ ص ۶۰۱ .

یاد یحیی ع

میان ماجرای شهادت امام حسین ع و برخی پیامبران ، شباهتهایی وجود دارد . از جمله میان آن حضرت و حضرت یحیی بن زکریا ، سر یحیی را در طشت طلا-نهاده ، نزد زنبد کاره‌ای هدیه فرستادند . (۱) سر سید الشهداء را نیز پس از شهادت نزد ابن زیاد و یزید فرستادند ، آن هم در طشت طلا . خداوند به انتقام خون یحیی ، بخت النصر را بر آن قوم مسلط ساخت که هفتاد هزار از آنان را کشت . (۲) خداوند به پیامبر اکرم ص وحی فرمود : در مقابل قتل یحیی هفتاد هزار را کشتم ، در مقابل قتل پسر دختر تو دو برابر آن را خواهم کشت . (۳) آنگونه که سر یحیی را در طشت نهادند ، حسین بن علی را هم در کربلا ذبح کردند . (۴) شاید به خاطر این شباهتها با پیامبران و حضرت زکریا بود که سید الشهداء در مسیر کربلا ، در هر منزلی که فرود می‌آمد یا از آن کوچ می‌کرد ، از یحیی بن زکریا یاد می‌کرد و روزی هم فرمود : از خواری و پستی دنیا همین بس که سر یحیی پیامبر ، به یکی از زنان کار بنی اسرائیل هدیه می‌شود ! (۵) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۹۹ . ۲-همان . ۳-عوامل (امام حسین) ، ص ۶۰۷ . ۴-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۳ ، ص ۲۵۳ . ۵-عوامل ، ص ۶۰۸ ، بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۹۸ .

یا فتح یا شهادت

در فرهنگ عاشورا ، هم شهادت فتح محسوب می‌شود ، و هم فتح ، فراتر از پیروزی نظامی است . بر اساس آموزش قرآنی احدی الحسنین ، مجاهدان راه خدا چه بکشند و چه کشته شوند ، پیروزند و پیروزی در سایه عمل به تکلیف است . شوق شهادت در ابا عبد الله ع چنان بود که به فرموده امام باقر «ع روز عاشورا ، نصرت الهی برای آن حضرت نازل شد و میان زمین و آسمان بود . حسین بن علی را مخیر کردند که پیروز شود یا شهید گردد . وی شهادت و دیدار الهی را ترجیح داد : «لما نزل النصر علی الحسنین بن علی حتی كان بین السماء و الارض ثم خیر : النصر او لقاء الله ، فاختر لقاء الله . (۱) آن حضرت ، کشته شدن را هم پیروزی می‌دانست ، چون هم به رستگاری ابدی می‌رسید ، هم دین رازنده می‌کرد . امام حسین ع خود فرمود : «اما و الله انی لارجو ان یکون خیرا ما اراد الله بنا ، قتلنا ام ظفرنا» (۲) به خدا سوگند ، امیدوارم آنچه را خداوند برای ما بخواهد . «خیر» باشد ، چه کشته شویم ، چه پیروز گردیم ! گر چه از داغ لاله می‌سوزیم ما همان سر بلند دیروزیم چون به تکلیف خود عمل کردیم روز فتح و شکست ، پیروزیم (۳) امام خمینی ره فرمود : «من امیدوارم به فوز» احدی الحسنین نائل شوم ، یا پیشرفت مقصود (۴) ۱-اصول کافی ، ج ۱ ، ص ۴۶۵ . ۲-اعیان الشیعه ، ج ۱ ، ص ۵۹۷ . ۳-از شعر «یاد» ، جواد محدثی . ۴-صحیفه نور ج ۴ ، ص ۲۷۹ .

یا لثارات الحسین ع

ندای خونخواهی حسین علیه السلام . این جمله ، شعار یاوران حسین ع و شعار فرشتگانی و اقامه عدل و حق ، یا شهادت در راه آنکه حق است . « است که کنار قبر او تا ظهور امام زمان ع می‌مانند . (۱) نیز ، شعار حضرت مهدی ع است ، هنگام قیام برای انتقام خون شهدای کربلا . (۲) همچنین شعار یاوران شهادت طلب امام زمان ع که آرزوی مرگ در راه خدا دارند «شعارهم : یا لثارات الحسین . (۳) در نهضت توابعین به رهبری سلیمان بن صرد نیز که در سال ۶۵ هجری در کوفه قیام کردند ، شعارشان همین بود . در قیام مختار هم همین شعار مطرح بود . در برخی نقلها «یا اهل ثارات الحسین آمده است . (۴) نیز «یا لثارات الحسین نام نشریه‌ای است که به

همت جمعی از نیروهای بسیجی و حزب اللهی و دردمند، با انگیزه دفاع از ارزشهای انقلاب اسلامی، از سال ۱۳۷۳ شمسی منتشر می‌شود و افشاگر برخی از برنامه‌های تهاجم فرهنگی غرب، علیه اسلام و انقلاب است. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۶ و ج ۹۸، ص ۱۰۳. ۲- منتهی الامال (چاپ هجرت) ج ۱، ص ۵۴۲. ۳- بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۰۸. ۴- همان، ج ۴۵، ص ۳۳۴، ۳۵۸، ۳۶۷.

یا لیتنا کنا معکم

آرزوی رستگار شدن و رسیدن به فوز و فیض شهادت در رکاب ولی خدا، برای کسانی که در معرکه کربلا نبوده‌اند، آرزوی شیرینی است. شهادت را رستگاری دانستن و آرزومندی برای درک آن فیض، هم خطی با سید الشهداء^ع است. این آرزو در زیارتنامه‌های آن حضرت با عبارتهای مختلفی بیان شده است. از قبیل: «فترم و الله فلیتانی معکم فافوز فوزا عظیما»، (۱) «یا لیتنی کنت معکم فافوز فوزا عظیما»، «یا لیتنی کنت معکم فافوز معکم». (۲) جلوه این آرمان والا، در هر عصری می‌تواند آشکار شود، چرا که وقتی هر روز عاشورا و همه جا کربلا باشد و خط جهاد و شهادت به روی پیروان حق گشوده باشد، صداقت زائر در این ادعا، در جبهه‌های نبردش با ستمگران دیده می‌شود و این آرزو به عمل می‌رسد. نمونه آن در جبهه‌های دفاع مقدس در جمهوری اسلامی مکرر دیده شد. آنان که عمری خطاب به مولایشان یا لیتنا کنا معکم... گفته و بر غربت و تنهایی مظلومیت حسین ع گریسته بودند، وقتی کربلای جبهه‌های حق، برای حسین زمان ناصرو یاور می‌طلیید، به میدانهای رزم شتافتند و جان فدا کردند و نشان دادند که اگر در عاشوراهم بودند، همچون اصحاب شهید آن امام، عاشقانه جان نثار می‌کردند. جمله یا لیتنا... هم اعلام موضع و جانبداری از برنامه و حرکت عاشورایی شهدای کربلاست، هم اعلام آمادگی برای حضور در کربلاهای مکرر تاریخ. شعار شهادت طلبان است و آرزوی وارستگان از تعلقات دنیوی. چرا که نوع شهادتی که حسین ع و اصحابش در کربلا پذیرا شدند، غبطه همه انسانهای آزاده در دورانهاست. در حدیث مفصل امام رضا^ع خطاب به ریان بن شیب آمده است: «یا ریان! ان سرک ان یکون لک من الثواب مثل ما لمن استشهد مع الحسین ع فقل متی ما ذکرته: یا لیتنی کنت معکم فافوز معکم فوزا عظیما» (۳). اگر دوست‌داری که ثواب شهیدان کربلا را داشته باشی، هر گاه به یاد آن حادثه افتادی بگو: کاش من نیز با آنان بودم و با آنان به رستگاری بزرگ می‌رسیدم. این آرزو، نشان دهنده زمینه تفکرات عاشورایی در دل انسان است. ۱- مفاتیح الجنان، زیارت اول امام حسین، ص ۴۲۴. ۲- همان، زیارت ششم، ص ۴۲۷. ۳- همان، زیارت وارث، ص ۴۳۰.

یا مبرور

شعار طایفه ازد در کوفه بود. هنگامی که عبد الله عقیف ازدی در مجلس ابن زیاد نسبت به جنایت او در کشتن حسین علیه السلام اعتراض کرد و ابن زیاد فرمان داد که بگیرید!، عبد الله عقیف شعار «یا مبرور» سر داد و گروهی از طایفه ازد گرد آمده و او را از مجلس بیرون بردند. (۱) معنای آن نیکی شده و حمایت شده است. ۱- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۶.

یا منصور، امت

شعار هواداران مسلم بن عقیل در کوفه بود. پس از دستگیر شدن هانی و فاش شدن محل اختفای حضرت مسلم بستگان هانی یقین کردند که او کشته خواهد شد. نوحه‌خوانی در خانه هانی برپا شد و زنانی از طایفه مراد، ندبه کنان و سوگواری کنان آنجا گرد آمدند. پس از این حادثه، مسلم بن عقیل شعار و ندای یا منصور سر داد. به نقلی چهار هزار نفر و به نقلی دیگر هجده هزار بیعتگر با فریاد «یا منصور امت»، گرد او جمع شدند و کاخ ابن زیاد را محاصره کردند. ولی بتدریج، از دور او پراکنده شدند و او را

تنها گذاشتند . (۱) این جمله ، شعار مسلمانان در جنگ بدر نیز بود . معنایش اینست : ای یاری شده ! بمیران . این نوعی پیشگویی و فال نیک به مرگ دشمن بود . چون در شب حرکت کردند ، این جمله را شعار خود ساختند تا در تاریکی یکدیگر را بشناسند . (۲) ۱-مقتل الحسین ، مقرر ، ص ۴۲۷ . ۲-مروج الذهب ، ج ۳ ، ص ۵۸ ، کامل ابن اثیر ، ج ۲ ، ص ۵۴۰ ، مع الحسین فی نهضته ، اسد حیدر ، ص ۱۰۸ .

یحیی بن سعید

سر کرده گروهی که می‌خواستند امام حسین ع را از خروج از مکه و عزیمت به سوی عراق ، باز دارند . عمرو بن سعید بن عاص ، والی مکه که امیرالحاج در آن سال نیز بود ، ماموریت داشت که اگر بتواند ، حسین ع را ترور کند . از این رو نمی‌خواست با بیرون رفتن حسین ع از مکه ، توطئه خنثی شود . یحیی بن سعید را همراه جمعی از سپاه فرستاد تا به زور مانع عزیمت سیدالشهدا ع شوند . اما امام و اصحابش ، مقاومت کردند و کار به برخورد با تازیانه هم انجامید و یحیی در انجام ماموریت ناکام ماند . یحیی و عمرو ، برادر بودند . (۱) ۱-بحار الانوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۸۹ به نقل از جزری .

یحیی بن سلیم مازنی

از شهدای کربلاست . رجز او هنگام نبرد چنین بود : لا ضربن القوم ضربا فیصلا ضربا شدیدا فی العدا معجلا لا عاجزا فیها و لا مولولا و لا- اخاف الیوم موتا مقبلا (۱) که هم روح حماسی و سلحشوری او را می‌رساند و هم استقبال از شهادت را . ۱-مع الحسین فی نهضته ، ص ۱۵۴ ، نقل از انساب الاشراف .

یزید بن نبط (نبت) عبدی

از شهدای کربلاست . وی از شیعیان اهل بیت و از اصحاب ابو الاسود دوئلی و از اشراف قبیله خود بود . وی ده پسر داشت . پس از دریافت نامه سیدالشهدا ع که خطاب به اهل بصره نوشته بود ، همراه دو پسرش عبد الله و عبید الله از بصره آمدند و به علت بسته بودن راهها با پیمودن بیراهه‌ها ، در مکه خود را به امام حسین ع رسانده ، به کاروان او پیوستند . روز عاشورا پسرانش در حمله اول و خودش در مبارزه تن به تن به شهادت رسیدند . (۱) نام هر سه در زیارت ناحیه مقدسه آمده است . نام او یزید بن نبط ، بدر بن رقید ، بدر بن رقیط هم ضبط شده است . (۲) ۱-مناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۴ ، ص ۱۰۲ . ۲-عنصر شجاعت ، ج ۱ ، ص ۷۰ ، تنقیح المقال ، ج ۳ ، ص ۳۲۵ .

یزید بن حصین همدانی

یکی از یاران شجاع ، بزرگوار و پارسای امام حسین ع که روز عاشورا وقتی تشنگی بر امام و یارانش غلبه کرد ، از امام اجازه خواست تا با کوفیان و عمر سعد صحبت کند . امام اجازه داد . وی نسبت به جلوگیری از استفاده امام از آب فرات با آنان صحبت و به آنان اعتراض کرد . اما به او پاسخ نامناسب دادند . بی نتیجه برگشت . آنگاه امام ، در باره سپاه دشمن فرمود : شیطان بر آنان چیره گشته است و حزب شیطان زیان کارانند . (۱) او در کوفه بامسلم بن عقیل نیز بیعت کرده بود و پس از شهادت مسلم ، از کوفه خارج شد و به امام حسین ع پیوست . (۲) ۱-انصار الحسین ، ص ۹۷ . ۲-موسوعه کلمات الامام الحسین ، ص ۴۲۵ .

یزید بن زیاد

از شهدای کربلاست. نام کاملش یزید بن زیاد بن مهاصر (مهاجر) کندی، معروف به ابو الشعثاء کندی از رجال نامی و از دلاوران و تیر اندازان ماهر کوفه بود که همراه سپاه عمر سعد از کوفه خارج شد ولی به حسین بن علی ع پیوست. برخی هم گفته‌اند پیش از رسیدن سپاه حر به امام حسین ع وی به امام حسین ع پیوسته و همراه او شده بود. پیش روی امام حسین، صد تیر به سوی دشمن افکند که تنها پنج تیر بر زمین افتاد. با هر تیری که می‌انداخت، امام حسین ع دعا می‌کرد که خدایا تیر اندازی‌اش را استوار گردان و پاداشش را بهشت قرار بده: «اللهم سدد رميته واجعل ثوابه الجنة (۱) نام او را یزید بن ابی زیاد و یزید بن زیاد بن مهاجر هم نقل کرده‌اند. (۲) ۱- تنقیح المقال، ج ۳، ص ۳۲۵. ۲- اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۰۳، کامل، ابن اثیر، ج ۲، ص ۵۶۹.

یزید بن مسعود

از شخصیت‌های معروف هوادار امام حسین ع بود که پس از دریافت نامه از آن حضرت، قبایل بنی تمیم، بنی حنظله و بنی سعد را گرد آورد و در جمعشان به ایراد سخن پرداخت. آنان نیز خطابه او را تایید و پشتیبانی کردند، سپس نامه‌ای مساعد به امام نوشت و او را به کوفه دعوت کرد. (۱) ۱- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۳۲۶.

یزید بن معاویه

خلیفه جنایتکار اموی که فاجعه کربلا به دستور او پدید آمد. وی در سال ۲۵ هجری تولد یافت. جوانی میگسار، سگباز و اهل بوزینه بازی و عیاشی بود. (۱) چون معاویه مرد، با او به عنوان خلافت بیعت کردند. معاویه پیش از مرگش از بسیاری بیعت بر ولیعهدی او گرفته بود. یزید اندیشه‌های الحادی داشت و به مبدا و معاد بی عقیده بود. بی بند و بار و اهل عیش و طرب بود. در زمان او فسق و فجور به والیان هم گسترش یافت و آوازه خوانی در مکه و مدینه آشکار شد و مردم به شرابخواری علنی پرداختند. (۲) سید الشهدا ع وقتی با اصرار ولید و مروان برای بیعت با یزید مواجه شد به فسق او شهادت داد و فرمود: «یزید رجل فاسق شارب الخمر قاتل النفس المحترمة معطن بالفسق ومثلی لا یبایع مثله. (۳) یزید، مردی فاسق، شرابخوار، آدم کش است که آشکارا گناه می‌کند و کسی همچون من با کسی مثل او بیعت نخواهد کرد. این شناخت سید الشهدا ع از یزید، سابقه داشت. حتی روزی در یک جلسه، آن حضرت در پاسخ معاویه که از یزید ستایش کرد، برخاسته، زشتیها و مفاسد یزید را بر شمرد و به معاویه به خاطر بیعت گرفتن از این و آن برای پسرش یزید، اعتراض کرد. (۴) یزید نیز همچون پدرش، به حیف و میل بیت المال و کشتن انسانهای با ایمان و ایجاد فساد و مفاسد در دستگاه حکومت پرداخت. به والی مدینه نوشت که به زور از سید الشهدا ع بیعت بگیرد و اگر نپذیرفت، گردن او را بزند. برای سرکوبی هواداران امام حسین ع که با مسلم بن عقیل در کوفه بیعت کرده بودند، «ابن زیاد» را به ولایت کوفه گماشت و به کشتن امام فرمان داد. «ابن جوزی در باره او گفته است: «چگونه قضاوت می‌کنید در باره مردی که سه سال حکومت کرد، در سال اول حسین ع را به شهادت رساند و در سال دوم مردم مدینه را دچار وحشت ساخت و مدینه را برای لشکریان خود مباح گرداند و در سال سوم، خانه خدا را با منجنیق سنگباران کرد و ویران ساخت. (۵) که اشاره به حادثه کربلاست و «واقعۀ حره که مردم مدینه در سال ۶۳ هجری بر ضد والی قیام کردند و او و دیگر امویان را از شهر بیرون نمودند و این پس از آن بود که فساد و آلودگی و جنایات یزید بر آنان آشکار شد. یزید هم مسلم بن عقبه را با لشکری برای قتل عام مردم فرستاد. در سال ۶۴ هجری نیز همان سپاه برای سرکوب قیام عبد الله بن زبیر به مکه هجوم بردند و به مسجد الحرام و حرم خدا با منجنیق حمله کردند. کعبه و مسجد الحرام سوخت و ویران شد و عده‌ای کشته شدند. (۶) ننگها و آلودگیهای یزید، بیش از آن است که در این مختصر بگنجد. (۷) مدت حکومت یزید، سه سال و هشت ماه بود و در سال ۶۴ در «حوارین از اطراف دمشق مرد (۸) و در «باب الصغیر» دمشق دفن شد. (۹) ۱- حیاة الامام الحسین، ج ۲، ص ۳۲۴. ۲- سفینة البحار، ج ۱، ص ۵۲۸. ۳- مروج

الذهب، ج ۳، ص ۶۷. ۴- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۵. ۵- الغدير، ج ۱، ص ۲۴۸. ۶- تذكرة الخواص، ابن جوزی، ص ۱۶۴. ۷- مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۹ تا ۷۲، العقد الفريد، ج ۵، ص ۱۳۹. ۸- از جمله در این باره ر. ک: حياء الامام الحسين ج ۲، ص ۱۸۰، الغدير، ج ۱۰، ص ۲۴۸ تا ۲۵۶. تاريخ مفصل اسلام، عمادزاده، ص ۲۶۷. ۹- مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۳.

يزيد بن مغل جعفی

از شجاعان هنرمند و شاعر شیعه که در کربلا به شهادت رسید. وی رسول خدا «ص رادرک کرده و در جنگ قادسیه حضور داشت و از اصحاب علی بن ابی طالب ع بود که در جنگ صفین در رکاب او جنگید. سپس حضرت در فتنه خوارج او را برای جنگ با «خریت بن راشد» به اهواز فرستاد. در آن سپاه، در جناح راست بود، وی در مکه به کاروان حسینی پیوست و با آن حضرت به کربلا آمد و روز عاشورا در پیکار تن به تن با کوفیان، پس از کشتن عده‌ای از آنان به شهادت رسید. نامش در زیارت ناحیه مقدسه بصورت یزید بن معقل آمده است. (۱) ۱- سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۸۲.

يزيد بن مهاجر

از شهدای کربلا به شمار آمده است. برخی او را همان یزید بن زیاد بن مهاجر کندی دانسته‌اند.

يزيديان

وابستگان و پیروان یزید، چه در فکر و چه در عمل، چه در گذشته و چه عصر حاضر. همه هواداران یزید و عمل کنندگان در آن راه، از دودمان یزید و «آل یزید» محسوب می‌شوند و مورد لعن خدا و نفرت مردمنند. تعبیر «آل یزید» در برخی زیارتنامه‌ها هم آمده‌است، همچون زیارت عاشورای غیر معروفه که می‌خوانیم: «اللهم العن یزید و آل یزید و بنی مروان جمیعا» و همانجاست که: روز عاشورا، روزی است که خشم و لعنت الهی بر یزیدیان و آل زیاد و شمر و عمر سعد، تجدد و نازل می‌شود: «هذا یوم تجدد فيه النقمه وتنزل فيه اللعنة علی اللعین یزید و علی آل یزید و علی آل زیاد و عمر بن سعد و الشمر». (۱) بعلاوه همه کسانی که راضی به گفتار و رفتار یزید باشند و از اولین و آخرین هر کس که از آنان پیروی و تبعیت نموده و با آنان بیعت کرده باشد و آن گروه را مساعدت کرده یا رضایت داشته باشد، مورد لعن قرار گرفته‌اند، نیز همه آنان که ماجرای عاشورا را شنیده و به آن راضی شدند، تا روز قیامت، همه آل یزیدند و ملعون خدا و خلق: «اللهم و العن کل من بلغه ذلک فرضی به من الاولین و الآخیرین و الخلائق اجمعین الی یوم الدین». (۲) این لعن و نفرینها نشان دهنده گستردگی جبهه یزیدیان است که همه زمانها و مکانها رافرا می‌گیرد و هر کس که حامی آن تفکر و مخالف و دشمن اهل بیت باشد و با داشتن ماهیتی یزیدی به قلع و قمع مبارزان راه حق و آزادی پردازد «آل یزید» است. امروز صهیونیستها و عوامل استکبار جهانی از مصادیق روشن یزیدیان اند. امام خمینی ره شهادت زائران خانه خدا را در «حج خونین و در کربلای حجاز و قتلگاه حرم، تکرار فاجعه همان یزیدیان صدر اسلام می‌داند که شمشیر کفر و نفاق را در لباس دروغین احرام پنهان کرده بودند. (۳) و نسبت به جبهه متحد کفر بر ضد انقلاب اسلامی و مسلمانان مظلوم ایران می‌فرماید: «... شهدای ما مکرر شهدای کربلا و مخالفان ما مکرر یزید و وابستگان او هستند.» (۴) ۱- تنقیح المقال، مامقانی، ج ۳، ص ۳۲۸، عنصر شجاعت، ج ۱، ص ۱۱۰. ۲- مفاتیح الجنان، زیارت عاشورای غیر معروفه، ص ۴۶۵. ۳- همان، ص ۴۶۶. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۲۸. ۴- همان، ج ۹، ص ۵۷.

یوم الطف

طف ، نام سرزمین کربلاست ، به معنای سرزمین مرتفع و بلند . و «یوم الطف ، اشاره به حادثه کربلا و شهادت امام حسین ع در آن سرزمین است . روز طف که همان عاشورا است ، در ادبیات ، بویژه در اشعار عرب و مرثی شاعران شیعه بسیار به کار رفته است و از حسین ع بعنوان قتیل الطف یاد شده است .

یوم الله

از نامهای روز عاشورا است ، به معنای روز خدا . گر چه همه روزها و مکانها و زمانها از آن خداست ، ولی گاهی زمان و مکان خاصی به دلیل اهمیت آن یا عظمت حادثه‌ای که در آن اتفاق افتاده و قدرت نمایی خداوند در آن روز ، به خدا انتساب پیدا می کند و «ماه خدا یا روز خدا» می شود . در قرآن نیز از «ایام الله یاد شده و به گرامیداشت آن توصیه شده است ، چرا که در سرنوشت اقوام و ملل ، تاثیر عمده داشته است (ذکرهم بایام الله : ابراهیم ، آیه ۵) . (۱) در روز عاشورا ، حوادث مهمی اتفاق افتاده که مهمترین آن حماسه کربلا و شهادت امام حسین ع است . طبق روایات فراوان ، بخصوص در کتب اهل سنت ، عاشورا روز مهمی بوده که پیشینیان آن روز را ، روزه می گرفتند و پیامبر ص هم روزه می گرفت ، ولی پس از شهادت حسین بن علی ع در این روز ، بنی امیه بخاطر کینه‌ای که با عترت پیامبرداشتند ، آن روز را روز فرخنده و مبارک و عید قرار دادند و به شادمانی پرداختند (اللهم ان هذا یوم تبرکت به بنو امیه . . . و هذا یوم فرحت به آل زیاد و آل مروان بقتلهم الحسین) (۲) از این رو پس از آن حادثه ، امامان شیعه آن را روز شومی دانسته و از روزه گرفتن در آن نهی کردند . در روایات عامه نقل شده که از رسول خدا ص در باره عاشورا و روزه آن پرسیدند ، فرمود : «ان یوم عاشورا یوم من ایام الله تعالی ، فمن شاء صامه و من شاء ترکه (۳) عاشورایکی از ایام الله است ، هر که خواست روزه بگیرد و هر که خواست ، نگیرد . از امام صادق ع روایت است که آل امیه و شامیانی که در کشتن حسین ع آنان را یاری کرده بودند ، نذر کرده بودند که اگر حسین ع کشته شود و سپاه کوفه سالم از جبهه کربلا برگردند و خلافت در دودمان آل ابی سفیان مستقر گردد ، آن روز را روز عید و جشن بگیرند و به شکرانه اش ، آن روز ، روزه بگیرند . از این رو روزه گرفتن عاشورا تا امروز در میان آل ابی سفیان رسم شده است و مردم از آنان تبعیت می کنند و روزه می گیرند و در این روز ، به خانواده و بستگان خویش ، شادی می رسانند . (۴) به هر حال ، در تاریخ اسلام ، واقعه خونین عاشورا عظیمترین جلوه فداکاری خالصانه در راه دین و فدا شدن گرامیترین انسان آن روزگار در راه حق و عدالت و احیای اسلام بود و تاثیرات مهمی در بیداری ملتها در طول تاریخ و الهام گرفتن افراد و امتها در راه مبارزه باستم داشته است و اگر در اسلام ، چند روز بسیار مهم و به یاد ماندنی و ستودنی داشته باشیم ، یکی هم عاشورا است ، که راز و رمز کرامت بخشیدن انسان بر فرشتگان از سوی خدا را نشان می دهد و برای امت محمد ص همین بس که اسوه‌هایی چون سید الشهداء ع و شهدای کربلا دارد که جهان را در مکتب شرافت و آزادی خود ، تربیت می کند . در حدیثی قدسی آمده است که حضرت موسی به خداوند عرض کرد : پروردگارا ، چرا و به چه خاطر امت محمد ص را بر سایر امتها فضیلت بخشیدی ؟ فرمود : به خاطر ده خصلت و ویژگی آنان را برتری دادم . موسی ع پرسید : آن ده خصلت چیست که امت محمدی به آن عمل می کنند ، تا من هم بنی اسرائیل را فرمان دهم تا به آنها عمل کنند ؟ خدای متعالی فرمود : «الصلاة و الزکاة و الصوم و الحج و الجهاد و الجمعة و الجماعة و القرآن و العلم و العاشوراء . . . » (۵) آنها عبارت است از : نماز ، زکات ، روزه ، حج ، جهاد ، نماز جمعه ، نماز جماعت ، قرآن ، دانش ، و عاشورا ! شگفتا که عاشورا در کنار نماز و حج و جهاد و قرآن و . . . از خصلتهای امتیاز بخش امت اسلام بر امتهای دیگر است . و این راز عظمت عاشورا و یوم الله بودن آن است . در ادامه حدیث فوق ، حضرت موسی از مفهوم عاشورا می پرسد ، خداوند در پاسخ به روز گریه و تباهی بودن عاشورا در سوگ فرزند پیغمبر و فضیلت گریستن و اطعام و خرج در راه زاده زهرا و ماتم آن شهید بزرگوار اشاره می فرماید و بر چشمهای گریان در روز عاشورا و قطرات اشک ، پاداش بهشت را وعده می دهد . امام خمینی قدس سره نیز روزهایی همچون ۲۲ بهمن ، ۱۵ خرداد ، ۱۷ شهریور را «یوم الله می داند و به

تکریم و احیای آنها دستور می‌دهد و تعبیر «عاشورا و ۱۷ شهریور و دیگر ایام الله . . .» (۶) نشان می‌دهد که عاشورا را نیز از ایام الله می‌داند و در جایی هم ۱۵ خرداد را با عاشورا مقایسه می‌کند و هر دو را «روز الهی می‌داند که همان یوم الله است: «بزرگداشت روز حماسه آفرین ۱۵ خرداد، بزرگداشت ارزشهای انسانی در طول تاریخ است، همان سان که بزرگداشت روز سرنوشت‌ساز عاشورا، بزرگداشت اسلام و قرآن کریم است. ملت شریف ما، بلکه ملت‌های مظلوم، از هر چه غفلت کنند، از این دو روز الهی نباید غفلت کنند. عاشورا با «نه خود، یزیدیان را در طول تاریخ نفی کرد و به گورستان فرستاد، ۱۵ خرداد پهلویان و پهلوی صفتان و ابر قدرتها را مدفون کرد . . .» و در پایان این پیام، می‌فرماید: «درود بر عاشورا، درود بر ۱۵ خرداد و ۲۲ بهمن، درود برایام الله (۷) ۱-در باره مفهوم و جایگاه ایام الله، ر. ک: «روایت انقلاب، جواد محدثی، ج ۱، ص ۱۱، مقاله نگاهی تازه به مفهوم ایام الله و «صحیفه نور» ج ۹، ص ۵۹. ۲- مفاتیح الجنان، ص ۴۵۱ (زیارت عاشورا). ۳- کنز العمال، علاء الدین علی الهندی، ج ۸، ص ۶۵۸، المعجم المفهرس لالفاظ الحدیث النبوی، ج ۴، ص ۲۲۴ واژه «عشر» ۴- بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۵ حدیث ۴۱. ۵- مجمع البحرین، طریحی، واژه عشر»، مستدرک سفینه البحار، نمازی شاهرودی، ج ۷، ص ۲۳۴. ۶- صحیفه نور، ج ۱۶، ص ۱۸۱. ۷- همان ج ۱۴، ص ۲۶۴.

۹- عاشورا در فقه

نویسنده: سید ضیاء مرتضوی

پیشگفتار

ارزیابی دیدگاه فقهی امام خمینی (قده) و دیگر فقیهان در باره قیام سیدالشهدا(ع) (سیدضیاء مرتضوی شابک تقدیم به روح ملکوتی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، فقیه فرزانه، حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (قده) پیش گفتار عظمت عاشورا و نقش گسترده و عمیقی که حرکت سیدالشهدا(ع) در حوزه دین و جامعه داشته است، همواره و بحق از مهمترین مباحث تاریخی، کلامی به شمار رفته و نگاههای مختلفی را به خود متوجه ساخته است. نخستین کنگره بین المللی امام خمینی و فرهنگ عاشورا که در سال ۱۳۷۴، همزمان با دهه محرم و سالگشت رحلت فقیه فرزانه، بنیانگذار جمهوری اسلامی، حضرت امام خمینی (قده)، به همت مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی برگزار شد، فرصت دوباره ای بود که عاشورا و فرهنگ برخاسته از آن، از زوایای چندی بررسی و تحلیل شود. عاشورا در فقه، عنوان پژوهشی تازه بود که توسط نویسنده، در این کنگره ارائه شد. تازگی موضوع و مقایسه ای که در این پژوهش، میان دیدگاه حضرت امام خمینی (قده) و چند تن از فقهاء بزرگ، صورت گرفته است، مایه ای شد برای استقبال علاقه مندان این دست مباحث. از این رو ارائه این پژوهش به کنگره، و انتشار آن در ویژه نامه روزنامه جمهوری اسلامی، مجموعه مقالات کنگره و مجله حضور، مانع از آن نبود که دوباره به گونه ای مستقل، و البته باافزوده های چندی و برخی اصلاحات اندک، اقدام به انتشار آن شود. با این آرزو که قدمی کوچک در ارج نهادن به فقه والای شیعه و تلاش سترگ فقهای عظام و تبیین برجستگی نگرش فقهی امام خمینی (قده) در باره قیام حضرت سیدالشهدا(ع) باشد. ان شاء الله.

قم - سیدضیاء مرتضوی بهار ۱۳۷۷ کلمه نخست

فرهنگ عاشورا

عاشورا در مقایسه با بسیاری از رخدادهای دیگر، حجم کمی از وقایع را به خود اختصاص داده و آغاز و انجام آن، در برهه ای کوتاه اتفاق افتاده است، اما یکی از حوادثی است که در طول تاریخ خویش، بیشترین توجه را به خود جلب کرده و علاوه بر نقش

گسترده و تاءثیر عمیق اجتماعی - تاریخی خود، به صورت فرهنگی ویژه با ساختاری منحصر به فرد در آمده است. افزون بر ثمرات و رویکردهای اجتماعی - انسانی که همچنان استمرار دارد، فرجام عاشورا، شکل گرفتن فرهنگی نوین با ویژگیهای خاص خود در میان جامعه گسترده ای بود که هویت اسلامی اش، آن را از دیگر تمدنها و فرهنگها جدا می ساخت. فرجام تاریخی و دستاوردهای ماندنی عاشورا، در طول دهه ها و سده های پس از خود، به جریانی هویت بخشید که امروز می توانیم از آن به عنوان فرهنگ عاشورا نام ببریم. نگاهی گذرا به حجم گزارشها، تحلیلها و آثاری که در طی قرون گذشته و زمان معاصر بازگو کننده زوایای مختلف این فرهنگ است، گویای عظمت، جامعیت، عمق و اصالتی است که عاشورا توانسته است به این فرهنگ بدهد. بسیاری از مقوله های کلان اجتماعی و انسانی، و حجم وسیعی از ریزترین مسایل انسانی را می توان در این فرهنگ شاهد بود و از آن الگو گرفت. آنچه در عاشورا رخ داد از نظر زمینه ها، عناصر و عوامل شکل گیری و انجام آن، در بسیاری موارد منحصر به فرد است و به همین بیان، فرهنگ شکل گرفته از آن نیز هویتی ویژه دارد. اما حوزه تاءثیربخشی و حرکت آفرینی آن، بسی گسترده و مستمر است. و این حقیقتی است که در ارزیابی عاشورا تا اینک، بیشترین توجه را به خود اختصاص داده است. تا کنون فرهنگ عاشورا از زوایای بسیاری مورد ارزیابی و کنکاش صاحبان اندیشه و تحقیق قرار گرفته است که بسی قابل تاءسی و تقدیر است. طبعاً عاشورا نیز مانند بسیاری مسایل و جریانات تاریخی - اجتماعی دیگر نتوانسته و نمی تواند به گونه ای هماهنگ و در یک راستا مورد داوری قرار گیرد. این واقعیت، افزون بر محدودیتهای اسناد تاریخی که به گونه ای معمول، بسیاری زوایا را در ابهام و تردید باقی می گذارد، ناشی از تفاوتهای بسیار و گسترده ای است که در دیدگاههای تحلیل گران وجود دارد. تفاوتهایی که گاه بسیار عمیق و در حوزه مسایلی بس اساسی و مهم است. بخش وسیعی از این تحلیلها و ارزیابیها، حاصل اصول و پیش فرضهای قطعیت یافته ای است که ملاکهای متقن در ارزیابی عاشورا تلقی شده اند. و این است که با وجود مواد و منابعی یکسان در برابر ارباب تحقیق و نظر، شاهد قضاوتهایی بس متفاوت و حتی متناقض می باشیم. بخشی از پراکندگی موجود در آراء و تحلیلهایی که در باره عاشورا صورت گرفته، ناشی از قوت و ضعف اشراف بر منابع و مستندات است، اما بسیاری نیز معلول دیدگاههای پراکنده ولی جزئی تحلیل گران، حتی در اصولی ترین مسایل است که زیربنای ارزیابی و تحلیل آنان را متفاوت می سازد. برای مثال اگر عاشورا را به عنوان حرکتی ناخواسته و انفعالی تلقی نمودیم، طبعاً تحلیلی که بر اجزاء و در مجموع، بر کل آن می گذاریم، به گونه ای بسیار متفاوت با این دیدگاه خواهد بود که این حرکت، حرکتی خودخواسته و برخاسته از موضعی هجومی و در تمام مراحل کاملاً انتخابی بوده است. چنان که اگر با این تلقی به ارزیابی آن پرداختیم که نه تنها رهبری این قیام بلکه حتی هیچ یک از انبیاء و ائمه (ع) نیز در صدد برپایی حکومت و تشکیلات سیاسی برای اداره مردم نبوده اند و به این تلقی معتقد شدیم، نتیجه ای که در بررسی قیام عاشورا به دست خواهیم داد، بسیار متفاوت بلکه متضاد با تحلیلی است که حرکت سیدالشهدا (ع) را در جهت برپایی حکومت عدل می داند. طبعاً در انگیزه ها و علل غایی تحلیل و بازگویی فرهنگ عاشورا نیز می توانیم شاهد این پراکندگی باشیم. و این خود سخت در نقشی که عاشورادر جامعه ایفا می کند، دخالت دارد. در واقع، نقش آفرینی عاشورا منوط به نوع انگیزه هایی است که تحلیل ما را سامان می بخشد و شکل می دهد، چرا که انگیزه تحلیل ما، به نوع برداشت ما از دستاوردهایی که از این فرهنگ انتظار داریم، شکل می دهد. همان گونه که چگونگی تحلیل و ارزیابی ما از آن، تفسیر ما از یک جریانی که می تواند به عنوان یک الگو و اسوه معرفی گردد را تحت تاءثیر می گیرد. از عاشورا و فرهنگ برخاسته از آن، تا کنون، در بسیاری زوایا به گونه ای مستقل، ارزیابی و تحلیل صورت گرفته است، ولی آنچه در این فرصت می تواند به عنوان یک موضوع مفید و قابل پی گیری مورد توجه قرار گیرد و در قالب یک بحث مستقل عمومی تا کنون مورد عنایت لازم قرار نگرفته است، طرح قیام عاشورا و موضع سیدالشهدا (ع) در فقه، به عنوان یک مستند فقهی می باشد. پرداختن به تحلیلی فقهی در باره موضع قاطع آن حضرت (ع)

و دیدگاه‌های آن دسته از فقیهان که در مباحث اجتهادی خویش به این مهم پرداخته اند، می‌تواند برای بسیاری از علاقه‌مندان به مباحث اجتماعی، فقهی تازگی داشته و راهگشا باشد. اینکه در فقه از چه زاویه‌ای به حرکت امام (ع) نگریسته شده و فقه در چه قالبی می‌تواند به ارزیابی این حرکت بپردازد و فقها در تحلیل خود، کدام چارچوب را پذیرفته و بر اساس آن به ارزیابی نشستند، می‌تواند به راحتی نوع نگرش آنان به این حرکت تاریخی را نشان دهد. سنجش این گفته‌ها با آنچه فقیه فرزانه حضرت امام خمینی (قده) به عنوان دیدگاه روشن اجتهادی و فقهی خویش در این خصوص، ارائه کرده است، گویای سطح بینشها و تفاوت در ملاکهای ارزیابی فقهی عاشورا است. چنان که ملاک متقنی برای ارزیابی و سنجش تحلیل برخی کسان دیگر است که بیشتر و یا اساساً با صبغه‌ای تاریخی - اجتماعی به بررسی و کنکاش در این باره پرداخته‌اند و نه یک بررسی فقهی. برخی از اینان گاه گرفتار اشتباهاتی فاحش شده‌اند که از نگاه اهل نظر بلکه حتی عموم جامعه پنهان‌نمانده است. به هر روی، همان‌گونه که اشاره شد ارزیابی عاشورا در فقه را فتح بابی می‌شماریم که تلاش بس بیشتری را در جهت ارزیابی و شرح جوانب مختلف آن می‌طلبد و این بر عهده فرصت‌های دیگر و اندیشه‌های پربار است که به این مهم بپردازند. ان شاء الله.

پیش درآمد

از جمله مباحثی که در بحث جهاد مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است موضوع آتش بس و قرار صلح با دشمن و ترک جنگ می‌باشد. آنچه در فقه با عنوان هدنه و یا مهاده آمده است به همین انگیزه و در همین مقوله می‌باشد. تعریفی که محقق اول، صاحب شرایع، متوفای ۶۷۶هـ ق ارائه می‌دهد عبارت است از پیمان بر ترک جنگ در مدتی مشخص: هی المعاهدة علی ترک الحرب مدة معينة^(۱) نزدیک به همین تعریف را علامه حلی، متوفای ۷۲۶هـ ق دارد: هی المعاهدة علی ترک الحرب مدة من غیر عوض^(۲) چنان که گفته‌اند، قید بلاعوض ناظر به عدم اعتبار عوض و شرطیت آن در چنین قراردادی است و نه اینکه عدم عوض جزء شروط آن باشد.^(۳) اینکه معاهده هدنه از دیدگاه شرعی چه حکمی دارد و در شرایط مختلف چه وضعیتی پیدا می‌کند، پرسشی است که هر یک از فقهای عظام با عنایت به ادله متعددی که از کتاب و سنت در اختیار است، به بررسی و پاسخ پرداخته‌اند. و نیز اینکه این پیمان، برای چه مدتی می‌تواند تنظیم شود و تا چه زمانی محترم شمرده می‌شود و جدای از نصوص و ظواهر ادله، عوامل و عناصر دیگری چون قوت و ضعف مسلمانان، مصلحت سنجی عمومی و غیبت امام معصوم (ع) و نیز شوق شهادت به عنوان واقعیت‌های بیرونی، به چه میزان دخالت دارد، از جمله محورهای مورد بحث در کلام فقهاست. توجه به مجموعه ادله‌ای که هر یک به گونه‌ای و گاه با برداشتهای متفاوت، مورد تمسک قرار گرفته است، می‌تواند نمایی کلی از فضای بحث را ترسیم کند. بی‌نیاز از اینکه استدلال‌های هر یک از اطراف قضیه را به تفصیل گرد آوریم، این اجمال می‌تواند جایگاه طرح قیام حضرت امام حسین (ع) در فقه را - توسط جمعی از فقها - بیشتر روشن کند. چنان که در تحلیل حرکت آن بزرگوار، و معرفی آن، به عنوان یک الگو، توجه به اینها ساخت لازم است. از آیاتی که در این بحث به آنها استدلال شده و اشاره رفته اینهاست: ۱. و ان جنحوا للسلم فاجنح لها. ^(۴) ۲. و لا تلقوا بآیدیکم الی التهلکة. ^(۵) ۳. و قاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم. ^(۶) ۴. یا ایها الذین آمنوا قاتلوا الذین یلونکم من الکفار ولیجدوا فیکم غلظة. ^(۷) ۵. الا الذین عاهدتم من المشرکین ثم لم ینقصوکم شیئا و لم یظاهروا علیکم احدا فآتموا الیهم عهدهم الی مدتهم. ^(۸) ۶. فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم. ^(۹) ۷. فما استقاموا لکم فاستقیموا لهم. ^(۱۰) ۸. قاتلوا الذین لا یؤمنون بالله و لا بالیوم الآخر و لا یحرمون ما حرم الله و رسوله و لا یدینون دین الحق من الذین اوتوا الكتاب حتی یعطوا الجزیة عن ید و هم صاغرون. ^(۱۱) ۹. و اما تخافن من قوم خیانة فانبذ الیهم علی سواء ان الله لا یحب الخائنین. ^(۱۲) ۱۰. فلا تهنوا و تدعوا الی السلم و اءنتم الاءعلون و الله معکم. ^(۱۳) و از جمله مواردی که به سنت استدلال شده اینهاست: ۱. جریان صلح حدیبیه، ^(۱۴) ۲.

مصالحه با اهل نجران بر اساس دو هزار حله, ((۱۵)) ۳. مصالحه حضرت امام حسن مجتبی (ع), ((۱۶)) ۴. پیشنهاد پیامبر(ص) به عیینة بن حصین در روز جنگ احزاب, برای جدا شدن خود و قبیله غطفان از صف ابی سفیان, در مقابل دریافت ۱۳ خرما از انصار, ((۱۷)) ۵. پیشنهاد مشابه از طرف حرث بن عمرو, رئیس غطفان برای دست کشیدن از جنگ و دریافت بخشی از خرما از مدینه و پاسخ پیامبر(ص) به لزوم مشورت با سران انصار, ((۱۸)) ۶. موضع گروه اعزامی پیامبر(ص) به سوی قبیله هذیل, برای هدایت و تبلیغ و مقاومت تا سر حد شهادت, چنان که تفصیل آن خواهد آمد, ۷. عدم مصالحه حضرت سیدالشهدا(ع) و آمادگی برای شهادت به شرحی که در بحث آمده است.

امین الاسلام طبرسی, آغازگر طرح

امین الاسلام طبرسی, آغازگر طرح در این پژوهش, گزینش دیدگاه مفسر بنام شیعه و فقیه سعید, شیخ ابوعلی فضل بن حسن طبرسی, متوفای ۵۴۸ هجری ق. ق, به عنوان آغازگر طرح فقهی قیام سیدالشهدا(ع), هم از آن رو است که وی فقیه توانایی بوده است, چنان که صاحبان رجال و شرح حال نویسان آورده اند و از کتابهای وی بویژه تفسیر ارزشمند مجمع البیان که حضرت امام خمینی نیز از آن به نیکی یاد کردند ((۱۹)) پیداست, و هم از آن رو که نظریه او به روشنی می تواند پیشینه دیدگاه علامه حلی باشد که شرح آن خواهد آمد. مرحوم طبرسی, در تفسیر آیه و اءنفقوا فی سبیل اللّٰه و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة و اءحسنوا ان اللّٰه یحب المحسنین ((۲۰)) همانند دیگر مفسرین, احتمالات و وجوهی را مطرح کرده است. اختلاف مفسرین در شرح معنا و مقصود این آیه, ناشی از وجه ارتباط میان امر به انفاق و نهی از افتادن در هلاکت, و چگونگی تفسیر افتادن در هلاکت می باشد. برخی منظور آیه را این دانسته اند که شما در راه خدا انفاق کنید و با ترک انفاق موجب هلاکت خودتان نشوید, چرا که دشمن بر شما غالب خواهد شد. برخی نیز مفاد آن را این معنا شمرده اند که شما بی گدار به دل دشمن نزنید و در حالی که قدرت مقابله و دفع دشمن ندارید خود را در معرکه نیفکنید. برخی نیز مقصود آیه را بازداشتن از زیاده روی و اسراف در انفاق دانسته اند. یعنی در انفاق باید میانه روی کرد تا انسان خود به سختی و هلاکت نیفتد. آنچه خود مرحوم طبرسی, پس از نقل گفته های دیگران, برمی گزیند این است که میان این معانی مختلف, منافاتی وجود ندارد. از این رو بهتری بیند که آیه را حمل بر همه این احتمالات و معانی نماید. آن گاه به نتیجه گیری فقهی, از جمله و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة می پردازد و مفاد این جمله را در سه زمینه مطرح می کند: ۱. هر اقدامی که احتمال خطر جانی در پی داشته باشد حرام است. ۲. امر به معروف را در صورت خوف و احتمال خطر, می توان ترک کرد, چرا که یکی از مصادیق افتادن در هلاکت است. ۳. اگر امام در رویارویی با کفار و یاغیان, نسبت به جان خود یا مسلمانان نگرانی داشته باشد جایز است با آنان صلح کند. طبرسی می نویسد: و فی هذه الایة دلالة علی تحريم الاقدام علی ما یخاف منه علی النفس و علی جواز ترک الامر بالمعروف عند الخوف لان فی ذلک القاء النفس الی التهلکة, و فیها دلالة علی جواز الصلح مع الکفار و البغاة اذا خاف الامام علی نفسه و علی المسلمین كما فعله رسول اللّٰه (ص) عام الحديبية و فعله امیر المؤمنین (ع) بصفین و فعله الحسن (ع) مع معاویة من المصالحة لما تشتت امره و خاف علی نفسه و شیعتہ. مضمون این سخن این است: در این آیه, دلالتی است بر حرمت اقدام بر هر آنچه که از آن خطر جانی می رود, و بر جواز ترک امر به معروف و نهی از منکر, جایی که خوف خطر وجود دارد, زیرا این کار, زمینه به هلاکت افکندن خویش است. و نیز در این آیه دلالتی است بر جواز صلح با کفار و یاغیان, اگر امام نسبت به جان خویش یا مسلمانان خوف داشته باشد. چنان که رسول خدا(ص) در صلح حدیبیه کرد و امیر المؤمنین (ع) در صفین انجام داد و امام حسن (ع), وقتی کارش به تشتت انجامید و بر خویش و شیعیانش ترسید, با معاویه مصالحه کرد. بنابراین, مرحوم طبرسی, مفاد آیه را حرمت هر نوع اقدامی می شمارد که ضرری را متوجه جان آدمی کند. از این رو, برای دفع چنین ضررهایی, می توان از انجام وظیفه امر به معروف دست کشید و یا با

دشمن، از در صلح در آمد. روشن است آنچه سیدالشهدا(ع) در قیام و شهادت خویش انجام داد، در هر سه نقطه مخالف این نتیجه گیری خواهد بود. از این رو، این مفسر بزرگوار، این اشکال را خود مطرح می کند و آنگاه در صدد پاسخگویی برمی آید و دو احتمال را مطرح می سازد. احتمال دوم ایشان همان است که بعدها در کلام مرحوم محقق ثانی نیز آمده است و در ادامه به آن خواهیم پرداخت، اما پاسخ نخست ایشان، پاسخی سؤال انگیز و از نقطه نظر کلامی، برای آنان که معتقدند امام(ع) از آغاز، به خوبی به جزئیات سرنوشت حرکت خویش آگاه بوده است، غیر قابل پذیرش می باشد. و روشن است که این اعتقادی است غالب و اکثریت قاطع صاحب نظران شیعه بر این باورند و علاوه بر آنچه در مباحث کلامی مطرح است، متون موجود تاریخی نیز گواه بر این حقیقت است که امام(ع) آگاه به سرنوشت خود و اصحابش بوده است. البته ظاهر سخن بزرگانی چون شیخ مفید، متوفای ۴۱۳ هـ. ق و سیدمرتضی، متوفای ۴۳۶ هـ. ق، و شیخ طوسی، متوفای ۴۶۰ هـ. ق، گفته مرحوم طبرسی را همراهی می کند و اینک از محدوده این بحث بیرون است ((۲۱)). و به هر حال، پیشینه سخن طبرسی را باید همان مباحث و دیدگاههایی دانست که در برخی از آثار کلامی آن بزرگان وجود دارد ((۲۲)). متن اشکال و پاسخ یادشده که مرحوم طبرسی به دنبال عبارت پیشین آورده، چنین است: فان عورضنا بآءن الحسین(ع) قاتل وحده، فالجواب ان فعله یحتمل وجهین: اءحدهما انه ظن انهم لا- یقتلونہ لمكانه من رسول اللہ(ص)، و الاخر انه غلب علی ظنه انه لو ترک قتالهم قتله الملعون ابن زیاد صبرا کما فعل بآبن عمه، فکان القتل مع عز النفس و الجهاد اءهون علیه ((۲۳)). مضمون این اشکال و جواب این است که اگر کسی به دلالتهایی که ما از آیه شریفه بر شمردیم خرده گیرد که پس چگونه است که حسین(ع) به تنهایی جنگید و این معارض گفته شماست؟ پاسخ این است که دو احتمال در باره کار حضرت(ع) می رود: یکی اینکه حضرت(ع) گمان می کرد آنها او را به خاطر جایگاهی که پیش رسول خدا(ص) داشته است نمی کشند، و دیگر اینکه گمان برد که اگر حتی او جنگ با آنان را رها کند، باز ابن زیاد ملعون او را اسیر کرده و با آن وضع خواهد کشت. همان گونه که با پسرعمویش، مسلم بن عقیل رفتار کرد. این بود که کشته شدن با عزت نفس و جهاد، بر او راحت تر بود. احتمال دوم در پاسخ طبرسی همان است که حدود یک قرن پیش از آن، مرحوم سیدمرتضی آورده است: فلما رأى(ع) اقدام القوم و آءن الدین منبوذ وراء ظهورهم و علم انه ان دخل تحت حکم ابن زیاد تعجل الذل و العار، و آل امره من بعد الی القتل، و التجاء الی المحاربة و المدافعة لنفسه، و کان بین احدی الحسنین: اما الظفر به اءوالشهادة و المیتة الکریمة ((۲۴)). وقتی حضرت(ع)، رفتار آن مردم را دید و ملاحظه کرد که دین را پشت سرشان انداخته اند و دانست اگر زیر سلطه ابن زیاد قرار گیرد به سرعت گرفتار خواری و ننگ خواهد شد و در پایان نیز کارش به کشته شدن خواهد انجامید، به جنگیدن و دفاع از خویش پناه آورد و سرانجامش نیز یکی از دو خوشبختی بود: یا پیروزی، و یا شهادت و مرگ کریمانه. اما احتمال نخست، چنان که اشاره شد هر چند سخن کسانی چون شیخ مفید و سیدمرتضی، و آن را همراهی می کند اما موضوعی نیست که بتوان آن را به آسانی پذیرفت و نوع کسانی که در این زمینه به بحث پرداخته اند آن را مخالف ادله و شواهدی می دانند که به گونه ای اطمینان آور، این احتمال را مردود می داند. البته مرحوم طبرسی، در دو جای دیگر تفسیر خویش به گونه ای کلی تر به موضوع علم امامان(ع) پرداخته است که پرداختن به آنها از حوصله این بحث بیرون است ((۲۵)). در اینجا از میان ادله و شواهد یادشده به ذکر دو نمونه بسنده می شود و در ادامه، در بخش فقه عاشورایی امام خمینی ادله و شواهد دیگری را خواهیم آورد. نخست نامه ای از امام حسین(ع) است که حضرت صادق(ع) آن را نقل فرموده است. توضیح اینکه: ایوب بن نوح (که از شخصیت‌های برجسته شیعه و از وکلای امام کاظم(ع) و امام رضا(ع) بوده است) از صفوان بن یحیی (که خود از بزرگان و فقهای شیعه و وکیل حضرت رضا(ع) و حضرت جواد(ع) بوده و پیش امام هشتم(ع) از جایگاه والایی برخوردار بوده است و روایات او در نظر بسیاری از فقها حتی بدون توجه به اعتبار راویانی که در سندروایت او قرار گرفته اند مورد قبول است) و او از مروان بن اسماعیل، و او از حمزه بن حرمان نقل می کند که در محضر امام صادق(ع)، در

باره قیام امام حسین (ع) و عدم همراهی محمد بن حنفیه سخن گفتیم. امام صادق (ع) فرمود: یا حمزه، انی ساء خبرک بحديث لاتساءل عنه بعد مجلسک هذا. ان الحسين (ع) لما فصل متوجها، دعا بقرطاس و کتب: بسم الله الرحمن الرحيم. من الحسين بن علی بن ابی طالب الی بنی هاشم، و اما بعد، فان من لحق بی منکم استشهد، و من تخلف لم يبلغ مبلغ الفتح والسلام ((۲۶)). ای حمزه! من تو را از حدیثی آگاه خواهم کرد که بعد از این جلسه، دیگر از آن پرسش نکنی. حسین (ع) وقتی عازم حرکت شد، کاغذی خواست و در آن نوشت: بسم الله الرحمن الرحيم. از حسین بن علی بن ابی طالب به بنی هاشم، و اما بعد، هر کس از شماها به من ملحق شود به شهادت می رسد، و هر کس بازماند به جایگاه فتح و پیروزی نخواهد رسید. والسلام. مورد دیگر، سخنی از امام باقر (ع) است که مرحوم کلینی آن را با سندی صحیح در دو جای کتاب کافی آورده است. حرمان بن اعین شیبانی که شخصیتی بزرگ در میان اصحاب ائمه (ع) به شمار می رود و در تعبیری، از او به عنوان یکی از حواریین امام باقر (ع) و امام صادق (ع) یاد شده است، در جلسه ای که جمعی از اصحاب امام باقر (ع)، حضور داشتند و حضرت (ع) درباره مقامات علمی ائمه (ع) و انتقاد از کسانی که ادعای ولایت دارند ولی معرفت کافی به جایگاه والای علمی ائمه (ع) ندارند جملاتی فرمود، به حضرت (ع) عرض کرد: جعلت فداک، اءرايت ما کان من امر قیام علی بن ابی طالب و الحسن و الحسين علیهم السلام و خروجهم و قیامهم بدین الله عز ذکرة، و ما اصبوا من قتل الطواغیت اياهم و الظفر بهم حتی قتلوا و غلبوا؟ مفاد پرسش حرمان، بعد از آنکه سخن حضرت (ع) را در باره شخصیت علمی ائمه (ع) و آگاهی آنان از اخبار آسمانها و زمین و همه نیازهای دینی شنید این بود که شما در باره قیام امیرالمؤمنین (ع) و امام حسن (ع) و امام حسین (ع) و وظیفه الهی که به انجام رسانند ولی از ناحیه طاغوتیان به قتل رسیده و مغلوب آنان گشتند چه می فرمایید و علت آن چه بود؟ امام باقر (ع) فرمود: یا حرمان! ان الله تبارک و تعالی قد کان قدر ذلک علیهم و قضاه و اءمضاه و حتمه علی سبیل الاختیار (الاختبار خ ل) ثم اءجراه، فبتقدم علم الیهم من رسول الله (ص) قام علی و الحسن و الحسين علیهم السلام، و بعلم صمت من صمت منا ((۲۷)). ای حرمان! خدای تبارک و تعالی، آن را بر آنان مقدر ساخته و به شکل اختیاری، حتمی ساخته بود و بعد، آن را جاری ساخت و بنابراین، با آگاهی قبلی از ناحیه رسول خدا (ص) بود که علی و حسن و حسین، علیهم السلام قیام کردند و هر کس از ما نیز سکوت می کند با همین آگاهی است. آنگاه حضرت (ع) در ادامه برای حرمان توضیح دادند که اگر آنان تغییر این وضعیت و نابودی آن ستمکاران را از درگاه خداوند مسألت می کردند خداوند اجابت می کرد و در کمترین فرصت، آن طاغوتها را از میان می برد. و اگر آن امامان دچار چنین گرفتاریهایی شدند به خاطر دستیابی به جایگاه و کرامتی الهی بود که خواست خداوند بود بدان دست یابند. نتیجه اینکه، مرحوم طبرسی، صاحب تفسیر ارزشمند مجمع البیان، هر چند در برداشتهای فقهی خود از آیه و لا تلقوا بایدیکم الی التهلكة، متعرض بعد فقهی حرکت شهادت طلبانه سیدالشهدا (ع) شده است اما از آنجاکه آن را بر خلاف مفاد ادله دیگر، از جمله همین آیه شریفه یافته و در واقع، ظاهر ابتدایی اقدام حضرت (ع) را از مصادیق به هلاکت افکندن خویش دانسته، چاره ای جز توجیه آن ندیده و به یکی از دو صورتی که گذشت تحلیل کرده است تا تعارضی با دیگر ادله نداشته باشد. از این رو، اقدام حضرت سیدالشهدا (ع) در ایستادگی تا شهادت، اگر از نظر مرحوم طبرسی در فقه قابل طرح و استدلال باشد، حداکثر همان نتیجه ای است که می توان از طرح احتمال دوم به دست داد، و آن اینکه، در دوران امر، میان ذلت و ننگ و سرانجام کشته شدن در چنگ دشمن از یک سو، و از سوی دیگر، ایستادگی و کشته شدن کریمانه و همراه با عزت نفس و جهاد، ترجیح با صورت دوم است، چنان که سیدالشهدا (ع) آن را برگزید. آنچه بعدها علامه حلی در تحلیل اقدام سیدالشهدا (ع) مطرح ساخت چنان که در آغاز اشاره شد، می تواند پاسخی به مرحوم امین الاسلام طبرسی و تصحیح نظریه وی باشد. شرح گفته علامه حلی را در بخش بعدی خواهیم آورد.

علامه حلی، آغازگر استدلال تا آنجا که در حوصله و امکان این بررسی بوده است، ملاحظه شد که برای نخستین بار، فقیه بزرگ، علامه حلی در مبحث هدنه به حرکت امام حسین (ع) استشهاد نموده و آن را دلیل دیدگاه کلی خود قرار داده است. او نخست در کتاب منتهی المطلب به این مهم پرداخته و پس از آن در کتاب تذکره الفقهاء مشابه آن را آورده است. او معتقد است، پیشنهاد یا پذیرش قرارداد مهاده و مصالحه با دشمن، با توجه به ادله موجود، امری جایز است نه لازم و فرقی نمی‌کند که مسلمانان قوی باشند یا ناتوان. بلکه مسلمان و طبعاً امام در هر شرایطی کاملاً اختیار دارد که اقدام به صلح کند یا بجنگد تا به شهادت برسد. ایشان آنچه حضرت سیدالشهدا (ع) انجام داد را انتخاب راه دوم از ناحیه حضرت (ع) می‌داند. بدین معنا که سیدالشهدا (ع) می‌توانست راه مصالحه را در پیش گیرد و در حرکتی که به انجام رسانده هیچ الزام و تکلیف شرعی متوجه او نبود و این تنها و تنها انتخاب خود آن حضرت (ع) بود که از میان دو امر مجاز، راه شهادت را برگزید و حاضر به صلح نشد. روشن است کلام علامه، ناظر به برخی شرایط - که هدنه جایز نیست و جنگ ضرورت دارد - نمی‌شود، فقط ناظر به وجوب و عدم وجوب آن است. آن فقیه بزرگ، همین تحلیل را در باره گروه حداکثر ده نفره ای که پیامبر اکرم (ص) به سوی قبیله هذیل گسیل داشت نیز ذکر می‌کند. آنان نیز در برابر هجوم دشمن که تعدادشان یکصد نفر بود، ایستادگی نمودند تا همگی به شهادت رسیدند، جز خیب بن عدی که به اسارت درآمد و توسط افراد هذیل، در مقابل استرداد یکی از افراد آنان که در دست مشرکین مکه گرفتار بود، به آنان تحویل داده شد و او نیز چنان که خواهد آمد در مکه به شهادت رسید. البته شخص دیگری نیز همین سرنوشت را داشت که در کلام علامه نیامده است و دیگران نیز که مطلب را از ایشان گرفته و نقل کرده اند به همین اکتفا نموده اند. متن کلام علامه این است: و الهدنه لیست واجبه علی کل تقدیر سواء کان بالمسلمین قوه او ضعف لکنها جائزه، لقوله تعالی: و ان جنحوا للسلم فاجنح لها و للایات المتقدمه، بل المسلم یتخیر فی فعل ذلک برخصه ما تقدم و بقوله تعالی: و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة، و ان شاء قاتل حتی یلقى الله شهیداً بقوله تعالی: و قاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم و بقوله تعالی: یا ایها الذین آمنوا قاتلوا الذین یلونکم من الکفار و لیجدوا فیکم غلظه و کذلک فعل سیدنا الحسین (ع) و النفر الذین وجههم النبی (ص) الی هذیل و کانوا عشره فقاتلوا مائه حتی قتلوا و لم یفلت منهم احد الا خیب، فانه اءسر و قتل بمکه. ((۲۸)) علامه حلی همین بیان را با کمی اختصار در تذکره الفقهاء نیز آورده است: الهدنه لیست واجبه علی کل تقدیر لکنها جائزه لقوله تعالی: و ان جنحوا للسلم فاجنح لها بل المسلم یتخیر فی فعل ذلک برخصه قوله: و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة و بما تقدم، و ان شاء قاتل حتی یلقى الله تعالی شهیداً بقوله تعالی: و قاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم و کذلک فعل مولانا الحسین (ع) و النفر الذین وجههم رسول الله (ص) الی هذیل و کانوا عشره فقاتلوا مائه حتی قتلوا و لم یفلت (یغلب خ ل) منهم احد الا خیب فانه اءسر و قتل بمکه. ((۲۹)) نتیجه اینکه، در دیدگاه فقهی علامه حلی، قیام سیدالشهدا از نقطه نظر اجتماعی، هر چند یک حرکت کاملاً انتخابی است اما از دیدگاه شرعی هیچ الزامی برای آن وجود نداشته است. آن حضرت نیز همانند برادر بزرگوارش، حضرت امام حسن مجتبی (ع) می‌توانست راه مصالحه را بپذیرد ولی خواست قلبی حضرت (ع) این بود که بجنگد تا با شهادتش به ملاقات الهی برسد، و این خواست نیز منطبق بر موازین کلی و ضوابط شرعی و همراه با مصلحت بوده است. لازم به یادآوری است ایشان در کتاب قواعد - چنان که خواهد آمد آمهاده را در صورت ضرورت واجب می‌داند. این تحلیل هر چند موجب پی‌گیری اصل استشهاد به قیام عاشورا در فقه، توسط برخی فقیهان دیگر شد، اما طبعاً نمی‌توانست مورد پذیرش همه آنان قرار گیرد و این است که با تردید و مخالفت، بدان نگریسته شده است.

همراهی شهید ثانی پس از علامه و فقیه بزرگوار، مرحوم شیخ علی بن الحسین الکرکی معروف به محقق ثانی، در گذشته به سال ۹۴۰ هـ ریال. ق، به ارزیابی دیدگاه مرحوم علامه حلی پرداخت. اما در همین دوره، البته کمی پس از محقق ثانی، فقیه نامی زین الدین بن علی العاملی، معروف به شهید ثانی که در سال ۹۶۶ هـ ریال. ق به شهادت رسید، دیدگاه مرحوم علامه را بی هیچ داوری بازگنموده است. پیش از پرداختن به دیدگاه محقق ثانی (قده)، همراهی شهید ثانی را پی می‌گیریم. اینکه آن شهید سعید، خود نیز این نظر را پذیرفته است یا نه؟ به جزم و نمی‌توان پاسخ داد، بویژه که آن شهید، بخش عبادات کتاب مسالک الافهام را در مقایسه با ابواب معاملات به بعد، به اختصار برگزار کرده است و در بسیاری موارد، مانند آنچه در اینجا آورده، به بازگویی دیگر دیدگاهها بسنده نموده و به ارزیابی تفصیلی آنها نپرداخته است. اینکه هنگام طرح بحث، آیا شهید ثانی، کلام محقق ثانی را نیز دیده است یا نه، نظر صریحی نمی‌توان داد، ولی چنان که اشاره شد، روالی که در بخش عبادات برای شرح و تنقیح شرایع الاسلام به کار برده است، جای ارزیابی مسأله و پرداختن تفصیلی به آن را باقی نمی‌گذارد. شهید ثانی در شرح این عبارت شرایع الاسلام که مهاده در صورتی که دارای مصلحت باشد، جایز است در خصوص معنای جواز و مراد محقق اول از آن، دو احتمال را مطرح می‌کند: ۱. جواز به معنای اعم که شامل وجوب نیز می‌گردد. لذا امام در صورت مصلحت جایز است اقدام به صلح کند ولی در صورت ضرورت، مثل نیاز مسلمانان و یا تالیف قلوب کفار، این امر واجب خواهد شد. ۲. جواز به همان معنای خاص خود باشد. یعنی مهاده هیچ گاه واجب نیست و امام در صورت ضرورت نیز می‌تواند نپذیرد. هر چند در صورت مصلحت می‌تواند بپذیرد. سپس اضافه می‌کند: و بهذا المعنى قطع فى التذكرة لقوله تعالى: و ان جنحوا للمسلم فاجح لهافيتخير المسلم فى فعل ذلك برخصة قوله: و لا تلقوا بايديكم الى التهلكة و بما تقدم، و ان شاء قاتل حتى يلقى الله شهيدا لقوله تعالى: و قاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم قال: و كذلك فعل مولانا الحسين (ع) و النفر الذين وجههم رسول الله (ص) و كانوا عشرة فقاتلوا حتى قتلوا. ((۳۰)) و بدین ترتیب تنها به بازگویی دیدگاه علامه حلی اکتفا می‌ورزد که می‌تواند به عنوان پذیرش ضمنی آن نیز تلقی گردد.

تحلیل محقق ثانی

تحلیل محقق ثانی محقق ثانی که او را محقق کرکی نیز می‌خوانند و صاحب کتاب معروف جامع المقاصد فی شرح القواعد است، چنان که اشاره شد، به ارزیابی نظریه علامه و نقد آن پرداخته است. کلام این فقیه بزرگ که بحق عنوان محقق به او داده شده، علاوه بر اینکه موضع فقهی او را نسبت به اصل مسأله مهاده بیان می‌کند، در بردارنده تحلیلی فقهی - تاریخی در خصوص قیام سیدالشهدا (ع) می‌باشد. سخن او در شرح این فراز از کلام علامه در قواعد الاحکام است: و هی المعاهدة على ترك الحرب مدة من غير عوض و هی جائزة مع المصلحة للمسلمين و واجبة مع حاجتهم اليها. مرحوم محقق، به کلام علامه در تذکره الفقهاء و منتهی المطالب اشاره می‌کند که گفته است: مهاده هیچ گاه واجب نخواهد بود، به دلیل عمومیتی که دستور قتال دارد و به استناد کاری که امام حسین (ع) انجام داد: فى التذكرة و المنتهى: انها لا- تجب بحال، لعموم الامر بالقتال و لفعل الحسين صلوات الله عليه. آنگاه با این تاء کید که این استدلال، جوابی روشن دارد به رد آن می‌پردازد: و جوابه ظاهر، فان الامر بالقتال مقيد بمقتضى و لا تلقوا بايديكم الى التهلكة و اما فعل الحسين صلوات الله عليه، فانه لا نعلم منه ان المصلحة كانت فى المهادنة و تركها، و لعله (ع) علم انه لو هادن يزيد عليه اللعنة لم يف له، و اوان امر الحق يضعف كثيرا بحيث يلتبس على الناس، مع ان يزيد لعنه الله كان مهتكا فى فعله معلنا بمخالفة الدين، غير مداهن كايه لعنه الله عليهما، و من هذا شاءنه لا يمتنع ان يرى امام الحق وجوب جهاده و ان علم انه يستشهد، على انه عليه السلام فى الوقت الذى تصدى للحرب فيه لم يبق له طريق الى المهادنة فان ابن زياد لعنه الله كان غليظا فى امرهم عليهم السلام فربما فعل بهم ما هو فوق القتل اضعافا مضاعفة ((۳۱)) جمع بندی پاسخ آن

مرحوم به استدلال و استشهاد علامه در فراز یادشده اینهاست: ۱. اطلاق دستور جهاد با توجه به آیه شریفه و لا تلقوا بآیدیکم الی التهلکة قید خورده است. ۲. حرکت امام (ع) نمی تواند نشان بدهد که مصلحت در پذیرش صلح بوده است یا ترک آن. ۳. علت عدم پذیرش صلح توسط امام (ع) می تواند به این علت باشد که حضرت (ع) می دانست دشمن به آن پای بند نخواهد ماند. و یا به این علت که انعقاد صلح موجب تضعیف زیاد حق می شد، به گونه ای که منشاء گمراهی و اشتباه مردم می گشت. ۴. وضعیت و رفتار یزید متفاوت با پدرش معاویه بود. او مردی دریده بود که آشکارا با دین مخالفت می نمود و در این تلاش، از هیچ امری فروگذار نمی کرد. ۵. در چنین وضعیتی، اعتقاد امام (ع) به ضرورت جنگ و جهاد، باینکه علم به شهادت خویش دارد، امری غیر منطقی و ناموجه نیست. ۶. امام (ع) در موقعیتی قرار گرفت که عملاً امکان مهاده و مصالحه از او سلب شده بود. رویه ای که ابن زیاد علیه اللعنة در پیش گرفته بود، چه بسا آنان را دچار سرنوشتی بسیار بدتر از قتل می نمود. در کلام محقق، هر چند برخی نکات در ابهام مانده و یا به اجمال بر گزار شده است و این به خاطر صبغه فقهی بودن بحث است، اما توجه به نکات یادشده نشان می دهد که آن بزرگوار بر محورهای مهمی انگشت گذاشته است. اینها مسایل عمده ای است که در تحلیل جامع و ارزیابی صحیح عاشورا نمی تواند نادیده گرفته شود. در سنجش کلام علامه حلی با آنچه محقق ثانی در پاسخ آورده است باید توجه نمود که علامه با این اعتقاد که امام (ع) کاملاً به سرنوشت خود و یارانش آگاهی دارد و در عین حال جهاد را برمی گزیند، نشان می دهد که صلح در هیچ شرایطی واجب نیست، چه توان کافی باشد و چه نباشد، چرا که در صورت ضعف، حداکثر این است که به کشته شدن مسلمانان می انجامد که همان شهادت است و حضرت (ع) این را پذیرفت. لذا دلیلی بر لزوم پذیرش صلح در چنین شرایطی وجود ندارد. ملاحظه می شود که آگاهی امام (ع) به سرنوشتی که خود و اصحابش خواهند داشت، باعث می شود حرکت حضرت (ع) در نگاه علامه حلی، دلیلی بر اختیاری بودن مهاده گرفته شود و نه لزوم آن. پاسخ مرحوم محقق در خصوص استشهاد به فعل امام (ع) به دو نکته اساسی باز می گردد: الف) احراز این امر که صلح نیز دارای مصلحت بود، ممکن نیست، چرا که شاید هیچ مصلحتی در بر نداشته است. ب) آگاهی امام (ع) به شهادت خود و یاران، مانع لزوم جهاد در شرایطی خاص نیست. نکته اخیر در کلام محقق، هم از نظر فقهی و هم از بعد تاریخی و اجتماعی، جای بسی تامل است و آن نکته اینکه امام (ع) راهی برای بازگشت از این حرکت نداشت چرا که ممکن بود به سرانجامی بس فجیع تر دچار گردد. به عبارت دیگر، طبق این تحلیل، امام (ع) اگر پیشتر نیز امکان صلح را داشت اما با توجه به شرایطی که در کوفه پیدا کرده بود، راهی جز این نداشت و حداقل از آن زمان به بعد، مهاده موضوعاً منتفی بود و او نیز برای نجات از شرایطی سخت تر چاره ای جز آنچه اتفاق افتاد نداشت و ناخواسته باید به آن تن می داد. برای نکاتی که در شرح کلام محقق گفته شد و نیز نکته اخیر، شواهد و قراین چندی می توان یافت و برخی صاحب نظران دیگر و نیز برخی فقها، نزدیک به همین نکات را یادآور شده اند ولی پذیرش برخی از اینها به ویژه نکته اخیر، جای بسی تامل و تردید دارد. برخی نکات یادشده را در سخن صاحب ریاض و مرحوم صاحب جواهر نیز خواهیم دید. اینک با شرحی که گذشت، می توان به این نکته نیز توجه کرد که باتوجه به اینکه امر صلح و جنگ در حوزه تصمیم گیری و اختیار امام و حاکم بحق مسلمین است و فقها نیز مباحث خود را در بحث هدنه در باره وظیفه امام و شرایط و کیفیت تصمیم او مطرح ساخته اند، چرا علامه حلی در هر دو عبارت یادشده، جواز و اختیار را روی عنوان المسلم آورده است؟ به احتمال قوی سخن آن بزرگوار ناظر به این نکته است که اگر از ناحیه امام و حاکم، الزامی در خصوص صلح یا جنگ صورت نگرفته باشد، نیروها هر یک به تنهایی می توانند نسبت به اقدام خود در این باره، تصمیم بگیرند. چنان که امام (ع) در جریان عاشورا با عنایت به شرایطی که در آن قرار داشت، از الزام کردن یاران خود به ماندن در کنار خویش، خودداری کرد و تصریح فرمود که بیعت و تعهد پیشین را لغو نموده است و آنان را در تصمیم گیری برای ماندن و رفتن آزاد گذاشت و شرایط را نیز برای انتخابی آزاد، کاملاً فراهم نمود. بر اساس این تحلیل، همان گونه که امام (ع) الزامی به جنگ

نداشت و می توانست به صلح تن دهد یکایک یاران او نیز همین اختیار را داشتند، لذا جمعی رفتند و عده ای ماندند. تصمیم گروه چند نفره اعزامی پیامبر اکرم (ص) به سوی قبیله هذیل به همین گونه بود. اجمال جریان آن است که در سال چهارم هجرت، گروهی از دو طایفه عضل و قاره به مدینه آمده و ضمن اظهار اسلام درخواست مبلغ نمودند. پیامبر (ص) نیز حدود ده نفر از یاران خویش را همراه آنان فرستاد. برخی این گروه را شش نفر شمرده و ابن سعد در کتاب طبقات خویش تعداد را ده نفر دانسته ولی نام هفت نفر را ذکر کرده است. گروه اعزامی که در تاریخ با عنوان سریه رجیع از آنان یاد شده است در منطقه رجیع، متعلق به قبیله هذیل، مواجه با عهدشکنی عضل و قاره شدند و ناگهان مردان طایفه ای از هذیل به درخواست آن دو طایفه، به این گروه حمله ور گشتند. اینان به دفاع برخاستند ولی مردان هذیل گفتند: به خدا سوگند که ما قصد کشتن شما را نداریم و فقط می خواهیم به وسیله شما چیزی از اهل مکه بگیریم و پیمان می بندیم که شما را نکشیم. حداقل سه نفر از گروه اعزامی تصمیم به مقاومت گرفته و به شهادت رسیدند. سه نفر باقی مانده به نامهای زید بن دثنه، خیب بن عدی و عبدالله بن طارق تسلیم شدند و به اسارت درآمدند. افراد هذیل آنان را برای فروش به سوی مکه می بردند که در منزل طهران، عبدالله نیز از کار خود پشیمان شد و دست خویش را از بند رها ساخته و شمشیر کشید ولی با سنگ باران دشمن از پای در آمد و به شهادت رسید. آنان زید و خیب را به مکه بردند و در مقابل دو اسیر از هذیل که در مکه بودند، فروختند. آن دو نیز به تفصیلی که در کتابهای تاریخ آمده در عوض دو تن از کشتگان مشرکین در بدر، به شهادت رسیدند. ((۳۲))

دیدگاه صاحب ریاض

دیدگاه صاحب ریاض فقیه ارجمند، آیت الله سیدعلی طباطبایی، صاحب کتاب ارزشمند ریاض المسائل در گذشته به سال ۱۲۳۱ هـ. ق، در پاسخ به مدعای علامه حلی، اشاره به برخی از همان نکات می کند که در کلام محقق ثانی آمده بود و می تواند در توضیح آنها نیز مفید افتد. آن بزرگوار پس از ذکر دیدگاه علامه و استشهاد او به اقدام امام (ع) می نویسد: و اما فعل سیدنا الحسین (ع) فریما یمنع کون خلافه مصلحه و ان فعله کان جوازا لا وجوبا بل لمصلحه کانت فی فعله خاصه لا ترکه. کیف لا ولا ریب ان فی شهادته احیاء لدین الله قطعاً لاعتراض الشیعه علی اخیه الحسن فی صلحه مع معاویه، و لو صالح (ع) هو ایضاً لفسدت الشیعه بالکلیه و لتقوی مذهب السنه و الجماعه و ای مصلحه اعظم من هذا و ای مفسده اعظم من خلافه کما لا یخفی. ((۳۳)) مفاد تحلیل مذکور، اینهاست: ۱. اینکه اقدام حضرت (ع) بر اساس انتخاب یکی از دو طرف جواز بوده است، قبول نیست. ۲. اینکه مصالحه با دشمن نیز دارای مصلحت بوده قابل پذیرش نیست، فقط جهاد، مصلحت داشته است و بس. ۳. مصالحه امام حسن مجتبی (ع) با معاویه موجب اعتراض شیعیان شده بود. اگر این امر دوباره تکرار می شد، شیعه اساساً از میان می رفت و عامه قدرت می یافتند. از این رو، شهادت حضرت (ع) موجب احیاء دین الهی شد. ۴. احیاء دین الهی بالاترین مصلحت است که ضرورت دارد برای آن جهاد کرد حتی با علم به شهادت. بنابراین نمی توان جواز به معنای خاص را از اقدام حضرت (ع) استنباط کرد. ملاحظه می شود که صاحب ریاض، تنها راه در مقابل امام (ع) را همان جهاد می شمارد هر چند به کشته شدن حضرت (ع) بیانجامد. با توجه به شرایط موجود، تنها مصلحت در همین بوده است و شهادتی که موجب احیاء دین شود امری مطلوب و وقتی راه منحصر در آن شده است حضرت (ع) آن را بر خود لازم می داند. بنابراین، این گفته علامه حلی که امام (ع) از نقطه نظر شرعی، به اختیار خویش این راه را برگزید و می توانست همانند برادرش امام حسن (ع) اقدام به صلح کند، قابل قبول نیست. چگونه امام (ع) می توانست اقدام به کاری کند که شیعه را از میان می برد و به اضمحلال کامل آن می انجامید.

صاحب جواهر و تکلیفی ویژه

صاحب جواهر و تکلیفی ویژه پیش از جمع بندی این بخش از بحث و پیش از پرداختن به دیدگاه حضرت امام خمینی (قده)، تحلیل تفصیلی فقیه پرآوازه، آیت الله شیخ محمدحسن نجفی، صاحب کتاب معروف جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام متوفای سال ۱۲۶۶ هـ. ق، را پی می گیریم. صاحب جواهر پس از اینکه اصل جواز مهاده را امری اجماعی و مورد اتفاق می شمارد، به برخی ادله نیز تمسک می جوید. آنگاه به استناد ظاهر کلام محقق در شرایع الاسلام که از هدنه به عنوان امری جایز نام برده است، این نظریه را نوعی جمع میان ادله ذکر می کند، به این بیان که از یک سو، دسته ای از ادله، دستور به مهاده داده است. علاوه اینکه در آیه شریفه و لا تلقوا بآیدیکم الی التهلکة از در افتادن در مهلهکه نیز نهی شده است. از سویی دیگر، در آیه شریفه و قاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم دستور جنگ تا شهادت و ملاقات الهی صادر شده است. این تعارض بدوی، اقتضا می کند دسته اول را حمل بر اصل جواز کنیم که نمونه اش از طرف پیامبر (ص) و نیز امام حسن (ع) واقع شده است. اقدام امام حسین (ع) و گروه اعزامی به سوی قبیله هذیل، به عنوان عمل به قسم دوم ادله می باشد، زیرا کشته شدن در راه خدا به انگیزه درآمدن در جمع شهدایی که اعیان عندربهم یرزقون ((۳۴)) از مصادیق افتادن در تهلهکه نیست. آن فقیه برجسته پس از این بیان، به کلام علامه در قواعد الاحکام اشاره می کند که در صورت نیاز مسلمانان، هدنه امری لازم خواهد بود و احتمال می دهد که منظور محقق در کتاب شرایع الاسلام نیز، همان معنای جواز به معنای اعم باشد که شامل وجوب نیز می گردد. یادآور می شود این احتمال را در کلام شهید ثانی نیز خواندیم. صاحب جواهر وجوب هدنه را برخاسته از آن دسته از ادله عقلی و نقلی می داند که لزوم حفظ نفس و نیز اسلام را می رسانند. از مفاد این ادله، تنها می توان در مواردی قطعی چون حرمت فرار از میدان نبرد، بیرون رفتن و نه اینجا ((۳۵)). آنگاه در رد استدلال به اقدام سیدالشهدا (ع) می نویسد: و ما وقع من الحسین (ع) مع انه من الاسرار الربانیة و العلم المخزون، یمکن ان یکون لانحصار الطریق فی ذلک، و علما منه علیه السلام انهم عازمون علی قتله علی کل حال کما هو الظاهر من افعالهم و احوالهم و کفرهم و عنادهم، و لعل النفر العشرة کذلک ایضا، مضافا الی ما ترتب علیه من حفظ دین جده صلی الله علیه و آله و شریعت و بیان کفرهم لدی المخالف و المؤلف، علی انه له تکلیف خاص قد قدم علیه و بادر الی اجابته، و معصوم من الخطاء لایعترض علی فعله و لا قوله، فلا یقاس علیه من کان تکلیفه ظاهر الادلة و الاخذ بعمومها و اطلاقها مرجحا بینها بالمرجحاة الظنیة الی لا- ریب کونها هنا علی القول بالوجوب. علی ان النهی عن الالقاء لا یفید الاباحه، بل یفید التحريم المقتصر فی الخروج منه علی المتیقن و هو حیث لا تكون مصلحة فی الهدنه، و حب لقاء الله تعالی و ان کان مستحسنا و لکن حیث یکون مشروعا. و الکلام فی فی الفرض الذی هو حال الضرورة، و المصلحة الی قد ترجح علی القتل و لو شهیدا، الذی قد یودی الی ذهاب بیضة الاسلام و کفر الذریة و نحو ذلک، و لعله لذا ربما فصل بین الضرورة و المصلحة، فاءوجها فی الاول و جوزها فی الثانی و لا باءس به، فان دعوی الوجوب علی کل حال کدعوی الجواز کذلک فی غایة البعد. فالتحقیق انقسامها الی الاحکام الخمسة. ((۳۶))

محورهای تحلیل صاحب جواهر

برخی نکات و محورهای کلام صاحب جواهر را پیشتر در سخن فقهای دیگر دیدیم. اما همان گونه که ملاحظه می شود نکات تازه ای در تحلیل فقهی - تاریخی و حتی کلامی این فقیه بزرگ وجود دارد که جای تامل و ارزیابی شایسته دارد. مجموع نکات یاد شده را این گونه می توان فهرست کرد: ۱. حرکت امام (ع) و جریان عاشورا از اسرار الهی است که ما را بدان دسترسی نیست. ۲. امکان ناچاری امام (ع) در این حرکت وجود دارد چرا که امام (ع) می دانست آنها به هر حال تصمیم بر قتل او

دارند و وضعیت آنان نیز همین را می‌رساند. ۳. حفظ اسلام و رسوایی دشمنان ثمره این اقدام بود. ۴. امام (ع) تکلیف ویژه ای دارد که بدان عمل کرده است و ما را نرسد که به انگیزه استنباط وظیفه خویش از آن، در این زمینه به داوری نشینیم و ارزیابی کنیم. امام (ع) تکلیفی ویژه خود داشته و ما نیز به مقتضای ادله دیگر، تکلیف خودمان را داریم که همان وجوب صلح در چنین شرایطی است. ۵. نهی از به مهلکه انداختن خویش، حرمت را می‌رساند نه اباحه را، لذا تنها به مقدار متیقن می‌توان از حرمت مذکور دست کشید و آن، جایی است که هیچ مصلحتی در صلح نباشد. در حالی که بحث، مربوط به صورتی است که صلح، ضرورت یا مصلحت دارد. مصلحتی که گاه بر شهادت ترجیح دارد چرا که گاه ممکن است همین کشته شدن موجب شکست اساس اسلام و کفر مسلمانان شود. ۶. برخی میان ضرورت صلح و صرف مصلحت، فرق گذاشته‌اند. در صورت ضرورت، قائل به وجوب صلح و در صورت دوم، قائل به جواز آن شده‌اند، و این حرف بی‌پشتوانه ای نیست، چرا که ادعای اینکه در هر حال، باید صلح کرد همانند ادعای جواز مطلق می‌ماند و هیچ یک را نمی‌توان به گونه ای مطلق و فراگیر پذیرفت. لذا باید گفت صلح با دشمن، از نقطه نظر شرعی، بسته به شرایط مختلف، یکی از احکام پنجگانه را داراست. نکته اخیر در کلام ایشان اشاره به سخن کسانی چون فاضل مقداد، شهید ثانی و صاحب ریاض است که میان ضرورت و صرف مصلحت فرق گذاشته‌اند. در بررسی و ارزیابی دیدگاه صاحب جواهر در باره عاشورا، در میان نکات یادشده، دو نکته اول و چهارم بیش از همه اهمیت دارد و تحلیل آن فقیه فرزانه را از دیگر نظراتی که گذشت متمایز می‌سازد. در این نوشته هدف اصلی، علاوه بر طرح دیدگاههای فقهی در باره عاشورا، مقایسه آن با نظرات بلندی است که حضرت امام خمینی (قده) ارائه کرده است و ملاک ارزش گذاری و پذیرش دیگر دیدگاهها نیز همان مبانی و برداشتهای آن بزرگوار می‌باشد که خواهد آمد و از این رو نیازی به پی‌گیری و نقض و ابرام یک یک آنها نیست. ولی این را نیز ناگفته نمی‌گذاریم که بیرون بردن برخی حرکات اجتماعی معصومین (ع) چون قیام سیدالشهدا و حرکت عاشورا، از حوزه درک بشر عادی و ناممکن شمردن فهم آن، بر اساس متون برجای مانده و نیز اصول و چارچوبهای دیگری که در اسلام و شریعت وجود دارد، ادعایی است که فهم و پذیرش آن برای ما دشوار است. این گونه تحلیل، عاشورا و شهادت سید شهیدان (ع) را مبدل به یک حادثه تأسف انگیز تاریخی می‌کند که ثمره آن، فقط پذیرش تعبدی ثوابهایی بی‌نظیر است که برای بزرگداشت قیام عاشورا به گونه های معمول، وارد شده است. بویژه تاءکید بر این نکته که امام (ع) را تکلیفی خاص بوده است و دیگران را تکلیفی دیگر، قابل پذیرش نیست و چنان که در کلام امام راحل (قده) خواهیم خواند، این دیدگاه، به صراحت رد شده است. این دیدگاه فقهی، مبتنی بر این اصل است که امام (ع) قطعاً حرکتی برخلاف اصول و ملاکهای معمول و مقرر به انجام رسانده است و مقام عصمت امام (ع) به ما می‌فهماند که این حرکت که خارج از چارچوبهای مورد اشاره است، حتماً علتی و سری دیگر داشته است که بر فرض آگاهی از آن نیز، برای دیگران تکلیفی ایجاد نمی‌کند. می‌توان گفت با توجه به همین ملاکها و برخی ظواهر ادله بود که برخی تلاش کردند حضرت (ع) را از این اقدام باز دارند و برخی نیز تا آنجا پیش رفتند که آن را از مصادیق القاء در تهلکه شمردند. ((۳۷)) ما نیز این گفته علامه حلی را نمی‌پذیریم که عاشورا نتیجه انتخاب یکی از دو راهی بود که هر دو نیز برای امام (ع) مجاز بود، چنان که محقق ثانی و سید طباطبایی، صاحب ریاض نیز در رد آن به استدلال پرداختند، اما تحلیل یادشده صاحب جواهر (قده) را نیز نمی‌توان همراهی کرد. در بند سوم این تحلیل پذیرفته شده که دستاورد این حرکت، حفظ شریعت و رسوایی دشمنان بوده است، آیا همین مقدار ثمره نمی‌تواند این حرکت را توجیهی منطقی و منطبق بر اصول و قواعد و ظواهر ادله ای نماید که تکلیف دیگران را نیز روشن می‌کنند؟ مقایسه میان فتاوا و دیدگاههای فقهی حضرت امام خمینی (قده) از جمله در مبحث امر به معروف و نهی از منکر، با آنچه مرحوم صاحب جواهر (قده) در اینجا آورده است، نشان دهنده تفاوت عمده ای میان برداشتهای فقهی این دو فقیه فرزانه است. نمونه زیر به راحتی می‌تواند دیدگاه حضرت امام (قده) در ارائه تحلیلی بر ظواهر ادله و تعمیم وظیفه حضرت (ع) به دیگران را

روشن سازد: لو كان المعروف و المنكر من الامور التي يهتم به الشارع الاقدس كحفظ نفوس قبيلة من المسلمين و هتك نواميسهم او محو آثار الاسلام و محوجته بما يوجب ضلالة المسلمين او امحاء بعض شعائر الاسلام كبيت الله الحرام بحيث يمحي آثاره و محله و اء مثال ذلك لابد من ملاحظه الاهميه، و لا يكون مطلق الضرر و لو النفسى او الحرج موجبا لرفع التكليف، فلو توقفت اقامه حجج الاسلام بما يرفع بها الضلالة على بذل النفس او النفوس فالظاهر وجوبه فضلا عن الوقوع فى ضرر او حرج دونها. ((۳۸)) اگر معروف و منکر از آن دسته اموری است که شارع اقدس به آن اهمیت می دهد همانند حفظ جان قبیله ای از مسلمانان و هتک نوامیس آنان یا محو آثار اسلام و از میان رفتن حجت اسلام به گونه ای که موجب گمراهی مسلمانان شود، و یا محو برخی از شعائر اسلامی مثل خانه کعبه به گونه ای که آثار آن و محل آن از بین برود، و امثال این موارد، باید ملاحظه اهمیت را کرد، و صرف ضرر هر چند ضرر جانی باشد و یا صرف حرج، موجب رفع تکلیف نمی شود. بنابراین اگر برپایی حجت‌های اسلامی - به گونه ای که رفع گمراهی بدانها بستگی داشته باشد - متوقف بر بذل جان یا جانهای متعدد باشد، ظاهراً این کار واجب است، چه رسد به صرف وقوع در ضرر یا حرجی کمتر. بر این اساس، صرف وجود ضرر و حرج نمی تواند در همه موارد مسؤولیت امر به معروف و نهی از منکر و نیز جهاد در راه دفاع از اساس شریعت و اقامه حق را ساقط کند. پیش از پرداختن به ادامه بحث، توجه به این نکته لازم است که مهاده اساساً مربوط به صلح با کفار است و ادله و شواهدی نیز که در بحث مطرح می شود عموماً در همین زمینه است، ولی با این حال، ملاحظه می گردد که قیام امام (ع)، علیه حکومت وقت و ایستادگی و جهاد در مقابل جمعی که در ظاهر عنوان مسلمانی را بر خود نهاده بودند، نیز مورد استدلال و استشهاد قرار گرفته است. مصالحه حضرت امام مجتبی (ع) نیز به همین گونه است. این بدان خاطر است که بر آنان که در جبهه مقابله با امام (ع) قرار داشتند حتی اگر عنوان کافر نیز صدق نکند اما در حکم کفار می باشند. علاوه اینکه ملاک موجود در اینان و سایر کفار، از نظر حکم مهاده یکسان است و آن اینکه: بسته به شرایط مختلف، مصالحه با اینان از نقطه نظر شرعی چه حکمی دارد؟ اگر ضرورت ایجاب کند؟ اگر مصلحت داشته باشد؟ و اگر مصلحتی نیز نداشته باشد؟

آنچه گذشت

اینک پیش از پرداختن به دیدگاه حضرت امام خمینی (قده) و سنجش آن بانظراتی که بازگو شد، به اختصار تمام، دیدگاه‌های یادشده را یادآور می شویم. علامه حلی: حرکت امام حسین (ع) یک اقدام کاملاً اختیاری بود که شرعاً الزامی به انجام آن نداشت و صلح نیز روا بود. شهید ثانی: اکتفا به بازگویی دیدگاه علامه حلی نمود که می تواند به عنوان پذیرش آن نظریه تلقی گردد. محقق ثانی: وضعیت دوره امام (ع) متفاوت با گذشته بود و مصلحت سازش با یزید مورد تردید است، لذا در مقابله با کسی چون یزید، لزوم جهاد حتی با علم به شهادت، امری منطقی است. علاوه اینکه امام (ع) راهی جز این نداشت. صاحب ریاض: مصلحت، تنها در عدم سازش با یزید بود و شهادت حضرت (ع) موجب احیاء دین و ضعف دشمن گردید. علم به شهادت مانع انجام این وظیفه نیست. صاحب جواهر: حرکت امام (ع) از اسرار الهی است که دستیابی به کنه و عمق آن ممکن نیست و امام (ع) نیز چاره ای جز این نداشت، و با اینکه ثمرات عمده ای را در پی داشت اما تکلیفی ویژه امام (ع) بوده است و دیگران باید بر اساس موازین کلی و ادله دیگر عمل کنند و مفاد آن ادله نسبت به شرایطی که امام (ع) داشت، لزوم سازش و مهاده است و علاقه به شهادت نمی تواند شرایط را عوض کند. نتیجه اینکه: ۱. در تفسیر الزامی یا اختیاری بودن قیام حضرت (ع)، دو دیدگاه وجود دارد. ۲. در اینکه مصلحت، تنها منحصر به راهی بود که حضرت (ع) برگزید یا نه؟ نیز دو نظر وجود دارد، نظر علامه حلی و نظر دیگران. ۳. علم حضرت (ع) به شهادت، مانع لزوم جهاد نبود چنان که برخلاف گفته علامه، دلیل بر عدم لزوم نیز نیست. ۴. در اینکه این اقدام جهادی، تکلیفی ویژه و غیر قابل تبعیت است نیز دو دیدگاه متفاوت وجود دارد. یک دیدگاه، آن

را قابل تعمیم نمی‌داند و دیگری اینکه دلیلی بر عدم گسترش نداریم چرا که قابل تطبیق بر قواعد و ملاکهای کلی فقهی می‌باشد. ۵. حداکثر انگیزه‌ای که در این سخنان برای قیام حضرت (ع) ذکر شده است حفظ دین و جلوگیری از انحراف شیعیان است، اما اینکه این حرکت یک اقدام کاملاً سیاسی در جهت برپایی نظام و برگرداندن مسیر رهبری جامعه به جایگاه اصلی بوده است، سخنی گفته نشد. ۶. نقطه اشتراک علامه، شهید ثانی، و محقق ثانی و صاحب ریاض این است که حرکت امام (ع) را در فقه، اجمالاً قابل استشهاد می‌دانند به خلاف صاحب جواهر که آن را خارج از حوزه درک و عمل دیگران می‌شمارد.

فقه عاشورایی امام خمینی (قده)

فقه عاشورایی امام خمینی (قده)

فقه عاشورایی امام خمینی (قده) در ارزیابی قیام عاشورا، برخی اساساً منکر وجود صبغه سیاسی برای قیام عاشورا شده‌اند و این تحلیل را تا آنجا پیش برده‌اند که اصولاً دخالت در چنین اموری در شأن انبیا و اولیا (ع) که برای هدایت خلق آمده‌اند، نیست. برخی نیز اهدافی در مرتبه دوم و سوم اولویت را جزء علل و انگیزه‌های اصلی قیام ذکر نموده‌اند. بعضی نیز نتوانستند میان سیاسی بودن حرکت به انگیزه به دست گرفتن حکومت را با آگاهی حضرت (ع) از فرجام کار وفق دهند و راه انکار آگاهی تفصیلی حضرت (ع) به سرنوشتی که جز شهادت نیست را در پیش گرفته‌اند. و نیز دیدیم که صاحب جواهر (قده) این قیام را حرکتی اسرارآمیز می‌داند که نمی‌توان تفسیری بر اساس ملاکهای جاری در فقه بر آن گذارد. در نگاه آنان که تنها راه باقیمانده برای حضرت (ع) را همین می‌دانند والا دچار سرنوشتی بدتر و دردناکتر می‌شود، انگیزه اصلی را باید در این شمرد که حضرت (ع) برای نجات از آن وضعیت فجیع تر، از باب اهم و مهم این را برگزید، راهی که البته توانست ثمرات دیگری را نیز چون افشای ماهیت دشمن به همراه داشته باشد. آنچه حضرت امام خمینی (قده) بر آن تاءکید ورزید و در عمل خویش نیز به وضوح نشان داد، بسیار فراتر و متفاوت با تحلیلهای انجام شده است، چه در حوزه فقه و استنباط و چه در حیطه مسایل اجتماعی و کلامی. ساختار تحلیل فقهی - اجتماعی امام مبتنی بر عناصر مهم زیر است: ۱. حرکت امام (ع) یک حرکت کاملاً سیاسی و حساب شده در جهت برپایی حکومت اسلامی و به عنوان ادای یک تکلیف بود. ۲. آگاهی امام (ع) به شهادت، مانع این حرکت نبود. یعنی امام (ع) در عین علم به شهادت خود و سرنوشت قیام، به انگیزه یادشده حرکت نمود. ۳. مصالح عالی و پراهمیت اسلام در هیچ شرایطی نادیده گرفته نمی‌شود و عسر و حرج و ضرر، موجب رفع تکلیف نمی‌گردد. خسارت و ضرر جانی را نیز باید برای چنین اموری پذیرفت و این یک تکلیف شرعی است. ۴. این قیام و اقدام امام (ع) کاملاً قابل تاءسی و به عنوان یک الگو، برای همیشه و برای همه مسلمانان است. با عنایت به اصول یادشده به راحتی می‌توان از وجه تحلیل دیدگاه حضرت امام (قده) به ارزیابی و پاسخ نظراتی که به تفصیل گذشت پرداخت. امام راحل (قده) از دیرزمان و به مناسبتهای مختلف در موضع یک فقیه بزرگ و مرجع تقلید و به عنوان راهبر جامعه اسلامی، عناصر یادشده را در سخنان و نوشته‌های خویش آورده است و حرکت و مبارزات خود را نیز باهمین جانمایه به سرانجام رساند. آنچه از آن بزرگوار در پی می‌آید، اصول یادشده را به گونه‌ای روشن بیان می‌کند.

۱. قیام برای تشکیل حکومت

امام خمینی (قده) به مناسبت برپایی جشنهای شوم ۲۵۰۰ ساله رژیم پهلوی، در تاریخ ۶/۳/۵۰ در نجف اشرف سخنرانی مهمی ایراد فرمود که در پایان آن، ضمن اشاره به مسؤولیت علما و لزوم تاءسی به سیدالشهدا (ع) اضافه می‌کند: او مسلم بن عقیل را

فرستاد تا مردم را دعوت کند به بیعت، تا حکومت اسلامی تشکیل دهد و این حکومت فاسد را از بین ببرد. ((۳۹)) اشاره امام (قده) از جمله به نامه ای است که سیدالشهدا(ع) توسط مسلم بن عقیل خطاب به مردم کوفه فرستاد: بسم الله الرحمن الرحيم. من الحسين بن علي، الي الملا من المؤمنين والمسلمين. اما بعد فان هائنا و سعيدا قدما علي بكتبكم و كانا آخر من قدم علي من رسلكم. و قد فهمت كل الذي اقتصصتم و ذكرتم، و مقاله جلکم انه ليس علينا امام، فاقبل لعل الله ان يجمعنا بك علي الهدى و الحق. و قد بعث اليكم اخي و ابن عمي و ثقتي من اهل بيتي، و امرته ان يكتب الي بحالكم و امرکم و راءیکم، فان كتب الي انه قد اجتمع راءي ملاکم و ذوی الفضل و الحجی منکم علي مثل ما قدمت علي به رسلکم و قراءت فی کتبکم، اقدم و شيكا ان شاء الله. فلعمري ما الامام الا العامل بالكتاب، و الاخذ بالقسط و الدائن بالحق، و الحابس نفسه علي ذات الله. والسلام. ((۴۰))

مضمون نامه این است: به عموم مؤمنان و مسلمانان! هانی و سعید آخرین نفراتی بودند که نامه های دعوت شما را آوردند. همه حرفهای شما را فهمیدم. حرف شما این است که امام نداریم، تو بیا که شاید خداوند به واسطه تو ما را برهدایت و حق مجتمع سازد. من پسرعمویم را با این مأموریت که وضعیت شما را برایم بنویسد به سوی شما فرستادم. اگر برایم نوشت که رفتار و عمل شما نیز مطابق مضامین نامه هایتان است، به زودی خواهم آمد. به جانم سوگند که آن کس می تواند امام و رهبر باشد که عمل کننده به قرآن، عدالت پیشه و ملترم به حق باشد و جانش را در گرو خواست الهی گذارد. والسلام. چنان که سیدالشهدا(ع) هنگامی که با سپاهیان حر بن یزید روبه رو شده نگاهم اقامه نماز ظهر، ضمن سخنانی که خطاب به سپاهیان کوفه ایراد نمود، به همین نامه ها و مضمون آنها اشاره فرمود. به نوشته شیخ مفید، حسین (ع) به حجاج بن مسروق، هنگام ظهر دستور داد اذان بگوید. پس از اذان، حضرت (ع) با عبایی بر دوش و نعلین خود، از خیمه بیرون آمد، حمد و ستایش خداوند را به جای آورد، آنگاه خطاب به یاران حر که برای اقتدای به حضرت (ع) آماده شده بودند فرمود: ایها الناس! انی لم آتکم حتی اءتتنی کتبکم و قدمت علي رسلکم اءن اقدم علينا فانه ليس لنا امام لعل الله اءن يجمعنا بك علي الهدى و الحق فان كنتم علي ذلك فقد جئتم فاعطوني ما اطمئن اليه من عهدكم و موثيقكم. و ان لم تفعلوا و كنتم لقدمي كارهين انصرفت عنكم الي المكان الذي جئت منه اليكم. ((۴۱)) ای مردم! من به سراغ شما نیامدم تا اینکه نامه های شما به من رسید و پیکهائتان در رسید که به سوی ما بیا، چرا که ما را امامی نیست، شاید خداوند ما را به واسطه تو بر هدایت و حق گرد آورد. پس اگر شما هم چنان بر دعوت خود هستید که خوب، من آمده ام. پس عهد و پیمانی اطمینان بخش به من دهید. و اگر چنین نمی کنید و نسبت به آمدنم ناراحتید، از شما روی گردان شده و به همان جایی که از آن آمده ام برمی گردم. به عنوان نمونه می توان از نامه ای یاد کرد که سران کوفه پس از خبر مرگ معاویه و به دنبال یک گردهمایی در خانه سلیمان بن سرد خزاعی، به حضرت (ع) نوشتند. محمد بن بشر همدانی، جریان را این گونه بازگو می کند که ما در خانه سلیمان بن سرد گرد هم آمدیم. سلیمان سخنرانی کرد و گفت: معاویه به هلاکت رسیده است و حسین (ع) از بیعت با بنی امیه امتناع جسته و به سوی مکه رفته است، و شماها شیعه او و شیعه پدرش می باشید. لذا اگر می دانید که او را یاری می کنید و با دشمنش می جنگید به او نامه بنویسید و اگر از سستی و شکست نگران هستید حضرت را فریب ندهید. جمعیت گفتند: نه، با دشمنش می جنگیم و خودمان را به خاطرش فدا می کنیم. این بود که سلیمان گفت: پس برایش نامه بنویسید. متن این نامه که توسط دو نفر پیک به نامهای عبدالله بن سبع همدانی و عبدالله بن وال تمیمی با شتاب زیاد برای حضرت (ع) فرستاده شد و آن دو، در بیستم ماه رمضان در مکه تقدیم امام (ع) کردند، چنین است: بسم الله الرحمن الرحيم. للحسين بن علي، من سليمان بن سرد، و المسيب بن نجبة، و رفاعه بن شداد، و حبيب بن مظاهر، و شيعته من المؤمنين والمسلمين من اهل الكوفة. سلام عليك. فانا نحمد اليك الله الذي لا اله الا هو. ام ا بعد: فالحمد لله الذي قضم عدوك الجبار العنيد الذي انتزى على هذه الامة فابتزها، و غصبها فيثها، و تاءمر عليها بغير رضى منها، ثم قتل خيارها، و استبقى شرارها، و جعل مال الله دولة بين جابرتها و اغنيائها، فبعدا له كما بعدت ثمود. انه ليس علينا امام، فاقبل

لعل الله اءن يجمعنا بك على الحق , و النعمان بن بشير فى قصر الامارة لسنا نجتمع معه فى جمعة و لانخرج معه الى عيد, و لو قد بلغنا انك قد اقبلت الينا اءخرجناه حتى نلحقه بالشام , ان شاء الله . والسلام عليك و رحمة الله . ((۴۲)) مضمون نامه كه به عنوان شيعيان حضرت (ع) نگاشته شده و نام چهار نفر از سران اين اجتماع , يعنى سليمان بن سرد و مسيب بن نجبه و رفاعه بن شداد و حبيب بن مظاهر نيز در آن برده شده , اين است كه ما خدای را سپاسگزاريم كه معاويه , آن دشمن ستمكار و كينه توز تو را كه به ناحق برگرد اين امت سوار شد و اموال آن را به چپاول برد و خوبان را كشته و بدان را ميدان داد, نابود ساخت . ما اينك امامي نداريم . به سوي ما بيا كه شايد خداوند ما را گرد حق آورد . و نعمان بن بشير در دارالاماره است و ما را با او كاري نيست و اعتنايي به او نداريم , و اگر به ما خبر برسد كه به سوي ما حركت كرده اى او را از شهر بيرون خواهيم كرد تا به شام , ملحش سازيم . به هر حال , امام خميني (قده)ديدگاه يادشده را سالها پس از آن نيز, به مناسبت پيام نوروزي سال ۶۷, اين گونه اظهار مي دارد : سيدالشهدا سلام الله عليه , تمام حيثيت خودش , جان خودش را و بچه هایش را, همه چيز را [داد .] در صورتي كه مي دانست قضيه اين طور مي شود . كسي كه فرمايشات ايشان را از وقتي كه از مدينه بيرون آمدند و به مكه آمدند و از مكه آمدند بيرون , حرفهای ايشان را مي شنود همه را, مي بيند كه ايشان متوجه بوده است كه چه دارد مي كند . اين جور نبود كه آمده است ببند كه [چه مي شود .] بلكه آمده بود حكومت هم مي خواست بگيرد, اصلا براي اين معنا آمده بود و اين يك فخری است و آنهایی كه خيال مي كنند كه حضرت سيدالشهدا براي حكومت نيامده , خير, اينها براي حكومت آمدند, براي اينكه بايد حكومت دست مثل سيدالشهدا باشد, مثل كسانی كه شيعه سيدالشهدا هستند باشد . ((۴۳)) اين همان حقيقت است كه سيدالشهدا(ع) در نخستين برخورد با دستگاہ بنی اميه پس از مرگ معاويه , آنگاه كه هنوز در مدينه بود و مواجهه با درخواست وليد بن عقبه , حاكم مدينه , مبنی بر بيعت با يزيد بن معاويه شد, بر آن تاءكيد ورزید و با تصريح به شايستگي خویش برای خلافت و امامت و عدم شايستگي كسي چون يزيد برای اين منصب , از بيعت با او سر باز زد . حضرت (ع) خطاب به وليد فرمود : ائيهام الامير ! انا اهل بيت النبوة و معدن الرسالة و مختلف الملائكة و محل الرحمة و بنا فتح الله و بنا ختم , و يزيد رجل فاسق شارب خمر قاتل النفس المحرمة معلن بالفسق , و مثلي لا يبايع لمثله و لكن نصب و تصبحون و ننتظر و تنتظرون اءينا اءحق بالخلافة و البيعة ((۴۴)). اى امير ! ما خاندان نبوتيم و خاستگاه رسالت , آمد و شدگاه فرشتگان و جايگاه رحمت . با ماست كه خداوند آغاز كرد و با ما پايان داد . و يزيد مردی است فاسق , شرابخوار, قاتل جان بی گناه و آشكارا مرتكب فسق می شود . و كسي مثل من با مانند او بيعت نخواهد كرد, لكن ما و شما منتظر می مانيم تا معلوم شود کدام يك از ما سزاوارتر به خلافت و بيعت است . از طرف ديگر, خود حضرت (ع) پس از مرگ معاويه , نامه اى را با يك متن , به صورتي مخفيانه و در حالي كه عبيدالله بن زياد حاكم بصره بود, برای جمعی از سران و بزرگان بصره كه نام برخی از آنان در تاريخ آمده است نوشت , و در اين نامه ضمن ياد كرد از شخصيت پيامبر(ص) و جايگاه اهل بيت (ع) به عنوان وارثان و اوصيای آن حضرت (ص) و به عنوان سزاوارترين افراد برای جانشيني حضرت (ص) ياد آور شد كه ديگران اين حق را گرفتند و ما به خاطر پرهيز از اختلاف , دم فرو بستيم در حالي كه مي دانيم از ديگران سزاوارتريم . آنگاه در بيان انگيزه ارسال نامه و پيك , ابراز مي دارد كه هدفش دعوت به كتاب خدا و سنت پيامبر(ص) است , چرا كه سنت پيامبر(ص) از میان رفته و بدعت , رونق گرفته است . و در پايان اشاره مي كند كه اگر سخن مرا بشنوید و امر مرا اطاعت كنيد شما را به راه رشد هدايت خواهم كرد . متن نامه چنين است : اما بعد, فان الله اصطفى محمدا(ص) على خلقه و اءكرمه بنوته و اختاره لرسالته ثم قبضه الله اليه و قد نصح لعباده و بلغ ما اءرسل به (ص) و كنا اءهله و اولياءه و اءوصياءه و ورثته و اءحق الناس بمقامه فى الناس , فاستاءثر علينا قومنا بذلك فرضينا و كرهننا الفرقه و اءحببنا العافية و نحن نعلم اءنا اءحق بذلك الحق المستحق علينا ممن تولاه و قد اءحسنوا و اءصلحوا و تحروا الحق , فرحمهم الله و غفرلنا و لهم . و قد بعثت رسولى اليكم بهذا الكتاب و انا ادعوكم الى كتاب الله و سنة نبيه (ص) فان السنة قد اميتت و ان البدعة قداء حيتت و

ان تسمعوا قولی و تطیعوا امری اءهدکم سبیل الرشاد و السلام علیکم و رحمۃ اللہ . ((۴۵)) امام خمینی در همان سخنرانی ، همین تحلیل را نسبت به حرکت تمام انبیا و اولیا صلوات اللہ علیهم قائل است : زندگی سیدالشهدا، زندگی حضرت صاحب سلام اللہ علیه ، زندگی همه انبیا عالم ، همه انبیا از اول ، از آدم تا حالا همه شان این معنا بوده است که در مقابل جور، حکومت عدل را می خواستند درست کنند . ((۴۶)) حضرت امام (قده) به روشنی این سخن را که سیدالشهدا(ع) در مقابل عمل انجام شده قرار گرفته بود و لذا چاره ای جز تن دادن به آن را نداشت رد نموده و تصریح می فرماید که حضرت (ع) از ابتدا با آگاهی و اختیار کامل ، حرکت رابه عنوان ادای یک تکلیف شروع کرد : امام حسین (ع) نیروی چندانی نداشت و قیام کرد . او هم اگر نعوذباللہ تنبل بود، می توانست بنشیند و بگوید تکلیف شرعی من نیست که قیام کنم . دربار اموی خیلی خوشحال می شد که سیدالشهدا بنشیند و حرف نزند و آنها بر خر مراد سوار باشند . ((۴۷)) سیدالشهدا(ع) به تکلیف شرعی الهی می خواست عمل بکند . غلبه بکند، تکلیف شرعی را عمل کرده ، مغلوب هم بشود، تکلیف شرعی را عمل کرده ، قضیه تکلیف است . ((۴۸)) آنچه حضرت سیدالشهدا(ع) در پاسخ برخی افراد، از جمله برادرش محمد بن حنیفه که خواهان تجدیدنظر در رفتن به عراق بودند، بیان فرمود بیان سربسته ای از همین تکلیف گرایی حضرت (ع) است که می تواند گویای این نکته نیز باشد که استدلالهای حضرت (ع) در ضرورت این حرکت و تبیین موقعیت و فضای پیش آمده ، نمی توانست آنان را قانع سازد و آنان بر اساس ملاکهایی که به تحلیل و ارزیابی حرکت حضرت (ع) می پرداختند، آن را منطقی نمی یافتند . بیان سربسته که ظاهری جز تعبد به یک دستور نبوی (ص) ندارد این بود که حرکت کن ، چرا که خداوند خواسته است تو را کشته بیند . خانواده و زنان را نیز به اسارت بیند . بنا بر نقل مرحوم سید بن طاووس ، بانقل از امام صادق (ع) ، در شبی که سیدالشهدا(ع) صبح آن ، بنای خروج از مکه راداشت ، محمد بن حنیفه به حضور حضرت (ع) رسید و گفت : سابقه خیانت اهل کوفه نسبت به پدر و برادرت را آگاهی ، و من می ترسم که وضعیت تو نیز همانند آنها شود . اگر موافق باشی که بمانی ، تو عزیزترین و محفوظترین شخص در حرم می باشی . حضرت (ع) فرمود : ای برادر ! ترسیدم که یزید بن معاویه مرا در حرم ناگهان و بی خبر بکشد و من کسی باشم که حرمت این خانه به خاطر اوشکسته شود . محمد بن حنیفه گفت : اگر از این امر نگرانی ، به یمن یا برخی نقاط صحرا برو . تو در آنجا محفوظترین افراد هستی و دست هیچ کس به تو نخواهد رسید . حضرت (ع) فرمود : در آنچه گفتی نگاه می کنم . و به هنگام سحر، حسین (ع) حرکت کرد . خبر به محمد بن حنیفه رسید . خدمت حضرت (ع) آمد و زمام ناچه او را گرفت و گفت : ای برادر ! آیا وعده نادادی که نسبت به درخواست من تاءمل کنی . فرمود : آری . گفت : پس چه چیز باعث خروج شتابان شما شد ؟ حضرت (ع) فرمود : اءتانی رسول اللہ (ص) بعد ما فارقتک ، فقال : یا حسین ! اءخرج فان اللہ قد شاء ان یراک قتیلا . بعد از اینکه از تو جدا شدم رسول خدا(ص) به خوابم آمد و فرمود : ای حسین ! حرکت کن ، چرا که خداوند خواسته است که تو را کشته بیند . محمد بن حنیفه گفت : انا لله و انا الیه راجعون . پس معنای به همراه بردن این بانوان چیست ، در حالی که شما با این وضعیت می روی ؟ ! سیدالشهدا(ع) دنباله سخن پیامبر(ص) را نقل کرد که فرمود : ان اللہ قد شاء ان یراهن سبایا . خداوند خواسته است که آنان را اسیر بیند . بعد با محمد بن حنیفه خداحافظی کرد و رفت . ((۴۹)) چنان که امام (ع) در مقابل تقاضای عبداللہ بن عباس و عبداللہ بن زبیر، مبنی بر خودداری از حرکت به سوی عراق ، به گونه ای سربسته تر فرمود : ان رسول اللہ (ص) قد اءمرنی بءامر و اءنا ماض فیه ((۵۰)) . رسول خدا(ص) به من فرمانی داده است و من آن را اجرا می کنم .

۲. آگاهی به شهادت و حرکت برای حکومت

گفتیم که امام خمینی (قده) انگیزه قیام را تلاش برای برپایی نظام و حکومت عدل می داند و در عین حال از نقطه نظر کلامی و برحسب ملاکهای عادی معتقد است ، امام حسین (ع) سرانجام کار را به خوبی می دانست . و این واقعیتی است که برخی

نویسندگان نتوانستند آن را هضم کنند، فضلوا و اضلوا. امام راحل (قده) بیش از نیم قرن پیش می نویسد: در خبر شهادت حضرت سیدالشهدا(ع) وارد است که حضرت رسول (ص) رادر خواب دید: حضرت فرمود به آن مظلوم که از برای تو درجه ای است در بهشت، نمی رسی به آن مگر به شهادت. ((۵۱)) سالها پس از آن نیز همین حقیقت را بازگو فرمود: حضرت سیدالشهدا(ع) به همه آموخت که در مقابل ظلم، در مقابل ستم، در مقابل حکومت جائز چه باید کرد. با اینکه از اول می دانست که در این راه که می رود، راهی است که باید همه اصحاب خودش و خانواده خودش را فدا کند و این عزیزان اسلام را برای اسلام قربانی کند، لکن عاقبتش را هم می دانست. ((۵۲)) اشاره امام (قده) به جز بسیاری شواهد و قراین دیگر، از جمله می تواند ناظر به این جملات سیدالشهدا(ع) هنگام اعزام مسلم (ع) باشد که به او فرمود: انی موجهک الی اهل الکوفه و سیقسی الله من امرک ما یحب و یرضی. و ارجوان اکون اءنا و انت فی درجه الشهداء فامض ببرکة الله و عونه... ((۵۳)) من تو را به سوی اهل کوفه می فرستم و خداوند نسبت به این کار تو آنچه را دوست بدارد و بپسندد به انجام خواهد رساند. و امیدوارم من و تو در جایگاه شهدا باشیم. پس به امید خدا و کمک او حرکت کن... ملاحظه می شود که امام (ع) همزمان با اعزام حضرت مسلم (ع) برای پی گیری این حرکت سیاسی و برپایی حکومت عدل، برای خود و جناب مسلم (ع) آرزوی شهادت می کند. آنچه در موضوع قبل در خصوص پاسخ به محمد بن حنفیه آوردیم نیز شاهدی گویاست. خوابی را نیز که حضرت (ع) در مدینه و در کنار قبرجدش (ص) هنگام تصمیم بر خروج از مدینه، دید نیز بر همین حقیقت گواهی می دهد ((۵۴)). نمونه دیگر آن، پاسخی است که در مسیر حرکت به عراق، به یکی از افراد داد که از سر دلسوزی و خیرخواهی از علت آمدن حضرت (ع) به آن سرزمین دشوار و بدون نیرو و امکانات کافی پرسیده بود. این شخص می گوید: وقتی فهمیدم خیمه های برپا شده، از آن حسین (ع) است، به خدمت او رسیدم، دیدم بزرگواری است که مشغول خواندن قرآن است و قطرات اشک بر گونه ها و محاسنش جاری است. گفتم: پدر و مادرم فدایت باد ای پسر رسول خدا(ص)! چه چیز موجب آمدن شما به این سرزمین و بیابانی که کسی در آن نیست شد؟ فرمود: هذه كتب اهل الکوفه الی و لا اءراهم الا قاتلی، فاذا فعلوا ذلک لم یدعوا لله حرمة الا انتھکوها فیسلط الله علیهم من یدلهم حتی یكونوا اءذل من فرم الامه. ((۵۵)) امام (ع)، هم اشاره به نامه های مردم کوفه می کند، و هم در عین حال آنان را قاتل خود معرفی می کند. و اضافه می کند: وقتی آنان مرتکب چنین کاری شدند، دیگر هیچ حرمتی الهی نخواهند ماند مگر اینکه آنها هتک خواهند کرد و خداوند نیز کسی را بر آنان مسلط خواهد ساخت که چنان خوارشان کند که خوارتر از کهنه حیض شوند! شاهد دیگر، روایتی است که مرحوم سید بن طاووس با سندی متصل از محمد بن عمیر نقل می کند. او می گوید: پدرم عمر بن علی بن ابی طالب (ع) برای دایی هایم، آل عقیل، نقل می کرد هنگامی که برادرم حسین (ع) در مدینه، از بیعت با یزید امتناع کرد، به دیدار او رفتم و دیدم تنهاست. به او گفتم: فدایت شوم، ای ابا عبدالله! برادرت ابا محمد، حسن (ع) از پدرش (ع) برای من گفت. ولی گریه ام گرفت و ناله ام بلند شد. حسین (ع) مرا در بر گرفت و فرمود: به تو گفت که من کشته می شوم؟ گفتم: دور از جان شما ای پسر رسول خدا! فرمود: به حق پدرت از تو می پرسم: آیا کشته شدن من را به تو خبر داد؟ گفتم: آری، اگر دست بیعت ندهی. حسین (ع) فرمود: حدثنی اءبی اءن رسول الله (ص) اءخبره بقتله و قتلی، و اءن تربتی تکون بقرب تربته، فتظن انک علمت ما لم اءعلمه، و اءنه لا- اعطی الدنیة من نفسی اءبدا، ولتلقین فاطمة اءباها شاکیة ما لقیتم ذریتها من امته، و لا یدخل الجنة اءحد اءذاها فی ذریتها. ((۵۶)) مفاد سخن حضرت (ع) این است که پدرم برای من نقل کرد که رسول خدا(ص) او را از کشته شدن خود و من آگاه کرده است، و اینکه تربت من نزدیک تربت پدرم خواهد بود. تو گمان می کنی چیزی را می دانی که من نمی دانم! من هرگز خودم را دچار پستی نخواهم کرد. و فاطمه پدرش را در حالی ملاقات خواهد کرد که از دست امت او، به خاطر رفتاری که با فرزندانش داشته شکایت خواهد نمود. و کسی که به خاطر رفتار نامناسب با فرزندان فاطمه (س) او را بیازارد هرگز وارد بهشت نخواهد شد. در این زمینه شواهد و ادله

بسیاری وجود دارد که به همین اندک بسنده می‌شود. امام خمینی (قده) در جایی دیگر به این نکته توجه می‌دهد که به حسب معمول نیز امکان مقابله نیروی محدود امام (ع) در مقابل دشمن وجود نداشت: در عین حالی که به حسب قواعد معلوم بود که یک عدد این قدری نمی‌تواند با آن عده ای که آنها دارند، مقابله کند، لکن تکلیف بود. ((۵۷)) این تکلیف گرای را به خوبی می‌توان در وصیتی که حضرت (ع) پس از تصمیم بر خروج از مدینه برای برادرش محمد بن حنفیه نوشت ملاحظه کرد. تکلیفی که کمی امکانات و نیرو نمی‌تواند خللی در انجام آن برای حضرت (ع) ایجاد کند. مفاد این وصیت نامه پس از گواهی به توحید و رسالت و قیامت این است که من از سر مفسده جویی و دنیا طلبی و هواخواهی و ستم، از این شهر بیرون نرفتم بلکه به انگیزه اصلاح امت و امر به معروف و نهی از منکر و حرکت در چارچوب مسیر پیامبر (ص) و امیرالمؤمنین (ع) است. هر کس مراد چارچوب حق بپذیرد قدم در راه خدا گذاشته است و هر کس نیز دست رد به سینه من زند، من صبر و مقاومت می‌کنم تا خداوند میان من و مردم داوری کند. بسم الله الرحمن الرحيم. هذا ما اوصی به الحسين بن علی بن ابی طالب الی اخیه محمد المعروف بابن الحنفیه: اءن الحسین یشهد اءن لا اله الا الله وحده لا شریک له، و اءن محمدا عبده و رسوله، جاء بالحق من عند الحق، و اءن الجنة والنار حق، و اءن الساعة آتیة لا ریب فیها، و اءن الله یبعث من فی القبور، و اءنی لم اءخرج اءشرا، و لا بطرا و لا مفسدا، و لا ظالما، و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی، و اءرید اءن آمر بالمعروف و اءنهی عن المنکر و اءسیر بسیره جدی و اءبی علی بن ابی طالب (ع)، فمن قبلنی بقبول الحق فالله اولی بالحق، و من رد علی هذا، اءصبر حتی یقضی الله بینی و بین القوم بالحق و هو خیر الحاکمین، و هذه وصیتی یا اءخی الیک و ما توفیقی الا- بالله علیه توکلت و الیه اءنیب. ((۵۸)) سیدالشهدا (ع) در سخنان خویش در روز عاشورا و پیش از آغاز درگیری نیز به همین تکلیف گرای و عمل نکردن بر اساس تعداد نیرو نیز اشاره می‌فرماید. حضرت (ع) در فرازی از این سخنرانی، پس از پاسخ قاطع خویش مبنی بر اینکه کشته شدن را بر ذلت، و درافتادن به خاک و خون را بر اطاعت از افراد پست ترجیح می‌دهد می‌افزاید: اءلا قد اءذرت و اءذرت، و اءلا انی زاحف بهذه الاسره علی قله العتاد، و خذله الاصحاب. ((۵۹)) آگاه باشید که من حجت تمام کردم و انذار نمودم. آگاه باشید که من به همراه همین خانواده، در عین کمی نیرو و بی وفایی یاران، جهاد خواهم کرد.

۳. تقدم مصالح عالیه

پیشتر نیز در شرح کلمات فقهای دیگر، به این مبنای حضرت امام (قده) اشاره کردیم که برخی مصالح اسلامی، در درجه ای از اهمیت قرار دارند که عناوینی چون عسر و حرج و ضرر نمی‌تواند در تعارض یا تراحم با آنها قرار گیرد. برخی مصادیق معروف و منکر از این گونه اند. دفع منکر بزرگی چون حکومت فاسد بنی امیه و تلاش برای تشکیل حکومت اسلامی از بارزترین نمونه‌ها است. امام (قده) مبنای خویش را این گونه توضیح می‌دهد: تمام انبیا برای اصلاح جامعه آمده‌اند، تمام و همه آنها این مسأله را داشتند که فرد باید فدای جامعه بشود. فرد هر چه بزرگ باشد، بالاترین فرد که ارزشش بیشتر از هر چیز است در دنیا، وقتی که با مصالح جامعه، معارضه کرد این فرد باید فدا شود. سیدالشهدا روی همین میزان آمدرفت و خودش و اصحاب و انصار خود را فدا کرد، که فرد باید فدای جامعه شود، جامعه باید اصلاح بشود. ليقوم الناس بالقسط. باید عدالت در بین مردم و در بین جامعه تحقق پیدا بکند. ((۶۰)) اهدافی را که حضرت (ع) در وصیت خویش به محمد بن حنفیه بر شمرد همه در یک نقطه مشترک است و آن عبارت است از اصلاح امت. این حرکت اصلاح طلبانه در جامعه و فداکاری برای آن، همان است که به عنوان فدای فرد برای جامعه مورد تاءکید امام (قده) قرار گرفت. چنان که حضرت امام صادق (ع) به نقل از صفوان بن مهران، در زیارت اربعین، در بیان فلسفه جانفشانی ابی عبدالله (ع) فرموده است: اللهم انی اءشهد اءنه ولیک و ابن ولیک و صفیک و ابن صفیک، الفائز بکرامتک، و اءکرمته بالشهادة... و بذل مهجته فیک لیستنقذ عبادک من الجهالة، و حیره

الضلالة . ((۶۱)) حسین (ع) خون قلبش را در راه تو داد تا بندگانت را از نادانی و سرگردانی گمراهی نجات دهد . همین حقیقت را در زیارت دیگری که ابو حمزه ثمالی از امام صادق (ع) در خصوص زیارت امام حسین (ع) نقل کرده نیز آمده است : اللهم انی اءشهد ان هذا قبر ابن حبیبک و صفوتک من خلقتک , و اءنه الفاتر بکرامتک , اء کرمته بکتابک , و خصصته و اءثمتته علی و حیک , و اءعطیته موارث الانبیاء , و جعلته حجة علی خلقتک , فاء عذر فی الدعوة , و بذل مهجته فیک لیستنقذ عبادک من الضلالة و الجهالة و العمی و الشک و الارتیاب الی باب الهدی من الردی . ((۶۲)) . . . و خون قلبش را در راه تو داد تا بندگانت را از گمراهی و نادانی و ناینایی و شک و دودلی به دروازه هدایت , در آورده و نجات دهد . چنان که حضرت امام , همین حقیقت را در دوران مبارزه چنین بیان می فرماید : محرم , ماه نهضت بزرگ سید شهیدان و سرور اولیای خداست که با قیام خود در مقابل طاغوت , تعلیم سازندگی و کوبندگی به بشر داد و راه فنای ظالم و شکستن ستمکار را به فدایی دادن و فدایی شدن دانست و این خود سرلوحه تعلیمات اسلام است برای ملت ما تا آخر دهر . ((۶۳)) امام (قده) در فتاوی خویش , از جمله در کتاب تحریر الوسیله , فصل دفاع و امر به معروف و نهی از منکر به گونه ای روشن مبنای فقهی مذکور را پذیرفته و فتاوی خود را بر اساس آن صادر کرده است . نمونه ای از آن را بیشتر آوردیم .

۴. عاشورا الگویی برای همه

هر چند در تحلیل بزرگانی چون فقیه نامی , شیخ محمدحسن نجفی , صاحب کتاب عظیم جواهر الکلام , قیام سیدالشهدا (ع) به عنوان تکلیفی ویژه آمده است که جزء اسرار الهی به شمار می رود و با قواعد و ظواهر ادله همخوانی ندارد و از این رو نمی تواند به عنوان یک مستند فقهی مطرح گردد ولی چنان که گذشت این تحلیل از نظر نگاه فقهی بزرگانی چون علامه حلی , شهید ثانی , محقق ثانی , صاحب ریاض و در نهایت , حضرت امام خمینی نمی تواند پذیرفته باشد . اگر پذیرفتیم که قیام حضرت (ع) در چارچوب قواعد و ادله موجود فقهی قابل تحلیل و تفسیر می باشد , قهران باید آن را تکلیفی ویژه حضرت (ع) است . علاوه بر اینکه دلایل بسیاری نیز در دست است که به وضوح نشان می دهد حرکت و قیام سیدالشهدا (ع) یک مصداق کامل از ادله و قواعد عامی است که در متون اسلامی ما موجود است و خود به عنوان یک الگو و حجت شرعی برای دیگران به شمار می رود . طبعاً در محدوده این بحث جای پرداختن تفصیلی به همه این موارد نیست . اما ذکر مواردی چند , می تواند شاهدی بر مدعای یاد شده باشد و دستمایه ای برای بررسی بیشتر . و طبعاً اگر حضرت امام خمینی , به روشنی تمام و با تاءکید زیاد , بارها بر این حقیقت پای فشرده اند که حرکت سیدالشهدا (ع) یک الگو و حجت به شمار می رود , از جمله بر اساس همین نمونه هاست . امام خمینی قیام سیدالشهدا (ع) را یک اسوه تمام عیار می داند که از نقطه نظر فقهی و عمل به وظایف و تکالیف دینی , کاملاً باید سرمشق قرار گیرد . امام نه تنها فلسفه قیام و شهادت سیدالشهدا (ع) را قابل درک و منطبق بر موازین جاری در فقه می داند , بلکه به عنوان یک حجت بالغه شرعی می شمارد که باید ملاک عمل اجتماعی مسلمانان قرار گیرد . و از همین رو است که تبلیغ و هدایت جامعه به این حجت شرعی را وظیفه متولیان ارشاد و هدایت جامعه می شمارد : آنچه که سیدالشهدا عمل کرد و آن ایده ای که او داشت و آن راهی که اورفت و آن پیروزی که بعد از شهادت برای او حاصل شد و برای اسلام حاصل شد , (روحانیون) به [برای] مردم روشن کنند و بفهمانند به همه که مسأله مجاهده در راه اسلام آن است که او کرد . می دانست که با یک عده قلیل , کمتر از صد نفر , نمی شود مقابله با یک همچو ظالمی دارای همه چیز کرد . ((۶۴)) و در جایی دیگر می فرماید : مگر نه آن است که دستور آموزنده کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا باید سرمشق امت اسلامی باشد . قیام همگانی در هر روز و در هر سرزمین . عاشورا قیام عدالت خواهان با عددی قلیل و ایمانی و عشقی بزرگ در مقابل ستمگران کاخ نشین و مستکبران غارتگر بود , و دستور آن است که این برنامه , سرلوحه زندگی در هر روز و در هر سرزمین باشد . ((۶۵)) در الگوسازی و معرفی

حرکت سیدالشهدا(ع) به عنوان یک سرمشق، اگر نبود جز حجم بسیار وسیع و متنوعی از روایات و رهنمودهایی که در جهت احیا و زنده داشتن نام و قیام حضرت (ع) و براءت جستن از کسانی که در مقابل وی ایستادند یا او را یاری نکردند، از طرف اولیای دین، صلوات الله علیهم، وارد شده است، همین امر در الگو بودن و قابل احتجاج بودن قیام سیدالشهدا(ع) کفایت می کرد. تنها مروری اجمالی بر فهرست رهنمودها، دستورات عملها و تاءکیداتی که از جانب آن بزرگواران در زمینه های مختلف موضوع کربلا و قیام سیدالشهدا(ع) در کتابهای حدیثی وارد شده و از نظر گذراندن آن همه ارزش، پاداش و ثوابهایی که برای انواع زیارت، گریه و عزاداری و تربت کربلا- و حتی آب فرات، بیان شده است، و نگاهی کوتاه به محتوای متونی که به عنوان زیارت حضرت (ع) نقل شده، همه و همه، به خوبی گواه بر حقیقتی است که حضرت امام خمینی بارها بر آن تاءکید ورزید و آن را مبنای حرکت خویش در انقلاب اسلامی قرار داد. اگر ملاحظه شود که به عنوان مثال، تنها در خصوص خاک کربلا- حدود یکصد روایت به شکلهای گوناگون، عظمت و ارزش آن را بازگو می کند و توجه شود که چگونه این خاک مقدس، قرین حیات یک شیعه از ولادت تا مرگ، در هر صبح و شام می شود، کام او با آن تربت برداشته می شود و کفن او با آن بسته می گردد، و حتی نحوه برگرفتن این خاک از زمین کربلا- آموزش داده شده و دعای ویژه ای نیز برای آن منظور می شود، اذعان خواهیم کرد که حرکت امام حسین (ع) تنها یک رمز میان خدای تبارک و تعالی و وی نبوده است. بلکه موضوعی قابل فهم، قابل استدلال، و مصداقی از رهنمودهای کلی دین است و طبعا قابل پیروی و احتجاج می باشد. به عنوان مثال، اگر به مقایسه ای که در خود روایات در خصوص ارزش زیارت سیدالشهدا(ع) و انجام حج و عمره صورت گرفته توجه شود، و یا به معادلهایی که برای یک قطره اشک و حتی خود را گریان نشان دادن ذکر شده توجه شود حقیقت یادشده بیشتر نمایان خواهد شد. به هر روی، حجم گسترده ای از احادیث و دستورات عملها که در خصوص سیدالشهدا(ع) و مسایل مربوط به وی در ابواب مختلف کتابهای حدیثی و حتی فقهی ما وجود دارد، منبعی الهام بخش و بسیار گویا در تلاش اولیاء دین، صلوات الله علیهم، برای الگوسازی قیام امام حسین (ع) می باشد. علاوه بر این، بازگویی نمونه هایی از سخنان خود سیدالشهدا(ع) که فلسفه و انگیزه حرکت خویش را بیان می کند، به خوبی می تواند این رکن تحلیل قیام عاشورا از منظر امام خمینی، یعنی الگو بودن آن را روشن کند. چرا که اگر استدلال حضرت (ع) در لزوم این حرکت و پاسخ او در مقابل آنان که تلاش می کردند حضرت را از این حرکت باز دارند تنها همان جریان خواب دیدن پیامبر اکرم (ص) و این گفته حضرت (ص) که خداوند خواسته است تو را کشته ببیند بود، برای مدعای بزرگانی چون مرحوم صاحب جواهر می شد محتملی ارائه کرد، اما پرواضح است امام (ع) بارها با تکیه بر اصول و مبانی پذیرفته شده و قطعی دینی، به تحلیل و تبیین حرکت خود پرداخته است، و استدلالها و پاسخهای سربسته ولی محدودی مانند خواب یادشده را تنها در شرایطی ویژه که حرکت حضرت (ع) در نگاه مخاطب، هیچ توجیهی نمی توانست داشته باشد، ارائه شده است. بنابراین، اگر سیدالشهدا(ع) در تبیین و توجیه حرکت خویش به عنوان نمونه، به مسایلی چون لزوم امر به معروف و نهی از منکر، مبارزه با ظلم، استیفای حقوق، اصلاح جامعه، حق طلبی و دفع فساد می پردازد و اینها را مبنای استدلال خود قرار می دهد، روشن است مسایل و احکامی را مبنای استدلال و حرکت خود معرفی می کند که اختصاص به خود او ندارد و جز ارتکازات دینی و قطعی مخاطبان بوده است. تلاش حضرت (ع) در این روشنگریها این بود که حرکت خویش را از مصادیق این کلیات معرفی کند و قهرا از دیگران نیز بخواهد که در این قیام به او پیوندند. و گرنه، اصولا فراخوانی دیگران، و استدلال به مرتکبات اعتقادی آنان، چه وجهی می توانست داشته باشد و در چارچوب کدام یک از وظایف آنان قرار می گرفت؟ به نظر می رسد نفس دلیل آوردن حضرت (ع) و تکیه کردن بر اصول و مبانی پذیرفته شده در ارتکازات اسلامی و اعتقادی جامعه آن روز، گواه روشنی بر تلاش امام (ع) در تطبیق حرکت خویش بر آموزه های دینی، و در نتیجه الگو بودن آن می باشد، حتی اگر در این بحث به نوع استدلالها و تحلیلهای حضرت (ع) نیز پرداخته نشود، با این ح^G، نمونه هایی که به

دنبال می آید تاء کیدی بر این حقیقت است . در وصیت نامه ای که سیدالشهدا (ع) هنگام خروج از مدینه برای برادرش محمد بن حنفیه نوشت و متن کامل آن را پیشتر آوردیم ((۶۶))، امام (ع) تاء کید می کند که من از سر مفسده جویی و دنیا طلبی و هواخواهی و ستم ، از این شهر بیرون نرفتم . آنگاه اصلاح امت پیامبر (ص) ، امر به معروف و نهی از منکر، و حرکت در چارچوب مسیر پیامبر (ص) و امیرالمؤمنین (ع) را انگیزه حرکت خویش می شمارد : و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی ، اءرید اءن آمر بالمعروف و اءنهی عن المنکر و اءسیر بسیره جدی و اءبی علی بن اءبی طالب (ع) . و اینها همه مفاهیم و حقایقی است قابل فهم و پیروی برای همه مسلمانان . طبعاً کسی نمی تواند بگوید که حرکت اصلاح طلبانه نکن ، یا کاری به امر به معروف و نهی از منکر نداشته باش و یا روش و سیره پیامبر (ص) و علی (ع) را پیروی نکن . اگر برخی نیز مخالفت می کردند ناشی از تردید در ثمربخشی یا تطبیق در مصداق بود . و یا آنگاه که با سپاهیان حر و محدودیت‌هایی که ایجاد کردند مواجه می شود، در میان یاران خویش به سخنرانی و تحلیل وضعیت جامعه و شرایط فراهم آمده می پردازد و خطاب به اصحاب خود، در توجه دادن به موقعیت و مسؤولیت خطیری که در آن قرار دارند، به مسأله حق گریزی و باطل خواهی موجود در جامعه اشاره می کند و آن را به گونه ای می بیند که مؤمن را مشتاق مرگ می کند و مرگ را برای خود، سعادت می شمارد، و زندگی با ظالمان را ننگ و خواری . امام (ع) پس از حمد و ثنای الهی می فرماید : انه قد نزل من الامر ما قد ترون ، و ان الدنیا قد تغیرت و تنکرت و اءدبر معروفها و لم یبق منها الا صباءه کصباءه الاناء، و خسیس عیش کالمرعی الویل . اءلا ترون الی الحق لا یعمل به ، و الی الباطل لایتناهی عنه ، لیرغب المؤمن فی لقاء ربه حقاً ، فانی لا اری الموت الا - سعاده ، و الحیاه مع الظالمین الا برما . ((۶۷))

شرایط پیش آمده را می بینید . و دنیا جدا دگرگون شده و چهره ای ناپسند گرفته و خوبی آن پشت کرده است و از آن جرعه ای جز ته مانده ظرف ، نمانده ، و زندگی بی ارزشی چون چراگاهی خشک و سنگلاخ . آیا به حق نمی نگرید که عمل نمی شود و باطل که از آن پرهیز نمی گردد ! به راستی که مؤمن باید مشتاق ملاقات پروردگارش باشد . من که مرگ را جز خوشبختی ، و زندگی با ستمکاران را جز نکبت نمی بینم . چهره ای که امام (ع) از جامعه و شرایط موجود ترسیم می کند، بویژه با توجه دادن یاران خویش به جایگاه حق و باطل در این جامعه و با تاء کید بر موقعیتی که یک مؤمن در چنین فضایی دارد، طبیعی است که تنها برای موجه ساختن و تحلیل حرکتی که ویژه حضرت (ع) است و دیگران را با آن کاری نیست ، نمی باشد . و هر چند امام (ع) بینش خویش نسبت به زندگی در چنین جامعه ای را بازگو می کند و مرگ را سعادت می شمارد اما او در واقع یک قاعده ارائه می دهد . نمونه دیگر سخنی است که امام (ع) در منزل بیضه ، خطاب به کوفیانی که به همراه حر بن یزید ریاحی برای ممانعت از ورود حضرت (ع) به کوفه آمده بودند، بیان فرمود . امام (ع) در این سخنان ، پس از حمد و ستایش الهی ، در تبیین ضرورت مبارزه با دستگاه بنی امیه و جلوگیری از فساد و ستم و احیاء حدود و احکام الهی و ایجاد حکومت عدل ، سخنی از پیامبر اکرم (ص) را بازگو نموده و آن را گواه حقانیت موضع خویش و ضرورت این قیام می گیرد و خود را بیش از همه مسؤول و موظف به عمل کردن به مفاد سخن رسول خدا (ص) می شمارد . و آنگاه به موضوع نامه ها و دعوت‌هایی که از جانب آنان ارسال شده و مفاد بیعتی که با وی کرده بودند اشاره می کند و یادآور می شود که اگر بر پیمان خویش هستند که خوب او حسین بن علی است ! و اگر چنین نمی کنند و پیمان از سر خویش برداشته اند، البته از چنین مردمی با آن پیشینه ، امری بعید نیست و به هر حال نتیجه سوء عهدشکنی به خود آنان برمی گردد . متن سخن حضرت (ع) چنین است : اءیها الناس ! ان رسول الله (ص) قال : من راء سلطانا جائراً مستحلاً لحرم الله ، ناکثاً لعهد الله ، مخالفاً لسنة رسول الله (ص) ، یعمل فی عباد الله بالاثم و العدوان ، فلم یغیر علیه بفعل و لا قول کان حقاً علی الله اءن یدخله مدخله ، اءلا وان هؤلاء قد لزموا طاعة الشیطان و ترکوا طاعة الرحمن و اءظهروا الفساد و عطلوا الحدود و استاءثروا بالفیء و اءحلوا حرام الله و حرموا حلاله و اءنا اءحق من غیره ، و قد اءتت کتبکم و قدمت علی رسلکم بیعتکم انکم لا تسلموننی و لا تخذلوننی ، فان تمتمت علی بیعتکم تصیبوا رشدکم ، فاءنا الحسین بن علی و ابن فاطمه بنت رسول

الله (ص)، نفسی مع انفسکم و اهلی مع اهلیکم، فلکم فی اءسوءه و ان لم تفعلوا و نقضتم عهدکم و خلعتم بیعتی من اءعناقکم فلعمری ما هی لکم بنکر، لقد فعلتموها باءبی و اءخی و ابن عمی مسلم، و المغرور من اغتربکم فحظکم اءخطاءتم و نصیبکم ضیعتم و من نکث فانما ینکث علی نفسه و سیغنی الله عنک و السلام علیک و رحمۃ الله و برکاته. ((۶۸)) استدلال امام (ع) به سخن پیامبر (ص) در خصوص ضرورت مبارزه با حکومت جور و فاسد و معرفی بنی امیه و دستگاه یزید به عنوان مصداقی روشن از این حدیث، به خوبی نشان می‌دهد که امام (ع) دست به اقدام و حرکتی زده است که در چارچوب قواعد کلی و مسؤولیتهای اسلامی تفسیر و تحلیل می‌گردد و از این رو از آنان می‌خواهد که در همین چارچوب او را یاری کنند. اگر تنها وظیفه‌ای ویژه حضرت (ع) و رمزی میان او و خداوند بود که دیگران را با آن کاری نیست، این بیانات از ناحیه حضرت (ع) چه توجیهی می‌توانست داشته باشد. آنچه حضرت امام خمینی به گونه‌ای گویا و زیبا با اشاره به دستور آموزنده کل یوم عاشوراء و کل ارض کربلاء بر آن تاءکید ورزیده است در اشاره به همین حقیقت است که قیام سیدالشهدا (ع) یک الگوی تمام عیار و قابل پیروی برای دیگران در تمام دوره‌ها می‌باشد. ایشان بار دیگر بر این حقیقت، اینگونه تاءکید می‌فرماید: دستور است این، دستور عمل امام حسین (ع) دستور است برای همه، کل یوم عاشوراء و کل ارض کربلاء دستور است به اینکه هر روز و در هر جا باید همان نهضت را ادامه بدهید، همان برنامه را، امام حسین (ع) با عده کم، همه چیزش را فدای اسلام کرد، مقابل یک امپراتوری بزرگ ایستاد و گفت هر روز باید در هر جا این محفوظ بماند. ((۶۹)) آنچه حضرت امام خمینی (قده) در باره حادثه کربلا ابراز فرموده است، بسیار بیش از فرازهای یاد شده است. از آنچه ذکر شد، به خوبی می‌توان دیدگاه ایشان را در برابر نقطه نظرات و دیدگاههای فقهای بزرگی چون مرحوم صاحب جواهر به دست آورد و از این نگاه به نقد و ارزیابی آنها پرداخت. این مهم را با جمع بندی فرازهای مذکور به پایان می‌بریم.

جمع بندی دیدگاه امام خمینی

۱. حرکت سیدالشهدا (ع) یک اقدام کاملاً سیاسی بود که حضرت (ع) شرعاً خود را مکلف به آن می‌دانست. ۲. هدف نهایی و فلسفه وجودی این قیام، تلاش برای تشکیل حکومت اسلامی بود و فهم این فلسفه و درک علل قیام، دور از دسترس و خارج از توان ما نیست. ۳. این حرکت، یک اقدام کاملاً انتخابی و به تشخیص خود امام (ع) بود و عملاً راه برای سازش با دشمن نیز برای او باز بود. ۴. مصالحه و سازش با دشمن برخلاف مصالح اسلام و جامعه اسلامی بود. ۵. حضرت (ع) کاملاً به سرنوشت حرکت، آگاهی داشت و به حسب معمول نیز نتیجه‌ای جز کشته شدن پیش بینی نمی‌شد. ۶. آگاهی امام (ع) از سرنوشت قیام، منافاتی با لزوم جهاد برای برپایی حکومت و مبارزه با ظلم، ندارد. ۷. قیام امام (ع) یک حجت شرعی و الگوی فقهی و عملی برای همه دوره‌ها و تمام سرزمینهاست و نه تکلیفی مختص آن حضرت (ع). ۸. در تعارض مصلحت فرد و مصالح جامعه، تقدم با جامعه است و فرد باید فدای جامعه گردد. ۹. قواعد نفی عسر و حرج و نفی ضرر، در امور مهمی که اسلام عنایت ویژه به آن دارد جاری نیست. ۱۰. حتی با فرض صدق عنوان القاء در تهلکه نسبت به قیام عاشورا، دلیل حرمت آن، شامل مواردی چون جهاد و ضرورت مبارزه و تشکیل نظام عدل نمی‌گردد. ۱۱. آنچه ملا-ک اصلی در جنگ و صلح است، انجام تکلیف است نه کمی و زیادی نیرو و نه پیروزی و شکست. ۱۲. سیدالشهدا (ع) در هر حال خود را پیروز می‌دانست، چرا که ملا-ک پیروزی، انجام تکلیف مبارزه با ظلم و تلاش برای برپایی حکومت عدل بود. اینک با توجه به محورهای فوق می‌توانیم به ارزیابی دقیقتری نسبت به دیدگاههای فقهی مطرح شده بپردازیم. و بدین سان بود که فقیه بزرگ امت اسلامی، حضرت امام خمینی (قده) درهای جدیدی را در تحلیل صحیح و بهره‌بری کامل و اساسی از قیام سید شهیدان عالم، حضرت ابی عبدالله الحسین (ع)، گشود و روزه‌هایی را که فقهای پیشین نشان داده بودند به راههای همواری مبدل ساخت تا فقها و صاحب نظران حوزه

استنباط و فقاقت و دیگر ره جویان مباحث دینی - اجتماعی ، گامهایی استوار بردارند . ان شاء الله .

کتابنامه

۱. الارشاد، محمد بن محمد بن نعمان شیخ مفید، منشورات مکتبه بصیرتی ، قم ، بی تا . ۲. اعیان الشیعه ، سیدمحسن امین ، تحقیق حسن امین ، دار التعارف للمطبوعات ، بیروت ، ۱۴۰۳ ه . ق . ۳. بحار الانوار، محمدباقر مجلسی ، داراحیاء التراث العربی ، بیروت ، ۱۴۰۳ ه . ق ، چاپ سوم . ۴. بصائر الدرجات ، محمد بن حسن صفار، منشورات اعلمی ، تهران ، ۱۳۶۲ ه . ش . ۵. تاریخ دمشق ، علی بن الحسن ، معروف به ابن عساکر (ترجمه الامام الحسین (ع))، تحقیق محمدباقر محمودی ، مؤسسه المحمودی للطباعة و النشر، بیروت ، ۱۳۹۸ ه . ق ، چاپ اول . ۶. تاریخ زندگانی پیامبر (ص) ، محمدابراهیم آیتی ، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، ۱۳۵۹ ه . ش ، چاپ اول . ۷. تاریخ الامم و الملوک ، محمد بن جریر طبری ، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات ، بیروت ، چاپ چهارم ، ۱۴۰۳ ه . ۸. تحریرالوسیله ، امام خمینی ، بی نا، بی تا، طبع اول . ۹. تذکره الفقهاء، حسن بن یوسف علامه حلّی ، طبع سنگی ، بی تا . ۱۰. تفسیر سوره حمد، امام خمینی ، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ، تهران ، ۱۳۷۶ ه . ش ، چاپ سوم . ۱۱. تلخیص الشافی ، محمد بن حسن طوسی ، تحقیق سیدحسین بحرالعلوم ، دارالکتب الاسلامیه ، قم ، ۱۳۹۳ ه . ق ، چاپ سوم . ۱۲. تنزیه الانبیاء، علی بن الحسین معروف به سیدمرتضی ، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت ، ۱۴۰۸ ه . ق ، چاپ اول . ۱۳. جامع المقاصد فی شرح القواعد، علی بن حسین کرکی محقق ثانی ، تحقیق و نشر مؤسسه آل البیت (ع) لاحیاء التراث ، قم ، ۱۴۰۸ ه . ق . ۱۴. جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام ، محمدحسن نجفی ، تحقیق عباس قوچانی ، نشر داراحیاء التراث العربی ، چاپ هفتم ، بیروت . ۱۵. چهل حدیث ، امام خمینی ، تحقیق و نشر مرکز فرهنگی رجاء، تهران ، ۱۳۶۸ ، چاپ اول . ۱۶. حیاة الامام الحسین بن علی (ع) ، باقر شریف قرشی ، مطبعة الاداب ، نجف اشرف ، ۱۳۹۶ ه . ق ، چاپ اول . ۱۷. ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل ، سیدعلی طباطبایی ، تحقیق و نشر مؤسسه النشرالاسلامی ، قم ، ۱۴۱۵ ه . ق ، چاپ اول . ۱۸. شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام ، جعفر بن الحسن محقق حلّی ، تحقیق عبدالحسن محمدعلی ، دارالاضواء، بیروت ، ۱۴۰۳ ه . ق ، چاپ دوم . ۱۹. صحیفه نور، امام خمینی ، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی ، تهران ، چاپ اول . ۲۰. العوالم ، شیخ عبدالله بن نورالله بحرانی اصفهانی ، مدرسه الامام المهدي ، قم ، ۱۴۰۷ ه . ق . ۲۱. الفتوح ، ابو محمد احمد بن اعثم کوفی ، دارالکتب الاسلامیه ، بیروت ، ۱۴۰۶ ه . ق . ۲۲. قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام ، حسن بن یوسف علامه حلّی ، تحقیق و نشر مؤسسه النشر الاسلامی ، قم ، ۱۴۱۳ ه . ق ، چاپ اول . ۲۳. کافی ، محمد بن یعقوب کلینی ، تحقیق علی اکبر غفاری ، دارالکتب الاسلامیه ، تهران ، ۱۳۸۸ ه . ق ، چاپ سوم . ۲۴. اللهوف ، سید بن طاووس ، مکتبه الحیدریه ، نجف ، ۱۳۸۵ ه . ق . ۲۵. مجمع البیان ، ابوعلی فضل بن حسن طبرسی ، تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی ، داراحیاءالتراث العربی ، بیروت ، ۱۳۷۹ ه . ق ، ۱۳۳۹ ه . ش . ۲۶. مرآة العقول ، محمدباقر مجلسی ، تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی ، دارالکتب الاسلامیه ، تهران ، ۱۳۶۳ ه . ش ، چاپ دوم . ۲۷. المسائل العکبریة (المسائل الحاجیه) ، محمد بن محمد بن نعمان ، معروف به شیخ مفید، تحقیق علی اکبر الهی خراسانی ، کنگره جهانی بزرگداشت هزارمین سال وفات شیخ مفید، قم ، ۱۴۱۳ ه . ق ، چاپ اول . ۲۸. مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام ، زین الدین بن علی العاملی شهید ثانی ، تحقیق و نشر مؤسسه المعارف الاسلامیه ، قم ، ۱۴۱۴ ، چاپ اول . ۲۹. مقتل الحسین ، خوارزمی ، تحقیق شیخ محمد سماوی ، نشر مکتبه المفید، قم ، بی تا . ۳۰. مناقب ابن شهر آشوب ، رشیدالدین محمد بن علی بن شهر آشوب ، تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی ، انتشارات علامه ، قم ، بی تا . ۳۱. منتهی المطلب ، حسن بن یوسف علامه حلّی ، طبع سنگی ، بی نا، بی تا . ۳۲. موسوعه کلمات الامام الحسین (ع) ، پژوهشکده باقرالعلوم (ع) ، نشر معروف ، قم ، ۱۳۷۴ ، چاپ

سوم .

پی نوشتها

۱- شرایع الاسلام، ج ۱، ص ۳۳۲. ۲- قواعد الاحکام، ج ۱، ص ۵۱۶. ۳- جواهر الکلام، ج ۲۱، ص ۲۹۲. ۴- انفال (۸)، آیه ۶۱. ۵- بقره (۲)، آیه ۱۹۵. ۶- همان، آیه ۱۹۰. ۷- توبه (۹)، آیه ۱۲۳. ۸- همان، آیه ۴. ۹- همان، آیه ۵. ۱۰- همان، آیه ۷. ۱۱- همان، آیه ۲۹. ۱۲- انفال (۸)، آیه ۵۹. ۱۳- محمد (ص) (۴۷)، آیه ۳۵. ۱۴- جواهر الکلام، ج ۲۱، ص ۲۹۲. ۱۵- همان، ص ۲۹۴. ۱۶- همان، ص ۲۹۵. ۱۷- همان، ص ۲۹۲. ۱۸- همان. ۱۹- تفسیر سوره حمد، ص ۹۵. ۲۰- بقره (۲)، آیه ۱۹۵. ۲۱- نگاه کن: المسائل العکبریة، تالیف شیخ مفید، ص ۶۹ تا ۷۲، و نیز مرآة العقول، علامه مجلسی، ج ۳، ص ۱۲۵ - ۱۲۶. و تنزیه الانبیاء، تالیف سیدمرتضی، ص ۱۷۹ - ۱۸۰. و نیز تلخیص الشافی، تالیف سیدمرتضی و تلخیص توسط شیخ طوسی، ج ۴، ص ۱۸۱ تا ۱۹۰. ۲۲- از آنجا که دیدگاههای این عالمان برجسته با صبغه ای کلامی و در فضای مباحث اعتقادی مطرح شده است از چارچوب این پژوهش که یک بررسی فقهی می باشد بیرون است، هر چند شیخ مفید، سیدمرتضی و شیخ طوسی هر سه از بزرگترین فقهای شیعه به شمار می روند و آثار فقهی آنان از مهمترین منابع فقهی دوره نخست تلقی می شود. ۲۳- مجمع البیان، ج ۲، ص ۲۸۹، ذیل آیه ۱۹۵، بقره (۲). ۲۴- تلخیص الشافی، ج ۴، ص ۱۸۶. ۲۵- مجمع البیان، ج ۵، ص ۲۰۵، ذیل آخرین آیه سوره هود (۱۱): و لله غیب السماوات والارض. و ج ۳، ص ۲۶۱، ذیل آیه ۱۰۹ سوره مائده (۵). ۲۶- بصائر الدرجات، نشر علمی، ص ۵۰۱، و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۷۶، و بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۳۰، و ج ۴۵، ص ۸۴، و ج ۴۲، ص ۸۱. و موسوعه کلمات الامام الحسین (ع)، ص ۲۹۶. لازم به ذکر است آنچه در متن، نقل شد، مطابق روایتی است که کلینی، صاحب کتاب کافی، در کتاب رسائل الائمه خویش با همین سند آورده است و علامه مجلسی در جلد ۴۴ بحار الانوار، صفحه ۳۳۰، نقل کرده است. اما آنچه در بصائر الدرجات آمده و علامه مجلسی در دو جای دیگر بحار الانوار آورده کمی تفاوت دارد ولی در معنا تفاوت قابل ذکری ندارد، به جز اینکه در این نقل، پس از کلمه استشهد کلمه معی آمده است و این تاء کیدی است بر آگاهی حضرت (ع) بر شهادت خویش، و روشن است که این اختلافهای جزئی، ناشی از نحوه بازگویی روایت در نقل راویان و کاتبان بوده است. نقل محمد بن حسن صفار در بصائر الدرجات با سندی که در متن ذکر شد چنین است: حمزه بن حرمان، عن ابي عبدالله (ع) قال: ذكرنا خروج الحسين و تخلف ابن الحنفية عنه، قال قال: ابو عبدالله (ع): يا حمزه، اني ساء حدثك في هذا الحديث و لا- تساءل عنه بعد مجلسنا هذا. ان الحسين لما فصل متوجها دعا بقرطاس و كتب: بسم الله الرحمن الرحيم. من الحسين بن علي الى بنی هاشم، اما بعد فانه من لحق بي منكم استشهد معي و من تخلف لم يبلغ الفتح، والسلام. ۲۷- کافی، ج ۱، ص ۲۶۱ - ۲۶۲، و نیز ص ۲۸۱. دنباله سخن حضرت (ع) به حرمان این است: و لو اءنهم يا حرمان حيث نزل بهم ما نزل من امر الله عز و جل و اظهار الطواغيت عليهم ساء لو الله عز و جل اءن يدفع عنهم ذلك و الحوا عليه في طلب ازاله ملك (تلك خ ل) الطواغيت و ذهاب ملكهم اذا لاجابهم و دفع ذلك عنهم، ثم كان انقضاء مدة الطواغيت و ذهاب ملكهم اءسرع من سلك منظوم انقطع فتبدد، و ما كان ذلك الذي اءصابهم يا حرمان لذنب اقترفوه و لالعقوبة معصية خالفوا الله فيها و لكن لمانزل و كرامة من الله، اءراد اءن يبلغوها، فلا تذهبن بك المذاهب فيهم. لازم به ذکر است که در برخی نسخه ها به جای کلمه اختیار تعبیر اختبار آمده است که به معنای امتحان کردن می باشد، ولی علامه مجلسی نقل نخست را ترجیح داده است. نگاه کن: مرآة العقول، ج ۳، ص ۱۳۲. ۲۸- منتهی المطلب، ج ۲، ص ۹۷۴. ۲۹- تذکره الفقهاء، ج ۱، ص ۴۴۷. ۳۰- مسالك الافهام الى تنقيح شرایع الاسلام، مؤسسه معارف اسلامی، ج ۳، ص ۸۲. ۳۱- جامع المقاصد فی شرح القواعد، ج ۳، ص ۴۶۶ - ۴۶۷. ۳۲- تاریخ زندگانی پیامبر (ص)، محمد ابراهیم آیتی، ص ۳۵۲ - ۳۵۷. ۳۳- ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل، ج ۱، ص ۴۹۶ - ۴۹۷. ۳۴- آل عمران

(۳)، آیه ۱۶۹. ۳۵- متن کلام صاحب جواهر در این قسمت چنین است: و کیف كان فظاهر المتن انها [مهاده] جائزة في جميع احوالها على معنى عدم وجوبها بحال كما هو صريح المنتهى و محكى التحرير و التذكرة جمعا بين ما دل على الامر بها المؤيد بالنهي عن الالتقاء باليد في التهلكة و بين الامر بالقتال حتى يلقي الله شهيدا، بحمل الاول على الرخصة في ذلك، و منها ما وقع من النبي صلى الله عليه و آله و الحسن عليه السلام، كما ان من الثاني ما وقع من الحسين عليه السلام و من نفر الذين وجههم النبي صلى الله عليه و آله الى هذيل و كانوا عشرة فقاتلوا حتى قتلوا و لم يفلت منهم الا خبيب، فانه اءسر و قتل بمكة اذ القتل في سبيل الله ليكون من الشهداء الذين هم احياء عند ربهم يرزقون ليس من الالتقاء في التهلكة كما سمعته في حرمة الفرار من الزحف، لكن في القواعد يجب على الامام الهدنة مع حاجة المسلمين اليها، و يمكن ارادته من المتن بحمل الجواز فيه على المعنى الاعم، و هو ما عدا الحرام، فيشمل الواجب حينئذ في الفرض المزبور ترجيحا لما دل على وجوب حفظ النفس و الاسلام من عقل و نقل مقتصر في الخروج منهما على المتيقن كالفرار من الزحف و نحوه. ۳۶- جواهر الكلام، ج ۲۱، صص ۲۹۵ - ۲۹۶. ۳۷- به عنوان نمونه نگاه كنيد به گفته هاى عبدالله بن عباس، عبدالله بن جعفر، مسور بن مخزوم، ابوبكر مخزومى، عبدالله بن مطيع، عمرو بن سعيد، محمد بن حنيفه و ام سلمه و يا گفته هاى عبدالله بن عمر، سعيد بن المسيب، ابواقد الليثى، ابوسلمه و عمره بنت عبدالرحمن. البته دسته نخست كاملا از سر دلسوزى و شفقت از امام (ع) مى خواستند كه از اين حركت منصرف شود. حياه الامام الحسين (ع)، باقر شريف قرشى، ج ۳، صص ۲۴ - ۳۷. ۳۸- تحرير الوسيله، ج ۱، ص ۴۷۲. ۳۹- صحيفه نور، ج ۱، ص ۱۷۴. ۴۰- تاريخ طبرى، ج ۴، ص ۲۶۲، و ارشاد مفيد، ص ۲۰۴. ۴۱- الارشاد، ص ۲۲۴. و نيز بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۷۶. ۴۲- الفتوح، ج ۵، ص ۳۳، و نيز: اعيان الشيعه، ج ۱، ص ۵۸۹. ۴۳- صحيفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹۰. ۴۴- الفتوح، ج ۵، ص ۱۴ و نيز بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۵. ۴۵- تاريخ طبرى، ج ۳، ص ۲۸۰ و اعيان الشيعه، ج ۱، ص ۵۹۰ و نيز بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۴۰. ۴۶- صحيفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹۱. ۴۷- همان، ج ۱، ص ۱۷۴. ۴۸- همان، ج ۴، ص ۱۶. ۴۹- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۶۴. و اعيان الشيعه، ج ۱، ص ۵۹۳. ۵۰- همان. ۵۱- چهل حديث، ص ۲۴۲. اشاره حضرت امام (قده) به مضمون خوابى است كه بنا بر نقل سيدالشهدا (ع) هنگام خروج از مدينه در کنار قبر پيامبر (ص) مشاهده كرد. اين خواب در روايتى مبسوط از امام صادق (ع) نقل شده است: فجاءه النبي و هو في منامه فاءخذ الحسين وضمه الى صدره و جعل يقبل بين عينيه، و يقول: باءبى اءنت، و كانى اءراك مر ملا بدمك بين عصابة من هذه الامه، يرجون شفاعتى، ما لهم عندالله من خلاق. يا بنى انك قادم على اءبيك و امك و اخيك و هم مشتاقون اليك، و ان لك فى الجنة درجات لاتالها الا بالشهادة. (بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۳. و نيز: ص ۳۲۸). ۵۲- صحيفه نور، ج ۱۷، ص ۵۸. ۵۳- مقتل خوارزمى، ج ۱، ص ۱۹۶. ۵۴- از جمله نگاه كن: بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۱۳ و ۳۲۸. و الفتوح، ج ۵، ص ۲۰ و نيز: موسوعه كلمات الامام الحسين (ع)، ص ۲۸۶. ۵۵- تاريخ ابن عساكر، (ترجمه الامام الحسين (ع))، ص ۲۱۱. نزديك به همين نقل: العوالم، ج ۱۷، ص ۲۱۸. ۵۶- اللهوف، ص ۱۲. ۵۷- صحيفه نور، ج ۴، ص ۱۵. ۵۸- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. ۵۹- همان، ج ۴۵، ص ۹. در نقل ديگر، اين جمله با كمى اختلاف در تعبير آمده است: اءلا وانى زاحف بهذه الاسره على قله العدد و كثرة العدو و خذله الناصر. ۶۰- صحيفه نور، ج ۱۵، ص ۱۴۸. ۶۱- بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۳۱. ۶۲- همان، ص ۱۷۷، و نيز نزديك همين مضمون، ص ۲۱۰. ۶۳- صحيفه نور، ج ۲، ص ۱۱. ۶۴- همان، ج ۱۷، ص ۶۱. ۶۵- همان، ج ۹، ص ۵۷. ۶۶- ص ۹۶ كتاب، به نقل از بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹. ۶۷- بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۱، مقتل خوارزمى، ج ۲، ص ۵. ۶۸- تاريخ طبرى، ج ۴، ص ۳۰۴. ۶۹- صحيفه نور، ج ۱۰، ص ۳۱.

۱۰- عاشورا تجلی دوستی و دشمنی

نویسنده: سید خلیل حسینی

پیشگفتار

اگرچه در زمینه عاشورا و مدرسه خون خدا، حسین بن علی علیهما السلام مطالب زیادی نوشته و سخن فراوان گفته شده است، ولی هنوز جای نوشتن و گفتن بسیار است زیرا عاشورا مدرسه‌ای است که قبل از برپایی آن، خبرش به گوش عالمیان رسیده و از آدم علیه السلام تا خاتم صلی الله علیه و آله پیرامونش سخن گفته‌اند. از آن روزی که عزیز زهراعلیهما السلام قدم به این عالم نهاد، پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله او را معلم این مدرسه معرفی نمود. آن حضرت کنار حجره ایستاده، پس از ولادت حسینش فرمود: «فرزند مرا بیاورید.» وقتی نگاه حضرت به نوزاد افتاد، فرمود: «عَزِيزٌ عَلٰی يٰ اَبَاعَبْدِاللّٰهِ؛ (۱) بر من سخت است ای اباعبد الله.» و وقتی در میان کوچه در مقابل مردم او را می‌گرفت و بوسه باران می‌کرد همگان را به تعجب وامی‌داشت، ولی حضرت می‌فرمود: «من جای شمشیرها را می‌بوسم.» (۲) عاشورا اگر یک روز عادی و معمولی بود، امیرمؤمنان علی علیه السلام در عبور از کربلا به آن اشاره نمی‌کردند، که: «الآن در خواب دیدم این سرزمین دریای خون است و حسین در میان خون‌ها غرق شده و هر چه کمک می‌خواهد کسی او را یاری نمی‌کند.» (۳) کدام امام معصوم را سراغ دارید که سخن از عاشورا نگفته باشد؟ مگر امام سجّاد علیه السلام نبود که در فرصت‌های مختلف، یاد از امام حسین علیه السلام می‌کرد و اشک می‌ریخت و می‌فرمود: «فرزند زهرا را کشتند در حالی که تشنه بود.» (۴) مگر امام صادق علیه السلام نبود که هنگام تشنگی وقتی آب نوشیدند، اشک از دیدگان‌شان جاری شد و فرمود: «لعنت خدا بر قاتل حسین علیه السلام.» و فرمود: «من هر وقت آب خنک می‌نوشم، یاد از امام حسین علیه السلام می‌کنم.» (۵) آیا امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام در روز اول محرم به ریّان بن شیبب نفرمودند: «ای فرزند شیبب! ماه محرم، ماهی است که این امت حرمتش را نشناختند و با ذریه رسول خدا صلی الله علیه و آله جنگیدند، زنان ایشان را اسیر کردند و اموالشان را به غارت بردند. ای فرزند شیبب! هر وقت خواستی گریه کنی، بر حسین علیه السلام گریه کن.» (۶) مگر امام زمان علیه السلام در زیارت ناحیه نفرمودند: «ای جدّ بزرگوارم! اگر زمانه حضور مرا به تأخیر انداخت و مرا از یاری کردن تو بازداشت، ولی هر صبح و شام بر تو گریه می‌کنم و به جای اشک خون می‌گیرم.» (۷) و مگر روز قیامت هم یاد حسین علیه السلام فراموش می‌شود، روزی که صدیقه کبری فاطمه زهرا علیها السلام می‌آید در حالی که پیراهن خون‌آلود فرزندش حسین علیه السلام در دست اوست و می‌گوید: «پروردگارا! این پیراهن فرزند من است و تو می‌دانی با او چه کردند.» از جانب خداوند ندا می‌آید: «ای فاطمه! ما تو را راضی خواهیم کرد.» (۸) آیا حادثه‌ای وجود دارد که به اندازه عاشورا، اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام سخن از احیا و زنده داشتن آن گفته باشند؟! چه توصیه‌ها که برای بهره‌برداری از این کلاس نموده‌اند و چه مجالسی که آنان برپا کردند تا همه از آن بهره‌مند شوند. اینجاست که مسأله عاشورا، تأمل و تدبّر بیشتری می‌طلبد تا تمام ابعاد و زوایای آن مورد بررسی و تحقیق قرار گیرد. شرکت کنندگان در این کلاس افراد معمولی نبودند که به آسانی بتوان از کنار آنان گذشت، کسانی بودند که حسین بن علی علیهما السلام آموزگار این کلاس، بهتر از آنان را در طول تاریخ سراغ ندارد. مگر می‌توان به آسانی از کنار مسلم بن عوسجه گذشت؟! هنگامی که با بدن مجروح روی زمین افتاده و آخرین لحظات را پشت سر می‌گذارد، ناگهان دوستش حبیب بن مظاهر را بالای سر خود می‌بیند که به او می‌گوید: «اگر وصیت و سفارشی داری به من بگو. و او با دست به حسین زهرا علیهما السلام اشاره می‌کند: «أوصيكَ بهذا الرَّجُلِ؛ (۹) تو را به حمایت از این مرد سفارش می‌کنم.» آیا می‌توان انسانی را فراموش کرد که خود را فدایی امام کرده و بدنش را همانند سپر، در مقابل تیرها قرار داده تا امام زمانش زنده بماند؟! و وقتی با بدن مجروح آخرین لحظات زندگی را پشت سر می‌گذارد، محبوبش را بالای سرش می‌بیند و می‌گوید: «هَلْ أَوْفَيْتُ؟؛ آیا من به عهد و پیمان خود وفا کرده‌ام؟.» عاشورا درس‌های زیادی برای بشریت دارد، نه فقط برای کسانی که در آن زمان بودند، بلکه برای همه آنهایی که قبل از عاشورا خبرش را

شنیدند و کسانی که بعد از آن با داستانش آشنا می‌شوند. عاشورا یعنی عشق ورزیدن به ارزش‌ها، همان که مولا- امیرمؤمنان علی علیه السلام در مسیر صفین، در عبور از کربلا به آن اشاره نمود: «مَصَارِعُ عَشَاقِ شُهَدَاءِ»؛ (۱۰) اینجا محل به زمین افتادن عاشقانی است که همه از شهداء هستند.» در مورد عاشورا به موضوعات زیادی پرداخته شده: شجاعت، ایثار، فداکاری، نوع دوستی، عبادت، مناجات، نماز، قرآن، هدایت، امر به معروف، نهی از منکر، انفاق، مسابقه در خیرات و... ولی ما برآنیم که با توفیق الهی موضوعی را تعقیب کنیم که راز و رمز همه این موضوعات است و تمام اینها از آن شکل و رنگ می‌گیرد و آن موضوع «تولّی و تبرّی» است، دل به ولّی دادن و نفرت از دشمنان ولّی داشتن، اعلام دوستی و دشمنی برای خدا نشان دادن محبت و عداوت در میدان عمل. البته نمی‌خواهیم «تولّی و تبرّی» را به دوستی و دشمنی معنا کنیم؛ زیرا معنای دقیق‌تری دارد، ولی برآنیم که در قالب دوستی و دشمنی موضوع را پی بگیریم. آنچه عاشورا را به جهانیان نشان داد و برای همیشه باقی نگاه داشت، خون‌هایی بود که بر اساس دوستی و دشمنی در رگ‌ها جاری بود، قلبی بود که خون را بر محور دوستی و دشمنی به اعضای بدن می‌رسانید. همان دوستی و دشمنی‌ای که محور دین است و حرکت دین بر آن محور به نتیجه می‌رسد: دوست داشتن خوبی‌ها و خوب‌ها و دشمن داشتن بدی‌ها و بدها. دوستی و عشق به آن اندازه که در راه رسیدن به دوست، خون قلب هدیه شود و دشمنی به آن مقدار که سرخی خون برای نابودی دشمن جلوه‌نمایی کند. عاشورا یعنی حرکت تمام ذرات وجود بر محور دوست و حیب بودن، مجاهده و تلاش برای نابودی دشمنان حق، همان چیزی که در زیارت اربعین امام حسین علیه السلام به ما آموخته‌اند و خواندن آن یکی از نشانه‌های مؤمن است: «السَّلَامُ عَلٰی حَبِيبِ اللّٰهِ؛ سلام بر حبيب خدا.» معلم عاشورا را حبيب و دوست خدا دانستن و خود را شاگرد این مکتب معرفی کردن. «اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَشْهَدُكَ اَنِّیْ وَلِیٌّ لِّمَنْ وَالَاةُ وَعَدُوٌّ لِّمَنْ عَادَاةُ»؛ (۱۱) خداوند! تورا شاهد می‌گیرم که من دوست هستم با هر که با حسین دوست است و دشمن هستم با هر که با حسین دشمن است.» همانا معیار شاگرد این مکتب بودن، دوستی و دشمنی در راه حسین علیه السلام است. پیروان نهضت عاشورا دارای شعارهایی هستند که جابر بن عبدالله انصاری در کنار مزار سید الشهداء علیه السلام، هنگام زیارت به آنان آموخته و آن شعار «حیبی یا حسین» است که، سخن از محبت و دوستی با حسین علیه السلام است. اگر عاشورا بر محور دوستی و دشمنی دور نمی‌زد، علمدار کربلا حضرت قمر بنی هاشم ابوالفضل العباس علیه السلام در کنار علقمه با لب تشنه به یاد دوست آب را روی آب نمی‌ریخت و در مسیر دشمنی با دشمنان حسین علیه السلام نمی‌گفت: «یا نَفْسُ! لَا تَخْشَ مِنْ الْكُفَّارِ؛ مبادا از دشمن بترسی.» نه، او نمی‌ترسد، زیرا گفت: «لَا اُرْهَبُ الْمَوْتَ اِذِ الْمَوْتُ زُقٰی؛ از مرگ هرگز نمی‌هراسم چون فریاد زند.» او آن چنان دوستی و دشمنی خود را به صحنه نمایش گذاشت که حاضر شد با دست‌های قطع شده نیز حمایت و پشتیبانی خود را از ولّی‌اش اعلام دارد: «وَاللّٰهِ اِنْ قَطَعْتُمُوْا یَمِیْنِیْ اِنِّیْ اُحَامِیْ اَیْدًا عَنْ دِیْنِیْ وَعَنْ اِمَامِ صَادِقِ الْیَقِیْنِ نَجْلِ النَّبِیِّ الطَّاهِرِ الْاَمِیْنِ به خدا قسم اگر دستم را جدا کنید من همیشه از دینم حمایت می‌کنیم و نیز از امامی که در ایمانش صادق است و فرزند پیامبر پاک و امین است آری نثار دست‌ها در راه حسین علیه السلام، رمز و راز عاشورا را آشکار می‌سازد که دین، جز دوستی و محبت و بغض و دشمنی چیز دیگر نیست و عاشورا نیز که احیا کننده دین است، همان رمز و راز را می‌طلبد.

فصل اول اهمیت و ارزش دوستی و محبت

اشاره

قال النبی صلی الله علیه وآله: اَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ؛ برترین عمل، دوستی و دشمنی در راه خداست. بحار:

در مجموعه دین، هر چیزی جایگاه خاص خود را دارد و همه امور دینی از یک مرتبه مساوی برخوردار نیستند، بعضی از امور مرتبه بالاتر و بعضی رتبه متوسط و بعضی پایین تر را دارا می‌باشند. دین دارای دست گیره‌هایی است که در هنگام به خطر افتادن سعادت انسان، او را دست گیری می‌کند. البته استحکام و اهمیت دست گیره‌ها یکسان نیست، بعضی از دست گیره‌های دین در خطرات جزئی، انسان را حفظ می‌کند ولی بعضی در خطرات عمده و مهم هم حافظ انسان است و نمی‌گذارد انسان از صراط مستقیم به بیراهه رود و سعادت او تهدید شود. روزی رسول اکرم صلی الله علیه و آله همین مسأله را در بین اصحاب خود مطرح کردند و به صورت سؤال فرمودند: در بین دست گیره‌های ایمان کدام یک محکم تر است؟ آنان پاسخ دادند: خدا و پیامبرش بهتر می‌دانند، ولی بعضی از آنها گفتند: نماز مهم ترین است، و بعضی گفتند: روزه، و بعضی پاسخ دادند: حج و عمره، و بعضی گفتند: مهم ترین آن، جهاد در راه خداست. رسول خدا صلی الله علیه و آله در مقابل پاسخ آنان فرمودند: همه آنچه را که گفتید دارای ارزش است، هم نماز ارزش دارد، هم روزه و هم حج و عمره و جهاد، لکن مهم ترین و محکم ترین دست گیره نیست، بلکه محکم ترین دست گیره ایمان، دوستی و دشمنی برای خداست، دوست داشتنِ دوست خدا و بیزاری نسبت به دشمنان خدا. (۱۲) از این روایت استفاده می‌شود که دین دارای بخش‌های مختلف و اعمال گوناگون است که بعضی از آنها مربوط به اعضا و جوارح انسان است، همانند نماز و روزه، و بعضی از آنها مربوط به قلب است، همانند محبت و دوستی و عداوت و دشمنی. ولی در بین این دو دسته، اعمال قلبیه از اهمیت بالاتری برخوردار است و قدرت محافظت آن نسبت به انسان در حوادثی که ممکن است انسان را از دین خدا و صراط مستقیم خارج کند، بیشتر می‌باشد. آری، اگر محبت خدا و پیامبر و اهل بیت علیهم السلام و نیز محبت نسبت به کارهای پسندیده و... در قلب قرار گرفت، به این آسانی، حوادث روزگار - از قبیل: مریضی‌ها، مشکلات مادی، از دست دادن عزیزان، شکست در زندگی و به عبارت دیگر: «فتنه‌ها» نمی‌توانند انسان را از دین، یعنی خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام و دستورات آنان جدا کنند. ممکن است انسان نماز بخواند ولی نه بر اساس محبت، روزه بگیرد یا اعمال پسندیده دیگر را انجام دهد، ولی بعضی از حوادث در زندگی او پیش آید که موجب شود بگوید: من دیگر نماز نمی‌خوانم، روزه نمی‌گیرم. نعوذ بالله بگویند: دین چه فایده‌ای دارد؟ اما اگر قلب، جایگاه محبت خدا و رسول و دشمنی نسبت به دشمنان شد، به این آسانی در بین حوادث از خدا و اولیایش جدا نمی‌شود، همه ناگواری‌ها را به پای محبت می‌ریزد و نه تنها از خدا جدا نمی‌گردد، بلکه به محبت او افزوده می‌شود. از این روست که رسول خدا صلی الله علیه و آله با ارزش ترین اعمال را، دوستی و دشمنی در راه خدا می‌داند، چنان که می‌فرماید: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ» (۱۳) اساساً مطلبی را که در باب محبت و دوستی و عداوت و دشمنی می‌توان گفت، این است که؛ دوستی و دشمنی در کنار اعمال دیگر مطرح نمی‌شود، بلکه این دو اصل مهم به اعمال دیگر روح می‌بخشد، یعنی محبت و دشمنی همانند بند تسبیحی است که در تمام دانه‌ها جریان دارد و اگر نباشد، همه آنها از حیز انتفاع خارج می‌شوند. دین، نمازی را که با محبت خدا و بیزاری از دشمنان خدا قرین نباشد نمی‌خواهد و چنین است روزه و سایر اعمال. در روایت جالبی این نکته به چشم می‌خورد که امام صادق علیه السلام فرمود: «كُلُّ مَنْ لَمْ يُحِبَّ عَلَى الدِّينِ وَلَمْ يُبْغِضْ عَلَى الدِّينِ، فَلَا دِينَ لَهُ» (۱۴)؛ هر کس محبت و دوستی و عداوت و دشمنی‌اش بر اساس دین نباشد، دین ندارد.» ممکن است برای بعضی پذیرش این موضوع سهل و آسان نباشد، ولی وقتی به کتاب آسمانی یعنی قرآن مجید مراجعه می‌نمایم، مطلب آسان می‌شود؛ زیرا در قرآن، خداوند حکیم به پیامبرش در این باره می‌فرماید: «قُلْ لَا أَشْتَكُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»؛ (۱۵) «ای رسول! بگو: من از شما مزد و پاداش نمی‌خواهم مگر مودت و دوستی ذوی القربی را.» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعد از آوردن دین اسلام و آن همه زحمت و تلاش، چیزی را به عنوان مزد مطرح می‌کند که اگر حفظ شود، تمام دین و روح آن حفظ شده است و اگر از آن محافظت نشود، دین می‌میرد و بی‌خاصیت می‌شود، و آن محبت و مودت و دوستی نسبت به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام است که ذوی القربای پیامبر صلی الله علیه و آله هستند. رسول خدا صلی الله علیه و آله نفرمود: «اجر و مزد من این است که نماز بخوانید، یا روزه

بگیرید یا حج بروید»، نکته‌ای را مطرح کردند که اگر به آن عمل شود، هم نماز و هم روزه و هم همه دین برپا می‌ماند. پیامبر صلی الله علیه و آله در سال آخر عمر خود بعد از اینکه مراسم حج را انجام داد، در راه بازگشت، نکته‌ای را فرمود که برای همه جالب بود. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: «کسی وارد بهشت نمی‌شود مگر اینکه مسلمان باشد.» ابوذر غفاری - که با ذکاوت خود می‌دانست این جمله مطالبی را در پی دارد و الا این کلام را رسول خدا صلی الله علیه و آله به تنهایی در این شرایط حساس نمی‌فرمود - برخاست و گفت: یا رسول الله! اسلام چیست؟ حضرت فرمود: «اسلام برهنه است؛ و لباسش تقوی و پرهیزکاری، و زینتش حیا، و نظام و تکیه گاهش پاک‌دامنی، و کمال آن دین، و ثمره آن عمل است، هر چیزی را اساس و پایه‌ای است، و پایه اسلام، محبت ما اهل بیت علیهم السلام است.» (۱۶) در روایات ما تعبیری آمده که قابل توجه می‌باشد و آن این است که: «آیا ایمان غیر از دوستی و دشمنی چیز دیگری است؟» فضیل بن یسار می‌گوید: از امام صادق علیه السلام سؤال کردم: آیا دوستی و دشمنی از ایمان است؟ حضرت فرمود: آیا ایمان غیر از دوستی و دشمنی است؟! سپس این آیه قرآن را تلاوت فرمود: «حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ»؛ (۱۷) «خداوند ایمان را برای شما دوست داشتنی گردانید و آن را در دل‌های شما بیاراست و کفر و پلیدکاری و سرکشی را در نظرتان ناخوشایند ساخت، آنان که چنین اند ره‌یافتگانند.» (۱۸)

آینده انسان در گرو دوستی و دشمنی

حال این سؤال مطرح می‌شود که: چرا دوستی و دشمنی چنین جایگاهی دارد و از چنین ارزش بالایی برخوردار است؟ در پاسخ باید گفت: چرا چنین نباشد، در حالی که دوستی و دشمنی خطمشی زندگی انسان را تعیین می‌کند، اعمال و رفتار انسان بر اساس آن شکل می‌گیرد، مگر می‌شود انسان چیزی را دوست داشته باشد و خود را به او نزدیک نکند؟ مگر می‌شود فردی را دوست داشته باشد و از جهت رفتار، خود را هم‌رنگ او ننماید؟ آری، ممکن است در ابتدا میان انسان و محبوبش در شکل اعمال و رفتار فاصله باشد، ولی به تدریج هم‌رنگ می‌شود. لذا جای تعجب نیست اگر انسان در روایتی ببیند، شخصی به محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌رسد و می‌گوید: «یا رسول الله! من نماز گزاران را دوست دارم ولی خودم نماز نمی‌خوانم، من روزه‌داران را دوست دارم، ولی خودم روزه نمی‌گیرم» و پیامبر صلی الله علیه و آله در پاسخ می‌فرماید: «تو با آن کسی هستی که او را دوست داری و آنچه را که به دست آوری، برای تو می‌ماند.» (۱۹) آیا می‌شود انسان اهل نماز را دوست بدارد، ولی در طول زمان، خود از نماز گزاران نشود؟ آیا می‌شود اهل خیر را دوست بدارد و خود نیکوکار نشود؟ خیر چنین نیست، بلکه محبت و دوستی انسان را به آن سو می‌کشاند و شاهد این ادعا، کسانی هستند که در زندگی، اهل خیرات و انجام وظایف دینی نبوده‌اند ولی دوستی و محبت، آنها را به اهل خیر نزدیک کرده و کم‌کم خود نیز از اهل خیر گشته و به وظایف دینی خود عمل نموده‌اند. در روایتی دیگر آمده است: مردی خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسید و عرض کرد: «اهل نماز را دوست دارد ولی خودش فقط نمازهای واجب را می‌خواند، - یعنی اهل نمازهای مستحبی نیست - و کسانی را که اهل صدقات هستند دوست دارد، ولی خودش فقط صدقات واجب را می‌پردازد و همچنین اهل روزه را دوست دارد، ولی خودش فقط ماه مبارک رمضان روزه می‌گیرد.» رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «انسان با آن کسی است که او را دوست می‌دارد.» (۲۰) امام باقر علیه السلام فرمود: «اگر خواستی بدانی که آیا در تو خیری هست یا نه، نگاه به قلب خود کن، اگر دیدی قلبت اهل طاعت و بندگی خدا را دوست دارد و از اهل معصیت و نافرمانی خدا نفرت دارد، پس در تو خیر است و خداوند تو را دوست دارد. ولی اگر نسبت به اهل طاعت و بندگی خدا، نفرت و نسبت به اهل معصیت و نافرمانی خدا محبت دارد، پس در تو خیری نیست و خداوند نسبت به تو بغض و نفرت دارد و انسان با کسی است که او را دوست دارد.» (۲۱)

شخصی به نام ثوبان از محضر پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: «قیامت چه وقت خواهد بود؟ پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: چه چیز برای قیامت آماده کرده‌ای که از آن سؤال می‌نمایی؟ پاسخ داد: عمل زیادی نکرده‌ام الا اینکه خدا و رسولش را دوست دارم. حضرت پرسید: چقدر رسول خدا صلی الله علیه و آله را دوست داری؟ گفت: قسم به آن کسی که تو را نبی به حق فرستاده، آن قدر دوست دارم که حاضریم با شمشیر بدنم قطعه قطعه شود و یا بدنم بریده بریده شود و یا به آتش سوزانده شود و یا بدنم زیر سنگ آسیاب پودر شود اما دوستی شما از قلبم نرود، نه تنها نسبت به شما، بلکه حتی نسبت به اهل بیت و اصحاب شما. حضرت فرمود: انسان در روز قیامت با کسی است که او را دوست دارد. (۲۲) آیا دوستی و محبت آینده‌ساز است و زندگی آخرت انسان را ترسیم می‌کند و سعادت و خوشبختی را به دنبال دارد؟ داستان زیر گویای این مطلب است. مرد سیاه‌پوستی از دنیا رفته بود در حالی که چهار نفر بدن او را حمل می‌کردند تا او را به قبر نزدیک کنند. رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی که با عده‌ای از اصحاب خود بودند، وقتی این منظره را دیدند، فرمودند: او را نزد من بیاورید. بدنش در مقابل رسول خدا صلی الله علیه و آله قرار گرفت، حضرت پارچه را از روی صورت او کنار زد، سپس فرمود: یا علی! این شخص، رباح غلام آل نجار است. امیرالمؤمنین علیه السلام عرض کردند: به خدا قسم! وقتی زنده بود هر وقت مرا می‌دید آن چنان خوشحال می‌شد و نشاط پیدا می‌کرد که روی پای خود نمی‌ایستاد و به من می‌گفت: یا علی! من تو را دوست دارم. رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور دادند بدنش را غسل دهند و او را با لباسی از لباس‌های پیامبر صلی الله علیه و آله کفن کنند. سپس حضرت بر بدن او نماز خواندند و مسلمان‌ها به همراه ایشان بدن او را تا کنار قبر تشییع کردند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «هفتاد هزار گروه از ملائکه در تشییع جنازه او شرکت کردند، به خدا قسم! به چنین مقامی نرسید مگر به خاطر محبت و دوستی تو یا علی. پیامبر صلی الله علیه و آله وارد قبر شدند، لحظه‌ای صورت خود را برگرداندند و سپس خشت‌ها را چیدند. اصحاب وقتی این منظره را دیدند سؤال کردند: چرا صورت خود را از او برگردانیدی؟ حضرت فرمودند: ولی خدا در حالی از دنیا رفته بود که تشنه بود، حورالعین از همسران او برایش شراب بهشتی آوردند، ولی خدا غیرت دارد، نخواستم با نگاه خود به همسران بهشتی او، ناراحتش کنم، لذا صورت خود را برگرداندم.» (۲۳)

بالاترین ارزش‌ها

انسان گاهی در زندگی سرمایه‌های زیادی را کسب می‌کند، ولی توجه به آنها ندارد و این بی‌توجهی موجب می‌شود که خود را فقیر و نیازمند بداند، همانند کوری که سکه‌های طلا در دست دارد، ولی ارزش آنها را نمی‌داند و این بی‌توجهی موجب نگرانی و اضطراب او می‌شود. شخصی خدمت امام صادق علیه السلام رسید و از فقر و نداری به حضرت شکایت کرد، حضرت فرمود: من تو را فقیر نمی‌بینم. عرض کرد: آقا من فقیر هستم، لکن نداری من آشکار نیست. سپس مقداری از مشکلات خود را برای حضرت بیان کرد، دوباره حضرت فرمود: «تو فقیر نیستی.» تا اینکه حضرت فرمود: «از تو سؤالی می‌پرسم، به من جواب ده. آیا اگر صد دینار به تو بدهند و از تو بخواهند که دست از دوستی ما برداری و اعلام بیزاری نمایی، چنین می‌کنی؟» پاسخ داد: نه. حضرت فرمود: «اگر بیشتر از این مبلغ، بلکه تا هزاران دینار به تو بدهند تا دست از محبت ما برداشته و اعلام بیزاری کنی، چنین خواهی کرد؟» آن شخص قسم یاد کرد که حاضر نیست چنین کند. حضرت فرمود: «کسی که دارای چنین متاعی است و حاضر نیست به چنین مبلغ زیادی بفروشد، آیا فقیر است؟» (۲۴) آری دوستی و محبت خوبی‌ها و خوب‌ها آن چنان ارزشی دارد که گاهی قابل تصور برای انسان نمی‌باشد. مخصوصاً علاقه به انسان‌هایی که همه خوبی‌ها را در خود جمع کرده و در زندگی به نمایش گذاشته‌اند، مگر می‌توان برای محبت و علاقه به تندیس خوبی‌ها، امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیهما السلام که موجودات عالم، شیفته کمالات اویند، ارزشی تعیین نمود. مردی خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسید و گفت: فلانی با سرمایه کم برای تجارت به مسافرت رفته و

طولی نکشیده برگشته، ولی سود زیادی به دست آورده است، به طوری که مورد توجه دوستان و فامیل قرار گرفته و به او حسادت می‌ورزند. حضرت فرمود: «مال دنیا هرچه زیادت‌تر و بیشتر شود، امتحان بیشتری برای صاحبش در پیش دارد، شما به اموال دیگران غبطه نخورید. بله، اگر کسی ثروتش را در راه خدا مصرف می‌کند، جا دارد که نسبت به آن غبطه ورزید.» سپس حضرت فرمود: «آیا می‌خواهی برای تو بگویم از کسی که سرمایه‌اش کمتر از آن شخص بوده و زودتر از او هم برگشته، ولی غنیمت بیشتری به دست آورده و خیرات زیادی برایش آماده شده و در خزائن عرش خداوند رحمان محفوظ است؟!» عرض کرد: آری یا رسول الله صلی الله علیه و آله بفرمایید. حضرت فرمود: «نگاه کنید به این شخصی که می‌آید، این شخص آن قدر خیرات برای او به آسمان رفته که اگر به تمام اهل آسمان‌ها و زمین تقسیم کنند، کمترین سهمیه هر نفر بخشایش گناهان و اعطای بهشت است.» پرسیدند: مگر چه کاری انجام داده؟ حضرت فرمود: «از خودش سؤال کنید.» اصحاب آمدند سراغ او و گفتند: گوارا باد بر تو آنچه را که رسول خدا صلی الله علیه و آله بشارت داده، چه کرده‌ای که این چنین پاداشی برای تو نوشته شده است؟! پاسخ داد: کاری نکردم، تنها یک کار انجام دادم و آن اینکه از خانه‌ام بیرون رفتم برای کاری که داشتم، ولی دیدم دیر شده و به آن کار نمی‌رسم، پیش خود گفتم: خوب است از فرصت استفاده کنم و به دیدار امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیهما السلام بروم، زیرا از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیده‌ام: «نگاه کردن به صورت علی علیه السلام عبادت است.» رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «آری عبادت است و چه عبادتی، ای بنده خدا! تو رفتی که دیناری برای خرجی زن و بچه‌ات به دست بیاوری و موفق نشدی، ولی در مقابل، براساس محبتی که به علی بن ابی‌طالب علیهما السلام داشتی، به سراغ او رفتی و به چهره‌اش نگاه کردی در حالی که می‌دانستی که علی علیه السلام دارای فضیلتی است، این محبت و این دیدار با معرفت برای تو ارزشش بیشتر است از اینکه تمام دنیا پر از طلای سرخ بود و آن را در راه خدا انفاق می‌کردی، تو در مسیر حرکت برای دیدار علی علیه السلام به تعداد هر نفسی که کشیدی، شفاعت هزار انسان را خواهی کرد و خداوند آنها را به شفاعت تو از آتش نجات خواهد داد. (۲۵)

فصل دوم دوست داشتنی‌ها

توضیح

دعای روز اول ماه رجب: **أَغْرَسُ فِي قَلْبِي حُبَّ الْمَعْرُوفِ؛ بارالها! ریشه دوستی نسبت به خوبی‌ها را در دلم قرار ده.** بحار: ۲۸۳/۹۸

دوست داشتنی‌ها

در اینکه انسان چه چیزهایی را باید دوست بدارد، نیاز به تکلیف نیست، زیرا فطرت انسانی اقتضا می‌کند انسان خوب‌ها و خوبی‌ها را دوست بدارد، هر انسانی که دارای فطرت سالم و بیدار است، نسبت به آنچه که «معروف و زیبا» است، علاقه نشان داده و نسبت به خوبی‌ها عشق می‌ورزد، لذا محبت و دوستی خداوند فطری انسان بوده و با خلقتش عجین گردیده است. خداوند موجودات را آفرید، سپس آنان را در راه اراده و خواست خویش روان گردانید و در راه محبت و دوستی خود برانگیخت. (۲۶) آری، نکته مهم، تشخیص خیر و خوبی از غیر، آن است که در همه یکسان نمی‌باشد، چه بسا افرادی که کارهایی را خوب و افرادی را نیک بدانند و به آن سمت زندگی خود را سوق دهند در حالی که در این تشخیص دچار اشتباه هستند، آیا فردی که به دنبال مواد مخدر می‌رود، فطرتاً از زشتی‌ها منزجر نیست و نسبت به خوبی‌ها گرایش ندارد؟ پس چرا مواد مخدر را انتخاب نموده و در زندگی به دنبال چیزی می‌رود که برای او خطرناک است؟ پاسخ این است که: او مواد مخدر را زیبا و لذت‌بخش می‌بیند، منتها در این راه دچار اشتباه و خطا شده، که اگر روزی نسبت به این خطا آگاهی پیدا کند تنفر و انزجارش را نسبت به آن ابراز می‌دارد. و همچنین انسانی که از

تحصیل علم و کمال فرار می‌کند و نسبت به آن تمایل ندارد، فطرتاً به خوبی‌ها گرایش دارد، لکن علم و دانش را زیبا نمی‌بیند، زیرا دچار جهل و نادانی گردیده‌است.

نقش نادانی در وارونه جلوه دادن زیبایی و زشتی

آری جهل و نادانی، زیبا را زشت و زشت را در نظر انسان، زیبا جلوه می‌دهد و دوستی و دشمنی را در همان مسیر می‌کشاند. مگر آدم و حوا طالب کمال و زیبایی نبودند و نسبت به آن عشق نمی‌ورزیدند، پس چه چیز موجب شد به سوی درختی بروند که آینده‌ای تاریک را برای آنان دربر داشت؟! آیا جز خطا و اشتباه در تشخیص خوبی‌ها چیز دیگری بود؟! آنان تشخیص داده بودند که این درخت و استفاده از آن می‌تواند سعادت و خوشبختی را به دنبال داشته باشد و آنان را برای همیشه در نعمت‌های الهی پایدار نماید، لذا به سوی آن حرکت کرده تا بهره‌مند گردند، ولی دیری نپایید که به اشتباه خود پی بردند و فهمیدند چه خطایی مرتکب شدند. پس می‌توان گفت: این سخن، کلام باطلی است که هرچه دل می‌خواهد و دوست دارد، باید به او داد و آنچه را که نمی‌خواهد، باید از آن به دور داشت، زیرا دل سرمایه محبت و دشمنی را براساس شناختی که دارد مصرف می‌کند، چه چیزی به دل نشان داده شده که اظهار محبت می‌کند، حتماً به او زیبایی جلوه داده شده که این چنین سخاوتمندانه، محبت خود را نثار می‌کند. جوانی که به آسانی دریچه قلب را باز نموده و محبتش را به پای دوست می‌ریزد و نسبت به همه عواملی که عامل جدایی آنان شود بی‌زاری نشان می‌دهد، سعادت خود را در رسیدن به آن می‌بیند و به دل گفته است که با رسیدن به محبوب، خوشبختی و سعادت تأمین می‌گردد، ولی اگر روزی پرده جهل کنار رود و ببیند همان چیزی را که زیبا می‌دید، جز هلاکت و بدبختی برای او در پی ندارد، دیگر نسبت به آن، دوستی ابراز نمی‌کند. یوسف هم دل داشت و از سرمایه محبت برخوردار و هم زیبایی‌های ظاهر را می‌دید، لکن پرده جهل و نادانی در مقابل چشمانش نبود و واقع را می‌دید، لذا حاضر نبود به طرف زلیخایی برود که جز سقوط و انحطاط چیز دیگری را دربر نداشت.

نقش آرایشگر در زیبا جلوه دادن زشت‌ها

شخصی از کنار آرایشگاهی زنانه رد می‌شد، مردمی را دید که جمع شده و صحنه نزاع و دعوایی را تماشا می‌کنند، ایستاد ببیند چه خبر است، اینجا که باید شادی و سرور باشد، مگر عروس و داماد با هم اختلاف نزاعی دارند، کنجکاو شد، دید جوانی با آرایشگر درگیر شده و فریاد می‌زند: تو زن مرا آن چنان آرایش کرده و آراستی که دل مرا ربود، زیرا او را زیبا دیدم، ولی پس از گذشت زمان و از بین رفتن آرایش‌ها، فهمیدم که او زیبا نبوده، بلکه آن چنان زشت و کریه است که زندگی با او قابل تحمل نمی‌باشد، تو این بلا را بر سر من آوردی و باید انتقامش را پس دهی.

شیطان، آرایشگر بدی‌ها

ابلیس و شیطان نقشی را که در رابطه با انسان بازی می‌کند، زیبا جلوه دادن بدی‌ها و زشتی‌ها و زشت جلوه دادن خوبی‌ها و زیبایی‌ها است. «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ» (۲۷) و او بود که در مقابل آدم و حوا قسم یاد کرد که شجره ممنوعه عامل جاودانه بودن شما در نعمت است و آن قدر گفت و گفت که آن درخت به نظر زیبا جلوه کرد، ولی در عمل معلوم شد که ابلیس آنان را فریب داده است.

عقل، روشن کننده واقعیت‌ها

خداوند علاوه بر احساسات، در وجود انسان عقلی را قرار داده که چراغ راه انسان است و واقعیت‌ها را آن گونه که هست به انسان نشان می‌دهد. سپردن احساسات، دوستی‌ها و دشمنی‌ها به دست عقل عاملی برای نجات از افتادن در وادی هلاکت است. دوستی‌ها و دشمنی‌هایی که به هدایت عقل بنا نهاده شود جز خوشبختی و سعادت به دنبال نخواهد داشت، ولی دل دادن‌هایی که بدون اعتناء به چراغ عقل و تنها و تنها سوار شدن بر مرکب احساسات باشد چه بسا انسان را در وادی پشیمانی افکنده، در آن لحظه هم که پشیمانی سودی نخواهد داشت. در دعای روزاول ماه رجب از خداوند می‌خواهیم ریشه‌های دوستی نسبت به خوبی‌ها را در قلب ما قرار داده و آگاهی سودمند نیز به ما عطا فرماید. «وَأَغْرِسْ فِي قَلْبِي حُبَّ الْمَعْرُوفِ وَاجْعَلْ لِي عِلْمًا نَافِعًا» (۲۸)

انسان‌های پاک و عشق به خوبی‌ها

اشاره

حسین بن علی علیهما السلام وقتی در مقابل زشتی‌ها قرار می‌گیرد و از او می‌خواهند که با مثل یزید بیعت نماید، کنار قبر جدش رسول خداصلی الله علیه و آله می‌آید و در پیشگاه خداوند عرضه می‌دارد: «خدایا! این قبر پیامبر تو محمّد است و من پسر دختر پیامبر تو هستم و برای من پیش آمدی رخ داده که خود می‌دانی، خدایا! من معروف و نیکی را دوست دارم و از بدی و منکر بی‌زارم. (۲۹) حرکت حسین بن علی علیهما السلام از مدینه به سوی مکه و از آنجا به سوی کوفه سپس سرزمین کربلا، براساس دوستی و دشمنی شکل گرفت، دوستی نسبت به خوبی‌ها و دشمنی نسبت به بدی‌ها. نفرت نسبت به بدی‌ها فرزند زهراعلیهما السلام را از مدینه جدا کرد، زیرا در مدینه بودن یعنی بیعت با جرثومه بدی‌ها یزید؛ دوستی و محبت نسبت به خوبی‌ها حضرتش را به سوی ملاقات با پروردگار حرکت داد، او زندگی با فساد را ذلت و مرگ در راه عدل و نیکی را سعادت می‌داند.

۱) دوستی فقط برای خدا

اگر بنا است انسان دل به خوبی‌ها دهد، تمام خوبی‌ها در وجود خالق هستی آفریدگار جهان جمع است، دوستی نسبت به خداوند ندایی است که از باطن وجود انسان شنیده می‌شود. «وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِضْيَانَ»؛ (۳۰) خداوند ایمان را برای شما دوست داشتنی گردانید و آن را در دل‌های شما بیاراست و کفر و پلیدی و سرکشی را ناخوشایند ساخت. «خانه دل را برای خدا باز کردن و او را در دل جا دادن، حرکت به سوی خوبی‌ها است و از آنجا که تمام خوبی‌ها در وجود خداوند جمع است، خانه دل فقط برای اوست و راه دادن دیگران به این خانه، شریک برای خدا آوردن است، تنها کسانی می‌توانند به خانه دل راه پیدا کنند که با خدا پیمان دوستی بسته باشند و از دوستان خدا به شمار روند که اینان همراه خداوند به خانه دل می‌آیند.

۲) تقاضای دوستی نسبت به دوستان خدا

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که دل به خوبی‌ها داده است از خداوند می‌خواهد: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَالْعَمَلَ الَّذِي يَبْلُغُنِي حُبَّكَ»؛ (۳۱) بار الها! دوستی‌ات و دوستی دوستانت را و کرداری که مرا به دوستی‌ات برساند، عطا کن. «دوستی دوستان خدا، جدا از دوستی خدا نیست، همان انگیزه‌ای که انسان را به دلدادگی خدا می‌کشاند، کسانی را هم که با پیوند با خداوند رنگ محبوب را گرفته‌اند، دوست می‌دارد. دوستی با غیر خداوند که رنگ الهی ندارد شرک است، لکن شرک در محبت. و از آنجا که

خداوند برای خود شریک نمی‌پذیرد، قدم گذاردن دیگران به خانه دل یعنی خالی شدن دل از خدا، به همان نسبتی که انسان با غیر خدا پیمان دوستی ببندد، رشته دوستی‌اش با خدا سست و بریده می‌شود.

۳) دوستی با اهل بیت علیهم السلام، برترین دوستان خدا

دوستان خدا دارای رتبه‌های متفاوتند و هر کس به اندازه آشنایی‌اش با خداوند خانه دل را به او می‌سپارد. در عالم آفرینش تنها کسی که توانست خدا را بشناسد، وجود مقدس پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله بود، لذا دوستی و محبت حضرت نسبت به خداوند وصف‌پذیر نمی‌باشد و در رتبه بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله، اهل بیت پاک و مطهر او هستند که به محبت و دوستی خدا رسیدند. در زیارت جامعه کبیره خطاب به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام این گونه سلام می‌کنیم: «السَّلَامُ عَلَي الدُّعَاءِ إِلَى اللَّهِ وَالْأَدِلَّةِ عَلَى مَرْضَاتِ اللَّهِ وَالْمُسْتَقَرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ وَالْتَّامِينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ؛ سلام بر اهل بیته که دعوت کننده به سوی خدا و راهنما به آنچه مورد رضایت اوست و عمل کننده به دستورات الهی و دارای بالاترین رتبه در محبت و دوستی خدا می‌باشند.» پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا يَعْذُوكُمْ بِهِ مِنْ نِعْمِهِ وَأَحِبُّونِي لِحُبِّ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَأَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي لِحُبِّي؛ (۳۲) خداوند را دوست بدارید به خاطر نعمت‌هایی که به شما ارزانی داشته و مرا دوست بدارید به خاطر دوستی خدا و اهل بیت مرا دوست بدارید به خاطر دوستی من.» دوستی با اهل بیت پیامبر علیهم السلام امانتی است الهی که در دل‌ها به ودیعه گذاشته شده که باید تا روز قیامت باقی بماند. نبی خاتم صلی الله علیه و آله فرمود: «اهل بیت من و پیروان و یاران آنان را دوست بدارید، زیرا وقتی مرا به آسمان دنیا سیر دادند و جبرئیل مرا به اهل آسمان معرفی کرد، خداوند دوستی و محبت من و اهل بیتم و پیروانم را در دل ملائکه قرار داد و این دوستی، امانت است تا روز قیامت و سپس به زمین آورده شدم و جبرئیل مرا به اهل زمین معرفی کرد، لذا مؤمنین از امت من، این امانت را تا روز قیامت حفظ و نگهداری می‌نمایند.» (۳۳) تصوّر نشود که پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله دوستی علی و اهل بیت خود علیهم السلام را به عنوان اینکه از خویشان او هستند، مطرح نموده و به آنان محبت ورزیده است، بلکه این مسأله یک امر الهی است و خداوند از آن حضرت چنین خواسته است. این نکته را رسول اکرم صلی الله علیه و آله ضمن ماجرای مطرح نمود، آن‌گاه که به حضرتش خبر دادند که عده‌ای از دشمنان در صدد هستند به مدینه حمله کنند و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را به قتل برسانند، حضرت از مردم خواستند برای مبارزه با آنان حرکت کنند، ولی کسی پاسخ نداد در حالی که اشک از دیدگان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله جاری بود، در همین حال امیر مؤمنان علی علیه السلام از راه رسید و علت آن را جویا شد. حضرت قضیه را نقل فرمود، امیر مؤمنان علیه السلام داوطلب شدند که برای سرکوب آنان حرکت کنند، لذا با عده‌ای به راه افتادند و پس از درگیری و شکست دشمن به مدینه برگشتند. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله برای استقبال از امیر مؤمنان علیه السلام به خارج مدینه رفت و تمام اصحاب، حضرت را همراهی می‌کردند، علی علیه السلام با چهره‌ای گرد و غبارآلود از راه رسید، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پیش رفت و با دست مبارک گرد و غبار از چهره علی علیه السلام پاک کرد و بین دیدگان حضرت را بوسید، در حالی که اشک می‌ریخت و حمد و سپاس خداوند را به جا می‌آورد... سپس رو به اصحاب کرد و فرمود: «اصحاب من! مرا در محبت و دوستی علی علیه السلام ملامت نکنید، زیرا دوستی من نسبت به علی به خاطر امر خداوند است و خدا مرا امر نموده که او را دوست بدارم.» سپس خطاب به علی علیه السلام فرمود: «یا علی! هر که تو را دوست بدارد، مرا دوست داشته و هر که مرا دوست بدارد، خدا را دوست داشته و هر که خدا را دوست بدارد، خداوند او را دوست می‌دارد و سزاوار است خداوند دوستان خود را در بهشت جا دهد.» (۳۴)

۴) دوستی نسبت به دوستان اهل بیت علیهم السلام

دوستی اگر حقیقی باشد نه ادعا، در محدوده دوست باقی نمانده و به دوستان دوست هم سرایت می‌کند و آن کس و آنچه را که دوست، علاقه داشته باشد، انسان به آن هم محبت می‌ورزد، لذا همیشه دوستی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام همراه است با دوستی دوستان آنان. در معارف دینی نه تنها توصیه به دوستی با دوستان اهل بیت علیهم السلام شده، بلکه از ما خواسته‌اند با دوستان آنان نیز دوست باشیم، اگرچه گناه کار و معصیت کار باشند، گناه آنان مانع دوستی نمی‌گردد، زیرا دوستان اهل بیت علیهم السلام ولو آلوده به گناه شوند، ولی این اکسیر محبت، گناهان را زدوده و از بین می‌برد. محبت و دوستی یا آنان را وادار به توبه و پشیمانی نسبت به گناه می‌کند و یا در زندگی، خداوند با سختی‌هایی که برای آنان پیش می‌آورد، گناهانشان را می‌آمرزد. خداوند نمی‌گذارد دوستان اهل بیت علیهم السلام در آلودگی گناه باقی بمانند و با شکل‌های مختلف و پیش آمدهای گوناگون، آلودگی گناه را از بین برده و آنان را پاکیزه در وادی محبت باقی می‌گذارد.

آلوده‌ای که پاک می‌شود

شخصی به نام حذیفه می‌گوید: در محضر امام صادق علیه السلام بودم که مردی وارد شد و به امام علیه السلام عرض کرد: برادری دارم که نسبت به شما اهل بیت علیهم السلام محبت می‌ورزد و شما را بزرگ می‌دارد، الا اینکه شراب هم می‌خورد. حضرت فرمود: «این مسأله بزرگی است که دوستدار ما شراب مصرف کند، ولی بدتر از او هم پیدا می‌شود و او ناصب یعنی دشمن ما اهل بیت است.» حضرت فرمود: «پایین‌ترین مؤمن می‌تواند دوستان ناصب را شفاعت کند، ولی ناصب و دشمن ما اهل بیت، اگر اهل آسمان و زمین و دریاها برای او شفاعت کنند، شفاعت آنان پذیرفته نمی‌شود. آگاه باش! برادر تو از دنیا نمی‌رود مگر اینکه یا توبه خواهد کرد و یا اینکه خداوند او را مبتلا به بلایی در جسمش می‌کند که موجب از بین رفتن گناهان او می‌شود، به طوری که هنگام ملاقات با خدا گناهی نداشته باشد.» آن‌گاه حضرت فرمود: «پیروان ما در خیر هستند و راه آنان، استوارترین راه‌ها است.» امام علیه السلام فرمود: پدرم این مطلب را مکرر می‌فرمود: «أَحِبِّ حَبِيبَ آلِ مُحَمَّدٍ وَإِنْ كَانَ مُرْهَقًا ذِيلاً وَأَبْغَضْ بَغِيضَ آلِ مُحَمَّدٍ وَإِنْ كَانَ صَوَّامًا قَوَّامًا؛ (۳۵) دوست بدار دوستدار آل محمد را و لو اینکه گناه کار باشد و دشمن بدار دشمن آل محمد را و لو عبادت زیاد داشته باشد.» دوستی و محبت اهل بیت علیهم السلام انسان را بیمه می‌کند و اگر در زندگی مرتکب خطا و اشتباهی شود، حوادث تلخ روزگار آلودگی‌ها را می‌برد. انسان نباید دوستی دوستان اهل بیت علیهم السلام را با وسوسه‌هایی که می‌گوید: او گناه کار و آلوده است، چرا محبت نثارش می‌کنی، از دست بدهد، بلکه باید روزی را ببیند که به برکت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام پاک و پاکیزه و به دور از گناه و آلودگی، دنیا را پشت سر می‌گذارد.

گناه، سدّی شکستنی که مانع دوستی نمی‌شود

گاهی انسان به خود نگاه می‌کند که جز آلودگی در خود نمی‌بیند و نگاهی به پیامبر و اهل بیت علیهم السلام که هم‌اکنون طهارت و پاکی‌اند، به فکر فرو می‌رود، آیا پیوند دوستی بین من و آنان ممکن است و ناامیدانه از در خانه آنان می‌گذرد. ولی امام علی بن موسی الرضا علیه السلام دست انسان را می‌گیرد و با سخن دلنشین خود می‌فرماید: «كُنْ مُجِبًّا لِآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَإِنْ كُنْتَ فَاسِقًا وَمُجِبًّا لِمُجِبِّهِمْ وَإِنْ كَانُوا فَاسِقِينَ؛ (۳۶) دوستدار آل محمد علیهم السلام باش و لو انسانی گناه کار باشی، و دوستداران آل محمد علیهم السلام را نیز دوست بدار و لو فاسق و آلوده باشند.»

پیوند دوستی با دوستان اهل بیت علیهم السلام همانند سلمان، ابوذر و مقداد

بهشت در وجود اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام - همان ستارگانی که در زمین می‌درخشند - خلاصه می‌شود و راه

دسترسی به آن، پیوند و دوستی با آنان است، لکن دوستی با آنان به تنهایی کافی نیست، بلکه باید دوستان آنان را نیز دوست داشت، حتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعضی دوستان را با نام به مردم معرفی کرد تا مردم با آنان پیوند دوستی و محبت برقرار نمایند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند به من دستور داده که چهار نفر را دوست بدارم.» پرسیدند: این چهار نفر چه کسانی هستند؟ فرمود: «علی بن ابی طالب علیهما السلام.» سپس ساکت شد، دوباره فرمود: خداوند به من دستور داده که چهار نفر را دوست بدارم. پرسیدند: چه کسانی هستند؟ فرمود: «علی بن ابی طالب و مقداد بن اسود و ابوذر غفاری و سلمان فارسی.» (۳۷) یعنی تنها دوستی امیرمؤمنان علیه السلام کافی نیست، بلکه کسانی هم که به علی علیه السلام دل داده‌اند و عاشقانه اطراف او را گرفته‌اند، سزاوار دوستی و محبت شما می‌باشند. دوستان اهل بیت علیهم السلام که از آنان جدا نیستند، تا دوستی نسبت به اهل بیت علیهم السلام شامل حال آنان نگردد. مگر دوستان حسین علیه السلام از او جدا هستند که انسان، حسین علیه السلام را دوست بدارد، ولی دوستان او را در معرض محبت و دوستی خود قرار ندهد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله دست حسین علیه السلام را گرفت و به مردم معرفی نمود و گفت: «ای مردم! این حسین بن علی علیهما السلام است او را بشناسید، قسم به آن کسی که جانم در دست اوست، او در بهشت است، و دوستان او و دوستان دوستان او هم در بهشت هستند.» (۳۸)

مهرورزی نسبت به بندگان خوب خدا

خانه دل پذیرای خدا و رسول و اهل بیت گرامش علیهم السلام و دوستان آنان و کسانی است که طوق بندگی و فرمان‌بری خداوند را به گردن انداخته‌اند، دوستی بندگان مطیع خدا نسبت به فرمان‌بری خود نسبت به خداوند می‌توانند در دل ما جا گیرند. امیرمؤمنان علی علیه السلام فرمود: «أَحِبِّ الْبِائِحِينَ عَلَى قَدْرِ التَّقْوَى (۳۹) برادران دینی خود را به مقدار تقوا و پرهیزکاری آنان دوست بدارید.» درب خانه دل را باز کردن و اجازه ورود به بندگان خوب خدا دادن، نشانه خیری است که در وجود انسان است و بالعکس، مهرورزی نکردن نسبت به بندگان مطیع خدا، دور شدن از مهر و محبت خداوند است. امام باقر علیه السلام فرمود: «هرگاه خواستی بدانی در تو خیری هست یا نه، به قلبت نگاه کن، اگر پیروان خدا را دوست و معصیت کاران را دشمن می‌داری، پس در تو خیر است و خداوند تو را دوست می‌دارد. و اگر پیروان خدا را دشمن و معصیت کاران را دوست می‌داری، پس در تو خیری نیست و خداوند دشمنت می‌دارد، زیرا انسان همراه کسی است که دوستش می‌دارد.» (۴۰)

نشانه دوستی نسبت به بندگان خوب

اگر درب خانه دل بر کسی گشوده شد و محبتش در دل قرار گرفت، دیگر درب منزل بر او بسته نمی‌شود و انسان از نعمت‌های الهی نسبت به او دریغ نمی‌ورزد، آن کسی همه چیز را برای خود می‌خواهد و دیگران را محروم می‌سازد که مهر و محبت دیگران را در دل ندارد. اسحاق بن عمار می‌گوید: در کوفه زندگی می‌کردم، دوستان زیادی نزد من می‌آمدند و من خوش نداشتم که سرشناس و مشهور شوم به غلام خود گفتم: هر کس آمد و سراغ مرا گرفت، به او بگو اینجا نیست. اتفاقاً در همان سال به حج رفتم و خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم، دیدم امام برخورد سنگینی با من می‌کند و با گذشته فرق کرده است، عرض کردم: چه چیز باعث شده که نظر شما نسبت به من تغییر کند؟ حضرت فرمود: همان چیزی که تو را نسبت به مؤمنین تغییر داده. عرض کردم: من به خاطر اینکه مشهور نشوم و شناخته نگردم، چنین کردم، در حالی که خدا می‌داند من محبت زیادی نسبت به مؤمنین دارم. حضرت فرمود: از زیارت و دیدار مؤمنین خسته نشو، زیرا: «فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا لَقِيَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ، فَقَالَ لَهُ: مَرْحَبًا، كُتِبَ لَهُ مَرْحَبًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا بَوَّجَهُ فَكَأَنَّ عَلَى أَشَدِّهِمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ أَشَدُّ إِقْبَالًا؛ (۴۱) مؤمن وقتی مؤمنی را ملاقات نماید و به او خوش آمد گوید، تا روز قیامت برای او خوش آمد نوشته می‌شود سپس خداوند به آن دو توجه می‌کند و آوردن خداوند نسبت به آن

کسی که دوستی و محبتش زیادتر است بیشتر می‌باشد.» و اگر با او مصافحه نمایید، خداوند بین دو انگشت ابهام آنان صد رحمت قرار می‌دهد که نود و نه رحمت آن، مال کسی است که محبت بیشتری نسبت به دیگری داشته است.

آیا دوستی حد و مرز می‌شناسد؟

وقتی از دوستی و محبت سخن گفته می‌شود، باید دید آیا حد و مرزی هم دارد؟ آیا تمام خانه دل را باید در اختیار دوست گذاشت و یا بخشی از آن را؟ پاسخ این است که اگر محبوب، تمام وجودش زیبایی و کمال است و هیچ نقص و عیبی ندارد و خطا و اشتباهی در زندگی او دیده نمی‌شود، جا دارد که همه دل به او سپرده شود. خداوند هستی که جز زیبایی در او دیده نمی‌شود، تمام خانه از آن اوست، خداوندی که مهرورزی او نسبت به انسان از همه موجودات بیشتر است، تمام دل را به او ندادن، کمال بی‌انصافی و بی‌عدالتی است. همچنین انسان‌هایی که طهارت و پاکیزگی، تمام وجود آنان را گرفته و لحظه‌ای در زندگی از خداوند جدا نیستند و در همه جای زندگی آنان خداوند حضور دارد و آنان نیز در محضر دوست هستند، دلدادگی به آنان نیز حد و مرزی ندارد. انسان‌هایی که یک لحظه از خداوند غافل نیستند و حاضر نیستند به اندازه پر کاهی ظلم و نافرمانی او کنند و همه جا و همیشه رضایت او را می‌طلبند، صاحبان اصلی خانه دل هستند و صاحب‌خانه در خانه محدودیتی ندارد. مگر می‌شود تمام خانه دل را برای پیامبر و اهل بیت علیهم السلام خصوصاً عزیز خدا، حسین بن علی علیهما السلام آب و جاروب نکرد؟! آری، دیگرانی که پیوندشان با خداوند و بندگان پاکیزه و مطهر او که خاندان عصمت و طهارتند، محدود است و در تمام بخش‌های زندگی آنان، خدا و اهل بیت علیهم السلام به چشم نمی‌خورند، خانه دل نیز برای آنان محدودیت دارد، هر مقدار که دوستی خدا را پذیرفته و دل به اولیای او داده‌اند، در دل ما نیز جا دارند. مهر و دوستی دوستان خدا و اهل بیت طهارت علیهم السلام در قلب ما است، ولی نسبت به اعمال زشت و ناپسندی که مرتکب می‌شوند و خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام را از خود می‌رنجانند، نفرت و بیزاری می‌جویم، اینجاست که محبت و دوستی مرز می‌شناسد و مهرورزی مطلق نبوده و در دایره نسبت قرار می‌گیرد. ثامن الائمه علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: «مَنْ أَحَبَّ عَاصِيًا فَهُوَ عَاصٍ وَمَنْ أَحَبَّ مُطِيعًا فَهُوَ مُطِيعٌ؛ (۴۲) کسی که معصیت کاری را دوست بدارد، او نیز معصیت کار محسوب می‌شود و کسی که فرمان‌بری را دوست بدارد، او نیز مطیع و فرمان‌بر به حساب می‌آید.» نکته دقیق و قابل توجه این است که بیزاری و نفرت داشتن از معصیت و نافرمانی به معنای بیزاری از شخص معصیت کار نمی‌باشد، کسی که دوستدار اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام می‌باشد، ولی لغزش‌هایی در زندگی دارد و گاهی در دام شیطان می‌افتد، نسبت به لغزش‌ها و گناهانش نفرت و بیزاری نشان داده، ولی نسبت به خود او مهرورزی می‌نماییم. زید نرسی می‌گوید: خدمت امام کاظم علیه السلام عرض کردم: مردی از دوستان و شیعیان شما گنه‌کار است، شراب می‌نوشد و مرتکب گناهان کبیره می‌شود، آیا از او بیزاری جویم؟ حضرت فرمود: «از کارش بیزاری جوید نه از خودش، او را دوست داشته باشید، ولی با عملش دشمنی کنید.» عرض کردم: آیا اجازه داریم به او بگوییم: فاسق فاجر؟! حضرت فرمود: نه؛ فاسق فاجر، کافری است که ما را انکار می‌کند و با دوستان ما دشمنی می‌کند، خداوند ابا دارد از اینکه شیعه ما فاسق فاجر باشد، اگرچه عمل زشت انجام دهد، ولی شما به او بگویید: بدکار زشت کار، کسی که خودش مؤمن است، پاکیزه روح و پاکیزه بدن است. ولی کارش خبیث است. به خدا سوگند! دوست ما از دنیا نمی‌رود مگر در حالی که خدا و رسولش و ما از او راضی باشیم و خداوند به رغم گناهانش، او را با چهره‌ای نورانی محشور خواهد کرد در حالی که عورت او پوشیده است و از وحشت در امان است و ترس و اندوهی به دل ندارد. و این همه به خاطر این است که دوست ما از دنیا خارج نمی‌شود تا اینکه از گناهان پاک شود به سبب، ضرر مالی و جانی یا مصیبت فرزند یا بیماری. و کمترین چیزی که سبب پاک شدن دوست ما می‌شود، این است که خداوند رؤیای وحشتناکی به او نشان می‌دهد تا از این راه اندوهگین شود و همین اندوه کفاره او می‌شود، یا ترسی از اهل دولت باطل بر او وارد می‌کند، یا در هنگام مرگ بر او

سخت‌گیری می‌کند، در نتیجه خداوند را در حالی ملاقات می‌کند که به واسطه پیامبر و امیرالمؤمنین علیهما السلام از گناهان پاک شده و وحشت او به امنیت بدل گشته است. پس از آن نیز با یکی از این دو امر رو به رو خواهد شد: یا رحمت فراگیر خداوندی که وسیع‌تر از گناهان اهل زمین است، یا شفاعت پیامبر و امیرالمؤمنین علیهما السلام؛ اگر رحمت خدا او را دربر نگیرد شفاعت پیامبر و امیرالمؤمنین علیهما السلام او را فرا خواهد گرفت و بدین سان رحمت فراگیر پروردگار هم شامل حال او خواهد شد.» (۴۳)

مهر نوزیدن نسبت به بیگانگان و نیکی نمودن به آنان

دوستی نکردن با بیگانگان به این معنی نیست که به آنان نیکی ننماییم، بلکه هر کدام جای خود را دارد. قرآن کریم مسلمانان را از اینکه دوستی و سرپرستی غیر مسلمانان را بپذیرند سخت برحذر داشته، ولی از نیکی کردن به آنان و به قسط و عدل عمل کردن منع ننموده است. «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ» (۴۴) خداوند باز نمی‌دارد شما را از اینکه نیکی کنید به کسانی که با شما در دین مقاتله و جنگ نکرده‌اند و شما را از خانه‌هایتان بیرون نرانده‌اند، و نسبت به آنان دادگری کنید، همانا خداوند دادگران را دوست می‌دارد.» در اسلام نیامده است که کار پسندیده و نیک فقط نسبت به مسلمانان باشد و به هیچ وجه خیری از شما به دیگران نرسد، بلکه از این جهت که خیر رساندن به غیر مسلمانان ممکن است موجب هدایت آنان گردد و نسبت به خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام گرایش پیدا کنند، امری پسندیده و مورد قبول می‌باشد. مشرکین و کفار از این جهت که بندگان خدا هستند و خداوند آنان را برای بندگی آفریده است، مورد توجه و نیکی ما هستند، تا شاید در مسیر هدایت الهی قرار گرفته، بندگی خدا کنند، ولی از این جهت که کفر ورزیده و از راه به بیراهه رفته‌اند، مبعوض و منفور ما می‌باشند.

دعا برای گمراهان

اشاره

سید بن طاووس در کتاب «إقبال الأعمال» در بخش فضایل شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان می‌فرماید: «در شب مبارکی از ماه رمضان بودم و در سحر برای کسانی که به طور معمول انسان دوست دارد برای آنها دعا کند و همین طور برای خودم دعا می‌کردم که ناگهان به فکرم رسید، سزاوار است ابتدا برای کسانی که منکر ربوبیت الهی و نعمات او هستند و حریم الهی را خفیف می‌شمرند، دعا شود. به این گونه که بخواهیم از آن گمراهی خارج شوند، زیرا جنایت آنها نسبت به خدا و رسول صلی الله علیه و آله بدتر و شدیدتر از ناسپاسی عارفان به خدا و رسول صلی الله علیه و آله است. پس اقتضای بزرگداشت مقام الهی و همچنین مقام رسولش این است که ابتدا برای کسانی که بیشتر متضرر شده‌اند، دعا شود. لذا برای هر گمراهی دعا کردم تا هدایت شود و به خدا و رسول صلی الله علیه و آله برگردد، سپس برای انسان‌های راه یافته دعا نمودم که بر هدایتشان باقی مانده و بر آن افزون گردد، و در آخر برای خود و کسانی که مربوط به من هستند، دعا نمودم.» (۴۵)

۵) دوستی نسبت به ماندگاریها

مهرورزی نسبت به چیزهایی که از بین رفتنی است، امری ناپسند و قابل نکوهش است. انسانی که برای همیشه ماندگار است، دل دانش به چیزی که برای همیشه او را همراهی نمی‌کند، شایسته نیست، دل دادن به فرشی عتیقه و یا خانه‌ای پُر قیمت و یا کاری که از گذشتگان به ما رسیده و عنوان سنت را به خود گرفته است، فروختن دوستی و محبت است به چیزی که بها و ارزش ماندگاری را

ندارد. ملاک معامله و دل را به چیزی فروختن، همراهی آن برای همیشه با انسان می‌باشد. وابسته شدن به چیزی که روزی باید از او دل بکند، جز دردسر و گرفتاری بهره و سودی به دنبال نخواهد آورد. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «عَلَّمَنِي جَبْرِئِيلُ وَأَوْجَزَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! أَحِبَّ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ» (۴۶) جبرئیل به من آموخت هر چیزی را می‌خواهی دوست بدار، ولی روزی از آن جدا خواهی شد. همان گونه که انسان دوست دارد برای همیشه بماند و از بین نرود، به چیزهایی هم عشق می‌ورزد که ماندگار باشد، لکن غفلت و بی‌توجهی نسبت به فنا و نابودی اشیاء، انسان را به سوی آنها کشیده و دل را اسیر می‌نماید و عمری را با محبت و دوستی نسبت به اموری می‌گذراند که عاقبتش فنا و نابودی است. ولی در آن روز که پرده غفلت و بی‌توجهی کنار رود و انسان با چشمانی تیزبین به همه چیز نگاه کند دچار حسرت و پشیمانی گشته، می‌گوید: «يَا لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا خَلِيلًا» (۴۷) ای کاش دوستی و محبت خود را صرف فلان چیز نمی‌کردم. اگر بناست انسان خانه‌ای را هم دوست داشته باشد، به خانه خدا، مسجد و کعبه دل بدهد که ماندگار و باقی است و روزی به نفع انسان شهادت می‌دهد و اگر بناست سنگ‌های رنگارنگ، دل از انسان ببرند، دل به سنگی دهد که حجر الاسود است و رنگی سیاه دارد، ولی روزی با شهادتش انسان را روسفید می‌نماید. (۴۸) و اگر بناست زمین خاکی، انسان را زمین گیر کند، چه بهتر دل به تربت حسینی دهد که نشان از عشق‌ورزی نسبت به خدا دارد و شاهد آخرین زمزمه‌های عاشقانه در گودال قتلگاه می‌باشد. دوست داشتنی‌هایی که برای انسان می‌ماند به ما معرفی گردیده، مهرورزی نسبت به عالم و دانشمندی که انسان را با خدا آشنا نماید، کودکی که آلوده به گناه و معصیت نگردیده و فطرت سالمش فریاد توحید سر می‌دهد، انسان فقیر و محرومی که فقط دست نیاز به سوی بی‌نیاز هستی دراز می‌کند، همه و همه قابلیت دوستی و نثار محبت انسان را دارند. ولی آنچه بوی فنا و نابودی و از بین رفتن و بی‌محتوایی دارد، ارزش دل‌بستگی انسان را ندارد، دوستان موقتی که ارتباط و پیوندی با ابدیت ندارند، برای انسان‌هایی که دل به خدا داده و انتظار بازگشت به سوی او را دارند، جذابیتهای نخواهند داشت. دل دادن به عاشوراییان که جز به حق نمی‌اندیشیدند و جز عشق او در سر نداشتند، دل دادن به خدا و امور ماندگار است. در فراق چنین دوستانی اشک ریختن، در مسیر خالق هستی است و به یاد آنان زندگی کردن، دوستی در راه خدا است.

عشق امام سجاده‌علیه السلام به دیدار سر بریده حسین‌علیه السلام

پس از جریان عاشورا و کربلا، مدتی گذشت و عزیزان حسین‌علیه السلام در فراق او سوختند و ساختند، روزی یزید بن معاویه به امام سجاده‌علیه السلام یادگار عشق و فضیلت گفت: سه چیزی که خواسته توست و من وعده داده‌ام برآورده کنم، مطرح کن. حضرت فرمود: «خواسته اول من؛ دیدار روی آقا و مولایم حسین بن علی‌علیهما السلام است، می‌خواهم به آن چهره نگاه کرده و خداحافظی نمایم. خواسته دوم؛ آنچه از ما به غارت بردید، به ما برگردانید. خواسته سوم؛ اگر بنا داری مرا بکشی، این زن‌ها را به حرم رسول خدا صلی الله علیه و آله برگردان.» یزید ملعون پاسخ داد: تصمیم به قتل و کشتن ندارم و خودت آنان را به مدینه برگردان، اما دیدن روی پدر امکان ندارد و تو دیگر چهره پدر را نخواهی دید، اما آنچه به غارت برده شده، من چند برابر قیمت آن را به شما می‌دهم. حضرت فرمود: «ما قیمت آن را از تو نمی‌خواهیم، بلکه خود آنها را می‌خواهیم، زیرا در بین آنها چیزهایی بوده که با دست دختر پیامبر، فاطمه زهرا علیها السلام بافته شده و مقنعه دختر پیامبر در بین آنها بوده است و همچنین لباس و گردن‌بند دختر رسول خدا.» یزید ملعون دستور داد که همه آنها را به ایشان برگرداند. (۴۹) سنگ محک و ادعای دوستی /

فصل سوم سنگ محک و ادعای دوستی

قال الله تعالى: كَذِبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُجِنِّي فَإِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ نَامَ عَنِّي؛ دروغ می‌گویند کسی که فکر می‌کند مرا دوست دارد، ولی در تاریکی شب، خوابیده و به سراغ من نمی‌آید. بحار: ۳۲۹/۱۳

ادعای محبت و سنگ محک

از آنجا که دوستی و دشمنی در راه خدا از ارزش بالایی برخوردار است، به گونه‌ای که محور دین حساب شده و سرنوشت انسان به آن گره خورده و سعادت ابدی مرهون آن می‌باشد، مدعیان محبت زیاد می‌شوند و چه بسا در ادعا پا را فراتر گذاشته و ادعای عشق می‌کنند. چه بسیار افرادی که خود را عاشق علی علیه السلام و یا شیفته امام حسین علیه السلام یا واله و شیدای امام زمان علیه السلام می‌دانند و این الفاظ در زبان آنها مکرر ذکر می‌شود و تکرار می‌کنند. اینجاست که احتیاج به یک سنگ محک است تا انسان خود را بیازماید و ببیند آیا ادعایش واقعیت دارد، یا ادعایی دروغین و یا جهل مرکب است و حتی خودش هم نمی‌داند که ادعایش واقعیت ندارد. در این زمینه سنگ محک‌های مختلفی وجود دارد که به آنها می‌پردازیم. البته قبل از اینکه به سراغ این محک‌ها برویم، توجه به این نکته لازم است که محبت‌ها همه یکسان نیست، بعضی محبت‌ها ضعیف و بعضی شدید و بعضی شدیدتر است، لذا ممکن است برخی از این محک‌ها در بعضی محبت‌ها جواب ندهد به خاطر اینکه محبت ضعیف است. بله! در محبت شدید، همه آنها جواب می‌دهد و نیز باید توجه داشت اگر در محبتی سنگ محک پاسخ نداد هرگز نباید یأس و ناامیدی به درون انسان راه پیدا کند که: پس ما محبت به خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام نداریم، زیرا ممکن است سنگ محکی دیگر جواب دهد، اگر شخص دید هیچ کدام جواب نمی‌دهد، باید حرکتی کند و راه حل پیدا نماید و خودش را توییح و سرزنش کند که چرا این گونه هست و به سراغ راه‌های پیدایش محبت برود. (۱) به یاد محبوب بودن انسان هر چیزی را که دوست داشته باشد به نسبت و میزان محبتش، محبوب را فراموش نمی‌کند و از یاد او نمی‌رود، مادری که به فرزندش علاقه دارد او را فراموش نمی‌کند حتی اگر به سفر برود دائماً در فکر است که فرزند او در چه حالی است، آیا غذا دارد؟ آیا سرما و گرما اذیتش نمی‌کند؟ آیا مریض نشده؟ با دیگران که سخن می‌گویند، مرتب می‌خواهد فرزندش را مطرح کند، به بهانه‌های مختلف نام او را می‌برد، فرزندم به این غذا خیلی علاقه دارد، این رنگ لباس را خیلی دوست دارد. عکس او را همراه خود بر می‌دارد، به دوستانش نشان می‌دهد و خلاصه همه جا سخن از او می‌گوید. حضرت یعقوب علیه السلام آن قدر سخن از یوسف گفت، که به او گفتند: چقدر صحبت از یوسف می‌کنی و به یاد او هستی، آخر مریض خواهی شد، و خود را با این کار هلاک می‌کنی. «قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُو تَذَكُّرُ يَوْسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ»؛ (۵۰) گفتند: به خدا سوگند که پیوسته یوسف را یاد می‌کنی تا بیمار شوی یا هلاک گردی.»

یاد خدا نشانه محبت و دوستی

انسانی که دوستدار خداوند است به نسبت دوستی‌اش او را یاد می‌کند، از خانه بیرون می‌رود به یاد اوست و با یاد او و نام او که «الله» است خانه را ترک می‌کند، هر کاری که انجام می‌دهد به یاد اوست، غذا می‌خورد از او یاد می‌کند با نام او شروع می‌کند، درس می‌خواند، مطالعه می‌کند، به تفریح می‌رود، مسافرت می‌رود، همه جا با نام اوست، حتی وقتی می‌نشیند مکانی را انتخاب می‌کند که در مقابل خانه او یعنی کعبه باشد و رو به قبله می‌نشیند حتی وقتی می‌خواهد به یاد اوست و به طرف کعبه می‌خواهد. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «عَلَامَةُ حُبِّ اللَّهِ حُبُّ ذِكْرِ اللَّهِ»؛ (۵۱) نشانه محبت خدا دوست داشتن یاد اوست. در بعضی روایات آمده، یکی از فرشته‌ها گفت: «سَيُؤَخَّ قُدُوسٌ». و ملک دیگری گفت: «رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرَّوْحِ» حضرت ابراهیم علیه السلام وقتی شنید، فرمود: دوباره بگویند، من نصف مالم را به شما می‌دهم. دوباره فرمود: یک بار دیگر بگویند، همه اموال و فرزندانم و بدنم مال شما. (۵۲) آری نام محبوب شنیدن آن چنان لذت بخش است که انسان محب حاضر است از هستی خود به

خاطر او بگذرد. حال اگر من به یاد خدا نیستم حتی در بهترین شرایط که نماز است، او را فراموش می‌کنم، همه چیز به ذهن من می‌آید و نزد من حضور پیدا می‌کند و تنها خدا از ذهنم می‌رود، معلوم می‌شود که محبت و دوستی‌ام با او ضعیف است، دوستی با دیگران و علاقه‌مند شدن به غیر او، مانع حضور ذهنم نسبت به او می‌گردد. (۲) تلاش برای رسیدن به محبوب محبت و دوستی، انسان محبت را آرام نمی‌گذارد، در او حرکت ایجاد می‌کند که هرچه زودتر خود را به دوست برساند و فراق تبدیل به وصال گردد. تنها یاد محبوب بودن او را سیر نمی‌کند، بلکه می‌خواهد با او باشد، مکان‌هایی را که احتمال می‌دهد محبوبش آنجا باشد می‌رود، ساعت‌ها می‌ماند شاید لحظه‌ای او را ببیند. زمان‌هایی را انتخاب می‌کند که فرصت بیشتری برای دیدار است. خلاصه آن قدر برنامه‌ریزی می‌کند برای دیدار که روزی، ساعتی، لحظه‌ای، به آرزویش برسد. امام صادق علیه السلام فرمود: در مناجاتی که بین حضرت موسی علیه السلام و خداوند عالمیان بود، خداوند به او فرمود: پسر عمران! دروغ گفته است کسی که فکر می‌کند مرا دوست دارد ولی هنگام شب می‌خوابد و به سراغ من نمی‌آید. مگر هر دوستی نمی‌خواهد با دوستش خلوت کند؟ دوستان من کسانی هستند که وقتی شب فرا می‌رسد به سراغ من می‌آیند و با من به گونه‌ای سخن می‌گویند که گویا مرا می‌بینند و در کنار خود درک می‌کنند. (۵۳)

اویس در جست و جوی پیامبر صلی الله علیه و آله

جوانی که در نقطه‌ای دور از مکه همراه مادر خود زندگی می‌کند، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را ندیده ولی محبت او را پیدا کرده و مشتاق او شده؛ چه کند محبت، او را به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کشاند. شغل او شتربانی است از این راه زندگی خود و مادرش را اداره می‌کند. روزی به مادر گفت: اجازه می‌دهی که به مدینه روم و به زیارت رسول خدا صلی الله علیه و آله نایل شوم؟ مادر گفت: اجازه می‌دهم ولی نباید بیش از نصف روز در مدینه بمانی. او مسیر طولانی را طی کرد و به مدینه رسید. لحظه شماری می‌کند که به محبوب خود برسد، سراغ خانه پیامبر صلی الله علیه و آله را گرفت به خانه رسید، ولی پیامبر خدا در خانه نبود، مدتی صبر کرد پیامبر نیامد. مادر به او گفته است که باید زود برگردی، چه کند؟ لذا برگشت. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به منزل آمد، فرمود: «این نور کیست که در این خانه می‌بینم؟» گفتند: شتربانی که اویس نام داشت اینجا آمد و برگشت. فرمود: «در خانه ما این نور را هدیه گذاشت و رفت.» (۵۴) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مکرر از اویس یاد می‌کرد در حالی که او را ندیده و اویس هم پیامبر را ندیده، ولی محبت، ارتباط را برقرار نموده است. پیامبر فرمود: «يَفُوحُ رَوَائِحُ الْجَنَّةِ مِنْ قَبْلِ الْقَرْنِ، وَاشْوَقَاهُ إِلَيْكَ يَا أُوَيْسُ الْقَرْنِ» (۵۵) بوی بهشت از جانب قرن می‌وزد، چقدر اشتیاق به تو دارم ای اویس! هر که او را ملاقات کند سلام مرا به او برساند.» هر چند او نتوانست به دیدار پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نایل شود، ولی پس از سال‌ها توانست خود را به کسی برساند که جان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بود، آری در جنگ صفین خود را به امیرالمؤمنین علیه السلام رسانید. امیرالمؤمنین علیه السلام در نزدیکی بصره فرمود: «هزار نفر از طریق کوفه خواهند رسید و همگی با من پیمان مرگ بسته و آمادگی خود را برای کشتن و کشته شدن در رکاب من اعلام خواهند کرد.» طولی نکشید که گروهی با علی علیه السلام بیعت کردند، ولی تعداد آنها نهصد و نود و نه نفر بود. ابن عباس که پسر عمو و از یاران خاص امیرالمؤمنین علیه السلام بود و در میان نیروهای علی علیه السلام شرکت داشت، می‌گوید: در این هنگام من سخت در تعجب فرو رفتم و اضطراب مرا گرفت که چرا شماره این جمعیت به هزار نفر نرسید، زیرا ممکن است مخالفان این پیشگویی را دستاویز قرار داده و بر علیه علی علیه السلام تبلیغ کنند، ولی ناگهان مرد مسلح و پشمینه‌پوشی از راه رسید و به حضور امیرالمؤمنین علیه السلام شرفیاب شد، - گفت: دستت را بده تا با تو بیعت کنم. - بر چه اساسی بیعت می‌کنی؟ - بر اساس پیروی از فرمان تو و مبارزه و فداکاری در رکاب تو تا هنگامی که جان بسپارم یا اینکه پیروزی نصیب شما گردد. - اسم تو چیست؟ - اویس. - اویس قرنی؟! - بلی! - الله اکبر، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به من خبر داده که من شخصی

از امت او را ملاقات می‌کنم که نام او اویس قرنی است و او از اعضای حزب خدا و رسول صلی الله علیه و آله است، او در راه خدا به شهادت می‌رسد. (۵۶) آری، او پس از سال‌ها تحمل فراق رسول خدا صلی الله علیه و آله توانست به دیدار امیر مؤمنان علیه السلام نایل گردد و محبت و عشق خدا را در مسیر شهادت و رسیدن به محبوب حقیقی، در رکاب علی علیه السلام به نمایش بگذارد.

در جست و جوی مهدی علیه السلام

آیا می‌شود انسان نسبت به امامان معصومش محبت داشته باشد، ولی برای رسیدن به آنها تلاش نکند؟! سید بن طاووس رحمه الله در وصیتی که به فرزندش دارد می‌نویسد: ای فرزندم محمد! به تو و برادرت و هر کسی که این کتاب را بخواند وصیت و سفارش می‌کنم به حفظ رعایت آنچه خدا و رسول صلی الله علیه و آله درباره مولای ما مهدی علیه السلام بیان فرموده که قول و عمل بسیاری از مردم درباره آن حضرت از جهات کثیره با عقیده آنان مخالفت دارد. از آن جمله مکرر دیده‌ایم که اگر عبدی یا اسبی یا درهمی از آنان مفقود شود، ظاهر و باطن ایشان یک‌باره متوجه آن چیز است و در پیدا کردن آن، کمال جدّ و جهد را بنمایند، اما ندیدم که در تأخیر ظهور آن حضرت متأثر باشند. (۵۷) چه بسا افرادی مثل علی بن مهزیار، حدود بیست سفر به حج و زیارت خانه خدا می‌روند تا امام زمان علیه السلام را ملاقات کنند، مدت یک سال شب‌های چهارشنبه به مسجد سهله می‌روند تا ملاقات برای آنان حاصل شود... دوستی محبوب، انسان را وادار می‌کند به زیارت قبر او برود، نه فقط سالی یک بار به زیارت امام هشتم علیه السلام یا به زیارت قبر حسین بن علی علیهما السلام برود، بلکه هر فرصتی که پیدا شود از آن استفاده نموده و دیداری تازه می‌کند، این کارها نشانه محبت است.

جابر بن عبد الله انصاری و زیارت امام حسین علیه السلام

آیا آن چیزی که جابر بن عبد الله انصاری را وادار کرد که حرکت کند و به زیارت حسین بن علی علیهما السلام بیاید، جز محبت و دوستی او بود؟! عطیه می‌گوید: با جابر بن عبد الله انصاری برای زیارت قبر امام حسین علیه السلام می‌رفتیم، وقتی وارد کربلا شدیم جابر نزدیک فرات رفت و غسل کرد و همانند شخصی محرم جامه‌ای به کمر بست و جامه‌ای بر دوش انداخت و بدن خود را معطر کرد، هر گامی که برمی‌داشت ذکر خدا می‌گفت تا نزدیک قبر شد. به من گفت: مرا به قبر بجسبان. وقتی به قبر رسید (رسیدن به محبوب) بیهوش روی قبر افتاد. آب بر او ریختم، به هوش آمد. پس سه مرتبه گفت: یا حسین! سپس گفت: آیا دوست جواب دوست را نمی‌دهد؟ سپس گفت: چگونه جواب می‌دهی در حالی که رگ‌هایت بریده شده و بین بدن و سرت فاصله افتاده است. سپس جملاتی را گفت و بر اصحاب امام حسین علیه السلام سلام کرد. آن‌گاه گفت: ای اصحاب حسین! ما با شما شریک هستیم در آنچه وارد شدید. عطیه گفت: جابر! ما آن راهی را که آنها رفتند، نرفتیم و همانند آنان شمشیر نزدیم و فرزندانمان یتیم نشدند و همسران ما بیوه نگشتند. جابر گفت: از حیب خود رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم می‌فرمود: «کسی که قومی را دوست بدارد با آنان محشور می‌شود و در عمل با آنان شریک است.» قسم به خداوند که یتیم من و اصحابم بر آن چیزی است که حسین و اصحابش بر آن بودند. سپس گفت: عطیه! شاید بعد از این سفر تو را نبینم، می‌خواهم تو را سفارش کنم: دوست بدار کسی که آل محمد را دوست دارد، دشمن بدار کسی که آل محمد را دشمن می‌دارد، ولو بسیار در عبادت روزه یا نماز باشد، با دوست آل محمد مدارا کن، زیرا اگر قدمی از آنها به لغزش بلرزد، قدم دیگر آنها در محبت استوار است. به درستی که دوستان آنها یعنی آل محمد علیهم السلام به بهشت می‌روند و دشمنان آنها در جهنم. (۵۸)

زیارت امام حسین علیه السلام

دوستی امامان معصوم علیهم السلام موجب حرکت برای دیدار آنها می‌شود و لو این دیدار بعد از شهادت آنها باشد، به کنار قبر امام رفتن نشانه محبت انسان است. شخصی به نام سدیر می‌گوید: امام صادق علیه السلام به من فرمود: آیا هر روز به زیارت امام حسین علیه السلام می‌روی؟ عرض کردم: نه. فرمود: هفته‌ای یک بار می‌روی؟ عرض کردم: نه. فرمود: چقدر نسبت به امام حسین علیه السلام جفا می‌کنید. (۵۹) علی بن عبید الله از نوادگان امام سجاد علیه السلام بود، دوست داشت به دیدار امام هشتم علیه السلام برود، اما به خودش اجازه نمی‌داد و عظمت امام مانع می‌شد. تا اینکه روزی امام هشتم علیه السلام مریض شد و مردم به عیادت حضرت می‌رفتند، او هم به بهانه عیادت به دیدار امام رفت. امام علی بن موسی الرضا علیه السلام وقتی او را دیدند، خیلی به او احترام کردند. این دیدار برای او خیلی لذت بخش بود، اما طولی نکشید که خودش بیمار شد و امام برای عیادت او آمدند. همسر او از پشت پرده، امام را نظاره می‌کرد و وقتی حضرت از منزل خارج شد به خاطر شدت علاقه به حضرت، محلی را که حضرت در آنجا نشسته بود می‌بوسید و بر آن مکان دست می‌کشید. آری محبت چنین آثاری دارد. (۶۰) (۳) جدا نشدن از محبوب در سختی‌ها محبت اگر ضعیف باشد، سختی‌ها و مشکلات زندگی مخصوصاً اگر از دوست برسد، چه بسا انسان را از محبوب جدا کند، در حالی که محبت شدید، سختی‌ها را قابل تحمل کرده و حتی سختی‌ها در کام او شیرین می‌شود و می‌گوید: هر چه از دوست رسد نیکوست. آیا سختی‌های طفل از محبت مادری که تا صبح از گریه فرزند نخوابیده و مرتب به او رسیدگی می‌کرده، می‌کاهد؟! آیا پدری که زحمات طاقت‌فرسا برای بهبودی فرزند مریضش کشیده از محبتش کاسته می‌شود؟! آیا سختی‌های فرزندی که معلول و فلج به دنیا آمده و سال‌ها گذشته و پدر و مادر به او رسیدگی کرده‌اند، از محبت آنان می‌کاهد؟! در راه خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام هر قدر انسان سختی ببیند، اگر محبتش زیاد باشد، راه را ترک نکرده، بلکه به محبت او افزوده می‌شود. کسی که به زیارت یکی از امامان می‌رود و در بین راه بر اثر حادثه‌ای فرزندش را از دست می‌دهد، یا خسارت مالی به او می‌خورد و تصادفی می‌کند، اگر علاقه و محبتش نسبت به اهل بیت علیهم السلام زیاد باشد، نمی‌گوید: چرا چنین شد؟!

داستان عدی بن حاتم

عدی بن حاتم یکی از پیروان مخلص امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیهما السلام است که سه نفر از فرزندان او به نام طرفه و طریف و طارف در جنگ صفین در رکاب علی علیه السلام شهید شدند. پس از سال‌ها و بعد از شهادت امیرالمؤمنین علیه السلام، این پدر سه شهید با معاویه مواجه شد، او برای اینکه خاطره تلخی برایش تجدید شود و از او اعتراف بگیرد که از طرفداری علی علیه السلام زیان دیده‌است، به او گفت: پسرانت کجایند؟ پسرانت چه شدند؟ گفت: در صفین پیشاپیش علی علیه السلام شهید شدند. گفت: علی انصاف را در حق تو رعایت نکرد، پسران خود را نگاه داشت و پسران تو کشته شدند. عدی بن حاتم جواب داد: ای معاویه! بدان که قطع حلقوم و سكرات مرگ بر ما آسان‌تر است از اینکه سخن ناهمواری در مورد علی علیه السلام بشنویم. معاویه دید خیلی علاقه به علی علیه السلام دارد و نمی‌تواند او را از علی علیه السلام جدا کند و قلبش را نسبت به او از کار بیاندازد! این علی کیست که این چنین او را مجذوب کرده، صدا زد: می‌توانی مقداری از اوصاف و خصوصیات علی علیه السلام را برایم بگویی؟ گفت: ای معاویه! مرا معذور بدار. معاویه اصرار کرد، او هم مقداری از خصوصیات فردی علی علیه السلام را بیان کرد. رابطه او با خدا را ذکر کرد، مناجات‌های شبانه علی علیه السلام را گفت، قضاوت‌های به حق او را برشمرد، لباس و غذای او را مطرح کرد و آن قدر گفت که اشک معاویه جاری شد، با آستین لباسش اشک‌ها را پاک کرد و گفت: خدا ابوالحسن را رحمت کند! بله، این چنین بود. معاویه دید عدی بن حاتم نه تنها دوست علی علیه السلام، بلکه عاشق دلسوخته اوست. گفت: چگونه در فراق علی علیه السلام صبر می‌کنی؟ گفت: مثل صبر مادری که فرزندش را در دامانش سر ببرند، گریه‌اش تمام نمی‌شود و ناراحتی‌اش همیشگی

است. معاویه گفت: آیا می‌شود علی‌علیه‌السلام را فراموش کنی؟ پاسخ داد: مگر روزگار می‌گذارد که علی‌علیه‌السلام را فراموش کنم؟! (۶۱) محبت وقتی در قلب پیدا شد، سختی برای انسان مفهومی ندارد و تمام ناهمواری‌های زندگی بر انسان هموار می‌شود، گذشتن از امکانات مادی سهل و آسان می‌شود. زندگی بدون امکانات مادی ولی همراه محبت خدا و رسول و اهل بیت‌علیهم‌السلام یعنی همه چیز، و غرق در نعمت بودن ولی جدای از محبوب، یعنی دنیایی تیره و تار. نمونه‌ای دیگر؛ محبت رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌در قلب جوانی قرار گرفت که از نظر امکانات مادی در رفاه بود و پدر و مادر نسبت به او خیلی علاقه داشتند و بر فرزندان دیگر، او را ترجیح می‌دادند، ولی محبت، او را به رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌نزدیک کرد و اسلام آورد. به خاطر مسلمان شدن، با مخالفت پدر و مادر مواجه شد، ولی استقامت کرد، پدر و مادر چون مخالف پیامبر خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌بودند، فرزند خود را طرد نموده و او را از امکانات بی‌بهره ساختند به طوری که از نظر زندگی به سختی افتاد. جوانی که خوش قیافه و همیشه لباس‌های شیک و گران قیمت می‌پوشید، آن قدر در سختی قرار گرفت که روزی رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌به او نگاه کرد در حالی که لباس کم‌ارزش در تن داشت. فرمود: «نگاه کنید به کسی که خداوند قلب او را نورانی نموده، او کسی است که در کنار پدر و مادر بهترین خوراکی‌ها و نوشیدنی‌ها را داشت، ولی محبت خدا و رسولش، او را به این روز که می‌بینید، کشانید.» (۶۲) آری؛ او مصعب بن عمیر بود، نه تنها محبت، او را به سوی پیامبر خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌کشانید، بلکه به سراغ جوان‌های دیگر هم رفت و آنان را نیز با محبوب خود آشنا نمود. زمانی که پیامبر خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌در مکه بود، مسلمانان مدینه تقاضای معلم قرآن نمودند، پیامبر خدا مصعب بن عمیر را که هنوز از مکه، شهر خود خارج نشده بود، به مدینه فرستاد تا قرآن را به آنان بیاموزد و در این راه موفقیت‌های زیادی کسب کرد و عاقبت در جنگ احد در راه محبت خود سر نهاد و به فیض شهادت در راه معشوق نایل آمد. مطالب عجیبی را انسان در تاریخ می‌بیند و با خود فکر می‌کند که خداوند چه منتی بر ما نهاده که این چنین امامان معصومی برای ما قرار داده و ما را مفتخر به محبت آنان نموده است. انسان‌هایی که کمترین آشنایی با آنان موجب دلدادگی می‌شود و هرچه آشنایی با آنها بیشتر باشد محبت‌های دیگر در ذائقه انسان، بی‌طعم و در دیده انسان کم‌رنگ‌تر می‌گردد و بی‌جهت نیست که پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌مودت و محبتشان را به عنوان اجر و مزد رسالت خود توصیه نموده است. مبادا در فردا روز انسان‌ها ادعای ضرر کنند و بگویند: ما چرا چنین انسان‌هایی را نشناختیم و قلب خود را از محبت آنان پر نمودیم؟ چرا به ما نگفتند و چرا تعریف نکردند! تاریخ پاسخ همه این سؤالات را می‌دهد، فقط کمی تأمل و دقت لازم است.

دوستی تو از دلم بیرون نمی‌رود

غلامی را، به جرم اینکه دزدی و سرقت نموده و خود او هم به این مسأله اقرار داشت دستگیر کرده نزد امیرالمؤمنین علیه‌السلام آوردند. پس از آنکه جرمش نزد حضرت ثابت شد، دستور داد که دست راست او را قطع کنند. وقتی قطع کردند، دست قطع شده را با دست چپ خود گرفت و در حالی که قطرات خون می‌ریخت به راه افتاد و رفت. در بین راه شخصی او را دید، از او پرسید: چه کسی دست تو را قطع کرده؟ گفت: آن کسی که باب یقین است، ریسمان محکم الهی است، شافع روز قیامت است و ... گفت و گفت. این شخص خدمت علی بن ابی طالب‌علیهما‌السلام آمد و داستان را عرض کرد و گفت: آقا! شما دست این غلام سیاه را قطع کردید، ولی او شما را ستایش می‌کرد و چه خوبی‌هایی برای شما می‌گفت. امام به دو فرزندش امام حسن و امام حسین‌علیهما‌السلام فرمود: بروید و او را بیاورید. به سراغ او آمدند و گفتند: امیرالمؤمنین تو را خواسته. آمد خدمت حضرت. حضرت فرمود: غلام! من دست تو را قطع کردم، ولی تو از من تعریف می‌کنی! پاسخ داد: یا امیرالمؤمنین! شما به حق دست مرا قطع کردید، خدا و رسول این کار را واجب کرده است، و شما با این کار مرا از گناه پاک کردی. یا علی! محبت تو آن چنان با گوشت و استخوان من آمیخته که اگر مرا قطعه قطعه کنی، دوستی تو از قلبم بیرون نمی‌رود. علی‌علیه‌السلام وقتی این صحنه را دید فرمود: دست قطع شده

را به من بده. آن گاه دست او را زیر عبا بردند، تکبیر گفتند و کلمات دیگری و در آخر هم دعا و آمین یا ربّ العالمین و دست قطع شده را به محلّ اصلی‌اش قرار دادند. وقتی عبا کنار زده شد، دیدند دست غلام به اذن خداوند صحیح و سالم است. (۶۳) در این داستان آمده است که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «ما اگر دوستان خود را قطعه قطعه کنیم، جز زیاد شدن محبت آنها چیز دیگری پیدا نمی‌شود و دشمنان ما این چنین هستند که اگر بهترین خوبی‌ها را نسبت به آنان داشته باشیم و چرب و شیرین هم به آنان بدهیم، نتیجه‌ای جز زیاد شدن دشمنی آنان را در پی نخواهد داشت. انسانی که دست او را امیرالمؤمنین علیه السلام به خاطر حکم الهی قطع نمود، آن چنان شیفته علی علیه السلام شد که دست از ایشان برنداشت و در جنگ همراه حضرت می‌جنگید تا در نهروان به فیض شهادت نایل شد. (۶۴) (۴) هم‌رنگ شدن با محبوب محبت و دوستی آن چنان تأثیری در وجود انسان می‌گذارد که انسان را در ابعاد مختلف هم‌رنگ محبوب می‌نماید، آنچه را می‌پسندد که دوست می‌پسندد، به دنبال چیزی می‌رود که محبوب به دنبال آن است. مگر می‌شود ذائقه دوست با دوست متفاوت باشد. اگر در شب عاشورا حسین بن علی علیهما السلام می‌فرماید: از دشمن مهلت بگیرید، زیرا من نماز را دوست دارم و می‌خواهم امشب نماز بخوانم، آن کسی هم که ادعای دوستی نسبت به اهل بیت عصمت و طهارت علیهما السلام دارد، دوستدار نماز می‌باشد.

دوستدار نماز

مرد شجاعی که مدتی را در جنگ‌ها در کنار امیرالمؤمنین علیه السلام و دورانی را هم کنار امام مجتبی علیه السلام و سپس در کربلا همراه حسین بن علی علیهما السلام بود. روز عاشورا متوجه شد وقت نماز است، خدمت محبوبش آمد و عرض کرد: جانم به فدای شما! دشمن به شما نزدیک شده است و به خدا قسم من قبل از شما باید کشته شوم، ولی دوست دارم وقتی خدا را ملاقات می‌کنم نماز ظهر امروز را که وقتش نزدیک شده خوانده باشم. امام حسین علیه السلام می‌بیند دوستی است که هم‌رنگ اوست و بی‌جهت ادعای دوستی نمی‌کند، در حق او دعا کرد و فرمود: نماز را به یاد آوردی، خدا تو را از نماز گزاران قرار دهد. نماز را خواند و سپس خدمت امام علیه السلام عرض کرد: خوش ندارم که زنده باشم و شما را در میان خانواده‌ها تنها و کشته بینم. امام فرمود: برو ما هم به زودی به تو ملحق می‌شویم. رفت و جنگید و زخم‌های زیادی برداشت و با شهادت به لقای دوست رسید. (۶۵)

به یاد تشنگی دوست

هم‌رنگی با محبوب به جایی می‌رسد که نمی‌تواند سیر باشد در حالی که دوستش گرسنه است، سیراب باشد در حالی که محبوبش تشنه است. چگونه مادر می‌تواند غذا بخورد در حالی که فرزند او در گرسنگی به سر می‌برد، وقتی کنار سفره می‌نشیند می‌گوید: نمی‌دانم فرزندم که در سفر است آیا غذا دارد یا نه؟! با سختی دستش را به سوی غذا می‌برد. ابوذر غفاری که نامش برای همه آشناست، در جنگ تبوک از سپاه رسول خدا صلی الله علیه و آله عقب افتاد، زیرا مرکبی ضعیف داشت و در بین راه از حرکت و ماندن ناچار بار بر دوش گرفت و پیاده به راه ادامه داد و سه روز گذشت تا توانست خود را به پیامبر خدا و اصحابش برساند. روز بالا- آمده بود، مسلمانان نگاه کردند شخصی از دور می‌آید. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ابوذر است، می‌آید. اصحاب دیدند آری ابوذر است. پیامبر رؤوف و مهربان فرمود: آب برایش ببرید، از راه رسیده و تشنه است. به سراغ او آمدند، با تعجب دیدند او تشنه است ولی آب همراه اوست. پیامبر فرمود: ابوذر! آب همراه توست، ولی تشنه هستی؟ عرض کرد: بله یا رسول الله! پدر و مادرم به فدایت! در بین راه به مکانی رسیدم که آب باران جمع شده بود، از آن آب چشیدم، دیدم آب گوارایی است، به خود گفتم: نه، از این آب نمی‌نوشم تا حبیب من رسول الله صلی الله علیه و آله از این آب بنوشد، سپس من بنوشم. پیامبر خدا فرمود: ابوذر! خدا تو را رحمت کند، تو کسی هستی که تنها زندگی می‌کنی و تنها می‌میری و تنها مبعوث خواهی شد و وارد بهشت

می‌شوی. (۶۶) ذهن خواننده محترم ممکن است متوجه مسأله‌ای شود که مکرر آن را شنیده و آن آمدن قمر بنی‌هاشم علیه السلام کنار آب فرات و نوشیدن از آب است. انسانی که هشتاد نفر را کشته تا خود را به آب رسانده، در حالی که تشنگی بر او غلبه کرده، همه شرایط برایش فراهم است که از آن آب بنوشد، فقط یک مانع دارد و آن مسأله محبت و دوستی حسین علیه السلام است که به او اجازه نمی‌دهد آب بنوشد. لذا این حالت را بر زبان آورد و گفت: ای نفس! حسین تشنه است در میدان جنگ، تو می‌خواهی آب گوارا بنوشی؟! نه، دین چنین اجازه‌ای به من نمی‌دهد. نقل شده است که تشنگی امام حسین و اهل بیتش علیهم السلام آب را از دست او گرفت. (۶۷) البته همرنگی قمر بنی‌هاشم علیه السلام با محبوبش حسین بن علی علیهما السلام در بخش‌های مختلف زندگی او به چشم می‌خورد، حتی روز نهم محرم، عصر تا سوعا این مسأله را صراحتاً مطرح نمود، وقتی شمر از طرف عبیدالله امان‌نامه‌ای برای قمر بنی‌هاشم و برادرانش آورده بود، به خیمه‌ها نزدیک شد و فریاد زد: «أین العباس؛ عباس کجاست؟» ولی کسی جواب او را نداد، امام حسین علیه السلام فرمود: اگرچه انسان فاسقی است، ولی جواب او را بدهید. قمر بنی‌هاشم به او فرمود: چه می‌خواهی؟ گفت: برای تو امان‌نامه آورده‌ام، یعنی جان حسین در خطر است ولی تو در امان هستی. قمر بنی‌هاشم فرمود: خدا تو و امان‌نامه‌ات را لعنت کند، آیا من در امان باشم ولی حسین فرزند رسول خدا در امان نباشد. آری، محبت همرنگی می‌آورد، جوانی که به یک قهرمان ورزش علاقه پیدا کرده است، از این به بعد ناخودآگاه زندگی‌اش از او رنگ می‌گیرد. زندگی خود را مطابق با زندگی او قرار می‌دهد، فرم لباس‌هایش همانند او می‌گردد، نوع غذایش از او شکل می‌گیرد و کیفیت سخن گفتنش مثل او می‌شود.

همرنگی با اهل بیت علیهم السلام

کسانی که دل به امیرمؤمنان علی و فرزندان علیهم السلام داده‌اند، نمی‌شود زهد و بی‌رغبتی به دنیا و نشاط در عبادت و بیداری و شب زنده‌داری آن بزرگواران در او تأثیرگذار نباشد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «دوستان اهل بیت من در دنیا، ده ویژگی دارند: زهد و بی‌رغبتی نسبت به دنیا، تلاش زیاد برای آخرت، پرهیزکاری در دین، رغبت و تمایل در عبادت، توبه و بازگشت قبل از مرگ، نشاط در شب زنده‌داری، چشم ندوختن به آنچه دیگران دارند، محافظت از دستورات خداوند، دشمنی نسبت به دنیا، و سخاوتمندی.» (۶۸) (۵) اطاعت ادعای محبت، با مخالفت و نافرمانی نسبت به محبوب سازگاری ندارد. آیا می‌شود باور کرد که دوستی باشد ولی خواسته‌های محبوبش را برآورده نکند. خدادوستی با نافرمانی خدا سازگاری ندارد. البته نمی‌خواهیم بگوییم کسی که نافرمانی می‌کند اصلاً محبت خدا در قلب او نیست، بلکه می‌گوییم به همان نسبت که مخالفت با خداوند می‌شود، محبت هم نیست. امام صادق علیه السلام فرمود: «ما أَحَبَّ اللَّهُ مِنْ عَصَاةٍ؛ کسی که خدا را نافرمانی می‌کند دوستدار خدا نیست.» «تُعْصِي الْإِلَٰهَ وَأَنْتَ تُظْهَرُ حُبُّهُ هَذَا مَحَالٌّ فِي الْفِعَالِ يَدِيْعُ لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَا طَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ» (۶۹) معصیت و نافرمانی خدا می‌کنی در حالی که اظهار محبت نسبت به او می‌نمایی. چنین چیزی محال است و شدنی نیست. اگر دوستی تو صادقانه بود از او فرمانبری می‌کردی، زیرا دوست نسبت به محبوب فرمانبر می‌باشد. شخصی خیلی به رسول خدا صلی الله علیه و آله علاقه داشت، به خدمت حضرت رسید در حالی که رنگ او تغییر کرده و لاغر شده بود. حضرت فرمود: چرا چنین شده‌ای؟ عرض کرد: کسالتی ندارم جز آنکه وقتی شما را دیر می‌بینم و مشتاق دیدارتان می‌شوم این چنین می‌شود، تازگی برایم این ناراحتی پیدا شده که در قیامت، فراق تو را چگونه تحمل کنم، زیرا اگر به بهشت هم بروم، مقام من پایین‌تر از مقام شماست، لذا این فکر مرا ضعیف و ناراحت کرده. آیه نازل شد: «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» (۷۰) و کسانی که از خدا و پیامبر اطاعت کنند، در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته، یعنی با پیامبران و صدیقان و شهیدان و شایستگانند و آنان چه نیکو رفیقانی‌اند.» پس اگر نسبت به محبوب آن قدر محبت دارد که

فراق در قیامت هم موجب ناراحتی است لازمه‌اش اطاعت و فرمانبری محبوب - که پیامبر خداست - می‌باشد. مخالفت کردن و ادعای محبت، با هم همخوانی ندارد. آیا محبت بدون اطاعت می‌شود؟ اگر صداقت در این گفتار باشد که؛ تو را دوست دارم، فرمانبری لازمه آن می‌باشد. خداوند در قرآن می‌فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»؛ (۷۱) بگو اگر خدا را دوست دارید از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد و گناهان شما را بر شما ببخشد و خداوند آمرزنده مهربان است.»

پاسخ به خواسته دوست

نشانه محبت و دوستی، اطاعت از محبوب است، آن‌گاه که دوست، چیزی از انسان خواست، پاسخ به اطاعت، امضای صداقت در محبت است و مخالفت با او محبت را زیر سؤال می‌برد. شخصی به امام صادق علیه السلام مراجعه کرد و گفت: در پرونده من مالیاتی نوشته‌اند که مسئولیت آن با شخصی به نام نجاشی است، او مطیع شما است. نامه‌ای به او بنویسید که نسبت به این مالیات صرف نظر کند. حضرت نامه مختصری نوشتند که متن نامه همین مقدار بود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، سَيَّرَ أَخَاكَ يَسِيرُكَ اللَّهُ؛ برادرت را خوشحال کن، خدا تو را خوشحال می‌کند.» این شخص نامه را گرفت و آورد نزد نجاشی، دید دیگران هم هستند، صبر کرد وقتی خلوت شد، نامه امام علیه السلام را به دست او داد و گفت: این نامه امام صادق علیه السلام است. نامه را گرفت و بوسید و بر روی چشمانش گذاشت. چون نامه نوشته نشده بود که این شخص چه تقاضایی دارد، لذا نجاشی سؤال کرد: چه درخواستی داری؟ گفت: مالیات برای من نوشته‌اند. پرسید: چه مقدار؟ گفت: ده هزار درهم. مسئول دفتر را احضار کرد و به او گفت: بدهکاری این شخص را از طرف من بپرداز و بدهکاری او را حذف کن و در مورد سال آینده او هم همین کار را انجام بده. سپس رو کرد به این شخص و گفت: آیا تو را مسرور و خوشحال نمودم؟ او جواب داد: آری. سپس دستور داد مرکب و غلام و لباس هم در اختیار او بگذارند. آن‌گاه به او گفت: فرش این اتاق را هم که زیر پای توست بردار و ببر. همان فرشی که هنگام دادن نامه امام به من، روی آن نشسته بودی. مرد در حالی که خوشحال بود خارج شد و آمد خدمت امام صادق علیه السلام و تمام جریان را برای حضرت تعریف کرد. سپس گفت: مثل اینکه شما هم با این عمل خوشحال شده‌اید. حضرت فرمود: «آری، به خدا قسم نه تنها من هم خوشحال شدم، بلکه خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله هم خوشحال شدند.» (۷۲) بلی کسی که به امامش محبت دارد، وقتی امام علیه السلام از او چیزی خواست، آن کار را به نحو احسن انجام می‌دهد و اگر در انجام آن کوتاهی نمود یا به طور ناقص انجام داد، سستی در محبت را از خود نشان داده است. آیا می‌شود کسی به امام زمانش علاقه داشته و ادعای عاشق بودن نسبت به آن بزرگوار نماید لکن وقتی امام علیه السلام از او می‌خواهد که مال حرام نخورد، او زندگی خود را از حرام اداره کند؟! وقتی امامش از او می‌خواهد که از محرّمات الهی چشم پوشی کند، او به حرام چشم دوزد؟! حاشا و کلاً! محبت آن چنان نیرویی برای اطاعت و پیروی از محبوب در انسان ایجاد می‌کند که فکر نافرمانی هم در ذهن او خطور نمی‌کند. مگر محبت می‌گذارد که انسان تصمیم به عصیان و مخالفت با محبوب بگیرد. آری ممکن است محبت کم‌رنگ شود، یا عواملی همانند غفلت، حجاب و پرده‌ای شود که در مقابل آن قرار گیرد و محبت را از اثر بیندازد، لکن مادامی که محبت در وجود انسان زنده است، نافرمانی و مخالفت در آن محدود راه ندارد.

بیداری و محبت، یاوری برای اطاعت

اسوه محبت و عشق، وجود مبارک امیرالمؤمنین علی علیه السلام است که در مناجات شعبانیه - که مورد توجه امامان معصوم علیهم السلام بوده - در پیشگاه خداوند می‌گوید: «إِلَهِي! أَنَا عَبْدٌ أَتَّصَلُ إِلَيْكَ مِمَّا كُنْتُ أُوَاجِهُكَ بِهِ مِنْ قَلْبِهِ اسْتِحْيَائِي مِنْ نَظْرِكَ، وَأَطْلُبُ

الْعَفْوُ مِنْكَ، إِذِ الْعَفْوُ نَعْتُ لِكَرَمِكَ. إِلَهِي! لَمْ يَكُنْ لِي حَوْلٌ فَأَنْتَقِلَ بِهِ عَنِّ مَعْصِيَتِكَ إِلَّا فِي وَقْتٍ أَيْقَظُنِي لِمَحَبَّتِكَ؛ (۷۳) معبود من! از اعمالی که در مقابل تو انجام دادم، معذرت می‌خواهم و طلب عفو و بخشش می‌کنم. معبود من! توان ترک معصیت و نافرمانی تو را ندارم، مگر در آن وقتی که مرا در بیداری محبت خود قرار دادی.» ادعای محبت هیچ مشکلی را در زندگی حل نمی‌کند و هیچ مرتبه‌ای را به دنبال ندارد. اگر ادعا موجب کمال انسان شود، هر کسی بزرگ‌ترین ادعاها را خواهد کرد. امام باقر علیه السلام به جابر جعفری فرمود: آیا همین مقدار کافی است که شخصی بگوید: من علی علیه السلام را دوست دارم، ولی به گفتار علی علیه السلام عمل نکنند؟ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که بالاتر از علی است، پس اگر بگوید: پیامبر خدا را دوست دارم. و به گفتار رسول خدا هم عمل نکنند، ادعای محبت برای او کافی نیست. حضرت فرمود: تقوا داشته باشید و اهل عمل باشید، بین خداوند و بنده‌اش خویشاوندی نیست، لذا هر کس اطاعت خدا کند دوست ماست. و کسی که خداوند را نافرمانی کند دشمن ماست. و هیچ کس به دوستی و ولایت ما نمی‌رسد، مگر از راه عمل و پرهیزکاری. (۷۴) چگونه ممکن است انسان مدعی محبت مولا امیرالمؤمنین علیه السلام باشد و مجلس ذکر امام علی علیه السلام بگیرد، ولی زندگی او در ابعاد مختلف، هیچ تناسبی با زندگی حضرت نداشته باشد. آیا صرف نصب کردن عکسی که منسوب به حضرت است، می‌تواند دلیل بر محبت انسان باشد؟! و تنها «علی علی» گفتن، نشانه عشق به امیرالمؤمنین علیه السلام است؟! و اگر چنین است، پس عاشق مولا شدن کار آسانی است. در صورتی که محبت و دوستی، اطاعت و فرمانبری محبوب را می‌طلبد و چه بسا چنین ادعایی بدون اطاعت، موجب رنجش و ناراحتی گردد.

اطاعت و فرمانبری در کربلا

محبت واقعی در کربلا خودنمایی کرد و چون محبت، اطاعت به دنبال دارد، مطیع بودن هم در عاشورا معنا پیدا کرد. انسانی که از روزهای ولادتش می‌شنید که ازدواج پدر با مادرش برای این بوده که فرزند شجاعی به دنیا بیاید، برای روزی که به برادرش یاری رساند و این سخنان در وجود او جا گرفته بود، می‌بینیم که تا چه حد مطیع برادر بود به طوری که عصر تاسوعا و روز نهم محرم وقتی امان‌نامه برای او آوردند، زهیر این مسأله را به او گوشزد کرد که مبادا از برادرت امام حسین علیه السلام جدا شوی، زیرا ازدواج امیرالمؤمنین علیه السلام با مادرت ام البنین برای این بود که فرزندی شجاع به دنیا بیاید تا حسین علیه السلام را یاری کند و عباس علیه السلام هم به او جواب داد به این مضمون که؛ یاری خودم از حسین را به تو نشان خواهم داد. وقتی روز عاشورا شد و همه در میدان جنگ، شجاعت خود را نشان دادند تا جایی که کسی جرأت نمی‌کرد برای جنگ تن به تن در مقابل آنها حاضر شود، عباس دید دیگر کسی باقی نمانده و الآن فرصت مناسبی است که به میدان بیاید و نشان دهد که شجاع کیست و شجاعت چیست و آنچه تا آن روز بر سر زبان‌ها بود، تحقق پیدا کند. به محضر امام زمانش برادری که مولای اوست رسید و اجازه میدان رفتن خواست، وی با گریه شدید امام حسین علیه السلام مواجه شد در حالی که می‌فرمود: برادرم تو علمدار منی، وقتی تو بروی، سپاه من متفرق می‌شود. عباس علیه السلام ادامه داد: من می‌خواهم از این منافقین انتقام بگیرم، سینه من تنگ شده و از زندگی خسته شدم. اگر الآن عباس به میدان نرود، پس کی نوبت به او می‌رسد، کسی که باقی نمانده. اینجاست که مسأله اطاعت از مولا و محبوب مطرح می‌شود. آنچه من می‌خواهم به میدان رفتن و انتقام گرفتن است، ولی امام اجازه نمی‌دهد او به میدان برود. آن چنان اطاعت خود را نسبت به امامش نشان داد، بدون اینکه هیچ اعتراضی داشته باشد که وقتی ما می‌خواهیم در زیارت‌نامه‌اش با او سخن بگوییم، اولین جمله این است: «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْعَبْدُ الصَّالِحُ الْمُطِيعُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ؛ (۷۵) سلام بر تو ای بنده صالح که اطاعت از خدا و رسول و امیرالمؤمنین و حسن و حسین نمودی.» حال که بحث اطاعت است، به میدان نمی‌روم و مطیع فرمان شما هستم و منتظرم بینم که از من چه می‌خواهید. امام علیه السلام فرمود: برو مقدار کمی آب برای بچه‌ها تهیه کن. عباس علیه السلام برای اطاعت از امام حسین علیه السلام، تمام امکانات خود را مصرف کرد تا جایی که حتی

دست‌های او قطع شد و در راه اطاعت به مرز شهادت نزدیک گردید، فقط منتظر است که امام‌علیه‌السلام در لحظات آخر مهر تأیید بر پرونده او بزند که به زبان آورد و صدا زد: «یا أخوا! أدركُ أخواك!؛ برادر! برادرت را دریاب.» و امام‌علیه‌السلام با حضور خود در کنار قمر بنی هاشم مهر تأیید بر اطاعت او زد. (۷۶) تأثیر بر روح و روان محبت از چنان قدرتی برخوردار است که می‌تواند انسان را تحت تأثیر حالات روحی و روانی محبوب قرار دهد، بدون اینکه انسان از او خبری داشته باشد. به عبارت دیگر؛ ناخودآگاه خوشی‌ها و غم‌ها از محبوب به انسان سرایت می‌کند و وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ابو بصیر می‌گوید: بر امام صادق‌علیه‌السلام وارد شدم و عرض کردم: به فدای شما شوم ای فرزند رسول خدا! من گاهی محزون می‌شوم در حالی که علت و سبب آن را نمی‌دانم. حضرت فرمود: «این غم و اندوه و سرور و شادی از ناحیه ما به شما می‌رسد، زیرا وقتی ما محزون و یا مسرور می‌شویم، این شادی و غم بر شما هم وارد می‌شود.» (۷۷)

محبت، یابنده دوست

اهمیت تأثیر محبت به گونه‌ای است که گاهی انسان وجود محبوب را در کنار خود احساس می‌کند، بدون آنکه او را با چشم سر ببیند، یعنی محبت، ارواح را به یکدیگر نزدیک کرده و تحت تأثیر قرار می‌دهد. ابو بصیر می‌گوید: همراه امام باقر‌علیه‌السلام وارد مسجد شدم و مردم در حال رفت و آمد بودند، حضرت به من فرمود: از این مردم پرس آیا مرا می‌بینند؟ ابو بصیر می‌گوید: به هر کس گفتم آیا ابوجعفر‌علیه‌السلام را دیدی، پاسخ می‌داد: نه، در حالی که امام ایستاده بودند. تا اینکه شخصی نابینا به نام ابوهارون وارد شد، حضرت فرمود: از او سؤال کن. به او گفتم: آیا ابوجعفر را دیدی؟ گفت: مگر ایشان اینجا ایستاده است؟! گفتم: از کجا فهمیدی؟! گفت: چگونه نفهمم در حالی که نور او می‌درخشد. (۷۸)

ابو هارون و دوستی امام

البته این مطلب در مورد کسانی است که خیلی به محبوب نزدیک هستند و از محبت زیاد برخوردارند. ابوهارون کسی است که مقرب در گاه امام باقر و امام صادق‌علیهما‌السلام می‌باشد، با اینکه از نظر مالی دستش خالی است و نابینا می‌باشد. روزی امام صادق‌علیه‌السلام به او فرمود: آیا می‌خواهی کسی را داشته باشی که راهنمای تو باشد و دستت را بگیرد؟ پاسخ داد: بله فدای شما شوم! حضرت سی دینار به او داد و فرمود: برو غلامی بخر که از اهل کوفه باشد تا خادم تو شود. ابوهارون می‌گوید: غلام را خریدم، در زمان حج خدمت امام‌علیه‌السلام رسیدم، حضرت فرمود: خدمت چگونه است؟ عرض کردم: خوب است. سپس بیست و پنج دینار به من داد و فرمود: برای او کنیزی بخر. من خریدم و در اختیار غلام گذاشتم و همسر او شد و سه دختر از او به دنیا آمد. (۷۹) ابوهارون آنقدر به امام‌علیه‌السلام نزدیک است که در فرصت‌های متعدد امام از حال او می‌پرسد و به او رسیدگی می‌کند. خودش می‌گوید: من همنشین امام صادق‌علیه‌السلام بودم، چند روز بود که خدمت حضرت نرسیدم، حضرت فرمود: چند روزی است که تو را ندیدم ای ابوهارون! عرض کردم: خداوند به من فرزند پسری داده است. فرمود: خداوند او را مبارک گرداند، نام او را چه گذاردی؟ عرض کردم: محمد. چند مرتبه حضرت با احترام به طوری که صورت حضرت به زمین نزدیک می‌شد، فرمود: «محمد، محمد، محمد». سپس فرمود: جانم و فرزندانم و بستگانم و پدر و مادرم و تمام اهل زمین به فدای رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله، فرزندانم را نزنم، به او ناسزا نگویی و با او بدرفتاری نکنی. آن گاه فرمود: هیچ خانه‌ای در زمین نیست که نام محمد در آن باشد مگر اینکه هر روز تقدیس شود. سپس فرمود: آیا برای او عقیقه کرده‌ای؟ چیزی نگفتم، حضرت دید چیزی نگفتم، فهمید که عقیقه نکرده‌ام. به غلام خود به نام مصادف مطلبی فرمود، خواستم بلند شوم حضرت فرمود: صبر کن. سپس غلام آمد و سه دینار آورد و به من داد. آن گاه فرمود: دو گوسفند چاق بخر و ذبح کن، خودت بخور و به دیگران اطعام کن. (۸۰) انسان ممکن

است آن قدر پیوند دوستی را با محبوبش قوی کند که مرتب مورد توجه محبوب باشد و از فیوضات او بهره‌مند گردد. همین ابوهارون که مرتب خدمت امام علیه السلام می‌رسد به گونه‌ای که حتی دشمنان هم تحت تأثیر این ارتباط هستند و موجب ناراحتی آنها می‌شود، می‌گوید: روزی می‌خواستم خدمت امام صادق علیه السلام برسم، در بین راه یکی از دشمنان حضرت مرا دید و این جمله را گفت: ناینایی نزد ناینایی می‌رود، هر دو به سوی جهنم می‌روید، ای ساحران و ای کافران! خدمت حضرت رسیدم در حالی که ناراحت بودم و از ناراحتی گریه می‌کردم، داستان را برای حضرت تعریف کردم. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ.» و بعد فرمود: ناراحت نباش از حرف‌هایی که دشمن ما زده، او هم اکنون چشم‌های خود را از دست داد، ولی تو از این به بعد بینا هستی، این کتاب را بگیر و بخوان. ابوهارون می‌گوید: کتاب را گرفتم و تمام آن را خواندم. آن‌گاه حضرت فرمود: از این به بعد هر وقت کار مهمی داشته باشی چشمان تو خواهد دید و نسبت به اموری که مهم نباشد، نابینا خواهی بود. از آن به بعد احتیاج به خادم نداشتم که دستم را بگیرد، خودم می‌رفتم و هرچه اهمیت داشت می‌دیدم و نسبت به اموری که مهم نبود، نابینا بودم. از مردی که آن کلمات اهانت‌آمیز را گفته بود سراغ گرفتم، دیدم چشم‌های خود را از دست داده و در فقر زندگی می‌کند. (۸۱)

ابوهارون و پیوند با حسین علیه السلام

ابوهارون عاشقی است که امام صادق علیه السلام از او می‌خواهد که در مورد حسین بن علی علیهما السلام اشعاری بخواند، همان امامی که اسوه محبت خداست و عاشورا را صحنه محبت و عشق خود قرار داده و عاشق خدا بودن را در عمل به نمایش گذاشته، به گونه‌ای که مورد توجه همه موجودات قرار گرفته و قلوب همه مؤمنین را متوجه خود گردانیده است. ابوهارون می‌گوید: اشعاری را در مصیبت حضرت سید الشهداء علیه السلام برای امام صادق علیه السلام خواندم، حضرت فرمود: آن گونه بخوان که کنار قبر امام حسین علیه السلام می‌خوانی. سپس شروع کردم اشعاری را به صورت مرثیه خواندم، چون حضرت گریه کرد، سکوت کردم. حضرت فرمود: ادامه بده. دوباره خواندم، دیدم حضرت گریه می‌کند و زنها هم همراه ایشان گریه می‌کردند. وقتی مجلس ساکت شد، حضرت فرمود: ای ابوهارون! کسی که با اشعار خود ده نفر را بگریاند بهشت برای اوست، اگر نه نفر را بگریاند... تا رسیدند به اینکه اگر یک نفر را هم بگریاند بهشت برای اوست، و در آخر فرمود: اگر کسی به یاد امام حسین علیه السلام بیفتد و گریه کند، پس بهشت برای اوست. (۸۲) راه‌های پیدایش محبت و دوستی /

فصل چهارم راه‌های پیدایش محبت و دوستی

توضیح

قال الصادق علیه السلام إِذَا تَخَلَّى الْمُؤْمِنُ مِنَ الدُّنْيَا سِمًا وَ وَجِدَ حَلَاوَةَ حُبِّ اللَّهِ؛ مؤمن زمانی که خود را از دنیا خالی نماید بالا می‌رود و شیرینی دوستی و محبت خدا را می‌یابد. بحار الانوار ۵۶/۷۳

(۱) پاک نمودن قلب از اغیار

اشاره

برای پیدایش محبت نسبت به خوبی‌ها و خوب‌ها باید ابتدا قلب را از محبت‌های ناسازگار با محبوب حقیقی خالی نمود، زیرا قلب انسان دو محبت متضاد را نمی‌پذیرد، اگر یکی آمد دیگری می‌رود. ضرورت اقتضا می‌کند که انسان بداند چه محبت‌هایی با محبت محبوب سازگاری ندارد، کسی که می‌خواهد خدا و رسولش و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام و خوبی‌ها را دوست داشته

باشد باید بداند که چه محبت‌هایی با محبت اینان جمع نمی‌شود.

محبت و دوستی دنیا

در روایتی آمده است که خداوند به حضرت داوود علیه السلام وحی فرستاد که: اگر مرا دوست می‌داری پس محبت دنیا را از قلب خود خارج کن، زیرا دوستی دنیا و دوستی من هرگز در یک قلب جمع نمی‌شود. (۸۳) آیا واقعاً علاقه به دنیا با علاقه به خدا و آنچه را که او می‌پسندد، نمی‌سازد؟ پس کسانی که دل به خدا داده‌اند باید دنیا را رها کرده و یک زندگی راهبانه انتخاب کنند و از امکانات دنیوی فاصله بگیرند؟ پاسخ این است که: نه، چنین نیست، زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: دنیا با محبت خدا سازگار نیست، بلکه فرمود: محبت دنیا سازگاری ندارد. پس معلوم می‌شود آنچه مضر است علاقه به دنیا است نه خود دنیا، لذا اگر انسان بتواند دنیا را در ابعاد مختلف در اختیار داشته باشد، ولی دل به آن ندهد و اجازه ورود به قلب خود را به آن ندهد. چنین دنیایی با محبت خدا قابل جمع است.

دنیا برای آخرت

به تعبیر دیگر؛ اگر انسان دنیا را برای دنیا نخواست، بلکه دنیا را به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به محبوب حقیقی یعنی خداوند و نیز برای زندگی سعادت‌مندانه همیشگی در آخرت خواست، این دنیا می‌تواند با محبت خدا و خوبی‌ها سازگار باشد. اتفاقاً همین مطلب را شخصی به نام ابن ابی‌یعفور در محضر امام صادق علیه السلام مطرح کرد و گفت: ما به دنیا علاقه داریم. حضرت فرمود: برای چه دنیا را می‌خواهی؟ گفت: برای اینکه ازدواج کنم، به حج بروم، به مصرف زن و بچه‌ام برسانم، به دوستانم بدهم و در راه خدا خرج کنم. حضرت فرمود: اینکه از دنیا نیست، این از آخرت است. (۸۴) در واقع انسان اگر امکانات دنیوی برایش هدف نباشد، بلکه بخواهد به وسیله آن به کارهای خیر اقدام کند و از این راه آخرت خود را آباد نماید، این محبت به آخرت است، نه محبت به دنیا، پس نباید گفت: من دنیا را دوست دارم، بلکه باید گفت: من آخرت را دوست دارم، لکن برای رسیدن به آخرت از دنیا استفاده می‌کنم. دنیایی که آخرت انسان را آباد کند، نه تنها مورد نکوهش واقع نشده، بلکه مورد تعریف و تشویق قرار گرفته است. امام باقر علیه السلام فرمود: «نِعْمَ الْعَوْنُ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ»؛ (۸۵) خوب کمکی است دنیا برای آخرت. خداوند تبارک و تعالی پس از آنکه قارون - مرد ثروتمندی که چشم‌ها به او دوخته شده بود - را در قرآن مورد مذمت قرار می‌دهد، می‌فرماید: سهم خود را از دنیا فراموش نکن. «إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ»؛ (۸۶) قارون از قوم موسی بود و بر آنان ستم کرد و از گنجینه‌ها، آن قدر به او داده بودیم که کلیدهای آنها بر گروه نیرومندی سنگین می‌آمد، آن گاه که قوم وی به او گفتند: شادی مکن که خدا شادی کنندگان را دوست نمی‌دارد. و با آنچه خدایت داده سرای آخرت را بجوی و سهم خود را از دنیا فراموش مکن و همچنان که خدا به تو نیکی کرده نیکی کن و در زمین فساد مجوی که خدا فسادگران را دوست نمی‌دارد.» مراد خداوند از اینکه سهم خود را از دنیا فراموش نکن، چیست؟ در روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام در این زمینه توضیح داده شده که یعنی؛ سلامتی و توانمندی و فراغت و جوانی و نشاط و شادابی خود را فراموش نکن و به وسیله آنها آخرت خود را تأمین نما. (۸۷) آری، سخن در نکوهش از محبت به دنیا برای دنیاست، دنیایی که هدف باشد نه وسیله برای آخرت. امیرالمؤمنین علیه السلام که ذره‌ای محبت دنیا در قلبش نبود و زهد او نسبت به دنیا زبازد دوست و دشمن است. وقتی شخصی در محضرش دنیا را مورد مذمت و نکوهش قرار داد، در مقابل سخنان او فرمود:

«دنیا محل تجارت اولیاء خدا است و در همین دنیا بهشت را به دست آوردند و رحمت خدا سودی است که از دنیا تحصیل کردند.» (۸۸) البته دنیایی که مانع سعادت ابدی انسان باشد و انسان را در خود نگه دارد و از رسیدن به درجات عالی جلوگیری نماید، مورد نکوهش است، تا آن اندازه که خداوند در معراج به پیامبرش فرمود: «اگر بنده‌ای به اندازه اهل آسمان و زمین نماز بخواند و به همان اندازه روزه بگیرد و همچون فرشتگان از خوردن باز ایستد و چون برهنگان لباس بپوشد، ولی در قلب او ذره‌ای از محبت و دوستی دنیا، یا شهرت و ریاست، و یا زیب و زیور آن بینم در خانه‌ام همسایه من نخواهد بود و محبت من از قلبش بیرون خواهم کرد. سلام و محبت من بر تو باد.» (۸۹)

دوستی دنیا در راستای دوستی خدا

به تعبیر دیگر: دنیادوستی اگر در راستای محبت و دوستی خدا بود، نه تنها مضر و خطرناک نیست، بلکه کمکی است برای رسیدن به خدا. اما اگر در این راستا نبود و دنیا را برای خدا نمی‌خواهد، به سراغ امر خطرناکی رفته است که در این زمینه کلام خداوند راهنمای ماست. «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ»؛ (۹۰) بگو: اگر پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان شما و اموالی که گرد آورده‌اید و تجارتی که از کسادش بیمناکید و سراهایی را که خوش می‌دارید نزد شما از خدا و پیامبرش، و جهاد در راه وی دوست داشتنی‌تر است، پس منتظر باشید تا خدا فرمانش را به اجرا درآورد و خداوند گروه فاسقان را راهنمایی نمی‌کند.» آری، اگر انسان بخواهد طعم و لذت محبت خدا را بچشد، قدم اول خالی نمودن قلب از محبت غیر اوست و مادامی که محبت غیر خدا و دنیا در قلب او باشد، آن چنان سنگین می‌شود که توان پرواز به سوی خداوند را پیدا نمی‌کند و در همان نقطه پایین می‌ماند و دسترسی به بالا ندارد. شخصی می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم می‌فرمود: «إِذَا تَخَلَّى الْمُؤْمِنُ مِنَ الدُّنْيَا سَمِيَ وَوَجَدَ خَلَاوَةً حُبِّ اللَّهِ»؛ (۹۱) مؤمن وقتی قلب خود را از دنیا خالی کرد، بالا می‌رود و شیرینی محبت خدا را می‌یابد.» در تاریخ آمده است: حضرت موسی علیه السلام هنگامی که مدت قراردادش با حضرت شعیب علیه السلام پایان یافت، همسر و فرزند و نیز گوسفندان خود را برداشت و از مدین به سوی مصر رهسپار شد. راه را گم کرد، شبی تاریک و ظلمانی بود، گوسفندان او در بیابان متفرق شدند، می‌خواست آتشی بی‌فروزد تا در آن شب سرد، خود و فرزندانش گرم شوند، اما به وسیله آتش‌زنه روشن نشد. همسر باردارش هم دچار وضع حمل شد، یعنی طوفانی از حوادث سخت او را محاصره کرد، در این هنگام بود که شعله‌ای از دور به چشمش خورد، موسی به گمان اینکه آتش است، برای پیدا کردن راه و یا برگرفتن شعله‌ای به سوی آتش حرکت کرد. ولی این آتش نبود، بلکه نور الهی بود. در قرآن آمده: «فَلَمَّا أَتَيْهَا نُودِيَ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى»؛ (۹۲) هنگامی که وی نزد آتش آمد، ندا داده شد که ای موسی! من پروردگار توام، کفش‌هایت را بیرون آر که تو در سرزمین مقدس طوی هستی، من تو را (برای مقام رسالت) انتخاب کردم، اکنون به آنچه بر تو وحی می‌شود گوش فرا ده. در روایتی از ناحیه مقدس امام زمان - ارواحنا فداه - آمده که شخصی از حضرت سؤال کرد: تأویل اینکه «کفش‌هایت را بیرون آر» چیست؟ حضرت فرمود: موسی علیه السلام وقتی در وادی مقدس با پروردگارش مناجات کرد، گفت: خدایا من محبتم را بر تو خالص کردم و دلم را از غیرتو شستم، در حالی که نسبت به اهلش محبت داشت، پس خداوند فرمود: کفش‌هایت را بیرون آر، یعنی محبت اهل را از دلت بیرون کن، اگر محبت تو خالص برای من است، دلت را از غیر من شستشو ده. (۹۳)

دوستی زن و فرزند برای خدا

تکرار این جمله لازم است که وقتی گفته می‌شود: «انسان برای رسیدن به محبت خداوند لازم است محبت غیر خدا را از قلب خود بیرون نماید»، معنایش این نیست که نسبت به فرزندان، پدر و مادرش، بستگانش، علاقه و محبت نداشته باشد و تمام آنها را فراموش کند. بلکه به این معناست که او باید محبتی را رها کند که در راستای محبت خدا نباشد. لذا اگر خداوند دستور داد که نسبت به پدر و مادر، فرزندان، بستگان و مؤمنین و بالاتر از همه نسبت به پیامبر و اهل بیتش علیهم السلام محبت داشته باشد، این محبت و دوستی، مثبت است و در مسیر دوستی خدا می‌باشد. بلی اگر در مواردی دوستی ابزاری برای رسیدن به خدا نبود، بلکه مانع رسیدن به دوست بود، آن دوستی‌ها باید فراموش شود. اگر فرزندی است که به هیچ وجه در مسیر هدایت قرار نمی‌گیرد، حتی با دیدن آثار عذاب الهی، باز هم به بالای کوه می‌رود و می‌گوید: من خودم را حفظ می‌کنم و غرق نمی‌شوم و به سراغ هدایت‌های پدر نمی‌آید، اینجاست که باید از او دل کند و او را رها ساخت. وقتی نوح پیامبر، فرزندش را دید که در کناری رفته در حالی که نجات یافتگان همراه او به کشتی می‌آیند و از میان موج‌های خطرناک آب، خود را نجات می‌دهند، او را صدا زد که با ما سوار شو و با کافران مباش. او پاسخ داد: به زودی به کوهی پناه می‌برم که مرا از آب در امان نگاه دارد. نوح علیه السلام گفت: امروز در برابر فرمان خدا هیچ نگهدارنده‌ای نیست مگر کسی که خدا بر او رحم کند. حضرت نوح علیه السلام وقتی این صحنه را دید که فرزندش غرق می‌شود، صدا زد: پروردگارا پسرم از اهل و خانواده من است و قطعاً وعده تو راست است. خطاب شد: یا نوح! او در حقیقت از کسان تو نیست، او را کرداری ناشایسته است، پس چیزی را که بدان علم نداری از من نخواه، من به تو اندرز می‌دهم که مبدا از نادانان باشی. نوح گفت: پروردگارا من به تو پناه می‌برم که از تو چیزی بخواهم که بدان علم ندارم و اگر مرا نیامرزی و به من رحم نکنی، از زیانکاران باشم. (۹۴)

دنیا دوستی در کربلا

رمز و عامل دشمنی با امام حسین علیه السلام در روز عاشورا - روز تجلی دوستی و دشمنی - دوستی و محبت دنیا بود. امام حسین علیه السلام با گشودن این رمز به همه آموخت که دل دادن به فرزند زهر اعلیها السلام با دلبستگی به دنیا سازگاری ندارد. امام علیه السلام در روز عاشورا با دشمن در سخنانی که در آن دوستی نسبت به دنیا را عامل دشمنی با حسین علیه السلام دانسته چنین فرمود: «بندگان خدا! از خدا بترسید و از دنیا برحذر باشید که اگر بنا بود همه دنیا به یک نفر داده شود و یا یک فرد برای همیشه در دنیا بماند، پیامبران برای بقا سزاوارتر و برای جلب خشنودی بهتر و چنین حکمی خوش آیندتر بود، ولی هرگز! زیرا خداوند دنیا را برای فانی شدن خلق نموده که تازه‌هایش کهنه، و نعمت‌هایش زایل، و سرور و شادی‌اش به غم و اندوه مبدل خواهد گردید. دون منزلی است و موقت خانه‌ای، پس برای آخرت خود توشه‌ای بگیرید... مردم! دنیا شما را گول نزنند که هر کس به آن تکیه کند ناامیدش سازد و هر کس بر وی طمع کند به یأس و ناامیدی‌اش کشاند. و شما اینک به امری هم پیمان شده‌اید که خشم خدا را برانگیخته و به سبب آن، خدا از شما اعراض کرده و غضبش را بر شما فرو فرستاده است. شما که به فرمان خدا گردن نهاده و به پیامبرش ایمان آوردید سپس برای کشتن اهل بیت و فرزندانش هجوم کردید، شیطان بر شما مسلط گردیده و خدای بزرگ را از یاد شما برده است، ننگ بر شما و ننگ بر ایده و هدف شما.» (۹۵)

دنیا دوستی عمر سعد

این سخنان به صورت عمومی، علت دشمنی ورزی دشمنان را بیان نمود، ولی امام حسین علیه السلام به صورت خصوصی هم دنیاپرستی را علت دشمنی بیان کرد. هنگامی که امام پیشنهاد نمود که با عمر سعد گفتگو کند، او پذیرفت و در تاریکی شب در

خیمه‌ای که فقط برادرش عباس و فرزندش علی اکبر حضور داشتند و در طرف مقابل هم عمر سعد و فرزندش حفص و غلام مخصوصش بودند، جمع شدند. امام به او فرمود: «آیا می‌خواهی با من جنگ کنی، در حالی که مرا می‌شناسی و می‌دانی پدر من چه کسی است، و آیا از خدایی که برگشت تو به سوی اوست نمی‌ترسی؟ آیا نمی‌خواهی با من باشی و دست از بنی‌امیه برداری که این عمل به خدا نزدیک‌تر و مورد توجه اوست.» اینجاست که دوستی دنیا مانع دل دادن به فرزند زهرالعلیهما السلام می‌شود، لذا پاسخ داد: می‌ترسم خانه مرا در کوفه ویران کنند. امام فرمود: من با هزینه خودم برای تو خانه می‌سازم. گفت: می‌ترسم باغ و نخلستان مرا مصادره کنند. امام فرمود: من در حجاز بهتر از این باغ‌ها را که در کوفه داری، به تو می‌دهم. پاسخ داد: زن و فرزندم در کوفه است، می‌ترسم آنها را به قتل برسانند. امام وقتی دید او بهانه می‌گیرد و دوستی و محبت دنیا از قلبش بیرون نمی‌رود، از جای خود برخاست و فرمود: «خدایت هرچه زودتر در میان رختخوابت بکشد و روز قیامت از گناهانت درنگذرد.» (۹۶) آری، او به خاطر دنیا دست از دوستی حسین علیه السلام برداشت و طولی نکشید که بین او و دنیا فاصله افتاد و به عذاب الهی گرفتار شد.

۲) شناخت و معرفت

توضیح

محبت انسان اسیر شناخت اوست، هرچه را بشناسد که برای او سودمند است، به آن محبت پیدا می‌کند. مثلاً در امور مادی ابتدا که می‌خواهد شغل برای خود انتخاب کند، یکی از ملاک‌های او سوددهی آن شغل است، اعم از سود مادی یا معنوی، لذا شغل‌های مختلف را بررسی می‌کند، آن شغلی را که باور کرد سوددهی دارد، نسبت به آن علاقه‌مند می‌شود و هرچه این باور بیشتر شود محبت هم بیشتر می‌شود، به طوری که حاضر نیست به سراغ هیچ شغل دیگری برود. یا مثلاً می‌خواهد خانه‌ای بخرد، خانه‌های متعدد را دیده ولی نسبت به یک خانه خیلی علاقه‌مند شده، چرا؟ زیرا می‌بیند از حیث منافی که در نظر دارد، بیشتر خواسته‌هایش را تأمین می‌کند، در نقطه خوش آب و هوایی است، نزدیک به محل کار است، خانه محکم و مستحکم است، همسایه‌های خوبی دارد، از نور کافی برخوردار است. لذا اگر کسی نسبت به چیزی علاقه نداشت، وقتی منافع آن را برایش بگوییم و بشماریم، کم کم محبت پیدا می‌کند. محبت به خداوند وقتی پیدا می‌شود که انسان معرفت پیدا کند که خداوند چقدر برای انسان نفع و سود دارد، چه منافعی از او به ما رسیده و چه منافعی خواهد رسید و چه منافعی الان می‌رسد، اگر به گذشته خود و حال و آینده نگاه کند و نیازهای خود را مورد توجه قرار دهد، به آن مرکز قدرتی که نیازهای او را تأمین می‌کند، محبت پیدا خواهد کرد.

آشنایی با نعمت‌ها، راه دوستی با خدا

خداوند به پیامبرش خطاب می‌کند: مرا دوست بدار و کاری کن که خلق من هم مرا دوست بدارند، عرض می‌کند: من ترا دوست می‌دارم ولی چه کنم که خلق تو را دوست بدارند؟ خطاب می‌رسد: نعمت‌های مرا برای آنها یادآوری کن، وقتی به یاد نعمت‌های من باشند مرا دوست خواهند داشت. (۹۷) آری، شناخت و معرفت است که محبت می‌آورد، لذا امام صادق علیه السلام در گفتاری فرمود: «صاحبان فکر که اعمالشان بر اساس تفکر است، نتیجه‌ای که می‌برند محبت خداست، وقتی محبت خدا در قلب قرار گرفت، الطاف باری تعالی به سرعت سراغ قلب آنان می‌آید و وقتی الطاف خداوند آمد... کار به جایی می‌رسد که خواسته او و محبتش، فقط نسبت به خالقش یعنی خداوند خلاصه می‌گردد... ولی وقتی شناخت و محبت پیدا نکرد اعمالش بی‌ارزش است و بهره‌ای برای او ندارد. (۹۸)

چرا علی‌علیه السلام را دوست داری؟

معاویه بعد از شهادت علی‌علیه السلام به حج رفت، زنی بود به نام دارمیه از محبتین امیرالمؤمنین علیه السلام، معاویه فرستاد سراغش، وقتی او را آوردند، از او سؤال کرد: آیا می‌دانی چرا تو را احضار کردم؟ پاسخ داد: غیب دانستن مخصوص خداوند است. معاویه گفت: فرستادم سراغ تو تا یک سؤال بپرسم و آن این است که به چه جهتی علی را دوست داری و از من نفرت داری؟ دارمیه گفت: محبت من نسبت به علی‌علیه السلام به خاطر عدالتی است که در زمان حکومتش در بین مردم داشت و نسبت به همه مردم به تساوی عمل می‌کرد و اما دشمنی من نسبت به تو به خاطر این است که با چنین مردی جنگیدی، محبت من نسبت به علی‌علیه السلام به خاطر این است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله او را دوست می‌داشت و او دوستدار مساکین و فقرا بود و اهل دین را بزرگ می‌داشت. با تو دشمن هستم، زیرا خون مردم را به ناحق می‌ریزی و در قضاوت به عدالت رفتار نمی‌کنی و احکام تو ظالمانه و بر اساس هوای نفس است. معاویه از او پرسید: آیا علی را دیده بودی؟ دارمیه گفت: آری. - او را چگونه دیدی؟ - این گونه دیدم که حکومت و ریاست او را به انحراف نکشید، همان حکومتی که موجب انحراف تو شد، دنیا او را مشغول نکرد آن گونه که تو را مشغول کرد. - آیا سخنان او را شنیده بودی؟ - آری، سخنانش حکیمانه بود و انسان را از جهالت و نادانی بیرون می‌آورد. - آیا نیازی هم داری؟ - اگر بگویم انجام می‌دهی؟ - آری. - صد شتر با چوپان همراهش می‌خواهم. - برای چه می‌خواهی؟ - برای اینکه زندگی خود را اداره کنم. - اگر این کار را انجام دهم، محبتی را که به علی‌علیه السلام داری نسبت به من خواهی داشت؟ - نه، حتی کمتر از آن را هم نخواهم داشت. معاویه صد شتر را در اختیار او گذاشت و گفت: اگر علی بود چنین کاری نمی‌کرد که من در حق تو کردم. او گفت: آری علی هیچ وقت چنین کاری نمی‌کرد که بیاید اموال مسلمین را در اختیار من بگذارد. (۹۹) آری انسان با شناختی که نسبت به کمالات یک شخص پیدا می‌کند، این چنین محب او می‌شود که همگان را به تعجب و امیدوار می‌دارد و نسبت به کسانی که با این ارزش‌ها مبارزه کنند، آن‌چنان عداوت و دشمنی پیدا می‌کند که حاضر نیست به هیچ قیمتی از آن صرف نظر کند و کینه نداشته باشد.

آشنایی با امام حسن مجتبی‌علیه السلام

زمانی در شام، تبلیغات زیادی بر علیه اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام، از جمله امام مجتبی‌علیه السلام انجام شده بود. شخصی که تحت تأثیر این تبلیغات بود، وارد مدینه شد در حالی که امام مجتبی‌علیه السلام سوار بر مرکب بود و عبور می‌کرد، تا نگاه آن شخص به امام علیه السلام افتاد، شروع کرد به لعن و ناسزا گفتن. امام حسن علیه السلام چیزی نفرمود تا مرد شامی از دشنام دادن فارغ شد، آن گاه امام به او رو کرد و سلام داد و تبسمی. سپس فرمود: ای مرد! فکر می‌کنم غریب باشی و بر تو اشتباه شده باشد، اگر از ما طلب رضایت کنی راضی می‌شویم، اگر چیزی سؤال کنی عطا می‌کنیم، اگر طلب هدایت و ارشاد کنی راهنمایی می‌کنیم و اگر گرسنه باشی سیرت می‌کنیم، اگر برهنه باشی تو را می‌پوشانیم، اگر محتاج باشی بی‌نیازت می‌کنیم و اگر رانده شده باشی پناهت می‌دهیم و اگر به خانه ما مهمان شوی برای تو بهتر است، زیرا ما جا و امکانات داریم. مرد شامی شروع کرد به گریه کردن و گفت: شهادت می‌دهم که تویی خلیفه خدا در روی زمین و «اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ»، قبل از آنکه شما را ملاقات کنم تو و پدرت دشمن‌ترین خلق نزد من بودید ولی اکنون محبوب‌ترین خلق خدا هستید. به خانه امام حسن علیه السلام رفت و تا در مدینه بود مهمان حضرت بود و از محبتان و معتقدان خاندان نبوت و اهل بیت رسالت علیهم السلام شد. (۱۰۰)

آشنایی با زیبایی‌ها

و چنین است که آشنا شدن و شناخت پیدا نمودن نسبت به انسان‌هایی که آینه کمالات و صفات پسندیده هستند، موجب پیدایش محبت نسبت به آنهاست، آشنایی در ابعاد مختلف زندگی، رفتار و گفتار آنان، اخلاق و صفات پسندیده آنان. لذا ابو بصیر می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم، می‌فرمود: «خدا رحمت کند بنده‌ای را که ما را محبوب مردم قرار دهد و کاری نکند که با ما دشمن شوند، به خدا قسم اگر مردم زیبایی‌های کلام ما را ببینند هر آینه شیعیان ما عزیزتر می‌شوند.» (۱۰۱) دیدن زیبایی‌ها انسان را جذب می‌کند و قلب را مسخر خود می‌نماید، قلبی که باید مملو از محبت شود نیاز به دیدن خوبی‌ها و خوب‌ها دارد. ایمان در قلب انسان پیدا نمی‌شود مگر اینکه در نظر انسان زیبا باشد و خداوند ایمان را در دل‌ها زینت می‌بخشد تا ایمان تزیین شده، محبوب انسان شود. «وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ»؛ (۱۰۲) و بدانید که پیامبر خدا در میان شماست اگر در بسیاری از کارها از شما پیروی کند قطعاً دچار زحمت می‌شوید، لیکن خدا ایمان را برای شما دوست داشتنی گردانید و آن را در دل‌های شما بیاراست و کفر و پلیدکاری و سرکشی را در نظرتان ناخوشایند ساخت، آنان ره یافتگانند.»

خداوند زیبایی‌ها

در دعاهایی که از حضرات معصومین علیهم السلام وارد شده، از همین شیوه استفاده گردیده است، یعنی برای اینکه انسان نسبت به خداوند محبت پیدا کند، در قالب دعا، کمالات خداوند را بیان کرده‌اند و دعاها با تزریق معرفت نسبت به زیبایی‌های حق تعالی در وجود انسان، قلب‌ها را مسخر و مجذوب خداوند می‌نمایند. در دعای ابو حمزه ثمالی می‌خوانیم: «فَوَعَزَّكَ لَوْ أَنْتَهَزْتَنِي مَا بَرِحْتُ مِنْ بَابِكَ وَلَا كَفَفْتُ عَنْ تَمَلُّقِكَ، لِمَا أَلْهِمَ قَلْبِي مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِكَرَمِكَ وَسِعَةِ رَحْمَتِكَ، إِلَى مَنْ يَذْهَبُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَى مَوْلَاهُ وَإِلَى مَنْ يَلْتَجِي الْمَخْلُوقُ إِلَّا إِلَى خَالِقِهِ؟ إِلَهِي لَوْ قَرَنْتَنِي بِالْأَضْيَافِ وَمَنْعْتَنِي سَيِّبِكَ مِنْ بَيْنِ الْأَشْهَادِ وَدَلَلْتَ عَلَيَّ فَضَايِحِي عُيُونَ الْعِبَادِ وَأَمَرْتَ بِي إِلَى النَّارِ وَحُلَّتْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْأَبْرَارِ مَا قَطَعْتُ رَجَائِي مِنْكَ وَمَا صَيْرَفْتُ تَأْمِيلِي لِلْعَفْوِ عَنْكَ وَلَا خَرَجَ حُبُّكَ مِنْ قَلْبِي، أَنَا لَا أَنْسِي أَيْدِيكَ عِنْدِي وَسِتْرَكَ عَلَيَّ فِي دَارِ الدُّنْيَا. سَيِّدِي أَخْرَجَ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قَلْبِي وَاجْمَعْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمُضْطَفِي وَآلِهِ خَيْرَ رَبِّكَ مِنْ خَلْقِكَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ»؛ (۱۰۳) به عزت سوگند که اگر مرا برانی، از درگاهت نمی‌روم و از زمزمه الهامات قلبی‌ام در شناخت کرامت دست نمی‌کشم و پا از وادی بی‌منتهای رحمت بیرون نمی‌گذارم. بنده به کجا می‌تواند بگریزد جز دامان مولای خود؟ مخلوق به کجا می‌تواند پناه برد جز آغوش آفریننده خود؟ خدایا! حتی اگر به بنده کشتی و روی لطف از من بپوشی و در عیان کردن بدی‌های من در نظر خلایق بکوشی، حتی اگر مرا به آتش دراندازی و میان من و خوبان درگاهت فاصله اندازی، محال است که دست امید از ضریح لطف تو بردارم و روی آرزو از آستان مهر تو بگردانم، محال است که محبتت را از دلم برانم و نعمت‌هایت را به بوته نسیان سپارم و پرده پوشی‌ات را در این دنیا از یاد ببرم. آقای من! عشق به دنیا را از دلم بیرون کن و مرا همنشین پیامبر و اهل بیت او قرار ده، با پیامبر خاتم، محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و بندگان برگزیده و برترت.»

مباهله برای دوستی امام حسین علیه السلام

افرادی که پروانه‌وار اطراف شمع وجود فرزند زهرا علیهما السلام را گرفته بودند، با آگاهی و شناخت، قدم در این راه گذاشته بودند، لذا هنگام سخن گفتن با امام حسین علیه السلام می‌گفتند: خداوند بر ما منت نهاد که بتوانیم در رکاب شما بچنگیم و اعضای بدن ما قطعه قطعه شود و روز قیامت جدّ تو ما را شفاعت نماید. آنان دل دادن به امام حسین علیه السلام را رسیدن به بهشت و قدم آخر را وارد شدن شمشیرها بر بدن‌ها و غوطه‌ور شدن در خون می‌دانستند. شب عاشورا هنگامی که حسین علیه السلام آیه‌ای از قرآن

را تلاوت نمود: «وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّمَا نُقِلِّي لَهُمْ خَيْرًا»؛ (۱۰۴) کافران فکر نکنند مهلتی را که ما به آنان دادیم خیر آنهاست. مردی از دشمن شنید و گفت: ما طیب و پاکیزه هستیم و آیه قرآن ما را از شما جدا کرده است. بریر که از یاران امام حسین علیه السلام است پاسخ داد: اما تو، خدا تو را از پاکان قرار نداده. پرسید: تو کیستی؟ پاسخ داد: بریر. بریر با آگاهی و شناخت می‌داند پاکیزه کیست و آیه تطهیر در حق چه کسانی نازل شده، او امام حسین علیه السلام را پاکیزه‌ترین افراد می‌داند. به بریر گفت: آیا به یاد داری که در گذشته می‌گفتی معاویه گمراه است و علی بن ابی‌طالب علیهما السلام امام حق و هدایت است؟ بریر گفت: بلی. او گفت: من گواهی می‌دهم که تو از گمراهانی. بریر گفت: حاضری مباحله کنیم و لعنت خدا را بر کسی که باطل است، بخواهیم؟ هر دو بیرون آمدند و برای مباحله دست‌هایشان را بالا بردند و به مبارزه برخاستند. بین آنان درگیری شد، بریر ضربه‌ای به او زد که کلاه‌خود او را شکافت و به مغزش رسید و او را به زمین انداخت و از این راه حقیقت خود را اثبات کرد. (۱۰۵) آگاهی و شناخت نسبت به طهارت و پاکیزگی خاندان نبوت علیهم السلام هیچ جای تردید و شکی برای دلدادگی به آنان باقی نمی‌گذارد و انسانی همچون بریر را عاشقانه زیر شمشیرهای دشمن حسین می‌کشاند. (۱۰۶)

۳) پیوند و ارتباط

توضیح

ارتباط دوستانه هرچه بیشتر شود، بر محبت و دوستی افزوده می‌گردد و لو دوستی نسبت به جمادی همانند سنگ باشد. البته ارتباط، شیوه‌های مختلف دارد، گاهی ارتباط فکری است که هرچه بیشتر به فکر او باشد محبتش بیشتر می‌شود، گاهی عملی است، یعنی کارهایی انجام می‌دهد که رضایت او را جلب کند. گاهی ارتباط، حضور پیدا کردن نزد اوست. تمام اینها محبت ایجاد کرده و علاقه را افزایش می‌دهد. کسی که در زندگی به یاد خداست، همیشه کارهایی انجام می‌دهد که رضایت او را جلب کند و از کارهایی که موجب ناخشنودی خداوند است دور می‌شود، قلب او جایگاه محبت خدا می‌گردد و وقتی دوستدار خدا شد همیشه می‌خواهد سخن از خدا بگوید، از کمالات محبوبش سخن به میان بیاورد، دائماً می‌خواهد خوبی‌های او را در حق خودش بازگو کند، آن چنان او را دوست دارد که حاضر نیست آن محبت را با هیچ محبتی معاوضه کند. البته چنین محبتی آثاری را به دنبال دارد که یکی از آنها این است که محبوب نیز، بیشتر خود را به او نشان می‌دهد و آن چنان زیبایی‌های خداوند را می‌بیند که محو او گشته و از دیگران غافل می‌شود و دوری می‌جوید. (۱۰۷) آری مگر می‌شود که انسان طعم محبت خداوند را بچشد و آن را با محبت‌های دیگر مبادله کند. بی‌جهت نیست که دستورات دینی در رابطه با حضرات معصومین علیهم السلام به گونه‌ای است که شیوه‌های مختلف ارتباط را از جمله به محضر آنها رفتن، به آنها نگاه کردن، به سخنانشان گوش فرا دادن، نقل سخنان آنها برای دیگران، آشنایی با کمالات آنها، بعد از شهادت آنان به زیارت قبور آنها رفتن و... تأکید می‌کند.

پیوند با فضایل امام علی علیه السلام

پیامبر خداصلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند برای برادرم علی علیه السلام فضایی قرار داده که قابل شمارش نیست. کسی که فضیلتی از فضایلش را در حالی که اقرار به آن دارد بخواند، خداوند گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد و کسی که فضیلتی از فضایلش را بنویسد، مادامی که آن نوشته باقی باشد، ملائکه برای او استغفار می‌کنند، و کسی که فضیلتی از فضایلش را بشنود، خداوند گناهی که به وسیله گوش مرتکب شده می‌آمرزد، و کسی که به نوشته‌ای که فضایل او را دربر دارد نگاه کند، گناهی که با چشم مرتکب شده خداوند می‌آمرزد.» سپس فرمود: «نگاه کردن به علی بن ابی‌طالب علیهما السلام عبادت است و خداوند

ایمان بنده‌ای را بدون ولایت علی و بی‌زاری از دشمنان علی علیه السلام نمی‌پذیرد.» (۱۰۸)

هر روز به دیدار پیامبر خدا صلی الله علیه وآله

زمان پیامبر صلی الله علیه وآله مرد کاسی بود که محبت زیادی به رسول خدا صلی الله علیه وآله داشت، هر وقت از خانه بیرون می‌آمد و می‌خواست به سر کار خود برود، ابتدا می‌آمد نگاهی به رسول خدا صلی الله علیه وآله می‌کرد و می‌رفت. پیامبر خدا صلی الله علیه وآله هم به این مسأله توجه داشت، لذا حضرت سر مبارک را بلند می‌کرد تا او حضرت را ببیند. روزی آمد و پس از دیدار پیامبر رفت، ولی طولی نکشید که دوباره برگشت وقتی پیامبر او را دید، با دست اشاره کرد بیا بنشین. در مقابل رسول خدا نشست، حضرت فرمود: امروز کاری انجام دادی که روزهای قبل انجام نمی‌دادی. پاسخ داد: یا رسول الله! یاد شما در قلب من مانع شد به سراغ کارم بروم، لذا دوباره برگشتم. پیامبر خدا صلی الله علیه وآله در حق او دعا کرد. چند روزی گذشت، پیامبر او را ندید، سؤال کرد: کجاست؟ به حضرت گفتند: ما هم چند روز است که او را ندیده‌ایم. پیامبر حرکت کرد و به بازار رفت در حالی که اصحاب حضرت هم همراهش بودند. وقتی به مغازه او رسیدند، دیدند کسی در مغازه او نیست، از همسایگان او پرسیدند، آنها گفتند: از دنیا رفته است. حضرت فرمود: خدا او را رحمت کند، به خدا قسم! او مرا دوست داشت دوست داشتی که اگر گناهی داشت خداوند او را آمرزید. (۱۰۹) آری مگر می‌شود انسان با معرفت و شناخت به محبوبش نگاه کند و او را ببیند، ولی به محبتش افزوده نگردد، نگاه به محبوبی که الگوی کمالات و زیبایی‌ها است، انسان را به او نزدیک می‌کند و از کمالات او بهره‌مند می‌سازد.

پیوند با نگاه به علی علیه السلام

ابوذر غفاری که در وادی محبت سبقت گرفته، در حالی که دیگران مشغول عبادت و نماز خواندن بودند، چشمانش متوجه امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌شود و به او نگاه می‌کند. به او می‌گویند: دیگران مشغول عبادت و نماز هستند، ولی تو ایستاده‌ای به علی علیه السلام نگاه می‌کنی. و او در جواب می‌گوید: از رسول خدا صلی الله علیه وآله شنیدم که می‌فرمود: «نگاه به علی بن ابی‌طالب علیهما السلام عبادت است.» (۱۱۰)

کمال حج به دیدار اهل بیت علیهم السلام

خانه خدا و بیت الله الحرام با آن عظمتی که دارد بر کسانی که استطاعت و تمکن دارند، در طول عمر یک مرتبه واجب است به زیارت آن بروند و اعمال مخصوص را انجام دهند و پیوند خود را با خالق هستی بیشتر نمایند، ولی بعد از اعمال حج موظفند که خدمت امام علیه السلام برسند و از محضر امام استفاده کنند و این کار در زمان حضرات معصومین علیهما السلام رواج پیدا کرده بود که شیعیان بعد از آن که اعمال حج را انجام می‌دادند به دیدار امام علیه السلام می‌شتافتند. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِذَا حَجَّ أَحَدُكُمْ فَلْيُحْتِمِ حَجَّهُ بِزِيَارَتِنَا، لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ تَمَامِ الْحَجِّ؛ (۱۱۱) وقتی یکی از شما حج انجام می‌دهد، حج خود را با زیارت ما به پایان رساند، زیرا زیارت ما حج را کامل می‌کند.» پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله در روایتی فرمود: «کسی که به مکه رود و حج انجام دهد ولی برای زیارت من به مدینه نیاید، روز قیامت من از او روی می‌گردانم و کسی که به زیارت من بیاید شفاعت من بر او واجب می‌شود، و کسی که شفاعت من بر او واجب گردد، بهشت بر او واجب شود.» (۱۱۲) از روایات استفاده می‌شود: حجی که با امام معصوم پیوند نداشته باشد حج نیست و اگر حج انسان بخواهد به امضا برسد و مورد تأیید واقع شود، باید انسان به محضر پیامبر خدا و حضرات معصومین علیهم السلام برود، چه در زمان حیات آنها و چه بعد از رحلت و شهادت، که به زیارت قبور آنها رفته و با

این کار، حجّ خود را کامل نماید. زیرا روح اعمال انسان، مسأله ولایت و محبّت می‌باشد و عباداتی که دارای چنین روحی نباشد مرده و بی‌اثر می‌باشد. به دنبال همین توصیه‌های دینی بود که شیعیان برای دیدار امام خود از راه‌های دور و با مشکلات و سختی‌ها حرکت می‌کردند تا به محضر امام برسند و از فیوضات وی بهره‌مند شوند.

از کوفه تا مدینه برای دیدار

شخصی به نام بشیر که اهل کوفه است، می‌گوید: شتر لاغری خریدم برای حرکت به سوی مدینه و دیدار امام باقر علیه السلام، بعضی می‌گفتند: این شتر تو را به مدینه نمی‌رساند، بعضی می‌گفتند: می‌رساند، تا اینکه حرکت کردم. گاه سوار می‌شدم، گاهی پیاده می‌رفتم، تا خود را به مدینه رساندم. در حالی که بدنم، صورتم، دست‌ها و پاهایم آسیب دیده بود، به در خانه امام باقر علیه السلام رسیدم و به غلام حضرت گفتم: از آقا برایم اجازه ورود بگیر. در همین حالی که با غلام صحبت می‌کردم، امام علیه السلام صدای مرا شنید و فرمود: «بشیر! وارد شو خوش آمدی، چرا سر و صورت تو این چنین شده؟» عرض کردم: فدایت شوم! شتر لاغری خریدم و حرکت کردم و در راه آسیب دیدم. حضرت فرمود: «چرا چنین کردی؟» گفتم: به خدا قسم! محبّت شما مرا وادار به این کار کرد. حضرت فرمود: «روز قیامت رسول خدا صلی الله علیه و آله به خدا پناه می‌برد و ما به رسول خدا پناه می‌بریم و شما به ما پناه می‌آورید، فکر می‌کنید شما را به کجا خواهیم برد، به خدای کعبه قسم! شما را به بهشت می‌بریم.» (۱۱۳)

دیداری سرنوشت‌ساز

در حرکت حسینی، دیدارهایی به چشم می‌خورد که سرنوشت انسان‌هایی را رقم زده است. زهیر مردی شجاع بود و دارای موقعیتی ویژه، ولی پیوند سیاسی با امام حسین علیه السلام نداشت. اتفاقاً همان سالی که حسین بن علی علیهما السلام از مدینه به مکه رفت و سپس به سوی کوفه، او هم به حج رفته بود و در مسیر برگشت از همان راهی می‌رفت که امام علیه السلام حرکت می‌کرد. هیچ تمایلی نداشت که با امام رو به رو شود و تمام سعی او فاصله گرفتن از امام علیه السلام بود. در بین راه در منزلی فرود آمد و خیمه را برپا کرد و همراه دوستان و همسرش مشغول غذا خوردن بود که ناگهان شخصی او را صدا زد: من فرستاده حسین بن علی علیهما السلام هستم، او تو را می‌طلبد. اصلاً مایل نبود برود و این صحنه او را متأثر کرد. همسرش وقتی تأثر و حیرت او را دید. گفت: برو نزد حسین علیه السلام و ببین چه می‌گوید و برگرد. زهیر رفت، وارد خیمه امام حسین علیه السلام شد، دیدار امام دل او را تحت تأثیر قرار داد، نگاه امام او را متحول کرد، سخنان امام منقلبش نمود. از خیمه امام خارج شد، او با دیدن امام حسین علیه السلام به یاد رسول خدا صلی الله علیه و آله افتاد و به یاد موقعیتی که نزد پیامبر داشت. او طرفدار عثمان بود، ولی این دیدار آن‌چنان او را متحوّل کرد که فدایی حسین علیه السلام شد. برگشت به سوی خیمه‌اش و گفت: همسر! خیمه ما باید در کنار خیمه حسین علیه السلام باشد، دیگر فاصله معنا ندارد. به مرتبه‌ای از صفا و صمیمیت و عشق به امام حسین علیه السلام رسید که وقتی سخن از جدایی از دوست گفته شد و امام حسین علیه السلام شب عاشورا فرمود: دشمن در تعقیب من است، با شما کاری ندارد، بروید و من تنها می‌مانم. زهیر گفت: به خدا قسم! دوست دارم که کشته شوم، دوباره زنده شوم و در راه تو جان دهم و تا هزار بار فدایی تو گردم، ولی تو و اهل بیتت سالم بمانید. شب عاشورا با سخن، آنچه در دل داشت بیان کرد، ولی روز عاشورا با عمل، عشق و محبّت خود را نشان داد. وقتی در مقابل دشمن قرار گرفت، فریاد زد: بندگان خدا! فرزند فاطمه سزاوارتر است به دوستی از دیگران، لا اقل اگر او را یاری نمی‌کنید، دست خود را به کشتن او آلوده ننمایید. شمر تیری به سوی او پرتاب کرد و گفت: ساکت باش، ما را با سخنان خسته نمودی. وارد میدان جنگ شد و درسی را که از دوستی و محبّت امام حسین علیه السلام آموخته بود، به دیگران نشان داد؛ من

زهیر هستم، زهیر یعنی فدایی حسین علیه السلام. رو کرد به امام علیه السلام و گفت: من فدایی شما هستم و امروز می‌خواهم جدت را ملاقات کنم و به دیدار برادرت حسن و پدرت علی و عمویت جعفر طیار بروم و با این سخنان با امام حسین علیه السلام وداع نمود. امام هم در آن هنگامی که بدن زهیر روی زمین افتاده بود، او را با سخنانی از این جهان بدرقه کرد؛ زهیر! خدا قاتلین تو را لعنت کند. (۱۱۴)

دیدار در کنار مزار

دیدار، عاملی برای پیدایش و زیاد شدن دوستی است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «الزَّيَارَةُ تُنْبِتُ الْمَوَدَّةَ»؛ (۱۱۵) دیدار در سرزمین دل، دوستی می‌رویانند. امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى زِيَارَتِنَا فَلْيُزِرْ صَالِحِي مَوَالِينَا، يُكْتَبُ لَهُ ثَوَابُ زِيَارَتِنَا»؛ (۱۱۶) کسی که نمی‌تواند به زیارت ما بیاید، به دیدار دوستان نیک ما برود تا ثواب زیارت برایش نوشته شود. پیوند و دیدار به زمان زندگی محدود نمی‌شود، حتی پس از مرگ نیز این ارتباط با حضور در کنار مزار آنها ادامه می‌یابد. خصوصاً ارتباط و زیارت رفتن سرور آزادگان حسین بن علی علیهما السلام که منبع عشق و محبت می‌باشد. امام صادق علیه السلام فرمود: «کسی که به زیارت قبر امام حسین علیه السلام نرود و فکر کند شیعه است، می‌میرد در حالی که شیعه ما نیست و اگر به بهشت رود و از اهل بهشت باشد، مهمان اهل بهشت خواهد بود.» (۱۱۷)

دیدار چه مقدار

زیارت حسین بن علی علیهما السلام و پیوند با گنجینه هستی مقدار معینی ندارد، هرچه بیشتر باشد آرامش دل بیشتر می‌شود و انسان به دوستی و محبت و صف‌ناپذیری دست می‌یابد. امام صادق علیه السلام به شدیر فرمود: «آیا هر روز قبر امام حسین علیه السلام را زیارت می‌کنی؟» گفتم: نه. فرمود: «ماهی یک‌بار؟» عرض کردم: نه. فرمود: «سالی یک‌بار؟» عرض کردم: گاهی. حضرت فرمود: «چقدر به حسین بن علی علیهما السلام جفا می‌کنید!». (۱۱۸) ارتباط با محبوبی که با دیدارش دل آرام می‌گیرد هرچه بیشتر شود، بهره‌مندی از دوست افزایش می‌یابد. هر بار تنفس در فضای حرم حسینی و بوسیدن ضریح و بوییدن آن تربت پاک و معطر و سخن گفتن با آموزگار دوستی و محبت، فضای دل را افزایش داده و از الطاف بیشتری انسان را بهره‌مند می‌سازد. هم‌اکنون که این جملات را می‌نویسم همزمان با ایام عاشورا سیل مشتاقان زیارت حسین علیه السلام پروانه‌وار کنار آن قبر مطهر می‌گردند و از شمع وجودش بهره می‌برند. اولین عاشورای پس از سقوط صدام است و میلیون‌ها نفر از زیارت حضرت بهره‌مند می‌شوند. متأسفانه استکبار جهانی و دشمنان اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام این حرکت زیبا و عاشقانه را هدف قرار داده و جمعیت زیادی از زائران حسینی را به خاک و خون کشیدند. آنانی که با زحمت زیاد پای پیاده، انتظار زیارت محبوب را می‌کشیدند و در فرات غسل کردند و با آب فرات وضو ساختند و روانه زیارت شدند، اما نمی‌دانستند به چه مقامی خواهند رسید و چگونه در کنار حرم حسینی برای دیدن یار، پرواز خواهند نمود. گوارا باد چنین پروازی که انتظار هر انسان آزاده‌ای می‌باشد.

خدمت به بستگان

پیوند و خدمت به وابستگان دوست، از راه‌های پیدایش و افزایش دوستی و محبت است. انسانی که سراغ خلق خدا می‌رود و با این فکر و اندیشه که آنان عیال خداوند و مخلوق او هستند، احتیاجات آنها را برآورده می‌کند، به همان نسبتی که در راه خدمت به خلق برای رسیدن به خالق قدم برمی‌دارد، محبتش به خداوند افزون می‌گردد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «الْخَلْقُ عِيَالُ اللَّهِ»

فَأَحَبُّ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ نَفَعَ عِيَالَ اللَّهِ وَأَدْخَلَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ سُرُورًا؛ (۱۱۹) مخلوقات عیال خداوند هستند، محبوب‌ترین انسان‌ها در نزد خداوند کسانی هستند که نفعی به عیال خدا رسانند و اهل بیتی را مسرور کنند.» شخصی نقل می‌کند: با معرفی استادم به خدمت آیت الله کوهستانی می‌رفتم و از محضر ایشان استفاده می‌بردم، تا یک روز صبح که می‌خواستم خدمت ایشان بروم، در خیابان ناصر خسرو استادم را دیدم، فرمود: کجا می‌روی؟ عرض کردم: به شهر نکا، نزد آیت الله کوهستانی. فرمود: شیوه ایشان زاهدی است، بیا برویم تا من روش عاشقی خدا را یادت بدهم. سپس دست مرا گرفت و به خیابان امام خمینی که سنگ‌فرش بود، برد. در جنوب خیابان، در کوچه‌ای درب منزلی را زد که تعدادی بچه و بزرگ، فقیر و بیچاره در آنجا بودند، استاد به آنها اشاره کرد و فرمود: رسیدگی به این بیچاره‌ها انسان را عاشق خدا می‌کند، درس تو این است. (۱۲۰) خداوند در شب معراج به پیامبرش فرمود: یا احمد! محبت و دوستی خدا، محبت و دوستی نسبت به فقرا و نزدیک شدن به آنهاست. پیامبر سؤال کرد: فقرا چه کسانی هستند؟ فرمود: کسانی که به مقدار کم راضی هستند و بر گرسنگی صبر می‌کنند و نسبت به نعمت‌ها شکر الهی به جا می‌آورند و شکایتی از گرسنگی و تشنگی خود نمی‌کنند. یا احمد! دوستی من، دوستی با فقرا است، پس خود را به آنان نزدیک کن و به مجالس آنان نزدیک شو که من به تو نزدیک می‌شوم. (۱۲۱)

پیوند عاطفی

پیوند عاطفی هم یکی از اقسام ارتباط است که انسان با استفاده از آن بر محبت خود نسبت به محبوبش می‌افزاید. در شادی‌های دوست، شاد بودن و در غم‌های او، ناراحت و غمگین بودن، پیوند دل‌ها را بیشتر می‌کند. لذا در کلمات اولیای دین می‌بینیم که از ما خواسته‌اند نسبت به خوشی و غم آنها بی‌تفاوت باشیم و در ایام سرور آنان مسرور و در ایام حزنشان محزون باشیم. شخصی به نام ریّان بن شیب می‌گوید: روز اول محرم خدمت امام هشتم علی بن موسی الرضا علیه السلام رسیدم، حضرت فرمود: «يَا بَنَ شَيْبِ! إِنَّ سِرَّكَ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجَنَانِ فَأَحْزَنُ لِحُزْنِنَا وَأَفْرَحُ لِفَرَحِنَا» (۱۲۲) اگر می‌خواهی در درجات بالای بهشت با ما باشی، در غم ما غمگین و در شادی ما شاد باش. آری، ابراز ناراحتی در ایامی که اولیای دین محزون هستند، ارتباط برقرار کردن با آنهاست. با پوشیدن لباس سیاه، شرکت در مجالس عزاداری، نصب پرچم‌های سیاه در معابر و خیابان‌ها، و در ایام سرور آنها، برپا کردن مجالس جشن و شادی، نصب پرچم‌های رنگی و چراغانی کردن، تمام اینها ارتباط برقرار کردن با محبوب است و محبت انسان را زیادتر می‌کند. غمناک بودن و اظهار ناراحتی به صورت‌های مختلف نسبت به اهل بیت رسول الله علیهم السلام، غلو در محبت نسبت به آنها نیست. مرحوم علامه امینی رحمه الله در ابتدای کتاب «سیرتنا و سنتنا» می‌فرماید: در سفری که به کشور سوریه داشتیم، در ضمن بعضی از جلسات، یکی از اساتید اهل سنت در کنار من قرار گرفت و سؤالی را مطرح کرد. و گفت: چرا شیعه در محبت اهل بیت پیامبر علیهم السلام غلو می‌کند، در حالی که در بین آنها دانشمندانی مثل شما هستند. این چه برنامه‌ای است که هر روز مجلس ماتم می‌گیرند، حسین حسین می‌گویند و... (۱۲۳) آری ممکن است برای بعضی، این مسأله حل نشده باشد که چرا ما نسبت به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام این‌گونه اظهار محبت می‌کنیم. در شادی آنها شادی و در غم آنها عزاداری می‌کنیم؟! ولی باید دانست که ما این روش را از خود امامان معصوم علیهم السلام گرفته‌ایم و با عمل به این روش، روز به روز بر محبت خود نسبت به آنها می‌افزاییم. اگر ما برای آنها گریه می‌کنیم و اشک می‌ریزیم و این‌گونه اظهار حزن و ناراحتی می‌کنیم، این روشی است که آنان به ما آموخته‌اند.

محزون بودن برای امام حسین علیه السلام

شخصی به نام مسمع می‌گوید: امام صادق علیه السلام به من فرمود: «آیا به زیارت قبر امام حسین علیه السلام می‌روی؟» عرض کردم: نه، من اهل بصره هستم و دشمنان ما آنجا زیاد هستند و من با رفتن به زیارت، از ناحیه آنان احساس خطر می‌کنم. امام علیه السلام فرمود: آیا آنچه بر حسین بن علی علیهما السلام وارد شده، به یاد می‌آوری؟ عرض کردم: بله متأثر می‌شوم و گریه می‌کنم به طوری که اهل خانه من می‌بینند و از غذا خوردن باز می‌مانم. امام در حق من دعا کرد و فرمود: تو از کسانی هستی که در سُرور ما مسرور و در غم ما غمگین هستند. سپس حضرت گریه کرد و من هم گریه کردم و فرمود: احدی بر ما گریه نمی‌کند مگر اینکه قبل از خارج شدن اشک از دیدگان، مشمول رحمت خدا می‌گردد. (۱۲۴) آری شاد بودن در شادی اهل بیت علیهم السلام و محزون بودن در غم آنها یک درس است برای انسان که از این راه بر محبت خود نسبت به اهل بیت علیهم السلام می‌افزاید. استاد ما حضرت آیت الله مجتهدی تهرانی - که خداوند بر عمر ایشان بیفزاید - می‌فرمود: در روزهای شهادت ائمه معصومین علیهم السلام نگوئید: درس‌ها در مدرسه تعطیل است، درس تعطیل نیست، بلکه درس عوض می‌شود و درس آن روز، عزاداری و سینه‌زنی است. آری گاهی انسان از راه کسب علم و معرفت خود را به امامان نزدیک می‌کند و گاهی از راه اظهار عواطف و احساسات، راهی برای ارتباط پیدا می‌نماید. ارتباط از طریق احساسات آنقدر اهمیت دارد که در هر روز جمعه به یاد مصایب و گرفتاری‌های اهل بیت علیهم السلام دستور گریه داده شده است. دعای ندبه خواندن یک بخش مهمش، ابراز احساسات نسبت به امامان معصوم علیهم السلام است، هرچند در این بخش خلاصه نمی‌شود و بخش‌های دیگری دارد که به معرفت و شناخت و آگاهی انسان می‌افزاید، ولی معرفت و شناخت در کنار ابراز احساسات قرار داده شده. لذا می‌توان ادعا کرد: ارتباط برقرار کردن با رهبران دینی از طریق ابراز احساسات، آن‌گونه که در مکتب تشیع وجود دارد در هیچ مکتبی به چشم نمی‌خورد و این رمز استحکام ارتباط است. ابراز احساسات در زمان‌های مختلف، مخصوصاً در ایام عاشورا آن چنان تأثیری بر تحکیم روابط بین توده مردم و رهبران دینی بر جای می‌گذارد و محبت آنها را بیشتر می‌کند که دیگران هم، که معتقد به این مکتب نیستند تحت تأثیر قرار گرفته و جذب این چنین برنامه‌ها می‌شوند. هیچ جای تردید نیست که این روش برخاسته از رهنمودهای امامان معصوم و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام می‌باشد که پیروان خود را این‌گونه تربیت نموده‌اند.

تأثیر شادی و غم دوست بر دوست

گاهی قلب‌ها آن‌گونه به یکدیگر پیوند می‌خورند و محبت و دوستی به حدی می‌رسد که به صورت ناخودآگاه حالات محبوب بر دوست اثر می‌گذارد، احساس ناراحتی می‌کند و نمی‌داند علت آن چیست، احساس سرور و خوشحالی می‌کند در حالی که نمی‌داند چه عاملی موجب چنین حالی شده. آری علت و عاملش حزن و سرور محبوب انسان است. ابوبصیر این سؤال را در محضر امام صادق علیه السلام مطرح کرد و گفت: من به فدایت یابن رسول الله! گاهی من ناراحت هستم ولی سبب آن را نمی‌دانم. حضرت فرمود: این حزن و سرور از ما به شما می‌رسد، وقتی ما مسرور و غمگین می‌شویم شما مسرور و غمگین می‌شوید، زیرا ما و شما از نور خدا هستیم. (۱۲۵) و گاهی ممکن است مؤمن ناراحت باشد و بر روح مؤمن دیگر اثر گذارد. جابر جعفی از اصحاب امام باقر علیه السلام می‌گوید: در محضر امام، در حالی که گرفته و ناراحت بودم، عرض کردم: من به فدای شما! گاهی ناراحتم بدون اینکه مصیبتی به من رسد، یا حادثه‌ای پیش آمده باشد، به طوری که خانواده و دوستانم در چهره من ناراحتی را مشاهده می‌کنند. حضرت فرمود: آری ای جابر! خداوند مؤمنین را از طینت بهشتی آفرید و از نسیم روح خویش در آنها جاری ساخت، از این روست که مؤمن برادر پدر و مادری مؤمن است، هرگاه به یکی از آن ارواح در شهری اندوهی رسد، آن روح دیگر اندوهگین می‌شود، زیرا از جنس اوست. (۱۲۶)

احساسات یک طرفه نیست

همان‌طور که شیعیان و مؤمنان از شادی و غم رهبران دینی و امامان معصوم متأثر می‌شوند، امامان هم نسبت به پیروان و شیعیان خود این‌گونه هستند، یعنی سرور و حزن آنان در ایشان اثر می‌گذارد. شخصی می‌گوید: از امام موسی بن جعفر علیه السلام شنیدم: بیماری شیعیان ما و همچنین ناراحتی و شادمانی آنان در ما اثر می‌گذارد و ما را ناراحت و یا مسرور می‌کند. (۱۲۷) جای تعجب نیست که امام معصوم به خاطر غم و شادی شیعه‌ای که پیرو و محبّ اوست غمناک و یا مسرور شود، زیرا ارتباط روحی، آن‌چنان قوی است که این مبادلات روحی را به دنبال دارد. رمیله می‌گوید: در زمان حکومت امیرالمؤمنین علیه السلام مریض شدم و تب شدیدی به سراغم آمد، روز جمعه بود، به خودم گفتم: بهتر است که مقداری آب به خودم بریزم تا تب فروکش کند و در نماز جمعه به امیرالمؤمنین علیه السلام اقتدا کنم. همین کار را کردم، به مسجد رفتم و امیرالمؤمنین علیه السلام بالای منبر رفت، ولی دیدم تب دوباره به سراغم آمد. نماز که تمام شد، من هم به دنبال حضرت رفتم. حضرت فرمود: ای رمیله! دیدم گرفته و درهم بودی؟ عرض کردم: بله تب داشتم، آب به خود ریختم و به خاطر اشتیاقی که به نماز پشت سر شما داشتم به نماز حاضر شدم، ولی دوباره تب به سراغم آمد. حضرت فرمود: ای رمیله! مؤمن مریض نمی‌شود مگر اینکه ما هم مریض می‌شویم و مؤمن ناراحت نمی‌شود مگر اینکه ما ناراحت می‌شویم، وقتی دعا می‌کند ما برایش آمین می‌گوییم و اگر ساکت باشد در حق او دعا می‌کنیم. رمیله می‌گوید: عرض کردم: آیا نسبت به مؤمنینی که نزد شما هستند، این چنین هستید؟ یا نسبت به کسانی که غایبند هم این چنین می‌باشید؟ فرمود: هیچ مؤمنی در شرق و غرب عالم از ما غایب نیست. (۱۲۸)

ارتباط اقتصادی (قرض دادن)

خداوند که مالک هستی است بخشی از امکانات عالم را در اختیار انسان می‌گذارد تا با استفاده صحیح، پیوند بنده‌اش با او محکم‌تر شود. خداوند که بی‌نیاز مطلق است، ولی در عین حال به انسان می‌گوید: آیا از آنچه داری به من قرض می‌دهی؟ قرض دادن به خدا، یعنی قرض دادن به آن کسی که خداوند می‌پسندد، این نوع قرض دادن، فقط به معنای ارتباط اقتصادی برقرار نمودن با خداست. «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»؛ (۱۲۹) کیست آن کس که به بندگان خدا وام نیکویی دهد تا خدا آن را برای او چند برابر بیفزاید؟ و خداست که در معیشت بندگان تنگی و گشایش پدید می‌آورد و به سوی او بازگردانده می‌شود.»

پرداخت خمس

اشاره

و در جای دیگر از انسان می‌خواهد که یک پنجم آنچه را به دست آورده، یعنی خمس مالش را به خدا و رسول و ذوی القربای پیامبر بدهد و در اختیار مساکین و یتیمان و ابن السبیل قرار دهد. «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِلذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»؛ (۱۳۰) و بدانید که هر چیزی را به غنیمت گرفتید، یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و برای خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است، اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل، روزی که آن دو گروه با هم روبرو شدند، نازل کردیم، ایمان آورده‌اید. و خدا بر هر چیزی تواناست.» فلسفه این کار چیست! چرا انسان خمس مالش را بردارد و به خدمت

امام علیه السلام برود و تقدیم کند؟ مگر تمام زمین ملک خدا نیست و مگر تمام آن را در اختیار رسول و امامش قرار نداده؟! ممکن است یکی از علت‌های این کار ارتباط داشتن با امام معصوم علیه السلام باشد تا از این راه پیوند با امام مستحکم شود که پیوند با امام، پیوند با رسول خدا و پیوند با رسول خدا، پیوند با خداوند است.

تمام زمین مال ماست

شخصی مالی به دست می‌آورد، خدمت امام صادق علیه السلام می‌رسد و می‌گوید: چهارصد هزار درهم به دست آوردم و خمس آن که هشتاد هزار درهم است، خدمت شما آوردم، این همان حقی است که خدا برای شما قرار داده است. امام صادق علیه السلام فرمود: مگر آنچه خداوند از زمین بیرون می‌آورد فقط خمسش مال ما است؟! به درستی که تمام زمین مال ماست، پس هر چه را خداوند از زمین خارج کند، برای ماست. عرض کردم: پس تمام آن اموال را بیاورم؟ حضرت فرمود: نه، ما آن را بر شما حلال کردیم. (۱۳۱) امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْإِمَامَ يَحْتَاجُ إِلَى مَا فِي أَيْدِي النَّاسِ فَهُوَ كَافِرٌ، إِنَّمَا النَّاسُ يَحْتَاجُونَ أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُمْ الْإِمَامُ. قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ؛ (۱۳۲) کسی که فکر کند امام محتاج است نسبت به آنچه در دست مردم است، او کافر است. به درستی که مردم احتیاج دارند که امام علیه السلام از آنها بپذیرد. خداوند فرموده است: از اموال آنان صدقه بگیر تا به وسیله آن پاک و پاکیزه‌شان سازی.» آری در زمان غیبت امام زمان علیه السلام انسان می‌تواند از طریق پرداخت خمس، ارتباط خود را با امام زمان علیه السلام حفظ کند و چه بسا افرادی که با حفظ این ارتباط، موفق به ملاقات امام علیه السلام هم شده‌اند. از جمله، شخصی تاجر و درس نخوانده ولی با معرفت و شناخت بود که با انجام وظایف دینی، موفق به ملاقات آن بزرگوار گردید که داستانش از این قرار است:

داستان حاج علی بغدادی

می‌گوید: هشتاد تومان بابت خمس از مال امام علیه السلام بدهکار شده بودم، رفتم نجف اشرف، بیست تومان از آن را دادم به جناب علم الهدی شیخ مرتضی، و بیست تومان به جناب شیخ محمد حسین مجتهد کاظمینی و بیست تومان به جناب شیخ محمد حسن شروقی. بیست تومان آن باقی ماند که قصد داشتم هنگام برگشت، به جناب شیخ محمد حسن کاظمینی آل یاسین بدهم. پس مراجعت کردم به بغداد و خوش داشتم که تعجیل کنم در ادای آنچه باقی مانده بود. روز پنج‌شنبه بود که مشرف شدم به زیارت امامین هم‌امین کاظمین علیهما السلام و پس از آن رفتم خدمت جناب شیخ - سلمه الله - و قدری از آن بیست تومان را دادم و باقی را وعده دادم که بعد از فروش بعضی از اجناس، به تدریج بر من حواله کنند تا به اهلش برسانم. تصمیم گرفتم عصر آن روز به بغداد برگردم. جناب شیخ خواهش کرد، بمانم، عذر آوردم که باید مزد عمله کارخانه بافندگی را بدهم، چون رسم چنین بود که مزد هفته را در عصر پنج‌شنبه می‌دادم. پس برگشتم. چون ثلث از راه را تقریباً طی کردم، سید جلیلی را دیدم که از طرف بغداد رو به من می‌آید، وقتی نزدیک شد، سلام کرد و دست‌های خود را برای مصافحه و معانقه گشود و فرمود: أهلاً وسهلاً. و مرا در بغل گرفت و معانقه کردیم و هر دو یکدیگر را بوسیدیم. بر سر، عمامه سبز روشنی داشت و بر رخسار مبارکش خال سیاه بزرگی بود. ایستاد و فرمود: حاجی علی! خیر است، به کجا می‌روی؟ گفتم: کاظمین را زیارت کردم و به بغداد برمی‌گردم. فرمود: امشب شب جمعه است، برگرد. گفتم: یا سیدی! متمکن نیستم. فرمود: هستی، برگرد تا شهادت دهم برای تو که از موالیان جدّ من امیرالمؤمنین علیه السلام و از موالیان مایی و شیخ هم شهادت دهد، زیرا خدای تعالی امر فرموده که دو شاهد بگیرید. و این اشاره بود به مطلبی که در خاطر داشتم که از جناب شیخ خواهش کنم به من نوشته‌ای دهد که من از موالیان اهل بیتم و آن را در کفن

خود بگذارم. گفتم: تو چه می‌دانی و چگونه شهادت می‌دهی؟ فرمود: کسی که حقّ او را به او می‌رسانند، چگونه آن رساننده را نمی‌شناسد؟ گفتم: چه حقّ؟ فرمود: آن که رساندی به وکیل من. گفتم: وکیل تو کیست؟ فرمود: شیخ محمد حسن. گفتم: وکیل تو است؟ فرمود: آری وکیل من است. و به جناب آقا سید محمد گفته بود که در خاطر من خطور کرد که این سید جلیل مرا به اسم خواند با آنکه او را نمی‌شناسم، به خود گفتم: شاید او مرا می‌شناسد و من او را فراموش کردم. باز در نفس خود گفتم: این سید از حقّ سادات از من چیزی می‌خواهد و خوش دارم که از مال امام علیه السلام چیزی به او برسانم، لذا گفتم: ای آقای من! در نزد من از حقّ شما چیزی مانده بود، رجوع کردم در امر آن به جناب شیخ محمد حسن، برای آنکه ادا کنم حق شما، یعنی سادات را به اذن او. پس در روی من تبسمی کرد و فرمود: آری، رساندی بعضی از حقّ ما را به سوی وکلای ما در نجف اشرف. گفتم: آنچه ادا کردم قبول شد؟ فرمود: آری. در خاطر من گذشت که این سید می‌گوید: بالنسبه به علمای اعلام، وکلای ما. و این در نظرم بزرگ آمد، پس گفتم: علما وکلایند در قبض حقوق سادات. و مرا غفلت گرفت. آن‌گاه فرمود: برگرد و جدّم را زیارت کن، پس برگشتم و دست راست او در دست چپ من بود. چون به راه افتادیم، دیدم در طرف راست ما نهر آب سفید صاف جاری است و درختان لیمو و نارنج و انار و انگور و غیر آن، همه با هم در یک وقت ثمر داده‌اند با آنکه فصل آنها نبود و بر بالای سر ما سایه انداخته‌اند. گفتم: این نهر و این درخت‌ها چیست؟ فرمود: هر کس از موالیان ما که زیارت کند جدّم را و زیارت کند ما را، اینها با او است. گفتم: می‌خواهم سؤال کنم. فرمود: سؤال کن. گفتم: شیخ عبد الرزاق مرحوم مردی بود مدرّس، روزی نزد او رفتم شنیدم که می‌گفت: کسی که در طول عمر خود روزها روزه باشد و شب‌ها را به عبادت به سر برد و چهل حجّ و چهل عمره به جای آرد و در میان صفا و مروه بمیرد و از موالیان امیرالمؤمنین علیه السلام نباشد، برای او چیزی نیست. فرمود: آری واللّه برای او چیزی نیست. سپس از حال یکی از خویشان خود پرسیدم که او از موالیان امیرالمؤمنین علیه السلام است؟ فرمود: آری، او و هر که متعلق به تو است. گفتم: سیدنا! برای من مسأله‌ای است. فرمود: بپرس. گفتم: تعزیه خوان‌های امام حسین علیه السلام می‌گویند: سلیمان اعمش آمد، نزد شخصی و از زیارت امام حسین علیه السلام پرسید، گفت: بدعت است. پس در خواب دید هودجی را، میان زمین و آسمان، سؤال کرد: در آن هودج کیست؟ به او گفتند: فاطمه زهرا و خدیجه کبری علیهما السلام. گفت: به کجا می‌روند؟ گفتند: به زیارت حسین علیه السلام در امشب، که شب جمعه است. دید رقعه‌هایی را که از هودج می‌ریزد و در آن مکتوب است: «أَمَانٌ مِنَ النَّارِ لِرُؤَاةِ الْحُسَيْنِ فِي لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ، أَمَانٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.» این حدیث صحیح است؟ فرمود: آری، راست و تمام است. گفتم: سیدنا! صحیح است که می‌گویند هر کس زیارت کند امام حسین علیه السلام را در شب جمعه پس برای او امان است؟ فرمود: آری واللّه! و اشک از چشمان مبارکش جاری شد و گریست. گفتم: سیدنا! مسأله‌ای دارم. فرمود: بپرس. گفتم: سال ۱۲۶۹ حضرت امام رضاعلیه السلام را زیارت کردیم و در دروت، یکی از عرب‌های شروقیه را که از بادیه‌نشینان طرف شرقی نجف اشرفند، ملاقات کردیم و او را ضیافت کردیم و از او پرسیدیم که چگونه است ولایت امام رضاعلیه السلام؟ گفت: بهشت است. امروز پانزده روز است که من از مال مولای خود حضرت رضاعلیه السلام خورده‌ام. چه معنا دارد که منکر و نکیر در قبر نزد من بیایند؟ گوشت و خون من از طعام آن حضرت روییده در مهمان‌خانه آن جناب. آیا این صحیح است که علی بن موسی الرضاعلیه السلام می‌آید و او را از منکر و نکیر خلاص می‌کند؟ فرمود: آری واللّه! جدّم من ضامن است. گفتم: سیدنا مسأله کوچکی است، می‌خواهم بپرسم. فرمود: بپرس. گفتم: زیارت من از حضرت رضاعلیه السلام مقبول است؟ فرمود: قبول است إن شاء الله. گفتم: سیدنا! مسأله‌ای دیگر. فرمود: بسم الله. گفتم: حاجی محمد حسین بزاز باشی، پسر مرحوم حاجی احمد بزاز باشی زیارتش مقبول است یا نه؟ و او با من رفیق و شریک در مخارج بود در راه مشهد. فرمود: عبد صالح زیارتش مقبول است. گفتم: سیدنا! مسأله‌ای دیگر. فرمود: بسم الله. گفتم: فلان که از اهل بغداد و همسفر ما بود، زیارتش مقبول است؟ پس ساکت شد. گفتم: این کلمه را آیا شنیدی یا نه؟ زیارت او مقبول است یا نه؟ جواب نداد. حاجی مذکور نقل کرد که ایشان چند نفر بودند از اهل مترفین بغداد که در بین سفر، پیوسته به لهو و

لعب مشغول بودند و آن شخص مادر خود را کشته بود. پس در راه به موضعی از جاده وسیعی که در دو طرف آن بستان‌ها و مقابل بلده شریفه کاظمین است رسیدیم و موضعی از آن جاده که متصل است به باغ‌های طرف راست آن، که از بغداد می‌آید و آن مال بعضی از ایتام سادات بود که حکومت به جور، آن را داخل در جاده کرد و اهل تقوا و ورع سکنه این دو شهر همیشه کناره می‌کردند از راه رفتن در آن قطعه از زمین، پس دیدم آن جناب را که در آن قطعه راه می‌رود. گفتم: ای سید من! این موضع مال بعضی از ایتام سادات است و تصرف در آن روا نیست. فرمود: این موضع مال جدّ ما امیرالمؤمنین علیه السلام و ذریه او و اولاد ماست و برای موالیان ما، تصرف در آن حلال است. در نزدیکی آن مکان در طرف راست باغی است مال شخصی که او را حاجی میرزا هادی می‌گفتند و از متمولین معروف عجم بود که در بغداد ساکن بود. گفتم: سیدنا! راست است که می‌گویند زمین باغ حاجی میرزا هادی مال حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام است؟ فرمود: چه کار داری به این؟ و از جواب اعراض نمود. پس رسیدیم به ساقیه آب که از شطّ دجله می‌کشند برای مزارع و باغ‌های آن حدود و از جاده می‌گذرد و آنجا دو راه می‌شود به سمت بلد، یکی راه سلطانی است و دیگری راه سادات، و آن جناب میل کرد به راه سادات، گفتم: بیا از این راه - یعنی از راه سلطانی - برویم. فرمود: نه، از همین راه خود می‌رویم. پس آمدیم و چند قدمی نرفتیم که خود را در صحن مقدس در نزد کفشداری دیدیم و هیچ کوچه و بازاری را ندیدیم، داخل ایوان شدیم از طرف باب المراد که از سمت شرقی و طرف پایین پاست و در رواق مطهر مکث نفرمود و اذن دخول نخواند و داخل شد و بر در حرم ایستاد. و فرمود: زیارت بکن. گفتم: من قاری نیستم. فرمود: برای تو بخوانم؟ آری. پس فرمود: «أَدْخُلْ يَا اللَّهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ...». و همچنین سلام کرد بر هر یک از ائمه علیهم السلام تا رسید به امام عسکری علیه السلام و فرمود: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ». آن‌گاه فرمود: امام زمان خود را می‌شناسی؟ گفتم: چرا نمی‌شناسم. فرمود: سلام کن بر امام زمان خود. پس گفتم: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حُجَّهَ اللَّهِ يَا صَاحِبَ الزَّمَانِ يَا بَنَى الْحَسَنِ». پس تبسم نمود و فرمود: «عَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ». پس داخل شدیم در حرم مطهر و ضریح مقدس را چسبیدیم و بوسیدیم. پس به من فرمود که: زیارت کن. گفتم: من قاری نیستم. فرمود: برای تو زیارت بخوانم؟ گفتم: آری. فرمود: کدام زیارت را می‌خواهی؟ گفتم: هر زیارت که افضل است، مرا به آن زیارت ده. فرمود: زیارت امین الله افضل است. آن‌گاه مشغول شدند به خواندن و فرمود: «السَّلَامُ عَلَيْكُمَا يَا أَمِينِي اللَّهُ فِي أَرْضِهِ وَحُجَّتَيْهِ عَلَى عِبَادِهِ ...». چراغ‌های حرم را در این حال روشن کردند، پس شمع‌ها را دیدم روشن است و لکن حرم به نور دیگری روشن و منور است مانند نور آفتاب، و شمع‌ها مانند چراغی بودند که در روز آفتاب روشن کنند و مرا چنان غفلت گرفته بود که هیچ ملتفت این آیات نمی‌شدم. چون از زیارت فارغ شد، از سمت پایین پا آمد به پشت سر و در طرف شرقی ایستاد و فرمود: آیا زیارت می‌کنی جدّم حسین علیه السلام را؟ گفتم: آری زیارت می‌کنم، شب جمعه است. پس زیارت وارث را خواند، هنگامی که مؤذّن‌ها از اذان مغرب فارغ شدند، به من فرمود: نماز بخوان و به نماز جماعت ملحق شو. پس تشریف آورد در مسجد پشت سر حرم مطهر و نماز جماعت در آنجا منعقد بود و خود به انفراد ایستاد، در طرف راست امام جماعت و همدریف او. من داخل شدم در صف اول و برایم مکانی پیدا شد. چون از نماز فارغ شدم او را ندیدم، از مسجد بیرون آمدم، در حرم تفحص کردم، او را ندیدم و قصد داشتم او را ملاقات کنم و چند قرانی به او بدهم و شب او را نگاه دارم که مهمان باشد. آن‌گاه به خاطر آمدم که این سید چه کسی بود، آیات و معجزات گذشته را ملتفت شدم، از اینکه امر او را اطاعت کردم و برگشتم، با آن شغل مهمّ که در بغداد داشتم و اینکه مرا به اسم صدا زد، با آن که او را ندیده بودم. و اینکه فرمود: «موالیان ما» و اینکه: «من شهادت می‌دهم» و دیدن نهر جاری و درختان میوه‌دار در غیر فصل خود، غیر از اینها از آنچه گذشت که سبب شد برای یقین من به اینکه او حضرت مهدی علیه السلام است، خصوصاً در مورد اذن دخول و پرسیدن از من - بعد از سلام بر حضرت عسکری علیه السلام که امام زمان خود را می‌شناسی؟ وقتی گفتم: می‌شناسم. فرمود: سلام کن. چون سلام کردم، تبسم کرد و جواب سلام داد. آمدم در نزد کفشدار و از حال جنابش سراغ گرفتم، گفت: بیرون رفت، و

پرسید که: این سید رفیق تو بود؟ گفتم: بلی. آمدم به خانه مهماندار خود و شب را به سر بردم. چون صبح شد، نزد جناب شیخ محمد حسن رفتم و آنچه دیده بودم، نقل کردم. ایشان دست خود را بر دهان گذاشت و نهی نمود از اظهار این قصه و افشای این سرّ. و فرمود: خداوند تو را موفّق کند. پس آن را مخفی داشتم و به احدی اظهار ننمودم تا آنکه یک ماه از این قضیه گذشت، روزی در حرم مطهر بودم، سید جلیلی را دیدم که آمد نزدیک من و پرسید: چه دیدی؟ - اشاره کرد به قصه آن روز - گفتم: چیزی ندیدم. باز تکرار کرد کلام خود را و من به شدت انکار کردم، پس از نظرم ناپدید شد و دیگر او را ندیدم. (۱۳۳) آری انسان می‌تواند با کمک‌های مالی به دیگران به دوستی و محبت خود بیفزاید. قرض دادن و یا پرداخت خمس و زکات اموال و یا مصرف در راه اهل بیت عصمت و طهارت‌علیهم السلام فرصتی است که خداوند می‌خواهد با ایجاد چنین فرصتی، بهانه‌ای به دست بنده‌اش دهد تا گامی بیشتر در باب دوستی و محبت بردارد و از این راه توجه و نظر محبوب را بیشتر جلب نماید. آموزش و پرورش محبت و دوستی در کودکان /

فصل پنجم: آموزش و پرورش محبت و دوستی در کودکان

اشاره

عن جابر بن عبدالله انصاری: أَدَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى حُبِّ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ فرزندان خود را بر محبت و دوستی علی علیه السلام تربیت و ادب نمایند. بحارالانوار ۷/۳۸

آموزش و پرورش محبت و دوستی در کودکان

توضیح

زنده شدن دوستی و محبت در وجود انسان نیاز به آموزش و پرورش دارد و در پرتو تربیت صحیح می‌توان بذر محبت خدا و رسول و اهل بیت‌علیهم السلام را در وجود کودک به ثمر رسانید. جابر بن عبدالله انصاری که خود از عاشقان اهل بیت عصمت و طهارت‌علیهم السلام بود در کوچه‌های مدینه راه می‌رفت و به مردم می‌گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «علی علیه السلام بهترین انسان است، پس هر کس نپذیرد، کافر است و هر کس رضایت داشته باشد، شکرگزار است.» سپس می‌گفت: «فرزندان خود را در محبت امیرمؤمنان علی بن ابی‌طالب علیه السلام تربیت نمایید.» (۱۳۴) آری پرورش محبت امیرمؤمنان در دل انسان؛ یعنی پرورش دوستی نسبت به تمام خوبی‌ها، زیرا همه حسن‌ها و کمال‌ها در وجود حضرت جمع شده و دوستی آن حضرت پلی است برای رسیدن به تمام خوبی‌ها. با تربیت می‌توان جذّابیت پیامبر خدا و اهل بیتش را نسبت به دل‌ها نشان داد، لکن نیاز به برنامه‌ریزی صحیح و برخوردهای حساب شده و مطابق با روح و روان کودک دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «أَدَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؛ (۱۳۵) فرزندان خود را بر دوستی پیامبر خدا و اهل بیتش و خواندن قرآن تربیت کنید.»

(۱) لقمه حلال

اشاره

البته بنای محبت و دوستی در وجود انسان، شالوده پاک و اساس محکمی را می‌طلبد که شروع آن به قبل از ولادت انسان بر می‌گردد، آن زمانی که هنوز نطفه‌ای منعقد نگردیده و قدم‌های اولیه برای پیدایش یک انسان برداشته نشده، آن وقتی که لقمه غذایی وارد بدن انسان می‌شود و بناست در آینده، این لقمه غذا منشأ پیدایش انسانی گردد. که اگر غذا، غذای پاک و حلال باشد سنگ اول بنای محبت صحیح در وجود انسان نهاده شده و اگر غذا آلوده به مال حرام باشد بنای محبت و دوستی متزلزل و منحرف می‌شود. استفاده کردن از اموال نامشروع که از راه‌های مختلف به دست می‌آید؛ از قبیل ربا، معاملات باطل، رشوه، تصرف در اموال دیگران بدون رضایتشان، کلاه‌برداری، پرداختن حق امام‌علیه السلام، پرداخت نکردن زکات، و غیره، همه اینها موجب می‌شود که سنگ بنای وجود انسان بر اساس صحیح نبوده و گرایش‌های مثبت در او پی‌ریزی نشود. بعد از رحلت پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله شرایط به گونه‌ای بود که حکومت‌ها سعی می‌کردند ارتباط مردم را با اهل بیت عصمت و طهارت‌علیهم السلام کم کنند و اگر حکومت‌ها می‌فهمیدند که افرادی کمک مالی به اهل بیت‌علیهم السلام می‌کنند، آنها را تحت تعقیب قرار می‌دادند.

گذشتن از حق، برای ولادتی پاکیزه

اهل بیت‌علیهم السلام برای اینکه اموال شیعیان که سهم امام در آن بود حرام نباشد و لقمه حرام وارد بدن پیروان اهل بیت‌علیهم السلام نگردد، در آن شرایط خاص از حق خود گذشته و سهم خود را بر آنان حلال نمودند. یکی از شیعیان به امام صادق علیه السلام عرض کرد: اموالی نزد ماست که از راه تجارت و کشاورزی به دست آورده‌ایم، در حالی که حق شما هم در بین آنها هست. حضرت فرمود: ما حلال نکردیم حق خود را برای شیعیانمان، مگر برای اینکه از ولادت پاکیزه برخوردار باشند و هر کس که ولایت پدران مرا پذیرفته باشد حق ما بر او حلال می‌باشد. (۱۳۶) لذا در شرایطی که انسان می‌تواند حق امام‌علیه السلام را به آن بزرگوار برساند و یا در زمان غیبت کبری در اختیار نایب عام امام، یعنی ولی فقیه جامع شرایط بگذارد، اگر چنین نکند، لقمه حرام وارد بدن گردیده، و آثار منفی آن در زندگی‌اش آشکار خواهد شد.

ولادت فاطمه‌علیها السلام با غذای بهشتی

دختر پیامبر گرامی اسلام، حضرت صدیقه‌علیها السلام که می‌خواهد محور طهارت و پاکیزگی در عالم باشد و محبت و دوستی خدا و رسول و فرزندان معصومش را به یادگار بگذارد، به سادگی قدم به این عالم نمی‌نهد. پیامبر خدا نه تنها از پاکیزه‌ترین غذاهای دنیایی برای پیدایش او استفاده نکرد بلکه خداوند غذای بهشتی برای او می‌فرستد. جبرئیل نازل شد، عرض کرد: خداوند بزرگ بر تو سلام فرستاده، می‌فرماید: چهل شبانه روز از خدیجه کناره‌گیری کن و به عبادت و شب زنده داری مشغول باش. پیامبر صلی الله علیه و آله بر طبق دستور خداوند، چهل روز به خانه خدیجه نرفت و در آن مدت شب‌ها به نماز و عبادت می‌پرداخت و روزها روزه بود. توسط عمّار برای خدیجه پیغام فرستاد که: ای بانوی عزیز! کناره‌گیری من از تو بدان جهت نیست که کدورتی داشته باشم، تو همچنان عزیز و گرامی هستی، بلکه در این کار از دستور پروردگار جهان اطاعت می‌کنم و خداوند به مصالح ما آگاه‌تر است. ای خدیجه! تو بانوی بزرگواری هستی که خداوند در هر روز چندین مرتبه به وجود تو بر فرشتگان خویش مباحثات می‌کند، شب‌ها در خانه‌ات را ببند و در بستر استراحت کن و منتظر رسیدن امر پروردگار عالم باش. من در این مدت در خانه فاطمه بنت اسد خواهم ماند. چهل روز بدین منوال گذشت، فرشته خدا فرود آمد، غذایی از بهشت آورد و عرض کرد: امشب از این غذاهای بهشتی تناول کن. رسول خدا با آن غذاهای روحانی و بهشتی افطار کرد، هنگامی که برخاست تا آماده نماز و عبادت شود

جبرئیل نازل شد و عرض کرد: ای رسول گرامی! امشب از نماز مستحبی بگذر و به سوی خانه خدیجه حرکت کن، زیرا خداوند اراده نموده که از صلب تو فرزند پاکیزه‌ای بیافریند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با شتاب رهسپار خانه خدیجه شد، خدیجه می‌گوید: در آن شب طبق معمول در خانه را بسته و در بستر استراحت می‌کردم، ناگهان صدای کوبیدن در بلند شد. گفتم: کیست که جز محمد صلی الله علیه و آله کسی سزاوار نیست در این خانه را بکوبد؟! آهنگ دلنشین پیغمبر صلی الله علیه و آله به گوشم رسید، فرمود: در را باز کن، محمد هستم. شتابان در را باز کردم، با روی گشاده وارد خانه شد، طولی نکشید که نور فاطمه زهرا علیها السلام از صلب پدر به رحم مادر منتقل شد. (۱۳۷) آری کسی که خود محور طهارت است و با این گونه تشریفات الهی قدم به عالم می‌گذارد، نمی‌خواهد شیعیان او با لقمه‌ای حرام مقدمات پیدایش آنان فراهم آید مالی که خمس به آن تعلق گرفته و سهم اهل بیت علیهم السلام در آن وجود دارد اگر به صاحب حق داده نشود، همان لقمه حرامی می‌شود که تأثیر سوء در روح و روان یک انسان می‌گذارد. برای اینکه چنین مشکلی برای شیعیان در آن شرایط سخت پیش نیاید. امیر مؤمنان علی علیه السلام به همسرش زهرا علیها السلام پیشنهاد کرد حق خود را بر شیعیان حلال کن تا پاکیزه شوند. (۱۳۸) البته این نکته روشن است که حلال نمودن این حق برای شیعیان، مربوط به دوره و زمانی است که ظلم و ستم آن چنان زیاد شد که نه تنها حق حضرت را همانند فدک از او گرفتند تا اهل بیت علیهم السلام چیزی نداشته باشند، بلکه کار به جایی رسید که انسان‌های مظلومی را به جرم دوستی و علاقه به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام تحت تعقیب قرار می‌دادند، چه رسد به اینکه کسی حق مالی آنان را به دستشان برساند.

۲) تمتع جنسی مشروع از همسر

اشاره

نزدیکی با همسر در بعضی از زمان‌ها ممنوع و در شرع مقدس حرام گردیده، مانند زمانی که همسر در حال حیض است که اگر در چنین زمانی مردی با همسرش نزدیکی کرد و نطفه فرزند منعقد گردید، زمینه پیدایش محبت و دوستی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در این کودک از بین می‌رود. شخصی به امیر المؤمنین علیه السلام گفت: من دوستدار شما هستم. فرمود: کسی که نطفه او در حال حیض منعقد شده، دوستدار ما نمی‌باشد. این شخص رفت و در جنگ صفین در رکاب معاویه کشته شد. (۱۳۹) اصولاً اگر نطفه به صورت حرام منعقد گردید و - پناه بر خدا - فرزند زنا زاده شد، زمینه دوستی خدا و اهل بیت در وجود او از بین می‌رود و طعم محبت و دوستی آنان را نمی‌چشد. امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ وَجَدَ بَرْدَ حُبْنَا عَلَى قَلْبِهِ فَلْيَكْثِرِ الدُّعَاءَ لِأُمَّهِ، فَإِنَّهَا لَمْ تَخُنْ أَبَاهُ»؛ (۱۴۰) کسی که در قلبش محبت ما را می‌یابد، به مادرش دعا کند که چنین مادری به پدرش خیانت نکرده است. در روایت دیگری از فضیل به نقل از امام صادق علیه السلام آمده: «مَنْ وَجَدَ بَرْدَ حُبْنَا فِي كَبِدِهِ فَلْيُحْمَدِ اللَّهَ عَلَى أَوَّلِ النَّعْمِ. قَالَ: قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ! مَا أَوَّلُ النَّعْمِ؟ قَالَ: طَيْبُ الْوِلَادَةِ»؛ (۱۴۱) کسی که محبت ما جگر او را خنک کرده، خداوند را بر اولین نعمت سپاس گوید. پرسیده شد: اولین نعمت چیست؟ حضرت فرمود: پاکیزگی ولادت.»

با نام خدا همبستر شدن

وقتی زندگی بر اساس رابطه با خدا شکل گرفت، در تمام مراحل، انسان سعی می‌کند به یاد او باشد، در غم‌ها و خوشی‌ها، در فقر و تنگدستی و در غنا و ثروت، در سختی‌ها و راحتی^۳... چنین زندگی‌ای ثمرات خوبی را به بار می‌آورد، آن کس که برای ازدواجش

دو رکعت نماز می‌خواند و از خداوند همسری شایسته طلب می‌کند و هنگام همبستر شدن، نام خدا بر زبان جاری می‌کند، می‌تواند بذر محبت و دوستی را در قلب فرزندش قرار دهد. امام صادق علیه السلام به ابوبصیر فرمود: وقتی یکی از شما می‌خواهد ازدواج کند، چگونه باید به پیش رود؟ پاسخ داد: من به فدای شما! نمی‌دانم. حضرت فرمود: وقتی تصمیم به ازدواج گرفت دو رکعت نماز بخواند و سپاس خدا را بگوید و در پیشگاه خداوند بگوید: خداوندا! من تصمیم به ازدواج گرفته‌ام، همسری پاکیزه و شایسته نصیب من کن و برکت در او قرار ده و فرزند پاکیزه از او نصیب من کن و اگر از او فرزندی به من دادی، شیطان در او نصیبی نداشته باشد. عرض کردم: چگونه می‌شود که شیطان در آن فرزند نصیب داشته باشد؟ حضرت فرمود: مرد وقتی می‌خواهد به همسرش نزدیک شود، شیطان حضور پیدا می‌کند، پس اگر نام خدا را ببرد، شیطان دور می‌شود. و اما اگر همبستر شود و نام خدا را نبرد، شیطان در آن نطفه شریک است. عرض کردم: از کجا بفهمیم که شیطان در نطفه‌ای شریک بوده یا نه؟ حضرت فرمود: از راه دوستی و دشمنی نسبت به ما. (۱۴۲) آری اگر انسانی دوستی و محبت اهل بیت علیهم السلام را در قلب داشت، معلوم می‌گردد شیطان در او شرکتی نداشته و اگر دشمنی و بغض اهل بیت علیهم السلام در دل داشت، بداند که شیطان در پیدایش او حضور داشته و شرکت نموده است.

۳) مواظبت در دوران بارداری

اشاره

همان گونه که جسم انسان در رحم مادر شکل می‌گیرد و به کمال می‌رسد، روح نیز در آنجا نیازمندی‌های خود را تامین می‌کند. پزشکان برای اینکه نوزادی سالم به دنیا آید توصیه‌هایی به مادران دارند و آنها را نسبت به خوردن غذاهایی ترغیب، و نسبت به غذاهایی منع می‌کنند. طبیبان روح و پیام آوران الهی و اولیای دین هم که مریدان حقیقی انسانند، توصیه‌هایی برای سلامت روح در دوران بارداری نسبت به پیروان خود داشته‌اند.

خوشبختی و بدبختی در شکم مادر

آن قدر دوران بارداری از اهمیت برخوردار است که پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرمود: «الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ» (۱۴۳) انسان شقی و بدبخت در شکم مادر چنین است و انسان خوشبخت نیز در شکم مادر سعادت‌مند است. پدر پس از انعقاد نطفه، دیگر در ساخت طبیعی فرزند تأثیری ندارد، ولی مادر در تمام ایام حمل در فرزند مؤثر است. بچه از مادر تغذیه می‌کند و تمام موادی را که در ساخت خود لازم دارد از او می‌گیرد، به همین جهت، سلامت و مرض، پاکی و ناپاکی، مستی و مسمومیت مادر، در جنین اثر مستقیم دارد. همان طور که مادران مبتلا به سل و سرطان در فرزندان خویش زمینه‌های مساعدی برای ابتلاء به این ناخوشی‌ها ایجاد می‌کنند، زنان آلوده به انحراف‌های روحی و سیئات اخلاقی و صفات ناپسند نیز زمینه‌های نامطلوبی در افکار کودکان خود به وجود می‌آورند و تدریجاً آن عیوب اخلاقی بروز می‌کند، و نتایج شومش در فرزندان ظاهر می‌گردد. تمام حالات جسمی و روانی مادر، روی بچه تأثیر می‌گذارد، زیرا بچه در رحم، مانند یک عضو مادر است، همان طور که حالات جسمانی مادر و موادی که از آن تغذیه نموده است روی بچه اثر می‌گذارد، افکار و اخلاق و احساسات مادر نیز در جسم و جان فرزند تأثیر می‌گذارد و گاهی بچه بیش از خود مادر متأثر می‌شود. مثلاً اگر مادری در ایام بارداری سخت بترسد،

اثری که در بدن او از این حالات روانی پیدا می‌شود، پریدگی رنگ چهره است ولی بچه در شکم، از این پیشامد صدمه زیاده‌تری می‌بیند. غم‌ها و غصه‌های مادر و برآشفستگی‌های مادر، برافروختگی‌ها و هیجانات او و خلاصه کلیه صفات ناپسند، و همچنین ایمان و تقوای مادر، صفا و مهرورزی، خیرخواهی و نوع دوستی او، آرامش نفس، شجاعت‌ها و شهامت‌هایش و در نتیجه، تمام سجایای اخلاقی مادر، همه و همه در طفل اثرگذار است و خوشبختی و بدبختی او را در رحم پی ریزی می‌کند. آیا مادری که در تاریکی شب بر می‌خیزد، وضو می‌گیرد و با خدای خود راز و نیاز می‌کند و دوستی خود را نسبت به خالقش اظهار می‌نماید، بر طفلی که در رحم دارد اثر نمی‌گذارد؟ مادری که در مجلس عزای امام حسین و اهل بیت علیهم السلام شرکت می‌کند و بر اساس محبت و عشق در مصیبت آنان اشک می‌ریزد، آیا این احساس در حمل او تأثیر نمی‌کند؟ آیا مادری که به قرآن، کتاب آسمانی و کلام خدا گوش فرا می‌دهد و با دقت آیات الهی را می‌خواند و با خواندن قرآن نسبت به خداوند رحیم و مهربان مهرورزی می‌کند در طفلی که در رحم دارد بی‌تأثیر است! مادری که در دوران حمل از خوردن غذای حرام اجتناب می‌کند و از دیدنی‌ها و شنیدنی‌های حرام پرهیز می‌کند و سخنان خلاف شرع بر زبانش جاری نمی‌شود آیا در فرزندگی که دوران رشد خود را در رحم می‌گذراند مؤثر نیست؟! همه اینهاست که شکم مادر را جایگاهی برای سعادت و خوشبختی یا شقاوت انسان نموده است. اشاره به یک نکته لازم و ضروری است، و آن اینکه درست است که پدر و مادر تأثیر بسزایی در روحيات فرزند دارند و عامل وراثت، این آثار را به دنبال دارد، لکن به هیچ وجه موجب جبر و سلب آزادی از انسان نمی‌شود، یعنی همان فرزندانی که تحت تأثیر عامل وراثت قرار گرفته و خصوصیات مثبت و یا منفی از والدین به آنان منتقل شده قابل تغییر می‌باشند. اگر همه وراثت‌ها قطعی و غیر قابل تغییر باشد، اگر تمام صفات ناپسند و خُلقیات بد پدران و مادران، سرنوشت حتمی و غیر قابل تخلف فرزندان باشد، مسئله تربیت که مورد توجه انبیا و تعالیم آسمانی آنان است لغو خواهد بود. از این روست که پس از ولادت فرزند، نوبت به مرحله تربیت می‌رسد که بر اساس آن کودک در مسیر صحیح زندگی قرار می‌گیرد و نیز با اراده و تصمیمی که انسان می‌گیرد، می‌تواند در زندگی برخلاف آنچه عوامل خارجی بر روح و روان او اثر گذارده حرکت کند. البته سختی چنین اراده و تصمیمی بر کسی پوشیده نیست. انسانی که از مرحله پیدایش نطفه تا مرحله نوجوانی، همه عوامل وراثت و تربیت و غیره، او را به بدی‌ها سوق داده‌اند، حال بخواهد به طرف خوبی‌ها حرکت کند، کار دشواری است. ولی می‌تواند چنین کند و اراده و اختیار از او سلب نمی‌شود و اگر چنین کرد زحمات او مورد تقدیر قرار می‌گیرد و پاداش بیشتری از طرف خداوند کسب می‌کند، آن پاداشی که در مقابل همین عمل به دیگرانی که به راحتی آن را انجام داده‌اند تعلق نمی‌گیرد.

۴) دوران نوزادی و کودکی

توضیح

زمینی که تا به حال چیزی در آن کشت نگردیده و آمادگی زیاد برای پذیرفتن هر بذری دارد، تا با عناصری که در خاک وجود دارد به پرورش آن بپردازد، زمینی که تا به حال امکانات خود را به پای هیچ گیاهی نریخته، منتظر است تا اولین گیاهی که می‌خواهد سر از زمین در آورد، آنچه را که دارد مصرفش نماید. بذر اگر بذر خوبی باشد، ثمره خوبی می‌دهد و اگر بذر، همراه علف هرزه باشد زمین پر از علف می‌شود و نمی‌گذارد بذرهای دیگر به ثمر برسند. روح و روان کودکی که تا به حال در این عالم چیزی نخورده و ندیده و نشنیده، اولین غذایی که به او داده می‌شود و اولین کلماتی که می‌شنود و اولین برخوردهایی را که نظاره می‌کند تأثیر بسزایی در او دارد.

آمادگی کودک برای پرورش

امیر مؤمنان علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام فرمود: «وَإِنَّمَا قَلْبُ الْحَيْدِثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقَى فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبْلَهُ، فَبَادَرَتْكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُو قَلْبُكَ وَيَشْتِغَلَ لُبُّكَ»؛ (۱۴۴) قلب بچه نوره مانند زمین خالی از بذر گیاه است، هر تخمی که در آن افشاندن شود به خوبی می‌پذیرد و در خود می‌پرورد. پس من نیز از دوران کودکی تو استفاده نمودم و خیلی زود در پرورش تو قیام کردم، پیش از آن که دل تربیت‌پذیرت سخت شود و مطالب گوناگون عقلت را اشغال نماید. از آنجا که تأثیر اشیای مختلف بر ما پنهان است و آثاری که در آنها وجود دارد بر ما آشکار نمی‌باشد به سراغ مکتب وحی رفته، دل به دستورات خاندان وحی می‌سپاریم.

کام نوزاد با آب فرات

اولین چیزی که زمینه محبت و دوستی اهل بیت علیهم السلام را در نوزاد بعد از ولادت فراهم می‌کند برداشتن کام او از آب فرات است. امام صادق علیه السلام فرمود: «حَنُّكُوا أَوْلَادَكُمْ بِمَاءِ الْفُرَاتِ»؛ (۱۴۵) کام فرزندان خود را از آب فرات بردارید. و در جایی دیگر فرمود: «مَا أَظُنُّ أَحَدًا يُحَنُّكَ بِمَاءِ الْفُرَاتِ إِلَّا أَحَبَّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ»؛ (۱۴۶) گمان نمی‌کنم کسی را که با آب فرات کامش برداشته شده باشد مگر آنکه ما خاندان را دوست می‌دارد.

تربت حسینی و در امان بودن نوزاد

از هنگام ولادت، دشمنان و شیاطین در صدد ضربه زدن و به بیراهه بردن انسان هستند. یکی از عواملی که انسان را بیمه می‌کند و مانع تأثیر منفی عوامل مختلف در وجود انسان می‌گردد، پیوند خوردن با امام حسین علیه السلام است که برداشتن کام نوزاد با تربت آن بزرگوار زمینه پیدایش این پیوند است. امام صادق علیه السلام فرمود: «حَنُّكُوا أَوْلَادَكُمْ بِتُوبَةِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَإِنَّهُ أَمَانٌ»؛ (۱۴۷) کام فرزندان خود را از تربت حسین علیه السلام بردارید، زیرا مایه ایمنی است، و چه خطری بالاتر از جدایی از اهل بیت پیامبر علیهم السلام! رسیدگی به نوزاد از نظر جسمانی و رساندن انواع ویتامین‌ها به او و پرورش جسم، وقتی ارزشمند است که روحی که در این کالبد قرار گرفته، پیوند عاطفی با خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام داشته باشد. انسانی که مرکب جسمش قدمی برای رسیدن به محبوب بر نمی‌دارد و ذره‌ای از امکاناتش را به پای محبت و دوستی اهل بیت علیهم السلام نمی‌ریزد، جماد بی‌ارزشی است که قفس و کالبد انسان گردیده و برای مدتی او را در خود به زندانی کشیده است. جسم قوی وقتی ارزشمند است که در راه دوستی خدا و دوستان خدا، سخاوتمندانه قدم به میدان محبت گذارد و هستی خود را به پای دوست بریزد. آشنایی با تربت امام حسین علیه السلام از نوزادی، می‌تواند با خطراتی که نوزاد را تهدید می‌کند - که یکی از آنها جدایی از اهل بیت است - مقابله کرده و دفع نماید.

تأثیر صداها بر نوزاد

آنچه بر نوزاد پس از ولادت می‌گذرد بر ما پوشیده است، چه مقدار با دیدنی‌ها مأنوس است، چه برداشتی از شنیدنی‌ها دارد،

نوزادی که وقتی به دنیا می‌آید هیچ نمی‌داند. «وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»؛ (۱۴۸) و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد در حالی که چیزی نمی‌دانستید. و برای شما گوش و چشم‌ها و دل‌ها قرار داد، باشد که سپاسگزاری کنید. خداوند ابزار آشنایی و علم را به نوزاد داده، تا از طریق چشم و گوش و فکر و اندیشه، با جهان آشنا شود و این آشنایی در دوران کودکی به سرعت انجام می‌گیرد. تأثیر صداها بر نوزاد آن قدر زیاد است که در تجربیات معلوم شده، صدای قلب مادر برای بچه از هر آهنگ موزونی، جذاب‌تر و دلنشین‌تر است. موقعی که صورتش روی سینه مادر قرار می‌گیرد و صدای قلب مادر را می‌شنود آرام می‌شود. به همین جهت بعضی از شیرخوار گاه‌ها صدای قلب مادر را روی نوار ضبط کرده‌اند و در هنگام ناآرامی و گریه طفل، این صدا را نزدیک گوشش برده و بدین وسیله آرامش می‌کنند.

تأثیر صدای اذان در گوش نوزاد

در دین اسلام آمده است که در گوش راست نوزاد، اذان و در گوش چپش اقامه گفته شود، زیرا بدین وسیله از شیطان محفوظ می‌ماند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَلْيُؤَدِّ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى بِأَذَانِ الصَّلَاةِ وَلْيُقِمَّ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى فَإِنَّهَا عِصْمَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» (۱۴۹) شنیدن اذان و اقامه توسط نوزاد یعنی آشنایی با خدا و رسول و چیزهایی که در آینده برای او سرنوشت‌ساز است. برای انسان‌هایی که در اطراف او هستند شاید گیرندگی طفل نسبت به این الفاظ مشهود و آشکار نباشد، ولی آن کسی که طفل را آفریده می‌داند که این موجود چه نیازهای مادی و معنوی دارد و باید در اختیار او گذارده شود. حال که شنیدن، بر طفل تأثیر بسزایی دارد چه بهتر که برنامه ریزی پدر و مادر به گونه‌ای باشد که صداها را سرنوشت‌ساز به گوش او برسد و از این راه رابطه عاطفی و دوستی و محبت برقرار شود، و اینکه کسانی را که باید در آینده دوست بدارد از هم اکنون با نام آنان آشنا شود.

شنیدن نام محبوب

یکی از راه‌های زمینه‌سازی و پرورش محبت در کودکان، استفاده از اسم اهل بیت علیهم السلام در نامگذاری نوزاد است، اگر دختر است، نام فاطمه داشته باشد تا در شبانه روز وقتی او را صدا می‌زنند نامی به گوشش برسد که باید مودت و دوستی او را در قلب پرورش دهد و اگر پسر است، نام محمد و علی و مانند آنها، چنین نام‌هایی را بشنود که در آینده دل به آنان سپارد. یکی از حقوق فرزند بر پدر این است که نامی نیکو برای او انتخاب کند. مردی خدمت پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله رسید و سؤال کرد: یا رسول الله! حق این پسر بر من چیست؟ حضرت فرمود: «نام نیکو بر او بگذار.» (۱۵۰)

تأثیر نام بر دوری شیطان

تأثیر نام بر روح و روان طفل آن قدر زیاد است و آن چنان جاذبه‌ای نسبت به خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام ایجاد می‌کند که شیطان فریبنده را از پا در می‌آورد، شیطانی که می‌خواهد به هر وسیله محبت خدا و رسولش را از قلب انسان بیرون برد. روزی امام باقر علیه السلام به طفل خردسالی فرمود: نامت چیست؟ گفت: محمد. فرمود: کنیه‌ات چیست؟ گفت: علی. حضرت فرمود: به شدت از شیطان دور شدی و فرار کردی، به درستی که شیطان وقتی نام محمد و علی را می‌شنود، همانند سُرَب ذوب می‌شود و وقتی نام

دشمنان ما را می‌شنود چابک و سر پا می‌گردد. (۱۵۱)

احترام به نام‌های مقدس

نام‌های مقدس بر نوزاد گذاردن از راه‌های آموزش و پرورش محبت خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام می‌باشد. خصوصاً وقتی اطرافیان در مقابل آن نام، احترام و تواضع نموده و حتی نسبت به طفل به خاطر نامش احترام بگذارند. شخصی می‌گوید: مدتی با امام صادق علیه السلام رفت و آمد داشتم، ولی چند روز بود که خدمت حضرت نرسیده بودم، وقتی به محضرش رسیدم، فرمود: کجا بودی چند روز تو را ندیدم؟ عرض کردم: فرزند دار شدم. حضرت فرمود: مبارک باشد بر تو، نامش را چه گذاردی؟ عرض کردم: نام او را محمد گذاردم. امام صادق علیه السلام وقتی نام محمد را شنیدند آنقدر تواضع نمود و «محمد محمد» گفت که نزدیک بود صورتشان به زمین برسد. سپس فرمود: من و فرزندان و پدر و مادرم و خانواده و تمام اهل زمین به فدای رسول خدا صلی الله علیه و آله، مبادا نسبت به فرزندت بدی کنی یا او را بزنی و یا سخن زشتی به او بگویی. بدان، خانه‌ای که در زمین نام محمد در آن باشد هر روز آن خانه تقدیس می‌شود. (۱۵۲)

تغییر دادن اسم نامناسب

پرورش محبت و دوستی اهل بیت در فرزند آنقدر ارزش دارد که اگر پدر و مادر، نامی غیر مناسب برای فرزند خود انتخاب نموده‌اند باید نام را تغییر داده و نامی پسندیده بر او بگذارند. شخصی به نام یعقوب می‌گوید: خدمت امام صادق علیه السلام بودم، در حالی که فرزندش موسی بن جعفر علیهما السلام در گهواره بود و حضرت مدتی طولانی آهسته با او سخن می‌گفتند. نشستم و پس از آنکه حضرت فارغ شدند، خدمت حضرت رفتم. حضرت فرمود: برو نزدیک مولای خودت - یعنی موسی بن جعفر علیهما السلام - که در گهواره هستند و سلام کن. رفتم و سلام کردم، حضرت با زبانی فصیح جواب سلام مرا دادند، سپس فرمود: نام دخترت را عوض کن همان دختری که دیروز او را نامگذاری کردی، آن نامی است که خداوند دشمن می‌دارد. یعقوب می‌گوید: روز گذشته خداوند به من دختری داده بود که نام او را حمیراء گذارده بودم، امام صادق علیه السلام به من فرمود: به حرف او گوش کن. می‌گوید: رفتم و نامش را عوض کردم. (۱۵۳)

تغییر نام طفل توسط پیامبر خدا

در معجزات پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آورده‌اند: زنی از مشرکین که از مخالفین سرسخت پیامبر صلی الله علیه و آله بود بر حضرت عبور کرد در حالی که کودک دو ماهه او در آغوشش بود، کودک دو ماهه وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله را دید به آن حضرت سلام کرد و گفت: «السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ». در حالی که مادر چنین وضعی را نمی‌پسندید که کودک دو ماهه‌اش به رسالت حضرت آگاهی داشته باشد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از او پرسید: از کجا فهمیدی من رسول خدا هستم؟ گفت: پروردگارم و روح الامین به من آموخت. پیامبر فرمود: روح الامین کیست؟ گفت: جبرئیل است و الآن بالای سر شما ایستاده و به شما نگاه می‌کند. حضرت فرمود: نامت چیست؟ گفت: عبد العزّی، بنده بت عزّی و من نسبت به او کافر هستم، یا رسول الله! شما هر نامی که می‌خواهید بر من بگذارید. حضرت فرمود: نام تو عبد الله، بنده خدا است. گفت: یا رسول الله! برای من

از خدا بخواهید که از خدمت‌گزاران شما در بهشت باشم. پیامبر برای او دعا کرد. طفل گفت: سعادت‌مند است کسی که به تو ایمان آورد و بدبخت کسی که به تو کفر بورزد. سپس فریاد زد و جان داد. (۱۵۴)

مکان‌ها و فضاهای تأثیر گذار

ممکن است تصور بر این باشد که کودک چیزی را تشخیص نمی‌دهد تا مورد توجه و تربیت او قرار گیرد، یعنی برداشتی از اطراف خود ندارد و مجالس خوب و بد برای او یکسان است، در حالی که چنین نیست. آنان مطالب زیادی را می‌فهمند، لکن قدرت بیان و سخن گفتن را ندارند. عارف فرزانه مرحوم آیت‌الله بهاء‌الدینی می‌فرمود: هنوز یکساله نشده بودم که بسیاری از چیزها را می‌فهمیدم، سخنان افراد را می‌شنیدم و حفظ می‌کردم. در آن دوران که مدتی به سختی به خواب می‌رفتم مادرم ناراحت بود، برای من دارویی تهیه کرد تا بتوانم آرامش یافته و استراحت کنم. اولین قطره‌های آن را که نوشیدم از آن بیزار شدم، به خاطر تلخی و بدمزه بودن آن، که به مذاق کودکانه‌ام نمی‌ساخت از آن نمی‌خوردم. چند ماه گذشت تا این که یکساله شدم، غده‌ای چرکین معروف به دمل در بدنم ایجاد شد که تنها درمان آن بریدن محل و تیغ زدن و برداشتن غده بود. خانمی را پیدا کردند که معروف به دکتر بود، در آن حال که من در گهواره بودم او را بالای سرم آوردند. مادرم، اطرافیان و آن زن در اطرافم ایستاده بودند و درباره درمان من صحبت می‌کردند. حرف‌ها و سخنان آنان را می‌فهمیدم و از چگونگی درمان آگاه می‌شدم، فهم جملات آنها موجب شد که بترسم و کار معالجه را بر آنان سخت نمایم. با ناراحتی بسیار و تلاش فراوان آنان، برداشتن دمل آغاز شد. در آن حال تمام کارهای آن خانم را می‌دیدم و می‌فهمیدم. از زدن نیشترو ریختن خون تا در آوردن دمل و دیگر زحمات او... افراد پاک‌طینت و نیکو سرشت را دوست داشتم و علاقه‌ای قلبی به آنان پیدا می‌کردم. خیر و شر را می‌فهمیدم و اهل آن را می‌شناختم. در همان ایام بود که بین انسان‌های خیر و نیکوکار و افراد شرور و طغیانگر فرق می‌گذاشتم. از این رو مادربزرگم را که جلسات روضه امام حسین علیه السلام را اداره می‌کرد و در آنها روضه می‌خواند دوست می‌داشتم. پاک‌ی، خوبی و نوراتیت او را حس می‌کردم و از او خوشم می‌آمد. روزی مرا همراه خود به جلسه‌ای برد و این در حالی بود که به دو سالگی نرسیده بودم. آن جلسه مجلس جشن میلاد رسول اکرم صلی الله علیه و آله بود در آن روز شعر: «تولد شد محمد، به دنیا آمد احمد» خوانده شد و بقیه همراه مادر بزرگم جواب می‌دادند. در همان حال، جملات را می‌فهمیدم و لذت می‌بردم، از آن روز این شعر را از حفظ دارم. (۱۵۵)

مجالس گناه، موسیقی‌های حرام، سخنان زشت، برخوردهای ناصحیح، تماماً می‌تواند تأثیر در روح و روان کودک داشته باشد. حال اگر کودک را در مجلسی بردیم که مجلس ذکر است و در آنجا سخن از خدا و رسول و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام گفته می‌شود و فضایل آنان بیان می‌گردد، آیا تأثیرگذار در آنان نیست؟! در روایات آمده که طفل ولو یک روزه باشد در ایام حج در مکه به او احرام بپوشانند و ولّی او نیت کند و او را طواف دهند و اعمال دیگر را از طرف او انجام دهند و سرش را بتراشند و بین صفا و مروه ببرند. (۱۵۶) آیا فضای مسجد الحرام و صفا و مروه و عرفات و منی و سایر مکان‌های مقدس تأثیری در طفل ندارد و بردن او به این مکان‌ها صرفاً عمل کردن به یک دستور دینی می‌باشد. عارف بزرگ مرحوم حاج سید هاشم حدّاد می‌فرمود: ما باید به اطفال خود احترام بگذاریم و به نظر بزرگ به آنها بنگریم؛ زیرا که روح بزرگ دارند و ما ایشان را خرد می‌پنداریم. می‌فرمود: قن‌داقه نوزاد را تا چند ماهگی در مجالس علم و محافل ذکر و حسینیه و محافل عزاداری که نام حضرت سیدالشهدا برده می‌شود ببرند، چرا که نفس طفل همچون مغناطیس است و علوم و آواراد و اذکار و قدوسیت روح امام حسین علیه السلام را جذب می‌کند. طفل گرچه زبان ندارد ولی ادراک می‌کند و روحش در دوران کودکی اگر در محل معصیت برده شود آن جرم و گناه او را آلوده می‌کند و اگر در محل ذکر و عبادت و علم برده شود آن پاک‌ی و صفا را به خود می‌گیرد. ایشان می‌فرمود: شما اطفال خود

را کنار اتاق روضه‌خوانی، اتاق ذکر می‌دارند قرار بدهید. علماء سابق این طور می‌نمودند؛ زیرا آثاری را که طفل در این زمان به خود اخذ می‌نماید تا آخر عمر در او ثابت می‌ماند و جزو غرایز و صفات فطری وی می‌گردد، چرا که نفس بچه در این زمان، قابلیت محضه است، یعنی هر چیزی را جذب می‌کند اگر چه این معنای مهم و این سرّ خطیر را عامه مردم ادراک نکنند. (۱۵۷) امیر مؤمنان علی علیه السلام در خانه اتاقی داشت که نه خیلی بزرگ بود و نه کوچک، آخر شب وقتی می‌خواست نماز بخواند همراه خود کودکی خردسال را به آن اتاق می‌برد و نماز می‌خواند. (۱۵۸)

تأثیر پذیری در دوران شیرخوارگی

زمان شیرخوارگی، دوران رشد کودک است. در این دوران جسم کودک از مادر و یا دایه‌ای که به او شیر می‌دهد تأثیرپذیری زیادی دارد آن چنان تأثیری که حتی زیبایی و زشتی هم به او منتقل می‌شود. امام باقر علیه السلام فرمود: «زنی را برای شیردهی به فرزندت انتخاب کن که خوش چهره باشد و از زنان بدچهره پرهیز؛ زیرا شیر در نوزاد تأثیر می‌گذارد.» (۱۵۹) تأثیرپذیری روح در دوران شیرخوارگی، اگر بیشتر از جسم نباشد کمتر نیست. مادر و دایه می‌توانند خصوصیات اخلاقی خود را از طریق شیر دادن به طفل منتقل کنند؛ لذا در دین دستور داده‌اند، همان‌گونه که در ازدواج باید همسری شایسته انتخاب کرد، در رضاع و شیردادن هم انتخاب لازم است، زیرا شیردادن می‌تواند روحیات طفل را تغییر دهد. (۱۶۰) مادر و دایه‌ای که عاقل نیست و یا از نظر اخلاقی مشکل دارد، نمی‌تواند بی‌تأثیر در نوزادی باشد که به او شیر می‌دهد. در موضوع محبت و دوستی هم، این چنین است، دوستی اهل بیت عصمت و طهارت زنی که به طفل شیر می‌دهد تأثیرگذار است و همچنین است دشمنی او نسبت به اهل بیت علیهم السلام. در روایتی نقل شده است: اگر زن یهودی و یا نصرانی شیر بدهد بهتر است از زنی که دشمنی با اهل بیت دارد. (۱۶۱) اگر از راه شیر دادن می‌توان پاک و طهارت روح و دوستی و محبت را به طفل منتقل کرد و او را بر این اساس پرورش داد، پس چه بهتر که مادر برای شیردادن وضو گرفته و با نام خدا و صلوات و درود بر پیامبر و اهل بیت علیهم السلام به نوزاد شیر دهد. مطالعه کتاب‌هایی که احساسات و محبت مادر را نسبت به اهل بیت علیهم السلام زنده می‌کند، در دوران شیردهی مؤثر است. و همچنین است شنیدن سخنانی که ارتباط قلبی با اولیاء دین را افزایش می‌دهد. طفلی که شیخ انصاری می‌شود و شیفته اهل بیت می‌گردد و در مرتبه بالای علم قرار گرفته شیر مادر در او بی‌تأثیر نبوده، مادری که برای شیردادن به او وضو می‌گرفته و با طهارت، پستان در دهانش می‌گذارد. و اگر پسر هنگام به دار زدن پدرش - مرحوم شیخ فضل الله نوری شهید بزرگوار تاریخ اسلام - کف می‌زند و شادی می‌کند، چه بسا شیر دایه‌ای که دشمنی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام را داشته در او تأثیرگذار بوده است. در مورد حسین بن علی علیهما السلام که مظهر دوستی و محبت است نقل شده که از هیچ زنی شیر نخورد حتی از مادرش صدیقه کبری علیها السلام. تا اینکه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله انگشت مبارکش را در دهان حسین علیه السلام گذاشت و او می‌مکید و تا دو سه روز نیازی نداشت. در نتیجه گوشت امام حسین علیه السلام از گوشت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روید. (۱۶۲) امام حسین علیه السلام محبت شدیدی به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله داشت همان‌گونه که رسول خدا محبتش را نثار حسین می‌کرد. روزی در میان کوچه دست‌ها را باز کرد، حسین عزیزش را گرفت یک دست زیر چانه او گذارد و دستی پشت سر، آن گاه لب‌ها را بر لب‌هایش گذارد و بوسید، سپس فرمود: «حسین از من است و من از حسین، خدا دوست می‌دارد هر کس حسین را دوست بدارد.» (۱۶۳) امام حسین علیه السلام نیز که مظهر صفا و محبت است، روز عاشورا وقتی نگاه کرد طفل شیرخوار در فراق حسین علیه السلام نالان است و نیاز به محبت دارد، در آن شرایط سخت او را در آغوش گرفت تا عواطف را نثارش کند و او را ببوسد، ولی دشمن اجازه نداد و طفل در آغوش پدر به شهادت رسید. (۱۶۴) طفل شیرخوار هم علاقه و محبت به پدر را از شیر مادری داشت که سر تا پای وجودش

عشق به امام حسین علیه السلام بود. در مجلس ابن زیاد وقتی نگاه این مادر به سر بریده امام حسین علیه السلام افتاد سر مطهر را برداشت، بوسید و شروع کرد به گریه کردن و گفت: من هیچ وقت حسین را فراموش نمی‌کنم، فراموش نمی‌کنم آن لحظه‌ای را که نیزه بر بدنش زدند، فراموش نمی‌کنم که بدنش را بدون کفن بر روی زمین گذاردند. وقتی وارد مدینه شد زیر سقف قرار نگرفت و می‌گفت: چگونه در سایه باشم در حالی که بدن حسین را در میان آفتاب گذاشتند. (۱۶۵)

۵) آموزش و پرورش محبت از طریق آشنایی

توضیح

آشنایی یکی از راه‌های پیدایش دوستی و محبت است. کودک اگر با خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام آشنا شد، قدمی در باب دوستی برداشته است. همان گونه که به راه افتادن کودک نیاز به یاری پدر و مادر دارد، قدم برداشتن برای آشنایی و دوستی هم کمک آنان را می‌طلبد. اگر به راه افتادن طفل انگیزه می‌خواهد که گاه انگیزه او دیدن چیزی است که به او نشان می‌دهند و طفل برای رسیدن به آن تلاش می‌کند، به راه افتادن در مسیر دوستی هم احتیاج به انگیزه دارد و این انگیزه آشنایی با خوبان است. امام علیه السلام فرمود: کودک وقتی سه ساله شد هفت مرتبه به او بگوید: بگو «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»، یعنی آشنایی با آفریدگار هستی. وقتی سه ساله و هفت ماه و بیست روز از او گذشت، هفت مرتبه به او بگوید تا بگوید: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»، یعنی آشنایی با پیامبر الهی. و وقتی به چهار سالگی رسید به او بیاموزید تا هفت مرتبه بگوید: «صَلِّ عَلَى اللَّهِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ»، یعنی آشنایی با پیامبر و اهل بیت علیهم السلام. و در پنج سالگی او را به طرف قبله قرار دهید و به او بگوید: سجده کن، یعنی خضوع در مقابل آن خدایی که با او آشنا شدی. و در شش سالگی نماز را به او بیاموزید. و در هفت سالگی به او بگوید: صورت و دست‌هایت را بشوی. وقتی شست، به او بگوید نماز بخوان. این شستن دست و صورت غیر از وضو گرفتن است. و وقتی به نه سالگی رسید، وضو گرفتن را به او یاد دهید و او را وادار به وضو گرفتن و نماز خواندن کنید. این چنین است که راه آشنایی با دوست در طول نه سال نشان داده می‌شود و تمرین بر محبت و دوستی صورت می‌گیرد. (۱۶۶) همان گونه که از روایت استفاده شد، آشنا شدن و پیدایش محبت و دوستی تدریجی است و هر چه زمان بگذرد نیاز بیشتری به این آشنایی می‌باشد، و تا آخر عمر هر چه انسان تلاش کند و بر معرفت خود نسبت به کسی که کمالات او بی‌نهایت است بیفزاید بر محبت و دوستی او نیز افزوده می‌شود.

نقل فضایل و ارزش‌های دوران کودکی اهل بیت علیهم السلام

به تناسب روحیات کودک، هر چه از خوبی‌های زمان کودکی پیامبر و اهل بیت علیهم السلام برای آنان بیان شود، جذابیت بیشتری ایجاد می‌گردد.

کودکی پیامبر صلی الله علیه و آله

فاطمه بنت اسد مادر امیرالمؤمنین علیه السلام می‌گوید: بعد از اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله جدّ خود عبدالمطلب علیه السلام را هم پس از پدر از دست داده بود، قدم به خانه ابوطالب علیه السلام گذارد و عمو سرپرستی او را به عهده گرفت. ایشان می‌گوید: من به

او خدمت می‌کردم و او مرا به عنوان مادر صدا می‌زد، زیرا مادر او هم از دنیا رفته بود. در خانه ما درختان خرما بود و بچه‌های زیادی برای خوردن خرما به خانه ما می‌آمدند. در میان چهل کودکی که به خانه می‌آمدند، پیامبر هم در میان آنها می‌رفت. من او را نگاه می‌کردم، یک بار هم ندیدم که او خرمایی را از دست بچه‌ای بگیرد که زودتر خرما را از زمین برداشته بود. ولی بچه‌های دیگر خرما را از دست یکدیگر به زور می‌گرفتند. من هر روز مقداری خرما برای او کنار می‌گذاردم، ولی یک روز یادم رفت که برای او خرما بردارم، بچه‌ها آمدند و تمام خرماها را از زمین برداشتند و خوردند. من در حالی که خجالت زده بودم خوابیدم و دستم را بر روی صورتم گذاردم، محمد هم خواب بود وقتی بیدار شد به داخل باغ رفت ولی خرمایی روی زمین نبود که بردارد. به درخت خرمایی اشاره کرد و گفت: من گرسنه هستم. من نگاه به درخت کردم، دیدم شاخه‌های بلند درخت خرما پایین آمد و محمد آنقدر که می‌خواست از خرماها برداشت و خورد، دوباره شاخه‌های درخت بالا رفت. من تعجب کردم، وقتی شوهرم، ابوطالب درب خانه را زد، همیشه به کنیز می‌گفتم درب را باز کن ولی آن روز خودم با عجله رفتم درب را باز کردم و داستان درخت خرما را برایش گفتم. ابوطالب علیه السلام در پاسخ من گفت: او پیامبر خداست و از تو هم فرزندی متولد خواهد شد که وزیر او خواهد بود. و من بعد از سی سال علی علیه السلام را به دنیا آوردم. (۱۶۷)

داستانی از کودکی امام حسن و امام حسین علیهما السلام

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بیمار شدند، فاطمه زهرا علیها السلام برای عیادت پدر آمدند و در حالی که حسن و حسین علیهما السلام همراه حضرت بودند به منزل پیامبر وارد شدند. حسن یک طرف پیامبر و حسین طرف دیگر نشستند در حالی که پیامبر در خواب بودند با دست به بدن پیامبر می‌زدند تا پیامبر بیدار شوند، ولی بیدار نشدند. فاطمه علیها السلام به آنان گفتند: جدّ شما خواب هستند، بروید وقتی پیامبر بیدار شدند بیاید. آنها قبول نکردند حسین همان جا روی بازوی راست پیامبر و حسن روی بازوی چپ خوابیدند. فاطمه زهرا علیها السلام وقتی دیدند کودکانش به خواب رفته‌اند برخاستند و به منزل خود رفتند. حسن و حسین از خواب بیدار شدند و هنوز پیامبر خدا در خواب بودند سراغ مادر را از عایشه گرفتند او پاسخ داد که مادران به خانه رفته. هر دو از منزل پیامبر بیرون آمدند تا به خانه بروند شب بود و تاریک، دست یکدیگر را گرفتند و با هم می‌رفتند و صحبت می‌کردند، به جایی رسیدند که راه را گم کردند، چه کنند؟ خوابیدند تا صبح شود و راه را پیدا کنند. پیامبر خدا در منزل از خواب بیدار شدند به سراغ کودکان به خانه زهرا آمدند ولی دیدند آنجا نیستند، ایستادند و از خداوند کمک خواستند، نوری از آسمان نمودار شد، در پرتو نور حرکت کردند به دنبال کودکان، تا رسیدند به همان نقطه‌ای که حسن و حسین در آنجا خوابیده بودند در حالی که باران شدید می‌بارید ولی خداوند نگذاشته بود حتی یک قطره باران بر آنها بریزد. پیامبر خدا دیدند ماری با قیافه عجیبی در حال حفاظت و نگهداری از کودکان است وقتی پیامبر خدا را دید شروع به سخن کرد: خدایا تو را شاهد می‌گیرم که من فرزندان پیامبر را محافظت کردم و صحیح و سالم به پیامبر تحویل دادم. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: تو کیستی؟ گفت: من فرستاده جن هستم قسمتی از قرآن را فراموش کرده‌ام آمده‌ام تا به من بیاموزید در بین راه به این جا رسیدم ناگهان ندایی شنیدم که این دو فرزند رسول خدا را محافظت نما و من محافظت نمودم. قرآن را از پیامبر آموخت و رفت. پیامبر خدا، حسن و حسین را بلند کردند در حالی که حسن را بر دوش راست و حسین را بر دوش چپ خود سوار نمودند و به راه افتادند. در بین راه اصحاب پیامبر را می‌دیدند از حضرت تقاضا می‌کردند که کودکان را بر دوش خود گیرند تا زحمت پیامبر کم شود، ولی پیامبر قبول نمی‌کردند و در حق آنان دعا می‌نمودند تا رسیدند به امیرالمؤمنین علیه السلام حضرت وقتی فرزندان خود را بر دوش پیامبر دیدند عرض کردند: یا رسول الله! یکی از آنها را به من بدهید تا بیاورم. پیامبر به حسن فرمود: با پدرت می‌روی؟! پاسخ داد: نه دوش شما را بیشتر از دوش پدرم

دوست دارم. به حسین فرمود: با پدرت می‌روی؟ پاسخ داد: من هم همان چیزی را می‌گویم که برادرم حسن گفت، دوش شما را بیشتر از دوش پدرم دوست دارم. پیامبر خدا آمدند تا به دخترشان فاطمه زهرا علیها السلام رسیدند وارد خانه شدند در حالی که فاطمه برای کودکان خرما آماده کرده بود. کودکان از خرما خوردند و سیر شدند در حالی که خوشحال بودند، پیامبر فرمود: حالا بلند شوید باهم کشتی بگیرید. فاطمه به سراغ کار خود رفت ولی می‌شنید که پدرش پیامبر خدا می‌گوید: حسن! حسین را به زمین بزن. فاطمه صدا زد: پدر! حسن بزرگ‌تر است آیا او را تشویق می‌کنی حسین را که کوچک‌تر است زمین بزند. پیامبر فرمود: دخترم جبرئیل هم به حسین می‌گوید: حسن را به زمین بزن. (۱۶۸) داستان‌هایی از این قبیل می‌تواند برای کودکان جذابیت داشته باشد و زمینه دوستی و محبت آنان را نسبت به اهل بیت پیامبر علیهم السلام فراهم آورد.

محبت و توجه اهل بیت علیهم السلام به کودکان

دوست داشتن کودکان، بهترین کارها نزد پروردگار است، زیرا آنان فطرتی توحیدی و آشنا با پروردگار عالمیان دارند. امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت موسی علیه السلام از پروردگار سؤال کرد: با ارزش‌ترین اعمال نزد تو چیست؟ خداوند فرمود: دوست داشتن کودکان، به درستی که من فطرت آنان را بر توحیدم قرار داده‌ام و اگر آنان را بمیرانم به بهشت خود می‌برم. (۱۶۹) اهل بیت عصمت و طهارت که دوستی آنان در راستای دوستی خداست بالاترین محبت را نسبت به کودکان روا می‌دارند. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: «أَجِبُوا الصَّبِيَانَ وَارْحَمُوهُمْ»؛ (۱۷۰) کودکان را دوست بدارید و به آنها رحم کنید. وقتی کودکان بدانند که آنان مورد توجه و محبت اولیاء دین هستند، آنان نیز زمینه محبت و دوستی در وجودشان پیدا می‌شود. نقل مواردی که پیامبر خدا و ائمه معصومین علیهم السلام نسبت به کودکان محبت روا داشته‌اند، می‌تواند در جلب دوستی آنان نسبت به اهل بیت تأثیر زیادی داشته باشد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نماز می‌خواندند، در حالی که حسین علیه السلام کودکی بود کنار پیامبر، وقتی حضرت به سجده می‌رفتند حسین می‌آمد و بر پشت آن بزرگوار سوار می‌شد و پاهای خود را حرکت می‌داد و می‌گفت: حل حل. پیامبر خدا وقتی می‌خواست از سجده بلند شود، او را می‌گرفت و کنار خود می‌گذاشت. دوباره به سجده می‌رفت امام حسین علیه السلام می‌آمد و بر پشت حضرت سوار می‌شد و می‌گفت: حل حل. حضرت نمازش تمام شد، یک شخص یهودی این منظره را می‌دید، آمد خدمت پیامبر و گفت: شما به گونه‌ای با کودکان برخورد می‌کنید که ما چنین نمی‌کنیم. حضرت فرمود: شما اگر ایمان به خدا و رسولش داشته باشید به کودکان رحم می‌کنید. مرد یهودی وقتی چنین برخوردی را از پیامبر نسبت به کودکان دید، ایمان آورد. (۱۷۱) روش پیامبر گرامی اسلام این بود که وقتی بچه‌ها را می‌دیدند به آنها سلام می‌کردند و می‌فرمود: تا آخر عمر به آنان سلام خواهم کرد تا بعد از من دیگران هم چنین کنند. (۱۷۲)

توجه و محبت پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به کودک

شخصی است که تمام موهای سر و صورتش سفید شده، فقط بخشی از موهای او سیاه مانده است، به او گفتند: ما چنین چیزی ندیده‌ایم که در این سن و سال همه موها سفید شده فقط یک قسمت سیاه مانده باشد. پاسخ داد: این سیاهی موها، خاطره‌ای است برای من. در دوران کودکی، من با بچه‌ها مشغول بازی بودم، یک وقت دیدم پیامبر خدا عبور می‌کند، جلو رفتم و به حضرت سلام کردم، حضرت جواب سلام مرا دادند و فرمود: اسمت چیست؟ نام خود را گفتم، حضرت دست مبارکشان را بر سر من کشیدند و فرمود: خداوند برکتش را در تو قرار دهد. این قسمت موی سر که سیاه است محل دست پیامبر است که بر سر من کشیدند، لذا

موها سفید نگردیده است. (۱۷۳)

امام علی علیه السلام و توجه به کودک

شخصی می‌گوید: در خانه خدا اطراف کعبه مشغول طواف بودم، دو دختر را دیدم یکی به دیگری که خواهرش بود می‌گفت: قسم به آن کسی که وصی پیامبر بود و در بین مردم به تساوی حکم می‌کرد و در قضاوتها بر اساس عدالت حکم می‌نمود، همان کسی که همسر فاطمه علیها السلام بود و... من تعجب کردم که دختری به این کودکی چگونه به امام علی علیه السلام معرفت دارد، از او پرسیدم: آیا علی را می‌شناسی که این گونه تمجید می‌کنی؟ گفت: چگونه نشناسم کسی که مرا شفا داده است. پدرم در جنگ صفین در یاری امام علی علیه السلام شهید شد. پس از آنکه ما یتیم شدیم، آن حضرت روزی به خانه ما آمد. از مادرم احوالپرسی کرد. مادرم، من و خواهرم را نزد حضرت آورد در حالی که من نابینا بودم، چون نگاه حضرت به من افتاد، آهی کشید و این شعر را خواند: مَا إِنْ تَأَوَّهْتَ مِنْ شَيْءٍ رُزْتُ بِهِ كَمَا تَأَوَّهْتُ لِلْأَطْفَالِ فِي الصَّيْعَرِ قَدَمَاتٍ وَالِدُهُمْ مَنْ كَانَ يَكْفُلُهُمْ فِي النَّائِبَاتِ وَفِي الْأَسْفَارِ وَالْحَضَرِ هَيْجَ غَاةٍ مِنْ مِصَابِيئِ كَمَا بِهَ سَرْمَ آمَدَ دَلْمَ نَسُوخَتِ، آن گونه که برای کودک صغیر دلسوخته‌ام، زیرا پدرشان که در مشکلات و در سفر و حضر آنان را سرپرستی می‌نمود، از دنیا رفته است. آن گاه دست مبارک را بر چشم من کشید، به برکتش چشم من بینا شد و نور آن به قدری است که به خدا سوگند، شتر فراری را در شب تاریک می‌توانم بینم و همه اینها به برکت امیرمؤمنان علی بن ابی‌طالب علیهما السلام است. (۱۷۴)

امام حسین علیه السلام و توجه به کودکان در کربلا

امام حسین علیه السلام روز عاشورا شرایط سختی داشتند و مسائل زیادی بود که امام را به خود مشغول کرده بود؛ مقابله با دشمن، جلوگیری از نفوذ آنان به سمت خیمه‌ها، محافظت از زن‌ها و بچه‌ها، آوردن بدن شهیدان از میدان جنگ به درون خیمه. ولی با همه این مشکلات و سختی‌ها، امام علیه السلام از کودکان غافل نبودند و آنان را مورد توجه و محبت خود داشته، به گونه‌ای که وقتی قمر بنی هاشم آمدند و اجازه گرفتند که به میدان جنگ بروند و با دشمن بجنگند، حضرت اجازه ندادند و مطلبی را به عباس علیه السلام گفتند و آن توجه دادن به کودکان بود، فرمود: «فَاطَلْبُ لِهَوْلَاءِ الْأَطْفَالِ قَلِيلاً مِنَ الْمَاءِ؛ برو برای کودکان مقدار کمی آب فراهم کن.» با این که خود حضرت تشنه بودند و زن‌ها هم تشنه، ولی در میان همه، کودکان نظر امام را جلب کرده بودند. قمر بنی هاشم هم برای رسیدگی به تشنگی کودکان، به سراغ آب رفت و تمام توان خود را به کار گرفت تا با آوردن آب دل کودکان را شاد نماید، ولی دشمن چنین اجازه‌ای نداد تا کار به جایی رسید که حضرت برای آوردن آب به مقابله با دشمن پرداختند و در این راه دو دست حضرت قطع شد و آسیب‌های فراوانی به بدنش رسید، تا اینکه شهادت آغوش خود را باز کرد و عباس را در بر گرفت.

(۶) آشنایی با کودکانی که اهل بیت علیهم السلام را دوست داشتند

یکی از راه‌های پیدایش محبت و دوستی در کودک، آشنا نمودن او با کودکانی است که دوستدار اهل بیت پیامبر علیهم السلام هستند. ارتباط برقرار شدن با چنین افرادی، می‌تواند دوستی را در کودک پرورش دهد، هر چند این ارتباط با کسانی باشد که تاریخ شرح حال آنان آمده است؛ مثلاً- نقل شده: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در مسیر خود به کودکانی برخوردند که بازی

می‌کردند. حضرت نزد یکی از کودکان نشستند و او را بوسیدند و مورد محبت قرار دادند، سپس روی زانوی خود نشاندهند. از حضرت پرسیدند: چرا در بین همه کودکان این کودک را مورد توجه و محبت خود قرار دادید؟ فرمود: یک روز دیدم این کودک با حسین بازی می‌کند و از زیر پاهای او خاک را بر می‌دارد و به صورت و چشم‌های خود می‌مالد و این‌گونه دوستی و محبت خود را نسبت به حسین ابراز می‌دارد. لذا من هم به خاطر اینکه حسین را دوست می‌دارد، او را دوست می‌دارم. هرآینه جبرئیل به من خبر داد که او از یاران حسین علیه السلام در کربلا خواهد بود. (۱۷۵)

۷) توجه دادن کودک به از بین رفتن مشکلات به وسیله اهل بیت علیهم السلام

اشاره

در دین اسلام توجه زیادی به برطرف کردن مشکلات دیگران و شاد نمودن آنان شده و نسبت به شاد نمودن کودکان تاکید بیشتری گردیده است. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ دَارًا يُقَالُ لَهَا «دَارُ الْفَرَحِ» لَا يَدْخُلُهَا إِلَّا مَنْ فَرَّحَ الصَّبِيَّانَ» (۱۷۶) در بهشت خانه‌ای است به نام خانه سرور، هیچ کس وارد این خانه نخواهد شد مگر اینکه کودکان را شاد کرده باشد. «اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام که الگوی عمل به خوبی‌ها هستند، در زندگی چنین بودند که با برخورد و رفتار خود موجب سرور و شادی کودکان می‌شدند. عبد الله بن جعفر همسر حضرت زینب کبری علیها السلام می‌گوید: وقتی پدرم جعفر طیار به شهادت رسید و من در سن کودکی بودم، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به منزل ما آمد و به مادرم اسماء فرمود: فرزندان جعفر را بیاور. رسول خدا آن‌چنان به ما ملاطفت کرد که هنوز آن خاطره در ذهن من هست. پیامبر وارد خانه ما شد و خبر شهادت پدر را به مادرم داد، من به ایشان نگاه می‌کردم در حالی که دست بر روی سرم می‌کشید و به برادرم محبت می‌نمود. (۱۷۷) به کودک آموزش داده شود که اگر می‌خواهی در امتحانات قبول شوی با اهل بیت در میان بگذار، وقتی سفر به عتبات عالیات در کنار قبر امامان معصوم علیهم السلام می‌روی از امام درخواست کن تا مشکلت رفع و برطرف گردد. هنگام بیماری، توسل به اهل بیت به آنان آموزش داده شود. با برپا کردن مجلس توسل به اهل بیت، برای درخواست شفای کودک، محبت و دوستی آنان در وجود کودک پرورش یابد. وقتی چنین شناخت و معرفتی برای آنان پیدا شد، به آن سو کشیده شده و دل آنان جایگاه محبت و دوستی اهل بیت می‌گردد.

کودک نمونه

در زندگی امام هشتم علی بن موسی الرضا علیهما السلام آمده است که روزی در مقابل حضرت، اسبی بود که کسی جرأت نمی‌کرد بر آن سوار شود و اگر سوار می‌شد جرأت حرکت کردن نداشت، زیرا اسب او را بر زمین می‌انداخت. کودک هفت ساله‌ای به امام عرض کرد: آقا اجازه می‌دهید من سوار بر این اسب شوم و او را رام کنم؟ حضرت فرمود: تو چنین می‌کنی؟ عرض کرد: بله. حضرت فرمود: چگونه؟ پاسخ داد: من قبل از سوار شدن، کاری انجام داده‌ام که اسب آرام شده و با من کاری ندارد. حضرت فرمود: چه عملی انجام داده‌ای؟ گفت: صد مرتبه صلوات بر پیامبر و آل او فرستاده‌ام و به او فهمانده‌ام که من ولایت و دوستی شما اهل بیت را در وجودم تازه کرده‌ام. حضرت فرمود: سوار شو. او سوار شد و آن چنان اسب را به این طرف و آن طرف برد که حیوان خسته شد. وقتی کودک از اسب پیاده شد، حضرت فرمود: هر چه می‌خواهی از اموال من بخواه تا به تو بدهم. (۱۷۸)

نجات کودک از سقوط

مادر در حالی که بچه شش ماهه او بر روی پشت بام بود به سراغ کارهایش رفت، کودک حرکت کرد و آرام آرام خود را به لب بام رساند و در پرتگاه قرار گرفت. مادر فهمید، خواست برود او را بگیرد و نجات دهد، می‌ترسید کودک از دست او فرار کند و پرت شود و به زمین سقوط کند. رفتند نردبانی گذاردند که از پایین او را بگیرند تا نیفتد، ولی نتوانستند. فریاد مادر بلند شد و برای فرزندش گریه می‌کرد که چه کنم؟ گفتند به سراغ امیرمؤمنان علی علیه السلام بروید. حضرت آمدند، تا نگاه مادر به امام علی علیه السلام افتاد فریاد زد و از حضرت برای نجات طفلش کمک خواست. حضرت چاره‌ای اندیشید، فرمود: بروید کودکی مثل او را بیاورید و در روی بام بگذارید. رفتند و کودکی آورد، وقتی نگاه آن کودک به مثل خودش افتاد، آرام آرام برگشت و به سراغ آن کودک رفت و امیرمؤمنان علیه السلام از این راه جان طفلی را نجات داد. (۱۷۹)

حفاظت از محبت و دوستی

تنها تلاش برای پیدایش دوستی و محبت کافی نیست، بلکه کوشش برای نگهداری آن نیز لازم است. عواملی در زندگی انسان پیدا می‌شود که محبت را از بین می‌برد و روز به روز ضعیف‌تر می‌گرداند، لذا باید کوشش کرد تا آن عوامل مانع گسترش محبت نشود.

افراط و زیاده روی

هر انسانی دارای ظرفیت معینی است که با توجه به آن ظرفیت، باید نیازهای معنوی در اختیارش قرار گیرد. همانند جسم که ظرفیت معینی دارد و اگر بیش از ظرفیت، غذا در اختیارش قرار داده شود نسبت به آن غذا نفرت پیدا می‌کند. در فرهنگ دینی به ما گفته‌اند که هر عبادتی را با میل و رغبت انجام دهید و هر وقت تمایل نداشتید، آن را ترک نمایید. نمازهای مستحبی، زیارت مشاهد مشرفه، خواندن قرآن، شب زنده‌داری، خواندن دعا، عزاداری، همه و همه وقتی ثمر بخش است که با میل و رغبت انجام شود و آن گاه که بدون میل و رغبت باشد و تحمیل بر نفس شود، نه تنها اثر مثبت ندارد که تأثیر منفی نیز در انسان گذارده و او را نسبت به این امور دلزده می‌کند و علاقه‌اش را از بین می‌برد. امام صادق علیه السلام فرمود: «لَا تُكْرَهُوا إِلَى أَنْفُسِكُمُ الْعِبَادَةَ» (۱۸۰) عبادت را با فشار و بی‌میلی بر خود تحمیل ننمایید. البته توجه به این نکته لازم است که همان گونه که بعضی از غذاها برای جسم لازم و ضروری است که حتی با بی‌میلی باید خورده شود، غذاهای معنوی نیز این چنین است که بعضی از آنها برای حیات روح، ضرورت دارد که این امور در غالب واجبات به ما معرفی شده‌است. در عبادات واجب، میل و رغبت ملاحظه نمی‌شود که اگر تمایل نبود ترک گردد، بلکه حتماً باید به آنها عمل شود و اگر ترک شد قضای آن به جا آورده شود. بحث اعتدال و میانه روی، در مورد مستحبات و اموری است که در شرع مقدس واجب نگردیده‌است. در نامه‌ای که امیرمؤمنان علی علیه السلام به حارث همدانی نوشته‌اند، آمده است: نفس خود را در مورد عبادت فریب ده (و با وعده‌ها و ترس‌ها) آن را وادار به عبادت کن و با نفس مدارا کن و از فرصت‌هایی که دارای نشاط و رغبت است استفاده کن، مگر نسبت به واجبات که حتماً باید در وقت و محلش انجام گردد: «وَخَادِعُ نَفْسِكَ فِي الْعِبَادَةِ وَارْفُقْ بِهَا وَلَا تَفْهَرْهَا وَخُذْ عَفْوَهَا وَنَشَاطَهَا إِلَّا مَا كَانَ مَكْتُوبًا عَلَيْكَ مِنَ الْقَرِيضَةِ، فَإِنَّهُ لَا يَدُّ مِنْ قَضَائِهَا وَتَعَاهِدِهَا عِنْدَ مَحَلِّهَا» (۱۸۱) و در مورد کودک برای اینکه محبت و دوستی‌اش نسبت به خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام کم نگردیده و از بین نرود، اعتدال و توجه به ظرفیت و توان روحی او لازم و ضروری است. مدت طولانی در مسجد و در حرم‌های

امامان معصوم بودن، شرکت در جلسات دعا و عزاداری‌های خسته کننده و... کودک را نسبت به این امور بی رغبت کرده و محبت او را از بین می‌برد.

تبلیغات دشمن

دشمنان برای از بین بردن محبت و عشق به دین و رهبران دینی، برنامه‌های زیادی را در دراز مدت انجام دادند و هم اکنون نیز با شیوه‌های مختلف تلاش می‌کنند تا به مقصود شوم خود برسند. آنان می‌خواهند زیبایی‌ها را زشت جلوه داده و زشتی‌ها را زیبا جلوه دهند، انسان‌های پاکیزه و عدالت‌خواه را از عوامل انحطاط و سقوط و انسان‌های حيله گر و ظالم را بشردوست و عدالت‌خواه معرفی کنند. انسان‌هایی همانند امیرمؤمنان علی علیه السلام را انسان‌هایی بی مهر و عاطفه و همانند معاویه را خیرخواه و بامحبت. برای خنثی نمودن این شیوه تبلیغات، لازم است که چهره واقعی بدخواهان معرفی گردد و نقاب از صورت زشت آنان برداشته شود. آنان ممکن است با انجام کارهایی که ظاهری فریبنده دارند، درصدد باشند که قلب‌ها را نسبت به خوبان عالم خالی از مهر و محبت نموده و به خود وابسته گردانند.

شیرینی برای از بین بردن دوستی و محبت

ابوالاسود دوتلی از شاعرانی است که اهل بصره بود و از شیفتگان امیرمؤمنان. در جنگ صفین در رکاب علی علیه السلام شمشیر می‌زد و عواطف و محبت خود را نثار حضرت می‌نمود. معاویه تصمیم گرفت بین علی علیه السلام و او جدایی بیندازد، هدایایی برای ابوالاسود، همراه با شیرینی فرستاد. او دختری خردسال داشت، وقتی نگاهش به شیرینی‌ها افتاد مقداری از آن را برداشت و داخل دهان خود گذارد. پدر وقتی چنین منظره‌ای را دید، به دخترش گفت: دخترم! این شیرینی سم است که معاویه برای ما فرستاده، او می‌خواهد بدین وسیله دوستی و محبت امیرمؤمنان را از قلب ما بیرون برد. دختر وقتی فهمید که این شیرینی جز فریب چیز دیگری نیست، گفت: آیا به راستی معاویه می‌خواهد با این شیرینی علی را از قلب من بگیرد؟ با اینکه مقداری از شیرینی‌ها را خورده بود تلاش کرد و آن را بیرون ریخت و گفت: معاویه فرزند هند! آیا دینم را با این شیرینی زعفرانی به تو بفروشم؟ به خدا پناه می‌برم، چگونه چنین چیزی ممکن است، در حالی که مولای من علی علیه السلام است. **أَبَا الشَّهِيدِ الْمُزَعْفَرِ يَا بَنَ هِنْدَ نَبِيْعُ عَلَيْكَ أَحْسَابًا وَدِينًا مَعَاذَ اللَّهِ كَيْفَ يَكُونُ هَذَا وَمَوْلَانَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (۱۸۲)** امروزه شیرینی‌های زعفرانی که در قالب کارتن‌ها و فیلم‌ها و سریال‌ها و غیره در اختیار کودکان قرار می‌گیرد، کم نیست. جذاب کردن غذای دشمنان و نوع لباس آنان و کیفیت آرایش سر و صورت و نام‌هایی که انتخاب می‌کنند، همه و همه از شیوه‌هایی است که برای از بین بردن محبت و دوستی خوبان و جدا نمودن از دین به کار برده می‌شود. اینجاست که باید با روش صحیح، چهره واقعی دشمنان برای کودک به تصویر کشیده شود و زهری که داخل شیرینی‌های زعفرانی جاسازی شده برای آنان تبیین و آشکار گردد. از انتخاب نام‌هایی که دشمنان تبلیغ می‌کنند پرهیز شود، نوع لباس و شیوه اصلاح سر و صورت، همانند آنان نباشد و کیفیت زندگی کردن به تقلید از آنان انجام نگیرد. همه اینها می‌تواند خنثی کننده تبلیغات و از بین برنده عوامل محبت‌زدا باشد.

عاشورا و عوامل محبت زدا

یکی از کارهایی که دشمن برای جدا نمودن بعضی از دوستان و یاران امام حسین علیه السلام در کربلا انجام داد، آوردن امان نامه بود. در حالی که همه در محاصره قرار گرفته بودند و لحظه به لحظه به مرگ نزدیک می شدند، بعد از ظهر روز نهم محرم شمر به نزدیکی خیام امام آمد و عباس و عبدالله و جعفر و عثمان فرزندان علی بن ابی طالب را که مادرشان ام‌البنین بود صدا زد. آنها بیرون آمدند، شمر به آنها گفت: برای شما از عید الله امان گرفته‌ام. آیا با امان نامه می‌توان پیوند دوستی و محبت آنان را با حسین بن علی علیهما السلام قطع کرد؟ پاسخی دادند که او را در مقابل پیشنهادش شرمند کرد، همه با هم گفتند: خدا تو را و امان تو را لعنت کند، ما امان داشته باشیم و پسر دختر پیامبرمان امان نداشته باشد. (۱۸۳) نفرت و دشمنی /

فصل ششم: نفرت و دشمنی

توضیح

قال الصادق علیه السلام: كَذِبَ مَنْ ادَّعَى مَحَبَّتَنَا وَلَمْ يَتَّبِعْهُ مِنْ عِدُوِّنَا؛ در ادعای دوستی و محبت ما، دروغ می‌گوید کسی که از دشمنان ما بیزار نباشد. بحار الانوار: ۵۸/۲۷

نفرت و دشمنی

دل آدمی دو سو دارد: یک سوی آن دوستی و محبت و سوی دیگر برائت و دشمنی. وقتی در قلب نسبت به چیزی میل و رغبت پیدا می‌شود، به طور طبیعی نسبت به ضد آن نفرت و بیزاری حاصل می‌گردد. ادعای دوستی نسبت به دو چیزی که با هم ضد هستند، همانند اجتماع دو ضد، محال و ممتنع می‌باشد. دو چیزی که یکدیگر را دفع می‌کنند و با هم سازگاری ندارند و وجود یکی مانع وجود دیگری است، دوستی نسبت به یکی از آنها لازم‌اش بیزاری از دیگری می‌باشد. انسان نسبت به دوستی که حاضر است تمام سرمایه زندگی‌اش را در اختیار او بگذارد و از هیچ کمکی دریغ نمی‌ورزد، بی تفاوت نبوده و نه تنها به او عشق می‌ورزد، بلکه از دشمنان او نیز بیزار و متنفر است. مادری که به فرزندش علاقه دارد و حاضر نیست خاری به پای او برود، نسبت به کسانی که به فرزندش دشمنی می‌ورزند بی تفاوت نیست، بلکه از آنان بیزار است. تاجر و کاسبی که به دنبال سود است و منافع خود را از این راه به دست می‌آورد، نسبت به کسانی که منافع او را به خطر می‌اندازند، دشمنی می‌ورزد. آیا انسانی که در زندگی یک هدف را تعقیب می‌کند و آن دوستی خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام است، می‌تواند نسبت به دشمنانشان بی تفاوت بوده و اظهار برائت و دشمنی نماید. مسئله برائت از دشمنان، روشن و بدیهی است و نیازی به برهان و دلیل ندارد، بلکه هر انسانی در وجدان خود آن را می‌یابد. در عین حال آیات قرآن و روایات اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام تاکید زیادی بر این موضوع دارند. برائت و بیزاری نسبت به دشمنانی که چشم دیدن نزدیک شدن انسان به خدا و رسول و اهل بیتش را ندارند.

با دشمنان خدا دوست نشوید

خداوند در سوره ممتحنه می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دشمن من و دشمن خودتان را به دوستی بر نگیرید (به طوری) که با آنها اظهار دوستی کنید و حال آنکه قطعاً به آن حقیقتی که برای شما آمده کافرند و پیامبر شما را (از مکه) بیرون می‌کنند که چرا به خدا و پروردگارتان ایمان آورده‌اید. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ» (۱۸۴) سپس خداوند حضرت ابراهیم و یارانش را به عنوان الگو معرفی می‌کند، هنگامی که در مقابل قومی قرار گرفتند که غیر خدا را می‌پرستیدند به آنان گفتند: ما از شما و از معبودان شما

بیزاریم و میان ما و شما دشمنی و کینه همیشگی پایدار شده است تا وقتی که فقط به خدا ایمان آورید.» خداوند برای دشمنی با دشمنان خدا، مرزی را هم نمی‌پذیرد، هر کس و هر چه باشد حتی اگر از نزدیک‌ترین افراد، همانند پدر و برادر انسان باشند و دوستی با آنان را مطلقاً نفی می‌کند. «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَعِوَابَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنَّ الشَّيْءَ يُحِبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»؛ (۱۸۵) ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر پدرانتان و برادرانتان کفر را بر ایمان ترجیح دهند آنان را به دوستی نگیرید و هر کس از میان شما آنان را به دوستی بگیرد آنان همانند ستمکارانند.

دوستی دروغین

حال که دوستی بدون دشمنی معنا ندارد، پس ادعای دوستی بدون براءت و بیزاری از دشمنان، ادعایی دروغین است. به امام صادق علیه السلام گفتند: فلانی شما را دوست می‌دارد ولی در بیزاری نسبت به دشمنان شما ضعیف است. حضرت فرمود: دروغ می‌گوید کسی که ادعای دوستی ما را دارد و از دشمنان ما بیزاری نمی‌جوید. (۱۸۶) وقتی ادعای دوستی دروغین شد، چنین ادعایی در زندگی تأثیر مثبت ندارد. از آنجا که محبت و دوستی، خمیر مایه همه اعمال آدمی است، هر کاری هم که انجام داده شود جز زحمت برای انسان به بار نخواهد آورد. این خبری است که جبرئیل امین برای پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آورده است و ایشان هم به امیرمؤمنان علیه السلام خبر داده: یا علی! اگر بنده‌ای هزار سال بندگی خدا کند بدون ولایت و دوستی تو و امامان از نسل تو پذیرفته نیست و دوستی و ولایت تو هم بدون بیزاری از دشمنان و دشمنان فرزندان معصومت پذیرفته نمی‌شود. هر که می‌خواهد، بپذیرد و هر که نخواهد، نپذیرد. این خبری است که جبرئیل امین به من داده است.

آزمایش دوستی، با دشمنی نسبت به دشمنان

گاهی انسان در داشتن محبت و دوستی دچار تردید می‌گردد، زبان سخن از دوستی می‌گوید ولی نمی‌داند دلش هم قبول دارد یا نه. یکی از راه‌های امتحان و آزمایش نمودن دوستی، این است که انسان ببیند آیا با دشمنان دوستش، دشمنی دارد، یا نه با آنان هم پیمان دوستی می‌بندد. امام باقر علیه السلام فرمود: «کسی که می‌خواهد بداند آیا ما را دوست دارد یا نه، دلش را آزمایش کند، اگر همراه دوستی ما، دشمنان ما را نیز دوست می‌دارد پس او از ما نیست، ما هم از او نیستیم و خداوند و جبرئیل و میکائیل با آنان دشمن هستند.» (۱۸۷) آری از طریق دوستی‌ها، دشمنی‌ها شناخته و از راه دشمنی‌ها، دوستی‌ها شناسایی می‌شود. امام صادق علیه السلام فرمود: «اگر کسی کافری را دوست بدارد خداوند را دشمن داشته است و اگر کسی کافری را دشمن بدارد خداوند را دوست داشته. سپس فرمود: دوست دشمن خدا، دشمن خدا می‌باشد.» (۱۸۸)

درد خدا بر بیزار از دشمنان

درد خداوند بر کسی که نفرت و بیزاری خود را از دشمنان خدا و رسول و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام ابراز دارد و با لعن خود از آنان فاصله گیرد. همان گونه که از خداوند درخواست دوری آنان را از رحمتش دارد. علی بن عاصم که از اهالی کوفه و نابینا بود گفت: بر امام عسکری علیه السلام وارد شدم، حضرت به من فرمود: نگاه کن تو بر روی فرشی قدم گذاردی که بسیاری از انبیا و پیامبران الهی و امامان بر روی آن نشستند. او به احترام چنین فرشی تصمیم گرفت دیگر کفش نپوشیده و با پای بدون کفش قدم بردارد، در عین حال خیلی مایل بود فرش را ببیند ولی افسوس که چشم نداشت. او می‌گوید: امام علیه السلام متوجه شدند که در ذهن من چه می‌گذرد و مراد مرا فهمیدند، به من فرمود: نزدیک بیا. آن گاه دست مبارکشان را بر صورت من کشیدند، بینا شدم و به فرش نگاه کردم بر روی آن آثار قدم‌ها را دیدم. حضرت فرمود: اینجا محل نشستن آدم علیه السلام و اینجا

هابیل و اینجا شیث و اینجا نوح و... می‌باشد و اینجا اثر قدم رسول خدا و امیرمؤمنان و دیگر امامان‌علیهم‌السلام است. خودم را به روی آن آثار انداختم و بوسیدم، سپس برخاستم و دست امام‌علیه‌السلام را بوسیدم. عرض کردم: من قدرت و توانی ندارم که شما را یاری کنم، لکن شما را دوست می‌دارم و از دشمنان شما بیزارم و در تنهایی نسبت به آنان لعن می‌فرستم، شما حال مرا چگونه می‌بینید؟ آیا این دوستی و دشمنی برای من ارزشی دارد و سرمایه‌ای برای من خواهد بود؟ حضرت فرمود: پدرم از رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌نقل کردند: کسی که قدرت یاری نمودن ما را نداشته باشد، ولی در تنهایی بر دشمنان ما لعن فرستد، خداوند صدای او را به تمام فرشتگان می‌رساند و هنگامی که یکی از شما، دشمنان ما را لعنت کند فرشتگان هم او را یاری می‌نمایند و حتی به کسانی از دشمنان ما که او لعن نکرده لعنت می‌فرستند. وقتی صدای لعنت شما نسبت به دشمنان به فرشتگان می‌رسد، برای او طلب آمرزش نموده و می‌گویند: خدایا! درودت را فرو فرست بر روح بنده‌ات که به مقدار توانش در راه یاری دوستان قدم برداشته و اگر می‌توانست بیشتر یاری می‌نمود. از طرف خداوند به ملائکه خطاب می‌شود: فرشتگان من! دعای شما را در حق بنده‌ام مستجاب نمودم و صدای شما را شنیدم و بر روح او و نیکان دیگر درود فرستاده و او را از خوبان قرار دادم. (۱۸۹)

تقاضای بازگشت به دنیا برای بیزاری جستن

دل دادن به غیر خدا به جای بیزاری و نفرت، روزی موجب حسرت و ندامت خواهد شد که دیگر راه بازگشت بر انسان بسته شده. روزی که انسان می‌بیند تمام قدرت و عظمت و زیبایی از آن خداوند است و دیگرانی را که به آنان دل بستگی داشت، نه تنها کاری از دستشان ساخته نیست بلکه نسبت به دوستان و طرفداران خود اعلام بیزاری و نفرت دارند. کسانی که عمری، دوستی و محبت خود را نثار آنان کرده بودند، وقتی چنین صحنه‌ای را می‌بینند، می‌گویند: ای کاش ما به دنیا برمی‌گشتیم و نسبت به کسانی که دل به آنان داده بودیم برائت و بیزاری می‌جستیم. خداوند رحیم و مهربان در قرآن می‌فرماید: بعضی از مردم معبودهایی غیر از خداوند برای خود انتخاب می‌کنند و آنها را همچون خداوند دوست می‌دارند، اما آنان که ایمان دارند عشقشان به خدا شدیدتر است و آنها که ستم کردند (و معبودی غیر از خدا برگزیدند) هنگامی که عذاب خداوند را مشاهده می‌کنند، خواهند دانست که تمام قدرت به دست خدا است و او دارای مجازات شدید است (نه معبودهای خیالی که از آنها می‌ترسیدند). در آن هنگام رهبران (معبودهای انسانی و شیطانی) از پیروان خود تبری می‌جویند و کيفر خدا را مشاهده می‌کنند و دستشان از همه جا کوتاه می‌شود. (و در این موقع) پیروان هم می‌گویند: کاش بار دیگر ما به دنیا برمی‌گشتیم تا از آنان تبری جویم آن چنان که آنها امروز از ما تبری جستند. (آری) این چنین خداوند اعمال آنان را به صورت حسرت‌زایی به آنها نشان می‌دهد و هرگز از آتش خارج نخواهند شد. (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ، إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَأَوَّاءُ الْعَذَابِ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ، وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا، كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ). (۱۹۰)

بیزاری و نفرت حسین بن علی‌علیهما‌السلام از دشمنان

عاشورا که تجلی نفرت و بیزاری از دشمنان خدا است، گواه بر نفرین حسین بن علی‌علیهما‌السلام است. امامی که مظهر رحمت و رأفت خداوند است و در جست و جوی سیراب نمودن بندگان خدا از رحمت او است، وقتی با انسان‌هایی رو به رو می‌شود که دیگر حاضر نیستند حتی به سخنان او گوش فرا دهند، نفرت و انزجار خود را نسبت به آنان اعلام نموده و از خداوند می‌خواهد که آنها از رحمتش به دور دارد. روز عاشورا پس از آن که هر دو سپاه کاملاً آماده شدند و پرچم‌های عمر سعد برافراشته شد و صدای طبل و شیپورشان طنین افکند و دشمن از هر طرف دور خیمه‌های حسین بن علی‌علیهما‌السلام را فرا گرفته و مانند حلقه انگشتی در

میان خویش گرفتند، حسین بن علی علیهما السلام از میان لشکر خویش بیرون آمده و در برابر صفوف دشمن قرار گرفت. آنان سرو صدا می‌کردند و حاضر نبودند به سخنان حضرت گوش فرا دهند و مرتب هلهله می‌نمودند. حضرت فرمود: وای بر شما! چرا گوش فرا نمی‌دهید تا گفتارم که شما را به رشد و سعادت فرا می‌خواند بشنوید. آنان ساکت شده و امام شروع به سخن نمودند: ای مردم! شما با اشتیاق فراوان ما را به یاری خود خواندید و آن‌گاه که به فریاد شما جواب مثبت داده و به سوی شما شتافتیم، شمشیرهایی را که از خود ما بود بر علیه ما به کار گرفتید و آتش فتنه‌ای که دشمن برافروخته بود شعله‌ور ساختید و به حمایت دشمنان و بر علیه پیشوایان ما به پا خاستید؟ رویتان سیاه که شما از سرکشان امت و از ته ماندگان احزاب فاسد هستید. شما به یزید بن معاویه و پیروانش اتکا و اعتماد نمودید. آن‌گاه پس از این سخنان، امام حسین علیه السلام دست‌های خود را به سوی آسمان برداشتند و لشکریان عمر سعد را این چنین نفرین نمودند: خدایا! قطرات باران را از آنان قطع کن و سال‌های سختی مانند سال‌های یوسف بر آنان بفرست و غلام ثقفی را بر آنان مسلط گردان تا با کاسه تلخ ذلت سیرابشان سازد و کسی را در میانشان بدون مجازات نگذارد، در مقابل هر قتلی، به قتلشان رساند و در مقابل ضربی، آنان را بزند و از آنان انتقام من و انتقام خاندان و پیروانم را بگیرد. زیرا که اینان ما را تکذیب نمودند و در مقابل دشمن دست از یاری ما برداشتند. بارالها! ما اهل بیت پیامبر تو و فرزندان و اقوام و عشیره او هستیم، خدایا! کسانی را که بر ما ظلم نمودند و حق ما را غصب کردند ذلیل بگردان. (۱۹۱) محمد بن اشعث که در جلوی صف دشمن بود و نفرین امام را شنید، به جلو آمد و گفت: میان تو و محمد چه قوم و خویشی وجود دارد؟ امام وقتی لجاجت او را دیدند، نفرینش نمودند: خدایا همین امروز ذلت زودرس او را بر من بنمایان. نفرین حضرت مستجاب شد و او چند لحظه بعد برای قضای حاجت از صف لشکر چند قدم فاصله گرفت و در گوشه‌ای نشست و در این هنگام عقرب سیاهی او را زد و در حالی که عورتش مکشوف بود هلاک گردید. (۱۹۲)

نفرین امام علیه السلام و هلاکت دشمن

مرد دیگری وقتی به خیمه امام حسین علیه السلام نزدیک شد، با صدای بلند به یاران امام علیه السلام گفت: آیا حسین در میان شما است؟ کسی جواب او را نداد. برای مرتبه دوم و سوم نیز کلامش را تکرار کرد، یکی از یاران امام حسین علیه السلام در حالی که به حضرت اشاره می‌نمود به او پاسخ داد: این حسین بن علی علیهما السلام است، چه می‌خواهی؟ او خطاب به امام حسین علیه السلام گفت: آبشربالتار، بر تو باد مژده آتش! حضرت در پاسخ او فرمود: دروغ می‌گویی، زیرا من به سوی خدای بخشنده و کریم و شفاعت‌پذیر که فرمانش مطاع است می‌روم. تو چه کسی هستی؟ گفت: من پسر حوزة هستم. امام دست به سوی آسمان بلند کرد و او را نفرین نمود: خدایا! او را به سوی آتش بکش. او از نفرین امام علیه السلام خشمناک شد و بر اسب خویش تازیانه زد، اسب به سرعت حرکت کرد و او از پشت اسب به گودالی افتاد و پایش در رکاب گیر کرد. اسب رم نمود و او را به این طرف و آن طرف می‌زد. بالاخره به سوی خندقی که در آن آتش افروخته بودند دوید و بدن تکه تکه و نیمه جان او را در آتش انداخت و قبل از آتش آخرت به آتش دنیا گرفتار شد. حضرت با دیدن این جریان سر به سجده نهاد و سجده شکر در مقابل استجابت نفرینش به جای آورد. (۱۹۳)

راه پیدایش نفرت و دشمنی

خداوند دل‌ها را به گونه‌ای قرار داده که نسبت به نیکی کنندگان تمایل و محبت، و نسبت به بدی کنندگان نفرت و دشمنی پیدا می‌کند. «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ قُلُوبَ عِبَادِهِ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضَ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا.» (۱۹۴) هر چه انسان نسبت به دشمنان خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام شناخت و معرفت پیدا کند و با دشمنی و ظلم و ستم آنان آشنا شود، به

نفرت و بیزاری او افزوده می‌شود. دشمنی که از هیچ کاری برای جدایی انداختن بین انسان و خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام، که دوستان واقعی او هستند، امتناع نمی‌ورزد و تمام امکانات خود را به کار می‌گیرد تا انسان را از سعادت ابدی که همجواری با دوست می‌باشد محروم سازد. دشمنی که چشم دیدن دلدادگی انسان را به پاک‌ترین موجودات در این عالم ندارد و هر لحظه برنامه‌ای جدید برای بریدن این ارتباط دوستی حقیقی به اجرا می‌گذارد. اگر دشمنان در مقابل پیامبر گرامی و امامان معصوم علیهم السلام نبودند و سد راه آنان نمی‌شدند امروز بشریت در چه شرایطی زندگی می‌کردند؟ در شرایطی که بهشت در همین دنیا برای آنان به تصویر کشیده می‌شد، بهشت اطمینان و آرامش در کنار دوست، بهشت آگاهی و دانش نسبت به حقایق هستی، ولی هم اکنون که پرده ظلمت و تاریکی در مقابل دیدگان بشریت قرار گرفته و جهنمی از اضطراب و ناآرامی او را احاطه کرده، نتیجه دشمنی دشمنان و کسانی است که در مقابل خدا و رسول صف کشیدند و بعد از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله بین مردم و اهل بیت عصمت و طهارت فاصله انداختند و انسان‌ها را از بهره بردن از منبع علم و معرفت امیرمؤمنان علیه السلام محروم ساختند. اگر ظلم ظالمان و غصب غاصبان نبود، دریچه‌های معرفت گشوده می‌گشت و دنیای فریبنده، دل‌ها را از خدا و دوستان خدا جدا نمی‌نمود. تمام مشکلات مادی و معنوی، اقتصادی و فرهنگی، فردی و اجتماعی و... زاینده ظلم و ستم آنانی است که نخواستند انسان به سر منزل سعادت رسیده و از آب حیات نوشیده و سرمست دیدن یار، قدم به عالم بالا گذارد. ظلم تنها گرفتن قطعه زمینی از دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله نبود، ظلم فقط علی علیه السلام را خانه‌نشین کردن و فرزند پیامبر را کشتن نبود، ظلم بستن در خانه وحی و فاصله انداختن بین زمینیان و آسمانیان بود، ظلم دست باغبان را قطع کردن و بی ثمر کردن درخت وجود انسان بود. آگاهی نسبت به ظلم ظالمان، وقتی پیدا می‌شود که انسان زمینی را پر از عدل و داد ببیند و طعم حیات و زندگی را در دوران ظهور فرزند زهرا، مهدی علیهما السلام بچشد. آن روز می‌فهمد که در گذشته در چه فضای کثیف و آلوده‌ای زندگی می‌کرده و بغض و نفرتش هر چه بیشتر در دوران علم و آگاهی و شناخت، نثار ستمگران تاریخ خواهد شد. تلاش برای آگاهی نسبت به ظلم و ستم‌هایی که بر خاندان وحی روا داشته شده بر دستداران اهل بیت علیهم السلام لازم و ضروری و گامی برای تحقق حکومت علوی بر سراسر جهان می‌باشد و کوتاهی در این امر و کاستن از دشمنی و نفرت نسبت به دشمنان، محکم کردن پایه حکومت ظلم بر جهان، و ستم بر خاندان وحی می‌باشد. امام باقر علیه السلام فرمود: «مَنْ لَمْ يَعْرِفْ سُوءَ مَا أُتِيَ إِلَيْنَا مِنْ ظُلْمِنَا وَذَهَابِ حَقِّنَا وَمَا رَكِبْنَا بِهِ فَهُوَ شَرِيكٌ مَنْ أُتِيَ إِلَيْنَا فِيمَا وَالَيْنَا بِهِ» (۱۹۵) کسی که به ستم‌هایی که بر ما روا داشته شده آگاه نشود و حقوقی که از ما ضایع گردیده مطلع نگردد، او در ستم ستمگران بر ما شریک خواهد بود.»

تجلی بغض و نفرت در یاران امام حسین علیه السلام

امام حسین علیه السلام در جمع یاران خود ضمن خطبه‌ای به آنان فرمود: دشمن در تعقیب من است، شما می‌توانید در تاریکی شب بروید و من می‌مانم. مسلم بن عوسجه که قلبش مالا مال از دوستی حسین علیه السلام و دشمنی نسبت به دشمنان اوست، سفره دل را باز کرد و به امام حسین علیه السلام نشان داد: آیا برویم و پیش از ادای حقت تو را تنها بگذاریم؟ نه به خدا قسم! از جایم تکان نمی‌خورم تا سرنیزه‌ام را در سینه آنان بشکنم و با شمشیرم آنان را بکوبم و از تو جدا نمی‌شوم و اگر سلاح نداشته باشم، سنگ به سوی آنان می‌اندازم تا همراه تو بمیرم. آن‌گاه که امام حسین علیه السلام در خندقی که در پشت خیمه‌ها کنده بود، آتش روشن کرد، شمر بر آن گذشت و فریاد زد: ای حسین! زودتر و پیش از قیامت به سراغ آتش رفتی! امام حسین علیه السلام فرمود: ای پسر زن بزچران! تو سزاوارتری برای دخول در آتش. مسلم بن عوسجه وقتی چنین منظره‌ای را دید که چگونه بر حسین علیه السلام ستم روا داشته می‌شود، خواست تیری از خشم و نفرت به سوی او بفرستد، ولی امام حسین علیه السلام مانع شد. مسلم گفت: او فاسق است و از دشمنان خدا است و از بزرگان ستمگران، الآن فرصتی پیش آمده. حضرت فرمود: تیر نینداز، من دوست ندارم که آغاز

کننده جنگ باشم. (۱۹۶)

زیارت عاشورا و اظهار دشمنی

در زیارت عاشورا، وقتی انسان با ظلم ظالمان و ستم ستمگران آشنا شد و فهمید در سرزمین کربلا در روز عاشورا، ظلم و ستمی واقع شده که در زمین و زمان و در ارض و سما اثر گذارده و بالاترین ظلم بر فرزند زهرا، حسین بن علی علیهما السلام روا داشته شده و خونی در آن روز به زمین ریخته شده که خون خدا است و با این معرفت و شناخت نسبت به ظالم و مظلوم، نردبان تعالی و کمال را بالا رفت، از خداوند می‌خواهد که زندگی و مرگ او را همانند پیامبر و خاندانش قرار دهد، سپس بیزاری و نفرت خود را نسبت به دشمنان اهل بیت علیهم السلام ابراز می‌دارد و صد مرتبه بر آنان لعن می‌فرستد. صد مرتبه لعن فرستادن، نشانه نفرت و بیزاری است که بر اساس آگاهی نسبت به ظلم‌ها و ستم‌هایی که بر این خاندان وارد آمده پدیدار گشته است. لعن فرستادن، آشکار نمودن ظلم ظالم و نشان دادن مظلومیت مظلوم به تاریخ است تا مبادا ستمگران بر بشریت در پشت پرده جهل و نادانی مخفی گشته و تاریخ، ظلم و ستم آنان را به فراموشی سپارد و راه را برای ستمگرانی دیگر هموار سازد.

عابس، نمونه تبری و دشمنی

عاشورا انسان‌هایی را به بشریت معرفی کرد که الگو برای همیشه تاریخ هستند. عابس که در وادی معرفت و شناخت خداوند به حدی رسیده بود که امیر مؤمنان علی علیه السلام در حق او و قبیله‌اش فرمود: «اگر تعداد آنان به هزار نفر می‌رسید خداوند متعال به شایستگی عبادت می‌شد» روز عاشورا وقتی به محضر عزیز خدا حسین بن علی علیهما السلام رسید، سلام کرد و گفت: یا ابا عبدالله! مطمئن باشید به خدا قسم در روی زمین کسی نزد من عزیزتر و محبوب‌تر از تو برایم وجود ندارد و اگر می‌توانستم ظلم و قتل را از تو دفع کنم، با چیزی گران‌بها تر از جانم، حتماً انجام می‌دادم. درود بر تو، شهادت می‌دهم که من بر هدایت تو و پدرت استوارم. آن‌گاه وارد میدان شد، به خاطر شجاعتش کسی جرأت نزدیک شدن به او را نداشت، یکی از سپاهیان دشمن می‌گوید: وقتی او را دیدم، شناختم. فریاد زد: ای مردم! این شیر شیران است، این ابن شیب است، مبادا کسی از شما به جنگ او برود. و عابس فریاد زد: آیا مردی وجود ندارد؟ آیا مردی وجود ندارد؟ کسی جرأت نکرد به مقابله رود. عمر سعد وقتی چنین دید، فریاد زد: وای بر شما! سنگ بارانش کنید. پرتاب سنگ از هر طرف شروع شد. عابس برای ابراز محبت و دوستی‌اش نسبت به حسین و خاندان وحی علیهم السلام، و نفرتش نسبت به دشمنان آنان کاری کرد که همه را بهت زده نمود، سپر خود را به پشتش انداخت و زره از بدنش بیرون آورد، آن‌گاه به طرف دشمن حمله کرد. یعنی حاضریم با چنگ و دندان با دشمنان بشریت به مقابله برخیزیم و کسانی که سد راه هدایت هستند را از سر راه برداریم. راوی می‌گوید: به خدا قسم او را دیدم که بیش از دویست نفر را دنبال می‌کرد، تا آن که از اطراف متوجه او شدند و دورش را گرفتند و او را کشتند و سرش را بریدند، سر او را در دست چند نفر دیدم که هر کدام مدعی قتل او بودند، تا اینکه نزد عمر سعد رفتند. او گفت: جرّ و بحث نکنید، این را یک نفر نکشته، همه شما کشته‌اید. (۱۹۷)

دشمنی در رفتار و عمل

برائت و فاصله گرفتن از دشمن، تنها در دل کافی نیست بلکه به گفتار و عمل نیز باید کشیده شود. دشمنی واقعی که در دل جا دارد، به اعضا و جوارح انسان نیز سرایت می‌کند، چهره انسان را در مقابل دشمن، عبوس و گرفته، رفتار را در مقابلش تغییر می‌دهد. نوع غذای دشمن از گلوش پایین نمی‌رود، لباس دشمنان بر اندامش پوشیده نمی‌گردد، نفع و سود به دشمن نمی‌رساند، آداب و رسوم دشمن به زندگی او سرایت نمی‌کند، تمام اینها فرمان قلبی است که بر اساس دشمنی می‌تپد و به اعضا و جوارح دستور

می‌دهد و دشمنی خود را به تمام حرکات زندگی در مقابل دشمن می‌کشد.

هم‌رنگ نشدن با دشمن

صادق آل محمدعلیهم السلام فرمود: خداوند به پیامبری از پیامبرانش وحی فرستاد: به کسانی که ایمان آورده‌اند بگو لباس دشمنان را نپوشید، غذاهای دشمنان را مصرف نکنید، راه و روش دشمنان را نروید که شما هم دشمن من خواهید بود، همان گونه که آنان هستند. عن الصادق علیه السلام قال: «إِنَّهُ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ نَبِيٌّ مِنْ أَنْبِيَائِهِ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ: لَا تَلْبَسُوا لِبَاسَ أَعْدَائِي وَلَا تَطْعَمُوا مَطَاعِمَ أَعْدَائِي وَلَا تَشْرَبُوا مَسَالِكَ أَعْدَائِي فَتَكُونُوا أَعْدَائِي كَمَا هُمْ أَعْدَائِي.» (۱۹۸) دشمنان دین می‌دانستند و می‌دانند که چگونه از دشمنی مسلمانان نسبت به خود بکاهند، تا کم کم نفرت و بیزاری نسبت به کفار و اجانب را از دل آنان بیرون ببرند تا به تدریج مسلمانان را هم‌رنگ خود کنند. با شیوه‌های مختلف، نوع لباس، غذا، مسکن، آداب و رسوم و در نتیجه فرهنگ خود را به آنان القا نمایند و حتی زبان خود را به آنان تحمیل نمایند و در زوایای مختلف زندگی آنان نفوذ کرده و از این راه از بغض و دشمنی و نفرت آنان نسبت به خود بکاهند. اولیای دین برای پیشگیری از چنین پیشامدی به پیروان خود دستور داده‌اند در تمام زوایای زندگی مرز بندی نموده و از نفوذ اجانب در بین خود جلوگیری نمایند. اگر به دشمنان اجازه داده شود، حدّ و مرزی نمی‌شناسند، حتی در نماز که عبادتی است برای نزدیک شدن به خدا، دخالت کرده و فرهنگ خود را که دست بر روی دست گذاردن است به عنوان احترام در مقابل سلاطین در آن وارد می‌نمایند، به گونه‌ای که وقتی مسلمین نماز می‌خوانند دست روی دست می‌گذارند. شیوه احترام گزاردن در مقابل دیگران در فرهنگ‌ها مختلف است، مسلمانان نباید از شیوه دیگران تقلید کرده، در مقابل خداوند و خالق هستی از شیوه احترام اجانب پیروی کنند. عن ابي جعفر عليه السلام قال: «إِذَا أَقَمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَعَلَيْكَ بِالْأَقْبَالِ عَلَى صَلَاتِكَ فَإِنَّمَا لَكَ مِنْهَا مَا أَقْبَلْتَ عَلَيْهِ وَلَا تَعْبَثُ فِيهَا بِرِدَيْكَ... وَلَا تُكْفَرُ فَإِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ الْمَجُوسُ؛» (۱۹۹) امام باقر علیه السلام فرمود: وقتی نماز می‌خوانی توجه به نماز داشته باش، زیرا آن مقدار از نماز مال تو است که توجه داشته باشی و با دست‌های خود بازی نکن و آنها را بر روی یکدیگر قرار مده زیرا مجوس این گونه عمل می‌کنند. انسان وقتی در حال نماز ایستاده، باید کف دست‌ها را بر روی ران پا گذارده و با همان کیفیتی که پیامبر خدا و امامان معصوم علیهما السلام فرموده‌اند نماز بخواند. تبری نسبت به دشمنان وقتی به مرحله کمال می‌رسد که الگوهای مختلف دشمنان و بیگانگان در زندگی کنار رود و الگوهای خودی شکل زندگی را تعیین نماید و در هیچ بخشی از زوایای زندگی، رنگی از دشمن به چشم نخورد و تنها یک رنگ که آن رنگ الهی است در زندگی دیده شود، تنها و تنها دوست حقیقی که خداوند و اولیای دین هستند تعیین کننده شکل زندگی باشند.

آشکار نکردن دشمنی در شرایط تقیه

همان گونه که دوستی و محبت را باید آشکار نمود و نسبت به محبوب، به دوستی دل اکتفا نکرد، دشمنی نیز نیاز به ابراز و آشکار شدن دارد. ابراز نفرت و دشمنی نوعی مبارزه با دشمن و سرکوب نمودن ظالم است، ابراز دشمنی سلاحی است که می‌تواند دشمن را ضعیف نموده و از صحنه خارج نماید. یک مرحله از تبری و بیزاری، دشمنی در دل است، ولی مرحله دیگر آن، ظاهر نمودن آن و دشمنی در عمل می‌باشد. لکن اشاره به یک نکته لازم و ضروری است و آن موضوع تقیه است. در جایی که انسان می‌بیند با ابراز و اظهار دشمنی نه تنها به دشمن آسیبی نمی‌رساند بلکه خود شخص و یا دوستانش به ضعف کشیده می‌شوند و امکانات مصرف شده نه تنها ثمر نمی‌دهد، بلکه به ضرر انسان تمام می‌شود. در چنین شرایطی، دشمنی باید در دل بماند و آشکار نگردد. اگر می‌بینیم پیشوایان ما، امامان معصوم علیهم السلام در بعضی از موارد در مقابل دشمنان ابراز و اظهار نفرت نکرده‌اند و از لعن فرستادن بر آنان امتناع ورزیدند، یک جهت آن موضوع تقیه بوده است. و شاهد بر این مطلب این است که هرگاه ائمه علیهم السلام اطراف

خود را می‌دیدند و اثری از بیگانگان در آنجا نبود و تنها خودی‌ها بودند، نفرت و انزجار خود را به مرحله ظهور می‌رساندند. قرآن کریم می‌فرماید: «افراد با ایمان نباید غیر از مؤمنان، کافران را دوست و سرپرست خود انتخاب کنند و هر کس چنین کند در هیچ چیز از خداوند نیست، یعنی رابطه او به کلی از پروردگار گسسته است مگر اینکه از آنها بپرهیزید و به خاطر هدف‌های مهم‌تری تقیه کنید و خداوند شما را از نافرمانی خود برحذر می‌دارد و بازگشت شما به سوی خدا است.» (۲۰۰) مانعی ندارد مسلمانان با افراد بی‌ایمان و دشمن و کافر به خاطر حفظ جان خود و مانند آن دشمنی نکرده و حتی ابراز دوستی نمایند. درست است که گاهی انسان به خاطر هدف‌های عالی‌تر به خاطر حفظ شرافت و یا تقویت حق و کوییدن باطل حاضر است از جان عزیز خود نیز در این راه بگذرد، ولی آیا هیچ عاقلی می‌تواند بگوید: جایز است انسان بدون رسیدن به هدف مهمی جان را به خطر اندازد. دین مقدس اسلام اجازه داده انسان در موردی که جان یا مال و ناموس او در خطر است از اظهار دشمنی که هیچ‌گونه فایده‌ای ندارد، موقتاً خودداری نموده و به دشمنی در دل اکتفا کند. عمار یاسر وقتی در چنگال دشمنان قرار گرفت و بت پرستان نه تنها از او می‌خواستند با آنان دشمنی نرزد، بلکه به او می‌گفتند، نفرت و بیزاری خود را نسبت به اسلام اعلام دارد، عمار نیز چنین کرد و سپس گریه کنان از ترس خداوند به خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله شتافت. پیامبر خدا فرمود: «إِنْ عَادُوا لَكَ فَعُدْ لَهُمْ» (۲۰۱) اگر باز هم گرفتار شدی و از تو خواستند آنچه می‌خواهند بگو.» و به این وسیله اضطراب و وحشت و گریه او را آرام ساخت. نکته‌ای که باید کاملاً به آن توجه داشت، این است که تقیه در همه جا یک حکم ندارد، بلکه گاهی واجب و گاهی حرام و زمانی نیز مباح است که در این زمینه رجوع به کارشناس دین یعنی فقیه جامع شرایط لازم و ضروری است.

دشمنی نسبت به چه چیز و چه کسانی؟

اشاره

دشمن کیست و چیست تا بغض و دشمنی در راستای آن به کار گرفته شود و در مقابل آن مرزهای محکم و مستحکم قرار داده و از نفوذ آن به سرزمین وجود انسان جلوگیری گردد؟!

۱) دشمنان خدا و خالق هستی

اگر سعادت و کمال انسان، دل دادن به خالق هستی و نزدیک شدن به اوست، تمام لذت‌های عالم در دوستی با او خلاصه می‌شود. اولین دشمن انسان کسی است که چشم دیدن دوستی بین بندگان و خدا را ندارد. دشمنانی که دشمنی خود را به شکل‌های مختلف نشان می‌دهند؛ گاهی منکر وجود خدا هستند و سعادت را در بهره مندی از لذات و متاع دنیا می‌دانند، اینان حتی از بردن نام خدا غمگین می‌شوند و تمام تلاش آنان برای از بین بردن خدا در فکر و اندیشه و زندگی انسان است. بالاترین دشمن همین‌ها هستند و بالاترین نفرت و دشمنی لایق وجود آنان می‌باشد و کمترین تمایل نسبت به آنها، سقوط در عذاب الهی است. بالاترین ظلم، جدا نمودن خلق از خالق و فاصله انداختن بین آنها است. دل را از خدا بریدن و به غیر خدا وصل کردن، شرکی است که: «إِنَّ الشُّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» به درستی که شرک ظلم بزرگی است. «بالاترین ظلم بر انسان جدا شدن از خدا و گرایش به غیر خدا است، خداوند کمترین تمایل و تکیه بر چنین ستمگرانی را نزدیک شدن به آتش می‌داند. «وَلَا تَوَكَّنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ» (۲۰۲) و تکیه بر ظالمان نکنید که موجب می‌شود آتش شما را فروگیرد و در آن حال به جز خدا هیچ ولی و سرپرستی نخواهید داشت و یاری نمی‌شوید.» راز و رمز خطرناک بودن نزدیکی و تمایل نسبت به ظالمان و ستمگران روشن است، تمایلی که موجب تقویت آنان گردیده و تأثیر گذار در فرهنگ و اخلاق و رفتار جامعه انسانی شود، جز نزدیک شدن به

آتش چیز دیگری نخواهد بود. البته بغض و نفرت نسبت به کفار و مشرکین به معنای این نیست که با آنان ارتباط نداشته باشیم، زیرا ارتباط داشتن اگر از موضع قدرت و تأثیر گذاری باشد، نه از موضع ضعف و تأثیر پذیری، بهره گرفتن از آتش است نه سوختن در آتش. ارتباطی که پس از مدتی فرهنگ دینی را از جامعه زدوده و فرهنگ بیگانگان و دشمنان را بر آن حاکم کند، نزدیک شدن به آتش هلاکت است. ولی ارتباطی که صدور فرهنگ دینی را به دنبال داشته و احیا کردن نام خدا و فرهنگ اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در خانه دشمن باشد، نه تنها هلاکت نیست، بلکه بالاترین عمل برای تقرب به دوست یعنی خداوند است. البته مرز تأثیر گذاری بر دشمن و یا تأثیر پذیری از آن، مرز باریکی است که انسان‌های قوی و تیزبین می‌توانند از این مرز عبور نموده و به سر منزل مقصود برسند. مشرکین و کفار وقتی می‌دیدند پیامبر خدا به آنان نزدیک می‌شود و ارتباط برقرار می‌کند، طمع داشتند که در ایشان تأثیر بگذارند قبل از آنکه از ایشان تأثیر پذیرند، لذا با نقشه‌ها و پیشنهادهای مختلف می‌خواستند راه و روش خود را بر پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله تحمیل کنند. ولی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که از عصمت برخوردار هستند و ظلم و ظالم در ایشان هیچ راهی ندارد در مقابل آنان ایستادند و نه تنها زیر بار آنان نرفتند بلکه با گذشت زمان دست مشرکین و کفار را گرفته و به سوی اسلام که همانا تسلیم شدن در مقابل خالق هستی است هدایت کردند. خداوند خطاب به پیامبرش می‌فرماید: «نزدیک بود آنها (با وسوسه‌های خود) تو را از آنچه وحی کرده‌ایم بفریبند تا غیر آن را به ما نسبت دهی و در آن صورت تو را دوست خود انتخاب کنند و اگر ما تو را ثابت قدم نمی‌ساختیم (و در پرتو عصمت، مصون از انحراف نبود) نزدیک بود کمی به آنها تمایل کنی و اگر چنین می‌کردی ما و دو برابر مجازات (مشرکان) در حیات دنیا و دو برابر (مجازات آنها) را پس از مرگ به تو می‌چساندیم، سپس در برابر ما یآوری نمی‌یافتی.» (۲۰۳)

ارتباط تمدن‌ها و فرهنگ‌ها

اشاره

ارتباط فرهنگ اسلام با سایر فرهنگ‌ها، و تمدن اسلامی با تمدن‌های دیگر نیز بر همین میزان تحلیل می‌شود. اگر در این گونه ارتباطات، احتمال تأثیر گذاری اسلام در فرهنگ‌های مختلف وجود داشته باشد، امری مبارک و مقدس است و این کاری در راستای کار انبیا و اولیای الهی است. ولی اگر احتمال تأثیر پذیری برای فرهنگی که خود را غنی و بی‌نیاز می‌داند، که هست، به چشم بخورد این ارتباط امری خطرناک و رفتن به سوی آتش است. مطرح کردن این سخن که در فرهنگ‌های دیگر مطالبی به چشم می‌خورد که قابل بهره برداری و استفاده است و نزدیک شدن به آنان، ثمر بخش برای مسلمانان است یا بر اساس جهل و نادانی نسبت به فرهنگ اسلامی است و یا وسوسه‌ای از وسوسه‌های شیاطین می‌باشد که هدفی جز جدا نمودن جامعه اسلامی از اسلام را ندارد و دل به فرهنگ بیگانه دادن را آرزو می‌کند.

۲) دشمنان پیامبر و اهل بیت علیهم السلام

کسانی که با پیامبر خدا و اهل بیت معصومش علیهم السلام دشمنی می‌ورزند، دشمنان دیگری هستند که برائت و بیزاری از آنان همانند بیزاری از دشمنان خدا لازم و ضروری است. زیرا نزدیک شدن به آنان و میل و رغبت پیدا نمودن، دور شدن از خداوند است. سعادت انسان به دوستی اهل بیت پیامبر علیهم السلام گره خورده و هر ارتباطی با دشمنان آنان که موجب سست شدن پیوند دوستی شود، سعادت و خوشبختی انسان را تهدید می‌نماید. پیامبر گرامی اسلام فرمود: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَجْمَعَ اللَّهُ لَهُ الْخَيْرَ كُلَّهُ فَلْيُؤَالِ عِلِيًّا بَعْدِي وَوَلِيَّوَالِ أَوْلِيَاءَهُ وَوَلِيَّوَالِ أَعْدَاءَهُ»؛ (۲۰۴) کسی که خشنودی او در این است که خداوند تمام خیر را برایش جمع نماید، بعد از

من علی و دوستانش را دوست بدارد و دشمنانش را دشمن. طعم و مزه ایمان وقتی در ذائقه انسان قرار می‌گیرد و شیرینی آن را می‌چشد که دوستی‌ها و دشمنی‌ها برای خدا باشد و تنها نماز خواندن و روزه گرفتن طعم ایمان را به انسان نمی‌چشاند، دوستی‌ها و دشمنی‌های دنیوی و مادی پایدار نبوده و در آخرت نتیجه‌ای ندارد، اگر در بخش‌های مختلف زندگی، انسان نیاز به یک معیار و میزانی دارد که زندگی را بر اساس آن تنظیم نماید، دوستی‌ها و دشمنی‌ها هم میزان می‌خواهد و میزانی که خداوند قرار داده، امیر مؤمنان علیه السلام هستند. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «علی دوست خداست پس او را دوست بدارید، دشمن علی دشمن خداست او را دشمن بدارید، دوستدار علی را دوست بدار و قاتل پدر و فرزندت باشد و دشمن علی را دشمن بدار و لو پدر یا فرزندت باشد.» (۲۰۵) در طول تاریخ اگر دوستی‌ها و دشمنی‌ها بر اساس میزانی بود که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله تعیین نمودند، کار به جایی نمی‌رسید که قدرت به دست کسانی بیفتد که محور کار آنان دشمنی با علی و فرزندانش علیهم السلام بود و به همین مقدار هم اکتفا نکرده، بلکه لعن بر او را لازم و واجب دانسته و در خطبه‌های نماز به آن عمل می‌کردند، تا جایی که یک بار خطیب جمعه فراموش کرد به آن عمل کند، در بازگشت از نماز به یادش افتاد همان جا مردم را جمع کرد و لعن فراموش شده را جبران نمود و به شکرانه این عمل در آن مکان مسجدی ساختند و نام آن را مسجد ذکر گذاردند. اگر با دشمنان پیامبر و اهل بیت علیهم السلام دشمنی می‌شد و مسلمانان تنفر و انزجار خود را از آنان اعلام می‌نمودند، قدرت در دست کسانی قرار نمی‌گرفت که با حال مستی به نماز بایستند و مردم به آنان اقتدا کنند و آن قدر مسیر اسلام به انحراف کشیده شود که در روز روشن با گفتن تکبیر، سر از بدن عزیز خدا حسین بن علی علیهما السلام جدا نموده و زن و بچه او را به عنوان اسیر در کوچه و بازار عبور دهند.

۳) ظالمان و ستمگران، دشمنان سعادت و خوشبختی

هر اندیشه و عملی که در مسیر حق قرار نگیرد، ظلم محسوب می‌شود و صاحب آن معصیت کار و در زمره ظالمین می‌باشد. ظلم و ستم دارای مراتب مختلف است، ظالم و ستمگر نیز چنین است. ظلم گاهی گرفتن پرکاهی است از دهان موری که به سوی لانه می‌رود و گاه خراب کردن لانه پرنده‌ای و گاه کشتن انسانی بی‌گناه و گاه به فساد کشیدن یک اجتماع است. تمام اینها ظلم است، ولی یکسان نیست. انسان‌های پاک و مطهر از تمام این ستم‌ها به دورند و نسبت به تمام آنها نفرت دارند. امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: به خدا سوگند! اگر شب را بیدار بر روی خار سعدان (۲۰۶) بگذرانم و مرا در زنجیر بسته، روی زمین بکشند دوست داشتنی‌تر است نزد من از اینکه خدا و رسول را روز قیامت ملاقات کنم در حالی که بر بعضی بندگان ستم کرده باشم. سوگند به خدا! اگر هفت اقلیم را با هر چه در زیر آسمان‌های آنهاست به من بدهند برای این که خدا را نافرمانی نموده و پوست جویی را از دهان مورچه‌ای بگیرم، چنین نخواهم کرد. (۲۰۷)

شهر خیمه

پیروان علی علیه السلام نیز در همان راهی قدم برمی‌دارند که مولای آنان رفته است. محلی است به نام فسطاط، یعنی خیمه، حموی در کتاب «معجم البلدان» می‌نویسد، در یکی از جنگ‌ها مسلمانان پس از آنکه جنگ تمام شد و خواستند حرکت کنند دیدند بالای یکی از خیمه‌ها پرنده‌ها تخم‌گذاری نموده‌اند. فرمانده دستور داد: بگذارید این خیمه به حال خود باشد تا جوجه‌ها از تخم بیرون آیند و آسیبی به آنها نرسانید. از آن به بعد نام آن مکان را فسطاط گذاردند. (۲۰۸) تربیت اسلامی اقتضا می‌کند که انسان نفرت از ظلم داشته و به سوی آن نرود و نفرت از ظالم و ستمگر داشته باشد و به او تمایلی پیدا ننماید که اگر چنین شد زمینه رشد برای ستمگری باقی نمی‌ماند. اگر تولی و تبری و دوستی و دشمنی در دستور زندگی مسلمین قرار می‌گرفت، ستمگران نمی‌توانستند بر

آنان مسلط شده و به اسارت بگیرند و در راه آمال و آرزوهای شیطانی خود، ملتی را به ذلت بکشند. اسلام اجازه نمی‌دهد مسلمانی حتی در دل هم رضایت به ادامه حیات برای ظالم و ستمگری داشته باشد، بلکه هر لحظه باید انتظار نابودی و هلاکت او را در دل پیوراند. صفوان جزیال که از دوستان امام موسی بن جعفر علیهما السلام است شتران زیادی داشت که اجاره می‌داد. هارون الرشید ستمگر آن زمان شترهای او را برای سفر حج اجاره نمود. خبر به امام علیه السلام رسید، حضرت او را نکوهش کردند. او در پاسخ گفت: برای سفر حرامی اجاره ندادم، بلکه سفر حج است. امام فرمود: آیا دوست نداری او زنده بماند و از سفر برگردد تا کرایه تو را بدهد؟ پاسخ داد: آری. حضرت فرمود: هر کسی دوست داشته باشد ستمگری باقی بماند، جزء ستمگران محسوب می‌شود و به آتش خواهد رفت. (۲۰۹)

حاکم بروجرد

انسان‌های خود ساخته که زندگی خود را بر اساس دستور دین تنظیم کرده‌اند، حتی احساسات خود را بدون ملاک و معیاری مصرف نمی‌کنند، گرایش و تمایل به ظالم و ستمگر را برای خود جرم دانسته و از آن توبه می‌نمایند. در کتاب «کلمه طیبه» نقل می‌کند: حاکم بروجرد روزی به دیدن عالم جلیل القدر مرحوم سید مرتضی، پدر سید بحرالعلوم رفت و پس از مراجعت چون به صحن خانه رسید، بحرالعلوم را که در آن وقت به حسب سنّ در شمار اطفال محسوب می‌شد ملاقات کرد، ایشان را به حاکم معرفی کردند، حاکم ایستاد و اظهار مهربانی زیادی کرد و رفت. سید بحرالعلوم به پدر بزرگوارش عرض کرد: باید مرا از این شهر بیرون بفرستی که می‌ترسم هلاک شوم. فرمود چرا؟ گفت: به جهت آنکه قلبم را از آن ساعتی که حاکم اظهار مهربانی کرد، مایل به او می‌بینم و آن بغضی که باید به حاکم داشته باشم ندارم، دیگر در اینجا نباید ماند. و همین امر سبب شد که از آن شهر هجرت نماید. آیا سزاوار نیست برای اینکه نفرت و بیزاری از ظالم در وجود ما رسوخ کند در زیارت عاشورا صد مرتبه لعن فرستیم بر کسانی که بالاترین ظلم و خیانت را مرتکب گردیده و بر کسانی که زمینه چنین ستمی را فراهم آوردند. بار الها! از رحمت دور مدار اول ظالم و ستمگری را که حق پیامبر و اهل بیت‌اش را ضایع نمود و کسانی را که آن راه را ادامه دادند و در روز عاشورا فرزند پیامبر، حسین بن علی علیهما السلام را در مقابل زن و فرزندش سر از بدنش جدا نمودند.

تبری در عاشورا، شوهر کنار همسر

در روز عاشورا، بیزاری و نفرت از ستمگران به اوج خود رسید. فضای سرزمین کربلا را نسیم دوستی و محبت خدا فرا گرفته بود و بغض و دشمنی نسبت به دشمنان خدا و ستمگران زمان را هدف گیری می‌نمود. عبدالله بن عمیر عده‌ای را دید که در نخلستان کوفه آماده رفتن به یاری حسین بن علی علیهما السلام هستند، جریان را پرسید، برای او توضیح دادند که اینان می‌روند تا فرزند زهرا را یاری نمایند. او گفت: من از قدیم‌الایام نسبت به مشرکین نفرت داشته و علاقه زیاد به جنگ با آنان داشتم و به نظرم جنگ با دشمنان حسین بن علی علیهما السلام کمتر از جنگیدن با مشرکین نباشد. مسئله را با همسرش در میان گذاشت، او هم که از ظالم و ستمگر نفرت داشت، همسرش را تشویق نموده و خود نیز همراه همسر آماده حرکت شد. شبانه حرکت کرده، آمدند تا خود را به حسین بن علی علیهما السلام رسانند. روز عاشورا لحظه شماری می‌کردند که بغض و بیزاری خود را نسبت به دشمنان نشان دهند. عبدالله بن عمیر با اجازه امام علیه السلام به میدان رفت. در حالی که قدمی بلند، بازوانی ستبر، و شانه‌هایی گشاده داشت. غلام عبیدالله بن زیاد به مبارزه با او وارد میدان شد، با یکدیگر درگیر شدند، عبدالله بن عمیر با شمشیری او را از پای درآورد. شخص دیگری بر او حمله کرد که در این درگیری عبدالله دست چپش را جلو آورد و انگشتانش هدف شمشیر دشمن قرار گرفت و جدا شد، ولی در عین حال به دشمن حمله کرد و دشمنی دیگر را از پای درآورد. در حالی که خون از انگشتانش می‌ریخت و دو نفر را

کشته بود، با شور و اشتیاق و خواندن رجز، خدمت امام حسین علیه السلام آمد. همسرش وقتی شوهر را با آن حال و انگشتان قطع شده دید، ستون خیمه را برداشت و به همراه شوهرش حرکت کرد، و می‌گفت: پدر و مادرم به فدایت، مبارزه کن در رکاب اهل بیته که طیب و پاکیزه هستند. عبدالله به او نگاهی کرد و از او خواست که برگردد، ولی او نپذیرفت و می‌گفت: تو را تنها نمی‌گذارم تا در کنارت بمیرم. انگشتان چپ عبدالله که بریده شده بود و با دست راست هم شمشیر را گرفته بود، لذا نمی‌توانست همسر را برگرداند. حسین بن علی علیهما السلام وقتی این منظره را دیدند جلو آمدند و در حق آنان دعا نمودند و به همسر عبدالله فرمود: به سوی زنان برگرد، زیرا زنان وظیفه جنگیدن ندارند. او برگشت و عبدالله به میدان رفت و کینه و نفرت خود را نسبت به دشمنان تا مرز شهادت نشان داد. گرد و غبار همه جا را گرفته بود، پس از لحظاتی کم‌کم هوا صاف شد. همسر عبدالله که از خیمه بیرون آمده بود، به طرف بدن خون‌آلود شوهر که روی زمین افتاده بود حرکت کرد، بالای سرش نشست، خاک و خون از صورت او پاک کرد، در حالی که می‌گفت: بهشت بر تو مبارک باد! و خداوند بهشت را نصیب گرداند و خداوند مرا همراه تو قرار دهد. دشمن با دیدن این صحنه آرام نگرفت، غلام شمر به او حمله کرد و با ستون خیمه بر فرق او زد و زن و شوهر با شعار نفرت و بیزاری از ستمگران و دشمنان حسین علیه السلام به سوی بهشت شتافتند. (۲۱۰) آثار و ثمرات دوستی در دنیا /

فصل هفتم آثار و ثمرات دوستی در دنیا

اشاره

عن المهدي عليه السلام: إِنَّا غَيْرُ مُهْمَلِينَ لِمِرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِينَ لِذِكْرِكُمْ؛ ما شما را رها نکرده و فراموش نمی‌کنیم. بحار ۱۷۵/۵۳

دوستی طرفینی

محبت از مفاهیمی است که طرفینی می‌باشد، یعنی اگر در دلی قرار گرفت، قلبی دیگر هم متقابلاً با او همراه است. اگر انسان، محبوبی حقیقی داشت بداند که تنها نیست و دوست هم در محبت، او را همراهی می‌کند. نمی‌شود که انسان خدا و رسول و اهل بیتش علیهم السلام را دوست بدارد ولی دوستی یک طرفه باشد و آنان محبت نداشته باشند: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»؛ (۲۱۱) «بگو اگر خدا را دوست دارید از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد.» خداوند در قرآن کسانی را که به آنها محبت دارد چنین اعلام می‌کند: «کسانی که به خداوند تکیه کنند، باز گشت به سوی او داشته باشند، از آلودگی‌ها خود را حفظ کنند، در راه حق پایدار باشند، عدالت پیشه و در عمل نیکوکار باشند.»

به خدا قسم شما را دوست می‌دارم

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وقتی وارد مدینه شدند آن چنان مورد علاقه مسلمانان بودند که همه انتظار می‌کشیدند رسول خدا به خانه آنان وارد شود و پیامبر هم چون نمی‌خواستند علاقه‌مندان خود را آزرده کنند و محبت آنان را بی‌پاسخ بگذارند، فرمود: هر جا ناقه من برود، من هم همان جا را انتخاب می‌کنم. ناقه آمد و جایی که امروز در مدینه مسجد رسول خدا است - ولی آن روز مسجد نبود - در کنار خانه ابویوب توقف کرد. پیامبر خدا پیاده شدند، حالا به کدام خانه برود؟ مادر ابویوب ائاثیه پیامبر را برداشت و به داخل خانه برد. مردم از پیامبر خدا درخواست می‌کردند که به منزل آنان برود، وقتی زیاد اصرار کردند، فرمود: رحل و ائاثیه کجاست؟ گفتند: مادر ابویوب به خانه خود برده است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: انسان آن جایی است که ائاثیه او هست. ابویوب منزلی داشت دو طبقه، نمی‌خواست خود در طبقه بالا زندگی کند و پیامبر در طبقه پایین، نزد پیامبر آمد و عرض کرد: شما

کدام طبقه را می‌پسندید، پایین یا بالا؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: طبقه پایین برای مردمی که به سراغ ما می‌آیند، راحت‌تر است. ابویوب می‌گوید: من با مادرم در طبقه بالا بودیم و پیامبر طبقه پایین، مواظب بودیم هنگام بردن آب به بالا، یا هنگام پختن نان، پیامبر اذیت نشوند، آرام حرکت می‌کردیم، آهسته سخن می‌گفتیم، و مردم هم به دیدار پیامبر می‌آمدند. محبت شدید مردم نسبت به پیامبر خدا آنان را گرد پیامبر جمع نمود، زن و مرد شیفته رسول خدا صلی الله علیه و آله شدند. رسول خدا در اجتماع مردم پرسیدند: آیا مرا دوست دارید؟ گفتند: آری به خدا قسم تو را دوست داریم. پیامبر خدا سه مرتبه فرمود: «أَنَا وَاللَّهِ أُحِبُّكُمْ»؛ (۲۱۲) به خدا قسم من هم شما را دوست دارم.»

دیدار و گفت و گوی با شما را دوست دارم

عده‌ای در محضر امام باقر علیه السلام نشسته‌اند، دیدند امام باقر علیه السلام بلند شدند به داخل اتاق رفتند. آیا امام از حضور آنان ناراحت هستند؟ آیا جمع آنان را پذیرا نمی‌باشند؟ دیدند امام از اتاق بیرون آمدند، در حالی که دست بر چهار چوب در گرفته‌اند، سلام کردند و آنان جواب سلام حضرت را دادند. سپس امام علیه السلام فرمود: «وَاللَّهِ إِنِّي لَأُحِبُّ رِيحَكُمْ وَأَرْوَاحَكُمْ»؛ (۲۱۳) به خدا قسم من بوی شما و ارواح شما را دوست دارم.» همه امامان معصوم این گونه هستند، قلب آنان با قلوب دوستانشان همراهی می‌کند. امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا قسم من دیدار شما و زیارت شما را دوست دارم، من در شهر مدینه تنها هستم، یکی از شماها را که می‌بینم از اضطراب و ناراحتی بیرون می‌آیم و آرامش پیدا می‌کنم، حضرت فرمود: به خدا قسم من مشتاق گفت و گوی با شما هستم؛ «وَاللَّهِ إِنِّي لَأُحِبُّ رُؤْيَكُمْ وَأَشْتَقُ إِلَى حَدِيثِكُمْ»؛ (۲۱۴)

امام زمان علیه السلام دوستش را فراموش نمی‌کند

همان گونه که دوستی ما اجازه نمی‌دهد محبوب را فراموش کنیم، محبوب هم دوستش را فراموش نمی‌کند و بی‌توجهی نسبت به او را نمی‌پسندد. هر چند ممکن است فاصله مکانی باشد یا در زمان محبوب، انسان زندگی نکنند، یا محبوبش در پشت پرده غیبت باشد لکن اینها باعث فراموشی محبوب نمی‌شود. حضرت بقیه الله الاعظم امام زمان - روحی و ارواح العالمین له الفدا - خطاب به شیخ مفید می‌فرماید: ما از شما بی‌اطلاع نیستیم و از مشکلات شما بی‌خبر نمی‌باشیم، ما شما را رها نمی‌کنیم و فراموش نمی‌کنیم، اگر ما مواظب شما نبودیم که دشمنان، شما را از بین می‌بردند: «إِنَّا غَيْرُ مُهْمَلِينَ لِمُرَاعَاتِكُمْ وَلَا نَاسِينَ لِذِكْرِكُمْ، وَلَوْلَا ذَلِكَ لَنَزَلَ بِكُمْ الْأَوَاءُ وَاصْطَلَمَكُمْ الْأَعْدَاءُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ»؛ (۲۱۵)

دعای امام هشتم علیه السلام برای دوست

شخصی با امام هشتم علی بن موسی الرضا علیه السلام رفت و آمد داشت، به امام علیه السلام عرض کرد: آقا در حق من و خانواده‌ام دعا کنید. حضرت فرمود: مگر این کار را نمی‌کنیم، در هر روز و شب کارهای شما بر ما عرضه می‌شود. خیلی برای او سخت بود که این مطلب را باور کند که امامش از کارهای روزمره او خبر دارد. حضرت او را متوجه آیه‌ای از آیات قرآن نمودند که خداوند می‌فرماید: هر کاری می‌خواهید بکنید که به زودی خدا و پیامبر و مؤمنان در کردار شما خواهند نگرست. فکر می‌کنید که مراد از مؤمنانی که در اعمال می‌نگرند کیست؟ آیا غیر از امیرالمؤمنین است؟! «هُوَ وَاللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَام»؛ (۲۱۶) آری امامان معصوم دوستان خود را مورد توجه قرار می‌دهند، به نیازهای مادی و معنوی آنان توجه دارند و رسیدگی می‌کنند. البته این بدان معنا نیست که دوستان اهل بیت علیهم السلام، هیچ مشکلی نداشته باشند، بلکه شرایط فرق می‌کند. گاهی مصلحت می‌بینند که نیاز فردی را حتی به صورت غیر عادی برآورده کنند و در همان حال نیاز شخص دیگری به حال خود باقی باشد.

جابر و کمیت شاعر

جابر می‌گوید: خدمت امام باقر علیه السلام رسیدم و اظهار نیاز کردم، ولی حضرت فرمود: حتی یک درهم هم نداریم. طولی نکشید کمیت شاعر آمد خدمت حضرت، عرض کرد: آقا برای شما اشعاری بخوانم؟ فرمود: بخوان. وقتی قصیده‌ای را خواند، حضرت به غلام خود فرمود: از داخل آن اتاق، بدره را بیاور (کیسه‌ای که ده هزار درهم یا دینار در آن است) و به کمیت بده. کمیت عرض کرد: آقا باز هم اشعاری بخوانم؟ فرمود: بخوان. شروع کرد به خواندن، دوباره حضرت به غلام خود فرمود: از داخل اتاق بدره را بیاور به او بده. برای سومین بار گفت: آقا اشعاری را بخوانم؟ فرمود: بخوان. و بعد از خواندن، بدره‌ای به او داد. کمیت گفت: جان من به فدای شما، به خدا قسم دوستی من به خاطر دنیا و مسائل مادی نیست، بلکه حقی است که شما به گردن من دارید و از این راه به رسول خدا تقرب می‌جویم و پول‌ها را قبول نکرد. امام علیه السلام در حق او دعا کرد و به غلام خود فرمود: پول‌ها را در جای خود بگذار. جابر که این صحنه را دید به امام عرض کرد: آقا من نیازمند بودم و به شما نیاز خود را گفتم ولی شما فرمودید: حتی یک درهم ندارم، ولی دستور دادید به کمیت سی هزار درهم بدهند. حضرت فرمود: برو داخل اتاق. رفتم ولی اثری از آن پول‌ها ندیدم. سپس حضرت فرمود: آن چیزی را که ما از شما می‌پوشانیم، بیشتر است از آنچه را که ظاهر و آشکار می‌کنیم. (۲۱۷)

گریه برای گرفتاری دوست

اولیای الهی نسبت به دوستانشان و مشکلات آنان بی‌توجه نیستند و چه بسا از گرفتاری آنان رنج می‌برند و در مواردی که نتوانند از طریق عادی مشکل آنان را حل کنند، برای مشکلاتشان اشک می‌ریزند و گریه می‌کنند. یکی از دوستان و یاران امام سجاده علیه السلام نزد آن حضرت رفت، در حالی که از فشار فقر و تنگدستی پریشان بود. حضرت از او پرسید: در چه حالی؟ عرض کرد: حال من این گونه است که چهار صد دینار بدهکارم ولی نمی‌توانم آن را پردازم، خانواده و عیال سنگینی هم دارم و چیزی ندارم که خرج آنها را بدهم. امام سجاده علیه السلام با شنیدن این سخن بسیار اندوهگین شد و به شدت گریست. یکی از اصحاب حضرت که در مجلس بود، عرض کرد: یابن رسول الله! برای چه گریه می‌کنید؟ حضرت فرمود: مگر گریه جز برای مصایب و گرفتاری‌های بزرگ برای چیز دیگری هم هست؟ گفتند: نه. حضرت فرمود: چه مصیبتی برای انسان آزاده و با ایمان بالاتر از این است که ببیند برادر مؤمن او کمبودی دارد و او نتواند آن را جبران کند و ببیند که برادرش مشکلی دارد ولی، نتواند آن را برطرف کند. پس از آن، مجلس به انجام رسید و همه رفتند. یکی از بدگویان و مخالفان امام سجاده علیه السلام که در مجلس بود با طعنه به امام سجاده علیه السلام گفت: شگفتا از این خاندان! یک بار ادعا می‌کنند که آسمان و زمین و هر چه هست در اختیار آنهاست و خداوند در خواست آنها را رد نمی‌کند. ولی روز دیگر اعتراف می‌کنند که حتی از حل کردن مشکل نزدیک‌ترین دوستان خود نیز عاجز و ناتوانند. این سخن به گوش آن مرد در مانده رسید و چون از ارادتمندان خاندان اهل بیت علیهم السلام بود بسیار ناراحت شد و دوباره به خدمت امام سجاده علیه السلام رسید و عرض کرد: یابن رسول الله! چنین مطالبی از فلان مخالف به گوشم رسیده است. این سخن از سختی‌ها و گرفتاری‌های خودم بیشتر مرا می‌آزارد. امام سجاده علیه السلام به او فرمود: هم اینک خداوند اجازه داد که کار تو سامان یابد سپس یکی از خادم‌ها را صدا زد و فرمود: همان چیزی را که برای خوراک افطار و سحر خود نهاده‌ام، بیاور. او رفت و دو قرص نان آورد و به مرد در مانده داد. امام سجاده علیه السلام به او فرمود: این دو قرص نان را بگیر که چیزی غیر از آن نداریم، خداوند خود به وسیله این دو نان گرفتاری تو را برطرف خواهد کرد و خیر فراوانی به تو خواهد رسید. آن مرد، دو قرص نان را گرفت و به سوی بازار رفت. در راه پیوسته به این فکر بود که خداوند چگونه با این دو قرص نان گرفتاری بزرگ او را حل خواهد کرد، خاطرش از بابت خانواده و عیال خود نگران بود، بار سنگین بدهی و مخارج زندگی و اینک دو عدد نان که

نمی‌دانست آنها را چه کند، شیطان هم پی در پی او را وسوسه می‌کرد که آخر چگونگی می‌توان گرفتاری به این بزرگی را با دو قرص نان برطرف ساخت. در همان حال بود که به ماهی فروشی برخورد که ماهی بو کرده‌ای در دستش بود، پیدا بود که کسی آن را نمی‌خورد و داشت فاسد می‌شد. مرد به او گفت: ماهی تو روی دستت مانده است، یکی از این دو نان هم برای من زیاد است، آیا ماهی‌ات را در عوض این یک نان به من می‌دهی؟ ماهی فروش پذیرفت و ماهی را به او داد و نان را از او گرفت. مرد نیز ماهی را برداشت و به راه افتاد. کمی بعد به نمک فروشی رسید که اندکی نمک نامرغوب داشت، به او گفت: نمک تو نامرغوب است، آیا آن را با نان من که این نیز چندان مرغوب نیست، عوض می‌کنی؟ نمک فروش پذیرفت و نمکش را در برابر آن قرص نان به او داد. مرد به راه افتاد تا به خانه برود، در راه با خود فکر می‌کرد که باید ماهی را با نمک درست کند تا غذایی برای خوردن فراهم شود. به خانه که رسید شکم ماهی را شکافت تا آن را پاک کند ولی با شگفتی بسیار دو مروارید گرانبها در شکم ماهی یافت، شگفت‌زده شد و بی‌درنگ خدا را شکر کرد. در حال شگفتی و سرور بود که صدای در خانه بلند شد. در را باز کرد، نمک فروش و ماهی فروش هر دو با هم آمده بودند و می‌گفتند: بنده خدا هر چه کردیم نتوانستیم خود یا خانواده‌مان از این نان بخوریم، دندان در آن کارگر نیست، فهمیدیم که تو در بد وضعیت قرار گرفته‌ای و بدحالی تو به آخرین درجه رسیده است و در بدبختی به سر می‌بری. نانت برای خودت، نمک و ماهی هم حلال خودت. سپس نان‌ها را به او دادند و رفتند. مرد اندکی آرام گرفته بود که دوباره صدای در بلند شد. این بار کسی از سوی حضرت سجاد علیه السلام آمده بود، داخل شد و گفت: امام فرمود: خداوند گره مشکل تو را گشود و گرفتاری‌ات را برطرف ساخت، پس غذای ما را به خودمان پس بده که آن را غیر از خودمان کسی نمی‌خورد. بعد نان‌ها را گرفت و رفت. آن مرد دو مروارید را فروخت و با بهای گزافی که به دستش آمد، بدهی خود را داد و وضع خوبی پیدا کرد. دشمنان و بدگویان حضرت سجاد علیه السلام که ماجرا به گوششان رسیده بود، می‌گفتند: چه تفاوت زیادی است بین اینکه علی بن حسین علیه السلام نمی‌توانست نیاز او را برآورده کند و اینکه چنین ثروتی برای او فراهم کرده باشد، چگونه چنین چیزی ممکن است؟ کسی که از برآورده کردن آن نیاز ناتوان بود، چگونه می‌تواند چنین ثروتی فراهم کند؟ وقتی خبر این صحبت‌ها به گوش امام سجاد علیه السلام رسید، فرمود: قریش نیز همین حرف‌ها را درباره پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گفتند که: چگونه در یک شب از مکه به بیت المقدس رفته است و آثار پیامبران را در آنجا مشاهده کرده و بازگشته است؟ کسی که نمی‌تواند در کمتر از دوازده روز از مکه به مدینه برود. قریش این حرف‌ها را هنگامی زدند که آن حضرت از مکه به مدینه هجرت کرده بود. سپس به اصحاب خود فرمود: سوگند به خدا که آنها از کار خدا و دوستان خدا سر در نمی‌آورند، همانا مراتب و جایگاه‌های بلند دست نیافتنی است، مگر از راه تسلیم در برابر خداوندی که به بزرگی ستایش می‌شود و از راه ترک تحکم در برابر خداوند، و راضی بودن به هر چه او تدبیر می‌کند، همانا دوستان خدا بر مشکلات و رنج‌ها صبر کردند، آن چنان که کسی در صبر با آنها برابری نمی‌کرد. خداوند عزوجل هم به آنان پاداش داد و برآورده شدن خواسته‌هایشان را واجب نمود، البته آنها چیزی از خداوند نمی‌خواهند جز همان چیزی که خدا خود برای آنان خواسته باشد. (۲۱۸)

توجه به دوست نادان

تا اینجا سخن از دوستانی بود که شیعه و طرفدار امام علیه السلام بودند، ولی محبت مرز نمی‌شناسد، اگر کسی اهل بیت علیهم السلام را دوست بدارد و شیعه آنان هم نباشد، دوستی در همین دنیا برایش اثربخش است. شخصی به امام مجتبی علیه السلام نزدیک شد و گفت: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُدِلَّ الْمُؤْمِنِينَ؛ سلام بر تو ای کسی که مؤمنین را ذلیل کردی.» حضرت فرمود: پیاده شو، عجله نکن. وقتی پیاده شد. فرمود: چه گفتی؟ گفت: گفتم: سلام بر تو که مؤمنین را ذلیل کردی. امام مجتبی علیه السلام فرمود: از کجا این حرف را می‌زنی؟ گفت: با معاویه کنار آمدی، اختیار امت را به دست معاویه دادی. حضرت برای او توضیح دادند و او را روشن نمودند.

کسی که خط فکری او با امام مجتبی‌علیه السلام سازگار نیست، چرا سراغ امام مجتبی می‌آید؟ حضرت فرمود: چه چیز باعث شده اینجا بیایی؟ پاسخ داد: محبت تو. حضرت فرمود: به خدا قسم تو محبت داری؟ گفت: آری به خدا قسم. حضرت فرمود: «لَا يُحِبُّنَا عَبْدٌ أَبَدًا وَلَوْ كَانَ أَسِيرًا فِي الدَّيْلَمِ إِلَّا نَفَعَهُ حُبُّنَا وَإِنَّ حُبَّنَا لَيَسَاقِطُ الدُّنُوبَ مِنْ بَنِي آدَمَ كَمَا يُسَاقِطُ الرِّيحُ الْوَرَقَ مِنَ الشَّجَرِ»؛ (۲۱۹) کسی ما را دوست نمی‌دارد، حتی اگر اسیر کافری از دیلم باشد، مگر اینکه این دوستی به او سود می‌رساند و به درستی که محبت ما گناهان و خطاهای بنی آدم را می‌ریزد، همان گونه که باد، برگ را از درخت می‌ریزد.» البته اینکه انسان چگونه می‌شود که امام معصومی را دوست بدارد، ولی با او هم‌فکر نباشد و حتی گاهی دوستی است که اسلام را هم نپذیرفته تا او را امام خود بداند، مسئله‌ای قابل تأمل و تحقیق است، اصل مسئله قابل انکار نیست، بلکه شواهد زیادی بر صدق آن وجود دارد، منتهی فهمیدن و درک آن احتیاج به دقت و اندیشه دارد که با دقت، داستان شخص نصرانی را می‌خوانیم:

محبت امام علیه السلام به دوست نصرانی

شخصی است نصرانی، متوکل عباسی او را احضار کرده، نمی‌داند در حق او چه خواهد کرد. نذر کرد صد دینار به امام هادی علیه السلام بدهد تا از دست متوکل نجات پیدا کند. به سامرا آمد - تا به حال آنجا نیامده - منزلی گرفت. پیش خود گفت: خوب است قبل از اینکه نزد متوکل بروم، امام هادی علیه السلام را که تحت نظر است پیدا کنم و صد دینار را به او بدهم. چگونه نزد امام برود که این نیز خود جرم است. منزل امام را هم بلد نبود و جرأت نمی‌کرد از کسی بپرسد. می‌گوید: مدتی فکر کردم چه کنم، سوار بر مرکب شدم، گفتم: هر جا بروم آنجا پیاده می‌شوم. صد دینار را در کاغذی پیچیدم و در آستینم گذاشتم. مرکب خیابان‌ها را طی کرد تا به نقطه‌ای رسید که قدم بر نمی‌داشت. به غلام خود گفتم: سؤال کن، این منزل کیست؟ گفتند: منزل ابن الرضا امام هادی علیه السلام. ناگهان خادمی از خانه خارج شد و گفت: تو یوسف بن یعقوب هستی؟ گفتم: آری. گفت: پیاده شو. مرا در دهلیز خانه برد و خود وارد خانه شد، سپس آمد و گفت: آن صد دیناری که همراه آورده‌ای بده. و مرا به داخل منزل برد. دیدم حضرت تنها نشسته است، فرمود: ای یوسف! چه چیز بر تو ظاهر شد؟ گفتم: به اندازه کافی دلیل بر من آشکار شد (آمدن حیوان کنار خانه، صدا زدن خادم نام مرا، خبر دادن از صد دینار). حضرت فرمود: تو اسلام نمی‌آوری، ولی در آینده فرزند تو، فلانی مسلمان خواهد شد و از شیعیان ما خواهد بود. «يَا يُوسُفُ! إِنَّ أَقْوَامًا يَزْعُمُونَ إِنَّ لِي لآيَاتِنَا لَا تَنْفَعُ أَمْثَالَكُمْ. كَذَبُوا وَاللَّهِ إِنَّمَا لَتَنْفَعُ أَمْثَالَكَ، إِمُضِ فِيمَا وَأَفَيْتُ، فَإِنَّكَ سَتَرَى مَا تُحِبُّ»؛ (۲۲۰) ای یوسف! عده‌ای فکر می‌کنند دوستی ما به درد امثال تو نمی‌خورد، به خدا قسم برای امثال تو سود دارد، برو ما کار تو را درست کردیم. آنچه را دوست داری خواهی دید.» می‌گوید: به سراغ متوکل رفتم، آنچه خواستم به او گفتم و برگشتم. آری او با محبت امام هادی علیه السلام از شر متوکل نجات پیدا کرد و ثمره دوستی خود را با امام علیه السلام دید.

محبتی بدون پاسخ نمی‌ماند

امام حسین علیه السلام فرمود: اگر کسی برای خدا ما را دوست بدارد، ما و او بر رسول خداصلی الله علیه وآله وارد می‌شویم همانند دو انگشت که کنار هم هستند و اگر کسی برای دنیا ما را دوست بدارد دنیا به دوستان خوب و بد می‌رسد. «عن الحسين بن علي عليهما السلام، قال: مَنْ أَحَبَّنَا لِلَّهِ وَرَدْنَا نَحْنُ وَهُوَ عَلَيَّ نَبِينَا هَكَذَا (وَضَمَّ اصْبِعِيه) وَمَنْ أَحَبَّنَا لِلدُّنْيَا فَإِنَّ الدُّنْيَا لَتَسْعُ الْجَبْرَ وَالْفَاجِرَ.» (۲۲۱)

پاسخ دوستی، محبت است

از مردی سؤال شد: چرا شیعه شدی و امامت امام هادی علیه السلام را پذیرفتی؟ او که ایرانی و اهل اصفهان بود، پاسخ داد: من در زندگی مشکل مادی داشتم و دستم خالی بود، ولی قدرت حرف زدن داشتم، اهالی اصفهان به من و عده دیگری گفتند: بروید نزد حکومت متوکل و بگویید که به ما ظلم شده و حق ما داده نشده و حق خود را بگیرید و به زندگی خود سروسامانی بدهید. حرکت کردیم به در خانه متوکل رفتیم، ایستاده بودیم و منتظر که وارد شویم و حرف خود را بزنیم. ناگهان دیدیم مأمورین خارج شدند در حالی که می‌خواستند شخصی را بازداشت کرده و نزد متوکل بیاورند. پرسیدم: به سراغ چه کسی می‌روند؟ گفتند: شخصی علوی که شیعیان او را امام خود می‌دانند. پیش خود گفتم: همان جا بایستم و کسی که امام شیعیان است بینم دارای چه خصوصاتی است؟ طولی نکشید، دیدم شخصی سوار بر اسب آمد. مردم در طرف راست و چپ صف کشیدند و به تماشای ایشان ایستادند. تا نگاه من به ایشان افتاد، محبتش در قلبم قرار گرفت، دوستی‌اش دل مرا برد و محبوب من شد. چه خطری او را تهدید می‌کند؟ متوکل می‌خواهد با او چه کند؟ نگران شدم، گفتم: خدایا! نکند شری به او برسد، بار الها! بلا را از او دور گردان. چشمان خود را به او دوخته بودم او به این طرف و آن طرف نگاه نمی‌کرد، وقتی به من رسید، به من توجه کرد (مگر می‌شود من جذب او شوم ولی او عنایتی نکند) فرمود: دعای تو مستجاب شد. (یعنی نگران من نباش). در حق من دعا کردند: خداوند طول عمر و مال و ثروت و فرزندان زیاد به تو بدهد. بدنام شروع کرد به لرزیدن. من که چیزی به او نگفتم، از کجا فهمید من در حقش دعا کردم تا در حق من دعا کند؟! از خود بیخود شدم، دوستانم گفتند: چه خبر است؟ چرا این گونه شدی؟ چیزی به آنها نگفتم و راز محبت را برای آنها بازگو نکردم. فقط گفتم: خیر است. به اصفهان برگشتیم، طولی نکشید که دعای حضرت در حق من مستجاب شد. خداوند اموال زیادی به من داد و فرزندان متعدّد و عمر طولانی که الآن حدود هفتاد و چند سال از من می‌گذرد، در حالی که شیفته او و معتقد به امامت او هستم. آری او اگر امام نبود از کجا راز مرا فهمید و در حق من دعا کرد. (۲۲۲) پاسخ دوستی به مقدار گریه بر تشنگی امام حسین علیه السلام در نزدیکی نجف اشرف، آبادی‌ای است به نام مصیب، محل تلاقی فرات و دجله، ظاهراً مرد شیعه‌ای به زیارت مولای متقیان مشرف می‌شد، مردی از اهل سنت سر راه مرد شیعه در آنجا خانه داشت و همیشه در رفت و آمد او را می‌دید و چون می‌دانست به زیارت حضرت علی علیه السلام می‌رود، او را مسخره می‌کرد، حتی یک بار به ساحت مقدس آقا جسارت کرد. مرد شیعه خیلی ناراحت بود، چون خدمت آقا مشرف شد خیلی بی‌تابی کرد و ناله زد که تو می‌دانی این مخالف چه می‌کند. آن شب آقا را در خواب دید، شکایت کرد. آقا فرمود: او بر ما حقی دارد که ما در این دنیا نمی‌توانیم او را کیفر بدهیم ولو هر چه بکنند. شیعه می‌گوید: من گفتم: آری آن جسارت‌ها که او می‌کند لابد بر شما حق پیدا کرده است؟ حضرت فرمود: او روزی در محل تلاقی این دو آب نشسته بود و به فرات نگاه می‌کرد، یک دفعه به خاطرش کربلا و منع آب از حضرت سیدالشهداء افتاد، پیش خود گفت: عمر بن سعد کار خوبی نکرد که اینها را تشنه کشت، خوب بود به آنها آب می‌داد بعد همه را می‌کشت، ناراحت شد و یک قطره اشک از چشم او ریخت. لذا از این جهت بر ما حقی پیدا کرد که نمی‌توانیم او را جزا بدهیم. آن مرد شیعه می‌گوید: بیدار شدم و چون به محل برگشتم سر راه، آن سنی به من برخورد کرد و (از باب تمسخر) گفت: آقا را دیدی و از طرف ما پیام را رساندی. جواب داد: آری پیام را رساندم و پیامی هم دارم. او خندید و گفت: بگو چیست؟ مرد شیعه جریان را تا آخر تعریف کرد، وقتی رسید به فرمایش امام که ایشان به آب نگاهی کرد و به یاد کربلا افتاد و... مرد سنی تا شنید سر به زیر افکند، کمی به فکر فرو رفت و گفت: خدایا! در آن زمان، احدی در آنجا نبود و من این را به کسی نگفتم، آقا از کجا فهمیده. بلافاصله گفت: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيُّ اللَّهِ وَوَصِيُّ رَسُولِ اللَّهِ.» و شیعه شد. (۲۲۳) تا اینجا سخن از آثار دوستی در دنیا بود، دوستی با خدا و رسول و اهل بیت علیهم السلام خواندیم که چگونه الطاف دوست شامل حال می‌گردد و نسیم محبتش زندگی انسان را فرا می‌گیرد، امّا برتر و بالاتر از همه اینها، ثمرات دوستی و محبت در عالم دیگر به نام عالم آخرت است. آثار و ثمرات دوستی در آخرت /

فصل هشتم آثار و ثمرات دوستی در آخرت

توضیح

قال النبی صلی الله علیه وآله: حُبُّ أَهْلِ بَيْتِي يَنْفَعُ مَنْ أَحَبَّهُمْ فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ مَهْوَلَةٌ: عِنْدَ الْمَوْتِ وَفِي الْقَبْرِ وَعِنْدَ الْقِيَامِ مِنَ الْأَجْدَاثِ وَ عِنْدَ تَطَاثُرِ الصُّحُفِ وَ عِنْدَ الْحِسَابِ وَ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَ عِنْدَ الصُّرَاطِ؛ محبب و دوستی اهل بیت من در هفت جای هولناک به دوستان سود می‌رساند: ۱- هنگام مرگ ۲- در قبر ۳- وقت خارج شدن از قبر ۴- هنگام مواجه شدن با نامه اعمال ۵- وقت حسابرسی ۶- در کنار ترازوی عمل ۷- هنگام عبور از پل صراط. بحار الانوار: ۱۶۲/۲۷

ثمرات دوستی و محبت در آخرت

نه تنها حبّ اهل بیت علیهم السلام در دنیا آثار زیادی دارد، بلکه در آخرت نیز که زندگی همیشگی انسان است، آثاری بیشتر از خود نشان می‌دهد. از آنجا که زندگی دنیا برای ما محسوس می‌باشد سخن گفتن از دوستی و آثارش در دنیا چندان دشوار به نظر نمی‌آید، لکن زندگی پس از مرگ چون محسوس و ملموس ما نیست، آشنایی با ویژگی‌ها و آثار دوستی خدا و رسول و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در آن دشوار است. ولی آنچه انسان را به این آشنایی امیدوار می‌کند، کتاب خدا، قرآن و کلمات حضرات معصومین علیهم السلام در این زمینه‌هاست که به قدر امکان فهم و ظرفیت وجودی ما آن را به تصویر کشیده‌اند و آثار محبت و دوستی خود را مرحله به مرحله بیان نموده، تا آنجا که جایگاه دوستان خود را پس از طی مراحل متعدد در بهشت همیشگی دانسته‌اند. برای آشنایی با مراحل که پس از دنیا در پیش رو داریم به قسمتی از آیات الهی و کلمات معصومین می‌پردازیم:

دوستی و همراهی محبوب در سفر آخرت

اشاره

انسان پس از گذراندن زندگی دنیا وارد مرحله جدیدی از زندگی می‌شود که برای او تازگی دارد. از خصوصیات منتقل شدن به این دوره جدید، عبور از مواقف و ایستگاه‌های هولناک است که دوستی و دلدادگی به اهل بیت علیهم السلام راحتی عبور از این مراحل را به دنبال دارد و قدر و ارزش دوستی و محبت در این دوره بیشتر معلوم می‌شود و دوست در آنجا بیشتر خود را به انسان نشان می‌دهد. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله فرمود: «حُبُّ أَهْلِ بَيْتِي يَنْفَعُ مَنْ أَحَبَّهُمْ فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ مَهْوَلَةٌ، عِنْدَ الْمَوْتِ وَفِي الْقَبْرِ وَعِنْدَ الْقِيَامِ مِنَ الْأَجْدَاثِ وَعِنْدَ تَطَاثُرِ الصُّحُفِ وَعِنْدَ الْحِسَابِ وَعِنْدَ الْمِيزَانِ وَعِنْدَ الصُّرَاطِ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ آمِنًا فِي هَذِهِ الْمَوَاطِنِ فَلْيَتَوَلَّ عَلِيًّا بَعْدِي وَلْيَتَمَسَّكَ بِالْحَبْلِ الْأَمِينِ وَهُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَعِزَّتِهِ مِنْ بَعْدِهِ» (۲۲۴) محبت و دوستی اهل بیت من در هفت جای هولناک به انسان سود می‌رساند: ۱- هنگام مرگ، ۲- در قبر، ۳- در وقت خارج شدن از قبر، ۴- هنگام مواجه شدن با نامه اعمال، ۵- وقت حسابرسی، ۶- در کنار ترازوی عمل، ۷- هنگام عبور از پل صراط. پس هر کس دوست دارد در این مراحل در امنیت باشد باید علی را دوست بدارد و به ریسمان محکم الهی که علی بن ابی طالب و خاندان اویند، چنگ بزند. انسان این مراحل سخت را با ولایت و دوستی علی و فرزندانش علیهم السلام می‌تواند پشت سر بگذارد. هنگام مرگ /

موقف و ایستگاه اول

کنند و او را به دژخیمان بسپارند. اما به وسیله لطفی که حضرت صادق علیه السلام در حق او فرمود، از دست آنها نجات یافت. آن چنان محبت در دلش قرار گرفته که حاضر بود به خاطر آن از همه چیز دست بکشد، پدر، مادر و... یعنی هر آنچه که با محبوب او سازگار نیست. او شاعری است که محبت خود را گاهی در غالب شعر بیان می‌کند: «وَإِذَا الرَّجَالُ تَوَسَّلُوا بِوَسِيلِهِ فَوَسَّيْتِي حُبِّي لِآلِ مُحَمَّدٍ (۲۲۸)» «روزی که مردمان بخواهند به وسیله‌ای توسل کنند، توسل من تنها به عشق و محبتی است که به آل محمد دارم.» آیا این چنین محبتی از طرف محبوب بی‌پاسخ می‌ماند، کسی که زندگی‌اش مالا مال از دوستی اهل بیت است و می‌گوید: «إِنِّي لَأَكْرَهُ أَنْ أُطِيلَ بِمَجْلِسٍ لَا ذِكْرَ فِيهِ لِفَضْلِ آلِ مُحَمَّدٍ (۲۲۹)» «من دوست ندارم در مجلسی که در آن ذکری از فضیلت آل محمد نباشد، نشسته باشم.» او می‌دانست و باور داشت که دوستش او را در لحظات آخر زندگی تنها نمی‌گذارد، او می‌گفت: «من دوستدار کسی هستم که وقتی یکی از دوستانش بمیرد، در لحظه مرگ با او با بشارت و شادی رو به رو می‌شود و اگر کسی بمیرد که دوستدار یکی از دشمنان او باشد، جز به دوزخ به جای دیگری راه نخواهد بُرد. ای ابوالحسن، علی جان! جان و مال و خاندانم و هر چه دارایی که داشته باشم، همه و همه فدای تو باد. مولا-جان! من به فضل و برتری تو عارف و آگاهم، دستم به دامن تو است و به عشق تو دل بسته‌ام.» (۲۳۰) لحظات مرگش فرا رسید، دور بستر او را گرفتند، لحظه‌ای خود را حرکت داد در حالی که می‌خندید بعد، شروع کرد اشعاری را خواندن: «كَذَبَ الزَّاعِمُونَ أَنَّ عَلِيًّا لَنْ يُنْجِيَ مُجَبَّهُ مِنْ هَنَاتٍ قَدْ وَرَّبِّي دَخَلَتْ جَنَّتِ عَدْنٍ وَعَفَى لِي الْإِلَهُ عَنْ سَيِّئَاتِي فَأَبْشِرُوا الْيَوْمَ أَوْلِيَاءَ عَلِيٍّ وَتَوَلَّوْا عَلِيَّ حَقَّ الْمَمَاتِ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ تَوَلَّوْا بَيْنَهُ وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ بِالصَّفَاتِ» «دروغ می‌گویند آنان که می‌پندارند علی علیه السلام دوستدارانش را از هلاکت نجات نمی‌دهد. به خدا قسم که به بهشت ابدی وارد شدم و خدا از گناهانم در گذشت. به دوستداران علی بشارت دهید و به آنها بگویید تا جان در بدن دارید دوستدار علی باشید و تا دم آخر به او و پس از او نیز دوستدار فرزندانش باشید همانان که یکی پس از دیگری با صفات خاص خویش رهبران پاک اُمّتند.» (۲۳۱)

در رئای سالار شهیدان

آری او سید اسماعیل حمیری است که در سن ۶۸ سالگی با قلبی پر از محبت علی و آل او از جهان چشم فرو بست. او کسی بود که از محضر امام صادق علیه السلام اجازه ورود خواست، وقتی وارد شد، سلام کرد و نشست. امام علیه السلام از او خواستند که شعر بخواند و در عزای سیدالشهداء علیه السلام مرثیه سرایی کند. حضرت خانواده‌اش را در پشت پرده نشانیدند که از اشعار سوزناک حمیری استفاده کنند. او هم عشق و محبت خود را به اهل بیت پیامبر علیهم السلام مخصوصاً آئینه مهر و محبت حضرت حسین بن علی علیهما السلام ابراز کرد: «أَمُرُّ عَلَى حَدِيثِ الْحُسَيْنِ فَقُلُّ لِعَظْمَةِ الزُّكِّيَّةِ يَا أَعْظَمًا لَا زَلْتُ مِنْ وَطْفَاءِ سَاكِبِهِ رَوِيَّةٌ فَإِذَا مَرَزَتْ بِقَبْرِهِ فَأَطْلُ بِهِ وَقَفَ الْمَطِيئِيُّ وَابْنُكَ الْمُطَهَّرُ لِلْمَطَهَّرِ وَالْمُطَهَّرَةُ النَّقِيَّةُ كِبَاءِ مَعَوْلَمِهِ أَنْتَ يَوْمًا لَوَاحِدَهَا الْمَيْتَةُ بَرُو بِهِ كَرَبَلَا سَر مَزَارِ حُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَبِهِ أَنْ اسْتَخْوَانَ هَيَاكِلَ بَاكٍ بَغْوٍ، پيوسته از باران رحمت حق سیراب باشید وقتی که گذرت به مزار حسین علیه السلام افتاد، چون شتران در برابرش زانو بزن و درنگ و تأمیل کن و بر آن پاکمرد، فرزند رادمرد پاکنماد و پسر صدیقه طاهره که پاک زنی پیراسته است، مثل مادر مهربانی که بر مرگ فرزندی از فرزندانش می‌گیرید، گریه کن. می‌گوید: دیدم اشک از چشمان مبارک امام صادق علیه السلام بر رخسارش جاری شد و صدای گریه و شیون از خانه امام علیه السلام بلند شد.» (۲۳۲)

حضور ائمه‌علیهم السلام بر بالین مؤمن

ابوبصیر می‌گوید: به حضرت صادق علیه السلام عرض کردم: فدایت شوم! آیا هنگام جان دادن، مؤمن از قبض روح خود ناراحت

است؟ حضرت فرمود: سوگند به خدا که چنین نیست. عرض کردم: چگونه تصور می‌شود که چنین نباشد؟ حضرت فرمود: چون زمان قبض روح مؤمن می‌رسد، رسول خدا و اهل بیت او حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و حضرت فاطمه و امام حسن و امام حسین و بقیه امامان علیهم السلام نزد او حاضر می‌شوند. و دیگر آنکه جبرائیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل حاضر می‌شوند. در این حال امیرالمؤمنین علیه السلام عرض می‌کنند: ای رسول خدا! این مؤمن از آن کسانی بوده که محبت و ولایت ما را داشته است، بنابراین من هم او را دوست دارم. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: ای جبرائیل! این مؤمن از کسانی است که علی و ذریه او را دوست دارد، من هم او را دوست دارم. جبرائیل هم مانند همین عبارت را به میکائیل و اسرافیل می‌گوید، یعنی این شخص علی و ذریه او را دوست دارد من هم او را دوست دارم. و سپس همگی با هم به ملک الموت می‌گویند: این از کسانی است که محمد و آل او را دوست دارد و دارای ولایت علی و ذریه اوست، بنابراین با او طریق رفیق و مدارا پیش دار. ملک الموت در پاسخ می‌گوید: سوگند به آن خدایی که شما را برگزید و در مقام و منزلت عالی گرامی داشت و محمد صلی الله علیه و آله را از میان جمیع خلایق به نبوت انتخاب فرمود و به رسالت اختصاص داد، من نسبت به او مهربان‌ترم از یک پدر مهربان، و شفقت من درباره او افزون‌تر است از شفقت یک برادر شفیق. در این حال ملک الموت در مقابل آن شخص محتضر قرار می‌گیرد و به او می‌گوید: آیا از عهده بیرون آمدی و گردن خود را از بار عهده خارج کردی و کلید فک و آزادی را گرفتی؟ آیا از عهده امانت بیرون آمدی و آنچه به گروگان در برابر این امان سپرده بودی باز گرفتی؟ مؤمن در پاسخ می‌گوید: بلی. ملک الموت می‌گوید: به چه وسیله خود را از عهده خارج کردی و گروی خود را پس گرفتی؟ مؤمن می‌گوید: به محبت محمد و آل محمد و به ولایت علی بن ابی طالب و ذریه او. ملک الموت می‌گوید: خداوند در مقابل این محبت و ولایت دو چیز به تو عنایت فرمود: اول آنکه از هر چه می‌ترسیدی و در بیم و هراس بودی، خدا تو را در امان قرار داد. دوم آنکه به هر چیز میل و آرزو و امید داشتی، خدا به تو عنایت فرمود. حال چشمان خود را باز کن و بین در مقابل تو چیست؟ مؤمن دیدگان (باطن و ملکوتی) خود را می‌گشاید و به یک یک از حاضرین، به رسول خدا و ائمه طاهرین علیهم السلام و فرشتگان مقرب الهی نگاه می‌کند و با دقت به یکی پس از دیگری نظر می‌اندازد. ملک الموت به او می‌گوید: اینجا جایی است که خدا برای تو معین فرموده و این افراد حاضر، از رسول خدا و ائمه طاهرین علیهم السلام و فرشتگان مقرب، رفیقان و همنشین‌های تو هستند. آیا دوست داری که به آنها پیوندی و با آنها باشی یا دوست داری به دنیا برگردی؟ مؤمن می‌گوید: نه، نه، دوست ندارم، ابداً نمی‌خواهم به دنیا برگردم و مرا دیگر حاجتی به دنیا نیست. و با چشم و ابرو اشاره می‌کند: نه، چنین میلی ندارم. حضرت صادق علیه السلام می‌فرماید: آیا شما در حال سكرات مؤمن، ندیده‌اید که در آن لحظه آخر چشمان خود را به سمت بالا - باز می‌کند و ابروی خود را بالا می‌اندازد؟ در این حال ندا کننده‌ای از درون عرش پروردگار - جلّ جلاله - ندایی به او می‌کند که علاوه بر آنکه خود او می‌شنود، تمام کسانی که در حضور او هستند می‌شنوند: يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ إِلَى مُحَمَّدٍ وَوَصِيِّهِ وَالْأَيُّمَةُ مِنْ بَعْدِهِ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً بِالْوَلَايَةِ مَرْضِيَةً بِالْثَّوَابِ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي مَعَ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَادْخُلِي جَنَّتِي غَيْرَ مَشُورِيَةٍ. ای نفسی که در برابر محبت و ولایت و پذیرش امارت و حکومت محمد و وصی‌اش و ائمه طاهرین بعد از وصی‌اش، آرام گرفتی و سکونت دل حاصل کردی و در مقام امن و امان آنها در آمدی، رجوع کن به پروردگارت در حالی که راضی هستی به ولایت و مورد پسند و اختیار خدا واقع شدی به افاضه ثواب، پس داخل شو در زمره بندگان خاص من، محمد و اهل بیت او، و داخل شو در بهشت خالص و پاک، بدون کمترین شائبه کدورت و ناراحتی و رنجی که تو را آزار دهد. (۲۳۳)

عاشورا که نمایش دوستی و محبت است، جلوه‌هایی از ثمرات دوستی در لحظه فراق از خود به یادگار گذاشته است. جوانی که حدود بیست و هفت سال بیشتر از عمر او نمی‌گذرد، آن چنان پیوند دوستی و محبت با رسول خدا و اهل بیتش علیهم السلام دارد که حتی در قیافه و اخلاق و گفتارش اثر گذارده که هر کس مشتاق دیدار رسول خداست به او نگاه می‌کند ولی اکنون با بدنی پر از جراحت می‌خواهد با پدری که قلبش مالا مال از محبت او، که همانا محبت خداست، وداع کند. چه لحظه سختی. ولی در لحظه وداع، محبوبش او را تنها نمی‌گذارد. وقتی از اسب به زمین افتاد، رسول خدا صلی الله علیه و آله را با ظرفی از شراب بهشتی در کنار خود دید و این صحنه را به پدر گزارش داد. پدرم! سلام بر تو! این جدم رسول خداست که مرا سیراب کرد و او امشب در انتظار توست، تو را سلام می‌رساند و می‌گوید: در آمدنت به نزد ما شتاب کن. پدر هم کنار او حضور پیدا می‌کند و محبت و عشق خود را نسبت به او ابراز می‌دارد و در حالی که صورت بر صورت خون آلودش نهاده با او وداع می‌کند. (۲۳۴) قبر /

موقف و ایستگاه دوم

قبر

قال الامام المعصوم علیه السلام: إِذَامَاتِ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ دَخَلَ مَعَهُ فِي قَبْرِهِ سِتَّةُ صُورٍ؛ فِيهِنَّ صُورَةُ أَحْسَنَهُنَّ وَجْهًا وَ أَبْهَأَهُنَّ هَيْبَةً وَ أَطْيَبَهُنَّ رِيحًا وَ أَنْظَفَهُنَّ صُورَةً... أَنَا الْوَلَايَةُ لِآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ؛ فِي قَبْرِ بَنَدَةِ مُؤْمِنٍ، شَشْ صُورَتٍ وَارِدَةٌ مِي شُونَدُ كِه زِيْبَاتَرِيْن، خُوشْبُوتَرِيْن وَ پَاكِيْزِه تَرِيْن أَنَان، دُوسْتِي وَ وِلَايَتِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ اسْت. محاسن ۲۸۸/۱

ورود به منزل جدید

وارد شدن به منزل جدیدی که انسان در پیش دارد و نام آن برزخ و یا قبر است، همراه حوادثی است؛ برای بعضی تلخ و برای عده‌ای شیرین. آنان که قلبشان منزلگاه خدا و دوستان خداست، در منزل جدید، دوست را در کنار خود می‌بینند و ورودشان را خوش آمد می‌گویند و آنان را با امکاناتی که برای پذیرایی فراهم آمده، آشنا می‌کنند. خانه قبر منزلگاه سؤال از محبت و دوستی است، با چه کسی پیمان دوستی بسته‌ای و عمری را با او سر کرده‌ای؟ زبان بگشا و دوستان خود را معرفی کن، آیا با خدا و رسول و اهل بیتش آشنایی داشتی؟ دلی که جایگاه محبت آنان بوده، قبل از حرکت زبان، پاسخ خود را می‌دهد و حضور محبوب در آنجا مهر تأیید بر این مدعی می‌شود. امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: در وقتی که فرزند آدم می‌خواهد از دنیا رحلت کند و آخرین روز از روزهای دنیا و اولین روز از روزهای آخرت اوست، سه چیز برای او به صورت مثالی خود مجسم می‌گردد؛ مال او و فرزندان او و عمل او. پس او نظر می‌نماید به مالش و می‌گوید: سوگند به خدا که من برای گردآوردن و جمع‌آوری تو بسیار حریص بودم و برای از دست دادن و رها نمودن تو بسیار بخیل بودم، در این هنگام تنگدستی و بیچارگی، از دست تو برای من چه بر می‌آید؟ مال در جواب می‌گوید: فقط کفن خود را از من می‌توانی دریافت کنی. و پس از آن التفات می‌کند به سوی فرزندان خود و می‌گوید: سوگند به خدا که من نسبت به شما بسیار دوست بودم و در هر حال حامی و محافظ شما بودم، از هر گونه گزند و ناراحتی که بر شما وارد می‌شد متأثر می‌شدم، اکنون و در این موقع خطیر از دست شما برای من چه کاری ساخته است؟ آنها در پاسخ می‌گویند: ما تو را به سوی حفیره و قبرت می‌بریم و در میان خاک پنهان می‌کنیم. و سپس نظر می‌افکنند به سوی اعمال صالحه و حسناتی که انجام داده و می‌گوید: من نسبت به بجا آوردن شما بسیار بی‌رغبت بودم و شما برای من بسیار سنگین بودید، امروز از شما برای

نجات من چه کاری ساخته است؟ عمل در پاسخ می‌گوید: من رفیق تو و قرین تو هستم در میان قبر و از تو دور نمی‌شوم تا من و تو در مقام عرض در پیشگاه حضرت پروردگار حاضر شویم. اگر آن شخصی که در حال احتضار و سكرات مرگ است مطیع و ولی خدا باشد، کسی به نزد او می‌آید که از تمام مردم، بویش معطرتر و منظرش زیباتر و لباسش فاخرتر است و به او می‌گوید: بشارت باد تو را به نسیم‌های جان فزا که از جانب خدا می‌وزد و گل‌های خوشبو و بهشت پر نعمت، وارد شدی به عافیت، قدمت مبارک باد، خوش آمدی. ولی خدا می‌گوید: تو کیستی؟ او در پاسخ می‌گوید: من عمل نیکوی تو هستم که از دنیا به سوی بهشت آمده‌ام. شخص مرده می‌شناسد کسی را که او را غسل می‌دهد و قسم می‌دهد افرادی را که جنازه او را حمل می‌کنند که به سرعت ببرند و زودتر به خاک بسپارند. وقتی او را وارد قبرش می‌کنند، دو ملک به نزد او می‌آیند و آن دو، فرشته بازپرسی و بازجویی کننده از عقاید و کردار او هستند و به طوری به سمت او نزدیک می‌شوند که موهای بلند خود را به زمین می‌کشند و زمین را با دندان‌های نیش خود می‌کنند و صدای آنها چنان مهیب و زنده است که گویی صدای غرش تند و شدید آسمان است و چشمان آنان چنان دهشت‌انگیز و وحشت‌آور است که گویی مانند برق زنده ابرهای سیاه آسمان است. آن دو می‌پرسند: پروردگار تو کیست؟ پیغمبر تو کیست؟ دین تو چیست؟ و امام تو کیست؟ او در جواب می‌گوید: پروردگار من الله است، خدای واحد و محمد پیامبر من است و دین من اسلام و علی بن ابی طالب وائمه صلوات الله علیهم امامان من هستند. آنها می‌گویند: بَتَّكَ اللَّهُ بِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى خدای تو را ثابت بدارد به آنچه که دوستدار آن هستی و مورد محبت توست. و این سخن آنان، گفتار خداست که می‌فرماید: «يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ...»؛ (۲۳۵) «ثابت و برقرار می‌دارد خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند به گفتار ثابت، در دنیا و آخرت.» پس تا جایی که شعاع چشم او برسد و نور دیدگان او بدانجا راه یابد، قبر او را برای او توسعه می‌دهند و دری از بهشت به روی او باز می‌کنند و به او می‌گویند: به خواب خوش بخواب، با چشم‌های تازه و خنک و شادمان، بخواب مانند خواب جوان سالم و برومند متعمم. و این گفتار خداست که می‌فرماید: بهشتیان در آن هنگام بهترین جایگاه و بهترین استراحتگاه و خوابگاه را خواهند داشت. و اگر آن شخص تازه مرده از دشمنان خدا باشد، کسی به نزد او می‌آید که از تمام افراد مردم لباسش زنده‌تر و زشت‌تر و بوی بدنش از همه متعفن‌تر است، به او می‌گوید: بشارت باد تو را به آشامیدنی‌هایی که چون فلز گداخته پر حرارت است و به نزدیک شدن و حس کردن آتش دوزخ. این نیز کسی که او را غسل می‌دهد می‌شناسد و افرادی را که جنازه او را می‌برند سوگند می‌دهد که قدری نگه دارند و از بردن خودداری کنند. پس چون در قبرش وارد گردد آن دو فرشته وارد شونده می‌آیند و بندهای کفن او را می‌گشایند و سپس به او می‌گویند: پروردگار تو کیست؟ پیغمبر تو کیست؟ و دین تو چیست؟ او در جواب می‌گوید: نمی‌دانم. آنان می‌گویند: ندانستی و در راه هدایت قدم ننهادی. چنان با گرز گران ضربه‌ای به او می‌زنند که تمام جنبندگان از جن و انس از آن ضربه می‌ترسند. دری از جهنم به روی او باز می‌کنند و سپس به او می‌گویند: بخواب به بدترین حالات. و آن قبر به اندازه‌ای برای او تنگ است و دارای فشار است مثل تنگی و فشاری که نیزه فرو رفته در پیکان سر خود دارد، به حدی که مغز سر او از میان ناخن‌ها و گوش‌هایش خارج شود و در این حال نیز مار و عقرب‌های زمین بر او دست یابند و سایر گزندگان بر او چیره شوند و پیوسته او را بگزند تا وقتی که خدا او را از قبر خارج گرداند و برای حساب و کتاب در صحرای قیامت محشور و مبعوث کند. و او از شدت گرفتاری دائماً تمنا می‌کند که زودتر قیامت برپا گردد، خیال می‌کند که با برپا شدن قیامت عذاب او تخفیف خواهد یافت. (۲۳۶)

دوستان باری رسان در خانه قبر

دوستی علی و فرزندان‌ش علیهم السلام در منزلگاه قبر، یاری رسان انسان می‌باشد. هر چند انسان با خصوصیات دوست آشنا نباشد،

ولی کمالات دوست او را مجذوب خود نموده باشد. آنچه مهم است دل دادن به علی و اولاد علی علیهم السلام است، اگر چه فرصت بیشتری برای آشنایی در این دنیا برای او نبوده است. مرحوم علامه طباطبایی صاحب تفسیر المیزان نقل فرمود: در کربلا واعظی بود به نام سید جواد، اهل کربلا- و لذا او را سید جواد کربلایی می گفتند. او ساکن کربلا بود، ولی در ایام محرم و عزا می رفت در اطراف، در نواحی و روستاهای دور دست تبلیغ می کرد؛ نماز جماعت می خواند و مسئله می گفت و سپس به کربلا مراجعت می نمود. یک مرتبه عبورش افتاد به قصبه‌ای که همه آنها سنی مذهب بودند، در آنجا برخورد کرد با پیر مرد نورانی و محاسن سفیدی و چون دید سنی است از در صحبت و مذاکره وارد شد، دید الآن نمی تواند تشیع را به او بفهماند، چون این مرد ساده لوح و پاک دل، چنان قلبش از محبت افرادی که غضب مقام خلافت را نمودند سرشار است که آمادگی ندارد و شاید ارائه مطلب، نتیجه معکوس داشته باشد. در یک روز که با آن پیر مرد تکلم می نمود از او پرسید: شیخ شما کیست؟ سید جواد می خواست با این سؤال کم کم راه مذاکره را با او باز کند تا به تدریج ایمان در دل او پیدا شده و او را شیعه نماید. پیر مرد در پاسخ گفت: شیخ ما یک مرد قدرتمندی است که چندین خوان (۲۳۷) ضیافت دارد، چقدر گوسفند دارد، چقدر شتر دارد، چهار هزار نفر تیرانداز دارد، چندین عشیره و قبیله دارد. سید جواد گفت: به به از شیخ شما، چقدر مرد متمکن و قدرتمندی است! بعد از این مذاکرات، پیر مرد رو کرد به سید جواد و گفت: شیخ شما کیست؟ گفت: شیخ ما یک آقای است که هر کس هر حاجتی داشته باشد برآورده می کند، اگر در مشرق عالم باشی و او در مغرب عالم، و یا در مغرب عالم باشی و او در مشرق عالم، اگر گرفتاری و پریشانی برای تو پیش آید، اسم او را ببری و او را صدا کنی، فوراً به سراغ تو می آید و رفع مشکل از تو می کند. پیر مرد گفت: به به عجب شیخی است، شیخ خوب است این طور باشد، اسمش چیست؟ سید جواد گفت: شیخ علی. دیگر در این باره سخنی به میان نرفت، مجلس تمام شد و از هم جدا شدند و سید جواد هم به کربلا آمد. اما آن پیر مرد از شیخ علی خیلی خوشش آمده بود و بسیار در اندیشه او بود. پس از مدت زمانی که سید جواد دوباره به آن قریه آمد. با عشق و علاقه فراوانی که مذاکره را به پایان برساند و شیخ را شیعه کند. با خود می گفت: ما در آن روز سنگ زیر بنا را گذاشتیم و حالا بنا را تمام می کنیم، در آن روز نامی از شیخ علی بردیم و امروز شیخ علی را معرفی می کنیم و پیر مرد روشن دل را به مقام مقدس ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام رهبری می نمایم. وقتی وارد قریه شد و از آن پیر مرد پرسش کرد، گفتند: از دار دنیا رفته است. خیلی متأثر شد، با خود گفت: عجب پیرمردی! ما به او دل بسته بودیم که او را با ولایت آشنا کنیم، حیف! از دنیا رفت بدون ولایت. ما می خواستیم کاری انجام دهیم و پیر مرد را دستگیری کنیم، چون معلوم بود که اهل عناد و دشمنی نیست. القائنات و تبلیغات سوء، پیر مرد را از گرایش به ولایت محروم نموده است. فوت او بسیار در من اثر کرد و به شدت متأثر شدم. به دیدن فرزندانش رفتم و به آنها تسلیت گفتم و تقاضا کردم مرا سر قبر او ببرید. فرزندانش مرا بر سر تربت او بردند، گفتم: خدایا! ما در این پیر مرد امید داشتیم، چرا او را از دنیا بردی؟ خیلی به آستانه تشیع نزدیک بود، افسوس که ناقص و محروم از دنیا رفت. از سر قبر پیر مرد بازگشتم و با فرزندان به منزل پیر مرد رفتیم، من شب را در همان جا استراحت کردم. چون خوابیدم در عالم رؤیا دیدم دری است، وارد شدم دیدم دالان طویلی است و در یک طرف این دالان نیمکتی است بلند و در روی آن دو نفر نشسته‌اند و آن پیر مرد سنی نیز مقابل آنهاست. پس از ورود، سلام کردم و احوالپرسی نمودم. دیدم در انتهای دالان دری است شیشه‌ای و از پشت آن باغی بزرگ دیده می شد. من از پیر مرد پرسیدم: اینجا کجاست؟ گفت: اینجا عالم قبر من است، عالم برزخ من است و این باغی که در انتهای دالان است متعلق به من و قیامت من است. گفتم: چرا در آن باغ نرفتی؟ گفت: هنوز موقعش نرسیده است، اول باید این دالان طی شود و سپس در آن باغ رفت. گفتم: چرا طی نمی کنی و نمی روی؟ گفت: این دو نفر معلم من هستند، این دو نفر فرشته آسمانی‌اند، آمده‌اند مرا تعلیم ولایت کنند، وقتی ولایت کامل شد می روم. آقا سید جواد! گفتم و نگفتمی (یعنی گفتمی که شیخ ما اگر از مشرق یا مغرب عالم او را صدا بزنند جواب می دهد و به فریاد می رسد اسمش شیخ علی است، اما نگفتمی این شیخ علی، علی بن ابی طالب است) به خدا قسم همین که صدا زدم: شیخ علی به

فریادم برس! همین جا حاضر شد. گفتم: داستان چیست؟ گفت: چون من از دنیا رفتم مرا آوردند در قبر گذاردند و نکیر و منکر به سراغ من آمدند و از من سؤال کردند: مَنْ رَبُّكَ وَمَنْ نَبِيُّكَ وَمَنْ إِمَامُكَ؟ من دچار وحشت و اضطرابی سخت شدم و هر چه می‌خواستم پاسخ دهم به زبانم چیزی نمی‌آمد، به اینکه من اهل اسلامم، هر چه خواستم خدای خود را بگویم و پیغمبر خود را بگویم، به زبانم جاری نمی‌شد. نکیر و منکر آمدند که اطراف مرا بگیرند و مرا در حیطة غلبه و سیطره خود در آورده و عذاب کنند. من بیچاره شدم، بیچاره به تمام معنا، و دیدم هیچ راه گریز و فراری نیست، گرفتار شده‌ام. ناگهان به ذهنم آمد که تو گفتی: ما یک شیخی داریم که اگر کسی گرفتار باشد و او را صدا بزند اگر او در مشرق عالم باشد یا در مغرب آن، فوراً حاضر می‌شود و رفع گرفتاری از او می‌کند، من صدا زدم: ای علی به فریادم برس! فوراً علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین علیه السلام حاضر شدند اینجا و به آن دو نکیر و منکر گفتند: دست از این مرد بردارید، معاند نیست او از دشمنان ما نیست، این طور تربیت شده، عقایدش کامل نیست، چون فرصت نداشته است. حضرت آن دو ملک را رد کردند و دستور دادند دو فرشته دیگر بیایند و عقاید مرا کامل کنند، این دو نفری که روی نیمکت نشسته‌اند دو فرشته‌ای هستند که به امر آن حضرت آمده‌اند و مرا تعلیم عقاید می‌کنند، وقتی عقاید من صحیح شد من اجازه دارم این دالان را طی کنم و وارد آن باغ گردم. (۲۳۸)

بدرقه‌ای گرم و صمیمی هنگام رفتن

محبت و دوستی بی‌پاسخ نمی‌ماند، در سخت‌ترین شرایط، دوست به سراغ انسان می‌آید و نسیم محبتش سختی‌ها را بر انسان آسان می‌نماید. آن قدر به پیامبر محبت داشت که پیامبر او را مادر خود می‌خواند، اولین زنی بود که از مکه به دنبال پیامبر خدا حرکت کرد و با کمال سختی و شفقت وارد مدینه شد در حالی که پاهایش آبله زده و زخم شده بود و آماس کرده بود. پیامبر خدا دستور دادند زنان مدینه برای معالجه پاهای او آمدند. مجذوب سخنان پیامبر خدا بود، به کلماتش گوش جان می‌سپرد. او مادر امیرمؤمنان علی علیه السلام به نام فاطمه بنت اسد است. در زندگی نگران لحظه‌ای بود که در خانه قبر مورد سؤال قرار گیرد، آیا خواهد توانست پاسخ صحیح دهد یا نه؟ ولی همراهی دوست با او نگرانی‌اش را برطرف کرد، آن هنگام که حضور رسول خدا را در کنار بدنش احساس نمود. داستان او را از زبان تاریخ بشنوید. وقتی فاطمه بنت اسد، مادر امیرالمؤمنین وفات کرد، امیرالمؤمنین علیه السلام نزد رسول الله صلی الله علیه وآله آمد، رسول خدا فرمود: ای ابوالحسن! چه شده است؟ حضرت عرض کرد: مادرم مرده است. رسول خدا فرمود: و مادر من هم بوده است. شروع کرد به گریستن و گفت: وا أمّاه! سپس فرمود: ای علی! پیراهن مرا بگیر و مادرت را در آن کفن کن و این ردای مرا هم بگیر و او را در آن کفن کن و زمانی که از کفن کردن فارغ شدید، مرا خبر دهید. چون کفن نمودند و جنازه را از خانه بیرون آوردند، رسول خدا چنان نمازی بر او گزارد که مانند آن بر هیچکس نه قبل از آن و نه بعد از آن نخواند و پس از آن در قبر رفته و بر زمین قبر به پشت خوابیدند و چون فاطمه را در قبر گذاردند. رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: یا فاطمه! فاطمه گفت: لئیک یا رسول الله! رسول خدا فرمود: آنچه را که پروردگارت به تو وعده داد آیا دیدی که حقّ است؟ فاطمه گفت: آری ای رسول خدا، خدایت تو را جزا دهد. گفت و گو و مناجات با رسول الله در درون قبر به طول انجامید، وقتی رسول خدا خارج شد، عرضه داشتند: شما با فاطمه امروز کاری کردید که با هیچکس نکردید، اولاً در لباس‌های خودتان او را کفن نمودید. ثانیاً در قبر او داخل شدید، ثالثاً این نماز مفصّلی که بر او گزاردید و این گفت و گوی طولانی را که با او نمودید، هیچ ما به خاطر نداریم که با شخص دیگری نموده باشید. پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: اما کفن نمودن او را در لباس خود، به جهت آن بود که روزی گفتم: بسیاری از مردم در روز قیامت در عالم حشر برای مقام عرض، از قبرهای خود عربان محشور می‌شوند. فاطمه صیحه‌ای زد و گفت: وا سواتاه! ای وای از رسوایی کشف قبایح! پس من لباس خود را بدو دادم و از

خداوند در نمازی که بر فاطمه گزاردم خواستم که آن کفن را کهنه نگرداند تا زمانی که فاطمه در بهشت وارد شود و خداوند دعای مرا مستجاب نمود. و اما داخل شدن من در قبرش به جهت آن بود که من روزی گفتم: چون میت را داخل قبر گذارند و مردم از کنار قبر برگردند دو ملک منکر و نکیر می‌آیند و از او سؤال می‌کنند. فاطمه گفت: واغوثاه بالله! ای پناه به خدا! من هم مکرر در قبر از پروردگار خود مسئلت نمودم تا آنکه از روضه بهشت دری به قبر او بگشاید. پس قبر او باغی از باغ‌های بهشت شد. (۲۳۹)

استقبال از عزیز خدا حسین علیه السلام

عاشورا که مظهر عشق و محبت است، ورود عشاق به عالم برزخ را نیز به تصویر می‌کشد حسین بن علی آن‌چنان پیوندی با جدش رسول خدا داشت که «حَسَيْتُنْ مِنِّي وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ» از زبان پیامبر به گوش همه رسیده است. از روز ولادتش روی دست‌های پیامبر و روز جدایی از پیامبر روی سینه او. حال پیشوای عاشقان می‌خواهد قدم به عالم دیگر بگذارد، چه کسانی حضور دارند و به استقبال او می‌آیند. هنگام سحر روز عاشورا امام حسین علیه السلام به خواب سبکی فرو رفت و چون بیدار شد فرمود: یاران من! می‌دانید اکنون در خواب چه دیدم؟ اصحاب گفتند: یابن رسول الله! چه دیدی؟ فرمود: سگانی را دیدم که به من حمله می‌کردند تا مرا پاره پاره کنند، در میان آنها سگ دورنگی را دیدم که نسبت به من از دیگر سگان وحشی‌تر و خون آشام‌تر بود، گمان می‌کنم آن که مرا خواهد کشت مردی باشد ابرص. جدم رسول خدا صلی الله علیه و آله را دیدم که تعدادی از اصحابش همراه او بودند و به من فرمود: فرزندم! تو شهید آل محمدی و اهل آسمان‌ها و کرویایان عالم بالا از مژده آمدنت شادی می‌کنند و امشب به هنگام افطار نزد من خواهی بود، شتاب کن و کار را به تأخیر مینداز. این فرشته‌ای است از آسمان فرود آمده است تا خون تو را گرفته و در شیشه سبز رنگی قرار دهد. یاران من! این خواب گویای آن است که اجل نزدیک است و بی‌تردید هنگام رحیل و کوچ از این جهان فانی فرا رسیده است. (۲۴۰) خروج از قبر /

موقف و ایستگاه سوم

خروج از قبر

قال النبي صلى الله عليه وآله: يا علي! ما من عبدٍ يُجِبُّكَ وَيَسْتَجِلُّ مَوَدَّتَكَ إِلَّا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَنَا؛ ای علی! هر که تو را دوست بدارد روز قیامت با ما مبعوث خواهد شد. بحار ۲۰۹/۷

بیرون آمدن از قبر در قیامت

یکی از مراحل سخت در مسیر انسان به سوی جهان آخرت، روزی است که از قبر خارج می‌شود، همان گونه که وارد شدن در قبر سختی‌هایی را در برداشت. امام هشتم علیه السلام می‌فرمود: وحشتناک‌ترین روز برای انسان سه موضع و جایگاه است: روزی که متولد می‌شود و دنیا را می‌بیند و روزی که می‌میرد و آخرت و اهلش را می‌بیند و روزی که مبعوث می‌شود و شرایطی را می‌بیند که هرگز در دنیا ندیده بود. خداوند بر حضرت یحیی علیه السلام سلام کرده است در این سه موطن، و عیسی بن مریم علیهما السلام هم

برای خود سلامتی خواسته نسبت به این سه موضع (۲۴۱) امیرمؤمنان علی علیه السلام خارج شدن از قبر را سخت تر از مرگ و وارد شدن به قبر و برزخ می‌داند. در نامه‌ای که حضرت به اهالی مصر نوشته‌اند، آمده است: «بندگان خدا! بعد از مبعوث شدن سختی‌هایی است که سخت تر از قبر است. قیامت روزی است که کودک را پیر می‌کند و انسان را مست و سرگردان و... حتی ملائکه که گناهی ندارند به وحشت می‌افتند.» (۲۴۲) چگونه سخت نباشد روزی که آسمان‌ها چون فلز گداخته شود و کوه‌ها چون پشم زده گردد، و هیچ دوست صمیمی از دوست دیگر حال نپرسد. روزی که گناه کار آرزو می‌کند که ای کاش برای رهایی از عذاب آن روز می‌توانست پسران خود را فدا کند و نیز همسرش و برادرش را. (۲۴۳) روزی که عده‌ای از قبرهای خود شتابان برآیند، گویی که به سوی پرچم‌های افراشته می‌روند، دیدگانشان فرو افتاده و غبار مذلت آنان را فرا گرفته است. (۲۴۴) روزی که خداوند، زلزله آن روز را امری هولناک می‌داند. روزی که هر زن شیر دهنده‌ای، شیرخوار خود را از ترس رها می‌کند و هر زن بارداری، بار خود را فرو می‌نهد، مردم را مست می‌بینی و حال آن که مست نیستند، ولی عذاب خدا شدید است. (۲۴۵) روزی که دو ملک بازوی انسان را می‌گیرند و می‌گویند: پاسخ پروردگارت را بده. (۲۴۶)

فریادرسی دوست، هنگام سختی

در چنین شرایط سختی که انسان نیاز به همدمی دارد، تا او را از خوف و ترس برهاند، محبت دوستان خدا، دستگیر انسان است. برای چنین شرایطی است که پیامبر خداصلی الله علیه وآله فرمود: محبت اهل بیت من در هفت جا به انسان سود می‌رساند که یکی از آنها «عند القیام من الأجداث» است (وقتی که از قبر خارج می‌شود). جابر بن عبدالله انصاری این بشارت را از پیامبر خداصلی الله علیه وآله شنیده است که خطاب به امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: «یا علی! بشارت بر تو باد، بنده‌ای که محبت و مودت تو را داشته باشد روز قیامت با ما مبعوث خواهد شد.» «یا علی! ما مِنْ عَبْدٍ يُحِبُّكَ وَيَتَّحِلُّ مَوَدَّتَكَ إِلَّا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَنَا. ثُمَّ قَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ هَذِهِ الْآيَةَ: إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ.» (۲۴۷)

با پای پیاده به دیدار دوست

محبت و دوستی اهل بیت علیهم السلام او را از خراسان حرکت داده و با پای پیاده به مدینه آمده است تا خدمت امام باقر علیه السلام برسد. وقتی به محضر امام رسید، پاهای مجروح خود را به محبوب نشان داد و عرض کرد: محبت شما اهل بیت، مرا به این روز انداخته. امام نیز پاسخ محبت او را چنین دادند: «وَاللَّهِ لَوْ أَحْبَبْنَا حَجْرًا حَشَرَهُ اللَّهُ مَعَنَا؛» (۲۴۸) به خدا قسم، اگر سنگی هم ما را دوست داشته باشد خداوند با ما محشورش می‌نماید.»

با نشانی از دوست

آری محبت، انسان را در کنار یار قرار می‌دهد روزی که همه از یکدیگر فرار کرده و یآوری به چشم نمی‌خورد. و چه زیبا و دلپذیر است برای کسی که از قبر خارج شود در حالی که دستمالی بر پیشانی دارد که به دست عزیز زهرا حضرت حسین بن علی علیهما السلام بر جراحش بسته شده، و این پاسخ محبتی است که حرّ نسبت به امامش داشت. درست است که زمانی در مقابل امام حسین علیه السلام با هزار سوار ایستاده بود ولی قلبش در اختیار حسین بود. ای حرّ هنگام نماز است، تو با سپاهت نماز می‌خوانی؟

نه، من به شما اقتداء می‌کنم. سپاهیان من! بیاید همه بر حسین علیه السلام اقتداء کنید. محبت امام حسین علیه السلام به او اجازه نمی‌دهد که زبانش پاسخ حضرت علیه السلام را بدهد هنگامی که فرمود: مادر به عزایت بنشیند. تو حق داری اسم مادر مرا ببری ولی من حق ندارم، زیرا مادر تو زهرا است. آیا این محبت‌ها پاسخ ندارد؟ پاسخ محشور شدن در روز قیامت با مدالی است که عزیز زهرا بر پیشانی او بسته است. بعد از سال‌ها وقتی قبر حرّ آشکار شد خواستند دستمال را از سر او باز کنند، خونی تازه جاری شد. یعنی این زخم با دستمالی که امام حسین علیه السلام بر آن بسته آرام می‌گیرد و تا قیامت با او می‌ماند. تطایر صحف /

موقف و ایستگاه چهارم

تطایر صحف

عن الصادق علیه السلام: مَنْ زَارَ الْحُسَيْنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَرْجِعْ إِلَى أَهْلِهِ وَ مَا عَلَيْهِ وَزْرٌ وَ لَا حَاطِيَةٌ إِلَّا وَ قَدْ مُحِيَتْ مِنْ صَحِيفَتِهِ؛ کسی که به زیارت حسین علیه السلام برود، هنگام بازگشت به سوی خانواده‌اش تمام گناهان از نامه عملش محو می‌گردد. بحار ۱۷۳/۴۵

به پرواز در آمدن نامه‌های عمل

مرحله‌ای دیگر از مواظن قیامت جایی است که نامه‌های عمل باز شده و به پرواز درمی‌آید و انسان آنچه انجام داده و از یاد برده است را می‌بیند. آیا آشنا شدن با گذشته‌ای که ذره‌ای از آن از قلم نیفتاده هولناک نمی‌باشد؟ «وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمَانَهُ طَائِرَةٌ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَشْورًا، إِفْرَأْ كِتَابَيْكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا»؛ (۲۴۹) کارنامه هر انسانی را به گردن او بسته‌ایم و روز قیامت برای او نامه‌ای که آن را گشوده می‌بیند، بیرون می‌آوریم، نامه‌ات را بخوان، کافی است که امروز خودت حسابرس خود باشی. «چه بسا انسان کارهایی انجام داده و از یاد برده است که در آن روز به یاد او می‌آورند. «يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَ نَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»؛ (۲۵۰) روزی که خداوند همه آنان را بر می‌انگیزد و به آنچه کرده‌اند آگاهشان می‌گرداند خدا کارهایشان را بر شمرده است و حال آنکه آنها آن را فراموش کرده‌اند و خدا بر هر چیزی گواه است.»

روزی که هر امتی به زانو در می‌آید

می‌بینی روزی را که هر امتی به سوی کارنامه خود فرا خوانده می‌شود و به ایشان می‌گویند: «وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ، هَذَا كِتَابُنَا يُنطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ»؛ (۲۵۱) آنچه را می‌کردید امروز یادش می‌یابید، این است کتاب ما که علیه شما به حق سخن می‌گوید ما از آنچه می‌کردید نسخه برداری می‌کردیم.» امام صادق علیه السلام فرمود: چون روز قیامت شود، نامه عمل هر کس به او داده می‌شود و سپس به او گفته می‌شود: بخوان. راوی می‌گوید: عرض کردم: آیا آنچه در آن نامه عمل است این شخص می‌شناسد و می‌فهمد؟ حضرت فرمود: خداوند او را می‌فهماند و متذکر می‌کند، بنابراین هیچ لحظه‌ای بر او وارد نشده، کلمه‌ای از او صادر نگردیده و یک گام برنداشته و هیچ عملی را انجام نداده، مگر اینکه خداوند او را آگاه می‌کند. به طوری که گویا آن عمل را در همان ساعت به جای آورده است. و می‌گوید: ای وای بر ما! این چه کتابی است که از ثبت و شمارش هیچ کوچک و بزرگی دریغ ننموده است. (۲۵۲) امیرالمؤمنین علیه السلام در

دعای کمیل عرض می‌کند: خدایا! بیامرز بر من هر سیئه و گناهی را که انجام داده‌ام، آنان را که تو، فرشتگان بزرگوار نویسنده خود را امر فرمودی آنها را ثبت کنند و آن «کرام کاتبین» را بر حفظ من و اعمال من و بر ثبت آثار من گماشته‌ای، آنان همه را ثبت کردند. و نیز عفو کن گناهی را که به علت نهایت دقت و خفا از دست آن فرشتگان گذشت و آنها را نتوانستند ثبت کنند ولی تو ثبت کردی، از نظر تو پنهان نشد و تو بر فراز آن فرشتگان مراقب بودی و شاهد بر آنچه از آنان مخفی ماند. (۲۵۳) نگاه کردن در نامه عمل، آن قدر سخت و هولناک است که مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در تاریکی شب برای آن گریه می‌کند و آه می‌کشد، مبدا گناهی را در آن ببیند که فراموش کرده و خداوند به مأمورین بگوید، بگیرد او را در حالی که فریادری نداشته باشد.

گریه علی علیه السلام برای سختی قیامت

عده‌ای در مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله کنار هم نشسته‌اند و سخن از مجاهدین بدر می‌گویند، هر کس فردی را مطرح می‌کند. ابوالدرداء گفت: من می‌خواهم از کسی بگویم که اموالش از همه کمتر بود، ولی ورع و پرهیزکاری و تلاش در عبادتش از همه بیشتر، او کیست؟ او امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب است. آن گاه خاطره‌ای نقل کرد: هنگام شب بود، علی به میان نخلستان‌های خرما رفت و از من دور شد، فکر کردم به منزلش رفت، ولی ناگهان صدای محزونی به گوشم رسید، می‌گفت: خدایا! نکند عمل من در معصیت طولانی شود و گناهان من در نامه عملم زیاد گردد. به دنبال صدا رفتم در حالی که خود را مخفی می‌کردم، دیدم ایستاد، چند رکعت نماز خواند. سپس شروع کرد به دعا و گریه: آه اگر روز قیامت در نامه عملم گناهی را ببینم که فراموش کرده‌ام، ولی تو آن را به حساب آورده‌ای، آن گاه بگویی بگیرد او را، کسی که فامیل و قبیله او نمی‌تواند نجاتش دهند. آن قدر گفتم و گفتم تا دیگر از او صدایی نشنیدم، فکر کردم به خواب رفته است. گفتم برای نماز صبح او را بیدار خواهم کرد. به او نزدیک شدم دیدم، مثل یک چوب روی زمین افتاده، حرکتش دادم ولی حرکت نکرد، فکر کردم از دنیا رفته است. زود به طرف منزل علی علیه السلام رفتم، خبر رحلت علی علیه السلام را به همسرش فاطمه علیها السلام دادم و داستان را برایش گفتم. دختر پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: علی علیه السلام از خوف خدا بیهوش شده است. آب آوردند و به صورت علی علیه السلام ریختند. حضرت به هوش آمد، چشمانش را باز کرد، در حالی که من گریه می‌کردم، فرمود: چرا گریه می‌کنی؟ گفتم: به خاطر حال شما. فرمود: «فَكَيْفَ وَلَوْ رَأَيْتَنِي وَدُعِيَ بِي إِلَى الْحِسَابِ وَأَيُّقَنَ أَهْلُ الْجَرَائِمِ بِالْعَذَابِ، وَاحْتَوَتْ شَتِيَّتِي مَلَائِكَةُ غِلَاطٍ وَزَبَانِيَةُ فِطَاظٍ، فَوَقَفْتُ بَيْنَ يَدَيِ الْمَلِكِ الْجَبَّارِ، قَدْ أَسْلَمَنِي الْأَجْبَاءُ وَرَحِمَنِي أَهْلُ الدُّنْيَا؛ (۲۵۴) پس چه می‌کنی اگر مرا ببینی که برای حساب روز قیامت در پیشگاه خداوند خوانده شوم و در مقابل عذاب الهی قرار گیرم...»

آثار دوستی در نامه عمل

حال در چنین شرایط سختی انسان در نامه عملش نگاه کند، ولی گناهی نبیند و به او بگویند: محبت و دوستی علی بن ابی طالب علیه السلام گناهان تو را محو کرد. «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: حُبُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ تَأْكُلُ السَّيِّئَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ؛ (۲۵۵) محبت علی علیه السلام گناهان را از بین می‌برد همان گونه که آتش هیزم را.»

ثبت حسنات

چنین شخصی در نامه عمل خود بنگرد و کارهای پسندیده‌ای را ببیند که او انجام نداده ولی خداوند به خاطر محبت اهل بیت پیامبر علیهم السلام در نامه عملش نوشته است. سدید صیرفی می‌گوید: با عده‌ای در محضر امام صادق علیه السلام بودیم، حضرت رو کرد به من و فرمود: کسی که ولایت ما را پذیرفته باشد، ایستاده و نشسته، و در خواب و در زندگی و بعد از مرگ، در حال عبادت خدا می‌باشد. عرض کردم: عبادت در حال ایستاده و نشسته را فهمیدم، ولی عبادت در حال خواب و پس از مرگ را نفهمیدم. حضرت فرمود: ولی ما وقتی می‌خوابد، هنگام نماز که می‌شود، دو فرشته‌ای که در زمین خلق شده‌اند و به آسمان نرفته‌اند و ملکوت را ندیده‌اند، در کنار او به نماز می‌ایستند تا او بیدار شود، و خداوند ثواب نماز آن دو فرشته را برای او می‌نویسد که یک رکعت از نماز آنان معادل هزار نماز است. و وقتی از دنیا رفت، آن دو فرشته بالا می‌روند و می‌گویند: پروردگار ما! بنده تو اجلش تمام شد و تو خود بهتر از ما می‌دانی، به ما اجازه ده تو را در آسمان‌ها و اطراف زمین عبادت کنیم. به آنها وحی می‌شود: در آسمان کسی هست که مرا عبادت کند در حالی که من به عبادت او احتیاج ندارم، بلکه او محتاج عبادت است، و در زمین هم هست کسی که عبادت کند، شما دو فرشته بروید به سوی قبر ولی من، همان بنده‌ای که از دنیا رفته. می‌گویند: پروردگار! او کیست که به او محبت می‌ورزی و این سعادت نصیب او گردیده؟ به آنها وحی می‌شود: او کسی است که با محمد و وصی اش و ذریه آنان میثاق ولایت بسته است. بروید به سوی قبر او، و آنجا تا روز قیامت که او را مبعوث می‌کنم نماز بخوانید. دو فرشته می‌آیند و نماز می‌خوانند. به امام صادق علیه السلام عرض کردم: یا بن رسول الله! پس ولی شما در حال خواب و مرگ، بیشتر عبادت می‌کند از وقتی که بیدار و زنده است؟ حضرت فرمود: ای سدید! ولی ما روز قیامت امان می‌دهد و خداوند امان او را می‌پذیرد. (۲۵۶)

زیارت سیدالشهداء علیه السلام و محو گناهان از نامه عمل

برای هر شخصی هنگام گرفتن نامه عملش آنچه می‌تواند موجب خشنودی او شود، زیارت حسین بن علی علیهما السلام است. امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که حسین علیه السلام را زیارت کند، خداوند حوایج او را برآورده می‌کند و رزقش را تأمین و... گناهان پنجاه ساله او را می‌بخشد و به سوی خانواده خود برمی‌گردد، در حالی که تمام گناهان از صحیفه و نامه اعمالش محو شده است. اگر در سفر از دنیا برود ملائکه او را غسل می‌دهند و دری از بهشت به سوی او باز می‌شود. (۲۵۷) محاسبه /

موقف و ایستگاه پنجم

محاسبه

عن النبی صلی الله علیه وآله: لا یزول قدمُ عبیدِ یومِ القیمه حتی یُسألَ عنِ أرْبَعٍ: ... وَ عَنْ حُبِّنا أَهْلِ البیتِ؛ هیچ بنده‌ای روز قیامت، قدم از قدم بر نمی‌دارد مگر اینکه از چهار چیز سؤال می‌شود: یکی از آنها دوستی و محبت ما اهل بیت است. بحار الانوار ۲۶۱/۷

حساب اعمال

از مراحل سخت روز قیامت، موقف حساب است که خیلی نزدیک، ولی انسان از آن غافل است. «اَقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ» (۲۵۸) در مرحله حساب آنچه را انسان در نفس خود مخفی کرده و یا اینکه آشکار بوده مورد محاسبه قرار می‌گیرد:

«وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ» (۲۵۹) امام صادق علیه السلام فرمود: چون روز قیامت فرا رسد در موقف حساب، دو بنده مؤمن را که هر دو از اهل بهشتند نگاه می‌دارند، که در دنیا یکی فقیر بود و یکی غنی. فقیر می‌گوید: ای پروردگار من! برای چه من در اینجا متوقف شده‌ام؟ به عزت تو سوگند که در دنیا به من حکومتی و ولایتی را ندادی تا من در آنجا به عدل رفتار کنم یا به ظلم و ستم، و مالی را به من ندادی تا به واسطه آن حقی را ادا کنم یا منع نمایم. و در دنیا روزی من، به قدر کفاف به من می‌رسید. خداوند می‌گوید: این بنده من راست می‌گوید، دست از او بردارید تا داخل بهشت شود. ولی آن مرد غنی در موقف باقی می‌ماند.... و به اندازه‌ای معطل می‌شود که عرق از او جاری می‌شود که اگر چهل شتر تشنه بیاشامند برایشان کافی باشد و سپس داخل بهشت می‌شود. فقیر به او می‌گوید: علت توقف تو چه بود؟ غنی می‌گوید: طول حساب، پیوسته از من سؤال می‌شد از چیزهایی که داشتم و خداوند از من می‌گذشت و می‌آمرزید تا جایی که رحمت خدا مرا فراگرفت. بگو بینم تو کیستی؟ می‌گوید: من همان فقیر هستم که در موقف حساب با تو بودم که زودتر به بهشت آمدم ولی نعمت‌های دنیوی که در دست تو بود، موجب طول حساب تو گردید. (۲۶۰)

دقت در حساب، موجب گرفتاری است

اگر در محاسبه دقت شود، همه مردود و گرفتار می‌شوند. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَّبَ» (۲۶۱) هر کس در حساب او روز قیامت دقت کاری شود مورد عذاب واقع می‌شود. «حقوق خداوند و حقوق مردم مورد حساب قرار می‌گیرد؛ از اعضاء بدن چگونه استفاده کردی؟ از چشم و گوش و زبان؟ شخصی خدمت امام صادق علیه السلام رسید و عرض کرد: پدر و مادرم فدایت شود، من در دستشویی خانه خود می‌روم و لکن ما همسایگانی داریم که در نزد آنها زنان و کنیزان آوازه‌خوان هستند که تغنی می‌کنند، آواز می‌خوانند و با عود می‌نوازند، و چه بسا من برای آنکه ساز و آواز آنها را گوش کنم می‌خواهم زیادتر از مقدار معمول در آنجا بنشینم. حضرت فرمود: این کار را مکن. آن مرد گفت: به خدا که من به این اراده و نیت در نزد آن کنیزان آوازه‌خوان نرفته‌ام، بلکه فقط آوازی است که به گوش خود می‌شنوم. حضرت فرمود: آیا نشنیده‌ای گفتار خداوند را، آنجا که می‌گوید: «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصِيرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا»؛ (۲۶۲) به درستی که گوش و چشم و دل، یک به یک آنها مورد سؤال قرار می‌گیرند؟» مرد گفت: آری، ولی سوگند به خدا که گویا من اصلاً این آیه را از کتاب خدا نشنیده‌ام، نه از مرد عربی و نه از مرد عجمی، بنابراین من دیگر هرگز دنبال چنین کاری را نمی‌گیرم و دوباره به جان نمی‌آورم ان شاء الله و از خداوند طلب مغفرت و آمرزیدگی دارم. حضرت فرمود: برخیز و غسل توبه به جای آور و به مقداری که می‌خواهی نماز بخوان، چون تو بر امر عظیمی وقوف داشتی، چقدر حالت بد و قبیح بود، اگر بر همان حالت می‌مُردی. حمد خدای تعالی را به جای آور و از او تقاضای توبه و عفو کن از هر امری که خداوند ناپسند دارد، چون او ناپسند ندارد مگر هر عمل زشت و قبیحی را، و عمل زشت را برای اهل آن عمل واگذار، چون برای هر کرداری اهلی است. (۲۶۳)

سؤال از دوستی و محبت

قیامت روز سؤال است، روز حساب و کتاب است، از همه چیز پرسش خواهند کرد. لذا پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در روز قیامت، بنده قدم از قدم بر نمی‌دارد مگر اینکه از چهار چیز از او سؤال می‌شود: از بدنش که آن را در چه چیز کهنه کرده است، از عمرش که آن را در چه چیز به پایان رسانیده، از مالش که از کجا به دست آورده و در کجا مصرف نموده، و از محبت ما

اهل بیت علیهم السلام: «... عَرِنُ جَسَدِهِ فِيمَا أَبْلَاةٌ؟ وَعَرِنُ عُمَرِهِ فِيمَا أَفْنَاءُ؟ وَعَرِنُ مَالِهِ مِمَّا أَكْتَسَ بِهِ؟ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ؟ وَعَرِنُ حُبْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.» (۲۶۴) آری مهم‌ترین چیزی که مورد سؤال قرار می‌گیرد مسئله محبت و دوستی اهل بیت علیهم السلام است. عده‌ای در محضر امام هشتم علیه السلام بودند، حضرت فرمود: نعمت حقیقی در دنیا چیست؟ بعضی از کسانی که حضور داشتند، گفتند: خداوند در قرآن می‌فرماید: «ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ»؛ (۲۶۵) شما در روز قیامت از نعمت سؤال خواهید شد. و این نعمت همان آب خنک و گوارا است. بعضی می‌گفتند: غذای پاکیزه است، بعضی نعمت را خواب راحت می‌دانستند. امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: از امام صادق علیه السلام نقل شده که در محضرشان همین گفتار شما مطرح شده است، ولی حضرت ناراحت شد و فرمود: خداوند چیزی را که از روی فضلش به بندگان داده مورد سؤال قرار نمی‌دهد و لکن نعمت دوستی و ولایت ما اهل بیت است که خداوند مورد سؤال قرار می‌دهد، بعد از آنکه از توحید و نبوت سؤال نمود. بنده اگر از عهده آن برآید به نعمت همیشگی بهشت راه پیدا می‌کند. (۲۶۶) آری اگر انسان از همه نعمت‌های الهی برخوردار باشد ولی قلبش جایگاه رسول و اهل بیت نباشد، روز قیامت جوابی برای سؤال ندارد و راهی به بهشت نخواهد داشت، ولی اگر قلبش با محبت اولیای الهی بتپد، روز قیامت خداوند نعمت‌های دیگرش را تفضلی بر او ارزانی خواهد داشت.

حساب به دست دوست

امام صادق علیه السلام فرمود: «اِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَلَّنَا اللَّهُ بِحِسَابِ شِيعَتِنَا، فَمَا كَانَ لِلَّهِ سَأَلُنَا اللَّهُ أَنْ يَهَبَهُ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ، وَمَا كَانَ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ»؛ (۲۶۷) روز قیامت خداوند ما را برای حساب شیعیانمان قرار می‌دهد، آنچه مربوط به خداوند است از او می‌خواهیم که به ما ببخشد و آنچه مربوط به ماست آن هم برای شیعیان ما خواهد بود. محبت و پیروی از اهل بیت علیهم السلام نه تنها حساب را بر انسان آسان می‌سازد، بلکه لغزش‌هایی را که احیاناً برای او پیش آمده باشد نیز تبدیل به خوبی‌ها می‌نماید. از امام باقر علیه السلام سؤال شد: مراد از آیه قرآن که می‌فرماید: خداوند گناهان ایشان را تبدیل به حسنات می‌کند، چیست؟ حضرت فرمود: مؤمن گناه کار را در روز قیامت به موقف حساب می‌آورند و خداوند به تنهایی متکفل رسیدگی به حساب او می‌گردد. خداوند گناهان او را به او نشان می‌دهد و چون او اعتراف و اقرار به گناهان کرد، خداوند - عزوجل - به فرشتگان مأمور به نوشتن اعمال می‌گوید: تمام این گناهان را به نیکی مبدل سازید و آن نیکی را بر مردم ظاهر کنید. مردم وقتی دیدند می‌گویند: این بنده یک گناه هم ندارد. سپس خداوند دستور می‌دهد او را به بهشت ببرند. امام باقر علیه السلام فرمود: البته این در مورد گناه کاران از شیعیان ما می‌باشد. (۲۶۸) محبت و دوستی و پیروی از خاندان رسالت سرمایه بزرگی است که وقتی بر معصیت و گناه هم وارد شود آن را تبدیل به حسنات و نیکی‌ها می‌نماید، البته این نکته مورد غفلت نیست که انسان شیفته اهل بیت علیهم السلام دست به هر خلافتی نمی‌زند به امید اینکه دوستی اهل بیت علیهم السلام را در دل دارد، زیرا محبت به او اجازه نمی‌دهد که در مقابل محبوب، خود را آلوده به معصیت و گناه نماید. انسان در مقابل دوست، پاکیزگی را هدیه می‌برد. نه اینکه با دلی آلوده با او مواجه شود. بله گاهی که انسان دچار غفلت می‌شود و دوست را فراموش می‌کند آن لحظه فراموشی، لغزش‌ها به سراغش می‌آید و نامه اعمال را با معصیت و گناه، تیره و تار می‌نماید، ولی محبوب، این لغزش‌ها را جبران و تبدیل به حسنات می‌نماید.

دوست بدون حساب به بهشت می‌رود

عشق و محبت خدا و اولیایش ممکن است به مرحله‌ای برسد که انسان، روز قیامت معطلی حساب را نداشته باشد و اصلاً در صف

حساب قرار نگیرد، مگر می‌شود آن انسان شیفته علی علیه السلام که حاضر نیست لحظه‌ای از مولایش جدا شود و در فراق علی علیه السلام همانند شمع می‌سوزد و تمام هستی خود را به پای او می‌ریزد، معطلی برای حساب داشته باشد؟ امیرمؤمنان از پیامبر خداصلی الله علیه و آله سؤال می‌کند: تفسیر این آیه قرآن چیست: «روزی که متقین را محشور می‌کنیم»؟ پیامبر خدا پاسخ می‌دهد: اینان کسانی هستند که سواره می‌آیند این گروه چون پرهیزکار شدند، محبوب خدا گردیدند، خداوند از اعمال آنان راضی شد و نام آنان را متقین گذارد. یا علی! قسم به خدا اینان روز قیامت از قبر خارج می‌شوند در حالی که چهره آنان مثل برف سفید است، لباس‌های سفید دربر دارند... ملائکه به استقبال آنها می‌روند و آنها را به طرف بهشت می‌برند... خداوند به ملائکه می‌گوید: دوستان مرا به بهشت ببرید، آنها را با مردم دیگر ننگه ندارید، آنان مورد رضایت من هستند و رحمت من بر آنان است. ملائکه آنان را به بهشت می‌برند و حلقه در بهشت را به صدا در می‌آورند. صدا به گوش حوریان بهشتی می‌رسد، به یکدیگر می‌گویند: دوستان خدا آمدند. حوریان به استقبال می‌آیند، به دوستان خدا مرحبا می‌گویند؛ ما چقدر مشتاق شما بودیم! اولیای خدا هم می‌گویند: ما نیز مشتاق شما بودیم. امیرمؤمنان علیه السلام از پیامبر خداصلی الله علیه و آله پرسید: اینان کیستند؟ حضرت فرمود: «هُؤُلَاءِ شَيْعَتُكَ يَا عَلِيُّ وَأَنْتَ إِمَامُهُمْ»؛ (۲۶۹) اینان پیروان تو هستند یا علی، و تو امام آنها هستی. به محضر امام صادق علیه السلام رسید و در مورد آیه ۲۵ و ۲۶ سوره غاشیه سؤال نمود مراد خداوند چیست؟ که می‌فرماید: «إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ»؛ (۲۷۰) در حقیقت بازگشت آنان به سوی ماست آن‌گاه حساب خواستن از آنان، به عهده ماست. حضرت فرمود: در مورد ماست سؤال کرد: تفسیر آن را می‌خواستم بدانم. حضرت فرمود: روز قیامت حساب شیعیان ما به عهده ماست، آنچه بین آنها و بین خداست، حضرت محمدصلی الله علیه و آله از خدا طلب بخشش می‌کند، و آنچه بین ما و بین آنهاست ما آنان را می‌بخشیم، تا اینکه بدون حساب وارد بهشت می‌شوند. بار الها! قلبی پر از مهر محمد و آلش و اطاعت و پیروی بدون چون و چرا به ما عنایت کن تا روز قیامت مشمول الطاف آنان قرار گیریم و بدون حساب وارد بهشت گردیم. میزان /

موقف و ایستگاه ششم

میزان

از زیارتنامه امام علی علیه السلام: اَلْسَّلَامُ عَلٰی مِيزَانِ الْاَعْمَالِ؛ سلام بر امیرمؤمنان علی که میزان اعمال است. بحار الانوار ۲۸۷/۱۰۰

ترازوی عمل

یکی از ایستگاه‌های هولناک در قیامت، ایستگاهی است که در آن اعمال انسان با میزان و ترازوی اعمال سنجیده می‌شود. در آنجا مشخص می‌شود که اعمال انسان وزنی دارد یا اینکه توخالی و سبک است. چه بسا ممکن است، انسان در طول زندگی برای خیلی از چیزها وزنی قائل بوده، ولی در ملاک وزین بودن و سنگین بودن آنها دچار اشتباه شده باشد. آنچه انسان را در یک زندگی سعادت‌مند قرار می‌دهد، سنگین بودن چیزهایی است که در ترازوی اعمال کشیده می‌شود و آنچه انسان را به یک زندگی آتشین سوق می‌دهد، سبک بودن اعمال اوست. قرآن کریم حالات انسان را در قیامت این گونه بیان می‌کند: «روزی که کوه‌ها مانند پشم زده شده رنگین شود و انسان‌ها چون پروانه‌ها پراکنده گردند و بی‌هدف به این سو و آن سو روند، هر کسی که سنجیده‌هایش سنگین برآید پس وی در زندگی خوشی خواهد بود و اما هر کس که سنجیده‌هایش سبک برآید پس جایش آتشی سوزنده

خواهد بود.» (۲۷۱)

معنای میزان چیست

آیا به راستی در قیامت هم ترازوهایی همانند ترازوهای دنیا وجود دارد که اعمال انسان با آنها کشیده و وزن می‌شود؟ اگر در کلمه میزان کمی دقت کنیم مسئله روشن خواهد شد؛ میزان به آن چیزی گفته می‌شود که وسیله سنجش است، البته هر چیزی با وسیله خاصی سنجیده می‌شود. میزان و ترازوی هر چیزی هم متناسب با آن است؛ مثلاً مقدار مصرف کیلو وات برق، کنتور است؛ وسیله سنجش حرارت بدن، درجه؛ و همچنین سنجش فشار خون و درجه حرارت هوا و... اشیاء مخصوص آنهاست. حال اگر بخواهیم مقدار محبت را بسنجیم که این فرد چقدر محبت دارد، میزان و ترازوی مخصوص خود را می‌طلبد. اگر بخواهیم مقدار خضوع و خشوع انسانی را در مقابل پروردگار به دست آوریم، میزان معینی دارد و همچنین شجاعت و بقیه صفات انسانی. آری مقدار اضافه یا کم شدن وزن بدن انسان میزانی دارد، ولی اضافه و یا کم شدن شخصیت و کمالات میزان دیگری را می‌طلبد. از امام صادق علیه السلام پرسیده شد: مراد از این آیه قرآن چیست؟ که می‌فرماید: ترازوهای قسط و عدل را روز قیامت قرار می‌دهیم. (۲۷۲) حضرت فرمود: «هُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالْأَوْصِيَاءُ» (۲۷۳) مراد از ترازوهای قسط و عدل، پیامبران و اوصیای آنها هستند.»

علی علیه السلام میزان اعمال

انسان‌های کامل که انبیاء و اوصیاء می‌باشند، وسیله‌ای هستند برای اینکه انسان‌ها سنجیده شوند و سبک و سنگینی آنان روشن و آشکار شود. در زیارت امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم: «السَّلَامُ عَلَي مِيزَانِ الْأَعْمَالِ» (۲۷۴) سلام بر مولا و آقایی که میزان اعمال هستند. قدر و قیمت و مقدار خوبی‌ها و بدی‌ها با «میزان اعمال» که امیر مؤمنان است سنجیده می‌شود. مگر نه این است که آن حضرت در همین دنیا هم، وسیله سنجش بودند و مردم کودکان خود را در مسیر عبور آن بزرگوار قرار می‌دادند و از آنان سؤال می‌نمودند که آیا این آقا را دوست داری؟ اگر پاسخ مثبت می‌داد، می‌فهمیدند او حلال زاده است و اگر پاسخ منفی می‌داد در حلال زاده بودن او شک می‌کردند. هرگاه طلا را بر سنگ محک بزنند، بدون شک اندازه عیار و غش آن روشن می‌شود. در انسان نیز غش و طلای ناب درهم آمیخته و امام علی علیه السلام در میان ما چون سنگ محک است که عیار وجود ما را مشخص می‌کند. از روایات زیادی استفاده می‌شود که اعمال انسان بدون داشتن محبت اهل بیت علیهم السلام دارای ارزش نبوده و آنچه به اعمال انسان وزن می‌دهد و آن را گرانها می‌کند، ولایت و محبت آنان می‌باشد.

سنگینی دوستی و محبت در میزان

از پیامبر خداصلی الله علیه وآله نقل شده که در روز قیامت عده‌ای از انسان‌ها ترازوی اعمال آنها پر است از گناهان، به آنها گفته می‌شود: این گناهان شماست، پس خوبی‌ها و حسنات شما کجاست؟ پاسخ می‌دهند: ما کار خوبی سراغ نداریم. ولی از طرف خداوند ندا می‌آید: اگر شما سراغ ندارید، من سراغ دارم. آن گاه صحیفه کوچکی در کفه خوبی‌ها قرار می‌گیرد و بر تمام آن سیئات و گناهان غلبه می‌کند که مقایسه بین آن گناهان و آن حسنه و خوبی به فاصله بیش از ما بین زمین و آسمان است. سپس به یکی از آنها گفته می‌شود: دست پدر و مادر و برادران و خواهران و فامیل و آشنایان خود را بگیر و به بهشت ببر. اهل محشر وقتی

این صحنه را می‌بینند، می‌گویند: پروردگارا! ما گناهان اینان را دیدیم و فهمیدیم، اما خوبی‌های آنان چیست؟ خداوند می‌فرماید: یکی از اینها بدهکاری داشت نسبت به برادرش، هنگام پرداخت بدهکاری‌اش گفت: من تو را دوست دارم چون تو علی بن ابی طالب را دوست داری. دیگری پاسخ داد: من به خاطر اینکه تو علی علیه السلام را دوست داری از طلب خود صرف نظر می‌کنم و هرچه می‌خواهی از اموال من بردار. خداوند به خاطر آن (محبتی که پایه این گونه رفتار است) گناهان هر دوی آنان را بخشید و آن را در میزان عمل آنها قرار داد و بهشت را بر آنان و پدر و مادرشان واجب کرد. سپس حضرت فرمود: تعداد کسانی که به خاطر دشمنی با علی علیه السلام به آتش می‌روند، بیشتر از سنگ ریزه‌هایی است که کنار جمرات ریخته شده، پس پرهیز که از دشمنان امیرمؤمنان علیه السلام باشی. (۲۷۵) ارتباط و پیوند با اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام که یکی از راه‌های آن صلوات بر پیامبر و اهل بیت اوست، سنگین‌ترین چیزی است که در میزان اعمال انسان قرار می‌گیرد. از امام معصوم علیه السلام نقل شده که فرمود: سنگین‌ترین چیزی که در میزان اعمال در روز قیامت قرار می‌گیرد، صلوات بر پیامبر و اهل بیت اوست. (۲۷۶)

ولایت و دوستی، آرام‌بخش دل‌ها در کنار میزان

محبت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام می‌تواند در مواقع هولناک دستگیر انسان باشد. یکی از آن مواقع هنگامی است که انسان در مقابل میزان اعمال که پیامبر و اهل بیت هستند قرار می‌گیرد، آن لحظه‌ای که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در حق دوستانش دعا می‌کند. آن لحظات سختی که فاطمه علیها السلام دختر گرامی پیامبر صلی الله علیه و آله از پدر سؤال کرد: قیامت چگونه است؟ پیامبر فرمود: همه به خود مشغولند و احدی به احدی نگاه نمی‌کند، نه پدری به فرزند و نه فرزندی به پدر... عرض کرد: پدر! روز قیامت شما را کجا ملاقات کنم؟ حضرت فرمود: در کنار میزان مرا ببین، در حالی که من می‌گویم: پروردگارا سنگین کن میزان آن کسی را که شهادت به توحید تو داده است. رَبُّ أَرْجَحُ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. (۲۷۷) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ آمِنًا فِي هَذِهِ الْمَوَاطِنِ فَلْيَتَوَالَ عَلِيًّا بَعْدِي وَلْيَتَمَسَّكَ بِالْحَبْلِ الْمَيْتِنِ وَهُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَعَتَرَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ» (۲۷۸) هر که دوست دارد در این موارد سخت، در امان و امنیت باشد، پس بعد از من ولایت علی را بپذیرد و به حبل متین که همانا امیرمؤمنان علیه السلام است چنگ زند و بعد از او عترتش را بپذیرد. «پل صراط /

موقف و ایستگاه هفتم

پل صراط

عن النبي صلی الله علیه و آله: حَوَازُ الصَّرَاطِ حُبُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ گذرنامه پل صراط، دوستی و محبت علی علیه السلام است. مناقب آل ابی طالب ۷/۲

گذشتن از صراط

برای رسیدن به یک زندگی سعادت‌مند همیشه‌گی، از مسیری باید گذشت که یا روی جهنم است و یا داخل آن و به قول معروف پلی است که باید از آن عبور کرد. همان گونه که دنیا پلی است (۲۷۹) برای رسیدن به آخرت که همه باید از آن عبور نمایند، عبور و

گذشتن از این پل کار آسانی نیست، همان گونه که عبور کردن از دنیا و رسیدن به آخرت مشکلات زیادی دارد. چه بسا انسان‌هایی که در دنیا دچار لغزش‌هایی می‌شوند که زندگی آنها را دچار مشکل می‌کند نمی‌توانند به صورت صحیح در زندگی حرکت نمایند و چه بسا زندگی آنان به سرانجامی نیک ختم نشود و در همان اثنا در منجلاب بدبختی سقوط نمایند. گذشتن از دنیا برای بعضی کاری دشوار است، گذشتن از مال، رفاه، ریاست، تجارت و... به هر قیمتی شده آن را حفظ می‌کنند ولو حقوق دیگران ضایع شود، آبروی دیگران بریزد، جان دیگران به خطر بیفتد. برعکس عده‌ای از پل دنیا که به سوی آخرت است، سریع می‌گذرند و به آسانی برای رسیدن به زندگی سعادت‌مندان، از مال دنیا صرف نظر کرده، حقوق دیگران را محترم می‌شمارند و حتی دیگران را بر خود مقدم می‌دارند. ریاست برای آنان در صورتی که بر پایه عدالت نباشد ارزشی ندارد، دنیای آلوده به حقوق دیگران، مانند مرداری در نظر آنان متعفن می‌باشد، در آخرت نیز این گونه افراد به راحتی از صراط می‌گذرند.

افراد گوناگون در پل صراط

«عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: النَّاسُ يَمُرُّونَ عَلَى الصَّرَاطِ طَبَقَاتٍ، وَالصَّرَاطُ أَدْقُ مِنَ الشَّعْرِ وَاحِدٌ مِنَ السَّيْفِ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مِثْلَ الْبَرْقِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مِثْلَ عَدْوِ الْفَرَسِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ حَيَّوًّا وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مَشِيًّا وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مُتَعَلِّقًا قَدْ تَأَخَذَ النَّارُ شَيْئًا وَتَتَرَكُ شَيْئًا» (۲۸۰)

صراطی که از مو باریک‌تر و از شمشیر برنده‌تر است، مردم برای عبور از آن، گروه‌های مختلفند، گروهی مثل برق و گروهی همانند دویدن اسب و بعضی همانند افراد پیاده عبور می‌کنند و بعضی به رو در افتاده و چهار دست و پا خود را به صراط گرفته و چسبانیده که نیفتند، ولی آتش مقداری از آنان را فرا می‌گیرد و مقداری از بدنشان را وا می‌گذارد. «به راستی در چنین شرایط سختی چه چیزی می‌تواند انسان را امیدوار کند؟ اگر حقیقت صراط روشن شود آنچه مایه امیدواری است معلوم خواهد گشت. از امام صادق علیه السلام پرسیدند: صراط چیست؟ حضرت پاسخ دادند: صراط همان راه به سوی معرفت خداوند است و صراط دو گونه است: یکی صراط در دنیا و دیگری صراط در آخرت. اما صراط دنیا همان امامی است که اطاعت از او واجب است، کسی که امام را بشناسد و از هدایت او بهره‌مند شود از صراطی که پلی است بر روی جهنم، می‌گذرد. ولی کسی که در دنیا امام را نشناسد، قدم‌های او بر صراط آخرت می‌لرزد و در جهنم سقوط می‌کند. (۲۸۱) از این روایت نتیجه می‌گیریم که اگر در دنیا کسی امام را بشناسد، گذر کردن از صراط بر او آسان می‌شود.

دعای دوست در کنار صراط

لذا از امیرمؤمنان علی علیه السلام نقل شده که من در کنار صراط دعا می‌کنم و می‌گویم: پروردگارا شیعیانم را و محبین و یاران و کسانی را که در دنیا ولایت مرا پذیرفتند سالم بدار. (۲۸۲) کسانی که در دنیا دوستی اهل بیت عصمت را بر دوستی دنیا ترجیح دادند. در آخرت به راحتی می‌توانند از صراط عبور کنند و پیامبر خدا و صدیقه کبری و امیرمؤمنان علی و فرزندان معصومان علیهم السلام دست آنها را می‌گیرند. اگر عبور از هر صراطی گذرنامه‌ای می‌خواهد، جواز و گذرنامه عبور از صراط آخرت، محبت علی بن ابی طالب است؛ «قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: لِكُلِّ شَيْءٍ جَوَازٌ وَجَوَازُ الصَّرَاطِ حُبُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ» (۲۸۳)

پیامبر خدا فرمود: خداوند امر می‌کند و من و علی بر صراط می‌نشینیم و به ما گفته می‌شود: وارد بهشت کنید هر کس به من ایمان آورده و شما را دوست داشته است، و وارد جهنم کنید هر کس به من کفر ورزیده و با شما دشمنی نموده است. (۲۸۴) آری محبت اهل بیت راه گشای انسان در عبور از صراط است و هر مقدار دلدادگی به آنان بیشتر باشد، ثبات قدم در صراط بیشتر خواهد بود.

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أُتْبِتُكُمْ قَدَمًا عَلَى الصِّرَاطِ أَشَدُّكُمْ حُبًّا لِأَهْلِ بَيْتِي.» (۲۸۵)

گذرنامه در دست امیرمؤمنان

روز قیامت جواز عبور از صراط با دست امیرمؤمنان علی علیه السلام به دوستانش داده می‌شود، نه تنها دوستان، بلکه دوستان دوستان. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: علاوه بر دوستی ما اهل بیت، دوستان ما را نیز دوست بدانید. زید بن حارثه و فرزندش اسامه را دوست بدانید زیرا دوستی آنان به شما سود می‌رساند. سؤال کردند: چگونه سود می‌رساند؟ حضرت فرمود: زید و اسامه روز قیامت جمعیت زیادی را به محضر علی می‌آورند و می‌گویند: اینان به خاطر محبت رسول خدا و محبت شما ما را دوست می‌داشتند. علی علیه السلام جواز عبور از صراط را برای آنها می‌نویسد: با سلامت از صراط بگذرید و وارد بهشت شوید. آنان به سلامت عبور می‌کنند و وارد بهشت می‌شوند. حضرت فرمود: این منحصر به اینان نیست، بلکه هر کس از امت محمد صلی الله علیه و آله هم بخواهد به بهشت برود باید با جوازی باشد که از علی علیه السلام دریافت می‌کند. پس اگر می‌خواهید سالم از صراط بگذرید و وارد بهشت شوید بعد از دوستی و محبت محمد و آل او، دوستان حضرت را دوست بدانید و اگر می‌خواهید پیامبر خدا و علی علیه السلام جایگاه با عظمتی نزد خدا برای شما قرار دهند، پیروان آنان را دوست بدانید و سعی کنید حوایج مؤمنین را برآورده کنید. به درستی که خداوند وقتی شما شیعیان و دوستان ما را به بهشت ببرد. منادی ندا می‌دهد: بندگان من! با رحمت من وارد بهشت شوید. پس بهشت را به نسبت محبتی که به شیعیان محمد و علی علیهما السلام داشتید تقسیم کنید، هر کدام محبت بیشتری داشته و بیشتر حوایج مؤمنین را برآورده، از درجه بالاتری در بهشت برخوردار می‌شود به طوری که گاهی فاصله بعضی از این درجات به پانصد سال می‌رسد. (۲۸۶)

عبور فاطمه علیها السلام از پل صراط

چنگ زدن به محبت پیامبر صلی الله علیه و آله و دخترش فاطمه زهرا علیها السلام و فرزندانش و دوستان آنها روزی به انسان نتیجه می‌دهد که می‌خواهد از صراط بگذرد، تمام قدم‌ها می‌لغزد و نجات دهنده‌ای وجود ندارد، همه انسان‌ها مضطرب، ولی ناگهان خطاب می‌رسد: ای مردم! چشم‌ها را ببندید تا فاطمه علیها السلام از صراط عبور کند. همه چشم‌ها را می‌بندند مگر پیامبر خدا و علی و حسن و حسین و فرزندان پاکیزه حضرت و اولاد ایشان علیهم السلام. وقتی وارد بهشت می‌شود یک طرف چادر حضرت بر صراط است و طرف دیگر به دست حضرت. منادی ندا می‌کند: ای کسانی که به فاطمه محبت دارید خود را به ریشه‌های چادر حضرت آویزان کنید دوستدار و محبی باقی نمی‌ماند مگر اینکه خود را به آن چنگ می‌زند و هزاران هزار نفر به این وسیله از آتش جهنم نجات پیدا می‌کنند. «يَا أَيُّهَا الْمُحِبُّونَ لِفَاطِمَةَ! تَعَلَّقُوا بِأَهْدَابِ مَرَطِ فَاطِمَةَ سَيِّدَةِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ فَلَا يَبْقَى مُحِبٌّ لِفَاطِمَةَ إِلَّا تَعَلَّقَ بِهَدْبِهِ مِنْ أَهْدَابِ مَرَطِهَا حَتَّى يَتَعَلَّقَ بِهَا أَكْثَرُ مِنْ أَلْفِ فِئَامٍ وَأَلْفِ فِئَامٍ. قَالُوا: وَكَمْ فِئَامٌ وَاحِدٌ؟ قَالَ: أَلْفُ أَلْفٍ يَنْجُونَ بِهَا مِنَ النَّارِ.» (۲۸۷) بار الها! ما را در دنیا بر صراط محبت اهل بیت استوار بدار و هر چه بیشتر بر محبت آنان بیفزای و بر صراط قدم‌های ما را ملرزان و اهل بیت عصمت و طهارت را یاری کننده ما قرار بده و اگر گامی بر معصیت تو لغزش پیدا کرده، گام دیگر را بر محبت ثابت بدار، (۲۸۸) تا از صراط عبور کرده و به بهشت همیشگی در کنار اولیایت قرار گیریم. دوستان در بهشت /

فصل نهم دوستان در بهشت

دوستان در بهشت

عن علی علیه السلام: إِنَّ أَطْيَبَ شَيْءٍ فِي الْجَنَّةِ وَ أَلَذَّهُ حُبُّ اللَّهِ وَ الْحُبُّ فِي اللَّهِ؛ پاکیزه‌ترین و لذت بخش‌ترین نعمت‌های بهشتی دوستی و محبت خدا و دوستی در راه خدا است. بحار الانوار ۲۵۱/۶۹

ورود به بهشت

ورود دوستان خدا و رسول و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام به بهشت، مسئله‌ای انکارناپذیر است. حذیفه می‌گوید: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم، می‌فرمود: «ما مِنْ عَبْدٍ وَلَا أَمَةٍ وَفِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَزْدَلٍ مِنْ حُبِّ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ» (۲۸۹) مردی و یا زنی که بمیرد و به اندازه یک مثقال از محبت علی علیه السلام در قلب او باشد خداوند او را به بهشت می‌برد.»

پاکیزگی برای ورود به بهشت

کسی که دلش را در اختیار خدا و رسول و اهل بیتش قرار داد، جایگاهی جز بهشت ندارد. محبت، انسان را به محبوب می‌رساند و محبوب انسان وقتی جایگاهش بهشت بود، او نیز به بهشت راه می‌یابد. بله ممکن است لغزش‌هایی در زندگی برای انسان باشد و مرتکب خطاهایی گردیده، لکن این لغزش‌ها و خطاها مادامی که محبت و دوستی را از بین نبرده باشد، مانعی برای رسیدن و ورود به بهشت نخواهد شد. آلودگی‌هایی که در انسان بر اثر گناه پیدا می‌شود به وسیله عواملی از بین می‌رود که بعضی از آنها به اختیار ماست و بعضی دیگر بدون اختیار؛ مثلاً توبه یک امر اختیاری است و از روایات اهل بیت استفاده می‌شود که محبت، انسان را وادار به توبه می‌کند و با توبه از دنیا می‌رود. علاوه بر آن عوامل دیگری که پاک‌کننده انسان است ولی اختیاری نمی‌باشد در زندگی پیش می‌آید: گرفتاری‌ها، سختی‌ها، مرض‌ها، مشکلات اقتصادی، تصادف‌ها و... از اموری هستند که وقتی برای دوستان خدا و رسول و اهل بیت پیش آید موجب طهارت و پاکیزگی آنان از آلودگی‌های گناه می‌شود و اگر آلودگی‌ها در حدی باشد که با این عوامل هم مرتفع نشود، روز قیامت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام از انسان شفاعت کرده و دوستان خود را به بهشت می‌برند. روزی یکی از بدخواهان امام صادق علیه السلام وارد مجلس آن حضرت شد، با خود گفت: به خدا قسم، او را در مورد شیعیانش ناراحت خواهم کرد. سپس نزدیک امام صادق علیه السلام شد و گفت: ای اباعبدالله! به من نگاه کن. آن حضرت اهمیتی نداد، او باز گفت و گفت، تا اینکه حضرت فرمود: هان بگو! روی من به سوی توست، چه می‌گویی؟ و می‌دانم که هرگز حرف نیکی نخواهی زد. او نیز این مسأله را مطرح کرد که شیعیان آن حضرت عصاره کشمش می‌نوشند. حضرت فرمود: مانعی ندارد چون پدرم از جابر بن عبدالله نقل کرده است که اصحاب رسول خدا نیز این را می‌نوشیده‌اند. آن مرد گفت که مرادش مسکر است نه عصاره کشمش و این بار حضرت فرمود: پیروان ما پاک‌تر از آن هستند که شیطان در درونشان رخنه کند و چنانچه یکی از دورماندگان شیعه ما این کار را انجام دهد پروردگاری مهربان و پیامبری شفاعت‌کننده و عطف و مولایی رفیق برای خود در کنار حوض خواهد یافت در حالی که تو و دوستان در برهوت گرفتار خواهید شد. آن مرد از پاسخ فرو ماند. این بار اندکی سکوت کرد و سپس گفت: مرادم مسکر نبود، منظوم شراب بود. امام صادق علیه السلام که لجاجت و کینه‌توزی او را دید، به خشم آمد و فرمود: خداوند زبانت را بگیرد تو را چه می‌شود که امروز این چنین ما را درباره پیروانمان آزار می‌دهی؟ پدرم از جدم و او از علی علیه السلام و او از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و او از جبرئیل خبر داده است که خداوند فرمود: ای محمد! من بهشت را بر تمام پیامبران منع می‌کنم تا تو و علی و پیروانتان داخل شوید، مگر کسی که گناه کبیره‌ای مرتکب شده باشد که من او را به بلایی

مالی یا جانی یا ترس از سلطان گرفتار می‌کنم تا ملائکه او را با روح و ریحان ملاقات کنند و من هم از او خشمگین نباشم و این بلا، خطای او را جبران می‌کند.» حال بگو بدانم آیا نزد دوستان و یاران تو چیزی همانند اینها هست؟ حال دوباره ملامت کن، یا بگذار و برو. (۲۹۰)

امید به گامی بر محبت دوست

آری اگر قدمی بر گناه بلغزد قدمی دیگر بر محبت، انسان را به مقصد می‌رساند. جابر بن عبدالله انصاری به عطیه کوفی گفت: ای عطیه! از محبوبم رسول خدا شنیدم که می‌فرمود: هر که مردمی را دوست بدارد با آنان محشور خواهد شد و هر که کردار مردمی را دوست داشته باشد شریک کردارشان خواهد بود، دوستدار آل محمد علیهم السلام را تا هنگامی که دوستشان می‌دارد دوست بدار و دشمن آل محمد را تا هنگامی که دشمنشان می‌دارد دشمن بدار، گرچه بسیار روزه دار و شب زنده‌دار باشد. با دوستدار آل محمد مهربانی و نرمی کن، زیرا اگر بر اثر گناهان بسیارش، یک گام او بلغزد، بر اثر محبتشان گام دیگرش استوار می‌ماند. در حقیقت بازگشت دوستدارشان به بهشت است و بازگشت دشمنشان به دوزخ. (۲۹۱)

کیفیت ورود دوستان به قیامت

روز قیامت همه را به نام خود و نام مادرشان می‌خوانند، ولی دوستان اهل بیت را با نام خود و نام پدرشان صدا می‌زنند. از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که حضرت فرمود: ای علی! آیا به تو بشارت ندهم؟! حضرت عرضه داشت: بلی یا رسول الله، پدر و مادرم به فدای شما! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من و تو و فاطمه و حسن و حسین از یک طینت خلق شده‌ایم و شیعیان و دوستان ما از زیادی آن طینت آفریده شدند، زمانی که قیامت شود، مردم با نام خود و مادرانشان خوانده می‌شوند ولی ما و شیعیان و دوستانمان با نام خود و پدرانمان. «فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ دُعِيَ النَّاسُ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ أُمَّهَاتِهِمْ مَا خَلَا نَحْنُ وَشِيعَتُنَا وَمُحِبِّينَا، فَإِنَّهُمْ يُدْعَوْنَ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ» (۲۹۲)

نورافشانی دوستان خدا در قیامت

امام صادق علیه السلام فرمود: کسانی که برای خدا دوستی کردند، روز قیامت بر منبرهایی از نور قرار می‌گیرند آن چنان چهره‌های آنان نورانی است که همه چیز را روشن می‌کند و به این نور در قیامت شناخته می‌شوند، پس گفته می‌شود: اینان برای خدا دوستی کردند. «إِنَّ الْمُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ قَدْ أَضَاءَ نُورٌ وَجُوهَهُمْ وَنُورٌ أَجْسَادِهِمْ وَنُورٌ مَنَابِرِهِمْ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى يُعْرَفُوا بِهِ، فَيُقَالُ: هَؤُلَاءِ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ» (۲۹۳) به راستی انسان‌ها این نورانیت را چگونه و از کجا کسب نموده‌اند، آیا جز این است که این نور از راه محبت و دوستی و از ناحیه محبوب به آنها رسیده است.

اهل بیت علیهم السلام روشنی بخش قیامت

در ظلمات قیامت که فریاد همه بلند می‌شود و از خدا می‌خواهند تاریکی را از آنان بردارد، گروهی می‌آیند آن چنان نورافشانی می‌کنند که صحرای قیامت را روشن می‌نمایند. اهل محشر می‌گویند: اینان انبیاء الهی هستند؟ خداوند ندا می‌کند: نه، انبیا نیستند. می‌گویند: پس ملائکه هستند؟ ندا می‌آید: نه، ملائکه نیستند. می‌گویند: پس شیعیان هستند؟ ندا می‌آید: نه. می‌گویند: پس چه کسانی هستند؟ به آنها می‌گویند: از خودشان پرسید. وقتی از ایشان می‌پرسند، پاسخ می‌دهند: ما علویون هستیم، ما ذریه محمد رسول خدا هستیم، ما اولاد علی و لوی خدا هستیم، ما اهل کرامت الهی هستیم، ما در امنیت و اطمینان هستیم. از طرف خداوند به آنها

ندا می‌رسد: نسبت به دوستان و شیعیان خود شفاعت کنید. و آنان شفاعت می‌کنند و شفاعتشان پذیرفته می‌شود. (۲۹۴)

دوستان علی علیه السلام کجایند؟

روز قیامت منادی ندا می‌کند: دوستان علی علیه السلام کجا هستند؟ گروهی به پا می‌خیزند، به آنها گفته می‌شود: شما کیستید؟ می‌گویند: ما دوستان خالص علی علیه السلام هستیم. آیا غیر از علی علیه السلام را هم دوست داشتید؟ می‌گویند: نه. به آنها گفته می‌شود: بروید با همسرانتان در بهشت باشید. «يُنَادِي مُنَادٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُحِبُّونَ لِعَلِيٍّ؟ فَيَقُومُونَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ، فَيَقَالُ لَهُمْ: مَنْ أَنْتُمْ؟ قَالُوا: نَحْنُ الْمُحِبُّونَ لِعَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْخَالِصُونَ لَهُ حُبًّا، فَيَقَالُ: فَتُشْرِكُونَ فِي حُبِّهِ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ؟ فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقَالُ لَهُمْ: أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحِبُّونَ.» (۲۹۵)

دشمنان به فدای دوستان

پیامبر اکرم با علی علیه السلام از کسانی سخن می‌گوید که به خاطر محبت علی علیه السلام به بهشت می‌روند. منادی ندا می‌کند: دوستان علی علیه السلام کجا هستند؟ جمعیتی برمی‌خیزند که از صالحین هستند. به آنها گفته می‌شود: دست هر کس را می‌خواهید بگیرید و به بهشت ببرید. هر کدام هزاران هزار نفر را به بهشت می‌برند. منادی می‌گوید: پس بقیه دوستان علی علیه السلام کجا هستند؟ گروهی همانند گروه اول که از صالحین نیستند، برمی‌خیزند، به آنها گفته می‌شود: هر چه می‌خواهید از خدا تمنا کنید. هر که هر چه تمنا می‌کند به او صد هزار برابر آن را می‌دهند. پس منادی ندا می‌کند: بقیه دوستان علی علیه السلام کجایند؟ گروهی برمی‌خیزند که معصیت کار هستند و به خود ظلم نموده‌اند، دشمنان علی علیه السلام را صدا می‌زنند، جمعیت زیادی می‌آیند، هر هزار نفری از دشمنان را فدای یکی از دوستان معصیت کار علی علیه السلام می‌کنند تا دوستان به بهشت بروند. «ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: هَذَا الْأَفْضَلُ الْأَكْرَمُ، مُحِبُّهُ مُحِبُّ اللَّهِ وَمُحِبُّ رَسُولِهِ وَمُبْغِضُهُ مُبْغِضُ اللَّهِ وَمُبْغِضُ رَسُولِهِ.» (۲۹۶) از این راه خداوند دوستان علی علیه السلام را نجات می‌دهد.

تشریفات ورود دوستان خدا به بهشت

کسانی که خداوند از آنها راضی است و آنها را دوست می‌دارد به طور عادی وارد بهشت نمی‌شوند، با تشریفات خاصی به سوی بهشت قدم برمی‌دارند و با چهره‌های سفید و لباس‌های سفید، کفش‌هایی که از لؤلؤ است و می‌درخشد، جمعیت زیادی از ملائکه آنان را همراهی می‌کنند به در بزرگ بهشت می‌رسند، از چشمه کنار بهشت می‌نوشند، پاکیزه می‌شوند و در چشمه دیگر شستشو می‌کنند. این چشمه چشمه حیات است، به حیات ابدی می‌رسند. انسان‌های پاکیزه همراه ملائکه، خداوند خطاب می‌کند: ملائکه من! اولیاء و دوستان مرا به بهشت ببرید. آنها را به بهشت می‌برند، ملائکه حلقه در بهشت را می‌زنند، صدای حلقه به حور العین می‌رسد، به یکدیگر می‌گویند: دوستان خدا آمدند، در بهشت باز می‌شود، به آنان مرحبا می‌گویند و اظهار شوق می‌کنند. علی علیه السلام پرسید: یا رسول الله! اینان چه کسانی هستند؟ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هَؤُلَاءِ شَرِيْعَتُكَ يَا عَلِيُّ وَأَنْتَ إِمَامُهُمْ؛» (۲۹۷) اینان شیعیان تو هستند یا علی، و تو امام ایشان هستی. وارد شدن شیعیان حسین بن علی علیهما السلام در بهشت بر رسول خدا صلی الله علیه و آله این سخن حضرت حسین بن علی علیهما السلام است که فرمود: کسی که ما را دوست بدارد ما با او بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد می‌شویم، همانند دو انگشت که کنار هم هستند. «عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ قَالَ: مَنْ أَحَبَّنَا لِلَّهِ وَرَدْنَا نَحْنُ وَهُوَ عَلِيُّ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ هَكَذَا (وَضَمَّ اصْبِعَيْهِ) وَمَنْ أَحَبَّنَا لِلدُّنْيَا فَإِنَّ الدُّنْيَا لَتَسْعَ الْبِرَّ وَالْفَاجِرَ.» (۲۹۸)

غلام و همجواری رسول خدا صلی الله علیه وآله در بهشت

سال‌ها در کنار امام صادق علیه السلام خدمت‌گزاری می‌کرد، هر وقت حضرت از مرکب پیاده می‌شد، مرکب را نگه می‌داشت تا حضرت برگردند. روزی حضرت به مسجد رفتند، گروهی از خراسان برای دیدار امام صادق علیه السلام آمده بودند، یکی از آنان وقتی نگاهش به غلام افتاد، به او گفت: آیا می‌توانی از حضرت تقاضا کنی که از این به بعد من به جای تو خدمت‌گزار باشم و در مقابل، من تمام ثروتم را به تو می‌دهم. گفت: بروم از آقا سؤال کنم، نزد حضرت آمد و مسأله را مطرح کرد: آقا من سال‌ها خدمت‌گزار شما بودم، اگر بخواهید خیری به من برسد شما اجازه می‌دهید. حضرت فرمود: ما به تو می‌دهیم، نیازی به دیگران نیست. سپس داستان آن مرد را نقل کرد، حضرت فرمود: اگر نمی‌خواهی نزد ما باشی مانعی ندارد، برو و آن مرد جای تو باشد. غلام به راه افتاد که برود، حضرت او را صدا زدند: مدتی به ما خدمت کردی، در مقابل خیر تو را می‌خواهیم، زمانی که قیامت شود رسول خدا صلی الله علیه وآله به نور خدا بسته است و امیرمؤمنان علیه السلام به نور رسول خدا صلی الله علیه وآله و امامان معصوم به امیرمؤمنان بستگی دارند و شیعیان ما به ما وابسته‌اند، هر جا ما وارد و داخل شویم آنان نیز وارد می‌شوند. غلام وقتی این سخنان را شنید که نتیجه دوستی با امام معصوم کنار حضرت بودن در روز قیامت است، عرض کرد: من در خدمت شما هستم و آخرت را فدای دنیا نمی‌کنم. بیرون آمد، شخص خراسانی وقتی او را دید به او گفت: حال تو عوض شده و تغییر کرده، جریان را برای او نقل کرد: آیا همجواری رسول خدا و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام را با دنیا عوض کنم؟! (۲۹۹)

با تاجی از بهشت

دوستی و محبت اهل بیت عصمت و طهارت ممکن است آن چنان تأثیری در وجود انسان بگذارد که زندگی را همرنگ زندگی آنان و قابلیت بهشت رفتن بدون حساب و همجواری با آنان را نصیب انسان نماید. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله فرمود: کسی که امامان از اهل بیت من را دوست بدارد، به خیر دنیا و آخرت رسیده است و احدی نباید به بهشت رفتن آنان تردید کند، زیرا دوستی اهل بیت من، ده خصلت در دنیا و ده خصلت در آخرت، را به دنبال دارد. اما در آخرت، پرونده‌ای برای آنان باز نمی‌شود، میزانی نصب نمی‌گردد، نامه اعمال به دست راست آنان و آزادی از آتش برای آنان نوشته شده، با چهره‌ای سفید و لباس‌های بهشتی، صد نفر از اهل بیت خود را شفاعت نموده، خداوند با رحمتش آنان را مورد نظر قرار داده و تاجی از بهشت به آنان داده شده و بدون حساب وارد بهشت می‌شوند. (۳۰۰)

دوستان حضرت فاطمه علیها السلام در قیامت

آری دل دادن به دوستان خدا آثاری پایدار به دنبال دارد، روزی که همه یکدیگر را فراموش می‌کنند، اولیاء خدا دوستانشان را فراموش نمی‌کنند و تنها به بهشت نمی‌روند. روزی که با تشریفات زیاد و با عظمت خاصی که برای ما قابل تصور نیست، دختر رسول خدا فاطمه زهرا علیها السلام را به بهشت می‌برند، وقتی به در بهشت می‌رسد، برمی‌گردد. خداوند می‌فرماید: دختر حبیب ما! چرا برگشتی؟ می‌گویی: پروردگارا دوست دارم در چنین روزی قدر و منزلت من معلوم شود. خداوند خطاب می‌کند: دختر حبیب من! برگرد، نگاه کن هر کس دوستدار و محبّ توست یا دوستدار ذریه تو، دستش را بگیر و وارد بهشت نما. امام باقر علیه السلام فرمود: به خدا قسم، یا جابر! همان گونه که پرنده دانه‌های خوب را برمی‌دارد و جدا می‌کند، فاطمه علیها السلام دوستان و شیعیان خود را جدا می‌کند، دوستان و شیعیان فاطمه هم به در بهشت می‌رسند، برمی‌گردند. خداوند می‌فرماید: چرا برگشتید؟ می‌گویند: می‌خواهیم قدر و منزلت ما معلوم گردد. خداوند خطاب می‌کند: دوستان من برگردید و نگاه کنید، هر کس شما را به خاطر

فاطمه علیها السلام دوست داشته است، هر کس به خاطر محبت و دوستی فاطمه علیها السلام به شما غذا داده و لباسی پوشانده و یا سیراب نموده، دستش را بگیرد و به بهشت برسد. (۳۰۱) انتقام از دشمنان امام حسین علیه السلام آری با دوستان چنین می‌کند، اما با دشمنان چطور؟ وقتی منبری از نور برای دختر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گذارند، ملائکه اطراف منبر را گرفته، هوا و آسبه در کنار حضرت جبرئیل می‌آیند. فاطمه درخواست خود را مطرح کن! دختر پیامبر می‌گوید: پروردگارا! حسن و حسین را به من نشان ده. به او نشان داده می‌شود در حالی که رنگ‌های خون‌آلود حسین علیه السلام به چشم می‌خورد. دختر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: پروردگارا! حق مرا از کسانی که به من ظلم کردند، بگیر. خداوند غضب می‌کند، جهنم غضب می‌کند، ملائکه غضب می‌کنند و فوجی از آتش می‌آید و قاتلین حسین و فرزندان علیهم السلام را می‌گیرد و به قعر جهنم می‌برد. (۳۰۲) نتیجه دوستی و محبت برگزیدگان خدا، بهشت همیشگی در کنار بهترین خلق خدا، پیامبر رؤوف و مهربان است. «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَالَ وَقَدْ نَظَرُ إِلَى الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ: مَنْ أَحَبَّ هَذَيْنِ وَأَبَاهُمَا وَأُمَّهُمَا كَانَ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (۳۰۳) پیامبر صلی الله علیه و آله در حالی که به حسن و حسین علیهما السلام نگاه می‌کردند فرمود: کسی که این دو و پدر و مادرشان را دوست بدارد، روز قیامت با من و در رتبه من خواهد بود.

حمد و سپاس برای دوستی و محبت

آیا لذتی در بهشت بالاتر از همجواری با پیامبر خدا و لذت محبت وجود دارد. «قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ أَطْيَبَ شَيْءٍ فِي الْجَنَّةِ وَاللَّهُ حُبُّ اللَّهِ وَالْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: «وَأَخْرَجُوا دَعْوِيَهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» وَذَلِكَ أَنَّهُمْ عَانُوا مَا فِي الْجَنَّةِ مِنَ النَّعِيمِ هَاجَتِ الْمَحَبَّةُ فِي قُلُوبِهِمْ فَيُنَادُونَ عِنْدَ ذَلِكَ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.» (۳۰۴) امیر مؤمنان علی علیه السلام که غرق در محبت خداست، فرمود: پاکیزه‌ترین و لذیذترین اشیاء در بهشت، دوستی خدا و دوستی برای خداست، اهل بهشت وقتی نعمت‌های بهشتی را می‌بینند، محبت قلوب آنها را می‌گیرد، فریاد می‌زنند: حمد و سپاس برای خدا که پروردگار عالمیان است. خداوند! تو را سپاس می‌گویم بر محبتی که از خود و دوستان در قلوب ما قرار دادی تا روز قیامت در بهشت نعمت، افتخار همجواری پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نصیب ما گردد.

کتابنامه

- ۱- آیت بصیرت، چاپ قدس. ۲- ابصار العین فی انصار الحسین علیه السلام، الشیخ محمد السماوی، مکتبه البصیرتی. ۳- ارشاد مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث قم. ۴- اقبال الاعمال، رضی الدین علی بن موسی بن جعفر بن طاووس مکتب الاعلام الاسلامی. ۵- أمالی شیخ صدوق، ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بن بابویه القمی، مؤسسه البعثه. ۶- أمالی شیخ مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان (الشیخ المفید)، جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة قم. ۷- أنساب الاشراف، احمد بن یحیی بن جابر البلاذری، مؤسسه الاعلمی بیروت. ۸- بحار الانوار، محمد باقر المجلسی، دارالکتب الاسلامیة. ۹- برگی از دفتر آفتاب، گذری بر زندگی نامه فقیه عارف آیت الله العظمی بهجت. ۱۰- ترجمه کتاب کشف المهجه لثمره المحبه، سید بن طاووس، المطبعة الحیدریة فی النجف. ۱۱- تفسیر صافی، ملامحسن فیض کاشانی، مکتبه الصدر، تهران. ۱۲- تفسیر برهان، محدث بحرانی. ۱۳- الخرائج و الجرائح، قطب الدین الراوندی، مؤسسه الامام مهدی علیه السلام، قم المقدسه. ۱۴- خلاصه عبققات الانوار، السید حامد النقوی الحسینی، مؤسسه البعثه، قم. ۱۵- دیوان سید حمیری. ۱۶- ذوب النضار فی شرح الثار، ابن نماحلی مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعة المدرسين. ۱۷- روح مجرد، یادنامه حاج سید هاشم موسوی حداد، انتشارات حکمت. ۱۸- سفینه البحار، المحدث القمی. ۱۹- سیرتنا و سنتنا، علامه امینی. ۲۰- شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید، منشورات مکتبه آیه الله المرعشی

النجفی. ۲۱- صحیفه سجادیه. ۲۲- الفضائل، شاذان بن جبرئیل، المكتبة الحیدریة فی النجف. ۲۳- الغدير، علامه امینی. ۲۴- کافی، ابوجعفر محمد بن یعقوب الكلینی الرازی، دارالکتب الاسلامیه. ۲۵- کامل الزیارات، ابوالقاسم جعفر بن محمد بن قولویه القمی، مؤسسه نشر الفقاهه. ۲۶- الکنی واللقاب، المحدث القمی، انتشارات بیدار. ۲۷- کشف الغمه فی معرفه الأئمه، مرحوم اربلی. ۲۸- کالم ابن اثیر، معزالدین ابن اثیر، بیروت. ۲۹- کیمیای محبت، محمدی ری شهری. ۳۰- المحاسن، احمد بن محمد بن خالد البرقی، دارالکتب الاسلامیه. ۳۱- مرآة العقول، محمد باقر المجلسی، دارالکتب الاسلامیه. ۳۲- مستدرک الوسائل، المحقق النوری الطبرسی، مؤسسه آل‌البيت عليهم السلام لاحیاء التراث. ۳۳- معادشناسی، علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی، انتشارات حکمت. ۳۴- منتهی الآمال، المحدث القمی. ۳۵- مناقب آل ابی طالب، ابوجعفر رشید الدین محمد بن علی بن شهر آشوب السروی المازندرانی. ۳۶- مقتل خوارزمی، خطیب خوارزمی، قم. ۳۷- معجم البلدان، شهاب‌الدین ابی‌عبدالله یاقوت بن عبدالله الحموی، داراحیاء التراث العربی، بیروت. ۳۸- من لا یحضره الفقیه، الشیخ الصدوق، جامعه المدرسین. ۳۹- میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری. ۴۰- نهج البلاغه، الامام علی علیه السلام. ۴۱- نجم الثاقب، حاج میرزا حسین نوری، انتشارات مسجد مقدس جمکران. ۴۲- وسائل الشیعه، الحرّ العاملی، داراحیاء التراث العربی. ۴۳- هدیة الکبری، الحسین بن حمدان الخصبی، مؤسسه البلاغ، بیروت.

پی نوشت ها

۵۷ تا

(۱) ذوب النصار: ص ۲۰. ۲) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۱۱۹. ۳) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۲۵۲. ۴) بحار الانوار: ج ۴۵ / ص ۱۴۹. ۵) وسائل الشیعه: ج ۱۷ / ص ۲۱۶. ۶) امالی صدوق: ص ۱۹۲. ۷) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۳۲۰. ۸) امالی مفید: ص ۱۳۰. ۹) مقتل الحسین علیه السلام: ص ۱۳۷. ۱۰) بحار الانوار: ج ۴۱ / ص ۲۹۵؛ «مَرَّ عَلَی عَلِیهِ السَّلَامُ بِكَرْبَلَاءَ، فَقَالَ لَمَّا مَرَّ بِهِ أَصْحَابُهُ: قَدْ اغْرورقت عیناه بیکى ویقول: هذا مناخ رکابهم وهذا ملقى رجالهم، هنا مرق دمائهم، طوبى لك من تربة علیها تراق دماء الأحياء. وفى خبر آخر: ومناخ ركاب ومصارع عشاق شهداء لا يسبقهم من كان قبلهم ولا يلحقهم من بعدهم.» (۱۱) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۳۳۲. ۱۲) وسائل الشیعه: ج ۱۱ / ص ۴۳۹؛ «عن أبی عبد الله علیه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: أى عرى الإيمان أوثق؟ فقالوا: الله ورسوله أعلم، وقال بعضهم: الصلوة، وقال بعضهم: الزكوة، وقال بعضهم: الصوم، وقال بعضهم: الحج والعمرة، وقال بعضهم: الجهاد. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: لكل ما قلم فضل وليس به ولكن أوثق عرى الإيمان، الحب فى الله والبغض فى الله وتوالى أولياء الله والتبرى من أعداء الله.» (۱۳) بحار الانوار: ج ۶۹ / ص ۲۵۲. ۱۴) بحار الانوار: ج ۶۹ / ص ۲۵۰. ۱۵) سوره شوری / آیه ۲۳. ۱۶) بحار الانوار: ج ۶۸ / ص ۳۷۹؛ «لَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَنَاسِكَهُ مِنْ حَجَّةِ الْوُدَاعِ، رَكِبَ رَاحِلَتَهُ وَأَنْشَأَ يَقُولُ: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ مُسْلِمًا»، فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو ذَرِّحَمَةَ اللَّهُ فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا الْإِسْلَامُ؟» فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «الْإِسْلَامُ عَرِيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَزِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَمَلَكَهُ الْوَرَعُ وَكَمَالُهُ الدِّينُ وَثَمَرَتُهُ الْعَمَلُ، وَلِكُلِّ شَيْءٍ أَسَاسٌ، وَأَسَاسُ الْإِسْلَامِ حُبُّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ.» (۱۷) سوره حجرات / آیه ۷. ۱۸) اصول کافی: ج ۲ / ص ۱۲۵؛ «عن فضيل بن يسار قال: سألت أبا عبد الله عليه السلام عن الحب والبغض، أم من الإيمان هو؟ فقال: وهل الإيمان إلا الحب والبغض. ثم تلى هذه الآية: «حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ.» (۱۹) اصول کافی: ج ۸ / ص ۸۰؛ «إِنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَحَبُّ الْمَصْلِينَ وَلَا أَصْلَى وَأَحَبُّ الصَّائِمِينَ وَلَا أَصُومَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكَّ مَا اكْتَسَبْتَ.» (۲۰) بحار الانوار: ج ۶۸ / ص ۷۰؛ «أتى رجل النبي صلى الله عليه وآله فقال: يا رسول الله! رجل يحب من يصلى ولا يصلى إلا الفريضة، ويحب من يتصدق ولا يتصدق إلا بالواجب، ويحب من يصوم ولا يصوم إلا شهر رمضان. فقال رسول

اللّه صلى الله عليه وآله: المرء مع من أحبّ.» (۲۱) اصول کافی: ج ۲ / ص ۱۲۶؛ «عن أبي جعفر عليه السلام قال: إذا أردت أن تعلم أن فيك خيراً فانظر إلى قلبك، فإن كان يحبّ أهل طاعة الله ويغض أهل معصيته فيك خيراً والله يبيغضك والمرء مع من أحبّ.» (۲۲) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۰۰؛ «قام ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وآله وقال: بأبي أنت وأمي يا رسول الله! متى قيام الساعة؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: ما أعددت لها إذ تسأل عنها؟ قال: يا رسول الله! ما أعددت لها كثير عمل إلا أتى أحبّ الله ورسوله. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: وإلى ماذا بلغ حبّك لرسول الله صلى الله عليه وآله؟ قال: واللذي بعثك بالحقّ نبياً! أن في قلبي من محبتك ما لو قطعت بالسيوف ونشرت بالمنشير وقرضت بالمقاريض وأحرقت بالنيران وطحنت بارح الحجاره، كان أحبّ إليّ وأسهل عليّ من أن أجد لك من قلبي غشاً أو غلاً أو بغضاً لأحد من أهل بيتك وأصحابك، وأحبّ الخلق إليّ بعدك أحبهم لك، وأبغضهم إليّ من لا يحبّك ويغضك أو يبغض أحداً من أصحابك. يا رسول الله! هذا ما عندي من حبّك وحبّ من يحبّك وبغض من يبغضك أو يبغض أحداً ممّن تحبه، فإن قيل هذا ممّي فقد سعدت، وإن أريد ممّي عمل وغيره فما أعلم لي عملاً أعتدّه وأعتدّ به غير هذا، أحبكم جميعاً أنت وأصحابك وإن كنت لأطيعهم في أعمالهم. فقال صلى الله عليه وآله: أبشر فإن المرء يوم القيامة مع من أحبّه، يا ثوبان! لو كان عليك من الذنوب ملاء ما بين الثرى إلى الأرض لانحسرت وزالت عنك بهذه الموالاة أسرع من انحدار الظلّ عن الصخره الملساء المتويه إذا طلعت عليه الشمس ومن انحسار الشمس إذا غابت عنها الشمس.» (۲۳) بحار الانوار: ج ۳۹ / ص ۲۸۹؛ «عن الصادق عليه السلام قال: بينا رسول الله صلى الله عليه وآله في ملاء من أصحابه وإذا أسود تحمله أربعة من الزنوج ملفوف في كساء يمشون به إلى قبره، فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: عليّ بالأسود، فوضع بين يديه فكشف عن وجهه، ثم قال لعلّي عليه السلام: يا عليّ! هذا رباح غلام آل النجار. فقال عليّ عليه السلام: واللّه ما رأني قطّ إلا وحجل في قيوده وقال: يا عليّ! إنّي أحبّك. قال: فأمر رسول الله صلى الله عليه وآله بغسله وكفنه في ثوب من ثيابه وصلّى عليه وشيعه والمسلمون إلى قبره وسمع الناس دويّاً شديداً في السماء، فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: إنّه قد شيعه سبعون ألف قبيل من الملائكة، كلّ قبيله سبعون ألف ملك، واللّه ما نال ذلك إلا بحبّك يا عليّ! ونزل رسول الله صلى الله عليه وآله في لحده، ثمّ أعرض عنه، ثمّ سوى عليه اللبّن. فقال له أصحابه: يا رسول الله! رأيناك قد أعرضت عن الأسود ساعة سويت عليه اللبّن. فقال: نعم إنّ وليّ الله خرج من الدنيا عطشاناً فتبادر إليه أزواجه من الحور العين بشارب من الجنّة وولّي الله غيور، فكرهت أن أحزنه بالنظر إلى أزواجه، فأعرضت عنه.» (۲۴) بحار الانوار: ج ۶۷ / ص ۱۴۷؛ «عن موسى بن جعفر عليه السلام قال: إنّ رجلاً جاء إلى سيدنا الصادق عليه السلام فشكى إليه الفقر، فقال عليه السلام: ليس الأمر كما ذكرت، وما أعرفك فقيراً. قال: واللّه يا سيدي! ما استبنت وذكر من الفقر قطعاً والصادق عليه السلام يكذبّه، إلى أن قال عليه السلام: خبّرني لو أعطيت بالبرائة مئاً دينار، كنت تأخذ؟ قال: لا. إلى أن ذكر ألوف دنائير والرّجل يحلف أنّه لا يفعل، فقال عليه السلام له: من معه سلعة يعطى هذا المال لا يبيعها هو فقير؟!» (۲۵) بحار الانوار: ج ۳۸ / ص ۱۹۸؛ جاء رجل فقال: يا رسول الله! اما رأيت فلاناً ركب البحر ببضاعه يسيرة وخرج الى الصيّين فاسرع الكرة واعظم الغنيمه حتى حسده اهل وده ووسع قراباته و جيرانه. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: ان مال الدنيا كلما ازداد كثرة وعظماً ازداد صاحبه بلاءً، فلا تغتبطوا اصحاب الاموال الا بمن جاء بماله في سبيل الله لكن الا اخبركم بمن هو اقلّ من صاحبكم ببضاعه واسرع منه كرهه اعظم منه غنيمه وما اعد له من الخيرات محفوظ له في خزائن عرش الرحمن؟ قالوا: بلى يا رسول الله صلى الله عليه وآله! فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: انظروا الى هذا المقبل اليكم فنظرنا فاذا رجل من الانصار رث الهيئه. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: ان هذا لقد سعد له في هذا اليوم الى العلوّ من الخيرات والطاعات ما لو قسم على جميع اهل السموات و الارض لكان نصيب اقلهم منه غفران ذنوبه و وجوب الجنه له. قالوا: بماذا يا رسول الله صلى الله عليه وآله؟ فقال: سلوه يخبركم عمّا صنع في هذا اليوم. فاقبل عليه اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وقالوا له: هنيئاً لك ما بشرك به رسول الله صلى الله عليه وآله فما صنعت في يومك هذا حتى كتب لك ما كتب؟ فقال الرجل: ما اعلم انّي صنعت شيئاً غير انّي خرجت من بيتي و اردت

حاجه كنت ابطات عنها فخشيت أن تكون فاتتني، فقلت في نفسي لأعتاضنَّ منها النَّظْرَ الى وجه على بن ابى طالب عليه السلام فقد سمعت رسول الله: صلى الله عليه وآله النَّظْرَ الى وجه على عليه السلام عبادة. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: اى واللَّه عبادة و اى عبادة، أنك يا عبدالله ذهبت تبتغى ان تكتسب ديناراً لقوت عيالك، ذلك فاعتضت منه النَّظْرَ الى وجه على عليه السلام و انت له محب و لفضله معتقد و ذلك خير لك من ان لو كانت الدنيا كلُّها لك ذبهه حمراء فانفقتها في سبيل الله و لتشفعنَّ بعدد كل نفس تنفسته في مصيرك في الف رقبه يعتقهم الله من النار بشفاعتك. (٢٦) صحيفه سجديه: دعای اول؛ «ابتدع بقدرته الخلق ابتداءً و اخترعهم على مشيئته اختراعاً، ثم سلك بهم طريق إرادته و بعثهم في سبيل محبته.» (٢٧) سورة حجر / آيه ٣٩. ٢٨) بحار الانوار: ج ٩٨ / ص ٣٨٣. ٢٩) مقتل خوارزمي: ج ١ / ص ١٨٦؛ اللهم ان هذا قبر نبيك محمد وأنا ابن بنت نبيك و قد حضرني من الامر ما قد علمت اللهم اني احب المعروف و انكر المنكر. (٣٠) سورة حجرات / آيه ٧. ٣١) ميزان الحكمة: ج ١ / ص ٥٠٣. ٣٢) بحار الانوار: ج ٢٧ / ص ٧٦. ٣٣) بحار الانوار: ج ٦٨ / ص ٣٤١؛ «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: فأحبوا أهل بيتي و شيعتهم و أنصارهم، فإنه لما أسرى بي إلى السماء الدنيا فنسبني جبرئيل لأهل السماء، فاستودع الله حبي و حب أهل بيتي و شيعتهم في قلوب الملائكة، فهو عندهم و ديعه إلى يوم القيامة، ثم هبط بي إلى أهل الأرض فنسبني إلى أهل الأرض، فاستودع الله حبي و حب أهل بيتي و شيعتهم في قلوب أممي فمؤمنو أممي يحفظون و ديعتي في أهل بيتي إلى يوم القيامة.» (٣٤) بحار الانوار: ج ٢١ / ص ٩٠. ٣٥) بحار الانوار: ج ٦٨ / ص ١٢٦. ٣٦) مستدرک وسائل الشيعه: ج ١٢ / ص ٢٣٢. ٣٧) بحار الانوار: ج ٢٢ / ص ٣٥٣. ٣٨) بحار الانوار: ج ٤٣ / ص ٢٦٢؛ «عن حذيفة اليمان قال: رأيت النبي صلى الله عليه وآله أخذاً بيد الحسين بن على عليهما السلام و هو يقول: أيتها الناس! هذا الحسين بن على فاعرفوه، فواللهي نفسي بيده! أنه لفي الجنة و محبيه في الجنة و محبي محبيه في الجنة.» (٣٩) بحار الانوار: ج ٧٥ / ص ٩٨. ٤٠) بحار الانوار: ج ٦٩ / ص ٢٤٧؛ «عن أبي جعفر عليه السلام قال: إذا أردت أن تعلم أن فيك خيراً، فانظر إلى قلبك، فإن كان يحب أهل طاعة الله عزوجل و يبغض أهل معصيته، فبيك خير والله يحبك، وإذا كان يبغض أهل طاعة الله و يحب أهل معصيته، فليس فيك خير، والله يبغضك والمرء مع من أحب.» (٤١) بحار الانوار: ج ٧٦ / ص ٢٠. ٤٢) بحار الانوار: ج ٧ / ص ٢٤١. ٤٣) بحار الانوار: ج ٦٨ / ص ١٤٧ و ج ٢٧ / ص ١٣٧. ٤٤) سورة ممتحنه / آيه ٨. ٤٥) اقبال الاعمال: ج ١ / ص ٣٨٥. ٤٦) مستدرک الوسائل: ج ١ / ص ١٢٢. ٤٧) سورة فرقان / آيه ٢٨. ٤٨) بحار الانوار: ج ٩٩ / ص ٢٢١. ٤٩) بحار الانوار: ج ٤٥ / ص ١٤٤. ٥٠) سورة يوسف / آيه ٨٥. ٥١) بحار الانوار: ج ٦٩ / ص ٢٥٢. ٥٢) تفسير صافي: ج ١ / ص ٥٠٥. ٥٣) بحار الانوار: ج ١٣ / ص ٣٢٩؛ «عن المفضل قال: سمعت مولاي الصادق عليه السلام يقول: كان فيما ناجى الله عزوجل به موسى بن عمران عليهما السلام أن قال له: يابن عمران! كذب من زعم أنه يحبني فإذا جئه الليل نام عني، أليس كل محب يحب خلوة حبيبه؟ ها أناذا يابن عمران مطلع على أحبائي إذا جئهم الليل حوّلت أبصارهم من قلوبهم و مثلت عقوبتي بين أعينهم، يخاطبوني عن المشاهدة و يكلموني عن الحضور. يابن عمران! هب لي من قلبك الخشوع و من بدنك الخضوع و من عينيك الدموع في ظلم الليل و ادعني فإنك تجدني قريباً مجيباً.» (٥٤) منتهى الآمال: ج ١ / ص ١٤٢. ٥٥) كتاب الفضائل: ص ١٠٧ (٥٦) ارشاد مفيد: ج ١ / ص ٣١٦ (٥٧) كشف المحجّة لثمره المهجّة: ص ١٤٨.

٧٤٦٥٨

(٥٨) بحار الانوار: ج ٦٨ / ص ١٣٠؛ «عن عطية العوفي قال: خرجت مع جابر بن عبد الله الأنصاري رحمه الله زائرين قبر الحسين بن على بن أبى طالب عليهم السلام، فلما وردنا كربلاء، دنى جابر من شاطئ الفرات فاغتسل ثم اترز بإزار و ارتدى بأخر، ثم فتح صرّه فيها سعد، فنثرها على بدنه ثم لم يخط خطوة إلا ذكر الله حتى إذا دنى من القبر قال: ألمسنيه! فألمسته، فخرّ على القبر مغشياً عليه، فرششت عليه شيئاً من الماء فأفاق، ثم قال: يا حسين! ثلاثاً ثم قال: حبيب لا يجيب حبيبه؟ ثم قال: و أني لك بالجواب و قد شحطت أوداجك على أثباكك و فرق بين بدنك و رأسك. فأشهد أنك ابن النبيين و ابن سيّد المؤمنين و ابن حليف التقوى، و سليل الهدى و خامس

أصحاب الكساء، وابن سيّد النقباء وابن فاطمة سيّدة النساء، وما لك لا تكون هكذا وقد غدتك كفّ سيّد المرسلين وربيت في حجر المتّقين ورضعت من ثدي الإيمان وفطمت بالإسلام، فطبت حيناً وطبت ميتاً غير أنّ قلوب المؤمنين غير طيبة لفراقك ولا شاكّة في الخير لك، فعليك سلام الله ورضوانه. وأشهد أنّك مضيت على ما مضى عليه أخوك يحيى بن زكريّا. ثم جال ببصره حول القبر وقال: السلام عليكم أيّها الأرواح التي حلّت بفتاء الحسين عليه السلام وأناخت برحله، أشهد أنّكم أقمتم الصلوة وآتيتم الزكوة وأمرتم بالمعروف وجاهدتم الملحدين وعبدتم الله حتى أتاكم اليقين، والذّي بعث محمّداً بالحقّ لقد شاركناكم فيما دخلتم فيه. قال عطية: فقلت لجابر: وكيف! ولم نهبط وادياً ولم نعل جبلاً ولم نضرب بسيف، والقوم قد فرّق بين رؤوسهم وأبدانهم واوتمت أولادهم وأرملت الأزواج؟ فقال لي: يا عطية! سمعت حبيبي رسول الله يقول: «من أحبّ قوماً حشر معهم ومن أحبّ عمل قوم أشرك في عملهم»، والذّي بعث محمّداً بالحقّ نبياً! أنّ نبيّ ونيّة أصحابي على ما مضى عليه الحسين وأصحابه، خذوا بي نحو آيات كوفان، فلمّا صرنا في بعض الطريق، فقال لي: يا عطية! هل أوصيك؟ وما أظنّ أنّي بعد هذه السفرة ملائكتك، أحبّ محبّ آل محمد ما أحبهم وأبغض مبغض آل محمد ما أبغضهم، وإن كان صوماً قواماً، وأرفق بمحبّ آل محمد، فإنّه إن تزلّ قدم بكثرة ذنوبهم، ثبتت لهم أخرى بمحبّتهم، فإنّ محبّهم يعود إلى الجنّة وبغضهم يعود إلى النار.» (۵۹) بحار الأنوار: ج ۱۰۱ / ص ۶؛ «قال أبو عبد الله عليه السلام: يا سدير! تزور قبر الحسين عليه السلام في كلّ يوم؟ قلت: لا. قال: تزوره في كلّ جمعة؟ قلت: لا. قال: تزوره في كلّ شهر؟ قلت: لا. قال: فتزوره في كلّ سنة؟ قلت: قد يكون ذلك. قال: يا سدير! ما أجفاكم بالحسين عليه السلام، أما علمت أنّ لله ألف ملك شعثاً غيراً سيكون ويرثون لا- يفترون زوّاراً لقبر الحسين وثوابهم لمن زاره.» (۶۰) بحار الأنوار: ج ۴۹ / ص ۲۲۲؛ «عن سليمان بن جعفر قال: قال لي عليّ بن عبيد الله بن الحسين بن عليّ بن الحسين بن عليّ بن أبي طالب عليهم السلام: أشتي أن أدخل على أبي الحسن الرضا عليه السلام أسلم عليه. قلت: فما يمنعك من ذلك؟ قال: الإجلال والهيبة له وأتقى عليه. قال: فاعتلّ أبو الحسن عليه السلام عله خيفة وقد عاده الناس، فلقيت عليّ بن عبيد الله فقلت: قد جاءك ما تريد، قد اعتلّ أبو الحسن عليه السلام عله خيفة وقد عاده الناس، فإن أردت الدخول عليه فاليوم. قال: فجاء إلى أبي الحسن عليه السلام عائداً، فلقية أبو الحسن عليه السلام بكلّ ما يحبّ من المنزلة والتعظيم، وفرح بذلك عليّ بن عبيد الله فرحاً شديداً. ثمّ مرض عليّ بن عبيد الله، فعاده أبو الحسن عليه السلام وأنا معه فجلس حتى خرج من كان في البيت، فلمّا خرجنا أخبرني مولاة لنا أنّ أمّ سلمة امرأة عليّ بن عبيد الله كانت من وراء الستر تنظر إليه، فلمّا خرج خرجت وانكبت على الموضع الذي كان أبو الحسن فيه جالساً، تقبلته وتتمسّح به. قال سليمان: ثمّ دخلت على عليّ بن عبيد الله فأخبرني بما فعلت أمّ سلمة، فخرت به أبو الحسن عليه السلام قال: يا سليمان! إنّ عليّ بن عبيد الله وامرأته وولده من أهل الجنّة، يا سليمان! إنّ ولد عليّ وفاطمة عليهما السلام إذا عزّفهم الله هذا الأمر لم يكونوا كالتاس.» (۶۱) سفينة البحار: ج ۲ / ص ۱۷۰؛ «إنّ عدّي بن حاتم دخل على معاوية بن أبي سفيان فقال: يا عدي! أين الطرفات يعني بينه طريفاً وطارفاً طرفه. قال: قتلوا يوم صفين بين يدي عليّ بن أبي طالب عليهما السلام فقال: ما أنصفك ابن أبي طالب، إذ قدّم بنيك وأخر بنيه. قال: بل ما نصفت أنا عليّاً إذ قتل وبقيت. قال: صف لي عليّاً. فقال: إن رأيت أن تعفيني. قال: لا أعفيك. قال: كان والله بعيد المدى شديد القوى، يقول عدلاً ويحكم فصلاً، تنفجر الحكمة من جوانبه والعلم من نواحيه، يستوحش من الدنيا وزهرتها ويستأنس بالليل ووحشته وكان والله عزيز الدمعة طويل الفكرة، يحاسب نفسه إذا خلا ويقلب كفيه على ما مضى، يعجبه من اللباس القصير ومن المعاش الخشن وكان فينا كأحدنا، يجيبنا إذا سألناه ويدنينا إذا أتينا ونحن مع تقريبه لنا وقربه منّا لا- نكلّمه لهيبته ولا- نرفع أعيننا إليه لعظمته، فإن تبسّم فعن اللؤلؤ النجوم، يعظّم أهل الدين ويتحبّب إلى المساكين، لا يخاف القوىّ ظلمه ولا ييأس الضعيف من عدله، فأقسم لقد رأيته ليلة وقد مثل في محرابه وأرخی الليل سرباله وغارت نجومه ودموعه تتحادر على لحيته وهو يتململ تمللم السليم ويبكي بكاء الخرين، فكأنّي الآن أسمع وهو يقول: يا دنيا إلىّ تعرّضت أم إلىّ أقبلت، غرّى غيري، لا- حان حينك، قد طلقتك ثلاثاً لا رجعة لي فيك، فعيشك حقير وخطر ك يسير، آه من قلّة الزاد وبعد السفر وقلّة الأنيس. قال: فوكفت عينا معاوية وجعل ينشفهما بكمه، ثمّ قال: يرحم الله أبا الحسن! كان كذلك، فكيف صبرك عنه؟

قال: كصبر من ذبح ولدها في حجرها، فهي لا ترقى دمعتها ولا تسكن عبرتها. قال: فكيف ذكرك له؟ قال: وهل يتركني الدهر أن أنساه. (٦٢) شرح ابن أبي الحديد: ج ١٠ / ص ١٥٦؛ «أن النبي صلى الله عليه وآله نظر إلى مصعب بن عمير مقبلاً وعليه إهاب كبش قد تمنطق به، فقال صلى الله عليه وآله: انظروا إلى الرجل الذي قد نور الله قلبه، لقد رأيت بين أبيين يغذوانه بأطيب الطعام والشراب، فدعا حب الله ورسوله إلى ما ترون.» (٦٣) بحار الانوار: ج ٧٩ / ص ١٨٨ و مستدرک الوسائل: ج ١٨ / ١٥١؛ «روى عن الأصمغ بن نباتة قال: دخلت في بعض الأيام على أمير المؤمنين عليه السلام في جامع الكوفة وإذا بجمّ غفير ومعهم عبد أسود، فقالوا: يا أمير المؤمنين! هذا العبد سارق. فقال له الإمام: أ سارق أنت يا غلام؟ فقال له: نعم. فقال له مرّة ثانية: أ سارق أنت يا غلام؟ فقال: نعم يا مولاي! فقال له الإمام: إن قلتها ثلثه قطعت يمينك. فقال: أ سارق أنت يا غلام؟ قال: نعم يا مولاي! فأمر الإمام بقطع يمينه، فقطعت فأخذها بشماله وهي تقطر دماً، فلقية ابن الكوا وكان يشنأ أمير المؤمنين عليه السلام، فقال له: من قطع يمينك؟ قال: قطع يميني الأتزع البطين وباب اليقين وحبل الله المتين والشافع يوم الدين، المصلّي إحدى وخمسين وذكر مناقب كثيرة إلى أن قال: فلما فرغ الغلام من الثناء ومضى لسبيله، دخل عبد الله ابن الكوا على الإمام فقال: السلام عليك يا أمير المؤمنين! فقال له أمير المؤمنين عليه السلام: السلام على من أتبع الهدى وخشى عواقب الردى فقال له: يا أبا الحسن! قطعت يمين غلام أسود وسمعته يثنى عليك بكلّ جميل. قال: ما سمعته يقول؟ قال: قال كذا وأعاد عليه جميع ما قال الغلام. فقال الإمام لولديه الحسن والحسين عليهما السلام: امضيا وائتيا بالعبد. فمضيا في طلبه في كنده فقالا له: أجب أمير المؤمنين يا غلام! قال: فلما مثل بين يدي أمير المؤمنين، قال له: قطعت يمينك وأنت تثنى عليّ بما قد بلغني. فقال: يا أمير المؤمنين! ما قطعتها إلّا بحق واجب أوجه الله ورسوله. فقال الإمام عليه السلام: أعطني الكفّ. فأخذ الإمام الكفّ وغطاه بالرداء وكبر وصلى ركعتين وتكلّم بكلمات سمعته يقول في آخر دعائه: آمين ربّ العالمين، وركبه على الزند وقال لأصحابه: اكشفوا الرداء عن الكفّ. فكشفوا الرداء عن الكفّ وإذا الكفّ على الزند بإذن الله تعالى.» (٦٤) بحار الانوار: ج ٤١ / ص ٢١٠؛ «فقال: يا ابن الكوا! إن محبينا لو قطعنا هم أرباً أرباً ما ازدادوا لنا إلّا حباً، وإنّ في أعدائنا من لو العقناهم السمن والعسل، ما ازدادوا منا إلّا بغضاً، وقال للحسن عليه السلام: عليك بعمك الأسود. فأحضر الحسن عليه السلام الأسود إلى أمير المؤمنين عليه السلام فأخذ يده ونصبها في موضعها وتغطّى بردائه وتكلّم بكلمات يخفيها، فاستوت يده وصار يقاتل بين يدي أمير المؤمنين عليه السلام إلى أن استشهد بالنهروان ويقال: كان اسم هذا الأسود أفلح.» (٦٥) أبصار العين: ص ٧٠؛ «إنّ أبائنا لما رأى الشمس يوم عاشوراء زالت وأنّ الحرب قائمّة، قال للحسين عليه السلام: يا أبا عبد الله! نفسي لنفسك الفداء! إنّي أرى هؤلاء قد اقتربوا منك ولا والله لا تقتل حتى أقتل دونك إن شاء الله، أحبّ أن ألقى الله ربّي وقد صلّيت هذه الصلوة التي دنا وقتها. فرفع الحسين عليه السلام رأسه ثمّ قال: ذكرت الصلوة، جعلك الله من المصلّين الذاكرين، نعم هذا أوّل وقتها. ثمّ قال: سلوهم أن يكفّو عنّي حتى نصلّي فسألوهم، فقال الحسين بن تميم: أنّها لا تقبل منكم. فردّ عليه حبيب، ثمّ إنّ أبائنا قال للحسين عليه السلام وقد صلّى: يا أبا عبد الله! أنّي قد هممت أنّ الحقّ بأصحابي وكرهت أن أتخلّف وأراك وحيداً من أهلكت قتيلًا. فقال له الحسين عليه السلام: تقدّم فإنّا لاحقون بك عن ساعة. فتقدّم فقاتل حتى أثنى بالجراحات، فقتله قيس بن عبد الله الصائدي ابن عمّ له، كان له عدوّاً وكان ذلك بعد قتل الحرّ.» (٦٦) بحار الانوار: ج ٢٢ / ص ٤٢٩؛ «كان أبوذر تخلّف عن رسول الله صلى الله عليه وآله في غزوة تبوك ثلاثه أيام وذلك أنّ جملة كان أعجف، فلحق بعد ثلاثه أيام ووقف عليه جملة في بعض الطريق فتركه وحمل ثيابه على ظهره، فلما ارتفع النهار نظر المسلمون إلى شخص مقبل، فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: كان أباذر. فقالوا: هو أبوذر. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: أدر كوه بالماء فإنّه عطشان. فأدر كوه بالماء ووافي أبوذر رسول الله صلى الله عليه وآله ومعه أداة فيها ماء. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: يا أباذر! معك ماء وعطشت؟ فقال: نعم يا رسول الله بأبي أنت وأمّي! انتهيت إلى صخرة وعليها ماء السماء، فدقته فاذا هو عذب بارد، فقلت: لا- أشربه حتى يشربه حبيبي رسول الله صلى الله عليه وآله. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: يا أباذر رحمك الله! تعيش وحدك وتموت وحدك وتبعث وحدك وتدخل الجنّة وحدك.» (٦٧) بحار الانوار: ج ٤٥ / ص ٤١؛ «فقال الحسين عليه السلام: فاطلب لهؤلاء

الأطفال قليلاً من الماء، فذهب العباس ووعظهم وحذرهم، فلم ينفعهم فرجع إلى أخيه فأخبره فسمع الأطفال يناحون: العطش العطش. فركب فرسه وأخذ رمحه القربة وقصه نحو الفرات، فأحاط به أربعة آلاف ممن كانوا موكلين بالفرات ورموه بالنبال فكشفهم وقتل منهم على ما روى ثمانين رجلاً. حتى دخل الماء، فلمّا أراد أن يشرب غرفةً من الماء، ذكر عطش الحسين وأهل بيته، فرمى الماء وملاً القربة. يا نفس من بعد الحسين هوني وبعده لا كنت أن تكوني هذا الحسين وارد المنون وتشرين بارد المعين تالله ما هذا فعال ديني (٦٨) بحار الانوار: ج ٢٧ / ص ١٦٣؛ «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: من أحبّ الاثمة من اهل بيتي فقد أصاب خير الدنيا والآخرة، فلا يشكّن أحد أنه في الجنة، فإنّ في حبّ اهل بيتي عشرين خصلة: عشر في الدنيا وعشر في الآخرة، اما في الدنيا فالزهد والحرص على العمل والورع في الدين والرغبة في العبادة والتوبة قبل الموت والنشاط في قيام الليل والياس فما في ايدي الناس والحفظ لأمر الله عزوجل ونهيه، والتاسعة بغض الدنيا والعاشرة السخاء». (٦٩) وسائل الشيعة: ج ١١ / ص ٢٤٣. (٧٠) سورة نساء / آية ٦٩. (٧١) سورة آل عمران / آية ٣١. (٧٢) بحار الانوار: ج ٤٧ / ص ٣٧٠؛ «كان النجاشي وهو رجل من الدهاقين عاملاً على الأهواز و فارس، فقال بعض أهل عمله لأبي عبد الله عليه السلام: إنّ في ديوان النجاشي عليّ خراجاً وهو مؤمن يدين بطاعتك، فإن رأيت أن تكتب إليه كتاباً؟ قال: فكتب إليه أبو عبد الله عليه السلام: «بسم الله الرحمن الرحيم سيّر أخاك يسرّك الله». قال: فلما ورد الكتاب عليه، دخل عليه وهو في مجلسه، فلما خلا ناوله الكتاب وقال: هذا كتاب أبي عبد الله عليه السلام، فقبله ووضع على عينيه وقال له: ما حاجتك؟ قال: خراج عليّ في ديوانك. فقال له: وكم هو؟ قال: عشرة آلاف درهم. فدعا كاتبه وأمره بأدائها عنه، ثم أخرجها منها وأمر أن يشبها له لقبيل، ثم قال له: سررتك؟! فقال: نعم جعلت فداك! ثم أمر بركب وجارية و غلام وأمر له بتخت ثياب في كلّ ذلك يقول: هل سررتك؟! فيقول: نعم جعلت فداك! فكلمنا قال: نعم، زاده حتى فرغ، ثم قال له: احمل فرش هذا البيت الذي كنت جالساً فيه حين دفعت إلى كتاب مولاى الّذى ناولتنى فيه وارفع إلى حوائجك. قال: ففعل وخرج الرجل، فصار إلى أبي عبد الله عليه السلام بعد ذلك. فحدّثه بالحديث على جهته، فجعل يسر بما فعل، فقال الرجل: يابن رسول الله! كأنه قد سرّك ما فعل بي؟ فقال: أى والله لقد سرّ الله ورسوله». (٧٣) بحار الانوار: ج ٩٤ / ص ٩٨. (٧٤) بحار الانوار: ج ٧٠ / ص ٩٧؛ «عن جابر عن أبي جعفر عليه السلام: قال: قال لى: يا جابر! أيكفنى من ينتحل التشيع أن يقول بحبنا أهل البيت؟ فوالله ما شيعتنا إلّا من اتقى الله وأطاعه وما كانوا يعرفون، يا جابر! إلّا بالتواضع والتخشع والأمانة وكثرة ذكر الله والصوم والصلوة والبرّ بالوالدين والتعهد للجيران من الفقراء وأهل المسكنة والغارمين والأيتام وصدق الحديث وتلاوة القرآن وكفّ الألسن عن الناس إلّا من خير وكانوا أمناء عشائهم فى الأشياء. قال جابر: فقلت: يابن رسول الله! ما نعرف اليوم أحداً بهذه الصفة. فقال عليه السلام: يا جابر! لا تذهبن بك المذاهب، حسب الرجل أن يقول: أحبّ عليّاً أتولاه، ثم لا يكون مع ذلك فعلاً؟ فلو قال: إني أحبّ رسول الله صلى الله عليه وآله، فرسول الله خير من عليّ عليه السلام، ثم لا يتبع سيرته، ولا يعمل بسنته ما نفعه حبه إياه شيئاً، فأتقوا الله واعملوا لما عند الله ليس بين الله وبين أحد قرابة، أحبّ العباد إلى الله عزوجل أتقاهم وأعملهم بطاعته. يا جابر! فوالله ما يتقرّب إلى الله تبارك وتعالى إلّا بالطاعة وما معنا برآءة من النار ولا على الله لأحد من حجّة من كان لله مطيعاً فهو وليّ ومن كان لله عاصياً فهو لنا عدوّ ولا تنال ولايتنا إلّا بالعمل والورع.»

١٠٧٦٧٥

(٧٥) كامل الزيارات: ص ٢٧٠. (٧٦) بحار الانوار: ج ٤٥ / ص ٤١؛ «إنّ العباس لما رأى وحدته عليه السلام، أتى أخاه وقال: يا أخى! هل من رخصة؟ فبكى الحسين عليه السلام بكاءً شديداً، ثم قال: يا أخى! أنت صاحب لوأتى وإذا مضيت تفرّق عسكري. فقال العباس عليه السلام: قد ضاق صدري وسئمت من الحياة وأريد أن أطلب ثارى من هؤلاء المنافقين. فقال الحسين عليه السلام: فاطلب لهؤلاء الأطفال قليلاً من الماء. فذهب العباس ووعظهم وحذرهم فلم ينفعهم، فرجع إلى أخيه فأخبره، فسمع الأطفال ينادون: العطش العطش، فركب فرسه وأخذ رمحه والقربة وقصد نحو الفرات، فأحاط به أربعة آلاف فمن كانوا موكلين بالفرات ورموه بالنبال فكشفهم وقتل

منهم على ما روى ثمانين رجلاً حتى دخل الماء. فلما أراد أن يشرب غرفه من الماء ذكر عطش الحسين وأهل بيته، فرمى الماء وملأ القربة وحملها على كتفه الأيمن وتوجه نحو الخيمة، فقطعوا عليه الطريق وأحاطوا به من كل جانب، فحاربهم حتى ضربه نوفل الأزرق على يده اليمنى فقطعها. فحمل القربة على كتفه الأيسر فضربه نوفل فقطع يده اليسرى من الزند. فحمل القربة بأسنانه فجاءه سهم فأصاب القربة وأريق مأوها، ثم جاءه سهم آخر فأصاب صدره. فانقلب عن فرسه وصاح إلى أخيه الحسين عليه السلام: أدركني، فلما أتاه رآه صريعاً فبكى وحمله إلى الخيمة. (٧٧) بحار الانوار: ج ٦١ / ص ١٤٥؛ «عن أبي بصير قال: دخلت على أبي عبد الله عليه السلام ومعى رجل من أصحابنا، فقلت له: جعلت فداك يا بن رسول الله! إنى لأغتم وأحزن من غير أن أعرف لذلك سبباً، فقال أبو عبد الله عليه السلام: إن ذلك الحزن والفرح يصل إليكم منا، لأننا إذا دخل علينا حزن أو سرور كان ذلك داخلًا عليكم ولأننا وإياكم من نور الله عزوجل فجعلنا وطينتنا وطينتكم واحدة.» (٧٨) بحار الانوار: ج ٤٦ / ص ٢٤٣؛ «روى عن أبي بصير قال: دخلت المسجد مع أبي جعفر عليه السلام والناس يدخلون ويخرجون، فقال لى: سل الناس هل يروننى؟ فكل من لقيته قلت له: أرايت أبا جعفر؟ يقول: لا وهو واقف، حتى دخل أبوهارون المكفوف، قال: سل هذا. فقلت: هل رأيت أبا جعفر؟ فقال: أليس هو بقاتم؟ قال: وما علمك؟ قال: وكيف لا أعلم وهو نور ساطع.» (٧٩) اصول كافي: ج ٥ / ص ٤٨٠. (٨٠) اصول كافي: ج ٦ / ص ٣٩؛ «عن أبي هارون مولى آل جعدة قال: كنت جليساً لأبى عبدك الله عليه السلام بالمدينة ففقدنى أياماً ثم أتى جئت إليه فقال لى: لم أرك منذ أيام يا أباهارون! فقلت: ولد لى غلام. فقال: بارك الله فيه، فما سميت؟ قلت: سميت محمدًا. قال فأقبل بخده نحو الأرض وهو يقول: محمد محمد محمد، حتى كاد يلصق خده بالأرض، ثم قال: بنفسى وبولدى وبأهلى وبأبوى وبأهل الأرض كلهم جميعاً الفداء لرسول الله صلى الله عليه وآله، لا تسبه ولا تضربه ولا تسيء إليه. واعلم أنه ليس فى الأرض دار فيها اسم محمد إلا هى تقدس كل يوم، ثم قال لى: عقلت عنه؟ قال: فأمسكت. قال: وقد رآنى حيث أمسكت ظن أنى لم أفعل، فقال: يا مصادف! ادن منى. فوالله ما علمت ما قال له إلا أتى ظننت أنه قد أمر لى بشىء، فذهبت لأقوم فقال لى: كما أنت يا أباهارون. فجاءنى مصادف بثلاثه دنانير فوضعها فى يدي فقال: يا أباهارون! اذهب فاشتر كبستين واستسمنهما واذبحهما وكل وأطعم.» (٨١) الهداية الكبرى: ص ٢٥٧؛ «عن أبي هارون المكفوف عن أبي عبد الله الصادق عليه السلام، قال أبوهارون: خرجت أريده فلقينى بعض أعدائه فقال: أعمى يسعى إلى عند أعمى فمصير كما إلى النار يا سحرة يا كفرة! فدخلت على مولاى الصادق عليه السلام حزيناً باكى العين، وعرفته ما جرى فاسترجع وقال: يا هارون! لا يحزنك ما قاله عدونا، فوالله ما اجترأ إلا على الله وقد نزلت به فى الوقت عقوبة اندرت ناظريه من عينيه وجعلت أنت من بعده بصيراً، ومن علامة ذلك خذ هذا الكتاب فاقرأه. قال أبوهارون: فأخذت الكتاب ففضضته وقرأته إلى آخر حرف منه. ثم قال: لا تنظر فى أمر يهّمك إلا رأيت لا تحجب بعد يومك هذا إلا عن ما لا يهّمك. قال أبوهارون: فصرفت قائدى من الباب وجئت إلى بيتى أنظر إلى طريقى وإلى ما يهمنى وقرأت سكك الدراهم والدنانير ونقش الفصوص وتزويق السقوف ولم أحجب إلا عما لا يعينى، فإنى لم أكن أراه. وسألت عن الرجل فوجدته لم يبلغ بعض طريقه إلى داره حتى فقد ناظريه من عينيه وافتقر وكان ذا مال، فكان يسأل الناس عن الطريق.» (٨٢) بحار الانوار: ج ٤٤ / ص ٢٨٧؛ «قال: دخلت على أبي عبد الله عليه السلام فقال لى: أنشدنى فأنشدته، فقال: لا، كما تشدون وكما تراثه عند قبره. فأنشدته أمر على جدّه الحسين فقل لأعظمه الزكية. قال: فلما بكى، أمسكت أنا، فقال: مر فمررت، قال: ثم قال: زدنى، قال: فأنشدته يا مريم قومى واندى مولاك وعلى الحسين فاسعدى بيكاك قال: فبكى وتهايج النساء، قال فلما أن سكتن، قال لى: يا أباهارون! من أنشد فى الحسين عليه السلام فأبكى عشرة (فله الجنة) ثم جعل ينتقص واحداً واحداً حتى بلغ الواحد فقال: من أنشد فى الحسين عليه السلام فأبكى واحداً فله الجنة، ثم قال: من ذكره فبكى فله الجنة.» (٨٣) مستدرک الوسائل: ج ١٢ / ص ٣٩؛ «أوحى الله إلى داود عليه السلام: إن كنت تحببى فاخرج حب الدنيا من قلبك، فإن حبى وحبها لا يجتمعان فى قلب.» (٨٤) بحار الانوار: ج ٧٣ / ص ١٠٦؛ «عن ابن أبي يعفور: قلت لأبى عبد الله عليه السلام: إننا لنحب الدنيا. فقال: تصنع بها ماذا؟ قلت: أتزوج منها وأحج وأنفق على عيالى وأنبيل إخوانى وأتصدق. قال لى: ليس هذا من الدنيا، هذا من الآخرة.» (٨٥) بحار الانوار: ج ٧٣ / ص ١٢٧. (٨٦) سورة

قصص / آیه ۷۷ و ۷۶. ۸۷) بحار الانوار: ج ۷۱ / ص ۱۷۷؛ «عن علی علیه السلام فی قول الله عزوجل: «وَلَا تَتَسَنَّسْ نَصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا» قال: لا تنس صحبتك وقوتك و فراغك وشبابك ونشاطك أن تطلب بها الآخرة.» (۸۸) بحار الانوار: ج ۷۳ / ص ۱۲۵؛ «عن ابن نباتة قال: كنت جالساً عند أمير المؤمنين عليه السلام، فجاء إليه رجل فشكى إليه الدنيا ودمها، فقال أمير المؤمنين عليه السلام: إن الدنيا منزل صدق لمن صدقها ودار غنى لمن تزود منها ودار عاقبة لمن فهم عنها، مسجد أحبب الله ومهبط وحى الله ومصلى ملائكته ومتجر أولياته، اكتسبوا فيها الجنة وربحوا فيها الرحمة.» (۸۹) بحار الانوار: ج ۷۷ / ص ۳۰؛ «قال الله تعالى: يا أحمد! لو صلى العبد صلوة أهل السماء والأرض وصام صيام أهل السماء والأرض وطوى من الطعام مثل الملائكة ولبس لباس العارى، ثم أرى فى قلبه من حب الدنيا ذرة أو سيمعتها أو رئاستها أو حليتها أو زينتها، لا يجاورنى فى دارى ولأنزعتن من قلبه محبتى وعليك سلامى ومحبتى.» (۹۰) سورة توبه / آیه ۲۴. ۹۱) بحار الانوار: ج ۷۳ / ص ۵۶. ۹۲) سورة طه / آيات ۱۳ و ۱۲ و ۱۱. ۹۳) بحار الانوار: ج ۵۲ / ص ۸۳؛ «قال سعد) قلت: فأخبرنى يابن رسول الله عن أمر الله تبارك وتعالى لنبىه موسى عليه السلام: «فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى» فَإِنَّ فَهَاءَ الْفَرِيقَيْنِ يَزْعُمُونَ أَنَّهَا كَانَتْ مِنْ إِهَابِ الْمَيْتَةِ. فقال عليه السلام: من قال ذلك فقد افترى على موسى واستجهله فى نبوته، لأنه ما خلا الأمر فيها من خطيئتين: إما أن تكون صلوة موسى فيها جائزة أو غير جائزة، فإن كانت صلوته جائزة جاز له لبسهما فى تلك البقعة، إذ لم تكن مقدسة. وإن كانت مقدسة مطهرة، فليس بأقدس وأطهر من الصلوة. وإن كانت صلوته غير جائزة فيهما، فقد أوجب على موسى عليه السلام أنه لم يعرف الحلال من الحرام وعلم ما جاز فيه الصلوة وما لم تجز وهذا كفر. قلت: فأخبرنى يا مولاي عن التأويل فيهما. قال: إن موسى عليه السلام ناجى ربه بالواد المقدس فقال: يارب إني قد أخلصت لك المحببة منى وغسلت قلبى عمن سواك وكان شديد الحب لأهله، فقال الله تبارك وتعالى: اخلع نعليك، أى أنزع حب أهلِكَ من قلبك إن كانت محبتك لى خالصة وقلبك من الميل إلى من سواى مغسولاً.» (۹۴) سورة هود / آيات ۴۱ الى ۴۷. ۹۵) مقتل خوارزمى: ج ۱ / ص ۲۵۳. ۹۶) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۳۸۸. ۹۷) بحار الانوار: ج ۱۴ / ص ۳۸؛ «عن النبى صلى الله عليه وآله قال: قال الله عزوجل لداود عليه السلام: أحبنى وحببى إلى خلقى. قال: يارب! نعم أنا أحببك فكيف أحببك إلى خلقك؟ قال: أذكر أيدى عندهم فإنك إذا ذكرت ذلك لهم أحببوني.» (۹۸) بحار الانوار: ج ۷۰ / ص ۲۵؛ «عن الصادق عليه السلام قال: إن أولى الألباب الذين عملوا بالفكرة حتى ورثوا منه حب الله، فإن حب الله إذا ورثه القلب واستضاء به، أسرع إليه اللطف، فإذا نزل اللطف صار من أهل الفوائد، فإذا صار من أهل الفوائد تكلم بالحكمة، وإذا تكلم بالحكمة صار صاحب فطنة، فإذا نزل منزله الفطنة عمل فى القدرة، فإذا عمل فى القدرة عرف الأطباق السبعة، فإذا بلغ هذه المنزلة صار يتقلب فى فكر بلطف وحكمة وبيان، فإذا بلغ هذه المنزلة جعل شهوته ومحبته فى خالقه، فإذا فعل ذلك نزل منزلة الكبرى، فعابن ربه فى قلبه وورث الحكمة بغير ما ورثه الحكماء وورث العلم بغير ما ورثه العلماء، وورث الصدق بغير ما ورثه الصديقون، إن الحكماء ورثوا الحكمة بالصمت، وأن العلماء ورثوا العلم بالطلب، وأن الصديقين ورثوا الصدق بالخشوع وطول العبادة، فمن أخذ به هذه السيرة إما أن يسفل وإما أن يرفع وأكثرهم الذى يسفل ولا يرفع إذا لم يرفع حق الله ولم يعمل بما أمر به، فهذه صفة من لم يعرف الله حق معرفته ولم يحبه حق محبته، فلا يغرّنك صلوتهم وصيامهم ورواياتهم وعلومهم، فإنهم حمر مستنفرة.» (۹۹) الغدير: ج ۱۰ / ص ۱۶۷. ۱۰۰) إن شامياً رآه ركباً فجعل يلعنه والحسن عليه السلام لا يرد، فلما فرغ، أقبل الحسن عليه السلام فسلم عليه وضحك فقال: أيها الشيخ! أظنك غريباً ولعلك شبت، فلو استعبتنا أعتناك، ولو سألتنا أعطيناك، ولو استرشدتنا أرشدناك، ولو استحملتنا أحملناك، وإن كنت جائعاً أشبعناك، وإن كنت عرياناً كسوناك، وإن كنت محتاجاً أغيناك، وإن كنت ضيفنا إلى وقت ارتحالك كان أعود عليك لأن لنا موضعاً رحباً وجاهاً عريضاً ومالاً كثيراً. فلما سمع الرجل كلامه، بكى ثم قال: أشهد أنك خليفة الله فى أرضه، الله أعلم حيث يجعل رسالته وكنت أنت وأبوك أبغض خلق الله إلى والآن أنت أحب خلق الله إلى وحوّل رحله إليه وكان ضيفه إلى أن ارتحل وصار معتقداً لمحبتهم.» (۱۰۱) اصول كافي: ج ۸ / ص ۲۲۹؛ «عن أبى بصير قال: سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول: رحم الله عبداً حببنا إلى الناس ولم يبغضنا إليهم، أما والله لو يروون محاسن كلامنا لكانوا به أعز وما

استطاع أحد أن يتعلّق عليهم بشيء ولكن أحدهم يسمع الكلمة فيحطّ إليها عشراً» (۱۰۲) سورة حجرات / آيه ۷. ۱۰۳) فإزى از دعای ابو حمزه ثمالی. (۱۰۴) سورة آل عمران / آيه ۱۷۸. ۱۰۵) ابصار العين: ص ۷۰. ۱۰۶) بحار الانوار: ج ۷۷ / ص ۲۸؛ «روی عن أمير المؤمنين عليه السلام: أن النبي صلى الله عليه وآله سأل ربّه سبحانه ليلة المعراج فقال: يا ربّ! أيّ الأعمال أفضل؟ ... فقال الله عزّ وجلّ: يا أحمد! هل تدري أيّ عيش هنا وأيّ حيوة أبقى؟ قال: اللّهمّ لا- قال: أمّا العيش الهنيء فهو الذي لا يفتر صاحبه عن ذكرى ولا ينسى نعمتي ولا يجهل حقّي يطلب رضاي في ليله ونهاره، وأمّا الحيوة الباقية فهي التي يعمل لنفسه حتى تهوّن عليه الدنيا وتصغر في عينه وتعظم الآخرة عنده ويؤثر هواي على هواه ويتبغى مرضاتي ويعظّم حقّ عظمتي ويذكر علمي به، ويراقبني بالليل والنهار عند كلّ سيئة أو معصية، وينقى قلبه عن كلّ ما أكره، ويبغض الشيطان ووساوسه، ولا يجعل لإبليس على قلبه سلطاناً وسبيلاً، فإذا فعل ذلك أسكنت قلبه حباً حتى أجعل قلبه لي وفراغه واشتغاله وهمّه وحديثه من النعمة التي أنعمت بها على أهل محبتي من خلقي وأفتح عين قلبه وسمعه حتى يسمع بقلبه وينظر بقلبه إلى جلالتي وعظمتي وأصيق عليه الدنيا وأبغض إليه ما فيها من اللذات وأحذره من الدنيا وما فيها كما يحذّر الراعي غنمه من مراتع الهلكة، فإذا كان هكذا يفترّ من الناس فراراً وينقل من دار الفناء إلى دار البقاء ومن دار الشيطان إلى دار الرحمن. يا أحمد! ولأزيتنه بالهيبة والعظمة، فهذا هو العيش الهنيء والحيوة الباقية وهذا مقام الراضين، فمن عمل برضاي ألزمه ثلاث خصال: أعزّفه شكراً لا يخالطه الجهل وذكرراً لا يخالطه النسيان ومحبّة لا يؤثر على محبتي محبّة المخلوقين، فإذا أحبني أحببته وأفتح عين قلبه إلى جلالتي ولا أخفي عليه خاصّة خلقي وأناجيّه في ظلم الليل ونور النهار حتى ينقطع حديثه مع المخلوقين. ومجالسته معهم وأسمعه كلامي وكلام ملائكتي وأعرفه السرّ الذي سترته عن خلقي وألبسه الحيوة حتى يستحي منه الخلق كلّهم ويمشي على الأرض مغفوراً له وأجعل قلبه واعياً وبصيراً ولا أخفي عليه شيئاً من جنّة ولا نار، وأعزّفه ما يمرّ على الناس في يوم القيامة من الهول والشدة، وما أحاسب الأغنياء والفقراء والجهال والعلماء وأنومه في قبره وأنزل عليه منكرًا ونكيرًا حتى يسألاه ولا يرى غمرة الموت وظلمة القبر واللحد وهول المطمع، ثمّ أنصب له ميزانه وأنشر ديوانه، ثمّ أضع كتابه في يمينه فيقرؤه منشوراً، ثمّ لا- أجعل بيني وبينه ترجماناً، فهذه صفات المحبّين» (۱۰۷) بحار الانوار: ج ۹۴ / ص ۱۴۸؛ «مناجات امام سجاده عليه السلام؛ بسم الله الرحمن الرحيم، إلهي من ذا الذي ذاق حلاوة محبتك فرام منك بدلاً ومن ذا الذي آنس بقربك فابتغى عنك حولاً. إلهي فاجعلنا ممّن اصطفتيه لقربك وولايتك وأخلصته لوذك ومحبّتك وشوقته إلى لقائك ورصّيته بقصّاتك ومنحته بالنظر إلى وجهك وحبوته برضاك وأعدته من هجرتك وقلابك وبوّأته مقعد الصدق في جوارك وخصصته بمعرفتك وأهلته لعبادتك وهيمته لإرادتك واجتبيته بمشاهدتك وأخليت وجهه لك وفرغت فؤاده لحبّك ورغبته فيما عندك وألهمته ذكرك وأوزعته شكرك وشغلته بطاعتك وصيرته من صالحى برّيتك وأخترته بمناجاتك وقطعت عنه كلّ شيء يقطع عنه. اللّهمّ اجعلنا ممّن دأبهم الارتياح إليك والحنين ودهرهم الزفرة والأنين. جباهم ساجدة لعظمتك وعيونهم ساهرة في خدمتك ودموعهم سائلة من خشيتك وقلوبهم متعلّقة بمحبّتك وأفئدتهم منخلعة من مهابتك، يا من أنوار قدسه لأبصار محبّيه رآنقة وسبحات وجهه لقلوب عارفيه شآنقة، يا منى لقلوب المشتاقين ويا غاية آمال المحبّين أسألك حبّك وحبّ من يحبّك وحبّ كلّ عمل يوصلني إلى قربك وأن تجعلك أحبّ إليّ ممّا سواك وأن تجعل حبّي إياك قائداً إلى رضوانك وشوقى إليك ذاتداً عن عصيانك وامنن بالنظر إليك على وانظر بعين الودّ والعطف إليّ، ولا تصرف عنّى وجهك واجعلني من أهل الإسعاد والحظوة عندك، يا مجيب يا أرحم الراحمين»

۱۴۹۵۱۰۸

(۱۰۸) بحار الانوار: ج ۲۶ / ص ۲۲۹؛ «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: إن الله تعالى جعل لأخى على بن أبى طالب عليهما السلام فضائل لا تحصى كثرة، فمن قرأ فضيلة من فضائله مقرّراً بها غفر الله له ما تقدّم من ذنبه وما تأخّر، ومن كتب فضيلة من فضائله لم تنزل الملائكة يستغفرون له ما بقى لتلك الكتابة رسم، ومن استمع إلى فضيلة من فضائله غفر الله له الذنوب التي اكتسبها بالسمع، ومن نظر

إلى كتابته من فضائله غفر الله له الذنوب التي اكتسبها بالنظر. ثم قال: النظر إلى علي بن أبي طالب عليهما السلام عبادة ولا يقبل الله إيمان عبد إلا بولايته والبرائة من أعدائه. « ۱۰۹) مرأة العقول: ج ۲۵ / ص ۱۷۹؛ «عن أبي عبد الله عليه السلام قال: كان رجل يبيع الزيت وكان يحب رسول الله حباً شديداً كان إذا أراد أن يذهب في حاجته لم يمض حتى ينظر إلى رسول الله صلى الله عليه وآله، قد عرف ذلك منه فإذا جاء تطاول له حتى ينظر إليه، حتى إذا كانت ذات يوم دخل عليه فتطاول له رسول الله صلى الله عليه وآله حتى نظر إليه ثم مضى في حاجته، فلم يكن بأسرع من أن رجع، فلم يراه رسول الله صلى الله عليه وآله قد فعل ذلك، أشار إليه بيده إجلس، فجلس بين يديه فقال: ما لك فعلت اليوم شيئاً لم تكن تفعله قبل ذلك؟ فقال: يا رسول الله! والذي بعثك بالحق نبياً لغشى قلبي شيء من ذكرك حتى ما استطعت أن أمضى في حاجتي حتى رجعت إليك، فدعا له وقال له خيراً. ثم مكث رسول الله صلى الله عليه وآله أياماً لا يراه، فلم يبق فقدده سأل عنه، فقيل: يا رسول الله! ما رأيته منذ أيام، فانتعل رسول الله صلى الله عليه وآله وانتعل معه أصحابه وانطلق حتى أتوا سوق الزيت، فإذا دكان الرجل ليس فيه أحد، فسأل عنه جيرانه فقالوا: يا رسول الله! مات ولقد كان عندنا أميناً صدوقاً إلا أنه قد كان فيه خصلة، قال: وما هي؟ قالوا: كان يرهق - يعنون يتبع النساء - فقال رسول الله صلى الله عليه وآله: رحمه الله! والله لقد كان يحبني حباً لو كان نخاساً لغفر الله له. « ۱۱۰) مستدرک الوسائل: ج ۴ / ص ۲۶۸؛ «كان الناس يصلون وأبوذر ينظر إلى أمير المؤمنين عليه السلام، فقيل له في ذلك، فقال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله يقول: النظر إلى علي بن أبي طالب عليهما السلام عبادة. « ۱۱۱) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۱۳۹. ۱۱۲) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۱۴۰؛ «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: من أتى مكة حاجياً ولم يزرني إلى المدينة جفوته يوم القيامة، ومن جاءني زائراً وجبت له شفاعتي، ومن وجبت له شفاعتي وجبت له الجنة. « ۱۱۳) سفينة البحار: ج ۱ / ص ۸۳؛ «قال: اشتريت بغيراً نضواً، قال لي قوم يحملك وقال قوم لا يحملك، فركبت ومشيت حتى وصلت المدينة وقد تشقق وجهي ويداي ورجلاي، فأتيت باب أبي جعفر عليه السلام فقلت: يا غلام! استأذن لي عليه، قال: فسمع صوتي فقال: أدخل يا بشير! مرحباً يا بشير! ما هذا الذي أرى بك؟ قلت: جعلت فداك! اشتريت بغيراً نضواً فركبت ومشيت فشقق وجهي ويداي ورجلاي، قال: فما دعاك إلى ذلك؟ قال: قلت: حبكم والله، جعلت فداك! قال عليه السلام: إذا كان يوم القيامة فزع رسول الله صلى الله عليه وآله إلى الله تعالى وفزعنا إلى رسول الله صلى الله عليه وآله وفزعم إلينا فإلى أين ترونا؟ نذهب بكم إلى الجنة ورب الكعبة، إلى الجنة ورب الكعبة. « ۱۱۴) ابصار العين: ص ۹۵. ۱۱۵) بحار الانوار: ج ۷۴ / ص ۳۵۵. ۱۱۶) بحار الانوار: ج ۷۴ / ص ۳۵۴. ۱۱۷) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۴؛ «عن أبي عبد الله عليه السلام: من لم يأت قبر الحسين عليه السلام وهو يزعم أنه لنا شيعه حتى يموت، فليس هو لنا شيعه وإن كان من أهل الجنة فهو من ضيفان أهل الجنة. « ۱۱۸) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۶. ۱۱۹) اصول کافی: ج ۲ / ص ۱۶۴. ۱۲۰) كيمياي محبت: ص ۱۸۵. ۱۲۱) بحار الانوار: ج ۷۷ / ص ۲۳؛ «يا أحمد! إن المحبة لله هي المحبة للفقراء والتقرّب إليهم. قال: يارب! ومن الفقراء؟ قال: الذين رضوا بالقليل وصبروا على الجوع وشكروا على الرخاء ولم يشكوا جوعهم ولا ظمأهم ولم يكذبوا بألسنتهم ولم يغضبوا على ربهم ولم يغمتموا على ما فاتهم ولم يفرحوا بما آتاهم. يا أحمد! محبتي محبة للفقراء فادن الفقراء وقرب مجلسهم منك أدنك وبعد الأغنياء وبعد مجلسهم منك، فإن الفقراء أحبائي. « ۱۲۲) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۲۸۶. ۱۲۳) سيرتنا وسنتنا: ص ۴. ۱۲۴) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۲۸۹؛ «عن مسمع كردين قال: قال لي أبو عبد الله عليه السلام: يا مسمع! أنت من أهل العراق، أما تأتي قبر الحسين عليه السلام؟ قلت: لا، أنا رجل مشهور من أهل البصرة وعندنا من يتبع هوى هذا الخليفة وأعداؤنا كثيرة من أهل القبائل من النصاب وغيرهم ولست آمنهم أن يرفعوا علي عند ولد سليمان، فيمثلون علي. قال لي: أفما تذكر ما صنع به؟ قلت: بلى. قال: فتجزع؟ قلت: أي والله وأستعبر لذلك حتى يرى أهلي أثر ذلك علي، فأمتنع من الطعام حتى يستبين ذلك في وجهي. قال: رحم الله دمعتك، أما أنك من الذين يعدون في أهل الجزع لنا، والذين يفرحون لفرحنا ويحزنون لحزننا و يخافون لخوفنا ويأمنون إذا آمننا. أما أنك ستري عند موتك حضور آبائي لك ووصيتهم ملك الموت بك وما يلقونك به من البشارة ما تقر به عينك قبل الموت، فملك الموت أرق عليك وأشد رحمة لك من الأم الشفيقة علي ولدها. قال: ثم استعبر

واستعبرت معه، فقال: الحمد لله الذي فضّلنا على خلقه بالرحمة وخصّنا أهل البيت بالرحمة. يا مسمع! إنّ الأرض والسماء لتبكي منذ قتل أمير المؤمنين رحمه لنا وما بكى لنا من الملائكة أكثر وما رقأت دموع الملائكة منذ قتلنا وما بكى أحد رحمه لنا ولما لقينا إلّا رحمه الله قبل أن تخرج الدمعة من عينه، فإذا سال دموعه على خده، فلو أنّ قطرة من دموعه سقطت في جهنم لأطفأت حرّها حتى لا يوجد لها حرّ». (۱۲۵) بحار الانوار: ج ۵ / ص ۲۴۲؛ «عن أبي بصير قال: دخلت على أبي عبد الله ومعى رجل من أصحابنا، فقلت له: جعلت فداك يابن رسول الله! إنّي لأغتم وأحزن من غير أن أعرف لذلك سبباً. فقال أبو عبد الله عليه السلام: إنّ ذلك الحزن والفرح يصل إليكم منّا إذا دخل علينا حزن أو سرور، كان ذلك داخلًا عليكم، لأنّا وإياكم من نور الله عزّ وجلّ». (۱۲۶) بحار الانوار: ج ۶۷ / ص ۷۵؛ «عن جابر الجعفي قال: تقبّضت بين يدي أبي جعفر عليه السلام فقلت: جعلت فداك! ربما حزنت من غير مصيبة تصيبني أو أمر ينزل بي حتّى يعرف ذلك أهلي في وجهي وصديقي؟ قال: نعم يا جابر! إنّ الله عزّ وجلّ خلق المؤمنين من طينة الجنان وأجرى فيهم من ریح روحه، فلذلك المؤمن أخ المؤمن لأبيه وأمه، فإذا أصاب روحاً من تلك الأرواح في بلد من البلدان حزن، حزنت هذه لأنّها منها». (۱۲۷) بحار الانوار: ج ۶۸ / ص ۱۶۷؛ «عن ابن أبي نجران قال: سمعت أبا الحسن عليه السلام يقول: من عادى شيعةنا فقد عادانا ومن والاهم فقد والانا، لأنهم منّا خلقوا من طينتنا، من أحبهم فهو منّا ومن أبغضهم فليس منّا، شيعةنا ينظرون بنور الله ويتقبلون في رحمه الله ويفوزون بكرامه الله، ما من أحد من شيعةنا يمرض إلّا مرضنا لمرضه ولا اغتم إلّا اغتمنا لغمه ولا يفرح إلّا فرحنا لفرحه ولا يغيب عنّا أحد من شيعةنا أين كان، في شرق الأرض أو غربها. ومن ترك من شيعةنا ديناً فهو علينا ومن ترك منهم مالاً فهو لورثته، شيعةنا الذين يقيمون الصلوة ويؤتون الزكوة ويحجون البيت الحرام ويصومون شهر رمضان ويوالون أهل البيت ويتبرّؤون من أعدائهم، أولئك أهل الإيمان والتقى وأهل الورع والتقوى، من ردّ عليهم فقد ردّ على الله ومن طعن عليهم فقد طعن على الله، لأنهم عباد الله حقاً وأولياؤه صدقاً، والله أنّ أحدهم ليشفع في مثل ربيعه ومضر فيشفعه الله فيهم لكرامته على الله عزّ وجلّ». (۱۲۸) بحار الانوار: ج ۲۶ / ص ۱۴۰؛ «عن رميلة قال: وعكت وعكاً شديداً في زمان أمير المؤمنين عليه السلام فوجدت من نفسى خفة في يوم الجمعة وقلت: لا أعرف شيئاً أفضل من أن أفيض على نفسى من الماء وأصلّي خلف أمير المؤمنين عليه السلام، ففعلت ثمّ جئت إلى المسجد، فلما صعد أمير المؤمنين عليه السلام المنبر، عاد على ذلك الوعك، فلما انصرف أمير المؤمنين عليه السلام ودخل القصر، دخلت معه قال: يا رميلة! رأيتك وأنت متشبّك بعضك في بعض. فقلت: نعم وقصصت عليه القصة التي كنت فيها والذي حملني على الرغبة في الصلوة خلفه، فقال: يا رميلة! ليس من مؤمن يمرض إلّا مرضنا بمرضه ولا يحزن إلّا حزننا بحزنه ولا يدعو إلّا أمناً لدعائه ولا يسكت إلّا دعونا له. فقلت له. يا أمير المؤمنين! جعلنى الله فداك! هذا لمن معك في القصر؟ رأيت من كان في أطراف الأرض؟ قال: يا رميلة! ليس يغيب عنّا مؤمن في شرق الأرض ولا في غيرها». (۱۲۹) سورة بقره / آيه ۲۴۵. ۱۳۰) سورة انفال / آيه ۴۱. ۱۳۱) اصول كافي: ج ۱ / ص ۴۰۸؛ «عن عمر بن يزيد، قال: رأيت مسمعاً بالمدينة وقد كان حمل إلى أبي عبد الله عليه السلام تلك السنة مالا، فردّه أبو عبد الله عليه السلام فقلت له: لم ردّ عليك أبو عبد الله المال الذي حملته إليه؟ قال: فقال لى: إنّي قلت له حين حملت إليه المال: إنّي كنت وليت البحرين الغوص فأصبت أربع مائة ألف درهم وقد جئتك بخمسها بثمانين ألف درهم وكرهت أن أحبسها عنك وأن أعرض لها وهي حقك الذي جعله الله تبارك وتعالى في أموالنا. فقال: أو مالنا من الأرض وما أخرج الله الخمس يا أباسيتار! أنّ الأرض كلّها لنا فما أخرج الله منها من شيء، فهو لنا. فقلت له: وأنا أحمل إليك المال كلّ؟ فقال: يا أباسيتار! قد طينناه لك وأحللناك منه، فضمّ إليك مالك وكلّ ما في أيدي شيعةنا من الأرض، فهم فيه محللون حتّى يقوم قائمنا فيجيهم طسق ما كان في أيديهم ويترك الأرض في أيديهم، وأمّا ما كان في أيدي غيرهم فإنّ كسبهم من الأرض حرام عليهم حتّى يقوم قائمنا، فيأخذ الأرض من أيديهم ويخرجهم صغرة». (۱۳۲) اصول كافي: ج ۱ / ص ۵۳۶. ۱۳۳) نجم الثاقب: ص ۴۸۶؛ «مؤلف گوید: حاجی علی مذکور پسر حاجی قاسم کرادى بغدادی است و او از تجار و عامی است، از هر کس از علما و سادات عظام کاظمین و بغداد که از حال او جويا شدم، مدح کردند او را به خیر و صلاح و صدق و امانت و مجانبت از عادات سوء اهل عصر خود. در مشاهده و مکالمه با او، آثار این اوصاف را

مشاهده نمودم و پیوسته در اثنای کلام تأسف می خورد از نشناختن آن جناب، به نحوی که معلوم بود آثار صدق و اخلاص و محبت او. هنیئاً له. (۱۳۴) بحار الانوار: ج ۳۸ / ص ۷؛ «قال رسول الله صلى الله عليه وآله: علي خير البشر فمن أبى فقد كفر ومن رضى فقد شكر. أبو الزبير وعطيته العوفى وجواب، قال كل واحد منهم: رأيت جابراً يتوكأ على عصاه وهو يدور في سلكك المدينة ومجالسهم وهو يروى هذا الخبر، ثم يقول: معاشر الأنصار أدبوا أولادكم على حب علي، فمن أبى فلينظر في شأن أمه.» (۱۳۵) خلاصه عبايق الانوار: ج ۴ / ص ۲۵۵. (۱۳۶) وسائل الشيعه: ج ۶ / ۳۸۱؛ «عن الحارث بن المغيرة النصرى، عن أبى عبد الله عليه السلام قال: قلت له: إن لنا أموالاً من غلات وتجارات ونحو ذلك، وقد علمت أن لك فيها حقاً. قال: فلم أحلنا إذاً لشيعةنا إلا لتطيب ولادتهم، وكل من والى آباءى فهو فى حل مما فى أيديهم من حقنا، فليبلغ الشاهد الغائب.» (۱۳۷) بحار الانوار: ج ۱۶ / ص ۷۸. (۱۳۸) وسائل الشيعه: ج ۶ / ص ۳۸۱؛ «قال أمير المؤمنين عليه السلام لفاطمه عليها السلام: أحلى نصيبك من الفء لآباء شيعةنا لطيبوا.» (۱۳۹) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۴۸؛ «جاء رجل إلى علي عليه السلام فقال: جعلني الله فداك! إنى لأحجكم أهل البيت. قال: وكان فيه لين قال: فأنتى عليه عده، فقال له: كذبت، ما يحبنا مخنث ولا ديوث ولا ولد زنا ولا من حملت به أمه فى حياضها. قال: فذهب الرجل فلما كان يوم صفين قتل مع معاوية.» (۱۴۰) من لا يحضره الفقيه: ج ۳ / ص ۳۱۸. (۱۴۱) وسائل الشيعه: ج ۶ / ص ۳۸۱. (۱۴۲) وسائل الشيعه: ج ۱۴ / ص ۷۹. (۱۴۳) خاتمة المستدرک: ج ۵ / ص ۱۴۵. (۱۴۴) نهج البلاغه: نامه ۳۱. (۱۴۵) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۲۳۰. (۱۴۶) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۲۳۰. (۱۴۷) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۱۲۴. (۱۴۸) سوره نحل / آيه ۷۸. (۱۴۹) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۳۶.

۱۵۰ تا ۱۹۹

(۱۵۰) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۹۸؛ «جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وآله فقال: يا رسول الله! ما حق ابني هذا؟ قال: تحسن اسمه وأدبه وضعه موضعاً حسناً.» (۱۵۱) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۲۶؛ «عن جابر عن أبى جعفر عليه السلام فى حديث أنه قال لابن صغير: ما اسمك؟ قال: محمد. قال: بم تكتنى؟ قال: بعلی. فقال أبو جعفر عليه السلام: لقد احتضرت من الشيطان احتضاراً شديداً، أن الشيطان إذا سمع منادياً ينادى يا محمد أو يا على، ذاب كما يذوب الرصاص حتى إذا سمع منادى ينادى باسم عدو من أعدائنا، اهترأوا ختال.» (۱۵۲) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۲۶. (۱۵۳) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۲۶. (۱۵۴) بحار الانوار: ج ۱۷ / ص ۳۹۰. (۱۵۵) آيت بصيرت: ص ۲۵. (۱۵۶) وسائل الشيعه: ج ۸ / ص ۲۰۷؛ «عن أبى عبد الله عليه السلام فى حديث، قال قلت له: إن معنا صبياً مولوداً فكيف نصنع به؟ فقال: مر أمه تلقى حميده فتسألها كيف تصنع بصبيانها، فأنتها فسألها كيف تصنع؟ فقالت: إذا كان يوم الترويه فأحرموا عنه وجردوه وغسلوه كما يجرى المحرم وقفوا به المواقف. فإذا كان يوم النحر فارموا عنه وألقوا رأسه، ثم زوروا به البيت، ومرى الجارية أن تطوف به بالبيت وبين الصفا والمروة.» (۱۵۷) كتاب روح مجرد: ص ۹۹. (۱۵۸) بحار الانوار: ج ۴۱ / ص ۵۱؛ «عن أبى عبد الله عليه السلام قال: كان على عليه السلام قد اتخذ بيتاً فى داره ليس بالكبير ولا بالصغير، وكان إذا أراد أن يصلى من آخر الليل أخذ معه صبياً لا يحتشم منه ثم يذهب معه إلى ذلك البيت فيصلى.» (۱۵۹) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۸۸؛ «عن محمد بن مروان، قال: قال لى أبو جعفر عليه السلام: استرضع لولدك بلبن الحسان وإياك والصبائح، فإن اللبن قد يعدى.» (۱۶۰) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۸۸؛ «إن علياً عليه السلام كان يقول: تخيروا للرضاع كما تخيرون للنكاح، فإن الرضاع يغير الطباع.» (۱۶۱) وسائل الشيعه: ج ۱۵ / ص ۱۸۷؛ «عن الفضيل بن يسار قال: قال لى جعفر بن محمد عليه السلام: رضاع اليهودية والنصرانية خير من رضاع الناصبية.» (۱۶۲) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۱۹۸؛ «عن أبى عبد الله عليه السلام قال: لم يرضع الحسين من فاطمه عليها السلام ولا من انثى كان يؤتى به النبى صلى الله عليه وآله، فيضع إبهامه فى فيه فيمص منها ما يكفيه اليومين والثلاث، فبت لحم الحسين عليه السلام من لحم رسول الله صلى الله عليه وآله.» (۱۶۳) بحار الانوار: ج ۴۳ / ص ۲۷۱؛ «عن يعلى العامرى أنه خرج من عند رسول الله صلى الله عليه وآله

إلى طعام دعى إليه، فإذا هو بحسين يلعب مع الصبيان، فاستقبل النبي صلى الله عليه وآله أمام القوم، ثم بسط يديه فظفر الصبى هيهنا مرّة وهيهنا مرّة وجعل رسول الله يضحكه حتى أخذه، فجعل إحدى يديه تحت ذقنه والأخرى تحت قفاه ووضع فاه على فيه وقبله، ثم قال: حسين منى وأنا منه، أحب الله من أحبّ حسيناً، حسين سبط من الأسباط.» (۱۶۴) بحار الانوار: ج ۴۵ / ص ۴۶؛ «دعا ابنه عبد الله قالوا: فجعل يقبله وهو يقول: ويل لهؤلاء القوم إذا كان جدك المصطفى خصمهم والصبى فى حجره إذ رماه حرملة بن كاهل الأسدى بسهم فذبحه فى حجر الحسين عليه السلام، فتلقّى الحسين عليه السلام دمه حتى امتلأت كفه، ثم رمى به إلى السماء.» (۱۶۵) منتهى الآمال: فصل دوازدهم. (۱۶۶) بحار الانوار: ج ۱۰۴ / ص ۹۴. (۱۶۷) بحار الانوار: ج ۱۷ / ص ۳۶۳. (۱۶۸) بحار الانوار: ج ۴۳ / ص ۲۶۷. (۱۶۹) بحار الانوار: ج ۱۰۴ / ص ۹۷؛ «عن أبى عبد الله عليه السلام قال: قال موسى عليه السلام: يارب! أى الأعمال أفضل عندك؟ قال: حبّ الأطفال فإننى فطرتهم على توحيدى، فإن آمنتهم أدخلتهم جنتى برحمتى.» (۱۷۰) بحار الانوار: ج ۱۰۴ / ص ۹۲. (۱۷۱) بحار الانوار: ج ۴۳ / ص ۲۹۶. (۱۷۲) بحار الانوار: ج ۱۰۶ / ص ۹۹. (۱۷۳) بحار الانوار: ج ۱۸ / ص ۱۲. (۱۷۴) بحار الانوار: ج ۳۳ / ص ۴۷. (۱۷۵) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۲۴۲. (۱۷۶) ميزان الحكمة: ج ۲ / ص ۱۲۹۱. (۱۷۷) بحار الانوار: ج ۲۱ / ص ۵۶. (۱۷۸) بحار الانوار: ج ۷۵ / ص ۴۱۶. (۱۷۹) بحار الانوار: ج ۴۰ / ص ۲۶۷. (۱۸۰) اصول كافي: ج ۲ / ص ۸۶. (۱۸۱) نهج البلاغه: نامه ۶۹. (۱۸۲) الكنى واللقاب: ج ۱ / ص ۸. (۱۸۳) أنساب الأشراف: ج ۳ / ص ۱۸۴. (۱۸۴) سورة ممتحنه / آيه ۱. (۱۸۵) سورة براءت / آيه ۲۳. (۱۸۶) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۸؛ «قيل للصادق عليه السلام: إن فلاناً يواليكم إلّا أنّه يضعف عن البرائة من عدوّكم. فقال: هيهات! كذب من ادعى محبتنا ولم يتبرأ من عدوّنا.» (۱۸۷) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۱؛ «عن أبى جعفر عليه السلام: من أراد أن يعلم حبنا فليمتحن قلبه، فإن شاركه فى حبنا حبّ عدوّنا فليس منا ولسنا منه والله عدوّهم وجبرئيل وميكائيل، والله عدوّ للكافرين.» (۱۸۸) بحار الانوار: ج ۶۹ / ص ۲۳۷؛ «عن أبى عبد الله عليه السلام قال: من أحبّ كافراً فقد أبغض الله، ومن أبغض كافراً فقد أحبّ الله. ثم قال عليه السلام: صديق عدوّ الله عدوّ الله.» (۱۸۹) بحار الانوار: ج ۵۰ / ص ۳۱۶. (۱۹۰) سورة بقره / آيه ۱۶۵، ۱۶۷. (۱۹۱) مقتل خوارزمى: ج ۲ / ص ۷. (۱۹۲) مقتل خوارزمى: ج ۱ / ص ۲۴۹. (۱۹۳) كامل ابن اثير: ج ۴ / ص ۲۷. (۱۹۴) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۵۷. (۱۹۵) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۵. (۱۹۶) ابصار العين فى انصار الحسين: ص ۶۲. (۱۹۷) ابصار العين فى انصار الحسين: ص ۷۴. (۱۹۸) وسائل الشيعة: ج ۳ / ص ۲۷۹. (۱۹۹) وسائل الشيعة: ج ۴ / ص ۶۷۷. (۲۰۰) بحار الانوار: ج ۱۹ / ص ۳۵. (۲۰۱) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۲) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۳) بحار الانوار: ج ۱۹ / ص ۳۵. (۲۰۴) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۵) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۶) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۷) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۸) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۰۹) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۰) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۱) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۲) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۳) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۴) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۵) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۶) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۷) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۸) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۱۹) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. (۲۲۰) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴.

۳۰۴۵۲۰۰

(۲۰۰) سورة آل عمران / آيه ۲۸. (۲۰۱) بحار الانوار: ج ۱۹ / ص ۳۵. (۲۰۲) سورة هود / آيه ۱۱۳. (۲۰۳) سورة اسراء / آيات ۷۳ الى ۷۵. (۲۰۴) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۵. (۲۰۵) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۵۴. قال رسول الله صلى الله عليه وآله لبعض اصحابه ذات يوم: يا عبد الله أحبّ فى الله و ابغض فى الله و وال فى الله و عادى فى الله فأنه لا- تنال ولاية الله الا بذلك و لا يجد رجل طعم الايمان و ان كثرت صلواته و صيامه حتى يكون كذلك و قد صارت مواخاة الناس يومكم اكثرها فى الدنيا عليها يتوآدون و عليها يتباغضون و ذلك لا يغنى عنهم من الله شيئاً فقال له: و كيف لى ان اعلم انى قد واليت و عاديت فى الله عزّوجلّ؟ من ولى الله عزّ و جلّ حتى اواليه؟ و من عدّوه حتى اعاديه؟ فأشار له رسول الله صلى الله عليه وآله الى على عليه السلام فقال: اترى هذا؟ فقال: بلى. قال: ولى هذا ولى الله فواله و عدوّ هذا عدوّ الله فعاده. قال: وال ولى هذا ولو انه قاتل ابيك و ولدك و عاد عدوّ هذا و لو انه ابوك او ولدك. (۲۰۶) گياهى است دارى خارهاى تيز. (۲۰۷) نهج البلاغه: خطبه ۲۱۵. (۲۰۸) معجم البلدان: ج ۴ / ص ۲۶۳. (۲۰۹) سفينة البحار: ماده ظلم. (۲۱۰) ابصار العين فى انصار الحسين: ص ۱۰۶. (۲۱۱) سورة آل عمران / آيه ۳۱. (۲۱۲) بحار الانوار: ج ۱۹ / ص ۱۰۸. (۲۱۳) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۱۸۹. (۲۱۴) بحار الانوار: ج ۶۸ / ص ۲۹. (۲۱۵) بحار الانوار: ج ۵۳ / ص ۱۷۵. (۲۱۶) اصول كافي: ج ۱ / ص ۲۱۹؛ قال: قلت للرّضا عليه السلام: ادع الله لى و لأهل بيتى. فقال: أولست أفعل؟ والله إن أعمالكم لتعرض علىّ فى كلّ يوم و ليلة؟ قال: فاستعظمت

ذلك، فقال لي: أما تقرأ كتاب الله عزوجل: «و قل اعملوا فسيري الله عملكم و رسوله والمؤمنون»؟ قال: هو و الله علي بن ابي طالب عليه السلام. بيان: يعنى عليا و اولاده الائمه عليهم السلام و انما خص عليا عليه السلام بالذكر لانه كان خاصه الموجود فى زمان المأمورين بالعمل مشافهه و المعروف بينهم. (۲۱۷) الغدير: ج ۲ / ص ۱۹۸ و بحار الانوار: ج ۴۶ / ص ۲۴۰. ۲۱۸) أمالى شيخ صدوق: ص ۳۶۷. ۲۱۹) بحار الانوار: ج ۴۴ / ص ۲۳. ۲۲۰) سفينة البحار: ج ۲ / ص ۲۴۰. ۲۲۱) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۸۴. ۲۲۲) الخرائج و الجرائح: ج ۱ / ص ۳۹۲. ۲۲۳) برگی از دفتر آفتاب: ص ۹۹. ۲۲۴) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۶۲. ۲۲۵) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۱۹۵. ۲۲۶) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۱۸۷. ۲۲۷) الغدير: ج ۲ / ص ۲۳۳؛ وحبهم مثل الصلوة و انه على الناس من بعض الصلوة لأوجب. ۲۲۸) ديوان سيد حميرى: ص ۱۹۲. ۲۲۹) ديوان سيد حميرى: ص ۱۷۷. ۲۳۰) ديوان سيد حميرى: ص ۲۹۶ أحب الذى من مات من اهل وده تلقاه بالبشرى لدى الموت يضحك و من مات يهوى غيره من عدوه فليس له الا إلى النار مسلک أبا حسن افديک نفسى و أسرته و مالى و ما أصبحت فى الأرض أملكك أبا حسن اتى بفضلک عارف و اتى بحبل من هواك الممسک (۲۳۱) الغدير: ج ۲ / ص ۲۷۴. ۲۳۲) الغدير: ج ۲ / ص ۲۳۳. ۲۳۵) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۱۶۲. ۲۳۴) إِبصار العين: ص ۲۳. ۲۳۵) سورة ابراهيم / آيه ۲۷ (۲۳۶) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۲۲۴. ۲۳۷) مهمانسرا. ۲۳۸) معاد شناسى: ج ۱ / ص ۱۱۳. ۲۳۹) بحار الانوار: ج ۶ / ص ۲۳۲. ۲۴۰) بحار الانوار: ج ۴۵ / ص ۳. ۲۴۱) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۰۴. ۲۴۲) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۰۳؛ فى كتاب كتبه اميرالمؤمنين صلوات الله عليه إلى أهل مصر مع محمد بن أبى بكر: يا عباد الله إن بعد البعث ما هو أشد من القبر، يوم يشيب فيه الصغیر و يسکر فيه الكبير و يسقط فيه الجنين و تذهل كل مرضعة عما أرضعت، يوم عبوس قمطرير، يوم كان شره مستطيراً. إن فزع ذلك اليوم ليرهب الملائكة الذين لا ذنب لهم و ترعد منه السبع الشداد و الجبال الأوتاد و الأرض المهاده، و تنشق السماء فهى يومئذ واهية تتغير فكأنها وردة كالدهان و تكون الجبال سراباً مهياً بعد ما كانت صماً صلاباً، و ينفخ فى الصور فيفزع من فى السموات و الأرض إلأ من شاء الله فكيف من عصى بالسبع و البصر و اللسان و اليد و الرجل و الفرج و البطن إن لم يغفر الله له و يرحمه من ذلك اليوم؟ لأنه يصير إلى غيره إلى نار قعرها بعيد و حرها شديد و شرابها صديد و عذابها جديد و مقامها حديد لا يغير عذابها و لا يموت ساكنها، دار ليس فيها رحمة و لا تسمع لأهلها دعوة. ۲۴۳) سورة معارج / آيه ۸ الى ۱۲. ۲۴۴) سورة معارج / آيه ۴۴ و ۴۳. ۲۴۵) سورة حج / آيه ۱ الى ۳. ۲۴۶) بحار الانوار: ج ۷ / ۱۰۶؛ إن علي بن أبى طالب عليه السلام قال: لا تئنق الأرض عن أحد يوم القيامة إلا ومليكان آخذان بضبعه يقولان: أجب رب العزة. ۲۴۷) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۰۹. ۲۴۸) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۹۵. ۲۴۹) سورة اسراء / آيه ۱۳ و ۱۴. ۲۵۰) سورة مجادله / آيه ۵۸. ۲۵۱) سورة جاثيه / آيه ۲۸ و ۲۹. ۲۵۲) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۳۱۵؛ عن أبى عبد الله عليه السلام قال: إذا كان يوم القيامة دُفع إلى الانسان كتابه، ثم قيل له: اقرء. قلت: فيعرف ما فيه؟ فقال: إن الله يذكره، فما من لحظة و لا كلمه و لا نقل قدم و لا شئ فعله إلأ ذكره، كأنه فعله تلك الساعة، فلذلك قالوا: يا ويلنا ما لهذا الكتاب لا يغادر صغيرة و لا كبيرة إلأ أحصياها. ۲۵۳) فزازى از دعای كميل. ۲۵۴) بحار الانوار: ج ۴۱ / ص ۱۱. ۲۵۵) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۳۶. ۲۵۶) بحار الانوار: ج ۵ / ص ۳۲۷. ۲۵۷) بحار الانوار: ج ۴۵ / ص ۱۷۳. ۲۵۸) سورة انبياء / آيه ۲. ۲۵۹) سورة بقره / آيه ۲۸۴. ۲۶۰) أمالى صدوق: ص ۲۱۶. ۲۶۱) جامع البيان: ج ۵ / ص ۳۹۹. ۲۶۲) سورة اسراء / آيه ۳۶. ۲۶۳) تفسير برهان: ج ۲ / ص ۴۲۱. ۲۶۴) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۶۱. ۲۶۵) سورة تكاثر / آيه ۸. ۲۶۶) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۷۲. ۲۶۷) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۶۴. ۲۶۸) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۶۲. ۲۶۹) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۷۲. ۲۷۰) سورة غاشيه / آيه ۲۵ و ۲۶. ۲۷۱) سورة قارعه: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ - الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ - وَمَا أَدْرِيكَ مَا الْقَارِعَةُ - يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ - وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ - فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ - فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ - وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ - فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ - وَمَا أَدْرِيكَ مَا هِيَةٌ - نَارٌ حَامِيَةٌ». ۲۷۲) سورة انبياء / آيه ۴۷؛ «وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ». ۲۷۳) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۴۹. ۲۷۴) بحار الانوار: ج ۱۰۰ / ص ۲۷۸. ۲۷۵) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۴۸. ۲۷۶) بحار الانوار: ج ۹۴ / ص ۴۹. ۲۷۷) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۱۰. ۲۷۸) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۶۲. ۲۷۹) بحار

الانوار: ج ۱۴ / ص ۳۱۹؛ قال المسيح عليه السلام للحواريين: أنما الدّنيا فنطرة فاعبروها و لا تعمروها. (۲۸۰) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۴. (۲۸۱) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۶. (۲۸۲) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۹؛ عن علي عليه السلام قال: فلا أزال واقفاً على الصّراط أدعو و أقول: ربّ سلّم شيعتي و محبّي و انصاري و من تولّاني في دار الدنيا. (۲۸۳) مناقب آل أبي طالب: ج ۲ / ص ۷. (۲۸۴) مناقب آل أبي طالب: ج ۲ / ص ۸. (۲۸۵) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۹. (۲۸۶) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۵۷؛ قال رسول الله صلى الله عليه وآله: أحبوا موالينا مع حبكم لآلنا، هذا زيد بن حارثه و ابنه أسامة بن زيد من خواصّ موالينا فأحبّوهُما، فوالذي بعث محمداً بالحقّ نبياً لينفعكم حبّهما، قالوا: كيف ينفعنا حبّهما؟ قال: أنّهما يأتيان يوم القيامة علياً صلوات الله عليه بخلق كثير أكثر من ربيعه و مضر بعدد كلّ واحد منهم فيقولان: يا أخا رسول الله هؤلاء أحبونا بحبّ محمّد رسول الله و بحبّك، فيكتب عليّ عليه السلام: جوزوا علي الصّراط سالمين و ادخلوا الجنان، فيعبرون عليه و يردّون الجنّة سالمين، ذلك أنّ أحداً لا يدخل الجنّة من سائر أمّة محمّد صلى الله عليه وآله إلّا بجواز من عليّ عليه السلام، فإن أردتم الجواز علي الصّراط سالمين و دخول الجنان غانمين فاحبّوا بعد حبّ محمّد و آلّه مواليه ثمّ إن أردتم أن يعظّم محمّد و عليّ عليهما السلام عند الله منازلكم فأحبّوا شيعة محمّد و عليّ و جدّوا في قضاء حوائج المؤمنين، فإن الله تعالى إذا أدخلكم معاشر شيعتنا و محبّينا الجنان نادى مناديه في تلك الجنان: يا عبادي قد دخلتم الجنّة برحمتي فتقاسموها علي قدر حبكم لشيعة محمّد و عليّ و قضاء حقوق إخوانكم المؤمنين فأبهم كان أشدّ للشيعة حياً و لحقوق إخوانهم المؤمنين أشدّ قضاءً كانت درجاته في الجنان أعلى حتّى فيهم من يكون أرفع من الآخر بمسيرة خمسمائة سنه ترايب قصور و جنان. (۲۸۷) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۸. (۲۸۸) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۹؛ قال النّبى صلى الله عليه وآله لعليّ عليه السلام: ما ثبت حبك في قلب امرئ مؤمن فرلّت به قدم علي الصّراط إلّا ثبتت له قدم حتّى أدخله الله بحبك الجنّة. (۲۸۹) كشف الغمّه: ج ۲ / ص ۲۴. (۲۹۰) بحار الانوار: ج ۶۸ / ص ۱۴۴. (۲۹۱) بحار الانوار: ج ۱۰۱ / ص ۱۹۶. (۲۹۲) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۴۱. (۲۹۳) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۹۵. (۲۹۴) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۰۰. (۲۹۵) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۰۱. (۲۹۶) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۲۱۰. (۲۹۷) بحار الانوار: ج ۷ / ص ۱۷۲. (۲۹۸) بحار الانوار: ج ۸۴ / ص ۲۷. (۲۹۹) بحار الانوار: ج ۵۰ / ص ۸۷. (۳۰۰) بحار الانوار: ج ۲۷ / ص ۱۶۳. (۳۰۱) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۵۱. (۳۰۲) بحار الانوار: ج ۸ / ص ۶۳. (۳۰۳) بحار الانوار: ج ۴۳ / ص ۳۰۶. (۳۰۴) بحار الانوار: ج ۹۰ / ص ۲۵۱.

۱۱- از غروب عاشورای حسینی علیه السلام تا طلوع ظهور مهدی علیه السلام

مشخصات کتاب

نام کتاب: از غروب عاشورای حسینی علیه السلام تا طلوع ظهور مهدی علیه السلام تألیف: حسین احمدی قمی ناشر: انتشارات مسجد مقدّس جمکران تاریخ نشر: بهار ۱۳۸۶ نوبت چاپ: اوّل چاپ: پاسدار اسلام شمارگان: ۳۰۰۰ جلد قیمت: ۸۵۰ تومان شابک: ۳ - ۰۷۸ - ۹۷۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸ مرکز پخش: انتشارات مسجد مقدّس جمکران فروشگاه بزرگ کتاب واقع در صحن مسجد مقدّس جمکران تلفن و نمابر: ۷۲۵۳۷۰۰، ۷۲۵۳۳۴۰ - ۰۲۵۱ - ۰۲۵۱ قم - صندوق پستی: ۶۱۷ «حق چاپ مخصوص ناشر است»

مقدمه مؤلف

در سال چهل و نهم هجری، وقتی امام حسن مجتبی علیه السلام به شهادت رسید، خواب پیامبر اعظم صلی الله علیه و آلّه و سلم، تعبیری کامل یافت. کرسی خلافت الهی، بازیچه دست خفّاشانی شده بود که مانع نورافشانی اختران امامت بودند. آری! وقتی نور بیاید، ظلمت نخواهد ماند... از غدیر خم مدّتی نگذشته بود که چشم‌ها بسته شد و آینه‌ها غبار گرفتند... علی علیه السلام که مولود کعبه و امام بر حق بود، رها گردید و ایمان‌های ظاهری با اندکی سیم و زر فروخته شد و اطراف سیاه‌دلان شلوغ شد! منبر پیامبر

صلی الله علیه و آله و سلم تبدیل به تخت پادشاهی گشت و ارتداد جایگزین ایمان گردید... همین جا بود که خاشاک زیر خاکستر جاهلیت، روشن شد و علی علیه السلام و دخت پیامبر علیها السلام تنها ماندند و انحراف، ریشه دوانید و آنچه نباید، اتفاق افتاد... نتیجه این چنین بود که شب سیاه حاکمیت ظلم و فساد و انحراف، با شفق عاشورا آغاز شود و سرخی این شفق، خون مطهر فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله باشد... خورشید تاریخ، طلوعی دوباره کرد و روشنایی و نور را بر دل مرده جاهلانی که زمینه ساز حکومت امویان بودند، تاباند. چشم‌ها باز شد، دل‌ها نورانی گردید، فکرها روشن شد و دستی الهی از نیام، شمشیر عدالت گستری و دین محوری را بر کشید تا ریشه تباهی و انحراف و ظلم را قطع کند و راه راست را بنمایاند. واقعه‌ای به عظمت و بزرگی عاشورا شکل گرفت. اتفاقی که اگر نمی‌افتاد، خبری از دین و آئین محمدی نبود و سیاهی، گستره ظلمت خود را تا ابد بر فکر و دل و جان بشر حاکم می‌نمود. اما در شهر کوردلان، عجبی نیست اگر خورشید را دشنام دهند و حاکمیت تاریکی را بخواهند و خفاشان را به جای انسان برگزینند... این چنین بودند مردمی که حسین علیه السلام، حجت حق را که زیر بار بیعت شیطان صفتی چون یزید نرفت، یاری نکردند؛ او را دشنام دادند و خورشید کربلا، در اوج مظلومیت و تنهایی، در عصر عاشورا غروب نمود و حقایق اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم در شفق سرخ عاشورا ترسیم گردید... اما اگر چه چشمان خود را ببندند، اگر چه خون خورشید عشق را بریزند، اگر چه... خورشید را غروبی همیشگی نیست؛ او فیض دادن را نه از کسی آموخته و نه آن را متنی بر خلق، می‌پندارد؛ بلکه او خورشید است و کسی که خود را از فیض نور گرفتن محروم می‌کند، تأثیر در فیاضی او ندارد. این طلوع خیراندیش بارها اتفاق افتاده و رسم جهان نیز بر همین بوده و هست... این بار منتظر طلوعی جهان شمول و بی‌غروب هستیم تا خونخواه مظلومانی باشد که در گستره تاریخ، همچو شمع برای نور افشانی و هدایت هموعان ظاهری خود، سوختند... آری! غروب عاشورا به امید طلوع ظهور منتقم و منجی عالم، دلپذیر خواهد بود و انتظار این طلوع امید آور، شورانگیز و آرمانی می‌باشد که بشر، بویژه شیعیان را در تمامی تاریخ، زنده و پویا نگهداشته است... رویارویی با همه مشرکان و مستکبران و به زانو در آوردن همه قدرت‌های طاغوتی دنیا، دلاوری بی نظیر و استواری بی‌بدیل می‌طلبد. کسی که همچون امام حسین علیه السلام مرد میدان رزم باشد و همانند امام علی علیه السلام زرهش پشت نداشته باشد و همچون رسول الله صلی الله علیه و آله در گرما گرم پیکارها، رزمش مایه دلگرمی رزم‌آوران، و حضور قاطعانه‌اش پشتوانه کفر ستیزان باشد. به امید آن روزی که بیاید و جهان به دست او گلستان شود و درختان شیرین ثمر عدالت در بوستان‌های خلیفه الهی به بار نشینند و کام تمامی ظلم ستیزان عالم به آن شیرین گردد. سرسلسله این دو قیام و نهضت، ارتباط بسیار نزدیک و مشابهی با هم دارند: همین که مهدی علیه السلام فرزند حسین علیه السلام است؛ در یکصد و هفت حدیث فرموده‌اند که امامان دوازده نفرند، نه نفرشان از نسل حسین و نهمی آنان قائم است. و در یکصد و چهل و هشت حدیث صریحاً آمده که مهدی از اولاد حسین علیه السلام است؛ (۱) نسبت به شهادت امام حسین علیه السلام (۲) و غیبت و ظهور حضرت مهدی علیه السلام (۳) حضرت پیامبر و امیرالمؤمنین علیهما السلام پیشگویی فرموده‌اند که: زمانه آن دو امام علیهما السلام انحراف فکری جامعه، فساد اجتماعی، رواج بی‌دینی و بدعت در سطح جهانی، مشابه یکدیگر است؛ یاران آن دو، از معرفت، محبت و اطاعت نسبت به امام خود برخوردارند؛ (۴) هر دو سازش ناپذیرند. امام حسین علیه السلام در رد درخواست بیعت با یزید، با قاطعیت می‌گوید: «مثلی لایبایع مثله». (۵) حضرت مهدی علیه السلام نیز با هیچ کس سیر سازش ندارد. امام باقر و امام صادق علیهما السلام می‌فرمایند: «لیس شانه الا السیف»؛ (۶) او فقط شمشیر را می‌شناسد (۷) و «یقتل اعدا الله حتی یرضی الله»؛ (۸) دشمنان رشد معنوی جامعه را می‌کشد تا خدا راضی گردد. در القاب «ثارالله» و «وترالموتور» و «طرید الشدید» هر دو شریکند؛ (۹) هر دو امام در هدف مشترکند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: هنگامی که قائم قیام کند، هر آینه باطل از بین می‌رود. (۱۰) و هدف امام حسین علیه السلام نیز در زیارت اربعین آمده است: «خون خود را تقدیم تو کرد، تا انسان‌ها را از نادانی و گمراهی رهایی بخشد.» (۱۱)؛ در روایات آمده است که بعد از شهادت، غسل و کفن و دفن حضرت مهدی علیه السلام به دست امام حسین علیه

السلام واقع خواهد شد (۱۲) و این هم در جای خود بسیار جالب است که بزرگ‌ترین چهره انقلابی تاریخ، حضرت سیدالشهداء، امام حسین علیه السلام، در غسل و کفن و دفن مصلح بزرگ جهان حضور یابد و... همه و همه دلالت بر ارتباط نزدیک و مشابه بین دو امام دارد. این تقابل و تکامل نهضت حسینی و قیام مهدوی، منظری است که بناست در این مقام به نظاره آن بنشینیم. در ابتدا نیم‌نگاهی به روایاتی خواهیم داشت که بیانگر امتداد شجره طیبه امامت و خلافت الهی از نسل سیدالشهداء به امام حسن عسکری علیه السلام است. در فصل دوم، کلام دو امام را با تأملی دوباره، کاوش نموده و آنچه در بیان ایشان، به هم مربوط بودند، جدا نمودیم. در فصل سوم، ندای «این الطالب بدم المقتول بکربلا» را باری دیگر به تحلیل نشستیم و در فصل چهارم، حضور و ظهور منجی در کربلا و امتداد این راه را به گفتگو نشسته و بالاخره در فصل پنجم به توصیف طلوع زیبای مهدویت و حضور سالار آزادگان جهان می‌پردازیم که شاید به حلوا گفتن، دهانی شیرین نموده و ضرب المثل «وصف العیش، نصف العیش» را عیبتی بخشیده باشیم... امید است که گوشه چشم و عنایتی شود... راهنمایی‌های عزیزان را ارج می‌نهم. حسین احمدی قمی ۲۹ / ۸ / ۸۵ قم المقدسه سفید

فصل اول: شجره طیبه (مهدی علیه السلام، فرزند حسین علیه السلام)

مهدی علیه السلام، از نسل سیدالشهداء علیه السلام در کتاب غیبت شیخ جلیل، فضل بن شاذان از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است: «وقتی در شب معراج به سدره المنتهی رسیدم، از حضرت رب الارباب خطاب رسید: «یا محمد! گفتیم: «لیک! لیک! ای پروردگار من!» خداوند عالمیان فرمود: «ما هر پیغمبری به دنیا و اهل دنیا فرستادیم، وقتی ایام حیات و نبوت او تمام می‌شود، برای او جانشینی تعیین می‌کنیم تا هدایت امت را برعهده گیرد و نگاهبان شریعت باشد. ما علی بن ابی طالب را خلیفه تو و امام امت تو قرار دادیم. پس از او نیز حسن و سپس حسین، سپس علی بن الحسین، سپس محمد بن علی، سپس جعفر بن محمد، سپس موسی بن جعفر، سپس علی بن موسی، سپس محمد بن علی، سپس علی بن محمد، سپس حسن بن علی، سپس حجه بن الحسن - صلوات الله علیهم اجمعین - را قرار دادیم. ای محمد! سر بالا کن!» چون سر بالا کردم، انوار علی و حسن و حسین و نه تن از فرزندان حسین را دیدم و حجت را در میان ایشان دیدم می‌درخشید که گویا ستاره‌ای درخشانده است. پس خدای تعالی فرمود: «این‌ها خلیفه‌ها و حجت‌های من اند در زمین و خلیفه‌ها و اوصیای تو اند بعد از تو. پس خوشا به حال کسی که ایشان را دوست دارد و وای بر کسی که ایشان را دشمن دارد.» (۱۳) ملک العلماء، شهاب الدین بن عمر دولت آبادی در هدایه السعده روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «بعد از حسین بن علی علیهما السلام از پسران او، نه امام است که آخر ایشان قائم علیه السلام است.» (۱۴) موفق ابن احمد خوارزمی در مناقب خود از سلمان محمدی روایت کرده که گفت: داخل شدم بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که دیدم حسین علیه السلام بر زانوی آن جناب بود و او دو چشمانش را می‌بوسید و دهنش را می‌بوسید و می‌فرمود: «تو سیدی! پسر سیدی! پدر ساداتی! تو امامی! پسر امامی! برادر امامی! پدر ائمه‌ای! تو حجتی! پسر حجتی! برادر حجتی! پدر نه حجتی که از نسل تو اند که نهم ایشان قائم ایشان است.» (۱۵) ابن شهر آشوب، در مناقب (۱۶) از طریق اهل سنت از عبدالله بن مسعود روایت کرده که گفت: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمود: «ائمه بعد از من دوازده تن اند، نه تن ایشان از نسل حسین علیه السلام است که نهم ایشان مهدی است.» حارث بن عبدالله حارنی همدانی و حارث بن شرب، هر یک خبر دادند که ایشان در نزد علی بن ابی طالب علیه السلام بودند، پس هر گاه حسن علیه السلام پیش می‌آمد، حضرت می‌فرمود: «مرحبا ای پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم!» هر گاه حسین علیه السلام پیش می‌آمد، می‌فرمود: «پدرم فدای تو! ای پدر پسر بهترین کنیزان!» پس کسی به آن جناب عرض کرد: «یا امیرالمؤمنین! به چه سبب است که شما به حسن علیه السلام می‌گویید ای پسر رسول خدا! و به حسین علیه السلام می‌گویید پدر پسر بهترین کنیزان! منظور شما از بهترین کنیزان کیست؟»

حضرت در جواب فرمودند: «او غایب آواره، م ح م د بن الحسن بن علی، از پسران حسین است.» و دست مبارک را بر سر حسین علیه السلام گذاشت. (۱۷) محمد بن عثمان بن محمد صیدانی و غیر او به طریق معتبر از جابر بن عبدالله انصاری روایت کرده‌اند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «به درستی که خدای تعالی از روزها روز جمعه را برگزید و از شب‌ها شب قدر را و از ماه‌ها ماه رمضان را و نیز مرا و علی علیه السلام را برگزید. و از علی، حسن و حسین علیهما السلام را برگزید و از حسین علیه السلام، حجت عالمیان را برگزید که نهم ایشان قائم اعلم احکم ایشان است.» (۱۸) ابو محمد عبدالله ابن اسحاق بن عبدالعزیز خراسانی معدل از رجال اهل سنت از شهر بن خوشب از سلمان فارسی روایت کرده که گفت: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در جایی نشسته بودیم و حسین بن علی علیهما السلام بر زانوی آن جناب بود که ناگاه حضرت به تأمل در رخسار او نگاه کرد و فرمود: «ای ابو عبدالله! تو سیدی از سادات و تو امامی از امامان هستی! پدر نه امام که نهم ایشان، قائم ایشان است و امام و اعلم احکم افضل ایشان است.» (۱۹) ابراهیم بن محمد بن اسحاق بن یزید، می‌گوید که از سهل بن سلیمان، از ابی هارون عبدی شنیدم که گفت: نزد ابی سعید خدری رفتم به او گفتم: آیا در بدر حاضر بودی؟ گفت: آری! پرسیدم: آیا از آنچه که رسول خدا، در حق و فضیلت امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده و تو شنیده‌ای، به من چیزی نمی‌گویی؟ او در جواب گفت: بلی! برایت می‌گویم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مریضی بر ایشان عارض شد، که بعداً هم خوب شد. در همان وقت کسالت، فاطمه علیها السلام برای عیادت ایشان آمد. من طرف راست رسول خدا نشسته بودم. وقتی فاطمه علیها السلام وضعیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را مشاهده نمود، گریه گلوش را گرفت و اشک ریخت. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: برای چه گریه می‌کنی؟ فاطمه علیها السلام فرمود: از تباه شدن [زحمات شما] می‌ترسم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «ای فاطمه! آیا ندانستی که خدای تعالی به نظر علم و قدرت خود، به سوی زمین نگرست، و پدر تو را برگزید، پس او را به پیغمبری مبعوث فرمود؛ آن‌گاه در مرتبه دوم به سوی زمین نگرست و شوهر تو را برگزید، پس به من وحی فرمود و من تو را به او ترویج نمودم و او را وصی خود قرار دادم. آیا ندانستی که خداوند به جهت اکرام، تو را به داناترین و حلیم‌ترین و پیش‌ترین ایشان در اسلام ترویج نمود؟» فاطمه علیها السلام خندید و خوشحال شد؛ پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اراده فرمود که خیر زیادی را که خدای تعالی آن را برای محمد و آل محمد - صلوات الله علیهم اجمعین - قسمت فرموده بود، زیادت‌تر کند.... سپس فرمود: «ای فاطمه! به ما اهل بیت، شش خصلت داده شده که به احدی از اولین داده نشده و احدی از آخرین، غیر از ما اهل بیت آن را به دست نیاورد: پیغمبر ما بهترین پیغمبران است و آن پدر تو است. وصی ما بهترین اوصیاست و آن شوهر تو است. شهید ما بهترین شهداست و آن حمزه، عموی پدر تو است. از ما است دو سبط این امت و آن دو پسران تو هستند. از ما است مهدی این امت که پشت سر او عیسی علیه السلام به نماز می‌ایستد.» آن‌گاه دست خود را بر شانه حسین علیه السلام زد و فرمود: «از این است مهدی این امت!» (۲۰) محمد بن عبدالله گفت: «بعد از وفات امام عسکری علیه السلام به خدمت حکیمه خاتون، دختر حضرت جواد علیه السلام رفتم که از او، از پیرامون حضرت حجت علیه السلام و بلا تکلیفی مردم سؤال کنم. ایشان به من فرمود: «بنشین!» سپس فرمود: «ای محمد! به درستی که خدای تعالی زمین را از حجت خالی نمی‌گذارد و آن را در دو برادر بعد از حسن و حسین علیهما السلام قرار نداده است. آن هم به این جهت بوده که امام حسن و امام حسین علیهما السلام را در زمین فضیلت داده باشد و ایشان را از همه برتر قرار دهد. خدای تعالی فرزندان حسین علیه السلام را بر فرزندان حسن علیه السلام برتری و ویژگی عنایت فرمود، چنان‌که فرزندان هارون را بر فرزندان موسی علیه السلام برتری داد، هر چند موسی علیه السلام بر هارون حجت بود. پس برتری و فضل، برای فرزندان حسین علیه السلام است تا روز قیامت....» (۲۱) حضرت فاطمه علیها السلام به امام حسین علیه السلام فرمود: هنگامی که تو به دنیا آمدی، رسول خدا بر من وارد شد، تو را در بغل گرفت و فرمود: «ای فاطمه! حسینیت را بگیر و بدان که او پدر نه امام است و از نسلش امامان صالحی به وجود خواهند آمد که نهمی آنان قائم است...» (۲۲) و سه حدیث دیگر به همین مضمون. حسن بن علی علیه السلام فرمود: «امامان بعد از

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دوازده نفرند. نه نفرشان از نسل برادریم حسین علیه السلام به وجود می‌آیند و مهدی این امت از ایشان است...» (۲۳) و چهار حدیث دیگر به همین مضمون. مفضل بن عمر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: «خداوند تعالی چهارده هزار سال پیش از آن که خلقش را بیافریند، چهارده نور آفرید که ارواح ما بود.» گفته شد: «یا بن رسول الله! آن چهارده تن چه کسانی هستند؟» فرمود: «محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین و ائمه از فرزندان حسین و آخرین آنها قائمی است که پس از غیبتش قیام کند و دجال را بکشد و زمین را از هر جور و ظلمی پاک کند.» (۲۴) از خصوصیات امام قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف این است که آن حضرت از ناحیه پدر از نسل امام حسین علیه السلام است و از ناحیه مادر از نسل امام حسن علیه السلام است، از این رو که مادر امام باقر علیه السلام از فرزندان امام حسن علیه السلام است. (۲۵) مشابهت در فضایل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: «ما خاندان عبدالمطلب سادات و بزرگان بهشت هستیم، من و برادریم علی علیه السلام و عمویم حمزه و جعفر و حسن و حسین و مهدی علیهم السلام.» (۲۶) پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «بهشت مشتاقی چهار نفر از خاندان من است که خدا آنها را دوست دارد و مرا به دوستی با آنها فرمان داده است: ۱- علی بن ابیطالب علیه السلام ۲- حسن علیه السلام ۳- حسین علیه السلام ۴- مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف که پشت سر مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف حضرت عیسی علیه السلام نماز می‌خواند.» (۲۷) امیرالمؤمنین علیه السلام روزی به امام حسین علیه السلام نظر افکنده، به اصحاب خود فرمودند: «در آینده خداوند از نسل او مردی را پدید می‌آورد که همنام پیامبر شماس است و در ویژگی‌های ظاهری و سجایای اخلاقی به او شباهت دارد.» (۲۸) روزی حضرت علی علیه السلام به امام حسین علیه السلام نگاه کرد و فرمود: این پسرم آقا است چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را آقا خواند، و بزودی خداوند در نسل او مردی ظاهر سازد که همنام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شماس است، و در صورت و سیرت شبیه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است، وقتی که مردم در غفلت به سر می‌برند و حق زیر پا قرار گرفته و مرده شده و ظلم و جور آشکار گشته، خروج می‌نماید. سوگند به خدا اگر خروج به قیام نکند، گردنش را می‌زنند، اهل آسمان و ساکنان آن از خروجش شاد می‌شوند. بلند پیشانی و برآمده بینی، سطر شکم، لاغر ران و در گونه راستش، خالی هست، گشاده دندان می‌باشد، زمین را همچنان که از ظلم و جور پر شده، از عدل و داد پر کند.» (۲۹) در مهیج الاحزان (۳۰) از کتاب نورالعین روایت کرده که حضرت سید الشهدا علیه السلام در شب عاشورا به اصحاب خود فرمود: «جدم مرا خبر داد که فرزندم حسین علیه السلام در بیابان کربلا، غریب و بی کس و تشنه کشته خواهد شد؛ پس کسی که او را یاری کند به تحقیق مرا یاری کرده و فرزندش، قائم منتظر علیه السلام را یاری نموده.»

فصل دوم: توصیف نور از زبان نور

منجی در کلام نارالله

شیخ فرات بن ابراهیم در تفسیر خود (۳۱) روایت کرده که جناب باقر علیه السلام فرمود: حارث اعور، به حسین علیه السلام عرض کرد: یا بن رسول الله! فدای تو شوم! مرا از قول خداوند در کتاب خود «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا» (۳۲) خبر ده! فرمود: «وای بر تو ای حارث! این محمد، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است.» گفتم: فدای تو شوم! مرا از قول خداوند «وَالْقَمَرِ إِذَا تَلِيهَا» خبر ده! فرمود: «این امیرالمؤمنین، علی بن ابی طالب علیه السلام است که بعد از محمد صلی الله علیه و آله و سلم آمده است.» گفتم: از قول خداوند «وَالنَّهَارِ إِذَا جَلِيهَا» خبر ده! فرمود: «این قائم است از آل محمد علیهم السلام که زمین را از عدل و داد پر کند.» امام حسین علیه السلام در حدیثی طولانی پیرامون ظهور حضرت حجت علیه السلام به اصحابش فرمود: «ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ يَخْرُجُ مِنْ مَسْجِدِ الْكُوفَةِ عَيْنًا مِنْ دَهْنٍ وَعَيْنًا مِنْ مَاءٍ وَعَيْنًا مِنْ لَبْنٍ؛ (۳۳) سپس خداوند از مسجد کوفه چشمه‌ای از روغن و چشمه‌ای از آب و چشمه‌ای از شیر

بیرون می‌آورد.» امام حسین علیه السلام پیرامونِ ظهورِ امام زمان علیه السلام فرمود: «احسان و انفاق کنید، سوگند به خدایی که دانه را شکافت و انسان را آفرید! روزی فرا می‌رسد که دیگر برای انفاق یک درهم و یا یک دینار به مستحق محلی پیدا نشود.» (۳۴)

۲ بشر بن غالب اسدی گوید: حسین بن علی علیهما السلام به من فرمود: «یا بشر! ما بقاء قریش إذا قدم القائم المهدی منهم خمس مائه رجل فضرب أعناقهم صبراً، ثم قدم خمس مائه فضرب أعناقهم صبراً؟ قال: قلت له: أصلحك الله! أیبلغون ذلك؟ فقال الحسين بن علی علیهما السلام: إن مولى القوم منهم، قال: فقال لی بشیر بن غالب أخو بشر بن غالب: أشهد أن الحسين بن علی علیهما السلام عدّ علیّ ستّ عدات؛ (۳۵) ای بشر! چگونه است بقای قریش، وقتی «قائم مهدی» علیه السلام آمد، پانصد مرد را می‌آورند و گردن‌هایشان را می‌زنند؟ سپس پانصد نفر دیگر و پانصد نفر دیگر. گفتم: عددشان به این تعداد می‌رسد؟ فرمود: غلامان‌شان با آن‌ها می‌باشد. بشیر بن غالب برادر بشر گفت: شهادت می‌دهم که حسین بن علی علیهما السلام شش مرتبه، آن تعداد را شمرد.» ۳ سعد بن محمد از عیسیٰ خشاب نقل می‌کند: به حسین بن علی علیهما السلام گفتم: آیا صاحب این امر تو هستی؟ فرمود: «لا، ولكن صاحب هذا الأمر الطريد الشريد الموتور (۳۶) بأبيه المکتی بعمه، يضع سيفه علی عاتقه ثمانية أشهر؛ (۳۷) نه، و لكن صاحب این امر، فراری رانده شده و دور افتاده و پایمال شده حق قصاص خون پدر و مخفی شده از ترس است که هم کُنیه عمویش می‌باشد و شمشیرش را هشت ماه به دوش می‌گذارد.» امام حسین علیه السلام فرمود: «إن لصاحب هذا الأمر غیتان: إحداهما تطول حتى يقول بعضهم مات وبعضهم قتل وبعضهم ذهب، ولا یطلع علی موضعه أحد من ولّی ولا غیره إلا المولى الذى یلی أمره؛ (۳۸) همانا برای صاحب این امر دو غیبت خواهد بود، یکی طولانی می‌شود، به گونه‌ای که بعضی گویند: از دنیا رفته، برخی دیگر گویند: کشته شده است و بعضی گویند: رفته است. به محل زندگی‌اش، هیچ کس از دوست و غیر دوست، مطلع نشود، مگر خدمتکاری که به کارهایش رسیدگی می‌کند.» ۴ امام حسین علیه السلام فرمود: «قائم هذه الأمة التاسع من ولدی صاحب هذا الأمر وهو الذى یقسّم میراثه وهو حی؛ (۳۹) قائم این امت، نهمین نفر از اولاد من صاحب این امر است. او کسی است که میراثش را در حال زنده بودن تقسیم می‌کنند.» (۴۰) ۵ امام حسین علیه السلام فرمود: «أما أن الصابر فی غیبتة علی الأذى والتکذیب، بمنزلة المجاهد بالسيف بین یدی رسول الله صلی الله علیه و آله؛ (۴۱) آگاه باش! شکیبایان بر اذیت و تکذیب در زمان غیبت امام زمان علیه السلام به منزله شمشیرزنان (راه خدا) در پیش روی رسول خدا صلی الله علیه و آله هستند.» ۶ از امام حسین علیه السلام سؤال شد: آیا مهدی علیه السلام متولد شده است؟ فرمود: «لا، لو أدر کته لخدمته أيام حیاتى؛ (۴۲) نه، اگر او را درک می‌کردم (و می‌دیدم) روزهای عمرم را در خدمت او می‌بودم.» ۷ در احتجاج (۴۳) از امام حسین علیه السلام روایت شده است که در ضمن حالات امام زمان علیه السلام فرمود: «خداوند عمر آن حضرت را طولانی می‌کند، آن‌گاه او را به قدرت خود همچون جوان، حدود چهل ساله، ظاهر می‌کند و این برای آن است که بدانند خداوند بر همه چیز قادر است.» (۴۴) ۸ امام حسین بن علی علیهما السلام فرمود: «از ما دوازده مهدی است، اول ایشان، امیرالمؤمنین، علی بن ابی طالب علیه السلام و آخر ایشان نهم از فرزندان من است و اوست قائم به حقی که خداوند به او، زمین را بعد از مردن زنده کند و خداوند به او دین را بر همه دین‌ها غالب کند هر چند مشرکین نخواهند؛ برای او غیبتی است که در آن جمعی برگردند.» (۴۵) و سیزده حدیث دیگر به همین مضمون. ۹ امام حسین علیه السلام فرمودند: «مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف را با سکینه و وقار، شناخت حلال و حرام، نیاز همگان به او و بی نیازی او از همه خواهید شناخت.» (۴۶) ۱۰ امام حسین علیه السلام فرمود: «امام زمان علیه السلام از نظرها پنهان است تا کسی او را به بیعت خود نخواند، و او زیر پرچم هیچ رهبر ناشایستی نرود.» (۴۷) ۱۱ امام حسین علیه السلام فرمودند: «هنگام ظهور، منادی آسمانی به نام مهدی علیه السلام ندا می‌کند که همه اهل مشرق و مغرب آن ندا را می‌شنوند.» (۴۸) ۱۲ از حسین بن علی علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول الله صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: «من به مؤمنین از خودشان به خودشان سزاوارترم، پس تو ای علی از مؤمنین به خودشان سزاوارتری، پس بعد از تو، حسن سزاوارتر است به مؤمنین از خودشان... و حجه بن الحسن به مؤمنین سزاوارتر

از خودشان. امامان نیکوکار، آن‌ها با حق و حق با آن‌هاست.» (۴۹)

سیدالشهداء در کلام منتقم

قسمت اول

تفسیر کهیعص (۵۰) سَأَلَ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ تَأْوِيلِ كَهَيْعِصَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ هَذِهِ الْحُرُوفُ مِنْ أُنْبَاءِ الْغَيْبِ أَطَّلَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا عَبْدُهُ زَكَرِيَّا ثُمَّ قَصَّهَا عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَذَلِكَ أَنَّ زَكَرِيَّا سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ أَسْمَاءَ الْخَمْسَةِ فَأَهْبَطَ عَلَيْهِ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَعَلَّمَهُ إِيَّاهَا فَكَانَ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا ذَكَرَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَعَلِيًّا وَفَاطِمَةَ وَالْحَسَنَ عَلَيْهِ السَّلَامُ سُرِّيَ عَنْهُ هُمُّهُ وَانْجَلَى كَرْبُهُ وَإِذَا ذَكَرَ اسْمَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَنَقَتْهُ الْعَبْرَةُ وَقَعَتْ عَلَيْهِ الْبُهِرَةُ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ذَاتَ يَوْمٍ يَا إِلَهِي مَا يَا إِلَهِي إِذْ ذَكَرْتُ أَرْبَعَةً مِنْهُمْ تَسَلَّيْتُ بِأَسْمَائِهِمْ مِنْ هُمُومِي وَإِذَا ذَكَرْتُ الْحُسَيْنَ تَدَمَّعَ عَيْنِي وَتَوَرُّ زَفَرْتِي فَأَنْبَأَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَنْ قِصَّتِهِ فَقَالَ كَهَيْعِصَ فَالْكَافُ اسْمُ كَرْبَلَاءَ وَالْهَاءُ هَلَاكُ الْعَبْرَةِ وَالْيَاءُ يَزِيدُ وَهُوَ ظَالِمُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْعَيْنُ عَطَشُهُ وَالصَّادُ صَبْرُهُ؛ (۵۱) سعد بن عبدالله قمی می‌گوید: پس از آن که در مناظره با بعضی از ناصبی‌ها دچار مشکل شدم، حدود چهل پرسش را نوشتم و رفتم که از عالم شهر، احمد بن اسحاق بیرسم. گفتند که او به سفر برای ملاقات با امام عسکری علیه السلام رفته است. من هم به دنبالش رفتم و در راه به او رسیدم. با هم به محضر امام حسن عسکری علیه السلام مشرف شدیم. احمد بن اسحاق کیسه‌ای از وجوهات آورده بود که تقدیم کند. امام عسکری علیه السلام فرمود: تحویل پسر مهدی بده. امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - که کودکی روی زانوی پدر بود، یک به یک اسامی را گفت و حرام‌ها و حلال‌ها را جدا کرد. اما احمد بن اسحاق حواله مختصر یک پیرزن را در محل اقامت جا گذاشته و فراموش کرده بود که بیاورد و حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - به یادش آورد. احمد بن اسحاق رفت تا آن بسته را بیاورد. در این فاصله امام حسن عسکری علیه السلام فرمود: ای سعد! چه شد که به حضور ما آمدی؟ گفتم: احمد بن اسحاق تشویق کرد که می‌توانم به زیارت شما بیایم. آن حضرت فرمود: پس آن مسائل را که می‌خواستی بپرسی چه شد؟ عرض کردم: آری! هنوز هم می‌خواهم بیرسم. حضرت فرمود: از پسر مهدی بپرس. و اشاره کرد به حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - فرمود: سل عما بدا لك منها؛ هر چه در ذهن داری بپرس. سعد بن عبدالله قمی می‌گوید: سؤالات زیادی پرسیدم. یکی از آنها این بود که عرض کردم: یا بن رسول الله! از تفسیر کلمه «کهیعص» برایم بگو! حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - فرمود: این حروف از خبرهای غیبی هستند که خداوند آن‌ها را به اطلاع بنده‌اش، حضرت زکریا علیه السلام رساند و سپس داستان آن را برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله نقل کرد. جریان این گونه بوده است که حضرت زکریا از خداوند خواست، اسم‌های پنج تن را به او بیاموزد. جبرئیل نازل شد و اسم‌های پنج تن را برایش آورد و گفت آنان عبارتند از حضرت محمد صلی الله علیه و آله حضرت علی، حضرت فاطمه، امام حسن و امام حسین علیهم السلام و با این نام‌ها، غم و غصه‌اش از بین می‌رفت و اندوهش به خوشی تبدیل می‌گشت. اما وقتی به نام مبارک امام حسین علیه السلام می‌رسید، اشک در چشمانش حلقه می‌زد و نفس‌هایش به شماره می‌افتاد. روزی عرض کرد: پروردگارا! مرا چه می‌شود که وقتی نام چهار نفر اول از پنج تن را می‌برم، با نام آن‌ها آرامش خاطر پیدا می‌کنم و اندوهم برطرف می‌گردد، اما وقتی نام امام حسین علیه السلام را بر زبان جاری می‌کنم، اشکم جاری می‌شود و آه از جگر بلند می‌شود؟ خداوند داستان امام حسین علیه السلام را برای زکریا نقل کرد و فرمود: «کهیعص»: پس «کاف» علامت اختصاری نام کربلا است و «ه‌اء» علامت شهادت خاندان امام حسین علیه السلام است و «یاء» علامت نام یزید است، همان کسی که این ستم را بر امام حسین علیه السلام روا داشت؛ و «عین» علامت عطش و تشنگی امام حسین علیه السلام در روز عاشورا است و «صاد» علامت صبر و بردباری امام حسین علیه

السلام است. ۱۳ اسحاق بن یعقوب گوید: از محمد بن عثمان عمری درخواست کردم نامه‌ای را که مشتمل بر مسائل دشوارم بود. به عرض امام برساند. بعد توقیعی به خط مولای ما صاحب الزمان علیه السلام چنین صادر شد: ... و اما اعتقاد کسی که می گوید حسین علیه السلام کشته نشده است، آن کفر و تکذیب و گمراهی است. (۵۲) ۱۴ رُوِيَ لَنَا عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ كَتَبَ عَلَيَّ إِزَارَ إِسْمَاعِيلَ ابْنِهِ إِسْمَاعِيلُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَهَلْ يَجُوزُ لَنَا أَنْ نَكْتُبَ مِثْلَ ذَلِكَ بِطِينِ الْقَبْرِ أَمْ غَيْرِهِ فَأَجَابَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَجُوزُ ذَلِكَ وَ سَأَلَ هَلْ يَجُوزُ أَنْ يُسَبِّحَ الرَّجُلُ بِطِينِ الْقَبْرِ وَ هَلْ فِيهِ فَضْلٌ فَأَجَابَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُسَبِّحُ بِهِ فَمَا مِنْ شَيْءٍ مِنَ التَّسْبِيحِ أَفْضَلَ مِنْهُ وَ مِنْ فَضْلِهِ أَنَّ الرَّجُلَ يَنْسِي التَّسْبِيحَ وَ يُدِيرُ السُّبْحَةَ فَيَكْتُبُ لَهُ التَّسْبِيحَ؛ (۵۳) محمد بن عبدالله حمیری طی نامه‌ای از حضرت صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - پرسید: آیا انسان می تواند از خاک قبر «تربت امام حسین علیه السلام» تسبیح تهیه کند و آیا این کار فضیلتی دارد؟ حضرت در جواب فرمودند: کسی که از تربت امام حسین علیه السلام دانه‌های تسبیح تهیه کرده است، می تواند به وسیله آن تسبیح خداوند بگوید و هیچ چیزی برای تسبیح گفتن، بافضیلت تر از آن نیست و برای نمونه، یکی از فضیلت‌های آن این است که، انسان با تسبیح تهیه شده از تربت که ذکر می گوید ممکن است گاهی گفتن ذکر را فراموش کند، اما همین که دانه‌ها را در دست دارد و می گرداند، خداوند ثواب گفتن ذکر را به او عنایت می کند. ۱۵ ... وَ سَأَلَ عَنِ السَّجْدَةِ عَلَيَّ لَوْحٍ مِنْ طِينِ الْقَبْرِ وَ هَلْ فِيهِ فَضْلٌ فَأَجَابَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَجُوزُ ذَلِكَ وَ فِيهِ الْفَضْلُ ...؛ (۵۴) از حضرت صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - پرسیدند: آیا سجده کردن بر یک قطعه از تربت قبر امام حسین علیه السلام صحیح است؟ و آیا این کار فضیلت و ثوابی هم دارد؟ امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - در جواب نوشتند: این کار جایز است و فضیلت هم دارد. ۱۶ امام زمان علیه السلام فرمودند: هر کس این دعا را روی یک ظرف مصرف نشده، با تربت امام حسین علیه السلام بنویسد و بعد آن را با کمی آب بشوید و آن آب را بنوشد، از بیماری شفا پیدا می کند. و آن دعا این است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ دَوَاءٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ شِفَاءٌ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كِفَاءٌ هُوَ الشَّافِي شِفَاءً وَهُوَ الْكَافِي كِفَاءً أَذْهَبَ الْبَأْسَ بِرَبِّ النَّاسِ شِفَاءً لَا يَغَادِرُهُ سَقَمٌ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ النَّجَبَاءِ؛ (۵۵) به نام خداوند بخشنده مهربان، به نام خداوندی که دواي درد است، و حمد و ستایش مخصوص خدایی است که شفای بیماری‌ها است و خدایی جز خدای یکتا نیست که نگه دارنده از هر مشکلی است. شفا دهنده اصلی خداست و نگه دارنده اصلی خداست. با قدرت پروردگار بیماری را ببر و شفا را بیاور. آن چنان شفایی که هیچ گونه درد و مرضی یارای مقاومت در برابر آن را نداشته باشد و بر محمد و خاندان نجیب او درود فرست.» ۱۷ از حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - نقل شده است که فرمود: حضرت یحیای پیامبر علیه السلام به همان گونه‌ای سر بریده شد، که سر مبارک امام حسین علیه السلام بریده شد و سر هر دو بزرگوار را از پشت گردن بریدند و زمین و آسمان گریان نشدند مگر برای آن دو نفر و هرگز آثار شهادت آن دو به تأخیر نیفتاد. (۵۶) ۱۸ امام زمان علیه السلام در مورد زیارت امام حسین علیه السلام دستور زیر را ایراد فرمودند که وقتی اراده زیارت امام حسین علیه السلام را نمودید، این طور بگویید: «پروردگارا! به حق محمد، خاتم پیامبران، فرستاده تو برای هدایت همه هستی و به حق برادر و پسرعمویش، همان دانشمند والا مرتبه، یعنی حضرت علی علیه السلام و به حق فاطمه، بزرگ زن جهان و به حق امام حسن، طیب و طاهر و پارسا و نگهبان پرهیزکاران و به حق امام حسین، کریم‌ترین فرد از شهیدان و به حق فرزندان شهید امام حسین و به حق اهل بیت مظلوم امام حسین، و به حق امام علی بن الحسین، زین العابدین و به حق امام باقر پیش‌قراول و پیش‌آهنگ بازگشت کنندگان (۵۷) و به حق امام ششم، راستگوترین راستگویان، و به حق امام موسی بن جعفر، جلوه گاه دلایل و براهین و به حق امام هشتم، علی بن موسی، یاور دین و به حق امام نهم، محمد بن علی، نمونه راه یافتگان و به حق امام دهم، علی بن محمد، پارساترین پارسایان و به حق امام یازدهم حسن بن علی، وارث بازماندگان و به حق امام دوازدهم، حجت و گواه بر همه مخلوقات، تو را قسم می‌دهم که بر محمد و خاندان پاک و راست کردارش، همان آل طاها و یاسین درود فرستی و در قیامت مرا از ایمن‌های مطمئن نجات یافته، و خوشحال بشارت دیده، قرار دهی. پروردگارا! نام مرا در لیست مسلمانان بنویس و مرا به نیکوکاران ملحق

ساز، و به من نسبت به دیگران، زبان راستگو عنایت کن و مرا بر سرکشان پیروزی عنایت فرما و از حيله حسودان حفظ کن و حيله همه حيله گران را از من دور بدار. دست سلطه ستمگران را از سر من کوتاه بگردان و به رحمت خودت ای رحم کننده‌تر از همه رحم کنندگان، مرا با بزرگان خجسته و با برکت، به همراه همان پیامبرانی که مشمول نعمت خود قرار دادی و نیز شهیدان و نیکو گفتاران نیکومنش، همنشین قرار ده. پروردگارا! تو را به پیامبر معصوم و به حکم ثابت و استوارت و نهی پنهانت و به حق این قبری که ارادتمندان برای زیارتش می‌آیند، که در درون آن، امام معصوم، همان کشته مظلوم جای گرفته است، قسمت می‌دهم که همه اندوه‌هایم را برطرف کنی و شرّ قضا و قدر پنهان را از من دور بداری و از شرّ آتش زهر آگین و خفقان آور پناهم دهی. پروردگارا! با ارزانی داشتن نعمت خود بر من، مرا در خور ستایش خود قرار ده و نسبت به آن اندازه از روزی که به من دادی، مرا راضی ساز و مرا تحت پوشش جود و کرم خویش قرار ده و مرا از غضب خویش و نقشه‌هایی که علیه دشمنانت می‌کشی، دور بدار. پروردگارا! مرا از لغزش نگه دار و در گفتار و کردار به من استواری عنایت کن و فراخی و فرونی در مدت اجل من ایجاد کن و مرا از تحمیل سختی گرسنگی و مریضی دور نگه دار و به حق رهبران دینی‌ام، امامان معصوم‌علیهم السلام و به فضل و کرم، بهترین آرزوها را نصیب من بفرما.

قسمت دوم

پروردگارا! بر محمّد و خاندانش درود فرست و توبه‌ام را بپذیر و بر گریه و اندوه شدیدم ترحیم کن و از لغزش من در گذر و سختی‌هایم را برطرف ساز و گناهانم را بیامرز و نسل من را پاک و اصلاح کن. پروردگارا! در این بارگاه ملکوتی و مکان باکرامت، تمامی گناهانم را بیامرز و کلیه عیب‌هایم را بپوشان و تمام غصّه‌هایم را برطرف گردان و روزی‌ام را در همه زمینه‌ها گسترش بده و مقام و موقعیت اجتماعی‌ام را فرونی بخش و همه مفاسد زندگی‌ام را اصلاح کن و من را به همه آرزوهایم برسان و همه دعاهايم را مستجاب گردان. و همه تنگناهای زندگی من را به رفاه مبدّل گردان و هر جمعیت منتسب به من را منسجم گردان و هر کار مربوط به من را به سرانجام برسان و اموال و دارایی‌ام را بسیار گردان و اخلاقم را نیکو کن. و انفاقم را به جا و سزاوارتر قرار ده و سال مرا، سالی خوش قرار ده و هر حسود نسبت به من را خوار و ذلیل گردان و همه دشمن‌هایم را هلاک گردان و من را از آسیب هر شرّی بازدار. و همه بیماری‌هایم را شفا بخش و همه آرزوهای دورم را نزدیک و قابل دسترسی قرار ده و هر پراکندگی در زندگی‌ام را جمع کن و موارد همه درخواست‌هایم را به من عطا فرما. پروردگارا! خیر دنیا و پاداش آخرت را از تو می‌خواهم. پروردگارا! به وسیله روزی حلالیت، مرا از مال حرام بی‌نیاز گردان و به وسیله فضل و رحمت خود، من را از تمام مخلوقات بی‌نیاز گردان. پروردگارا! من از تو دشمنی منفعت رساننده و قلبی فروتن و یقینی کامل و کرداری پاک و صبری نیکو و پاداشی عظیم درخواست دارم. پروردگارا! توفیق شکرگزاری نعمت‌هایی که به من داده‌ای را عنایت فرما و احسان و کرم را بر من بیش از پیش گردان و مردم را نسبت به گفتارم شنوا گردان و کردارم را در نزد خودت صاحب جایگاه قرار ده و خیرات و نیکی‌هایم را دامنه‌دار گردان و دشمنم را خوار و ذلیل گردان. پروردگارا! بر محمّد و خاندانش علیهم السلام، در تمام لحظه‌های شب و روز درود فرست و شرّ اشرار را از من بازدار و من را از گناهان و وزر و وبال‌ها پاک ساز و در برابر آتش جهنّم پناهم باش و بهشت جاویدان را برایم مقرر گردان و به رحمت خودت، ای ترحم کننده‌تر از همه ترحم کنندگان، من و همه برادران و خواهران دینی من را بیامرز. حضرت صاحب الزّمان در ادامه دستورش به زیارت کننده قبر امام حسین علیه السلام می‌فرماید: «سپس رو به قبله بایست و دو رکعت نماز به جای آور. در رکعت اوّل «بعد از حمد» سوره انبیاء را بخوان و در رکعت دوم «بعد از حمد» سوره حشر را بخوان. و در قنوت بگو: خدایی نیست جز خدای یکتا که بردبار و باکرامت است. خدایی نیست جز خدای بلند مرتبه و با عظمت، خدایی نیست جز خدای هفت آسمان و زمین، و هر چه که در آن آسمان‌ها و زمین‌ها زندگی می‌کنند و هر آن که بین این

آسمان‌ها و زمین‌ها هستند. این شهادت به یگانگی را از باب مخالفت با دشمنان خدا و تکذیب کسانی که از خداوند اعراض کرده‌اند و از باب اقرار به خداوندی خدا و فروتنی در برابر عظمت او بر زبان جاری کرده‌ام. همان کس که پیشینه همه چیز است و پیش از او هیچ نبوده است و آخر همه چیز است و خود آخری ندارد و با قدرت خود بر هر چیزی اشراف دارد و با دانش و مهربانی خود، از درون همه چیز اطلاع دارد. عقل‌های بشری به حقیقت وجودی او دسترسی ندارند و تصوّر بشری، وجود او را درک نمی‌کند و مفهوم چگونگی وجود او برای بشر، قابل تصوّر نیست و بر باطن اشخاص آگاهی دارد و اسرار دل انسان‌ها را می‌شناسد و از خیانت چشم‌ها و از رازهای پنهان شده در سینه‌ها آگاه است. پروردگارا! من بر پذیرش پیامبرت و ایمان آوردنم به او و آگاه بودنم به جایگاه رفیع او، تو را گواه می‌گیرم و گواهی می‌دهم که حضرت محمد صلی الله علیه و آله همان پیامبری است که قرآن کریم در فضیلت او سخن گفت و همه پیامبران به آمدن او بشارت داده‌اند و آن آیات قرآنی که خود او آورده بود، از مردم دعوت کرد که به پیامبری او اقرار کنند. و خداوند از طریق آیه مبارکه‌ای که نازل کرد، مردم را تشویق به تصدیق او نمود که فرمود: «همان‌ها که از فرستاده خدا، پیامبر پیروی می‌کنند، پیامبری که صفاتش را در تورات و انجیلی که در نزدشان است، می‌یابند. آن‌ها را به معروف دستور می‌دهد و از منکر باز می‌دارد. اشیاء پاکیزه را برای آن‌ها حلال می‌شمرد و ناپاکی‌ها را حرام می‌کند و بارهای سنگین و زنجیرهایی را که بر آن‌ها بود (از دوش و گردنشان) بر می‌دارد.» (۵۸) و بر برادر و پسر عموی پیامبر، حضرت علی علیه السلام، همان دو بزرگواری که حتی در یک چشم به هم زدن هم مشرک نشده‌اند و نیز بر فاطمه زهرا، بانوی زنان جهان و بر دو مولای جوانان بهشت، امام حسن و امام حسین علیهما السلام، به پایداری ابدیت و به تعداد قطره‌های نم نم باران و هم وزن تپه‌ها و کوه‌ها، تا موقعی که درختان برگ دهند و زندگی و شب و روز برقرار باشد، درود فرست. و بر خاندان آن پیامبر، همان امامان معصوم هدایت شده و مدافعین دین خدا، یعنی: حضرت علی بن الحسین علیه السلام، حضرت محمد بن علی علیه السلام، حضرت جعفر بن محمد علیه السلام، حضرت موسی بن جعفر علیه السلام، حضرت علی بن موسی علیه السلام، حضرت محمد بن علی علیه السلام، حضرت علی بن محمد علیه السلام، حضرت حسن بن علی علیه السلام، و حضرت حجت بن الحسن العسکری علیه السلام همان‌ها که بر پای دارندگان عدل هستند و همگی از نسل سبط پیامبر [امام حسین علیه السلام هستند، درود و سلام فرست. پروردگارا! به همین امام دوازدهم «امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف -» قسمت می‌دهیم که ظهورش را نزدیک نمایی، و صبری نیکو و پیروزی کامل و بی نیازی از خلق و پایداری در راه هدایت و توفیق دست یابی به آن چه که تو راضی هستی و دوست می‌داری، به ما عنایت فرمایی. پروردگارا! روزی فراوان، حلال، پاک، سبک، همیشگی و روان که از هر طرف فزونی داشته باشد، و مورد علاقه و اشتیاق باشد و بدون دردسر و زحمت زیاد و بدون منت کشیدن از دیگران به دست آید، به ما عنایت فرما. پروردگارا! ما را از هر گرفتاری و درد و مریضی رهایی بخش و توفیق شکرگزاری بر سلامتی و بر نعمت هدایت را به ما عنایت فرما و هر گاه زمان مرگ ما رسید، ما را بر بهترین حالتی که در حال طاعت تو و رعایت دستورات تو باشیم، بمیران تا با رحمت خود، ای مهربان‌ترین مهربانان! ما را به بهشت جاویدان وارد کنی. پروردگارا! بر محمّد و خاندانش درود فرست و من را از دنیا بیزار و با آخرت مأنوس ساز، زیرا هیچ چیز جز ترس از تو، باعث فرار از دنیا نمی‌شود و هیچ چیز جز امید به تو، باعث انس با آخرت نمی‌گردد. پروردگارا! برهان در اختیار توست و تو همیشه حاکمی و هرگز برهانی علیه تو اقامه نشد و تو محکوم نشدی. پروردگارا! همگان از ستم دیگران به سوی تو عرض حال می‌آورند و هرگز از دست تو به سوی کسی عرض حال برده نمی‌شود. پس بر محمد و خاندانش درود فرست و من را در جهت پیروزی بر نفس ستمگر و سرکش و هواپرستی فراوانی که در درونم قرار دارد، یاری فرما و من را عاقبت به خیر گردان. پروردگارا! این که از یک طرف از تو طلب مغفرت می‌کنم و از طرفی دیگر بر ارتکاب معصیت اصرار می‌ورزم، به خاطر کمی حیا است و باز با این که می‌دانم دانه بردباری تو وسیع است، باز هم توبه نمی‌کنم و از تو طلب مغفرت نمی‌نمایم، ضایع ساختن و هدر دادن امید به توست. پروردگارا! گناهانم مرا از امید بستن به تو ناامید می‌کند و

یقین من به فراگیری رحمت، مانع ترسیدن از تو می‌شود. پس بر محمّد و خاندانش درود فرست و امیدم را تلقّی به قبول کن و کوتاهی مرا نادیده بگیر و در جایگاه بهترین گمان کنندگان به خود، همراه من باش، ای کریم کریمان! پروردگارا! بر محمّد و خاندانش درود فرست و برای مصون ماندن از گناه کمکم کن و زبانم را به حکمت و دانش عقلانی گویا ساز و من را جزء کسانی قرار ده که به سبب از دست دادن فرصت گذشته پشیمان می‌شوند و در استفاده از فرصت هر روز خود متضرّر نمی‌شوند و غصّه روزی فردا را ندارند. پروردگارا! بی نیاز آن کسی است که محتاج تو باشد و به وسیله تو از دیگران بی نیازی بجوید و فقیر آن کسی است که با دست نیاز به سوی خلق دراز کردن، خود را از تو بی نیاز بداند. پس بر محمّد و خاندانش درود فرست و با لطف خود، من را از مخلوقات بی نیاز کن و من را جزء کسانی قرار ده که به سوی هیچ کس جز تو دست خویش را دراز نمی‌کنند. پروردگارا! بدبخت کسی است که مأیوس شود در حالی که در پیش رویش توبه قرار گرفته است و در پشت سرش رحمت بی پایان تو واقع شده است. اگر چه در کردار ضعیف هستم، اما در عرصه رحمت تو از آرزومندترین‌ها هستم، پس ضعف کردارم را با توجه به فزونی امید و آرزویم به تو، بر من ببخش. پروردگارا! اگر تو می‌دانی که در بین بندگانت از من سنگدل‌تر و گنجه‌کارتر نیست، امّا من هم می‌دانم که برتر از تو در عظمت و گسترده‌تر از تو در عفو و رحمت مولایی وجود ندارد. پس ای مولایی که در عفو و رحمت یکتایی، کسی را که در این دنیا تنها فردی نیست که نافرمانی تو را می‌کند، مورد عفو و رحمت خود قرار ده. پروردگارا! تو به ما دستور دادی، امّا ما نافرمانی کردیم؛ و ما را از بدی‌ها برحذر داشتی و ما از بدی‌ها دوری نکردیم؛ و خطرها را به ما یادآوری کردی، امّا ما خود را به فراموشی زدیم؛ و تو ما را به سوی بینایی کشاندی، امّا ما خودمان را به نایبایی زدیم؛ و تو به ما هشدار دادی، امّا ما به تجاوزکاری ادامه دادیم. این برخورد ما، سزای آن نیکی‌های تو به ما نبود و تو آگاه‌تری از آن چه که ما در پیدا و پنهان انجام می‌دهیم و تو از آن چه که ما تاکنون انجام دادیم و آن چه که بعداً انجام می‌دهیم، باخبرتری، پس بر محمد و خاندان او درود فرست و ما را به خاطر آن اشتباه کاری‌ها و فراموش کاری‌ها مجازات نکن. و از حقوقی که بر گردن ما داری در گذر و احسانت را به ما به آخر برسان و ما را از تمام احسانت بهره‌مند گردان و رحمت خویش را بر ما جاری ساز. خدایا! ما به حرمت این امام راستین [امام حسین علیه السلام دست نیاز به سوی تو دراز می‌کنیم و به تو متوسّل می‌شویم و به حقّ عظمتی که برای این امام و جدّش رسول خودت و پدر و مادرش، علی و فاطمه که جزء اهل بیت رحمت هستند، قرار دادی؛ تو را قسم می‌دهیم که روزی دایم را که پایه‌های حیات ماست، برای ما مقرّر بفرمایی. و اصلاح امور زندگی خانوادگی ما را مقرّر بگردانی. پس تو همان کریمی هستی که بخشندگی فراوان داری و هر گاه بخواهی چیزی را که از کسی دریغ کنی، با قدرت و توانایی از او دریغ می‌کنی. خدایا! ما از تو آن رزق و روزی را می‌خواهیم که صلاح دنیای ما و رستگاری آخرت ما در آن باشد. پروردگارا! بر محمد و خاندانش درود فرست و گناهان ما و پدر و مادر ما و همه مردان مؤمن و زنان با ایمان و همه زن و مرد مسلمان، چه زنده و چه مرده، همه را بیامرز و از نیکی دنیا و آخرت ما را بهره‌مند گردان و ما را از عذاب جهنّم نگهدار باش.» سپس حضرت صاحب الزّمان - عجل الله تعالی فرجه الشّریف - فرمود: «رکوع انجام می‌دهی و به سجده می‌روی و بعد تشهد می‌خوانی و نماز را سلام می‌دهی. بعد وقتی تسبیحات حضرت زهرا را گفتی، صورت خویش را روی خاک بگذار و بگو: منزّه است خدا و سپاس مخصوص خداست و خدایی جز خدای یکتا نیست و خدا بزرگ است. این ذکر را چهل مرتبه تکرار می‌کنی، سپس مصون ماندن از گناه، نجات از خطرات، آموزش گناهان و توفیق کار خیر و قبولی اعمالی را که باعث نزدیک شدن به خداوند می‌شوند و تو آرزوی آن را داری، همگی را از خدا بخواه. و بعد برو قسمت بالای سر بایست و به همان صورتی که گفته شد، دو رکعت نماز به جا آور، سپس به رو خود را روی قبر بیانداز و قبر مطهر را ببوس و بگو: خداوند شرافت شما را زیاد کند و درود خدا و رحمت و برکات خداوند بر شما باد. بعد از آن برای خود و پدر و مادر و نیز برای هر کس که خواستی دعا کن.» (۵۹)

او می‌آید... او یگانه منتقم خونِ امام حسین علیه السلام است، چنان که در دعای ندبه می‌خوانیم: «این الطالب بدمِ مقتول بکربلا این المنصور علی من اعتدی علیه وافتری...؛ کجاست طالبِ خونِ حسین علیه السلام که در کربلا کشته شد؟ کجاست آن که بر متجاوزان و مفتریان بر او یاری شده است.» امام باقر علیه السلام در وجه نامگذاری حضرت مهدی علیه السلام به «قائم آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم حدیثی قدسی را روایت فرمود: «زمانی که جدم حسین که صلوات خدا بر او باد به شهادت رسید، فرشتگان با گریه و زاری به درگاه خداوند عزوجل نالیدند و گفتند: پروردگارا! آیا از آنان که برگزیده و فرزند برگزیده (۶۰) تو را، و امام انتخاب شده از بین خلق را کشتند، در می‌گذری؟! خداوند به آنان وحی فرمود: «فرشتگان من! آرام گیرید. سوگند به عزت و جلالم که از آنان انتقام می‌گیرم، اگرچه بعد از گذشت زمانی طولانی باشد.» سپس فرزندان از نسل حسین علیه السلام را که پس از او به امامت می‌رسند به ملائکه نشان داد و آنان شاد شدند. در بین این پیشوایان، یک نفرشان به نماز ایستاده بود «فإذا احدهم قائم یصلی فقال الله عزوجل: بذلک القائم أنتقم منهم؛ خداوند عزوجل فرمود: به وسیله آن «قائم» از دشمنان و قاتلان حسین علیه السلام انتقام می‌گیرم.» (۶۱) ۲ هروی گوید که به امام رضا علیه السلام عرض کردم: «یا بن رسول الله ما تقول فی حدیث روی عن الصادق علیه السلام أنه قال: إذا خرج القائم قتل ذراری قتله الحسین علیه السلام بفعال آبائهم؟! فقال علیه السلام: هو كذلك. فقلت: وقول الله - عزوجل - «ولا- ترزوا وازرّة ووزر آخری (۶۲) ما معناه؟ قال: صدق الله فی جميع أحواله ولكن ذراری قتله الحسین علیه السلام یرضون بفعال آبائهم ویفتخرون بها ومن رضی شیئا کان کمن أتاه ولو أن رجلاً قتل بالمشرق فرضی بقتله رجل بالمغرب لکان الراضی عند الله عزوجل شریک القاتل وإنما یقتلهم القائم علیه السلام إذا خرج لرضاهم بفعال آبائهم...» (۶۳) ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله چه می‌فرمایید درباره حدیثی که از امام صادق علیه السلام روایت شده است؟ و آن حضرت فرموده: «زمانی که «قائم علیه السلام» خروج کرد، ذریه قاتلان حسین علیه السلام را به خاطر کارهای پدرانشان می‌کشد؟!» فرمود: چنان است (که شنیده‌ای)! گفتیم: پس آیه «ولا- ترزوا وازرّة ووزر آخری (۶۴) معنایش چیست؟ حضرت فرمود: «خداوند در تمام گفته‌هایش صادق است. لکن فرزندان قاتلان حسین علیه السلام به کارهای پدران [نیاکانشان] راضی می‌شوند و به آن افتخار می‌کنند و هر کس به چیزی راضی شود، مانند کسی است که خود، آن را انجام داده است، اگر مردی در مشرق کشته شود و دیگری در مغرب به کار او راضی شود، راضی در نزد خدای - عزوجل - شریک جرم او خواهد بود. قائم علیه السلام که بعد از خروج، آن‌ها را می‌کشد، به سبب رضایتشان به اعمال پدرانشان خواهد بود.» ۳ امام باقر علیه السلام فرمود: از آن جهت «قائم علیه السلام» قائم نامیده شد که وقتی جدم حسین علیه السلام کشته شد، ملائکه به سوی خدا با گریه و ناله ضجه کردند تا این که فرمود: پس خداوند برای آن‌ها انوار ائمه را کشف کرد، یکی از آن‌ها قائم (ایستاده) بود و نماز می‌گزارد. پس خداوند فرمود: با این شخص قائم علیه السلام از آن‌ها انتقام خواهیم کشید. (۶۵) در روایات بسیار آمده است که آن حضرت از ذریه قاتلین امام حسین علیه السلام انتقام خواهد گرفت؛ چون آن‌ها نیز به کرده‌ها و کارهای پدران خود راضی و خوشنود هستند و آن را صحیح می‌دانند؛ چنان که امام صادق علیه السلام فرمود: هرگاه قائم علیه السلام خروج کند، فرزندان قاتلین حسین علیه السلام را به علت رضایت به افعال پدران خود می‌کشد. ۴ امام زمان علیه السلام وقتی که به مسجد الحرام برسد، مابین رکن و مقام پنج ندا سر دهد: «ألا یا أهل العالم انا الامام القائم الثاني عشر؛ ألا یا أهل العالم انا الصیّمصام المُنْتَقِم؛ ألا یا أهل العالم انّ جدی الحسین قتلوه عطشاناً؛ ألا یا أهل العالم انّ جدی الحسین طرحوه عزیاناً؛ ألا یا أهل العالم انّ جدی الحسین سحّوه عدواناً؛ (۶۶) ای مردم جهان! من امام دوازدهم قائم هستم، ای مردم جهان! من شمشیر بزان انتقام گیرنده هستم. ای مردم جهان! جدم حسین علیه السلام را با لب عطشان کشتند. ای مردم جهان! جدم حسین علیه السلام را بعد از کشته شدن برهنه بر زمین انداختند. ای مردم جهان! پیکر جدم حسین علیه السلام را پس از کشته شدن، از روی دشمنی، پامال سم اسبان و ستوران قرار دادند.» (۶۷) ۵ قائم از القاب خاصه مشهوره متداوله آن حضرت است. در زبور برلبوموا نیز به این لقب از

ایشان یاد شده است. (۶۸) «قائم» یعنی بر پا شونده در فرمان حق تعالی؛ چه آن حضرت، پیوسته در شب و روز، مهتای فرمان الهی است که به محض اشاره، ظهور نماید. از ابو حمزه ثمالی روایت شده که از حضرت امام محمد باقر علیه السلام سؤال کردم: «یابن رسول الله! آیا همه شما قائم به حق نیستید؟» فرمود: «بلی، همه قائم به حقیم.» گفتم: پس چگونه حضرت صاحب الامر علیه السلام را قائم نامیدند؟ فرمود: «چون جدّم، حضرت امام حسین علیه السلام شهید شد، ملائکه در درگاه الهی صدا به گریه و ناله بلند کردند و گفتند: ای خداوند و سید ما! آیا از قتل بر گزیده خود و فرزند پیغمبر پسندیده خود و بهترین خلق خود غافل می‌شوی؟ پس حق تعالی، به سوی ایشان وحی کرد: «ای ملائکه من! قرار گیرید! قسم به عزّت و جلال خود که هر آینه انتقام خواهم کشید از ایشان، هر چند بعد از زمان‌ها باشد.» پس حق تعالی حجاب‌ها را برداشت و نور امامان از فرزندان حسین را به ایشان نمود و ملائکه به آن شاد شدند؛ پس یکی از آن انوار را دیدند که در میان آن‌ها ایستاده، به نماز مشغول بود؛ حق تعالی فرمود: «به وسیله این ایستاده [قائم از ایشان انتقام خواهم کشید.» (۶۹) ۶ در چند روایت، از امام زمان علیه السلام به «موتور» یاد شده است. موتور به کسی می‌گویند که پدرش کشته شده و خونخواهی او نشده است. مرحوم مجلسی رحمه الله فرموده: «مراد به والد [پدر]، یا حضرت عسکری علیه السلام است یا جناب امام حسین علیه السلام یا جنس والد، که شامل همه ائمه علیهم السلام باشد؛ یعنی انتقام گیرنده خون تمام اجداد خود.» (۷۰) ۷ در تفسیر شیخ فرات بن ابراهیم کوفی (۷۱) از حضرت باقر علیه السلام روایت شده است که در تفسیر آیه شریفه «وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا...» (۷۲) فرمود: مظلوم کشته شده حسین علیه السلام است. «فَلَا يُشْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا» (۷۳) فرمود: «خداوند مهدی علیه السلام را منصور نامید، چنان که احمد، محمد و محمود صلی الله علیه و آله و سلم و عیسی علیه السلام مسیح نامیده شده است.» و شاید، نکته تعبیر از آن جناب به امام منصور در زیارت عاشورا، آیه مذکور باشد به مناسبتی که وجه آن واضح است. والله العالم. (۷۴) ۸ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ابْنِ أَبِي عَمِيْرٍ عَنِ ابْنِ مُسِيْكَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ «أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ» (۷۵) قَالَ إِنَّ الْعِمَامَةَ يَقُولُونَ نَزَلَتْ فِي رَسُولِ اللَّهِ لَمَّا أَخْرَجَتْهُ قُرَيْشٌ مِنْ مَكَّةَ وَإِنَّمَا هُوَ الْقَائِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا خَرَجَ يَطْلُبُ بَدْمَ الْحَسَنِينِ وَهُوَ قَوْلُهُ نَحْنُ أَوْلِيَاءُ الدَّمِّ وَطَلَبُ الدِّيَةِ؛ (۷۶) امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه ۳۹ از سوره مبارکه حج که خداوند می‌فرماید: «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده است، اجازه جهاد داده شده است، چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و خدا بر یاری آن‌ها تواناست.» فرمود: اهل سنت می‌گویند: این آیه در مورد رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شده است زمانی که قریش، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را از مکه بیرون کردند. در حالی که شأن نزول آیه، در مورد قائم آل محمد - عجل الله تعالی فرجه الشریف - است و آیه مربوط است به زمانی که حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - ظهور می‌کند و به خون خواهی امام حسین علیه السلام برمی‌خیزد و این معنای جمله آن حضرت است که: «ما خون خواهان امام حسین علیه السلام و طلب کنندگان دیه هستیم.» ۹ امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: «به خدا قسم من و این دو فرزندم [امام حسن و حسین علیهما السلام شهید خواهیم شد، خداوند در آخر الزمان مردی از فرزندانم را به خونخواهی ما برخواهد انگيخت و او مدتی غایب خواهد شد تا مردم آزمایش شوند و گمراهان جدا گردند، تا جایی که افراد نادان می‌گویند: خداوند دیگر به آل محمد کاری ندارد.» (۷۷) ۱۰ در این که منتقم بودن حضرت مهدی علیه السلام از مسلمانی تاریخی و اعتقادی بین مسلمین است، استاد شهید مطهری رحمه الله می‌فرماید: «اولین باری که اثر اعتقاد مهدویت را در تاریخ اسلام می‌بینیم، در جریان انتقام مختار از قاتلین امام حسین علیه السلام است. جای تردید نیست که مختار مرد بسیار سیاستمداری بوده و روشش هم بیش از آن که روش یک مرد دینی و مذهبی باشد، روش یک مرد سیاسی بوده است. البته نمی‌خواهم بگویم مختار آدم بد یا خوبی بوده است، کار به آن جهت ندارم، مختار می‌دانست که ولو این که موضوع، موضوع انتقام گرفتن از مردم قاتلان سیدالشهداء است و این زمینه، زمینه بسیار عالی‌ای است اما مردم تحت رهبری او حاضر به این کار نیستند. شاید (بنابر روایتی) با حضرت امام زین العابدین علیه السلام هم تماس گرفت و ایشان قبول نکردند. مسئله مهدی موعود را که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم خبر داده بود، به نام محمد

بن حنفیه پسر امیرالمؤمنین و برادر سیدالشهداء، مطرح کرد. چون اسم او محمد بود، زیرا در روایات نبوی آمده است «اسمه اسمی» نام او نام من است. گفت: ایها الناس! من نایب مهدی زمانم، آن مهدی‌ای که پیغمبر خبر داده است. (۷۸) مختار مدتی به نام نیابت از مهدی زمان، بازی سیاسی خودش را انجام داد. حال آیا محمد بن حنفیه واقعاً خودش هم قبول می‌کرد که من مهدی موعود هستم یا نه، بعضی می‌گویند قبول می‌کرد برای این که بتوانند انتقام را بکشند که این ثابت نیست. اما در این که مختار، محمد بن حنفیه را به عنوان مهدی موعود معرفی می‌کرد شکی نیست، و بعدها از همین جا مذهب کیسائیه پدید آمد. محمد بن حنفیه هم که مُرد گفتند مهدی موعود که نمی‌میرد مگر این که زمین را پر از عدل و داد کند، پس محمد بن حنفیه نمرده است و در کوه رَضوی غایب شده است...» (۷۹)

فصل چهارم تماشا که راز

در سوگ سیدالشهداء

زیارت ناحیه مقدسه

زیارت ناحیه مقدسه، خون گریه و سوگنامه حضرت مهدی علیه السلام و مرثیه بلند آن بزرگوار بر مصایب و رنج‌های جدش، اباعبدالله الحسین علیه السلام در عاشورا است. این زیارت، ترسیم و توصیف لحظه‌های شهادت اباعبدالله علیه السلام، غربت و مظلومیت اهل بیت علیهم السلام، معتبرترین، مستندترین و بلندترین روضه‌ای است که از زبان معصوم منتقم و خونخواه سید شهیدان به ما رسیده است. این مرثیه از زبان کسی است که صحنه‌ها و لحظه‌های عاشورا، هر روز مقابل نگاه اوست و او از پس پرده‌های اشک، حنجره‌ای عطش زده در آزمندی خنجر قساوت و خیمه‌هایی در آستانه آتش و شیون را نظاره می‌کند. زیارت ناحیه مقدسه، گزارش عاشورا است؛ گزارشی که در آن دقایق و صحنه‌های جزئی نیز توصیف شده است. این زیارت نامه شامل هشت بخش است: ۱- سلام بر انبیا و اولیا. ۲- سلام بر امام شهید و صحابه فداکارش. ۳- آرزوی زیارت امام حسین علیه السلام. ۴- طرح اوصاف، ویژگی‌ها و سیرت امام حسین علیه السلام و تأثیر شهادت آن حضرت. ۵- طرح نهضت و انقلاب مقدس اباعبدالله علیه السلام. ۶- توصیف صحنه کربلا، شهادت، رنج‌ها و مصایب بازماندگان و قافله اسیران. ۷- تحلیل بازتاب حادثه کربلا و غربت اسلام پس از شهادت و سوگواری کائنات و موجودات در شهادت اباعبدالله علیه السلام. ۸- نیایش، دعا و طرح درخواست‌های امام زمان علیه السلام با پروردگار. (۸۰) این زیارت در کتاب اقبال سید بن طاووس: ۵۷۳ و نیز در بحارالانوار، ج ۹۸ : ۲۶۹ نقل شده است. (۸۱)

ترجمه زیارت ناحیه مقدسه

قسمت اول

سلام بر حضرت امیرالمؤمنین، علی بن ابیطالب علیه السلام که به برادری برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله اختصاص داده شد. سلام بر حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، دختر حضرت محمدصلی الله علیه و آله. سلام بر ابومحمد، امام حسن مجتبی علیه السلام، وصی و جانشین پدرش، حضرت علی علیه السلام. سلام بر امام حسین علیه السلام که با خون خود، جانش را در راه خدا ارزانی داشت. سلام بر آن امامی [امام حسین علیه السلام که در پیدا و پنهان، اطاعت خداوند را پیشه خود ساخت. سلام بر آن امامی که خداوند در تربت خاک قبر او شفای بیماران را قرار داد. سلام بر آن امامی که دعا در زیر گنبد او مستجاب است. سلام بر آن امامی

که دیگر امامان معصوم‌علیهم‌السلام از نسل او به دنیا آمده‌اند. سلام بر فرزندِ خاتم پیامبران. سلام بر فرزندِ بهترین اوصیای پیامبران. سلام بر فرزندِ فاطمه زهرا علیها السلام. سلام بر فرزندِ خدیجه کبری. سلام بر فرزندِ «سدره المنتهی» (۸۲). سلام بر فرزندِ «جَنَّة المأوی (۸۳)». سلام بر فرزندِ زمزم و صفا. سلام بر آن امامِ آغشته به خون. سلام بر آن امامی که خیمه هایش را پاره پاره کردند. سلام بر پنجمین نفر از آلِ عبا «خامس آل عبا». سلام بر آن غریب‌تر از همه غریبان. سلام بر آن شهیدِ بالاتر از همه شهیدان. سلام بر آن امامی که به دست افراد بی اصل و نسب به قتل رسید. سلام بر آن امام ساکن کربلا. سلام بر آن امامی که فرشتگان آسمان در عزایش گریستند. سلام بر آن امامی که همه نسل او از افراد پارسا و برگزیده‌اند. سلام بر سلطان دین. سلام بر محلّ نزول براهین و دلایل واضح الهی. سلام بر امامانِ دارای مقام سروری. سلام بر سینه‌های چاک چاک «از شمشیر و نیزه». سلام بر آن لبان خشکیده «از تشنگی». سلام بر جسم‌های کنده شده «از دنیا». سلام بر جان‌های ربوده شده. سلام بر بدن‌های برهنه. سلام بر جسم‌هایی که بر اثر تابش آفتاب بر آنان، رنگشان تغییر کرد. سلام بر آن خون‌های جاری شده. سلام بر آن بدن که اعضای آن قطعه قطعه شده. سلام بر سرهایی که در بلندی قرار گرفت «بالای نیزه» و همراه کاروان اسیران «در حرکت بود». (۸۴) سلام بر زنان «بدون پوشش مناسب» به اسارت رفته، سلام بر حجّت خدای هستی. سلام بر تو «ای حسین» و بر پدران پاک تو. سلام بر تو و بر فرزندان شهیدت. سلام بر تو و بر ذرّیه‌ات که به یاری تو برخاسته‌اند. سلام بر تو و بر فرشتگان خفته در کنارت. سلام بر آن کشته مظلوم. سلام بر برادر مسمومش «امام حسن مجتبی‌علیه السلام»، سلام بر حضرت علی اکبر علیه السلام. سلام بر شیر خواره، حضرت علی اصغر علیه السلام. سلام بر بدن‌های افتاده «رها شده» در بیابان. سلام بر خاندان نزدیک پیامبر صلی الله علیه و آله. سلام بر افتادگان در بیابان. سلام بر دور از وطن‌ها. سلام بر بی کفن دفن شده‌ها. سلام بر آن سرهایی که از بدن‌ها جدا شدند. سلام بر آن امام امر به معروف و نهی از منکر کننده بردبار. سلام بر مظلوم بی یاور. سلام بر ساکن خاکی پاک. سلام بر صاحب بارگاه باشکوه. سلام بر آن امامی که خدای بزرگ او را از پلیدی‌ها پاک ساخت. سلام بر آن امامی که جبرئیل به وجود او افتخار کرد. سلام بر آن امامی که در کودکی و در گهواره، حضرت میکائیل با او به زبان کودکی سخن گفت. سلام بر آن امامی که هم پیمان‌های او پیمان شکنی کردند. سلام بر آن امامی که حرمت حریم او را شکستند. سلام بر آن امامی که خورش به ناحق بر زمین ریخته شد. سلام بر آن امامی که غسلش با خون زخم‌های بدنش بود. سلام بر آن امامی که نیزه‌های زیادی بر او فرود آمد. سلام بر آن ستم دیده‌ای که خورش مباح شد. سلام بر آن امامی که در بیابان سربریده شد. سلام بر آن امامی که روستاییان او را دفن کردند. سلام بر آن امامی که شاه‌رگ گردنش را قطع کردند. سلام بر آن امام مورد حمایتی که «در روز عاشورا» بدون یاور ماند. سلام بر آن محاسن به خون خضاب شده. سلام بر آن صورت بر خاک افتاده. سلام بر آن جنازه بر زمین مانده. سلام بر آن لب و دندانی که با «چوب خیزران» به آن زدند. سلام بر آن سرِ بالای نیزه‌ها. سلام بر آن بدن‌های برهنه‌ای که در بیابان‌ها افتاده بودند و گرفتار نیش ستم گرگ‌های ستمگر شدند. و درندگان وحشی به سوی آنان در رفت و آمد بودند. سلام بر تو ای مولای من! و بر فرشتگانی که در اطراف بارگاہت در رفت و آمدند. همان فرشتگانی که بر تربت تو حلقه زدند و در صحن و سرایت در حال طوافند و برای زیارتت بر تو وارد شدند. سلام بر تو، همانا من به سوی تو آمده‌ام و رستگاری را نزد تو می‌جویم. سلام بر تو از طرف کسی که حرمتِ حریم تو را می‌شناسد و با اخلاص، ولایت تو را پذیرفته است و با ابراز محبت به تو، می‌خواهد به خداوند نزدیک شود و از دشمنان تو بیزار گردد. سلامی از قلبی که به خاطر مصیبت‌های وارده بر تو زخمی و مجروح است و در هنگام یاد تو اشک هایش جاری است. سلام انسانی دردمند و محزون و سرگردان، خوار و ذلیل. سلام بر تو از طرف کسی که اگر در کربلا (۸۵) حضور داشت، با سپر قرار دادن جان خود، جسم تو را از شمشیرها محافظت می‌کرد و برای مردن در راه تو، آخرین نفس خود را هدیه می‌کرد و در رکاب تو جهاد می‌کرد و تو را در جنگ بر علیه دشمنانی که بر تو شوریده‌اند، یاری می‌داد و جسم و جان و مال و فرزند و روح و روان خود را فدای جان تو کرده و اهل بیت خود را سپر بلای اهل بیت تو قرار می‌داد. گر چه روزگار، تولّد من را به تأخیر انداخت

و قضا و قدر الهی مرا از یاری تو بازداشت و نتوانستم در برابر دشمن تو رو در رو بچنگم و در برابر کسی که عَلَم دشمنی بر علیه تو برافراشته بپاخیزم، اما هر آینه هر صبح و شام، به نوحه و زاری برایت می‌پردازم و در عزایت به جای اشک، خون از دیده می‌بارم. این همه برای این است که بر آن چه که بر تو گذشت، حسرت می‌خورم و غمگین هستم و بر گرفتاریات تأسّف می‌خورم. و هم چنان افسوس می‌خورم تا از اندوه مصیبت وارده بر تو و غصّه افسردگی و دل شکستگی بمیرم. شهادت می‌دهم تو نماز را برپا داشتی و زکات را ادا کردی و امر به معروف نموده و از منکر و دشمنی با خدا نهی کردی و مطیع خداوند بودی و نافرمانی نکردی و به خداوند و ریسمان الهی تمسک جُستی. پس او را از خود راضی نگه داشتی و خدا ترسی پیشه کردی و مراقبت نفس نمودی و دعوت خداوند را اجابت کردی. و سنّت‌های الهی را به پا داشتی و فتنه‌ها را خاموش کردی و به راه هدایت، مردم را دعوت کردی و راه راستی و درست کرداری را روشن ساختی. و آن گونه که حَقّش بود، در راه خدا جهاد کردی و مطیع پروردگار و جدّت حضرت محمّدصلی الله علیه و آله، رسول خدا بودی. و به گفتار پدرت حضرت علی علیه السلام گوش شنوا داشتی و به سرعت، وصیّت برادرت امام حسن مجتبی علیه السلام را عمل کردی و ستون دین را برافراشتی و طغیان و سرکشی را در نطفه خفه کرده و از بین بردی و کوبنده طاغیان و سرکشان بودی و برای امت اسلام، اندرز دهنده بودی. و در لحظه‌های مرگ و سختی جان کندن، آسوده خاطر رفتی و با فاسقان مبارزه کردی و با براهین الهی قیام کردی و برای اسلام و مسلمین شفقت نشان داده و عاطفه به خرج دادی. و حق را یاری کردی و در گرفتاری و آزمایش‌های الهی، بردبار بودی و از دین محافظت کردی و از گستره حضور دین دفاع کردی. از آرمان هدایت، نگه‌داری کرده و آن را یاری نموده‌ای. عدالت را گسترش داده و به نشر آن اقدام کرده‌ای. دین را یاری کرده و فرهنگ دین داری را علنی ساختی. بازپچه قرار دهندگان دین را از کارشان باز داشته و مانع آنان شدی. دارایی سرمایه‌دارانِ ظالم را به نفع افراد مستضعف مصادره کرده و بین قوی و ضعیف به تساوی تقسیم کردی. بهار امید یتیمان و نگه دارنده مردمان، و مایه عزّت اسلام و معدن احکام الهی و ملازم نعمت‌ها بودی. راه و روش جدّ و پدرت را طیّ کردی و در وصیّت کردن به روش برادرت امام حسن علیه السلام وصیّت کردی. در پیمان‌ها دارای خوی و خصلت پسندیده و کرامت روشن هستی. حتّی در تاریکی‌ها «جهل و نادانی جهان» به کوشش ادامه دادی و راه‌های استوار را انتخاب کردی. با شرف و با کرامت‌تر از همه مخلوقات. پیشینه‌ای عظیم و عالی داری. حَسَب و نَسَب شریف و بلندی داری، و دارای رتبه والا و مناقب بسیار و نژادی پسندیده‌ای. و بردبار، رستگار و بازگشت کننده به سوی خدایی. تو بخشنده دانا، نیرومند و بلند مرتبه هستی. امام شهید، بسیار ناله کننده در پیشگاه خدا و بازگشت کننده به سوی خدایی. دوست داشتندی و دارای هیبت و وقاری. برای پیامبر خدا، فرزند و برای قرآن کریم بررسی کننده و برای امت اسلام بازوانی. و در طاعت پروردگار کوشا و نسبت به عهد و پیمان وفادار، و از راه فاسقان کناره‌گیری کننده‌ای و انجام دهنده تمامی سعی و تلاش هستی و نیز دارای رکوع و سجود طولانی هستی. و همانند کسی که می‌خواهد از دنیا کوچ کند، از دنیا کناره‌گرفتی و به دنیا مانند کسی که از دنیا وحشت داشته باشد، نگاه می‌کنی. از آرزوهای دنیایی چشم پوشیدی و نظر همت خود را از زینت‌های دنیا برگرداندی و نگاهت از خوشی‌های دنیا برگرفته شده است و اشتیاق به آخرت شناخته شده است. تا آن جا که وقتی ستم، همه توان خود را به میدان آورد و بیدادگری پرده از چهره برداشت و گمراهی پیروانش را فراخواند؛ تو در آن هنگام در کنار حرم جدّت در مدینه، سکونت داشتی و با ستمگران بیگانه بودی و همشین خانه و محراب و کناره گیرنده از شهوات و لذّات بودی و به اندازه طاقت خود، با قلب و زیانت نهی از منکر می‌نمودی. پس از آن، آگاهی‌ات از منکرات در جامعه، اقتضا کرد که نهی از منکر عملی و علنی انجام دهی؛ و عملاً در برابر تبهکاران ایستاده و با آنان به نبرد پردازی. به همین دلیل به همراه

فرزندانت و اهل بیت و نیز پیروان و دوستان، کوشش آغاز کردی و مقصود خود را با دلیل و برهان آشکار کردی و با استفاده از علم و دانش و بردباری و موعظه نیکو، مردم را به سوی خداوند دعوت کردی و به اقامه حدود الهی و اطاعت از خداوند امر و از پلیدی و سرکشی‌ها نهی کردی. اما آنان با ستم و تجاوز با تو مقابله کردند و تو بعد از حذر داشتن آنان و تکرار بی‌تنبه و برهان بر آنان، با آن‌ها به جهاد برخاستی. ولی آن‌ها حرمت حریم تو و بیعت با تو را شکستند. و پروردگارت و نیز جدّت رسول خدا صلی الله علیه و آله را خشمگین کردند و آغازگر جنگ با تو بودند. پس صحنه، صحنه ضربت شمشیر و نیزه شد و تو مرگ را بر لشکر کفار تحمیل کردی و در گرد و غبار میدان جنگ غرق شدی و با ذوالفقاری وارد شدی که گویا علی مرتضی در میدان جنگ حاضر شده است. وقتی که دیدند تو اقوام و یاران ثابت قدمی داری و بی‌قراری و ترس در تو مشاهده نمی‌شود، حیل‌های آشوب برانگیز خود را در مورد تو اجرا کردند و با حیل و نیرنگ و بدی‌هایشان با تو به نبرد پرداختند و آن ملعون به لشکرش امر کرد که از رسیدن آب به تو جلوگیری شود و نیز مانع رسیدن آب شدند و با تو جنگیدند و با عجله از تو خواستند در بیابان کربلا فرود آیی. و تیرها به سوی پرتاب کردند و برای در آوردن ریشه‌ات، دست‌ها دراز کردند و پیمانی را که با تو بسته بودند، رعایت نکردند و در هنگامه کشتن دوستان و یاران و مصادره اموال، هرگز فکر نکردند که این اقدام آن‌ها گناهی بزرگ است. در حالی که تو در میان گرد و غبار جنگ بودی و آزار و اذیت‌ها را تحمیل می‌کردی، آن گونه که حتی فرشتگان آسمان از بردباری‌ات تعجب کردند، آن دشمنان از هر جهت تو را محاصره کردند و با زخم‌های زیادی که بر تو وارد کردند، ناتوانت ساختند و بین تو و خیمه‌های حرم فاصله انداختند و مانع رفت و آمدت به خیمه‌های حرم شدند، آن گونه که حتی یک یاور هم برایت نماند، در حالی که تو آمر به معروف و ناهی از منکر بودی. بردبار بودی و مدام از زنان و فرزندان دفاع می‌کردی؛ تا آن که تو را از اسب بر زمین انداختند. پس در حالی که مجروح بودی، بر زمین قرار گرفتی، تا آن جا که زیر سُم اسبان قرار گرفتی، یا این که سرکشان، شمشیر بر بدن تو زدند و عرق مرگ بر پیشانی تو نشست و از این پهلو به آن پهلو می‌شدی. آن گاه که نگاه مایوسانه‌ای به خیمه‌های حرم و اهل بیت خویش کردی. آن گونه که از شدت دردها و جراحات می‌رفت که فرزندان و اهل بیت خود را فراموش کنی. در این بین ذوالجناح به سرعت رم کرد و به طرف خیمه‌های حرم رفت، در حالی که شیهه‌های گریه آلود داشت. وقتی که زنان حرم اسب را ذلیل و شرمسار دیدند و مشاهده کردند که زین اسب بر اسب آویزان است، مو پیشان و در حالی که سیلی بر صورت‌های خود می‌نواختند، نقاب از چهره گرفتند، از پشت پرده بیرون دویدند و شیون کنان و در حالی که آثار ذلت بعد از عزت را می‌دیدند، به سوی قتلگاهت شتابان دویدند. در همان حال، شمر ملعون روی سینه‌ات نشسته بود. شمشیرش را بر گلویت می‌کشید، در حالی که با دست دیگرش ریش مبارک تو را گرفته بود، که با شمشیر هندی خود، سر از بدنت جدا کند. در همان حال بود که حواس پنج‌گانه‌ات از کار افتاد و نفس‌های آخر را زدی و سرت روی نیزه قرار گرفت و اهل بیت تو، همانند بردگان به اسارت برده شدند و با زنجیر آهنی به بند کشیده شدند و بر روی پالان چهارپایان «شتران» سوار شدند، به گونه‌ای که شدت گرمای تابستان صورت آنان را سوزانید و آنان از صحراها و بیابان‌ها بُرده شدند. و در حالی که دست‌های بسته آنان به گردنشان آویزان شده بود، در بازار شهرها چرخانده می‌شدند. پس وای بر گنهکاران فاسد که با کشتن تو، اسلام را به قتل رساندند و نماز و روزه را تعطیل کردند و سنت‌ها و احکام الهی را شکستند و پایه‌های ایمان را منهدم کردند و آیات قرآن را تحریف کردند و در طغیان‌گری و دشمنی با اهل بیت علیهم السلام سرعت گرفتند و قساوت به خرج دادند. از این پس یک بار دیگر رسول خدا صلی الله علیه و آله مورد ستم قرار گرفت و ولی دم شد و حق انتقام گرفتن برایش باقی ماند و قرآن کریم یک بار دیگر غریب واقع شد. و وقتی که تو به شکست کشانده شدی، حق یک بار دیگر مورد خیانت قرار گرفت و شکست خورد و با رفتن تو تکبیر و تهلیل [لا اله الا الله و حلال و حرام و قرآن و تفسیر آن، همگی از بین رفت. و بعد از شهادت تو تغییر و تبدیل و تحریف احکام و دشمنی با دین، تعطیل شدن احکام و هواپرستی و گمراهی و فساد و باطل‌گرایی، به صورت فرهنگ جامعه درآمد و ظاهر شد. پس آن کس که خبر

شهادت تو را در مدینه در کنار قبر جدّت رسول خدا صلی الله علیه و آله اعلان می کرد، با اشک‌های طولانی خبر مرگ تو را به پیامبر داد. در حالی که خطاب به رسول خدا صلی الله علیه و آله می گفت: ای رسول خدا! نوه و جوانت [حسین کشته شد و تعرّض به اهل بیت تو و افراد مورد حمایت تو را مباح شمردند و بعد از تو، فرزندان و نوه‌های تو به اسارت برده شدند و هر رفتار غیر اصولی و غیر انسانی را نسبت به عترت و اهل بیت تو انجام دادند. آن جا بود که پیامبر خدا بر آشفته و گریه از درون قلب آرام او برآمد و در عزای تو فرشتگان و پیامبران الهی به او تسلیت گفتند و در شهادت تو مادرت زهراعلیها السلام سوگوار شد و لشکرهایی از فرشتگان مقرب در گاه خداوند، برای تسلیت گفتن به پدرت، حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در رفت و آمد بودند و در عزای تو در بالاترین طبقات بهشت، محافل عزا برپا کردند و در عزای تو زنان بهشتی بر صورت‌های خود سیلی زدند و همه آسمان‌ها و ساکنان آن و بهشت و نگهبانان آن و کوه‌های مرتفع و دامنه‌های آن و دریاها و ماهی‌های آن و بهشت و افراد آن، و خانه کعبه و مقام ابراهیم و مشعر و آنان که در احرام بودند و نیز آنان که از احرام بیرون آمدند، همگی در عزای تو گریه کردند. پروردگارا! به حرمت این مکان ارزشمند [کربلا] بر محمد و خاندانش درود فرست و مرا در قیامت به همراه آنان و جزء گروه آنان محشور کن و با شفاعت آنان مرا وارد بهشت کن. ۲امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - فرمود: اگر خواستی امام حسین علیه السلام را در روز عاشورا زیارت کنی، در مقابل قبرش بایست و بگو: سلام بر حضرت آدم، برگزیده خدا از بین مخلوقات. سلام بر حضرت شیث، ولی خدا و برگزیده او. سلام بر حضرت ادریس که به اقامه برهان الهی در بین مردم پرداخت. سلام بر حضرت نوح که خداوند دعایش را در مورد ارسال عذاب بر قوم کافر مستجاب کرد. سلام بر حضرت هود که با یاری خداوند به پیش رفت. سلام بر حضرت صالح که به خاطر کرامت خداوند بر او، به سوی پروردگار متوجه شد. سلام بر حضرت ابراهیم که خداوند با دوست خود و خلیل قرار دادنش، از او حمایت کرد. سلام بر حضرت اسماعیل که خداوند گوسفندی ارزشمند را از بهشت خود به عنوان فدایی او برای او فرستاد. سلام بر حضرت اسحاق که خداوند پیامبران را از نسل او قرار داد. سلام بر حضرت یعقوب که خدا به رحمت خودش بینایی او را به او بازگرداند. سلام بر حضرت یوسف که خداوند به عظمت و قدرت خود او را از درون چاه نجات داد. سلام بر حضرت موسی که خداوند به قدرت خودش دریا را برایش شکافت. سلام بر حضرت هارون که خداوند با برگزیدنش به پیامبری، او را به خود اختصاص داد. سلام بر حضرت شعیب که خداوند او را بر قومش پیروز ساخت. سلام بر حضرت داوود که خداوند از خطای او در گذشت و توبه او را پذیرفت. سلام بر حضرت سلیمان که به وسیله عزّت و جلال خداوند، جنیان و پریان در تسخیر او قرار گرفتند. سلام بر حضرت ایوب که خداوند از آن بیماری شفایش عنایت فرمود. سلام بر حضرت یونس که خداوند ضمانت قومش را از نفرین یونس پذیرفت، و آن‌ها را نجات داد. سلام بر حضرت عزیر که خداوند پس از آن که او مرده بود، او را دوباره زنده کرد. سلام بر حضرت زکریّا که در مصیبت وارده [قتل یحیی صبر و بردباری پیشه کرد. سلام بر حضرت یحیی که خداوند به خاطر دادن لیاقت شهادت، او را به خود نزدیک کرد. سلام بر حضرت عیسی، روح خدا و کلمه پروردگار. سلام بر حضرت محمدصلی الله علیه و آله حبيب و دوست خدا و برگزیده او. (۸۶)

فصل پنجم غروب عاشورا، طلوع ظهور

مسئله رجعت

«قال الحسين عليه السلام لأصحابه قبل أن يقتل: إن رسول الله قال لي: يا بني إنك ستساق إلى العراق وهي أرض قد التقى بها النبيون و أوصياء النبيين و هي أرض تدعى عمورا وإنك تستشهد بها ويستشهد معك جماعة من أصحابك لا يجدون ألم مس الحديد وتلا: «قلنا يا نار كوني بردا وسلاما على إبراهيم» (الأنبياء: ۶۹) يكون الحرب بردا وسلاما عليك وعليهم. فابشروا فوالله لئن قتلونا فانا نرد

علی نبینا قال: ثم أمكث ما شاء الله فأكون أول من ينشق الأرض عنه فأخرج خرجه يوافق ذلك خرجه أمير المؤمنين وقيام قائمنا ثم لينزلن علي وفد من السماء من عند الله لم ينزلوا إلى الأرض قط ولينزلن إلى جبرئيل وميكائيل وإسرافيل وجنود من الملائكة. ولينزلن محمداً وعلی و أنا و أخى و جميع من من الله عليه فى حمولات من حمولات الرب خيل بلق من نور لم يركبها مخلوق ثم ليهزن محمداً لواءه وليدفعنه إلى قائمنا مع سيفه ثم إنا نمكث من بعد ذلك ما شاء الله ثم إن الله يخرج من مسجد الكوفة عينا من دهن وعينا من ماء و عينا من لبن. ثم إن أمير المؤمنين عليه السلام يدفع إلى سيف رسول الله صلى الله عليه و آله و يبعثني إلى المشرق والمغرب فلا- آتى على عدو لله إلا- أهرقت دمه ولا- أدع صنما إلا- أحرقت حتى أقع إلى الهند فأفتحها. وإن دانيال ويوشع يخرجان إلى أمير المؤمنين يقولان صدق الله ورسوله وبعث الله معهما إلى البصرة سبعين رجلا فيقتلون مقاتليهم وبعث بعثا إلى الروم فيفتح الله لهم. ثم لأقتلن كل دابة حرم الله لحمها حتى لا يكون على وجه الأرض إلا الطيب وأعرض على اليهود والنصارى وسائر الملل: ولأخيرنهم بين الاسلام والسيف فمن أسلم منت عليه ومن كره الاسلام أهرق الله دمه و لا يبقى رجل من شيعتنا إلا أنزل الله إليه ملكا يمسح عن وجهه التراب ويعرفه أزواجه ومنزلته فى الجنة ولا- يبقى على وجه الأرض أعمى ولا مقعد ولا مبتلى إلا كشف الله عنه بلاءه بنا أهل البيت. ولينزلن البركة من السماء إلى الأرض حتى أن الشجرة لتقصف بما يريد الله فيها من الثمرة ولتأكلن ثمرة الشتاء فى الصيف و ثمرة الصيف فى الشتاء وذلك قوله تعالى «ولو أن أهل الكتاب آمنوا و اتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والأرض ولكن كذبوا فأخذناهم بما كانوا يكسبون» ثم إن الله ليهب لشيعتنا كرامة لا يخفى عليهم شئ فى الأرض وما كان فيها حتى أن الرجل منهم يريد أن يعلم علم أهل بيته فيخبرهم بعلم ما يعملون. مختصر بصائر الدرجات: مما رواه لى السيد على بن عبد الكريم بن عبد الحميد الحسنى بإسناده عن سهل مثله. ايضاح: (لتقصف) أى تنكسر أغصانها لكثرة ما حملت من الثمار. (۸۷) سهل بن زياد از ابن محبوب نقل مى كند كه ابن فضيل گوید: سعد الجلاب از قول جابر گوید كه امام باقر عليه السلام فرمود: امام حسين عليه السلام پیش از شهادتش به اصحاب خود فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله به من فرمود: همانا تو به زودى به سوى عراق كشانده مى شوى و آن زمينى است كه پیغمبران و اوصیای آن‌ها در آن گرفتاری‌ها كشيده‌اند و آن زمينى است كه به آن «عمورا» گفته مى شود. تو (اى حسين) و گروهى از اصحابت كه درد كشيده شدن آه‌ن بر بدن خود را احساس نمى كنند، در آن شهيد مى شويد و اين آيه را تلاوت نمود: «قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَيَّ إِِبْرَاهِيمَ» (۸۸) جنگ برای تو و اصحابت سرد و سالم مى شود. پس مژده باد بر شما! به خدا قسم! اگر ما را بكشند، به حضور پیغمبران وارد مى شويم و در آن جا مى مانيم تا خدا بخواهد. پس من اولین كسى هستم كه زمين برای او شكافته شود. پس بيرون مى آيم هم زمان با خروج اميرالمؤمنين و قيام «قائم» ما. سپس دسته‌اى از آسمان از نزد خدا برای من فرود مى آيند كه تا آن وقت ابداً فرود نيامده‌اند و جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و لشكر فرشته‌ها برای من نازل مى شوند. حتماً محمداً صلى الله عليه و آله و على عليه السلام نازل مى شوند و من و برادرم و تمامی آنان كه خداوند به آن‌ها منت گذاشته است، فرود مى آيند، بر مركب‌هاى از مركب خدا، اسبانى سفيد پيشانى و نورانى كه هيچ مخلوقى تاكنون سوار آنها نشده است. سپس محمداً صلى الله عليه و آله پرچم خود را به اهتزاز در مى آورد و همراه شمشير خود به «قائم عليه السلام» ما تحويل مى دهد، بعد از آن مقدار كه خدا خواهد مى مانيم و خداوند از مسجد كوفه چشمه‌هاى از روغن و آب و شير بيرون مى آورد؛ (۸۹) سپس اميرالمؤمنين عليه السلام شمشير رسول خدا صلى الله عليه و آله را به من مى دهد و مرا به مشرق و مغرب مى فرستد. پس به سوى دشمن خدا نمى روم، مگر اين كه خونس را مى ريزم و بُتى رها نمى كنم، مگر آن را مى سوزانم تا به «هندوستان» مى رسم و آن را مى گشاييم و دانيال و يوشع به سوى اميرالمؤمنين عليه السلام بيرون مى آيند و مى گويند: راست گفت خدا و رسولش! خداوند همراه آن‌ها هفتاد نفر را به سوى بصره مى فرستد و جنگجویان آن جا را مى كشند و واحدی از ارتش را به روم اعزام مى دارند و آن جا را فتح مى كنند. سپس تمام حيوانات حرام گوشت را مى كشم، به گونه‌اى كه در روى زمين غير از (حلال گوشت و) پاك پيدا نشود. به يهود و نصارا و ساير ملت‌ها پيشنهاد مى كنم و آن‌ها را میان پذيرفتن اسلام و شمشير مخير مى سازم، پس هر كس مسلمان شد،

مَنْت گذارم به او و هر کس اسلام را نپذیرفت خونس را می‌ریزم. مردی از شیعیان ما باقی نمی‌ماند، مگر این که خداوند فرشته‌ای به سوی او می‌فرستد و از روی او خاک را برطرف ساخته و همسران و جایگاه او را در بهشت به او معرفی می‌کنند و نمی‌ماند در روی زمین نایبایی و زمین گیر و گرفتاری، مگر این که خداوند بلا را از او بر می‌دارد به خاطر ما اهل بیت‌علیهم السلام. از آسمان به زمین برکت نازل می‌شود، به اراده خداوند متعال حتی شاخه‌های درخت از کثرت میوه می‌شکند و میوه‌های زمستان در تابستان و میوه‌های تابستان در زمستان خورده شود و این است (معنای) گفته خداوند «و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، برکات آسمان و زمین را برای آن‌ها می‌گشودیم، ولی آن‌ها (حق را) تکذیب کردند، ما هم آنان را به کیفر اعمالشان مجازات کردیم.» (۹۰) سپس خداوند به شیعیان ما کرامتی می‌نماید که به آن‌ها چیزی در زمین و هر چه در آن است مخفی نماند، حتی مردی از آن‌ها بخواهد جریان‌های درونی خانواده خود را بداند، به آن‌ها هرکاری را که می‌کنند خبر می‌دهد (از کرده‌های آنان مطلع می‌شوند).

۱

عن الصادق علیه السلام سئل عن الرجعة أحوق هي؟ قال: نعم فقيل له: من أول من يخرج؟ قال: الحسين يخرج علي أثر القائم عليهما السلام قلت: ومعه الناس كلهم؟ قال: لا، بل كما ذكر الله تعالى في كتابه «يوم ينفخ في الصور فتأتون أفواجا» قوم بعد قوم؛ (۹۱) از امام صادق علیه السلام سؤال کردند: آیا «رجعت» حق است؟! فرمود: بلی. پرسیده شد: اولین کسی که بیرون آید کیست؟ فرمود: «حسین علیه السلام» پشت سر «قائم علیه السلام» خروج نماید. گفتم: همه مردمان با او خواهند بود؟ فرمود: نه، بلکه آن‌گونه که خدای تعالی در کتابش فرموده است: «روزی که در صور دمیده شد، گروه گروه می‌آیند» یعنی گروهی بعد از گروهی.

۲

داوود بن راشد از حمران از ابی جعفر علیه السلام که فرمود: «إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يَرْجِعُ لِحَارِ كَمِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَمْلِكُ حَتَّى يَقَعَ حَاجِبَاهُ عَيْنَهُ مِنَ الْكِبَرِ؛ (۹۲) همانا اول کسی که بر می‌گردد همسایه‌تان حسین علیه السلام است. پس مالک می‌شود تا از زیادتی سن، ابروانش به روی چشمانش بریزد.»

۳

معلی بن خنیس گوید که امام صادق علیه السلام به من فرمود: «أَوَّلُ مَنْ يَرْجِعُ إِلَى الدُّنْيَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَيَمْلِكُ حَتَّى يَسْقُطَ حَاجِبَاهُ عَلَى عَيْنَيْهِ مِنَ الْكِبَرِ؛ (۹۳) همانا اول کسی که به دنیا برمی‌گردد حسین علیه السلام است. پس آن‌قدر حکومت می‌کند تا از زیادتی سن ابروانش به روی چشمانش می‌ریزد.»

۴

یونس بن ظبیان گوید که امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ الَّذِي يَلِي حِسَابَ النَّاسِ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَأَمَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنَّمَا هُوَ بَعَثَ إِلَى الْجَنَّةِ وَبَعَثَ إِلَى النَّارِ؛ (۹۴) آن کسی که پیش از قیامت به حساب مردم می‌رسد حسین بن علی علیهما السلام است، (۹۵) اما روز قیامت برانگیخته شدن به سوی بهشت یا جهنم است.»

۵

مفضل بن عمر گوید که امام صادق علیه السلام فرمود: «کأنتی بسریر من نور قد وضع وقد ضربت علیه قبه من یاقوته حمراء مکمله بالجواهر وکأنتی بالحسین علیه السلام جالسا علی ذلک السریر وحواله تسعون ألف قبه خضراء وکأنتی بالمؤمنین یزورونه ویسلمون علیه. فیقول الله عزوجل لهم: أولیائی سلونی! فطالما أوذیتم وذلتم واضطهدتم فهذا یوم لاتسألونی حاجه من حوائج الدنیا والآخرة إلا قضیتها لكم فیکون أکلهم وشربهم من الجنة فهذه والله الکرامه؛(۹۶) [در زمان رجعت] گویا تختی از نور گذاشته شده را می بینم، در حالی که بر روی آن قبه‌ای از یاقوت سرخ و زینت داده شده از گوهر را زده‌اند و گویا حسین علیه السلام را می بینم که بر روی آن تخت نشسته و در اطراف آن نود هزار قبه سبز است که مؤمنان او را زیارت کرده و بر او سلام می کنند. پس خدای - عزوجل - به آن‌ها می فرماید: دوستان من! (هرچه دلتان می خواهد) از من بخواهید؛ چون زمان طولانی در راه من اذیت شدید و ذلیل گردیدید و سختی کشیدید. امروز روزی است که از نیازهای دنیا و آخرت هرچه بخواهید برای شما برآورده می کنم. پس خوردن و آشامیدن آن‌ها از بهشت (تأمین) می شود. این است به خدا سوگند کرامت (خداوندی).»

۶

محمد بن جعفر الرزاز عن ابن ابي الخطاب وأحمد بن الحسن ابن علی بن فضال عن مروان بن مسلم عن برید العجلی قال: قلت لأبی عبد الله علیه السلام: یا بن رسول الله صلی الله علیه و آله أخبرنی عن إسماعیل الذی ذکره الله فی کتابه حیث یقول: «واذکر فی الکتاب إسماعیل إنه کان صادق الوعد وکان رسولا نبیا»(۹۷) أکان إسماعیل بن ابراهیم علیهما السلام فان الناس یزعمون أنه إسماعیل بن ابراهیم؟ فقال علیه السلام: إن إسماعیل مات قبل ابراهیم وإن ابراهیم کان حجه لله قائما صاحب شریعة فالی من ارسل إسماعیل إذا. قلت: فمن کان جعلت فداک؟ قال: ذاک إسماعیل بن حزقیل النبی علیه السلام بعثه الله إلی قومه فکذبوه وقتلوه وسلخوا فروه وجهه فغضب الله له علیهم فوجه إلیه سطا طائل ملک العذاب فقال له: یا إسماعیل أنا سطا طائل ملک العذاب وجهی رب العزة إلیک لاعذب قومک بأنواع العذاب كما شئت فقال له إسماعیل: لا حاجه لی فی ذلک یا سطا طائل. فأوحی الله إلیه: فما حاجتک یا إسماعیل؟ فقال إسماعیل: یا رب إنک أخذت الميثاق لنفسک بالربوبیة ولمحمد بالنبوة ولأوصیائه بالولاية وأخبرت خلقک بما تفعل امته بالحسین بن علی علیهما السلام من بعد نبیها وإنک وعدت الحسین أن تکره إلی الدنیا حتی ینتقم بنفسه ممن فعل ذلک به فحاجتی إلیک یا رب أن تکرنی إلی الدنیا حتی أنتقم ممن فعل ذلک بی ما فعل كما تکر الحسین. فوعدا لله إسماعیل بن حزقیل ذلک فهو یکر مع الحسین بن علی علیهما السلام.(۹۸) برید عجلی گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: یا بن رسول الله به من خبر ده از اسماعیلی که خداوند در قرآن از او به «واذکر فی الکتاب إسماعیل إنه کان صادق الوعد وکان رسولا نبیا»(۹۹) یاد کرده است، آیا اسماعیل پسر ابراهیم است، مردم گمان می کنند او اسماعیل فرزند ابراهیم است؟ فرمود: اسماعیل پیش از ابراهیم وفات کرد، در حالی که ابراهیم حجت خدا و صاحب شریعت بود. پس اسماعیل به که فرستاده شده بود! گفتیم: فدایت شوم، پس آن اسماعیل چه کسی بود؟! فرمود: او اسماعیل بن حزقیل پیغمبر علیه السلام بود خداوند او را به سوی قومش مبعوث کرد، پس او را تکذیب کرده و او را کشتند و پوست صورتش را کردند. خداوند بر آن‌ها غضب کرد و به سوی او «سطا طائل» ملک عذاب را فرستاد و به او گفت: ای اسماعیل! من سطا طائل فرشته عذابم! خداوند صاحب عزت، مرا به سوی تو فرستاده تا قوم تو را آن گونه که دلت خواست عذاب نمایم با انواع عذاب! پس اسماعیل گفت: ای سطا طائل! من در این مورد حاجتی ندارم. بنابراین خداوند به او (اسماعیل بن حزقیل پیغمبر علیه السلام) وحی کرد: ای اسماعیل! حاجت چیست؟ اسماعیل گفت: پروردگارا! تو پیمان گرفتی برای خودت به ربوبیت و به محمد به نبوت و به اوصیای او به ولایت و خبردادی به خلق خود از کارها (ظلم‌های) امت او به حسین بن علی علیهما السلام بعد از پیغمبرش صلی الله علیه و آله و تو وعده دادی حسین علیه السلام را به دنیا برگردانی تا انتقام خود را از کسانی که آن کارها (ستم‌ها) را بر او روا داشتند بگیرد؛ پس حاجت من به تو این است، ای پروردگارا! مرا هم به دنیا برگردانی تا

من نیز از ستمکارانم انتقام بگیرم، آن گونه که حسین علیه السلام را برمی گردانی! پس خداوند این را به اسماعیل بن حزقیل وعده داد تا با حسین علیه السلام برگردد (انتقام خود را از ظالمانش بگیرد).

۷

قال حریر: جعلت فداک ما أفل بقاءکم أهل البيت وأقرب آجالکم بعضها من بعض مع حاجة هذا الخلق إلیکم؟ فقال: إن لكل واحد منا صحیفه فیها ما یحتاج إلیه أن یعمل به فی مدته فإذا انقضی ما فیها مما امر به عرف أن أجله قد حضر وأتاه النبی یعنی إلیه نفسه وأخبره بما له عند الله. وإن الحسین صلوات الله علیه قرأ صحیفته التي اعطیها وفسر له ما یأتی وما یبقى وبقي منها أشياء لم تنقض فخرج إلى القتال وكانت تلك الامور التي بقيت أن الملائكة سألت الله فی نصرته فأذن لهم فمكثت تستعد للقتال وتأهب لذلك حتی قتل فنزلت وقد انقطعت مدته وقتل صلوات الله علیه. فقالت الملائكة: یا رب أذنت لنا فی الانحدار وأذنت لنا فی نصرته فانحدرنا وقد قبضته؟ فأوحى الله تبارک وتعالی إلیهم أن الزموا قبته حتی ترونه قد خرج فانصروه وابکوا علیه وعلى ما فاتکم من نصرته وإنکم خصصتم بنصرته والبكاء علیه فبكت الملائكة تقربا وجزعا على ما فاتهم من نصرته فإذا خرج صلوات الله علیه یكونون أنصاره. (۱۰۰)

حریر گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: فدایت شوم! چقدر کم است ماندن شما [کوتاه است عمر شما] اهل بیت و اجل هایتان یکی از دیگری نزدیک است با این که مردم به وجود شما نیاز دارند؟! حضرت فرمود: برای هر یک از ما دستور العملی است که در آن تا پایان عمرش به هر چه احتیاج دارد (نوشته شده) است، پس زمانی مأموریتش منقضی شد، می داند که اجلش فرا رسیده است و پیغمبر صلی الله علیه و آله حضور یافته، مرگ او را ابلاغ می نماید و به او می گوید: که در پیش خدا چه دارد. حسین علیه السلام نیز صحیفه‌ای که به او داده بودند، قرائت کرد و آن چه می آید و می ماند چیزهایی که هنوز به عمل نیامده را تفسیر کرد و به جنگیدن بیرون رفت. از کارهایی که ماند (جریان) فرشته‌ها بود که از خدا خواستند به او کمک کنند و خدا هم اجازه داد و آن‌ها نیز به جنگیدن آماده می شدند تا این که او کشته شد. هنگامی آمدند که حسین علیه السلام شهید شده و مدت (امامتش) به سر آمده بود. فرشته‌ها گفتند: خدایا! فرود آمدن و کمک نمودن را به ما اجازه دادی، حال که نازل شدیم، قبض روحش کرده‌ای؟! پس خداوند به آن‌ها وحی کرد: ملازم بارگاه او باشید تا ببینید که او (در رجعت) خروج کرده است و به او کمک کنید و به او و آن چه از شما فوت شده است بگریید؛ (چون) شما به نصرت و گریستن به او اختصاص یافتید! پس ملائکه برای تقرب و اظهار همدردی و آن چه را که از دست داده بودند، نالیدند تا هنگامی که خروج کرد از یاوران او باشند.»

۸

رفاعه بن موسی گوید که امام صادق علیه السلام فرمود: «إن أول من یکرّ إلى الدنيا الحسین بن علی علیهما السلام وأصحابه ویزید بن معاویة وأصحابه فیقتلهم حدو القذة بالقذة ثم قال أبو عبد الله علیه السلام «ثم ردنا لكم الكرة علیهم و أمددناکم بأموال و بنین و جعلناکم أكثر نفیرا»؛ (۱۰۱) اولین کسی که به دنیا برمی گردد حسین بن علی علیهما السلام و اصحابش و یزید بن معاویه و یارانش هستند؛ پس آن‌ها را نفر به نفر به قتل می‌رساند. سپس امام صادق علیه السلام آیه «ثم ردنا لكم الكرة...» را تلاوت کرد.»

۹

امام سجّاد علیه السلام در تأویل آیه «إنّ الذی فرض علیک القرآن لرادک إلی معاد» (۱۰۲) فرمود: پیامبر و امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام دوباره باز می‌گردند. (۱۰۳) هم چنین فرمود: نخستین کسی که در رجعت برمی‌گردد، حسین بن علی علیهما السلام است و چهل سال زندگی می‌کند، به گونه‌ای که ابروآتش بر روی دو چشمش می‌ریزد. (۱۰۴)

۱۰

«أبا عبد الله عليه السلام يقول: أول من تنشق الأرض عنه ويرجع إلى الدنيا الحسين بن علي عليه السلام وإن الرجعة ليست بعامة وهي خاصة لا يرجع إلا من محض الايمان محضاً أو محض الشرك محضاً. (۱۰۵) حضرت صادق عليه السلام فرمود: اولین کسی که زمین برایش شکافته می‌شود و به دنیا باز می‌گردد «حسین بن علی علیهما السلام» است و رجعت همگانی نیست، بلکه خاص است. رجوع نمی‌کند، مگر کسی که مؤمن محض یا مشرک محض باشد.»

۱۱

جابر بن یزید جعفی از امام باقر علیه السلام روایت می‌کند که شنیدم آن حضرت فرمود: «والله ليملكنّ منّا أهل البيت رجل بعد موته (أى بعد القائم) ثلاثمأة سنة ويزداد تسعاً قلت: متى يكون ذلك؟ قال بعد القائم قلت وكم يقوم القائم في عالمه؟! قال تسع عشر سنة ثم يخرج المنتصر فيطلب بدم الحسين عليه السلام ودماء اصحابه فيقتل ويسبي حتى يخرج السفاح (و هو أمير المؤمنين عليه السلام)؛ (۱۰۶) به خدا قسم! به یقین مردی از ما اهل بیت، بعد از مرگ او (یعنی قائم علیه السلام) ۳۰۰ سال به اضافه ۹ سال مالک می‌شود (حکومت می‌نماید). گفتیم: این چه وقت خواهد شد؟ فرمود: بعد از «قائم علیه السلام». گفتیم: «قائم علیه السلام» خود در عالم چه قدر می‌ماند؟ فرمود: ۱۹ سال. سپس «منتصر» خروج می‌کند، برای خونخواهی حسین علیه السلام و یارانش؛ می‌گشاید و اسیر می‌کند تا «سَفاح» خروج نماید (او هم امیرالمؤمنین علیه السلام است).»

۱۲

«ثم ردنا لكم الكثرة عليهم» (۱۰۷) خروج الحسين عليه السلام في سبعين من أصحابه عليهم البيض المذهبة لكل بيضة وجهان المؤدّون إلى الناس أن هذا الحسين قد خرج حتى لا يشك المؤمنون (فيه) وأنه ليس بدجال و«شيطان» (۱۰۸) و الحجّة القائم عليه السلام بين أظهركم فإذا ستقرت المعرفة في قلوب المؤمنين أنه الحسين عليه السلام جاء الحجّة الموت فيكون المذی يلي يغسّله ويكفنه ويحفظه ويلحده في حفرة الحسين (بن علي) عليهما السلام و لا يلي الوصي إلّا الوصي؛ (۱۰۹) تأويل آیه مبارکه به خروج حسین علیه السلام با ۷۰ تن از اصحابش که بر سر آنها کلاه خود طلایی است... و به مردم اعلام می‌کنند که این حسین علیه السلام است که خروج کرده است تا مؤمنان به او شک نکنند... در حالی که حجّت در میان شماست. پس از استقرار یافتن شناسایی در دل‌های مؤمنان که او خود حسین علیه السلام است، مرگ حجّت فرا می‌رسد. پس آن که عهده‌دار غسل و کفن و حنوط و دفنش می‌شود، حسین بن علی علیهما السلام خواهد بود (زیرا) وصی را وصی غسل دهد و کفن و دفن می‌کند.»

۱۳

و عنه (امام صادق) علیه السلام: و يقبل الحسين عليه السلام في أصحابه الذين قتلوا معه ومعهم سبعون نبيا كما بعثوا مع موسى بن عمران في دفع إليه القائم عليه السلام الخاتم فيكون الحسين عليه السلام هو الذي يلي غسله وكفنه وحنوطه ويواريه في حفرة. (۱۱۰) امام صادق علیه السلام فرمود: حسین بن علی علیهما السلام می‌آید و «قائم علیه السلام» خاتم را [شاید خاتم سلیمان که جزء موارث انبیا است به وی تسلیم می‌کند و امام حسین علیه السلام نیز عهده‌دار غسل و کفن و دفن و حنوط وی می‌باشد و آن حضرت را درون قبر می‌گذارد.

۱۴

«فإذا استقرَّ عند المؤمن أنَّه الحسين عليه السلام لا يشكُّون فيه وبلغ عن الحسين الحجَّة القائم عليهما السلام بين أظهر الناس وصدَّقه المؤمنون بذلك جاء الحجَّة الموت فيكون الذي يلي غسله وكفنه وحنطه وإيلاجه في حفرته الحسين ولا يلي الوصي إلَّا الوصي (و زاد ابراهيم في حديثه) ثمَّ يملكهم الحسين عليه السلام حتى يقع حاجباه على عينيه؛ (۱۱۱) پس زمانی که نزد مؤمن به یقین رسید که او (یعنی آن شخص حضور یافته) حسین علیه السلام است، در آن شک نمی‌کنند و هرگاه از (جانب) حسین علیه السلام رسید که او حجَّت «قائم علیه السلام» است، در میان مردم و مؤمنان نیز این را تصدیق کردند، مرگ حجَّت (بن الحسن) فرا رسد. پس حسین علیه السلام متولّی غسل و کفن و حنوط و گذارنده در قبر خواهد شد؛ چون به کارهای وصی اقدام نمی‌کند، مگر وصی. (ابراهیم یکی از راویان در حدیث خود اضافه کرده است) سپس حسین علیه السلام زمام امور را (بعد از او) در دست گیرد و حکومت نماید تا (در اثر پیری) ابروهایش روی چشمانش بریزد.»

۱۵

امام حسین علیه السلام در تشریح رجعت خود بعد از «قائم علیه السلام» به اصحاب خود در شب عاشورا فرمود: «ولایبقی علی وجه الأرض أعمى ولا مقعد ولا مبتلى إلَّا كشف الله عنه بلائه بنا أهل البيت...»؛ (۱۱۲) و باقی نمی‌ماند در روی زمین نابینایی و زمین‌گیری و گرفتاری، مگر این که خداوند بلا را به خاطر ما اهل بیت‌علیهم السلام از او برمی‌دارد...»

۱۶

امام حسین علیه السلام فرمود: «ثمَّ إنَّ الله ليهب لشيئتنا كرامة لا يخفى عليهم شيء في الأرض وما كان فيها حتى إنَّ الرجل منهم يريد أن يعلم علم أهل بيته فيخبرهم بعلم ما يعملون؛ (۱۱۳) سپس خداوند به شیعیان ما کرامتی می‌نماید که به آن‌ها چیزی در زمین و هر چه در آن است مخفی نمی‌ماند، حتی مردی از آن‌ها اگر بخواهد از جریان‌های درونی خانواده خود خبردار شود، آن‌ها هرکاری را که می‌کنند، باخبر می‌شود. (از کرده‌های آنان مطلع می‌شوند).»

۱۷

قال الحسين عليه السلام في ليلة العاشوراء لأصحابه في خطبته... و قد قال جدِّي رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: ولدى الحسين يقتل بطف كربلاء غريباً وحيداً عطاشاً و فريداً، فمن نصره فقد نصرني و نصر ولده الحجَّة و لو نصرنا بلسانه فهو في حزبنا يوم القيامة. (۱۱۴) امام حسین علیه السلام شب عاشورا در ضمن خطبه‌ای که خواند فرمود: جدّم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: فرزندم حسین در طفّ کربلا غریب و وحید و عطشان و تنها کشته می‌شود، پس هرکس او را یاری نماید، مرا و فرزندش حجَّت را یاری کرده است، و اگر با زبان نیز به ما کمک نماید، روز قیامت در حزب ما [حزب الله خواهد بود.

۱۸

در حدیث مفصّلی از مفضّل روایت شده است که به امام صادق علیه السلام گفت: ای آقا و مولای من، پس ۷۲ تن مردان که با حسین بن علی علیهما السلام شهید شدند با ۳۱۳ تن خواهند بود؟! فرمود: «أبو عبد الله حسين بن علي عليهما السلام ظاهر می‌شود با ۱۲ هزار نفر مؤمن از شیعیان علی علیه السلام که بر سرش عمامه سیاه خواهد داشت.» (۱۱۵)

۱۹

امام صادق علیه السلام فرمود: «ثم يظهر الحسين عليه السلام في اثني عشر ألف صديق واثنين وسبعين رجلاً أصحابه يوم كربلاء، فيا لك عندها من كزّة زهراء بيضاء؛ (۱۱۶) سپس حسین علیه السلام ظاهر می‌شود با دوازده هزار صديق و هفتاد و دو تن اصحاب او در كربلا، ای خوش به حال برانگیخته شدگان سفید درخشانده با چهره‌های نورانی.»

۲۰

امام حسین علیه السلام ضمن حدیث طولانی فرمود: «ولینزلنّ محمّد وعلیّ وأنا وأخی وجميع من منّ الله علیه، فی حمولات من حمولات الربّ خیل بلق من نور لم یرکبها مخلوق، ثمّ لیهرّزّ محمد لو آءه ولیدفعنّه إلی قائمنا مع سیفه، ثمّ إنّنا نمکث من بعد ذلك ما شاء الله؛ (۱۱۷) و حتماً محمّد و علی علیهما السلام نازل شوند و من و برادرم و تمامی آنان که خداوند به آنها منت گذاشته است، فرود آیند، در مرکب‌هایی از مرکب خدا، اسبانی ابلق از نور که مخلوقی به آنها سوار نشده است. سپس محمّد صلی الله علیه و آله پرچم خود را به اهتزاز در آورد و آن پرچم را با شمشیرش به «قائم» علیه السلام ما تحویل دهد، سپس بعد از آن، مقداری که خدا خواهد می‌مانیم.»

۲۱

ابی بصیر گوید که امام صادق علیه السلام فرمود: «يقوم القائم يوم عاشوراء؛ (۱۱۸) قائم روز عاشورا قیام می‌کند.»

۲۲

وّهیب بن حفص از ابی بصیر نقل کرده است که امام صادق علیه السلام فرمود: «إنّ القائم علیه السلام ینادی باسمه لیلة ثلاث وعشرين ویقوم یوم عاشوراء، یوم قُتِلَ فیهِ الحسین بن علی علیهما السلام؛ (۱۱۹) همانا به نام قائم علیه السلام در شب ۲۳ (رمضان) ندا شود و روز عاشورا، روزی که حسین بن علی علیهما السلام شهید شد، قیام می‌کند.»

۲۳

محمّد بن مسلم گوید که امام صادق علیه السلام در ضمن حدیثی فرمود: «فغد ذلك ینادی باسم القائم علیه السلام فی لیلة ثلاث وعشرين من شهر رمضان ویقوم یوم عاشوراء؛ (۱۲۰) در هنگام ظهر، در شب بیست سوم از ماه رمضان، به نام «قائم» ندا می‌شود و روز عاشورا قیام می‌نماید.» (۱۲۱)

۲۴

ابن اعثم کوفی در کتاب الفتوح از امیرمؤمنان علیه السلام روایت کرده است که آن حضرت فرمود: «ویحاً للطالقان! فإنّ لله عزّوجلّ به کنوزاً لیست من ذهب ولا من فضة، ولكن بها رجال مؤمنون عرفوا الله حقّ معرفته وهم أيضاً أنصار المهدی فی آخر الزمان؛ (۱۲۲) ای خوشا به حال طالقان! همانا برای خدا در آن گنج‌هایی هست، نه از طلا و نه از نقره می‌باشد ولیکن مردان با ایمانی هستند که در آن جا خدا را با معرفت کامل می‌شناسند و نیز آنها در آخر الزمان از یاران مهدی علیه السلام می‌باشند.» فضیل بن یسار گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: «له كنز بالطالقان ما هو بذهب ولا فضة، ورأیه لم تنشر منذ طویت، ورجال كأن قلوبهم زبر الحديد لا يشوبها شكّ فی ذات الله أشدّ من الحجر، لو حملوا علی الجبال لأزالوها، لا یقصدون برایاتهم بلدة إلاّ خربوها، كأنّ علی خیولهم العقبان

یتمسحون بسرج الإمام علیه السلام يطلبون بذلك البرکة، ویحفون به یقونه بأنفسهم فی الحروب، ویکفونه ما یرید فیهم. رجال لا ینامون اللیل، لهم دوی فی صلاتهم کدوی النحل، یتتون قیاماً علی أطرافهم، ویصبحون علی خیولهم، رهبان باللیل لیوث بالنهار، هم أطوع له من الأمة لسیدها، کالمصایح کأن قلوبهم القنادیل، وهم من خشية الله مشفقون یدعون بالشهادة، ویتنون أن یقتلوا فی سبیل الله شعارهم: یا لثارات الحسین! إذا ساروا یرعب الرعب أمامهم مسیره شهر یمشون إلى المولی إرسالاً، بهم ینصر الله إمام الحق. (۱۲۳)

امام صادق علیه السلام فرمودند: برای او گنجی است در طالقان، که از طلا- و نقره نیست و پرچی است که از روزی که پیچیده شده، گشوده نشده است و مردانی که گویی دل‌های آن‌ها قطعات آهن است، در ذات خدا شکی به دل‌های آنان راه پیدا نمی‌کند، سخت‌تر از سنگ می‌باشند. اگر به کوه‌ها حمله برند، از جا می‌کنند. با پرچم‌هایشان به شهری نمی‌تازند مگر این که آن را ویران سازند، مانند این است که بر اسبان، عقاب‌های مرگ سوارند، زین اسب امام را دست می‌مالند و با این کار طلب برکت می‌نمایند. اطراف او را می‌گیرند و با جان خود او را در جنگ‌ها از گزند نگه می‌دارند و هر چه بخواهد کفایت می‌کنند. شب‌ها نمی‌خوابند، در نمازشان برای آن‌ها زمزمه‌ای است مانند زمزمه زبور عسل، شب زنده دارانند و بامدادان سوار بر اسبان خود (آماده کارزار)؛ راهبان شب و شیران روز هستند. آنان در اطاعت مولایشان فرمانبردارتر از کنیزان نسبت به مولای خود هستند، مانند چراغ‌های روشنایی بخش و دل‌هایشان مانند قندیل‌های پرتو افکن می‌باشد. آن‌ها از ترس خدا هراسانند و خواستار شهادت هستند. آرزویشان کشته شدن در راه خداست. شعارشان «یا لثارات الحسین» است. هرگاه راه روند، رعب و ترس یک ماه جلوتر از آن‌ها حرکت می‌کند. به سوی مولا با متانت می‌روند. خداوند به وسیله آن‌ها امام حق را یاری می‌نماید.»

۲۵

در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است: ... وَ سَيَدُنَا الْقَائِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُسْنِدٌ ظَهَرَهُ إِلَى الْكَعْبَةِ وَيَقُولُ يَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى آدَمَ وَ شَيْثَ عَلَيْهِمَا السَّلَامَ فَهَذَا آدَمُ وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى نُوحٍ وَ وَدِهِ سَامَ فَهَذَا آدَمُ وَ سَامٌ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ فَهَذَا إِبْرَاهِيمُ وَ إِسْمَاعِيلُ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مُوسَى وَ يُوشَعَ فَهَذَا آدَمُ وَ سَامٌ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عِيسَى وَ شَمْعُونَ فَهَذَا آدَمُ وَ سَامٌ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مُحَمَّدٍ وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا فَهَذَا آدَمُ وَ سَامٌ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامَ فَهَذَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الْأَنْبِيَاءِ مِنْ وَوَلَدِ الْحُسَيْنِ فَهَذَا آدَمُ وَ سَامٌ أَلَا وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ أَجَبُوا إِلَيَّ مَسْأَلَتِي فَإِنِّي أُبَيِّنُكُمْ بِمَا تُبَيِّنُونَ بِهِ وَ مَا لَمْ تُبَيِّنُوا بِهِ وَ مَنْ كَانَ يَقْرَأُ الْكُتُبَ وَ الصُّحُفَ فَلْيَسْمَعْ مِنِّي ثُمَّ يَبْتَدِئُ بِالصُّحُفِ الَّتِي أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَى آدَمَ وَ شَيْثَ عَلَيْهِمَا السَّلَامَ وَ يَقُولُ أُمَّهُ آدَمُ وَ شَيْثُ هَبَةُ اللَّهِ هَذِهِ وَ اللَّهُ هِيَ الصُّحُفُ حَقًّا وَ لَقَدْ أَرَانَا مَا لَمْ نَكُنْ نَعْلَمُهُ فِيهَا وَ مَا كَانَ خَفِيَ عَلَيْنَا وَ مَا كَانَ أُسْقِطَ مِنْهَا وَ بُدِّلَ وَ حُرِّفَ ثُمَّ يَقْرَأُ صُحُفَ نُوحٍ وَ صُحُفَ إِبْرَاهِيمَ وَ التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الزَّبُورَ فَيَقُولُ أَهْلُ التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ هَذِهِ وَ اللَّهُ صُحُفَ نُوحٍ وَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامَ حَقًّا وَ مَا أُسْقِطَ مِنْهَا وَ بُدِّلَ وَ حُرِّفَ مِنْهَا هَذِهِ وَ اللَّهُ التَّوْرَةَ الْجَامِعَةَ وَ الزَّبُورَ التَّامَّ وَ الْإِنْجِيلَ الْكَامِلَ وَ إِنِّهَا أَضْعَافُ مَا قَرَأْنَا مِنْهَا ثُمَّ يَتْلُو الْقُرْآنَ فَيَقُولُ الْمُسْلِمُونَ هَذَا وَ اللَّهُ الْقُرْآنَ حَقًّا الَّذِي أَنْزَلَهُ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ مَا أُسْقِطَ مِنْهُ وَ حُرِّفَ وَ بُدِّلَ. (۱۲۴) مولای ما، قائم آل محمد صلی الله علیه و آلہ پشت به دیوار کعبه می‌دهد و می‌گوید: ای مردم آگاه باشید! هر کس می‌خواهد در چهره حضرت آدم و شیث علیهما السلام نگاه کند، این منم همان آدم و شیث. آگاه باشید! هر کس که بخواهد در چهره حضرت نوح و فرزندش سام بنگرد، این منم همان نوح و سام. آگاه باشید! هر کس بخواهد در چهره ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام بنگرد، این منم همان ابراهیم و اسماعیل. آگاه باشید! هر کس بخواهد در چهره حضرت موسی و یوشع علیهما السلام بنگرد، این منم همان موسی و یوشع. آگاه باشید! هر کس که بخواهد در چهره حضرت محمد صلی الله علیه و آلہ و حضرت علی علیه السلام بنگرد، پس این منم همان محمد - که درود خدا بر او و بر خاندانش باد

- و امیرالمؤمنین علی علیه السلام. آگاه باشید! هر کس بخوهد در چهره امام حسن و امام حسین علیهما السلام بنگرد، پس این منم همان امام حسن و امام حسین علیهما السلام. آگاه باشید! هر کس بخوهد در چهره امامان معصوم از نسل امام حسین علیهم السلام بنگرد، پس این منم همان چهره امامان معصوم علیهم السلام. پس به درخواست من پاسخ مثبت دهید، زیرا من در مورد چیزهایی که تاکنون شنیدید و آن چیزهایی که تاکنون نشنیدید، اخباری دارم. و هر کس که اهل خواندن کتاب‌ها و صحیفه‌های آسمانی است، پس باید به حرف من گوش فرا دهد. پس از آن حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - ابتدا شروع به خواندن آن کتاب آسمانی که بر حضرت آدم و شیث نازل شده است می‌کند و امت حضرت آدم و شیث علیهما السلام می‌گویند: این صحیفه آسمانی به خدا قسم! همان کتاب‌های آسمانی است که بر آدم و شیث نازل گردید. البته خدا از طریق آن کتاب در مورد بسیاری از چیزها که ما نمی‌دانستیم و بسیاری دیگر از علوم که بر ما پوشیده بود، به ما آگاهی داد. این را که می‌خوانید، اصل آن کتاب‌هاست و هیچ کلمه‌ای از آن کم نشد و از دست نرفت و نیز جابه‌جایی در مطالب آن و تحریف در آن راه نیافت. سپس شروع می‌کند به قرائت کتاب‌های نوح و ابراهیم و نیز تورات و انجیل و زبور به گونه‌ای که اهل تورات و انجیل و زبور می‌گویند: به خدا قسم به راستی این اصل کتاب‌های حضرت نوح و حضرت ابراهیم است و هیچ کلمه‌ای از آن حذف نشده و نیز تبدیل و تحریف در آن انجام نگرفته است. به خدا قسم! این را که در اختیار دارد، همان تورات جامع است که توسط حضرت موسی جمع‌آوری گردید و این‌هایی که در دست دارد، همان زبور کامل ابراهیم و همه انجیل حضرت عیسی است و این مطالبی را که قرائت کرد، در هر موضوعی چندین برابر آن مطالبی است که ما قرائت می‌کردیم و در اختیار داریم. سپس شروع به خواندن قرآن می‌کند، که در این جا مسلمانانی که آگاهی به قرآن دارند می‌گویند: به خدا قسم که این عین قرآن است که می‌خواند، همان قرآنی که خداوند بر حضرت محمدصلی الله علیه و آله نازل کرده است و یک حرف از آن کم و یا جابه‌جا نکرده است و هیچ تحریفی در آن ایجاد نشده است. (۱۲۵)

۲۶

در کامل الزیارة (۱۲۶) و غیبت نعمانی (۱۲۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده که در ضمن حالات حضرت قائم علیه السلام فرمود: «بر او سیزده هزار و سی صد و سیزده ملک نازل می‌شود.» ابوبصیر می‌گوید: «گفتم این همه ملائکه؟!» حضرت فرمود: «آری! این‌ها همان ملائکه‌هایی هستند که با حضرت نوح علیه السلام در کشتی بودند؛ با ابراهیم علیه السلام همراه بودند آن زمانی که او را در آتش انداختند و با موسی علیه السلام بودند زمانی که دریا را برای بنی‌اسرائیل شکافت و با عیسی علیه السلام بودند زمانی که خداوند او را به آسمان بالا برد. و چهار هزار ملائکه مسومین، یعنی نشان کرده شده به عمّامه‌های زرد که با پیغمبرصلی الله علیه و آله و سلم بودند و هزار ملائکه مردفین، یعنی از پی یکدیگر در آمده و سیصد و سیزده ملک که در بدر بودند و چهار هزار ملک که نازل شدند و می‌خواستند که حسین بن علی علیهما السلام را یاری کنند و حضرت، ایشان را در مقاتله اذن نداد و آنها در نزد قبر آن حضرت ژولیده غبارآلود، هستند و بر او تا روز قیامت گریه می‌کنند. رئیس ایشان ملکی است که او را منصور می‌گویند. پس، زاپیری آن حضرت را زیارت نمی‌کند مگر آن که او را استقبال می‌کنند و وداع کننده‌ای او را وداع نمی‌کند مگر آن که او را بدرقه می‌کنند و از زائران ایشان احدی مریض نمی‌شود، مگر آن که او را عیادت می‌کنند و از ایشان کسی نمی‌میرد مگر آن که نماز بر جنازه او می‌خوانند و استغفار می‌کنند بر او بعد از مردنش و همه این‌ها در زمین اند و انتظار می‌کشند برخاستن قائم علیه السلام را تا وقت خروجش.»

۲۷

ابان بن تغلب گوید: شنیدم امام صادق علیه السلام فرمود: «کأنتی أنظر [إلی القائم علی ظهر نجف] فإذا استوی علی ظهر النجف ركب

فرساً ادهم أبلق بین عینه شمراخ، ثم ینتفض به فرسه، فلا ینقی أهل بلدة إلاً وهم یظنون أنه معهم فی بلادهم، فإذا نشر رایة رسول الله صلی الله علیه و آله انحطّ علیه ثلاثة عشر ألف ملك و ثلاثة عشر ملكاً کلهم ینتظرون القائم علیه السلام وهم الذین كانوا مع نوح علیه السلام فی السفینة، والذین كانوا مع إبراهیم الخلیل علیه السلام حیث ألقى فی النار، وكانوا مع عیسی علیه السلام حین رفع، وأربعة آلاف مسوّمین ومردفین وثلاثمائة وثلاثة عشر ملكاً یوم بدر، وأربعة آلاف ملك الذین هبطوا یریدون القتال مع الحسین بن علی علیهما السلام فلم یؤذن لهم، فصعدوا فی الاستیدان وهبطوا، وقد قتل الحسین علیه السلام فهم شعث غبر ینکون عند قبر الحسین إلى یوم القیامة، وما بین قبر الحسین إلى السماء مختلف الملائكة؛ (۱۲۸) گویا «قائم» علیه السلام را در پشت نجف (کوفه) می بینم. پس زمانی که در پشت نجف مستقر شد، بر اسبی سیاه و سفید که در میان دو چشمش سفیدی روشنی است سوار می شود، اسب را حرکت می دهد، شهری نمی ماند، مگر خیال می کنند که آن حضرت با آن هاست. وقتی که پرچم رسول خدا علیه السلام را گشود، سیزده هزار و سی و سیزده فرشته فرود می آیند، همگی منتظران قائم علیه السلام هستند. آنان همان فرشتگانند که با نوح علیه السلام در کشتی بودند و با ابراهیم علیه السلام در آن جا که به آتش انداخته شد، با موسی علیه السلام هنگامی که دریا برای او شکافته شد، با عیسی علیه السلام وقتی که خداوند او را به سوی خود بالابرد و چهار هزار فرشتگان مسوّمین و مردفین که با رسول خدا صلی الله علیه و آله بودند و سی صد و سیزده فرشته‌ای که با آن حضرت در روز «بدر» بودند و چهار هزار فرشته‌ای که می خواستند به امام حسین علیه السلام کمک نمایند و به آن‌ها اجازه جنگ داده نشد، پس به آسمان بالا رفتند تا اجازه جنگ در رکاب حسین علیه السلام را بگیرند، ولی وقتی که به زمین فرود آمدند، آن حضرت کشته شده بود و آنان در نزد قبر او پریشان و غبارآلود هستند، تا روز رستاخیز بر او می گریند و مسیر قبر امام حسین علیه السلام تا آسمان‌ها محل رفت و آمد ملائکه است.»

أَبُو مُحَمَّدٍ الْمُحَمَّدِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبرَاهِيمَ بْنِ مَالِكٍ عَنْ إِبرَاهِيمَ بْنِ بُنَانِ الْخَنَعِمِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ الْمُعْتَمِرِ عَنْ عَمْرٍو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ قَالَ يَدْخُلُ الْمُهَدِيُّ الْكُوفَةَ وَبِهَا ثَلَاثُ رِيَّاتٍ قَدْ اضْطَرَبَتْ بَيْنَهَا فَتَنْصَفُو لَهُ فَيَدْخُلُ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَيْبَرُ وَيَخْطُبُ وَ لَا يَذْرَى النَّاسُ مَا يَقُولُ مِنَ الْبُكَاءِ وَ هُوَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله كَانِي بِالْحَسَنِ وَ الْحَسَنِ وَ قَدْ قَادَاهَا فَيَسْأَلُهَا إِلَى الْحُسَيْنِيِّ فَيَبَايَعُونَهُ فَإِذَا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الثَّانِيَةُ قَالَ النَّاسُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ الصَّلَاةُ خَلْفَكَ تُصَاهِي الصَّلَاةَ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ الْمَسِيحُ جِدٌ لَا يَسْعَى فَيَقُولُ أَنَا مُرْتَادٌ لَكُمْ فَيُخْرِجُ إِلَى الْعَرِيِّ فَيُحْطُّ مَسِيحُ جِدًا لَهُ أَلْفُ بَابٍ يَسْعُ النَّاسُ عَلَيْهِ أَصِيصٌ وَ يَبْعَثُ فَيُخْفِرُ مَنْ خَلْفَ قَبْرِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَهُمْ نَهْرًا يَجْرِي إِلَى الْعَرِيِّ حَتَّى يَنْبَدَ فِي النَّجْفِ وَ يَعْمَلُ عَلَى فَوْهَتِهِ قَنَاطِرٌ وَ أَرْحَاءٌ فِي السَّبِيلِ وَ كَأَنِّي بِالْعُجُوزِ وَ عَلِيٍّ رَأْسِهَا مِكَتَلٌ فِيهِ بُرٌّ حَتَّى تَطْحَنَهُ بِكَرْبَلَاءَ؛ (۱۲۹) بر اساس روایتی که مرحوم شیخ طوسی قدس سره و علامه مجلسی قدس سره نقل کرده‌اند، می توان برداشت کرد که یکی از ملاقات‌های سردار حسنی و حضرت صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - در کوفه است و شهر کوفه در زمان ظهور آن حضرت، تحت رهبری یک سردار حسنی است، که در برابر حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - تسلیم می شود. امام باقر علیه السلام فرمود: قائم آل محمد وقتی ظهور می کند، وارد کوفه می شود و آن زمانی است که کوفه با شنیدن خبر ظهور به پا خاسته است و سه پرچم در شهر، تحت سرپرستی آن سردار حسنی، در اهتزاز است و مردم همگی آماده پذیرایی از آن حضرت می شوند. آن بزرگوار وارد شهر می شود و بر منبر می رود و خطبه می خواند، ولی مردم از شدت گریه نمی توانند به حرفش گوش دهند و نمی فهمند که چه می گوید. این ورود به کوفه مصداق همان فرمایش پیامبر خداست که فرمود: گویا هم اکنون می بینم که سردار حسنی و آن سردار حسینی «حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف -» هر دو پرچم قیام و رهبری را به دست می گیرند و شهر تسلیم سردار حسینی «حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف -» می شود و مردم با او بیعت می کنند. وقتی

جمعه دوّم فرا می‌رسد، مردم خطاب به حضرت صاحب الزّمان - عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى فرجه الشّریف - می‌گویند: یابن رسول الله! نماز خواندن پشت سر تو، همانند نماز خواندن پشت سر پیامبر خداست. در حالی که مسجد کوفه گنجایش این همه جمعیت را ندارد. حضرت صاحب الزّمان - عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى فرجه الشّریف - می‌فرماید: من برایتان مسجدی آماده می‌کنم. پس از آن به سوی نجف اشرف می‌رود و نقشه مسجد بسیار مستحکم و بزرگی را طرح‌ریزی می‌کند که هزار درب دارد و همه مردم در آن جای می‌گیرند سپس دستور می‌دهد از قسمت پشت مزار امام حسین علیه السلام در کربلا، نهری (۱۳۰) جاری کنند که در زمین‌های نجف و کوفه جاری می‌شود و کشاورزان از آن نهر استفاده می‌کنند و در مسیر آن نهر، پل‌ها و آسیاب‌های بادی ساخته می‌شود. (۱۳۱) امام باقر علیه السلام فرمود: گویا هم اکنون می‌بینم، زنی از اهل کوفه را که زنبیل گندمی روی سر گذاشته و به طرف کربلا می‌رود که در آسیاب‌های بین راه کربلا آرد کند. (۱۳۲)

۲۹

در نیمه شعبان زیارتِ حضرت امام حسین علیه السلام و همچنین زیارتِ امام زمان علیه السلام مستحب است. (۱۳۳)

۳۰

در مورد زیارت امام حسین علیه السلام در شبِ نیمه شعبان بخصوص در صورتِ امکان در کنار قبرش، وارد شده هر که بشناسد امام حسین علیه السلام را و شهادت او و هدف شهادتش را که موجب نجات امت گردید و وسیله و راهگشائی برای رسیدن به فوز عظیم شد (خلاصه این که عبادتش در این شب از روی توجه و علاقه و معرفت خاص باشد) آن‌گونه خویشتن را در برابر خدا خاضع نماید که شایستگی آن را دارا می‌باشد و نیز از خدا خواسته‌های شرعی‌اش را تقاضا کند.

۳۱

با فضیلت‌ترین اعمالِ شبِ ولادت حضرت مهدی علیه السلام زیارتِ امام حسین علیه السلام است. (۱۳۴)

۳۲

روایاتی وارد شده است که نیمه شعبان همان شبِ قدر و تقسیمِ ارزاق و عمرها است، و در بعضی از این روایات است که شبِ نیمه شعبان شبِ امامان علیهم السلام است و شبِ قدر، شبِ رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است. از جمله فضایلِ این شب این است که، از شب‌هایِ مخصوص زیارت امام حسین علیه السلام است که صد هزار پیامبر علیهم السلام آن حضرت را در این شب زیارت می‌کنند. (۱۳۵) دَقْتُ در این نکته که در روایات اسلامی وارد شده در شب تولّد امام زمان علیه السلام زیارت امام حسین علیه السلام را بخوانند، با توجه به محتوای این زیارت و ارتباط این دو، نتیجه می‌گیریم، که مسأله راحت طلبی در کار نیست بلکه مسأله قیام و انقلاب و شهادت طلبی و جهاد تا سر حد شهادت و نفرت شدید از دشمن است و باید با چنین روشی خود را به امام زمان علیه السلام نزدیک کنیم، در اینجا نقل این روایت بجا است، امام صادق علیه السلام در ضمن حدیثی فرمود: «اذا قام قائمنا سقطت التقیة و جرد السیف و لم يأخذ من الناس و لم يعطهم الا بالسيف؛ وقتی که قائم علیه السلام ما قیام کند تقیه برداشته شود و شمشیر کشیده گردد و با مردم (متمرد) در داد و ستد جز شمشیر (حکومت) در میان نباشد.» (۱۳۶)

خاطره‌ای از مرحوم ابوترابی رحمه الله

اواخر سال ۱۳۶۰ در پادگان عنبر عراق موقع نماز مغرب و عشا خبر دادند که حدود ۲۷ یا ۲۸ نفر اسیر جدید به اردوگاه آورده‌اند. معمولاً شیوه عراقی‌ها این بود که افرادی را که تازه وارد اردوگاه می‌شدند حسابی تنبیه می‌کردند تا به اصطلاح زهر چشمی از آن‌ها گرفته باشند و... ما برای این که آن‌ها زیاد احساس تنهایی نکنند و تحت تأثیر اربابِ صدامیان واقع نشوند، تصمیم گرفتیم پس از نماز به طور دسته جمعی سرود «ای ایران ای مرز پر گهر...» را با صدای بلند بخوانیم تا برادران تازه وارد متوجه حضور هموطنان خود در اردوگاه باشند و احساس تنهایی نکنند. البته می‌دانستیم که اگر این کار را بکنیم فردا صبح زود یک تنبیه شدید دسته جمعی در انتظار ماست. با این همه تصمیم خودمان را عملی کردیم و فردای همان روز توسط یکی از افسران بسیار سنگدل بعضی به نام محمود به شدت کتک خوردیم. اما این کار همان طور که انتظار داشتیم، اثر خوبی در روحیه دوستان تازه وارد گذاشته بود و تا حد زیادی تهدیدهای صدامیان را خنثی کرده بود. در بین این ۲۸ - ۲۷ نفر، برادر بسیار رشید به نام علی اکبر بود که حدود ۱۹ سال سن و تقریباً ۷۰ یا ۸۰ کیلو وزن داشت و بسیار سر حال تر از سایرین بود. اما مزدوران عراقی به اندازه‌ای او را شکنجه دادند و تنبیه کردند که هنوز یکسال از ورود او به اردوگاه نگذشته بود که وزن او به حدود ۲۸ کیلو رسید و به دل درد شدید دچار شد. به گونه‌ای که وقتی دل درد او شروع می‌شد، بی اختیار از شدت درد خود را به در و دیوار و زمین می‌کوبید. لذا برادران دیگر همیشه مواظبش بودند و به محض شروع درد، محکم دست و پا و سر او را می‌گرفتند تا به او آسیبی نرسد... یادم هست نزدیکی‌های اربعین، ما پیشنهاد کردیم دهه آخر صفر را دوستانی که می‌توانند به یاد مصیبت‌های امام حسین علیه السلام روزه بگیرند و تأکید نمودیم که افراد مریض و خیلی ضعیف از این کار خودداری کنند. روز اربعین همه برادران که حدود هزار و چهارصد نفر بودند روزه گرفتند و یک فضای معنوی عجیبی در اردوگاه حاکم شد که غیر قابل وصف است. فردای همان روز حدود ساعت یازده یا دوازده بود که خبر دادند دل درد علی اکبر شروع شده و او را به بیمارستان اردوگاه برده‌اند. من فوراً خودم را به سلولی که به اصطلاح آن را بیمارستان می‌نامیدند رساندم. دیدم چند نفری محکم دست و پای او را گرفته‌اند و او هم تقریباً بی حال افتاده است. وقتی مأموران سنگدل اردوگاه از ساکت شدن دل درد علی اکبر ناامید شدند، تصمیم گرفتند او را به یک بیمارستان در خارج اردوگاه منتقل کنند. ما از این کار خوشحال شدیم که آن جا بهتر به او رسیدگی می‌کنند... حدود ساعت ۵/۳ یا ۴ عصر بود که ناگهان در بند باز شد. صدای انداختن چیزی به روی زمین سیمانی سالن به گوش رسید که به هیچ وجه احتمال نمی‌دادیم که این بدن علی اکبر است که به زمین انداخته‌اند، ولی وقتی نزدیک تر رفتیم با بدن بی جان او رو به رو شدیم. واقعاً انسان از این همه شقاوت و سنگدلی دیوانه می‌شد. ما خیال می‌کردیم مقداری لباس یا چند عدد پتو و... را به سالن انداختند. به هر حال وقتی بچه‌ها با بدن علی اکبر رو به رو شدند که هیچ گونه حرکتی نداشت و مثل چوب خشک در آن جا افتاده بود. بی اختیار همگی شروع به گریه کردند. دو نفر او را بلند کردند و به طرف سلول بردند. دیدن این صحنه ناله همه برادران را درآورده بود. اردوگاه را یک پارچه ماتم فرا گرفت. همه شروع به دعا برای شفای علی اکبر کردند. همان شب ما در آسایشگاه شماره ۳ بودیم. در آسایشگاه شماره ۵ که دو آسایشگاه بعد از ما بود، قبل از اذان صبح اتفاق عجیبی افتاده بود. یکی از برادران که اسمش محمد بود ناگهان از خواب بلند می‌شود و یکی از هم سلولی‌های خود را که پیرمردی بود و خودش هم پدر شهید بود، بیدار می‌کند و می‌گوید: «حاج آقا! امام زمان (عج) علی اکبر را شفا دادند.» پیرمرد می‌گوید: «محمد چه می‌گویی؟ خوابی یا بیدار؟ ما در آسایشگاه شرق اردوگاه هستیم، علی اکبر در غرب اردوگاه، از کجا می‌گویی که علی اکبر شفا یافته است؟» محمد می‌گوید: «حاج آقا! فردا صبح معلوم می‌شود که راست می‌گویم یا نه!» صبح‌ها معمولاً درهای آسایشگاه را باز می‌کردند و همه برادران به خط می‌نشستند تا بعضی‌ها آمار بگیرند. آمارگیری که تمام می‌شد، بچه‌ها متفرق می‌شدند. ولی این بار که آمارگیری تمام شد، دیدم همه جمعیت به طرف سلولی که علی اکبر در آن جا بستری بود، هجوم بردند. همه فریاد می‌زدند آقا امام زمان علیه السلام علی اکبر

را شفا داده است. ما هم به سرعت به سمتِ همان سلول رفتیم. علی اکبر در بستر خود بود ولی چهره او عوض شده و دیگر از آن رنگ پریده و بی‌حال خبری نبود. مثلِ روزهای اولِ اسارت، بشاش و شاداب بود. بچه‌ها علی اکبر را در آغوش می‌گرفتند، او را می‌بوسیدند و این در حالی بود که پیش از آن بعضی‌ها اجازه جمعِ بیش از سه نفر را نمی‌دادند. ولی در این پیشامد آن‌ها هم کاری نداشتند. حتی خودِ مأمورانِ بعضی برای دیدنِ صحنه می‌آمدند و حدود ۱۴ آزاده به صف ایستاده بودند و یکی یکی به سلولی که علی اکبر در آن بستری بود می‌رفتند و او را زیارت می‌کردند و بر می‌گشتند. بالاخره نوبت به من هم رسید. به نزد علی اکبر رفتم و از ایشان پرسیدم چه شد که خوب شدی؟ او گفت: دیشب عنایتی فرمودند. در عالم خواب شفا یافتم. چون فرصت مهیا نبود، نتوانستم زیاد صحبت کنم با او. بعد که از پیش علی اکبر بیرون آمدم سراغِ محمد رفتم و از او پرسیدم تو در خواب چه دیدی که فهمیدی علی اکبر شفا پیدا کرده است؟ او جریان را این گونه تعریف کرد: واقع مطلب این است که من از حدود ۱۷ - ۱۸ سالگی هر شب قبل از خواب، دو رکعت نماز آقا امام زمان را با صد «ایاک نعبد و ایاک نستعین» می‌خوانم و سپس می‌خوابم و بعد از نماز هم فقط یک دعا می‌کنم و آن هم دعا برای فرج آقا امام زمان است. چون می‌دانم اگر فرج آن حضرت برسد، هر چه خیر و خوبی و صلاح و سعادت است، حاصل خواهد شد. اما وقتی دیشب علی اکبر را در آن حال دیدم بعد از نماز امام زمان شفای علی اکبر را از امام‌علیه السلام خواستم. بعد که خوابیدم نزدیکی‌های اذان صبح بود که در خواب دیدم که در یک مکان سرسبز هستم. مثل این که به من گفتند حالا آقا امام زمان از این محل عبور خواهد کرد. لذا من با دقت مواظب اطراف بودم تا حضرت را زیارت کنم. در همین حال دیدم ماشینی رسید. جلوتر رفتم چند نفر سید در داخل ماشین نشسته بودند. سؤال کردم که از آقا امام زمان علیه السلام خبر دارید؟ می‌گویند حالا به این جا خواهد آمد. یکی از آن‌ها به من گفت مگر نوری را که در اردوگاه هست نمی‌بینی؟ ناگهان به پشت سر خود نگاه کردم دیدم جلوی آسایشگاه سوّم هستم. به طرف سلولی که علی اکبر در آن بستری بود به راه افتادم. دیدم از سلول نور بسیار زیبایی به صورت یک ستون به طرف آسمان تا آن جا که چشم کار می‌کند، کشیده شده است و همه آسایشگاه و بلکه اردوگاه از آن نور روشن شده است. بی اختیار در همان عالم خواب از ذهنم گذشت، امام زمان علیه السلام علی اکبر را مورد عنایت و لطف خود قرار داده است، آمده‌اند تا او را شفا دهند. در این لحظه از خواب بیدار شدم و بلافاصله حاج آقا (پدر شهید) را صدا کردم و موضوع را به او گفتم... بعدها سر یک فرصت از خود علی اکبر مشروح جریان را پرسیدم. ایشان گفت: من در خواب بودم که حضرت را زیارت کردم و چون خیلی درد داشتم از آقا خواستم تا مرا شفا دهد. امام‌علیه السلام در جوابم فرمودند: «ان شاء الله شفا پیدا می‌کنی!» از همان تاریخ به طور کلی اثری از دل درد علی اکبر دیده نشد. بچه‌ها روز بعد همگی روزه گرفتند یادم هست در همان روزها که از طرف صلیب سرخ هیأتی آمده بود همراه آن‌ها چند دکتر بود که جهت معاینه بچه‌ها آمده بودند و می‌گفتند بنابر آن شده است تا مریض‌ها را با اسرای مریض عراقی در ایران معاوضه کنند. با این همه که آن روز مأموران صلیب سرخ اصرار ورزیدند که مریض‌ها به دکترهای آن‌ها مراجعه کنند، هیچ کس نرفت و زبان حال همه این بود که «وقتی امام زمان داریم نیازی به دکترهای شما نداریم!» (۱۳۷)

سیدکریم پینه دوز و توسلات مداوم به سیدالشهداء

کریم محمودی در گوشه‌ای از بازار تهران به پینه دوزی و پاره دوزی مشغول بود و از این راه امرار معاش می‌کرد و چون از سادات بود، او را سید کریم می‌گفتند. بزرگمردی که از راه توسلات مداوم در هر صبح و شام به ساحت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام به مقامی دست یافته بود که امام زمان علیه السلام به طور هفتگی برای او وعده دیدار، قرار داده بود. (۱۳۸)

ملاقات علامه بحر العلوم با امام زمان علیه السلام

درباره علامه بحر العلوم می‌گویند: روز عاشورایی بود و موج سوگواران از هر سو، به طرف کربلا در حرکت بودند، علامه بحر العلوم نیز به همراه گروهی از طلاب، به استقبال عزاداران حرکت کردند. به محله طویریج رسیدند که دسته سینه زنی و سبک سینه زنی‌شان مشهور بود. هنگامی که علامه و همراهانش به آنان رسیدند، ناگهان با آن کهلوت سن و موقعیت اجتماعی و علمی، لباس خود را به کناری نهاده، سینه خویش را گشود و در صف سینه زنان با شوری وصف‌ناپذیر به سینه زدن پرداخت. علما و طلاب هر چه تلاش کردند تا مانع کار او شوند که مبدا صدمه‌ای بر او وارد شود، موفق نشدند. پس از پایان سوگواری، یکی از خواص از او پرسید: چه رویدادی پیش آمد که شما چنان دچار احساسات پاک و خالصانه شدید؟ علامه فرمود: حقیقت آن است که با رسیدن به دسته سوگواران، به ناگاه چشمم به محبوب دل‌ها، امام عصر علیه السلام افتاد و دیدم آن گرمی با سر و پای برهنه، در میان انبوه سینه زنان، در سوگ پدر والایش حسین علیه السلام با چشمانی اشکبار به سر و سینه می‌زند؛ به همین جهت آن منظره مرا به حالی انداخت که قرارم از کف رفت و در برابر کعبه مقصود و قبله موعود به سوگواری پرداختم. (۱۳۹)

شفای مریض

«سرور» که از کودکی گنگ بود و قدرت سخن گفتن نداشت، سیزده یا چهارده ساله بود که پدرش دست او را گرفت و نزد سؤمین سفیر خاص، جناب حسین بن روح آورد و از او درخواست کرد که از حضرت مهدی علیه السلام تقاضا کند که خود آن گرمی، شفای زبان او را از خدا بخواهد. جناب حسین بن روح پس از اندکی به آنان گفت: حضرت مهدی علیه السلام به شما دستور داده است که به مرقد مطهر امام حسین علیه السلام بروید. آن جوان گنگ را پدرش به همراه عمویش به کربلا آوردند و پس از زیارت مرقد منور پیشوای شهیدان، پدر و عمویش او را به نام صدا کردند و گفتند: «سرور!» که به ناگاه با زبانی فصیح و گشاده گفت: «لبیک» پدرش گفت: «پسرم! سخن گفتی؟» سرور گفت: «آری! پدرجان!» (۱۴۰)

تشرّف علامه حلّی قدس سره به محضر امام زمان علیه السلام در راه کربلا

مرحوم تنکابنی از آخوند ملاصفر علی لاهیجی نقل کرده است که گفت: استادم سید محمد مجاهد، صاحب کتاب المناهل فی الفقه، فرزند سید علی طباطبایی، مؤلف کتاب ریاض به من گفت: در حاشیه کتاب تهذیب الأحکام شیخ طوسی قدس سره، نوشته‌ای را که به خط علامه حلّی قدس سره بود، مشاهده کرد که در کنار حدیثی نوشته بود: این حدیثی است که در راه حلّه به کربلا، حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - آدرس آن را به من داد. در مورد این داستان، مرحوم تنکابنی قدس سره با سندی آورده است: علامه حلّی قدس سره گفت: در شب جمعه‌ای به قصد زیارت امام حسین علیه السلام به سوی کربلا حرکت کردم. در حالی که تنها و سوار بر الاغ بودم و تازیانه‌ای برای راندن مرکب در دست داشتم. در بین راه عربی پیاده همراه من به راه افتاد و با من هم صحبت شد. کم کم فهمیدم شخص دانشمندی است، وارد مسائل علمی شدیم و برخی از مشکلات علمی را که داشتم از او پرسیدم و پاسخ مناسب داد، تا این که در موضوعی سخن به میان آمد و آن عرب فتوایی داد و من منکر شدم و گفتم: این فتوا پشتوانه روایتی ندارد و حدیثی بر طبق آن نداریم. آن مرد عرب گفت: در این موضوع شیخ طوسی در تهذیب حدیثی را آورده است. شما از اول تهذیب، فلان مقدار صفحه (۱۴۱) بزن در سطر فلان حدیث را خواهی یافت. متحیر شدم که این شخص کیست؟ که این همه آمادگی علمی دارد؟ در این حال به فکر رسید که از او بپرسم آیا این امکان وجود دارد که انسان حضرت صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - را ببیند؟ در این جا از شدت لرزشی که بدنم را فرا گرفت، تازیانه از دستم افتاد و آن بزرگوار خم شد و تازیانه را از زمین گرفت و در دستم گذاشت و فرمود: چگونه صاحب الزمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - را نمی‌توانی ببینی، در حالی که اکنون دست او در دست توست. (۱۴۲) مرحوم علامه قدس سره پس از شنیدن این سخن، بی اختیار

خود را از روی چهار پایی که سوار بود، بر زمین انداخت تا پایِ امام را ببوسد، اما از شدت شوق، بی هوش بر زمین افتاد، پس از آن که به هوش آمد کسی را ندید. پس از بازگشت، به کتاب التّهذیب مراجعه کرد و حدیث را پیدا کرد و در حاشیه کتاب، در کنار حدیث نوشت: این حدیثی است که مولایم حضرت مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - خبر وجود این حدیث را در این کتاب به من داد.

تشرّف حاج علی بغدادی خدمت آن جناب (۱۴۳)

قضیه صالح صفی متقی حاجی علی بغدادی که در آن فواید بسیاری است و در این نزدیکی‌ها واقع شده، عیناً از کتاب شریف نجم الثاقب نقل می‌شود که شرح آن چنان است: که در ماه رجب سال گذشته که مشغول تألیف رساله جنّه المأوی بودم، عازم نجف اشرف شدم به جهت زیارت مبعث. وارد کاظمین شدم و خدمت جناب عالم عامل و فقیه کامل، سید سند و حبر معتمد آقا سید محمّد بن العالم الاوحد، سید احمد بن العالم الجلیل والموحد النبیل سید حیدر الکاظمینی - ائیده الله - رسیدم و او از تلامذه خاتم‌المجتهدین و فخر الاسلام و المسلمین الیه ریاسه الامامیه فی العلم و العمل استاد اعظم شیخ مرتضی - اعلی الله تعالی مقامه - است و از اتقیای علمای آن بلده شریفه و از صلحای ائمه جماعت صحن و حرم شریف و ملاذ طلب و غربا و زوّار. پدر و جدش از علمای معروفین و تصانیف جدش سید حیدر در اصول و فقه و غیره موجود است. از ایشان سؤال کردم: اگر حکایت صحیح‌های در این باب، دیده یا شنیده، نقل کنند. سپس، این قضیه را نقل نمود و خود، سابقاً شنیده بودم و لکن ضبط اصل و سند آن نکرده بودم. پس مستدعی شدم که آن را به خط خود بنویسد. فرمود: «مدتی است شنیدم و می‌ترسم در آن زیاد و کمی شود، باید او را ملاقات کنم و بپرسم، آن‌گاه بنویسم و لکن ملاقات او و تلقی از او صعب، چه او از زمان وقوع این قضیه، اُنسش با مردم کم شده است. مسکنش بغداد و چون به زیارت مشرف می‌شود به جایی نمی‌رود و بعد از زیارت بر می‌گردد و گاه شود که در سال یک دفعه یا دو دفعه در رفت و آمدها ملاقات می‌شود و علاوه بنایش بر کتمان است، مگر برای بعضی از خواص از کسانی که ایمن است از نشر و اذاعه آن، از خوف استهزای مخالفین مجاورین که منکرند ولایت مهدی علیه السلام و غیبت او را و خوف نسبت دادن عوام او را به فخر و تنزیه نفس.» گفتم: تا مراجعت حقیر از نجف، مستدعی‌ام که به هر قسم است او را دیده و قصه را پرسیده که حاجت، بزرگ و وقت تنگ است. سپس از ایشان مفارقت کردم و به قدر دو یا سه ساعت بعد، جناب ایشان برگشتند و فرمودند: «از اعجب قضایا آن که چون به منزل خود رفتم، بدون فاصله، کسی آمد که جنازه‌ای از بغداد آوردند و در صحن گذاشتند و منتظرند که بر آن نماز کنید. چون رفتم و نماز کردم، حاجی مزبور را در مشیعی دیدم. پس او را به گوشه‌ای بردم و بعد از امتناع به هر قسم بود، قضیه را شنیدم. پس بر این نعمت سئیه، خدای را شکر کردم. پس تمام قضیه را نوشتند و در جنّه المأوی ثبت کردم. پس از مدتی با جمعی از علمای کرام و سادات عظام به زیارت کاظمین علیهما السلام مشرف شدیم و از آن جا به بغداد رفتیم به جهت زیارت نواب اربعه - رضوان الله علیهم - پس از ادای زیارت، خدمت جناب عالم عامل و سید فاضل، آقا سید حسین کاظمینی، برادر جناب آقا سید محمّد مذکور که ساکن است در بغداد و مدار امور شرعیّه شیعیان بغداد - ایدهم الله - با ایشان است، مشرف و مستدعی شدیم که حاجی علی مذکور را احضار نماید. پس از حضور، مستدعی شدیم که در مجلس قضیه را نقل کند، ابا نمود. پس از اصرار، راضی شد در غیر آن مجلس، به جهت حضور جماعتی از اهل بغداد. پس به خلوتی رفتیم و نقل کرد و فی‌الجمله اختلافی در دو سه موضوع داشت که خود معذّر شد که به سبب طول مدّت است و از سیمای او آثار صدق و صلاح به نحوی لایح و هویدا بود که تمام حاضرین با تمام مذاقه که در امور دینیّه و دنیویّه دارند، قطع به صدق واقعه پیدا کردند. حاجی مذکور - ائیده الله - نقل کرد: «در ذمه من هشتاد تومان مال امام علیه السلام جمع شد. رفتم به نجف اشرف، بیست تومان از آن را دادم به جناب علم الهدی و التقی شیخ مرتضی - اعلی الله مقامه - و بیست تومان به جناب شیخ محمّد حسین مجتهد کاظمینی و بیست تومان به جناب شیخ

محمد حسن شروقی و باقی ماند در ذمه من بیست تومان که قصد داشتم در مراجعت بدهم به جناب شیخ محمد حسن کاظمینی آل یس - ائده الله - چون مراجعت کردم به بغداد، خوش داشتم که تعجیل کنم در ادای آن چه باقی بود در ذمه من. پس در روز پنج شنبه بود که مشرف شدم به زیارت امامین همامین کاظمین علیهما السلام و پس از آن رفتم خدمت جناب شیخ سلمه الله و قدری از آن بیست تومان را دادم و باقی را وعده کردم که بعد از فروش بعضی از اجناس به تدریج بر من حواله کنند که به اهلس برسانم و عزم کردم بر مراجعت به بغداد در عصر آن روز. جناب شیخ خواهش کرد بمانم. متعذر شدم که باید مزد عمله کارخانه شعرافی که دارم بدهم. چون رسم چنین بود که مزد هفته را در عصر پنج شنبه می‌دادم. پس برگشتم. چون ثلث از راه را تقریباً طی کردم، سید جلیلی را دیدم که از طرف بغداد رو به من می‌آید. چون نزدیک شد، سلام کرد و دست‌های خود را گشود برای مصافحه و معانقه و فرمود: «اهلاً و سهلاً» و مرا در بغل گرفت و معانقه کردیم و هر دو یکدیگر را بوسیدیم و بر سر، عمامه سبز روشنی داشت و بر رخسار مبارکش خال سیاه بزرگی بود. ایستاد و فرمود: «حاجی علی! خیر است، به کجا می‌روی؟» گفتم: کاظمین علیهما السلام را زیارت کردم و برمی‌گردم به بغداد. فرمود: «امشب شب جمعه است، برگرد!» گفتم: یا سیدی! متمکن نیستم. فرمود: «هستی! برگرد تا شهادت دهم برای تو که از موالیان جد من امیرالمؤمنین علیه السلام و از موالیان مایی و شیخ شهادت دهد؛ زیرا که خدای تعالی امر فرموده که دو شاهد بگیرید.» و این اشاره بود به مطلبی که در خاطر داشتم که از جانب شیخ خواهش کنم نوشته به من دهد که من از موالیان اهل بیت علیهم السلام و آن را در کفن خود بگذارم. پس گفتم: تو چه می‌دانی و چگونه شهادت می‌دهی؟ فرمود: «کسی که حق او را به او می‌رسانند، چگونه آن رساننده را نمی‌شناسد؟» گفتم: چه حق؟ فرمود: «آن که رساندی به وکیل من.» گفتم: وکیل تو کیست؟ فرمود: «شیخ محمد حسن.» گفتم: وکیل تو است؟ فرمود: «وکیل من است» و به جناب آقا سید محمد گفته بود که در خاطر، خطور کرد که این سید جلیل مرا به اسم خواند با آن که من او را نمی‌شناسم. پس به خود گفتم: شاید او مرا می‌شناسد و من او را فراموش کردم. باز در نفس خود گفتم: این سید از حق سادات از من چیزی می‌خواهد و خوش دارم که از مال امام علیه السلام چیزی به او برسانم. پس گفتم: ای سید من! در نزد من از حق شما چیزی مانده بود؛ رجوع کردم در امر آن به جناب شیخ محمد حسن برای آن که ادا کنم حق شما، یعنی سادات را به اذن او. پس در روی من تبسمی کرد و فرمود: «آری! رساندی بعضی از حق ما را به سوی وکلای ما در نجف اشرف.» پس گفتم: آن چه ادا کردم، قبول شد؟ فرمود: «آری.» در خاطرم گذشت که این سید می‌گوید بالنسبه به علمای اعلام: «وکلای ما!» و این در نظرم بزرگ آمد. پس گفتم: علما و کلایند در قبض حقوق سادات و مرا غفلت گرفت. آن گاه فرمود: «برگرد و جدّم را زیارت کن!» پس برگشتم و دست راست او در دست چپ من بود. چون به راه افتادیم، دیدم در طرف راست ما، نهر آب سفید صاف جاری است و درختان لیمو و نارنج و انار و انگور و غیر آن همه با ثمر در یک وقت با آن که موسم آنها نبود بر بالای سر ما سایه انداخته‌اند. گفتم: این نهر و این درخت‌ها چیست؟ فرمود: «هرکس از موالیان ما که زیارت کند جدّم ما را و زیارت کند ما را، این‌ها با او هست.» پس گفتم: می‌خواهم سؤال کنم. فرمود: «سؤال کن!» گفتم: شیخ عبدالرزاق مرحوم، مردی بود مدرّس. روزی نزد او رفتم، شنیدم که می‌گفت: کسی که در طول عمر خود، روزها را روزه باشد و شب‌ها را به عبادت به سر برد و چهل حجّ و چهل عمره به جای آرد و در میان صفا و مروه بمیرد و از موالیان امیرالمؤمنین علیه السلام نباشد، برای او چیزی نیست. فرمود: «آری، واللّه! برای او چیزی نیست.» پس از حال یکی از خویشان خود پرسیدم که او از موالیان امیرالمؤمنین علیه السلام است؟ فرمود: «آری! او و هر که متعلق است به تو.» پس گفتم: سیدنا! برای من مسأله‌ای است. فرمود: «پرس!» گفتم: قراء تعزیه حسین علیه السلام می‌خوانند که سلیمان اعمش، آمد نزد شخصی و از زیارت سیدالشهدا علیه السلام پرسید. گفت: بدعت است! پس در خواب دید هودجی را میان زمین و آسمان. سؤال کرد: کیست در آن هودج؟ گفتند: فاطمه زهرا و خدیجه کبری علیهما السلام. گفت: به کجا می‌روند؟ گفتند: به زیارت حسین علیه السلام در امشب که شب جمعه است و دید رقعه‌هایی را که از هودج می‌ریزد و در آن مکتوب است: «امان من النار لژوار الحسین علیه السلام فی لیلة

الجمعة امان من النار يوم القيامة» این حدیث صحیح است؟ فرمود: «آری، راست و تمام است.» گفتم: سیدنا! صحیح است که می‌گویند هر کس زیارت کند حسین علیه السلام را در شب جمعه، پس برای او امان است؟ فرمود: «آری واللّه!» و اشک از چشمان مبارکش جاری شد و گریست. گفتم: سیدنا! مسأله. فرمود: «پرس!» گفتم: سنه هزار و دویست و شصت و نه حضرت رضاعلیه السلام را زیارت کردیم و در یکی از مناطق، شخصی از عرب‌های شروقیه را - که از بادیه نشینان طرف شرقی نجف اشرف اند، - ملاقات کردیم و او را ضیافت کردیم و از او پرسیدم: چگونه است ولایت رضاعلیه السلام. گفت: بهشت است، امروز پانزده روز است که من از مال مولای خود، حضرت رضاعلیه السلام خورده‌ام! چه حدّ دارد منکر و نکیر که در قبر نزد من بیایند؟ گوشت و خون من از طعام آن حضرت روییده در مهمان خانه آن جناب. این صحیح است که علی بن موسی الرضاعلیه السلام می‌آید و او را از منکر و نکیر خلاص می‌کند؟ فرمود: «آری، واللّه! جدّ من ضامن است.» گفتم: سیدنا! مسأله کوچکی است، می‌خواهم پرسم. فرمود: «پرس!» گفتم: زیارت من از حضرت رضاعلیه السلام مقبول است؟ فرمود: «قبول است، ان شاء الله.» گفتم: «سیدنا! مسأله.» فرمود: «بسم الله!» گفتم: حاجی محمد حسین بزازی پسر مرحوم حاجی احمد بزازی، زیارتش قبول است یا نه؟ و او با من رفیق و شریک در مخارج بود در راه مشهد رضاعلیه السلام. فرمود: «عبد صالح، زیارتش قبول است.» گفتم: سیدنا! مسأله. فرمود: «بسم الله.» گفتم: فلان که از اهل بغداد و همسفر ما بود، زیارتش قبول است؟ پس ساکت شد. گفتم: «سیدنا! مسأله.» فرمود: «بسم الله.» گفتم: این کلمه را شنیدی یا نه؟ زیارت او قبول است یا نه؟ جوابی نداد. حاجی مذکور نقل کرد که ایشان چند نفر بودند از اهل مترفین بغداد که در بین سفر پیوسته به لهُو و لَعِب مشغول بودند و آن شخص مادر خود را نیز کشته بود. پس در راه به مکانی رسیدیم که جاده وسیعی دارد و دو طرف آن باغ‌هایی به طرف شهر شریف کاظمین است و موضعی از آن جاده، که متصل است به باغ‌ها از طرف راست آن که از بغداد می‌آید و آن مال بعضی از ایتام سادات بود که حکومت به جور، آن را داخل در جاده کرد و اهل تقوا و ورع سکنه این دو بلد، همیشه کناره می‌کردند از راه رفتن در آن قطعه از زمین. پس دیدم آن جناب را که در آن قطعه راه می‌رود. گفتم: ای سید من! این موضع مال بعضی از ایتام سادات است، تصرّف در آن روا نیست. فرمود: «این موضع مال جدّ ما، امیرالمؤمنین علیه السلام و ذریه او و اولاد ماست، حلال است برای موالیان ما تصرّف در آن.» در قرب آن مکان، در طرف راست، باغی است مال شخصی که او را حاجی میرزا هادی می‌گفتند و از متمولین معروفین عجم بود که در بغداد ساکن بود. گفتم: سیدنا! راست است که می‌گویند زمین باغ حاجی میرزا هادی، مال حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام است؟ فرمود: «چه کار داری به این.» و از جواب اعراض نمود. پس رسیدیم به جوی آب که از رودخانه دجله می‌کشند برای مزارع و بساتین آن حدود و از جاده می‌گذرد و آن جا دو راه می‌شود به سمت شهر، یکی راه سلطانی است و دیگری راه سادات و آن جناب میل کرد به راه سادات. پس گفتم: بیا از این راه، یعنی راه سلطانی، برویم. فرمود: «نه، از همین راه خود می‌رویم.» پس آمدیم و چند قدمی نرفتم که خود را در صحن مقدّس در نزد کفشداری دیدیم و هیچ کوچه و بازاری را ندیدیم. پس داخل ایوان شدیم از طرف باب المراد که از سمت شرقی و طرف پایین پاست و در درِ رواق مطهر، مکث نفرمود و اذن دخول نخواند و داخل شد و بر در حرم ایستاد. پس فرمود: «زیارت بکن!» گفتم: من قاری نیستم. فرمود: «برای تو بخوانم؟» گفتم: آری! پس فرمود: «ءادخل یا الله! السلام علیک یا رسول الله! السلام علیک یا امیرالمؤمنین...» و هم چنین سلام کردند بر هر یک از ائمه علیهم السلام تا رسیدند در سلام، به حضرت عسکری علیه السلام و فرمود: «السلام علیک یا ابا محمد الحسن العسکری.» آن گاه فرمود: «امام زمان خود را می‌شناسی؟» گفتم: چرا نمی‌شناسم؟ فرمود: «سلام کن بر امام زمان خود.» گفتم: «السلام علیک یا حجّه الله یا صاحب الزمان یا بن الحسن.» تبسم نمود و فرمود: «علیک السلام و رحمه الله و برکاته.» داخل شدیم در حرم مطهر و ضریح مقدّس را چسبیدیم و بوسیدیم. فرمود به من: «زیارت کن!» گفتم: من قاری نیستم. فرمود: «زیارت بخوانم برای تو؟» گفتم: آری. فرمود: «کدام زیارت را می‌خواهی؟» گفتم: هر زیارت که افضل است، مرا به آن زیارت ده. فرمود: «زیارت امین الله، افضل است.» آن گاه مشغول شدند به خواندن و فرمود:

«السَّلام علیکما یا امین الله فی ارضه وحجّتیهِ علی عبادہ. تا آخر» چراغ‌های حرم را در این حال روشن کردند، پس شمع‌ها را دیدم روشن است و لکن حرم روشن و منور است به نوری دیگر، مانند نور آفتاب و شمع‌ها مانند چراغی بودند که روز در آفتاب روشن کنند و مرا چنان غفلت گرفته بود که هیچ ملتفت این نشانه‌ها نمی‌شدم. چون از زیارت فارغ شد، از سمت پایین پا آمدند به پشت سر و در طرف شرقی ایستادند و فرمودند: «آیا زیارت می‌کنی جَدّم حسین علیه السلام را؟» گفتم: آری، زیارت می‌کنم، شب جمعه است. پس زیارت وارث را خواندند و مؤذّن‌ها از اذان مغرب فارغ شدند. به من فرمود: «نماز کن و ملحق شو به جماعت!» پس تشریف آورد در مسجد پشت سر حرم مطهر و جماعت در آن جا منعقد بود و خود به انفراد ایستادند در طرف راست امام جماعت، محاذی او و من داخل شدم در صف اول و برایم مکانی پیدا شد. چون فارغ شدم، او را ندیدم. از مسجد بیرون آمدم و در حرم تفحص کردم، او را ندیدم و قصد داشتم او را ملاقات کنم و چند قرآنی به او بدهم و شب، او را نگاه دارم که مهمان باشد. آن‌گاه به خاطر آمد که این سید کی بود؟ آیات و معجزات گذشته را ملتفت شدم، از انقیاد من امر او را در مراجعت با آن شغل مهم که در بغداد داشتم و خواندن مرا به اسم، با آن که او را ندیده بودم و گفتن او: «موالیان ما» و این که «من شهادت می‌دهم» و «دیدن نهر جاری و درختان میوه‌دار در غیر فصل» و غیر از این‌ها از آن چه گذشت که سبب شد برای یقین من به این که او حضرت مهدی علیه السلام است. خصوص در فقره «اذن دخول» و پرسیدن از من، بعد از سلام بر حضرت عسکری علیه السلام که «امام زمان خود را می‌شناسی؟» چون گفتم: می‌شناسم، فرمود: سلام کن! چون سلام کردم، تبسم کرد و جواب داد. پس آمدم در نزد کفشدار و از حال جنابش سؤال کردم. گفت: «بیرون رفت.» و پرسید که: «این سید رفیق تو بود؟» گفتم: بلی، پس آمدم به خانه مهماندار خود و شب را به سر بردم. چون صبح شد، رفتم به نزد جناب شیخ محمد حسن و آن چه دیده بودم نقل کردم. پس دست خود را بر دهان خود گذاشت و نهی نمود از اظهار این قصه و افشای این سرّ. فرمود: «خداوند تو را موفّق کند.» پس آن را مخفی می‌داشتم و به احدی اظهار ننمودم تا آن که یک ماه از این قضیه گذشت. روزی در حرم مطهر بودم، سید جلیلی را دیدم که آمد نزدیک من و پرسید: «چه دیدی؟» اشاره کرد به قصه آن روز. گفتم: چیزی ندیدم. باز اعاده کرد آن کلام را. به شدت انکار کردم. پس از نظرم ناپدید شد و دیگر او را ندیدم.

فضیلت زیارت عاشورا (۱۴۴)

در فضل و مقام زیارت عاشورا، همان بس که از سنخ سایر زیارات نیست که به ظاهر از انشا و املائی معصومی باشد؛ هر چند که از قلوب مطهره ایشان، چیزی جز آن چه از عالم بالا به آن جا رسد، بیرون نیاید. بلکه از سنخ احادیث قدسیه است که به همین ترتیب از زیارت و لعن و سلام و دعا از حضرت احدیت - جلّت عظمته - به جبرئیل امین و از او به خاتم النبیین صلی الله علیه و آله و سلم رسیده و به حسب تجربه، مداومت به آن، در چهل روز یا کمتر، در قضای حاجات و رسیدن به مقصود و دفع دشمنی‌ها، بی‌نظیر! اجمال آن که ثقه صالح متقی، حاجی ملّا حسن یزدی که از نیکان مجاورین نجف اشرف است و پیوسته مشغول عبادت و زیارت، نقل کرد از ثقه امین، حاجی محمد علی یزدی که مرد فاضل صالحی بود در یزد که دائماً مشغول اصلاح امر آخرت خود بود و شب‌ها در مقبره خارج یزد که در آن جماعتی از صلحا مدفونند و معروف است به مزار، به سر می‌برد. او را همسایه‌ای بود که در کودکی با هم بزرگ شده و در نزد، یک معلم می‌رفتند. تا آن که بزرگ شد و شغل عشّاری (۱۴۵) پیش گرفت. تا آن که مُرد و در همان مقبره، نزدیک محلّی که آن مرد صالح بیتوته می‌کرد، دفن کردند. پس او را در خواب دید، پس از گذشتن کمتر از ماهی که در هیأت نیکویی است. پس به نزد او رفت و گفت: من می‌دانم مبدأ و منتهای کار تو و ظاهر و باطن تو را و نبودن از آنها که احتمال رود نیکی در باطن ایشان و شغل تو مقتضی نبود جز عذاب را. پس به کدام عمل به این مقام رسیدی؟ گفت: چنان است که گفتمی و من در اشدّ عذاب بودم از روز وفات تا دیروز، که زوجه استاد اشرف حدّاد فوت شد و در این مکان دفن کردند - و اشاره

کرد به موضعی که قریب صد ذرع، از او دور بود - و در شب وفات او، حضرت ابی عبدالله الحسین علیه السلام سه مرتبه او را زیارت کرد و در مرتبه سوم امر فرمود به رفع عذاب از این مقبره. پس حالت ما نیکو شد و در سعه و نعمت افتادیم. پس از خواب، متحیرانه بیدار شد و حداد را نمی‌شناخت و محلّه او را نمی‌دانست. پس در بازار آهنگرها، از او تفحص کرد و او را پیدا نمود و از او پرسید: برای تو زوجه‌ای بود؟ گفت: آری، دیروز وفات کرد و او را در فلان مکان - و همان موضع را اسم برد - دفن کردم. پرسید: او به زیارت ابی عبدالله علیه السلام رفته بود؟ گفت: نه. پرسید: ذکر مصایب او می‌کرد؟ گفت: نه. پرسید: مجلس تعزیه داری داشت؟ گفت: نه. آن گاه پرسید: چه می‌جویی؟ خواب را نقل کرد. گفت: آن زن مواظبت داشت به زیارت عاشورا. و مخفی نماند که سید احمد، صاحب قضیه از صلحا و اتقیا و مواظب طاعات و زیارات و ادای حقوق و طهارت جامه و بدن از آلودگی‌های مشتبّه، و معروف به تقوی و سداد در اهل بلد و غیره و نوادر لطف‌هایی که کمتر به کسی می‌شود در هر زیارت به او می‌رسید که مقام ذکر آن نیست.

کتابنامه

۱. قرآن کریم. ۲. اثبات الهداء. شیخ حرّ عاملی محمد بن حسن (م ۱۱۰۴ه)، قم: مطبوعه علمیه، بیتا. ۳. الاحتجاج علی أهل اللجاج. ابو منصور احمد بن علی بن ابی طالب طبرسی (م ۶۲۰ه)، تحقیق: ابراهیم بهادری و محمد هادی به، تهران: انتشارات اسوه، چاپ اول، ۱۴۱۳ه. ۴. إحقاق الحقّ و إزهاق الباطل. شهید قاضی نور الله بن سید شریف شوشتری (م ۱۰۱۹ه)، با تعلیقات آیه الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی نجفی، قم: کتابخانه، آیه الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۱۱ه. ۵. الاختصاص. منسوب به ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی، معروف به شیخ مفید (م ۴۱۳ه)، تحقیق: علی اکبر غفّاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۴ه. ۶. الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد. ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی، معروف به شیخ مفید (م ۴۱۳ه)، تحقیق: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۱۳ه. ۷. أسد الغابه فی معرفه الصحابه. ابوالحسن عزّ الدین علی بن ابی الکرّم محمد بن محمد بن عبد الکریم شیبانی، معروف به ابن اثیر جزری (م ۶۳۰ه) دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۴۱۵ه. ۸. أعلام الدین فی صفات المؤمنین. ابو محمد حسن بن محمد دیلمی (م ۷۱۱ه)، تحقیق: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، بی تا. ۹. الإقبال بالأعمال الحسنه فیما يعمل مرّة فی السنه. ابوالقاسم علی بن موسی حلّی، معروف به ابن طاووس (م ۶۶۴ه)، تحقیق: جواد قیومی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۴ه. ۱۰. الأمالی. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ه)، تحقیق: مؤسسه بعثت، قم: مؤسسه بعثت، چاپ اول، ۱۴۰۷ه. ۱۱. الأمالی. ابو جعفر محمد بن حسن معروف به شیخ طوسی (م ۴۶۰ه)، تحقیق: مؤسسه بعثت، قم: دارالثقافه، چاپ اول، ۱۴۱۴ه. ۱۲. الأمالی. ابو عبدالله محمد بن نعمان عکبری بغدادی، معروف به شیخ مفید (م ۴۱۳ه)، تحقیق: حسین أستاذ ولی و علی اکبر غفّاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۰۴ه. ۱۳. بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام. محمد باقر بن محمد تقی مجلسی (م ۱۱۱۰ه)، بیروت: مؤسسه الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ه. ۱۴. بصائر الدرجات. ابو جعفر محمد بن حسن صفّار قمی، معروف به ابن فروخ (م ۲۹۰ه)، قم: کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ه. ۱۵. تحف العقول عن آل رسول صلی الله علیه و آله. ابو محمد حسن بن علی حرّانی، معروف به ابن شعبه (م ۳۸۱ه)، تحقیق: علی اکبر غفّاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۰۴ه. ۱۶. تفسیر القمی. ابو الحسن علی بن ابراهیم بن هاشم قمی (م ۳۰۷ه)، تصحیح: سید طیب موسوی جزایری، نجف: چاپخانه اشرف، بیتا. ۱۷. تفسیر نورالثقلین. شیخ عبد علی بن جمعه عروسی حویزی (م ۱۱۱۲ه)، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ه. ۱۸. تنبیه الخواطر ونزهة النواظر. (مجموعه ورام). ابوالحسن ورام بن ابی فراس (م ۶۰۵ه) بیروت: دارالتعارف و دار صعب، بیتا. ۱۹. تهذیب الأحکام فی شرح المقنعه. ابو جعفر محمد بن حسن، معروف به شیخ طوسی (م ۴۶۰ه)، بیروت: دارالتعارف، چاپ اول،

- ۱۴۰۱ هـ . ۲۰. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال. ابو جعفر محمد بن علی قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: کتابخانه صدوق، بی‌تا. ۲۱. جامع الأحادیث. ابو محمد جعفر بن احمد بن علی قمی، معروف به ابن رازی (قرن چهارم)، تحقیق: سید محمد حسینی نیشابوری، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۴۱۳ هـ . ۲۲. الخرائج و الجرائح. ابوالحسن سعید بن عبدالله راوندی، معروف به قطب الدین راوندی (م ۵۷۳ هـ)، تحقیق: مؤسسه امام مهدی (عج)، قم: مؤسسه امام مهدی (عج)، چاپ اول، ۱۴۰۹ هـ . ۲۳. الخصال. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۴ هـ . ۲۴. الدعوات. ابو الحسن سعید بن عبدالله راوندی، معروف به قطب الدین راوندی (م ۵۷۳ هـ)، تحقیق: مؤسسه امام مهدی (عج)، قم: مؤسسه امام مهدی (عج)، چاپ اول، ۱۴۰۷ هـ . ۲۵. الدرّة الباهرة من الأصداف الطاهرة. محمد بن شیخ جمال الدین مکی بن محمد بن حامد بن احمد عاملی نبطی جزینی، ملقب به شهید اول (م ۷۸۶ هـ)، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵ ش . ۲۶. دلائل الإمامة. ابو جعفر محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰ هـ)، تحقیق: مؤسسه بعثت، قم: مؤسسه بعثت، چاپ اول، ۱۴۱۳ هـ . ۲۷. صحیح مسلم. ابو الحسن مسلم بن حجاج قشیری نیشابوری (م ۲۶۱ هـ)، تحقیق: محمد فؤاد عبدالباقی، قاهره: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ . ۲۸. علل الشرائع. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، بیروت: دار احیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ . ۲۹. عمدة الطالب فی أنساب آل أبي طالب. ابن عنبه احمد بن علی حسنی (م ۸۲۸ هـ)، تحقیق: آل طالقانی، قم: منشورات رضی، چاپ دوم، ۱۳۶۲ ش . ۳۰. عوالی اللآلی العزیزیه فی الأحادیث الیدیة. محمد بن علی بن ابراهیم احسانی، معروف به ابن ابی جمهور (م ۹۴۰ هـ)، تحقیق: حاج شیخ مجتبی عراقی، قم: چاپخانه سیدالشهداء علیه السلام، چاپ اول، ۱۴۰۳ هـ . ۳۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، تحقیق: سید مهدی حسینی لا-جوردی، بیروت: مؤسسه اعلمی، بی‌تا. ۳۲. عیون الحکم و المواعظ. ابو الحسن علی بن محمد لیثی واسطی (قرن ششم هـ)، تحقیق: حسین حسینی بیرجندی، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش . ۳۳. الغیبة. ابو جعفر بن حسن بن علی بن حسن طوسی (م ۴۶۰ هـ)، تحقیق: عباد الله طهرانی و علی احمد ناصح، قم: موسسه معارف اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۱ هـ . ۳۴. الغیبة. ابو عبدالله محمد بن ابراهیم بن جعفر کاتب نعمانی (م ۳۵۰ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: کتاب فروشی صدوق، بی تا. ۳۵. الکافی. ابو جعفر ثقة الاسلام محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی (م ۳۲۹ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، بیروت: دار صعب و دار التعارف، چاپ چهارم، ۱۴۰۱ هـ . ۳۶. کامل الزیارات. ابو القاسم جعفر بن محمد بن قولویه (م ۳۶۷ هـ)، تحقیق: جواد قیومی، قم: نشر الفقاهة، چاپ اول، ۱۴۱۷ هـ . ۳۷. کتاب من لا یحضره الفقیه. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، بی‌تا. ۳۸. کفایة الأثر فی النص علی الأئمة الإثنی عشر. ابو القاسم علی بن محمد بن خزّاز قمی (قرن چهارم)، تحقیق: سید عبداللطیف حسینی کوه کمری، قم: انتشارات بیدار، ۱۴۰۱ هـ . ۳۹. کمال الدین و تمام النعمة. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۵ هـ . ۴۰. نهج الحیاة: فرهنگ سخنان حضرت مهدی علیه السلام محمد دشتی، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیر المؤمنین علیه السلام، چاپ اول، ۱۳۸۴ هـ . ۴۱. کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال. علاء الدین علی متقی بن حسام الدین هندی (م ۹۷۵ هـ)، تصحیح: صفوة سقا، بیروت: مکتبة التراث الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۷ هـ . ۴۲. کنز الفوائد. ابو الفتح محمد بن علی بن عثمان کراچکی طرابلسی (م ۴۴۹ هـ)، تصحیح: عبدالله نعمه، قم: دارالذخائر، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ . ۴۳. مجموعة وفيات الأئمة. (وفیات الأئمة). گروهی از نویسندگان، قم: انتشارات شریف رضی، چاپ دوم، ۱۴۱۵ هـ . ۴۴. مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار. ابو الفضل علی طبرسی (قرن هفتم)، تحقیق: مهدی هوشمند، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۴۱۸ هـ . ۴۵. معانی الأخبار. ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معروف به شیخ صدوق (م ۳۸۱ هـ)، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۱ ش . ۴۶. مستدرک الوسائل و مستنبط

المسائل. میرزا حسین نوری طبرسی (م ۱۳۲۰هـ)، تحقیق: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۷هـ. ۴۷. مسند أحمد. أحمد بن محمد بن حنبل شیبانی (م ۲۴۱هـ)، تحقیق: عبدالله محمد درویش، بیروت: دارالفکر، چاپ دوم، ۱۴۱۴هـ. ۴۸. مصباح‌المتهجد. ابو جعفر محمد بن حسن بن علی بن حسن طوسی (م ۴۶۰هـ)، تحقیق: علی اصغر مروارید، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه، چاپ اول، ۱۴۱۱هـ. ۴۹. مناقب آل‌ابی طالب. (المناقب لابن شهر آشوب). ابو جعفر رشید الدین محمد بن علی بن شهر آشوب مازندرانی (م ۵۸۸هـ)، قم: چاپخانه علمیه، بیتا. ۵۰. نهج‌البلاغه. ابو الحسن شریف رضی محمد بن حسین بن موسی موسوی (م ۴۰۶هـ)، شرح: محمد عبده، بیروت: مؤسسه المعارف، ۱۴۱۶هـ. ۵۱. وسائل الشیعه. محمد بن حسن حرّ عاملی (م ۱۱۰۴هـ)، تحقیق: مؤسسه آل‌بیت علیهم السلام، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹م.

پی‌نوشت‌ها

۷۶ تا ۱

(۱) منتخب‌الایثار: ۱۴۰ - ۱۳۹ - ۲۵۴ - ۲۶۴ (۲) بحارالانوار ۴۱: ۲۹۵ (۳) منتخب‌الایثار: ۶۲۹ (۴) بحارالانوار ۵۲: ۳۰۸ و ۳۸۶ (۵) بحارالانوار ۴۴: ۳۲۵ (۶) کمال‌الدین ۱: ۳۳۱ (۷) برای سرکشان و دشمنان بشریت شمشیر مناسب و کارا و نتیجه بخش است. (۸) الغیبه‌للطوسی: ۳۲ (۹) کمال‌الدین ۱: ۳۱۸؛ مفاتیح‌الجنان، زیارت صاحب‌الامر. (۱۰) الکافی ۸: ۲۷۸ (۱۱) مفاتیح‌الجنان، زیارت اربعین. (۱۲) به کتب پیرامون مبحث رجعت مراجعه شود. (۱۳) رک. کفایه‌المتهدی [گزیده]، حدیث هشتم: ۵۷ (۱۴) نجم‌الثاقب ۱: ۳۴۹ (۱۵) نجم‌الثاقب ۱: ۳۴۹ (۱۶) مناقب آل‌ابی طالب علیه السلام ۱: ۲۵۴ (۱۷) مقتضب‌الایثار فی النص علی‌الائمة الاثنی عشر: ۳۱. کمال‌الدین ۱: ۳۰۴؛ اثبائه‌الهداه ۶: ۳۹۵ (۱۸) نجم‌الثاقب ۱: ۳۴۸ (۱۹) مقتضب‌الایثار فی النص علی‌الائمة الاثنی عشر: ۹ (۲۰) کفایه‌الطالب فی مناقب علی بن ابی طالب علیه السلام: ۵۰۱ - ۵۰۳ (۲۱) نجم‌الثاقب: ۶۶ (۲۲) اثبات‌الهداه ۲: ۵۵۲ (۲۳) اثبات‌الهداه ۲: ۵۵۵ (۲۴) کمال‌الدین ۲: ۷ (۲۵) اثبائه‌الهداه ۷: ۱۸۴ (۲۶) کشف‌الغمه ۳: ۳۷۶؛ اثبائه‌الهداه ۴: ۲۰۸ (۲۷) اثبائه‌الهداه ۷: ۱۰۳ (۲۸) بحارالانوار ۵۱: ۳۹، حدیث ۱۹ (۲۹) اثبائه‌الهداه ۷: ۲۳۸ (۳۰) مهیج‌الاحزان: ۹۸، مجلس چهارم. (۳۱) تفسیر فرات‌الکوفی: ۵۶۳ (۳۲) سوره مبارکه شمس، آیه ۱ (۳۳) بحارالانوار ۵۳: ۶۱ (۳۴) عقد‌الدّرر: ۱۷۱ (۳۵) بحارالانوار ۵۲: ۳۴۹ (۳۶) طرید: فراری؛ شریک: رانده شده؛ موتور: آن‌که قصاص از قاتل کشته خود نگرفته؛ (المنجد) تا اینجا روایت از امیرمؤمنان علیه السلام نیز آمده است، بحارالانوار ۵۱: ۱۲۰ به نقل از کمال‌الدین. (۳۷) بحارالانوار ۵۱: ۱۳۳ به نقل از کمال‌الدین. (۳۸) عقد‌الدّرر: ۱۳۴ (۳۹) اعلام‌الوری: ۴۰۱ (۴۰) عموی امام زمان علیه السلام، جعفر کذاب، منکر تولد و وجود او شده و ماترک برادرش امام حسن عسکری علیه السلام را با همدستی خلیفه عباسی تقسیم نمود و برای وارث حقیقی او امام قائم - عجل‌الله فرجه الشریف -، نصیب و حصه‌ای تعیین نکردند. (۴۱) بحارالانوار ۵۱: ۱۳۳؛ اعلام‌الوری: ۳۸۴؛ الزام‌النائب: ۶۷؛ غیبت طوسی: ۲۰۴؛ الملاحم و الفتن: ۱۵۳؛ یوم‌الخلاص: ۱۹۰؛ الإمام‌المهدی: ۸۹ (۴۲) عقد‌الدّرر: ۱۶۰؛ یاد‌مهدی: ۱۳۲ (۴۳) الاحتجاج ۲: ۱۰ (۴۴) نجم‌الثاقب ۱: ۲۰۲؛ الاحتجاج ۲: ۱۰ (۴۵) مقتضب‌الایثار فی النص علی‌الائمة الاثنی عشر: ۲۳؛ اعلام‌الوری: ۳۸۴؛ کمال‌الدین ۱: ۵۸۴؛ بحارالانوار ۵۱: ۱۳۳؛ اثبات‌الهداه ۲: ۳۳۳ و ۳۳۹ (۴۶) الغیبه‌للنعمانی: ۱۲۷؛ منتخب‌الایثار: ۳۰۹ (۴۷) بحارالانوار ۵۲: ۲۷۹ (۴۸) الغیبه‌للنعمانی: ۱۳۴ (۴۹) الکافی ۱: ۱۸۷؛ کمال‌الدین ۱: ۲۷۰ (۵۰) آیه اول سوره مبارکه مریم. (۵۱) کمال‌الدین: ۴۶۱ (۵۲) کمال‌الدین ۲: ۲۳۹ - ۲۴۰ (۵۳) وسائل‌الشیعه ۶: ۴۵۷؛ الاحتجاج ۲: ۵۸۳ (۵۴) الاحتجاج ۲: ۵۸۳؛ وسائل‌الشیعه ۵: ۳۶۶؛ بحارالانوار ۵۳: ۱۶۵ (۵۵) بحارالانوار ۵۳: ۲۲۶؛ دارالسلام: ۱۹۴؛ نجم‌الثاقب: ۳۰۷ (۵۶) المناقب ۴: ۹۲؛ نور‌الثقلین ۴: ۶۲۸ (۵۷) این جمله اشاره دارد به بازگشت اسراء خاندان پیامبر علیهم السلام از کربلا، چون کوچک ترها به خاطر مصون ماندن از خطرات احتمالی به

گونه‌ای حرکت داده می‌شوند که مورد حمایت بزرگ‌ترها باشند. امام باقر علیه السلام که شاید تنها کودک پسر باقی مانده از نسل امام حسین بود پیش پای بزرگ‌ترها حرکت داده می‌شد. به همین دلیل به پیشاهنگ اسیران نامیده شده است. (۵۸) سوره مبارکه اعراف آیه ۱۵۷. (۵۹) کامل الزیارات: ۲۳۳. (۶۰) فرزند علی علیه السلام. (۶۱) ینابیع الموده: ۳؛ ۲۴۲؛ اثبات الهداء: ۳؛ ۴۵۵؛ بحار الأنوار ۵۲: ۳۱۳. (۶۲) سوره انعام، آیه ۱۶۴. (۶۳) عیون اخبار الرضا: ۲۱۲؛ الزام النَّاصِب ۱: ۷۲. (۶۴) ترجمه: «هیچ کس بارِ گناه دیگری را بر دوش نمی‌گیرد»، این مطلب در آیاتِ سوره‌های مبارکه انعام: ۱۶۴، الإسراء: ۱۵، فاطر: ۱۸، الزمر: ۷، النجم: ۳۸ آمده است. (۶۵) دلائل الإمامة: ۴۵۲؛ منتخب الأثر: ۳۶۸؛ علل الشرایع ۱: ۱۶۰؛ بحار الأنوار ۵۱: ۲۸. (۶۶) چنان که ملاحظه می‌کنید امام قائم «عج» در این فرازاها از سه مصیبت‌جانسوز امام حسین علیه السلام یاد کرده است که عبارتند از: تشنگی او، و برهنه انداختن بدن او، و پایمال نمودن پیکر نازنین او. قابل ذکر است که واژه «سحق» در فارسی به معنی «له کردن» می‌آید. (۶۷) الزام النَّاصِب ۲: ۲۸۲؛ معجم الملاحم والفتن ۴: ۷. (۶۸) رک: تذکره الائمه: ۱۸۴. (۶۹) علل الشرایع ۱: ۱۶۰. (۷۰) بحار الانوار ۵۱: ۳۷. (۷۱) تفسیر فرات: ۲۴۰. (۷۲) سوره مبارکه اسراء، آیه ۳۳. وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا. (۷۳) سوره مبارکه اسراء، آیه ۳۳. (۷۴) نجم الثَّاقِب ۱: ۱۶۰. (۷۵) سوره مبارکه حج، آیه ۳۹. (۷۶) تفسیر صافی ۳: ۳۸۱؛ بحار الأنوار ۲۴: ۲۲۴.

۱۴۵ تا ۱۷۷

(۷۷) الغیبة للنعمانی: ۱۴۱. (۷۸) این را هم توجه داشته باشید: از صدر اسلام، زمان ظهور مهدی علیه السلام هیچ وقت مشخص نشده است؛ اگرچه یک خواصی می‌دانستند که او چه کسی است و پسر چه کسی است، ولی در روایاتی که از پیغمبر آمده همین قدر فرمودند: مهدی از اولاد من حتماً باید ظهور کند. ولی سخنی که تاریخ آن را نیز مشخص نماید وجود نداشت. (۷۹) سیری در سیره ائمه اطهار علیهم السلام ۱: ۲۸۱. (۸۰) سلام موعود، دکتر سنگری: ۵. (۸۱) فرهنگ عاشورا، جواد محدثی: ۲۲۷. (۸۲) درختی است در بهشت یا در آسمان هفتم در طرف راست عرش الهی. (۸۳) یکی از بهشت‌های هشت گانه. (۸۴) قابل ذکر است که «مُشالَات» که اکنون در عبارت «رؤوس المشالَات» از آن به سرهایی که در بلندی قرار گرفتند تعبیر شده است در لغت از باب افعال و اسم مفعول از اَشال يُشیل «شال یشول» جمع مؤنث و به معنای در ارتفاع قرار داده شده است و ترجمه به «نیزه» که توسط برخی مترجمین انجام شده است از باب قرائن است که سرهای شهداء کربلا را با قرار دادن روی نیزه‌ها در بین کاروان از دیگر چیزها بالاتر گرفته بودند تا در معرض دید باشد. (۸۵) از این بابت به کربلا سرزمین طف گویند چون در کنار فرات و بر ساحل واقع شده است. (۸۶) المزار: ۴۹۸؛ بحار الأنوار ۹۸: ۱۲۱. (۸۷) بحار الأنوار ۵۳: ۶۱. (۸۸) سوره مبارکه انبیاء، آیه ۶۹. ترجمه: [سرانجام ابراهیم را به آتش افکندند؛ ولی ما] «گفتیم: ای آتش! بر ابراهیم سرد و سالم باش!» (۸۹) احتمالاً منظور این است که به قدری آباد می‌شود که بزرگ‌ترین مرکز تجاری و کشاورزی می‌شود و با روایات دیگر که آب از کربلا به پشت کوفه جریان پیدا می‌کند، مطابقت دارد. (۹۰) سوره مبارکه اعراف، آیه ۹۶. «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (۹۱) سوره مبارکه نبأ، آیه ۱۸. بحار الأنوار ۵۳: ۱۰۳. (۹۲) بحار الأنوار ۵۳: ۴۳. (۹۳) الاختصاص: ۵۳. (۹۴) الاختصاص: ۵۷. (۹۵) که ظاهراً اشاره به رجعت است. (۹۶) بحار الأنوار ۵۳: ۱۱۶، بیان: سؤال حوائج الدنيا يدل على أن هذا في الرجعة إذ هي لا تسأل في الآخرة. (۹۷) سوره مبارکه مریم، ۵۴. (۹۸) سوره مبارکه أسری، آیه ۶. بحار الأنوار ۵۳: ۱۰۵. (۹۹) سوره مبارکه مریم، آیه ۵۴. (۱۰۰) اصول کافی ۱: ۲۸۳. (۱۰۱) سوره مبارکه أسری، آیه ۶. تفسیر عیاشی ۲: ۲۸۲؛ بحار الأنوار ۵۳: ۷۶. (۱۰۲) سوره مبارکه قصص، آیه ۸۶. (۱۰۳) تفسیر البرهان: ذیل آیه مورد بحث. (۱۰۴) بحار الأنوار ۵۳: ۴۶ به نقل از اختصاص. (۱۰۵) بحار الأنوار ۵۳: ۳۹، به نقل از بصائر الدرجات. (۱۰۶) السَّفَّاح: قادر علی الکلام (مجمع البحرین)؛ غیبت نعمانی: ۱۸۱؛ بحار الأنوار ۵۲: ۲۹۸. (۱۰۷) سوره مبارکه اسراء، آیه ۶. (۱۰۸) این جمله روایت مشعر بر این است که این دو هنوز نمرده‌اند در حالی که طبق روایات گذشته دجال تا آن روز

در دست مسیح علیه السلام و شیطان با دست رسول خدا صلی الله علیه و آله و حضرت «قائم» علیه السلام کشته خواهد شد یا این که به گمان مردم آن دو دوباره برمی گردند. واللّٰه العالم. ۱۰۹) روضه الکافی: ۲۰۶؛ تفسیر عیاشی ۲: ۲۸۱ و... (۱۱۰) بحار الأنوار: ۵۳، باب رجعت ح ۱۳۰. ۱۱۱) تفسیر عیاشی ۲: ۲۸۱. ۱۱۲) بحار الأنوار ۵۳: ۶۱. ۱۱۳) بحار الأنوار ۵۳: ۶۱. ۱۱۴) معالی السبطين: ۲۰۹. ۱۱۵) بحار الأنوار ۵۳: ۷. ۱۱۶) بحار الأنوار ۵۳: ۱۶. ۱۱۷) بحار الأنوار ۵۳: ۶۱. ۱۱۸) غیبت نعمانی: ۱۵۱؛ بحار الأنوار ۵۲: ۲۹۷. ۱۱۹) الارشاد للمفید: ۳۴۱؛ بحار الأنوار ۵۲: ۲۹۰. شاید منظور این باشد که در شب قدر، دعاهای فرج مستجاب می شود و ظهور در روز عاشورا است و جالب است که تنها در شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان که شب قدر باشد، سفارش به دعای شریف «اللهم کن لولیک الحجة بن...» شده است. رک: مفاتیح الجنان: اعمال شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان. ۱۲۰) منتخب الاثر: ۵۷۵. ۱۲۱) بر اساس این روایات شریفه، فاصله ندای آسمانی و ظهور، حدود ۱۰۷ روز می شود. ۱۲۲) بحار الأنوار ۵۱: ۸۷ به نقل کشف الغمّه باب ۵: ینابیع الموده ۳: ۱۶۷. ۱۲۳) بحار الأنوار ۵۲: ۳۰۷؛ بشاره الاسلام: ۲۲۵؛ الزام الناصب: ۲۲۷؛ یوم الخلاص: ۲۲۳. ۱۲۴) بصائر الدّرجات: ۱۸۴؛ بحار الأنوار ۵۳: ۹؛ الزام الناصب ۲: ۲۵۸؛ مکیال المکارم ۱: ۱۹۵. ۱۲۵) لازم به ذکر است که بر اساس روایات کتاب های آدم و شیث و نوح و ابراهیم و داوود همان زمان به وسیله امت هایشان نابود شد و کتابی وجود ندارد تا در زمان ظهور افرادی به عنوان پیرو وجود داشته باشند که امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف - را تصدیق کنند. البته بعید نیست بگوییم این تصدیق هایی که در روایت هست مربوط به پیروان تورات و انجیل و قرآن است که برخی از مطالب کتب حضرت آدم و دیگر پیامبران برایشان نقل شده بود. ۱۲۶) کامل الزیارات: ۲۳۳. ۱۲۷) الغیبه: ۳۱۱. ۱۲۸) قال الجوهری الشمراخ غره الفرس إذا دقت وسالت، وجلت الخیشوم ولم تبلغ الجحفلة. بحار الأنوار ۵۲: ۳۲۵. ۱۲۹) الغیبه للطوسی: ۴۶۹؛ بحار الأنوار ۵۲: ۳۳۰. ۱۳۰) در روایت تعبیر به فوّهته شده است و این نشان می دهد که پل ها و آسیاب ها مانند لب و دندانی است برای نهر در طول مسیر آن جلوه می کنند. ۱۳۱) شاید منظور این است که مسیر فرات را به سوی منطقه نجف هدایت می کنند و زمین های زرخیز بین کربلا تا نجف و اطراف کوفه آباد می شود. ۱۳۲) شاید منظور این باشد که منطقه امن می شود و همه آرزوداران کربلا و نجف از سراسر جهان به آن سو کوچ می کنند و کربلا- و نجف اشرف به هم متصل می گردد. ان شاء الله... ۱۳۳) اثبأ الهداء ۷: ۱۶۲. ۱۳۴) مفاتیح الجنان، اعمال شب نیمه شعبان. ۱۳۵) بحار الانوار ۵۱: ۳۲۲. ۱۳۶) اثبأ الهداء ۷: ۱۲۸. ۱۳۷) روزنامه رسالت به تاریخ ۱۸/۸/۷۹. ۱۳۸) آقا شیخ مرتضای زاهد، محمّد حسن سیف الّلهی: ۱۴۵. ۱۳۹) دیدار یار، علی کرمی ۲: ۲۰۰. ۱۴۰) الغیبه للطوسی: ۱۸۸. ۱۴۱) در زمان قدیم کتاب ها فاقد شماره صفحه بودند و به همین دلیل برای آدرس دادن به اشخاص می گفتند: از اول کتاب چند صفحه جلو برو و یا از آخر کتاب چند صفحه به عقب برگرد. ۱۴۲) عبقری الحسان ۲: ۶۱؛ قصص العلماء: ۳۴۶؛ منتخب الاثر ۲: ۵۵۴. ۱۴۳) نجم الثاقب ۱: ۱۲۱ (۱۴۴) نجم الثاقب ۱: ۶۱۰. ۱۴۵) عشار: راه دار، باج گیر، خراجستان.

۱۲- استمرار انقلاب عاشورا تحلیلی پیرامون ولایت عهدی امام رضاعلیه السلام

مشخصات کتاب

سرشناسه: خامنه‌ای، علی، ۱۳۱۸. عنوان و نام پدیدآور: استمرار انقلاب عاشورا: تحلیلی پیرامون ولایت عهدی امام رضا علیه السلام / علی خامنه‌ای مشخصات نشر: قم: انتشارات مسجد مقدّس جمکران، ۱۳۸۸. مشخصات ظاهری: ۳۲ ص ۱۴*۲۱ س م. شابک: ۷-۲۰۷-۹۷۳-۹۶۴-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیبا یاداشت: کتابنامه: ص. ۳۲. عنوان دیگر: تحلیلی پیرامون ولایت عهدی امام رضا علیه السلام. موضوع: علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳؟ - ۲۰۳ ق - ولایتعهدی. رده بندی کنگره: ۱۳۸۸ الف ۲ خ/۳۵/۴۷BP رده بندی دیویی: ۹۵۷/۲۹۷ شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۵۵۸۰۸ استمرار انقلاب عاشورا (تحلیلی پیرامون ولایت عهدی

امام رضاعلیه السلام) + تنظیم: واحد پژوهش انتشارات مسجد مقدّس جمکران + ناشر: انتشارات مسجد مقدّس جمکران + چاپ: پرستش + شمارگان: ۳۰۰۰ جلد + نوبت چاپ: اول / تابستان ۱۳۸۸ + قیمت: ۳۵۰ تومان + شابک: ۷-۲۰۷-۹۷۳-۹۶۴-۹۷۸ + مرکز پخش: انتشارات مسجد مقدّس جمکران + تلفن و نامبر: ۷۲۵۳۷۰۰، ۷۲۵۳۳۴۰ - ۰۲۵۱ + قم - صندوق پستی: ۶۱۷

پیام به کنگره جهانی حضرت رضاعلیه السلام

متن پیام حضرت آیت الله العظمی حاج سید علی خامنه‌ای

در کسوت ریاست جمهوری اسلامی ایران به کنگره علمی بین المللی امام علی بن موسی الرضا «علیه آلاف التحية والثناء» «۱۸ تا ۲۲ مرداد ماه ۱۳۶۳ برابر با ۱۱ تا ۱۵ ذی‌قعدة ۱۴۰۴» بسم الله الرحمن الرحيم تشکیل کنگره علمی زندگی امام هشتم علیه السلام در جوار تربت پاک آن بزرگوار و همزمان با سالروز ولادت آن حضرت، گام تازه‌ای در جهت روشن‌گری چهره تابناک ائمه معصومین علیهم السلام و آشنایی با زندگینامه پر حماسه و پر رنج آن پیشوایان عظیم الشأن است. باید اعتراف کنیم که زندگی ائمه علیهم السلام به درستی شناخته نشده و ارج و منزلت جهاد مرارت‌بار آنان حتی بر شیعیان پوشیده مانده است. علیرغم هزاران کتاب کوچک و بزرگ قدیم و جدید درباره زندگی ائمه علیهم السلام امروز همچنان غباری از ابهام و اجمال، بخش عظیمی از زندگی این بزرگوار را فرا گرفته و حیات سیاسی برجسته‌ترین چهره‌های خاندان نبوت که دو قرن و نیم از حساس‌ترین دوران‌های تاریخ اسلام را در برمی‌گیرد، با غرض‌ورزی یا بی‌اعتنایی و یا کج فهمی بسیاری از پژوهندگان و نویسندگان رو به رو شده است. این است که ما از یک تاریخچه مدوّن و مضبوط درباره زندگی پرحادثه و پر ماجرای آن پیشوایان، تهی هستیم. زندگی امام هشتم علیه السلام که قریب بیست سال از این دوره تعیین کننده و مهم را فرا گرفته، از جمله برجسته‌ترین بخش‌های آن است که بجاست اگر درباره آن تأمل و تحقیق لازم به کار رود. مهم‌ترین چیزی که در زندگی ائمه علیهم السلام به طور شایسته مورد توجه قرار نگرفته، عنصر «مبارزه حادّ سیاسی» است. از آغاز نیمه دوم قرن اول هجری که خلافت اسلامی به طور آشکار با پیرایه‌های سلطنت آمیخته شد و امامت اسلامی به حکومت جابرانه پادشاهی بدل گشت، ائمه اهل بیت علیهم السلام مبارزه سیاسی خود را به شیوه‌ای متناسب با اوضاع و شرایط، شدت بخشیدند. این مبارزه بزرگ‌ترین هدفش تشکیل نظام اسلامی و تأسیس حکومتی بر پایه امامت بود. بی‌شک تبیین و تفسیر دین با دیدگاه مخصوص اهل بیت وحی، و رفع تحریف‌ها و کج فهمی‌ها از معارف اسلامی و احکام دینی نیز هدف مهمی برای جهاد اهل بیت به حساب می‌آمد. اما طبق قرائن حتمی، جهاد اهل بیت به این هدف‌ها محدود نمی‌شد. و بزرگ‌ترین هدف آن، چیزی جز «تشکیل حکومت علوی و تأسیس نظام عادلانه اسلامی» نبود. بیشترین دشواری‌های زندگی مرارت بار و پر از ایثار ائمه و یاران آنان به خاطر داشتن این هدف بود و ائمه علیهم السلام از دوران امام سجاد علیه السلام و بعد از حادثه عاشورا به زمینه سازی دراز مدّت برای این مقصود پرداختند. در تمام دوران صد و چهل ساله میان حادثه عاشورا و ولایت عهدی امام هشتم علیه السلام، جریان وابسته به امامان اهل بیت علیهم السلام یعنی شیعیان، همیشه بزرگ‌ترین و خطرناک‌ترین دشمن دستگاه‌های خلافت به حساب می‌آمد. در این مدّت بارها زمینه‌های آماده‌ای پیش آمد و مبارزات تشیع که باید آن را نهضت علوی نام داد، به پیروزی‌های بزرگی نزدیک گردید، اما در هر بار موانعی بر سر راه پیروزی نهایی پدید می‌آمد و غالباً بزرگ‌ترین ضربه از ناحیه تهاجم بر محور و مرکز اصلی این نهضت؛ یعنی شخص امام در هر زمان و به زندان افکندن یا به شهادت رساندن آن حضرت وارد می‌گشت و هنگامی که نوبت به امام بعد می‌رسید اختناق و فشار و سختگیری به حدّی بود که برای آماده کردن زمینه به زمان طولانی دیگری نیاز بود. ائمه علیهم السلام در میان طوفان سخت این حوادث، هوشمندانه و شجاعانه تشیع را همچون جریانی کوچک اما عمیق و تند و پایدار از لا به لای گذرگاه‌های دشوار و خطرناک گذراندند، و خلفای اموی و عباسی در هیچ

زمان نتوانستند با شهادت امام، جریان امامت را نابود کنند. و این خنجر برنده همواره در پهلوی دستگاه خلافت، فرو ماند و به صورت تهدیدی همیشگی، آسایش را از آنان سلب کرد. هنگامی که حضرت موسی بن جعفر علیه السلام پس از سال‌ها حبس در زندان هارونی، مسموم و شهید شد، در قلمرو وسیع سلطنت عباسی اختناق کامل حکمفرما بود. در آن فضای گرفته که به گفته یکی از یاران امام علی بن موسی علیه السلام: «از شمشیر هارون خون می‌چکید»، بزرگ‌ترین هنر امام معصوم و بزرگوار ما آن بود که توانست درخت تشیع را از گزند طوفان حادثه به سلامت بدارد و از پراکندگی و دلسردی یاران پدر بزرگوارش مانع شود، و با شیوه تقیه‌آمیز شگفت‌آوری جان خود را که محور و روح جمعیت شیعیان بود، حفظ کند و در دوران قدرت مقتدرترین خلفای بنی عباس و در دوران استقرار و ثبات کامل آن رژیم، مبارزات عمیق امامت را ادامه دهد. تاریخ نتوانسته است ترسیم روشنی از دوران ده ساله زندگی امام هشتم علیه السلام در زمان هارون و بعد از او در دوران پنج ساله جنگ‌های داخلی میان خراسان و بغداد به ما ارائه کند؛ اما به تدریج می‌توان فهمید که امام هشتم علیه السلام در این دوران، همان مبارزه دراز مدت اهل بیت علیهم السلام را که در همه اعصار بعد از عاشورا استمرار داشته، با همان جهت‌گیری و همان اهداف ادامه می‌داده است. هنگامی که مأمون در سال ۱۹۸ ه.ق از جنگ قدرت با امین فراغت یافت و خلافت بی‌منازع را به چنگ آورد، یکی از اولین تدابیر او حلّ مشکل علویان و مبارزات تشیع بود. او برای این منظور، تجربه همه خلفای سلف خود را پیش چشم داشت. تجربه‌ای که نمایشگر قدرت، وسعت و عمق روزافزون آن نهضت و ناتوانی دستگاه‌های قدرت از ریشه کن کردن و حتی متوقف و محدود کردن آن بود. او می‌دید که سطوت و حشمت هارونی حتی با به بند کشیدن طولانی و بالاخره مسموم کردن امام هفتم علیه السلام در زندان هم نتوانست از شورش‌ها و مبارزات سیاسی، نظامی، تبلیغاتی و فکری شیعیان مانع شود. او اینکه در حالی که از اقتدار پدر و پیشینیان خود نیز برخوردار نبود و علاوه بر اثر جنگ‌های داخلی میان بنی عباس، سلطنت عباسی را در تهدید مشکلات بزرگی مشاهده می‌کرد، بی‌شک لازم بود به خطر نهضت علویان به چشم جدی‌تر بنگرد. شاید مأمون در ارزیابی خطر شیعیان برای دستگاه خود واقع‌بینانه فکر می‌کرد. گمان زیاد بر این است که فاصله پانزده ساله بعد از شهادت امام هفتم علیه السلام تا آن روز و بویژه فرصت پنج ساله جنگ‌های داخلی، جریان تشیع را از آمادگی بیشتری برای برافراشتن پرچم حکومت علوی برخوردار ساخته بود. مأمون این خطر را زیرکانه حدس زد و درصدد مقابله با آن برآمد و به دنبال همین ارزیابی و تشخیص بود که ماجرای دعوت امام هشتم علیه السلام از مدینه به خراسان و پیشنهاد الزامی ولیعهدی به آن حضرت پیش آمد. و این حادثه که در همه دوران طولانی امامت، کم‌نظیر و یا در نوع خود بی‌نظیر بود، تحقق یافت. اکنون جای آن است که به اختصار، حادثه ولایت عهدی را مورد مطالعه قرار دهیم. در این حادثه امام هشتم علی بن موسی الرضاعلیه السلام در برابر یک تجربه تاریخی عظیم قرار گرفت و در معرض یک نبرد پنهان سیاسی که پیروزی یا ناکامی آن می‌توانست سرنوشت تشیع را رقم بزند، واقع شد. در این نبرد، رقیب که ابتکار عمل را به دست داشت و با همه امکانات به میدان آمده بود، مأمون بوده، مأمون با هوشی سرشار و تدبیری قوی و فهم و درایتی بی‌سابقه، قدم در میدانی نهاد که اگر پیروز می‌شد و اگر می‌توانست آن چنان‌که برنامه ریزی کرده بود کار را به انجام برساند، یقیناً به هدفی دست می‌یافت که از سال چهل هجری؛ یعنی از شهادت علی بن ابی طالب علیه السلام هیچ‌یک از خلفای اموی و عباسی با وجود تلاش خود نتوانسته بودند به آن دست یابند؛ یعنی می‌توانست درخت تشیع را ریشه کن کند، و جریان معارضی را که همواره همچون خاری در چشم سردمداران خلافت‌های طاغوتی فرو رفته بود، به کلی نابود سازد. اما امام هشتم علیه السلام با تدبیری الهی بر مأمون فائق آمد و او را در میدان نبرد سیاسی که خود به وجود آورده بود، به طور کامل شکست داد. و نه فقط تشیع، ضعیف یا ریشه کن نشد؛ بلکه حتی سال ۲۰۱ ه.ق، یعنی سال ولایتعهدی آن حضرت، یکی از پربرکت‌ترین سال‌های تاریخ تشیع شد. و نفس تازه‌ای در مبارزات علویان دمیده شد. و این همه به برکت تدبیر الهی امام هشتم و شیوه حکیمانه‌ای بود که آن امام معصوم در این آزمایش بزرگ از خویش نشان داد. برای اینکه پرتوی بر سیمای این حادثه عجیب افکنده شود، به تشریح کوتاهی از تدبیر مأمون و تدبیر امام در این حادثه

می پردازیم.

مأمون از دعوت امام هشتم به خراسان چند مقصود عمده را تعقیب می‌کرد

اولین و مهترین آنها

تبدیل صحنه مبارزات حاد انقلابی شیعیان بر عرصه فعالیت سیاسی آرام و بی‌خطر بود. همان طور که گفتم، شیعیان در پوشش تقیه، مبارزاتی خستگی‌ناپذیر و تمام‌نشدنی داشتند. این مبارزات که با دو ویژگی همراه بود، تأثیر توصیف‌ناپذیری در برهم زدن بساط خلافت داشت. آن دو ویژگی، یکی مظلومیت بود و دیگری قداست. شیعیان با اتکاء به این دو عامل نفوذ، اندیشه شیعی را که همان تفسیر و تبیین اسلام از دیدگاه ائمه اهل بیت است، به زوایای دل و ذهن مخاطبین خود می‌رسانند. و هر کسی را که از اندک آمادگی برخوردار بود، به آن طرز فکر متمایل و یا مؤمن می‌ساختند و چنین بود که دایره تشیع، روز به روز در دنیای اسلام گسترش می‌یافت. و همان مظلومیت و قداست بود که با پشتوانه تفکر شیعی، اینجا و آنجا در همه دوران‌ها قیام‌های مسلحانه و حرکات شورش‌گرانه را بر ضد دستگاه‌های خلافت سازماندهی می‌کرد. مأمون می‌خواست یک‌باره آن خفا و استتار را از این جمع مبارز بگیرد و امام را از میدان مبارزه انقلابی به میدان سیاست بکشاند و بدین وسیله کارآیی نهضت تشیع را که بر اثر همان استتار و اختفا روز به روز افزایش یافته بود به صفر برساند. با این کار مأمون آن دو ویژگی مؤثر و نافذ را نیز از گروه علویان می‌گرفت؛ زیرا جمعی که رهبرشان فرد ممتاز دستگاه خلافت و ولیعهد پادشاه مطلق العنان وقت و متصرف در امور کشور است نه مظلوم است و نه آنچنان مقدس. این تدبیر می‌توانست فکر شیعی را هم در ردیف بقیه عقاید و افکاری که در جامعه طرفدارانی داشت قرار دهد و آنان را از حد یک تفکر مخالف دستگاه که اگرچه از نظر دستگاه‌ها، ممنوع و مبعوض است، از نظر مردم به خصوص ضعفا، پرجاذبه و استفهام برانگیز است، خارج سازد.

دوم

تخطئه مدعی تشیع مبنی بر غاصبانه بودن خلافت‌های اموی و عباسی، و مشروعیت دادن به این خلافت‌ها بود. مأمون با این کار به همه شیعیان مزورانه ثابت می‌کرد که ادعای غاصبانه و نامشروع بودن خلافت‌های مسلط که همواره جزو اصول اعتقادی شیعه به حساب می‌رفته، یک حرف بی‌پایه و ناشی از ضعف و عقده‌های حقارت بوده است، چه اگر خلافت‌های دیگران نامشروع و جابرانه بود خلافت مأمون هم که جانشین آنهاست می‌باید نامشروع و غاصبانه باشد، و چون علی بن موسی الرضاعلیه السلام با ورود در این دستگاه و قبول جانشینی مأمون، او را قانونی و مشروع دانسته، پس باید بقیه خلفا هم از مشروعیت برخوردار بوده باشند و این، نقض همه ادعاهای شیعیان است. با این کار نه فقط مأمون از علی بن موسی الرضاعلیه السلام بر مشروعیت حکومت خود و گذشتگان‌ش اعتراف می‌گرفت، بلکه یکی از ارکان اعتقادی تشیع را که همان ظالمانه بودن پایه حکومت‌های قبلی است نیز در هم می‌کوبید. علاوه بر این، ادعای دیگر شیعیان مبنی بر زهد و پارسایی و بی‌اعتنایی ائمه به دنیا نیز با این کار نقض می‌شد، و چنین وانمود می‌شد که آن حضرات فقط در شرایطی که به دنیا دسترسی نداشته‌اند، نسبت به آن زهد می‌ورزیدند و اکنون که درهای بهشت دنیا به روی آنان باز شد، به سوی آن شتافتند و مثل دیگران خود را از آن متنعم کردند.

سوم

این که مأمون با این کار، امام را که همواره یک کانون معارضه و مبارزه بود، در کنترل دستگاه‌های خود قرار می‌داد و به جز خود آن حضرت، همه سران و گردنکشان و سلحشوران علوی را نیز در سیطره خود در می‌آورد، و این موفقیتی بود که هرگز هیچ یک از اسلاف مأمون چه بنی امیه چه بنی عباس بر آن دست نیافته بودند.

چهارم

این که امام را که یک عنصر مردمی و قبله امیدها و مرجع سؤال‌ها و شکوه‌ها بود، در محاصره مأموران حکومت قرار می‌داد و رفته رفته رنگ مردمی بودن را از او می‌زدود و میان او و مردم و سپس میان او و عواطف و محبت‌های مردم فاصله می‌افکند.

پنجم

این بود که با این کار خود وجهه و حیثیتی معنوی کسب می‌کرده طبیعی بود که در دنیای آن روز همه او را بر این که فرزندی از پیغمبر صلی الله علیه و آله و شخصیتی مقدّس و معنوی را به ولیعهدی خود برگزیده و برادران و فرزندان خود را از این امتیاز محروم ساخته است، ستایش کنند و همیشه چنین است که نزدیکی دینداران به دنیا طلبان بر آبروی دنیا طلبان می‌افزاید.

ششم

آن که در پندار مأمون، امام با این کار به یک توجیه‌گر دستگاه خلافت بدل می‌گشت، بدیهی است شخصی در حدّ علمی و تقوایی امام با آن حیثیت و حرمت بی‌نظیر که وی به عنوان فرزند پیامبر در چشم همگان داشت، اگر نقش توجیه حوادث را در دستگاه حکومت برعهده می‌گرفت، هیچ نغمه مخالفی نمی‌توانست خدشه‌ای بر حیثیت آن دستگاه وارد سازد، این همان حصار منیعی بود که می‌توانست همه خطاها و زشتی‌های دستگاه خلافت را از چشم‌ها پوشیده بدارد. به جز اینها هدف‌های دیگری نیز برای مأمون متصوّر بود. چنانچه مشاهده می‌شود این تدبیر به قدری پیچیده و عمیق است که یقیناً هیچ کس جز مأمون نمی‌توانست آن را به خوبی هدایت کند و بدین جهت بود که دوستان و نزدیکان مأمون از ابعاد و جوانب آن بی‌خبر بودند. از گزارش‌های تاریخی چنین بر می‌آید که حتی فضل بن سهل، وزیر و فرمانده کلّ و مقرب‌ترین فرد دستگاه خلافت نیز از حقیقت و محتوای این سیاست، بی‌خبر بوده است. مأمون حتی برای این که هیچ‌گونه ضربه‌ای بر هدف‌های وی از این حرکت پیچیده وارد نیاید، داستان‌های جعلی برای علت و انگیزه این اقدام می‌ساخت و به این و آن می‌گفت. حقاً باید گفت سیاست مأمون از پختگی و عمق بی‌نظیر برخوردار بود.

اما آن سوی دیگر این صحنه نبرد، امام علی بن موسی الرضاعلیه السلام است

اشاره

اما آن سوی دیگر این صحنه نبرد، امام علی بن موسی الرضاعلیه السلام است و همین است که علیرغم زیرکی شیطنت‌آمیز مأمون، تدبیر پخته و همه‌جانبه او را به حرکتی بی‌اثر و بازیچه‌ای کودکانه بدل می‌کند. مأمون با قبول آن همه زحمت و با وجود سرمایه‌گذاری عظیمی که در این راه کرد از این عمل نه تنها طرفی بر نسبت؛ بلکه سیاست او به سیاستی برضدّ او بدل شد. تیری که با آن، اعتبار و حیثیت و مدّعاهای امام علی بن موسی الرضاعلیه السلام را هدف گرفته بود، خود او را آماج قرار داد؛ به طوری که بعد از گذشت مدتی کوتاه ناگزیر شد همه تدابیر گذشته خود را کان لم یکن شمرده، بالاخره همان شیوه‌ای را در برابر امام در

پیش بگیرد که همه گذشتگانش در پیش گرفته بودند؛ یعنی «قتل»! و مأمون که در آرزوی چهره قداست مآب خلیفه‌ای موجه و مقدس و خردمند، این همه تلاش کرده بود، سر انجام در همان مزبله‌ای که همان خلفای پیش از او در آن سقوط کرده بودند؛ یعنی فساد و فحشاء و عیش و عشرت توأم با ظلم و کبر فرو غلتید. دریده شدن پرده ریای مأمون را در زندگی پانزده ساله او پس از حادثه ولیعهدی امام، در ده‌ها نمونه می‌توان مشاهده کرد که از جمله آن به خدمت گرفتن قاضی القضاة فاسق و فاجر و عیاش همچون یحیی بن اکثم و همنشینی و مجالست با عموی خواننده و خنیاگرش ابراهیم بن مهدی و آراستن بساط عیش و نوش و پرده دری در دارالخلافة او در بغداد است. اکنون به تشریح سیاست‌ها و تدابیر امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در این حادثه می‌پردازیم:

۱

هنگامی که امام را از مدینه به خراسان دعوت کردند، آن حضرت فضای مدینه را از کراهات و نارضایی خود پر کرد، به طوری که همه کس در پیرامون امام یقین کردند که مأمون با نیت سوء، حضرت را از وطن خود دور می‌کند. امام بدینی خود به مأمون را با هر زبان ممکن به همه گوش‌ها رساند: در وداع با حرم پیغمبر، در وداع با خانواده‌اش هنگام خروج از مدینه، در طواف کعبه که برای وداع انجام می‌داد، با گفتار، با زبان دعاء و زبان اشک، بر همه ثابت کرد که این سفر، سفر مرگ اوست. همه کسانی که باید طبق انتظار مأمون نسبت به او خوش‌بین و نسبت به امام به خاطر پذیرش پیشنهاد او بدین می‌شدند، در اولین لحظات این سفر، دلشان از کینه مأمون که امام عزیزشان را این‌طور ظالمانه از آنان جدا می‌کرد و به قتلگاه می‌برد، لبریز شد.

۲

هنگامی که در مرو پیشنهاد ولایت عهدی آن حضرت مطرح شد، حضرت به شدت استنکاف کردند و تا وقتی مأمون صریحاً آن حضرت را تهدید به قتل نکرد، آن را نپذیرفتند. این خبر همه جا پیچید که علی بن موسی الرضا علیه السلام ولیعهدی و پیش از آن خلافت را که مأمون با اصرار پیشنهاد کرده بود نپذیرفته است. دست اندرکاران امور که به ظرافت تدبیر مأمون واقف نبودند، ناشیانه عدم قبول امام را همه جا منتشر کردند؛ حتی فضل بن سهل در جمعی از کارگزاران و مأموران حکومت گفت: من هرگز خلافت را چنین خوار ندیده‌ام، امیرالمؤمنین آن را به «علی بن موسی الرضا علیه السلام» تقدیم می‌کند و «علی بن موسی علیه السلام» دست رد به سینه او می‌زند. خود امام از هر فرصتی، اجباری بودن این منصب را به گوش این و آن می‌رساند، همواره می‌گفت: «من تهدید به قتل شدم تا ولایت عهدی را قبول کردم». طبیعی بود که این سخن همچون عجیب‌ترین پدیده سیاسی، دهان به دهان و شهر به شهر پراکنده شود و همه آفاق اسلام در آن روز یا بعدها بفهمند که در همان زمان که کسی مثل مأمون فقط به دلیل آن که از ولایت عهدی برادرش امین عزل شده است، به جنگی چند ساله دست می‌زند و هزاران نفر از جمله برادرش امین را به خاطر آن به قتل می‌رساند و سر برادری را از روی خشم شهر به شهر می‌گرداند، کسی مثل علی بن موسی الرضا علیه السلام پیدا می‌شود که به ولیعهدی با بی‌اعتنایی نگاه می‌کند و در صورت تهدید به قتل نمی‌پذیرد. مقایسه‌ای که از این رهگذر میان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و مأمون عباسی در ذهن‌ها نقش می‌بست، درست عکس آن چیزی را نتیجه می‌داد که مأمون به خاطر آن این سرمایه‌گذاری را کرده بود.

۳

با این همه علی بن موسی الرضا علیهم السلام فقط به این شرط ولایت عهدی را پذیرفت که در هیچ یک از شئون حکومت دخالت نکند و به جنگ و صلح و عزل و نصب و تدبیر امور نپردازد و مأمون که فکر می‌کرد فعلاً در شروع کار این شرط قابل تحمل است و بعدها به تدریج می‌توان امام را به صحنه فعالیت‌های خلافتی کشانید، این شرط را از آن حضرت قبول کرد. روشن است که با تحقق این شرط، نقشه مأمون نقش بر آب می‌شد و بیشترین هدف‌های او نابرآورده می‌گشت. امام در همان حال که نام ولیعهد داشت و قهراً از امکانات دستگاہ خلافت نیز برخوردار می‌بود، چهره‌ای به خود می‌گرفت که گویی با دستگاہ خلافت، مخالف و به آن معترض است، نه امری، نه نهی، نه تصدی مسئولیتی، نه قبول شغلی، نه دفاعی از حکومت و طبعاً نه هیچ گونه توجیهی برای کارهای آن دستگاہ. روشن است که عضوی در دستگاہ حکومت که چنین با اختیار و اراده خود، از همه مسئولیت‌ها کناره می‌گیرد، نمی‌تواند نسبت به آن دستگاہ، صمیمی و طرفدار باشد. مأمون به خوبی این نقیصه را حس می‌کرد و لذا پس از آن که کار ولیعهدی انجام گرفت، بارها درصدد بر آمد امام را برخلاف تعهد قبلی، با لطائف الحیل به مشاغل خلافتی بکشاند و سیاست مبارزه منفی امام را نقض کند؛ اما هر دفعه امام هشیارانه نقشه او را خنثی می‌کرد. یک نمونه همان است که معمر بن خلّاد از خود امام هشتم علیهم السلام نقل می‌کند که مأمون به امام می‌گوید: اگر ممکن است به کسانی که از او حرف شنوی دارند در باب مناطقی که اوضاع آن پریشان است چیزی بنویس و امام استتکاف می‌کند و قرار قبلی را که همان عدم دخالت مطلق است، به یادش می‌آورد. نمونه بسیار مهم و جالب دیگر، ماجرای نماز عید است که مأمون به این بهانه که «مردم قدر تو را بشناسند و دل‌های آنان آرام گیرد» امام را به امامت نماز عید دعوت می‌کند، امام استتکاف می‌کند و پس از این که مأمون اصرار را به نهایت می‌رساند، امام به این شرط قبول می‌کنند که نماز را به شیوه پیغمبر صلی الله علیه وآله و علی بن ابی طالب علیه السلام به جا آورد. و آن گاه امام از این فرصت چنان بهره‌ای می‌گیرد که مأمون را از اصرار خود پشیمان می‌سازد و امام را از نیمه راه نماز باز می‌گرداند؛ یعنی به ناچار ضربه دیگری بر ظاهر ریاکارانه دستگاہ خود وارد می‌سازد.

۴

اما بهره‌برداری اصلی امام از این ماجرا بسی از این‌ها مهم‌تر است: امام با قبول ولایت عهدی، دست به حرکتی می‌زند که در تاریخ زندگی ائمه پس از پایان خلافت اهل بیت در سال چهارم هجری تا آن روز و تا آخر دوران خلافت بی‌نظیر بوده است، و آن برملا کردن داعیه امامت شیعی در سطح عظیم اسلام و دریدن پرده غلیظ تقیه و رساندن پیام تشیع به گوش همه مسلمان‌هاست. تربیون عظیم خلافت در اختیار امام قرار گرفت و امام در آن سخنانی را که در طول یکصد و پنجاه سال جز در خفا و با تقیه و به خصیصین و یاران نزدیک گفته نشده بود به صدای بلند فریاد کرد و با استفاده از امکانات معمولی آن زمان که جز در اختیار خلفا و نزدیکان درجه یک آنها قرار نمی‌گرفت، آن را به گوش همه رساند: مناظرات امام در مجمع علماء و در محضر مأمون که در آن قوی‌ترین استدلال‌های امامت را بیان فرموده است، نامه جوامع الشریعه که در آن همه رؤوس مطالب عقیدتی و فقهی شیعه را برای فضل بن سهل نوشته است، حدیث معروف امامت که در مرو برای عبدالعزیز بن مسلم بیان کرده است، قصائد فراوانی که در مدح آن حضرت به مناسبت ولایت عهدی سروده شد و برخی از آن؛ مانند قصیده دعبل و ابونواس همیشه در شمار قصائد برجسته عربی بشمار رفته است، نمایشگر این موفقیت عظیم امام علیه السلام است. در آن سال در مدینه و یا شاید در بسیاری از آفاق اسلامی، هنگامی که خبر ولایت عهدی علی بن موسی الرضا علیه السلام رسید، در خطبه فضایل اهل بیت بر زبان رانده شده، اهل بیت پیغمبر که هفتاد سال علناً بر منبرها دشنام داده شدند و سال‌های متمادی دیگر کسی جرأت بر زبان آوردن فضایل آنها را نداشت، اکنون همه جا به عظمت و نیکی یاد شدند، دوستان آنان از این حادثه روحیه قوت قلب گرفتند، بی‌خبرها و بی‌تفاوت‌ها با آن آشنا شدند و به آن گرایش یافتند و دشمنان سوگند خورده احساس ضعف و شکست کردند، محدّثین و متذکّرین شیعه معارفی را که تا آن روز

جز در خلوت نمی‌شد به زبان آورد، در جلسات درسی بزرگ و مجامع عمومی بر زبان راندند.

۵

در حالی که مأمون امام را جدا از مردم می‌پسندید و این جدایی را در نهایت وسیله‌ای برای قطع رابطه معنوی و عاطفی میان امام و مردم می‌خواست، امام در هر فرصتی خود را در معرض ارتباط با مردم قرار می‌داد، با این که مأمون آگاهانه مسیر حرکت امام از مدینه تا مرو را به طوری انتخاب کرده بود که شهرهای معروف به محبت اهل بیت؛ مانند کوفه و قم در سر راه قرار نگیرد، امام در همان مسیر تعیین شده، از هر فرصتی برای ایجاد رابطه جدیدی میان خود و مردم استفاده کرد، در اهواز آیات امامت را نشان داد، در بصره خود را در معرض محبت دل‌هایی که با او نامهربان بودند قرار داد، در نیشابور حدیث «سلسله الذهب» را برای همیشه به یادگار گذاشت و علاوه بر آن نشانه‌های معجزه آسای دیگری نیز آشکار ساخت و در جا به جا این سفر طولانی، ارشاد مردم را مغتنم شمرد. در مرو هم که سر منزل اصلی و اقامتگاه خلافت بود، هرگاه فرصتی دست داد حصارهای دستگاه حکومت را برای حضور در انبوه جمعیت مردم شکافت.

۶

نه تنها سرجنابان تشیع از سوی امام به سکوت تشویق نشدند، بلکه قرائن حاکی از آن است که وضع جدید امام موجب دلگرمی آنان شد، و شورشگرانی که بیشترین دوران عمر خود را در کوه‌های صعب العبور و آبادی‌های دور دست و با سختی و دشواری می‌گذراندند، با حمایت امام علی بن موسی الرضاعلیه السلام حتی مورد احترام و تجلیل کارگزاران حکومت در شهرهای مختلف نیز قرار گرفتند. شاعر ناسازگار و تندزبانی چون دعبل که هرگز به هیچ خلیفه و وزیر و امیری روی خوش نشان نداده و در دستگاه آنان رحل اقامت نیفکنده بود و هیچ کس از سر جنابان خلافت، از تیزی زبان او مصون نمانده بودند و به همین دلیل همیشه مورد تعقیب و تفتیش دستگاه‌های دولتی بسر می‌برد و سالیان دراز، دار خود را بر دوش خود حمل می‌کرد و میان شهرها و آبادی‌ها سرگردان و فراری می‌گذرانید، توانست به حضور امام و مقتدای محبوب خود برسد و معروف‌ترین و شیواترین قصیده خود را که ادعای نهضت علوی بر ضد دستگاه‌های خلافت اموی و عباسی است، برای آن حضرت بسراید و شعر او در زمانی کوتاه به همه اقطار عالم اسلام برسد؛ به طوری که در بازگشت از محضر امام، آن را از زبان رئیس راهزنان میان راه بشنود. اکنون بار دیگر نگاهی بر وضع کلی صحنه این نبرد پنهانی که مأمون آن را به ابتکار خود آراسته و امام علی بن موسی علیه السلام را با انگیزه‌هایی که اشاره شد، به آن میدان کشانده بود می‌افکنیم: یک سال پس از اعلام ولیعهدی، وضعیت چنین است: مأمون علی بن موسی علیه السلام را از امکانات و حرمت بی‌حد و مرز برخوردار کرده است، امّا همه می‌دانند که این ولیعهد عالی مقام، در هیچ یک از کارهای دولتی حکومت دخالت نمی‌کند و به میل خود از هر آنچه به دستگاه خلافت مربوط می‌شود روگردان است و همه می‌دانند که او ولیعهدی را به همین شرط که به هیچ کار دست نزنند قبول کرده است. مأمون چه در متن فرمان ولایت عهدی و چه در گفته‌ها و اظهارات دیگر، او را به فضل و تقوی و نسبت رفیع و مقام علمی منیع ستوده است و او اکنون در چشم آن مردمی که برخی از او فقط نامی شنیده و جمعی به همین اندازه هم او را نشناخته و شاید گروهی بغض او را همواره در دل پرورانده بودند، به عنوان یک چهره در خور تعظیم و تجلیل، و یک انسان شایسته خلافت که از خلیفه به سال و علم و تقوی و خویشی با پیغمبر، بزرگ‌تر و شایسته‌تر است شناخته‌اند. مأمون نه تنها با حضور او نتوانسته معارضان شیعی خود را به خود خوش‌بین و دست و زبان تند آنان را از خود و خلافت خود منصرف سازد؛ بلکه حتی علی بن موسی علیه السلام مایه امان و اطمینان و تقویت روحیه آنان نیز

شده است. در مدینه و مکه و دیگر اقطار مهم اسلامی، نه فقط نام علی بن موسی علیه السلام (به تهمت حرص به دنیا و عشق به مقام و منصب) از رونق نیفتاده، بلکه حشمت ظاهری بر عزت معنوی او افزوده شده و زبان ستایشگران پس از ده‌ها سال به فضل و رتبه معنوی پدران مظلوم و معصوم او گشوده شده است. کوتاه سخن آن که مأمون در این قمار بزرگ، نه تنها چیزی بدست نیاورده که بسیاری چیزها را از دست داده و در انتظار است که بقیه را نیز از دست بدهد.

اینجا بود که مأمون احساس شکست و خسران کرد...

اینجا بود که مأمون احساس شکست و خسران کرد و درصدد برآمد که خطای فاحش خود را جبران کند و خود را محتاج آن دید که پس از این همه سرمایه‌گذاری، سرانجام برای مقابله با دشمنان آشتی‌ناپذیر دستگاه‌های خلافت؛ یعنی ائمه اهل بیت علیهم السلام به همان شیوه‌ای متوسل شود که همیشه گذشتگان ظالم و فاجر او متوسل شده بودند؛ یعنی قتل. بدیهی است قتل امام هشتم علیه السلام پس از چنان موفقیت ممتاز به آسانی میسر نبود، قراین نشان می‌دهد که مأمون پیش از اقدام قطعی خود برای به شهادت رساندن امام، به کارهای دیگری دست زده است که شاید بتوان این آخرین علاج را آسان‌تر به کار برد؛ شایعه پراکنی و نقل سخنان دروغ از قول امام از جمله این تدابیر است. به گمان زیاد این که ناگهان در مرو شایع شد که علی بن موسی الرضاعلیه السلام همه مردم را بردگان خود می‌داند جز با دست اندر کاری عمال مأمون ممکن نبود. هنگامی که ابی الصیلت این خبر را برای امام آورد، حضرت فرمود: «بارالها! ای پدیدآورنده آسمان‌ها و زمین! تو شاهدهی که نه من و نه هیچ یک از پدرانم، هرگز چنین سخنی نگفته‌ایم و این یکی از همان ستم‌هایی است که از سوی اینان به ما می‌شود». تشکیل مجالس مناظره با هر آن کسی که کمتر امیدی به غلبه او بر امام می‌رفت نیز از جمله همین تدابیر است. هنگامی که امام مناظره کنندگان ادیان و مذاهب مختلف را در بحث عمومی خود منکوب کرد و آوازه دانش و حجت قاطعش در همه جا پیچید، مأمون درصدد برآمد که هر متکلم و اهل مجادله‌ای را به مجلس مناظره با امام بکشاند، شاید یک نفر در این بین بتواند امام را مجاب کند. البته چنان که می‌دانیم هرچه تشکیل مناظرات ادامه می‌یافت، قدرت علمی امام آشکارتر می‌شد و مأمون از تأثیر این وسیله نومیدتر. بنابر روایات یک یا دوبار توطئه قتل امام را به وسیله نوکران و ایادی خود ریخت و یک بار هم حضرت را در سرخس به زندان افکند؛ اما این شیوه‌ها هم نتیجه‌ای جز جلب اعتقاد همان دست اندرکاران به رتبه معنوی امام را به بار نیاورد. و مأمون درمانده‌تر و خشمگین‌تر شد، در آخر چاره‌ای جز آن نیافت که به دست خود و بدون هیچ‌گونه واسطه‌ای امام را مسموم کند و همین کار را کرد و در ماه صفر ۲۰۳ ه. ق؛ یعنی قریب دو سال پس از آوردن آن حضرت از مدینه به خراسان و یک سال و اندی پس از صدور فرمان ولیعهدی به نام آن حضرت، دست خود را به جنایت بزرگ و فراموش نشدنی قتل امام آلود. این گذری بر یکی از فصل‌های عمده زندگینامه سیاسی دوپست و پنجاه ساله اهل بیت علیهم السلام بود که امید است محققان و اندیشمندان و کاوشگران تاریخ قرن‌های اولیه اسلام، همت بر تنقیح و تشریح هرچه بیشتر آن بگمارند. دانشگاه اسلامی رضوی که امروزه به میمنت سالگرد ولادت این امام بزرگوار و در پرتو فیوضات معنوی مرقد پاک و تابناک آن حضرت گشایش می‌یابد، خوب است بخشی از تلاش و فعالیت خود را به روشنگری این تاریخ درس‌آموز و پندآمیز اختصاص دهد، و طی کاری جمعی و همه‌جانبه، تاریخ سیاسی زندگی ائمه‌علیهم السلام را با توجه به عنصر مبارزه که محور اصلی این تاریخ است، برای نسل‌های امروز و فردای جهان اسلام ترسیم کند. این جانب تأسیس این مدرسه عظیم اسلامی را در این آستان رفیع و در این روز باشکوه به چشم امید نگریسته و به فال نیک می‌گیرم و از تولیت محترم آستان قدس رضوی که هوشمندانه این خلأ را دریافته و به رفع آن همت گماشته‌اند، صمیمانه تشکر می‌کنم و آینده پربار و مشحون به علم و تقوی و فضیلت و پارسایی برای طلبان این دانشگاه، و توفیق تلاش و جدّ و جهاد و ابتکار برای استادان، مدیران و همه دست‌اندرکاران آرزو می‌نمایم. والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته سید علی خامنه‌ای

منابع و مأخذ

۱ - مجله مشکوه، تابستان ۱۳۶۳، شماره پنجم، صفحه ۲۰۹ - گلبرگ‌های رضوی، محمد مطهر، انتشارات سرزمین باران، چاپ دوم، تابستان ۱۳۸۷.

۱۳- دانستیهای عاشورا برای نوجوانان

نویسنده: عباس صالح مدرسه‌ای

مقدمه

از آن زمانی که بشر قدم بر کره خاکی گذاشته است، هیچ حادثه‌ای مانند حادثه کربلا ندیده است؛ حادثه‌ای که در یک طرف آن پاک‌ترین و نیکوترین انسان‌ها قرار داشتند و در سویی دیگر، ناپاک‌ترین و زشت‌ترین انسان‌ها. حادثه‌ای که بعد از گذشت هزار و سیصد سال هنوز شور می‌آفریند، تحرّک ایجاد می‌کند و ملت‌ها را به خروش در می‌آورد. حادثه‌ای که در آن زن و مرد، کودک، جوان و پیر سهم دارند: کودکی شش ماهه در آن به شهادت می‌رسد، نوجوان به قربانگاه می‌رود، و حسین (علیه السلام) اسماعیلش، علی اکبر را به میدان شهادت می‌فرستد، علمداری و جوانمردی چون عباس، پرچم رشادت و مردانگی بر می‌افزارد، پیرمردی چون حبیب بن مظاهر، حماسه می‌سراید و حسین (علیه السلام) سرسلسله عاشقان و آقای شهیدان، جان بر کف به قتلگاه گام می‌گذارد و از همه کس می‌بُرد و رو به سوی دشمن می‌آید و سرانجام حادثه‌ای می‌آفریند که از آن، هنوز فریاد زینب و امام سجاد و ناله‌های کودکان و زنان به گوش می‌رسد. زینب بر یزید و یزیدیان می‌خروشد و امام چهارم (علیه السلام)، کاخ نشینان را رسوا می‌سازد. اکنون آنچه در دست شماست، گوشه‌ای از این حادثه غم‌بارترین تاریخ است. در این کتاب سعی کرده‌ایم این واقعه مهم تاریخی را که سراسر درس شهادت و از خودگذشتگی در راه آرمان مقدس الهی است، به زبانی ساده برای نوجوانان بیان کنیم. چرا که کتاب‌های مقتل که در مورد این ماجرا نوشته شده، بسیار سنگین است و نوجوانان نمی‌توانند از آن استفاده کنند. از این رو گزیده مطالب مقتل‌های معتبر را برای شما با عبارتی ساده و روان گردآوریم تا روشنگر راه شما عزیزان باشد. تا کنون صدها کتاب در باره حادثه عاشورا نوشته شده که در میان آنها کتابهای معتبر بسیاری به چشم می‌خورد. کتابهای مقتل و تاریخ کربلا از نظر اعتبار و نزدیکی به اصل واقعه به چند صورت نوشته شده است: ۱- اخبار و روایاتی که از زبان اسیران کربلا و دوستان و طرفداران اهل بیت (علیهم السلام) نقل شده است. ۲- روایات و سخنان ارزشمندی که از ائمه اطهار (علیهم السلام) در سالهای بعد از واقعه عاشورا، از طریق افراد موثق و معتبر در تاریخ ثبت شده است. ۳- نقل قول‌ها و حکایاتی که بصورت پراکنده و سینه به سینه به ما رسیده است. ۴- مشاهدات و اظهارات افرادی که در سپاه دشمن - در روز حادثه - شرکت داشتند. که در این موارد احتمال زیادی وجود دارد که در حوادث و سخنان تغییراتی داده باشند. نکته آخر اینکه در کتابهای «مقتل» رَجْزهای (اشعار حماسی) بسیاری نقل شده است که به علت رعایت اختصار، از ذکر متن عربی و یا ترجمه فارسی آن خودداری و فقط به مطالب مهم پرداخته‌ایم. به طور کلی، کوشیده‌ایم مطالب را با ایجاز و اختصار بیان کنیم. اللهم اجعل محیای محیا محمّد و آل محمّد، و مماتی ممات محمّد و آل محمّد. عباس صالح مدرسه‌ای تهران، بهار ۷۵ - تابستان

به نظر شما چرا حرکت تاریخ ساز امام حسین (علیه السلام) فراموش نمی شود؟ مگر در تاریخ بشریت قهرمانان دیگری نداریم؟ اگر داریم، پس چرا مثل امام حسین (علیه السلام) از آنها یاد نمی کنیم؟ به راستی چرا مراسم عزاداری امام حسین (علیه السلام) هر سال با شکوهرت و گرمتر از سال قبل برگزار می شود؟ چرا خاندان «بنی امیه» به فراموشی سپرده شده اند و قیام «امام حسین (علیه السلام)» جهانی شده است؟ برای رسیدن به پاسخ، لازم است از علت های اصلی «نهضت عاشورا» آگاه شویم. نبرد خونین عاشورا، جنگ بین دو طایفه برای به دست آوردن قدرت یا سرزمینهای مختلف نیست. هر چند که عده ای گمان می کنند دو خاندان، از قبیله ای بزرگ و کهن بر سر امتیازات قبیله ای جنگیده اند. حادثه تاریخی کربلا تصویر واضحی از جنگ دو عقیده و فکر است. این جنگ، ادامه جنگ همه پیامبران الهی با جبهه باطل برای اصلاح مردم جهان بود. بهتر است برای روشن شدن ماجرا، کمی به عقب برگردیم و به صدر اسلام نگاه کنیم؛ یعنی وقتی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) برای نجات انسان ها از شرک و بت پرستی و نادانی و ستم به پا خاست: آن زمان، پیامبر، مردم ستمدیده و حق جو را دور خود جمع کرد، ولی مخالفان حرکت پیامبر - که ثروتمندان و بت پرستان مکه بودند - با یکدیگر متحد شده و برای خاموش کردن صدای پیامبر، همه امکانات و نیروهای خود را به کار گرفتند. رئیس مخالفان «ابوسفیان»، بزرگ بنی امیه، بود. پس از آن که مسلمانان، مکه را فتح کردند، بزرگان آن و در رأس آنان، ابوسفیان، به ظاهر، اسلام آوردند و نفاق و دورویی را پیشه کردند. آنان در این اندیشه بودند: اکنون که نمی توان اسلام را با شمشیر و زور از بین برد، پس بهتر است مخفیانه و با حيله و تفرقه به آن ضربه وارد سازیم و آن را از مسیر اصلی خود خارج کنیم. پس از رحلت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله وسلم)، این فرصت مناسب به دست منافقان افتاد. آنان با عصب حکومت اسلامی - که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) در غدیر خم آن را مخصوص علی (علیه السلام) دانسته بود - اسلام را از مسیر اصلی خود منحرف کردند و به دنبال آن، ارزش های اسلامی را زیر پا گذاشتند و بسیاری از آداب و رسوم جاهلی (= زمان پیش از اسلام) را زنده کردند. معاویه، پسر ابوسفیان، در زمان خلیفه دوم، استاندار «شام» شد. او از ابتدا کینه اسلام را در دل داشت و اکنون فرصت مناسبی بدست آورده بود که با نقشه های شیطانی خویش، اسلام را وارونه جلوه دهد و ارزش های آن را پایمال سازد. او در ظاهر خود را مسلمان جلوه می داد، اما در موارد مناسب، آشکارا به مخالفت با اسلام و علی (علیه السلام) می پرداخت. او قسم خورده بود که نام پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) را از صحنه روزگار محو کند. پس از خلفای سه گانه، مردم که از کارهای غیراسلامی و تبعیضات آنان به تنگ آمده بودند، با اصرار فراوان، امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) را به خلافت برگزیدند. حضرت علی (علیه السلام) با این شرایط خلافت را پذیرفت که دنباله رو خلفای قبلی نباشد و اسلام واقعی را اجرا کند. امام در طول خلافت کوتاه خود، تمام وقت و نیرویش را در این راه صرف کرد. او کوشید اسلام واقعی را - که از مسیر اصلی خود خارج شده بود - به مردم بشناساند و پرده از چهره منافقان بردارد. از اولین کارهای آن حضرت، برکناری معاویه از استانداری شام بود. اما معاویه - که در آنجا ریشه دوانده بود و مال و ثروت زیادی از بیت المال مسلمانان به دست آورده بود - با امام علی (علیه السلام) مخالفت کرد و سرانجام کار به جنگ کشید. در جنگی که «صفین» نام گرفت، با اینکه در ابتدای کار امام علی (علیه السلام) در آستانه پیروزی بود، معاویه با حيله گری و تظاهر به مسلمانی [۱]، نتیجه جنگ را عوض کرد: به دستور او سپاهیان قرآن ها را بر سر نیزه زدند و گفتند: ما پیرو قرآن هستیم. با این کار، گروه زیادی از لشکر امیرالمؤمنین (علیه السلام) - که بعدها به «خوارج» مشهور شدند - فریب خوردند و حتی قصد کشتن امام را داشتند، تا سرانجام بین لشکر امام جدایی افتاد و کار به صلحی یک ساله کشید. یک سال بعد، در حالی که لشکر علی (علیه السلام) بیرون کوفه خود را برای جنگ با لشکر معاویه آماده می ساخت، حضرت علی (علیه السلام) در محراب مسجد کوفه به شهادت رسید. کمی بعد، امام حسن (علیه السلام) به دنبال اهداف امیرالمؤمنین (علیه السلام)، فرماندهی سپاه را بر عهده گرفت. اما معاویه با وعده و وعیدهای گوناگون، بیشتر فرماندهان لشکر امام حسن (علیه السلام) را فریب داد و آنها دست از امام (علیه السلام)

(السلام) کشیدند تا جایی که یاران خاص آن حضرت به بیست نفر هم نمی رسید. امام حسن (علیه السلام) برای این جهات: حفظ اسلام راستین، پایمال نشدن خون آن عده کم از شیعیان وفادار، جو سیاسی زمان معاویه که صریح و آشکار نبود (چون معاویه تظاهر به اسلام می کرد و با این کار مردم را فریب می داد) و مصالح مهم دیگر، ناچار شد صلح کند. آن امام بزرگوار (علیه السلام) با این کار خویش، زمینه را برای نهضت خونین کربلا آماده کرد. بعضی از مواد صلح نامه چنین بود: ۱- معاویه به کتاب خدا و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) عمل کند ۲- برای خود جانشینی انتخاب نکند و پس از مرگ وی، امام حسن (علیه السلام) یا امام حسین (علیه السلام) حکومت مسلمانان را به عهده گیرند. پس از آنکه امام حسن (علیه السلام) به دستور معاویه به شهادت رسید، امام حسین (علیه السلام) امامت مسلمانان را عهده دار شد. امام حسین (علیه السلام) مانند برادرش، امام حسن (علیه السلام)، طبق صلح نامه عمل کرد و ده سال از امامتش در زمان حکومت معاویه با سکوت سپری شد، اما معاویه صلح نامه را زیر پا گذاشت و پسرش «یزید» را جانشین خود کرد. معاویه بسیار زیرکانه - با ظاهر سازی - تیشه به ریشه اسلام می زد و ادعای مسلمانی هم می کرد اما فرزند شرابخوار و قماربازش، «یزید»، آشکارا به مخالفت با اسلام می پرداخت. او مانند پدر خود مخفیانه و پشت پرده عمل نمی کرد. برای همین حتی بر خلاف سفارش پدرش در باره امام حسین (علیه السلام) که گفته بود با حسین بن علی (علیه السلام) کاری نداشته باش، اما بر اثر کینه ای که نسبت به خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) داشت به حاکم مدینه دستور داد از امام حسین (علیه السلام) برای او بیعت بگیرد و در صورتی که امام، یزید را تأیید نکرد، او را به قتل برساند. امیر امام حسین (علیه السلام) هرگز نپذیرفت و در مقابل حاکم مدینه که از او برای یزید بیعت می خواست فرمود: «مائیم که اهل بیت نبوتیم و یزید مرد فاسقی است که آشکارا شراب می نوشد و فرمان قتل بی گناهان را صادر می کند هرگز کسی چون من با ناکسی چون او بیعت نخواهد کرد...» سپس امام مدینه را ترک کرد و به مکه رفت. مردم بیوفایی کوفه - که بیوفایی و جفای خود را در زمان حضرت علی (علیه السلام) و امام حسن (علیه السلام) نشان داده بودند - با ارسال هزاران نامه از امام حسین (علیه السلام) دعوت کردند به کوفه بیاید تا به کمک آنها یزید را سرنگون کند. امام هم «برای اصلاح اوضاع نابسامان دین خدش و برای عمل به تکلیف الهی» با همه خاندان و یاران خود به طرف کوفه حرکت کرد زیرا جدش را در خواب دید که می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ شَاءَ أَنْ يَرَاكَ قَتِيلًا» خدا می خواهد ترا کشته ببیند. امام حسین (علیه السلام)، جانشین رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) و همه پیامبران الهی، با فداکاری عجیبی، سکوت مرگباری را که بر جامعه اسلامی سایه انداخته بود، در هم شکست و قیافه زشت حرکت جاهلی یزید را آشکار کرد. امام با خون پاک خود، بزرگترین حماسه را در قلب تاریخ بشریت نوشت و به نسلهای آینده درسی فراموش نشدنی داد. امام حسین (علیه السلام) مسیر اسلام واقعی را به مسلمانان نشان داد و دسیسه های بنی امیه را در هم کوبید و آخرین تلاش های ظالمانه آنها را خنثی کرد. بعضی به اشتباه فکر می کنند که امام حسین (علیه السلام) شکست خورد، ولی این ظاهر کار بود و باطن امر رسوایی یزید و لیاقت نداشتن او برای جانشینی رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) بود. بنابراین باید در معنای واقعی «شکست» و «پیروزی» دقت کنیم: پیروزی این نیست که انسان، همیشه از میدان جنگ سالم بیرون آید، یا دشمن خود را به هلاکت برساند، بلکه پیروزی این است که انسان «هدف» خود را پیش ببرد و دشمن را از رسیدن به مقصود خود باز دارد. با توجه به معنای صحیح پیروزی، نتیجه نهایی جنگ خونین کربلا روشن می شود. امام و یاران وفادارش به شهادت رسیدند، اما با شهادت افتخار آمیزشان، کاملاً به هدف مقدس خود رسیدند زیرا هدف این بود که دین الهی اسلام از خطر نجات یابد، چهره دشمنان مسلمان نما آشکار شود، افکار عمومی مسلمانان بیدار شود و مردم از توطئه های بازماندگان دوران جاهلیت آگاه شوند. شهدای کربلا باعث شدند تا سایه شوم و ننگین بنی امیه از سر مسلمانان کوتاه شود. حکومت یزید با کشتن امام حسین (علیه السلام)، قیافه واقعی خود را به همه نشان داد و مدعیان جانشینی پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) را رسوا کرد. هنگامی که سرهای بریده شهدای کربلا - را نزد یزید آوردند گفت: «ای کاش، نیاکان من، که در

جنگ یدر کشته شدند، در این جا بودند و منظره انتقام گرفتن مرا می دیدند!« پدرش، «معاویه»، سال ها پیش گفته بود: «من برای این نیامده ام که شما نماز بخوانید و روزه بگیرید، من آمده ام بر شما حکومت کنم، هر کس با من مخالفت کند او را نابود خواهم کرد!»

حدیث لوح چیست؟

روزی که امام حسین (علیه السلام) متولد شد، جابر بن عبدالله آنصاری برای عرض تبریک به خانه حضرت فاطمه (علیها السلام) رفت. در آنجا لوح سبز رنگی دید و از فاطمه زهرا (علیها السلام) پرسید: «این چیست؟» حضرت فاطمه فرمود: «هدیه الهی است، که نام پدر و شوهر و فرزندانم، یعنی جانشینان رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) از نسل من، در آن است.» جابر اجازه گرفته و نسخه ای از روی آن نوشت. در این لوح الهی از قدرت و عظمت خداوند متعال سخن گفته شده و دستورهای بسیار مهمی برای زندگی ذکر شده است. سپس مقام و درجه معنوی چهارده معصوم (علیهم السلام) آمده و به قیامت و روز حساب پرداخته است. امام حسین (علیه السلام) در این لوح شریف این گونه توصیف شده است: «... حسین را مخزن وحی خود قرار دادم و او را شهادت بزرگی بخشیدم و زندگی اش را با سعادت پایان دادم که او برترین شهیدان است و بالاترین مقام در بین شهدا را دارد...»

طلوع خورشید

امام حسین (علیه السلام) در سوم شعبان سال چهارم هجری در مدینه چشم به جهان گشود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) این فرزند فاطمه (علیها السلام) را «حَسین» نامید. رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) علاقه شدیدی به او داشت و درباره اش فرمود: «حسین از من است و من از حسینم...» او در آغوش پیامبر پرورش یافت و موقع رحلت رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم)، شش ساله بود. در زمان پدرش، حضرت علی (علیه السلام) موقعیت والایی داشت. علم، شجاعت، تواضع، بخشش، بزرگواری، فصاحت، عفو، حلم، دستگیری از بینوایان و... از صفات برجسته این امام بزرگوار بود. در جنگ های مختلف، همراه پدرش بود و با دشمنان اسلام جنگید. بعد از شهادت حضرت علی (علیه السلام) امامت به حضرت امام حسن (علیه السلام) رسید و امام حسین (علیه السلام) همواره مطیع و همراه برادرش بود. با شهادت امام حسن (علیه السلام) مسئولیت امامت به او رسید. در این هنگام حکومت در دست معاویه بود. او و یاران وفادار حضرت علی (علیه السلام) را می کشت و امام حسین (علیه السلام) نیز به این کار و به سایر اعمال ناپسند معاویه اعتراض می کرد. بنی امیه امام حسین (علیه السلام) را محور وحدت شیعه می دانست و از نفوذ شخصیت امام بیم داشت.

محرم الحرام یعنی چه؟

قبل از بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) قبیله های مختلف عرب، همواره با هم می جنگیدند به طوری که سراسر زندگی آنان جنگ و خون ریزی بود. بنابراین، برای کم کردن از جنگ و هم چنین برای به وجود آوردن وقت مناسبی برای همه قبیله ها - که به مسائل شخصی و قبیله ای خود رسیدگی کنند - در سال، چهار ماه را «ماه حرام» نامگذاری کردند که هر گونه جنگ و ستیز در آنها حرام بوده است. این ماه ها عبارت است از: ذوالقعدة، ذوالحجه، محرم، رجب.

کربلا یعنی چه؟

«کربلا» یکی از شهرهای کشور عراق است. در مورد لغت «کربلا» و ریشه آن، بحث‌های مُفَصَّلِی صورت گرفته است. طبق بعضی از نقل‌ها، این نام از «کرب» و «ال» ترکیب شده است. یعنی حرم الله، یا مقدّس الله، «کرب» در لغت سامی به معنای «قُرب» (= نزدیکی) در عربی است. اگر «ال» هم به معنای «الله» باشد، کربلا به معنای محلی است که نزد خدا، مُقَدَّس و مُقَرَّب، یا «حَرَم خدا» است. البته بعد از شهادت امام حسین (علیه السلام)، از کربلا با نام‌های دیگری یاد شده است: «مَشْهَدُ الْحَسَنِ»، «مَدِیْنَةُ الْحَسَنِ»، «مَوْضِعُ الْبَلَاءِ»، «مَحَلُّ الْوَفَاءِ».

وضعیت جغرافیایی کربلا

کربلا در جنوب غربی رود فرات قرار دارد و فاصله اش تا بغداد ۱۰۵ کیلومتر است. در زمان یکی از خلفا، مسلمان‌ها عراق را فتح کردند و ابتدا «کربلا» را مرکز سپاه قرار دادند، اما به علت هوای بد و نامناسب آن، کوفه، اردوگاه سپاه شد. بعد از آن که مسلمان‌ها، منطقه کربلا را خالی کردند در این زمین‌ها کسی زندگی نکرد و متروک بود. تا آن که در سال ۳۶ یا ۳۷ هجری، هنگامی که حضرت علی (علیه السلام) با لشکریانش به طرف صفین حرکت می‌کرد، یک شب در زمین کربلا توقف کرد. در آن شب حضرت علی (علیه السلام) به برخی از حوادث آینده اشاره فرمود و برای یاران آن حضرت روشن شد که این سرزمین در انتظار حادثه بسیار سختی است. در اطراف کربلا، «قبیله بنی اسد» زندگی می‌کردند، اما خود کربلا جای زندگی کردن و ماندن نبود، تا آن که امام حسین (علیه السلام) با خاندان و اصحابش، در روز دوم ماه محرم وارد این سرزمین خشک و سوزان شدند. وضعیت جغرافیایی کربلا، بعد از شهادت امام حسین (علیه السلام) تغییر کرد و کربلا به شهری تاریخی تبدیل شد. از آن به بعد، کربلا مورد توجه جهانیان - به خصوص شیعیان - قرار گرفت و کعبه آرزوها شد.

یزید کیست؟

مادر یزید «میسون» بود و در بسیاری از کتاب‌های تاریخی از یزید به عنوان فردی «حرام زاده» نام برده اند [اما به هر علت، معاویه را پدر یزید می‌دانند]. معاویه ناچار شد از مادر یزید جدا شود، به همین جهت او را به منطقه ای که قبیله پدر میسون در آنجا زندگی می‌کرد فرستاد و یزید در آن محل متولد شد. افراد قبیله مادر یزید قبلاً مسیحی بودند، از این رو همه افراد قبیله مسلمان نشده بودند. تاریخ نویسان نوشته اند: بیشتر مریبان و استادان یزید مسیحی بودند. یزید در آن محیط مسیحی بزرگ شد و تربیت خاص آنان بر او آنچنان اثر گذارد که بعدها مسیحیان را از مسلمان‌ها به خود نزدیک تر می‌دانست و حتی تربیت فرزندش، «خالد» را به یک مسیحی سپرد. همه تاریخ نویسان گواهی می‌دهند که یزید از تربیت اسلامی محروم بود و به شدت از آداب و رسوم بیگانگان پیروی می‌کرد و به کارهای زشت، مثل: خوش گذرانی، شراب خواری، رقص و غنا و سگ بازی مشهور بود.

اولین سخنرانی امام حسین (علیه السلام) در کربلا

وقتی امام حسین (علیه السلام) در روز دوم محرم سال ۶۱ هجری با همراهانش به سرزمین کربلا رسیدند. امام، فرزندان، خانواده، برادران و یاران خویش را جمع کرد، آن‌گاه نگاهی به آنها کرد و فرمود: «بار خدایا، ما خاندان پیامبر تو، محمد - صلی الله علیه و آله و سلم - هستیم، که ما را بیرون راندند، از حرم جَدِّمان آواره ساختند و بنی‌امیه بر ما ستم کردند. بار خدایا، حق ما را بگیر و ما را بر گروه ستمگران یاری ده.» لحظاتی بعد، امام رو به یاران خود کرد و فرمود: «مردم، بردگان دنیا هستند و دین [مثل چیزی] لیسیدنی است بر روی زبانشان، تا مزه از آن می‌تراود آن‌را ننگه می‌دارند و چون هنگام آزمایش شود دینداران اندک هستند.» همه سراپا گوش بودند. کمی بعد، امام بعد از حمد و ستایش خداوند بزرگ و درود بر پیامبر اکرم (صلی الله

علیه وآله وسلم) فرمود: «کاری بر ما پیش آمد که خود می بینید و به راستی که دنیا دگرگون و وارونه گشته و خوبی هایش پشت کرده و چیزی از آن باقی نمانده جز ته مانده ای، مانند آن آبی که در ته ظرف بماند و آن را دور ریزند و مانند چراگاه ناگوار و خطرناکی. مگر نمی بینید به حق - که غریب مانده - عمل نمی شود و از باطل جلوگیری نمی شود، در این جا است که مؤمن باید دوستدار دیدار خدای سبحان باشد و به راستی که من مرگ را جز سعادت نمی بینم و زندگی با ستمگران را جز رنج دل و ستوه...»

مأموریت عمر بن سعد

وقتی که امام حسین (علیه السلام) با همراهانش به کربلا رسید، «حُرّ» نامه ای برای «عُبَیدالله بن زیاد»، حاکم کوفه، نوشت و به او اطلاع داد که امام وارد کربلا شده است. عبیدالله در نامه ای - که متن آن بسیار شرم آور است - به او دستور داد، به هر شکلی می تواند امام را وادار به تسلیم کند. حرّ نامه عبیدالله را به امام داد. امام پس از آن که نامه را خواند فرمود: «رستگار نشوند مردمی که خشنودی مخلوق را به غضب خالق خریدند.» و در پاسخ نامه رسان فرمود: «این نامه پاسخ ندارد زیرا فرمان عذاب الهی برای نویسنده آن حتمی است.» پیک مخصوص نزد عبیدالله برگشت و پاسخ امام را به اطلاع او رساند، عبیدالله خشمگین شد و به «عمر بن سعید ابی وقاص» دستور داد به کربلا برود. البته عبیدالله قبل از اینکه امام حسین به کربلا برود، به عمر بن سعد دستور داده بود به همراه چهار هزار جنگجو برای باز پس گیری شهر «دشتبه» - که در دست «دیلیمان» بود - راهی آنجا شود. جایزه عمر بن سعد هم «حکومت ری» بود. عمر بن سعد، در اطراف کوفه اردو زده و آماده حرکت بود، اما عبیدالله او را فراخواند و مأموریت قبلی را لغو کرد، سپس به عمر بن سعد دستور داد با امام حسین (علیه السلام) بجنگد. عمر بن سعد، ابتدا نپذیرفت، به همین جهت عبیدالله گفت: پس حکم حکومت ری را به ما پس بده! عمر بن سعد که نمی خواست حکومت ری را از دست بدهد، از عبیدالله مهلت خواست تا شب را در مورد پیشنهاد جدید فکر کند. او با هر کس که مشورت می کرد، او را از رفتن به کربلا باز می داشت. عمر بن سعد تا صبح در تردید و دودلی بود. اما سرانجام «علاقه به دنیا» بر او پیروز شد و نزد عبیدالله آمد و آمادگی خود را برای جنگ با امام حسین (علیه السلام) اعلان کرد. عمر بن سعد با چهار هزار جنگجو وارد کربلا شد. اولین کارش این بود که به شخصی که «عزّه بن قیس» نام داشت گفت: «نزد امام برو و هدف آن حضرت را از آمدن به کربلا بپرس.» اما عرزه شرم داشت که نزد امام بیاید، چون او یکی از دعوت کنندگان امام بود. عمر بن سعد به هر کس که این پیشنهاد را کرد، نپذیرفت، چون همه سران لشکر او از امام حسین دعوت کرده بودند!

مأموریت پیکهای عمر بن سعد

«قره بن قیس» نزد امام حسین (علیه السلام) آمد و هدف امام را از آمدن به کربلا پرسید. امام فرمود: «مردم شهر شما (کوفه) به من نوشتند به این جا بیایم، پس [حالا] اگر از آمدن من راضی نیستید، من باز می گردم.» قره بن قیس بازگشت و پیام امام را به او رساند. عمر بن سعد هم نامه ای به عبیدالله نوشت و سخنان امام را ذکر کرد. وقتی نامه عمر بن سعد به دست عبیدالله رسید و آن را خواند گفت: «حالا - که در چنگال ماست می خواهد فرار کند، ولی رهایی برای او نیست.» سپس نامه ای برای عمر بن سعد نوشت و گفت: «نامه تو را خواندم، به حسین و همراهانش بگو با یزید بیعت کنند. بعد از آن که بیت کردند من درباره آنها فکری خواهم کرد.» به دنبال نامه قبلی، عبیدالله نامه دیگری نوشت و برای عمر بن سعد فرستاد: «راه رسیدن به آب را بر حسین و یارانش ببند، حتی یک قطره هم نباید بچشند.»

راه رسیدن به آب بسته شد

عمر بن سعد با خواندن نامه عیدالله بن زیاد به «عَمْرُوبْنِ حَجَّاج» دستور داد با پانصد سوار جنگی کنار رود فرات بروند و راه رسیدن به آب را بر امام حسین و یارانش ببندند. در روز هفتم محرم یکی از جنگجویان عمر بن سعد، که «عبدالله بن حصین اَزْدی» نام داشت، با صدای بلند فریاد زد: «ای حسین، آیا این آب را نمی بینی که زلال و شفاف است، به خدا قطره ای از آن را نچشی تا از تشنگی بمیری!» امام حسین فرمود: «بار خدایا، او را تشنه کام بمیران و هرگز او را نیامرزد.» بعد از واقعه کربلا او به نفرین امام گرفتار شد، هر چقدر آب می نوشید، سیراب نمی شد. مرتب فریاد می زد: تشنه ام، تشنه ام! به همین وضع زندگی کرد تا هلاک شد.

عیدالله و سوسه شمر

عیدالله به پیشنهاد عمر بن سعد فکر می کرد که به هر شکلی که ممکن است با امام حسین (علیه السلام) نجنگد. ولی شمر که پیش او نشسته بود، بلند شد و گفت: «حسین در حال حاضر در سرزمین تو و کنار تو است، اگر او را رها کنی، قوی تر می شود و تو ناتوان تر خواهی شد. سخن حسین را نپذیر و او را مجبور کن به دستور تو عمل کند. تو حق داری که حسین و یارانش را مجازات کنی و اگر آنها را ببخشی آنها حق دارند تو را مجازات کنند.» عیدالله بن زیاد با شنیدن سخنان سوسه انگیز و شیطانی «شَمْرِ بْنِ ذِي الْجَوْشَنِ» به فکر فرو رفت و گفت: «پیشنهاد خوبی کردی، همان کاری را می کنیم که تو گفتی!» خنده رضایت بخشی بر لبان شمر ظاهر شد و مودیان، تصمیم عیدالله بن زیاد را تأیید کرد.

همزمان با کربلا در کوفه

عیدالله بن زیاد بعد از اینکه عمر بن سعد را به کربلا فرستاد، مردم را در مسجد کوفه جمع کرد و آنها را برای رفتن به جنگ با امام حسین (علیه السلام) تشویق کرد. او در سخنرانی اش درباره خوبی های (!) یزید و معاویه صحبت کرد و در پایان هم «حُصَيْنِ بْنِ نُمَيْرٍ»، «حَجَّارِ بْنِ أَبَجْر» و «شَمْرِ بْنِ ذِي الْجَوْشَنِ» را به فرماندهی چند هزار جنگجو برگزید و دستور داد به طرف کربلا بروند. عده ای از افراد خود فروخته، مردم را برای رفتن به جنگ با امام حسین تشویق می کردند و بعضی هم بر سر دوراهی بودند به همین جهت خود را به بیماری زدند و یا از کوفه فرار کردند. اما سوسه عیدالله بن زیاد آنقدر زیاد بود که بیشتر مردم را راضی کرد. البته عیدالله برای نظارت بیشتر بر کارها و ترساندن مردم، «عَمْرُوبْنِ حَرِيث» را در کوفه جانشین خود کرد و خود به منطقه «نُخَيْلَه» رفت تا از نزدیک آماده شدن نیروها را ببیند. عیدالله دستور داد: «هر کس قدرت حمل سلاح دارد، نباید در کوفه بماند و اگر کسی بماند خونش حلال است و کشته خواهد شد.» عیدالله دستور داد از رساندن کمک به امام حسین (علیه السلام) جلوگیری کنند. به همین علت، «عبدالله بن یسار» را - که مردم را به رفتن و کمک به امام و یاری نکردن عیدالله بن زیاد تشویق می کرد - دستگیر کردند و به دستور عیدالله او را کشتند. به این ترتیب، همه راه های خشکی و آبی را - که به کربلا می رسید - شدیداً زیر نظر گرفتند.

فرار سپاهیان دشمن

با وجود همه فشارهایی که عیدالله بن زیاد بر مردم وارد کرد، افرادی که به ظاهر به سپاهیان او پیوسته بودند، بعد از آن که از کوفه خارج می شدند، به بهانه های مختلف فرار می کردند و به راهی دیگر می رفتند. به عنوان نمونه: فرماندهی با هزار نفر

جنگجو از کوفه خارج می شد، ولی هنوز به کربلا نرسیده بود که حدود سیصد یا چهارصد نفر همراه او بودند. البته بعضی از سپاهیان عیدالله به کربلا آمدند و در صف یاران امام حسین (علیه السلام) قرار گرفتند.

نیروها و امکانات سپاه دشمن

بیشتر تاریخ نویسان تعداد افراد سپاه دشمن را در شب عاشورا، سی هزار نفر ذکر کرده اند و در روایتی از امام صادق (علیه السلام) نیز همین تعداد آمده است. فرماندهان سپاه دشمن عبارت بودند از: عمر بن سعد (فرمانده کل)، حَزْبَن یزید، شَبَث بن رِبْعی، شمر بن ذی الجوشن، حُصَیْن بن نُمَیْر، حَجَّار بن أَبَجْر، عَمْرُوبن حَجَّاج و چند تن دیگر. عیدالله بن زیاد تلاش کرده بود تا بهترین و بیشترین اسلحه های روز را برای سپاه خود تهیه کند. تاریخ نگاران نوشته اند بیشتر از ده روز، همه اسلحه سازان شهر کوفه، برای تهیه اسلحه سپاهیان عیدالله بن زیاد، شبانه روز کار می کردند.

نیروی کمکی برای امام

«حَبیب بن مَظَاهِر» - یکی از یاران باوفای امام حسین (علیه السلام) - که می دید هر روز گروه های مختلف به کربلا می آیند و بر نیروهای دشمن افزوده می شود و یاران امام هم چنان اندک هستند. نزد امام حسین (علیه السلام) آمد و گفت: «در این نزدیکی قبیله هایی از بنی اسد زندگی می کنند و یک شب راه ما با آنها فاصله دارد، اگر اجازه دهید به سراغشان بروم و به یاری شما دعوتشان کنم، شاید بیایند.» امام اجازه دادند و حبیب بن مظاهر راه افتاد. حبیب آنها را به یاری فرزند رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) دعوت کرد و حدود هفتاد یا نود نفر دعوت او را پذیرفتند و به سوی کربلا راه افتادند. یکی از کسانی که نان را به قیمت روز می خورد، ماجرا را به اطلاع عیدالله بن زیاد رساند و او نیز چهارصد نفر را به جنگ بنی اسد فرستاد. پیش از رسیدن آنان به کربلا، نیروهای عیدالله بن زیاد با آن افراد درگیر شدند و تعدادی از بنی اسد را کشتند و بقیه را مجبور کردند به قبیله های خود بازگردند. حبیب بن مظاهر نیز مأیوسانه نزد امام برگشت و موضوع را به امام اطلاع داد.

رساندن آب به خیمه های امام حسین

عیدالله بن زیاد دستور داده بود که به هیچ وجه نگذارند امام و یارانش آب بنوشند و به هر شکل که امکان دارد بین امام و آب جدایی بیندازند. عمر بن سعد همین کار را کرد و در حالی که حیوانات از آب «رود فرات» می نوشیدند، اجازه نداد خاندان پیامبر خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) به آب دسترسی پیدا کنند. تشنگی بر یاران و همراهان امام فشار می آورد، «حضرت عباس (علیه السلام)»، برادر امام حسین و «نافع بن هلال» شبانه به همراه سی نفر اسب سوار و بیست نفر پیاده، در حالی که بیست مَشْک در دست داشتند، به دستور امام برای آوردن آب به طرف رود فرات رفتند. نافع بن هلال جلو رفت و با عمرو بن حجاج گفتگو کرد. عمرو بن حجاج فقط به نافع اجازه داد که آب بنوشد. ولی او گفت: «تا حسین و اصحاب او تشنه باشند، به خدا سوگند آب نمی نوشم.» عمرو بن حجاج گفت: «نمی گذاریم آب ببرید.» سربازان دشمن آنها را محاصره کردند، حضرت عباس و نافع با آنان درگیر شدند و از حمله نیروهای دشمن به نیروهای امام جلوگیری کردند. نیروهای پیاده امام، مَشْکها را پُر کردند و از صحنه دور شدند، سی اسب سوار محافظ آنها بودند و تا رسیدن به خیمه ها از آنها مراقبت می کردند.

شمر به کربلا رسید

عیدالله بن زیاد آخرین نامه اش را برای عمر بن سعد به شمر بن ذی الجوشن داد تا به کربلا برسد. شمر نامه را به عمر بن سعد داد و

وی شروع به خواندن کرد: «من تو را نزد حسین نفرستادم که خود را از جنگ با او دور کنی و با او به ملایمت رفتار کنی و نه برای اینکه آرزوی سلامت و زندگی برای حسین داشته باشی، یا عذر برای او بتراشی و درباره او نزد من واسطه شوی. بین اگر حسین و همراهانش پیشنهاد مرا قبول کردند، آنان را پیش من بیاور و اگر قبول نکردند، حمله کن و آنان را به قتل برسان و تکه تکه کن و وقتی حسین کشته شد، بر بدن او اسب بتاز چون من با خود عهد کرده‌ام که اگر او را بکشم این کار را انجام دهم. پس اگر دستور مرا اطاعت کردی پاداش می‌گیری و اگر آن را قبول نکنی دست از کار ما بردار و لشکر را به شمر واگذار کن چون ما او را با اختیارات کامل فرستاده‌ایم.» شمر دستور داشت اگر عمر بن سعد فرمان عیدالله را انجام ندهد، او را بکشد و سرش را برای عیدالله بفرستد. عمر بن سعد بی‌درنگ به شمر گفت: «خودم این کار را انجام می‌دهم و نمی‌گذارم که تو انجام دهی. اما تو کار مرا خراب کردی!» عمر بن سعد، شمر را فرمانده پیادگان کرد و در روز پنج‌شنبه نهم محرم برای جنگ با امام حسین آماده شد.

امان نامه شمر برای یاران امام

حضرت عباس و برادرانش «جعفر»، «عبدالله» و «عثمان» فرزندان «ام البنین» بودند و ام البنین از قبیله بنی کلاب بود. شمر نیز از همین قبیله بود و خود را با حضرت عباس و برادرانش خویشاوند می‌دانست. به همین جهت «امان نامه‌ای» نوشت و به سوی یاران امام آمد و با خواندن امان نامه از حضرت عباس و برادرانش خواست تا از امام جدا شوند. ولی آنها قبول نکردند و شمر با ناراحتی برگشت.

حمله دشمن به لشکریان امام

خون جلو چشم عمر بن سعد را گرفته بود و لحظه شماری می‌کرد تا به «حکومت ری» برسد. غروب روز نهم محرم بود که عمر بن سعد فریاد زد: «ای لشکر خدا، سوار شوید و به بهشت مزده گیرید!» سپس سپاهیان به طرف خیمه‌های امام حسین (علیه السلام) حرکت کردند. امام، جلو خیمه خود سر بر زانو گذاشته و خوابیده بود. حضرت زینب، خواهر امام حسین (علیه السلام) که صدای حمله دشمنان را شنید، نزدیک امام آمد و گفت: «برادر، هیاهوی لشکر را نمی‌شنوی که نزدیک می‌شوند؟» امام سر برداشت و فرمود: «همانا رسول خدا را خواب دیدم که به من فرمود: تو نزد ما خواهی آمد.» در این لحظه حضرت زینب شیون کرد، اما امام از او خواست سکوت کند و آن‌گاه به حضرت عباس فرمود: «جانم به قربانت ای برادر، سوار شو و از اینها علت حرکتشان را پرس.» حضرت عباس به همراه بیست نفر سوار، نزد سپاهیان عمر سعد رفت و علت حرکت آنها را پرسید. آنها گفتند: «از امیر دستور رسیده یا تسلیم شوید یا اینکه آماده جنگ شوید.» حضرت عباس گفت: «شتاب نکنید تا گفته شما را به امام عرض کنم.» بعد تنها نزد امام برگشت و ماجرا را گفت. مدتی بعد حضرت عباس برگشت و به سپاهیان دشمن گفت: «امام امشب را از شما مهلت خواست تا نماز و دعا بخواند چون این اعمال را دوست دارد.» دشمن قبول کرد و به امام مهلت داد.

غروب تاسوعا

امام سجاد (علیه السلام) ماجرا را این‌گونه تعریف می‌کند: شنیدم امام حسین (علیه السلام) پس از حمد و ثنای الهی... به یاران خود فرمود: «اما بعد، همانا من یارانی با وفاتر از یاران خود سراغ ندارم و بهتر از ایشان نمی‌دانم و خاندانی نیکوکارتر و مهربان‌تر از خاندان خود ندیدم. خدایتان از جانب من پاداش نیکو دهد. آگاه باشید همانا من دیگر گمان یاری کردن از این مردم ندارم، آگاه باشید من به همه شما رخصت رفتن دادم، پس همه شما آزادانه بروید و بیعتی از من به گردن شما نیست و این

شب - که شما را فرا گرفته - فرصتی قرار داده [پس] آن را شتر [وسیله] خویش کنید [به هر سو که می خواهید بروید] . « در این حال برادران ، برادرزاده ها و پسران عبدالله بن جعفر گفتند : « برای چه این کار را بکنیم ، برای اینکه پس از تو زنده باشیم ؟ هرگز ! خدا آن روز را برای ما پیش نیاورد . » و اولین کسی که این جمله را گفت حضرت عباس بود و دیگران بعد از او اعلام آمادگی و یاری آن حضرت را کردند . پسران عقیل هم به امام گفتند : « مال و جان و زن و فرزند خود را در راه تو فدا می کنیم و در رکاب تو می جنگیم . هر کجا بروی ما هم می آییم . خدا زندگانی بعد از تو را زشت گرداند . » سپس « مُسْلِمُ بْنُ عَوْسَجَه » و « زُهَیْرُ بْنُ قَیْن » مطالبی را به امام گفتند و یاران دیگر هم یکی پس از دیگری ، پایداری و فداکاری خود را به اطلاع امام رساندند . آن گاه امام از همه سپاسگزاری کرد و پاداش ایشان را از خداوند متعال خواست . در پایان هم ، با معجزه ای پرده را از جلو چشمشان برداشت تا جای خود را در بهشت ببینند و خبرهای دیگری از آینده به آنان داد .

امام و آخرین شب

امام به یاران خود دستور داد خیمه ها را نزدیک و متصل به هم برپا کنند و طناب های آنها را به هم گره بزنند و نیز فرمان داد خیمه ها به شکلی باشد که پشت سر آنان قرار گیرد تا دشمن از یک طرف بیشتر نتواند حمله کند . سپس امام به خیمه اش بازگشت . یاران اطراف خیمه ها را کردند و داخل گودی ها هیزم ریختند ، تا در وقت نیاز آن را آتش بزنند و دشمن نتواند از آن قسمت حمله کند . در بین یاران امام ، جنب و جوش و نشاط فوق العاده ای به چشم می خورد . شب مهمی بود . امام و یارانش ، آن شب را به دعا و قرآن و نماز به پایان بردند . در این لحظات بود که ملائکه بر ایشان درود می فرستادند و یکی از حساس ترین لحظات تاریخ بشریت را ثبت می کردند .

روز عاشورا

امام پس از نماز صبح برای یاران خود سخنرانی کرد و آنها را به صبر و پایداری در برابر دشمنان سفارش فرمود . آنگاه نیروهای خود را صف آرایی کرد و پرچم را به دست برادرش عباس داد . عمر بن سعد هم - که لشکرش سی هزار نفر بود - صف آرایی کرد و پرچم را به دست غلامش داد . وقتی که دو لشکر مقابل هم قرار گرفتند ، امام حسین (علیه السلام) دستان خود را به طرف آسمان بلند کرد و فرمود : « خدایا ، تو در هر اندوهی تکیه گاه منی و در هر سختی امید من و در هر مشکلی که پیش آید مورد اعتماد من ، . . . از غیر تو دیده بسته ام . . . پس تویی صاحب اختیار هر نعمت ، و دارنده هر نیکی و پایان هر آرزو و امیدی . » در این موقع ، دشمن اطراف خیمه های امام را محاصره کرد ، امام دستور داد خندق های اطراف را آتش بزنند . شمر با دیدن این صحنه فریاد زد : « ای حسین ، قبل از رسیدن روز قیامت برای آتش شتاب کرده ای ! » امام پرسید : « کیست ؟ » گفتند : « شمر بن ذی الجوشن است . » امام فرمود : « ای پس زن بُزُ چران ، تو به آتش جهنم سزاوارتر هستی . » مُسْلِمُ بْنُ عَوْسَجَه - یکی از یاران امام - خواست شمر را با تیر بزند ، ولی امام از این کار جلوگیری کرد و فرمود : « خوش ندارم که جنگ را آغاز کنم . » سپس امام برای حاضران در میدان جنگ سخنانی تکان دهنده ایراد فرمود . دشمن که نگران بود صحبت های امام سپاهیان را متفرق کند ، چند بار تلاش کرد تا سخنان امام را قطع کند .

پُلِ رهایی

وقتی که روز عاشورا ، همه حاضران آرامش و راحتی امام و همراهانش را دیدند ، شگفت زده شدند . لرزه بر اندام دشمن افتاده و رنگ از چهره هاشان پریده بود . در این حال بعضی از افراد به یکدیگر گفتند : « نگاه کنید امام از مرگ باکی ندارد ! » در آن

لحظه حساس و تاریخی امام فرمود: «... راستی مرگ جز پلی نیست که شما را از سختی‌ها و فشارها به سوی باغ‌های فرحناک و نعمت‌های جاویدان عبور دهد. کدام یک از شما نخواستہ باشد از زندانی به قصر منتقل شود. اما برای دشمنان شما، مرگ جز آن نیست که از قصری به زندان و عذاب منتقل شوند. پدرم از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) برای من حدیث کرد که: "همانا دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است و مرگ پُل آنها [مؤمنان] است به سوی بهشت هایشان، و پل آنها [کافران] است به سوی دوزخشان".» ...

«حَرْ» به یاری امام آمد

حزین یزید ریاحی - که از فرماندهان لشکر عمر بن سعد بود - با شنیدن سخنان امام حسین (علیه السلام) از لشکر جدا شد و به بهانه اینکه اسب خود را آب بدهد، به کناری آمد. چند دقیقه بعد راه خود را کج کرد و در حالی که به شدت می لرزید به سوی امام رفت. یکی از افراد دشمن پرسید: ای حَرْ، می خواهی چه کار کنی؟ آیا قصد داری حمله کنی؟ «حَرْ جوابش را نداد. مرد ادامه داد: «تو را در هیچ جنگی لرزان ندیده بودم. اگر از من می پرسیدند: شجاعترین مرد کوفه چه کسی است؟ می گفتم: حَرْبن یزید است. پس حالا چه کار می خواهی بکنی؟» حَرْ گفت: «به خدا سوگند خودم را بین بهشت و جهنم آزاد و با اختیار می بینم. اما هیچ چیز را با بهشت عوض نمی کنم اگرچه پاره پاره شوم و مرا بسوزانند.» آن گاه خود را به امام رساند و گفت: «ای پسر رسول خدا، من باعث توقف شما شدم و به این صحرای خشک آوردمتان، اما فکر نمی کردم با شما چنین رفتار ظالمانه ای داشته باشند. و الا هرگز با شما این رفتار را نمی کردم. حالا از آنچه انجام داده ام به سوی خدا توبه می کنم، آیا توبه من پذیرفته است؟» امام فرمود: «آری، خدا توبه ات را می پذیرد.» سپس حَرْ از امام اجازه گرفت تا با لشکریان دشمن صحبت کند و امام اجازه داد. حَرْ به وسط میدان جنگ آمد و در برابر لشکر دشمن گفت: «شما که امام را دعوت کردید تا یاری اش کنید، آیا امروز می خواهید او را بکشید؟ جان او را در دست گرفته اید و راه نفس کشیدن را بر او بسته اید و از هر طرف محاصره اش کرده اید و از رفتنش به طرف سرزمینها و شهرهای دیگر جلوگیری می کنید یعنی مثل اسیری در دست شما است که نه می تواند سودی به خود برساند و نه زبانی را از خود دور کند. آب فُرات را - که یهودیان و مسیحیان از آن می نوشند - بر روی امام و خاندانش بسته اید. چقدر بد رعایت سفارش پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) را در مورد فرزندانش انجام دادید! خدا شما را در روز قیامت تشنه نگه دارد!» در این وقت تیراندازان دشمن، او را هدف تیرهای خود قرار دادند. حَرْ نزد امام برگشت. حدود سی نفر از سپاهیان عمر بن سعد، تحت تأثیر حرفهای حَرْ، به لشکر امام پیوستند.

اولین حمله

عمر بن سعد که از رفتار حَرْ تکان خورده بود، برای اینکه کسی دیگر به لشکر امام نپیوندد، به غلام خود دستور داد که پرچم را جلو ببرد. سپس عمر بن سعد تیری در کمان گذاشت و به طرف خیمه امام حسین (علیه السلام) رها کرد. با علامت عمر بن سعد، بقیه لشکرش تیراندازی را شروع کردند و یاران امام را هدف قرار دادند. سپس حمله عمومی شروع شد و عده ای از یاران امام به شهادت رسیدند. کمی بعد عمرو بن حجاج با لشکریان عمر بن سعد به خیمه امام حمله کرد ولی با دفاع سرسخت یاران امام مواجه شد. در این نبرد تعدادی از دشمنان به هلاکت رسیدند و تعدادی هم زخمی شدند.

جنگ تن به تن

روز عاشورا، اصحاب امام حسین (علیه السلام) تا زنده بودند، نگذاشتند از بنی هاشم کسی به میدان برود. وقتی که یاران امام

دیدند عده زیادی از همراهانشان به شهادت رسیدند، دو یا سه نفری خدمت امام می آمدند و اجازه جنگ تن به تن گرفتند. یاران امام با تمام توان خود یک به یک می جنگیدند و با حمله های شدید دشمن به شهادت می رسیدند. یاران امام که دست از دنیا شسته بودند و برای یاری دین خدا نبرد می کردند، تا آخرین نفس شمشیر می زدند و تا جایی که می توانستند دشمنان را روانه دوزخ می کردند. جنگ، جنگی نابرابر بود اما ایمان یاران امام باعث می شد تا هر کدام به تنهایی بر چندین نفر از دشمنان پیروز شوند.

آخرین نماز

جنگ ادامه داشت و خورشید بر زمین کربلا آتش می ریخت. عده ای از یاران امام به شهادت رسیده بودند. ظهر عاشورا بود و وقت نماز رسیده بود. امام به یارانش فرمود: «از اینها [دشمنان] بخواهید دست از جنگ بردارند تا ما نماز بخوانیم.» درخواست امام به اطلاع دشمن رسید. حصین بن تمیم از لشکر عمر بن سعد فریاد زد: «نماز شما قبول نیست!» در این حال حبیب بن مظاهر به او گفت: «تو خیال می کنی نماز خواندن پسر رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) قبول نیست ولی نماز تو قبول است، ای الاغ؟! «دقایقی بعد «حبیب بن مظاهر» و «حربن یزید ریاحی» به شهادت رسیدند. سپس امام با بقیه یارانش به نماز ایستادند. دشمن مهلت نمی داد و باران تیر بر سر امام و یارانش می ریخت. «زُهَیْرِبْنِ قَیْن» و «سَعْدِیْبْنِ عَبْدِاللهِ حَنْفِی» جلو امام قرار گرفتند و از آن حضرت دفاع کردند. آن دو یار با وفا خود را سپر امام کردند تا امام و یارانش نماز بخوانند. نماز جماعت به پایان رسید و روح از بدن آن دو یار فداکار پرواز کرد. این آخرین نماز امام حسین و یارانش بود. صدای طبل و شیپور سپاه دشمن صحرای کربلا را پر کرده بود. [۱]- مقدّس نمایی و تظاهر به مظلومیت.

اولین شهید اهل بیت در کربلا

وقتی که بیشتر یاران امام به شهادت رسیدند، «بنی هاشم» دور هم جمع شدند و با یکدیگر وداع کردند. در این موقع «علی اکبر»، فرزند امام حسین (علیه السلام) پیش پدر آمد و اجازه گرفت تا به میدان برود. امام به او نگاه کرد و بی اختیار اشکش سرازیر شد و فرمود: «پروردگارا، تو شاهد باش بر این مردم که نوجوانی به مبارزه ایشان رفت که از نظر خلقت و خوی و گفتار شبیه ترین مردم به رسول تو بود و رسم ما این بود که هر وقت اشتیاق به دیدار پیامبرت پیدا می کردیم به روی او نگاه می کردیم. خدایا، برکت های زمین را از ایشان [دشمنان] دریغ دار و آنها را به سختی پراکنده ساز و میان آنان جدایی انداز که هر یک به راهی رود، و والیان [حاکمان] را از ایشان راضی نگردان زیرا ما را دعوت کردند که یاریمان کنند، ولی به جای یاری، بر ما تاختند و به جنگ با ما پرداختند.» سپس امام اجازه داد تا علی اکبر به میدان برود. علی اکبر با شجاعت و قدرت شمشیر می زد. حدود صد و بیست نفر از دشمنان را هلاک کرد. لشکریان عمر بن سعد که از این وضع ناراحت بودند، اعتراضشان بلند شد و همه مایل بودند تا هر چه زودتر علی اکبر کشته شود. علی اکبر تشنه بود و زخم های فراوانی در بدن داشت. نزد امام برگشت تا شاید تشنگی اش برطرف شود، اما در آنجا یک قطره آب هم نبود. علی اکبر گفت: «پدرجان تشنگی مرا کُشت...» امام فرمود: «... چقدر نزدیک است تا به دیدار جدّت محمد - صلی الله علیه و آله و سلم - نائل گردی و او از آن جام پُر بهره و جاویدانش شربتی به تو بنوشاند که پس از آن هرگز تشنه نشوی». علی اکبر به میدان برگشت. گروهی از لشکریان دشمن او را محاصره کردند. او با شجاعت و سرسختی به آنها حمله می کرد، تا اینکه تعداد کشته های دشمن به دو بیست نفر رسید. در این حال «حکیم بن مُنْقِذ عَبدی» با نیزه بر پشت سر او زد و بقیه لشکر - که علی اکبر را محاصره کرده بودند - با شمشیرهای خود بر بدن او ضربه زدند و پاره پاره اش کردند. علی اکبر بر زمین افتاد و فریاد زد: «سلام بر تو ای ابا عبدالله، این جدّ من، رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم)

(است که از جام پُر بهره خود مرا سیراب کرد ، که دیگر هیچ وقت تشنه نخواهم شد . پیامبر می فرماید : ای حسین ، بشتاب بشتاب ، که تو هم جامی ذخیره داری و بیا تا همین ساعت آن را بنوشی . » امام که صدای فرزند را شنید با شتاب بالای سر او آمد و فرمود : «خدا بکشد مردمی را که تو را کشتند . ای پسر ، چه جرئتی داشتند این مردم بر خدا و بر پاره کردن حرمت رسول خدا . » بعد سیلاب اشک از چشمان امام جاری شد و فرمود : «پس از تو خاک بر سر دنیا ! » در این هنگام حضرت زینب (علیها السلام) خواهر امام حسین (علیه السلام) ، گریان از خیمه بیرون آمد و خود را روی بدن پاک علی اکبر انداخت . امام خواهرش را به خیمه بازگرداند . به دستور امام جوانان بنی هاشم جنازه را به خیمه بردند .

قاسم ، فرزند امام حسن (علیه السلام)

یاران امام یک به یک شهید می شدند و امام تنها تر می شد . «قاسم» ، فرزند امام حسن (علیه السلام) ، که نوجوانی بسیار زیبا بود ، نزد امام آمد و خود را بر دست و پای آن حضرت انداخت تا سرانجام اجازه گرفت به میدان برود . او علاقه زیادی به عموبش داشت . قاسم به میدان رفت و جنگ سختی با دشمنان کرد و سی و پنج نفر را به هلاکت رساند . در این وقت «عمرو بن سَعْد بن نُفَیل اَزْدی» به قاسم حمله‌ور شد و با شمشیر او را مجروح کرد . ناگهان قاسم فریاد زد : «ای عمو ! » امام خشمگینانه به عمرو ازدی نگریست و چون شیری خشمگین به او حمله کرد و دستش را جدا نمود . عمرو نعره کشید و جمعی از سپاهیان دشمن آمدند تا او را نجات دهند ، اما موفق نشدند و اسبها عمرو را لگد کوب کردند و او به هلاکت رسید . وقتی که گرد و غبار فرو نشست ، امام بالای سر قاسم آمد و فرمود : «این قوم که تو را کشتند از رحمت دور باشند و جدّ تو ، در روز قیامت دشمن ایشان باد ! » سپس امام او را بلند کرد و در آغوش خود گرفت و او را پیش بقیه شهدای خاندانش به خیمه برد .

حضرت عباس ، سقّای تشنه لب

حضرت عباس ، برادر امام حسین و تکیه گاه آن حضرت بود . حضرت عباس تا آخرین نفس در راه یاری دین خدا جانبازی و فداکاری کرد . پدرش حضرت علی (علیه السلام) و مادرش امّ البنین است و به خاطر زیبایی فوق العاده اش به «قمر بنی هاشم» لقب گرفت . حضرت عباس پرچمدار امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا بود و هنگام شهادتش امام حسین فرمود : «الآن کمرم شکست و چاره ام کم شد . » ظهر عاشورا ، کودکان از خیمه های امام حسین (علیه السلام) فریاد می زدند : «العطش ! » حضرت عباس که طاقت دیدن تشنگی کودکان را نداشت تصمیم گرفت برای آنها آب بیاورد . به همین جهت در مقابل دشمن قرار گرفت و به عمر بن سعد گفت : «این حسین پسر دختر رسول خداست که شما یاران و خاندانش را کشتید ، و این زن و بچه او هستند که تشنه اند ، آنها را سیراب کنید چون تشنگی دل‌هایشان را آتش زده ... » . شمر بن ذی الجوشن جلو آمد و گفت : «ای پسر علی ، اگر همه زمین را آب بگیرد و در اختیار ما باشد ، حتی یک قطره به شما نمی دهیم . مگر اینکه با یزید بیعت کنید . » صدای کودکان امام که فریاد می زدند «العطش العطش ! » به گوش حضرت عباس رسید و او بی درنگ بر اسب خود سوار شد و مَشک آب را بر دوش خود انداخت و با شهامت و شجاعت زیادی صف دشمن را شکافت و به کنار رود فرات رسید . از بسیاری تشنگی ، دستهای خود را زیر آب برد و مِشکی آب گرفت تا بنوشد ، ولی به یاد تشنگی امام و کودکان و زنان افتاد و آب را بر آب ریخت . مَشک آب را پُر کرد و خواست از کنار رود فرات دور شود که دشمن محاصره اش کرد . جنگ سختی آغاز شد و حضرت عباس ، همچون شیری شجاع ، شمشیر می زد و دشمنان را به خاک و خون می کشید . عده ای از سربازان دشمن فرار کردند اما شخصی به نام «زَیْد بن رقاد جهنی» - که کمین کرده بود - از پشت سر ناجوانمردانه حمله کرد و دست راست حضرت عباس را برید . اما حضرت عباس اعتنایی نکرد و همچنان پیش می رفت تا آب را به خیمه ها برساند . شخص دیگری به نام «حکیم

بن طفیل طائی» از کمین بیرون آمد و دست چپ آن حضرت را قطع کرد. حضرت عباس بند مشک آب را به دندان گرفت و سعی داشت آب را به کودک کان و زنان برساند، اما ناگهان تیری بر مشک آب خورد و آب ها روی زمین ریخت و آن حضرت با ناراحتی ایستاد. در این لحظات یکی دیگر از دشمنان، عمودی آهنی بر سر حضرت عباس زد و فرقهش را شکافت. در این هنگام از بالای اسب بر زمین افتاد و فریاد زد: «عَلَيْكَ مِنَ السَّلَامِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ؛ درود من بر تو باد ای اباعبدالله!» امام با دلی غمناک و اندوهگین، به بدن مقدس حضرت عباس نزدیک شد، خود را بر آن پیکر شریف انداخت و شروع به بوئیدن او نمود. اشک از چشم های امام می بارید. این غم، برای امام سخت بود اما می دانست که به زودی به برادرش می پیوندد. امام با دنیایی غم و اندوه، از کنار بدن برادرش بلند شد و به طرف خیمه ها رفت. در این هنگام با دخترش «سکینه» روبه رو شد که فریاد می زد: «عمو کجاست؟! امام که غرق گریه و اندوه بود، خبر شهادت برادر را به او داد. خبر به حضرت زینب (علیها السلام) رسید. آن حضرت بی تاب شد و دست بر قلب خود گذاشت و فریاد زد: «وای برادرم، وای عباسم...!» امام نیز با خواهرش همدردی کرد.

نوزاد شیرخوار

روز عاشورا یاران با وفای امام به خاک و خون غلتیدند و امام تنها و بدون یار باقی ماند. امام به هر طرف که نگاه می کرد، کشته هایی را می دید که بر زمین افتاده اند، امام به میدان آمد و با صدای بلند فرمود: «آیا کسی هست که دشمن را از حرم رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) براند؟ آیا خدا پرستی هست که در راه کمک به ما از خدا بترسد؟ آیا فریادرسی هست که به امید ثواب خدا ما را یاری کند؟» این فریاد به گوش زنان رسید و صدای گریه آنها بلند شد. امام زین العابدین (علیه السلام) که با بیماری در میان خیمه نشسته بود، با شنیدن صدای یاری پدر، از جا بلند شد و شمشیرش را از غلاف بیرون کشید تا به یاری پدر به سوی میدان حرکت کند. ولی تا چشم امام حسین (علیه السلام) به او افتاد و متوجه شد که برای جهاد به طرف میدان می آید از خواهرش خواست تا او را نگهدارد و از آمدنش به سوی میدان جلوگیری کند تا زمین از نسل آل محمد (صلی الله علیه و آله وسلم) خالی نماند. امّ کلثوم، امام زین العابدین (علیه السلام) را به خیمه بازگرداند. امام حسین (علیه السلام) جلو خیمه آمد و از حضرت زینب (علیه السلام) خواست فرزند کوچکش را بیاورد، تا با او وداع کند. وقتی که نوزاد شیرخوارش، «عَبْدُ اللَّهِ رَضِيعُ» را در آغوش گرفت تا او را ببوسد، «حَوْمَلَمَةُ بِنِ كَاهِلِ أَسَدِي» بهترین تیرانداز دشمن، تیری به طرف آن نوزاد رها کرد و گلوی او را پاره کرد. نوزاد مثل کبوتر، در آغوش امام، بال و پر می زد. در این هنگام، امام نوزاد را به حضرت زینب داد، سپس دستهایش را زیر گلوی نوزاد گرفت، وقتی که دستهایش از خون پُر شد، آن خون را به آسمان پاشید و فرمود: «آنچه موجب تسلی خاطر من است و تحمل این مصیبت را بر من آسان می گرداند این است که می دانم هر چه بر من نازل می شود، خدا می بیند...». از آن خونی که امام حسین (علیه السلام) به آسمان پاشید، حتی یک قطره هم بر روی زمین نریخت و این موضوع، از مسائل عجیب روز عاشورا است.

آخرین مرد میدان

مؤمن از کوه سخت تر است. کوه هرچقدر محکم و مقاوم باشد، اما عاقبت در گذر زمان و با حوادث طبیعی چون باد و طوفان و باران و... فرسوده می شود، اما مؤمن در گذر ایام، در حوادث و بلاها، چون فولاد آبدیده می گردد و مانند الماس هرچه صیقل بخورد، شفاف تر و بَرَنده تر خواهد شد. هر شکست، مؤمن را برای مبارزه ای دیگر، نیرومند می سازد و هر پیروزی، ایمان او را قوی تر می کند. امام حسین (علیه السلام) در میدان جنگ با آنکه سپاه کوچکی را رهبری می کند اما محکم و استوار در برابر لشکر بیشمار یزید می ایستد، در هنگام مبارزه، شاداب تر و بشاش تر از زمانی است که بیرون میدان ایستاده است. برای همین،

دشمن را به تعجب وامی دارد. در حال جنگ با چنان روحیه ای شمشیر می زند که هیچ کس تاب مقاومت در برابر ضربه های او را ندارد. و عاقبت وقتی دشمنان می بیند رو در رو حریف او نمی شوند، از اطراف محاصره اش می کنند و ناجوانمردانه او را از پای درمی آورند. دشمن می پندارد با مرگ امام حسین (علیه السلام) مبارزه او به پایان رسیده است، در لحظه ای که سر مقدس امام را از پیکر مطهرش جدا می کنند همه نفس راحتی می کشند. گویی کوه بزرگی را از سر راه خود برداشته اند، اما نمی دانند که اگر خواست خداوند نبود که حسین در این راه شهید شود، قادر نبودند کوچکترین آسیبی به او برسانند. از طرفی اگر امام حسین (علیه السلام) در برابر آن لشکر انبوه زنده می ماند، همه مشرک می شدند و می گفتند «حسین خداست» بنابراین تقدیر الهی هم این بود که حسین (علیه السلام) در این راه کشته شود. زیرا هدف، زنده ماندن و زندگی کردن نبود، بلکه امام برای توحید و حکومت توحیدی آمده بود و بر اثر سلطه معاویه و همدستانش، دین خدا در معرض خطر جدی قرار داشت که راهی جز ایثار و فداکاری حسین و یارانش باقی نمانده بود. همه یاران امام حسین (علیه السلام) به شهادت رسیدند و امام آخرین کسی بود که باید با دشمنان خونخوار می جنگید. امام با زنها و کودکان خداحافظی کرد و به آنها سفارش فرمود تا صبر داشته باشند. «سکینه» دختر امام خیلی بی تاب بود، او امام را بسیار دوست می داشت. امام او را به سینه چسباند و اشک چشم هایش را پاک کرد و او را دلداری داد. سپس امام در آخرین ساعت های عمر شریفش، از اهل حرم لباسهای کهنه ای خواست تا زیر لباسهای خود بپوشد که پس از شهادت، بدن او را برهنه نکنند. امام هنگام حمله به قلب سپاه شیطان، اشعاری حماسی و به یادماندنی خواند و مبارز طلبید. هر کس به جنگ امام می آمد با شمشیر آن حضرت، به جهنم می رفت. امام تعداد زیادی از لشکر دشمن را به هلاکت رساند و بعد به طرف راست لشکر عمر بن سعد حمله کرد، عده ای را کشت و سپس به سمت چپ حمله کرد. دشمن، با انبوه سپاهش، امام را محاصره کرد، اما فرزند حیدر (علیه السلام) با دلاوری و شجاعت به آنها حمله می کرد و دسته های هزار نفری آنها را از هم می پاشید و بعد به جای خود بازمی گشت و می گفت: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ». امام برای اینکه زنان و کودکان محفوظ بمانند و از آنان نگهداری کند، زیاد از خیمه ها دور نمی شد و هرگاه حمله می کرد، به نزدیک خیمه ها بازمی گشت. شهادت و شجاعت امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا، یادآور دلاوریهای پدرش حضرت علی (علیه السلام) بود. دشمن مثل گله روباهی که از مقابل شیری فرار می کند، می گریختند و هر کس می ماند با اولین ضربت شمشیر امام کشته می شد. سماواتیان مات و حیران همه***سرانگشت حیران به دندان همه که یارب چه زور و چه بازوست این***مگر با فلک همترزوست این حدود هزار و نهصد و پنجاه نفر از دشمنان به دست امام به هلاکت رسیدند. در این حال عمر بن سعد به قوم خود گفت: «وای بر شما! آیا می دانید با چه کسی می جنگید؟ این فرزند علی ابن ابی طالب است. پدرش کسی است که پدران ما را کشت، پس از همه طرف به او حمله کنید.» بی درنگ چهار هزار نفر، امام را هدف تیرهای خود قرار داده و او را تیرباران کردند. دشمن تصمیم گرفت که ضربه ای روحی به امام بزند و او را از کار بیندازد. به همین جهت بین امام و خاندانش قرار گرفت و میان آن حضرت با خیمه ها فاصله انداخت. امام با دیدن این صحنه فریاد زد: «ای پیروان خاندان ابوسفیان، اگر دین ندارید و از معاد و روز جزا نمی هراسید، لااقل در دنیای خود آزادمرد باشید.» شمر فریاد زد: «ای پسر فاطمه چه می گویی؟» امام فرمود: «من با شما می جنگم، شما هم با من می جنگید و زنان را گناهی نیست، پس تا جان در بدن دارم و زنده هستم به اهل بیت من تعرض نکنید و با آنان کاری نداشته باشید.» شمر گفت: «حق داری.» آن گاه فریاد زد: «از حرم این مرد دور شوید و با خودش کار داشته باشید، سوگند به جان خودم که او جنگجویی بزرگوار است.» دشمن، نهایت نامردی و پستی را انجام داد. دیوانهوار، امام را محاصره کرد و مثل حلقه ای دورش را گرفت. تشنگی بر امام غلبه کرده بود. صحرای کربلا در آتش می سوخت و گرما بیداد می کرد. هر لحظه که امام اسب خود را به سمت رود فرات به حرکت در می آورد، با حمله ای عمومی به آن حضرت، نمی گذاشتند به آب برسد. امام خود را به خیمه ها رساند و یکبار دیگر با اهل بیت خویش خداحافظی کرد و به آنها فرمود: «آماده

باشید برای بلا و بدانید که خدا نگهدار و حامی شما است و از شر دشمنان شما را نجات خواهد داد و پایان کار شما به خیر و خوبی است و دشمنانتان را به انواع گرفتاری ها عذاب خواهد کرد و شما را نیز در عوض این بلا-انواع نعمت ها و کرامت ها خواهد داد . پس زبان به شکایت نگشایید و چیزی نگویید که از قدر و منزلت شما بکاهد . « لحظاتی بعد امام به میدان برگشت . عمر بن سعد مجدداً دستور حمله عمومی داد ، صد و هشتاد نیزه دار و چهار هزار تیرانداز ، به آن حضرت حمله کردند . ضربه های پی در پی بر بدن امام وارد می شد و او را مجروح می کرد . امام - که از مبارزه خسته شده بود - لحظاتی ایستاد تا رفع خستگی کند ، اما ناگهان دشمن سنگی به پیشانی امام زد و پیشانی مطهرش شکست . خون از سر حضرت جاری شد . لباسش را کمی بالا آورد تا خونی که بر اثر برخورد سنگ بر چهره اش ریخته بود ، پاک کند که ناگهان تیر سه شاخه زهر آلودی آمد و سینه امام را شکافت و قلب مقدّسش را پاره کرد . امام در این حالت فرمود : « بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ » . سپس تیر را از پشت خود بیرون آورد و خون جاری شد . زخمهای بدن امام زیاد و سنگین شده بود . « صالح بن وهب مزنی » نیزه ای به تهبگاه [پهلوی ، طرف راست یا چپ شکم] امام زد و آن حضرت از اسب بر زمین افتاد . در این هنگام ، حضرت زینب (علیه السلام) از خیمه بیرون آمد و فریاد زد : « ای کاش آسمان بر زمین می آمد ! ای کاش کوهها خرد و پراکنده صحرا می شد ! » شمر فریاد زد : « منتظر چه هستید ؟ » لشکریان عمر بن سعد حلقه محاصره امام را تنگ تر و از هر طرف حمله نمودند . « زُرْعَةُ بن شَرِيك » ضربه ای بر شانه امام زد و شخص دیگری شمشیری بر کتف دیگر آن حضرت فرود آورد ، تا اینکه امام به رو افتاد ، گاهی بلند می شد و گاهی می افتاد . « گودال قتلگاه » قیامت بود . آنگاه « سِنَانِ بن أَنَس » نیزه ای بر گودی زیر گلولی امام زد ، آن گاه نیزه خود را کشید و بر سینه آن حضرت زد . در همان حال ، تیری به سوی امام پرتاب کرد که در گلولی مقدّس امام قرار گرفت . امام تیر را بیرون آورد و دو دست خود را پر از خون کرد ، بر صورت و ریش خود کشید و فرمود : « با این حال ، که به خون آغشته ام و حَقَم را غصب کرده اند ، خداوند را ملاقات خواهم کرد . » در این هنگام عمر بن سعد به « خُولِي بن يَزِيد أَصْبَحِي » گفت : « پیاده شو و کارش را تمام کن . » خولی بالای سر امام نشست ولی لرزه تمام بدنش را گرفت و برگشت . امام در آخرین لحظات ، با خدای خویش مناجات و راز و نیاز می کرد . عمر بن سعد منتظر بود . « سنان بن انس » و « شمر بن ذی الجوشن » ، با کمک یکدیگر - در حالی که روی سینه امام نشسته بودند - سر مطهر امام را جدا کردند . خون ، گودال قتلگاه را گرفته بود . امام حسین (علیه السلام) با مردانگی و به دور از ذلت و خواری ، در خاک و خون می غلتید . امام در وقت شهادت ، پنجاه و هفت سال از عمر شریفش گذشته بود . سال ۶۱ هجری ، شاهد حادثه غم انگیز کربلا بود . در آن سال ، سر امام را بالای نیزه زدند و برای این پیروزی (!) شادی کردند .

اسب امام چه کار کرد ؟

وقتی که امام حسین (علیه السلام) به زمین افتاد ، اسبش شیبه کشید ، سر خود را بر زمین زد سپس به سوی خیمه ها رفت . سکینه بیرون آمد و اسب را با زین و واژگون و یال غرقه در خون و شیبه زن دید . اسب به شدت سر خود را به زمین می زد و شیبه می کشید و اشک می ریخت ، به گونه ای که همه حاضران را به تعجب واداشت . اسب باوفا ، در کنار خیمه ها جان داد . تاریخ نویسان گفته اند آن اسب ، اسب رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) و آخرین مَرَكَب امام حسین (علیه السلام) بود .

غارت لباسها و وسایل امام

پس از شهادت امام و جدا کردن سر مقدّس آن حضرت ، لشکریان عمر بن سعد ، لباس ها و اسلحه امام را ربودند . « پیراهن » امام را « اسحاق بن حیوة حَضْرَمِي » برداشت و پوشید ، که به مرض پیسی (بَرَص) ، لکه های سفیدی که در بدن به وجود می آید) مبتلا شد و همه موهای بدنش ریخت . « سراویل » (شلوار ، زیرجامه) امام را « أَبَجْر بن كَعْب تَمِيمِي » برداشت ، که پاهایش خشک شد .

«عمّامه» امام را «أَخْنَس بن مَرْثَد» یا «جابر بن یزید» برداشت و به سر خود بست که دیوانه شد. «نعلین» امام را «أَسْوَد بن خَالِد» برداشت و «انگشتر» امام را «بَجْدَل بن سَلِیم» برداشت که برای ربودن انگشتر امام، انگشت آن حضرت را قطع کرد. «زره» امام را «عمر بن سعد» برداشت و «شمشیر» امام را «جمیع بن خلق» یا «أَسْوَد بن حَنْظَلَه» برداشت. دشمنان بی دین و خونخوار، بدن آن حضرت را برهنه کردند و هر چه داشت دزدیدند.

غارت خیمه ها

سپاهیان ستمگر، بعد از جدا کردن سر مطهر امام، به خیمه ها هجوم آوردند، حرم امام را غارت کردند و سپس خیمه ها را آتش زدند. تمام وسایل و حتی گوشواره های کودکان و زنان را دزدیدند. دشمنان بی دین، لباسهای بعضی از زنان را ربودند. زنان و بچه ها را با پایین نیزه می زدند و آنها به یکدیگر پناه می بردند. غارتگران لشکر عمر بن سعد، همه وسایل و لوازم شخصی زنان و کودکان را از آنان می گرفتند. به علت رفتار خشن و بی رحمانه شان بعضی از کودکان از ترس غش کرده و بیهوش شدند. «زینب» و «أم کلثوم» خواهران امام بر این مصیبت می گریستند. یک خیمه باقی مانده بود و خون آشامان به آن سمت هجوم آوردند. امام سجاد (علیه السلام) در خیمه بود، شمر جلو آمد تا امام چهارم را بکشد. «حمید بن مسلم» گفت: «آیا بیمار را هم می کشید؟!» سپس ادامه داد: «همان بیماری برای او کافی است و او را از بین می برد.» به این ترتیب، امام زین العابدین به قتل نرسید. و این خواست خداوند متعال بود، تا «امامت» باقی بماند.

بدن امام را لگدکوب کردند

عمر بن سعد، بعد از اینکه از خیمه های زنان برگشت، در بین همراهانش فریاد زد: «چه کسانی دستور ما را در مورد حسین انجام می دهند و با اسبان خود سینه و پشت او را لگدکوب می کنند؟!» بی درنگ ده نفر به نامهای: «اسحاق بن حیوة»، «أَخْنَس بن مرثد»، «حکیم بن طفیل»، «عمر بن صبیح صدای»، «رجاء بن مُنْفِدِ عَبدی»، «سالم بن خیمه جعفری»، «واخط بن ناعم»، «صالح بن وهب جعفری»، «هانی بن ثبیت حضرمی»، «اسید بن مالک» بر اسبهای خود سوار شدند و بر بدن مقدس امام تاختند. تاریخ نویسان و محققان ریشه های خانوادگی این ده نفر را بررسی کرده اند و به این نتیجه قطعی رسیده اند که همه آنها حرام زاده بودند. به علاوه، این ده نفر وقتی به کوفه برگشتند، جایزه کوچکی از عبیدالله بن زیاد گرفتند اما وقتی مختار قیام کرد آنان را گرفت و دست و پایشان را با زنجیرهای آهنی بست و دستور داد بدن آنها را با اسب لگدکوب کنند تا به هلاکت برسند.

عزاداری استثنایی برای امام حسین (علیه السلام)

وقتی که امام حسین (علیه السلام) در خون غلتید و کافران سرش را از بدن جدا کردند و بر بالای نیزه زدند، ناگهان دنیا به لرزه درآمد و عرش خدا لرزید. زمین سرد شد و خورشید از حرکت ایستاد. جنّ و انسان به گریه آمدند. فرشته ها و ملائک، شیونشان عرش را به لرزه درآورد. جمادات، نباتات و حیوانات به سوگ نشستند. از آسمان خون بارید. به این ترتیب، عالم عزادار شد و خداوند متعال، خود صاحب عزا شد. گرد و غبار شدیدی آسمان کربلا را فرا گرفت و روز مثل شب تاریک شد. باد سرخی با شدت تمام میوزید و از هیچ کس اثری به چشم دیده نمی شد. مردم گمان کردند که عذاب الهی بر آنها فرود آمده، اما ساعتی چنین بود و آن گاه هوا روشن شد. در روایتی حضرت علی (علیه السلام) فرمود: «هر چیزی برای مظلومیت حسین گریه خواهد کرد، حتی حیوانات وحشی صحراها، ماهیان دریاها، پرندگان آسمان، آفتاب، ماه، ستارگان، آسمان، زمین، مؤمنین، جنّ و انس و جمیع فرشتگان آسمان ها و زمین ها و بهشت و مالک و حاملین عرش، از آسمان خون و خاکستر می بارد.» سپس فرمود:

«پس لعنت خدا بر قاتلین حسین واجب شد.»

شهادی کربلا چه کسانی بودند؟

بر اساس روایت‌هایی که در کتاب‌های تاریخی آمده، شهدای کربلا از «بنی هاشم» و «غیر بنی هاشم» هستند که در رأس ایشان حضرت امام حسین (علیه السلام) است. اسامی شهدای بنی هاشم - که سی نفر هستند - این طور ذکر شده است: فرزندان امیرالمؤمنین (علیه السلام): ابوبکر بن علی، عمر بن علی، محمد اصغر بن علی، عبدالله بن علی، عباس بن علی، محمد بن العباس بن علی، عبدالله بن العباس بن علی، عبدالله اصغر، جعفر بن علی، عثمان بن علی. فرزندان امام حسن (علیه السلام): قاسم بن حسن، ابوبکر بن حسن، عبدالله بن حسن، بشر بن حسن. فرزندان امام حسین (علیه السلام): علی بن الحسین الاکبر، عبدالله رضیع، ابراهیم بن الحسین. فرزندان عبدالله بن جعفر: محمد بن عبدالله بن جعفر، عون بن عبدالله بن جعفر، عبیدالله بن عبدالله بن جعفر. فرزندان عقیل بن ابی طالب: مسلم بن عقیل، جعفر بن عقیل، جعفر بن محمد بن عقیل، عبدالرحمن بن عقیل، عبدالله بن مسلم بن عقیل، عبدالله الاکبر بن عقیل، عون بن مسلم بن عقیل، محمد بن مسلم بن عقیل، محمد بن ابی سعید بن عقیل، احمد بن محمد هاشمی. اسامی شهدای کربلا به غیر از بنی هاشم: ابراهیم بن الحسین اسدی، ابن الحتوف بن الحارث انصاری، ابو عامر نهشلی، ادهم بن امیه عبدی، اسلم ترکی، امیه بن سعد طائی، انس بن الحارث کاهلی، انیس بن معقل اصبحی، بریر بن خضیر همدانی، بشر بن عبدالله خضرمی، بکر بن حی تیمی، جابر بن الحجاج تیمی، جبلمه بن علی شیبانی، جناده بن الحارث سلیمانی، جناده بن کعب انصاری، جنده بن حجیر خولانی، جون بن مالک تیمی، الحارث بن امرئ القیس کندی، الحارث بن نبهان، الحباب بن الحارث، الحباب بن عامر شعبی، حبشی بن قاسم نهمی، حبیب بن مظهر (مظاهر) اسدی، الحجاج بن بدری سعیدی، الحجاج بن مسروق جعفی، حر بن یزید ریاحی، الحلاس بن عمرو راسبی، حنظله بن اسعد شبامی، حنظله بن عمرو شیبانی، رافع، زاهر بن عمرو کندی، زهیر بن بشر خنعمی، زهیر بن سلیم آردی، زهیر بن القین بجلی، زیاد بن عریب صائدی، سالم، سالم، سعد بن الحارث انصاری، سعد، سعید بن عبدالله خنقی، سلمان بن مضارب بجلی، سلیمان، سوار بن منعم نهمی، سوید بن عمرو بن ابی المطاع، سیف بن الحارث بن سریع جابری، سیف بن مالک عبدی، شیب، شوذب، الصرغامه بن مالک، عائذ بن مجمع عائذی، عابس بن ابی شیب شاکری، عامر بن حسان بن شریح، عامر بن مسلم عبیدی، عابد بن المهاجر جهنی، عبدالاعلی بن یزید کلبی، عبدالرحمن ارحبی، عبدالرحمن بن عبدربه انصاری، عبدالرحمن بن عروه غفاری، عبدالرحمن بن مسعود تیمی، عبدالله بن ابی بکر، عبدالله بن بشر خنعمی، عبدالله بن عروه غفاری، عبدالله بن عمیر بن جناب کلبی، عبدالله بن یزید عبیدی، عبیدالله بن یزید عبیدی، عقبه بن سمعان، عقبه بن الصلت جهنی، عماره بن صلخ آردی، عمران بن کعب بن حارثه اشجعی، عمار بن حسان طائی، عمار بن سلامه دالانی، عمرو بن عبدالله جندعی، عمرو بن خالد آردی، عمرو بن خالد صیداوی، عمرو بن قرظ انصاری، عمرو بن مطاع الجعفی، عمرو بن جناده الانصاری، عمرو بن ضبیعه ضبعی، عمرو بن کعب ابو ثمامه صائدی، قارب، قاسط بن زهیر تغلی، القاسم بن حبیب آردی، گردوس تغلی، کنانه بن عتیق تغلی، مالک بن ذودان، مالک بن عبدالله بن سریع جابری، مجمع جهنی، مجمع بن عبیدالله عائذی، محمد بن بشر خضرمی، مسعود بن الحجاج تیمی، مسلم بن عوسجه اسدی، مسلم بن کثیر آردی، مقسط بن زهیر تغلی، منجح، الموقع بن ثمامه اسدی، نافع بن هلال بجلی، نصر، النعمان بن عمرو راسبی، نعیم بن عجلان انصاری، واضح رومی، وهب بن حباب کلبی، یزید بن ثبیط عبیدی، یزید بن زیاد بن مهاصر کندی، یزید بن مغفل جعفی.

حال امام سجاد در مورد مصیبت کربلا

حضرت امام زین العابدین (علیه السلام)، در روز عاشورا مصیبت‌های بسیاری کشید. پدر، برادران، عموها، پسرعموها و یاران

را کشته و در خاک و خون غلتیده دید. زنان و کودکان و خواهران را دید که به اسارت گرفته شدند و شلاق می‌خورند. اما خداوند متعال به او صبر داده بود تا در برابر همه مصیبت‌ها شکمیا باشد؛ در حالی که می‌دید بیشتر خاندانش و یاران پدرش در خاک و خون غلتیده‌اند و بدنهایشان برهنه و لباسهایشان به غارت رفته است. حق ایشان غصب شده، خاندانشان کشته شده و از وطن رانده شده‌اند. امام سجاد (علیه السلام) حدود چهل سال بر شهادت پدر بزرگوارش گریه کرد. در این مدت روزها را روزه می‌گرفت و شبها عبادت می‌کرد. وقتی در افطار برایش آب و غذا می‌آوردند و می‌گفتند: «آقا بفرمایید بخورید.» امام می‌فرمود: «فرزند رسول خدا گرسنه کشته شد، فرزند رسول خدا تشنه کشته شد.» آنقدر این جملات را تکرار می‌کرد و گریه می‌کرد، تا ظرف غذایش از اشک تر می‌شد و آب آشامیدنی که برایش آورده بودند با اشکش آمیخته می‌شد. حال امام این چنین بود تا به ملکوت اعلی پیوست.

رباب که بود؟

رباب همسر امام حسین و دختر «امراء القیس بن عدی کلبی» بود. رباب مادر «سکینه» و «عبدالله رضیع» است و بعد از شهادت امام، بیش از یک سال زنده نماند. او به امام علاقه شدیدی داشت و امام هم به او علاقه مند بود. رباب به مدینه برنگشت و در کنار قبر مطهر امام حسین (علیه السلام) ماند و زیر سایه و سقف هم نرفت، تا اینکه بعد از یک سال، بر اثر غم و اندوه از دنیا رفت. او از بافضیلت‌ترین زنان عصر خود بود و شعرهایی هم برای مصیبت امام حسین (علیه السلام) سرود.

دفن شهدای کربلا

بعد از روز عاشورا، عده‌ای از طایفه «بنی اسد» - که موافق با امام حسین (علیه السلام) بودند - به کربلا آمدند تا پیکر امام و یارانش را دفن کنند. اما به علت وجود زخم‌های زیاد و یا قطعه قطعه بودن پیکر شهداء آنها را نمی‌شناختند و حیران بودند. در آن حال، امام زین العابدین (علیه السلام) آمد و بدن مطهر شهدا را یک به یک به آنها شناساند و آنها در دفن شهدا، امام زین العابدین (علیه السلام) را یاری نمودند. امام زین العابدین (علیه السلام) روی قبر پدرش نوشت: «هذا قبرُ الحسین بنِ علی بن ابی طالب، الَّذی قَتَلُوهُ عَطِشَانًا غَرِيبًا».

اسارت خاندان امام

جنایتکاران بنی امیه، پس از آن که امام و یارانش را به شهادت رساندند، لباسها و وسایلش را به غارت بردند، با اسب بر بدنش تاختند، خیمه‌های خاندانش را به آتش کشیدند، زنان و کودکان را غارت کردند و آنها را به اسارت درآوردند. دشمن، خاندان امام حسین (علیه السلام) را شهر به شهر گرداند. یزید می‌خواست با این کار خاندان پیامبر و مقدسات دین را خوار و پست گرداند و به این ترتیب، مردم را بترساند تا کسی جرأت مبارزه نداشته باشد. اما این خاندان الهی در دوران «اسارت» هم، با باطل جنگیدند و دشمن را رسوا کردند و با سخترانی‌های بیدارگشان برنامه دشمنان اسلام را نقش بر آب ساختند. بنی امیه با پیامبر و اهل بیت او دشمنی شدید داشتند و همواره خصومت خود را به شکلی نشان می‌دادند. حضرت محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) آنان را لعنت کرد. در سوره اسراء آیه شصت «شجره ملعونه» به بنی امیه تفسیر شده است. مأموران سپاه یزید با وضع ناراحت‌کننده‌ای خاندان امام حسین (علیه السلام) را وارد کوفه کردند. امام زین العابدین (علیه السلام) را غل و زنجیر کرده و در حالی که دستها را به گردنش بسته بودند، در معرض تماشای مردم گذاشتند. مردم بیوفای کوفه، با بی‌حیایی به تماشای زنان و کودکان ایستاده بودند. آنان می‌دیدند گوشواره‌های دختران و زنان از گوششان کشیده شده و جای زخم و جراحت بر جای مانده است.

بچه های اسیر ، پابرنه بودند و مردم کوفه می دیدند که از پای دختران خلخال را بیرون آورده اند . زنان اهل بیت در حال اسارت و با آن وضع بسیار بد نیز ، اعتراض آمیز ، بر حفظ عفت و حجاب تأکید داشتند . «ام کلثوم» فریاد کشید : آیا شرم نمی کنید که برای تماشای اهل بیت پیامبر جمع شده اید ؟ ! سرهای شهدا را که بر نیزه بود ، جلو مردم آوردند . در این موقع همه به گریه افتادند . حضرت زینب (علیها السلام) وقتی نگاهش به سر امام حسین (علیه السلام) افتاد ، از شدت ناراحتی ، پیشانی را به چوبه مخمل زد و خون از پیشانی مبارکشان جاری شد . در کوچه ها و میدان های کوفه ، سر بریده امام بر سر نیزه ، آیه اصحاب کهف را می خواند : «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا» . سربازان با خوشحالی سرهای شهدا را در جای جای کوفه می گرداندند . این جنایت دردناک و زشت بنی امیه ، نشانه مظلومیت امام حسین (علیه السلام) است . دشمنان می خواستند دیگران را بترسانند و جلو حق گویی را بگیرند اما موجی از خشم و نفرت در مردم به وجود آمد و مردم از حيله های پشت پرده «شجره معلونه» آگاه شدند . وقتی کاروان اسیران کربلا را وارد دارالاماره کردند ، حضرت زینب (علیها السلام) خطاب به عبیدالله بن زیاد ، او را «ابن مرجانه» خواند و این اشاره به نسب ناپاک او بود و باعث رسوایی حاکم کوفه شد . سپس حضرت زینب با سخنرانی آتشین خود به افشاگری پرداخت . عبیدالله بن زیاد ، سر مطهر امام حسین (علیه السلام) را همراه «شمر» به شام نزد یزید فرستاد . شمر ، مردی آبله رو و بدسیرت و زشت صورت بود و حرام زاده به حساب می آمد . او در طول راه کوفه تا شام ، با سنگدلی تمام ، اسیران را آزار می داد . امام زین العابدین (علیه السلام) را در مدت اسارت ، بر شتر بی جهاز و بی کجاوه [۲] نشانده و پاهای آن حضرت را به زیر شکم شتر بسته بودند . بیماری امام از یک طرف و مصیبت ها و رنج اسارت از سوی دیگر ، قلب خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) را می سوزاند .

ورود اسیران به شام

یزید در انتظار رسیدن اسیران بود . نماینده جنایتکارش «عبیدالله بن زیاد» برنامه اش را خوب انجام داده بود . یزید دستور داد تا شهر شام را آذین بندی کنند و خاندان حسین بن علی (علیه السلام) را در کوچه و بازار بگردانند . کاروان اسیران را سه روز در پشت «دروازه ساعات» نگهداشتند تا کار جشن کامل شود . آن دروازه ، یکی از دروازه های شرقی شام بود که راه «حلب» و «کوفه» به آن ختم می شد . شهر را با زیورها ، دیبا و زر و سیم و انواع جواهر آراستند . سپس مردان ، زنان ، کودکان ، بزرگسالان ، وزیران ، امیران ، یهود ، مجوس ، [۳] نصارا [۴] و همه اقوام ، با طبل ، دف ، شیپور ، سرنا و دیگر ابزار لهو و لعب برای شادی و تفریح بیرون آمدند . چشمها را سُرمه کشیده ، دستها را خنا بسته و بهترین لباس ها را پوشیده و خود را آراسته بودند . در چنین وضعی ، روز اول ماه صفر ، سر مطهر امام حسین (علیه السلام) را - که بالای نیزه بود - وارد شهر کردند و به دنبال آن ، اسیران اهل بیت را به شهر آوردند . مردم به شادمانی و پایکوبی و طبل زنی مشغول بودند . این برنامه ، حاصل تلاشهای معاویه بود . او بیش از سی سال در شام حکومت کرد . مردم شام ، با تلاشهای معاویه با حضرت علی (علیه السلام) و خاندانش دشمنی میورزیدند و رفتار مردم شام با اسیران کربلا - نشان دهنده آن بود . سالها بود که در قنوت نمازشان بر حضرت علی (علیه السلام) لعنت می فرستادند ! علاوه بر اینها ، یزید ، برای موجه جلوه دادن کار خود ، امام حسین (علیه السلام) را «شورش» معرفی کرد و خود را سرکوب کننده شورش ضد حکومت اسلامی (!) می دانست . اسیران را از قسمتهای مختلف شهر عبور دادند ، از جمله «بازار شام» . جمعیت زیادی از مردم برای دیدن اسیران خاندان محمد (صلی الله علیه و آله وسلم) در دو طرف بازار صف کشیده بودند . در انتهای بازار «مسجد اُموی» قرار داشت و اسیران را از همین مسیر وارد مسجد کردند . فشار جمعیت حرکت را کند کرده بود . خونبارترین برکهای تاریخ در حال نوشتن بود . سخنان امام حسین (علیه السلام) و خاندانش در قیام تاریخی کربلا ، همه بیانگر این بود که قیام ، برای دین و مبارزه با ستم و کفر است . اهل بیت (علیهم السلام) همواره خود را خاندان و وارثان پیامبر معرفی می کردند و بر این مهم

تأکید داشتند، تا پرده های غفلت و خاموشی را کنار بزنند .

قصر یزید، در انتظار اسیران

قصر یزید - که آن را «دار الخلافه» می نامیدند، نزدیک مسجد جامع اُموی بود. یزید برای اینکه پیرویش را به رُخ مردم بکشد، اجازه داد تا همه وارد دارالخلافه شوند. و از این رو قصر پر از جمعیت شد. سپس اُسرای اهل بیت را - که با طناب و زنجیر آنان را به هم بسته بودند - با وضعی توهین آمیز وارد مجلس جشن یزید کردند. سر مطهر امام حسین را داخل «طُشت طلا» گذاشتند و نزد یزید آوردند. یزید در حالی که می خندید با چوب خَیْزَران [۵] بر لبهای امام زد و با غرور و سرمستی خواند: «بنی هاشم با حکومت بازی می کردند، نه خَبری (از آسمان و غیب) آمده و نه وحی نازل شده است...». یزید آرزو کرد کاش نیاکانش - که در جنگ یَدر کشته شدند - زنده بودند و خونخواهی و انتقام او را می دیدند. این جملات، نشان دهنده کفر قلبی و کینه یزید به پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) بود. پس از سخنان کفرآمیز یزید، حضرت زینب (علیها السلام) سخنرانی تاریخی اش را با این آیه شروع کرد: «سرانجام بدکاران، آن شد که آیات الهی را تکذیب و مسخره کردند.» [۶] در ادامه سخنرانی اش باز هم از قرآن کمک گرفت: «کافران مپندارند که اگر به آنان مهلت می دهیم، برایشان خوب است، بلکه گناهانشان افزوده می شود و برای آنان عذاب خوارکننده ای است.» [۷] به طور کلی سخنرانی حضرت زینب (علیها السلام) بیانگر خروج یزید از اسلام و بی اعتقادی او به دین و اثبات کفر و انجام کارهای زشت و ناپسند او است. در حقیقت، واقعه با عظمت کربلا، کفر پنهان بنی امیه را ظاهر و چهره اصلی آنها را برای مردم روشن کرد. «فاطمه» دختر امام حسین (علیه السلام) در بین اسیران بود. او هم به نوبه خودش سخنان افشاگرانه ای بر ضد جنایتهای یزید بیان کرد و همه حاضران را به گریه انداخت. در دارالخلافه یزید، چشم یکی از وابستگان حکومت به او افتاد، از این رو از یزید خواست او را به وی ببخشد. حضرت زینب (علیه السلام) به شدت اعتراض کرد و کار آنان را کُفر به حساب آورد. تبلیغات بنی امیه وانمود کرده بود که بر دشمنان اسلام و بر شورشیان پیروز شده اند و خاندان آنها را به اسارت درآورده اند، اما حضرت زینب (علیها السلام) و امام زین العابدین (علیه السلام) با سخنرانی هایشان «جشن» را به «عزا» تبدیل کردند و پیروزی (!) را بر کام یزید تلخ نمودند.

خرابه شام

بعد از سخنرانی حضرت زینب (علیه السلام) در مجلس جشن یزید، که وضع را بر ضد او تغییر داد، یزید خاندان امام حسین (علیه السلام) را در خرابه ای بی سقف جای داد. اهل بیت، سه روز در آن خرابه بودند و برای امام حسین و شهدای کربلا عزاداری می کردند. «رقیه» دختر خُردسال امام حسین (علیه السلام) در همین خرابه پدرش را در خواب دید و پس از بیدار شدن بسیار گریست و بی تابی کرد و پدر را خواست. خبر به یزید رسید. به دستور او سر مطهر امام حسین (علیه السلام) را برای رقیه آوردند و او از این منظره بیشتر ناراحت شد و همان روزها روح از بدنش جدا شد و به سوی خدا رفت. در مدتی که خاندان امام حسین (علیه السلام) در شام اسیر بودند، چند نوبت آنها را به قصر یزید بردند. یزید به هیچ وجه حيله اش عملی نشد و هر بار نتیجه معکوس گرفت. او ناچار شد خاندان پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) را در بیستم صفر به مدینه بفرستد.

آغاز امامت امام چهارم

پس از شهادت مظلومانه امام حسین (علیه السلام)، امامت به حضرت زین العابدین (علیه السلام) منتقل شد. آن حضرت در واقعه جانسوز کربلا حضور داشت و به علت بیماری، در خیمه بستری بود. پس از شهادت امام حسین (علیه السلام) همراه با

خاندان پیامبر به اسارت گرفته شد و با حالتی ناراحت کننده - که غل و زنجیر به دست و گردن آن حضرت بسته بودند - به کوفه و از آنجا به شام برده شد. در قصر یزید با سخنرانی بسیار مهمی، چهره یزید را به مردم شناساند و مردم شام را از حقیقت قیام کربلا آگاه کرد. امام زین العابدین (علیه السلام) در واقعه دلخراش کربلا ۲۴ سال داشت و دارای فرزند بود. فرزند خردسالش، امام محمد باقر (علیه السلام) هم در کربلا حضور داشت. نقش اصلی امام زین العابدین (علیه السلام) در قیام عاشورا، رساندن پیام خون شهدای کربلا - و حفظ دست آوردها و اهداف پدر بود. سخنرانی امام زین العابدین (علیه السلام) در قصر یزید، باعث رسوایی حکومت شد و یزید چنان خشمگین شد که دستور داد امام را بکشند، اما حضرت زینب (علیها السلام) خود را سپر بلا کرد و اجازه نداد بدین کار موفق شوند.

زینب، پیامبر خون شهدا

از حضرت زینب (علیها السلام) به عنوان «قهرمان صبر» یاد می کنند. این شیرزن، پیام رسان خون شهدای کربلا است. او از شروع قیام عاشورا همراه برادرش امام حسین (علیه السلام) بود و از همه مسائل قیام عاشورا آگاهی داشت. او از شجاعت، عفاف، قوت قلب، زهد، فصاحت بیان و شهامت بسیار عجیبی برخوردار بود. این بانوی فداکار، دو پسر به نامهای «محمد» و «عون» داشت که در کربلا به شهادت رسیدند. در قیام الهی عاشورا، نقش فداکاری های بزرگ حضرت زینب (علیها السلام) خیلی زیاد بود. سرپرست قافله اسیران خاندان امام حسین (علیه السلام) و پرستار امام زین العابدین (علیه السلام) و افشا کننده ظلمهای حکومت بنی امیه با سخنرانی های تاریخ سازش بود. بعد از عاشورا و در مدت اسارت در کوفه و شام، سخنرانی های آتشینی ایراد کرد و باعث ادامه حماسه عاشورا و بیداری مردم شد. در مدینه بعد از دوران اسارت برای شهدای کربلا مجالس عزاداری برگزار و با سخنانش افشاگری می کرد.

قیام توأبین

پس از واقعه سوزناک کربلا، با روشنگری های حضرت زینب (علیها السلام) و امام زین العابدین (علیه السلام) در کوفه، شام و مدینه، مردم پی به عمق فاجعه ای بزرگ بردند که خود از جمله عاملان آن بودند. شیعیان کوفه به علت یاری نکردن امام حسین (علیه السلام) پشیمان شدند و توبه کردند. و برای همین اظهار توبه و پشیمانی، به «توآبین» مشهور شدند. آنها نزد «سلیمان بن صرد خزاعی» رفتند. سلیمان بن صرد، از چهره های برجسته و سرشناس شیعه در کوفه بود. از اصحاب پیامبر و در جنگ صفین از یاران حضرت علی (علیه السلام) بود. پس از مرگ معاویه، او به امام حسین (علیه السلام) نامه نوشت و از آن حضرت خواست تا به کوفه بیاید، اما عبیدالله بن زیاد او را به زندان انداخت. به همین جهت نتوانست در کربلا همراه امام حسین (علیه السلام) باشد. او که پشیمانی و توبه مردم کوفه را دید، رهبری قیام «توآبین» را بر عهده گرفت. در مدت چهار سال، با جذب افراد و تهیه سلاح و فراهم کردن امکانات قیام، به طور مخفیانه قیام را سازماندهی کرد. سرانجام در سال ۶۵ هجری با جمعیتی چهار هزار نفری قیام خود را با اشعار «یا لثارات الحسین» [۸] آغاز کردند. بر سر قبر امام حسین (علیه السلام) رفتند و با گریه و ناله از خدا خواستند تا آنها را ببخشد. سپس به سمت شام حرکت کردند تا حکومت را سرنگون کنند. به «عین الورد» آمدند و در آنجا با سپاه شام برخورد کردند. بعد از چند روز نبرد شدید، سرانجام سلیمان بن صرد - که ۹۳ سال داشت - با جمعی از یارانش به شهادت رسیدند. بقیه توآبین، چون توان مقابله با سپاه بزرگ شام را نداشتند، شبانه به کوفه برگشتند.

قیام مختار

«مختار بن ابی عبیده ثقفی» مردی خردمند، حاضر جواب، شجاع، بخشنده، تیزهوش و کارشناس مسائل نظامی بود. او از کسانی بود که فضایل آل محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) را نشر می داد و آشکار و پنهان از خاندان پیامبر طرفداری می کرد. وقتی «مسلم بن عقیل» به کوفه آمد، مختار او را به خانه اش برد و با مسلم به نفع امام حسین (علیه السلام) بیعت کرد. عبیدالله بن زیاد، بعد از کشتن مسلم، مختار را شلاق زد و زندانی کرد، و هنگام حادثه دلخراش کربلا، او و میثم تمار در زندان بودند. مختار پنج سال پس از واقعه جانسوز عاشورا، در سال ۶۶ هجری در کوفه قیام کرد. هدف قیامش، خونخواهی امام حسین (علیه السلام) و انتقام از جنایتکاران و قاتلان شهدای کربلا بود. در این قیام، بسیاری از شیعیان از او حمایت کردند و شعارشان این بود: «یا لثارات الحسین (ع) یا مَنْصُورٌ، اَمِت». [۹] درگیری های سختی در محله ها و میدان های کوفه پیش آمد. عده ای کشته و عده ای تسلیم شدند و مختار وارد قصر شد. روز بعد برای مردم کوفه سخنرانی کرد، بزرگان کوفه با او بیعت کردند. مختار پس از اینکه بر اوضاع کاملاً مسلط شد، یکایک قاتلان شهدای کربلا را دستگیر کرد و کشت. او نیروهایی را به اطراف می فرستاد تا هم بر آن مناطق تسلط پیدا کنند و هم جنایتکاران را گرفته و مجازات نمایند. مختار موفق شد افرادی چون: عمر بن سعد، شمر بن ذی الجوشن، عبیدالله بن زیاد، خولی، سنان، حرمله، حکیم بن طفیل، مُنْقِذِ بْنِ مُرّه، زید بن رقاد، زیاد بن مالک، مالک بن بشر، عبدالله بن اسید، عمرو بن حجاج و بسیاری از افرادی را که در عاشورا دستشان به خون شهدا آلوده بود، از دم تیغ بگذراند و بدنشان را بسوزاند و یا در مقابل سگها بیندازد. مختار، هجده ماه حکومت کرد و در سن ۶۷ سالگی در جنگی با سپاهیان «عبدالله بن زبیر» به شهادت رسید. قیام او و خونخواهی اش موجب خرسندی ائمه (علیهم السلام) بود.

تخریب حرم امام حسین (علیه السلام)

بعد از شهادت مظلومانه امام حسین (علیه السلام)، که باعث شد حقیقت اسلام روشن شود، شیعیان به زیارت قبر مطهر آن حضرت می آمدند. به این ترتیب، حاکمان ستمگر مرتب احساس خطر می کردند و سعی داشتند تا این محل تجمع را از بین ببرند. متوکل عباسی، با ایجاد پاسگاهی در نزدیکی کربلا به سربازانش دستور داد: هر کس را دیدید قصد زیارت حسین دارد، بکشید. به دستور متوکل، هفده بار قبر مطهر امام حسین (علیه السلام) را خراب کردند. یک بار «دیزج یهودی» را مأمور تغییر و تخریب قبر امام کرد. او نیز با غلامان خویش سراغ قبر رفت. قبر را شکافت، به حصیری که پیکر مطهر امام در آن بود برخورد کرد که از آن بوی مشک می آمد، دوباره خاک روی آن ریختند و آب بستند و آن زمین را می خواستند با گاو، شخم بزنند که گاوها جلو نمی رفتند و کار نمی کردند! هارون الرشید هم به حاکم کوفه دستور داد تا حرم امام حسین (علیه السلام) را خراب کند، اطراف آن را ساختمان بسازد و زمین هایش را زیر کشت و زراعت ببرد. حاکم کوفه هم مو به مو دستورهای هارون الرشید را انجام داد. با این حال، مردم باز هم به زیارت قبر امام حسین (علیه السلام) می آمدند و حتی گاهی با مأموران خلیفه درگیر می شدند. برخوردهای جفاکارانه دشمنان، همه، برای پراکندن عاشقان امام حسین (علیه السلام) از این مرکز روشنایی بود، اما کمترین نتیجه ای هم نگرفتند. وهابیان هم در سال ۱۲۱۶ قمری به کربلا حمله کردند و این تهاجمها، ده سال ادامه داشت. وهابیان کربلا را غارت، مردم را قتل عام و حرم مطهر امام را خراب کردند. در سالهای اخیر هم حکومت ظالم عراق، برای خاموش کردن حرکت انقلابی شیعیان این سرزمین، در سال ۱۳۷۰ شمسی به کربلا و نجف حمله کرد. بعضی ها با توپخانه، گنبد و بارگاه حرم امام حسین (علیه السلام) را مورد هجوم وحشیانه قرار دادند و حق طلبان را به خاک و خون کشیدند. «صدام» دستور داد حرم حضرت علی (علیه السلام) و امام حسین (علیه السلام) و حضرت عباس (علیه السلام) را تخریب نمایند و قیام مردمی بر ضد حکومت را خفه کنند.

چه کسی شیعه امام حسین (علیه السلام) است؟

کسی که شیعه و علاقه مند به امام حسین (علیه السلام) است، باید همرنگ، همجهت و همفکر با امامش باشد؛ باید از جهت رفتار، اخلاق و گفتار به امام حسین (علیه السلام) اقتدا کند، نه اینکه ادعا کند و شعار بدهد. البته شیعه امام حسین (علیه السلام) است، شیعه همه ائمه اطهار (علیهم السلام) است. شیعه، در راه ائمه (علیه السلام) - که راه خدا است - قدم بر می‌دارد. امام حسین (علیه السلام) الگو و نمونه فدا شدن در راه خداست. شیعه او هم باید اینطور باشد. شیعه امام حسین (علیه السلام) باید در این کارها و ارزشها به آن حضرت اقتدا کند: اطاعت امر خدا، خواندن و زنده نگهداشتن نماز، خودسازی، گریز از گناه، امر به معروف و نهی از منکر، زیر بار ذلت نرفتن و عدم سازش با ظالمان، جهاد و شهادت، قاطعیت و پایداری در راه عقیده، مبارزه با باطل، ایثار و... استشهاد به یک کتاب به معنای تأیید همه مطالب آن نیست.

مدارک و منابع مورد مطالعه

۱. قرآن کریم ۲. شیخ طبرسی: احتجاج ۳. شیخ مفید: ارشاد ۴. شیخ صدوق: امالی ۵. علامه مجلسی: بحارالانوار ۶. طبری، محمدبن جریر: تاریخ طبری ۷. ابن جوزی: تذکره الخواص ۸. (شهید) مطهری، مرتضی: حماسه حسینی ۹. رسولی محلاتی، سید هاشم: خلاصه تاریخ اسلام ۱۰. حکیمی، محمود: رهبر آزادگان حسین ۱۱. غفاری، محسن: سیره امام حسین ۱۲. مدرس، محمدباقر: شهر حسین ۱۳. ابن عبد ربّه: عقدالفرید ۱۴. معین، محمد: فرهنگ معین ۱۵. بهایی: کامل ۱۶. جعفرین محمدبن قولویه: کامل الزیارات ۱۷. اربلی، عیسی بن ابی الفتح: کشف الغمّه فی معرفه الائمه ۱۸. سیدبن طاووس: لهوف ۱۹. ابن نمای حلّی: مثیرالاحزان ۲۰. مسعودی: مروج الذهب ۲۱. اصفهانی، ابوالفرج: مقاتل الطالبین ۲۲. مقرّم، عبدالرزاق: مقتل الحسین ۲۳. ابی مخنف: مقتل الحسین ۲۴. ابن شهر آشوب: مناقب ۲۵. محدث قمی: منتهی الامال ۲۶. محدث قمی: نفس المهموم [۲] - محمّل، جایگاهی که بر شتر می‌بندند و در هر طرفی یک نفر می‌نشیند. [۳] - آتش پرست، آفتاب پرست، گبر. [۴] - کسانی که پیرو دین حضرت مسیح هستند. [۵] - چوب و ترکه ای که یزید، با آن بر سر بریده امام اشاره می‌کرد و بر لب و دندان امام می‌زد. [۶] - روم، (۳۰) آیه ۱۰. [۷] - آل عمران، (۳) آیه ۱۷۸. [۸] - ای خون خواهان حسین (علیه السلام). [۹] - ای یاری شده! بمیران. (نوعی پیش‌گویی و فال نیک به مرگ دشمن).

۱۴- کنز مخفی: مباحثی پیرامون زیارت عاشورا

مشخصات کتاب

عنوان قرارداد: زیارتنامه عاشورا - شرح. عنوان و نام پدیدآور: کنز مخفی: مباحثی پیرامون زیارت عاشورا / تألیف عبدالنبی اراکی؛ تحقیق ناصر باقری بیدهندی. مشخصات نشر: قم: مسجد مقدّس جمکران، ۱۳۸۸. مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص ۵/۱۴ * ۵/۲۱ س. شابک: ۴ - ۱۶۷ - ۹۷۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیپا موضوع: زیارتنامه عاشورا - نقد و تفسیر. شناسه افزوده: عراقی، عبدالنبی، ۱۸۹۱ - ۱۹۶۵ م.، شارح شناسه افزوده: باقر بیدهندی، ناصر، ۱۳۳۷. رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۸ ۴BP/۶۰۴۲۲/۲۷۱ رده‌بندی دیویی: ۷۷۷/۲۹۷ شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۴۸۰۹۰ + مؤلف: آیت الله العظمی عبدالنبی اراکی + تحقیق: ناصر باقری بیدهندی + صفحه‌آرا: امیرسعید سعیدی + ناشر: انتشارات مسجد مقدّس جمکران + چاپخانه و شمارگان: پرستش / ۲۰۰۰ جلد + نوبت و تاریخ چاپ: اول / زمستان ۱۳۸۸ + قیمت: ۱۴۰۰ تومان + شابک: ۴ - ۱۶۷ - ۹۷۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸ + مرکز پخش: انتشارات مسجد مقدّس جمکران + تلفن و نامبر: ۷۲۵۳۳۴۰، ۷۲۵۳۷۰۰ + ۰۲۵۱ قم - صندوق پستی: ۶۱۷

مقدمه محقق

الحمد لله رب العالمین، و الصّیلاه و السّیلام علی اکرم المرسلین سیدنا و نبینا محمّد الصادق الأمين و آله الهداه المیامین. یکی از زیارت‌های مأثور و روایت شده از حضرات معصومین علیهم السلام زیارت عاشورا است. در فرهنگ تشیع، این زیارت از جایگاهی رفیع و ویژه‌ای برخوردار است و دارای آثار و برکات شگفتی است و تأکید بسیاری به خواندن آن در همه اوقات شده است و ثواب و خواص فراوانی برای مداوت بر آن نقل شده است. این گنجینه معارف از جمله زیارتهایی است که در طول تاریخ، صالحان و عالمان شیعه به آن عنایت فوق العاده‌ای داشته و در پرتو زمزمه عاشقان این منشور آسمانی، به مراد و مقصود خود دست یافته و در هر دو سرا کامیاب شده‌اند و پرچم پرافتخار برائت از مشرکان را به اهتزاز درآورده‌اند. این مجموعه سیاسی، عرفانی توسط امام باقر علیه السلام به شیعیان تعلیم داده شده و در کتب دعا و زیارات منعکس گردیده است. بدون تردید زیارت عاشورا از برترین اسباب طاعت و تقرب به درگاه ربوبی و جلب رضای حق است. به دلیل آثار و برکات این منشور، تولی و تبری و مضامین بلند و مفاهیم والای آن، شماری از علما و دانشمندان به شرح آن اهتمام خاص داشته‌اند. و اهل معرفت آن را به عنوان ذکر و ورد خویش داشته و در دشواریها و سختی‌های خود به خداوند متوسل می‌شده‌اند. یکی از دانشمندانی که به شرح عالمانه زیارت عاشورا پرداخته، فقیه بزرگوار آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالنبی اراکی - علیه رضوان الباری - است که در این مقدمه به صورت فشرده به معرفی آن جناب می‌پردازیم:

آشنایی با مؤلف

آیت الله شیخ عبدالنبی اراکی (در سال ۱۳۰۷ ه.ق) در اراک دیده به جهان گشود و در رجب ۱۳۸۵ ه.ق پس از عمری تلاش و کوشش و خدمات ماندگار، چشم از جهان فرو بست و بدرود حیات گفت. او تحصیلات خود را در اراک، همدان و نجف اشرف به اتمام می‌رساند و به درجه رفیعه اجتهاد نائل می‌آید. در نجف اشرف به تدریس می‌پردازد و در کنار آن به تألیف و تصنیف روی می‌آورد. آن مرجع بزرگوار پس از سالها بهره‌وری از محضر آیات عظام: ملا فتح الله نمازی معروف به شیخ الشریعه اصفهانی (م ۱۳۳۹ ه.ق)، سید ابوالحسن اصفهانی (م ۱۳۶۵ ه.ق)، میرزا محمد حسین نائینی (م ۱۳۵۵ ه.ق)، آقا ضیاء الدین عراقی (م ۱۳۶۱ ه.ق) و حاج شیخ علی قوچانی و حاج میرزا علی آقا قاضی، با کوله باری عظیم از دانش به کشور بازمی‌گردد و در سال (۱۳۶۶ ه.ق) وارد حوزه علمیه قم شده و علاوه بر اقامه جماعت در مسجد عشقعلی به تدریس و تربیت فضلا می‌پردازد. تألیفات فراوانی در موضوعات مختلف از ایشان به یادگار مانده است از جمله: معالم الزلفی؛ افاضة القدير؛ غوالی اللثالی؛ اعلام العامه فی صحه الحج مع ابناء العامه؛ کتاب المحاکمات؛ حاشیه بر وسیله؛ روح ایمان؛ رساله عملیه و انیس المقلدین. ایشان علاوه بر تخصص در فقه و اصول، در کلام و علوم غریبه و تعبیر خواب مهارت داشت. و بعد از ارتحال در جوار کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام در مسجد بالاسر به خاک سپرده شد. (۱) کتاب حاضر یک بار چاپ و نسخه‌های آن نایاب بود. نسخه‌ای از آن به لطف داماد بزرگوار مؤلف، آیت الله حاج سید علی اکبر موسوی یزدی در اختیار بنده قرار گرفت که همین جا از آن جناب تشکر می‌کنم. کارهایی که در این کتاب انجام داده‌ایم عبارتند از: الف: افزودن مقدمه ب: ویرایش متن ج: استخراج منابع د: معنی کردن پاره‌ای لغات دشوار ه: معرفی اعلام خدا بلند مرتبه را شکر که توفیق تحقیق این سفرقیم را عنایت فرمود. به امید آن که ارادتمندان حضرت ابا عبدالله علیه السلام از آن بهره کافی ببرند و نویسندگان محترم و محقق و ناشر را از دعای خیر خود بی‌نصیب نگذارند. در پایان لازم می‌دانم از انتشارات مسجد مقدس جمکران که کتاب را به بهترین شکل چاپ کرده است، سپاسگزاری کرده، مزید توفیقات آنان را از خدای متعال خواستارم. و آرزو دارم، توفیق تحقیق و ویرایش دیگر آثار نویسنده بزرگوار، خصوصاً شرح کفایه ایشان را پیدا کنم. والسلام

رساله زیارت عاشورا

هذه رسالة في الزيارة العاشورا و سميتها بكنز المخفى الحمد لله الذي جعل محمداً و آله وسيلة لعباده لتحصيل السعادة الدنيوية و الاخروية، و نشكره على ما هدانا لزيارة أحبائه و أوليائه، و جعلها ذريعةً للوصول الى مقاصدنا و حوائجنا، و كنزاً لنا ليوم فقرنا و فاقتنا. و الصّلاة و السّلام على محمّد و آله الطاهرين، و لعنة الله على اعدائهم اجمعين بلا انقطاع و لا مزيل. و اما بعد: چنین گوید: عبد النبي نجفی عراقی که این رساله‌ای است در زیارت عاشورا، و نامیده شده است به «کنز مخفی» و مشتمل است بر یک مقدمه و چندین مقاصد و خاتمه. اما مقدمه، پس در وی انواری است.

نور اول

مخفی نیست بر احدی از فقهاء امامیه - رضوان الله عليهم - بر این که زیارت عاشورا از اهمّ امور شرعیه است. و مطابق اخباری که بعداً ذکر خواهد شد، از بزرگترین عبادتها است. بلکه برتری دارد از نظر ثواب و فضیلت بر تمام عبادات واجبه مثل حج و نماز و روزه و جهاد و غیره. فضلاً از سایر مستحبات، بلکه اخبار مثبت وی محیر العقول شده که فحول از فقها مثل شیخ بهائی قدس سره (۲) اعتراف به عجز نموده بلکه فرموده «این اخبار آحاد است باید طرد شود» (۳) و نتوانسته علاجی بنماید. و به زودی بیاید اشکال بر این همه ثواب و دفع آن. و از برای تلاوت این زیارت، فوائد غریبه و آثار عجیبه دنیوی و اخروی مسلم شده است، چنانچه جمع کثیری هم ادعای تجربه نموده‌اند که مقداری از آن را در خاتمه می‌نگاریم. و لذا بنای اصحاب - رضوان الله عليهم - از صدر اول الی الآن بر مداومت این عمل شریف است در هر روز، بلکه این دعوی مسلم شیعه است اگر ضرورت ادعا نشود، پس همان کبریت احمر و یا کنز مخفی و یا توبه نصوح، همین زیارت شریف است. و با این عظمت و اهمیت الی الآن یک رساله در این باب از اصحاب - رضوان الله عليهم - که حاوی تمام جهات آن و متضمن همه شئونات وی باشد نوشته نشده (۴)، اگر چه رسائلی در شرح این زیارت نوشته‌اند مانند: رساله مرحوم آقا میرزا ابوالمعالی (۵)، و رساله نجل آقا میرزا ابوالقاسم (۶)، و غیر اینها مانند: رساله میرداماد (۷) در تقدیم نماز زیارت بر خودش، و رساله سبزواری، بلکه کثیری به عنوان مسئله فقهیه در فقه بلکه اصول، متعرض بعضی جهات وی شدند. مثل: مرحوم شیخ قدس سره و صاحب حدائق (۸)، بلکه در کتب حدیث و ادعیه متعرض مقداری از وی بودند مانند مجلسی قدس سره و غیر ایشان، ولی الی الآن کتابی که حاوی تمام جهات باشد ندیدم، و اگر حقیر ندیده باشم دور از ثواب نیست که گفته شود وجود ندارد! و مرحوم میرداماد قدس سره در رساله خود بسیار شکر نموده و به خود بالیده از این که قبل از وی هیچ کس به حقیقت نماز این زیارت که باید قبل از آن خوانده شود، برخلاف سایر زیارت‌ها، واقف نشده. در صورتی که بعضی از فقهای قبل از ایشان فرموده‌اند که قبل بخوانند و ایشان با مقام شامخی که دارند رساله‌ای را که حاوی تمام جهات باشد نوشته‌اند. و حقیر بسیار شاکرم از موالیان خودم - صلوات الله عليهم اجمعین - که این خدمت را به حقیر ارجاع نمودند اگر چه می‌توان ادعا نمود که شاید نظر اصحاب در ترک تحریر این رساله به واسطه تسامح در ادله سنن (۹) بوده ولی آن هم ممنوع است، چنانچه واضح است. علاوه بر آنکه استحباب آن اول کلام است زیرا جماعتی قائم به وجوب زیارت عاشورا هستند. گذشته از آن فتوی دادن در امر مهم خطیر خیلی مثمر نیست، زیرا آثار وضعیه دنیویه و اخرویه، تابع واقع است. ثواب انقیادی و معذوریت، تدارک وی را نکنند. مضافاً بر اینکه اغلب از اجزاء و شرائط این زیارت، خلافی است، لذا مَفْزُی ندیدم جز اینکه برای به دست آوردن این غرض مهم، رساله‌ای بنویسم که حاوی تمام جهات باشد با ملاحظه احتیاط تام در رعایت الغاء اصطلاحات علمی و لذا رساله را به فارسی نوشتم تا مورد استفاده عموم قرار گیرد.

نور دوم

در بیان اختلاف اصحاب در وجوب عینی زیارت و عدم آن است. و جماعتی مانند: صاحب حدائق و مجلسی (۱۰)، شیخ حرّ عاملی (۱۱) - رضوان الله علیهم - قائل به وجوب عینی می‌باشند. و اشخاصی مانند: محدّث نوری قدس سره (۱۲) و غیر ایشان قائل به وجوب کفائی آن شدند. و مشهور از فقها اختیار نموده‌اند استحباب را و اقوی همین است. و منشأ این اختلافات اخبار است، زیرا آنها دو طائفه هستند: یکی دال بر وجوب (۱۳) و دیگری دال بر استحباب، و انظار هم در جمع بین این اخبار مختلف شده؛ مرحوم شیخنا الاعظم آخوند ملاکازم (۱۴) اخبار داله بر وجوب را حمل نموده بر وجوب اقتضائی و قائل شده بر این که: غیبت حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - مانع شده از فعلیت این وجوب. ولی پس از طلوع شمس ولایت از افق غیبت، واجب شود به وجوب فعلی، مانند کثیری از واجبات که غیبت مانع از فعلیت آنها شده ولی استحباب آنها مانع ندارد. ولی حقیر ندانستم که داعی بر این جمع چه چیزی است؟ و شاهد بر آن کدام است؟ زیرا نه جمع سندی است و نه دلالتی و نه تبرّعی! ولی اخبار داله بر وجوب، وقتی بر ظواهر خود باید باشد که قرینه برخلاف وی نباشد. و با بودن قرینه شکی نیست که باید رفع ید از ظاهر آن نمود. و در این مقام اخبار زیاد داله بر استحباب موجود است و ناچار قرینه می‌شود بر عدم دلالت اخبار طایفه اول بر وجوب و باید رفع ید از آن ظواهر نمود. و همچنین جمع عرفی باعث شده که مشهور فتوی داده‌اند به استحباب چنانچه اقوی در نظر ما همان بود. و البته مراعات احتیاط در این زیارت، خاصه هر مؤمنی است.

نور سوم

در بیان آن که شکی نیست در قتل و شهادت در روز عاشورا در ماه محرم. ولی اختلاف شده در این که عاشورا بالمد و القصر کدام است چنانچه مجمع تصریح نموده (۱۵). لفظ معرّب است یا عربی است؟ بعضی گمان کرده‌اند که آن لفظ عبرانی است در اصل، و تعریب شده است. و اصل وی «عاسورا» بوده است. و آن اسم دهم ماه روزه یهود است، و چون منطبق بر ماههای عربی نمودند، دهم محرم شده ولی مشهور بین لغویین و فقهاء - رضوان الله علیهم - آن است که اصل لفظ عربی است چنانچه قاموس و مجمع و مصباح به وی تصریح نمودند. پس در وی اشکالی نیست. بلی کلام در این است که بر حسب عرف، اسم نهم ماه محرم است و یا دهم و یا هر دو روز؟ و بر این موضوع احکام زیادی مترتب است که تعیین آن از اهمّ امور است، حال چه معرّب باشد و چه عربی. از صحیح بخاری روایتی نقل شده از ابن عباس که عاشورا اسم نهم محرم است. و تاسوعا اسم هشتم. ولی از طریق خاصه، شیخ الطایفه قدس سره روایتی نقل نموده و در تهذیب و استبصار (۱۶) از امیر المؤمنین علی علیه السلام که روزه بگیرید در عاشورا که نهم و دهم ماه محرم باشد. ولی در هر صورت این اختلافات منشأ اثر نیست زیرا علاوه بر آن که ظن حاصل از قول لغوی در تحت اصالة الحرمة باقی است، مشهور هم بر خلاف آن است. و سند اخبار هم در دست نیست و اخبار متواتره، بلکه ضرورت شیعه قائم است بر این که شهادت آن سید مظلوم دهم محرم بوده و احتمال غیر از این راهی ندارد و باطل است.

نور چهارم

در بیان زمان شهادت بر حسب فصول سال می‌باشد. (۱۷) و حقیر ندیدم احدی را که تعرّض این معنی نموده باشد ولی در عصر حقیر در نجف اشرف از هندوستان سؤالی نموده بودند از سید و استادنا العلامة مرحوم آقا سید کاظم یزدی قدس سره (۱۸) در این مسأله که اولاً - معین کنید که چه فصلی بوده، و کدام ماه از فصول سال بوده. و ثانیاً پس از تعیین، اجازه دهید که همان فصل را عاشورا قرار دهیم. پس از تجسس زیاد معلوم شد که مرحوم فرهاد میرزا (۱۹) در کشکولش مسأله را تعرّض نموده و معین کرده که در فصل پاییز بوده و عاشورا در سلخ میزان اول فصل پاییز است. و ایشان به همان نحو که فرهاد میرزا نوشته بوده جواب داده‌اند. و از قرار نقل بعضی از رفقا، یکی از فرانسویان هم همین را تعیین نموده ولی نمی‌دانم در ترتیب آثار چه نوشتند زیرا سؤال دوم سائیلین

در این قسمت بوده و تعیین وی بعد از التفات به مدارک مسأله سهل است زیرا از سال حاضر که پنجاه و شش شمسی فی المثل باشد ملاحظه می‌شود و آن را مبدأ قرار داده و سالی ده روز که سال تغییر پیدا می‌کند بر حسب دوازده ماه از چهار فصل با ملاحظه روزهای کیسه به عقب برگشتند تا برسد به زمان شهادت که سند وی معین است. مثلاً امسال محرم در آخر سرطان است، سال قبل در بیستم بوده، و سال قبل در دهم سرطان، و سال قبل وی در جوزا واقع بوده و همین طور به عقب برگردیم تا به محرم معین؛ ولی با ملاحظه زیادتی روزهای کیسه (۲۰) را بر سال کیسه تا حمل، زیرا ماههای عربی تفاوت و تغییر پیدا می‌کنند، در هر سال و روی این اصل ناچاراً محرم تغییر می‌کند. مثلاً اگر امسال در آخر سرطان است، در سی و شش سال قبل هم در آخر سرطان بوده، و در هفتاد و دو سال قبل نیز در آخر سرطان بوده. بنا بر تفاوت هر سالی ده روز و در چهل سال قبل نیز در آخر سرطان بوده است. پس ملاحظه تغییر سال هر سال به ده روز با ملاحظه سال کیسه و زیادتی آن، معین می‌شود که سال شهادت در چه فصلی بوده، و در کدام ماه از آن فصل و کدام دهه از آن ماه بوده. و همانطور که ذکر شد آنچه حساب نموده‌اند، سلخ میزان از پائیز بوده. و می‌توان احکام عاشورا را بنا بر این بر آن حمل نمود ولو محرم نباشد، زیرا مدارک «زمان» شهادت است و آن در سلخ میزان است که اصلاً تغییر نمی‌کند، یا آنکه نمی‌توان به آن ترتیب اثر داد، بلکه آن احکام که عبارت از استحباب یا وجوب و کراهت یا حرمت روزه و یا امساک و ادعیه خاص از آثار عاشورای محرم است ولو در هر فصل واقع شود. و اما توهم آن که نمی‌توان آثار عاشورا را حمل نمود بر سلخ میزان، از نظر آن که زمانی که شهادت در آن واقع شده بود معدوم گردیده و تاقیامت وجود پیدا نخواهد کرد، و آن فردی که به وجود خواهد آمد فرد دیگری است و نمی‌توان اثر فرد اول را بر آن بار نمود، باطل است. زیرا بعینه همین اشکال در عاشورای محرم می‌آید؛ زیرا آن فرد از عاشورا که متحد بوده با سلخ میزان معدوم شده و دیگر وجود پیدا نمی‌کند و آثار شرعی را نمی‌توان بر فرد دیگری مانند آن بار نمود. و این اشکال همان اشکالی است که دانشمندان اصولی در جریان استصحاب غیر ذات القار نموده‌اند. و جواب نیز همان جواب است که حکم بار می‌شود بر طبیعت و نظری به افراد نیست. پس اشکال و جواب در دو قول مساوی است، چه موضوع حکم، سلخ میزان باشد یا دهم محرم. و گذشته از آن، این اشکال اختصاصی به این مسأله ندارد بلکه در کلیه اعیاد متبرکه و وفیات جاری است زیرا هر یکی از اینها در فصلی از سال بوده‌اند که آن معدوم شده و فرد دیگر جای آن را گرفته است. بلکه در کلیه عبادات مثل حج و نماز و روزه همین اشکال جاری است چه آن که روزه بر حسب ایام احکام در سال نهم هجرت نازل شده و آن تقریباً در رمضان واقع شده بود به حساب سابق در آخر پائیز، پس بنابراین قاعده، وقت روزه دائماً باید ماه قوس باشد اگرچه می‌توان گفت فرق است بین روزه و شهادت، چنانچه واضح است که جهت قوسی تعلیلی باشد به خلاف عاشورا که جهت میزانی تقییدی باشد. حاصل کلام آن است که، کلیه عبادات مجعوله از واجبات و مستحبات، لامحاله، تشریح وی در زمان خاصی از فصول خاصی از سال بوده و اگر بنا شود که آن زمان قید عبادت شود نه ظرف و قرار شود عبادت در آن وقت، شریعت دیگری لازم و دین جدیدی شود که اصلاً و ابداً نمی‌توان به وی تفوه نمود و این گونه عمل نمودن از بدعتهای یهود است در صوم «کبور» آنها که در نور اول اشاره کردم، چه آن که روزه آنها در تابستان بوده و یک ماه بوده، قرار دادند در پائیز و ده روز هم بر وی افزودند برای تفاوت و چهل روز نمودند - خذلهم الله - برادران قِرَدَه و خنازیر، قرآن کریم چقدر آنها را سرزنش نموده در تبدیل احکام الهی. و این واضح الی نهایت است. پس عقد الوضع، عاشورای محرم است و جهت وقوع شهادت در پائیز، جهت تعلیلی است نه تقییدی، پس آثار عاشورا و سایر عناوین مذکوره بر میزان بدعت، و حرام است اجماعاً از مسلمین ما. پس کلیه عبادات، عقد وضع آنها، همان زمان خاصی از شهر عربیه است که واقع شده است باید حفظ نمود به نحو سببیت و موضوعیت مسلماً، و الا شریعت جدیدی لازم آید چنانچه اشاره کردیم والله العالم.

در بیان آن که زیارت عاشورای معروف، کلام الله است و از منشآت حضرت احدیت می‌باشد، و نیز از احادیث قدسیه به شمار می‌رود. (۲۱) و سایر زیارتها این مرتبه را ندارد، فقط فرق آن با قرآن مجید همان فرق بین احادیث قدسی و قرآن است. بدان معنی که اگر لفظ و معنی به داعی اعجاز مال خداوند باشد آن را «قرآن» گویند. و اگر همان لفظ و معنی به داعی غیر اعجاز از خداوند باشد، آن را «حدیث قدسی» (۲۲) گویند. و اگر معنی به داعی غیر از اعجاز از خداوند و لفظ از غیر باشد، آن را «احادیث» گویند. و ظاهراً فرقی نکند این مراحل در کیفیت استفاده نبی در خواب یا بیداری دیدن و یا شنیدن ملک یا جبرئیل علیه السلام و یا به الهام، ولی بر حسب تصریح جماعتی، بلکه اخبار و آثار، قرآن مختص است به تلاوت جبرئیل و دیدن وی. و حدیث قدسی و سایر احادیث به غیر آن طریق یا الهام. و در هر صورت شکی نیست که این زیارت عاشورا از احادیث قدسیه است. علاوه بر دلالت صریح حدیث صفوان (ره) (۲۳) بر امتیاز داشتن این زیارت از سایر زیارتها و هم‌قرین بودن با قرآن مجید در شرف و فضیلت و جلالت، زیرا هر دو کلام خداوند است که به وسیله جبرئیل علیه السلام به پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیده و حضرتش به واسطه ائمه صادقین علیهم السلام به ائمه مرحومه رسانیده‌اند، مانند سایر احکام. و اگر هم تأخیری شده باشد به مصالحی بوده که همان مصالح در بعضی از جهات تا طلوع شمس ولایت از افق غیبت ادامه دارد. حال که معلوم شد این زیارت، از احادیث قدسیه و کلام خدا است، باید در رعایت آن از حیث آداب و شرائط، نهایت سعی را نمود تا به وسیله آن تقریبی به درگاه الهی حاصل شود.

نور ششم

در بیان این که جهت صدور این زیارت قطعی است از نظر اجماع عملی قدیماً و حدیثاً (۲۴) از اکابر مشایخ امامیه به تمام فرق، از فقها و اصولیین و حکما و متکلمین و عرفا و مفسرین، و ادبا و غیر اینها از فرق مختلفه. نه از جهت آن که بعضی از روایات وی موثق بودند، یا این که جمعی از فقها دعوی قطع به صدور نمودند، یا در نزد محدثین مسلم بوده و یا آنکه اخبار مستفیضه در این باب وارد شده است زیرا همانطوری که ذکر شد این مطلب از ضروریات مذهب شیعه شمرده شده، و این ادعا هم گراف نیست. و قطعی الصدور بودن آن مسلم است.

نور هفتم

در بیان خواندن زیارت عاشورا برای درک ثواب و فضیلت و قضاء حوائج. آنچه شایع شده بین طلاب علوم، بلکه اکابر و اعظام بر این که زیارت عاشورا را می‌خوانند برای قضاء حوائج، بدعت محض است. مخصوصاً آن ختمی که به نام زیارت عاشورا در چهل روز می‌گیرند. زیرا دلیلی در خصوص چهل روز در خواندن این زیارت با این نیت نرسیده و در ادله آن هم دلالتی نیست. و اگر مقصود از خواندن توسل باشد، آن هم باطلاقه صحیح نیست، زیرا طریق توسل باید از شرع رسیده باشد. در هر حال این زیارت را به دو نحو باید خواند: یکی برای فضیلت و ثواب، و دیگری برای قضاء حاجت. و آن که برای قضاء حاجت است چهل روز، حاجت ندارد، یک مرتبه هم کافی است، و حقیر عجایی دیدم در تلاوت آن برای قضاء حاجت که به حق این سید مظلوم، از خرق عادت بوده، و ان شاء الله آن را در خاتمه ذکر خواهم نمود تا مؤمنین از این کیمیای سعادت بهره‌مند گردند. و نحوه دیگر برای ثواب و فضیلت است که هر یک شرائطی دارند، که بعداً ذکر خواهد شد. در هر صورت خلط کردن مابین این دو طریق صحیح نیست و هر یک برای مقصود معینی به کار می‌رود که آن را مشروحاً ذکر خواهم کرد. و نوعاً اشخاصی که این زیارت را می‌خوانند و نتیجه‌ای نمی‌برند از آن جهت است که شرائط آن را تشخیص نداده‌اند. و من خوشوقتم که این خدمت به من واگذار شده تا بتوانم بهره‌ای به خوانندگان آن برسانم و قول می‌دهم با آن شرائط به مقصود برسند ان شاء الله تعالی. البته باید دانست که زیارت عاشورا برای قضاء حاجت به تنهایی اثری ندارد و با زیارت ششم امیرالمؤمنین علیه السلام آن هم با شرائط مخصوص که ذکر می‌شود، مؤثر خواهد بود

زیرا در تمام اسناد و روایات آن دلیلی نیست که آن مؤثر باشد و از این نظر است که امام فرموده: «اگر آن را با شرایط بخوانید من ضامن تأثیر آن خواهم شد.»

نور هشتم

در آداب و شرایط زیارت باید دانسته شود که برای هر یک از زیارت عاشورا و زیارت مطلق سید الشهداء علیه السلام شرایط و آدابی است که باید خواننده مراعات آن را بنماید. و چنانچه در سابق مذکور افتاد، برای قضای حاجت باید زیارت عاشورا را با زیارت ششم حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بخوانند. این زیارت هم شرایط بخصوص و به عنوان مطلق دارد که رعایت آن لازم است. بنابراین شخصی که حاجتی دارد، این دو زیارت را باید با شرایط عامه و خاصه بخواند و بدون مراعات آنها، انتظار نتیجه باطل و بیهوده است.

نور نهم

در بیان ثواب و فضائل زیارت عاشورا است که خود مقدمه‌ای برای نور دهم که مقصود اصلی این رساله بوده، می‌باشد. چون زیارت عاشورا بخصوصه و به عنوان عام هر یک ثوابی دارد، لذا ما مقداری از ثواب مترتب بر زیارت عاشورا را به عنوان خاص و عام ذکر می‌کنیم: ۱. روایتی از امام محمد باقر علیه السلام است که فرموده‌اند: «هر که زیارت کند حسین بن علی علیه السلام را در روز عاشورا یا هر روز، ثواب دو هزار حج و دو هزار عمره و دو هزار جهاد با پیغمبر صلی الله علیه و آله دارد و من این ثواب‌ها را ضامن می‌شوم». ۲. در روایتی از همین امام که گفته‌اند: «از برای خواننده ثواب مصیبت هر پیغمبر و صدیق و شهیدی که مرده باشد یا مقتول شده باشد از اول دنیا تا روز قیامت.» (۲۵) و نیز خداوند به زائرین هزار هزار حسنه عطا فرموده و هزار هزار سیئه از آنها ناپود کند، و قاری مانند اشخاصی است که با حسین بن علی علیه السلام شهید شده باشد. ۳. روایت صفوان از امام جعفر صادق علیه السلام: «هر کس زیارت عاشورا را بخواند، داخل بهشت می‌شود. و هر کس بخواند در قیامت شفیع می‌شود و حاجت وی در دنیا برآورده خواهد شد و من خودم و پدرانم و پیغمبر صلی الله علیه و آله و جبرئیل ضامن آن هستیم». ۴. روایت ابن سنان از حضرت صادق علیه السلام که: «خداوند به خواننده زیارت عاشورا دو چیز عطا می‌کند: ۱ - از مردن بد نگاه می‌دارد ۲ - از مکاره و فقر مأمون باشد، و دشمن بر وی غلبه نکند، و از جنون و برص و جذام خودش و اعقابش مصون باشند، و شیطان نیز بر آنها دست پیدا نکند.» (۲۶) ۵. روایت صالح بن عقبه از امام محمد باقر علیه السلام که برای خواننده زیارت دو هزار حج و دو هزار عمره و دو هزار جهاد، آن هم حج و عمره و جهادی که با پیغمبر صلی الله علیه و آله و یا ائمه راشدین علیهم السلام به جا آورده باشد، دارد.» (۲۷) ۶. در بحارالانوار آمده است که: اسم زائر در علین (۲۸) نوشته می‌شود. (۲۹) ۷. از محمد بن مسلم این که: دعای وی مستجاب می‌شود و ایام زیارت، از عمر وی محسوب نگردد و در درجه و منزلت ملحق به خاتم النبیین (ص) شود. ۸. از حسین بن محمد قمی این که ثواب زیارت خدا را در عرش دارد. (۳۰) ۹. از حسین بن ثویر بن ابی فاخته: هر قدمی، ثواب یک حسنه و محو یک سیئه دارد و در ردیف فائزین محسوب خواهد شد و ملکی از جانب پیغمبر صلی الله علیه و آله او را به آمرزش گناهان بشارت خواهد داد. ۱۰. از ابن طحان این که: روز قیامت آرزو می‌کنند که ای کاش از زوار قبر حسین علیه السلام بودیم. ۱۱. از ابن میثم این که: زائر بنشیند بر موائد نور. (۳۱) و نیز از ابن صریر که با خدای در بالای عرش صحبت بدارد. ۱۲. از ابن حماد که: قلب زائر مطمئن به ایمان شود و ملائکه، مباحات نزول بر وی را نمایند و در جای نماز وی نیز صلوات بر او فرستند و تمام جن و انس بر وی غبطه خورند. ۱۳. از صفوان این که: هر حسنه‌ای از او صادر شود هزار هزار حسنه نوشته شود و اگر گناه کند، ملائکه برای وی تقاضای بخشش نمایند. (۳۲) ۱۴. از ابن اسباط: زن اگر نزیاید این زیارت در زایمان او مؤثر است. ۱۵. از زراره که: زائر روز قیامت با

حسین بن علی علیه السلام در سایه عرش بنشیند و حورالعین در اطراف وی جمع آیند و خواستار ملاقات وی شوند. ۱۶. از ذریح که: خداوند به زائر مباحثات کند و از دوستان خداوند باشد. و نیز خداوند قسم یاد کرده که او را داخل بهشت نماید. (۳۳) ۱۷. از صیرفی این که: خداوند به هر که خیر دهد، حبّ زیارت حسین علیه السلام را نیز دهد. و از زید این که: ثواب زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله به او داده می‌شود. ۱۸. از محمد بصری که: زائر را خداوند نوری دهد تا هر چیز را ببیند و حاجتی روا شده ندارد تا به حوض کوثر رسیده از دست امیرالمؤمنین علیه السلام سیراب شود. (۳۴) ۱۹. از سیف که: شفاعت کند زائر صد مردی را که مستحق جهنم باشد. (۳۵) ۲۰. از ابن هلال: خداوند در دنیا و آخرت وی را نگاه دارد. ۲۱. هشام ابن سالم: که غسل زیارت نماید ساقط شود از وی گناهان مثل روزی که از مادر متولد شده باشد و دفع بلا از وی شود. و اگر در راه زیارت بمیرد ملائک وی را تشییع نموده و حنوط و لباس از بهشت برای وی آوردند، و کفنی بهشتی روی کفن وی ببوشانند و نماز بر او خوانده و قبر وی را فرش نمایند و زمین را از چهار طرف از هر طرف سه میل برای او باز نمایند، و در بهشت از برای او باز نموده و ریحان بهشت بر او داخل نمایند. و اگر ظالمی برای خاطر زیارت او را بکشد اول قطره خونس که به زمین برسد، تمام گناهان وی آمرزیده شود و می‌شویند ملائک طینت او را که آنها از آن طینت خلق شده‌اند تا آن که طینت او را مثل طینت انبیاء نمایند و دفع نمایند از آن طینت آنچه که از طینت اجناس کفر عارض شده، و می‌شورند قلب او را و پر می‌کنند از ایمان، پس ملاقات نماید خداوند را خالصاً از تمام آنچه عارض شده بوده بر بدن و قلب. و شفاعت اهل بیت خود نماید، با هزار نفر از برادران خود و نماز را ملائک با جبرئیل و ملک الموت بخوانند و کفن و حنوط از بهشت بیاورند و قبر او را روشن نمایند. و بیاورند ملائک به ناقه‌ای از بهشت و بلند نمایند او را و هیجده روزه به حظیره القدس برسانند و همیشه در آنجا باشد با اولیا خداوند، تا وقتی که نفعه دوم دمیده شود و آنگاه از قبر خارج شده و اول کسی که با وی مصافحه نماید، خاتم النبیین صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام و تمام اوصیا باشند، و بشارت بدهند او را و بگویند با ما باش و بر سر حوض کوثر برسانند او را، پس او بیاشامند اشخاصی که او را دوست دارند. و اگر ظالمی او را برای زیارت حبس نماید، به هر روز حبس و به هر غم و غصه وی، روز قیامت یک خوشحالی برسانند. و اگر کتک بزند ظالمی او را برای زیارت، به هر زدن خداوند یک حوریه به وی بدهد و به هر دردی که عارض وی شود، هزار هزار ثواب بدهند، و محو هزار هزار گناه نمایند و برای او هزار هزار درجه باشد و بوده باشد از رفقای پیغمبر صلی الله علیه و آله تا مردم از حساب فارغ شوند و حمله عرش با او مصافحه نمایند. (۳۶) ۲۲. از ابن جعفی (= جابر جعفی): هر رکعت نماز در زیارت، ثواب هزار حج و هزار عمره و عتق هزار بنده، و هزار جهاد در راه خدا با پیغمبر صلی الله علیه و آله را داشته باشد. (۳۷) ۲۳. از ابن هارون بن خارجه: گناهان گذشته و آینده او آمرزیده شود، و بعد امام سه مرتبه فرمودند: که آیا قسم بخورم برای تو در آنچه گفتم. ۲۴. از قداح که: شقی به واسطه زیارت سعید شود. ۲۵. از ابن مهران: که جبرئیل و میکائیل و اسرافیل وی را بدرقه نمایند تا به منزل خود. ۲۶. از ابن دهان: خداوند با وی مناجات نماید و بگوید بنده من سؤال کن تا اجابت کنم. ۲۷. از ابن میمون: که زائر را حزب خداوند گویند. و نیز حزب ملائک و رسول و اهل بیت خوانند. و زائر و جهنم همدیگر را نمی‌بینند. ۲۸. از ابن زراره: که زائر چهل سال قبل از مردم داخل بهشت شود در حالی که مردم هنوز در حساب و موقوف باشند. ۲۹. از ابن شحام: نامه عمل زائر به دست راست او داده شود. ۳۰. از ابن مسلم: که زیارت، دفع نماید هدم و غرق و حرق و اکل درندگان را از زائر. ۳۱. از ابن مروان: که زیارت، زیاد نماید رزق را و زائر فرج عاجل ببیند. ۳۲. از ابن وهب: که زائر حسین علیه السلام را حضرت صادق علیه السلام در حقیقش دعا فرموده. ۳۳. از صفوان جمّال: که زائر عبور به چیزی نمی‌کند الا آنکه آن چیز در حقّ وی دعا کند، و ملائک برای او استغفار کنند، و زائر فوق درجه شهادت باشد. (۳۸) ۳۴. از ابن فرقد (داوود بن فرقد): برای زائر ثواب صد هزار شهید باشد آن هم شهدای بدر. ۳۵. از ابن مسلم (محمد بن مسلم): که برای زائر، ثواب هزار صائم بوده باشد و از عذاب قبر و نکیر و منکر مأمون بوده و روز قیامت نوری به وی داده شود که بین مشرق و مغرب را بگیرد. ۳۶. از کاهلی: که اگر گناهان وی به عدد ریگ کوه عالچ و تهامه و کف دریاها باشد

آمرزیده شود. ۳۷. از ابن تمیمی: که آشنایان خود را بدون مانع وارد بهشت نمایند. ۳۸. از عایشه: از پیغمبر صلی الله علیه و آله بعد از آن که دید پیغمبر بسیار با حسین علیه السلام در حالی که بچه بود بازی می کرد و می خواند او را، عایشه تعجب می کرد و می گفت: چه قدر دوست می داری او را و به نظر تعجب نگاه می کنی؟ فرمودند: چرا چنین نباشد و حال آن که ثمره قلب و نور چشم باشد. و آگاه باش که امت من وی را شهید می نمایند. و هر کسی وی را پس از شهادت زیارت نماید خداوند ثواب یک حج و یک عمره از حج و عمره من به وی عطا فرماید. عایشه گفت: من تعجب کردم و از راه تعجب گفتم: یک حج و یک عمره شما؟ فرمود: بلی دو حج و دو عمره من. باز تعجب کردم، باز پیغمبر افزودند، باز عایشه تعجب کرد تا رسید آنکه فرمودند: نود حج و عمره های من ثواب زیارت باشد. (۳۹) بعد عایشه ساکت شد و الا حضرت اضافه می کرد چنانچه روایت هزار حج و هزار عمره (۴۰)، و روایت دو هزار حج و دو هزار هزار عمره (۴۱) شاهد وی است. ۳۹. از محمد بن سنان: که ثواب زیارت وی به قدر ثواب عمره مقبوله است. (۴۲) ۴۰. از فضیل: که ثواب زیارت وی ثواب یک حج با پیغمبر صلی الله علیه و آله است. (۴۳) ۴۱. از عبدالکریم بن حسان: که ثواب زیارت وی مطابق یک حج و عمره است. (۴۴) ۴۲. از هارون: که ثواب زیارت وی ثواب ده حج و ده عمره است. (۴۵) ۴۳. از بشیر: ثواب زیارت وی ثواب بیست حج و بیست عمره و جهاد با پیغمبر مرسل و امام معصوم است. (۴۶) ۴۴. از موسی حصرمی: در خصوص شخص یمنی که گفت: ما دیدیم که زیارت موجب برکت در نفوس و اموال و معاش و اهل ما می شود و باعث قضاء حوائج می گردد. پس حضرت صادق علیه السلام فرمود: زیاده بر این است. ثواب یک حج قبول شده با پیغمبر را دارد. پس آن مرد یمنی تعجب کرد و حضرت زیاد نمود تا آنکه فرمود: ثواب سی حج قبول شده با پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله را دارد. (۴۷) ۴۵. از فضیل بن یسار: که ثواب یک حج و یک عمره و ثواب زیارت قبور شهدا را دارد. (۴۸) ۴۶. از ابن عبدالملک: که ثواب زیارت وی زیاده است از بیست حج بعد از آنکه گفت نوزده حج به جای آورده بوده و از حضرت صادق علیه السلام درخواست دعا نموده که موفق شود به بیستم وی. ۴۷. از ابی سعید مدائنی: که ثواب زیارت وی معادل بیست و پنج حج است. (۴۹) ۴۸. از شهاب بن عبدالله: که امام صادق علیه السلام به وی فرمودند: چند حج نمودی؟ عرض کرد: نوزده مرتبه. فرمودند: اگر یک حج دیگر به جا آوردی ثواب زیارت حسین علیه السلام را درک کرده ای. (۵۰) و حساب ثواب زیارت را داری. ۴۹. از حذیفه بن منصور: که نوزده حج کرده بوده فرمودند: دو حج دیگر به جای آوری، ثواب زیارت را؛ (یعنی زیارت حسین علیه السلام) دارد. (۵۱) ۵۰. از صالح نیلی: که ثواب زیارت وی معادل با صد حج است. (۵۲) ۵۱. از مالک: که معادل است با هشتاد حج. (۵۳) ۵۲. از ابن صدقه: که معادل پنجاه حج با پیغمبر است. (۵۴) ۵۳. از مصباح شیخ از ابی منصور حدیثی است، طویل از پیغمبر صلی الله علیه و آله که فرمود: ثواب زیارت وی مقابل است با هزار حج و هزار عمره بر حسب اخبار جبرئیل به ایشان تا آنکه از کثرت سرور خندید. ۵۴. از سید مرتضی (۵۵) (قده): که زیارت وی گناهان را زایل کند؛ مثل لباس که آب کثافت وی را زایل کند و هر قدم ثواب یک حج و یک عمره را دارد. ۵۵. از ابن عباس از پیغمبر صلی الله علیه و آله که فرمود: در حدیث طویلی که ثواب زیارت حسین علیه السلام، ثواب هزار حج و هزار عمره را دارد و هر که وی را زیارت کند؛ مرا زیارت کرده و هر که مرا زیارت کند؛ حق است بر خداوند که او را به جهنم عذاب نکند. (۵۶) ۵۶. از ابی سعید مدائنی: که ثواب آزادی بیست و پنج بنده را دارد. (۵۷) ۵۷. از صالح نیلی از امام صادق علیه السلام: که زیارت حسین علیه السلام ثواب آزاد کردن هزار بنده را دارد و ثواب دادن هزار اسب را با لجام برای جهاد. (۵۸) ۵۸. از معاویه بن وهب: که برای زائر دعا کند، پیغمبر صلی الله علیه و آله و امیر المؤمنین علیه السلام و فاطمه زهرا علیها السلام و تمام ائمه علیهم السلام دعا کنند. (۵۹) ۵۹. از سیدتنا زینب خاتون از پیغمبر صلی الله علیه و آله: که احاطه می کند، ملائک آسمانها به قبر حسین علیه السلام و رحمت بفرستد بر وی و استغفار نمایند برای زوّار وی شبانه روز، و علامتی قرار دهند در صورت زائر از نور عرش که تمام چشمها از وی خیره شود تا آنکه جبرئیل گفت: پیغمبر صلی الله علیه و آله که با من و میکائیل و علی علیه السلام باشد، اسامی زوّار با ماها ملائک زیادی باشند که آنها را از شدائد نجات دهیم تا آنکه عرض کرد جبرئیل علیه السلام: این

عطای خداوند است به هر که قبر تو و قبر برادرت و سبطین تو را زیارت کند. (۶۰) ۶۰. از محمد بن حسین: که هر کس بشناسد حسین بن علی علیهما السلام را حق شناسائی، گناهان گذشته و آینده وی را بیامرزد. (۶۱) ۶۱. از شعیب تمیمی: که روز قیامت منادی ندا کند که کجا است اشخاصی که زیارت قبر حسین علیه السلام نمودند؟ پس جماعت کثیری بلند شوند و بگویند به آنها که دست هر که را بخواهند بگیرند، تا آنکه صدا بزند شخصی آن زائر را که ای فلان! چرا مرا داخل بهشت نمی کنی؛ مگر مرا نمی شناسی؟ من فلان شخص باشم که در فلان مجلس برای تو قیام کردم، پس وی را داخل بهشت نماید، بدون مانع و حاجبی. ۶۲. از عبدالله بن هلال: که خداوند مال زائر و جان زائر را در دنیا حفظ نماید و در آخرت برای وی حافظ باشد. (۶۲) ۶۳. از ابن کثیر: بر این که فاطمه دختر پیغمبر صلی الله علیه و آله نزد زائر حاضر شود و برای او استغفار نماید. ۶۴. از عنبسه: بر این که هفتاد هزار ملائکه موکل قبر حسین علیه السلام باشند و در آنجا عبادت نمایند، یک نماز آنها برابر است با هزار نماز آدمی و تمام ثواب مال زائر وی باشد. (۶۳) ۶۵. از ابی بصیر: بر این که هفتاد هزار ملک در قبه مطهره، طلب رحمت نمایند؛ برای حسین از روز شهادت تا قیامت و آنها دعا کنند در حق زائر وی. (۶۴) ۶۶. از محمد قمی: بر این که نوشته شود از برای زائر جای وی اعلا عیین است. ۶۷. از صفوان: بر این که بشارت باد! زائر حسین علیه السلام را که خداوند را ملائکی است که عصایی از نور در دست دارند که اگر زائر گناهی نماید نگذارند که حفظه آن را بنویسد و اگر ثواب صادر شود، بگویند به حفظه که بنویس حسنه اینها را. اینها جماعتی باشند که خداوند گناه اینها را مبدل به ثواب می نماید. ۶۸. از ابی بصیر: از دو امام که هر که میل دارد، جای وی در بهشت باشد، دست از زیارت حسین علیه السلام بر ندارد. ۶۹. از احمد قمی: که زیارت حسین علیه السلام افضل همه اعمال است. ۷۰. از شیخ مفید رحمه الله: که هر کس زیارت کند حسین علیه السلام را از برای وی بهشت است. ۷۱. روایتی است از خود مولانا ابا عبدالله الحسین علیه السلام نقل شده است از علی بن محمد: که او سؤال نمود از مولانا ابا عبدالله الحسین علیه السلام که روایتی از شما نقل شده صحیح است یا نه؟ حضرت فرمودند: چه است آن روایت؟ عرض کرد: که از شما روایت شده که فرمودید: هر که زیارت کند مرا در حال حیاتش، پس من او را زیارت می کنم بعد از مردنش. امام فرمود: بلی، من گفتم و اگر او را در جهنم هم پیدا کنم خارجش می کنم. و توهم نشود بر این که نقل این حدیث در خواب بوده و اعتباری ندارد؛ چه آنکه اخبار این که هر که معصوم را در خواب ببیند، همانا خودش را دیده، صحیح است از طریق عامه و خاصه بلکه مستفیضه است، بلکه دعوی تواتر شده از طریق عامه. و آن مقداری که دلیل مساعد است، عدم حجیت وی در احکام شرعی است؛ دون غیر آن از سایر جهات چنانچه شاهد هم ذکر نمایم در خاتمه ان شاء الله، پس مانعی ندارد ثبوت این حدیث، اگر قرائن صدقی برای وی باشد. ۷۲. از صفیه دختر عبدالمطلب، از پیغمبر صلی الله علیه و آله: در حدیث طویلی در وقت ولادت مولانا حسین بن علی علیهما السلام تا آنکه پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمودند: ملکی که اسم او «فطرس» است، می گوید: هر که زیارت کند حسین علیه السلام را، من خبر می دهم به حسین علیه السلام و هر که به او سلام کند من آن را می رسانم و هر که برای حسین علیه السلام طلب مغفرت کند من آن را برسانم به حسین بن علی علیهما السلام. (۶۵) ۶۵. پس اینها اخباری است که دلالت دارد بر ثواب زیارت عاشورا به عنوان خاص و بر مطلق زیارت که عاشورا هم فرد آن است. و جزماً اخبار بر مثبت زیاده بر آن است که ذکر شد؛ زیرا کتب معده در نزد حاضر نبود. علاوه بر آنکه به عنوان زیارت در حرم یا قبر یا شب و روز عاشورا یا زمان خاصی مثل شب جمعه و عرفه و شعبان و رجب و رمضان و اعیاد را ذکر نکردم؛ بلکه از مطلقات عامه و خاصه مذکور شد، آن هم گفتم که بیان آن جزماً ناقص است. اینک لازم است که ذکر چند نکته بنمایم: اول آنکه این همه ثواب و فضیلت محیرالعقولی که بر زیارت سیدالشهدا علیه السلام بار شده کمتر است از ثواب زیارت مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام. چنانچه روایت منقوله از مزار در بحار دلالت دارد بر این که افضلیت زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام بر زیارت ابا عبدالله علیه السلام، مانند فضل خود آن حضرت است بر امام حسین علیه السلام. چنانچه در کتاب «روح الایمان» (۶۶) ۶۶. طبع نجف این امر را تشریح نموده ایم. نکته دوم این که اختلاف اخبار در مقدار ثواب، در صحت مسأله

ضروری نمی‌رساند و باید بدین طریق حمل شود که مراتب معرفت ظاهراً فرق دارد و هرکس را به اندازه معرفت وی ثواب خواهند داد. و یا آنکه بگوییم مراتب ثواب نسبت به شیعیان و محبان آن‌ها و بر حسب زمان و مکان فرق می‌کند. و یا آنکه اختلاف مراتب بیشتر در مواردی است که زائر دچار مشقت می‌شود و به مضمون: «افضل الاعمال احمزها» (۶۷) دارای ثواب بیشتری گردد.

نور دهم

رفع دو اشکال

در بیان رفع دو اشکالی است که بر این زیارت شده: اشکال اول آن که عملی که دارای چنین مقام شامخ و مثبت بی حد و حصری باشد که برتری بر تمام واجبات دارد، چرا در قرآن اشاره به وی نگردیده؟ اشکال دوم این که احکام شرعیه بنا بر مذهب مشهور و منصور تابع مصالح و مفاسد است و ترتب ثواب و عقاب یا عین آن دو، و یا از ناحیه آن‌ها است. و اگر این زیارت چنان ثوابی دارد که بالاتر از دو هزار هزار حج و عمره و جهاد است، لا محاله در آن مصالح مهمه‌ای است که فوق تمام مسائل واجبات است و ناچاراً باید این زیارت واجب عینی و از اهمّ واجبات شمرده شود، نه آن که چنانچه مشهور و فتوی شما بر آن است، مستحب باشد. و قول بر استحباب زیارت با این همه ثواب خاصه ثوابی که اعظم از همه واجبات ضروریه باشد، تهافت بین دارد، نه با قواعد و نه با عقل درست درآید؛ زیرا کثرت و قلت ثواب ناشی از زیاد و کم مصالح و مفاسد فعل و عمل است، و این خود کاشف از شدت و ضعف طلب می‌باشد و با ضعف مصلحت و مفاسد لاجرم طلب ضعیف می‌شود که تعبیر به مستحب و مکروه کنیم، و با شدت آنها تعبیر به واجب و حرام کنیم. پس چگونه زیارت با این ثواب و شدت طلب، واجب نشده و آثاری که بر ترک واجب بار می‌شود، در ترک آن نیست. مثلاً اگر شخص حج را ترک نماید؛ عصیاناً و حجه الاسلام را نیاورد، موقع مردن عمال موت به وی بگویند به دین نصرانی یا یهودی بمیر! (۶۸) ولی چنین چیزی در حق تارک زیارت نمی‌گویند، پس چگونه می‌توان گفت که مستحب است و حال آن که فوق تمام واجبات باشد والله الهادی.

اما جواب از اشکال اول

آن که بسیار بی اساس است؛ زیرا تمام تکالیف را نتوان از قرآن استفاده کنیم و همان‌طور که در کتاب ذخیره رساله عملیه و دوره فقه مطبوع بیان نمودیم، این شبهه را شیاطین این زمان القاء کرده‌اند و هر مسأله‌ای را می‌گویند کجای قرآن نوشته؟ و چرا قرآن ذکر نکرده؟ ولی باید در نظر داشت که هر چیزی را نباید در قرآن پیدا کرد؛ مثلاً کجای قرآن نوشته که نماز ظهر و عصر و عشاء، چهار رکعت و مغرب سه رکعت، و صبح دو رکعت است؟ و همچنین نماز آیات و عید دارای ده رکوع و بعضی از نوافل یک یا دو یا چهار یا ده رکعت می‌باشند؟ و همچنین سایر اجزاء و شرائطی که از اول فقه تا آخر آن برای ضروریات نقل شده که هیچ جای قرآن از آن ذکر نشده؛ مثلاً تمام آیات احکام قرآن بنا بر نقل کتب آیات الاحکام پانصد آیه است؛ در صورتی که نماز تنها هفتاد و دو هزار مسأله در شبهه حکمیه دارد، بنا بر نقل علامه تبریزی، غیر از شبهات موضوعیه. پس باید گفت که فهم قرآن مختص به محمدصلی الله علیه و آله و آل محمدعلیهم السلام است. و آن‌ها می‌توانند مطابق نص صریح قرآن «لَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ» (۶۹) هر چیزی را از آن استفاده کنند؛ زیرا قرآن بر آنها نازل شده و ما نمی‌توانیم از آن استنباط نماییم. و همین اشکال را ابن ابی یعفر بر حضرت صادق علیه السلام نمود و همان جواب را شنید. چنانچه در دفع اشکال دوم بیان خواهم نمود. علاوه بر این که در قرآن هم اشاره کرده که من اجرت رسالتم را مگر مودت به اقربایم چیزی نمی‌خواهم. (۷۰) و بدیهی است که محبت و مودت به مردگان چنانچه عادت هر قومی است، مراد بر قبور مردگان و بذل اموال و اطعمه از برای آنها و عبادت و طلب مغفرت کردن

برای آنها بر حسب مسلک و مرام خود حتی آن شخصی که اعتقاد به مبدأ و معاد ندارد، اگر به پدر مرده او لعنت فرستند برآشفته خواهد گردید، ولی اگر او را به نیکی یاد کنند، مسرور خواهد شد و این را ما زیارت می‌گوئیم. و از این جهت هم در قرآن ذکر شده ولی در نتیجه توهم فاسد بعضی از محدثین از دست رفته است. و در هر صورت، اشکال عدم تعرض قرآن بی‌مورد است.

اما جواب از اشکال دو

اولاً قبول نداریم که زیارت سید الشهداء علیه السلام واجب نباشد چنانچه در انوار سابقه معلوم شد که جماعتی قائل به وجوب عینی، و بعضی به وجوب کفائی وی هستند. و روی این اصل واجب و محظوری ندارد که اهمّ واجبات باشد. البته این جواب با مذهب مشهور و مختار حقیر سازش ندارد. ثانیاً از اساتید (قده) استماع نمودم که فرمودند که مذهب امامیه وجوب زیارت سید الشهداء علیه السلام است. و نسبت دادند به صاحب کفایه محقق خراسانی چنانچه ظاهر اخبار کثیره هم همین طور است؛ مانند (۷۱) «زیارة الحسين فريضة على كل مسلم و مسلمة» مانع هم ندارد که از اهمّ واجبات باشد، لکن به وجوب اقتضائی و شارع مقدس به لحاظ وجود موانعی از قبیل تقیه یا عُسْر و حرج و ارفاق امر فعلی به وی نکرده باشد. مانند ضدی که مبتلی باشد به اهمّ که بنا بر صحت ترتب هم امکان ندارد که امر برای وی درست شود؛ زیرا نمی‌دانم آن مانع کدام است. و ممکن است که عنوان غیبت، مانع و یا حضور، شرط باشد و چون اولی موجود و یا دومی مفقود است، لذا به همان حکم اقتضائی باقی می‌ماند و به مرتبه فعلیت تامه که موجب امر است منتهی نمی‌شود؛ مانند سایر واجبات اقتضائیه که هنوز به مرتبه فعلیت نرسیده و نزد ولی عصر - روحی له الفداه - مودع است و غیبت، مانع از بروز و ظهور و فعلیت شده تا آنکه شمس ولایت از افق غیبت طلوع نماید. پس این همه اخبار حاکی از عالم اقتضاء و مصلحت است و در عالم مصلحت از اعظم واجبات است. و این منافاتی با استحباب زیارت ندارد؛ زیرا آن شرط و یا آن مانع و یا شیئی دیگر دخالت در فعلیت امر ندبی و درک مصلحت غیر ملزومه ندارد. ولی این جواب در نظر حقیر ناتمام است، چنانچه در انوار سابقه اشاره به وی شد و بنا بر مذهب خود محقق خراسانی این دعوا درست نیست؛ (۷۲) زیرا ایشان می‌فرمایند که در عبادات، «امر» لازم نیست و لذا قائل به صحت ضد مبتلی به اهمّ است؛ مثلاً نماز با لزوم فوریت ازاله نجاست از مسجد و حال آن که انکار ترتیب را نماید. و بنابراین اگر وجوب اقتضائی دارد به معنی این است که در عالم مصلحت وجوبی قصوری نیست و به داعی مصلحت ذاتیه به قصد وجوب می‌توان آورد در صورتی که حرام و تشریح است. مگر این که گفته شود که بنا بر مذهب ایشان قصد وجوب محال است و باید قصد مصلحت نماید تا بتواند زیارت را وجوباً به جا آورد، ولی نه به قصد امر وجوب. ثالثاً: این که احکام، تابع مصالح در متعلق است چنانچه در نزد متأخرین شیاع پیدا کرده، ممنوع است؛ زیرا چنانچه مذهب محقق خراسانی است، احکام تابع مصالح در امر است و بنابر این مصلحت فعل داعی بر حکم نشود؛ بلکه موجب حکم مصلحت در امر است و چون امر وجوبی ندارد کشف می‌کنیم که دارای مصلحت الزامی نبوده، بلکه دارای ملاک امر ندبی بوده و لذا مستحب شده است. و لکن این جواب چنانچه واضح است، صغریاً و کبریاً ممنوع است. رابعاً: ما قطع داریم که ملازمه‌ای است؛ بین این که هر واجبی باید افضل باشد از هر مستحبی ولو آن که فلسفه تشریح را ندانیم: نظیر دعوی قطعی که مشهور در جواب ابن قبه (۷۳) نموده‌اند که قطع داریم اگر شارع ظن را حجیت نماید، مانعی ندارد؛ زیرا بالوجدان بلکه بالضرورة می‌دانیم که زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله و یا حضرت امیر علیه السلام و یا حضرت ابا عبدالله علیه السلام افضل است از جواب سلام یک زن فاحشه و یک مرد خبیث در حالی که نمی‌دانیم چرا آن را واجب و این را مستحب کرده است؟ و دین خداوند به عقول ما درست نیاید، البته حکمتی در واقع دارد که ما بر وی دسترسی نداریم. و به این معنی اشکالاً و جواباً روایتی از ابن ابی یعفر از حضرت صادق علیه السلام وارد شده که گفت: شنیدم امام صادق علیه السلام سؤال نمود از شخصی از دوستان خود که آیا تو زیارت می‌کنی قبر ابا عبدالله حسین بن علی علیهما السلام را؟ عرض کرد: بلی سه سال یک مرتبه ایشان را زیارت می‌کنم. پس امام غضب نمود به نحوی که رخسار مبارک سرخ شد

و فرمود: آگاه باش قسم به خدائی که یکتاست، اگر زیارت کنی حسین علیه السلام را، افضل است از آنچه می‌کنی؛ (یعنی حج). پس آن مرد گفت فدایت شوم، زیارت وی این همه فضیلت دارد؟ امام فرمود: بلی قسم به خداوند که اگر شما به فضیلت آن پی برید به هیچ وجه تارک آن نشوید و هرگز در مقابل این زیارت، حج به جا نیاورید. آیا نمی‌دانی که خداوند کربلا را حرم خود قرار داده قبل از آنکه مکه را حرم خود قرار دهد؟ پس ابن ابی یعفور گفت که: من اشکال کردم بر حضرت که چرا خداوند در قرآن حج را بر مردم واجب کرده و زیارت را واجب نکرده؟ امام فرمودند: اگر خداوند چنین کرد و چنان نکرد به لحاظ مصلحتی است که او در نظر داشته ولی منافات با اهمیت زیارت ندارد. آیا نشنیدی قول پدرم امیرالمؤمنین علیه السلام که فرمودند: باطن قدم، احق به مسح است از ظاهر قدم. و آیا نمی‌دانی که اگر خداوند موقف را در حرم قرار می‌داد؛ بهتر و افضل بود از این که در خارج از حرم قرار دهد و معذکک در خارج قرار داد. (۷۴) بنابراین می‌توان ادعا نمود با این که معنویت زیارت بالاتر از همه عبادات است؛ ولی حکمت اقتضا نموده که آن را مستحب نماید. و این جواب برای اشکال اول که چرا زیارت را در قرآن ذکر نکرده‌اند جواب بسیار خوبی است که اشاره به آن وعده شده بود. خامساً ملتزم می‌شویم که ثواب اصل زیارت به قدر یک حج نیست تا چه رسد به دویست هزار، بلکه نصف یا عشروی، بلکه ثواب اصل زیارت به قدر ثواب زیارت بقیه انبیا و اولیا و مؤمنین است، ولی تفوق این زیارت بر همه واجبات از جهت تفضّل است نه استحقاق ثواب علمی نظیر سایر تفضلات چنانچه در قسمتی از مقدمه واجب و یا واجبات توصیله که شارع ثواب بر وی مترتب نموده؛ مانند مسجد رفتن و مجلس علما نشستن و تعلیم و تعلم نمودن الی غیر ذلک. بنابراین، اشکال مرتفع شود و محظوری لازم نیاید. ولی معذکک این جواب هم خالی از اشکال نیست؛ زیرا مبتنی است بر این که اصل ثواب به استحقاق باشد نه تفضّل و آن هم محل کلام است. چنانچه استادان النائینی (۷۵) قائل است که ثواب به تفضّل است. سادساً در تاریخی که ذکر شده که روزی انوشیروان (۷۶) با خواص خود به شکار رفت، ناگاه برای صیدی از لشگر خود دور شد و زیادی مسافت و دور بودن از لشگر او را گرسنه و تشنه نمود، به اطراف نظر انداخت، کلبه‌ای به نظر او رسید، دید زنی در آنجا است. خود را به آنجا رسانید از وی تقاضای طعامی نمود. آن زن اجابت کرد، بزی داشت ذبح کرد و بریان نمود تا انوشیروان صرف کند. پس از فراغ از خوردن از حالات زن جويا شد، شنید که طفلی دارد و با آن در این بیابان زندگی می‌کند. از معاش آنها سؤال کرد، زن در جواب گفت: که به وسیله همین بز، که برای تو ذبح کردم ارتزاق می‌کردیم. در این هنگام ملازمین انوشیروان رسیدند و سلطان قضیه را از اول تا آخر برای آنها بیان کرد و از آنان پرسش کرد که جزای این گونه خدمت چه باشد؟ یکی گفت: ده بز. دیگری گفت: صد بز. سومی گفت: صد بز با عمارتی. و خلاصه هر یک از ملازمین هر چه گفتند مورد پسند سلطان نشد، از خودش سؤال کردند که چه باید کرد؟ سلطان فرمود: احسان این زن قابل تدارک نیست؛ زیرا مرا نشناخته با کمال احتیاجش هر چه داشته در راه من داده، حال اگر من تمام هستی خود را به وی عطا نمایم، تدارک به مثلی بیش نکرده‌ام تا چه رسد که فخر سبقت عطا نمایم. پس بر هر عاقل واضح است که سید الشهداء علیه السلام در این قیام و نهضت که به امر الهی و تکلیف شرعی عالمّاً و عامداً به تمام آنچه واقع شده و به اخبار جد و پدر و برادر و مادرش تمام هستی و نفوس و اموال و اعراض و سایر اضافات و حیثیات را در راه خدا و دوستان وی بذل نمود، پس خداوند ولو آن که رحمت و نعمت وی بی‌انتها است؛ ولی به عنوان عام و راء دنیا و آخرت چیز دیگری نیست، حال اگر تمام دنیا و آخرت را به وی بدهد، اگر سوء ادب نباشد؛ تازه مکافات به مثل شده است و تمام این فضائل و ثوابها در مقابل این عمل اهمیتی ندارد. لذا امام صادق علیه السلام غیر مرّه قسم یاد کرد که اگر فضیلت ثواب وی را گویم چه خواهد شد. حتی در بعض اخبار دارد بروید، ولو آن که ضرر به شما رسد یا کشته شوید. (۷۷) و نیز فوائد ضرر و کشته شدن را بیان فرمودند. (۷۸) «ابن طاووس» - رحمه الله - در اقبال در دعای شب نوزدهم بعد از نافله بیست رکعتی چه عجائبی در آن دعا ذکر می‌کند و آن چند فقره تسبیح است که مِنْ جمله این است، «پاک و منزّه است، خدائی که بهشت را تملیک محمد و آل محمد نمود. و پاک و منزّه کسی است، که خلق فرمود دنیا و آخرت را و هر چه مخلوق در آنها است برای محمد و آل

محمد. (۷۹) پس ای عزیز، هر چه بود به آنها داده شده و دوست و دشمن بر سر خوان نعمت آنها می‌باشند؛ چنانچه اخبار خمس هم فی الجمله دلالت دارد. پس نباید تعجب نمود از این همه ثواب، ولی این مقاله هم اجنبی از علاج اشکال است. و سابقاً می‌توان گفت که تمام این فضیلت و ثواب به استحقاق و به زیادی مصلحت است و بی‌خود و جزافاً به قدر دو هزار هزار حج و عمره و جهاد، و اجر همه انبیا و اوصیا نشده است؛ تا آنکه بعضی از کوتاه‌فکران ایراد نمایند که چطور زیارت این مجاهد مظلوم به این حد و مرتبه رسیده است؟ و بیان مدعی محتاج است به طی مقدماتی: اول این که یزید - لعنة الله علیه - یا طبیعی بوده و یا نصرانی بوده است به اجماع تمام مسلمین. اما در نزد شیعه که واضح است. و در نزد عامه به طوری که از کتب متعدده ظاهر می‌شود؛ مانند ابن ابی الحدید که از مشایخ خود نقل می‌کند یا طبیعی و یا نصرانی بوده؛ زیرا از طریق مشایخ اشعار معرفی و نقل شده مانند: لعبت هاشم بالملک فلا - خبیر جاء و لا وحی نزل (۸۰) علاوه بر خبث طینتی که یزید داشته، چون مادرش سه طلاقه شد و معاویه بدون محلل تصرف نمود و این نطفه به وجود آمد، در کفر او شکی نیست. (۸۱) مانند پدرش که آن هم خبیث و کافر بوده به اجماع مسلمین از دو جهت: یکی خروج بر امام زمان که موجب کفر است. و دیگر آن که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه که مورد اعتبار اهل تسنن می‌باشد، می‌فرماید که معاویه و عمرو ابن عاص (۸۲) از زنادقه بودند، و از اول پی فرصت می‌گشتند که عداوت خود را با اهل بیت علیهم السلام ظاهر سازند. و در کفر آنها شکی نیست. دوم آن که شکی نیست، به ضرورت دین در این که محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله خاتم النبیین و المرسلین و الدین، و الشریعة و الکتب بوده و هست تا روز قیامت. سوم آن که بر حسب عقل و نقل به استقراء تام - که موجب علم وجدانی است - ثابت شده که عادت خداوند بر این بوده که هر وقت دین وی ضعیف می‌شده خداوند شخصی را که مؤید به تأییدات وی می‌بود، برای تقویت دین خود می‌فرستاد. و این مقدمه با ضم این که عادت خداوند لا-یتغیر است، ضروری هر دین است و از این نیز آنچه را در کتاب روح الایمان در بیان شناختن حقیقت انسان (طبع نجف اشرف) شرح دادیم (۸۳) در حقانیت مذهب شیعه که قائل به امام زمان می‌باشند؛ زیرا که این دین باید تا قیامت باقی باشد چنانچه حضرت امیرعلیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید: تاره بر اینکه: دین را مثل دیگ در حال جوش سرنگون کردند. (۸۴) و اخیری می‌فرماید: دین را پوستین وارونه پوشانیدند. (۸۵) الی غیر ذلک. پس باید یک نفر معصوم بیاید و دین را زنده، و مؤمنین را احیاء، و پیرایه‌ها را از دین بردارد؛ چنانچه عادت خداوند بوده در امم سابقه. پس حال اگر آن شخص پیغمبر نشد، باید در تمام جهات مثل پیغمبر باشد مگر نبوت، تا دین را تقویت نماید و پیرایه‌ها را از وی بردارید. و نیز در آن کتاب متذکر شدیم که آن شخص در زمان حال، امام زمان (عج) است. اما فترتی زیادی که آن در این زمان اتفاق افتاده در هیچ زمان نبوده و آن بر این است که؛ چون در این زمان صنعت چاپ و مطبوعات و وسایل ارتباط بشر از تمام نقاط زیاد است، کمتر حقیقتی می‌تواند از بین برود و دین اسلام چون با کمک این وسائل در جهان نورانیت دارد و به آن نقطه از ضعف نرسیده که احتیاج به ظهور حجت داشته باشد و اگر این صنایع نبود، حتماً امام زمان علیه السلام ظهور نموده بود؛ چنانچه در صدر اول چون صنعت نشر و طبع نبود به واسطه پنهان شدن حقیقت اختلافات مذهبی زیاد شد که فقط سنّی‌ها هفتاد و دو مذهب داشتند. از این اختلاف دولت وقت خسته شد و در حدود چهار صد هجری به قهر و زور آنها را منحصر به چهار مذهب که تا حال باقی است نمود. (۸۶) که مرحوم شیخ مرتضی و سید صدر (۸۷) هم در باب اخبار علاجیه بدین معنی اشاره فرمودند، (۸۸) و دولت هم حاضر شدند، مذهب شیعه را جزء مذاهب حقّه قرار دهد تا پنج مذهب گردند و مرحوم سید مرتضی علم الهدی (قده) هم در صدد برآمد که شیعیان را وادار به قبول نماید، ولی اعیان و علمای شیعه قبول نکردند، برای آن که می‌گفتند که این قبول اقرار ضمنی است بر صحت آن چهار مذهب و حال آن که آنها باطل است در نزد شیعیان. چهارم آن است که معاویه - علیه اللعنة - تمام مقصودش آن بوده که شریعت را به اسم سلطنت تمام کند و مسلم نماید که به غیر از سلطنت چیز دیگری در کار نبوده و لذا دروغ و افتراءات بر شریعت بست؛ مانند قصه ثمره (۸۹) که معروف در نزد عامه و خاصه است و لذا (شیعی) - که بزرگترین ائمه عامه و مقنن اصول می‌باشد - (۹۰) با یکی از علمای آنها

می‌گوید که این صحاح سته که در دست ما هست، اخبار صحیح در میان آنها؛ مانند یک موی سفید در گاو سیاه است. (۹۱) و بدین جهت بود که حضرت امیر فرمود: رؤسای صفین زناذقه (۹۲) بودند و در پی فرصت می‌دویدند تا حال که وقت پیدا کردند. و ابن ابی الحدید از مشایخ خود آثار و احوالی نقل می‌کند که شاهد صدق این مدعی است. و از آن جمله قضیه‌ای است که از شیعه رسیده که یکی از رجال بزرگ عصر معاویه می‌گوید پس از صلح حسن بن علی علیهما السلام با معاویه و استقرار سلطنت وی شبی نزد او رفتم، دیدم تنها در خلوت نشسته و فکر می‌کند. خواستم که او را خوشحال و متوجه نمایم. گفتم: یا امیر! باید شما بسیار خوشحال باشی؛ چه آن که فتنه بین مسلمین خاتمه پیدا کرد و دشمنی مانند علی علیه السلام از دنیا رفت و حسن بن علی هم با تو صلح کرد و در سلطنت خود مستقل شدی! آه سردی کشید و پس از آن گفت که: دانسته باش که از بین بردن علی و حسن مجتبی کاری نبوده و مطلب مهمتر در بین است. گفتم: دیگر چیزی باقی نمانده که آن اهم باشد. گفت: آن مطلب این است که ابن ابی کبشه؛ (۹۳) یعنی (خاتم النبیین) و اسم او باقی مانده و در مناره‌ها شب و روز چندین مرتبه ذکر می‌شود و به آن هم راضی نشده و اسم خود را مقرون به اسم خدا کرد. (۹۴) این ملعون خیالش چنین بوده که به اسم سلطنت تمام نماید و بگوید غیر از آن چیز دیگری نیست. ولی چون حضرت علی بن ابی‌طالب علیهما السلام و حسین علیه السلام و بعضی از صحابه در مقابل او بودند و اجل هم گریبان او را گرفت، نتوانست مقصد خود را به پایان برساند و این فرصت را به یزید - علیه اللعنه - داد تا همه را به اسم سلطنت تمام نماید. و یزید هم به اعتقاد خود و به جهت کثرت بنی‌امیه و تسلط آنها بر مردم و انقراض اصحاب و امیرالمؤمنین علیه السلام و امام حسن علیه السلام و به امید آن که حضرت امام حسین علیه السلام را مردم نمی‌شناسند، در صدد برآمد تا مقصود را عملی سازد؛ لذا در سال اول از سلطنت او واقعه کربلا و اسراء اهل بیت علیهم السلام (۹۵)، و در سال دوم قتل عام مدینه (۹۶)، و در سال سوم خراب کردن خانه کعبه را ایجاد کرد. (۹۷) پنجم آن که امام حسین علیه السلام عالم بوده به تمام واقعه کربلا (۹۸) و این امر از آدم تا خاتم خبر داده شده بود؛ چنانچه نوح علیه السلام به امت، و عیسی علیه السلام به حواریون، و موسی علیه السلام به پیروان خود اطلاع داده بودند و خاتم النبیین صلی الله علیه و آله (۹۹) و حضرت امیر علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام و امام حسن علیه السلام نیز از این جریان مطلع بودند. حضرت عالماً و عامداً اقدام به این عمل نمود. حال که این پنج مقدمه معلوم شد؛ اگر سید الشهداء قیام نمی‌کرد و یزید شریعت را به نام سلطنت تمام می‌نمود، دیگر نامی از خدا پرستی در روی زمین باقی نمی‌ماند و مؤمنی پیدا نمی‌شد و مردم در هلاکت و ضلالت به سر می‌بردند و لذا سید الشهداء که به وسیله امانت و وحی از این جریان اطلاع پیدا کرده بود، قیام کرد و به تمام جهات، هستی خود را در پیشگاه خداوند در طبق اخلاص گذاشت تا توانست آن خانواده ننگین را نابود و دین اسلام و خدا پرستی را ترویج نماید که تا حال پانصد میلیون مسلم و صد میلیون مؤمن باشد؛ چنانچه به این معنی خود سیدالشهدا علیه السلام اشاره فرموده بر حسب نقل مجلسی (قده) در بحار در خطبه غزایی که در همان وقت شیعه‌ها را در عرفات (۱۰۰) جمع نمود و تلاوت کرد و فرمود: ایها الناس! حق مندرس شده و از بین می‌رود. (۱۰۱) آری، باید اقرار کرد که ایمان هر مؤمن و صوم و صلوات و جهاد هر خدا پرستی را او باعث شد تا روز قیامت. پس اگر خداوند آن همه ثواب را برای زیارت وی بدهد در مقابل اخلاص آن سید مظلوم باعث تعجب نیست و الا لازم آید که معلول اشرف از علت باشد. این بود جواب هفتم، ولی این جواب هم بی‌فایده است؛ زیرا این جواب مستدل است به این که ثواب شهادت وی را عوضی نیست و چیزی مقابله ندارد؛ در صورتی که اشکال این بود که چرا با این همه ثواب و فضیلت مستحب شده. ثامناً می‌گوییم که ثواب زیارت، اصلاً به قدر یک واجب هم نیست؛ حتی مانند جواب سلام. بلکه به قدر سایر زیارت انبیا و اوصیا و مؤمنین است، ولیکن در خارج دائماً متحد و مستلزم با واجب اعمی از اصول دین و شعب وی از ثبوت صانع و توحید و رسالت و امامت و عدالت می‌باشد که تمام این ثوابها مال آنان است و بدیهی است که فروع دین هر چه باشد از واجبات و مستحبات در ثواب و فضیلت به وی نرسند. و این جواب حق است؛ نظیر آن که فرمود حب علی علیه السلام معنایی است که با گناهان ضرر ندارد (۱۰۲)، پس زیارت حسین علیه السلام ناشی است از حب او. و دوستی او طریقی است

به دوستی خداوند. و این خود از آثار اذعان به صانع و توحید و رسالت و معاد است که دارای ثواب بی‌شماری است، چنانچه قصه پیغمبر و سلمان و بودن یهودی در بهشت شاهد است در بشارت سلمان به پیغمبر صلی الله علیه و آله در آمدن حضرت امیر علیه السلام از سفر و الله الهادی.

نور یازدهم

در بیان اقدام حضرت سید الشهداء است بر شهادت. چه آنکه در صدر اول به علت اختلاط شیعه و سنی بر اقدام آن بزرگوار ایراد می‌کردند. و این اشکال که چرا حسین بن علی علیه السلام اقدام به این عمل نمود، از صدر اول تا به حال باقی است و جواب‌هایی نیز داده‌اند و رسائلی نیز در این خصوص نگاشته‌اند از جمله رساله‌ای است که مرحوم سید مرتضی (۱۰۳) (قده) در دفع از اشکال نوشته و بیان اشکال از این قرار است: «جمعی که حاضر در میدان حرب (۱۰۴) بودند از مخالفین حداقل سی هزار بوده و حداکثر پنجاه و صد هزار. و از موافقین آن حضرت بنا بر مشهور هفتاد و دو نفر بودند آن هم جمعی پیرمرد و برخی جوان و عده‌ای هم غلام بودند. بدیهی است که امید غلبه، بلکه احتمال آن هم برای موافقین نبود بر حسب جریان عادی، در این صورت اقدام ایشان بر جنگ و کشتن نفس خود عالماً و عامداً اقدام بر نابودی و القاء بر تهلکه است و آن جایز نیست. این، اصل اشکال. و اما جواب یک مرتبه بنا بر مذهب شیعه باید گفته شود و یک دفعه مذهب غیر شیعه، و سوم مذهب عقلای عالم ولو طبعیون. و اما جواب بر وفق مذهب شیعه آن است که ایشان وصی و خلیفه پیغمبر صلی الله علیه و آله بوده و آنچه را که به وی وصیت شده، باید عملی نماید و کشتن و شهادت برایشان حتم بوده، چنانچه حدیث صحیح دلالت دارد که در حال احتضار پیغمبر صلی الله علیه و آله، جبرئیل علیه السلام آمد دوازده پاکت مهر کرده آورده به پیغمبر صلی الله علیه و آله داد عرض کرد: تو را دوازده وصی است و این دوازده پاکت را به آنان برسان که هر کدام در وقت خود باز نمایند و مضمون آن را به مورد اجرا گزارند. و مضمون نامه سید الشهداء علیه السلام شهادت وی بوده به نحوی که واقع شده. (۱۰۵) چنانچه به ابن عباس در مدینه فرمودند که پیغمبر صلی الله علیه و آله به من امر کرده که خارج بشوم به سوی اعراب زیرا خدا خواسته که مرا کشته ببیند (۱۰۶). و اخبار بر این مضامین فوق تواتر، بلکه ضرورت شیعه است پس بنا بر مذهب امامیه این عمل اشکالی ندارد. و اما بنا بر مذاهب اهل تسنن هم اشکال، مورد ندارد زیرا شهادت ایشان واجب بوده بر حسب قاعده چه آن که هر مؤمن فضلاً از عالم و مجتهد و معصوم اگر بدانند که دین ضعیف شده و در شرف نابودی و فنا است باید برای تقویت آن اگر به کشته شدن خود احتیاج داشته باشد دریغ نکند و این کشته شدن واجب است برای آن که حفظ دین واجب و مقدمه منحصره آن شهادت است و مقدمه واجب نیز واجب است. و همانطور که شما در سابق مطلع شدید دین به علل مذکوره در انوار سابقه در شرف انقراض بود و به شخصیتی احتیاج داشت تا آن را تقویت نماید. و اما بنا بر مذهب غیر مسلم، اقدام هر عاقلی بر چنین کاری روا بود زیرا اگر شخصی سلطنت دیگری را غصب نماید و اولاد و اعقاب و رعایای وی را ذلیل و فقیر نماید و آن شخص مغضوب و معزول بداند اگر کشته شود سلطنت عود کرده و غاصب معدوم و تمام اعقاب و اولاد و رعایا و دوستان وی به عزت و سعادت خواهند رسید، اقدام بر شهادت خود در نزد عقلا بیرویه و ناروا نیست. و به این جهات سه گانه که ذکر شد امام حسین علیه السلام آن یگانه رادمرد اسلام در این راه قدم نهاد و جان خود را در نزد اعتلای نام دین در پیشگاه احدیت در طبق اخلاص نهاد؛ و لذا سید ابن طاووس در کتاب اقبال و لهوف فرموده که شهادت بر ایشان واجب عینی بوده، و اگر شارع مقدس ما را در عاشورا امر به عزاداری نمی‌کرد حق بود که ما خود عزادار باشیم. (۱۰۷) زیرا حضرت کاری کرد که تمام دوستان و اعقاب وی سعادت‌مند دنیا و آخرت شدند و احزاب شیاطین، مخذول (۱۰۸) گردیدند و به این لحاظ آن نصرانی (۱۰۹) در سیاست الحسینه این اقدام را تحسین و تصدیق نموده. در هر صورت برای اشکال مجالی نیست. و عجب است از سید (قده) که جواب هائی داده که موافقت با هیچ قانون و قاعده‌ای ندارد. (۱۱۰) و الله العالم. این بود پایان سخن در مقدمه.

و اما مقاصد

مقصد اول

در شرطیت قصد قربت است در زیارت عاشورا. به بیان این که اوامر دو قسم است: یکی امتثال آنها مشروط است به قصد قربت، مانند نماز و روزه و خمس و زکات که اگر بدون قصد قربت و یا به دواعی دیگر باشد عمل باطل است. قسم دیگر تنها ایجاد متعلق امر لازم است به هر خیال و داعی باشد مانند ادای دین و امثال وی که واجب است دین مردم را ادا نماید ولو برای خوش حسابی باشد. و این قسم را واجب توصلی نامند و اگر چه به قصد قربت بیاورد هم عبادت کرده و هم ادای دینی نموده است ولی اگر قصد قربت هم نداشته باشد صحیح است منتهی ثواب نبرده. و حقیر ندیدم کسی را که متعرض این مسأله شده باشد در رساله‌های خود. و این نکته نیز معلوم گردد که محل کلام غیر وضو و دعا و غسل و سجده و نماز وی است چه آن که در عبادت آنها شکی نیست بلکه محل کلام در خود زیارت و لعن و سلام آن است. و می‌توان گفت که تعبدی نیست و توصلی است از دو جهت: یکی آن که سلام و لعن از کلام آدمی است مثل سلام کردن به مؤمنین است، و همان طوری که در سلام متعارفی بین مردم، قصد قربت شرط نشده در سلام بر امام هم شرط نشده و فقط ایجاد وی کافی است. و دیگر آن که زیارت عبارت از مراد به مؤمنین است چه زنده و چه مرده باشند و این مراد به توصلی است و قصد قربت لازم ندارد و فرقی هم نمی‌کند، مابین امام و غیر امام همان طوری که فرقی نیست، مابین زیارت مؤمنین از زنده و مرده در عدم شرطیت قصد قربت. این غایت آنچه ممکن است گفته شود برای عدم اعتبار قصد قربت، ولی اقوی و احوط اعتبار و شرطیت قربت است در زیارت عاشورا از جهاتی: اول آن که چنانچه در اصول گفتیم که هر امری تعبدی است تا خلاف وی به ادله متقنه ثابت شود و مقتضای این نوع گفتار شرطیت قصد قربت در زیارت عاشورا است زیرا که دلیلی بر توصلیت نداریم که مخصص آن قاعده باشد. دوم آن که شارع مقدس ثواب بر این عمل قرار داده و اگر عبادت نباشد محال است که دارای ثواب گردد. و در این صورت باید گفت که امر عبادی است و قصد قربت لازم دارد و این از قواعد مسلم فقه است. و توهم نشود بر این که شارع مقدس بر کثیری از توصلیات ثواب مترتب نموده در حالی که یقین داریم عبادت نیستند. پس صرف ترتب ثواب مستلزم عبادت نیست مانند مقدمه واجب و مانند مسجد رفتن. زیرا از خارج ثابت شده که با این که آنها عبادت نیستند ثواب دارند تا آن که مجبور شویم برای جمع بین ادله حکم نمائیم که ثواب مال ذات عمل نیست بلکه یا تفضّل است و یا مال یک معنائی است که متحد با این عمل توصلی است، به خلاف مقام که هنوز توصلیت زیارت ظاهر نشده و وجهی ندارد که رفع ید از قاعده استلزام ثواب با عبادت نمائیم. پس حق آن است که به مقتضای این قاعده، حکم به عبادت و شرطیت قصد قربت نمائیم. و اما آن که سلام کلام آدمی است، قابل منع است صغریاً و کبریاً، زیرا در قرآن ذکر شده که هر کس بخواهد آن را تلاوت نماید باید قصد قربت داشته باشد و همچنین در نماز و ادعیه و سلام بر ملائک و انبیا و اوصیا بلکه بر جماد مانند ماه رمضان و هلال وی پس یک ضابطه کلیه در کار نیست که چون انسان آن را تحیت قرار داده باید شرطیت برود. و اما مسأله زیارت مؤمنین، پس اگر زیارت امام هم به عنوان زیارت مؤمن باشد، قیاس صحیح است در صورتی که به خلاف این است. اگر چه مؤمن هم بر وی صادق است زیرا باید به عنوان زیارت معصوم و وصی خلیفه باشد. و شاید به این عنوان قصد قربت لازم باشد و لااقل من الشک، پس به موجب قواعد سابقه باید قصد قربت نمود. و مؤید این مطلب وضو گرفتن و غسل کردن برای زیارت است زیرا اگر توصلی باشد، طهارت لازم ندارد. و همین طور مؤید این مطلب اخباری است (۱۱۱) که دلالت دارد بر این که جنب حاضر بر محضر امام نشود. در هر صورت اقوی شرطیت قصد قربت است. و در صورت شک، جماعتی قائل به اشتغال شدند ولی بناء ما بر براءت شد.

مقصد دوم

در بیان شرطیت وضو و عدم آن در زیارت است. پس اگر گفتیم نماز زیارت جزء و یا شرط زیارت است، کما هو الاقوی، نه از آداب، پس شکی نیست که وضو شرط است، زیرا بعید است که گفته شود شرط یک جزء بیشتر نیست. و اگر گفتیم نماز جزء و شرط نیست بلکه از آداب و رسوم است، باز وضو شرط است، زیرا مستفاد از اخبار همین است اگر چه گفتیم اطلاق اوامر اقتضای نفسیت را دارد و گیری بودن محتاج دلیل دیگر است علاوه بر غلبه حمل بر افضلیت در مستحبات مضافاً بر این که غالب ظرف مطلوبیت وی است بنفسه در موقعی که تعبیر به رسوم شده باشد و از این نظر، مشکل است قول به شرطیت. ولی در هر صورت از حضرت صادق علیه السلام منقول است که هر وقت آمدی برای زیارت قبر سید الشهداء وضو بگیر و غسل کن. و نیز از حضرت صادق علیه السلام که: هر وقت نزدیک قبر رسی غسل کن اگر می‌توانی و الا وضو بگیر. (۱۱۲) و ظاهر این اخبار آن است که باید وضو بگیرد و رجحان هم دارد ولی کلام در شرطیت وی است در صورتی که ظاهر از تفریح نمودن امام زیارت را بر وضو، استفاده شرطیت آن می‌شود. علاوه بر تفریح در خبر اخیر که اگر نمی‌توانی غسل کنی وضو بگیر، ظاهر آن است که امر وضو گیری است پس به این قرائن می‌تون رفع ید از قواعد مذکوره نمود و حکم کرد که امر وضو امر گیری است. و اما توهم اختصاص به حاضر بسیار بعید است و مطابق با احتیاط هم وضو شرط است و بر فرض شک برای قضاء حاجت احتیاط نماید.

مقصد سوم

در بیان شرطیت غسل و عدم آن است در زیارت عاشورا. مقتضای اطلاق اوامر و غلبه حمل بر افضلیت در مستحبات اگر چه نفی شرطیت است، ولی اقوی شرطیت آن است و بعید نیست دعوی تواتر در اخبار غسل نمود، به تواتر لفظی اگر اختلاف هیئتی مضر نباشد و الا تواتر معنوی است و از امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام است که غسل بکن هر وقت قصد زیارت داری. و در روایت صفوان: غسل نماید به آب فرات. (۱۱۳) و نیز از آن امامان که ما دوست داریم هر که زیارت حسین علیه السلام را نماید غسل کند. و روایت بشیر (۱۱۴)، و همدانی (۱۱۵)، عیص، ابی الیسع، و یونس والی غیر ذلک، که تمام دلالت دارند که وقت زیارت عاشورا غسل نمایند چه به عنوان خاص چه به عنوان عام. و در اصل رجحان شکی نیست. کلام در غیریت و نفسیت وی است و مستفاد از این اخبار آن است که امر غسل گیری است و چون امر گیری ثابت شد ناچار شرط است و زیارت تفریح شده است در این روایات بر غسل. و مراد از شرطیت نیست مگر بر این تفریح بلکه از قسمتی از اخبار استفاده شرطیت واقعیه شده چنانچه ظاهر هر دلیل جزء و شرط همین است. و نیز می‌توان دعوی تنصیص نمود در روایت از کامل الزیارة (از طبری از صادق علیه السلام که عرض نمود: من بسا وقت با رفقا به زیارت قبر ابا عبدالله علیه السلام می‌آیم و سخت است بر ما که غسل نمائیم از جهت سرما و غیر سرما؟ فرمودند: هر کس غسل کند در فرات و زیارت نماید، نوشته شود برای وی ثوابی که نمی‌داند حد آن را مگر خداوند. (۱۱۶) پس عدول امام علیه السلام از جواب سائل با آن که مقتضای حکومت عناوین ثانویه بر عناوین اولیه آن است که به واسطه عذر و حرج غسل برای زیارت واجب نیست. و معذک امام تحریر فرمود بر غسل وجهی ندارد مگر بیان شرطیت واقعیه. پس اقوی شرط بودن است، چنانچه سیره عملیه قدیماً و حدیثاً بر آن بوده اگر چه در خصوص زیارت عاشورا نصی ندیدم ولی در زیارت عامه وی کافی است، پس توهم استحباب نفسی، مورد ندارد. بلی، در اکثر این روایات غسل را وظیفه حاضر بیان کنند. و این بی‌ربط است چه علاوه بر تعمیم، دعوی عدم قول به فصل حاکم به شرطیت مطلق است. اما توهم مشروط بودن آب غسل به فرات بی‌ربط است زیرا مستلزم سقوط غسل است در بیشتر موارد که موجود نیست و البته فرات از باب ذکر مصداق بوده.

مقصد چهارم

در بیان شرطیت روز است در قرائت زیارت عاشورا و عدم آن. و اقوی، اول است چه برای قریب و چه برای بعید و چه برای ثواب و چه برای حاجت زیرا اگر چه زیارت آن سید مظلوم در هر وقتی جایز است به علت اذنی که داده‌اند ولو مکلف از خود انشاء کند و لذا اعتراض مرحوم حاج شیخ عباس قمی (۱۱۷) (قده) بر شخصی که نقل نموده زیارت وارث را با اضافه کردن فقراتی که ایشان ندیده بودند، بی‌مورد است از جهاتی: اولاً- نافی، با مثبت معارضه ندارد. ناقل دیده واجب التصدیق است و ایشان که ندیده‌اند منافاتی با آن ندارد. ثانیاً در فقرات دیگر از انحاء زیارت هست که در اینجا نیست و باکی در خواندن آنها نیست. ثالثاً خود معصوم دستور جعل داده‌اند و نقل ناقلین مانند انشاء خود معصوم می‌باشد. رابعاً با اغماض از تمام این‌ها ضرر وی وقتی است که به داعی ورود باشد و الاً اصلاً ضرر ندارد. حال اگر ایشان اکتفا می‌کردند که من اطلاع به ورود ندارم بهتر بود از تعقیب مسأله، بلکه وظیفه ایشان نیز همین بود و لاغیر. و مثل این باشد تعقیب از دعای «الحبّی» زیرا آن هم وجهی ندارد به جهت آن که: اولاً معارضه نیست بین مثبت و منفی. ثانیاً اذن داده شد در مطلق دعا. ثالثاً به واسطه تسامح در ادله سنن خصوص بنا بر شمول وی قول عالم را. رابعاً کثرت ذکر مثبت دلیل بر مجعولیت آن و باعث تعجب نخواهد شد زیرا غرائب وی اعظم از اکثر ادعیه مهج الدعوات ابن طاووس نیست بلکه اعظم از زیارت ائمه‌علیهم السلام نیست. پس به گفته ایشان همین قدر بوده که نص علم نماید نه تعقیب ناقل و نهی از خواندن با آن که بر حسب قواعد جایز است که تفکیک در سند شده باشد. در هر صورت اخبار زیارت عاشورا چه معروفه و چه غیر معروفه تماماً لفظ «یوم» دارد ولی در بعضی لفظ «صدر نهار» دارد. و اطلاق «روز» بر شب یا شب و روز مجاز است، و خلاف جریان اصالة الحقیقه است، زیرا روز لغتاً از اول طلوع شمس تا غروب آفتاب باشد و شب نیز از غروب آفتاب تا طلوع آن است عرفاً و از مغرب است تا فجر شرعاً. و شبانه روز اسم است از برای بیست و چهار ساعت شرعاً و لغتاً و عرفاً. و عدول از حقیقت و مجاز بدون قرینه جایز نیست و باید بر طبق آن رفتار نمود و آن نیست مگر روز به احتمال ظرفیت خلاف قیدیت و گذشته از آن هم منافی با قاعده است، زیرا مقرر شده که ظاهر هر عنوانی آن باشد که خود بنفسه عقد الوضع است و از برای وی دخلی است در موضوع فوق چنانچه در کتاب المحاکمات بین الاعلام بیان نمودیم، در مقام اعتراض استادنا النائینی (قده). حال چون تمام اخبار زیارت عاشورا از معروفه و غیر معروفه «لفظ روز و صدر نهار» دارد، ظاهر آن است که «یوم» شرط است. بلی در ذیل روایت صفوان دارد زیارت بخوان زیارت عاشورا را من حیث کنت. (۱۱۸) ولی ابدلاً دلالتی در وی نیست در جواز خواندن در شب زیرا «حیث» از انحاء مکان است و مغنی در این باب دعوای اجماع کرده و مجمع و جوهری (۱۱۹) با صراحت فرمودند. پس احتمال زمان با نفی اهل زبان معنی ندارد، بنابراین شکی نیست که آن فقره دلالت بر تعمیم زمانی ندارد. و امام تمسک به روایت مالک که امام به وی فرمود که: اگر قدرت داری از دهر خودت این زیارت عاشورا را بخوان (۱۲۰). بدیهی است که آن هم دلالت ندارد. اولاً لفظ یوم بیان دهر را نموده. ثانیاً آن تأکید است و اختصاص به روز خاص ندارد، و کنایه از دوام جواز قرائت است در هر روز. ثالثاً در بعضی از نسخ، عوض لفظ «دهرک»، «دارک» دارد (۱۲۱) و باید این صحیح باشد زیرا امام در صدر روایت فرموده که در خانه‌ات چه و چه کن و بعد برو به پشت بام خانه. این دلالت دارد که «دارک» باید باشد. رابعاً موافق با احتیاط است خصوصاً در مقام قضای حاجت چه آن که این را جبرئیل امین برای خاتم النبیین و پنج تن علیهم السلام از قبل خداوند جهت بشارت و خوشحالی ایشان و برای رفع درماندگی شیعیان هدیه آورد. و حقیر هم چون دیدم که شیعیان در عصر بدی واقع شده‌اند و انحاء بلیات دنیوی و اخروی گریبان آن‌ها را گرفته، لذا خواستم که این کبریت احمر و یا کیمیای سعادت را از هر جهت تنقیح نمایم تا آن که هر که را حاجتی به خداوند است با خواندن آن با شرائط مخصوص حاجت خود را مطابق ضمانتی که امام صادق علیه السلام داده (۱۲۲) به دست آورد. در هر صورت بر حسب قواعد شکی نیست که روز، شرط است در زیارت عاشورا والله الهادی.

در بیان شرطیت صد تکبیر است در اول قرائت. از مرحوم میرزا محمد حسن شیرازی (۱۲۳) (قده) که معروف است به «میرزای بزرگ» که حکم به حرمت تنباکو (۱۲۴) فرمودند، نقل شده بر این که باید اول صد تکبیره گفته شود - و به منزله تکبیره الاحرام نماز است - و بعد داخل در زیارت شود. و بعضی فرموده‌اند که یک تکبیر هم کافی است. و اصل یک تکبیر در زیارت هر معصومی مستحب است و بلند نمودن دست به حذاء گوش مانند نماز در هر تکبیری مستحب است چنانچه بر وفق هر دو مدعی روایت دارد در کتاب من لایحضره الفقیه اما خصوص زیارت عاشورا در قریب و بعید یک تکبیر وارد است چنانچه در ذیل روایت علقمه، امام علیه السلام فرمود که بعد از تکبیر گفتن زیارت بخوان. (۱۲۵) و در اصول نیز مقرر شده که امر، اقتضاء ایجاد صرف الطبیعه را دارد که موافق با یک مرتبه شود، و مژه و تکرار خارج از حقیقت امر هست. پس یک تکبیر لازم است مانند قول مرحوم سید کاظم یزدی (قده). ولی چنانچه اشاره شد جماعتی فرموده‌اند صد تکبیره بگوید مطابق نقل مجلسی و میرزای شیرازی در کتاب البلد الامین، و جمعی هم احتیاط نمودند اگر چه فتوی ندادند. و شاید نظر حضرات به روایت صفوان بوده که در آن امام علیه السلام فرموده صد تکبیره بعد از زیارت بخوان. (۱۲۶) ولی با آن که در وی صد تهلیل و صد صلوات هم بعد از تکبیر دارد تمسک وجهی ندارد، زیرا اختصاص به حضور و ورود به کربلا و آن هم در سر فرات قبل از غسل برای زیارت خاصی دارد، و شاید نظر آن‌ها به زیارت مخصوصه رجب و شعبان باشد که امام فرمود صد تکبیر بگو و این زیارت را بخوان. (۱۲۷) و این نظر هم چندان بعید نیست، زیرا اولاً مال حضور است. و ثانیاً برای زیارت مخصوص است. و ممکن است نظر حضرات به روایت جامعه کبیره است که امام فرمود: قبل از شروع در وی صد تکبیر بگو. (۱۲۸) ولی آن هم بعید است زیرا اختصاص به حضور دارد وجهی از برای تعدی نیست. و ممکن است نظر آنها به روایت ثمالی (۱۲۹) باشد که آن هم بی‌فایده است یکی به اختصاص زیارت و دیگری آن که روایت، صد و سی و دو تکبیر دارد آن هم در اثناء و خلال آن وظایفی مقرر فرموده. و نظیر روایت مزار که آن هم این نحو است. و ممکن است نظر به سایر زیارت آن حضرت بوده که در هر کدام چند تکبیری ذکر نموده و یا استفاده از زیارت سایر ائمه مثل زیارت حضرت امیر علیه السلام نمودند، یا به حکم استقراء از مجموع زیارت‌ها این استفاده را کردند که آن هم مشکل است زیرا استقراء تام که موجب علم وجدانی است نداریم و ناقص آن در تحت اصالت الحرمه باقی است. پس بنابراین وجهی از برای احتیاط یا توقّف و یا نفی نیست چه غایت توهم ضعف در وی بشود ولی ادله تسامح کافی است با آن که وجهی از برای ضعف نیست و سبب اختلاف را با بودن نقل این روایت نمی‌دانم و مطابق با قواعد نباشد، بلی کلام در این است که ذکر نمودیم لزوم وی را حمل بر افضلیت نمود و تعدد مطلوب که یکی کافی است ولی بهتر صد است و یا باید صد باشد و اصلاً یکی کافی نیست. تحقیق آن است که جای تعدد مطلوب نباشد چه آن که روایت یکی نص نبوده مثل این که بگوید یکی بگو و همان نیز بگوید صد بگو تا آن که امر یکی دائر بین لا به شرط و یا به شرط شیئی باشد، بلکه به اطلاق طبیعت یکی استفاده شود و آن فرع عدم بیان است و روایت صد، بیان است، ولو آن که منفصل باشد، پس ناچار باید گفت که صد تکبیره را بگوید، و حالی که باید صد تکبیر گفت و بدون شک شرعاً مستحب است. در این صورت آیا استفاده شرطیت برای زیارت می‌توان نمود یا نه؟ کلامی است که در مقاصد سابقه گذشت. از اقتضای او امر نفسیه و یا موقعیت محل و یا غلبه حمل بر افضلیت در مستحبات، ولی ظاهر حدیث که تفریع و مترتب نمود امام علیه السلام زیارت را بر ایجاد تکبیره با عدم تمامیت اخیرین وی، استفاده شرطیت می‌شود. و بیاید در آخر این مقاصد تنبیهی راجع به این شرائط که ذکر گردید. بنابراین بر حسب قواعد، گفتن صد تکبیره شرط و موافق با احتیاط است، خصوص برای قضای حاجت. و در صورت شک، بنا بر اجراء برائت است زیرا امر دائر بین اقل و اکثر می‌باشد.

مقصد ششم

در بیان شرطیت لعن و سلام است به صد مرتبه چنانچه در متن زیارت وارد است. و در این شرط هم خلافتی واقع شده است، بعضی

از علما فرموده‌اند با سه یا چهار مرتبه گفتن کافی است به گمان آن که در روایت عقبه داشت که کوشش کند در لعن بر قاتلان (۱۳۰) و آن به چند مرتبه حاصل شود، بلکه از ابن طاووس (قده) می‌فرماید در مصباح الزائر (۱۳۱) خود که زیارت عاشورا معروفه را ما نقل نمودیم از مصباح کبیر شیخ الطایفه (قده) که تصحیح شده بود به خط خود شیخ و در آن زیارت، لعن و سلام صد مرتبه نبوده به جز یک مرتبه، پس یکی کافی است. و مؤید این مطلب هم آن است که مرحوم حاجی محدث (۱۳۲) (قده) از مزار نقل می‌کند این زیارت را بدون صد لعن و سلام با تمام آنچه از خواص و فضیلت معروفه دارد، و راوی علقمه، و مروی عنه امام محمد باقر علیه السلام است. ولی تحقیق آن است که نقل ابن طاووس (قده) خطا است چنانچه متصدیان این امر فرموده‌اند از جهت آن که نسخه‌ای که نزد ایشان بوده افتاده داشته است. و شاهد وی آن است که خودشان فرموده‌اند که تکرار مذکور در نسخه صغیره شیخ (قده) است. و نیز علمائی که از نسخه کبیره نقل فرموده‌اند تمام قائلند که این نسخه هم واجد تکرار مذکور بوده و بنابراین یا خود ایشان سهو فرموده و یا از نسخه، عبارتی افتاده بوده. و با اعتراف و نقل بقیه علما و محدثین، اصالة عدم السقط و اصالة السلامة جاری نیست و به قول ایشان اعتمادی باقی نمی‌ماند. و مسلماً روایتهای متن زیارت، دارای صد لعن و سلام بوده‌اند - و اما نقل - سه یا چهار مرتبه، که مخالف با اجماع است چه آن که آن چند مرتبه که در ذیل روایت علقمه است ربطی به متن زیارت ندارد و آن از مقدمات شروع در زیارت است. و بر فرض ربط هم، غیر مربوط از محل بحث است چنانچه واضح است زیرا چنان که بیاید باید قبل از شروع در زیارت چه برای قضاء حاجت و چه برای فضیلت، چند مرتبه لعن و سلام بفرستد. بلی، چیزی که محل نظر است آن است که پس از فراغ از شرطیت هر کدام از لعن و سلام به صد مرتبه، آیا کافی است که در آخر لعن ذکر صد را بنماید؟ مثلاً بگوید: اللهم العن (الخ) مائة مرة که در واقع یک مرتبه بگوید به قید صد مرتبه، یا آن که باید صد مرتبه لعن و سلام مخصوص را تکرار نماید تا صد مرتبه بنماید؟ و می‌توان قائل به کفایت یک مرتبه به قید صد شد به جهاتی: اول آن که باشد مسأله از قبیل عام افرادی که حقیقت با آن که یک کلام است ولی در واقع و نفس الامر خطابی است به عدد افراد. دوم از جهت صد مرتبه. سوم تمسک شود به فعل حضرت نوح پیغمبر صلی الله علیه و آله چه آن که فعل معصوم حجت است به موجب نقل شیخ بهائی (قده) در کشکول؛ زیرا هر کدام از انبیا که عبور آن‌ها به زمین کربلا افتاد آسیبی دیدند! (۱۳۳) و سبب آن را از خداوند سؤال نمودند و خداوند سبب را که واقعه سیدالشهدا باشد بیان فرمود. مانند کشتی نوح که به آن سرزمین که رسید متلاطم شد (۱۳۴) و قریب به غرق رسید حضرت نوح علیه السلام مضطرب شد و استغاثه به خداوند نمود، خطاب رسید که هزار مرتبه بگو: لا اله الا الله. پس ایشان به عبرانی فرمودند: حلولیا فلحال یا ماریا اتقن، که معنی وی هزار مرتبه لا اله الا الله است، چون یا خوف از غرق پیدا کرد تا تمام نماید و یا کافی دانست یک مرتبه را از هزار مرتبه. و بعد از گفتن آن، کشتی آرام گرفت و آن گاه خداوند سبب را بیان فرمود. پس بناء علیه مانعی ندارد که آن لعن و سلام را به جای صد مرتبه یک مرتبه گفت، و ندیدم در رساله‌های فقها - رضوان الله علیهم - که احدی متعرض این جهت شده باشد. ولی با تمام احوال، بر همین مذکوره فایده ندارد چه در جای خود تمام باشد یا نباشد از جهاتی: اولاً آن دعوی وقتی است که عبارت چنین باشد: پروردگارا! لعن بکن بر فلان هزار مرتبه و یا صد مرتبه، نه این که تو بگو چنین. ثانیاً وقتی است که شارع آن عدد را جزء دعا یا زیارت قرار دهد، ولو به نحو طریقت و عناوین مشیره به معدود، نه آن که خارج از دعا و زیارت باشد. مانند محل بحث زیرا امام فرمود «پس تو صد مرتبه بگو این کلام را» که خارج از دعا و زیارت می‌باشد. ثالثاً باید آن عدد در آخر کلام باشد چنانچه در ادعیه صحف وارد است تا بتوان قرینه مراد از انشئات باشد و تمیز واقع شود نه در اول چنانچه واضح است. رابعاً بناء علیه تو صد مرتبه لعن نکردی، خداوند صد مرتبه لعن کرده و تو صد مرتبه از خداوند درخواست لعن نکردی بلکه تو یک مرتبه از خداوند درخواست صد مرتبه لعن کردی و چقدر فرق است مابین عبارتها. خامساً کوشش در لعن نشده زیرا که اخبار وی فرموده که کوشش در لعن نمایند. (۱۳۵) و آن معنی ندارد الا با تکرار، غایه الامر شارع پس از امر به کوشش، خودش مصداق آن را که صد مرتبه باشد بیان نموده. سادساً ظهور عرفی، خود چیزی

است در عالم پس ظاهر این که تو صد مرتبه بگو آن است که این عبارت را صد دفعه بگو. سابقاً وجود اجماع محصّل بی نقل خلاف از احدی از فقهای که در این باب رساله و کتاب نوشته‌اند، پس این احتمال با هیچ میزانی درست نشود و بی مورد است و بدون شک باید هر کدام از لعن و سلام در متن زیارت صد مرتبه تکرار شود، و جزئیت و شرطیت تکرار صد مرتبه است چنانچه موافق با احتیاط است، خصوصاً اگر برای قضاء حاجت بخواهند تلاوت نمایند که دیگر احتمال عقلی هم راهی ندارد برای اکتفاء به مرّه، زیرا بدون گفتن صد مرتبه احراز واقع نشده. و باید قبل از شروع در زیارت به عنوان مقدمه چند لعن و سلامی ذکر شود، و بعداً داخل قرائت در متن زیارت شود. و در این شکی نیست. و از آن چه ذکر نمودیم در لزوم تکرار لعن و سلام، ظاهر شد که آن‌ها جزء زیارت است. و توهم مجلسی (قده) در بعضی از صور مسأله که خارج از زیارت مثل دیگران، بی مورد است و راهی ندارد. پس اقوی چنانچه تکرار شرط است اصل وجودشان جزء است: اما در موقع شک، حکم وی واضح است من باب اجمال نص و باید رجوع به برائت شود اگر در این قسمت از امور، اصول جاری شود چنانچه اشاره کردیم واللّه العالم.

مقصد هفتم

در بیان شرطیت و وحدت مکان و مجلس قرائت، و وحدت زمان قرائت زیارت عاشورا است. بدان که علما اختلاف نموده‌اند در اعتبار و شرطیت زمان و مجلس قرائت که بسا اوقات تعبیر به موالات شده است. اکثر فقها - رضوان الله علیهم - بر اشتراط باشند مانند (تهرانی و اصفهانی و غیره، بلکه شیخ مرتضی (قده)، و تردید ایشان هم فرضی است نه حقیقی. و بعضی از فقها گذشته از این فرمودند علاوه بر اشتراط وحدت مجلس و زمان، باید وحدت حقیقی باشد نه عرفی چنانچه از کلام (اصفهانی) ظاهر می‌شود. بعضی قائل شده‌اند بین مباحات و غیره، در اولی لازم ندانسته و در دومی لازم دانسته، بخصوص در عبادات، چه مستحب و چه واجب؛ و بعضی از فروع هم ذکر فرموده‌اند برای تسجیل مطلب در هر صورت حضرات فقط فرموده‌اند ادله، اقتضای شرطیت زمان و مکان را دارد، که تعبیر به موالات شده ولی ذکر فرموده‌اند که آن دلیل کدام است. پس می‌گوئیم که اقوی بلکه احوط مخصوصاً برای قضاء حاجت، اعتبار و شرطیت وحدت زمان و مکان است به چند دلیل: اول اصل معنای زیارت عبارت است از حضور زائر نزد مزور یا به وحی و یا به روحی و جسمی. و حضور، تحقق پیدا نمی‌کند مگر به احتواء مقداری از مکان و اجزاء زمین مر زائر و مزور را که به اسم خاص نامیده شده مثل حرم، رواق، صحن، خانه و پشت بام و امثال این‌ها که به آن اسم خاص، مجلس گفته می‌شود، پس با عدم اتحاد مجلس و صدق تکرار مجلس و زمان زیارت متعدده شود نه زیارت واحده و فرض آن است که شارع زیارت واحده اعتبار کرده است. دوم آن که شیخ (قده) می‌فرماید، که امورات مرکبه تدریجیه باید از حیث مکان و زمان اتصالاتی به هم داشته باشند. (۱۳۶) لذا معتبر کردند مسلمین موالات بین ایجاب و قبول را، بلکه موالات بین اجزاء هر کدام آن‌ها را و لذا اعتبار کردند شرطیت موالات را در نماز و وضو، و سکوت طویل را مانع دیدند، و این معنی را در مرکبه تدریجیه به استقراء ت... دست آوردند لذا شهید (قده) در بیان اعتبار موالات در امور مرکبه تدریجیه در قواعد خود می‌فرماید: از اختیار شرطیت وی که این معنی اخذ شده است از اعتبار اتصال بین مستثنی و مستثنی منه حاصل آن که چون امورات تدریجیه مرکبه فی الحقیقه کلام واحد است. (۱۳۷) و در معالم هم می‌فرماید: از برای متکلم است که الحاق نماید به کلام خود آن چه را بخواهد و تا آن که ملحقات کلام تماماً ذکر نشود هنوز صدق کلام واحد نکرده (۱۳۸)، از این جهت در وی اعتبار وحدت مکان و وحدت زمان شده است. پس بنابراین اقوی چنانچه بیان کردم موافق با احوط اعتبار شرطیه مکان و زمان است. و بیاید تنبیه با فائده راجع به تمام این مقاصد در آخر مقاصد ان شاء الله. و اما جریان اصول چنانچه غیر مرّه ذکر شده، واضح است.

مقصد هشتم

در بیان شرطیت تسبیح سیده بانوان فاطمه زهرا علیها السلام است. بدان که بعضی از بزرگان علما فرموده‌اند که تسبیح فاطمه زهرا علیها السلام شرط است، در زیارت عاشورا. (۱۳۹) علامه حکیم میرداماد (قده) بلکه بسیاری تخطئه نموده‌اند اصحاب را از این که غفلت نمودند از این شرط. و این توفیق به من موکول شد و کثیری از علما را متنبه نمودم بر این مطلب مهم. پس دانسته باش که از برای آن شفیعه دو تسبیح است که هر دو به وی منسوب است و به تسبیح حضرت زهرا معروفند. یکی آن که پس از هر نماز واجب و مستحب وارد است که عبارت از سی و چهار (مرتبه) تکبیر، و سی و سه (مرتبه) تحمید، و سی و سه (مرتبه) تسبیح است، علی الاقوی. و دیگری عبارت از: سُبْحَانَ ذِي الْجَلَالِ الْبَازِحِ الْعَظِيمِ، سُبْحَانَ ذِي الْعِزِّ الشَّامِخِ الْمُنِيفِ، سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ الْفَاخِرِ الْقَدِيمِ، سُبْحَانَ ذِي الْبَهْجَةِ وَالْجَمَالِ، سُبْحَانَ مَنْ تَرَدَّى بِالنُّورِ وَالْوَقَارِ، سُبْحَانَ مَنْ يَرِي آثَرَ النَّمْلِ فِي الصُّفَا وَوَقَعَ الطَّيْرُ فِي الْهَوَى وَخَفَقَانَ الطَّيْرُ فِي الْهَوَا، سُبْحَانَ مَنْ هُوَ هَكَذَا وَلا هَكَذَا غَيْرَه. (۱۴۰) و مراد این مرد بزرگ علمی و عملی شیعه، این تسبیحه است. (۱۴۱) و مقصود ایشان از شرطیت تسبیحه زهرا علیها السلام در آخر زیارت، همین است که هزار مرتبه باید بخوانند و دلیل ایشان دو روایت است: اول روایت ابن بابویه (قده) از من لایحضره الفقیه که بعد از زیارت وداع امیرعلیه السلام بگو تسبیحه فاطمه زهرا علیها السلام را که مراد همین است. (۱۴۲) دوم روایت ابی سعید مدائنی از امام جعفر صادق علیه السلام که عرض نمود خدمت ایشان که بروم زیارت قبر حسین بن علی علیه السلام؟ فرمودند: بلی ای ابا سعید برو قبر حسین پسر پیغمبر را زیارت کن. و وقتی زیارت نمودی او را پس در بالای سر وی تسبیح امیرالمؤمنین علیه السلام را بگو هزار مرتبه و پائین پا بگو تسبیح زهرا علیها السلام را هزار مرتبه. عرض نمودم که تسبیح فاطمه و علی کدام است؟ پس تسبیح فاطمه را چنانچه ذکر کردیم بیان فرمود و فرمودند که تسبیح علی این است: سُبْحَانَ الَّذِي لَا تَنْفَعُ خَزَائِنُهُ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا تَيْبُدُ مَعَالِمُهُ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَفْنَى مَا عِنْدَهُ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَشْرُكُ أَحَدًا فِي حُكْمِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا أَضْمِحَلَالَ لِفَخْرِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا انْقِطَاعَ لِمَدَّتِهِ، سُبْحَانَ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرَهُ. (۱۴۳) و غیر این دو روایت مدرکی ظاهراً برای ایشان نباشد. پس اگر دلیل مفید را معتبر می‌دانند و چنانچه حمل مطلق را بر مقید نموده و قائل به شرطیت شده‌اند ناچار باید: اولاً ذکر امیرالمؤمنین علیه السلام را هم بگویند شرط است و خصوصیت به ذکر فاطمه علیها السلام ندارد. و تبعیض بی‌وجه است با آن که در مثبتین حمل مطلق بر مقید نادر است، چه در واجبات و چه در مستحبات. و احراز وحدت مطلوب، نادر است. ثانیاً هر دو ذکر در زیارت خاصه آن بزرگوار است و ربطی به زیارت عاشورا و نه مطلق ندارد که بتوان زیارت عاشورا را فردوی دانست. ثالثاً مال حضور است نمی‌توان تعدی نمود به مطلق زیارت حتی در بعید. رابعاً با آن که اطلاق اوامر اقتضای نفسیت را دارد و احتمال مطلوبیت موقعیت را هم دارد قرینه در احکام نیست که حمل بر غیر شود تا بتوان استفاده شرطیت نمود، پس اقوی عدم شرطیت است ولی احتیاط خوب است. خصوصاً اگر قرائت برای قضاء حاجت باشد هر دو ذکر فاطمه و علی را بخواند. و اصول وی واضح است. مخفی نماند که در این روایت بعد از تسبیحه، دارد که دو رکعت نماز بخواند و در اولی «یس» و در دومی «الرحمن» بخواند. و در روایت دیگران چهار رکعت بخواند و در دیگری شش رکعت بخواند و تمام این مراحل محمول بر افضلیت نماز است تا هر که خواهد زیاد بخواند و هر که خواهد کم. و گفتیم که اصلاً شرط نیست، و ابداً استحبات وی در زیارت عاشورا ثابت نشده تا چه رسد به شرطیت.

مقصد نهم

در بیان آن که دعای آخر زیارت که دعای وداع تعبیر شده و به «دعای علقمه» معروف است. آیا جزء و یا شرط زیارت عاشورا است یا نه، و امری خارج از زیارت است و این معنی هم محل نظر بین اعلام شده. و مرحوم اصفهانی و تهرانی تردیدی در شرطیت وی نمودند ولی انصاف آن است که تردید مورد ندارد. و ظاهر روایت آن است که نه جزء است و نه شرط، بلکه امری است خارج از عمل، و موقعیت وی بعد از زیارت است. چنانچه در روایت صفوان تصریح به این معنی نموده که امام فرمود: اگر قدرت داری

هر روز این زیارت را و این دعا را بخوان. (۱۴۴) و تفصیل، قاطع شرکت است. و بنا بر این تردید راهی ندارد ولو روایات دیگر موهم باشد (روایت صفوان) رفع ابهام وی را می‌نماید. چنانچه این ابهام نظیر ابهامی است که در شرطیت زیارت ششم امیرعلیه السلام در زیارت عاشورا شده است که تفصیل وی را در انوار سابقه در مقدمه تعرّض نمودیم. و اختیار نمودیم تفصیل را به این که اگر غرض از تلاوت، قضاء حاجت است، زیارت ششم شرط است و باید بخواند و الا نه جزء و نه شرط است، بلکه به قصد شرطیت بدعت است و اجرای اصول در هر دو مسأله واضح است.

مقصد دهم

در سجده زیارت عاشورا است. و در دو مقام بحث واقع می‌شود: اول این که سجده مزبور جزء و یا شرط زیارت عاشورا است؟ دوم در کیفیت و شرائط آن. اما اول ظاهراً شکی نیست در این که جزء و یا شرط است، اگر چه اقوی شرط بودن است و دلیل بر آن. یکی ظاهر اقتضاء عطفی است، که مربوط به قبل است. و دیگری پس از بیان سجده امام گفت: که ای علقمه! اگر بتوانی هر روز این زیارت را بخوانی در خانه خود باشد برای تو باشد ثواب آن تماماً. (۱۴۵) و این اطلاق، دلالت بر جزئیت و شرطیت دارد. و سومی خود امام اطلاق زیارت کرد بر آن سجده و گفت: اگر بتوانی این زیارت را بخوانی هر روز بخوان، زیرا امام پس از ذکر سجده این عبارت را فرمودند: پس شکی در آن چه گفتم نباشد. و ظاهر عبارت اگر چه جزئیت را می‌رساند ولی دعای سجده چنان می‌رساند که این سجده، سجده شکر است. که خداوند علی‌الاعلی از الطاف خود چنین مقام شامخی را به موالیان ما و محبین آنها داد که مالک دنیا و آخرت شوند. و از این جهت ابن طاووس (قده) می‌فرماید که: اگر شارع ما را دعوت نکرده بود به اقامه عزاداری در روز عاشورا حق آن بود که آن روز را جشن بگیریم (۱۴۶) چنانچه سابق اشاره کردم به عبارت وی در اقبال و لهوف و شاهد خوبی برای مدعی دعای شکر است در سجده، پس مسلم شد جزء و یا شرط است. اما دوم در بیان کیفیت سجده و شرائط آن است. و عجب است که کسی به این مطلب مهم تعرّض نکرده و ما چون قائل شدیم به ثبوت حقیقت شرعی، لذا سجده شرعی آن است که به اعضای سبعة باشد و این اصل اولی آن است در صورتی که دلیل بر خلاف آن نباشد چنانچه از ذکری (۱۴۷) و عده از اخبار به حکم عموم آنها چنین استفاده می‌شود اگر چه از ظاهر جامع المقاصد تردید استفاده می‌شود مانند روایت زراره که می‌گوید: سجده بر هفت عظم است، بلکه اگر الف و لام در سجده از برای جنس باشد چنانچه اصل در الف و لام است به تصریح صاحب کفایه در باب استصحاب (۱۴۸)، پس تمام سجده باید به هفت موضع باشد مگر آن چه دلیل بر عدم اشتراط قائل شده باشد ولو قائل به ثبوت حقیقت نباشیم چنانچه واضح است. و روایت صدوق خصوص روایت قرب الاسناد که فرمود سجده می‌کند ابن آدم به هفت موضع خود (۱۴۹) الی غیر ذلک از اخبار. و توهّم انصراف وی به سجده نماز بی‌موقع و بدوی است مستند به انس ذهن است نه حاق خطاب، پس بناء علیه بعضی از فقها که فرموده اند اقوی عدم اشتراط مواضع سبعة است در سجده شکر، ضعیف است، بلکه در تمام وی مستحب است به لحاظ عموم دلیل وی، و وجهی از برای حمل مطلق بر مقید نیست جزئاً. و استحباب جزء جزء در سجده شکر منافاتی با شرطیت مواضع سبعة ندارد. غایت الامر اگر ثابت شد که این سجده شکر است چنانچه ما استظهار کردیم، البته جزء جزء هم مستحب است مثل فراش یدین. پس این کلام در اصل کیفیت وی بود که در آن گفتیم اقوی آن است که مانند سجده نماز است و سابقاً وضو و غسل را شرط در زیارت کردیم. اما قبله، شرط نیست به اطلاق روایت بلکه افقی که رو به مرقد مطهر است مستلزم پشت به قبله باشد و در این صورت باید پشت به قبله شرط باشد. اما اباحه مکان و لباس در زیارت شرط است - که در مقصد هیجدهم مفصلاً بحث خواهد شد - چه بگوییم اجتماع امر و نهی جایز است یا نگوئیم، اگر چه استادان النائینی می‌فرمود که: نماز بر وفق قاعده است. ولی قاعده مرضی حقیر نشد چنانچه در تقریرات خود گفتم غیر مرّه، و دلیل بر اباحه همان دلیل است در نماز چه آن که در نماز نهی غیری ندارد بلکه نهی نفسی است. اما در شرطیت ما یصح السجود علیه، اشکال است و

احوط اعتبار است به واسطه عموم روایت هشام (۱۵۰). و انصراف به مجاز ممنوع است چنانچه در مواضع سبعه گفتیم و احتیاط هم در این مقصد مانند اصول وی واضح است.

مقصد یازدهم

در شرطیت روبروی مرقد مطهر ایستادن و بودن حاضر یا دور و عدم آن است. و این اختلاف شده که آیا در زیارت عاشورا شرط است روبروی مرقد مطهر باشد؟ چه ایستاده و چه نشسته، چه در حضور و چه در دور، و یا شرط نیست؟ اقوی اشتراط توجه است چه مطابق با قبله شود، مثل ساکنین شمال مشهد مقدس، و چه مخالف قبله شود مانند ساکنین جنوب، و چه سمت مشرق و مغرب باشد. و این شرط در اخبار مطلقه زیارت ایشان (۱۵۱) و اخبار زیارت معروفه عاشورا تنصیص شده. و احتمال استحباب موقعیت بنفسه در اینجا راهی ندارد تا مستحب نفسی شود، زیرا همگی شرط نمودند. و از تفریع و ترتب بر آن نیز شرطیت استفاده شود و استحباب، دلیل دیگری لازم دارد که موجود نیست خصوص عبادت که باید مطابق آنچه از شرع رسیده باید عمل شود. بلکه می‌توان گفت رسوم عادی هست، زیرا اگر کسی به زیارت شخصی برود معنی ندارد که پشت خود را به او کند و صحبت نماید خصوص که مزور از بزرگان باشد. پس شکی نباشد عقلاً و شرعاً در این قسمت. ولی با تمام این احوال مرحوم آقا محمد علی کرمانشاهی (قده) (۱۵۲) می‌فرماید: که در زیارت عاشورا شرط است این که زائر رو به قبله باشد، و کلام ایشان هم مطلق و اختصاص به قریب و بعید ندارد و مدرکی هم بیان نفرموده که چرا باید چنین نمود (۱۵۳). و این کلام به ظاهرش غیر صحیح است، زیرا همان طور که ذکر شد تمام اخبار توجه را شرط دانستند غایت الامر اگر هم بگوئیم شرط صحت نیست، بلکه شرط کمال است؛ و احتمال دارد نظر ایشان به روایت مصباح باشد که نقل شده از حضرت صادق علیه السلام که فرمودند: هر که بخوهد زیارت قبر پیغمبر صلی الله علیه و آله نماید و در شهر خود نیز باشد، پس اول غسل کند و بعد چهار رکعت نماز بخواند، آنگاه بایستد و روبروی قبله زیارت کند. و همچنین در زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام و فاطمه علیها السلام و حسن و حسین علیهما السلام (۱۵۴). ولی این دعوی فاسد است، زیرا این روایت برای بعید عام باشد و باید تخصیص داد به اخباری که دلالت دارد به شرطیت توجه در زیارت عاشورا. علاوه لسان اشتراط و عمومیت وی اباء از تخصیص دارد و نوبت به تخصیص نمی‌رسد. در هر صورت چیز دیگری را نمی‌توان مدرک ایشان قرار داد. و گذشته از آن احتیاط، اقتضای توجه را دارد بر تقدیری و تخییر قبله و توجه در تقدیر دیگر و اجرای اصول هم واضح است.

مقصد دوازدهم

در جزئیت دعای «اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمٍ بِالْعَنِ مَنِّي» و من نمی‌دانم احتمال اخراج این دعا از کجا پیدا شده! و به چه میزان گفته شده؟ و صرف ترتیب در بیان اجزاء باعث اخراج نمی‌شود زیرا زیارت عاشورا مانند سایر عبادات مرکبه است مثلاً شارع فرموده پس از فراغ از سوره در رکعت دوم، قنوت بخوان، و پس از آن رکوع بیار، و هکذا در صورتی که این طولیت و ترتیب باعث آن نشود که انسان خیال کند رکوع یا قنوت خارج از نماز است، پس به صرف طولیت و ترتیب، اخراج ممکن نیست مگر دلیلی محکم بر اخراج وی باشد. نتیجه آن که توهم اخراج وی مانند اخراج لعن و سلام بی‌اساس است از جهاتی: اول عطف. دوم امام در آخر بیان همه فرمود بخوان زیارت را. سوم اگر جزء نبود مانند دعای علقمه خود امام اخراج می‌کرد و حال آن که تأخیر بیان از وقت حاجت قبیح. چهارم سوق عبادت صدرراً و ذیلاً دال بر جزئیت است. پنجم عدم دلیل بر اخراج.

مقصد سیزدهم

در بیان شرطیت قیام و عدم آن است در زیارت عاشورا. مشهور بر حسب فتوی بر عدم شرطیت است، و جماعتی بر شرطیت وی فتوی داده‌اند مثل مرحوم اصفهانی و گمان مشهور چنان است که اثبات باید به اخبار زیارت مطلقه و یا به اخبار خاصه باشد که در هیچ کدام از این دو، اسم از قیام برده نشده، ولی در کثیری از زیارتهای مخصوص وی از معتبره و غیر معتبره از قبیل «ناحیه» امر به قیام فرمودند، ولی تعدی، موجب قیاس است و وجهی ندارد. و مقتضای اصل هم عدم شرطیت است در صورت اجراء در احکام غیرالزامیه، و لذا قائلین به اعتبار چاره ندیده به فعل صفوان در زیارت در بالای سر امیرعلیه السلام تمسک جسته و حال آن که در آن فعل با آن که حجت نیست دلالتی هم ندارد. در هر حال اقوی اشتراط قیام است از جهت روایتی که در مصباح شیخ است از حضرت جعفر صادق علیه السلام که فرمودند: هر که خواهد زیارت کند قبر پیغمبر خداصلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام و فاطمه علیهما السلام و حسن و حسین علیهما السلام و سایر ائمه علیهم السلام را در شهر خود باشد، غسل کند و جامه پاکی بپوشد و به صحرا برود. و در روایت دیگر، به بام خانه رود، آنگاه چهار رکعت نماز بخواند، بعد بایستد رو به قبله و زیارت نماید. (۱۵۵) و نیز روایت دیگری در قصه ابوحنیفه با حضرت جعفر صادق علیه السلام در علل است که دال بر مطلوب می‌باشد. و می‌توان به استقراء از زیارات مخصوصه و اخبار باب ملاکی تحصیل نمود و از آن تعدی نمائیم به مقام چه در تمام زیارات تصریح به قیام شده. و نیز می‌توان ادعا نمود که ایما و توجه، ظاهر است که در حال قیام باشد. بلکه جریان عادی از دخول در مجلس بزرگان و سلاطین و حضور نزد آنان مؤکد این معنی است چنانچه تأیید می‌کند این را اذن دخول در مشاهده ائمه علیهم السلام که در اخبار صحیحه وارد شده است. علاوه بر عمل اصحاب قدیماً و حدیثاً که بر آن بوده که در وقت تلاوت قائم باشند، و ظاهراً شکی باقی نمی‌ماند در شرطیت قیام ولی چون عمده دلیل است، نه استحسان باید این شرط در نائی و بعید گفته شود نه در قریب. چه گفتیم اخبار باب خالی از شرط است.

مقصد چهاردهم

در بیان شرطیت اشاره به انگشت سبابه به مرقد مطهر و عدم آن است. ظاهر جمعی از علماء مثل مجلسی (قده) استفاده شرطیت است. ولی در غایت اشکال است. و گویا نظر ایشان به لفظ «ایماء» است که در خود اخبار زیارت عاشورای معروفه و غیر معروفه وارد است باشد، چه آن که «ایماء» به معنی اشاره است و اشاره باید به یکی از اعضاء و جوارح باشد چنانکه از مصباح و صحاح ظاهر است ولی در این صورت وجهی از برای انگشتان نیست. بلکه به پیشانی و سر هم می‌توان اشاره نمود. بلی در قاموس در «ماده» ایماء می‌گوید که معنی وی در ماده «وباء» گذشت. بعد در آن ماده می‌گوید که آن به معنی اشاره است به انگشتان ولی این هم معین به سبابه نکرده و چون در غالب اخبار مسأله از مطلقات و غیر آن لفظ اشاره دارد و در اصول هم مقرر شده که اشاره هم مستلزم حرکت جوارح است، نه آن که موضوع له و یا جزء آن باشد بلکه موضوع له همان ربط بین مشیر و مشار الیه است. ولی این کلام هم باز تعیین سبابه را نرساند، لکن در بعض اخبار زیارت عاشورا دارد که بلند نما دو دست خود را و این قنوت را بگو و اشاره کن به وی به اعداء آل محمدصلی الله علیه و آله. (۱۵۶) و نیز روایتی از ابوالمعالی منقول است که شخصی مواظب زیارت اباعبدالله علیه السلام بوده و به لحاظ پیری و فقر عاجز شد و ترک نمود و شبی پیغمبرصلی الله علیه و آله را در خواب دید و در نزد وی حضرت سید الشهدا علیه السلام بود پس سید الشهدا از آن مرد شکایت کرد نزد رسول خداصلی الله علیه و آله که این مرد ترک زیارت مرا کرده! و رسول اکرم صلی الله علیه و آله سبب را سؤال کرد و آن مرد هم علت وی را ذکر کرد. سپس پیغمبرصلی الله علیه و آله فرمودند: به پشت بام خانهات برو و اشاره نما به انگشت سبابه خود به سوی قبر حسین (۱۵۷). و در بحارالانوار هم همین روایت موجود است (۱۵۸). و نظیر همین حدیث در سابق گذشت که صدق حدیث با خواب و عدم حجیت وی منافاتی ندارد. و مجلسی نیز روایت نقل می‌کند از حضرت خضر علیه السلام که ایشان اشاره نمودند در زیارت آن سرور به دست. (۱۵۹) پس به

لحاظ آن معانی لغویه و فتوی بعضی و احتیاط بعض دیگر و قسمتی از اخبار و ضم تسامح در ادله سنن و جریان عادات و رسوم می‌توان دعوی شرطیت نمود. و در کتاب ثواب الاعمال حدیثی مذکور است از پیغمبر صلی الله علیه و آله که در وقت دعا به انگشت سبابه اشاره کنید و دعا نمائید. و زیارت هم فردی از دعا است. پس اقوی شرطیت است خصوصاً در قضای حاجت.

مقصد پانزدهم

آگاه باش که از برای اشخاصی که در بعید واقع شده‌اند، بلکه برای حاضر مخصوصاً اگر برای قضای حاجت باشد، شرط است این که به یک سطح بلندی مانند پشت بام و یا صحراء خلوتی را اختیار نماید. و این شرط اگر چه حکم عقل است، زیرا نفوس نوع مردم تزکیه نشده و لذا در اجتماع نوعاً، حواس متفرق است و توجه به نقطه مخصوصی ممکن نیست و فقط صرف لفظ می‌باشد لذا خلوت مرغوب است. و از این باب است که اخبار باب عموماً و زیارت عاشورا خصوصاً این شرط را نموده چنانچه روایت علقمه در زیارت غیر معروفه و روایت ابن سنان همین را بیان نموده است. (۱۶۰) و بدیهی است که نمی‌توان گفت خلوت بنفسه مستحب است، بلکه می‌توان گفت تعبدیت هم ندارد و اشاره به همان حکم عقل و جریان عادی است چنانچه بیان کردم. و توهمات و مقالاتی که در بعضی از شرائط بوده در این شرط راهی ندارد.

مقصد شانزدهم

در بیان این که شرط است در مطلق زیارت این سید مظلوم مخصوصاً در زیارت عاشورای معروفه، خضوع و خشوع و استقرار و وقار. و این معنی علاوه بر جریان عادت در حضور ملوک و بزرگان و بعد از ملاحظه این که امام حی و میت ندارد بلکه در کتاب روح الامیان مدلل نمودیم که هیچ نفسی زنده و مرده ندارد. و مردن عبارت از بیرون آمدن از منزلی است به منزل دیگر. این که حضور مجلس امام میت مثل حضور مجلس امام حی است. پس اگر امام در مجلسی بود و تشرف پیدا می‌کردی مجلس هر نحو عالی و در وی هر که بود توجه نداشتی و در مقام مکالمه با امام متوجه تمام جهات بودی به همین نحو باید، با امام از دنیا رفته معامله شود، زیرا اخبار بسیار است که مردگان می‌دانند که به زیارت قبر آنها آمده‌اند و به وی مأنوس می‌شوند و به هدایای آنها مسرور می‌گردند، در صورتی که امام اولی به این توجه است از مردم. علاوه بر اخبار خاصه که دلالت دارد زوار باید متوجه خود باشند. و مرحوم اصفهانی در رساله زیارت عاشورا نقل فرموده که یکی از علما خواب دید سید الشهدا علیه السلام را، حضرت شکایت کردند از این که بعضی بی‌مبالا هستند در محضر ایشان و مکالمه با مردم می‌نمایند. بلکه نقل می‌کنند که یکی از علما حضرت را در خواب دید و سلام کرد و حضرت از وی اعراض نمود. عرض کرد: چرا بی‌لطف هستی و سبب اعراض کدام است؟ حضرت فرمودند: تو آمدی به محضر من و با فلان شخص در محضر من صحبت کردی و فلان مطلب را به وی گفתי و الی غیر ذلک از وقایع. و گفته شده سابقاً که این قسمت از خواب حجت است. اگر حجت هم نباشد، مطابق با اخبار و قواعد است. پس شکی نیست در اعتبار این شرط چنانچه اخبار کثیره دلالت جلیه دارند، مثل روایت علقمه در زیارت عاشورا که می‌فرماید زیارت کن در حالتی که تو خاشع باشی. و در روایت بحار می‌فرماید: اگر خاشع شد قلب تو، و مثل روایت مفید که می‌گوید: بر تو باد به سکینه و وقار و خضوع و غیر اینها از اخبار باب. نتیجه آن که در شرطیت خضوع و خشوع که عبارت از توجه و حضور قلب و مستلزم با سکون جوارح هست که تعبیر به سکینه و وقار شده شکی نیست. و الله العالم.

مقصد هفدهم

بدان که شرط است در این زیارت بخصوصه حزن و تحزن، و فرح و تفرح، و جزع و تجزع، و بکاء و تباکی (۱۶۱)، و جامع همه اینها

اظهار و ابراز لوازم مصیبت‌داری نمودن است، و همچنین اقامه عزاداری کردن است. چه آن که به مجلس جشن و انس و تفرّج نمی‌رود بلکه به مجلس عزا می‌رود. پس اگر آن حالات تحصیل نشود ملعبه خواهد شد زیرا عادت در بالای قبور عزیزان آن است که آن حالات باشد و الا مورد ملامت عرف واقع می‌گردد، و این صحت ملامت شهادتی بر صحت آن شرط است. و در شرطیت او این بنای عقلاء و سیره عرفیه حتی از اشخاصی که اعتقاد به بقاء روان عزیزشان ندارند کافی است. علاوه بر اخبار کثیره در خصوص زیارت عاشورا مانند روایت مالک که امام فرمودند: گریه کنید بر حسین علیه السلام و در این قسمت تأکید هم نمودند که جزع و فزع نمایند. (۱۶۲) و در عموم زیارت مطلقه آن بزرگوار مثل روایت علی بن حکم از ابی جعفر علیه السلام که فرمودند: زیارت کن حضرت سید الشهدا علیه السلام را در حالی که محزون و مغموم و افسرده و شکسته باشی. (۱۶۳) بلکه در پاره‌ای از اخبار توییح نمودند که در غیر این حال به بالای قبر عزیزان بروند. (۱۶۴) باری عقل عرف، عادت و نقل خاصه و عامه بر این شرط حاکم است و در آن شکی نیست.

مقصد هیجدهم

در شرطیت لباس و بدن و اباحه مکان زائر است. و در شرط اول و دوم که پاکیزگی لباس و بدن باشد ولو آن که نجس هم نباشد ظاهراً شکی در وی نباشد. اما در صورتی که نجس باشد اشکال ندارد در این که زیارت باطل است زیرا که نماز شرط و یا جزء زیارت است و تمام شرائط نمازی معتبر است پس اگر آن باطل شود زیارت به تعدّد باطل خواهد بود. و اما در صورتی که نجس نباشد و معدّلك باید بدن و لباس شسته شود، ظاهراً برای دو جهت است. یکی این که گویا شارع مقدس ایجاب احتیاط نموده در این عبادت برای به دست آوردن طهارت واقعیه که فی الواقع آن شرط شده و نجاست واقعیه به حکم عدم است برطرف شود. و دیگر خواسته رفع قذارت ظاهریه نماید که در شریعت بسیار مذموم است. لذا در کثیری از موارد مانند احرام حج و غیر آن این شرط را نموده‌اند، پس خواسته آن را برطرف نماید که موجب تفرّ ملائکه‌های کثیری که حاضر می‌شوند نزد زوّار نشود. زیرا آن‌ها از بوی خباثت بسیار متأذی شوند. و ادله بر این معنی در غیر مقام بسیار است مانند عدم حضور جنب و حائض (۱۶۵) و نفسا (۱۶۶) نزد مسجد، و مثل عده از اخبار در قرائت بعضی از ادعیه که بخور نماید و بوی خوش بر وی بزند. و یا در علم تسخیرات که بخور نماید، الی غیر ذلک از سایر موارد. و در مقام، در اخبار مطلقه و خاصه بسیار تأکید نموده‌اند در شستن لباس و بدن، چنانچه مجلسی (قده) نقل فرموده از ابی عبدالله علیه السلام که وقتی خواستی زیارت نمائی حسین بن علی علیه السلام را، بدن و لباس خود را شستشو ده. در روایت شیخ (قده) از حضرت جعفر صادق علیه السلام که بلند شو بپوش لباس پاک و پاکیزه خود را. و غیر این‌ها از اخبار. (۱۶۷) پس در شرطیت طهارت و پاکیزگی شکی نیست. و اما مسأله اباحه مکان و لباس ندیدم تعرّض وی را از فقها - رضوان الله علیهم - در مقام، ولی به مقتضای قاعده باید گفت شرط است؛ زیرا شرطیت اگر نباشد مصیبت بسیار است. اما آن که گفتم شرط است، زیرا شرطیت اباحه وی در نمازهای واجبه و مستحبه دلیلی بر آن ندارد بخصوص که وجوب گیری باشد، بلکه از جهت همان وجوب نفسی ترک غضب است پس اباحه آنها در نماز زیارت لازم و بدون شک نماز بدون آنها، باطل است؛ ولو قائل شویم به جواز اجتماع امر و نهی، چه آن که اجتماع داریم بر بطلان. و برای این که ممکن است بگوئیم در خصوص مقام با نبودن اجتماع هم قبح فاعلی سرایت به فعل می‌نماید و فعل باطل می‌شود چنانچه مرحوم آسید کاظم یزدی در عروه (۱۶۸) و مرحوم نائینی در باب تجزی (۱۶۹) می‌فرمایند، اگر چه حقیر قائل به این معنی نشده‌ام همان طور که در دو کتاب غوالی الثالی و المحاکمات بین الاعلام کاملاً بیان شده، ولی در مقام قائل هستم. چه آن که سرشکستن گرد و دامن ریختن و دست بردن دیه دادن تعریض ندارد، زیرا شما پس از اطلاع بر فضیلت این زیارت دانستی که چه عبادت و کیمیائی است پس به این نحو نباید برگزار شود. و باید مطابق احتیاط رفتار نمود، خصوصاً اگر برای قضاء حاجت باشد که باید نهایت رعایت احتیاط را نمود. و اما آن که گفتم این شرط خیلی

مصیبت دارد برای آن که کثیری از مردم این زیارت را می‌خوانند و حال آن که لباس و مکان آن‌ها خمس یا سهم و یا زکات است و التفات ندارند که اینها در مابین اموالشان غصب است مانند سایر غصب‌ها و جهل به آن هم معذور نیست، زیرا منشأ آن بی‌مبالاتی و تفسیر بوده است و اعظم از این طایفه هم که شاید هر روز زیارت عاشورا را بخوانند و بگویند «اللهم العن اول ظالم ظلم حق محمّد و آل محمّد و آخر تابع له علی ذلك» و این بیچاره که خودش به زبان فصیح نمی‌داند در شبانه‌روز صد مرتبه خود را لعن می‌کند و ملائکه و ائمه‌علیهم السلام آمین می‌گویند، بنا بر نقل بعضی از اخبار؛ زیرا در آخر این لعن می‌گوید «آخر تابع»، یعنی کسانی که متابعت کنند غاصبین حقوق آل محمد را در صورتی که کسانی که حقوق مذکوره را نپردازند غاصب آل محمد هستند. مخصوصاً با احتیاج سادات و علویات و سایر بیچارگان، زیرا در بعضی از اخبار دارد که شیعیان، آل محمد هستند و حقوق آن‌ها را از خمس که اختصاص به سادات دارد و از زکات که برای بیچارگان است. و از سهم، که آن هم برای پیشروی دین اسلام است نزد خود نگاه می‌دارند و به صاحبانش رد نمی‌کنند. خصوصاً که بیشتر از قوت لایموت ضروری نمی‌توان از آن استفاده کرد اجماعاً و می‌بینیم که بعضی تعدی کرده و خانه‌هایی پنجاه و صد هزار تومانی و املاک دیگر می‌خرند و صرف تجمّلات کرده و حال آن که زیاده از کتب لازمه جایز نیست تا چه رسد به غیر آن! الحاصل، گیرنده خمس و سهم و زکات اگر در فقر نباشد، زیاده بر مقدار قوت اعاشه ضروری را مالک نمی‌شود و تحصیل نمودن زیاده بر این به صرف تجمّلات و عدم مراعات در اکل و شرب خصوص در این زمان که سادات و علویین و طلاب علوم و اهل علم از نظر مادی در مضیقه هستند متابعین ظالمین حق آل محمد هستند و خود را شبانه‌روز صد مرتبه لعنت می‌کنند. علاوه بر آن که تمام عبادات آنها نیز باطل است. پس باید مراعات تام از این لحاظ نمود تا آن که لعن شامل خودش نشود. زیرا چه بداند و چه نداند و چه آن که حقوق خود را نداده باشد معذور نیست چنانچه در خاتمه روح‌الایمان بیان کردم. و عجب است که در رسائل فتوی بر آن هستند که تاجر اگر در مؤنه سالیانه خود اسراف نماید مثل شخصی که بر حسب شئون عرفیه باید خانه وی یک دست عمارت باشد و این دو باب نماید، و یا آبگوشت باید بخورد و غذاهای دیگر صرف کند می‌گویند زیاده از مؤنه نیست، و حال آن که ضامن است چنانچه ما نیز در کتاب رساله عملیه گفتیم، و لذا توصیه می‌کنیم به خوانندگان این زیارت که مواظبت نمایند تا خود را به زبان خود لعن نکنند، زیرا این زیارت کلام خدا است و برای خوشحالی پنج تن در موقعی که جبرئیل خبر شهادت امام حسین علیه السلام را به پیغمبر صلی الله علیه و آله داد نازل شد. و نیز توجه کنند این زیارت که برای تسلیت شیعیان و اصلاح حوائج آنان از طرف خداوند نازل شده، ملعبه نشود و باعث رسوائی نزد خدا و پیغمبر صلی الله علیه و آله و ملائک و ارواح مؤمنین نگردد، و بعد از زحمات زیاد و خواندن زیارت و مداومت بر چهل روز نتیجه نگرفته و تکذیب اخبار آل محمد را نماید و مصداق این عبارت «و کان عاقبة الذين أساءوا السوء أن كذبوا بآيات الله» (۱۷۰) نشوند.

مقصد نوزدهم

در شرطیت سه روز، روزه است در زیارت عاشورا. بعضی از فقها فرموده‌اند که زائر اولاً باید چهارشنبه و پنج‌شنبه و جمعه را روزه بگیرد، آن گاه روز شنبه زیارت کند، و بر این شرط رجحان عقلی و مؤکدات بسیار است، چه آن که نوعاً مردم غرق معصیت می‌باشند و با این حال ملائکه نمی‌توانند به طرف آن‌ها بروند لذا برای به دست آوردن روحانیت، خداوند سه روز، روزه را شرط قرار داد تا بتوانند قدری روحانیت پیدا کرده و به درگاه خداوند بروند و با محبان خداوند صحبت بدارند زیرا مقام زیارت عاشورا کمتر از عمل امّ داوود نیست که باید سه روز در آن روزه بگیرد و بعد آن عمل را بجا بیاورد. و عمده مدارک فقها اخبار است چنانچه ابی‌بصیر نقل می‌کند از امام جعفر صادق علیه السلام که به من فرمودند: وقتی نزد حسین علیه السلام می‌روی چه می‌گویی؟ عرض کردم: چیزهایی که از روایت حدیث از پدران رسید می‌گویم. فرمودند که من خبر دهم از پدرم، از جدش علی بن الحسین علیه السلام که چه کار می‌کرد در زیارت؟ عرض کردم: بفرمایید. فرمودند: وقتی که اراده خروج به سوی ابا عبدالله علیه

السلام داری، روزه بگیر سه روز (چهارشنبه، پنج‌شنبه، جمعه) را و نماز شب را بخوان، و بعد از فراغ بلند شو، نگاه کن در نواحی آسمان و غسل کن قبل از مغرب و بخواب در شب با طهارت، آن‌گاه غسل بکن و بوی خوش بر خود نزن و بیاید بر سر قبر (۱۷۱) (الخ). این حدیث اگر چه بعضی از فقرات وی دال بر حضور است مثل آن که تا بررسی بر قبر و یا اراده خروج داشته باشی، و یا قبل از خروج، ولی مفزّی نداری که بگوئیم این شرط مال بعید است و یا اقلّاً اعم است و آن عبارات به مناسبت حکم و موضوع بوده، چون ابی‌بصیر کوفی بوده از حضرت جعفر صادق علیه السلام خواست زیارت سید سجاده علیه السلام را برای او بیان نماید. و بدیهی است که حضرت سید سجاده بعد از واقعه طف دیگر اصلاً به عراق نیامد مگر یک مرتبه بر حسب نقل ابو حمزه ثمالی که به زیارت مسجد کوفه آمد که مسافرت فقط در آن مسجد مستحب است، و دو رکعت نماز خواند و مراجعت کرد و فرمود که برای همین آمده بودم. و حضرت برای ابی‌بصیر کیفیت عمل زیارتی سید سجاده را بیان می‌کند. و آن نبوده مگر در مدینه، و ربطی به حضور ندارد چنانکه روایت دیگری این شرط را به نحو مطلق ذکر کرده، بنابراین می‌توان گفت روزه مزبور به نحوی که بیان شد از اغسال و نماز شب و نگاه به آسمان و غیر آن از اعمال شخص زائر است. و ظاهر حدیث هم وجوب غیری است و احتمالات و مقالات سابقه در این مقصد مورد ندارد.

مقصد بیستم

در بیان شرطیت نماز زیارت عاشورا

در بیان شرطیت نماز زیارت عاشورا است. و در وی کلامی نیست از نظر اجماع نصّاً و فتوی. ولی در این مقصد چند محل بحث است:

اول

محل این نماز باید قبل از زیارت باشد که اول نماز را بخواند و بعد زیارت را قرائت کند علی الاقوی و اختلاف عظیمی واقع شده بین علما - رضوان الله علیهم - در این مسأله. و چنانچه اشاره کردیم این مسأله ذات قولین است: جماعتی قائل شدند که نماز زیارت عاشورا به خصوص امتیاز دارد از نماز تمام زیارت‌های انبیا و اوصیا، حتی سایر زیارت خود سیدالشهدا علیه السلام به این که باید قبلاً خوانده شود چنانچه علامه تحریر مرحوم میرداماد و ابن زهره (۱۷۲) و شیخ الطائفه در مصباح و شهید (۱۷۳) در ذکری و محقق کاشانی و مفتاح الکرامه و صاحب در المنثور و شیخ بهائی - قدس الله اسرار - هم فرموده‌اند. ولی مشهور بر آن است که این زیارت خصوصیتی ندارد و مثل سایر زیارت‌ها باید نماز وی بعد از آن خوانده شود. و این معنی ظاهر روایت مالک است زیرا در آخر آن روایت بر حسب نقل صالح و سیف از علقمه آن است که علقمه گفت به ابی جعفر امام محمد باقر علیه السلام که مرا تعلیم دعای مخصوصی بنما که در چنین روز چه حاضر و چه بعید باشم در وقتی که اشاره به سوی قبر ابا عبد الله علیه السلام از شهر دور و سطح منزلم کردم آن را بگویم. بدیهی است که مراد از دعای درخواستی، زیارت عاشورا است و امام علیه السلام فرمودند: پس از آن که تو در وقتی که دو رکعت نماز خواندی، بعد از ایماء (۱۷۴) به سوی حضرت، سلام و بگو در آن وقت بعد از نماز این قول را (یعنی زیارت) که تعلیم تو می‌کنم (الخ). (۱۷۵) پس از این عبارت جهانی استفاده می‌شود که مجموعاً دلالت دارد که نماز زیارت عاشورا باید قبلاً خوانده شود. ۱. آن که لفظ بعد الرکعتین «ظرف» است و تعلق به کلمه «قلت» دارد، و معنی چنان شود که بگو زیارت را بعد از نماز. ۲. آن که مفعول «قلت»، «هذا القول» است. معنی آن چنین شود که بگو بعد از رکعتین این قول (یعنی زیارت) را. ۳. آن که قول امام علیه السلام که ای علقمه، تا جواب سؤال وی که «هذا القول» باشد. تذکر دادن علقمه است به آن چه

به مالک جهنی گفت که اشاره بکن به سوی وی به سلام و کوشش بر لعن بر قاتلان و نماز بخوان بعد از ایما به سلام و لعن. پس این که امام می‌فرماید که بعد از ایما به سلام و لعن و نماز این قول را، می‌رساند که زیارت، بعد از نماز است. ۴. کلمه «صلیت» به فعل ماضی ذکر فرمود و سپس فرمود که «تومی». و این کلمه را به فعل مضارع فرموده که دلالت دارد اول نماز خوانده شود و بعد از آن اشاره شود. بنابراین چهار فقره بالانص است که نماز، قبل از زیارت است. ولی ظهورات کلام علقمه در ذیل روایت، مخالف با ظهور کلام مالک است در صدر، زیرا اگر علقمه ساکت می‌شد، زیارت همان بود که امام در صدر به مالک گفت که در بلندی سلامی بکن و کوشش بر لعن نما و بعد هم دو رکعت نماز بخوان. (۱۷۶) بلکه صدر، نص است که نماز باید بعد باشد و ذیل شاید ظاهر باشد و مزاحمت و معارضه با صدر ندارد. ولی به قول صاحب معالم، چون از برای متکلم است که ملحق نماید به کلام خود آن چه را که بخواهد، (۱۷۷) لذا ذیل، فی الحقیقه شرح صدر است نه کلام جداگانه و بنابراین مراد و مقصود متکلم همان است که در ذیل کلام علقمه است به نحوی که مذکور افتاد. علاوه بر این که در تعارض صدر و ذیل بنای اصحاب اخذ به ذیل است چنانچه در موثقه ابن بکیر در باب صلوات معنون است. و نیز دلالت دارد برای مدعی روایت دیگری که علقمه (۱۷۸) از پدرش قیس نقل نموده از ابی جعفر علیه السلام که فرمودند: بر بلندی خانه خود برو و در آن جا اشاره نما به قبر حسین علیه السلام و کوشش نما در لعن بر قاتلان بعد از نماز خواندن به دو رکعت. که ظاهر این روایت آن است که اشاره به سلام و لعن، بعد از نماز است. و باز در همین حدیث علقمه به میان آمد و درخواست زیارت مخصوصه نمود که امام در جواب فرمود: در وقتی که تو خواندی دو رکعت نماز را، آنگاه اشاره به سلام نما، چنانچه به قیس گفت، پس صدر و ذیل روایت با هم موافق، و می‌توان دعوی نمود که نص بر مدعی است زیرا امام علیه السلام فرمود که این قول یعنی «زیارت را» بعد از تکبیر بگو. بلی، ظاهر صدر روایت آن است که بعد هم نماز لازم است. یعنی باید دو نماز خوانده شود؛ یکی قبل، و دیگری هم بعد. ولی این حرف اجماعاً مطروح است زیرا قول به این که دو نماز یکی قبل و دیگری بعد نداریم، ناچار باید نماز آخر یا ترک شود و یا تأویل به معنی لغوی نمود که دعا باشد. و نیز دلالت دارد بر آنچه ذکر شد، روایت دیگری از مزار کبیر از علقمه، از ابی جعفر علیه السلام که زیارت عاشورا از برای بعید چنین است (الخ). و در آن زیارت با این که از حیث فضیلت و راوی، و مروی عنه، و کیفیت خواندن مثل مقام است، صد لعن و سلام را ذکر نفرموده و در آن امام تصریح فرموده به طوری که احتمال خلاف هم نمی‌رود به این که باید نماز را اول خواند، زیرا فرمود: روز عاشورا برو در پشت بام مرتفع منزلت دو رکعت نماز بخوان، پس از آن اشاره کن به سوی قبر حسین علیه السلام و بخوان این زیارت را (الخ). و نیز بر تأیید عرایض حقیر حدیثی است که همگی از مصباح شیخ (قده) نقل نموده‌اند در خصوص زیارت عاشورای دیگر از عبدالله بن سنان که حضرت جعفر صادق علیه السلام به وی فرمودند که روز عاشورا برو به صحرا و یا جای خلوتی، و چهار رکعت نماز بخوان (۱۷۹)، آن گاه زیارت کن. اینها تمام ادله‌ای است که به خوبی دلالت دارند بر این که نماز زیارت عاشورا را بر خلاف تمام زیارتهای سایر ائمه و انبیا و اولیا باید نماز آن قبل از آن خوانده شود. و منافاتی هم ندارد به این که این معنی چنانچه ظاهر بعضی از ادله است اختصاص به حضور داشته باشد والله الهادی. و اما روایت صفوان، پس در وی شاهدی نیست که نماز زیارت باید بعد خوانده شود، اگر چه خود صفوان نماز را بعد خواند. زیرا فعل او حجت نیست. و از ابی عبدالله علیه السلام هم که نقل فعلی مانند فعل خودش نکرد؛ پس با آن که اصل فعل، مجمل است، و تشبیه فعل غیر معصوم آن هم از غیر عالم به فعل معصوم اجمل است. گذشته از آن، معلوم نشد که قبلاً نماز بوده، یا نه و آن دو رکعت، بعد از نماز عاشورا بوده یا نه. پس جهاتی از اجمال را دارد. و بقیه اخبار باب، تکفل بیان را نموده و بنابراین دیگر شکی باقی نماند که زیارت عاشورا قبل است، علی الاقوی و این تمام کلام بود در مبحث اول.

در این که اول زیارت عاشورا کدام است که نماز قبل وی واقع شود؟ پس آن چه مشهور است، محل و مورد این نماز قبل از شروع در «السلام علیک» که اول متن زیارت است می‌باشد و آن سلام مختصر که ایماء باید بگویند قبل از نماز، آن به منزله تکبیره الاحرام است که موجب دخول در زیارت است، چنانچه در روایت علقمه و زیارت غیر معروفه تصریح به این معنی نمود. ولی چون خود آن سلام مختصر، یا خودش زیارت عاشورا بوده، همچنانکه روایت مالک متکفل است و یا جزء زیارت است چنانچه در روایت دیگر. پس باید نماز را قبل از زیارت بخواند. و مورد آن اول کار و شروع است. ولی بنابراین باید دو نماز بخواند؛ یکی اول قبل از زیارت مختصر، دیگری بعد از آن و قبل از زیارت مطوله، چنانچه روایت قیس صریح است بر این مدعی که فرمود نماز بخوانید بعد از دو رکعت. و بناء علیه دو نماز لازم است به نحو مزبور، و اگر چه فتوی به دو نماز ندارد ولی احتیاط چنین است ولو بقیه اخبار باب هم دو نماز را نرساند و ناچار باید گفت که محل اول قبل از سلام مختصر، و دوم بعد از آن قبل از زیارت است. ولی این معنی خلاف روایت مالک است، اما باید بگوئیم که او ساکت از نماز اول است نه معارض.

سوم

اگر قائل شدیم بر این که نماز زیارت باید آخر خوانده شود، آیا آخر زیارت و محل نماز کدام است؟ بعضی فرموده‌اند: آخر، وی سجده است. و بعضی احتمال داده‌اند که آخر دعای علقمه باشد. و بعضی فرموده‌اند آخر آن، «آل نیک» بوده که قبل از صد لعن است. و بعضی احتمال داده‌اند که آخر لعن است قبل از صد سلام، و نیز بعضی بر آنند که آخر بعد از فقره «اللهم خص» است. و برخی نیز احتمال دادند که آخر بعد از صد سلام است. مجلسی (قده) تمام این اقوال و احتمالات را قبول نموده و جمع کرده در بعضی از کلماتش (۱۸۰) در مقام احتیاط بر نماز را، بلکه زیاده بر این احتمالات جمع کرده. ولی اکثر، این هفت احتمال را قائل‌اند. در هر صورت، آخر زیارت سجده است، و دعای علقمه خارج است، به نص اخبار که می‌فرماید: «زیارت و دعا را بخوان» و «یا خواند» که تفصیل، قاطع شرکت است. و اما بقیه احتمالات، برخی بدون وجه، و بعضی اگر چه بی‌مناسبت نیست اما خلاف ظهور عرفی است. و حق و تحقیق همان مذهب مشهور است که آخر زیارت، بعد از سجده است و نماز هم باید بعد از آن خوانده شود. حال اگر شخصی بخواهد احتیاط کند، آن است که سه نماز بخواند یکی قبل از زیارت مختصر. و دوم بعد از آن قبل از زیارت طویله، و سوم بعد از سجده. و اما احتیاط کردن برای تمام احتمالاتی که در مقام گفته شده از پنج و ده و چهل نماز یا چهل و سه، بی‌مناسب می‌باشد و چنانچه گفتیم زیاده از یک نماز لازم نیست و احتیاط ندارد. و این تمام کلام بود در مقام سوم.

چهارم

در تعیین عدد رکعات نماز است که از دو یا چهار یا شش یا هشت بنا بر اقوال مختلفه کدام است؟ و این اختلاف هم به لحاظ اخبار عامه و خاصه است نه فقط زیارت عاشورا و آن هم حضور نه مطلق ولو بعید و ظاهراً بدیهی است که آن از فضائل است علاوه بر حضور ولی رجحان وی مانع ندارد، ولی شرط فقط یک نماز است.

پنجم

مانند نماز صبح به هر سوره‌ای باشد کافی است علی الاقوی، ولی ابن طاووس (قده) بعد از آن که فرموده چهار رکعت بخواند می‌فرماید: در رکعت اول: کافرون، و در رکعت دوم توحید، و در سوم احزاب، و در چهارم منافقون بخواند. (۱۸۱) در صورتی که تو شناختی که اولاً باید دو رکعت بخواند. و ثانیاً برای حاضر است و مطلق نیست. و ثالثاً برای زیارت عاشورای غیر معروفه است، و تعدی به غیر راهی ندارد و بنابراین به حکم اطلاق اخبار آن دو رکعت را هر طور می‌خواهد بخواند. ولی در بعضی از اخبار دارد که

در رکعت اولی سوره یس و در دومی الرحمن بخواند. و این اخبار اگر چه در زیارات مطلقه وارد شده ولی عاشورا چون فرد آن است مانعی ندارد بیان اطلاق نماید و حمل مطلق بر مقید شود. و از آنچه گفتیم در مقام دوم و اشاره کردیم به وی در مقام چهارم، ظاهر شد حال بحث در مقام ششم، که اگر فرضاً دلیل نماز اجمالی پیدا کرد از حیث مکان یا موقع و محل و یا از سایر جهات، طریق احتیاط کدام است؟ و گفتیم سه نماز است، قبل از سلام مختصر و بعد از آن و قبل از زیارت و بعد از سجده. اما احتیاط در کمیت و کیفیت واضح است. والله العالم.

مقصد بیست و یکم

در بیان مراد از کلمه هذا در فقراتی که در زیارت عاشورا وارد شده مثل «هذا الیوم» و مثل «ان هذا الیوم» و غیر اینها که خواننده و قاری باید قصد معنی آن نماید. پس شکی نیست که مقصود از «یوم» در این عبارات روز عاشورا است و «هذا» نیز اشاره به آن است و این در روز عاشورا گفتن عیبی ندارد. و لذا در اثر این معنی بعضی از نقله حدیث نوشته‌اند که اگر قرائت در غیر روز عاشورا باشد عوض «هذا» باید بگوید: «یوم قتل الحسین علیه السلام». و این یکی از مصائب بزرگ است بر اسلام. و در اثر همین معانی که شرح مصیبت از اصلش زیادتر است مشاهده می‌کنیم که از هر نقطه‌ای نوائی به گوش می‌رسد که اصلاً ربطی به اسلام ندارد! ای کاش به وظیفه خود رفتار کنند و به همان نقل اکتفا کنند و فهم حدیث و کتاب و سنت را به اهلش واگذار کنند، ولی دوستی دنیا گوش و چشم را کور و کر نموده و نمی‌داند که این تبدیل مثل نماز و قرآن ملت ترکیه شود. چنانچه در نور پنجم از مقدمه شناخته‌ایم که زیارت عاشورای معروفه، کلام‌الله است و نمی‌توان الفاظ آن را تغییر داد و به همان الفاظ وارده بدون زیاد و کم باید تلاوت شود، زیرا اثرات دنیوی و اخروی، وضعیه و تکلیفه مرتب است بر همین الفاظ. و تغییر آن، اجتهاد در مقابل نص است. بلکه تجزی در احکام خدا و محروم نمودن عباد است به واسطه ترک شروط از آثار و خواص عبادت. و توضیح این مرام آن است که الفاظ از حیث ذوات و کمیت و کیفیت ترکیب آن‌ها آثار و خواص است. اما نقلاً بسیار است بلکه سید علامه میرداماد دعوی تواتر اخبار نموده! (۱۸۲) و از آن جمله روایت ابن‌سنان است از ابی جعفر علیه السلام که فرمودند: زود است که برسد به شما شیعیان شبهه و باقی بمانید بدون دانش و امام و هدایت کننده‌ای نداشته باشید. و نجات نیاید از آن شبهه مگر بخوانید دعای غریق را. پس من عرض کردم: دعای غریق کدام است؟ فرمودند: می‌گوئی «یا الله، یا رحمن، یا رحیم، یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک». پس من خواندم ولی زیاد نمودم به آن: «یا مقلب القلوب و الأبصار!» و امام فرمودند: درست است که خداوند مقلب القلوب و الأبصار هست ولی تو چنان بگو که من گفتم. (۱۸۳) و در کافی از علاء بن کامل، از ابی عبدالله جعفر صادق علیه السلام در تفسیر آیه شریفه «و اذکر ربک» (۱۸۴) - الخ، فرمودند که: در وقت شام بگو: «لا اله الا الله وحده لا شریک له، له الملك و له الحمد، یحیی و یمیت و یمیت و یحیی و هو علی کل شیء قدیر». پس علاء گفت که من در موقع خواندن زیاد کردم به آن کلمه و بیده الخیر را، ولی امام فرمودند: صحیح است، ولی تو چنان بگو که من گفتم. (۱۸۵) و غیر اینها از اخبار کثیره که دلالت دارد بر لزوم مراعات الفاظ به خصوصیت خاصه ذاتاً و صفتاً. و اما عقلاً ولو آنکه ما از این قسمت از علوم بهره کافی نداریم ولی تصدیق صحت داریم که حکما و متکلمین می‌گویند که این حروف هجاء طبیعتی است مختلفه بر حسب اختلاف عناصر اربعه، و بعداً هم هر عده‌ای تعلق دارند به یکی از سبعة سیاره و خود هر حرفی را به منزله جد و عدد آن به ابجد کبیر یا صغیر روح وی قائل شدند، بعداً برای هر کدام از آنها حکم و اثر و لوازم و مراتبی بسیطاً و مرکباً ذکر نمودند که علم اعداد و طلسمات از آنها هویدا گردید. و لذا سید اجل (قده) در جزوات خود دعوی تواتر اخبار (۱۸۶) به صحت علم و آنچه ادعا نمودیم از قاعده عقیده نموده است و بعد خواص ادعیه و اذکار را کتباً و کیفاً بر آن بار نموده. بنابراین به نحو ورود بخواند و ابداً تغییر و تبدیل ندهد؛ زیرا امامی که فرمود هر روز این زیارت را بخوان آیا نمی‌دانست بگوید در غیر روز عاشورا بگو روز قتل حسین علیه السلام پس معلوم است که عین الفاظ مدخلیت

دارد. نتیجه آن که: اولاً باید گفته شود تعبداً که زیارت عاشورا کلام است. ثانیاً «ذا» در بعید هم استعمال شده حقیقتاً. ثالثاً مانعی ندارد که اطلاق به لحاظ حال تلبس باشد. رابعاً مشتق را این تعمیم شامل شده مثل سایر موارد که اعم است نه به لحاظ هیئت. خامساً مانعی ندارد استعمال مجازی باشد. سادساً حضور ذهنی کافی است. سابعاً حضور ذکری کافی است زیرا زیارت عاشورا و اعمال و خواص آنها ذکر شده و نصب العین خواننده است. ثامناً در بعضی از فقرات این اشکال وارد نیست مانند «ان هذا اليوم تنزل فيه النقمه»، زیرا هر روز نعمت الهی بر قتله نازل شود ولو آن که خلاف، انصراف است. تاسعاً احتیاط، اقتضای عدم تغییر و تبدیل را دارد، خصوص برای قضاء حاجت. والله العالم.

مقصد بیست و دوم

در بیان این که اگر زائر نتوانست آنچه که مأمور به است از تمام اجزاء و شرائط مقررہ بجا بیاورد. مثل آن که ضعف بنیه مانع از قیام شد و یا ممکن نشد وضو و یا غسل و یا تیمم نماید بنا بر صحت آن علی الاقوی و یا در مجلس واحد خواندن، و یا صد مرتبه لعن و سلام نمودن. پس مقتضای قاعده آن است که اگر دلیل اجزاء و شرائط اطلاق دارد حتی در حال عجز و نظیر جزئیت رکوع و شرطیت طهارت حدیثیه، پس اصل تکلیف ساقط است، و خواندن به داعی امر غیر مشروع است؛ و اگر اطلاق نداشته باشد ولی بقیه اطلاق داشته باشد بخواند به داعی امر و الا رجوع نماید به قاعده میسور و استصحاب و بقیه را به داعی امر بیاورد. پس از ادله اجزاء و شرائط، غیر اصل مطلوبیت، و در مقام اصل تشریح و مطلوبیت فی الجمله چیز دیگری استفاده نمی‌شود چنانچه شأن تمام عبادات است. اما دلیل کل، ولو در خصوص این عبادت چنانچه خواهی شناخت پس از قرائن داخلی و خارجی که تعبیر به «مقدمات حکمت» شده مانعی از اطلاق ندارد. و بر فرض اهمال قاعده میسور و استصحاب بقاء طلب جاری است چنانچه در کتب اصولیه خصوص (المحاکمات، مطبوع در سنه هفتاد) ذکر شده که این دو قاعده در احکام غیر الزامیه جاری می‌شود و بنابراین باید بقیه را به قصد امر بیاورد. حال اگر امر دائر شد بین ترک شرطی از شروط، مثل قیام و یا وضو و یا جزئی از اجزاء، مانند صد لعن و صد سلام، و جوهی در محل خود مقرر شده است. جماعتی از فقها - رضوان الله علیهم - بر آنند که ترک شرک و آوردن جزء اولی است؛ زیرا بودن موصوف بدون وصف اولی از عکس است ولی این اشتباه بزرگی است که لازم وی فی المثل صحت نماز بدون طهارت حدیثیه است، در صورتی که تحقیق در محل آن است که باب، باب تراحم است و باید ملاحظه اهم و مهم شود و «اولی» را اخذ و «دومی» را ترک نمود و در خصوص این عبادت اهمیت اجزاء واضح است والله الهادی.

مقصد بیست و سوم

دانسته باش که فقها، بلکه محدثین - رضوان الله علیهم - این زیارت را از دو امام نقل نموده‌اند، یکی امام محمد باقر علیه السلام و دیگر امام جعفر صادق علیه السلام به طریق عدیده چنانچه در «نور ششم» از مقدمه ذکر شد که دعوی قطع به صدور نمودند، و در این شکی نیست. بلی چیزی که هست، اختلاف متنی دو روایت کامل الزیاره و مصباح است در موارد کثیره از حیث ماده و هیئت، مثلاً در نسخه «کامل الزیاره» دارد: «السلام علیک یا خیرة الله و ابن خیرته» بعد از کلمه «السلام علیک یا رسول الله» و آن را در مصباح بعد از کلمه «السلام علیک یا رسول الله» ندارد. و نیز مانند آنکه در کامل الزیاره دارد: «لقد عظمت المصیبه بک علینا و علی جمیع اهل السماوات» و در مصباح «لقد عظمت الرزیه و جلّت و عظمت المصیبه بک علینا و علی جمیع اهل الاسلام و جلّت و عظمت مصیبتک فی السماوات علی اهل السماوات». الی غیر ذلک از موارد زیاده و نقیصه مانند آن که در مصباح فرموده «تابعت» و «تابعت» و جمع نموده بین هر دو کلمه با یاء و باء و در غیر مصباح یکی را بیشتر ذکر نموده‌اند. خلاصه در تعیین آن، اختلاف بزرگی بین علمین (قده) واقع شده و چه اندازه مسأله را در رساله خود طول داده‌اند، زیرا سید اجل (۱۸۷) (قده) بر آن است که

«تابع» نیست و «تابعیت» است. و از «تبع» به معنی سرعت در شرارت، (۱۸۸) گرفته شده و طعن بر شیخ بهائی زده و فرموده است: که کلمه «باء» تحریف و غلط است! و حال آن که دیدی در مصباح هر دو مضبوط است. و غیر این موارد، مانند «حاربت الحسین» و «جاهد الحسین». و از این جهت است که در کتب ادعیه، هر دو را به عنوان نسخه بدل ذکر می‌کند. و از فقها کسی را ندیدم که در صدد علاج این اختلاف برآمده باشد در صورتی که بسیار مهم است و معنی ندارد که زیارتی که کلام خداست دچار احتیاط نسخه بدل صاحب کتاب شود. و جای بسی تعجب است که فقها از تصحیح آن غفلت نموده‌اند! لذا بر وفق قاعده می‌گوئیم که اختلافاتی که واقع شده چند نحو است: اول اینکه قسمتی، یا کلمه‌ای در یکی زیاد است و در دیگری نیست که مقتضای قاعده باید زیاده را جزء زیارت قرار دهد و حکم بر صحت و ورود هر دو نماید. و نسخه بدل، راهی ندارد زیرا مقام بعد از شمول ادله هر کدام از دو روایت و تنزیل علم تعبیدی را به منزله وجدانی و حجت مجعوله را به منزله منجعله صحیح است، و معارضه ندارد زیادتی در یکی از آنها با دیگری. و نیز از قبیل دوران امر بین زیاده در یکی و نقصان در دیگری چنانچه در کلمه «فی الاسلام» است در قاعده «لا ضرر» بلکه از قبیل مثبتین در مطلق و مقید می‌باشد لذا باید زیاده را به قصد جزئیت بیاورد. و احتیاط در اینجا بی‌مورد و ذکر نسخه بدل خطای بزرگی است و معارضه هم با اخبار علاجیه ندارد. دوم این که اختلاف در کلمه واقع شده باشد، مثل کلمه «تابعیت» و «تابع» پس اگر علم نداریم که یکی از اینها وارد است، احتمال صدور یکی و عقب مرجح گشتن نیز بی‌مورد است. و ذکر نسخه بدل هم جا ندارد. و مقتضای قاعده هم جمع بین هر دو است. سوم آن که بدانیم یکی از آنها وارد است، در این صورت یا یکی از آن دو احتمال رجحان دارد به جهتی از جهات رجحانی عقلایی که موجب اعطای ظهور و یا اطمینان به مراد باشد، بنا بر اول باید اخذ به صاحب رجحان نماید مانند «حاربت» و «جاهد» که ظاهراً شکی نیست که «حاربت» است. و فی الحقیقه در این مورد رجوع به اخبار علاجیه و اخذ به مرجح شده است. و راهی از برای نسخه بدل نیست. و بنابر دوم، مقتضای قاعده تجهیز است، نقل یکی کافی و صحیح است اگر چه در جمع بین هر دو رعایت احتیاط شده است در صورتی که احتیاط رکاکت عرفیه و عقلیه نداشته باشد. و شاید نظر بر اخبار که گاهی امر به تخییر نموده و موقعی به احتیاط و به حکم این قاعده است. زیارت ششم که از طریق سید و شیخ اختلاف متنی پیدا نموده و لذا حقیر هر دو زیارت را مطابق قاعده ذکر می‌کنم و از نسخه بدل خودداری خواهم کرد. و این قاعده‌ای است در واجبات و مستحبات فقه، واللّه العالم.

مقصد بیست و چهارم

در بیان تعبیر فقها بلکه اعظام محدثین (قدس سرهم) است. از شرائط این زیارت، چه آنهایی که ذکر نمودیم و چه آنانی که ذکر نشده از حضور و بعید. و مشترک به عادات و رسوم زیرا از بعضی از شرائط تعبیر به شرط شده. ولی عموماً نشده برای آن که فهمیده شود زیارت بدون آنها صحیح است؛ و مطلوبیت زیارت ذات تشکیک است و اتیان بدون تمام شرائط بلکه عده از اجزاء صحیح و مطلوب است. ولی این تعبیر صحیح نیست و تمام مذکورات شرط است و معنی شرطیت همان است که در سائر واجبات و مستحبات اطلاق می‌شود که عبارت از مفقود شدن مشروط است نزد فقدان شرط و عدم مشروط با عدم شرط و صحت زیارت بدون شرائط منافاتی با شرطیت امورات مذکوره ندارد، زیرا در نور هشتم و نهم از مقدمه شناخته شد، که ثواب زیارت ذات تشکیک عجیبی است از یک حسنه تا یک و ده و بیست و سی و صد هزار و هزار هزار حج آن هم با نبی، با ضم جهاد، و آزاد نمودن بنده از ده تا هزار هزار آل ابراهیم، با دادن هزار هزار صدقه دارد. پس از مجموع اخبار زیارت، استفاده می‌شود که این زیارت دارای مطلوبیتی ذات تشکیک است. و حال که معلوم شد این معنی باید دانسته شود که در مطلوب اقصی که فوق وی مطلوبی نیست چه در قضای حاجت که حضرت صادق علیه السلام ضمانت نمود، و چه در مثبتی که مشروحاً ذکر شد، تمام شرائط مذکوره باید بجا آورده شود تا منظور به دست آید، بنابراین اگر خواننده نظر مهم داشته باشد باید تمام را به جا آورده و الا هر چه

را که خود می‌خواهد انجام دهد و به همان اندازه نتیجه ببرد، واللّٰه العالم.

مقصد بیست و پنجم

در بیان قسمتی از شرائط غیر از آنچه مذکور افتاد می‌باشد. زیرا ذکر نمودیم که شرائط یا مختص است به نائی و بعید و یا آن که مشترک است بین حاضر و نائی. (۱۸۹) ولی باید دانست که نوع این شرائط اختصاص به حاضر دارد و چون شناخته شد قبلاً که در به دست آوردن مقصود اقصی باید تمام شرائط ملحوظ شود؛ لذا در اینجا فهرست وار آنها را بیان خواهیم نمود چنان که اخبار صحیحه در کتب معتبره (۱۹۰) که موافق با شواهد عقلیه و رسومات عرفیه و مناسبات روحیه وارد شده است و آن شرائط عبارتند از:

۱. ترک لغو و جدال و مخاصمه در ایاب و ذهاب. (۱۹۱) ۲. غسل برای سفر زیارت. ۳. خواندن دعای وقت غسل (۱۹۲) که بیان خواهد شد. ۴. آن که برای هر امامی غسل زیارت لازم است ولو آنکه در مشهد و حرم واحد باشد مثل کاظمین و سامرا و بقیع که باید به عدد هر امام غسل نمود. ۵. جامه سفید پوشیدن. (۱۹۳) ۶. لباس نو در بر کردن. (۱۹۴) ۷. قدم‌ها را وقت رفتن به حرم کوچک برداشتن. (۱۹۵) ۸. پای برهنه بودن در وقت تشریف به روضه مقدسه. (۱۹۶) ۹. اشتغال به ذکر تهلیل و تکبیر و تحمید و صلوات داشتن. (۱۹۷) ۱۰. بر در حرم ایستادن و اذن دخول خواندن. (۱۹۸) ۱۱. بوسیدن عتبه مقدسه. (۱۹۹) ۱۲. به جای آوردن سجده شکر برای خداوند. (۲۰۰) ۱۳. وقت دخول حرم، پای راست مقدم داشتن. ۱۴. وقت خروج، پای چپ را مقدم داشتن مانند مسجد. (۲۰۱) ۱۵. نزدیک ضریح رفتن. (۲۰۲) ۱۶. بوسیدن قبر مطهر. (۲۰۳) ۱۷. صورت گذاشتن بر قبر. ۱۸. مالیدن صورت را بر آن. (۲۰۴) ۱۹. سر به زیر انداختن. (۲۰۵) ۲۰. ادعیه مخصوصه خواندن. ۲۱. مقداری قرآن خواندن و ثواب آن را هدیه صاحب مرقد نمودن. (۲۰۶) ۲۲. زیارت برای پدر و مادر و ارحام نمودن با طلب مغفرت. (۲۰۷) ۲۳. دور ضریح گردیدن ولی نه به قصد طواف. (۲۰۸) ۲۴. در حرم پای برهنه بودن. (۲۰۹) ۲۵. ترک صحبت دنیوی نمودن. (۲۱۰) ۲۶. بلند نمودن صدا در مشاهد ائمه‌علیهم السلام. (۲۱۱) ۲۷. وداع نمودن امام وقت مراجعت. (۲۱۲) ۲۸. بوسیدن روبروی مرقد مقدس. (۲۱۳) ۲۹. به پشت بیرون آمدن. (۲۱۴) ۳۰. در روز جمعه قبل از ظهر از شهر خارج نشدن. (۲۱۵) ۳۱. تصمیم بر مراجعت و تکرر زیارت نمودن. (۲۱۶) ۳۲. به قدر وسع و طاقت انفاق بر مجاورین نمودن. (۲۱۷) مخفی نماند که این شرائط در زیارت باید مراعات شود و اختصاصی به ابا عبدالله علیه السلام ندارد. و چون شناخته شد در نور هفتم از مقدمه که طریقه خواندن زیارت عاشورا به دو نحو است؛ یکی برای درک ثواب زیاد، و دیگر برای قضای حاجت که باید در اخیر با زیارت ششم حضرت امیرعلیه السلام باشد و الاً بخصوصه مشروع نیست. و چون شناختی باید تمام شرائط عامه و خاصه این زیارت هم در توسل که اصل این زیارت برای انجام همین مقصود است مراعات شود. و شرائط عامه ذکر شد. و اما شرائط خاصه عبارتند از: ۱. قصد قربت. ۲. تجدید وضو ولو آن که وضو داشته باشد به موجب روایت مزار کبیر که باید وضوء زیارت عاشورا و زیارت ششم را تا آخر عمل نگهداری نماید. ۳. غسل، ولو آن که قبلاً کرده باشد زیرا نص خاص دارد که این غسل باید تا آخر ادامه داشته باشد. ۴. خواندن شش رکعت نماز بعد از زیارت که دو رکعت متعلق به حضرت امیرعلیه السلام و دو رکعت متعلق به نوح و لو نائی (۲۱۸) باشد. ۵. خواندن دعای خاصی که بعد از زیارت وارد شده. ۶. خواندن دعای خاصی در موقع حرکت به محل زیارت. ۷. قرائت تسبیحه غیر معروفه فاطمه زهرا علیها السلام. ۸. استعمال طیب نمودن در زیارت حضرت امیرعلیه السلام و ترک نمودن در زیارت ابا عبدالله علیه السلام. ۹. در نماز حضرت امیرعلیه السلام بعد از حمد در رکعت اول «الرّحمن» و در رکعت دوم «یس» و بعد تسبیح معروفه حضرت زهرا علیها السلام، و بعد استغفار و در حق خود دعا کند آن گاه دعای خاص بعد از نماز بخواند و سجده شکر به نحوی که وارد شده به جای آورد. این تمام کلام بود در مقاصد.

چند قضیه راجع به زیارت ایشان

مخفی نیست که زمین کربلا از زمان «آدم» تا «خاتم» و از زمان خاتم تا زمان سید الشهدا علیه السلام و از آن زمان تا موقع عمرانی کربلا و تا به حال دارای خرق عادت‌های فوق العاده و کرامت‌های عجیبه بوده به لحاظ وجود مقدس ابا عبدالله علیه السلام که احصاء آنها از عهده این مختصر خارج است ولی از نظر تیسمن و تبرک چند قضیه راجع به زیارت ایشان لازم است که ذکر شود:

اول

صاحب حدائق (قده) و مرحوم آقا سید نعمت الله جزائری قدس سره (۲۱۹) فرمودند که جماعتی از ولایت بحرین برای زیارت رفتند و در مراجعت شبی را در حله (۲۲۰) (که ظاهراً هفت فرسنگی کربلا است) منزل کردند. و میان این جماعت شخصی بود بسیار قوی الاعتقاد و ساده لوح و جمعیت مذکور در غیاب آن مرد توطئه برپا نمودند برای تفریح و مزاح، به این که به او بگویند که آیا حضرت سید الشهدا علیه السلام برای قبولی زیارت تو برات آزادی از جهنم را به تو داده است یا نه، زیرا به ما عطاء فرموده و هر کدام کاغذی که دلالت بر این مدعی داشت درست کرده و در دست گرفتند تا به آن شخص ساده نشان بدهند. وقتی که آن مرد آمد بنا بر توطئه قبلی هر یکی از دیگری وصول برات را سؤال کرد و جواب مثبت می شنید و حتی برات خود را هم ارائه می داد تا آن که نوبت به آن مرد رسید. آن ساده خوش باور با هیجان هر چه تمامتر گفت به من ندادند ولی رفقای او باور نکردند، زیرا بنا داشتند که او را تمسخر و استهزاء نمایند و می گفتند تو که زائر حسینی، چرا دروغ می گوئی و اگر حقیقتاً حسین علیه السلام به تو برات نداده باشد دلیل بر آن است که زیارتت مقبول نیفتاده است. لذا آن مرد ساده لوح خوش باور بنای گریه گذارد و از رفقای خود شکایت نمود که چرا در کربلا به من نگفتید که به شما برات داده شده تا من هم مطالبه نمایم. و قسم یاد کرد که برمی گردم و مطالبه می کنم و تا برات را نگیرم از کربلا- و حرم بیرون نیایم. آن گاه به طرف کربلا- حرکت کرد ولی در موقع حرکت رفقا از تصمیم او جلوگیری کردند و گفتند ما با تو شوخی و مزاح کردیم این برات در آخرت است نه در دنیا، بگیر تمام این کاغذها را و بده بخوانند بلکه پاره نما تا ببینی که ما برای مزاح این دروغها را به تو گفته ایم. ولی این حرفها دیگر در آن شخص مؤثر واقع نشد و برای گرفتن برات به کربلا رفت و با گریه زیاد وارد حرم شد و دو دست خود را از شبکه‌های ضریح داخل کرد و اصرار کرد که رفقای من می روند و برات مرا هم بده، سبب چه شده بود که به من که زائر شما هستم عطا نفرمودید؟ ناگاه در اثناء اصرار و استغاثه و گریه در میان ضریح کاغذی در دست وی نهاده شد و در میان آن به خط روشن نوشته بود که (فلان بن فلان عتیق من النار، کتبه حسین بن علی). سپس آن مرد خارج شده و به رفقای خود می رسد و می گوید: خداوند به شما جزای خیر دهد که زود به من اطلاع دادید که تا ممکن است برگردم و الا اگر در بحرین بود مقدور نبود برگشتن! اما رفقای وی بسیار متعجب شدند از این قضیه. و ضمناً صاحب حدائق متذکر شد اکنون که این کتاب را می نویسم آن دست خط شریف در بحرین در صندوق مشبکی موجود است و خانه آن مرد قبرستان و زیارتگاه شده است از برای اهالی بحرین. و حقیر نیز هم قضیه‌ای مشابه داستان مذکور به یاد دارم که مقام اقتضای ذکر آن را ندارد.

دوم

مرحوم آقا میرزا ابوالمعالی نقل می کند که مردی بود بسیار فاضل و صالح (۲۲۱) و به جهاد اکبر مشغول بود و شبها را در قبرستان تخته فولاد (۲۲۲) می گذرانید و به انحاء مجاهدات مشغول بود، و از برای این مرد همسایه گمرکچی و عشار بود که از او ان طفولیت با یکدیگر بزرگ شده بودند و بعد از مردن او را در قبرستانی که آن مرد صالح بیتوته می کرد دفن نمودند. پس از یک ماه

از فوت آن مرد گمرکچی مرد صالح او را در خواب دید که در جای خوش و بهشت برینی به عیش و نوش مشغول است. این عالم مجاهد می‌گوید: نزد او رفتم، گفتم: ای فلانی! رفتار تو در دنیا اقتضا نداشت مگر عذاب را در آخرت، پس به چه جهت شده که مستوجب بهشت و این مقام عالی گردیدی؟ زیرا من از اعمال تو در دنیا کاملاً مطلع بودم و می‌دانستم که باید نتیجه آن اعمال جز عقاب و نکال چیز دیگری نیست، نه بهشت و زندگی به این خوبی. آن مرد گمرکچی گفت که قسم به خداوند که نتیجه اعمال من در دنیا همان بود که تو فکر می‌کردی و پس از مردن دچار بدترین عذاب و عقوبتها گردیدم تا شب قبل که زن فلان آهنگر که در فلان محله اصفهان خانه دارد مرحوم شد و او را در این قبرستان آوردند و دفن نمودند و قبر او حدود صد زراع از قبر من دور است، و در شب دفن او سه مرتبه حضرت ابا عبدالله علیه السلام به دیدن آن زن آمدند و در مرتبه سوم دستور فرمودند که عذاب کلیه قبور مجاور و قبرستان برداشته شود، لذا از آن شب من در راحتی و نعمت به سر می‌برم. فردای آن روز مرد صالح به شهر رفته و از دکان آهنگر جویا شد. پس از او سؤال نمود که آیا تو زنی داشتی که تازگیها وفات کرده باشد؟ گفت: بلی. پرسش کرد کجا دفن کردید؟ نشانی داد، وقتی به قبرستان رفت دید مطابق نشانی است که آن گمرکچی در خواب داده بود. سپس از آهنگر سؤال کرد: آیا عیال شما کربلا- رفته بود و یا آن که روضه خوانی داشته‌اید؟ جواب داد: خیر، نه کربلا رفته بود و نه روضه خوانی داشته‌ایم، مراد شما از این سؤالات کدام است؟ مرد صالح می‌گوید وقتی جریان را به او گفتم، گفت: عیال من هیچ ارتباطی با سید الشهدا علیه السلام نداشته جز آن که در این اواخر عمرش مداومت به زیارت عاشورا داشته و این مقام بزرگ از برکت آن زیارت بوده است. (۲۲۳) فائده: بعید نیست که سعادت و شقاوت مرده به همسایگان او سرایت نماید چنانچه به همین معنی در «نهج البلاغه» تنصیص شده که: حال همسایه خوب و بد در آخرت حال همسایه خوب و بد است در دنیا، لذا باید مراعات قبور مردگان خود را بنمائید از جهت همسایه. (۲۲۴) و شاید از همین نظر مشهور فتوی داده‌اند به جو از نقل موتی (۲۲۵) برای اماکن خاصه با قطع نظر از ادله که اقامه فرمودند.

سوم

مجلسی (قده) نقل می‌کند که مرحوم علی بن محمد نقل کرده که: من ماهی یک مرتبه به زیارت حضرت سید الشهدا علیه السلام می‌رفتم. ولی مدتی بود که به علت پیری و رنجوری ترک نموده بودم، پس از مدتی به زیارت رفتم و بعد از طی چند روز راه و تعب و رنج بسیار رسیده و زیارت کرده و دو رکعت نماز خواندم و پس از آن خوابیدم و در خواب دیدم مولای خود حسین بن علی علیه السلام را که به من فرمودند: برای چه در حق من جفا کردی و به زیارت من نمی‌آئی؟ و ترک احسان - که عبارت از زیارت باشد - نمودی؟ عرض کردم: ای آقا و ای سید! من به واسطه پیری و شکسته احوالی بوده و حال گفتم شاید آخر عمر باشد به زیارت شما بیایم و اینک یادم آمد روایتی از شما نقل می‌کنند که شما فرموده‌اید هر که در حال حیات مرا زیارت نماید پس از مردن به زیارت او خواهید رفت. آیا این نقل صحت دارد؟ میل دارم که از زبان خود شما بشنوم. فرمودند: بلی. گفته‌ام این حدیث را با زیادتر و آن زیاده این است که بعد از مردن به زیارت زائر می‌روم ولو آن که در جهنم باشد و او را نجات می‌دهم و داخل بهشت می‌نمایم. (۲۲۶)

چهارم

راوندی (قده) نقل می‌فرماید از یکی از علماء نیشابور که فرموده: در سالی من با جماعتی به زیارت سید الشهدا علیه السلام رفتیم و قریب دو فرسنگ به شهر مانده یکی از آن جماعت فلج شد که گوئیا یک تیکه گوشتی بیش نبود. پس بنا کرد به گریه کردن که مرا در این جا نگذارید و به کربلا برسانید. یک نفر از آن جماعت این زحمت را قبول کرد و او را حرکت داد و تا مشهد مقدس

رسانیده و آن گاه او را در میان فرشی گذاشته و دو نفر آن را بلند نمودند تا به نزدیک ضریح مقدس آوردند، و او دعا می‌کرد و خداوند را به حق حسین بن علی علیه السلام قسم می‌داد که او را شفا دهد، ناگاه آن مرد از میان آن فرش بلند شد صحیح و سالم که گویا در وی اصلاً مرضی نبوده، واللّٰه القادر.

پنجم

مجلسی نقل فرموده از سلیمان اعمش که گفت: مرا همسایه بود که با او آمیزش و آمد و رفت داشتم، یک شب جمعه به نزد او رفتم و از زیارت قبر حسین علیه السلام سؤال نمودم. جواب داد: آن بدعت است و هر بدعت ضلالت است و هر ضلالت در جهنم رفتن است. سلیمان می‌گوید: که با نهایت غضب از نزد وی بلند شدم و با خیلی خلق تنگ بنا گذاشتم که نصف شب به خانه او برگردم و او را نصیحت نمایم تا اگر بر عقیده و افکار خود باقی ماند او را بکشم. و پس بعد از نیمه شب بلند شده و به خانه او رفتم و دقّ الباب نمودم. عیال او آمد و در خانه را گشود و از او پرسیدم که شوهرت کجاست؟ گفت: سر شب رفت به زیارت اباعبدالله علیه السلام. پس سلیمان گفت که چون قضیه را چنین دیدم من هم از عقب او به کربلا رفته و خود را به قبر مطهر رسانیدم. دیدم که آن همسایه را که دعا و سجده و توبه و انابه می‌کند و مغفرت می‌نماید، ناگاه سر را بلند نمود و مرا دید. پس به او گفتم که ای مرد! تو که این عمل را بدعت و ضلالت می‌دانستی، پس حرف دیشب چه بود و زیارت امشب کدام است؟ گفت: ای سلیمان! تو مرا ملامت نکن. زیرا من قائل به امامت اهل بیت نبودم تا شب گذشته خواب بسیار عجیب و خوفناکی دیدم. گفتم: چه دیدی؟ گفت: دیدم مرد خیلی جلیل القدری را که نمی‌توانم توصیف او را نمایم از عظمت و جلال و جمال و بهاء و کمال، و جمع کثیری دور او را احاطه کرده بودند و در جلوی او مردی سوار (بر) اسب و بر سر او تاجی بود که چهار رکن داشت و در هر رکنی لؤلؤئی بود که به قدر سه شبانه‌روز راه را روشن می‌کرد و آثار و عظمت و بزرگی و نورانیت تمام اینها را نمی‌توانم ذکر نمایم. سپس من از یکی از خدام آن مرد پرسیدم که این مرد کیست که با این جلال می‌باشد؟ جواب داد: که محمد مصطفی است. سؤال کردم: آن دیگری که جلو می‌رود که باشد؟ گفت: علی مرتضی و صی رسول الله صلی الله علیه و آله است. در این هنگام دیدم ناقه‌ای از نور که به روی هودجی از نور بود و در آن دو زن بودند و ناقه بین زمین و آسمان می‌رود، پرسیدم این ناقه مال کیست؟ گفتند: از برای خدیجه و فاطمه زهرا علیهما السلام است. گفتم: این جوان که با این زنها است کیست؟ گفتند: حسن بن علی است. پرسیدم: پس به هیأت اجتماعیه کجا می‌روند؟ گفتند: شب جمعه است و به زیارت قبر حسین بن علی که در کربلا کشته شده می‌روند. پس من به سمت هودج رفتم، ناگهان دیدم اوراقی نوشته شده از آسمان به طرف زمین تطایر می‌کند، از آن شخص سؤال کردم که این اوراق کدام است؟ گفت: اوراق امان از آتش جهنم است برای زوّار حسین در شب جمعه، درخواست نمودم که یکی را به من بده. گفت: تو که می‌گویی زیارت حسین بدعت است و حال آن که نمی‌رسی به این رقع مگر که زیارت کنی حسین را و معتقد به فضل و شرف وی باشی. پس از خواب بیدار شدم در حالی که ترس بر بدن من مستولی شده بود و همان دم قصد زیارت کرده و به طرف کربلا حرکت نمودم و به درگاه خداوند توبه کردم، به خدا قسم ای سلیمان که مفارقت نکنم قبر حسین را تا آن که روح از بدنم مفارقت نماید. (۲۲۷) قاعده: دانسته باش بعضی از این قضایا اگر چه در خواب بوده ولی حسنی از برای تکذیب، مطلوب نیست زیرا از طریق شیعه و سنی به اسناد کثیره ثابت شده که هر کس معصوم را در خواب ببیند صحیح و مثل آن است که خود او را دیده. (۲۲۸) تنبیه: این چند قضیه از باب تیمّن و تبرک ذکر شد چنانچه در اوّل خاتمه اشاره شد و الاّ از زمان قتل آن مظلوم تا حال از عجائب و معجزات و کرامات چه در حائر (۲۲۹) و غیر حائر و اکناف عالم از مسلمان و غیر مسلمان از هنود، فضلاً از مسلمان تا چه رسد به شیعه و برای زائر و غیر زائر از مخلوطین به وی برای مقاصد دیگر در زیارت و مجالس عزا و توسل و غیر توسل به ظهور و به روز رسیده که احصاء نتوان کرد و آنچه به جهات عدیده ثبت و ضبط شده جزماً زیاده بر آن است که در کتب محدثین و

الْعَمَى، أَحْصَى مَا ظَلَمَ بِهِ نَفْسَهُ، وَفَكَرَ فِيمَا خَالَفَ بِهِ رَبَّهُ، فَرَأَى كَثِيرَ عَصِيَانِهِ كَبِيرًا، وَجَلِيلَ مُخَالَفَتِهِ جَلِيلًا. فَأَقْبَلَ نَحْوَكَ مُؤْمَلًا لَكَ، مُسْتَحْيَا مِنْكَ، وَوَجْهَ رَغْبَتِهِ إِلَيْكَ ثَمَّةً بِكَ، فَأَمَّكَ بِطَمَعِهِ يَقِينًا، وَفَصَدَّكَ بِخَوْفِهِ إِخْلَاصًا. قَدْ خَلَا طَمَعُهُ مِنْ كُلِّ مَطْمُوعٍ فِيهِ غَيْرُكَ، وَافْرَحَ رَوْعُهُ مِنْ كُلِّ مَحْذُورٍ مِنْهُ سِوَاكَ، فَمَثَلَ بَيْنَ يَدَيْكَ مُتَضَرِّعًا، وَغَمَضَ بَصَرَهُ إِلَى الْأَرْضِ مُتَحَشِّعًا، وَطَاطَأَ رَأْسَهُ لِعِزَّتِكَ مُتَذَلِّلًا، وَابْتَكَ مِنْ سِرِّهِ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنْهُ خُضُوعًا، وَعَدَّدَ مِنْ ذُنُوبِهِ مَا أَنْتَ أَحْصَى لَهَا خُشُوعًا. وَاسْتَبَعَتْ بِكَ مِنْ عَظِيمٍ مَا وَقَعَ بِهِ فِي عِلْمِكَ وَقَبِيحٍ مَا فَضَحَهُ فِي حُكْمِكَ، مِنْ ذُنُوبٍ أَذْبَرَتْ لِدَاتِهَا فَذَهَبَتْ، وَأَقَامَتْ تَبِعَاتِهَا فَلَزِمَتْ، لَا يَنْكُرُ - يَا إِلَهِي - عَدْلَكَ أَنْ عَاقَبْتَهُ، وَلَا يَسْتَعْظِمُ عَفْوَكَ أَنْ عَفَوْتَ عَنْهُ وَرَحِمْتَهُ، لِأَنَّكَ الرَّبُّ الْكَرِيمُ الَّذِي لَمَّا يَتَعَاظَمُهُ غُفْرَانُ الذَّنْبِ الْعَظِيمِ، اللَّهُمَّ فَهَا أَنَا ذَا قَدْ جِئْتُكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ فِيمَا أَمَرْتَ بِهِ مِنَ الدُّعَاءِ، مُتَنَجِّزًا وَعَدِيدًا فِيمَا وَعَدْتَنِي بِهِ مِنَ الْإِجَابَةِ، إِذْ تَقُولُ: «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ». اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدًا وَآلِهِ، وَالْقَبِيحَ بِمَغْفِرَتِكَ كَمَا لَقَيْتُكَ بِإِفْرَارِي، وَارْزُقْنِي عَنْ مَصَارِعِ الذُّنُوبِ كَمَا وَضَعْتَ لَكَ نَفْسِي، وَاسْتُرْنِي بِسِتْرِكَ كَمَا تَأْتِيَنِي مِنَ الْإِنْتِقَامِ مِنِّي. اللَّهُمَّ وَبَبْتُ فِي طَاعَتِكَ نَيْتِي، وَأَحْكِمْ فِي عِبَادَتِكَ بَصِيرَتِي، وَوَفِّقْنِي مِنَ الْأَعْمَالِ لِمَا تَغْسِلُ بِهِ دَسَسَ الْخَطَايَا عَنِّي، وَتَوْفِّقْنِي عَلَى مِلَّتِكَ وَمِلَّةِ نَبِيِّكَ: مُحَمَّدٍ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - إِذَا تَوَفَّيْتَنِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أَتُوبُ إِلَيْكَ فِي مَقَامِي هَذَا مِنْ كِبَائِرِ ذُنُوبِي وَصَغَائِرِهَا، وَبَوَاطِنِ سَيِّئَاتِي وَظَوَاهِرِهَا، وَسَوَالِفِ زَلَّاتِي وَحَوَادِثِهَا، تُوْبُهُ مِنْ لَا يَحْدُثُ نَفْسُهُ بِمَعْصِيَةٍ، وَلَا يَضْمُرُ أَنْ يَعُودَ فِي خَطِيئَةٍ، وَقَدْ قُلْتُ - يَا إِلَهِي - فِي مُحْكَمِ كِتَابِكَ: «إِنَّكَ تَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِكَ، وَتَغْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ»، وَ«تُحِبُّ التَّوَابِينَ»، فَأَقْبَلَ تَوْبَتِي كَمَا وَعَدْتَنِي، وَاعْفُ عَنِّي سَيِّئَاتِي كَمَا ضَمِنْتَ، وَأَوْجِبْ لِي مَحَبَّتَكَ كَمَا شَرَطْتَ، وَلَكَ - يَا رَبِّ - شَرْطِي أَلَّا أَعُودَ فِي مَكْرُوهِكَ، وَضَمَانِي أَنْ لَا أَرْجِعَ فِي مَيْدُمُومِكَ، وَعَهْدِي أَنْ أَهْجُرَ جَمِيعَ مَعَاصِيِكَ. اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَعْلَمُ بِمَا عَمِلْتُ فَأَغْفِرْ لِي مَا عَلِمْتَ، وَاصْبِرْ لِي بِقُدْرَتِكَ إِلَى مَا أَحْبَبْتَ. اللَّهُمَّ وَعَلَى تَبِعَاتٍ قَدْ حَفِظْتُهُنَّ، وَتَبِعَاتٍ قَدْ نَسِيتُهُنَّ، وَكُلُّهُنَّ بَعِينُكَ الَّتِي لَا تَنَامُ، وَعِلْمِكَ الَّذِي لَا يَنْسَى، فَعَوِّضْ مِنْهَا أَهْلَهَا، وَاحْطُطْ عَنِّي وَزَرَهَا، وَخَفِّفْ عَنِّي ثِقَلَهَا، وَاعْصِمْنِي مِنْ أَنْ أَفَارِفَ مِثْلَهَا. اللَّهُمَّ وَأَنْتَ لَوْفَاءٌ لِي بِالتَّوْبَةِ إِلَّا بِعِصْمَتِكَ، وَلَا اسْتِمْسَاكَ بِي عَنِ الْخَطَايَا إِلَّا عَن قُوَّتِكَ، فَفَوِّقْنِي بِقُوَّةِ كَافِيَةٍ، وَتَوَلَّنِي بِعِصْمَةِ مَانِعَةٍ. اللَّهُمَّ أَيَّمَا عِيدٍ تَابَ إِلَيْكَ وَهُوَ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ فَاسْتَخِرْ لَتَوْبَتِي، وَعَائِدْ فِي ذَنْبِي وَخَطِيئَتِي، فَإِنِّي أَعُودُ بِكَ أَنْ أَكُونَ كَذَلِكَ، فَاجْعَلْ تَوْبَتِي هَذِهِ تَوْبَةً لَا أَحْتَاجُ بَعْدَهَا إِلَى تَوْبَةٍ، تَوْبَةً مُوجِبَةً لِمَخُورِ مَا سَلَفَ، وَالسَّلَامَةَ فِيمَا بَقِيَ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِنْ جَهْلِي، وَأَسْتَؤْهِبُكَ سُوءَ فِعْلِي، فَاصْمُمْنِي إِلَى كَنْفِ رَحْمَتِكَ تَطَوُّلًا، وَاسْتُرْنِي بِسِتْرِ عَافِيَتِكَ تَفْضُلًا. اللَّهُمَّ وَإِنِّي أَتُوبُ إِلَيْكَ مِنْ كُلِّ مَا خَالَفَ إِرَادَتَكَ، أَوْ زَالَ عَن مَحَبَّتِكَ مِنْ خَطَرَاتِ قَلْبِي، وَلَحْظَاتِ عَيْنِي، وَحِكَايَاتِ لِسَانِي، تَوْبَةً تَسْلِمُ بِهَا كُلُّ جَارِحَةٍ عَلَى حِيَالِهَا مِنْ تَبِعَاتِكَ، وَتَأْمَنُ مِمَّا يَخَافُ الْمُعْتَدُونَ مِنَ أَلِيمِ سَيِّئَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَارْحَمْ وَخِدَّتِي بَيْنَ يَدَيْكَ، وَوَجِبَ قَلْبِي مِنْ حَشِينَتِكَ، وَاضْطِرَابِ أَرْكَانِي مِنْ هَيْبَتِكَ، فَقَدْ أَقَامْتَنِي - يَا رَبِّ - ذُنُوبِي مَقَامَ الْخِزْيِ بِفَنَائِكَ، فَإِنْ سَكَتُ لَمْ يَنْطِقْ عَنِّي أَحَدٌ، وَإِنْ شَفَعْتَ فَلَسْتُ بِأَهْلِ الشَّفَاعَةِ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَشَفِّعْ فِي خَطَايَايَ كَرَمَكَ، وَعُدْ عَلَيَّ سَيِّئَاتِي بِعَفْوِكَ، وَلَا تَجْزِنِي جَزَائِي مِنْ عِقُوبَتِكَ، وَابْسِطْ عَلَيَّ طَوْلَمَكَ، وَجَلِّئِي بِسِتْرِكَ، وَافْعَلْ بِي فِعْلَ عَزِيزٍ تَضَرَّعَ إِلَيْهِ عِيدٌ ذَلِيلٌ فَرِحِمَهُ، أَوْ غَنِي تَعَرَّضَ لَهُ عِيدٌ فَيَقِيرُ فَنَعَشَهُ. اللَّهُمَّ لَاخْفِيرَ لِي مِنْكَ فليُخْفِرْنِي عِزُّكَ، وَلَا شَفِيعَ لِي إِلَيْكَ فليُشَفِّعْ لِي فَضْلُكَ، وَقَدْ أَوْجَلْتَنِي خَطَايَايَ فَلْيُؤْمِنِي عَفْوُكَ. فَمَا كُلُّ مَا نَطَقْتُ بِهِ عَن جَهْلِي مِنِّي بِسُوءِ أَثْرِي، وَلَا نِسْيَانِي لِمَا سَبَقَ مِنْ دَمِيمِ فِعْلِي، لَكِنْ لَسَمِعَ سَمَاوُكَ وَمَنْ فِيهَا وَأَرْضُكَ وَمَنْ عَلَيْهَا مَا أَظْهَرْتُ لَكَ مِنَ النَّدَمِ، وَلَجَأْتُ إِلَيْكَ فِيهِ مِنَ التَّوْبَةِ. فَلَعَلَّ بَعْضَهُمْ بِرَحْمَتِكَ يَرْحَمُنِي لِسُوءِ مَوْقِفِي، أَوْ تُدْرِكُهُ الرَّقَّةُ عَلَى لِسُوءِ حَالِي فَيُنَالِنِي مِنْهُ بِدَعْوَةٍ هِيَ أَسْمَعُ لَدَيْكَ مِنْ دُعَائِي، أَوْ شَفَاعَةٍ أَوْ كُدَّ عِنْدَكَ مِنْ شَفَاعَتِي تَكُونُ بِهَا نَجَاتِي مِنْ غَضَبِكَ وَفُوزَتِي بِرِضَاكَ. اللَّهُمَّ إِنْ يَكُنُ النَّدَمُ تَوْبَةً إِلَيْكَ، فَأَنَا أَنْدَمُ النَّادِمِينَ، وَإِنْ يَكُنُ التَّرُّكُ لِمَعْصِيَتِكَ إِنْابَةً، فَأَنَا أَوَّلُ الْمُنِيبِينَ، وَإِنْ يَكُنُ الْإِسْتِغْفَارُ حِطَّةً لِلذُّنُوبِ، فَسَانِي لِمَكَ مِنَ الْمُسْتِغْفِرِينَ. اللَّهُمَّ فَكَمَا أَمَرْتَ بِالتَّوْبَةِ، وَضَمِنْتَ الْقَبُولَ، وَحَشَّتْ عَلَيَّ الدُّعَاءِ، وَوَعَدْتَ الْإِجَابَةَ، فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأَقْبَلْ تَوْبَتِي، وَلَا تَرْجِعْنِي مَرْجِعَ الْخَبِيئَةِ مِنْ رَحْمَتِكَ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ عَلَى الْمُذْنِبِينَ، وَالرَّحِيمُ لِلْخَاطِئِينَ الْمُنِيبِينَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، كَمَا هَدَيْتَنَا بِهِ، وَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، كَمَا اسْتَشْفَقْتَنَا بِهِ، وَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، صِيْلَةً تَشْفَعُ لَنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَوْمَ الْإِقَابَةِ إِلَيْكَ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَهُوَ عَلَيْكَ يَسِيرٌ. (۲۳۲) ۴. چهارشنبه و پنجشنبه

و جمعه را روزه بگیرد به قصد زیارت سیدالشهدا علیه السلام و روزه‌ها را صحیحاً و کاملاً به جای آورد که تمام جوارح و جوانح صائم باشند و به اجتهاد واقعی و یا احتیاط و یا تقلید ایجاد نماید چنانچه تفصیل اینها را در روح الایمان، طبع نجف، سنه ۱۳۵۰ بیان نمودم. مرحوم آقا سید کاظم (فدیه) می‌فرماید که: اگر شخص دعوی اجتهاد کند و واقعاً مجتهد نباشد امانت نکند، باطل است با اعتقادش به اجتهاد خودش! (۲۳۳) علی تفصیلی که در آن کتاب بیان نمودم. و تقلیدش هم به تقلید نباشد به هوای نفس و امثال اینها بر وفق موازین شرعیه باشد. و احتیاط اگر کند، یا عن اجتهاد تجویز کرده باشد، و یا به تقلید مجتهد جامع الشرائط، لازم التقلید بوده باشد باز نیز به تفصیلی که آنجا ذکر کردم، پس در سه روز مراعات نماید تمام شرائط صحت و قبول را. ۵. قبل از غروب شب جمعه غسل کند به نیت زیارت ابا عبدالله علیه السلام قره‌الی‌الله. و آداب غسل را چه در این غسل و چه در آنچه سابق گذشت و چه در آنچه بعد بیاید، از دعا و غیره، چنانچه در آینده ذکر نمایم تفصیلاً البته مرعی دارد قلم استحباب بر وی نزنند با خداوند طرفیت نیست بنده است حاجت دارد. ۶. شب جمعه را بلند شده نماز شب بخواند به آداب و رسوم دعاء کاملاً و تا تواند در خلال دعا توبه و استغفار و دعا و صلوات و لعن بر اعداء آل محمد علیهم السلام بنماید. ۷. بعد از فراغ از نماز شب به پشت بام رفته و نگاه به اکناف آسمان کرده و تسبیح و تهلیل (۲۳۴) و تحمید و تکبیر و استغفار گفته. ۸. برگشته بخوابد. ۹. آن که اول روز شنبه که بنای خروج به زیارت است بدن خود را از هر جهت خوب بشوید و تنظیف نماید. ۱۰. آن که لباس خود را کاملاً شسته و پاکیزه نماید حتی آن که اگر توهم باشد باز بشوید و در تمام این شرائط که عرض شد و می‌شود قصد کند که ایجاد می‌کنم و امتثال بنمایم برای زیارت سیدالشهدا علیه السلام قره‌الی‌الله. ۱۱. آن که اول آفتاب که در آن روز که شنبه باشد و خیال خروج زیارت را دارد نیز غسل کند برای زیارت سیدالشهدا علیه السلام قره‌الی‌الله و آداب و دعا و رسوم وی را نیز مراعات نماید. ۱۲. آن که اظهار عزا و ماتم داری نماید از ابتدای عمل که روزه بوده تا آخر عمل. ۱۳. آن که هم ندبه و بکاء و تباکی نماید از اول تا آخر عمل. ۱۴. در این اظهار عزا و ندبه غالباً کلمه «رجعه» (۲۳۵) و «حوقله» (۲۳۶) بسیار بگوید. ۱۵. از ابتدای عمل که روزه باشد تا آخر عمل، صحبت دنیوی را ترک نماید مگر برای ضرورت. ۱۶. مراء و جدل در حق یا باطل در تمام عمل ترک نماید. ۱۷. در ظرف عمل از اول تا آخر واجبات را کما هو به جای آورد و محرمات را ترک نماید. ۱۸. در ظرف عمل هر روزه مقداری از مال خود به قدر میسور انفاق کند. ۱۹. قصد کند که من زیارت سیدالشهدا و امیرالمؤمنین علیهما السلام را در آتیه ترک نمی‌کنم بعد از این زیارت. ۲۰. قبل از شروع در زیارت یا بعد از زیارت مختصری نیابتاً از پدر و مادر و ارحام بخواند و طلب مغفرت برای آنها نماید بلکه اگر قبل باشد بهتر است. ۲۱. بعد از فراغ از عمل مقداری از قرآن بخواند و ثواب آن را هدیه به روح آن دو امام نماید. ۲۲. آن که برای رفتن به مرکز زیارت قدم را کوچک بردارد. ۲۳. حتی الامکان جامه سفید بپوشد در وقت زیارت. ۲۴. در تمام مدت تا از زیارت حضرت امیر فارغ شود طیب استعمال کند و وقت شروع به زیارت سیدالشهدا از خود دور کند.

قسمت دوم

۲۵. قلب خود را از کینه مؤمنین و مسلمین خالی دارد و برای آنها طلب مغفرت نماید. ۲۶. دو ساعت تقریباً از آفتاب بالا آمده وضوء کامل بسازد به قصد زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام و وضوی کامل این است که رو به قبله بنشیند و ظرف آب به یمین بگذارد، بعد مسواک نماید، و بعد آب را از ظرف بریزد، دو دست خود را بشوید دو مرتبه بسم الله بگوید و بگوید «بسم الله و بالله اللهم اجعلنی من التّوَّابین و اجعلنی من المطهَّرين». و بعد مضمضه (۲۳۷) نماید به سه کف و بگوید: «اللهم لَقْنِي حُجَّتَكَ يَوْمَ الْقِيَامِ و اَطْلِقْ لِسَانِي بِدِكْرِكَ و شُكْرِكَ». و بعد استنشاق (۲۳۸) نماید سه مرتبه به سه کف و بگوید: «اللهم لا تَحْرِمْنِي رِيحَ الْجَنَّةِ، و اجعلنی مِمَّنْ يَشْمُ رِيحَهَا و رُوْحَهَا و طَيِّبَهَا». بعد از دست راست دو مرتبه هر مرتبه سه کف آب به صورت بریزد و بشوید دو مرتبه و بگوید: «اللهم بِيَضِّ وَجْهِ يَوْمَ تَبْيَضُّ الْوُجُوهُ، و لا تُسَوِّدْ وَجْهِي يَوْمَ تَبْيَضُّ الْوُجُوهُ». و بعد از دست راست آب بریزد و دست چپ و به دست

چپ سه کف به ظهر ذراع (۲۳۹) بریزد و بشوید. و همین نحو دوباره بشوید از باطن و بگوید: «اللَّهُمَّ اعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي، وَ الْخُلْدُ وَ الْجَنَانِ بِيَسَارِي وَ حَاسِبِنِي حَسَابًا سَيِّرًا». و بعد به دست چپ سه کف بریزد به ظهر و بگوید: «اللَّهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي بِيَسَارِي، وَ لَا تَجْعَلْهَا مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِي، وَ اعْوِذْ بِكَ مِنْ مُقْطَعَاتِ النَّيْرَانِ». و بگوید: «اللَّهُمَّ عَشَّنِي بِرَحْمَتِكَ وَ عَفْوِكَ وَ عَافِيَتِكَ». و بعد مسح پاها را نماید و بگوید: «اللَّهُمَّ تَبَّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ فِيهِ الْأَقْدَامُ وَ اجْعَلْ سَعْيِي فِيمَا يَرْضِيكَ عَنِّي». و بعد از فراغ بگوید: «اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له، و اشهد ان علياً و ابناؤه المعصومين حُجَجُ اللَّهِ، وَ أَنَّ أَوْلِيَاءَهُ أَوْلِيَاءُكَ وَ خُلَفَائِهِ خُلَفَائُكَ». ۲۷. غسل زیارت حضرت امیرعلیه السلام به جای آورد کاملاً. پس لاجرم باید غسل تربیعی نماید و هر عضوی را سه مرتبه غسل دهد و اول بسم الله بگوید، و تخلیل موها نماید و اول یک مرتبه دستها را بشوید، و مسواک کند، و مضمضه نماید، و استنشاق نموده و دعای غسل زیارت حضرت امیرعلیه السلام را بخواند. و آن دعا این است: بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ نُورًا وَ طَهُورًا وَ حِزْزًا وَ أَمْنًا مِنْ كُلِّ خَوْفٍ وَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ. اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي وَ طَهِّرْ لِي قَلْبِي وَ اشْرَحْ لِي صِدْرِي وَ اجْرِ مَحَبَّتِيكَ وَ ذِكْرَكَ عَلَيَّ لِسَانِي. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْمَاءَ طَهُورًا اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي عَبْدًا شَكُورًا وَ لِأَلْبَتِكَ ذَكُورًا. اللَّهُمَّ أَحْيِ قَلْبِي بِالْإِيمَانِ وَ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَ اقْضِ لِي بِالْحُسْنَى وَ افْتِخْ لِي بِالْخَيْرَاتِ مِنْ عِنْدِكَ يَا سَمِيعَ الدُّعَاءِ، وَ صَيِّ لِي اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ كَثِيرًا. بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ طَهِّرْ قَلْبِي، وَ زَكِّ عَمَلِي، وَ نَوِّزْ بَصِيرِي، وَ اجْعَلْ غُسْلِي هَذَا طَهُورًا وَ حِزْزًا وَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَ سِقَمٍ وَ آفَةٍ وَ عَاهَةٍ وَ مِنْ شَرِّ مَا أَحَازِرُهُ إِنَّكَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ. اغْسِلْنِي مِنَ الذُّنُوبِ كُلِّهَا وَ الْأَثَامِ وَ الْخَطَايَا وَ طَهِّرْ جِسْمِي وَ قَلْبِي مِنْ كُلِّ آفَةٍ تَمُحِقُ بِهَا دِينِي وَ اجْعَلْ عَمَلِي خَالِصًا لَوْجْهِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْهُ لِي شَاهِدًا يَوْمَ حَاجَتِي وَ فَقْرِي وَ فَاقَتِي إِنَّكَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ و بعد بخواند سوره قدر را یک مرتبه پس وقتی که فارغ شد و لباس پاک خود را پوشید بگوید: اللَّهُمَّ أَلْبِسْنِي الثَّقْوَى، وَ اغْفِرْ لِي وَ ارْحَمْنِي فِي الْآخِرَةِ وَ الْأُولَى الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا هَيَّدَنَا وَ لَهُ الشُّكْرُ عَلَى مَا أَوْلَانَا. ۲۸. آن که در این روز که خیال دارد زیارت کند، شکم خود را از طعام خالی نگاه دارد تا از زیارت فارغ شود. ۲۹. در این مدت عمل که از چهارشنبه بوده در نماز خیلی اهتمام نماید از تمام شرائط صحت و قبول و کمال وی و همیشه اول وقت بخواند و نوافل را مرتباً بیارد حتی اگر ترک شد به غیر تقصیر قضاء نماید. ۳۰. وضوی کامل برای زیارت سید الشهدا علیه السلام به نحوی که در وضوی زیارت حضرت امیرعلیه السلام بیان کردم به جای آورد ولو آن که ناقصی حاصل نشده باشد. ۳۱. غسل زیارت عاشورای سید الشهدا علیه السلام را کاملاً نماید به نحوی که در غسل زیارت حضرت امیرعلیه السلام عرض نمودم و رای دعای وی و بگوید در اثناء غسل: «اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، وَ نَجِّنِي مِنْ كُلِّ كَرْبٍ، وَ ذَلِّلْ لِي كُلَّ صَعْبٍ، إِنَّكَ نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ الرَّبُّ». و بعد از غسل بخواند این دعا را: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِي نُورًا وَ طَهُورًا وَ حِزْزًا وَ كَافِيًا مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَ سِقَمٍ وَ مِنْ كُلِّ آفَةٍ وَ عَاهَةٍ، وَ طَهِّرْ بِهِ قَلْبِي وَ جَوَارِحِي، وَ لَحْمِي وَ دَمِي، وَ شَعْرِي وَ بَشْرِي، وَ مُخِّي وَ عِظَامِي وَ مَا أَقَلَّتِ الْأَرْضُ مِنِّي، وَ اجْعَلْهُ لِي شَاهِدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَوْمَ حَاجَتِي وَ فَقْرِي». در روایتی خیلی عجیب دیدم که ابن مغیره، از ابی عبدالله علیه السلام نقل می کند که فرمود: برای خداوند ملائکی باشند موکل قبر حسین علیه السلام وقتی که زائر غسل کرد برای زیارت، به پیغمبر صلی الله علیه و آله و امیرعلیه السلام خبر دهند. پس پیغمبر صلی الله علیه و آله صدا زند که بشارت باد شما را که رفیق من باشید در بهشت. و حضرت امیرعلیه السلام صدا بزند که من ضامن قضاء حوائج شما باشم، و دفع بلا از شما بکنم در دنیا و آخرت. پس پیغمبر صلی الله علیه و آله و امیرعلیه السلام از طرف یمین و یسار، وی را حفظ کنند تا بگردد به اهلش. (۲۴۰) پس خارج بشود به یکی از مراکز زیارت یا حرمین یا جای خلوت یا پشت بام مرتفع یا صحرا. و اگر به حرمین رفت تمام آن شرائط که در مقصد بیست و پنجم ذکر نمودم مراعات نماید کاملاً و برای حاجت، به صحرا رفتن متعین است. ۳۲. وقتی که اراده خروج نمود به یکی از مراقد حضرت امیرعلیه السلام بخواند این دعا را: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَكْرَمَنِي بِمَعْرِفَتِهِ وَ مَعْرِفَةِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ مَنْ فَرَضَ عَلَيَّ طَاعَتَهُ رَحْمَةً مِنْهُ لِي وَ تَطَوُّلاً مِنْهُ عَلَيَّ (وَ مَنْ عَلَيَّ) بِالْإِيمَانِ. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي سَيَّرَنِي فِي بِلَادِهِ وَ حَمَلَنِي عَلَى دَوَابِّهِ وَ طَوَّى لِي الْبُعِيدَ وَ دَفَعَ عَنِّي الْمَكْرُوهَ حَتَّى

أَدْخَلَنِي حَرَمَ أُخَى رَسُولِهِ فَارَانِيهِ فِي عَافِيَةٍ. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ جَاءَ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِهِ، وَأَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا عَبْدُ اللَّهِ وَأَخُو رَسُولِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ. اللَّهُمَّ عَبْدُكَ وَرَاثُكَ مُتَقَرَّبٌ إِلَيْكَ بِزِيَارَةِ قَبْرِ أُخَى رَسُولِكَ وَعَلَى كُلِّ أُمَّتِي حَتَّى لَمِيزَ أَتَاهُ وَزَارَهُ وَأَنْتَ خَيْرُ مِيَأْتِي وَأَكْرَمُ مَزُورٍ فَأَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَانَ يَا رَحِيمَ يَا جَوَادُ يَا وَاحِدَ يَا أَحَدًا... أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَأَنْ تَجْعَلَ تُحَفَّتَكَ إِيَّايَ مِنْ زِيَارَتِي فِي مَوْقِعِي هَذَا فَكَمَاكَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يَسَارِعُ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُوكَ رَغْبًا وَرَهْبًا وَاجْعَلْنِي لَكَ مِنَ الْخَاشِعِينَ. اللَّهُمَّ إِنَّكَ بَشَّرْتَنِي عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقُلْتُ: «وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ» (۲۴۱) اللَّهُمَّ فَإِنِّي بِكَ مُؤْمِنٌ وَبِجَمِيعِ أَنْبِيَائِكَ فَلَا تَوْفَنِي بَعْدَ مَعْرِفَتِهِمْ مَوْفَقًا تَفَضَّلْتَنِي بِهِ عَلَى رُؤْسِ الْخَلَائِقِ بَلْ أَوْفَنِي مَعَهُمْ وَتَوَفَّنِي عَلَى التَّصَدِيقِ بِهِمْ فَإِنَّهُمْ عِبِيدُكَ وَأَنْتَ خَصَصْتَهُمْ بِكَرَامَتِكَ وَأَمَرْتَنِي بِاتِّبَاعِهِمْ. (۲۴۲) و این دعا را در غیر نجف نخواند. و اگر به حرم حائری - زاد الله شرفا - مشرف شود به دعای وی خوانده شود که در کتب ادعیه ذکر شده. و اگر در غیر حرمین است، لایزال تا به مرکز زیارت برسد. ۳۳. در مرکز خواندن زیارت همان که به آن محل رسید، سجده به جای آورد که سجده شکر باشد به نحو سجده نمازی یعنی بر هفت موضع و در وی صد مرتبه بگوید شکرًا شکرًا بعد بلند شود. ۳۴. آن که اگر در حرمین است پس آداب حرمین را که در مقصد بیست و پنجم ذکر نمودم به جای آورد علاوه بر ادعیه مخصوصه تا بعد شروع در زیارت ششم نماید. ۳۵. اگر در غیر حرمین باشد سر پای بایستد برای خواندن زیارت ششم مثل حرمین. ۳۶. اگر در غیر حرمین باشد پشت به قبله بودن شرط نیست در زیارت ششم بلکه رو به هر طرف می توان بخواند به مقتضای اطلاق روایت صفوان که فرمود: به وی در هر مکان باشی هر روز بخوان این زیارت را ولی بهتر آن است که متوجه قبر شریف شود. ۳۷. پس از آن که متوجه قبر شریف شد تکبیر بگوید یک مرتبه، و بعد شروع نماید به زیارت ششم و آن این است: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى مَنْ اضْطَفَاهُ اللَّهُ وَاخْتَصَّهُ وَاخْتَارَهُ مِنْ بَرِيَّتِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيلَ اللَّهِ مَا دَجَا اللَّيْلُ وَغَسَقَ وَأَضَاءَ النَّهَارُ وَأَشْرَقَ السَّلَامُ عَلَيْكَ مِمَّا صَيَّمَتْ صِيَامَتٌ وَنَطَقَ نَاطِقٌ وَذَرَّ شَارِقٌ وَرَحِمَهُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَى مَوْلَانَا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَاحِبِ السَّوَابِقِ وَالْمَنَاقِبِ وَالنَّجْدَةِ وَمُيَسِّدِ الْكُتَابِ الشَّدِيدِ الْبَاسِ الْعَظِيمِ الْمَرَّاسِ الْمَكِينِ الْأَسَاسِ سَاقِيِ الْمُؤْمِنِينَ بِالْكَأْسِ مِنْ حَوْضِ الرَّسُولِ الْمَكِينِ الْأَمِينِ. السَّلَامُ عَلَى صَاحِبِ النَّهْيِ وَالْفَضْلِ وَالطَّوَائِلِ وَالْمَكْرَمَاتِ وَالنَّوَائِلِ. السَّلَامُ عَلَى فَارِسِ الْمُؤْمِنِينَ وَوَلِيِّ الْأَمْرِ وَالْمُؤَحِّدِينَ وَقَاتِلِ الْمُشْرِكِينَ وَوَصِيِّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَرَحِمَهُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَى مَنْ أَيْدَهُ اللَّهُ بِجَبْرِئِيلَ، وَأَعَانَهُ بِمِيكَائِيلَ، وَأَزَلَّهُ فِي الدَّارَيْنِ وَحَبَاهُ بِكُلِّ مَا تَقَرَّرَ بِهِ الْعَيْنُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَعَلَى أَوْلَادِهِ الْمُتَجَبِّينَ وَعَلَى الْأَئِمَّةِ الرَّاشِدِينَ الَّذِينَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَفَرَضُوا عَلَيْنَا الصَّلَاةَ وَأَمَرُوا بِإِيْتَاءِ الزَّكَاةِ وَعَرَّفُونَا صِيَامَ شَهْرِ رَمَضَانَ وَقَرَأَهُ الْقُرْآنَ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَيَعْسُوبَ الدِّينِ وَقَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَابَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَيْنَ اللَّهِ النَّاطِرَةَ وَيَدَهُ الْبَاسِطَةَ وَأُذُنَهُ الْوَاعِيَةَ وَحِكْمَتَهُ الْبَالِغَةَ وَنِعْمَتَهُ السَّابِغَةَ، السَّلَامُ عَلَى قَسِيمِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، السَّلَامُ عَلَى نِعْمَةِ اللَّهِ عَلَى الْأَبْرَارِ وَنِقْمَتِهِ عَلَى الْفَجَّارِ، السَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُتَّقِينَ الْأَخْيَارِ، السَّلَامُ عَلَى أُخَى رَسُولِ اللَّهِ وَابْنِ عَمِّهِ وَزَوْجِ ابْنَتِهِ، وَالْمَخْلُوقِ مِنْ طِينَتِهِ، السَّلَامُ عَلَى الْأَصْلِ الْقَدِيمِ وَالْفَرْعِ الْكَرِيمِ، السَّلَامُ عَلَى النَّمْرِ الْجَنِيِّ، السَّلَامُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ، السَّلَامُ عَلَى شَجَرَةِ طُوبَى وَسِدْرَةِ الْمُتَهَيِّ. السَّلَامُ عَلَى آدَمَ صَفْوَةَ اللَّهِ وَنُوحَ نَبِيِّ اللَّهِ وَإِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ وَمُوسَى كَلِيمِ اللَّهِ وَعِيسَى رُوحِ اللَّهِ وَمُحَمَّدٍ حَبِيبِ اللَّهِ وَمَنْ بَيْنَهُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ وَالتَّيِّبِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أَوْلَادِكَ رَفِيقًا. السَّلَامُ عَلَى نُورِ الْأَنْوَارِ وَسَلِيلِ الْأَطْهَارِ وَعَنَاصِرِ الْأَخْيَارِ، السَّلَامُ عَلَى الْإِمَّةِ الْأَبْرَارِ، السَّلَامُ عَلَى حَبْلِ اللَّهِ الْمُتَمِينِ وَجَنِّهِ الْمَكِينِ وَرَحِمَتِهِ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَى أَمِينِ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَخَلِيفَتِهِ وَالْحَاكِمِ بِأَمْرِهِ وَالْقِيمِ بِدِينِهِ، وَالنَّاطِقِ بِحِكْمَتِهِ، وَالْعَامِلِ بِكِتَابِهِ أُخَى الرَّسُولِ وَزَوْجِ الْبُتُولِ وَسَيِّفِ اللَّهِ الْمَسْلُومِ. السَّلَامُ عَلَى صَاحِبِ الدَّلَالِ وَالْآيَاتِ الْبَاهِرَاتِ وَالْمُعْجَزَاتِ الْفَاهِرَاتِ وَالْمُنْجِي مِنَ الْهَلَكَاتِ الَّذِي ذَكَرَهُ اللَّهُ فِي مُحْكَمِ الْآيَاتِ فَصَالَ تَعَالَى: «وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَمَدِينَا لَعَلِّي حَكِيمٌ» (۲۴۳). السَّلَامُ عَلَى اسْمِ اللَّهِ الرَّضِيِّ وَوَجْهِهِ الْمُضِيِّ وَجَنِّهِ الْعُلِيِّ وَرَحْمَتِهِ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَى حُجَجِ اللَّهِ وَأَوْصِيَاءِهِ، وَخَاصَّةِ

اللَّهُ وَ أَصْفِيائِهِ وَ خَالِصِيَّتِهِ وَ أَمَنَاتِهِ، وَ رَحْمَتُهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ. قَصَدْتُكَ يَا مَوْلَايَ يَا أَمِينَ اللَّهِ وَ حُجَّتَهُ زَائِرًا عَارِفًا بِحَقِّكَ، مُوَالِيًا لِأَوْلِيَائِكَ، مُعَادِيًا لِأَعْدَائِكَ، مُتَقَرِّبًا إِلَى اللَّهِ بِزِيَارَتِكَ، فَاشْفَعْ لِي عِنْدَ اللَّهِ رَبِّي وَ رَبِّكَ فِي خَلَاصِ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ، وَ قَضَاءِ حَوَائِجِي حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ، سِلَاطَمِ اللَّهِ وَ سِلَاطَمِ مَلَائِكَتِهِ الْمُقَرَّبِينَ وَ الْمَسَلِّمِينَ لَكَ بِقُلُوبِهِمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ النَّاطِقِينَ بِفَضْلِكَ وَ الشَّاهِدِينَ عَلَى أَنَّكَ صِدَاقُ أَمِينٍ صَدِيقُ عَلِيٍّ وَ رَحِمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ. أَشْهَدُ أَنَّكَ طَهْرٌ طَاهِرٌ مُطَهَّرٌ مِنْ طَهْرٍ طَاهِرٍ مُطَهَّرٍ. أَشْهَدُ لَكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ وَ وَلِيَّ رَسُولِهِ بِالْبَلَاغِ وَ الْأَدَاءِ وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ جَنَّبُ اللَّهِ وَ بَابُهُ، وَ أَنَّكَ حَبِيبُ اللَّهِ، وَ وَجْهُهُ الَّذِي يُؤْتِي مِنْهُ وَ أَنَّكَ سَبِيلُ اللَّهِ، وَ أَنَّكَ عَبْدُ اللَّهِ وَ أَخُو رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله. أَتَيْتُكَ مُتَقَرِّبًا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِزِيَارَتِكَ، رَاغِبًا إِلَيْكَ فِي الشَّفَاعَةِ، أَبْتَغِي بِشَفَاعَتِكَ خَلَاصَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ، مُتَعَوِّذًا بِكَ مِنَ النَّارِ، هَارِبًا مِنْ ذُنُوبِي الَّتِي اخْتَطَبْتُهَا عَلَى ظَهْرِي فَرَعًا إِلَيْكَ رَجَاءَ رَحْمَةِ رَبِّي. أَتَيْتُكَ أَسْتَشْفِعُ بِكَ يَا مَوْلَايَ وَ أَتَقَرَّبُ بِكَ إِلَى اللَّهِ لِيَقْضِيَ بِكَ حَوَائِجِي، فَاشْفَعْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى اللَّهِ، فَإِنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَ مَوْلَاكَ وَ زَائِرُكَ، وَ لَكَ عِنْدَ اللَّهِ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ، وَ الْحَيَاةُ الْعَظِيمَةُ، وَ الشَّانُ الْكَبِيرُ، وَ الشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ صَلِّ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَبْدِكَ الْمُتَرْضَى، وَ أَمِيَّتِكَ الْأَوْفَى، وَ عَزْوَتِكَ الْوُثْقَى وَ يَدِكَ الْعُلْيَا،... وَ سَيِّدِ الْأَوْصِيَاءِ وَ رُكْنِ الْأَوْلِيَاءِ، وَ عِمَادِ الْأَصْفِيَاءِ، أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ يَعْسُوبِ الدِّينِ، وَ قُدْوَةِ الصَّالِحِينَ، وَ إِمَامِ الْمُخْلِصِينَ، وَ الْمَعْصُومِ مِنَ الْخَلَلِ، الْمُهَذَّبِ مِنَ الزَّلَلِ، الْمُطَهَّرِ مِنَ الْعَيْبِ، الْمُنَزَّهِ مِنَ الرِّيبِ، أَخِي نَبِيِّكَ وَ وَصِيِّ رَسُولِكَ، الْبَائِتِ عَلَى فِرَاشِهِ، وَ الْمَوَاسِي لَهْ بِنَفْسِهِ، وَ كَاشِفِ الْكَرْبِ، عَنْ وَجْهِهِ، الَّذِي جَعَلْتَهُ سَيْفًا لِنُبُوتِهِ، وَ آيَةً لِرِسَالَتِهِ، وَ شَاهِدًا عَلَى أُمَّتِهِ، وَ دَلَالَةً عَلَى حُجَّتِهِ وَ حَامِلًا لِرَايَتِهِ، وَ وَقَايَةً لِمُهْجَتِهِ، وَ هَادِيًا لِأُمَّتِهِ، وَ يَدًا لِأَسْبِهِ، وَ تَاجًا لِأَسْبِهِ، وَ بَابًا لِسِرِّهِ، وَ مِفْتَاحًا لِطَفْرِهِ، حَتَّى هَزَمَ جِيُوشَ الشُّرُوكِ بِإِدْبَتِكَ وَ أَيَادِ عَسَاكِرِ الْكُفْرِ بِأَمْرِكَ، وَ يَدَّلَ نَفْسَهُ فِي مَرَضَاةِ رَسُولِكَ وَ جَعَلَهَا وَقْفًا عَلَى طَاعَتِهِ، فَصَلِّ اللَّهُمَّ عَلَيْهِ صِلَاةً دَائِمَةً بَاقِيَةً. بِسْمِ بَكْو: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ، وَ الشُّهَابِ الثَّاقِبِ، وَ الثُّورِ الْعَاقِبِ، يَا سَلِيلَ الْأَطْيَابِ، يَا سِرَّ اللَّهِ إِنَّ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى ذُنُوبًا قَدْ أَنْقَلْتُ ظَهْرِي، وَ لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاةٌ، فَبِحَقِّ مَنْ ائْتَمَنَكَ عَلَى سِرِّهِ، وَ اسْتَرْعَاكَ أَمْرَ خَلْقِهِ، كُنْ لِي إِلَى اللَّهِ شَفِيعًا، وَ مِنَ النَّارِ مُجِيرًا، وَ عَلَى الدَّهْرِ ظَهِيرًا، فَإِنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَ وَلِيُّكَ وَ زَائِرُكَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ وَ سَلَّمَ كَثِيرًا. (۲۴۴)

قسمت سوم

۳۸. دو رکعت نماز زیارت مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام را بخواند و ثواب آن را هدیه آن وجود مقدس نماید ولی احتیاطاً دو رکعت نماز بخواند به هر سوره که بخواهد و ثواب آن را نیز هدیه به روح آن سرور کائنات نماید و بعد به دستورات ذیل عمل نماید. ۳۹. اگر چه در نماز این روایت مطلق است لکن در رکعت اولی بعد از حمد، سوره یس بخواند زیرا احتمال تقید به آنچه در روایت مفید و سید و شهید نقل شده در غیر این زیارت می‌رود، پس متیقن از مطلق، این فرد است و بعد تسبیح حضرت زهرا علیها السلام را احتیاطاً بخواند و بعد این دعا را بخواند: اللَّهُمَّ إِنِّي صَلَّيْتُ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ هَدِيَّةً مِّنِّي إِلَى سَيِّدِي وَ مَوْلَايَ وَ لِيكَ، وَ أَخِي رَسُولِكَ، أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ، عَلَى بِنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ، اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَقَبَّلْهَا مِنِّي وَ اجْزِنِي عَلَى ذَلِكَ جَزَاءَ الْمُحْسِنِينَ. اللَّهُمَّ لَكَ صَلَّيْتُ، وَ لَكَ رَكَعْتُ، وَ لَكَ سَجَدْتُ، وَ حَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، لِأَنَّهُ لَا تَكُونُ الصَّلَاةُ وَ الرُّكُوعُ وَ السُّجُودُ إِلَّا لَكَ، لِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ تَقَبَّلْ مِنِّي زِيَارَتِي، وَ أَعْطِنِي سُؤْلِي بِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ. ۴۰. آنگاه احتیاطاً حضرت آدم را به این زیارت، زیارت کند: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْبَشَرِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ عَلَى رُوحِكَ وَ يَدْنِكَ وَ عَلَى الطَّاهِرِينَ مِنْ وُلْدِكَ وَ ذُرِّيَّتِكَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ صِلَاةً لَا يَخْصِيهَا إِلَّا هُوَ وَ رَحْمَةً اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ. ۴۱. آن که احتیاطاً حضرت نوح نبی را زیارت نماید و بگوید: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَيْخَ الْمُرْسَلِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، صَلَوَاتِ اللَّهِ وَ سِلَاطَمُهُ عَلَيْكَ، وَ عَلَى رُوحِكَ وَ بَدَنِكَ، وَ عَلَى الطَّاهِرِينَ مِنْ وُلْدِكَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ. ۴۲. آنکه احتیاطاً ابراهیم خلیل الله

و هود و صالح علیهم السلام را زیارت کند و بگوید: «سلام الله و سلام ملائکته و انبیائه و جمیع خلقه علی ابراهیم خلیل الله و هود و صالح نبی الله و رحمته الله و برکاته». و بعد از هر یک از این زیارت دو رکعت نماز بخواند و هدیه نماید ثواب آن را به این ارواح مقدسه. ۴۳. احتیاطاً سجده شکر به جای آورد و در وی علاوه بر آنچه گذشت در کیفیت سجده بگوید: اللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَ بِكَ اعْتَصِمْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ. اللَّهُمَّ أَنْتَ تَقْتِي وَ رَحْمَتِي، فَاصْفِي (مَيَا أَهْمَنِي وَ مَيَا لَا يَهْمُنِي، وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، عَزَّ جَارُكَ وَ حِلُّ ثَبَاؤُكَ، وَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ، صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ قَرِّبْ فَرَجَهُمْ. از جانب راست رو را بر زمین گذار و بگو: اَرْحَمُ ذُلِّي بَيْنَ يَدَيْكَ، وَ تَضَرَّعِي إِلَيْكَ، وَ وَحْشَتِي مِنَ النَّاسِ وَ أَنْسَى بِكَ يَا كَرِيمُ يَا كَرِيمُ يَا كَرِيمُ. پس جانب چپ رو را بر زمین گذار و بگو: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبِّي حَقًّا حَقًّا، سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعْبُدًا وَ رِقًّا. اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَصَاعِفُهُ لِي يَا كَرِيمُ يَا كَرِيمُ يَا كَرِيمُ. پس برو به سجود و صد مرتبه بگو شُكْرًا. و جهد کن در دعا که این موضع طلبیدن مطالب است و استغفار بسیار بکن که محل آمرزش گناهان است. و حاجات خود را از خدا طلب نما که مقام استجاب دعاهاست. ۴۴. آن که اگر زیارت در نجف باشد بلکه مطلقاً بعد از فراغ از دستگاه نمازها این دعا را بخواند: اللَّهُمَّ لَا بُدَّ مِنْ أَمْرِكَ، وَ لَا بُدَّ مِنْ قَدْرِكَ وَ لَا بُدَّ مِنْ قَضَائِكَ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ. اللَّهُمَّ فَمَا قَضَيْتَ عَلَيْنَا مِنْ قَضَاءٍ، وَ قَدَّرْتَ عَلَيْنَا مِنْ قَدَرٍ فَأَعْطِنَا مَعَهُ صَبْرًا يَقْهَرُهُ وَيَدْمَعُهُ وَاجْعَلْهُ لَنَا صَاعِدًا فِي رِضْوَانِكَ يَنْبِي فِي حَسَنَاتِنَا وَ تَفَضُّلِنَا وَ سُؤْدُدِنَا وَ شَرَفِنَا وَ مَجْدِنَا وَ نِعْمَاتِنَا وَ كَرَامَاتِنَا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ، وَ لَا تَنْقُصْ مِنْ حَسَنَاتِنَا. اللَّهُمَّ وَ مَا أَعْطَانَا مِنْ عَطَاءٍ، أَوْ فَضَّلْتَنَا بِهِ مِنْ فَضْلِيهِ، أَوْ أَكْرَمْتَنَا بِهِ مِنْ كَرَامَتِهِ، فَأَعْطِنَا مَعَهُ شُكْرًا يَقْهَرُهُ وَيَدْمَعُهُ. وَاجْعَلْهُ لَنَا صَاعِدًا فِي رِضْوَانِكَ وَ فِي حَسَنَاتِنَا وَ سُؤْدُدِنَا وَ شَرَفِنَا وَ نِعْمَاتِكَ وَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ لَا تَجْعَلْهُ لَنَا أَشْرًا، وَ لَا بَطْرًا، وَ لَا فِتْنَةً، وَ لَا مَفْتَنًا، وَ لَا عَذَابًا، وَ لَا حَزِيًّا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ عَثْرَةِ اللِّسَانِ، وَ سُوءِ الْمَقَامِ وَ خِفَّةِ الْمِيزَانِ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَقْنَا حَسَنَاتِنَا فِي الْمَمَاتِ، وَ لَا تَرْنَا أَعْمَالَنَا عَلَيْنَا حَسْرَاتٍ، وَ لَا تُحْزِنَا عِنْدَ قَضَائِكَ، وَ لَا تَفْضَحْنَا بَسِيئَاتِنَا يَوْمَ نَلْقَاكَ، وَ اجْعَلْ قُلُوبَنَا تَذَكُّرَكَ وَ لَا تَنْسَاكَ، وَ تَخْشَاكَ كَأَنَّهَا تَرَاكَ حَتَّى تَلْقَاكَ، وَ بَدِّلْ سَيِّئَاتِنَا حَسَنَاتٍ، وَ اجْعَلْ حَسَنَاتِنَا دَرَجَاتٍ، وَ اجْعَلْ دَرَجَاتِنَا عُزْفَاتٍ، وَ اجْعَلْ عُزْفَاتِنَا عَالِيَاتٍ. اللَّهُمَّ وَ أَوْسِعْ لِفَقْرِنَا مِنْ سِعَةِ مَا قَضَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ مَنْ عَلَيْنَا بِالْهُدَى مَا أَبْقَيْتَنَا، وَ الْكِرَامَةَ مَا أَحْيَيْتَنَا، وَ الْكِرَامَةَ إِذَا تَوَفَّيْتَنَا، وَ الْحِفْظَ فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمْرِنَا، وَ الْبَرَكَهَ فِيمَا زَرَقْتَنَا وَ الْعُونَ عَلَى مَا حَمَلْتَنَا، وَ الثَّبَاتَ عَلَى مَا طَوَّقْتَنَا، وَ لَا تُؤَاخِذْنَا بِظُلْمِنَا، وَ لَا تُعَاقِبْنَا بِجَهْلِنَا، وَ لَا تَسْتَدْرِجْنَا بِخَطَانَا وَ اجْعَلْ أَحْسَنَ مَا نَقُولُ ثَابِتًا فِي قُلُوبِنَا، وَ اجْعَلْنَا عَظَمَاءَ عِنْدَكَ، أَدْلَهُ فِي أَنْفُسِنَا وَ انْفَعْنَا بِمَا عَلَّمْتَنَا، وَ زِدْنَا عِلْمًا نَافِعًا. أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَ مِنْ عَيْنٍ لَا تَدْمَعُ، وَ مِنْ صِيْلَةٍ لَا تُقْبَلُ، أَجْرُنَا مِنْ سُوءِ الْفِتَنِ يَا وَلي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. پس بلند شود و به قبر مقدس توجه نماید و بگوید: السلام عليك يا امير المؤمنين عليك متى سلام الله ابدًا ما بقيت و بقي الليل و النهار. ۴۵. بلند شود به زیارت عاشورا اشتغال نماید به نحوی که در مقاصد فهرست دادیم و اجمال وی این است: اول آن که دو رکعت نماز زیارت عاشورا بخواند احتیاطاً. دوم بلند شود بایستد روبروی مشهد مقدس. سوم یک تکبیر بگوید. چهارم سه مرتبه بگوید: «صلی الله علیک یا ابا عبدالله» و بعد بگوید: «السلام علیک و رحمته الله و برکاته». پنجم در حال سلام با انگشت سبابه اشاره نماید به قبر مقدس. ششم آن که قریب ده مرتبه بگوید: «اللهم العن اول ظالم ظلم حق محمد و آل محمد و آخر تابع له علی ذلك، اللهم العن العصابه التي جاهدت الحسين و شايعت و بايعت و تابعت علی قتله، اللهم العنهم جميعاً». پس می گوئی: «اللهم خص أنت اول ظالم باللعن متى و ابدأ به اولاً ثم الثاني و الثالث و الرابع، اللهم العن يزيد خامساً و العن عبيد الله بن زياد و ابن مرجانه و عمر بن سعد و شمراً و آل ابی سفیان و آل زياد و آل مروان الی يوم القيامة». (۲۴۵) هفتم آن که در همین حال صد تکبیر بگوید احتیاطاً. هشتم بخواند این زیارت را: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ ابْنَ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ فَاطِمَةَ سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ثَارَ اللَّهِ وَ ابْنَ ثَارِهِ، وَ الْوَثْرَ الْمُؤْتَوْرَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ عَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ، عَلَيْكُمْ مِنِّي جَمِيعًا سَلَامٌ اللَّهِ أَبَدًا مَا بَقِيَتْ وَ بَقِيَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ. يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظُمَتِ الرَّزِيَةُ وَ جَلَّتِ الْمُصِيبَةُ بِكَ عَلَيْنَا، وَ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْأِسْلَامِ، وَ جَلَّتْ وَ عَظُمَتْ مُصِيبَتُكَ فِي السَّمَاوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ أَسَسَتْ أَسَاسَ الظُّلْمِ

وَالْجَوْرَ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ دَفَعْتَكُمْ عَنْ مَقَامِكُمْ، وَأَزَالَتْكُمْ عَنْ مَرَاتِبِكُمُ الَّتِي رَتَّبَكُمُ اللَّهُ فِيهَا، وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ قَتَلَتْكُمْ، وَلَعَنَ اللَّهُ الْمُتَمَهِّدِينَ لَهُمْ بِالتَّمْكِينِ مِنْ قِتَالِكُمْ بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَيْكُمْ مِنْهُمْ، وَمِنْ أَشْيَاعِهِمْ وَأَتْبَاعِهِمْ وَأَوْلِيائِهِمْ. يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّي سَلِّمُ لِمَنْ سَلَّمَ، وَحَزْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَلَعَنَ اللَّهُ آلَ زِيَادٍ وَآلَ مَرْوَانَ، وَلَعَنَ اللَّهُ بَنِي أُمَيَّةَ قَاطِبَةً، وَلَعَنَ اللَّهُ ابْنَ مَرْجَانَةَ، وَلَعَنَ اللَّهُ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ وَلَعَنَ اللَّهُ شِمْرًا، وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ أَسْرَجَتْ وَأَلْجَمَتْ وَتَنَقَّبَتْ وَتَهَيَّأَتْ لِقِتَالِكَ. يَا أَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي لَقَدْ عَظُمَ مُصَابِي بِكَ، فَاسْأَلُ اللَّهَ الَّذِي أَكْرَمَ مَقَامَكَ، وَأَكْرَمَنِي بِكَ أَنْ يَرْزُقَنِي طَلَبَ ثَارِكَ مَعَ إِمَامٍ مَنْصُورٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي عِنْدَكَ وَجِيهًا بِالْحَسَنِ بْنِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ، وَإِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِلَى فَاطِمَةَ وَإِلَى الْحَسَنِ، وَإِلَيْكَ بِمَوَالِيكَ، وَبِالْبِرَاءَةِ مِمَّنْ أَسَسَ أَسَاسَ ذَلِكَ وَبَنَى عَلَيْهِ بُنْيَانَهُ، وَجَرَى فِي ظُلْمِهِ وَجُورِهِ عَلَيْكُمْ وَعَلَى أَشْيَاعِكُمْ. بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَيْكُمْ مِنْهُمْ، وَأَتَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ إِلَيْكُمْ بِمَوَالِيَتِكُمْ وَمَوَالِيَتِكُمْ، وَبِالْبِرَاءَةِ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَالنَّاصِبِينَ لَكُمْ الْحَرْبِ، وَبِالْبِرَاءَةِ مِنْ أَشْيَاعِهِمْ وَأَتْبَاعِهِمْ. إِنِّي سَلِّمُ لِمَنْ سَلَّمَ، وَحَزْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمُ، وَوَلِيٌّ لِمَنْ وَالَاكُمْ، وَعَدُوٌّ لِمَنْ عَادَاكُمْ فَاسْأَلُ اللَّهَ الَّذِي أَكْرَمَنِي بِمَعْرِفَتِكُمْ وَمَعْرِفَةِ أَوْلِيَائِكُمْ وَرَزَقَنِي الْبِرَاءَةَ مِنْ أَعْدَائِكُمْ أَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَنْ يَتَّبِعَ لِي عِنْدَكُمْ قَدَمَ صِدْقٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَأَسْأَلُهُ أَنْ يَبْلُغَنِي الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ، وَأَنْ يَرْزُقَنِي طَلَبَ ثَارِي مَعَ إِمَامٍ مَهْدِي ظَاهِرٍ نَاطِقٍ مِنْكُمْ. وَأَسْأَلُ اللَّهَ بِحَقِّكُمْ وَبِالْشَّانِ الَّذِي لَكُمْ عِنْدَهُ، أَنْ يَعْطِيَنِي بِمُصَابِي بِكُمْ أَفْضَلَ مَا يَعْطِي مُصَابًا بِمُصَبِّئِهِ، مُصِيبُهُ مَا أَعْظَمَهَا وَأَعْظَمَ زَرِيئَهَا فِي الْإِسْلَامِ، وَفِي جَمِيعِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي فِي مَقَامِي هَذَا مِمَّنْ تَنَالُهُ مِنْكَ صِلَوَاتٌ وَرَحْمَةٌ وَ مَغْفِرَةٌ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ مَحْيَايَ مَحْيَا مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَمَمَاتِي مَمَاتِ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ. اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا يَوْمٌ تَبَرَّكَتَ بِهِ بَنُو أُمَيَّةَ وَابْنُ آكَلَهُ الْأَكْبَادِ اللَّعِينُ بْنُ اللَّعِينِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ وَمَوْقِفٍ وَقَفَ فِيهِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ. اللَّهُمَّ الْعَنْ أَبَا سُفْيَانَ وَمُعَاوِيَةَ (بَنَ أَبِي سُفْيَانَ) وَيَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ عَلَيْهِمْ مِنْكَ اللَّعْنَةُ أَيَّدَ الْأَبْدِينَ وَهَذَا يَوْمٌ فَرِحَتْ بِهِ آلُ زِيَادٍ وَآلُ مَرْوَانَ بِقَتْلِهِمُ الْحُسَيْنَ صِلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ. اللَّهُمَّ ضَاعِفْ عَلَيْهِمُ اللَّعْنَ مِنْكَ وَالْعَذَابَ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ وَفِي مَوْقِفِي هَذَا وَ أَيَّامِ حَيَاتِي بِالْبِرَاءَةِ مِنْهُمْ وَاللَّعْنَةِ عَلَيْهِمْ وَبِالْمَوَالَاةِ لِنَبِيِّكَ وَآلِ نَبِيِّكَ عَلَيْهِمُ السَّلَامَ. پس می گوئی صد مرتبه: اللَّهُمَّ الْعَنْ أَوْلَ ظَالِمِ ظَلَمَ حَقَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَآخِرَ تَابِعٍ لَهُ عَلَى ذَلِكَ. اللَّهُمَّ الْعَنْ الْعِصَابِيَةَ الَّتِي حَارَبَتِ الْحُسَيْنَ وَشَاعَتْ وَبَايَعَتْ وَتَابَعَتْ عَلَى قَتْلِهِ اللَّهُمَّ الْعَنْهُمْ جَمِيعًا. پس می گوئی صد مرتبه: السَّلَامَ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ وَعَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ عَلَيْكَ مِنِّي سَلَامٌ اللَّهُ ابدًا مَا بَقِيَتْ وَبَقِيَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَلَا- جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي لِزِيَارَتِكَ السَّلَامَ عَلَى الْحُسَيْنِ وَعَلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ وَعَلَى أَصْحَابِ الْحُسَيْنِ. پس می گوئی: اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوْلَ ظَالِمِ بِاللَّعْنِ مِنِّي وَابْنِ آدَمَ بِهِ أَوْلًا ثُمَّ الثَّانِي وَالثَّلَاثُ وَالرَّابِعُ اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ (بَنَ مُعَاوِيَةَ) خَامِسًا وَالْعَنْ عُيَيْدَ اللَّهِ بْنَ زِيَادٍ وَابْنَ مَرْجَانَةَ وَعُمَرَ بْنَ سَعْدٍ وَشِمْرًا وَآلَ أَبِي سُفْيَانَ وَآلَ مَرْوَانَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. پس سجده می کنی به شرایطی که ذکر شد سابقاً و می گوئی: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدَ الشَّاكِرِينَ لَكَ عَلَى مُصَابِيهِمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى عَظِيمِ زَرِيئِي. اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَفَاعَةَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ يَوْمَ الْوُرُودِ وَتَبَّتْ لِي قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَكَ مَعَ الْحُسَيْنِ وَأَصْحَابِ الْحُسَيْنِ الَّذِينَ بَدَلُوا مَهْجَهُمْ دُونَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامَ. (۲۴۶) بعد بلند شود و دو رکعت نماز احتیاطاً بخواند و ثواب آن را هدیه به آن وجود مقدس نماید پس بلند شود متوجه شهر حسینی شود و در حالی که شرائط زیارتی محفوظ داشته باشد بگوید: السَّلَامَ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ السَّلَامَ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ، أَتَيْتُكَمَا زَائِرًا، وَمَتَوَسَّلًا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى رَبِّي وَرَبِّكُمْ، وَمَتَوَجِّهًا إِلَى اللَّهِ بِكُمْ، وَمُسْتَشْفِعًا بِكُمْ إِلَى اللَّهِ فِي حَاجَتِي هَذِهِ. و ذکر نماید حاجت خود را و بگوید: فَاشْفَعَا لِي فَإِنَّ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ، وَالنَّجَاةَ الْوَجِيهَةَ، وَالْمَنْزِلَ الرَّفِيعَ وَالْوَسِيلَةَ، إِنِّي أَنْقَلْتُ عَنْكُمْ مُنْتَظِرًا لِنَتُّجِزَ الْحَاجَةَ وَ قَضَائِهَا وَنَجَاحَهَا مِنَ اللَّهِ بِشَفَاعَتِكُمَا لِي إِلَى اللَّهِ فِي ذَلِكَ، فَلَا أَخِيْبٌ وَلَا يَكُونُ مُنْقَلَبِي عَنْكُمْ مُنْقَلَبًا خَائِبًا خَاسِرًا، بَلْ يَكُونُ مُنْقَلَبِي مُنْقَلَبًا رَاجِحًا، مُفْلِحًا مُنْجِحًا مُسْتَجَابًا بِقَضَائِ جَمِيعِ حَوَائِجِي وَتَشْفَعَا لِي إِلَى اللَّهِ أَنْقَلِبُ عَلَى مَا شَاءَ اللَّهُ، وَلَا حَوْلَ وَقُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، مَفْوضًا أَمْرِي إِلَى اللَّهِ، مُلْجِنًا ظَهْرِي إِلَى اللَّهِ، مُتَوَكِّلًا عَلَى اللَّهِ، وَأَقُولُ حَسْبِيَ اللَّهُ وَ كَفَى، سَجَعَ اللَّهُ لِمَنْ دَعَا لَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ وَوَرَاءَ كُمْ يَا سَيِّدَتِي مُنْتَهَى، مَا شَاءَ اللَّهُ رَبِّي كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ. وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا

بِاللَّهِ اسْتَوْدَعُكُمَا اللَّهُ وَ لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي الْيَكْمَا انصرفت. يَا سَيِّدِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَوْلَايَ، وَأَنْتَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، يَا سَيِّدِي وَ سَلَامِي عَلَيْكُمَا مُتَّصِلٌ مِمَّا اتَّصَلَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَاصِلٌ ذَلِكَ إِلَيْكُمَا غَيْرُ مَحْجُوبٍ عَنْكُمَا سَلَامِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَأَسْأَلُهُ بِحَقِّكُمَا أَنْ يَشَاءَ ذَلِكَ وَيَفْعَلَ فَإِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. أَنْقَلِبْتَ يَا سَيِّدِي عَنْكُمَا تَائِبًا حَامِدًا لِلَّهِ، شَاكِرًا رَاجِيًا لِلْجَائِيَةِ غَيْرِ آيِسٍ وَ لَا قَانِظٍ عَادِمًا رَاجِعًا إِلَى زِيَارَتِكُمَا، غَيْرِ رَاغِبٍ عَنْكُمَا، وَ لَا- مِنْ زِيَارَتِكُمَا، بَلْ رَاجِعٌ عَائِدٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. بَلْ يَا سَادَاتِي رَغَبْتُ إِلَيْكُمَا وَ إِلَى زِيَارَتِكُمَا بَعِيدَ أَنْ زَهَدَ فِيكُمَا وَ فِي زِيَارَتِكُمَا أَهْلُ الدُّنْيَا فَلَا خِيْنِي اللَّهُ مَا رَجَوْتُ وَ مَا أَمَلْتُ فِي زِيَارَتِكُمَا إِنَّهُ قَرِيبٌ مُجِيبٌ. پس متوجه قبله شده و در حالِ ایستاده این دعا را بخواند: يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا مُجِيبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ، يَا كَاشِفَ كَرْبِ الْمَكْرُوبِينَ، يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ، يَا صَرِيخَ الْمُسْتَضْرِحِينَ، وَ يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيَّ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ، وَ يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَ يَا مَنْ هُوَ بِالْمَنْظَرِ الْإِلَهِيِّ وَ بِالْإِلَاقِ الْمَبِينِ، وَ يَا مَنْ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (يَا مَنْ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى يَا مَنْ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَ مَا تُخْفِي الصُّدُورُ، وَ يَا مَنْ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ خَافِيَةٌ، يَا مَنْ لَا تَشْتَبِهُ عَلَيْهِ الْأَصْوَاتُ، يَا مَنْ لَا تُعْطِطُهُ الْحَاجَاتُ، يَا مَنْ لَا يَبْرُمُهُ الْإِلْحَاحُ الْمَلِيحِينَ، يَا مُبْدِرَكَ كُلِّ قَوْمٍ، وَ يَا جَامِعَ كُلِّ شَمَلٍ، وَ يَا بَارِيَّ النَّفْسِ بَعْدَ الْمَوْتِ، يَا مَنْ هُوَ كُلُّ يَوْمٍ فِي شَأْنٍ، يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ، يَا مُنْفَسِ الْكُرْبَاتِ، يَا مُعْطِيَ السُّؤَالَاتِ، يَا وَلِيَّ الرَّغْبَاتِ، يَا كَافِيَ الْمُهْمَاتِ، يَا مَنْ يَكْفِي مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، وَ لَا يَكْفِي مِنْهُ شَيْءٌ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ.

قسمت چهارم

أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ عَلِيِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ بِحَقِّ فَاطِمَةَ بِنْتِ نَبِيِّكَ وَ بِحَقِّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ، فَإِنِّي بِهِمْ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ فِي مَقَامِي هَذَا، وَ بِهِمْ أَتَوَسَّلُ وَ بِهِمْ أَتَشْفَعُ إِلَيْكَ، وَ بِحَقِّهِمْ أَسْأَلُكَ وَ أَقْسِمُ وَ أَعْرِمُ عَلَيْكَ، وَ بِالشَّانِ الَّذِي لَهُمْ عِنْدَكَ، وَ بِالْقَدْرِ الَّذِي لَهُمْ عِنْدَكَ وَ بِالَّذِي فَضَّلْتَهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ، وَ بِاسْمِكَ الَّذِي جَعَلْتَهُ عِنْدَهُمْ، وَ بِهِ حَصَصْتَهُمْ دُونَ الْعَالَمِينَ، وَ بِهِ أَنْبَتَهُمْ وَ أَنْبَتَ فَضْلَهُمْ مِنْ فَضْلِ الْعَالَمِينَ حَتَّى فَاقَ فَضْلَهُمْ فَضْلَ الْعَالَمِينَ * أَسْأَلُكَ أَنْ تَصِلَ إِلَيَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَكْشِفَ عَنِّي غَمِّي وَ هَمِّي وَ كَرْبِي، وَ جَمِيعًا تَكْفِينِي الْمُهْمَمَّ مِنْ أَمْرِي، وَ تَقْضِي عَنِّي دِينِي، وَ تُجِيرَنِي مِنَ الْفَقْرِ، وَ تُجِيرَنِي مِنَ الْفَاقَةِ وَ تُغْنِنِي عَنِ الْمَسْأَلَةِ إِلَى الْمَخْلُوقِينَ، وَ تَكْفِينِي هَمَّ مَنْ أَخَافُ هَمَّهُ، وَ عُسْرَ مَنْ أَخَافُ عُسْرَهُ، وَ حُزُونََهُ مَنْ أَخَافُ حُزُونَتَهُ، وَ شَرَّ مَنْ أَخَافُ شَرَّهُ، وَ مَكْرَ مَنْ أَخَافُ مَكْرَهُ، وَ بَغْيَ مَنْ أَخَافُ بَغْيَهُ، وَ جَوْرَ مَنْ أَخَافُ جَوْرَهُ، وَ سُلْطَانَ مَنْ أَخَافُ سُلْطَانَهُ، وَ كَيْدَ مَنْ أَخَافُ كَيْدَهُ، وَ مَقْدَرَةَ مَنْ أَخَافُ مَقْدَرَتَهُ عَلَيَّ، وَ تَرُدَّنِي عَنِّي كَيْدَ الْكَيْدِ، وَ مَكْرَ الْمَكْرَةِ. اللَّهُمَّ مَنْ أَرَادَنِي بِسُوءٍ فَأَرِدْهُ، وَ مَنْ كَادَنِي فَكِدْهُ، وَ أَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُ وَ بَأْسَهُ وَ أَمَانِيَهُ، وَ أَمْنَعُهُ عَنِّي كَيْفَ شِئْتَ وَ أَنَّى شِئْتَ. اللَّهُمَّ اشْغَلْهُ عَنِّي بِفَقْرٍ لَا تُجْبِرُهُ، وَ بِبَلَاءٍ لَا تُشْتَرُهُ، وَ بِفَاقَةٍ لَا تُسَدِّدُهَا، وَ بِسَقَمٍ لَا تُعَافِيهِ، وَ بِذَلِّ لَا تُعْزُهُ، وَ بِمَسِيكَةٍ لَا تُجَبِّرُهَا. اللَّهُمَّ اضْرِبْ بِالذَّلِّ نَضْبَ عَيْنَيْهِ، وَ أَدْخِلْ عَلَيْهِ الْفَقْرَ فِي مَنزِلِهِ، وَ الْعِلَّةَ وَالسَّقَمَ فِي بَيْدَنِهِ حَتَّى تَشْغَلْهُ عَنِّي بِشُغْلٍ شَاغِلٍ لَافْتِرَاحٍ لَهُ، وَ أَنْسِهِ ذِكْرِي كَمَا أَنْسَيْتَهُ ذِكْرَكَ، وَ خُذْ عَنِّي بِسَمْعِهِ وَ بَصَرِهِ وَ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ وَ رِجْلِهِ وَقَلْبِهِ وَ جَمِيعَ جَوَارِحِهِ، وَ أَدْخِلْ عَلَيْهِ فِي جَمِيعِ ذَلِّكَ السَّقَمَ وَ لَا تَشْفِهِ، حَتَّى تَجْعَلَ لَهُ ذَلِّكَ شُغْلًا شَاغِلًا- بِهِ عَنِّي وَ عَن ذِكْرِي، وَ اكْفِنِي يَا كَافِي مَا لَا يَكْفِي سِوَاكَ، فَإِنَّكَ الْكَافِي لَا- كَافِي سِوَاكَ، وَ مُفْرَجٌ لَا- مُفْرَجٌ سِوَاكَ، وَ مُغِيثٌ لَا- مُغِيثٌ لَهُ سِوَاكَ وَ حَيَارٌ لَا- حَيَارٌ سِوَاكَ وَ خَابٌ مِنْ كَانَ جَارَهُ سِوَاكَ، وَ مَغِيثُهُ سِوَاكَ، وَ مَفْرَعُهُ إِلَى سِوَاكَ، وَ مَهْرَبُهُ إِلَى سِوَاكَ، وَ مَلْجَأُهُ إِلَى غَيْرِكَ، وَ مَنْجَاهُ مِنْ مَخْلُوقٍ غَيْرِكَ، فَأَنْتَ ثِقَّتِي وَ رَجَائِي وَ مَفْرَعِي وَ مَهْرَبِي وَ مَلْجَأِي وَ مَنْجَأِي، فَبِكَ أَسْتَفْتِحُ وَ بِكَ أَسْتَتَجِعُ، وَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ وَ أَتَوَسَّلُ وَ أَتَشْفَعُ، يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ، وَ لَبِّكَ الْحَمِيدُ وَ لَبِّكَ الشُّكْرُ وَ إِلَيْكَ الْمُسْتَشْكِي، وَ أَنْتَ الْمُسْتَعَانُ، فَأَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ، بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَنْ تَصِلَ إِلَيَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَ أَنْ تَكْشِفَ عَنِّي غَمِّي وَ هَمِّي وَ كَرْبِي فِي مَقَامِي هَذَا، كَمَا كَشَفْتَ عَن نَبِيِّكَ هَمَّهُ وَ غَمَّهُ وَ كَرْبَهُ، وَ كَفَيْتَهُ هَوْلَ عَيْدِوهِ، فَاكْشِفْ عَنِّي كَمَا كَشَفْتَ عَنْهُ، وَ فَرِّجْ عَنِّي كَمَا فَرَّجْتَ عَنْهُ وَ اكْفِنِي كَمَا كَفَيْتَهُ، وَ اصْرِفْ عَنِّي هَوْلَ مَا أَخَافُ هَوْلَهُ، وَ مَوْتَهُ مِنْ أَخَافُ مَوْتَهُ، وَ هَمَّ مَا أَخَافُ هَمَّهُ، بَلَا مَوْتَهُ عَلَى نَفْسِي مِنْ ذَلِكَ، وَ اصْرِفْنِي بِقَضَاءِ حَوَائِجِي وَ كِفَايَةِ مَا أَهَمَّنِي مِنْ أَمْرِ دُنْيَايَ وَ آخِرَتِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. (۲۴۷) پس متوجه قبر امیرالمؤمنین علیه السلام شود و بگوید: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ

و السَّلَامُ عَلَى أَبِي عَيْدٍ اللَّهِ الْحَسِيِّنِ مَا بَقِيَتْ وَ بَقِيَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ وَ لَجَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي لِزِيَارَتِكُمَا، وَلَا فَرَقَ اللَّهُ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمَا .
 پس احتیاطاً دو رکعت نماز بخواند و ثواب آن را هدیه نماید به روح سیدالشهدا علیه السلام. دفع و وهم اگر کسی توهم کند آنچه را ذکر شده از شرائط تلاوت زیارت عاشورا برای قضاء حاجت اخبار وی خالی از آن است پس به قصد ورود ربما بدعت است. بلکه مسلم بدعت است. جواب وی واضح است که اخبار وی در مقام بیان اصل تشریح این عمل است که مرکب است از سلام و لعن و نماز و دعا و سجده ولی شرائط دعا و نماز و سجده مثلاً چه است مثل اصل نماز مثلاً آن را باید از موارد دیگر تحصیل نمود و آنچه که در اخبار وی نیست استخراج از شرایط اخبار دعا و توسل تحصیل نمودیم که تمام مطابق اخبار صحیح است والله العالم الهادی. مخفی نماند که چون زیارت مولانا ابا عبدالله علیه السلام مثبت وی چنانچه شنیدی به حد تحریر نمی‌رسد و لذا لازم دانستم که یک زیارت مختصری که حاوی همه جهت باشد و در بلاد بعیده و حضور هم بتوان خواند در رساله ذکر نمایم و آن این است که حضرت ابی عبدالله جعفر صادق علیه السلام فرمودند که می‌گوئی: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابا عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ، لَعَنَ اللَّهُ مَنْ قَتَلَكَ، وَ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ عَلَيْكَ، وَ مَنْ بَلَغَهُ ذَلِكَ وَ رَضِيَ بِهِ أَنَا إِلَى اللَّهِ بَرِيءٌ مِنْهُمْ». مخفی نماند که چون زیارت همه انبیا و اولیا و اوصیا فضایی دارند ولی به مقام و مرتبه فضل زیارت خاتم النبیین صلی الله علیه و آله نخواهد رسید البته و لذا لازم دانستم که زیارت مختصری که در بعید هم بتوان خواند بنگارم: فرمودند حضرت ابو محمد علی بن موسی بن الرضا علیه السلام که بگو: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَةَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صِفْوَةَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا آمِينَ اللَّهُ، اَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَ اَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ نَصَحْتَ لِأُمَّتِكَ وَ جَاهَدْتَ فِي سَبِيلِ رَبِّكَ، وَ عَيْدَتُهُ حَتَّى آتَيْكَ الْيَقِينُ، فَجَزَاكَ اللَّهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَفْضَلَ مَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ». مخفی نماند که چون سیده و بی‌بی ما والده ماجده ائمه اطهار علیهم السلام مظلومه بوده، لذا دوست دارم که این زیارت مختصر را بنگارم که همیشه مؤمنین در بلاد بعیده بخوانند. فرمودند ابوالحسن الثالث علیه السلام که بگو: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَالِدَةَ الْحُجَّجِ عَلَى النَّاسِ اِجْمَعِينَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ اِئْتَهَا الْمَظْلُومَةُ الْمَمْنُوعَةُ حَقَّهَا. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى أُمَّتِكَ، وَ اِبْنَتِهِ نَبِيَّتِكَ، وَ زَوْجَتَهُ وَصِيَّتِكَ، صَلَاةً تُرْفَعُ فَوْقَ زُلْفَى عِبَادِكَ الْمُكْرَمِينَ، مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ اَهْلِ الْأَرْضِينَ». مخفی نماند که در سابق اشاره نمودیم از فضائل زیارت سیدالشهدا علیه السلام که حیرت‌انگیز بود و علی ذلك کله زیارت مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام افضل است از زیارت ایشان مثل فضل خود مولای برایشان. چنانچه روایت دارد در کتاب روح الایمان نیز مدلل نمودیم افضلیت ایشان بر همه (۲۴۸)، الا خاتم النبیین صلی الله علیه و آله لذا لازم دانستم که زیارت مختصری هم از ایشان بنگارم که در بلاد بعیده و حضور بتوان خواند. پس بگو: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَبَا الْأَيْمَةِ، وَ مَعِيَدِنَ النَّبُوَّةِ، وَ الْمَخْصُوصَ بِالْأُخُوَّةِ . السَّلَامُ عَلَى يَغُوسِبِ الدِّينِ وَ الْإِيْمَانِ، وَ كَلِمَةِ الرَّحْمَنِ، وَ كَهْفِ الْأَنَامِ. السَّلَامُ عَلَى مِيزَانِ الْأَعْمَالِ، وَ مَقْلَبِ الْأَحْوَالِ وَ سَيْفِ ذِي الْجَلَالِ. السَّلَامُ عَلَى صَالِحِ الْمُؤْمِنِينَ، وَ وَاثِرِ عِلْمِ النَّبِيِّينَ، وَ الْخِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ. السَّلَامُ عَلَى شَجَرَةِ التَّقْوَى، وَ سَامِعِ السِّرِّ وَ النَّجْوَى، وَ مُنْزِلِ الْمَنِّ وَ السَّلْوَى. السَّلَامُ عَلَى حُجَّةِ اللَّهِ الْبَالِغَةِ، وَ نِعْمَتِهِ السَّابِعَةِ وَ نِعْمَتِهِ الدَّامِغَةِ. السَّلَامُ عَلَى إِسْرَائِيلَ الْأُمِّهِ، وَ بَابِ الرَّحْمَةِ وَ أَبِي الْأَيْمَةِ. السَّلَامُ عَلَى صِرَاطِ اللَّهِ الْوَاضِحِ، وَ النَّجْمِ اللَّاطِحِ وَ الْإِمَامِ النَّاصِحِ، وَ الزَّنَادِ الْقَادِحِ. السَّلَامُ عَلَى وَجْهِ اللَّهِ الَّذِي مَنْ (آمَنَ) بِهِ أَمِنَ. السَّلَامُ عَلَى نَفْسِ اللَّهِ تَعَالَى الْقَائِمَةِ فِيهِ بِالشُّنَنِ وَ عَيْنِهِ الَّتِي مَنْ عَرَفَهَا يَطْمَئِنُّ . السَّلَامُ عَلَى أُذُنِ اللَّهِ الْوَاعِيَةِ فِي الْأُمَمِ، وَ يَدِهِ الْبَاسِطَةِ بِالنِّعَمِ، وَ جَنِبِهِ الَّذِي مَنْ فَرَطَ فِيهِ نَدِمَ. اَشْهَدُ أَنَّكَ مُجَازِي الْخَلْقِ، وَ شَافِعُ الرِّزْقِ، وَ الْحَاكِمُ بِالْحَقِّ، بَعَثَكَ اللَّهُ عَلِمًا لِعِبَادِهِ، فَوَفَّيْتَ بِمُرَادِهِ، وَ جَاهَدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ، فَصَلَّى لِي اللَّهُ عَلَيْكُمْ، وَ جَعَلَ أَفْنَدَهُ مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْكُمْ، فَالْخَيْرُ مِنْكَ وَ إِلَيْكَ، عِنْدَكَ الرَّائِي فِيكَ كَفِيلًا لِحَرَمِكَ اللَّائِيذُ بِكَرَمِكَ، الشَّاكِرُ لِنِعْمِكَ، قَدْ هَرَبَ إِلَيْكَ مِنْ ذُنُوبِهِ، وَ رَجَاكَ لِكَشْفِ كُرُوبِهِ، فَأَنْتَ سَاتِرٌ عُيُوبِهِ، فَكُنْ لِي إِلَى اللَّهِ سَبِيلًا وَ مِنَ النَّارِ مَقِيلًا، وَلِيَا أَرْجُو فِيكَ كَفِيلًا. أَنْجُو نَجَاةً مَنْ وَصَلَ حَبْلَهُ بِحَبْلِكَ، وَ سَلِمَكَ بِكَ إِلَى اللَّهِ سَبِيلًا، فَأَنْتَ سَامِعُ الدُّعَاءِ، وَ وُلِي الْجَزَاءِ، عَلَيْنَا مِنْكَ السَّلَامُ، وَأَنْتَ السَّيِّدُ الْكَرِيمُ وَ الْإِمَامُ الْعَظِيمُ، فَكُنْ بِنَا رَحِيمًا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحِمَةً لِلَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ . مخفی نماند بر

مؤمنین که چون لازم است هر روز برای استمداد امورات دنیویه و اخرویه به حضرت ولی عصر و صاحب الزمان متوسل شوند چون وظیفه آن وجود اقدس اعانت و اصلاح امور مؤمنین است غیاباً و فیض رساندن به آنهاست چنانچه در توقیعات شیخ مفید (ره) و در نهج البلاغه نیز بیان فرموده این مطلب را لذا لازم دانستم که مختصرترین زیارت ایشان را در این رساله درج نمایم تا شیعیان به آن یومیه توسل نمایند به وظیفه رعیتی خود عمل نموده باشند. و آن این است که در بحار نقل از ائمه‌علیهم السلام نمود: السَّلَامُ وَالصَّلَاةُ عَلَى الْإِمَامِ الْخَلْفِ، الْقَائِمِ بِالْحَقِّ ابْنِ أَفْضَلِ السَّلَفِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حُجَّجَةَ اللَّهِ فِي عِبَادِهِ، وَخَلِيفَتَهُ فِي بِلَادِهِ، وَنُورَهُ فِي سَمَائِهِ وَأَرْضِهِ، وَالدَّاعِيَ إِلَى سُنَّتِهِ وَفُضِّهِ، مُمِدِّدَ الْجَوْرِ عِدْلاً وَمُفْنِي الْكُفَّارِ قِتْلًا وَدَافِعَ الْبَاطِلِ بَطْهُورَهُ، وَمُظْهِرَ الْحَقِّ بِكَلَامِهِ، وَمُعِيشَ الْعِبَادِ بِفَنَائِهِ، الْإِمَامَ الْمُتَنْظِرَ، وَالْعِدْلَ الْمُخْتَبَرَ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْإِمَامُ الْمَهْدِيُّ الثَّقَةُ النَّقِيُّ، وَقَاتِلَ كُلِّ خَبْثٍ رَدِي، السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ عَبْدِكَ وَالْمُتَنْظِرِ لَطْهُورِ (۲۴۹). السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَوْلَايَ وَابْنَ مَوْلَايَ، وَسَيِّدِي وَابْنَ سَادَتِي وَعَلَى أَوْلِي عَهْدِكَ وَالْقَوَامِ بِالْأَمْرِ مِنْ بَعْدِكَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَيْهِمْ وَعَلَى الْأَنْمَةِ أَجْمَعِينَ وَرَحْمَةِ اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى إِمَامِنَا وَابْنِ أُمَّتِنَا وَسَيِّدِنَا وَابْنِ سَادَتِنَا، الْوَصِيِّ الزَّكِيِّ، النَّقِيِّ النَّقِيِّ، الْإِمَامِ الْبَاقِي، ابْنِ الْمَاضِي، حُجَّتِكَ فِي الْأَرْضِ عَلَى الْعِبَادِ، وَغَيْبِكَ الْحَافِظِ فِي الْبِلَادِ، وَالسَّفِيرِ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ خَلْقِكَ، وَالْقَائِمِ فِيهِمْ بِحَقِّكَ، أَفْضَلَ صَلَوَاتِكَ، وَبَارِكْ عَلَيْهِمْ وَعَلَيْهِ أَفْضَلَ بَرَكَاتِكَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَاجْعَلْهُ الْقَائِمَ الْمُؤَمَّلَ، وَالْعِدْلَ الْمُعْجَلَ وَحُفَّهُ بِمَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَأَيْدُهُ مِنْكَ بِرُوحِ الْقُدْسِ، يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَاجْعَلْهُ الدَّاعِيَ إِلَى كِتَابِكَ، وَالْقَائِمَ بِدِينِكَ، وَاسْتَخْلِفْهُ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفْتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِ (۲۵۰). وَمَكِّنْ لَهُ دِينَهُ الَّذِي ارْتَضَيْتَهُ لَهُ، وَأَبْدِلْهُ مِنْ بَعْدِ حَوْفِهِ أَمْنًا، يَعْْبُدُكَ لَا يَشْرِكُ بِكَ شَيْئًا، وَأَنْتَصِرَ بِهِ وَأَنْتَصِرَ نَصْرًا عَزِيزًا، وَأَفْتَحْ لَهُ فَتْحًا مُبِينًا يَسِيرًا، وَاجْعَلْ لَهُ مِنْ لَدُنْكَ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِ سُلْطَانًا نَصِيرًا، وَأَظْهِرْ بِهِ دِينَكَ، وَسُنَّةَ نَبِيِّكَ، آمِينَ حَتَّى لَا يَسْتَحْفِي بِشَيْءٍ مِنَ الْحَقِّ مَخَافَةَ أَحَدٍ مِنَ الْمُخْلُوقِينَ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ أَفْضَلَ السَّلَامِ وَأَطْيَبُهُ وَأَنْمَاءَهُ، وَارُوْدَهُ عَلَيْنَا مِنْهُ التَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَ، وَالسَّلَامَ عَلَيْهِ وَعَلَى الْأَنْمَةِ أَجْمَعِينَ وَرَحْمَةِ اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا وَظَاهِرًا وَبَاطِنًا (۲۵۱). و صلى الله على محمد و آله المعصومين من الأنزل و الأبد. و أنا العبد الجانى عبدالنبي العراقى و قد تمّت بيد مؤلفه فى النجف الاشرف. به تاريخى که ما را وقت خوش بود هزار و سيصد و پنجاه و نه بود بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين وَ الصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى اَعْدَائِهِمْ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ. صورت تصنيفات و تأليفات و تحريرات حقير که در نجف اشرف وصيت به وقف نموده بودم بر حسب آنچه در ظهر کتب مطبوعه نجف ذکر نمودم و مجدداً آن را بر حسب آنچه در ظهر کتب مطبوعه قم نسخ کردم از قرار اين است چه مطبوعه و چه غير مطبوعه، چه آن که بحمدالله در حال حيات خودم عده‌ای از آنها به زيور طبع آراسته و مسلمين و علما از وی منتفع شدند. روح الايمان فى لزوم شناختن حقيقت انسان، طبع نجف، سنه ۱۳۵۰؛ اعلام العامة فى صحه الحج مع ابناء العامة، طبع نجف، سنه ۱۳۴۶؛ ايقاظ البشر فى اجزاء اضطرارى المشعر، طبع نجف، سنه ۱۳۶۴؛ ارشاد الامه فى عدم اجزاء نماز الجمعة، طبع نجف، سنه ۱۳۶۵؛ ذخيره العباد رساله عمليه دوره فقه، طبع قم، سنه ۱۳۶۸؛ کتاب غوالى اللئالى، مطبوع قم، سنه ۱۳۶۹ که تقريرات از سه رساله (علم اجمالى) و (خلل) و (فروع علم اجمالى) که عبارت از ۱۵۷ فرع و به قلم مرحوم آقا ميرزا محمود اراکى مى باشد به نظريه خود با امضاء و تصديق؛ کتاب المحاکمات دو جلد است اعتراضاتى است بر مرحوم استادنا النائينى (فده) و جلد اول آن تقريرات مطبوع است به طبع قم، سنه ۱۳۷۰، به قلم آقا مسلم ملکوتى سرابى تبريزى به امضاء و تصديق خودم؛ رساله زیارت عاشورا (کنز مخفى)، طبع تهران سنه ۱۳۷۱؛ حاشيه استدلاليه بر جلد دوم عروه، حاشيه بر وسيله، حاشيه بر تبصره، حاشيه فتوايه بر عروه هر دو جلد، کتاب طهاره، کتاب صلاه، کتاب بيع، کتاب الخيارات، رساله فارسىه فى شرائط المراجع العامه، رساله درر المنظومه، و رساله فى الحيض، رساله فى قبول توبه المرثه مطلقاً، رساله فى قاعده لاضرر، کتاب الاقرار، رساله فى النفاس، رساله فى الرضاع، رساله فى طهاره لعصير العنبى، رساله فى الاستحاضه، رساله فى حکم تلقيح النسوان، رساله منيه الطالب فى لزوم القيام عند ذکر الغائب، رساله فى حکم راديو، رساله ثانويه فى لاضرر، رساله فى حکم ستر النسوان، رساله فى الدرهم و الدينار الشرعى، رساله فى مناسك الحج على نمط مخصوص، رساله فى حکم حلق اللحيه، رساله فى صلاه ذوى

الاعذار، رساله فی اعجاز القرآن، رساله فی حقیقه النفس، رساله فی فضیله العلم و بیان المراد منه، رساله فی الدعا سیفی، رساله فی هیئته و الحساب، کتاب فی شرح الفیه ابن مالک، کتاب درر المنطقیه، کتاب اعتقادات الاثنی عشریه فی الکلام، رساله فی نبذه من الآیات و الاخبار، رسائل متفرقه فی الفقه و الاصول، کتاب شهاب العتید فی رد ابن ابی الحدید، کتاب الحاشیه علی المکاسب الشیخ (قده)، حاشیه صغیر علی المکاسب، کتاب تحف الاصول سه جلد دوره اصول است، کتاب نهایه المأمول فی شرح کفایه الاصول دو جلد و هر جلدی معادل صلاه جواهر دوره اصول، حاشیه علی الکفایه، رساله فی شرح عدۀ اشعار حکما و عرفا، حاشیه استدلالیه بر جلد اول عروه، حاشیه علی تقریرات مرحوم استادنا النائینی فی دوره الاصول ولكن حواشی ثلاثه به اتمام نرسیده. الحمد لله اولاً و آخراً، و کان تحریره فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۳۷۱ بید المنصف الجانی عبد النبی النجفی العراقی. به تاریخی که ما را وقت هست هزار و سیصد و هفتاد و یک هست

فهرست منابع تحقیق

«آ - الف» آداب زیارت: محدث نوری (م ۱۳۲۰)، تصحیح و تحقیق محمد حسین صفا خواه، عبدالحسین طالعی ناشرابرون از این صبح روشن: سید محمد حسن مؤمنی الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد: محمد بن محمد معروف به شیخ مفید (م ۴۱۲ هـ) الاستبصار فیما اختلف من الاخبار: محمد بن حسن طوسی (م ۴۶۰ هـ ق) الاستشفاء بالتربه الشریفه الحسینیة: حسین غیب غلامی احسن الودیعہ: سید محمد مهدی خوانساری کاظمی (م ۱۳۹۱) اعیان الشیعہ: سید محسن امین (م ۱۳۷۱ هـ) اقبال الاعمال: علی بن موسی بن جعفر بن طاووس (م ۶۶۴) الامالی: صدوق (م ۳۸۱ هـ) الامامه و السیاسة: عبدالله بن مسلم بن قتیبہ دینوری (م ۲۷۶) الانساب: عبدالکریم سمعانی (۵۶۲) انساب الاشراف: احمد بن یحیی بلاذری (م ۲۷۹) «ب» بحارالانوار: محمد باقر مجلسی (۱۱۱۰) بزرگان ری: محسن صادقی بستان السیاحه: زین العابدین شیروانی البلد الامین: ابراهیم کفعمی (م ۹۰۵ هـ ق) «ت» تاریخ ابن عساکر: ابن عساکر (م ۵۷۱ هـ) تاریخ الخلفاء: سیوطی (م ۹۱۱ هـ) تاریخ فلسفه اسلامی: تاریخ الطبری (تاریخ الامم و الملوک): طبری (م ۳۱۰ هـ ق) تفسیر المنار: تحفه الزائر: محمد باقر مجلسی (۱۱۱۰) تمهید القواعد: تنزیه الانبیاء: سید مرتضی علم الهدی (۴۶۳) تهذیب الأحکام فی شرح المقنعه: محمد بن حسن طوسی (۴۶۰ هـ ق) «ث» ثواب الاعمال و عقاب الأعمال: محمد بن حسین بن بابویه صدوق (م ۳۸۱ هـ ق) «ج» جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع: علی بن موسی حلی معروف به ابن طاووس (م ۶۶۴ هـ) جذوات و مواقیت: میرداماد (به واسطه کتز) «ح» حیاة الامام الحسین علیه السلام: «خ» الخصائص: منسوب به شیخ مفید (۴۱۳) الخصائص الحسینیة: شیخ جعفر شوشتری الخصال: شیخ صدوق «د» دائره المعارف بزرگ اسلامی: زیر نظر محمد کاظم بجنوردی دائره المعارف تشیع: زیر نظر صدر حاج سید جوادی الدروع الواقیة: الدروس الشرعیة: شهید اول «ذ» ذکر الشیعه: «ر» رجال اصفهان: رساله اربعه ایام: سید محمد باقر میرداماد (م ۱۰۴۱ هـ) رساله شرح زیارت عاشورا: ابوالمعالی روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه: محمد تقی مجلسی (م ۱۰۷۰ هـ)، تحقیق سیدحسین موسوی کرمانی و شیخ علی پناه اشتهاردی، بنیاد فرهنگ اسلامی قم الرواشح السماویة: سید محمد باقر میرداماد (م ۱۰۴۱ هـ)، چاپ سنگی روح ایمان: عبدالنبی اراکی (م ۱۳۸۵)، تحقیق ناصر باقری بیدهندی روضات الجناب: محمد باقر موسوی خوانساری (۱۳۱۳) «س» سفینه البحار: عباس قمی (م ۱۳۵۹ هـ ق) السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی: محمد بن منصور بن احمد بن ادیس حلی (م ۵۹۸ هـ) سیر اعلام النبلاء: محمد بن احمد ذهبی (م ۷۴۸) «ش» شرح الوافیة: سید صدر الدین محمد رضوی قمی شرح نهج البلاغه: ابن ابی الحدید معتزلی (م ۶۵۶ هـ) شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشورا: میرزا ابوالفضل تهرانی تحقیق و پاورقی، سید علی موحد ابطحی، چاپخانه امیرالمؤمنین علیه السلام «ص» الصحیفة الكاملة السجادیة: امام زین العابدین علیه السلام (م ۹۵ هـ) «ع» العروه الوثقی: سید محمد کاظم طباطبائی یزدی علماء گمنام: مجتبی عراقی عوالم العلوم و المعارف: عبدالله بن نور الله بحرانی اصفهانی (قرن ۱۲) «غ» الغدیر: عبدالحسین امینی (م ۱۳۹۰ هـ) «ف» الفوائد

الرضویه: عباس قمی (۱۳۵۹)، تحقیق ناصر باقری بیدهندی، قم: بوستان کتاب فوائد الاصول: قرب الاسناد: عبدالله بن جعفر حمیری قمی (م بعد از ۳۰۴ هـ) «ق» قصص العلماء: محمد تنکابنی (م ۱۳۰۲) «ک» کامل الزیارات: جعفر بن محمد بن قولویه قمی (م ۳۶۸ هـ) کشف الغمّة: علی بن عیسی اربلی (م ۶۸۷ هـ) کفایة الاصول: به واسطه کنز مخفی الکامل: ابن اثیر جزری (م ۶۳۰) کمال الدین و تمام النعمه: صدوق (۳۸۱) الکنی و الالقاب: شیخ عباس قمی (م ۱۳۵۹ هـ) الکنز المخفی: مؤلف «ل» لمعه من بلاغہ الحسین علیه السلام: سید مصطفی موسوی آل اعتماد «م» مجمع الزوائد: هیشمی (م ۸۰۷ هـ) مجموعه رسائل: مرتضی انصاری مرآة الشرق: مروج الذهب: مسعودی (م ۳۴۶ هـ) المزار الکبیر: محمد بن جعفر مشهدی (قرن ۶) المزار: شهید اول (م ۷۸۶ هـ) مستدرک الصحیحین: محمد حاکم نیشابوری (م ۴۰۵ هـ) مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل: میرزا حسین نوری طبرسی (م ۱۳۲۰ هـ) مشاهیر مزار علامه ابوالمعالی کلباسی: مصباح الزائر: سید علی بن موسی بن طاووس (م ۶۶۴ هـ) المصباح و النور: المصباح فی الادعیة و الصلوات و الزیارات: ابراهیم بن زین الدین حارثی همدانی معروف به کفعمی (م ۹۰۵ هـ) مصباح المتهدج و سلاح المتعبد: طوسی (م ۴۶۰ هـ) معارف الرجال: محمد حرز الدین (م ۱۳۶۵) المعتر: معالم الدین: حسن بن زین الدین عاملی (۹۵۹ - ۱۰۱۱ ق) مفاتیح الجنان: عباس قمی (م ۱۳۵۹) مفاخر اسلام: علی دوانی (۱۳۳۶) تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی مقام الفضل: آقا محمد علی کرمانشاهی (م ۱۲۱۶ هـ) مکارم الآثار: محمّد علی معلم حبیب آبادی (۱۲۶۹ - ۱۳۵۵) اصفهان: انجمن کتابخانه‌های عمومی منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران: سید جلال الدین آشتیانی (۱۳۰۴ - ۱۳۸۴) الموضوعات الکبری (الاسرار المرفوعة فی الاخبار الموضوعة): ملا علی قاری (م ۱۰۱۴ هـ)، تحقیق ابو هاجر محمد سعید بن بیسوی زغلولی موسوعة زیارات المعصومین علیهم السلام: مؤسسه امام هادی علیه السلام قم المناقب: موفق بن احمد مکی خوارزمی (م ۵۶۸) المنتخب: طریحی «ل» اللهوف فی قتلی الطفوف: علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس (م ۶۶۴ هـ)، تحقیق و تقدیم فارسی تبریزیان «ن» نابغة فقه و حدیث سید نعمت الله جزائری: سید محمد جزائری، مجمع الفکر الاسلامی، قم نوزده ستاره و یک ماه: رضا استادی نورالعین: نهضت روحانیون ایران: علی دوانی «و» وسائل الشیعة: محمد بن حسن حر عاملی (م ۱۱۰۴ هـ) «ه» هدیة الرازی الی المجدد الشیرازی: شیخ آقا بزرگ تهرانی (م ۱۳۸۹)

پی نوشت ها

۱) زندگینامه مفصل ایشان را در مقدمه کتاب «روح ایمان» آورده‌ایم. علاقه‌مندان مراجعه فرمایند. ۲) نامبرده محمد بن عزالدین حسین بن عبدالصمد عاملی جبعی معروف به شیخ بهائی از علمای بزرگ عصر صفویه و شیخ الاسلام هرات و اصفهان بود و بیش از هشتاد اثر مکتوب داشت از جمله جامع عباسی در فقه و کشکول. ۳) مرحوم مجلسی در «شرح مشیخه فقیه» به نقل از شیخ بهائی. ۴) این رساله را در ۲۶ صفر ۱۲۹۰ ق به پایان رسانده و نوشتن آن بیست سال به درازا کشیده است. ۵) وی فقیه اصولی ماهر ابی المعالی محمّد بن محمّد ابراهیم کلباسی اصفهانی (۱۳۱۵ - ۱۲۴۷ هـ.ق) است که در تقوی و علم در عصر خود کم نظیر بوده است. وی هفتاد کتاب و رساله در موضوعات فقهی، اصولی، رجالی و غیره دارد. برای دریافت اطلاع بیشتر نک: اعیان الشیعه، ج ۲، ص ۴۳۳؛ رجال اصفهان، ص ۴۰ و ۴۱؛ نقیباء البشر، ج ۱، ص ۷۶ - ۷۹، رقم ۱۸۱؛ الکنی و الالقاب، ج ۱، ص ۱۵۹؛ مقدمه الاستشفاء بالترتبه الشریفه الحسینیة، از حسین غیب غلامی؛ بدر التمام؛ مشاهیر مزار، علامه ابوالمعالی کلباسی، ص ۳۳. ۶) مراد کتاب «شفاء الصدور فی زیارة عاشور»، تألیف میرزا ابوالفضل تهرانی فرزند ابوالقاسم کلانتر است. درباره او نک: طبقات اعلام الشیعه، ج ۱، ص ۵۵؛ معجم المؤلفین، ج ۸، ص ۷۱؛ مقدمه دیوان او به قلم محدث ارموی، و مقدمه شفاء الصدور، قلم علی موحد ابطحی. ۷) میر محمّد باقر حسینی استرآبادی مشهور به میرداماد، فیلسوفی فرزانه و از اعظام علمای شیعه است که گذشته از تبخّر در فلسفه اسلامی، ریاضی و طب، در علوم شرعی نظیر: فقه، اصول، حدیث، رجال و تفسیر نیز مسلط و از مجتهدین عصر خویش بود. در شعر «اشراق» تخلص داشت. و آثار ارزشمند فراوانی داشت از جمله: القبسات، الصراط المستقیم، الرواشح السماویه و... نک: منتخباتی از

آثار حکمای ایران، ج ۱، ص ۳؛ قصص العلماء، ص ۳۳۵؛ تاریخ فلسفه اسلامی، ص ۲۱۵؛ نوزده ستاره و یک ماه، ص ۴۷. ۸) نامبرده شیخ یوسف بن احمد بحرانی (م ۱۱۸۶ ه ق) صاحب مؤلفات بسیار از جمله کتاب «الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة» در ۲۳ جلد است که عالمی فاضل، محدثی متبع صدوق و امین بوده و در حوزه کربلا کرسی درس داشته و ریاست علمای اخباریه بالا بوده است. نک: لؤلؤة البحرين؛ صاحب حدائق باغبان فقه، مقدمه الحدائق. ۹) شیخ اعظم مرتضی انصاری در رساله التسامح فی ادله السنن نوشته است: مشهور میان عالمان ما و اهل سنت آن است که در ادله سنن تسامح می کنند، به این معنا که شرایطی را برای عمل به اخبار واحد ذکر کرده اند، از قبیل اسلام، عدالت و ضبط، در روایات دال بر امور مستحب و مکروه لازم نمی دانند. مجموعه رسائل، ص ۱۱. ۱۰) محدث توانا و فقیه والامقام ملا محمد باقر مجلسی (۱۰۳۷ - ۱۱۱۰ ه) مؤلف بحارالانوار و ده ها کتاب ارزشمند دیگر است. ۱۱) شیخ حرّ عاملی محدث بزرگوار و مؤلف وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه است. نک: مقدمه آثار او، و سلسله مؤتمرات هیئة علماء جبل عامل، المؤتمر الاول: الحرّ العاملی. ۱۲) نامبرده محدث متبحر، ثقة جلیل و عالم کثیر التالیف علامه حاج میرزا حسین نوری طبرسی صاحب مستدرک الوسائل (۱۲۵۴ - ۱۳۲۰ ه ق) است که از بزرگان و متبعان علمای حدیث و رجال بوده است. نک: الکنی و الالقاب، ج ۲، ص ۴۰۴؛ نباء البشر، ص ۵۴۳. ۱۳) نک: الفقیه، ج ۲، ص ۵۸۲؛ امالی صدوق، ص ۱۲۶؛ نورالعین، ۱۳؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۴. ۱۴) فقیه محقق و اصولی موفق آیت الله العظمی آخوند ملا- محمد کاظم خراسانی (۱۲۵۵ - ۱۳۲۹ ه ق) پس از تحصیل مقدمات در مشهد مقدّس در سال ۱۲۷۷ ه ق به تهران آمد و پس از یک سال و نیم اقامت به نجف اشرف مشرف شد. او از شاگردان و نزدیکان آیت الله العظمی میرزای بزرگ شیرازی بود. معظم له پس از مهاجرت به سامرا و بعد از وفات میرزای شیرازی در منصب تدریس نجف قرار گرفت تا جایی که حضار درس ایشان از هزار و پانصد نفر متجاوز گردید که بسیاری از آنها به مقام عالی اجتهاد نائل شدند و گروهی نیز به مقام والای مرجعیت رسیدند. بالاخره ریاست عامه شیعه به عهده ایشان سپرده شد. به خاطر تلاش ها و فتوای او و چند نفر از علمای دیگر بود که سلطنت استبدادی تبدیل به مشروطیت شد. مهم ترین اثر او «کفایة الاصول» است که از کتب درسی حوزه های علمیه شیعه است و در طول سالیان دراز از اهمیت آن کاسته نشده است. ۱۵) نک: رساله شرح زیارت عاشورا ابوالمعالی، ص ۱. ۱۶) التهذیب، ج ۴، باب ۶۷، ح ۱۱؛ الاستبصار، ج ۲، باب ۷۸ از ابواب اعتکاف، ح ۱. ۱۷) فرهاد میرزا در قمقام زخار، ج ۲، ص ۶۰۷ روز آن را نیز معین کرده است. ۱۸) آیت الله العظمی سید محمد کاظم طباطبائی یزدی (۱۲۴۷ - ۱۳۳۷ ه ق) فرزند عبدالعظیم از اعظم فقها و مراجع تقلید قرن چهاردهم هجری بود که از نظر جامعیت در مسائل فرعی فقهی کم نظیر بود. تحصیلات حوزه را در یزد، نجف و اصفهان سپری کرد و به درجه اجتهاد رسید و پس از درگذشت شیخ محمد طه مرجعیت شیعیان را به عهده گرفت. از جمله آثار او کتاب «عروة الوثقی» که شروح بسیاری بر آن نگاشته شده است، حاشیه بر مکاسب، منجزات المریض، الصحیفة الکاظمیة. نک: اعیان الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۳؛ معارف الرجال، ج ۴، ص ۳۲۶؛ احسن الودیعة، ج ۱، ص ۱۸۸؛ مکارم الآثار، ج ۴، ص ۱۳۲۱. ۱۹) حاج فرهاد میرزا (معمتد الدوله) فرزند پانزدهم عباس میرزا، یکی از شاهزادگان فاضل و مقتدر دودمان قاجار است که در سال ۱۲۳۳ ه ق متولد و در ۱۳۰۵ ه ق چشم از جهان فرو بسته است. وی به ترتیب به حکومت خوزستان و لرستان منصوب شد، بعد حکمران فارس گردید. وی افزون بر معلومات فقهی در سایر علوم نیز دست داشته و خدمات دینی و مذهبی قابل توجهی در کارنامه آثار او ثبت شده است. آثار او: قمقام زخار، شرح خلاصه الحساب، زنبیل، جام جم، منشآت فرهاد میرزا. نک: شرح حال فرهاد میرزا معتمد الدوله از اسماعیل نواب صفا؛ مقدمه قمقام به قلم این بنده؛ اعیان الشیعه، ج ۸، ص ۳۹۷؛ مکارم الآثار، ج ۳، ص ۹۶۲؛ مرآة الشرق، ج ۲، ص ۱۰۲۵؛ علماء گمنام، ص ۵۶. ۲۰) کیسه: هر چهار سال یک بار یک روز به سال اضافه می شود، که آن سال را سال کیسه می گویند؛ سالی که در آن اسفند ماه سی روز باشد. ۲۱) نیز نک: نجم الثاقب، باب ۷، ذیل حکایت ۷۰، ص ۴۰؛ شفاء الصدور، ص ۵۱ چاپ قدیم و جدید، ص ۹۰؛ المصباح و النور ص ۸. ۲۲) نیز نک: مستدرک مقباس الهدایة، ج ۵، ص ۴۵. ۲۳) بحارالانوار، ج ۹۷، باب ۴. ۲۴)

نیز نک: از این صبح روشن از سید محمد حسن مؤمنی. (۲۵) المصباح (۲۶) الاقبال، ف ۱۳ از باب ۱. (۲۷) مصباح المتعجل، ص ۵۳۸؛
الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۷۳؛ مصباح کفعمی، ص ۳۸۲؛ نور العین، ص ۱۸۷. (۲۸) شاید مراد از علین (۲۹) کامل الزیارات، ص ۱۴۸؛
ثواب الاعمال، ص ۷۰؛ الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۲۶. (۳۰) کامل الزیارات، ص ۱۴۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۶ و ۷۰؛ ثواب الاعمال،
ص ۱۱۰. (۳۱) کامل الزیارات، ۱۳۵؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۳؛ الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۳۰. (۳۲) کامل الزیارات، ص ۳۳۰؛
بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۴؛ المستدرک، ج ۲، ص ۲۰۳؛ نور العین، ص ۱۵۴. (۳۳) کامل الزیارات، ۱۴۳؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص
۷۵ - ۷۶؛ الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۸۹؛ نور العین ص ۱۰۸. (۳۴) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۸؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۳۲۸؛ کامل
الزیارات، باب ۴۴. (۳۵) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۷؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۵۳؛ کامل، باب ۶۸. (۳۶) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص
۷۸؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۲؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۹؛ کامل الزیارات، باب ۴۴، ح ۲. (۳۷) التهذیب، ۶، ۷۳؛ بحار الانوار، ج
۱۰۱، ص ۸۲؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۵۱۸؛ کامل الزیارات، ج ۸۳، ح ۲. (۳۸) المزار الکبیر، ص ۱۱۴؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۷، ش
۲۴؛ التهذیب، ج ۶، ص ۵۲؛ کامل الزیارات، ۱۸۳؛ البلد الامین، ۲۷۵؛ مصباح کفعمی، ص ۴۹؛ المستدرک، ۲، ص ۶۲۲؛ نور العین،
ص ۲۳۴. (۳۹) بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۶۰؛ ج ۱۰۱، ص ۳۵۰؛ نور العین، ۱۸۳؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۶۸. (۴۰) کامل الزیارات، باب
۶۶، ح ۱۲؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۳؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۵۴. (۴۱) کامل الزیارات، باب ۷۱، ح ۹. (۴۲) بحار الانوار، ج ۱۰۱،
ص ۳۰؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۶۶. (۴۳) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۰؛ کامل الزیارات، باب ۶۴. (۴۴) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۱؛
المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۶۷؛ کامل الزیارات، باب ۶۵. (۴۵) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۹؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۱؛ کامل
الزیارات، باب ۶۵، ح ۱۱. (۴۶) الکافی، ج ۴، ص ۵۹۰؛ امالی صدوق، ۱۲۳؛ ثواب الاعمال، ۱۱۵؛ التهذیب، ۶، ص ۴۶؛ بحار الانوار،
ج ۱۰۱، ص ۸۵؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۶۶۰. (۴۷) ثواب الاعمال، ۱۱۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۸؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۵۰؛
المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۶۹؛ کامل الزیارات، باب ۶۶. (۴۸) نک: کامل الزیارات، باب ۶۵، ح ۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۰؛
المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۲. (۴۹) ثواب الاعمال، ۷۹ و ۸۳؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۸ و ۳۴ و ۴۱؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۸؛ کامل
الزیارات، باب ۶۶. (۵۰) ثواب الاعمال، ۱۱۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۲؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۹؛ کامل الزیارات، باب ۶۶. (۵۱)
ثواب الاعمال، ۱۱۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۲؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۹؛ کامل الزیارات، باب ۶۶. (۵۲) ثواب الاعمال، ۱۱۸؛
بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۲؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۹؛ کامل الزیارات، باب ۶۶. (۵۳) ثواب الاعمال، ۱۱۸؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص
۳۴ و ۴۲؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۴. (۵۴) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۳؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۳۵۴؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۵.
(۵۵) سید مرتضی (۳۵۵ - ۴۳۶) از شخصیت‌های بزرگ شیعه است که بعد از شیخ مفید ریاست عامه شیعه به او منتقل شد و دارای
منزلت علمی بسیار والایی بود. (۵۶) الوسائل، ج ۱۴، باب ۴۶ از ابواب مزار، ح ۱۶. (۵۷) کامل الزیارات، باب ۶۷، ح ۴. (۵۸)
بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۳؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۵۵؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۷۷؛ کامل الزیارات، باب ۶۷. (۵۹) بحار الانوار، ج
۱۰۱، ص ۹؛ کامل الزیارات، باب ۴۰ و باب ۴۵. (۶۰) کامل الزیارات (۶۱) کامل الزیارات، باب ۵۴. (۶۲) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۴۶
و ۷۸؛ کامل الزیارات، باب ۷۴. (۶۳) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۵۵؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۴۲؛ کامل الزیارات، باب ۴۲. (۶۴)
بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۵۴؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۴۱. (۶۵) امالی صدوق (۶۶) نک: روح ایمان با تحقیق این بنده، ص ۳۵. (۶۷)
الموضوعات الکبری از قاری، ص ۶۱: افضل العبادات احمزها، کشف الخفاء، نهاییه ابن اثیر، ج ۱، ص ۱۷۵. (۶۸) نک: الوسائل،
ابواب الحج، باب ۷، ح ۱. (۶۹) سوره انعام، آیه ۵۹. (۷۰) آیه مودت «قُلْ لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ؛ ای پیامبر! به مردم
بگو من در برابر ابلاغ رسالتم از شما مزدی؛ جز دوستی خاندانم نمی‌خواهم. سوره شوری، آیه ۲۳. (۷۱) زیارة الحسین بن علی علیهما
السلام واجبة علی کل من یقرّ للحسین علیه السلام بالامامة من الله عزّ و جلّ. ارشاد مفید، ج ۲، ص ۱۳۳. (۷۲) کفایة الاصول، مسأله
ضد، امر چهارم. (۷۳) ابو جعفر محمد بن عبدالرحمان بن قبه رازی از متکلمان و دانشوران بزرگ امامیه در نیمه اول سده چهارم

هجری است. آثار مکتوب چندی از خود به یادگار گذاشته است. درباره ابن قبه رازی نک: دایرة المعارف تشیع، ج ۱، ص ۳۵۸؛ دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ص ۴۴۶؛ مفاخر اسلام، ج ۲، ص ۲۹۴ - ۲۹۸؛ معالم العلماء، ۵۹؛ بزرگان ری، بخش اول، ۱۳ - ۲۲. ۷۴) کامل الزیارات، باب ۸۸، ح ۱؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۳۳؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۵۱۳؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۶۱. ۷۵) استاد فقها و مجتهدان مرحوم آیت الله العظمی میرزا محمد حسین غروی نائینی (۱۲۷۷ - ۱۳۵۵ ه ق) از بزرگ‌ترین فقیهان و اصولیان زمان خود بود که به خاطر اطلاعات گسترده و دقت نظر و بیان شیوا برجستگی خاصی در میان علمای نجف اشرف داشت. وی نیمی از عمر شریف خود را صرف تعلیم و تربیت علمای طراز اول و محققان برجسته کرد و پس از درگذشت میرزا محمد تقی شیرازی (ره)، مرجعیت شیعیان را عهده دار شد و جلسه درس او یکی از پرشکوه‌ترین جلسات درس به حساب می‌آمد. از اوست: تنبیه الامه، حاشیه بر عروه، لباس مشکوک. و از تقریرات بحث‌های اوست: منیة الطالب، حاشیه بر مکاسب، فوائد الاصول، اجود التقریرات. نک: نعباء البشر، ج ۲، ص ۵۹۳؛ اعیان الشیعه، ج ۶، ص ۵۴؛ مکارم الآثار، ج ۶، ص ۲۱۶۹؛ معجم المؤمنین، ج ۴، ص ۱۴؛ میرزای نائینی ندای بیداری از نورالدین علی لو. ۷۶) از شهریاران ایران پیش از اسلام است که به عدالت معروف بوده است. درباره او نک: خسرو انوشیروان در ادب فارسی از دکتر علی مرزبان راد. ۷۷) کامل الزیارات، باب ۴۵؛ ثواب من زار الحسین علیه السلام و علیه خوف؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۷۸؛ الوسائل، ج ۱۴، ص ۴۴۲. ۷۸) کامل الزیارات، باب ۴۴، ح ۲. ۷۹) الاقبال، ج ۱، باب ۲۳ در اعمال شب نوزدهم رمضان. ۸۰) تاریخ طبری، ج ۱۰، ص ۲۸۶. بنی هاشم با سلطنت بازی کردند و گرنه، نه خبری آمده بود و نه وحیی نازل شده بود. ۸۱) نک: نامه ۲۸ و ۳۷ نهج البلاغه. ۸۲) نامه ۳۹ نهج البلاغه. ۸۳) این کتاب با تحقیق و تعلیق بنده در قم منتشر شده است. ۸۴) نهج البلاغه، خطبه ۱۰۳. ۸۵) همان، خطبه ۱۰۸. ۸۶) نک: معالم الزلفی، ص ۱۷؛ التنقیح، ج ۱؛ الدر النضید فی الاجتهاد و التقليد، ج ۱، ص ۲۱۶؛ روح ایمان، ص ۳۹. ۸۷) سید صدرالدین محمد بن میر محمد باقر رضوی قمی است. ۸۸) الرسائل، بحث تعادل و تراجیح، ۸۱۲، ط ۵، چاپ جامعه مدرسین قم؛ شرح الوافیة، ۴۱۴ - ۴۱۵، خطی به شماره ۱۶۸۹ مکتبه میراث اسلامی قم به نقل از الكنز المخفی، ص ۱۱۷. ۸۹) نک: الارشاد فی معرفه علماء الحدیث از قزوینی در ترجمه یعیش بن جهم. ۹۰) نک: الانساب سمعانی، ج ۲، ماده شعبی. ۹۱) نظیر آن در شرح نهج البلاغه، ۹، ص ۱۰۵، چاپ قم به نقل از دارقطنی. ۹۲) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۳۶۱. ۹۳) درباره وجه تسمیه پیامبر صلی الله علیه و آله به «ابن ابی کبشه» توسط مشرکین، دو احتمال وجود دارد: احتمال اول: «ابو کبشه» مردی از خزاعه بود که مخالف بت پرستی قریش بود و پیامبر را به ابو کبشه تشبیه کرده‌اند. احتمال دوم: «ابو کبشه» جد مادری پیامبر صلی الله علیه و آله بود که پیامبر شباهت‌هایی به وی داشته است و لذا حضرت را به او منسوب کرده‌اند. سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۶۱. ۹۴) نک: شرح نهج البلاغه، ج ۵، ص ۴۹۳؛ الغدیر، ج ۱۰، ص ۲۸۳ و ۲۸۴ (به نقل از مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۴۱) نظیر آن؛ کشف الغمه، ج ۱، ص ۴۱۸ - ۴۱۹، چاپ تبریز. ۹۵) ماجرای خونین کربلا و جنایات لشکریان یزید و سرداران سپاه او در منابع بسیاری آمده است. ۹۶) این فاجعه در ذی حجه سال ۶۳ هجری واقع شد و به واقعه حرّه نیز معروف است. نک: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۷۰ - ۳۸۱؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۱۱ - ۱۲۱؛ انساب الاشراف بلاذری، ج ۵، ص ۳۳۷ - ۳۵۵. ۹۷) نک: تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۸۱ - ۳۸۴؛ کامل ابن اثیر، ج ۴، ص ۱۲۳ و ۱۲۴؛ الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۲۴۱ و ج ۲، ص ۱۹؛ تاریخ الخلفاء، ص ۲۳۳؛ نیز نک: سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۸۳؛ مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۹ و ۷۱؛ مشکاة الادب، ۴۵۱ و ۴۵۰، چاپ رحلی. ۹۸) امام در روایات بسیاری از شهادت خود خبر داده است از باب نمونه نک: کامل الزیارات، باب ۲۳، ح ۵ و ح ۱۴ و ۱۵؛ امالی صدوق، مجلس، ۲۸، ح ۷. ۹۹) نک: مستدرک حاکم، ج ۳، ص ۱۷۶؛ تاریخ ابن عساکر، ج ۱۳، ص ۶۲؛ مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۶۲؛ حیاة الامام الحسین علیه السلام، ج ۱، ص ۹۸. ۱۰۰) عرفات نام سرزمینی در نزدیکی مکه و داخل حرم است. ۱۰۱) بحارالانوار، ج ۴۴، باب ۲۱ (این سخن در منی بوده ظ ۱. ۱۰۲) مناقب خوارزمی، رقم ۵۶. ۱۰۳) سید مرتضی علم الهدی (۳۵۵ - ۴۶۳) در بغداد تولد یافت. از دوران کودکی به یادگیری دانش‌های متداول آن عصر

پرداخت و نزد شیخ مفید و دیگران شاگردی کرد. سید شاگردان میرزی تربیت کرد از جمله شیخ طوسی، مفید ثانی، ابویعلی و...
 مفاخر اسلام، ج ۳، ص ۲۶۲ - ۲۹۴. ۱۰۴) جنگ. (۱۰۵) بحار الانوار، ج ۳۶، کتاب امیرالمؤمنین علیه السلام، ب ۴۰، ح ۱۰. ۱۰۶) نک: لمعه من بلاغه الحسین علیه السلام، ص ۷۵. ۱۰۷) اللهوف علی قتلی الطفوف، با تحقیق و تقدیم شیخ فارس تبریزیان، ص ۸۳. ۱۰۸) خوار، بی‌یاور. ۱۰۹) مسیو ماریین. ۱۱۰) تنزیه الانبیاء، ص ۲۳۱ و ۲۲۸، چاپ دوم، دارالاضواء. ۱۱۱) الوسائل، ابواب الجنابه، باب ۱۶. ۱۱۲) کامل الزیارات، باب ۷۶، ح ۴. ۱۱۳) کامل الزیارات، باب ۷۵، ح ۱. ۱۱۴) کامل الزیارات، باب ۷۵، ح ۲. ۱۱۵) همان. ۱۱۶) کامل الزیارات، باب ۷۶، ح ۱۰. ۱۱۷) علامه حاج شیخ عباس قمی (۱۲۹۴ - ۱۳۵۹ ه.ق). وی محدث خبیر و مورخ شهیر و صاحب سفینه البحار و الکنی و الالقاب و فوائد الرضویه و بیش از هفتاد اثر ارزنده دیگر بود. او در ایمان و خلوص و ورع آیتی بزرگ و از علمای موفق و وارسته بود و توانست در راه اعلائی کلمه توحید و ترویج فرهنگ ناب شیعی و نشر احادیث پر بار پیشوایان دین قدم بلندی بردارد. شماری از آثارش توسط این بنده تحقیق شده است. شرح حال ایشان را در مجله نور علم آورده‌ایم. ۱۱۸) مصباح المتهدج، ۷۸۲، چاپ مؤسسه فقه الشیعه ۱۴۱۱ ه.ق. ۱۱۹) مجمع ماده حیث ۱۲۰) کامل الزیارات، باب ۷۱ از علقمه. ۱۲۱) نک: نسخه مصباح المتهدج ص ۷۷۶، ط مؤسسه فقه الشیعه. ۱۲۲) مصباح المتهدج، ص ۷۸۱. ۱۲۳) آیت الله العظمی میرزا محمد حسن شیرازی معروف به مجدد شیرازی (۱۲۳۰ - ۱۳۱۲) رهبر نهضت مشهور تنباکو در عهد ناصرالدین شاه قاجار که بعد از شیخ انصاری بر کرسی تدریس تکیه زد و رهبری جهان تشیع را در دست گرفت و فقیهی دقیق النظر و زیرک بود. شرح حال او را در هدیه الرازی الی المجدد الشیرازی و کاروان علم و عرفان، ج ۱، ص ۲۰۱ و ۲۰۲ مطالعه فرمایید. ۱۲۴) داستان آن در منابع زیر آمده است: نهضت روحانیون ایران، ج ۱، ص ۸۹؛ تحریم تنباکو، ترجمه زنجانی؛ تحریم تنباکو از ابراهیم تیموری. ۱۲۵) مصباح المتهدج، ص ۷۷۳. ۱۲۶) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۵۸. ۱۲۷) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۶. ۱۲۸) من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ح ۳۲۱۳. ۱۲۹) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۱۷۳. ۱۳۰) مصباح المتهدج، ۷۷۳ در اعمال ماه محرم. ۱۳۱) مصباح الزائر، ص ۱۴۷. ۱۳۲) مراد حاج شیخ عباس قمی (ره) صاحب مفاتیح الجنان است. ۱۳۳) نک: بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۴۲ - ۲۴۴؛ المنتخب طریحی، ۴۸ - ۵۰؛ الخصائص الحسینیة، ص ۱۹۱ و ۱۹۲؛ العوالم، ص ۱۰۳. ۱۳۴) بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۴۳؛ المنتخب طریحی، ۴۸ و ۴۹. ۱۳۵) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۹۰، باب ۲۴. ۱۳۶) فوائد الاصول، مبحث استصحاب. ۱۳۷) تمهید القواعد، فصل ۳، قاعده ۶۵. ۱۳۸) معالم الدین، مسأله الاستثناء المتعقب للجمل. ۱۳۹) نک: رساله ابوالمعالی، ص ۵۴. ۱۴۰) کامل الزیارات، ۲۱۳، ب ۷۹، ح ۱۱؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۶۶، ح ۱۷. ۱۴۱) نک: رساله اربعه ایام میرداماد، ص ۶۱. ۱۴۲) کتاب من لا یحضره الفقیه، ۲، در زیارت امیر مؤمنان علیه السلام و کیفیت تودیع. ۱۴۳) کامل الزیارات، ۲۱۳، ب ۷۹، ح ۱۱؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۶۶، ح ۱۷. ۱۴۴) بحار الانوار، ج ۹۸، باب ۲۴ از فضائل زیارت اباعبدالله علیه السلام، ج ۲. ۱۴۵) کامل الزیارات، باب ۷۱، ح ۸. ۱۴۶) اللهوف، ص ۸۳. ۱۴۷) ذکری الشیعه فی احکام الشریعه، مسأله سجود. ۱۴۸) کفایة الاصول، باب استصحاب، وجه چهارم. ۱۴۹) الخصال، باب السبعه، ح ۲۳؛ قرب الاسناد، ح ۷۴. ۱۵۰) الوسائل، باب ۱ از ابواب ما یسجد علیه، ح ۱. ۱۵۱) کامل الزیارات، باب ۷۹، ح ۱۷. ۱۵۲) علامه ذوالفنون آقا محمد علی کرمانشاهی (۱۱۴۴ - ۱۲۱۶ ه.ق) فرزند استاد کل وحید بهبهانی است. نک: الفوائد الرضویه، ص ۵۷۴؛ ریحانة الادب، ۳، ص ۳۹۸؛ مقدمه آثار ایشان؛ الذریعه، ج ۲۱. ۱۵۳) مقام الفضل، ج ۱، ص ۵۸۶. ۱۵۴) مصباح المتهدج، ۲۸۸، در فضل روز جمعه. ۱۵۵) مصباح المتهدج، ۲۸۸، در فضل روز جمعه. ۱۵۶) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۰۴. ۱۵۷) رساله زیارت عاشورای ابوالمعالی، ص ۷۶. ۱۵۸) بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۷۵. ۱۵۹) بحار الانوار، ج ۹۸، باب آداب زیارته علیه السلام، ح ۳۵. ۱۶۰) در آن روایت آمده... ثم تخرج الی أرض متفرقة، أو مکان لا یراک به أحد... ۱۶۱) تنباکی: خود را همانند گریان وانمود کردن. شیخ محمد عبده گوید: تنباکی آن است که آدمی خود را با زحمت به گریه وادار کند، اما بدون ریا. تفسیر المنار، ج ۸، ص ۳۰۱. ۱۶۲) کامل الزیارات، باب ۷۱، ح ۸. ۱۶۳) کامل الزیارات، باب ۴۸، ح ۱۳. ۱۶۴) کامل الزیارات، باب ۴۷، ح ۱؛ بحار الانوار،

ج ۱۰۱، ص ۱۴۱؛ ثواب الاعمال، ص ۱۱۵. ۱۶۵) حائض: زنی که در حال عادت ماهیانه باشد. ۱۶۶) نفساء: زنی که خون نفاس ببیند؛ زن در حال نفاس. ۱۶۷) مصباح المتهجد، در شرح زیارت سالار شهیدان امام حسین علیه السلام در روز عاشورا. ۱۶۸) العروة الوثقی، کتاب الصلاة. ۱۶۹) فوائد الاصول، جزء ۳، بحث تجری، جهت دوم. ۱۷۰) سوره روم، آیه ۱۰. ۱۷۱) الوسائل، باب ۷۷ از ابواب مزار و ما یناسبه، ح. ۱ (۱۷۲) ابن زهره (۵۱۱ - ۵۸۵): سید حمزه بن علی بن زهره حلی (ابوالمکارم) عالمی است متبحر، متکلم توانا و فقیه و اصولی بوده است. نک: روضات الجنات، ج ۲، ص ۳۷۷ - ۳۷۴؛ اعیان الشیعه، ج ۶، ص ۲۴۹. ۱۷۳) شهید اول: محمد بن مکی عاملی نبطی جزینی ملجأ شیعه و پرچمدار شریعت بود که در ۷۳۴ ه. ق دیده به جهان گشود و در ۷۸۶ ه. به سن پنجاه و دو سالگی شهید شد. ۱۷۴) ایماء: اشاره. ۱۷۵) کامل الزیارات، باب ۷۱، ح ۹؛ مصباح الزائر، ۱۴۷؛ البلد الامین، ص ۲۲۹. ۱۷۶) کامل الزیارات، باب ۷۱، ح ۹؛ بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۹۰؛ المستدرک، ج ۱۰، ص ۲۹۳. ۱۷۷) المعالم، بحث الاستثناء المتعقب للجمل. ۱۷۸) عقبه ظ. ۱۷۹) مصباح المتهجد، ۶۸۰. ۱۸۰) بحار الانوار، ج ۶۰. ۱۸۱) اقبال الاعمال، فصل ۱۲ در زیارت عاشورا. ۱۸۲) جذوات و مواقیت ۱۳۳، چاپ اول، نشر میراث مکتوب. ۱۸۳) بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۴۹. ۱۸۴) سوره اعراف، آیه ۲۰۵. ۱۸۵) الکافی، ج ۲، باب القول عند الاصباح و الامساء، ح ۱۷. ۱۸۶) جذوات، ۱۳۳. ۱۸۷) مراد، میرداماد است. الرواشح السماویة، ۱۴۲ - ۱۴۳، چاپ سنگی. ۱۸۸) نک: مقایس اللغة از ابن فارس. ۱۸۹) نائی = دور. ۱۹۰) نک: کامل الزیارات، باب ۷۹؛ بحار الانوار، ج ۹۸. ۹۸) وسائل، ج ۱۰، ص ۴۱۳، باب ۷۱، ح ۱. ۱۹۲) وسائل، ج ۱۰، ص ۳۸۲، باب ۶۱؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۹۸، باب ۴۴. ۱۹۳) بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۱۷۶؛ مستدرک الوسائل، ج ۹، ص ۲۲۱، باب ۳۱، ح ۱. ۱۹۴) وسائل، ج ۱۰، ص ۳۰۴، باب ۲۷۹؛ الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۲ و ۲۳. ۱۹۵) مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۶۱، باب ۶۸، ح ۱. ۱۹۶) مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۶۱، باب ۶۸، ح ۱. ۱۹۷) وسائل، ج ۱۰، ص ۳۸۳، باب ۶۲، ح ۱؛ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۳۲۱ و ۳۳۳. ۱۹۸) مصباح، ص ۵۰۱؛ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۴. ۱۹۹) بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۴. ۲۰۰) بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۹. ۲۰۱) بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۴؛ الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۳. ۲۰۲) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۳. ۲۰۳) عوالم العلوم، ج ۲۳، ص ۶۱۴؛ بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۲۳، ح ۱۳. ۲۰۴) مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۲۳، باب ۲۱، ح ۲؛ الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۳. ۲۰۵) کامل الزیارات، باب ۴۸، ح ۱. ۲۰۶) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۳. ۲۰۷) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۱۷. ۲۰۸) بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۲۶، ح ۵؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۳۶۱، باب ۷۲، ح ۱. ۲۰۹) بحار الانوار، ج ۱۰۲، ص ۴۵؛ تحفة الزائر، باب ۹، فصل ۵. ۲۱۰) نک: وسائل، ج ۲، ص ۴۹۲ و ۴۹۳؛ ابواب احکام المساجد، باب ۱۴؛ مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۰۷. مشاهد مشرفه با مساجد در حکم یاد شده در فوق شریکند. ۲۱۱) تحفة الزائر، ص ۱۸، عنوان هفتم؛ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۲۶. ۲۱۲) الحدائق الناضرة، ج ۱۷، ص ۴۲۶ نقل از کافی، ج ۴، ص ۵۶۳؛ روضة المتقین، ج ۵، ص ۳۵۷. ۲۱۳) کمال الدین، ج ۲، ص ۴۷۸، باب ۴۳، ح ۲۶. ۲۱۴) کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۰۶. ۲۱۵) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۱۸؛ وسائل الشیعة، ج ۱۰، ص ۴۲۶، باب ۷۸، ح ۱. ۲۱۶) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۴؛ تحفة الزائر، ص ۲۲. ۲۱۷) الدروس الشرعیة، ج ۲، ص ۲۴. ۲۱۸) نائی = دور، بعید. ۲۱۹) محدث جزایری از اکابر علماء متأخرین و محدثی جلیل القدر و در فقه، حدیث، تفسیر و فنون ادبی و علوم عربی متبحر و ماهر بوده است. نک: نابغه فقه و حدیث سید نعمت الله جزائری. ۲۲۰) حله شهری بزرگ میان کوفه و بغداد است که در حدود ۴۹۵ ق به دست سیف الدوله بنا نهاده شده. نک: حدائق السیاحه، ص ۱۹۹؛ بستان السیاحه، ص ۲۱۹. ۲۲۱) به نام حاج محمد علی یزدی. ۲۲۲) مزارى متبرکه در اصفهان است با سابقه‌ای بسیار کهن که گروه کثیری از عالمان، عارفان و اهل سلوک و دانشمندان و هنرمندان والامقام در آن آرمیده‌اند. ۲۲۳) شفاء الصدور فی شرح زیارت العاشوراء، ص ۵۱ - ۵۳، چاپ قدیم و جدید، ص ۹۱. ۲۲۴) شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۲۰، حکمت ۹۵۴. ۲۲۵) المعبر، ۱، ص ۳۰۷. ۲۲۶) بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۶، روایت ۱۹؛ المستدرک، ج ۲، ص ۳۲۴؛ نور العین، ص ۱۰۷؛ الدرر الوقیة، ۵۱. ۲۲۷) المزار الکبیر، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۵۸؛

المستدرک، ج ۲، ص ۲۱۲؛ دارالسلام، ج ۱، ص ۲۴۲؛ نورالعین، ص ۵۴؛ نجم الثاقب، ۲۷۷ به نقل از مزار ابن المشهدی و منتخب طریحی. (۲۲۸) قال: من رأنی فی اللنام فقد رأنی، لان الشيطان لا يتمثل فی صورتی. (۲۲۹) در معجم البلدان آمده است: حائر عبارت از قبر حسین بن علی - رضی الله عنه - است. و لسان العرب می‌نویسد: حائر همان کربلاست. نیز نک: تاریخ کربلا- و حائر حسین علیه السلام، ص ۸ به بعد. (۲۳۰) ما اودی نبی کما اودیت. الخصائص، ص ۲۵۸. (۲۳۱) نک: بحارالانوار، ج ۹۷، باب ۴. (۲۳۲) الصحیفه السجادیة الجامعه، ص ۱۵۱ - ۱۵۷. (۲۳۳) العروة الوثقی، احکام الجماعة. (۲۳۴) تهلیل: لا اله الا الله گفتن. تسبیح یعنی تنزیه و گفتن سبحان الله. (۲۳۵) گفتن انا لله و انا الیه راجعون. (۲۳۶) لا- حول و لا- قوة الا بالله گفتن. (۲۳۷) مضمضه: چرخاندن آب در دهان. (۲۳۸) استنشاق: آب در بینی کردن. (۲۳۹) ذراع: واحد اندازه گیری. از آرنج تا نوک انگشت وسط. (۲۴۰) التهذیب، ج ۶، باب فضل غسل زیارة، ح ۳. (۲۴۱) سوره یونس، آیه ۲. (۲۴۲) کامل الزیارات، باب ۱۱ در زیارت امیرالمؤمنین علیه السلام، فقره سوم. (۲۴۳) سوره زخرف، آیه ۴. (۲۴۴) بحارالانوار، ج ۹۷، باب ۴. (۲۴۵) مزارالشهید، ص ۳۷ - ۵۲؛ مصباح الزائر، ص ۱۷۹ - ۱۹۰؛ بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۱ - ۲۸۹. (۲۴۶) المصباح، ص ۷۷۳ - ۷۷۷؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۹۳ و ۲۹۴. (۲۴۷) مصباح المتعجد، ص ۷۷۷ - ۷۸۱؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۹۱. (۲۴۸) روح ایمان، ص ۳۵. (۲۴۹) در متن «بظهور». (۲۵۰) در متن «من قبلهم». (۲۵۱) بحارالانوار، ج ۹۹.

۱۵- با خاندان وحی، از عاشورا تا اربعین

مشخصات کتاب

سرشناسه: قنبری همدانی حشمت‌الله ۱۳۴۰ عنوان و نام پدیدآور: با خاندان وحی از عاشورا تا اربعین تألیف حشمت‌الله قنبری همدانی وضعیت ویراست: [ویراست ۲]. مشخصات نشر: تهران امیرکبیر ۱۳۷۹. مشخصات ظاهری ۱۷۳ص. شابک ۶۰۰۰۶۰۰۰-۹۶۴-۰۰-۰۷۱۱-۰؛ ۶۰۰۰۰ ریال (چاپ پنجم یادداشت: این کتاب قبلاً با عنوان "همراه با آل‌علی ع (از عاشورا تا اربعین توسط همین ناشر در سال ۱۳۷۹ نیز منتشر شده است یادداشت: چاپ پنجم: ۱۳۷۹. یادداشت: کتابنامه ص ۱۷۲-۱۷۳. عنوان دیگر: همراه با آل‌علی ع (از عاشورا تا اربعین. عنوان دیگر: از عاشورا تا اربعین موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم ۴ - ۶۱ق موضوع واقعه کربلا، ۶۱ق رده بندی کنگره ۵/۴۱BP/۸۷۸۱۳۷۹ رده بندی دیویی ۲۹۷/۹۵۳۴ شماره کتابشناسی ملی: ۷۹-۲۶۱۴۰

مقدمه

مقدمه حماسه‌ی عاشورا سرفصل عشق و شور و عرفان بزرگ مردان الهی و نشان آفرینش عزت و اقتدار و آرمان‌گرایی بزرگ زنان است که حیات اسلام ناب محمدی (ص) و آزادگی و آزادی را و امداد جاودانه پایداری و استقامت خود ساخته‌اند، نهضت حسینی و انقلاب فیاض و جوشان عاشورا یک بعثت بدون وحی و شکفتن گلبانگ توحید در چکاک شمشیر و بر بلندای سرنیزه‌هاست، کربلا عرصه انفجار نور و ظهور حماسه از یک سو و تبلور قساوت و حد اعلای فاجعه از طرف دیگر است، و نینوا سرزمینی بی‌مانند برای نمایش تمامی عشق بر پرده هستی است، نمی‌دانم آیا تاکنون دایره‌ی آفرینش را بی‌کربلا- به تماشا نشسته‌ای؟ آیا منظومه معارف عارفان و سیر سالکان الی الله و جهاد مجاهدین فی الله و مجاهده عالمان فی سبیل الله را بی‌حسین (ع) و زینب در باغ خاطر گذرانده‌ای؟! به راستی اگر معما ازل در خزانه خارج از وصف آفرینش، گوهری چون حسین (ع) و مرواریدی چون زینب (س) نداشت، کار (صفحه ۸) کدامین بنی به کمال می‌رسید و راه کدامین رسول به نهایت پیوند می‌خورد؟ حسین و عاشورا و زینب ناموس دهر و باعث بقای هستی و تداوم راه پاکان و صالحان برای همیشه تاریخ بشر هستند، از پیامبران اولوالعزم تا مردمان عادی

همه در جستجو و رهپوی مردان و زنان روزگار و سرزمینی هستند که پرچم هدایتشان در دستهای استوار زینب (س) و نهال آرزویشان در چشمه سار همیشه جوشان حسین (ع) استقرار یافته و نور خود را در چهره‌ی گلگون عاشورا به نظاره می‌نشینند، سال پیش بود که به مبارکی سال امیرالمؤمنین علی (ع) برادر فاضل و اندیشمندم حضرت حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای عراقی از بنده خواست چند صفحه‌ای را با فرزندان امیرالمؤمنین از عاشورا تا اربعین همراه باشم و خداوند تعالی منت گذارد و دست ارادت مرا به خوان گسترده حضرت سیدالشهداء (ع) متصل فرمود، پس از چندی به نظر آمد اصلاحات و اضافاتی مقتضی است تا تشنگان معارف حسینی در حد بضاعت قلیل بنده‌ای درمانده و خاکی در این سفر نورانی درمانده و خاکی در این سفر نورانی همراه دل و قلم حقیر باشند، چنین کردم و آنچه پیش روی شماست گریه قلم شکسته‌ای است با امید به پذیرش آستان حسینی (ع).
حشمت الله قنبری همدانی عید غدیر ۱۴۲۱ ق. (۱۳۷۹ ش). (صفحه ۹)

حماسه‌ی کربلا در کلام حضرت امام خمینی

حماسه‌ی کربلا در کلام حضرت امام خمینی این خون سیدالشهدا (ع) است که خونهای همه‌ی ملت‌های اسلامی را به جوش می‌آورد و این دسته جات عزیز عاشوراست که مردم را به هیجان می‌آورد و برای اسلام و برای حفظ مقاصد اسلامی مهیا می‌کند، در این امر سستی نباید کرد. - سیدالشهدا (ع) همه جا هست، (کل ارض کربلا) همه جا محضر سیدالشهدا (ع) است، همه‌ی منبرها محضر سیدالشهداست، همه‌ی محرابها از سیدالشهدا (ع) است. - مجالس بزرگداشت سید مظلومان و سرور آزادگان که مجالس غلبه‌ی سپاه عقل بر جهل و عدل به ظلم و امانت بر خیانت و حکمت طاغوت است، هر چه باشکوه‌تر و فشرده تر برپا شود و بیرق‌های خونین عاشورا به علامت حلول روز انتقام مظلوم را از ظالم، هر چه بیشتر افراشته شود. سیدالشهدا (ع) و اصحاب او و اهل بیت او آموختند تکلیف را، فداکاری در میدان، تبلیغ در خارج میدان. - این روضه و این گریه آدم ساز است، انسان درست می‌کند. (صفحه ۱۰) - این عده از جوانهایی که این طور نیست که سوء نیت داشته باشند، خیال می‌کنند ما حالا باید حرف روز بزنیم. حرف سیدالشهدا (ع) حرف روز است، همیشه حرف روز است، اصلاً حرف روز را سیدالشهدا آورده است دست ماها داده و سیدالشهدا (ع) را این گونه حفظ کرده است، مکتبش را، این مصیبت‌ها و داد و قارچ‌ها حفظ کرده است، این سینه زنیها و این دستجات و (عرض می‌کنم) اینها حفظ کرده است، مکتبش را، این مصیبت‌ها و داد و قالها حفظ کرده است، این سینه زنیها و این دستجات و (عرض می‌کنم) اینها حفظ کرده. - این اختلاف که بین جناحها در ایران واقع شد و واقع می‌شود، اگر فرصت داده بشود، اینها چیزهایی بوده است که اجانب با مطالعات خودشان به آنجا رسیده بودند که باید جاهایی که می‌توان انسان تربیت کند، آنجا را بکوبند. در وضع دانشگاه‌های ما، در وضع دانشگاه‌های دینی، مطالعات زیادی کردند و به آنجا رسیدند که چند چیز مانع از استفاده‌ی آنهاست. یکی اسلام است. آنها فهمیدند که اگر چنانچه اسلام با آن وضعی که دارد و با آن تعلیمات واقعی که دارد، اسلام در این ممالک پیاده شود، برای آنها هیچ حظی و بهره‌ای نخواهد بود و آنها را قطع می‌کنند دستشان را و لهذا یک افرادی را چه از داخل و چه از خودشان وارد کردند که اسلام را وارونه نمایش بدهند. - محرم و صفر است که اسلام را زنده نگه داشته است فداکاری سیدالشهدا سلام... علیه است که اسلام را برای ما زنده نگه داشته است، زنده نگه داشتن عاشورا با همان وضع سنتی خودش از طرف روحانیون، از طرف خطبا، با همان وضع سابق و از طرف توده‌های مردم با همان ترتیب سابق که دستجات معظم و منظم، دستجات عزاداری به عنوان عزاداری راه می‌افتند که باید بدانید که اگر بخواهید نهضت شما محفوظ بماند، باید این سنتها را حفظ کنید. البته اگر چنانچه یک چیزهای ناروایی (صفحه ۱۱) بوده است سابق، و دست اشخاص بی‌اطلاع از مسائل اسلام بوده، آنها باید یک قدری تصفیه بشوند، لکن عزاداری به همان قوت خودش باید باقی بماند. - محرم ماه تمیز یافته حق از باطل است، ماهی که به نسلها در طول تاریخ راه پیروزی بر سر نیزه را آموخت، ماهی که امام مسلمانان راه مبارزه با ستمکاران را به ما آموخت. - کربلا را

زنده نگه دارید و نام مبارک حضرت سیدالشهدا را زنده نگه دارید که با زنده بودن او اسلام زنده نگه داشته می‌شود. - زنده نگاه داشتن عاشورا، یک مسئله‌ی بسیار مهم سیاسی - عبادی است. - ما ملتی هستیم که با همین اشک‌ها، سیل جریان می‌دهیم و خرد می‌کنیم سدهایی را که در مقابل اسلام ایستاده است. تکلیف ما در آستانه‌ی شهر محرم الحرام چیست؟ تکلیف علمای اعلام و خطبای معظم در این شهر چیست؟ در این شهر محرم، تکلیف سایر قشرهای ملت چی هست؟ سیدالشهدا و اصحاب او و اهل بیت او آموختند تکلیف را، فداکاری را فداکاری در میدان، تبلیغ در خارج میدان. - این را باید همه‌ی گویند گاه توجه کنند و باید هم متوجه این معنا باشیم که اگر قیام حضرت سیدالشهدا - سلام... علیه - نبود امروز همه‌ی ما نمی‌توانستیم پیروز بشویم. تمام این وحدت کلمه‌ای که مبداء پیروزی ما شد، برای خاطر این مجالس عزا و این مجالس سوگواری و این مجالس تبلیغ و ترویج اسلام شد. ۲۷ / ۱۱ / ۵۷ (صفحه ۱۳)

حماسه‌ی کربلا در کلام رهبر عظیم‌الشان انقلاب اسلامی

حماسه‌ی کربلا در کلام رهبر عظیم‌الشان انقلاب اسلامی بر اثر قیام اباعبدالله... (ع) چه قدر دین در دنیا رشد کرد اسلام ریشه‌دار شد. ملت‌های اسلامی بیدار شدند و رشد کردند علوم اسلامی و فقه اسلامی پیشرفت کرد. - این حادثه (حادثه‌ی کربلا) پشتوانه‌ی یک نهضت است و باید آبرومند، پر تپش و پر قدرت باقی بماند. - مجالس عزاداری برای این است که دل‌های ما را با حسین بن علی (ع) و اهداف آن بزرگوار نزدیکتر و آشنا تر کند. - عاشورا به ما درس می‌دهد که در ماجرای دفاع از دین، بصیرت بیش از چیزهای دیگر برای انسان لازم است. بی‌بصیرتها بدون اینکه بدانند، فریب می‌خورند و در جبهه‌ی باطل قرار می‌گیرند چنانکه در جبهه‌ی ابن زیاد کسانی بودند که از فساد و فجار نبودند ولی از بی‌بصیرتها بودند. - دنیای امروز، دنیای دروغ، زور، شهوترانی و دنیای ترجیح ارزشهای مادی بر ارزشهای معنوی است... وقتی کسی مثل امام بر سر کار آمد یعنی (صفحه ۱۴) ورق برگشت. شهوترانی، دنیا طلبی و وابستگی و فساد در انزوا رفت و تقوا، زهد، صفا و نورانیت، جهاد، دلسوزی برای انسانها، رحم و مروت و برادری و ایثار و از خودگذشتگی روی کار آمد... اگر این ارزشها را نگه داشتید نظام امامت باقی می‌ماند. - باید در مقابل انحرافی که ممکن است دشمن بر ما تحمیل بکند، بایستیم. عبرت گیری از عاشورا این است. نگذاریم روح انقلاب و فرزندان انقلاب در جامعه منزوی بشوند. - امام (ره) فرمودند: عزاداری سنتی بکنید، در مجالس نشستن، روضه خواندن، گریه کردن، به سر و سینه زدن، مواكب عزا راه انداختن، دستجاب عزاداری، همان چیزهایی است که عواطف را نسبت به خاندان پیغمبر (ص) پر جوش می‌کند که بسیار خوب است. - ملت عزیز ما در ایام محرم و صفر باید روح حماسه‌ی عاشورا روح نترسیدن از دشمن و توکل به خدا و روح مجاهدت فداکارانه در راه خدا را در خود تقویت کند. - خطابه باید سه محور را دربر بگیرد: اول اینکه عاطفه را نسبت به حسن به علی (ع) و خاندان پیامبر (ص) بیشتر کند و علقه و رابطه و پیوند عاطفی را مستحکم تر کند. دوم اینکه نسبت به حادثه‌ی عاشورا یک دید روشن و واضحی به مستمع بدهد و سوم اینکه نسبت به معارف دین، هم ایجاد معرفت و هم ایجاد ایمان بکند. - اگر معیار تقوی در جامعه عوض شد معلوم است که باید خون یک انسان باتقوایی مثل حسین بن علی (ع) ریخته بشود. اگر زرنگی و دست و پاداری در کار دنیا و پشت هم اندازی و دروغ‌گویی و بی‌اعتنایی به ارزشهای اسلامی ملاک قرار گرفت، معلوم است که کسی مثل یزید باید در رأس کار قرار بگیرد و کسی مثل عبیدالله... باید شخص اول کشور بشود. - باید در مقابل انحرافی که ممکن است دشمن بر ما تحمیل بکند، بایستیم. عبرت گیری از عاشورا این است. (صفحه ۱۷)

آغاز واقعه

آغاز واقعه روز پنجشنبه دوم محرم الحرام سال شصت و یک هجری (۱) است، روزی که کاروان حسینی به سرزمین کربلا (۲) وارد

می‌شود. حربین یزید ریاحی که لحظه‌ای از امام غافل نمانده است، تازه واردی که می‌بیند که بدون توجه به کاروان حسینی به سوی وی روان است. شیوه‌ی راه پیمودن او حکایت از اتفاق جدیدی دارد. او پیغام آور عبدالله بن زیاد است که فرمان تازه‌ای را از والی کوفه برای فرماندهی شجاع سپاه اموی آورده است. متن پیغام چنین بود: اما بعد فجعجع بالحسین حین یبلغک کتابی و یقدم علیک رسولی بالعرء فی غیر حصن و علی غیر ماء و قد امرت رسولی ان یلزمک و لایفارقک (صفحه ۱۸) حتی یأتینی بانفاذک امری و السلام. (۳). بر حسین آنگاه که نامه‌ام به تو رسید و فرستاده‌ام بر تو وارد شد، سخت گیری کن، وی را در بیابان که نه پناهی داشته باشد و نه آبی، فرود آور. سفیر من مأموریت دارد تا تو را همراهی کند و ببیند چگونه فرمانم را اجرا خواهی کرد. حر به امام گفت باید در همین محل فرود آیند. چاره‌ای نبود، باید این سرزمین محل استقرار سپاه توحید می‌شد، سرزمینی که حال و هوای دیگری داشت، گویی در نسیم و گرمایش اندوه و غمی بزرگ موج می‌زد. علی (ع) از نام این سرزمین جو یا شد. گفتند: اینجا شط فرات است. اما فرمود: آیا این زمین نام دیگری نیز دارد؟ پاسخ دادند: آری این سرزمین کربلا نیز نامیده می‌شود. امام مشتی از خاک را برگرفت و فرمود: آری اینجا سرزمین کرب و بلاست. زمانی که با پدرم در جنگ صفین از این محل گذر می‌کردیم، چون از نام این سرزمین آگاه شد، لحظه‌ای تأمل کرد، آنگاه فرمود: اینجا محل فرود آمدن آنهاست، اینجا همان جایی است که خونهایشان را بر خاک می‌ریزند، آنان که خاندان پیامبر هستند. (۴) سپس امام همراه با یاران خود (صفحه ۱۹) فرود آمدند و حر نیز در گوشه‌ای دیگر سپاهیان خود را فرود آورد و برای عبدالله پیغام فرستاد که کاروان حسینی در کربلا فرود آمده است. (۵). عبدالله زیاد پس از آگاهی از شرایط، خطاب به علی (ع) نامه‌ای نگاشت: یزید بن معاویه به من فرمان داده است که لحظه‌ای چشم بر هم مگذار و لقمه‌ای غذا مخور مگر اینکه حسین حکومت مرا پذیرفته باشد و یا او را کشته باشی. امام بی‌اعتنا به نامه‌ی عبدالله آن را به گوشه‌ای افکند و فرمود: این نامه پاسخ ندارد. (۶). آنگاه خطاب به یاران خود فرمود: «الناس عبیدالدنیا و الدین لعق علی السنهم یحوظونه ما درت معایشهم فاذا محصوا بالبلاء قل الدیانون». (۷). «مردم بندگان دنیایند و دین را مانند چیزی که طعم و مزه داشته باشد می‌پندارند و تا هنگامی که طعم آن را بر زبان خود احساس می‌کنند آن را پاس می‌دارند و آنگاه که بنای آزمایش باشد تعداد دینداران کم می‌شود.» برخورد امام با پیغام عبدالله آن چنان او را برآشفته که عمرین سعد را به جنگ با امام فرمان داد. عمرین سعد که سودای ملک ری را در سر داشت بر سر دوراهی عجیبی قرار گرفت؛ از یک سو جنگ با امام حسین (ع) برایش سخت و ناگوار بود و از طرف دیگر انصراف از حکومت ری برایش قابل تصور نبود. لذا از عبدالله مهلت خواست تا (صفحه ۲۰) اندیشه کند. (۸) با هر کس سخن گفت او را از جنگ با فرزند پیامبر (ص) بازداشت. حمزه بن مغیره به دایی خود گفت: تو را به خدا سوگند از این اندیشه بگذر، زیرا جنگ با حسین نافرمانی خدا و قطع رحم است. به خدا سوگند اگر همه‌ی دنیا از آن تو باشد و آن را از تو بستانند بهتر از آن است که به سوی خدا شتاب کنی در حالی که خون حسین (ع) بر گردن توست. (۹) اما حال و هوای ابن سعد بسیار سخت و عجیب بود، او به خود می‌گفت: «اترک ملک الری و الری الرغبتی ام ارجع مذموما بقتل الحسین و فی قتله النار التی لیس دونها حجاب و ملک الری قره عینی (۱۰)». «آیا از حکومت ری بگذرم حال آنکه آرزوی من است؟ یا بازگردم و با کشتن حسین (ع) خود را در معرض مذمت خلق خدا قرار دهم؟ در قتل حسین آتشی است که از آن گریزی نخواهد بود ولی حکومت ری هم نور چشم من است.» بالاخره آنچه نمی‌بایست شد و عمرین سعد قیامت خود را وا گذاشت و به طمع ملک ری در مقابل پافشاری عبدالله پذیرفت تا فرماندهی سپاه بنی‌امیه باشد. (۱۱). امام (ع) نیز خطاب به بزرگان کوفه نامه‌ای به این مضمون نوشت: بسم الله الرحمن الرحیم از حسین بن علی به سلیمان به سرد و مسیب بن نجبه و رفاعه بن شداد و عبدالله بن وال و گروه مؤمنان. اما بعد، شما آگاه هستید که رسول خدا در زمان حیات خود (صفحه ۲۱) فرمود: هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خدا را حلال کرده و پیمان خود را شکسته است، به سنت من مخالفت می‌کند و در میان بندگان خدا با ستم رفتار می‌نماید و اعتراض نکند، در قول و عمل، سزاوار است که خداوند متعال هر عذابی را که بر آن حاکم بیدادگر مقدر می‌کند، برای او نیز مقرر

دارد شما می‌دانید و این گروه (بنی‌امیه) را می‌شناسید که از شیطان پیروی کرده و از اطاعت خدا سرباز زده، فساد را ظاهر، حدود الهی را تعطیل و غنایم را مخصوص خود ساخته‌اند، حرام خدا را حلال و حلال خدا را حرام کرده‌اند. نامه‌هایتان به من رسید و نمایندگان شما به نزد من آمدند و گفتند که شما با من بیعت کرده‌اید و مرا هرگز تنها نخواهید گذاشت و به دشمن تسلیم نخواهید کرد. اکنون اگر بر بیعت و پیمان خود استوار هستید که راه درست همین است، من و خاندانم با شما و خاندانتان خواهیم بود و من پیشوایتانم؛ اگر چنین نباشد و بر عهد خود پایدار نباشید و بیعت مرا از خود بردارید به جانم سوگند که تعجب نخواهم کرد، زیرا که رفتار شما را با پدرم و برادرم و پسر عمویم مسلم دیده‌ام، هر کس فریب شما را بخورد مردی ناآزموده است. شما از بخت خود رویگردان شدید و سود خود را در همراهی با من از دست دادید، هر کس پیمان شکست زیانش را خواهد دید و خداوند بزودی مرا از شما بی‌نیاز می‌سازد. والسلام امام نامه را مهر کرد و آن را به قیس بن مسهر صیداوی سپرد تا به کوفه عازم شود، پس از آن هر کدام از یاران امام گوشه‌هایی از مکونات دل (صفحه ۲۲) دریایی خود را با مراد خویش در میان نهادند. زهیر گفت: ای پسر رسول خدا! اگر دنیای ما همیشگی بود و در آن جاویدان بودیم، قیام با تو و کشته شدن در کنار تو را بر ماندن در دنیا مقدم می‌داشتیم. بریر بن خضیر که از قراء بزرگ مسجد جامع کوفه و صحابی امیرالمؤمنین (ع) بود (۱۲) گفت: خدا به وسیله‌ی شما بر ما منت نهاد تا در رکابتان جهاد کنیم و بدنهایمان در راهتان قطعه قطعه شود تا جد بزرگوارتان رسول خدا (ص) در روز قیامت شفاعت کننده‌ی ما باشد. (۱۳) سپس نافع بن هلال از جا برخاست و گفت: به خدا سوگند، ما از قضای الهی هراسناک، و از دیدار پروردگار ناخشنود نیستیم، ما از روی نیت خالص و بصیرت، هر که را با تو دوست باشد دوست داریم و دشمن تو را دشمن می‌شماریم. (۱۴). آنگاه امام در نامه‌ای خطاب به برادرش محمد بن حنفیه نوشت: اما بعد فکان الدنيا لم تکن و کان الاخره لم تزل (۱۵). انگار دنیایی وجود نداشته و پنداری آخرت هیچ‌گاه از دست نرفته است. از این بیان معلوم است که جان ملکوتی امام آماده‌ی پروازی بلند تا جوار قرب حق است و دنیا در مقابل دیدگان نافذ و نگاه حکیمانه‌ی او هیچ جایگاهی ندارد. عالم خاک جان شریفش را آزرده است. سومین روز محرم الحرام، جان و دل عمر بن سعد آکنده از دنیاطلبی (صفحه ۲۳) شد و به همراه فرزندش حفص راه کربلا را پیش گرفت. (۱۶) وی عزرة بن قیس را مأمور کرد تا علت آمدن امام را جویا شود، اما عزره را روی رفتن نبود، زیرا او خود از جمله دعوت‌کنندگان بود که نوشته بود: باغها سرسبز شده‌اند، میوه‌ها رسیده‌اند و چشمه‌ها جوشیده‌اند، حرکت کن که سپاهی آماده‌ی فرمان توست. (۱۷). لذا از انجام این مأموریت خودداری کرد. (۱۸) کثیر بن عبدالله شعبی چون ماجرا را چنین دید خطاب به عمر بن سعد گفت: من نزد حسین می‌روم و اگر بخواهی او را به قتل می‌رسانم. عمر بن سعد گفت: چنین تصمیمی ندارم، اما به نزد او برو و علت آمدن او را به این سرزمین جویا شو! ابوثمامه الصائدی که کثیر را بدترین مردم روی زمین می‌دانست راه را بر وی بست و از او خواست تا شمشیر خود را بر زمین نهد و آنگاه به ملاقات امام بشتابد. کثیر گفت: به خدا سوگند چنین نخواهم کرد؛ اگر بگذارید پیام خود را ابلاغ می‌کنم و گرنه بازخواهم گشت. به هر حال کثیر بدون ملاقات با امام مأیوسانه بازگشت و ماجرا را برای عمر بن سعد بازگو کرد. پس از ناکامی کثیر، قره‌بن قیس حظلی از خواهرزادگان حبیب بن مظاهر به سوی امام رفت و علت آمدن امام را جویا شد. (صفحه ۲۴) امام فرمود: شهر شما برایم نامه نوشتند و مرا دعوت کردند و اگر از آمدن من خشنود نیستند باز می‌گردم. چون قره قصد مراجعت کرد حبیب او را خطاب قرار داد و گفت: وای بر تو به سوی مردمی ستمکار بازمی‌گردی؟ این مرد را یاری کن که به وسیله‌ی پدران او به راه راستی و درستی هدایت یافتی. قره گفت: باز می‌گردم و اندیشه می‌کنم و چون بازگشت پیام امام را به عمر بن سعد ابلاغ کرد و اظهار داشت که در جنگ شرکت نخواهد کرد. پسر سعد نیز گفت: امیدوارم که خداوند مرا از جنگ با حسین برهاند. (۱۹). سپس عمر بن سعد در نامه‌ای به عنوان عبیدالله نوشت: چون با سپاهیانم در برابر حسین و یارانش قرار گرفتم قاصدی را به سویش فرستادم و دلیل آمدنش را جویا شدم و او در جواب گفت: اهالی این شهر (کوفه) برایم نامه نوشتند و نمایندگان خود را به سویم فرستادند و مرا دعوت کردند. اگر آمدنم را خوش

نمی‌دارید، بازمی‌گردم. عیدالله گفت: هم اکنون که در چنگال ما گرفتار آمده‌است، امید رهایی دارد، ولی اکنون هنگام فرار نیست!! آنگاه به عمر بن سعد نوشت: منظورت را دانستم. به حسین بن علی بگو خود و تمامی یارانش (صفحه ۲۵) با یزید بیعت کنند، آنگاه درباره‌ی ایشا تصمیم خواهم گرفت. (۲۰). با رسیدن نامه و آگاهی از متن آن عمر بن سعد گفت: می‌پندارم که عیدالله بن زیاد صلح و دوستی را نمی‌پذیرد و خواهان سازش نیست. (۲۱) وی چون می‌دانست امام هرگز تن به بیعت نخواهد داد نامه‌ی عیدالله را برای او نفرستاد. (۲۲) تلاش دستگاه حکومتی بنی‌امیه برای بسیج افراد و امکانات به سوی کربلا وارد مرحله‌ی جدیدی شده بود؛ عیدالله شخصا به سوی نخلیه (۲۳) رفت و حصین بن تمیم با چار هزار نفر به او پیوستند. محمد بن اشعث، کثیر بن شهاب حارثی و قعقاع بن سوبه مأموریت یافتند تا مردم را مهیای جنگ سازند. (۲۴) هر لحظه بر تعداد سپاهیان افزوده می‌شد و تشنگان قدرت و فریفتگان دنیا اشتیاق عجیبی داشتند تا به سوی آوردگاه حسینی حرکت کنند. زیباترین نغمه برای پیمان شکنان حرفه‌ای کوفه صدای چکاکچک بازار آهنگران بود که هر لحظه را برای ساخت سلاح غنیمت می‌شمرد. نخلیه مملو از جمعیت بود، مردمانی که فضایل را وانهاد و تاریکیهای جاهلیت جانهایشان را پر کرده بود. سالهای دوری نبود که در همین محل پدر امام حسین (ع) با کوفیان سخن گفته بود: «اللهم انی یقده ملتهم و ملونی و سئمتهم و سئمونی فابدلنی بهم خیرا منهم و ابدلهم بی شرا منی. اللهم مٹ قلوبکم کما یماٹ الملح فی الماء، اما والله لوددت ان لی بکم الف فارس من بنی فارس من بنی فراس بن غنم.» (۲۵) «خداوند اینها از من خسته‌اند و من از آنان خسته‌ام، آنان از من به (صفحه ۲۶) ستوه آمده‌اند و من از آنان دل شکسته‌ام، پس بهتر از آنان را مونسم کن و بدتر از مرا بر آنها بگمار. به خدا سوگند دوست داشتم به جای شما هزار سوار از بنو فراس بن غنم برایم بود.» هم اکنون فرصتی فراهم آمده بود تا زحمات پیامبر و خون دل خوردنهای علی جبران شود، لذا دسته دسته رو به سوی کربلا نهادند. روز چهارم محرم مسجد کوفه مملو از جمعیتی بود که در انتظار سخنان فرزند زیاد لحظه شماری می‌کردند. وی پس از آنکه بر فراز منبر قرار گرفت گفت: ای مردم! شما آل ابی سفیان را آزموده‌اید و ایشان را آن گونه که می‌خواستید دریافتید، یزید رامی‌شناسید که دارای راه و روشی نیکوست، به زیردستان خود احسان می‌کند و عطایایش بجاست. پدرش نیز این گونه بود. یزید دستور داده است که سهم شما را از عطایا بیشتر کنم و پولی را برایم فرستاده است تا در میان شما تقسیم نمایم و آنگاه شما را به سوی حسین فرستم، این سخن را بشنوید و اطاعت کنید. (۲۶) سپس عیدالله پیشاپیش مردم به سوی نخلیه حرکت کرد و یزید بن رکاب کلبی، مضایر بن رهنه مازنی و شمر بن ذی‌الجوشن را به سوی عمر بن سعد اعزام نمود. (۲۷) بالاخره خورشید روز چهارم در حالی غروب کرد که بیست هزار نفر آماده‌ی جنگ با فرزند پیامبر خدا شده بودند. (۲۸). در پنجمین روز محرم عیدالله قاصدی را به سوی شیب بن ربیع (۲۹). (صفحه ۲۷) فرستاد و از وی خواست تا در دارالعماره حاضر شود. او خود را به بیماری زده بود تا از حضور در کربلا معاف شود، اما پس از گفت و گو با عیدالله با هزار سوار به سوی کربلا شتافت. (۳۰) با اعلام حکومت نظامی و شرایط ویژه جنگی عده‌ای مأمور شدند مرتباً فاصله‌ی کوفه و کربلا را بیمایند و ضمن کنترل راهها به تبادل اخبار بپردازند. (۳۱) زحربن قیس جمفی با پانصد نفر مأمور شد که بر پل فرات موضع بگیرد تا کسی نتواند برای یاری امام از کوفه خارج شود. هر فرد مشکوکی بسرعت اعدام می‌شد، مردم فوج فوج به سوی میدان نبرد می‌شتافتند. در میان لشکر اموی تنها سی هزار نفر از افرادی حضور داشتند که از خزانه‌ی اموی مستماری می‌گرفتند و امرار معاش می‌کردند. (۳۲). رور ششم فرارسید. کربلا پرجمعیت‌ترین منطقه‌ی عراق شده بود. حبیب بن مظاهر از امام اجازه گرفت تا نزد بنی‌اسد برود و آنها را به یاری امام دعوت کند. پس از اذن امام، حبیب به نزد بنی‌اسد رفت و گفت: بهترین بشارت را برایتان آورده‌ام، شما را به یاری فرزند پیامبر دعوت می‌کنم. او را یارانی است که هر کدام از هزار مرد جنگی برترند و هرگز او را تنها نخواهند گذاشت و به دشمنانش تسلیم نخواهند کرد. عمر بن سعد با انبوهی از کوفیان او را محاصره کرده است، چون شما را با من خویشاوندی است به این راه خیر راهنمایان می‌شوم، امروز از من فرمان (صفحه ۲۸) برید و به یاری او شتاب کنید تا شرف دنیا و آخرت برای شما باشد. به خدا سوگند اگر یک نفر از شما در راه خدا در

اینجا با پسر دختر پیامبر کشته شود و صبر پیشه سازد، امید پاداش از خداوند داشته باشد رسول خدا (ص) در بهشت یار و همنشین او خواهد بود. در این هنگام عبدالله بن بشیر از جا برخاست و گفت: هنگامی که این مردم آماده‌ی جنگ شوند و سواران از سنگینی و شدت پیکار بهراسند من رزمنده‌ای شجاع و دلاور هستم، همانند شیری غرنده و جنگنده. گروهی نیز با وی همراه شدند و به سوی امام شتافتند. جاسوسان، عمر بن سعد را از این موضوع آگاه کردند و او ارزق بن الحرث صیداوی را با چهارصد نفر به سوی آنها فرستاد. در نزدیکی فرات دو گروه در مقابل هم قرار گرفتند، جنگ در گرفت و عده‌ای کشته شدند. چون بنی‌اسد دریافتند که توانایی مقاومت ندارند، به سوی قبیله‌ی خود بازگشتند و شبانه از آنجا کوچ کردند تا از غضب عمر بن سعد در امان بمانند. امام پس از آنکه شرح ماجرا را از حبیب بن مظاهر شنید فرمود: «لا حول و لا قوة الا بالله». (۳۳) روز هفتم محرم بود. عیب‌الله طی فرمانی از عمر بن سعد خواست تا بین امام (ع) و آب فرات فاصله ایجاد کند و همان‌گونه که از دادن آب به عثمان بن عفان خودداری شد حتی یک قطره آب به امام داده نشود. (۳۴) عمر بن حجاج با پانصد نفر در کنار شریعه‌ی فرات موضع گرفت تا قطره آبی به اردوگاه توحید نرسد. عبدالله بن حصین از دی فریاد زد: این آب را دیگر بسان رنگ آسمان نخواهی دید. به خدا سوگند تا از عطش جان دهی قطره‌ای از آن نخواهی چشید. امام دستهای الهی‌اش را به آسمان بلند کرد و از خدا خواست تا او را از تشنگی بکشد و هرگز مورد رحمت (صفحه ۲۹) خود قرار ندهد. (۳۵) عاقبت نیز چنین شد، حمید بن مسلم می‌گوید: به خدا سوگند پس از این گفت و گو به دیدار عبدالله رفتیم در حالی که بیمار بود. قسم به آن خدایی که جز او خدایی نیست او را دیدم که آن قدر آب می‌نوشید تا شکمش بالا می‌آمد اما باز هم فریاد العطش سر می‌داد و چنین بود و سیراب نشد تا جان داد. (۳۶). روز هشتم تشنگی خیمه‌های اردوگاه یکتاپرستی را در خود گرفته بود. امام به برادرش عباس مأموریت داد تا همراه با سی سوار و بیست پیاده به قصد آوردن آب به سوی شریعه روانه شوند. هلال بن نافع پیشرو نیروهای اسلام بود. عمرو بن حجاج چون او را دید اگرچه وی را به نوشیدن آب دعوت کرد اما اجازه به بردن آب نداد. عباس بن علی و نافع بن هلال به وی هجوم بردند و پس از کشتن عده‌ای از سپاهیان عمر و مشکها را پر از آب کردند و به سوی خیمه‌ها بازگشتند. (۳۷). پس از این ماجرا عمر بن سعد سخت‌گیری را آغاز کرد و شرایط را به نحوی ترتیب داد که هرگز به آب دسترسی پیدا نکنند. (۳۸) امام حسین (ع) چون اوضاع را چنین دید یکی از یاران خود به نام عمرو بن قرظله‌ی انصاری را به سوی عمر بن سعد فرستاد تا از وی درخواست کند هنگام شب در منطقه حائل بین دو سپاه با هم ملاقات کنند. عمر بن سعد ضمن پذیرش دعوت امام با بیست تن از یارانش به سوی محل قرار رفت و امام نیز با بیست نفر از سپاهیان خود به سوی او شتافت. امام و عمر بن سعد تنها (صفحه ۳۰) گردیدند و پس از عقب نشینی همراهان هر دو، امام حسین (ع) رشته‌ی کلام را به دست گرفت و فرمود: «ای پسر سعد آیا با من جنگ می‌کنی و از خدایی که بازگشت تو به سوی اوست ترسی نداری؟ من فرزند کسی هستم که تو بهتر می‌دانی؛ آیا این گروه را و انمی‌گذاری تا با ما همراه باشی؟ این موجب نزدیکی تو با خداست.» عمر بن سعد گفت: می‌ترسم اگر از این گروه جدا شوم خانه‌ام را خراب کنند. امام در پاسخ وی فرمود: من خانه‌ات را باز می‌سازم. عمر بن سعد گفت: هراسانم مبادا املاکم را مصادره کنند. امام فرمود: از اموالی که در حجاز دارم بهتر از آن را به تو خواهم داد. (۳۹) حتی امام وعده‌ی بخشیدن «بغیغه» را به وی داد. (۴۰). عمر بن سعد گفت: من از خشم عیب‌الله بن زیاد در حق خانواده‌ام ترسانم و بیم دارم آنها را از دم تیغ بگذرانند. امام دانست که عمر بن سعد از تصمیم خود باز نمی‌گردد و ملک ری بشدت او را فریفته است؛ لذا در حالی که از جا بر می‌خاست فرمود: «تو را چه می‌شود؟ خداوند جانت را در بستر بگیرد، و در قیامت تو را نیامزد. به خدا سوگند می‌دانم از گندم عراق جز مقداری اندک نخواهی خورد.» عمر بن سعد با نیشخندی گفت: جو ما را بس است. (۴۱). (صفحه ۳۱) عمر بن سعد طی نامه‌ای خطاب به عیب‌الله نوشت: همانا خداوند آتش فتنه را خاموش کرد و کار مردم را بر یک رأی متحد ساخت. اینک حسین می‌گوید یا به همان مکان که از آنجا آمده است باز گردد، یا به یکی از مرزهای کشور اسلامی برود و همانند یک مسلمان زندگی کند و یا اینکه به شام رود تا هر چه یزید خواهد در حقش روا دارد و خشنودی و

صلاح هم در همین است. (۴۲). با خواندن نامه‌ی عمر بن سعد، عیدالله گفت: این نامه‌ی مردی است که خیرخواه امیر خو و درصدد چاره جویی برای خویشاوندان خویش است؛ آری من می‌پذیرم. شمر بن ذی الجوشن در مجلس حاضر بود، از جا برخاست و گفت: آیا این پیشنهاد را می‌پذیری؟ حسین در کنار تو و به سرزمین تو وارده شده است. به خدا سوگند که اگر کوچ کند و بیعت نماید پس از مدتی نیرومند (صفحه ۳۲) خواهد شد و تو از دستگیری او عاجز خواهی ماند. این پیشنهاد را پذیرا نباش که موجب فتور و سستی توست. حسین و یارانش باید به فرمان تو سر فرود آرند و تو در مجازات یا عفو آنان مختار باشی. به خدا سوگند به من خبر رسیده است که حسین و عمر بن سعد تمام شب را با هم سخن می‌گویند. (۴۳). عیدالله بن زیاد نظر و رأی شمر را پذیرفت و پس از آن نامه‌ای خطاب به عمر بن سعد نوشت و به شمر بن ذی الجوشن سپرد و گفت: نامه‌ی مرا نزد عمر بن سعد ببر تا وی خواسته‌ام را بر حسین و یارانش عرضه کند و اگر نپذیرفتند با آنان به پیکار برخیزد و اگر عمر بن سعد به جنگ با آنها راضی نشد، تو خود امیر هستی، وی را دستگیر کن و پس از این آنکه سرش را از بدن جدا کردی آن را به سوی من فرست. (۴۴). متن نامه‌ی عیدالله چنین است: من تو را به سوی حسین نفرستادم که از او دفع شر کنی، به او مهلت دهی و کار را به درازا بکشانی، برایش سلامتی آرزو کنی، عذرش را موجه مجلوه دهی و شفیع او باشی. اگر حسین و یارانش تسلیم شدند آنان را به سلامت نزد من آور و اگر نپذیرفتند که تسلیم شوند، با سپاهیان خود به آنان حمله کن! آنها را به قتل رسان و بدنهایشان را قطعه قطعه کن که استحقاق آن را دارند و چون حسین را به قتل رساندی بر سینه و پشت او اسب (صفحه ۳۳) بتازند که او قطع کننده‌ی رحم و ستمکار است. اگر فرمانم را اجرا کنی به پاداش شنونده‌ی فرمانبردار می‌دهم و اگر تمرد کنی از مقام لشکر کناره گیری کن و فرماندهی را به شمر بن ذی الجوشن واگذار که فرمان خویش را به او داده‌ایم. (۴۵). صبح روز نهم شمر با نامه‌ی عیدالله، نخلیه را به سوی کربلا ترک کرد و پیش از ظهر همان روز وارد سرزمین کربلا شد (۴۶) و نزدیک غروب پیام عیدالله را ابلاغ کرد. تاریکی همه‌جا را فرا گرفته، و شب سایه‌اش را بر جهان افکنده بود، در گوشه‌ای از سرزمین خدا صحنه‌آرایی عجیبی بود؛ یک طرف سپاهیان انبوه نفر (۴۷) جمعیت مغرور و تا دندان مسلح که در آرزوی فرداهای پربار و مناصب رفیع، پیمان‌های دنیا را به دست گرفته و در آرزوی جاه و جلال و مال و دخمه‌ی کوچک اندیشه‌ی خود چیزی غیر از قتل و غارت راه نمی‌دادند، و از سوی دیگر جمعیتی محدود، خیمه‌های کوچک خود را مأوای اهالی ملکوت ساخته و سرمست از ولایت حق به تمام جذبه‌ها و دلخوشیهای دنیا طعنه زده و آغوش خود را به روی مرگ گشوده بودند. یک طرف در جست و جوی سراب و یک طرف در آرزوی لقا، تمام حق و تمام باطل در یک سرزمین کوچک رودرروی هم صف کشیده بودند، و همگی در انتظار سرانجام این رویارویی ناعادلانه که شمر بن ذی الجوشن، با فرمانی از عیدالله بن زیاد بر عمر بن سعد وارد شد. (۴۸). (صفحه ۳۴) عمر بن سعد پس از آگاهی از متن نامه‌ی عیدالله بن زیاد به شمر گفت: «گمانم این است که تو مانع آن شده‌ای تا پیشنهادی را که به ابن زیاد دادم بپذیرد، کاری را که امیدوار بودم اصلاح شود تباه کردی، به خدا سوگند حسین (ع) هرگز تسلیم نمی‌شود که منشی والا- و خوددار میان دو پهلوی اوست.» شمر گفت: به من بگو چه می‌کنی؟ آیا دستور امیرت را اجرا می‌کنی و با دشمن او می‌جنگی، یا آنکه لشکر را به فرمان من وا می‌گذاری؟ عمر بن سعد به وی پاسخ داد: نه هرگز برای تو کرامتی نباشد، من خود این کار را به عهده می‌گیرم و چیزی نصیب تو نمی‌شود. فرماندهی پیاده نظام را به تو می‌سپارم. (۴۹). آماده باش سپاه اموی < مشعر الحرام حسین > شیرین زبانی قاسم < گفت و گوی حسین و زینب (۱) الامام الحسین و اصحابه، ص ۱۹۴، البداء التاریخ، ج ۶ ص ۱۰. (۲) کربلا منطقه‌ای در نزدیکی کوفه است که خاکی نرم و روان دارد مانند گندم پاک شده‌ای که ریگهای آن را جمع کرده باشند. (معجم البدان، ج ۴، ص ۴۴۵) محلی است در نزدیکی کوفه و در کنار فرات که امام حسین بن علی (ع) در آنجا به شهادت رسید. (مراصدالاطلاع، ج ۳، ص ۱۱۵۴). (۳) اخبار الطوال، ص ۲۹۹، عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۹. (۴) اخبار الطوال، ص ۲۹۹، سید بن طاووس می‌گوید هنگامی که امام (ع) نام سرزمین را دانست فرمود: پیاده شوید، اینجا محل فرود بار و اثاثیه‌ی ماست؛ محل ریختن خونهای ماست و قبور ما

اینجاست. جدم رسول خدا برایم چنین گفته است. (المهوف، ص ۳۵) در حدیث دیگری آمده است که امام حسین (ع) فرمود: بایستید و کوچ نکنید، اینجا خوابگاه شتران ما و محل ریختن خونهای ماست، به خدا سوگند در این مکان حرمت ما را می‌شکنند و کود کانمان را می‌کشند و در همین محل قبور ما زیارت خواهد شد. جدم رسول خدا به همین خاک وعده فرمود، و در آن تخلف نخواهد بود. (الامام الحسین و اصحابه، ص ۱۹۸). (۵) کشف الغمه، ج ۲ ص ۴۷. (۶) نورالابصار، ص ۲۶۱. (۷) تحف العقول عن آل الرسول، ص ۲۵۰ - ۲۴۹ و بحارالانوار، ج ۴۴ ص ۳۸۳. (۸) وقعة الطف، ص ۱۸۱ انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۷۷ و مقاتل الطالبین، ص ۱۱۲. (۹) وقعة الطف، ص ۱۸۲ - ۱۸۱. (۱۰) مقرر، مقتل الحسین، ص ۱۹۷. (۱۱) تاریخ طبری، ج ۵ ص ۴۰۹. (۱۲) وسیله الدارین، ص ۱۰۶. (۱۳) المهوف، ص ۳۲. (۱۴) مقرر، مقتل الحسین، ص ۱۹۴. (۱۵) معالم المدرستین، ج ۳ ص ۷۸. (۱۶) الامام الحسین و اصحابه، ص ۲۲۲. (۱۷) وقعة الطف، ص ۹۲ - ۹۴، البدایه و النهایه، ج ۸ ص ۱۵۱. (۱۸) تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۱۰. (۱۹) تاریخ طبری، ج ۵ ص ۴۱۰ وقعة الطف، ص ۱۸۴، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۷۷. (۲۰) نفس المهموم، ص ۲۶۳، وقعة الطف، ص ۱۸۵. (۲۱) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۷۷ و اعیان الشیع، ج ۱ ص ۵۹۹. (۲۲) بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۳۸۵. (۲۳) محلی در اطراف کوفه که لشکرگاه به حساب می‌آمد. (۲۴) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۷۸. (۲۵) نهج البلاغه، خطبه‌ی ۲۵. (۲۶) خوارزمی، مقتل الحسین، ص ۲۴۲. (۲۷) اخبار الطوال، ص ۲۵۴. (۲۸) بحارالانوار، ج ۴۴ ص ۳۸۶. (۲۹) شیبث بن ربیع انسان عجیبی است، پیامبر خدا درک کرده، مؤذن سجاح (مدعی دروغین نبوت) بوده است با علی (ع) به صفین رفت و در صفین به خوارج پیوست. در شهادت کوفه علی (ع)، ابن ملجم را یاری و سپس توبه کرد، از جمله افرادی بود که امان حسین (ع) را به کوفه دعوت کرد و در سپاهی بنی‌امیه در قتل امام حسین نقش مهمی داشت. (وسیله الدارین، ص ۸۹). (۳۰) عوالم العلوم، ج ۱۷، ص ۲۳۷. (۳۱) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۷۹. (۳۲) الامام الحسین و اصحابه، ص ۲۳۰، مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۰۱، مرحوم سیدبن طاووس از قول امام صادق (ع) به نقل از امام حسن (ع)، تعداد نیروهای عمر بن سعد را سی هزار نفر اعلام فرموده است. روزی امام حسن (ع) می‌گریست امام حسین (ع) علت گریه‌ی وی را جویا شد. امام فرمود مرا به وسیله‌ی سم خواهند کشت ولی روزی همانند روز تو نیست ای اباعبدالله، سی هزار مرد که ادعا دارند از امت پیامبر اسلام هستند بر کشتن تو اجتماع می‌کنند. (المهوف، ص ۱۱). (۳۳) بحارالانوار، ج ۴۴ ص ۳۸۶. (۳۴) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۸۰. (۳۵) تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۱۲. (۳۶) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۸۶. (۳۷) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۱ ص ۲۴۴. معالم المدرستین، ج ۳ ص ۸۴، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۸۱. مرحوم خیابانی می‌نویسد پس از بروز تشنگی، امام (ع) کلنگی برداشت و زمین را حفر کرد. آبی گوارا جوشید و همه سیراب شدند و مشکها را پر از آب کردند. سپس آن آب ناپدید شد. (وقایع الایام، ص ۲۷۵). (۳۸) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۱ ص ۲۴۴. (۳۹) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۱ ص ۲۴۵، نفس المهموم، ص ۲۷۱ - ۲۷۰. (۴۰) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۰۵. «بغیغه» مزرعه‌ی بسیار بزرگی بود که نخلهای فراوان داشت و زراعت در آنجا بسیار پررونق بود. (۴۱) بحارالانوار، ج ۴۴ ص ۳۸۸، خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۱ ص ۲۴۵، مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۰۵. بعضی نیز گفته‌اند که امام فرمود: مرا به قتل می‌رسانی و گمان داری عیب‌الله ولایت ری و گرگان را به تو خواهد داد؟ به خدا سوگند که گوارای تو نخواهد بود و این عهدی است که با من بسته شده است و تو هرگز به آرزوی دیرینه‌ی خود نخواهی رسید. هر کاری که می‌توانی انجام ده که بعد از من در دنیا و آخرت روی شادی نخواهی دید و می‌بینم که سر تو را در کوفه بر نی زده‌اند و کودکان آن را هدف قرار داده‌اند و به سوی سنگ پرتاب می‌کنند. (سفینه البحار، ج ۲ ص ۲۷۰). (برخی نیز گفته‌اند که امام سه پیشنهاد مطرح کرد: اول - به مدینه بازگردد، دوم - به یکی از مناطق مرزی قلمرو اسلامی کوچ کند و سوم اینکه خود با یزید روبه‌رو شود و تصمیم بگیرد. (نویری، نهایت الارب، ج ۷ ص ۱۷۳)، البته عقبه بن سمعان که از آغاز سفر با امام همراه بوده، این مسئله را تکذیب کرده است و می‌گوید: به خدا سوگند امام هرگز چنین پیشنهادی که در پندار مردم است نداده که دست در دست یزید بگذارد یا او را به مرزی از مرزهای مسلمانان روانه کنند و فقط

فرمود به همان جایی بازگردم که از آن آمده‌ام. شاید هم موارد سه‌گانه ساخته‌ی ذهن عمرین سعد بوده است تا دستش به خون پاک فرزند رسول خدا آلوده نشود. (۴۲) نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۷۴، معالم المدرستین، ج ۳ ص ۸۵، ارشاد مفید، ج ۲ ص ۸۲. (۴۳) گویا عمرین سعد و امام سه یا چهار مرتبه با هم مذاکره داشته‌اند. (نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۷۴، معالم المدرستین، ج ۳ ص ۸۵). (۴۴) بعضی نیز گفته‌اند عبيدالله بن زیاد، حويزدين يزيد تيممي را به سوي عمرين سعد فرستاد. (خوارزمي، مقتل الحسين، ج ۱ ص ۲۴۵. (۴۵) خوارزمي، مقتل الحسين، ج ۱ ص ۲۴۵، اعلام الوری، ص ۲۳۳. (۴۶) الامام الحسين و اصحابه، ص ۲۴۹. (۴۷) آمار سپاه ابن سعد از چهارهزار تا سی‌هزار نفر گزارش شده است. (۴۸) جوشن در لغت به معنای زره و سینه فراخ است، نام اصلی ذوالجوشن، شرحبیل بن قرط اعور است و چون پادشاه ایران به او زرهی پوشانده بود و نخستین مرد عرب بود که زره بر تن کرده بود به این لقب معروف شد یا اینکه سینه‌ی برجسته و فراخ داشته است. نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۷۴. (۴۹) نویری نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۷۵، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۱۵. بلاذری، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۸۳، ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۵۶.

آماده باش سپاه اموی

آماده باش سپاه اموی فرمان آماده باش صادر شد و شامگاه روز پنجشنبه نهم محرم الحرام لشکر بنی امیه به سوی اردوگاه توحید حرکت کرد. در این میان شمر که از عبيدالله برای فرزندان ام البنین امان نامه گرفته بود، خود را در کنار اردوگاه امام (ع) رساند و فریاد زد: خواهرزاده‌های من کجا هستید؟ عباس و عبدالله جعفر و عثمان کجا هستید؟ کسی او را پاسخ نگفت. امام خطاب به برادران خود فرمود: او را پاسخ دهید، گرچه انسان (صفحه ۳۵) تبه کاری است. آنها به مقابل وی آمدند و گفتند: چه شده است و چه می‌خواهی؟ شمر گفت: شما خواهرزادگان من در امان هستید و خود را با حسین (ع) قربانی نکنید. فرزندان ام البنین گفتند: نفرین خدا بر تو و بر امانت باد، هر چند ادعای دایی بودن ما را داشته باشی، آیا به ما امان می‌دهی، حال آنکه برای پسر رسول خدا (ص) امانی نیست؟ و از ما می‌خواهی در اطاعت لعنت شدگان و فرزندان آنان در آییم؟ (۱). پسر سعد، با مشاهده‌ی چنین حماسه‌ای فریاد زد «یا خیل الله اركبی و ابشری بالجنه»، «ای سواران خداوند سوار شوید و شما را بشارت به بهشت می‌دهیم». (۲) عجباً شعاری که در فتح با خاندان وحی به کار گرفته می‌شد! در این هنگام امام (ع) در مقابل خیمه‌ی خویش نشسته و در حالی که به شمشیرش تکیه داده بود چند لحظه‌ای به خواب رفت. زینب که بانگ هیاهوی لشکر اموی را شنیده بود، خود را به برادر رساند و او را بیدار کرد و گفت: آیا این مهممه را نمی‌شنوی؟ امام در حالی که سر را بلند می‌کرد، فرمود: هم اکنون رسول خدا (ص) را در خواب دیدم که به من فرمود: «تو به نزد ما خواهی آمد!» زینب بر چهره‌ی خود زد و فریاد برآورد: ای وای من! امام او را دلداری داد و فرمود: خواهرم برای تو وای نیست. خدایت رحمت کند، آرام گیر. (صفحه ۳۶) عباس که کمی دورتر شاهد گفت و گوی برادر و خواهر خود بود پیش آمد و گفت: ای برادر، این قوم آهنگ تو کرده‌اند. امام فرمود: از آنها بپرسید برای چه آمده‌اند؟ و چه چیزی آنان را به اینجا کشاند است؟ عباس به همراه گروهی حدود بیست نفر به سوی آنان شتافت و علت حرکت آنان را جویا شد. گفتند: فرمان رسیده است که هم اکنون به شما پیشنهاد کنیم یا تسلیم حکم امیر شوید یا هم اکنون با شما جنگ خواهیم کرد. عباس گفت: عجله نکنید تا من پیغام شما را به حسین (ع) برسانم. آنان ایستادند و عباس با شتاب خود را به حضور امام رساند و ماجرا را گزارش کرد. امام فرمود: برگرد و اگر می‌توانی آنان را تا فردا از این کار بازدار، شاید که امشب برای پروردگار خویش نماز بیشتری گزاریم و دعا و استغفار کنیم! (۳). عباس نزد آنان بازگشت و گفت: ابی عبدالله از شما می‌خواهد که امشب را برگردید تا درباره‌ی پیشنهاد شما اندیشه کند و فردا به خواست خدا همدیگر را می‌بینیم، یا راضی می‌شویم و کاری را که بر ما تحمیل می‌کنید می‌پذیریم یا آنکه آن را رد خواهیم کرد. عمرین سعد نظر شمر را جویا شد. او گفت، فرماندهی با توست هر چه نظر تو باشد، آنگاه رو به همراهان خود کرد و گفت: فرماندهی با توست هر چه نظر تو باشد، آنگاه رو به همراهان خود کرد و

گفت: رأی شما چیست؟ عمر بن حجاج زیدی گفت: سبحان الله! به خدا سوگند اگر دیلمیان چنین تقاضایی می‌کردند بر تو لازم بود که قبول کنی. قیس بن اشعث نیز اظهار داشت: به آنان مهلت بده، به جان خودم (صفحه ۳۷) سوگند سپیده دم فردا با تو به نبرد خواهند پرداخت. عمر بن سعد گفت: به خدا اگر بدانم چنین می‌کنند به آنان مهلت نمی‌دهم. (۱) نه‌ایه‌ الارب، ج ۷ ص ۱۷۶ تاریخ طبری، ج ۴ ص ۱۳۵. طبری می‌گوید: عباس «گفت نیازی به امان تو نیست. امان خداوند بهترین و برترین امانهاست»، تذکره الخواص، ص ۲۴۹. (۲) وقعه‌ الطف، ص ۱۹۳. (۳) وقعه‌ الطف، ص ۱۹۵، نه‌ایه‌ الارب، ج ۷ ص ۱۷۶.

مشعر الحرام حسین

مشعر الحرام حسین پس از رد و بدل شدن سخنان، مقرر شد آن شب را که شب دهم محرم الحرام سال ۶۱ هجری بود به اهل بیت پیامبر مهلت دهند (۱) آرام آرام التهاب فروکش کرد و امام همراه با ساکنان صراط مستقیم و بهترین بندگان عالم و عارف خدا، در اندیشه‌ی دیدار جمال حق بودند. مهتاب شب دهم محرم محو مناجات و نماز و نجوای عاشقان اردوگاه حسینی بود، گویی راز و نیازشان تنها حلقه‌های پیوندن ناسوت و ملکوت است. امام (ع) دستور داد که خیمه‌ها را به هم نزدیکتر کنند و طنابهای خیمه‌ها را به یکدیگر متصل سازند. پستی و بلندیهای بررسی شد تا مجال نفوذ جنایتکاران غارتگران اموی به خیمه‌ها گرفته شود. پس از انجام مقدمات، در حاشیه‌ی خیمه‌های اردوگاه یکتاپرستی خندق حفر شد تا خیمه‌های زنان و کودکان در امنیت باشد. داخل خندق هیزم ریختند. در تمامی مراحل کار، نافع بن هلال امام را همراهی می‌کرد. (۲). (صفحه ۳۸) با آرام شدن اوضاع، بندگان صالح خدا به نیایش و سخنان امام هدایت خود گوش فرادادند. بر خداوند- تبارک و تعالی - بهترین ثنا را می‌فرستیم، و او را در خوشی و ناخوشی ستایش می‌کنم، پروردگارا تو را ستایش می‌کنم که ما را بها پیامبری کرامت بخشیدی و به ما قرآن آموختی و علم دین را ارزانی داشتی و برای ما گوش و چشم و دل آفریدی، خداوندا ما را از سپاسگزاران خود قرار ده. من یارانی بهتر از یاران خود نمی‌دانم و خاندانی نیکوتر و مصرتر بر صله‌ی رحم از خاندان خود نمی‌شناسم، خداوند به همه‌ی شما از سوی من پاداش نیک عنایت فرماید. همانا گمان من این است که فردا، روز رویارویی ما با این جماعت است، من به همه اجازه دادم و همگان با رضا و خشنودی من بروید و حقی از من بر شما نخواهد بود. اینک شب شما را فرا گرفته است، آن را مرکب خود سازید و بروید و هر یک از شما دست یکی از افراد خاندان مرا بگیرید و در این سرزمین، در روستاها و شهرها پراکنده شوید تا خداوند گشایشی رساند، ای قوم فقط در جست و جوی دیگران دست برمی‌دارند. (۳). سخنان امام جانهای اهالی عشق را گداخت، آنهایی که مانده بودند زینتهای عرش خداوندی بودند که در آرزوی شهادت لحظه شماری (صفحه ۳۹) می‌کردند و جایی جز کوی حسین (ع) نداشتند. برادران، پسران و هر کدام از بنی‌هاشم سخن گفتند و عباس نخستین کسی بود که سخن گفت: «لم نفعل؟ انبقی بعدک؟ لا ارنا الله ذالک ابدا.» «برای چه این کار را انجام دهیم؟ فقط برای شما همان شهادت مسلم کافی است شما را اجازه دادم تا بروید. آنان پاسخ دادند: مردم چه خواهند گفت؟ می‌گویند: سرور و بزرگ خود و پسر عمویمان را که بهترین عموها بودند رها کردیم و همراه آنان یک تیر نینداختیم و شمشیر و نیزه‌ای نزدیک و نمی‌دانیم چه کردند، به خدا سوگند چنین نخواهیم کرد، بلکه جان و مال و خاندان خود را فدای تو می‌سازیم و همراه تو جنگ می‌کنیم تا در جایگاه تو با تو وارد شویم و خداوند زندگی پس از تو را روسیاه و زشت گرداند. (۴). سپس مسلم بن عوسجه اسدی برخاست و گفت: آیا ما تو را رها کنیم و نتوانیم در پیشگاه خداوند برای ادا نکردن حق تو عذری موجه داشته باشیم، به خدا سوگند از تو جدا نمی‌شوم تا آنکه نیزه‌ی خود را در سینه‌ی آنها بشکنم و تا هنگامی که دسته‌ی شمشیرم در دستم باشد به آنان ضربه می‌زنم، به خدا سوگند اگر اسلحه برای جنگ کردن با آنان نداشته باشم آن قدر بر آنها سنگ خواهم پراند که در دفاع از تو کشته شوم. آنگاه سعد بن عبدالله حنفی گفت: به خدا سوگند تو را رها نمی‌کنیم تا آنکه خداوند بداند که در غیاب رسول خدا (ص) حرمت او را در وجود تو حفظ کردیم، به خدا سوگند اگر بدانم

کشته می‌شوم و باز زنده می‌شوم و (صفحه ۴۰) سپس زنده می‌سوزم و خاکسترم بر باد داده می‌شود و این کار هفتاد بار بر من تکرار می‌شود باز از تو دست بر نمی‌دارم، تا جان در دفاع از تو دهم، چرا چنین نکنم که فقط یک بار کشته شدن است و سپس کرامت و سعادت بی‌پایان که هرگز سپری نمی‌شود. زهیر بن قین گفت: به خدا سوگند دوست دارم که کشته و سپس زنده شوم و باز کشته شوم، و هزار بار این چنین کشته شوم تا خدا با کشته شدن من بلا را از این جوانمردان خاندانت بگرداند. (۵). (۱) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۷۷، وقعه‌الطف، ص ۱۹۶ - ۱۹۵، مقتل الحسین، ج ۳۱، ص ۲۵۰. (۲) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۸۶، البدایه النهایه، ج ۸ ص ۱۷۷ و حیات الامام الحسین، ج ۳ ص ۱۷۴. (۳) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۷۷، وقعه‌الطف، ص ۱۹۷، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۱۳۷، بحار الانوار، ج ۴۴ ص ۳۱۶. (۴) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۷۸ - ۱۷۷ تاریخ طبری، ج ۴ ص ۱۳۸، ارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۴ - ۹۳، وقعه‌الطف، ص ۱۹۹. (۵) به‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۷۸.

شیرین زبانی قاسم

شیرین زبانی قاسم قاسم فرزند امام حسن مجتبی (ع) که مانند پاره‌ی ما در میان خاندان و یاران امام می‌درخشید در حالی که شرم تمام رخساره‌ی زیبایش را فرا گرفته بود پرسید: آیا من هم در شما شهیدان هستیم؟ امام مهربان که می‌خواست اندیشه‌ی بلند و روح سرشار برادرزاده را بنمایاند پرسید: پسر من، مرگ در نزد تو چگونه است؟ قاسم گفت: عمو جان مرگ در کام من شیرین تر از عسل است. این سخن دل پردرد و جوشان از عاطفه‌ی امام را در خود گرفت و در حالی که نگاهش را به دیدگان گیرای قاسم دوخته بود فرمود: عمویت به فدای تو باد، نیز از شهیدان خواهی بود و آن هم از رنجی سخت، و عبدالله نیز کشته خواهد شد. قسم گفت: مگر سپاه دشمن به خیمه‌ها نیز حمله می‌کنند؟ (صفحه ۴۱) امام فرمود: عمو فدایت شود، عبدالله کشته خواهد شد، آنگاه که دهانم از شدت عطش خشک گردد... و آن لحظه تلخ‌ترین لحظه‌ی دنیاست و... امام علی بن الحسین می‌فرماید: قاسم با شنیدن سخنان عمو زار زار گریست و ما نیز گریه کردیم و بانگ شیون و زاری از خیمه‌ها بلند شد. (۱). هر کس سخنی گفت و سبکبالان عاشق حسین (ع) هر یک به شیوه‌ی شکوه عشق خود را به نمایش گذاشتند و امام نیز به تمامی آنان مژده‌ی وصل عنایت فرمود. آنگاه هر کدام به خیمه‌ی خود بازگشتند و هر چند گاه با هم به گفت و گو پرداختند. به فرمان امام (ع) خیمه‌ای برای استحمام و غسل اختصاص یافت. هر یک از یاران فرزند پیامبر به نوبت برای ضیافت الهی فردا خود را مهیا می‌ساخت. عبدالرحمن و بریر هر دو در انتظار استحمام بودند. بریر خضیر سرشار از نشاط با عبدالرحمن مزاح می‌کرد. عبدالرحمن گفت: اکنون هنگام مزاح نیست. بریر به او پاسخ داد: خویشاوندان من می‌دانند که من هیچ گاه در جوانی و پیری اهل مزاح و شوخی نبوده‌ام، اما به من مژده‌ی سعادت داده شده است و به همین علت سر از پا نمی‌شناسم و فاصله‌ای میان خود و بهشت جز شهادت نمی‌بینم. (۲) آن شب سرزمین کربلا محو مناجات و راز و نیاز بندگان صالح خدا و سربازان راستین و نزدیک حسین بود. اما، دل زینب حال و هوای خدا و سربازان راستین و نزدیک حسین بود. اما، دل زینب حال و هوایی دیگر داشت. او به شکل دیگری خود را مهیا می‌ساخت تا صبر و شکیبایی را و امداد استقامت یگانه‌ی خود سازد. (صفحه ۴۲) (۱) نفس الهموم، ص ۲۳۰. (۲) الامام الحسین و اصحابه، ص ۲۵۹.

گفت و گوی حسین و زینب

گفت و گوی حسین و زینب پس از آنکه ارتش توحید رفتند تا کربلا را با زمزمه‌های و مناجاتهای خود کانون توجه اهالی آسمان کنند، زینب برادر و امام خود را دید که این چنین می‌سراید: یا دهر اف لک خلیل کم لک بالاشراق و الاصلیل من صاحب او طالب قتیل و الدهر لایقنق بالبدلیل و انما الامر الی الجلیل و کل حی سالک السبیل «ای روزگار، وای بر تو که چه دوست بدی هستی در بامدادان و شامگاهان، چه بسا یاران و دنیا جویانی که آنان را کشته می‌داری، آری روزگار کسی را به جای دیگری قبول نمی‌کند و

همانا کار به دست خداوند جلیل است و هر زنده‌ای راه مرگ را می‌پیماید.» (۱). این جملات بلند چند بار بر زبان امام جاری شد و زینب طاقت از کف داد و در حالی که خود را به برادر می‌رساند فریاد برآورد: «لیت الموت اعد منی الحیاء، الیوم ماتت فاطمه (س) امی و علی (ع) ابی و حسن (ع) اخی یا خلیفه الماضی و ثمال الباقی.» «ای کاش مرگ زندگانی مرا می‌ربود، امروز روزی است که مادرم فاطمه، پدرم علی و برادرم حسن در گذشته‌اند، ای باقیمانده‌ی گذشتگان و ای پناهگاه بازماندگان.» دختر علی (ع) اندکی بی‌تاب شده بود. او حسین (ع) را همه‌ی هستی خود می‌دانست و در سیمای آسمانی او تمامی عزیزان خود را می‌جست، از کودکی تا امروز برادر را این چنین ندیده بود چون دیدگان امام به خواهر (صفحه ۴۳) افتاد، فرمود: خواهرم شیطان بردباری تو را نرباید! زین گفت: پدر و مادرم فدایت باد که در انتظار کشته شدن خود هستی، خداوند جانم را فدای تو گرداند. در حالی که بغض گلوی حسین را می‌فشرد و چشمانش پر از اشک شده بود، گفت، اگر دست از سر مرغ سنگ خوار (۲) بردارند، می‌خواهد. زینب فرمود: ای وای بر من که تو را به زور و ستم می‌کشند و این قلب مرا بیشتر می‌فشرد و بر جانم دشوارتر است. آنگاه بر صورت خود زد و بیهوش بر زمین افتاد. امام به چهره‌ی خواهر آب پاشید و به او گفت خواهرم تقوا پیشه ساز و از خداوند آرامش و تسلی درخواست کن و بدان که همه‌ی مردم زمین خواهند مرد و اهالی آسمان نیز باقی نخواهند ماند و همه چیز جز ذات حق که زمین را به قدرت خویش آفریده است و مردم را پی از مرگ زنده می‌کند، در روز رستاخیز باز خواهند گشت و او خداوند یگانه است. پدر و مادر و برادرم که از من برتر بودند به جهان دیگر شتافتند و من از آنان و همه‌ی مسلمانان باید از پیامبر خدا پیروی کنیم که او نیز به جهان باقی شتافت. امام پس از آنکه کمی به خواهرش آرامش بخشید خطاب به او و سایر زنان بنی‌هاشم که با صدای شیون زینب اجتماع کرده بودند، فرمود: ای خواهر، تو را سوگند می‌دهم که چون درگذشتم برای من گریبان چاک نسازی و چهره خراش ندهی و بانگ برنداری و کلام ناروا بر زبان نیاوری و برای خود تقاضای مرگ نکنی. در اردوگاه عمر بن سعد نیز سپاهیان بنی‌امیه در اندیشه‌ی قساوتها، بیرحمیها و غارتگریهای فردای خود بودند و نقشه‌هایشان را برای مثله کردن اجساد شهدا مرور می‌کردند. (صفحه ۴۴) امام تا سپیده دم گاهی به عبادت و راز و نیاز با پروردگار می‌پرداخت و گاهی با اهل حرم گفت و گو می‌کرد و گاه به یاران صادق خود سر می‌کشید. هنگام سحر چشم امام برای لحظاتی به خواب گرم شد، در خواب دید سگها به آنان حمله کرده‌اند؛ در میان سگها، سگی سیاه و سپید است که درنده‌خویی بیشتری دارد و به طرف او هجوم آورده است... در افق رسول خدا را می‌دید که می‌فرمود: «تو شهید امت من هستی. اهالی آسمان و افق اعلا تو را مژده می‌دهند.» (۳). (صفحه ۴۵) (۱) نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۷۹، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۱۸، واقعه الطف، ص ۲۰۰، مقاتل الطالبین، ص ۱۱۳. (۲) مرغ سنگ خوار، مرغی کوچک که به اندازه‌ی کبوتر است که به عربی «قطاء» خوانده می‌شود. (۳) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۱۹.

در اثنای واقعه (عید قربان حسینی)

در اثنای واقعه (عید قربان حسینی) آرام آرام از پس شب سپیده دمید تا خورشید روز جمعه (۱) دهم محرم سال ۶۱ هجری (۲) با مقدس‌ترین و پاک‌ترین خونهای عالم چهره اش را رنگ کند. آن روز در جام شفق مل کرد خورشید بر خشک چوب نیزه‌ها گل کرد خورشید شید و شفق را چون صدف در آب دیدم خورشید را بر نیزه گویی خواب دیدم خورشید را بر نیزه؟ آری این چنین است خورشید را بر نیزه دیدن سهمگین است (۳). (صفحه ۴۶) خورشید که نقاب از چهره برداشت امام قرآنی را پیشروی خود گرفت و دستها را به آسمان بلند کرد و با بی‌نیاز به راز و نیاز پرداخت: «پروردگارا! تو مایه‌ی اطمینان من در هر سختی، و امید من در هر گرفتاری هستی، در هر مشکلی برای من پیش می‌آید تو ذخیره و اعتماد منی، چه اندوهها و گرفتاریها که در آن دل ناتوان و چاره سازی اندک و دوست وامانده شد و دشمن سرزنش کرد، آن را به پیشگاه تو شکایت آوردم که از همگان تنها به تو رغبت داشتم و تو آن را گشودی و از میان برداشتی و کفایت فرمودی. تو صاحب همه‌ی نعمتها و نیکیها و پایان و سرانجام همه‌ی خواسته‌هایی!»!

(۴). تعداد یاران امام در روز عاشورا سی و دو نفر سواره و چهل نفر پیاده ذکر شده است و سید بن طاووس از امام باقر (ع) نقل کرده است که تعداد یاران امام چهل و پنج نفر سواره و یکصد نفر پیاده بوده‌اند. (۵). امام (ع)، زهیر بن قین را در سمت راست سپاه و حیب بن مظاهر را در سمت چپ سپاه گمارد و پرچم اسلام را به عباس بن علی سپرد. خیمه‌ها در پشت سپاهیان گمارد و جلو خندقها افراشته شده بود. (۶). به فرمان امام مقداری نی و هیزم فراهم آورده شد و در پشت خیمه‌ها آتش زدند تا مبادا از پشت سر مورد هجوم قرار گیرند. لشکر دشمنان به سوی اردوگاه توحید پیش روی کردند و شمر با دیدن شعله‌های آتش در پشت خیمه‌ها گفت: ای حسین، در همین جهان و پیش از روز رستاخیز به سوی آتش شتاب گرفتی؟ امام در پاسخ وی گفت: تو برای سوختن در آتش دوزخ سزاوارتری. (صفحه ۴۷) خطبه امام < امام در کلام امام، و توییح کوفیان < نصایح یاران امام < بازگشت خالص < اتمام حجت و نفرین سپاه کوفه < ملاقات با عمر بن سعد < نصیحت امام به سپاه کوفه < سخنرانی حر < آغاز جنگ < حماسه‌ی اصحاب < آتش زدن خیمه‌ها < نماز عشق < شهدای خاندان رسالت < تنهایی امام < وداع امام حسین < آخرین وداع < هجوم ناجوانمردانه < شکوه نیایش < پرواز تا ملکوت < تعداد شهدای کربلا (۱) بعضی از منابع روز عاشورا را روز شنبه قید کرده‌اند. (ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۵۹، «جمعه یا شنبه» تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۰). (۲) ارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۹، اخبار الطوال، ص ۳ - ۲، خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲، ص ۴ اعلام الوری، ص ۲۳۷. (۳) معلم، علی، رجعت سرخ ستاره، ص ۶۳. (۴) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۸۱. (۵) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۴. (۶) ارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۵.

خطبه امام

خطبه امام آنگاه امام بر مرکب خود سوار شد و با صدای بلند خطاب به سپاه عمر سعد فرمود: ایها الناس اسمعوا قولی و لاتعجلوا حتی اعظکم بما هو حق لکم علی، و حتی اعتذر الیکم من مقدمی علیکم، فان قبلتم عذری و صدقتم قولی و اعطیتمونی النصف من انفسکم کنتم بذلک اسعد و لم تعطوا النصف من انفسکم «فاجمعوا امرکم و شرکاءکم ثم لا یکن امرکم علیکم غمۃ ثم اقضوا الی و لا تنظرون» (۱) «ان ولی الله الذی نزل الکتاب و هو یتولی الصالحین» (۲). ای مردم، سخن مرا بشنوید و برای جنگ با من شتاب نکنید تا شما را به آنچه شایسته‌ی شماست اندرز دهم و انگیزه‌ی خود را از آمدن به سوی شما بازگویم. اگر گفتار مرا بپذیرید و انصاف دهید، سعادت‌مند خواهید بود و برای جنگ با من دلیلی ندارید و اگر نپذیرفتید و انصاف روا نداشتید شما و هم پیمانانتان همدل شوید و دربار‌ه‌ی من هر چه می‌خواهید انجام دهید و به من مهلت ندهید. (۳) همانا یاور من پروردگاری است که قرآن را فرو فرستاده و او یاور و دوستدار نیکان است. (۴). (صفحه ۴۸) سخنان امان حسین (ع) آن چنان اندوه بزرگی را پدید آورد که زنان آل طه و دختران رسول خدا طاقت از کف دادند و با صدای بلند گریستند. صدای گریه و شیون آنها موجب شد تا امام سخن خود را قطع کند و عباس و علی اکبر را مأمور نماید تا آنان را تسلی دهند و آرام کنند. امام پیغام فرستاد: «صبر کنید که به خدا سوگند فراوان خواهید گریست. (۵). بانوان حرم باشنیدن فرمان امام صدای خود را در سینه حبس کردند و آرام آرام گریستند. مأموریت آرامش خیمه‌های حسین (ع) به عهده‌ی عقیله‌ی بنی‌هاشم و تکیه‌گاه خاندان وحی است؛ زینبی که در همه جا و همه حال از حسین جدا نشده است، و جای جای بوسه‌های پیامبر رحمت، علی (ع) و مادر گرامی خود را بر سر و صورت مظلوم کربلا دیده است و هم اکنون شادی دل رسول خدا را در محاصره‌ی شمشیرهای برهنه‌ی سپاه شقاوت و گمراهی می‌بیند؛ براستی چه مأموریت بزرگی است! (۱) سوره‌ی «یونس» آیه‌ی ۷۱. (۲) سوره‌ی «اعراف» آیه‌ی ۱۹۶. (۳) سوره‌ی «یونس»، بخشی از آیه‌ی ۷۱. (۴) سوره‌ی «اعراب»، قسمتی از آیه‌ی ۱۹۶. (۵) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۸۲، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۲، ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۶۱.

امام در کلام امام، و تویخ کوفیان

امام در کلام امام، و تویخ کوفیان سپس امام خدای را حمد و ثنا گفت و بر رسول خدا و فرشتگان و پیامبران درود فرستاد و فرمود: ایها الناس انسابونی من انا ثم ارجعوا الی انفسکم و عاتبوها و انظرو هل (صفحه ۴۹) یحل لکم قتلی و انتهاک حرمتی؟ الست ابن بنت نبیکم و ابن وصیه و ابن عمه و اول المؤمنین بالله و المصدق لرسوله بما جاء من عند ربه؟ او لیس حمزه سید الشهداء عم ابی؟ اولیس جعفر الطیار عمی؟ اولم یبلغکم قول رسول الله (ص) لی و لآخی. هذان سیدا شباب اهل الجنة؟ فان صدقتمونی بما اقول و هو الحق، و الله ما تعدت الکذب منذ علمت ان الله یمقت علیه اهله، و یضربه من اختلقه، و ان کذبتمونی فان فیکم من أسألتموه اخبر کم، سلوا جابر بن عبدالله الانصاری و ابوسعید الخدری و سهل بن سعد الساعدی و زید بن ارقم و انس بن مالک یخبروکم انهم سمعوا هذه المقالة من رسول الله (ص) لی و لآخی، اما فی هذا حاجز لکم عن سفک دمی؟! اما بعد، نسبت مرا به یاد آورید و ببینید که من کیستم؟ به خود رجوع کنید و از خودش پرسید و بنگرید که آیا کشتن و شکستن حرمت من برای شما پسندیده و سزاوار است؟ مگر من پسر دختر پیامبر شما و پسر وصی و پسر عموی او و نخستین کس از مؤمنان و تصدیق کننده‌ی رسول خدا و آنچه آورده است نیستیم؟ مگر حمزه - سیدالشهدا - عموی پدرم نیست؟ مگر جعفر طیار که با دو بال خود در بهشت پرواز می کند عموی من نیست؟ مگر این سخن معروف و مشهور در میان خودتان را که رسول خدا در مورد من و برادرم فرمود: این دو سرور جوانان بهشتند نشنیده‌اید؟ اگر این سخن مرا تصدیق می کنید که حق است - به خدا سوگند از هنگامی که دانسته‌ام که خداوند دروغگو را دشمن می دارد و دروغگو زیان (صفحه ۵۰) می بینید هرگز دروغ نگفته‌ام - و اگر سخن مرا تصدیق نمی کنید، هنوز کسانی میان شما هستند که اگر از آنها سؤال کنید به شما خبر خواهند داد. از جابر بن عبدالله انصاری یا ابوسعید خدری یا سهل بن سعد ساعدی یا زید بن ارقم یا انس بن مالک پرسید... آیا تنها این حدیث کافی نیست که شما را از ریختن خون من بازدارد - (۱) ... بر فرض که در این سخن شک داشته باشید، آیا در این مورد نیز که من پسر دختر پیامبر شما هستم دچار تردید هستید؟ به خدا سوگند در شرق و غرب زمین در میان شما و دیگران کسی جز من پسر دختر رسول خدا نیست. به من بگویید چرا به کشتن من برخاسته‌اید؟ آیا کسی از شما را کشته‌ام؟ یا مالی از شما را تلف کرده‌ام؟ یا زخمی به کسی زده‌ام که می‌خواهید قصاص کنید؟ (۲) . سپاه عمر بن سعد را سکوتی مرگبار فراگرفت و کسی به سخنان امام پاسخ نگفت. امام پیمان شکنان کوفه را که با نامه و پیغام او رابرای هدایت و نجات خود فراخوانده بودند و هم اکنون شمشیرهایشان را برای کشتن او آماده می‌ساختند در میان صفوف به هم پیوسته‌ی سپاه اموی می‌دید؛ خطاب به آنها فرمود: ای شیبث بن ربیع، حجار بن ابجر، قیس بن اشعث و ای یزید بن حارث، مگر شما برای من ننوشتید که میوه‌ها رسیده و باغستانها سرسبز و چاهها (صفحه ۵۱) پر آب شده است و تو به سوی لشکری آماده خواهی آمد؟ آنان بی شرمانه گفتند: ما چنین ننوشته‌ایم. امام فرمود: «سبحان الله! به خدا سوگند که نوشته‌اید.» شمر که تأثیر سخنان امام را برای وحدت و انسجام سپاه بنی امیه خطرناک می‌دید فریاد زد: او خدا را بر اساس یک حرف می‌پرستد و در گمراهی است و نمی‌داند که چه می‌گوید! (۳) . حبیب بن مظاهر در پاسخ شمر با تندی گفت: به خدا سوگند تو خدا را با حرف می‌پرستی، آن هم با هفتاد زبان؛ و غرق در تباهی و گمراهی هستی، اینکه سخن حسین (ع) را نمی‌فهمی راست می‌گویی، چرا که خدا بر دل تو مهر زده است. پس از این گفت و گو بار دیگر سکوت جمعیت را فرا گرفت. سپس امام فرمود: ای مردم اگر مرا نمی‌خواهید بگذارید از پیش شما به پناهگاه خود در نقطه‌ای دیگر از زمین بروم. قیس بن اشعث گفت: چرا به حکم پسر عموهایت تسلیم نمی‌شوی؟ آنان کاری که دوست نداشته باشی نسبت به تو انجام نخواهند داد و بدی از آنان به تو نخواهد رسید. امام در پاسخ قیس فرمود: «تو هم برادر آن برادری. (۴) آیا می‌خواهی بنی‌هاشم از تو بیشتر از خون مسلم بن عقیل مطالبه کنند؟ نه به خدا سوگند که همچون اشخاص زبون دست در دست آنها نمی‌گذارم و چون بردگان گردن فرود نمی‌آورم و از (صفحه ۵۲) جنگ نمی‌گریزم. (۵) ای بندگان خدا، من به خدای خودم و خدای شما پناه می‌برم از اینکه سنگسارم کنید (۶) ، از هر متکبری که به روز رستاخیز ایمان ندارد، به خدای خود

و شما پناه می‌برم.» (۷). سخنان امام پایان یافت و پس از آنکه از شتر خود پایین آمد به عقبه بن سمرعان دستور فرمود تا شتر را به کناری ببرد و به آن زانو بزند. (۸). (۱) نویری، نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۸۲، حیاة الامام الحسين، ج ۳ ص ۱۸۴. (۲) ارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۷. (۳) تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۳، نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۸۲. (۴) محمد بن اشعث، برادر قیس بن مسلم بن عقیل امان داده بود، ولی او را نزد ابن زیاد برد و آنها را مسلم شهید کردند. (۵) تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۳ «ولا اقر اقرار العبيد» ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۲-۱۰۱، نفس المهموم، ص ۳۰۱-۳۰۰ و نهایتاً الارب، ج ۷، ص ۱۸۳. (۶) سوره‌ی «دخان»، بخشی از آیه‌ی ۲۰. (۷) سوره‌ی «غافر»، بخشی از آیه‌ی ۲۷. (۸) نهایتاً الارب، ج ۷ ص ۱۸۳ و ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۲.

نصایح یاران امام

نصایح یاران امام سخنان امام تردید و دودلی را در سپاه اموی به وجود آورده بود، عمر بن سعد که ادامه‌ی وضعیت را به مصلحت نمی‌دید آماده باش داد و پس از سازمان یافتن سپاهیان، پرچمها افراشته شد و اردوگاه کوچک ارتش یکتاپرستی همانند نگینی در محاصره‌ی نیروهای کوفه قرار گرفت. (۱). عبدالله بن حوزة تیمی در حالی که به ارتش توحید نزدیک می‌شد فریاد زد: آیا حسین در میان شماست؟ و چون دانست امام در نزدیکی اوست فریاد برآورد: ای حسین! تو را به آتش بشارت می‌دهم. امام فرمود: «دروغ گفتی، من بخشنده و شفیع و مطاع نزد پروردگار خود خواهم رفت؛ اما تو کسیتی؟» ابن حوزة خود را معرفی کرد و امام از خدا خواست تا او را در آتش بسوزاند ابن حوزة خشمگین شد و در همین هنگام مرکب او رم کرد و وی (صفحه ۵۳) بر زمین افتاد و در حالی که پایش در رکاب اسب به دام افتاده بود به زمین کشیده می‌شد تا آنکه در میان خندق آتش افتاد. امام چون دعایش را مستجاب دید به نیایش پروردگار پرداخت و گفت: «خداوندا، ما از مقربان درگاه تو، اهل بیت پیامبر تو و ذریه‌ی او هستیم؛ حق ما را از ستمگران باز ستان.» محمد بن اشعث با کنایه و استهزا گفت: چه قرابتی بین تو و پیامبر است؟! امام حسین (ع) از خداوند درخواست کرد تا طعم ذلت و خواری را به وی بچشانند که این دعا نیز مستجاب شد و محمد بن اشعث در ساعتی از روز که از اسب پیاده شده بود توسط عقربی گزیده شد و به کام مرگ افتاد. (۲) مسروق بن وائل که در پیشاپیش سپاه اموی مترصد فرصتی بود تا سر مبارک امام را از بدن جدا کند و به سوی ابن زیاد ببرد با دیدن این وضعیت از سپاه عمر بن سعد جدا شد و با خود عهد کرد که هرگز با اهل بیت پیامبر جنگ نکند. (۳). زهیر بن قین در حالی که خود را کاملاً تجهیز کرده بود خطاب به سپاهیان گفت: ای مردم کوفه، از عذاب خدا بسیار ترسان و بیمناک باشید، اندرز دادن به مسلمان بر هر مسلمانی لازم است و ما تا این لحظه برادر یکدیگر هستیم، دین و آیین ما یکی است و این تا هنگامی پایدار است که میان ما شمشیر کشیده نشود و شما هم اکنون سزاوار اندرز هستید و چون شمشیر فرود آید عصمت و همبستگی از میان می‌رود و در آن صورت هر کدام از ما امتی هستیم. خداوند ما و شما را در مورد فرزندان (صفحه ۵۴) محمد (ص) مورد آزمایش قرار داده است تا بنگرد که ما و شما چگونه رفتار می‌کنیم... (۴). کوفیان زهیر را دشنام دادند و عیدالله بن زیاد را ستودند و چون گفتار او با ایشان به نتیجه نمی‌انجامید امام کسی را مأمور کرد تا به زهیر پیغام رساند که باز گردد. بریر بن خضیر با اذن امام حسین (ع) به مقابل دشمن رفت و گفت: خداوند پیامبر را مبعوث کرد و او مردم را به توحید و یکتاپرستی فراخواند. وی هم بشارت می‌داد و هم از آتش جهنم می‌ترساند. او مشعل تابناکی فراراه انسانها بود؛ اما شما آب فرات را که حیوانات از آن می‌نوشند بر پسر دختر او منع می‌کنید. آیا این است پاداش رسول خدا؟ (۵). پاسخ دادند ما آنها را به عیدالله بن زیاد تسلیم می‌کنیم تا او درباره‌شان تصمیم بگیرد. بریر گفت: آیا قبول نمی‌کنید به همان جایی که از آن آمده است برگردد؟ وای بر شما! مگر نامه‌ها و پیمانهای خود را فراموش کرده‌اید؟ اهل بیت پیامبر را خواسته‌اید تا جانتان را فدای آنان کنید و چون به سوی شما آمدند می‌خواهید آنها را به عیدالله تسلیم نمایید؟ آب را از آنها مضایقه می‌کنید، چه به روز پاسدار حرمت حریم رسول خدا آورده‌اید؟ خداوند شما را سیراب نگرداند که بد مردمی هستید. یکی از سپاهیان گفت: ما سخنان تو را

نمی‌فهمیم. بریر گفت: خداوند را سپاس که بصیرتم را در باره‌ی شما افزود. خداوند از اعمال این مردم بیزاری می‌جویم. ترس خود را در میان آنها بیفکن و چون تو را ملاقات کنند که آنان خشمگین باش. سپاه ظلم به سویش (صفحه ۵۵) تیراندازی کردند و بریر بازگشت. (۶). با وخامت اوضاع حربن یزید به نزد عمر بن سعد رفت و گفت: خداوند قرین صلاحیت بداند، آیا برآستی با این مرد نبرد می‌کنی؟ عمر بن سعد گفت: آری، به خدا سوگند جنگی که آسانترین صورت آن، قطع سرها و جدا شدن دستها باشد. (۷). (۱) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۶. (۲) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۲. خوارزمی می‌گوید محمد بن اشعث در اثر همان عقرب گزیدگی خانه‌نشین شد تا اینکه مختار او را کشت. (مقتل الحسین، ج ۱، ص ۳۴۹). (۳) ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۶۶. (۴) نه‌ایه الارب، ج ۷ ص ۱۸۴ - ۱۸۳. (۵) ابصار العین، ص ۷۱. (۶) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵. (۷) به‌ایه الارب، ج ۷، ص ۱۸۵.

بازگشت خالص

بازگشت خالص حیرت سراسر وجود حر را فراگرفت، او که در اندیشه‌اش چنین سرانجامی را باور نداشت آهسته آهسته به اردوگاه توحید نزدیک شد، و در حالی که لرزه تمامی قامت رشید او را در خود فرو گرفته بود، با سؤال مردی از مهاجران قبلیه‌ی اوس مواجه شد، ای پسر یزید چه قصد کرده‌ای؟ آیا می‌خواهی به حسین حمله کنی؟ حر در حالی که به خود می‌پیچید همچنان غرق سکوت بود که آن مرد گفت: ای پسر یزید کار تو شگفت آور است، به خدا سوگند که هرگز در هیچ اردوگاهی آنچه هم اکنون از تو می‌بینم ندیده‌ام و اگر از من بپرسند که شجاعترین فرد کوفه کیست، کسی جز تو را نام نخواهم برد، این چه حالتی است که از تو می‌بینم؟ حر پاسخ داد: به خدا سوگند خود را در میان دوزخ و بهشت مردد می‌بینم و چیزی را بر بهشت ترجیح نمی‌دهم هر چند مرا قطعه قطعه کنند و آتش بزنند. سپس به محضر امام رفت و گفت: خداوند جانم را فدایت گرداند ای (صفحه ۵۶) پسر رسول خدا، این من بودم که مانع بازگشت تو شدم و در راه پا به پای تو آمدم و در این سرزمین تو را فرود آوردم... در پیشگاه الهی توبه می‌کنم و تا آخرین نفس با تو همراه خواهم بود، آیا توبه‌ام پذیرفته است؟ امام مهربان و بخشنده در حالی که تبسمی زیبا چهره‌ی ملکوتی‌اش را زینت داده بود فرمود: «خدا توبه‌ات را می‌پذیرد و تو را می‌آمرزد.»

اتمام حجت و نفرین سپاه کوفه

اتمام حجت و نفرین سپاه کوفه همه‌ی سپاهیان یاغی اموی تمامی صحرا را پر کرده بود. امام قصد داشت بار دیگر با آنان سخن گوید تا شاید کسی هدایت شود و از گمراهی و ضلالت نجات یابد اما بی‌اعتنایی و هلهله‌ی سپاه، اجازه‌ی سخن را از حجت خدا گرفت، لذا امام به آنها برتافت و فرمود: و لیکم ما علیکم ان تنصتوا الی فتسمعوا قولی و انما ادعوکم الی سبیل الرشاد فمن اطاعنی مان من المرشدين و من عصانی کان من المهلكین و کلکم عاص لامرئ غیر مستمع قولی ملئت بطونکم من الحرام و طبع علی قلوبکم. ولیکم الا تنصتون! الا تسمعون؟! (۱). وای بر شما! چه می‌شود که آرام نمی‌گیرید تا سخن مرا بشنوید؟ من شما را به راه راست می‌خوانم. هر کس سخن مرا بشنود و اطاعت کند، از جمله هدایت شدگان است و هر کس نافرمانی کند نابود می‌شود. چون شکمهایتان انباشته از حرام است و بر قلبهایتان مهر نهاده شده است، به سخنانم گوش نمی‌دهید و مرا (صفحه ۵۷) نافرمانی می‌کنید. وای بر شما! چرا گوش فرا نمی‌دهید و سکوت نمی‌کنید؟ (۲). سخنان امام که از دل دریایی و روح آن بزرگ مرد الهی برخاسته بود، سپاهیان را در سکوت فرو برد و آنها را به ملامت یکدیگر واداشت. پس از آرامش کوفیان امام حسین (ع) ادامه داد: تبا لکم ایتها الجماعه و ترحا، احین استصرختمونا و الهین فاصرخناکم موجین سلتم علینا سیفا کان فی ایماننا و حششتم علینا نارا اقتد حناها علی عدونا و عدوکم، سیفا کان فی ایماننا و حششتم علینا نارا اقتد حناها علی عدونا و عدوکم، فاصبحتم البالفا علی اولیائکم ویدا لاعدائکم بغیر عدل افشوه فیکم و لا- لامل اصبح لکم فیهم و عن غیر حدث کان منا و لا- رأی تفیل عنا، فهلا - لکم الولیات -

ترکتمونا و السیف مشیم و الجاش طامن و الرأی لم يستحصف، و لكن استسرعتم اليها كتطيرالديبي و تداعيتم لها كتداعى الفراش، فسحقا و بعدا لطواغيت الامه و شذاذ الاحزاب و نبذة الكتاب و نفثة الشيطان و محرفى الكلام و مطفئى السنن و ملحقى العهرة بالنسب، المستهزئين الذين جعلوا القرآن عسین. و الله انه لخذل فيكم معروف، قد و شجت عليه عروقكم و تورات علین اصولكم فكنتم اخبث ثمره، شجا للناظر و اكله للغاصب الا فلعله الله على الناكثین الذين ينقضون الايمان بعد توكيدها و قد جعلوا الله عليهم كفیلا، الا و ان الدعى ابن الدعى قد ركز منا بین اثنتین بین الملة - السلة - و الذلة و هیهات منا الدنیة - الذلة - یا بى ذلك الله و رسوله و المؤمنون و حجور طابت و انوف حمیه و نفوس ابيه ان نؤثر طاعة اللثام على مصارع الكرام و انى زاحف اليهم بهذه الاسرة على كلب العدو - قلة العدد - و كثرت العدو (صفحه ۵۸) و خذلة الناصر. ای مردم، ننگ و خواری و حسرت بر شما که با اشتیاق مرا به سوی خود خواندید و هنگامی که فریاد و درخواست شما را اجابت کردم و به سوی شما آمدم، شمشیرهای خود را به روی ما کشیدید و آتش فتنه‌ای را که دشمنان ما و شما افروخته بودند شعله‌ور ساختید، بر ضد دوستان و رهبران خود به پا خاسته‌اید و برای یاری دشمنانتان آماده شده‌اید، بی آنکه دشمن شما به سوی عدالت گام بردارد و یا اینکه به آرزو و درخواستی از شما عمل کند، جز سود حرامی از دنیا که سهم شما شده است و زندگی پست و پر ذلتی که به آن دل بسته‌اید. اگر از شما پرسیده شود که چرا این گونه با ما می‌جنگید، آیا می‌توانید ادعا کنید که ما در دین بدعتی نهاده‌ایم، یا در پاسداری از دین جدمان پیامبر خدا خطایی از ما دیده شده است؟ پس چگونه نابودی و تباهی از آن شما نباشد که از ما رویگردان شده و رهایمان ساخته‌اید و به لشکر دشمن پیوسته و پرچم دشمنی و جنگ افراشته‌اید. چرا که زمان که شمشیرها در نیام و دلها آرام و اندیشه‌ی دشمن خام بود ما را رها نکردید، بلکه سیل ملخ و انبوه پروانه‌ها هجوم آوردید؟ نابود شوید، ای بردگان کنیز، بازماندگان احزاب، کفر و تباهی رها کنندگان قرآن و عاملان شیطان، متعصبان در گناه و تحریف کنندگان کتاب خدا، خاموش کنندگان سنت و قاتلان فرزندان و جانشینان پیامبر، ناپاکان پدرناشناس! آزاردهنده‌ی مؤمنان و یاران راستین رهبران باطل که دین را به بازی گرفته‌اند (صفحه ۵۹) و قرآن را رها و پاره پاره می‌کنند. چه زشت است آنچه فرستادند (اعمال زشت) و عذاب ابدی را جایگاه همیشگی خود ساختند. ای جنگ افروزان، امروز کار شما به جایی رسیده که دشمنان ما را یاری می‌کنید و از یاری ما سر می‌پسجید؟! چرا این گونه نکنید؟ که به خدا سوگند بی وفایی شما شهره‌ی روزگاران است و بنیاد هستی شما به بی‌وفایی استوار و نهال جانتان از آن «بی‌وفایی» سیراب و قلبتان بر آن سرشته و سینه‌های شما بر بی‌وفایی آرام گرفته است. شما تلخ‌ترین میوه‌ی درختی هستید که چون باغبان آن در دهان گذارد راه گلویش را مسدود و چون غاصب آن را در کام نهد گوارا و خوش طعمش می‌یابد. آگاه باشید لعنت خدا بر ستمگران پیمان شکنی است که پس از استوار کردن پیمان خود آن را می‌شکنند. شما بر عهد و پیمانتان خدا را کفیل گرفتید در حالی که ستم پیشه هستید. بدانید که آن انسان پدرناشناس بر دو امر پافشاری کرده است، بین شمشیر کشیدن و تن به خواری سپردن، اما این خواری و زبونی از ما بسیار دور است و خدا و رسول او خواری را بر ما نمی‌پسندند و مؤمنان و دامنه‌های پاکی که ما را پرورده‌اند به آن رضایت نمی‌دهند. بردگی همراه با اطاعت فرومایگان آن قدر ارزش ندارد که از به خاک افتادن به همراهی رادمردان برای آن بتوان گذشت. به خاک افتادن آزاد مردان سرآمد چه حسنی ندارد که از آن بتوان گذشت؟ اطاعت سفالگان چه ارزشی دارد که نتوان رهایش ساخت؟ (صفحه ۶۰) بدانید که حجت را بر شما تمام کردم و راه عذر را بر شما بستم و سرانجام کار شما را بیم دادم، و اکنون که یاران مرا رها کرده‌اند من با همین تعداد کم از خانواده‌ام باجمعیت فراوان شما می‌جنگم.» سپس این اشعار را خواند:

فان نهزم فهزامون قدما وان تغلب فغیر مغلبینا و ما ان طبنا جبن ولکن منا یانا و دوله آخرینا اذا ما الموت رفع عن اناس کلا کله اناخ
 بآخرینا فافنی ذالکم سروات قومی کما افنی القرون اولینا فلوخلد الملوک اذن خلدنا ولو بقی الکرام اذن بقینا فقل للشامتین بنا افیقوا
 سیلقی الشامتون کما لقنا (۳). اگر پیروز شویم که تازگی ندارد م همراه پیروز بوده ایم و اگر هم شکست خوریم ما را شکست
 خورده نمی‌نامند. ترس در سرشت ما راهی ندارد ولی حفظ کردن روحیه‌ی افراد با مرگ آنها منافات ندارد و مرگ ما دولت بعد از

ما را نوید می‌دهد. هر گاه مرگ خود را از خانه‌ی ما و هر خانه‌ای بلند کند به دروازه‌ی دیگری خواهد خواباند. کسی در دنیا نخواهد ماند و پیک مرگ خبر نیستی را به همه می‌رساند، همان گونه که پیشینیان را نیز آگاه کرد. (صفحه ۶۱) اگر فرمانروایان می‌ماندند ما هم باقی می‌ماندیم و اگر بقا برای آزادگان روا بود هر آینه ما هم ابدی می‌شدیم. پس به سرزنش کنندگان بگویید که از خواب غفلت برخیزید! بزودی آنچه را ما دیدیم شما هم خواهید دید. سپس فرمود: الا ثم لا تلبثون بعدها الا کریث ما یرکب الفرس حتی تدور بکم الریح، عهد عهده الی ابی عن جدی فاجمعوا امرکم شرکاء کم ثم کیدونی جمیعا فلا تنظرون (انی توکلت علی الله ربی و ربکم ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم). (۴) اللهم احبس عنهم قطر السماء و ابعث علیهم سنین کسنی یوسف و سلط علیهم غلام ثقیف یسقیهم کأسا مصبره و لا یدع فیها احدا الا قتله بقتله و ضربه و ینتقم لی و لاولیائی و اهل بیتی و اشیاعی منهم فانهم غرونا و کذبونا و خذلونا و انت ربنا علیک توکلنا و الیک انبنا و الیک المصیر. به خدا سوگند که شما هم بعد از ما دیری نمی‌پایید و بیشتر از آنچه سواری پیاده و یا پیاده‌ای سوار شود نخواهید ماند و روزگار سنگ آسیای مرگ را بر سر شما خواهد چرخاند و شما را سراسیمه به سوی فنا خواهد برد. پدرم از زبان رسول خدا مرا بدین روز آگاهی داده بود. اکنون امور خود را گرد آورید و با تابعان خود همدست شوید و مرا مهلت ندهید و آگاه باشید که توکل من بر خداوند جهانیان است و دیدار او را از صمیم قلب خواهانم. (صفحه ۶۲) امام (ع) در پایان دست به دعا برداشت و ایشان را نفرین کرد: خداوندا قطرات باران را از آنها دریغ کن (۵) و قحطیهایی مانند قحطیه‌های یوسف بر جانهایشان برانگیز و آن غلام ثقیفی را بر آنها مسلط کن که با جام پر از زهر آنها را سیراب سازد و از آنها احدی را نگذارد، مگر آنکه او را به قتل رساند و به جای کشتن، کشتن و به جای ضربت، ضربت از آنها برای من و خاندان و یارانم انتقام گیرد، چون اینها ما را دعوت کردند و دروغ گفتند و تنها گذاشتند. تو آفریدگار مایی و تنها به تو توکل می‌کنم و به سوی تو روی نیاز دارم و بازگشت ما به سوی توست. با پایان یافتن سخنان امام، دل‌های مردان خدا سرشار از شور و حماسه شد و میل همراهی و هم‌پروازی با شهدای بدر و احد، قلبهای پاک یاران حسین (ع) را فرا گرفت. معلوم شد که دنیا کوچکتر از آن است که در مدار توجه و اندیشه‌ی امام قرار داشته باشد و آن یگانه فرزانه جام بقا را در جای دیگری جست و جو می‌کند و هشیاران کاروان حسینی نیز لذات و جذبه‌های دنیایی را به بازی گرفته‌اند و این شرایط خطرناک، اوج اعتدال و آرامش و عشق و میل آنها برای خلق حماسه‌ای جاویدان است که در آن عشق، عاطفه، معرفت، و حماسه‌ی ابدی، و عاقبت دنیاخواهی و ریاست طلبی گرفتار مرگی سخت و عبرت آمیز خواهد شد. (صفحه ۶۳) (۱) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹، خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲، ص ۶. (۲) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹ خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲، ص ۶. (۳) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲، ص ۷-۶ مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۳۵-۲۲۳، حیات الامام حسین بن علی، ج ۳، ص ۱۹۴-۱۹۲. کمره‌ای، یک شب و روز عاشورا ص ۱۱۶-۱۰۶. (۴) سوره‌ی «هود» آیه‌ی ۵۶. (۵) سالها پیش خشکسالی شدیدی کوفه را فرا گرفت؛ روزهایی که امام علی (ع) در مسجد کوفه اقامه‌ی نماز جماعت می‌کرد. مردم مضطرب و نگران به سوی او رفتند و از او مدد خواستند. امام آنها را به حسین (ع) دلالت کرد. مردم در حالی که حسین در پیشاپیش آنها بود به سوی صحرا رفتند. دستهای کوچک حسین به سوی آسمان بلند شد و اشک در چشمان پاکش حلقه زد. هنوز بانگ نیایش او قطع نشده بود که ابر سراسر آسمان را پوشاند و بارانی بی‌امان باریدن گرفت. مردم شادمان و شتابان به سوی خانه دویدند و تمامی صحرا مملو از آب شد، پنداشتی دریاست، اما امروز...

ملاقات با عمر بن سعد

ملاقات با عمر بن سعد امام فرمانده‌ی سپاه اموی را به دیدار خود فراخواند و او علی‌رغم میل باطنی‌اش ملاقات را پذیرفت و چون در مقابل حسین (ع) قرار گرفت، امام وی را مورد خطاب قرار داد و فرمود: «تو مرا می‌کشی؟ گمان کرده‌ای که آن فرزند بی‌ریشه که فرزند بی‌ریشه‌ی دیگری است (ابن زیاد) حکومت ری و گرگان را به تو می‌سپارد؟ به خدا سوگند که این گونه نخواهد شد و

این عهدی است که بسته نشده است. هر چه می‌توانی انجام بده که پس از من نه در دنیا و نه در آخرت، شادمان نشوی و سرت را می‌بینم که در کوفه بر نیزه نصب کرد نه و کودکان آن را هدف قرار داده‌اند و بر آن سنگ می‌زنند.» عمر بن سعد خشمگین و در حالی که بغض و ناراحتی قلب او را در خود گرفته بود به سوی سپاهیان خود آمد و گفت: در انتظار چه هستید؟ یکبار بر آنها حمله کنید که یک لقمه بیش نیستند. (۱). (۱) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۰. خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۸. لواعج الاشجان، ص ۲۶۲.

نصیحت امام به سپاه کوفه

نصیحت امام به سپاه کوفه امام هدایت و سفیر سعادت خاندان وحی که اصلاح امور مردم و هدایت آنها را بر مدار خواسته‌ی اراده‌ی خداوند سرلوحه‌ی خروج خود قرار داده بود (۱) و هم اکنون آنها را در خطر بزرگ سقوط به منجلاب و تباهی می‌دید (صفحه ۶۴) یک بار دیگر زبان به نصیحت و خیرخواهی آنان گشود، امام فرمود: الحمد لله الذی خلق الدنيا فجعلها دار فناء و زوال، متصرفه باهلها حالا بعد حال فالمغرور من غرته و الشقی من فتنته، فلا تغرنکم هذه الدنيا فانها تقطع رجاء، من رکن اليها و تخیب طمع من طمع فيها، و اراکم قد اجتمعتم علی امر قد استخطمتم الله فيه علیکم و اعرض بوجهه الکریم عنکم و احل بکم نعمته و جنبکم رحمته، فنعیم الرب ربنا و بئس العبید انتم، اقررتم بالطاعة و امنتم بالرسول محمد (ص) ثم انکم زحفتم الی ذریته و عترته تریدون قتلهم لقد استحوذ علیکم الشیطان فانساکم ذکر الله العظیم فتبا لکم و لما تریدون، انا الله و انا الیه راجعون، هولاء قوم کفروا بعد ایمانهم فبعدا للقوم الظالمین. خداوندی را ستایش می‌کنم که دنیا را آفرید و آن را خانه‌ی فنا و زوال مقرر فرمود و اهل دنیا را در احوالاتی گوناگون قرار داد، آنکه دنیا او را فریب داد بی‌خرد، فریفته دنیا و نگون بخت است. مبادا دنیا شما را فریب دهد که دنیا امید دل‌بسته‌های خود را قطع (صفحه ۶۵) می‌کند و طمع آن کس را که دل‌بسته‌ی اوست نومید می‌سازد. شما را می‌بینم برای انجام کاری اجتماع کرده‌اید که خدا را خشمگین ساخته است و او از شما روی برتافته و کيفرش را بر شما نازل کرده و شما را از رحمت خود دور گردانیده است. نیکو پروردگاری است خداوند ما، و شما بندگان بدی هستید که به طاعت او اقرار و به رسولش ایمان آورده‌اید، ولی بر سر فرزندان و عترت او تاخته و تصمیم به قتل آنها گرفته‌اید، شیطان به شما غلبه کرد و خدای بزرگ را از یاد بردید، نابود شوید با هر آنچه می‌خواهید. همه‌ی ما از خدا هستیم و به سوی او باز خواهیم گشت، اینان جماعتی هستند که پس از ایمان کافر شدند، رحمت پروردگار از ظالمان دور باد. سخنان امام همچون پتکی گران بر وجدانهای خفته‌ی کوفیان کوبیده می‌شد و عمر بن سعد بی‌مناک از ادامه‌ی سخنان امام، خطاب به بزرگان سپاه خود گفت: وای بر شما! با او سخن می‌گویید، به خدا سوگند او پسر همان پدر است که اگر یک روز هم سخن خود را ادامه دهد از گفتار عاجز نشود. شمر در راستای سخنان امیر خود خطاب به امام گفت: این چه سخن است که می‌گویی؟ امام فرمود: «می‌گویم از خدا ترسان باشید و مرا به قتل نرسانید، زیرا کشتن و شکستن حرمت من جایز نیست. من فرزند دختر پیامبر شما هستم و خدیجه جدی من همسر رسول خدا و پیامبر شماست، که فرمود: حسن و حسین آقای جوانان اهل بهشتند.» (۲). (صفحه ۶۶) (۱) امام حسین (ع) قبل از حرکت طی مکتوبی به عنوان وصیت خطاب به محمد بن حنیفه نوشته بود: ... و انی لم اخرج اشرا و لا بطرا و لا مفسدا و لا ظالما و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی (ص) ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و ابی علی بن ابی طالب (ع)، فمن قبلنی بقبول الحق فالله اولی بالحق و من رد علی هذا اصبر حتی یقضی الله بینی و بین القوم بالحق و هو خیر الحاکمین. اما بعد، خروج من بر یزید برای ایجاد فتنه و فساد و یا برای سرگرمی و خودنمایی نیست بلکه خروج من برای اصلاح امور امت جدم رسول خدا (ص) است. من اراده کرده‌ام که امر به معروف و نهی از منکر نمایم و از سیره‌ی جدم و پدرم علی بن ابی طالب (ع) پیروی کنم. اگر کسی دعوت به حق را پذیرفت پس خداوند سزاوارتر به قبول آن است و اگر کسی آن را نپذیرفت من صبر خواهم کرد تا خدای متعال میان من

و این جماعت داوری کند و او بهترین حکم کنندگان است. (۲) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵.

سخنرانی حر

سخنرانی حر فرمان جنگ صادر شد و سپاه بنی‌امیه حمله‌ی خود را به سوی سپاه یکتاپرستی آغاز کرد. حربن یزید که تا لحظاتی پیش امیر لشکر ظلمت بود، قامت افراشت و به سوی خط مقدم نبرد پیش تاخت. او که دلاور انگشت نمای کوفه بود و در شجاعت و دلاورمردی در کوفه هم‌تا نداشت، با چهره‌ای برافروخته و اراده‌ای پولادین مردم و بزرگان کوفه را نهیب زد: ای مردم کوفه، مادرانتان در عزایتان سوگوار باشند و اشک حسرت را بر شما بیاراند، شما این بنده‌ی صالح را به سوی خود خواندید و گفتید در راه او جانبازی می‌کنید، اما هنگامی که به سوی شما آمد او را رها کردید و بر ضد او شمشیر کشیدید، او را نگاه داشته‌اید و مانند استخوان در گلوی شما مانده‌اید. از همه سو او را محاصره کرده‌اید و نمی‌گذارید در این زمین پهناور خدا به سویی رود، مانند اسیر گرفتار شما شده است، او و زنان و خاندانش را از این آب فرات محروم ساخته‌اید درحالی که همه از آن می‌نوشند، پاسدار حرمت محمد (ص) درباره‌ی خاندان او نبودید، خداوند در روز قیامت تشنگی شما را برطرف نکند. صحنه‌ی کربلا مملو از غوغا بود و هر لحظه بیم جنگ می‌رفت. عمروبن حجاج فریاد برآورد: آیا می‌دانید با چه کسانی به نبرد پرداخته‌اید؟ اینان شجاعان و دلاوران کوفه هستند. شما آماده‌ی جنگ با کسانی شده‌اید که خود را برای مرگ مهیا کرده‌اند. مبادا کسی به تنهایی به میدان آنها رود! (۱). (صفحه ۶۷) (۱) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۳ نه‌ایه‌ الارب، ج ۷ ص ۱۸۸ - ۱۸۷.

آغاز جنگ

آغاز جنگ عمروبن سعد برای سازمان دادن سپاه، پرچم جنگ را به غلام خود ذوید (۱) سپرد و خود تیری را در کمان نهاد و به سوی یاران امام پرتاب کرد و با صدای بلند گفت: شما شاهد باشید که من اولین کسی بودم که به سوی آنان تیراندازی کردم. آنگاه دیگران نیز شروع به تیراندازی کردند. (۲). باران تیر، بسیاری از یاران امام را مجروح کرد (۳) و پنجاه نفر به فیض شهادت نایل آمدند. (۴) باران تیر می‌بارید و هر لحظه بزرگ مردی از تبار آسمانیان به خون می‌غلتید و کمی دورتر زینب و زنان حرم امام (ع) در کنار خیمه‌ها دیدگان نگران و دل‌های پردرد و مضطربشان را به آوردگاه دوخته بودند تا شاهد نابترین حماسه‌ی عالم آفرینش در صحنه‌ی کربلا باشند. (۱) بعضی این فرد را (درید) نامیده‌اند. (خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۸). (۲) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۱، نه‌ایه‌ الارب، ج ۷ ص ۱۸۶، لواعج الاشجان، ص ۲۷۰، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۹۰، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۵. وقعه‌ الطوف، ص ۲۱۷. (۳) اعیان الشیعه، ج ۱ ص ۶۰۳. (۴) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۱۲.

حماسه‌ی اصحاب

حماسه‌ی اصحاب یاران و دوستان اهل بیت پیشاپیش خاندان وحی صف آراییی کرده بودند و اجازه‌ی ورود به خط نبرد را به آنها نمی‌دادند و می‌گفتند: «پناه به خدا از اینکه ما زنده بمانیم و شاهد شهادت و به خون غلتیدن شما باشیم.» پرورش یافتگان مکتب حسینی مرگ را به بازی گرفته بودند و هر کدام (صفحه ۶۸) که در مقابل امام هدایت خود قرار می‌گرفتند با تبسمی ملکوتی مقتدای خود را میهمان جشن عشق و ایثار خود می‌کردند. ضیافتی که در آن زن و مرد پاسداری از حریم امامت را افتخار می‌شمردند. مجلس عشق لاهوتیان زمین اهالی آسمان را به وجد آورده بود. آن سان که امام صادق (ع) می‌فرماید: از پدرم شنیدم که چون اصحاب امام (ع)، با سپاه عمرین سعد درگیر شد و آتش جنگ شعله‌ور گردید، فرشتگان آسمانها به فرمان الهی به یاری حسین شتافتند؛ اما امام در پیروزی بر دشمنان و یا ملاقات خداوند، ملاقات حق را برگزید. (۱). در این زمان امام (ع) بانگ

بر آورد: «اما من مغیث یغیثنا لوجه الله؟! اما من ذاب یذب عن حرم رسول الله؟!» (۲). «آیا فریاد رسی هست که برای خدا ما را یاری کند؟ آیا مدافعی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟» عبدالله بن عمیر که همراه با همسر خود ام‌وهب مانند دیگر یاران دین خدا به قیام برخاسته بود، به مقابله با سالم، غلام عبیدالله بن زیاد و یسار، غلام زیاد بن ابیه شتافت و هر دو را از پیش روی برداشت. چون به سوی خیمه بازگشت، ام‌وهب عمود خیمه را برگرفت و در تشجیع همسرش گفت: پدر و مادرم فدایت باد، در برابر ذریه‌ی رسول خدا مبارزه کن و خود به قصد مبارزه با همسرش همراه شد. عبدالله بن عمیر از او درخواست کرد تا به خیمه بازگردد ولی او در حالی که لباس عبدالله را گرفته بود گفت: هرگز تو را رها نمی‌کنم تا در (صفحه ۶۹) کنار تو کشته شوم، تا اینکه به فرمان امام به خیمه بازگشت (۳) و عبدالله بن عمیر همراه با عده‌ای از هر زمان خود به میدان معرکه بازگشتند و جنگ سختی در گرفت، چون غبار جنگ فرونشست، ام‌وهب شوی خود را در ضیافت الهی دید، به سوی او رفت و بر بالین او نشست و در حالی که غبار از رویش می‌زدود گفت: بهشت خداوندی گوارای تو باد، از خدایی که بهشت را روزی تو کرد می‌خواهم که مرا مصاحب تو قرار دهد. در این هنگام غلام شمر عمود آهنین را بر سر وی فرود آورد و آن بانوی شجاع در کنار همسرش به شهادت رسید (۴) زمان بی‌وقفه می‌گذشت و هر لحظه بر آمار شهدا افزوده می‌شد. بسیاری از بزرگان لشکر توحید جان باخته بودند. عبدالله بن عمیر، عمار بن سلام از اصحاب رسول خدا (ص) و علی (ع)، مسلم بن کثیر جانباز سپاه امام علی (ع)، نافع بن هلال نویسنده‌ی حدیث و حافظ قرآن، مسلم بن عوسجه صحابی شجاع رسول خدا (ص)، حرب بن یزید، حبیب بن مظاهر صحابی رسول خدا، محبوب و حامل علوم علی (ع) و بسیاری که هر کدام راهنمایی بودند در میان مردم خویش، به لقای حق نایل شدند. ابن شهر آشوب تعداد شهدای حمله‌ی اول را چهل نفر دانسته، و نام بیست و هشت نفر را ثبت کرده است. (۵). (صفحه ۷۰) (۱) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۱۲، کافی، ج ۱ ص ۴۶۵ با کمی اختلاف. (۲) الملهوف، ص ۴۹. (۳) وقعۃ الطف، ص ۲۱۹ - ۲۱۷، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۲۷، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۹۰، البدایه والنهایه، ج ۸ ص ۸۲. (۴) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۱۳، لواعج الاشجان، ص ۲۷۴. همچنین ذکر شده است که فرزند ام‌وهب از جمله یاران حضرت سیدالشهدا (ع) بود که پس از شهادت پدر به دیدار خدا شتافت و سپاه عمر بن سعد برای ایجاد ارعاب در اردوگاه توحید سر بریده‌ی او را به سوی امام (ع) پرتاب کرد. ام‌وهب سر بریده‌ی فرزند خود را برگرفت و بوسید. (۵) مناقب، ج ۴، ص ۱۱۳.

آتش زدن خیمه‌ها

آتش زدن خیمه‌ها کماکان جنگ ادامه داشت، عمر بن سعد تعدادی از سربازانش را مأمور کرد تا خیمه‌های ال‌الله را از جای در آورند و به آتش کشند. یاران امام برای جلوگیری از محاصره به مقابله پرداختند و چون درگیری شدت گرفت، به فرمان عمر بن سعد خیمه‌ها به آتش کشیده شد. امام فرمود: «بگذارید خیمه‌ها را بسوزانند تا به دست خود راه عبور خود را بسته باشند.» همان گونه که امام می‌فرمود. (۱) این اولین باری نبود که خانه و حرم اهل بیت پیامبر به آتش کشیده می‌شد، اهالی حرم که با دیدن شعله‌های آتش ماجرای مدینه را به یاد می‌آوردند، در حالی که فریاد می‌زدند از خیمه‌ها خارج شدند. عجب صحنه و ماجرای عجیبی! یک سو چکاچکک شمشیر و جنگی نابرابر، سویی دیگر زنان و کودکانی مضطرب و نگران و خیمه‌هایی آتش گرفته، باران تیر که از هر سو بر آن اردوگاه کوچک بارش گرفت است و بانویی که علاوه بر مسئولیت آرامش و هدایت بانوان و کودکان تشنه و بی‌تاب، همه‌ی هستی‌اش را آماج تیر و نیزه و شمشیر می‌بیند و با فروافتادن هر ستاره‌ای دل دریایی‌اش توفانی می‌شود. (صفحه ۷۱) (۱) ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۶۹.

نماز عشق در همین هنگام دیدگان عمرو بن عبدالله الصائدی که وی را ابو ثمامه می‌نامیدند در جست و جوی خورشیدی بود که در التهاب منظومه‌ی حسینی می‌سوخت و حالا در مرکز آسمان، وقت نماز را یاد آور می‌شد. او به امام نزدیک شد و با احترام گفت: فدایت شوم ای ابی عبدالله (ع)، این جمعیت به ما نزدیک شده‌اند و به خدا سوگند من باید پیش از تو کشته شوم، اما مایلم در حالی خدا را ملاقات کنم که با تو نماز خوانده باشم. امام فرمود: «نماز را تذکر دادی، خدای تو را از نماز گزاران قرار دهد!» زهیر بن قین و سعد بن عبدالله در برابر امام قرار گرفتند تا نماز با قامت و قیام حسین (ع) زینت یابد و امر حتمی الهی اقامه شود و چون تیری به سوی امام پرتاب شد سعید بن عبدالله خود را در برابر آن قرار داد تا جان پاک و زلالش را که رنگ خدا گرفته بود به چلچراغ شهادت بیاراید. (۱). با خاتمه‌ی نماز و گذر زمان از تعداد پاسداران حریم ولایت کاسته می‌شد. امام بار دیگر خطاب به اصحاب خود فرمود: «ای بزرگ زادگان پایداری کنید، مرگ مانند پلی است که شما را از سختیها و دردها به سوی بهشت گسترده و نعمت همیشگی الهی عبور می‌دهد. کدام یک از شما ترک زندان را به امید آرامش یافتن در قصر نمی‌پسندد؟ پدرم از رسول خدا (ص) نقل می‌کرد که: دنیا زندان مؤمن و بهشت کافر است و مرگ، پل مؤمن است به سوی بهشت و پل کافر است به طرف جهنم و عذاب الهی. نه به من دروغ گفته شده است و نه من دروغ می‌گویم.» (۲). یاران ولایت بار دیگر نبردی قهرمانانه را آغاز کردند اما شرایط به (صفحه ۷۲) گونه‌ای بود که با شهادت هر نفر خلاء حضورش احساس می‌شد در حالی که کمیت فراوان و گسترده‌ی سپاه دشمن حکایت دیگری داشت، پنداری دریایی بود که پایان نمی‌پذیرفت. (۳). دیدگان امام به عمر بن سعد مغرور افتاد و فرمود: «برای آنچه امروز مشاهده می‌کنی، روزی خواهد رسید که تو آزرده شوی.» آنگاه دست به دعا برداشت: «خداوندا، اهالی عراق ما را فریفتند و با ما خدعه کردند و با برادرم حسین بن علی نیز کردند آنچه می‌خواستند. خدایا شیرازه‌ی امورشان از هم گسسته فرما!» (۴). بالاخره اصحاب و یاران امام جملگی، بی‌رغبت به عالم ناسوت و بلند پرواز به سوی ملکوت، همگی به سوی جایگاه ابدی خود در جوار رحمت رب بال گشودند. به قول شاعر عرب: جادوا بانفسهم فی حب سیدهم والوجود بالنفس اقصی غایة الجود السابقون الی المکارم العلی والحائزون غدا حیاض الکوثر لولا صوارمهم و وقع نبالهم لم تسمع الاذان صوت مکبر «اینها در راه محبت امام خود از جان گذشتند و ایثار جان بالاترین مرتبه جود و بخشش است. آنان که مراتب عالیه پیشی گرفته‌اند، آنهایی هستند که فردا از کوثر می‌نوشند. اگر شمشیرها و تیرهای آن جوانمردان نبود گوشها دیگر صدای اذان مودنان را نمی‌شنید.» (صفحه ۷۳) (۱) لواعج الاشجان، ص ۳۰۲. (۲) معانی الاخبار، ص ۲۷۴. (۳) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۰۴. (۴) ابن سعد، طبقات کبری، ترجمه‌ی امام حسین، ص ۷۲.

شهادت‌های خاندان رسالت

شهادت‌های خاندان رسالت < اولین مبارز علی اکبر > حماسه‌ی علی اصغر

اولین مبارز علی اکبر

اولین مبارز علی اکبر اکنون نوبت به خاندان پیامبر رسیده بود و دیگر کسی از اصحاب برای دفاع از حریم ولایت باقی نمانده بود. فرزندان علی و امام حسن (ع)، جعفر طیار و عقیل مشتاق شهادت بودند؛ امام اولین مبارز خاندان وحی پسر بزرگ امام، علی اکبر بود. او بزرگترین فرزند امام (۱) و مادرش لیلی دختر ابی مره بن عروه بن مسعود ثقفی است. (۲). امام بدون تأمل و درنگ به او اذن میدان داد. هنگامی که علی اکبر راهی میدان شد انگشت سبابه‌ی خود را به سوی آسمان بلند کرد و گفت: خداوندا! بر آنان شاهد باش، جوانی را به سوی آنان فرستادم که از نظر سیما و سیرت و کمال شبیه‌ترین مردم به فرستاده‌ی توست، و هر گاه ما به دیدار پیامبر تو مشتاق می‌شدیم به جمال او نظر می‌کردیم. پرودگارا! برکات زمینی را از آنان دریغ دار، جمعیشان را متفرق گردان و

امراشان را از آنان راضی مگردان! آنان ما را دعوت کردند تا به یاری ما برخیزند اما هم اکنون بر ما تاخته‌اند و از کشتن ما ابایی ندارند و بر آن هستند که کسی از ما زنده نماند.» (۳). سپس امام عمر بن سعد را نفرین کرد و با آواز بلند قرآن تلاوت فرمود: ان الله اصطفى آدم و نوحا و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین ذریه بعضها من بعض و الله سمیع علیم. (۴). (صفحه ۷۴) آنگاه علی اکبر به سپاه بنی‌امیه هجوم برد. (۵) او در حالی که رجز می‌خواند به سوی آوردگاه شتافت. انا علی بن حسین بن علی نحن و بیت الله اولی بالنبی اطعنکم بالرمح حتی ینثنی اضربکم بالسیف احمی عن ابی ضرب غلام هاشمی علوی و الله لا یحکم فنا ابن الدعی «من علی پسر حسین بن علی هستم، به خدا سوگند که ما از همه به رسول خدا نزدیک‌تریم. آن قدر با نیزه بر شما زخم که خم شود، از پدر خود حمایت کنم و باشمشیر بر شما ضربت فرود آورم. آن گونه که زینب‌دهی جوان هاشمی علوی است، به خدا سوگند فرزند بی‌ریشه نمی‌تواند بر ما حکومت کند.» او مانند شیری خشمناک سینه‌ی سپاه بنی‌امیه را از هم می‌شکافت، ولی بتدریج آثار خستگی و تشنگی در چهره‌اش نمایان شد. وی پس از جنگی برجسته و شجاعانه در حالی که بدنش شدت مجروح شود به سوی امام بازگشت و گفت: ای پدر، عطش مرا کشت و سنگینی سلاح دچار زحمتم کرد، آیا جرعه‌ی آبی هست تا توان ادامه‌ی جنگ را بیابم؟ امام به او پاسخ داد: «پسرم، اندکی به مبارزه‌ات ادامه بده، دیری نخواهد گذشت که به دیدار جدم نایل گردی و او تو را آن چنان سیراب کند که دیگر هیچ گاه تشنگی را احساس نکنی.» علی که در این بازگشت کام خشکی‌دهی پدر و امام خود را مشاهده کرد به میدان نبرد بازگشت و در حالی که رجز می‌خواند به مبارزه مقدسش ادامه داد: الحرب قد بانت لها الحقایق و ظهرت من بعدها مصادق (صفحه ۷۵) و الله رب العرش لا نفارق جموعکم او تغمد البوارق «در جنگ است که جوهر مردان آشکار می‌شود و درستی ادعاهای پس از جنگ ظاهر می‌شود. به خداوند عرش سوگند که از شما جدا نمی‌شوم مگر آنکه تیغهایتان غلاف شود.» گروهی بر او تاختند و از هر سو جان شریف او را آماج شمشیرهای خود ساختند (۶) و فریاد علی برخاست: ای پدر جان سلام بر تو، جدم رسول خدا مرا سیراب کرد و امشب در انتظار توست. (۷) بر تو درود می‌فرستد و می‌گوید در آمدنت به نزد ما شتاب کن! سپس فریادی زد و به فیض شهادت نایل آمد. (۸). امام به سرعت بر بالین علی اکبر رفت و صورت را بر رخساره‌اش گذاشت و گفت: «خدا بکشد آنهایی که تو را کشتند و گستاخی را از حد گذراندند و حرمت رسول خدا را شکستند. پس از تو خاک بر سر دنیا!» (۹). در این زمان صدای گریه‌ی امام به قدری بلند شد که تا آن زمان کسی گریه‌اش را چنین نشنیده بود. (۱۰) سر علی را بر دامان گرفت و در حالی که خون از لبهایش پاک می‌کرد صورتش را غرق بوسه ساخت و گفت: «فرزندم از محنت دنیا آسوده شدی. پدرت نیز بزودی به تو ملحق خواهد شد.» (۱۱). زینب کبری پریشان و شتاب زده از خیمه‌ها بیرون دوید و خود را به (صفحه ۷۶) روی علی اکبر انداخت. امام خواهر خود را دلداری داد و در حالی که به جوانان بنی‌هاشم فرمود برادرشان را به خیمه‌ها بازگردانند خود خواهر را به خیمه آورد. (۱۲). هنگامی که علی اکبر را به خیمه بردند، خبر رسید که عون پسر زینب قهرمان بزرگ کربلا نیز شهید شده است. (۱۳) سردار بی‌همتای کربلا که بی‌صبرانه مشتاق ملاقات پدر و جد گرانقدر خود بود و این سرزمین را میقات معراج خود می‌دانست در گذر هر لحظه خود را بیشتر به مراد مطلوب نزدیک می‌دید. او وعده‌های حق و پیش‌بینی‌های عالمانه و حکیمانه‌ی خود در مکه را محقق می‌دید و اهالی لاهوت و ناسوت را متحیر احسان و ایثار خود کرده بود. (۱۴). (صفحه ۷۷) عبدالله و محمد فرزندان مسلم بن عقیل، جعفر و عبدالرحمن، عبدالله و محمد بن ابی سعید، فرزندان عقیل نیز جان خود را تقدیم اسلام کردند و پس از آنکه از خاندان جعفر بن ابی طالب، عبیدالله، محمد و عون فرزندان عبدالله و قاسم بن محمد به شهادت رسیدند، نوبت به فرزندان امام حسن مجتبی (ع) رسید. قاسم بن الحسن که با مخالفت عمو برای رفتن به میدان نبرد مواجه شده بود، آن قدر بر دست و پای امام خود بوسه زد تا اذن میدان گرفت. او جمال حسنی داشت و به قول حمید بن مسلم مانند پاره‌ی ماه بود (۱۵)، اما کلامش از هر شمشیری برنده‌تر می‌نمود: ان تنکرونی فانا ابن الحسن سبط النبی المصطفی المؤمن هذا حسین کالاسیر المرتین بین اناس السقوا صوب المزن «اگر مرا نمی‌شناسید، فرزند امام حسن هستم، او که فرزند پیامبر برگزیده و مورد

اعتماد است. این حسین است که همانند اسیر در میان گروهی است که خداوند آنها را از بارانش سیراب نسا زد. قاسم نیز پس از جنگی شدید هدف ضربت عمر بن سعد از دی قرار گرفت و عمویش را به یاری طلبید. امام بسرعت از میان صفوف دشمن عبور کرد و خود را به قاتل او رسانید، دست او را از بدن جدا کرد و چون (صفحه ۷۸) گروهی به یاری عمر آمدند جنگ در گرفت و پس از آنکه برای لحظاتی درگیری خاتمه یافت امام حسین (ع) بر بالین قاسم حاضر شد و فرمود: «چه قدر بر عموی تو سخت است که او را به کمک بخوانی و از دست او کاری ساخته نباشد و یا تلاش او برای تو سودی نداشته باشد. از رحمت خدا دور باد آنان که تو را کشتند.» (۱۶). آنگاه امام قاسم را به خیمه آورد. ابوبکر و عبدالله نیز در رکاب عمو و امام خود به فیض شهادت نایل آمدند اما حسن بن الحسن که در تاریخ به حسن مثنی معروف است علی رغم مجاهدت و جراحتهای فراوان با وساطت اسماء بن خارجه که از خویشاوندان مادری او بود، زنده ماند و ابتدا به کوفه و پس از التیام جراحتهایا به مدینه رفت. (۱۷) از فرزندان امیرالمؤمنین علی (ع) نیز پس از عبدالله، عثمان، جعفر، ابوبکر، محمد و عباس الاصغر (۱۸) نوبت به عباس بن علی رسید که فرزند بزرگ ام البنین و ستون خیمه‌های ابی عبدالله (ع) بود. حضرت صادق (ع) فرمود: «کان عمنا العباس بن علی نافذ البصیره صلب الایمان، جاهد مع ابی عبدالله و ابلی بلاء حسنا و مضی شهیدا.» «عمویم عباس بن علی دارای بصیرتی نافذ و ایمانی مستحکم و پایدار بود و در رکاب ابی عبدالله (ع) جهاد کرد و نیکو جنگید تا به شهادت رسید.» هنگامی که عباس تنهایی امام را دید اجازه خواست تا عازم میدان (صفحه ۷۹) شود. امام (ع) نگاهش را به چهره‌ی زیبا و دل آرای برادر دوخت و فرمود: «تو صاحب لوا و علمدار من هستی.» عباس گفت: مولای من! سینه‌ام تنگ است و از زنگی خسته شده‌ام و قصد خونخواهی از این دورویان دارم. امام از او درخواست کرد تا برای کودکان حرم کمی آب تهیه کند. عباس که از لبهای خشکیده‌ی زینب و زنان حرم پریشان بود و صدای العطش کودکان جانش را می‌آزرد مشک و نیزه‌اش را برگرفت و پس از شکستن محاصره‌ی فرات وارد آن شد. برای لحظه‌ای قصد آشامیدن آب جاری فرات کرد اما عطش امام و اهل حرم او را از نوشیدن آب بازداشت، گویا می‌گفت: یا نفس من بعد الحسین هونی و بعده لا کنت ان تکونی هذا الحسین شارب المنون و تشرین بارد العین؟! «ای نفس» زندگی بعد از حسین خواری و ذلت است و بعد از او نمایی تا این ذلت را دریابی. این حسین است که شربت مرگ می‌نوشد، تو آب سرد و گوارا می‌نوشی؟! آب نخورده مشک را بر دوش کشید و به سوی خیمه‌ها بازگشت اما کوفیان راه را بر او بستند و از هر سو محاصره‌اش کردند تا اینکه نوفل ازرق دست راست او را از بدن جدا کرد. عباس مشک را به دست چپ گرفت و گفت: والله ان قطعتموا یمینی انی احامی ابدًا عن دینی و عن امام صادق الیقین نجل النبی الطاره الامینی «به خدا سوگند اگر چه دست راست مرا جدا کردید اما من همیشه از دین خود حمایت خواهم کرد و حامی امامی خواهم بود که در ایمانش (صفحه ۸۰) صادق و فرزند پیامبر پاک و امین است.» اما دیری نپایید که دست چپ عباس نیز از بدن جدا شد، اما پسر شجاع علی (ع) مشک را به دندان گرفت. باران تیر مشک را به سینه‌ی عباس دوخت، تیر بر دیدگان نافذ، و عمود آهنین بر فرق عباس اصابت کرد و فرزند ممتاز علی در حالی که دست بر بدن نداشت با صورت از بالای اسب به زمین افتاد و برادر و امامش را صدا زد. چون امام بر بالین عباس حاضر شد فرمود: «الان انکسر ظهری و قلت حیلتي.» «اکنون کمرم شکست و راه چاره مسدود شد.» (۱۹). خبر شهادت عباس، زنان و کودکان حرم را بسیار اندوهگین کرد. (۲۰) با شهادت عباس آثار شکستگی در چهره‌ی امام آشکار شد، و در حالی که با اندوهی فراوان بر زمین می‌نشست اشک بر صورت مبارکش جاری شد. (۲۱) اوضاع بسیار سخت و جانکاه بود، مرگ عباس در باور مخدرات حرم نمی‌گنجید. حضرت سکینه از پدر سراغ عمو را گرفت. زینب در حالی که فریاد و ابرادر سر داده بود به سوی امام آمد. شرح اندوه بزرگ فرزند پاک پیامبر در اندیشه و قلم نمی‌گنجد. امام حسین با دین آنان فرمود: «واضعیتنا بعدک.» (۲۲) سپس این چنین سرود: اخی یا نورعینی یا شقیقی فلی قد کنت کالرکن الوثیق (صفحه ۸۱) ایا ابن ابی نصحت اخاک حتی سقاک الله کاسا من رحیق ایا قمرًا منیرا کنت عونی علی کل النوائب فی المضیق فبعدک لا تطیب لنا حیاة سنجمع فی الغداة علی الحقیق الا الله شکوایی و صبری و

ما القاه من ظماء و ضیق (۲۳). «برادرم، نور چشمانم و پاره‌ی تنم، تو برای من مانند رکنی مطمئن بودی. ای پسر پدرم، خالصانه چنگ کردی تا از پیمان‌های که در آن از رحیق بهشتی است نوشیدی. ای ماه منیرم تو در تمامی مصیبت‌ها و سختی‌ها کمکم بودی، بعد از تو زندگی برای ما تلخ است. فردا من و تو در کنار یکدیگر خواهیم بود. بدان که به خدا شکایت، و برای او صبر می‌کنم و از تشنگی و سختی‌هایی که متحمل شده‌ام به او پناه می‌برم.» بعضی گفته‌اند به علت کثرت جراحت و زخم‌ها امام توانست بدن برادر را به جایی که اجساد سایر شهدا قرار داشت منتقل کند. (۲۴). (۱) ابصار العین، ص ۲۱. (۲) وقعة الطف، ص ۲۴۱، ارشاد مفید، ج ۳ ص ۱۰۶، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۴۰، ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۷۴. (۳) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۳۰، لواعج الاشجان، ص ۳۲۸ - ۳۲۷. (۴) سوره‌ی «آل عمران» آیات ۳۴ - ۳۳. (۵) بحار الانوار، ج ۴۰، ص ۴۲. (۶) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۵۹. (۷) ابصار العین، ص ۲۳. (۸) مقاتل الطالین، ص ۱۱۶. (۹) الملهوف، ص ۴۸. (۱۰) نفس المهموم، ص ۳۱۱. (۱۱) ذریعة النجاة، ص ۱۲۸. (۱۲) الدمعة الساکبه، ج ۴ ص ۳۳۲. (۱۳) زینب الکبری، ص ۱۴۱، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۴۱ - ۳۴۰. (۱۴) امام حسین (ع) هنگام خروج از مکه خطبه‌ای بدین شرح ایراد فرمودند: «الحمد لله ماشاء الله و لا قوة الا بالله و صلى الله على رسوله، خط الموت على ولد آدم مخط القلادة على جيد الفتاة و ما اولهني الى اسلافى اشتياق يعقوب الى يوسف، و خير لي مصرع انا لاقيه، كاني باوصالي تتقطعها عسلان الفلوات بين النواويس و كربلا فيملان منى اكراشا جوفاً و اجرته سغبا، لا محيص عن يوم خط بالقلم، رضى الله رضانا اهل البيت نصبر على بلائه و يوفينا اجر الصابرين، لن تشذ عن رسول الله لحمته و هي مجموعة له فى حظيرة القدس تقربهم عينه و ينجزهم وعده، من كان باذلاً فينا مهجته و موطناً على لقاء الله نفسه فليرحل معنا فاني راحل مصباح انشاء الله تعالى.» «سپاس مخصوص خداوند است، آنچه او خواهد همان شود و کسی را توان انجام کاری نیست مگر کمک او و درود خدا بر فرستاده او باد. مرگ برای فرزندان آدم همانند گردن‌بند بر گردن دختر بسته است و من در آرزوی ملاقات نیاکان خود هستم، آن گونه که یعقوب به دیدار یوسف مشتاق بود. از پیش زمینی که باید محل شهادت من باشد و جسم مرا در خود جای دهد انتخاب شده است و گویی می‌بینم که در سرزمین کربلا بندبند مرا گرگهای بیابان در نواویس (قریه‌ای است که قبیله‌ی حربین یزید در آنجا سکونت داشتند ابصار العین، ص ۱۷) از هم جدا کرده و شکمهای خالی خود را پر می‌کنند، و برای آدمی گریز از تقدیری که قضای الهی رقم زده است مقدور نیست، هر چه رضای خداوند است مورد رضایت ما خاندان رسالت است. بر بالای الهی این آزمایش بزرگ و مهم صبر می‌کنم و پاداش صبرکنندگان با خداست. آنها که با رسول خدا (ص) خویشاوندی دارند از آنها جدا نمی‌شوند و در بهشت در محضر او خواهند بود و دیدگان رسول خدا به دیدارشان روشن می‌شود و این وعده‌ی الهی است که در او خلاقی نیست. هر کس می‌خواهد جان خود را در راه ما فدا کند و خود را برای دیدار خدا آماده می‌بیند با ما همسفر شود که ان شاء الله صبحگاهان حرکت خواهیم کرد.» (۱۵) وقعة الطف، ص ۲۴۳. (۱۶) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۴. (۱۷) حياه الامام الحسين، ج ۳ ص ۲۵۶. (۱۸) بعضی گفته‌اند احتمالاً دو نفر از فرزندان امام علی (ع) به نام عباس در کربلا شهید شده‌اند: یکی عباس الاصغر است که در شب عاشورا به مقام شهادت نایل آمد و مادر او صهباء ثعلبیه نام دارد و دیگری وجود مقدس عباس (ابوالفضل) است که در روز عاشورا به شهادت رسید. وسیلة الدارين، ص ۲۶۲. (۱۹) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۴۲. بعضی گفته‌اند امام (ع) سر برادر در دامان خود گرفت و چون خون از دیدگانش پاک کرد دید عباس گریان است. فرمود: برادر، چرا گریه می‌کنی؟ عباس گفت: چگونه نگریم ای برادر و ای نور چشمانم. در همین زمان روح پاک فرزند رشید ام البنین به ملکوت اعلا پیوست. (وسیلة الدارين، ص ۲۷۴). (۲۰) وسیلة الدارين، ص ۲۷۳. (۲۱) ذریعة النجاة، ص ۱۲۵. (۲۲) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۷۰. (۲۳) وسیلة الدارين، ص ۲۷۳. (۲۴) الدمعة الساکبه، ج ۴، ص ۳۲۴.

حماسه‌ی علی اصغر هم اکنون زمان خلق فاجعه‌ای بزرگ از سوی جنایتکاران اموی و ظهور حماسه‌ای جاویدان از طرف سپاه توحید است. چون امام حسین (ع) دید که سپاه دشمن در کشتن او اصرار دارد قرآن کریم را برداشت و آن را از هم گشود و بر سر گذاشت و ندا داد: «بینی و بینکم کتاب الله و جدی محمدا رسول الله (ص)». «ای مردم چرا خون مرا حلال می‌شمارید؟ آیا من پسر دختر پیغمبر شما نیستم؟ آیا شما قول جدم را در مورد من و برادرم نشنیده‌اید که فرمود: هذان سیدا شباب اهل الجنة.» (صفحه ۸۲) در این هنگام نظرش به خیمه‌ها افتاد و چون در مقابل خیمه‌ها قرار گرفت، کودک شیرخوارش را مشاهده کرد (۱) که لبهایش از تشنگی گداخته بود و می‌گریست. امام آن کودک را به دست گرفت و فرمود: «یا قوم ان لم ترحمونی فارحموا هذا الطفل.» «ای مردم اگر بر من رحم نمی‌کنید بر این طفل رحم کنید.» در این هنگام حرمله بن کاهل با تیری سه شعبه گلوی علی اصغر را هدف گرفت. (۲). خون گلو مشت امام را پر کرد. امام خون سرباز چند ماهه‌اش را به آسمان پاشید و فرمود: «خداوندا اگر پیروزی را بر ما منع فرمودی آن را برای امری نیکوتر مقرر کن و از این مردم ستم پیشه انتقام بگیر!» آنگاه فرمود: «ما هون علی ما نزل بی انه بعین الله.» «آنچه این حادثه را برایم قابل تحمل می‌سازد این است که در برابر چشم خداوند واقع می‌شود.» آنگاه امام خون را به آسمان پاشید و قطره‌ای از آن به زمین (صفحه ۸۳) بازنگشت. (۳) سپس با غلاف شمشیر گوشه‌ای از زمین را حفر کرد و علی را در آن خاک سپرد. (۴) بعضی نیز گفته‌اند امام بر جنازه‌ی کودک خود نماز گزارد و پس از آنکه او را به خون خود آغشته ساخت به خاک سپرد. (۵). گروهی نیز ذکر کرده‌اند که از آسمان ندایی شنیده شد که: ای حسین کودک را به ما بسیار که در بهشت برای او شیردهنده‌ای است. (۶). (۱) بنابر نقل تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۵. در خیمه سربازی یک روزه در انتظار نامگذاری خود است. هنگامی که امام عازم میدان و سوار بر اسب بود کودک را به دست او دادند تا در گوش او اذان بگویند که تیری بر حنجره‌ی کوچک او اصابت کرد. امام در حالی که تیر از گلوی علی اصغر می‌کشید فرمود: «والله لانت اکرم علی الله من الناقه و لمحمد اکرم علی الله من الصالح.» «به خدا سوگند که تو از ناقه گرامیتر و محمد هم از صالح ارجمندتر است.» آنگاه جنازه‌ی خون آلود کودک یک روزه‌ی خود را که در انتظار بازگشت او بودند در کنار فرزندان و برادرزادگان قرار داد. (۲) منتهی الآمال، ج ۱ ص ۷۱۴. به نقل از ثبت ابن جوزی، در تذکره. (۳) علامه محسن امین روایتی را نقل می‌کند که امام خون را بر زمین ریخت. لواعج الاشجان، ص ۳۵۴. (۴) ابصار العین، ص ۲۴. (۵) مقتل الحسین مقرر، ص ۲۷۳، نفس المهموم، ص ۳۵۱. (۶) تذکره الخواص، ص ۱۴۳.

تنهایی امام

تنهایی امام دیگر هیچ کس نمانده بود و امام تنها بود و این تنهایی که با بی‌تابی اهالی حرم صحنه‌ای عجیب آفریده بود در اندیشه و باور انسان خاکی نمی‌گنجد. امام رئوف بار دیگر مردم را به آشتی با خدا فرا خواند: «هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله؟ هل من موحد یخاف الله فینا؟ هل من مغيث یرجوا الله فی اغاثتنا؟ هل من معین یرجو ما عند الله فی اغاثتنا؟» (۱). «آیا کسی هست که از حرم رسول خدا دفاع کند؟ آیا خداپرستی در میان شما وجود دارد تا در مورد ظلمی که بر ما رفته است از خدا بترسد؟ آیا کسی هست که به فریاد رسی ما به خدا دل بسته باشد؟ آیا کسی هست (صفحه ۸۴) که در امداد به چشم امید به پاداش الهی دوخته باشد؟» در مقابل گوشه‌های کر، دیدگان کور و دلهای سنگین حرام خواران سپاه اموی فقط صدای زنان حرم بود که به گریه بلند شد (۲) و فقط زین العابدین که تنها ذخیره‌ی آل محمد (ص) بود قصد یاری کرد که امام مانع وی شد و روی خود را به سوی اجساد مطهر شهدا برگرداند و فرمود: «ای حبیب بن مظاهر و ای زهیر بن قین، ای مسلم بن عوسجه و ای شجاعان و مردان روز جنگ! چرا وقتی صدایتان می‌زنم کلام مرا نمی‌شنوید؟! شما را فرا می‌خوانم ولی اجابت نمی‌کنید؟! شما همگی خفته‌اید و من امیدوارم از خواب شیرین سر بردارید که پرده نشینان خاندان پیامبر بعد از شما یاوری ندارند، از خواب برخیزید، ای افراد باکرامت خاندان پیامبر، و در مقابل ای طغیان و نافرمانی دفاع کنید.» (۳). (۱) طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۰۱. (۲) الملهوف، ص ۵۱. (۳)

الملهوف، ص ۵۱.

وداع امام حسین

وداع امام حسین «یا سکینه، یا فاطمه، یا زینب، یا ام کلثوم! علیکن منی السلام». بانوان حرم با شنیدن خداحافظی به شیون و زاری پرداختند و امام آنها را به خویشنداری دعوت فرمود. سکینه را که بسیار دوست می‌داشت به سینه‌ی خود چسباند و در حالی که اشک از دیده‌اش می‌زدود، فرمود: «... دل مرا با اشک حسرت خویش مسوزان! مادامی که جان در تن من است... ای برگزیده‌ی زنان». (۱). (صفحه ۸۵) سرانجام امام در مقابل چشمهای نگران و اشک آلود اهالی حرم با شمشیر برهنه تنهای تنها در مقابل سپاه جهل و خشونت و ظلم ایستاد و فرمود: انا ابن علی الطهر من آل هاشم کفانی بهذا مفخرا حین افخر و جدی رسول الله اکرم من شی و نحن سراج الله فی الخلق نزه و فاطم امی من سلاله احمد و عمی یدعی ذالجنحین جعفر و فینا کتاب الله انزل صادقاً و فینا الهدی و الوحی بالخیر یذکر و نحن امان الله للناس کلهم نطول بهذا فی الانام و نجهر و نحن و لانه الحوض نسقی و لاتنا بکاس رسول الله مالیس ینکر و شیعتنا فی الناس اکرم شیعه و مبغضنا یوم القیامه یخسر (۲). «من فرزند علی پاک از خاندان هاشم هستم و افتخار می‌کنم و همین افتخار برایم کافی است. جد من رسول خدا بهترین کسی است که بر روی زمین حرکت کرد و ما مشعلهای نورانی خدا در میان خلق هستیم. مادرم فاطمه از سلاله‌ی احمد، و عمویم جعفر است که صاحب دو بال است. کتاب خدا به صدق در میان ما نازل شده است و در ما هدایت و وحی بخوبی ذکر می‌شود. ما امان خدا هستیم برای تمامی مردم که آشکارا و پنهان آن را بیان می‌کنیم. ما صاحبان حوضیم که دوستانمان را با جام رسول خدا سیراب می‌کنیم و این قابل انکار نیست. شیعیان ما در میان مردم گرامی‌ترین پیروان هستند و دشمن ما در روز (صفحه ۸۶) قیامت زیانکار است.» نبرد آغاز شد و امام در حالی که بر سمت راست سپاه اموی می‌تاخت فرمود: الموت اولی من رکوب العار و العار اولی من دخول النار «مرگ از آلوده شدن به عار بهتر است و عار از داخل شدن به آتش.» سپس هنگام تهاجم به سمت چپ کوفیان گفت: انا الحسین بن علی الیت ان لانشی احمی عیالات ابی امضی علی دین النبی (۳). «من حسین فرزند علی هستم که سوگند یاد کرده‌ام تسلیم نشوم. از خاندان پدرم حمایت، و از دین پیامبر خدا پیروی می‌کنم.» امام (ع) پس از جنگی برجسته برای آخرین بار با بیانی شیوا مردم را به حق دعوت فرمود: عبادالله اتقواالله و کونوا من الدنیا علی حذر فان الدنیا لو بقیت لاحد و بقی علیها احد لکانت الانبیاء احق بالبقاء و اولی بالرضا و ارضی باقضاء، غیر ان الله تعالی خلق الدنیا للبلاء و خلق اهلها للفناء فجدیدها بال و نعیمها مضمحل و سرورها مکفهر و المنزل بلغه و الدار قلعه، فتزودوا فان خیر الزاد التقوی و اتقوا الله لعلکم تفلحون. (۴). بندگان خدا، از خد بترسید و از دنیا برحذر باشید! اگر دنیا برای کسی باقی می‌ماند و کسی در دنیا جاودان بود پیامبران خدا سزاوارترین مردم به بقا و اولی به رضا و خشنودی و راضی‌تر به قضای الهی بودند، اما خداوند تعالی دنیا را برای ابتلا و آزمایش خلق، و اهالی آن را برای فنا خلق فرموده است هر چیز نو و تازه‌ی (صفحه ۸۷) آن کهنه می‌شود و نعمتهای دنیا از بی می‌رود و شادیهای آن به تلخی تبدیل می‌شود. دنیا محل ماندن نیست، بلکه محل توشه برگرفتن است، پس توشه بگیرید که بهترین توشه‌ها تقواست، تقوای الهی پیشه کنید تا رستگار شوید. (۱) نفس المهموم، ص ۳۴۶. (۲) طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۰۳. (۳) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۷۴. (۴) حیاة الامام الحسین، ج ۳ ص ۲۸۲.

آخرین وداع

آخرین وداع ووداع آخر امام با اهالی حرم وحی بویژه زینب کبری ماجرای عرشی و تصویری ملکوتی است که نه اندیشه قدرت درک آن را دارد و نه قلم استقامت تحریرش. تلاقی نگاه حسین در نگاه زینب سر مستتر و سنگینی و تلخی آن صعب مستصعب است که به غیر از زینب (س) و حسین (ع) هیچ جانی توان حملش را ندارد. هنگام صبر نبود پس امام خطاب به زنان و دختران

حرم نبوت فرمود: خود را برای سختیها آماده کنید، آگاه باشید که خداوند حافظ و حمایت کننده‌ی شماست، و بزودی شما را از شر دشمنان نجات خواهد داد و عاقبت شما به خیر خواهد رسید و دشمنان شما به بلاها گرفتار شوند و در مقابل رنجها و مصیبتی که تحمل می‌کنید خداوند شما را از انواع نعمتها و کرامتها بهره‌مند خواهد ساخت. پس شکوه نکنید و سخنی بر زبان نیاورید که از قدر و ارزش شما بکاهد. (۱). آنگاه پیراهن کهنه‌ای خواست تا کسی در آن طمع نکند، پس آن پیراهن را چاک زد و بر تن کرد تا غارتگران بنی‌امیه از آن صرف نظر کنند (۲). (صفحه ۸۸) (۱) نفس الهموم، ص ۳۵۵. (۲) الملهوف، ص ۵۱.

هجوم ناجوانمردانه

هجوم ناجوانمردانه به فرمان پسر سعد هنگامی که امام در حال وداع با اهل بیت خود بود، هجوم سراسری آغاز شد. از هر سو تیر می‌بارید و آن بزرگوار سینه‌اش را در مقابل آماج تیرها سپر می‌کرد. امام در برخورد با این ناجوانمردی علت این کینه و دشمنی را جویا شد و پرسید: آیا من حقی را ترک کرده و یا سنتی را تغییر داده‌ام و یا شریعتی را تبدیل کرده‌ام؟ بزرگان سپاه اموی گفتند: این نبرد پاداش کینه‌ای است که از پدر تو به دل داریم، از آنچه با پدران ما در روز بدر و حنین کرد. (۱). امام که دیگر توانش تحلیل رفته بود و رمقی برایش نمانده بود قصد کرد تا لحظه‌ای استراحت کند، اما سنگی بر پیشانی اش نشست و خون، رخساره و محاسن او را در خود گرفت. خواست تا با لباس خود خونها را از چهره برگیرد که تیری سه شعبه بر سینه‌اش اصابت کرد. «بسم الله و بالله و علی مله رسول الله». امام تیر سه شعبه را از پشت خود بیرون آورد و خون مانند ناودان جاری شد. با دست مشتیی از خون دل الهی‌اش را به آسمان پاشید و با مشتیی دیگر محاسنش را رنگ خون کرد و فرمود: «در این حال بمانم تا جدم رسول خدا را ملاقات کنم». (۲). عده‌ای از سپاه به سوی خیمه‌های آل الله به حرکت درآمدند و دیدگان نگران امام به سوی خیمه‌های زنان بود. آخرین توان خود را جمع کرد و در حالی که سراسر بدن مقدسش را خون فراگرفته بود فریاد زد: (صفحه ۸۹) ویلکم یا شیعه آل ابی سفیان ان لم یکن لکم دین و کنتم لا- تخافون یوم المعاد فکونوا احرارا فی دنیا کم هذو و ارجعوا الی احسابکم ان کنتم عربا کما تزعمون. وای بر شما پیروان خاندان ابوسفیان، اگر دین ندارید و از روز قیامت پروایی ندارید، در دنیای خود آزاده باشید و به حسب و نسبت خود بازگردید، اگر گمان دارید عرب هستید. شمر گفت: ای پسر فاطمه (س) چه می‌گویی؟ امام (ع) فرمود: «من و شما در جنگ هستیم، زنان گناهی ندارند؛ به این گروه بگو تا زنده هستم به حرم من تعرض نکنند». شمر درخواست امام را پذیرفت و نیروهای غارت و جنایت از خیمه‌ها فاصله گرفتند، اما هر کس که از راه می‌رسید با شمشیر و نیزه ضربه‌ای به جسم شریف امام وارد می‌ساخت. (۳). (۱) الامام الحسین و اصحابه، ص ۳۰۶. (۲) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۳. (۳) الملهوف، ص ۵۰، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۱، مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴ ص ۱۱۱، ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۷۸.

شکوه نیایش

شکوه نیایش یادگار علی (ع) و پیامبر (ص) بی‌اعتنا به تیغ و زخم سر به سوی آسمان داشت و غرق در نیایش پروردگار بود: اللهم متعالی المکان عظیم الجبروت شدید المحال غنی عن الخلاق عریض الکبریاء قادر علی ما تشاء قریب الرحمه صادق الوعد سابق (صفحه ۹۰) النعمه حسن البلاء قریب اذا دعیت محیط بما خلقت قابل التوبه لمن تاب الیک قادر علی ما اردت تدرك ما طلبت شکور اذا شکرت ذکور اذا ذکرت ادعوک محتاجا و ارغب الیک فقیرا و افرع الیک خائفا و ابکی مکروبا و استعین بک ضعیفا و اتوکل علیک کافیا اللهم احکم بیننا و بین قومنا فانهم غرونا و خذلونا و غدرونا بنا و نحن عتره نبیک و ولد حبیبک محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) الذی اصطفتیه بالرساله و اتممته علی الوحی فاجعل لنا من امرنا فرجا و مخرجا یا ارحم الراحمین. ای پروردگار بلند مرتبه و صاحب قدرت و سلطنت بزرگ و تدبیر و عقابی شدید، بی‌نیاز از خلاق و دارای کبریایی گسترده و توانایی بر هر چه خواهی،

رحمت تو نزدیک و به وعده‌ی خود عمل خواهی کرد، نعمت تو تمام و بلایت نیکو، چون خواننده شوی نزدیک و بر مخلوقات محیط و توبه‌ی نادم را می‌پذیری، بر هر چه اراده کنی نیرومند و بر آنچه خواهی توانایی، چون تو را سپاس گویند پاداش نیکو دهی، و چون یادت کنند یادشان نمایی. تو را می‌خوانم در حالی که محتاجم، رغبتم به سوی توست در حالی که فقیرم. به تو پناه می‌برم در بیم و ترس و در سختیها می‌گیرم و از تو کمک می‌خواهم آنگاه که دچار ضعف هستم بر تو توکل می‌کنم و مرا کفایت می‌کند. پروردگارا، تو بین ما و قوم ما حکم فرما، اینها ما را فریفته و تنهایمان گذاشتند و با ما غدر نمودند، ما عترت پیامبر تویم و فرزند حبیب تو محمد (ص) که او را به رسالت مبعوث فرمودی و امین وحی خود قرار دادی پس در امر ما فرج و گشایش مقرر فرما، ای مهربانترین مهربانان. صبرا علی قضائک یا رب لا اله سواک یا عیث المستغیثین مالی رب (صفحه ۹۱) سواک و لا معبود غیرک، صبرا علی حلمک یا غیث من لا غیث له یا دائما لا نفاذ له یا محیی الموتی یا قائما علی کل نفس بما کسبت، احکم بینی و بینهم و انت خیر الحاکمین. (۱). بر قضا و حکم تو صبر می‌کنم ای خدا، خدایی جز تو نیست، ای فریادرس استغاثه کنندگان، پروردگاری برای من غیر از تو نیست و معبودی جز تو ندارم. بر حکم تو صبر می‌کنم ای فریادرس کسی که جز تو فریادرسی ندارد و ای کسی که ابدی و همیشگی هستی و مردگان را زنده می‌کنی. ای آگاه و ناظر بر تمام اعمال و افعال بندگان، در میان من و اینها حکم فرما که تو بهترین حکم‌کنندگان. (۱) مقرر، مقتل الحسین، ص ۲۸۳ - ۲۸۲.

پرواز تا ملکوت

پرواز تا ملکوت امام محو خدا بود و در حالی که دیگر توانی برای حرکت نداشت به فرمان شمر بار دیگر مورد حمله قرار گرفت. حصین بن تمیم، تیری بر دهان وی زد و ابویوب غنوی جنجره‌اش را هدف قرار داد. هنگامی که امام سعی داشت تیر را از جنجره‌ی خود بیرون آورد عمر بن سعد به او نزدیک شده بود. (۱) زینب کبری نیز در حالی که از خیمه بیرون می‌آمد فریاد می‌زد: ای برادرم، ای آقای من! ای از اهل بیت، کاش آسمان بر زمین سقوط می‌کرد و ای کاش کوهها خرد و پراکنده به صحرا می‌ریخت (۲). زرعه بن شریک با شمشیر دو ضربت سهمگین بر دست چپ و شانه‌ی امام زد و سنان بن انس هم با نیزه ضربتی نواخت که بر اثر آن زینت دوش (صفحه ۹۲) پیامبر بر خاک افتاد؛ افتادنی که دیگر توانی برای برخاستنش نبود. سنان به خولی بن یزید اصبحی گفت سر امام را از بدن جدا کند، اما او به لرزه در آمد و سنان خود سر امام را از بدن جدا کرد و به او سپرد (۳)، بدین سان شریفترین و پاکترین بدن عالم بر خاک کربلا قرار گرفت. کربلا-عجیب‌ترین صحنه‌ی عالم بود، تابلویی کامل و جامع از تمامی تعاریف خیر و شر، داد و بیداد، شقاوت و سعادت، بخل و سخاوت، فاجعه و حماسه، شرک و توحید، جهل و علم، ضلالت و هدایت، زشتی و زیبایی، خشونت و محبت و در یک کلام باطل و حق بود. یک پیکر پاره پاره و غرق در خون و بی‌سر، شناسنامه‌ی توحید و کتاب نبوت تمامی انبیاست، و تمامی عالم وجود حیرت زده‌ی شجاعت و مبهوت سخاوت و سوگوار مظلومیت و محو قداست و سرگشته‌ی حماسه‌ی همیشه جاویدان حسین (ع) است. از ذرات جمادی تا لرزش اندامهای نباتی و جنبش و خروش هر نفسی تا گردش اجرام آسمانی فقط یک زمزمه به گوش جان می‌رسد و آن فریاد «یا حسین (ع)» است. زمین به لرزه افتاد، شرق و غرب جهان تاریک شد و مردم را زلزله و برق فراگرفت، آسمان خون گریست و هاتفی ندا در داد که: به خدا سوگند امام، فرزند و برادر امام و پدر امامان، حسین بن علی (ع) کشته شد. (۴). (صفحه ۹۳) بادها به حرکت در آمد و توفان سرخی که فرصتی برای دیدن نمی‌گذاشت آسمان را پوشاند و گمان کردند عذاب خداوندی بر آنها نازل شده است. (۵) خورشید از تماشای این جنایت تلخ آن چنان چهره در هم کشید که ستارگان آسمان در نیمروز ظاهر شدند و گمان کردند که قیامت برپا شده است. (۶). فرهیختگان دنیا، سعادت فروشان صحنه‌ی کربلا صدای منادی را شنیدند: ای امتی که بعد از پیامبر خود متحیر و گمراه شده‌اید، خداوند شما را به قربان و فطر موفق نگرداند. (۷). در این میان زینب در اندیشه‌ی مأموریت بزرگ خود بود. تمام شب پیش را

بیدار مانده و در نماز و نیایش و عبادت همراه با برادر خود بندگی خالص را بر پا داشته بود و اینک در شعاع تابش سرخ خورشید دهم محرم که میل به سر بردن در فلق داشت برای پاسداری از حریم امامت صالحان و اقامه‌ی اولین نماز شب بی‌حسین (ع) آماده می‌شد و صدای عزیز فاطمه (س) را می‌شنید که دیشب می‌گفت: «یا اختاه لا تنسینی فی نافلة اللیل». «ای خواهر، مبادا در نماز شب مرا فراموش کنی». (۸). از زیر سنگ خون می‌جوشید و آبی آسمانی به سرخی می‌گرایید و تا آن روز هیچ گاه آسمان را آن چنان خونین ندیده بودند. پنداشتی (صفحه ۹۴) که خون می‌گرید. آسمان را سرخی شفق پوشانده بود. (۹). دیگر کار از کار گذشته بود. مرکب خون الود و بی‌سوار امام به سوی خیمه‌ها روان شد. می‌آید از سمت غربت اسبی که تنهای تنهاست تصویر مردی که رفته است در چشمهایش هویدا است بالش که همزاد موج است، دارد فراز و فرودی اما فرازی که بشکوه، اما فرودی که زیباست در عمق یادش نهفته است خشمی که پایان ندارد در زیر خاکستر او گل‌های آتش شکوفاست در جان او ریشه کرده‌ست، عشقی که زخمی‌ترین است زخمی که از جنس گودال اما به ژرفای دریاست در چشم او می‌سراید مردی که شعر رسایش با آنکه کوتاه و ژرف است اما در اوج بلنداست داغی که از جنس لاله‌ست در چشم اشکش شکفته‌ست با سرکشهای آتش در آب و آینه پیدا است هم زین او واژگون است هم یال او غرق خون است جایی که باید بیفتد از پای زینب همین جاست دارد زبان نگاهش با خود سلام و پیامی گویی سلامش به زینب اما پیامش به دنیاست افتاد امام من از پای، تا آنکه مردی بتازد در صحنه‌هایی که امروز در عرصه‌هایی که فرداست (۱۰). (صفحه ۹۵) امام در سن ۵۶ سالگی، در روز جمعه، دهم محرم الحرام سال ۶۱ هجری ساعتی بعد از نماز ظهر به شهادت رسید (۱۱) و نقل شده است که بر پیراهن امام (ع) بیش از یکصد نشانه از ضربت شمشیر و نیزه و تیر مشاهده شد. ابومخنف از امام صادق (ع) روایت می‌کند که بر بدن امام حسین (ع) جای سی و چهار زخم شمشیر و سی و سه زخم نیزه دیده شده است (۱۲)؛ اما غیر از ضربات نیزه و شمشیر آثاری از کبودی بر تن امام خودنمایی می‌کرد که حضرت زین العابدین آنها را آثار بند انبانهایی می‌دانست که او نیمه شبها آرزوقه‌ی فقیران و مستمندان را در آنها قرار می‌داد. (۱۳). (۱) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۵. (۲) ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۷۸. (۳) ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۷۸، نهایت الارب، ج ۷ ص ۱۹۶ - ۱۹۵، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۰۳. بعضی از مورخان نیز شمربین ذی الجوشن را قاتل امام دانسته‌اند، الاستیعاب، ج ۱ ص ۳۹۵، ابصار العین، ص ۱۴، بعضی نیز خولی بن یزید را قاتل امام می‌نامند. کشف الغمه، ج ۲ ص ۵۱ و مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴ ص ۱۱۱. (۴) ذریعة النجاة، ص ۱۴۷. (۵) الملهوف، ص ۵۳. (۶) الصواعق المحرقة، ص ۱۱۹ و مختصر تاریخ ابن عساکر، ج ۷ ص ۱۴۹. (۷) علل الشرایع، ج ۲ ص ۷۶. (۸) زینب الکبری، ص ۹۱. (۹) تذکره الخواص، ص ۲۷۳، تاریخ الخلفاء ابن عساکر، ص ۲۰۷، البدایة و النهایة، ج ۸ ص ۲۰۱، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۲۸ - ۲۲۶ و بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۲۰ - ۲۰۱. (۱۰) شعر از محمد علی مجاهدی. (۱۱) مقاتل الطالبین، ص ۷۸. بلاذری می‌گوید شهادت امام، روز شنبه، مصادف با عاشورا است و گفته شده روز جمعه بوده است. انساب الاشراف، ج ۳ ص ۱۸۷. ابن شهر آشوب نیز روزهای شنبه، جمعه و دوشنبه را نیز به عنوان ایامی که احتمال عاشورا در آنها می‌رود نقل کرده است. مناقب، ج ۴ ص ۷۷. (۱۲) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۰۳، معالم المدرستین، ج ۳ ص ۱۳۵، الملهوف، ص ۵۴. (۱۳) بحار الانوار، ج ۳ ص ۱۹۱ - ۱۹۰.

تعداد شهدای کربلا

تعداد شهدای کربلا بلاذری می‌گوید تمامی کسانی که با حسین (ع) کشته شدند، هفتاد و دو مرد بوده‌اند. (۱) شیخ مفید نیز سی و دو نفر سواره و چهل پیاده را از شهدای عاشورا دانسته (۲) و ابن اثیر نیز همین تعداد را تأیید کرده است. اما مسعودی تعداد شهدای کربلا را هشتاد و نه نفر می‌داند (۳) سیدبن طاووس تعداد شهدا را هفتاد و هشت نفر بیان کرده است. (۴) علامه مجلسی نیز از قول (صفحه ۹۶) محمدبن ابی طالب تعداد شهدای کربلا را هشتاد و دو نفر دانسته است (۵) و شیخ عباس قمی نیز از قول امام باقر (ع)

نقل کرده که تعداد شهدا یکصد و چهل و پنج نفر بوده است. (۶). امام (ع) هنگام شهادت پنجاه و هشت سال سن داشتند که هفت سال آن در کنار رسول خدا، سی سال همراه پدر و ده سال نیز با برادر بزرگوارش سپری شد و مدت امامت ایشان یازده سال بوده است. (۷). (صفحه ۹۷) (۱) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۰۵. (۲) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۹۵. (۳) مروج الذهب، ج ۳ ص ۶۱. (۴) الملهوف، ص ۶۰. (۵) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۴. (۶) نفس المهموم، ص ۲۳۶. (۷) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۳۳، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۱۹. مسعودی سن امام را هنگام شهادت پنجاه و پنج سال می‌داند، مروج الذهب، ج ۳ ص ۶۲، سبط بن الجوزی نیز سن امام را هنگام شهادت پنجاه و شش سال و پنج ماه ذکر کرده است. (صفوه الصفوة، ج ۱ ص ۳۸۷).

بعد از واقعه

بعد از واقعه مردمی که از خداوند روی گردانده بودند تا دنیا را دریابند از هیچ عملی رویگردان نبودند. آنها حتی در به غارت بردن لباسهای امام نیز بر یکدیگر سبقت می‌گرفتند، آنچنان که عده‌ای بر اساس غارتگری خود، شهره‌ی خاص و عام شدند و نام آنها با همان شهرت در تاریخ ضبط شد. فرزندان بحرین کعب تمیمی که لباسهای امام را از بدن مقدسش بیرون آورده بود بنوسراویل نامیده شدند. فرزندان آنان که بر پیکر امام اسب تاختند بنو السرج (۱) و فرزندان نیزه داری که سر امام (ع) را حمل می‌کرد بنواسنان و فرزندان کسی که پشت سر نیزه‌دار تکبیر می‌گفت بنوالمکبری لقب گرفتند... (۲). پس از غارت لباسهای امام، سپاهیان به سوی خیمه‌ها هجوم بردند؛ (صفحه ۹۸) لحظاتی تلخ و جانکاه که زینب کبری بیش از همه تلخی و مخاطرات این تهاجم وحشیانه را احساس می‌کرد؛ چرا که از یک سو پاسبان خیمه‌ها بود و از طرف دیگر حفظ جان برادر زاده و امام زمانش را بر عهده داشت. دختر علی (ع) که منش و خلق و خوی کوفیان و اعراب را می‌دانست بانگ برآورد: ای عمر بن سعد سپاهیان خود را از تعجیل و شتاب در غارت خیمه‌ها بازدار! خود آنچه اسباب و زیور آلات است به شما واگذار می‌کنیم، مبادا دست نامحرمان به سوی خاندان رسول خدا دراز شود. تمامی وسایل و زیورآلات حتی گوشواره‌های فاطمه بنت حسین (ع) نیز که یادگار امام (ع) بود در نقطه‌ای ریخته شد و پس از آنکه زنان و کودکان در گوشه‌ای اجتماع کردند، دختر شجاع علی (ع) فریاد زد: هر کس میل دارد وسایل دختران علی (ع) و فاطمه (س) را بردارد بیاید. عده‌ای پیش آمدند و هر چه بود غارت کردند. گروهی به سوی خاندان پیامبر هجوم آوردند و چادر و مقنعه از سر ایشان کشیدند که عمرین سعد آنها را از این عمل بازداشت. (۳). حکایتی عجیب <وداع تلخ کاروان اهل بیت رسالت با سالار شهیدان و یاران با وفایش > دفن بدنهای مطهر شهدا < کوفه در انتظار اسیران > افشاگری خاندان رسالت < در بارگاه ابن زیاد > از کوفه تا شام < سرزمین شام > در مجلس یزید < امام باقر در مجلس یزید > افشاگری امام سجاد < درخواست امام زین العابدین > حرکت از شام < خطبه‌ی امام سجاد (۱) > بعضی از آنها نعل اسب خود را با قیمتی گزاف به مردم فروختند و مردم غافل و تحمیق شده با افتخار آن نعلها را بر سر در خانه‌های خومد آویزان کردند. (۲) کراچکی، کنزالفوائد، ص ۳۵۰ - ۳۴۹، کتاب التعجب، شگفتیهای تاریخ اسلام آمده است. (۳) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۰۴.

حکایتی عجیب

حکایتی عجیب پس از به آتش کشیده شدن خیمه‌ها، زنان و کودکان بیرون دویدند. نامردی گوشواره‌ی ام کلثوم را به غارت برد و در حالی که می‌گریست متوجه‌ی خلخال فاطمه دختر امام شد. وی با تعجب پرسید: چرا گریه می‌کنی؟! مرد مهاجم گفت: چگونه نگریم در حالی که اموال دختر رسول (صفحه ۹۹) خدا (ص) را غارت می‌کنم. فاطمه با دیدن عطوفت او گفت: پس چنین مکن! آن مرد گفت: می‌ترسم که دیگری آن را بردارد. (۱). زینب (س) در مقابل خیمه‌ی علی بن الحسین (ع) ایستاده بود و از حضرت زین العابدین (ع) که بر اساس مشیت و اراده‌ی آسمانی به عنوان حفظ ذخیره‌ی الهی در بستر بیماری بود مراقبت می‌کرد؛ بناگاه

مردی با چشمان آبی وارد خیمه شد و به قصد قتل و غارت، امام را به گوشه‌ای پرتاب کرد. زینب (س) بسرعت به برادرزاده نزدیک شد و گفت: او هرگز کشته نمی‌شود مگر من کشته شوم. پس آنها دست از او کشیدند. (۲) در این هنگام در حالی که زنان و فرزندان آل الله در خیمه بودند، دژخیمان غارتگر بنی‌امیه در حالی که فریاد می‌زدند: «احرقوا بیوت الظالمین!» «خیمه‌های ظالمان را بسوزانید.» خیمه‌ها را به آتش کشیدند. حضرت زین العابدین (ع) در تمام عمر خود از این صحنه‌ی عاشورا به تلخی یاد می‌کرد و با یادآوری آن محزون می‌شد و می‌گریست. (۳). پس از غارت و به آتش کشیدن خیمه‌ها به فرمان عمر بن سعد و در اجرای فرمان عیدالله بن زیاد ده نفر از سپاهیان کوفه با اسبهای قوی هیکل بر بدن مطهر امام (ع) تاختند به گونه‌ای که سینه‌ی مبارک او را درهم کوبیدند (۴)؛ سپس در حالی که اجساد خاندان رسالت در صحرای کربلا پراکنده بود عمر بن سعد فرمان جمع‌آوری کشتگان سپاه خود را داد و پس از نماز بر آنان، همگی را به خاک سپردند. (۵). (صفحه ۱۰۰) عمر بن سعد در عصر روز دهم، خولی بن یزید اصبحی و حمید بن مسلم ازدی را برای ارائه گزارش خاتمه‌ی جنگ به سوی عیدالله فرستاد (۶) و خولی که سر بریده‌ی امام (ع) را همراه خود داشت، هنگامی به کوفه رسید که درهای دارالحکومه را بسته بودند و بناچار بدون ملاقات با عیدالله به سوی خانه‌ی خود رفت و سر پاک و مقدس امام را در زیر تشتی قرار داد. زن خولی که متوجه شد وی چیزی را در زیر تشت پنهان می‌کند از او سؤال کرد آن چیست؟ خولی پاسخ داد: چیزی برایت آورده‌ام که همیشه بی‌نیاز باشی، اکنون سر حسین (ع) در خانه‌ی توست. همسر خولی برآشفته و گفت: وای بر تو! مردم سیم و زر به خانه می‌آورند و تو سر پسر دختر پیامبر را برایم آورده‌ای؟! به خدا سوگند هرگز با تو در یک خانه زندگی نمی‌کنم و از جای خود برخاستم و به صحن خانه رفتم. وی می‌گوید: به خدا سوگند نوری را دیدم که همانند ستون از آن تشت تا آسمان به هم پیوسته بود و مرغان سفیدی را دیدم که برگرد آن تشت تا بامداد می‌چرخیدند و چون صبح شد خولی سر امام را نزد عیدالله بن زیاد برد. (۷). عمر بن سعد دستور داد سرهای سایر شهدا را نیز از بدن جدا کنند و بدین شرح در میان قبایل تقسیم شد: قبیله‌ی کنده که ریاست آنها با قیس بن اشعث بود، ۱۳ سر. قبیله‌ی هوازن به فرماندهی شمر بن ذی الجوشن، ۱۲ سر. قبیله‌ی تمیم، ۱۷ سر. قبیله‌ی بنی‌اسد، ۱۶ سر. (صفحه ۱۰۱) قبیله‌ی مذحج، ۷ سر. سایر مردم، ۱۳ سر. (۱) شیخ صدوق، امالی، مجلس ۳۱، حدیث ۲. (۲) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۰۱. (۳) حیاة الامام الحسین، ج ۳ ص ۲۹۸. (۴) حیاة الامام الحسین، ج ۳ ص ۳۰۳. (۵) تاریخ ابن خلدون، ج ۲ ص ۳۶. (۶) الملهوف، ص ۶۰. (۷) تاریخ طبری، ج ۵ ص ۴۴۵.

وداع تلخ کاروان اهل بیت رسالت با سالار شهیدان و یاران باوفایش

وداع تلخ کاروان اهل بیت رسالت با سالار شهیدان و یاران باوفایش سپاه بنی‌امیه بعد از واقعه‌ی عاشورا دو روز دیگر در کربلا توقف کرد. سپس همراه با اهل بیت عصمت در حالی که علی بن الحسین همچنان بیمار بود به سوی کوفه حرکت کردند. (۱). کاروان آماده‌ی حرکت بود، گلیمها بر جهاز شتران انداخته شده بود و اهل بیت امام حسین (ع) با آن همه مصیبت‌های بزرگ چاره‌ای جز ترک اجساد مطهر عزیزان خود نداشتند. دل‌های به آتش کشیده شده‌ی بانوان حرم قدس ولایت بیش از گذشته در التهاب افتاد، بجای گذاشتن اجساد مقدسی که هنوز در سطح بیابان کربلا پراکنده بود برایشان کشنده و غیرقابل تحمل بود؛ برآستی که توان تحمل این مصیبت بسیار فراتر از طاقت بنی‌آدم است. هر قبیله سرهایی را که در اختیار داشت بر نیزه افراشته و در مقابل دیدگان آل پیامبر قرار داده بود و چون گام بر می‌داشتند تکبیر می‌گفتند در حالی که به قول بلاذری به قتل امام، تکبیر و تهلیل را کشته بودند. (۲). اسیران را از مقابل بدنهای قطعه‌قطعه شده‌ی شهدا عبور دادند و هر کدام با عزیزان خود به نوعی سخن گفتند. کلام زینب کرار کربلا که صبر را وامدار تحمل خویش کرده است حکایتی دیگر است؛ اولین کلام دختر (صفحه ۱۰۲) قهرمان علی (ع) این است: «اللهم تقبل منا هذا القربان.» (۳). «پروردگارا این قربانی را از ما پذیرا باش.» آنگاه جد بزرگوار خود را مورد خطاب قرار داد

و گفت: «یا محمداه صل الله عليك ملائكة السماء! هذا الحسين بالعرء، مرمل بالدماء، مقطع الاعضاء، و بناتك سبايا و ذريتك مقتلة، تسفی عليه الصبا»، فابكت كل عدو و صديق. (۴). «ای رسول خدا، ای کسی که ملایکه‌ی آسمان بر تو درود می‌فرستند، این حسین (ع) توست که در صحرا افتاده و در خون غلتیده و پیکر او قطعه قطعه است. ای محمد (ص)! دختران تو اسیر شده‌اند و باد صبا بر آنها می‌وزد.» پس هر دوست و دشمنی را گریاند: هر جا که بود آهویی از دشت پا کشید هر جا که بود طایری از آشیان فتاد ناگاه چشم دختر زهرا در آن میان بر پیکر شریف امام زمان فتاد شد وحشتی که شور قیامت زیاد رفت چون چشم اهل بیت بر آن کشتگان فتاد پس با زبان پر گله آن بضعة البتول رو بر مدینه کرد که یا ایها الرسول این کشته‌ی فتاده به هامون حسین توست این صید دست و پا زده در خون حسین توست (۵). (صفحه ۱۰۳) سپس در حالی که به آرامی می‌گریست و قارش همه را به یاد فاطمه (س) انداخته بود، گفت: «یا حزناه یا کرباه الیوم مات جدی رسول الله (ص)، یا اصحاب محمداه هؤلاء ذریة المصطفی یساقون سوق السبایا.» (۶). «امروز جدم رسول خدا از دنیا رفته است. ای اصحاب پیامبر، اینها ذریه و فرزندان رسول خدا هستند که آنان را مانند اسیران می‌برند.» رفتار شکوهمند زینب در مقابل سپاهیان اموی آنها را دچار بهت کرده بود و بسیاری از آنها در مقابل بزرگی و عظمت دخت علی (ع) انگشت حیرت می‌گزیدند و عده‌ای نیز پریشان احوال می‌گریستند، اما دل‌کنند و رفتن و عالی‌ترین گوهرهای آسمانی و میوه‌های باغ بهشتی را در بیابان رها کردن بسیار سخت است، ولی زینب دریافته است که برنامه‌ریزان تبلیغاتی دشمن درصدد جست و جوی نقطه ضعفی از خاندان حسینی (ع) هستند، لذا وقتی پریشان احوالی حضرت زین العابدین (ع) را بر بلا-تکلیفی و رها ماندن اجساد شهدا دید فرمود: پسر برادرم، از آنچه می‌بینی نالان نباش! به خدا سوگند این پیمانی است از پیامبر خدا به جد و عمو و پدر تو. خداوند از مردم پیمان گرفته است، مردمی از همین امت که فرعونهای زمین آنها را نمی‌شناسند اما فرشتگان آسمان با آنها آشنا هستند. آنان این پیکرهای پاره پاره را جمع می‌کنند و در این دیار و بر فراز مرقد حسین (ع) پرچی می‌افرازند که هرگز کهنه نخواهد شد و در گذر روزها و سالها آسیب نمی‌بیند. (۷). عجیب است که امان زین العابدین (ع) نیز علی رغم همه‌ی دردها و التهاب و تبی که داشت از عمه‌اش زینب غافل نبود و او بود که فرمود: (صفحه ۱۰۴) عمه‌ام نماز شب یازدهم را نشسته می‌خواند. (۸). به هر حال فاصله‌ی کربلا تا کوفه علی رغم اینکه زنان و کودکان از شب عاشورا دیدگان را بر هم نهاده بودند و قلبهای آنان سرشار از درد و مصیبت بود و زین العابدین (ع) را بر مرکب بسته بودند، شبانه طی شد. کاروان رفت در حالی که پیکرهای مقدس شهدا در صحنه‌ی نبرد باقی مانده و خاک بر آنها نشسته بود. مردی از بنی‌اسد می‌گوید: منظره‌ای بسیار حزن آور بود؛ از بدنهای مطهرشان به آسمان نور می‌تابید و نسیمی که بر اجسادشان می‌گذشت عطر آگین بود... شب هنگام به صحنه‌ی کارزار نگاه می‌کردم، در کنار هر بدن نوری دیدم که همچون شمعی می‌درخشید و صدای ناله‌ای به گوشم رسید که می‌گفت: زخم نیزه و شمشیر بدنهایشان را دگرگون کرده ولی کرامت و بزرگواریشان تغییر نکرده است. (۹). در این میان پیکر پاک آقای جوانان بهشت به گونه‌ای بود که هر دل‌سنگی را پاره می‌کرد، ولی انوار خداوندی از اطراف آن بدن مطهر ساطع بود و بوی عطر از اطراف آن به مشام می‌رسید. (۱۰). (۱) ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۸۱. بعضی نیز گفته‌اند بعد از عاشورا تا غروب روز یازدهم در کربلا ماند. (۲) انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۱۳. (۳) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۰۷. (۴) ابن اثیر، کامل ج ۴ ص ۸۱، نهاییه الارب، ج ۷ ص ۲۰۰، وقعة الطف، ص ۵۹، انساب الاشراف، ج ۳ ص ۲۰۶. (۵) ترکیب بند محتشم. (۶) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۵۹. (۷) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۰۸، شهیدی جعفر، زندگانی علی بن ابی طالب، ص ۵۱. (۸) زینب الکبری، ص ۹۱ - ۹۰. (۹) مدینه المعجز، ج ۴ ص ۷۰. (۱۰) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۱۸.

دفن بدنهای مطهر شهدا

دفن بدنهای مطهر شهدا بعد از رفتن کوفیان عده‌ای از قبیله‌ی بنی‌اسد قصد تجهیز و تدفین شهدای کربلا را کردند، اما چون کدام

سر بر بدن نداشتند و لباس بسیاری از آنها ربوده شده بود قابل شناسایی نبودند. آنها متحیر مانده و به دنبال (صفحه ۱۰۵) چاره‌ای بودند که امام سجاد (ع) به یاری آنها شتافت و به دفن بدن مطهر امام اقدام کرد. امام در حالی که بشدت می‌گریست فرمود: «طوبی لارض تضمنت جسدك الطاهر، فان الدنيا بعدك مظلمة والاخرة بنورك مشرقة، اما الليل فمسهده و الحزن فسرمد، اویختار الله لاهل بیت دارك التي انت بها مقيم و عليك مني السلام یا بن رسول الله و برکاته.» «آفرین بر سرزمینی که پیکر طاهر تو را در خود گرفته است. دنیا پس از تو تاریک و آخرت به نور تو روشن است. دیگر شبها خواب ندارم و اندوه مرا پایانی نیست، تا اینکه خداوند خاندان تو را به تو ملحق سازد و در سرای تو جای دهد. سلام من بر تو ای رسول خدا، و رحمت و برکات خدا بر تو باد.» سپس روی قبر نوشت: «هذا قبر الحسين بن علی بن ابی طالب الذی قتلوه عطشانا غریبا.» سپس علی اکبر را در پایین پای امام به خاک سپرد و آنگاه شهدا را در نزدیکی هم دفن کرد و در این راه بنی‌اسد همراهی کردند. (۱). امام در هنگام دفن عباس بن علی نیز بشدت گریست. (۲) در مجموع به نظر می‌رسد اجساد مطهر شهدای کربلا شب دوازدهم دفن شده باشند. (۳). (صفحه ۱۰۶) (۱) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۲۶. (۲) حیاة الامام الحسین، ج ۳ ص ۳۲۴. امام باقر (ع) نیز خاکسپاری و نماز بر امام حسین (ع) را از ناحیه‌ی حضرت زین العابدین (ع) می‌دانند. شبر، جلاء العیون، ج ۲ ص ۱۶. امام رضا (ع) نیز همین گونه می‌فرماید. بحارالانوار، ج ۴۸، ص ۲۷۰. (۳) الامام الحسین و اصحابه، ص ۳۸۲ - ۳۸۰.

کوفه در انتظار اسیران

کوفه در انتظار اسیران کوفه مهبای حضور کاروان خروج کنندگان! بود و کوفیان که کوچه‌ها و خیابانها را آب و جارو کرده بودند دسته دسته و گروه گروه چشم به مبادی ورودی داشتند تا هر کدام در این جشن و شادمانی بزرگ سهیم باشند. به فرمان عبیدالله بن زیاد سردر ایوان دارالاماره را گنج تازه کشیدند. سپاه امیرالمؤمنین یزید! بر فردی که بر ضد حکومت شورش کرده بود غلبه یافته و نوع برخورد و رفتار کوفیان با کاروان اسراء قابل پیش بینی بود. بالاخره انتظار به پایان رسید. رؤس شهدا در حالی که بر نیزه‌ها قرار داشت پیشاپیش غافله‌ی اسرا از طریق خیابانهای اصلی منتهی به دارالاماره راه می‌پیمود. (۱). اما اولین سری که بر نیزه زدند سر عمرو بن حمق خزاعی است. (۲) به هر حال کاروان را در بازار کوفه می‌گرداندند، مردی می‌گوید، در بازار کوفه بودم در حالی که از شهادت حسین (ع) خبر نداشتم. مردم را در حیرت و وحشتی شدید دیدم، صدای تکبیر و تهلیل به گوشم رسید، از جا برخاستم تا بینم ماجرا چیست. به ناگاه سرهایی را بر بالای نیزه مشاهده کردم و زنان و دخترانی را دیدم که بر شترهای عریان و بی‌جهاز (صفحه ۱۰۷) سوار بودند و سرهایشان از شرم به پایین افتاده بود. جوانی را دیدم که بر پشت شتر به زنجیر کشیده شده بود. سرش برهنه و از پاهای او خون جاری بود. در میان نیزه‌داران مردی را دیدم که بر نیزه‌ی او سری نورانی‌تر از سرهای دیگر بود، و نشانی از کشته شدن نداشت. نیزه دار با صدای بلند می‌گفت: انا صاحب الرمح الطویل انا صاحب السیف الصقیل انا قاتل دین الاصلیل «من صاحب نیزه‌ی بلند و شمشیر صیقل داده شده‌ام و کسی را که حقیقت دین را دارد من کشتم.» ناگهان صدای بانویی را شنیدم که بر او نهیب زد و فرمود: «وای بر تو! این چنین بگو:» «و من ناگاه فی المهد جبرئیل و من بعض خدامه میکائیل و اسرافیل و عزرائیل و من عتقاء صلصائیل و من اهتر لقتله عرش رب الجلیل و قل یا ویلک انا قاتل محمد المصطفی و علی المرتضی و فاطمة الزهرا و الحسن المزکی و ائمة الهدی و الملائكة السماء و الانبیاء و الاوصیاء.» «این کسی است که جبرئیل در گهواره برایش لای لای می‌گفت و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل خدمتگزاران او بودند و صلصائیل آزاد شده‌ی اوست. او کسی است که از کشته شدنش عرش خدا به لرزه در آمده است. وای بر تو به مردم بگو: من قاتل محمد مصطفی (ص)، علی مرتضی (ع)، فاطمه زهرا (س) و حسن مزکی و امامان هدایت و ملایکه‌ی آسمان، پیامبران و اوصیا هستم.» نام آن زن را پرسیدم، خود پاسخ گفت: من زینب، دختر علی بن (صفحه ۱۰۸) ابی طالب هستم و این اسیر دختران پیامبر و علی هستند. (۳) زیدبن ارقم نیز می‌گوید: من در جایگاه خود نشسته بودم

که آن سر مقدس که بر فراز نیزه‌ای بود به نزدیکی من رسید، چون در مقابلم قرار گرفت با گوش خود شنیدم که قرآن تلاوت می‌کند: «ام حسب ان اصحاب الکهف و الرقیم کانوا من آیاتنا عجا. (۴). تو پنداری که قصه‌ی اصحاب کهف و رقیم در مقابل این همه آیات قدرت و عجایب حکمت‌های ما واقعه عجیبی است؟ به خدا سوگند با مشاهده‌ی این صحنه به خود لرزیدم و فریاد بر آوردم: ای پسر رسول خدا! سر مقدس تو از اصحاب کهف و رقیم شگفت‌انگیزتر است. (۵). عمر بن سعد نیز چون به کوفه بازگشت یکسره به دارالاماره رفت تا عیدالله را ملاقات کند. عیدالله بن زیاد فرمانی را که برای قاتل امام صادر کرده بود از وی طلب کرد. عمر بن سعد بهانه آورد و پس از آنکه از مقر دارالاماره خارج شد گفت: به خدا سوگند که هیچ کس زیانکارتر از من نیست. نافرمانی خداوند و فرمانبرداری از عیدالله کردم و رشته‌ی خویشاوندی‌ام را قطع ساختم. (۶). حمید بن مسلم می‌گوید: من با عمر بن سعد سابقه‌ی دوستی داشتم، در مراجعت از کربلا احوالش را جویا شدم، گفت از احوالم نپرس زیرا هیچ مسافری بدتر از من به خانه مراجعت نکرد. خویشاوندی نزدیکم را بریدم و گناه عظیمی مرتکب شدم. (۷). (صفحه ۱۰۹) به هر حال مردم از عمر بن سعد کناره گرفتند و از او روی برگرداندند. هرگاه به مسجد می‌رفت، مردم خارج می‌شدند و همگان به وی دشمنام می‌دادند. لذا تا زمانی که کشته شد خانه نشینی پیشه کرد. (۸). (۱) به دستور عیدالله سر مبارک امام را به بیرون کوفه بردند و پس از آنکه بر نیزه افراشتند همراه با رؤس شهدا به کوفه بازگرداندند. (۲) نفس المهموم، ص ۴۰۲. عمرو بن حمق بعد از صلح حدیبیه به محضر رسول خدا شرفیاب شد و از آن حضرت حادثه‌ی را به خاطر سپرد. ابتدا در شام ساکن شد و سپس به کوفه رفت. از شیعیان علی (ع) است که حجر بن عدی را در مبارزه با بنی‌امیه یاری کرد. به موصل رفت و معاویه او را تعقیب کرد تا اینکه در غاری نزدیکی موصل او را کشت و سرش را بر نیزه زدند. (الاستیعاب، ج ۳ ص ۱۱۷۳). (۳) الوقعه الساکبه، ج ۵ ص ۴۶. (۴) سوره‌ی «کهف» آیه ۹. (۵) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۷. (۶) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۸. (۷) اخبار الطوال، ص ۲۳۲. (۸) نفس المهموم، ص ۴۱۴.

افشاگری خاندان رسالت

افشاگری خاندان رسالت سنگینی بار نگاه مردم موجب آزار خاندان نبوت بود آنها حدود بیست و پنج سال پیش در دوران زمامداری علی (ع) پنج سال زندگی با کوفیان را تجربه کرده بودند. بسیاری از زنان تماشاچی شاگردان مدرسه‌ی زینب بودند، اما امروز وضعیت به شکل دیگری است. ام کلثوم فریاد زد: «یا اهل الکوفه اما تستحیون من الله و رسوله ان تنظروا الی حرم النبی (ص)». (۱) «ای مردم کوفه از خدا و فرستاده‌ی او شرم نمی‌کنید که به خانواده پیامبر چشم دوخته‌اید؟» زنی پرسید: شما اسرا از کدام طایفه هستید؟ گفتند: اسیران آل محمد (ص) هستیم. (۲). در این زمان برخی از مردم برای کودک‌کان و اسرانان و خرما و گردو آورده بودند. ام کلثوم با دیدن این منظره بر آشفت و گفت: ای کوفیان صدقه بر ما خاندان حرام است. سپس نان و خرما را از دهان کودکان گرفت. (۳). مردم شروع به گریستن کردند، امام زین العابدین (ع) که دست و پایش را بسته بودند و تب رنجورش کرده بود، فرمود: «الا- ان هؤلاء یبکون یترجعون من اجلنا فمن قتلنا اذن؟». «این مردم برای ما اشک می‌ریزند؟ پس چه کسانی ما را کشته‌اند؟» (صفحه ۱۱۰) آرام آرام فضای کوفه تغییر کرد و چون زینب کبری سر امام (ع) را بر نیزه دید، سر خود را بر چوبه‌ی محمل کوبید، افکار عمومی دچار یک حیرت و سرگردانی عجیب شد. مردم گریبانهای خود را چاک می‌زدند و مردان مانند زنان بر سر و سینه می‌زدند. حال هنگام پیامبری زینب بود، فرصتی بود تا دختر علی (ع) هنگامه برپا کند و مشعل فروزان عاشورا را بخوبی بنمایاند. بانوی بزرگ اسلام بر سر مردم نهیب زد و چون سکوت فضا را فراگرفت زبان به حمد و ستایش پرودگار گشود و بعد از سلام به رسول خدا فرمود: اما بعد یا اهل الکوفه، یا اهل الختل و الغدر و الخذل، الا فلا رقات العبره و لا هداة الزفرة، انما مثلکم کمثل التي نقضت غزلها من بعد قوة انکاثا تتخذون ایمانکم دخلا بینکم، هل فیکم الا الصلف و العجب و الشنف الکذب و ملق الاماء و غمز الاعداء، او کمرعی علی دمنه او کفضه علی ملحوده، الا- بس ما قدمت لکم انفسکم ان سخط الله علیکم و فی

العذاب انتم خالدون. اتبكون اخي؟ اجل والله فابكوا فانكم احرياء بالبكاء فابكوا كثيرا و اضحكوا قليلا، فقد بليتيم بعارها و منيتم بشنارها و لن ترحضوها ابدا و اني ترحضون قتل سليل خاتم النبوة و معدن الرسالة و سيد شباب اهل الجنة و ملاذ حربكم و معاذ حزبكم و مقر سلمكم و آسى كلمكم و مفزع نازلتمكم و المرجع اليه عند مقاتلتكم و مدرة حججكم و منار محجتكم، الـ ساء ما قدمت لكم انفسكم و ساء ما تزرون ليوم بعثكم. فتعسا تعسا، و نکسا نکسا، لقد خاب السعي و تبت الايدي و (صفحه ۱۱۱) خسرت الصفة و بؤتم بغضب من الله و ضربت عليكم الذلّة و المسكنة. اتدرون و يلکم ای کبد لمحمد (صلى الله عليه و آله و سلم) فريتم؟ و ای عهد نکتتم؟ و ای کریمه له ابرزتم؟ و ای حرمة له انتهکتتم؟ و ای دم له سفکتتم؟ لقد جتتم شيئا ادا تکاد السموات يتفطرن منه و تنشق الارض و تخر الجبال هدا. لقد جتتم بها شوهاه صلعاء عنقاء سواء فقماء خرقاء كطلاع الارض او ملء السماء، افعجتتم ان تمطر السماء دما. و العذاب الاخرة اخزى و هم لا ينصرون، فلا يستخفنکم المهمل، فانه عزوجل لا يحفزه البدار و لا يخاف عليه فوت الثار، كلا ان ربك لنا و لهم بالمرصاد. ای مردم کوفه، ای جماعت مکر و افسون و محروم ماندگان از غیرت و حمیت! اشک چشمهایتان خشک مباد و ناله‌های شما آرام نشود. مثل شما مثل زنی است که تار و پود بافت خود را در هم ریزد و رشته‌های آن را از هم بگسلد، شما سوگندهایتان را دستاویز فساد و نابودی خویش قرار دارید، شما چه دارید جز گزافه، غرور و دشمنی و دروغ؟ و همانند کنیزکان خدمتکار چاپلوسی و سخن چینی کردن؟ و یا همانند سبزه‌ای که از فضولات حیوانی تغذیه می‌کند و بر آن رشد می‌کند، و چون نقره‌ای که روی گورها را بدان زینت کنند، دارای ظاهری فریبنده اما درونی زشت و ناپسندید! برای خود چه بد توشه‌ای اندوخته‌اید و از پیش فرستاده‌اید تا خدای خود را به خشم آورید و عذاب همیشگی او را برای خود رقم زنید؟ آیا شما) پیمان شکنان (برای برادر حسین (ع) گریه می‌کند؟ گریه کنید که (صفحه ۱۱۲) اشک شایسته‌ی شماست. بسیار گریه کنید و کم بخندید که این ننگ) فاجعه امویان (گریبانگیر شماست و لکه‌ی این ننگ تا همیشه بر دامان شما خواهد ماند؛ آن چنان لکه‌ی ننگی که هرگز از خود نتوانید شست. چگونه می‌خواهید این لکه‌ی ننگ را پاک کنید در حالی که جگر گوشه رسول خدا (ص) و سید جوانان بهشت را کشید؟ همان کسی که در جنگ سنگر و پناهگاه شما و در صلح مایه‌ی آرامش و التیام شما بود و نه مانند زخمی که با دهان خون آلود به روی شما بخندد. در سختیها و دشواریها امید شما به او بود و در ناسازگاریها و ستیزها به او روی می‌کردید. بدانید توشه‌ی راهی که برای سفر) آخرت (خود فرستادید، بد توشه‌ای است و بار گناهی که تا روز قیامت بر دوشهای شما سنگینی خواهد کرد، گناهی بس بزرگ و ناپسند است. نابود شوید آن هم چه نابودی‌ای! پرچمتان سرنگون باد آن هم چه سرنگونی‌ای! تلاشتان جز ناامیدی ثمر نداد و دستهای شما بریده شد و کالایتان (حتی در دنیا) زیان کرد. خشم الهی را بر خود خریدید و ذلت و سرافکنندگی شما حتمی شد. آیا می‌دانید که چه جگری از رسول خدا شکافتید؟ و چه پیمانی گسستید؟ و چگونه پرده نشینان حرم را از پرده بیرون کشیدید؟ و چه حرمتی از آنها دریدید؟! و چه خونهایی ریختید؟! کاری بسیار شگفت انگیز انجام دادید، آن چنان شگفت که نزدیک است از هراس آن، آسمانها از هم بپاشد! و زمینها بشکافد! و کوهها از هم فرو ریزد. چه مصیبتی بس دشوار و جانفرسا و طاقت سوز و شوم و درهم پیچیده‌ی پریشانی که از آن (صفحه ۱۱۳) راه گریزی نیست و در بزرگی و وسعت همانند درهم فشردگی زمین و آسمان است. آیا در شگفت می‌شوید اگر از چشم آسمان خون ببارد؟ هیچ کیفری از مجازات آخرت برای شما خوارکننده‌تر نیست و آنان (سران بنی‌امیه) دیگر از هیچ طرفی یاری نخواهند شد. این مهلت شما را مغرور نسازد که خداوند بزرگ از شتابزدگی در کارها پاک و منزّه است و از پایمال شدن خون) بی‌گناه (حراست می‌کند و در کمین ما و شماست. (۴). مردم حیرت زده‌ی کوفه دستهایشان را به دندان می‌گزیدند، پنداشتی بار دیگر عاشورا آفریده شده و مردم در معرض سخت‌ترین مجازاتهای الهی قرار گرفته‌اند. آنگاه زینب کبری این ابیات را قرائت کرد: ماذا تقولون اذ قال النبي لكم ماذا صنعتم و انتم آخر الامم باهل بیتی و اولادی و تکرمتی منهم اساری و منهم ضرجوا بدم ما کان ذلک جزائی اذ نصحت لكم ان تخلفونی بسوء فی ذوی رحمی انی لاخشی علیکم ان يحل بکم مثل العذاب الذی اودی علی ارم (صفحه ۱۱۴) چه خواهد گفت

آنگاه که رسول خدا (ص) از شما سؤال کند: این چه کاری بود که انجام دادید در حالی که شما امت آخرین بودید؟! به اهل بیت، فرزندان و پرده نشینان حرم من بنگرید که گروهی اسیر شما شده‌اند و گروهی دیگر در خون خود غوطه‌ور هستند. پاداش من که نیکخواه شما بوم چنین نبود که در حق خاندانم جفا کنید. بیم آن دارم که غذایی بر شما فرود آید مانند غذایی که قوم ارم را به نابودی کشاند. سخنان زینب خاطره و یاد علی (ع) را در یادها زنده کرد. زینب ای شیرازه‌ی ام‌الکتاب ای به کام تو زبان بوتراب ای بیانت سربه سر توفان خشم نوح می‌دوزد به توفان تو چشم در کلامت هیبت شیر خدا در زبانت ذوالفقار مرتضی خطبه‌هایت کرد ای؟ اخت الولی راستی را کار شمشیر علی جان ز تنها برده‌ای از اسکتوا ای تو روح آیه‌ی لا-تقنطوا چون شنید آوای خشم را جرس شد تهی از خویش و افتاد از نفس (صفحه ۱۱۵) باز گو ای جان شیرین علی داستان درد دیرین علی (ع). امام زین العابدین (ع) به تسلی عمه‌ی سادات آمد و فرمود: «عمه جان آرام باشید. آنان که مانده‌اند باید از رفتگان خود عبرت گیرند و خدای را سپاس که تو عالمه‌ی غیرمعلمه‌ای و نیاموخته خردمندی و گریه و زاری ما، رفتگان را باز نمی‌گرداند.» آنگاه امام خود خیمه‌ای برپا کرد و بتنهایی اهل بیت را از مرکبها فرود آورد و در خیمه مستقر کرد. (۶). حال و هوای کوفه به صورتی درآمده بود که هیچ کس مردم را مانند آن روز چنین پریشان و نالان ندیده بود و حال نوبت شیرزنی دیگر بود تا بر رسوایی خاندان شیطنی بنی‌امیه بیفزاید. پس فاطمه‌ی صغری (۷) لب به سخن گشود و گفت: الحمدلله عدد الرمل و الحصى و زنة العرش الی الثری، احمده و اومن به و اتوکل علیه، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له، و ان محمدا عبده و رسوله، و ان اولاده ذبحوا بشط الفرات من غیر ذحل و لا-ترات. اللهم انی اعوذ بک ان افتری علیک الکذب، و ان اقول خلاف ما انزلت علیه من اخذ العهود لوصیه علی بن ابی طالب (علیه‌السلام) المسلوب حقه المقتول من غیر ذنب، کما قتل ولده بالامس فی بیت من بیوت الله، (صفحه ۱۱۶) و بها معشر مسلمة بالسنتهم، تعسا لرؤوسهم! ما دفعت عنه ضیما فی حیاته و لا عند مماته، قبضته الیک محمود النقیبه، طیب الضریبه، معروف المناقب، مشهور المذاهب، لم تأخذه فیک لومه لائم و لاعذل، عاذل، هدیته و یا رب للاسلام صغیرا، و حمدت مناقبه کبیرا، و لم یزل ناصحا لک و لرسولک صلواتک علی و آله حتی قبضته الیک زاهدا فی الدنیا غیر حریص علیها، راغباً فی الآخرة مجاهدا لک فی سبیلک، رضیته فاخترت و هدیته الی طریق مستقیم. اما بعد یا اهل الکوفه، یا اهل المکر و الغدر و الخیلاء، انا اهل بیت ابتلانا الله بکم، و ابتلاکم بنا، فجعل بلاءنا حسنا، و جعل علمه عندنا و فهمه لدینا، فنحن عیبه علمه و وعاء فهمه و حکمته، و حجتہ فی الارض فی بلادہ لعباده، اکرنا الله بکرامته و فضلنا بنبیه (صلی الله علیه و آله و سلم) علی کثیر من خلقه تفضیلا، فکذبتمونا و کفرتمونا و رایتم قتالنا حلالا- و اموالنا نهبا، کانا اولاد الترتک او کابل، کما قتلتم جدنا بالامس، و سیوفکم تقطر من دمائنا اهل البیت لحقد متقدم، قرت بذلک عیونکم و فرحت به قلوبکم اجترأ منکم علی الله، و مکرا مکرتم والله خیر الماکرین، فلا- تدعونکم انفسکم الی الجذل بما اصبتم من دمائنا و نالت ایدیکم من اموالنا، فان ما اصابنا من المصائب الجلیله و الرزایا العظیمه فی کتاب من قبل ان نبراهنا ان ذلک علی الله یسیر لکیلا تأسوا علی ما فاتکم و لاتفرحو بما آتاکم و الله لا یحب کل مختال فخور. تبالکم فانظروا العنه و العذاب فکان قد حل بکم، و تواترت من السماء نقمات قیسحتکم بما کسبتم و یدیق بعضکم بأس بعض، ثم تخلدون فی العذاب الالیم یوم القیامه بما ظلمتمونا، الا لعنه الله علی الظالمین ویلکم اعدرون ایه ید طاعتتنا منکم، او ایه نفس نزعنا الی قتالنا، ام بایه رجل مشیتم الینا تبغون محاربتنا، قست قلوبکم و غلظت اکبادکم و طبع علی (صفحه ۱۱۷) افتدکم و ختم علی سمعکم و بصرکم، و سول لکم الشیطان و املی لکم و جعل علی بصرکم غشاوه فانتم لاتهتدون. تبا لکم یا اهل الکوفه کم ترات لرسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) قبلکم، و ذحوله لیدیکم، ثم غدرتم باخیه علی بن ابی طالب (علیه‌السلام) جدی، و بنیه عتره النبی الطیبین الاخیار و افتخر بذلک مفتخر فقال: نحن قتلنا علیا و بنی علی بسیوف هندیه و رماح و سبنا نساءهم سبی ترک و نطحناهم فای نطاح فقالت: بفیک ایها القائل الکثکث و لک الاثب، افتخرت بقتل قوم زکاهم الله و طهرهم، و اذهب عنهم الرجس، فاکظم واقع کما افعی ابوک، و انما لکل امری ما قدمت یداه، حسدتمونا ویلا لکم علی ما فضلنا الله علیکم. فما ذنبنا ان جاش دهرنا بحورنا و بحرک ساج لایوارى الدعاء مصا ذلک فضل الله

یؤتیه من یشاء، و من لم يجعل الله له نورا فما له من نور. خداوند را به شمار ریگها و تعداد شنها سپاس می‌گویم و او را به عظمت و سنگینی عرش تا فرش ستایش می‌کنم. به او ایمان آورده‌ام و بر او توکل می‌کنم و شهادت می‌دهم که معبودی جز خداوند یگانه نیست و محمد (ص) بنده و فرستاده‌ی اوست. همان پیامبری که فرزندان او را «تشنه» در کنار فرات ذبح کردند، با آنکه آنان کسی را نکشته بودند تا مورد انتقام و قصاص قرار گیرند. خداوند با تو پناه می‌برم از اینکه سخنی را به دروغ و ناروا به تو (صفحه ۱۱۸) نسبت دهم و برخلاف آنچه نازل کرده‌ای سخنی را به زبان آورم. پیامبر تو برای جانشین خود علی بن ابی طالب (ع) پیمان گرفت، ولی حق او را غصب کردند و او را بی گناه کشتند؛ همان گونه که دیروز فرزند او را در خانه‌ای از خانه‌های خدا شهید کردند، آنان که به زبان مسلمان بودند، که نابود باد این مسلمانی. (این مردم) هیچ گاه، در هنگام حیات و لحظه‌ی رحلت، علی (ع) را یاری نکردند تا او را به جوار رحمت خود فراخواندی که او اخلاقی پسندیده و نهادی پاک و زینده داشت و فضایلش شهره‌ی خاص و عام بود و روش او واضح و آشکار. از نکوهش نمی‌هراسید و از ملامت احدی نمی‌ترسید. پدرم را از کودکی به اسلام هدایت فرمودی، و در بزرگی وی را خلق و خوی نیکو دادی و مناقبش را ستودی و او با تو و فرستاده‌های رفتاری از سر خلوص و صدق داشت، تا او را هم به جوار رحمت فراخواندی. او هیچ علاقه و رغبتی به دنیا نداشت و آزمند آن نبود، بلکه تمایل او به سوی آخرت بود. در راه تو آن‌چنان مجاهده کرد که او را برگزیدی و به راه راست هدایت کردی. هان ای مردم کوفه، ای اهالی نیرنگ و بی‌وفایی و خودخواهی! ما خاندانی هستیم که خدا ما را به شما و شما را به وسیله‌ی ما مورد آزمون خویش قرار داد. ما از عهده‌ی امتحان الهی به نیکی برآمدم و خداوند دانش و حکمت خود را به ما کرامت فرمود و ما نگهبان خزانه‌های او هستیم و همان حاجتی هستیم که او بر بندگان خود گمارده است. ما را به کرامت خود گرامی داشت و به سبب پیامبر خود محمد (ص) بر بسیاری از آفریدگانش برتری بخشید. اما شما ما را تکذیب کردید و ناسپاسی ورزیدید، (صفحه ۱۱۹) ریختن خون ما را حلال و غارت اموالمان را مباح دانستید، گویی ما از نسل ترک و تاتاریم! دیروز نیای بزرگ ما را کشتید و اکنون (از شمشیرها شمت خون ما می‌چکد. به خاطر کینه‌هایی که از ما در سینه داشتید چشمتان روشن شد و دلهایتان شادمان گردید. شما به خداوند جهانیان تهمت زدید و با او از در نیرنگ وارد شدید، همانا نیرنگ خدا از شما بیشتر و کارسازتر است. از ریختن خون ما و غارت اموالمان شاد نباشید، زیرا این مصیبتی که بر ما فرود آمد سرنوشتی بود که در کتاب «مشیت خداوندی» و پیش از آفرینش رقم خورده بود و این امر برای خدا کاری آسان است.، تا شما به آنچه از دست رفته است اندوهناک نباشید و به آنچه شما را عنایت فرمود خشنود نشوید و خداوند دوست ندارد کسی را که بر خود بی‌بالد. نابود شوید و در انتظار کیفر الهی باشید که گویی دارد از راه می‌رسد، و بلاهای آسمانی مدام بر شما خواهد بارید و شما را نابود و در همین دنیا به جان یکدیگر خواهد انداخت و در روز رستاخیز هم در عذاب جاودانه‌ی الهی خواهید بود، زیرا که نسبت به ما به ناحق ستم کردید و لعن و نفرین خدا بر ستمگران باد. وای بر شما! آیا می‌دانید با کدامین دست به ما ستم کردید؟ و با کدامین هیئت به ریختن خون ما راضی شدید؟ و با کدامین پا در نبرد با ما مبارزه کردید؟! دل‌های شما سخت و جگرهایتان پر از خشم و نفرت و آلودگی است و دل‌ها و چشم‌ها و گوش‌های شما را مهر زده‌اند! ابلیس تمام زشتیها را در نظر شما زیبا و شما را به آنها امیدوار (صفحه ۱۲۰) کرد و بر روی چشم‌های شما پرده‌ای کشید که اکنون راه را نمی‌شناسید. ای مردم کوفه، نابود شوید که شما را با رسول خدا (ص) دشمنی‌ها و کینه‌هایی است که اکنون در صدد انتقام کشیدن از او برآمدید، سپس با برادر رسول خدا، علی بن ابی طالب - نیای بزرگوار ما - و همچنین با فرزندان او که عترت پیامبر و از برگزیدگان و پاکان بودند بی‌وفایی کردید (تا آنجا که) یکی از شما بر خود بی‌بالد و این شعر را بگوید: «ما علی (ع) و فرزندان او را با نیزه‌ها و شمشیرهای هندی کشتیم و زنان آنها را همانند اسیران ترک به اسارت گرفتیم و با آنان جنگیدیم و به قتل رساندیم.» خاک بر دهان تو باد (گوینده‌ی شعر) آیا به کشتار گروهی به خود می‌بالی که خداوند آنها را پاکیزه و طیب می‌شناسد و آنان را از هر آلودگی و پلیدی امان داده است؟ آری در این غم همانند پدرت بسوز و چون سگ خود را بر زمین بسای که برای هر کس

همان چیزی است که از پیش فرستاده است. وای بر شما که نسبت به والایی و برتری ما که خداوند عنایت فرموده است حسد می‌ورزید! گناه ما چیست اگر دریا‌های «حکمت و دانش» ما سراسر جهان را فراگرفت ولی دریای تو چنان کوچک است که حتی یک حیوان کوچک دریایی را نمی‌پوشاند؟! و این فضل خداست و بر هر که اراده کند می‌بخشد و هر کس را خداوند نوری برایش قرار نداده هیچ‌گاه روشنی نخواهد داشت. (صفحه ۱۲۱) مردم با شنیدن سخنان کوبنده، رسا و حکیمانه‌ی فاطمه‌ی صغری در حالی که بشدت می‌گریستند، گفتند: ای دختر پاکان، بس است که دل‌هایمان را به آتش کشیدی و سینه‌های ما را برافروختی و درونمان را گداختی و فاطمه لب از سخن فرو بست (۸) تا ام کلثوم دختر علی (ع) رشته‌ی کلام را به دست گیرد. او نیز که پروده‌ی مکتب علی (ع) و همراز و هم‌نوازی همیشگی زینب بود چنین گفت: یا اهل الکوفه! سوء لکم خذلن حسینا و قتلتموه و انتهمت امواله و ورثتموه، و سیتم نساء و نکبتموه؟! فتبالکم و سحقا. ولیکم ائدرن ای دواه دهتمکم؟ و ای وزر علی ظهورکم حملتم؟ وای دماء سفکتموها؟ و ای کریمه اهتمتموها؟ و ای صبیئه سلبتموها؟ و ای اموال نهبتموها؟ قتلتم خیر رجالات بعد النبی و نزع الرحمة من قلوبکم، الا ان حزب الله هم الغالبون و حزب الشیطان هم الخاسرون. ای اهالی کوفه! سیمای شما زشت و ناپسند باد که حسین (ع) را تنها گذاشتید و او را کشتید و اموال او را به غارت بردید، آنچنان که گویی آن اموال از طریق ارث به شما رسیده است. پرده نشینان حرم او را اسیر کردید و مورد شکنجه و آزار قرار دادید. نابود شوید، آیا می‌دانید چه وزر و بالی را گردن گرفتید؟ و چه گناهی گران را بر دوش کشیدید؟! و چه خون‌هایی ریختید؟! و چه بانوان گرانقدری را داغدار کردید؟! و چه اموالی را به تاراج بردید؟! مردانی را از دم تیغ گذرانید که بعد از رسول خدا (ص) بهترین‌ها بودند و آنچنان که گویی عاطفه و مهربانی در دل‌های شما ریشه کن شده است، آگاه باشید که حزب خدا پیروز و حزب شیطان زیانکار است. (صفحه ۱۲۲) حضرت زین العابدین (ع) پس از سخنان ام کلثوم با اشاره مردم را به سکوتی بهت آور فرود برد و پس از ثنای الهی و درود بر رسول خدا فرمود: ایها الناس! من عرفنی فقد عرفنی، من لم یعرفنی فانا علی بن الحسین المذبوح بشط الفرات من غیر ذحل و لاترات، انا ابن من انتھک حریمه و سلب نعیمه و انتھب ماله و سبی عیاله، انا ابن من قتل صبرا، فکفی بذلک فخرا. ایها الناس! ناشدکم بالله هل تعلمون انکم کتبتم الی ابی و خدعتموه، و اعطیتموه من انفسکم العهد و الميثاق و البيعة ثم قاتلتموه و خذلتموه؟ فتبالکم ما قدمتم لانفسکم و سوء لرأیکم، بایه عین تنظرون الی رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) یقول لکم: قتلتم عترتی و انتھکتم حرمتی فلستم من امتی. ای مردم، هر کس که مرا می‌شناسد می‌داند که من کیستم، و آن کس که مرا نمی‌شناسد، من علی (ع) فرزند حسین (ع) هستم که او را در کنار فرات بدون هیچ گناهی از دم تیغ گذراندند. من فرزند کسی هستم که پرده‌ی حریم حرمت او را دریدند و اموالش را به غارت بردند و افراد خانواده‌اش را به زنجیر کشیدند. من فرزند کسی هستم که او را به زاری کشتند و این افتخار ما را کفایت می‌کند. ای مردم، شما را به خدا سوگند، آیا به یاد می‌آوردید که به پدرم نامه نوشتید ولی با او نیرنگ کردید؟ با او پیمان بستید و بیعت کردید ولی او را تنها گذاشتید؟ و با او به پیکار نیز پرداختید؟! خدا شما را بکشد که بد توشه‌ای برای خود فرستادید و رأی شما زشت و ناپسند بود، به من بگویید با کدام چشم به دیدار رسول (صفحه ۱۲۳) خدا می‌روید، هنگامی که بگوید: شما عترت مرا کشتید، حریم حرم مرا شکستید، پس دیگر شما از امت من نیستید؟ چون سخنان امام به اینجا رسید مردم یکدیگر را توبیخ می‌کردند و هر کدام بشدت ناله سر می‌دادند. سپس امام مردم را به پذیرش نصایح خود فراخواند و مردم بدسابقه و پیمان‌شکن کوفه نیز آمادگی خود را برای اجرای اوامر امام اعلام کردند، اما امام سجاد (ع) فرمود: هیهات! ایها الغدره المکره! حیل بینکم و بین شهوات انفسکم، اتریدون ان تأتوا الی کما اتیمت الی آبائی من قبل؟ کلا- و رب الراقصات الی منی، فان الجرح لما یندمل، قتل ابی بالامس و اهل بینه معه، فلم ینسنی ثکل رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) و ثکل ابی و بنی ابی و جدی شق لها زمی و مرارته بین حناجری و حلقی، و غصصه تجری فی فراش صدری، و مسالتي ان لا- تکونوا لنا و لا علينا. هیهات! ای بی‌وفایان نیرنگ باز! میان شما و خواسته‌هایتان پرده‌ای کشیده شده است. آیا درصدد هستید با من نیز مانند پدرانم رفتار کنید؟ هرگز چنین نخواهد شد، به خدای راقصات (۹) به

سوی منا سوگند که هنوز قلبم از آن زخم بزرگی که دیروز از قتل عام پدرم و فرزندان و یارانش بر آن وارد ساختید التیام نیافته است. هنوز داغ رحلت رسول خدا را فراموش نکرده بودم که درد و مصیبت‌های پدرم و فرزندان پدر و جد بزرگوارم موی سر و صورت مرا سپید کرد و هنوز مزه‌ی تلخ آن را در گلوی خود احساس می‌کنم و اندوه این آلام جانفرسا هنوز در قفسه‌ی سینه‌ی من مانده است. نصیحت و خواسته‌ی من از شما این است که نه از ما (صفحه ۱۲۴) کنید و نه با ما به جنگ پردازید. امام سخنان خود را با ابیات زیر خاتمه داد: لاغرو ان قتل الحسين و شیخه قد کان خیرا من حسین واکرما فلا تفرحوا یا اهل کوفه بالذی اصیب حسین کان ذلک اعظما قتیل بشر النهر نفسی فداءه جزاء الذی اراده نار جهنما شکفت آور نیست اگر حسین (ع) کشته شد، پدر بزرگوارش که از حسین (ع) بهتر بود نیز کشته شد. شادمان نباشید بر این مصیبتی که بر حسین (ع) وارد آمد که این مصیبتی بزرگ است. جانم فدای آنکه در کنار نهر فرات به شهادت رسید، کیفر آن کس که او را کشت آتش جهنم است. (۱۰). (صفحه ۱۲۵)

(۱) مقرر، مقتل الحسين، ص ۳۱۰. (۲) اللهوف، ص ۶۳. (۳) مقرر، مقتل الحسين، ص ۳۱۰. (۴) خوارزمی، مقتل الحسين، ج ۲ ص ۴۱ - ۴۰، ابن اعثم کوفی، الفتوح، ج ۳ ص ۱۴۱ - ۱۳۹. معالم المدرستین، ج ۲ ص ۱۴۶ - ۱۴۵، بحارالانوار، ج ۴۵ ص ۱۰۹. (۵) شعر محمد علی مجاهدی. (۶) طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۰۹. (۷) بعضی ایشان را از اولاد امام علی (ع) دانسته‌اند و گروهی او را دختر امام حسین (ع). اما جمله‌ی متن خطبه‌ی وی خطاب به مردم کوفه دلالت می‌کند که آن حضرت دختر امام حسین است (کما قتلتهم جدنا بالامس) که مراد و منظور علی (ع) است. (۸) طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۰۴. (۹) شترانی که زایران خانه‌ی خدا را از «مکه» به «منی» و «عرفات» می‌بردند. (۱۰) طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۱۷، بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۲. ترتیب خطبه نیز بر اساس ترتیب علامه مجلسی آمده است.

در بارگاه ابن زیاد

در بارگاه ابن زیاد گویا جاسوسان خبر خطبه‌های خاندان حسین (ع)، خصوصا گفت و گوی زینب با مردم کوفه را به دستگاه حکومت منتقل کرده بودند و عییدالله بن زیاد نیز همانند سیره و روش تمامی حکام خود تصمیم گرفت گوشه‌ای از قدرت جهنمی‌اش را به اهل بیت مصیبت دیده‌ی پیامبر (ص) بنمایاند. قصر تازه تعمیر شده‌ی ابن زیاد میزبان کسانی بود که در درباره عام او حضور داشتند. گردانندگان مجلس عام خیانت بنی امیه در کوفه - سران نظامی سپاه عمر بن سعد - را در جایگاهی ویژه مستقر کردند و سرهای مقدس شهیدان کربلا را نیز همان گونه که بر نیزه قرار داشتند در اطراف مجلس قرار دادند و بر محفل عییدالله محیط بودند (۱) و سر مبارک امام حسین (ع) نیز در مقابل عییدالله زیاد قرار داشت و او با چوب بر لب و دندانهای امام ضربه می‌زد و می‌گفت: ای حسین (ع) چه دندانهای زیبایی داری، چه قدر زود پیر شدی، ای ابی عبدالله، بالاخره جنگ بدر را تلافی کردیم. (۲). سرانجام اسرای اهل بیت را در حالی به قصر عییدالله وارد کردند که از هر لحاظ تمهیدی برای تحقیر خاندان وحی پیش بینی شده بود. زینب در حالی که لباس کهنه‌ای به تن داشت وارد مجلس شد و در گوشه‌ای از قصر نشست و تعدادی از زنان نیز در اطراف او نشستند. عییدالله که احتمالا عمه‌ی سادات را شناخته بود با تکبر پرسید: این زن کیست؟ زینب (س) به او پاسخ نداد، بار دیگر سؤال خود را تکرار کرد، اما (صفحه ۱۲۶) پاسخ نشنید، بار سوم نیز پرسید. دختر گرامی علی (ع) بی‌اعتنا به او سکوت پیشه ساخت و بدین سان هیبت پوشالی و شیطانی عییدالله بن زیاد با شمشیر سکوت زینب فرو ریخت و رفتار مدبرانه‌ی زینب والی کوفه را در موضع انفعال قرار داد. بالاخره یکی از زنان گفت: این زینب (س)، دختر فاطمه (س) است. عییدالله که غرور و شخصیت خود را با بی‌اعتنایی زینب متلاشی می‌دید با خشم گفت: سپاس خداوندی را که شما را رسوا کرد و کشت و گفته‌های شما را دروغ گردانید. زینب (س) با آرامش و صلابت فراوان گفت: «الحمد لله الذی اکرنا بمحمد (ص) و طهرنا تطهیرا لا کما تقول انما یفتضح الفاسق یکذب الفاجر.» «خدای را سپاس که ما را فرستاده‌ی خود محمد (ص) گرامی داشت و ما را از پلیدیها پاک گردانید. فاسق

است که رسوا می‌گردد و نابکار است که دروغ می‌گوید و او ما نیستیم بلکه دیگری است.» (۳). ابن زیاد گفت: کار خدا را با خاندان چگونه دیدی؟ زینب که صلابت حیدر (ع) و استحکام زهرا (س) را به نمایش گذارده بود به آرامی گفت: «ما رأیت الا جمیلاً، هؤلاء القوم کتب الله علیهم القتل فبروزا الی مضاجعهم و سیجمع الله بینک و بینهم، یا بن زیاد فتحاجون و تخصمون، فانظر لمن الفلح یومئذ! ثکلتک امک یا ابن مرجانه.» (۴). (صفحه ۱۲۷) «جز زیبایی ندیده‌ام، شهادت برای آنها مقدر شده بود و به سوی جایگاه ابدی خویش رفتند و بزودی خداوند آنان و تو را فراهم آورد و میان شما داروی کند و از تو خونخواهی نماید. در آن روز خواهی دید چه کسی پیروز است، مادرت به عزایت بنشیند ای پسر مرجانه.» جملات محکم زینب بساط فخر فروشی و استکبار رسوای عبیدالله را آن‌چنان در هم کوفت که وی بدون اراده به سوی زینب کبری هجوم برد (۵) اما عمرو بن حرث او را آرام کرد. عبیدالله بار دیگر خطاب به زینب (س) گفت: خداوند قلبم را به کشتن حسین (ع) و خاندان تو تسلی داد. این کنایه جان زینب را آزرده و او که تصویر نجابت و استقامت، و پیامبر مقتدر عاشورا بود با دلی سرشار از عاطفه و حزن فرمود: «لعمری لقد قتلت کهلی و قطعت فرعی و اجثتت اصلی، فان کان هذا شفاؤک فقد اشتفت.» «به جانم سوگند که سالار مرا کشتی و شاخه‌های زندگی‌ام را بریدی و ریشه‌ام را از جا کندی، پس اگر اینها تو را تسلی می‌دهد، دل خوش دار!» عبیدالله گفت: این زن سخنان موزون و هماهنگ بر زبان می‌آورد، پدرش نیز چنین بود و کلمات را آهنگین بیان می‌کرد. زینب (س) فرمود: زن را با سجع گویی چه کار؟! آنچه گفتم سوز سینه‌ام بود. (۶) عبیدالله که در مقابل سخنان زینب درمانده شده بود روی خود را به سوی علی بن الحسین (ع) برگرداند و پرسید: چه نام داری؟ امام گفت: «علی بن الحسین (ع) هستم.» (صفحه ۱۲۸) عبیدالله گفت: مگر خداوند علی بن الحسین (ع) را نکشت؟! امام فرمود: «مرا برادری بود که او هم علی نام داشت و شما او را کشتید.» (۷) عبیدالله گفت: بلکه خداوند او را کشت. امام فرمود: «الله یتوفی الانفس حین موتها و التی لم تمت فی منامها.» (۸). «خداوند جانها را به هنگام مرگ آنها، و نیز آن را که نمرده است در خوابش، می‌گیرد.» عبیدالله که از پاسخ حضرت سجاد (ع) بسیار خشمگین شده بود گفت: پاسخ مرا با جسارت می‌دهی: او را برید و گردن بزنی! زینب کبری چون اوضاع را چنین دید امام را در آغوش کشید و گفت: «ای پسر زیاد هر چه از ما خون ریختی بس است؛ به خدا از او جدا نمی‌شوم. اگر قصد کشتن او را داری مرا نیز با او بکش!» عبیدالله گفت: خویشاوندی چه شگفت‌انگیز است، این زن دوست دارد که با برادرزاده‌اش کشته شود، گمان می‌کنم این جوان به همین بیماری درگذرد. او را رها کنید! (۹) حضرت زین العابدین (ع) گفت: «ابا لقتل تهددنی یا بن زیاد؟! اما علمت ان القتل لنا عادة و کرامتنا شهادة.» «مرا از مرگ می‌ترسانی؟ مگر نمی‌دانی کشته شدن عادت ماست و شهادت در راه خدا را کرامت می‌دانیم؟» عبیدالله که از برگزاری چنان مجلسی بسیار پشیمان و سرخورده بود فرمان داد تا اهل بیت را به خانه‌ای در نزدیکی مسجد اعظم ببرند و آنگاه (صفحه ۱۲۹) توسط قاصدان خبر شهادت امام حسین (ع) را در هر جا منتشر کرد (۱۰)؛ و برای جلوگیری از هر گونه شورش از مردم خواست تا همگی به مسجد بروند. (۱۱) پس از اجتماع مردم، بر بالای منبر رفت و گفت: ستایش برای خدایی است که حق و اهل حقیقت را پیروز کرد و یزید و پیروانش را یاری کرد و دروغگو پسر دروغگو - حسین بن علی - و یارانش را کشت. عبدالله عقیف ازادی که از شیعیان علی و از زهاد روزگار خود بود (۱۲) برخاست و زبان به اعتراض گشود: پسر مرجانه! دروغگو و پسر دروغگو، تو و پدرت هستید و آنهایی که تو را حاکم کرده‌اند فرزندان رسول خدا را از دم شمشیر می‌گذرانی و این گونه جسورانه بر منبر مؤمنان سخن می‌گویی؟! عبیدالله که دیگر بار طعم ناکامی را می‌چشید دستور دستگیری او را صادر کرد اما جوانمردان قبیله‌ی ازدی او را از دست مأموران رهایی دادند و از مسجد بیرون بردند اما بالاخره مأموران عبدالله او را دستگیر و پس از آنکه سر وی را از بدن جدا کردند بدنش را در سبخی (۱۳) کوفه به دار آویختند. (۱۴). عبیدالله بن زیاد طی نامه‌ی یزید را از شهادت امام حسین (ع) و اسارت خاندان نبوت مطلع ساخت و چون یزید اطلاع حاصل کرد در پاسخ به نامه‌ی عبیدالله دستور داد که سر مقدس امام و سرهای سایر شهدا همراه با کاروان اسرا و لوازمی که با خود دارند به سوی شام گسیل شود. (۱۵). (صفحه ۱۳۰) (۱) وقعة

الطف، ص ۲۶۰. (۲) ابن عساکر، تهذیب تاریخ دمشق، ج ۴ ص ۳۴۳، لواعج الاشجان، ص ۴۰۰. (۳) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۲۳، تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۴۹، الفتوح، ج ۳ ص ۱۴۲، نهاية الأرب، ج ۷ ص ۲۰۰. (۴) الفتوح، ج ۳، ص ۱۴۲، خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۴۲، وقعة الطف، ص ۲۶۲. (۵) خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۲۲. (۶) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۵، وقعة الطف، ص ۲۶۲. (۷) الفتوح، ج ۲ ص ۱۴۳، ابن سعد، طبقات کبری، ج ۵ ص ۱۶۴ - ۱۶۳. (۸) سورهی «زمر»، آیهی ۴۱. (۹) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۶. (۱۰) شیخ صدوق، امالی، مجلس ۳۱، حدیث ۳. (۱۱) الفتوح، ج ۳ ص ۱۴۳، ابن اثیر، کامل، ج ۴ ص ۸۲، وقعة الطف، ص ۲۶۵. (۱۲) سفینه البحار، ج ۲ ص ۱۳۵. (۱۳) مطقهی شوره‌زار. (۱۴) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۹. (۱۵) الملهوف، ص ۶۸.

از کوفه تا شام

از کوفه تا شام عبیدالله، زحرین قیس (۱) را برگزید تا سر امام حسین (ع) و سرهای شهدای کربلا را به یزید در شام برساند. در این سفر ابو بردة بن عوف ازدی و طارق بن ابی ظبیان ازدی او را همراهی می‌کردند. (۲) از کوفه تا شام کاروان اسرای خاندان وحی در بیست منزل فرود آمدند که در بعضی از منازل حوادثی رخ داده است. در اولین منزل که مأموران حمل سر امام حسین (ع) فرود آمدند مشغول باده گساری و عشرت شدند که ناگهان دستی از دیوار پدیدار شد و با قلمی از آهن بر دیوار نوشت: آیا امتی که حسین (ع) را کشتند امید شفاعت جد او را در روز حساب دارند؟! (صفحه ۱۳۱) با مشاهدهی این صحنه نگهبانان گریختند و سپس بازگشتند. (۳) پس از عبور از منزل تکریت، حاملان سر امام به منزل «مشهد النقطه» رسیدند؛ سر مقدس امام را بر روی سنگی قرار دادند و قطره‌ای خون بر آن ریخت. هر ساله روز عاشورا از آن سنگ خون می‌جوشید تا اینکه عبدالملک بن مروان دستور داد آن سنگ را به جای نامعلومی منتقل کردند. (۴). کاروان در مسیرش از منازل وادی النخيلة، موصل، نصیبین، عین الورد، زقه، جوسق، دعوات و حلب گذشت و به قنسرین وارد شد. (۵) در این منزل راهبی مسیحی زندگی می‌کرد. چون کاروان از دور نمایان شد او مشاهده کرد که از سر مقدس امام (ع) نوری به سوی آسمان ساطع است. وی با پرداخت ده هزار درهم برای لحظاتی سر امام را با خود به داخل صومعه برد، پس صدایی شنید که می‌گفت: خوشا به حال تو و خوشا به حال آن کسی که احترام این سر را حفظ کرد. راهب دست به دعا برداشت و از خدا خواست تا آن سر مقدس با وی سخن گوید. در این هنگام سر امام فرمود: «انا بن المحمد المصطفی و انا ابی علی المرتضی و انا ابن فاطمه الزهراء، انا المقتول بکربلا، انا المظلوم انا العطشان». راهب صورت خود را بر چهره‌ی مبارک امام گذارد و به دین حسین بن علی (ع) ایمان آورد و چون کاروان حرکت کرد دیدند که آن ده هزار درهم به سنگ تبدیل شده است (۶)؛ آنگاه کاروان راه شام را پیش گرفت و با عبور (صفحه ۱۳۲) از منازل معرة النعمان، شیزر، کفر طالب، سیبور، حماه حمص وارد بعلبک شدند. به فرمان والی، مردم در حالی که پرجهایی را با خود حمل می‌کردند به استقبال کاروان اسرا آمدند و فرزندان خود را نیز برای تماشا به همراه آوردند. (۷). ام کلثوم با دیدن شادابی و نشاط آنها از اسارت و پریشانی خاندان وحی فرمود: «اباد الله خضراتهم و لا اعذب الله شرابهم و لا رفع الله ایدی الظلمة عنهم». «خداوند عمران و آبادانی آنها را نابود کند و آب آنها را شیرین نگرداند و دست ستمکاران را از آنها کوتاه نکند». امام علی بن الحسین (ع) با دیدن وضعیت و پریشانی عمه‌اش فرمود: و هو الزمان فلا تفنی عجائبه من الکرام و ما تهدی مصائبه یالیت شعری الی کم ذا تجاذبنا فنونه و ترانا لم نجاذبه یسری بنافوق اقتاب بلاوطاً و سائق العیش یحمی عنه غاربه کانا من اساری الروم بینهم کان منقاله المختار کاذبه کفرتم برسول الله و یحکم فکنتم مثل ما ضلت مذاهبه (۸). «شگفتیهای این زمان از نظر بزرگان پایانی ندارد و مصایب آن ناپیداست. (صفحه ۱۳۳) ای کاش می‌دانستم که مشغله‌های زمان ما را تا کجا به دنبال خود می‌کشد و می‌بینی که ما او را به دنبال خود نمی‌کشانیم. ما را در حالی که بر شترهای عربان سوار کرده‌اند در هر شهر و دیار می‌گردانند و کسانی از پشت سر آنها را حمایت

می‌کنند. پنداری مانند اسیران رومی در میان آنها هستیم و گویی آنچه پیامبر فرموده است، نادرست بود! وای بر شما! نسبت به رسول خدا کفران نعمت کردید و مانند راه گم کردگانی هستید که راهها را نمی‌شناسید.» (۱) به غلط در مجالس و محافل «زجر» را «زجر» می‌نامند. (۲) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۸، تاریخ طبری، ج ۵ ص ۲۳۲. همچنین گفته شده است که پس از فرستادن سر امام بانوان و کودکان حرم نیز همراه با علی بن الحسین (ع) که بر گردن او زنجیر نهاده بودند به سوی شام اعزام شدند و حضرت سجاد (ع) تا رسیدن به دمشق با کسی سخن نگفت. ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۹. امام باقر (ع) فرموده است: از پدرم پرسیدم که چگونه او را از کوفه به سوی شام حرکت دادند؟ فرمود: مرا بر شتری که عریان بود و جهاز نداشت سوار کردند و سر مقدس پدرم را بر نیزه‌ای نصب کرده و زنان ما را پشت سر من به قاطرهایی که زیرانداز نداشت سوار کردند و اطراف و پشت سر ما را گروهی نیزه‌دار محاصره کرده بودند و چون یکی از ما می‌گریست با نیزه بر سر او می‌زدند تا آنکه وارد دمشق شدیم. بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۵. در جای دیگر آمده است که شمر و خولی و شبت ربعی و عمرو بن حجاج همراه با هزار نفر سوار اهل بیت که شمر و خولی و شبت ربعی و عمرو بن حجاج همراه با هزار نفر سوار اهل بیت را به شام بردند و مأموریت داشتند در هر شهر و دیاری آنها را بگردانند. (طریحی، منتخب، ج ۲ ص ۴۸۰). (۳) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۰۵ و صواعق المحرقة، ص ۱۹۲. (۴) مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۴۶. (۵) شهری است بین شام و حلب که می‌گویند قبر حضرت صالح در آنجاست و آثار پای شتر بر تخته سنگهای آن دیده می‌شود. (معجم البلدان، ج ۴، ص ۱۸۴). (۶) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۳۰۳. ابن حجر در صواعق، ص ۲۳۱ ماجرا را این گونه نقل می‌کند: راهب پس از پرداخت درهم و گرفتن سر مقدس امام، آن را با مشک و کافور شست و شو و در پارچه‌ای پاکیزه قرار داد و آن را بر دامن گرفت و بسختی گریست و پس از آنکه ایمان آورد سر را به لشکر برگردانید و خطاب به امیر آنها گفت تو را به حق خداوند و فرستاده‌ی او سوگند می‌دهم از آنچه کردید خودداری و با این سر احترام کنید و آن را از صندوق بیرون نیاورید. پس از رفتن کاروان چون به دمشق نزدیک شدند قصد تقسیم درهمها را داشتند که متوجه شدند آنها تبدیل به سنگ شده و بر یک جانب آن نوشته «و لا تحسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون» و بر طرف دیگر آن «و سيعلم الذين ظلموا ای منقلب ینقلبون» نقش بسته است. (۷) زخار، قمقام، ص ۵۵. (۸) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۱۲۶.

سرزمین شام

سرزمین شام سرانجام دیوارهای مرکز حکومت بنی‌امیه پدیدار شد و خاندان مصیبت زده‌ی خسته و پریشان رسول خدا به سرزمینی گام گذاشت که کانون ظلم و فساد و خیانت و ناجوانمردی بود و در باغ یاد و خاطره‌ی خاندان پیامبر (ص) جز زشتی و سیاهی یادگار و نشانی از سران شام وجود نداشت. مردم شام که تربیت شدگان دستگاه تبلیغاتی بنی‌امیه بودند در شکستن صفوف مسلمانان و جلوگیری از حکومت و ولایت امام علی (ع) نقش تعیین کننده داشتند و هم اکنون دل‌های لبریز از ریا نفاق آنها از دیدار خاندان عصمت که حسب ظاهر جامه‌ی اسارت پوشیده بودند شادمان می‌شد، لذا چون قافله به نزدیکی دروازه‌ی دمشق رسید ام کلثوم (س) از شمر درخواست کرد تا او را از دروازه‌ی شام وارد کنند که کمتر مورد توجه و اجتماع مردم باشد و ثانیاً سر مقدس شهدا را از محملها دور کنند تا مردم متوجه آنها شوند و نوامیس رسول خدا از (صفحه ۱۳۴) تیر نگاه شامیان در امان بماند. شمر بن ذی الجوشن برخلاف درخواست دختر علی (ع) عمل کرد و آنها را از دروازه‌ی ساعات (۱) که برای ورود کاروان تزیین شده و مردم فراوانی از ساعاتی پیش در آنجا اجتماع کرده بودند به شهر وارد کرد و در مکانی نزدیک به مسجد جامع شام مستقر ساخت تا در معرض تماشای مردم باشند. اینجا شام است، شامی که نزدیک به چهل سال تحت تربیت اسلام بنی‌امیه با تمامی اصالت‌های اسلام ناب در تعارض است، شامی که در اندیشه‌ی مردمش علی (ع) واجب القتل بود و اوج منبرهای مساجدش محل دشنام و نفرین بر خاندان وحی است و عده‌ای محدود که نور هدایت بر قلبهایشان تابیده، در مظلومیت، و اقلیتی مطلق سکوت و

تقیه پیش گرفته‌اند. اینجا شام است، جایی که تلخترین یاد و خاطره‌ی این سفر سرشار از حماسه و مصیبت را در سینه حضرت زین العابدین (ع) کاشت: فیالیت لم انظر دمشق و لم اکن یرانی یزید فی البلاد اسیره «ای کاش وارد دمشق نشده بودم و یزید این گونه مرا در هر شهر و دیاری اسیر نمی‌دید.» (۲). یزید در جیرون (۳) سرگرم می‌گساری بود و با این پندار که دیگر نه (صفحه ۱۳۵) رسالتی مانده و نه دینی برجاست و آخرین مقاومت سپاه توحید و یکتاپرستی در کربلا درهم شکسته شده است مستانه می‌خندید و با دیدن سرهای مقدس شهیدان و کاروان عشق و حماسه‌ی زینبی یاوه گویی می‌کرد: لما بدت تلک الحمول و اشرقت تلک الشمس علی ربی جیرون نعب الغراب فقلت صح او لا تصح فلفقد قضیت من الغریم دیونی (۴). «هنگامی که محملها رسیدند و آن خورشیدها بر اوج پشته‌های جیرون درخشیدند، چون صدای کلاغ برخاست گفتم فریاد بزنی یا نرنی من دیونی را که طلب داشتم بازپس گرفتم.» اما در خارج از مجلس ننگین یزید ماجرا طور دیگری بود. سهل ساعدی (۵) می‌گوید: عازم بیت المقدس بودم که در مسیر راه خود به دمشق وارد شدم و دیدم رودخانه‌هایش پر آب و درختانش انبوه است و بر در و دیوارهای آنجا پرده‌های دیبا آویخته‌اند. مردان شادمانی می‌کردند و زنان دف و طبل می‌نواختند. با تعجب به اهالی شام گفتم که این شادمانی از چه روست؟ آنگاه ماجرای این جشن را از گروهی که در گوشه‌ای انزوا اختیار کرده بودند، پرسیدم. گفتند: ای پیرمرد، گویا تو مردی بیابانگردی. گفتم: من سهل بن ساعد، صحابی رسول خدا هستم. گفتند: ای سهل، نمی‌گویی چرا آسمان خون نمی‌گرید و زمین ساکنان خود را نمی‌بلعد؟! (صفحه ۱۳۶) گفتم مگر چه روی داده است؟ آنها پاسخ دادند این سر بر نیزه، سر حسین (ع)، فرزند پیامبر است که از عراق سوغاتی آورده‌اند. گفتم: واحسرتا! سر حسین (ع) را آورده‌اند و مردم پایکوبی می‌کنند؟! از کدام دروازه آنها را وارد می‌کنند؟ به مقابل دروازه‌ی ساعات رفتم، دیدم که پرچمها یکی از پس دیگری نمایان شد. از دور سری نوارنی و زیبا را بر نیزه دیدم که احساس کردم لبخند می‌زند و آن سر عباس بن علی (ع) بود؛ سپس سواری را دیدم که بر نیزه‌اش سر مبارک امام حسین (ع) را قرار داده بود (۶) آن سر شبیه‌ترین چهره به رسول خدا بود، عظمتی پرشکوه داشت، نور از او ساطع بود، محاسنش رنگین شده بود، چشمانی درشت و ابروانی باریک و به هم پیوسته داشت و تبسمی زیبا بر لبانش نقش بسته بود. دیدگانش به سوی مشرق دوخته شده بود، باد محاسن شریف او را حرکت می‌داد، گویی امیرالمؤمنین (ع) بود. ام کلثوم را دیدم که چادری کهنه بر سر کشیده و روی خود را گرفته بود. به حضرت زین العابدین (ع) سلام کردم و خود را معرفی نمودم. امام پاسخ مرا داد و فرمود: اگر می‌توانی چیزی به این نیزه‌دار پرداز تا سر امام را کمی جلوتر ببرد، که ما از تماشاچیان در زحمت هستیم. رفتم و یکصد درهم به نیزه‌دار پرداخت کردم تا از بانوان دور شود؛ کار بدین منوال بود تا سرها را نزد یزید بردند. (۷). (صفحه ۱۳۷) زحربن قیس ضمن تحویل نامه‌ی عیبدالله به یزید چنین گزارش داد: ای امیرمؤمنان، تو را بشارت دهم که خداوند فتح و پیروزی را نصیب تو ساخت. حسین بن علی (ع) همراه با هیجده تن از خاندان و شصت تن از اصحاب و شیعیانش نزد ما آمد. ما آنها را به تسلیم دعوت کردیم نپذیرفتند، پس هنگام طلوع خورشید بر آنان تاخیم و از هر سو آنها را در خود گرفتیم، چون شمشیرها بر آنان فرود می‌آمد می‌گریختند، بی‌آنکه پناهگاهی داشته باشند، آن گونه که کبوتر از چنگال عقاب می‌گریزد به بیشه‌ها و گودالها پناه می‌برند. به خدا سوگند به اندازه‌ی یک خواب نیمروزی کشتن آنها بیشتر به طول نینجامید. همه‌ی آنان را کشتیم، اکنون پیکرهایشان برهنه، جامه‌هایشان خونین و چهره‌هایشان غبارآلود است. آفتاب بر بدنهایشان می‌تابد و باد برایشان می‌وزد و کرکسها به دیدار آنها می‌روند و در سرزمینی خشک بر خاک افتاده‌اند. (۸). یزید گفت: من بدون قتل حسین (ع) نیز از شما راضی بودم؛ اگر او به نزد من می‌آمد او را عفو می‌کردم، اما خداوند روی ابن مرجانه را زشت کند که چنین کرد. (۹). یزید دستور داد تا سر امام حسین (ع) را حاضر کنند، سر را آوردند و در داخل تشتی از طلا در مقابل او بود قرار دادند؛ آنگاه گفت تا اسرای اهل بیت را به مجلس او وارد کنند. خانواده‌ی پیامبر با دستهای زنجیر شده در کنار مسجد ایستاده و در انتظار آینده بودند. پیرمردی شامی جلو آمد و گفت: خداوند را سپاس که شما را نابود کرد و یزید را بر شما مسلط ساخت و سرزمینها را از مردان شما رهایی بخشید. (صفحه ۱۳۸)

حضرت زین العابدین (ع) فرمود: پیرمرد آیا قرآن خوانده‌ای؟ گفت: آری. امام فرمود: «آیا آیه‌ی قل لا اسئلكم علیه اجرا الا الموده فی القربی (۱۰) را خوانده‌ای؟» پیرمرد پاسخ داد: آری. امام فرمود: «ای پیرمرد، ما قربی هستیم، آیا آیه‌ی، واعموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسهُ و للرسول لذی القربی (۱۱) را خوانده‌ای؟» پیرمرد گفت: آری. امام فرمود: «پیرمرد، این قربی ما هستیم: آیا آیه‌ی: انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا (۱۲) را خوانده‌ای؟» گفت: آری. امام فرمود: «ای پیرمرد، ما همان اهل بیتی هستیم که آیه‌ی طهارت در شأن ما نازل شده است.» پیرمرد نادم و مبهوت و ناباور گفت: تو را به خدا، شما همان خاندان هستید؟ امام پاسخ داد: «به خدا سوگند بدون هیچ ابهامی ما اهل بیت طهارت هستیم و به جدمان سوگند که همان خاندانیم.» پیرمرد عمامه‌اش را از سر برداشت و در حالی که می‌گریست و نگاهش را به سوی آسمان دوخته بود، گفت: خداوند، من از دشمنان آل محمد (ص) بی‌زاری می‌جویم و از رفتار خود توبه می‌کنم. امام به وی وعده‌ی بخشش داد وقتی یزید خبر توبه‌ی پیرمرد را شنید دستور قتل او را (صفحه ۱۳۹) صادر کرد. (۱۳). (۱) باب الساعات، چون در آنجا صورت حیواناتی از نحاس را درست کرده و با نظمی چیده بودند که ساعات روز را با آنها تعیین می‌کردند، آن در را «باب الساعات» می‌گفتند. خوارزمی می‌گوید: اسرای اهل بیت را از باب «توما» که هم اکنون نیز آثار آن در دمشق موجود است به شهر وارد کردند. (مقرم، مقتل الحسین، ص ۳۴۸). (۲) ریاض الحزان، ص ۱۰۸. (۳) مکانی بود در منطقه‌ای سرسبز و آباد در کنار یکی از دروازه‌های دمشق که سقفی بلند بر فراز ستونها داشت. معجم البلدان، ج ۲ ص ۱۹۹. گویا بنایی بود که ابتدا مصلاهی صابئین و سپس محل عبادت یونانیان شد و عاقبت نیز به دست یهود افتاد و سر حضرت یحیی (ع) را نیز بر در همین بنا آویخته‌اند. (مقرم، مقتل الحسین، ص ۳۴۸). (۴) تذکره الخواص، ص ۲۶۲ - ۲۶۱. (بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۱۹۹). (۵) سهل بن سعد ساعدی در زمان رحلت پیامبر ۱۵ ساله بود و گویا آخرین صحابی رسول خدا بود که از دنیا رفت. گفته می‌شود بیش از یکصد سال زندگی کرد. او خود می‌گفت بعد از من شما از کسی نخواهید شنید که بدون واسطه بگوید: «قال رسول الله» (الاستیعاب، ج ۲ ص ۶۶۴). (۶) دستگاه اموی برای بی‌اهمیت نشان دادن جایگاه برجسته‌ی امام حسین (ع) دستور داده بود که سر مبارک او را به دنبال سایر سرهای شهدا حرکت دهند، شاید نمی‌خواستند مردم سر امام را بشناسند و قصد داشتند مردم را به اشتباه اندازند. (۷) زخار، مقام، ص ۵۵۶. (۸) نه‌ایه‌ الارب، ج ۷ ص ۲۰۲ و الفتوح، ج ۳ ص ۱۴۸. (۹) الفتوح، ج ۳ ص ۱۴۸ و تاریخ طبری، ج ۴ ص ۳۵۲. (۱۰) سوره‌ی «شوری» آیه‌ی ۲۳. (۱۱) سوره‌ی «انفال» آیه‌ی ۴۱. (۱۲) سوره‌ی «احزاب» آیه‌ی ۳۳. (۱۳) بحار الانوار، ج ۴۵ ص ۱۲۹، طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۲۰، با اندکی اختلاف.

در مجلس یزید

در مجلس یزید اهل بیت را در حالی به مجلس یزید وارد کردند که دستهایشان با زنجیر به یکدیگر بسته شده بود. حضرت زین العابدین (ع) با دیدن یزید فرمود: «ما ظنک بجدنا رسول الله لو یرانا علی مثل هذه الحالة؟» «چه می‌پنداری اگر جد ما رسول خدا ما را چنین حالتی ببیند؟» پیش از آنکه یزید سخنی بگوید فاطمه دختر امام حسین (ع) گفت: «ای یزید! آیا دختران رسول خدا (ص) باید این گونه به اسارت گرفته شوند؟» عده‌ای در مجلس گریه افتادند و یزید دستور داد دستهای امام سجاد (ع) را باز کنند. آنگاه که با چوبدستی‌اش بر لب و دندانه‌های امام حسین (ع) ضربه می‌زند گفت: نفلق هاما من اناس اعزّه علینا و هم كانوا اعق و اظلما «سرهایی را از کسانی که عزیز بودند شکافتیم و آنها آزاردهنده‌تر و ستمکارتر بودند.» در این هنگام یحیی بن حکم (۱) در حالی که می‌گریست گفت: آنهایی که در کنار طف بودند به ما نزدیکتر هستند تا ابن زیاد عبد، که نسبت پستی (صفحه ۱۴۰) دارد نسل سمیه مادر زیاد به تعداد ریگهاست، اما از دختر پیامبر نسلی بجای نمانده است. یزید به سینه‌ی او کوفت و گفت: خاموش باش! (۲) او که در موضع انفعال قرار گرفته بود گفت: خداوند پسر مرجانه را رسوا کند! اگر بین او و شما خویشاوندی بود چنین نمی‌کرد.

زنجیرها را بردارید و طنابها را باز کنید! (۳) سپس یزید با اشاره به سر مبارک امام حسین (ع) گفت: این مرد به خود می‌باید و می‌گفت: پدر من از یزید بهتر و مادرم از مادر او بهتر است. جد من از اجداد یزید و من خود از او بهتر هستم و همین مسائل بود که وی را به کشتن داد! اما اینکه پدر او بهتر از پدر من است، کار به داوری کشید و خدا به نفع پدر من داوری کرد! اما اینکه مادر او بهتر از مادر یزید است به جانم سوگند که فاطمه (س) دختر رسول خدا بهتر از مادر من است. اما در مورد جد او، مسلم است هر کس به خدا و روز قیامت ایمان داشته باشد نمی‌تواند بگوید که جد من بهتر از محمد (ص) است. ولی در مورد خودش و من، شاید او این آیه را نخوانده است: «قل اللهم مالک الملک». (۴). سپس خطاب به حضرت زین العابدین (ع) گفت: ای پسر، پدر تو رابطه‌ی خویشاوندی را نادیده گرفت و حق مرا انکار کرد، و با حکومت سلطنت من به مبارزه برخاست و خداوند با او چنان رفتار کرد که دیدی! امام ادعای وی را با آیه‌ای از قرآن پاسخ داد: (صفحه ۱۴۱) «ما اصاب من مصیبه فی الارض و لا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبأها ان ذالک علی الله یسیر». (۵). هیچ مصیبتی به مال و یا جان شما نرسد، مگر پیش از آنکه آن را خلق کنیم در کتاب خدا نوشته شده است و این امر بر خدا آسان است. یزید از فرزند خود خالد خواست تا پاسخ امام را بدهد، اما چون او درماند خود گفت: و ما اصابکم من مصیبه فبما کسبت ایدیکم و یعفوا عن کثیر. (۶). اگر مصیبتی بر شما رسد برای کارهایی است که انجام می‌دهید و خدا بسیاری از گناهان را می‌بخشد. حضرت زین العابدین (ع) فرمود: «ای زاده‌ی معاویه و صخر و هند، نبوت و رهبری همیشه در اختیار پدران و اجداد من بوده است؛ پیش از آنکه تو متولد شوی. براستی که جدم علی بن ابی طالب (ع) در جنگ بدر و احد و احزاب پرچمدار رسول خدا بود و پرچم کافران در دست پدر و جد تو بود.» آنگاه فرمود: «ماذا تقولون اذ قال النبی لکم ماذا فعلتم و انتم خیر الامم بعترتی و باهلی بعد مفتقدی منهنم اساری و منهنم ضرجوا بدم» چه می‌گویید آنگاه که پیامبر به شما بگوید شما که آخرین امتهای بودید پس از رفتن من با خاندانم چگونه رفتار کردید. گروهی را به اسارت گرفتید و دسته‌ای را به خون آغشته کردید.» امام در ادامه افزود: (صفحه ۱۴۲) ای یزید، وای بر تو! اگر می‌دانستی چه کرده‌ای و درباره‌ی پدرم و خاندانش و عموهای من چه جنایتهایی مرتکب شده‌ای؛ اگر می‌دانستی در کوهستانها پناه می‌گرفتی و خاکستر نشینی می‌گزیدی و فریاد، اوایلا بلند می‌کردی. آیا باید سر حسین بن علی (ع) که امانت رسول خدا بود در مقابل دروازه‌ی شهر آویزان باشد؟! ما امانت رسول خدا در میان شما هستیم و من تو را به خواری و پشیمانی در روز رستاخیز بشارت می‌دهم، روزی که مردم گرد آیند.» (۷). یزید که حالت عادی نداشت و گویا مست (۸) بود و یا اینکه همه چیز را از دست رفته می‌دید در حالی که با چوب دستی خود بر لب و دندان امام حسین (ع) ضربه می‌زد می‌خواند: لیت اشیاحی بیدر شهدوا جزع الخرج من وقع الاسل فاهلوا و استهلوا فرحاتهم قالوا یا یزید لاثقل قد قتلنا القرم من ساداتهم وعدلناه بیدر فاعتدل لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل لست من خندق ان لم انتقم من بنی احمد ما کان فعل (۹). این کاش بزرگان قبیله‌ام که در جنگ بدر کشته شدند، بودند و می‌دیدند که قبیله‌ی خزرج چگونه در برابر نیزه‌ها به زاری افتاده‌اند. به تلافی جنگ بدر بزرگانشان را کشتیم و حساب ما تسویه شد. فرزندان بنی‌هاشم با حکومت ما بازی کردند و الا نه خبری از آسمان آمد و به وحی نازل شده است. من از دودمان خندق نیستم، اگر کینه‌ای را که از محمد (ص) به دل دارم بر فرزندانش عمل نکنم. در این زمان یکی از شامیان با اشاره به فاطمه، دختر امام حسین (ع) (صفحه ۱۴۳) خطاب به یزید گفت: این کنیز را به من ببخش! فاطمه خود را به عمه‌اش زینب چسباند و گفت: عمه‌جان حال که یتیم شده‌ام کنیز هم بشوم؟ (۱۰). دل دریایی پیامبر عاشورا و شیرزن کربلا که مملو از درد و رنج بود توفانی شد. ریش را به سوی مرد شامی برگرداند و فرمود: نه تو و نه یزید قادر به بردن این دختر نیستید. یزید گفت: به خدا سوگند که می‌توانم چنین کنم. زینب فرمود: «به خدا سوگند، هرگز چنین قدرت و سلطه‌ای را خداوند به تو نداده است مگر اینکه از اسلام خارج شوی و به دین دیگری در آیی.» یزید که به شدت برافروخته بود گفت: با من چنین سخن می‌گویی؟! پدر و برادر تو از دین بیرون رفتند. دختر علی (ع) گفت: «تو، پدر و جدت دین خدا را که دین پدرم و برادرم بود پذیرفتند، اگر مسلمان باشی.» یزید گفت: دروغ می‌گویی ای

دشمن خدا. زینب فرمود: «تو ظاهرا امیر هستی و ظالمانه ناسزا می‌گویی و چون قدرت ظاهری داری زورگویی می‌کنی.» سفیر روم که مهمان مجلس یزید بود با دیدن چنین صحنه‌هایی جانخراشی از یزید پرسید: این سر که در مقابل داری متعلق به چه کسی است؟ یزید علت این سؤال را از او جویا شد، وی گفت چون. به کشورم بازگردم درباره‌ی آنچه از من سؤال می‌شود و باید علت این همه شادی و سرور را بدانم تا قیصر را نیز خوشحال کنم. (صفحه ۱۴۴) یزید گفت: ای سر حسین (ع)، پسر فاطمه (س)، دختر محمد (ص) است. سفیر پرسید: همان محمدی که پیامبر شماست؟! یزید گفت: آری. سفیر روم که بشدت منقلب شده بود برآشفت و گفت: نابود باشید با چنین آیینی که دارید! دین من بهتر از دین شماست. زیرا پدر من که از نبیرگان داوود است و میان ما و داوود، پدران بسیاری قرار گرفته‌اند بسیار مورد احترام است و بر جای سم آن مرکبی که عیسی بر آن سوار شده بود کلیسایی ساخته‌اند و مردم من به زیارت آن می‌روند و شما فرزند پیامبر خود را کشته‌اید با آنکه جز یک دختر میان آنها واسطه نیست. (۱۱). این سخنان منطقی و برهان قدرتمند آن چنان یزید را غضبناک کرد که دستور داد فرستاده‌ی پادشاه روم را به قتل رسانند. (۱۲). دختر شجاع، اندیشمند، برنامه‌ریز و با فراست علی (ع) که شرایط را مناسب می‌دید و از سوی دیگر می‌بایست هیبت و هیمنه‌ی خبیث پادشاه اموی را خرد کند، برخاست و زبان به سخن گشود: الحمدلله رب العالمین و صلی الله علی رسوله و آله اجمعین، صدق الله کذلک یقول (ثم کان عاقبه الذین اساءوا لیسوا ان کذبوا بایات الله و کانوا بها یستهزؤن) (۱۳). اظننت یا یزید حیث اخذت علینا اقطار الارض و آفاق السماء فاصبحنا نساق کما تساق الاساری ان بنا علی الله هوانا و بک علیه کرامه و ان ذلک لعظم خطرک عنده فشمخت بانفکک و نظرت فی عطفکک جذلان (صفحه ۱۴۵) مسرورا حیث رایت الدنیا لک مستوثقه و الامور متسقه و حین صفا لک ملکنا و سلطاننا، فمهلا مهلا انسیت قول الله عزوجل (و لا یحسبن الذین کفروا انما نملی لهم خیرا لانفسهم انما نملی لهم لیزدادوا اثما و لهم عذاب مهین) (۱۴). امن العدل یابن الطلقاء تخدیرک حرائرک و امائکک و سوقک بنات رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم سبایا قد هتکت ستورهن و ابدیت وجوههن، تحدو بهن الاعداء من بلد الی بلد یستشر فهن اهل المناهل و المناقل و یتصفح وجوههن القریب و البعید و الدنی و الشریف، لیس معهن من رجالهن ولی و لا- من حماتهن حمی، و کیف یرتجی مراقبه من لفظ فوه اکباد الازکیاء و نبت لحمه من دماء الشهداء، و کیف لا یرتجی فی بغضنا اهل البیت من نظر الینا بالشنف و الشنآن و الاحن و الاضغان ثم تقول غیر متأثم و لامستعظم: لاهلوا و استهلوا فرحا ثم قالوا یا یزید لا- تشل منتحیا علی ثنایا ابی عبدالله شباب اهل الجنه تنکتها بمخصرتک و کیف لا تقول ذلک و قد نکات القرحة و استأصلت الشافه باراقتک دماء ذریه محمد صلی الله علیه و آله و سلم و نجوم الارض من ال عبدالمطلب، و تهتف باشیاخکک زعمت انک تنادیهم. فلتردن و شیکا موردهم و لتودن انک شلت و بکمت، و لم تکن قلت ما قلت و فعلت ما فعلت. اللهم خذ بحقنا و انتقم من ظالم و احلل غضبک بمن سفک دمانا و قتل حماتنا، فوالله ما فریت الا جلدک و لاحتزرت الا لحمک و لتردن علی رسول الله بما تحملت من سفک دماء ذریته و انتهکت من حرمته فی (صفحه ۱۴۶) یرزقون) (۱۵) و کفی بالله حاکما و بمحمد صلی الله علیه و آله و سلم خصیما و بجبرئیل ظهیرا و سيعلم من سوی لک و مکنک من رقاب المسلمین، بس للظالمین بدلا و ایکم شرمکانا و اضعف جندا. و لئن جرت علی الدواهی مخاطبتک انی لا ستصغر قدرک و استعظم تقریعتک و استکثر تویبختک، لکن العیون عبری و الصدور حری، الا- فالعجب کل العجب لقتل حزب الله النجباء بحزب الشیطان الطلقاء، فهذه الأیدی تنطف من دمائنا و الافواه تتحلب من لحومنا و تلک الجثث الطواهر الزواکی تتنابها العواسل و تعفرها امهات الفراعل. و لئن اتخذتنا مغنما لتجد بنا و شیکا مغرما حین لا تجد الا ما قدمت یداک و ما ربک بظلام للعبید و الی الله المشتکی و علیه المعول، فکد کیدک و اسع سعیک و ناصب جهدک فوالله لا تمحو ذکرننا و لا تمیت و حینا و لا تدرک امدنا و لا ترحض عنک عارها، و هل رأیک الا- فندو ایامک الا عدد، و جمعک الا بدد؟ یوم ینادی المنادی: الا لعنة الله علی الظالمین. والحمد لله رب العالمین الذی ختم لاولنا بالسعادة و المغفرة و لآخرنا بالشهادة و الرحمه، و نسأل الله ان یکمل لهم الثواب و یوجب لهم المزید و

یحسن علینا الخلفه انه رحیم ودود، حسبنا الله و نعم الوکیل. (۱۶). ستایش خداوندی را سزااست که پرودگار جهانهاست، و درود خدا بر فرستاده‌ی او و خاندانش. خداوند تعالی درست فرمود: «عاقبت آنان را که کار زشت کردند، این بود که آیات الهی را تکذیب و آن را به سخره گرفتند.» ای یزید، حال که در باور (صفحه ۱۴۷) خویش بر ما سخت گرفته‌ای و راه اقطار زمین و آفاق آسمانها و راه چاره را به رویمان مسدود کرده‌ای، و ما را مانند اسیران از شهری به شهری می‌گردانند، آیا پندار تو این است که خداوند تو را عزیز و ما را ذلیل ساخته است؟! و این پیروزی به علت آبرومندی تو در پیشگاه خداست؟ بدن که از روی کبر می‌خرامی و از سر عجب نگاه می‌کنی و بر خود می‌بالی. سرخوش و شادمانی که دنیا به تو روی آورده است و کارهای تو را آراسته و حکومت ما را به تو اختصاص داده است؛ کمی آهسته‌تر! آیا کلام خداوند را از یاد برده‌ای که می‌فرماید: «گمان نکنید آنان را که به کفر گرویدند مهلتی می‌دهیم تا بر سرکشی و نافرمانی بیفزایند و آنان را عذابی خوارکننده است.» ای پسر آزادشگان (۱۷)، آیا از عدالت است که تو زنان و کنیزان خود را در پرده بنشانی و پرده نشینان رسول خدا را اسیر کنی و شهر به شهر بگردانی؟! پرده‌ی آبروی آنها را بدری و صورت آنها را نمایان سازی تا چشم مردم آنها را ببیند؟ و دور و نزدیک، شریف و فرومایه تماشایشان کنند؛ از مردان آنها کسی همراهشان نباشد، به یاور و نه نگاهدارنده و نه مددکاری. چگونه می‌توان امید بست به دلسوزی کسی که مادرش جگر پاک (صفحه ۱۴۸) مردان خدا را جوید و گوشت او از خون شهید رویده است؟! و این رفتار از کسی که پیوسته با ما دشمنی کرده است، بعید نیست. این گناه بزرگ را خرد شماری و خود را بر این کردار زشت مجرم ندانی و به اجداد کافر خویش مباحات، و آرزوی حضورشان کنی تا جنایت بیرحمانه‌ی تو را ببینند و شادمان شوند و از تو قدردانی کنند. با چوب بر لب و دندان ابی عبدالله (ع)، سید جوانان بهشت می‌زنی، چرا شادمان نباشی که دل ما را مجروح کردی از رنج شورش درون رستی و خون فرزندان رسول خدا را که ستارگان زمین بودند ریختی و هم اکنون گذشتگان خود را می‌خوانی. باید صبر و شکیبایی پیشه کرد و دیری نباید که تو نیز به آنها ملحق شوی و آرزو کنی که ای کاش دستهایت خشک شده بود و زبانت لال و آن سخن را بر زبان نمی‌آوردی و آن کار زشت را انجام نمی‌دادی! خداوندا، حق ما را بستان و انتقام ما را بگیر و بر این ستم پیشگان که خون ما را ریخته‌اند خشم و عذاب خود را فرو فرست. ای یزید، به خدا سوگند که پوست خود را شکافتی و گوشت بدن خود را پاره پاره کردی. رسول خدا را در حالی ملاقات کنی که آن بار سنگین بر دوش توست؛ خون خاندانش را ریخته‌ای و پرده‌ی حرمت او را دریده‌ای و فرزندانش را به اسارت برده‌ای؛ جایی که خداوند پریشانی آنها را بزداید و داد آنها را بستاند. خدا فرموده است: «مپندارید آنان که در راه خدا کشته شده‌اند، مرده‌اند بلکه زنده و از روزی خداوند بهره‌مند هستند.» همین بس که آن روز خداوند، حاکم و محمد (ص) خصم شما و جبرئیل پشتیبان اوست و کسی که راه را برای تسلط تو بر (صفحه ۱۴۹) مسلمانان مهیا ساخت بزودی در خواهد یافت که پاداش ستمکاران چه پاداش بدی است، و خواهد فهمید که کدام یک از شما بدتر و سپاه کدام یک ناتوانتر است. اگر چه مصیبت‌های روزگار وادارم ساخت تا با تو سخن بگویم اما تو را ناچیز می‌شمارم و بسیار نکوهش می‌کنم و سرزنش‌های تو را چیزی نمی‌شمارم، اما چه کنم که دیده‌ها گریان و دلها سوزان است. جای شگفتی است که حزب شیطان حزب خدا را به قتل رساند و خون ما از پنجه‌های شما بچکد، پاره‌های گوشت بدن ما از دهان شما خارج شود و آن بدنهای پاک و مطهر را گرگ‌های وحشی بیابان دریابند. آنچه امروز غنیمت می‌شناسی فردا غرامت است و آنچه را از پیش فرستادی دریافت خواهی کرد. خداوند بر بندگان ستم روا ندارد و شکوهام برای اوست و به او اعتماد دارم؛ پس هر خدعه‌ای که داری انجام ده و هر تلاش و کوششی را به کار بگیر. به خدا سوگند یاد ما از دلها و وحی ما را محو نخواهی کرد و به جلال ما نخواهی رسید و لکه‌ی ننگ این ستم را نخواهی شست. رأی و نظر تو بی‌اعتبار و ناپایدار و زمان سلطنت تو اندک و جمعیت تو پریشان خواهد شد، آنگاه که هاتفی فریاد زند «لا لعنة الله على القوم الظالمين.» سپاس خداوندی را که آغاز ما را به سعادت و آموزش و عاقبت ما را به شهادت رقم زد و از خداوند می‌خواهم که آنان را اجر جزیل عنایت فرماید و بر پاداش آنها بیفزاید. او خود بر ما نیکو خلیفه‌ای

است و مهربانترین مهربانان است و بر او توکل (صفحه ۱۵۰) می‌کنیم. ای خدا را آشناتر از همه ای که کفر از هیبت در واهمه حضرت صبر از تو گوهر یافته قامت عشق از تو زیور یافته همچو کوهی بر زمین استاده‌ای رکن عرشی کاین چنین استاده‌ای؟ باروم ناید در این ملک خدا این همه تیر و تو تنها روی پا بازگو با من تو ای دخت علی حامل سر خدایی یا ولی؟ آن همه آشفستگی در پای عشق تیرباران کردن سیمان عشق خون حق را ریختن بر روی خاک سینه‌ی خورشید دیدن چاک چاک دختران آسمان را رخ کبود کودکان کهکشان را همچو عود باز خندیدن به روی تیغ و تیر کیستی روشن تر از ماه منیر؟ هم‌رهی با کاروان خستگان لب نهادن بر گلوی تشنگان آب از اشک زلالت منفعل خواب از راز و نیازت بس خجل داد و بیداد از جفای ناکثان «در اسارت اعتدال کهکشان!» (۱۸). کو اسارت؟ خصم تو در بند بود هر کلامت صد هزاران پند بود روز عاشورا که غیرت مرده بود تیغ نامردان به عزت خورده بود آن زمانی که خدای کربلا یکه شد در آن زمین پر بلا چون نگاهت در نگاهش اوفتاد حیدر و زهرا به یادش اوفتاد دست لبخندت پریشانی زدود بر دل دریایی‌اش مستی فزود گر نبودی تو کنار خیمه‌ها پاسبان و رازدار کشته‌ها شاه را کی خنده بر لب می‌رسید؟ جان او از غصه بر لب می‌رسید تو منایی، تو صفایی، زینبی مرتضایی، زهره‌ای تو، یا نبی؟ وصف تو ناید به دنیای ادب ذکر تو سری است از اسرار رب (۱۹). (صفحه ۱۵۱) سخنان زینب، غرور و تکبر یزید را در هم شکسته و اعتبارش را به باد داده بود. دختر علی (ع) در اوج عزت و شرف و آزادی، فرهیختگان دنیا را آن چنان در هم کوبید که تا آخرین لحظه‌ی آفرینش آرامشی در پی نداشت. سخنان برگرفته از روح نیرومند و پرصلابت شیرزن قهرمان کربلا اوج افتخار هستی و اعتبار تمامی آزادگان است. روشنی صبح بدون شبی حید کراری اگر زینبی وامگزار لب تو راستی گفتی و چون شعله به پا خاستی بانگ رسای تو ستم سوز شد کشته‌ی مظلوم تو پیروز شد خواست که عم دست تو بندد ولی غم که بود در بر دخت علی قامت تو قامت غم را شکست دخت علی را نتوان دست بست ای دل دریا دل دریای تو عرش خدا منزل و مأوای تو دختر تنهای خدا بر زمین خواهر آزادی و فرزند دین آنچه تو کردی به صف کربلا کرده‌ی مخلوق بود یا خدا آن همه خود دیدن و چون گل شدن! دشت خزان دیدن و بلبل شدن! (صفحه ۱۵۲) دیدن خورشید ذبیح از قفا باز ستادن چو فلک روی پا! جان تو گلخانه‌ی عشق خداست جای چنان چون زنی کربلاست (۲۰). (۱) ابن شهر آشوب در مناقب نام این شخص را عبدالرحمن بن حکم ذکر کرده است. (۲) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۱۹. (۳) شریف القریشی، حیاة الامام زین العابدین، ص ۱۷۳. (۴) سوره‌ی «آل عمران» آیه‌ی ۲۶، بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۱. (۵) سوره‌ی «حدید» آیه‌ی ۲۲. (۶) سوره‌ی «شوری»، آیه‌ی ۳۰. (۷) بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۵. (۸) معالم المدرستین، ج ۳ ص ۱۶۲. (۹) الفتوح، ج ۳ ص ۱۵۰، تذکره الخواص، ص ۲۶۱، لواعج الاشجان، ص ۴۳۳. (۱۰) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۲۰. (۱۱) بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۱. (۱۲) الملهوف، ص ۷۹. (۱۳) سوره‌ی «روم»، آیه‌ی ۱۰. (۱۴) سوره‌ی «آل عمران»، آیه‌ی ۱۷۸. (۱۵) سوره‌ی «آل عمران»، ص ۱۶۹. (۱۶) بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۳۳، طبرسی، الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۲۲، با کمی اختلاف. (۱۷) روز فتح مکه بزرگان قریش نزد رسول خدا آمدند، رسول خدا از آنها پرسید: گمان می‌کنید با شما چگونه رفتار می‌کنم؟ گفتند آنچه در اندازه‌ی برادری و بزرگواری برادرزاده‌ای بزرگ است. پیامبر فرمود: «اذهبوا انتم الطلقاء» بروید که شما آزاد هستید، از همان تاریخ بزرگان قریش به طلقاء «آزادشدگان» معروف شدند. سیره‌ی ابن هشام، ج ۴ ص ۵۵ - ۵۴، واقدی، مغازی، ج ۲ ص ۸۳۵، ابن کثیر، السرة النبویه، ج ۳ ص ۵۷۰. (۱۸) مراد حضرت زینب (س) است. (۱۹) از نگارنده. (۲۰) شعر عشق جوشیده از دل ارادتمند و محب خاندان عصمت، شاعر گرانمایه جناب آقای دکتر علی موسوی گرمارودی است که در جلسه‌ی برایم نوشت و من نیز به نیابتش در این بخش از کتاب به محضر دختر گرامی علی (ع) اهدا کردم.

امام باقر در مجلس یزید

امام باقر در مجلس یزید امام باقر (ع) هم که در آن زمان دو سال و چند ماه بیشتر از زندگانی‌اش نمی‌گذشت در برخورد با تعدادی

از درباریان دستگاه اموی که به یزید توصیه می‌کردند اسرای خاندان وحی را به قتل رساند از جای خود برخاست و پس از حمد و ثنای خداوند فرمود: «مشاوران تو برخلاف مشاوران فرعون رأی دادند؛ زیرا آنها در پاسخ فرعون درباره‌ی موسی و هارون گفتند: ارجه واخاه و ارسل فی المدائن حاشرین. (۱). او و برادرش را مهلت ده و فرستادگانی را به شهرها رهسپار کن تا جادوگران اجتماع کنند و پس از آنکه ساحران آمدند آنها را آزمایش کن. (صفحه ۱۵۳) در حالی که اطرافیان تو به قتل ما اشاره کردند و این بی‌علت نیست.» یزید علت را جویا شد و امام فرمود: «آنان زیرک و عاقل بودند و اینها فریفته و نادان هستند، زیرا کسی جز ناپاکان پیامبران و فرزندان آنان را نمی‌کشد.» یزید سرافکننده شد و دستور داد آنان را از مجلس بیرون ببرند (۲) و سر مقدس امام حسین (ع) را در قصر آویزان کنند. (۳) خانه‌ای در نزدیکی قصر محل استقرار خاندان نبوت شد. (۴) یزید که نقشه‌های خود را خنثی و برنامه‌هایش را ملغی می‌دید دستور داد تا خطیب مسجد جامع در اجتماع مردم از علی (ع) و حسین (ع) بد بگوید. (۱) سوره‌ی «اعراف» آیه‌ی ۱۱۱. (۲) مسعودی، اثبات الوصیه، ص ۱۷۰. (۳) شبر، جلاء العیون، ج ۲ ص ۲۶۳. (۴) ارشاد مفید، ج ۲ ص ۱۲۲.

افشاگری امام سجاد

افشاگری امام سجاد مسجد پر از جمعیت بود، خطیب متملق شام در وصف معاویه و یزید سخن گفت و تمامی فن و هنر خود را در اهانت به علی (ع) و حسین (ع) به کار گرفت. حضرت زین العابدین (ع) که در مجلس حاضر بود فریاد زد: «وای بر تو، خشنودی مخلوق را بر خشم خداوند ترجیح داده‌ای؟ عاقبت خود را در آتش خوب بنگر!» آنگاه فرصت خواست تا از فراز منبر سخن گوید. یزید به وی اجازه نداد، اما پافشاری مردم چاره از او گرفته بود و امام بر منبر استقرار یافت و چنین گفت: (صفحه ۱۵۴) ایها الناس! اعطينا ستا و فضلنا بسبع: اعطينا العلم والحلم و السماحة و الفصاحة و الشجاعة و المحبة في قلوب المؤمنين، و فضلنا بان منا النبي المختار محمدا و منا الصديق و منا الطيار و منا اسد الله و اسد رسوله و منا سبطا هذه الامة. من عرفني فقد عرفني و من لم يعرفني انبأته بحسبي و نسبي. ایها الناس! انا ابن مکه و منی، انا ابن زمزم و الصفا، انا ابن من حمل الركن باطراف الرداء، انا ابن خیر من اتترر و ارتدی، انا ابن خیر من انتعل و احتفی، انا ابن خیر من طاف و سعی، انا ابن خیر من حج ولی، انا ابن خیر من حمل علی البراق فی الهواء، انا ابن من اسرى به من المسجد الحرام الی المسجد الأقصى، انا ابن من بلغ به جبرئیل الی سدره المنتهی، انا ابن من دنا فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی، انا ابن من صلی بملائکة السماء، انا ابن من اوحی الیه الجلیل ما اوحی، انا ابن محمد المصطفی، انا ابن علی المرتضی، انا ابن من ضرب خراطیم الخلق حتی قالوا: لا اله الا الله. انا ابن من ضرب یدی رسول الله بسیفین و طعن برمحین و هاجر الهجرتین و بايع البيعتین و قاتل ببدر و حنین و لم یکفر بالله طرفه عین، انا ابن صالح المؤمنین و وارث النبیین و قاصع الملحدین و یعسوب المسلمین و نور المجاهدین و زین العابدین و تاج البکائین و اصبر الصابرين و افضل القائمین من آل یاسین رسول رب العالمین، انا ابن المؤید بجبرئیل، المنصور بمیکائیل. انا ابن المحامی عن حرم المسلمین و قاتل المارقین و الناکثین و القاسطین و المجاهد اعداء الناصبین، و افخر من مشی من قریش اجمعین، و اول من اجاب و استجاب لله و لرسوله من المؤمنین، و اول السابقین، و قاصم المعتدین و میید المشرکین، و سهم من مرامی الله علی المنافقین، و لسان حکمة العابدین و ناصر دین الله و ولی امر الله و بستان حکمة الله و عیبه (صفحه ۱۵۵) علمه، سمح، بهی، بهلول، زکی، ابطحی، رضی، مقدم، همام، صابر، صوام، مهذب، قوام، قاطع الاصلاب و مفرق الاحزاب، اربطهم عنانا و اثبتهم جنانا، و امضاهم عزیمة و اشدهم شکیمه، اسد باسل، یطحنهم فی الحروب اذا ازدلفت الأسنه و قربت الاعنه طحن الریح، و یذرؤهم فیها ذرو الریح الهشیم، لیث الحجاز و کبش العراق، مکی مدنی خیفی عقبی بدری احدی شجری مهاجری. من العرب سیدها، و من الوغی لیثها، وارث المشعرین و ابو السبطين: الحسن و الحسین، ذاک جدی علی بن ابی طالب. ای مردم، خداوند ما را شش خصلت عطا فرموده و بر هفت ویژگی برتری یافته‌ایم. علم، بردباری، سخاوت، فصاحت، شجاعت، و محبت در قلوب مؤمنان را به ما ارزانی داشت و ما را بر دیگران این گونه برتری داد که پیامبر بزرگ اسلام،

صدیق علی (ع) - جعفر طیار، شیر رسول خدا حمزه، امام حسن (ع) و امام حسین دو فرزندان بزرگ رسول خدا را از ما انتخاب کرد. (۱). هر کس که مرا شناخت و آنان که مرا نمی‌شناسند با معرفی پدرانم خود را به آنها می‌شناسانم. ای مردم! من فرزند مکه و مناهستم، من فرزند زمزم و صفا هستم، من فرزند کسی هستم که حجرالاسود را با ردای خود حمل و بر جای خود نصب کرد. من فرزند بهترین طواف کنندگان هستم، من فرزند بهترین حج گزاران و تلبیه گوینان هستم، من فرزند کسی هستم که بر براق سوار شد، من فرزند پیامبری هستم که در یک شب از مسجد الحرام به مسجد الاقصی رفت. من (صفحه ۱۵۶) فرزند کسی هستم که جبرئیل او را به سدره المنتهی برد و به مقام قرب الهی و نزدیکترین جایگاه به خدا رسید، من فرزند کسی هستم که با ملائکه‌ی آسمان نماز گزارد. من فرزند پیامبری هستم که خداوند بزرگ برایش وحی فرستاد، من فرزند محمد مصطفی (ص) و علی مرتضی (ع) هستم، فرزند کسی هستم که بینی گردن کشان را به خاک مالیده تا به کلمه‌ی توحید اقرار کردند. من پسر کسی هستم که در برابر پیامبر با دو شمشیر و دو نیزه می‌جنگید، دو بار هجرت و دو بار بیعت کرد و در بدر و حنین با کافران به مبارزه برخاست و به اندازه‌ی زدن یک پلک کفر نوزید. من فرزند صالح مؤمنان وارث انبیا، از بین برنده‌ی مشرکان، امیر مسلمانان، فروغ جهادگران، زینت عبادت کنندگان و افتخار گریه کنندگان هستم. من فرزند بردبارترین صابران، و بافضیلت‌ترین نماز گزاران از اهل بیت رسول خدا هستم. من فرزند کسی هستم که جبرئیل او را تأیید و میکائیل او را یاری کرد. من فرزند کسی هستم که حرم مسلمانان را پاسداری و با مارقین و ناکثین و قاسطین به نبرد پرداخت. من فرزند بهترین قریشم، من پسر کسی هستم که اولین ایمان آورنده به خدا و رسول او بود. من پسر اولین سبقت گیرنده در ایمان و شکننده‌ی کمر متجاوزان و از بین برنده‌ی مشرکانم. من فرزند کسی هستم که مانند تیری از تیرهای خدا برای منافقان و زبان حکمت بندگان خدا و یاری کننده‌ی دین خدا و ولی امر او و بوستان حکمت الهی و حامل علم خدا بود. او جوانمرد، سخاوتمند، نیکوکار، جامع خیرات، آقا، بزرگ ابطحی، راضی به خواست خدا، پیشگام در مشکلات، صبور، (صفحه ۱۵۷) همیشه روزه‌دار، پاکیزه از هر آلودگی و بسیار نماز گزار بود. او که رشته‌ی اصلاص دشمنان را از هم گسست و شیرازه‌ی احزاب کفر را از هم پاشید او دارای قلبی؛ ثابت و قدرتمند، اراده‌ای استوار و محکم و عزمی راسخ بود و مانند شیری شجاع وقتی نیزه‌ها به هم در می‌آویخت آنها را خرد و پراکنده می‌ساخت. او شیر حجاز و بزرگ عراق از مکی و مدنی، حنفی، عقبی، بدری، احدی، شجری و مهاجری (۲) است که در همه‌ی صحنه‌ها حضور داشت. او سید عرب و شیر میدان جنگ و وارث دو مشعر، پدر حسن (ع) و حسین (ع)، جدم علی بن ابی طالب (ع) است، من فرزند بانوی بانوانم. امام آن چنان با روحی سرشار از حماسه و عزت سخن می‌گفت که دستگاه اموی بیمناک شد و برای پرهیز از خشم مردم به مؤذن دستور داد که اذان بگوید تا امام سکوت کند. چون صدای مؤذن به تکبیر بلند شد امام فرمود: چیزی بزرگتر از خداوند نیست. چون مؤذن به یگانگی خدا شهادت داد امام فرمود: موی، پوست، گوشت و خونم به یکتاپرستی شهادت می‌دهد. آنگاه که مؤذن بانگ زد: «اشهد ان محمد رسول الله.» (صفحه ۱۵۸) امام خطاب به یزید فرمود: این محمد که نامش برده شد جد من است یا تو؟ اگر ادعا کنی که جد توست دروغگویی و کافر شوی و اگر جد من است چرا خاندان او را از تیغ گذراندی؟ (۳). سخنان روشنگرانه‌ی امام موجی از نفرت و خشم را در طبقات مردم به وجود آورد. صدای ضجه و شیون اهالی شام حکومت اموی را درمانده کرد، یزید بخوبی دریافته بود که علی‌رغم آن همه توجه و رسیدگی به مردم شام (۴)، امنیت و ثبات سلطنت او هم اکنون از سوی آنان در معرض خطر جدی است. لذا چاره‌ای نیافت جز اینکه اجازه دهد خاندان پیامبر برای شهادت کربلا به عزاداری پردازند. با آغاز عزاداری برای شهادت کربلا، گریه و شیون به مؤثرترین ابزار برای استیضاح دستگاه جابر اموی تبدیل شد. عاشورا طناب دار سلطنت ظلم و کربلا، تیر خلاص استکبار یزیدی (صفحه ۱۵۹) شده بود. گروه گروه مردم شام با اهل بیت به عزاداری و همدردی می‌پرداختند و کار آن چنان بالا گرفت که یزید هم از عیب‌الله بیزاری می‌جست و به خاندان امام حسین (ع) ادای احترام می‌کرد. روزی از امام سجاد (ع) عذرخواهی کرد و گفت: آنچه گذشت به عهده‌ی فرزند مرجانه است. لعنت خدا بر پسر مرجانه، اگر

حسین (ع) با من مواجه می‌شد، هر چه می‌خواست انجام می‌دادم و با تمام قدرت از کشته شدنش جلوگیری می‌کردم حتی اگر به هلاکت بعضی از فرزندانم می‌انجامید. اما آنچه اتفاق افتاد و دیدی قضای الهی بود، حال هر احتیاجی دارید بنویسید تا انجام دهم. (۵). امام درخواست کرد تا سر پدر بزرگوارش را تحویل دهند که یزید امتناع کرد، اما فشار افکار عمومی کار را به جایی رساند که به قول طبری، یزید بر سر سفره غذا نمی‌نشست مگر اینکه علی بن الحسین (ع) را فرا می‌خواند و او را بر سر همان سفره می‌نشاند (۶)؛ البته تغییر رفتار یزید البته تغییر رفتار یزید فریبی بیش نبود و او و مشاوران نیرنگ بازش شرایط را تحلیل کرده و زمان را مقتضی چنین برخوردهای منافقانه‌ای می‌دانستند والا در پشت پرده، حقیقت اندیشه‌ی امویان غیر از آنچه بود که مردم مشاهده می‌کردند. یزید هر دو عراق، (کوفه و بصره)، را در حوزه‌ی قلمرو عبیدالله قرار داد (۷) و یک میلیون درهم پاداش برای وی فرستاد و در جواب بی‌وفایی مردم کوفه نسبت به امام حسین (ع) و خلق ماجرای کربلا دستور داد عبیدالله به میزان صددرصد بر پاداش و هدایای مردم کوفه بیفزاید و با همین عطایای یزید بود که عبیدالله دو کاخ سرخ و سفید ساخت تا زمستانها در قصر حمراء و تابستان را در قصر بیضا بگذرانند. به هر حال هیچ‌گونه آثاری از ندامت و (صفحه ۱۶۰) تغییر رویه در زندگی خفت بار او ثبت نشده است. (۱) در این خطبه شش علت برای برتری ذکر شده است اما در نقل کامل بهایی، خصلت هفتم را حضرت مهدی ثبت کرده‌اند. (نفس المهموم، ص ۴۵۰. (۲) در بیعت شجره شرکت کرد و از مهاجران مکه به مدینه بود. (۳) بحارالانوار، ج ۴۵ ص ۱۳۷، طبرسی. (الاحتجاج، ج ۲ ص ۱۳۲. (با قدری اختصار، در قول دیگری آمده است که امام سجاد (ع) در ادامه‌ی خطبه‌ی خود فرموده است: «انا ابن الحسين القتیل بکربلا، انا ابن علی المرتضی، انا ابن محمد المصطفی، انا ابن فاطمه الزهراء، انا ابن خدیجه الکبری، انا ابن سدره المنتهی، انا ابن شجره طوبی، انا ابن المرمل بالدماء، انا ابن من بکی علیه الجن فی الظلماء، انا ابن من ناح علیه الطیور فی الهواء.» نفس المهموم، ص ۴۵۱، الفتوح، ج ۳ ص ۱۵۴. (خوارزمی، مقتل الحسین، ج ۲ ص ۷۱ - ۶۹. (من فرزند حسین هستم که او را در کربلا کشتند، پسر علی مرتضی هستم. پسر محمد مصطفایم، من پسر فاطمه و خدیجه‌ام و... فرزند کسی هستم که در خون آغشته شد، فرزند کسی هستم که جنیان در ماتم او گریستند، من فرزند کسی هستم که پرنده‌گان در عزایش شیون کردند. (۴) معاویه به یزید گفته بود که آنان را همچون دو چشم خویش و از خواص خود قرار ده. (اخبار الطوال، ص ۲۷۴). (۵) حیاة الامام زین العابدین، ص ۱۷۹. (۶) تاریخ طبری، ج ۵، ص ۲۳۳. (۷) معجم البلدان، ج ۴ ص ۹۳.

درخواست امام زین العابدین

درخواست امام زین العابدین یزید که حضور اهل بیت پیامبر را برای حکومت خود خطری بزرگ می‌دانست مترصد بود تا در فرصتی مناسب آنها را به جایی غیر از شام اعزام کند که این فرصت با طرح سه درخواست از سوی امام زین العابدین (ع) به دست آمد. امام فرمود: «اول آنکه یک بار دیگر می‌خواهم رخسار پدرم را ببینم. دوم آنکه دستور دهی هرچه از ما به غارت برده‌اند بازگردانند. سوم آنکه اگر تصمیمی به قتل من گرفته‌ای فردی مورد اعتماد را با این زنان همراه کن تا آنها را به حرم پیامبر (ص) بازگردانند.» یزید پاسخ داد، خواسته‌ی اول تو هرگز برآورده نخواهد شد. درخواست دوم را به چندین برابر جبران می‌کنم و در مورد سوم جز تو کسی همراه زنان نخواهد بود. امام فرمود: «اموال را نمی‌خواهیم و بر تو ارزانی باد، آنچه از ما غارت شده است بازگردان زیرا در میان آنها مقنعه، گردنبند و پیراهن مادرمان فاطمه (س) قرار دارد.» یزید فرمان داد آنها را بازگردانند و دویست دینار نیز به آنها افزود و اسیران اهل بیت را به سوی مدینه بازگردانند. امام آن دینارها را به مستمندان شام بخشید. (۱) هنگام حرکت، یزید، (صفحه ۱۶۱) مقداری وسایل را به همراه کاروان فرستاد و به ام کلثوم گفت: اینها در قبال مصیبتی است که بر شما وارد شد. ام کلثون فریاد زد: «چه تو بی‌حیا و بی‌شرمی! برادرم حسین (ع) و اهل بیت او را کشته‌ای و به ما مال و منال می‌دهی؟! هرگز این اموال را نمی‌پذیریم.» (۲). (۱) الملهوف، ص ۸۲، زخار، قمقام، ص ۵۷۹، با اندکی اختلاف. (۲) بحارالانوار، ج ۴۵، ص

حرکت از شام

حرکت از شام پس از هفت روز حضور تلخ و جانکاه، نعمان بن بشیر (۱)، به فرمان یزید، وسایل سفر اهل بیت را فراهم، و آنان را همراه با فردی امین به سوی مدینه روانه کرد. (۲) در مسیر راه هر جا که کاروان فرود می‌آمد آن مأموران از خاندان رسالت فاصله می‌گرفتند و تا رسیدن به مدینه این روش ادامه داشت. (۳) از دوردست بناهای مدینه نمایان شد. ام کلثوم نظم کاروان را به هم ریخت، کلام آتشین دختر علی که از سینه‌ی سوخته‌اش برمی‌آمد بار دیگر داغها را تازه کرد: «ای مدینه‌ی جد ما، ما را به خود راه مده که ما با اندوه و حسرت بازگشتیم. با همه‌ی خویشاوندان از تو رفتیم، اکنون که بازگشته ایم نه مردان و نه کودکانی با ماست، وقتی می‌رفتیم جمع ما کامل بود و اکنون برهنه و غارت شده‌ایم. در ظاهر در امان خدا بودیم و اکنون که بازگشته‌ایم برستم (صفحه ۱۶۲) ستمگران و شکستن پیمان‌شان بی‌مانکیم. مولای ما حسین مونس ما بود و چون آمدیم او را کربلا واگذاریم. ما هستیم که سرگردان و بی‌سرپرست شده‌ایم. ما هستیم که بر برادر خود نوحه‌گری کردیم، ما هستیم که بر شتران حمل شدیم. ما دختران یاسین و طاها هستیم که در سوگ پدر خود گریانیم و...» اشک دیدگان پوشانده بود و مصیبت‌های بزرگ جانهای پاک را می‌آزرد. خارج از مدینه خیمه را بر پا کردند، و بشیربن جذلم مأموریت یافت تا خبر بازگشت کاروان حسینی را به اهالی مدینه ابلاغ کند. او به مدینه رفت و در مقابل مسجد نبوی فریاد حزن آلودی بلند کرد و در حالی که مانند باران بهار می‌گریست گفت: یا اهل یثرب لا مقام لكم بها قتل الحسين و ادمعی مدرار الجسم منه بکربلا مضرج والرأس منه علی القنأه یدار «ای مردم یثرب، دیگر مدینه جای ماندن نیست که حسین کشته شد. دیدگان پیوسته بر او گریان باد، پیکرش در کربلا آغشته به خون است و سر منورش را بر روی نیزه‌ها می‌گردانند.» (۴). مردم پریشان و نابارو اطراف بشیر را احاطه کردند. چون شیون مردم را دید گفت: علی بن الحسین با زینب و دختران علی و خواهرانش در نزدیکی مدینه خمیه زده‌اند و من مأموریت داشتم تا شما را از آنان آگاه سازم. (صفحه ۱۶۳) (۱) سلف عیبدالله بن زیاد کوفه بود که پس از هلاکت یزید مردم را به بیعت با عبدالله بن زبیر دعوت کرد. الاستیعاب، ج ۴ ص ۱۴۹۶. (۲) زخار، قمام، ص ۵۷۹. (۳) وقعۃ الطف، ص ۳۷۲. (۴) معالم المدرستین، ج ۳ ص ۱۶۹، مقرر، مقتل الحسین، ص ۳۷۴ و اعیان الشیعه، ص ۱ ص ۶۱۷.

خطبه‌ی امام سجاد

خطبه‌ی امام سجاد مردم دسته دسته به حرکت درآوردند. در مدینه هیچ زنی باقی نماند و تمامی مردم گریان کنان و بر سر زنان شهر را وا گذاشتند تا کاروان حسین را دریابند. در کنار خمیه‌ها غوغا بود، امام در مقابل خیمه‌ها ایستاده بود و می‌گریست. برایش منبری تدارک دیدند و او مغموم و پریشان بر آن قرار گرفت و در میان شیون اهالی مدینه فرمود: «حمد و سپاس خداوندی را شایسته است که پروردگار عالمیان و مالک روز رستاخیز و آفریننده‌ی همه‌ی بندگان است. خداوند بلند مرتبه‌ای که مقامش آن قدر رفیع است که گویا در بلندترین مرتبه‌ی آسمانها قرار گرفته و آن قدر به انسان نزدیک است که حتی زمزمه‌ها را می‌شنود. او را بر بزرگی کارها و گرانی مصیبت‌ها و حوادث ناگوار و بلاهای جانسوز و مصایب شدید و بنیان سوز سپاسگزارم. ای مردم، خداوند تعالی که ستایش برای اوست ما را به مصیبت‌های بزرگ آزمود و شکافی بزرگ در اسلام پدید آمد. ابا عبدالله الحسین و عترت او کشته شدند. پرده نشینان حرم و کودکانش را اسیر کردند و سر مبارک او را در شهرها بر نیزه گردانند. این مصیبتی است که همانند ندارد. ای مردم! کدام یک از مردانتان می‌تواند بعد از شهادت او شادی کند؟ و کدام دلی است که برای او محزون نباشد؟ کدام چشمی است که بتواند اشک خود را مانع شود و از ریختن باز دارد؟ هفت آسمان (۱) با تمامی بنایش در شهادت او گریستند،

دریاها با امواجشان و آسمانها با ارکانشان، زمین از همه سویش، درختان با شاخسارانشان و ماهیان در لابه لای امواج دریا، فرشتگان مقرب و تمامی ساکنان آسمانها (صفحه ۱۶۴) بر او گریه کردند. ای مردم، کدامین قلب است که از کشته شدن او نشکافد؟ و کدامین دل است که برایش ناله نکند؟ و کدامین گوش است که بشنود چنین شکافی در بنای اسلام پدید آمده است و ناشنوا نشود؟ مردم! ما صلح کردیم در حالی که آواره شدیم و از خاندان و سرزمین خود دور افتادیم، گویی فرزندان ترک و کابل (بیگانه) بودیم؛ بدون گناه و جرم و یا اینکه ناپسندی مرتکب شده باشیم با ما چنین کردند (۲)، و این بجز تزویر نیست. به خدا سوگند اگر رسول خدا به جای آن همه سفارش به جنگ ما فرمان می‌داد بیش از این نمی‌توانستند انجام دهند!! انالله و انا الیه راجعون. چه مصیبت بزرگ و دردناک و دلخراشی؟ و چه اندوه تلخ و بنیان کنی؟ از خداوند پاداش این مصیبت را که بر ما رفته است خواهانم که او پیروز و انتقام گیرنده است.» (۳) با خاتمه یافتن سخنان امام، صوحان بن صعصعه بن صوحان از امام عذرخواهی کرد که به علت پاهای علیل و ناتوان نتوانسته است خاندان وحی را یاری کند. (۴) سپس مردم که بازماندگان کاروان عشق حسینی را چون نگینی در خود گرفته بودند با حزن و ماتمی بزرگ به مدینه وارد شدند. مقصد مسجد النبی بود. مکانی پر از خاطرات شیرین. جایی که پیامبر چهره‌ی حسین (ع) را بوسه باران می‌کرد و او را در آغوش پرمهر خود می‌فشرده. مکانی که سیمای رسول خدا با دیدن جمال حسین مانند گلی زیبا می‌شکفت. حال زینب حال دیگری بود. اشک رخساره‌ی ملکوتی دختر (صفحه ۱۶۵) فاطمه را پوشانده بود و چون دیدگان به قبر پیامبر افتاد صدای زینب بر همه جا طنین افکند: «یا جداه انی ناعیة الیک اخی حسین (ع)» «ای رسول خدا خبر کشته شدن حسین را آورده‌ایم.» (۵) آنگاه علی بن الحسین صورت خود را بر قبر رسول خدا نهاد و گریست. (۶). صدای دختر امام حسین (ع) جان مردم را به آتش کشید. او گفت: «ای رسول خدا، یزید با چوبدستی خود بر چهره‌ی حسین (ع) می‌زد.» ماجرای ام البنین مادر فرزندان علی (ع) حکایت عجیبی است. او آن قدر حزین و غمگانه سوگواری می‌کرد که حتی دل سنگ مروان بن حکم را نیز به درد می‌آورد. (۷) او مرثیه خوانی می‌کرد و زنان مدینه با او هم ناله می‌شدند. نجوایش شنیدنی است: ای کسی که عباس را دیدی که بر گروه دشمنان حمله ور می‌شد و در پی او فرزندان حیدر که هر کدام مانند شیری قوی بودند. به من خیر داده‌اند که سر فرزندم را مجروح کرده دستهایش را بریده‌اند. وای من! بر سرش عمود کوبیدند. اگر شمشیر در دست داشت هرگز کسی به او نزدیک نمی‌شد. دیگر مرا به نام مادر پسران صدا نزنید... رگهای قلبم پاره شد، من و هر کس در زیر این آسمان سبز است فدای حسین باد. مرا از حسین آگاه کنید! سرنوشت رباب نیز بسیار شگفت آور است: او الهی اندوه بود. در عزای حسین، آن قدر از آسمان دیدگان اشک بارید که دیگر اشکی برایش نماند. (۸). (صفحه ۱۶۶) ابن اثیر می‌گوید: تا یک سال همچنان گریست و جز سقف آسمان در زیر هیچ سقفی نشست تا از شدت اندوه جان سپرد و بعضی نیز گفته‌اند یک سال در کنار قبر امام نشست تا از غم بزرگ حسین جان داد. (۹). (صفحه ۱۶۷) (۱) «و بنینا فوقکم سبعا شادا.» تفسیر المیزان، ج ۲۰ ص ۱۶۳. (۲) الملهوف، ص ۸۴ لواعج الاشجان، ص ۴۶۴ - ۴۶۱، معالم المدرستین ج ۳، ص ۱۷۰ - ۱۶۹ و بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۴۸. (۳) الملهوف، ص ۸۴ و الدمعة الساکبه، ج ۵ ص ۴۲۷. (۴) الملهوف، ص ۸۵. (۵) زینب الکبری، ص ۱۵۶، مرقم، مقتل الحسین، ص ۳۷۶. (۶) الدمعة الساکبه، ج ۵، ص ۱۶۲. (۷) حیاة الامام الحسین، ج ۳ ص ۴۳۰. (۸) مرقم، مقتل الحسین، ص ۳۷۶. (۹) انب اثیر، کامل، ج ۴ ص ۸۸.

اربعین

اربعین در مورد اربعین و بازگشت خاندان پیامبر به کربلا- در میان مورخان اختلاف وجود دارد. بسیاری از آنها در کتابهای خود هیچ گونه اشاره‌ای به آمدن بازماندگان کاروان حسین به کربلا نداشته‌اند که از جمله آنها می‌توان به ابن اثیر، طبرسی، بلاذری، نویری، ابن حجر، ابن اعثم کوفی اشاره کرد و گروهی نیز به عزاداری اهل بیت در کربلا- اشاره کرده و یا پرداخته‌اند، مانند: ابی

مخفف، ابن نماحلی، جعفر النقدي، محسن الامین، سید بن طاووس. در مجموع در مورد اربعین چهار احتمال وجود دارد: ۱. در سال ۶۱ پس از مراجعت از شام، اهل بیت امام حسین (ع) در روز بیستم صفر به کربلا وارد شدند و به سوگواری پرداختند. ۲. اهل بیت پیامبر در روز بیستم ماه صفر سال ۶۱، قبل از رفتن به شام از کربلا عبور کردند و بر مزار شهدا به عزاداری پرداختند. (۱) این احتمال بسیار ضعیف به نظر می‌رسد. (صفحه ۱۶۸) ۳. اهل بیت رسول خدا در سال ۶۲ یک سال بعد از واقعه‌ی کربلا در بیستم ماه صفر به کربلا آمده باشند. ۴. اهل بیت پیامبر بعد از بازگشت به مدینه به کربلا رفته باشند که در این صورت تعیین روز اربعین به عنوان روز رسیدن آنها به کربلا منتفی است، اما آنچه مسلم است خاندان رسالت به زیارت قبور شهدای بزرگ کربلا رفتند و تا سه روز به عزاداری پرداختند و به قول سید بن طاووس ماتمهای جگر خراش بر پا داشتند. (۲) هنوز هم می‌توان صدای سکینه را از کنار قبر پدر شنید که می‌گفت: الا- یا کربلا نودعک جسمای کفن و لاغسل دفینا الا یا کربلا نودعک روحا لا حمد و الوصی مع الامینا «ای کربلا، بدنی را در تو به ودیعه گذاشته‌ایم که بدون غسل و کفن مدفون شد. ای کربلا، کسی را به یادگار در تو قرار دادیم که روح احمد (ص) و وصی اوست.» همچنین آمده است چون کاروان به کربلا رسید جابر بن عبدالله انصاری (۳). را دیدند که با تعدادی از بنی هاشم برای زیارت شهدا به کربلا آمده است. چون یکدیگر را ملاقات کردند بشدت گریستند و زنان روستاهای مجاور نیز به آنها پیوستند. (۴) آنگاه زینب کبری در حالی که زنان اطرافش را گرفته بودند با صوتی حزین که جانها را می‌گذاخت به امام سلام داد: (صفحه ۱۶۹) السلام علیک ایتهن الارواح التي حلت بفناء الحسين و اناخت برحله اشهد انکم أقمتم الصلوٰة و آتیتم الزکوٰة و امرتم بالمعروف و نهیتم عن المنکر و جاهدتم الملحدین و عبدتم الله حتی اتاکم الیقین فرصت و کلام ما به پایان رسید و قصدمان این بود که به مهر و ارادتش بیایزیم که حسین زنده‌ی همه‌ی روزگاران است و عاشورا انگیزه‌ی بقا و حیات بندگان، و حزن بزرگ آل محمد (ص) از واقعه‌ی جانسوز عاشورا، عزای بی‌پایان همه‌ی آزادگان و حماسه‌ی بیکران کربلا نیاز بشریت در همه جا و همیشه‌ی آفرینش است. انسانیت، شرف، آزادگی، ایثار و جوانمردی بدون حسین هرگز به معنا نمی‌نشیند که او نه تنها خون خداست که رکن راه و باعث مهر و گل سرسبد آفرینش پروردگار است. اسلام علیک یا ابا عبدالله و علی الارواح التي حلت بفنائک علیک منی سلام الله ابدًا ما بقیت و بقی اللیل و النهار و لاجعله الله اخر العهد منی لزیارتکم السلام علی الحسن و علی بن الحسن و علی اولاد الحسن و علی اصحاب الحسن (۱) ناسخ التواریخ، احوالات امام حسین، ج ۳ ص ۱۷۶. (۲) الملهوف، ص ۸۲. (۳) از صحابه‌ی رسول خدا بود که در هیجده غزوه جنگیده و در صفین نیز از یاران علی (ع) بود. وی در سالهای پایانی عمر نابینا شد. (الاستیعاب، ج ۱ ص ۲۱۹). (۴) الملهوف، ص ۸۲.

۱۶- بررسی تاریخ عاشورا

مشخصات کتاب

سرشناسه: آیتی محمدابراهیم ۱۲۹۴ - ۱۳۴۳. عنوان و نام پدیدآور: بررسی تاریخ عاشورا/ محمدابراهیم آیتی به کوشش مهدی انصاری مشخصات نشر: قم انتشارات امام عصر (عج) ۱۳۸۱. مشخصات ظاهری ۳۳۶ص. شابک ۱۶۵۰۰ ریال ۹۶۴-۷۴۴۷-۳۸-۸؛ ۲۵۰۰۰ ریال (چاپ چهارم) یادداشت: این کتاب مجموعه سخنرانیهایی است که در سالهای ۱۳۴۳ - ۱۳۴۲ ایراد گردیده است یادداشت: چاپ قبلی نشر صدوق ۱۳۷۲. یادداشت: چاپ چهارم: زمستان ۱۳۸۵. یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم ۴ - ۶۱ق موضوع واقعه کربلا ۶۱ق شناسه افزوده: انصاری مهدی ۱۳۳۲ - رده بندی کنگره ۲۷۶۸۸-۸۲ م: ۲۹۷/۹۵۳۴ شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۶۸۸-۸۲

مقدمه بسم الله الرحمن الرحيم این مجموعه حاوی هفده سخنرانی است که مرحوم مغفور دکتر محمد ابراهیم آیتی رضوان الله تعالی علیه در رادیو ایران در سال های ۱۳۴۲ و ۱۳۴۳ ایراد فرموده‌اند. پانزده شماره‌ی اول در محرم به عنوان بررسی تاریخ عاشورا و دو شماره‌ی آخر را هم در ایام اربعین همان سالها ایراد کرده‌اند. تمام سخنرانیها از طرف اداره‌ی تبلیغات تایپ شده و موجود بود و حقیر در زمان حیات مرحوم دکتر مکرر از ایشان درخواست نمودم که افتخار طبع آن را به حقیر واگذارند، معظم له می فرمودند البته حاضر است ولی احتیاج به تصحیح دارد و فرصت ندارم آماده نمایم. و همینطور مانند تا حادثه‌ی فوت ایشان اتفاق افتاد و در روز ۳ جمادی الثانیه ۱۳۸۴ هجری در اثر تصادف اتومبیل قلب ایشان آسیب دیده و جایجا فوت کردند و حادثه‌ی مرگ ایشان بدون اغراق همه‌ی دوستان و آشنایان و خویشان و همکاران و شاگردانش را داغدار و متألم نمود و قلوب همه را جریحه دار کرد و راستی باید آنرا ضایعه شمرد. مرحوم دکتر آیتی - رضوان الله علیه - حجت و آیتی برای دیگران بود. از ابتدا عمر تا روزی که از دنیا رفت همیشه چون سرباز وظیفه شناس، فداکار و از خود گذشته در جبهه مشغول انجام وظیفه بود مردی دانشمند، با تقوی، دور از هوی، کثیر الاطلاع، متبحر و با حقیقت بود و سعه‌ی علم و میزان تبحرش از آثار ذقیمتش آشکار است، همه‌ی عمر با کمال اخلاص مشغول خدمت به دین و علم بود و از کسانی بود که می توان گفت مشمول آیه ی مبارکه‌ی «الذین یبلغون رسالات الله و یخشونه و لا یخشون احدا الا الله» می باشند. تمام عمر، عزیز و محترم زیست و از جنازه‌ی ایشان کمال تجلیل از طبقات مختلف خصوصا علماء اعلام به عمل آمد و در شهر مقدس قم در جوار حضرت معصومه علیها السلام در قبرستانی که معروف به (صفحه ۶) قبرستان ابو حسین است مدفون گردید، رحمه الله علیه، عاش سعیدا و مات فقیدا خدایش بیامزد و او را با موالیانش ائمه اطهار علیهم السلام محشور گرداند. باری پس از فوت ایشان حقیر از آقازاده‌ی بزرگ ایشان آقای اسماعیل آیتی درخواست نمودم که اوراق تایپ شده از سخنرانیهای معظم له را در اختیار اینجانب گذارند، ایشان نیز لطف فرموده قبول نمودند و همه‌ی اوراق را برای حقیر فرستادند و از تمامی آنها آنچه مربوط به بررسی تاریخ عاشورا بود که خود آن مرحوم هم نمره گذاری کرده بودند به اضافه‌ی دو سخنرانی که در ایام اربعین همان سالها ایراد نموده بودند انتخاب کرده و تا آنجا که ممکن بود با مراجعه به مصادر و مآخذ تنظیم کرده و هر جا لازم به بیان بیشتری بود در پاورقی توضیح دادم و مقدمه‌ای درباره‌ی قیام حضرت سیدالشهداء علیه السلام بر آن افزوده و به طوریکه اکنون در دست خواننده‌ی محترم است به طبع رسانیدم. امید است مورد قبول پروردگار و موجب شادی روح پرفتوح گوینده و استفاده‌ی خواننده واقع گردد. و به نظر حقیر یکی از مفیدترین آثار مرحوم دکتر آیتی همین کتاب است. شرح حال ایشان: از آنچه که خود آن مرحوم در روزهای آخر عمر به قلم خویش مرقوم فرموده بودند چنین استفاده می شود: محمد ابراهیم آیتی در سال ۱۳۳۳ قمری در شهر بیرجند تولد یافت و تا سال ۱۳۱۷ خورشیدی در بیرجند و مشهد علوم قدیمه را تحصیل می کرد از سال ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۲۹ شمسی در شهر بیرجند و به وعظ و تدریس اشتغال داشت، سپس به تهران آمده و از سال ۱۳۳۴ در دانشکده‌ی علوم معقول و منقول به تدریس پرداخت و در سال ۱۳۴۰ از رشته‌ی معقول دانشکده‌ی علوم معقول و منقول دانشگاه تهران به اخذ درجه‌ی دکترا نائل آمد آثار طبع شده‌ی وی چنین است: تألیف سرمایه‌ی سخن سال ۱۳۳۰ - فهرست ابواب و فصول اسفار سال ۱۳۴۰ - اندلس یا تاریخ حکومت مسلمین در اروپا سال ۱۳۴۰ - ترجمه‌ی افکار جاوید محمد سال ۱۳۳۵ - ترجمه‌ی آئینه‌ی اسلام سال ۱۳۳۹ - ترجمه‌ی مجلد اول تاریخ یعقوبی سال (صفحه ۷) ۱۳۴۲ - ترجمه‌ی جهان در قرن بیستم سال ۱۳۴۲ - تصحیح و تنقیح مثنوی مقامات الابرار سال ۱۳۳۷ تصحیح مجلد سوم و چهارم تفسیر شریف لاهیجی سال ۱۳۴۰. علاوه بر اینها چند کتاب که تألیفش تمام نشده است: الف - تاریخ اسلام - فارسی. ب - شهدای اسلام - عربی. ج - خطبه‌های رسول اکرم صلی الله علیه و آله - عربی. و از آثار مرحوم دکتر آیتی سلسله‌ی سخنرانیهای است که بعضی تایپ شده و بعضی چاپ شده و از آن جمله همین کتاب مزبور است. (صفحه ۸)

مقدمه‌ی کتاب از علی اکبر غفاری

مقدمه‌ی کتاب از علی اکبر غفاری بسم الله الرحمن الرحيم در ایام اربعین سال ۱۳۸۵ در مجمع دوستان دربارهی قیام حضرت اباعبدالله الحسین علیه‌السلام مذاکراتی نموده بودم و به بعضی اشکالات که در ذهن اکثر جوانان تحصیل کرده پیدا شده جواب گفته، رفقا و دوستان اصراری داشتند که آنچه در آن جلسه گفتگو شده عیناً چاپ شود و در دسترس همگان قرار گیرد و حقیر از کثرت مشاغل حاضر نبودم؛ ولی وقتی که این سخنرانیها را طبع کردم دانشمند معظم جناب آقای مطهری رحمه‌الله امر فرمودند همان سخنرانی که در ایام اربعین کرده بودم مقدمه‌ی این کتاب قرار دهم، حقیر هم امر معظم له را بر خود واجب شمردم و امتثال کرده و آنچه مذاکره شده بود به قلم تحریر در آورده و به عنوان مقدمه به کتاب «بررسی تاریخ عاشورا» در اینجا ملحق نموده و امید است موجب روشنی افکار و قبول پروردگار واقع شود. مذاکرات آن روز این بود که آیا عمل حسین بن علی علیهماالسلام فرار از بیعت بود یا اجابت دعوت کوفیان و یا قیام و نهضت و به قول امروزیها ثوره و انقلاب؟ و آیا می‌دانست که کشته می‌شود یا نه؟ آیا از روی نقشه عمل می‌کرد یا اینکه در پیشامدها هر یک جداگانه تصمیم خاصی می‌گرفت؟ چرا در بین راه کوفه پس از خبر شهادت مسلم بن عقیل به همراهان خود پیشنهاد کرد بروید و مرا تنها گذارید؟ و چرا بعد از این و آن تقاضای یاری می‌کرد؟ چرا شب عاشورا از همگی درخواست نمود بروید؟ و چرا حبیب بن مظاهر را برای یاری خواستن به قبیله‌ی بنی‌اسد فرستاد؟ چرا از عبیدالله ابن حر جعفی در قصر بنی مقاتل یاری خواست؟ و چرا پسران عقیل را شب عاشورا (صفحه ۹) گفت بروید و از شما همان کشته شدن مسلم بس است؟ چرا از ضحاک بن عبدالله مشرقی و رفیقش و زهیر بن قین با امتناع شدید آنها یاری خواست و آنقدر اصرار کرد و حتی حاضر شد که ضحاک بن عبدالله تا دم آخر او را یاری نماید بعد برود. اینها آیا کاشف از عدم علم بمآل کار و عاقبت امر نیست؟ و دلالت بر نداشتن نقشه نمی‌کند؟ آیا اقدام به این عمل خطیر، القاء نفس در تهلکه نیست؟! آیا کسی که می‌داند او را خواهند کشت با زن و فرزند و اطفال شیرخوار به طرف مرگ می‌رود؟ در پاسخ این سؤالات سخنان بی‌اساس و سخنان صحیح و سخنان پریشان بسیار گفته شده. بعضی گفته‌اند چون امام علیه‌السلام حاضر نبود با مثل یزید بیعت کند و حکومت غیر قانونی او را امضا نماید ناچار از مدینه خائفاناً به مکه که «و من دخله کان آمناً» بود پناه برد و آنجا را محل امن دانست و مسکن گزید و پیش آمد چنان شد که کوفیان از او دعوت کردند و بدو اطمینان دادند که یاریش کنند و حضرت هم خود خائف بود که مبادا در مکه ترور شود و احترام کعبه بریزد، لذا دعوت کوفیان را پذیرفت و به طرف کربلا آمد و کار بدانجا منجر شد که خود و فرزندانش کشته شوند و اهل بیتش اسیر گشتند. و بعضی دیگر از بزرگان گفته‌اند امام نمی‌دانست که او را می‌کشند و الا اقدام نمی‌نمود. بعضی می‌گویند امام علیه‌السلام برای نسبتش به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گمان می‌کرد البته او را نخواهند کشت لذا اقدام بدین عمل خطیر نمود، یا اینکه ظن قوی داشت که اگر قیام هم نکند باز بدست این زیاد یا دیگری به مذلت کشته خواهد شد، لذا کشته شدن در جهاد را بر مرگ به ذلت ترجیح داد. جماعتی گویند: ولو اینکه این کار القاء نفس در تهلکه بود اما چون خداوند امر فرموده بود ناچار اطاعت نمود. برخی از مخالفین و آنانکه هر کس را اولوالامر خویش شناسند هم گویند حب ریاست و طمع در زمامداری او را بدین مهلکه انداخت ولی خوب نبود او را به چنین وضع فجیعی بکشند بهتر بود که به تهدید و تطمیع او را محدود و منصرف می‌نمودند. جواب صحیح به همه‌ی سؤالات این است که: از ابتدای حکومت معاویه موجبات و (صفحه ۱۰) عللی برای چنین نهضتی پیدا شده بود و روز به روز تأیید می‌شد و در این اواخر کار به جایی کشیده بود که اگر حسین بن علی علیهماالسلام بدین عمل اقدام نمی‌نمود همه‌ی آثار اسلام و زحمات ۲۳ ساله پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله از بین می‌رفت و اثری از قرآن و اسلام باقی نمی‌ماند. از همه مهمتر طرز بی سابقه‌ای که در انتخاب خلیفه پیدا شده بود و معاویه بر خلاف قرارداد صلحی که با حضرت مجتبی علیه‌السلام داشت که بعد از خود امر مسلمین را به خودشان واگذارد برای یزید بیعت می‌گیرد و به علاوه به عمال و کارگزاران خود در ولایات بخشنامه می‌کند «انظرو الی من قامت علیه البینه انه یحب علینا و اهل بینه فامحوه من

الدیوان و اسقطو عطاءه و رزقه» (۱) متوجه باشید در تمام ادارات لشکری و کشوری هر که را ثابت شد که از شیعیان علی است و از دوستداران اهل بیت است عطایش را قطع کنید و اسم او را قلم بکشید و حقوقش را توقیف نمائید. باز بخشنامه‌ی دیگری می‌نماید که: «من اتهمتموه بموالاة هؤلاء القوم فنكلوا به و اهدموا داره» نظر کنید هر که را احتمال دادید که او از هواداران اهل بیت است به مجرد گمان او را تحت فشار و شکنجه قرار دهید و خانه‌اش را خراب کنید. (۲) و امر به قسمی سخت شده بود که ابن ابی‌الحدید می‌نویسد: شیعیان به خانه‌ی اقوام و دوستان خود پناه می‌بردند و از غلام و کنیز آنان بیمناک بودند که مبادا افشا کنند زیرا هر کس با هر که بد بود گزارش می‌داد که فلانی از دوستان اهل بیت است و مردم را به تهمت و ظنت می‌گرفتند و زجر می‌کردند و بی‌خانمان می‌نمودند، و این کار در عراق در حکومت زیاد بن سمیه از هر جا سخت‌تر اجرا می‌شد. در تمام ممالک اسلامی و هر کجا که جزء قلمرو اسلام بود در خطبه‌های نماز جمعه و اوقات دیگر باید علی علیه‌السلام با آن همه سوابق درخشان و افتخاراتی که در اسلام داشت سب و لعن شود و معاویه و (صفحه ۱۱) یزید تبجیل و تعظیم شوند. معاویه رسماً به فرماندار عراق زیاد بن سمیه نوشت که هر کس را شناخته شد که شیعه است شهادتش در هیچ موردی پذیرفته نیست و پناه دادگان آنان را هم محترم نباید شمرد. حجر بن عدی و رشید هجری و یازده نفر از یارانش را چقدر اذیت کردند و چه بلاها به سر آنها آوردند تا اینکه معاویه ۶ تن از آنان را که آنروز بهترین اهل ارض بودند کشت و چه بسیار افرادی که دست و پایشان را قطع کردند و میل سرخ شده در آتش بدیدگانشان فرومی‌بردند و یا زنده بگورشان می‌نمودند. و تبلیغات سوء معاویه و عمال و کارگزارانش در شام و سراسر کشور اسلامی امر را بر مردم مشتبه ساخته بود. و هر کس هر کجا نفس تندی می‌کشید او را قاتل عثمان می‌شناختند و خون او را مباح می‌شمردند، مردم نفهم عوام هم که در هر عصری از اعصار فراوانند و همیشه تحت تأثیر تبلیغات سوء واقع می‌شوند باور کرده بودند که راست است خون عثمان بنا حق ریخته شده و اینها که راضی بدین امر هستند همه مستحق همین عقوبت‌ها می‌باشند. و این در اثر همان تبلیغات و سم پاشی‌های معاویه و مأمورین او شده بود و از طرف دیگر خوارج هم که با معاویه و علی هر دو دشمنی داشتند راجع به معاویه از ترس سکوت می‌کردند ولی به امیرالمؤمنین با صراحت لهجه دشنام می‌دادند و امیرالمؤمنین را کافر می‌شمردند و این خود کمک شایانی به معاویه می‌کرد و مبعوضیت شدیدی برای علی علیه‌السلام و شیعیان و پیروانش ایجاد می‌نمود که حتی در روز عاشورا بعد از آنکه حضرت سیدالشهداء عذر خود را در آمدن به طرف کوفه اظهار کرد و حجت خویش را تمام نمود و سبب اجتماع نمودن ایشان را بر قتل خود سؤال کرد «بغضا منا لأبيك» می‌گفتند. تنها مصیبت این نبود که مردمان بی‌اطلاع تازه مسلمان که اکثریت جامعه‌ی آن وقت را تشکیل می‌دادند در اثر تبلیغات شوم معاویه علی بن ابیطالب را بد بدانند و اظهار برائت کنند، بلکه مصیبتی که به مراتب از این بالاتر و عظیم‌تر می‌نمود این بود که معاویه را درست نمی‌شناختند و او را صحابی بزرگ خدا می‌دانستند و کاتب وحی می‌شمردند و این عقیده درباره‌ی معاویه تا زگی نداشت در زمان امیرالمؤمنین (صفحه ۱۲) علیه‌السلام یعنی سال سی و هفت و سی و هشت هجری هم اغلب خشک مقدسهای نادان کسانی که ضررشان از هر چیز برای اسلام زیادتر است معاویه را بزرگ می‌شمردند و به عنوان یک مسلمان واقعی و خداپرست و مجتهد او را به حساب می‌گذاشتند و یا لاقول در نفاق او شک داشتند، لذا به مبارزه با او تن در نمی‌دادند و در صفین از جنگ با او امتناع می‌ورزیدند و همین‌ها باعث شده بود که حضرت مجتبی علیه‌السلام را هم وادار به قبول صلح کرد. نصر بن مزاحم در کتاب صفین به اسناد خود از اسماء بن حکم فزاری نقل نموده گوید ما در صفین حاضر بودیم و جزء لشکر عمار بن یاسر و تحت پرچم او بودیم نزدیک ظهر بود که از سایه‌ی بردی سرخ رنگ که بر سر نیزه‌ها بلند کرده بودیم استفاده می‌کردیم ناگاه مردی صفوف لشکر را شکافته و به طرف ما می‌آمد تا به ما رسید و گفت: «ایکم عمار بن یاسر؟» عمار کدام است؟ عمار خود را معرفی نمود، آن مرد گفت ای ابایقظان (کینه‌ی عمار است) من حاجتی دارم آشکارا اظهار کنم یا در سر و پنهانی؟ عمار گفت هر طور مایل باشی، مرد گفت آشکارا بهتر است، آنگاه گفت من با کمال بینش و اعتقاد به حقانیت خود از خانه‌ی خود حرکت کردم و شک نداشتم که این مردم یعنی

معاویه و اتباعش در ضلالت و گمراهی اند و بر این اعتقاد بودم تا اینکه بدینجا نزول کردم و دیدم منادی ما ندای «اشهد ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله» میزند، منادی آن قوم هم همینطور مثل منادی ما ندا می‌کند، ما معتقد به نمازیم آنها هم مانند ما نماز می‌خوانند و همچنین ما دعا می‌کنیم آنها هم مثل ما دعا می‌نمایند، کتاب ما قرآن است کتاب آنان هم قرآن است، پیغمبر ما و آنان یکیست. چون اینطور دیدم شک مرا گرفت و به قسمی ناراحت شدم که خدا می‌داند. صبح نزد امیرالمؤمنین رفتم و قضایا را چنانکه بود اظهار نمودم، فرمود عمار یاسر را ملاقات کرده‌ای؟ گفتم خیر، فرمود او را حتماً ملاقات نما و هر چه گفت بپذیر. اکنون نزد تو آمده‌ام تا چه فرمائی، عمار یاسر گفت صاحب آن پرچم سیاه را می‌شناسی که در مقابل ماست؟ او عمرو بن العاص است، من که عمار یاسر با همان پرچم سه مرتبه در بدر و احد و حنین به همراهی رسول خدا جنگیده‌ام و این مرتبه‌ی چهارم است و از آن سه مرتبه بهتر نیست بلکه بدتر شده، بعد گفت تو یا پدرت آن جنگ‌ها را دیده‌اید؟ گفت نه، گفت هان بدان که مراکز (صفحه ۱۳) پرچم ما همان مراکز پرچم رسول خداست در روز بدر و احد و حنین و پرچم آنها هم جای پرچم مشرکین است. (۳) و نیز گوید در مسیر صفین اصحاب عبدالله بن مسعود خدمت امیرالمؤمنین علیه‌السلام آمدند و در بین ایشان عبیده‌ی سلمانی و اصحابش بودند گفتند ما حاضریم همراه شما به صفین بیایم ولی داخل لشکر شما نمی‌شویم تا آنگاه که ببینیم که کدام طایفه حق است و کدام طایفه باطل تا با او بجنگیم. و هکذا عده‌ی دیگری را که حاضر نبودند با امیرالمؤمنین موافقت نمایند و می‌گفتند «انا شککنا فی هذا القتال» نام می‌برد. همه‌ی اینها دلالت دارد که اغلب مسلمین بطلان معاویه را هنوز نشناخته بودند و او را از صحابه‌ی کبار می‌دانستند لذا حاضر نبودند به همراه امیرالمؤمنین یا حسن بن علی علیهماالسلام با او بجنگند، اکنون که بیست سال بلکه بیشتر از وقعه‌ی صفین می‌گذرد و معاویه هر چه توانسته بر له خود و علیه بنی‌هاشم خصوصاً علی بن ابیطالب تبلیغ نموده و اکثر صحابه‌ی پیغمبر که مناقب امیرالمؤمنین را از پیغمبر شنیده‌اند و سوابق درخشان او را دیده از دنیا رفته‌اند مسلماً این عقیده که معاویه یکی از اصحاب رسول خدا و کاتب وحی بوده و حال المؤمنین است بیشتر رسوخ پیدا کرده و ترویج شده و اگر کار بر همین رویه و منوال پیش برود روزی خواهد رسید که اصلاً مردم اسلام حقیقی را جز آنکه معاویه معرفی کرده نشناسند و همه‌ی زحمات بیست و سه ساله‌ی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یکجا به نفع اولاد ابوسفیان همان دشمن سرسخت اسلام تمام شود، ابوسفیان و معاویه‌ای که پس از بیست سال که با پیغمبر جنگیدند و با هر وسیله‌ای که توانستند در خاموش نمودن نور اسلام کوشش کردند و در فتح مکه که سال هفتم از هجرت بود ناچار شدند اظهار اسلام کنند در نظر مردم شخص اول اسلام شناخته شده‌اند. و علی بن ابیطالب که بر حسب روایات فریقین «اول من اسلم» بود مردیست که امروز در نظر مردم العیاذ بالله ملعون شمرده می‌شود، و لعن و سب او از بزرگترین عبادات اسلامی محسوب است!!! کسانی بودند که اگر روزی سب را فراموش می‌کردند قضای آن را بر خود واجب می‌شمردند!!! پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در زمان حیاتش می‌فرمود «اذا ظهرت البدع و لعن آخر هذه الامة اولها فمن» (صفحه ۱۴) کان عنده علم فلینشره، فان کاتم العلم یومئذ ککاتم ما انزل الله علی محمد» (۴) چون بدعتها ظاهر شود و آنانکه بعد به اسلام پیوسته‌اند مسلمانان اولیه و آنانکه از روز اول به پیغمبر ایمان آورده‌اند را لعن کنند و کسی بداند و علم خود را آشکار نسازد مانند کسی است که دین خدا را کتمان نموده باشد باید مردی که بدعت را از سنت می‌شناسد قیام کند و مردم را از انحراف نجات دهد و الا مورد خشم خدا قرار خواهد گرفت. امام حسین علیه‌السلام طبق همین سند خود را مکلف می‌دانست و تسامح را بر خود جایز نمی‌دید و خود را از طرف خدا مأمور به حفظ دین و امت اسلام از خطر سقوط می‌دانست و لذا در مدت ده سال امامت واقعی خویش آرام نبود و تا آنجا که می‌توانست ساکت نمی‌نشست و در عرض این مدت بین او و معاویه نامه‌هایی رد و بدل می‌شده و اعتراضات شدیدی به معاویه می‌کرده و تا حدی که امکان داشته نامه‌هایی که به معاویه می‌نوشته مضمونش در مدینه یا مکه هنگام حج منتشر می‌شده و برای این قیام تقریباً زمینه سازی می‌نموده، حتی وقتی مالی از راه مدینه از یمن به شام برای معاویه می‌بردند حضرت تمام آن اموال را مصادره کرده و بین بنی‌هاشم تقسیم نمود و بعد رسیدش را با نامه‌ای عتاب‌آمیز برای معاویه فرستاد (۵)

اینها خود حاکی از آنست که حضرت خیال ثوره و انقلاب داشته و آلا چنین کاری از امام شایسته نیست و اینها همه برای انجام مأموریت بوده و اینکه خود را موظف می‌دانسته که ساکت ننشیند و تا آنجا که ممکن است زمینه را برای نجات اسلام و مسلمین آماده سازد و لذا آرام هم ننشست و به توسط نامه و خطبه و تبلیغ وظیفه‌ی خود را انجام داد، حتی در جواب نامه‌ی گله‌آمیز معاویه نوشت که ای معاویه من ترک نبرد و مبارزه با تو را تقصیر می‌شمرم و خود را در سکوت و عدم قیام علیه تو مسئول خدا می‌دانم. تا موقعی که نوبت نهضت و قیام رسمی رسید بر مأموریتی که از طرف خدا و پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم برای او تعیین شده بود به عنوان امر به معروف و نهی از منکر اقدام فرمود. و اینکه گفتیم از طرف خدا مأمور بود حدیث صحیحی است که مرحوم کلینی (صفحه ۱۵) در کتاب کافی به سند بسیار معتبر از ضریس کناسی نقل نموده و گوید که حمران بن اعین شیبانی به امام باقر علیه السلام عرض کرد: قربانت گردم، ملاحظه می‌فرمائید آنچه را در زندگی امیرالمؤمنین و حسنین علیهم السلام واقع شد از خروج و نهضت و جهاد فی سبیل الله و آنچه بدان گرفتار شدند: از کشته شدن بدست جباران و آنچه بر سرشان آمد تا بالأخره کشته شدند و مغلوب گشتند؟ حضرت فرمود: آنچه شد البته خدای تعالی برای ایشان مقدر فرموده بود و خود حکم کرده و امضا نموده و حتمی ساخته بود و سپس آنرا اجرا کرد و قیام علی و حسن و حسین «فتقدم علم ذلک الیهم من رسول الله» با سابقه‌ی علم و دستوری بود که از رسول خدا به آنها رسیده بود و هر امامی هم که سکوت کرد از روی علم و دستور بود. از این حدیث شریف استفاده می‌شود که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و وظایف هر یک از ائمه را از طرف خدا قبلاً تعیین نموده بود و هر یک در زمان خود مأموریت الهی را انجام می‌دادند. و اگر کسی در صحت اینگونه احادیث تردید کند یا از اخبار آحاد بداند یا در دلالتش خدشه کند در این امر عقلی که باید زمامدار و رهبر مسلمین مخالف با اسلام نباشد که نمی‌تواند تردید کند، و بدیهی است که چنانچه حکومت اسلام بدست مخالفین اسلام بیفتد و قدرتی پیدا کنند اسلام را ریشه کن خواهند نمود و یزید که پدرش معاویه در زمان قدرت و استیلا خود برای او از همه بیعت گرفت همان کسی است که رسماً دستورات اسلامی را زیر پا می‌گذاشت فساد و انحراف و کفریات او در اشعارش قبل از آنکه به خلافت برسد در کتب عامه و خاصه مشهور است. یعقوبی و دیگران از مورخین نوشته‌اند در سالی که معاویه یزید را با لشکری برای فتح بلاد روم فرستاده بود در غذقذونه که در آنجا دیری بود بنام دیر مران اتراق کردند و یزید در آن دیر با ام کلثوم نامی مشغول عیاشی و کیف شد و در اثر بدی هوا لشکر مبتلا به تب و آبله شدند و مرض به قسمی در اردوی مسلمین افتاد که مثل برگ خزان روی زمین می‌ریختند و می‌مردند هرچه به یزید اصرار کردند زودتر از اینجا کوچ کنیم اعتنا نکرد و این اشعار را سرود: ما ان ابالی بما لاقت جموعهم بالغذقذونه من حمی و من موم (صفحه ۱۶) اذا اتکات علی الانماط فی غرف بدیر مران عندی ام کلثوم یعنی مرا چه باک که تمام لشکر اسلام از مرض آبله و تب مردند، من اکنون در دیر مران بر متکاهای پر قوتکیه داده و راحتم و ام کلثوم در آغوش من است. و نیز از اشعار اوست که در تعریف شراب گفته و حاکی از روحیه‌ی اوست: شمسیه کرم برجها قعر دنها و مشرقها الساقی و مغربها فمی اذا نزلت من دنها فی زجاجة حکت نفرا بین الحطیم و زمزم فان حرمت یوما علی دین احمد فخذها علی دین المسیح بن مریم شراب را تشبیه به خورشید نموده گوید خورشید من که از انگور است برج آن ته خمره‌ی شراب است و از مشرق دست ساقی طلوع می‌کند و به مغرب دهان من غروب می‌نماید و چون از سبو در جام ریخته شود غلغل کردن و زیر و رو شدن و حباب ساختنش حکایت از حجاجی می‌کند که بین دیوار کعبه و چاه زمزم مشغول هروله هستند. اگر بر دین احمد حرام است تو آن را بر دین عیسی مسیح بگیر و سرکش. و نیز از اشعار اوست: معشر الندمان قوموا واسمعوا صوت الاغانی واشربوا کاس مدام واترکوا ذکر المعانی شغلتنی نغمه العیدان عن صوت الاذان و تعوضت عن الحو رجوزا فی الدنان ای یاران همپاله‌ی من برخیزید و به نوای دلنواز مطرب گوش دهید و پیاله‌های پی‌درپی را سرکشیده و گفتار و مذاکرات علمی و ادبی را کنار گذارید، نغمه‌ی دلپذیر چنگ، مرا از ندای «الله اکبر» باز می‌دارد و من خود حاضریم که حوران بهشت را که نسیه است با دردهای ته خم شراب که نقد است تعویض نمایم، نقد، مال ما و نسیه برای کسانی که به قیامت معتقدند.

اینها نمونه‌ای از فکر و اندیشه و روحیه یزید است. یزید سخت در شهوات فرورفته بود و همش جز عیاشی و خوشگذرانی و فحشا چیز دیگری نبود و عموماً عمر خود را در دیرهای نصاری که آن روز حکم ستون پنجم را داشت به سر می‌برد و در لهو و لعب روزگار می‌گذرانید به حدی که حتی معاویه پدرش بدو نامه می‌نویسد و او را بدین کار سرزنش می‌کند. قلقشندی در صبح (صفحه ۱۷) الأعمش ج ۶ ص ۳۸۷ نقل کرده گوید در وقتی که مکرر به معاویه گزارش دادند که یزید انهماک در لذات و شهوات دارد بدو نامه نوشت که «لقد ادت ألسنة التصريح الي اذن العناية بك، فافجع الأمر فيك، و باعد الرجاء منك... اقتحمت البوائق و انقدت للمعابر، و اعتضتها من سمو الفضل و رفيع القدر، فليتك (یزید) اذ كنت لم تكن، سررت يافعا، ناشئا و أثكلت كهلا ضالعا، فواحرنا عليك» زبانهای واضح و روشن بگوشی که به تو عنایت و توجه دارد رسانیده است آن چیزی را که ما را نسبت به تو مصیبت زده نمود و امید نزدیکی که به تو داشتیم دور ساخت، تا آنجا که گوید: ای یزید تو خود را به وادی هلاکت افکنده‌ای و افسار نفس خود را به دست زشتیها و موجبات ملامتها و سرزنشها سپرده و در عوض معالی و فضائل و مکارم، هلاکت و عیبا و نارواییها را برای خود پسندیده و بدانها گرائیده‌ای، یزید ای کاش از هماندم که بود شدی نمی‌بودی، ما را در ابتدای رشد و بلوغ خود مسرور و امیدوار ساختی و در حال بزرگی و انحراف به مصیبت مبتلا کردی و به گریه در آوردی، ای افسوس از دست تو- الخ. اینها نمونه‌ای از شخصیت یزید است و بهترین معرف اوست. اکنون معاویه چنین عنصری را که تمام پلیدیها یک جا در وجود او متمرکز است و جرثومه‌ی فساد و نابکاری است (چنانکه بعد خوب روشن شد) و ابدا از اسلام و احکام الهی خبر ندارد مسند نشین پیغمبر اسلام برای مسلمین معرفی کرده و بر گردن کسانی که پدر و جد همین یزید به شمشیر آنها اظهار اسلام نموده‌اند سوار نموده در حالیکه هنوز بیش از چهل و چند سال از رحلت رسول خدا نگذشته و هنوز صحابه زنده هستند بلکه بعضی از زوجات پیغمبر حیات دارند. البته معلوم است که با زمامداری چنین کسی که به خدا و پیغمبر معتقد نیست و نماز نمی‌خواند و شراب را مثل آب سر می‌کشد و مقدسات مذهبی را توهین می‌کند دیگر برای اسلام و قرآن باید فاتحه گزارد و در این صورت آیا ممکن است مردی الهی مانند حسین بن علی علیهما السلام حاضر شود که ناظر این جنایات باشد و دین جدش را ملعبه دست این و آن ببیند و با سکوت خود همه را امضا کند، یا دست بیعت و همکاری و تشریک مساعی دهد؟ ابدا، نه تنها حسین علیه السلام حاضر نیست با یزید بیعت کند هیچ مسلمانی که از قرآن خبر داشته باشد و خدا را بشناسد بدین ذلت حاضر نخواهد بود. (صفحه ۱۸) چنانکه عده‌ای هم از اهل کوفه و بصره و تمام اهل مدینه از روز اول مخالفت کردند. امام حسین علیه السلام نیک می‌دانست که آل ابی سفیان اساساً با اسلام و بقاء ذکر محمد بن عبدالله مخالفند و برای خاموش کردن نور اسلام هرچه توانسته کوشیده و ابدا حاضر نیستند که نام پیغمبر اکرم باقی بماند و چنانچه خلافت در اولاد ابی سفیان بماند اثری از آثار اسلام باقی نخواهد ماند. به قصه‌ی ذیل توجه کنید: مسعودی در مروج الذهب ج ۲ ص ۲۶۶ طبع بولاق در ذیل احوال مأمون آورده و نیز ابن ابی الحدید هم بدان اشاره کرده که مطرف بن مغیره گفت من با پدرم در شام مهمان معاویه بودیم و پدرم در دربار معاویه زیاد تردد می‌کرد و او را ثنا می‌گفت، شبی از شبها پدرم از نزد معاویه برگشت ولی زیاد اندوهگین و ناراحت بود، من سبب آن را پرسیدم، گفت: این مرد یعنی معاویه مردی بسیار بد، بلکه پلیدترین مردم روزگار است، گفتم مگر چه شده؟ گفت: من به معاویه پیشنهاد کردم اکنون که تو به مراد خود رسیدی و دستگاه خلافت اسلامی را صاحب گشتی بهتر است که در آخر عمر با مردم به عدالت رفتار می‌نمودی و با بنی‌هاشم اینقدر بد رفتاری نمی‌کردی چون آنها بالأخره ارحام تو آند و اکنون چیزی دیگر برای آنها باقی نمانده که بیم آن داشته باشی که بر تو خروج کنند، معاویه گفت: «هیئات هیئات» ابوبکر خلافت کرد و عدالت گستری نمود و بیش از این نشد که بمرد و نامش هم از بین رفت و نیز عمر و عثمان همچنین مردند با اینکه با مردم نیکو رفتار کردند اما جز نامی باقی نگذاشتند و هلاک شدند. ولی برادر هاشم (یعنی رسول خدا) هر روزه پنج نوبت بنام او در دنیای اسلام فریاد می‌کنند و اشهد ان محمدا رسول الله می‌گویند «فای عمل یبقی مع هذا لا ام لک، لا والله الا دفنا دفنا» پس از آنکه نام خلفاء ثلاث بمیرد و نام محمد زنده باشد دیگر چه عملی باقی

خواهد ماند جز آنکه نام محمد دفن شود و اسم او هم از بین برود. این موضوع را مسعودی از کتاب موفقیات زبیر بن بکار که از اصول معتمده است ذکر کرده، آیا با چنین وضعی حسین بن علی می‌تواند بنشیند و صبر کند و به چشم خویش بنگرد که با اسلام و قرآن مبارزه می‌کنند و برای محو آثار آن می‌کوشند و سکوت نمایند؟! ابدأً. باری معاویه به خیال فاسد خویش خواست خلافت اسلامی که آنروز رنگ (صفحه ۱۹) سلطنت کسری و قیصر به خود گرفته بود در خانواده‌ی خویش موروثی کند و این کار دو مانع بزرگ در پیش داشت: یکی عدم قابلیت یزید که نزد تمام اشراف آن روز و رجال ممالک اسلامی جوانی جلف و سبکسر و بی‌قابلیت و بی‌حیا و میگسار و نابکار معرفی شده بود و سران کشور اسلامی او را به بازی نمی‌گرفتند. و دیگری وجود مقدس حضرت مجتبی‌سلام‌الله‌علیه که در شرائط صلح، با او قرار کرده بود که بعد از خود احدی را برای خلافت معرفی نکنند، معاویه برای رفع مانع اول چاره چنان دید که با پول و عطا و هدیه و جوائز کلان احساسات مذهبی را در افراد خفه کند و اگر از این راه به تمام مقصود نرسید با تهدید و تطمیع و قطع عطا و از کار برکنار نمودن افراد صداها را خاموش نماید و این کار را با سرعت هرچه تمام تر انجام داد. و برای رفع مانع دوم اقدام به کشتن حضرت مجتبی‌علیه‌السلام کرد تا بالأخره با نیرنگ عجیبی توسط جعده دختر اشعث بن قیس آن حضرت را مسموم نمود و چنان می‌پنداشت که کار صاف و بی‌مانع شده و باور نمی‌کرد که پس از مرگ حضرت امام حسن علیه‌السلام مانعی دیگر در پیش باشد، بعد متوجه شد در مدینه که از همه‌ی ممالک اسلامی اهمیتش بیشتر است با بودن شخصیتی مانند حسین علیه‌السلام ابداً کسی حاضر به بیعت با یزید نیست ناچار به خدعه و نیرنگ دیگری دست زد و مورخین اسلامی چنین گویند که: «بعد از فوت حضرت مجتبی‌علیه‌السلام معاویه مصمم شد که برای یزید از مردم بیعت بگیرد و او را ولیعهد خویش قرار دهد لذا به تمام فرمانداران ممالک اسلامی نامه نوشت و از جمله به سعید بن عاص اموی والی مدینه نوشت از تمام مهاجر و انصار و اولاد ایشان که موجودند برای یزید بیعت بگیر و در این کار خشونت به خرج ده و تسامح و کوتاهی روا مدار و سختگیری کن لکن به این چند نفر فشار میاور و بخودشان واگذار: عبدالله بن عمر، عبدالله بن زبیر، عبدالرحمن بن ابی‌بکر، حسین بن علی. نامه‌ی معاویه که به دست سعید بن عاص رسید مردم مدینه را دعوت به بیعت با یزید کرد همه امتناع کردند و گفتند هرگاه این چند تن حاضر به بیعت شدند ما هم حاضریم و الا فلا، سعید به معاویه نامه نوشت که همه‌ی اهل مدینه تابع این چند نفرند و تا اینها بیعت نکنند ممکن نیست از اهل مدینه بیعت گرفت ولو هر قدر خشونت و تندگی (صفحه ۲۰) به خرج داد. معاویه در جواب نوشت مانعی ندارد مزاحمت کسی را فراهم نساز تا فکری نمایم و در همان سال عزم حج بیت‌الله کرد و به مدینه آمد و جمعیت زیادی از مردم شام را همراه خود آورد، در مدینه موقع دیدار و ملاقات از این چند تن اظهار ناخشنودی کرد و آنها را مورد عتاب و خطاب قرار داد و «لا مرحبا و لا اهلا» گفت، ایشان چون این بی‌احترامی را دیدند از مدینه به قصد عمره‌ی مفرده به مکه رفتند ولی معاویه در مدینه ماند تا موسم حج و در آن ایام هدایائی فرستاد و بخشش‌های فراوانی نمود، تا شاید مردم مدینه را به عطایای خود نرم نموده و حاضر نماید. بعداً به خانه‌ی خدا رفت و در وقت ورود که مردم به دیدار او می‌رفتند با عبدالله عمر و عبدالله زبیر و عبدالرحمن و حضرت سیدالشهداء ملاقات کرد ولی بسیار احترام گزارد و دلجویی کرد و هر یک را مطابق شخصیت خود نام برد و دستور داد برای همه مرکب سواری آوردند و حسین بن علی را سید شباب مسلمین خواند، عبدالله زبیر را ابن عم رسول خدا نام برد، عبدالرحمن را سید و آقای قریش خواند و هکذا بالأخره آنچه شایسته بود در مقابل انظار از ایشان احترام کرد و بعد مناسک حج بجای آورد و بعد از انجام حج فرستاد و آنها را احضار نمود، همه به حضرت سیدالشهداء گفتند: شما با معاویه صحبت کن حضرت حاضر نشد، به عبدالله زبیر پیشنهاد کردند و او قبول نموده، بر معاویه وارد شد. معاویه شرائط احترام بجای آورد و گفت: خود دیدید که من با شما چقدر مهربانم و شما رحم منید و من با شما نظر لطف و عنایت دارم اکنون یزید برادر و پسر عم شما است و من فقط می‌خواهم که اسم خلافت روی او باشد و الا کارها همه به دست شما است و امر و نهی همه به عهده‌ی شما خواهد بود. همه ساکت شدند و چیزی نگفتند معاویه گفت: جواب دهید، باز کسی حرف نزد بار سوم معاویه کلام خود را

تکرار کرد و رو به ابن‌زبیر نموده گفت تو سخن بگو عبدالله زبیر، گفت ای معاویه یکی از سه کار را می‌توانی انجام دهی: یا اینکه همان طوریکه گویند رسول خدا کسی را تعیین نکرد و از دنیا رفت تو هم همان کار را بکن مردم خود برای خود خلیفه تعیین می‌کنند، یا اینکه مانند ابوبکر کسی را که از بستگان تو نباشد و لیاقت این کار را داشته باشد خلیفه قرار ده و یا مانند عمر به شوری واگذار. معاویه گفت آیا غیر از این سه راهی دیگر هست؟ گفت نه، معاویه رو کرد به (صفحه ۲۱) دیگران و گفت نظر شما چیست؟ همه گفتند همانکه عبدالله زبیر پیشنهاد کرد، معاویه گفت بسیار خوب فردا من هم صحبتی خواهم نمود و در میان کلام من کسی حق اعتراض ندارد و اگر راست گفتم راستی آن به خودم برمی‌گردد و اگر دروغ گفتم پایبند خودم خواهد گشت و هر که مخالفت کند کشته خواهد شد. بعد در مجتمع عمومی که عموم کسانی که از تمام ممالک اسلام به حج آمده بودند حضور داشتند این چند تن را احضار کرد و بالای سر هر یک از ایشان دو تن مأمور مسلح گذارد و بر منبر رفت و اهل شام اطرافش را گرفتند خطبه‌ای خواند و گفت: من نظر کردم دیدم مردم حرفهای بی‌اساس زیاد می‌زنند و می‌گویند که حسین ابن علی و عبدالرحمن بن ابی‌بکر و عبدالله زبیر و عبدالله عمر با یزید بیعت نکرده‌اند و اکنون اینها هستند که بهترین و آفاترین مسلمین‌اند که هیچ کار بدون وجود اینان محکم و پایدار نیست و بدون مشورت اینان کاری انجام نشود و من خود اینان را بدین امر خواندم همگی را مطیع و منقاد دیدم و همه با یزید بیعت کردند و هیچگونه اظهار مخالفتی ندیدم. (۶). راوی گوید: در اینجا چنانکه قبلاً سپرده بود اهل شام فریاد زدند که امر این چند تن آنقدر مهم نیست! اگر مخالفند دستور ده تا گردنشان را بزنیم. معاویه گفت یا للعجب چقدر مردم با قریش بد شدند و هیچ چیز از ریختن خون آنها نزد مردم شیرین‌تر نیست! ساکت شوید و دیگر این حرف را تکرار نکنید! و از منبر فرود آمد و کارگزارانش شروع کردند به بیعت گرفتن از مردم و معاویه سوار شد و از مکه بیرون آمد. پس از خروج معاویه مردم ریختند اطراف حسین بن علی و دیگران، اعتراضات شروع شد. می‌گفتند شما که می‌گفتید ما بیعت نخواهیم کرد، پس چطور راضی شدید؟ هر چه می‌گفتند ما بیعت نکردیم و معاویه دروغ گفت و شما را فریب داد، می‌گفتند شما دروغ می‌گویید، اگر چنین است چرا علنی در همان جلسه مخالفت نکردید و هر چه جواب می‌دادند که در این صورت کشته می‌شدیم، فایده‌ای نداشت». (صفحه ۲۲) این موضوع را ابن‌عبدالبر اندلسی در عقدالفرید ج ۲ ص ۲۴۸ و ابن‌قتیبه در الامامة السیاسة ج ۱ ص ۱۳۸، در ذیل امالی قالی ص ۱۷۷ ذکر نموده‌اند و یعقوبی مورخ، گفتار عبادله را در وقت پیشنهاد بیعت که از طرف سعید بن عاص اموی والی مدینه به آنها شد نقل کرده گوید: وقتی سعید بن عاص پیشنهاد بیعت یزید را به آنها نمود رسماً مخالفت کردند و گفتند: «نبایع من یلعب بالقروء و الکلاب و یشرّب الخمر و یظهر الفسوق ما حجتنا عندالله» می‌گوئی ما با کسی که میمون باز و سگ باز و شراب‌خوار و فاسق بلکه متجاهر به فسق است بیعت کنیم و دست همکاری و امضای رفتار او را بدهیم؟ بگو آنگاه چه حاجتی نزد خدا خواهیم داشت؟ ابن‌جوزی گوید: جماعتی از مدینه به شام رفتند تا رفتار و کردار یزید را ببینند. چون بازگشتند گفتند: «قدمنا من عند رجل لیس له دین، یشرّب الخمر و یعزف بالطنابیر و یلعب بالکلاب» از نزد مردی آمده‌ایم که ابداً دین ندارد و شراب می‌خورد و ساز می‌نوازد و سگ‌باز است. عبدالله پسر حنظله‌ی غسیل الملائکه می‌گفت: «ان رجلا ینکح الامهات و البنات و الاخوات و یشرّب الخمر و یدع الصلاة» یزید مردی است که از مادر و دختر و خواهر خود نمی‌گذرد و شراب می‌خورد و نماز نمی‌خواند. مسعودی در مروج‌الذهب گوید اصلاً یزید معروف شده بود به «السكران الخمیر» یعنی دائم‌الخمیر. در این صورت وظیفه‌ی همه‌ی مسلمانان بود که حاضر به بیعت با او نباشند زیرا بیعت یعنی امضاء همه‌ی کارهای او، یعنی پیمان تشریک مساعی در تمام رفتار و کردار او. و اسلام جایز نمی‌داند که مسلمین دست خود را زیر بغل بگذارند و گردن کج کنند و هرکس با آنها هر کار کرد صبر کنند و تن دردهند ولو اسلام از بین برود و قرآن پایمال شود و دین خدا ملعبه‌ی این و آن گردد و سکوت در این مقام مانند سکوتی است که سید مرتضی داعی رازی در تبصرة العوام از آن مردک صوفی نقل نموده است (۷)، حضرت امام حسین علیه‌السلام سکوت را در چنین مواردی حرام می‌داند، و در حدیثی که در بین راه کوفه برای لشکر «حر» از جدش پیغمبر

اکرم صلی الله علیه و آله نقل کرد، این جمله بود که: هر کس این قبیل امور را ببیند و اظهار مخالفت نکند و (صفحه ۲۳) سکوت نماید «کان حقاً علی الله ان یدخله مدخله» بر خداوند است که او را با آن ظالم و ستمگر یکجا برد و یک نوع عذاب نماید. (۸).

لذا حضرت سیدالشهداء علیه السلام در سالهای آخر عمر معاویه از تمام کسانی که رسول خدا را دیده بودند و افتخار صحابگی آن حضرت را داشتند و نیز اولاد آنها در هر بلدی از بلاد اسلامی بودند دعوت کرد و برای همه نامه نوشت و همگی از صحابه و تابعین تا حدود هزار نفر در منی حاضر شدند و برای آنها سخنرانی نموده گفت شما می بینید این مرد قلدر با ما و شیعیان ما چه می کند، شما آنچه در این مجلس گفتگو می شود در شهر خود برای هموطنان خود شرح دهید و شروع کرد مناقب و فضائل پدرش امیرالمؤمنین را یکی یکی گوشزد نمود و در امر به معروف و نهی از منکر ترغیب و تحریص کرد، خطبه‌ای را که در تحف العقول است چنانکه از فقرات خطابات آن پیدا است در مجمع آنها خوانده شده و زمینه انقلاب را امام از همانجا پی ریزی کرده. اکنون برای نمونه بعضی از فقرات آن خطبه ذکر می شود تا مطلب روشن شود. امام بعد از اینکه آیات الهی را درباره‌ی وجوب امر به معروف و نهی از منکر گوشزد نمود فرمود: (۹) «ثم انتم ايتها العصابة عصابة بالعلم مشهورة وبالخير مذکوره، و بالنصيحة معروفة، و بالله في انفس الناس مهابة، يهابكم الشريف، و يكرمكم الضعيف، و يؤثركم من لا فضل لكم عليه و لا يد لكم عنده- تا آنجا که فرمود- لقد خشيت عليكم و ايها المتمدون على الله ان تحل بكم نعمة من نعماته، لانكم بلغتم من كرامة الله منزلة فضلتم بها، و من يعرف بالله لا تكرمون و انتم بالله في عبادة تكرمون، و قد ترون عهد الله منقوضه فلا تفرعون، و انتم لبعض ذمم آبائكم تفرعون، و ذمه رسول الله صلي الله عليه (صفحه ۲۴) و آله و سلم محقوره، و العمى و البكم و الزمنى في المدائن مهملة لا ترحمون، و لا في منزلتكم تعملون و لا من عمل فيها تعينون، و بالادهان و المصانع عند الظلمة تأمنون كل ذلك مما امركم الله به من النهي و التناهي و انتم عنه غافلون، و انتم اعظم الناس مصيبة لما غلبتم عليه من منازل العلماء لو كنتم تشعرون». یعنی ای مردمان نیرومند شما جمعیتی هستيد معروف به دانش و خوبی و خیرخواهی و بواسطه‌ی خدا در دل دیگران مهابتي پیدا نموده اید، شرافتمند از شما حساب می برد و ناتوان شما را گرامی می دارد و آنانکه با شما هم درجه و همپایه اند و بر آنها حق نعمتی ندارید شما را بر خود مقدم می دارند- تا آنجا که فرمود- من بر شما می ترسم که مبدا نعتی و گرفتاری بر شما فرود آید. زیرا شما به یک مقامی از بزرگی رسیده اید که دیگران دارا نیستند و بر دیگر مردم برتری دارید، افراد خوب را احترام نمی کنند و شما به خاطر خدا در میان مردم ارجمند هستید. و به چشم خود می بینید که پیمانهای الهی را می شکنند و با قوانینش مخالفت می کنند و هراس نمی نمایند، با آنکه از نقض عهد پدرتان ناراحت می شوید و به هراس می افتید پیمانهای رسول خدا شکسته یا خوار و بی مقدار گشته و شما اهمیت نمی دهید، کورها و لالها و زمین گیرها در همه‌ی بلاد بدون سرپرست هستند بر آنها ترحم نمی شود و شما در خور مسئولیت خویش و در حد توانائی خود کار نمی کنید و نسبت به کسی هم که وظیفه‌ی خود را در این مورد انجام می دهد اعتنا ندارید و خضوع نمی نمائید و به مسامحه و سازش با ظالمان و همکاری با آنان خود را آسوده می دارید، همه‌ی اینها از جهت آنست که خداوند فرمان جلوگیری از منکرات و بازداشتن مردم را از آنها داده و شما از آن غافلید زیرا در حفظ مقام بلند دانشمندان خود مغلوب شدید و نتوانستید مقام و موقعیت آنها را حفظ کنید و دیگران را بر آن مقام چیره نمودید و ای کاش می دانستید یا کوشش داشتید. بعد فرمود: «ذلك بأن مجاری الأمور و الأحكام علی ایدی العلماء بالله الامناء علی حلاله و حرامه، فانتم المسلوبون تلك المنزل و ما سلبتم ذلك الا بتفرکم عن الحق و اختلافکم فی السنة بعد البینة الواضحة و لو صبرتم علی الاذی و تحملتم المؤونة فی ذات الله کانت امور الله علیکم ترد و عنکم تصدر و الیکم ترجع و لکنکم مکنتم الظلمة (صفحه ۲۵) من منزلتکم، و استسلمتم امور الله فی ایدیهم، يعملون بالشبهات و سیرون فی الشهوات، سلطهم علی ذلك فرارکم من الموت و اعجابکم بالحياة التي هی مفارقتکم، فاسلمتم الضعفاء فی ایدیهم، فمن بین مستعبد مقهور و بین مستضعف علی معیشته مغلوب، یتقبلون فی الملک بأرائهم و یتشعرون الخزی بأهوائهم، اقتداء بالأشرار و جرأة علی الجبار، فی کل بلد منهم علی منبره خطیب یصقع، فالأرض لهم شاغرة و ایدیهم فیها مبسوطه، و الناس لهم خول، لا یدفعون

ید لاس، فمن بین جبار عنید و ذی سطوة علی الضعفة شدید، مطاع لا یعرف المبدء و المعید، فیا عجباً و مالی لا اعجب و الأرض من غاش غشوم و متصدق ظلوم و عامل علی المومنین بهم غیر رحیم، فالله الحاکم فیما فیہ تنازعنا و القاضی بحکمه فیما شجر بیننا- الحدیث». زمام امور باید به دست آنها باشد که عالم به احکام خدا و حلال و حرامند و شمائید که دارای این مقام بودید و از دستتان گرفتند و نگرفتند مگر برای تفرق شما از حق و اختلاف شما در سنت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم با وجود دلیل روشن و اگر چنانچه شکبیا بودید و پافشاری و استواری داشتید و در راه خدا تحمل می نمودید زمام امور به شما برمی گردید و در دست شما امور اجرا می شد ولی شما خودتان ظلمه را در مقام خود جای دادید و امر حکومت خدا را به آنها وا گذاشتید تا با شبهه کار کنند و در شهوت و دلخواه خود پیشروند، آنان را بر این مقام مسلط نکرد مگر گریز شما از مرگ و دلخوش بودن شما بدین زندگی چند روز دنیا ناتوانان را زبردست آنها کردید تا برخی را برده و مقهور کنند و برخی را برای لقمه نانی بیچاره نمایند، مملکت اسلامی را برای خود زیر و رو کنند و رسوائی و هوسرانی را برای خود هموار و صاف سازند، از اشرار پیروی می کنند و بر خداوند جبار دلیری می نمایند، در هر شهری از شهرها گوینده‌ای از جانب خود بر منبر می کنند و همه‌ی کشورهای اسلامی زیر پای آنهاست و دستشان در همه جا باز است و مردم برده‌ی آنها و در اختیار آنهایند و هر دستی بر سر آنها فرو کوبد دفاع نتوانند. دسته‌ای زورگو و معاند بر هر ناتوان و ضعیف فشار آوردند و برخی فرمانروا که به خدا و روز قیامت عقیده ندارند، شگفتا از این وضع و چرا در شگفت نباشم که زمین در تصرف مردی دغل و ستمکار است، و یا باج‌گیری نابکار و یا حاکمی که بر مؤمنان مهربان نیست و ترحمی ندارد و خدا حاکم (صفحه ۲۶) باشد در آنچه ما در کشمش آنیم و او به حکم خود در بین ما داوری نماید- تا آخر حدیث. از آنچه ذکر شد فهمیده می شود که قبل از قضایای پیشنهاد بیعت با یزید آن حضرت خیال انقلاب و ثوره داشته و منتظر مرگ معاویه بوده و فرصت می‌جسته و لذا باید ابتدا قیام را از همان دعوت عمومی صحابه یا اولاد آنان و تابعین در منی دانست و با توجه به وضع آن روز مسلمین بیدار کردن مردم و توجه دادن آنان به حق کار آسانی نبود و با نوشتن و سخنرانی کردن و پیغام فرستادن محال بود بتوان کاری از پیش برد. امام علیه‌السلام خواست انقلابی ایجاد کند که در تمام بلاد اسلامی مردم متوجه شوند که با سر کار بودن یزید اسلام از بین خواهد رفت و اثری از آن باقی نخواهد ماند، مردمی را که بیش از بیست سال پدرانشان معاویه را صحابی بزرگوار رسول خدا می‌پنداشتند و یا لاقبل در بطلان و نفاق او شک و تردید داشتند با حرف و پیغام و خطبه نمی‌توان بیدار کرد و حکومت صحیح اسلامی را به آنها فهماند، به علاوه که مبلغین معاویه در هر شهر و دیار مشغول تبلیغات و منحرف نمودن مردم از صراط حق بودند، و امثال حجر بن عدی و رشید هجری و یارانش و عمر بن حمق خزاعی کشته می‌شوند و کسی جرأت سخن گفتن ندارد بلکه عموماً آنها را مجرم می‌شناسند، ناچار باید حرکتی دفعی و ناگهانی به تمام کشورهای اسلامی داده شود و انقلاب و ثوره‌ای شود که اثرش همه‌ی بلاد را فراگیرد و دنباله‌ی آن برای سالیان دراز خاموش نشود و از بین نرود تا بلکه کار اصلاح شود و نیت بنی‌امیه عموماً و آل ابی‌سفیان خصوصاً که همواره می‌خواستند اسم پیغمبر اسلام از دهان‌ها بیفتد و کسی دیگر اسلام حقیقی را نشناسد آشکار شود و مردم آنها را بشناسند و به مخالفین آنها پیوندند و مبارزه شروع شود تا ناچار از کار برکنار شوند. این بود که امام علیه‌السلام به عنوان امر به معروف و نهی از منکر قیام کرد و خود در همان وصیتنامه که موقع خروج از مدینه نوشت و به دست محمد بن حنفیه داد پس از اقرار به وحدانیت خدا و رسالت جدش محمد بن عبدالله و قیامت و بهشت و جهنم، نوشت «انی لم اخرج اشراً و لا بطراً و لا مفسداً و لا ظالماً و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی صلی الله علیه و آله و سلم ارید أن آمر بالمعروف و أنهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و ابی» یعنی من از روی ستیز و (صفحه ۲۷) سرکشی و طغیان یا پیروی هوای نفس و شیطان بیرون نیامدم و منظورم این نیست که در زمین فساد کنم یا به کسی ستم نمایم فقط منظورم اصلاح امر امت اسلامی و جلوگیری از فساد است و آنکه بسیره جد و پدرم رفتار نمایم و در اوقاتی که خیال حرکت داشت شبها سر قبر جدش صلی الله علیه و آله و سلم می‌رفت این جمله را می‌گفت «اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر» خدایا من کار

نیک را دوست دارم و کار زشت را دشمن دارم. امام علیه‌السلام قیام کرد با علم به اینکه کشته می‌شود و زن و فرزندش اسیر می‌شوند، اما اسلام و احکامش باقی می‌ماند و قدرتهای مخالف کوبیده می‌شود، و همین یزید که پدرش برخلاف خلفای پیشین او را در حال حیات خویش ولیعهد قرار داده و بر گردن مسلمین سوار کرده نمی‌تواند این کار را تکرار کند و معاویه بن یزید دیگر روی کار نخواهد آمد و نقشه‌ی معاویه نقش بر آب می‌شود و مردم با کمک خود دستگاه همه از خواب بیدار می‌شوند و اسلام حقیقی را با اسلام ساختگی فرق می‌نهد و بنی‌امیه رسوا می‌شوند و کشته‌ی او هم همواره کاخهای ستمگری را تهدید خواهد کرد. ممکن است که اینجا اعتراض کنند و بگویند که خداوند می‌فرماید: «و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة» خود را بدست خویش در مهلکه میندازید. و امر به معروف و نهی از منکر خود شرایطی دارد. گوئیم شرایط امر به معروف و نهی از منکر را امام بهتر از دیگران می‌داند و فعل او خود برای همه حجت است و اما اینکه القاء نفس در تهلکه جایز نیست صحیح است اما قیام و نهضت اباعبدالله علیه‌السلام القاء نفس در تهلکه نبود زیرا اگر کسی کشته شدن در راه خدا را القاء نفس در تهلکه بداند باید اغلب غزوات پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم را به همین حساب بگذارد و نیز وجوب مقابله‌ی بیست تن از افراد نظامی - در جنگهای اولیه‌ی اسلام که هنوز مسلمین قدرتی نداشتند - در مقابل دویست نفر را باید القاء در تهلکه بداند و این به اجماع مسلمین صحیح نیست. و آیه معنایش این نیست که در راه خدا جهاد نکنید که چنانچه کشته شدید خود را بدست خویش در مهلکه انداخته‌اید. آیه در موردی نازل شد که مسلمین در هنگام (صفحه ۲۸) اقدام به دفاع مأمور بودند که هر کس بقدر وسع خویش ساز و برگ و زاد و راحله بیاورد و اثاث آن آماده سازد، تا اسباب جنگ از اسلحه و آذوقه فراهم شود و ظاهراً بعضی در این امر تعلل می‌کردند و حاضر نمی‌شدند که آنچه لازم است از مال انفاق کنند آیه آمد که «انفقوا فی سبیل الله و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة» در راه خدا انفاق کنید و خود را (در اثر تسامح و یا بخل و ضنت در مقام انفاق) در مهلکه میندازید. دلیل بر این مطلب روایت حدیثه بن الیمان است که خود از اصحاب بزرگوار پیغمبر اکرم است می‌فرماید: «نزلت فی النفقة» و این روایت را ابن ابی حاتم و بخاری از حدیثه و اعمش؛ و سیوطی از ابن عباس و مجاهد و عکرمه و سعید حبیب و عطاء و ضحاک و حسن بصری و قتاده و سدی و مقاتل بن حیان که همگی از صحابه یا تابعین می‌باشند نقل نموده است. در روایت دیگر اسلم بن یزید ابوعمران گوید در فتح قسطنطنیه مردی از لشکر ما بر صفوف دشمن حمله برد تا اینکه صفها را شکافت و جمعیتی از ما فریاد کردند که این مرد خود را به مهلکه انداخت، ابویوب انصاری با ما بود گفت ما عالمتریم به معنی این آیه و شما آن را تأویل می‌کنید، این آیه درباره‌ی ما نازل شد که انصاریم و افتخار پذیرائی و مصاحبت پیغمبر را داشتیم چون اسلام رونق گرفت ما در یاری پیغمبر تسامح کردیم و پیش خود گفتیم که اکنون اسلام رواج پیدا کرد و عزیز شد دیگر به زن و فرزند خود برسیم و در نصرت پیغمبر تعلل کردیم آیه آمد که «انفقوا فی سبیل الله و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة»، فکانت التهلکة فی الاقامة فی الأهل و المال و ترک الجهاد». پس القاء در تهلکه ترک جهاد است نه جهاد. این روایت را ابوداود سجستانی و ترمذی و نسائی و عبد بن حمید و ابن ابی حاتم و ابن جریر طبری و ابن مردویه و ابویعلی و ابن حبان در صحیح و حاکم نیشابوری در مستدرک همگی از حدیث یزید بن ابی حیب از اسلم نقل نموده‌اند و ترمذی گوید این حدیث حسن و صحیح است. باز در روایت دیگر از ابی اسحاق سبعی نقل است که گوید مردی به براء بن عازب گفت اگر من تنها در هنگام نبرد به دشمن بتازم و کشته شوم «القیث بیدی الی التهلکة» آیا بدست خویش خود را به مهلکه انداخته‌ام؟ براء گفت نه زیرا خداوند به (صفحه ۲۹) رسولش می‌فرماید: «فقاتل فی سبیل الله لا تکلف الا نفسک» در راه خدا مبارزه کن و مکلف نیستی مگر نفس خود را، بعد براء گفت: «انما هذه فی النفقة» این در مقام انفاق در مورد جنگ است. و این روایت را ابن مردویه و حاکم نیشابوری در مستدرک نقل کرده‌اند و حاکم گوید: صحیح علی شرط الشیخین. و نظیر این قول هم در تفسیر برهان از تفسیر عیاشی از حدیثه بن الیمان نقل شده است. و سید بن طاووس در اول کتاب لهوف نیز آیه را باستناد همین روایات همینطور معنی نموده است. و به علاوه آیه‌ی تهلکه در سیاق آیات جهاد دفاعی است و هر کس مراجعه کند خواهد دانست که مورد آیه در چه مقام

است. و اساساً در قاموس شرع مقدس اسلام کشته شدن در راه خدا به معنی هلاک نیامده و درباره‌ی شهداء اسلام قرآن چنین می‌فرماید: «و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون». امیرالمؤمنین در یکی از خطبه‌های نهج البلاغه که در وقعه‌ی صفین بر اصحاب خود خوانده است در ضمن کلام می‌فرماید: «فالموت في حياتكم مقهورين والحياة في موتكم قاهرين» مرگ و هلاکت شما در مقهوریت شما است و حیات و زندگی شما در موت شما است هنگامی که غالب باشید. آن زندگی که انسان را تسلیم هر بی‌سرو پا کند از هزار بار مردن و هلاکت سخت‌تر و بدتر است. ولی امام حاضر نیست که بطور ساده مثل پدر و برادرش علیهما السلام شهید شود زیرا در آن قسم کشته شدن این همه آثار نبود و شاید ابداً کسی متوجه نمی‌شد و به کلی خون امام علیه‌السلام هدر می‌رفت و آب هم از آب تکان نمی‌خورد. اما آنان که پنداشته‌اند که امام علیه‌السلام به عاقبت کار و مال خویش عالم نبود سخت در اشتباه‌اند زیرا قطع نظر از روایاتی که وارد شده که «ای امام لا یعلم ما یصیبه و الی ما یصیر فلیس ذلک بحجۀ» و «انهم یعلمون متی یموتون و کان باختيار منهم» هر امامی که نداند چه بدو می‌رسد و کارش به کجا می‌انجامد او حجت خدا نخواهد بود و نیز آنان می‌دانند کی و کجا از دنیا می‌روند و به اختیار ایشان علیهم السلام است. قطع نظر از اینها اساساً مسئله شهادت حضرت سیدالشهداء در خانواده‌ی بنی‌هاشم به (صفحه ۳۰) خصوص خانه‌ی امیرالمؤمنین مشهور بود، و ام سلمه و ام ایمن و غیر ایشان همه از پیغمبر شنیده بودند که حسین علیه‌السلام در کربلا کشته می‌شود. به علاوه، از خطبه‌ای که در حرم و خانه‌ی خدا آن شبی که فردای آن خیال حرکت داشت خواند که «خط الموت علی ولد آدم» به خوبی معلوم است که امام علیه‌السلام می‌دانسته که کشته خواهد شد و آلم نمی‌فرمود: «کأنی بأوصالی تتقطعها عسلان الفلوات بین النوایس و کربلاء» و همچنین گفتارش در موارد کثیره‌ی دیگر که همه دلالت صریح دارد بر اینکه مثل آفتاب قضیه بر امام روشن بوده است و انکار این معنی جز مکابره چیز دیگری نخواهد بود. محمد بن حسن بن فروخ صفار در اوائل بصائر الدرجات و همچنین کلینی در کتاب کافی نقل نموده‌اند که در ثعلبیه مردی از اهل کوفه خدمت امام رسید (و ظاهراً حضرت را از رفتن به کوفه منع می‌کرده و از کشته شدن بیم می‌داده) حضرت به او فرمود: «اما واللّه لقیتهک بالمدينة لأریتهک اثر جبرئیل فی دارنا و نزوله بالوحي علی جدی، یا ابا اهل الکوفه! من عندنا مستقی العلم، افعلموا و جهلنا هذا مما لا یکون». اگر در مدینه تو را می‌دیدم اثر جبرئیل را در سرای خود وقت نزول وحی بر جدمان به تو می‌نمودم، ای برادر کوفی آیا سرچشمه‌ی علم مردم از پیش ماست و آنها می‌دانند و ما ندانیم چنین چیزی نخواهد شد و نیز خود آن حضرت در وقت خروج از مدینه فرمود: «من لحق بی استشهد و من تخلف لن یبلغ الفتح». و چنانچه کسی بگوید که از سید مرتضی رحمه‌الله نقل شده است که فرموده امام حسین نمی‌دانست او را خواهند کشت، گوئیم: از امام باقر و حضرت صادق علیهما السلام هم نقل است که می‌دانسته او را خواهند کشت. و اگر اشکال کنند که اکنون که می‌دانست کشته می‌شود چرا زن و فرزند خود را همراه خود آورد و آنها را بدست اسیری سپرد؟ جوابش همانست که سابقاً گفتیم. نظرش این نبود که خود و یارانش را به کشتن دهد، نظر قیام برای توجه دادن مردم بود به فساد بنی‌امیه و اینکه حکومت آنها حکومت اسلامی نیست و آنها نظرشان محو و نابودی اسلام به خصوص اسم محمد بن عبدالله می‌بود، لذا از روی نقشه‌ی صحیحی اقدام به کار نمود و به مردم دنیا ثابت کرد که اینها حاضر نیستند احدی از بنی‌هاشم زنده بماند حتی طفل (صفحه ۳۱) شیرخوار را هم هدف تیر خواهند کرد و با اهل بیت پیغمبر نوعی رفتار می‌کنند که با اسرای مشرکین ترک و دیلم هم آنطور سخت رفتار نکرده‌اند و نظرشان جز نابودی اسلام و آثار نبوت و ریاست و حکومت چیز دیگری نیست. سابقاً عرض کردم که مردم درست بنی‌امیه را نمی‌شناختند و اغلب در اشتباه بودند و آنها را به نظر احترام می‌نگریستند. معاویه‌ای که بیشتر عمر خود را در کفر و شرک گذرانده بود و در فتح مکه ناچار باظهار ایمان شده بود او را عدیل عمار یاسر و ذوالشهادتین و ابن‌تیهان بلکه علی بن ابی‌طالب می‌دانستند، این ربیع بن خثیم است که در وقعه‌ی صفین نزد امیرالمؤمنین می‌آید و می‌گوید: «یا امیرالمؤمنین انا شککنا فی هذا القتال علی معرفتنا بفضلک» با اینکه ما مقام و مرتبه‌ی تو را می‌شناسیم باز در این جنگ شک داریم که آیا حق است یا باطل، با وجود اینکه ربیع بن خثیم خود یکی از

معاریف و از شخصیت‌های بزرگ تابعین است و یکی از زهاذ ثمانیه شمرده شده. از این افراد زیاد بودند که دیگران بدانها در حوادث و فتنه‌ها نظر داشتند و اقتدا می‌نمودند، افکار عمومی به کلی منحرف شده بود به خصوص اهل شام و آن قسمتی که از اول تحت نفوذ معاویه بود. نصر بن مزاحم نقل کرده گوید هاشم مرقال با گروهی از قراء کوفه مشغول نبرد با دشمن بودند که جوانی غسانی به میدان آمد و رجز می‌خواند و علی علیه‌السلام را لعن می‌کرد و اصراری هم به خرج می‌داد در لعن و شتم امیرالمؤمنین، هاشم مرقال گفت ای جوان آخر هر کلامی را روزگاری در پی است که به حسابش خواهند رسید، از خدایی که بازگشت تو بسوی اوست بترس، که تو را از این موقف خواهد پرسید و از آنچه اراده کرده‌ای سؤال خواهد نمود، جوان برگشت گفت من با شما می‌جنگم «لأن صاحبکم لا یصلی کما ذکر لی و أنکم لا تصلون» برای آنکه چنانکه به من گفته‌اند امیر شما نماز نمی‌خواند و شما هم نماز نمی‌خوانید. هاشم آن جوان را نصیحت نمود و امری را که بر وی مشتبه ساخته بودند برای وی روشن کرد و آن جوان برگشت (۱۰). مقصود این است که در بیست و چند سال قبل از تاریخ قیام حسین بن علی علیهما‌السلام مردم شام با آن همه مناقب و فضائلی که در شأن امیرالمؤمنین از پیغمبر (صفحه ۳۲) نقل شده بود باز علی را نمی‌شناختند تا چه رسد به اینکه بیست سال معاویه برای وارونه نشان دادن حقایق اسلامی تبلیغ کرده و در تمام بلاد اسلامی مأمورین او دستوراتش را عملی می‌نمودند و به کلی اساس بهم خورده بود، معروفها منکر شده و منکرها معروف گشته بود و با حکومت یزید بن معاویه دیگر آثار اسلام محوشدنی بود چنانکه خود امام علیه‌السلام تشخیص داده بود و خود آن حضرت فرمود: «إذا بلیت الامة براع مثل یزید فعلی الاسلام السلام» اگر امت اسلامی به سرپرستی و زمامداری مانند یزید گرفتار شوند باید فاتحه‌ی اسلام را گزارد و آن را وداع نمود. آنان که گویند چون امام را کوفیان دعوت کردند و خود خائف بود که مبادا در مکه خونس ریخته شود و حرمت حرم از بین رود لذا دعوت کوفیان را پذیرفت و از آنجا شروع به قیام نمود و الا اگر کوفیان دعوت نکرده بودند شاید اقدام به این عمل نمی‌نمود، یعنی کار او قیام و نهضت نبود و هر جا که ناچار می‌شد تصمیم به کاری می‌گرفت. در جواب گوئیم پس چرا خبر شهادت مسلم را که شنید و یقین کرد که کوفیان وفادار نیستند و امید به یاری آنها نیست از همانجا برنگشت و در بیابان متواری نشد هنوز که به لشکر حر نرسیده بود، بلکه بعد از برخورد با لشکر حر هم می‌توانست برگردد و هم قدرت داشت که بجنگد و چرا آن خطابه‌ی آتشین عجیب که طبری و دیگران نقل نموده‌اند خواند که «من رأی سلطانا جائرا مستحلا لحرم الله، ناکثا لعهد الله» تا آخر؟. اگر تنها اجابت دعوت بود پس چرا از مکه به رؤسای احماس بصره؛ یزید بن مسعود نهشلی و مالک بن مسمع و احنف بن قیس و منذر بن جارود و مسعود بن عمرو نامه می‌نویسد و از آنها طلب یاری می‌کند؟ معلوم می‌شود خیال انقلاب و ثوره داشت و می‌خواست کاری کند که صدایش همه‌ی اقطار اسلامی آنروز را بگیرد و خود دشمن غالب که مغرور غلبه خویش گشته بدست خود و به قدرت خویش اهل بیت پیغمبر را به شهرها و دیارها بکشند و از نزدیک مردم آنان را ببینند و بدانند که بنی‌امیه معتقد به خدا و پیغمبر نیستند و ندای مظلومیتش در همه جا طنین اندازد تا ریشه بنی‌امیه کنده شود و الا مردمی که متجاوز (صفحه ۳۳) از بیست سال لعن و سب علی علیه‌السلام را در منبرها شنیده‌اند کجا می‌دانند حق کیست و باطل کیست؟! شامی که شاید ابداً اسمی از حسنین علیهما‌السلام به افتخار نشنیده و شاید یکی از هزار افتخارات بنی‌هاشم را نمی‌داند چطور می‌شود حق را بدو رسانید و او را بیدار کرد جز اینکه علی بن الحسین علیهما‌السلام در مرکز خلافت یزید از همان منبری که همه‌اش تبلیغ بر علیه علی بن ابی‌طالب علیهما‌السلام و سایر بنی‌هاشم شده بالا رود و افتخارات علی بن ابی‌طالب و سایر بنی‌هاشم را به مردم شام بگوید و یزید و معاویه را رسوا کند و اهل شام را بر یزید بشورانند. تا قصه‌ی کشته شدن پدر و برادران او را در کربلا اهل شام سالیان دراز گفتگوی هر مجلس و محفل نمایند و آثار شوم تبلیغات معاویه به کلی محو و نابود شود و دشمن با هر مقدار سلطه و قدرتی که دارد نتواند امر را وارو نشان دهد. امیرالمؤمنین علیه‌السلام در محراب کشته شد اهل شام تعجب می‌کردند که مگر علی نماز می‌خوانده که به مسجد آمده و در محراب او را کشته‌اند. ممکن است کسی اشکال کند و بگوید چنانچه خیال نهضت داشت پس چرا روز عاشورا

گفت: «دعونی انصرف عنکم الی مأمنی من الأرض؟» گوئیم راست است چنین کلامی را از آن حضرت طبری به لفظ دیگر روایت می‌کند اما این دلیل نیست بر اینکه امام فرمود من برمی‌گردم و دست از کار خویش می‌کشم و دیگر امر به معروف و نهی از منکر نمی‌کنم، ابدأ چنین دلالتی ندارد، البته کوفیان دعوت کرده بودند و اکنون از دعوت خود برگشتند فرمود: حال که از گفتار خود و نامه‌های خود پشیمان شده‌اید مانعی ندارد برمی‌گردم اما نه اینکه دست از قیام خود می‌کشم. و اما اینکه چرا از این و آن تقاضای یاری می‌کرد علتش این است که کسانی را که دعوت کرد عموماً عراقی و از آنهایی هستند که در شهر و دیار خود موقعیتی داشتند و چه آنهایی که حاضر شدند یاریش کنند مثل زهیر بن قین و ضحاک و غیره و چه آنهایی که حاضر نشدند همه در دامن زدن آتش این انقلاب بعدها مؤثر بودند، این ضحاک مشرقی است (۱۱) که تمام قضایای عاشورا را به چشم خویش دیده و بعد در کوفه همه‌ی آنچه به چشم خویش دیده شب و روز برای این و آن گفته و بسیاری از وقایع عاشورا را از همین مرد نقل می‌کنند و این خود به منزله‌ی وقایع‌نگار و بلندگوی صحیحی می‌باشد (صفحه ۳۴) که از طرف آن حضرت تأموریت داشته باشد و الا کسی که یقین دارد رو به کشتن می‌رود از یاری چند ساعته این مرد چه فایده خواهد برد. و دیگری عیدالله حر جعفی است که بعضی گفته‌اند در صفین از خونخواهان عثمان و در رکاب معاویه بود ولو اینکه به یاری امام حاضر نشد و عذر آورد اما روزی که اهل بیت از کوفه به شام حرکت کردند ابن‌زیاد فرد فرد اشراف کوفه را خواست و از احوال آنها جستجو کرد و عیدالله بن حر را ندید و پس از چند روز عیدالله بن حر وارد کوفه شد و نزد ابن‌زیاد آمد. وی از او پرسید کجا بودی که ما را یاری نکردی؟ گفت بیمار بودم. گفت: دلت بیمار بود یا تنت؟ گفت دل هرگز بیمار نبود چند روزی مریض بودم خدا مرا عافیت داد، ابن‌زیاد گفت دروغ می‌گوئی با دشمن ما بودی گفت اگر با دشمن تو بودم، بودن من مشهود بود و بر تو مخفی نمی‌ماند. راوی گوید ابن‌زیاد از او غافل گشت ناگهان عیدالله بن حر از نزد او بیرون شد و بر اسب نشسته بود که ابن‌زیاد متوجه شد و گفت عیدالله کجا رفت بیاوریدش، پاسبانان بیرون جستند و گفتند: امیر تو را احضار می‌نماید او را اجابت کن، رکاب بجنبانید و اسب را برانگیخت و گفت: به او بگوئید والله با اختیار خود هرگز پیش او نیایم. و خارج شد و به خانه‌ی احمر بن زیاد طائی فرود آمد و اصحاب و رفقایش در آنجا دور او جمع شدند و با هم به کربلا آمدند و قبور و مصارع شهدا را دید و بسیار حسرت خورد و اشعاری در مرثیه‌ی امام گفت و شاید او اول کسی است که به زیارت قبر امام رفت و اول کسی است که برای امام مرثیه خواند. بعدها به همراهی مختار به خونخواهی امام علیه‌السلام قیام کرد و تا آخر عمر پیوسته مخالفت می‌کرد و اسباب زحمت دستگاه حکومتی را فراهم می‌ساخت. نجاشی صاحب رجال در کتاب معروف خود او را از سلف صالح شمرده گوید: کتابی دارد که در آن خطبه‌های امیرالمؤمنین علیه‌السلام را جمع نموده. و دیگر از کسانی که امام علیه‌السلام در بین راه از او یاری خواست زهیر بن قین است که خود از وجوه و اشراف کوفه است و در بجیله موقعیتی عظیم دارد و چون از خونخواهان عثمان در لشکر صفین بود و بعداً هم در کوفه از هواداران دستگاه حکومتی بود، اکنون که با امام ملحق شده خود تأثیری در روح دیگران دارد و بر دیگران (صفحه ۳۵) حجت را تمام می‌کند، مضافاً باینکه کشته شدنش چندین قبیله از قبایل کوفه را داغدار نمود که بالتبجیه و قهراً از همکاری با دستگاه دیگر خودداری خواهند کرد و همیشه منتظر فرصت انتقام خواهند بود و نه تنها کشته شدن زهیر موجب خشم و موجد حقد و کین در قبیله‌ی بجیله و قبائل وابسته به آنها بود بلکه کشته شدن تمام کسانی که از کوفه یا بصره در رکاب امام شهید شده بودند قلوب اغلب قبایل را جریحه دار نموده بود زیرا همه از اعیان و اشراف و بزرگان کوفه و بصره بودند و اکثر قبایلی که در این دو شهر بودند همه عزادار بودند و ریخته شدن خون آنها برای حکومت ارزان تمام نمی‌شد و از همان روزهای اول شیعیان کوفه شروع به فعالیت نمودند و حزبی سری تشکیل دادند و هر شب در خانه‌ی یکی جمع می‌شدند و از شهدا یاد می‌کردند، و گریه‌ها می‌کردند و سرا از این و آن بر علیه دستگاه حکومتی و خونخواهی حسین علیه‌السلام پیمان می‌گرفتند و افرادشان روز به روز زیاد می‌شد و در مقابل، اوضاع سیاسی عراق روز به روز خطرناکتر می‌گشت تا بعد از سه سال و چند ماه که یزید هلاک شد رسماً

دعوت خود را آشکار کردند و عمرو بن حرث را که عامل کوفه بود دستگیر کرده بیرون نمودند و در مسجد کوفه گرد هم آمدند و رؤساء قبایل همه حاضر شدند و برای حکومت موقت کوفه چند تن را کاندیدا نموده که به گفته‌ی طبری عمر بن سعید (۱۲) و چنانکه در مقام حاج فرهاد میرزا است عمر بن سعد جزء آنها بود و زنان همدان ریختند و شیون کشیدند و فریاد به زاری بلند کردند و بعد زنان نخ و ربیعه و کهلان هم به آنها ملحق شدند، و این خود تأثیری در روح کوفیان داغدار علیه دستگاه حکومت گذارد، در کوفه مردانشان شمشیر بسته اطراف آنها را داشتند و زنان دور منبر جمع شده و ناله و صیحه می‌زدند و می‌گفتند عمر سعد را همین بس نیست که پسر زهرا را کشته اکنون می‌خواهد بر ما حکومت کند و در کوفه امارت نماید. مصیبت حضرت سیدالشهدا را در کوفه تازه کردند و تا آن روز رسماً برای شهدای عاشورا در کوفه در مسجد اعظم عزاداری نشده بود. (صفحه ۳۶) و اما در بصره مانند کوفه آشوب شد و از هر طرف مخالفت با ابن زیاد شروع گشت تا ناچار شد شبانه با لباس مبدل از بصره به طرف شام فرار کند، در مکه هم عبدالله زبیر برای خود بیعت گرفت و در شام هم انقلابی عجیب رخ داد که بالأخره منجر شد که خلافتی که معاویه بن ابی سفیان نزدیک به چهل سال زحمت کشید و برای خاندان خود پی‌ریزی کرد به سه یا چهار سال خلافت منحوس یزید ختم شد و دیگر از آل ابی سفیان کسی به مسند خلافت ننشست. و اما این که چرا به یاران و اصحاب خود اذن رفتن می‌داد و اصرار می‌کرد، البته واضح است امام علیه‌السلام حاضر نیست کسی را که به طمع دنیا آمده فریب دهد، باید همه‌ی افرادی که همراه او کشته می‌شوند هم عقیده‌ی او باشند و بفهمند چه می‌کنند عن عمیاء نباشد، کورکورانه نباشد بلکه عن بصیره و علم باشد و بر کسی تحمیل نشود و این خود یکی از امتیازات اسلام است که افراد نظامی همه بیدار و هشیار باشند و بدانند چه می‌کنند و از همین جا معلوم می‌شود که فرق حق و باطل چقدر است، کسانی که داعیه‌ای دارند و برای خود نفرت ذخیره می‌کنند ابداً حاضر نیستند یکی از یاران خود را به آسانی از دست بدهند، ولی مردان الهی چنین نیستند بلکه افراد را آزاد می‌گذارند تا خود به اختیار خویش به هر راهی که خواستند بروند و فقط راه خیر و شر را برای آنها واضح و روشن می‌کنند و راه صحیح و خیر را نشان می‌دهند. حضرت سیدالشهداء که در این سفر قصد سلطنت و ریاست نداشت تا به هر وسیله که ممکن است متوسل شود و هر که را به همراه او آمده است بلطائف الحیل با خود نگاه دارد و نگذارد متفرق شوند. بلکه با کمال وضوح می‌فرمود: «الا و انی لاطن یومنا من هؤلاء الأعداء غداً و انی قد اذنت لکم فانطلقوا جميعاً فی حل لیس علیکم منی ذمام و هذا اللیل قد غشیتکم فاتخذوه جملاً» یعنی من گمانم چنین است که با اینان کار به جنگ کشد و من عقد بیعت از شما برگرفتم اکنون که شب است و تاریکی آن شما را فرا گرفته است آن را به منزله‌ی شترسواری خویش انگارید و بروید. و یاران و بنی‌هاشم هم چه خوب جواب دادند فقالوا باجمعهم: «الحمد لله الذی شرفنا بالقتل معک و لو کانت الدنیا باقیه و کنا فیها مخلصین لأثرنا النهوض معک علی الإقامه فیها». ستایش خدائی را که ما را به فیض شهادت در رکاب تو مشرف ساخت و اگر دنیا (صفحه ۳۷) - به فرض محال - باقی می‌بود و ما در آن جاویدان بودیم قیام به همراه تو و کشته شدن را بر بودن در دنیا البته مقدم می‌داشتیم. به علاوه حضرت می‌خواست آنها را بیازماید و حجت را بر آنها تمام نماید تا آنکه از روی طوع و رغبت با امام همکاری می‌کند و آنکه اکراه دارد معلوم گردد و کسی فردا اظهار ناراحتی نکند و نگوید من گرفتار شدم و چاره‌ای نداشتم و یا آنکه در مقابل دشمن کینه توز اظهار عجز نماید تا موجب شود بگویند حسین بن علی مردم را به هوای ریاست و دنیاداری فریب داد لذا با کمال صراحت فرمود: «تفرقوا فی سوادکم و مدائنکم فان القوم یطلبونی و لو اصابونی لزهلوا عن طلب غیری» بشهر و دیار خود متفرق شوید برای آنکه این مردم تنها مرا می‌خواهند و چون بر من دست یافتند از دیگران دست برمی‌دارند و این را برای آن گفت که «لیهلک من هلک عن بینة و یحیی من حی عن بینة». خلاصه امام حسین علیه‌السلام کاری کرد که کشته‌ی او هم تا ابد برای اسلام بزرگترین عامل تبلیغاتی شد و قبر و مزار و بارگاه او هم دستگاه ظلم و ستم را همیشه تهدید کرده و می‌کند و با مخالفین دین در مبارزه و نبرد است. بنی‌امیه و بنی‌عباس همواره از توجه مردم به زیارت حضرت سیدالشهداء مانع بودند و پیوسته حائر مقدس حسینی را با پاسگاه‌ها و قلعه‌های اطراف که پر از سربازان

مسلح بود دیدبانی می‌کردند و مراقبت به قسمی سخت و دقیق بود که خیلی کم اتفاق می‌افتاد که زائری جان بدر برد و عموماً با آزارها و شکنجه‌ها و قتلها روبرو بودند و هرچه این فشار از طرف خلفا زیاد می‌شد مقاومت مردم هم شدیدتر می‌گشت و هرچه مقاومت بیشتر می‌شد دستگاه ناراحت‌تر می‌گشت و بیشتر جدیت می‌نمود، چه دستها که در این راه قطع کردند و چه سرها که بریدند و چه اعضائی که قطعه قطعه نمودند ولی ابداً تأثیر نمی‌کرد، در زمان بنی‌عباس مکرر در مکرر قبر حسین بن علی را خراب کردند، آب بستند، شیار کردند، ولی مردم به مجرد اینکه از طرف حکومت تسامحی احساس می‌کردند فوراً مرمت می‌کردند، بنا می‌ساختند و یا تعمیر می‌نمودند، لذا در تاریخ حائر که انسان مطالعه می‌کند خراب کردن آن در چه وقت بوده و به دست چه کس انجام شده و کی فرمان داده همه مشخص است، اما اینکه چه کس (صفحه ۳۸) تعمیر نمود و چه کس نفقه‌ی آن را داد عموماً معلوم نیست و این خود حاکی است که مردم چگونه در این امر فداکاری داشتند و اخلاص به خرج می‌دادند. علت این جلوگیری از زیارت اباعبدالله علیه‌السلام آیا جز این بود که دولتهای ستمگر وقت اشتیاق و توجه مردم را بدین امر مخالف سیاست خود می‌دیدند و با اجتماع مردم بر سر تربت حسین بن علی دستگاه ظالمانه‌ی خود را در خطر زوال و نیستی و ریشه‌کن شدن می‌دانستند؟ چون زائر حسین بن علی خوب می‌داند که حسین شهید راه عدالتخواهی است، شهید راه جلوگیری از ظلم و ستم است، شهید راه نهی از منکر و امر به معروف است، شهید راه امضاء نکردن حکومت غاصبانه است، شهید راه جلوگیری از حکومت استبدادی و ظالمانه است لذا احدی از خلفا نمی‌تواند حاضر باشد که مردم به حسین ابن علی تا این حد توجه داشته باشند و در مقام زیارت و عزاداری او تا سر حد جان حاضر باشند. با اینکه پاسگاه‌ها و دیدبانه‌های دولت مرتب مواظب بودند، باز مردم از ظلمت شب استفاده نموده و خود را به حائر حسین علیه‌السلام می‌رساندند و قبل از طلوع فجر به غاضریه یا نینوا که در نزدیکی کربلا است می‌گریختند، به خبر ذیل توجه کنید که مؤید گفتار ما است: ابوالفرج اصفهانی در کتاب مقاتل الطالبیین بسند خود از مردی بنام محمد بن حسین اشنانی نقل کرده گوید: خیلی طول کشیده بود که من از ترس به زیارت حسین بن علی علیه‌السلام موفق نشده بودم بالأخره خود را به خطر انداختم و گفتم هرچه بادا باد و به اتفاق یکی از عطفروشان تصمیم گرفتیم و به قصد زیارت خارج شدیم روزها پنهان می‌شدیم و شبها حرکت می‌کردیم تا به اطراف غاضریه رسیدیم از غاضریه نیمه شب بیرون رفته از میان پاسداران که به خواب رفته بودند آهسته آهسته خود را به قبر مطهر اباعبدالله رسانیدیم اما مکان قبر در اثر خرابی بر ما معلوم نبود جستجوی زیادی نمودیم تا موضع قبر را یافتیم صندوقی را که روی قبر بود کنار انداخته بودند و نیم سوخته بود و به قبر آب بسته بودند به قسمی که جاهای نرم زمین فرورفته بود و گود و بلند شده و بصورت خندقی درآمده بود، باری قبر مطهر را (صفحه ۳۹) زیارت کردیم بوی خوشی از آن موضع استشمام می‌کردیم، از رفیقم که خود عطفروش بود پرسیدم این چه بوئی است؟ گفت: بخدا سوگند تاکنون چنین بوی خوش به مشام نرسیده، با قبر وداع نمودیم و در چند موضع آن علامات و نشانه‌ها گذاشتیم و پس از آنکه متوکل به قتل رسید با عده‌ای از آل ابی‌طالب به سوی قبر شریف رفتیم و شیعیان کمک کردند و قبر را به صورت اول برگردانیدیم. از این قضیه معلوم می‌شود که چقدر اهتمام در این امر می‌نمودند و حسین علیه‌السلام در دنیا ملائک حق و باطل شناخته شد هر که با حسین مخالفت می‌کرد هر نوع مخالفتی که می‌شد ولو جلوگیری از عزاداری و یا زیارتش بود، او را باطل می‌شمردند و با او مخالفت می‌کردند. البته باید از این هم غافل نبود که حضرات ائمه علیهم‌السلام بعد از حضرت سیدالشهداء مردم را به زیارت حائر حسینی علیه‌السلام زیاد تشویق و تشجیع می‌نمودند و از روایات چنان مستفاد می‌شود که ائمه ی اطهار علیهم‌السلام زیارت سیدالشهداء علیه‌السلام را امر حیاتی اسلام می‌دانستند و لذا در سفر حج عدم خوف جانی را شرط و وجوب می‌شمردند چنانکه فقها هم جملگی همین را فتوی می‌دهند ولی نسبت به زیارت حسین بن علی علیه‌السلام هرچه خوف و ترس زیادتر می‌شد و ممانعت دشمن بیشتر می‌گشت ائمه اطهار علیهم‌السلام ثواب زیارت را نزد خدا بیشتر می‌گفتند و مردم را بیشتر تشویق به زیارت می‌نمودند و این چطور می‌شود که حج با آن همه عظمت با خوف مجزی نباشد و زیارت کربلا با اینکه احتمال

نود درصد کشته شدن بود در روایات باز تأکید شده (۱۳). این نیست مگر اینکه ائمه علیهم‌السلام برای زیارت در آن زمان تقدم موضوعی قائل بودند یعنی بقای حج و زیارت خانه‌ی خدا را در چنین موقعی وابسته به زیارت حسین بن علی می‌دانستند و الا غیر از این محملی ندارد. از پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه و آله و سلم مأثور است که فرمود: «حسین منی و انا من حسین» پیغمبر اکرم از این جمله مرادش تنها این نیست که بگوید حسین پاره‌ی تن من است زیرا هر اولاد و دخترزاده‌ای پاره‌ی تن پدر و جد خود است این که چندان امتیازی نیست بر فرض اینکه همینطور ساده معنی کنیم جمله‌ی بعد که فرمود «انا من (صفحه ۴۰) حسین» معنایش چه خواهد بود؟ معنی صحیح حدیث این است که پیغمبر صلی‌الله‌علیه و آله فرمود وجود حسین از من است و بقاء دین من به حسین. بیشتر قیامهای علویین که در طول تاریخ زمان بنی‌امیه و بنی‌عباس بعد از شهادت حضرت سیدالشهداء رخ داد شعارشان «یا لثارات الحسین» بود و اغلب سر قبر مطهر آن حضرت از یکدیگر بیعت می‌گرفتند. لذا خلفا از مرقد آن حضرت هم خائف بودند و همیشه کاخ ستمگیشان در اضطراب و ترلزل بود، اگر چنین نبود چرا آنقدر از زیارتش جلوگیری می‌کردند، بنی‌امیه که تا هفتاد سال بعد از آن حضرت روی کار بودند مرتب مأمورینشان مزاحم زائرین حسین بن علی بودند، ممکن است گفته شود آنها حق داشتند زیرا دستگاه اموی حسین را کشته بود و این زیارت رفتن موجب رسوائی و سرافکندگی آنان بود، گوئیم درست ولی بنی‌عباس که خود مجرم نبودند آنها چرا اینقدر با زیارت حسین بن علی علیهما‌السلام مخالف بودند، بنی‌عباس که بیشتر سختگیری کردند و مردمی را در این راه دست و سر بریدند و اگر بنی‌امیه در مدت هفتاد سال به قبر آن حضرت جسارت نکردند بنی‌عباس که هر چه توانستند از خرابی و آب بستن و شخم و شیار کردن کوتاهی نمودند، اینها برای چیست؟ جز برای این بود که از کشته‌ی حسین بن علی هم حساب می‌بردند و رسماً می‌ترسیدند و خوف داشتند، چون نیکو می‌دانستند که لسان گویا و صریح تربت شهداء عاشورا همیشه به گوش هوش زائرین می‌خواند: ای رهگذر از ما به همکیشان ما بگو که ما قطعه قطعه شدگان مبارزه با حکومت ظلم و جوریم، ما به خون آغشتگان دستگاه ستمگری هستیم، ما مذبح قیام و جلوگیری از نابکاریهای خلفائیم، ما در راه حمایت از آئین اسلامی جسممان چاک چاک شد و ابدانمان زیر سم اسبهای ستمگران جبار لگدکوب گشت، ولی از مقاومت دست برنداشتیم و کوشیدیم تا دشمن کینه‌توز را رسوای جهان بشریت ساختیم و مکتبی آموزنده از فداکاری و از خودگذشتگی در مقام حفظ قانون اسلام به روی جهانیان باز کردیم. اکنون شما ای آیندگان! قدر دین خود بشناسید و او را به ثمن بخش و بهای اندک دنیا مفروشید که خون صدها هزار نفر امثال ما برای نگهداری و حفظ و حمایت آن ریخته شده، به خون شهداء احترام کنید و برای دین خود ارزش قائل شوید و در دینداری سهل‌انگار مباشید معنی زیارت با (صفحه ۴۱) معرفت هم همین است که زائر بفهمد که چه کس را زیارت می‌کند و منطق حقیقی و پیام مزور چیست و مقامش کدام است و برای چه بدین مرتبه نائل گشته است. والسلام علیکم و رحمه‌الله و برکاته علی‌اکبر غفاری ۱۳۸۵ (صفحه ۴۳) (۱) شرح نهج ابن ابی‌الحدید ج ۳ ص ۱۵. طبق روایتی که طبرانی در معجم کبیر (ج ۱۹ ص ۳۵۶ رقم ۸۳۳) خود از معاویه نقل کرده، وی یزید را باشعورتر و عاقلتر از حسین بن علی علیهما‌السلام می‌دانسته، چه می‌گوید: هزار مانند او را با یزید برابر نخواهم کرد. و به حسین علیه‌السلام گوید: اینکه گفتی من از یزید برای خلافت اولیترم اینطور نیست «فلهو أرب منک و اعقل، ما یسرني به مثلک ألف» بلکه او از تو در خلافت ماهرتر و عاقلتر است و هزار تن مثل تو مانند او مرا مسرور نمی‌سازد. (۲) شرح نهج ابن ابی‌الحدید ج ۳ ص ۱۵. طبق روایتی که طبرانی در معجم کبیر (ج ۱۹ ص ۳۵۶ رقم ۸۳۳) خود از معاویه نقل کرده، وی یزید را باشعورتر و عاقلتر از حسین بن علی علیهما‌السلام می‌دانسته، چه می‌گوید: هزار مانند او را با یزید برابر نخواهم کرد. و به حسین علیه‌السلام گوید: اینکه گفتی من از یزید برای خلافت اولیترم اینطور نیست «فلهو أرب منک و اعقل، ما یسرني به مثلک ألف» بلکه او از تو در خلافت ماهرتر و عاقلتر است و هزار تن مثل تو مانند او مرا مسرور نمی‌سازد. (۳) کتاب صفین طبع ثانی مصر ص ۳۲۰ و چاپ ایران ص ۱۶۶. (۴) جامع الصغیر سیوطی ج ۱ ص ۳۱ از معاذ بن جبل. (۵) شرح نهج ابن ابی‌الحدید ج ۴ ص ۳۲۷. و طبع ثانی مصر ج ۱ ص ۴۰۹. (۶) برای شناخت چهره‌ی واقعی معاویه بن ابی‌سفیان و دفاعیات

طرفدارانش برای تطهیر او به تاریخ البدایه والنهایه ابن کثیر ج ۸ ص ۱۲۰ الی ۱۴۷ طبع دارالکتب لبنان مراجعه کنید. (۷) به کتاب تبصره العوام باب شانزدهم مقالات صوفیه مراجعه شود چون قصه شنیع بود از ذکرش خودداری شد. (۸) به آخر سخنرانی شماره ۳ مراجعه شود تمام حدیث در آنجا موجود است. (۹) در خطابه‌ی ذیل، خطاب حضرت با عده‌ای است که عنوانی در بین مردم دارند و مورد توجه عمومی هستند و مسئولیتشان در جامعه‌ی اسلامی از دیگران بیشتر است و در انجام وظیفه کوتاهی می‌کنند و لذا مورد ملامت واقع شده‌اند و این نمی‌شود مگر اینکه اینان همان جمعیتی باشند که امام علیه‌السلام از ایشان دعوت کرد و در منی که حرم امن است برای ایشان خطبه خواند زیرا در مدینه بعید است که حضرت بتواند رسماً منبر برود و مهاجر و انصاری که باقی مانده‌اند و امروز از سران اسلامی محسوبند را گرد هم جمع نماید و حاکم وقت جلوگیری نکند و مضامین بعد مؤید گفتار ماست. و نیز قرائن دیگری هم در کار است که نمی‌توان گفت این خطابه را بعداً در مکه و بعد از فوت معاویه خوانده بوده است. (۱۰) کتاب صفین طبع ثانی مصر ص ۳۵۴. (۱۱) شرح حال این شخص را در آخر سخنرانی شماره ۱ ص ۶۱ مطالعه فرمائید. (۱۲) نسخه‌ی طبری قطعاً غلط است و عمرو بن سعیدی که در قتل سیدالشهدا دخالت داشته نمی‌شناسیم و این اشتباه در مورد عمر بن سعد در کتاب الامامه والسیاسه ابن قتیبه هم عیناً رخ داده و همه جا عمر بن سعد به عمرو بن سعید تصحیف شده. (۱۳) به کتاب کامل الزیارات ابن قولویه ص ۲۶۱ مراجعه شود.

سخنرانیهای دانشمند محترم مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی

سخنرانیهای دانشمند محترم مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی هر که را عقل بود، حظ فراوان دارد به خداوند و رسولان همه ایمان دارد دائماً در طلب دانش احکام خداست روز و شب ذاکر و پرهیز از عصیان دارد ای خدا عقل تو دادی دل بیدارم ده هم ز فضل و کرمات دانش بسیارم ده از گناهان من بی سر و پا چشم پوش لطف کن جای به سر منزل ابرارم ده (صفحه ۴۴) یا رب حی میت ذکره و میت یحیا بأخباره لیس بمیت عند اهل النهی من کان هذا بعض آثاره «باخرزی» ای بسا، زنده‌ای که نامش مرده و بسا مرده‌ای که به آثار خویش زنده است صاحب‌دلان دانشمند مرده نخوانند آن را که این اوراق پاره‌ای از آثار اوست. (صفحه ۴۵)

سخنرانی ۰۱

سخنرانی ۰۱ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باريء الخلائق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد وآله الطاهرين. در نظر است که اگر خدای تعالی توفیق عنایت کند در سخنرانیهای این چند شب عاشورای امسال تاریخ نهضت و قیام مقدس اباعبدالله الحسین علیه‌السلام را که یکی از پرافتخارترین فصول تاریخ اسلام است مورد بررسی قرار دهیم و تا آنجا که ممکن است به حوادث مهم این دوره‌ی کمتر از یکسال که از نظر کمیت بسیار کوتاه و از نظر کیفیت بسیار پر اثر و جاوید و زوال ناپذیر است اشاره کنیم. در هر یک از فصول تاریخ اسلام و غیر اسلام کم و بیش تحریفهایی روی داده است و می‌دهد و این تحریفها که سیمای حوادث تاریخی را عوض می‌کند و کار تحقیق محققان آینده را دشوار می‌سازد غالباً بوسیله‌ی طرفداران تندرو و یا مخالفان کینه‌توز در حریم تاریخ روی می‌دهد. کدام صفحه‌ی تاریخ را می‌توان یافت که گرفتار بالای تحریف نشده باشد؟ و دستی خیانتکار سیمای واقعی آن را دگرگون نساخته باشد؟ در تاریخ نهضت اباعبدالله الحسین علیه‌السلام می‌توان گفت که دشمنان کینه‌توز راهی به تحریف این فصل از تاریخ نیافته‌اند و این قیام به قدری صریح روشن و مقدس و غیر قابل انتقاد بوده است که حتی دشمنان پدرش علی و برادرش امام حسن علیهم‌السلام در مقابل او سر تعظیم فرود آورده‌اند و نهضت وی را با جان و دل ستوده‌اند. البته زمینه‌ی این قیام و وضع حکومت اسلامی آن روز که به روش و عظمت و ادراک لزوم این قیام کمک کرده است و به هر جهت هر کس که برای ترمیم این فصل از تاریخ اسلام قلم بدست گرفته است جز از عظمت و بزرگی و شجاعت و

صراحت و مردانگی (صفحه ۴۶) و حریت و آزادمنشی رهبران قیام چیزی نوشته است. اما با کمال تأسف از ناحیه‌ی طرفداران جاهل یا دوستان تندرو مطالبی بی‌اساس و افسانه‌هایی عامیانه و دروغهایی گمراه‌کننده وارد نوشته‌ها و گفتارهای مربوط به این قسمت شده است و یکی از بزرگترین خدمات به ساحت مقدس سالار شهیدان پاک و منزّه داشتن تاریخ کربلا است از هرگونه دروغ و افسانه و مطلب بی‌اساس و این کاری نیست که انجام آن را بتوان از عوام خواست یا از مردمان کم‌سواد انتظار داشت، چه آنها بگویند که این مصیبت را به بار آورده‌اند و کاری برخلاف هدف مقدس رهبر این انقلاب انجام می‌دهند و گمان می‌کنند که می‌توان حق را بوسیله‌ی باطل و راست را بوسیله‌ی دروغ و امانت را بوسیله‌ی خیانت و تقوی را بوسیله‌ی بی‌تقوایی و بی‌احتیاطی ترویج کرد، این کار یعنی تاریخ قیام امام حسین علیه‌السلام را از هرگونه مطالب ضعیف و نامعقول و بی‌مأخذ برکنار داشتن، و به آنچه نویسندگان دو قرن سوم و چهارم هجری نوشته‌اند اکتفا کردن جز از عهده‌ی دانشمندان بصیر و باتقوی ساخته نیست و بر آنهاست که با زبان و قلم راست‌ها را بگویند و ترویج کنند، و از دروغها و افسانه‌ها در نوشته‌ها و گفته‌های خود پرهیز نمایند، باشد که روزی این فصل بسیار مقدس و روشن و صریح تاریخ اسلام چنانکه شایسته‌ی رهبر بزرگوار معصوم آن است بر اساس حق و راستی و امانت در نقل گفته و نوشته شده باشد و در آن صورت است که بیش از پیش ارزش این قیام عظیم و عظمت و بزرگواری قائد آن ظهور خواهد کرد و حتی سیمای مجالس سوگواری با جهانی از عظمت و بزرگی و فداکاری و اخلاص و جهاد و پایداری و استقامت و جوانمردی جلوه‌گر خواهد شد. در حدود پنجاه سال پس از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله و بیست سال بعد از شهادت امیرالمؤمنین علیه‌السلام و ده سال بعد از شهادت امام حسین علیه‌السلام بود که در نیمه‌ی ماه رجب سال شصتم از هجرت معاویه بن ابی‌سفیان از دنیا رفت، معاویه در حدود ۴۲ سال در دمشق امارت و خلافت کرده بود، در حدود پنج سال از طرف خلیفه‌ی دوم و در حدود دوازده سال از طرف خلیفه سوم امیر شام بود، کمتر از پنج سال هم او در زمان خلافت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام و در حدود شش ماه در خلافت امام حسن علیه‌السلام حکومت شام را به دست داشت و با علی و (صفحه ۴۷) حسن بن علی در جنگ و ستیز بود، چیزی کمتر از بیست سال هم خلافت اسلامی را بر عهده داشت و در اواخر عمر خود برای خلافت فرزندش یزید از مردم مسلمان بیعت گرفت. معاویه سرسلسله‌ی چهارده نفر خلفای سفیانی و مروانی بنی‌امیه است که از سال ۴۱ تا سال ۱۳۲ هجری مدت هزار ماه حکومت اسلامی را به دست داشتند. معاویه در زمان خلافت خود کاملاً بر اوضاع مسلط بود و می‌توانست برخلاف صریح قراردادی که با امام حسن علیه‌السلام بسته بود عمل کند مثلاً در قرار صلحی که میان آنها بسته شد شرط شده بود که شیعیان امیرالمؤمنین را آزار ندهند و آنها را نکشند و همگی در امان باشند و حتی نام حجر بن عدی کندی که از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و شیعیان علی علیه‌السلام بود به خصوص قید شده بود. اما چنانکه مؤرخان اسلامی بالاجماع نوشته‌اند معاویه حجر بن عدی و شش نفر از یاران وی را کشت و یکی از آنها را زیاد بن ابیه در عراق زنده به گور کرد و این مرد بزرگوار عبدالرحمن بن حنان غزی بود. قدرت و استیلا‌ی معاویه بجائی رسیده بود که هرچه می‌خواست می‌کرد و کسی نبود که چون و چرا کند. علی بن حسین مسعودی از مورخان و جغرافی‌شناسان بزرگ اسلام در قرن چهارم در کتاب مروج‌الذهب می‌نویسد که «مردی از اهل کوفه در موقع بازگشتن از صفین سوار بر شتر به دمشق آمد مردی از مردم شام بوی آویخت و گفت این ناچه که بر آن سواری از آن من است که در جنگ صفین به غارت رفته و در دست تو افتاده است، نزاعشان بالا گرفت و هر دو نزد معاویه رفتند مرد دمشقی پنجاه شاهد آورد که این ناچه مال او است (در زبان عربی ناچه یعنی شتر ماده) یعنی گواهی دادند که این شتر ماده مال این مرد شامی است معاویه هم به حکم شهادت پنجاه نفر شاهد حکم داد که ناچه یعنی شتر ماده مال مرد دمشقی است و عراقی را مجبور کرد که شتر را تحویل وی دهد، مرد عراقی گفت: خدا خیرت بدهد این شتر ناچه نیست جمل است یعنی ماده نیست نر است، معاویه گفت: حکمی داده‌ام و برگشت ندارد بعدها که مردم متفرق شدند، مرد کوفی را خواست و به او گفت شترت چقدر قیمت داشت و آنگاه بیش از قیمت شتر نیز با او همراهی کرد و به او گفت: برای علی خبر ببر

که من برای جنگ با وی صد هزار (صفحه ۴۸) مرد دارم که ناقه و جمل را فرق نمی‌گذارند «یعنی اگر ناقه را جمل بگویم و اگر جمل را ناقه چون و چرا نمی‌کنند». مسعودی بعد از این داستان می‌نویسد اطاعت مردم از معاویه و نفوذ امرش به جایی رسید که در موقع رفتن به جنگ صفین روز چهارشنبه‌ای ندای نماز جمعه در داد و با مردم نماز جمعه خواند و کسی نگفت که امروز چهارشنبه است نماز جمعه چرا؟ سپس مطلبی می‌نویسد که تفصیل آن را از کتاب (النصایح الکافیة لمن يتولى معاوية) نقل می‌کنم: عمار یاسر در جنگ صفین بدست اصحاب معاویه کشته شد و چون رسول خدا بر حسب روایت بخاری در صحیح خود و دیگران در موقع ساختن مسجد مدینه که عمار بیش از دیگران کار می‌کرد به او نگریست و گفت: «عمار!! تقتله الفئة الباغية، يدعوهم الى الجنة و يدعونه الى النار» افسوس بر عمار که گروه بیدادگر او را می‌کشند در حالی که آنان را به سوی بهشت دعوت می‌کند و آنها او را به سوی دوزخ می‌خوانند. کشته شدن عمار حق را روشن ساخت و مسلم شد که گروه بیدادگر، او و یاران او هستند، معاویه برای رها شدن از این مشکل گفت ما عمار را نکشته‌ایم کسی که او را به جنگ آورده یعنی علی کشته‌ی اوست. گفتار معاویه را به علی علیه‌السلام خبر دادند فرمود بنابراین کشته‌ی حمزه سیدالشهداء هم رسول خدا خواهد بود که او را به جنگ با مشرکین بیرون برد. باز معاویه به اطمینان اینکه هرچه بگوید اگر چه منطقی نباشد اصحاب او می‌پذیرند گفت: صحیح است کشته‌ی عمار مائیم اما «باغیة» در کلام رسول خدا به معنی بیدادگر و ستمگر نیست، بلکه به معنی طلب‌کننده و جوینده است و مائیم که به خونخواهی عثمان برخاسته‌ایم و خون او را می‌طلبیم «پس معنی کلام رسول خدا این است که عمار را گروهی می‌کشند که به خونخواهی عثمان برخاسته‌اند و این عیبی ندارد». این سخن معاویه هم یاره بود و ذیل حدیث جواب او را می‌دهد چه رسول خدا گفت کشتگان عمار کسانی هستند که عمار را به سوی دوزخ دعوت می‌کنند و عمار آنها را به سوی بهشت می‌خواند. اما کار قدرت و استیلا معاویه از آن گذشته بود که کسی بتواند با حرف و (صفحه ۴۹) حساب پیروان او را قانع کند. نمی‌خواهیم تاریخ حکومت معاویه را بررسی کنیم و این مختصر برای توجه دادن شنوندگان محترم به اوضاع اجتماعی و مذهبی آن روز کافی به نظر می‌رسد و اگر کسی بخواهد به دوران حکومت معاویه نیک آشنا شود و از صدها کتاب و دفتر بی‌نیاز گردد به همان کتاب «النصایح الکافیة لمن يتولى معاوية» بنگرد و آن را از آغاز تا به انجام بخواند و آنگاه انصاف دهد. هنگامی که یزید به خلافت رسید امیر مدینه ولید بن عتبة ابی‌سفیان بود و امیر مکه عمرو بن سعید بن عاص و امیر کوفه نعمان بن بشیر و امیر بصره عبیدالله بن زیاد. یزید پیش از هر کار بر آن شد که از حسین بن علی و عبدالله بن زبیر و عبدالله بن عمر که در زمان معاویه ولایت عهدی او را پذیرفته بیعت نکرده بودند بیعت بگیرد، پس به حاکم مدینه ولید بن عتبة نامه ای نوشت و از او خواست که هر چه زودتر از این سه نفر بیعت بگیرد و هیچ عذری را از ایشان نپذیرد، ولید برای انجام این امر مروان بن حکم را نزد خویش خواست و کدورتی را که سابقاً میان افتاده و پیش آمده بود نادیده گرفت و او را در کیفیت بیعت گرفتن از این سه نفر دعوت کرد، مروان گفت هم‌اکنون ایشان را احضار کن و از آنان بخواه تا بیعت کنند و در اطاعت یزید درآیند، اگر پذیرفتند چه بهتر و اگر نه پیش از آنکه از مرگ معاویه خبر یافتند هر کدام مدعی خلافت شوند و نافرمانی کنند مگر عبدالله بن عمر که از ناحیه‌ی وی نباید نگرانی داشت و او مرد قیام و مخالفت نیست. ولید عبدالله بن عمرو بن عثمان را نزد امام حسین و عبدالله بن زبیر فرستاد و هر دو را در مسجد یافت و پیام ولید را ابلاغ کرد، گفتند تو باز گرد هم‌اکنون نزد ولید خواهیم آمد، امام به عبدالله گفت گمانم معاویه مرده است و این فرستادن بی‌موقع برای آن است که برای یزید بیعت کنیم، امام علیه‌السلام جماعتی از کسان خود را فراخواند و فرمود تا مسلح شوند به آنان گفت ولید مرا در این وقت خواسته است و گمان می‌کنم امری پیشنهاد کند که انجام ندهم و در آن صورت بر وی اعتماد ندارم شما همراه من باشید و چون بر وی درآمدم بر در خانه باشید و هرگاه صدای من بلند شد درآئید تا شر او را از من دفع کنید. امام نزد ولید رفت و مروان را هم آنجا دید ولید خبر مرگ معاویه را به امام داد و (صفحه ۵۰) آنگاه فرمان یزید را ابلاغ کرد امام فرمود: لابد به بیعت محرمانه من قانع نخواهی شد و می‌خواهید که آشکارا در حضور مردم بیعت کنیم؟ گفت آری. فرمود: بنابراین تا بامداد فردا صبر

کن تا تصمیم خود را در این باره بگیرم، ولید گفت: بفرمائید بروید و فردا همراه با جمعیت مردم برای بیعت بیائید، مروان گفت: به خدا قسم که اگر حسین بن علی از اینجا برود و بیعت نکند دیگر بروی دست نخواهی یافت مگر آنکه خونریزی میان شما بسیار شود، او را نگهدار و مگذار برود تا بیعت کند و گرنه وی را گردن بزن، امام علیه‌السلام با شنیدن گفتار مروان از جای برخاست و گفت ای بد مادر، تو مرا می‌کشی یا ولید: هان به خدا قسم دروغ گفتی و گنه‌کار شدی پس راه خویش را در پیش گرفت و همراه کسان خود به منزل خویش رفت مروان به ولید گفت اکنون که حرف مرا نشنیدی به خدا قسم دیگر بروی دست نخواهی یافت، ولید گفت چه می‌گوئی مروان؟ تو به من پیشنهاد امری می‌کنی که دین مرا تباه می‌کند، به خدا قسم دوست ندارم که مال دنیا و مکنت دنیا تا جائی که خورشید بر آن می‌تابد و در آن غروب می‌کند از آن من باشد و من حسین بن علی را کشته باشم، سبحان‌الله اگر حسین بن علی گفت: با یزید بیعت نمی‌کنم او را بکشم، به خدا قسم گمانم آن است که هر کس خون حسین بن علی در گردن او باشد روز قیامت نزد خدا بدبخت و بیچاره خواهد بود. مروان که سخنان ولید را نپسندید به وی گفت: اگر چنین یقین داری خوب کاری کردی فردای آن روز که شنبه ۲۸ ماه رجب بود ولید دیگر بار نزد امام فرستاد تا برای بیعت حاضر شود، امام در جواب فرستاده‌ی وی گفت: امشب هم بماند تا فردا تصمیم خود را بگیرم و همان شب یکشنبه ۲۹ ماه رجب سال شصتم هجرت با همسران و برادران و برادرزادگان و بیشتر افراد خانواده‌ی خویش از مدینه بیرون رفت و شاهراه مکه را در پیش گرفت و داستان موسی بن عمران را یادآوری می‌کرد «فخرج منها خائفاً يترقب قال رب نجني من القوم الظالمين» هنگامی که یه امام گفته شد کاش شما هم مانند ابن‌زبیر از بیراهه می‌رفتید تا بر شما دست نمی‌یافتند، گفت: به خدا قسم من از بیراهه نخواهم رفت تا هرچه خدا بخواهد پیش آید، سه روز از ماه شعبان گذشت شب جمعه امام علیه‌السلام وارد مکه شد و به یاد قصه‌ی موسی می‌فرمود: «و لما توجه تلقاء (صفحه ۵۱) مدین قال عسی ربی ان یهدینی سواء السبیل». زائران در مکه نزد امام علیه‌السلام رفت و آمد می‌کردند و حتی ابن‌زبیر که نیک می‌دانست تا بودن فرزند پیغمبر کسی با او بیعت نخواهد کرد و مقام امام از هر جهت از وی بالاتر است همه روز خدمت امام شرفیاب می‌شد. مرگ معاویه در عراق انتشار یافت و دانستند که حسین بن علی علیهما السلام و عبدالله بن زبیر از بیعت با یزید امتناع ورزیده و به مکه رفته‌اند. بزرگان شیعه در خانه‌ی سلیمان بن سرد خزاعی گرد آمدند و خدا را بر مرگ معاویه سپاس گفتند، سلیمان بن سرد گفت معاویه از دنیا رفته است و حسین بن علی هم از بیعت برای یزید امتناع ورزیده و رهسپار مکه گشته است شما که شیعیان او و شیعیان پدرش علی هستید اگر می‌دانید که برای یاری او و نبرد با دشمنش آمادگی دارید و می‌توانید در راه وی از جان خویش بگذرید آمادگی خود را ضمن نامه‌ای به وی اعلام دارید و اگر می‌ترسید که سستی کنید و دست از یاری وی بازدارید پس او را فریب ندهید و بی جهت دم از فداکاری و جان بازی نزنید، سلیمان بن سرد در این گفتار خویش توجه داشت که مردم تا پای فداکاری و از خود گذشتگی به میان نیامده است حق و باطل را نیک می‌شناسند و در تشخیص این از آن اشتباه نمی‌کنند و درست می‌فهمند که راستگو کیست و دروغگو کیست و حق کجاست و باطل کجاست و دانا کیست نادان کیست و رهبر کیست و راهزن کیست. اما این تشخیص صحیح مردم تا جائی حکمفرما است که پای نفع و ضرر به میان نیامده است و در یاری اهل حق و نبرد با باطل زیانی به آنان نمی‌رسد، اما هنگامی که مقدمات آزمایش فراهم گشت و حق و باطل روبروی هم ایستادند و بیشتر مردم راه باطل را در پیش گرفتند و جز فداکاری و از خود گذشتگی نصرت حق امکان‌پذیر نبود اینجاست که تشخیص مردم عوض می‌شود و از حق دست می‌کشند و طرفدار باطل می‌شوند. سلیمان بن سرد نیک می‌دانست که احساسات امروز مردم را نمی‌توان ملاک اطمینان گرفت بسا همین مردم فردا که حسین بن علی قیام کرد و تمام قدرت بنی‌امیه برای کشتن او به کار افتاد و راه نصرت او دشوار و خطرناک شد روی از وی بتابند و نامه‌های خویشان را فراموش کنند و در خانه‌های خود را ببندند، بلکه در صف (صفحه ۵۲) مخالفان و دشمنان وی ظاهر شوند و کشتن وی را وظیفه‌ی شرعی خود بدانند و برای رضای خدا و خشنودی خاطر رسول اکرم یاران وی را از دم تیغ بگذرانند و پس از کشتن رادمردان دین رو به قبله بایستند و چنانکه گوئی

هیچ گناهی مرتکب نشده‌اند فریاد برآوردند الله اکبر، اشهد أن لا اله الا الله و أشهد أن محمداً رسول الله، برای همین بود که بر بزرگان شیعه اتمام حجت کرد و گفت هم‌اکنون عاقبت کار را بسنجید و خود را با وضعی که قطعاً پیش خواهد آمد بیازمائید و ببینید که آیا می‌توانید با اطمینان کامل و تصمیم قطعی او را به نصرت خود امیدوار سازید و به سوی عراق دعوت کنید یا امروز با احساسات تحریک شده نامه‌ها می‌نویسید و پیمانها می‌بندید و سوگندها می‌خورید و فرزند رسول خدا را از حرم خدا به زمین عراق می‌کشانید و آنگاه که دشمن پیرامون وی را گرفت و او را تحت فشار قرار داد تا یا بیعت کند و یا تن به مرگ و شهادت دهد دست از یاری وی بازمی‌دارید و عهد و پیمان خویش را از یاد می‌برید؟ بزرگان شیعه همصدا گفتند ما همگی برای جهاد و فداکاری آماده‌ایم و در راه امام خود از جان می‌گذریم، سلیمان گفت اگر چنین است پس به حضور امام نامه نگار شوید و آنگاه نامه‌ای به این شرح نوشتند: بسم الله الرحمن الرحيم این نامه را سلیمان بن صرد و مسیب بن نجبه و رفاعه بن شداد بجلی و حبیب بن مظهر و دیگر شیعیان مسلمان و با ایمان حسین بن علی که ساکن کوفه‌اند به حسین بن علی علیهما السلام می‌نویسند سلام بر تو باد. در ستایش خدائی که جز او خدائی نیست با تو هم‌زمانیم، ستایش خدائی راست که دشمن بیدادگر کینه توز تو را درهم شکست، همان کسی که بر این امت چیره گشت و بنا حق زمام امر حکومتش را بدست گرفت و بیت‌المال امت را غصب کرد و بدون رضای مسلمانان بر آنان حکومت یافت سپس مردان نیک امت را کشت و بدان آنها را باقی گذاشت و مال خدا را بدست بیدادگران و توانگران سپرد، خدایش از رحمت خویش به دور دارد چنانکه قوم ثمود را بدور داشت. اکنون ما مردم عراق را پیشوائی و امامی نیست پس به سوی ما رهسپار شو شاید خدای متعال ما را بوسیله‌ی تو بر حق فراهم سازد، ما نه در جمعه و نه در نماز عید با نعمان بن بشیر کاری نداریم و او در قصر دارالاماره تنهاست و اگر خبر یابیم که به (صفحه ۵۳) سوی ما رهسپار شده‌ای بیرونش می‌کنیم و به خواست خدا تا شام تعقیبش خواهیم نمود. این نامه را با عبدالله بن سبع همدانی و عبدالله بن وال فرستادند و آنها را فرمودند تا به شتاب رهسپار مکه شوند و آن دو در دهم ماه رمضان سال ۶۰ در مکه خدمت امام رسیدند و نامه را تقدیم داشتند. مردم کوفه دو روز بعد در حدود صد و پنجاه نامه فرستادند که نامه‌ای از یک مرد و یا دو و یا چهار مرد بود و اکثر نامه‌ها را قیس بن مسهر صیداوی و عبدالرحمن بن عبدالله بن شداد ارحبی و عماره بن عبدالله سلولی از کوفه به مکه آوردند، دو روز دیگر گذشت و شیعیان کوفه با هانی بن هانی سیعی و سعید بن عبدالله حنفی نامه‌ای به این مضمون به حضور امام تقدیم داشتند: بسم الله الرحمن الرحيم نامه‌ای است برای حسین بن علی علیهما السلام از شیعیان مسلمان و با ایمانش - زود باش و شتاب کن که مردم بانتظار جناب تو اند و هیچ نظری به جز تو ندارند، شتاب کن شتاب کن باز هم شتاب فرما، والسلام. سپس شبت بن ربیع و حجار بن ابجر و یزید بن حارث بن رویم و عروه بن قیس و عمرو بن حجاج زبیدی و محمد بن عمرو تیمی نامه‌ای به این مضمون نوشتند: باغ و بیابان سبز و خرم و میوه‌ها رسیده است هرگاه می‌خواهی رهسپار شو که سپاهیان عراق پذیرش مقدمت را آماده‌اند، والسلام. نامه‌های مردم کوفه نزد امام روی هم آمد و فرستادگان عراق در مکه فراهم شدند، امام علیه‌السلام در پاسخ نامه‌های کوفیان چنین نوشت: بسم الله الرحمن الرحيم از حسین بن علی به مؤمنان و مسلمانان عراق: هانی و سعید آخرین فرستادگان شما نامه‌های شما را رساندند، آنچه را نوشته بودید خواندم و در آن تأمل کردن نوشته‌اید که ما را امامی نیست به سوی ما رهسپار شو باشد که خدای متعال ما را بوسیله‌ی تو بر حق و هدایت فراهم سازد، اکنون برادرم و عمو زاده‌ام و محل و ثوق و اعتماد از خاندانم مسلم بن عقیل را نزد شما می‌فرستم تا اگر بنویسد که اشراف شما و خردمندان و بزرگان شما بر آنچه فرستادگان شما می‌گویند و در (صفحه ۵۴) نامه‌های شما خوانده‌ام همداستانند به زودی نزد شما رهسپار گردم، به جان خودم سوگند که امام و پیشوا نیست مگر آن کس که مطابق قرآن حکم کند و میزان عدل را بپا دارد و دین حق را اجرا کند و خود را وقف راه خدا سازد، والسلام. امام علیه‌السلام این نامه را با هانی و سعید فرستاد و آنگاه مسلم بن عقیل را فرمود تا به همراهی قیس بن مسهر صیداوی و عماره بن عبدالله سلولی و عبدالرحمن بن عبدالله ارحبی رهسپار عراق شود و او را فرمود تا راه تقوی را در

پیش گیرد و امر خویش را پوشیده دارد و نرمی و مدارا را از دست ندهد و اگر مردم را در این قیام و نهضت همداستان بیند بیدرنگ امام را آگاه سازد. مسلم علیه‌السلام از راه مدینه به کوفه رفت و در خانه‌ی مختار بن ابی‌عبید ثقفی منزل گزید و شیعیان که شاید گمان می‌کردند کار به آسانی به انجام می‌رسد و بی‌دردسر حسین بن علی بر یزید پیروز می‌شود و عدل و تقوی جای بیداد و گناه او را می‌گیرد و درسه‌های ۴۲ ساله‌ی معاویه را مردم به این سادگی فراموش می‌کنند نزد مسلم رفت و آمد می‌کردند و چون نامه‌ی امام بر آنها خوانده می‌شد با یک دنیا خلوص اشک شوق می‌ریختند و دست بیعت به نایب خاص امام می‌دادند. بنا به گفته‌ی شیخ مفید رحمه‌الله تا هجده هزار و به گفته‌ی طبری دوازده هزار نفر با وی بیعت کردند. از طرف دیگر یزید خبر یافت که مسلم به کوفه آمده و شیعیان با وی بیعت کردند و نعمان بن بشیر در کار تعقیب وی ضعف و زبونی نشان می‌دهد، عبیدالله بن زیاد را که حاکم بصره بود حکومت عراقین داد یعنی او را حاکم کوفه و بصره کرد و انجام این مهم را هم بر عهده‌ی وی نهاد و به او نوشت که باید به کوفه روی و مسلم را تعقیب کنی و او را اسیر سازی با بکشی یا تبعید کنی، عبیدالله بی‌درنگ رهسپار کوفه شد و در همان روز اول ورود به شهر رفت و سخترانی کرد، و از مهربانی و سختگیری یزید سخن گفت و رؤسای اصناف و قبایل را خواست و کار را بر آنان سخت و دشوار گرفت و مردم کوفه رسیدند و به آنجائی که همیشه در آنجا از شماره‌ی طرفداران حق کاسته می‌شود و بر عده‌ی پیروان باطل افزوده می‌گردد «ألم احسب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا و هم لا یفتنون و لقد فتنا الذین من قبلهم فلیعلمن الله الذین صدقوا و لیعلمن الکاذبین». آیا مردم گمان کرده‌اند که تنها با اظهار ایمان بی‌آنکه مورد آزمایش قرار گیرند (صفحه ۵۵) رها می‌شوند، ما کسانی را هم که پیش از ایشان بوده‌اند امتحان کرده‌ایم باید خدا راستگویان را بداند و باید دروغگویان را هم بشناسد، مراد از راستگویان کسانی هستند که روز امتحان هم بر همانچه گفته‌اند و تشخیص داده‌اند استوار باشند و ترس و آرزو آنان را از حقی که شناخته بودند بازنماید و در ردیف طرفداران باطل قرار ندهد. و مراد از دروغگویان کسانی هستند که هر چند پیش از گرفتاری به مشکلات امتحان خدائی واقعاً راست می‌گفته‌اند و حق و باطل را نیک تشخیص داده بودند و خود را طرفدار حق و دشمن باطل می‌پنداشتند و راستی نیت آنان استقامت در راه تأیید حق بوده و علاقمند بودند که تا روز آخر و در هر شرایطی در سایه‌ی حق و طرفداران حق باشند، هرچه پیش آید دست از یاری حق برندارند و تا پای جان از حریم حق دفاع کنند و نویدهای باطل آنان را از راه بیرون نبرد و جلوه‌ی فریبنده‌ی دنیا دلشان را از جای نکند، اما روزی که شرایط و اوضاع تغییر کرد و از طرفی سختیهای راه ثبات و استقامت پیش آمد و از طرفی دیگر سیمای باطل با نوید و امید خود را نشان داد اینجا جهاد است و فداکاری و جانبازی و آنجا نعمت و قدرت و زندگی و لذت و شهوت، در چنین شرایطی وضع روحی آنان تغییر می‌کند جای مردانگی را ترس و بددلی و جای ایمان را شک و تردید و جای اخلاص را شرک و نفاق می‌گیرد. مراد از دروغگویان تنها آنان نیستند که حتی پیش از روز امتحان هم قصد طرفداری حق و قیام در مقابل باطل را نداشته‌اند، هم اینان دروغگویانند و هم آنان که امتحان خدائی وضع آنها را دگرگون می‌کند و سیمای حق و باطل را نه چنانکه می‌دیده‌اند می‌بیند و تشخیص امروزشان یعنی پس از رسیدن امتحان غیر از تشخیص دیروزشان می‌شود. مردم کوفه آنان که پس از خبر یافتن از مرگ معاویه در خانه‌ی سلیمان ابن صرد خزاعی فراهم شدند و سخترانی کردند و وضع موجود مسلمانان را مورد بررسی قرار دادند و از همانجا به حضور امام عریضه نگار شدند و همچنین مردمی که پس از آمدن مسلم به کوفه نزد وی رفت و آمد می‌کردند و با وی به عنوان نایب خاص امام زمان خود بیعت می‌کردند، واقعاً در مقام دروغ گفتن و فریب دادن امام خویش نبودند، و نمی‌خواستند مقدمات شهادت خود و اسارت خاندانش را فراهم سازند، راستی که حسن نیت داشتند و خلافت کسی مثل یزید را آن هم پنجاه سال پس از وفات رسول (صفحه ۵۶) خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای عالم اسلام شرم‌آور و ناروا می‌دانستند و کسی را در میان تمام مسلمانان لایق‌تر و شایسته‌تر از فرزند رسول خدا حسین بن علی علیه‌السلام نمی‌شناختند، و گمان می‌کردند که برای نصرت وی تا همه جا ایستاده‌اند و چنان خواهند بود که امروز هستند و هر مشکل و محنتی را که در این راه پیش آید برای بزرگی هدف و ارزش مقصود

بحمل خواهند کرد، اما همینان دروغگو درآمدند و آنچه را درباره‌ی خویش گمان می‌کردند از یاد بردند، روزی که نعمان بن بشیر انصاری با ملائمت و نرمی و مدارا شهر کوفه را اداره می‌کرد شیعیان پر جوش و خروش بودند و همه جا و در هر مجلس دم از یاری امام حسین علیه‌السلام می‌زدند و می‌نوشتند که ما نعمان بن بشیر را تا دروازه‌ی شام بدرقه خواهیم کرد، اما روزی که عبیدالله بن زیاد حکومت کوفه را بدست گرفت با سابقه‌ای که مردم از پدرش زیاد و نیز از خودش داشتند فکر مردم عوض شد، روحیه‌ی مردم تغییر کرد، قصر قربت مردم در جهت دیگر به راه افتاد، اگر آن روز همه‌اش آیات جهاد قرآن در نظرش جلوه‌گر بود امروز همه‌اش دم از «و لا تلقوا بأیدیکم الی التهلکة» می‌زدند و هر چه ابن‌زیاد بیشتر بر اوضاع کوفه مسلط می‌شد و مسلم و یارانش بیشتر در خطر قرار می‌گرفتند و مسلط شدن مسلم بر اوضاع کوفه بعیدتر به نظر می‌رسید این وضع روحی و دینی مردم در جهت مخالف آنچه پیش از این تشخیص داده بودند پیش می‌رفت تا آنجا که سیمای شهر کوفه بکلی تغییر کرد و مردمی که واقعاً علاقه‌مند بودند که امام حسین بر سر کار آید و بنی‌امیه از حکومت اسلامی برکنار شوند، چنان تغییر قیافه دادند که مسلم بن عقیل هم با اینکه پنهان بود و کمتر در میان مردم رفت و آمد داشت شهر و مردم را در قیافه‌ی دیگری دید و ناچار از محلی که بود یعنی خانه‌ی مختار بن ابی‌عبید ثقفی به خانه‌ی مردمی معروف و مهم و با قدرت یعنی هانی بن عروه‌ی مرادی رفت و آنجا منزل گزید و شیعیان با کمال احتیاط و پنهان و بی‌سر و صدا نزد وی رفت و آمد می‌کردند اما در این موقع وضع کوفه نشان می‌داد که نامه‌ها دروغ بوده است و وعده‌های مردم به امام حسین علیه‌السلام از امروز به بعد نمی‌تواند منشأ اثر و مایه‌ی امیدواری باشد. ابن‌زیاد بوسیله‌ی غلام خود معقل جای مسلم را شناخت بدین طریق که سه هزار درهم به او داد و گفت چند روزی با دوستان و یاران مسلم رفت و آمد کن و خود را یکی (صفحه ۵۷) از آنان نشان ده و این پول را هم بده و بگو من طرفدار پیشرفت شمایم. این پول را هم در راه تهیه‌ی وسایل جنگ مصرف کنید و از این راه اعتماد آنان را جلب کن تا بدین وسیله جای مسلم را شناسی و او را پیدا کنی و نزد وی بروی. معقل دستور ابن‌زیاد را بکار بست و اول بار در مسجد کوفه با مسلم بن عوسجه‌ی اسدی که یکی از بزرگان شیعه بود و روز عاشورا هم به شهادت رسید طرح آشنایی انداخت، چه از مردم می‌شنید که می‌گفتند مسلم هم برای امام حسین علیه‌السلام بیعت می‌گیرد، معقل که برای پیشرفت خود از گفتن هر دروغی و انجام هر خیانتی باک نداشت به مسلم بن عوسجه گفت من مردی از اهل شام هستم و خدا نعمت دوستی اهل‌بیت پیغمبر و دوستانشان را به من ارزانی داشته است و ضمن این سخنان خود را به گریه کردن هم زده بود، سپس گفت سه هزار درهم پول هم دارم و می‌خواهم به این مردی که می‌گویند از حجاز به کوفه آمده است تا از مردم برای پسر پیغمبر بیعت بگیرد بدهم و او را بدینوسیله زیارت کنم، اما با کمال تأسف دستم به دامن وی نمی‌رسد و کسی را ندیده‌ام که مرا هدایت کند و به این سعادت برساند و از همه در جستجو بودم تا اکنون به من گفتند که شما با این خانواده‌ی عصمت و طهارت آشنائی دارید و اکنون دست به دامن شمایم که این پول ناقابل را از من بگیری و مرا نزد مسلم بن عقیل ببری چه من برادر مسلمان توأم و محل اعتمادم و اگر بخواهی هم اکنون و پیش از رسیدن خدمت مسلم بیعت می‌کنم. مسلم بن عوسجه گفت از دیدن و آشنائی با تو که شاید به یاری اهل‌بیت موفق باشی خوشحال شدم اما از اینکه پیش از انجام کار و رسیدن به مقصود مردم مرا به این سمت شناخته‌اند نگرانم و از این جبار بیدادگر یعنی ابن‌زیاد بیم دارم، معقل گفت ان‌شاءالله که خیر است از من بیعت بگیر، مسلم از وی بیعت گرفت و با وی عهد و میثاق نهاد که خیرخواهی کند و این امر را نهفته دارد و او هم هر چه مسلم می‌خواست از عهد و پیمان و قسم همه را بی‌دریغ و شاید بیش از آنچه مسلم می‌خواست گفت و او را مطمئن ساخت و پس از چند روز که به خانه‌ی مسلم بن عوسجه رفت و آمد می‌کرد به خدمت مسلم بن عقیل بار یافت و آنجا هم دوباره بیعت کرد، و ابوثمامه‌ی صائدی همدانی از بزرگان شیعه و شهدای کربلا که قسمتهای مالی و خرید اسلحه و تهیه‌ی (صفحه ۵۸) مهمات بر عهده‌ی وی بود دستور یافت و سه هزار درهم را از وی دریافت کرد، معقل پیش از همه‌ی مردم به خدمت حضرت مسلم می‌رسید و بعد از همه می‌رفت و بر همه کارشان واقف می‌شد و مرتب به ابن‌زیاد گزارش می‌داد. ابن‌زیاد می‌دانست که باید اول

هانی را دستگیر کند و سپس برای دستگیری مسلم دست به کار شود، هانی هم از بیم ابن‌زیاد به بهانه‌ی بیماری در خانه نشست و به دارالاماره نمی‌رفت تا آنکه محمد بن اشعث و اسماء بن خارجه و عمرو بن حجاج زبیدی به امر ابن‌زیاد نزد وی رفتند و از راه مصلحت‌اندیشی او را سوار کرده با خود پیش ابن‌زیاد بردند و دیگر با گرفتاری هانی کار کوفه یکسره شد و جریان اوضاع به نفع ابن‌زیاد برگشت و هرچند هانی از بودن مسلم در خانه‌ی خویش اظهار بی‌اطلاعی می‌کرد، اما آمدن معقل به مجلس پرده را از روی کار برداشت و هانی ناچار واقع مطلب را به ابن‌زیاد گزارش داد و گفت من مسلم را به خانه‌ی خویش نیاورده‌ام او خود آمد و از من خواست که او را پذیرائی کنم پس حیا کردم که او را رد کنم و او را در خانه‌ی خویش پذیرفتم و پذیرائی کردم و آنچه از جریان کار وی گزارش داده‌اند همه راست است، اکنون می‌توانم با تو عهد و پیمان بندم که از ناحیه‌ی من بدی به تو نخواهد رسید و کار به کار او نخواهم داشت و یا آنکه بروم و عذر او را بخواهم تا از خانه‌ی من به هر کجا که می‌خواهد برود، ابن‌زیاد هیچ یک از این دو پیشنهاد را نپذیرفت و گفت به خدا قسم که باید او را تسلیم کنی، هانی گفت به خدا قسم که او را تسلیم نمی‌کنم، هانی تن نداد که مهمان خود را تسلیم کند و ابن‌زیاد با چوبی که بدست داشت سر و روی و بینی او را درهم شکست و او را توقیف کرد و آنگاه به مسجد رفت و بر منبر برآمد و ضمن سخنرانی کوتاهی مردم را بیش از پیش تهدید کرد اما هنوز از منبر فرود نیامده بود که تماشاگران به مسجد ریختند و گفتند مسلم بن عقیل آمد. پس عیدالله با شتاب وارد قصر شد و درها را بست. عجب است که دوازده یا هیجده هزار نفر با مسلم بیعت کرده بودند اما هنگامی که مسلم از جریان کار هانی خبر یافت و اصحاب خود را فراخواند و خروج کرد بیش از چهار هزار نفر فراهم نگشتند و عجیب تر آنکه در این موقع که مسلم با چهار هزار نفر مسلح بیرون آمد ابن‌زیاد درهای قصر را بسته بود و بیش از پنجاه نفر همراه وی نبودند سی نفر پاسبان و بیست نفر از اشراف مردم و خانواده‌ی خودش و مردم پیرامون قصر را (صفحه ۵۹) گرفته بودند و به ابن‌زیاد و پدرش بد می‌گفتند، اما این وضع به ظاهر مساعد تا اول شب چنان نامساعد گشت که مسلم بن عقیل نماز مغرب را در شب نهم ذیحجه در مسجد پر وسعت کوفه، با سی نفر خواند و چون از مسجد بیرون رفت جز ده نفر همراه وی نمانده بود و هنگامی که به خارج مسجد رسید یک نفر هم همراه وی نبود که او را راهنمایی کند. «فلیعلمن الله الذین صدقوا ولیعلمن الکاذبین» و دلیل دروغ بودن آن همه دعاوی و نامه‌نگاری و جان‌نثاری همین بس که چهار هزار نفر مسلح نتوانستند ابن‌زیاد را که بیش از پنجاه نفر همراه نداشت از میان بردارند و بر اوضاع شهر مسلط شوند و یک دروغ که بوسیله‌ی طرفداران ابن‌زیاد انتشار یافت که لشکرهای شام می‌رسند همه را متفرق ساخت. کوفه چنان قیافه خطرناکی به خود گرفت که حتی نیکان و بزرگان شیعه از قبیل سلیمان بن سرد و مسیب بن نجبه و رفاعه بن شداد پیدا نبودند و مردی که دیروز فرمانروای دوازده هزار نفر بود بعد از نماز مغرب در میان کوچه‌های کوفه سرگردان و حیران و نگران می‌گشت و راه به جایی نمی‌بود، عبارت طبری که شیخ مفید هم تقریباً آن را در ارشاد نقل می‌کند، این است: «ثم خرج من الباب و اذا لیس معه انسان و التفت فاذا هو لا یحس أحدا یدله علی الطریق و لا یدله علی منزل و لا یواسیه به نفسه ان عرض له عدو، فمضی علی وجه یتلدد فی ازقه الکوفه لایدری این یدهب». یعنی مسلم بن عقیل از در مسجد بیرون رفت و ناگاه خود را تنها دید و چون به اطراف خویش نگریست احدی را ندید که راه را به وی نشان دهد یا او را به منزلی هدایت کند یا اگر با دشمنی برخورد کرد از وی دفاع کند پس ناچار بی‌آنکه بداند به کجا می‌رود به راه افتاد و در کوچه‌های کوفه سرگردان می‌گشت. در اینجا مطلبی به نظر می‌رسد که توجه دادن شنوندگان محترم به آن بی‌فایده نخواهد بود و قرنهایست که بسیاری از مردم اهل کوفه را برای این بی‌وفائی و پیمان‌شکنی ملامت کرده‌اند و چنانکه به اصحاب و یاران با وفای امام علیه‌السلام درود و سلام فرستاده‌اند به اینان که روزی وعده‌ی نصرت دادند و پیمان فداکاری بستند و روزی هم به روی امام شمشیر کشیدند و تا پای کشتن وی ایستادگی کردند لعنت و نفرین کرده‌اند. اما انصاف این است که مردم کوفه کاری برخلاف معمول و عملی که موجب حیرت (صفحه ۶۰) باشد انجام نداده‌اند و هر دو کارشان بر طریق قاعده بود، هم آن نامه‌ها نوشتند و هم آن شمشیرها که به روی امام کشیدند روزی که وضع آرامی داشتند و

شمشیرها در نیام بود و مردی نرم و ملایم یعنی نعمان بن بشیر کار حکومت کوفه را بدست داشت بوسیله‌ی همان نوری که خدای متعال در باطن انسان نهاده است تا نیکی و بدی و خیر و شر و حق و باطل را از هم تمیز دهد حق و باطل را از یکدیگر بازشناختند و آن کسی را که شایسته‌ی امامت و هدایت و رهبری مردم بود دوست تشخیص دادند، و احدی از مسلمانان آن روز را با وی برابر ندانستند و این تشخیص صحیح حق و باطل مطابق معمول و قاعده بود، چه هر کس تا بوسیله‌ی عوامل انحراف از مسیر فطرت و سلامت روح منحرف نگشته است و تا بیم و امید و خوف و طمع و سود و زیان او را گنج و گمراه نکرده است راه و بیراه را نیک می‌شناسد و در تشخیص این از آن اشتباه نمی‌کند «الم نجعل له عینین. و لسانا و شفقتین. و هدیناه النجدین» اما روزی که همین مردم حق‌شناس و باطل‌شناس در نشیب و فراز امتحان قرار گرفتند و خوف و طمع به میان آمد و سود و زیان پا به میان گذاشت و راه دین و مصلحت از هم جدا شد و باز همانچه را معمول غالب مردم بوده است انجام دادند، یعنی از حق و اهل حق فاصله گرفتند و به جای واژه‌های جهاد و فداکاری و قیام و اصلاح و جانبازی و سربازی واژه هائی از قبیل حزم و عقل و احتیاط و دوراندیشی به میان کشیدند، راستی از مردم کوفه عجب نیست که زندگی خود را فدای وظیفه نکردند و کسانی که بسیار از کار اینان در شگفت باشند باید اول خود را در همان شرائط و اوضاع ببیند و انصاف دهند که در چنان محیطی و چنان وضعی آیا جز آنچه مردم کوفه کردند می‌کردند عجب از آن مردمی است که با هر وضعی که پیش آمد و با همه گرفتاریها پایداریها کردند و تا پای جان در راه نصرت حق ایستادند و جان بر سر این کار گذاشتند و حتی پس از آنکه با تنی چاک چاک به روی خاک افتادند به فکر آن بودند که مبادا در وظیفه‌ی فداکاری و حق‌پرستی و مبارزه با بیداد و ستمگری، آنچه را باید انجام نداده باشند و مبادا روز قیامت در نزد خدا و رسول شرمنده و سرافکننده باشند. عمرو بن قرظله انصاری که پدرش قرظله بن کعب خزرجی از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله بود و در جنگ احد و غزوات بعدی همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله جهاد کرد و در خلافت عمر (صفحه ۶۱) به کوفه آمد و به مردم علم فقه می‌آموخت و خود یکی از یاران فداکار اباعبدالله علیه السلام است به گفته‌ی ابن طاووس در لهوف (روز عاشورا) تا در اثر زخمهای فراوان از پا در نیامد صدمه‌ای به امام علیه السلام نرسید و تیرها را با دست و شمشیرها را با جان فراگرفت و چون به روی خاک غلطید به روی امام نگریست و گفت ای فرزند رسول خدا آیا به آنچه بر عهده‌ی من بود وفا کردم؟ امام در پاسخ وی فرمود: «نعم و انت أمامی فی الجنة» آری وفا کردی و تو در بهشت هم پیش روی منی، سلام مرا به رسول خدا برسان و بگو حسین تو هم اکنون می‌رسد، ثبات و پایداری این رادمردان تا این حد، راستی مایه‌ی حیرت است و از اینان باید در شگفت بود و به این ارواح پاک ملکوتی باید درود و سلام فرستاد که قیافه‌های مختلف زندگی و چهره‌های به هم کشیده‌ی حوادث قیافه‌ی آنان را تغییر نداد و در مسیر مقدس ایشان انحرافی بوجود نیامد. قد غیر الطعن منهم کل جارحة الا المکارم فی امن من الغیر(۱). چه بسیار مردمی که در طول تاریخ اگر سرگذشت ضحاک بن عبدالله مشرقی همدانی را خوانده یا شنیده‌اند بر کم توفیقی و بی‌نصیبی و بدعاقبتی وی تأسف خورده‌اند و از اینکه این مرد امام خود را در میان دشمن گذاشت و اجازه‌ی مرخصی گرفت و رفت تعجب کرده‌اند، اما کمتر انصاف داده‌اند که همان مقدار توفیق و ثبات و پایداری که او داشت معلوم نیست که خود اینان در چنان وضعی داشته باشند و باید بیشتر از ماندن و شرکت او در جنگ تعجب کرد نه از رفتن او در آخر کار. داستان ضحاک را طبری از خود وی چنین نقل می‌کند: گفت من و مالک بن نضر ارحبی بر امام حسین علیه السلام در بین راه کوفه در آمدم و با عرض سلام در محضر وی نشستیم، ما را خوش آمد گفت و فرمود به چه منظوری نزد من آمده‌اید گفتیم برای عرض سلام و دعای عافیت شرفیاب گشته‌ایم تا هم تجدید عهدی شده باشد و هم به شما خبر دهیم که مردم کوفه برای جنگ با شما آماده‌اند امام گفت: «حسی الله و نعم الوکیل» و چون خواستیم مرخص شویم و با سلام و دعا خداحافظی کردیم فرمود چه مانعی دارید که مرا یاری نمائید رفیق من مالک بن نضر گفت هم قرض داریم و هم به زن و بچه گرفتاریم من گفتم مرا نیز همین گرفتاریهای قرضی و زن و بچه هست اما در عین حال اگر به من (صفحه ۶۲) حق می‌دهی که هرگاه بی کس بمانی و یاری من

دیگر تو را نافع نباشد به راه خود بروم برای فداکاری تا آن موقع حاضرم، امام با همین شرط مرا پذیرفت و نزد وی ماندم و چون روز عاشورا یاران وی به شهادت رسیدند و دشمن به خود و جوانان او راه پیدا کرد و از یاران امام جز دو نفر یعنی سوید بن عمرو بن ابی مطاع خثعمی و بشر بن عمرو حضرمی کسی باقی نماند گفتم ای فرزند رسول خدا می‌دانی که من و تو را قرار بر این بود که تا برای تو یاورانی باشند بمانم و یاری کنم و آنگاه که یاران تو کشته شدند آزاد باشم تا بروم؟ فرمود راست گفתי اما چگونه از دست این همه لشکر می‌گریزی اگر راهی داری مرا با تو کاری نیست، ضحاک می‌گوید: من آنگاه که اصحاب عمر بن سعد اسبهای ما را پی می‌گردند اسب خود را در خیمه‌ای میان خیمه‌ها بسته بودم و پیاده جنگ می‌کردم و تا آنجا توفیق داشتم که دو نفر از دشمنان امام را کشتم و دست دیگری را بریدم و آن روز چندین بار امام درباره من گفت «لا تشل، لا یقطع الله یدک، جزاک الله خیرا من اهل بیت نیک صلی الله علیه و آله» آنگاه که مرا اذن رفتن داد اسب خود را بیرون آوردم و بر پشت او نشستم و او را زدم تا بر کنار سمهای خود ایستاد آنگاه جلوش را رها کردم و ناچار لشکریان دشمن به من راه دادند تا از صف آنها بیرون شدم و یازده نفر مرا تعقیب کردند و نزدیک بود که مرا دریابند و گرفتار شوم اما کثیر بن عبدالله شعبی و ایوب نبت مسرح حیوانی و قیس بن عبدالله صائدی مرا شناخته و به شفاعت آنان خدا مرا نجات داد. درست است که باید بر حال این مرد هم تأسف خورد که از چنان سعادت دست کشید و چنان امامی را تنها گذاشت و چنان فرصتی را به رایگان از دست داد با آنکه می‌توانست او هم یکی از امثال حبیب بن مظهر اسدی و بریر بن خضیر همدانی باشد اما وضع او با مردم کوفه بسیار فرق دارد، این مرد نامه‌نگار نشده بود و پیمان فداکاری نبسته بود و با مسلم بن عقیل بیعت نکرده بود و هنگامی که خدمت امام رسید همانچه را که مدعی شد انجام داد و دم از جانبازی و فداکاری تا هرجا که باشد نزد و خود گفت که تا کجا حاضرم، اما مردمی که با مسلم بیعت کرده بودند در شب نهم ذیحجه او را تنها در میان کوچه‌های کوفه گذاشتند و اگر زنی او را به خانه‌ی خود راه نمی‌داد و سیراب نمی‌کرد مردی نبود که این مقدار خدمت را انجام دهد، شب آخر عمر مسلم در خانه‌ی آن (صفحه ۶۳) زن گذشت و فردا که ابن زیاد برای دستگیری وی اقدام کرد و فرستادگان وی اطراف خانه را محاصره کردند ناچار از خانه بیرون آمد و راه شهادت را در پیش گرفت و هنگامی که دستگیر شد از محمد بن اشعث یک حاجت خواست و آن این بود که کسی را نزد امام حسین بفرستد تا وی را از شهادت مسلم و وضع کوفه آگاه سازد و از قول مسلم به امام بگوید «ارجع فداک ابی و امی بأهل بیتک و لا یغریک اهل الکوفه فانهم اصحاب اییک الذین کان یتمنی فراقهم بالموت أو القتل، ان اهل الکوفه قد کذبوک (و کذبونی) و لیس لمکذوب رأی». پدر و مادرم فدای تو باد، با اهل بیت خویش از این سفر بازگرد مبادا مردم کوفه تو را فریب دهند اینان اصحاب پدرت علی هستند که آرزو می‌کرد با مردن یا شهادت از ایشان جدا شود، مردم کوفه هم به شما دروغ گفتند و هم به من و با دروغ چه کاری می‌توان کرد، در مجلس ابن زیاد هم از عمر بن سعد دو مطلب خواست یکی آنکه شمشیر و زره مسلم را بفروشد و هفتصد درهم قرض وی را بدهد و دیگر آنکه بدنش را از ابن زیاد بگیرد و دفن کند. در همان روز مسلم و هانی به شهادت رسیدند و سرهای آن دو به شام نزد یزید فرستاده شد. والسلام علی من اتبع الهدی. (صفحه ۶۴) (۱) تیر و نیزه اعضا و جوارحشان را درهم کوبید اما نتوانست مکارم اخلاق آنان را تغییر دهد.

سخنرانی ۰۲

سخنرانی ۰۲ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبیین ابی القاسم محمد و آله الطاهرين. در گفتار پیش زیر عنوان بررسی تاریخ عاشورا به حوادث مهم مربوط به نهضت اباعبدالله الحسین علیه السلام از مرگ معاویه بن ابی سفیان در نیمه‌ی رجب سال شصتم هجری تا شهادت مسلم بن عقیل و هانی بن عروه ی مرادی و مسلط شدن عبیدالله ابن زیاد بر اوضاع عراق اشاره کردیم و گفتیم که امام علیه السلام با افراد خاندان خود از مدینه رهسپار مکه شد و برادرش

محمد بن حنفیه در مدینه باقی ماند. مادر محمد بن حنفیه همسر امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه‌السلام زنی از قبیله‌ی بنی حنفیه بود و بدین جهت او را «محمد بن حنفیه» گفتند وی مردی بزرگوار و شجاع و با تقوی بود (۱) و هر (صفحه ۶۵) چند «کیسانیه» که طائفه‌ای از شیعه بوده‌اند او را امام دانسته‌اند، اما او خود بعد از پدر بزرگوارش امیرالمؤمنین علیه‌السلام به امامت برادرش امام حسن علیه‌السلام و سپس به امامت برادر دیگرش امام حسین علیه‌السلام و بعد به امامت برادرزاده‌اش علی ابن الحسین علیه‌السلام معتقد بود و از رجال بزرگوار اهل بیت است و در جنگهای امیرالمؤمنین مردانگی‌ها نشان داده است. هنگامی که امام حسین علیه‌السلام از مدینه رهسپار مکه می‌شد برای برادرش محمد بن حنفیه وصیت‌نامه‌ای نوشت که ابن طاووس آن را نقل می‌کند. در این وصیت‌نامه امام علیه‌السلام انگیزه‌ی قیام خود را بیان کرده است و راهی را که با هر پیش‌آمدی در پیش خواهد گرفت روشن ساخته است و نیز با انگیزه‌های باطل که مردی را تحریک می‌کند و در طریق تأمین شهوات و تمایلات نفسانی به مبارزه وادار می‌سازد و ساخت مردان حق از چنان انگیزه‌هایی پاک و منزّه است، اشاره کرده است: «بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما أوصی به الحسین بن علی بن أبی طالب الی اخیه محمد المعروف بابن الحنفیه: ان الحسین یشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریک له و أن محمدا عبده و رسوله، جاء بالحق من عند الحق و أن الجنة حق والنار حق و أن الساعة آتیة لا ریب فیها و أن الله یبعث من فی القبور و أنى لم اخرج اشرا و لا بطرا و لا مفسدا و لا ظالما و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی صلی الله علیه و آله. أرید أن آمر بالمعروف و انهی عن المنکر و أسیر بسیره جدی و أبی علی بن ابی طالب، فمن قبلنی بقبول الحق فالله أولى بالحق و من رد علی هذا أصبر حتی یقضی الله بینی و بین القوم بالحق و هو خیر الحاکمین، و هذه وصیتی یا اخی الیک و ما توفیقی إلا بالله علیه توکلت و الیه انیب». یعنی بنام خدای بخشاینده‌ی مهربان این است وصیت حسین بن علی بن ابی طالب (صفحه ۶۶) به برادرش محمد بن حنفیه، راستی که حسین به یگانگی پروردگار و اینکه معبودی قابل پرستش جز او نیست و شریک ندارد گواهی می‌دهد و نیز شهادت می‌دهد که محمد بنده‌ی او و فرستاده‌ی او است که حق را از نزد حق آورده است و بهشت و دوزخ حق است و روز حساب می‌رسد و شکی در آن نیست و خدای مردگان در گورها خفته را زنده می‌کند. اینهایی که امام بیان کرد همان عقائدی است که برای هر مسلمانی ضرور است و با نداشتن این عقاید نمی‌توان مسلمان بود. و ظاهراً مراد امام آن باشد که همین اصول امروز در خطر است و اگر کار بدین منوال بگذرد بسا دستگاه خلافت از تعرض باصول دین هم صرف نظر نکند و در حقیقت انگیزه‌ی واقعی قیام امام علیه‌السلام حفظ همین اصول مبانی و اساس است که دیگر شئون مذهبی و اجتماعی مسلمانان بر آنها بار و استوار است. سپس نوشت: که این نهضت من نه برای سرکشی و طغیان و نه از روی هوای نفس و انگیزه‌ی شیطان است، نه منظور آن است که فساد کاری کنم و یا بر کسی ستمی روا دارم، تنها آنچه مرا به این جنبش عظیم دعوت می‌کند آن است که امر امت جد خود را بصلاح آورم و از فساد کاری جلوگیری کنم و راه امر به معروف و نهی از منکر را در پیش گیرم و روش جد خود رسول خدا و پدر خود علی را دنبال کنم. شنونده‌ی محترم در این وصیت‌نامه سخن از شب هفت و شب چهل و سال و این تشریفات که غالباً حکم عموم وصیت‌نامه‌های امروز را دارد در کار نیست بلکه امام می‌خواهد انگیزه‌ی خود را روشن کند و مردم را در جریان قیام خویش بگذارد تا بدانند که این قیام یک قیام عادی و یک قیام نفسانی و نهضتی بر مبنای هوای نفس و تمایلات بشری نیست، لذا می‌گوید من برای خوشی و سرگرمی و برای لذت بردن و برای گرد آوردن مال بیرون نرفتم، برای تبهکاری هم بیرون نمی‌روم، راه و رسم ستم را هم در پیش نگرفته‌ام» و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی صلی الله علیه و آله» با این جمله امام علیه‌السلام نشان می‌دهد که برای امت اسلامی در سال شصتم هجرت یک فساد اجتماعی و دینی خطرناکی پیش آمده است، فسادی که جز با قیامی شدید و خونین اصلاح‌پذیر نیست، فسادی که اصلاح آن جز از دست رهبری مانند حسین بن (صفحه ۶۷) علی که آیه‌ی تطهیر در قرآن سوره‌ی احزاب شهادت به عصمت او داده است ساخته نیست، فسادی که اصلاح آن با خطبه خواندن و مقالات مذهبی منتشر ساختن امکان‌پذیر نیست. سپس گفت: هر کس در مقابل دعوت من قیافه‌ی تسلیم و پذیرش به خود گرفت و حق را از من پذیرفت چه بهتر

و هرکس هم نپذیرد و عکس‌العمل نشان دهد باز شکیبیم و در راه تعقیب هدف خویش از پیشامدهای ناگوار و مصائب و ناملایمات باکی ندارم (شکیبیم نه به آن معنی غلطی که گاهی تصور می‌شود یعنی دست روی دست می‌گذارم تا یزید هرچه می‌خواهد انجام دهد، بلکه به آن معنی صحیحی که شایسته‌ی مقام امام است و به همان معنی «صبر اساس ایمان و خداپرستی است» یعنی این راه را اگر چه یک‌تنه باشد به پایان خواهم برد تا خدا میان من و میان این مردم به حق داوری کند و خدا از همه‌ی داوران در داوری کردن داناتر و تواناتر است). سپس نوشت: ای برادر من این وصیت من است برای تو و توفیق را جز از خدای نخواهم و تنها بر وی توکل می‌کنم و به سوی او باز می‌گردم. راستی اگر بخواهیم به موجبات قیام امام علیه‌السلام توجه کنیم باید حداقل مقدمات آن را در ۳۰ سال پیش از این تاریخ جستجو کنیم. چه از حدود سال ۲۹ یا ۳۰ هجرت مقدمات و موجبات لزوم و نیازمندی به این قیام در جامعه‌ی اسلامی فراهم می‌گشت. عثمان بن عفان اموی در حدود دوازده سال بر مسلمین حکومت کرد و خلافت اسلامی را عهده‌دار بود و چنانکه در تاریخ اسلام روشن است در شش سال نیمه‌ی دوم خلافت عثمان وضع حکومت اسلامی تغییر کرد و در حقیقت خلافت اسلامی که می‌بایست فقط در حدود مراقبت اجرای قانون و مراقبت منحرف نشدن افراد از قانون عملی باشد و انجام شود و همه‌ی مردم در همه‌ی امور آزاد باشند، جز در عمل کردن به حق و رعایت قانون و جز قید حق و جز حدود قانون برای مردم هیچ حدی و مرزی، محدودیتی نباشد و هیچ فردی جز به رعایت حق و قانون به هیچ امری ملزم نشود، این وضع خلافت تغییر کرد و به صورت دیگری درآمد که داشت مردم مسلمان را در همه‌ی امور آزاد می‌گذاشت حتی از رعایت حدود قانون، جز از رعایت حدود منافع و مصالح و منویات خلیفه و مردمی روی همین حساب توانستند از (صفحه ۶۸) مال مسلمین و عوائد مسلمین و بیت‌المال مردم بیچاره‌ی مسلمان ثروتها و مستغلات و املاک فراوانی بدست آوردند همان بیت‌المالی که علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام در زمان خلافتش تا آن حد مراقبت می‌کرد و پیش از عثمان خلفای دیگر، خود عثمان هم در اوایل خلافت خود تا حدی در صرف و خرج آن و طرق به مصرف رساندن آن احتیاط لازم را بکار می‌برد به جای آنکه صرف مصالح عمومی مسلمین شود بدست این و آن افتاد و بنام این و آن به ثبت رسید و همین انحرافهای روزافزون بود که در سال شصتم هجرت امام حسین را بر آن داشت که جلو این تیره‌بختیها و انحرافهای شدید را که از سی سال پیش فراهم گشته بود با قیامی تند و خونین و با شهادت و سرفرازی بگیرد. مسعودی در کتاب مروج‌الذهب می‌نویسد که وقتی خلیفه سوم از دنیا رفت و به آن تفصیلی که در کتب تاریخ نوشته است کشته شد از وی صد و پنجاه هزار دینار طلا- و یک میلیون درهم پول نقد باقی ماند. در صورتی که پس از شهادت امیرالمؤمنین علی ابن ابی‌طالب علیهما السلام طبق نوشته همان مسعودی امام حسن علیه‌السلام بالای منبر فریاد کرد که از پدرم پول زرد و سفیدی یعنی پول طلا و نقره‌ای باقی نماند مگر هفتصد درهم که این پول هم از حقوق وی پس‌انداز شده است و می‌خواست با این پول خادمی برای خانه‌ی خود تهیه کند. سپس مسعودی می‌نویسد: قیمت املاک خلیفه‌ی سوم در وادی‌القری و همچنین جاهای دیگر به صد هزار دینار طلا می‌رسد علاوه بر اسبها و شتران بسیار که از وی بجای ماند. درباره‌ی زبیر می‌نویسد که علاوه بر کاخ معروف بصره خانه‌های زیاد در بصره و کوفه و اسکندریه مصر ساخت و دارائی او در حال مرگ پنجاه هزار دینار طلا و هزار اسب، هزار کنیز و غلام و مستغلاتی فراوان در شهرهای مختلف بود. طلحه بن عبیدالله یکی از معاریف صحابه درآمد املاک عراق او روزانه به هزار دینار طلا می‌رسید و به قولی بیش از این بود و در ناحیه‌ی شراه شام بیش از اینها داشت. عبدالرحمن بن عوف زهری از بزرگان صحابه صد اسب در اصطبل او بسته می‌شد هزار شتر و ده هزار گوسفند داشت و چون از دنیا رفت چهار زن داشت و چون فرزند هم داشت طبق موازین کتاب ارث اسلامی یک هشتم مال او را میان چهار زن (صفحه ۶۹) قسمت کردند، یعنی به هر یک از زنان یک سی و دوم مال او داده شد و همان یک سی و دوم مال عبارت از ۸۴ هزار دینار طلا می‌شد. زید بن ثابت موقعی که از دنیا رفت آن قدر طلا و نقره از وی باقی ماند که آنها را با تبر شکستند و بر ورثه‌ی او تقسیم کردند و قیمت بقیه‌ی دارائی و مستغلاتش صد هزار دینار طلا می‌شد. یعلی بن امیه که مادرش منیه نام داشت و بدین جهت او را یعلی بن منیه هم

می‌گویند و جنگ جمل علیه علی ابن ابی‌طالب با کمکهای مالی او به راه افتاد و بیشتر هزینه‌ی جنگ را او داد در وقت مردن ۵۰۰ هزار دینار طلا بجای گذاشت و از مردم هم مطالبات زیادی داشت و ارزش ترکه‌ی او از املاک و جز آن ۳۰۰ هزار دینار می‌شد بعد خود مسعودی می‌نویسد: «و لم یکن مثل ذلک فی عصر عمر بن الخطاب بل کانت جادهً واضحهً و طریقهً بینةً» یعنی در دوران خلافت عمر هرگز اینطور هرج و مرج مالی نبود و اینان را عمر مجال نمی‌داد که از مال مسلمین این همه پول و ثروت و خانه و مستغلات فراهم کنند بلکه راهی روشن و روشی آشکار بود. و از نظر طرز حکومت و جمع‌آوری اموال و تقسیم آنها بر مسلمانان هرگز مجال اندوختن این همه ذخائر مالی از اموال مسلمین بدست کسی نمی‌آمد. بعد از عثمان علی علیه‌السلام به حکومت رسید و کار مشکل علی علیه‌السلام که جنگها بر سر آن به راه افتاد همین بود که جلو این متنفذان عمده را بگیرد و دیگر به کسی هر که باشد اجازه ندهد از بیت‌المال مسلمانان اگر چه یک دینار، بی حساب ببرد و از این طمعها و این حرصها و این عاداتهای زشتی که پیدا شده است جلوگیری کند بر سر همین مشکل بود که علی علیه‌السلام در حدود چهار سال و نیم خلافت خود را گرفتار جنگ و مبارزه با همان مردمی بود که فعلاً دستشان از کسب چنان ثروتهائی کوتاه شده بود و علی می‌گفت: دیگر امکان‌پذیر نیست که تا من بر سر کار باشم آن بساط یغماگری تجدید شود بلکه آنچه را هم به ناروا داده‌اند و گرفته‌اند پس خواهم گرفت و به بیت‌المال مسلمانان بازخواهم گردانید و سر همین بالأخره علی علیه‌السلام به شهادت رسید. بعد از امیرالمؤمنین علیه‌السلام خلافت اسلامی به امام حسن علیه‌السلام منتقل (صفحه ۷۰) شد و حسن بن علی جای پدر را گرفت و وضع اجتماعی مسلمانان به صورت خاصی درآمد که در آن موقع پافشاری حسن بن علی علیه‌السلام در جنگ با معاویه بن ابی‌سفیان در آن تاریخ که نیروی مسلمانان در دو جبهه و دو جهت تقریباً متعادل و متوازن بود و جز با کشتارهای عظیم امید پیروزی طرفی و شکست یافتن طرفی دیگر نمی‌رفت ثمره‌ای جز خونریزی و گرفتاری مسلمانان نداشت، امام حسن علیه‌السلام با وضعی خاص روبرو شد که راهی نداشت جز کنار آمدن و خون مسلمانان را بی‌جهت نریختن و موجب کشتارهای دسته‌جمعی بی‌ثمر و بی‌نتیجه نشدن و نتیجه‌ی پافشاری امام حسن علیه‌السلام را فقط دولت روم شرقی در خارج و خوارج در داخل می‌بردند و اگر آن چهارصد یا پانصد هزار نفر مسلمان آن روز به جان هم ریخته بودند و در جنگ با معاویه اصرار می‌شد خدا می‌داند که پس از آن جنگ دولت روم شرقی چه بر سر مسلمانان می‌آورد و خطر کار خوارج به کجا می‌کشید و تاریخ اسلام به کجا منتهی می‌شد، امام حسن علیه‌السلام از کار خلافت کنار رفت و با گذشت تاریخی خویش خون مسلمانان و قدرت اسلامی را حفظ کرد و راه سوء استفاده را بروی دشمنان خارجی و داخلی بست بی‌آنکه حساب تسلیم شدن و معاویه را به عنوان خلافت و امیرالمؤمنین شناختن در کار باشد. شنونده‌ی محترم یکی از مواد قرارداد صلح امام حسن و معاویه این بود که حسن بن علی با معاویه صلح می‌کند و کنار می‌رود مشروط به آنکه هرگز مکلف نباشد به معاویه «امیرالمؤمنین» بگوید یعنی او را خلیفه‌ی مسلمین و امیرالمؤمنین بشناسد، مردمی که گمان می‌کنند حسن بن علی علیه‌السلام با کنار رفتن تسلیم اراده‌ی معاویه شد و معاویه خلیفه‌ی مسلمین شد و حسن بن علی هم یکی از مسلمانان مطیع گوش به فرمان معاویه گشت این سند ارزنده را در بطلان این عقیده از ابن‌اثیر بشنوند: پس از آنکه حسن بن علی کنار رفت و معاویه خلیفه شد و زمام امور را بدست گرفت فروه بن نوفل اشجعی خارجی که پیش از این با پانصد نفر از خوارج کناره‌گیری کرده و به (شهر زور) رفته بودند گفتند: اکنون شکی باقی نماند که باید با دولت معاویه جنگید حال که معاویه روی کار آمد و خلیفه شد جنگ کردن با وی بر ما لازم است و لذا آمدند و رو به عراق نهادند و به نخلیه کوفه رسیدند در این موقع امام حسن بار سفر (صفحه ۷۱) مدینه را بسته و از کوفه رهسپار حجاز شده بود، معاویه چون خبر یافت که این مرد خارجی مذهب با پانصد نفر یاغی شده است و سرکشی می‌کند شاید هم برای آنکه پایه‌های صلح امام حسن علیه‌السلام را محکمتر کند نامه‌ای نوشت و برای امام حسن فرستاد و در آن نامه دستور داد به امام حسن که فروه بن نوفل خارجی با پانصد نفر رو به کوفه نهاده‌اند به شما مأموریت می‌دهم بروید و با او بجنگید و او را دفع کنید آن وقت که با او جنگیدید و کار او را تمام کردید رفتن شما به مدینه مانعی نخواهد داشت موقعی که

نامه‌ی معاویه به امام حسن علیه السلام رسید امام در قادسیه یا نزدیک قادسیه بود در پاسخ معاویه چنین نوشت: «لو آثرت أن اقاتل أحدا من اهل القبلة لبذات بقتالك فانی ترکتک لصلاح الامه و حقن دماؤها» یعنی معاویه تو حسن بن علی را مأمور می‌کنی تا مانند افسری از افسران تو برود و یک مرد خارجی سرکش را دفع کند من که حسن بن علی هستم از خلافت که حق من است به نفع مسلمانان کنار آمده‌ام اگر می‌خواستم با کسی از اهل قبله یعنی با مسلمانی هر که باشد و دارای هر مذهبی جنگ کنم اول با تو جنگ می‌کردم. معنی این سخن این است که تو از همه از مسلمانی دورتری من دست از تو برداشتم، توجه کنید نفرموده من تو را به خلافت شناختم می‌نویسد من تو را وا گذاشتم و با تو جنگ نکردم و شاید بهتر تعبیر در ترجمه «ترکتک» این باشد که تو را در میدان سیاست رها کردم و خود کنار رفتم، اما برای مصلحت اسلامی و برای حفظ خون مسلمانان یعنی بی‌نتیجه دیدم که این نیروهای با هم متعادل و متوازن اسلام از دو طرف به جان هم افتند و یکدیگر را بکشند و ضعیف کنند و نابود شوند، و دشمنان خارجی و داخلی از این وضع سوء استفاده کنند. پس از آنکه امام حسن علیه‌السلام به شهادت رسید امام حسین علیه‌السلام هم در فرمان معاویه یعنی در ده سالی که بعد از برادرش امام حسن علیه‌السلام با حکومت معاویه معاصر بود از سال چهل و نه یا پنجاه هجری تا سال شصت هجرت که معاویه از دنیا رفت قیام نکرد، یعنی در مقابل معاویه شمشیر نکشید و آن قیامی را که در خلافت یزید ضروری دانست انجام نداد، اما پیوسته معاویه را تخطئه می‌کرد و توییح می‌نمود و چنانکه برادرش امام حسن علیه‌السلام در همان نامه‌ی کوتاه حقانیت معاویه را ابطال کرد امام حسین علیه‌السلام هم این کار را می‌کرد و همین امام حسین است که پس از شهادت برادرش امام حسن علیه‌السلام در یکی از نامه‌های خود (صفحه ۷۲) که ابن‌قتیبه دینوری آن را نقل کرده است به معاویه می‌نویسد: الست قاتل حجر بن عدی و اصحابه العابدین المختبین الذین کانوا یستفظعون البدع و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر فقتلتهم ظلما و عدونا بعد ما اعطیتهم المواثیق الغلیظه و العهود الموکده، جرأه علی الله و استخفافا بعهدہ اولست قاتل عمرو بن الحمق الذی اخلقت و ابلت وجهه العباده فقتلته من بعد ما اعطیته من العهود مالو فهمته العصم نزلت من سقف الجبال؟ اولست المدعی زیادا فی الاسلام، فزعمت انه ابن ابی سفیان و قد قضی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم «أن الولد للفراش و للعاهر الحجر» ثم سلطته علی اهل الاسلام یقتلهم و یقطع أیدیهم و ارجلهم من خلاف و یصلبهم علی جذوع النخل! سبحان الله یا معاویة لکانک لست من هذه الامه و لیسوا منک - الی ان قال - و اتق الله یا معاویة و اعلم ان لله کتابا لا یغادر صغیره و لا کبیره الا احصاها. و اعلم ان الله لیس بناس لک قتلک بالظنه و اخذک بالتهمه و امارتک صیبا یشرب الشراب و یلعب بالکلاب، ما اراک إلا و قد او بقت نفسک و اهلکت دینک و اضعفت الرعیة و السلام. «ای معاویه مگر تو آن نیستی که حجر بن عدی کندی را به ناروا کشتی و یاران او را شهید کردی همان بندگان خداپرست و همان بندگان که از راه بندگی منحرف نمی‌شدند و بدعتها را ناروا می‌شمردند و امر به معروف می‌کردند و نهی از منکر می‌کردند، آنان را به ظلم و ستم کشتی پس از آن که به آنها پیمانهای دادی و با ایشان عهدهای مؤکدی بستی و آنها را تأکید و تشدید کردی یعنی عهد و میثاقهای محکم بستی و آنها را امام دادی و خاطر جمع کردی و این کار تو جرأتی بود بر خدا و عهد و پیمان خدا را سبک شمردی، مگر تو نیستی ای معاویه که عمرو بن حمق حزاعی یکی از بزرگان صحابه‌ی خاتم انبیا را کشتی؟ همان مردی که روی او را رنج عبادت کهنه کرده بود و تنش را عبادت لاغر ساخته بود، او را کشتی اما پس از آنکه به او پیمانها و امانها دادی که اگر آن امان و پیمان را با آهوان بیابان داده بودی از سر کوهها با اطمینان کامل فرود می‌آمدند و مطمئن می‌شدند و نزد تو می‌آمدند! مگر تو نیستی که زیاد پدر ناشناخته را در حریم اسلام به پدربت ابوسفیان نسبت دادی و او را برادر خویش و زیاد ابن ابی سفیان خواندی و گمان کردی که او پسر ابوسفیان است و حال آنکه رسول خدا گفته است: فرزند به کسی ملحق می‌شود که صاحب فراش است و زن صاحب فرزند (صفحه ۷۳) در عقد او است و برای زناکار همان سنگی است که خدا گفته است، بعد هم زیاد را بر مسلمانان مسلط کردی تا آنها را بکشد و دستهایشان و پاهایشان را ببرد و آنها را بر شاخه‌های درخت خرما بدار زند، سبحان الله ای معاویه گویا تو از این ملت مسلمان نیستی و گویا

مسلمانها با تو رابطه‌ای ندارند- تا آنکه گفت- ای معاویه از خدا بترس و از روز حساب برحذر باش، چه خدا را نوشته‌ای است که هیچ کار کوچک و بزرگ و هیچ عمل نیک یا بدی را فروگذار نمی‌کند و همه را به حساب و شمار می‌آورد، معاویه! بدان که خدا این کارها را فراموش نمی‌کند که مردم به هر گمان و تهمتی می‌کشی و کودکی را بر مسلمانها امارت می‌دهی که شراب می‌نوشد و با سگها بازی می‌کند. معاویه می‌بینم که خود را هلاک کرده‌ای و دین خود را تباه ساخته‌ای و امت اسلامی را بیچاره کرده‌ای». این بود طرز سخن گفتن و نامه نوشتن و حساب بردن امام حسن و امام حسین علیه‌السلام دو فرزند پیغمبر از معاویه بن ابی‌سفیان. اکنون برای آنکه بیشتر دانسته شود که آنچه امام حسین درباره‌ی یزید اظهار کرد و نوشت تا کجا در تاریخ اسلام ریشه‌دار و مسلم است این جمله را هم از مسعودی درباره‌ی یزید بشنوید» و کان یزید صاحب طرف و جوارح و کلاب و قرود و قهود و منادمه علی‌الشراب و جلس ذات یوم علی‌الشرابه و عن یمنه ابن‌زیاد و ذلک بعد قتل‌الحسین فأقبل علی ساقیه فقال: اسقنی شربه تروی مشاشی ثم صل فاصق مثلها ابن‌زیاد صاحب‌السر والأمانه عندی و لتسدید مغنمی و جهادی یعنی یزید مردی بود خوش‌گذران و عیاش، مردی بود که حیوانات شکاری داشت سگها داست، میمونها داشت، یوزه‌ها داشت، پیوسته مجالس می‌گساری داشت روزی در مجلس می‌گساری خود نشست و ابن‌زیاد هم در طرف راست او بود و این بعد از آن بود که حسین بن علی را کشته بود پس به ساقی مجلس خود رو کرد و گفت: جامی از شراب به من بنوشان که استخوانهای نرم را سیراب کند، سپس برگرد و این ابن‌زیاد را چنان جامی بنوشان، همان کس که رازدار من است، همان کسی که امین کار من است، همان کسی که کار من و اساس خلافت من بدست او محکم و استوار شد، یعنی حسین بن علی را کشت. (صفحه ۷۴) سپس مسعودی بعد از حمله‌هایی که درباره‌ی بیداد‌گریها و ستمکاریهای یزید می‌نویسد و می‌گوید که او در میان امت اسلامی مانند فرعون بود در میان رعیت خود، می‌نویسد: یعنی نه چنین است بلکه فرعون در میان رعیت خود از یزید عادلتر بود و در میان مردم چه نزدیکان وی و چه عامه‌ی مردم با انصاف‌تر، آنگاه می‌گوید این ناروئیها و بی‌باکیها و بی‌تقوائیها و بی‌دینیهای یزید به ملت و امت اسلامی هم سرایت کرده بود «غالب علی اصحاب یزید ما کان یفعله» همان گناهانی که یزید ارتکاب می‌کرد به کسان او هم سرایت کرد و بر آنها چیره گشت و آنها هم به همین کارها خو گرفتند، و در روزگار خلافت او آوازه‌خوانی و غنا در مکه و مدینه شیوع یافت» و استعملت الملاهی «و وسائل لهو و لعب بکار برده می‌شد» و اظهر الناس شرب‌الشراب «و مردم آشکارا می‌گساری می‌کردند و عجیبت آنکه در دستگاه خلافت اسلامی و جانشین پیغمبر و برای مردی که مقام خلافت را اشغال کرده بود میمونی بود که او را ابوقیس می‌گفتند، این میمون را در مجلس می‌گساری خود حاضر می‌کرد و برای او تشکی می‌انداخت و او را می‌نشانید و هم او را بر گرده‌ی خر ماده‌ای که برای مسابقه و اسب‌دوانی تربیت شده بود سوار می‌کرد، زین و لجام بر گرده‌ی آن خر ماده می‌بستند و این میمون را بر آن سوار می‌کردند و با اسبها به اسب‌دوانی و مسابقه می‌بردند، در یکی از روزها ابوقیس این مسابقه را برنده شد و هدف را برد، بر این میمون جامه‌ای و قبائی از حریر سرخ و زرد پوشانده و دامنها را به کمرش زده بودند و بر سر او هم کلاهی نهاده بودند که نقشهای درشت و طرازها داشت و به رنگهای مختلف آماده و آراسته و پیراسته گشته بود. این بود حساب آن جمله‌ای که امام حسین علیه‌السلام درباره‌ی یزید به معاویه نوشت، اما همین شخص به خلافت اسلامی رسید و امام حسین علیه‌السلام را هم در فشار قرار داد تا بیعت کند، یعنی او را خلیفه‌ی برحق جد خود رسول خدا بداند، حالا باید دید که چرا امام بیعت نکرد و تن به کشته شدن و شهادت داد. بعضی از نویسندگان جواب این سؤال را بسیار سست و نادرست داده‌اند، اینان می‌گویند که امام دید و حساب کرد که اگر با یزید بیعت کند کشته می‌شود و اگر هم بیعت نکند کشته می‌شود، پس حالا که علی‌ای حال کشته خواهد شد و به هر صورت (صفحه ۷۵) بنی‌امیه دست از وی برنمی‌دارد که به صورت آبرومندی کشته شود و در راه خدا از جان خویش بگذرد. این جواب بسیار سطحی و غیر کافی به نظر می‌رسد چه حساب شهادت امام حسین علیه‌السلام از این بالاتر است که چون امام دید لابد کشته می‌شود از جان خود گذشت و روغن ریخته‌ای را نذر حضرت عباس کرد و گفت حالا که مرا به هر صورت می‌کشند

بگذار سربلند کشته شوم بگذار در راه اسلام به شهادت برسم. مطلب این نیست و باید با بصیرت بیشتری اوضاع آن روز ملت مسلمان را بررسی کرد، و رد فهم خطبه‌ها و کلمات خود امام هم بیشتر دقیق شد تا حقیقت مطلب روشن شود. حسین بن علی علیهما السلام با بررسی موجبات و مقدماتی که از حدود سی سال پیش از آن فراهم شده بود اینطور تشخیص داد و تشخیص او درست بود که انحراف مسلمین و انحراف امت اسلامی را آن تاریخ - یعنی در سال شصتم هجرت - به قدری شدید شده است که با سخنرانی و موعظه کردن و کتاب نوشتن و خطبه‌ها و مقالات دینی و مذهبی نمی‌توان آن را علاج کرد و ملت را به راه راست آورد، البته اگر انحراف آن روز دستگاه خلافت و مردم از انحرافهای سبک و انحرافهای کوتاه و کم‌عمق و انحرافهای مختصر و مخصوصاً انحرافهای فردی می‌بود می‌شد که با مختصر قیامی، با مختصر نهضتی، با مختصر اقدامی چاره شود و منحرفین به راه راست بازگردند، اما در آن انحراف شدید و فوق‌العاده‌ای که در سال شصتم هجرت پیش آمده بود و با مهمترین مبانی اساس و سیاسی ملت اسلامی بستگی داشت و بعلاوه یک انحراف عمومی و دسته‌جمعی بود نه یک انحراف فردی، نمی‌شد به یک حرکت مختصر و یک جنبش ضعیف و یا سخنوری و قلم‌فرسائی و موعظه کردن و پند دادن امر ملت اسلامی را به صالح آورد و آن فساد عظیم را ریشه کن ساخت، حسین بن علی علیهما السلام چنان تشخیص داد که جز با یک قیام عمیق، با یک قیام تند، با یک نهضت فوق‌العاده‌ی خونین نمی‌شود از مقدماتی که امیرالمؤمنین و امام حسن علیهما السلام تاکنون فراهم ساخته‌اند نتیجه‌ی قطعی گرفت و موجباتی را که بنی‌امیه - پیش از فتح مکه که در لباس کفر بوده‌اند و بعد از فتح که قیافه‌ی اسلامی به خود (صفحه ۷۶) گرفته‌اند - فراهم ساخته‌اند نمی‌توان جز با یک قیام جدی و اساسی و عمیق آن را ریشه کن و بی‌اثر ساخت. البته خود امام حسین علیه السلام بهتر از هر کس می‌تواند موجبات قیام خود را برای ما شرح دهد و این کار را هم کرده است و ما در خلال این گفتارها خطبه‌ها و سخنان آن حضرت را مورد بررسی قرار خواهیم داد و خواهیم دید که خود امام موجبات قیام خود را چگونه بیان کرده و از کجا شروع می‌کند و به کجا ختم خواهد کرد. از مجموع گفته‌ها و نوشته‌های امام علیه السلام و مخصوصاً از توجه به ترتیب آنها و توجه به ترتیب تاریخی و مراحل مختلف آنها اینطور استفاده می‌شود که امام علیه السلام از اول امر سرّ قیام و نهضت خود را به طور صریح و بی‌پرده نمی‌گفت و تدریجاً که به سوی هدف پیش می‌رفت شروع کرد به آشنا کردن مردم به روح نهضت و به موجبات و علل قیام خود، از همان وصیت‌نامه‌ای که در مدینه نوشت و بدست برادرش محمد بن حنفیه داد تا آخرین سخن و آخرین و صریحترین خطبه‌ای که در مقابل حر بن یزید ریاحی و اصحاب او رد سر منزل «بیضه» بیان فرمود تدریجاً برای مسلمانان روشن ساخت که چرا دست به چنین اقدامی زده است و راهی نداشته است که این راه بگذرد و این انحراف شدیدی که اولاً در دستگاه خلافت اسلامی پیش آمده و ثانیاً در تمام شئون و نواحی اجتماعی مردم مسلمان رخنه کرده است جز با شهادت و جز با جانبازی و جر با قیام تند و جدی قابل علاج نیست. موقعی که والی مدینه امام را تحت فشار قرار داد تا بیعت کند دو شب پشت سر هم سر فیر خاتم انبیاء صلی الله علیه و آله و سلم رفت و آنجا نماز خواند و دعا کرد، در شب دومی که مرقد مطهر رسول خدا را زیارت می‌کرد. چند رکعت نماز خواند و چنین گفت: «اللهم هذا قبر نبيك و انا ابن بنت نبيك و قد حضرني من الامر ما قد علمت» خدایا این قبر پیامبر تو است و من هم دخترزاده‌ی پیغمبر تو هستم، خدایا تو خود می‌دانی که برای من چه پیشامدی شده است. شاید برخی گمان کنند که مراد امام آن است که می‌خواهند مرا بکشند و چاره‌ای ندارم، تسلیم شوم مرا می‌کشند، تسلیم هم نشوم باز کشته می‌شوم. اما این بنده ابداً راضی نیستم که هیچ مسلمانی این جمله را اینطور بفهمد که امام (صفحه ۷۷) حسین علیه السلام از اینکه در خطر شهادت در راه خدا قرار گرفته و نمی‌تواند این خطر را از خویش دفع کند و با زنان و فرزندان خود به سلامتی زندگی کند ناله کند و اظهار بی‌دلی و ناتوانی کند و آن هم خود را به خدا معرفی کند که خدایا من دختر زاده‌ی پیغمبر توأم، عجب مگر خود پیغمبر را نکشتند و مسموم نکردند؟ مگر علی علیه السلام و امام حسن به شهادت نرسیدند چه ناله و گله‌ای از کشته شدن و از شهادت داشتند، مسلمانانی که چند سالی و گاهی چند ماه بلکه چند روزی زیر دست رسول خدا تربیت یافته بودند با آنکه سابقه‌ی بت‌پرستی و

شرک داشتند هرگز از شهادت ناله نکردند و هنگام بیرون رفتن از خانه‌ی خویش دعا می‌کردند که سالم برنگردند و به سعادت و شهادت در راه خدا برسند، چطور می‌شود که فرزند پیغمبر و روح اسلام و ثمره‌ی شخصیت علی بن ابی‌طالب و فاطمه دختر پیغمبر از اینکه شاید کشته شود به ستوه آید و دست به دامن خدا و پیغمبر شود که این بلا را از وی بگرداند و او زنده بماند. عمرو بن جموح مردی است مسلمان و اهل مدینه که سابقه‌ی بت‌پرستی دارد و او کلیددار یکی از بتخانه‌های مردم مدینه بوده است و مردی است که در بت‌پرستی ثابت قدم بوده و با آنکه اسلام در شهر مدینه شایع شده بود دست از بت‌پرستی برنمی‌داشت و با اخلاص تمام در مقابل بتیکه در خانه داشت کرنش می‌کرد، با آنکه جوانهای بنی‌سلمه فراهم شدند و چندین شب متوالی بت او را می‌زدیدند و در چاه و چاله‌های کثیف مدینه می‌انداختند و این پیرمرد بیچاره هر روز صبح در جستجوی خدای خود می‌گشت و او را از میان کثافتها درمی‌آورد و در خانه شستشو می‌داد و خوشبو می‌کرد و آنگاه با کمال فروتنی در مقابل وی می‌ایستاد و معذرت می‌خواست و می‌گفت: اگر می‌دانستم چه کسی با تو چنین می‌کند به حساب او می‌رسیدم اما باور کن که نمی‌دانم و معذورم؛ جوانان بنی‌سلمه دست برنداشتند و آنقدر در این کار پافشاری کردند که روزی فطرت خفته‌اش بیدار شد و خطاب به معبود خود که او را با لاشه‌ی حیوانی به ریسمان بسته و در چاه انداخته بودند نگریست و گفت: تالله لو کنت الها لم تکن انت و کلب وسط بئر فی قرن با دلی شکسته و خاطری افسرده و روحی ناامید به خانه برگشت و دست از بت‌پرستی کشید و شاید در همان روز به دین مبین اسلام درآمد. (صفحه ۷۸) شنونده‌ی محترم این مرد با این سابقه‌ی بت‌پرستی موقعی که مسلمان شد اسلام به قدری روح منحط و افتاده‌ی او را اوج داد و به اندازه‌ی در یکی دو سال تربیت اسلامی سطح فکر او بالا رفت که وقتی در ماه شوال سال سوم هجرت برای جنگ اخذ آماده شد اولاً چهار پسرش که همگی آماده‌ی همراهی با رسول خدا بودند و دیگر بستگانش به اصرار تمام گفتند: تو پیرمردی از کار افتاده‌ای و علاوه بر آن از پای خویش می‌لنگی و چهار پسر در این سفر همراه رسول خدا می‌روند تو در خانه بمان و خود را به زحمت مینداز، عمرو کاملاً از این پیشنهاد و اصرار بی‌جای پسران و بستگان برآشفت و دست به دامن رسول خدا شد و گفت بهشت را از من دریغ مدار، بگذار من هم با همین پای لنگ در بهشت بگردم. و چون برای بیرون رفتن از خانه‌ی خویش آماده شد، دست به دعا برداشت و گفت: «اللهم ارزقنی الشهادة اللهم لا تردنی الی اهلئ» خدایا چنان روزیم کن که در این سفر کشته شوم و به شهادت برسم، خدایا نکنند و چنان روزی پیش نیاید که من ناامید از شهادت از این سفر به خانه‌ام بازگردم، یعنی پروردگار من که عمرو بن جموحم و یک فرد مسلمان امروز به امید شهادت و شوق کشته شدن در راه خدا بیرون می‌روم، این امید مرا ناامید مکن و مرا از این فیض بی‌نصیب نفرما. خوب اگر یک مرد مسلمان که عمری را در سابقه‌ی بت‌پرستی گذرانده است و آخر هم با فشار جوانان قبیله‌اش از بت‌پرستی دست کشیده است اسلام روح او را چنان اوج می‌دهد که برگشتن از میدان جهاد و به سلامت پیش زن و فرزند را ناامیدی و محرومیت و بی‌نصیبی حساب می‌کند و با یک دنیا اخلاص و راستی و صدق نیت از خدا می‌خواهد که دیگر به خانه‌ی خویش برنگردد، چه معنی دارد که امام حسین علیه‌السلام یعنی عصاره‌ی مکارم و فضائل و خلاصه‌ی شخصیت رسول خدا و امیرالمؤمنین علیهماالسلام بیاید و پیش جدش رسول خدا از خطر مرگ و شهادت ناله کند و دامن پیغمبر را بگیرد و بگوید: یا رسول الله بدادم برس که مرا می‌کشند، مطلب این نبود و نباید جمله «و قد حضرنی من الأمر ما قد علمت» را اینطور بد فهمید و چنان قیام عمیق زنده‌ی جاوید را به این صورت بی‌ارزش و سطحی و مبتذل جلوه داد، امام در مقام مناجات با خدا می‌گوید: خدایا برای من پیشامدی شده است که خود می‌دانی. (صفحه ۷۹) پیش آمد همین وضعی است که در خطبه‌ها و نامه‌ها و سخنان آن حضرت روشن بیان شده است، پیش آمد همان تشخیصی است که امام حسین علیه‌السلام داده است، پیش آمد همان وضع اسفناکی است و همان انحراف شدیدی که برای جامعه‌ی مسلمان آن روز پیش آمده بود، پیش آمد آن است که حسین بن علی با مطالعه‌ی دقیق و بررسی تمام نواحی اسلامی و بررسی دستگاه خلافت اموی و بررسی راهی که مردم در آن افتاده‌اند؛ با این نتیجه رسیده است که جز با قیام و جز با فداکاری و جز با شهادت نمی‌توان جامعه‌ی اسلامی را از آن خطر و از آن انحراف

شدید نجات بخشید. سپس فرمود: «اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر» خدایا تو می‌دانی که من معروف یعنی کار نیک را دوست دارم و منکر یعنی کار بد و زشت را دشمن دارم. در این سخن امام قدری بر بیان منظور خود نزدیکتر می‌شود. اما هنوز بیان امام علیه‌السلام با آن صراحت نرسیده است که نوع مردم بفهمند چه می‌گوید. آنگاه فرمود: «و انا استلک یا ذاالجلال والاکرام، بحق القبر و من فیہ إلا اخترت لی ما هو لک رضا و لرسولک رضا» پروردگارا ای خدای بزرگ و بزرگوار به حق این قبر مقدس و به حق این قبر یعنی خاتم انبیاء او تو می‌خواهم که برای من راهی را پیش آوری که هم تو از من خشنود باشی و هم پیمبرت از من راضی باشد. امام علیه‌السلام هم در این سخنان و هم در وصیت‌نامه‌اش همین مقدار پرده از روی کار برگرفت که فرمود: من برای امر به معروف و نهی از منکر می‌روم. اما امر به معروف و نهی از منکر امام یعنی چه؟ شاید بسیاری از مردم که این بیان امام را می‌شنیدند چنان تصور می‌کردند و چنان می‌پنداشتند که امام حسین می‌خواهد برود به شهر کوفه و به بقالها و به نانوهای کوفه بگوید کم‌فروشی نکنید، ماست و پنیر بد به مردم ندهید، نان نپخته به مردم نفروشید، یا به تاجرهای کوفه بگوید: ربا نخورید، این نهی از منکر است و نیز به جوانهای کوفه بگوید از نماز واجب خود غفلت نکنید، اگر پول‌دار شدید مکه را قطعاً بروید، این هم امر به معروف. و حال آنکه مطلب از این حدود بالاتر بود اینگونه امر به معروف و نهی از منکر که البته کار خوب و لازمی است از عهده‌ی مسئله گوه‌های کوفه هم ساخته بود و نیازی به حرکت امام علیه‌السلام و جوانان بنی‌هاشم نداشت. معلوم است که امام حسین (صفحه ۸۰) علیه‌السلام می‌خواهد کاری انجام دهد که از غیر او ساخته نیست و تنها شخصیت اوست که می‌تواند در چنان وضعی به آن صورت قیام کند. قیامی که همیشه زنده است و مرور زمان نمی‌تواند آن را کهنه کند و از یاد تاریخ اسلام ببرد بی‌اثر سازد. امام حسین علیه‌السلام پس از آنکه از مدینه رهسپار شد و روز سوم ماه شعبان وارد مکه گشت و در نیمه‌ی ماه رمضان عموزاده‌ی خود مسلم بن عقیل را به کوفه فرستاد، بقیه‌ی ماه رمضان و شوال و ذوالقعدة و تا هشتم ذی‌الحجه در مکه ماند و هیچ‌کس تصور نمی‌کرد که فرزند رسول خدا و فرزند مکه و منی روز هشتم ذیحجه که تازه مردم برای انجام حج محرم می‌شوند از مکه بیرون رود و اعمال حج را انجام ندهد و از احرام خود به صورت انجام عمره بیرون آید. اما امام تصمیم گرفت حرکت کند طواف خانه و سعی بین صفا و مروه را انجام داد و از احرام به درآمد، (۲) چه خوف آن بود که او را در حرم مکه دستگیر کنند، یا غافل بکشند، منظور وی به این صورت کشته شدن حاصل نمی‌شد، امام از مکه نرفت تا کشته نشود، از مکه رفت تا اگر کشته می‌شود به صورتی باشد که اسلام برای همیشه از شهادت او بهره‌مند باشد. به روایت لهوف پیش از حرکت در میان جمعیت ایستاد و خطبه خواند و پس از حمد و ثنای پروردگار چنین فرمود: «خط الموت علی ولد آدم مخط القلاده علی حید الفتاه» اینجا امام سخن خود را بی‌پرده‌تر گفت و مردم را به آنچه هست و آنچه پیش می‌آید آشناتر کرد سخن از مرگ است، سخن از شهادت است، سخن از جانبازی است، سخن در این حدود است که کار انحراف امت اسلامی در آن تاریخ یعنی سال شصتم هجرت از آن گذشته بود که با ترویجهای مالی، با فعالیت‌های زبانی و قلمی و با همکاریهای فکری و حتی موعظه‌های خود امام حسین چاره شود. امام با جمله‌ی «خط الموت علی ولد آدم» یعنی فرزند آدم ناگزیر باید بمیرد اشاره می‌کند که اصلاح فسادهای اجتماعی و دینی در این زمان جز از طریق مرگ و شهادت آن هم بدست کسی مانند من که دخترزاده‌ی رسول خدایم امکان‌پذیر نیست، در این خطبه‌ی پیش از حرکت از مکه، همه‌اش سخن از شهادت است، (صفحه ۸۱) سخن از مردن است، سخن از رفتن پیش رسول خدا و پدر و مادر است، سخن از افتادن به دست گرگهای گرسنه‌ی کربلا است، سخن از اینست که پایان این سفر به این صورتهای برگزار می‌شود، ما می‌دانیم که امام حسین علیه‌السلام این خطبه را پیش از روز هشتم ذیحجه و شاید روز هفتم آن ماه در مسجدالحرام و در میان انبوه حاجیان و زائران خانه‌ی خدا ایراد کرده است و در آن روز به حسب ظاهر و اوضاع سیاسی امام حسین علیه‌السلام کاملاً مساعد بود و غالب مردم چنان می‌پنداشتند که به زودی یزید بن معاویه کنار می‌رود و خلافت او سقوط می‌کند و امام به خلافت که حق او است می‌رسد، چه نماینده‌ی مخصوص آن حضرت یعنی مسلم بن عقیل از کوفه گزارش عرضه کرده بود که مردم همه با شمایند و جز تو را به

خلافت و امامت نمی‌شناسند و جز تو را به زمامداری نمی‌پذیرند، پس هر چه زودتر بشتاب و بیا. در این وضع به ظاهر بسیار مناسب و در این زمینه کاملاً رضایت‌بخش و امیدبخش و از هر جهت مایه‌ی امیدواری حسین بن علی علیهما السلام دم از مرگ می‌زند و سخن از شهادت می‌گوید و سخن از درندگی گرگان بیابان عراق بسیار می‌گوید، مطلب همان است که گفتم می‌خواهد بگوید تشخیص من که حسین بن علی هستم این است که جز با شهادت من و یارانم نمی‌توان به نتیجه‌ای رسید و کاری مفید و سودمند و مثبت انجام داد، بشر هم که باید خواه‌ناخواه بمیرد، قلاده‌ی مرگ را به گردن آدمیزاد انداخته‌اند.» و ما اوله‌نی الی اسلافی اشتیاق یعقوب الی یوسف «و چنانکه یعقوب به دیدن فرزندش یوسف علاقه‌مند بود من هم که فرزند پیغمبرم به دیدار رسول خدا و علی و حمزه و جعفر و مادرم فاطمه علاقه‌مند می‌باشم.» و خیر لی مصرع انا لاقیه «برای من از طرف خدا مصرعی یعنی شهادت‌نگاهی برگزیده شده و من رو به آنجا می‌روم. از این جمله باید فهمید که این نقشه نقشه‌ای است خدائی و نقشه‌ای نیست که با دست حسین بن علی علیهما السلام طرح شده باشد یعنی خدای جهان از ازل برای چنین انحرافی و در چنین فساد و اجتماع خطرناکی و برای این وضع ناهنجار و نامساعد رسم شهادت و راه جانبازی را در عهده‌ی من نهاده است.» و کأنی باوصالی تتقطعها عسلان الفوات بین النوایس و کربلا «گویا می‌بینم (صفحه ۸۲) که گرگان بیابانهای عراق میان نوایس و کربلا بر من حمله‌ور می‌شوند و بند از بند مرا از هم جدا می‌سازند.» فیملان منی اکر اشا جوفاً و اجریه سغباً «تهی گاههای گرسنه و جیبهای خالی خود را پر کنند، آنها برای پر کردن جیبها و سیر کردن شکمها، و من برای مبارزه با این فساد اجتماعی و دینی موجود.» و لا محیص عن یوم خط بالقلم «باز سخن همان است این نقشه‌ای خدائی است و اوست که علاج و وسیله‌ی اصلاح این وضع موجود را شهادت من دانسته است از آنچه با قلم تقدیر نگارش یافته است چاره‌ای نیست.» رضا الله رضانا اهل البیت نصبر علی بلائه و یوفینا اجور الصابین «ما خاندان پیغمبر به آنچه خدا بخواهد و خشنود باشد راضی و خشنودیم و هر چه را او برای ما پسندیده است می‌پسندیم، بر گرفتاریهایی که برای ما پیش می‌آورد شکیبائیم و او هم اجر کامل صابران را به ما می‌دهد.» لن تشذ عن رسول الله (ص) لحمته و هی مجموعه له فی حظیره القدس، تقریبه عینه و ینجز لهم وعده «من پاره‌ای از تن رسول خدایم و پاره‌ی تن پیغمبر از او جدا نخواهد ماند و در بهشت برین پیش او می‌روم تا چشم او به دیدار ما روشن شود و به وعده‌ی خویش با ما وفا کند.» من کان باذلاً فینا مهجته و موطناً علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا فإنتی راحل مصباحاً ان شاء الله «این جمله هم این است که در هر زمانی با وسائل مختلف می‌شود از دین خدا و از حق مردم و از سعادت جامعه‌ی اسلامی دفاع کرد، می‌شود در راه خدا بذل مال کرد، می‌شود در راه خدا سخن گفت با سخنان سودمند و آموزنده‌ای مردم را به راه آورد، می‌شود در راه خدا کتاب نوشت با انتشارات سودمند مردم را به راه حق و حقیقت نزدیکتر ساخت و بر بصیرت دینی و اخلاقی ایشان افزود، اما امام با این جمله‌ی آخر اعلام کرد که امروز روزی نیست که کمکهای مالی و مساعدتهای قلمی و خیرخواهیهای زبانی بتواند جلوی فساد را بگیرد و مبانی آن را برهم بریزد و زیر و رو کند، کسی در فکر نباشد که جانبازی و جز فداکاری هیچ امری نمی‌تواند جلوی فساد را بگیرد و مبنای آن را برهم بریزد و زیر و رو کند، کسی در فکر نباشد که امام حسین علیه السلام (صفحه ۸۳) می‌خواهد در راه خدا قدمی بردارد من هم پنجاه تومان پول می‌دهم، یا عیدالله بن حر جعفری در جواب دعوت امام بگوید من هم یک اسب نیرومند پرتاخت و تاز می‌دهم، دیگری بگوید من هم پنج شمشیر و هفت زره و چهار نیزه نذر امام می‌کنم، حسین بن علی نه شمشیر می‌خواهد نه نیزه می‌خواهد و نه اسب می‌خواهد و نه پول. فقط اگر کسی آن هم از روی صفا و حسن نیت جان خود را در راه خدا دریغ ندارد می‌پذیرد هر کس حاضر است جان خود را در راه خدا به او دهد و هر کسی آمادگی دارد که بر خدای متعال وارد شود می‌تواند همسفر ما باشد، من بامداد فردا اگر خدا بخواهد حرکت می‌کنم. عجب است که با این همه تأکید امام بسیاری از مردم کم‌سعادت که مساعد بودن اوضاع آنها را فریب داده بود با امام همراه شدند و شاید بیشترشان تا روزی که خبر شهادت مسلم رسید همراه امام ماندند. اما انصاف این است که این مردم از همان اول همراه امامی می‌رفتند که خلیفه می‌شود و کارها بدست وی سپرده خواهد شد، نه امامی که برای فداکاری و شهادت می‌رود و

روزی آب را هم به روی او خواهند بست و روزی همه‌ی همراهان او به افتخار شهادت خواهند رسید والسلام علی من اتبع الهدی. (صفحه ۸۴) (۱) نوشته‌اند که پادشاه روم دو مرد پهلوان یکی تنومند و بلندقامت و دیگری نیرومند و قوی‌پنجه برای مسابقه نزد معاویه فرستاد تا با پهلوانان اسلامی مشت و پنجه نرم کنند. معاویه به عمرو بن عاص گفت حریف این مرد بلندقامت را داریم و او قیس بن سعد بن عباده است، اما برای آن دیگری به فکر تو احتیاج داریم چه کسی می‌تواند با وی زور آزمائی کند و بر او پیروز آید؟ عمرو گفت دو نفر در نظر دارم که هر دو را دشمن می‌داری یکی محمد بن حنفیه و دیگری عبدالله بن زبیر. معاویه گفت هر کدام اکنون به ما نزدیکتر است وی را فراخوان. عمرو از محمد بن حنفیه خواست که این مهم را کفایت کند، معاویه در مجلس عمومی نشست و بزرگان دولت و ملت نیز حاضر شدند و مرد زورمند اولی به میدان درآمد و با محمد روبرو شد محمد گفت: یا بنشین و دست خود را به من ده تا تو را از جای بکنم یا من می‌نشینم و تو دست مرا بگیر و مرا از جای بلند کن. تا زورمند از ما دو نفر تشخیص داده شود اکنون چه می‌خواهی می‌نشینی یا بنشینم؟ رومی گفت بنشین. محمد نشست و دست خود را به مرد رومی داد ولی پهلوان رومی آنچه کرد نتوانست محمد را جنبش دهد و به ناتوانی خود اعتراف کرد، محمد ایستاد و رومی نشست و دست خود را به پهلوان اسلام داد محمد با یک حرکت بی‌درنگ او را از جای کند و در هوا ننگه داشت و آنگاه بر زمین انداخت حاضرین بر قدرت او آفرین گفتند و معاویه نیز خوشحال گردید. بار دیگر پهلوان بلندقامت رومی در صحنه‌ی مسابقه سر بلند کرد قیس بن سعد که حاضر بود به گوشه‌ای رفت و زیرجامه از پا درآورد و به رومی داد تا بپوشد زیرجامه قیس تا بالای سینه‌ی پهلوان رومی رسید و زیر پای او نیز کشیده می‌شد. رومی شرمنده شد و جای خود را گرفت و نشست. بزرگان انصار از اینکه قیس در چنان مجلس رسمی زیرجامه از پا درآورد ناراحت شدند و قیس را ملامت کردند و او در جواب با گفتن اشعاری عذرخواهی کرد. (۲) حضرت اساساً احرام حج نبست و عمره را هم قبلاً در ابتدای ورود به مکه بجای آورده بود و محرم نبود تا حج را به عمره تبدیل کند.

سخنرانی ۰۳

سخنرانی ۰۳ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باريء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبیین محمد وآله الطاهرين. در آغاز سخنان امشب چند حدیث مختصر از کتاب اسدالغابه ابن اثیر درباره‌ی اباعبدالله الحسین علیه‌السلام نقل می‌کنم و سپس دنباله‌ی مطالب دیشب گفته می‌شود. مردی از عبدالله بن عمر پرسید که اگر خون پشه‌ای به جامه‌ی انسان برسد چطور است؟ عبدالله گفت: ببینید که این مرد عراقی از خون پشه می‌پرسد و حال آنکه همین عراقیان فرزند رسول خدا را کشتند و من خود از رسول شنیدم که می‌گفت: «الحسن والحسین ریحانتای من الدنیا» حسن و حسین دو دسته گل خوشبوی من هستند از دنیا. رسول خدا فرمود: «حسین منی و انا من حسین، احب الله من احب حسیناً، حسین سبط من الأسياب» حسین از من است و من از حسینم، خدا دوست بدارد کسی را که حسین را دوست می‌دارد، حسین فرزند پیغمبر است و پدر امامان. انس بن حرث کاهلی که خود و پدرش از صحابه‌ی رسول خدا بوده‌اند می‌گوید: از رسول خدا شنیدم که می‌گفت: «ان ابني هذا» یعنی الحسین (یقتل بارض من أرض العراق فمن ادرکه فلينصره» همین پسر من یعنی حسین در زمینی از سرزمین عراق کشته می‌شود، هر که در آن زمان باشد و دستش برسد باید او را یاری کند. در سال شصتم هجرت مقدمات وقوع آنچه رسول خدا خبر داده بود فراهم گشت (صفحه ۸۵) و امام علیه‌السلام هم برای شهادت آماده گشت، اما نه چنانکه بعضی پنداشته‌اند که چون راهی به زنده ماندن نداشت و می‌دانست که اگر تسلیم شود باز به هر وسیله‌ای باشد او را می‌کشند و از بین می‌برند و روی حساب بیچارگی و راه پیدا نکردن به زندگی تن به شهادت داد، اینطور نبود و گوینده یا نویسنده‌ی این سخن هر که باشد سخنش سست و بی‌اساس است، اگر واقع مطلب این بود عمل امام علیه‌السلام چه ارزشی می‌داشت و کجا می‌توانست دنیا روی این قیام مقدس این همه حساب کند، این نهضتی که نقطه‌ی

اتکای تمام نهضت‌های مقدس تاریخ اسلام است و در حقیقت مرکز و کانون همه‌ی نهضت‌های مقدس دینی است چه نهضت‌هایی که پیش از حسین بن علی علیه‌السلام بوده است و چه قیام‌هایی که بدست زید بن علی و حسین بن زید و صاحب نفس زکیه و برادرش ابراهیم و حسین شهید فحّ و دیگران به دنبال نهضت امام حسین علیه‌السلام پیش آمده است، کجا ممکن است چنین نهضتی را با این توجیحات بی‌اساس تجزیه و تحلیل کرد؟ سخن حق در این مقام همان است که اشاره کردیم و گفتیم که امام حسین علیه‌السلام در اواخر سال شصتم و اوایل سال شصت و یکم وضع موجود جامعه را و حالت روحی و اخلاقی ملت مسلمان را چنان گرفتار انحراف و در خطر دید که راهی باصلاح آن وضع موجود و آن فساد اجتماعی دامنگیر و خطرناک جز راه قیام و شهادت در پیش نداشت، مطلب این نیست که او راهی برای زندگی نداشت و تن به شهادت داد، مطلب این است که راهی به زنده ماندن دین و بقای امت اسلامی نمانده بود جز با این قیام خونین، و اینطور فهمید که اگر بخواد این امت اسلامی زنده بماند و در جهان امتی اسلامی باشند ناچار باید تحت عنوان «ان الله شاء ان یراک قتیلاً» خود کشته شود و زیر عنوان «ان الله شاء ان یراهن سبا یا اعزیزان و خواهرانش و بزرگترین سخنوران توانای جهان اسلام که یکی نامش زینب است و یکی نامش ام‌کثوم است و یکی نامش فاطمه بنت‌الحسین است و دیگری نامش علی بن‌الحسین است اینان بروند و در سر بازارهای عراق و سوریه امت اسلامی را به آن وضع موجود شرم‌آوری که دارند توجه دهند و امت اسلامی را از خطر مرگ و نابودی برای همیشه رهائی بخشند و نهضت‌های مقدس را که پیش از حسین بن علی بوده است زنده نگهدارند و راهی هموار برای قیامها و نهضت‌های دینی آینده‌ی مسلمانان باز کنند. (صفحه ۸۶) پس از آنکه ولید بن عتبه که والی شهر مدینه بود به فرمان خلیفه‌ی وقت امام را در فشار گذاشت تا تسلیم شود و بیعت کند و جریان شب بیست و هشتم ماه رجب در خانه‌ی ولید به انجام رسید و امام بیعت نکرد و اظهار نظر قطعی را به فردا و پس از آن موکول فرمود و گفت: باشد تا فردا تصمیم خود را بگیرم. فردای آن روز عبدالله بن زبیر ترسید و از مدینه گریخت اما امام علیه‌السلام آن روز را هم در مدینه ماند و در همان روز برای آنکه شاید خبر تازه‌ای بدست آید از خانه بیرون آمد، مروان بن حکم در میان کوچه به امام حسین علیه‌السلام برخورد و ضمن صحبت به آن حضرت گفت آقا من خیرخواه شمایم حرف مرا بشنو و هرچه می‌گویم چنان کن، امام گفت چه می‌گوئی بگو تا راستی اگر سخنی به خیر من باشد بشنوم، مروان گفت: من به شما دستور می‌دهم که با یزید بن معاویه بیعت کنی چه این کار هم برای دنیای شما خوب است و هم برای دین شما، یعنی اگر یزید را به عنوان خلافت و امامت و رهبری ملت مسلمان شناختی و پیشوائی او را برای مسلمانان جهان امضا کردی دین و دنیای خود را حفظ کرده‌ای و نتیجه آنکه اگر با وی بیعت نکنی و سر مخالفت پیش گیری هم دینت را تباه کرده‌ای و هم دنیا از دست تو رفته است، امام در پاسخ این سخن جسارت‌آمیز مروان گفت «انا لله و انا الیه راجعون» این کلمه بیشتر در موقع یادآوری مصیبت و در مقام تسلی دادن و تسلی یافتن گفته می‌شود، فاجعه و مصیبتی که امام برای یادآوری آن و تسلی دادن خود و دیگران این کلمه را بر زبان جاری ساخت همان انحراف فکری مسلمین است که روزی ملت مسلمان از مجرای صحیح دین‌شناسی و مسیر فکری خویش چنان منحرف شود که بگوید اگر حسین بن علی با یزید بیعت کند دین و دنیای او تأمین است و گرنه هر دو به باد رفته است، سپس امام فرمود «و علی الإسلام السلام اذ قد بلیت الامه براع مثل یزید و لقد سمعت حدی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یقول: الخلفه محرمة علی آل ابی سفیان» یعنی بنا بر این باید با اسلام خداحافظی کرد، باید فاتحه اسلام را گرفت اگر واقعاً کار امت اسلامی به آنجا بکشد که حافظ اسلام و مسلمانان و زمامدار مسلمین جهان و به تعبیر دیگر جانشین پیغمبر و حافظ شرع و شریعت اسلام مردی مثل یزید باشد با اینکه من از جد خود رسول خدا شنیدم که می‌گفت خلافت بر خاندان ابوسفیان حرام است. آنگاه سخن میان امام و (صفحه ۸۷) مروان بطول کشید تا آنجا که مروان با حال خشم و ناراحتی از امام جدا شد، به هر صورت امام از مدینه به مکه آمد و روز هشتم ذیحجه که آن را روز ترویبه می‌گویند و آن مصادف بود با روز گرفتار شدن هانی بن عروه بدست ابن‌زیاد و خروج مسلم بن عقیل علیه‌السلام در کوفه، رهسپار عراق شد و بیشتر مسلمانان از حرکت امام در این موقع که باید اعمال

و مناسک حج انجام شود بسیار تعجب می‌کردند، فرزندق شاعر که نام او در تاریخ اسلام بسیار مشهور است می‌گوید در سال شصتم هجرت مادرم را به حج می‌بردم و در همان هنگام که وارد زمین حرم شدم و شتر مادر خود را می‌راندم حسین بن علی را دیدم که مسلح از مکه بیرون می‌رفت پرسیدم این شترها از آن کیست؟ گفتند از آن حسین بن علی، پس نزد امام شرفیاب شدم و به وی سلام کردم و گفتم خدا خواسته‌ها و آرزوهایت را چنانکه دوست داری برآورد ای فرزند رسول خدا پدر و مادرم فدای تو باد چرا شتاب کردی و اعمال حج را انجام نداده از حرم بیرون می‌روی؟ گفت اگر شتاب نمی‌کردم و بیرون نمی‌آمدم دستگیر می‌شدم. آنگاه از من پرسید که شما که هستی؟ گفتم مردی از عربم به خدا قسم که بیش از این از کار من تحقیق و تفتیش نکرد، سپس گفت از مردمی که پشت سر گذاشته‌ای یعنی از مردم عراق چه خبر داری؟ گفتم از کسی سؤال کردید که خوب از اوضاع مردم آگاه است، دل‌های مردم با شماست و شمشیرهای آنان علیه شما، و قضای الهی از آسمان فرود می‌آید و خدا هر چه بخواهد می‌کند «قلوب الناس معك و اسياهم عليك والقضاء ينزل من السماء والله يفعل ما يشاء» امام علیه‌السلام در پاسخ فرمود: «صدق لله الأمر و كل يوم ربنا في شأن ان نزل القضاء بما نحب فنحمد الله على نعمائه و هو المستعان على اداء الشكر و ان حال القضاء دون الرجاء فلم يتعد من كان الحق نيته والتقوى سريره» راست گفتمی کار بدست خداست و هر روزی خدا را دست بکاری است اگر فرمان الهی مطابق میل و رضای ما فرود آید خدا را بر نعمتهای وی سپاسگزاریم هم از اوست و اگر قضای الهی نه بر وفق مراد باشد و راه امید را سد کند باز آنکس که حق نیت او است و تقوی باطن‌بینان کار او، به هلاکت نخواهد رسید. فرزندق گفت آری خدای تو را به آنچه دوست داری برساند و از آنچه می‌ترسی حفظ کند، آنگاه فرزندق مسائلی راجع به حج و غیر آن از امام پرسید و جواب شنید و خداحافظی کردند و از هم جدا (صفحه ۸۸) شدند. شنونده‌ی محترم! در آنچه امام علیه‌السلام به فرزندق گفت باید بیشتر دقت نظر بکار برد، امام می‌خواهد بگوید من از آن مردمی نیستم که در پی مقصدی می‌روند و برای رسیدن به آن سعی و تلاش می‌کنند آنگاه شاید به مقصد خود رسیدند و شاید هم از آن بازمانند، مرا هدفی است که هر چه پیش آید و اوضاع به هر صورتی درآید و هر که غایب یا مغلوب باشد من به هدف خود خواهم رسید، کسی که برای تحصیل مال و ثروت پی کسب و تجارت می‌رود، کسی که برای رسیدن به جاه و مقام تلاش می‌کند، کسی که برای درمان شدن بیماری خود یا سالم شدن بیمار خود پیش پزشک می‌رود، کسی که برای مغلوب کردن حریف خود قدم بر میدان مبارزه می‌گذارد، کسی که برای کسب شهرت و آبرو پیش مردم کار نیک یا کار نیک‌نما انجام می‌دهد، اینان ممکن است به مقصود خود برسند و ممکن است از هرگونه تلاش و کوشش برای رسیدن به مقصود کمتر نتیجه‌ای بدست نیاورند، نه هرچه انسان بخواهد و آرزو کند به آن می‌رسد، چه بسا که وزش بادهای حوادث در خلاف جهت میل کشتیهای آرزوها جریان یابد، حال غالب مردم اینطور است، پس مقصود هر چه باشد می‌روند و سعی و کوشش خود را در راه رسیدن به آن بکار می‌برند، گاه شاهد مقصود را در آغوش می‌کشند و گاه نه تنها به مقصود خود نمی‌رسند بلکه مال و زندگی و احیاناً جان خود را از دست می‌دهند، بی‌آنکه در عوض چیزی هم بدست آورده باشند. امام می‌گوید: من از این مردم نیستم و آینده به هر صورتی درآید و قیافه‌ی سیاسی عراق هم هر چه باشد من به هدف خود خواهم رسید، چه این قیام را جز به منظور انجام وظیفه‌ای که خدای در چنین وضعی بر عهده‌ی مثل من نهاده است انجام نمی‌دهم و منظور نه آنست که خلیفه شوم و مقصود نه آنست که بر مسلمانان حکومت کنم، اگر پیروز شدم در راه انجام وظیفه است و سزاوار خواهد بود و اگر دشمن من پیش برد باز هم وظیفه‌ی خویش را انجام داده‌ام و جز این هم مقصودی و مقصدی در کار نهضت من نبوده است. راستی برای رجال حق و مردانی که انگیزه‌ی مادی ندارند و هرگونه جهاد و مبارزه‌ای را برای خدا و از نظر ادای تکلیف دنبال می‌کنند چه فرق می‌کند که غالب (صفحه ۸۹) شوند یا مغلوب و این تعبیر هم از نارسائی الفاظ و عبارات است و گرنه لغت مغلوبیت در قاموس رجال حق وجود ندارد، عین همین مطلب را که امام علیه‌السلام در راه عراق به این صورت به فرزندق گفت فرمود که اگر ما پیش رفت خدا را سپاسگزار خواهیم بود و اگر قضای الهی شکست ما را پیش کشید و راه پیروزی را به روی ما

بست باز چون با حسن نیت و تقوای سریرت قدم در این راه نهاده‌ایم از میان نخواهیم رفت و هر چند ممکنست کشته شویم اما نخواهیم مرد، چه بسیار فرق است میان شهادت و کشته شدن در راه حق و در طریق امر به معروف و نهی از منکر، با مردن و از میان رفتن. عین این مطلب را امام در روز عاشورا ضمن یکی از خطبه‌های خود به مردم کوفه فرمود و با خواندن اشعار فروه بن میسک مرادی صحابی اشاره کرد که اگر کسانی دوست یا دشمن گمان کرده‌اند امروز روز مرگ و شکست و نابودی ماست بس در اشتباهند و تعبیر صحیح آن است که امروز روز شهادت ماست آنهم شهادتی که مقدمه‌ی زندگی جاوید ما خواهد بود. ابن طاووس می‌نویسد که چون بُریر بن خُصیر همدانی مردم را موعظه کرد، پند داد و سخن او را نشنیدند و از موعظه‌های او بهره‌مند نگشتند امام خود بر شتر خویش سوار شد و از آنها خواست تا خاموش شوند و چون خاموش شدند و گوش فراداشتند خدا را حمد و ثنا گفت و چنانکه شایسته بود او را ستود و بر محمد و فرشتگان و پیامبران و فرستادگان خدا درود فرستاد و داد سخن داد، پس گفت: هلاکت و افسوس باد شما را ای مردم که ما را فریب دادید و به فریادرسی خود خواندید و ما هم بشتاب برای فریادرسی شما پیاخاستیم، همان شمشیری که ما بدست شما داده‌ایم بروی ما کشیدید و همان آتشی را که ما برای نابود ساختن دشمن خود و شما روشن کرده بودیم بر ما ب افروختید، آنگاه به همراهی دشمنان خود با دوستان و خیرخواهان خود به جنگ پرداختید، بی‌آنکه در میان شما دادی داده باشند یا به آینده‌ی آنها امیدوار باشید وای بر شما مردم! چرا آنگاه که هنوز شمشیرها در نیام و دلها آرام بود و تصمیمی قطعی نگرفته بودید دست از ما برنداشتید و چرا با شتابزدگی چون ملخهای تازه پر درآورده به پرواز درآمدید و مانند پروانگان در آتش فتنه فروریختید، نسیم رحمت به شما نرسد ای فرومایگان و ای پست مردان که قرآن را بدور انداخته‌اید. و کلمات را تحریف (صفحه ۹۰) کرده‌اید، ای طرفداران گناهان و ای یاران شیطان و ای کسانی که سنتهای پیغمبران را محو و نابود ساخته‌اید آیا به یاری بیدادگران برخاسته و از نصرت ما دست کشیده‌اید. به خدا قسم دیر زمانی است که شما بی‌وفا بوده‌اید ریشه‌های شما از آن آب خورده و شاخه‌های شما از آن نیرو گرفته است و ناپاکترین میوه‌ای گلوگیر بار آمده‌اید که دوست و خیرخواه شما را از شما بهره‌ای نیست، اما به کام دشمن گوارا فرومی‌روید. تعبیر در گلوی دوست گیر کردن کنایه از آن است که وعده‌ی نصرت و فداکاری می‌دهید و دم از جان‌نثاری و مردانگی می‌زنید و چون روز امتحان و میدان کارزار پیش آید نه تنها از شما فایده‌ای نیست بلکه چون لقمه‌ای گلوگیر دست تعدی و بیداد شما گلوی دوست را می‌فشارد و زندگی او را تهدید می‌کند؛ سپس امام فرمود بدانید «الا و ان الدعی ابن الدعی قد رکز بین اثنتین بین السله والذله و هیهات منا الذله یأبی الله ذلک لنا و رسوله المؤمنون و حجور طابت و طهرت انوف حمیه و نفوس ابیه من ان تؤثر طاعه اللئام علی مصارع الکرام، الا و انی زاحف بهداه الاسره مع قله العدد و خذله الناصر». بدانید مردم کوفه که این مرد پدر ناشناخته (یعنی عبیدالله (پسر آن مرد پدر ناشناخته) یعنی زیاد (مرا در اختیار یکی از دو راه ناگزیر ساخته است یا آنکه شمشیرها از نیام کشیده شود، یعنی جنگ سختی به راه افتد و کار به شهادت و جانبازی کشد، یا من تن به خواری و زبونی دهم و تسلیم اراده‌ی وی گردم تا هرچه بخواهد درباره‌ی من انجام دهد، اما خواری و زبونی از ما به دور است خدا راضی نیست که ما خوار و زبون گردیم، پیغمبر و مردان با ایمان تن به خواری و بیچارگی نمی‌دهند، دامنه‌های پاک مادران که در آنها تربیت یافته‌ایم و جوانان با غیرت و رادمردان زور نشنو که تا راه مرگ و شهادت بروی آنان باز است از راه فرومایگان و بیچارگان نخواهند رفت، نیز رضا به خواری و ذلت ما نمی‌دهند، اکنون اگر چه یاران وفادار من کم‌اند و دیگران دست از یاری من برداشته‌اند باز هم جز راه جنگ را نمی‌توانم پذیرفت و جز از طرق شهادت نمی‌توانم رفت. اینجا است که امام علیه‌السلام اشعار فروه بن مسیک مرادی را که نمودار یک دنیا عظمت و آرامش روحی و قدرت معنوی است می‌خواند:

فَإِنْ نَهَرِمُ فَهَرَامُونَ قَدَمًا وَأَنْ نَعْلِبَ فَغَيْرُ مُغْلَبِينَ (صفحه ۹۱) اگر امروز پیروزی بدست ما افتاد از قدیم چنین بوده است و اگر هم با شکست روبرو شدیم باز غلبه و پیروزی برای ما است و حق در هر قیافه‌ای باشد چه غالب و چه مغلوب پیروز است. وَمَا أَنْ طَبَّنَا جُبْنَ وَلَكِنْ مَتَانَا وَدَوْلَمَةُ آخَرِينَا ما با قدم شجاعت و مردانگی به این راه می‌رویم و با ترس و کم‌دلی خو نگرفته‌ایم اما اگر مقدر چنان

باشد که ما به شهادت برسیم و دیگران به دولت رسند چه می شود کرد. اِذَا مِا الْمَوْتُ رَفَعَ عَنْ اُنَاسٍ كَلَا- كَلَهُ اَنَاخِ بِاٰخِرِنَا رَسْمِ رُوْزِ گَارِ هَمِيْنِ اسْتِ اَنگَاَهْ كِهْ مَرگِ اَزْ حَمَلِهْ بِهْ مَرْدَمِيْ بَاَزْ گَرْدَدْ وْ اَزْ پَاْمَالِ سَاخْتِنِ اَنهَا فَاَرْغِ شُوْدْ، حَمَلِهِيْ دِيگَرِيْ رَا اَعَاژْ مِيْ كِنْدْ وْ جَمْعِ دِيگَرِيْ رَا لَگْدْ كُوْبْ مِيْ سَازَدْ. فَاَفْنِيْ ذَلِكُمْ سَيَّرَوَاتِ قَوْمِيْ كَمَا اَفْنِي الْقُرُوْنَ الْاَوَّلِيْنَا تَرَكَتَاژْ اَجَلِ چِنَاكِهْ قَرْنِهَايْ گِذْشْتِهْ رَا نَابُوْدْ سَاخْتِ رَا دَمَرْدَانِ بَنِيْ هَاشِمِ رَا اَمْرُوْزْ بِهْ سُوِيْ مَرگِ مِيْ كِشَاَنْدْ. فَلَوْ خَلَدَ الْمُلُوْكُ اِذَا خَلَدْنَا وَلَوْ بَقِيَ الْكِرَامُ اِذَا بَقِيْنَا اِگَرِ پَاْدِشَاَهَانِ جِهَانِ جَاوِيْدِ بُوْدَنْدْ مَا هَمْ كِهْ پَاْدِشَاَهْ مَلِكْ وْ مَلِكُوْتِيْمِ جَاوِيْدِ بُوْدِيْمِ وْ اِگَرِ مَرْدَانِ بَا فِضِيْلِتْ وْ مَرْدَانِ بَزْرْ گُوَارِ دُنْيَا زَنْدِهْ مِيْ مَانْدَنْدْ مَا هَمْ كِهْ اَسَاسِ بَزْرْ گُوَارِيْ وْ عَنَصْرِ فِضِيْلِتْ هَسْتِيْمِ زَنْدِهْ مِيْ مَانْدِيْمِ. فَقُلْ لِّلشَّامِيْنَ بِنَا اَفِيْقُوْا سَيَلِقِي الشَّامِيُوْنَ كَمَا لَقِيْنَا بِهْ مَرْدَمِيْ كِهْ اَمْرُوْزْ مَا رَا بَرْ گِرْفَتَاْرِيْ وْ مَصِيْبِتْ شَمَاتِ مِيْ كِنْنْدْ بَگُو: بَزُوْدِيْ رُوْزْ گِرْفَتَاْرِيْ شَمَا نِيْزْ مِيْ رَسْدْ وْ دَسْتِ رُوْزْ گَارِ جَاْمِهَايْ تَلَخِ مِصَاْبِ رَا بِهْ كَامِ شَمَا نِيْزْ فَرُوخَاوَاهْدِ رِيخْتْ. اِمَامِ عَلِيْهَ السَّلَامِ بَا اِيْنِ رُوْحِ سَرشَارِ اَزْ عِظْمَتِ وْ تَصْمِيْمِ وْ اِخْلَاَصِ وْ اِيْمَانِ اَزْ مَكِهْ رَهْسِپَاْرِ عِرَاقِ شُدْ وْ نِيْكْ مِيْ دَاَنْسْتْ كِهْ چِهْ مِيْ كِنْدْ وْ كَجَاْ مِيْ رُوْدْ وْ پَاْيَانِ كَارِ بِهْ كَجَاْ خَاوَاهْدِ كِشِيْدْ، اِمَا دِيگَرَانِ وْ حَتِيْ خُوِيْشَانِ وْ نَزْدِيكَاَنْ وْ اِرَادَتْمَنْدَاَنْ اِمَامِ تَنهَا نَگَرَانِيْ اَنهَا اِيْنِ بُوْدْ كِهْ مَبَاْدَاْ دَرِ اِيْنِ سَفَرِ اَوْضَاعِ مَسَاعِدِ نَامَسَاعِدِ شُوْدْ وْ كَارِ اِمَامِ بِهْ شَهَادَتِ مَنْتَهِيْ (صَفْحَهْ ۹۲) گَرْدَدْ، اِمَامِ بَرَايْ شَهَادَتِ مِيْ رَفْتْ اِمَا دُوْسْتَاَنْ وْ بَسْتِگَاَنْ مِيْ گِفْتَنْدْ اَقَاْ مَرُوْ كِهْ مِيْ تَرْسِيْمِ خُدا نَكْرَدِهْ كِشْتِهْ شُوِيْ. اَزْ جَمَلِهْ عِبْدَاللّٰهْ جَعْفَرِ بَرَاْدْرَزَاْدِهْ وْ دَاْمَاْدِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلِيْهَ السَّلَامِ پَسْ اَزْ حَرَكْتِ اِمَامِ اَزْ مَكِهْ پَسْرَاَنْ خُوْدِ عُوْنِ وْ مَحْمَدِ رَا فَرَسْتَاْدِ وْ بُوْسِيْلِهِيْ نَاْمِهْ هَايِيْ Bِهْ اِمَامِ تَقْدِيْمِ دَاشْتْ وْ دَرِ اَنِ نَاْمِهْ اِمَامِ رَا قِسْمِ دَاْدْ كِهْ Bَاَزْ گَرْدَدْ، وْ نُوْشْتْ كِهْ مِيْ تَرْسْمِ كِهْ خُوْدِ وْ جَوَاْنَاَنْتْ Bِهْ شَهَادَتِ Bَرَسِيْدِ وْ اِگَرِ تُوْ اَمْرُوْزْ كِشْتِهْ شُوِيْ، رُوْشْنِيْ زَمِيْنِ اَزْ مِيَاَنْ مِيْ رُوْدْ، چِهْ مَرْدَمِ بُوْسِيْلِهِيْ تُوْ Bِهْ رَاهْ مِيْ آيَنْدْ وْ مَرْدَمَاَنْ Bَا اِيْمَانِ Bِهْ تُوْ اَمِيْدِ دَاْرَنْدْ، پَسْ شَتَاْبِ مَفْرَمَاْ Kِهْ مَنِ خُوْدَمِ Dَرِ پِيْ نَاْمِهَامِ مِيْ آيِمِ، اَنگَاَهْ عِبْدَاللّٰهْ بِنِ جَعْفَرِ Bَا بَرَاْدْرِ حَاكِمِ مَكِهْ Kِهْ حَاْمَلِ نَاْمِهَايْ اَزْ بَرَاْدْرِ خُوْدِ عَمْرُوْ بِنِ سَعِيْدِ Bَرَايْ اِمَامِ Bُوْدْ وْ Dَرِ اَنِ نَاْمِهْ اِمَامِ Rَا Bَا عَهْدِ وْ پِيْمَاَنْ خَاَطِرِ جَمْعِ كَرْدِهْ Bُوْدْ Kِهْ Bَا اِطْمِيْنَاَنْ خَاَطِرِ Bِهْ مَكِهْ Bَاَزْ گَرْدَدْ، رَهْسِپَاْرِ شُدَنْدْ وْ Hَرِ Dُوْ Bِهْ خُدْمَتِ اِمَامِ رَسِيْدَنْدْ وْ نَاْمِهِيْ حَاكِمِ مَكِهْ Rَا Hَمِ تَقْدِيْمِ دَاشْتَنْدْ Dَرِ Bَاَزْ گِشْتِنِ اِمَامِ اَصْرَاَرْ وْرَزِيْدَنْدْ. اِمَا اِمَامِ Dَرِ پَا_Sِخِ اَنهَا گِفْتْ: مَنِ جَدِ خُوْدِ رَسُوْلِ خُدا Rَا Bِهْ خُوَابِ دِيْدِهَامِ وْ اُوْ Mَرَا فَرْمُوْدِهْ اسْتِ Tَا Bِهْ اِيْنِ رَاهْ Bَرُوْمِ. گِفْتَنْدْ: چِهْ خُوَابِ دِيْدِهَايْ؟ فَرْمُوْدِ خُوَابِ خُوْدِ Rَا Bِهْ Kِْسِيْ نَگِفْتِهْ اَمِ وْ Tَا زَنْدِهْ Bَا شَمِ Bِهْ Kِْسِيْ نَخُوَا_Hْمِ گِفْتْ، عِبْدَاللّٰهْ بِنِ جَعْفَرِ aَزْ Bَاَزْ گِشْتِنِ اِمَامِ نَاْمِيْدِ شُدْ، اِمَا فَرَزَنْدَاَنْ خُوْدِ عُوْنِ وْ مَحْمَدِ Rَا Kِهْ Hَرِ Dُوْشَاَنْ Rُوْزِ عَاَشُوْرا Bِهْ شَهَادَتِ رَسِيْدِهْ اَنْدْ دَسْتُوْرِ Dَا_Dِ Tَا Dَرِ خُدْمَتِ اِمَامِ رَهْسِپَاْرِ عِرَاقِ Bَا شُنْدْ. اِمَامِ Hَمْچِيْنِ Bَا شَتَاْبِ Bِهْ سُوِيْ عِرَاقِ پِيْشِ Mِيْ رَفْتْ Tَا نَزْدِيكْ كُوْفِهْ رَسِيْدِ وْ a_Zْ اَنجَاْ نَاْمِهَايْ Bِهْ اَهْلِ كُوْفِهْ نُوْشْتْ وْ اَنِ Rَا Bَا قِيْسِ بِنِ مَسْهَرِ صِيْدَاُوِيْ فَرَسْتَا_Dِ اِمَا Hَنُوْزْ خَبْرِ شَهَادَتِ مَسْلَمِ بِنِ عَقِيْلِ Bِهْ اِمَامِ نَرَسِيْدِهْ Bُوْدْ، Dَرِ a_Iْنِ نَاْمِهْ aِمَامِ Bِهْ Kُوْفِيَاَنْ نُوْشْتْ Kِهْ نَاْمِهِيْ مَسْلَمِ Bِهْ مَنِ رَسِيْدِ وْ a_Zْ بِيْعْتِ وْ حَسَنِ نِيْتِ شَمَا وْ Hَمَا_hْنِگِيْ شَمَا Dَرِ Rَاهْ يَاْرِيْ Mَا وْ طَلَبِ حَقِ خَبْرِ يَاْفْتَمِ وْ a_Zْ خُدا Xُوَا_Hَا_Nِيْمِ Kِهْ نِيكِيْ خُوْدِ Rَا a_Zْ Mَا Dَرِيغِ Nَا_D_A_R_Dِ وْ شَمَا Rَا Bَرِ a_Iْنِ حَسَنِ نِيْتِ وْ Tَصْمِيْمِ قَاَطِعِ اِجْرِيْ عَظِيْمِ عَنَايَتِ كِنْدْ، Mَنِ Hَمِ Rُوْزِ سَهْ شَبْنِهْ Hَسْتَمِ ذِيحِجِهْ يِعْنِيْ Rُوْزِ Tَرُوِيَهْ a_Zْ Mَكِهْ Bِهْ سُوِيْ شَمَا Rَهْسِپَاْرِ شُدِهْ a_Mِ، Hَرْ gَاَهْ Fَرَسْتَا_Dِهِيْ Mَنِ Bَكُوْفِهْ رَسِيْدِ Dَرِ Kَارِ خُوِيْشِ Hَرْچِهْ Bِيْشْتَرِ شَتَاْبِ وْرَزِيْدِ وْ Tَلَاَشِ وْ Kُوْشِشِ Kِنِيْدْ، aِگَرِ خُدا Bَخُوَا_H_Dِ Dَرِ Hَمِيْنِ RُوْZ_Hَا Bَرِ شَمَا W_A_R_Dِ Mِيْ شُوْمِ. (صَفْحَهْ ۹۳) قِيْسِ نَاْمِهِيْ aِمَامِ Rَا گِرْفْتْ وْ Bِهْ Rَاهْ اِفْتَا_Dِ وُليْ Dَرِ نَزْدِيكِيْ كُوْفِهْ دَسْتِگِيْرِ شُدْ وْ aُوْ Rَا نَزْدِ a_Iْنِ Zِيَا_Dِ Bَرْدَنْدْ، a_Iْنِ Zِيَا_Dِ وِيْ Rَا گِفْتْ Kِهْ Bَاي_Dِ Mَنِبَرِ Bَرُوِيْ وْ حَسِيْنِ Bِنِ عَلِيْ Rَا Dِشْنَا_Mِ Dِهِيْ، قِيْسِ Bَا_lَايِ Mَنِبَرِ رَفْتْ وْ خُدا Rَا Sِپَا_Sِ وْ Sْتَا_Iْشِ گِفْتْ وْ Sِپَسِ گِفْتْ aِيْ Mَرْدَمِ B_Dَانِيْدِ Kِهْ حَسِيْنِ Bِنِ عَلِيْ Bِهْتَرِيْنِ خَلْقِ خُدا وْ Fَرَزَنْدِ Fَاْطِمِهْ Dِخْتَرِ Pِيْغَمْبَرِ شَمَا اسْتِ وْ Mَنِ Hَمِ Fَرَسْتَا_Dِهِيْ aُوِيْمِ، Bِهْ يَاْرِيْ aُوْ Bَرِخِيْزِيْدِ، aَنگَاَهْ Bَرِ عِبِيْدَاللّٰهْ وْ P_D_Rِشِ لَعْنَتِ Fَرَسْتَا_Dِ وْ Bَرِ عَلِيْ a_Iْنِ aَبِيْ طَالِبِ Dَرُوْدِ Fَرَسْتَا_Dِ، عِبِيْدَاللّٰهْ گِفْتْ Tَا aُوْ Rَا a_Zْ Bَا_lَايِ Bَا_Mِ Dَرَا_N_D_A_XْتَنْDِ وْ اسْتِخُوَا_Nِهَايِ aُوْ Dَرِ Hَمِ شَكْسْتْ. aِمَامِ عَلِيْهَ السَّلَامِ Hَمْچِنَاَنْ Rُوْ Bَكُوْفِهْ پِيْشِ Mِيْ رَفْتْ Tَا Dَرِ Sَرِ Mَنَزْلِ Zَرُوْدِ a_Zْ شَهَادَتِ مَسْلَمِ وْ Hَا_Nِيْ خَبْرِ يَاْفْتِ وْ Fَرْمُوْدِ «اَنَا لَلّٰهْ وَاَنَا لِیَهْ رَاَجِعُوْنَ» و«مَكْرَرِ Mِيْ گِفْتِ رَحْمَتِ خُدا Bَرِ aَنِ Dُوْ Bَا_Dِ، وْ Dَرِ Mَنَزْلِ عَذِيْبِ aَلْهَجَاْنَاْتِ خَبْرِ شَهَادَتِ قِيْسِ Bِنِ مَسْهَرِ Bِهْ عَرْضِ aِمَامِ عَلِيْهَ السَّلَامِ رَسِيْدِ وْ aِمَامِ Bَرِ وِيْ رَحْمَتِ Fَرَسْتَا_Dِ وْ Dَعَاْ Kَرْدِ Kِهْ خُدايْشِ Dَرِ Bِهْشْتِ جَايِ Dِهْدْ، Dَرِ Mَنَزْلِ Zَبَاَلِهْ Mَرْدَمِ Rَا a_Zْ Xَبْرِ شَهَادَتِ مَسْلَمِ وْ Hَا_Nِيْ وْ aَوْضَاعِ كُوْفِهْ Bَا Xَبْرِ Sَاخْتِ وْ Fَرْمُوْدِ شِيْعِيَاَنْ Mَا Dَسْتِ a_Zْ يَاْرِيْ

برداشته‌اند هر که خواهد راه خود را در پیش گیرد و برود، اینجا بود که بیشتر همراهان امام پراکنده شدند و اندکی با امام باقی ماندند به روایت محمد بن جریر طبری مفسر و مورخ و فقیه معروف اسلامی در کتاب تاریخ معروفش تاریخ الامم والملوک: امام علیه‌السلام در منزل ذی حُشم خطبه‌ای خواند و سخنرانی کوتاهی ایراد کرد و صریحتر از آنچه تاکنون گفته انگیزه‌ی قیام خود را بیان کرد آمادگی خود را برای شهادت اعلام داشت و در آن خطبه چنین گفت: «اما بعد انه قد نزل من الأمر ما قد ترون و ان الدنيا قد تغيرت و تنكرت و ادبر معروفها و استمرت حذاء، فلم یبق منها الصبابة كصبابة الإناء و خسیس عیش كالمرعی الویل». کار ما به اینجا کشیده است که می‌بینید. قیافه‌ی دنیا دگرگون شده و آغاز ناشناسی و بی‌مهری کرده است و نیکی آن رو به زوال است، دنیا با شتاب می‌گذرد و جز اندکی ناچیز و جز زندگی پست و کم‌ارزشی از آن باقی نمانده است، دنیای امروز درست مانند چراگاهی است که جز گیاه زیان‌بخش و بیمارکننده در آن چیزی نمی‌روید. امام چرا اینهمه از دنیای آن روز و زندگی در آن شرایط بدگوئی کرد و چرا این همه (صفحه ۹۴) گله‌مند و اسفناک بود، خودش در جمله‌ی بعد سر مطلب را بیان می‌کند هیچ سخن از گرانی زندگی یا نیامدن باران و حتی نبودن امنیت و آسایش در میان نیست و آنچه زندگی را بر امام علیه‌السلام ناگوار و غیر قابل تحمل ساخته است غیر آن چیزهایی است که غالباً زندگی را بر مردم ناگوار و ناپسند می‌سازد، درست توجه کنید اینجا جایی است که طلیعه‌ی دشمن رسیده است و امام علیه‌السلام در خطر محاصره‌ی لشکریان عراق قرار می‌گیرد و ناچار مردمی چنین فکر می‌کنند که ای کاش امام حسین علیه‌السلام این کار را نکرده بود و قدم در این راه نهاده بود، و شاید برخی از کوتاه‌نظران تصور می‌کردند که خود امام هم اینطور فکر می‌کند و از آنچه کرده است و پیش آمده است پشیمان است، در اینجا لازم بود که امام قدری پرده از روی انگیزه‌ی قیام خود برگیرد و آنچه زندگی را بر وی ناگوار و دشوار و ناپسند ساخته است با تعبیری صریحتر و روشن‌تر گفته شود برای همین است که در این خطبه‌ی کوتاه پس از آنچه نقل شد چنین گفت: «الا ترون ان الحق لا یعمل به و ان الباطل لا یتناهی عنه» یعنی وضع موجود مسلمانان اینطور است که به حق عمل نمی‌شود و باطل را رها نمی‌کنند و اکنون که وضع امت اسلامی به این صورت درآمده است بر شخصیتی آماده و لایق و فداکار مانند من که فرزند رسول خدایم و ذخیره‌ی چنین روزی، لازم و واجب است که قیام کنم، مگر نمی‌بینید و به عبارت دیگر چرا از من می‌پرسید که چرا تسلیم نمی‌شوی و چرا بیعت نمی‌کنی و چرا این حکومت اسلامی موجود را به رسمیت نمی‌شناسی و چرا فرزندزاده‌ی ابوسفیان را به عنوان رهبر و قائد و امام ملت مسلمان جهان نمی‌شناسی؟ مگر نمی‌دانید که جای این پرسش باقی نمانده است، مگر وضع موجود مسلمانان را نمی‌بینید مگر نمی‌بینید که مردم به حق عمل نمی‌کنند، ظاهراً نه مراد امام آن باشد که مردم مثلاً دروغ می‌گویند، یا مردم در مجالس انس خود غیبت می‌کنند، یا بعضی مردم صبح خوابیده‌اند و نماز آنها قضا می‌شود، اینها نیست این معصیتها همیشه در بین مردم کم و بیش بوده است، گویا امام می‌خواهد بگوید: مگر نمی‌بینید که چرخ امامت و پیشوائی و رهبری مسلمانان بر مدار خلافت و جانشینی و تأسی به رسول خدا (ص) نمی‌چرخد و از مسیر و جریان طبیعی خود که می‌بایست بر مبنای طرفداری از حق و عدالت استوار باشد منحرف گشته است، بلکه خلافت بر (صفحه ۹۵) مدار ستمگری و آزاد گذاشتن ستمکاران و بلکه تشویق آنان گردش می‌کند، آنگاه فرمود «لیرغب المؤمن فی لقاء الله محققاً، فانی لا اری الموت الا سعادةً و لا الحیاء مع الظالمین الا برماً» باید در چنین وضعی مرد با ایمان آرزومند مرگ باشد، و این وضع اسفناک مؤمن را عاشق شهادت و لقای پروردگار می‌سازد، در خطبه‌ی مسجدالحرام سخن از مرگ و شهادت بود، سخن از جانبازی و فداکاری بود، اینجا هم سخن از شهادت است و دلسردی از زندگی، فرمود زندگی با ستمکاران را جز خستگی و ناراحتی و ملال ثمری نیست. آنچه را که امام علیه‌السلام در اینجا یا جمال گفت در موقع برخورد با حر بن یزید ریاحی که برای دستگیری امام با هزار سوار از کوفه رسید تفصیل بیشتری داد و وضع موجود آن روز را بیشتر تشریح کرد روز اول محرم سال هجری امام علیه‌السلام با حر و اصحاب او روبرو شد و پس از آنکه یاران و همراهان تشنه‌ی وی را سیراب کرد و وقت نماز ظهر درآمد و حجاج بن مسروق جعفی که از شهدای بزرگوار روز عاشورا است به امر امام علیه‌السلام اذان گفت، امام از خیمه

بیرون آمد و بعد از اذان و پیش از اقامه برای آنان صحبت کرد و پس از حمد و ثنای پروردگار چنین گفت: «ایها الناس انی لم آتکم حتی اتتنی کتبتکم و قدمت علی رسلکم ان اقدم علینا فإنه لیس لنا امام لعل الله ان یجمعنا بک علی الهدی والحق، فإن کنتم علی ذلک فقد جئتکم فاعطونی ما اطمئن الیه من عهودکم و موثیقکم و ان لم تفعلوا و کنتم لمقدمی کارهین انصرفت عنکم الی المکان الذی جئت منه الیکم، فسکتوا عنه و لم یتکلم احد منهم بکلمة» (ای مردم عذر من نزد خدا و شما مسلمانان کوفه این است که من بی جهت رهسپار عراق نشدم بلکه فرستادگان شما نزد من آمدند و در نامه‌های خود نوشته بودید که ما را امامی نیست پس بسوی ما رهسپار باشید که خدا بوسیله‌ی تو ما را به راه آورد، اکنون آمده‌ام اگر حاضرید که مرا با تجدید عهد و پیمان خود مطمئن سازید به شهر شما می‌آیم و اگر این کار را نمی‌کنید و یا از آمدن من ناراحت و نگران هستید به همانجائی که از آنجا آمده‌ام بازمی‌گردم، حر و اصحاب او هیچگونه جوابی به امام ندادند. حجاج به امر امام اقامه‌ی نماز گفت و هر دو سپاه با امام جماعت خواندند و پس از استراحت و رسیدن وقت نماز عصر را هم به همان ترتیب به جماعت خواندند، (صفحه ۹۶) و بعد از نماز امام علیه‌السلام دیگر بار برای اصحاب حر صحبت کرد و چنین فرمود: «اما بعد ایها الناس فإنکم ان تتقوا الله و تعرفوا الحق لاهله یکن ارضا عنکم و نحن اهل بیت محمد علیهم السلام اولی بولایة هذا الأمر علیکم من هؤلاء المدعین ما لیس لهم والسائرین فیکم بالجور والعدوان و ان ایتم الا الکراهة لنا والجهل بحقنا و کان رأیکم الان غیر ما اتتنی به کتبتکم و قدمت علی به رسلکم انصرف عنکم». ای مردم اگر از خدا حساب برید و مردمی با تقوی باشید و حق را مال اهل حق بدانید یعنی حق خلافت اسلامی را مال مردان معصوم و امامان بر حق بدانید این کار بیشتر خدا را از شما خشنود می‌سازد) در اینجا هم مراد حضرت از این حق آن نیست که مثلاً دیوار خانه‌ی همسایه را در موقع بنائی نتراشید یا نوبت اتوبوس را از آن مسافر مقدم بر خود نگیرید، مراد امام آن حقی است که تمام حقها بر آن استوار است و اگر محفوظ بماند هر حقی محفوظ مانده و اگر از میان برود حقوق دیگر هم پایمال می‌شود، یعنی حق امامت و حق رهبری مسلمانان جهان (پس گفت ما خاندان پیغمبر سزاوارتریم که بر شما حکومت کنیم و زمامدار دین و دنیای شما باشیم از اینان که امروز بر سر کارند و مردمی زور گویند و مقامی بس مقدس و بس حساس را مدعی شده‌اند که اهل آن نیستند، اینان که در میان شما ستم و بیداد می‌کنند و نمی‌توان چنین مردمی را جانشینان پیغمبر و امامان مسلمانان و نگهبانان دین مبین اسلام و حافظ قرآن مجید شناخت. حر بن یزید ریاحی در پاسخ این سخنان امام عرض کرد به خدا قسم که من از این نامه‌ها فرستاده‌ها بی‌اطلاعم، امام به عقبه بن سمعان که روز عاشورا اسیر شد و سپس آزاد گردید فرمود تا نامه‌های مردم کوفه را نزد حر و یاران وی فروریخت، باز هم حر گفت ما نامه‌ای ننوشته‌ایم و دست او تو بر نمی‌داریم تا تو را نزد ابن‌زیاد ببریم، امام فرمود مرگ از این کار به تو نزدیکتر است، امام علیه‌السلام با یاران خود و حر با یاران خود سوار شدند و راهی را که نه راه مدینه بود و نه راه کوفه در پیش گرفتند، در این میان که اگر جنگ کردی کشته می‌شوی، امام برآشفست و فرمود آیا مرا به مرگ تهدید می‌کنی. مگر با کشتن من آسوده خواهید شد، سخن من در اینجا همان است که آن مرد (صفحه ۹۷) اوسی گفت او می‌خواست رسول خدا را نصرت کند اما پسرعموی او، وی را از کشتن بیم داد و گفت کجا می‌روی که کشته خواهی شد مرد اوسی در پاسخ پسرعموی خود گفت: سأمضی و ما بالموت عار علی الفتی اذا مانوی حقا و جاهد مسلما و آسی الرجال الصالحین بنفسه و فارق مثورا و باعد مجرما فإن عشت لم اندم و ان مت لم ألم کفی بک ذلا أن تعیش و ترغما یعنی من از این راه می‌روم و جوانمرد را از مردن با سرافرازی ننگ نیست، جوانمردی که دارای حسن نیت باشد و در راه جهاد، روح اسلام را از دست ندهد و جان خود را در راه یاری و همراهی با مردان نیک دریغ ندارد و از فرومایگان کناره‌گیری کند و با نابکاران به یک راه نرود، در این صورت اگر زنده بمانم پشیمانی نخواهم داشت و اگر در این راه جان سپردم ملامتی بر من نخواهد بود، در زبونی و فرومایگی آدمی همین بس که زنده باشد و خواری بکشد. امام علیه‌السلام و حر بن یزید ریاحی با یاران خود به منزل بیضه رسیدند در اینجا هم امام برای آنان صحبت کرد و بیش روشن ساخت که من در این موقع تکلیفی دارم و باید آن را انجام دهم و جز حساب انجام وظیفه چیزی نیست، مضمون این

خطبه این است که یزید خلیفه‌ای است جابر و بیدادگر که حرامهای خدا را حلال می‌شمارد و عهد و پیمان خدا را می‌شکند و با سنت رسول خدا مخالفت می‌ورزد، و در میان بندگان خدا راه و رسم گناه و ستمگری را در پیش گرفته است. و رسول خدا فرموده است که در چنین وضعی با چنین وضعی خلیفه‌ای هر کس با رفتار و گفتار خود او را باز ندارد و از روش نکوهیده‌ی او جلوگیری نکند بر خدا لازم است که چنین کسی را با آن خلیفه‌ی بیدادگر به یک جا برد. این همان مطلبی است که در قرآن مجید به آن اشاره می‌شود. «و جعلنا منهم ائمةً یدعون الی النار» برخی امامان و پیشوایان پیروان خود را بسوی آتش رهبری می‌کنند، یعنی همه‌ی پیشوایان و رهبران اتباع خود را بسوی بهشت نمی‌برند بعضی از امامان و زمامداران رهبران امت و ملت خویشند بسوی بهشت و سعادت، آن هم بهشت به معنی عام یعنی پیشرفت و خوشبختی و اوج و عظمت در دنیا و آخرت، اما بحکم قرآن (صفحه ۹۸) و تجربه‌ی تاریخ برخی امامان که یزید یکی از آنها است مأمورین خود را بسوی آتش و عذاب و سقوط حتمی در دنیا و آخرت می‌کشاند. سپس امام توضیح بیشتری داد و وضع موجود آن روز را که سال شصتم هجرت بود تشریح کرد و گفت بدانید که اینان یعنی کارگردانان دستگاه خلافت بنی‌امیه دنبال پیروی شیطان می‌روند و فرمان او را می‌برند، و از اطاعت شیطان جدا نمی‌شوند و به همان نسبت از دائره‌ی اطاعت خدا بیرون رفته‌اند، و از خدای متعال حرف شنوی ندارند، آشکارا دست به تبهکاری گشوده‌اند، حدود الهی را تعطیل کرده‌اند، مال مسلمانان را به خود اختصاص داده‌اند، یعنی پولی که در صندوق دارائی مسلمین جمع‌آوری می‌شود و باید در راه رفاه و آسایش مسلمانان به مصرف برسد و در طریق زندگی مردم گشایش ایجاد کند، مال مردم بودجه‌ی مردم، آنچه را که باید به مصرف مصالح و منافع و رفع مشکلات زندگی و تأمین سلامت و سعادت مردم برسد آنها را به خود اختصاص داده‌اند و حلال خدا را حرام شمرده‌اند، و حرام خدا را حلال دانسته‌اند حالا که اینان چنین وضعی به وجود آورده‌اند و رسول خدا هم چنان دستوری داده است از من که حسین بن علی هستم، فرزند فاطمه‌ام، اهل آیه‌ی تطهیرم، اهل آیه‌ی مباحله‌ام شاگرد امیرالمؤمنین و فرزند اویم چه کسی سزاوارتر است که این وضع را عوض کند و این موجبات سقوط امت اسلامی را از میان بردارد. راستی چه کسی می‌توانست کار حسین بن علی علیه‌السلام را انجام دهد؟ و چه کسی می‌توانست یارانی مثل یاران او بدست آورد؟ چه کسی می‌توانست جای او را در این قیام بگیرد؟ ابن عباس مردی است بزرگ و دانشمند و مفسر بزرگوار قرآن مجید و از بزرگان اصحاب رسول خدا و عموزاده‌ی او، اما کار حسین بن علی از او ساخته نیست، محمد بن حنفیه برادر امام و فرزند علی بن ابیطالب است، اما مرد این قیام نیست، حبیب بن مظهر اسدی مردی است صحابی اما کار امام حسین را نمی‌تواند انجام دهد، مسلم بن عوسجه همین طور، هانی بن عروه مرادی همینطور، پسر عموی امام حسین یعنی مسلم بن عقیل، برادر بزرگوار و ارجمندش عباس بن امیرالمؤمنین، فرزند عزیز، شجاع و با ایمانش علی بن الحسین اینان هم مردان بی‌نظیر بزرگواری هستند که می‌توانند در (صفحه ۹۹) راه این نهضت عمیق و عظیم اسلامی با فداکاری و جانبازی حیرت‌انگیزی با امام همکاری کنند، اما هیچ‌یک از اینان با همه‌ی بزرگی و بزرگواری و شخصیت نمی‌توانند نقطه‌ی مرکزی و کانون این قیام مقدس باشند، هسته‌ی مرکزی و نیروی معنوی این جنبش خدائی در کانون شخصیت امام علیه‌السلام نهفته بود و همان نیروی معنوی بود که تا آخرین مرحله‌ی این قیام را رهبری کرد و حتی بازماندگان خود را برای رهبری آن تا آخرین مرحله‌ی اسیری آماده ساخت. سپس امام فرمود نوشته‌ها و فرستادگان شما رسید و از بیعت و پایداری شما در راه حق حکایت می‌کرد، نوشته بودید که دست از یاری من هرچه پیش آید برنخواهید داشت و مرا تسلیم دشمن نخواهید کرد، اکنون اگر بیعت و تصمیم خود را به پای برید و از آنچه به من نوشته‌اید که دست از یاری من برندارید برنگردید، به خوشبختی و سعادت خواهید رسید، چه من فرزند علی و فرزند فاطمه‌ام و در راه این جهاد مقدس خود با شما همراه خواهم بود و زنان و فرزندانم با زنان و فرزندان شما یک سرنوشت خواهند داشت، و شما را هم نمی‌رسد که جان خود و زنان و فرزندان با زنان و فرزندان خود را از جان من و زنان و فرزندان من عزیزتر شمارید و در جایی که من از جان خود و خاندان خود گذشته‌ام شما جان خود و کسان خود را دریغ دارید. یعنی اکنون که من در راه امر به معروف و نهی از منکر از شهادت خود و

یاران خود و از اسیری زنان و فرزندانم دریغ ندارم و عزیزان خود را همراه آورده‌ام تا راه عذری برای شما باقی نباشد، شما را نیز وظیفه آن است که از امام خود پیروی کنید و در راه خدا مانند او با گذشت و بی‌دریغ باشید و کشته شدن و اسیر دادن در راه حق را مشکل نگیرید، و از همراهی با امام زمان و فرزند پیغمبر خود بازمانید. با همه‌ی اینها اگر کوتاهی کردید و پیمان خود را برهم زدید و بیعت مرا از گردن خود فرونهادید به جانم سوگند که از شما مردم عجیب نیست چه با پدرم علی و برادرم حسن و پسر عمویم مسلم بن عقیل نیز چنین کردید، فریب خورده کسی است که بر شما اعتماد کند و به وعده‌های شما مغرور شود. اما بدانید که زیان این کار دامنگیر خودتان می‌شود، و نصیب سعادت خود را از دست می‌دهید، و بهره‌ی خوشبختی خود را از میان می‌برید هر که پیمان‌شکنی کند زیان آن به خودش می‌رسد (صفحه ۱۰۰) و زود است که خدا مرا از شما بی‌نیاز کند. این خطبه را امام علیه‌السلام در مقابل هزار نفر اصحاب حرّ ایراد کرد و گوشه‌های این جمعیت آن را شنید اما فقط یک دل بود که آن را پذیرفت و تحت تأثیر سخن قرار گرفت و چند روز بعد نشان داد که این درس امام را خوب فهمیده و دریافته است و آن یک نفر خود حر بن یزید ریاحی بود که صبح عاشورا نزد عمر بن سعد آمد و از او پرسید که راستی با حسین بن علی خواهید جنگید؟ گفت آری به خدا قسم جنگ می‌کنم آن هم جنگ سختی، حر گفت چه مانعی دارد که یکی از پیشنهادهای امام را بپذیری گفت اگر به اختیار خود بدم مانعی نداشت و می‌پذیرفتم اما ابن‌زیاد به پذیرفتن هیچ کدام از پیشنهادهای حسین بن علی تن در نمی‌دهد، اینجا بود که این مرد خوش‌عاقبت در گیر و دار خطرناک عقل و نفس قرار گرفت و ناچار باید تسلیم یکی از دو ناحیه‌ی روحانی و شیطانی می‌شد، اما با همان شعله‌ی ملکوتی که سخنان امام در وجودش برافروخته بود بر اهریمن نفس چیره شد و راه خدا را پیش گرفت و گفت: به خدا قسم به دو راهی بهشت و دوزخ رسیده‌ام اما به خدا قسم که هر چند پاره پاره و سوزانده شوم چیزی را بر بهشت ترجیح نخواهم داد، آنگاه راه اردوگاه امام را در پیش گرفت و به گناه خویش اعتراف کرد و از در راستی درآمد و گفت خدا می‌داند نمی‌دانستم کار به اینجا می‌کشد اکنون برای توبه کردن آمده‌ام، اما نمی‌دانم که راهی به توبه کردن دارم یا نه؟ امام فرمود آری خدا توبه‌ات را قبول می‌کند و تو را می‌آمرزد نام خود را بگو، گفت منم حر بن یزید امام فرمود: «انت حر کما سمتک امک» یعنی تو آزادی چنانکه مادرت تو را حر یعنی آزاد نامیده است، تو بخواست خدا در دنیا و آخرت آزادی. اکنون پیاده شو و فرود آی، عرض کرد چه بهتر که ساعتی با این مردم سواره بجنگم و آخر کار با سرافرازی شهادت پیاده شوم. امام فرمود خدا تو را رحمت کند هرچه می‌خواهی انجام ده، حر بسوی مردم کوفه برگشت و با همکاران و همقطاران یکساعت پیش خود آغاز سخن کرد و آنان را بر بی‌وفائی و پیمان‌شکنی ملامت نمود و با سپاهی که خود پیشرو آن سپاه بوده چنین گفت: ای مردم کوفه خدا مرگتان بدهد و خدا مادران شما را عزادار کند که این بنده‌ی خدا را دعوت کردید و آنگاه که دعوت شما را پذیرفت و نزد شما آمد دست از یاری وی بازداشتید، شما که روزی (صفحه ۱۰۱) وعده می‌دادید که در راه وی از جان خود خواهید گذشت. امروز پیرامون او را گرفته‌اید و شمشیرها روی او کشیده‌اید تا او را بکشید! او را محاصره کرده‌اید و راه نفس کشیدن را بر وی بسته‌اید و از هر طرف او را در فشار قرار داده‌اید، و نمی‌گذارید که به سرزمینهای پهناور خدا روی آورد و خود و خاندانش در امان باشند! او را مانند اسیری گرفتار ساخته‌اید و بیچاره‌اش کرده‌اید، آب جاری رودخانه‌ی فرات را که مسلمان و نامسلمان از آن می‌نوشند و جانوران صحرائی عراق در آن آب تنی می‌کنند بروی او و زنان و کودکان و یارانش بسته‌اید، و هم‌اکنون تشنگی آنان را از پای درآورده است، بعد از رسول خدا با فرزندان وی چه بد رفتار کردید، اگر امروز در این ساعت پشیمان نگردید و از تصمیم کشتن وی منصرف نشوید خدا در تشنگی قیامت سیرابتان نکند. این بود سخنان آن مرد سعادت‌مند و خوش‌عاقبتی که روزی سر راه بر امام زمان خویش گرفت و زنان و فرزندان او را بیمناک و هراسان ساخت، و به دستورات ابن‌زیاد در بیابانی دور از آبادی و جمعیت وی را فرود آورد و از روز دوم تا بامداد دهم محرم در آن بیابان با دشمنان امام همکاری داشت اما در کمتر از ساعتی منقلب شد و تغییر قیافه‌ی روحی داد و یکباره دل بر شهادت نهاد و چنان شیفته‌ی حق و فداکاری در راه حق گردید که دیگر نمی‌توانست خود

را به اندیشه‌های دنیوی و امید زندگی راضی کند و دست از سعادت ابدی بردارد» الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور». خدا سرپرست و طرفدار مردم با ایمان است، و او است که آنان را از تاریکیها بسوی روشنی بیرون می‌برد، همان دست غیبی که بر سینه‌ی نامحرمان کوفته می‌شود و آنان را از حریم قدس شهادت و نیک‌نامی ابدی می‌راند مردانی را از گوشه و کنار به حوزه‌ی شهادت و فداکاری می‌کشاند و حر بن یزید ریاحی پیشتاز سپاه دشمن را در ردیف حبیب بن مظهر اسدی و بریر بن حضیر همدانی بلکه در ردیف علی بن الحسین و قاسم بن الحسن علیهم‌السلام و دیگر جوانان هاشمی قرار می‌دهد. والسلام علی من اتبع الهدی. (صفحه ۱۰۲)

سخنرانی ۰۴

سخنرانی ۰۴ بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین باریء الخلاق اجمعین والصلاة والسلام علی خاتم النبیین اَبی القاسم محمد، و آله الطاهرین. روز پنجشنبه دوم ماه محرم سال شصت و یکم از هجرت امام حسین علیه‌السلام در یکی از نواحی نینوی بنام کربلا فرود آمد. فردای آن روز عمر بن سعد بن ابی‌وقاص زهری با چهار هزار نفر از کوفه رسید و در مقابل امام جای گرفت. عمر بن سعد از قریش و از طایفه‌ی بنی‌زهره بن کلاب و خویش نزدیک حضرت آمنه مادر بزرگوار رسول خدا بود. پدرش سعد بن ابی‌وقاص از پنج نفری است که در آغاز بعثت رسول خدا بوسیله‌ی آشنایی با ابی‌بکر به دین اسلام درآمدند، و نام او در تاریخ اسلام و فتوحات اسلامی پرآوازه است، عمر بن سعد کسی نزد امام فرستاد که چرا به عراق آمده‌اید؟ امام در جواب فرمود عراقیان خود مرا با نوشتن نامه خوانده‌اند اکنون اگر از آمدن من کراهت دارید به همان حجاز بازمی‌گردم، ابن سعد نامه‌ای به ابن‌زیاد نوشت و آنچه را امام فرموده بود گزارش داد، ابن‌زیاد گفت اکنون که چنگالهای ما بسوی او بند شده است امید نجات و بازگشتن به حجاز دارد، دیگر گذشت و راهی برای وی باقی نمانده است، آنگاه به ابن‌سعد نوشت: نامه‌ات را خواندم و آنچه را نوشته بودی فهمیدم از حسین بن علی بخواه که خود و همه‌ی همراهانش برای یزید بیعت کنند و آنگاه که بیعت به انجام رسید ما هم هرچه خواستیم نظر خواهیم داد، پشت سر نامه‌ی دیگری از ابن‌زیاد رسید که آب را به روی حسین و یاران وی ببندد تا قطره‌ای از آن را ننوشند و عمر بیدرنگ عمرو بن حجاج را به فرماندهی چهار هزار سوار فرستاد که میان اباعبدالله و (صفحه ۱۰۳) آب فرات حایل شدند و راه آب را بر امام و اصحابش گرفتند، و این پیشامد سه روز پیش از شهادت امام روی داد، امام علیه‌السلام از ابن‌سعد خواست که با وی ملاقات کند و شبانه در میان دو سپاه ملاقات کردند و مدتی با هم سخن گفتند، و چون عمر بن سعد به اردوگاه خود بازگشت نامه‌ای به ابن‌زیاد نوشت که خدا نائره‌ی جنگ را خاموش کرد و با هم توافق کردیم و امر امت بخیر و صلاح برگزار شد، اکنون حسین بن علی آماده است که به حجاز بازگردد یا به یکی از مرزهای اسلامی روانه شود و آنگاه جمله‌ای را هم به عنوان دروغ مصلحت‌آمیز برای رام کردن ابن‌زیاد نوشت، با رسیدن این نامه ابن‌زیاد نرم شد و تحت تأثیر پیشنهادهای ابن‌سعد قرار گرفت، اما شمر بن ذی‌الجوشن که حاضر بود گفت اشتباه می‌کنی این فرصت را غنیمت شمار و دست از حسین بن علی که اکنون بر وی دست یافته‌ای بر مدار که دیگر چنین فرصتی بدست نخواهی آورد، ابن‌زیاد گفت راست می‌گوئی پس خودت رهسپار کربلا باش و این نامه را به ابن‌سعد برسان که حسین و یارانش بودن شرط تسلیم شوند، و آنگاه ایشان را به کوفه فرستد و گرنه با ایشان بجنگد و اگر هم ابن‌سعد زیر بار نرفت و حاضر نشد با حسین ابن‌علی جنگ کند تو خود فرماندهی سپاه باش و گردن او را بزن و سرش را برای من بفرست، آنگاه به ابن‌سعد نوشت که من تو را نفرستادم تا با حسین بن علی مدارا کنی، و نزد من از وی شفاعت کنی، و راه سلامت و زندگی او را هموار سازی، اکنون بین اگر خود و یارانش تسلیم شدند آنها را نزد من بفرست و اگر امتناع کردند بر آنها حمله کن تا آنان را بکشی و بدن‌ها را مثله کنی، یعنی گوش و بینی ببری، چه ایشان سزاوار این کار می‌باشند و اگر حسین بن علی کشته شد سینه و پشت او را پایمال ستوران کن چه او مردی ستمگر و ماجراجو و حق‌شناس است، و مقصودم از این

کار آن نیست که پس از مرگ صدمه‌ای به او می‌رسد، اما حرفی گفته‌ام و عهد کرده‌ام که اگر او را بکشم لگدکوب اسبها کنم، اکنون اگر به آنچه دستور دادم عمل کردی تو را پاداش می‌دهم و اگر به این کارها تن ندادی از کار ما و سپاه ما بر کنار باش و لشکریان را به شمر بن ذی‌الجوشن واگذار که ما به وی دستور داده‌ایم. در این موقع که ابن‌زیاد این فرمان خطرناک را نوشت و به شمر داد، عبدالله بن ابی‌المحمل بن حزام برادرزاده‌ی ام‌البین برخواست و گفت ای امیر عمه‌زاده‌هایم عباس و (صفحه ۱۰۴) عبدالله و جعفر و عثمان پسران علی ابن ابی‌طالب با برادرشان همراه آمده‌اند اگر ممکن است برای ایشان امان‌نامه‌ای بنویس، گفت بسیار خوب. راستی اختلاف فکر و تشخیص تا کجا پسردائی ابی‌الفضل به گمان خود خدمتی بزرگ به عمه‌زاده‌های خود انجام می‌دهد و برای آنان از ابن‌زیاد امان‌نامه‌ای می‌گیرد، آیا آنها از این خط امان استفاده کنند یعنی برادر و سرور و امام خود را بگذارند و پی زندگی خود بروند؟! امام موقعی که غلام عبدالله همین امان‌نامه را به کربلا آورد و پسران ام‌البین را خواست و به آنها گفت دائی‌زاده‌ی شما عبدالله برای شما امان‌نامه‌ای فرستاده - شاید گمان می‌کرد، که چشم پسران ام‌البین با این امان روشن می‌شود - اما پسران امیرالمؤمنین علیه‌السلام همداستان در جواب وی گفتند: سلام ما را به دائی‌زاده‌ی ما برسان و به او بگو ما را نیازی به امان ابن‌زیاد نیست» امان الله خیر من امان ابن سمیه» امان خدا از امان نوه‌ی سمیه بهتر است، و هنگامی هم که شمر بکربلا رسید و نامه را به عمر سعد داد، بینشان گفتگوئی رد و بدل شد و بالأخره عمر سعد فرمان امیر را خود قبول نمود. شمر از نظر خویشاوندی با مادر این جوانان ایشان را به امان اعلام نمود و جواب شنید. آنگاه عمر سعد بر مرکب خود سوار شده در مقابل لشکر خود ایستاد و گفت: «یا خیل الله اربکی و بالجنة ابشری» عجب این جمله از گفته‌های رسول خدا است و در یکی از غزوات بود که رسول خدا در مقام دعوت و دفاع از حریم اسلام به اصحاب خود گفت و همین تعبیر را ابن‌سعد در عصر تاسوعا علیه فرزند رسول خدا و جانشین به حق او و عزیزان و فرزندان او بکار برد، گفت «یا خیل الله ای سواران خدا سوار شوید و بدانید که جای شما بهشت است، در این موقع امام علیه‌السلام در جلو خیمه‌ی خود دست به شمشیر گرفته و سر به زانو گذاشته بخواب رفته بود که ناگاه هیاهوی سپاه نزدیک شد و زینب کبری سراسیمه نزد برادر دوید و گفت برادر مگر هیاهوی سپاه را نمی‌شنوی که نزدیک رسیده است؟ امام علیه‌السلام سر از روی زانو برداشت و گفت هم‌اکنون رسول خدا را بخواب دیدم که به من گفت تو نزد ما میائی، زینب با شنیدن این سخن از برادر لطمه به صورت زد گفت ای وای، امام فرمود: لیس لك الویل (صفحه ۱۰۵) خواهرم وای بر تو نیست آرام باش خدا ترا رحمت کند، در این موقع عباس بن علی علیهما‌السلام رسید و گزارش نظامی به عرض رسانید و گفت: «یا اخی قد اتاک القوم» آقا دشمن رسیده است چه باید کرد امام برخواست و فرمود: یا عباس اربک بنفسی انت برادرم عباس - جانم به قربانت - خود سوار شو پیرس که چرا در این موقع حمله کرده‌اند و چه پیشامدی به تازگی روی داده است؟ عباس با بیست نفر سوار از جمله زهیر بن قین و حبیب بن مظهر امدی در مقابل سپاه دشمن رفتند و پرسیدند که سبب حمله‌ی ناگهانی چیست؟ گفتند دستوری از امیر ما رسیده است که باید هم‌اکنون تسلیم شوید، یا با شما جنگ کنیم، عباس گفت شتاب نکنید تا من خدمت اباعبدالله برسم و مطلب را به عرض امام برسانم، همراهان عباس در جلو سپاه دشمن ماندند و ایشان را موعظه می‌کردند تا عباس نزد برادر آمد و مطلب را به عرض رسانید، امام فرمود برگرد و اگر توانستی تا بامداد فردا برای ما مهلت بگیر، باشد که ما امشب برای پروردگار خود نماز بخوانیم و دعا کنیم و در پیشگاه پروردگار آرزوهایمان را بخوانیم، خدا می‌داند که من نماز خواندن و قرآن خواندن و زیاد دعا کردن و استغفار کردن را دوست دارم. به هر صورتی بود آن شب را به امام و یاران امام تا بامداد فردا مهلت دادند و امام هم از این فرصت کوتاه استفاده کرد و خود را برای شهادت آماده ساخت، و یاران خود را بار دیگر امتحان کرد تا اگر کسی تاکنون از عاقبت این قیام بی‌خبر مانده است اکنون بداند که جز شهادت و فداکاری را برای رادمردان از جان گذشته خالی نگذارد. امام چهارم زین‌العابدین علی بن‌الحسین علیهما‌السلام که در این سفر همراه پدر بود، می‌گوید هنگامی که پدرم نزدیک شب یاران خود را فراهم ساخت و در انجمن ایشان سخن می‌گفت، با اینکه من مریض بودم نزدیک وی رفتم تا گفتار وی را بشنوم پس شنیدم که با

یاران خود چنین می گفت: این خطبه را خطیبی ایراد می کند که با کمتر از صد نفر، گرفتار بیش از بیست هزار دشمن شده است و مهلت او هم تا بامداد فردا بیش نیست و نیک می داند که مرد تسلیم شدن و بیعت کردن و زیر بار فرومایگان رفتن نخواهد بود و نیک می داند که (صفحه ۱۰۶) دشمن هم دست از وی برنخواهد داشت و کار وی با دشمن جز با جنگ و نبرد فیصله نخواهد یافت و با این ترتیب شهادت خود و یارانش بدست مردم عراق که برای کشتن وی فراهم آمده اند قطعی است، اما با کمال اطمینان روحی و قدرت قلب و آرامش خاطر با یاران خویش سخن می گوید و به آنان تذکر می دهد که فردا روز شهادت است و اصرار می ورزد که هریک از شما دست یکی از اهل بیت مرا بگیرید و از این ورطه بیرون روید و آنگاه در شهرهای خود پراکنده شوید تا خدا به شما گشایش دهد. چه این مردم مرا تعقیب دارند و اگر بر من دست یافتند به دیگری کاری ندارند. امام خطبه خود را چنین آغاز کرد: «خدا را به نیکوترین وجهی سپاسگزارم، و در عافیت و گرفتاری او را ستایش می کنم، خدایا تو را سپاس می گزارم که ما را به پیامبری سرفراز کردی، و قرآن را به ما آموختی و ما را در دین و احکام آن فقه و دانا ساختی، و برای ما گوشها و دیده‌ها و دلها قرار دادی، و ما را از آلودگی شرک برکنار داشتی، پس ما را شکر گزار نعمتهایت قرار داده، راستی که من اصحابی باوفاتر و بهتر از اصحاب خود و خویشانی نکوکارتر و مهربانتر از خویشان خود نمی شناسم، خدا همه تان را جزای خیر دهد، گمان می کنم که روز نبرد ما با این سپاه رسیده من همه را اذن رفتن دادم و آزاد گذاشتم، همگی بدون منع و حرج راه خود را در پیش گیرید و از این تاریکی شب استفاده کنید. شیخ مفید و طبری و ابوالفرج و ابن اثیر که این خطبه را نقل کرده اند هیچ نوشته اند که در این موقع کسی از اصحاب رفته باشد. رفتنیها پس از رسیدن خبر شهادت مسلم و هانی و قیس بن مسهر و عبدالله بن بقطر در همان بین راه متفرق شده بودند و دست غیب، بر سینه‌ی نامردان زده بود و از حریم قدس ابا عبدالله علیه السلام دور شده بودند و مورخان بزرگ بعد از خطبه‌ی شب عاشورای امام جز اظهار فداکاری و پایداری از یاران امام چیزی نوشته اند همگی می نویسند که چون خطبه‌ی امام به پایان رسید و اصرار ورزید که مرا تنها بگذارید و همه تان به سلامت از این گرفتاری برهید، پیش از همه‌ی یاران وی برادران و فرزندان و برادرزادگان امام و پسران عبدالله بن جعفر و پیش از همه شان عباس بن امیر المؤمنین همصدا گفتند چرا برویم برای اینک بعد از تو زنده بمانیم خدا چنان روزی را پیش نیاورد که تو کشته شوی و ما زنده باشیم. (صفحه ۱۰۷) سپس امام علیه السلام رو به فرزندان عقیل کرد و گفت ای فرزندان عقیل شما را همان کشته شدن مسلم بس است شما را آزاد گذاشتم بروید، گفتند سبحان الله مردم چه خواهند گفت اگر ما بزرگ و سرور خود را و بهترین عموزادگان خود را بگذاریم و برویم و همراه ایشان تیر و نیزه و شمشیری به کا نبریم و ندانیم که کار آنها با دشمن به کجا رسید به خدا قسم چنین کاری نخواهیم کرد بلکه جان و مال خانواده‌ی خود را در راه خدا و یاری تو می دهیم و همراه تو می جنگیم تا ما هم به سرفرازی شهادت برسیم، زشت باد آن زندگی که پس از تو بی تو باشد. آنگاه مسلم بن عوسجه برخاست و گفت: ما اگر دست از یاری تو برداریم و تو را تنها بگذاریم عذر ما نزد خدا چه خواهد بود؟ به خدا قسم نمی روم و از تو جدا نمی شوم تا نیزه‌ی خود را در سینه‌ی دشمنان تکوبم و تا بتوانم شمشیر خود از از خونشان سیراب کنم، و آنگاه که هیچ سلاحی در دست من نباشد که با ایشان بجنگم سنگبارانشان کنم، به خدا قسم که ما دست از تو بر نمی داریم تا خداوند بداند که در نبودن پیغمبرش حق فرزند او را رعایت کرده ایم، به خدا قسم اگر بدانم که من کشته می شوم و سپس زنده می شوم و آنگاه مرا به آتش می سوزانند و سپس زنده می شوم و آخر خاکستر مرا به باد می دهند و هفتاد مرتبه به این صورت می میرم و زنده می شوم از تو جدا نخواهم شد تا در راه تو جان دهم و چرا این کار را نکنم با آنکه یکبار کشته می شوم و پس از آن برای همیشه سرفراز و سعادت مند و سربلند خواهم بود، چون سخنان مسلم بن عوسجه به پایان رسید زهیر بن قین بجلی برخاست همان مردی که روزی مخالف ابا عبدالله بود و در بین راه عراق از امام دوری می گزید و نمی خواست که اصلاً با وی ملاقات کند، اما چه باید کرد که خدا می خواست که زهیر در راه او به همراه امام به شهادت رسد و تا ابد سرفراز باشد و نام نیک افتخار آمیز او زینت بخش تاریخ عاشورا شود. زهیر برخاست و گفت به خدا قسم دوست دارم که کشته شوم و سپس زنده شوم و

آنگاه دیگر بار کشته شوم تا هزار بار و این وسیله‌ای باشد که خدا تو را و جوانان اهل بیت تو را حفظ کند و شما زنده بمانید. دیگران هم در این حدود سخنان ابراز داشتند و امام درباره‌ی آنان دعای خیر کرد و (صفحه ۱۰۸) به خیمه‌ی خود بازگشت. امام چهارم می‌گوید: شبی که پدرم در بامداد آن به شهادت رسید بیمار بودم و عمه‌ام زینب از من پرستاری می‌کرد در این حال پدرم در خیمه‌ی مخصوص خود خلوت کرد و تنها جَوْن بن جَوْن غلام سابق ابوذر غفاری با وی بود و شمشیر پدرم را دست‌کاری می‌کرد و اصلاح می‌نمود و پدرم می‌فرمود: یا دهراف لک من خلیل کم لک بالاشراق والأصیل من صاحب و طالب قتیل والدهر لا یقنع بالبدیل و انما الأمر الی الجلیل و کل حی سالک سیلی دو بار یا سه بار شعرها را تکرار کرد و من فهمیدم چه می‌گوید و بر مراد پدرم وقوف یافتم، مراد اباعبدالله از این اشعار اشاره به پایان رسیدن دنیا و بی‌وفائی و بی‌مهری آن بود که روزی مانند دوستی مهربان به روی انسان می‌خندد و و مردمی را فریفته‌ی قیافه‌ی مساعد خویش می‌سازد چنانکه گوئی همیشه بر وفق مراد خواهد گذشت، اما ناگهان قیافه‌ی خود را تغییر می‌دهد از بی‌مهری و بی‌وفائی دم می‌زند و کامی را که روزگاری با شهد خویش شیرین داشته است با شرننگ خود تلخ می‌سازد و دوستان و یارانی را که گمان می‌شد همیشه دوست خواهند بود و در اوضاع مساعد دم از ارادتمندی و دوستی و یگانگی می‌زدند همه را می‌راند، بلکه بسیاری از همان دوستار را به صورت دشمنانی خونخوار و جنگجو در مقابل انسان قرار می‌دهد. کسی نمی‌داند که فردا چه بر سر او خواهد آمد و عزت و قدرت و سلامت را که به او داده‌اند کی از او خواهند گرفت: چه کسی بود که در بازی با روزگار خود را نباخت؟ کدام زورمند بود که نسیم حوادث تاب و توانش را نساخت؟. امام علیه‌السلام ضمن اشعار خود می‌گوید که در بامداد پسین فردا چه مردانی به شهادت می‌رسند، حوادث روزگار را می‌توان از خود به دیگری حواله کرد و دیگری را به جای خود در مسیر حوادث ایام گذاشت. پایان کار بدست خداست، هر زنده‌ای باید این راه را طی کند، نه تنها من و یاران من امروز با قیافه‌ی نامساعد روزگار روبرو شده‌ایم، بلکه دنیا در مقابل هرکسی روزی چنان قیافه‌ای خواهد گرفت. امام چهارم می‌گوید: مقصود پدرم را فهمیدم که از شهادت خویش خبر می‌دهد و (صفحه ۱۰۹) گریه راه گلوی مرا گرفت اما خود را ضبط کردم و خاموش ماندم و دانستم که بلا نازل شده است، اما عمه من زینب همانچه را من شنیدم شنید و چون آن زن بود و زنان عادتاً رقت قلب دارند و بی‌تابی می‌کنند نتوانست خود را ضبط کند و از جای برخاست و همچنان بی‌چادر و روپوش نزد برادر رفت و گفت وای از بی‌برادری، کاش که پیش از این مرده بودم. امروز است که بی‌مادر و بی‌پدر و بی‌برادر می‌شوم، ای جانشین گذشتگان و ای پناه باقی‌ماندگان، امام خواهرش را نگران و پریشان دید و فرمود: «یا اخیة لا یدهبین بحلمک الشیطان». می‌توانم بگویم این گفتار امام درس است برای خواهرش زینب درسی که او را برای آینده‌ی دشوار کوفه و شام آماده می‌سازد. درسی که رهبری این قیام را پس از شهادت امام تا بازگشتن اهل بیت به مدینه در عهده‌ی زینب قرار می‌دهد، و این امانت الهی را به او می‌سپارد، امام فرمود: خواهر جان مبادا شیطان حلم تو را ببرد، یعنی خود را بشناس و از شخصیت خود و ارزشی که در این قیام عظیم برای تو قائل شده‌اند فراموش نکن، کاری که تو باید انجام دهی از کاری که من انجام می‌دهم آسانتر نیست و تنها با عظمت روحی و شخصیت و معنویتی که از تربیتهای علی و فاطمه کسب نموده‌ای و از آن پدر و مادر به میراث برده‌ای می‌توانی این وظیفه را به انجام رسانی، اگر بخواهی امشب با شنیدن اشاره‌ای به شهادت برادر بی‌تابی کنی و در مقابل یک سخن تأثرانگیز خود را ضبط نکنی، کی می‌توانی خواهرم ماجرای فردا را بینی و تحمل کنی؟ و در عین حال با شکیبائی و بزرگی روح در بازار کوفه در پایتخت کشور اسلامی یعنی دمشق سخنرانی کنی و ناگفته‌ها را بگوئی و نهفته‌ها را آشکار سازی و پرده از روی نیرنگهای دشمنان اهل بیت برگیری و در مرکز خلافت و حکومت آل‌ابی سفیان مردم را به حقایق امر متوجه سازی و نقشه‌ی تبلیغات ناروای آنها را با یکی دو سخنرانی، نقش بر آب سازی. امام این درس کوتاه و در عین حال پرمعنی را به خواهر داد و خودش هم متأثر شد و اشک در چشمان وی حلقه زد و فرمود چه کنم خواهد می‌بینی چه وضعی پیش آمده است، می‌بینی چه سپاهی برای کشتن من فراهم آمده‌اند، زینب سخنانی تأثرانگیز گفت و لطمه به صورت زد و گریبان چاک زد و بیهوش افتاد، امام خواهر را به (

صفحه ۱۱۰) هوش آورد و با زبان ثبات رأی و استقامت و پایداری را با تفسیر بیشتری تکرار کرد و گفت: خواهر جان آرام باش تقوی را از دست مده شکیبایی را فراموش مکن مگر نه آن است که اهل زمین می‌میرند، اهل آسمانها باقی نمی‌مانند و هر چیزی می‌میرد به جز خدایی که مردم را به قدرتش آفریده است و روزی همه‌ی آنان را زنده می‌کند و خود یگانه و نهانست، خواهر جان جد من بهتر از من بود، پدرم بهتر از من بود، مادر و برادرم بهتر از من بودند، و بر هر مسلمان است که از رسول خدا پیروی کند. امام بعد از این گونه تسلیتها فرمود: خواهر جان تو را قسم می‌دهم و به این قسم عمل کن در مصیبت من گریبان پاره مکن، روی مخراش، و او یلا مگو. شب عاشورا سپری شد شبی که دیگر در تاریخ بشریت قابل تکرار نیست. چه شخصیت‌هایی که در آن شب در راه خدا تن به شهادت داده بودند و انتظار بامداد را می‌کشیدند تا دین خود را نسبت به رسول خدا و امیرالمؤمنین ادا کنند و دیگر قابل تکرار نیستند، روزگار کی تواند چنان شخصیت‌هایی را دوباره به حضور آورد و شرایطی که این شخصیتها در آن شرائط پیدا شده‌اند و تا آن حد تکامل یافته‌اند دیگر تکرارپذیر نیست، یعنی اگر دوباره قرآنی نازل شود و پیغمبری به عظمت خاتم انبیاء صلی الله علیه و آله و سلم مبعوث شود و پدر و مادری مثل علی و فاطمه موجود آید و محیطی مانند محیط زندگی اهل بیت عصمت علیهم السلام فراهم گردد و شرایط پیدایش هفده نفر جوانان بنی‌هاشم که به گفته‌ی امامشان در روی زمین برای آنها ماندی نبود، همه‌اش فراهم شود و موجبات ظهور مردانی مانند حیب بن مظهر اُسدی و دیگر یاران اباعبدالله بوجود آید و علاوه چنان خطری که در آن تاریخ از ناحیه‌ی بنی‌امیه برای اسلام بوجود آمده بود اسلام را تهدید کند و از هر جهت اوضاع مساعد و نامساعد با همان وضعیت سال شصت و یک هجرت تکرار شود در این صورت شب عاشورا و شب یازدهم محرم چنان قابل تکرار خواهد شد. شب عاشورای امام و یاران وی به نماز و استغفار و دعا و تفریح سپری شد و بامداد روز پر افتخار آنان فرارسید، شیخ مفید در کتاب ارشاد و طبری در تاریخ می‌نویسند که امام علیه‌السلام بعد از نماز صبح صفوف یاران خود را که سی و دو نفر سواره و چهل نفر پیاده بودند مرتب ساخت زُهر بن قَین را فرماندهی میمنه، و حیب بن (صفحه ۱۱۱) مظهر را فرماندهی میسره قرار داد، پرچم را هم بدست برادرش عباس سپرد. عمر بن سعد نیز در بامداد آن روز صفوف لشکر خویش را مرتب ساخت فرماندهی میمنه را به عمرو بن حجاج زبیدی، فرماندهی میسره را به شمر بن ذی‌الجوشن، فرماندهی سوارگان را به عزره بن قیس احمسی، فرماندهی پیادگان را هم به شیبث بن ربیع و پرچم را دست غلام خود داد، امام علیه‌السلام روز عاشورا چندین بار در مقابل مردم سخن گفت و خطبه خواند اما روز خود را با دعا شروع کرد و پیش از آنکه خطبه‌ای بخواند یا با دشمن سخنی بگوید صدای خویش را به راز و نیاز برداشت و توفیق و هدایت و ارشاد را از خدا می‌خواست، دعای امام و خطبه‌های امام همه‌اش در نهایت فصاحت و بلاغت و رسائی سخن ایراد شده است، و از روحی آرام و مطمئن و نیرومند که گوئی همه‌ی این سپاه دوستان و ارادتمندان اویند و برای یاری وی فراهم شده‌اند، حکایت می‌کند، با اینکه این خطیب و این سخنران می‌داند که بعد از این خطابه‌ها و سخنرانیها او را می‌کشند و با سی هزار سر نیزه بر او می‌تازند، خطیبی که تشنه است و قطره آبی در اختیار او نیست که لب تر کند، خطیبی که می‌داند زنان و فرزندان او ساعتی بعد بدست دشمنان گستاخ و بی‌عاطفه اسیر می‌شوند، خطیبی که قطعاً غذای کافی نخورده است و گرسنه است هر چند روز عاشورا روی حمیت و فتوت اظهار گرسنگی نکرد و فقط اظهار تشنگی می‌کرد، امام سجاد گفت پسر دختر پیغمبر را کشتند در حالی که لبش تشنه و شکمش گرسنه بود، راستی عجیب است خطیبی تشنه خطیبی گرسنه سخنرانی در مقابل چندین هزار دشمن که برای کشتن وی آماده‌اند سخنوری که از هر جهت موجبات ناراحتی و نگرانی و پریشانی خاطر او فراهم است، اما با این وضع سخن بگوید، فصیح بگوید، با کمال آرامش روحی و اطمینان خاطر و قوت قلب بگوید، محکم و متقن سخن بگوید، کمتر اظهار بیچارگی و دل‌شکستگی و فروتنی کند، هرچه یاران او کشته شوند و اطراف او خالی تر شود سخنش بیشتر اوج بگیرد، قدرت روحی او بیشتر جلوه کند، آرامش خاطر او بیشتر خود را نشان دهد، در کجای تاریخ بشر می‌توان این چنین خطیب و سخنوری پیدا کرد؟ خطیب پر و بال شکسته‌ای، خطیب بی‌کس و تنهائی که وضع موجود در وضع خطابه‌ی او هیچ تأثیر نکند و آن

همه موجبات ناراحتی و نگرانی و (صفحه ۱۱۲) پریشانی آرامش روحی او را به هم نزنند، نگرانی پیدا نکند، اضطراب و تشویش خاطر بر او چیره نگردد. بامداد عاشورا سواران دشمن به سوی امام حمله بردند امام دست به دعا برداشت و فرمود: «اللهم انت ثقتی فی کل کرب و انت رجائی فی کل شدۀ و انت لی فی کل امر نزل بی ثقه و عده کم من هم یضعف فیہ الفؤاد و تقل فیہ الحیلۀ و یخذل فیہ الصدیق و یثمت فیہ العدو، انزلته بک و شکوته الیک رغبۀ منی الیک عمن سواک ففرجته عنی و کشفته فأنت ولی کل نعمۀ و صاحب کل حسنۀ و منتهی کل رغبۀ». پروردگارا در هر گرفتاری محل وثوق و اعتماد من تویی و در هر سختی به تو امیدوارم، در هر مشکلی که برای من پیش آید تنها وسیله و چاره‌ی من تویی، چه بسیار گرفتاری و پریشانی که دل را ناتوان می‌ساخت و چاره‌ای برای آن در دست نبود، دوستان یاری نمی‌کردند و دشمنان زبان به شماتت می‌گشودند، اما چون امید خود را از غیر تو بریدم تنها چاره‌ی آن را از تو خواستم به من فرج و گشایش دادی و آن مشکل را از من دور ساختی، هر نعمت و نیکی از تو به ما می‌رسد و همه چیز را باید از تو خواست. سپس امام علیه‌السلام بر شتر خود سوار شد و با صدایی هرچه رساتر که بیشترشان می‌شنیدند فریاد کرد ای مردم عراق گفتارم را بشنوید و در کشتنم شتاب نوزید تا شما را به آنچه بر من واجب است موعظه کنم و عذر خود را در آمدن به عراق بازگویم آنگاه اگر عذر مرا بپذیرید و سخنم را باور کردید و از راه عدل و انصاف با من رفتار نمودید، راه خوشبختی خود را هموار ساخته‌اید و شما را بر من راهی نباشد، و اگر هم عذر مرا نپذیرفتید و از راه عدل و انصاف منحرف شدید، کشتن من پس از این باشد که پشت و روی این کار را با دیده‌ی تأمل بنگرید و از روی شتابزدگی و بی‌فکری به چنین کاری بزرگ دست نبرید، پشتیبان من خدائی است که قرآن را فرستاده است، خدا بندگان شایسته‌ی خویش را سرپرستی می‌کند، چون سخن امام به اینجا رسید آواز گریه و شیون از خواهران و دختران که صدای وی را می‌شنیدند بلند شد پس به برادرش عباس و پسرش علی، گفت بروید و این زنان را خاموش کنید که پس از این گریه بسیار خواهند کرد، و چون صدای پرده‌نشینان حریم عصمت و طهارت آرام (صفحه ۱۱۳) شد، خدا را سپاس گفت، و بر فرشتگان و پیامبران خدا درود فرستاد. از هر سخنوری که پیش از وی بوده است یا پس از وی باید شیواتر و رساتر سخن گفت، و مردم کوفه را مخاطب ساخت و گفت ای مردم مرا بشناسید ببینید که من که هستم؟ آنگاه به خود آئید و خود را ملامت کنید و نیک بیندیشید که آیا کشتن و پامال کردن حرمت من برای شما جایز است، مگر من دختر زاده‌ی پیامبر شما نیستم؟ مگر وصی پیغمبر شما و عموزاده‌اش و نخستین کسی که به خدا ایمان آورده و رسول او را در آنچه خدا آورده بود تصدیق کرد، پدر من نیست؟ مگر حمزه بن عبدالمطلب سیدالشهداء عموی پدرم نیست؟ مگر جعفر بن ابوطالب همان شهیدی که دو بال دارد و با فرشتگان خدا پرواز می‌کند عموی من نیست؟ مگر شنیده‌اید که رسول خدا درباره‌ی من و برادر من گفته است که این دو پسر من دو آقای جوانان بهشتی‌اند؟ اگر مرا در نقل این حدیث راستگو بدانید و آنچه می‌گویم حق است چه بهتر، به خدا قسم از روزی که دانسته‌ام خدا دروغگو را دشمن دارد دروغ نگفته‌ام، و اگر هم گفتار مرا باور ندارید و مرا تکذیب می‌کنید هنوز کسانی از اصحاب خدا در میان شما هستند که اگر از آنان پرسید به شما خواهند گفت. از جابر بن عبدالله انصاری، یا ابوسعید خدری، یا سهل بن سعد ساعدی، یا زید ابن ارقم، یا انس بن مالک پرسید تا شما را خبر دهند که خود این سخن را از رسول خدا درباره‌ی من و برادرم شنیده‌اند، آیا همین حدیث کافی نیست که شما را از کشتن من بازدارد، سپس فرمود که اگر در این حدیث شبهه‌ای دارید، آیا می‌توانید در اینکه من پسر دختر پیغمبر شمایم شبهه کنید، به خدا قسم در میان مشرق و مغرب از شما و غیر شما پسر دختر پیغمبری جز من نیست، راستی بگوئید که آیا کسی از شما را کشته‌ام و خون او را می‌خواهید؟ مالی از شما برده‌ام و آن را مطالبه می‌کنید؟ یا جراحی بر شما وارد کرده‌ام و برای تلافی آن قیام کرده‌اید؟ هرچه امام از اینگونه سخنان گفت پاسخی نشنید و کسی در مقام جواب برنیامد، ناچار کسانی را نام برد و روی سخن را به آنها کرد و فرمود ای شبت بن ربیع و ای حجار بن ابجر و ای قیس بن اشعث و ای یزید بن حارث مگر شما خود به من نامه نوشته‌اید که میوه‌ها رسیده است و زمینها سبز و خرم شده؛ و سپاهیان عراق برای جان‌نثاری تو آمده‌اند پس هرچه زودتر رهسپار شو؟

صفحه ۱۱۴) طبری می‌نویسد که در جواب امام گفتند: ما نامه‌ای نوشته‌ایم و از آنچه می‌گوئی بی‌خبریم. راستی پستی و ناجوانمردی بشر به کجا می‌رسد که همان مردمی که امام خود را با نامه‌های فراوان فراخوانده‌اند و آن نامه‌ها را امضا کرده‌اند با کمال بی‌شرمی در پاسخ وی بگویند که ما نامه‌ای نوشته‌ایم و دعوتی نکرده‌ایم. در اینجا یکی از این عنصرهای فرومایه را به شما شنوندگان محترم معرفی می‌کنم تا ببیند که کار بشر در بی‌ارادگی و دنیاپرستی و بوقلمون صفتی به کجا می‌رسد، و ببیند که مردمی واقعاً می‌توانند هر بامداد در قیافه‌ای جز آنچه دیروز بوده‌اند در میان اجتماع ظاهر شوند و روزی برای خدا و روزی بر خدا شمشیر بکشند و روزی یار علی علیه السلام باشند و روزی دشمن او؛ روزی کشنده‌ی امام حسین علیه السلام باشند و روزی خونخواه او، شبث بن ربعی یعنی همین مردی که اکنون یکی از فرماندهان سپاه عراق است و از کشندگان امام حسین علیه السلام، روزی مؤذن سجاح بود و هنگامی که این زن در میان قبیله‌ی بنی‌تمیم ادعای پیغمبری کرد شبث مؤذنی او را قبول کرد، و آنگاه که کار سجاح به رسوائی کشید شبث اسلام آورد، و در موقع کشته شدن عثمان در کشتن وی دست بکار بود، سپس از اصحاب علی علیه السلام به شمار آمده، بعدها بر همان علی ابن ابیطالب خروج کرد و در ردیف دشمنان وی قرار گرفت و همراه خوارج بود، روزی هم از خارجی بودن توبه کرد و کنار رفت در سال ۶۱ هجری در کشتن امام و یاران وی شرکت داشت و از افراد مؤثر در این امر بود، روزی هم که مختار بن ابی‌عبید ثقفی به خونخواهی امام علیه السلام قیام کرد شبث که خود از کشندگان امام بود در انتقام گرفتن از کشندگان امام با مختار همکاری و همراهی داشت، بعداً رئیس پلیس کوفه شد، در کشتن مختار بن ابی‌عبید نیز دست داشت و در حدود سال ۸۰ هجری درگذشت. چنین مردمی که کمتر بهره‌ای از معنویت و روحانیت ندارند کجا می‌توانند از روح ملکوتی حسین بن علی استفاده کنند، و کجا ممکن است که از انعکاس شعاعهای نفس مطمئنهی امام در نفوس بی‌استعداد تباہ شده‌ی خود بهره‌مند گردند، سخن امام علیه السلام در مقابل اینان به اینجا رسید که گفت نه به خدا قسم مانند بیچارگان و فرومایگان دست بیعت به اینان نمی‌دهم، و چون بندگان از میدان نبرد با زورگویان نمی‌گریزم، و از شر شما مردم و هر متکبری که ایمان بروز حساب (صفحه ۱۱۵) نیاورده است به پروردگار خویش پناه می‌برم، تدریجاً مقدمات شروع جنگ فراهم شد و عمر بن سعد تیری به کمان گذاشت به سوی سپاه اباعبدالله رها کرد و گفت نزد امیر ابن‌زیاد شاهد باشید که من پیش از همه جنگ را شروع کردم، جنگ تا حدود ظهر به شدت ادامه داشت و بیشتر اصحاب امام به شهادت رسیدند و امام نماز ظهر را با بقیه‌ی اصحاب خود به صورت نماز خوف یعنی دو رکعت به جای آورد، و بعد از نماز جنگ همچنان ادامه یافت تا آنکه از جوانان بنی‌هاشم کسی باقی نماند و آنان هم یکی پس از دیگری به شهادت رسیدند و حتی پسران خردسال و شیرخوارگان هم فیض شهادت را یافتند، و تدریجاً همان ساعتی فرارسید که جریان تاریخ اسلام را تغییر داد و در نخستین صفحات تاریخ افتخار شهادت را برای اینان نوشت. قطعاً همین طور است و روزی مانند روز حسین بن علی نیست و سلام علیه یوم ولد و یوم یموت و یوم بیعت حیا. کسانی که روز عاشورا همراه امام علیه السلام به شهادت رسیده‌اند به تحقیق معلوم نیست که چند نفر بوده‌اند. امام مشهور آن است که هفتاد و دو نفر به شهادت رسیده‌اند. طبری می‌نویسد که از اصحاب امام حسین هفتاد و دو نفر به شهادت رسیدند. شیخ مفید می‌نویسد که عمر بن سعد در همان روز عاشورا سر امام علیه السلام را نزد عبیدالله بن زیاد فرستاد و دستور داد که سرهای شهدای اصحاب و اهل بیت را جدا کردند و همه‌ی آنها هفتاد و دو سر بود. در زیارت ناحیه‌ی مقدسه نیز که در اقبال سید بن طاووس نقل شده است نام هفتاد و دو نفر از شهدا ذکر شده است، و این زیارت که تاریخ صدور آن از ناحیه‌ی مقدسه سامراء سال دویست و پنجاه و دو می‌باشد باید از ناحیه‌ی مقدسه‌ی امام حسن عسکری علیه السلام شرف صدور یافته باشد نه از ناحیه‌ی مقدسه‌ی امام زمان علیه السلام، چه در این تاریخ یعنی سال دویست و پنجاه و دو هنوز امام زمان تولد نیافته بود، و هشت سال دیگر یعنی تا سال دویست و شصت هجری پدرش امام یازدهم علیه السلام زنده بود، در این زیارت نام هفده نفر شهدای بنی‌هاشم و سپس نام پنجاه و پنج نفر شهدای اصحاب ذکر شده است، راستی باید در کار این هفتاد و دو نفر بیشتر دقیق شد و به این منوال پاسخ داد که چگونه

این جمعیت کم توانستند این (صفحه ۱۱۶) نهضت عظیم زنده‌ی جاوید را بوجود آورند، اگر حسین و یاران او هدف دنیوی می‌داشتند و مانند بسیار از افراد عادی مردم در راه یک هدف مادی کشته می‌شدند امکان‌پذیر نبود که در دنیا این عظمت را بدست آورند، به علاوه قیافه‌ی خود این قیام نشان می‌دهد که قیامی مادی و آلوده باغراض دنیوی و شخصی نیست، اهمیتی که این قیام در تاریخ اسلام بلکه تاریخ دنیا پیدا کرد برای همان بود که پیش از این گفته شد و شرح داده شد. برای آن بود که اوضاع و احوال جهان اسلام آن روز برای امام ایجاد وظیفه کرد و چنان تشخیص داد که باید پیا خیزد و از جان خویش بگذرد و حفظ اسلام را وابسته به همین قیام دانست. امام حسین علیه‌السلام در راه یک هدف عالی قیام کرد. در راه اینکه یزید بر سر کار نباشد و او بر سر کار باشد قیام نکرد. یعنی نه طرفدار شخص خود بود و نه دشمن شخص یزید طرفدار حق بود به هر صورتی و در هر قیافه‌ای که ظاهر می‌شد، در مقابل باطل قیام کرد، چه یزید در رأس آن باشد یا دیگری، این هفتاد و دو نفر که با شخص امام هفتاد و سه نفر می‌شوند برای آن قیام کردند که دین در تاریخ زنده بماند و اگر چنین نبود به همان نتیجه هم نمی‌رسیدند، برای آن قیام نکردند که گناهانشان آمرزیده شود و حساب اینان از مردمی که عمری گناه می‌کنند جداست، نه آنکه ثروتها از مال حرام می‌اندوزند و سپس با یک کربلا رفتن یا مکه رفتن همه را درست می‌کنند و قسمتی از آن مالهای حرام را هم وقف می‌کنند تا اینکه خدا از قسمتهای دیگر صرف نظر کند، این هفتاد و دو نفر اغلب نه گنهکار بودند و نه بزهکار، رهبر این قیام که امام علیه‌السلام باشد معصوم بود و از هر گناه کوچک یا بزرگ در تمام عمر برکنار. جوانان بنی‌هاشم هم مردانی با تقوی بودند و مقامی در حدود عصمت داشتند، اصحاب امام هم در عبادت و تقوی و دینداری برگزیدگان زمان خود بودند، آیا اینان چنانکه بسیار از مردم گمان کرده‌اند به مقام شهادت رسیدند تا سنگری برای گنهکاران امت باشند، یعنی اگر پیش از این مسلمانان یا شیعیان با ناراحتی و نگرانی گناه می‌کرده‌اند پس از شهادت امام علیه‌السلام و یارانش خاطرشان آسوده باشد و با اطمینان کامل هر چه می‌توانند گناه کنند و هر چه می‌توانند مردم را فریب دهند و از حساب و عذاب خدا هم بیمی به خود راه ندهند که امام حسین علیه‌السلام برای شفاعت گنهکاران کشته (صفحه ۱۱۷) شد، امام به شهادت رسید تا گناه امت بخشیده شود، مردم گناه کردند و گناه خواهند کرد و کفاره‌اش را امام داد و کار درست شد، عیسی علیه‌السلام به دار رفت و مسیحیان گناه کار آسوده شدند، امام حسین هم کشته شد و گناه کاران امت را بیمه کرد. نعوذ بالله این توجیه و این طرز فکر که شاید مورد پسند بیشتر عوام باشد درست نقطه‌ی مقابل هدف واقع امام علیه‌السلام در این نهضت است یعنی او قیام کرد تا مردم بیشتر از خدا بترسند، بیشتر از آثار گناه که در دنیا و آخرت دامنگیر گناه کاران می‌شود برحذر باشند، بیشتر به انجام فرائض مذهبی توجه کنند، قیام کرد تا بساط گناه برچیده شود و دست مردم از منکرات کوتاه گردد، و روحیه‌ی تقوی در مردم زنده شود، پیا خاست تا امر به معروف و نهی از منکر کند، جلو مفساد و معاصی را بگیرد، و ترس از خدا را در دلها قوت دهد، و مردم را به سوی خدا توجه دهد، اثر تربیت قرآن و تعلیمات آن بوجود آید. چنین ملتی است که دروغ نمی‌گوید خیانت نمی‌کند در هر کاری که انجام می‌دهد درستکار است، با شجاعت است، با شهامت است، جز خدا را پرستش نمی‌کند جز به حق تن در نمی‌دهد جز زیر بار قانون و حرف حساب نمی‌رود، امام کشته نشد تا به مردم بگوید که بعد از شهادت من نیازی به راست گفتن و امانت داشتن و عبادت کردن و تحصیل مال حلال و پرهیز از کارهای حرام و رعایت حقوق مردم نیست، من کشته شدم تا شیعیان من از این ناراحتیها آسوده باشند و عمری با آسودگی خیال، گناه می‌کرده باشند، این طرز فکر برای مسلمانان شرم‌آور است و روح مقدس شهدای راه خدا را که تنها در راه مبارزه‌ی با گناه و بی‌دینی به شهادت رسیده‌اند رنج می‌دهد و هیچ امکان‌پذیر نیست که کسی با دوری از خدا به امام نزدیک شود و با خشم پروردگار امام را خشنود سازد، و سهمی از معصیت را برای امام کنار بگذارد، تا خدا نتواند از وی بازخواست کند. مردمی که این طور فکر می‌کنند نه تنها به اسلام و روح نهضت اباعبدالله خیانت کرده‌اند، بلکه می‌توان گفت اینان دستگاهی با سرمایه‌ی شهادت امام در مقابل حلال و حرام خدا و ثواب و عقاب پروردگار به راه انداخته‌اند، بدا به حال مسلمانی که نماز نخواند یا روزه نگیرد یا

حقوق مردم را رعایت نکنند یا به ارتکاب کارهای حرام آلوده گردد، یا از طریق ربا خوردن و کسب حرام زندگی کند و آنگاه دلخوش باشد که من (صفحه ۱۱۸) مرید امام حسینم، از این مسلمانان باید پرسید تو چرا مرید امام حسین شده‌ای که نه تو کارهای امام حسین را خوش داری و نه او کارهای تو را خوش دارد؟ او راست می‌گفت و تو در دستگاه دروغ می‌گوئی، او امانت داشت و تو خیانت می‌کنی، او شب عاشورا را مهلت گرفت تا شبی را به نماز و دعا و استغفار و تلاوت قرآن بگذراند. اما شبهای تو بیشتر به گناه و کارهای ناپسند می‌گذرد، او در راه خدا از هر چه داشت صرف نظر کرد و تو در راه خدا از پیشیزی نمی‌گذری، بسیاری از مردم که مرید امام حسین علیه‌السلام شده‌اند از این رو است که او را نشناخته‌اند و تصور کرده‌اند که می‌شود با یک سلام و تعارف امام را طرفدار خود ساخت، عیناً مثل بسیاری از مردم که بی‌جهت منتظر ظهور امام زمان علیه‌السلام نشسته‌اند و هیچ نمی‌دانند که ظهور امام صرفه‌ی آنها نیست، و آن امامی که آنها تصور می‌کنند هرگز ظهور نخواهد کرد، و آن امامی که ظهور می‌کند، پولها و کارها را بین مریدهای خود تقسیم نخواهد کرد. اگر کسی معنی پیامبری و امامت را نیک بشناسد به این گونه اشتباهات گرفتار نمی‌شود، و برای پیغمبر و امام در مقابل دستگاه خدا حسابی باز نمی‌کند، و می‌داند که بزرگی پیغمبر و امام برپایه‌ی بندگی خدا استوار است و جز از راه بندگی پروردگار نمی‌توان از پیغمبر و امام بهره‌مند شد، امام حسین علیه‌السلام روز عاشورا با آن همه گرفتاری و با آنکه دشمن حاضر نشد جنگ را برای نماز خواندن چند دقیقه‌ای هم تعطیل کند در همان گیرودار جنگ نماز ظهر خود را به جماعت خواند و دو نفر از یاران خود یعنی زهیر بن قین بجلی و سعید بن عبدالله حنفی را فرمود تا پیش روی وی بایستند و سینه‌ها را سپر کنند و جلو حمله‌ی دشمن را بگیرند. تا امام نماز خود را بخواند این امام چگونه راضی می‌شود و چگونه می‌تواند راضی شود که کسی به جای نماز برای وی عزاداری کند و یا باطمینان شفاعت و طرفداری او واجبات را انجام ندهد و حرامها را مرتکب شود، عزاداری امام علیه‌السلام باید مردم را دین‌شناس کند به خدا نزدیک سازد از گناه و معصیت برکنار دارد، علاقه‌ی به دین را در آنان شدیدتر کند، روح توحید را در ایشان زنده کند، بدانند که مجالس عزای اباعبدالله تنها موقعی باعث خشنودی خدا و قبول و موجب اجر و ثواب اخروی است که در حدود بندگی خدای تعالی به انجام رسد و مشتمل بر دروغ و حرامی نباشد، چه خدا را از راه گناه نمی‌توان (صفحه ۱۱۹) عبادت کرد و حرام را نمی‌توان مقدمه‌ی عبادت قرار داد. زیرا خدای متعال عملی را قبول می‌کند که در حدود تقوی به انجام رسد و هر عملی که این طور باشد و مورد قبول پروردگار قرار گیرد در اصلاح نفس انسان اثر دارد و مرحله‌ای انسان را پیش می‌برد، امکان‌پذیر نیست که کاری خوب انجام گیرد و در باطن و روح انسان اثری باقی نگذارد، همان اثر نیک کار نیک است که در مرحله‌ای به صورت ثواب اخروی ظهور می‌کند و تا عمل در روح انسان اثر نیک نگذارد معنی ندارد که دارای ثواب باشد و همچنین تا در روح انسان اثر بد نداشته باشد معنی ندارد که دارای عقاب اخروی باشد، چه در اشتباهند مردمی که کارهایی به ظاهر نیک انجام داده‌اند و کمتر اثری در روح ایشان نداشته است و هیچ آنها را جلو نبرده است، و در همان مرتبه‌ی نازله‌ی روحی که بوده‌اند مانده‌اند و در عین حال گمان می‌کنند که ثوابهایی بی‌شمار برای ایشان آماده است، کارهای خوب باید انسان را تربیت کند و سیر و سلوک دهد و بر صلاح و سلامت باطن انسان بیفزاید و رذائل اخلاق را ریشه‌کن سازد، و به جای آنها فضائل اخلاق را در وجود انسان رشد دهد و نیرومند سازد، و هرگاه این اثرها بر کارهای خوب مترتب نشد باید دانست که آنها کارهای خوب نبوده و برخلاف دستور به انجام رسیده و چه بسا که برخلاف آنچه تصور می‌شده آثار بدی هم در نفس انسان داشته است. «فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملاً صالحاً» و لا حول و لا قوة الا بالله العظیم. (صفحه ۱۲۰)

سخنرانی ۰۵

سخنرانی ۰۵ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باري الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين ابي القاسم محمد و آله الطاهرين. در ماه محرم سال شصت و یک هجری در سرزمین عراق در کنار رودخانه‌ی فرات واقعه‌ای روی داد که در

آن روز به لحاظ تاریخی بسیار جزئی و کوچک و کم‌اهمیت می‌نمود، سپاهی عظیم که از طرف دستگاه خلافت اسلامی اموی تجهیز شده بود جمعیتی را که شماره‌ی آنان به صد نفر نمی‌رسید محاصره کردند و تحت فشار قرار دادند تا برای خلیفه‌ی وقت بیعت کنند و در مقابل امر وی تسلیم شوند، و چون این جمعیت اندک تن به بیعت ندادند و تسلیم نشدند جنگی سخت در گرفت که مدت آن بسیار کوتاه بود و در کمتر از یک روز کار یکسره شد و همه‌ی افراد آن سپاه مختصر کشته شدند، و چنان گمان می‌رفت که این حادثه‌ی تاریخی هم مانند صدها حوادث نظیر آن و مهمتر از آن که در تاریخ بشر روی داده است و می‌دهد در گوشه‌ای از تاریخ ثبت شود و در اثر مرور زمان در ردیف حوادث کهنه و مرده‌ی تاریخ قرار گیرد. هنگام وقوع این حادثه وضع زندگی مسلمانان جریان عادی خود را از دست نداده بود و هرکس بکار روزانه‌ی زندگی خود سرگرم بود، کسبه‌ی مسلمان بکار و کسب خود مشغول بودند، مسجدهای مسلمین دایر بود و نمازها به جماعت برگزار می‌شد و خطیبان اسلامی در بالای منبر سخن از حلال و حرام، بهشت و دوزخ، ثواب و عقاب و دیگر موضوعات مذهبی می‌گفتند، تنها فصلی که در میان نبود بحث در پیرامون این حادثه‌ی به ظاهر بی‌اثر و زودگذر بود، تنها دستگاه خلافت بود که به دو منظور جریان (صفحه ۱۲۱) این واقعه را آن هم به اجمال و ابهام به نواحی کشور اسلامی آن روز گزارش داد یکی آنکه مردم از کشته شدن سران نهضت مخالف دستگاه خلافت آگاه شوند و از پیشامدی که برای ایشان شده است عبرت بگیرند و دیگر نظائر این قیام تکرار نشود، دیگر آنکه دستگاه خلافت خود را در این جریان محق و بی‌گناه نشان دهد و سران قیام را مردمانی ماجراجو و فتنه‌انگیز - و هرچند حسین بن علی علیه‌السلام در رأس آنان قرار گرفته باشد - برخلاف حق و زورگو معرفی کند، نه تنها دستگاه خلافت بنی‌امیه و هواخواهانشان بلکه حتی بیشتر مسلمانان آن روز جریان حادثه را به نفع کشندگان امام حسین علیه‌السلام تعبیر می‌کردند و تصور می‌شد که نه تنها اینان به شهادت رسیدند بلکه دیگر کسی از اهل بیت و جز آنان یارای مخالفت با یزید را نخواهد داشت و دل‌های جریحه‌دار از شهادت امام هم پس از اندک زمانی در اثر مرور زمان التیام خواهد یافت. اینان نمی‌دانستند که این فاجعه‌ی چند ساعته در اثر جوهر خالص حقیقی که در بردارد و در اثر انطباق کامل بر واقعیات عمیق مبارزه‌ی حق و باطل، با گذشت زمان بر وسعت و عظمت و تأثیرات روزافزون آن افزوده خواهد شد. در تاریخ وقوع این حادثه فقط چند نفری از اهل بیت عصمت و طهارت بودند که می‌توانستند این واقعه را ارزیابی کنند و از آثاری که بعد از این در میان مسلمانان و در تاریخ اسلام خواهد داشت سخن بگویند و مردم را از اشتباهی که بدان گرفتارند تا اندازه‌ای بیرون آورند، و همین چند نفر بودند که توانستند با سخنان خود پرده از روی خبط دستگاه خلافت و اشتباه مردم بردارند و مردم را متوجه کنند که این شهیدان آرام خفته روی خاک با دشمن چه کرده‌اند و این سرهای بریده روی نی در آینده‌ی تاریخ چه غوغائی پیا خواهند کرد، اینان بودند که به عنوان اسیری به این شهر و به آن دیار رفتند و مسیر فکری مردم را تغییر دادند و ساحت مقدس شهیدان خود را از هرگونه اندیشه‌ای جز اندیشه‌ی حق و سعادت مردم تبرئه کردند. اینجا سؤالی است که باید به آن توجه کرد و به آن پاسخ داد. سؤال این است: چطور شد که فاجعه‌ی شهادت امام حسین علیه‌السلام کانون و مرکز تمام حوادث تاریخی اسلام و همه‌ی قیام‌های دینی شد، و هیچ قیامی و نهضتی و شهادت دسته‌جمعی دیگری نتوانست مانند قیام اباعبدالله الحسین علیه‌السلام در دنیا (صفحه ۱۲۲) عظمت پیدا کند و این فاجعه از همه‌ی فاجعه‌های تاریخ اسلام پیش افتاد؟ در غزوه‌ی احد که در شوال سال سوم هجری در میان رسول خدا و مسلمانان از طرفی و مشرکان مکه از طرف دیگر نزدیک شهر مدینه روی داد و هفتصد نفر مسلمان در مقابل سه هزار دشمن در اثر اشتباهی که روی داد و چهل نفر از مسلمین فرماندهی خود را اطاعت نکردند پس از غلبه و پیروزی بر دشمن شکست خوردند و بیش از هشتاد نفر به شهادت رسیدند و حتی پس از شهادت، بدنهای غالب آنها مثله شد و وضع بدن‌ها به جایی رسید که خواهری بدن برادر خود را جز بوسیله‌ی خللی که در انگشت وی بود نشناخت، در عین حال غزوه‌ی احد و شهادت بیش از هفتاد تا هشتاد نفر مسلمان از مجاهدین، عظمت فاجعه‌ی کربلا را پیدا نکرده است. واقعه‌ی شهدای فح که عده‌ای از فرزندان رسول خدا در زمان هادی عباسی نزدیک مکه معظمه به شهادت رسیدند، و

همچنین واقعه‌ی شهادت شانزده نفر سادات حسنی که در زندان هاشمیه کوفه به دستور منصور دوانیقی زندانی شدند و یکی بعد از دیگری در آنجا مردند و منصور اجازه نداد که مرده‌ی آنها را دفن کنند، و پس از آنکه همگی مردند دستور داد که سقف زندان را بر سر شانزده نفر فرزندان رسول خدا که در زندان مرده بودند خراب کردند و آنها را غسل ندادند و کفن نکردند و به خاک نسپردند و فاجعه‌های دیگر تاریخ اسلام از این قبیل اینها هیچکدام فاجعه‌ی کربلا نمی‌شود و نام هیچ یک از این شهدا جای نام امام حسین علیه‌السلام را نمی‌تواند بگیرد، حتی نام حمزه بن عبدالمطلب عموی بزرگوار رسول خدا را که در احد به شهادت رسید و از طرف خدا و رسول «سیدالشهداء» لقب یافت نمی‌توان به جای نام اباعبدالله گذاشت و اثر این را از آن انتظار داشت. ما نمی‌خواهیم و شاید نتوانیم با این سؤال جواب کامل و جامعی داده باشیم اما می‌توان گفت قطع نظر از شخصیت رهبر این قیام که قطعاً جهت جلو افتادن آن از باقی قیامها است یکی از مهمترین و مؤثرترین عوامل و علل پیش افتادن نهضت حسینی و قیام اباعبدالله علیه‌السلام فصلی است که پس از گذشتن کار و شهادت امام و یارانش بدان ضمیمه گشت فصلی که خود دشمن در بوجود آوردن آن اصرار ورزید و ندانسته موجبات رسوائی خود را فراهم کرد و در نتیجه بوسیله‌ی اسیران اهل بیت علیهم‌السلام از طرفی و کشتندگان اباعبدالله علیه‌السلام از طرف دیگر حقیقت و ارزش این قیام به دنیا (صفحه ۱۲۳) معرفی گردید، دشمنان امام تا توانستند پس از شهادت شهیدان و تمام شدن کار، هرزگی کردند و بدنهای شهدا را لخت کردند لباسها را به غارت بردند، به خیمه‌ها ریختند و اثاث اهل بیت را غارت کردند، خیمه‌ها را آتش زدند، خواستند بیمار را در بستر بیماری بکشند، بدنها را زیر سم انداختند و لگدکوب کردند، سرها را بالای نیزه‌ها برافراشتند، با اسیران داغ‌دیده تندی و درشتی کردند، بر لبها و دندانهای امام خود چوب زدند. این هرزگیها که همه‌ی اثرش به زیان دشمن بود و مردم را بیشتر به واقع امر آشنا می‌ساخت، از کربلا شروع شد و تا شام ادامه یافت و شخص یزید در این هرزگیها شرکت کرد و سهمی را نیز خود به عهده داشت. از طرفی دیگر اسیران اهل بیت با کمال بزرگی و بزرگواری و چنانکه گویا هیچ کاری نشده و هیچ مصیبتی ندیده‌اند و برخلاف تشخیص غالب مردم آن روز که اینان را شکست خورده و از میان رفته و از هستی ساقط شده می‌پنداشتند، هر جا رفتند از پیروزی خویش و رسوائی دشمن سخن گفتند، و روزی که بیشتر مردم دشمنان را پیروز و پیشرفته می‌دانستند، اینان خود را سرافراز و کامیاب و دشمن مغرور خود را بدبخت و رسوای تاریخ معرفی کردند، و برخلاف پیش‌بینی مردم انقراض بنی‌امیه را اعلام می‌کردند. من معتقدم که اگر ابن‌سعد و ابن‌زیاد هرچند برای مصلحت خود پس از شهادت امام علیه‌السلام و یارانش نسبت به اهل بیت پیغمبر صلی الله علیه و آله اظهار ادب و احترام می‌کردند و آنان را در همان مصیبتی که خود بوجود آورده بودند تسلیت می‌گفتند و از دفن شهدا مانع نمی‌شدند، بلکه آنها را پیش از کشته‌های خود دفن می‌کردند و اهل بیت را از همان کربلا با احترام و تجلیل و تکریم به مدینه می‌فرستادند، و هرزگیهای دشمنان از طرفی، و تبلیغات عمیق تکان‌دهنده‌ی اهل بیت از طرفی دیگر پیش نمی‌آمد البته شهادت امام علیه‌السلام و فاجعه‌ی کربلا به این صورت در دنیا منعکس نمی‌شد و دشمنان امام هم تا این پایه بی‌آبرو و رسوا نمی‌گشتند، این هم کار خدا بود که دشمن خود با زور و جبر مبلغان توانائی را بعنوان اسیری ببرد و در شهرها بگرداند و به آنها فرصت دهد که برای مردمی که بیشتر تماشاگر این حادثه‌اند سخن بگویند و خود را به (صفحه ۱۲۴) آنان معرفی کنند و همه جا رسول خدا را به عنوان پدر یا جد خود نام ببرند. نخستین فرصتی که بدست اهل بیت آمد توانستند داد سخن بدهند روز دوازدهم محرم بود که آنها را وارد شهر کردند، دیدن شهر کوفه برای اهل بیت بسیار غم‌انگیز بود و چه بیشتر مدت خلافت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در این شهر گذشته بود و دختران امیرالمؤمنین در سال ۴۱ همراه برادرشان امام حسن علیه‌السلام از کوفه به مدینه رفته بودند و اکنون پس از بیست سال به صورت اسیری وارد شهری می‌شدند که در حدود چهار سال آنجا سلطنت کرده بودند و مردم عراق که در جنگهای جمل و صفین و نهروان اصحاب و یاران علی علیه‌السلام بوده‌اند اکنون فرزند وی را کشته‌اند و فرزندان دیگر او را اسیر کرده‌اند، اما سخنوران اهل بیت چنانکه گوئی از مدینه و حجاز به کوفه و عراق آمده‌اند تا سخن بگویند و برای همین است که مردم در کوچه و بازار فراهم

گشته‌اند، کار خود را از همان روز دوازدهم آغاز کردند و هر کدام به نسبت سخن گفتند و آنگاه که مجال سخن گفتن در بازار و دم دروازه را از دست دادند و دیگر جمعیتی جز در مجلس ابن‌زیاد در اختیارشان نبود همانجا اگر چه بعنوان جواب دادن به سؤالهای ابن‌زیاد حرف خود را می‌زدند و کار خود را می‌کردند، و آنگاه به زندان کوفه برمی‌گشتند، خطبه‌ها و سخنان این گویندگان شجاع و بی‌نظیر در سینه‌های مردم جا گرفت، دلها را تکان داد، تشخیص مردم را عوض کرد، اشکها را جاری ساخت و مردم را به اشتباه بزرگشان توجه داد، احساسات مردم را برانگیخت، مردم را به ارزش این قیام متوجه ساخت مجال تحریف از حادثه را از دست دشمن گرفت، فاجعه‌ی کربلا را به همان صورتی که بوده است ثبت تاریخ کرد، تشنگی‌های اهل‌بیت را ثبت کرد، هرزگیهای دشمن را ثبت کرد، وضع روحی اصحاب و یاران امام علیه‌السلام را چنانکه بود در قیافه‌ی تاریخ نشان داد، این سطر را به نام علی بن‌الحسین علیه‌السلام ثبت تاریخ کرد «ما که برحقیق که مردن چه باک داریم» این جمله را به نام قاسم بن‌الحسن بر جبهه‌ی تاریخ نوشت «مرگ در کام من از غسل شیرین‌تر است» قیافه‌ی اخلاص و نطقهای مسلم بن عوسجه را در این سطر مجسم ساخت «ما اگر از یاری تو دست برداریم و در ادای این وظیفه کوتاهی کنیم نزد خدا چه عذری خواهیم داشت، به خدا قسم که تا زنده‌ام دست از یاری تو برنمی‌دارم تا در راه تو جان دهم و پیش از همه‌ی یارانت کشته شوم» یک دنیا عظمت روحی و (صفحه ۱۲۵) شخصیت و مردانگی سعید بن عبدالله حنفی را که امام علیه‌السلام به او اجازه‌ی رفتن داده بود در این جمله خلاصه کرد «به خدا قسم اگر کشته شوم سپس زنده شوم باز مرا به آتش بسوزانند آنگاه خاک‌ستر مرا به باد دهند و هفتاد بار این کار به سرم آید از تو جدا نخواهم شد تا در این راه به شهادت رسم» نام پسر بن عمرو حضرمی را با یک جمله‌ی افتخارآمیز در تاریخ شهدای اسلام جاوید ساخت «ای حسین بن علی علیهما السلام درندگان بیابان مرا زنده پاره پاره کنند اگر از تو جدا شوم و حال تو را از دگران پرسنده باشم، چرا در حال تنهائی و بی‌کسی دست از یاری تو بردارم؟ هرگز چنین کاری نخواهد شد». حسن عاقبت را در این جمله جلوه‌گر ساخت «آیا می‌شود که من پسر پیغمبر را در دست دشمن گرفتار بگذارم و خود راه سلامت و عافیت را در پیش گیرم خدا چنان روزی را نیاورد» نام دیگر شهدای بزرگوار عاشورا با جمله‌های ذیل که نمودار عظمت و اخلاص و شهامت بی‌نظیر آنها است ثبت تاریخ کرد. عمرو بن قرظه انصاری در حال جان دادن گفت «ای پسر پیغمبر آیا وفا کردم و وظیفه‌ی خویش را انجام دادم؟» حیب بن مظهر اسدی بر سر بالین مسلم بن عوسجه اسدی گفت: «مسلم خوشا به حالت که پیش از ما بهشت می‌روی». مسلم بن عوسجه روی خاک گفت: «حیب من که رفتم، اما تو دست از یاری امام بردار» ابو ثمامه‌ی ساعدی نزدیک ظهر گفت: «ای حسین بن علی چه خوب بود که ما نماز ظهر را با تو می‌خواندیم آنگاه به شهادت می‌رسیدیم». اگر خطبه‌ها و سخنرانی‌هایی که در شام کردند نبود و اگر مجال سخن گفتن در مجلس ابن‌زیاد و یزید بدست خواهر و فرزند امام حسین نمی‌آمد بسیار مشکل بود که جریان شهادت امام و یاران وی بصورت کنونی در صفحه‌ی تاریخ ثبت شود و دست تحریف و خیانت قیافه‌ی روز عاشورا را برخلاف آنچه بوده است منعکس نسازد، و حتی جمله‌ای را که غلام سیاهی به امام گفته است که «مرا از شهادت محروم نکن و بگذار با این روی سیاه روسفید باشم» از یاد نبرد، راستی کمتر فصل از تاریخ می‌توان یافت که تا این حد بدون تحریف و بیش و کم و به اتفاق مورخان در بیشتر جزئیات به ثبت (صفحه ۱۲۶) رسیده باشد، و به تحقیق می‌توان گفت که تاریخ عاشورای اباعبدالله علیه‌السلام یکی از روشترین و بی‌شبه‌ترین فصول تاریخ است، و هیچ دستی نتوانسته است این واقعه‌ی تاریخی را برخلاف آنچه بوده است تحریف کند و بنویسد، مانند شیخ مفید و طبری و ابوالفرج اصفهانی جزئیات این فاجعه را چنانکه بوده است به اتفاق کلمه نوشته‌اند و چنانکه گفتیم جهتش آن است که دشمن بسیار اشتباه کرد و ندانسته اصرار ورزید که جریان این حادثه بوسیله‌ی اسیران اهل‌بیت که خود شاهد جریان روز عاشورا بوده‌اند و بیشتر از هر کس می‌توانند آن را تشریح و توصیف کنند در مرکز عراق که کوفه باشد و در مرکز شام یعنی دمشق و سپس در مرکز حجاز یعنی مدینه گفته شود. و روزی علی بن‌الحسین علیهما‌السلام در بازار کوفه، و روزی دیگر در مسجد جامع دمشق، و مدتی بعد در کنار مدینه با مردم سخن بگویند، و آنان را چنان در جریان قضیه

قرار دهد که گوئی خود در سرزمین نینوی و روز عاشورا بوده‌اند. البته روزی که یزید از این پیشامدها پشیمان شد و درست دریافت که آوردن زنان و کودکان اسیر به کوفه و شام چه اشتباهی بود و چه بهتر همان که کار او و اهل بیت با همان شهادت به انجام می‌رسید و حساب دیگری باز نمی‌شد و مجال سخن گفتن در بازارها و انجمنهای عمومی بدست آنان نمی‌افتاد، اما بسیار دیر شده بود و دیگر امکان‌پذیر نبود که سخنها به سینه‌ها باز گردد و منظره‌هایی که مردم دیده‌اند و خطبه‌هایی که شنیده‌اند نادیده و ناشنیده گرفته شود و اشخاصی را که با صدای بلند در سر بازارها فریاد کرده‌اند، فرزندان پیغمبر هم که آیه‌ی تطهیر درباره‌شان نازل شده است، دیگر بار خارجی (یعنی مرتد) بدانند و فتنه‌انگیزی آنها را باور کنند و کشتن آنها را جایز شمارند، اهل بیت عصمت و طهارت برخلاف غالب مردم که اگر به مصیبتی گرفتار شوند در کتمان آن اصرار می‌ورزند و آن را از مردم نهفته می‌دارند اصرار داشتند که تا ممکن است مردم را از آنچه بر سر ایشان آمده است آگاه سازند بدین جهت بود که در هر فرصتی جزئیات جریان عاشورا را برای مردم بیان می‌کردند، و حتی برای امام حسین علیه‌السلام که بالاترین فضیلت‌های اسلامی و بشری را دارا بود غالباً همان فضیلت شهادت عنوان می‌شد، امام چهارم با مردم کوفه سخن گفت و در مقابل آنان خطبه خواند و پس از آنکه با اشاره‌ای مردم را خاموش کرد و آرام ساخت (صفحه ۱۲۷) چنین فرمود: «ای مردم هر کس مرا می‌شناسد که شناخته است و هر کس مرا نمی‌شناسد اکنون نام و نشان خود را برای وی می‌گویم منم پسر آن کسی که با وی بی‌حرمتی کردند و آنچه داشت ربودند و مال او را به غارت بردند و زنان و فرزندان او را اسیر کردند». راستی اگر امام چهارم در این فرصت کوتاه سخن از چپاول و غارتگری و هرزگیهای مردم عراق به میان نمی‌آورد و یکی دو روز بعد از جریان حادثه که هنوز دستگاه خلافت گرم بود و نمی‌فهمید که چه خاکی بر سر خویش کرده است و با دست خود چه گوری برای خود کنده است جزئیات واقعه را و بی‌حرمتیهای دشمن را بر سر بازار علنی نمی‌ساخت، بعید نبود که قضایا را در تاریخ اسلام طوری دیگر جلوه می‌دادند و حتی می‌گفتند و می‌نوشتند که بردن اهل بیت به کوفه و شام از نظر تجلیل و تکریم و تسلیت بوده و به هیچ وجه عنوان اسیری و دستگیری و جبر و زوری در کار نبوده است، اما امام چهارم علیه‌السلام در همان سطر اول خطبه‌ی خود، تاریخ صحیح عاشورا را گفت و در سینه‌های مردم نوشت و همان گفته‌ها و شنیده‌ها و نوشته‌ها در قرن سوم در تواریخ عمده‌ی اسلامی نوشته شد و کار از آن گذشت که حتی خلفای آینده‌ی بنی‌امیه که تمام قدرت و نیروی دستگاه خلافت را بدست داشتند بتوانند یک سطر آن را جابجا کنند و لااقل مسئله غارت کردن خیمه‌ها یا حتی بردن لباسهای تن امام را از صفحه‌ی تاریخ بردارند، این رسوائیهای شرم‌انگیز را از یاد مسلمانان ببرند، اهل بیت اسیر امام بودند که این قدرت را از دست بنی‌امیه گرفتند و کاری کردند که نه تنها راه تحریف قضایا بر روی دشمن بسته شد بلکه جزئیات ناجوانمردیهای کشندگان امام ثبت تاریخ شد، و حتی نام هر کس که هرزگی و ناجوانمردی کرده بود در صفحه‌ی تاریخ نوشته شد. مگر شیخ مفید و طبری نوشته‌اند که هرچه لباس بر تن امام مانده بود همه را پس از شهادت به غارت بردند؟ پیراهن امام را اسحاق بن حیوه از تن وی درآورد، زیر جامه‌ی امام را بحر بن کعب تمیمی برد، عمامه‌ی امام را اخنس بن مرثد برد، شمشیر امام را مردی از بنی‌دارم گرفت، و برد قطیفه‌ی امام را قیس بن اشعث بن قیس کندی برد، و بعدها در کوفه او را قیس قطیفه می‌گفتند، کفش امام را مردی از قبیله‌ی اود که نام او اسود بود از پای امام درآورد. سپس به خیمه‌ها ریختند و هرچه اثاث و جامه و شتر بود همه را (صفحه ۱۲۸) بردند و حتی هرزگی را به آنجا رساندند که چادر از سر زنان می‌کشیدند، این جزئیات تاریخ را که نوشت؟ و که ثبت کرد؟ همان خطبه‌ها و همان سخنرانیهای اهل بیت بود که چهره‌ی تاریخ عاشورا را تا این حد صریح و بی‌پرده به روی صفحات تاریخ آورد، تاریخ نه تنها نام ابن‌زیاد را ضبط کرد که به ابن‌سعد دستور داد تا بدن امام را لگدکوب اسبها کند، بلکه جریان آن را با تمام جزئیات چنانکه بوده است منعکس نمود، و همان مفید و طبری و دیگران نوشته‌اند که ابن‌سعد هنگامی به خیمه‌ها رسید که می‌خواستند امام چهارم را بکشند و دستور داد که کسی متعرض این بیمار نشود و دیگر کسی در خیمه‌ها مزاحم این زنان داغدیده نباشد. و چون جریان غارت خیمه‌ها را به وی گفتند دستور داد که هر کس هرچه از اینان برده است باید به ایشان

پس دهد، اما احدی از ایشان چیزی پس نداد، پس ابن سعد برای اجرای فرمان ابن زیاد و لگدکوب ساختن بدن مطهر امام علیه‌السلام داوطلب خواست و شاید هم احتیاط می‌کرد که اشخاصی را معین کند و دستور دهد مبادا زیر بار این ننگ و رسوائی نروند، اما چه احتیاط بی‌جائی و چه احتمال بی‌موردی! بگفته‌ی مورخان بزرگ ده نفر داوطلب شدند و با کمال عشق و علاقه بر اسبها نشستند و آنچه را می‌خواست انجام دادند، و عجب این است که نام این فرومایگان هم در تاریخ ثبت شده است و مورخان اسلامی همه‌شان را با نام و نشان معرفی کرده‌اند، طبری و مفید فقط دو نفرشان را نام بردند، و می‌گویند از این ده نفر بود اسحاق بن حیوه حضرمی که پیراهن امام را به غارت برد، و اخنس بن مرثد حضرمی که عمامه از سر امام ربود، اگر امام چهارم به عذر بیماری و خستگی راه اسیری و افسردگی روحی از آنچه در صحنه‌ی عاشورا دیده است دم در کشیده بود و سخنان بازار کوفه را نگفته بود، و ام‌کلثوم و زینب دختران امیرالمؤمنین علیه‌السلام و فاطمه دختر امام علیه‌السلام هم در بازار کوفه سخن نمی‌گفتند و مجال تحریف تاریخ را از دست دشمن نمی‌گرفتند کجا بنی‌امیه اجازه می‌دادند که این رسوائیها و این بدبختیها و این ناجوانمردیها در تاریخ اسلام نوشته شود و بنی‌هاشم برای همیشه حریف خود را از میدان دینداری و انسانیت و مکارم اخلاق و طرفداری از مردم مسلمان برانند، در آن روزی که این سخنانیها ایراد می‌شد و این خطبه‌ها به گوش مردم می‌رسید جز خود آن گویندگان که نیک می‌دانستند چه می‌گویند و چه می‌کنند و در (صفحه ۱۲۹) ارزیابی سخنان خود هیچ گونه اشتباهی نمی‌کردند، بقیه‌ی مردم نمی‌توانستند دریابند که این خطابه‌های اهل بیت گاهی در بازار و دم دروازه‌ها، گاهی در مجلس عمومی و گاهی در مسجد و با مسلمانان نمازگزار، تاریخ عاشورا را چگونه خواهد ساخت و در آینده‌ی نزدیک فهم و تشخیص مردم را تا چه حد عوض خواهد کرد و بیشتر مردم بیش از این نمی‌فهمیدند که مردمی پدر کشته و داغدار از فشار مصیبت سخنی می‌گویند و ناله‌ای می‌کنند و اشکی می‌ریزند، و شاید احتمال نمی‌دادند که این گفتارها دنباله‌ی همان نقشه‌ی خدائی است که سهمی است که اینان در جریان این نهضت عظیم و عمیق بعهدہ دارند، و کار امام بدون این شرح و تفسیری که بوسیله‌ی این گویندگان گفته می‌شود به کمال خویش نمی‌رسد، و راستی خطر آن است که فردا این قیام خدائی را که پاکترین مردان اسلام رهبری آن را به عهده داشته‌اند جنبشی مادی و نهضتی آلوده به اغراض دنیوی نشان دهند و برای همیشه حقیقت امر بر مسلمانان و نسلهای آینده‌شان پوشیده بماند، و جز چند صفحه‌ی تاریخ (سفارشی تحریف شده) در اختیار آنها نباشد، همین حسابها بود که علی بن الحسین علیهماالسلام را از بیماری و سوگواری که داشت، و زینب کبری و خواهر و برادرزاده‌اش را از اسیری و داغداری فراموش داد، و به جای آنکه قیافه‌ی مردمانی بیچاره و داغدار و دست به دامن دشمن به خود بگیرند با قیافه‌هایی که نمودار تصمیم و اراده و پیروزی و موفقیت و تعقیب مبارزه بود به تبلیغ پرداخت و از هر فرصتی هرچند کوتاه استفاده کردند، تا آنجا که اگر کسی را از روی ناشناسی و گمراهی به آنان فحش و ناسزا هم می‌گفت باز آن را فرصتی مغتنم می‌شمردند و به همین بهانه با وی سخن می‌گفتند و مرد ناسزاگو را چنان منقلب می‌کردند که همانجا توبه می‌کرد و با اهل بیت هم صدا می‌شد و از آنچه گفته بود توبه می‌کرد. هوشیاری اهل بیت کاری کرد که فحشها و ناسزاگوئیها هم در جریان منافع ایشان قرار گرفت، و غنیمت می‌شمردند که اگر چه به عنوان بدگوئی هم شده کسی با آنها سخن بگوید و یا در مقام شماتت آنها برآید تا بتوانند حرف خود را بگویند و پرده‌های اشتباه مردم را بالا زنند. امام چهارم در مقابل مردم کوفه پس از آنکه سطری از هرزگیهای دشمن را ثبت (صفحه ۱۳۰) تاریخ کرد چنین فرمود: «منم پسر همان کسی که او را در کنار رودخانه‌ی فرات سر بریدند اما بی‌آنکه او خونی ریخته باشد یا حقی به گردن او باشد» یعنی او را بی‌گناه کشتند «منم پسر آن کس که او را به قتل صبر کشتند و پس از آنکه دیگر نیروی جنگ و مقاومت نداشت و ناتوان افتاده بود بر سر او ریختند و او را به شهادت رساندند و همین افتخار ما را بس است» امام چهارم با این جمله مردم را ناچار ساخت که در جریان شهادت امام بیشتر بررسی کنند چه تنها کشته شدن را نمی‌توان افتخاری به حساب آورد آن هم افتخاری که دیگر با داشتن آن نیازی به افتخار دیگری نباشد علی بن الحسین علیهماالسلام می‌فرماید ما را همین افتخار بس که خون ما را ریختند و مال ما را بردند

و نسبت به ما هرزگی و بی‌احترامی کردند و زنان و فرزندان ما را اسیر کردند. امام می‌خواهد مردم را متوجه کند که این قیام برای چه بود، و رهبر این قیام چه می‌خواست و چه کرد. اگر حساب این بود که او هم می‌خواست خلیفه شود و چون خلافت را دیگری برده بود ناراحت بود و جان بر سر آرزوی خلافت نهاد و مال و جانش در این راه به باد رفت، چنین کشته شدنی نه تنها مایه‌ی افتخار نیست، بلکه موجب شرمندگی است و کجا می‌شود که امام چهارم به آن افتخار کند و بگوید که همین افتخار ما را بس است؟! من معتقدم که این جمله باعث تعجب مردم شد که چگونه این پیشامدها موجب چنین افتخاری است، مگر کم مردم کشته می‌شوند؟ و مگر در مبارزه‌های سیاسی کم جانها به باد می‌رود؟ و مگر در فتنه‌ها و آشوبهای اجتماعی کم مال و زندگی و اثاث مردم به غارت می‌رود؟ این چه افتخاری است که مال انسان را ببرند، و خانه‌ی انسان را آتش بزنند، عزیزان انسان را بکشند. اینها مصیبت است، نه مایه‌ی افتخار، و از طرفی دیگر این جمله مردم را به تحقیق و کنجکاوی و بررسی بیشتری وادار کرد، تا جای این قیام و ارزش آن را در تاریخ اسلام پیدا کنند و راستی بنگرند که اینان چه می‌گفتند؟ و حرف حسابشان چه بود؟ و چرا مانند باقی مردم و دیگر مسلمانان آرام و خاموش نشستند؟ و چرا هیچ یک از پیشنهادهای دستگاه خلافت را نپذیرفتند، چه عیبی داشت که امام حسین علیه‌السلام با یزید بیعت می‌کرد و با کمال احترام در میان مسلمانان زندگی می‌کرد؟ و آن همه عزیزان خود را که از دست داد برای خود نگه (صفحه ۱۳۱) می‌داشت؟ و جان بر سر این مخالفت و مبارزه نمی‌گذاشت؟ امام چهارم با این جمله‌هایی که گفت گوشه‌های مردم را برای شنیدن آماده ساخت، و اندیشه‌ها را برانگیخت و مردم خفته‌ای را بیدار کرد. بیشتر مردم شاید می‌گفتند خوب شد که این دسته را کشتند و زندگی مردم به وضع عادی خود باز آمد و راههای عراق را که چندی بسته بود باز شد، و رفت و آمد که چندی به سختی انجام می‌گرفت به حال عادی برگشت، اما در میان افکار این مردم امام چهارم یکباره فریاد می‌کند که ما را کشتند و هرچه داشتیم به غارت بردند و ما را همین افتخار بس. این تعبیر مردم را تکان می‌دهد و انگیزه‌ای برای تحقیق و کاوش بیشتری در ایشان پدید می‌آورد. امام چهارم سپس فرمود: «ای مردم شما را به خدا قسم آیا می‌دانید که روزی به پدرم نامه‌ها نوشتید و او را فریب دادید، و عهد و پیمان خود را با او محکم ساختید و سپس خود به جنگ وی برخاستید، هلاکت باد شما را از این توشه‌ای که برای خود پیش فرستادید، و رسوائی باد شما را از این تدبیر ناپسندی که بر آن استوار گشتید، فردای قیامت که شما را با رسول خدا روبرو کنند چگونه با او روبرو خواهید شد؟! و با چه دیده‌ای به او خواهید نگریست؟! آنگاه که شما را مخاطب سازد و بگوید شما که فرزندان مرا کشته‌اید و نسبت به من بی‌احترامی کرده‌اید از امت من نیستید» همین چند جمله امام فکر مردم کوفه را دگرگون ساخت و چهره‌ی خندان مردم که بیشتر به منظور تماشای اسیران بیرون آمده بودند گرفته شد، عقده گلوها را گرفت، اشک در چشمها حلقه زد، هرچه مردم می‌خواستند خود را ضبط کنند امکان‌پذیر نبود، و بالأخره ناله‌ی مردم از گوشه و کنار جمعیت بلند شد جمله‌هایی تویخ‌آمیز به یکدیگر می‌گفتند، یکی می‌گفت چه کار بدی کردید و خود را هلاک ساختید، دیگری گفت چه می‌شود کرد فعلاً چه کاری از دست ما ساخته است؟ بار دیگر امام علیه‌السلام در میان موجی از اشک و آه مردم فرمود: «خدای رحمت کند مردمی را که نصیحت مرا قبول کنند و سفارش مرا درباره‌ی خدا و رسول خدا و اهل بیت پیغمبر بکار بندند، چه بر ما است که از رسول خدا پیروی کنیم». با همین خطبه‌ی کوتاه چنان انقلابی در مردم پدید آمد که فریادها بلند شد: ای فرزند رسول خدا ما همگی سخت را می‌شنویم، و فرمان تو را می‌بریم، و عهد و (صفحه ۱۳۲) پیمان تو را بکار می‌بندیم و از تو روی بر نمی‌تابیم، و به دیگری روی نمی‌آوریم، هرچه خواهی بفرما که برای انجام آن آماده‌ایم، با هر که می‌جنگی خواهیم جنگید، و با هر که سازگاری سازگاریم، حتی برای دستگیری یزید دست به کار می‌شویم و از مردمی که بر تو ستم روا می‌دارند بیزاریم، از این گفته‌های مردم کوفه که ابن طاووس نقل می‌کند چنان برمی‌آید که هنوز مقصود امام را نفهمیده‌اند و شاید تصور می‌کنند که او هم سر جنگ دارد و پی قشون و سپاه می‌گردد، اینان هنوز نمی‌دانستند که از نظر قیام و نهضت و شهادت کار به انجام رسیده است و دیگر نیازی به جنگ و خونریزی و شمشیر کشیدن نیست، آنچه مانده است و باید به انجام رسد همین

سخنرانیها و خطبه‌ها و گفتارها است که تنها وسیله‌ی منعکس کردن جریان عاشورا است در تاریخ اسلام در افکار مسلمین، علاوه بر این پیمان و عهدی که با امام چهارم می‌بستند و این اطمینانی که با او می‌دادند بیشتر از پیمانی که با پدرش امام حسین بسته بودند و اطمینانی که به او داده بودند ارزش نداشت و به هیچ وجه قابل اعتماد و اطمینان نبود و سنخ همان بیعتی بود که با مسلم بن عقیل بسته بودند و همان نامه‌هایی که به امام علیه‌السلام نوشته بودند. لذا امام چهارم فرمودند: «هیئات هیئات ایها الغدره المکره حیل بینکم و بین شهوات انفسکم اتریدون ان تأتوا الی کما ایتیم الی ابی من قبل کلا و رب الراقصات فان الجرح لما یندمل، قتل ابی صلوات الله علیه بالأمس و اهل بیده معه، و لم ینس ثکل رسول الله و ثکل ابی و بنی ابی و وجده بین لهاتی و مرارته بین حناجری و حلقی و غصصه تجری فی فراش صدری و مسألتی ان تکونوا لا- لنا و لا- علینا». و لا غرو أن قتل الحسین فشیخه قد کان خیرا من حسین و أکرما فلا تفرحوا یا اهل کوفان بالذی اصیب حسین کان ذلک اعظما قلیل بشرط النهر روحی فداؤه جزاء الذی ارداه نار جهنم ثم قال: «رضینا منکم رأساً برأس فلا یوم لنا و لا یوم علینا». هرگز هرگز ای بی‌وفایان و پیمان‌شکنان، هرگز کامروا نباشید، آیا می‌خواهید که با من همان رفتار کنید که با پدران من کرده‌اید؟! نه به خدا قسم هنوز زخم دل بهبود (صفحه ۱۳۳) نیافته، دیروز پدرم و جوانانش به شهادت رسیدند و هنوز داغ رسول خدا و داغ پدر و برادرانم را فراموش نکرده‌ام و اندوه آن راه نفس بر من گرفته است، و تلخی آن در کام من جای دارد، و غصه‌های گلوگیر آن به حلق و سینه‌ی من فشار می‌دهد، از شما همان خواهم که نه با ما باشید و نه بر ما. کشته شدن حسین بن علی علیهما السلام هم عجیب نیست مگر پدرش علی علیه السلام را که بهتر بود نکشته‌اند، ای مردم کوفه شما بودید که علی را کشتید، جانم فدای پدری باد که در کنار فرات به شهادت رسید، و کيفر کشندگان او دوزخ است، سپس فرمود: ما از شما سر بسر راضی هستیم که نه روزی بر له ما باشید و نه روزی بر علیه ما. امام چهارم دیگر سخن نگفت و فرصتی برای سخن گفتن بدست نیاورد تا روزی که اهل بیت را به مجلس رسمی و عمومی ابن‌زیاد آوردند، آنجا هم فرصتی کوتاه بدست امام آمد و آن را از دست نداد و با چند جمله‌ای هرچند کوتاه در مجلس اثر گذاشت. امام چهارم را بر ابن‌زیاد عرضه داشتند (یعنی بر وی عبور دادند) و نزد او پیا داشتند، از امام پرسید که تو کیستی؟ گفت علی بن الحسین. گفت مگر خدا علی بن الحسین را نکشت؟ امام فرمود برادری داشتم که نام او هم علی بود و مردم او را کشتند، یعنی گناه را به خدا نسبت مده و بی‌ربط مگو، کشنده‌ی علی بن الحسین در کربلا مردم بوده‌اند نه خدا، ابن‌زیاد گفت این طور نیست خدا او را کشت، امام در پاسخ وی قرآن تلاوت کرد «اللّٰهُ یَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِینَ مَوْتِهَا» یعنی جانها را در هنگام مرگ خدا می‌گیرد، اما کشنده‌ی او خدا نیست، ابن‌زیاد از اینکه جوانی اسیر و بیمار چند بار سخن او را برگرداند به خشم آمد و گفت تو هنوز رمق داری که در جواب من ایستادگی کنی؟ او را ببرید و گردنش را بزنید، در آنجا اگر چه زینب کبری بسی پریشان و نگران شد اما امام چهارم تنها پاسخی که به ابن‌زیاد داد این بود که فرمود: اگر مرا کشتی این زنان را با که خواهی فرستاد و سپس فرمود پس از کشتن من مردی پرهیزکار و مسلمان همراه این زنان بفرست که با ایشان به دستور اسلام رفتار کند. امام چهارم حتی یک جمله از این قبیل نگفت که «خواهش می‌کنم، مرا نکش» یا «لطفاً از کشتن من صرف نظر فرما»، بلکه فرمود: هرگاه من کشته شدم مردی بی‌تقوی و (صفحه ۱۳۴) نامسلمان همراه این زنان مفرست (۱). در شام هم چند فرصتی بدست امام آمد و از هر کدام در حدود امکان استفاده کرد در بازار دمشق که علی بن الحسین اسیر و گرفتار بود ابراهیم بن طلحه بن عبیدالله تیمی جلو آمد و از راه شماتت به امام سجاده گفت ای علی بن الحسین در این مبارزه پیروزی با که بود؟ یعنی چه خوب شکست خوردید و چه دشمنان شما خوب پیروز شدند، امام در پاسخ وی فرمود: اکنون که وقت نماز می‌رسد اذان بگو و اقامه بگو تا بدانی و خوب بفهمی که پیروز کیست و مبارزه به نفع کدام طرف بوده است، یعنی تو خود که از طایفه‌ی تیم قریش هستی و شاید به جهاتی از شکست بنی‌هاشم خشنود می‌شوی و لذت می‌بری تا مسلمان هستی به حکم اسلام باید هم در اذان و هم در اقامه بگوئی اشهد ان محمداً رسول الله و فرزندان و وارثان این محمد که بدون نام بردن و درود فرستادن بر او نماز هیچ مسلمانی پذیرفته نیست مائیم نه دیگران و تا روزی که اسلام برقرار است

عزت افتخار ما آل محمد پایدار و برقرار خواهد بود، این جمله‌ی کوتاه عجیب را هم امام چهارم در پاسخ یک نفر فرمود و شاید هم آرام و بی صدا فرمود اما همین جمله‌های آرام و بی صدا در تاریخ صدا می‌کند و عکس العمل نشان می‌دهد و گاه یک جمله است که کتابها و سخنرانیها و مقاله‌های بسیار مهم بوجود می‌آورد و هر چند در آن موقع نه ابراهیم نه طلحه و نه دیگران نمی‌توانستند سر از این حسابها در آورند و از کمیت این جمله‌ی کوتاه گذشته به کیفیت آن توجه کنند. اما خود امام چهارم می‌دانست که اگر برای گفتن همین یک جمله به شام آمده بود و در این سفر جز این سخن کوتاه را نمی‌گفت، برای تأمین مقصودی که در نظر است همین جمله کافی است و آنان که امروز نمی‌توانند به این حسابها برسند در آینده‌ی بسیار نزدیک بر نقشه‌ی حسین بن علی علیه‌السلام و یاران و اهل بیت او آفرین خواهند گفت. (صفحه ۱۳۵) فرصت دیگری در بازار شام بدست امام چهارم آمد و آن هنگامی بود که اهل بیت را بر در مسجد دمشق همانجا که معمولاً اسیرها را نگاه می‌داشتند پیا داشته بودند و مراسمی هم در میان ایشان بود، پس یکی از پیرمردان شام رسید و گفت: «الحمد لله الذی قتلکم و اهلکم و قطع قرون الفتنه» شکر خدا را که شما را کشت و از میان برد و شما مردم فتنه‌انگیز را نابود ساخت. آنگاه در دشنام دادن و ناسزا گفتن به اهل بیت کوتاهی نکرد. امام چهارم صبر کرد تا هر چه می‌خواست گفت و گفتار وی به پایان رسید، آنگاه امام روی سخن با او داشت و جوابش داد، چه جوابی؟ بد گفت؟ نه، ناسزا گفت؟ نه، از وی گله کرد که چرا فحش می‌دهی؟ نه. امام چهارم در این موقع هم بیمار بود و هم مسافر بود، و رنج راه از کوفه تا دمشق را دیده بود هم داغ‌دیده و مصیبت‌زده بود، علاوه به شهری وارد شده بود که در آن تاریخ کانون دشمن و دشمنان آل عصمت بود. این مرد شامی هم دشنام‌ها داد، ناسزاها گفت، اظهار خوشحالی کرد و خدا را بر آنچه پیش آمده بود شکر و سپاس گفت. چه کس می‌تواند با این همه موجبات ناراحتی و عصبانیت از جا درنرود و عصبانی نشود و سخنی تند و ناروا در مقابل آن همه ناروایی که شنیده است نگوید هر که باشد نمی‌تواند خود را ضبط کند، اما امام چهارم مانند یک معلم مهربان دلسوز و مانند کسی که از این مرد شامی جز مهربانی و احترام و ادب چیزی ندیده است، با کمال خوشروئی و نرم‌خوئی از وی پرسید که قرآن بلد نیستی؟ گفت چرا. فرمود: این آیه را نخوانده‌ای «قل لا اسألکم علیه اجرا الا الموده فی القربی» گفت چرا. فرمود: خویشان پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم به خدا قسم ما هستیم. یقین دارم امام چهارم با همین یک سؤال دل آن پیرمرد را از جا کند و در ضمیر او غوغائی بپا کرد، سپس سؤال کرد این آیه را نخوانده‌ای در قرآن «و آت ذالقربی حق» گفت: چرا. فرمود از این آیه هم مراد خود ما هستیم، باز پرسید این آیه را نخوانده‌ای؟ «انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا»؟. گفت چرا. فرمود پس مائیم آن اهل‌بیتی که خدا شهادت به طهارت و عصمت ایشان داده است. مرد شامی دست به دعا برداشت و سه مرتبه گفت خدایا توبه کردم و از کرده‌ی خویش پشیمانم، خدایا من از دشمنان آل محمد و از کشندگان اهل بیت رسول (صفحه ۱۳۶) خدا بیزارم، چطور بود که من قرآن می‌خواندم و به این آیه‌ها توجه نداشتم. فرصت دیگری که بدست امام چهارم افتاد در مجلس رسمی یزید بود هنگامی که برای اولین بار اسیران اهل بیت را بر وی وارد کردند، امام چهارم که از کوفه تا آنجا زیر زنجیر بود فرمود: یزید تو را به خدا قسم چه گمان می‌بری، اگر پیغمبر خدا ما را به این حال بنگرد؟ این جمله بسیار مؤثر بود و قابل توجه، در اثر همین جمله یزید دستور داد که زنجیر را از امام چهارم برداشته و در اثر همین جمله هر کس آنجا بود منقلب شد و گریه کرد، از اینها مهمتر تعبیر امام بود که یزید را به نام او خطاب کرد و برحسب آنچه معمول بود او را امیرالمؤمنین نگفت. آری این سند ارزنده را هم در تاریخ اسلام ثبت کردند که ما اهل بیت پیغمبر صلی الله علیه و آله حتی زیر زنجیر و در موقع اسیری هم به یزید امیرالمؤمنین نمی‌گوئیم و او را به جانشینی رسول خدا صلی الله علیه و آله و خلافت پیغمبر نمی‌شناسیم، این شما و این تاریخ اسلام از اسیران اهل بیت یک نفر نبود که یزید را جز به نام او بخواند. بهترین فرصتی که در شام بدست امام چهارم آمد روزی بود که خطیب رسمی بالای منبر رفته بود برای مردم در بدی علی بن ابیطالب و فرزندان او و خوبی معاویه و فرزندان او داد سخن می‌داد که امام چهارم به یزید فرمود به من هم اجازه می‌دهی روی این چوبها بروم و سخنانی چند بگویم که هم خدا را خوشنود سازم و هم

برای شنوندگان موجب اجر و ثواب باشد؟ در همین سخن کوتاه امام لطیفه‌هایی بسیار شیرین نهفته است و می‌توان گفت گفتنیهای خود را امام در همین جمله‌ی کوتاه خلاصه کرد، چه اولاً تعبیر به منبر نکرد، فرمود اجازه بده بالای این چوبها بروم یعنی نه هرچه را به شکل منبر بسازند و روی آن کسی برود صحبت کند می‌توان آن را منبر گفت. این چوبها وسیله‌ای است برای از میان بردن منبرها، و این خطیب گوینده‌ی دین به دنیا فروخته‌ای است که راضی شده است مخلوقی از او خشنود و خدا بر وی خشنماک باشد و جای او دوزخ است، سپس امام فرمود: می‌خواهم سخنانی بگویم که خدا را خشنود کند یعنی آنچه بر زبان این خطیب می‌گذرد موجب خشم خداست یعنی با بدگوئی به مردی مانند علی ابن ابی‌طالب نمی‌توان خدا را خشنود ساخت. می‌خواهم سخنانی بگویم که برای شنوندگان موجب اجر و ثواب باشد. یعنی (صفحه ۱۳۷) شنیدن آنچه این خطیب می‌گوید جز گناه و بدبختی برای این مردم اثری ندارد و جز انحراف مردم ثمره‌ای بر آن بار نمی‌شود، مردم اصرار می‌کردند که یزید اجازه دهد و او با اصرار امتناع می‌ورزید و آخر گفت اینان مردمی هستند که در شیرخوارگی و کودکی دانش را به خوردشان داده‌اند و اگر او را مجال سخن گفتن دهم مرا رسوا می‌کند، اصرار مردم کار خود را کرد و امام چهارم پا به منبر گذاشت و چنان سخن گفت که دلها از جان کنده شد و اشکها فروریخت و شیون از میان مردم برخاست و ضمن خطابه‌ی خویش جای اهل‌بیت را در حوزه‌ی اسلامی مشخص نمود و چنین فرمود: ای مردم شش چیز را خدا به ما داده است و برتری ما بر دیگران بر هفت پایه استوار است: علم نزد ماست، حلم نزد ماست، جود و کرم نزد ماست، فصاحت و شجاعت نزد ماست، دوستی قلبی مؤمنین مال ماست، یعنی به زور و جبر نمی‌توان مردم را ارادتمند و دوست و طرفدار خویش ساخت، خدا چنان خواسته است که مردمان با ایمان ما را دوست بدارند و نمی‌شود با هیچ وسیله‌ای جلو این کار را گرفت و کاری کرد که مردم دیگران را دوست بدارند و ما را دشمن بدارند، برتری ما بر دیگران هم بر این هفت پایه استوار است پیغمبر خدا محمد صلی الله علیه و آله و سلم از ماست وصی او علی بن ابیطالب از ماست، حمزه‌ی سیدالشهداء از ماست، جعفر طیار از ماست. دو سبط این امت حسن و حسین از ما می‌باشند، مهدی این امت و امام زمان از ماست، یعنی اول باید یزید برود و این افتخارات را اگر می‌شود از ما اهل‌بیت سلب کند و به نام خود ثبت نماید و آنگاه با ما درافتد و گرنه تا روزی که افتخارات اسلام بدست ما است چگونه می‌توان ما را گمنام یا بدنام ساخت، و حق ما را به دیگران داد، و دلهای متوجه به ما را به دیگران متوجه ساخت. سپس امام خود را معرفی کرد و کار به جایی رسید که ناچار شدند سخن امام را قطع کنند و دستور دادند تا مؤذن اذان بگوید، امام هم ناچار سکوت کرد و باز از فرصتی که پیش آمد استفاده کرد، یعنی چون مؤذن گفت «اشهد ان محمداً رسول الله» عمامه از سر برگرفت و گفت ای مؤذن تو را به حق همین محمد که خاموش باش سپس رو به یزید کرد و فرمود: آیا این پیامبر ارجمند بزرگوار جد تو است یا جد ما؟ اگر بگوئی جد تو است (صفحه ۱۳۸) همه می‌دانند که دروغ می‌گوئی و اگر می‌گوئی که جد من است چرا پدرم را کشتی، و مال او را به غارت بردی، و زناش را اسیر کردی؟ سپس دست برد و گریبان چاک زد و سخن را تا آنجا ادامه داد که مردم را منقلب ساخت و با پریشانی متفرق شدند «و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم». (صفحه ۱۳۹) (۱) در لهوف سید چنین است که بعد از آنکه عیدالله دستور قتل علی بن الحسین را داد و زینب کبری (ع) شنید فرمود: «یا ابن‌زیاد انک لم تبق منا احد فان کنت عزم علی قتله فاقتلنی معه» ای پسر زیاد اگر می‌خواهی او را شهید کنی مرا قبل از او بقتل رسان، امام (ع) فرمود عمه جان آرام باش من خود بدو جواب دهم آنگاه رو به ابن‌زیاد کرده فرمود: «بالقتل تهددنی یا ابن‌زیاد أما علمت ان القتل لنا عادة و کرامتنا الشهادة» ای پسر زیاد مرا به قتل می‌ترسانی مگر نمی‌دانی که عادت و سیره‌ی ما کشته شدن است و شهادت برای ما کرامت می‌باشد.

سخنرانی ۰۶

سخنرانی ۰۶ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باری الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين ابی القاسم

محمد و آل‌ه الطاهرین. تاریخ نهضت و قیام مقدس حضرت اباعبدالله الحسین علیه الصلاة والسلام یکی از پرافتخارترین فصول تاریخ اسلام است، و این دوره‌ی کوتاه کمتر از یک سال هر چند از نظر کمیت و طول زمان بسیار کوتاه و زودگذر بوده، اما از نظر کیفیت و آثاری که بر آن بار شد بسیار پراثر و جاوید و زوال‌ناپذیر است، می‌توان مبدأ این دوران کوتاه تاریخی را از اواخر ماه رجب سال شصتم هجری مقارن حرکت اباعبدالله علیه‌السلام از شهر مدینه به طرف مکه قرار داد و پایان آن را هم بازگشت اهل بیت عصمت و طهارت به مدینه طیبه دانست، هر چند تاریخ ورود اهل بیت به مدینه معلوم نیست و نمی‌دانیم که آیا چند ماه در شهر دمشق اقامت کرده‌اند، و کی از شام رهسپار مدینه گشته‌اند، و چه مدتی در راه شام تا به مدینه بوده‌اند؟ اما اجمالاً می‌توان مطمئن بود که از حرکت اهل بیت از مدینه در ماه رجب هنوز یک سال تمام نمی‌گذشت که امام چهارم با خاندان عصمت و طهارت پس از گذراندن دوران اسارت به مدینه بازگشتند و مستقیماً از شهر دمشق راه مدینه را در پیش گرفتند. اما داستان آمدن اهل بیت را از شام به طرف عراق و رسیدن آنان در اربعین یعنی روز بیستم ماه صفر به کربلا به هیچ وجه نمی‌توان باور کرد، یا سندی قابل اعتماد برای این افسانه‌ی تاریخی بدست داد، اهل بیت عصمت در ماه رجب سال ۶۰ از مدینه به مکه رفته‌اند و در ماه ذیحجه‌ی همان سال از مکه رهسپار عراق شده‌اند، و در محرم سال ۶۱ (صفحه ۱۴۰) پس از شهادت امام علیه‌السلام و یاران بزرگوارش به عنوان اسیر به کوفه رفته‌اند، و پس از آنکه مدتی در کوفه گرفتار بوده‌اند طبق دستوری که از شام رسید آنان را به شام فرستادند و از آنجا هم بعد از مدتی که معلوم نیست به مدینه طیبه بازگشته‌اند، و حق آن است که تاریخ حرکت اهل بیت از کوفه به شام و تاریخ رسیدن آنان به شهر دمشق و مدت توقف اسیران آل‌عصمت در مرکز حکومت یزید و تاریخ حرکت آنان از دمشق به طرف مدینه و تاریخ ورود آنان به شهر مقدس مدینه هیچ کدام بدرستی معلوم نیست و نمی‌دانیم که هریک از این وقایع و حوادث در چه تاریخی روی داده است و اگر کسی اصرار ورزد و بخواهد که از روی شواهد تاریخی احتمال را ترجیح دهد و تاریخ هریک از حوادث را هر چند به حدس و گمان، نه از روی یقین، تحقیق کند می‌تواند بگوید که اهل بیت امام حسین علیه‌السلام پس از آنکه در روز دوازدهم محرم سال ۶۱ هجری وارد کوفه شدند در حدود یک ماه یعنی تا حدود بعد از نیمه‌ی ماه صفر در کوفه زندانی بوده‌اند و یکی دو روز پیش از اربعین آنان را به شام فرستاده‌اند و چنانکه بعضی نوشته‌اند در حدود نیمه‌ی ماه ربیع‌الاول وارد دمشق شده‌اند. اما دیگر نمی‌توان گفت که تا کی در دمشق مانده‌اند، و کی از آنجا حرکت کرده‌اند، و در چه تاریخی به مدینه رسیده‌اند، و راستی اگر مدرکی قابل اعتماد و استناد می‌داشتیم که اسیران اهل بیت در چهلم شهادت امام به کربلا آمده‌اند می‌گفتیم که این امر در موقع رفتن به شام بوده است نه در موقع برگشتن از شام، چه اگر چنانکه بعضی نوشته‌اند اهل بیت را در حدود سه روز بعد از نیمه‌ی ماه صفر که دستور حرکت دادن ایشان از شام رسید به شام فرستاده باشند هیچ بعید به نظر نمی‌رسد که از طریق کربلا بگذرند و روز بیستم ماه صفر آنجا باشند و آرامگاه مقدس عزیزان و شهیدان خود را زیارت کنند و آنگاه رهسپار دمشق گردند، اما انصاف این است که برای همین سخن هم مدرکی قابل اعتماد نداریم و فقط شواهدی و مؤیداتی در گوشه و کنار تاریخ می‌توان بدست آورد، اما احتمال آنکه اهل بیت روز اربعین وارد شام شده باشند یا در چنان روزی به مدینه رسیده باشند، یا در آن روز از دمشق به طرف مدینه حرکت کرده باشند هیچکدام از این مطالب را نمی‌توان باور کرد، و چه بهتر که در ایام عاشورا و اربعین اسمی از این گونه مطالب بی‌مأخذ برده نشود و به همانچه بوده است و روی داده (صفحه ۱۴۱) است و مأخذ آن در دست ما است اکتفا شود، نه امام چهارم از شام به عراق آمده است و نه اهل بیت عصمت در بازگشت از شام به کربلا آمده‌اند و نه جابر بن عبدالله انصاری و عطیه بن سعد بن جناده عوفی در زیارت اربعین خود با امام چهارم و اهل بیت عصمت و طهارت ملاقات کرده‌اند، و در هیچ‌یک از روایات مربوط به زیارت جابر و عطیه نامی و اثری از ملاقات این دو بزرگوار با امام سجاد علیه‌السلام و اهل بیت در کار نیست، و قصه‌پردازان آن را ساخته و پرداخته‌اند، تنها گفته‌ی سید بن طاووس رحمه الله و رضوانه علیه در لهوف است که برخلاف شواهد تاریخی و جغرافیائی اهل بیت را در بازگشتن از دمشق از دوراهی عراق و حجاز

(که علمای جغرافی هم آن را نمی‌شناسند) رهسپار عراق می‌کند و روز چهلم عاشورا به کربلا می‌آورد، البته سید بن طاووس مردی است بسیار بزرگ و بزرگوار که علامه‌ی حلی رحمه الله علیه به صدور کرامات از ایشان اعتراف می‌کند، و جلالت قدر ایشان قابل تردید و تأمل نیست، اما برای این گفتارشان نمی‌توان ارزش تاریخی قائل شد، و معلوم نیست که خود سید هم به این مطلب ضعیف و بی‌مأخذ معتقد بوده است. در هر صورت این مطالب تحقیق و بررسی می‌خواهد و اصولاً این طرز فکر یعنی پذیرفتن هر مطلبی بدون هیچگونه تحقیق و بررسی و اظهار نظر در آن مطلب بلای تحقیق و آفت خوب فهمیدن حقایق است، اگر سید بن طاووس رحمه الله علیه در زمان ما هم می‌بود و توفیق معاصر بودن با این عالم جلیل را می‌داشتیم باز هم در این مطلب به ایشان رجوع نمی‌کردیم، و گفته‌ی ایشان آن هم در کتابی که به شهادت اهل تحقیق در جوانی و اوائل کار ایشان نوشته شده برای ما ارزش تاریخی نداشت، این فکر بسیار عامیانه و جاهلانه است که هر گفته و نوشته‌ای را از هر کس و هر کتاب صحیح و بی‌اشکال بدانیم، راه تحقیق و اظهار نظر در مطالب تاریخی و جز آن همیشه برای اهل نظر و اهل تحقیق باز است، و تنها کسی که هرچه گفته است یک سر مو هم برخلاف نبوده است از نظر عموم مسلمین جهان شخص رسول خدا صلی الله علیه و آله است و از نظر شیعه امامیه رسول خدا و صدیقه‌ی طاهره و دوازده امام معصوم علیهم السلام که عصمت آنان به دلیل عقل و نقل به اثبات رسیده است. به همه‌ی آنچه اشاره کردیم باید توجه داشت که تاریخ نهضت اباعبدالله الحسین (صفحه ۱۴۲) علیه السلام نسبت به بسیاری از فصول تاریخ از تحریف مصون و محفوظ مانده است و قیام به قدری صریح و روشن و غیر قابل انتظار بوده است که حتی دشمنان امیرالمؤمنین علی ابن ابی طالب علیه السلام و امام حسن علیه السلام در مقابل آن سر تعظیم فرود آورده‌اند و زبان به ستایش آن گشوده‌اند و هر کس برای نوشتن و نگارش این فصل از تاریخ اسلام قلم بدست گرفته است، طبری مورخ باشد یا ابوالفرج اصفهانی یا ابن‌واضح کاتب و یا شیخ مفید رهبر عالی‌قدر شیعیان در اواخر قرن چهارم جز بر مبنای عظمت و بزرگی و شجاعت و صراحت و مردانگی و حریت و آزادمندی و جوانمردی رهبر این قیام چیزی نوشته‌اند، چه نهضت و قیام اباعبدالله در سال ۶۰ و ۶۱ هجری در زمینه‌ای و به صورتی انجام یافت که می‌توان گفت مجال تحریف را از دست همان کسان که شاید از تحریف تاریخ بیم و هراسی نداشتند گرفت و نتوانستند این فصل مقدس تاریخ را تحریف کنند و چهره‌ی درخشان قیام اباعبدالله را به صورتی دیگر جلوه دهند. کسانی که فصلی از تاریخ را تحریف می‌کنند یا شخصیتی را برخلاف آنچه هست جلوه می‌دهند در صورتی دست به چنین کاری می‌زنند که زمینه را برای مشتبه ساختن امر بر مردم پیدا کنند، اما بسیار می‌شود که حتی مخالف و دشمن هم نمی‌تواند جز از بزرگی و بزرگواری کسی سخن بگوید و جز به پاکی و پارسائی او را بستاند. دشمنی ابوسفیان اموی در سال هفتم هجرت با رسول خدا صلی الله علیه و آله مقتضی بود که تا ممکن است نزد امپراطور روم شرقی از رسول خدا بدگویی کند و امانت و راستگویی و بزرگواری وی را نهفته دارد و رسول خدا را مردی جاه‌طلب و دروغگو معرفی کند، اما مجال این کار را پیدا نکرد و برخلاف میل و مصلحت خود ناچار زبان به ستایش رسول خدا گشود و بهتر از هر دوست و مسلمانی او را به بزرگی و بزرگواری معرفی کرد. در اواخر سال ششم و اوائل سال هفتم هجری بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله پادشاهان و زمامداران مجاور شبه جزیره عربستان را بوسیله‌ی نامه‌هایی که فرستاد به دین اسلام دعوت فرمود، و چنانکه صاحب طبقات می‌نویسد در محرم سال هفتم هجرت در یک روز شش سفیر رسول خدا با شش نامه از مدینه رهسپار شدند (صفحه ۱۴۳) عمرو بن امیه ضمیری با نامه‌ای برای نجاشی امپراطور حبشه، و دحیه بن خلیفه کلبی با نامه‌ای برای قیصر پادشاه روم شرقی، و عبدالله بن حذافه‌ی سهمی با نامه‌ای برای خسرو پرویز پادشاه ایران و حاطب بن ابی‌بلتعه با نامه‌ای برای پادشاه اسکندریه‌ی مصر و شجاع بن وهب اسدی با نامه‌ای برای حارث بن ابی‌شمر غسانی پادشاه شام، و سلیط بن عمرو با نامه‌ای برای هودّه بن علی حنفی پادشاه یمامه، دحیه بن خلیفه‌ی کلبی نامه امپراطور روم شرقی را به او رساند و چنانکه در کتابهای انسان‌العیون، سیره‌ی نبویه و تاریخ طبری و کامل ابن‌اثیر نوشته شده قیصر در مقام کنجکاوی برآمد و دستور داد که مردی از اهل حجاز پیدا کنند و نزد وی آورند تا درباره‌ی محمد از وی تحقیق کند. اتفاقاً در این

موقع ابوسفیان و جماعتی از قریش برای تجارت به شام رفته بودند و آنان را در بیت المقدس نزد قیصر روم بردند و در مجلس رسمی وی بار یافتند. قیصر رو به مردان قریش کرد و گفت کدامیک از اینان با این مردی که خود را پیامبر خدا می‌داند خویش نزدیکتر است؟ ابوسفیان گفت من از همه با وی خویشتر و نزدیکتریم. و همین طور هم بود چرا که در آن کاروان در میان مردان قریش کسی جز ابوسفیان از بنی عبدمناف نبود. قیصر گفت با محمد چه نسبتی داری؟ ابوسفیان گفت عموزاده‌ی من است. قیصر گفت: نزدیک بیا سپس دستور داد تا همراهان ابوسفیان را پشت سر وی قرار دادند و آنگاه رو به مترجم خود کرد و گفت: به همراهان ابوسفیان بگو این مرد را پیش روی شما نشاندم تا درباره‌ی آن مردی که خود را پیامبر خدا می‌داند از وی پرسش کنم، و شما را هم پشت سر وی نشاندم تا اگر دروغی بگوید روبروی او نباشید و شرم نکنید و دروغ او را رد کنید. ابوسفیان خودش بعدها می‌گفت: بخدا قسم اگر بیم آن نداشتم که دروغ مرا رد کنند. دروغ می‌گفتم اما حیا کردم و برخلاف میل و مصلحت خود راست گفتم. قیصر از ابوسفیان پرسید و گفت: این مرد مدعی نبوت در میان شما دارای چگونه اصل و نسبی است؟ ابوسفیان گفت: مردی است در میان ما دارای اصل و نسب شریف و بزرگوار. قیصر گفت: پیش از وی دیگری در میان شما چنین ادعائی کرده است؟ ابوسفیان گفت: نه. قیصر گفت: پیش از آنکه خود را پیامبر خدا بدانند و چنین سخنی اظهار کند شده بود که دروغی بر مردم بگوید؟ ابوسفیان گفت: نه. قیصر گفت: از پدرانش کسی پادشاه بوده است؟ ابوسفیان (صفحه ۱۴۴) گفت: نه. قیصر پرسید در عقل و فهم و درایت چگونه است؟ ابوسفیان گفت در عقل و فهم و درایت او هرگز نقصی ندیده‌ام. قیصر پرسید: مردمان متعین و اشراف به او ایمان می‌آورند یا مردم متوسط و ضعیف؟ گفت: مردمان متوسط و ضعیف. قیصر پرسید: پیروان او رو به فزونی هستند. یا روز به روز کمتر می‌شوند؟ ابوسفیان گفت: روز به روز بر شماره آنان افزوده می‌شود. قیصر پرسید: می‌شود کسی از ایشان از دین اسلام بدش آید و مرتد شود، یعنی پس از مسلمان شدن از مسلمانی برگردد؟ ابوسفیان گفت: نه، قیصر گفت: آیا محمد عهدشکنی و بی‌وفائی هم می‌کند یا نه؟ ابوسفیان گفت: تاکنون از وی عهدشکنی و بی‌وفائی ندیده‌ایم و اکنون هم با وی عهد و پیمانی بسته‌ایم که نمی‌دانیم در آینده چه خواهد کرد (مراد ابوسفیان عهدنامه‌ی ده ساله‌ی حدیبیه بود). قیصر گفت: تاکنون با وی جنگ هم کرده‌اید؟ ابوسفیان گفت: آری. قیصر پرسید جنگ شما و او چگونه برگزار شده است؟ ابوسفیان گفت: به نوبت، گاه ما پیروز می‌شدیم و گاه او پیروز می‌گشت. در جنگ بدر او بر ما پیروز شد، و من در آن جنگ حضور نداشتم. اما پس از آن در سال بعد یعنی در جنگ احد، به شهرشان حمله بردیم و شکمها را شکافتیم و گوش و بینیها را بریدیم. قیصر گفت: این مرد شما را به چه کارهایی امر می‌کند؟ ابوسفیان گفت: به ما دستور می‌دهد که تنها خدا را پرستش کنیم و چیزی را شریک وی قرار ندهیم و ما را از پرستش بتنهائی که پدران ما می‌پرستیدند باز می‌دارد، و ما را به نماز خواندن و صدقه دادن، و به راستگویی و پارسائی و پاکدامنی، و وفای به عهد و پیمان، و امانتداری امر می‌کند. قیصر که همین مقدار سؤال و جواب را درباره‌ی تحقیق و بررسی و شخصیت رسول اکرم کافی دانست رو به ابوسفیان کرد و گفت: اصل و نسب وی را از او پرسیدم و گفتمی که او در میان شما مردی است با اصل و نسب و شریف و بزرگوار و پیامبران خدا باید در میان قبیله‌ی خود اصیل و شریف باشند. و از تو پرسیدم که آیا پیش از وی کسی در میان شما چنین ادعائی کرده و دم از نبوت زده است و خود گفتی که تاکنون میان شما چنین کسی و دارای چنین ادعائی نبوده است، البته اگر کسی از پیش چنین ادعائی کرده بود می‌گفتم این شخص هم همانچه را پیش از وی گفته‌اند تقلید می‌کند، سپس پرسیدم که آیا پیش از آنکه چنین سخنی اظهار کند و خود را پیامبر بدانند شده است که بر مردم (صفحه ۱۴۵) دروغ بگوید و تو خود اعتراف کردی که چنین چیزی نبوده است و هرگز بر کسی دروغی نگفته است و من از همین راه فهمیدم که نمی‌شود او از دروغ گفتن بر مردم پرهیز کند و آنگاه بر خدا دروغ بگوید. و از تو پرسیدم که آیا از پدران او کسی پادشاه بوده است، تو گفتی که در میان پدران او کسی پادشاهی نداشته است، البته اگر کسی از پدرانش پادشاه می‌بود، می‌گفتم این مردی است که در جستجوی پادشاهی پدرانش قیام کرده است. آنگاه از تو پرسیدم که آیا اشراف و زورمندان مردم به وی ایمان می‌آورند، یا ضعفای

مردم، گفتی که ضعفا بیشتر به وی ایمان می‌آورند، و پیروان پیامبران خدا همیشه همین ضعفا بوده‌اند (یعنی طبقه‌ی محروم و زحمتکش، نه مردمی که از وضع موجودی که بر محور منافع مشروع و نامشروع آنان گردش می‌کند کاملاً رضایت خاطر دارند، و در مقابل هرکس که بخواهد از طریق ایجاد انقلاب صحیح چهره‌ی اجتماع را عوض کند و قیافه‌ی زندگی مردم را تغییر دهد کارشکنی و دشمنی می‌کنند) آنگاه قیصر گفت: باز از تو پرسیدم که آیا بر شماره‌ی پیروان محمد و مسلمانان افزوده می‌شود، یا تدریجاً کم می‌شوند؟ گفتی که روز بروز بر شماره‌ی آنان افزوده می‌شود، و ایمان به خدا و پیامبران بر حق همین طور است یعنی روز به روز طرفداران بیشتری پیدا می‌کنند تا به حد کمال برسد. و از تو پرسیدم که آیا کسی می‌شود از ایشان از دین اسلام بدش آید و مرتد شود و پس از مسلمانی اسلام را رها کند تو گفتی که چنین چیزی پیش نیامده است و راه ایمان این طور است زیرا هرگاه دل بوسیله‌ی ایمان گشایش یافت و به ایمان خرسند گردید، دیگر شرح صدر مانع است که دل‌تنگی و دل‌سردی از ایمان پیش آید. سپس از تو پرسیدم که آیا میان شما و او جنگی روی داده است؟ گفتی که جنگ‌هایی میان شما و او روی داده و پیروزی شما بر یکدیگر به نوبت بوده است، گاه او بر شما پیروز می‌شد و گاه شما بر او پیروز می‌گشته‌اید. پیامبران خدا هم چنین بوده‌اند و گاه گرفتار می‌شده‌اند اما سرانجام پیشرفت و پیروزی آنان قطعی است. آنگاه از تو پرسیدم که شما را به چه چیزهایی امر می‌کند؟ و در پاسخ من گفتی که شما را به نماز خواندن و صدقه دادن و پارسائی و پاکدامنی و وفای به عهد و امانتداری امر می‌کند و خود اعتراف کردی که او اهل غدر و مکر و بی وفائی نبوده و نیست و شأن پیامبران خدا چنین است که غدر و مکر و بی وفائی نمی‌کنند و من از این (صفحه ۱۴۶) پرسش و پاسخها یقین کردم و دانستم که او پیامبر خدا است، این بود نمونه‌ای از بیچارگی و زبونی دشمن در مقابل شخصیتی که نمی‌توان آن را تحریف کرد. والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته.

سخنرانی ۰۷

سخنرانی ۰۷ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبیین ابی القاسم محمد و آله الطاهرين. از کلمات قصار امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام که در نهج‌البلاغه‌ی سید رضی رضوان الله تعالی علیه روایت شده است این جمله را امروز عنوان سخن قرار می‌دهیم که علی علیه‌السلام در مقام دعوت به مکارم اخلاق و حسن معاشرت با مردم فرمود: «خالطوا الناس مخالطةً ان تمم معها بکوا علیکم و ان عشتم حنوا الیکم». یعنی با مردم چنان معاشرت و آمیزش کنید و رفتار و سلوک شما با مردم چنان باشد که اگر مردید و از میان آنان رفتید بر شما سوگوار و داغدار باشند و بر فقدان شما اشک بریزند و اگر هم زنده مانند و در میان مردم بودید شیفته و علاقمند شما باشند. یعنی با حسن سلوک و معاشرت بر مبنای فضایل اخلاقی می‌توان مردم را شیفته و فریفته‌ی خویش ساخت. احسن الی الناس تستعبد قلوبهم فطالما استعبد الإنسان إحسان تنها با نیکی و نیک رفتاری است که می‌توان مردم را دل‌باخته‌ی خویش قرار داد و دل‌های آنان را تسخیر کرد. این دستور اخلاقی بسیار مهم امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام را چه کسی بهتر از فرزند بزرگوارش امام حسین علیه‌السلام بکار بست؟ و چه کسی توفیق پیدا کرد که مانند اباعبدالله علیه‌الصلاة والسلام در زندگی و پس از شهادت، مردم را علاقمند و شیفته و فریفته‌ی خویش گرداند. در محرم سال ۶۱ هجری در سرزمین عراق و در کنار رودخانه‌ی فرات حادثه‌ای روی داد و مردانی بزرگوار و با فضیلت به (صفحه ۱۴۷) شهادت رسیدند، و بسیاری از مردم آن روز آن حادثه را بزرگتر از دیگر حوادث تاریخی نمی‌دیدند و شاید چنان تصور می‌کردند که پس از گذشتن چند سالی این واقعه‌ی تاریخی هم در لابلای کتابها و اسناد تاریخی دفن خواهد شد و در ردیف صدها حوادث کهنه و فرسوده‌ی تاریخ قرار خواهد گرفت و کسی جز به عنوان قصه و سرگذشتی از آن یاد نخواهد کرد. اما اینان نمی‌دانستند که شخصیت حسین بن علی علیهما‌السلام شخصیتی است جاوید و قیام اوهم از حوادث زنده و جاوید تاریخ خواهد بود و با مرور زمان کهنگی و فرسودگی بدان راه نخواهد یافت، و شاید بیشتر مردم در آن تاریخ جریان حادثه را به نفع کشندگان امام علیه‌السلام تعبیر و تفسیر

می‌کردند، و تصور می‌شد که نه تنها کار این شهیدان یکسره شد، بلکه دیگر کسی را نیروی مخالفت با بنی‌امیه نخواهد بود و در آینده تاریخ اسلام نام علی علیه‌السلام و اولاد علی به عظمت و بزرگی برده نخواهد شد، و دل‌های دوستان اهل بیت که از شهادت امام و یاران بزرگوار وی جریحه‌دار شده است با گذشت زمان التیام خواهد یافت و آرام خواهد گرفت و این مصیبت هم مانند دیگر مصائب فراموش شده و از یاد رفته‌ی تاریخ از یاد خواهد رفت و فراموش خواهد شد. اما آینده‌ی تاریخ نشان داد که بیشتر مردم در اشتباه بودند و پیشامد عاشورای شصت و یک هجری را هم یکی از پیشامدهای عادی و نبردهای سیاسی می‌پنداشتند و فکر آنان به افق مقدس نظری که امام در این قیام نمی‌رسید و نمی‌توانستند با روح این قیام آشنا شوند. مشکلی که غالباً مردم را گمراه می‌کند همین است که نمی‌توانند به آسانی کارها و گفتارهای مشابه را که در واقع با هم تفاوت بسیار دارند از یکدیگر بازشناسند مردم بسیار دیده‌اند که مردمی به نام حق قیام کرده‌اند و در این راه فداکاریها نشان داده‌اند و سرانجام هم کمتر اثری بر قیام و اقدام آنان بار نگشته است، یا مردمی در موعظه کردن و پند دادن و طرفداری از حق و جانبداری از مظلوم داد سخن داده‌اند و مردم را به یاد خدا و روز حساب و ثواب و عقاب آورده‌اند، اما نه مردم و نه تاریخ، آنان را مردمی پاک و پارسا نشناخته‌اند و روی همین حساب بسا که قیام مردان حق و گفتار آنان را بر اساس اغراض شخصی و مادی توجیه می‌کنند و نمی‌توانند به انگیزه‌های خدائی این قیامها توجه کنند و حساب کسانی را که برای خدا می‌گویند و برای خدا قیام می‌کنند با (صفحه ۱۴۸) حساب مردمی که گرفتار اغراض شخصی و اسیر هوا و هوس شده‌اند اشتباه نکنند، اما بسیار جای خوش وقتی است که اگر مردم اشتباه کنند تاریخ اشتباه نمی‌کند و مرور زمان موجبات اشتباه را از میان می‌برد و همین تاریخ است که هر جمله‌ی کوتاه امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام را به عنوان بهترین پنندهای مذهبی و اندرزهای دینی ثبت می‌کند، اما سخنرانیهای طولانی و بی‌روح بسیاری از خلفا را در زوایای فراموشی قرار می‌دهد. برای اینکه مثال و نمونه‌ای برای شما شنوندگان محترم ذکر کرده باشم توجه شما را به موعظه‌هایی که یکی از خلفای بنی‌عباس یعنی منصور دوانیقی برای فرزندش مهدی عباسی نوشته است و ابن واضح یعقوبی آن را بدین صورت نقل می‌کند جلب می‌کنم. یعقوبی می‌نویسد که مهدی یعنی پسر منصور وصیتنامه‌ی ابوجعفر منصور را پس از مرگ وی بر مردم خواند و چنین نوشته بود: بنام خدای بخشاینده‌ی مهربان این وصیت‌نامه‌ی بنده خدا امیرمؤمنان است برای پسرش محمد مهدی ولیعهد مسلمانان هنگامی که او را پس از خود وصی و جانشین خود ساخت بر مسلمانان و ذمیان و حرم خدا و بیت‌المال و زمین خدا که آن را به هر کس از بندگانش بخواهد به ارث می‌دهد و حسن عاقبت برای مردم پرهیزکار است. امیرمؤمنان ترا سفارش می‌کند که در هر سرزمین که باشی نسبت به خدا پرهیزکار باش و فرمان وی را درباره‌ی بندگانش اطاعت کن و ترا از ندامت و پشیمانی و رسوائی روز رستاخیز بیم می‌دهد پیش از آنکه مرگت فرارسد و پیش از آنکه بگوئی پروردگار من چرا مرا برای مدتی هر چند کم مهلت ندادی؟ هرگز کجا ترا مهلت خواهند داد- با آنکه اجلت رسیده باشد- و بگوئی پروردگار مرا بدنیا بازگردان شاید کار شایسته‌ای انجام دهم، در آن زمان خانواده‌ات از تو جدا می‌شوند و عملت به تو می‌رسد، پس می‌بینی آنچه را با دست خویش انجام داده‌ای و با پای خویش به سوی آن رفته‌ای و با زبان خود آن را گفته‌ای و اعضایت بر انجام آن همداستان شده‌اند و چشمت بدان نگرسته است و هم آنچه به اندیشه‌ات راه یافته است. پس بر همه‌ی اینها پاداش کامل داده می‌شوی، اگر بد باشد به بدی و اگر نیک باشد به نیکی. باید که پرهیزکاری خدا شأن تو باشد و فرمان بردن او اندیشه‌ات، در (صفحه ۱۴۹) دین خود از خدا یاری بخواه و از راه دین به خدا نزدیک شو و نفس خود را مؤاخذه کن و آن را بدست هوا و هوس مسپار، هرگز بر کار بد اصرار موز، چه کسی سنگین‌بارتر و گنهکارتر و مصیبت‌زده‌تر و سوگوارتر از تو نیست؛ زیرا که گناهانت روی هم آمده و عملهایت انباشته شده، چون خدا ترا سرپرست رعیت ساخته است تا در میان آنان حتی درباره‌ی ذره‌ای داوری کنی، پس همگی از تو بازخواست می‌کنند و بر کارهای کارگزاران ستمگر خود مجازات می‌شوی، خدا می‌گوید: تو هم خواهی مرد و دیگران هم خواهند مرد و سپس همه‌تان نزد پروردگارتان با هم خصمی می‌کنید گویا می‌بینیم که ترا پیش روی خدای قهار

بازداشت کرده‌اند و یاران دست از یاری تو کشیده‌اند و طرفداران ترا تسلیم عذاب و حساب کرده‌اند و لغزشها گردن گیر تو گشته است و گناهان ترا گرفتار ساخته است، ترس ترا فرا گرفته و ناتوانی و بیچارگی ترا از پای در آورده است، برهانت تباه گشته و چاره‌ات از دست رفته است حقها را از تو گرفته‌اند، مردم از تو قصاص کشیده‌اند. در روزی که هول و هراس آن سخت و محنت آن بزرگ است، روزی که دیده‌ها در آن خیره می‌شود، هنگامی که دلها آکنده از خشم به گلوگاه رسد و ستمگران را نه خویشی باشد و نه شفיעی که حرف او را بشنوند، پس در آن روز حالت چگونگی خواهد بود، آنگاه که خلق با تو ستیزه کنند و حق آنان از تو گرفته شود. هنگامی که نه نزدیکانی است تا ترا نجات دهند و نه خویشانی تا از تو حمایت کنند، در آن روز است که کردارها را کیفر دهند و شفاعت را نپذیرند و میزان عدل در میان باشد و حکم قطعی صادر شود، خدا گفته است که در آن روز بر کسی ستم نمی‌شود و خدا زود به حسابها خواهد رسید، بر تو باد که برای نگهداری دینت آماده باشی و برای نجات خود کوشش کنی، گردنت را از بند گناه رها کن و فرصت امروزت را غنیمت شمار و از فردای قیامت بر حذر باش و از دنیای خود پرهیز کن! چه دنیایی فریبکار است و ترا هلاک می‌کند. باید که نیت خود را برای خدا راست گردانی و نیازت را نزد وی بری باید که دادگرت گسترش یابد و عدل تو همه را فرا گیرد و مردم از ستمت در امان باشند در میان رعیت به مساوات داوری کن و برای خشنودی خدا کوشش خود را بکار بر و یاران و همکاران خود را از مردم دین دار برگزین و بهره‌ی (صفحه ۱۵۰) مسلمانان را از مالهاشان بده و خراج و غنیمتشان را بی دریغ بپرداز و مقرری آنان را مرتب می‌داده باش و خرجی سالانه و ماهیانشان را زود و به موقع بده، شهرها و بلاد را با سبک ساختن مالیات و خراج آباد کن و مردم را با خوشرفتاری و حسن سیاست به صلاح آور و از همه‌ی کارها در نظرت مهمتر آن باشد که اطراف و جوانب خود را حفظ کنی و مرزها را تحت مراقبت قرار دهی و در فرستادن دسته‌های سپاه شتاب ورزی، از خدای عزوجل توفیق بخواه در راه جهاد و حمایت دین او و در راه نابود ساختن دشمنانش. خداست که مسلمانان را پیروز می‌کند و در دین آزاد و آسوده خاطرشان می‌سازد، در این راه جان و شرف و دارائیت را بده و در شب و روز به سپاهیان رسیدگی کن و مراکز سواران و باراندازهای سپاهیان را بشناس و پناهندگی و جنبش و نیرومندیت به خدا باشد و اعتماد و زورمندی و توکل بر او، چه اوست که ترا کفایت می‌کند و بی‌نیاز می‌سازد و یاری می‌دهد و در کمک و یاری او کفایت است. شنونده‌ی محترم این بود نمونه‌ای از سخنان و نوشته پندآمیز یک نفر خلیفه‌ی عباسی که از نظر جمله‌سازی و عبارت‌پردازی بسیار شیوا و رسا است، اما در عین حال نتوانسته است در تاریخ اسلام در ردیف مواعظ دینی و حکمت‌های آسمانی قرار گیرد و حتی زر و زورهای بنی‌امیه و بنی‌عباس نتوانسته است از نظایر این وصیت‌نامه‌ها و سخنرانیهای بی‌روح نهج‌البلاغه‌ای بسازد و یا صحیفه‌ی سجادی‌ای ترتیب دهند، و یا کتابی مانند تحف‌العقول که از مواعظ رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه‌ی طاهرین علیهم‌السلام جمع‌آوری شده است فراهم سازد. تاریخ با قدرت و بصیرت مخصوصی که در تشخیص شخصیتها و گفتارهای آنان دارد خطبه‌ها و گفتارها و نامه‌هایی را در ردیف آثار زنده و جاوید تاریخ ثبت می‌کند و گفتارهایی از نظر صورت مشابه آنها را در فصول مرده‌ی تاریخ قرار می‌دهد. این کار از تاریخ ساخته است و از مرور زمان، نه از مردم معاصر که غالباً از ادراک حقایق امور قاصرند. در تاریخ وقوع حادثه‌ی عاشورای ابی‌عبدالله‌الحسین علیه‌السلام عده‌ی بسیار محدودی از اهل بیت و شیعیان بودند که می‌توانستند این حادثه را ارزیابی کنند و از آثاری که در آینده‌ی تاریخ بر آن بار خواهد شد سخن بگویند و مردم را از اشتباهی که بدان گرفتار شده بودند تا اندازه‌ای که مقدور بود بیرون آورند. (صفحه ۱۵۱) شنونده‌ی محترم این بنده در سال گذشته زیر عنوان «بررسی تاریخ عاشورا» مطالبی عرض کرده‌ام، اما توفیق اتمام و انجام این بحث را نداشتم و قسمت مهمی از این مبحث باقی مانده است که اگر خدای متعال توفیق عنایت کند. به ترتیب به عرض شما خواهد رسید. و در بررسی این حادثه‌ای که هفتاد و سه مرد از جان گذشته آن را بوجود آورده‌اند. و زنان و کودکانی سوگوار و داغدار آن را به نتیجه رسانده‌اند، تا آنجا که توفیق خدا همراه باشد پیش خواهیم رفت و خواهیم دید که خطبه‌ها و سخنان اهل بیت علیهم‌السلام و گفتار آن گویندگان شجاع و فصیح و بلیغ چگونه در

سینه‌های مردم جا گرفت و دل‌های آنان را تکان داد و پرده‌های گمراه‌کننده را بالا زد و تشخیص مردم را بکلی تغییر داد و مردم را به ارزش این قیام مقدس متوجه ساخت و مجال تحریف و تغییر چهره‌ی این واقعه‌ی تاریخی را از دست دشمن گرفت و هرچه را دشمن گفت و نوشت و هرچه سبکی و هرزگی نشان داد همه را ثبت تاریخ کرد، همان خطبه‌ها و سخنرانی‌های مسجدالحرام و منازل بین راه حجاز و عراق و روز عاشورای امام و خطبه‌های بزرگان شهدای عاشورا و خطبه‌های امام چهارم و دیگر اسیران اهل بیت در سفر اسیری بود که چهره‌ی تاریخ عاشورا را تا این حد صریح و بی‌پرده به روی صفحات تاریخ آورد. البته در آن روزهایی که این سخنان زنده و جاوید گفته می‌شد، کمتر مردمی می‌توانستند به ارزش و تأثیر آن توجه کنند و تنها خود آن گویندگان بودند که نیک می‌دانستند چه می‌گویند و چه می‌کنند و از این گفته‌ها چه نتیجه‌ها خواهند گرفت و چنانکه خود امام علیه‌السلام از همان ساعتی که از مدینه حرکت کرد نیک می‌دانست که چه می‌کند و کجا می‌رود، و نتیجه‌ی نهضت و قیام او در عالم اسلامی چه خواهد بود. مروان و زنان شیعه و اسیر اهل بیت هم در کار خود بصیرت کامل داشتند و در هر جا که احساس لزوم و ضرورت سخن گفتن می‌کردند، با همه‌ی تألمات روحی و افسردگی‌های بی‌حسابی که داشتند داد سخن می‌دادند و حقایق را بی‌پرده می‌گفتند و راه تحریف جریان تاریخ را به روی دشمنان می‌بستند. امام چنانکه گفتیم مسلم است که بیشتر مردم در آن تاریخ از عمق این گفتارها و حساب دقیق این گویندگان آگاه نبودند و بسا که اگر خطبه‌ی زینب کبری دختر (صفحه ۱۵۲) امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام را در شهر دمشق می‌شنیدند چنان فکر می‌کردند که زنی سوگوار و داغدار است و عواطف او تحریک شده و از روی ناراحتی و فشار مصیبت سخنی می‌گوید و فردا که آرامش خاطری پیدا کرد و مرور زمان مصیبت‌ها را از یاد وی برد خودش هم از این سخنان و گفته‌های امروز خود بی‌خبر خواهد بود و گفتار او از فراموش شده‌های تاریخ به حساب خواهد آمد. این مردم کوتاه نظر که نمی‌توانستند به حقیقت مطلب برسند نمی‌دانستند که قلم توانای تاریخ بدون انتظار هیچگونه اجر و پاداشی برای نوشتن و ثبت کردن هر کلمه‌ای که از دهان و زبان اینان درآید آماده است و همه را با کمال امانت ضبط می‌کند و با کمال شجاعت در صفحات تاریخ منعکس می‌سازد. قلم تاریخ نه تنها گفته‌های دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام را ضبط می‌کرد، بلکه اشعار خلیفه‌ی وقت را هم ضبط کرد و تحویل تاریخ داد. راستی اگر دشمنان اهل بیت از خدا نمی‌ترسیدند از رسول خدا شرمی نداشتند چرا از تاریخ نمی‌ترسیدند و چرا از آن بیمناک نبودند که آنچه می‌گویند و می‌کنند و می‌اندیشند تاریخ همه را خواهد نوشت و بدست آیندگان خواهد سپرد و در کتابها درج خواهد کرد و در کتابخانه‌های دنیا با کمال مراقبت نگهداری خواهد شد، و از میان بردن یک خطبه‌ی امام چهارم یا زینب کبری در صورتی امکان‌پذیر خواهد بود که تمام کتابخانه‌های دنیا را از بین ببرند و همه‌ی کتابها را نابود کنند، تاریخ نامه‌ی عمل گذشتگان و آیندگان است. تاریخ آینه‌ای است که چهره‌ی هر کس را چنانکه بوده است نشان می‌دهد، اشخاصی از میان می‌روند ملتها جابجا می‌شوند، اما تاریخ بر سر جای خود ایستاده است و با کمال هوشیاری بر نیک و بد اشخاص و رفت و آمد ملتها نظارت می‌کند و حساب این را با آن اشتباه نمی‌کند و گناه آن را به گردن این نمی‌گذارد و برخلاف آنچه شاید بسیاری از مردم تصور کنند که گذشت زمان، حقایق تاریخی را از یاد می‌برد و چهره‌های آشکار حوادث را نهفته می‌سازد، تاریخ با مرور زمان درست برعکس این پندار، حقایق نهفته را آشکار می‌سازد و موانعی را که برای معاصران حوادث تاریخی پیش می‌آید برای آیندگان از میان می‌برد تا بهتر از مردمان معاصر بتوانند به حقایق تاریخی آشنا شوند. گذشت زمان نه تنها مانعی در راه تحقیق و بررسی حوادث بوجود نمی‌آورد، بلکه موانع موجود را از میان می‌برد و راه تحقیق و (صفحه ۱۵۳) بررسی‌های محققان بی‌غرضی را کوتاه‌تر و روشنتر می‌سازد و تحقیقاً بررسی تاریخ عاشورای اباعبدالله علیه‌السلام برای ما که بیش از سیزده قرن با آن فاصله‌ی تاریخی داریم، آسانتر است تا برای کسانی که معاصر این حادثه بوده و در سال هجری زندگی می‌کرده‌اند و مشکلاتی که آنان در تحقیق و بررسی این پیشامد داشته‌اند ما نداریم و بعد از این هم مرور زمان و گذشتن اعصار و قرون مانعی در راه تحقیق آن بوجود نخواهد آورد «و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون». والسلام عليكم و رحمته‌الله و برکاته (صفحه

سخنرانی ۰۸

سخنرانی ۰۸ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باريء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد وآله الطاهرين. در سخنرانی گذشته گفته شد که تاریخ عاشورا را هفتاد و سه نفر بوجود آورده‌اند و رهبری این قیام تاریخی در دست ایشان بوده است. اما از این نکته هم نباید غافل بود که در جریان این واقعه‌ی زنده و ارزنده‌ای که در سال شصت و یکم هجری روی داد زنانی بزرگ و بزرگوار دست بکار بوده‌اند و فداکاری کرده‌اند، و حتی بعضی در این راه به شهادت رسیده‌اند و نام پرافتخارشان در تاریخ افتخارآمیز نهضت اباعبدالله علیه‌السلام به عظمت و ایمان و بزرگواری یاد شده است. ما اکنون به ترتیب تاریخی نام هریک از این زنان بزرگ را می‌بریم و هر قدمی را که در این راه برداشته‌اند یادآور می‌شویم. نخستین بانویی که نام وی شایسته‌ی تکریم و تعظیم و یادآوری است زن زهیر بن قین بجلی است زنی که با یک عمل مثبت خود را از گمنامی درآورد و نام خود را در پرافتخارترین فصل تاریخ اسلام برای همیشه ثبت کرد. مردی از بنی‌فزاره می‌گوید ما با زهیر بن قین بجلی از مکه برمی‌گشتیم و رهسپار عراق بودیم. اما هیچ نمی‌خواستیم که با حسین بن علی علیه‌السلام که او هم رو به عراق می‌رفت در یک منزل فرود آئیم، چنانکه هرگاه امام حسین علیه‌السلام حرکت می‌کرد ما فرود می‌آمدیم و هرگاه او در منزلی فرود می‌آمد ما حرکت می‌کردیم. اما در عین حال چنان پیش آمد که در یکی از منازل ناچار با حسین بن علی علیهما‌السلام فرود آمدیم و ما در کناری خیمه زدیم و او در کناری، ما غذا می‌خوردیم که ناگهان (صفحه ۱۵۵) فرستاده‌ی امام علیه‌السلام رسید و سلام کرد و گفت ای زهیر بن قین اباعبدالله حسین بن علی تو را می‌خواهد، شنیدن این پیام چنان بر ما ناگوار آمد که لقمه را از دست فرو نهادیم و همگی در حیرت فرورفتیم. اما همسر زهیر - یعنی دلهم دختر عمرو - به زهیر گفت: فرزند رسول خدا کس به دنبال تو می‌فرستد و تو را می‌طلبد و تو از رفتن نزد وی دریغ می‌داری؟ سبحان الله چه مانعی دارد که نزد وی شرفیاب شوی و سخن او را بشنوی و باز آئی. گفتار این زن کار خود را کرد و نام شوهر خود را در ردیف بزرگترین شهدای اسلام قرار داد. زهیر تحت تأثیر سخنان همسر خویش قرار گرفت و نزد امام شرفیاب شد و اندکی بعد با چهره‌ای که آثار شادمانی و روشنی ضمیر از آن هویدا بود بازگشت و دستور داد تا خیمه او را بخرگاه ولایت مآب امام علیه‌السلام ملحق کنند. «اللہ ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور». زهیر همراه امام رفت و به شهادت رسید و همسر او نزد کسان و خویشان خود بازگشت. سرفرازی دیگری را که برای این زن ثبت تاریخ شده است در کتاب تذکره‌ی سبط ابن جوزی می‌بینیم که چون زهیر به شهادت رسید همسر وی به غلام زهیر گفت برو و آقای خود را کفن کن، غلام آمد و امام علیه‌السلام را بی‌کفن دید و گفت آقای خود را کفن کنم و امام را همچنان بگذارم! به خدا که این کار را نخواهم کرد پس کفنی بر پیکر مقدس امام پوشانید و سپس آقای خود زهیر را نیز کفن کرد. دیگر زنی که باید به شخصیت و فداکاری او آفرین گفت زن عبدالله بی‌عمیر کلبی است، عبدالله بن عمیر از طایفه‌ی بنی‌علیم و ساکن کوفه بود، روزی دید که سپاهی عظیم در نخیله‌ی کوفه فراهم شده‌اند، پرسید که این سپاه به کجا و برای چه می‌روند؟ گفتند می‌روند تا با حسین فرزند فاطمه دختر رسول خدا بجنگند عبدالله گفت خدا می‌داند که من آرزومند بودم که با مشرکان در راه خدا بجنگم و اکنون امیدوارم که ثواب جنگ با این مردمی که برای کشتن دختر زاده‌ی رسول خدا بیرون می‌روند نزد خدا از ثواب جنگ با مشرکان کمتر نباشد، عبدالله تصمیم حرکت گرفت و مطلب را با همسر خویش ام وهب دختر عبدالله در میان گذاشت، زن گفت چه فکر خوبی کردی خدای تو را در همه حال هدایت کند مرا هم با خود همراه ببر، زن و مرد شبانه از کوفه بیرون آمدند و شاید در شب هشتم محرم وارد کربلا شدند، بامداد (صفحه ۱۵۶) عاشورا که جنگ از طرف دشمن آغاز شد و دو غلام از زیاد و عبیدالله برای جنگ تن به تن بیرون آمدند حبیب بن مظهر اسدی و بریر بن خضیر همدانی برای جنگ با آن دو بیرون شدند، اما

امام علیه‌السلام آن دو را فرمود شما باشید. در این موقع عبدالله بن عمیر اجازه خواست و به میدان رفته و یک تنه در مقابل آن دو نفر ایستاد و هر دو را کشت و به نقل مفید و طبری این رجز را می‌خواند: ان تنکرونی فانا ابن کلب حسبی بییتی فی علیم حسبی انی امرء ذو مرء و عصب و لست بالخوار عند النکب انی زعیم لک ام وهب! بالظعن فیهم مقدما والضرب ضرب غلام مؤمن بالرب زنش که شوهر خود را در این حال دید ستون خیمه‌ای برداشت و قدم به میدان کارزار نهاد و می‌گفت پدر و مادرم فدای تو باد در راه فرزندان پاک سرشت رسول خدا جان‌نثاری کن، امام علیه‌السلام به او فرمود خدا شما را جزای خیر دهد، خدای تو را رحمت کند، نزد زنان بازگرد و همراهشان در خیمه باش. چه خدا جهاد از زنان برداشته است. عبدالله دومین شهیدی بود که روز عاشورا به شهادت رسید و پیش از او مسلم بن عوسجه به شهادت رسیده بود. دیگر بانوئی که نام پر افتخار او در تاریخ عاشورا به میان آمده است: همسر بزرگوار امام علیه‌السلام رباب دختر امرء القیس است، او تنها زنی بود از زنان امام علیه‌السلام که در سفر کربلا همراه آن بزرگوار بوده است. چه مادر امام چهارم یعنی شهربانو دختر یزدگرد آخرین پادشاه ساسانی ایران در حدود ۲۴ سال پیش از واقعه‌ی کربلا وفات کرده بود. از مادر علی اکبر یعنی لیلی دختر ابی مرء بن عروء بن مسعود ثقفی هم نامی در جریان فاجعه‌ی کربلا به میان نیامده است و هیچ نمی‌دانم که ایشان در این تاریخ زنده بوده است یا نه. از مادر جعفر بن الحسین هم که زنی از قبیله قضاعه بود نامی دیده نمی‌شود. از مادر فاطمه‌ی بنت الحسین یعنی ام‌اسحاق دختر طلحه بن عبیدالله تیمی که دخترش فاطمه در کربلا بود و به کوفه و شام هم رفت نام و نشانی در واقعه‌ی عاشورا نیست. تنها زنی که در این سفر همراه امام علیه‌السلام بوده است همین بانوی بزرگوار یعنی رباب دختر امرء القیس کلبی است. این امرء القیس مسیحی بود و (صفحه ۱۵۷) در زمان خلافت عمر نزد وی آمد و اسلام آورد، در همان روز اول مسلمانی خلیفه او را امیر مسلمانان قبیله‌ی قضاعه قرار داد و پس از افتخار مسلمانی و امارت اسلامی افتخار دیگری بدست آورد و از سه دختری که در خانه داشت یکی را به علی بن ابی‌طالب و دیگری را به حسن بن علی و کوچکتر از همه را که رباب باشد به امام حسین علیه‌السلام تزویج کرد. و پدر زن این سه امام شد، رباب از امام حسین علیه‌السلام دختری داشت به نام سکینه و پسری به نام عبدالله. پسر شیرخوارش روز عاشورا کشته شد و خود با دخترش سکینه به اسیری رفت. در جریان روز عاشورا از این زن نامی به میان نیامده است. اما به روایت تذکره‌ی سبط در مجلس ابن‌زیاد فرصتی بدست آورد و هرزگیهای کشندگان امام را در یک سطر آن هم به عنوان مرثیه‌سرائی خلاصه کرد و در صفحه‌ی تاریخ عاشورا نوشت. هنگامی که اهل‌بیت را به مجلس ابن‌زیاد بردند و سر مقدس امام را پیش ابن‌زیاد نهادند این زن از میان زنان برخاست و سر مقدس را برداشت و بوسید و در دامن گذاشت و گفت: واحسینا فلا نسیت حسینا اقصده اسنة الأذعیاء غادروه بکربلاء صریعاً لا سقی الله جانبی کربلاء (۱). ظاهر امر این بود که این زن داغ‌دیده با عاطفه‌ای جریحه دار مرثیه‌سرائی می‌کند و آهی از دل داغ‌دیده بر می‌آورد، اما حقیقت مطلب گویا غیر از این باشد با همین شعرهای کوتاه و با همین جمله‌های مختصر اهل بیت عصمت حوادث روز عاشورا را چنانکه بوده است ثبت تاریخ کرده و راه تحریف را به روی دشمن بستند و گرنه ممکن بود آن مستشرقی که می‌گوید امام حسن علیه‌السلام بیماری سل داشت و سینه‌اش خونریزی کرد از دنیا رفت در صفحه‌ی دیگر تاریخ خود بنویسد که امام حسین علیه‌السلام هم سرطان داشت و پیش از آنکه میان او و دشمن نبردی آغاز شود روز دهم محرم بدورد زندگی گفت و دیگر که می‌توانست ثابت کند که این مستشرق دروغ می‌گوید و آن (صفحه ۱۵۸) سخن را به نفع معاویه و این دروغ را به نفع یزید می‌سازد؟ رباب همسر بزرگوار امام علیه‌السلام در مجلس ابن‌زیاد با دو شعر کوتاه مجال اینگونه تحریفهای ناروا را از دست تحریف‌کنندگان تاریخ گرفت و گفت امام حسین علیه‌السلام مبتلا به سل و سرطان نبود و در راه خدا به شهادت رسید و او را با نیزه‌ها پاره پاره کردند و رهبری کشندگان او را مردمی عهده‌دار بودند که معلوم نبود پدرشان کیست. بعد از کشتن هم فردا کسی نگوید که او را با تجلیل و احترام به خاک سپردند این طور نبود بدنش را روی خاک انداختند و نه بر او نماز خواندند و نه او را به خاک سپردند و نه از وی کوچکترین احترامی کردند، گفتن این مطالب لازم بود و قطعاً اهل‌بیت در این گفتار نظر داشتند و

می‌دانستند که فردا که دشمن با عکس‌العمل این کارها روبرو شد اصرار خواهد کرد که با هر قیمتی شده است تاریخ شهادت امام را تحریف کند و فکر مردم را در گمراهی بیندازد به همین جهت با کمال هوشیاری و مآل‌اندیشی در هر انجمنی در هر بازار و کوچه‌ای، در پاسخ هر پرسشی، در جواب هر فحش و ناسزائی، فصلی از آنچه روی داده بود می‌گفتند و گوشه‌ای از تاریخ شهادت امام را روشن می‌ساختند، برای همین بود که در همان روز اول ورود به کوفه سه نفر از بانوان اهل بیت خطبه خواندند و به این فکر هم نیفتادند که چون امام چهارم در میان ما هست و هم با مردم کوفه و هم با این زیاد سخن خواهد گفت دیگر نیازی به سخن گفتن ما نیست، هر کدامشان که فرصتی بدست آورد ولو از میان کجاوه صدا بلند کرد و مردمی اغفال شده را در جریان صحیح مطلب گذاشت. البته گویندگان اهل بیت از گفتارهای خود به این نتیجه نرسیدند که همان روز و همان ساعت آزاد شوند و راه مدینه را در پیش گیرند و قطعاً چنین نتیجه‌ای را هم در نظر نداشتند و صلاحشان هم نبود که از آنجا به مدینه بازگردند و بسیار لازم بود که تا مرکز خلافت اسلامی یعنی دمشق به هر وضعی که هست خود را برسانند. پیمودن این راه از کوفه تا دمشق هر چند به عنوان اسیری و هر چند زیر زنجیر برای امام چهارم قابل تحمل بود، اما تحریف شدن تاریخ عاشورا و بی‌اثر ماندن شهادت امام حسین را نمی‌توانست و نمی‌بایست تحمل کند. من معتقدم که امام چهارم و بانوان اهل بیت موقعی فکرشان آسوده شد و از پریشانی و اضطراب خاطر بیرون آمدند که چند روزی در مرکز خلافت ماندند و سخنان خود را گفتند و مردم شام (صفحه ۱۵۹) را هم از اشتباه درآوردند و کاری کردند، که اگر تاریخ‌نویسی در شام هم می‌خواست جریان واقعه‌ی کربلا را بنویسد جز آنچه طبری و مفید و ابوالفرج اصفهانی نوشته‌اند نمی‌توانست نوشت، در آن روز بود که اهل بیت می‌توانستند به بازگشت خویش علاقه‌مند باشند و راه مدینه را با خاطری آسوده در پیش گیرند، داغدار بودند با گریه و شیون به مدینه درآوردند و شهر مدینه را منقلب کردند، اما از نظر هدف فکرشان آسوده بود و دیگر نگران آن نبودند که تا فردا جریان عاشورا را به چه صورتی بنویسند و قیام اباعبدالله را چگونه توجیه کنند و تاریخ پرافتخار انقلاب و نهضت امام حسین علیه‌السلام را به چه وضعی تحریف کنند و با چه افسانه‌ها و دروغ‌پردازی‌ها ذهن مردم ساده‌لوح را مشوب سازند، از این جهت اهل بیت عصمت و طهارت کاملاً آسوده خاطر بودند و نیک می‌دانستند که گفتنیها گفته شد و جزئیات واقعه‌ی کربلا امروز در سینه‌های مردم و فردای نزدیک در صفحات تاریخ اسلام به صورتی ثبت شد که هیچ راهی به تحریف و تغییر و پس و پیش کردن و کم و زیاد کردن آن نیست. (۲). چهارمین زنی را که در جریان عصر عاشورا می‌توان نام برد و او را هم در نشان دادن قیافه‌ی واقعی عاشورا مقامی است شامخ و با سخنی کوتاه توانست فصلی (صفحه ۱۶۰) بسیار حساس از ناجوانمردی دشمن را در تاریخ منعکس کند زنی است از قبیله بکر بن وائل که همراه شوهرش در سپاه ابن سعد بود، اما هنگامی که دید سپاهیان کوفه به خیمه‌گاه ریخته‌اند و حتی جامه‌ی بانوان را به غارت می‌برند شمشیری برداشت و رو به خیمه‌گاه اباعبدالله علیه‌السلام نهاد و فریاد کرد که ای آل بکر بن وائل شما زنده‌اید و اینان خیمه‌های دختران رسول خدا را غارت می‌کنند «لا حکم الا لله». بی‌آئید و به خاطر رسول خدا خونخواهی کنید این زن با همین سخنان کوتاه خود نشان داد که کار هرزگی دشمن به کجا کشید و گوئی هنوز ناله‌ی او بر در خیمه‌های اباعبدالله بلند است. در بررسی تاریخ عاشورا به نام این گونه زنان بزرگوار که با کمال اخلاص به یاری حق و اهل حق برخاسته‌اند می‌رسیم و منحصر به این چهار نفری که نام بردیم هم نیستند ولی چنانکه مقام هیچیک از شهدای بنی‌هاشم و غیر بنی‌هاشم با همه‌ی جلالت قدر و بزرگواری و فداکاری که از خود نشان داده‌اند به مقام امام علیه‌السلام که رهبر این انقلاب بود نمی‌رسد مقام هیچیک از این زنان بزرگوار که در جریان شهادت یا اسیری منشأ اثر بوده‌اند و هر کدام ناحیه‌ای از این فاجعه را رهبری کرده‌اند به مقام دختر بزرگ امیرالمؤمنین زینب علیه‌السلام نمی‌رسید، او است که توانست برآستی در جریان اسیری جای برادر خود را بگیرد و همان برنامه را که برادرش با جمله‌ی زنده «و هیهات منا الذلّه» یعنی خوار و زبونی از ما اهل بیت به دور است را تا ساعت شهادت دنبال کرد، از عصر عاشورا تا ورود به مدینه بکار برد و حق تربیت‌های مادر خود فاطمه علیها‌السلام را ادا کرد، از دختر امیرالمؤمنین جز این انتظار نمی‌رفت او باید در راه دین چنان شکیبیا باشد که

مادرش فاطمه و مادر بزرگش خدیجه علیهما السلام شکبیا بودند، مگر خدیجهی کبری نبود که پیش از همه کس به رسول خدا ایمان آورد و بیش از همه در راه پیشرفت دعوت وی فداکاری کرد و در حدود ده سال تمام یعنی از اول بعثت تا سال دهم که وفات کرد در همه‌ی مشکلات و محتتهای رسول خدا همدم و همراه وی بود؟ مگر این زینب کبری دخترزاده‌ی همان خدیجه نیست و مگر راهی که حسین بن علی علیهما السلام در پیش گرفته است راهی جز ترویج دین و احیای دعوت رسول خداست؟ اگر بنا باشد در راه دین مبین اسلام و قرآن مجید زنان به اسیری بروند و با این بهانه در بازارها و معابر با مردم سخن بگویند و تبلیغات ناروای دشمنان را بر باد دهند (صفحه ۱۶۱) و مردم را به حقیقت امر آشنا سازند چه کسی سزاوارتر از دختر امیرالمؤمنین است که فداکاری را از بزرگترین بانوی فداکار اسلام یعنی خدیجهی کبری و بزرگترین حامی رسول خدا یعنی حضرت ابی طالب به میراث برده است؟ هم دختر علی ابن ابی طالب و هم دختر زاده‌ی خدیجهی کبری: زینب کبری در بازار کوفه خطبه‌ای ایراد کرد و چون پدرش علی امیرمؤمنان داد سخن داد، گوئی با زبان علی علیه السلام سخن می گفت، مردم را با اشاره‌ای آرام ساخت و نفس‌ها را در سینه حبس کرد و همه‌ی را فروخواند احمد بن ابی طاهر بغدادی متوفی سال ۲۸۰ هجری در کتاب بلاغات النساء برای این خطبه سه روایت دارد و یکی از آنها به امام جعفر صادق علیه السلام می‌رسد. خواهرش ام کلثوم (۳) نیز در بازار کوفه خطبه‌ای ایراد کرد و هر دو خواهر اهل کوفه را سخت ملامت کردند و مردم را منقلب و متأثر ساختند اشکها جاری شد و ناله‌ها از سینه‌ها برآمد. فاطمه دختر امام نیز در بازار کوفه خطبه خواند و با مردم سخن گفت و آنان را به اشتباهی که کردند و بدبختی و بیچارگی که بدان گرفتار شدند توجه داد. کار اهل بیت در بازار کوفه به انجام رسید و فرصت سخن گفتن در مجلس ابن زیاد بدست ایشان آمد دختر امیرالمؤمنین با لباس بسیار ساده وارد مجلس شد و در حالی که کنیزان اطراف او را گرفته بودند در گوشه‌ای از قصر نشست. ابن زیاد پرسید این زن گوشه گیر که با کنیزان خود به کناری رفت که بود؟ کسی به او جواب نداد، بار دیگر سؤال کرد یکی از کنیزان حضرت زینب گفت این زینب است و دختر همان فاطمه‌ای است که دختر رسول خداست. اینجا وظیفه‌ای بسیار سنگین و مهم بر عهده‌ی زینب است باید هم خود را ضبط کند و شکیبائی را از دست ندهد و هم پاسخ ابن زیاد را بگوید و به او مجال ندهد که امر را بر مردم مشتبه سازد. ابن زیاد گفت خدا را شکر می‌کنم که شما را رسوا کرد و شما را کشت و دروغ تازه‌ی شما را برملا ساخت. ابن زیاد این سخن کفرآمیز را از روی (صفحه ۱۶۲) غرور مستی پیروزی گفت، و گرنه بنی هاشم چه دروغ تازه‌ای گفته بودند، آیا دروغ تازه‌ی ایشان این بود که می‌گفتند «محمد رسول الله»؟ یا جز این دروغی گفته بودند، به هر جهت زینب کبری بی‌درنگ در پاسخ ابن زیاد گفت: «الحمد لله الذی اکرنا بنبیه محمد صلی الله علیه و آله و طهران من الرجس تطهیرا، انما یفتضح الفاسق و یکذب الفاجر و هو غیرنا و الحمد لله» یعنی شکر خدا را که ما را به پیامبر خود محمد سرفراز کرد و ما را از پلیدی برکنار داشت، اینکه گفتم ما رسوا شده‌ایم رسوائی برای مردم نابکار است و فاسق و نابکار دیگرانند نه ما و باز هم خدا را شکر. با این جواب دندان‌شکن دختر امیرالمؤمنین باز ابن زیاد گفت: دیدی خدا با خانواده‌ی شما چه کرد؟ گویا ابن زیاد می‌خواست با این سخن دختر امیرالمؤمنین را به یاد کشته‌های دو روز پیش آورد و او را منقلب کند. باشد که سخنی مطابق میل او بگوید یا از در زاری و التماس درآید، غافل از آنکه اینان در کار خود نیک هشیارند و کلمه‌ای برخلاف آنچه شایسته‌ی آنها است نگفته‌اند و نخواهند گفت و آنچه می‌گویند روی حساب است و روی نقشه است و در راه تأمین همان هدفی است که دارند. زینب در جواب ابن زیاد که سؤال کرد «دیدی خدا با خانواده‌ات چه کرد»، فرمود «کتب الله علیهم القتل فبرزوا الی مضاجعهم و سیجمع الله بینک و بینهم فتحاجون الیه و تخاصمون عنده» یعنی کار تازه‌ای روی نداده است اینان شهدای خانوای ما، کسانی بودند که خدا شهادت را برای ایشان مقدر کرد، و آنان هم به این سعادت رسیدند و به راه شهادت رفتند، اما به زودی روزی خواهد رسید که خدا تو را و آنان را برای حساب فرامی‌خواند و آنجا با هم درافتید و چون و چرا کنید. ابن زیاد چنان ناراحت شد و خشم گرفت که اگر عمرو بن حرث او را ملامت نمی‌کرد، شاید فرمان قتل خواهر امام علیهما السلام را صادر می‌کرد، اما چه فایده زینب حرف خود را گفت و کار خود

را کرد و فاسق و فاجر را شناساند، و اهل بیت عصمت و طهارت را معرفی کرد. یک ماه یا بیشتر از این مجلس گذشت و مجلسی از این مهمتر و حساستر بدست دختر امیرالمؤمنین آمد و آنجا نیز وظیفه داشت که سخن بگوید و بیش از پیش صریح (صفحه ۱۶۳) و روشن صحبت کند و به همان نسبتی که مردم شام از مردم کوفه در اشتباه و از شناسائی اهل بیت بیگانه بودند در بیان مطلب و شناساندن اهل بیت پافشاری کند و اصرار ورزد، این مجلس مهم در مرکز خلافت اسلامی آن روز یعنی شهر دمشق تشکیل شده بود. در این مجلس هم زینب کبری خطبه خواند و سخن گفت و این خطبه را هم احمد بن ابی طاهر بغدادی در کتاب بلاغات النساء ذکر کرده است می گوید که چون چشم یزید به اسیران اهل بیت افتاد و آنان را پیش روی خود ایستاده دید دستور داد تا سر امام را در میان طشتی نهادند و با چوبی که در دست داشت به دندانهای امام می زد و می گفت... (۴) بعد اشعاری از یزید نقل می کند که خلاصه‌ی ترجمه‌ی آن این است: «کاش پدران من که در بدر کشته شدند امروز می بودند و این وضع آل محمد را می دیدند و صدا به شادی بلند می کردند و می گفتند یزید دست تو درد نکند و گفت: از پدران خود نباشم اگر کارهای محمد را از فرزندان او انتقام نگیرم» حالا- که سخن به اینجا کشیده است و یزید اگر تا حالا با امام حسین علیه السلام طرف بوده و با او جنگ می کرده است اکنون با شخص پیغمبر طرف شده و به جنگ با او برخاسته و در مقام کینه جوئی با رسول خدا برآمده است، آیا زینب کبری حق دارد گفته‌های او را ناشنیده بگیرد و کارهای او را نادیده تصور کند و در مقابل کسی که هم خود را جانشین پیغمبر می داند و به عنوان جانشینی او حکومت می کند و هم از پیغمبر انتقام کارهای او را می کشد، و به جای آنکه پیغمبر مشرکان مکه را در جنگ بدر کشته است بزرگترین خداشناسان اسلام را می کشد و اینان را به جای آنان حساب می کند، در مقابل این شخص سکوت کند و چیزی نگوید و مردم شام هم همانچه را یزید گفت به عنوان حرف حساب و قابل قبول بپذیرند و به آن معتقد باشند، ظاهراً زینب کبری (صفحه ۱۶۴) نمی توانست در اینجا سکوت کند و آنچه را گفت از نظر انجام دادن وظیفه گفت و خدا هم گفتار او را حفظ کرد و مثل بسیاری از اسناد مذهبی که از میان رفته است از میان نرفت و در اواخر قرن سوم هجری در یکی از کتابهای نفیس اسلامی و بعدها در کتابهای دیگر نوشته شد و روزی که صنعت بسیار مفید و مهم چاپ پدید آمد هر نسخه از آن هزارها نسخه شد و صدای سخن گفتن یک زن اسیر و داغدار در مقابل دشمنی صاحب قدرت و مغرور آن هم با آن صراحت و شجاعت و بی باکی برای همیشه در تاریخ اسلام منعکس گشت، چنانکه هیچ قدرتی نمی تواند صدای زینب را خاموش کند و سخنان او را که در تاریخ اسلام جای خود را باز کرده است از یاد مسلمانان جهان ببرد و یا آنها را تحریف کند و به جای آنها کلماتی در تجلیل و تکریم و اظهار کوچکی و عذرخواهی نزد یزید بگذارد. نه نهج البلاغه‌ی علی را می توان در دنیا عوض کرد و نه صحیفه‌ی سجادیه امام چهارم را و نه خطبه‌های بین راه و روز عاشورای امام حسین علیه السلام را و نه خطبه‌های امام چهارم و زینب کبری و ام کلثوم و فاطمه بنت الحسین علیهم السلام در کوفه و شام و مدینه را. تا روزی که کتابخانه‌ای در دنیا وجود دارد این گفتارها زنده و جاوید است و قابل تحریف نیست و نمی توان یک کلمه از آن کم کرد و یک کلمه بر آنها افزود، خدا نه تنها قرآن مجید را از تحریف حفظ کرده است و می کند بلکه در سایه‌ی قرآن بسیاری از اسناد مذهبی همین حال را پیدا کرده و کارش از آنکه تحریف شود یا کم و زیاد گردد گذشته است و بر این نعمت پروردگار باید شکر گزار بود. والسلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاته. (صفحه ۱۶۵) (۱)

واحسینا! من هرگز فراموش نمی کنم و نخواهم کرد که لشکر کفر با پیکر حسین با نیزه‌ها چه کردند و از یاد نمی برم که جنازه‌اش را در کربلا روی خاک رها کرده و دفن نکردند، او را تشنه کشتند! خداوند هیچ وقت کربلا را سیراب نسازد! (۲) محدث قمی در کتاب نفس المهموم گوید: ابوالفرج آورده که «رباب» اشعاری در مرثیه‌ی شویش حسین علیه السلام گفته است بدین مضمون: ان الذی کان نوراً یستضاء به بکربلاء قتیل غیر مدفون سبط النبی جزاک اللہ صالحه‌ عنا و جنبت خسران الموازین قد کنت لی جبلاً صعباً اللوذ به و کنت تصحبنا بالرحم والدين من للیتامی و من للسائلین و من یغنی و یأوی الیه کل مسکین واللہ لا-ابتغنی صهراً بصهرکم حتی اغیب بین الرمل والطين جزری گوید: تا مدت یک سال پس از قتل شوهرش زنده بود ولی زیر سقفی نرفت و در

خیمه‌ای زیر آسمان بسر برد تا فرسوده گشته و از دنیا رفت. ترجمه‌ی شعر: آنکه نوری بود که همه از پرتوش روشنی می‌گرفتند در کربلا کشته شد و جنازه‌اش را دفن نکردند. ای پسر دخت پیامبر! خداوند تو را از ما پاداش نیک دهد چرا که میزان عملت را از کاستی و کمی مصون داشتی. تو برای من چونان کوهی سخت بودی که در دامن تو پناه گرفته بودم و همه‌ی عمر با ما رحم و به آئین خدا رفتار نمودی. اکنون برای یتیمان و تهیدستان کیست که آنان را بی‌نیاز نموده و هر بینوائی و بی‌سامانی بدو پناه برد. بخدا سوگند پس از او هیچ دامادی را پاسخ مثبت ندهم تا اینکه در خاک پنهان شوم. (۳) این ام‌کلثوم دختر امیرالمؤمنین است اما نه از حضرت زهرا که نامش زینب صغری است او از حضرت زهرا علیهاالسلام است و بنا بر روایت کلینی و شیخ طوسی و مرحوم طبرسی عمر بن خطاب او را به فشار و کشمکش زیادی در زمان خلافتش به تزویج خود درآورد و بعد از او در مدینه در اثر آوار از دنیا رفت، و این ام‌کلثوم را که در کربلا حاضر بود ام‌کلثوم صغری گویند و مادرش ام ولد است. (۴) اشعار چنین است: لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء ولا وحی نزل لیت اشیای بیدر شهدوا جزع الخرج من وقع الأسل قد قتلنا القرم من أشیایهم و عدلناه بیدر فاعتدل فأهلوا و استهلوا فرحا ثم قالو یا یزید لا تشل لست من خندف إن لم انتقم من بنی‌احمد ما کان فعل.

سخنرانی ۰۹

سخنرانی ۰۹ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلائق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبیین ابی‌القاسم محمد و آله الطاهرين. ضمن سخنرانی دیروز اشاره کردم که خطبه‌ها و سخنرانیهای اهل بیت عصمت و طهارت که از دستبرد تحریف و تبدیل محفوظ و مصون مانده و در کتابها و مآخذ قابل استناد و اعتماد نوشته شده و به ما رسیده است در کار بررسی تاریخ عاشورا بسیار ارزنده و مورد استفاده است و بوسیله‌ی همین اسناد مقدس تاریخی است که امروز با گذشتن بیش از سیزده قرن تاریخ عاشورای سال ۶۱ هجری کاملاً بر ما روشن است و باید به ارزش واقعی این اسناد زنده و ارزنده توجه داشت، چه اگر این خطبه‌ها ثبت نمی‌شد و این سخنرانیها به ما نمی‌رسید، یا تحریف شده‌ی آن به دست ما می‌رسید نه تنها راهی به واقع نداشتیم، بلکه امری را که واقع نشده و حقیقت نداشته است به عنوان واقع می‌پذیرفتیم و خدا می‌داند که چه آثار سوئی بر اسناد تحریف یافته بار می‌شد. امروز می‌توان واقعه‌ی کربلا را از روی خطبه‌های امام و اهل بیت که در مکه و بین راه حجاز و عراق و کربلا و کوفه و شام و مدینه ایراد کرده‌اند و از روی سخنانی که در پاسخ پرسشهای این و آن گفته‌اند و از روی رجزهایی که خود امام و اصحاب او روز عاشورا در مقابل دشمن خوانده‌اند و در مآخذ معتبر ثبت و ضبط شده است و از روی نامه‌هایی که میان امام و مردم کوفه و بصره رد و بدل شده و نامه‌ای که یزید به ابن‌زیاد نوشته و نامه‌هایی که ابن‌زیاد به یزید و عمر بن سعد نوشته و نامه‌های عمر بن سعد به ابن‌زیاد و نامه‌ی ابن‌زیاد به حاکم مدینه که همه‌اش در تواریخ معتبر مضبوط است و (صفحه ۱۶۶) بدست آیندگان هم خواهد رسید و همیشه محفوظ خواهد ماند از روی این مدارک می‌توان واقعه‌ی عاشورا را با تمام جزئیات که روی داده است شرح آن را فهمید و پند گرفت و هیچ نیازی به مدرک و مآخذ دیگری نیست. روزی که یزید به ابن‌زیاد نامه می‌نوشت و او را به فرماندهی عراقین منصوب می‌داشت و درباره‌ی مسلم بن عقیل می‌نوشت که خبر یافته‌ام که مسلم به کوفه آمده است تا در میان مسلمین ایجاد اختلاف کند و می‌خواست با این جمله مسلم را در تاریخ اسلام با قیافه‌ی مردی ماجراجو و فتنه‌انگیز نشان دهد، هیچ نمی‌دانست که تاریخ هم نامه‌ی او را به همین عبارت رسوا، ضبط می‌کند و هم جوابی را که مسلم به این نامه داد یعنی همان سخنی را که در جواب ابن‌زیاد گفت و این نامه و نامه‌نویس را هم رسوا کرد. روزی که مسلم را دستگیر و بر ابن‌زیاد وارد کردند ابن‌زیاد با درشتی و تندی به مسلم گفت: پسر عقیل مردم این شهر آسوده خاطر بودند پس تو آمدی و میان ایشان تفرقه افکندی و ایشان را به جان هم انداختی، این همان مطلبی بود که یزید درباره‌ی مسلم نوشته بود و ابن‌زیاد چیزی بر آن نیفزود و همان را به مسلم گفت و این هم در تاریخ ثبت شده. اما مسلم پاسخ آن نوشته و این گفته را داد تا در آینده‌ی تاریخ، مردم هم آن را بخوانند و هم این راه، آن گاه

قضاوت کنند و انصاف دهند. مسلم گفت: این طور نیست و من خود به این شهر نیامده‌ام که مردم را پراکنده سازم و در میان ایشان ایجاد اختلاف و ناسازی کنم، مردم این شهر خودشان به استناد نامه‌هایی که به ما نوشته‌اند می‌گویند که پدرت زیاد نیکانشان را کشت و خونشان را ریخت و چون بیداد‌گران و زورگویان دنیا با ایشان رفتار کرد، ما آمدیم تا عدالت را برقرار سازیم و مردم را به حکم قرآن مجید دعوت کنیم. آیا می‌شد یزید و ابن‌زیاد کاری کنند که آنچه درباره‌ی مسلم نوشتند و گفتند در تاریخ بماند؟ اما آنچه مسلم گفت و با جمله‌ای کوتاه قیافه‌ی زننده حکومت زیاد را که یکی از جباران عراق بود نشان داد در تاریخ نماند و کسی آن را نشنود و ننویسد و آیندگان از آن بی‌خبر بمانند و واقعاً باور کنند که مسلم فتنه‌انگیز و خون‌ریز و مفسده‌جو و تفرقه‌انداز بود؟ این کار امکان‌پذیر نیست. یزید می‌توانست امام را بکشد و یاران او را شهید کند و اهل‌بیت او را اسیر و گرفتار سازد، اما نمی‌توانست حکم تاریخ را تغییر دهد و با قیافه‌ای جز آنچه داشته (صفحه ۱۶۷) است برای خود در تاریخ جایی باز کند. تاریخ بسیار نیرومند و با قدرت است و امکان‌پذیر نیست که امانت و درستی و صراحت خود را از دست بدهد و تابع هوسها و آرزوهای این و آن شود خوبها را ثبت می‌کند، بدیها را ثبت می‌کند، نوشته‌ها را، گفته‌ها را، موعظه‌ها را، زورگوئها را، محبتها را، ستمها را همه را با کمال امانت در جای خودش قرار می‌دهد و اگر جز این بود و می‌شد که قیافه‌ها در تاریخ جا به جا شود و در صحنه‌ی تاریخ، فرعون با قیافه‌ی نبوت موسی علیه‌السلام ظاهر شود و موسی علیه‌السلام در قیافه‌ی مردی مدعی خدائی، دیگر خدا بر بندگان خود چه حجتی داشت و دستاویز بندگان خدا در شناختن حق و باطل چه بود؟ موجب اطمینان خاطر مردان فداکاری از قبیل اباعبدالله علیه‌السلام که در راه خدا جان می‌دهند و فداکاری می‌کنند و کشته می‌شوند، همین امانت تاریخ است و می‌دانند که خدای متعال احدی را بر تاریخ چیره نساخته است و تاریخ بر هر نیک و بد چیره است و همه را می‌شناسد و از گفتار و کردار همگی نیک باخبر است و کسی نمی‌تواند نیک و بد خود را از تاریخ پوشیده دارد و فصلی از زندگی خود را نهفته از تاریخ بر گزار کند. البته تاریخ بسیار محتاط و مال‌اندیش است و با فاصله‌ی دور یا نزدیک قیافه‌های واقعی را نشان می‌دهد و قیافه‌های عوضی و جابجا شده را به صورت واقعی و سر جای خودش باز می‌گرداند و با کمال شکیبائی و دوراندیشی به حساب هر بی‌حسابی می‌رسد. ابن‌زیاد برای آنکه مردم را از جریان واقعه‌ی کربلا رسماً باخبر سازد به مسجد اعظم کوفه رفت و سخنانی گفت که اگر امانت و صراحت تاریخ نبود نام حسین بن علی علیه‌السلام به عنوان یک مرد دروغگو در تاریخ اسلام برده می‌شد. عیب‌الله در حضور چندین هزار مسلمان عراق بالای منبر مسجد اعظم کوفه چنین گفت: «الحمد لله الذی اظهر الحق و اهله و نصر امیر المؤمنین یزید و حربه و قتل الکذاب بن الکذاب الحسین بن علی و شیعه». یعنی شکر خدا را که حق و اهل حق را پیروز کرد و امیر المؤمنین یزید و دارودسته‌ی او را یاری فرمود و دروغگوی پسر دروغگو یعنی حسین بن علی و شیعیان او را (صفحه ۱۶۸) کشت. راستی اگر در اینجا تاریخ با ابن‌زیاد قدری مساعدت می‌کرد در همین مجلس و پای همین منبر جواب او را نمی‌دادند، ممکن بود این سخنرانی که در مسجد مسلمانان و در حضور مسلمانان و بوسیله‌ی امیر مسلمانان ایراد شده است برای بعضی و تا مدتی ایجاد شبهه کند و این فکر اگر چه در مردم کم تحقیق و کم شعور پیدا شود که مبادا واقع مطلب همین باشد و اینان راست می‌گفته باشند و حق با این مرد باشد که بالای منبر و در خانه‌ی خدا با این محکمی خدا را بر این پیشامدی که شده است شکر می‌کند معلوم می‌شود واقعاً به خیر گذشته و خوب کاری شده است که حسین بن علی علیه‌السلام را کشته‌اند. اما تاریخ در اینجا هم از هوشیاری خود استفاده کرد و پیش از آنکه یک نفر از مسجد بیرون رود و جواب این یاوه‌ها را نشنود جواب آن را بوسیله یک مرد مسلمان از جان گذشته تحویل تاریخ داد. شیخ مفید و طبری می‌نویسند: هنوز گفتار عیب‌الله به پایان نرسیده بود که عبدالله بن عقیف از دی غامدی (۱) از جا برخاست. (در این موقع که ابن‌زیاد یاوه‌گوئی را از حد گذراند از جا برجست) و گفت: ای پسر مرجانه! دروغگوی پسر دروغگو، توئی و پدرت و کسی که تو را به حکومت عراق فرستاده و پدرش، آیا پسران پیغمبر را می‌کشید و دم از راستگوئی می‌زیند. ابن‌زیاد که تصور می‌کرد قدرت او بر تاریخ هم حکومت می‌کند گفت: او را بیاورید. غوغائی به پا شد و دیگر آنچه را

این مرد با بصیرت گفته بود نمی‌شد ناگفته و ناشنیده گرفت. این مرد بزرگوار جان بر سر این گفتار نهاد و به دستور ابن‌زیاد کشته و به دار آویخته شد اما یک صفحه از تاریخ را روشن ساخت و صفحه‌ای از تاریخ عاشورا را با خون خود نوشت. این هوشیاری و فراست تاریخ همیشه کار خود را کرده است و می‌کند و در هر موقعی که دستی برای تحریف تاریخ از آستین بیرون آمده است. در همانجا در فکر چاره‌ی کار افتاده است و سندی قاطع و صریح و کافی برای نشان دادن (صفحه ۱۶۹) واقع بوجود آورده است، ما بسیاری از قضایا را در همین تاریخ مربوط به شهادت امام خوانده‌ایم و شنیده‌ایم اما کمتر در فکر این بوده‌ایم که هوشیاری و استادی تاریخ را در نظر بگیریم و به راستی بر درایت و لیاقت تاریخ در نشان دادن قیافه‌های واقعی و حوادث تاریخی آفرین بگوئیم. هر سطری از تاریخ قیام ابا عبدالله علیه‌السلام گواه قدرت و صراحت و شجاعت تاریخ است و باید به این حساب توجه کرد که حتی پس از شهادت امام و مردن یزید در حدود نزدیک به هفتاد سال تمام قدرت اسلامی بدست خلفای بنی‌امیه بود و فقط چند سال ابن‌زبیر در حجاز خلافت می‌کرد و تازه او هم در دشمنی با اهل بیت کمتر از بنی‌امیه نبود، در عین حال صراحت و شجاعت تاریخ اجازه نداد که در طول این مدت چهره‌ی تابناک تاریخ عاشورا را تغییر دهند و قیافه‌ای تاریک جای آن را بگیرد. ابن‌زیاد به سر مقدس امام نگاه می‌کرد و می‌خندید و با چوبی که در دست داشت به دندانهای امام می‌زد، اما نمی‌دانست که تاریخ نه تنها چوب او را و خنده‌ی او و لابلایگری و اخلاق او را ثبت خواهد کرد، بلکه مردی از اصحاب رسول خدا را برای همین روز ذخیره کرده و او را در کوفه سکونت داده و امروز هم او را و فساد اخلاق او را پاسخ دهد و این مجلس صورتی پیدا کند که قابل ثبت در تاریخ باشد. زید بن ارقم یکی از اصحاب رسول خدا و پیری سالخورده بود نگاهی به ابن‌زیاد کرد و گفت: چوب خود را از این دو لب بردار، به خدائی که جز او خدائی نیست از شماره بیرون لبهای رسول خدا را روی این لبها دیده‌ام. این سخن را گفت و صدا به شیون برداشت. البته ابن‌زیاد در آن موقع به گفتار این پیر سالخورده صحابی اهمیت نمی‌داد و نمی‌توانست بفهمد که این صورت مجلسها همه ضبط تاریخ می‌شود و نامه‌ی تاریخ صغیره و کبیره‌ای را فروگذار نمی‌کند و همه را به حساب می‌آورد. برای همین بود که آن مرد محترم را با تندی و درشتی از مجلس خود راند و او را تهدید به قتل کرد و گفت: معلوم است که در اثر پیری شعور خود را از دست داده‌ای و گرنه بر این فتح خدائی نمی‌گریستی؟ تاریخ همه‌ی این جزئیات را ضبط کرد تا فردا بدانند که ابن‌زیاد شعور خود را از دست داده بود نه زید بن ارقم، زید بن ارقم نیک می‌دانست که قطع نظر (صفحه ۱۷۰) از حساب ثواب و عقاب هیچ مسلمانی بر هرزگیهای ابن‌زیاد آفرین نخواهد گفت و هر مسلمانی تا مسلمان است و رسول خدا را به پیامبری می‌شناسد با فرزندان وی از در تجلیل و احترام و ادب خواهد درآمد، اما ابن‌زیاد می‌پنداشت که می‌شود هم مسلمان بود و هم فرزندان رسول خدا را کشت، هم مسلمان بود و بانیان اسلام را دروغگو می‌دانست، هم خون عزیزان اسلام را ریخت و هم در تاریخ اسلام با قیافه‌ی مسلمانی ظاهر شد. شنونده‌ی محترم اکنون نوبت آن رسیده است که سخنان زینب کبری را در مجلس یزید بررسی کنیم و آن سند زنده‌ی تاریخی را از روی مأخذ قرن سوم (۲) بخوانیم، اما سخن ما به اینجا کشید و بحث در امانت و شجاعت تاریخ دامنه یافت. پس از آنکه یزید اشعار کفرآمیزی از عبدالله بن زبیری سهمی که در موقع کافر بودن خود گفته بود خواند و اشعاری هم از خود بر آن افزود و صریحاً گفت که من می‌خواهم انتقام پدران خود را که در حال بت‌پرستی بدست یاران محمد کشته شده‌اند از فرزندان محمد بگیرم، زینب دختر علی علیه‌السلام برخاست و زبان به سخن گفتن گشود و فصلی جدید در تاریخ خلافت سه سال و چند ماهه یزید باز کرد و گفت: صدق الله و رسوله یا یزید «ثم کان عاقبه الذین اساءوا السؤای أن کذبوا بآیات الله و کانوا بها یستهزؤن». یزید! خدا و رسولش راست گفته‌اند که عاقبت گناه کردن و دروغ دانستن آیات خدا مسخره کردن آنهاست. یعنی اگر امروز آیات خدا را تکذیب می‌کنی و با نظر استهزاء به آنها می‌نگری و چنانکه روزی بت‌پرستان مکه به شهادت جمعی از مسلمانان در جنگ احد خوشحال شدند و شعرخوانی به راه انداختند تو هم از شهادت فرزندان رسول خدا خوشحال شده‌ای و شعر می‌خوانی و دم از انتقام گرفتن از رسول خدا می‌زنی، می‌دانی چرا اینطور شده‌ای و چرا به اینجا رسیده‌ای؟ از بس گناه کرده‌ای

کارت به اینجا کشیده است، هر کس راه گناه را در پیش گیرد و در گناه کردن اصرار ورزد به حکم قرآن مجید روزی آیات خدا را تکذیب خواهد کرد و کار او به جایی خواهد رسید که آنها را مسخره کند و آنگاه مستحق عذاب خدا گردد (۳). (صفحه ۱۷۱) سپس گفت: «اظننت یا یزید انه حیث اخذت علینا بأطراف الأرض و أکناف السماء، فأصبحنا نساق کما یساق الاساری، ان بنا هوانا علی الله و بک علیه کرامه و أن هذالعظم خطرک عنده، فشمخت بانفک و نظرت فی عطفک، جذلان فرحاً، حین رأیت الدنیا مستوسقه لک والامور متسقه علیک و قد امهلت و نفست و هو قول الله تبارک و تعالی «و لا یحسبن الذین کفروا انما نملی لهم خیر لأنفسهم انما نملی لهم لیزدادوا اثماً و لهم عذاب مهین». یزید مگر گمان برده‌ای که ما با شهادت و اسیری خوار و زبون شده‌ایم؟ و چون راههای زمین و آسمان را بر ما بسته‌اید و چون اسیران ما را از اینجا به آنجا می‌برید، دیگر خدا لطف خویش را از ما بازگرفته است و گمان برده‌ای که تو با کشتن مردان حق بزرگ و بزرگوار گشته‌ای؟ و خدا با لطف و عنایتی خاص به تو می‌نگرد؟ و بدین جهت و از روی این گمان غلط از خود باور کرده‌ای و با خوشحالی و سرمستی تکبر فروش شده‌ای؟ چو دیده‌ای که دنیا برای تو روبراه گشته است و امور بر وفق مراد تو می‌گذرد و کارها برای تو روبراه شده است، از این است که مغرور شده‌ای و سخن خدا را از یاد برده‌ای که می‌گوید: مردمان کافر گمان نکنند که اگر مهلتی به آنها می‌دهیم این مهلت به خیر آنهاست آنان را تنها برای آن می‌دهیم که بیشتر گناه کنند و برای ایشان عذابی است که خوار و زبونشان خواهد کرد. زینب کبری بعد از این جمله‌ها یزید را به یاد قضیه‌ای آورد که روز فتح مکه در سال هشتم هجرت در مکه روی داد و رسول خدا بر همه‌ی مردان و زنان مکه منت گذاشت و آزادشان ساخت و یزید خود فرزند همان آزاد شدگان بود. هم پدرش معاویه و هم جدش ابوسفیان و هم مادر معاویه از آزاد شدگان روز فتح مکه بودند که رسول خدا از همه‌ی گذشته‌ها صرف نظر فرمود و با بزرگواری و گذشت عمومی همگی را آزاد و آسوده ساخت و فرمود: «اذهبوا فأتتم الطلقاء» بروید که همه‌ی شما آزاد هستید. دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام در قسمت دوم خطبه‌ی خود خاطره‌ی آن روز را عنوان سخن قرار داد و گفت: «أمن العدل یا ابن الطلقاء تخدیرک نساءک و اماءک و سوقک بنات رسول الله صلی الله علیه و آله، قد هتکت ستورهن و أصحلت صوتهن، مکتنات تخدی بهن (صفحه ۱۷۲) الأباغر، و یحدوا بهن الأعدای من بلد الی بلد، لا یراقبن و لا یؤوین، یتشوفهن القریب و البعید، لیس معهن ولی من رجالهن». ای پسر آزاد شدگان، عدالت کجا؟ انصاف کجا؟ زنان و کنیزان خود را پرده‌نشین داری اما دختران رسول خدا را بی کس و بی پناه بر شترهای تندرو نشانده‌ای و به دست دشمنان سپرده‌ای تا از شهری به شهری برند؟! سپس گفت: «و کیف یستبطیء فی بغضتنا من نظر الینا بالشنف و الشنآن و الإیحن و الأضغان، أتقول: «لیت اشیاخی بیدر شهدوا» غیر متأثم و لا مستعظم و أنت تنکت ثنایا أبی عبد الله بمحضرتک، و لم لا تكون کذلک و قد نکأت القرحة و استأصلت الشافه یأهراقک دماء ذریه رسول الله صلی الله علیه و آله، و نجوم الأرض من آل عبدالمطلب، و لتردن علی الله و شیکا مورد هم، و لتودن انک عمیت و بکمت، و أنك لم تقل «فاستهلوا و اهلوا فرحاً». یزید! چگونه با ما کینه‌ورزی نکنند آن کس که به دیده‌ی انکار و دشمنی به ما می‌نگرد؟ با کمال بی‌باکی و بدون آن که خود را گنهکار بدانی می‌گوئی ای کاش نیاکان من که در بدر کشته شدند امروز حاضر بودند، آنگاه با چوبی که در دست داری به دندانهای اباعبدالله می‌زنی، چرا چنین نباشی و حال آنکه آنچه می‌خواستی کردی، و ریشه‌های فضیلت و تقوی را از جا برکندی و خون فرزندان رسول خدا را ریختی، و ستارگان فروزان روی زمین را از فرزندان عبدالمطلب در زیر ابرهای بیداد و ستمگری پنهان کردی، اما به زودی نزد خدا روی، بر پدران وارد می‌شوی، و ترا نیز به جای آنها می‌برند، و آنگاه آرزو خواهی کرد که ای کاش کور و لال شده بودی و نمی‌گفتی جای آنها جای نیاکانم خالی تا خوشحالی و پای کوبی کنند. چون سخنان دختر امیرالمؤمنین به اینجا رسید دعا کرد و گفت خدایا حق ما را بگیر، و از کسانی که بر ما ستم کردند انتقام بکش، پس رو به یزید کرد و گفت به خدا که پوست خود را کندی و گوشت خود را بریدی و به زودی بر رسول خدا وارد می‌شوی و خواهی دید که به کوری چشم فرزندان او در بهشت برین جای دارند، همان روزی که خدا عترت رسول خود را از پراکندگی برهاند و همه را در بهشت فراهم سازد، و این

وعده‌ای است که خدای متعال در قرآن مجید داده است «و لا تحسبن (صفحه ۱۷۳) الذین قتلوا فی سبیل اللّٰه امواتا بل احياء عند ربهم یرزقون» گمان مبر که شهدای راه خدا مرده‌اند، چه آنان زنده‌اند و نزد خدا روزی داده می‌شوند. یزید! روزی که داوری با خدا باشد و محمد صلی اللّٰه علیه و آله دادخواهی کند و اعضا و جوارح تو بر تو گواهی دهند آن روز پدرت که تو را بر مسلمانها مسلط ساخت به سزای خود خواهد رسید و آن روز دانسته خواهد شد که ستمکاران چه مزدی می‌برند و جای چه کس بدتر و دار دست‌های که زبونتر است. با اینکه من به خدا قسم ای دشمن خدا و ای پسر دشمن خدا تو را کوچک می‌شمارم و قابل تویخ و سرزنش نمی‌دانم، اما چه کنم چشم ما گریان و سینه‌ی ما سوزان است و با تویخ و سرزنش تو شهدای ما زنده نمی‌شوند، حسین من کشته شد و طرفداران شیطان ما را نزد نابخردان می‌برند تا از مال خدا مزد خود را بر بی‌احترامی نسبت به خدا بگیرند، خون ما از دستهای اینان می‌چکد و گوشت ما از دهان ایشان می‌ریزد و پیکرهای پاک شهیدان در اختیار گرگان و درندگان بیابان نهاده شده، اگر امروز از کشتن فایده کردی فردای حساب به زیان آن خواهی رسید، روزی که جز عملت چیزی را بدست نیاوری، روزی که تو بر پسر مرجانه فریاد زنی و او بر تو فریاد زند، روزی که تو و پیروانت در نزد میزان عدل الهی به جان هم افتید، روزی که بینی بهترین توشه‌ای که پدرت برای تو فراهم ساخت آن بود که فرزندان رسول خدا را بکشی، به خدا من جز از خدا نمی‌ترسم و جز نزد وی شکایت نمی‌برم، مگر خود را بکار بر، و کوششت را دنبال کن و هر چه می‌توانی جان بکن به خدا قسم ننگ و رسوائی کاری که با ما کردی هرگز قابل شستشو نیست. دختر زهرا علیهما السلام خطبه‌ی خود را به شکرگزاری پروردگار خاتمه داد و چنین گفت: شکر خدائی را که عاقبت کار سروران جوانان بهشت را به خوشبختی و آمرزش ختم کرد و بهشت را جای آنان قرار داد از خدا می‌خواهم درجات آنان را بالا برد و از فضل خویش به ایشان بیشتر عنایت کند، چه خدا بر هر کار توانا است. شنونده‌ی محترم این بود خطبه‌ی زینب دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام در مجلس یزید که در قسمتی متن عربی و ترجمه‌ی فارسی و در قسمتی هم فقط ترجمه‌ی آن را شنیدید و قطعاً بر صراحت و شجاعت و بزرگی روح دختر فاطمه زهرا علیهما السلام (صفحه ۱۷۴) آفرین گفتید، و ضمناً به ارزش این سخنان و لزوم این گفتار در چنان وضعی با چنان دستگامی توجه کردید و نیک دانسته شد که این گونه خطبه‌ها سخنانی نبوده است که بر اثر تحریک عواطف و ناراحتیهای روحی و فشار مصیبت گفته شود، سخنانی است که روز نقشه دقیق و منظمی هر قسمت در جای خود و در حدود لزوم گفته شده و حق را برای همیشه روشن ساخته است. والسلام علیکم و رحمة اللّٰه و برکاته. (۱) این مرد از شیعیان علی علیه‌السلام بود و چشم چپ خود را در جنگ جمل از دست داده بود چشم راست او هم در جنگ صفین از بین رفته بود، کار این مرد مسلمان نابینا آن بود که همه روزه صبح به مسجد کوفه می‌رفت و تا شام به نماز و عبادت سرگرم بود و شب به خانه بازمی‌گشت. (۲) گذشت که خطبه‌ی حضرت زینب علیها السلام را گوینده‌ی محترم رحمه‌الله از نسخه‌ی بلاغات النساء ابی‌الفضل احمد بن ابی‌طاهر بغدادی متولد در ۲۰۴ و متوفی ۲۸۰ نقل فرموده است. (۳) ترجمه‌ی آیه بنا بر قراءت غیر عاصم که «عاقبة» را برفع خوانده‌اند می‌باشد.

سخنرانی ۱۰

سخنرانی ۱۰ بسم اللّٰه الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین باری الخلائق اجمعین والصلاة والسلام علی خاتم النبیین ابی‌القاسم محمد و آله الطاهرین. گفتار امروز ما با آیه‌ای از قرآن مجید شروع می‌شود اعوذ باللّٰه من الشیطان الرجیم «تلک امة قدخلت لها ما کسبت و لکم ما کسبتم و لا تسئلون عما کانوا یعملون» این آیه به همین صورت در دو جای سوره‌ی بقره آمده است. یکی بعد از آیه‌ی ۱۳۳ که مضمون آن این است، مگر شما حاضر بودید هنگامی که مرگ یعقوب فرارسید و از پسران خود پرسید که پس از من چه چیز را پرستش خواهید کرد؟ گفتند: خدای تو و خدای پدرانت ابراهیم و اسماعیل و اسحاق را که خدائی یگانه است و شریک ندارد خواهیم پرستید. سپس می‌گوید «تلک امة قد خلت» یعنی: یعقوب و فرزندان خداشناس او ملتی بودند که رفتند و

نیک و بد خود را با خود بردند، نه نیکیهای آنان را به شما خواهند داد و نه از بدیهای ایشان بر شما خواهند نهاد. جای دیگر در همین سوره بعد از آیه ۱۴۰ که ترجمه‌ی آن این است. مگر شما می‌گوئید که ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و دوازده سبط بنی‌اسرائیل یهودی یا نصرانی بوده‌اند، از رسول خدا به اینان بگو: آیا شما بهتر می‌دانید یا خدا، و چه کس ستمکارتر است از آنکه شهادتی از خدا نزد او باشد و آن را کتمان کند و خدا از آنچه می‌کنید غافل نیست، اینجا هم بعد از این آیه می‌گوید «تلک امة قد خلت» یعنی اولاد ابراهیم و فرزندان او یهودی یا نصرانی نبوده‌اند و پیش از موسی و عیسی علیهماالسلام می‌زیسته‌اند، ثانیاً هر چه بوده‌اند و هر کیشی که داشته‌اند و هر نیک و بدی ارتکاب (صفحه ۱۷۵) می‌کرده‌اند به حال شما چه سود و زیانی دارد؟! اگر مردمی نیک بوده‌اند و کار نیک و شایسته انجام می‌داده‌اند، به شما چه مربوط، و اگر مردمی بد و بدکار بوده‌اند شما چرا نگران بدیهای آنها باشید مگر ممکن است که روز حساب شما را مسئول بدیهای آنها بشناسند؟ ما در چند سخنرانی سال گذشته و امسال تاریخ عاشورا را تا جائی که توفیق مساعد بود مورد بررسی قرار دادیم، و ضمن این کار نام اشخاص نیک و شجاع و فداکار و با ایمان و تقوی برده شد و از نیکیها و شجاعتهای آنها در راه خدا، و از پایداری و فضائل و مکارم اخلاق ایشان سخن به میان آمد. از اشخاص بد و گنهکار و سرکش و زورگو نیز نام برده شد، و به کارهای زشت و ناجوانمردیها و بدکاریهای ایشان اشاره کردیم، و با توجه به خوبیهای آنان و بدیهای ایشان بر آنان که مردمی سرفراز و سعادتمند بوده‌اند درود و تحیت فرستادیم، و بر ایشان که مردمی پست و فرومایه بوده‌اند بد و نفرین فرستادیم. اما در عین اینکه سلام و درود فرستادن به روح پاک شهیدان و رادمردان و از جان گذشتگان راه خدا و لعن و نفرین کردن به کسانی که در مقابل حق ایستاده‌اند و بروی اهل حق شمشیر کشیده‌اند، مردان با فضیلت و با تقوی را که بهترین سرمایه‌ی هر ملتی هستند از میان برده‌اند کاری است نیک و شایسته، اما نمی‌تواند سعادت انسان را تأمین کند مگر آنگاه که آدمی هم فکر و هم‌افق و همگام مردان نیک باشد، و در فکر و عمل از مردان بد کناره‌گیری کند، و گرنه سخن همان است که خدا گفته است «تلک امة قد خلت» آن نیکان و بدان و آن مردان پاک و ملکوتی، و آن بدسیرتان آدمی صورت ملتی هستند که براه خود رفته‌اند، هر چه توفیق و خوبی و نیکی داشته‌اند برای خود آنها است، و هر چه گناه و بدی و ستمگری داشته‌اند بر خود ایشان بار است، نه شما بر کارهای نیکشان مأجور خواهید بود، نه بر کارهای بدشان مسئول. تکرار این آیه هم در سوره‌ی بقره آنهم در فاصله‌ی کمتر از ده آیه برای آن است که توجه به این موضوع بسیار مهم است و نباید کسی به این دلخوش باشد که بگوید حسین بن علی علیهماالسلام و یاران او مردانی بزرگ و بزرگوار بوده‌اند، یا ابن‌زیاد و یزید و همکارانشان مردمی بد و بیراه. چه بسا مردمی که ممکن است به روح مقدس امام علیه‌السلام درود می‌فرستند اما خود از لحاظ فکر و عمل و (صفحه ۱۷۶) طرز کار، ابن‌زیاد را پسندیده‌اند، و راه او را در پیش گرفته‌اند، و چه بسا مردمی که از بدان گذشته‌ی تاریخ انتقادات کرده‌اند و بدها گفته‌اند، و مزید عذابها برای ایشان خواسته‌اند اما در طرز رفتار و کردار خویش همان‌ها را به عنوان پیشوائی و راهنمائی برگزیده‌اند. در این مطلب شبهه‌ای نیست که تأیید حق را اهل حق به هر نسبتی که باشد و مبارزه با بدان و بدیها هر چند کاری است خوب و در حد خود اثربخش، اما انسان را در ردیف نیکان و سعادتمندان قرار نمی‌دهد، و از جرگه بدان و بدکاران بیرون نمی‌آورد، مگر آنگاه که روش عمل انسان به آنان نزدیک شود و از اینان دور گردد، و در این صورت است که می‌شود گفت من هواخواه و طرفدار خوبان و نیکانم و دشمن و مخالف بدان و بدکاران. قرآن مجید به موضوع تاریخ و نقل سرگذشت ملت‌هایی که آمده‌اند و رفته‌اند و نقل و قصص پیمبران صلی الله علیه و آله و سلم و کسانی که با ایشان درافتاده‌اند بسیار عنایت فرموده است، و قسمتی مهم از آیات و سوره‌های قرآن مجید به نقل و بیان همین موضوع یعنی تاریخ گذشتگان اختصاص یافته است، اما منظور از این قسمت تنها آن نمی‌بوده است که مسلمانان جهان بدانند که موسی علیه‌السلام مرد خوبی بود، و فرعون مرد بدی، یا قوم عاد و ثمود مردمان بد و بیراه بودند، و فلان ملت دیگر مردمی خوب و سربراه. خوبی موسی علیه‌السلام و دیگر پیمبران خدا، و خوبی مسیحیان نجران که بدست ذونواس پادشاه یمن کشته شدند و بدی ذونواس به حال مسلمان چه سود و زیانی دارد.

نقل تاریخ گذشتگان برای آن است که مسلمانان در علل پیشرفت و سعادت‌مندی و سرفرازی ملتی و بدبختی و زبونی و بیچارگی ملتی دیگر تأمل کنند و آنچه را در ملت‌های گذشته‌ی جهان موجب سربلندی و سرفرازی و نیرومندی و سروری بوده است بشناسند و پی آن بروند و نیز آنچه را در ملت‌های گذشته‌ی دنیا باعث سقوط و بدبختی و گرفتاری به عذاب‌های متعال و نابودی می‌شده است نیک بشناسند و از آن پرهیز کنند و بدانند که سنت‌های متعال عوض نمی‌شود و تغییر نمی‌کند، و اگر قومی به جهتی در دنیا سرفراز شده‌اند آن جهت همیشه موجب سرفرازی خواهد بود و اگر ملتی به جهتی بدبخت و زبون شدند، آن جهت همیشه باعث بدبختی و زبونی خواهد گشت. (صفحه ۱۷۷) کلمه‌ی سنت هر جا که در قرآن مجید استعمال شده به همین معنی لغوی است یعنی روش و طرز عمل که خدای متعال با امت‌های گذشته داشته است و در همه جا خدا می‌گوید که سنت من تغییرپذیر نیست برای عزت و سربلندی راهی است و آن راه را عوض نمی‌کنم، و برای بدبختی و بیچارگی هم راهی و علتی است که تغییرپذیر نیست. «سنة الله في الذين خلوا من قبل و لن تجد لسنة الله تبديلاً» این آیه به این صورت در سوره‌ی احزاب (۶۳) است یعنی آن طرز رفتاری که خدا درباره‌ی بندگان منافق و گنهکار خود داشته است که اول پیمبران و فرستادگان برایشان بفرستد و اتمام حجت کند و راه خوب و بد و حق و باطل را برای ایشان روشن سازد، و پس از اتمام حجت آنان را که ایمان نیاورند و به کفر خویش اصرار ورزند هلاک گرداند و نابود کند، و آنان را که با خدا و پیغمبرش از راه دورویی و فریبکاری و نفاق درآیند: هم با خدا باشند و هم با دشمنان خدا، و هم از رسول خدا غنیمت جنگ و دیگر بهره‌های مسلمانی گرفته باشند، و هم از دشمنان او حق حساب جاسوسی و فتنه‌انگیزی، اینان را رسوا کند و دستشان را از هر دو طرف کوتاه سازد و رانده‌ی اینجا و آنجا کند، این سنت خدا تغییر پذیر نیست و نباید انتظار داشت که نفاق و دورویی روزی موجب شرمندگی و رسوائی باشد و روزی باعث سرفرازی و نیک‌نامی. در قرآن سوره‌ی بنی‌اسرائیل نیز همین مطلب به این صورت ذکر شده: «سنة من قد ارسلنا قبلك من رسلنا و لا تجد لسننتنا تحويلاً» ۷۹. تحویل هم همان تبدیل و تغییر و از حالی به حالی بردن است در سوره‌ی انفال (۳۸) نیز کلمه‌ی سنت به همین معنی بکار رفته است: «قل للذين كفروا ان ينتهوا يغفر لهم ما قد سلف، و ان يعودوا فقد مضت سنة الأولين». یعنی به کافران بگو اگر از کفر و عناد خویش بازگردند و دست از عناد با حق کوتاه سازند آرمزیده شوند و اگر به کفر و عناد خود بازگردند روش ما درباره‌ی گذشتگان عمل شده است، یعنی درباره‌ی اینان هم همان روش بکار خواهد رفت و چنانکه آنان را هلاک کردیم اینان را نیز هلاک خواهیم کرد، در سوره‌ی حجر این مطلب به این صورت بیان شده: «لا يؤمنون به و قد خلت سنة الأولين». (صفحه ۱۷۸) یعنی این کفار مکه که در دشمنی و عناد و روزی با رسول خدا اصرار می‌ورزند امیدی به ایمان آنها نیست، اینان ایمان نمی‌آورند اما تکلیفشان روشن است و روش ما درباره‌ی کافرانی که پیش از ایشان بوده‌اند و بر کفر خود اصرار ورزیده‌اند معلوم است، با اینان نیز چنان کنیم که با آنان کردیم در سوره‌ی فتح (۲۳) می‌گوید: «ولو قاتلكم الذين كفروا لولوا الأذبار ثم لا يجدون ولية و لا نصيراً سنة الله التي قد خلت من قبل و لن تجد لسنة الله تبديلاً». یعنی اگر مشرکان مکه در حدیبیه با شما جنگ می‌کردند صرفه‌ای نمی‌بردند و پشت به جنگ می‌دادند و سپس نه پناهی به دست می‌آورند، و نه یآوری و این طرز رفتاری است که پیش از این هم خدا با کافران داشته است و رفتار و سنت خدا را تغییر و تبدیل نیست، یعنی یکی از سنت‌های پروردگار این است که ایمان مایه‌ی پیروزی و غلبه یافتن بر دشمن است و نه تنها شما و بت پرستان مکه بلکه هر دو دسته‌ای که با هم درافتند و یکی از آنها با انگیزه‌ی ایمان به میدان کارزار آید خدای او را پیروز می‌کند. در سوره‌ی فاطر یعنی سوره‌ی ملائکه (۴۵) می‌گوید: «و لا يحق المكر السيء الا باهله فهل ينظرون الا سنت الأولين فلن تجد لسنة الله تبديلاً و لن تجد لسنة الله تحويلاً». یعنی اینان که دست از بت پرستی برنمی‌دارند و مکرهای بد بکار می‌برند تا از پیشرفت اسلام جلوگیری کنند بدانند که مکرهای بد دامنگیر همان کسانی می‌شود که مکر می‌کنند و اگر ایشان انتظار داشته باشند که ما با ایشان روشی در پیش گیریم جز روشی که با گذشتگان داشته‌ایم، انتظاریست بی‌جا، چه سنت خدا تغییرپذیر نیست و مکر و فریبکاری هرگز مایه‌ی سرفرازی و پیشرفت نبوده است. در سوره‌ی مؤمن یعنی سوره‌ی غافر

(۸۵) می‌گوید: «فلم یک ینفعهم ایمانهم لما رأوا بأسنا سنة الله التي قد خلت فی عباده و خسر هنا لك الكافرون». یعنی کسانی که پیمبران ما را تکذیب و آنها را مسخره کردند و عذاب بر آنها فرستادیم چون سختی عذاب ما را دیدند و دست به دامن ما شدند و گفتند دست از شرک و کفر خویش برداشتیم و به خدای یگانه ایمان آوردیم این ایمان که از فشار (صفحه ۱۷۹) عذاب ناشی شده بود سودی به حال ایشان نمی‌داشت و این روش خدائی است، که در میان بندگان عمل شده است و کافران در آن حال زیان بردند. از مجموع این آیات که خوانده شد و ترجمه شد چنین برمی‌آید که خدای متعال برای خاطر کسی از سنتهای خویش دست برنمی‌دارد، نه کسی را بی‌جهت عزیز و سربلند و سعادت‌مند می‌کند و نه کسی را بی‌جهت خوار و زبون و بدبخت می‌گرداند. هم آن را رازی است و هم این را جهتی و علتی، نه خدا ملتی را آفریده است تا بر دیگران سروری کنند و در دنیا عزیز و سربلند باشند، و نه مردمی را خلق کرده است برای آنکه بیچاره و بدبخت و نادار و درمانده باشند، هم آنان که در دنیا سروری و توانگری یافته‌اند بر حسب سنت الهی بوده است و هم اینان که زبونی و بدبختی و رسوائی کشیده‌اند، امیرالمؤمنین علیه‌السلام در یکی از خطبه‌های خود که در نهج‌البلاغه نقل شده می‌گوید «والله لأظن ان هؤلاء القوم سیدالون منکم باجماعهم علی باطلهم و تفرقکم عن حقکم و بمعصیتکم امامکم فی الحق، و طاعتهم امامهم فی الباطل و بادائهم الأمانة الی صاحبهم، و خیانتکم (صاحبکم) و بصلاحهم فی بلادهم و فسادکم، فلو ائتمنت احدکم علی قعب لخشیت ان یذهب بعلاقته». یعنی به خدا قسم گمان می‌کنم که این دشمنان شما به زودی بر شما پیروز شوند و کار را از دست شما بگیرند چرا که اینان در همان باطل خود هماهنگی دارند، اما شما در حق خود پراکنده و از هم جدا هستید، آنان امام خود را در راه باطل اطاعت می‌کنند اما شما امام خود را در راه حق معصیت می‌کنید، فرمان او را نمی‌برید، آنان به رهبر خود به امانت رفتار می‌کنند اما شما با امام خود خیانت می‌کنید، آنان در سرزمین خود و برای خود خوب مردمی هستند و کاری به زیان کشور خود نمی‌کنند، اما شما در سرزمین خودتان و جایی که مال شما است بد مردمی هستید و تبهکاری می‌کنید، با شما مردم چگونه می‌توانم کار کنم که اگر به یکی از شماها کاسه‌ای چوبی به امانت بسپارم راستی می‌ترسم که دسته‌ی آن را برای خود جدا کنید. می‌توانم بگویم که امیرالمؤمنین علیه‌السلام با این کلمات همه‌ی آن آیات را شرح و تفسیر کرد و نشان داد که از قانونهای خدائی و سنتهای الهی نمی‌توان سرپیچی کرد. علی علیه‌السلام می‌خواهد به اصحاب خود بگوید که شما تنها به اینکه امام شما علی (صفحه ۱۸۰) است غالب نخواهید شد و آن دیگران تنها به این دلیل که مرد بدی بر آنها حکومت می‌کند مغلوب نخواهند شد، سنت خدا در غالب و مغلوب شدن ملتها این نبوده است و نیست که هر دسته‌ای امام عادل و خوبی داشتند غالب شوند و کار آنها پیشرفت کند اگر چه با هم متحد و هماهنگ نباشند و اگر چه امام خود را نافرمانی کنند (۱) و اگر چه با امام خود خیانت ورزند، و اگر چه در سرزمین خود و در کشور خود و برای خود هم مردمانی بد و تبهکار باشند، و نیز سنت خدا این نیست که هر دسته‌ای که رهبر ستمگری داشته باشند کار آنها پیش نرود و از مقاصد خویش بازمانند و هرگز نوبت دولت به آنها نرسد و هرگز پیروز نگردند هر چند مردمی متحد و متفق و هماهنگ باشند، و هر چند رهبر خود را اطاعت کنند و با وی به امانت رفتار کنند و در میان خود برای خود مردمی خوب و نافع و درستکار باشند برحسب سنتی که خدای متعال دارد آن دسته اول با همان امام خوبی که دارند شکست خواهند خورد و قدرت و دولت خود را از دست خواهند داد، چه با پراکندگی و اختلاف و نافرمانی و جنایت و نادرستکاری نمی‌توان برقرار ماند، و این دسته دوم با همین رهبر ستمگر پیش خواهند برد و قدرت را از دست دیگران خواهند گرفت، چه مقتضای اتحاد و اتفاق و اطاعت و انقیاد و امانت داشتن و درستکاری به حکم سنت دیرین پروردگار پیشرفت و پیروزی و غالب شدن و قدرت یافتن است. علی علیه‌السلام نمی‌خواست اصحاب خود را مغرور کند و به آنها دروغ بگوید که با داشتن امامی مانند علی خیالتان آسوده باشد، به هر حال دنیا و آخرت مال شماست اتحاد و اتفاق نداشتید مهم نیست. امام شما امیرالمؤمنین است خیانتکار بودید عیبی ندارد، امام شما علی است از امام خود اطاعت نکردید و حرف او را گوش ندادید جای نگرانی نیست، چه امامی مثل علی دارید اگر در میان خود و در شهر و کشور خود و برای خود بد مردمی بودید و

خانه‌ی خود را بدست خود خراب کردید و برای خود هم مردمی فاسد و مفسد بودید، چون امامی مثل علی بر شما حکومت می‌کند زبانی به شما نخواهد رسید. از طرف دیگر دشمنان شما چون مرد ستمگری بر ایشان حکومت (صفحه ۱۸۱) می‌کند هرچه باشد و هر طور باشند همیشه زبون و خوار و شکست خورده‌ی شما خواهند بود اگر چه بیش از شما گوش با هم متحد و متفق باشند، و اگر چه بیش از شما امین و درستکار باشند، و اگر چه بیش از شما گوش به فرمان امام خود باشند و اگر چه بیش از شما برای خود و کشور خود خوب و سودمند باشند از اینگونه دروغ‌ها که همه برخلاف سنت پروردگار است امیرالمؤمنین علیه‌السلام به اصحاب و شیعیان خود هرگز نگفت، و همیشه در هر مقامی آنان را به تخلف‌ناپذیری و تغییر نیافتن سنتهای پروردگار توجه می‌داد، اما خود شیعیان و اصحاب امیرالمؤمنین علیه‌السلام از اینگونه دروغ‌ها به خود می‌گفتند و شاید بسیاری از آنها تصور می‌کردند یا تصور می‌کنند که راستی می‌توان سنتها و روشهای خدا را عوض کرد و از آنچه تمام بشر نتیجه‌ی بد گرفته‌اند و می‌گیرند نتیجه‌ی خوب گرفت، و با کارهایی که دیگران را پست و زبون و بیچاره ساخته است و عزت و قدرت و سعادتشان را به باد داده است با همان کارها می‌توان عزیز و نیرومند و سعادتمند شد. در خطبه‌ی دیگر هم امیرالمؤمنین علیه‌السلام درباره‌ی جهاد می‌گوید «فمن ترکه رغبه عنه البسه الله ثوب الذل و شمله البلاء» و شملته البلاء خ ل (و ديث الصغار و القماء، و ضرب علی قلبه بالاسهاب، و ادیل الحق منه بتضییع الجهاد و سیم الخسف و منع النصف). اینجا هم علی علیه‌السلام نمی‌خواهد از ثواب جهاد در راه خدا و دفاع از مرزهای خود و دین خود سخن بگوید، یا بگوید که اگر کسی جهاد نکرد و ملتی وظیفه‌ی جهاد و دفاع از وطن را از یاد برد و در خانه‌اش نشست تا دشمن بر سر او تاخت، عقوبت او در قیامت این طور و آن طور خواهد بود، در این بیان امیرالمؤمنین هیچ کاری به ثواب و عقاب اخروی ندارد و می‌خواهد مردم را توجه دهد به یکی از قوانین و سنن الهی که هر قومی شانه از زیر بار وظیفه‌ی جهاد و دفاع خالی کنند و در فکر حفظ مرزهای خود از تعرض دشمن نباشند، اگر چه پیغمبرشان خاتم انبیاء باشد و امامشان امیرالمؤمنین، خوار و زبون خواهند شد، و سر تا پای آنها را گرفتاری و بیچارگی فرا خواهد گرفت، در میان ملتها، کوچک و سرشکسته خواهند بود، نور عقل و درایت را از دست خواهند داد. در اثر ترک وظیفه‌ی جهاد و دفاع حق را از دست می‌دهند و دولت بدست (صفحه ۱۸۲) دیگران خواهد افتاد، داغ مذلت بر پیشانی چنین ملتی خواهد خورد و کسی با او به انصاف و عدل رفتار نخواهد کرد. می‌توان گفت امیرالمؤمنین علیه‌السلام با ناامیدی از آنکه مردم را از طریق عاطفه‌ی دینی برای جهاد آماده سازد دست بدامن عاطفه‌ی ملی آنها شد و به آنها فرمود که اگر برای ثواب اخروی به جهاد نمی‌روید، و از عقوبت و کیفری که بر ترک جهاد مترتب است بیم ندارید، از آثار بدی که ترک جهاد در زندگی شما دارد بترسید و از سنتهای خدائی که تغییرناپذیر است برحذر باشید، شما اگر هم ثواب اخروی را نخواهید باید برای حفظ عزت و استقلال و سربلندی خود به پا خیزید و مرزهای کشور خود را از تعرض دشمنان حفظ کنید و حیثیت و آبروی خود را در میان ملل از دست ندهید و خود را در اثر خانه‌نشینی و فرصت بدست دشمن دادن گرفتار و بیچاره نسازید. سپس امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرماید: «الا و انی قد دعوتکم الی قتال هؤلاء القوم لیلا و نهاراً، و سراً و اعلناً، و قلت لکم: اغزوه قبل ان یغزوکم، فوالله ماغزی قوم قط فی عقردارهم الا- ذلوا، فتوا کلتم و تخاذلتم حتی شنت علیکم الغارات و ملک علیکم الأوطان». یعنی من شب و روز پنهان و آشکار به شما می‌گفتم که با مردم شام و دشمنان خود بجنگید، و پیش از آنکه آنها بر شما بتازند و شما را غافلگیر کنند شما بر آن یاغیان حمله برید و پیشگیری نمائید. چه هرگز ملتی نبوده است که در خانه خود بماند و همانجا بنشیند تا دشمن بر وی بتازد، و مرزهای او را یکی پس از دیگری غارت کند و آنگاه در مرکز کشورش با وی در جنگ شود و آن ملت ذلیل و خوار نشود و شکست نخورد. اما هرچه گفتم شما کار را به این و آن حواله ساختید و یکدیگر را از کار جهاد سست کردید تا در نتیجه به حکم قانون و سنت الهی دشمن از مرزهای شما به کشور شما راه یافت و هر روز ناحیه‌ای را غارت کرد و از دست شما گرفت، قرآن مجید در توجه دادن مردم به این حساب که ما برای خاطر این و آن حساب خود را به هم نمی‌زنیم اصرار ورزیده است و آیاتی بسیار برای روشن ساختن این حقیقت در قرآن مجید می‌توان یافت. در سوره‌ی

بقره راجع به یهودیان معاصر رسول خدا می‌فرماید: «و قالوا لن تمسنا (صفحه ۱۸۳) النار الا اياماً معدودةً قل اتخذتم عند الله عهداً فلن يخلف الله عهده ام تقولون على الله ما لا تعلمون، بلی من کسب سیئه و احاطت به خطیئته فاولئك اصحاب النار هم فيها خالدون» این یهودیان معاصر و معاند رسول خدا گفتند ما اگر به دوزخ هم رفتیم چند روزی بیشتر در آن نخواهیم ماند. ای رسول خدا به اینان بگو مگر شما از خدا سندی گرفته‌اید، و خدا با شما عهد و پیمانی بسته است، و اطمینان دارید که خدا عهد خود را به هم نمی‌زند، یعنی مگر خدا به شما تنها سندی داده است که ما در موقع رسیدگی به حسابها با گنهکاران دیگر طوری رفتار می‌کنیم و با شما طوری دیگر، همان گناهی که دیگران را برای همیشه معذب خواهد داشت برای شما چند روزی بیشتر تولید زحمت نخواهد کرد. راستی خدا چنین قرار محرمانه‌ای با شما دارد؟! یا آنچه را که نمی‌دانید به خدا نسبت می‌دهید. سپس اشاره به همان قانون خدائی می‌کند که اگر گناه بر آنان مستولی شد و اثر گناه همه‌ی وجود او را فراگیرد، دیگر برای همیشه در عذاب خواهد بود «بلی من کسب...»، بلی شما را هم با همان قانون عمومی عذاب می‌کنم و آن قانون این است که هر کس به گناه و شرک گرفتار شود گناهی او را فراگیرد چنانکه تا مرگ از آن رهائی پیدا نکند چنین کسانی همیشه در عذاب دوزخ خواهند بود. در آیه‌ای از سوره‌ی نساء همین مطلب صریحتر و جامعتر بیان شده است «لیس بأمانیکم و لا امانی اهل الکتاب. من یعمل سوءاً یجز به و لا یجد له من دون الله ولیاً و لا نصیراً. و من یعمل من الصالحات من ذکرٍ أو انثی و هو مؤمن فاولئك یدخلون الجنة و لا یظلمون نقیراً» یعنی ثواب و عقاب و آثار نیک و بد کارها بستگی به آرزوهای شما و اهل کتاب ندارد، نه قانون الهی برای خاطر شما مسلمانان به هم خواهد خورد و نه برای خاطر اهل کتاب. و آن قانون این است که هر کس کار بدی انجام دهد به کیفر آن خواهد رسید و جز خدا پناهی و یآوری بدست نخواهد آورد، و هر کس از مرد و زن درستکار و باایمان باشد اینان وارد بهشت خواهند شد و کمتر ظلمی برایشان نخواهد شد. والسلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاته (صفحه ۱۸۴) (۱) چنانکه در غزوه‌ی احد در اثر نافرمانی عده‌ای (با اینکه مسلمان و معتقد به خدا و پیغمبر و اسلام و قرآن بودند و طرف آنها دشمنان خدا و پیغمبر بودند) شکست خوردند.

سخنرانی ۱۱

سخنرانی ۱۱ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلائق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد و آله الطاهرين. در همان نخستین روزی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دعوت خود را به امر خدای متعال علنی کرد و با نزول آیه‌ی «و انذر عشیرتک الأقربین» مأمور شد که خویشاوندان نزدیکتر خود را بیم دهد و به دین مبین اسلام دعوت کند، در همان روز بارها به خویشان خود می‌گفت که به اعتماد خویشاوندی با من از راه بندگی خدا منحرف نگردید، و نیک بدانید که کاری بدست من نیست و من نمی‌توانم برخلاف سنت الهی نفعی به شما برسانم و زیانی از شما بگردانم. اگر نفعی به شما رسد از همان راهی است که خدا معین کرده و اگر به زیانی گرفتار شوید بر حسب همان قانونی است که خدا وضع کرده است، کسی تصور نکند که برای خاطر قریش یا بنی‌هاشم یا بنی‌عبدمناف یا بنی‌عبدالمطلب یا دخترم فاطمه یا عمه‌ام صفیه حسابها را به هم می‌زنند و بد اینان را نادیده می‌گیرند. رسول خدا پس از نزول آیه‌ای که تلاوت شد قریش را فراهم ساخت و فرمود ای گروه قریش خود را از آتش نجات دهید که سود و زیان شما بدست من نیست یعنی برای سود و زیان و ثواب و عقاب قانونی است. کار خوب کردید سود می‌برید به شما ثواب می‌دهند، کار بد کردید زیان می‌برید، شما را عقاب می‌کنند، ای گروه بنی‌کعب بن لؤی خود را از آتش نجات دهید که سود و زیان شما بدست من نیست، ای گروه بنی‌قصی خود را از آتش نجات دهید که من نمی‌توانم به شما ثوابی برسانم و نمی‌توانم از شما عذابی بگردانم از گروه بنی‌عبدمناف خودتان موجبات (صفحه ۱۸۵) رهائی خود را از عذاب خدا فراهم سازید که برای شما از من کاری ساخته نیست، یعنی خداشناس باشید بهشت می‌روید، مشرک باشید دوزخی خواهید بود، کلیدی بدست من داده‌اند که مشرکین خویشاوند خود را از در محرمانه‌ای به بهشت برم، و نیز به من حق نداده‌اند که

دوستان و خویشاوندان خود را از تکالیف الهی معاف دارم. ای بنی‌زهره بن کلاب خود را از عذاب خدا نجات دهید. ای بنی عبدالمطلب کاری کنید که خدا شما را عذاب نکند و بدانید که کاری به دست من نیست ای بنی‌مره بن کعب، ای بنی‌هاشم، ای بنی‌عبدشمس با خداپرستی خود را از عذاب شرک رهائی بخشید که از من کاری ساخته نیست، ای عباس عموی پیغمبر تو هم خود را از عذاب خدا آزاد کن، ای صفیه عمه‌ی محمد تو هم به فکر آزادی و رهائی خود باش که من هیچ کاری برای شما نمی‌توانم بکنم، نه منفعت دنیای شما بدست من است، و نه نصیب آخرت شما، مگر خودتان خداشناس شوید و بگوئید «لا اله الا الله»، ای فاطمه دختر محمد تو هم برای نجات از عقاب خدا کوشش کن که از پدرت کاری ساخته نیست و سود و زیان تو را من در اختیار ندارم، البته شما خویشان منید و من هم با شما صله‌ی رحم خواهم کرد. اگر خویشاوندی با رسول خدا جای ایمان و عمل صالح را نمی‌گیرد و دختر پیغمبر هم باید از همان راهی که دیگران سعادت‌مند و خوش عاقبت می‌شوند سعادت و حسن عاقبت خود را تأمین کند و نه تنها برای او که دختر پیغمبر است برای شخص رسول خدا هم جز ایمان و عمل صالح راهی به جلب رضای پروردگار نیست، چگونه ممکن است کسی تصور کند که بعد از شهادت امام حسین علیه‌السلام آن آیات قرآن و این احادیث نبوی و خطبه‌های نهج‌البلاغه همگی نسخ شده و راهی دیگر برای بهشتی شدن و حسن عاقبت غیر از راه ایمان و درستکاری بدست آمده است و آن مقداری که پیش از واقعه‌ی کربلا مسلمان احتیاج به راستگویی و امانت و درستکاری و مواظبت بر عبادات و وظایف شرعی و پرهیز از دروغ گفتن و میگساری و رباخواری و حرام‌خواری داشت فعلاً به آن اندازه احتیاج ندارد و می‌شود انسان در ستمگری از کشندگان امام حسین علیه‌السلام جلو بیفتد و در عین حال به درود فرستادن و سلام کردن بر امام و یاران بزرگوارش دلخوش باشد و روز حساب هم با امام و یارانش محشور شود، (صفحه ۱۸۶) یارانی که سندهای زنده‌ی عظمت و بزرگی روح و خلوص و ایمان و راستگویی آنها را می‌خوانیم و در همین سندهای زنده به معنی صحیح هواخواهی و طرفداری آشنا می‌شویم، یاران امام حسین واژه‌های عشق و ایمان و طرفداری و فداکاری را برای ما معنی کرده‌اند، و حتی با رجزهایی که روز عاشورا در مقابل دشمن می‌خوانده‌اند وضع روحی و شخصیت و معنویت خود را منعکس ساخته‌اند، تا آن کس که می‌گوید: «یا لیتنی کنت معکم فأفوز معکم» قدری بیندیشد و انصاف دهد که آیا همین جمله در شمار راسته‌های او نوشته خواهد شد، یا در ستونهای دروغ او؟ و آیا راستی آرزو می‌کند که ای کاش با عابس بن ابی‌شیب شاکری همراه می‌بود و مانند او در مقابل سنگباران دشمن زره از تن و خود از سر دور می‌کرد، و در راه یاری حق تن او زیر سنگها نرم و کوبیده می‌شد، یا چون حساب نکرده است که آنها چه کرده‌اند که چه قدرتی نشان داده‌اند و در مقابل چه ضربتهائی ایستادگی داشته‌اند آرزوی همراهی آنها را در دل می‌گذرانند، و سخن بسیار کم مغز و دور از حقیقت بر زبان خویش می‌راند و شاید امیدوار است که این سخن را با سخنان اصحاب امام یکجا یادداشت کنند، اصحابی که در ایمان و نورانیت و یقین به جایی رسیده بودند که نور یقین آنها در مقام تسلیم امام هم می‌درخشید. طبری می‌نویسد زهیر بعد از نماز ظهر امام جنگ سختی کرد و می‌گفت: انا زهیر و انا ابن القین اذودهم بالسيف عن حسین منم زهیر پسر قین که با شمشیر خود دشمن را از امام خویش دور می‌کنم، و سپس دستی به شانه‌ی امام زد و گفت: اقدم هدیت هادیا مهدیا فالیوم تلقی جدک النبیا و حسنا والمرتضی علیاً و ذا الجناحین الفتی الکمیا و أسدالله الشهید الحیا قدم پیش نه و دل رنجه مدار، امامی هستی که هم خود هدایت یافته‌ای و هم دیگران را هدایت می‌کنی، چه باکی از این پیش آمد، مگر جز این است که امروز به دیدار جدت رسول خدا و برادرت و پدرت علی و عمویت جعفر بن ابی‌طالب و عموی پدرت حمزه‌ی سیدالشهدا خشنود می‌شوی. (صفحه ۱۸۷) زهیر در مقام یقین و در صفای معرفت به کجا رسیده بود که امام خود را تسلیم می‌دهد و می‌گوید از آنچه پیش آمده است دلگیر مباش که جای نگرانی و تأسف نیست. از امیرالمؤمنین عجب نیست اگر چنانکه در بعضی از کتب نقل شده فرموده باشد «لو کشف الغطاء ما ازددت یقیناً» (۱) اگر پرده از پیش چشمها برداشته شود و حقایق پشت پرده آشکار گردد بر یقین من چیزی افزوده نخواهد شد. چه علی علیه‌السلام این سخن را گفته باشد و چه نگفته باشد قطعاً در این مقام بوده است و چنین

یقین داشته است و امری برخلاف انتظار نیست، و از امیرالمؤمنین جز این نمی‌توان انتظار داشت، عجب آن است که می‌بینیم زهیر بن قین هم پا در این مقام نهاده است و با سخنانی که به امام می‌گوید می‌خواهد نشان بدهد که «لو کشف الغطاء ما ازددت یقیناً» من که زهیر و یکی از ارادتمندان و فداکاران فرزند امیرالمؤمنین‌ام، با چند روز ملازمت امام به اینجا رسیده‌ام که اگر پرده را بردارند چیزی بر یقین من افزوده نخواهد شد، همین یقین و روشنی ضمیر بود که یاران امام را در هر وضعی بر صراط مستقیم نگه داشت، و کمتر لغزشی برای ایشان پیش نیامد. نافع بن هلال جملی یکی از یاران امام، دشمن را تیرباران می‌کرد و رجز می‌خواند: انا هلال الجملی انا علی دین علی یعنی در همان حال (در گیرودار جنگ) برای علی علیه‌السلام تبلیغ می‌کرد و نام او را می‌برد و دین او را می‌ستود، تا دوازده نفر از اصحاب عمر بن سعد را کشت و کشانی را هم زخمی کرد در آخر کار بازوهای او درهم شکست و از کار افتاد و او را دستگیر کردند و نزد ابن‌سعد بردند، ابن‌سعد از او پرسید نافع چرا این بلا را بسر خود آوردی؟ و شاید تصور می‌کرد که او مثل بسیاری از مردم اظهار پشیمانی می‌کند و معذرت می‌خواهد، نافع گفت خدا را نیت من در این کاری که کرده‌ام آگاه است و در حالی که خون از ریش او می‌ریخت گفت: به خدا قسم دوازده نفر از شما را کشتم و کسانی را هم زخمی کردم و از این کار خود هیچ پشیمان نیستم و اگر شانه‌ها و (صفحه ۱۸۸) بازوهای من از کار نیفتاده بود، نمی‌توانستید مرا دستگیر کنید؛ نافع اول کسی بود از یاران امام که او را دستگیر کردند و سپس گردن زدند. و در همان دم مرگ هم سند زنده‌ای از ایمان و یقین و تشخیص صحیح خود بدست تاریخ سپرد، و تاریخ هم آن را با کمال امانت ضبط کرد، هنگامی که شمشیر بالای سر او بلند کردند گفت: «الحمد لله الذی جعل منایانا علی یدی شرار خلقه» شکر خدا را که اگر کشته می‌شویم بدترین مردم ما را می‌کشند. این بود وضع روحی کسانی که ما با کمال جرأت پس از درود فرستادن بر آنها می‌گوئیم «یا لیتنا کنا معکم فنفوز معکم» کاش ما هم با شما می‌بودیم تا چون شما رستگار و سرفراز و سعادتمند می‌گشتیم. ما چرا هرگز نمی‌گوئیم: شکر خدا را که ما در آن روز نبودیم و به چنان امتحان گرفتار نشدیم و در ریختن خون مثل شما مردانی پاک و با فضیلت شرکت نداشتیم، آیا آن روز به حقیقت و راستی نزدیکتر است، یا این شکرگزاری و شادمانی. در سال ۶۱ هجرت امام حسین علیه‌السلام از مدینه تا مکه و از آنجا تا نزدیک کوفه رفت و همه جا مردم را به یاری خود و دفاع از حق و حقیقت دعوت کرد و آن همه خطبه‌ها خواند و این جریان بیش از شش ماه طول کشید اما به قول مشهور بیش از ۷۲ نفر همکار صمیمی پیدا نکرد، آنهم هفده نفرشان از اهل بیت و جوانان خود او بودند: دو نفر از فرزندان خودش یعنی علی‌اکبر و طفل شیرخوار امام، سه نفر فرزندان برادرش امام حسن یعنی قاسم، عبدالله و ابوبکر، پنج نفر برادران امام یعنی عباس و عبدالله و جعفر و عثمان پسران ام‌البنین، و محمد بن علی، دو نفر از اولاد عبدالله بن جعفر یعنی عون و محمد، پنج نفر از اولاد عقیل یعنی جعفر بن عقیل و عبدالرحمن بن عقیل و عبدالله و محمد پسران مسلم بن عقیل، و محمد بن ابی‌سعید بن عقیل، نام این هفده نفر در زیارت ناحیه برده شده و جز اینان در حدود پنجاه و پنج نفر بیشتر با امام همراهی نکردند، و اگر هم از اول همراه شده بودند پس از روشن شدن وضع سیاسی کوفه و عراق به راه خود رفتند، اما امروز اگر طرفداران و هواخواهان امام را بشماریم به حساب نمی‌آید و از شماره بیرون است، مگر مردم آن روز بسیار بدمردمی بوده‌اند و امروزها در امام‌شناسی و فداکاری و از خود گذشتگی از آنها پیش (صفحه ۱۸۹) افتاده‌اند؟ اینطور نیست همان روز هم تا موقعی که امتحان پیش نیامد و مسلم و هانی بر سر دار نرفتند مریدهای امام حسین علیه‌السلام بی‌شمار بودند و در اطراف امام سلام و صلوات بسیار به راه افتاده بود، و باید گفت چه دوره‌ی خوبی بود که امام حسین علیه‌السلام با آن قدرت بیان و با آن شخصیت و سوابقی که داشت و مخصوص خود او بود توانست در مدت شش ماه از مدینه و مکه تا عراق ۷۲ نفر یاور مستقیم، روشن ضمیر و ثابت‌قدم بدست آورد و امام را هم بیش از این کار نبود، او برای کشورگشائی نرفته بود تا سپاهی عظیم برای وی در کار باشد برای مقاصدی که امام داشت همین هفتاد و دو نفر مرد و کودک که هر کدام در عظمت جهانی بودند، و همان زنان و بانوان شجاع و بزرگوار که با هر شرائطی حرف خود را گفتند و تبلیغ خود را کردند و خدمات‌های شایسته رادمردان از جان گذشته‌ی خود را همه یادآور شدند و

آنقدر تاریخ عاشورا را بر مردم این شهر و آن شهر خواندند که حتی از مسئله‌ی آب بستن و اسب تاختن و شیرخواره کشتن همه را با خبر ساختند. روزی که وظیفه‌ی خطیر خود را در شام انجام دادند و در حقیقت افکار مردم دمشق و نواحی آن را که چهل و دو سال در حق اهل بیت گمراه شده بود به راه آوردند، و در بازار دمشق دم از نزول آیه‌ی تطهیر درباره‌ی خویش و سخن از حق خویشاوندان رسول خدا به میان کشیدند، نوبت آن رسید که هر چند داغدار و سوگوارند اما با خاطر فارغ و آسوده به مدینه‌ی خویش بازگردند، شاید این تعبیر من که با خاطری فارغ و آسوده به مدینه بازگشته‌اند بر بعضی شیعیان اهل بیت گران آید، اما اگر در آنچه تاکنون گفته‌ایم تأمل شود و به موفقیت‌های قطعی که اهل بیت در این سفر بدست آوردند متوجه باشیم خواهیم اعتراف کرد که جز این نمی‌توان تعبیر کرد و پیش از ما دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام همین تعبیر را داشته است و ما هم به این بانوی بزرگوار اسلام که از شجاعت و صراحت بزرگواری وی سندهای قاطعی در دست ما است تأسی کرده و اینطور تعبیر کردیم. به روایت ابن طاووس پس از آنکه ابن زیاد به زینب کبری گفت: دیدی که خدا با خانواده شما چه کرد؟ زینب در پاسخ گفت: «ما رأیت الا جمیلاً هؤلاء قوم کتب الله علیهم القتل فبرزوا الی مضاجعهم سیجمع الله بینک و بینهم فتحاج و تخصصهم، (صفحه ۱۹۰) فانظر لمن یکون الفلج یومئذ، ثکلتک امک یا ابن مرجانہ» (۲) درود فراوان بر تو باد ای بانویی که اسیر و گرفتاری آن هم بدست کسی که دشمنی با اهل بیت و شیعیان آنها را از پدر به میراث برده است و در عین حال با این صراحت و چنین بی‌پرده سخن می‌گویی، به نظر من این تعبیرات در نشان دادن و منعکس کردن روح بزرگ شکست‌ناپذیر دختر علی علیه‌السلام حتی از خطبه‌های کوفه و شام هم صریح‌تر و ارزنده‌تر است، گفت: ما که جز نیکی و زیبایی چیزی ندیدیم اینان که از ما به شهادت رسیده‌اند مردمی بودند که خدا شهادت برایشان نوشته بود و به تعبیر دیگر خدا آنان را شایسته این افتخار و عظمت شناخته بود پس در پی این افتخار به آرامگاه خود شتافتند، اما به همین زودی حساب خدا می‌رسد و شما را با هم روبرو می‌کند و آنگاه است که شهیدان راه خدا با تو دشمنی و ستیزه خواهند کرد، سپس چشم خود را نیک باز کن و بنگر که پیروز در آن روز کیست. ای پسر مرجانه خدا تو را مرگ بدهد و مادرت را بی‌پسر کند. در تاریخ بشر کدام زن را می‌توان یافت که شش یا هفت برادر او را کشته باشند پسری از وی به شهادت رسیده باشد ده نفر برادرزادگان و عموزادگان او را کشته باشند سپس او را با همه‌ی خواهران و برادرزادگان او اسیر کرده باشند آنگاه بخواهد در حال اسیری و گرفتاری از حق خود و شهیدان خود دفاع کند، آنهم در شهری که مرکز حکومت و سلطنت پدرش بوده و در دارالحکومه‌ای که پدرش در حدود چهار سال از دوران خلافت خود را همانجا ساکن بوده است، با این وضع و با این همه موجبات ناراحتی و افسردگی، نه تنها از آنچه بر سر وی آمده، گله‌مند نباشند بلکه با صراحت بگویند که ما چیزی خلاف میل و رغبت خویش ندیده‌ایم؛ اگر مردان ما به شهادت رسیده‌اند برای همین آمده بودند و اگر جز این باشد جای نگرانی و اضطراب خاطر بوده اکنون که وظیفه خدائی خویش را به خوبی انجام داده‌اند و افتخار شهادت را بدست آورده‌اند جز اینکه خدا را بر این توفیق سپاسگذاری کنیم چه کاری از ما شایسته است. (صفحه ۱۹۱) به روایت واقدی در جنگ احد که بسیاری از مسلمانان به شهادت رسیدند و حتی خبر شهادت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مدینه انتشار یافت زنی از انصار یعنی هنده دختر عمرو بن حزام عمه‌ی جابر انصاری معروف، به احد آمد و شهیدان خود یعنی پسرش خلاد و شوهرش عمرو بن جموح، و برادرش عبدالله بن عمرو و پدر جابر را از روی خاک جمع آوری کرد و آنگاه پیکر آن سه شهید را بر شتری بست و رهسپار مدینه شد تا آنان را در مدینه به خاک بسپارد، این زن و شوهر و برادر و فرزند شهید خود را به مدینه می‌برد در بین راه به زنان رسول خدا رسید که برای خبر یافتن از حال رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رهسپار احد شده بودند و سخت نگران و پریشان بودند یکی از زنان رسول خدا به این زن بزرگوار که از احد می‌رسید گفت: بگو چه خبر داری؟ گفت خبر خوش دارم رسول خدا زنده است و سالم و دیگر هر مصیبتی که پیش آمده باشد کوچک است و ناچیز. شنونده‌ی محترم این بانوی مسلمان که پیکر عزیزان خود را بر شتر سوار کرده و برای دفن به مدینه می‌برد به چه روحی و با چه قدرتی و با چه ایمانی می‌گفت: اکنون رسول

خدا زنده است دیگر چه غمی می‌توان داشت، و با این خبر خوش کدام خبر می‌تواند ما را افسرده خاطر کند؟ سپس گفت خبرهای خوش دیگری هم از احد آورده‌ام یکی این است که خدا کسانی از مردان با ایمان ما را به افتخار شهادت سرفراز کرد و دیگر آنکه «ورد الله الذین کفروا بغیظهم لم ینالوا خیراً و کفی الله المؤمنین القتال و کان الله قویاً عزیزاً» یعنی مردم کافر با خشم و ناراحتی بازگشتند و کاری از پیش نبردند و خدا مؤمنان را از میدان جنگ بدر آورد و خدا صاحب قدرت و عزت است، از او پرسیدند که بار شتر چه داری؟ گفت: برادرم و پسر و شوهرم به شهادت رسیده‌اند و اینکه بیکرشان را به مدینه می‌برم. در همین جنگ احد به روایت ابن اسحاق زنی از بنی دینار که شوهر و برادر و پدرش در احد به شهادت رسیده بودند پس از آنکه از شهادت عزیزان خود باخبر گشت گفت: رسول خدا در چه حالی است؟ گفتند حال ایشان خوب است و خدا را شکر بر ایشان خطری نیست، گفت من خودم باید رسول خدا را ببینم و چون رسول (صفحه ۱۹۲) خدا صلی الله علیه و آله و سلم را دید و از سلامت و زندگی وی اطمینان یافت گفت: «کل مصیبه بعدک جلل» یعنی اکنون که تو را زنده و سالم دیده‌ام دیگر هر مصیبتی که پیش آمده باشد کوچک و ناچیز است. راستی اگر تربیتهای اسلامی و هدایتهای رسول اکرم می‌تواند زنی را با سابقه‌ی بت پرستی و گمراهی به این درجه از ایمان و اخلاص و فداکاری در راه حق برساند که زنده یافتن رسول خدا هر غمی را بر دل او هموار سازد و هر مصیبتی را در نظر وی کوچک و ناچیز گرداند این تربیتهای و هدایتهای با دختر علی و فاطمه چه می‌کند، و ایمان و اخلاص و فداکاری را در وجود او به چه مرحله‌ای می‌رساند، اگر بانوان مسلمان اوس و خزرج تا این حد که شنیدید عظمت روحی نشان می‌دهند البته باید از روح زینب کبری علیها السلام آن عظمت که عرض شد جلوه‌گر شود و بعد، از هر چه بر سر وی آمده است با روحی آرام و دلی آسوده بگوید: «ما رأیت الا جمیلاً» این بود رمز عظمت و پیشرفت سریع حیرت‌انگیز مسلمانان، و این تابشهای حیرت‌انگیز نور ایمان بود که چشم دشمن را خیره می‌ساخت و تن به زبونی و بیچارگی می‌سپرد. شاید بعضی بگویند و شاید در خیلی از کتابها هم نوشته شده باشد که جنگ احد برای مسلمانان گران تمام شد چه عزیزان خود را از دست دادند، اما جنگ بدر جنگ بسیار خوب و ثمربخشی بود که هم کسانی از دشمن را کشتند و هم کسانی را اسیر گرفتند و برای هر نفری جز آنها که بی‌پول آزاد شدند از هزار درهم تا چهار هزار درهم پول گرفتند. اما این طرز فکر یعنی جنگ بدر را بیشتر برای مسلمانان و پیشرفت اسلام مفید شمردن تا جنگ احد ناشی است از توجه نداشتن به آثاری که بر جنگ احد بار شد و نمی‌توانست بر جنگ بدر بار شود. در بدر مسلمان زور بازو نشان دادند و دشمن دانست که اینان اگر ۳۱۳ نفر باشند آنهم با شش زره و هفت شمشیر می‌توانند نهصد و پنجاه نفر مرد مسلح را تار و مار کنند، دسته‌ای را بکشند، دسته‌ای را اسیر کنند و دیگران را بگریزانند، اما هنوز قریش نمی‌توانست تصور کند که اگر روزی عزیزان اهل مدینه در راه رسول خدا به شهادت رسند و زنانی از ایشان شوهر و برادر و فرزند خود را هم از دست بدهند باز به سلامت رسول خدا شادمان خواهند بود. و روزی هم که رسول خدا آنان را به تعقیب دشمن دعوت کند زخمیهای جنگ بنه‌ی (صفحه ۱۹۳) خویش را به هم بسته و چنانکه گوئی هیچگونه زخم و جراحتی ندارند به تعقیب دشمن خواهند شتافت، جنگ احد در مرعوب ساختن دشمن بیش از جنگ بدر اثر داشت و امتحان این روز ثمربخش‌تر از امتحان آن روز بود، مردمی بسیار بوده‌اند که روز فتح کردن و اسیر گرفتن و غنیمت بردن شور و شوقی نشان داده‌اند، اما روز مصیبت و محنت و کشته شدن و اسیر دادن جز ناتوانی و زبونی و حقیری چیز دیگری نداشتند، بعد از جنگ بدر هم هنوز قریش امیدواری کامل داشتند که اگر روزی بر مسلمانان چیره شوند و عزیزان انصار و اهل مدینه را به خاک و خون کشند آن شور و شوقی که در نصرت رسول خدا نشان می‌دهند از میان برود و از همراهی با رسول خدا دلسرد شوند و اطراف او را واگذارند، آنان کجا تصور می‌کردند که برای مسلمانان هیچ فرق نمی‌کند که رسول خدا با هفتاد اسیر و غنیمتهای فراوان به مدینه بازگردد یا پس از هفتاد و چند شهید دادن با اصحابی مجروح و دست و پا قطع شده. اسیران اهل بیت در سفر کوفه و شام در روحیه‌ی دشمن همان اثر را گذاشتند که زنان و مردان داغدار انصار پس از جنگ احد رفتار اهل بیت در این سفر قابل پیش‌بینی نبود، تصور نمی‌شد که اینان از زیر بار آن همه

مصائب قد راست کنند، و همه جا سخنرانی کنند، و دشمن فاتح و زورمند خود را به زانو در آورند، و حتی شخص خلیفه را چنان تحت تأثیر افکار عمومی روشن شده قرار دهند که در همان اول ورود اسیران اهل بیت بگوید خدا پسر مرجانه را لعنت کند اگر میان شما و او خویشاوندی و نسبی می‌بود (۳) با شما این طور رفتار نمی‌کرد و شما را با این وضع تأثرانگیز به شام نمی‌فرستاد «فسیعلم الذین ظلموا أی منقلب ینقلبون» والسلام علیکم ورحمة‌الله و برکاته (صفحه ۱۹۴) (۱) این حدیث را آمدی بدون سند در غرر و درر در کلمات قصار آن حضرت ایراد نموده است. (۲) زینب سلام‌الله‌علیها این درس را از قرآنی که بر جدش رسول خدا نازل گشته آموخته که خداوند سبحان به او می‌فرماید به کفار و یا منافقین که از مصیبت دیدن تو خوشحال می‌شوند بگو: «لن یصیبنا الله ما کتب الله لنا هو مولانا و علی الله فلیتوکل المؤمنون» «هل تریصون بنا الا احدى الحسنین و نحن نتربص بکم ان یتصیبکم الله بعذاب من عنده او بایدینا- الآیات». (۳) دیار بکری در تاریخ الخميس از حیاة الحیوان حافظ بازگو کرده گوید: چون شمر وضع کشتار شهیدان را به طور اجمال برای یزید گفت «دمعت عیناه و قال: و یحکم قد کنت أرضی من طاعتکم بدون قتل الحسین، لعن الله ابن مرجانه، أما والله لو کنت صاحبه لعفوت عنه- الخ». ولی بنظر می‌رسد که برای تبرئه‌ی یزید ملعون این مطالب را ساخته‌اند زیرا با گفتار «فأهلوا و استهلوا فرحاً ثم قالوا یا یزید لا تشل» سازگار نیست، مگر اینکه بگوئیم در این حال که ابن مرجانه را لعن کرده مست بوده و الا- اگر از کشتن حسین علیه‌السلام ناراحت و پشیمان گشته بود سال بعد «وقعه‌ی حره» را در مدینه راه نمی‌انداخت و خون آن همه مردم مسلمان بی‌دفاع را نمی‌ریخت.

سخنرانی ۱۲

سخنرانی ۱۲ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد و آله الطاهرين. در سخنرانی گذشته اشاره کردیم که در سال سیزدهم بعثت بزرگان اهل مدینه در گردنه منی با رسول خدا بیعت کردند و عباس بن عبدالمطلب از آنان عهد و پیمان گرفت که در نصرت رسول خدا کوتاهی نکنند، بعضی از مورخان اسلامی نوشته‌اند که عباس گفتار خود را چنین آغاز کرد: ای گروه خزرج اکنون که محمد را به شهر خود دعوت می‌کنید بدانید که محمد در میان خویشان خود بس عزیز و مورد حمایت است و او را در میان ما همان مقام و منزلتی است که می‌دانید به خدا که ما بنی‌هاشم- هم آنانکه دعوت وی را پذیرفته‌اند و هم آنانکه به وی ایمان نیاورده‌اند- همگی جان‌نثار او هستیم و ما هم به حساب ایمان و هم به حساب شرف و آبروی خانوادگی از وی دفاع می‌کنیم، محمد در شهر خود و در میان قبیله‌ی خود عزیز و محترم است، اکنون که از همه‌ی مردم شما را برگزیده است نیک بنگرید و اگر چنان می‌بینید که با وی وفادار خواهید ماند و در مقابل دشمنان از وی حمایت خواهید کرد و اگر نیرومند و شجاع و ورزیده‌ی جنگ هستید و می‌توانید در مقابل دشمنی تمام عرب که همدستان به جنگ با شما برخیزید ایستادگی کنید، در این صورت کاری را که در پیش گرفته‌اید دنبال کنید، اما اگر بیم دارید که پس از بردن وی به شهر خویش دست از یاری وی بازدارید و او را بی‌کس رها کنید از هم‌اکنون او را واگذارید، چه او در میان خویشان و در شهر خویش عزیز و نیرومند است. پس در این کار تصمیم خود را بگیرید و با یکدیگر (صفحه ۱۹۵) مشورت کنید و جز با تصمیم قطعی و هماهنگی فکری از اینجا متفرق نشوید. چه بهترین گفتار آن است که راست‌تر باشد. چون سخن عباس به اینجا کشید براء بن معرور یکی از بزرگان صحابه گفت: آنچه را گفتی شنیدیم، به خدا قسم اگر جز آنچه به زبان آوردی در دل ما می‌گذشت می‌گفتیم لیکن برآنیم که از روز وفا و راستی خونهای خود را در راه خدا و رسول دریغ نداریم. عباس بن عباد گفت ای گروه خزرج می‌دانید بر چه کاری با این مرد بیعت می‌کنید؟ گفتند آری. گفت شما بر جنگ با سرخ و سیاه مردم با وی بیعت می‌کنید، اگر چنان می‌بینید که هرگاه ضرورت یافت که مال خود را در راه وی از دست بدهید و بزرگان شما کشته شوند دست از یاری وی برخواهید داشت از هم‌اکنون بدین بیعت تن درندهید، چه این کار به خدا قسم باعث رسوائی دنیا و آخرت شماست، و

اگر چنان می‌دانید که با دادن مال و کشته شدن اشراف و بزرگان خویش با وی وفادار خواهید ماند دست از دامن وی برمدارید که خیر دنیا و آخرت به خدا قسم در همین است. پس همگی همداستان در پاسخ وی گفتند آری با فدا کردن مالها و کشته شدن اشراف خویش، تن به این بیعت می‌دهیم. سپس از رسول خدا پرسیدند که اگر وفادار باشیم برای ما چیست؟ گفت بهشت. گفتند دست خویش را پیش آر تا با تو بیعت کنیم. به روایت ابن اسحاق رسول خدا گفتار خویش را با تلاوت قرآن و دعوت به سوی خدا و تشویق به اسلام آغاز کرد، و سپس گفت: با شما بیعت می‌کنم تا همچنانکه زنان و فرزندان خویش را حمایت می‌کنید مرا نیز مورد حمایت قرار دهید. براء بن معرور دست رسول خدا را گرفت و گفت آری به خدائی قسم که ترا به حق فرستاده است البته چنانکه از نوامیس و خانواده‌ی خویش دفاع می‌کنیم از تو نیز دفاع خواهیم کرد ای رسول خدا بیعت ما را بپذیر، به خدا قسم که مائیم ورزیده جنگها و آماده‌ی کارزار، و آن را پشت در پشت میراث برده‌ایم. در اینجا ابوالهیثم بن التیهان که از بزرگان انصار و از شهدای صفین است سخن براء بن معرور را قطع کرد و گفت ای رسول خدا میان ما و یهودیان رشته‌هائی است که اکنون آنها را قطع می‌کنیم نشود که ما این کار را انجام دهیم و از هم‌پیمانان خود جدا (صفحه ۱۹۶) شویم، و سپس که خدا تو را پیروز کرد بسوی قوم خود بازگردی و ما را بی کس واگذاری؟ رسول خدا لبخند زد و سپس گفت اینطور نخواهد بود، بلکه خون من خون شما و حرمت من حرمت شما است، من از شما می‌مید، با هر که با شما در جنگ باشد می‌جنگم و با هر که با شما بسازد می‌سازم، در این موقع فریاد انصار بلند شد که دعوت و بیعت رسول خدا را می‌پذیریم و آماده‌ایم در این راه اموال و دارائی خود را از دست بدهیم و بزرگانمان کشته شوند. عباس بن عبدالمطلب که دست رسول خدا را گرفته بود گفت آهسته سخن بگوئید که جاسوسان بر ما گماشته‌اند. سالمندان خود را پیش دارید تا با ما سخن بگویند و آنگاه که بیعت کردید پراکنده شوید و هر کس بجای خود بازگردد. نخستین کسی که با رسول خدا بیعت کرد براء بن معرور و بقولی ابوالهیثم بن التیهان و به قولی دیگر اسعد بن زراره بود. سپس بقیه هفتاد نفر دست بدست رسول خدا دادند و بیعت کردند و سپس دوازده نفر نقیب از میان ایشان برگزیده شد تا مسئول و مراقب آنچه در میان قومشان می‌گذرد باشند. بدین ترتیب شهر یثرب یعنی همان شهری که بعد از هجرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مدینه الرسول نامیده شد بزرگترین پایگاه دعوت اسلام شد و از ماه ذی‌الحجه‌ی سال سیزدهم بعثت، هجرت مسلمانان به مدینه آغاز گردید، چه پس از بازگشتن هفتاد و پنج نفر از اصحاب بیعت دوم عقبه به مدینه و آگاه شدن قریش از پیمان و بیعتی که اوس و خزرج با رسول خدا انجام داده بودند سختگیری قریش نسبت به مسلمانان شدت یافت و بیش از پیش به آنان ناسزا می‌گفتند و آزارشان می‌دادند، و دیگر زندگی در مکه برای مسلمانان طاقت‌فرسا گشت و از رسول خدا اذن هجرت خواستند و رسول خدا به آنان اذن داد تا رهسپار مدینه شود و نزد برادران انصار خود روند، و به آنان گفت خدای عزوجل برای شما برادرانی و محل امنی قرار داده است «ان الله عزوجل قد جعل لکم اخوانا و دارا تأمنون بها» مسلمانان دسته دسته از مکه رهسپار مدینه شدند و رسول خدا به انتظار امر پروردگارش در هجرت از مکه و رفتن به مدینه به سر می‌برد و قریش هم بر کشتن رسول خدا همداستان شدند و نقشی این کار را با کمال دقت و احتیاط طرح کردند و نمی‌دانستند که به حکم «من ضیعه الأقرب اتیح له الأبعد» اراده‌ی خدای متعال بر آن است (صفحه ۱۹۷) که پیامبر خود را از شهر خویشان و نزدیکان وی بدر برد و در آغوش بیگانگان که از هر پدر و برادری مهربانتر و فداکارتر و برای یاری و جان‌نثاری آماده‌اند جای دهد، بت پرستان برای کشتن پیغمبر دست بکار بودند و خدا هم نیز برای نجات او و برای انتشار و دنیاگیر شدن این دعوت دست بکار شد «و اذ یمکر بک الذین کفروا لیثبوک أو یقتلوک أو یخرجوک و یمکرون و یمکر الله و الله خیر الماکرین» رسول خدا در شب اول ماه ربیع‌الاول سال چهاردهم بعثت از مکه بیرون رفت، و پس از آنکه سه شب در غار ثور پنهان بود با دو نفر مسلمانان و یک نفر مشرک که او را برای راه‌بلدی اجیر کرده بود رهسپار مدینه شد، و روز دوازدهم ربیع‌الاول در محله‌ی قبای مدینه فرود آمد، و مردم شهر مدینه مقدم وی را بسیار گرمی داشتند و طنین سرودهای شادی فضای مدینه را پر کرد. طلوع البدر علینا من ثنات الوداع و جب الشکر علینا ما دعا لله داعیها

المبعوث فینا جئت بالأمر المطاع(۱). شهر مدینه از آن روزها شاهد روزهای تاریخی مهم بود، روزی که ۳۱۳ نفر مسلمانان در غزوه‌ی بدر کبری در رمضان سال دوم هجرت بر ۹۵۰ نفر مشرکان مکه پیروز شدند و بیش از هفتاد نفرشان را کشتند، و بیش از هفتاد نفرشان را اسیر کردند، و مژده این فتح به مدینه رسید و رسول خدا و مسلمانان فاتح و پیروز به خانه‌ی خویش بازگشتند، روزی که هفتاد نفر مسلمان در غزوه احد در شوال سال سوم هجرت به جنگ با سه هزار نفر از مشرکان مکه ایستادند، و بیش از هفتاد نفر از بزرگان مسلمین به شهادت رسیدند و رسول خدا و مسلمانان مجاهد سوگوار و داغدار به مدینه بازگشتند، روزی که در سال چهارم هجرت خبر شهادت چهل یا هفتاد نفر از بزرگان مسلمین در بئر معونه به مدینه رسید، روزی که در همان سال چهارم خبر شهادت نه نفر از اصحاب در «سریه رجیع» در مدینه انتشار یافت، روزی که در سال پنجم هجرت (صفحه ۱۹۸) در جنگ خندق سه هزار نفر مسلمان بر دوازده هزار نفر یا به قول معدودی در التنبیه والاشراف بر ۲۴ هزار نفر دشمن پیروز آمدند، خداوند رسول خود را نصرت کرد و دشمنان را سرشکسته و شکست یافته بازگردانید، روزهایی که در سال دوم و چهارم و پنجم هجرت یهود بنی قینقاع و بنی نضیر و بنی قریظه به سزای خود رسیدند و محیط مدینه از این مردم پیمان شکن فارغ گشت، روزی که در سال هفتم هجرت مسلمانان بر یهودیان خیبر پیروز شدند و خبر این فتح بزرگ به مدینه رسید، روزی که جعفر بن ابی طالب و بسیاری از مهاجران حبشه که در حدود سیزده سال پیش به کشور مسیحی مذهب حبشه هجرت کرده بودند و به سلامت وارد مدینه شدند، و رسول خدا چنان خوشحال شد که گفت: «ما ادري بايها انا ابشر: بفتح خبير ام بقدم جعفر» نمی دانم که امروز به کدام یک از این دو پیش آمد خوشحالترم به اینکه خیبر فتح شده است یا به اینکه جعفر از حبشه بازآمده است، روزی که در سال هشتم هجرت خبر شهادت جعفر ابن ابی طالب و زید بن حارثه و عبدالله بن رواحه در مؤتای شام به مدینه رسید، روزی که رسول خدا و سی هزار مسلمان از غزوه‌ی تبوک که بسیار خطرناک به نظر می‌رسید به سلامت وارد مدینه شدند، و روزی که رسول خدا در رمضان سال هشتم شهر مکه را فتح کرد و با ده هزار مرد مسلمان مسلح وارد این شهر شد و مژده‌ی این فتح بزرگ در مدینه انتشار یافت و برای همیشه بساطت پرستی از شبه جزیره‌ی عربستان برچیده شد، روزی که رسول خدا در اوائل سال یازدهم هجرت وفات کرد این مصیبت بزرگ تمام اهل مدینه را سوگوار و داغدار ساخت. پس از وفات رسول خدا نیز شهر مدینه شاهد حوادث تاریخی مهمی بود که هر کدام در وضع سیاسی و اجتماعی مسلمانان کم و بیش تأثیر داشته است. تا آنکه سال شصت و یکم هجرت فرارسید و پس از حدود شش ماه نگرانی بنی‌هاشم و مسلمانان مدینه خبر شهادت امام حسین و یاران فداکار او در این شهر منعکس شد، و روزی چون روز وفات رسول خدا از نو پدید آمد. شیخ مفید و طبری می‌نویسند که چون عبيدالله بن زیاد حسین بن علی علیهماالسلام را کشت و سر امام را نزد وی آوردند عبدالملک بن ابی‌الحارث سلمی را خواست و به او گفت راه مدینه را پیش گیر تا بر عمرو بن سعید بن عاص حاکم مدینه وارد شوی و مژده‌ی کشته شدن (صفحه ۱۹۹) حسین بن علی را به وی برسانی. راستی جای حیرت است که در حدود پنجاه سال بعد از وفات رسول خدا و در این فاصله‌ی کوتاه کار حق ناشناسی مسلمانان به جایی رسید که خبر کشته شدن فرزندان و عزیزان او را به عنوان یک خبر خوش و یک مژده بزرگ به حاکم شهر مدینه یعنی محل هجرت و محل دفن رسول خدا گزارش دهند. عبدالملک بن ابی‌الحارث که از بردن این مژده به شهر مدینه و محل سکونت بنی‌هاشم و خویشان و بستگان امام علیه‌السلام شرمند بود و حیا می‌کرد از در معذرت‌خواهی در آمد و علاقه‌مند بود که عبيدالله او را از این کار معاف بدارد. اما ابن‌زیاد که تازیانه‌ی قدرت را بدست داشت و با کشتن امام بیش از پیش به سختگیری خو گرفته بود عبدالملک را تهدید کرد و به او گفت ناچار باید بروی و این خبر مسرت‌بخش را به حاکم مدینه برسانی و نباید پیش از تو این خبر به مدینه برسد مبلغی هم پول به او داد و گفت عذر تراشی مکن و هرچه زودتر رهسپار شو و اگر شترت از راه رفتن بازماند شتری دیگر تهیه کن و آن شتر را رها کن. ابن‌زیاد هنوز نمی‌توانست بفهمد که این تلاشها و اصرارها به زیان خود اوست و هرچه داستان شهادت امام بهتر و روشنتر به گوش مسلمانان برسد و در تاریخ اسلام ثبت شود و سندهای زنده‌ی آن یکی پس از دیگری در

صفحات تاریخ درج گردد بیشتر به رسوائی او و یزید تمام می‌شود از این راه زبانی به امام علیه‌السلام نمی‌رسد زبان امام - اگر تعبیر به زیان درست باشد - در آن است که داستان شهادت او پوشیده بماند و فساد اخلاق و تباهاکاریهای دشمن وی در تاریخ منعکس نشود و مسلمانان معاصر و غیر معاصر نتوانند به حقیقت آنچه بوده است و روی داده است واقف شوند ابن‌زیاد از آن مردمی بود که خود گور خود را می‌کنند و در بیچارگی خود اصرار می‌ورزند و سندهای رسوائی خود را به اینجا و آنجا می‌فرستند «یخادعون الله والذین آمنوا و ما یخدعون الا انفسهم و ما یشعرون» چنان گمان می‌کنند که می‌توانند خدا را فریب دهند و مردم باایمان را از راه فریبکاری بیچاره کنند با اینکه جز خود را فریب نمی‌دهند و این حقیقت را هم نمی‌فهمند که زیان فریبکاری آنان به خودشان می‌رسد و هرچه در این کارهای ناپسند بیشتر اصرار ورزند و سپس به آنها افتخار و مباحات کنند بیشتر سند بدست دشمن خود داده‌اند و بیشتر راه گریز از دادگاه تاریخ را به روی خود بسته‌اند. ابن (صفحه ۲۰۰) زیاد نمی‌دانست که نام او در تاریخ اسلام با چه رسوائی برده خواهد شد و داوری تاریخ درباره‌ی او چگونه خواهد بود. و نام درخشان حسین بن علی علیهماالسلام و یاران او در تاریخ به چه صورتی جلوه گر خواهد شد و چهره‌ی تاریخ اسلام و نهضت‌های دینی را چگونه روشن خواهد ساخت و قیام او با چه افتخاری در ردیف بزرگترین و ارزنده‌ترین قیامهای بشری قرار خواهد گرفت (۲) به هر صورت عبدالملک سلمی که نیروی مخالف با ابن‌زیاد را نداشت به دستور وی راه مدینه را در پیش گرفت و با شتاب فراوان رهسپار حجاز شد تا به مدینه رسید و مردم متوجه شدند که پیک عراق است و لابد خبری از حوادث عراق هرچه بوده است دارد، مردی از قریش که نام وی در تاریخ برده نشده عبدالملک را دید و دانست که این مرد از عراق می‌رسد و با نگرانی تمام از وی پرسید که از عراق چه خبر داری؟ و مقصودش همین بود که کار حسین بن علی و دستگاه خلافت اموی به کجا رسید و قیام کوفیان علیه خلیفه چه نتیجه‌ای داد و امروز چه کسی بر سر کار است و خلافت بر که استوار گشته است؟ عبدالملک در جواب این مرد قرشی فقط گفت که الخبر عند الأمير یعنی هر خبری باشد نزد امیر مدینه است و آنجا گفته خواهد شد و بوسیله‌ی او به مردم خواهد رسید، این پاسخ مختصر برای مردم عاقل کافی بود که حدیث مفصل را از این مجمل بخوانند و از اینکه گزارش آنچه در عراق گذشته است نزد حاکمی می‌رود که دست‌نشانده‌ی یزید است و خود هم مردی از بنی‌امیه است، بدانند که حسین بن علی از صحنه‌ی خلافت و سیاست برکنار شده است و (صفحه ۲۰۱) کار زمامداری بر یزید و آل ابی‌سفیان استوار گشته است، مرد قرشی هم با شنیدن این جواب مختصر به آنچه پیش آمده بود پی برد و دانست که کار به کجا منتهی شده است و گفت انا لله و انا الیه راجعون قتل الحسین بن علی. عبدالملک می‌گوید: بر عمرو بن سعید وارد شدم و او هم که هنوز از پیش آمد عراق خبری نداشت با نگرانی تمام گفت بگو که از عراق چه خبر آورده‌ای؟ گفتم: خبری آورده‌ام که امیر مدینه را خوشحال می‌کند و آن خبر این است که حسین بن علی کشته شد و کار با کشتن وی به انجام رسید. عمرو بن سعید بن عاص اموی که با شنیدن این خبر از خوشحالی در پوست خود نمی‌گنجید. گفت: برو مردم را از کشته شدن وی باخبر ساز می‌گویند از نزد وی بیرون رفتم و در میان مردم فریاد زدم که حسین بن علی در عراق به شهادت رسید. به خدا قسم که از بانوان بنی‌هاشم چنان شیونی برخاست که در عمر خود به یاد نداشتم و چون عمرو بن سعید شیون زنان هاشمی را بر امام علیه‌السلام شنید خنده کرد و گفت: عجت نساء بنی‌زیاد عجة کعجیج نسوتنا غداة الأرنب (۳). پس گفت: هذه واعیة بواعیة عثمان بن عفان. یعنی شیون امروز زنان هاشمی نسب بجای شیون زنانی که از ما بنی‌امیه در کشتن عثمان سوگواری و داغدار شدند. عمرو بن سعید هم به همان اشتباه یزید و ابن‌زیاد گرفتار بود و تصور می‌کرد که می‌شود تاریخ را گیج و گمراه کرد و علی بن ابی‌طالب و پسران او را که در روزهای گفتاری عثمان جز نصیحت و محبت و خیرخواهی کاری نکردند و در کشتن او کمتر شرکتی نداشتند و برای او آب بردند و راه خوابیدن فتنه و راضی شدن مردم را به او نشان دادند جزء کشتن عثمان به شمار آورد و کشتن حسین بن علی علیهماالسلام را با آن مربوط ساخت. او نمی‌دانست که این دروغها و بهتانها و یاوه‌گوئیها جز رسوائی گویندگان آن اثری ندارد. عمرو بن سعید به مسجد مدینه رفت و بالای منبر برآمد و مردم را از کشته شدن امام باخبر

ساخت. اما همچنانکه زنان و مردان اهل بیت در هر (صفحه ۲۰۲) فرصتی سندی بدست تاریخ می‌سپردند و در مقابل هر سطر یاوه‌ای که دشمنان می‌یافتند سطری از حقیقت آنچه بود و پیش آمده بود می‌نوشتند، اینجا زنی بزرگوار از خاندان عصمت و طهارت جواب سخنان و یاوه‌گوئیهای حاکم مدینه را داد و این امانت را در تاریخ ضبط کرد. نوشته‌اند که در همین موقع دختری از عقیل بن ابی طالب همراه بانوان بنی‌هاشم از خانه بیرون آمد و رو به مرقد مطهر رسول خدا نهاد و خود را روی قبر انداخت و شیون کنان می‌گفت: ماذا تقولون اذ قال النبی لکم ماذا فعلتم و انتم آخر الامم بعترتی و بأهلی بعد مفتقدی منم اساری و منم ضرجوا بدم دختر عقیل بن ابیطالب با همین دو شعر مرثیه تاریخ عاشورا را خلاصه کرد و در گذشته‌ی تاریخ سپرد. می‌گوید روز حساب خواهد رسید، جد بزرگوار همین حسین بن علی که او را کشتید و خبر شهادت او را به عنوان یک خبر مسرت‌بخش گزارش دادید با شما روبرو خواهد شد و از شما خواهد پرسید که شما امت آخر زمان این چه کاری بود که کردید و این چه رفتاری بود که پس از مرگ من با فرزندان و خاندان من داشتید، مردانشان را کشتید و آغشته به خون کردید و زنان و کودکان را به اسیری گرفتید. شهر مدینه به این ترتیب از شهادت امام باخبر شد و در انتظار بازگشت اسیران اهل‌بیت روز می‌گذراند تا آنکه امام چهارم و دیگر همراهان وی نزدیک مدینه رسیدند و یکی از روزهای تاریخی مدینه فرا رسید، امام چهارم علیه‌السلام در نزدیک شهر مدینه فرود آمد و بانوان را پیاده کرد و مردی را فرستاد تا وارد مدینه شود و مردم را از ورود امام باخبر سازد، فرستاده‌ی امام چهارم می‌گوید وارد مدینه شدم تا به مسجد رسول خدا رسیدم و آنجا صدا به گریه بلند کردم و گفتم: یا اهل یثرب لا مقام لکم بها قتل الحسین فادمعی مدرار الجسم منه بکربلاء مضرج والرأس منه علی القنأه یدار این مرد روشن ضمیر که در این موقع مناسب سندی بسیار پرارزش به دست تاریخ سپرد و پس از چند ماه که از شهادت امام علیه‌السلام می‌گذشت وضع شهادت او را تشریح کرد و بی‌پرده گفت ای مردم یثرب دیگر به چه امید در این شهر توان ماند. حسین بن علی به شهادت رسید و چشم مردم بر وی اشکبار است. فرستاده امام (صفحه ۲۰۳) می‌توانست به همین مقدار اکتفا کند، اما آن را برای بیان مقصود خود و امام خود کافی ندانست، او نمی‌خواست که مردم بیشتر گریه کنند او نمی‌خواست که بیشتر نوحه‌سرائی و عزاداری کرده باشد، او می‌خواست سندی بر اسناد فاجعه‌ی کربلا بیفزاید و راه بررسی تاریخ عاشورا را برای آیندگان هموار سازد. تاریخ قیام أباعبدالله علیه‌السلام تنها به کار روضه‌خوانی و عزاداری و ثواب بردن و شست و شوی گناهان نمی‌خورد و نباید همیشه به عنوان یک نقل تأثرانگیز و گریه‌خیز در حاشیه و کنار منبرها و سخنرانیهای مذهبی قرار گیرد. تاریخ نهضت امام حسین خود متنی است بسیار مهم و قابل استفاده و فصلی است از فصول بسیار زنده‌ی تاریخ اسلام که باید آن را به عنوان اصالت مورد بررسی قرار داد و ارزش آن را بیش از آن دانست که تنها در گوشه و کنار مطالب دیگر نامی از آن به میان آید. فرستاده‌ی امام در شعر دوم خود دستگاه خلافت اموی را برای همیشه رسوا ساخت و در کنار قبر رسول خدا فریاد کرد که این کافر سیرتان فرزند پیامبر خود را کشتند و پیکر او را به خاک و خون کشیدند و سر او را بالای نیزه برافراشتند. آنگاه مردم را از ورود اهل‌بیت باخبر ساخت و گفت که هم‌اکنون در بیرون شهر مدینه فرود آمده‌اند. مردم رو به خارج شهر نهادند راهها بسته شد مدینه وضع فوق‌العاده‌ای پیدا کرد، امام چهارم خود را در مقابل تمام جمعیت مدینه دید و مردم را با اشاره خاموش ساخت و لازم دید که اینجا هم گزارش این سفر چند ماهه را به اطلاع مسلمانان مدینه برساند، که اگر خدای بخواهد در سخنرانیهای بعد به عرض شما خواهد رسید (۴). والسلام علیکم ورحمة‌الله و برکاته. (صفحه ۲۰۴) (۱) ماه تمام از ثبیه‌الوداع (که نام موضعی است) طلوع کرد مادامی که خدا را خواننده‌ای بخواند شکر این نعمت بر ما واجب گشت. ای آنکه در میان ما از جانب خدا برانگیخته گشتی، آمدی و بر ما وارد شدی در حالی که همگی فرمانت را گردن نهاده و مطیع فرمان تو باشیم. (۲) خلفاء جور چه بنی‌امیه و چه بنی‌عباس سخت کوشیدند که وقعه‌ی عاشورا را از یادها ببرند ولی نتوانستند، چون ائمه‌ی ما کاملاً به نیت سوء آنان توجه داشتند و از راههای مختلف فعالیت آنها را در خاموش نمودن این نائره خنثی می‌کردند، امام صادق علیه‌السلام بنابر روایت کتاب «من لا یحضر» می‌فرماید: «السجود علی طین قبر الحسین

علیه‌السلام ينور الى الارض السبعة، و من كانت معه سبحة من طين قبر الحسين عليه‌السلام كتب مسيحاً و ان لم يسبح بها سجده بر خاک کوی حسین علیه‌السلام تا هفتمین زمین را منور می‌کند، و تسبیحی که از آن خاک در دست ذاکری باشد ولو ذکر هم نگوید برای او ثواب تسبیح نوشته می‌شود. حضرت با این دستور مختصر به همهی نمازگزاران تذکر می‌دهد که خون حسین را فراموش نکنید و ذکر او را از یاد نبرید، و شبانه‌روز در هر نماز یاد خون او باشید و شیخ طوسی هم در مصباح می‌گوید: معاویة بن عمار روایت کرد که امام صادق علیه‌السلام را دستمالی زرد بود که اندکی خاک قبر جدش حسین علیه‌السلام در آن بود و در نمازها بر آن خاک سجده می‌نمود. اینها همه برای توجه دادن مردم آینده است به عظمت تاریخ عاشورا و اینکه فراموش نشود چه فداکاریهایی برای بقاء اسلام شده است. (۳) شعر از عمرو بن معد یکرِب زبیدی است یعنی زنان بنی‌زیاد فریاد و شیونی کشیدند همانطوری که زنان ما در جنگ ارنب فغان کردند. ارنب جنگی بود که بین بنی‌زیید و بنی‌زیاد اتفاق افتاد و بنی‌زیاد بن حارث بن کعب از رهط عبدالمدان مغلوب گشتند. (۴) به سخنرانی شماره‌ی -۱۵- مراجعه شود.

سخنرانی ۱۳

سخنرانی ۱۳ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلائق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد و آله الطاهرين. سخن ما زیر عنوان بررسی تاریخ عاشورا تا آنجا رسید که گفتیم اهل بیت عصمت و طهارت هر چند داغدار و سوگوار بودند اما با خاطری فارغ و آسوده و با اطمینان کامل به پیروزی خویش و بیچارگی دشمن رهسپار مدینه شدند هنوز اهل بیت در شام بودند که نشانه‌های بیچارگی یزید به چشم می‌خورد و چنانکه سابقاً اشاره کردیم به زودی اهل بیت از اسیری بیرون آمدند و به دستور خلیفه به دارالخلافة منتقل شدند و آنجا مورد احترام و تکریم اهالی دمشق قرار گرفتند و چنانکه طبری می‌نویسد زنان خاندان معاویة بدون استثنا برای تسلیت نزد بانوان بنی‌هاشم آمدند و بر امام علیه‌السلام سوگوار و عزادار شدند و سه روز در قصر خلیفه برای شهدای بنی‌هاشم مجلس سوگواری برقرار بود، و یزید نهار و شام را جز با حضور امام چهارم علیه‌السلام صرف نمی‌کرد. در یکی از همین روزها بود که یکی از پسران صغیر امام حسن یا امام حسین - علیهما‌السلام - همراه امام چهارم حاضر شده بود و یزید ضمن صحبت به او گفت با پسر خالد جنگ می‌کنی؟ گفت نه مگر آنکه کاردی به من دهی و کاردی به او دهی و آنگاه با هم جنگ کنیم، یزید را این شجاعت و صراحت لهجه آن هم از پسری صغیر که آن همه پیش آمدهای ناگوار را دیده است بسیار خوش آمد و او را سخت در آغوش کشید و سخنی گفت که معنی آن به فارسی این است: «شیر را بچه همی ماند بدو». (صفحه ۲۰۵) نعمان بن بشیر دستور یافت که وسائل بازگشت اهل بیت را فراهم سازد و مردی امین و درستکار با ایشان همراه کند و به گفته‌ی شیخ مفید - ره - خود نیز در خدمت ایشان برود. به روایت اخبارالدول، نعمان بن بشیر با سی نفر همراه اهل بیت از شام به مدینه رفتند و در تمام راه به خدمت ایستاده بودند و نعمان به اندازه‌ای باادب رفتار کرد که پس از ورود به مدینه فاطمه دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام که یکی از بانوان اسیر بود به خواهرش زینب گفت این مرد به ما بسیار محبت کرد و شایسته است جایزه‌ای به وی داده شود. اما نعمان جایزه بانوان را نپذیرفت و گفت من اگر خدمتی کردم برای خدا و برای خویشاوندی شما با رسول خدا صلی الله علیه و آله بوده است. این نعمان بن بشیر خود و پدرش هر دو از اصحاب رسول خدایند، پدرش بشیر بن سعد خزرجی نخستین کسی است که در سقیفه‌ی بنی‌ساعده با ابوبکر بیعت کرد و چنانکه نوشته‌اند در این بیعت قصد قربت نداشت و برای آن بود که مبادا سعد بن عبادة بن خزرجی به خلافت برسد و چون بر سعد حسد می‌ورزید و راضی نمی‌شد که مردی از خزرجیان جز خودش خلیفه شود در بیعت با ابوبکر شتاب کرد و پیش از بزرگان مهاجرین با وی بیعت نمود، نعمان خودش از کسانی است که با علی ابن ابی طالب بیعت نکرد و اهل کوفه را برای دوستی با علی دشمن می‌داشت و طرفدار معاویة بود و پس از کشته شدن عثمان و خلیفه شدن علی به شام رفت و در جنگ صفین هم با معاویة همراه بود و گفته‌اند که در جنگ صفین از انصار یعنی مسلمانان

صحابی مدینه جز نعمان و سلمه بن مخلد کسی با معاویه همراه نبوده است. نعمان تا سال ۶۵ هجری زنده بود و در آن سال به هوای خلافت افتاد و جمعی طرفدار وی شدند، اما در مقابل مروان بن حکم شکست خورد و کشته شد، اما هرچه بود و هر که بود در سفر شام تا مدینه با اهل بیت عصمت و طهارت با کمال ادب و احترام رفتار کرد و این حسن سلوک او مورد احترام هر مسلمانی است. تدریجاً اهل بیت به مدینه نزدیک می‌شدند، همان مدینه‌ای که از آغاز هجرت رسول خدا یعنی ۶۱ سال پیش از این تاریخ محل سکونت و مورد علاقه‌ی رسول خدا و فرزندان او بوده است و مردم آن یعنی انصار: مسلمانان قبیله‌ی اوس و خزرج بزرگترین فداکارها را نسبت به رسول خدا انجام داده‌اند، همان شهری که پیغمبر اسلام را در آغوش ارادت و اخلاص خویش جای داد (صفحه ۲۰۶) و روزی که همه‌ی درها به روی رسول خدا بسته بود دروازه‌ی خویش را به روی آن بزرگوار گشود، و مهاجران و آوارگان مسلمان را که از شهر مکه و دیگر نواحی حجاز می‌گریختند و هجرت می‌کردند در خود جای داده و کار به علاقمندی رسول خدا که روزی فقط برای رضای پروردگار رو به این شهر نهاد به جایی رسید که حتی پس از فتح مکه در سال هشتم هجرت در مکه سکونت نگزید و بعد از برگزار شدن جنگ حنین و غزوه‌ی طائف دیگر بار به مدینه برگشت و بقیه‌ی عمر را در همانجا زندگی کرد و تنها در سال دهم هجرت برای انجام مراسم حج و تعلیم دادن مناسک آن به مسلمانان، رهسپار مکه شد و نیز پس از انجام دادن اعمال حج به مدینه بازگشت. مدینه زادگاه امام حسین و بیشتر خواهران و برادران او بود پنجاه و هفت سال عمر امام حسین علیه‌السلام جز چهار سال و چند ماه که در خلافت پدر و برادرش امام حسن در عراق گذرانند در مدینه برگزار شده بود. مدینه شهری بود که محیط مساعد خود را در اختیار دعوت رسول خدا گذاشت و روزی که محیط مکه برای مسلمانان به صورت یک زندان درآمده بود این شهر راه دعوت رسول خدا را هموار ساخت و از این محیط مساعد بود که صدای دعوت پیغمبر اسلام به گوش جهانیان رسید. علی علیه‌السلام در یکی از خطبه‌های خود به این مطلب یعنی تسهیلی که مدینه برای انتشار اسلام فراهم ساخت اشاره می‌کند و می‌گوید: «مولده بمکه و هجرته بطیبه، علائها ذکره و امتد منها صوته» (۱) یعنی رسول خدا در مکه تولد یافت اما به مدینه هجرت کرد، نامش در آنجا بلند آوازه گشت و آوازش از آنجا بلند شد و به گوش مردم دنیا رسید خویشاوندان رسول خدا با وی درافتادند و دشمنیها کردند و او را از خانه‌اش بیرون کردند. اما دو قبیله اوس و خزرج او را پذیرفتند و به شهر خویش آوردند و در راه انتشار دعوت او از جان و مال خویش گذشتند و این همان حقیقتی است که علی علیه‌السلام در یکی از کلمات قصار خود بیان می‌کند «من ضیعه الأقرب اتیح له الأبعد» یعنی هر کس خویشان و نزدیکان او را ضایع گذارند و یاری نکنند و حق او را پایمال کنند بیگانگان و دوردستان برای یاری وی مهیا شوند و خدا آنان را آماده سازد تا جای خویشان و نزدیکان را بگیرند و آنچه را (صفحه ۲۰۷) که از آنها انتظار می‌رفت انجام دهند. درباره رسول خدا مطلب همین طور بود، بیست و پنج طایفه‌ی قریش که همگی خویشان و منسوبان رسول خدا بودند و نسبشان به ابراهیم و اسماعیل و عدنان و نضر بن کنانه اجداد بزرگوار رسول خدا می‌رسید، یعنی همگی عرب اسماعیلی و عدنانی و قرشی بودند، در مقابل رسول خدا صلی الله علیه و آله به دشمنی برخاستند و تا در مکه بود به هر وسیله‌ای که امکان پذیر بود از انتشار دعوت اسلام جلوگیری کردند، پیروان رسول خدا را شکنجه دادند، برخی از آنان را به فجیع‌ترین صورتی کشتند، درباره رسول خدا سخنان یاهو و ناسزا می‌گفتند تا روزی که او را ناچار به هجرت ساختند، آنگاه که به شهر دیگری رفت باز دست از وی برنداشتند و جنگی پیا کردند و فتنه‌ها برانگیختند، تا توانستند یاران او را کشتند و یهودیان مدینه را علیه او تحریک کردند و به جنگ و پیمان‌شکنی و ادا ساختن شعرای سخنور خود را به میان اعراب بدوی می‌فرستادند و آنها را نیز علیه رسول خدا تحریک می‌کردند، تا آنجا که در سال پنجم هجرت توانستند که از مشرکان مکه و بدویان و یهودیان در حدود دوازده هزار نفر علیه مسلمانان فراهم سازند. تمام این کارها بوسیله‌ی خویشان رسول خدا به انجام می‌رسید و همان مردان قریش بودند که این صحنه‌ها را بوجود می‌آوردند و همان خویشان حق ناشناس ناسپاس رسول خدا بودند که پیش از هجرت و پس از هجرت از دشمنی با وی برنگشتند و تا روز فتح مکه که دیگر هیچ قدرت مقاومت برای

ایشان باقی نمانده بود، همچنان در بی‌مهری و دشمنی خویش استوار بودند. علی علیه‌السلام به معاویه می‌نویسد: «فأراد قومنا قتل نبینا و اجتياح أصلنا و هموا بنا الهموم و فعلوا بنا الأفاعيل و منعونا العذب و احلسونا الخوف و اضطرونا الى جبل و عر و أوقدوا لنا نار الحرب» (نامه نهم از نهج البلاغه). در این چند جمله، امیرالمؤمنین علیه‌السلام صحنه‌هایی را که خویشان پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم علیه وی بوجود آوردند نشان می‌دهد و هر مرحله‌ای را با تعبیری هر چند مختصر بیان می‌کند، و ایجاد آن همه تضییقات و مشکلات را برای رسول خدا به قریش نسبت می‌دهد و می‌نویسد که قوم ما یعنی خویشان ما و بستگان ما و طوایف قریش که همگی عموها و عموزادگان ما بودند تصمیم گرفتند پیغمبر ما (صفحه ۲۰۸) را بکشند و ما را ریشه‌کن سازند و برای نابود ساختن ما تصمیمها گرفتند و کارها کردند و آسایش زندگی را از دست ما گرفتند و ما را به ناراحتی و ترس و بیم گرفتار کردند و چنان ما را بیچاره ساختند که به کوهی ناهموار پناه بردیم یعنی در حدود سه سال و چند ماه در یکی از دره‌های مکه معروف به شعب ابی‌طالب محصور و محبوس و بر بیم و هراس زندگی کردیم؛ و قطع نظر از آنچه در مکه می‌کردند هنگامی که از خانه و زندگی خود گذشتیم و به شهر دیگری رفتیم آنجا هم ما را آسوده نگذاشتند و آتشیهای جنگ برافروختند و فتنه‌ها به راه انداختند. این بود وضع رفتار خویشان... نزدیکان رسول خدا و این بود نمونه‌ای از دشمنیها و بی‌مهریهای آنان نسبت به کسی که اگر نام او بلند می‌شد و و پیش می‌رفت و دعوت وی انتشار پیدا می‌کرد همه‌ی مردم او را به سروری می‌شناختند، بیش از همه کس باعث افتخار و سرفرازی خود آنان بود، اما در مقابل این طوایف نامهربان حق‌ناشناس قریش که گوئی با عزت و سرفرازی خویش مخالف بودند دو طایفه از قبایل قحطانی نسب برای یاری و پذیرائی رسول خدا آماده گشتند و بیش از آنچه از هر خویش و نزدیکی امید می‌رود در پیشرفت کار پیغمبر اسلام فداکاری و از جان گذشتگی نشان دادند، اینان عرب عدنانی یا اسماعیلی نبودند و باقیله‌ی قریش و طایفه‌ی بنی‌هاشم و خاندان عبدالمطلب هیچ گونه نسبت و آشنائی نداشتند، ولی خدا همین بیگانگان را با مقدماتی که در حدود صدها سال پیش از ولادت پیغمبر اسلام فراهم ساخت، از جنوب عربستان و یمن به شمال عربستان و وادی القری حجاز و شهر یثرب کشانید و بهانه هجرت ایشان را خراب شدن سد مأرب یمن و از آب افتادن بسیاری از اراضی یمن و باز شدن راه کشتیرانی دریای سرخ و از رونق افتادن یمن از نظر اقتصادی قرار داد و ممکن است هر کدام از این دو امر در پراکنده شدن قبایل قحطانی یمن اثر داشته است، به هر جهت خدای متعال دو قبیله از قبایل یمن را به هر بهانه‌ای که بود به یثرب می‌کشاند و در آنجا سکونت می‌دهد، تا روزی که پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم از زندگی در محیط مکه و در میان خویشان خود به جان می‌آید و دیگر ماندن در خانه خویش برای وی امکان‌پذیر نمی‌باشد همین دو قبیله آغوش خود را برای پذیرفتن او و اصحاب مهاجر وی باز کنند و آنان را در خانه‌های خویش جای دهند و حتی بر (صفحه ۲۰۹) خویش مقدم دارند. از روزی که دو قبیله‌ی اوس و خزرج به یثرب آمدند و در آنجا سکونت گزیدند، پیوسته جنگهایی میان این دو قبیله روی می‌داد، تا در زیر فشار جنگ به ستوه آمدند و دانستند که نابود می‌شوند و نیز یهودیان بنی‌نضیر و بنی‌قریظه و دیگر یهودیان ساکن یثرب بر آنان چیره شدند و ناچار جمعی از ایشان به مکه رفتند تا از قریش یاری بخواهند و بدین وسیله سرفراز و نیرومند گردند، اما قریش شرایطی پیشنهاد کردند که برای ایشان قابل پذیرش نبود. سپس به طائف رفتند و از قبیله ثقیف کمک خواستند و بس امروز فردا کردند بی‌نتیجه باز گشتند، از طرفی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پس از آنکه در سال چهارم بعثت دعوت خود را علنی ساخت ده سال متوالی در ماههای حرام و موسم حج در بازارهای عربستان از قبیل عکاظ و ذوالمجاز و منی و مکه و دیگر منازل حاجیان با آنان تماس می‌گرفت و از آنان می‌خواست تا وی را یاری دهند و در راه رساندن رسالت‌های خدائی حمایت کنند و بهشت را پاداش برند، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر یکایک قبایل می‌گذشت و خود را بر آنان عرضه می‌داشت و می‌گفت ای مردم بگوئید «لا-إلهَ إِلاَّ اللهُ» تا رستگار شوید و بر عرب و عجم حکومت یابید و در اثر ایمان پادشاهان بهشت باشید. اما هیچ‌یک از قبایل عرب جز این دو قبیله‌ی قحطانی اوس و خزرج که ساکن یثرب بودند توفیق پذیرفتن دعوت رسول خدا را پیدا نکردند و شهری جز یثرب برای پذیرائی

مسلمانان آواره‌ی رنج دیده آماده نگشت و تنها همین شهر مقدس بود که توانست برای همیشه بدن مطهر رسول خدا را در آغوش بگیرد، در اثر وفات ابوطالب و خدیجه در سال دهم بعثت کار ماندن رسول خدا در مکه سخت دشوار شده بود و شهر طایف هم رسول خدا را نپذیرفت لذا رسول خدا در آشنایی با قبایل عرب بیشتر اصرار می‌ورزید تا آنکه بعد از یکی دو برخورد مختصر که رسول خدا با مردم یثرب داشت در سال یازدهم بعثت در موسم حج در عقبه‌ی منی با گروهی از مردم یثرب ملاقات کرد و از ایشان پرسید که شما که هستید؟ گفتند: مردمی از قبیله خزرج گفتند: آری، گفت نمی‌نشینید تا با شما صحبت کنم؟ گفتند چرا، پس با رسول خدا نشستند و اسلام را بر ایشان عرضه داشت و قرآن را بر ایشان تلاوت کرد و اهل یثرب پس از شنیدن دعوت (صفحه ۲۱۰) رسول خدا به یکدیگر گفتند به خدا قسم این همان پیامبری است که یهودیان ما را به بعثت او بیم می‌دادند، اینان که شش نفر از قبیله‌ی خزرج بودند دعوت رسول خدا را پذیرفتند و همانجا همگی به دین اسلام درآمدند و گفتند ما قوم خود را در حال دشمنی و گیرودار جنگ گذاشته‌ایم و امیدواریم که خدای متعال آنان را بوسیله‌ی تو با هم الفت دهد اکنون به یثرب بازمی‌گردیم و آنان را به اسلام دعوت می‌کنیم. باشد که خدا به این دین هدایتشان کند و در آن صورت در میان ما بسی عزیز و نیرومند خواهی بود، در همین موقعی که قحطانیان یمن و بیگانگان و رجال اوس و خزرج دعوت پیغمبر اسلام را می‌پذیرفتند و مقدمات هجرت او را به شهر خود فراهم می‌ساختند و در سیمای او لیاقت متحد ساختن دو قبیله را که سالها با هم در جنگ و ستیز بوده‌اند می‌خواندند، خویشان رسول خدا و رجال قریش نقشه‌ی کشتن او را می‌ریختند، و هیچ کاری را برای تأمین سعادت و خوشبختی خود لازم‌تر از کشتن رسول خدا نمی‌دانستند «من ضیعه الأقرب اتیح له الأبعد» این شش نفر خزرجی به یثرب بازگشتند و امر رسول خدا را به عنوان یک خبر مهم و یک موضوع قابل بررسی و یک طلعه‌ی سعادت و سیادت با مردم در میان گذاشتند و آنان را به دین اسلام دعوت کردند و چیزی نگذشت که اسلام در محیط مساعد یثرب شیوع یافت و خانه‌ای از خانه‌های اوس و خزرج باقی نماند که در آن صحبتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در میان نباشد، نخستین مسلمانان انصار را برخی دو نفر و بعضی هم هشت نفر نوشته‌اند. سال بعد یعنی سال دوازدهم بعثت ۱۲ نفر از اهل مدینه در موسم حج در عقبه‌ی منی با رسول خدا بیعت کردند، پنج نفر از همان شش نفر سال گذشته و هفت نفر دیگر اینان با رسول خدا بیعت کردند که برای خدا شریکی قرار ندهند و دزدی نکنند و زنا نکنند و فرزندان خود را نکشند و از راه حرام فرزندی نیاورند و در کارهای نیک رسول خدا را نافرمانی نکنند. رسول خدا هم به آنان وعده داد که اگر وفا کردید اهل بهشت خواهید بود و اگر چیزی از این کارها را مرتکب شدید و در دنیا حد آن بر شما جاری شد، کفاره‌ی آن گناه همان حد خواهد بود و اگر تا روز قیامت پوشیده ماند سروکار شما با خداست اگر خواست شما را عذاب می‌کند و اگر خواست شما را می‌بخشد. این دوازده نفر به یثرب بازگشتند و رسول خدا مُصِیَّب بن عُمَیر عَدِیّری را همراهشان (صفحه ۲۱۱) به مدینه فرستاد تا به هر کس که مسلمان شد قرآن بیاموزد و به سوی خدا دعوت کند، مصعب در کار دعوت مردم به اسلام دست بکار بود تا کار انتشار اسلام در مدینه به جایی رسید که در هر محله‌ای از محله‌های اوس و خزرج مردان و زنانی مسلمان بودند. در سال سیزدهم بعثت هفتاد و پنج نفر مرد و زن مسلمان در عقبه‌ی منی نزد رسول خدا فراهم شدند و با حضور عباس عموی پیغمبر بیعت کردند و این بیعت در نیمه شب و پس از تمام شدن اعمال حج به انجام رسید، در این تاریخ عباس عموی رسول خدا هنوز مسلمان نبود. اما از نظر علاقمندی به سلامت برادرزاده‌ی خویش حاضر شد و از اهل مدینه عهد و پیمان گرفت که در آینده به آنچه می‌گویند وفا کنند، و رسول خدا را بی‌جهت از خانه‌اش بیرون نبرند. یعقوبی می‌نویسد: اینان از رسول خدا خواستار شدند که همراهشان به مدینه رود و با وی پیمان بستند که علیه خویش و بیگانه و سیاه و سرخ او را یاری کنند، پس عباس بن عبدالمطلب گفت: پدر و مادرم فدای تو باد بگذار تا من از اینان پیمان بگیرم، که رسول خدا این کار را به عموی خویش واگذار کرد و عباس از آنان عهد و پیمان گرفت که رسول خدا و کسانش را مانند خود و کسان و فرزندان خویش نگهداری کنند و در راه او با سیاه و سرخ بجنگند و علیه خویش و بیگانه وی را یاری دهند. رسول خدا هم

تعهد کرد که به این پیمان وفادار بماند و جای آنان نیز بهشت باشد. والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته. (صفحه ۲۱۲) (۱)
نهج البلاغه خطبه‌ی ۱۵۹.

سخنرانی ۱۴

سخنرانی ۱۴ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد و آله الطاهرين. اگر چه گفتار ما درباره‌ی بررسی تاریخ عاشورا نزدیک به انجام رسیده است و می‌توان به آنچه در سیزده سخنرانی گذشته تحت این عنوان گفته شده اکتفا کرد، اما چنان به نظر می‌رسد که این دو سخنرانی اخیر هم زیر همان عنوان ایراد شود و ضمناً برخی از سندهای زنده و بسیار مهم تاریخ عاشورا که توفیق ذکر آن را در محل خود نیافته‌ایم عنوان سخن قرار گیرد. یکی از سندهای ارزنده عبارتست از خطبه‌ای که امام چهارم علی بن الحسین علیهما السلام در شهر دمشق و در مرکز خلافت اسلامی به سال ۶۱ هجرت و شاید در مسجد دمشق ایراد فرمود و از فرصت بسیار مناسبی که بدست آورد به نیکوترین صورتی استفاده کرد. راستی می‌توان گفت که بهترین فرصتی که در سفر اسیری بدست امام چهارم آمد روزی بود که خطیب رسمی خلیفه بالایی منبر رفت و در بدگوئی علی بن ابی‌طالب علیه السلام و فرزندان او و خوبی و شایستگی معاویه و فرزندان وی داد سخن می‌داد، البته این صحنه را خود یزید بوجود آورد و خود دستور داد که منبری گذاشته شود و خطیبی بر فراز آن برآید و مردم شام را از بدیهای امام حسین و پدرش علی علیهما السلام آگاه کند و این صحنه هم مانند بسیاری از صحنه‌های تاریخی که علیه حق و اهل حقیقت بود بوجود آمد و بوجود آورندگان آن هم نمی‌فهمیدند که حق (صفحه ۲۱۳) می‌تواند از هر پیش‌آمدی به نفع خود استفاده کند و از همان نقشه‌هایی که برای از میان بردن حق طرح می‌شود بر ثبات و پایداری و روش خود بیفزاید، سخن گفتن امام چهارم در این شهرها به خصوص لزوم بیشتری داشت چه شهر دمشق از همان روزی که بدست مسلمانان گشوده شد تا روزی که اسیران اهل بیت وارد آن شدند یعنی در مدت تقریباً چهل و شش سال پیوسته زیر نفوذ بنی‌امیه بود و حکومت اسلامی آنجا بدست امویان که در جاهلیت و اسلام، دشمنان دیرین اهل بیت بودند اداره می‌شد. در سال سیزدهم هجرت چهار روز به مرگ ابوبکر مانده بود که مجاهدان اسلامی به فرماندهی خالد بن ولید شهر دمشق را محاصره کردند و آنگاه که ابوبکر در گذشت و عمر به جای وی به خلافت رسید و خالد را از فرماندهی برکنار کرد و ابو عبیده جای وی را گرفت مسلمانان تا یک سال و چند روز همچنان دمشق را محاصره داشتند و در ماه رجب سال چهاردهم هجری به فتح آن توفیق یافتند، امارت دمشق را مدتی یزید بن ابی سفیان عهده دار بود و چون در سال هیجدهم هجری در طاعون عمواس در گذشت عمر برادر او معاویه را به جای وی منصوب کرد و معاویه از سال هجدهم تا آغاز خلافت امیرالمؤمنین در سال ۳۵ همچنان بر سر کار بود در زمان خلافت امیرالمؤمنین و امام حسن علیهما السلام که تقریباً پنج سال طول کشید، معاویه نیز شام را بدست داشت و دمشق پایگاه دشمنی با اهل بیت بود و پس از کنار رفتن امام حسن علیه السلام در سال ۴۱ مرکز خلافت و حکومت اسلامی شد و تا سال ۶۱ هجری یعنی مدت بیست سال بیش از پیش کانون دشمنی و عداوت و جسارت به بنی‌هاشم مخصوصاً امیرالمؤمنین گردید بدین ترتیب امام چهارم در سال ۶۱ هجری به هر بهانه‌ای بود وارد این شهر شد و فرصتی بدست آورد تا با مردم آن سخن بگوید و پرده از روی حقایقی که در مدت چهل و شش سال از مردم آن مرز و بوم نهفته مانده بود بردارد، این مجال سخنرانی هر چند به آسانی بدست امام علیه السلام نیفتاد و مشکلات و ناراحتی‌های فراوان همراه داشت، اما بسیار مغتنم بود و چه بهتر که با اصرار خود خلیفه، فرزند امیرالمؤمنین و امام حسین علیه السلام به دمشق آید و روی منبری که برای بد گفتن به پدران بزرگوارش گذاشته شده برآید و به حساب تبلیغات ۴۶ ساله‌ی بنی‌امیه برسد و مردمی را که سالها در گمراهی و دوری از حق به سر برده‌اند با یک سخنرانی چنان روشن کند که همان جا (صفحه ۲۱۴) قیافه‌های مخالف اهل بیت موافق شود، و مردم شام با نامهای مقدسی آشنا شوند که کمتر شنیده‌اند. من تصور می‌کنم که بیشتر مردم شام تا آن روز

نمی‌دانستند که سیدالشهداء در اسلام حمزه بن عبدالمطلب است و یا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درباره‌ی حسن و حسین گفته است که اینان سروران جوانان بهشتی‌اند و نمی‌توان به این حساب رسید که اگر امام سجاد علیه‌السلام و عمه‌اش زینب چنین فرصتی بدست نمی‌آوردند و یا از فرصتی که به خواست خدا بدست آمده است استفاده نمی‌کردند دیگر چه کسی تا پایان خلافت بنی‌امیه یعنی تا سال ۱۳۲ هجری می‌توانست در محیط نامساعد دمشق از بزرگی و بزرگواری رجال اهل بیت دم زند، یا آنان را از شخصیت‌های پرافتخار اسلام معرفی کند؟. اما پس از این سخنرانیها کار به جایی رسید که تدریجاً دستگاه خلافت اسلامی در مدت هزار ماه حکومت بنی‌امیه که علیه بنی‌هاشم و اهل بیت بکار برده شده و دوستان علی علیه‌السلام زجرها کشیدند و شکنجه‌ها دیدند در اثر این گفتارها که همچنان استوار و برقرار ماند رسوا شد و انصاف این است که مجاهدتهای صحابی بزرگوار یعنی ابوذر غفاری هم زمینه را برای این تبلیغات فراهم ساخته بود و با آمدن اهل بیت به شام و با آنچه مردم دمشق از ایشان شنیدند خاطره‌ی ابوذر غفاری که با کمال بی‌احتیاطی در مقابل انحرافهای معاویه ایستادگی می‌کرد تجدید شد. ابوذر مردی صریح‌اللهجه و باایمان و شجاع بود و همان موقعی که احساس کرد که دستگاه خلافت اسلامی از مجرای صحیح خود منحرف شده است قیام کرد، انتقاد کرد، سخن گفت در حضور خلیفه و در غیاب وی، در کوچه و بازار زبان به انتقاد گشود، و می‌توان او را مؤسس اینگونه قیامها و نهضتهای اسلامی شمرد، چه وی از اصحاب رسول خداست و از نظر ترتیب تاریخی بر دیگران مقدم است البته ابوذر تبعیدها دید، رنجها برد، در غربت و بی‌کسی در ریزه وفات کرد، اما در عین حال از پای نشست و تا توانست در راه امر به معروف و نهی از منکر مجاهدت کرد. پس از آنکه معاویه روی کار آمد باز مردمی پی کار ابوذر غفاری را گرفتند ابوذر از دنیا رفت اما حجر بن عدی کندی جای او را گرفت و گفتنیها را می‌گفت، چه در مقابل (صفحه ۲۱۵) دستگاهی که بنام اسلام و مسلمانی دشنام دادن به علی علیه‌السلام را جزء دستورات و واجبات مذهبی بلکه شرط قبولی عبادات قرار داده بود با کمال شجاعت قیام کرد و جان بر سر این کار گذاشت، حجر به دمشق نرسید و او را در مرج عذراء نزدیک دمشق کشتند، اما تا همانجا سخن خود را می‌گفت و حرف خود را می‌زد و از حق علی علیه‌السلام دفاع می‌کرد، لیکن گفته‌های ابوذر و مجاهدتهای حجر بن عدی و یاران او برای پاسخ دادن به تبلیغات ناروای دستگاه حکومت و خلافت اموی در مدت بیش از چهل سال کافی نبود و لازم بود کسانی از خود اهل بیت با مردم این شهر روبرو شوند و آنها را از اشتباه درآوردند و با سندهای زنده‌ای که نشان می‌دهند خدمتهای پرارزش رجال اهل بیت را به دین اسلام و مسلمانان جهان به ثبوت رسانند و سابقه‌ی ننگین دشمنی و ستیزه‌ی بنی‌امیه را با رسول خدا و مسلمانان برملا سازند، برای همین است که امام چهارم علیه‌السلام فراهم شدن منبر و مجلسی را هر چند برای بد گفتن از امام حسین و پدرش امیرالمؤمنین مغتنم دانست و در آن مجلس حضور یافت تا خطیب بر فراز منبر برآمد و خدا را سپاس گفت و زبان به ثنای پروردگار گشود آنگاه درباره‌ی علی و امام حسین علیهماالسلام بسیار بدگوئی کرد و در مدح و ثنای معاویه و یزید پرگوئی و یاهوگوئی را از حد گذراند و هر خیر و صلاحی را به آن دو نسبت داد! چنانکه گوئی کانون همه‌ی فضائل و سرچشمه‌ی تمام معارف و مکارم این پدر و پسر بوده‌اند! و مردم هرچه دارند از آل ابوسفیان دارند!! و در سعادت دنیا و آخرت بدیشان نیازمند می‌باشند و جز راه اینان راهی به خدای متعال و رضای او نیست! اینجا بود که علی بن الحسین علیهماالسلام بی‌هیچ بیم و هراسی فریاد زد: «ویلک أیها الخاطب اشتريت مرضاء المخلوق بسخط الخالق فتبوء مقعدك من النار» یعنی وای بر تو ای سخنران که از راه بخشم آوردن آفریدگار در مقام خشنود ساختن و راضی کردن آفریده‌ای برآمده‌ای و خود را دوزخی کرده‌ای. هر چند در این جمله‌ها روی سخن امام چهارم با خطیب دمشق است که برای راضی داشتن یزید خدا را بر خویش به خشم آورد و راه دوزخ را در پیش گرفت، اما هر گوینده‌ای را پند می‌دهد و از گفتاری که خدا را بخشم آورد و مخلوق وی را خشنود سازد برحذر می‌دارد، تا سخنوران اسلامی در آنچه می‌گویند تنها رضای پروردگار (صفحه ۲۱۶) جهان را منظور دارند و رسالتهای خدا را با کمال خیرخواهی و بی‌نظری به بندگان او برسانند و برای خوش آمد مخلوقی سخنی که خدا را ناراضی کند بر زبان نیاورند، و آنچه را خدای متعال در قرآن مجید فرموده

است به راستی باور کنند که «و لقد خلقنا الانسان و نعلم ما توسوس به نفسه و نحن اقرب الیه من حبل الوريد» - اذ یتلقى المتلقیان عن الیمین و عن الشمال قعید - ما یلفظ من قول الالدیه رقیب عتید» ما انسان را آفریده‌ایم و آنچه را نفسش وسوسه می‌کند می‌دانیم و ما از رگ گردن وی به او نزدیک‌تریم، هنگامی که دو فرشته‌ی ضبط‌کننده که در طرف راست و چپ وی نشسته و آماده‌اند، و اعمال او را فرامی‌گیرند و ضبط می‌کنند، گفتاری نمی‌پراند مگر آنکه در نزد وی فرشته‌ای مراقب و آماده است. این سخن پروردگار است که در قرآن مجید آمده است و امام چهارم علیه‌السلام هم آن گوینده‌ی از خدا بی‌خبر را به همین حساب توجه می‌دهد و او را از مراقبتی که در ضبط و نوشتن نیک و بد بندگان خدا بکار می‌رود برحذر می‌دارد و او را متوجه می‌سازد که اگر بنده‌ای را بدین وسیله از خود راضی و خشنود می‌کنی، اما حساب خشم خدا را هم فراموش مدار و روزی را که از این بنده‌ی ناتوان که تو او را بسیار توانا پنداشته‌ای هیچ کار ساخته نباشد بیاد آور. زین‌العابدین علیه‌السلام پس از آنکه خطیب خلیفه را ملامت کرد و او را بر سخنان ناروایی که می‌گفت توبیخ نمود، رو به یزید کرد و گفت: آیا به من هم اجازه می‌دهی تا روی این چوبها برآیم و سخنانی چند بگویم که هم خدا را خشنود سازد و هم برای شنوندگان موجب اجر و ثواب گردد؟ شنونده محترم! در همین سخنان کوتاه امام لطیفه‌هایی بسیار شیرین نهفته است و می‌توان گفت که امام گفتنیهای خود را در همین جمله‌ی کوتاه خلاصه کرد. اولاً تعبیر به منبر نکرد و گفت اجازه بده بالای این چوبها بروم. یعنی نه هر چه را به شکل منبر بسازند و روی آن کسی برود صحبت کند می‌توان آن را منبر گفت بلکه این چوبها وسیله‌ای است برای از میان بردن منبرها، و نه هر که با قیافه‌ی منبری و خطیب بر منبر برآید می‌توان او را مروج دین و مبلغ مذهب شناخت، و این خطیب گوینده‌ی دین به دنیا فروخته‌ای است که راضی شده است مخلوقی از وی خشنود شود و خدا بر او (صفحه ۲۱۷) خشمناک گردد و بدین جهت جای او دوزخ است. سپس امام چهارم گفت: می‌خواهم سخنانی بگویم که خدا را خشنود کند. یعنی آنچه بر زبان این خطیب می‌گذرد موجب خشم خداست و با بدگویی مردی مانند علی ابن ابی طالب علیه‌السلام نمی‌توان خدا را خشنود ساخت و با مدح و ثنای مردی مانند یزید نمی‌توان خدا را راضی نگه داشت. می‌خواهم سخنانی بگویم که برای شنوندگان بهره‌ای از اجر و ثواب داشته باشد. یعنی شنیدن آنچه این خطیب می‌گوید جز گناه و بدبختی برای این مردم اثری ندارد و جز انحراف مردم از راه راست نتیجه‌ای به بار نمی‌آورد. مردم اصرار می‌کردند که یزید اجازه دهد و او با اصرار امتناع می‌ورزید و در آخر گفت اینان مردمی هستند که در شیرخوارگی و کودکی دانش را به خورد ایشان داده‌اند و اگر او را مجال سخن گفتن دهم مرا رسوا می‌کند، اصرار مردم کار خود را کرد و امام چهارم علیه‌السلام پا به منبر گذاشت و چنان سخن گفت که دلها از جا کنده شد و اشکها فروریخت و شیون از میان مردم برخاست و فرزند امام حسین علیه‌السلام ضمن خطابه‌ی خویش جای اهل بیت را در حوزه‌ی اسلامی نشان داد و پرده از روی چهره تابناک فضائل و مناقب آنان برداشت و از یک حکم عقلی مورد اتفاق تمام عقلا - استفاده کرد آن حکم عقلی این است که هر کس بخواهد بر مردمی سمت پیامبری و به هر عنوانی که باشد پیشوائی و رهبری پیدا کند باید بر آنان برتری داشته باشد، و به حکم همان برتری که دارد به رهبری آنان برگزیده شود، قرآن مجید به استناد همین حکم عقلی می‌گوید: «افمن یتبع الحق أحق ان یتبع أمن لا یتبع الا ان یتبع فمنا لکم کیف تحکمون». آیا کسی که رهبری به سوی حق از وی ساخته است سزاوارتر است که از وی پیروی شود یا کسی که خود به راه نمی‌آید مگر آنگاه که رهبری او را به راه آورد مگر شما را چه می‌شود و چگونه حکم می‌کنید؟ این آیه در مقام استدلال نیست، بلکه در مقام توجه دادن مردم است به همان حکم مسلم عقل که رهبر هر قومی باید از آنان راه شناس‌تر باشد و آنکه خود محتاج به رهبری است نمی‌تواند رهبری کند، مشرکان مکه هر چند پیامبری رسول خدا را باور نمی‌کردند، اما این حکم عقلی را باور داشتند و اعتراف (صفحه ۲۱۸) می‌کردند که اگر بنا شد پیامبری از طرف خدا فرستاده شود باید مرد بزرگ امت برای این کار برگزیده شود، منتها در اینکه موجب بزرگی و مایه برتری چیست در اشتباه بودند و گمان می‌کردند که داشتن ثروت بسیار با فرزندان و خویشان یا قدرت و عده و عده می‌تواند مایه‌ی برتری بر دیگران شود و می‌گفتند که اگر هم خدا می‌خواست پیغمبری

برای ما مردم حجاز بفرستد چرا مرد بزرگ مکه یعنی ولید بن مغیره مخزومی، یا مرد بزرگ طائف یعنی عروه بن مسعود ثقفی را نفرستاد. «و قالوا لو لا نزل هذا القرآن علی رجل من القریبتین عظیم». یعنی گفتند چرا این قرآن بر مرد بزرگی از این دو آبادی یعنی مکه و طائف نازل نگشت؟ مشرکان مکه در این حکم عقلی که باید کتاب آسمانی بر مرد بزرگ حجاز فرستاده شود، راستگو بودند و دروغ و اشتباه ایشان در تطبیق مرد بزرگ بر ولید یا عروه بود. چه ثروت و قدرت و امتیازات مادی را ملاک عظمت و بزرگی و برتری می‌پنداشتند، و آنچه را در واقع موجب عظمت روحی و قدرت معنوی می‌شود از قبیل علم و مکارم اخلاق و فضائل نفسانی به حساب نمی‌آوردند و نمی‌توانستند باور کنند که مرد بزرگ حجاز بلکه تمام جهان محمد است نه ولید یا عروه. امام چهارم در خطبه خویش به آنچه می‌تواند کسی را بر کسی، یا ملتی را بر ملتی برتری دهد اشاره کرد و روشن ساخت که آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم بر دیگران برتری دارند و این برتریها را نمی‌توان از ایشان گرفت و دیگران با ایشان همپایه نیستند، چه خدا ایشان را بر دیگران برتری داده و برای هدایت و ارشاد و تعلیم و تربیت مسلمانان برگزیده است. علی بن الحسین علیهما السلام با کمال صراحت و شجاعت فرمود: «أیها الناس اعطینا ستاً و فضلنا بسبع، اعطینا العلم والحلم والسماحة والفصاحة والشجاعة والمحبّة فی قلوب المؤمنین» ای مردم خدای شش چیز را به ما داده است و برتری ما بر دیگران بر هفت پایه استوار است: علم یعنی دانش را که شرط اساسی برتری شخصی بر شخصی یا ملتی بر ملتی است، به ما داده‌اند. حلم یعنی بردباری را که در راه تعلیم و تربیت مردم بسیار بکار است به ما داده‌اند. سماحت یعنی بخشندگی که زمامداران اسلامی را بکار است خوی ما است، فصاحت یعنی شیوایی بیان و سخنوری که در بیان احکام و هدایت مردم و امر به معروف و نهی از منکر و روشن (صفحه ۲۱۹) ساختن افکار مردم و تهییج آنان به جهاد و فداکاری و از خودگذشتگی بسیار لازم و ضروری است در خاندان ما است، شجاعت یعنی دلیری و مردانگی و رهبری و زمامداری بر آن استوار است به ما داده شده، دوستی و علاقمندی قلبی مردم با ایمان را که مرز حکومت و راز سلطنت است به ما داده‌اند. یعنی با زور و جبر نمی‌توان مردم را ارادتمند و دوست و طرفدار خویش ساخت، اما می‌خواهد بگوید یزید! خدا چنان خواسته است که مردمان با ایمان ما را دوست بدارند و نمی‌شود با هیچ وسیله‌ای جلو این کار را گرفت و کاری کرد که مردم دیگران را دوست بدارند و ما را دشمن بدارند. سپس امام چهارم فرمود «و فضلنا بأنّ منّا النبی المختار محمد و منّا الصدیق و منّا الطیار و منّا أسد الله رسوله و منّا سبطا هذه الامّة» یعنی برتری ما بر دیگران هر که باشند بر این هفت پایه استوار است: رسول خدا محمد صلی الله علیه و آله و سلم از ما است، وصی او علی ابن ابی طالب از ما است، حمزه بن عبدالمطلب شیر خدا و شیر رسول خدا از ما است، جعفر بن ابی طالب همان پرنده‌ی ملکوتی از ما است. دو سبط این امت حسن و حسین از ما است، مهدی این امت یعنی امام دوازدهم - امام زمان - از ما است. حالا که این طور است باید یزید اول برود و این افتخارات را اگر می‌شود از ما اهل بیت بگیرد و به نام خود ثبت کند و به تعبیر دیگر اگر می‌تواند تاریخ را تحریف کند، تا آنچه برای ما است به او دهد و رسوائی‌ها و بدنامیها و بی‌دینیهای او را نادیده بگیرد و قیافه‌ها را جابجا کند، اگر این کار از یزید ساخته است می‌تواند با ما درافتد و گرنه تا روزی که افتخارات اسلام بدست ما است و مردان بنی‌هاشم از قبیل ابی‌طالب و برادرش حمزه و فرزندان علی و جعفر و فرزندان امیرالمؤمنین یعنی حسن و حسین در تاریخ به صورت صدیقترین خدمتگزاران دین خدا ظاهر می‌شوند، و از همه مهمتر رسول خدا نیز مردی از بنی‌هاشم است، چگونه می‌توان ما را گمنام یا بدنام ساخت و حق ما را به دیگران داد و دلهای متوجه به ما را به دیگران متوجه ساخت، سپس امام خود را معرفی کرد و کار بجائی رسید که ناچار شدند سخن امام را قطع کنند و به همین منظور دستور دادند که مؤذن اذان بگوید. امام هم ناچار و هم به احترام نام پروردگار خاموش گشت، تا فرصتی دیگر به دست آورد از آن هم کاملاً استفاده کرد. یعنی چون مؤذن گفت «اشهد ان محمداً رسول الله» عمامه از سر بر گرفت و گفت: ای مؤذن ترا (صفحه ۲۲۰) بحق همین پیامبری که نام او را بردی خاموش باش! آنگاه رو به یزید کرد و فرمود: آیا این پیامبر ارجمند بزرگوار جد تو است یا جد من؟ اگر بگویی که محمد جد تو است همه می‌دانند که دروغ می‌گویی و اگر می‌گویی که جد من است پس چرا پدرم را

کشتی و مال او را به غارت بردی و زنانش را اسیر کردی؟ سپس دست برد و گریبان چاک زد و سخن خویش را تا آنجا ادامه داد که مردم را منقلب ساخت و جمعیت با پریشانی و پراکندگی متفرق شدند. والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته. (صفحه ۲۲۱)

سخنرانی ۱۵

سخنرانی ۱۵ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد و آله الطاهرين. در سخنرانی گذشته خطبه‌ی امام چهارم زین العابدین علیه السلام در مرکز حکومت به عرض شما شنوندگان محترم رسید، در قسمتی متن عربی و ترجمه‌ی فارسی در قسمتی هم فقط ترجمه‌ی فارسی آن را شنیدید و قطعاً صراحت و شجاعت و بزرگی روح امام زین العابدین علیه السلام را تصدیق کردید و ستودید و ضمناً به ارزش اینگونه خطبه‌ها و لزوم این گفتارها در چنان وضعی و با چنان دستگامی توجه کردید و نیک دانسته شد که اینگونه خطبه‌ها و سخنرانیها چنان نبوده است که بر اثر تحریک عواطف و ناراحتیهای روحی و فشار مصائب گفته شود، آنچه مردان و زنان اهل بیت در سفر شهادت و اسارت گفته‌اند و روی صفحه‌ی تاریخ آمده است سخنرانی است که روی نقشه‌ی دقیق و منظمی هر قسمت در جای خود و در حدود لزوم و فرصت گفته شده او چنانکه امام علیه السلام می‌دانست که چه می‌کند و کجا می‌رود و نتیجه‌ی کار او چه خواهد بود، اینان هم در کار خود بصیرت کامل داشتند و در هر کجا که احساس لزوم و ضرورت سخن گفتن می‌کردند، تمام تألمات روحی و افسردگیهای خود را کنار می‌گذاشتند و حقایق را چنان بی‌پرده می‌گفتند که دیگر راهی به مبهم ساختن و تحریف کردن آنها باقی نماند. اما قطعی است که بیشتر مردم در آن تاریخ از عمق این گفتارها و حساب دقیق این گویندگان آگاه نبودند، و بسا که راجع به همین خطبه‌ی امام چهارم چنان فکر می‌کردند که جوانی سوگوار و داغدار با عواطف تحریک شده سخنی می‌گوید و داد (صفحه ۲۲۲) می‌زند و آهی می‌کشد. اما فردا که آرامش خاطری پیدا کرد و داغ وی کهنه شد خودش هم از این سخنان و از آنچه گفته است بی‌خبر خواهد بود. اینان نمی‌دانستند که قلم توانای تاریخ بدون انتظار هیچ گونه پاداش برای نوشتن و ثبت کردن هر کلمه‌ای که از دهان اینان درآید آماده است و همه را با کمال امانت ضبط می‌کند و با کمال شجاعت تحویل تاریخ می‌دهد، قلم تاریخ نه تنها خطبه‌ی امام چهارم را ضبط کرد، بلکه سخنان یزید و اشعار او را هم ضبط کرد و تحویل تاریخ داد و این و آن را پهلوی هم آورد تا مردم در یک صفحه تاریخ بخوانند که علی بن الحسین علیهما السلام در شهر دمشق با کمال افتخار می‌گفت: «انا ابن مکة و منی، انا ابن زمزم و صفاء، انا ابن من حمل الرکن بأطراف الرداء» (۱) منم پسر مکة و منی و منم پسر زمزم و صفاء، منم فرزند رسول خدا، اما چون به صفحه‌ی دیگر تاریخ بنگرند در آنجا بخوانند که یزید فریاد می‌زد و می‌گفت: لعبت هاشم بالملک فلا خبر جاء و لا وحی نزل یعنی حساب وحی و پیامبری در کار نبود، بنی‌هاشم می‌خواستند به این بهانه با مردم بازی کنند و بر آنان حکومت کنند، راستی اگر یزید از خدا نمی‌ترسید و از رسول خدا شرم نمی‌کرد چرا از قدرت تاریخ نمی‌ترسید؟! و چرا بیم آن نمی‌داشت که آنچه می‌گوید و می‌کند و می‌اندیشد همه را خواهند نوشت و به آیندگان خواهند سپرد و به صورت کتاب در خواهد آمد و در کتابخانه‌های دنیا با کمال مراقبت نگهداری خواهند شد و از میان بردن یک سخنرانی علی بن الحسین علیهما السلام یا دختر امیرالمؤمنین در صورتی امکان‌پذیر خواهد بود که تمام کتابخانه‌های دنیا از میان بروند و همه‌ی اسناد تاریخی نابود شود، تاریخ نامه عمل گذشتگان و آیندگان است، تاریخ آئینه‌ای است که هر کس را با همان قیافه‌ای که داشته نشان خواهد داد. اشخاص از میان می‌روند ملتها جابجا می‌شوند اما در نشیب و فراز ملتها و (صفحه ۲۲۳) رفت و آمد دولتها تاریخ همچنان بر سر جای خود ایستاده است و با کمال مراقبت بر نیک و بد اشخاص و رفت و آمد ملتها نظارت می‌کند و حساب این را با آن و قیافه‌ی آن را با این اشتباه نمی‌کند و گناه کسی را به گردن کسی دیگر نمی‌گذارد. «تلك امه قد خلت لها ما کسبت و لکم ما کسبتم و لا تسئلون عما کانوا یعملون» تاریخ، عملها را برای حساب دنیا می‌نویسد و فرشتگان خدا برای حساب آخرت و کسی که از حساب خدا هم نترسد باید از حساب تاریخ

بترسد و بداند که این نامه‌ی عمل هم کوچک و بزرگی را فروگذار نمی‌کند و همه را به حساب اشخاص و امتهای می‌گذارد. زینب کبری دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام در قسمت دو خطبه‌ای که در شام ایراد کرد همان خطبه‌ای که قسمت اول آن در سخنرانیهای گذشته به عرض شما رسید یزید را اولاً از حساب به آخرت بیم داد و ثانیاً از حساب تاریخ و حساب دنیا برحذر داشت و در همین قسمت بود که به او گفت: یزید روزی که داوری با خدا باشد و محمد صلی الله علیه و آله و سلم دادخواهی کند و اعضا و جوارحت بر تو گواهی دهند آن روز پدرت که تو را بر مسلمانان مسلط ساخت به سزای خود خواهد رسید و آن روز دانسته خواهد شد که ستمکاران چه مزدی می‌برند و جای که یدتر و دارودسته که زبونتر است، با اینکه من (ای دشمن خدا و ای دشمن پسر رسول خدا) به خدا قسم که تو را کوچک می‌شمارم و قابل توبیخ و سرزنش نمی‌دانم، اما چه کنم چشم ما گریان و سینه‌ی ما سوزان است و با توبیخ و سرزنش شهیدان ما زنده نمی‌شوند، حسین ما کشته شد و طرفداران شیطان ما را نزد نابخردان می‌برند و مزد خود را بر بی‌احترامی نسبت به خدا از مال خدا می‌گیرند. خون ما از دستهای اینان می‌چکد و گوشت ما از دهان ایشان فرومی‌ریزد و پیکرهای پاک شهیدان در اختیار گرگان و درندگان بیابان نهاده شد، اگر گمان می‌کنی که امروز از کشتن ما سودی می‌بری فردای قیامت به زیان آن خواهی رسید، روزی که جز عمل خویش چیزی را بدست نیاوری، روزی که تو بر پسر مرجانه فریاد زنی و او بر تو فریاد زند، روزی که هم تو و هم پیروانت نزد میزان عدل الهی به جان هم افتید، روزی که می‌بینی بهترین توشه‌ای که پدرت برای تو فراهم ساخت آن بود که فرزندان رسول خدا را بکشی به خدا قسم که جز از خدا نمی‌ترسم و جز نزد وی شکایت نمی‌برم. (صفحه ۲۲۴) شنونده‌ی محترم! تا اینجا دختر امیرالمؤمنین علیه‌السلام یزید را از عذاب خدا بیم داد و از حساب قیامت برحذر داشت، سپس او را به حساب تاریخ توجه می‌دهد و می‌خواهد بگوید که اگر هم از خدا نمی‌ترسی و به روز حساب ایمان نیاورده‌ای یا در اثر گناه کردن ایمان خود را از دست داده‌ای، از حساب تاریخ بترس و از آنکه تاریخ تو را رسوا کند برحذر باش، برای همین مقصود بود که دختر علی علیه‌السلام گفت: یزید مکر خود را بکار بر و کوشش خود را دنبال کن و هرچه می‌توانی بکن. به خدا قسم ننگ و رسوائی آنچه با ما کردی هرگز قابل شستشو نیست و جای این بدنامی را هرگز نیک‌نامی نخواهد گرفت. دختر زهرا علیهماالسلام یزید را به قدرت تاریخ توجه داد و او را از بدنامی و رسوائی و ننگ برحذر داشت، اما یزید که گوئی عقل خود را از دست داده بود از بیان زینب استفاده نکرد و نمی‌توانست آینده‌ی تاریخ را پیش‌بینی کند، یزید در این موقع مصداق همان حدیثی بود که سیوطی در کتاب جامع‌الصغیر از رسول خدا روایت می‌کند «اذا اراد الله انفاذ قضائه و قدره سلب ذوی العقول عقلهم حتی ینفذ فیهم قضاءه و قدره فاذا مضی امره رد الیهم عقولهم و وقعت الندامة» یعنی هرگاه خدا بخواهد قضاء و قدر خود را به انجام رساند عقل عقلا را از ایشان بگیرد تا آنچه می‌خواهد درباره‌ی ایشان به انجام رسد و چون کارش به انجام رسید عقل را به ایشان بازگرداند، و آنگاه از آنچه کرده‌اند سخت پشیمان شوند. اگر عقل یزید را از وی نمی‌گرفتند باید می‌فهمید که بعد از کشتن فرزند رسول خدا و آن همه خویشان برومند او نمی‌توان بر مسلمانان حکومت کرد و این فاجعه‌ی عظیم اسلامی را نادیده گرفت و اگر این مطلب روشن را هم درک نمی‌کرد باید این قدر شعور می‌داشت که در اشعار خود به اساس اسلام حمله نمی‌کرد و تصمیم خود را بر انتقام‌جویی از فرزندان رسول خدا علنی نمی‌گفت و وحی آسمانی و پیامبری بنی‌هاشم را منکر نمی‌شد. دختر زهرا خطبه‌ی خود را به شکرگزاری پروردگار خاتمه داد و چنین گفت: شکر خدائی را که عاقبت کار سروران جوانان بهشتی را خوشبختی و آرمزش قرار داد و بهشت را آرامگاهشان ساخت، از خدا می‌خواهم درجات آنان را بالا برد و از فضل خویش به ایشان هرچه بیشتر عنایت کند، چه خدا همه کاره است و توانا است. همین خطبه‌ها بود که یزید را ناچار ساخت بظاهر از ابن‌زیاد بیزاری بجوید و او (صفحه ۲۲۵) را لعنت کند، نوشته‌اند که یزید هنگام فرستادن اهل بیت علیهم‌السلام به مدینه، امام چهارم علیه‌السلام را خواست و به وی گفت که خدا پسر مرجانه را لعنت کند، بخدا قسم اگر من با پدرت روبرو می‌شدم هر پیشنهادی می‌کرد و هرچه می‌خواست قبول می‌کردم و تا می‌توانستم کاری نمی‌کردم که او کشته شود؛ اما قسمت و مقدر چنان بود

که این طور پیشامد کند؛ خواهشمندم هر کاری داشتید از مدینه به من بنویسید. این سخن را یزید به قصد قربت نگفت و از این زیاد هم سپاسگزار بود که امام و یاران او را کشته بود و در جواب نامه‌ی ابن زیاد که راجع به اسیران اهل بیت کسب تکلیف کرده بود خود نوشته بود که آنان را به شام روانه کند. لعن یزید بر ابن زیاد جز رنگ سیاسی نداشت و جز از فشار افکار عمومی برنخاسته بود. چه خطبه‌ی شام و آیاتی که حضرت زین العابدین علیه السلام در بازار شام در جواب مرد شامی تلاوت کرد و دیگر سخنان اهل بیت کار خود را کرد و پیش از همه جا در مرکز خلافت یعنی شهر دمشق و در خانه‌ی خلیفه، مجلس سوگواری ابا عبدالله علیه السلام برقرار شد و زنان شامی هم از جریان صحیح فاجعه‌ی کربلا باخبر شدند و شاید ماه محرم سال ۶۱ به آخر نرسید که بیشتر بلاد اسلامی از شهادت امام علیه السلام و حتی از بیشتر وقایعی که روی داده بود خبر یافتند و با فرونشستن رعد و برق دستگاه خلافت مردم بخود آمدند و بر آنچه روی داده بود تأسف خوردند و خود را بر یاری نکردن امام و کوتاهی در نصرت حق و بی توفیقی جبران ناپذیری که بدان گرفتار شده بودند ملامت کردند، و تدریجاً همان تشخیص صحیح قبل از شهادت امام علیه السلام که مردم کوفه را به دعوت امام وادار کرد سر جای خود آمد، و پس از فرونشستن گرد و غبار فتنه که مردم را گیج و گمراه کرده بود به اشتباه خود پی بردند و در مقام چاره‌جویی برآمدند، گو اینکه از دست رفتن امامی مانند حسین بن علی علیهما السلام به هیچ وجه جبران پذیر نبود و شیون و زاری و پشیمانی مردم ناچیزتر از آن بود که فقدان امام را جبران کند. معاویه می گفت: دنیا و روزگار عقیم است که دیگر بار فرزندی مانند علی ابن ابی طالب بیاورد، راستی چنین است و دیگر نسخه‌ی وجود علی علیه السلام تکرار پذیر نیست و دنیا از آوردن مثل او ناتوان است و به همین حساب از آوردن امام مانند امام حسین هم عقیم است، چه اگر چنان پدری و چنان مادری و چنان بیت طهارت و عصمتی بوجود آید، فرزندی مانند امام حسین هم (صفحه ۲۲۶) بوجود خواهد آمد. و ما کان قیس هلکه هلک واحد ولکنه بنیان قوم تهدما هر زیانی را دیر یا زود می توان جبران کرد مگر زیان از دست دادن مردانی که دیگر شرایط و اوضاع برای بوجود آمدن و تحقق یافتن شخصیت‌های نظیر آنان مساعد نیست. هی الایام ابلتها ید الغیر و صارم الدهر لا ینفک ذا اثر این الاولی کان اشراق الزمان بهم اشراق ناحیه الاکام بالزهر جار الزمان علیهم غیر مکرث و آی حر علیه الدهر لم یجر و کیف تأمن من جور الزمان یداً خانة بآل علی خیره الخیر شنونده محترم گفتار ما زیر عنوان بررسی تاریخ عاشورا به پایان می رسد و آخرین قسمتی که نمی توان از گفتن آن صرف نظر کرد خطبه‌ای است که امام چهارم علیه السلام در کنار شهر مدینه ایراد کرد و آنچه را در طریق این قیام مقدس دیده بود به مردم مدینه گزارش داد: «الحمد لله رب العالمین، مالک یوم الدین، باریء الخلائق اجمعین الذی بعد فارتفع فی السموات العلی و قرب فشهد النجوى، نحمده علی عظام الامور و فجائع الدهور و الم الفجائع و مضاضة اللوذاع و جلیل الرزء و عظیم المصائب الفاطضة الکاظه الفادحة الجائحه». امام چهارم پس از حمد و ثنای پروردگار و سپاسگزاری خدا بر مصیبت‌های دشوار طاقت فرسایی که پیش آمده است تاریخ عاشورا را در چند جمله خلاصه کرد و در گفتار کوتاه و جامع خود چنین فرمود: «ایها القوم ان الله و له الحمد ابتلانا بمصائب جلیله و ثلمه فی الإسلام عظیمه، قتل أبو عبدالله الحسین و عترته و سبی نساؤه و صبیته و داروا برأسه فی البلدان من فوق عامل السنان و هذه الرزیة التي لا مثلها رزیة». از بیان امام به خوبی آشکار است که نمی خواهد فقط به عنوان اظهار تأثر از آنچه پیش آمده است سخنی بگوید و صحنه‌ای تأثرانگیز بوجود آورد، بلکه می خواهد در جمله‌هایی اگر چه کوتاه دشمنان اهل بیت را برای همیشه سر بزیر و شرمنده سازد و (صفحه ۲۲۷) ستمگریهای آنان را در عباراتی صریح و بی پرده خلاصه کند. فرمود: «ای مردم خدا که او را در هر حال سپاسگزارم ما را مصیبت‌های بزرگی گرفتار ساخت و در اسلام شکافی عظیم پدید آمد، پدرم ابا عبدالله و جوانان و یاران او کشته شدند، زنان و کودکانش به اسیری رفتند، سر او را بالای نی زدند و در بلاد اسلامی گرداندند..» - آنگاه پس از چند جمله‌ای - گفت: ای مردم با ما چنان رفتار کردند که گویا کافر و از دین برگشته‌ایم، با اینکه ما نه گناهی کرده بودیم و نه جرمی مرتکب شده بودیم و نه به اسلام خیانتی کرده بودیم، به خدا قسم که اگر رسول خدا دستور می داد که با ما بجنگند بیش از این کاری نمی کردند. خطبه‌ی امام چهارم علیه السلام به پایان رسید و

اهل بیت عصمت و طهارت به خانه‌های خویش وارد شدند و برای همیشه افتخار فداکاری و جانبازی در راه حق را به نام بنی‌هاشم ثبت کردند و نام دشمنان خود را در ردیف ستمگران و بیدادگران و جباران و زورگویان جهان قرار دادند و آن افتخار را برای خود و این بدنامی را برای دشمن با مدارک تاریخی که در اختیار اوراق بی‌نظیر تاریخ قرار دادند آفتابی ساختند، دیگر چه قدرتی می‌توانست دست تحریف به سوی تاریخ دراز کند و نیکنامی و سرفرازی را از بنی‌هاشم بگرداند و رسوائی و بدنامی دیگران را شستشو دهد، یا اینان را خوشنام و سرفراز و آنان را بدنام و سرافکنده گرداند با خطبه‌ها و گفته‌هایی که از مدینه تا مکه و از مکه تا عراق و از عراق تا شام و از شام تا مدینه بر زبان توانای اهل بیت گفته و ثبت تاریخ شد، کار از آن گذشته بود که چهره‌ی تاریخ را بتوان تغییر داد و قیافه‌هایی را که از شهیدان راه خدا و زورگویان در تاریخ منعکس شده بود جابجا ساخت و جامه‌های نیکنامی و سرفرازی را از پیکر مردان راستگوی فداکار درآورد و بر تن دروغگویان و ستمگران پوشانید، یا مردمی زبون و از فضیلت بیگانه را در لباس جوانمردی و فداکاری و خدمتگزاری بر تاریخ عرضه داشت، یا کاری کرد که تاریخ حق‌ناشناسی و ناسپاسی کند و خدمتهای مردان پاک بی‌نظری را که جان بر سر اخلاص و ایمان و حق‌پرستی خویش نهاده‌اند نادیده بگیرد و شهادتی که بنفع اینان در نزد وی سپرده است کتمان کند، یا دست خیانت به سوی اسناد فضیلت و بزرگی و پاکدامنی آنها دراز کند، تا روزی که شهادت تاریخ درباره‌ی گذشتگان برقرار باشد به (صفحه ۲۲۸) طهارت و عصمت و ایمان و تقوی و دینداری و خداپرستی حسین بن علی علیهما الصلاة والسلام و یاران او شهادت خواهد داد و از ستمگری و زورگوئی و خودپرستی دشمنان وی سخن خواهد راند. تاریخ تنها ملجئی است که برای بررسی حوادث باید به آن رجوع کرد و دست به دامن آن شد چه افسانه‌ها و دروغهایی که با زبان و قلم و یاوه‌گویان و یاوه‌نویسان به گوشه و کنار راه یافته است نمی‌تواند خاصیت نشان دادن سیمای حق و باطل را از تاریخ سلب کند و پیوسته قدرت محکمت تاریخ از متشابهات آن بیشتر بوده است و همان محکمت و قطعیت تاریخ است که باید آن را «ام‌الکتاب» تاریخ شناخت و همه‌ی متشابهات را در روشنی رسیدگی کرد. والسلام علیکم و رحمۃ اللّٰه و برکاته تا اینجا «بررسی تاریخ عاشورا» پایان پذیرفت. (صفحه ۲۲۹) این قسمت سخنرانی است که در اربعین سال ۱۳۴۲ شمسی و اربعین سال ۱۳۴۳ شمسی ایراد فرموده‌اند. (صفحه ۲۳۰) (۱) اشاره است به داستان تعمیر خانه خدا که پس از اتمام برای کار گذاردن حجرالاسود میان سران قوم اختلاف بود که چه کسی افتخار بردن حجر نزدیک خانه و کار گزاردن را داشته باشد و در این گفتگو بودند که محمد امین (ص) از باب خانه وارد شد و همگی به او رأی دادند که او تعیین آن فرد را بنماید و حضرت عباى خود را پهن کرده و حجر را در میان عبا نهاد و فرمود همگی اطراف عبا را گرفتند و نزد خانه آورده و خود آن را برداشت و بجای نهاد.

سخنرانی ۱۶

سخنرانی ۱۶ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باریء الخلاق أجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبيين أبي القاسم محمد، و آله الطاهرين. «شیخ طوسی» در کتاب «مصباح المتعجد» می‌نویسد روز بیستم ماه صفر روزی است که جابر بن عبد الله انصاری صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از مدینه برای زیارت قبر ابا عبد الله علیه السلام به کربلا آمد و او اول کسی بود که امام را زیارت کرد و در این روز زیارت امام حسین علیه السلام مستحب است و زیارت اربعین همین است. ظاهر عبارت شیخ طوسی (ره) آن است که جابر از مدینه به منظور زیارت حرکت کرده بود و روز بیستم ماه صفر وارد کربلا شد نه آنکه رسیدن او به کربلا بعد از چهل روز از شهادت امام بر حسب تصادف روی داده باشد و بعید نیست که همین طور باشد چه بعد از رسیدن اهل بیت به کوفه ابن زیاد بی‌درنگ عبد الملک بن ابی الحارث سلمی را از عراق به حجاز فرستاد تا هر چه زودتر از کوفه وارد مدینه شود و عمرو بن سعید بن عاص اموی والی مدینه را از شهادت امام و یاران وی آگاه سازد و عبد الملک بی‌درنگ راه مدینه را در پیش گرفت و چند روز بعد وارد مدینه شد و خبر شهادت امام را رسماً به والی مدینه ابلاغ کرد، در این صورت ممکن است که جابر بن

عبدالله انصاری با خبر یافتن از فاجعه شهادت امام و بنی‌هاشم و اصحاب امام با آنکه بنابر بعضی اقوال از دو چشم نابینا شده بود (۱) از همان مدینه بقصد زیارت امام و یاران فداکار او که دلیرانه تسلیم شهادت شده بودند حرکت کند و در بیستم ماه صفر درست چهل روز بعد از (صفحه ۲۳۱) شهادت امام وارد کربلا شد و سنت زیارت اربعین امام بر دست او تأسیس گردید، جابر در این سفر (یعنی از کوفه به کربلا) تنها نبود و همسفری از خود جوانتر و در عین حال بسیار دانشمند و بزرگوار همراه داشت و همین مرد بزرگوار را بسیار شده است که از روی نادانی و بی‌اطلاعی غلام جابر گفته‌اند و یکی از بزرگترین دانشمندان و مفسران اسلامی را به این گمنامی نام برده‌اند، این مرد بسیار با مقام و بزرگواری که همراه جابر بود و شخصیت او در بسیاری از محافل مذهبی مانند بسیاری از حقایق و مطالب دیگر تحریف شده است عطیه بن سعد بن جناده‌ی عوفی کوفی است که از بزرگان تابعین است، یعنی از کسانی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را ندیده، اما اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله را دیده است، عطیه هم از صحابه رسول خدا نیست اما بسیاری از صحابه از جمله عبدالله بن عباس را دیده است و از آنان کسب علم کرده است. طبری مورخ در کتاب منتخب ذیل‌المذیل می‌نویسد، عطیه بن سعد بن جناده عوفی از طائفه‌ی جدیله و از قبیله‌ی قیس و کنیه‌اش ابوالحسن است آنگاه روایتی به این مضمون نقل می‌کند که سعد بن جناده (یعنی پدر عطیه) در کوفه نزد علی ابن ابی‌طالب علیه‌السلام آمد و گفت: این امیرمؤمنان، خدا به من پسری داده است، لطفاً شما او را نامگذاری کنید. علی علیه‌السلام فرمود: «هذا عطیه الله» ترجمه‌ی این جمله این است که این پسر عطیه الله یعنی داده خدا است، اما امیرالمؤمنین با همین جمله او را نامگذاری کرد و «عطیه» نامیده شد. دنباله روایت طبری درباره‌ی عطیه چنین است: عطیه در سال ۸۱ هجری همراه «عبدالرحمن بن محمد بن اشعث» بر «حجاج بن یوسف ثقفی» که یکی از جباران عراق بود خروج کرد و پس از آنکه عبدالرحمن در سال ۸۵ از میان رفت عطیه به فارس گریخت، حجاج بن محمد بن قاسم ثقفی نوشت که عطیه را حاضر کند و از او بخواهد که علی علیه‌السلام را لعن کند و اگر نه چهارصد شلاق به او بزند و سر و ریش او را بتراند. محمد عطیه را حاضر کرد و نامه حجاج را برای وی خواند تا یکی از دو راه را انتخاب کند. عطیه حاضر نشد که علی علیه‌السلام را بد بگوید و از جسارت به (صفحه ۲۳۲) امیرالمؤمنین علیه‌السلام امتناع ورزید و ناچار تن داد که محمد به دستور حجاج چهارصد شلاق به او زد و سر و ریش او را تراشید و چون قتیبه بن مسلم حاکم خراسان شد عطیه به آنجا رفت و در خراسان می‌زیست تا روزی که عمر بن هییره والی عراق شد و عطیه نامه‌ای به او نوشت و از وی اجازه خواست تا به عراق بازگردد، عمر هم به وی اذن داد و عطیه به کوفه رفت و همانجا می‌زیست که در سال یکصد و یازده وفات کرد، سپس طبری می‌نویسد که عطیه بسیار روایت می‌کرد و محل اعتماد است (۲). عطیه علاوه بر آنکه از رویان حدیث و از مجاهدان اسلامی است یکی از بزرگترین علمای تفسیر قرآن مجید است و خود تفسیری در پنج مجلد بر قرآن مجید نوشته است و برحسب روایت بلاغات النساء او خطبه‌ی صدیقیه طاهره را در موضوع فدک از عبدالله محض یعنی عبدالله بن حسن بن حسن که پدرش حسن مثنی پسر امام حسن و مادرش فاطمه دختر امام حسین بوده است روایت می‌کند، عطیه چندی شاگرد ابن عباس بوده است و در درس تفسیر وی حاضر می‌شده است و خودش می‌گوید که من سه دوره تفسیر قرآن، و هفتاد دوره قراءت قرآن را بر ابن عباس خوانده‌ام. معنی این سخن این است که ابن عباس درسی داشته است که در آن تفسیر قرآن می‌گفته است و درسی که منحصر به تلاوت و خواندن قرآن بوده است و عطیه سه دوره در آن درس و هفتاد دوره در این درس حاضر شده است. شنونده‌ی محترم از این روایت مربوط به عطیه می‌توان فهمید که صحابه رسول خدا و تابعین تا چه حد به تفسیر قرآن و تلاوت قرآن اهمیت می‌داده‌اند و در فراگرفتن علم و تفسیر و آشنا شدن به تلاوت قرآن تا کجا توفیق داشته‌اند، اینان نیک می‌دانستند که سرفرازی مسلمانان و سعادت دنیا و آخرتشان تنها در سایه‌ی قرآن و آشنائی به عمل کردن به آن است و قرآن مجید برای آن نازل شده است که مسلمانان همیشه آن را تلاوت کنند و در آیات آن بهتر تأمل نمایند و علاوه بر آن بیان قرآن را از رسول خدا فراگیرند و دیگر آنکه خود نیز با مطالب قرآن آشنا شوند و در آنها تفکر کنند، در یکی از آیات قرآن (صفحه ۲۳۳) کریم به این دو مطلب: یکی

اینکه مردم باید بیان و تفسیر قرآن را از رسول خدا فراگیرند و دیگر آنکه خود هم در مقام فهمیدن قرآن برآیند و در آن تفکر کنند تصریح شده است: «و أنزلنا إليك الذكر لتبين للناس ما نزل إليهم و لعلمهم يتفكرون». قرآن را که وسیله یادآوری است بسوی تو فروفرستادیم تا اولاً آنچه را به سوی مردم نازل شده است برای ایشان بیان کنی و ثانیاً خود مردم هم در آیات قرآن تفکر کنند و با مطالب قرآن آشنا شوند، معنی آیه آن است که مردم در مقابل قرآن دو وظیفه دارند یکی آنکه بیان و تفسیر رسول خدا را که در اطراف قرآن به آنان می‌رسد فراگیرند و حفظ کنند و آنچه را نیازمند بیان و تفسیر است که بوسیله‌ی بیانی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌رسد بفهمند، اما مراد از بیان پیغمبر برای قرآن آن نیست که قرآن را برای مردم ترجمه کند و در محکمت و آیات صریح و روشن قرآن هم مردم نیازمند بیان رسول خدا باشند، مقصود بیان کلیات قرآن و مطالبی است که اجمال آن نیازمند تفصیل، و مشکل آن محتاج به توضیح است و می‌شود کسی آن را طوری و کسی دیگر طور دیگر تفسیر کند. وظیفه‌ی دیگر مسلمانان در قرآن مجید به صریح آیه‌ای تلاوت و ترجمه شد آن است که خود هم از قرآن مجید استفاده کنند و فکر خود را در راه فهم قرآن بکار برند. معنی آنکه رسول خدا قرآن را بیان و تفسیر کند آن نیست که مسلمانان خود را از فهم قرآن محروم کنند و از رسول خدا پرسیده باشند که شما از آیه‌ی «ان الله يأمر بالعدل والاحسان و ایتاء ذی القربی» چه می‌فهمید، معنی این قبیل آیات به قدری روشن است که هر کس با انس مختصری به زبان عربی می‌تواند از آن استفاده کند و به آن موعظه شود، و هیچ کس از این آیه جز آن نخواهد فهمید که خدا مردم را امر می‌کند که عادل باشند و بیدادگری نکنند و نیکی کنند و با خویشان خود به مهربانی و محبت رفتار نمایند. مسلمین دنیا را نگفته‌اند که وقتی امثال این آیات بر ایشان تلاوت شد: «ویل للمطففین الذین اذا اکتالوا علی الناس یستوفون و اذا کالوهم او وزنوهم یخسرون ألا یظن اولئک انهم مبعوثون لیوم عظیم یوم یقوم الناس لرب العالمین»: (صفحه ۲۳۴) بگویند ما که قرآن را نمی‌فهمیم بگذار برویم و از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که باید قرآن را برای ما تفسیر کند بپرسیم که این آیه‌ها چه می‌گویند؟ قرآن مجید با این گونه آیات صریح و روشن نازل شده است تا مسلمانان آنها را تلاوت کنند و در معانی آنها تأمل کنند و بهترین درسها و موعظه‌ها را از همین آیات قرآنی فراگیرند، این آیات یا ترجمه‌ی آن بر هر کس خوانده شود می‌فهمد که خدای متعال مردم کم بده و کم فروش را که وقتی می‌خواهند حق مردم را بدهند کم می‌دهند و وقتی می‌خواهند حق خود را از مردم بگیرند دقیق می‌شوند و حق خود را کامل و سر پر از مردم وصول می‌کنند. چنین مردمی را خدا وعده‌ی عذاب می‌دهد و می‌گوید وای بر اینان که گوئی به روز حساب عقیده ندارند و از روزی که مردمان به امر پروردگار جهان بر رستاخیز حساب فراخوانده شوند بی‌خبرند. قرآن مجید کتابی است که مسلمانان از آن بهره‌مند گردند و از هدایت‌های آن استفاده کنند و قرآن مجید آیاتی و متشابهاتی هست که فهم آن مشکل است و فهمیدن آنها برای هر کس میسر نیست، بلکه علما و دانشمندان بزرگ که از فهم آن فرومانده‌اند و ناچار باید در این گونه آیات از بیان و تفسیر رسول خدا و ائمه‌ی طاهرین علیهم السلام استفاده کرد، اما همه‌ی آیات قرآن اینطور نیست بلکه بیشتر آیات قرآن صریح و روشن و قابل فهم مردم است. در بسیاری از آیات قرآن تعبیر (یا ایها الناس) دارد یعنی ای مردم یا تعبیر «یا ایها الذین آمنوا» یعنی: ای کسانی که ایمان آورده‌اید و معنی این تعبیرها آنست که روی سخن در کتاب آسمانی قرآن با مردم است، گاهی با همه مردم، و گاهی با مردم باایمان، و گاهی با کافران و منافقان، قرآن کتابی است برای تمام بشر، دین اسلام هم دینی است برای تمام بشر البته بعضی پذیرفته‌اند و می‌پذیرند و تصدیق نمی‌کنند، اگر مردمی خدا را باور نکرده‌اند و به او ایمان نیاورده‌اند این باعث نمی‌شود که خدا را فقط خدای خداشناسان و دینداران بگوئیم، خدا خدای همه‌ی موجودات و ممکنات و جهانیان است، خدای مؤمن و کافر است، رسول خدا هم پیامبر تمام بشر است چه او را به پیامبری بشناسند و چه (صفحه ۲۳۵) نشناسند، قرآن هم کتابی است که برای تمام بشر نازل شده، و روی سخن با همه جهانیان دارد، هم آنان که آن را کتاب آسمانی بدانند و هم آنان که از روی قصور یا تقصیر بدان ایمان نیاورند، به همین حساب علی ابن ابی طالب و یازده امام دیگر علیهم السلام در زمان امامت و دوره‌ی پیشوائی خود بر تمام بشر امام بوده‌اند و امام زمان نیز امروز بر

تمام بشر امام و حجت الهی است چه آنانکه امامت امامان را باور کنند و چه آنان که به هر جهتی باشد از ایمان به امامتشان محروم باشند، به هر جهت این فکر که قرآن مجید از حدود فهم مردم خارج است و کتابی است مقدس که باید آن را فقط به عنوان تیمن و تبرک در خانه‌های خود داشته باشیم و اگر می‌خوانیم تنها برای ثواب بردن بخوانیم نه برای فهمیدن و نه برای دستور گرفتن و نه برای نیرومند شدن از نظر روحی و اخلاقی. فکری است بی‌اساس و ضد قرآن و ضد دین، و بهترین راهی است برای محروم کردن مسلمانان از تأمل و تدبر در آیات قرآن مجید که دیگر به مسلمان مجال نمی‌دهد با قرآن مجید آشنا شود و آن را بفهمد و از مواعظ و تربیتهای قرآن استفاده کند و در نتیجه تلاوت کردن یا شنیدن آیه‌های قرآن بر ایمان او افزوده شود، خدای متعال از بندگان خواسته است که در قرآن تدبر کنند. «افلا يتدبرون القرآن ام على قلوب أقفالها» آیا این خدانشناسان در قرآن تدبر نمی‌کنند یا هنوز قفلها بر دلها زده است؟ با تدبر نکردن در قرآن و نفهمیدن آن چه کسی می‌تواند خدا را بشناسد، و از هدایت‌های قرآن استفاده کند و رهبری آن را در زندگی دنیا و آخرت خود بپذیرد؟ مرحوم امین‌الاسلام در مقدمات تفسیر مجمع‌البیان حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت می‌کند که می‌تواند در فهم این مطلب ما را کمک دهد و آن حدیث این است که: «يقال لصاحب القرآن: اقرأ وارتل ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فان منزلتك عند آخر آية تقرأها». یعنی رسول خدا فرمود: روز قیامت پس از رسیدگی به حسابها به صاحب قرآن یعنی کسی که اهل قرآن بوده است و قرآن می‌خوانده و قرآن می‌دانسته است گفته می‌شود «اقرأ وارتل ورتل كما كنت ترتل في الدنيا» قرآن تلاوت کن و همانطور که قرآن می‌خوانی بالا (صفحه ۲۳۶) می‌رفته باش «و رتل كما كنت ترتل في الدنيا» یعنی همچنانکه در دنیا قرآن را درست و آهسته و مرتب و منظم می‌خواندی و هم درست می‌خواندی و هم درست در آن تأمل می‌کردی اکنون هم همانطور بخوان زیرا که منزلت و خانهات در بهشت همانجا است که در موقع خواندن آخرین آیه به آنجا می‌رسی، از این حدیث باید اینطور فهمید تنها آن کسی در بهشت قرآن را آیه آیه می‌خواند و درجات بهشت را به شماره آیه‌های قرآنی که تلاوت می‌کند طی می‌کند که در دنیا قرآن می‌خوانده است و به خواندن هر آیه‌ای از یک درجه از درجات روحی و اخلاقی و ایمانی به درجه‌ای بالاتر یا نهاده است، آنجا کسی به مقامی نمی‌رسد و به درجه‌ای بالا نمی‌رود مگر آنکه اینجا مقامی را تحصیل کرده باشد و به درجه‌ی اخلاقی و روحی نائل شده باشد. کتاب مجید قرآن را خدای متعال به مسلمانان داده است که آن را کتابی مقدس و مطهر و آسمانی بدانند و بشمرند و به خود حق بدهند که در قرآن تدبر کنند و از آن استفاده برند. مسلمانان پیش از هر کتاب و بیش از هر کتابی باید با قرآن مجید انس بگیرند و از قرآن بهره‌مند باشند و قرآن را برای دستور گرفتن و بکار بستن و عمل کردن بخوانند. چه خوب است که هر مسلمانی هر روز چند آیه از قرآن را به این نظر بخواند و در آن نیک بیندیشد و اگر هیچ سخنی نمی‌تواند جای آن را بگیرد کسب فیضی کند، اگر ده آیه برای ثواب بردن می‌خواند یک آیه هم برای تربیت شدن بخواند، با اینکه روح ثواب همان اثر نیکی است که تلاوت قرآن در نفس انسان می‌کند و اگر خواندن قرآن یا هر عمل نیکی در نفس انسان هیچ اثر نکند ثواب داشتن این عمل معنی ندارد، مقید باشید که هر روز چند آیه از قرآن تلاوت کنید، مقید باشید که حتی‌الامکان معنی این آیات را بفهمید، زبان عربی اکنون با زبان فارسی بسیار به هم آمیخته است و بسیاری از کلمات عربی در زبان فارسی ما مستعمل و متداول و جزء زبان ما شده است، اگر اندکی توجه کنید و اگر کمی علاقمندی به فهم قرآن نشان دهید به زودی با معنی قرآن و ترجمه کلام‌الله مجید آشنا خواهید شد و این رعب و ترس که امروز حتی تحصیل کرده‌های ما را از عربی و فهمیدن قرآن فراگرفته است از میان خواهد رفت، انسان تا (صفحه ۲۳۷) وقتی مرعوب است که نمی‌داند و نمی‌فهمد، اما اگر با قرآن و معنی قرآن آشنا شدید و با استفاده از مواعظ و حکمتهای آن خو گرفتید از تلاوت آن لذتها می‌برید و بهره‌ها می‌گیرید و استفاده‌ها می‌برید، قرآن را بخوانید و هیچ کتابی را به جای آن نگذارید، روزی چند آیه از قرآن هر چه باشد- شماره‌اش با خودتان- تلاوت کنید حتی‌الامکان به معنی آیات توجه داشته باشید اگر هنوز نمی‌توانید خودتان از متن آیات استفاده کنید، پس از تلاوت ترجمه فارسی آن را هم بخوانید و در حدود فرصت و مجالی که دارید با متن عربی قرآن تطبیق کنید، تا

ممکن است این چند آیه را با اهل خانه و همسر و فرزندان خویش بخوانید، در حدود فرصت و وقتی که دارید درباره این چند آیه‌ای که هر روز می‌خوانید همه روزه به هر اندازه‌ای که مقدور است صحبت کنید، بیگانه بودن از قرآن و نشناختن قرآن و عاجز بودن از خواندن قرآن و عاجز ماندن از فهمیدن قرآن برای مسلمان سزاوار نیست، قرآن مجید را خدای متعال نازل کرد تا مسلمانان دنیا با همین قرآن آشنا شوند، قرآن را بخوانند و بفهمند و از آن دستور بگیرند و در اثر انس با قرآن با فضایل اخلاقی خو گرفته، از ذایل اخلاقی پاک و منزّه شوند، ثواب بردن از تلاوت قرآن هم جز آن نیست که روح انسان را تربیت کند و پیش ببرد، اگر کار خوبی می‌کنید و خدا به شما ثواب می‌دهد روح ثواب دادن خدا همان است که نفس شما، روح شما در نتیجه این عمل مرحله‌ای بالاتر برود. و در مراحل کمال قدمی فراتر نهد، و به تعبیر دیگر چیزی بر شما افزوده شود تا کار نیک چیزی بر آدمی نیفزاید و او را از آنکه بوده است بهتر نکند و از مقامی که داشته است بالاتر نبرد معنی ندارد که بگوئیم آن کار ثواب دارد، و همچنین تا کار بد چیزی را از انسان کم نکند و او را از آنکه بوده است زبوتر نسازد و از مقامی که داشته است فروتر نبرد معنی ندارد که بگوئیم این کار گناه دارد، کارهای ثواب‌دار همان کارهایی است که اگر انسان با توجه و اراده انجام دهد، در وی اثر نیک می‌گذارد، و بر صفای باطن او می‌افزاید، و خلق نیکی را در او زنده می‌دارد، و خلق بدی را در نفس او می‌کشد، کارهای گناه‌دار که همان کارهایی است که اگر مکلف از روی عمد و اراده انجام داد، در وی اثر بد می‌گذارد و روح او را تیره و کدر می‌کند و خلق بدی را در وی شدت می‌دهد، و خلق نیکی را در او ضعیف (صفحه ۲۳۸) می‌سازد و تدریجاً به کلی از میان می‌برد. تلاوت قرآن مجید از کارهای پسندیده است، اما در صورتی که بر نیکوهای انسان چیزی بیفزاید یا از بدیهای او چیزی کم کند، خلق نیکی را در وی تقویت کند یا خلق بدی را در وی بی‌اثر سازد. والسلام علیکم ورحمة‌الله و برکاته. (صفحه ۲۳۹) (۱) نابینا شدن جابر صرف حدس و گمان است و عبارت ابن حجر که گفته است «و قد اصیب بصره» معنایش کور شدن نیست بلکه منظور اینست که در آخر عمر چشمهایش کم دید شده بود. (۲) تمام آنچه مرحوم دکتر آیتی از کتاب ذیل المذیل طبری نقل نموده عیناً در طبقات ابن سعد ج ۶ ص ۳۰۴ طبع بیروت نقل شده به اضافه‌ی اینکه گوید مادر عطیه ام‌ولد و از اهل روم بود یعنی کنیز رومی بود.

سخنرانی ۱۷

سخنرانی ۱۷ بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين باری الخلاق اجمعين والصلاة والسلام على خاتم النبیین ابی القاسم محمد، و آله الطاهرين. سخنرانیهای مذهبی که در این روزها از رادیو ایران پخش می‌شود به مناسبت فرارسیدن اربعین اباعبدالله الحسین علیه‌السلام است، یعنی در حدود چهل روز از شهادت امام و یاران فداکار از جان گذشته‌اش می‌گذرد و در چنین روزی زیارت آن بزرگوار و شهدای واقعه طف مستحب است و بدین جهت روز اربعین همه سال یکی از روزهای بسیار پرازدحام شهر مقدس کربلا است که مردمی مسلمان و شیعه مذهب از اطراف و اکناف به آن سرزمین پرافتخار روی می‌آورند، و به یاد مردانی بس بزرگ و بزرگوار که عالی‌ترین مراحل فداکاری و سربلندی را از خویش نشان داده‌اند درود و سلام می‌فرستند، البته با هر زبانی و بیانی می‌توان مراسم زیارت را انجام داد و علاقمندی خود را به هدف مقدسی که شهدای راه حق را به میدان شهادت کشانده است اظهار کرد اما چه بهتر که در باب زیارات و جز آن از آنچه از پیشوایان دین رسیده است غفلت نشود و زیارت یا دعا به همان کیفیتی که دستور آن از رسول خدا یا ائمه‌ی طاهرين عليهم‌السلام روایت شده است به انجام رسد، و حتی در باب دعا به دعاهائی که در خود قرآن مجید آمده است بیشتر اهمیت داده شود، چه بسیار جای تأسف است که مردمی از راه دور مثلاً برای زیارت مرقد مطهر امام هشتم علیه‌السلام مشرف می‌شوند اما در چند روز اقامت و تشریف در مشهد جز همان زیارت عامیانه‌ای که زیارت‌نامه (صفحه ۲۴۰) فروشها درست کرده‌اند نمی‌خوانند از فیض خواندن آن همه زیارت‌های روایت شده از ائمه‌ی طاهرين محروم می‌مانند، و امام رضا علیه‌السلام را جز به عنوان «غریب‌الغربا» نمی‌شناسند. این مردم اگر چه دیندار باشند اما دین‌شناس

نیستند و دینداری غیر از دین‌شناسی است، مردمی به خدا و رسول و دین و آئین عقیده دارند و در انجام مراسم مذهبی کوششی به سزا می‌کنند، اما دین‌شناس نیستند و کوششهای آنان غالباً جاهلانه و عامیانه است، همین مردمند که گاهی به قصد قربت با خدا می‌جنگند و برای خاطر دین به دین و دینداران حمله می‌کنند و برای آنکه کافر نشوند مردمی دیندار را کافر می‌شمارند، هر کس رسول خدا محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله و سلم را به عنوان رسالت و پیامبر بشناسد و او را در آنچه از طرف خدا می‌فرمود تصدیق کند مسلمان است اما اینطور نیست که هر مسلمانی بفهمد مسلمانی چیست و مقصد از بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چه بوده است، و دعا و زیارت را چگونه باید انجام داد، و چه عملهایی می‌تواند وسیله‌ی نزدیکی به خدای متعال باشد، بلکه بسا می‌شود شخصی یا اشخاصی در عین آنکه مسلمان و متدین باشند فکری یا افکاری ضد دین داشته باشند و بنام توحید و خداشناسی شرک ورزند و به نام اخلاص ریاکاری کنند. بنابراین اگر گفته شد کار فلان شخص برخلاف دین است، یا فکر آن فرد یا افراد دیگر فکری است ضد دین و ضد قرآن هیچ معنی این عبارت این نیست که آن شخص یا آن افراد دیندار نباشند. در طول تاریخ اسلام کسانی بودند که راستی به قصد قربت و برای رضای خدا قدمهایی برخلاف دین برداشته‌اند، راستی بی‌نظر بوده‌اند، راستی در مقام حفظ دین خود و بلکه در مقام ترویج بوده‌اند، اما در عین حال قدمهایی بر ضد دین برداشته‌اند، و چه بسیار مردمی که به قرآن مجید و ترویج آن علاقمند بوده‌اند و اما قدمهایی علیه قرآن برداشته‌اند، چه بسا مردمی که به عقیده‌ی خود برای ترویج دین روایات و اخبار دروغ و افسانه مانند را در کتابها نوشته و موجب گمراهی بسیاری از مسلمانان شده‌اند، چه بسیار کسانی که مطالبی برخلاف هدف قرآن بنام تفسیر قرآن نوشته‌اند، چه افسانه‌ها (صفحه ۲۴۱) که جزء تاریخ اسلام شده است، و چه کارهای عامیانه‌ای که جز مراسم دینی و مذهبی به شمار آمده است، برای همین است که گفتیم هر دینداری دین‌شناس نیست، و مردم دیندار باید بیش از هر چیز به فکر دین‌شناسی باشند تا هم آبروی دین را نبرند و هم آنچه بنام دین انجام می‌دهند مورد رضای خدا و رسول باشد، مراسم دینی را نمی‌توان با ذوق و سلیقه‌ی شخصی ساخت و پرداخت و راه و رسم زیارت رسول خدا و ائمه‌ی طاهرین علیهم‌السلام را نمی‌توان جاهلانه برگزار کرد. یکی از افکار خطرناک ضد دین آن است که هر کاری قیافه‌ی مذهبی پیدا کرد خوب است و ثواب دارد، اگر چه روح دین و آن پیغمبری که این دین را آورده است از آن بیزار و بی‌خبر باشد و هر تشریفاتی که نام مقدس امام حسین علیه‌السلام روی آن باشد باعث سربلندی دنیا و آخرت است هر چند روح مقدس اباعبدالله علیه‌السلام را در فشار قرار دهد، و خاطر مبارک امام را برنجانند، و هر سخنی که بالای منبر امام حسین علیه‌السلام گفته می‌شود عبارت است و ثواب آن نزد خدا محفوظ، گو اینکه دروغ باشد و یا مدح و قدح اشخاص باشد برای همین خطرها بود که برخی از بزرگان دین و دانشمندان مذهبی با آنکه خود شایستگی تعلیم و تربیت دیگران را داشته‌اند باز دین خود را و عقائد و افکار مذهبی خود را بر امام زمان خود عرضه می‌داشتند تا مبدا بنام دین چیزی را برخلاف دین معتقد باشند، یا به حساب دین کاری را برخلاف دین انجام دهند، از جمله‌ی اینان یکی عبدالعظیم حسنی است که نسبش با چهار واسطه به امام حسن علیه‌السلام می‌رسد، و با امام جواد و امام هادی (ع) معاصر است و از بزرگان اهل بیت و از علمای اسلام به شمار می‌رود، در عین حال خدمت امام هادی شرفیاب می‌شود و می‌گوید: «انی ارید ان اعرض علیک دینی فان کان مرضیا ثبت علیه» می‌خواهم که دین خود را بر شما عرضه کنم تا اگر مورد پسند شما باشد بر آن استوار بمانم، و پس از آنکه دین خود و عقاید خود را بر امام عرضه داشت امام هادی علیه‌السلام فرمود: «هذا والله دین الله الذی ارتضاه لعباده فاثبت علیه ثبتک الله بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة» یعنی دینی که خدا برای بندگان خود پسندیده است بخدا قسم همین دینی است که تو داری پس بر همین عقیده ثابت بمان خدای تو (صفحه ۲۴۲) را در زندگی دنیا و آخرت بر حق و استوار و پایدار بدارد. راستی عجب است که عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام با آن جلالت قدر و مقام شامخ علمی که داشت تا دین خود و عقاید خود را بر امام زمان خود عرضه نکرد آسوده خاطر نشد، اما چه بسا که یک نفر عامی اطمینان کامل دارد که هر چه می‌داند و هر چه می‌کند همان است که رسول خدا از طرف خدای متعال آورده است. حمران بن اعین

که یکی از بزرگان اصحاب امام باقر و امام صادق - علیهما السلام - است و امام پنجم به او گفت تو در دنیا و آخرت از شیعیان مائی، و او را از قاریان قرآن و علمای قرآن و علمای نحو و لغت شمرده‌اند، دین خود و عقاید خود را بر امام صادق علیه السلام عرضه کرد و امام به او گفت: هر کس در این عقاید که اظهار کردی با تو مخالفت ورزد بی دین است، حمران گفت اگر چه علوی و فاطمی باشد؟ امام فرمود: اگر چه محمدی و علوی و فاطمی باشد، یعنی نسبت و خویشاوندی با رسول خدا و علی و فاطمه نمی تواند جای دین را بگیرد. عبدالله بن ابی یعفور دین خود را بر امام صادق علیه السلام عرضه کرد. عمرو بن حرث دین خود را بر امام صادق علیه السلام عرضه داشت و امام به او فرمود: «یا عمرو هذا والله دینی و دین آبائی الذی ندین (یدین) الله به فی السر والعلانیة فاتق الله و کف لسانک إلاً من خیر و لا تقل انی هدیت نفسی بل هداک الله واشکر ما انعم الله علیک». ای عمرو بخدا قسم که دین من و دین پدران من که در هر حال متدین بدان بودیم، و یا پرستش خدا بر آن استوار است همین است که تو داری، پس تقوی و پرهیزکاری را از دست مده و جز گفتار خیر بر زبان خویش میاور و مگو که من خود را هدایت کرده‌ام چه خدا است که تو را هدایت کرد، پس خدا را بر نعمتهائی که به تو داده است سپاسگزار باش. خالد بجلی از اصحاب امام ششم دین خود را بر امام عرضه داشت تا آنکه امام به او گفت: (صفحه ۲۴۳) «حسبک اسکت الآن فقد قلت حقاً» همین که گفتی بس است خاموش باش که آنچه گفتی حق بود. یوسف نامی از اصحاب امام صادق علیه السلام به آن حضرت گفت اجازه فرما دینی که به آن معتقد و پابندم برای شما وصف کنم آنگاه اگر حق باشد مرا بفرما تا بر آن استوار باشم و اگر عقیده‌ای برخلاف حق داشتم مرا بحق بازگردان، امام فرمود بگو! یوسف گفت: به یگانگی خدا و بی شریک بودن او گواهی می‌دهم و نیز شهادت می‌دهم که محمد صلی الله علیه و آله و سلم بنده و فرستاده اوست و علی امام من بوده است و حسن امام من بوده است و حسین امام من بوده است و علی بن الحسین امام من بوده است، و محمد بن علی امام من بوده است، و اکنون تو خود امام منی، امام چندین بار فرمود، خدای تو را رحمت کند، و سپس فرمود: «والله دین الله و دین ملائکته و دینی و دین آبائی الذی لا یقبل الله غیره» بخدا قسم هر آنچه گفتی اظهار داشتی دین خدا و دین فرشتگان او و دین من و دین پدران من است، دینی که خدا جز آن را نمی‌پذیرد. حسن بن زیاد عطار نیز دین خود را بر امام ششم علیه السلام عرضه کرد، و امام دین او و عقاید او را امضا فرمود. از جمله کسانی که دین خود را بر امام زمان خود عرضه کردند صفوان بن مهران اسدی است که مکاری بود و شتر به کرایه می‌داد می‌گوید که در مقام عرض عقاید به امام صادق علیه السلام گفتم: به یگانگی خدا و بی شریک بودن او گواهی می‌دهم، سپس گفتم: شهادت می‌دهم که محمد پیامبر خدا است و تا بود حجت خدا بود بر خلق خدا آنگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام حجت خدا بود بر خلق خدا. امام گفت خدا تو را رحمت کند گفتم: پس حسن بن علی بود که حجت خدا بود بر خلق خدا، امام گفت خدا تو را رحمت کند. گفتم: پس حسین بن علی بود که حجت خدا بود بر خلق خدا، امام گفت خدا تو را رحمت کند. گفتم: آنگاه علی بن الحسین بود که حجت خدا بود بر خلق خدا و سپس محمد بن علی بود که حجت خدا بود بر خلق خدا و اکنون توئی که حجت خدائی بر خلق خدا، پس امام علیه السلام فرمود: خدا تو (صفحه ۲۴۴) را رحمت کند. این مرد سعادت مند که از بزرگان اصحاب امام صادق و امام کاظم علیه السلام است چند بار امام صادق علیه السلام را از مدینه به عراق برد و امام ششم از او شتر به کرایه می‌گرفت خود صفوان هم همراه امام می‌رفت و از برکت همراهی با امام ششم قبر علی علیه السلام را که تاریخ شناخته شده نبود شناخت و بیست سال مجاور قبر امیرالمؤمنین شد، صفوان از بزرگان روات شیعه است و آثاری از ائمه‌ی طاهریں روایت کرده از جمله زیارت وارث و زیارت معروف عاشورای امام حسین علیه السلام دعای علقمه و یکی از زیارتهای امیرالمؤمنین علیه السلام را او روایت کرده است. شیخ طوسی در کتاب مصباح‌المتجهد زیارت وارث را از همین صفوان از امام صادق علیه السلام روایت کرده است. زیارت عاشورا را نیز شیخ طوسی از علقمه بن محمد حضر می‌از امام محمد باقر علیه السلام و یک بار از همین صفوان جمال از امام ششم علیه السلام روایت می‌کند. صفوان به سیف بن عمیره می‌گوید که من همراه امام صادق علیه السلام بودم که اینجا چنین زیارت کرد و این دعا

را یعنی دعای علقمه را خواند، عجیب آن است که دعای معروف به دعای علقمه را که بعد از زیارت عاشورا خوانده می‌شود صفوان از امام صادق علیه‌السلام روایت کرده است، نه علقمه از امام باقر علیه‌السلام، می‌بایست دعای صفوان گفته شود نه دعای علقمه و معلوم نیست که چرا آن را دعای علقمه گفته‌اند، یکی از دو زیارت اربعین امام حسین را همین صفوان شتردار از امام ششم روایت می‌کند. زیارت دیگر اربعین زیارتی است که جابر بن عبدالله انصاری امام را به آن طریق زیارت کرد و عطیة بن سعد بن جناده آن را از جابر، صحابی جلیل‌القدر بزرگوار روایت می‌کند این عبارات بسیار معروف از زیارت اربعین صفوان است «اشهد انک کنت نوراً فی الأضلاب الشامخة والأرحام المطهرة، لم تنجسک الجاهلیة بانجاسها، و لم تلبسک المدلهمات من ثیابها و اشهد انک من دعائم الدین و ارکان المسلمین و معقل المؤمنین، و اشهد أنک الامام البر التقی الرضی والزکی الهادی المهدی، و اشهد (صفحه ۲۴۵) أن الأئمة من ولدک کلمة التقوی و أعلام الهدی والعروة الوثقی والحجة علی اهل الدنیا» اینها همان کلماتی است که بر حسب روایت صفوان امام صادق علیه‌السلام به عنوان زیارت امام گفته است و ترجمه آن این است. گواهی می‌دهم که تو نوری بودی در پشت‌های پدران والامقام، رحمهای مادران پاک و پاکیزه، پلیدیهای جاهلیت تو را آلوده نساخت، و تیرگیهای شرک و کفر و گمراهی جامه‌های خود را بر تو نپوشانید، گواهی می‌دهم که توئی از پایه‌های دین و استوانه‌های مسلمین، و توئی پناه مردم باایمان، و گواهی می‌دهم که توئی امام نیکوکار پرهیزکار، پسندیده، پاکیزه، هدایت‌کننده، هدایت‌شده، و گواهی می‌دهم که سندهای پرهیزکاری و نشانه‌های هدایت و وسیله قابل اطمینان و حجت بر اهل دنیا تنها امامان از فرزندان تواند. شنونده‌ی محترم، سخن من در این بود که می‌شود انسان دیندار باشد و با کمال علاقه‌مندی از دین و آنچه مربوط به دین است طرفداری کند، اما در عین حال دین‌شناس نباشد و مطالبی را به عنوان دین معتقد باشد که روح دین از آنها بی‌خبر است و کارهایی را بنام دین انجام می‌دهد باشد که دین دستور انجام دادن چنان کارهایی را نداده باشد، برای همین است (برحسب حدیثی که سیوطی در کتاب جامع الصغیر روایت می‌کند) که رسول خدا فرمود: «إذا اراد الله بعبد خيراً فقهه فی الدین و زهده فی الدنیا و بصره عیوبه» یعنی هرگاه خدا خیر بنده‌ای را بخواهد او را فقیه در دین قرار دهد، و او را زاهد در دنیا گرداند، و او را به عیبهای خودش آشنا سازد، ظاهراً مراد رسول خدا از جمله اول حدیث همان است که هرگاه خدا بخواهد بنده‌ای را اهل خیر قرار دهد و او را سعادت‌مند سازد او را دین‌شناس می‌کند که دین خود را بشناسد تا آنچه را معتقد است از روی بصیرت و معرفت معتقد باشد، و آنچه را انجام می‌دهد نیز از روی بصیرت و معرفت انجام دهد، و نه چیزی را از هوای نفس بر دین خود بیفزاید و نه چیزی از دین را از روی نادانی و کم‌بصیرتی رها کند. برحسب این حدیث شریف دین‌شناسی یکی از پایه‌های سعادت‌مندی بنده‌ی خداست و نمی‌تواند جز این باشد. راستی می‌توان گفت منشأ پیدایش فتنه‌هایی که در تاریخ اسلام روی داده است و زیانهای جبران‌ناپذیری که به مسلمانان زده است همان بوده است که در طول تاریخ (صفحه ۲۴۶) اسلام بسیاری از مردم مسلمان، دین‌شناس نبوده‌اند و در عین دینداری و پافشاری و اصرار در راه دین صدمه‌هایی به اسلام و مسلمین وارد ساخته‌اند و شاید جهت عمده‌ی این کار آن باشد که فتوحات اسلامی در زمان خلفا به سرعت پیش می‌رفت و هر روز شهری و ناحیه‌ای اسلام را می‌پذیرفت، کجا امکان داشت که مردم مسلمان شده با حقیقت اسلام و تعلیمات واقعی آن آشنا شوند، و مردمی که مسلمان شده‌اند و دین اسلام را پذیرفته‌اند اسلام‌شناس هم بشوند، و راستی از روی بصیرت و معرفت با قرآن و احکام و اخلاقیات اسلام آشنائی پیدا کنند، حساب کشورگشائی و مردمی را به پذیرش مقررات سیاسی دولت اسلامی وادار کردن، از حساب تعلیم و تربیت و مردمی را به روح اسلام و ارزش تعلیمات آن آشنا کردن جداست، در هیچیک از آیات کریمه‌ی قرآن که در وصف شخصیت رسول خدا نازل شده است سخن از آن نیست که محمد پیغمبری است کشورگشا، و در هیچ سند مذهبی کشورگشای را از فضائل رسول خدا نشمرده‌اند، باین قرآن درباره‌ی رسول خدا و بیان وظیفه‌ی او و مقصد از دعوت و رسالت در این است «یا ایها النبی انا أرسلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً و داعیاً الی الله باذنه و سراجاً منیراً» یعنی ای پیامبر، ما تو را فرستادیم تا گواهی باشی و مژده دهنده‌ای و بیم‌دهنده‌ای و دعوت‌کننده‌ای بسوی خدا به اذن

وی و چراغی فروزان و نوربخش خدا. نگفت «و فاتحاً للبلدان باذنه» ما تو را فرستادیم تا به اذن خدا سرزمینها فتح کنی، و به کشور اسلامی ضمیمه سازی. بلکه خدا می گوید: «و داعياً الی اللّٰه باذنه» تو را فرستادیم تا به اذن خدا مردم را بخدا دعوت کنی. در سوره بقره می فرماید: «انا ارسلناک بالحق بشیراً و نذیراً» ما تو را فرستاده‌ایم تا مژده دهی و بیم دهی. در سوره فرقان می فرماید: «و ما ارسلناک الا مبشراً و نذیراً» ما تو را جز برای آنکه مژده‌رسان و بیم‌دهنده باشی نفرستاده‌ایم، در سوره سبأ می فرماید: «و ما ارسلناک الا- کافهً للناس بشیراً و نذیراً» ما تو را نفرستادیم مگر برای آنکه همه مردم را بشارت دهی و بترسانی در سوره فاطر «انا ارسلناک بالحق بشیراً و نذیراً». در سوره فتح «انا ارسلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً» در سوره‌ی جمعه می فرماید: «هو الذی بعث فی الاممین رسولاً منهم یتلوا علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب والحکمة». (صفحه ۲۴۷) یعنی خداست که در میان مردمی بی‌فرهنگ و بی‌سواد پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات خدا را برایشان تلاوت کند و کتاب و حکمت به آنان بیاموزد. در این آیاتی که تلاوت شد و در آیات دیگر که در مقام بیان شئون نبوت و تعیین وظایف رسول خداست هیچ سخن از کشورگشائی نیست، و همه‌اش سخن از تعلیم و تربیت و هدایت و توجه دادن و تشویق کردن مردم به آثاری است که بر کارهای نیک مترتب است و بیم دادن و برحذر داشتن آنان از بیچارگیها و بدبختیهای که بدکاران بدانها گرفتار می‌شوند. در سال هشتم هجرت پس از آنکه شهر مکه بدست مسلمانان فتح گردید و بساط بت‌پرستی در مکه برچیده شده و مسلمین در جنگ با قبیله‌ی هوازن که در حین برای حمله به مسلمانان آماده می‌شدند، پیروز گشتند، رسول خدا آهنگ شهر طائف کرد و بدان شهر روی نهاد تا بلکه بساط بت‌پرستی را در آنجا هم برچیند و بتخانه‌ی لات را که کعبه‌ی طائف شمرده می‌شد درهم بکوبد، اما پس از مدتی که شهر طائف را در محاصره داشت به مکه و از آنجا به مدینه بازگشت و شهر طائف همچنان فتح نشده باقی ماند؛ اما در سال نهم هجرت خود بزرگان طائف و نمایندگان مردم آن شهر در مدینه نزد رسول خدا آمدند و پیشنهاد کردند که مسلمان شوند، اما به شرط آنکه اولاً از نماز خواندن معاف باشند و ثانیاً برای مدتی هر چند کم، رسول خدا از ویران ساختن بتخانه‌ی لات صرفنظر کند. شنونده‌ی محترم اگر هدف فتح شهر طائف بود می‌بایست رسول خدا بی‌درنگ این پیشنهاد را بپذیرد و تسلیم شدن مردم این شهر را مغتنم بشمارد و این شهر را هم بدینوسیله جزء قلمرو حکومت اسلامی قرار دهد و از مردم مسلمان شده‌ی طائف زکات و مالیات بگیرد و در جنگهای اسلامی مردانشان را به میدان نبرد دعوت کند و بدین طریق جمعی بر سپاه اسلامی افزوده شود؛ البته مسلمان شدن مردم طائف و تسلیم شدن آنان هر چند با این دو شرط پیشنهادی از نظر تشکیلات و فتوحات و عدّه و عدّه به نفع مسلمانان بود اما رسول خدا به هیچ وجه روی موافق نشان نداد و تا موقعی که اهل طائف در پیشنهادهای خود پافشاری داشتند از پذیرش اسلام آنان امتناع ورزید و (صفحه ۲۴۸) آخرین پاسخی که به آنان داد این بود که: «اما کسر اوثانکم باید یکم نستعفیکم منه و اما الصلوة فانه لا خیر فی دین لا صلوة فیهِ». عادت رسول خدا آن بود که هر جا را فتح می‌کرد بزرگان همانجا را می‌فرمود تا بتخانه‌ها را به دست خود خراب کنند، مساعدتی که در اینجا با مردم شهر طائف کرد همین بود که گفت از اینکه بتهای خود را با دست خود بشکنید و خرد کنید شما را معاف می‌دارم و دیگرانی را برای شکستن و ویران ساختن آنها می‌فرستم، اما نماز که می‌خواهید مسلمان باشید و نماز نخوانید بدانید که خیری نیست در دینی که نمازی در آن نباشد. یعنی نه تنها شهر طائف بلکه اگر کشوری را هم بگشایم و مردم آنجا نماز نخوانند خیری در آن کشورگشائی نمی‌بینم، به تعبیر دیگر خیر نیست که دیندار باشند اما دین‌شناس نباشند. والسلام علیکم و رحمۃ اللّٰه و برکاته. پایان

۱۷- زندگانی حضرت امام حسین علیه‌السلام و داستان کربلا و عاشورا (گزیده منتهی الامال)

من گردنکشان را به اطاعت تو واداشته، سراسر کشور را زیر فرمان تو در آوردم و از همه برایت بیعت گرفتم؛ ولی از سه نفر بر تو بیمنامم و می‌ترسم با تو مخالفت کنند: اول عبدالله بن عمر (فرزند عمر بن خطاب، خلیفه دوم)، دوم عبدالله بن زبیر و سوم حسین بن علی. اما عبدالله بن عمر: گرچه با تو بیعت نکرده است، ولی دلش با توست. او را به طرف خود جذب کن و در صف یارانت داخل نما. و اما عبدالله بن زبیر را اگر توانستی قطعه قطعه کن؛ چرا که او روباهی مکار و حيله گر است و برای نابودیت از هیچ کوششی فروگذار نخواهد کرد! و اما حسین بن علی؛ تو او را خوب می‌شناسی؛ او پاره تن پیغمبر و تنها یادگار آن حضرت است. من می‌دانم که اهل عراق او را به جنگ با تو می‌کشاند و سپس تنه‌ایش می‌گذارند. اگر بر او غلبه کردی، احترام پیامبر را درباره او رعایت کن و نسبت به او بد رفتاری نکن که او با ما نیز خویشتاوندی و بستگی فامیلی دارد. با هلاکت معاویه، تاریخ اسلام وارد مرحله جدیدی می‌شود و برگگی خونین از تاریخ ورق می‌خورد. یزید بن معاویه که جوانی عیاش، شرابخوار و بی‌سیاست بود، از ابتدا بنا داشت نگذارد کسی از مخالفینش زنده بماند؛ یا باید همه بیعت کنند و یا کشته شوند! او نامه‌ای به ولید بن عتبه، حاکم مدینه نوشت و به او دستور داد از همه برایش بیعت بگیرد و در مورد امام حسین (ع) تأکید کرد و گفت: اگر حسین از بیعت امتناع کرد، سر از تنش جدا کن و برای من بفرست! ولید بن عتبه پس از خواندن نامه، با مروان حکم به مشورت پرداخت و نظر او را جویا شد. مروان گفت: قبل از آنکه خبر مرگ معاویه منتشر شود، حسین را احضار کن و از او بیعت بگیر، اگر امتناع کرد، بی درنگ او را بکش که اگر من جای تو بودم، همین کار را می‌کردم! ولید گفت: ای کاش من به دنیا نمی‌آمدم تا به چنین عملی اقدام کنم و خون حسین را به گردن بگیرم! سپس امام را احضار کرد، امام حسین (ع) که خطر را احساس می‌کردند، به همراه جوانان مسلح نزد ولید رفتند تا در صورت لزوم، قادر به دفاع از خود باشند. ولید، خبر مرگ معاویه را به اطلاع حضرت رسانید و تقاضای بیعت کرد. امام (ع) با این کلمات از بیعت خودداری کردند: بیعت، موضوع مهمی است که در خفا و پنهانی نمی‌توان انجام داد و حتماً تو به بیعت سری من اکتفا نخواهی کرد و بیعت آشکار می‌خواهی. ولید گفت: آری امام بار دیگر فرمودند: پس تا فردا صبح که مردم را برای این کار دعوت خواهی کرد صبر کن! مروان که در آنجا حاضر بود، خطاب به ولید ای ولید گفت: به حرفهای حسین گوش نکن و عذرش را نپذیر؛ اگر بیعت نکرد، او را زنده نگذار! امام بار دیگر فرمودند: وای بر تو ای پسر زن بدکاره! تو می‌خواهی دستور قتل مرا بدهی؟ - آنگاه خطاب به ولید، فرمودند: ای امیر! ما اهل بیت نبوت و معدن رسالتیم، فرشتگان به خانه ما رفت و آمد می‌کنند و رحمت خداوند به خاطر ما بر مردم گشوده می‌شود و پایان آن نیز به نام ما است، ولی یزید، مردی فاسق و شرابخوار و خونریز و متجاهر به فسق است و کسی مثل من با شخصی مثل یزید هرگز بیعت نخواهد کرد! با این حال، تا فردا صبح صبر کنید و در کار خود تأمل نمایید؛ من نیز تأمل خواهم کرد. امام پس از این گفتار از منزل ولید خارج شدند. صبحگاهان، امام - علیه السلام - از منزل بیرون آمدند و در راه با مروان ملاقات کردند. مروان گفت: یا ابا عبدالله! من خیرخواه تو هستم؛ نصیحت مرا گوش کن تا سعادت مند شوی! امام پاسخ دادند: نصیحت چیست؟ بگو تا بشنوم! مروان گفت: من به تو دستور می‌دهم با یزید بیعت کنی؛ چون به صلاح دنیا و آخرت توست! امام چنین فرمودند: إنا لله و إنا الیه راجعون! الآن که امت پیغمبر، گرفتار خلیفه‌ای چون یزید شده، باید فاتحه اسلام را خواند! من از جدم رسول خدا (ص) شنیدم که می‌فرمود: خلافت بر خاندان ابوسفیان حرام است. در این هنگام، مروان با عصبانیت از امام جدا شد و به راه خود ادامه دادند. با این سخنان، حسین بن علی (ع) مخالفت علنی خود را با یزید بیان کردند و مبنای حرکات بعدی ایشان نیز همین فرمایشات بود؛ یعنی کوشش برای حفظ اسلام و جلوگیری از سلطه خلیفه‌ای چون یزید بر شوؤن مملکت اسلامی.

هجرت امام حسین از مدینه به مکه و دعوت اهل کوفه از ایشان

هجرت امام حسین از مدینه به مکه و دعوت اهل کوفه از ایشان صبح روز بعد، سوم شعبان سال ۶۰ هجری، محمد حنفیه، برادر امام

حسین (ع) به منزل حضرت آمد و عرض کرد: برادر جان! تو از همه مردم نزد من عزیزتری و من خیرخواه تو هستم! تو، جان من، روح من، نور چشم من و بزرگ خاندان من هستی. خداوند اطاعت تو را بر من واجب ساخته و تو را برتری داده است. به نظر من باید هر چه می‌توانی از شهرها و مراکز قدرت یزید دوری کنی و نمایندگانی را به طرف مردم بفرستی و آنان را به بیعت خودت بخوانی. من می‌ترسم که به یکی از این شهرها بروی و مردم دو دسته شوند و کار به جنگ بکشد و نخستین قربانی، تو باشی! امام پرسیدند: برادر جان! به کدام نقطه بروم؟ محمد حنفیه عرض کرد: به مکه برو و اگر اوضاع بر وفق مراد نبود، به مناطق کوهستانی برو؛ از شهری به شهری برو و بین کار مردم به کجا می‌انجامد! امام حسین (ع) فرمودند: برادر جان! خیرخواهی کردی و امیدوارم نظرت صائب و پیشنهادات کارساز باشد؛ ولی برادر جان، به خدا قسم، اگر هیچ پناهگاهی نیابم و یار و یاور نداشته باشم، هرگز با یزید بیعت نخواهم کرد! محمد حنفیه گریست و امام نیز با او به گریه افتادند. سپس امام فرمودند: برادر جان؛ خدا به تو جزای خیر دهد! من اکنون با برادران و برادرزادگان و شیعیان خود عازم مکه هستم و مانعی ندارد که تو در مدینه بمانی و مسائل و رویدادهای اینجا را به من اطلاع بدهی! سپس کاغذ و دوات طلبیدند و این وصیت‌نامه را برای محمد حنفیه نگاشتند: بسم الله الرحمن الرحیم، این وصیتی است از طرف حسین بن علی بن ابی‌طالب به برادرش محمد، معروف به ابن حنفیه. حسین بن علی گواهی می‌دهد که معبودی جز خداوند نیست. او یکتا و بی‌شریک است و گواهی می‌دهد که محمد، - صلی الله علیه و آله - بنده و رسول اوست که از جانب حق تعالی پیام حق را آورده است و گواهی می‌دهد که بهشت و جهنم حق است و ساعت قیامت به یقین فرا خواهد رسید و خداوند هر که را که در قبر باشد، برانگیخته خواهد کرد. به هیچ وجه من به خاطر تفریح و تفرج، و یا به جهت استکبار، خود بزرگ‌بینی، فساد در زمین و ستمکاری خروج نکردم؛ بلکه تنها هدفم این است که خرابیهایی را که در امت جدم محمد - صلی الله علیه و آله - پدید آمده است اصلاح کنم. من می‌خواهم امر به معروف کنم و از منکر و بدی نهی نمایم. به سیره و روش جدم رسول خدا (ص) و پدرم علی بن ابی‌طالب - علیه السلام - عمل نمایم. پس هر کس حرف مرا بپذیرد و به قبول حق قبول کند، خداوند سزاوارتر به حق است (و پاداشش با اوست) و هر که با من مخالفت کند، من صبر می‌کنم تا خداوند بین من و او به حق حکم کند که او احکم الحاکمین است. ای برادر این سفارش من به توست ای برادر جز به نیروی خداوند توفیق نخواهم یافت؛ تنها به او توکل می‌کنم و فقط به درگاه او انا به می‌نمایم، والسلام علیک و علی من اتبع الهدی و لا حول و لا قوة إلا بالله العلی‌العظیم. فرزند پیامبر، در دل شب و در حالی که این آیه را تلاوت می‌فرمود، از مدینه خارج شد: فخرج منها خائفا یتربص: موسی از شهر خارج شد در حالی که می‌ترسید و انتظار داشت او را تعقیب کنند (سوره قصص، آیه ۲۱) این آیه جمله‌ای است که حضرت موسی (ع) هنگام خروج از شهر و فرار از چنگ فرعونیان بر زبان راند. ابا عبدالله الحسین (ع) بقیه ماه شعبان و ماه رمضان و شوال و ذی‌قعدة را در مکه ماندند. افراد و شخصیت‌های گوناگون، (چه کسانی که در مکه با حضرت ملاقات می‌کردند و چه آنان که در بین راه یا در مدینه با ایشان گفت‌گو می‌نمودند) پیشنهاد می‌کردند ایشان در مکه بمانند و بعضی مایل بودند آن جناب با حکومت مرکزی مصالحه نماید؛ ولی فرزند رسول خدا (ص) پاسخش این بود: من از طرف رسول خدا (ص) مأموریتی دارم که باید انجام بدهم! این سخنان و سخنانی که امام در مدینه، عدم بیعت با یزید و اعلام براءت از حکومت وی بیان کرده بودند، مبین این مطلب است که ابا عبدالله (ع) حاضر بودند هر بهایی را برای رسیدن به مقصود خود بپردازند و در این راه از هیچ حادثه‌ای بیم نداشتند و بلکه حرکات ایشان بر طبق یک نقشه از پیش طراحی شده بود. اهل کوفه از ورود امام حسین (ع) به مکه و امتناع حضرت از بیعت با یزید فاسق باخبر شدند و در منزل یکی از سرشناسان کوفه به نام سلیمان بن صرد خزاعی از (یاران امیرالمؤمنین، علی (ع)) اجتماع کردند. سلیمان در منزل سخنانی بدین شرح بیان کرد: ای شیعیان! همه شنیده‌اید که معاویه مرد و پسرش یزید به جای او نشست و نیز می‌دانید که حسین بن علی (ع) با او مخالفت کرده و از دست آنان گریخته و به خانه خدا پناه آورده است. شما شیعه پدر او هستید و حسین (ع) امروز به یاری و مساعدت شما نیاز دارد. اگر یقین دارید که او را یاری می‌کنید و با دشمنان او می‌جنگید، آمادگی

خود را کتبا به اطلاع او برسانید و اگر می‌ترسید که سستی کنید و یاریش نکنید، او را به حال خود بگذارید و فریض ندهید! سلیمان بخوبی روحیه مردم کوفه را می‌دانست؛ مردمی که از یاری امام حسن مجتبی (ع) دست برداشتند و او را در مقابل لشکر معاویه رها کردند و شهری که محل شهادت علی (ع) است. او آگاه بود که وعده یاری آنان قابل اعتماد نیست و نه تنها او، بلکه بسیاری از مردم مکه و مدینه نیز بر این مطلب آگاهی کامل داشتند. اهل کوفه در طی چند مرحله، نامه‌هایی که هر یک حاوی امضاهای متعددی بود، به امام حسین (ع) نوشتند و در آن نامه‌ها از حکومت یزید ابراز انزجار کردند و از حسین بن علی (ع) خواستند به کوفه آمده، زمام امور را در دست گیرد. با وجود اینکه حدود ۱۵۰ نامه به دست آن حضرت رسیده بود، ولی ایشان هیچ اقدامی نکردند. سیل نامه‌ها سرازیر بود تا آنکه بنا به بعضی نقلها، حدود ۱۲ هزار نامه به امام رسید. محتوای بعضی از نامه‌ها چنین بود: ۱- بسم الله الرحمن الرحيم، به حسین بن علی (ع) از شیعیان مؤمن و مسلمان او. اما بعد؛ بشتاب! بشتاب که مردم منتظر تو هستند و به شخص دیگری نظر ندارند. بشتاب! بشتاب! والسلام عليك! ۲- اما بعد؛ بستانها سرسبز است و میوه‌ها رسیده. اگر می‌خواهی، وارد کوفه شو که در این صورت بر لشکر آماده‌ای وارد شده‌ای! ۳- .. نعمان بن بشیر، والی کوفه در قصر است، ولی ما به نماز جمعه و جماعت او حاضر نمی‌شویم و روزهای عید با او به مصلی نمی‌رویم. اگر بشنویم که به سوی ما می‌آیی، او را از کوفه بیرون می‌کنیم و روانه شام خواهیم کرد. کثرت نامه‌ها سبب شد که ابا عبدالله (ع) به دعوت عمومی مردم کوفه پاسخ مثبت دهند و از این به بعد، حرکت آن حضرت علیه حکومت فاسد یزید شکل دیگری به خود می‌گیرد. پس از این دعوت عمومی، یک حرکت فراگیر مردمی می‌توانست مشکلات فراوانی را برای حکومت مرکزی ایجاد کند. این دعوت عمومی از امام (ع) مفادش این است که کوفه می‌تواند پناهگاهی مطمئن برای آن حضرت باشد؛ لذا به حسب ظاهر باید اوضاع را بررسی کرد و در صورت تأیید ادعای آنان، به کوفه رفت. بدین منظور، امام حسین (ع)، مسلم بن عقیل را به عنوان نماینده خود به کوفه فرستادند و از او خواستند که ضمن رعایت تقوی و اصول مخفی کاری و پنهان نمودن مقصود خود از حرکت به کوفه، در صورتی که اوضاع را مناسب دید، حضرت را مطلع کند و نامه‌ای خطاب به مردم کوفه نوشته، به او تحویل دادند. مسلم به عقیل از مکه حرکت کرد و روز پنجم شوال به کوفه رسید و مخفیانه وارد منزل مختار بن ابی عیبه ثقفی شد. کوفیان بطور پنهانی به دیدار او می‌آمدند و با او بیعت می‌کردند و مسلم نیز نامه امام را برای آنان می‌خواند. جمعیت بیعت کنندگان به ۱۸ هزار نفر رسید. مسلم نیز طی نامه‌ای به امام گزارش داد که کوفه آماده پذیرایی از ایشان است. کثرت رفت و آمد مردم به منزل مختار، سبب شد والی کوفه، نعمان بن بشیر به محل اختفای مسلم پی ببرد. او به منبر رفته، مردم را از مخالفت با یزید برحذر داشت و گفت: من با کسی که به جنگ من نیامده باشد، کاری ندارم؛ ولی اگر در مقابل من بایستید و از فرمان خلیفه خود، (یزید) سرپیچی کنید، تا زمانی که دسته شمشیر در دست من است با شما جنگ خواهم کرد! عده‌ای از اطرافیان نعمان از وی خواستند که هر چه زودتر در مقابل این موج توفنده، سلاح به دست گیرد و کوفیان را بشدت سرکوب کند تا حرکت آنان در نطفه خفه شود؛ ولی نعمان بن بشیر این رأی را نپذیرفت. این عده نیز یزید را از ورود مسلم به کوفه و بیعت مردم با او مطلع ساختند و خاطر نشان کردند که نعمان بن بشیر از مقابله با مردم طفره می‌رود. یزید پس از اطلاع از ماجرا، نعمان را عزل کرد و عبیدالله بن زیاد را که در آن زمان والی شهر بصره بود، با حفظ سمت، به ولایت کوفه منصوب کرد. این مرد خشن و سفاک مأموریت داشت مسلم را دستگیر کند و قیام را سرکوب نماید. دعوت امام حسین - علیه السلام - منحصر به مردم کوفه نبود، بلکه طی نامه‌هایی به سران بصره از آنان نیز استمداد جستند. غلام آن حضرت، سلیمان، دو نامه را برای یزید بن مسعود نهشلی و منذر بن جارود به بصره برد که امام تقاضای کمک خود را از این دو بزرگ بصره در آن نامه‌ها مطرح کرده بودند. یزید بن مسعود، قبیله بنی تمیم را با سخنان شورانگیز خود تهییج کرد و آنان را آماده یاری امام نمود. سپس به ایشان نامه‌ای نوشت و وفاداری خود و افرادش را اعلام نمود. حضرت پس از خواندن نامه او بسیار خوشحال شدند و فرمودند: خداوند تو را در روز هولناک و وحشت آور قیامت ایمن دارد و تو را عزیز کند و در روزی که فشار تشنگی بسیار شدید است، تو

را سیراب سازد! متأسفانه یزید بن مسعود پیش از حرکت به سمت امام (ع)، خبر شهادت آن حضرت را شنید و بسیار متأثر شد، اما منذر بن جارود که دخترش همسر عیدالله زیاد بود، غلام را به همراه نامه تسلیم ابن زیاد کرد. او نیز غلام را به قتل رساند و طی سخنانی مردم را از هر نوع مخالفتی بر حذر داشت و راهی کوفه شد. عیدالله پس از آنکه به کوفه نزدیک شد، توقف کرد تا هوا تاریک شود. اول شب، در حالی که عمامه سیاهی بر سر و بر چهره پوشش داشت، در تاریکی وارد کوفه شد. مردم که انتظار ورود امام حسین (ع) را داشتند، گمان کردند او حسین بن علی (ع) است؛ لذا بسیار شاد شدند. ولی بعد از اینکه به او نزدیک شدند، او را شناختند. ابن زیاد شب را در کاخ ماند و منتظر صبح شد. صبحگاهان عیدالله به منبر رفت و به مردم اطلاع داد که به عنوان امیر کوفه منصوب شده است و از آنان خواست تا از مسلم دوری کنند و به او پیوندند. مسلم بن عقیل نیز پس از شنیدن خبر ورود عیدالله به کوفه، از منزل مختار خارج شد و به منزل هانی بن عروه وارد شد. هانی بن عروه، رئیس قبیله مراد و از اعیان و اشراف کوفه بود و از نفوذ فراوانی در بین افراد قبیله خود و سایر هم پیمانانش برخوردار بود. عیدالله اشخاصی را برای یافتن محل اختفای مسلم به اطراف فرستاد. یکی از غلامان او به نام معقل از طرف عیدالله مأموریت یافت تا بظاهر با مسلم بیعت کند و بدین منظور، ابن زیاد سه هزار درهم به او داد تا این مبلغ را به مسلم بپردازد و اعتماد او را کاملاً جلب نماید. وی ابتدا موفق به جلب اعتماد مسلم بن عوسجه اسدی شد و از این طریق، به خانه هانی بن عروه راه یافت. بنابراین، محل اختفای مسلم برای عیدالله بر ملا شده بود. ابن زیاد انتظار داشت همه اعیان و اشراف کوفه از او حمایت کنند؛ ولی در میان آنان هانی بن عروه را نمی‌دید. او مدتی بود که به دیدار عیدالله نیامده بود. اطرافیان امیر کوفه به او گفتند: شنیده‌ایم هانی مرخص است و بدین جهت به دیدار شما نیامده است. عیدالله گفت: ولی من شنیده‌ام حالش خوب شده و هر روز جلو در خانه می‌نشیند. نزد او بروید و بگویید اگر مرخص است و به دیدار ما نمی‌آید، ما به دیدار او خواهیم رفت. فرستادگان ابن زیاد به منزل هانی رفتند و پیام عیدالله را به او رساندند، سپس به وی اطمینان دادند که از جانب ابن زیاد هیچ خطری متوجه وی نخواهد شد و او را به کاخ ابن زیاد آوردند. همین که چشم عیدالله به هانی افتاد، گفت: خائن با پای خودش آمد! من زندگی او را می‌خواستم؛ ولی او مرگ مرا می‌طلبید! سپس او را بشدت تویخ کرد و از او خواست مسلم بن عقیل را تحویل دهد. هانی مطلب را بشدت انکار می‌کرد؛ اما با آمدن معقل، جاسوس ابن زیاد، دانست که راز او فاش شده است. عیدالله مجدداً از هانی خواست که مسلم را تحویل دهد؛ ولی او حاضر نشد میهمانی را که به او پناه آورده، به دشمن بسپارد. عیدالله، هانی را بشدت مضروب کرد و در یکی از اتاقهای کاخ حبس نمود. خبر ورود هانی به کاخ، به گوش اطرافیان رسید و حدس زدند خطر، جان او را تهدید می‌کند. لذا به کاخ هجوم آوردند و از عیدالله خواستند تا واقعیت را بازگو کند. شریح قاضی نیز به بام دارالاماره رفت و به مردم اطلاع داد که هانی زنده است و بدون آنکه تفصیل واقعه را بیان کند، مردم را فریفت و آنان را متفرق کرد. قیام مسلم بن عقیل - چون خبر دستگیر شدن هانی بن عروه به مسلم رسید، با یارانش خروج کرد و به دنبال آن، کوفه درگیر جنگ شد. عیدالله که خود را در خطر می‌دید، دست به دسیسه زد. اعیان و اشراف کوفه به دستور او بین مردم شایعه پراکنی نموده، به مردم گفتند: لشکر عظیمی از طرف شام می‌آید تا حرکت شما را سرکوب کند! با این فریب و حيله، کوفیان سست عنصر، مسلم را رها کردند. او در حالی روز را به شب رساند که تنها ده نفر با او مانده بودند و چون نماز را در مسجد اقامه کرد، آن ده نفر نیز رفته بودند. پس از آن، تنها و بی‌کس در کوچه‌های شهر می‌گشت تا آنکه پیرزنی او را دید و پناهِش داد. ولی پسر آن زن مأموران عیدالله را از محل اختفای او آگاه کرد. سربازان حکومتی بی‌درنگ خانه پیرزن را محاصره کردند و از مسلم خواستند خود را تسلیم کند. او نیز زره پوشید و بر اسب خود سوار شد. با سربازان جنگید و پس از آنکه عده‌ای را کشت، بر اثر خستگی و جراحت، از اسب بر زمین افتاد و دستگیر شد. به دستور ابن زیاد، مسلم را به بام دارالاماره بردند و او را به قتل رساندند. تاریخ شهادت وی را نهم ذی حجه سال ۶۰ هجری قمری ذکر کرده‌اند. پس از آن، عیدالله هانی بن عروه را نیز به شهادت رسانید. حرکت امام حسین (ع) از مکه به سمت عراق - یزید بن معاویه عده‌ای از مأموران خود را به مکه فرستاد و از آنان

خواست که امام (ع) را ترور کنند و اگر کار به جنگ کشید با امام بجنگند. امام حسین (ع) که از این توطئه آگاهی یافته بودند، بنا به قول مشهور، روز هشتم ذی حجه، (یعنی یک روز پیش از به شهادت رسیدن مسلم به عقیل)، مکه را ترک کردند. بسیاری از مردم، حضرت را از رفتن به کوفه منع می‌کردند و آنان را مردمی غیر قابل اعتماد می‌دانستند. از آن جمله، محمد بن حنفیه برادر امام حسین - علیه السلام - شب هنگام نزد آن حضرت آمد و چنین عرض کرد: - برادر جان! شما می‌دانید که مردم کوفه با پدر و برادرت مکر کردند و من می‌ترسم با تو نیز چنین کنند؛ اگر صلاح می‌دانی در مکه بمان؛ زیرا تو عزیزترین و ارجمندترین افراد هستی! - می‌ترسم یزید بن معاویه بطور ناگهانی مرا در حرم خداوند به قتل برساند و به وسیله من به خانه خدا هتک حرمت شود! - اگر از این می‌ترسی، به یمن برو زیرا در آنجا محترم خواهی بود و یزید هم نمی‌تواند به تو دست یابد، یا اینکه به بیابانها برو و در آنجا بمان! - در پیشنهاد تو تأمل خواهم کرد. با این وجود، اباعبدالله الحسین (ع) تصمیم گرفتند مکه را به مقصد کوفه ترک کنند. ساعات آخر شب بود. خبر حرکت امام به محمد بن حنفیه رسید. او خود را به امام رسانید و مهار ناقه حضرت را به دست گرفت و پرسید: - برادر جان! مگر وعده ندادی که در پیشنهاد من تأمل خواهی کرد؟ - بلی - پس چرا شتاب می‌کنی؟ - پس از رفتن تو رسول خدا (ص) به من فرمودند: ای حسین! به سمت عراق حرکت کن که خداوند می‌خواهد تو را کشته ببیند! - إنا لله و إنا إليه راجعون! اکنون که برای کشته شدن می‌روی، پس این زنها را برای چه با خودت می‌بری؟ - رسول خدا به من فرمود: خداوند می‌خواهد این زنان را اسیر ببیند! پس از این گفتگو، محمد حنفیه با امام وداع کرد و امام مکه را ترک کردند. لحظاتی پیش از حرکت، فرزند رسول خدا (ص) این خطبه را که حاکی از علم به شهادت خود و استقبال از آن است، خطاب به جمعیت ایراد فرمودند: الحمد لله؛ ما شاء الله و لا قوة إلا بالله و صلی الله علی رسوله؛ خط الموت علی ولد آدم. (الخ): خط مرگ، بر فرزندان آدم کشیده شده است همچون خط گردنبندی که بر گردن دختران جوان نقش می‌بندد. من چقدر مشتاق دیدار گذشتگان خود هستم؛ همان طور که یعقوب مشتاق یوسف بود! برای من قتلگاهی معین شده است که به آن خواهم رسید. گویی می‌بینم که گرگان بیابان بند بند تنم را بین سرزمین نوایس و کربلا از هم دریده، مرا تکه تکه کرده‌اند و شکمهای گرسنه خود را از من سیر می‌کنند و انبناهای تهی خود را پر می‌سازند. از روزی که قلب تقدیر الهی معین فرموده است، گریزی نیست. رضایت خداوند، رضایت ما اهل بیت نیز هست. ما بر امتحان او صبر می‌کنیم و او پاداش صابران را به ما خواهد داد. هیچ وقت پاره‌های تن رسول خدا (ص) و جگر گوشه‌های او از وی جدا نخواهند ماند و همه در بهشت با یکدیگر خواهند بود؛ چشم رسول خدا (ص) به دیدار آنان شاد می‌شود و به وعده‌اش به وسیله آنان وفا خواهد کرد. هر کس که حاضر است جان خود را در راه ما فدا کند و خون خود را بریزد و خود را آماده دیدار خدا کرده است، با ما کوچ کند که من بامدادان حرکت خواهم کرد؛ انشاء الله. پس از حرکت امام حسین - علیه السلام - در بین راه عده‌ای را به حضرت می‌دادند: اهل عراق دل‌هایشان با شما و شمشیرهایشان علیه شما است. با وجود علم امام به این بی وفایی، همچنان مصمم بودند که به کوفه بروند. در یکی از منازل بین راه امام حسین (ع) را خواب ربود. پس از آنکه بیدار شدند، فرمودند: هاتفی ندا داد: شما با شتاب می‌روید و مرگ شما را با شتاب به سوی بهشت می‌برد! فرزند امام، حضرت علی اکبر (ع) عرض کرد: پدر جان! آیا ما بر حق نیستیم؟ فرمود: آری؛ به خدا قسم، ما بر حقیق! علی اکبر (ع) عرض کرد: در این صورت از مرگ باکی نداریم! امام فرمودند: پسر جانم؛ خدا به تو جزای خیر دهد! در بین راه، حضرت نامه‌ای خطاب به مردم کوفه نگاشتند و به مردم گوشزد کردند که بزودی به کوفه خواهند رسید و قیس بن مصهر صیداوی را مأمور رساندن پیام کتبی نمودند. قیس بن مصهر نزدیک کوفه به وسیله مأموران حکومتی دستگیر شد؛ ولی پیش از آنکه محتوای نامه فاش شود آن را پاره پاره کرد. مأموران، او را نزد عبیدالله زیاد والی کوفه بردند، ابن زیاد از او خواست یا محتوای نامه را فاش کند و یا بالای منبر رود و به علی (ع)، امام حسن و امام حسین (علیهما السلام) ناسزا بگوید. قیس گفت: من محتوای نامه را فاش نخواهم کرد، ولی بالای منبر علی و فرزندان او را لعن خواهم کرد. قیس بالای منبر رفت؛ ولی پس از حمد و ثنای الهی، بر رسول خدا و اهل بیت (عهم) صلوات فرستاد

و ابن زیاد و پدرش و ستمکاران بنی‌امیه را لعنت کرد؛ سپس گفت: ای مردم! من فرستاده حسین (ع) به سوی شما هستم و او در فلان نقطه است. به طرف او بروید و او را یاری کنید! به دستور عبیدالله بن زیاد او را از بالای قصر به زیر انداختند و این نماینده از جان گذشته را به شهادت رساندند. (لازم به ذکر است که پدر عبیدالله بن زیاد، زیاد بن ابیه نام داشت. وی از مادری فاجره و بدکاره به دنیا آمده بود و بدرستی معلوم نبود پدرش کیست؛ از این رو، به او زیاد بن ابیه یعنی زیاد پسر پدرش می‌گفتند. وی تا زمان حیات علی (ع) جزء اصحاب آن حضرت بود و در جنگ‌های ایشان نیز حضور داشت؛ ولی پس از شهادت آن حضرت، معاویه بن ابوسفیان، به شهادت زنی، او را به ابوسفیان منتسب کرد و وی را برادر خود خواند. زیاد که شاید می‌خواست از این عنوان زشت (که حاکی از سوء سابقه خانواده او است) رهایی یابد، به معاویه ملحق شد و به صورت یکی از کارآمدترین نزدیکان وی در آمد و از آن پس، دشمنی وی با اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) روزافزون گردید. او یکی از مهره‌های اساسی حکومت اموی در قیام علیه امام حسن مجتبی (ع) به شمار می‌آمد و اینک فرزند او نیز به صورت اصلی‌ترین مهره حکومت یزید، در صدد به شهادت رساندن امام حسین (ع) بود).

جلوگیری سپاه حر بن یزید ریاحی از ادامه حرکت امام

جلوگیری سپاه حر بن یزید ریاحی از ادامه حرکت امام در بین راه کوفه خبر شهادت مسلم بن عقیل (ره) و قیس به مصهر (ره) به امام حسین (ع) رسید و دیگر بحسب ظاهر جای شکی در غدر و مکر اهل کوفه نمانده بود؛ با این وجود، امام (ع) تصمیم به ادامه حرکت گرفتند. پس از آنکه کاروان حسینی به نزدیکی کوفه رسید، متوجه شدند که سپاهی از دور به سمت آنان می‌آید. این سپاه، سپاه حر بن یزید ریاحی - سردار بزرگ کوفه - بود. او مأموریت داشت مانع حرکت حضرت به کوفه شود و همچنین از بازگشت ایشان به مدینه ممانعت کند. سپاه حر بسیار تشنه بودند. به فرمان امام حسین (ع)، یاران آن حضرت به افراد سپاه و حتی اسبهای آنان آب دادند؛ آنگاه حر مأموریت خود را به اطلاع امام رساند. امام حسین (ع) فرمودند: شما خودتان نامه نوشتید و از من خواستید به کوفه بیایم. اکنون اگر از خواسته خود منصرف شده‌اید، بگذارید برگردم! حر پاسخ داد: به خدا قسم من از این نامه‌ها بی‌اطلاعم! به دستور امام، خورجینی پر از نامه در مقابل حر قرار دادند. حر گفت: من نامه‌ای ننوشته‌ام و دستور دارم تو را به کوفه نزد ابن زیاد ببرم. امام از تسلیم شدن خود داری کردند و به یاران خود دستور بازگشت دادند؛ ولی حر مانع بازگشت حضرت شد. امام حسین (ع) فرمودند: مادرت به عزایت بگریه! از من چه می‌خواهی؟ حر بن یزید گفت: اگر کسی دیگری این سخن را به من می‌گفت، حتماً به او پاسخ می‌دادم؛ ولی مادر تو کسی است که نمی‌توانم نام او را جز به نیکی و احترام ببرم! سپس پیشنهاد کرد امام نه به کوفه بیاید و نه به مدینه بروند و راه دیگری را انتخاب کنند. امام نیز مسیر حرکت را تغییر دادند. در کتب تاریخی آمده است که امام حسین (ع) پس از ملاقات با حر، خطبه‌ای خواندند که متن آن چنین است: ای مردم! شما می‌بینید که چه پیشامدی بر ما واقع شده است. دنیا تغییر کرده و پلیدیهای خود را آشکار ساخته است. نیکبهای آن پشت کرده و همواره بر خلاف خواسته انسان حرکت می‌کند. اما از دنیا چیزی نمانده مگر ته مانده‌ای به مقدار قطرات آبی که پس از خالی شدن ظرفی در آن می‌ماند. مگر نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل خودداری نمی‌گردد؟ برآستی در چنین زمانی باید مؤمن مشتاق، دیدار خداوند باشد! من مرگ را جز خوشبختی و زندگی با ظالمان را جز کسالت و ملالت نمی‌دانم. مردم، طالب دنیا هستند و دین، چون آب دهان بر زبانشان جاری است و تا جایی که زندگی آنان در رفاه باشد، گرد دین می‌چرخند، اما چون به مشکلات و سختیها گرفتار شوند، در آن زمان، دینداران بسیار اندک خواهند بود. خطبه دیگری نیز از آن حضرت نقل شده است که ترجمه آن چنین است: ای مردم! رسول خدا - صلی علیه و آله - فرمود: هر کس سلطان ستمگری را ببیند که حرام خدا را حلال می‌شمرد و پیمان الهی را نقض می‌کند، مخالف سنت رسول خدا است و گناه و دشمنی، ملاک عمل او بین بندگان خداوند است و با این حال، نه با عمل و

نه با گفتار نسبت به وی مخالفتی نکند، بر خداوند سزاوار است که او را به جایگاهی وارد کند که سزاوار او است! بدانید که این گروه اطاعت شیطان را اختیار کرده‌اند و تبعیت از خدای رحمان را کنار گذاشته‌اند، فساد و تباهی را رایج نموده‌اند؛ حدود الهی را تعطیل کرده‌اند و غنائم را که به همه مسلمانان تعلق دارد، به خودشان اختصاص داده‌اند. حرام خدا را حلال و حلال او را حرام کرده‌اند و من از غیر خودم سزاوارترم (که جلو این فساد را بگیرم) نامه‌های شما به من رسیده و فرستاده‌های شما نزد من آمده‌اند. با من بیعت کرده‌اید که مرا تسلیم دشمن نکنید و تنهائیم نگذارید، اگر هنوز بر سر بیعت خود باقی هستید که به راه صواب قدم نهاده‌اید. من، حسین بن علی هستم، پسر فاطمه، دختر رسول خدا - صلی الله علیه و آله - جان من با جانهای شما و خانواده من با خانواده شما هستند. به من اقتدا کنید! در غیر این صورت، اگر عهد شکنی کنید و بیعت خود را از گردن خود باز کنید، جای تعجب نیست؛ زیرا با پدر و برادر و پسر عمویم (مسلم بن عقیل) نیز همین را کرده‌اید! فریب خورده کسی است که فریب شما را بخورد. شما بخت خود را واژگون و نصیب خود را تباه ساخته‌اید و هر کس پیمان شکنی کند، به ضرر خودش اقدام کرده است و خداوند مرا از شما بی‌نیاز خواهد ساخت. والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته.

ورود کاروان امام حسین به سرزمین کربلا

ورود کاروان امام حسین به سرزمین کربلا کاروان حسینی، روز دوم محرم سال ۶۱ هجری، در حالی که سپاه حر بن یزید ریاحی آنان را همراهی می‌کردند، به سرزمین کربلا وارد شدند. ابا عبدالله الحسین (ع) پرسیدند: نام این سرزمین چیست؟ گفتند: کربلا. فرمودند: خداوند! از غمها و بلاها به تو پناه می‌برم! اینجا محل اندوه و مصیبت است. پیاده شوید! اینجا محل پیاده شدن ما و محل ریختن خون ما و محل قبرهای ما است. این خبر را جدم رسول خدا به من داده است. اصحاب پیاده شدند و سپاه حر نیز توقف نمود. سپس حر بن ریاحی طی نامه‌ای عبیدالله بن زیاد را از ماجرا باخبر ساخت. عبیدالله بن زیاد نیز به امام حسین - علیه السلام - نامه‌ای به این مضمون نوشت: ای حسین! به من خبر رسیده که در کربلا توقف کرده‌ای. یزید به من نوشته است که نخواهم و شکم خود را از غذا سیر نکنم تا تو را بکشم و یا تسلیم حکم من شوی! والسلام. امام حسین (ع) پس از قرائت نامه، آن را به دور انداختند و حتی جواب آن را ندادند. ابن زیاد پس از شنیدن این خبر، عمر سعد را به عنوان فرمانده سپاه نصب کرد و به او دستور داد با امام بجنگد و به او وعده داد اگر به این دستور عمل کند، حکومت ری را به او واگذار خواهد کرد. گرچه عمر سعد ابتدا نمی‌پذیرفت و نمی‌خواست خون امام را به گردن بگیرد، ولی عشق و علاقه مفراط به دنیا و حکومت، او را به اطاعت واداشت و حاضر به جنگ با فرزند رسول خدا (ص) شد. روز بعد، عمر سعد با چهار هزار سواره نظام وارد سرزمین کربلا می‌شود. پس از ورود به کربلا، عمر سعد نماینده‌ای را نزد امام حسین (ع) می‌فرستد و هدف حرکت حضرت را جویا می‌شود. حضرت در پاسخ فرمودند: شما خودتان به من نامه نوشتید و خواستید به کوفه بیایم. اکنون اگر از سخن خود برگشته‌اید، من نیز برخوام گشت و اینجا را ترک خواهم نمود. عمر سعد که می‌خواست تا آنجا که مقدور کار به مصالحه بیانجامد، پاسخ امام را به عبیدالله بن زیاد نوشت. عبیدالله در پاسخ نامه عمر سعد چنین گفت: اکنون که او در چنگال ما گرفتار شده است، هرگز رهایش نخواهم کرد! سپس به منبر رفت و مردم را به نبرد با پسر رسول خدا (ص) تشویق کرد و به آنان وعده پاداش و جایزه داد. پس از آن، سیل نامه‌نگاران و دعوت کنندگان پسر رسول خدا (ص)، به لشکری پیوستند که می‌رفت تا خون او را بریزد! ابن زیاد طی چند مرحله، سپاهیان را برای عمر سعد فرستاد تا آنکه عدد سپاهیان او به ۲۰ هزار نفر رسید. روز هفتم محرم سال ۶۱ هجری فرا رسید. فرستاده ابن زیاد نامه‌ای را به عمر سعد تسلیم کرد. در آن نامه از عمر سعد خواسته شده بود که هر چه زودتر بین یاران امام و آب فرات حائل شود و نگذارد حتی یک قطره آب به آنان برسد. عمر سعد نیز عده‌ای را به محافظت از شریعه فرات گماشت. بدین ترتیب، روز هفتم محرم، آب به روی کاروان حسینی بسته شد و تشنگی شدیدی بر زنان و کودکان غلبه نمود. از آب هم مضایقه کردند کوفیان خوش داشتند حرمت مهمان

کربلا- مسامحه کاری‌های عمر سعد بر عبیدالله بن زیاد پوشیده نبود و بیم آن می‌رفت که او از دستور جنگ با امام حسین (ع) سرپیچی کند و در زمانی که باید نتیجه‌گیری کرد، میدان را ترک نماید. لذا عبیدالله بن زیاد، شمر بن ذی الجوشن را که مردی خشن و قسی‌القلب بود، همراه با نامه‌ای به کربلا، نزد عمر بن سعد فرستاد. ابن زیاد مجدداً از عمر سعد خواست تا به امام پیشنهاد کند همه بدون قید و شرط تسلیم شوند و در صورت نپذیرفتن این پیشنهاد، آنها را زنده به کوفه بفرستد و یا با آنان بجنگد. ابن زیاد شفاهاً به شمر گفت: اگر عمر سعد فرمان را نپذیرفت، تو فرمانده سپاه هستی؛ او را گردن بزن و سرش را نزد من بفرست! عمر سعد نامه عبیدالله را خواند و شمر به او گوشزد کرد که در صورت نپذیرفتن فرمان، فرماندهی را از دست خواهد داد. او حاضر به از دست دادن این سمت نشد و آمادگی خود را برای اجرای دستور اعلام کرد و شمر را به فرماندهی پیاده نظام لشکر منصوب نمود.

تاسوعا

تاسوعا وقوع جنگ قطعی به نظر می‌رسید. در یک طرف سپاه کفر قرار داشت و در طرف مقابل، مردانی که خون علی (ع) در رگهای آنان جاری است و ایمان سرشار آنان، هر حادثه‌ای را در نظر آنان کوچک، و حقیر جلوه می‌دهد، بزرگوارانی که هر چه بیشتر آنان را از کشته شدن می‌ترسانند، ایمانشان آنان بیشتر می‌شود و توکلشان بر پروردگار متعال افزونتر: الذین قال لهم الناس إن الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم إيماناً وقالوا حسبنا الله و نعم الوكيل: آنان که چون مردم به آنها می‌گویند همگی علیه شما جمع شده‌اند، پس از آنان بترسید، در عوض، ایمانشان بیشتر می‌شود و می‌گویند: تنها خداوند ما را بس است و ما کار خود را به او می‌سپریم و او وکیل خوبی است (سوره آل عمران، آیه ۱۷۳) مردانی چون حسین بن علی (ع)، ابوالفضل العباس (ع)، علی اکبر (ع) و حبیب بن مظاهر. دشمن گرچه از کثرت لشکر بود و کمی یاران امام (ع) بخوبی اطلاع داشت، اما نیک می‌دانست تا سرداران رشیدی چون ابوالفضل العباس (ع) و برادرانش گرد امام حسین (ع) را گرفته‌اند، دسترسی به آن حضرت امکان نخواهد داشت؛ پس باید چاره‌ای اندیشید. شمر بن ذی الجوشن خود را به کاروان حسینی رساند، ایستاد و فریاد زد: خواهرزادگان ما کجا هستند؟ منظور او حضرت ابوالفضل (ع) و برادران ایشان بود که همگی از قبیله بنی کلاب بودند، شمر نیز از همین قبیله بود؛ لذا از خویشاوندان یکدیگر به شمار می‌آمدند. امام حسین (ع) فریاد شمر را شنیدند و به برادران خود فرمودند: جواب او را بدهید؛ گرچه او مردی فاسق است، ولی با شما خویشاوندی دارد. ابوالفضل العباس (ع) و جعفر و عبدالله و عثمان، - فرزندان علی (ع) - نزد او رفتند و به او گفتند: چه کار داری؟ او پاسخ داد: شما خواهرزادگان من در امان هستید؛ از حسین کناره‌گیری کنید و به ما بپیوندید! حضرت عباس (ع) فرمود: لعنت خدا بر تو و بر امان تو باد! ما را امان می‌دهی، ولی فرزند رسول خدا (ص) در امان نیست؟ شمر از این پاسخ خشمگین شد و به لشکر گاه پیوست. فرمانده سپاه دشمن، عمر سعد با این جمله به سپاه خود دستور حمله داد: ای لشکر خدا، سوار شوید! بهشت بر شما بشارت باد! عصر روز عاشورا، لشکر کفر به طرف حرم حسینی هجوم بردند. چون به خیمه‌ها نزدیک شدند، حضرت زینب (س) نزد برادر دوید. امام مقابل خیمه نشسته بود و در حالی که به شمشیر تکیه داده بود، به خواب فرو رفته بود. زینب (س) برادر را بیدار کرد. امام (ع) فرمودند: من رسول خدا را در خواب دیدم که به من فرمودند: تو فردا نزد ما خواهی بود. زینب (س) به صورت خود سیلی زد و با صدای بلند گریست. امام فرمودند: خاموش باش؛ مبادا این مردم ما را سرزنش کنند! سپس به ابوالفضل (ع) فرمودند: ای عباس؛ جانم به قربان تو! سوار شو و آنان را ملاقات کن و بگو به چه منظوری می‌آیند. قمر بنی هاشم، ابوالفضل العباس (ع) پیام امام را به آنان رساند. آنان گفتند: امیر دستور داده است یا تسلیم شوید و یا با شما خواهیم جنگید. عباس (ع) فرمودند: صبر کنید تا پیام شما را به ابی عبدالله برسانم و برگشتند. امام حسین (ع) فرمودند: نزد آنها برگرد و از آنان بخواه امشب را به ما مهلت دهند تا نماز بگذاریم و استغفار کنیم. خدا می‌داند که من نماز و تلاوت قرآن و کثرت دعا و استغفار را بسیار دوست دارم! ابوالفضل العباس (ع) بازگشتند و یک شب مهلت خواستند و عمر سعد نیز پذیرفت. شب عاشورا -

شب فرا رسید. امام یاران خود را جمع کردند و پس از حمد و ثنای الهی چنین فرمودند: اما بعد؛ من هیچ اصحابی را صالحتر از شما و هیچ اهل بیته را نیکوکارتر و برتر از اهل بیت خود نیافتم. خداوند از جانب من به شما پاداش نیکو دهد! اکنون شب است که شما را فرا گرفته است. آن را مرکب خود قرار دهید! هر یک از شما دست یکی از اهل بیت مرا بگیرد و با خود ببرد. در تاریکی شب پراکنده شوید و مرا با این جمعیت تنها بگذارید؛ چرا که آنان با من کار دارند؛ نه با کسی دیگری! اهل بیت و یاران باوفای امام، هر یک با زبانی ابراز وفاداری نمودند. ابوالفضل العباس (ع) عرض کرد: برای چه تو را ترک کنیم؟ برای اینکه پس از تو زنده بمانیم؟ خدا آن روز را نیاورد که ما باشیم و تو نباشی! برادران او و سایر اهل بیت نیز همین سخن را گفتند. سپس امام رو به فرزندان عقیل کرده، فرمودند: شهادت مسلم (برادر شما) برای شما کافی است. به شما اجازه می‌دهم که برگردید! آنان عرض کردند: سبحان الله! آن وقت مردم چه خواهند گفت؟ می‌گویند سرور و عموزادگان خود را رها کردند و بدون کوچکترین نبردی به آنان پشت کردند. به خدا این کار را نمی‌کنیم. در عوض جان و مال و خانواده خود را فدای تو خواهیم کرد. همراه با تو می‌جنگیم تا مثل تو کشته شویم. زندگی پس از تو زشت باد! پس از آن، اصحاب امام وفاداری خود را اعلام کردند. جان سخن همه این بود که اگر بدانیم در راه تو کشته می‌شویم و دوباره زنده می‌شویم و پس از آن زنده زنده می‌سوزیم و اگر هفتاد بار چنین شود از تو دور نخواهیم شد! پس از آنکه همه اعلام وفاداری کردند، امام (ع) به آنان چنین مژده دادند: بدانید که فردا من و شما همگی کشته خواهیم شد و هیچ یک از ما زنده نخواهد ماند! - عموجان! آیا من نیز کشته خواهم شد؟ این صدا، صدای قاسم بن الحسن است؛ نوجوانی پدر از دست داده که به همراه عمو در کربلا حاضر است. در سیمای او عشق به شهادت موج می‌زند. - پسر جانم! مرگ نزد تو چگونه است؟ - از غسل شیرینتر! - آری، عمویت به قربان تو! به خدا قسم، تو نیز فردا با من کشته می‌شوی پس از آنکه به گرفتاری سختی مبتلا شوی! و قاسم، آسوده خاطر شد. امشب ۳۲ نفر از لشکر عمر سعد به امام ملحق شدند و در آخرین شب عمر خویش، بهشت را بر جهنم برگزیدند. امشب، شب زمزمه و مناجات است؛ در آن طرف جمعی در رکوع، عده‌ای در سجود و گروهی دیگر به عبادت ایستاده‌اند. امشب، شب به خون غلتیدن است. این، بریر بن خضیر است که از شادی در پوست نمی‌گنجد؛ می‌خندد و شوخی می‌کند! عبدالرحمن به او می‌گوید: ای بریر! الآن که وقت خنده و مزاح نیست! و بریر چنین پاسخ می‌دهد: طایفه من می‌دانند که من بیهوده گویی را نه در جوانی می‌پسندیدم و نه در پیری؛ ولی اکنون می‌بینم بین ما و حورالعین چیزی حائل نشده است جز اینکه دست به شمشیر بریم و با این جمعیت روبرو شویم و با آنان بجنگیم! امام حسین (ع) در دل شب به خیمه خود رفتند و آنجا در حالی که شمشیر خود را آماده می‌کردند، این اشعار را می‌خواندند: یا دهر أف لك من خلیل کم لك بالإشراق والأصیل. (الخ) از این اشعار بوی مرگ به مشام می‌رسید. زینب (س) که مقصود برادر را دریافت، توانست جلوی خودش را بگیرد، بی‌اختیار به طرف برادر دوید و ناله کنان عرض کرد: ای کاش پیش از این مرده بودم! امروز مادرم زهرا و پدرم علی و برادرم حسن از دنیا رفتند! ای جانشین گذشتگان و ای پناه بازماندگان! امام حسین (ع) زینب (س) را دلداری دادند و فرمودند: خواهرم! شیطان، حلمت را از تو نگیرد! اگر این مردم مرا رها می‌کردند، به حال خود بودم! زینب (س) عرض کرد: ای وای! برادر؛ آیا خودت را گرفتار و مقهور یافته‌ای و از زندگی مأیوس شده‌ای؟ این حرف بیشتر دل مرا می‌سوزاند و تحملش بر من بسیار سخت است! سپس چنان بی‌تاب شد که از حال رفت و بر زمین افتاد. امام (ع) خواهر را به هوش آورد و او را دلداری داد تا آرام گیرد و سفارش فرمود تا در مصیبت شهادت برادرش صبر کند و گریبان ندرد و چهره نخرشد. امشب حضرت علی اکبر (ع) با سی سواره به طرف شریعه فرات رهسپار شدند و با مشکلات بسیار چند مشک آب تهیه کردند. امام به اهل بیت و اصحاب خود فرمودند: از این آب بیاشامید که آخرین توشه شما است! وضو بگیرید و غسل کنید و جامه خود را بشویید که این جامه‌ها، کفنه‌ای شما خواهد بود! شب، بسرعت می‌گذرد و روزی پر حماسه در پیش است. روز عاشورا بامداد روز دهم محرم، امام (ع) نماز را با اصحاب خود اقامه فرمود. آنگاه پس از حمد و ثنای الهی آنان را با این سخنان مخاطب قرار داد: امروز خداوند می‌خواهد که من و شما کشته شویم. پس باید شکبیا باشید!

سپس همگی، ۳۲ نفر سواره، ۴۰ نفر پیاده و پرچمدار سپاه، ابوالفضل العباس (ع). به دستور امام، هیزمهایی را که در خندقهای اطراف خیمه‌ها (که از پیش حفر شده بود و با هیزم پر شده بود)، آتش زدند تا دشمن مجبور شود از مقابل حمله کند و به خیمه‌ها دست نیابد. پیش از آغاز نبرد، بریر بن خضیر به فرمان مولایش با سخنانی سپاه دشمن را موعظه کرد و آنان را از آغاز جنگ برحذر داشت؛ ولی آنان به سخنان وی توجهی نکردند. پس از آن خود امام (ع) مقابل سپاه قرار گرفتند و لشکر عمر سعد را به سکوت فرا خواندند؛ آنگاه حمد و ثنای الهی را به جای آورده، پس از صلوات بر رسول خدا (ص) و فرشتگان و انبیاء (ع) فرمودند: مرگ و نیستی بر شما باد که در حال سرگردانی از ما کمک خواستید و ما با شتاب به کمک شما آمدیم؛ ولی شما با شمشیری که سوگند خورده بودید در یاری ما بکار برید، به جنگ ما آمدید و آتشی را که می‌خواستیم با آن دشمن خود و دشمن شما را بسوزانیم، برای سوزاندن ما روشن کردید! شما با دشمنان خود همدست شدید تا دوستانتان را از پای در آورید با اینکه آنها عدل و داد را بین شما رواج ندادند و در یاری آنان نیز امید خیری نیست. وای بر شما! چرا در حالی که شمشیرها در غلاف بود و دلها مطمئن و رأیها محکم شده بود، دست از یاری ما کشیدید؟ شما در افروختن آتش فتنه مانند ملخها شتاب کردید و دیوانه‌وار خود را مانند پروانه به آتش افکندید. ای مخالفین حق و ای نامسلمانان، ای ترک کنندگان قرآن و تحریف کنندگان کلمات، ای جمعیت گناهکار و پیروان وساوس شیطان و ای خاموش کنندگان شریعت و سنت پیغمبر! رحمت خداوند از شما دور باد! آیا این ناپاکان را یاری می‌کنید و از یاری ما دست بر می‌دارید؟ به خدا قسم، مکر و حيله از زمان قدیم در میان شما وجود داشته و اصل و فرع شما با آب تزویر و فریب به هم آمیخته و فکر شما با آن تقویت شده است! شما پلیدترین میوه این درخت هستید که در گلوی هر که ناظر آن است مانده‌اید و آزارش می‌دهید و در کام غاصبان، لقمه گوارایی هستید! آگاه باشید که این مرد زنا زاده فرزند زنا زاده (عبیدالله بن زیاد) مرا بین دو چیز مخیر کرده است: یا شمشیر و شهادت و یا تن به ذلت دادن ولی بدانید که ذلت از ما بدور است! خداوند و رسولش و مؤمنان و دامنه‌های پاکی که ما را پرورده اند و سرهای پر حیمت و جانمایی که هیچ گاه زیر بار ظلم و تعدی نمی‌روند، هرگز بر ما نمی‌پسندند که تسلیم شویم و ذلت را بر شهادت ترجیح دهیم! به خدا قسم، شما پس از کشتن من مدت زیادی زندگی نخواهید کرد! زندگی شما بیش از مدت سوار شدن شخص پیاده بر مرکبش نخواهد بود. روزگار، همچون سنگ آسیا که بر محور خود بسرعت می‌گردد، شما را به اضطراب و تشویش خواهد افکند. این خبر را پدرم علی (ع) از جدم به من رسانده است؛ حال، خود و همدستانان با هم بنشینید و فکر کنید تا امر بر شما پوشیده نمانده باشد و دچار حسرت نشوید؛ آنگاه بدون شتابزدگی و با تأمل حمله کنید و مهلتم ندهید. من بر خداوند توکل نموده‌ام که او پروردگار من و شماس است. هیچ جنبنده‌ای در روی زمین نمی‌جنبد مگر آنکه مقدرات او به دست خداوند است و او در راه راست و صواب است. خداوند! باران رحمت را از ایشان قطع کن و سالهای قحطی زمان یوسف را برای آنان مقدر فرما و جوان ثقفی را بر آنان مسلط کن که جام تلخ مرگ را به آنان بنوشاند؛ زیرا آنان ما را تکذیب کردند و فریب دادند. تو پروردگار ما هستی و بر تو توکل می‌کنیم و به سوی توانابه می‌نماییم! (منظور از جوان ثقفی ممکن است حجاج بن یوسف ثقفی باشد که از خونریزترین دست‌نشانندگان خلفای بنی امیه بود و ممکن است مراد امام مختار بن ابی عبیده ثقفی باشد که به خونخواهی شهادت امام حسین (ع) قیام کرد و تمامی کسانی را که در حادثه کربلا نقش داشتند، کشت.) (خطبه دیگری نیز از آن حضرت نقل شده است که ظاهراً در همین لحظات ایراد شده است. صبحگاهان پس از آنکه سپاه کفر، هجوم خود را آغاز کرد، فرزند پیامبر خدا (ص) به درگاه الهی دعا کردند و به او شکایت بردند، آنگاه خطاب به جمعیت چنین فرمودند: ای مردم، سختم را بشنوید و در کشتنم عجله نکنید تا شما را با آنچه که سزاوار است موعظه کنم و عذر خود را بیان نمایم! پس اگر با من منصفانه رفتار کردید، سعادت‌مند خواهید شد و اگر عذر مرا کافی ندانستید و از در انصاف برنیامدید، آن وقت افکار خود را روی هم بریزید و با هم تفکر کنید تا امر بر شما مشتبه نماند، سپس بدون هیچ تأخیری کار خود را یکسره کنید. بدانید که صاحب اختیار و ولی من خداوند است که قرآن را فرستاده است و او سرپرست صالحان است.

آنگاه حمد و ثنای الهی را به جای آوردند و بر رسول خدا (ص) درود فرستادند و فرمودند: ابتدا نسب مرا در نظر بگیرد و ببیند من کیستم و سپس به افکار خود مراجعه کنید و آن را مورد سؤال و بازخواست قرار دهید، ببینید آیا سزاوار است مرا بکشید؟ آیا هتک حرمت من بر شما جایز است؟ مگر من پسر دختر پیامبر شما نیستم؟ مگر من پسر وصی پیامبر و پسر عموی او که اولین مؤمن و تصدیق کننده رسول خدا و اولین تأیید کننده آنچه به او نازل شده است نیستم؟ مگر حمزه سیدالشهدا، عموی پدر من نیست؟ مگر جعفر طیار عموی من نیست؟ مگر سخن رسول خدا (ص) را درباره من و برادرم نشنیده‌اید که می‌فرماید: هذان سیدان شباب أهل الجنة: حسن و حسین دو سرور و آقای جوانان بهشت هستند؟ اگر مرا تأیید می‌کنید و می‌دانید که راست می‌گویم، پس از کشتن من صرف نظر کنید! سوگند به خدا، از وقتی که دانسته‌ام خداوند دروغگو را دشمن خود قرار داده است، سخن دروغی بر زبان نیاورده‌ام! و اگر گفتار مرا باور ندارید و تکذیب می‌کنید، در میان شما کسی هست که خبر دهد و صدق سخنان مرا تأیید کند. بروید از جابر بن عبدالله انصاری و ابو سعید خدری و سهل بن سعد ساعدی و زید بن ارقم و انس بن مالک سؤال کنید. آنان به شما خبر خواهند داد که رسول خدا (ص) درباره من و برادرم چنین سخنی را فرموده است. آیا این برای جلوگیری شما از ریختن خونم کافی نیست؟ در اینجا شمر بن ذی الجوشن گفت: من خدا را زبانی می‌پرستم و نمی‌دانم تو چه می‌گویی! حبیب بن مظاهر در پاسخ گفت: تو خدا را به هفتاد زبان می‌پرستی و من گواهی می‌دهم که راست می‌گویی و نمی‌دانی که حسین چه می‌گوید. خداوند دلت را سیاه کرده است! امام فرمودند: اگر در این امر شک دارید، آیا در این نیز که من پسر دختر پیغمبر شما هستم شک دارید؟ سوگند به خدا در میان مشرق و مغرب عالم، پسر دختر پیامبری غیر از من، نه در میان شما و نه در میان کس دیگری نیست! وای بر شما! آیا من کسی از شما را کشته‌ام که به طلب قصاص آمده‌اید؟ آیا مالی را از شما تصاحب کرده‌ام و آیا زخمی بر شما وارد کرده‌ام که می‌خواهید تلافی کنید؟ هیچ یک از آنان پاسخی نداد. مجدداً امام فرمودند: ای. شبت بن ربیع، ای حجار بن ابجر، ای قیس بن اشعث و ای یزید بن حارث! مگر شما نبودید که در نامه نوشتید: میوه‌های درختان رسیده است و زمین سرسبز شده، اگر به سوی ما بیایی، به سوی لشکری آمده‌ای که آماده کمک به تو و تحت فرمان تو است؟ قیس بن اشعث گفت: ما نمی‌دانیم تو چه می‌گویی. باید تسلیم حکم پسر عمویت (یزید) شوی تا او هر طور خواست با تو رفتار کند و آنان برای تو چیزی نمی‌خواهند مگر آنچه را که تو پسندی! امام (ع) در مقابل این سخن فرمودند: نه، به خدا سوگند، مانند ذلیلان دست بیعت به شما نخواهم داد و همچون بردگان در مقابل شما آرام نخواهم نشست و تمکین نخواهم کرد! ای بندگان خدا! من به پروردگار خودم و پروردگارتان، از هر متکبری که به روز حساب ایمان نمی‌آورد پناه می‌برم! آغاز نبرد و توبه حر بن یزید ریاحی عمر سعد (فرمانده سپاه کوفه) تیری در کمان گذاشت و گفت: گواه باشید که من اولین تیر را زدم! و تیر را پرتاب کرد. جنگ رسماً آغاز شد. حر بن یزید ریاحی، همان کسی که برای نخستین بار راه را بر امام بست و از رسیدن آب به آن حضرت جلوگیری نمود، به عمر سعد گفت: آیا واقعا با حسین خواهی جنگیدی؟! عمر سعد پاسخ داد: آری؛ به خدا قسم، با او چنان می‌جنگم که آسانترین صحنه‌اش این باشد که سرها از بدن‌ها جدا شود و دستها از پیکرها قطع گردد! حر از او جدا شد و به گوشه‌ای رفت. بدنش بشدت می‌لرزید؛ اضطراب عجیبی سراسر وجود او را فرا گرفته بود. مهاجر بن اوس، از سربازان لشکر کوفه، به او گفت: ای حر! من از حالت تو تعجب می‌کنم! اگر از من بپرسند که شجاعترین مرد کوفه کیست، حتماً تو را نام می‌برم، ولی الآن می‌بینم که می‌لرزی! حر گفت: به خدا قسم، خود را میان بهشت و دوزخ معیر می‌بینم! ولی به خدا سوگند، چیزی را بر بهشت ترجیح نخواهم داد، اگرچه بدنم پاره پاره شود و مرا بسوزانند! حر راه خود را به طرف خیمه‌های حرم حسینی کج کرد؛ دستها را بر سر گذاشت و می‌گفت: خداوند! به سوی تو انابه می‌کنم؛ توبه‌ام را بپذیر! زیرا من دوستان تو و فرزندان دختر پیامبرت را ترساندم! و خود را به امام حسین (ع) رساند و آنگاه عرض کرد: جانم فدای تو باد! من همان کسی هستم که بر تو سخت گرفت و نگذاشت به مدینه بازگردی؛ فکر نمی‌کردم کار به اینجا بکشد. الآن توبه کرده‌ام؛ آیا توبه من پذیرفته است؟ امام - آن مظهر لطف و رحمت الهی - فرمود: آری؛ خداوند توبه تو را

قبول خواهد کرد. اکنون پیاده شو! حر عرض کرد: سواره در راه تو بجنم بهتر است؛ زیرا بالأخره از اسب سرنگون خواهم شد! آنگاه روبروی سپاه کفر ایستاد و آنان را موعظه کرد؛ ولی دشمن او را هدف تیرهای خود قرار داد. حر بازگشت و مقابل امام ایستاد. مجدداً به میدان رفت و پس از نبردی شجاعانه به شهادت رسید. بدن مطهر او را نزد امام بردند. حضرت در حالی که خاک از چهره او می‌زدود، فرمود: تو در دنیا و آخرت آزاده‌ای، همان گونه که مادرت تو را حر نامید! اصحاب وفادار امام (ع)، خود را سپر بلای آن حضرت ساخته بودند و یکی یکی جان خود را فدای اهل بیت می‌کردند و حاضر نبودند تا زنده هستند کسی از خاندان پیامبر به میدان بیاید. در میان این مردان، کسانی بودند که با خانواده خود در خدمت امام حسین (ع) حاضر بودند و اگر یکی از آنان به شهادت می‌رسید، فرزند او به جای پدر به میدان می‌شتافت. همچون عمرو بن جناده که پس از شهادت پدرش، جناده بن کعب، به دستور مادرش به میدان رفت و به شهادت رسید. پیش از آنکه ظهر شود، عده زیادی از سپاه امام حسین (ع) به درجه رفیع شهادت نائل آمدند؛ مردانی همچون بریر بن خضیر (که مردی عابد و زاهد و از قراء قرآن بود)، مسلم بن عوسجه و نافع بن هلال.

نماز ظهر روز عاشورا

نماز ظهر روز عاشورا یکی از یاران امام حسین (ع) به نام عمرو بن عبدالله که کنیه اش ابو ثمامه بود خدمت امام (ع) شرفیاب شد و عرض کرد: یا ابا عبدالله! جانم فدای تو باد! می‌بینم که نزدیک است این لشکر به جنگ تو بیایند؛ ولی به خدا قسم که پیش از آنکه تو کشته شوی، من در رکابت کشته خواهم شد و در خون خود خواهم غلتید؛ ولی دوست دارم این نماز ظهر را با تو بخوانم، سپس خدای خود را ملاقات کنم! ابا عبدالله الحسین (ع) فرمودند: یاد کردی نماز را؛ خداوند تو را از نماز گزاران و ذاکران قرار دهد! بلی؛ اکنون اول وقت نماز است. نیمی از باقیمانده اصحاب، در مقابل سرورشان حسین (ع) صف کشیدند و بدنهای خود را سپر امام قرار دادند و فرزند پیامبر (ص) با بقیه اصحاب، نماز خوف خواندند. تیرها بر بدن یاران امام می‌نشست؛ ولی آنان تا انتهای نماز پابرجا بودند و پس از آن، عده‌ای جان به جان آفرین تسلیم نمودند. پس از اقامه نماز، باقیمانده اصحاب به میدان رفتند؛ بزرگانی همچون زهیر بن قین، جون - آزاد شده ابوذر غفاری - و حیب بن مظاهر. با شهادت آنان نوبت به اهل بیت می‌رسد.

شهادت علی اکبر

شهادت علی اکبر از خاندان امام حسین (ع) نخستین کسی که خدمت حضرت آمده، اجازه به میدان رفتن گرفت، فرزندش علی اکبر (ع) بود. پدر، بی‌درنگ به او اذن جهاد داد و چون علی اکبر به سوی میدان روانه شد، سرور شهیدان نگاه مأیوسانه‌ای به قامت فرزند کرد و بی‌اختیار قطرات اشک بر چهره مبارکش روان شد و به درگاه الهی عرض کرد: اللهم اشهد! فقد برز الیهم غلام أشبه الناس خلقاً و خلقاً و منطقاً برسولک و کنا إذا اشتقنا إلی نبیک نظراً إلیه: پروردگارا! گواه باش که جوانی به سوی این جمعیت می‌رود که از جهت خلقت و اخلاق و گفتار، شبیه ترین مردم به رسول تو است و هرگاه ما مشتاق دیدار پیامبرت می‌شدیم، به او می‌نگریستیم! سپس فریاد زدند: ای پسر سعد! خداوند نسلت را منقطع کند همان طور که فرزندم را از من گرفتی! علی اکبر (ع) به میدان شتافت و در نبردی شجاعانه عده‌ای را به خاک افکند. پس از جنگی طولانی، خسته و تشنه نزد پدر بازگشت و عرض کرد: پدر جان! تشنگی مرا از پای درآورده و سنگینی زره، مرا به سختی افکنده است؛ آیا ممکن است جرعه‌ای آب بنوشم؟ امام (ع) گریست و فرمود: فرزند عزیزم! برگرد و اندکی جنگ کن؛ زیرا وقت آن نزدیک شده است که جدت محمد (ص) را ملاقات کنی و از دست او جام سرشاری بنوشی و پس از آن هرگز تشنه نخواهی شد! علی اکبر به عزم شهادت پا به میدان نهاد و نبرد را مجدداً آغاز کرد. پس از مدتی کوتاه، مردی به نام منقذ بن مره عبسی - لعنة الله علیه - فرزند امام را هدف تیر قرار داد. علی اکبر (ع) بر

زمین افتاد. در آخرین لحظات حیات، پدر را صدا زد و عرض کرد: پدر جان! سلام من بر تو باد! این، جدم رسول خدا است که به تو سلام می‌رساند و به تو می‌گوید: زود نزد ما بیا! امام حسین (ع) خود را به بالین فرزند رساند، صورت خود را بر صورتش نهاد و فرمود: خدا بکشد مردمی را که تو را کشتند! چقدر بر خدا گستاخی نمودند و حرمت رسول خدا را هتک کردند! و در حالی که سیل اشک بر گونه‌های مبارکش روان بود، فرمود: علی الدنيا بعدک العفا: علی جان! پس از تو خاک بر این دنیا باد! زینب (س) که صدای گریه برادر را شنید، خود را به او رساند؛ ولی با پیکر پاره پاره علی اکبر روبرو شد. خود را بر روی بدن افکند و شروع به ناله و زاری کرد. امام حسین (ع) خواهر را به خیمه زنان بازگرداند و به جوانان اهل بیت دستور داد پیکر علی اکبر را به خیمه شهدا منتقل کنند. پس از شهادت علی اکبر (ع)، جوانان اهل بیت یکی یکی به میدان می‌آمدند و جان خود را فدای مولایشان می‌کردند. سیدالشهدا (ع) اهل بیت خود را مخاطب قرار دادند و فرمودند: ای پسر عموها و ای اهل بیت من! شکبیا باشید! به خدا قسم، پس از امروز هرگز روی خواری و ذلت را نخواهید دید!

شهادت حضرت قاسم بن الحسن

شهادت حضرت قاسم بن الحسن فرزند امام مجتبی (ع)، قاسم بن الحسن، که شب پیش مرده شهادت خویش را از عموی عزیزش دریافت کرده بود، نزد عمو آمد و اجازه میدان خواست. امام بشدت گریستند و از اینکه یادگار برادر را به کام مرگ بفرستند، ابا می‌نمودند؛ ولی این نوگل عاشق شهادت، به دست و پای عمو افتاد و آن قدر او را بوسید و گریست که اذن میدان گرفت و در حالی که اشک بر صورتش جاری بود، به میدان آمد: إن تنکرونی فأنا ابن الحسن سبط النبی المصطفی المؤمن هذا حسین کالأسیر المرتهن بین أناس لا سقوا صوب المزن یعنی اگر مرا نمی‌شناسید، بدانید که من، فرزند حسن مجتبی، نواده رسول خدا هستم. این حسین است که به دست شما مردم اسیر شده است. امیدوارم خداوند باران رحمتش را از شما دریغ نکند! با این رجز، قاسم بن الحسن خود را معرفی نمود. او در حالی به میدان آمده بود که پیراهن بلندی بر تن و کفشی بر پا داشت. او هنوز بند کفش پای چپ خود را نبسته بود که پا به میدان نهاد. قاسم به دشمن یورش برد و ۳۵ نفر از آنان را به هلاکت رساند. ابن فضیل ازدی - لعنة الله علیه - فرزند امام حسن مجتبی (ع) را هدف ضربه شمشیر قرار داد و سر مبارکش را شکافت. قاسم فریاد زد: یا عماء: عمو جان به فریادم برس! بی‌درنگ امام حسین (ع) به طرف قاسم آمد تا او را برهاند و شمشیر خود را بر ابن فضیل فرود آورد. او دست خود را سپر قرار داد و دستش قطع شد و فریادی کشید و از لشکر کمک طلبید. یاران ابن فضیل حمله کردند تا او را نجات دهند؛ ولی او زیر دست و پای اسبها افتاد و به هلاکت رسید. گرد و غبار زیادی فضای میدان را پر کرده بود و چیزی دیده نمی‌شد. پس از مدتی مشاهده کردند که امام حسین (ع) بالای سر نوجوان دلاور ایستاده است. قاسم در حال جان دادن است و پاهای خود را به زمین می‌ساید. امام فرمودند: خداوند قاتلان تو را از رحمتش دور کند! روز قیامت کسی که با آنان به مخاصمه خواهد پرداخت، جدت رسول خدا و پدرت حسن مجتبی است. به خدا قسم، بر عمویت بسیار گران است ببیند تو او را صدا می‌زنی و او نمی‌تواند پاسخت را بدهد و یا اینکه پاسخ می‌دهد؛ ولی برای تو سودی ندارد! به خدا قسم، امروز روزی است که دشمنان عمویت زیاد و یارانش اندکند! و قاسم را به سینه چسبانید و در میان کشتگان اهل بیت نهاد. شهادت حضرت ابوالفضل العباس (ع) - ابوالفضل العباس (ع) که شاهد کشته شدن بسیاری از اهل بیت است، به برادران خود، عبدالله و جعفر و عثمان فرمود: برادران! خود را پیشمرگ آقایتان کنید و قبل از آنکه آسیبی به او برسد، جان خود را فدایش کنید! آنان همگی به میدان رفتند و به شهادت رسیدند. آنگاه عباس بن علی (ع) که خون پدر در رگهایش جاری بود، از برادر اجازه خواست تا به میدان رود. امام بسختی گریست و فرمود: برادر! تو صاحب لوای من هستی، اگر تو نمایی، کسی با من نخواهد ماند! ابوالفضل العباس (ع) عرض کرد: سینه‌ام تنگ شده و از زندگی دنیا سیر شده‌ام و می‌خواهم از این منافقین خونخواهی کنم! امام حسین (ع) فرمود: اکنون که عازم سفر آخرت شده‌ای، برای این

کودکان کمی آب بیاور! قمر بنی هاشم، نیزه و مشکی برداشته، به طرف شریعه فرات رهسپار شد. صف محافظان فرات را شکافت و خود را به آب رسانید. آنگاه کفی از آب بر گرفت و تا نزدیک دهان آورد، گویا می‌خواهد بنوشد، اما نه! آب را بر روی آب ریخت و حاضر نشد خود را سیراب و برادر و اهل بیتش را تشنه ببیند. مشک را پر از آب کرد و روانه خیمه شد: این مشک آب باید هر چه زودتر به کودکان تشنه برسد! سپاه عمر سعد، راه را بر او بستند و در حقیقت راه را بر آب بستند، چرا که حتی یک قطره آب نیز نمی‌بایستی به اهل بیت می‌رسید. نبردی سخت در گرفت و ابوالفضل العباس (ع) بر آن جمعیت حمله می‌برد و بسختی از مشک آب دفاع می‌کرد. مردی به نام نوفل که در پشت درختی کمین کرده بود، ناگهان هجوم آورد و ضربه‌ای به دست راست قمر بنی هاشم وارد آورد؛ اما پیش از آنکه مشک بیفتد، سقای دشت کربلا- آن را به دست چپ گرفت: والله ان قطعتموا یمینی انی احامی أبدا عن دینی و عن امام صادق الیقین نجل النبی الطاهر الامین به خدا قسم اگر چه دست راستم را قطع کرده‌اید، ولی من تا ابد از دینم و از پیشوای خود، نواده پیامبر پاک امین دفاع خواهم کرد! ضربتی دیگر دست چپ ابوالفضل (ع) را نشانه گرفت. بی‌درنگ مشک را به دندان گرفت، بدان امید که هر چه زودتر آب را به خیمه برساند. دشمن، عباس را تیرباران کرد. تیری به مشک خورد و آن را سوراخ کرد. گویی این جان عباس است که از کالبد مشک بیرون می‌ریزد! و تیری دیگر سینه این سردار رشید را هدف قرار داد. عباس (ع) از اسب سرنگون شد و فریاد زد: برادر! مرا دریاب! حسین خود را به برادر رسانید، ولی آخرین امیدش را از دست رفته می‌دید! فداکاری و ایثار ابوالفضل العباس (ع) آنچنان تحسین برانگیز و غیر قابل وصف است که همواره مورد احترام و تکریم ائمه (علیهم السلام) قرار می‌گرفته است. شیخ صدوق (ره) از امام سجاد (ع) روایت کرده است: خداوند عباس را رحمت کند! او خوب جانبازی کرد و نیکو امتحان داد و جان خود را فدای برادرش کرد تا هر دو دستش جدا شد. خدای عز و جل به جای دو دست، دو بال به او عطا فرمود تا در بهشت با فرشتگان پرواز کند، همان طور که به جعفر بن ابی‌طالب دو بال عطا کرد. عباس نزد خداوند مقامی دارد که روز قیامت تمامی شهدا به او رشک می‌برند! شهادت حضرت علی اصغر (ع) پس از شهادت آخرین افسر سپاه حسینی - ابوالفضل العباس (ع) - امام حسین (ع) خود را آماده رفتن به میدان کرد؛ ولی پیش از آنکه قدم به میدان بگذارد، به خیمه آمد و به زینب (س) فرمود: فرزند خردسالم را بده تا با او وداع کنم! علی اصغر (ع) را در آغوش پدر نهادند. پدر طفل را به دست گرفت تا ببوسد؛ ولی تیری حلقوم کودک را پاره کرد و خون از رگهای بریده جاری شد. پدر داغدار و مصیبت‌زده، تا دست خود را زیر گلوی بریده طفل گرفت پر از خون شد، آنگاه خونها را به سمت آسمان پاشید و فرمود: این مصیبتها بر من سهل است؛ زیرا در راه خداست و خداوند ناظر بر این مصائب است!

نبرد سرور شهیدان، حسین بن علی و کیفیت شهادت آن حضرت

نبرد سرور شهیدان، حسین بن علی و کیفیت شهادت آن حضرت حسین (ع)، دست از جان شسته با اهل بیت وداع کرد و به میدان نبرد تاخت. هر کس در برابر زاده علی (ع) می‌آمد، کشته می‌شد و در این لحظات، سخن امام این بود: الموت أولى من رکوب العار والعار أولى من دخول النار أنا الحسین بن علی آلیت أن لا أثنی أحمی عیالات أبی أمضی علی دین النبی مرگ بهتر از زیر بار ننگ رفتن است و ننگ از دخول در آتش جهنم بهتر است! من، حسین بن علی هستم؛ سوگند یاد کرده‌ام که هرگز به دشمن پشت نکنم؛ از خانواده پدرم دفاع می‌کنم و بر دین پیامبر استوار هستم. یکی از راویان نبرد کربلا، وضعیت سرور شهیدان را چنین توصیف کرده است: به خدا قسم، ندیده بودم کسی را که سپاه دشمن، او را احاطه کرده باشد و فرزندان اهل بیت و یارانش کشته شده باشند و با این حال، از حسین قوی دل تر باشد! همین که آن لشکر به او حمله می‌کردند، شمشیر می‌کشید و به آنها حمله می‌کرد و آنان مانند گله گرگ‌زده پراکنده می‌شدند! حضرت بر آن جماعت که شماره آنان به سی هزار نفر می‌رسید هجوم می‌برد و آنان همچون ملخهایی که از دیدن اشخاص فرار می‌کنند، از مقابل او می‌گریختند و او به مرکز خود باز می‌گشت و می‌فرمود: لا حول ولا قوة إلا

بالله! عده بیشماری از دشمن به دست امام (ع) کشته شدند، تا آنکه عمر سعد فریاد زد: وای بر شما! آیا می‌دانید با چه کسی می‌جنگید؟ این، فرزند علی، کشنده عرب است! از هر طرف به او حمله کنید! تیراندازان اطراف امام را گرفتند و ارتباط آن حضرت را با خیمه‌ها قطع کردند؛ سپس به طرف خیمه‌ها هجوم آوردند. سیدالشهدا فریاد زد: وای بر شما ای پیروان آل ابی سفیان! اگر دین ندارید و از جهان آخرت نمی‌ترسید، لااقل در دنیای خود آزادمرد باشید و به اصل و حسب خود رجوع کنید - اگر عرب هستید - چنانچه عقیده شما این است! شمر گفت: ای پسر فاطمه چه می‌گویی؟ فرمود: من با شما جنگ دارم و شما با من؛ زنها که گناهی ندارند! پس تا من زنده هستم، به حریم من تجاوز نکنید! و شمر پاسخ داد: این حرف را قبول داریم! سپس دستور داد تا امام زنده هستند، کسی معترض خیمه‌ها نشود. امام حسین (ع) بار دیگر به خیمه‌ها باز می‌گردند و دوباره با اهل بیت وداع می‌کنند و می‌فرمایند: روپوشها را بر تن کنید و آماده بلا باشید و بدانید که خداوند نگهدار و حامی شماست و شما را از شر دشمنان نجات خواهد داد، عاقبت شما را به خیر می‌کند و دشمنان شما را به انواع عذابها مبتلا می‌سازد و در برابر این مصیبتها، نعمت و کرامت فراوان به شما عطا خواهد فرمود. شکایت نکنید! مبادا سخنی بر زبان بیاورید که از قدر و منزلت شما بکاهد! و بار دیگر به میدان شتافت. پس از مدتی نبرد، امام در حالی که ایستاده بود، لحظاتی را به استراحت گذراند؛ ولی در همان حال سنگی به پیشانی مقدسش اصابت کرد و خون جاری شد. فرزند پیامبر خواست با لباس خود خون را از صورت پاک کند که مرد دیگری با تیری سه شعبه، حضرت را هدف قرار داد. سیدالشهدا به درگاه الهی عرض کرد: بسم الله و بالله و علی مله رسول الله؛ معبود من! تو می‌دانی که این جمعیت، مردی را می‌کشند که روی زمین هیچ پسر پیامبری جز او نیست! سپس با دست، تیر را از پشت خود خارج کردند؛ ناگهان خون بشدت فوران زد. دستهای امام پر از خون شد. خونها را بر چهره و محاسن خود کشید و فرمود: به همین حال باقی خواهم بود تا خدا و جدم رسول خدا (ص) را ملاقات کنم! قدرت نبرد بکلی از زاده زهرا (س) سلب شده بود. هر کس به او نزدیک می‌شد، عقب می‌رفت؛ مبادا خونش را به گردن گیرد. شخصی به نام مالک بن یسر نزد امام آمد و زبان به دشنام گشود و با شمشیر به سر حضرت ضربه‌ای زد. عمامه امام شکافت و پر از خون شد. حسین (ع) عمامه پر خون را برداشته، با دستمالی سر خود را بستند. سپاه ابن زیاد پس از درنگی کوتاه برگشته، اطراف امام را گرفتند. کودکی نابالغ از اهل بیت امام حسین (ع) به نام عبدالله - فرزند امام حسن مجتبی (ع) - از خیمه بیرون آمد. زینب (س) خواست او را نگه دارد، ولی عبدالله امتناع کرد و گفت: به خدا قسم، از عمویم دور نمی‌شوم! در این هنگام ابهر بن کعب و به قولی حرملة بن کاهل خواست با شمشیر ضربتی بر امام وارد کند؛ عبدالله بن حسن دست خود را جلو آورد تا جلو شمشیر را بگیرد؛ ولی ضربه شمشیر به دست او وارد شد و دستش را قطع کرد. فریاد کودک بلند شد و مادر را به کمک طلبید. امام حسین (ع) او را در آغوش کشید، به سینه خود چسباند و فرمود: برادرزاده! بر این بلا صبر کن و از خداوند طلب خیر نما؛ زیرا خداوند تو را به پدران نیکو کارت ملحق خواهد کرد! سپس حرملة بن کاهل اسدی او را با تیری هدف قرار داد و کودک در آغوش عمو جان داد. بار دیگر شمر بن ذی الجوشن به خیمه حمله برد و گفت: آتش بیاورید تا خیمه‌ها را با هر که در آن است بسوزانم! امام (ع) فرمود: ای پسر ذی الجوشن! تو آتش می‌طلبی که اهل بیت مرا بسوزانی! خدا تو را به آتش جهنم بسوزاند! شبث بن ربعی شمر را سرزنش کرد و او را از این عمل بازداشت؛ او نیز از این کار منصرف شد. امام حسین (ع) جامه‌ای کهنه و بی‌ارزش طلبیدند تا پس از شهادت، کسی به آن رغبت نکند و بدن آن حضرت را برهنه نسازد. لباس کهنه‌ای آوردند، حضرت آن را پوشیدند و روی آن لباس نیز لباس دیگری از برد یمانی به تن کردند که آنرا عمدا پاره کرده بودند تا آن نیز بی‌ارزش جلوه کند. در حالی که امام (ع) مجروح و زخمی، سوار اسب بودند و قادر به ادامه نبرد نبودند، هجوم نهایی دشمن برای کشتن فرزند پیامبر (ص) آغاز شد. صالح بن وهب مزنی پهلوی امام را با نیزه هدف قرار داد و حضرت را از اسب سرنگون کرد. امام از سمت راست بدن بر زمین افتاد و در حالی که صورت مقدسش روی خاک بود، فرمود: بسم الله و بالله و علی مله رسول الله و مجددا خود را از زمین بلند کرده، ایستادند. شمر فریاد برآورد: در انتظار چه هستید؟ چرا کار

حسین را تمام نمی‌کنید؟ هجوم افراد شدت یافت. شخصی با شمشیر، شانه حضرت را شکافت؛ امام باز به زمین افتادند. گاهی می‌ایستادند؛ ولی باز به زمین می‌افتادند. سنان بن انس نخعی با نیزه‌ای گلوی مقدس فرزند زهرا (س) را هدف قرار داد و آن را سوراخ کرد؛ سپس نیزه را بیرون کشید و در استخوانهای سینه‌اش فرو برد. سپس با تیری گلوی امام را نشانه گرفت. سید الشهدا (ع) تیر را از گلو خارج ساخت و دستهای خود را به خون آلوده کرد و به محاسن خویش مالید. عمر سعد - لعنة الله علیه - به مردی که در طرف راستش بود گفت: وای بر تو! پیاده شو و حسین را راحت کن! خولی بن یزید اصبحی پیش دستی کرد که سر امام را از بدن جدا کند؛ ولی لرزه بر اندامش افتاد و عقب نشست. سنان بن انس نخعی شمشیری به گلوی امام زد و گفت: به خدا قسم، سر تو را از بدن جدا می‌کنم. می‌دانم تو پسر پیغمبری و از جهت مادر و پدر، بهترین مردم هستی! در آن لحظات آخر حیات، سخن حسین بن علی (ع) به درگاه الهی این بود: صبرا علی قضائک یارب؛ لا إله سواک یا غیاث المستغیثین: در برابر حکم تو - ای پروردگار - صبر می‌کنم؛ معبودی غیر از تو نیست ای فریادرس پناه جوینان! سپس سنان بن انس نخعی و به روایت دیگری شمر بن ذی الجوشن سر مقدس نواده رسول خدا، فرزند علی مرتضی و فاطمه زهرا و سرور جوانان بهشت را از تن جدا کرد. هلال بن نافع آخرین دقایق حیات آن مظلوم را چنین توصیف می‌کند: من با سپاه عمر سعد ایستاده بودم و حسین جان می‌داد. سوگند به خدا، که من در تمام عمرم هیچ کشته‌ای را ندیدم که تمام پیکرش به خون آلوده باشد و چون حسین صورتش نیکو و چهره‌اش نورانی باشد! به خدا قسم، درخشش نور چهره‌اش مرا از تفکر در کشته شدنش باز می‌داشت! همچنین آخرین لحظه شهادت سیدالشهدا را بدین گونه آورده‌اند: چون امام (ع) از اسب بر زمین افتاد، اسب آن حضرت با پیشانی خونین، خود را به خیمه‌ها رسانید و شیهه می‌کشید. اهل بیت که اسب خونین بی‌سوار را دیدند، دانستند که چه حادثه عظیمی رخ داده است. زینب (س) فریاد زد: وا اخواه! وا سیداه! وا اهل بیتاه! ای کاش آسمان بر زمین فرو می‌افتاد و کوهها از هم می‌پاشید و بر زمین می‌ریخت! و نزد امام آمد و دید که برادر در حال جان دادن است و عمر سعد با عده‌ای ایشان را احاطه کرده‌اند. فریاد زد: ای عمر سعد! آیا ابا عبدالله را می‌کشند و تو نگاه می‌کنی! عمر سعد که منقلب شده بود و می‌گریست، صورت خود را بر گرداند. زینب (س) فریاد زد: آیا در میان شما یک نفر مسلمان نیست؟ و پاسخی نشنید. عمر سعد فریاد زد: پیاده شوید و حسین را راحت کنید! شمر مبادرت به این کار کرد و با پایش به آن حضرت ضربه زد و روی سینه امام نشست و محاسن شریفش را گرفت و سرش را از پیکر جدا ساخت. پس از شهادت، بدن امام را برهنه کردند و از آن لباسهای کهنه نیز نگذشتند و حتی برای غارت انگشتر حضرت، انگشتش را قطع نمودند. به دستور سرکردگان سپاه، خیمه‌ها را غارت کردند و آنها را آتش زدند. زنان و دختران، سراسیمه و هراسان و شیون‌کنان از خیمه‌ها بیرون می‌دویدند، هر یک به سویی می‌گریخت. چون به خیمه امام زین العابدین (ع) که با حالت بیماری در بستر افتاده بودند، رسیدند، همراهان شمر گفتند: آیا این مرد را هم بکشیم؟ حمید بن مسلم گفت: او مریض است و همین بیماری او را از پای در خواهد آورد؛ لازم نیست او را بکشید! و جمعیت را از این تصمیم منصرف کرد. زینب (س) بر بالین برادر ایستاد و عرض کرد: یا محمداه! ای جد بزرگوار که فرشتگان بر تو درود می‌فرستادند! این حسین توست که در خون خویش غلتیده است و اعضای بدنش از یکدیگر جدا شده و اینها دختران تو هستند که اسیر شده‌اند! از این ستمها به خداوند و به محمد مصطفی و علی مرتضی و به فاطمه زهرا (علیهم السلام) و به حمزه سیدالشهدا شکایت می‌کنم! یا محمداه! این حسین تو است که در زمین کربلا برهنه و عریان افتاده و باد صبا خاکها را بر او می‌پاشد! این حسین تو است که از ستم زنا زادگان کشته شده! چه اندوه بزرگی و چه مصیبت جانکاهی! امروز روزی است که جدم رسول خدا (ص) از دنیا رفت! ای اصحاب محمد! اینها فرزندان پیامبر شما هستند که آنان را به اسیری می‌برند! عمر سعد فریاد زد: کیست که بر بدن حسین اسب بتازد؟ ده نفر داوطلب این کار شدند (که نام آنها در کتب تاریخی مضبوط است). آنان بدن مقدس امام را پایمال سم اسبها کردند و استخوانهایش را شکستند. عصر روز عاشورا، به دستور عمر سعد، سر مقدس امام حسین (ع) توسط خولی بن یزید و حمید بن مسلم از دی نزد عبیدالله بن زیاد به کوفه فرستاده شد. سرهای بقیه شهیدان را نیز از بدنها جدا

کردند و توسط شمر بن ذی الجوشن به کوفه فرستادند.

حرکت کاروان اسرا به طرف کوفه

حرکت کاروان اسرا به طرف کوفه روز یازدهم محرم سال ۶۱ هجری، عمر سعد بازماندگان را که اغلب زنان و دختران بودند، با صورتهای باز بر شترهای برهنه و بدون جهاز سوار کرد و به طرف کوفه رهسپار شد. پس از آنکه او کربلا را ترک کرد، جمعی از طایفه بنی اسد آمدند و بر بدنهای نماز خواندند و آنها را در همان محل دفن کردند. کاروان حسینی وارد کوفه می‌شود. کوفیان خود را با اسیرانی مواجه می‌دیدند که خود، آنان را به شهر فراخواندند، سپس به رویشان شمشیر کشیدند و اکنون بر آنان می‌گیرند. شیون و زاری فضای کفرآلود شهر را پر کرده است. امام سجاد (ع) فرمودند: برای ما می‌گریید و نوحه سرایی می‌کنید؟ مگر قاتل ما کیست؟ زینب (س) به مردم گریان اشاره کردند و آنان را به سکوت فرا خواندند، سپس حمد و ثنای الهی را به جای آوردند و بر رسول اکرم (ص) درود فرستادند و سخنان مبسوطی بیان فرمودند. خطبه زینب کبری (س) در کوفه - ای اهل کوفه! ای اهل مکر و خدعه! آیا بر ما گریه می‌کنید؟ هنوز چشمهای ما گریان است و ناله‌های ما خاموش نشده! مثل شما مثل آن زنی است که رشته‌های خود را می‌بافد و سپس از هم باز می‌کند. شما ایمان خود را مایه مکر و خیانت در میان خود ساختید و رشته ایمان را بستید و دوباره باز کردید. در میان شما جز خودستایی و فساد و سینه‌های پرکینه و چاپلوسی و تملق کنیزان و غمازی با دشمنان خصلتی نیست! شما مثل گیاهان مزبله‌ها هستید که قابل خوردن نیست و به نقره‌ای شبیه هستید که زینت قبرها شده و مورد استفاده نمی‌باشد! وه که چه زاد و توشه‌ای برای آخرت خود ذخیره کردید که موجب غضب خدا شده و عذاب جاویدان برای شما آماده گردیده است! آیا پس از کشتن ما بر ما گریه می‌کنید و خود را سرزنش می‌نمایید؟ آری، به خدا قسم، باید زیاد گریه کنید و کم بخندید! شما لکه ننگ و عار روزگار را به دامان خود انداختید که با هیچ آبی نمی‌توان آن را شست! چگونه شسته شود، قتل پسر پیغمبر و سید جوانان اهل بهشت و آن کسی که در جنگها و گرفتاری‌ها پناهگاه شما و در مقام احتجاج با دشمن، راهنمای شما بود. در سختیها به او پناه می‌بردید و دین و شریعت را از او می‌آموختید! بدانید که وزر و وبال بزرگی را به جای آوردید! دور باشید از رحمت خدا و مرگ بر شما! کوششهای شما به ناامیدی منجر شد و دستهای شما زیانکار گردید و معامله شما موجب خسران و ضرر شما شد. به غضب خدا رو کردید و ذلت و بیچارگی شما را احاطه کرد! وای بر شما ای اهل کوفه! آیا می‌دانید چه جگری را از رسول خدا (ص) شکافتید و چه پرده نشینان عصمتی را از پرده بیرون افکندید؟ چه خونی را بر زمین ریختید و چه حرمتی را هتک کردید؟ آیا می‌دانید چه عمل زشتی را مرتکب شدید و چه گناهی انجام دادید و چه ستم عظیمی به بزرگی زمین و آسمان نمودید؟ آیا تعجب می‌کنید که آسمان خون بیارد؟ به یقین عذاب آخرت سخت تر و خوارکننده تر است و در آن روز شما یار و یاورى نخواهید داشت. پس این مهلت خداوندی، شما را فریب ندهد و از حد خود خارج نکند؛ زیرا خداوند در انتقام تعجیل نمی‌کند و نمی‌ترسد از اینکه خونخواهیش فوت شود، پروردگار شما در کمین شما است! خطبه امام زین العابدین (ع) در کوفه - امام چهارم، حضرت سجاد (ع) مردم کوفه را که می‌گریستند به سکوت دعوت فرمود؛ آنگاه ایستاد و پس از حمد و ثنای الهی و صلوات بر رسول خدا (ص) چنین فرمود: ای مردم! هر کس مرا می‌شناسد، احتیاجی به معرفی ندارد و هر که نمی‌شناسد، خودم را به او معرفی می‌کنم: من، علی بن الحسین بن علی بن ابی‌طالب - علیه السلام - هستم. من فرزند آن کسی هستم که به او هتک حرمت کردند. اموالش را به غارت بردند و خانواده اش را اسیر کردند. من فرزند آن کسی هستم که او را در کنار فرات، بی آنکه از او خونی طلب داشته باشند، کشتند. من پسر کسی هستم که بسختی کشته شد و همین افتخار برای ما کافی است! ای مردم! شما را به خدا قسم می‌دهم مگر شما نبودید که به پدرم نامه نوشتید و او را فریب دادید و عهد بستید که یاریش خواهید کرد، با او بیعت کردید و بعد او را کشتید؟ مرگ بر شما باد، با این توشه‌ای که پیش فرستادید! چه افکار بدی دارید! روز قیامت با چه چشمی به رسول خدا (ص)

خواهید نگریست، اگر به شما بگوید: خاندانم را کشتید و حرمت مرا هتک کردید؛ پس شما از امت من نیستید! در این هنگام صدای گریه مردم بلند شد. امام سجاد (ع) فرمود: خداوند رحمت کند کسی را که نصیحت مرا بپذیرد و سفارش مرا در راه خدا و رسولش و اهل بیتش حفظ کند، چرا که رسول خدا (ص) برای ما اسوه و الگوی نمونه‌ای است! مردم گفتند: ای پسر پیامبر! ما همه گوش به فرمان تو هستیم و عهد و پیمان تو را نگاه خواهیم داشت و از تو روی نمی‌گردانیم با هر که با تو بجنگد، می‌جنگیم و با هر که با تو از در آشتی برآید، در صلح و آشتی هستیم؛ از یزید خونخواهی می‌کنیم و از کسانی که به تو ستم کردند بیزار می‌جوییم! امام سجاد (ع) فرمودند: هیهات! هیهات! ای فریکاران حيله‌گر! آیا می‌خواهید همان کاری را که پیش از این با پدرانم کردید، با من بکنید؟ به خدا قسم، چنین چیزی ممکن نیست! هنوز جراحاتی که از اهل بیت پدرم بر دل من وارد شده، بهبود نیافته و هنوز مصیبت جدم رسول خدا (ص)، پدرم و برادرانم را فراموش نکرده‌ام هنوز تلخی آن در کام من هست. گلویم را گرفته و غصه آن در سینه‌ام جریان دارد! از شما می‌خواهم که نه ما را یاری کنید و نه با ما بجنگید! پس از آن، ابن زیاد وارد کاخ خود شد و اذن داد که مردم وارد شوند. سر مقدس امام حسین (ع) را در مقابلش گذاشتند و سپس اهل بیت و فرزندان امام را وارد کردند. عیبدالله بن زیاد، حضرت زینب (س) را مخاطب قرار داد و با وقاحت تمام گفت: حمد و سپاس خداوندی را که شما را رسوا کرد و دروغهایتان را آشکار ساخت! زینب (س) فرمود: آن کسی که مفتضح و رسوا می‌شود، فاسق است و آنکه دروغ می‌گوید، شخص فاجر است و آنها غیر از ما هستند. عیبد گفت: آیا دیدی خدا با برادرت چه کرد؟ چطور بود؟ زینب (س) پاسخ داد: من بجز زیبایی و نیکی چیزی از جانب خدا ندیدم! زیرا آنان کسانی بودند که خداوند شهادت را برایشان مقدر کرده بود و به قتلگاههای خود رفتند. اما به همین زودی خداوند تو و آنان را با هم برای حساب جمع می‌کند و آنان با تو احتجاج خواهند کرد، آن وقت خواهی دید که رستگار کیست. مادرت بر تو بگریه ای پسر مرجانه! ابن زیاد بشدت خشمگین شد و خواست زینب کبری را به قتل برساند؛ ولی اطرافیانش او را از این کار منصرف کردند. سپس متوجه امام سجاد (ع) شد و پرسید: این جوان کیست؟ گفتند: او علی بن الحسین است. ابن زیاد گفت: مگر خداوند علی بن الحسین را نکشت؟ امام (ع) فرمودند: من برادری داشتم که نام او نیز علی بود. مردم او را کشتند. ابن زیاد گفت: بلکه خدا او را کشت. امام (ع) پاسخ داد: الله یتوفی الأنفس حین موتها. خداوند است که جان هر کس را هنگام مرگ می‌گیرد و همین طور هنگام خواب (سوره زمر، آیه ۴۲) ابن زیاد بار دیگر گفت: تو جرأت می‌کنی که به من جواب بدهی؟ بپرید او را گردن بزیند! در این هنگام زینب (س) به سخن آمد: ای پسر زیاد! تو کسی را از ما باقی نگذاشتی و همه را کشتی؛ اگر می‌خواهی این جوان را نیز بکشی، پس مرا هم با او بکش! امام (ع) گفت: عمه جان خاموش باش که سخنی دارم - سپس به ابن زیاد فرمود: - آیا با کشتن، مرا تهدید می‌کنی؟ مگر نمی‌دانی که کشته شدن عادت ما و شهادت مایه سرفرازی ماست؟ عیبدالله بن زیاد به وسیله نامه، خبر شهادت امام حسین (ع) و اسارت اهل بیت را به اطلاع یزید رساند. یزید از او خواست سرهای امام و یارانش را همراه با اهل بیت به شام بفرستد.

ورود کاروان اسرا به شام

ورود کاروان اسرا به شام روز اول صفر سال ۶۱ هجری، کاروان اسرا به دمشق نزدیک می‌شود. ام کلثوم از شمر خواست که آنان را از محلی که جمعیت کمتر دارد وارد شهر کنند تا چشم مردم کمتر به آنان بیفتد؛ ولی شمر دستور داد آنان را از محل پرجمعیت وارد شهر کنند. سرهای مقدس شهدا را به نیزه کردند و همه از دروازه دمشق وارد شهر شدند. دیوارهای شهر آذین‌بندی شده بود و زنان خواننده دف می‌زدند؛ گویی عید بزرگی در پیش دارند! مردم شام که مدت‌ها زیر باران تبلیغات مسموم معاویه و یزید بودند، هنوز از عمق فاجعه بی‌خبرند. پیرمردی نزد اسرا آمد و گفت: خدا را سپاس می‌گویم که شما را کشت، مردم را از دست شما آسوده کرد و امیرالمؤمنین را بر شما مسلط نمود! امام سجاد (ع) به او فرمود: ای پیرمرد! آیا قرآن خوانده‌ای؟ او گفت آری. امام فرمود: آیا

این آیه را خوانده‌ای: قل لا- أسألکم علیه اجرا إلا المودة فی القربی: ای پیامبر! بگو من در مقابل رسالتم از شما مزدی نمی‌خواهم مگر اینکه خویشاوندانم را دوست داشته باشید (سوره شوری، آیه ۲۳)؟ گفت: آری خوانده‌ام. امام فرمود: خویشان پیامبر ما هستیم. آیا در سوره بنی اسرائیل این آیه را خوانده‌ای: و آت ذا القربی حقه: به خویشاوند حقش را بده! (آیه ۲۳)؟ گفت: خوانده‌ام. فرمود: ذا القربی و خویشاوند رسول خدا ما هستیم. آیا این آیه را خوانده‌ای: و اعلموا أنما غنمتم من شیء. بدانید که هر غنیمتی که به دست می‌آورید، خمس آن به خدا و رسول و خویشاوند تعلق دارد (سوره انفال، آیه ۴۱)؟ گفت: آری خوانده‌ام. امام فرمود: ذا القربی و خویشاوند پیامبر، ما هستیم. آیا این آیه را خوانده‌ای: إنما یرید الله لیذهب عنکم الرجس أهل البیت و یطهرکم تطهیرا: اراده حتمی خداوند تعلق گرفته است که هر گونه پلیدی را از شما اهل بیت دور کند و شما را کاملا پاک کند (سوره احزاب، آیه ۳۳) پیرمرد گفت: آری خوانده‌ام. امام فرمود: ما هستیم آن اهل بیتی که خداوند به آیه تطهیر مخصوصشان گردانیده است. پیرمرد ساکت شد و از سخن خود پشیمان گردید و گریست، عمامه خود را بر زمین زد و سر به آسمان بلند کرد و گفت: خدایا! من بی‌زاری می‌جویم به سوی تو از دشمنان جنی و انسی آل محمد (ص) پس از آن به امام عرض کرد: آیا توبه من پذیرفته می‌شود؟ امام فرمودند: اگر توبه کنی، خداوند می‌پذیرد و تو با ما هستی. او گفت: من توبه کردم. چون داستان این پیرمرد به گوش یزید رسید، دستور داد او را کشتند. شاید این نخستین بارقه آگاهی بود که بر قلب مردم می‌تابید و می‌بایست در نطفه خاموش شود؛ زیرا برای حکومت یزید، هیچ چیز بدتر از آگاهی مردم نیست! زنان و بازماندگان اهل بیت در حالی که با ریسمان به هم بسته شده بودند، به مجلس یزید آورده شدند. امام سجاد (ع) هنگام ورود، به یزید فرمودند: تو را به خدا قسم می‌دهم اگر رسول خدا (ص) ما را با این وضع ببیند، فکر می‌کنی چه خواهد کرد؟ یزید دستور داد ریسمانها را بردند. سپس زنهارا پشت سرش جای دادند و آنگاه سر بریده امام حسین (ع) را مقابلش نهادند. چون زینب (س) چشمش به سر برادر افتاد، گریبان خویش را پاره کرد و فرمود: حسین عزیزم! ای محبوب رسول خدا! ای فرزند مکه و من! ای پسر فاطمه زهرا - بانوی بانوان جهان - ای فرزند دختر مصطفی! و تمام مجلس به گریه افتاد. یزید با چوب به لب و دندان امام می‌زد و کینه خود را با اشعاری بدن مضمون ابراز می‌کرد: ای کاش بزرگان طایفه من که در جنگ بدر کشته شده بودند، حاضر بودند و می‌دیدند که طایفه خزرج چگونه از شمشیر زدن ما به جزع آمده‌اند و می‌نالند تا از دیدن این منظره، فریاد شادی آنان بلند شود و بگویند: ای یزید! آفرین بر تو! دستت درد نکند! ما بزرگان بنی هاشم را کشتیم و آن را به حساب جنگ بدر گذاشتیم. امروز در مقابل آن روز! چون این سخنان از یزید شنیده شد، زینب (س) برخاست و خطبه تاریخی خود را آغاز کرد که خلاصه آن چنین است: خطبه زینب کبری (س) در شام الحمد لله رب العالمین و صلّی الله علی رسوله و آله أجمعین. خداوند می‌فرماید: ثم کان عاقبة الذین أساءوا السوآی. عاقبت آنان که اعمال زشت را با بدترین وضعی مرتکب می‌شدند، این است که آیات خدا را تکذیب کردند و به مسخره گرفتند (سوره روم، آیه ۱۰). خداوند راست می‌گوید. ای یزید! اینکه زمین و آسمان را بر ما تنگ کردی و ما را مانند اسیران به هر شهر و دیار کشاندی، گمان می‌کنی به خاطر بی‌ارزش بودن ما نزد خدا و احترام تو نزد او است؟ به همین خاطر است که بر خود می‌بالی و ناز می‌کنی و شادمانی که دنیایت آباد شده و کارها بر وفق مراد است و سلطنت همواره برای تو باقی است؟ تند مرو! آهسته باش! مگر سخن خدا را فراموش کرده‌ای که می‌فرماید: آنان که به راه کفر بازگشتند، گمان نکنید که این مهلت چند روزه‌ای که به آنان دادیم، مقدمه سعادت آنهاست؛ هرگز! بلکه این مهلت برای آن است که بر گناهان خود بیفزایند و برای آنان عذابی خوارکننده در پیش است (سوره آل عمران، آیه ۱۷۸)، ای پسر بردگان آزادشده! آیا این از عدالت است که تو زنان و کنیزان خود را پس پرده جای دهی و دختران پیامبر را با صورتهای باز و بدون پوشش به همراه دشمنانشان در شهرها بگردانی و اهالی منازل، آنان را ببینند و دور و نزدیک و پست و شریف، بر آنان که هیچ یآوری ندارند، بنگرند؟ آری، چگونه امید مهربانی می‌رود از کسی که جگر آزادمردان را در دهان می‌مکد و بیرون می‌اندازد و گوشتش از خون شهیدان روییده است؟)۱(اکنون مست و مغرور شده‌ای و خیال می‌کنی گناهی

مرتکب نشده‌ای؛ با چوب به دندانهای ابا عبدالله، - سرور جوانان بهشت - می‌زنی و شعر می‌خوانی و می‌گویی:، در گذشتگان من در روز بدر خوشی کنند و بگویند: ای یزید! دستت درد نکند! آفرین بر تو! آری؛ چگونه این حرفها را زنی و این شعرها را نخوانی. در صورتی که دستت را در خون فرزندان محمد (ص) فرو برده‌ای و ستارگان درخشان زمین را که دودمان عبدالمطلب بودند خاموش کرده‌ای! حالا- پیران طایفه خود را صدا می‌زنی و خیال می‌کنی آنها می‌شنوند؛ ولی به همین زودی تو نیز به آنان ملحق خواهی شد و در آنجا آرزو می‌کنی ای کاش دستهایم شل و زبانم لال می‌بود و این سخنان را نمی‌گفتم و مرتکب این جنایات نمی‌شدم! خداوند! انتقام ما را از کسانی که به ما ظلم کردند بگیر و حق ما را از آنان بستان و ایشان را در آتش غضب خود بسوزان! ای یزید! تو فقط پوست خود را شکافتی و گوشت خودت را پاره کردی. طولی نمی‌کشد که با این بار سنگینی که به گردن گرفته‌ای، بر رسول خدا وارد شوی، در آن روزی که خداوند فرزندان پیامبر را جمع می‌کند و حق آنان را می‌گیرد. هرگز گمان مکن آنان که در راه خدا کشته شده‌اند، مرده‌اند؛ بلکه زنده‌اند و نزد پروردگار خود روزی می‌خورند (سوره آل عمران، آیه ۱۶۹). اگر چه فشارهای روزگار، مرا به سخن گفتن با تو وادار کرده است، ولی من قدر و ارزش تو را کوچک و سرزنش را بزرگ می‌شمارم و تویخ نمودن تو را کاری ستوده می‌دانم. اما چشمها اشک می‌ریزد و سینه‌ها از آتش غمها می‌سوزد! آه! چه شگفت آور است که سپاه خداوند به دست سپاه شیطان کشته شوند! خون ما از این دستها می‌ریزد و گوشت ما در این دهانها جویده و مکیده می‌شود و آن بدنهای طیب و طاهر در روی زمین مانده و گرگهای بیابان، به نوبت آنان را زیارت می‌کنند و درندگان، آنها را بر خاک می‌مالند! ای یزید! اگر امروز بر ما غلبه کردی، بزودی مؤاخذه خواهی شد و در آن هنگام چیزی نداری مگر آنچه پیش فرستاده‌ای. خداوند به بندگانش ستم نمی‌کند و ما به او شکایت می‌کنیم. او پناه ما است. تو به کار خودت مشغول باش و تا می‌توانی مکر و حيله کن و کوشش نما، ولی به خدا سوگند، نمی‌توانی نام ما را محو کنی و وحی ما را خاموش گردانی و این ننگ و عار را از دامن خود بشویی؛ زیرا عقل تو علیل است و ایام زندگانیت اندک و روزی که منادی فریاد زند: لعنت خدا بر ستمکاران!، در آن روز اجتماع تو پراکنده است! سپاس خداوندی را که ابتدای کار ما را به سعادت و مغفرت و پایان آن را به شهادت و رحمت ختم نمود! ما از خداوند درخواست می‌کنیم که نعمت خویش را بر شهیدان ما تکمیل کند و به اجر و مزد آنان بیفزاید و برای ما جانشینان نیکویی قرار دهد؛ او خداوندی بخشنده و مهربان است و او به تنهایی ما را بس است. تنها او وکیل و کارگزار ماست! یزید به یکی از خطبای درباری دستور داد بالای منبر رود و نسبت به امام حسین و پدر گرامیش (علیهم السلام) بدگویی کند. او نیز چنین کرد و یزید را مدح و ستایش نمود. حضرت سجاد (ع) فریاد زدند: وای بر تو ای خطیب! خشنودی مخلوق را به بهای خشم و غضب خالق خریدی! پس جایگاه خود را در آتش جهنم ببین! در بعضی روایات تاریخی آمده است که امام سجاد (ع) از یزید خواستند اجازه دهد به منبر روند، یزید اجازه نداد. مردم به او گفتند: اجازه بده این جوان سخن گوید! یزید گفت: او اگر بالای منبر رود، پایین نمی‌آید مگر اینکه مرا و خاندان ابوسفیان را رسوا کند. اطرافیان گفتند: این جوان که کاری نمی‌تواند بکند! یزید گفت: شما او را نمی‌شناسید؛ او از اهل بیتی است که دانش را با پیکر خود آمیخته است! با این حال، اصرار اطرافیان مؤثر واقع شد و امام به منبر رفتند و با فصاحت و شیوایی تمام، خود را معرفی کردند و انتساب خود را به خاندان عصمت و طهارت یادآور شدند تا جایی که فریاد ناله و گریه بلند شد و جو عمومی کاخ ظلم و ستم دگرگون گردید. یزید که می‌خواست به هر طریق ممکن جلو این سخنان را بگیرد و نگذارد مردم متوجه حقیقت امر شوند، به مؤذن دستور داد اذان بگوید. مؤذن شروع به اذان گفتن کرد؛ ولی هر جمله اذان او با پاسخی از طرف امام مواجه شد: - الله أكبر - : تکبیر می‌گویم، تکبیری بی‌قیاس؛ تکبیری که به حواس انسانی درک نشود؛ چیزی بزرگتر از خداوند نیست! - أشهد أن لا إله إلا الله - مو و پوست و گوشت و خون من به یگانگی خداوند گواهی می‌دهد! - أشهد أن محمدا رسول الله - (رو به یزید کردند و فرمودند: ای یزید! این محمد، جد من است یا جد تو؟ اگر او را جد خودت بدانی، دروغ گفته‌ای و اگر او را جد من می‌دانی، پس چرا فرزندانش را کشتی؟ هنگام ورود

کاروان اهل بیت به شام، مردم نادان و فریب‌خورده گمان می‌کردند با اسرای خارجی روبرو هستند. ولی معرفی بازماندگان و اهل بیت از خود و اعلام خویشاوندی آنان با رسول خدا (ص) آنان را آگاه کرد و مردم دانستند که با چه کسانی روبرو هستند و این اسرای به زنجیر کشیده شده، در حقیقت فرزندان خاندان وحی الهی هستند. حتی درباریان نیز تحت تأثیر قرار گرفتند و صدای اعتراض بعضی از آنان بلند شد. یکی از شامیان در حالی که به طرف فاطمه، دختر امام حسین (ع) اشاره می‌کرد، از یزید خواست تا او را به کنیزی به وی ببخشد. فاطمه به زینب (س) گفت: عمه جان! یتیم شدیم و حالا می‌خواهند ما را به کنیزی نیز ببرند! زینب (س) فرمود: این فاسق نمی‌تواند این کار را بکند! مرد شامی پرسید: این دختر کیست؟ یزید گفت: فاطمه، دختر حسین است و آن زن هم زینب، دختر علی بن ابی‌طالب است. مرد شامی گفت: خدا تو را لعنت کند! به خدا من فکر می‌کردم اینها اسیران روم هستند! یزید گفت: به خدا تو را هم به آنان ملحق می‌کنم! سپس دستور داد آن مرد را به قتل برسانند. همچنین از امام سجاد (ع) روایت شده است که سفیر روم روزی در دربار یزید به مجلس یزید آمد و در مقابل او سری را دید که بریده شده بود. چون فهمید که آن سر، سر فرزند پیامبر مسلمانان است، یزید را تویخ کرد و گفت: ما هر چه از عیسی، پیامبرمان بر جای بماند، به آن تبرک می‌جوئیم، با این که بین ما و او چندین پشت فاصله است؛ ولی شما پسر رسول خدا را که فقط به یک واسطه به او می‌رسید کشتید! یزید گفت: این مرد مسیحی را بکشید که مرا رسوا خواهد کرد! او نیز فوراً شهادتین را بر زبان آورد و مسلمان شد و در حالی که سر بریده امام حسین (ع) را به سینه چسبانده بود و می‌گریست، به قتل رسید. بازگشت اسرا به مدینه پس از مدتی اسرا را به عراق بازگرداندند. بنا به درخواست اهل بیت، راهنمای قافله، آنان را از کربلا عبور داد. اسرا، عده‌ای از مردان خاندان رسالت را که برای زیارت قبر امام به کربلا آمده بودند، ملاقات کردند و همه در کربلا ماندند چند روز به عزاداری مشغول شدند، سپس به طرف مدینه حرکت کردند. پیش از رسیدن کاروان به مدینه، شاعری از دوستان اهل بیت (ع) خبر ورود آنان را بوسیله اشعار سوزناکی به مردم شهر داد. زنان مدینه با فریاد و اوایله از شهر خارج شدند و به استقبال کاروان شتافتند. امام سجاد (ع) نزدیک مدینه خطبه‌ای خواندند و مردم را از ماجراها آگاه کردند. مدینه غرق ماتم و اندوه شده بود و بذر نارضایتی از حکومت یزید در دل آنان کاشته شد. پس از مدتی علیه یزید قیام کردند و نبرد معروف به حره بین آنان و سپاه یزید روی داد که منجر به قتل عام مردم مدینه شد. بیقین حضور اسرا در کوفه و شام، مؤثرترین عامل رسوایی یزید و سردمداران حکومت غاصب بود و اگر آنان نبودند، تبلیغات مسموم چندین ساله خاندان ابوسفیان که با گوشت و خون مردم عجین شده بود و اهل بیت را مردمی کافر و خارج از دین می‌دانستند، همچنان ریشه می‌دوانید و عمیقتر می‌شد و اگر چند نسل به همین منوال می‌گذشت، اسمی از دین باقی نمی‌ماند. ولی حضور اسرا در کوفه و شام و سخنان آنان، پرده از اعمال زشت عمال جور و ستم برداشت و مردم ناآگاهی را که حتی باور نمی‌کردند علی بن ابی‌طالب (ع) نماز خوانده باشد، از خواب غفلت بیدار کرد و آنان را از انحراف عظیمی که پس از رحلت رسول خدا (ص) به وجود آمده بود آگاه ساخت. به دنبال شهادت امام حسین (ع)، سراسر مملکت اسلامی را قیامهای خونین فرا گرفت که اولین آنها قیام توابین بود و با حرکات دیگری همچون قیام مختار بن ابی‌عبیده ثقفی، قیام شهدای فخر، قیام زید بن علی بن الحسین (علیهما السلام) و پس از او فرزندش یحیی بن زید ادامه یافت. امام حسین (ع) در طول تاریخ، همواره به عنوان سمبل مبارزه علیه ظلم و فساد و تباهی شناخته شده‌اند. در طول دوران بنی‌عباس، بارها مرقد مطهر آن حضرت را تخریب و با خاک یکسان کردند و زائرانش را شکنجه می‌کردند و یا به قتل می‌رساندند. آنان گمان می‌کردند با این اعمال می‌توانند آرمان حسین (ع) را از دلها بیرون کنند و عشق به اسلام و خاندان رسالت را از جانها بزدايند؛ غافل از آنکه این نور، نور خداوند است و نور خدا هرگز خاموش نخواهد شد: *یریدون لیطفئوا نور الله بأفواههم و الله متم نوره ولو کره الکافرون*: کفار می‌خواهند نور خدا را با دهانهایشان خاموش کنند؛ ولی خدا نور خود را تمام و کامل نگاه خواهد داشت، اگر چه کافران این مطلب را نپسندند (سوره صف، آیه ۸) پروردگارا! همان گونه که ما را با معرفت خاندان رسالت گرامی داشتی و برائت و بیزاری از دشمنانمان را روزی ما

کردی، ما را در دنیا و آخرت در راه آنان ثابت قدم بدار و ما را از کسانی قرار ده که با حضور در رکاب فرزند آن شهید مظلوم، امام زمان، حجه بن الحسن العسکری - ارواحنا فداه - انتقام خونش را می‌گیرند! خداوندا! زندگانی ما را همچون زندگانی محمد و آل محمد و مرگ ما را همچون مرگ محمد و آل محمد قرار ده! آمین! ماخذ: اللهوف علی قتلی الطفوف، تألیف مرحوم سید بن طاووس، ترجمه سید محمد صفحی. نفس المهموم و نفثه المصدور، تألیف مرحوم حاج شیخ عباس قمی، ترجمه آیت الله محمد باقر کمره‌ای. لمعات الحسین، تألیف مرحوم آیت الله سید محمدحسین حسینی تهرانی. قیام مختار بن ابی عبیده ثقفی - در دوازدهم ربیع الاول سال ۶۶ هجری قمری، مختار بن ابی عبیده ثقفی قیام فراگیری را علیه قاتلان سیدالشهداء، ابا عبدالله الحسین (ع)، آغاز کرد و با اقدامی مسلحانه، افرادی را که در توطئه کربلا به نحوی شرکت داشتند، به قتل رساند، تا پس از گذشت پنج سال از آن فاجعه مولمه، لبخندی بر لبان بنی هاشم و آل پیامبر (ص) بنشیند و قلب پر از درد و محنت آنان اندکی مسرور شود. مختار در سال اول هجری، در مدینه طیبه متولد شد. پدرش مسعود ثقفی مکنی به ابو عبید و مادرش زنی سخنور و با تدبیر به نام دومه بود. مختار سیزده ساله بود که در سپاهی عظیم که تنها چهار روز پس از آغاز خلافت عمر بن الخطاب - خلیفه دوم - و به دستور او به طرف مرزهای ایران و عراق بسیج شده بود، شرکت کرد. در همین جنگ، پدرش را از دست داد. درباره مختار می‌نویسند: او مرد شمشیر، عاقلی حاضر جواب و دوراندیش، بسیار بافراست و بلندهمت، سخاوتمند و سیاستمداری زیرک بود و او را به زهد و عبادت نیز ستوده‌اند. یکی از همسرانش وقتی به دست دشمنان مختار اسیر شد و از او خواستند مختار را لعنت کند، در پاسخ گفت: چگونه لعنت کنم کسی را که فقط به خدا اتکا داشت، روزها را روزه می‌گرفت و شبها را به عبادت و نماز می‌گذراند و جان خود را در راه خدا و رسول و محبت و وفاداری و خونخواهی اهل بیت پیامبر فدا کرد! پس از آنکه امیرالمؤمنین (ع) مرکز خلافت خود را از مدینه به کوفه منتقل کردند، مختار با آن حضرت در کوفه ماند و به دنبال قیام امام حسین (ع) علیه حکومت یزید بن معاویه و فرستادن مسلم بن عقیل به نمایندگی خودشان به کوفه، مختار وارد جرگه مبارزه بر علیه حکومت وقت شد و خانه او نخستین پناهگاه مسلم بن عقیل گردید؛ اما پس از مدتی مسلم بن عقیل به خانه هانی بن عروه نقل مکان کرد. سپس عبیدالله بن زیاد، حاکم کوفه، مختار را به جرم همکاری با مسلم دستگیر کرد و او تا پایان واقعه کربلا و شهادت امام حسین (ع) و اهل بیت گرامیش در زندان بود.

واقعه حره و قتل عام مردم مدینه به دستور یزید بن معاویه

واقعه حره و قتل عام مردم مدینه به دستور یزید بن معاویه در روز ۲۸ ذیحجه سال ۶۳ هجری، مردم مدینه به دستور یزید بن معاویه قتل عام شدند و شهر غارت شد. این واقعه به واقعه حره موسوم گشت. پس از به شهادت رسیدن امام حسین - علیه السلام -، ظلم و عداوت یزید بن معاویه شدت گرفت. گروهی از مردم که به شام رفته بودند، مشاهده کردند که او همواره مشغول عیاشی و طرب و خوشگذرانی است و چون برگشتند، مردم مدینه را از حالات یزید مطلع ساختند. مردم پس از اطلاع از قضایایی که در شام می‌گذشت، عثمان بن محمد بن ابی سفیان حاکم مدینه و همچنین مروان حکم و سایر امویین را از مدینه بیرون کردند؛ سپس با عبدالله پسر حنظله غسیل الملائکه (از اصحاب پیامبر و شهید معروف نبرد احد) بیعت کردند و آشکار یزید را دشنام دادند و براءت و بیزاری خود را از وی آشکار ساختند. یزید پس از شنیدن این خبر، شخصی به نام مسلم بن عقبه را که به واسطه پلیدی و خباثتش به مجرم و مسرف ملقب بود، برای سرکوبی مردم مدینه به آن شهر فرستاد. سپاه وی در نزدیکی مدینه، در محلی به نام حره توقف کردند. به دنبال آن، مردم مدینه از شهر بیرون آمدند تا آنان را دور کنند و این سبب شد که بین دو سپاه جنگی سخت درگیرد. مروان حکم پیوسته سپاه مسلم را به کشتن مردم ترغیب می‌کرد تا آنکه بسیاری از مردم شهر در این نبرد جان خود را از دست دادند و بقیه نیز که تاب مقاومت نداشتند، به مدینه برگشتند و به مسجد پیامبر - صلوات الله علیه و آله - پناهنده شدند. لشکر مسلم وارد مدینه شد و سپاهانش بدون آنکه رعایت حرمت پیامبر (ص) را کنند، با اسب وارد مسجد شدند و به کشتاری وحشیانه دست زدند.

آنها بقدری از مخالفین را کشتند که در مسجد، خون جاری شد و تا قبر پیامبر (ص) رسید. بر طبق برخی از نقلها، در این واقعه بیش از ده هزار نفر که هفتصد نفر آنان از بزرگان قریش و انصار و مهاجرین و موالی بودند کشته شدند. بعضی از مورخین تعداد مشهورین از کشته شدگان این واقعه را چهار هزار نفر ذکر کرده‌اند و بعضی گفته‌اند عدد افراد غیر معروف که در این واقعه کشته شدند، (بجز زنان و کودکان) به ده هزار نفر رسید. سپس مسلم بن عقبه، امیر لشکر یزید، سه روز اموال و نوامیس مردم را بر لشکر خود مباح نمود و در این مدت شهر غارت شد و ابروی بسیاری هتک گردید. تمامی مردم بجز امام سجاد - علیه السلام - و علی بن عبدالله بن عباس، از ترس مجدداً با یزید بیعت کردند و علت اینکه مسلم بن عقبه متعرض امام سجاد - علیه السلام - و علی بن عبدالله نشد، این بود که بعضی از خویشاوندان آنان در بین لشکر مسلم بن عقبه بودند و وساطت آنها سبب شد که وی از آنان بگذرد. مسرف پس از این واقعه، به منظور مقابله با عبدالله بن زبیر، به طرف مکه به راه افتاد؛ ولی به واسطه پیری و شدت بیماری که از قبل بر او چیره شده بود، در بین راه درگذشت. برگرفته از کتاب منتهی الآمال، تألیف مرحوم حاج شیخ عباس قمی.

۱۸- تأملی در نهضت عاشورا

مشخصات کتاب

سرشناسه: جعفریان رسول ۱۳۴۳ - عنوان و نام پدیدآور تأملی در نهضت عاشورا / رسول جعفریان. مشخصات نشر: قم: مورخ ۱۳۸۶. مشخصات ظاهری ۳۷۶ ص شابک ۲۵۰۰۰ ریال ۹۷۸-۹۶۴-۹۰۵-۱۸۶-۴ ؛ ۲۵۰۰۰ ریال (چاپ دوم) یادداشت: کتاب حاضر در سال‌های مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است. یادداشت: چاپ دوم: ۱۳۸۶. یادداشت کتابنامه: ص. [۳۶۱] - ۳۶۶؛ همچنین به صورت زیرنویس. یادداشت نمایه. موضوع: حسین بن علی (ع)، امام سوم ۴ - ۶۱ ق موضوع واقعه کربلا، ۶۱ ق موضوع عاشورا رده بندی کنگره BP۴۱/۴ ج ۲۶۷ ۲ ۱۳۸۶ رده بندی دیویی ۲۹۷/۹۵۳ شماره کتابشناسی ملی: ۱۳۱۹۶۵۵

آغاز سخن

آغاز سخن تویی آن جوهر پاکیزه که در عالم قدس ذکر خیر تو بود حاصل تسبیح ملک بسم الله الرحمن الرحیم سخن گفتن از امام حسین علیه‌السلام و آنچه در کربلا بر وی خاندان و اصحابش گذشت، بسی سهل و ممتنع است. چرا که از یک سو، دریایی از اطلاعات و اخبار در اختیار ماست که می‌توانیم از آن بهره ببریم؛ و از سوی دیگر، آمیخته شدن اخبار سره و ناسره، و واقعی و داستانی در روایت تاریخی کربلا چندان بالا گرفته است که نوشتن و سخن گفتن را سخت دشوار می‌کند. به راستی، آیا می‌توان عظمت حسین علیه‌السلام و بزرگی و منزلت و جایگاه آن امام را براساس همین روایات و اخبار به دست آورد؟ پاسخ به این پرسش دشوار است. حقیقت آن است که انسان هر بار که در این باره می‌اندیشید و چیزی می‌گویید و می‌نویسد، احساس می‌کند که نتوانسته است حق مطلب را درباره‌ی آن حماسه‌ی جاودانه‌ی تاریخ ادا کند. با این همه، دامنه‌ی نهضت عاشورا، از شروع ماجرا تا عصر عاشورا و از آنجا تا پیامدها و آثار، چندان گسترده است که هر چه در این باره گفته آید و نوشته شود، باز در برابر آن دریای بیکران، اندکی بیش نیست. طبعاً همچنان جای سخن گفتن و تحقیق و تأمل باز است. به علاوه، نوشتن درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام هیچ گاه تکراری نیست، به همین جهت، هر چه نوشته یا گفته شود، زیاد نخواهد بود. هر زمان باید درباره‌ی آن نوشت و آن را تفسیر مجدد کرد؛ با قلمی تازه، با تأمل بیشتر و با درس‌های نو برای نسل جدید؛ به ویژه اگر منابع کهنی درباره‌ی آن به چاپ رسیده که تاکنون در اختیار نبوده است. (صفحه ۱۲) نویسنده با این استدلال، و با اذعان به ناتوانی خود در پدید آوردن اثری تازه، قلم به دست گرفت تا از بابت دینی که امام حسین علیه‌السلام بر مسلمانان به ویژه بر شیعیان دارد و سهم عظیمی که در نشر

ارزشهای انسانی و الهی موجود در میان جامعه‌ی اسلامی دارد، مطالبی بنگارد. پیش از این، آثار علمی فراوانی در این باره پدید آمده بود و بعد از این هم، کتاب‌ها و مقالات بیشماری نوشته خواهد شد؛ اما بر ما فرض است تا در حد وسع خود در این باب، چیزی بنگاریم و تلاشی در شناساندن نهضت عاشورا به جوانان و پیران خود داشته باشیم. در نخستین بخش، به معرفی کهن‌ترین و مهم‌ترین متون تاریخی مربوط به تاریخ عاشورا پرداخته‌ایم. پس از آن ضمن فصلی کوتاه، به شرح زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و طایفه‌ای و دینی رخداد کربلا مشغول گشته‌ایم. در ادامه، در دو فصل مفصل، تاریخ کربلا را مرور کرده‌ایم که مستقل از یکدیگر نوشته شده و هر کدام ویژگی خاص خود را داراست. اساس و پایه‌ی نگارش هر دو بخش، به خصوص «گزارش نامه‌ی واقعه کربلا» که یک مقتل است، متون کهن تاریخی است. گفتارهایی درباره‌ی اربعین امام حسین علیه‌السلام حکمت شهادت امام حسین علیه‌السلام آثار نهضت امام حسین علیه‌السلام، مرور بر محتوای کتاب کامل الزیارات ابن قولویه، ابعاد شکلی و شعاری نهضت امام حسین علیه‌السلام، تاریخ عزاداری سنیان برای امام حسین علیه‌السلام تحریفات عاشورا و بررسی و نقد کتاب روضه الشهداء از ملاحسین کاشفی در ادامه آمده است. و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین. رسول جعفریان - بهمن ماه ۱۳۸۰. (صفحه ۱۳)

درباره‌ی منابع تاریخ عاشورا

درباره‌ی منابع تاریخ عاشورا بدون تردید تحول عظیم عاشورا برای همه‌ی مسلمانان، حادثه‌ای شگفت و دردناک بوده و در مقایسه با رخدادهایی که در قرون نخستین اسلامی رخ داده، و بی‌تردید پس از حادثه‌ی ظهور اسلام، مهم‌ترین حادثه شناخته شده است. (۱) به همین دلیل، عنایت به آن و نگارش تاریخ آن، جدی‌تر از سایر رخدادها بوده و تواریخ متعددی در این باره نوشته شده است. مع‌الاسف بسیاری از این تواریخ از میان رفته است؛ با این حال، در میان آثار برجای مانده، هنوز می‌توان امیدوار بود که نه تنها کلیت حادثه بلکه بسیاری از جزئیات آن ثبت، و سیر تاریخ این رخداد از حرکت امام حسین علیه‌السلام از مدینه تا شهادت آن حضرت و اصحابشان در کربلا، در منابع ضبط شده باشد. طبعاً اختلافاتی در نقل‌ها، درباره‌ی برخی رخدادها و اشخاص و گفته‌ها و مکان‌هاست هست که جای نقد و بررسی دارد. در آغاز یک پرسش را باید پاسخ دهیم و آن این که نویسندگان تواریخ مربوط به عاشورا چه کسانی و با چه گرایش‌های مذهبی بوده‌اند؟ امروز سلفی‌ها که سنیان متعصبی هستند، بر این باورند که منابع تاریخ اسلام را شیعیان تدوین کرده‌اند. این سخن را سنیان متعصب قرن سوم و چهارم نیز مطرح کرده، بسیاری از مورخان بنام قرون اولیه را شیعه می‌دانستند. آنچه در این باره می‌توان گفت این است که اصولاً بکار بردن تغییر شیعه درباره‌ی این گروه می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. عثمانی مذهب‌ها که سخت‌گیری مذهبی زیادی داشتند، (صفحه ۱۴) روزگاری هر کسی را تمایل جدی به امام علیه‌السلام داشت، شیعه معرفی می‌کردند. اگر فردی امام علی علیه‌السلام را بر عثمان مقدم می‌داشت، از نظر آنان یک شیعه به حساب می‌آمد. اگر شخصی امام علی علیه‌السلام را بر ابوبکر و عمر ترجیح می‌داد، حتی اگر آنان را قبول داشت، شیعه‌ی غالی و حتی رافضی شناخته می‌شد. طبعاً جرم کسی که از اساس به مشروعیت خلفای اولیه باور نداشت، بسیار بیش از این بود! این افراد متعصب که از قرن دوم تا چهارم، کتابهای رجالی را برای ارزیابی سند روایات تدوین می‌کردند (۲) با همین نگاه، بسیاری از روایان عراقی را شیعه معرفی کردند و با ادعای آن که اینان از اهل اهواء بوده و بدعت‌گرا هستند، آنان را قلع می‌کردند. از همین جا بود که مورخان عراق که به تحولات عراق با دید بازتری می‌پرداختند و احیاناً از زاویه‌ی یک عراقی، از شام و تسلط امویان متفر بودند، به تشیع متهم می‌شدند. در واقع، عثمانی‌ها مورخی را می‌پسندیدند که هیچ‌گونه اشکالی به صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله وارد نکند؛ و طبعاً از معاویه نیز به عنوان صحابی پیامبر صلی الله علیه و آله و خال المؤمنین ستایش کند. همچنین از نقل فضائل امام علی علیه‌السلام به ویژه فضائلی که برتری امام را نسبت به خلفا روشن می‌کند، خودداری ورزد. در غیر این صورت، او را متهم به تشیع می‌کردند. کافی بود یک راوی، خبری را که به نوعی قدح در یک صحابی است، نقل کند؛ در این صورت متهم به

رافضی‌گری می‌شد. با این مقدمه می‌توان به این نکته پی برد که چرا نویسندگان سلفی از قدیم و جدید مورخان صدر اسلام را که تا اندازه‌ای با دیدی بازتر وقایع عراق دوره‌ی امویان را نقل می‌کنند، متهم به تشیع کرده‌اند. از سوی دیگر، سخن گفتن درباره‌ی این که مورخان به لحاظ مذهبی چه گرایش‌هایی داشته‌اند، صرف نظر از اتهامات وارد شده در منابع رجالی اهل حدیث، فوق‌العاده دشوار است. اگر بخواهیم در قالب‌های معمول و تعریف‌های شناخته شده (صفحه ۱۵) از تشیع، تسنن یا هر گرایش مذهبی دیگر، از گرایش‌های مذهبی این افراد سخن بگوییم، نخستین اشکال آن است که بسیاری از این قالب‌ها در طول زمان شکل گرفته و تطبیق آنها بر یک دوره‌ی تاریخی یا شخصی که در آن دوره بوده، کار دشواری است. دومین اشکال این است که علائم نقل شده از گرایش مذهبی آن‌ها گاه به قدری مبهم است که با آنها نمی‌توان به طور قاطع درباره‌ی گرایش مذهبی مشخص یک فرد سخن گفت. به علاوه، و در واقع سومین مشکل آن که برخی از امور مثل محبت اهل بیت علیهم‌السلام میان فرقه‌های مختلف مشترک است و به صرف وجود آنها در آثار یک مورخ، نه شیعه می‌تواند مدعی شیعه بودن آن شخص بشود و نه سنی افراطی می‌توان آن فرد را شیعه دانسته، آثارش را رد کند. به هر روی سخن گفتن در این باره دشوار است. می‌کشیم تا با مروری مختصر بر زندگی آنها، در این باب و آثار آنان در باب امام حسین علیه‌السلام و گرایش مذهبی‌شان هم سخن بگوییم. طبعاً درباره‌ی برخی اساس تردیدی وجود ندارد. باید گفت، محدثان که روی سند احادیث تکیه‌ی فراوانی داشتند، مورخان را - که آنان را اخباری می‌خواندند - به عنوان راویان غیر قابل اعتماد می‌شناختند؛ چرا که شاهد بودند که اینان به هر روزی بر آنند تا همه‌ی اخبار موجود، اعم از درست و نادرست را نقل کنند، کتاب‌هایشان را پر حجم کرده و جزئیات بیشتر را ارائه کنند چنین روشی برای محدثی که فوق‌العاده به سند حدیث اهمیت می‌داد، قابل قبول نبود. این قاعده تقریباً کمتر استثنا داشت. ابن اسحاق، ابومخنف، مدائنی، واقدی همه مشمول این نگاه محدثان می‌شدند. در این میان، گهگاه مورخی مانند ابن سعد که همبستگی فکری با اهل حدیث داشت، مورد تأیید قرار می‌گرفت. در میان مقتل‌های اصیل موجود که می‌توان با اعتماد کلی بر آنها به بررسی رویداد کربلا پرداخت. پنج مورد وجود دارد که قابل توجه است. این پنج مورد مربوط به قرن دوم تا اوایل قرن چهارم هجری است. در قرون بعد آنچه نگاشته شده، منهای مطالبی که به نوعی از این پنج مأخذ گرفته‌اند و همانها نیز نیاز به بررسی دارند، دشوار می‌توانند به عنوان منبع و مأخذ اولیه به حساب آیند. این پنج منبع عبارتند از: مقتل الحسین علیه‌السلام ابومخنف، ابن سعد، بلاذری، دینوری و ابن اعثم. در این میان آنچه طبری و (صفحه ۱۶) شیخ مفید در الارشاد و ابوالفرج اصفهانی در مقاتل الطالبیین آورده‌اند، تقریباً برگرفته از ابومخنف است؛ همین طور آنچه خوارزمی در مقتل الحسین علیه‌السلام آورده، به طور عمده از برگرفته از فتوح ابن عثم است. پیش از آن که به سراغ مقتل‌های موجود برویم، لازم است اشاره کنیم که چندین مقتل کهن وجود داشته که امروزه از آنها خبری در دست نیست. از آن جمله مقتل الحسین علیه‌السلام محمد بن عمر واقدی (م ۲۰۷ یا ۲۰۹) است که ابن ندیم و یاقوت حموی از آن یاد کرده‌اند. (۳). کتاب دیگر با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام از ابو عبیده معمر بن مثنی (م ۲۰۹) است که کتابی با این عنوان داشته و در دست ابن طاوس م ۶۶۴ بوده است. (۴) کتاب دیگر با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام از نصر بن مزاحم منقری (م ۲۱۲) صاحب کتاب وقعه صفین است. ابن ندیم و نجاشی از این کتاب یاد کرده‌اند. (۵) ابو عبید قاسم بن سلام هروی (م ۲۲۴) هم کتابی با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام داشته است. (۶) ابوالحسن علی بن محمد مدائنی (م ۲۲۵ - ۲۲۴) کتابی با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام داشته است که ابن شهر آشوب از آن یاد کرده است. (۷) عبدالله بن محمد معروف به ابن ابی‌الدنیا (م ۲۸۱) نویسنده‌ی آثار متعدد از جمله مقتل علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام که به چاپ رسیده، کتابی با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام داشته است. (۸) یعقوبی که در کتاب تاریخ خود صفحات اندکی به جریان عاشورا اختصاص داده، کتابی مستقل با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام داشته است. (۹) ابو عبدالله محمد بن زکریا الغلابی (م ۲۹۸) که کتاب الجمل وی یافت شده و به چاپ رسیده، کتابی با عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام داشته است. (۱۰) ابوالقاسم عبدالله بن محمد بن شاهنشاه (صفحه ۱۷) بغوی بغدادی (م ۳۱۷) کتابی با عنوان مقل الحسین

علیه‌السلام داشته است. (۱۱). (۱) ابوریحان بیرونی بر این باور است که این حادثه حتی در میان امت‌های دیگر هم مانند نداشته است. بنگرید: الاثار الباقیه. (تصحیح پرویز اذکائی، تهران ۱۳۸۰) ص ۴۲۰. (۲) بخشی از کتابهای کهن در این باره عبارتند از: کتاب الکامل فی الضعفاء ابن عدی (م ۳۶۵) الجرح و التعديل رازی (م ۳۲۷) التاريخ الكبير بخاری الضعفاء عقیلی، تاریخ ابن معین، تاریخ ابی زرعه‌ی دمشقی، احوال الرجال جوزجانی (م ۲۵۹) المجروحین ابن حبان (م ۳۵۴) آثار متعدد دارقطنی (م ۳۸۵) از جمله المؤلف و المختلف او، و همچنین آثار متعدد خطیب بغدادی (م ۴۶۳) از جمله تاریخ بغداد. (۳) الفهرست، ص ۱۱۱؛ معجم‌الادباء، ج ۷، ص ۵۸؛ اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۲، ش ۶۹۱. (۴) اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۳؛ ش ۶۹۲. (۵) رجال النجاشی ش ۱۱۴۸؛ الفهرست ابن ندیم، ص ۱۰۶، اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۴، ش ۶۹۳. (۶) سیر اعلام النبلاء، ج ۱۹، ص ۳۰۶، اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۵، ش ۶۹۴. (۷) معالم العلماء، ش ۴۸۶، اهل البيت فی لمکتبه العریبه، ص ۵۳۵، ش ۶۹۵. (۸) سیر اعلام النبلاء، ج ۱۳، ص ۴۰۳؛ اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۶، ش ۶۹۶. (۹) اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۷، ش ۶۹۷. (۱۰) الفهرست ابن ندیم، ص ۱۲۱؛ رجال النجاشی، ش ۹۳۶؛ اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۸، ش ۶۹۸. (۱۱) کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۷۹۴؛ اهل البيت فی المكتبة العریبه، ص ۵۳۸، ش ۶۹۹، مرحوم طباطبائی از چند عنوان دیگر هم در همانجا، ص ۵۴۷ - ۵۴۶ یاد کرده است.

ابومخنف و مقتل الحسين

ابومخنف و مقتل الحسين قدیمی‌ترین مورخ کربلا ابومخنف لوط بن یحیی (م ۱۵۷) است که کتاب مشخصی با عنوان مقتل الحسين علیه‌السلام داشته است. وی از خاندانی عراقی بود (جدش مخنف بن سلیم از یاران امام علی علیه‌السلام) که تشیع کوفی داشتند؛ تشیعی که مانند آن را بسیاری از محدثان آن زمان کوفه مانند اعمش و بسیاری از عراقی‌ها، داشتند. ابومخنف توسط رجال شناسان سنی تضعیف شده و ابن عدی (م ۳۶۵) او را شیعی افراطی خوانده است. نگاهی به اخبار وی در طبری و کتاب‌های دیگر نشان می‌دهد که وی موضع تندی بر ضد خلفا ندارد. ممکن است کسی بگوید که وی چنین موضعی داشته و طبری آن گونه اخبار وی را نیاورده است، ولی باید توجه داشت که علمای شیعه از آثار وی فراوان نقل کرده‌اند؛ اگر وقایع در اخبار او چیزی در باب مطاعن خلفا وجود داشت، دست کم در آثار شیعیان روایت می‌شد. با این حال می‌توان پذیرفت که وی نوعی عقیده به تشیع دارد؛ در همان حدی که در کوفه رایج بوده است، یعنی راجع به خلفای اول و دوم اثباتا و نفیا حرفی نداشتند؛ نسبت به خلیفه‌ی سوم انتقادهای تندی می‌شده و معاویه را اصلا نمی‌پذیرفتند. این همان چیزی است که در کربلا در خبر راجع به بریر بن حضیر منعکس شده است: ابومخنف به نقل از یوسف بن یزید از عقیف بن زهیر که خود در کربلا حضور داشته است نقل می‌کند که: خرج یزید بن معقل... فقال: یا بریر! کیف تری الله صنع بک؟ قال: صنع الله و الله بی خیرا و صنع الله بک شرا. قال: کذبت و قبل الیوم ما کنت کذابا. هل تذکر و أنا أما شیکک فی بنی لوزان و أنت تقول: ان عثمان بن عفان کان علی نفسه مسرفا، و ان معاویه بن (صفحه ۱۸) ابی سفیان ضال مضل، و ان امام الهدی و الحق علی بن ابی طالب. (۱) یزید بن معقل از دل سپاه دشمن در آمد و خطاب به بریر از اصحاب امام حسین علیه‌السلام گفت: ای بریر! کار خدا را با خود چگونه می‌بینی؟ گفت: کار خدا با من بسیار خیر و خوب و با تو بسیار شر بوده است. یزید گفت: دروغ می‌گویی، در حالی که پیش از این دروغگو نبودی. خاطرت هست که من و تو در میان بنی لوزان قدم می‌زدیم و تو می‌گفتی: عثمان بر نفس خود زیاده‌روی کرد و معاویه فردی گمراه و گمراه کننده است و علی بن ابی طالب امام هدایت و حق است؟ این سه قضاوت درباره‌ی عثمان، معاویه و امام علی علیه‌السلام مبنای تشیع عمومی عراقی‌ها بود که به ویژه در کوفه وجود داشت. در حال حاضر، نگرش اهل حدیث باز در عربستان حاکم شده و نسبت به مرویات ابومخنف و امثال آن حساسیت نشان داده می‌شود؛ به طوری که در نقد آن کتاب و رساله می‌نگارند. برای نمونه کتاب مرویات ابی مخنف فی

تاریخ الطبری از یحیی بن ابراهیم بن علی الیحیی در سالهای اخیر در ریاض به چاپ رسیده و در اصل پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد نویسنده بوده است. ریاض، دارالعاصمه، نویسنده گاه در نقد روایات ابومخنف انتقادهایی را مطرح کرده که بر اساس آنها انسان در عربی خوانی مؤلف هم تردید می‌کند. برای مثال در نقد این روایت ابومخنف که سخنان ابوبکر را در سقیفه آورده؛ آن جا که خطاب به انصار می‌گوید: «و أنتم یا معشر الانصار من لاینکر فضلهم فی الدین و لا سابقتهم العظیمه فی الاسلام، رضیکم الله أنصار لدینه و رسوله و جعل الیکم هجرته و فیکم جله أزواجه و أنصاره، فلیس بعد المهاجرین الاولین عندنا أحد بمنزلتکم»، چنین نقد کرده است که این سخن ابوبکر خطاب به انصار که «و فیکم جله أزواجه» (نمی‌تواند از ابوبکر باشد: «اذ عامه أزواجه علیه الصلاة و السلام من قریش بل انه لم یثبت بسند صحیح زواجه من الأنصار قط» (۲) زیرا زنان آن حضرت همگی از قریش بودند؛ بلکه به سند صحیح ثابت است که پیامبر صلی الله علیه و آله هرگز زن انصاری نگرفت. بنابراین چگونه ابوبکر در سقیفه گفته است که عامه یا بیشتر زنان پیامبر صلی الله علیه و آله انصاری هستند. «مع الاسف این نویسنده‌ی عرب، حتی مقصود از یک متن ساده‌ی عربی (صفحه ۱۹) را دریافته است. مقصود ابوبکر این نیست که پیغمبر زن یا زنان انصاری گرفته است؛ بلکه مقصود این است که زنان پیغمبر و انصار او همه در مدینه و در میان شما انصار زندگی می‌کنند!» البته ممکن است برخی انتقادهای وی یا دیگران بر ابومخنف وارد باشد؛ اما به هر حال، موضع‌گیری او به لحاظ همین نسبت تشیع به ابومخنف تند است. حقیقت آن است که اگر ابومخنف شیعی باشد؛ بسیار افراطی یا به اصطلاح رافضی بود، اساساً همین مقدار اخباری نیز که نقل کرده، دست کم با این لحن و سبک و سیاق نقل نمی‌کرد. به هر روی، ابومخنف، با توجه به آن که تولدش در حوالی سال هشتاد هجری و یا حتی اندکی پیش از آن بوده، قدیمی‌ترین نویسنده‌ای است اخبار کربلا را نوشته و به دست ما رسیده است. بر اساس تحقیق آقای یوسفی غروی در مصادر ابومخنف که در مقدمه‌ی متن استخراجی مقتل ابومخنف از تاریخ طبری نوشته، (و نام آن را وقعه‌الطف نهاد) بسیاری از اخبار وی از کسانی است که در کربلا حضور داشته و یاد در آن زمان زنده بوده و اخبار کربلا را روایت کرده‌اند. برای مثال وی خبری را از همسرش زهیر بن قین روایت می‌کند: قال ابومخنف: فحدثنی دلهم بنت عمرو امرأة زهیر بن القین. (۳) طبعاً در این مسائل هیچ مشکلی به لحاظ سال وجود ندارد. در بسیاری از موارد نیز با یک یا حداکثر دو واسطه اخبار کربلا را روایت می‌کند. مثلاً اخباری را با یک واسطه‌ی از سرمح بن عدی بن حاتم طائی نقل می‌کند. یا اخباری را از عقبه بن سمعان که در شب عاشورا کنار امام حسین علیه السلام بوده و روز زعاشورا مجروح شده و سالم مانده، با یک واسطه نقل کرده است. (۴). گفتنی است که به رغم آن گزارش ابومخنف نزدیک‌ترین گزارش به واقعه‌ی کربلاست، به هیچ روی کامل نیست. محتمل است که برخی مطالب آن را طبری تلخیص کرده باشد؛ اما گاه از متن یک داستان بر می‌آید که ناقص نقل شده و در مقایسه، آنچه را که بلاذری، دینوری و یا ابن سعد در انساب، اخبار الطوال یا طبقات آورده‌اند، کامل‌تر است. در میان آثار شیعه، شیخ مفید (م ۴۱۳) در کتاب الارشاد بیشترین استفاده را از مقتل (صفحه ۲۰) ابومخنف کرده است. این امر از تشابه نقلهای ایشان با آنچه در تاریخ طبری آمده است، قابل درک است. گرچه تفاوت‌هایی نیز دیده می‌شود که می‌تواند ناشی از استفاده‌ی شیخ مفید از متن اصلی مقتل ابومخنف افزوده باشد. یک متن داستانی هم درباره‌ی حادثه‌ی کربلا به ابومخنف منسوب است که محققان در درستی آن تردیدی جدی دارند؛ چرا که اشکالات زیادی در آن وجود دارد. (۵) در این باره در مقدمه‌ی کتاب وقعه‌الطف توضیحاتی آمده و موارد تعارض آن با مقتل اصلی ابومخنف که طبری در کتاب خود جای داده، بیان شده است. به طور طبیعی مقایسه‌ی اخبار این متن با آنچه در متن اصلی ابومخنف آمده، نشان می‌دهد که یک نفر آن را به صورت داستانی و به احتمال برای مجالس تعزیت و سوگواری تحریر کرده و اطلاعاتی را بر آن افزوده است. مقاتل الطالبيين اثر ابوالفرج اصفهانی (۳۵۶ - ۲۸۴) اثری جاودانه در شرح مبارزات علویان با دولت‌های غاصب اموی و عباسی است؛ اثری منحصر به فرد که در روزگار خود مانده‌ایی داشته که از میان رفته است. بخشی از این کتاب (صص ۱۲۱ - ۸۴) به حادثه‌ی کربلا اختصاص دارد و در این بخش، عمده‌ی نقل‌ها برگرفته از ابومخنف است. افزون بر

آن روایاتی از این سوی و آن سوی بر آن افزوده شده که در این میان، روایاتی از امام باقر و گه گاه از امام صادق علیه‌السلام است که در منابع دیگر نیامده و بنابراین مغتنم است. (۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۱. (۲) مرویات ابی مخنف، ص ۱۲۴، ۱۰۷. (۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۶. (۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۳، ۴۰۷، ۴۰۶. (۵) مرحوم حاج شیخ عباس برای این که روشن کند از متن اصلی ابومخنف نقل کرده نه این متن ساختگی، در مقدمه‌ی نفس المهموم می‌نویسد، و از مقتل ابی مخنف به توسط طبری و از سید ابن طاووس تعبیر می‌کنم به سید و از ابن‌اثیر به جزری و از محمد بن جریر طبری به طبری و از ابی مخنف به ازدی (تعبیر می‌کنم) تا مردم گمان نبردند از این مقتل معروف به ابی مخنف که با عاشر بحار به طبع رسیده است، آن را نقل کرده‌ام؛ چون نزد من ثابت و محقق گردیده است که این مقتل از آن ابی مخنف معروف و یا مورخ معتبر دیگری نیست و چیزی که در آن مقتل یافت شود، و دیگر نقل نکرده باشد، اعتماد را نشاید... و اکثر بلکه جل منقولات تاریخ طبری در مقتل، از ابی مخنف گرفته شده است و هر کس این مقتل معروف را با آنچه طبری نقل کرده است، مقابله و تأمل کند، داند که این مقتل از وی نیست.

محمد بن سعد و مقتل الحسین

محمد بن سعد و مقتل الحسین در آغاز این بحث اشاره‌ای به نقد اهل حدیث نسبت به مورخان داشتیم که هر کدام (صفحه ۲۱) آنان را با اتهامی از میدان اعتماد کنار می‌گذارند و کسی از مورخان سالم از دست آنها رها نشده است. این مطلب شامل کسانی چون ابن‌اسحاق، واقدی، ابومخنف و هشام کلبی و پدرش محمد بن سائب و دیگران می‌شود. با این حال، کسانی از مورخان، ولو گرفتار زبان تند اهل حدیث شده‌اند. اما بعدها توسط ذهبی و ابن‌جر تیره گشته‌اند. دلیل این اقدام آنان این است که خود ذهبی و ابن‌حجر هر دو مورخ بوده‌اند و آگاهند که تخطئه‌ی این افراد ضربه‌ی سنگینی به معارف تاریخی مسلمین می‌زند. بنابراین نخواستند با قده اینان، حجم زیادی از معارف تاریخی - اسلامی را بی‌اعتبار سازند. به علاوه نسبت به برخی از مورخانی که همدلی بیش‌تری با اهل حدیث داشته‌اند، توجه بیشتری معطوف داشته‌اند. نمونه‌ی این گروه محمد بن سعد (م ۲۳۰) مشهور به کاتب الواقدی است که ولو در موردی یحیی بن معین سخن نقل شده از او را دروغ خوانده، اما از قدمای رجالین سنی، ابوحاتم رازی او را صدوق خوانده و بعدها شمس‌الدین ذهبی از وی دفاع کرده است. (۱) به هر روی در سنی بودن ابن‌سعد و حتی اهل حدیث بودن او تردیدی وجود ندارد. محمد بن سعد، متن مهمی از واقعه‌ی کربلا در ذیل شرح حال امام حسین علیه‌السلام در طبقات خود آورده است که متنی پر مطلب و به لحاظ تاریخی غنی است؛ گرچه به هر روی ممکن است برخی از اخبار وی قابل نقد باشد. از آن جایی که چاپ نخست کتاب الطبقات الکبری در اروپا بر اساس نسخه‌ی ناقصی صورت گرفت، مقدار زیادی از شرح حال‌ها از آن چاپ افتادگی داشت که در دهه‌ی اخیر بخش‌های چاپ نشده در سه جلد مستقل به چاپ رسید. از جمله‌ی آنها شرح حال حسین علیه‌السلام بود. ابتدا این بخش را مرحوم سید عبدالعزیز طباطبائی بر اساس نسخه‌ای از قرن هفتم که در ترکیه نگهداری می‌شود، چاپ کرد و بعدها با تحقیق محمد بن صامل السلمی تحت عنوان «الطبقات الکبری، الطبقة الخامسة من الصحابة» مطالب سقط شده از چاپ نخست را که از آن جمله شرح حال حسین علیه‌السلام است، در دو جزء به چاپ رساند (طائف، مکتبه‌الصدیق، ۱۴۱۴). شرح حال امام حسین علیه‌السلام و مقتل آن حضرت در پایان جزء نخست (صفحه ۲۲) این کتاب آمده است. این شرح حال در دو بخش است: نخست شرح حال کلی از نسب و تولد و ویژگی‌ها و فضائل و مناقب، و بخش دوم مقتل الحسین علیه‌السلام. شیوه‌ی ابن‌سعد روایت تاریخ به سبک حدیثی است که مطالب را بخش‌بخش به صورت مستند نقل می‌کند و این ارزش علمی این متن را بالا می‌برد. در بخش اول ۹۰ خبر آمده است؛ اما در بخش مقتل که متأسفانه حالت سندی آن برای تک تک در بیشتر موارد از بین رفته، تنها چند سند کلی به دست داده شده است. در بخش مقتل نزدیک به ۵۰ خبر مستند هم آمده، اما همان‌گونه که گذشت، بخش عمده مقتل بدون سند و با استناد به اسنادی که در ابتدای مقتل آمده، نقل شده است. در بخش اسناد، وی به چند

سند اشاره کرده که منبع مورد استفاده‌ی خود ابن سعد، واقدی است که او با اسناد خود مطالبی نقل کرده است. ابن سعد به دنبال آن به استفاده از ابومخنف لوط بن یحیی و چند مأخذ دیگر اشاره می‌کرده و سپس می‌نویسد: و غیر هؤلاء أيضا قد حدثني في هذا الحديث بطائفة، فکتبت جوامع حدیثهم فی مقتل الحسین رحمۃ الله علیه و رضوانه و صلواته و برکاته. (۲). توجه ابن سعد به گزارش مقتل الحسین علیه‌السلام جالب است. در طبقات تقریباً این شیوه وجود ندارد که در ذیل شرح حال اشخاص، تحولات مهمی تاریخی زندگی آنان را بیان کند؛ اما عظمت کربلا در ذهن ابن سعد وی را بر آن داشته است که به این مسأله توجه ویژه مبذول دارد. البته نقلهای زیادی هم آمده است که به نظر می‌رسد ابن سعد هدفش از ارائه‌ی آنها، صرفاً گردآوری بوده و درستی و نادرستی آنها امری است که باید محققان به آن پردازند. برای مثال، روی اخباری که جهت‌گیری آن چنان است که یزید را در واقعه‌ی شهادت امام حسین علیه‌السلام بی‌تقصیر نشان دهد و گناه را بر گردن ابن زیاد بگذارد، فراوان تکیه شده است. (۳) در این باره دو احتمال وجود دارد: یا آن که یزید واقعا این رفتارها را داشته و هدفش نوعی کار سیاسی بوده است؛ چنان که هیچ بازخواستی از ابن زیاد نکرد و او همچنان حکومت عراق را در دست داشت و حتی به (صفحه ۲۳) او نوشت که بر عطایای مردم کوفه بیفزاید؛ یا آن که مورخان اموی این اخبار را که حکایت از برخورد ملاطفت‌آمیز یزید با بازماندگان حادثه‌ی کربلا دارد، جعل کرده‌اند. همچنین ابن سعد، اخبار زیای آورده است که نشان از بروز برخی علائم غیر طبیعی در وضع آسمان و زمین در زمان شهادت امام حسین علیه‌السلام دارد. به روایاتی مانند آن که هر سنگی را که بر می‌داشتند، خون زیر آن می‌یافتند، یا آنکه پس از عاشورا سرخی در آسمان پدید آمد و غیر اینها. از حوادث غیر طبیعی دیگر در روز عاشورا که برای کسانی از سپاهیان عمر بن سعد رخ داده، اشارت رفته است. (۴) نقل ابن قبیله روایات از سوی ابن سعد که خود از علمای اهل حدیث عراق در نیمه‌ی نخست قرن سوم هجری است، شگفت می‌نماید. (۱) میزان الاعتدال، ج ۴، ص ۵۶۰. (۲) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام، ص ۵۳. (۳) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۸۴-۸۳. (۴) همان، ص ۹۱-۸۹.

بلاذری و مقتل الحسین

بلاذری و مقتل الحسین احمد بن یحیی بلاذری (م ۲۷۹) مورخ و ادیب و نسب‌شناس برجسته‌ی عصر مأمون تا مستعین عباسی، در کتاب عظیم نسبی - تاریخی خود با عنوان انساب الاشراف، تاریخ اسلام را در قالب بیان شرح حال خاندان‌های برجسته‌ی عرب به دست داده است. وی در شرح نسب ابوطالب و فرزندانش، به تفصیل درباره‌ی امام علی علیه‌السلام و فرزندانش سخن گفت و از جمله درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام و مقتل او هم فصلی مفصل را در کتاب خود آورده است. بخش طالبیان این کتاب در دو مجلد در سال ۱۳۹۷ قمری توسط محقق برجسته محمد باقر محمودی در بیروت چاپ شده و اخیراً هم در چاپ متن کامل این کتاب که با اسم جمل انساب الاشراف چاپ شده، آن مطالب آمده است. از چاپ دو جلدی انسانی که اختصاص به طالبیان دارد، در مجلد دوم (که در ارجاعات از آن با عنوان ج ۳ هم یاد می‌شود؛ بدان دلیل که پیش از این دو جلد، یک جلد هم در سیره‌ی نبوی چاپ شده) ضمن صفحات ۲۲۸-۱۴۲ به اخبار کربلا اختصاص داده شده است. با توجه به زمان تألیف این اثر، می‌توان تصور کرد که وی از متون مکتوب پیش استفاده کرده و گاه از اسناد مستقلی هم بهره برده است. بلاذری پس از ارائه‌ی چند (صفحه ۲۴) حدیث درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام، تولد آن حضرت و فرزندانش به شرح وقایع کربلا می‌پردازد و مطالبش را از تمام شیعیان کوفه با امام حسین علیه‌السلام از زمان صلح امام حسن به این سو، بدون آن که در بیشتر موارد مستندی ارائه دهد، با تعبیر «قالوا» آغاز می‌کند. طبعاً در مواردی هم سند نقل می‌کند؛ از جمله از ابومخنف (۱) هیشم بن عدی (۲) هشام کلبی، (۳) و عوانه بن الحکم (۴) یا با تعبیر «قال العتبی» (۵) «حدیثی بعض الطالبیین»؛ (۶) در مواردی هم از آثار عمر بن شبه (۷) مورخ معروف و نویسنده‌ی کتاب تاریخ المدینه المنوره مطالبی نقل کرده که نشان می‌دهد او نیز در این باره نوشته‌ای داشته است. اخبار بلاذری تفاوت‌هایی با

اخبار دیگران دارد و این نشان می‌دهد که از مصادر متنوعی استفاده کرده است این اخبار در مقایسه با آنچه در منابع دیگر آمده، می‌تواند روشن‌گر برخی از نکات ریز در واقعه‌ی عاشورا باشد. یک خبر جالب را که در تاریخ طبری هم آمده، برای نمونه نقل می‌کنیم: قال حصین (۸) فحدثني سعد بن عبيدة: قال: ان اشياخنا من أهل الكوفة لوقوف على تل بيكون و يقولون: اللهم أنزل عليه نصرک، فقلت: يا أعداء الله! ألا تنزلون فتصرونه. (۹) به هر روی، انساب بلاذری، یکی از منابع مهم کربلاست که به نوعی با روایت ابومخنف، ابن سعد و دینوری توافق دارد و مطالب آنها را به رغم اختلافاتی که دارند، مؤید یکدیگر هستند. (۱) انساب، ج ۳، ص ۲۰۷، ۱۵۶. (۲) همان، ص ۲۱۳. (۳) همان، ص ۲۰۴. (۴) همان، ج ۳، ص ۲۱۸. (۵) همان، ص ۱۵۶. (۶) همان، ص ۲۰۶. (۷) برای نمونه، ر.ک همان، ص ۲۲۷، ۲۱۷، ۲۱۱، ۲۰۹. (۸) مقصود حصین بن عبدالرحمن است که در طبری نیز روایاتی در مقتل از وی به نقل از همین سعد بن عبیه و افراد دیگر نقل شده است. بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۳-۳۹۱. (۹) همان، ص ۲۲۵؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۲.

دینوری و مقتل الحسین

دینوری و مقتل الحسین ابوحنیفه احمد بن داود دینوری (م ۲۸۲) گیاه‌شناس و مورخ است که دو اثر مهم یکی کتاب الانواء و دیگری اخبار الطوال از وی برجای مانده است. وی با این که فردی مسلمان است، اما علائق ایرانی دارد و به واقع، نه تاریخ اسلام بلکه تاریخ ایران را (صفحه ۲۵) می‌نگارد وی تاریخ ایران را از پیش از اسلام آغاز کرده، با ورود اسلام به ایران بحث را ادامه می‌دهد؛ یعنی از سیره‌ی نبوی و خلافت شیخین سخنی نمی‌گوید. پس از آن اخبار ایران و عراق را که دست در دست هم دارد تا دهه‌ی سوم قرن سوم هجری ادامه می‌دهد. مهم‌ترین بخش کتاب، از فتح ایران تا سال ۲۲۷ هجری است و در میان این حوادث، از تحولات عراق با تفصیل بیشتری سخن گفته و از جمع ۴۰۰ صفحه‌ی کتاب، صفحات ۲۲۹ تا ۲۶۲ را به اخبار امام حسین علیه‌السلام و عاشورا اختصاص داده است. هیچ‌گونه علائق مذهبی در اینجا وجود ندارد و به نظر می‌رسد که مؤلف مسلمان سنی مذهبی است که تعصب مذهبی ندارد. کتاب وی یک تاریخ عمومی همانند تاریخ یعقوبی است و لذا به شکل حدیثی مانند آنچه طبری یا واقدی و ابن سعد دارند - به گزارش حوادث پرداخته و در هر قسمت، سخن را با قالوا آغاز کرده و به شرح رخدادها پرداخته است. تنها یک خبر را از حمید بن مسلم - یکی از منابع مهم اخبار کربلا - که ابومخنف هم از مطالب وی استفاده کرده - آورده است که حکایت از پشیمانی عمر بن سعد - دوست خود حمید بن مسلم - پس از بازگشت از کربلا دارد؛ حمید می‌گوید: عمر بن سعد با من دوست بود. وقتی از جنگ با حسین علیه‌السلام بازگشت حالش را پرسیدم؛ گفت: لا- تسأل عن حالی، فانه ما رجع غائب الی منزله بشر مما رجعت به، قطعت القرابه القریبه، و ارتکتب الامر العظیم (۱). در میان اخبار این کتاب، گاه نکات بکر و تازه‌ای هست که در منابع دیگر نیست. مقایسه‌ی اخبار وی با آنچه در منابع پیشین آمده، نشان از آن دارد که هر چند مضامین اخبار بسیار مشترک است، اما تعبیر و عباراتی که وی آورده، در مآخذ دیگر نیامده است. به همین دلیل باید این کتاب را از منابع درجه‌ی اول عاشورا تلقی کرد. احساس خاص دینوری درباره‌ی عاشورا و فاصله‌ی زمانی آن با وفات رسول‌خدا صلی الله علیه و آله در این تأکید به دست می‌آید که پس از اشاره به این نکته: و أمر عمر بن سعد بحمل نساء الحسین و أخواته و بناته و جواریه و حشمه فی المحامل المستوره علی الابل، می‌نویسد: و کانت بین وفاه رسول الله صلی الله علیه و سلم و بین قتل الحسین (صفحه ۲۶) خمسون عاما. (۲) میان رحلت رسول‌خدا صلی الله علیه و آله تا کشته شدن امام حسین «پنجاه سال» فاصله بوده است! مؤلف در شرح کیفیت یافتن محل اختفای مسلم در شهر کوفه از طریق مسلم بن عوسجه و فریب او توسط یکی از غلامان ابن‌زیاد نکته‌ای درباره‌ی اخلاق دینی شیعیان آورده است با این عبارت که هؤلاء الشیعۀ یکثرون الصلاة و از آن طریق دریافته که مسلم بن عوسجه که نامز فراوان می‌خواند، شیعه است. (۳). (۱) اخبار الطوال، ص ۲۶۰. (۲) اخبار الطول، ص ۲۵۹. (۳) همان، ص ۲۳۶ - ۲۳۵؛ در روضه الشهداء

(تصحیح شعرانی، ص ۲۱۸) توضیح فارسی این سخن با این عبارت آمده است: نگاه نظرش بر شخصی افتاد که جامه‌های سفید و پاکیزه پوشیده بود و بسیار در نماز رعایت مراسم خضوع و خشوع می نمود. با خود گفت که شیعه جامه‌های سفید پاک می پوشد و در نماز اکتفا می کنند؛ غالب آن است که این شخص از آن طایفه باشد.

طبری و تاریخ عاشورا

طبری و تاریخ عاشورا بی تردید کتاب تاریخ طبری، اثر پر حجم محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰) گرچه درست‌ترین تاریخ‌های تدوین شده از دوره اسلامی نیست، اما بزرگترین آنها است. در این کتاب با نگاهی وسیع به مجموعه‌ی تحولات تاریخ اسلامی در سه قرن نخست هجری (علاوه بر تاریخ انبیاء و ایران قبل از اسلام) پرداخته شده و روایاتی از منابع مختلف گردآوری شده است. هدف طبری جمع‌آوری روایات و نگهداری آن برای نسلهای بعد و واگذاری بررسی و تحقیق در آنها به دیگران بوده است. طبری در ذیل رخدادهای سال ۶۰ و ۶۱ هجری به بیان حوادثی که به عاشورا منجر شده پرداخته و در این باره از چندین مأخذ مهم استفاده کرده، و روایات ارجمندی را از گزند نابودی نجات داده است. در این که طبری سنی مذهب است، کمترین تردیدی نمی‌توان داشت؛ اما این منافات با آن ندارد که کتابی درباره طرق حدیث غدیر نوشته باشد؛ (۱) چیزی که خشم اهل حدیث را برانگیخته و به همین دلیل به او نسبت تشیع داده‌اند. این مطلبی است که خود ذهبی به صراحت بیان کرده و نوشته است که به خاطر تألیف این اثر، متهم به تشیع شده است. ذهبی می‌نویسد، و أظنه بمثل جمع هذا (صفحه ۲۷) الکتاب نسب الی التشیع (۲) مهم‌ترین بخش مقتلی که در تاریخ طبری آمده، مطالبی است که از کتاب مقتل الحسین علیه‌السلام ابومخنف برگرفته شده است این متن را طبری از طریق هشام بن محمد بن سائب کلبی روایت کرده و به علاوه، از خود مقتل هشام کلبی هم بهره‌ی زایدی برده است. در واقع، هشام کتاب ابومخنف را همراه با اضافاتی که با اسناد خود داشته، به صورتی کتابی درآورده که مورد استفاده‌ی کامل طبری قرار گرفته است؛ با اسنادی از این قبیل: قال هشام بن محمد عن أبي مخنف... حدثت عن هشام عن أبي مخنف... (۳) و در مواردی هم از هشام بن محمد بدون آن که از ابومخنف نقل کرده باشد (۴) طبری همچنین از آثار واقعی استفاده کرده است (قال محمد بن عمر، حدثني شرحبيل بن ابي عون عن أبيه... (۵) با این همه، نمی‌توان گفت که بخش عمده‌ی مقتل که در طبری آمده، از ابومخنف می‌باشد. مطالب نقل شده از مقتل الحسین علیه‌السلام ابومخنف در تاریخ طبری، تنها مطالبی است که از این مقتل باقی مانده و به احتمال در اصل کتاب اخبار دیگری هم بوده است که به خاطر مفقود شدن آن، امروز در دسترس ما نیست. مجموعه‌ی بخش کربلای تاریخ طبری تحت عنوان استشهاد الحسین با کوشش السید الجمیلی به ضمیمه‌ی رساله‌ی رأس الحسین ابن تمیمه به چاپ رسیده است. (۶). متن پارسی شده‌ی این بخش طبری به قلم بلعمی از روی نسخه‌ای که از قرن ششم بر جای مانده به چاپ رسیده است (۷) گفتنی است که همه‌ی مطالب طبری در بخش مقتل، از ابومخنف نیست؛ وی نقلهای مهمی از امام باقر علیه‌السلام به روایت عمار دهنی دارد که مأخذ مکتوب آن بر بنده روشن نیست. وی گاه خبری را از این طریق نقل کرده و بعد به گفته‌ی خودش، مفصل‌تر از آن را از طریق ابومخنف نقل می‌کند. (۸). (۱) بقایای این کتاب تحت عنوان «کتاب فضائل علی بن ابی‌طالب و کتاب الولاية» به کوشش نگارنده و توسط نشر دلیل به سال ۱۳۷۹ در قم به چاپ رسیده است. (۲) رساله‌ی طرق حدیث من کنت... ص ۶۲، ش ۶۱. (۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۰. (۴) برای نمونه بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۶. (۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۴۴. (۶) دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۱۷. (۷) تحت عنوان: قیام سیدالشهداء حسین بن علی علیه‌السلام و خوانخواهی مختار، به کوشش محمد سرور مولائی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۷۷ ش. (۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۴۷ و مقایسه کنید با ص ۳۵۱.

احمد بن اعثم کوفی و مقتل الحسین ابن اعثم کوفی (م حدود ۳۱۴) در کنار مورخان کهنی مانند یعقوبی، مسعودی، طبری (صفحه ۲۸) دینوری و بلاذری، یکی از چهره‌های تاریخ‌نگار برجسته‌ای است که بسیاری از تحولات تاریخ صدر اسلام و را در کتاب الفتوح خود حفظ کرده و کتابش مانند آثار دیگران مملو از اخبار و آثاری است که نیاز به نقد و بررسی دارد. وی در این کتاب اخبار امت اسلامی را از پس از رحلت رسول‌خدا صلی الله علیه و آله تا دوران خلافت مستعین در نیمه‌ی قرن سوم هجری آورده و در این میان، سهم عمده‌ای تقریباً در حد یک نهم کتاب، به کربلا و نهضت امام حسین علیه‌السلام اختصاص داده است. ما در جای دیگری درباره‌ی ماخذ این کتاب سخن گفته‌ایم. (۱) آنچه یاد کردنی است این که ابن‌عثم نیز همانند برخی مورخان دیگر، اسناد تک تک نقلها را نیاورده و تنها فهرستی کوتاه از آن در آغاز کتاب و برخی موارد دیگر به دست داده است. بخش کربلای کتاب فتوح، حاوی اخبار ریز و دقیقی است؛ گرچه ساخت عبارات در برخی از موارد داستانی شدن شماری از رخدادها را نشان می‌دهد و این طبعاً از ارزش کلی کتاب در قیاس با سایر متون می‌کاهد، با این حال، از آن جایی که بسیاری از اخبار این کتاب در آثار دیگر هم آمده، و با مقایسه‌ی میان آنها صحت آنها قابل اثبات است، نباید چندان در درستی بسیاری از مطالب آن تردید کرد. بسیاری از خطبه‌های امام حسین علیه‌السلام و نامه‌های آن حضرت که در فتوح آمده، در ماخذ دیگر نیز آمده که همراه با تفات‌های چندی است. در این که ابن‌عثم گرایش شیعی دارد یا سنی، اطلاعاتی خارج از کتاب در اختیار نیست؛ آنچه در کتاب آمده، گرایش ویژه‌ای است که با قالب‌های رسمی تعریف شده از شیعه و سنی سازگار نیست، نگاهی به بخش‌های نخست این کتاب درباره‌ی جنگ‌های رده، گرچه حاوی اخباری است که متفاوت با نگرش حاکم بر تاریخ‌نگاری رده در دید اهل سنت است، اما در مجموع، بسان دیدگاه‌های شیعی منتقدانه نیست؛ اخبار مربوط به خلافت دو خلیفه‌ی نخست، مطابق همان مطالبی است که در سایر متون تاریخ آمده و این قبیل تاریخ‌نگاری با آنچه که در ماخذ شیعی در این باره آمده، به لحاظ نگرش، قابل انطباق نیست. معنای این سخن آن است که شیعه دانستن ابن‌عثم، (صفحه ۲۹) به هیچ روی روا نیست مگر بسان گرایش شیعی که در کوفه بوده و پیش از آن از آن سخن گفتیم، و حتی خود ابوحنیفه و اعمش و عده‌ای دیگر نیز همین گونه بودند، مورد نظر باشد. بی‌تردید ابن‌عثم، مطالب تازه‌ای را درباره‌ی کربلا برای ما حفظ کرده که در منابعی چون ابومخنف و دیگران نیامده است؛ هر چند این اخبار نیاز به بررسی دارد؛ اما به هر روی برای تکمیل بحث، اخبار مذکور می‌تواند بسیار مفید باشد. یکی از اخبار مهم و تازه‌ی ابن‌فتوح، وصیت نامه‌ای است که آن حضرت برای محمد بن حنفیه در مدینه نوشتند. ابن‌عثم متن آن را آورده و جمله‌ی مشهور امام حسین علیه‌السلام که فرمود: «انی لم اخرج اشرا و لا بطرا و لا مفسدا و لا ظالما و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی ارید ان امر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و سیره ابي علی بن ابی طالب» در همین وصیت نامه آمده است. تا آنجا که جستجو کردیم. این مطلب جز در فتوح نیامده است؛ هر چند ابن شهر آشوب جمله‌ی بالا را نه به عنوان وصیت‌نامه، بلکه از قول امام در گفتگو با ابن‌عباس آورده است. (۲) با این حال صورت وصیت نامه‌ی آن به صورت یک متن مکتوب تنها در فتوح آمده و بحار نیز از منبعی گرفته که در مقایسه با فتوح، روشن می‌شود که آن هم در اصل از فتوح بوده است. (۳). در موارد متعددی متن نامه‌ها و گزارش‌هایی که در منابع دیگر به اختصار آمده، در فتوح به شکل کامل‌تری ضبط شده است. از نکات دیگری که در مقتل ابن‌عثم جلب توجه می‌کند آن است که اخبار فراوانی درباره‌ی آگاهی امام حسین علیه‌السلام از شهادتش طی مسیر به وسیله خواب یا ندای یک منادی ناپیدا -هاتف- و حتی احادیثی از رسول‌خدا صلی الله علیه و آله در این باره آمده است. این اخبار را در برخی از کتب حدیثی می‌توان یافت؛ اما در منابع تاریخی دیگر که پیش از این، از آنها یاد کردیم، تنها اشارات مختصری در این باره آمده است. نمونه‌ی آن خواب دیدن امام حسین علیه‌السلام در شب قبل از خروج از (صفحه ۳۰) مدینه است که طی آن پیامبر صلی الله علیه و آله به امام حسین علیه‌السلام می‌فرماید: «یا بنی! یا حسین! کانک عن قریب اراک مقتولا مذبوحا بأرض کرب و بلاء من عصابه من امتی فی ذلک عطشان لا تسقی و ظمان لا تروی». (۴). نمونه‌ای از داستانی شدن برخی از نقلها، بحث مقدمات حرکت امام حسین

علیه‌السلام از مدینه به مکه است. در نقل ابن‌عثم، برخلاف همه‌ی نقلها، ابتدا از امام حسین علیه‌السلام دعوت به بیعت می‌شود؛ پس از مخالفت او، ولید بن عبتہ خبر آن را به شام می‌فرستد و با رسیدن پاسخ یزید، برخورد تندی با امام حسین علیه‌السلام شده و آن حضرت حرکت می‌کند. (۵) در منابع دیگر، این وقایع چنان آمده است که امام حسین علیه‌السلام شب اول به قصر حاکم مدینه رفت و شب بعد مدینه را به قصد مکه ترک کرد. با این حال، در همین تفصیل که مشابه آن در بسیاری از موارد دیگر هم وجود دارد، جزئیاتی به چشم می‌خورد که در عین آن که دقیق و جزئی و قابل توجه به نظر می‌آید، اما در مآخذ دیگر نیامده است. برای نمونه، نحوه‌ی شهادت علی‌اکبر متفاوت با مطالبی است که در مآخذ کهنه پیشگفته در این باره آمده و نزدیک به مضمونی است که در روضه‌خوانی‌ها مورد توجه است. در این نص برای نمونه آمده است که «فلم یزل یقاتل حتی ضج أهل الشام من یده» (۶) علی‌اکبر؛ چنان جنگید که شامیان از دست وی به ناله و فغان درآمدند. این در حالی است که اساساً در ساپه کوفه، شامی وجود نداشته است. بخش‌های دیگری از فتوح نیز مبنای همان مطالبی است که بعدها در مرثیه‌سرایی‌های امام حسین علیه‌السلام در محافل شیعی استفاده شد. برای مثال، تقریباً همه‌ی منابع کهن از عبدالله بن حسین، کودکی که در دامان امام حسین علیه‌السلام با تیر حمله به شهادت رسید، یاد کرده‌اند؛ در این میان ابی‌اعثم و یعقوبی حکایت علی‌اصغر را دارند که طفل شیرخواری است و امام حسین علیه‌السلام او را از دم خیمه گرفت تا با وی وداع کند. در این وقت تیری به طفل اصابت کرد که وی را به شهادت رساند؛ سپس امام با نوک شمشیر خود حفره‌ای کنده او را دفن (صفحه ۳۱) کرد و اشعاری هم که هفده بیت است، همانجا خواند! (۷) به نظر می‌رسد بیشتر این رجزها مربوط به روزگاری دیگر است که به لحاظ تاریخی، متصل به اخبار کربلا گشته است. همچنین در میان منابع کهن، تنها منبعی که خطبه‌های برخی از زنان کربلا مانند حضرت زینب علیها‌السلام را آورده‌اند، همین ابن‌اعثم است (۸) که از همان طریق بعدها به منابع دیگر هم وارد شده است. آنچه در مناقب ابن شهر آشوب (م ۵۵۸) درباره‌ی کربلا آمده، تلفیقی است از اطلاعاتی که از طبری، ابن‌اعثم و برخی از منابع دیگر گرفته است. اشاره وی به این که امام حسین علیه‌السلام پیش از شهادت خود یک هزار و نهصد نفر را کشته است، (۹) می‌تواند به استفاده‌ی وی از برخی از منابع داستانی در این زمینه اشاره کند. (۱) منابع تاریخ اسلام، صص ۱۶۸-۱۶۷. (۲) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۹. (۳) بحار الانوار ۷ ج ۴۴، ص ۳۲۹ از محمد بن ابی‌طالب الموسوی (بدون یاد از نام کتاب خاصی). (۴) الفتوح، ج ۵، ص ۲۸. (۵) الفتوح، ج ۵، ص ۲۹-۱۵. (۶) الفتوح ج ۵، ص ۲۰۹. (۷) الفتوح، ج ۵، صص ۲۱۲-۲۱۰ روایت یعقوبی (ج ۲، ص ۲۴۵) کوتاه است و نام علی‌اصغر در آن نیامده است. (۸) بنگرید: الفتوح، ج ۵، صص ۲۲۳-۲۲۲. (۹) مناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۰.

خوارزمی و مقتل الحسین

خوارزمی و مقتل الحسین ابوالمؤید موفق به احمد مکی خوارزمی (م ۵۶۸) اثری مفصل و ارجمند درباره‌ی عاشورا فراهم آورده است. وی را به اخطب خوارزم و خلیفه‌الزمخشری می‌شناسد؛ چرا که شاگرد وی بوده و همانند او مذهب حنفی داشته و به لحاظ عقاید، معتزلی بوده است. وی کتابی تحت عنوان مناقب ابی‌حنیفه دارد که در دو جزء در هند به چا رسیده است. خوارزمی از روی تشیعی که داشته، چندین اثر درباره‌ی اهل بیت تألیف کرد که از آن جمله همین مقتل‌السحین است. برخی از کتاب‌های دیگر وی عبارتند از: کتاب قضایا امیرالمؤمنین علیها‌السلام کتاب رد الشمس علی امیرالمؤمنین علیها‌السلام، مناقب امیرالمؤمنین علیها‌السلام، الاربعین فی مناقب النبی الامین صلی الله علیه و آله و وصیه امیرالمؤمنین علیها‌السلام وی در کتاب مقتل الحسین علیها‌السلام (۱) خود، پس از یک مقدمه‌ی کوتاه طی پانزده فصل مباحثی را در فضائل و تاریخ اهل بیت علیهم السلام آورده است. از فصل اول تا هفتم، فضائل پیامبر، علی علیه‌السلام فاطمه‌ی زهرا علیها‌السلام و (صفحه ۳۲) حسنین علیهما‌السلام آمده و در ادامه به اخبار پیامبر صلی الله علیه و آله درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام و سپس وقایع کربلا تا ماجرای مختار پرداخته شده است. بخش‌های نخست کتاب که در

فضائل است. به صورت روایی و مستند است و مؤلف ضمن آن، روایات را با ذکر مشایخ خود نقل کرده است. از آغاز بحث کربلا، مطالب بیش از همه از فتوح ابن‌اعثم روایت شده و مؤلف با تعبیر ذکر الامام احمد بن اعثم الکوفی مطالب را آغاز کرده است (۲) وی پس از نقل مطالب فتوح که با تلخیص و تهذیب همراه است، گاه حدیث و نقلی را بر آن افزوده و باز نقل از فتوح را ادامه داده است. (۳) در مورد دیگری پس از مطالبی که از ابن‌اعثم آورده، نکته‌ای را افزوده و در ادامه به کتاب فتوح باز می‌گردد (رجعنا الی حدیث ابن‌اعثم الکوفی). (۴) مطالب افزوده، معمولاً نقلهایی است که مؤلف به طور مستند و از طریق مشایخ خود نقل کرده است؛ وی در مواردی به مقایسه‌ی اخبار ابن‌اعثم با منابع دیگر هم پرداخته است. (۵) در بخش‌های مربوط به اخبار مختار مطالبی از کتاب المعارف ابن‌قتیبه و نیز ابومخنف آورده شده است. (۶) مطالبی هم از تاریخ عبدالکریم بن حمدان نقل شده (۷) که دانسته نشد، چیست. این احتمال هم وجود دارد که خوارزمی از نسخه‌ی کاملتری از فتوح بهره برده که امروزه آن نسخه در اختیار ما نیست. (۱) درباره‌ی این کتاب، نسخه‌ها و راویان آن بنگرید: اهل البیت فی المکتبۃ العربیه، ص ۵۴۶ - ۵۴۱. (۲) مقتل الحسین علیه‌السلام ج ۱، ص ۲۵۴. (۳) همان، ج ۱، ص ۲۶۳. (۴) همان، ج ۱، ص ۲۷۰. (۵) همان، ج ۲، ص ۱۰۴. (۶) همان، ج ۲، ص ۲۰۴، ۱۹۹. (۷) همان، ج ۲، ص ۲۹۳-۲۹۲، ۲۵۴، ۲۱۰، ۲۰۰.

مقتل الحسین امام طبرانی

مقتل الحسین امام طبرانی ابوالقاسم سلیمان بن احمد شامی طبرانی (۳۶۰ - ۲۶۰) از بزرگترین محدثان قرن چهارم هجری است که دو اثر شگرف او با عنوان معجم اوسط و معجم الکبیر مجموعه‌ای عظیم از روایات را در خود جای داده است. کتابی که تحت عنوان مقتل الحسین علیه‌السلام با تحقیق محمد شجاع صیف الله (۱) از وی به چاپ رسیده، مشتمل بر ۱۴۸ روایت است که هر کدام به بخشی از زندگی امام (صفحه ۳۳) حسین علیه‌السلام از فضائل تا رخدادهای کربلا اختصاص دارد. بیش از وی، مرحوم سید عبدالعزیز طباطبائی این بخش را در کتاب الحسین و السنه (۲) به چاپ رسانده بود. (۳) طبعا این کتاب، کتاب مقتل به معنای معمول آن نیست، اما روایات آن می‌تواند گوشه‌ای از مسائل مربوط به عاشورا را روشن کند. بسیار از نقلها، به تحولات غیر طبیعی که در پی شهادت امام حسین علیه‌السلام رخ داده، اختصاص یافته است. طبعا طرق این روایات، طرق اهل سنت است و طبرانی هم به عنوان یک محدث برجسته‌ی سنی، شخصیتی شناخته شده می‌باشد. (۱) کویت، دارالاوراد، ۱۹۹۲. (۲) تهران، مدرسه‌ی چهل ستون، ۱۳۹۷ ق. (۳) و همچنین بنگرید به مطالبی که ایشان درباره این کتاب در اهل البیت فی المکتبۃ العربیه، ص ۵۳۹ و ۵۴۰ ش ۷۰۲، ۷۰۱ نوشته است.

آثار دیگری از قرن سوم و چهارم هجری

آثار دیگری از قرن سوم و چهارم هجری برخلاف انتظار در کتاب تاریخ یعقوبی که بنا به شیعه بودن وی انتظار می‌رفت اطلاعات بیشتری درباره‌ی کربلا در اختیار ما بگذارد، تنها اندکی در این باره سخن گفته شده است. (ج ۲، صص ۲۴۵ - ۲۴۳) همین طور که در کتاب الامامه و السیاسه نیز که اثری از قرن سوم یا اوائل چهارم هجری است، چند صفحه‌ای بیشتر در این باره نیامده است. در این اخبار وی درباره‌ی ورود اسرا به شام و برخورد با یزید قابل توجه است. (۱) صفحاتی چند هم در کتاب المحن محمد بن احمد بن تمیم التمیمی (م ۳۳۳) درباره‌ی خبر شهادت امام حسین علیه‌السلام آمده است. (۱۵۵ - ۱۴۲) در این متن غلطهای شکاری وجود دارد که از آن جمله بکار بردن نام «شهر بن حوش» به جای شمر بن ذی‌الجوشن است (۲) با این حال، جسته گریخته آگاهی‌هایی در آن یافت می‌شود؛ به ویژه اخباری که درباره‌ی آثار غیر طبیعی حادثه‌ی کربلا آمده، بسان آنچه در طبقات ابن‌سعد یا منابع دیگر آمده، فراوان است. نمونه‌ی آن پیدایش «حمره» در آسمان و برآمدن خون از زیر سنگهاست. (۳) در البدء و التاریخ از مظهر بن

طاهر مقدسی که در حدود سال ۳۵۵ هجری تألیف شده، صفحاتی به رویداد کربلا اختصاص یافته است. (ج ۶، صص ۸ - صفحه ۳۴) (۱۳). وی بیعت یزید، سفر مسلم به کوفه و سپس واقعه‌ی کربلا را با کوتاهی نقل کرده و اشعار یزید را همزمان با زدن چوب بر لبان آن حضرت بوده، گزارش کرده است. کتابی با عنوان تاریخ الخلفاء (نسخه‌ی قرن پنجم هجری) بدون نام مؤلف برجای مانده که به صورت عکسی در سال ۱۹۶۸ در مسکو به چاپ رسیده است. در این کتاب به تفصیل تمام واقعه‌ی کربلا گزارش شده است. (۷۰ ب تا ۸۷ آ). مع الاسف مؤلف این اثر روشن نیست، چنان که اسناد اخبار نیز در آن یاد نشده است؛ با این حال آشکار است که از منابع کهن بوده و گزارش آن موافق دیگر متون اصیل است. در یک مورد نامی از حمید بن مسلم به میان آمده (۴) که به طور معمول یکی از منابع ابومخنف است. در پایان شرح مقتل حسین علیه‌السلام می‌نویسد: ما درباره‌ی ایام حسین و مقتل او سخن را بط دادیم گرچه در مقابل آنچه راویان در این باره نوشته‌اند، اندک است. دلیل تفصیل ما آن بود که مانند چنین حادثه‌ای پیش و پس از اسلام رخ نداد؛ و گمان ما بر آن است که در سایر ادیان هم تا زمان ما چنین چیزی رخ نداده؛ حتی نزدیک به آن هم انجام نشده. و سپس می‌گوید: اللهم جدد اللعن علیهم و علی من یبخل علیهم باللعن و کن المنتقم لاهل بیت نبیک بفضلک و رحمتک (۵). (۱) الامامة و لاسیاسة، ج ۲، ص ۱۲. (۲) کتاب المحن، ص ۱۴۷. (۳) همان، ص ۱۵۴ - ۱۵۳. (۴) تاریخ الخلفاء، برگ ۸۶ آ. (۵) تاریخ الخلفاء برگ ۸۷ آ.

منابع داستانی، ادبی و روضه‌ای

منابع داستانی، ادبی و روضه‌ای آنچه گذشت، معرفی اهم منابع تاریخی بود که حتی در برخی از همانها نیز داستان‌نویسی رسوخ کرده است. با این حال، می‌توان آنها را به عنوان مبنای کار پژوهش در بررسی حادثه کربلا پذیرفت. در ادامه‌ی همان منابع اصولی، بعدها آثاری دیگر تدوین شد که در تدوین آنها به طور اساسی از آثار پیشگفته استفاده شده بود. با این حال، باید گفت، دانش تاریخ از قرن پنجم به این سوی، ضعیف شد. البته تاریخنگاری روز، در برخی از مناطق نیرومند بود، اما تاریخنگاری عصر نخست اسلامی، به دلیل دور شدن تدریجی ماخذ اولیه یا حذف عمدی آنها توسط گروه‌های مذهبی متعصب سنی راه را برای نگارش آثار تحقیقی مسدود کرد؛ به طوری که مردم بر اساس نگرش‌های (صفحه ۳۵) مذهبی خود و بیشتر بر اساس رویکردهای ادبی و اجتماعی، با آن برخورد می‌کردند. نتیجه‌ی آن پدید آمدن آثاری بود که بیش از آن که به تاریخی باشد، اثری غیرتاریخی اما در عین حال، به جهات دیگر ارجمند است. نکته‌ی مهم آن که روشن نیست دقیقاً از چه زمانی، شماری کتاب درباره‌ی حادثه‌ی کربلا نگاشته شده که چندان به بعد واقعه‌ی تاریخی ماجرا توجهی ندارد. بلکه این حادثه را به عنوان یک پدیده‌ی ویژه در قالب متونی خاص به شکل داستانی، ادبی، و روضه‌ای تصویر می‌کند. آنچه باید به عنوان یک احتمال مورد بررسی قرار گیرد، آن است که نویسنده‌ای داستان‌نویس با نام ابوالحسن بکری - ذبیح الله منصوری روزگار کهن - که بخش عمده‌ای از تاریخ اسلام را به صورت داستانی در قرن پنجم یا در آورده، می‌تواند حلقه‌ی مهمی برای داستانی کردن روایت عاشورا باشد. وی مقتل امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام دارد که نسخه‌ای از آن در مرعشی (ش ۲: ۱۱۴۹۹) موجود است. وی همچنین مقتل الحسین علیه‌السلام دارد که نسخه‌ای از آن در کشور مغرب، دانشگاه قرویین ضمن مجموعه‌ی شماره‌ی ۳: ۵۷۵ در صص ۸۶ - ۷۷ آمده است. گرچه به نظر می‌رسد این نسخه کوتاه است، اما ادبیات بکری می‌بایست به گونه‌ای در این بخش نیز نفوذ کرده باشد. (۱) همچنین می‌توان گفت، بخشی از این رویکرد در جریان روضه‌خوانی‌های داخل جوامع شیعه پدید آمده که در بسیاری از آنها، با توجه به ضعف تفکر تاریخی و عدم آشنایی با متون اولیه، محصول متفاوت اما به لحاظ عامیان، مؤثر و پرنرژدی پدید آورده است. نمونه‌ی برجسته‌ی آنها کتاب لهوف سید بن طاوس و مثير الاحزان ابن‌نمای حلی است که همیشه مورد استفاده این قبیل محافل بوده و اساساً به هدف استفاده در همین محافل، تألیف شده است. در واقع، از قرن ششم به بعد، در آثار عمومی به این حادثه پرداخته شده است. با علاقه‌مندی جامعه‌ی

سنی - شیعی در نقاط مختلف ایران به برگزاری مراسم عاشورا، از قرن ششم به بعد، در ادبیات فارسی اعم از نثر و نظم آثاری درباره‌ی واقعه‌ی کربلا پدید (صفحه ۳۶) آمد. آخرین کتاب از این دست، روضه‌الشهداء ملاحسین کاشفی است که در اوائل قرن دهم هجری، در هرات تألیف شد. این کتاب داستان کربلا را در یک قالب دینی بسیار زیبا ریخته و صرفنظر از مستند بودن نقلها یا عدم آن، رخداد کربلا را به هیجانی‌ترین شکل ارائه کرده است. او در این راه از نثر زیبای خود و هم از اشعار خود و دیگران بهره گرفته و تحولی عمیق در مقتل خوانی که پیش از آن نیز باب بوده، ایجاد کرده است. ما در مقالی مستقل در همین مجموعه درباره‌ی روضه‌الشهداء سخن گفته‌ایم. با روی کار آمدن دولت صفوی، مراسم عاشورا جایگاه رسمی تری یافت و متونی تازه در مقتل تألیف شد؛ گرچه موقعیت روضه‌الشهداء همچنان استوار بوده و «روضه‌خوانی» به معنای خواندن همین کتاب بوده است. همین طور «واقعه‌خوان» نیز کسی بود که متون مربوط به حادثه‌ی کربلا را در محافل می‌خواند. این وضعیت همچنان در تزیاید بوده و تا انتهای دروه‌ی قاجار و پس از آن ادامه یافته و هر سال تألیف یا تألیفاتی در این زمینه از نثر و نظم بر میراث پیشین افزوده شده است. یکی از آثاری که در اواخر دوره‌ی صفوی تدوین شد، کتاب المنتخب (۲) از فخر الدین طریحی (م ۱۰۸۵) است که محتوی مطالبی است که برای مجالس روضه‌ی عربی تنظیم شده و به رغم آن که بخش مهمی از ادبیات مرثیه‌خوانی عربی را برای کربلا نگاه داشته، از دقت تاریخی لازم در نقلها برخوردار نیست. به هر روی از این زمان به بعد دقت تاریخ وجود ندارد و همانگونه که گذشت از مصادر دقیق در تدوین آثار جدید استفاده نشده است. آنچه از لحاظ پیشنی در مقتل نویسیهای این دوره وجود دارد که آن عمدتا از زاویه اندوه و غم و مصیبت و ابتلا به قضیه نگاه شده و پیش از آن که تدوین یک متن تاریخی درست در نظر باشد، تدوین یک اثر حزن‌زا به قصد روضه‌خوانی مورد توجه بوده است. غالب این آثار، برای مجالس سوگواری تألیف شده و هدف عمده‌اش فراهم کرد زمینه برای گریه بوده است. نمونه‌هایی از این کتابها را که از دوره‌ی صفوی به بعد تألیف شده و عمده‌ی آنها (صفحه ۳۷) از دروه‌ی قاجاری است نام می‌بریم: ابتلاء الاولیاء (ادبیات فارسی، استوری، ۹۹۳ «از این پس با نام استوری»)، از الة الاوهام فی البكاء (ذریعه ۱۱:۶۱)، اکسیر العبادة فی اسرار الشهادة از ملاآقا دربندی (استوری، ۹۸۶) امواج البكاء (استوری، ۹۷۹، مرعشی، ۷۱۶۵)، بحرالبكاء فی مصائب المعصومین (ذریعه ۲۶:۸۴) بحر الحزن (استوری، ۹۹۰)، بحر الدموع (مرعشی ۲۵۹۲)، بحر غم (استوری، ۹۶۴) بستان ماتم (استوری، ۱۰۰۱) بیت الاحزان (استوری، ۹۷۶)، خلاصة المصائب (استوری، ۱۰۱۷)، داستان غم (استوری، ۹۶۴، مرعشی ۲۹۱۶) دمع العی علی خصائص الحسین علیه‌السلام (استوری ۹۹۵)، الدمعة الساکبة فی المصیبة الراتبه (الذریعه ۸:۲۶۴) ریاض البكاء (ذریعه ۱:۶)، روضه‌ی حسینی (استوری، ۹۵۱، مرعشی، ۶۵۴۵، ۶۲۲۴)، روضه‌ الخواص (مرعشی، ۳۰۰۱)، روضه‌ الشهداء یزدی (مرعشی، ۱۵۶)، ریاض الاحزان (استوری، ۹۷۲) ریاض الاحزان، (فهرست مسجد اعظم، ص ۲۱۵) ریاض الشهادة فی ذکر مصائب السادة (استوری، ۹۵۸)، سر الاسرار فی مصیبة ابی‌الائمۃ الاطهار (استوری، ۹۹۶)، طریق البكاء (ذریعه ۱۵:۱۶۴)، طوفان الکباء (استوری، ۶۹۷) عمان البکاء (استوری، ۹۸۲) عین البکاء (استوری، ۹۴۱)، عین الدموع (مرعشی، ۴۴۰)، فیض الدموع (استوری، ۹۸۸)، قبسات الاحزان (استوری، ۹۸۹) کنز الباکین (استوری، ۹۶۹)، کنز الباکین (مرعشی، ۴۵۵۰)، کنز المحن (استوری، ۹۹۱) کنز المصائب (استوری، ۹۸۷، ۹۶۹) لب عین البکاء (استوری، ۹۴۲)، لسان‌الذاکرین (استوری، ۹۷۰) ماتمکده (استوری، ۹۷۵، ۹۶۳) مبکی العیون (مرعشی، ۵۰۰۶) مجالس المفجعة (استوری، ۹۴۵)، مجری البکاء (ذریعه ۲:۴۰)، مجمع المصائب فی نواب الاطائب (مرعشی، ۶۶۴۳، ۵۴۲۵، ۳۳۶۹)، مجمع المصائب مازندرانی (مرعشی، ۶۵۷۲) محرق القلوب (استوری، ۹۴۳) محیط‌العزاء (استوری، ۹۴۵) مخازن الاحزان فی مصائب سید شباب اهل الجنان، مخزن البکاء (مرعشی، ۱۶۴۵، استوری، ۹۶۹) معدن البکاء فی مقتل سیدالشهداء (مرعشی، ۳۰۱۷) مفتاح البکاء فی مصیبة خامس آل عبا (مرعشی، ۲۳۶۳) مفتاح البکاء (کتابخانه‌ی مطهری، ۱۹۲:۵) مناهل البکاء (مرعشی، ۳۴۵۵) منبع البکاء (ذریعه ۲۲:۳۵۸)، مهیج‌الاحزان (استوری، ۹۵۹) نجات (صفحه ۳۸) العاصین (استوری، ۱۰۰۰)، نور العین فی جواز البکاء (ذریعه ۲۴:۳۷۲)، وسیلة البکاء (مرعشی، ۵۵۰۰) وسیلة النجاة (استوری، ۹۶۱)، ینوع الدموع

(مرعشی، ۳۰۸۳) هم و غم فی شهر المحرم، ملاحسین بن علی حسن (مرعشی ۵۶۲۷) نوحه الاحزان و صیحه الاشجان، محمد یوسف دهخوارقانی، (مرعشی ۱۷۳۱)، ابصار الابکار لانتصار سید الابرار (مجلس، ۹:۱۲) ریاض الکوین فی مصائب الحسین علیه اسلام (کتابخانه‌ی شهید مطهری، ف ۵:۷۷). طغیان البکاء، فهرست نسخه‌های خطی مرکز احیاء میراث اسلامی، ۳:۳۷ تذکار الحزین، همان ۳:۹۳؛ اکیلی المصائب الاطیاب، ۳:۳۴۰؛ تأثر الاخیار، همان ۳:۲۸۴؛ مجالس الاحزان همان ۲:۱۸ (معدن البکاء، ۲:۴۵۷). دقت در اسامی این کتابها، نشانگر آن است که چند مفهوم کلیدی در آنها وجود دارد که عبارت است از بکاء، حزن، ابتلات، اشک، مصیبت. کربلا در این دروه بیشتر از زاویه این مفاهیم مورد توجه قرار گرفته و همانگونه که اشاره شد کمتر دید تاریخی در آن مد نظر بوده است. نکته‌ی دیگر در این آثار، آن است که تعجب از شکست اصحاب امام حسین علیه‌السلام سبب شده است تا آمار کشته‌های دشمن رو به ازدیاد بگذارد. در این باره نگاهی به اسرار الشهاده ملاآقا دربندی و حتی تذکره الشهداء ملاحیب الله کاشانی، این قبیل ارقام نجومی را که با هجی ملاک تاریخی قابل اثبات نیست، نشان می‌دهد. این قبیل آثار به قدری دور از وقاع بود که میرزا حسین نوری را که خود عالمی اخباری بود و بخش اعظم روایات ضعاف را در مستدرک الوسائل فراهم آورد، بر آن داشت تا با نوشتن کتاب لؤلؤ و مرجان به جنگ مقتل نویسان و مقتل خوانان برود. مقتل نویسی در دروه‌ی معاصر، با اندکی تغییر موضع، صورت تازه‌ای به خود گرفته است. این گرایش مربوط به رخدادهای پس از مشروطه در ایران است که به نحوی برداشت از اسلام را سیاسی تر کرده است. آثاری که طی یک صد سال گذشته در این زمینه، به ویژه در محافل مذهبی نوگرا تدوین شده، متفاوت با آثار پیشین است. این مسأله تحقیق ویژه‌ای را می‌طلبد که باید حکایت آن را تا شهید جاوید و آثار دیگری از این دست که نگارش یافته دنبال کرد. (صفحه ۳۹) (۱) درباره‌ی ابوالحسن بکری اختلاف نظرهای زیادی وجود دارد که بخشی از آنها در گفتاری کوتاه در فهرست مرعشی ج ۲۹، صص ۱۳۳-۱۲۸ آمده است. (۲) چاپ شده تحت عنوان «المنتخب للطریحی فی جمع المرانی و الخطب المشتهر بالفخری» قم، منشورات الشریف لرضی، ۱۴۲۰.

تحلیلی از وضعیت قریش و جناح‌های داخلی آن تا کربلا

تحلیلی از وضعیت قریش و جناح‌های داخلی آن تا کربلا الف: در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله نزاع داخلی میان قریش در بدر و احد به نوعی، به صهت برخورد میان بنی‌هاشم و دیگر طوایف قریش در آمد. در ادامه، بنی‌هاشم مکه را فتح کردند و در نظام اخلاقی - دینی جدید، بسیاری از سران طوایف دیگر قریش، به عنوان طلقا شناخته شدند. از زاویه‌ی نگرش قبیله‌ای روشن بود که این نزاع خاتمه‌یافتنی نیست و قریش به رغم آن که در احد انتقامش را گرفته و حتی حمزه را کشته بود و ابن‌زبیری آن اشعار را سروده بود، باز در انتظار انتقام‌گیری از بنی‌هاشم بود. ب: در عصر خلفای ثلاثه، ابتدا خط میانی قریش - نه بنی‌امیه و نه بنی‌هاشم - پیروز می‌شود و پس از آن خط افراطی اموی در پوشش یک مسلمان قدیمی متعلق به این طایفه، یعنی عثمان، به قدرت می‌رسد. زمانی عثمان به امام علی علیه‌السلام می‌گوید: ما ذنبی ان لم یحبک قریش، و قد قتل من هم سبعین رجلا کان وجوههم سیوف الذهب، گناه من چیست که قریش تو را دوست نمی‌دارند؛ تو هفتاد نفر آنان را که صورتشان چون طلا می‌درخشید، کشته‌ای (۱) در انتهای این دوره، پای قبایل دیگر که طی این بیست و پنج سال برآمده بودند، به میان کشیده شد. آنان بنی‌امیه را سرنگون کردند و بنی‌هاشم را سر کار آوردند. (صفحه ۴۰) ج: در عصر خلافت امام علی علیه‌السلام خط میانی و خط اموی بر ضد امام علی علیه‌السلام شورید. جنگ جمل سبب نزاع خط میانی با بنی‌هاشم و جنگ صفین، نشان جنگ خط اموی با خط هاشمی است. در این حرکت، و در نهایت، خط اموی بر خط هاشمی غلبه کرد. پس از غلبه‌ی حرکت اموی که معاویه رهبری آن را عهده‌دار بود، قریش در قالب خاندان اموی قدرت خود را استوار کرد. معاویه با تحقیر بنی‌هاشم - در رسمی کردن لعن بر علی بر منابر و تحقیر انصار با نامیدن آنان به اوس و خزرج - می‌کوشید تا آنان را از میدان بدر کند؛ اما چندان مصلحت‌اندیش بود که در فکر انتقام

بیشتر نیفتاد؛ جز آن که با با شهادت رساندن امام حسن علیه‌السلام راه را برای خلافت فرزندش یزید هموار کرد و همین خود آشوبی را در جهان اسلام پدید آورد. د: با روی کار آمدن یزید، این بار خط میانی قریش و خط هاشمی بر ضد بنی‌امیه وارد عمل شدند؛ اما با یکدیگر متحد نشدند. طبعاً سه نبرد مهم امویان که یک مورد با خط طالبی - و نه هاشمی به معنای مطلق آن؛ چون عباسیان در کربلا شرکت نداشتند - در کربلا صورت گرفت، و دو مورد در حمله به مدینه و سپس مکه با خط میانی رخ داد، همه حاصل تعارضات قبیله‌ای این مقطع از تاریخ است. این بار در کربلا از طالبی‌ها انتقام گرفته شد و در حره، از انصار. اکنون تمسک یزید را به شعر ابن‌زبیری بهتر درک می‌کنیم که ای کاش مشایخ ما که در بدر کشته شدند، می‌بودند و می‌دیدند که ما در اینجا انتقام خود را از آنان گرفتیم. مروان در همان ابتدای طرح مسأله‌ی بیعت با یزید در مدینه، خطاب به امام حسین علیه‌السلام گفت: فانکم آل ابی‌تراب قد ملتئم کلاما و أشربتم بغض آل بنی‌سفیان و حق علیکم ان تبغضوهم و حق علیهم أن یبغضوکم. شما خاندان ابوتراب - علی علیه‌السلام - بغض آل ابو سفیان را در دل دارید و حق شماست که از آنان در خشم باشید و حق آنان است که از شما در غضب باشند. امام حسین علیه‌السلام بغض طرفینی را در می‌یافت با این تفاوت که این جنگ و بغض، از نظر او طایفه‌گری نبود؛ امام به مروان چنین جواب داد: ویلک یا مروان! الیک عنی، فانک رجس، و انا اهل بیت طهاره‌الذین انزل الله عزوجل علی نبیه (صفحه ۴۱) محمد: انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس (۲) ای مروان! تو را به ما چکار! تو پلید هستی و ما اهل بیت پاکیزه و طاهر که خداوند دربارهی ما آیه‌ی تطهیر را بر رسولش نازل کرد. (۱) معرفه‌الصحابه، (ابونعیم اصفهانی، تحقیق محمد راضی حاج عثمان، مدینه، ۱۴۰۸) ج ۱، ص ۳۰۱. (۲) الفتوح، ج ۵، ص ۲۴.

سه نوع برخورد با دین اسلام پس از رحلت رسول خدا

سه نوع برخورد با دین اسلام پس از رحلت رسول‌خدا طرز برخورد با اسلام در سه دروه‌ی تاریخی، از پس از رحلت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به این سور متفاوت بوده است: الف: یکی برخورد مصلحت‌جویانه دست کم از سر ناآگاهی و تأویل گرایانه که در دوره‌ی پیش از عثمان مطرح بود. یعنی خط میانی قریش که ملاحظات مختلفی داشت و از نظر دین‌شناسی هم نگرش مصلحت‌جویانه و بدعت‌گرایانه را دنبال می‌کرد. دقیقا همین مصلحت‌اندیشی بود که خط ولایت را به خط خلافت تبدیل کرد. ب: برخورد سودجویانه با دین و ارائه‌ی تعبیری اشرافی از آن. همان چیزی که در سوره‌ی عبس و تولی قرآن از آن نهی کرده؛ یا در آیه‌ی کثر با آن مقابله نموده و یار در قصص انبیاء آن را مذمت کرده است. از اواخر دوره‌ی عثمان، تعبیر اشرافی از دین برای امویان و حتی بسیاری از اصحاب به نظر طبیعی و قابل توجیه درآمد. ادعای این که بیت‌المال ملک خلیفه است (چون مال، مال الله است و خلیفه هم، خلیفه الله!) (۱). یا ادعای این که «او» آیه‌ی کثر جزو آیه نیست؛ و نزاع ابوذر و عثمان یا کاخ سبز معاویه در شام که به بهانه‌ی عظمت اسلام و امثال اینها ساخته شد و همه نموداری از رشد تعبیر اشرافی از اسلام در این دوره بود. تعبیر امام علی علیه‌السلام بر این که دین اسیر دست اشرار بوده و آنرا وسیله‌ی سودجویی قرار داده بودند. (فان هذه الدین کان أسیرافی أیدی الاشرار، یعمل فیہ بالهوی و تطلب به الدنیا) (۲) صراحت در همین نگرش دارد. فراموش کردن سیره‌ی عملی پیغمبر صلی الله علیه و آله در عرصه‌ی سیاست و زندگی، نتیجه‌ی غلبه‌ی همین نگرش است. ج: برخورد ارادتمندانه‌ی امام علی علیه‌السلام با کتاب و سنت که می‌توان از آن با عنوان خط (صفحه ۴۲) اهل بیت علیهم‌السلام یاد کرد؛ حرتی که اسلام را از دریچه‌ی خود اسلام و منابع اصلی آن یعنی کتاب و سنت می‌نگرد. آن هم بدور از مصلحت‌اندیشی‌ها و بدعت‌گرایی‌ها. چنان که وفاداری امام علی علیه‌السلام به قرآن و سنت نبوی، به خوبی در نهج‌البلاغه منعکس است. روبرو شدن ایشان با بدعت‌ها و تصورات مصلحت‌اندیشانه‌ی کسانی که معتقد بودند اسلام ناقص است و آنان باید تکمیلش کنند، نشانگر همین نگرش در امام است. وفاداری شخصی به سیره‌ی نبوی، زندگی ساده، حفظ و حراست از قرآن و حدیث همه نشان از وجود این نگرش در امام علی علیه‌السلام و اهل بیت علیهم‌السلام

دارد. برای توجیه این برخوردهای متفاوت - و همچنین به عنوان محصول این قبیل برخوردها با دین - میتوان به مسأله‌ی ایجاد شبهات در دین اشاره کرد. حتی کم مانده بود که قرآن را هم ضایع کنند وجود شبهه در شناخت دین و این که کدام نگرش درست است، زمینه اختلاف و فتنه را در جامعه فراهم می‌کند که کرد. از آثار این شبهات، یکی آن بود که مرز مسلمان، مؤمن، کافر، فاسق و منافق درهم آمیخته شد. از یک سو گفتن شهادتین برای اسلام آوردن کافی دانسته می‌شد و از سوی دیگر، بسیاری از مسلمانان سودجویی و نفاق و فسق و فجور را پیشه می‌کردند و حتی به بغی می‌گرویدند؛ بدتر از آن که گاه به نام دین، با دین به مبارزه برمی‌خاستند. (۱) بنگرید التذکره الحمدونیه، (تصحیح احسان عباس، بیروت، ۱۹۹۶) ص ۳، ص ۴۳. (۲) نهج البلاغه، نامه‌ی ۵۳.

سه نوع نظام سیاسی از زمان رسول خدا تا حکومت معاویه

سه نوع نظام سیاسی از زمان رسول خدا تا حکومت معاویه از ابتدای حکوم اسلامی مدینه تا کربلا، سه نوع نظام سیاسی تجربه می‌شود: الف: نظام نبوی و ولایی به ریاست پیامبر صلی الله علیه و آله و در چهارچوب مفاهیمی که در قرآن و سیره به آن پرداخته شده و رابطه‌ی مردم با پیامبر را بر اساس اطاعت از احکام الهی و بیعت بر سر اسلام تبیین و تعیین کرده است. نظام نبوی الگویی است که شیعه آن را در نظام ولایی پی می‌گیرد. ب: دو نظام خلافت که نوعی جمهوری اسلامی بدون ولی فقیه است. نظام خلافت، طبعاً نظام موروثی نیست: قرار است شایسته سالاری باشد، ساده‌زیستی دست کم در ظاهر هنوز یک ارزش است. این نظام تا نیمه‌ی دوره‌ی عثمان ادامه دارد؛ اما (صفحه ۴۳) بعد از آن، به آرامی وضعیت تغییر می‌کند و به سمت نظام نوع سوم حرکت می‌کند. ج: سوم نظام سلطنتی - خلافتی که شبیه نظام شاهی رومی‌ها و ایرانی‌های پیش از اسلام با همه‌ی لوازم آن است. از رفتار عثمان برای تعیین امویان به حکومت شهرها، می‌توان بوی موروثی‌گری را دریافت. معاویه سر کار آمد، نظام پادشاهی را کاملاً استوار کرد. وی هم خودش از این که او را سلطان بنامند خوشنود بود و هم برخی از صحابه که نظام خلافتی را دیده بودند و تفاوت آن را بنظام سلطنتی اموی جدید درک می‌کردند، به طعنه او را سلطان می‌خواندند. سعد بن ابی وقاص از روی طعنه او را پادشاه (ملک) خواند، نه خلیفه. (۱) چنان که خود معاویه هم می‌گفت: أنا اول الملوک (۲). چنین رویه‌ای از سوی امویان برای ائمه‌ی شناخته شده بود. لذا امام حسن علیه‌السلام در وقت صلح، در سخنانی که در مسجد ایراد کرد، خطاب به معاویه فرمود: انما الخلیفه من سار بسیره رسول الله و عمل بطاعته و لیس الخلیفه من دان الجور و عطل السنن و اتخذ الدنيا ابا و اما. خلیفه کسی است که به سیره پیامبر صلی الله علیه و آله عمل کرده و از او اطاعت کند. خلیفگی به این نیست که خلیفه‌ستمگری بورزد، سنت پیامبر صلی الله علیه و آله را رها نماید و دنیا را به عنوان پدر و مادر خود بگیرد. (۳) (۱) مختصر تاریخ دمشق، ج ۸، ص ۲۱۰؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۷؛ المصنف، عبدالرزاق، ج ۱، ص ۲۹۱ (۲) تاریخ یعقوبی، ج ۲؛ ص ۲۳۲؛ مصنف ابن ابی‌شیبه، ج ۱۱، ص ۱۴۷ (طبع هند) و نک الفتنة و وقعة الجمل، ص ۷۱؛ در آنجا معاویه از خلافت به ملک تعبیر می‌کند. حصنی نیز درباره‌ی معاویه آورده است که «کان میالا بفطرته الى التحال الملك» نک: منتخبات التواریخ لدمشق ص ۸۰، نقل از: من دولة عمالی دولة عبدالمملک، ص ۱۴۷؛ در جای دیگری از معاویه نقل شده که گفت: أنا اول الملوک و آخر خلیفه؛ مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۵، ص ۵۵. (۳) ترجمه الامام الحسن علیه‌السلام صص ۱۷۲، ۱۷۱.

برخورد امام علی و آل علی با مشکلات و دشواری‌ها

برخورد امام علی و آل علی با مشکلات و دشواری‌ها الف: سکوت امام علی علیه‌السلام به خاطر حفظ اصل اسلام همراه با انتقاد در فرصت‌های مناسب یک اصل اساسی در رفتار سیاسی آن حضرت است؛ آن هم با این تعبیر صریح امیرمؤمنان علیه‌السلام در خطابه‌ی شقشقیه که فرمود: صبرت و فی الحلق شجی و فی العین قذی أری تراثی نهبا. امام حسین علیه‌السلام هم در نامه‌ای که از

مکه به اهل بصره نوشتند، همین (صفحه ۴۴) مضامین را درباره‌ی نگرش تاریخی خود مطرح کردند. کلام امام این بود: فاستاثر علینا قومنا بذلک، فرضینا و کرهنا الفرقه (۱) قوما - قریش - در این بار بر ما ستم کردند، ما هم راضی شدیم چون از اختلاف پرهیز داشتیم. ب: مرحله‌ی دوم تلاش برای به دست گرفتن خلافت بود که البته بعد از سقیفه هم وجود داشت. پس از خلافت عمر، امام در شوری شرکت کرد و تا مرز خلیفه شدن پیش رفت. با کشته شدن خلیفه‌ی سوم، امام تمایل چندانی در به عهد گرفتن خلافت نداشت؛ اما به اصرار مردم آن را پذیرفت و سیاست اصلاح را پیشه کرد. چهار سال و نه ماه تلاش، صرف نظر از آثار جانبی آن در برجای گذاشتن میراث گرانبهای سخنان و مکتوبات امام و تأثیری که بر روند تاریخ تشیع در عراق داشت، نتیجه‌ی عملی در پی نداشت و معاویه که خود را در امتداد تاریخ خلافت می‌دانست و در این ادعا راست نمی‌بود، به قدرت رسید. ج: حکومت ششم ماهه‌ی امام حسن در ادامه‌ی حکومت امام علی علیه‌السلام یعنی تلاش برای اصلاح است؛ پس از آن، کوتاه آمدن اجباری و پذیرفتن معاویه مشروط به آن که این وضعیت موروثی نباشد و ادامه نیابد. یعنی هنوز فرصت برای در دست گرفتن رشته‌ی امور وجود دارد. د: تمام شدن مدت صلح تحمیلی؛ روی کار آمدن یزید و عدم بیعت امام حسین علیه‌السلام با یزید و آغاز نهضت و مخالفت که باز به هدف اصلاح صورت می‌گرفت. چه به قدرت برسد و چه نرسد. امام حسین علیه‌السلام در برابر اصرار بر بیعت با یزید، به عتب بن ابی سفیان می‌فرماید: یا عتبه! قد علمت، انا اهل بیت الکرامة، و معدن الرساله، و اعلام الحق الذین اودعه الله عزوجل قلوبنا و أنطق به ألسنتنا، فنطقت باذن الله و لقد سمعت جدی صلی الله علیه و آله یقول: ان الخلافة محرمة علی ولد ابی سفیان (۲) ای عتبه! تو آگاهی که ما اهل بیت کرامت، معدن رسالت و نشانه‌های حق هستیم که خداوند آنها را در قلوب ما به ودیعت نهاده و بر زبان ما جاری کرده است. من به اجازه‌ی خداوند سخن گفتم و خود از جدم شنیدم که فرمود: خلافت بر فرزندان ابو سفیان حرام است. (صفحه ۴۵) (۱) بنگرید: البدایه و النهایه، ج ۸، ص ۱۵۸-۱۵۷. (۲) امالی شیخ صدوق، ص ۱۵۱.

چگونگی عقاید عامه‌ی مردم در مناطق مختلف

چگونگی عقاید عامه‌ی مردم در مناطق مختلف مردم عراق یا ساکنان دو شهر بصره و کوفه که ترکیبی از قبایل مختلف مهاجر، به ویژه یمنی‌ها بودند، از سلطه‌ی شام در هراس بودند و طالب آن نبودند. جدای از بصری‌ها که به خاطر جنگ جمل بیشتر عثمانی مذهب شدند، و البته شماری شیعه هم در میانشان بود، بسیاری از مردمان کوفه شیعه مذهب بودند؛ کسانی هم بعد از صفین خارجی مذهب شدند. عده‌ی فراوانی هم، هیچ کدام از این دو را نمی‌خواستند؛ همان‌طور که بنی‌امیه را نمی‌پسندیدند. شیعیان عراق نیرومند بودند و اصرار بر حمایت از امام حسین علیه‌السلام داشتند. شاهد آن که، وقتی امام حسن به شهادت رسید. آنان تسلیت نامه‌ای فرستاده و ارادت خود را به عنوان شیعه‌ی امام حسین علیه‌السلام به وی ابلاغ کردند و از وی خواستند تا نزد آنها برود. اما امام فرمود: و اما انا فلیس رأیی الیوم ذاک، فالصقوا رحمکم الله بالارض و اکمنوا فی البیوت. (۱) متن این نامه را به طور کامل تر یعقوبی آورده است. (۲). مردم مدینه و مکه به ویژه انصار غالباً از امویان متنفر بودند. اینها طرفدار خط میانی قریش بوده و پس از جمل و صفین که شمار فراوانی از انصار در آن از امام علی علیه‌السلام حمایت کردند، ساکنان مدینه، طالب خط علوی بوده و بیشتر جانبدار مشی عبدالله بن زبیری و یا عبدالله بن عرم بودند. با این تفاوت که یکی از اینها انقلابی بود و دیگری غیرانقلابی. امید انقلابی‌های این جمعیت ابن‌زبیر بود که پس از رفتن او به مکه، طرفدارانش از جمله مصعب پسر عبدالرحمان بن عوف و عبدالله بن مطیع عدوی دستگیری و زندانی شدند. مردم شام هم که شامل مردم سوریه و اردن و فلسطین می‌شد، همه هوادار امویان بودند. جمعیت و اقتصاد این مردم فوق‌العاده زیاد و به همین دلیل امکانات فراوانی در اختیار امویان بود. مردم شام با تمام وجد از معاویه دفاع می‌کردند تا سلطنت میانشان بماند. وقتی معاویه در حال احتضار بود، آنان به دیدار معاویه آمده و پس از آن با ترس اظهار می‌کردند: و کان البیعه من بعده تخرج من ال ابی سفیان الی آل (صفحه ۴۶) ابی‌تراب، لا والله، لا نرضی بذلک ابدا. (۳) گویی

بیعت بعد از معاویه از آل ابوسفیان بیرون رفته به آل ابوتراب برسد؛ نه خیر به خدا سوگند ما به این امر راضی نخواهیم بود. سران شام در حضور معاویه که در حال احتضار بود جمع شدند: انهم سبوا علی بن ابی طالب رضی الله عنه، و قال فیہ القبیح، و قالوا: انه سار الینا من العراق فقتل سراتنا و اباد حضارانا، و لسنا نحب أن تصیر الخلفه الی ولده، فاجعلها فی ولدک یزید. فانه لنا رضی و لجمیع المسلمین (۴) خلاصه این که از علی بدگویی کردند و به خاطر جنگ صفین که ضمن آن بسیاری از شامیان کشته شدند. به معاویه گفتند که اجازه نخواهند داد خلافت به فرزندان او برسد. بنابراین معاویه! خلافت را در پسرت قرار ده. یزید در همان اولین سخنرانی به مردم گفت که جنگ سختی میان او و مردم عراق واقع خواهد شد؛ و البته خیر در میان شما مردم شام است! (۵). (۱) اخبار الطوال، ص ۲۲۳. (۲) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۰۳. (۳) الفتوح، ج ۴، ص ۲۵۲. (۴) همان، ج ۴، ص ۲۵۴-۲۵۳. (۵) همان، ج ۵، ص ۶.

راه‌های منحرف کردن عامه‌ی مردم توسط امویان

راه‌های منحرف کردن عامه‌ی مردم توسط امویان الف: در شام، مردم خاندان اموی را از انسل پیغمبر می‌شناختند و از خود معاویه هم نقل شده است که به آنها می‌گفت: نحن شجرة رسول الله. (۱) آنها همچنین خود را وارث خون عثمان می‌دانستند. یزید در اولین سخنرانی خود، لباس خونی عثمان را بر تن کرد و به منبر درآمد: فخرج یزید و علی رأسه عمامة معاویة و معه سیفه و خاتمه، و قد لبس قمیص عثمان الذی قتل عثمان فیہ ملطخا بالدم (۲) یزید در سخنرانی به مردم گفت: نحن أهل الحق و أنصار الدین. (۳) زمانی که امویان سقوط کردند، و عباسیان به قدرت رسیدند، چهل نفر از پیران شام نزد سفاح قسم خوردند که برای پیامبر صلی الله علیه و آله خویشانی (صفحه ۴۷) بجز امویان نمی‌شناخته‌اند. ب: برای معاویه فضائلی جعل می‌شد که از آن جمله این بود که او خال المؤمنین و کاتب وحی است. حرمت و قداستی هم که به تدریج برای صحابه درست شده بود، شامل حال او نیز می‌شد؛ چیزی که سبب شد بعدها هم اهل سنت، بر همان اساس، از عیوب آشکارا او چشم‌پوشی کنند و اجازه ندهند تا دیگر فرقه‌های اسلامی از وی به بدی یاد کنند. ج: در مذمت امام علی علیه‌السلام و علویان احادیثی جعل می‌شد که برخی از صحابه‌ی وابسته به خط معاویه به آن کمک می‌کردند. حتی امویان حاکم بر مدینه در پیش چشمان امام حسین علیه‌السلام بر علی بن ابی‌طالب دروغ می‌بستند، بد می‌گفتند: کاری که چند بار سبب خشم امام حسین علیه‌السلام شد و با مروان برخورد کرد. مروان در پیش مردم به امام حسین علیه‌السلام و مادرش فاطمه‌ی زهرا علیها‌السلام توهین کرد... د: استفاده از مفاهیم اساسی دو پهلو برای قانع کردن مردم و آرام کردن آنان، یکی از راه‌های رسیدن به هدف برای امویان بوده است. استفاده از تعبیر جماعت یکی از این تعبیر است. همان شبی که صحبت بیعت گرفتن از امام حسین علیه‌السلام و ابن‌زبیر بود، ابن‌عمر به آنها گفت: اتقوا و لا تفرقا جماعة المسلمین (۴) این عقیده‌ی فردی چون عبدالله بن عمر بود که می‌گفت تنها وقتی جماعت باشد، او بیعت می‌کند. خود امویان بیش از امثال ابن‌عمر، روی این مسأله تأکید می‌کردند. مفهوم دیگر، مفهوم نقض بیعت است که با کمال شگفتی با زور از افراد بیعت گرفته می‌شد و بعد هم، اگر کسی نقض عهد می‌کرد، به خاطر آن مؤاخذه می‌شد. معاویه به عایشه می‌گفت: أخذت البیعة لابنی یزید، و قد بایعه كافة المسلمین، أفترینی انقض بیعة قد ثبتت و تأکدت، و ان یخلع الناس عهدهم؟ فقالت عایشة: انی لا أری ذلک، و لن علیک بالرفق و التأنی. (۵) من برای پسر یزید بیعت گرفته‌ایم و عامه‌ی مسلمانان هم با او بیعت کرده‌اند. آیا عقیده‌ی من این است که بیعتی که تا این اندازه تأکید شده، نقض کنم و مردم پیمان خویش را نقض کنند؟ عایشه پاسخ داد: عقیده‌ی من این نیست، اما با نرمی و مدارا با مردم برخورد کن. (صفحه ۴۸) معاویه به مردم شام یاد داده بود که خلافت آنان را خلافة الله بدانند لذا وقتی یزید در اولین نطق خود از پدرش ستایش می‌کرد، کسی از جمعیت فریاد زد که دروغ می‌گویی، و سپس در جمعیت گم شد به طوری که مأموران یزید را نیافتند. شخصی از طرفداران یزید برای دلگرمی یزید به او گفت: نگران مباش، و قد أعطیت خلافة الله من بعد أیک فأن

خلیفتنا. (۶) خلافة الله پس از پدرت به تو رسیده است؛ تو خلیفه‌ی ما هستی. از برخی از مفاهیم دینی - سیاسی دیگر هم مثل فتنه استفاده می‌شد. این تعبیر را ابن عمر برای برخی از مخالفین بیعت به کار برده، و از هر آنچه برخورد مخالفانه بود با تعبیر فتنه یاد می‌کرد. برخی از رجال طایفه‌ی بنی عدی که عمر هم از این جماعت بود، از عبدالله بن عمر خواستند تا برای آزادی عبدالله بن مطیع عدوی و ساطت کند، وی گفت: لا تعجلوا بالفتنه و لا تسارعوا اليها (۷) مروان بن حکم همان زمان معاویه به او نامه‌ای نوشت و در آن گفت: انی لست امن أن یكون حسین مرصدا للفتنة. (۸) البته امام حسین علیه‌السلام در نامه‌ی معروفش به معاویه فرمود که من فتنه‌ای بالاتر از سلطه‌ی تو بر امت نمی‌شناسم. بعدها در زمان مرگ معاویه، ضحاک بن قیس که از ایادی نزدیک او بود - و چند سال بعد به دست مروانی‌ها کشته شد - در سخنانی گفت: خداوند به وسیله‌ی معاویه فتنه را از میان برد و سنت را احیا کرد! (۹). ه - استفاده از نظام قبیله‌ای و خریدن رؤسای قبایل عراق و اشراف که نقش مهمی در هدایت مردم داشتند. سیستم قبیله به گونه‌ای بود که همه‌ی افراد تحت سلطه‌ی رئیس قبیله بودند و به راحتی دستور و سخن او را می‌پذیرفتند. (۱) مختصر تاریخ دمشق، ج ۱۱، ص ۸۷؛ گفته‌اند که در آن زمان کسانی در شام بودند که می‌گفتند: اگر معاویه پیغمبر نباشد لا اقل نصف پیغمبر هست، نک: بهجة المجالس ج ۱ ص ۵۵۰ و زمانی یکی از علاقمندان او که از مصر بر وی وارد شد خطاب به او گفت: سلام بر تو ای رسول خدا نک: الاوائل تستری، ص ۱۶۳؛ و احنف بن قیس درباره‌ی کسی که در حضور معاویه و او به علی دشنام داد گفت: به خدا سوگند که اگر او بداند رضایت تو در لعنت به همه انبیا است چنین خواهد کرد؛ العقد الفرید، ج ۴، ص ۱۱۳. (۲) الفتوح، ج ۴، ص ۲۵۶. (۳) الفتوح، ج ۵، ص ۶. (۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۴۲. (۵) الفتوح، ج ۴، ص ۲۳۸ - ۲۳۷. (۶) الفتوح، ج ۵، ص ۸ - ۷. (۷) الفتوح، ج ۵، ص ۲۲. (۸) ترجمة الامام الحسين عليه السلام ص ۵۴. (۹) عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۴.

چگونگی امر تحریف دین در این دوره

چگونگی امر تحریف دین در این دوره یک معضل مهم در جامعه‌ی اسلامی در پنج دهه‌ی نخست، عدم وجود راهبران دینی بود؛ یعنی وقتی بحث امامت کنار رفت، خلفایی آمدند که شم دین شناسانه نداشتند. در (صفحه ۴۹) جامعه‌اسلامی نیز مدرسه‌ای وجود نداشت تا نیرویی علمی تربیت کند. تنها تعدادی از صحابه بودند که راهبری مردم را عهده‌دار بودند. برای مثال، عایشه با ابوبهریره در مدینه و کسانی هم در کوفه چنین بودند. نسل صحابه که تمام شد، تعدادی از تابعین که از روی علاقه در اطراف صحابه زندگی کرده و از آنان مطالبی شنیده بودند، این نقش را عهده‌دار شدند. با این حال، آموزش و تعلیم و تربیتی برای رهبری دینی وجود نداشت و به همین دلیل سطح فهم دین پایین بود. نفس وجود قرآن و حفظ آن و اندکی هم حدیث کمک به حفظ دین می‌کرد. آنچه پدید آمد، اختلاف و تفرقه‌ی شدید در آراء و اندیشه‌ها بود. اگر عامل جعل و تزویر را هم بیفزاییم، یا دخالت حکام را هم ضمیمه کنیم، مقدار آسیبی که از نواحی به دین خورده است را می‌توانیم دریابیم. این به جز آن است که بسیاری از مسلمانان حکام ساده‌ی دینی را هم نمی‌دانستند. این ناآگاهی، زمینه‌ی تحریف دین را فراهم می‌کرد. در این دوره، چند گونه تحریف در دین به وجود آمد، پیش از آن باید توجه داشت، همان‌گونه که گفتیم سطح دین‌شناسی مردم در جامعه پایین بود. در این میان، تلکیف بدوی‌ها روشن بود؛ غیر بدوی‌ها هم آموزش صحیح نمی‌دیدند. داستان تحریف از اوائل بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله است. تحریف در عقاید: جدای از آن که دین خوب تبیین نمی‌شد برخی از مفاهیم دینی که ارتباط با مسائل اجتماعی و سیاسی می‌توانست داشته باشد، تحریف می‌شد یا تلقی از آنها به گونه‌ای دیگر بود. مثلاً- اعتقاد به نقش خدا در تحولات اجتماعی؛ به طوری که باید توجه به جنبه‌ی دوگانه‌ی آن، از این مسأله برای استوار کردن مبانی سلطنت استفاده می‌شد. استفاده از قضا و قدر هم برای تحمیل خواسته‌های حکام به مردم، بکار می‌رفت. معاویه سلطنت خود را الهی می‌دانست و از این بابت نوعی تقدس برای آن قائل بود. معاویه در برابر مخالفت عایشه با زمامداری یزید، در سال ۵۶ در مدینه به عایشه گفت: ان امر یزید قضاء من القضاء، و

لیس للعباد الخیرة من أمرهم. (۱). (صفحه ۵۰) تحریف در نگرش دین نسبت به خلافت هم مبتنی بر تحریف بود. اینان نظریه‌ی امامت و ولایت را ابتدا از میان بردند و نوعی خلافت را مستقر کردند. معلوم نیست این حدیث که خلافت از آن قریش است چه زمانی جعل شد؛ اما طبیعی است که این حدیث می‌توانست قبایل دیگر را از ادعای خلافت بر حذر دارد. خلیفه‌ی منتخب که به اصطلاح باید مردم او را بر می‌گزیدند، و اصلاً چنین نشد، به گونه‌ای برای وی تعیین اختیارات کردند که قدرت جایگزینی احکام جدید شرعی را حتی برخلاف آنچه که پیامبر صلی الله علیه و آله مطرح کرده، داشته باشد. یا درباره‌ی اموال بیت‌المال، آن را ملک طلق خویش بدانند. الگوهای اخلاقی امارت هم تغییر کرد؛ سخت‌گیری زمان عمر درباره‌ی والیان از یاد رفت و کاخ‌سازی رواج یافت. تغییر خلافت به سلطنت و تحت تأثیر نظام رومی واقع شدن آن، و حتی پیش از آن رفتار خلیفه‌ی سوم، دربار آلوده‌ای درست کرده بود. اساساً روی کار آمدن طلقاً خود مشکل‌زا شده بود امام حسین علیه‌السلام در رویارویی با مروان فرمود: قد سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله الخلفه محرمه علی آل ابی‌سفیان و علی‌الطلاق و ابناء‌الطلاق، فاذا رأیتم معاویه علی منبری فافقروا بطنه. (۲). اینها نسبت به دین و ارزش‌های دینی توجهی نداشتند. تنها اندکی حساسیت در مدینه وجود داشت که آن هم بازیچه دست عبدالله بن زبیر بود. رشد عنصری مثل یزید در دربار معاویه، امری عادی و خلق‌الساعه نبود. اصرار معاویه هم برای سلطنت یزید نمی‌توانست بی‌مقدمه و یا آن‌گونه که معاویه و طرفداران او برای تحمیق مردم اظهار می‌کردند، از روی مصلحت‌اندیشی برای اسلام و مسلمانان باشد. آشکارا بود که وضع به جایی رسیده بود که این امر طبیعی می‌نمود و معاویه خود را قادر می‌دید تا آن را به انجام برساند. اینجاست که به اعتقاد امام حسین علیه‌السلام: و علی‌الاسلام السلام، اذ بلیت الامة براع مثل یزید. (۳) در عمل، حدود الهی ترک می‌شد. سنت نبوی به کناری می‌رفت و بدعت‌های جایگزین می‌گردید. می‌دانیم که جایگزینی بدعت به جای سنت، از همان پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله آغاز شد و بعدها این مسأله، مهم‌ترین نکته در تحلیل‌های امام علی علیه‌السلام (صفحه ۵۱) در انحراف جامعه‌ی اسلامی بود. پس از وی امام حسین علیه‌السلام هم به مردم بصره نوشت: ان السنه قد امیتت، و ان البدعه قد اُحیتت و نعشت (۴) این مطلبی است که امام حسین علیه‌السلام بارها به آن اشاره فرمود. همچنین در برابر گسترش فساد بی‌توجهی می‌شد و به تدریج خانه‌ی خلیفه که می‌بایست پاک‌تر از همه جا می‌بود، به بهانه‌های مختلف نجس‌تر از همه جا می‌شد. استفاده از مسکرات به بهانه‌ی این که در قرآن خمر آمده نه مسکر حلال شمرده می‌شد که متأسفانه بعدها هم به برخی از مذاهب فقهی اهل سنت رسوخ کرد. در حالی که پیغمبر فرموده بود: کل مسکر حرام. بحث شیوع منکرات در این دروه، در کلمات امام حسین علیه‌السلام فراوان است. امام در بیان معرفی سرچشمه‌ی این فساد به خود یزید و دربار او می‌پردازد. حضرت در برابر سخن مروان و فراخوانی امام حسین علیه‌السلام به بیعت با یزید، فرمود: فکیف تولی علی امه محمد من یشرب المسکر؟ و شارب المسکر من الفاسقین، و شارب المسکر من الاشرار، و لیس شارب المسکر بأمین علی درهم و فیکف علی الامة؟ (۵) چگونه کسی که مشروب مست‌آور می‌خورد، می‌تواند بر امت محمد حکومت کند، در حالیکه چنین کسی فاسق است؛ خورنده‌ی مشروبات مست‌آور از اشرار است؛ چنین کسی حتی بر یک درهم نمی‌تواند امین باشد؛ چه رسد به آن که امین بر امت باشد. به هر حال، وجود فساد در جامعه‌ی دینی که شعارش اجرای شریعت است، عامل فتور و سستی در ارکان دینی آن است. جامعه‌ای که به ارزش‌هایی اعتقاد داشته باشد اما در عمل پایبند آن نباشد، به طور عادی در همه چیز در جا می‌زند و نمی‌تواند به اندیشه و اراده‌ی خود اطمینان داشته باشد. (صفحه ۵۳) (۱) تاریخ‌الیعقوبی، ج ۲، ص ۶۰. (۲) الفتوح، ج ۵، ص ۲۳. (۳) مقتل‌الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۵-۱۸۴. (۴) انساب‌الاشراف، ج ۲، ص ۷۸. (۵) دعائم‌الاسلام، ج ۲، ص ۱۳۱.

گزارش‌نامه‌ی واقعه‌ی کربلا

گزارش‌نامه‌ی واقعه‌ی کربلا ۱. امام حسین علیه‌السلام در سوم شعبان (۱) سال چهارم (۲) هجرت به دنیا آمد. آن حضرت در تمام

سالهای کودکی در کنار جدش رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن حضرت مأنوس بوده و هیچگاه، حتی در وقت نماز، از آن حضرت جدا نمی‌شد رسول خدا صلی الله علیه و آله سخت به او و برادرش اظهار علاقه کرده بود و با جملاتی که درباره‌ی آنها فرمودند، گوشه‌ای از فضایل آنها را برای مردم بازگو کردند. در آثار حدیثی، شمار زیادی فضیلت برای امام حسین علیه‌السلام نقل شده است که بسیاری از آنها مانند حدیث الحسن و الحسين سیدا شباب اهل الجنة متواتر است علاقه‌ی رسول خدا صلی الله علیه و آله به این دو فرزند، برای همه‌ی اصحاب آشکار بود و در این باره، پیامبر صلی الله علیه و آله می‌کوشید تا مردم را از علاقه‌ی خود به این دو فرزندش آگاه کرد و حتی فرمود، خدایا دوست بدار کسیکه آنها را دوست بدارد. و می‌فرمود: کسی که مرا دوست دارد، دو فرزند مرا هم باید دوست بدارد: من احبنی فلیحب هذین (۳) و فرمود: من أحب الحسن و الحسين فقد أحبنی، و من أبغضهما فقد أبغضنی، (۴) کسی که حسن و حسین را دوست بدارد، مرا دوست داشته و آن کسی با این دو بغض بورزد، با من دشمنی ورزیده است. آن حضرت درباره‌ی این دو برادر (صفحه ۵۴) فرمود: هما ریحانی من الدنیا، (۵). درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام فضایل اختصاصی نیز آمده است که یکی از مشهورترین آنها، روایت «حسین منی و انا من حسین» است. (۶). یحیی بن سالم موصلی که از دوستان امام حسین علیه‌السلام بود می‌گوید: با امام در حرکت بودیم، به در خانه‌ای رسیدند و آب طلبیدند. کنیز با قدحی پر از آب بیرون آمد. امام پیش از خوردن آب، انگشتر نقره‌ی خود را از دست درآورده به او دادند و فرمودند: این را به اهلت بسپار، آنگاه به نوشیدن آب پرداختند. (۷). ابوبکر بن محمد بن حزم گوید: امام حسین علیه‌السلام از کنار صفا‌ی می‌گذشتند؛ در آن حال دیدند که گروهی از فقرا مشغول خوردن طعامی هستند. آنها از حضرت خواستند تا همراهیشان کند. امام فرمودند: خداوند متکبران را دوست ندارد. آنگاه پایین آمده با آنها غذا خوردند. پس از آن به آنان فرمودند: شما مرابه سفره‌ی خود خواندید و من اجابت کردم؛ اکنون من شما را به سفره‌ی خویش می‌خوانم و شما اجابت کنید. (۸) از امام باقر علیه‌السلام روایت شده است که امام حسین علیه‌السلام در سفر حج پیاده حرکت می‌کرد؛ در حالی چهارپایان او پشت سر او حرکت می‌کردند. (۹). ۲. امام حسین علیه‌السلام در جنگ‌های جمل، صفین و نهروان حضور داشت و در کنار پدر به جنگ با پیمان‌شکنان و ظالمان پرداخت. از آن حضرت خطبه‌ای در جنگ صفین نقل شده است که ضمن آن مردم را به جنگ ترغیب می‌کردند. (۱۰) امام حسین علیه‌السلام در همان مراحل مقدماتی صفین در گرفتن مسیر آب از دست شامیان نقش داشت. امام علی علیه‌السلام پس از آن پیروزی فرمود، هذا اول فتح بركة الحسين عليه السلام (۱۱) زمانی عیبدالله بن عمر در صفین امام را صدا کرد و گفت که پدر تو قریش را چنین و چنان کرده است. (صفحه ۵۵) امام او را متهم به پیروی از قاسطین کرده و فرمودند که اینان به زور اسلام را قبول کردند؛ اما در اصل مسلمان نشده‌اند (۱۲). امام حسین علیه‌السلام در دوره‌ی امامت برادرش، به طور کامل از سیاست وی دفاع می‌کرد. آن حضرت در برابر درخواست‌های مکرر مردم عراق، برای آمدن آن حضرت به کوفه، حتی پس از شهادت برادرش، حاضر به قبول رأی آنها نشده و فرمودند، تا وقتی معاویه زنده است، نباید دست به اقدامی زد. معنای این سخن آن بود که امام در فاصله‌ی ده سال به اجبار حکومت معاویه را تحمل کردند. در مواضع سیاسی امام حسین علیه‌السلام این نکته‌ی مهمی است که کمتر مورد توجه قرار گرفت است. دلیلش آن است که ما، امام حسین علیه‌السلام را بیشتر از زاویه‌ی اقدام انقلابی در کربلا می‌شناسیم؛ در حالی که امام تابع وظیفه‌ای بود که بر عهده‌اش گذارده شده بود. ۳. رهبری شیعیان پس از شهادت امام حسن علیه‌السلام (سال ۴۹) در اختیار امام حسین علیه‌السلام قرار گرفت و مردم کوفه ضمن یک نامه‌ی تعزیت، از رهبری و امامت امام حسین علیه‌السلام استقبال کرده و وفاداری خود را به عنوان یک شیعه به ایشان اعلام کردند. در ضمن از آن حضرت خواستند تا هر چه زودتر دست به اقدام (نظامی) بر ضد امویان بزنند. حضرت در پاسخ به آنان نوشتند: تا معاویه زنده است، دست به اقدامی نخواهد زد. این نامه حکایت از دو مطلب اساسی دارد: نخست آن که شیعیان کوفه، به طور منسجم از پس از شهادت امام علی علیه‌السلام و صلح امام حسن علیه‌السلام مغشول فعالیت بوده‌اند؛ دو دیگر آن که سیاست امام حسین علیه‌السلام بر اساس همان سیاست امام حسن علیه‌السلام استوار بوده

است. به علاوه، تعبیر موجود در این ناهم نشانگر آن است که شیعیان کوفه، به لحاظ اعتقادی و احساسی، در یک فضای شیعی پرورش یافته‌اند. و نحن شیعیتک، المصابه بمصیبتک، المحزونه بحزنک، المسروره بسرورک، السائرة بسیرتک، المنتظره لأمرک. (۱۳) یک چنین احساسی مشترکی، دقیقاً یک احساس شیعی و ولایی است. پاسخ امام به درخواست مردم کوفه این بود: ان بینه و بین معاویة عهدا و عقدا (صفحه ۵۶) لا- يجوز له نقضه (۱۴). ۴. حادثه‌ای که فضای جدیدی را به لحاظ رقابت میان معاویه و مخالفان فراهم کرد، طرح بیعت با یزید بود. این اقدام، مخالف با قرارداد صلح امام حسن علیه‌السلام با معاویه بود. به علاوه، شخصیت پست یزید راه را برای مخالفت بیشتر هموار می‌کرد. معاویه در حوالی سالهای ۵۵-۵۲ (و در واقع پس از به شهادت رساندن امام حسین علیه‌السلام) شروع به بیعت گرفتن از مردم برای یزید کرد. اقدام معاویه با مخالفت‌های زیادی در شهرهای مختلف به ویژه مدینه و کوفه روبرو شد؛ اما تهدیدها و تطمیع‌ها و خریدن اشراف قبایل، راه را هموار کرد. طبعاً شهادت امام حسن علیه‌السلام هم که طرف اصلی معاهده‌ی معاویه برای عدم نصب شخصی به جانشینی‌اش بود، به همین هدف صورت گرفته بود. معاویه بنای آن داشت تا حکومتش را پس از خود میان امویان موروثی کند. در این کار، مغیره بن شعبه که صحابی پیامبر صلی الله علیه و آله بود در خدعه و نیرنگ و مکرید طولایی داشت، پیشقدم شده بود. مروان حاکم پست فطرت مدینه، (۱۵) از طرف معاویه، از مردم این شهر خواست تا با او به عنوان نماینده‌ی معاویه و برای ولیعهدی یزید، بیعت کنند. مروان گفت که یزید روش خلفای راشدین مهدیین! را در پیش خواهد گرفت. عبدالرحمان بن ابی‌بکر اعتراض کرد؛ عایشه هم به دفاع از برادرش برخاست، دیگران هم مخالفت کردند. وقتی حرکت اعتراض آمیز اینان را دید، به معاویه نامه نوشت. او هم گفت که این کار، باید به دست خود او انجام شود؛ سپس به بهانه‌ی حج عازم مدینه شد. در این میان، امام حسین علیه‌السلام موقعیت بهتری داشت و مروان ضمن نامه‌ی خود به معاویه نوشت: انی لست آمن أن یکون الحسین مرصدا للفتنة، و أظن یومکم من حسین طویلا. (۱۶) اعتراض مردم به (صفحه ۵۷) موروثی شدن خلافت بود؛ چنان که عبدالرحمان پسر ابوبکر گفت: تریدون أن تجعلوها هرقلیة، کلما مات هرقل، قام هرقل (۱۷) می‌خواهید خلافت را هرقلی کنید؛ هر هرقلی که مرد، هرقلی دیگر جانشین او گردد! ۵. معاویه از هر راهی برای خاموش کردن صدای مخالفان استفاده می‌کرد. او حتی مقدس‌ترین افراد را از راه تطمیع آزمایش می‌کرد. زمانی در شام، کوشیده بود تا ابوذر را از این راه، آرام کند. در اینجا نمونه جالبی از سیاست معاویه در برابر امام حسین علیه‌السلام داریم؛ سیاستی که ضمن آن معاویه کوشید تا با فرستادن هدیه ای جالب، از خشم امام حسین علیه‌السلام نسبت به امویان بکاهد؛ اما تیرش به سنگ خورد. اصمعی گوید: برای معاویه کنیز زیبایی آوردند. از قیمت او پرسید، گفتند: صد هزار درهم، معاویه آن را خرید. آنگاه نگاهی به عمرو بن عاص کرد و گفت: چه کس شایستگی این کنیز را دارد؟ عمرو گفت: امیرالمؤمنین. دیگران نیز که نشسته بودند همین را گفتند. معاویه گفت: نه، این برای حسین بن علی علیه‌السلام مناسب است. او سزاوارترین است، چون هم شرف خانوادگی دارد و هم به خاطر رفع کدورت‌های ناشی از اختلاف ما و پدرش آن وقت دستور داد تا او را آماه کرده به رسم هدیه برای امام ببرند. پس از گذشت چهل روز، او را آماده سفر کردند، و همراه او اموال بسیار زیاد و البسه‌ی فراوان و چیزهای دیگر برای امام فرستادند. معاویه نیز نامه‌ای به امام نوشت و ضمن آن گفت: امیرالمؤمنین کنیزی خرید و از او خوشش آمد، اما برای تو ایثار کرد. زمانی که کنیز را نزد امام حسین علیه‌السلام آوردند، امام از زیبایی او شگفت زده شد. آنگاه پرسید: نامت چیست؟ کنیز گفت: هوی. امام فرمود: الحق که اسم و مسمی مناسب یکدیگر است. آیا می‌توانی چیزی بخوانی؟ کنیز گفت: آری! هم قرآن و هم شعر. امام فرمود: قرآن بخوان. کنیز شروع کرد: «و عنده مفاتیح الغیب لا یعلمها الا هو...» امام از او خواستند تا اگر شعری می‌داند بخواند. کنیز گفت: آیا در امان هستیم؟ امام فرمود: آری. زن چنین خواند: أنت نعم المتاع لو کنت تبقی غیر أن لا بقاء للانسان (صفحه ۵۸) امام با توجه به مضمون شرع به گریه افتادند و فرمودند: تو آزاد هستی، اموالی نیز که معاویه فرستاده همه از آن تو باشد. آیا چیزی درباره‌ی معاویه گفته‌ای؟ کنیز گفت: آری، رأیت الفتی یمضی و یجمع جهده رحاء الغنی و الوارثون قعود و ما للفتی الا نصیب من التقی اذا

فارق الدنيا عليه يعود امام دستور داد تا هزار دینار دیگر به او بدهند. آنگاه فرمود: پدر من نیز در همین باره چنین می‌فرمود: و من يطلب الدنيا لحال تسره فسوف لعمرى عنه قليل يلومها اذا أدبرت كانت على المرء فتنة و ان اقبلت كانت قليلا دوامها پس از آن اما گریه کرد و به نماز ایستاد. (۱۸). در نقلی دیگر هم آمده است که کنیزی دسته‌ی ریحانی را تقدیم امام حسین علیه‌السلام کرد. حضرت در برابر او را آزاد کردند. به حضرت گفته شد که شما تنها برای یک دسته گل او را آزاد کردی؟ حضرت فرمود: خداوند در قرآن ما را چنین ادب آموخته است که «و اذا حیتیم بتحیه فحیوا باحسن منها أو ردوها» بهتر از دسته‌ی گل، آزاد کردن او بود. (۱۹). پیش از این در ضمن بحث از موروثی شدن خلافت، مواضع امام را در برابر اقدام معاویه در این زمینه نقل کردیم. در این فاصله امام یکی از سخت‌ترین مخالفان بود و از هیچ کوششی برای ابراز مخالفت در این زمینه خودداری نمی‌کرد. در فاصله‌ی زیادی از سالهای که امام حسین علیه‌السلام و برادرشان در مدینه بودند، مروان حکومت این شهر را داشت. او فردی کثیف و فحاش بود و به اندک مناسبتی می‌کوشید تا به دیگویی از امام علی علیه‌السلام پرداخته و به او دشنام دهد. ابویحیی می‌گوید: من نشسته بودم که مروان و امام حسین علیه‌السلام به یکدیگر پرخاش می‌کردند امام حسن علیه‌السلام مانع برادر را می‌شد. مروان به قدری تندی کرد و گفت: شما اهل بیت ملعون هستید. این سخن نشان دهنده‌ی عمق خباثت ذاتی مروان است. همان لحظه امام حسن علیه‌السلام به مروان فرمودند: و الله لقد لعن الله أباک علی لسان نبیه و أنت فی صلیبه. خداوند بر زبان (صفحه ۵۹) رسولش پدر تو را لعنت کرد در حالی که تو در پشت پدرت بودی (۲۰) و مروان این گونه از پیامبر صلی الله علیه و اله انتقام می‌گرفت. یکبار نیز معاویه کوشید تا دختر عبدالله بن جعفر بن ابی طالب را برای فرزندش یزید خواستگاری کند. عبدالله با امام حسین علیه‌السلام مشورت کرد. حضرت فرمود: اتوجه و سیوفهم تقطر نم دماننا؟ آیا در حالی که از شمشیرهاشان خون ما می‌چکد، دختر به او می‌دهی؟ دخترت را به عقد فرزند برادرت قاسم بن محمد بدر آر. (۲۱) چنان ه. ک در نقلی دیگر آمده، هدف معاویه از این اقدام ایجاد اشتی میان بنی امیه و بنی‌هاشم یا به عبارتی تسلیم کردن‌هاشمیان در برابر امویان بوده است. (۲۲). ۶. معاویه برای گرفتن بیعت از مردم مدینه و مکه، به بهانه‌ی سفر حج به حجاز آمد و (در رجب سال ۵۶) در مدینه در جمع مردم شرکت کرد؛ اما باز شماری از فرزندان صحابه در برابر سخنرانی وی سکوت کردند و معاویه نیز آن را به فرصتی دیگر موکول کرد. سیاست وی دست کم در مدینه آن نبود تا به زور دست به این اقدام بزند. در مکه نیز با مخالفانش بارها سخن گفت؛ اما هر بار پاسخ منفی شنیدن زمانی که امام حسین علیه‌السلام در مکه بود، حاکم شهر، از دیدار مردم عراق با وی، جلوگیری می‌کرد. (۲۳). معاویه بدون آن که بتواند همه‌ی مخالفان را آرام کرده و موافقت آنان را با بیعت فرزندش یزید جلب کند، در رجب سال شصت هجری درگذشت. عمده‌ی مخالفان این بیعت در زمان معاویه، عبدالله فرزند عمر، عبدالرحمان فرزند ابوبکر، عبدالله فرزند زبیر و امام حسین علیه‌السلام بودند. بعد از آن، مرتب مردم با امام حسین علیه‌السلام رفت و شد داشتند که این تردید حاکم اموی شهر را برانگیخت و درباه ری امام حسین علیه‌السلام گزارش به معاویه فرستاد. اما معاویه گفت: تا وقتی حسین آرام است، با او کاری نداشت باش و تنها از وی سخت مراقبت کن. (و اکمن عنه مالم یبدک صفحه) (۲۴) معاویه که خبر مخالفت‌های امام حسین علیه‌السلام و مکاتبات مردم عراق را با وی شنید، خود نامه‌ای به امام حسین علیه‌السلام (صفحه ۶۰) نوشت و از او خواست تا دست از شقاق و اختلاف‌افکنی بردارد و به مردم عراق اعتماد نکند. وی به امام نوشت: و اتق الله، و لا تردن هذه الامه فی فتنه. (۲۵) و در عبارتی دیگر: واتق شق عصا الامه و ان یرجعوا علی یدک الفتنه. (۲۶) مراقب باش بار دیگر این امت را در فتنه باز نگردانی. از اختلاف‌افکنی پرهیز کن و مراقب باش فتنه به دست تو برنگردد. ۷. امام حسین علیه‌السلام از نامه‌ی معاویه برآشفته و ضمن نامه‌ای که پس از قتل حجر بن عدی، عمرو بن حمق خزاعی و ولایتعهدی یزید به معاویه نوشت، سخت از وی انتقاد کرد؛ آن حضرت در این نامه به معاویه نوشت: آیا تو قاتل حجر بن عدید و اصحاب نماز گزار و عابد او نبودی که با ظلم درافتادند. بدعت‌ها را انکار کردند و در این راه از چیزی نهراسیدند؛ تو هم از روی ستم آنان را کشتی، بعد از آن که با قسم‌های محکم و عهد و پیمان آنان را امان بخشیده بودی. آیا تو قاتل عمرو بن

حق خزاعی صحابی رسول الله نبودی که عبادت زیاد او را به سختی درافکنده، رنگ چهره‌اش را عوض کرده و جسمش را نحیف و لاغر ساخته بود... آیا تو نبودی که زیاد بن سمیه را که در خانه‌ی عید به دنیا آمده بود به ابوسفیان بستی... و به این ترتیب سنت رسول الله را ترک کرده، به طور عمدی فرمان او را رها ساختی و هوای نفس خود را به رغم راه هدایت الهی، پیروی کردی. آنگاه وی را بر عراقین مسلط ساختی، آنچنان که دست مردم را قطع کرده، چشمانشان را کور ساخته و آنان را به شاخه‌های نخل می‌آویخت. آیا تو دو حضرمی را نکشتی، آن دو نفری که زیاد به تو نوشت: آنان بر دین علی هستند و تو پاسخ دادی که هر کسی را که بر دین و رأی علی بود بکش و او نیز به دستور تو آنان را کشت و مثله کرد؛ آیا جز آن است که دین علی همان دین محمد است؟.. من برای خود چیزی را بهتر از جهاد با تو نمی‌بینم؛ اگر آن را انجام دهم، تقرب به خداوند جسته‌ام و اگر جهاد با تو را ترک کنم، باید به خاطر تقصیری که کرده‌ام، استغفار کنم... ای معاویه! تو را بشارت به قصاص میدهم، یقین به حساب کن و بدان که خداوند کتابی دارد که هر گناه کوچک و بزرگی را در آن ثبت می‌کند. و خداوند تو را فراموش (صفحه ۶۱) نخواهد کرد که مردم را با ظن و گمان دستگیر می‌کنی، و با اندک شبهه و تهمتی آنان را به قتل می‌رسانی و مردم را وادار به بیعت با فرزندت یزید می‌کنی، بجهی سفیاهی که شراب می‌خورد، و با سنگ بازی می‌کند بدان که بر خودت زیان وارد ساختی، دینت را خراب کردی، خیانت در امانت کردی، رعیت را فریب دادی و جایگاهت را پر از آتش کردی. دور باشند قوم ستمگر از رحمت خداوند. (۲۷).

دیدگاه‌های امام در این نامه که در منابع مختلف، به صورت‌های متفاوتی آمده، قابل توجه است. امام در این نامه، معاویه را به خاطر نصب فرزندش متهم به خیانت کرده، اقدام او را اسباب خرابی رعیت می‌داند (فخت، امانتک، و أخرب رعیتک). همچنین امام، شارب خمر را از اشرار دانسته و می‌فرماید: فرد شرابخوار ایمن بر یک درهم هم نمی‌تواند باشد؛ چطور ممکن است که بر کار امت امین باشد. (فکیف تولى (صفحه ۶۲) علی امه محمد من یشرب المسکر؟ و شارب المسکر من الفاسقین، و شارب المسکر من الاشرار، و لیس شارب المسکر بأمین علی درهم. فکیف علی الامه؟ (۲۸). تکیه روی مسکر و نه خمر. شاید به این معنا هم باشد که هر نوع مسکری حرام است؛ برخلاف برخی که معتقد بودند در قرآن فقط خمر آمده و جز آن سایر مسکرات حرام نیست! اما روی اتهام فتنه‌گری هم تکیه خوبی کرده و به آن پاسخ داده است. و آنها این که هیچ فتنه‌ای بالاتر از خود معاویه که بر مسند حکومت نشسته، نیست.) فا علم فتنه علی الامه اعظم من ولایتک علیها (۲۹). انتقادهای امام به معاویه در قالب این نکته که معاویه، کسانی را کشته است که اولاً با ستمگری مخالف بوده‌اند و ثانیاً با بدعت. (ینکرون الظلم و يستعظمون البدع). به خصوص که آنان عابد و زاهد هم بوده‌اند. سپس نمونه‌هایی از ستمگری‌های معاویه و زیاد را در عراق بیان کرده و به ترک سنت پیامبر صلی الله علیه و آله در قصه‌ی بستن زیاد به پدرش ابوسفیان تصریح می‌کند. (۳۰). بعدها، وقتی معاویه رو در رو با حسین بن علی علیه‌السلام قرار گرفت، به او گفت: آیا شنیدی ما چه بر سر حجر و اصحاب او و شیعیان پدرت آوردیم؟ امام فرمود: چه کردید؟ معاویه گفت: آنها را کشتیم، کفن کردیم، نماز بر آنها خواندیم و دفن کردیم. امام فرمود: اما اگر ما یاران تو را بکشیم، نه آنها را کفن می‌کنیم و نه نماز بر آنها می‌خوانیم و نه دفن می‌کنیم. (۳۱) ۵. پس از آن که یزید به قدرت دست یافت، در نخستین مرحله، از حاکمش ولید بن عبته بن ابی سفیان خواست تا از مردم مدینه برای خلافت او بیعت بگیرد و برای این کار از امام حسین علیه‌السلام شروع کند! منابع نوشته‌اند که یزید تمام تلاشش آن بود تا از این چند نفر مخالف بیعت گرفته شود. (۳۲) در بیشتر منابع این تعبیر از سوی یزید (صفحه ۶۳) مطرح شده است که فخذ حسینا و عبدالله بن عمر و ابن‌الزبیر بالبیعة اخذا لیس فیه رخصه حتی یبایعوا. (۳۳) اما در برخی از منابع هم آمده است که اگر حسین بیعت نکرد، او را بکش: ان ابي عليك فاضرب عنقه، و ابعث الی رأسه. (۳۴) در خبری هم ابن‌اعثم آورده است که یزید به ولید نوشت، اگر حسین بیعت نکرد، و لیکن جوابک الی رأس‌الحسین. (۳۵) در برخی از منابع سنی آمده است: و لیکن اول من تبدأ به الحسین و ارفق به. (۳۶) سخت‌گیری برای آن بود که زودتر بیعت کنند تا فرصت جمع‌آوری هوادرا از این گوشه و آن گوشه‌ی جهان اسلام نداشته باشند. گریختن آنان از مدینه، و رفتن به مکه یا عراق، به طور

طبیعی برای امویان گرفتاری به وجود می‌آورد. مروان گفت: باید از آنها بیعت گرفت، پیش از آن که خبر مرگ معاویه را بشنوند؛ در غیر این صورت: ان علموا وثب كل واحد منهم فی جانب، و أظهر الخلاف و المنابذة و دعا الی نفسه. (۳۷) اگر بدانند هر کدام یک طرف سر به شورش برمی‌دارند و مخالفت و دشمنی ابراز کرده مردم را به خویش دعوت می‌کنند. او به ولید حاکم مدینه تأکید کرد، پیش از آن که فتنه‌ای پدید آید، از آنان بیعت بگیر و اگر بیعت نکردند گردن آنان را بزند. (و الا فاضرب اعناقهم!) (۳۸) ولید درخواست او را نامعقول خواند و با اشاره به امام حسین علیه‌السلام گفت: فانه بقیة ولد النبیین (۳۹) من چگونه می‌توانم او را بکشم. ۹. به هر روی ولید، امام حسین علیه‌السلام و ابن‌زبیر را که در مسجد نشسته بودند، به دارالاماره فراخواند. آن دو دریافتند که باید اتفافی مثل مرگ معاویه رخ داده باشد. به همین دلیل احتیاط را پیشه کردند. امام حسین علیه‌السلام گفت که تنها بدون همزاه نزد حاکم مدینه نخواهد رفت؛ به همین دلیل به منزل آمد. لباس پوشید، وضو گرفت و دو رکعت نماز خوانده همراه (نوزده نفر (۴۰) از) طایفه و عشیره‌ی خود به دارالاماره رفت و به (صفحه ۶۴) آنان فرمود: در صورتی مکه اوضاع وخیم شد، - مثلاً سر و صدایی بلند شد - آماده باشند. (۴۱) وقتی نزد حاکم مدینه سخن از بیعت با یزید شد، امام فرمود: لا خیر فی بیعة سر، و الظاهرة خیر. (۴۲) و بدین وسیله خود را از آن وضعیت بیرون آورد. وقتی امام رفت، مروان بر ولید برآشفت؛ اما ولید به او گفت که حاضر نیست با امام حسین علیه‌السلام برخوردی داشته باشد که دینش را در آن از دست بدهد. و بخ غیرک مروان! انک اخترت لی التی فیها هلاک دینی... و انی قتلت حسینا، سبحان الله (۴۳) بعدها که خبر برخورد ولید بن عتبه به گوش یزید رسید، وی را عزل کرده و عمرو بن سعید عاص را - که همزمان حاکم مکه هم بود - به حکومت مدینه گماشت. (۴۴) گویا آن شب باز ولید (و شاید هم مروان با اصرار) درخواست بیعت از امام حسین علیه‌السلام کرد و امام این بار تندتر برخورد کرد. از جمله امام حسین علیه‌السلام پس از اصرار ولید بر بیعت فرمود: کسی مثل من، با کسی مثل یزید بیعت نخواهد کرد؛ او قاتل نفس محرمه، شارب خمر و معلن به فسق است؛ پس از آن از قصر خارج شد. (۴۵). امام صبح روز بعد با مروان روبرو شد و او به امام حسین علیه‌السلام گفت: انی امرک ببیعة امیرالمؤمنین یزید، فانه خولک فی دینک و دنیاک. در این وقت امام فرمود: انا لله و انا الیه راجعون. و علی الاسلام السلام. (اذ بلیت الاسلام براع مثل یزید) بحث میان آنان بالا- گرفت و امام فرمود: از پیامبر صلی الله علیه و آله شنیده است که حکومت بر آل ابوسفیان و طلقاً حرام است. مروان گفت: تو می‌باست با یزید بیعت کنی، آن هم در حالی که در حالت تحقیر قرار داری (صاغرا) پس از آن اشاره به نزاع تاریخی میان بنی‌هاشم و بنی‌امیه کرد. امام فرمود: یا مروان! الیک عنی، فانک رجس و انا اهل بیت الطهارة. (۴۶). ۱۰. وقتی به دنبال ابن‌زبیر فرستادند، وی پیغام می‌داد که الان می‌آیم، الان می‌آیم. باز تأخیر می‌کرد؛ مجدداً در پی او می‌فرستادند. وقتی فرصت گذشت، آخر شب ابن‌زبیر مدینه را به سوی مکه ترک کرد. (صفحه ۶۵) امام حسین علیه‌السلام نیز که می‌دانست با وجود کثرت امویان در مدینه، این شهر امن نیست، پس از خداحافظی با قبر پیامبر صلی الله علیه و آله مدینه را رها کرده، همراه با شماری از خویشان و نزدیکان و زن و فرزند، به سوی مکه راه افتاد. حاکم مدینه که از رفتن این دو، در باطن خشنود بود، در مدینه شروع به دستگیری برخی از هواداران ابن‌زبیر افتاد. عبدالله بن مطیع عدوی از آن جمله بود که با فشار طایفه‌ی بنی‌عدی آزاد شد. (۴۷). گویا ملاقات وی با امام حسین علیه‌السلام در حین خروج امام از مدینه، پیش از دستگیری او باشد. در این ملاقات او به امام هشدار داد تا به کوفه نرود: فاذا أتیت مکه، فاتق الله و لا تأت الكوفة. (۴۸). ۱۱. به گزارش ابن‌اعثم، امام حسین علیه‌السلام در حین خداحافظی با قبر مادر و پیامبر صلی الله علیه و آله و برادرش امام حسن علیه‌السلام در کنار قبر پیامبر صلی الله علیه و آله لحظه‌ای خوابش برد و آن حضرت را در عالم رؤیا دید که به امام حسین علیه‌السلام فرمود: یا حسین! کأنک عن قریب أراک مقتولاً- مذبوها بأرض کرب و بلا من عصابة من امتی. (۴۹) این خبر، از جمله اخباری است که به نوعی آگاهی امام حسین علیه‌السلام را از رخداد کربلا نشان می‌دهد. مانند این خبر در منابع مختلف آمده و در این باره، بحث‌های زیادی صورت گرفته است. مع الاسف در این باره تنها خبر فتوح نمی‌تواند مقبول واقع شود. محمد بن حنفیه برادر امام حسین علیه‌السلام گفتگویی

با حضرت دارد که در منابع به صورت‌های متفاوتی آمده است. بر اساس برخی نقلها، وی از امام حسین علیه‌السلام خواست تا می‌تواند در بیعت با یزید کوتاهی کند و در این فرصت، نمایندگان به شهرهای مختلف بفرستد؛ اگر توفیقی به دست آورد، اقدام کند و در غیر این صورت، با ماندن در مدینه مشکلی برای او پیش نخواهد آمد. (۵۰) پاسخ امام این بود که او هم همین فکر را دارد، جز این که در مکه خواهد بود، و در آن جا این اقدام را خواهد کرد. پس از آن وصیتی برای برادرش نوشت و در آنجا بود که هدف اصلی از قیام خود را یاد کرد: انی (صفحه ۶۶) لم اخرج أشرا و لا بطرا و لا مفسدا و لا ظالما و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی اريد ان امر بالمعروف و انهی عن المنکر و اسیر بسیره جدی و سیره ابي علی بن ابي طالب. (۵۱) این متن نیز تنها در فتوح ابن‌اعثم آمده است. بنا به نقل دینوری، تمامی اهل بیت امام حسین علیه‌السلام همراه با وی از مدینه خارج شدند و تنها کسی که بر جای ماند، محمد بن حنفیه بود. (۵۲) نوشته‌اند که امام حسین علیه‌السلام از وی خواست بماند و اخبار مدینه را به او برساند. از اخبار دیگر بر می‌آید که در زمان اقامت امام حسین علیه‌السلام در مکه، وی نیز به آنجا آمده و بار دیگر برادر را از رفتن به عراق نهی کرده است. (۵۳) وی در مکه با رفتن امام به کوفه مخالفت کرد و حتی اجازه‌ی همراهی فرزندان را با امام حسین علیه‌السلام نداد. (۵۴) امام حسین علیه‌السلام در حال خروج از مدینه (که شب شنبه ۲۷ رجب سال ۶۰ هجری بود) (۵۵) این آیت قرآنی را که حکایت حضرت موسی و خروج او از میان فرعونیان بود می‌خواند: «فخرج منها خائفا يترقب قال رب نجني من الظالمين»؛ (۵۶) ابن‌زبیر شب قبل از آن از مدینه خارج شده بود. ۱۲. انتخاب شهر مکه توسط امام حسین علیه‌السلام انتخاب درستی بود؛ زیرا یمن یا هر نقطه‌ی دیگری، امنیت مکه را نداشت؛ در مکه این امکان بود که آن حضرت، اوضاع را بسنجد و تصمیم بگیرد. تا اینجا علت اصلی خروج از مدینه، در وهله‌ی نخست، گریز از شرایط حاکم بر این شهر برای گرفتن بیعت به زور اس. در وهله‌ی دوم پیدا کردن شرایط مناسبی برای مبارزه با یزید. و احيانا اگر زمينه مساعد بود، ساقط کردن وی و به دست گرفتن حکومت. (صفحه ۶۷)

۱۳. امام حسین علیه‌السلام در بیست و هشتم ماه رجب از مدینه به سوی مکه براه افتاد و سوم شعبان (شب جمعه) که از قضا روز تولد خود امام حسین علیه‌السلام است، آن حضرت به مکه وارد شد. امام حسین علیه‌السلام اندکی بیش از چهار ماه - از سوم شعبان تا هشتم ذی‌حجه - در مکه ماند وقت ورود، اما به خانه‌ی عباس بن عبدالمطلب وارد شد. (۵۷) دینوری نوشته است که حضرت در شعب علی وارد شد؛ مردم هر روز نزد وی آمده، اطرافش حلقه می‌زدند. حتی ابن‌زبیر هم در جمعی که اطراف امام بودند، حضور می‌یافت. (۵۸) روشن بود که ابن‌زبیر احساس می‌کرد که با وجود امام در مکه کسی با او همراهی نخواهد کرد. چرا با ورود امام حسین علیه‌السلام به مکه ففرح به أهلها فرحا شدیداً و جعلوا يختلون اليه بكرة و عشية. (۵۹) با آمدن امام به مکه مردم آنجا خوشحال شده صبح و شام نزد وی رفت و آمد داشتند. ۱۴. امام حسین علیه‌السلام در مکه تلاش خود را برای فراهم کردن زمینه‌ی قیام آغاز کرد. دنیای اسلام در آن شرایط تنها دو بال داشت: عراق و شام. شام در انحصار امویان بود و این تنها عراق بود که میتوانست نیروی لازم را برای یک قیام عمومی بر ضد امویان فراهم کند. بنابراین اگر کسی، انقلابی می‌اندیشید، تنها می‌بایست به عراق فکر می‌کرد. اگر این انقلابی فردی مانند امام حسین علیه‌السلام بود، آگاه بود که اگر شیعه‌ای هم برای او وجود داشته باشد، تنها در کوفه و احيانا در بصره است و بس. برای همین امام چشم انتظار اعلام آمادگی شیعیان کوفه و بصره بود. در یمن نیز شیعیانی بودند؛ اما یمن از مرکزیت دنیای اسلام دور بود. ۱۵. اما در کوفه؛ با مرگ معاویه، و بیعت نکردن امام حسین علیه‌السلام با یزید، شیعیان کوفه جان تازه‌ای گرفتند و احساس کردند که رهبرشان برای مبارزه با یزید آماده شده است. حکومت سهل گیرانه‌ی نعمان بن بشیر، حاکم انصاری کوفه از طرف معاویه، (که درباره‌اش گفته شده است: كان النعمان عثمانيا مجاهرا، يبغض علي، سيء القوال فيهِ (۶۰) و (صفحه ۶۸) در عین حال درباره‌اش گفته شده است: كان رجلا حليما يحب العافية) (۶۱) زمینه را برای رفت و آمد شیعیان با یکدیگر فراهم می‌کرد. سکوت شیعیان تا این زمان، به خاطر آن بود که امام حسن علیه‌السلام و امام حسین علیه‌السلام به آنان می‌گفتند تا معاویه زنده است، نباید دست به اقدامی بزنند. بنابراین همه‌ی صداها در گلو فرومانده بود؛ اکنون با آمدن یزید،

آماده‌ی اعتراض و فریاد بودند. آنان از پیش انسجام سیاسی خود را داشتند و چند شخصیت معتبر که از اصحاب امام علی علیه‌السلام بودند، آنان را رهبری می‌کردند. برترین آنان سلیمان بن صرد خزاعی بود. دست کم یک سوم مردم کوفه احساس شیعی داشتند؛ اما به هر روی عامه‌ی مردم این شهر، تابع اشراف و رؤسای قبایل بودند که جدای از ویژگی‌های شخصی، حکومت به آنان اعتبار می‌داد. ۱۶. در این زمان، شیعیان کوفه تنها یک راه در پیش داشتند و آن دعوت از امام حسین علیه‌السلام بود جلساتی میان خود آنان و در منزل سلیمان بن صرد برگزار شد. وی با آنان سخن گفت و اظهار کرد: اگر واقعا می‌دانید که می‌توانید امام حسین علیه‌السلام را یاری کنید، از وی دعوت نمایید (۶۲) (فان کنتم تعلمون انکم ناصره و مجاهدو عدوه، فاکتبوا الیه). (۶۳) و در جای دیگر: ان خفتم الفشل فلا تغروه؛ اگر آگاهید که سست خواهید شد، او را فریب مدهید. (۶۴) پس از آن که از آنان عهد و پیمان گرفت، آنان شروع به نامه‌نگاری، به امام حسین علیه‌السلام کردند. تجربه‌ی گذشته در سستی حمایت مردم کوفه از امام علی علیه‌السلام و فرزندش امام حسن علیه‌السلام نشان می‌داد که شیعیان در راهی که انتخاب می‌کردند، چندان استوار نبودند. این مطلبی بود که همه‌ی مخالفان حرکت امام حسین علیه‌السلام به کوفه، به آن حضرت گوشزد می‌کردند؛ اما چه می‌شد کرد. ۱۷. شیعیان کوفه که خبر عدم بیعت امام حسین علیه‌السلام با یزید را شنیده و آماده برای مبارزه شده بودند. تصمیم گرفتند تا امام را به کوفه بیاورند: اجتمعت الشیعه فی منزل سلیمان بن صرد و تذاکر و أمر الحسین و مسیره الی مکة، قالوا: نکتب الیه یا تینا الکوفه. (۶۵). (صفحه ۶۹) آنان در منزل سلیمان اجتماع کردند و از کار حسین و آمدنش به مکة آگاه شدند و گفتند: به او نامه می‌نویسم تا به کوفه بیاید. پس از آن نامه‌نگاری آغاز شد. سلیمان که مردی با تجربه بود، نپذیرفت تا به تنهایی نامه بنویسد، بلکه از همه خواست تا به طور مستقل نامه‌نگاری کنند. این امر طبیعتا همه آنها را درگیر ماجرا می‌کرد. طبق تصریح همه‌ی مورخان، کوفیان نامه‌های فراوانی به امام حسین علیه‌السلام نوشتند. هر گروهی نامه‌ای را می‌نوشتند و دسته جمعی آن را امضا کرده، برای امام می‌فرستادند. در میان این افراد، افزون بر بزرگان شیعه، برخی از اشراف فرصت طلب هم مشارکت داشتند که از آن جمله می‌توان به شبت بن ربیع، حجاز بن ابجر عجلی و عمرو بن حجاج و عده‌ای دیگر (۶۶) اشاره کرد که پس از برگشتن ورق، در کربلا حاضر شده و در رأس سپاه کوفه بر ضد امام حسین علیه‌السلام جنگیدند. این چند نفر با هم یک نامه نوشتند (۶۷) که این نشان از هماهنگی آنان در یک توطئه دارد. بعدها برخی از کوفی‌ها که به امام حسین علیه‌السلام پیوستند، درباره‌ی نامه نوشتن این قبیل اشراف نوشتند که هدف آنان این بود: لیجعلوک سوفا و کسبا. (۶۸) تو را وسیله‌ای برای بهره‌مند شدن بیشتر از مال دنیا قرار دهند. شاید برای جذب شیعیان به خود یا به گونه‌ای دیر پس از پیروزی احتمالی امام حسین علیه‌السلام و یا حتی انداختن امام در دامی که امویان تدارک دیده بودند. رهبران شیعه که عبارت از سلیمان بن صرد، مسیب بن نجبه، رفاعه بن شداد و حبيب بن مظهر بودند، با هم یک نامه نوشتند. اینان بعد از کربلا، رهبر جریان توأیین شدند. ۱۸. محتوای این نامه‌ها تقریبا یکنواخت بود و مطالب مهم آنها، همانی است که در نامه‌ی سلیمان بن صرد آمده است: سپاس خدای را که دشمن جبار تو را شکست؛ کسی که بر این امت شورید؛ اموال آن را غضب کرد و بدون رضایت بر آن حاکم شد؛ پس از آن بهترین‌ها را کشت و بدترین‌ها را بر جای گذاشت و مال خدا را میان ثروتمندان بگرداند؛ دور باد همان گونه که نمود؛ اما اکنون، لیس علینا امام، فاقدم علینا، (صفحه ۷۰) لعل الله یجمعنا بک علی الحق (۶۹) اکنون امامی نداریم، بیا، شاید خداوند همه‌ی ما را زیر سایه‌ی رهبری تو بر راه حق وحدت بخشد. یک متن نمونه که کوتاه و گویا بود، این بود: اما بعد: فحی هلا! فان الناس ینتظرونک لا امام لهم غیرک، فالعجل، ثم العجل. و السلام. (۷۰) و در تعبیر دیگر: قد فشا فینا الجور، و عمل فینا بغیر کتاب الله و سن نبیه. (۷۱) دو سوژه «ستم و بدعت» از اعتراض‌هایی بود که همیشه‌ی شیعیان نسبت به دستگاه خلافت داشتند. این درسی بود که در خطبه‌های امام علی علیه‌السلام در کوفه فراگرفته بودند. (۷۲). ۱۹. پس از آن که شمار نامه‌ها به حجمی رسید که نشان می‌داد حدود دوازده هزار نفر آماده‌ی حضور امام در کوفه هستند، امام حسین علیه‌السلام که تا این زمان سکوت کرده بود، اقدام به دادن پاسخ کرد. این پاسخ، همراه با یک اقدام عملی برای سنجش وضعیت کوفه و گرفتن

درصد اطمینان به کوفیان صورت گرفت. در این نامه امام پیام نامه‌های متعدد کوفیان را با این عبارت بیان فرمودند که: و مقاله جلکم: انه لیس علینا امام، فأقبل لعل الله أن یجمعنا بک علی الهدی و الحق. بر این اساس، من، برادرم، عموزاده‌ام، و فرد مورد اعتماد از اهل بیتم را می‌فرستم. به او گفته‌ام تا از حال و کار و عقیده‌ی شما مرا آگاه سازد. اگر او به من نوشت که آرای شما همان است که در نامه‌هایتان آمده، نزد شما خواهم آمد. سپس امام افزودند: فعلمری ما الامام الا الحاکم بالکتاب، القائم بالقسط، الدائن بدین الحق، الحابس نفسه علی ذات الله والسلام. (۷۳) امام، امام نیست مگر آن که به کتاب خدا عمل کند، عدالت را اجرا کند، باور به دین حق داشته باشد و خود را وقف خداوند کند. ۲۰. مسلم که شجاع‌ترین فرزندان عقیل بود، این زمان، در حدود چهل و پنج سال سن داشت. وی - بنا به نقلی همراه قیس بن مسهر صیداوی - (۷۴) از مکه عازم مدینه (صفحه ۷۱) شد و از آنجا همراه دو راهنما، راه عراق را در پیش گرفت. امام حسین علیه‌السلام از او خواسته بود تا بر هانی بن عروه وارد شود. (۷۵) بر اساس برخی اخبار ابتدا نزد هانی آمد. (۷۶) اما اخبار دیگری اشاره دارد که بر مختار وارد شد. (۷۷) خبر دیگری حکایت از آن دارد که بر مسلم بن عوسجه وارد گردید. (۷۸) قاعدتا برای آن که محل وی چندان مشخص نباشد، ممکن است چندین خانه را به عنوان محل استقرار خود معین کرده باشد. مسلم در ۱۵ رمضان سال ۶۰ به راه افتاد و در پنجم شوال همان سال - یعنی بیست روز بعد - وارد کوفه شد و تا هشتم ذی‌حجه که شهید شد، در این شهر بود. به محض ورود وی، رفت‌وآمد شیعیان با او آغاز شد و آنان با مسلم به عنوان نماینده‌ی امام حسین علیه‌السلام بیعت کردند. مبنای بیعت، عمل به کتاب خدا و سنت رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌مبارزه با ستمگران، دفاع از مستضعفان و تقسیم غنائم به طور عادلانه بود. بر طبق نقل مورخان، دوزاخ تا هیجده هزار (۷۹) نفر با مسلم بیعت کردند. ۲۱. از شرایط کوفه چنین به دست می‌آید که شیعیان کوفه، خود مبتکر حرکت سیاسی خویش بودند و امام در پاسخ دعوتشان، مسلم را فرستاد، اما شیعیان بصره اندک بودند (۸۰) و امام برای فعال کردن آنان، نامه‌ای به سرانشان نوشت و از آنان خواست تا ماده باشند. این نامه‌ها که محتوای واحدی داشت به این مضمون بود: ابتدا از رسالت رسول‌خدا و این که حضرت در انجام آن موفق بوده، سخن به میان آمده. پس از آن این سخن که اهل بیت وارث به حق اویند و سزاوارتر از همه به خلافت مورد تأکید قرار گرفته و سپس آمده بود: ما ابتدا سکوت کردیم؛ چون از اختلاف هراس داشتیم (فاستأثر علینا قومنا بذلك، فرضینا و کرهنا الفرقه)؛ (۸۱) اما اکنون بدعت‌ها ظاهر شده و اساس دعوت من، به کتاب خدا و سنت رسول است. (۸۲) به نقل بلاذری، امام به (صفحه ۷۲) رؤسای بصره نوشتند: ان السنه قد امیتت، و ان البدعه قد احییت و نعشت. (۸۳) سنت از میان رفته و بدعت احیا شده و مبنای عمل قرار گرفته است. سلیمان غلام امام این نامه‌ها را به بصره برد. عبیدالله بن زیاد حاکم بصره از آمدن سلیمان آگاه شد، او را دستگیر کرد، به دار آویخت. (۸۴) از میان مردم بصره، یزید بن مسعود از طایفه‌ی بنی‌سعد با شماری از بزرگان قبایل جلسه‌ای گذاشت و پس از جلب حمایت آنها نامه‌ای به امام حسین علیه‌السلام نوشت و گفت که اهل بیت، حجت خدا روی زمین هستند و راهنمای مردم و ما در اجرای فرمان تو آماده‌ایم. برخی دیگر هم مانند یزید بن نبیط پاسخ مثبت دادند. وی از طایفه‌ی عبدالقیس بود. وی با دو فرزندش به مکه رفت و از همان جا همراه امام بود تا در کربلا به شهادت رسید. فعالیت امام برای جذب شیعیان بصره در این مقطع، بدان هدف بود تا آنان نیز کمک کنند تا در صورتی که امام عازم کوفه شد، بتوانند به وی پیوندند. ۲۲. مسلم در اوج فعالیت خود، زمانی هک شرایط را فراهم دید، برای آن که مبادا امویان مشکلی برای کوفه ایجاد کنند، نامه‌ای به امام حسین علیه‌السلام نوشت و از آن حضرت خواست تا به سرعت خود را به کوفه برساند و اصلا در آمدن تأخیر نکند. تا اینجا، همه چیز روی روال طبیعی جلو می‌رفت شرایط از هر جهت برای آمدن امام حسین علیه‌السلام مناسب می‌نمود. نعمان بن بشر حاکم کوفه، از شدت احتیاط، حاضر به مبارزه با مسلم بن عقیل و شیعیان که در این زمان گویش هر را در اختیار داشتند نبود. در این باره از وی مطالب مختلفی نقل شده است. وقتی هواداران بنی‌امیه او را متهم به ضعف کردند، گفت: أن اکون مستضعفین فی طاعة الله أحب الی م أن اکون نم الاعزین فی معصیة الله. (۸۵) این که من در طاعت الهی از مستضعفین باشم - متهم به ضعف شوم - بهتر از آن

است که در معصیت خدا عزیزترین‌ها باشم. البته در سخنانش از مردم خواست تا وارد فتنه و اختلاف نشوند. (۸۶) در این زمان، برخی از طرفداران بنی (صفحه ۷۳) امیه - مانند عمر بن سعد، محمد بن اشعث بن قیس، مسلم بن سعید حضرمی و عماره بن عقبه و عبدالله بن مسلم - (۸۷) گزارش وضعیت کوفه دائر بر آمدن مسلم و بیعت شیعیان با او را به یزید نوشتند و از وی خواستند که اگر به کوفه نیاز دارد، فردی نیرومند را که مانند خودش با دشمنان عمل کند، (رجلا قویا ینفذ امرک، و یعمل مثل عملک فی عدوک) به کوفه بفرست. (۸۸) یزید تنها چاره‌ی کار را فرستادن فرد جبار و خونریز و بی حساب و نسبی مانند عبیدالله بن زیاد به کوفه دید. زبان و شمشیر تیز او می‌توانست شهر را آرام سازد؛ و به دلیل سستی مردم کوفه و بی‌برنامگی چنین هم شد. سختگیری ابن‌زیاد، یکباره اوضاع کوفه را دگرگون کرد. ابن‌زیاد هم روش استبدادی داشت، هم اشراف را به همراه داشت و هم دین و ایمان نداشت؛ همه این خصوصیات از وی عنصری خشن و سختگیر ساخته بود. وی هانی را دستگیر کرد که منجر به شورش قبیله مذحج شد. اما شریح قاضی آد و شهادت داد که هانی زنده است؛ مذحجیان متفرق شدند؛ باز خبر رسید که هانی اذیت شده است؛ شیعیان گرد مسلم جمع شدند و قصر را در محاصره گرفتند. طولی نکشید که با حمایت اشراف و تبلیغات آنان، و شاید ضعف رهبری شیعیان، مردم پراکنده گشتند. مسلم در کوفه تنها ماند و در حال که در خانه‌ی زنی بانام طوعه پناه بسته بودند، با گزارش فرزند وی، توسط نیروی اعزامی ابن‌زیاد دستگیر شد. پس از آن هانی و مسلم در جلوی دارالاماره‌ی کوفه به شهادت رسیدند. آن‌گاه چند نفر دیگر نیز که به حمایت از مسلم برخاسته بودند، از جمله عبدالاعلی کلبی، دستگیر شده و به شهادت رسیدند. (۸۹) بدین ترتیب حرکت شیعیان کوفه در آغازین مرحله‌ی خود، کور شد. در این لحظه دشواری اصلی آن بود که مسلم نتوانست نامه‌ی دیگری برای امام حسین علیه‌السلام بنویسد و آن حضرت را از شرایط دشوار کوفه آگاه گرداند. در وصیتی که وقت شهادت برای عمر بن سعد کرد، از او خواست تا امام حسین علیه‌السلام را از اوضاع بد کوفه مطلع سازد و به او بنویسد که (صفحه ۷۴) به این شهر نیاید؛ اما عبیدالله مانع این اقدام شد. درست روزی که مسلم به شهادت رسید، یعنی روز هشتم ذی‌حجه یا روز ترویه، امام حسین علیه‌السلام با عجله‌ی هر چه تمامتر، مکه را به قصد عراق ترک کرد. امام که عمره‌ی حج انجام داده بود، آن را تبدیل به عمره‌ی مفرده کرده، از مکه خارج شد. (۹۰). ۲۳. احتمال حرکت امام حسین علیه‌السلام به کوفه، از پیش مطرح بود و همین امر سبب شده بود تا کسانی از روی مصلحت‌اندیشی، امام حسین علیه‌السلام را از رفتن به کوفه نهی کنند. این اعتراض‌ها در منابع، فراوان بوده و به طور عمده از سوی کسانی است که با اهداف اصلی امام آشنایی نداشته و صرفاً در اندیشه‌ی حفظ جان و سلامتی امام بودند؛ آن‌هم بدون آن که توجه داشته باشند که مکه نیز چندان امنیتی برای امام حسین علیه‌السلام ندارد. این اعتراض‌ها بیشتر با استناد به تجربه‌ی منفی کوفه در حمایت از پدر و برادر امام حسین علیه‌السلام بود. آنان از بی‌اعتمادی به مردم کوفه سخن می‌گفتند. نخستین این افراد، عبدالله بن عباس و عبدالله بن عمر بودند. عبدالله بن عمر با اشاره به فریب مردم به خاطر پول امویان (لمکان هذه الصفراء و البیضاء) از امام خواست تا همراه با مردم شده و همان‌طور که معاویه را تحمل کرد، یزید را هم تحمل کند! (آن تدخل فی صلح ما دخل فیہ الناس، و تصبر کما صبرت لمعاویة من قبل). وی افزود: شاید یزید به زودی مرد و شما راحت شدید. (۹۱) پاسخ امام کوبنده بود. اف لهذا الکلام ابدا ما دامت السماوات والارض. امام از ابن‌عمر پرسید: به نظر تو آیا من در اشتباهم؟ وی گفت: نه. اما ترسم آن است که تو را بکشند. امام فرمود: در هر حال، اگر من بیعت نکنم مرا خواهند کشت. (۹۲) به جز این، امام یک پاسخ دیگر هم در برابر اعتراض عبدالله بن عباس و ابن‌زبیر داشت: ان رسول الله صلی الله علیه و آله قد امرنی بأمر و أنا ماض فیہ. (۹۳) این خبر با این که در منابع سنی هم آمده، در قرون اخیر بیشتر مورد توجه نویسندگان شیعه قرار گرفته است. این زمان، یزید طی نامه‌ای ضمن تهدید مردم مدینه از حمایت امام حسین علیه‌السلام، (۹۴) (صفحه ۷۵) از ابن‌عباس، به عنوان بزرگ بنی‌هاشم خواست تا مانع حرکت امام حسین علیه‌السلام بشود. (۹۵) ابن‌عباس، نامه‌ی نصیحت‌گراانه‌ای به یزید نوشت و از وی خواست تا به تلاوت قرآن، نشر سنت، نماز و روزه و پرهیز از لهو و لعب مشغول شود. در ضمن اشاره کرد که امام حسین علیه‌السلام از دست عمال تو در مدینه، پناه به حرم

خدا آورده است. (۹۶) ابن عباس، ترس از کشته شدن امام حسین علیه‌السلام داشت و مرتب بر این نکته پای می‌فشرد که اگر قصد رفتن به کوفه را داری، زن و فرزندت را همراه نبر. اما امام اصرار بر بردن آنان داشت. (۹۷) وی پیشنهاد رفتن به یمن را نیز مطرح می‌کرد. چرا که فان فیها عزله، و لنا بها أنصار و أعوان، (۹۸) و یا به تعبیر دیگر: فان به حصونا شعابا، و لایبک به شیعۀ. (۹۹) هم قلعه‌های استواری دارد و هم شیعیانی در آنجا هستند. در برابر، امام به نامه‌ی مسلم استناد می‌کرد. که خبر از اجتماع کوفیان بر بیعت با وی دارد (کتب الی باجماع أهل المصر علی بیعتی و نصرتی)؛ در این وقت ابن عباس به تجربه‌های بد کوفیان اشاره می‌کرد. (۱۰۰) پاسخ دیگر امام هم این بود که اگر در بیرون مکه کشته شود، بهتر از آن است که در داخل حرم خدا کشته شود. (۱۰۱) رفتن امام حسین علیه‌السلام از مکه، سبب خوشحالی عبدالله بن زبیر شد؛ چرا که با عدم وجود آنحضرت، عبدالله می‌توانست انظار مردم این شهر را به خود جلب کند. نوشته‌اند که وی امام حسین علیه‌السلام را تحریک بر رفتن به عراق می‌کرد و می‌گفت: هم شیعتک و شیعه ابیک. (۱۰۲) در نقلهای دیگری آمده است که وی نیز از سر خیرخواهی، امام را از رفتن به عراق بر حذر می‌داشت؛ گرچه گفته‌اند، چنین می‌کرد تا متهم نشود. (۱۰۳) به هر روی، برخی رفتن امام حسین علیه‌السلام به کوفه را با تشجیع ابن زبیر دانسته‌اند. (۱۰۴). ۲۴. مخالفان رفتن به کوفه فراوان بودند و یا دست کم در منابع، این مخالفت‌ها (صفحه ۷۶) این چنین فراوان نشان داده شده است. عبدالله بن جعفر - شوهر حضرت زینب علیه‌السلام - امام حسین علیه‌السلام را از رفتن به کوفه بر حذر داشت و گفت: می‌تواند از یزید برای او امان بگیرد؛ اما امام حسین علیه‌السلام خوابی را که در آن پیامبر صلی الله علیه و آله را دیده بود، مطرح کرده و فرمود: امرنی بأمر و أنا ماض له. (۱۰۵) عبدالله بن جعفر، گویا این نامه را به توصیه‌ی عمرو بن سعید حاکم مکه به امام حسین علیه‌السلام نوشته بود. (۱۰۶) گفته‌اند که عون و جعفر فرزندان عبدالله بن جعفر، نامه پدرشان را آوردند و خود نزد امام حسین علیه‌السلام باقی ماندند. (۱۰۷) عمرو بن سعید هم به امام نامه‌ای نوشت و به او گفت: دست از شقاق بردارد؛ من می‌توانم از یزید برایت بیعت بگیرم. امام به او نوشت: کسی که به خدا و عمل صالح دعوت می‌کند، دعوتش به شقاق نیست. بهترین امان هم، امان الهی است. (۱۰۸) عمر بن عبدالرحمان مخزومی هم با متهم کردن مردم به این که بند و برده‌ی دنیا هستند، امام حسین علیه‌السلام را از رفتن به کوفه، آن هم در حالی که امرای اموی در آنجا هستند، منع کرد. امام از او که روی نصیحت‌گری این سخنان را گفته بود، تشکر کرد. (۱۰۹). یک پرسش مهم در اینجا، این است: آیا ممکن است که امویان کسانی را تحریک می‌کردند تا امام حسین علیه‌السلام را از رفتن به کوفه منع کنند؟ به نظر می‌رسد احتمال مذکور بسیار قوی باشد؛ زیرا درخواست افرادی مانند عمرو بن سعید، از نرفتن به کوفه، همراه با سوءظن بود. چنان که یزید از عبدالله بن عباس خواسته بود تا نگذارد حسین بن علی به عراق برود. شاهد دیگر آن است که مخالفان به طور عمده، گوشزد می‌کردند که امام حسین علیه‌السلام دست از شقاق برداشته، به جماعت و طاعت بیندیشد. عمره دختر عبدالرحمن بن سعد بن زراره‌ی انصاری امام حسین علیه‌السلام را امر به طاعت و لزوم جماعت کرد و هشدار داد که به قتلگاه خود می‌رود: تأمره بالطاعة، و لزوم (صفحه ۷۷) الجماعة و تخبره انه انما یساق الی مصرعه. (۱۱۰) ابوسعید خدری هم به امام حسین علیه‌السلام گفت: اتق الله فی نفسک و الزم بیتک، فلا تخرج علی امامک (۱۱۱) به هر روی، انگیزه‌های دیگری هم برای تکثیر این قبیل اخبار درباره‌ی مخالفت بوده که از آن جمله باید به انگیزه‌ی تحقیر شیعیان کوفه اشاره کرد؛ همچنین به طور تلویحی این اخبار درصدد محکوم کردن خود امام حسین علیه‌السلام برای دست زدن به این انتخاب و چیزهای دیگری است که مورد رضایت اموی مسلمانان بوده است؛ همچنان که توجیهی برای عافیت طلبان که برای توجیه عدم حرکت انقلاب خود به این بهانه‌ها دست می‌یازیدند. طبعاً مخالفت بسیاری هم از روی دلسوزی و مصلحت‌اندیشی برای وجود شریف امام بود؛ بدون آن که به وظایف امامت توجه داشته باشند. ۲۵. اخباری که به نوعی اشاره به آگاهی امام حسین علیه‌السلام از ماجرای کربلا، پیش از رخداد آن دارد، به طور عمده در منابع شیعه آمده است؛ باین حال، چندین روایت در طبقات ابن سعد و فتوح ابن اعثم و برخی از مصادر حدیثی اهل سنت نیز هست. در این باره، بحث‌های فراوانی صورت گرفته و دیدگاه‌های متفاوتی

ارائه شده که ما مجموعه‌ی آنها را در مقالی مستقل در همین مجموعه تحت عنوان «حکمت شهادت امام حسین علیه‌السلام» و بخشهای دیگر آورده‌ایم. ۲۶. امام حسین علیه‌السلام از مکه حرکت کرد در حالی که همراه وی از بنی عبدالمطلب، نوزده نفر و قریب شصت نفر از مشایخ و جوانان کوفه حاضر بودند. (۱۱۲) آن حضرت روز سه شنبه یا چهارشنبه (۹ ذی‌حجه یا هشتم) از مکه خارج شد (۱۱۳) برخی شمار تمامی افراد همراه آن حضرت را در وقت خروج از مکه به عراق ۸۲ نفر نوشته‌اند. روز ترویبه که عمدتاً آن را روز خروج امام از مکه نوشته‌اند، همان روزی است که مسلم در کوفه خروج کرده و پس از دستگیری کشته شد. عمرو بن سعید، والی مکه کوشید تا جلوی رفتن امام را بگیرد. گروهی برای (صفحه ۷۸) اجرای دستور وی به سوی امام آمدند و درگیری مختصری با تازیانه هم صورت گرفت؛ امام حرکت کرد و آنان نیز فریاد می‌زدند: یا حسین! الا تتقی الله؟ أخرج عن الجماعة؟ (۱۱۴) در وقت خروج امام از مکه، یزید بن نبط بصری از راه رسید و با فرزندش به کاروان امام که هنوز در ابطح - یعنی داخل خود مکه - بود، پیوست و تا کربلا همراه آن حضرت بوده، همراه با دو فرزندش به شهادت رسید. (۱۱۵) امام حسین علیه‌السلام در تنعیم با کاروانی از یمن روبرو شد که هدایایی را از سوی حاکم امویان در یمن برای یزید می‌برد. حضرت آن را تصرف کرد از افراد آن خواست اگر مایلند می‌توانند همراه او به کوفه بروند و اگر نمی‌خواهند، آزاد هستند. چند نفر همراه امام شدند که در نهایت سه نفر آنها تا کربلا کنار امام ماندند. (۱۱۶). ۲۷. زمانی که خبر حرکت امام به یزید رسید نامه‌ای به ابن‌زیاد نوشت و با آگاه کردن وی از این دشورای که برای شهر او یعنی کوفه به وجود آمده، از او خواست تا به شدت شهر را کنترل کرده و به علاوه، کسانی از مردم که اهل سمع و طاعت‌اند و فرمانبردار، صد در صد بر بخشش‌های بیت‌المال به آنان بیفزاید. (۱۱۷) وی ابن‌زیاد را تهدید کرد، در صورتی که نتواند از پس از این مسئله برآید، به همان نسب پیشین خود که منسوب به عبید نام برده‌ای در ثقیف بود، باز خواهد گرداند. (۱۱۸) همچنین تأکید کرد که فضع المناظر و المسالح، و احترس علی الظن و خذ علی التهمة. (۱۱۹) محافظان و مراقبان را در هر جا بگمار، موارد مشکوک را مراقبت کرده، با وجود اتهام افراد را دستگیر کن. ۲۸. امام در آغاز مسیر به فرزدق شاعر که آن زمانی جوانی بیش نبود، برخورد. از وی درباره‌ی وضعیت کوفه پرسش کرد. فرزدق گفت: أنت احب الناس الی الناس، (صفحه ۷۹) و القضاء فی السماء، و السیوف مع بنی‌امیه. (۱۲۰) و در نقلی دیگر: قلوبهم معک و سیوفهم عیلک، (۱۲۱) قلوب الناس معک و سیوفهم مع بنی‌امیه. (۱۲۲) فرزدق بعدها شاعر امویان شد و اشعار زیادی درباره‌ی خلفای اموی سرود. گفته‌اند که شعری هم درباره‌ی امام سجاد علیه‌السلام سرود که مشهور است. بر اساس نقل همان منابع، امام به طور ضمنی سخن فرزدق را تأیید کردند که نشان از آن دارد که کمابیش از بدی اوضاع آگاه بوده‌اند. خطاب امام حسین علیه‌السلام به فرزدق این بود: ما أشک فی أنک صادق، الناس عبید الدنیا، و الدین لغو (العق) علی ألسنتهم، یحوظونه ما درت مبه معایشهم، فاذا استنبطوا قل الدیانون. (۱۲۳) تردیدی ندارم که تو راستگو هستی. مردم بنده‌ی دنیایند و دین تنها بر زبانشان جاری است؛ از آن سخن می‌گویند تا وقتی که معیشتان بگذرد، اما در وقت سختی، دیندار واقعی اندک است. ۲۹. امام از منازل مختلفی - در حدود بیست منزل میان مکه و کربلا - گذشت که نام آنها و برخی از رخدادهایی که در هر یک از آنها صورت گرفته، در منابع تاریخی آمده است. دو منزل از منازل نخستین صفاح و ذات عرق نام دارد. امام در هر منزل تلاش خود را برای جذب افراد و یا روشن کردن اذهان اطرافیان داشت. در ذات عرق، شخصی با نام بشر بن غالب اسدی به امام رسید و اوضاع کوفه را بد وصف کرد و حضرت هم سخن او را تأیید کردند. بعد از آن، آن شخص از امام حسین علیه‌السلام درباره‌ی این آیه پرسید: «یوم ندعو کل اناس بامامهم» (۱۲۴) حضرت فرمود: یا أخوا بنی‌اسد! هم امامان: امام هدی، دعا الی هدی و امام ضلاله دعا الی ضلاله. فهدی من أجاها الی الجنة، و من أجاها الی الضلاله دخل النار. (۱۲۵) دو دسته امام و جود دارد. دسته‌ای که مردم را به هدایت می‌خوانند و گروهی که به ضلالت دعوت می‌کنند. کسی که امام هدایت را پیروی کند به بهشت و کسی که امام ضلالت را پیروی کند، داخل در جهنم خواهد شد. بشر بن غالب با امام همراه نشد؛ بعدها او را دیدند که سر قبر امام حسین علیه‌السلام گریه می‌کند و از (صفحه ۸۰) این که او را نصرت

نکرده پشیمان است. (۱۲۶) در راه - در منطقه‌ی ثعلبیه - فردی با نام ابوه‌ری ازدی به امام رسید و علت سفر را جویا شد. حضرت فرمود، امویان مالم را گرفتند، صبر کردم. دشنامم دادند، تحمل نمودم. خواستند خونم را بریزند، گریختم. ای ابوه‌ره! بدان که من به دست فرقه‌ای باغی کشته خواهم شد و خداوند لباس مذلت را به طور کامل به تن آنها خواهد پوشاند و شمشیری برنده بر آنان حاکم خواهد کرد؛ کسی که آنان را ذلیل سازد. (۱۲۷) این اخبار نگرانی‌های امام را از وضع بدی که در انتظار کاروان آن حضرت بوده است، نشان می‌دهد، گرچه هنوز به طور جدی، خبر ناگواری از کوفه به دست امام نرسیده بود. ۳۰. بحث از ظاهر این حرکت، یعنی شرایطی تاریخی، جز آن چیزی است که به بطن و علم امام باز می‌گردد. شرایط ظاهری به رغم آن که شواهدی نشانگر بر سختی اوضاع آتیه ارائه می‌داد اما هنوز مثبت بود؛ اما باطن ماجرا بر امام آشکار بود و آن حضرت کمابیش در سخنانش به آن بعد قضیه هم اشاره می‌کردند. وقتی شیخی از بنی‌عکرمه از امام خواست تا به کوفه نرود، بدان دلیل که اسیر شمشیرهای دشمنانش خواهد شد، حضرت فرمود: یا عبدالله! لیس یخفی علی الرأی ما رأیت، و لکن الله لا یغلب علی أمره (۱۲۸) آنچه به نظر تو آمده، بر من هم مخفی نیست، اما خداوند در کار خود مغلوبه نخواهد شد. این به روشنی می‌توانست نشان از آگاهی امام از تقدیری باشد که برای او مقدر شده بود. ۳۱. رسیدن خبر شهادت مسلم و هانی، مهم‌ترین خبر منفی و ناگوار از وضعیت کوفه بود. این خبر در منطقه‌ی زرود (۱۲۹) یا ققطانه (۱۳۰) یا شراف (۱۳۱) یا زباله (۱۳۲) به امام رسید و ناقل آن هم فردی از بنی‌اسد بود که گفت در کوفه شاهد بوده‌است که جنازه‌ی این دو نفر را (صفحه ۸۱) در بازار به خاک می‌کشیدند. عقاید مختلفی در اینجا از ناحیه نزدیکان مطرح شد. علی‌اکبر سخن از بازگشت گفت و این که مردم کوفه اهل غدر و خیانت و بی‌وفایی هستند، بنابراین باز گردیم. (۱۳۳) فرزندان عقیل که برادرشان کشته شده بود، گفتند: آیا در حالی که برادر ما کشته شده است باز می‌گردیم؟ این مقدار نامه برای شما آمده است که به آن اطمینان داریم (قد قتل اخونا و قد جاءک من الکتب ما نثق به). (۱۳۴) خود امام حسین علیه‌السلام هم فرمود: فما خیر فی العیش بعد هؤلاء؛ بعد از شهادت اینان، خیری در زندگی نخواهد بود. (۱۳۵) خبر شهادت مسلم که طبعاً همراه با اخبار دیگری از سخت‌گیری ابن‌زیاد بود؛ نشان می‌داد که وضعیت کوفه دگرگون شده است. اما هنوز بحث از نامه‌ها و دعوت‌ها و بیعت‌ها مطرح بود. به هر حال شیعیان فراوانی در این شهر بودند، و امید آن می‌رفت که اگر با امام حسین علیه‌السلام روبرو شوند، به حمایت وی بشتابند. (طبعاً به نظر نمی‌رسد که امام تنها به خاطر سخن برادران عقیل به راه ادامه داده باشد!) با رسیدن این اخبار شهادت مسلم و هانی، برخی از اصحاب به آن حضرت گفتند: انک والله ما أنت مثل مسلم بن عقیل و لو قدمت الکوفه لکان الناس الیک أسرع. تو مانند مسلم نیستی. اگر به کوفه در آیی، مردم به سوی تو خواهند شتافت. (۱۳۶) نوشته‌اند که اندکی بعد نامه‌ای هم از محمد بن اشعث و عمر بن سعید به دست امام رسید که در آن خبر کشته شدن مسلم بن عقیل را به وی داده بودند. (۱۳۷) پس از خبر شهادت مسلم بود که امام حسین علیه‌السلام یارانش را گرد آورد و فرمود: می‌بینید که وضعیت چگونه است؛ من بر این عقیده‌ام که این قوم مرا تنها خواهد گذاشت (و ما أرى القوم الا سیخذلوننا)، هر کسی اراده‌ی رفتن دارد، برود. کسانی که در راه به او ملحق شد بودند، رفتند و کسانی که از مکه او را همراهی می‌کردند و شمار اندکی از آنان که در راه به او پیوسته بودند، نزدش ماندند. در این وقت سی و دو اسب با آنان بود. (۱۳۸). ۳۲. امام حسین علیه‌السلام پیش از رسیدن خبر شهادت مسلم، دو نفر را با فاصله به کوفه (صفحه ۸۲) فرستاد تا خبری از مسلم بیاورند. یکی از اینها عبدالله بن بقطر (یا یقطر) برادر رضاعی امام حسین علیه‌السلام بود و دیگری قیس بن مسهر صیداوی. هر دو نفر به دست مأموران ابن‌زیاد اسیر شده و به شهادت رسیدند. متن نامه‌ی امام به کوفیان آن بود که نامه‌ی مسلم که در آن خبر از اجتماع شما و اشتیاق شما برای ورود ما داده بود، به من رسید. من این نامه را از بطن‌الرمه می‌نویسم و به سرعت به شما خواهم رسید. (۱۳۹) امام در این نامه تصریح کرد که در روز هشتم ذی‌حجه، یعنی روز ترویبه از مکه خارج شده است. (۱۴۰) مفصل‌ترین متن گزارش شده از این نامه، در کتاب ابن‌اعثم آمده که نکات بسیار جالبی دارد؛ امام ابتدا این سخن پیامبر صلی الله علیه و آله را نقل کرد که کسی که سلطان جائری را ببیند که حرام خدا را حلال کرده و

سنت رسول او را ترک می‌کنند، و با بندگان خدا به گناه و ستم عمل می‌کنند و با قول و فعل خود تغییر نمی‌دهند، همراه او در آتش‌اند. پس از آن درباره‌ی امویان فرمودند که اینان طاعت شیطان را پیشه کرده‌اند و أظهوروا الفساد، و عطلوا الحدود، و استأثروا بالفیء و أحلوا حرام الله و حرّموا حلاله. آنگاه اشاره کردند که من با شما هستم و خانواده‌ام با خانواده‌ی شما. من اسوه‌ی شما خواهم بود. اگر نقض بیعت کنید، البته کار شگفتی نکرده‌اید که با پدر و برادرم و پسر عمم چنین کردید! (۱۴۱) از قسمت پایانی نامه چنین برمی‌آید که به احتمال این نامه پس از شهادت مسلم بوده است. هر چه هست، در منابع این دو نامه با یکدیگر خلط شده است؛ اما به هر دوی، مضمون آنها مطالبی است که گذشت. گفتنی است، متنی که به عنوان متن مفصل در این نامه گذشت، در نقل ابومخنف، به عنوان سخنرانی امام در حضور سپاه حر بن یزید ریاحی گزارش شده است. (۱۴۲). ۳۳. کوفه‌ی بعد از شهادت مسلم و هانی، رنگ خشونت و استبداد کامل و کنترل شدید را به خود گرفت. ابن زیاد که خطر وجود شیعیان کوفه را با تمام وجود حس (صفحه ۸۳) کرده بود، دستور داد همه راه‌های ورودی و خروجی کوفه را بسته و بر سر همه‌ی پلها محافظانی گماشته شوند و رفت و آمد افراد را مراقبت کنند. این اقدام به هدف قطع ارتباط میان امام حسین علیه‌السلام و شیعیان کوفه و نیز ممانعت از پیوستن شیعیان به امام حسین علیه‌السلام صورت گرفت. همچنین با این اقدام، آنان از گریختن اشخاص متهم جلوگیری می‌کردند. ابن زیاد دستور داد تا فاصله‌ی میان دروازه‌ی شام تا دروازه‌ی بصره را مراقبت کرده، اجازه‌ی ورود و خروج به احدی را ندهند (فلا یتربک أحدًا یلیج و لا یخرج) (۱۴۳) همچنین یک سپاه چهار هزار نفری به فرماندهی حصین بن نمیر را برای مراقبت از منطقه‌ی میان قادسیه تا ققطانه اعزام کرد تا اجازه‌ی خروج احدی را به ستم حجاز - که ممکن بود به امام حسین علیه‌السلام ببیندند - ندهند (فیمنع نم أراد النفوذ من ناحیة الکوفه الی الحجاز) (۱۴۴) سپاه یک هزار نفری حر که سر راه امام در آمد، بخشی از همین سپاه حصین بن نمیر بود. (۱۴۵) در این سوی، افراد مشکوکی که در کوفه دیده شدند، دستگیر و برای نمونه چند نفر اعدام شدند تا عبرت دیگران شوند. امام حسین علیه‌السلام در مسیر آمدن، از اعراب آن نواحی شنید که هیچ گونه جابجایی را ندارند. (۱۴۶) و در خبر دیگر آمده است که کنترل حدی شدید بود که فلیس أحد یقدر أن یجوز الا فتش. (۱۴۷). ۳۴. دو تن از یاران امام حسین علیه‌السلام که عنوان فرستاده‌ی ایشان به کوفه اعزام شده بودند، توسط مأموران ابن زیاد دستگیر و به شهادت رسیدند. نخستین آنها عبدالله بن بقطر بود که توسط مالک بن یربوع تمیمی دستگیر و به ابن زیاد تحویل داده شد. در خبری آمده است که دستگیری عبدالله بن یقطر، پیش از دستگیری هانی و مسلم بوده و وی نامه‌ای از مسلم را برای امام حسین علیه‌السلام حمل می‌کرده که در آن باز خبر از بیعت مردم کوفه و دعوت امام حسین علیه‌السلام در آن بوده است. (۱۴۸) در کوفه، وی را از بالای قصر ابن زیاد به پایین پرتاب کردند. وقتی بالای قصر رسید، از همانجا بر ابن زیاد و پدرش لعنت کرد. پس از آن که او را پایین انداختند، و رمقی در تنش مانده بود، عبدالملک بن (صفحه ۸۴) عمیر لخمی، سر او را از تنش جدا کرد. (۱۴۹) فرد دیگر قیس بن مسهر صیداوی بود که به دست حصین بن نمیر دستگیر شد و طبعاً دستگیری وی پس از شهادت مسلم بوده است. وی از دستگیری خود احساس خطر می‌کرد، نامه‌ای را که همراه داشت، با دندانش ریز ریز کرد. ابن زیاد از وی پرسید: کیستی؟ گفت: من یکی از شیعیان امیرالمؤمنین حسین بن علی هستم. ابن زیاد از وی خواست تا بر بالای منبر رفته لعن بر امام حسین علیه‌السلام کند. او هم بالای منبر رفت و گفت: حسین بن علی بهترین مردم است. من در منطقه‌ی حجاز از او جدا شدم. او را اجابت و نصرت کنید. آنگاه بر زیاد و عیب‌الله لعنت کرد. پس از آن، او را از بالای قصر پایین انداختند و کشتند. (۱۵۰). ۳۵. رسیدن اخبار شهادت مسلم و هانی و عبدالله بن بقطر و قیس بن مسهر صیداوی، اوضاع کوفه را سخت تیره و تار نشان می‌داد. امام حسین علیه‌السلام خطاب به اصحابش فرمود: أیها الناس! قد خذلتنا شیعتنا... فمن أراد منکم الانصراف، فلینصرف. عده‌ای رفتند؛ اما شماری که از حجاز او را همراهی می‌کردند، کنارش ماندند. (۱۵۱) افرادی که رفتند، از اعراب بودند که به تصور موفقیت امام حسین علیه‌السلام در راه به او پیوستند. (۱۵۲) (کان الحسین لا یمر بماء من میاه العرب و لا بحی من أحياءها الا تبعه أهل و صحبوه) اما وقتی خبر شهادت اینان را شنیدند، همه‌ی این اعراب متفرق

شدند. (۱۵۳) خواهیم دید که خبر شهادت قیس به مسهر دیرتر از این زمان به امام رسیده است. ۳۶. امام حسین علیه‌السلام در روز ۲۱ ذی‌حجه در منطقه‌ی زرود وارد شدند. در نزدیکی کاروان آن حضرت، زهیر بن قین بجلی همراه با خانواده و برخی اطرافیانش در حال بازگشت به کوفه بود. تا این زمان، شهرت داشت که زهیر فردای عثمانی است و با خاندان علی علیه‌السلام میانه‌ای ندارد. امام در پی وی فرستاد، اما او حاضر به ملاقات امام حسین علیه‌السلام نشد. در این وقت، همسرش او را نکوهش کرد و پس از آن که زهیر با امام ملاقات کرد، یکباره دگرگون شد. وی زنش را همراه برادر زنش فرستادند تا به خانه (صفحه ۸۵) برود و خود به امام پیوست و گفت: انی قد و طنت نفسی علی الموت مع الحسین. (۱۵۴) ابومخنف این خبر را از همسر خود زهیر بن قین نقل کرده است. (۱۵۵) بر اساس روایتی که شیخ مفید آورده، زهیر این تصمیم را از آن روی گرفت که پیش از آن خبری از سلمان فارسی - در یکی از غزواتی که در آن غنائم زیادی به دست آورده - شنیده بود. سلمان به او گفته بود: اذا أدرکتکم سید شهاب آل محمد، فکونوا أشد فرحاً بقتالکم مما أصبتکم الیوم من الغنائم. (۱۵۶). ۳۷. نخستین برخورد امام حسین علیه‌السلام با سپاه هزار نفری حر بن یزید ریاحی بود که بخشی از نیروی چهار هزار نفری حصین بن نمیر بود. این سپاه به سمت قطقانه اعزام شده بود تا منطقه را کنترل کند. امام این زمان در منطقه‌ی ذو چشم (ذی حسم) (۱۵۷) یا وادی السباع بوده و در حال حرکت به سوی کوفه بود. وقتی سپاه حر رسید، امام که امید به حمایت کوفیان داشت، از حر پرسید که به کمک آنان آمده یا بر ضد آنهاست؟ حر گفت: بر ضد شما. (۱۵۸) پس از آن بود که امام درباره‌ی دعوت کوفه و نامه‌های آنها سخن گفت و این که اگر مردم از دعوت خود برگشته‌اند، او حاضر است از راهی که آمده، برگردد. حر پاسخ داد که از نامه‌ها آگاهی ندارد و خودش هم جز نویسندگان نامه‌ها نیست؛ وظیفه‌ی او هم این است که وی را به کوفه نزد عبیدالله ببرد امام حاضر به حرکت به سمت کوفه نشد امام مخالفت کرده و گفت: چون دستور جنگ ندارم، راه میانه را انتخاب می‌کنیم تا دستور برسد و چنین تصمیم گرفته شد. (۱۵۹) حر تنها به وظیفه‌ی خود می‌اندیشید و بر آن بود تا امام را به کوفه برساند و خود را از این که با فرزند فاطمه درگیر کند، رها سازد و در عافیت بماند. وی به امام حسین علیه‌السلام گفت که بعد از رسیدن به کوفه فلعل الله الی ذلک أن یأتی بأمر یرزقنی فیہ العافیة من أن أبتلی بشیء من أمرک. (۱۶۰) او در همانجا گفت که فکر نمی‌کند، مسلمانی باشد که انتظار شفاعت جد تو را نداشته (صفحه ۸۶) باشد؛ و اگر من با تو بجنگم، در دنیا و آخرت زیان خواهم دید. (۱۶۱) اینها نشان می‌داد که زمینه‌ی تحول درونی در حر وجود دارد. ۳۸. صحبت از بازگشت، یکی از اساس‌ترین نکاتی است که امام از این پس تا زمانی که فرصت طرح آن را دارد، عنوان می‌کند. پس از رسیدن سپاه دشمن، و حرکت به سمتی که به کربلا منتهی شد، امام نماز ظهر و عصر را خواند و هر بار پیش از نماز یا بعد از آن برای مردم سخنرانی کرد. این سلسله سخنرانی‌ها تا صبح عاشورا در هر فرصت ادامه داشت. امام روی نامه‌ها و دعوت مردم تکیه می‌کرد؛ به علاوه درباره‌ی ماهیت حکومت اموی سخن می‌گفت و امامت را از آن خود می‌دانست. (و نحن أهل البيت أولى بولاية هذا الأمر علیکم من هؤلاء المدعین ما لیس لهم، و السائرین فیکم بالجور و العدوان) پس از آن امام فرمود که اگر ما را نمی‌خواهید و حق ما را نمی‌شناسید، و رأی شما بر خلاف نامه‌هایی است که فرستاده‌اید، از همین جا باز می‌گردم. (۱۶۲) اما برای سپاه دشمن این پذیرفتنی نبود و با آن مخالفت می‌شد. ۳۹. امام همچنان مسیر را به سمت قادسیه کج می‌کرد تا هر چه بیشتر از کوفه دور شود. این مسیر ادامه یافت تا به منطقه‌ی بیضه رسیدند. در آنجا امام باز سخنرانی کرد و ضمن آن مطالبی درباره‌ی لزوم مخالفت با حکام ستمگر که حرام خدا را حلال کرده، فساد را ظاهر ساخته، حدود را تعطیل کرده، و مال بیت‌المال را غارت می‌کنند، مطرح کرد. (۱۶۳) از امام حسین علیه‌السلام در منطقه‌ی ذی حسم نیز سخنانی نقل شده است که به صورت خطابه ایراد گردید. امام در این سخنرانی از این که چهره‌ی دنیا عوض شده و از خوبی به بدی گراییده است، سخن گفتند: انه قد نزل من الامر ما ترون؛ و ان الدنيا قد تغیرت و تنکرت، و أدبر معروفها... سپس با کوتاه بودن عمر دنیا فرمودند: الا ترون أن الحق لا یعمل به و أن الباطل لا یتناهی عنه... انی لا- أری الموت الا- شهادة و لا- الحیاء مع الظالمین الا- برما. آیا نمی‌نگرید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل نهی

نمی‌شود؟... در مبارزه با این وضعیت، مردن چیزی جز شهادت نیست و زندگی با ستمگران جز مایه‌ی (صفحه ۸۷) رنج نخواهد بود. زهیر به تأیید سخن آن حضرت، از جای برخاست و گفت: حتی اگر دنیا برای همیشه باقی باشد، و حمایت از تو، این ابدیت را از ما بگیرد، باز ما ترجیح می‌دهیم که با تو باشیم. (۱۶۴) سخنرانی در برابر دشمن تنها از سوی امام حسین علیه‌السلام نبود؛ بلکه اصحاب سخنور امام هم کمابیش با استفاده از زبان و نفوذ خود تلاش می‌کردند تا حقائق را به مردم تفهیم کنند. بنابراین باید سیاست روشنگری را یکی از اصول اساسی دعوت حسینی به حساب آورد. ۴۰. دو سپاه در عرض هم در حال حرکت بودند و حر مراقب امام بود تا به حجاز باز نگردد. در روز ۲۸ ذی‌حجه سال ۶۰ که امام در منطقه‌ی عذیب الهجانات بود، یک گروه چهار نفری از مردم کوفه که نافع بن هلال در میان آنان بود، قصد پیوستن به امام حسین علیه‌السلام را داشتند. حر خواست تا آنان را حبس کرده مانع از پیوستن آنان به امام بشود. امام حسین علیه‌السلام فرمود: در این صورت من مجبور به دفاع از آنها هستم؛ چون اینان از اعوان و انصار من هستند. قرار بود تا قبل از آمدن نامه‌ی ابن‌زیاد، متعرض من نشوی. (۱۶۵) آمدن این چهار نفر نویدی بر این بود که کسان دیگری هم به امام خواستند پیوست؛ اما مسدود بودن راه‌ها، مانع از چنین اقدامی بود. این افراد، خبر از وضعیت کوفه دادند: اشراف پول گرفته‌اند و ظرف خویش را پر کرده‌اند و همه بر ضد تو متحد هستند. اما سایر مردم، برخی دلهایشان با تو است، اما فردا به روی تو شمشیر خواهند کشید. امام حسین علیه‌السلام درباره‌ی فرستادن خود قیس بن مسهر سؤال کرد. و تازه در اینجا بود که از شهادت او آگاه گردید. امام حسین علیه‌السلام از شنیدن خبر شهادت قیس به گریه افتاد و آیه‌ی «منهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر» (۱۶۶) را قرائت کرده از خداوند خواست که شیعیان را در بهشت کنار یکدیگر قرار دهد. (۱۶۷) (اللهم اجعل لنا و لشیعتک منزلاً- کریم‌عنک، واجمع بینا و ایاهم فی مستقر رحمتک) (۱۶۸). ۴۱. این اخبار، امام حسین علیه‌السلام را باز نسبت به وضعیت کوفه ناامید کرد. تقریباً (صفحه ۸۸) روزنه‌ی امیدی از سوی کوفه باقی نمانده بود؛ گرچه با توجه به فراوانی شیعیان در کوفه، هنوز جایی برای امید وجود داشت. طرم‌اح بن عدی بن حاتم طائی که از کوفه آمده بود، به امام حسین علیه‌السلام خبر داد که جمیع زیادی را در کوفه دیده است که ماده اعزام به کربلا - برای جنگ با شما - بودند. وی افزود: بهتر است در همین جا، با سپاه هزار نفری حر بجنگید، پیش از آن که اسیر دست سپاهیان بعدی شوید. امام درخواست او را نپذیرفت و فرمود: ما با حر قراردادی که از آن تخلف نخواهیم کرد. به علاوه روشن نیست که عاقبت کار چه خواهد شد. (۱۶۹) طرم‌اح بازگشت تا آذوقه‌ای را که از کوفه برای خانواده‌اش تهیه کرده بود به آنان برساند و به سوی امام حسین علیه‌السلام برگردد. اما در مسیر بازگشت، وقتی به منطقه‌ی عذیب رسید، خبر شهادت امام را شنیده و نزد طایفه‌اش بازگشت. (۱۷۰) بارها اشاره کرده‌ایم که این گونه ارزیابی‌ها و اظهار نظرها از سوی امام بر حسب شرایط ظاهری است نه علم و اطلاع باطنی. ۴۲. از پیش از آن که امام حسین علیه‌السلام با سپاه حر برخورد کند، بیابان‌های طولانی آغاز شده بود و امام در منطقه‌ی شراف دستور داده بود تا افراد آب بیشتری بردارند. (۱۷۱) درست زمانی که امام با سپاه حر برخورد کرد، سپاه تشنه‌ی حر، به آب نیاز داشت و حر از امام خواست تا به آنان آب بدهند. در این وقت حضرت از اصحابش خواست تا آب ذخیره‌ی خود را به آنان بدهند. (۱۷۲) از این پس، مسأله‌ی آب به تدریج یکی از مسائل اصلی سپاه شد. عبیدالله در نخستین نامه‌ای که به حر بن یزید نوشت، از او خواست امام حسین علیه‌السلام را در جایی نگه دارد که آب و آبادی نباشد. (۱۷۳) زمانی هم که عمر بن سعد را فرستاد به او گفت: حل بینه و بین الفرات آن یشرب. (۱۷۴) به گونه‌ای نیروهای را مستقر کن که اجازه‌ی استفاده‌ی از آب فرات را به امام حسین علیه‌السلام ندهی. ۴۳. زمانیکه امام به منطقه‌ی قصر بنی‌مقاتل رسید، خیمه‌ای را سر پا دید. در آنجا شخصی از اشراف کوفه به نام عبیدالله بن حر سکنا داشت که از کوفه بیرون آمده بود (صفحه ۸۹) تاسر راه حسین یا دشمنان او قرار نگیرد و هیچ یک از دو گروه را یاری نکند؛ اما از اتفاق با امام حسین علیه‌السلام برخورد کرده بود. وقتی امام از او دعوت به همراهی کرد، وی همین مطلب را گفت و امام به این رضایت داد که اگر او را یاری نمی‌کند، بر ضد او نباشد. عبیدالله گفت که چنین خواهد کرد. (۱۷۵) بعدها اشعاری در ندامت و پشیمانی از عدم حمایت

از امام حسین علیه‌السلام سرود و در حالی که از ابن‌زیاد خشمگین بود، کوفه را به قصد جبل‌ترک کرد، در حالی که برخی از مردمان بی‌خاندان کوفه (صعاليك) نیز او را همراهی کردند. (۱۷۶) افرادی مانند عبيدالله بن حر می‌توانستند فراوان باشد. کسانی که با وجود ادعای علاقه‌ی به اهل بیت، تنها حاضر بودند اسب و شمشیر خدا را در اختیار امام حسین علیه‌السلام بگذارند. عبيدالله به امام عرض کرد: اگر واقعا می‌دانست که در کوفه کسانی هستند که از امام حسین علیه‌السلام دفاع کنند، او هم چنین می‌کرد؛ اما شیعیان کوفه از ترس بنی‌امیه در خانه‌هایشان خزیده‌اند. وی حاضر شد اسب و شمشیرش را در اختیار امام حسین علیه‌السلام بگذارد - اما نه جانش را - امام فرمود: ما جئناك لفرسك و سيفك انما أتيناك لنسألک النصره؛ و افزود: اگر از دادن جانت بخل می‌ورزی، ما نیازی به مال نداریم و از آدم‌های گمراه هم استفاده نمی‌کنیم. از رسول‌خدا شنیدم که فرمود: من سمع واعية اهل بيتي و لم ينصرهم على حقهم، اكنه الله على وجهه في النار. (۱۷۷) نوشته‌اند که بعدها عبيدالله از عدم حمایت امام حسین علیه‌السلام اظهار ندامت کرد (۱۷۸) که روشن نیست تا چه اندازه جدی بوده‌است. انس بن حارث کاهلی هم با همان هدف عبيدالله بن حر از کوفه خارج شده بود؛ اما پس از آن که گفتگوی امام را با عبيدالله شنید، نزد امام آمد و گفت: با این که من هم برای گریز از شرکت در جنگ، له یا علیه تو بیرون آمدم، اما اکنون نصرت تو به قلبم افتاد. امام از پیوستن او استقبال کرد. (۱۷۹) کاروانیان در این منزل نیز آب برداشتند و حرکت کردند. دو نفر کوفی دیگر هم نزد امام آمدند و ابراز کردند که عيال فراوان دارند و امانت زیادی از مردم در دست؛ اجازه می‌خواستند تا رخصت (صفحه ۹۰) رفتن یابند. (۱۸۰) این هم راهی برای گریز بود؛ و امام حسین علیه‌السلام که مصمم بود یارانش در این لحظاتی که شهادت نزدیک است، بهترین‌ها باشند، نه تنها به آنان اجازه‌ی رفتن دادند، خودشان هر چه خطر نزدیک‌تر می‌شد، اعلام می‌کردند، هر کس که مایل است تا برود، می‌تواند برود. زمانی که فراس بن جعه بن هبیره مخزومی احساس کرد که کار دشوار است، از امام اجازه خواست تا برود؛ امام هم اجازه داد و او شبانه آنجا را ترک کرد. (۱۸۱). ۴۴. امام حسین علیه‌السلام در قصر بنی‌مقاتل بود که روی اسب خواب کوتاهی کرد و در آن حال، اسب سواری را دید که می‌گفت: القوم يسيرون و المنايا تسرى اليهم. این قوم در حال حرکت هستند و مرگ نیز به سوی آنان در حال حرکت. امام بیدار شد و فرمود: انا لله و انا اليه راجعون؛ (۱۸۲) علی‌اکبر علت تلاوت آیه را پرسید. امام فرمود که خبر از مرگ ما می‌دهد. علی‌اکبر گفت: ألسنا على الحق؟ قال: بلى. قال: يا أبت اذا لا نبالي نموت محقين. فقال: جزاك الله من ولد خير ما جزى ولدا عن والده. (۱۸۳) برخی گفته‌اند که این میتواند اشاره به سلام بر علی‌اکبر در کنار سلام بر امام حسین علیه‌السلام باشد. در این مسیر بود که امام می‌کوشید تا از کوفه دور شده به سمت بادیه حرکت کند؛ اما حر ممانعت می‌کرد تا به کربلا رسیدند؛ جایی که به آن نینوا می‌گفتند. (۱۸۴) با رسیدن به این منطقه بود که نامه‌ی ابن‌زیاد به حر رسید که «لا تنزله الا العراء على غير حصن و لا ماء» (۱۸۵) او را در جایی بدون آب و سبزه فرود آر. در ضمن حامل نامه را مسؤول کرده بود تا مراقب اجرای فرمان عبيدالله باشد امام اجازه خواست تا در قریه‌ی نینوا یا غاضریه توقف کند، اما حر اجازه نداد. (۱۸۶) بالاخره در جای که آب و آبادی نبود توقف کردند؛ زهیر از امام خواست تا جمعیت دشمن اندک است، جنگ را آغاز کنند؛ اما امام فرمودند: تا جنگ را آغاز نکنند؛ ما شروع کننده نخواهیم بود. (۱۸۷). (صفحه ۹۱) ۴۵. اصحاب امام اندک، اما بسیار فداکار بودند. در تمام این روزها که اخبار سخت می‌رسید، ترسوها و دنیا پرست‌ها پراکنده شدند و اصحاب مقاوم و پایدار باقی ماندند. برخی از آنان چنان روحیه‌ی مقاوت گرانه‌ای داشتند که نه تنها اظهار ضعف نمی‌کردند، بلکه هر لحظه با گفتن سخنان ایثار گرانه، حمایت خود را از امام نشان می‌دادند. بسیاری از این اصحاب با سن بالا، از کسانی بودند که در جمل و صفین در کنار پدرش امام علی علیه‌السلام بودند. برخی از آنان در شمار قراء کوفه بوده و از چهره‌های متدین و مقدس این شهر به شمار می‌رفتند. یکی از آنان نافع بن هلال بجلی است. وی به امام حسین علیه‌السلام گفت: نگران مباشید. جد شما گرفتار منافقان بود. پدرتان هم تا آخر با منافقین اعم از قاسطین و مارقین و ناکثین درگیر بود؛ و امروز شما همین گرفتاری را دارید. اما ما، به شرق بروی یا به غرب، در کنار تو هستیم. با دوستان تو دوست و با دشمنان تو

دشمن هستیم. (۱۸۸). ۴۶. امام روز پنج‌شنبه دوم محرم سال شصت و یکم هجری، در کربلا فرود آمد. در آنجا خیمه‌ای برای خود و فرزندانش زد و سایر اهل بیت نیز در اطراف خیمه‌ی امام حسین علیه‌السلام خیمه زدند. (۱۸۹) هم در اینجا بود که امام حسین علیه‌السلام خطاب به یارانش فرمود: الناس عبیدالدینا، و الدین لعق علی ألسنتهم یحوظونه ما درت معایشهم فاذا محصوا بالبلای قل الدیانون. (۱۹۰) ام کلثوم گریه می‌کرد و می‌گفت: جد و پدر و برادر و مادرم فاطمه را از دست داده‌ام و اکنون باید در انتظار از دست دادن برادرم باشم. امام از اهل بیتش خواست تا پس از کشته شدن وی، گریبان چاک نزنند و به سر و صورت نکوبند. (۱۹۱).

۴۷. درباره‌ی شما جمعیتی که همراه امام به کربلا آمد و عدد کسانی که تا لحظه‌ی شهادت امام در کنارش بودند، اختلاف نظر فراوانی در منابع دیده می‌شود. برخی آمارها مربوط به روزهای نخست است که طبعاً احتمال رفتن شماری از آنها وجود داشته است به گزارش ابن سعد، همراه امام حسین علیه‌السلام پنجاه نفر به کربلا آمدند؛ بیست (صفحه ۹۲) نفر از سپاه کوفه به امام پیوستند؛ و نوزده نفر از اهل بیت همراهش بودند. (۱۹۲) در منابع دیگر از ۴۵ اسب سوار و یک صد پیاده یاد شده است. (۱۹۳) این روایتی است که از امام باقر علیه‌السلام حکایت شده است. (۱۹۴) گزارش یعقوبی چنان است که در وقتی که عمر بن سعد با چهار هزار نفر به کربلا آمد، امام حسین علیه‌السلام ۶۲ یا ۷۲ نفر همراهش بودند. (۱۹۵) باز هم در این باره آمارهایی داریم که خواهد آمد. ۴۸. زمانی که عبیدالله توقف امام حسین علیه‌السلام در کربلا را شنید، نامه‌ای به آن حضرت نوشت و در آن خطاب به امام گفت: ای حسین! امیرالمؤمنین به من دستور داده است خوب نخوابم و سیر نخورم تا آن که یا تو را بکشم یا تسلیم دستور یزید کنم. وقتی نامه به امام رسید، آن را دور انداخت و جوابی بدان نداده فرمود: رستگار نخواهند شد کسانی که رضای مخلوق را به قیمت سخط خالق می‌خرند. (۱۹۶) عدم پاسخ دادن امام حسین علیه‌السلام، خشم عبیدالله را بیش از پیش برانگیخت و عمر بن سعد را که قرار بود بر ری و همدان حکومت کند و آماده‌ی رفتن بود، مأمور جنگ با امام حسین علیه‌السلام کرد. وی ابتدا نمی‌پذیرفت، اما وقتی قرار شد حکم حکومت ری و همدان (۱۹۷) را پس دهد، به رغم مخالفت طایفه‌اش - بنی‌زهره که از خاندان‌های قریش بود - آن را پذیرفت. (۱۹۸) در همین خبر آمده است که عبیدالله او را تهدید به رفتن نیز کرد که بعید می‌نماید درست باشد. در خبر بلاذری چنین چیزی نیامده و تنها تهدید به باز پس گرفتن عهد ری شده است (۱۹۹) (ان سرت بجندنا و الا فابعث الینا بعهدنا. و زمانی که دید ابن‌زیاد اصرار می‌کند، پذیرفت. (۲۰۰) شیرینی امارت ری عمر بن سعد را فریب داد؛ چنانکه ابن مسکویه می‌نویسد: ثم حلا فی قلبه الاماره، فاستجاب! (۲۰۱) انتخاب عمر بن سعد (صفحه ۹۳) سعد برای این کار، با این هدف نیز صورت می‌گرفت که وی در کوفه، نزدیک‌ترین فرد از خاندان‌های موجود قریش به امام حسین علیه‌السلام بود؛ کسی که مسلم بن عقیل در وقت شهادت، از فرط بی‌کسی، وصیت‌های خود را به وی گفته بود. گویا در شب عاشورا، وقتی امام حسین علیه‌السلام بریر بن حصیر را نزد عمر بن سعد فرستاد تا او را نصیحت کند، او پاسخ داد: می‌دانم که هر کسی با این گروه بجنگد و آنان را بکشد، در آتش است؛ اما ای بریر! اتشیر أن ترک ولایة الری فتصیر لغیری؟ آیا تو به من می‌گویی ولایت ری را رها کنم و آنجا به دیگری برسد؟ آن وقت بریر نزد امام برگشت و عرض کرد: ان عمر بن سعد قد رضی أن یقتلک بملک الری (۲۰۲) عمر سعد راضی است تا برای رسیدن به حکومت ری شما را بکشد. اشعاری هم به او نسبت داده‌اند. (۲۰۳). ۴۹. عبیدالله برای مجبور کردن امام حسین علیه‌السلام به بیعت با یزید یا جنگ کردن با وی، اعزام سپاه به کربلا را با فرستادن عمر بن سعد به عنوان فرمانده اصلی آغاز کرد. عمر بن سعد همراه با چهار هزار نفری که قرار بود به دستی، یعنی محل مأموریت خود اعزام شود، به کربلا رفت. تا اینجا پنج هزار نفر از سپاه کوفه در کربلا بود. (۲۰۴) سپاه جدید روز دوم اقامت امام در کربلا به این منطقه رسید. عمر بن سعد، به رغم آنکه از زشتی کار خود آگاه بود، بنای آن داشت که کار با او مصالحه تمام کند و به گمان خود، درگیر جنگ نشود. وقتی به کربلا رسید، فرستاده‌ای را نزد امام فرستاده، از علت آمدن امام به این خطه، پرسش کرد. امام به فرستاده‌ی عمر بن سعد فرمود: به او بگو، مردم این شهر به من نامه نوشتند و گفتند: امام ندارند و از من خواستند نزد آنان بیایم. آمدم؛ اما با آن که دوازده هزار نفر بیعت کرده بودند، به من خیانت

ورزیدند. وقتی وضع را چنین دیدم، خواستم به همانجا که از آنجا آمدم بازگردم که حر مانع شد. اکنون هم اجازه بدهید بازگردم. وقتی این خبر به عمر بن سعد رسید، خوشحال شد و تصور کرد ابن‌زیاد به بازگشت رضایت داده و او هم از جنگ با حسین بن علی در امان خواهد بود (و الله انی لأرجوا ان أعمی عن محرابه الحسین). (۲۰۵). (صفحه ۹۴) ۵۰. بحث پیوستن شماری از شیعیان کوفه به سپاه امام، چیزی بود که مورد انتظار امام و یارانش از قبیل حبیب بن مظاهر و دیگران بود. وقتی قر بن قیس حنظلی از طرف عمر بن سعد آمده بود تا از امام علت آمدن امام را بپرسد، در وقت بازگشت، حبیب بن مظاهر به او فت: و یحک یا قره! اترجع الی القوم الظالمین؟ قره گفت: من رسول او هستم، برمیگردم، پیغام را می‌بردم و بعد: ثم أری رأیی. (۲۰۶) حبیب با دین این شخص گفته بود که من درباره‌ی این شخص حسن ظن داشتم (أنت حسن الرأی فی أهل البیت) (۲۰۷) و تصور نمی‌کردم در اینجا حاضر شود: (ما كنت أراه یشهد هذا المشهد). (۲۰۸) به گزارش مورخان، ابن‌زیاد شنید که برخی از کوفیان، تک تک، دو به دو و یا سه نفره، در حال حرکت به سوی حسین بن علی هستند. در این جا بود که لشکرگاه نخيله را آماده کرده، عمرو بن حرث را بر کوفه گماشت و مردم را به زور عازم آن کرد. وی دستور بستن پل را نیز داد تا کسی (برای پیوستن به امام حسین علیه السلام) از آن عبور نکند. (۲۰۹). ۵۱. زمانی که عمر بن سعد پیشنهاد بازگشت امام حسین علیه السلام را برای ابن‌زیاد فرستاد، وی پاسخ داد: مقصود تو را دریافتم. از حسین بخواه با یزید بیعت کند؛ اگر کرد، به من بنویس تا بگویم چه باید بکنی. عمر بن سعد دریافت که ابن‌زیاد در پی شر است. وقتی عمر نامه‌ی ابن‌زیاد را برای امام حسین علیه السلام فرستاد، امام حاضر به دادن جوان به آن نشد. این پیغام که ابن‌زیاد رسید، بر خشمش افزوده شد، اعزام سپاه را آغاز کرد. (۲۱۰) روشن بود که ابن‌زیاد، به بیعت امام حسین علیه السلام با یزید هم اکتفا نمی‌کرد؛ بلکه به نظر می‌رسد او قصد داشت ابتدا امام را به بیعت وادارد و پس از آن، به اعمال دیگری که چندان قابل پیش‌بینی نبود، وادار نماید. از نامه‌ی مبهم او که پس از بیعت تصمیم خواهیم گرفت، این مطلب به دست می‌آید: فاذا فعل ذلک رأینا رأینا. (۲۱۱). ۵۲. عیدالله که اصرار بر جنگ داشت و آگاه بود که امام حسین علیه السلام بیعت نخواهد (صفحه ۹۵) کرد، فرستادن سپاهیان بیشتری را به کربلا در دستور کار خود قرار داد. وی در کوفه بر منبر رفت و مردم را از فضائل و مناقب معاویه آگاه کرده! و گفت که او اجتماع و الفت را به آنان بازگردانده است. اکنون هم فرزندش یزید آمده که فردی است: حسن السیره و محمود الطریقه، محسن الی الرعیة، متعاهد الثغور، يعطی العطاء فی حقه. (۲۱۲) و بر سهمیه‌ی بیت‌المال تک‌تک شما صد در صد افزوده است. بنابراین همه‌ی شیوخ قبایل، تجار و سکنه‌ی کوفه می‌بایست به لشکرگاه بروند؛ در غیر این صورت ایما رجل وجدناه بعد یومنا هذا متخلفا عن العسکر برئت منه الذمه؛ پس از امروز، هر کسی را که دیدیم از رفتن به لشکرگاه تخلف ورزیده، ذمه‌ی خود را از او برداشته‌ایم. (۲۱۳) عیدالله، حصین بن نمیر را که با نیروهایش در قادسیه مستقر شده بود، به لشکرگاه نخيله فراخواند. پس از آن که اشراف کوفه را احضار کرده، از آنان خواست تا در میان مردم بگردند و آنان را امر به اطاعت از حکومت و پرهیز از فتنه کنند و از آنان بخواهند تا به سپاه پیوندند. پس از آن اعزام نیرو به کربلا آغاز شد. حصین بن نمیر با چهار هزار نفر؛ حجار بن ابجر عجلی با هزار نفر؛ شبت بن ربیع (که ابتدا خود را به بیماری زده بود تا نرود اما ابن‌زیاد دریافت و او را فرستاد) (۲۱۴) با هزار نفر. یزید بن حارث با هزار نفر یا اندکی کمتر. برای این که کسی در کوفه نمانده باشد، ابن‌زیاد، به قعقاع بن سوید دستور داد با سپاهش در کوفه بگردد. (در همین گشتن بود که شخصی از قبیله‌ی همدان را یافت که برای گرفتن میراثش به کوفه آمده بود. او را دستگیر کرده، نزد ابن‌زیاد آورد؛ وی هم دستور داد گردنش را زدند. پس از آن بود که «فلم یبق بالكوفه محتلم الا- خرج الی العسکر بالنخيلة» (۲۱۵) به علاوه: عیدالله دسته‌های بیست نفره، سی نفره و پنجاه نفر را هر لحظه برای پیوستن به عمر بن سعد به کربلا می‌فرستاد. همچنین برای این که کسی از کوفه نگریزد، دستور داده بود تا همه‌ی راه‌ها را کنترل کنند تا مبادا افراد فراری به امام حسین علیه السلام پیوندند (مخافه لان یلحق الحسین مغیثا له). میان عمر بن (صفحه ۹۶) سعد و کوفه هم رسولانی را برای بردن و آوردن اخبار گذاشته بود تا هر لحظه خبرهای کربلا را به وی برسانند. (۲۱۶) آمار ابن‌اعثم از سپاهیان اعزامی به کربلا، ریزتر

است. (۲۱۷) رقم سپاه کوفه را تا ۳۵ هزار نفر نوشته‌اند، (۲۱۸) که ممکن است بسیاری از آنان از نیمه‌ی راه گریخته باشند. فرماندهان سپاه به طور عمده، از میان اشراف کوفه و مشایخ قبایل مختلف بودند که بنی‌امیه از روز نخست دل به تطمیع آنان بسته و با استفاده از ایشان، جمعیت قبایل را به دفاع از خود آماده می‌کردند ابن‌زیاد، مبالغه‌نگفتی پول به اهل ریاست، یعنی همین اشراف داد: و وضع لأهل الریاسة العطاء و أعطاهم، و نادى فیهم ان یتهاؤا للخروج الی عمر بن سعد لیکونوا عوناً له فی قتل الحسین. (۲۱۹) برای اهل ریاست بخشش‌ها قرار داده و به آنان اطلاع دادند تا آماده خروج برای پیوستن به سپاه عمر بن سعد و کمک به او برای کشتن حسین باشند. این اشراف نقش مهمی در ایجاد انحراف در حرکت‌های انقلابی در تمام این دوران داشتند. لکشر کوفه به طور کامل در روز ششم محرم در کربلا حاضر بود. (۲۲۰). ۵۳. اما شیعیان کوفه چه کردند؟ این پرسشی است که تاکنون تحقیق جدی درباره‌ی آن صورت نگرفته است. طی پنج روز از زمانی که امام حسین علیه‌السلام به کربلا رسید تا روزی که لشکر عظیم کوفه - که شمارش بین ۲۲ تا ۲۸ هزار نفر می‌رسید - به کربلا رسید، شیعیان در یک حالت بی‌تصمیمی مانده، و تشکل لازم را برای تصمیم‌گیری متمرکز نداشتند. این همان مشکلی بود که در زمان حضور مسلم بن عقیل در کوفه هم داشتند. ترس از شمشیر عبیدالله هم که بی‌امان افراد مظنون را به قتل می‌رساند، آنان را خانه‌نشین کرده و تنها در این اندیشه بودند که اولاً جان خود را از تهدید حکومت در امان بدانند و ثانیاً آن که به زور مجبور نشوند در سپاه کوفه حاضر شده، در کربلا برابر امام حسین علیه‌السلام قرار گیرند. شمار زیادی از کسانی که در شرایط عادی می‌توانستند در سپاه امام باشند، به اجبار در سپاه کوفه حاضر شدند، تلاش آنان این بود تا از این (صفحه ۹۷) سپاه فاصله گرفته بگریزند. به همین دلیل همراه سپاه از کوفه بیرون آمده و در طول مسیر می‌گریختند: و كان الرجل یبعث فی الف، فلا یصل الا فی ثلاثمائة و أربعمائه اقل من ذلك، کراهه منهم لهذا الوجه. گاه یک فرمانده با هزار نفر اعزام می‌شد، اما تنها با سیصد، چهارصد یا کمتر از آن به کربلا می‌رسید؛ چرا که مایل به آمدن به این جنگ نبود. (۲۲۱) هرثمه بن سلیم که از شیعیان علی بن ابی‌طالب بوده، از کسانی بود که به کربلا آمد و از آنجا گریخت. وی در این باره یادآور شد که وقتی در مسیر صفین با امام علی علیه‌السلام در اینجا آمدند، حضرت مشتی از خاک کربلا برداشت و فرمود: واهالک یا تربة! لیحشرن منک قوم یدخلون الجنة بغير حساب. وی می‌گوید: وقتی در سپاه کوفه به کربلا رسیدم، خدمت امام رفتم و ماجرا را تعریف کردم و گفتم اکنون نه می‌خواهم با تو باشم و نه علیه تو. حضرت فرمود: از اینجا بگریز و شاهد کشته شدن من مباش که هیچ کس شاهد آن نخواهد بود مگر آن که خداوند او را در آتش خواهد سوزاند و من هم از آنجا گریختم. (۲۲۲) ۵۴. پیوستن برخی از شیعیان تک تک در روزهای آخر ادامه یافت. یکی از آنان عبدالله بن عمیر کلبی بود که مجاهد در جبهه‌های جنگ با کفار بود. وقتی دید عده‌ای در نخله‌ی کوفه آماده‌ی جنگ با امام حسین علیه‌السلام می‌شوند، گفت: من علاقمند بودم در جهاد با مشرکین شرکت کنم؛ اما اکنون احساس می‌کنم نبرد با کسانی که به جنگ حسین فرزند فاطمه می‌روند، اولی است. آن‌گاه به خانه آمد و این مطلب را با همسرش در میان گذاشت. همسرش از سخن وی استقبال کرد و گفت: درست دریافته‌ای؛ من هم با تو می‌آیم. ایندو شبانه از کوفه خارج شده به امام حسین علیه‌السلام ملحق شدند (فخرج بها لیلاً حتی أتى حسیناً فاقام معه). (۲۲۳) حبیب بن مظاهر از شیعیان برجسته‌ی کوفه بود که در همین ایام به امام حسین علیه‌السلام پیوست. وی کوشید تا شماری از طایفه‌ی بنی‌اسد را که در آن نزدیکی زندگی می‌کردند به امام حسین علیه‌السلام ملحق سازد؛ آنان را راضی کرد؛ اما سپاه ابن‌زیاد از راه رسید و مانع شد. (۲۲۴) نمونه‌ی دیگر مسلم بن عوسجه بود که وی نیز از شیعیان (صفحه ۹۸) مقیم کوفه بود که به امام حسین علیه‌السلام پیوست. این نشان می‌داد اگر شیعیان کوفه اراده می‌کردند، می‌توانستند به امام بپیوندند. حتی شماری از آنان با سپاه کوفه به کربلا آمدند و در آنجا به امام حسین علیه‌السلام پیوستند. عمار بن ابی‌سلامه‌ی دالانی کوشید تا در نخله عبیدالله را ترور کند؛ نتوانست. پس از آن به سرعت گریخت تا به امام حسین علیه‌السلام ملحق شد. در راه با سپاه زحر بن قیس که به کربلا می‌رفت، برخورد کرد. در آنجا با رشادت جنگیده و در حال جنگ به کربلا رفته، به امام حسین علیه‌السلام پیوست. (۲۲۵). ۵۵. از روز هفتم محرم، بر اساس فرمانی

که عیداله فرستاد، قرار شد تا میان سپاه امام و آب فرات فاصله انداخته شود. یعنی آنها حق استفاده از آب را نداشته باشند. نامه‌ی ابن‌زیاد به عمر بن سعد این بود: حل بین حسین و أصحابه و بین الماء فلا یدوقوا منمه قطره، كما صنع بالتقی الزکی المظلوم. همان طور که اجازه‌ی استفاده از آب به عثمان داده نشد، اجازه‌ی استفاده از آب را به حسین و یارانش ندهید. (۲۲۶) در خبر بلاذری افزوده شده است: این اقدام، سه روز پیش از شهادت امام حسین علیه‌السلام بوده است. در نقل صدوق آمده است: و حل بین الماء و بینه كما حیل بنی عثمان و بین الماء یوم الدار. (۲۲۷) تلاقی کردن این اقدام با اقدام محاصره کنندگان عثمان برای نرساندن آب، بسیار ناجوانمردانه بود؛ زیرا در آن روز، تنها کسی که کوشید تا مردم را قانع کند تا آب به عثمان بدهند، امام علی علیه‌السلام بود. به هر روی، به گزارش ابن‌اعثم، عمرسعد، سختگیری را آغاز کرده، عمرو بن حجاج را که خود از کسانی بود که به امام نامه نوشته بود، همراه پانصد نفر در کناره‌ی شریعی‌ی فرات مستقر کرد. (۲۲۸) روز هشتم محرم، آب در اختیار کاروان امام حسین علیه‌السلام نبود و آنچه از پیش داشتند، استفاده می‌کردند. خبری در مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی آمده است که بر اساس آن امام پشت خیمه حفره‌ای کند که قدری آب در آن آشکار شد، اما آن نیز اندکی بعد تمام شد. (۲۲۹) در خبر دیگری آمده است که ابن‌زیاد ضمن نامه‌ای به عمر بن سعد نوشت: «شنیده‌ام که حسین و أصحابش (صفحه ۹۹) دسترسی به آب داشته، چاه‌هایی کنده‌اند. هنگامی که نامه به دست رسید، آنها را حتی الامکان از کندن چاه محروم کرده و با سختگیری تمام اجازه‌ی بهره‌برداری از آب فرات را به آنان نده.» (۲۳۰) این نامه اشاره به کندن چاه توسط امام حسین علیه‌السلام دارد که ظاهراً سودی در بر نداشته است. روز نهم که تشنگی اصحاب کاروان جدی شد، امام یک سپاه پنجاه نفری را با بیست ظرف آب به فرماندهی عباس بن علی برادرش و نیز نافع بن هلال فرستاد تا لشکر عمرو بن حجاج را کنار زده، قدری آب بیاورند. زمانی که این گروه در برابر شریعی‌ی فرات رسیدند، عمرو بن حجاج جلوی آنان ایستاد. نافع جلو رفت؛ عمرو پرسید: برای چه آمده‌اید؟ گفت: از آب استفاده کنیم. عمرو پاسخ داد: تو می‌توانی. نافع گفت: أفأشرب و الحسین عطشان؟ پس از آن افراد وارد شریعه شدند و وقتی عمرو با سپاهش جلو آمد، با آنان درگیر شدند و به هر روی توانستند ظرف‌های خود را از آب پر کنند. (۲۳۱). ۵۶. گفتگوهای چندی میان امام حسین علیه‌السلام و عمر بن سعد در این روزها صورت گرفت. امام در صحبت‌ها، روی مسأله‌ی بازگشت تکیه داشت و بر آن بود تا وضعیت به گونه‌ای درآید که عجلتا بتواند از حیطه‌ی قدرت ابن‌زیاد خارج شود. در منابع، درباره‌ی محل پیشنهادی امام برای بازگشت. مطالب مختلفی آمده است. تقریباً در همه‌ی منابع کهن این خبر یا به عبارت بهتر شایعه آمده است که امام فرمود: یا اجازه دهید به جایی که از آنجا آمده‌ام بازگردم. یا آن که نزد یزید بروم و دست او بگذارم. یا آن که به یکی از نقاط مرزی دنیا اسلام بروم و همانند یکی از مرزبانان باشم. (۲۳۲) با این همه بلاذری این خبر را نیز آورده است که: یقال: انه لم یسأله الا أن یشخص الی المدینه فقط. (۲۳۳) او فقط درخواست بازگشت به مدینه را داشت. چنان که عقبه بن سمرعان می‌گوید: من از مدینه تا مکه و از مکه تا عراق، تا وقت کشته شدن او همراهش بودم. (صفحه ۱۰۰) هیچ کلمه‌ای نگفت جز آن که شنیدم. به خدا سوگند که آنچه میان مردم شهرت دارد، و گمان می‌برند که حسین علیه‌السلام گفته است «اجازه دهید نزد یزید رفته دست او بگذارم، یا به یکی از نقاط مرزی بروم» اشتباه میکنند؛ او چنین چیزی را نگفت، تنها چیزی که می‌گفت این بود: فلاذهب فی هذه الأرض العریضه، حتی نظر ما یصیر أمر الناس. (۲۳۴) در طبری متن نامه‌ای از عمر بن سعد آمده که سه درخواست بالا از زبان امام حسین علیه‌السلام در آن مطرح شده و ابن‌زیاد هم ابتدا می‌پذیرد، اما با اصرار شمر آن را رد می‌کند. (۲۳۵) بیم آن می‌رود که عمر بن سعد که به هر روی قصد داشت جنگ صورت نگیرد، خود این سه پیشنهاد را در تحلیل پیشنهاد اصلی امام در این نامه آورده باشد و از همین جا خبر در منابع به صورت بالا آمده باشد؛ آنچه مسلم است این که امام با توجه به وضعیتی که برای ایشان و کاروان تا آخر پیش آمد، نمی‌تواند چنین پیشنهادی را مطرح کرده باشد. ملاقات‌هایی نیز میان امام حسین علیه‌السلام و عمر بن سعد صورت گرفت که رقم آنها را سه یا چهار بار نوشته‌اند. (۲۳۶) شاید وقتی خبر این گفتگوهای خصوصی به ابن‌زیاد رسید: او به وی نوشت: من تو را برای منادمه (ندیم)

با حسین نفرستاده‌ام. (۲۳۷) یک گفتگوی شبانه میان این دو نفر در وسط سپاه دو طرف بدون حضور شخص ثالث صورت گرفت که کسی از محتوای آن آگاه نشد؛ گرچه حدس‌هایی زده می‌شد که در منابع تاریخی منعکس شده است. (۲۳۸) این حدس‌ها چنین است که امام از عمر بن سعد خواسته تا هر دو سپاه را رها کنند و نزد یزید بروند! اما عمر بن سعد گفته است که این زیاد خانه‌ام را منهدم می‌کند و املاکم را میگیرد. ابن‌اثعم گزارش تفصیلی‌تری آورده که در نهایت عمر بن سعد در خوست امام را در عدم جنگ با او نمی‌پذیرد و امام هم او را نفرین می‌کند. (۲۳۹). ۵۷. عمر بن سعد، بار دیگر خواسته‌ی امام را به این زیاد منعکس کرد؛ شاید پیشنهادهایی هم از خودش بر آن افزوده باشد. از جمله آن که حسین حاضر است نزد (صفحه ۱۰۱) یزید برود و با او بیعت کند یا به یکی از مرزها برود. متن نامه‌ی وی در منابع نقل شده و این که پس از طرح پیشنهادها نوشت: هذا لکم رضا و للامة صلاح. (۲۴۰) ابن‌زیاد در حال پذیرفتن آن بود که شمر رأی او را زد و گفت: اگر حسین بن علی از اینجا برود، به دست آوردن او دشوار است. (۲۴۱) ابن‌زیاد سخن او را پذیرفت و شمر بن ذی‌الجوشن ضبابی را نزد عمر بن سعد فرستاد تا به حسین بن علی علیه‌السلام بگوید: تنها راه، پذیرفتن حکم و فرمان ابن‌زیاد است. امام حسین علیه‌السلام از این سخن برآشفت و فرمود: أنزل علی حکم ابن‌الزانیة؟ لا والله لا أفعل، الموت دون ذلک و أھلی (۲۴۲) ابن‌زیاد، به شمر گفت: اگر عمر بن سعد مصمم بر جنگ نیست، بگو تا کار فرماندهی را به تو بسپارد. متن نامه‌ی ابن‌زیاد به عمر بن سعد مصمم بر جنگ نیست، بگو تا کار فرماندهی را به تو بسپارد. متن نامه‌ی ابن‌زیاد به عمر بن سعد این بود: تو نفرستادم تا در جنگ با حسین تعلق ورزی و عافیت جو باشی و شفاعت‌گر او نزد من. اگر حسین و یارانش حکم مرا می‌پذیرند، آنان را تسلیم شده نزد من بفرست و گرنه با آنان بجنگ تا ایشان را بکشی که مستحق کشتن هستند. وقتی حسین را کشتی، اسبان را بر جسد او بران. اگر مایل نیستی، بگذار شمر فرماندهی سپاه را بکند. (۲۴۳) به هر روی، نقش شمر در بازگرداندن عقیده‌ی ابن‌زیاد مورد تأیید همه‌ی منابع است. تساهل عمر بن سعد در جنگ با امام، سبب برآشفتن ابن‌زیاد شده و مرتب پیام برای شروع جنگ می‌فرستاد. ۵۸. پیغام‌های مکرر عیدالله بن زیاد به ابن‌سعد، همراه با آمدن شمر و آماده بودن وی برای فرماندهی، عمر بن سعد را بر آن داشت تا تصمیم به آغاز جنگ بگیرد. شمر عصر روز پنج‌شنبه نهم محرم وارد کربلا می‌شود (برخی جمعه را نهم محرم می‌دانند) و آخرین پیام ابن‌زیاد را به عمر بن سعد داد. (۲۴۴) عمر بن سعد، شمر را به خاطر این اقدامش که رأی ابن‌زیاد را زده، سرزنش کرد و گفت: لا یستسلم و الله الحسین، به خدا سوگند حسین تسلیم نخواهد شد و حتما جنگ صورت خواهد گرفت. نه خیر! (صفحه ۱۰۲) من فرماندهی می‌کنم و تو فرمانده نیروهای پیاده باش. (۲۴۵) عمر بن سعد پیغام ابن‌زیاد را برای تسلیم محض شدن به امام حسین علیه‌السلام فرستاد و حضرت فرمود: و الله لا أضع یدی فی ید ابن‌مرجانة ابدأ. (۲۴۶). ۵۹. شمر از طایفه‌ی بنی‌کلاب بود؛ دوست او عبدالله بن ابی‌محل، فرزند برادر ام‌البنین (دختر حزام بن ربیع‌ی کلابی) همسر امیرمؤمنان علی علیه‌السلام و مادر عباس و برادرانش بود. اینان در وقت حرکت به سوی کربلا، امان‌نامه‌ای برای عباس و برادران وی عبدالله، جعفر و عثمان گرفتند. این امان‌نامه را یکی از موالی وی با نام کزمان به کربلا برد؛ اما جوانان در مقابل امان‌نامه پاسخ دادند: لا حاجة لنا فی أمانکم، أمان الله خیر من أمان ابن‌سمیة. (۲۴۷) در نقلی دیگر آمده است که خود شمر امان‌نامه را به کربلا آورد و چهار برادر پاسخ دادند: لعنک الله و لعن أمانک، أتؤمننا و ابن‌بنت رسول الله لا أمان له. (۲۴۸) خدا تو را و امان تو را لعنت کند و آیا تو به ما امان می‌دهی و پسر دختر رسول خدا امان نداشته باشد؟ ۶۰. ابن‌زیاد، مرتب افرادی را به کربلا اعزام می‌کرد تا عمر بن سعد را وادار به شروع جنگ کنند. و ابن‌سعد که فشار و تهدید ابن‌زیاد را جدی دید، عصر عاشورا، دستور حمله داد. امام که کنار خیمه‌اش به شمشیرش تکیه داده بود، صدای مهمه و هجوم را شنید. از برادرش عباس خواست تا خبری بیاورد. عباس خبر آورد که ابن‌سعد می‌گوید: یا باید تسلیم حکم ابن‌زیاد شوید یا آماده‌ی کارزار باشید. امام از برادرش خواست تا از آنان بخواهد، امشب را به آنان مهلت دهند. (۲۴۹) ابن‌سعد سپاه کوفه را با فریاد یا خلیل الله! ارکبی؛ ای سپاه خدا سوار شوید! پس از نماز عصر به نبرد فراخواند. ملاقات عباس با دشمن همراه بیست نفر از سپاهیان امام از جمله زهیر بن قین و حبیب بن مظاهر

صورت گرفت. شخصی به زهیر گفت: تو عثمانی مذهب بودی؟ زهیر گفت: البته من نامه ننوشتیم، اما وقتی دیدم، شما به او خیانت کرده، نقض عهد (صفحه ۱۰۳) نموده و میل به دنیا پیدا کردید، وظیفه‌ی خود دانستم از او حمایت کنم و در حزب او قرار گیرم تا حقی را که شما از رسول‌الله ضایع کرده‌اید، حفظ کنم. (۲۵۰) حبیب بن مظاهر هم در این لحظه با کوفیان سخن گفت: بد مردمانی هستند کسانی که ذریه‌ی پیامبرشان را بکشند؛ و عباد و شب زنده‌داران این شهر را به قتل برسانند. تأخیر جنگ از آن شب، از سوی امام حسین علیه‌السلام به این هدف بود تا فرصتی برای عبادت داشته باشند: لعنا نصلی لربنا اللیلۃ و ندعوه و نستغفره، فهو یلعن انی قد کنت احب الصلاة له و تلاوة کتابه و کثرة الدعاء و الاستغفار. (۲۵۱) در اینجا باز روایت ابن‌اعثم افزوده‌ی دیگری دارد که متناسب با اخباری است که پیش از آن هم نقل کرده و آن این که لحظه‌ای که امام کنار خیمه نشسته و به شمشیرش تکیه داد بود، اندکی به خواب فرورفت؛ و وقتی بیدار شد، خطاب به زینب علیها‌السلام که او را از خواب بیدار کرد و خبر همه‌می دشمن را به او داده بود، فرمود: یا اختاه! رأیت جدی فی المنام و أبی علیا و فاطمة امی، و أخی الحسن علیهم‌السلام، فقالوا: یا حسین! انک رائج الینا عن قریب. (۲۵۲) در روایتی هم کلینی آورده است که در روز تاسوعا بود که ابن‌زیاد کاملاً مطمئن شد که از عراق هیچ نیروی کمکی به امام حسین علیه‌السلام نخواهد رسید. (۲۵۳) تاسوعا روز پنج‌شنبه بوده است. (۲۵۴) و بدون تردید همان طور که در بسیاری از منابع آمده، روز عاشورا روز جمعه. (۲۵۵). ۶۱. شب عاشورا، امام حسین علیه‌السلام اصحاب و افراد خاندانش را گرد آورد. حمد و ثنای الهی گفت و از این که خداوند نبوت را در میان خاندان او قرار داده، خدای را سپاس گفت. آن‌گاه به حاضران فرمود: فردا جنگ خواهد شد؛ شما از ناحیه‌ی من آزادید تا از تاریکی شب استفاده کرده، این محل را ترک کنید. دشمن در پی من است؛ اگر مرا در اختیار داشته باشد، به شما کاری ندارد. اهل بیت پاسخ دادند: لا أبقانا الله بعدک، لا والله، لا نفارقک حتی یصبینا ما أصابک. و اصحاب نیز همان پاسخ را دادند؛ امام آنان را (صفحه ۱۰۴) دعا کرده از خداوند خواست تا بهشت را به ایشان پاداش دهد. (۲۵۶) آزاد کردن افراد به خاطر بیعتی بود که با امام کرده بودند و حضرت بیعت را از آنان برداشت: انتم من بیعتی فی حل. و لیس منی ذمام. (۲۵۷) در این شب، مسلم بن عوسجه و سعید بن عبدالله حنفی و دیگر یاران، سخن گفتند. مسلم گفت: آن قدر با تو می‌مانم که نیزه‌ام در سینه‌ی آنان بشکند؛ تا شمشیر در دست دارم می‌جنگم؛ و اگر شمشیر نداشتم با سنگ از تو دفاع خواهم کرد تا بمیرم (۲۵۸) سعید حنفی گفت که دوست دارد هفتاد بار زنده شود و بمیرد و همچنان از امامش دفاع کند. زهیر گفت: به خدا دوست دارم کشته شوم، باز زنده شوم، باز کشته شوم تا آن که هزار نفر را به قتل برسانم تا آن که خداوند با این کشتن من، از تو و جوانان خاندانت دفاع کند. (۲۵۹) از اهل بیت، عباس (۲۶۰) و سپس دیگران سخن گفتند (۲۶۱) این محفل نزدیک شب، درست پس از بازگشت سپاه کوفه بود. (۲۶۲) امام حسین علیه‌السلام در همین خطابه به جمع اصحاب و اهل بیت فرمود: روی زمین خاندانی بهتر از خاندان خود و یارانی بهتر از یارانش نمی‌شناسد. (۲۶۳). ۶۲. در آن شب مسائل دیگری نیز رخ داد. امام از کسانی که بدهی دارند، خواستند تا همراه ایشان نجات‌یابند. (۲۶۴) ضحاک بن عبدالله مشرقی و مالک بن نضر آمدند و گفتند بدهی دارند و عیالوارند. امام بیعت خود را از آنان برداشت و ایشان رفتند. (۲۶۵) در همین حال به محمد بن بشیر حضرمی خبر دادند که فرزندان توسط دیلمی‌ها اسیر شده، بیا برویم تا او را با پول آزاد کنیم. امام او را حلال کرد، اما حاضر به جدا شدن از امام نشد. امام پنج لباس خوب به او داد تا به پسرش دهد تا بفروشد و برادرش را آزاد کند. (۲۶۶) یک خبر از صدوق حکایت از آن دارد که شب عاشورا، علی‌اکبر همراه با (صفحه ۱۰۵) شماری از اصحاب به شط فرات رفته و آب آوردند. پس از آن امام به اصحاب فرمود: قوموا، فاشروبا من الماء یکن آخر زادکم، و توضاوا و اغسلوا ثیابکم لتکون اکفانکم. (۲۶۷) گویا این خبر در منابع دیگر نیامده است. ایضا در این شب، زینب علیها‌السلام در حالی که مشغول تیماری امام سجاد علیه‌السلام بود، با شنیدن شعری از امام حسین علیه‌السلام که اشاره به کشته شدنش داشت، برآشفته و بر سر و صورت زد و غش کرد. امام با پاشیدن آب بر سر و صورت خواهر، وی را به هوش آورد؛ آنگاه از او خواست تا اجازه ندهد شیطان، صبر و بردباری او را از میان ببرد (یا آخیه! لا- یذهبن حلمک

الشیطان). (۲۶۸) آنگاه فرمود: اسوهی هر مسلمانی رسول‌خدا صلی الله علیه و آله است. پس از آن هم از زینب علیها السلام خواست تا پس از وی گریبان پاره نکند و فریاد نکشد. امام سجاد علیه السلام راوی این خبر می‌افزاید: آنگاه پدرم، عمه‌ام را باز کنار من نشانند و به سراغ اصحابش رفت. (۲۶۹) ۶۳. در شب عاشورا، اصحاب، خیمه‌ها را نزدیک به هم کرده و طناب خیمه‌ها را به گونه‌ای از یکدیگر عبور دادند که رفت و آمد بین خیمه‌ها دشوار باشد. (أمر باطناب البیوت، فقرنت حتی دخل بعضها فی بعض، و جعلوها وراء ظهورهم لتکون الحرب من وجه واحد) (۲۷۰) این بدان دلیل بود که از یک طرف با دشمن دیگری باشند. خیمه‌ها به گونه‌ای ترتیب یافته که به صورت یک نعل اسب در آمد و شیعیان از پشت سر و چپ و راست ایمن بوده و تنها از روبرو با دشمن مواجه بودند. پس از آن، وقتی نیمه شب شد، همه به شب زنده‌داری پرداخته مشغول نماز شدند و تسبیح خدای را گفته، استغفار و تضرع به درگاه خدا می‌کردند: لما جن الليل علی الحسين و أصحابه، قاموا الليل کله یصلون، و یسبحون و یتستغفرون و یدعون و یتضرعون. (۲۷۱) صدای استغفار و دعای اصحاب در برخی نقلها، به صدای زنبوران تشبیه شده که منطقه‌ای را پر کرده (صفحه ۱۰۶) باشد (و لهم دوی کدوی النحل ما بین راکع و ساجد و قائم و قاعد). (۲۷۲) به علاوه، اطراف خیمه‌ها خندق مانندی نیز کنده شد (فحفروه فی ساعه من الليل، فجعلوه کالخندق) (۲۷۳) و چوب و غیره در آن ریختند تا صبح عاشورا آن را آتش زده و مانع ورود دشمن به سمت خیمه‌ها باشد. (۲۷۴) نیمه‌های شب، شمر (یا عزرة بن قیس) همراه گروهی از سپاهیان کوفه به برای تجسس و جمع‌آوری اطلاعات به نزدیکی خیمه‌گاه امام حسین علیه السلام آمدند. در این وقت امام حسین علیه السلام این آیه را خواند که کفار گمان نکنند اگر عمر طولانی به آنان دادیم، برایشان خوب است؛ این فقط برای آن است تا گناهشان زیادتر شود و عذابی دردناک در انتظار آنهاست. آن وقت یکی از افراد دشمن فریاد زد: ما طیب هستیم. و بریر بن حضیر فریاد زد: شما خبیث هستید.. شمر فریاد زد: به زودی کشته خواهی شد؛ بریر گفت: اباالموت تخوفنی؟ و الله أن الموت احب الینا من الحیاء معکم (۲۷۵) آیا مرا از مرگ می‌ترسانی؟ به خدا سوگند که مرگ برای من دوست داشتنی‌تر از زندگی با شماست. ۶۴. به نوشته‌ی برخی از مورخان، شب یا صبح (یا شب تا صبح) عاشورا، بیست تا سی نفر از سپاه کوفه به امام حسین علیه السلام پیوستند. این خبر در الامارة والسیاسة (۲۷۶) و برخی منابع دیگر سی نفر گزارش شده است. (۲۷۷) در آن شب، ابتدا امام حسین علیه السلام و سپس برخی از اصحاب خود را نظیف کرده و غسل شهادت کردند. بریر بن حضیر به مزاح با عبدالرحمان بن عبدربه (یا حبیب بن مظاهر) پرداخت؛ وقتی عبدالرحمان گفت: اکنون وقت شوخی نیست؛ بریر گفت: اطرافیانم آگاهند که من نه در جوانی و نه پیری، در پی باطل نبوده‌ام؛ اما اکنون آگاهم که میان من و حور العین، تنها فرود آمدن شمشیر کوفیان فاصله است. دلم می‌خواهد هر چه زودتر شمشیر اینان بر من فرود آید. (۲۷۸) صبح (صفحه ۱۰۷) روز عاشورا - روز جمعه - ابن سعد، پس از نماز صبح! سپاهیان را منظم کرد. ترکیب سپاه طایفه‌ای بود؛ یعنی هر قبیله‌ای، یک فرمانده داشت: مذحج و اسد (عبدالرحمان بن ابی سبره جعفی)، ربعیه و کنده (قیس بن اشعث قیس) تمیم و همدان (حر بن یزید که به امام حسین علیه السلام پیوست) و گروهی از ساکنان عمومی شهر کوفه که یکجا، یک فرمانده (عبدالله بن زهیر ازدی) داشتند. این ترکیب، به صورت نظامی، شامل نیروهای سمت چپ و راست و پیاده و سواره تحت فرماندهی افرادی مانند عمرو بن حجاج (راست)، شمر بن ذی الجوشن (چپ) عزرة بن قیس (سواره) و شبت بن ربعی (پیاده) قرار گرفتند. (۲۷۹) جمعا عدد آنان ۲۲ هزار نفر، نه کمتر و نه بیشتر (و القوم اثنان و عشرون الفا و لا یزیدون و لا ینقصون) بوده است. (۲۸۰) برخی تا ۲۸ هزار نفر هم نوشته‌اند. (۲۸۱) گذشت که تا ۳۵ هزار هم نوشته شده است. ۶۵. امام حسین علیه السلام در صبح عاشورا سپاهیان را مرتب کرد. درباره‌ی شمار آنان، میان مورخان قدیم اختلاف است. بلاذری می‌نویسد: آنها ۳۲ نفر سواره و ۴۰ نفر پیاده بودند. زهیر بن قین فرماندهی سمت راست و حبیب بن مظهر (یا: مظاهر) فرماندهی سمت چپ را برعهده داشت و پرچم هم در اختیار عباس بود و خانه‌ها - یعنی خیمه‌ها - پشت سر آنان. (۲۸۲) در جای دیگر می‌نویسد: آنان جمعا حدود یک صد مرد یا قریب به آن بودند: پنج نفر از نسل امام علی علیه السلام شانزده نفر هاشمی، و دو نفر هم از همپیمانان بنی‌هاشم، یکی از طایفه‌ی

سلیم و دیگری از کنانه بود. (۲۸۳) دینوری همان ارقام را درباره‌ی شمار کلی رزم‌آوران سپاه امام حسین علیه‌السلام آورده است (۲۸۴) پیش از آغاز نبرد، امام حسین علیه‌السلام دستور داد تا داخل خندق را که اطراف خیمه‌ها کنده بودند، آتش بریزند تا دشمن نتواند از اطراف به خیمه‌ها و حرم امام حسین علیه‌السلام وارد شود. (۲۸۵) شمر که فرد بی‌حیای بود، به امام حسین علیه‌السلام گفت: برای ورود در آتش عجله داری! امام پاسخ (صفحه ۱۰۸) دادند. تو اولی‌تر به ورود در آتش هستی؟ در این وقت، مسلم بن عوسجه از امام خواست اجازه دهد، تیری به شمر بزند، اما امام فرمود: فانی اگره ان ابداهم. نمی‌خواهم آغازگر این جنگ باشم. (۲۸۶) در آغاز نبرد امام حسین علیه‌السلام سر بر آستان الهی بلند کرد و با دعای اللهم أنت ثقتی فی کل کرب، و رجایی فی کل شده و أنت لی فی کل امر نزل بی ثقه و أنت ولی کل نعمه و صاحب کل حصنه (۲۸۷) و جملاتی دیگر، (۲۸۸) به استقبال نبرد رفت. حضرت سوار بر اسب شده، قرآنی در پیش رو گرفت و پس از آن نبرد آغاز گردید. (۲۸۹) قبل از آنی که نبرد میان طرف آغاز شود، امام پس از نماز صبح، اصحابش را به تقوای الهی و صبر و جهاد، دعوت کرد. (۲۹۰) هنگامی که دو سپاه برابر هم قرار گرفتند، امام از بریر بن حضیر همدانی خواست تا با دشمن سخن بگوید و با آنان احتجاج کند. بریر خطاب به کوفیان گفت: اکنون نسل محمد صلی الله علیه و آله در میان شماست؛ اینان ذریه، عترت، بنات و حرم پیامبرند. از آنان چه می‌خواهید؟ گفتند: تسلیم شدن بر حکم ابن‌زیاد. بریر گفت: آیا نمی‌پذیرید به همانجا که آمده‌اند، بازگردند؟ آیا فراموش کرده‌اید که با نامه‌های شما به اینجا آمده‌اند؟ آیا از آبی که یهود و نصارا و مجوس بهره می‌برند، آنان را منع می‌کنید؟ با ذریه‌ی پیامبران بد رفتار می‌کنید؛ خداوند روز قیامت شما را سیراب نکند. (۲۹۱) برخورد دشمن جز تمسخر و خنده چیزی نبود. (۲۹۲). ۶۷. پس از آن امام خود با کوفیان سخن گفت و فرمود: من پس از رسیدن نامه‌های شما که در آنها گفته بودید، سنت از میان رفته، نفاق برآمده و حدود تعطیل گشته است، به اینجا آمدم. از من خواستید پیام و امت محمد صلی الله علیه و آله را اصلاح کنم. اکنون آمدم؛ آیا سزاوار است که خون مرا بریزید؟ آیا من فرزند دختر پیامبر صلی الله علیه و آله شما نیستم؟ (صفحه ۱۰۹) آیا حمزه و عباس و جعفر عموهای من نیستند؟ آیا سخن پیامبر را در حق من و برادرم نشنیدند که فرمود: هذان سیدا شباب أهل الجنة؟ اگر من در این نقل تصدیق می‌کنید که چه هیچ، و گرنه از جابر بن عبدالله و ابوسعید خدری و انس بن مالک و زید بن ارقم پرسید. شمر پاسخ داد: هو یعبدالله علی حرف. (۲۹۳) او به ظاهر خدای را پرستنده است. حبیب بن مظاهر به او پاسخ داد که: انی أراک تعبدالله علی سبعین حرف. در همین جا بود که حضرت برخی از کسانی را که نامه نوشته بودند. و در سپاه کوفه بوده و حتی رهبری و فرماندهی داشتند، صدا زد: آیا شما نبودید که نامه نوشتید؟ گفتند: خیر. قیس بن اشعث بن قیس گفت: آیا حکم ابن‌زیاد را نمی‌پذیری؟ حضرت فرمود: و الله لا أطمی بیدی اعطاء الدلیل و لا أفر فرار العیید. (۲۹۴) امام با گروه گروه از مردم و حتی برخی افراد سخن گفت و پاسخ آنان این بود: ما ندری ما تقول: نمی‌دانیم چه می‌گویی. (۲۹۵) متن کامل این سخنان در روایت ابومخنف و منابع دیگر آمده است. (۲۹۶) امام در این سخنان، بر آن بود تا برای کسانی که او را نمی‌شناختند، خود را معرفی کند و آنان را به تأمل در رفتار زشتشان برانگیزد (راجعوا انفسکم) و در واقع، به نوعی اتمام حجت کند. (۲۹۷) اهل حرم که سخنان آن حضرت را می‌شنیدند، همه به گریه افتادند و امام حسین علیه‌السلام برادرش عباس را فرستاد تا آنان را ساکت کند. این طولانی‌ترین سخنرانی امام برای کوفیان بود که امام همه‌ی جنبه‌های مربوط به حرکت خود، معرفی خویش و رفتار نادرست کوفیان را در آن باز نمود. اما پس از آن هم باز با سپاه کوفه سخن گفت. در این سخنان که در تحف العقول به صورت نامه و در برخی مآخذ دیگر به صورت سخنرانی صبح عاشورا - درست وقتی که دشمن آنان را به صورت حلقه‌ای در میان گرفته بود - درج شده، امام پس از حمله به کوفیان و بیان بی‌وفایی آنان، آن جمله معروف را دارد که می‌فرماید: ألا و ان الدعی ابن‌الدعی قد رکز بین (صفحه ۱۱۰) اثنین: بین السله و الذله، و هیهات منا الذله. (۲۹۸) ابن‌زیاد یکی از دو چیز را از من می‌خواهد، یا مرگ یا ذلت؛ و دور باد که من پذیرای ذلت باشم. ابن‌عساکر خطبه‌ی کوتاه دیگری نیز از حضرت نقل کرده است که در آن، مردمان را از دنیاطلبی پرهیز داده فرمود: اگر بنا

بود کسی در دنیا بماند، انبیای الهی می ماندند. اما خداوند دنیا را برای مصیبت و اهلش را برای فنا آفریده و بهترین توشه، تقوای الهی است. (۲۹۹). ۶۸. نصایح امام حسین علیه السلام تأثیر گسترده‌ای را که شاید مورد انتظار بود، نداشت؛ تنها کسانی مانند حر بن یزید ریاحی یا برخی دیگر که گفته‌اند صبح عاشورا به امام پیوستند، در پی این سخنان منقلب شدند. وقتی امام حسین علیه السلام سخنانش را تمام کرد و برگشت، فردی عمر نام از بنی تمیم، نخستین تیر را رها کرد که در ناحیه‌ی کتف امام به زره آن حضرت اصابت کرد و متوقف شد. (۳۰۰) امام که بی‌اعتنایی دشمن را دید، آماده‌ی کارزار شد. روشن بود که این جنگ نابرابر، به لحاظ ظاهری به نفع دشمن تمام خواهد شد. با این حال، دو چیز آغاز جنگ را به عقب می‌انداخت؛ یا به عبارتی شروع آن را دشوار می‌کرد. یکی این که کوفیان، حتی اگر تا آن زمان توجه نداشتند، بعد از خطابه‌ی امام، به اهمیت این نبرد پی برده و شروع کردن آن برایشان دشوار شده بود. دوم آن که اصولاً، جنگیدن با یک‌صد نفر، برای سپاهی با بیش از بیست هزار نیرو، کار دشواری به نظر نمی‌آمد که در آن عجله کنند. برای همین، وقتی زهیر بن قین، پس از امام حسین علیه السلام جلو رفت تا سخنرانی کند، هنوز زمینه برای شنودن سخنانش بود؛ گرچه شمر به هر صورت، کوشید تا مانع ادامه‌ی سخن او شود. زهیر خطاب به کوفیان گفت: بندگان خدا! فرزند فاطمه، بیشتر از فرزند سمیه سزاوار است تا کمک شود. اگر یاریش نمی‌کنید. رهایش کنید تا خود با یزید سخن بگوید؛ یزید بدون کشتن او هم از اطاعت شما راضی می‌شود. شمر تیری به سوی او انداخت و گفت: ساکت شو. زهیر گفت: شمر! تو را در قیامت به آتش جهنم بشارت می‌دهم. شمر پاسخ داد: خداوند (صفحه ۱۱۱) همین الان تو و اطرافیانت را خواهد کشت. (۳۰۱). ۶۹. ابومخنف با تفصیل بیشتری خطابه‌ی زهیر را نقل کرده است: (و نحن حتی الاین اخوة و علی دین واحد و مله واحده، ما لم يقع بیننا و بینکم السیف، و أنتم للنصیحة منا أهل، فاذا وقع السیف، انقطعت العصمة، و کنا أمة و أنتم أمة) ما تا به امروز برادر و بر دین واحد و ملت واحدی بودیم؛ تا وقتی که شمشیر میان ما نیامده بود و شما اهلیت پذیرش نصیحت از سوی ما را داشتید؛ اما وقتی شمشیر آمد، پرده‌ها دریده خواهد شد؛ آن وقت شما امتی جدا و ما امتی جدا خواهیم بود. خداوند امروز ما را با ذریه‌ی پیامبرش در معرض آزمایش قرار داده تا ببیند ما و شما چه می‌کنیم. من شما را به نصرت آنان و خوار کردن عبیدالله دعوت می‌کنم. پس از آن شرحی از برخورد خشونت‌آمیز امویان با کوفیان و از جمله کشتن حجر بن عدی و هانی و قطع کردن دست و پای شیعیان و به دار آویختن آنان بیان کرد. بخش نخست خطابه‌ی زهیر، یک تحلیل عالی و نهایی است از این که شیعه از پس از حادثه‌ی کربلا، از بدنه‌ی امت عثمانی مذهب جدا شد و در دایره‌ی اختلاف مذاهب، گروه جدایی را تشکیل داد. وقتی شمر زهیر را تهدید به مرگ کرد، زهیر گفت: آیا مرا از مرگ می‌ترسانی! مرگ برای من بهتر از زندگی با شماست. آنگاه باز خطاب به مردم گفت: شما نبایست فریب چنین فرد سبک‌سر جلفی را بخورید؛ بدانید که قاتلین حسین و ذریه‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله بهره‌ای از شفاعت او نخواهند برد. آنگاه مردی از اصحاب امام حسین علیه السلام زهیر را صدا زد و گفت: حسین می‌گوید برگرد، تو وظیفه‌ی خود را در نصیحت و ابلاغ ادا کردی. (۳۰۲) امام در آخرین لحظه، عمر بن سعد را صدا کرد. او از آمدن کراهت داشت؛ اما بالاخره آمد. امام فرمود: آیا برای رسیدن به ملک ری با من می‌جنگی؟ بدان که بعد از من در دنیا و آخرت خوش و راحتی نخواهی دید و بد روزهایی در انتظار توست. (۳۰۳). ۷۰. زمانی که صفوف هر دو سپاه در برابر هم قرار گرفت، برای بسیاری تازه این (صفحه ۱۱۲) اطمینان حاصل شد که جنگ واقع خواهد شد. تا این زمان، مثنی از کوفیان بر این باور بودند که بالاخره صلح خواهد شد؛ اما اکنون شاهد آن بودند که تا دقایقی دیگر نبرد رخ خواهد داد و طبعاً بر اساس قدرت سپاه عبیدالله، حسین بن علی و همراهانش کشته خواهند شد. در اینجا بود که حر بن یزید ریاحی که در شمار این افراد بود، گرفتار یک بحران روحی میان گروهش به امام حسین علیه السلام از یک سو، و آلت دست شدن برای دولت اموی و چهره‌های پستی مانند ابن زیاد و شمر از سوی دیگر شد. وی که بزرگترین گناه را تا این زمان مرتکب شده و امام حسین علیه السلام و سپاهش را به این وادی کشانده بود، اکنون که می‌دید جنگ در حال رخ دادن است، از کرده‌ی خویش پشیمان گشت. وی پس از شنیدن خطابه‌ی امام حسین علیه السلام نزد عمر بن سعد

آمد و گفت: (آیا واقعا قصد جنگ با این مرد را داری؟) (۳۰۴) آیا هیچ یک از پیشنهادهای وی را نمی‌پذیرید؟ عمر سعد گفت: اگر تصمیم با من بود، آری. حر پاسخ داد، سبحان‌الله! چه قدر دشوار است که حسین این مطالب را بگوید و شما از پذیرش آن ابا کنید. پس از آن به سوی امام حسین علیه‌السلام رفت. (۳۰۵) حر به عمر سعد گفت: اگر چنین پیشنهادهایی را ترک و دیلم - که در آن زمان کافر بودند - می‌دادند، شما حق نداشتید آن را نپذیرید. (۳۰۶) وقتی حر نزد امام رسید، پرسید: من همان کسی هستم که آن کارها را کردم؛ اکنون آمده‌ام جانم را در راه شما بدهم. آیا به عقیده‌ی شما راه توبه باز است؟ (و قد أتيتك مواسيا لك بنفسي، افتري ذلك لي توبه مما كان مني؟) امام فرمود: (نعم، انها لك توبه، فابشر، فانت حر في الدنيا و أنت حر في الآخرة ان شاء الله). (۳۰۷) حر چنان به سوی امام آمد که کوفیان گمان کردند برای جنگ می‌رود؛ اما وقتی به این سوی رسید، متواضعانه در کنار امام قرار گرفت. (۳۰۸) تصور حر، همان گونه که خود به امام اظهار کرد، بر این بود که در برخی از امور، از این قوم - یعنی حکام اموی - اطاعت می‌کنم، به گونه‌ای که از طاعت خارج نشده باشم. آنان نیز یکی از پیشنهادهای حسین را خواهند پذیرفت. به (صفحه ۱۱۳) خدا سوگند اگر می‌دانستم که نمی‌پذیرند، اصلا دست به این کارها نمی‌زدم. (۳۰۹) خبر ابن‌اعثم چنان است که حر پس از فریاد استغاثه‌ی امام حسین علیه‌السلام به این سوی آمده است؛ زمانی که امام فریاد زد: أما من مغيث يغيثنا لوجه الله؟ أما من ذاب يذب عن حرم رسول الله؟ (۳۱۰) حر پس از آن که به امام حسین علیه‌السلام پیوست، مردم کوفه را مورد عتاب قرار داده گفت: مادرتان در عزایتان بگریید. آیا حسین را دعوت می‌کنید؛ و وقتی آمد او را اسیر می‌گردانید و اجازه‌ی خوردن آب فرات را که یهود و نصارا و مجوس و حتی حیوانات می‌خورند، از او و خاندانش می‌گیرید؟ در حق بقایای خاندان محمد بسیار بد می‌کنید. اجازه دهید این مرد به زمین خدا (در هر کجا که هست) برود. آیا شما مؤمن نیستید؟ آیا نبوت محمد صلی الله علیه و آله را قبول ندارید؟ آیا یقین به معاد ندارید؟ در این وقت، پیاده‌ی دشمن تیر به سوی او انداختند و او نزد امام بازگشت. (۳۱۱) در برخی از مآخذ داستانی از فرزند حر سخن به میان آمده که به جنگ دشمن رفت و هفتاد تن را کشت، که بی‌اساس است. به جز حر، دو برادر که از خوارج بودند با نام‌ها سعد بن حارث و ابوالحوتوف برادرش، با شنیدن ناله‌ی فرزندان حسین علیه‌السلام به سربازان ابن‌زیاد یورش برد و با کشتن سه نفر از آنان، خود کشته شدند. (۳۱۲) از شخصی با نام ابوالشعثاء نیز یاد شده است که همراه سپاه عمر بن سعد به کربلا آمد و در آنجا به امام حسین علیه‌السلام پیوست (۳۱۳). ۷۱. عمر بن سعد با انداختن نخستین تیر، رسماً جنگ را آغاز کرد و گفت: نزد عیب‌الله شهادت دهید که من نخستین تیر را رها کردم. (۳۱۴) عمر بن سعد خطاب به کوفیان گفت: منتظر چه هستید، اینان یک لقمه برای شما هستند. (۳۱۵) زمانی که عمر بن سعد تیر انداخت. دیگر سپاه ابن‌زیاد شروع به تیراندازی کردند. (فلما رمى عمر، ارتمى الناس) (۳۱۶) به گزارش ابن‌اعثم، باران تیر (واقبلت السهام كأنها المطر) از سوی کوفیان به سوی اصحاب امام حسین علیه‌السلام شدت گرفت و امام فرمود: اینها نماینده‌ی این قوم به سوی شماست؛ برای مرگی که چاره‌ای از پذیرش آن نیست، آماده باشید. پس از آن دو گروه بر یکدیگر حمله کردند و ساعتی از روز را به طور دسته جمعی با یکدیگر جنگیدند، به طوری که بنا به برخی اخبار پنجاه و اندی از اصحاب امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسیدند. در این وقت، امام دستی به محاسنش کشید و فرمود: غضب خدا... بر کسانی که متحد بر کشتن فرزند دختر پیامبرشان شدند، شدید خواهد بود. به خدا سوگند که تسلیم آنان نخواهم شد تا با محاسنی خونی خدا را ملاقات کنم) (و الله ما أجتهم الى شىء مما يريدونه أبدا حتى ألقى الله و أنا مخضب بدمي). (۳۱۷) بلاذری می‌گوید که امام سوار بر اسبش، قرآنی پیش روی خود نهاده بود و همین خشم دشمن را بیشتر برمی‌انگیخت. در این وقت، عمر بن سعد، حصین بن نمیر تمیمی را همراه پانصد نفر تیرانداز به سوی امام حسین علیه‌السلام فرستاد. تیراندازی اینان سبب شد که همه‌ی اسبان سپاه امام کشته شدند و نیروهای امام پیاده گشتند. (۳۱۸). در این حمله، بسیاری از اصحاب با تیرهایی که بر بدنشان فرود آمد، به شهادت رسیده یا زخمی شدند. (فما بقى واحد من أصحاب الحسين الا أصاب من رميهم سهم). (۳۱۹) ابن شهر آشوب اسامی شهدایی را که در حمله‌ی نخست دشمن به شهادت رسیدند، فهرست‌وار

آورده است. این افراد جمعا ۲۸ نفر از اصحاب و ده نفر از موالی امام حسین علیه‌السلام و پدرشان امام علی علیه‌السلام بود که در مجموع ۳۸ نفر می‌شدند (۳۲۰) اینها افرادی هستند که اساسا فرصت نبرد تن به تن پیدا نکرده و در تیراندازی نخست کوفیان به شهادت رسیدند. دیدیم که ابن‌اعثم شمار آنان را بیش از پنجاه نفر یاد کرده است. (۳۲۱). ۷۲. با شهادت پنجاه نفر در یک حمله دسته‌جمعی، شمار اندکی از یاران امام (صفحه ۱۱۵) حسین علیه‌السلام باقی ماندند؛ کسانی که به نوعی مبارزه‌ی تن به تن با سپاه ابن‌زیاد داشتند. از آن جمله، عبدالله بن عمیر کلبی است که در برابر مبارزه خواهی یسار از موالی زیاد بن ابیه، پس از کسب اجازه از امام حسین علیه‌السلام عازم میدان شد. در همان حال همسرش او را تحریک به جنگ می‌کرد و خطاب به او گفت: قاتل بآبی و امی عن‌الحسین ذریه محمد. (۳۲۲) در واقع، اول حبیب بن مظاهر و بریر بن خضیر قصد رفتن به مبارزه را داشتند که امام اجازه نداد و پس از آن که عبدالله بن عمیر اجازه خواست، امام اجازه رفتن به میدان را به وی داد. وقتی در این نبرد یاسر را کشت، سالم از موالی عبیدالله به میدان آمد که به رغم آن که انگشتان عبدالله کلبی در برابر شمشیر سالم افتاد، اعتنا نکرده، او را نیز کشت و در میان میدان شروع به رجزخوانی کرد. زنش هم عمودی در دست گرفته به تحریض او می‌پرداخت و می‌گفت: قاتل دون الطیبین ذریه محمد و امام به همسر او دستور داد تا بازگردد و در عین حال آن‌ها را دعا کرد. (۳۲۳) یسار و سالم، نخستین کشتگان سپاه ابن‌زیاد بودند. خبر عبدالله بن عمیر به صورتی که گذشت، خبری معتبر می‌نماید. ابن‌اعثم، از وهب بن عبدالله بن عمیر به عمیر کلبی یاد کرده که همراه مادر و همسرش در کربلا بوده است. صورت نقل ابن‌اعثم، طبق معمول حماسی‌تر و طبعاً غیر قابل قبول‌تر است. وهب به میدان می‌رود، می‌جنگد و برمی‌گردد و به مادر می‌گوید: آیا از من راضی شدی؟ مادر می‌گوید: لا، ما رضیت حتی تقتل بین یدی الحسین. او می‌جنگد تا آن که ابتدا دست راست و سپس دست چپش قطع می‌شود و بعد کشته می‌شود. (۳۲۴) طبعاً نباید این شخص کسی جز عبدالله بن عمیر کلبی باشد که خبر او در منابع معتبر آمده است. در امالی صدوق از وهب بن وهب یاد می‌شود که خود و مادرش نصرانی بودند و به دست امام حسین علیه‌السلام مسلمان شدند و به کربلا آمدند. (۳۲۵) این نیز همان شخص است و خبر یاد شده به این صورت چندان قابل اعتماد (صفحه ۱۱۶) نیست. تلفیقی از این دو خبر را خوارزمی آورده است. (۳۲۶) گفتنی است که عبدالله بن عمیر پس از کشتن یسار و سالم، سالم می‌ماند تا در حمله‌ی بعدی به شهادت می‌رسد که خبر وی را خواهیم آورد. پس از آن ابوالشعثاء یزید بن زیاد کندی که همراه سپاه عمر بن سعد به کربلا آمد و به امام پیوسته بود، عازم نبرد شد. وی زمانی که مشاهده کرد دشمن همه‌ی پیشنهادهای امام را رد می‌کند (حین ردوا ما سأل) به آن حضرت پیوست. وی که تیرانداز ماهری بود، هشت تیر انداخت و پنج نفر را کشت. (۳۲۷) ابومخنف از تیراندازی‌های گسترده‌ی او و مهارتش یاد کرده می‌نویسد: صد تیر انداخت که پنج تیر آن خطا نرفت. امام حسین علیه‌السلام او را دعا کردند. خودش گفت حتما پنج نفر را کشته است. ابومخنف می‌افزاید: و کان فی أول من قتل. (۳۲۸) شعر او این بود: یارب انی للحسین ناصر و لابن سعد تاریک و هاجر (۳۲۹). خود این شعر اشاره به ترک سپاه ابن‌سعد توسط او و پیوستش به امام حسین علیه‌السلام دارد. طبعاً در تقدم و تأخر برخی از مبارزان و شهادت آنان اختلاف نظرهایی در منابع وجود دارد. ۷۳. پس از تیرباران نخست و مبارزه‌ی عبیدالله بن عمیر و ابوالشعثاء، سپاه عبیدالله ابتدا از سمت راست و سپس از سمت چپ به سپاه اندک امام نزدیک شدند. افراد باقی مانده از سپاه امام، روی زانو نشسته، نیزه‌های خود را به سوی اسبان گرفتند و آنها به اجبار برگشتند. پس از آن، شروع به تیراندازی به سوی سپاه عبیدالله کرده، عده‌ای را کشته و شماری را مجروح کردند. (۳۳۰) در این میان عبدالله بن حوزه که فریاد زده، بشارت جهنم به امام حسین علیه‌السلام داده بود! با نفرین امام، در مسیر برگشت، از اسب به زیر افتاد و پایش به رکاب گیر کرده، همین‌طور که حرکت می‌کرد، سرش به این سوی و آن سوی خورد تا به هلاکت رسید. (۳۳۱) مسروق بن وائل که خود ناظر این ماجرا بود، سپاه کوفه را (صفحه ۱۱۷) ترک کرده برگشت و بعدها می‌گفت: از این خاندان چیزی دیدم که حاضر به جنگ با آنان نمی‌شوم. (لقد رأیت من أهل هذا البیت شیئا لا أقاتلهم ابدا). (۳۳۲). ۷۴. از آن پس تک تک اصحاب عازم میدان شده و پس از مبارزه به شهادت رسیدند. یکی از چهارگان

کربلا بریر بن حضیر همدانی است که در کوفه به سیدالقرء شهرت داشت و از شیعیان بنام این شهر بود. وقتی یزید بن معقل مبارز طلبید، بریر عازم نبرد با وی شده، چنان ضربتی بر سر او زد که نه تنها کلاهخود او را بلکه نیمی از سرش را هم شکافت. پس از آن رضی بن منقذ عبدی به نبرد وی آمد. ساعتی به هم پیچیدند تا بریر بر سینه‌ی او نشست. رضی از دوستانش یاری طلبید. در این وقت کعب بن جابر به سوی بریر شتافت و نیزه‌ی خود را بر پشت بریر فرو کرد. (عقیق بن زهیر که خود در کربلا بوده، میگوید، به کعب گفت: این بریر همان است که در مسجد کوفه به ماقرآن تعلیم می‌داد) (۳۳۳) پس از آن بر وی حمله کرده، او را به شهادت رساند. در گفتگویی که میان یزید بن معقل و بریر صورت گرفت، یزید به عقاید سیاسی بریر اشاره کرده، گفت: به خاطر داری که در کوفه می‌گفتی: ان عثمان بن عفان کان علی نفسه مسرفاً، و ان معاویة بن ابی سفیان ضال مضل، و ان امام الهدی و الحق علی بن ابی طالب. (۳۳۴) بعدها خواهر کعب به برادرش کعب که بریر را به شهادت رسانده بود، می‌گفت: آیا بر ضد فرزند فاطمه جنگیدی و سید قرء را کشتی؟ به خدا سوگند دیگر با تو سخن نخواهم گفت. (۳۳۵) نوشته‌اند: کعب بن جابر بعدها نیز از کار خود نادم نبود و تصورش بر آن بود که خیری برای خود کسب کرده است. کسی در روزگار حکومت مصعب بن زبیر از وی شنید که می‌گفت: یا رب! انا قد وفینا، فلا تجعلنا یا رب کمن قد غدر! خدایا ما به عهد خویش وفا کردیم؛ ما را با کسانی که عهدشکنی کردند، قرار مده. (۳۳۶) ابن اعثم، سخن بریر بن خضیر را خطاب به کوفیان آورده است که فریاد می‌زد: (صفحه ۱۱۸) نزدیک من آید ای کشندگان دختر پیامبر صلی الله علیه و آله و ذریه‌ی او (۳۳۷). ۷۵. در اینجا بلاذری خبر از نبرد حر بن یزید ریاحی داده است. در مقتل ابومخنف (مشهور که طبعاً قصه‌ای و غیر قابل اعتماد است) آمده است: حر از امام اجازه‌ی رفتن به میدان گرفت و گفت: فانی اول من خرج الیک و أحب ان اقتل بین یدیک. امام به او اجازه داد. (۳۳۸) این مطلب که حر نخستین کسی بوده است که با این استدلال به میدان نبرد رفته، در فتوح نیز آمده است (۳۳۹) این خبر در منابع کهن دیگر نیامده است. ابومخنف می‌نویسد: همان وقت، یکی از کوفیان تمیمی با نام یزید بن سفیان، که پیش از آن آرزوی نبرد با حر را کرده بود، با آمدن حر به میدان، او را به مبارزه طلبید. آنان بلافاصله با یکدیگر گلاویز شدند و یزید در همان دم به دست حر کشته شد. (۳۴۰) بلاذری نوشته است که حر دو نفر را به نام‌های یزید بن سفیان و مزاحم بن حریث کشت. (۳۴۱) خواهیم دید که برخی منابع، قاتل فرد دوم را نافع بن هلال نوشته‌اند. برخی نبرد حر را همزمان با نبرد زهیر بن قین و نزدیک ظهر عاشورا پس از شهادت حبیب بن مظاهر می‌دانند. ۷۶. از این پس، باقی مانده‌ی اصحاب به صورت تک تک در مبارزه تن به تن با هجوم بخش‌هایی از سپاه ابن‌زیاد به شهادت رسیدند که خبر آنها در مآخذ آمده است. این افراد شجاعانه می‌جنگیدند و از آنجا که هیچ گونه تعلق خاطری در آن لحظه به دنیا نداشتند، با تمام وجود به جنگ با افراد رفته و مردانه نبرد می‌کردند. بعدها یکی از کسانی که در کربلا همراه عمر بن سعد بود، حکایت چگونگی جنگیدن این افراد را شرح داد: کسانی که دست در قبضه‌ی شمشیر داشته، مانند شیر ژیان بر ما می‌تاختند و قهرمانان را از چپ و راست فرومی‌ریختند؛ آنان آماده مرگ بودند؛ امان نمی‌پذیرفتند؛ در مال دنیا رغبتی نداشتند؛ هیچ فاصله‌ای میان ایشان و مرگ نبود و در (صفحه ۱۱۹) پی ملک نبودند. اگر ما در برابرشان نمی‌ایستادیم، همه سپاه را از میان برده بودند. (۳۴۲). یکی از یاران امام حسین علیه‌السلام عمرو (یا: علی) بن قرظله‌ی انصاری بود که برادرش کنار عمر بن سعد و خودش نزد امام حسین علیه‌السلام بود. برادرش که نزد عمر بن سعد بود فریاد زد و امام حسین علیه‌السلام را به گمراه کردن برادرش متهم کرد؛ امام فرمود: خدا او را هدایت کرده است. آن شخص بر امام حسین علیه‌السلام حمله آورد که نافع به هلال در برابرش برآمده، او را مجروح کرد و بعدها بهبودی یافت. (۳۴۳) از چهره‌های برجسته‌ی کربلا، یکی همین نافع بن هلال بجلی است. طایفه‌ی بجلیه، از طوایف شیعه‌ی کوفه است که بعدها نیز در میان آنان شیعیان زیادی شناخته شده‌اند. از وی نیز تعریفی برای تشیع رسیده که بسان آنچه درباره‌ی بریر گذشت، جالب است. وقتی به میدان مبارزه آمد، فریاد می‌زد: انا الجملی، انا علی دین علی. مزاحم بن حریث به مقابله با او آمد و گفت: انا علی دین عثمان. نافع پاسخ داد: أنت علی دین شیطان. پس از آن با هم گلاویز شدند تا نافع او را کشت. (۳۴۴). ۷۷. پس از

مبارزه‌ی تن به تن برخی از اصحاب با کوفیان و کشته شدن شماری از سپاه عیدالله، عمرو بن حجاج خطاب به سپاه عمر سعد فریاد زد: ای احمق‌ها! شما با قهرمانان این شهر می‌جنگید؛ کسی با آنان تن بن تن به مبارزه نرود. آنها اندک‌اند و شما با پرتاب سنگ می‌توانید آنها را از میان ببرید. عمر بن سعد رأی او را تصدیق کرده، از سپاهش خواست تا کسی مبارزطلبی نکند. پس از آن عمرو بن حجاج از سمت راست سپاه کوفه یورش برد. (عمرو به سپاه کوفه فریاد می‌زد: یا أهل الكوفة! الزموا طاعتکم و جماعتکم. و لا ترتابوا فی قتل من مرق عن الدین و خالف الامام!) (۳۴۵) ای کوفیان! اطاعت و جماعت خود را نگاه دارید و در کشتن کسی که از دین خارج گشته و با امام خود مخالفت کرده، تردید به خود راه مدهید. به احتمال شمار سپاه امام در این لحظه ۳۲ نفر بوده است. (۳۴۶) خوارزمی با اشاره به این رقم، می‌نویسد: آنان به هر کجای سپاه کوفه که (صفحه ۱۲۰) یورش می‌بردند، آن را باز می‌کردند. (۳۴۷) لحظاتی دامنه‌ی جنگ بالا گرفت و در این میان، مسلم بن عوسجه‌ی اسدی به دست دو نفر از کوفیان به شهادت رسید. شهادت مسلم موجب شادی سپاه کوفه شد و شبث بن ربعی که خود امیر بخشی از سپاه کوفه بود، متأثر شد. وی به یاد رشادت‌های مسلم بن عوسجه در جنگ با مشرکان در آذربایجان افتاد که مسلم در آنجا شش نفر از مشرکان را کشته بود. (۳۴۸) امام حسین علیه‌السلام پیش از شهادت مسلم، زمانی که هنوز رمقی در وجود او مانده بود، خود را به وی رساند و فرمود: رحمک ربک یا مسلم. آنگاه حضرت آیه‌ی فمّنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر را برای وی خواندند. حبيب بن مظاهر، دوست صمیمی مسلم بن عوسجه هم کنار او آمد و او را به بهشت بشارت داد و گفت: اگر در این شرایط نبودم، دلم می‌خواست به وصایای تو گوش می‌دادم. مسلم بن عوسجه گفت: اوصیک بهذا - و اشاره به امام حسین علیه‌السلام کرد - آن تموت دونه، در راه او کشته شوی و به دفاع از او جانت را بدهی. حبيب گفت: به خدای کعبه چنین خواهم کرد. (۳۴۹) تعبیر به این که مسلم بن عوسجه اول اصحاب‌الحسین بوده که شهید شده، می‌باید اشاره به آن باشد که نخستین شهید در حمله‌ی عمومی سپاه کوفه بوده است که طبعاً پس از تیراندازی عمومی اول و شهادت برخی از مبارزان به صورت تک تک شهید شده است. با این حال، در زیارت ناحیه، به طور کلی از وی به عنوان اولین شهید کربلا یاد شده است: کنت أول من شری نفسه و أول شهید من شهداء الله. (۳۵۰) (و الله اعلم). ۷۸.

پیش از این از عبدالله بن عمیر سخن گفتیم و این که یسار و سالم از موالی آل‌زیاد را در میدان کشت. در اینجا، وقتی شمر از سمت چپ سپاه دشمن حمله کرد، بقایای سپاه امام مقاومت کرد تا آن که دشمن یورش همه جانبه‌ای آورد. اینجا بود که عبدالله بن عمیر کلبی به شهادت رسید. در اینجا همسرش بر بالین او رفت و گریه (صفحه ۱۲۱) کرد. شمر به یکی غلامان خود با نام رستم دستور داد تا با عمودی آهنین بر سر او بکوبد. رستم چنین کرد و آن زن نیز به شهادت رسید. (۳۵۱) در گزارش طبری، آمده است که عبدالله پس از نبردی سخت، با حمله‌ی هانی بن ثابت حضرمی و بکیر بن حی تیمی روبرو شد که بر او یورش آوردند و عبدالله را به قتل رساندند. در انتهای این گزارش آمده است که عبدالله بن عمیر (کان القتل الثانی من أصحاب‌الحسین) (پس از بریر) دومین شهید از اصحاب امام حسین علیه‌السلام است. (۳۵۲) در این نبرد، بقایای سپاه امام، چنان فشرده به یکدیگر قرار داشتند که دشمن نمی‌توانست در آنان نفوذی داشته باشد. به ویژه آنان اطراف خیمه‌ها را کننده و آتش در آنها روشن کرد بودند و دشمن تنها از یک سوی می‌توانست به آنان یورش برد. عمر سعد کسانی را برای نفوذ در چاه‌ها و کندن آنها از جای، به درون محوطه‌ی خیمه‌ها فرستاد که این افراد توسط سه چهار نفر از اصحاب امام، محاصره شده، کشته شدند. این امر سبب شد تا عمر سعد دستور دهد تا چادرها را آتش بزنند، امام حسین علیه‌السلام فریاد زد، اجازه دهید آتش بزنند، در هر حال جز از یک سمت نمی‌توانند بر شما حمله کنند. (۳۵۳) دشمن برای این که کار را یکسره کند، تصمیم حمله به خیمه‌ها و آتش زدن آنها را گرفت. شمر همراه سپاهش نیزه‌اش را به سوی چادر امام حسین علیه‌السلام پرتاب کرد و فریاد زد: علی بالنار حتی أحرق هذا البیت علی اهله، آتش بر ایم بیاورید تا این خانه را بر سر اهلش آتش بزنم. در اینجا بود که فریاد زنان و کودکان به آسمان رفته، همه از چادر بیرون ریختند. و در اینجا بود که شبث بن ربعی شمر را توبیخ کرده، حرکت او را زشت شمرد و شمر باز گشت. (۳۵۴) زهیر بن قین که فرماندهی

ناحیه‌ی راست سپاه امام را داشت. همراه با ده نفر به سوی شمر حمله کرده او را از محل اقامت زنان و کودکان امام حسین علیه‌السلام دور کرد (۳۵۵) اما شمر بر او حمله کرده چند نفر از افراد وی را به شهادت رساند. (۳۵۶). نبرد ادامه یافت. اصحاب امام حسین علیه‌السلام یک یک به شهادت می‌رسیدند و هر کدام که شهید می‌شدند، نبود آنان کاملاً احساس (صفحه ۱۲۲) می‌شد؛ در حالی که کشته‌های دشمن به دلیل فراوانی آنان، نمودی نداشت. (۳۵۷) این حوادث تا ظهر عاشورا ادامه یافت. ۷۹. در نزدیکی ظهر بود که حیب بن مظاهر به شهادت رسید. حکایت از این قرار بود که ابو ثمامه‌ی صائدی - که از اصحاب امام علی علیه‌السلام بود (۳۵۸) که شاهد بود اصحاب تک تک به شهادت می‌رسند، نزدیک امام حسین علیه‌السلام آمد و گفت: احساس می‌کنم دشمن به تو نزدیک می‌شود، اما بدان! تو کشته نخواهی شد مگر آن که من به دفاع از شما کشته شوم. اما من می‌خواهم در حالی خدای خود را ملاقات کنم که نماز ظهر را با تو خوانده باشم. (أحب أن ألقى ربي وقد صليت هذه الصلاة التي دنا وقتها) امام حسین علیه‌السلام فرمود: (ذکرت الصلاة! جعلك الله من المصلين الذاکرین) نماز را به یاد ما آوردی! خداوند تو را از نماز گزاران ذاکر قرار دهد. امام ادامه داد: از دشمن بخواهید جنگ را متوقف کند تا نماز بخوانیم. حصین بن نمیر تمیمی فریاد زد: نماز شما قبل نمی‌شود! در این وقت، حیب بن مظاهر فریاد زد: ای الایغ! نماز آل رسول الله قبول نمی‌شود، اما نماز تو قبول می‌شود؟ در این جا بود که حیب با حصین بن تمیم درگیر شدند. (۳۵۹) حیب در این حمله با زخمی کردن اسب حصین توانست وی را به زمین بیندازد که یارانش رسیدند و حصین را نجات دادند. به دنبال آن با بدیل بن صریم تمیمی درگیر شده، او را کشت. در این وقت یک تمیمی دیگر بر حیب حمله کرده، او را مجروح کرد. حصین بن تمیم سر رسید و شمشیر را بر سر حیب آورد. در این وقت آن فرد تمیمی از اسب پیاده شد و سر حیب را از تنش جدا کرد. حصین بن تمیم برای افتخار، ساعتی سر حیب را گرفته بر گردن اسبش آویخت؛ سپس آن را به آن مرد تمیمی داد تا نزد ابن زیاد برده، جایزه‌اش را بگیرد. (۳۶۰) شهادت حیب، امام حسین علیه‌السلام را سخت تکان داد. (لما قتل الحسين هد ذلك حسينا و قال عند ذلك: أحتسب نفسي و حماة أصحابی) (۳۶۱) وقتی مرد تمیمی به کوفه آمد، قاسم فرزند حیب (صفحه ۱۲۳) بن مظاهر که آن زمان نوجوانی بیش نبود، از او خواست تا سر پدرش را به او بدهد تا دفن کند، آن مرد نداد. قاسم چندان صبر کرد تا زمان تسلط مصعب بن زبیر بر کوفه، آن تمیمی را کشت. (۳۶۲). ۸۰. در مقتل منسوب به ابومخنف که بخش عمده‌ای از آن داستانی و بی‌ماخذ است، از شهادت دو برادر حیب با نام‌های علی و یزید نیز سخن گفته شده است. بنا بر خبر منابع موثق، در این هنگام حر بن یزید ریاحی و زهیر بن قین بر دشمن یورش بردند و با حمایتی که از یکدیگر می‌کردند، به نبرد با سپاه کوفه پرداختند. پیاده نظام‌ها به حر حمله‌ور شده، وی را به شهادت رساندند. (۳۶۳) منابع، برخی از رجزهای حر را نقل کرده‌اند. حر در این رجزها از مقاومت خود در برابر دشمن و عدم فرارش سخن گفته است. ابن اعثم می‌گوید: وقتی حر مجروح شد، اصحاب او را نزد امام حسین علیه‌السلام آوردند در حالی که هنوز رمقی در تن داشت. امام دستی بر صورت او کشیدند و فرمودند: انت الحر! کما سمتک امک حرا. و أنت حرافی الدنيا و الاخرة. (۳۶۴) حکایت آوردن حر نزد امام حسین علیه‌السلام در مقتل مشهور و منسوب به ابومخنف، کاملاً متفاوت نقل شده است. دشمن چندان حر را تیرباران کردند که بدنش مانند آبکش شد. آنگاه سر او را قطع کرده و به سوی حسین پرتاب کردند. آنجاست که امام دست به صورت او کشید. این روایت البته داستانی است. داستانی تراز آن حکایت مصعب برادر حر و فرزند حر با نام علی است که دومی در سپاه کوفه بود و وقتی دید پدر و عمو به شهادت رسیدند او نیز وارد معرکه شد؛ تنی چند نفر را کشت تا کشته شد! (۳۶۵). ۸۱. عاقبت ظهر شد و وقت نماز فرارسید. هنوز زهیر و شماری اصحاب در اطراف امام بودند. امام نماز را به جماعت در شکل نماز خوف اقامه کرد. (۳۶۶) به این (صفحه ۱۲۴) ترتیب که امام دو رکعت نماز ظهر را آغاز کرد در حالی که زهیر و سعید بن عبدالله حنفی جلوی امام ایستادند. گروه دوم نماز را تمام کرده، آنگاه گروه اول رکعت دوم را به امام اقتدا کردند. در وقتی که سعید جلوی امام ایستاده بود، هدف تیر دشمن قرار گرفت. بعد از پایان نماز هم، هر چه امام به این سو و آن سوی می‌رفت، سعید میان امام و دشمن قرار می‌گرفت. به همین

دلیل: چندان تیر به وی اصابت کرد که روی زمین افتاد. در این وقت از خداوند خواست تا سلام او را به رسولش برساند و به او بگوید که من از این رنجی که می‌برم، هدفم نصرت ذریه اوست. وی در حالی به شهادت رسید که سیزده تیر بر بدنش اصابت کرده بود. (۳۶۷) در واقع سعید بن عبدالله بعد از نماز ظهر که باز درگیری آغاز شد و شدت گرفت، در شرایطی که حفاظت از امام حسین علیه‌السلام را برعهده داشت به شهادت رسید. (۳۶۸) در اینجا باز هم دشمن به تیراندازی به سوی اسبان باقی مانده‌ی سپاه امام ادامه داد تا همه‌ی آنان را از بین برد. در این وقت زهیر بن قین با رجزی که خواند بر دشمن حمله کرد. در شعری که از او خطاب به امام حسین علیه‌السلام نقل شده، آمده است که امام را هادی و مهدی نامیده که در حال رفتن به ملاقات جدش پیامبر، برادرش حسن، پدرش علی علیه‌السلام و عمویش جعفر و حمزه می‌باشد: اقدم هدیت هادیا مهدیا فالیوم تلقی جدک النبی و حسنا و المرتضی علیا و ذالجناحین الفتی الکمیا و أسدالله الشهید الحیا دو نفر از کوفیان با نام‌های کثیر بن عبدالله شعبی و مهاجر بن اوس بر وی حمله کرده او را به شهادت رساندند. (۳۶۹) در روایتی که در امالی صدوق آمده، گفته شده است که وی نوزده نفر را کشت تا به شهادت رسید. (۳۷۰) در مناقب ابن شهر آشوب آمده است که وی یک‌صد و بیست نفر را کشت و سپس به شهادت رسید! (۳۷۱) این آمارها غیر واقعی است (صفحه ۱۲۵) که مانند آن در مناقب نسبت به برخی دیگر از یاران امام حسین علیه‌السلام نیز داده شده است. (و الله اعلم) ۸۲. تا این زمان هنوز شماری از یاران امام حسین علیه‌السلام سرپا بودند و به دفاع از آن حضرت، در برابر حملات دشمن مقاومت می‌کردند. در همین نبردها بود که یاران، تک تک به شهادت می‌رسیدند. خبر کشته شدن این افراد که حتی ممکن است برخی از آنان، پیش از ظهر به شهادت رسیده باشند، بیش از همه فتوح ابن‌اعثم (و به نقل از آن در مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی و گاه مناقب ابن شهر آشوب) آمده است که گرچه اخبار ریز قابل توجهی از کربلا به ما می‌دهد اما می‌باید با تأمل بیشتری مورد پذیرش قرار گیرد. عمرو بن خالد ازدی از این شمار است که رجزی خواند و جنگید تا به شهادت رسید. (۳۷۲) فرزندش خالد بن عمرو ازدی نیز پس از پدر به شهادت رسید. (۳۷۳) خوارزمی از عمرو بن خالد صیداوی نیز یاد کرده و نوشته است: وی نزد امام آمد و گفت: قصد آن دارم تا به دیگر یاران منتقل شوم. امام حسین علیه‌السلام به او فرمود: تقدم فانا لاحقون بک عن ساعة. پیش برو، ما نیز ساعتی دیگر به تو خواهیم پیوست. (۳۷۴). سعد (شعبه) بن حنظله‌ی تمیمی دیگر مجاهدی است که او نیز با خواندن رجزی به میدان رفته پس از نبردی به شهادت رسید. (۳۷۵). عمیر بن عبدالله مدحجی شهید بعدی است که رجزی خواند و به میدان رفت و به شهادت رسید. (۳۷۶). سوار بن اُبی حمیر به میدان رفته مجروح شد و شش ماه بعد به شهادت رسید. (۳۷۷). عبدالرحمان بن عبدالله یزنی شهیدی است که به نوشته‌ی ابن‌اعثم، پس از مسلم بن (صفحه ۱۲۶) عوسجه به شهادت رسیده است. شعر وی در میدان، مضمون مهمی در تشیع او دارد؛ به طوری که شاعر خود را بر دین حسین و حسن معرفی می‌کند. انا ابن عبدالله من آل یزن دینی علی دین حسین و حسن أضربکم ضرب فتی من الیمن أرجو بذالك الفوز عند المؤمن (۳۷۸). زیاد بن عمرو بن عریب صائدی همدانی معروف به ابو ثمامه‌ی صائدی که نماز ظهر را به یاد امام حسین علیه‌السلام آورد، شهید دیگر بعد از ظهر است. (۳۷۹) رجز زیبایی از وی توسط ابن شهر آشوب نقل شده است. (۳۸۰). ابوالشعثاء یزید بن زیاد کندی پیش روی امام حسین علیه‌السلام به سمت دشمن ایستاد و هشت تیر (و در برخی نقلها که پیش از این گذشت صد تیر) رها کرد که طی آن دست کم پنج نفر کشته شدند. آنگاه که دشمن درخواست‌های امام حسین علیه‌السلام را رد کرد، به سوی دشمن تاخت تا آن که کشته شد. (۳۸۱). نافع بن هلال بجلی که پیش از این اشاره به نبرد او با تنی چند از کوفیان داشتیم با تیراندازی دقیق خود دوازده تن از سپاه کوفه را کشت تا آن که بازویش شکست. دشمن وی را به اسارت گرفت و شمر گردنش را زد. (۳۸۲) نوشته‌اند که وی روی تیرهایش، نامش را نوشته بود و شعارش این بود: «أنا الجملی ان علی دین علی» وی در حالی به صورت اسیر نزد عمر سعد آورده شد که همچنان خون از محاسنش جاری بود و فریاد می‌کشید: لو بقت لی عضد و ساعد ما أسرتمونی؛ اگر بازو و دستی برایم مانده بود، نمی‌توانستید مرا به اسارات در آورید. وقتی شمر خواست گردنش را بزند، به شمر گفت: به خدا سوگند اگر تو

مسلمان بودی، برای تو دشوار بود که پاسخ خون ما را در درگاه خداوند بدهی. ستایش خدای را که آرزوهای ما را (یعنی شهادت) برای اجرا در دست بدترین خلق خود قرار داد پس از آن شمر وی را به شهادت رساند. (۳۸۳) گفتنی است که نافع از یاران امام علی علیه‌السلام و از تربیت یافتگان آن حضرت بود. (۳۸۴). (صفحه ۱۲۷) ۸۳. به تدریج شمار یاران امام اندک و اندک می‌شد. افراد باقی مانده که نمی‌توانستند به جنگ رویاروی با دشمن بروند، تصمیم گرفتند تا کنار امام بمانند و تا پیش از شهادتشان، اجازه ندهند امام به شهادت برسد. آنان در این باره به رقابت با یکدیگر می‌پرداختند (تنافسوا فی أن یقتلوا بین یدیه). دو برادر با نام‌های عبدالله و عبدالرحمان فرزندان عزرة الغفاری (۳۸۵) که شاهد این اوضاع بودند جلو آمدند، و اظهار کردند که دشمن نزدیک شده است؛ اجازه دهید ما پیش روی شما بجنگیم تا کشته شویم. امام فرمود: مرحبا بکم. (۳۸۶) خواری می‌گفتگوی این دو برادر را با امام طولانی‌تر آورده است. آنان با گریه نزد آن حضرت آمدند. امام فرمودند: برای چه می‌گریید. شما تا ساعتی دیگر نور چشمان خواهید بود. گفتند: ما برای خود گریه نمی‌کنیم؛ برای شما می‌گرییم که دشمن این‌گونه شما را در محاصره‌ی گرفته است. (۳۸۷) ابومخنف این حکایت را برای دو نفر دیگر با نام‌های سیف بن حارث همدانی و مالک بن عبدالله بن سریع نقل کرده که عموزاده و از یک مادر بودند، نقل کرده است. پس از حکایت گریه کردن و پاسخ امام، این دو جوان، طبق رسم عرب، سلام خداحافظی دادند: السلام علیک یا بن رسول‌الله. حضرت پاسخ داد: و علیکما السلام و رحمۃ الله. آنان به میدان رفتند تا به شهادت رسیدند. (۳۸۸). ۸۴. ابن‌اعثم در اینجا از چند تن از شهدای کربلا یاد کرده که در ماخذ دیگر شرح نبردشان نیامده است. از آن شمار یکی عمرو بن مطاع جعفی است که در فتوح از نبرد، رجز و شهادتش یاد شده است. (۳۸۹) بلاذری و ابومخنف از او نامی به میان نیاورده‌اند. همچنین ابن‌اعثم از یحیی بن سلیم مازنی یاد کرده که رجزی خواند و عازم نبرد شد تا به شهادت رسید. (۳۹۰) شهید دیگر که ابن‌اعثم از او یاد کرده اما بلاذری و ابومخنف نامی (صفحه ۱۲۸) از وی نیاورده‌اند، قره بن ابی‌قره غفاری است. از وی نیز رجزی نقل شده و آمده است، فقاتل حتی قتل. (۳۹۱) مورد دیگر، مالک بن انس باهلی است که وی نیز با رجزخوانی به سوی دشمن یورش برد و جنگید تا کشته شد. بیتی از رجز وی جالب است: آل علی شیعة الرحمان آل زیاد شیعة الشیطان (۳۹۲). احتمال فراوان دارد که مقصود از مالک بن انس باهلی، شخصی با نام انس بن حارث کاهلی یا باهلی باشد که روایتی از وی در منابع حدیثی سنی آمده و اشاره به شهادت وی با امام حسین علیه‌السلام شده است؛ روایت چنین است: عن الأشعث بن سحیم، عن أیبه، عن أنس بن حارث: قال: سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله یقول: ان ابنی هذا یقتل بارض العراق: فمن أدرکه منکم فلینصره، قال: فقتل أنس مع الحسین. (۳۹۳). انس بن حارث از رسول خدا نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: این فرزندم - یعنی حسین - در سرزمین عراق کشته می‌شود؛ هر کسی او را دریافت، حمایتش کند. ۸۵. یکی دیگر از شهدای کربلا حنظله بن أسعد شامی عجلی است که خبر وی را طبری آورده است. وی پیش روی حسین به طرف دشمن ایستاد و آیات عذاب مربوط به قوم عاد و ثمود را خواند و فریاد زد: یا قوم! لا تقتلوا حسینا، حسین را نکشید، «فیسحتکم بعذاب و قد خاب من افتری» آنگاه امام حسین علیه‌السلام بر او رحمت فرستاد و فرمود: همین که آنان دعوت تو را رد کردند، مستحق عذاب گشتند. پس از آن اجازه سفر آخرت و پیوستن به یارانش را خواست که حضرت به او اجازه داد. وی با سلام بر امام حسین علیه‌السلام و شنیدن پاسخ از امام راهی میدان شده، جنگید تا کشته شد. (۳۹۴). (صفحه ۱۲۹) بلاذری پیش از آوردن خبر شهادت عابس بن ابی شیب شاکری (همدانی) این نکته را یادآور شده که وقتی اصحاب مشاهده کردند نمی‌توانند بر دشمن حمله برند و از امام حسین علیه‌السلام دفاع کنند، از ایشان خواستند تا اجازه دهد پیش روی او بجنگند تا کشته شوند. عابس از این شمار بود نزد امام آمد و گفت که هیچ چیزی جز جانش ندارد که تقدیم کند. آنگاه با فعلیک السلام و خداحافظی با امام، راهی میدان شد. وی با شمشیر می‌جنگید و چون شجاع بود، کسی برابرش نمی‌آمد. اندکی بعد، یکباره بر سر او ریختند و او را کشتند (۳۹۵) شوذب که از غلامان آزاد شده‌ی همین خاندان شاکری بود، همراه عابس به میدان آمد. ابتدا شوذب و بعد عابس به شهادت رسیدند. (۳۹۶) عابس وقت رفتن برای نشان دادن

صحت ایمانش به امام حسین علیه‌السلام عرض کرد: اشهدالله انی علی هدیک و هدی ائیک. ابومخنف می‌افزاید وقتی به میدان رفت، دشمنان گفت: شیر سیاه آمد، کسی به تنهایی به مقابله با او نرود. عمرسعد گفت: ابتدا او را سنگباران کنید. عابس که چنین دید، زره و کلاه‌خودش را درآورد و به سوی دشمن تاخت. راوی می‌گوید: گاه دسته‌های دویست نفری از برابرش می‌گریختند. آنگاه از هر چند سو بر او یورش آوردند و او را کشتند؛ به گونه‌ای که وقتی کشته شد، سرش میان دوستان چندین نفر بود که هر کدام ادعا می‌کرد وی او را کشته است. (۳۹۷). ۸۶. شماری دیگر از شهدای کربلا- عبارتند از: بدر بن مغفل جعفی که خبر رجزخوانی و شهادت وی را بلاذری آورده است (۳۹۸). انیس بن معقل أضحی که رجز وی و خبر شهادتش را ابن‌اعثم یاد کرده است. (۳۹۹) عبدالرحمان بن عبدالله بن الکلن نیز رجزی خواند و به شهادت رسید. جز وی نشان از موضع شیعیانه‌ی او دارد: انی لمن ینکرنی ابن‌الکلن انی علی دین حسین و حسن (۴۰۰). حوی از غلامان آزاد شده ابوذر غفاری است که پیش روی چشمان امام حسین علیه‌السلام جنگید تا به شهادت رسید. وی نیز در رجز خود دفاع از آل محمد را هدف مبارزه‌ی خود (صفحه ۱۳۰) خواند. (۴۰۱) وی باید شیعه‌ای باشد که در مکتب ابوذر غفاری پرورش یافته است. خبر جناده بن حارث انصاری را نیز ابن‌اعثم آورد و رجز او را که ضمن آن بر وفاداری خود به بیعتش با امام حسین علیه‌السلام یاد می‌کند، نقل کرده است (۴۰۲) فرزندش عمرو بن جناده نیز که پس از پدر به میدان رفت، رجزی طولانی خواند و جنگید تا به شهادت رسید. رجز وی یک تحلیل تاریخی از شرایطی است که در زمان پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم در آن در مناسبت مؤمنان واقعی از مهاجر و انصار با قریش در زمان کفرشان از یک سو و زمان فسق و فجورشان از سوی دیگر، وجود داشته است. ابتدا از دشمنی قریش با انصار و مهاجرین یاد می‌کند و این که مهاجرین و سواران انصار، خون کفار را در عهد پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآلهم‌وسلم ریختند. امروز هم خون فجار و اراذلی که به خاطر حمایت از قارون‌صفتان، قرآنی را کناری نهاده‌اند، باید از نیزه‌های مؤمنان ریخته شود. فجاری که به دنبال انتقام گرفتن از بدر هستند. آنگاه سوگند می‌خورد که با تمام وجود و امکانات در برابر فساق بایستد. (۴۰۳) از جعفیان، حجاج بن مسروق جعفی نیز کنار امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسید. ۸۷. چهار نفر یکجا شهید شدند و بنا به گفته‌ی ابومخنف، شهادت اینان در آغاز نبرد بوده است. این که مقصود از «اول قتال» چه زمانی است، محل تردید است. اما به هر روی ممکن است پس از تیراندازی عمومی دشمن و در آغاز نبرد رویاروی باشد. بسا باشد که مقصود نبردی باشد که پس از نماز ظهر رخ داده که احتمال آن اندک است. گفتنی است که در جریان شهادت اینان، عباس بن علی هنوز در میدان نبرد حاضر بوده است. ابومخنف می‌گوید: عمر بن خالد صیداوی، جابر بن حارث سلمانی، مجمع بن عبدالله عائذی و سعد غلام آزاد شده‌ی عمر بن خالد صیداوی، چهار نفری به سمت دشمن یورش بردند. وقتی وارد دل سپاه دشمن شدند، دشمن آنان را محاصره و از بقیه افراد امام حسین علیه‌السلام جدا کرد. در این جا بود که عباس بن علی حمله کرده آنان را از محاصره درآورد، در حالی که مجروح بودند. در ادامه‌ی نبرد دشمن با شدت بخشیدن (صفحه ۱۳۱) حمله بر آنان، این چهار نفر را در یکجا به شهادت رساند. (۴۰۴) به نوشته‌ی بلاذری آخرین کشته از سپاه امام، و حتی پس از شهادت امام، سوید بن عمرو خثعمی بود که مجروح افتاده بود؛ وقتی شنید امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسیده است، کاردی برداشت و با همان به نبرد با دشمن رفت تا آن که دو نفر از کوفیان وی را به شهادت رساندند. (۴۰۵). ۸۸. شروع به نبرد از سوی اهل بیت امام حسین علیه‌السلام زمانی بود که از یاران کسی باقی نمانده بود. (فلم یزل أصحاب الحسین یقاتلون و یقتلون حتی لم یبق معه غیر اهل بینه) (۴۰۶) آن گاه اهل بیت وارد کارزار شده و شماری از آنان به شهادت رسیدند که رقم آنان را کمتر از شانزده نفر ننوشته (۴۰۷) و در برخی از منابع بیش از بیست نفر را نام برده‌اند. فهرست این افراد به نقل از محمد بن سعد (م ۲۳۰) به این شرح است: (۴۰۸). ۱. عباس بن علی بن ابی‌طالب: (فرزندانش او را سقا می‌نامیدند) (۴۰۹) (وی مردی زیباچهره و بلندقامت بود که وقتی سوار اسب می‌شد، پایش به زمین می‌رسید. او پرچمدار سپاه امام حسین علیه‌السلام بود و آنچنانکه امام باقر علیه‌السلام فرموده است قاتلان وی زید بن رقاد جنبی و حکیم بن طفیل سنبنسی از قبیله‌ی طی بودند. (۴۱۰) وی

زمان شهادت ۳۴ سال داشت. (۴۱۱) شیخ مفید نوشته است: وقتی عباس فراوانی کشته‌های یاران امام حسین علیه‌السلام را دید، به برادران خود یعنی فرزندان ام‌البنین گفت: پیش بروید تا بینم که برای خدا و رسول او نصیحت گردید. پس از آن هم‌راه حسین بن علی به سمت فرات رفتند تا آب (صفحه ۱۳۲) بردارند که سپاه عمر بن سعد مانع آنان شدند. اینجا بود که یکی از کوفیان تیری انداخت که به دهان امام حسین علیه‌السلام اصابت کرد و امام با دست آن تیر را کشید و خودش را به آسمان پرتاب کرد و در حق دشمن نفرین کرد. در اینوقت، دشمن عباس را محاصره و از امام حسین علیه‌السلام جدا کردند. عباس یک تنه می‌جنگید تا افتاد. زمانی که افتاد و به دلیل جراحات نتوانست حرکت کند، زید بن ورقاء و حکیم بن طفیل او را کشتند. (۴۱۲) بلاذری در جای دیگری می‌گوید: برخی برآند که حرمه بن کاهل اسدی والبی، با کمک گروهی از سپاه، عباس بن علی بن ابی‌طالب را کشته، بدنش را پایمال کردند (و تعاوروه)؛ آن‌گاه حکیم بن طفیل طائی لباسش را درآورد. همین حمله تیری هم به امام حسین علیه‌السلام انداخت که به لباس آن حضرت اصابت کرد. (۴۱۳) ابوالفرج اصفهانی به نقل از امام جعفر صادق علیه‌السلام می‌نویسد: مادر این چهار فرزند - ام‌البنین - به بقیع می‌آمد و ناله‌ها و گریه‌های سوزناکی سر می‌داد؛ به طوری که مردم اطراف او اجتماع می‌کردند؛ حتی مروان بن حکم نیز برای تماشا می‌آمد و در کنار بقیع به ناله و ندب می‌گوش می‌داد. (۴۱۴) ابوالفرج خبری هم از قاتل عباس نقل کرده است که بعدها صورتش سیاه شده و می‌گفت که این پس از آنی بوده است که جوانی از بنی‌هاشم را که روی پیشانی‌اش آثار سجود بوده، به قتل رسانده است. ۲. جعفر بن علی بن ابی‌طالب: (فرزند ام‌البنین نوزده ساله) (۴۱۵) توسط هانی بن ثابت حضرمی کشته شد. در روایت امام باقر علیه‌السلام آمده است که خولی بن یزید اصبحی، قاتل جعفر بن علی بوده است. (۴۱۶). ۳. عبدالله بن علی بن ابی‌طالب (فرزند ام‌البنین و ۲۵ ساله) (۴۱۷) که به دست هانی بن ثابت حضرمی کشته شد. بلاذری نیز همین شخص را کشنده‌ی عبدالله بن علی دانسته و افزوده است که وی سر او را آورده بود. (۴۱۸). (صفحه ۱۳۳) ۴. عثمان بن علی بن ابی‌طالب: (فرزند ام‌البنین) که ابتدا خولی بن یزید تیری به او زد و سپس مردی از طایفه‌ی ابان بن دارم او را کشت. (۴۲۰) مادر هر چهار نفر گذشته، ام‌البنین عامریه از آل وحید بود. دینوری با اشاره به این مطلب می‌نویسد: اینان از برابر امام حسین علیه‌السلام عبور کردند (یقونه بوجههم و نحورهم) و سر و گردن را سپر بالای او قرار دارند. آنگاه هانی بن ثابت بر عبدالله حمله کرده او را کشت. آنگاه بر جعفر حمله کرد، او را نیز کشت. (خولی) بن یزید اصبحی هم تیری به عثمان بن علی زد و او را کشت. سپس سر او را جدا کرده نزد ابن‌سعد آورد و جایزه می‌خواست. ابن‌سعد گفت: از امیرت - یعنی ابن‌زیاد - بگیر. عباس همچنان اطراف امام حسین علیه‌السلام بوده، در دفاع از او می‌جنگید و هر طرف که امام می‌رفت، او هم می‌رفت تا کشته شد. (۴۲۱). ۵. ابوبکر بن علی بن ابی‌طالب: ابن‌سعد از قاتل او یاد نکرده، اما دینوری نوشته است که وی با تیر عبدالله بن عقبه الغنوی به شهادت رسید. (۴۲۲) ابومخنف خبر کشته شدن وی را آورده اما افزوده است: و قد شك فی قتله. (۴۲۳) از امام باقر علیه‌السلام روایت شده است که وی به دست مردی از طایفه‌ی همدان کشته شد. (۴۲۴). ۶. محمد اصغر بن علی بن ابی‌طالب: وی نیز به دست مردی از طایفه‌ی ابان بن دارم کشته شد. (۴۲۵). این خبر از امام باقر علیه‌السلام روایت شده است. (۴۲۶). ۷. علی اکبر: (فرزند ام‌لیلی و متولد در زمان عثمان) (۴۲۷) بن حسین بن علی که توسط مره بن منقذ بن نعمان عبدی (عبدالقیس) کشته شد. ابومخنف و بلاذری و دینوری می‌گویند: نخستین کشته از اهل بیت علی اکبر بود. (۴۲۸) ابن‌اعثم نخستین شهید را از این خاندان عبدالله بن مسلم بن عقیل دانسته است. (۴۲۹) ابن‌سعد می‌نویسد: مردی از اهل شام، علی اکبر را صدا کرد. مادر علی اکبر، آمنه دختر ابومره فرزند عروه بن مسعود ثقفی بود. مادر آمنه، دختر ابوسفیان بود. این مرد شامی به جهت خویشی علی اکبر با آل ابی‌سفیان گفت: تو قرابتی با یزید داری. اگر بخواهی تو را امان می‌دهیم؛ هر کجا دوست داشتی می‌توانی بروی. علی اکبر پاسخ داد: لقرباء رسول الله صلی الله علیه و آله کانت أول أن ترعی من قرابة ابی سفیان. آنگاه این رجز را خواند: انا علی بن حسین بن علی نحن و رب البیت (۴۳۰) أولى بالنبی تالله لا یحکم فینا ابن‌الدعی أضرب بالسیف احامی عن أبی تالله لا یحکم فینا ابن‌الدعی (۴۳۱). وی سپس به

سوی دشمن رفت. (گویا دست کم یک بار حمله کرد و نزد پدر بازگشت و مجدداً حمله کرد. (۴۳۲) در این وقت) مردی از عبدالقیس با نام مره بن منقذ بن نعمان در حالی که علی اکبر نزدیک پدرش ایستاده بود بر او حمله کرد و ضربتی سخت بر وی وارد آورد. امام حسین علیه‌السلام نزد فرزندش آمد و گفت: قتلوک یا بنی! علی الدنیا بعدک العفا، ای فرزندم تو را کشتند. بعد از تو خاک بر سر دنیا؛ آنگاه او را به خود چسباند تا آن که از دنیا رفت. (۴۳۳) با شهادت علی اکبر، زینب علیها‌السلام سراسیمه از خیمه بیرون آمد و فریاد می‌زد: وا اخیاه! یابن اخیاه! وی آمد تا خود را روی جنازه‌ی علی اکبر انداخت. امام حسین علیه‌السلام آمد، دستش را گرفت و او را به خیمه بازگرداند. آنگاه به جوانانی که نزدیکش بودند فرمود: برادران را بردارید. آنان او را برداشته در برابر خیمه‌ای که در مقابلش می‌جنگیدند، گذاشتند. (۴۳۴) مطالب فتوح تا اندازه‌ای با منابع دیگر متفاوت و دشواری‌هایی دارد. وقتی علی اکبر به نقل وی هیجده ساله بوده (۴۳۵) به میدان می‌رود، امام حسین علیه‌السلام سر بر آسمان برمی‌دارد و می‌گوید: اللهم أشهد علی هؤلاء القوم! فقد (صفحه ۱۳۵) بزر الیهم غلام أشبه القوم خلقا و خلقا و منطقا برسول الله. علی اکبر به میدان رفت، جنگید تا آن شامیان از دست او به ناله و فغان آمدند. (۴۳۶) علی اکبر که جراحات فراوانی برداشته بود، به سوی پدر بازگشت و اظهار کرد: چندان تشنه است که نزدیک است از تشنگی بمیرد! امام حسین علیه‌السلام گریه کرد و فرمود: قدری دیگر بجنگ؛ به زودی از دست جدت سیراب خواهی شد. علی اکبر حمله کرد تا آن که کشته شد. (۴۳۷). ۸. عبدالله بن الحسن بن علی علیه‌السلام: (۴۳۸) مادر وی دختر سلیل بن عبدالله (برادر جریر بن عبدالله بجلی) بود. به نقل از امام باقر علیه‌السلام قاتل وی حرمه بن کاهل اسدی بوده است. (۴۳۹) ابن عثم از رجز و شهادت او یاد کرد است: ان تنکرونی فانا فرع الحسن سبط النبی المصطفی و المؤمن (۴۴۰). ۹. جعفر بن حسین بن علی. ۱۰. ابوبکر بن الحسن (۴۴۱) بن علی: هر دو نفر اخیر به دست عبدالله بن عقبه الغنوی کشته شدند. روایت امام باقر علیه‌السلام درباره‌ی ابوبکر بن حسن نیز چنین است. (۴۴۲) عمری نسابه عالم قرن پنجم نوشته است که ابوبکر کنیه‌ی عبدالله بن حسن بوده که در کربلا کشته شد و خونش در بنی غنی است و حسین بن علی علیه‌السلام سکینه را به عقد وی در آورده بود. (۴۴۳). (صفحه ۱۳۶) ۱۱. عبدالله بن حسین (فرزند رباب دختر امرولقیس) توسط حرمه کاهلی (۴۴۴) از طایفه‌ی بنی‌اسد کشته شد. ابن سعد در جای دیگری درباره‌ی عبدالله نوشته است: کودکی از کودکان حسین دوید تا آن که در دامان امام حسین علیه‌السلام نشست؛ در این وقت مردی تیری انداخت که به گلولی او اصابت کرد و او را کشت. (۴۴۵) در این وقت حسین گفت: اللهم ان کنت حبست عنا النصر، فاجعل ذلک لما هو خیر فی العاقبه و انتقم لنا من القوم الظالمین. (۴۴۶). بلاذری هم از عبدالله بن حسین یاد کرده است که حرمه بن کاهل والبی تیری بر او انداخت و او را کشت. (۴۴۷) ابومخنف می‌نویسد: زمانی که حسین بن علی نشست (و نتوانست روی پا بایستد و نبرد کند) کودکی به سمت وی آمد و روی زانوی آن حضرت نشست که گویند عبدالله بن حسین بوده است. ابومخنف می‌گوید: عقبه بن بشیر اسدی به من گفت: امام باقر علیه‌السلام به من فرمود: یک خون از ما در میان شما بنی‌اسد هست. من گفتم: خدای شما را رحمت کند، گناه من چیست؟ و آن خون کدام است؟ امام باقر علیه‌السلام فرمود: کودکی از حسین به سوی او آمد و در دامن او نشست؛ در همان حالی یکی از شما بنی‌اسد تیری انداخت و او را کشت. امام حسین علیه‌السلام خون را گرفت و وقتی دستش پر شد، آن را به آسمان پرتاب کرد و گفت: خدایا اگر نصرت خود را بر ما نفرستادی این را در جایی که خیر است قرار ده و انتقام ما را از ستمکاران بگیر. (۴۴۸). ابن سعد جای دیگری از فرزند سه ساله‌ی امام حسین علیه‌السلام یاد می‌کند که در جریان تیرباران عمومی دشمن به سمت امام حسین علیه‌السلام می‌آمد، و آنگاه که تیرها از چپ و راست حضرت رد میشد، تیری به این فرزند اصابت کرد و کسی که تیر زد عقبه بن بشر اسدی بود. (۴۴۹). به احتمال آنچه درباره‌ی عبدالله بن حسین گفته شد، مربوط به کودکی از امام حسین علیه‌السلام است که در برخی از منابع، هان علی بن الحسین الاصغر است که میان (صفحه ۱۳۷) شیعیان به همین نام شهرت دارد. اما نقلی که در میان شیعه رایج است، از فتوح ابن‌اعثم گرفته شده و در ماخذ کهن دیگر نیامده است. ابن‌اعثم می‌نویسد: در این وقت برای حسین کسی نماند جز یک بچه‌ی هفت ساله و بچه‌ی شیرخوار

دیگر. امام حسین علیه‌السلام نزدیک خیمه آمد و گفت: این طفل را به من بدهید تا با او وداع کنم. بچه را گرفت، او را بوسید و گفت: ای فرزندم! وای بر این مردم، وقتی که در قیامت، خصم آنان محمد باشد. در این وقت تیری زدند که به گلوی علی‌اصغر خورد. امام حسین علیه‌السلام از اسب پایین آمد؛ با شمشیر خود جایی را حفر کرده، بر او نماز خواند و دفنش کرد. بعد ایستاد و اشعاری خواند که هفده بیت است! (۴۵۰) یعقوبی اشاره‌ای اجمالی به این رخداد دارد. وی می‌نویسد: طفلی را که همان ساعت متولد شده بود! به دست امام حسین علیه‌السلام دادند تا در گوش و او اذان بگوید. در همان حال تیری آمد و در گلوی آن بچه فرورفت. امام حسین علیه‌السلام تیر را درآورد و گفت: و الله لأنت اکرم علی الله من الناقه. (۴۵۱) به خدا سوگند ارزش تو از ناقه‌ی (صالح) بیشتر است. در ارشاد شیخ مفید در این باره مطلبی نیامده است. (۴۵۲) عمری نسابه، عالم علوی نسب‌شناس قرن پنجم هجری نیز دو علی برای امام حسین علیه‌السلام می‌شناسد. علی‌اکبر که در طف به شهادت رسید و علی‌اصغر (صفحه ۱۳۸) یعنی امام سجاد علیه‌السلام که زنده ماند. (۴۵۳). به هر روی، این که عبدالله بن الحسین که مورخان از او یاد کرده‌اند که در دامان پدر در کربلا توسط حمله تیر خورد و به شهادت رسید، همان علی بن الحسین الاصغر باشد که در روضه‌ها خبرش را داریم، کاملاً محتمل است؛ به ویژه که نام علی بیش از آن که نام کودک باشد، برای تیمن و تبرک به نام پدرشان، برای فرزندان بکار رفته و می‌توانسته نام عبدالله را نیز داشته باشد. البته این احتمال است. شیخ مفید از عبدالله بن حسن بن علی یاد کرده است که در وقت تنهایی امام حسین علیه‌السلام به سو آن حضرت دوید. امام حسین علیه‌السلام از زینب علیها‌السلام خواست تا او را نگاه دارد؛ اما کودک گفت که از عمویش جدا نمی‌شود. ابجر بن کعب که می‌خواست شمشیری به امام بزند، کودک دستش را بالا آورد و شمشیر به دست او خورده به پوست آویزان شد. (۴۵۴) این روایت در لهوف نیز آمده و در تصریح شده است که حمله او را در دامان عمویش نشسته بود، با تیر زد. (۴۵۵) در زیارت ناحیه مقدسه هم آمده است: السلام علی عبدالله بن الحسن الزکی لعن الله قاتله و رامیه حرمه بن کاهل الاسدی. آیا ممکن است عبدالله بن حسین، همان عبدالله بن حسن باشد؟ در رساله‌ی فضیل رسان - از اصحاب امام باقر و صادق علیه‌السلام درباره‌ی اسامی شهدای کربلا هم از عبدالله بن الحسین و هم از عبدالله بن الحسن یاد شده است. (۴۵۶) ۱۲. قاسم بن حسن: وی توسط سعید بن عمرو ازدی (۴۵۷) کشته شد. ابن سعد می‌نویسد: این بچه در حالیکه پیراهنی پوشیده بود و کفشی برپا داشت که بند لنگه‌ی چپ آن پاره شد و به پایش آویزان بود، به میدان آمد. عمرو بن سعید ازدی (۱) بر عمرو حمله کرد و عمرو که دستش را بالا آورده بود تا از خود دفاع کند، دستش از مرفق قطع (صفحه ۱۳۹) شد. در این بین، کوفیان برای نجات عمرو هجوم آوردند که در اثر این هجوم و فشار عمرو زیر دست و پای اسبان کشته شد. (۴۵۸) امام حسین علیه‌السلام بالای سر قاسم ایستاد و گفت: عز علی عمک ان تدعوه فلا- یجیبک، او یجیبک فلا ینفعک. بر عمویت دشوار است که او صدا بزنی و نتواند پاسخت را بدهد، یا اگر پاسخ دهد، سودی برای تو نداشته باشد. آن‌گاه امام حسین علیه‌السلام دستور داد تا قاسم را به خیمه آورده، نزد علی‌اکبر گذاشتند. (۴۵۹) ابومخنف گزارش شهادت قاسم را از زبان حمید بن مسلم ازدی، مفصل‌تر آورده است: نوجوانی به میدان آمد، صورتش چون ماه؛ در دستش شمشیر و پیراهن و کفشی که بند کفش پای چپش باز بود. عمرو بن سعد بن نفیل گفت: من به او حمله می‌کنم. گفتم: سبحان الله! چرا تو؛ اینان هستند از تو کفایت می‌کنند. گفت: به خدا به او حمله می‌کنم. وی حمله کرد تا آنکه شمشیر بر سرش نواخت. غلام با صورت به زمین افتاد و عمویش را صدا کرد. حسین مانند شیر خود را بالین سر او رساند؛ ضربتی به عمرو نواخت که عمرو دستش را جلوی شمشیر گرفت و از مرفق قطع شد. فریادی کشید و کوفیان آمدند تا او را از دست امام حسین علیه‌السلام نجات دهند که در آن حیص و بیص زیر پای اسبان کشته شد. حسین بالین آن نوجوان آمد، در حالی که پاهایش را تکان می‌داد و روی زمین می‌کشید. امام حسین علیه‌السلام گفت: دور باشند از رحمت خدا مردمانی که تو را کشتند. در قیامت کسی جز جد تو خصم آنان نخواهد بود. بعد گفت: عزو الله علی عمک أن تدعوه فلا- یجیبک او یجیبک ثم لا ینفعک. آن‌گاه وی را در بغل گرفت و سینه‌ی او را به سینه‌ی خودش گذاشت. سپس وی را آورد و نزد فرزندش علی‌اکبر و دیگر کشته‌هایی

که از اهل بیتش در آنجا بودند، گذاشت. پرسیدم: این نوجوان که بود؟ گفتند: قاسم بن حسن بن علی بن ابی طالب. (۴۶۰). ۱۳.

عون بن عبدالله بن جعفر: توسط عبدالله بن قطبۃ الطائی کشته شد. بلاذری هم (صفحه ۱۴۰) می‌گوید که عون توسط عبدالله بن قطبۃ کشت شد. (۴۶۱) دینوری از عدی (عون!) بن عبدالله بن جعفر یاد کرده که به دست عمرو بن نهشل کشته شده است. (۴۶۲) مادر عون بنا به نقلی «جمانه» دختر مسیب بن نجبه‌ی فزاری (۴۶۳) و بنا به نقل دیگر، زینب علیهاالسلام دختر علی بن ابی طالب علیه‌السلام بوده است. (۴۶۴). ۱۴. محمد بن عبدالله بن جعفر: توسط عامر بن نهشل تمیمی کشته شد. (۴۶۵). ابن سعد می‌گوید: دو فرزند عبدالله بن جعفر به همسر عبدالله بن قطبۃ الطائی پناه بردند، در حالی که بالغ نبودند. عمر بن سعد ندا داده بود، هر کس که سری بیاورد هزار درهم خواهد گرفت. عبدالله بن قطبۃ به منزل رفت. همسرش به او گفت: دو کودک به ما پناه آورده‌اند، دوست داری منت بر آنان بگذرای و آنان را به مدینه به خانواده‌شان بسپاری؟ گفت: آری به من نشانشان بده. وقتی آنان را دید، سرشان را از تشنجان جدا کرد و سرها را نزد عبیدالله برد که چیزی به او نداد (و به روایت بلاذری حتی دستور ویران کردن خانه‌اش را هم داد!) (۴۶۶) این همان حکایتی است که شیخ صدوق برای فرزندان مسلم بن عقیل روایت کرده است. بلاذری هم به روایتی دیگر به اختصار در دو سطر خبر این دو کودک را که آنان را از عبدالله بن جعفر دانسته، مانند آنچه را که ابن سعد آورده، گزارش کرده است. (۴۶۷). ۱۵. مسلم بن عقیل بن ابی طالب: نماینده امام حسین علیه‌السلام در کوفه که به دستور عبیدالله بن زیاد در هشتم ذی‌حجه سال ۶۰ کشته شد. ۱۶. جعفر بن عقیل: توسط بشر بن حوط همدانی یا عروه بن عبدالله خثعمی کشته شد. بلاذری نفر دوم را قاتل جعفر دانسته، (۴۶۸) و دینوری هم می‌گوید که عبدالله بن عروه‌ی خثعمی با تیری او را کشت. (۴۶۹) روایت امام باقر علیه‌السلام نیز چنین است. (۴۷۰). (صفحه ۱۴۱) ۱۷. عبدالرحمان بن عقیل توسط عثمان بن خالد بن اسیر جهنی و بشر (بشیر) بن حوط قایضی کشته شد. در انساب نام قاتل، نشر بن شوط عثمانی ضبط شده است! (۴۷۱). ۱۸. عبدالله اکبر بن عقیل به دست عمرو بن صبح الصدائی کشته شد. مدائنی قاتل او را عثمان بن خالد جهنی و مردی از همدان دانسته است. (۴۷۲). ۱۹. عبدالله بن مسلم بن عقیل: (۴۷۳) توسط عمرو بن صبح (صبح) الصدائی یا اسید بن مالک حضرمی کشته شد. این سخن ابن سعد است. در حالی که بلاذری و دینوری از عبدالله بن مسلم بن عقیل یاد کرده‌اند که عمرو بن صبیح الصیداوی (به تفاوت نام پدر و لقب او توجه کنید) او را با تیر زد و پس از آن مردم کوفه بر سر عبدالله ریخته وی را کشتند. (۴۷۴). ابومخنف پس از خبر شهادت علی اکبر می‌نویسد: عمرو بن صبیح صدائی عبدالله بن مسلم را با تیر زد، به گونه‌ای که دستش با تیر به صورتش چسبید. پس از آن تیر دیگری بر قلب او زد. (۴۷۵) بلاذری از رقاد الجنبی یاد کرده است که بعدها می‌گفت: یکی از جوانان آل حسین را چنان تیری زد که همان‌طور که دستش روی صورتش بود، دستش به صورتش چسبید؛ و پس از بیرون کشیدن تیر، هنوز نوک تیر یعنی پیکان آن در صورتش باقی مانده بود. (۴۷۶). ۲۰. محمد بن ابی سعید بن عقیل توسط لقیط بن یاسر جهنی کشته شد. دینوری نام او را محمد بن عقیل بن ابی طالب یاد می‌کند که لقیط بن ناشر جهنی با تیر او را کشته است. (۴۷۷) ۲۱. مردی از آل ابولهب که نامش روشن نشد. ۲۲. ابوالهیاج از نوادگان ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب که شاعر بوده است. (صفحه ۱۴۲) ۲۳. سلیمان غلام آزاد شده امام حسین علیه‌السلام که به دست سلیمان بن عوف حضرمی کشته شد. پیش از این گذشت که وی حامل نامه‌ی امام به شیعیان بصره بود، در آنجا به دستور ابن زیاد کشته شد. ۲۴. منجج (یا منجج) (۴۷۸) غلام آزاد شده امام حسین علیه‌السلام. ۲۵. عبدالله بن بقطر برادر رضاعی امام حسین علیه‌السلام که در کوفه از فراز قصر به پایین افکنده شد و به شهادت رسید. (۴۷۹). تا اینجا نام افرادی بود که ابن سعد یاد کرده بود. اما برخی نام‌های دیگر: ۲۶. عبیدالله عبدالله بن جعفر: ابوالفرج اصفهانی به نقل از نسابه‌ی معروف یحیی بن حسن علوی می‌گوید: وی نیز در طف همراه امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسید. (۴۸۰). ۲۷. محمد بن مسلم بن عقیل: بنا به روایت ابوالفرج، به نقل از امام باقر علیه‌السلام قاتل وی ابوجرهم ازدی و لقیط بن ایاس جهنی بوده‌اند. (۴۸۱). ۲۸. علی بن عقیل بن ابی طالب: ابوالفرج روایتی درباره‌ی شهادت وی در کربلا آورده است. (۴۸۲) وی در جای دیگری، به نقل از محمد بن علی بن

حمزه، خبری درباره‌ی کشته شدن ابراهیم بن علی بن ابی‌طالب در کربلا آورده و افزوده است که در هیچ کتاب نسبی یادی از او نیافته است. (۴۸۳). ۲۹. عیدالله بن علی بن ابی‌طالب: خلیفه بن خیاط به نقل «ابوالحسن» آورده است که وی با امام حسین علیه‌السلام در کربلا شهید شد. مادر وی، رباب دختر امری و القیس بوده است. (۴۸۴). ۳۰. ابوبکر بن القاسم بن حسین بن علی: خلیفه بن خیاط وی را نیز در جمله‌ی کشتگان کربلا دانسته است. (۴۸۵). ابن‌اعثم ضمن یاد از اسامی شهدای از اهل بیت، و بیان ترتیب شهادت آنان، برای هر کدام رجزی آورده و از این حیث، از بقیه منابع ممتاز است. این اشعار به نوعی در (صفحه ۱۴۳) معرفی نسب و خاندان آنان و نیز درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام و شخصیت آن حضرت است. (۴۸۶) احتمال دارد که دست کم، برخی از این رجزها، مربوط به زمانی بعد از حادثه‌ی کربلا باشد که به متون تاریخی متصل شده است! ۸۹. اما کسانی از اهل بیت که از ماجرای کربلا نجات یافتند، به نقل ابن‌سعد اینانند: علی بن‌الحسین الاصغر: (۴۸۷) امام سجاد علیه‌السلام که خاندان امام حسین علیه‌السلام از طریق وی باقی مانده است. وی در کربلا مریض و در خیمه در کنار زنان بود. علی بن‌الحسین که همسرش «ام محمد دختر امام حسن علیه‌السلام» نیز همراه کاروان بود، (۴۸۸) در این وقت بیمار بوده و سخت از وی مراقبت می‌شد. شمر ملعون با اشاره به وی گفت: این را هم بکشید. مردی کوفی فریاد زد: سبحان الله! آیا جوان نرسی را که مریض است و نجنگیده می‌کشید؟ در این وقت عمرسعد گفت: متعرض زنان و این مریض نشوید. علی بن‌الحسین می‌گفت: در آن وقت مردی از آنان مرا پنهان کرده، مرا در جایی منزل داده، از من نگهداری می‌کرد و هر بار که نزد من می‌آمد و می‌رفت گریه می‌کرد؛ چنان که میگفتم اگر وفایی نزد مردم مانده باشد، نزد این مرد است. یکباره منادی ابن‌زیاد فریاد زد: علی بن‌الحسین نزد هر کسی هست او را بیاورد و سیصد درهم بگیرد. این مرد نزد من آمد و همان طور که گریه می‌کرد، دست مرا به گردن من متصل کرده! می‌گفت: می‌ترسم. آن‌گاه مرا بیرون برده و دست بسته تحویل داده، سیصد درهم را گرفت. مرا گرفتند و نزد ابن‌زیاد بردند. (۴۸۹). حسن بن حسن بن علی که نسل او باقی است. عمرو بن حسن بن علی که نسلی از او بر جای نمانده است. قاسم بن عبدالله بن جعفر. (صفحه ۱۴۴) محمد بن عقیل. ۹۰. زمانی که تمامی یاران و اهل بیت امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسیدند. دشمن قصد کشتن آن حضرت را کرد. تا این لحظه، کسی جرأت نزدیک شدن به امام را نداشت؛ چرا که به هر روی، بسیاری از کوفیان مایل نبودند قاتل امام حسین علیه‌السلام شناخته شوند. بنابراین تا وقتی کسان دیگری مانند انس دیوانه و شمر کثیف و خولی بدذات بودند، نوبت به دیگران نمی‌رسید. چند گزارش را در این باره نقل می‌کنیم: ابن‌سعد می‌گوید: در این لحظه امام عطشان بود و در خواست آب کرد. مردی نزد امام آمد و آب به او داد. در همان حال حصین بن نمیر تیری رها کرد که به دهان آن حضرت اصابت کرد و خون جاری شد. آن حضرت با دست خون‌ها را پاک می‌کرد و در همان حال خدا را ستایش می‌کرد. (و یحمدالله). آن‌گاه به سوی فرات به راه افتاد. مردی از طایفه‌ی ابان بن دارم گفت: نگذارید به آب دسترسی پیدا کند. گروهی میان او و آب ایستادند، در حالی که امام در برابرشان ایستاده بود و درباره‌ی آن مرد فرمود: اللهم اظمئه. خدایا او را از تشنگی بمران. آن مرد ابانی، تیری به سوی امام رها کرد که به دهان حضرت خورده خون‌آلود شد. آن مرد اندکی بعد، فریاد زد که تشنه است و هر چه آب می‌خورد باز احساس تشنگی می‌کرد تا آن که مرد. (۴۹۰) بلاذری همین نقل را درباره‌ی تیر زدن به دهان مبارک امام آورده و می‌افزاید: امام حسین علیه‌السلام سر بر آسمان برداشت و فرمود: اللهم انی اشکو الیک ما یفعل بی. (۴۹۱) ابن‌سعد می‌افزاید: زمانی که یاران و اهل بیت حسین کشته شدند، هیچ کس به سراغ او نمی‌آمد مگر آن که باز می‌گشت تا آن که پیاده نظام اطرافش را گرفتند. در آن لحظه شجاع‌تر از وی نبود و حسین بن علی چون یک جنگجوی شجاع با آنان می‌جنگید. (۴۹۲) بر هر طرف یورش می‌برد، و افراد مانند بزی از برابر شیر می‌گریختند. ۹۱. ابن‌سعد در ادامه‌ی آن گزارش می‌نویسد: ساعاتی از روز گذشت و مردم در (صفحه ۱۴۴) حال نبرد با او بودند؛ اما کسی برای کشتن آن حضرت اقدام نمی‌کرد. (دینوری می‌نویسد: در این وقت امام حسین علیه‌السلام نشسته بود و اگر می‌خواستند می‌توانستند او را بکشند جز این که هر قبیله‌ای بر آن بود تا مسؤولیت آن را به عهده دیگری بیندازد و کراهت داشت تا

بر این کار اقدام کند. (۴۹۳) در این وقت شمر فریاد زد: مادران در عزایتان بگریید، منتظر چه هستید، او را بکشید، اولین کسی که به امام حسین علیه‌السلام نزدیک شد زرعۀ بن شریک تمیمی بود که ضربتی بر کتف چپ امام زد و پس از آن ضربه‌ی دیگری بر گردن آن حضرت زد، او نقش بر زمینش کرد. آنگاه سنان بن انس نخعی پیش آمد و ضربه‌ای بر استخوان سینه آن حضرت زد؛ سپس نیزه‌اش را در سینه امام حسین علیه‌السلام فرو کرد. در این وقت بود که امام روی زمین افتاد. سنان از اسب پیاده شد تا سر امام حسین علیه‌السلام را جدا کند، در حالی که خولی بن یزید اصبحی هم همراهش بود. وی سر را جدا کرد و آن را نزد عبیدالله بن زیاد آورد. (۴۹۴) وی در جای دیگری می‌نویسد که سنان بن انس نخعی امام حسین علیه‌السلام را کشت و خولی بن یزید سر آن حضرت را جدا کرد. (۴۹۵) شیخ مفید می‌نویسد: زرعۀ بن شریک به کتف چپ امام ضربتی زد و پس آن ضربتی بر گردن آن حضرت نواخت، سنان بن انس نیزه‌ای بر آن حضرت زد که آن حضرت به زمین افتاد. آن گاه خولی رفت تا سر آن حضرت را جدا کند که دستش لرزید. شمر خود از اسب فرود آمد، سر امام را جدا کرد و به دست خولی داد تا به عمر بن سعد برساند. (۴۹۶) ابن سعد می‌افزاید: زخم‌های بدن امام حسین علیه‌السلام را که شمارش کردند، ۳۳ مورد بود، در حالی که بر لباس ایشان بیش از صد مورد پارگی در اثر تیر و ضربت شمشیر وجود داشت. ابن سعد می‌نویسد: وقتی امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسید، شمشیر او را قلانس نهشلی و شمشیر دیگرش را جمیع بن خلق اودی برد. لباس (سروال (شلوار) و قتیفه‌ی) آن حضرت را بحر بن کعب تمیمی و قیس بن اشعث بن قیس کندی برداشتند که بعدها به این قیس، قیس قتیفه می‌گفتند! نعلین امام را (صفحه ۱۴۶) اسود بن خالد اودی، عمامه‌ی ایشان را جابر بن یزید، و برنس (۴۹۷) آن حضرت را مالک بن بشیر کندی، برداشتند. ۹۲. بلاذری خبر کشته شدن امام حسین علیه‌السلام را چنین می‌نویسد: (۴۹۸) وقتی اجازه استفاده از آب فرات را به امام نداده و تیر به دهان مبارکشان زدند، (و در خبر دینوری باز تیری به گردن ایشان زدند که امام آن را بیرون کشید) (۴۹۹) شمر همراه ده نفر از رجال کوفه به سوی محل استقرار خیمه و خرگاه امام آمد. امام بدان سو رفت، اما آنان میان وی و خیمه گاه فاصله انداختند. امام فرمود: ان لم یکن لکم دین فکونوا فی أمر دنیاکم احرارا. اگر دین ندارید، در دنیای خویش آزادمرد باشید؛ و مانع از تعرض لئیمان و سفیهان خود از اهل خاندان من شوید. شمر گفت: ای پسر فاطمه! این سخت را می‌پذیرم. آن گاه با پیاده نظام بر امام حسین علیه‌السلام حمله کرد که در میان آنان ابوالجنوب عبدالرحمن بن زیاد جعفری، خولی بن یزید اصبحی، قشعم بن عمرو جعفری - کسی که از علی علیه‌السلام کناره گرفته بود - صالح بن وهب یزنی، و سنان بن انس نخعی بودند. شمر آنان را تحریض بر کشتن امام حسین علیه‌السلام می‌کرد. ابتدا از ابوالجنوب خواست تا حمله برد. او گفت: چرا خودت نمی‌روی؟ شمر خشمگین گفت: به من چنین می‌گویی؟ ابوالجنوب گفت: می‌خواهم نوک نیزه‌ام را در چشم تو فرو کنم. شمر از برابر او کنار رفت، چرا که ابوالجنوب مردی شجاع بود. آن گاه شمر همراه پنجاه نفر از پیاده نظام بر امام یورش برد. حسین از هر طرف به سوی آنان می‌تاخت و جمعیت آنانرا می‌شکافت تا آن که او را محاصره کردند. باز با آنان می‌جنگید تا آنان را از خود دور کرد. در این وقت، بحر (أبجر) (۵۰۰) بن کعب بن عبیدالله بر امام حمله برد. وقتی با شمشیر بالای سر امام رسید، بچه‌ای که همراه امام حسین علیه‌السلام بود نزدیک آمد که امام حسین علیه‌السلام او را به بغل گرفت. این بچه به بحر گفت: ای فرزند خبیثه! عموی مرا می‌کشی؟ آن مرد ملعون شمشیر خود را فرود آورد و بچه که دستش را بالا گرفته بود، (صفحه ۱۴۷) دستش قطع شده به پوستی آویزان شد. امام حسین علیه‌السلام همچنان به این سوی آن سوی می‌تاخت در حالی که لباسی پوستین به تن داشت و عمامه‌ای بر سر. مردم نیز که او شجاع می‌یافتند، مانند بزی از برابر (گرگ) شیر می‌گریختند. مدتی بدینسان گذشت و هر مردی که برای کشتن حسین به او روی می‌آورد، از کشتن آن حضرت صرف نظر می‌کرد؛ چرا که نمی‌خواست قتل او را برعهده گیرد. در این وقت مردی که او مالک بن بشیر کندی می‌گفتند - و فردی جسور بوده و اقدام بر این امر برایش مهم نبود - نزد امام آمد و شمشیری بر سر آن حضرت زد، به طوری که برنسی که بر سر امام بود، نیمه شد، شمشیر به سر رسید و خون جاری گردید؛ در آن حال برنس حضرت خون‌آلود شد. امام برنس را کناری انداخت و

کلاهخودی بر سر گذاشت و در حق آن مرد نفرین کرد. (لا- اُکلت و لا شربت و حشرک الله مع الظالمین) مرد کندی، برنس را برداشت و گویند که تا آخر عمر فقیر ماند و دستش شل بود. در این وقت زینب علیها السلام خطاب به عمر سعد گفت: ای عمر! ابوعبدالله کشته می‌شود و تو نگاه می‌کنی؟ عمر سعد گریه افتاد و رویش را برگرداند. در این وقت شمر در میان مردم فریاد زد: شما را چه شده است که بی تفاوت در برابر این مرد ایستاده‌اید؟ منتظر چه هستید؟ مادران در عزایتان بگریید او را بکشید. آن گاه همه حاضران از اطراف یورش بردند و زرعه بن شریک تمیمی ضربتی بر بازوی چپ امام زد و ضربه‌ای دیگر بر گردن آن حضرت. آنگاه از اطراف امام دور شدند در حالیکه امام حسین علیه السلام به صورت روی زمین افتاده بود. در این وقت، سنان بن انس بن عمرو نخعی آمد و نیزه‌ای بر آن حضرت زد. آنگاه سنان بن خولی بن یزید گفت: سرش را جدا کن. خولی خواست چنین کند، احساس ضعف کرده، دستش لرزید. سنان به او گفت: خدا بازوانت را بکشند. خودش از اسب پایین آمد و سر امام حسین علیه السلام را جدا کرد. (دینوری می‌نویسد: خولی رفت تا سر را جدا کند، دستش لرزید، برخاست. آنگاه برادرش شبل بن یزید آمد و سر امام حسین علیه السلام را جدا کرده به برادرش خولی (حولی) داد.) (۵۰۱) حسین پیش از آن چندان شمشیر و نیزه خورده بود که جای ۳۳ طعنه‌ی نیزه و ۳۴ ضرت شمشیر بر بدنش بود. برخی گویند که (صفحه ۱۴۸) خولی با اجازه‌ی سنان سر امام حسین علیه السلام را جدا کرد. (۵۰۲). ۹۳. روایت ابن اعثم از شهادت امام حسین علیه السلام قدری متفاوت با دیگران بوده و مطالبی در آن است که در مآخذ کهن دیگر نیامده است. امام پس از شهادت یاران و اهل بیت، عزم میدان می‌شود. رجزی می‌خواند که در آن علاوه بر معرفی خاندان خود، به اسلام و وحی و تشیع هم می‌پردازد: أنا بن علی الخیر من آل هاشم کفانی بهذا مفخر حین أفرخ و جدی رسول الله اکرم من مشی و نحن سراج الله فی الخلق أزهو و فاطمة امی سلاله احمد و عمی یدعی ذالجنحین جعفر و فینا کتاب الله أنزل صادقاً و فینا الهدی و الوحی و الخیر یذکر و نحن أمان الارض للناس کلهم نصول بهذا فی الانام و نفخر و نحن و لاه الحوض نسقی و لاتنا بکاس رسول الله ما لیس ینکر و شیعتنا فی الناس اکرم شیعة و مبغضنا یوم القیامة یخسر تعابیری که در این رجز آمده، گرچه فی حد نفسه می‌تواند مربوط به آن زمان باشد، اما این احتمال هم وجود دارد که بعدها سروده شده باشد و در واقع زبان حال باشد. ابن اعثم می‌افزاید: امام حسین علیه السلام مبارز طلبید. هر کسی که از چهره‌های سرشناس آمد، کشته شد. تا آن که شمر با قبیله‌ی بزرگی - قبیله عظیمه - آمد. (این همان آمدن شمر همراه عده‌ای از پیاده نظام است که در منابع دیگر آمده است) امام با آنان جنگید تا این که میان او و خیمه گاهش فاصله انداختند. امام حسین علیه السلام به دشمن گفت: یا شیعه آل ابی سفیان! ان لم یکن (لکم) دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا أحراراً فی دنیاکم. درخواست امام این بود که سپاه دشمن متعرض زنان و کودکان نشوند. شمر پذیرفت، بار دیگر بر امام حسین علیه السلام حمله می‌کردند او می‌جنگید. چند بار درخواست آب کرد؛ یک بار هم که به سمت فرات رفت، مانع شدند. آنگاه ابوالجانب جعفری تیری به صورت امام زد که خون بر صورت و محاسن آن حضرت جاری گشت. آن حضرت سر بر آسمان بلند کرده نفرین کرد. آنگاه مانند شیری خشمگین بر دشمن یورش برد و به هر (صفحه ۱۴۹) کس می‌رسید او را با شمشیر به روی زمین می‌انداخت. تیرها بود که از هر طرف به سمت او روان بود و به سینه‌ی او می‌خورد. امام در همان حال سخن از روزی به میان می‌آورد که خداوند انتقام او را از آنان بگیرد؛ آن گونه که میان خود آنان اختلاف افتاده، خون‌ها ریخته شود و عذاب الهی بر آنان فرود آید. شمر به یارانش می‌گفت: منتظر چه هستید؛ تیرها او را از نفس انداخته است. او یورش برید، مادرهایتان به عزایتان بنشینند. در این وقت از هر سوی حمله کردند به طوری که ضربات شمشیر او را از پا درآورد. در این وقت زرعه بن شریک تمیمی ضربتی بر دست چپ آن حضرت زد. عمرو بن طلحه‌ی جعفری هم ضربت سختی - ضربه منکره - بر گردن آن حضرت نواخت. سنان بن انس نیز تیری به گردن آن حضرت زد و صالح بن وهب یزنی هم ضربتی بر پایین کمر آن حضرت فرود آورد. حضرت از اسب به زمین افتاد و روی زمین نشست. تیر را از گردنش درآورد و هرچه دستش پر از خون می‌شد آن را به صورت و محاسن می‌مالید و می‌فرمود: هکذا حتی ألقى ربی بدمی مغصوبا علی حقی. عمر بن سعد نزدیک آمد و به

یارانش گفت: بروید و سرش را جدا کنید. نصر بن خربشبه الضبابی با پای خود به امام زد، به طوری که آن حضرت از پشت روی زمین افتاد. نصر آمد و محاسن حضرت را گرفت. حضرت فرمود: تو همان سگی هستی که من به خواب دیدم. آن مردم که خشمگین شده بود با شمشیر بر گلولی حسین می‌زد و رجز می‌خواند. عمر بن سعد خشمگین شد و به مردی گفت: از اسب فرود آی و سرش را جدا کن. در این وقت خولی بن یزید اصبحی آمد و سر حضرت را جدا کرد. اسود بن حنظله شمشیر حضرت را برداشت؛ جعفر بن و بر حضرمی لباس حضرت را گرفت یحیی بن عمرو حرمی شلوار حضرت را برد. جابر بن زید ازدی عمامه آن حضرت برداشت و مالک بن بشر کندی زره را گرفت. در این وقت ابری تاریک همه جا را گرفت و باد سرخی وزیدن آغاز کرد که در آن چشم چشم را نمی‌دید؛ به طوری که که کوفیان تصور کردند عذاب نازل شده است. اندکی گذشت تا هوا آرام گرفت. اسب امام حسین علیه‌السلام ک از دست کوفیان گریخته بود، این بار آمد، سرش را در خون امام حسین علیه‌السلام گذاشت و برگشته به سمت خیمه گاه، رفته، شیهه می‌کشید. وقتی خواهران (صفحه ۱۵۰) حسین و دختران و اهل بیت نگاهشان به اسب افتاد که بدون صاحب آمده، شیون و فریادشان به آسمان رفت. دشمن آمد تا آن که خیمه را محاصره کرد. شمر گفت تا زیور و زینت زنان را از آنان بگیرند. آنان داخل خیمه شده هر چه بود بردند. حتی با پاره کردن گوش‌های ام کلثوم، گوشواره‌های او را برداشتند. آنگاه دشمن از خیمه گاه خارج شد و آن را آتش زد. (۵۰۳) از حمید بن مسلم ازدی نقل شده است که من شاهد بودم که وسائل زنان را چگونه غارت می‌کردند... بعد عمرسعد فریاد زد: کسی به زنان و کودکان آسیب نرساند و هر کس چیزی از آنان گرفت پس دهد؛ اما هیچ کس چیزی پس نداد. عمرسعد عده‌ای از سپاهش را به عنوان مراقب اطراف خیمه‌ها گذاشت تا کسی آسیب به آنان نرساند. (۵۰۴). ۹۴. بلاذری می‌نویسد: پس از شهادت امام حسین علیه‌السلام هر آنچه بر تن حسین بود، غارت کردند. قیس بن اشعث بن قیس کندی قتیفه‌ی امام را برداشت که او قیس قتیفه نامیدند. نعلین او را اسود نامی از بنی‌اود برداشت؛ شمشیرش را مردی از بنی‌نہشل بن دارم برد. آنگاه آنچه از لباس و حله و شتر در خیمه گاه بود غارت کردند. بیشتر لباس‌ها و حل را رحیل (!) به زهیر جعفری و جریر بن مسعود و حضرمی و اسید بن مالک حضرمی بردند. ابوالجنوب جعفری هم شتری را برده، بعدها از آن آب‌کشی می‌کرد و نامش را حسین گذاشته بود! در این وقت، ملحفه‌های زنان را از سر آنان کشیدند که عمر بن سعد مانع آنان شد. (ابن سعد می‌نویسد: مردی عراقی در حالی که گریه می‌کرد لباس فاطمه دختر امام حسین علیه‌السلام را از او می‌گرفت. فاطمه به او گفت: چرا گریه می‌کنی؟ گفت: لباس دختر پیامبر صلی الله علیه و آله را از او بگیرم، اما گریه نکنم! فاطمه گفت: خوب رها کن! گفت: می‌ترسم شخصی دیگری آن را بگیرد!) (۵۰۵) (به نقل شیخ مفید، أبجر بن کعب نیز که از جمله کسانی بود که ضربات شمشیر بر امام حسین علیه‌السلام زد، پس از شهادت امام حسین علیه‌السلام بخشی از لباس حضرت را برد.) (۵۰۶) آنگاه عمرسعد از یارانش خواست تا برای پایمال کردن جسد امام حسین علیه‌السلام با اسب آماده شوند. دوازده نفر (صفحه ۱۵۱) برای این کار آماده شده، چندان اسب تاختند که بدن امام حسین علیه‌السلام را خورد کردند. (۵۰۷) سنان بن انس مردی شجاع اما اندکی حماقت در او بود. از محمد بن سائب کلبی نقل شده است که گفت: بعدها او را دیدم که شلوارش را نجس کرده، از دست مختار از کوفه گریخته، به جزیره رفت بود و سپس به کوفه بازگشت. وی پس از کشتن امام حسین علیه‌السلام بر در خیمه‌ی عمر بن سعد ظاهر شد و با رجزخوانی گفت: رکاب اسب مرا را باید از طلا و نقره پر کنید، چرا که من بهترین مردم را از ناحیه‌ی پدر و مادر کشته‌ام. أوقر رکابی فضة و ذهباً أنا قتلت الملك المحجبا قتل خیر الناس و أما و أباً و خیرهم اذ ینسبون نسباً (۵۰۸). و خیرهم فی قومهم مرکبا (۵۰۹). عمر بن سعد گفت: شهادت می‌دهم که تو دیوانه‌ای؛ او را نزد من بیاورید. وقتی آوردند با چوبدستی خود بر سر او زده گفت: ای احمق! اینچنین سخن می‌گویی؟ اگر این زیاد این رجز تو را بشنود، گردنت را خواهد زد... از یاران امام حسین علیه‌السلام ۷۲ تن کشته شدند. (۵۱۰) هفهاف بن مهند راسبی از مردمان شیعی بصره بود که وقتی به کربلا رسید که امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسیده بود. وی داخل سپاه عمرسعد شد، شمشیرش را برکشید و به جان آنها افتاد از امام سجاد علیه‌السلام نقل شده است

که فرمود: مردمان بعد از علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام ندیده بودند که کسی اینگونه بجنگد. دشمنان گردش حلقه زدند و او را کشتند. (۵۱۱) مردمان غاضریه یک روز بعد از آن جسد امام حسین علیه‌السلام و یاران ایشان را دفن کردند. از جمع سپاه عمر بن سعد ۸۸ کشته شدند که (صفحه ۱۵۲) عمرسعد بر آنان نماز خواند و دفنشان کرد. (۵۱۲) تعدادی هم مجروح گشتند. کوفیان پاداش کار خود را با افزایش بخششان از بیت المال که به صورت یزید صورت گرفته بود، گرفتند. نامه‌ی یزید به ابن‌زیاد این بود: فزد أهل الكوفة أهل السمع والطاعة في أعطياتهم مائة مائة (۵۱۳) ما در جای دیگری درباره‌ی شیعیان کوفه سخن گفته‌ایم. اینجا به مناسبت این خبر بلاذری را هم می‌آوریم که می‌گوید: برخی از پیامبران ما از اهل کوفه بر تلی نشسته بودند، گریه می‌کردند و گفتند: خدایا نصرت را بر حسین فرود آر. من به آنان گفتم: یا أعداء الله! ألا تنزلون فتنصرونه؟ ای دشمنان خدا! آیا از این تپه پایین نمی‌روید و یاریش کنید؟ (۵۱۴) این خبر او هم جالب است که مردی عراقی بعدها، از عبدالله بن عمر درباره‌ی ریختن خون پشه در وقت احرام پرسش کرد؛ عبدالله گفت: و اعجابا من قوم يسألون عن دم البعوض و قد سفكوا دم ابن بنت نبیهم؟ در شگفتم از قومی که از خون پشه سؤال می‌کنند، اما خون پسر دختر پیامبران را ریختند. (۵۱۵) ۹۵. بلاذری می‌نویسد: عمر بن سعد، سر امام حسین علیه‌السلام را همراه خولی بن یزید اصیبحی و حمید بن مسلم ازدی - راوی بخشی از اخبار کربلا - برای ابن‌زیاد فرستاد. آنان دیر وقت به دروازه‌ی ورودی شهر رسیدند که بسته بود. خولی سر را به منزلش برده آن را در تنوری جای داد. همسرش نوار دختر مالک حضرمی پرسید: چه چیز همراهت آوردی؟ گفت: (جئت بغنی الدهر) بی‌نیازی دهر را آورده‌ام. سر حسین اکنون در خانه با توست! زن گفت: مردم طلا و نقره به خانه می‌آورند و تو سر فرزند دختر پیامبر صلی الله علیه و آله را آورده‌ای؟ دیگر سر من و تو روی یک بالش نخواهد بود. (۵۱۶) عمرسعد روز عاشورا و فدای آن روز را در کربلا ماند؛ پس از آن به حمید بن بکیر احمری گفت تا ندای کوچ به سوی کوفه را سر دهد. وی خواهران و دختران امام حسین علیه‌السلام (صفحه ۱۵۳) و دیگر بچه‌ها و همچنین علی بن الحسین اصغر بیمار را همراه خود برد. در این وقت، زنان که از کناره‌ی بدن امام سحین علیه‌السلام می‌گذاشتند، بر سر و صورت خود می‌زدند. زینب علیهاالسلام دختر علی علیه‌السلام می‌گفت: یا محمداه! صلی علیک ملیک السماء، هذا حسین بالعراء، مرمل بالدماء، مقطع الاعضاء، یا محمداه و بناتک سبایا و ذریتک مقتله تسفی علیها الصبا. (۵۱۷). وای محمد! درود خدای آسمان بر تو باد. این حسین توست، عریان و خونی که اعضای بدنش قطع شده است. وای محمد! دختران تو اسیرند و ذریه‌ی تو کشته شده‌اند و گرد و غبار بر آنان می‌وزد. در این وقت، دوست و دشمن می‌گریستند. بلاذری می‌افزاید: سر ۷۲ تن را از تنشان جدا کرده، همراه شمر بن ذی‌الجوشن و قیس بن اشعث و عمرو بن حجاج و عزرة بن قیس احمسی نزد ابن‌زیاد بردند... هوازن بیست سر به رهبری شمر؛ بنوتمیم هفده سر؛ بنوأسد شانزده سر؛ مدحج هفت سر و دیگر قیسی‌ها نه سر به همراه داشتند. (۵۱۸) ابن‌سعد می‌نویسد: ابوخالد ذکوان از ابن‌زیاد اجازه گرفت تا سرها را به خاک سپارد؛ وی اجازه داد و او سرها را غسل داده، کفن کرده و در قبرستان دفن کرد. بعد نزد اجساد آنان را رفت و آنان را هم به خاک سپرد. (۵۱۹) حتی اگر این خبر درست باشد، (که جدا بعید می‌نماید) باید سر امام حسین علیه‌السلام را که نزد یزید به شام فرستاده شد، از آن مستثنا کرد. ۹۶. اسرای کربلا را از منطقه‌ی نبرد سوار بر شتر کرده به کوفه آوردند و به دستور ابن‌زیاد در کوچه‌های مختلف کوفه گرداندند (فدیر به فی سکک الکوفه و قبائلها). وقتی خوب گرداندند آن را به قصر ابن‌زیاد آوردند. (۵۲۰) در این وقت مردم کوفه اجتماع کرده گریه می‌کردند و امام سجاد علیه‌السلام فرمود: هؤلاء یبکین علینا فمن قتلنا؟ (۵۲۱). وقتی اسرا بر ابن‌زیاد وارد شدند، ابن‌زیاد گفتگویی با علی بن الحسین علیه‌السلام داشت. وی از حضرت (صفحه ۱۵۴) پرسید: نامت چیست؟ گفت: علی. ابن‌زیاد گفت: مگر خدا علی بن الحسین را نکشت؟ گفت: برادری داشتم نامش علی بود و از من بزرگتر، مردم او را کشتند! ابن‌زیاد گفت: خدا او را کشت. امام سجاد علیه‌السلام پاسخ داد: الله یتوفی الانفس حین موتها، (۵۲۲) خداوند وقت مرگ، روح آنان را می‌ستاند. (و ما کان لئفس أن تموت الا باذن الله) (۵۲۳) ابن‌زیاد دستور قتل علی بن الحسین را داد که زینب علیهاالسلام فریاد زد: حسبک م دمانا، أسألك بالله ان قتلته الا قتلنی معه، بس

است آنچه از خون ما ریختی؛ تو را به خدا سوگند می‌دهم اگر بنای کشتن او داری اول مرا بکش. در این وقت ابن زیاد از کشتن امام سجاد علیه‌السلام منصرف گشت. (۵۲۴) ابن زیاد گفتگویی هم با زینب علیهاالسلام داشت. به گزارش ابومخنف، زینب علیهاالسلام با کم ارزش‌ترین لباس آمده بود در حالی که کنیزانی در اطرافش بودند. ابن زیاد پرسید: این زن کیست؟ سه بار پرسید و کسی پاسخش را نداد. عاقبت یکی از کنیزان گفت: این زینب دختر علی علیه‌السلام است. ابن زیاد گفت: سپاس خدای را که شما را رسوا کرده، کشت و اقدامتان را باطل کرد (أکذب احدوئکم)؛ زینب علیهاالسلام پاسخ داد: الحمد لله الذی أکرنا بمحمد صلی الله علیه و اله و طهرنا تطهیرا. (۵۲۵) ابن سعد در گزارش این واقع می‌نویسد: ابن زیاد پرسید: این زن کیست؟ گفتند: زینب دختر علی بن ابی طالب علیه‌السلام. رو به آن حضرت کرده گفت: کار خدا را با خاندانت چگونه دیدی؟ زینب علیهاالسلام گفت: خداوند کشته شدن آنرا مقرر کرده بود و آنان به قتلگاه خود رفتند و خداوند روزی، ما و تو و آنان را یکجا جمع خواهد کرد. ابن زیاد گفت: ستیاش خدایی را که شما را کشت و کذب سختتان را ثابت کرد. زینب علیهاالسلام پاسخ داد: الحمد لله الذی أکرنا بمحمد و طهرنا تطهیرا. (و انما یفتضح الفاسق و یکذب الفاجر و هو غیرنا والحمد لله) (۵۲۶) ابومخنف می‌گوید: در این وقت ابن زیاد خشمگین شد؛ اما عمرو بن حرث به او گفت: این یک زن است، چگونه می‌خواهی یک زن را مؤاخذه کنی؟ ابن زیاد گفت، (صفحه ۱۵۵) خدا قلب مرا با کشته شدن طاغی شما و شورشیان از شما آرام کرد. زینب علیهاالسلام به گریه افتاد. آن گاه گفت: تو پیر ما را کشتی، خاندان مرا قطع کردی و به اساس ما لطمه زدی؛ اگر این آرامت می‌کند، آرام باش. عیب‌الله گفت: این سجاعت (۵۲۷) است، پدرت هم شاعری سجع گو بود! زینب علیهاالسلام گفت: زن را چه به سجع گویی، من کاری به سجاعت ندارم: این ناله‌ی درون من است. (۵۲۸) در این وقت، سر امام حسین علیه‌السلام در برابر ابن زیاد بود و او با چوبدستی خود بر آن می‌نواخت. (۵۲۹). ۹۷. حکایت خطبه‌خوانی حضرت زینب علیهاالسلام در کوفه را منابعی چون ابومخنف، بلاذری، ابن سعد و دینوری نیاورده‌اند؛ اما ابن اعثم به تفصیل آورده و به نظر می‌رسد منبع اصلی این خطبه همو باشد. راوی روایت خطبه‌ی حضرت زینب علیهاالسلام خزیمه الاسدی است که در لهوف از وی با عنوان بشیر بن خزیم الاسدی یاد شده است. (۵۳۰) وی با ستایش از سخن گفتن حضرت زینب علیهاالسلام و این که گویی علی سخن می‌گوید، سخنان وی را خطاب به مردم کوفه آورد است. ابتدا مردم را ساکت کرد؛ آن گاه پس از ستایش خدا و فرستادن درود بر رسول و خاندان طاهر او مردم کوفه را به خیانت و غدر و نقض عهد و پیمان‌شکنی متهم کرده، به خاطر این که حرمت پسر پیامبر صلی الله علیه و آله را شکسته‌اند آنان را به غضب و سخط الهی وعده داد. این که کبد پیامبر صلی الله علیه و آله را پاره کردند، و خون (پسر) رسول الله صلی الله علیه و آله را ریختند، و حرمت او را شکستند؛ در این شرایط، اگر از آسمان خون بیارد، نباید در شگفت شوند. در پایان هم فرمود که ان ربک لبالمرصاد. (۵۳۱) همچنین خطبه‌ی امام سجاد علیه‌السلام در مسجد دمشق در حضور یزید به اختصار در فتوح آمده است؛ همچنان که برخی از ماخذ دیگر هم آن را آورده‌اند. خطیب مسجد دمشق بر بالای منبر از علی بن ابی طالب و حسین بن علی علیه‌السلام بدگویی می‌کند و به تفصیل در فضائل معاویه و یزید سخن می‌سراید. علی بن الحسین همانجا فریاد اعتراض بلند می‌کند و خطاب به خطیب می‌فرماید: اشتریت مرضاه المخلوق بسخط الخالق. سپس (صفحه ۱۵۶) از یزید اجازه می‌خواهد بر منبر رود. یزید ابتدا طفره می‌رود، اما اطرافیان می‌گویند اجازه دهد تا صحبت کند. آن حضرت بر فراز منبر، در برابر مردمی که اهل بیت را نمی‌شناسند. به معرفی خود می‌پردازد: أیها الناس! من عرفنی فقد عرفنی، و من لم یعرفنی أنباته بحسبی و نسبی؛ ایها الناس! أنا بن مکة و منی و زمزم، أنا بن خیر من حج و طاف و سعی و لبی، أنا بن خیر من حمل البراق، أنا بن من أسری به من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی، أنا بن من بلغ به جبرئیل الی سدره المنتهی، أنا بن من دنی فتدلی فکان قاب قوسین أو أدنی، أنا بن من صلی بلملائکة السماء، أنا بن فاطمة الزهراء، أنا بن سیده النساء. همچنان ادامه داد تا ضجه و ناله‌ی مردم برخاست. یزید که از بروز فتنه هراسید، به مؤذن گفت اذان بگوید. (۵۳۲). ۹۸. ابن سعد نوشته است که سر امام حسین علیه‌السلام را محفز بن ثعلبه العائذی نزد یزید آورد. (۵۳۳). اسراء نیز همراه آنان

نزد یزید آورده شدند. در حالی که تنها مرد آنان علی بن الحسین بود که زنجیری به گردن او بسته وی را وارد شام کردند (فعل بغل الی عنقه). آن حضرت در طول راه با هیچ کس صحبتی نکرد تا به شام رسیدند. (۵۳۴) بلاذری ضمن اشاره به این که سر امام حسین علیه‌السلام مدتی در کوفه در جایی نصب شد و حتی در شهر گردانده می‌شد، می‌نویسد: زحر بن قیس جعفی سر امام حسین علیه‌السلام و یاران و اصحاب او را به شام برای یزید بن معاویه برد. (۵۳۵) گویا سرها را همین زحر بن قیس برده، اما اسرا را محفز بن ثعلبه برده است. به نقل ابومخنف: محفز عائدی و شمر اسرا را به شام منقل کردند و همان دم در، محفز با صدای بلند گفت: هذا محفز بن ثعلبه أتی (صفحه ۱۵۷) أمير المؤمنين باللثام الفجرة! (۵۳۶) وقتی سرهای امام حسین علیه‌السلام و اهل بیت و اصحابش را نزد یزید گذاشتند، یزید شعری خواند و گفت: ای حسین! اگر من با تو روبرو می‌شدم تو را نمی‌کشتم! در این وقت، یحیی بن حکم در شعری طعنه به ابن‌زیاد زده گفت: او کاری کرد که نسل خودش بی‌حد و اندازه شده و از نسل فاطمه کسی نمانده است. سمیة أمسی نسلها عدد الحصی و بنت رسول الله لیس لها نسل (۵۳۷). یزید به رغم آن که می‌خواست مسؤولیت این کار را برعهده‌ی ابن‌زیاد بگذارد، به یحیی بن حکم گفت: ساکت باش! (۵۳۸) یزید اجتماعی از اشراف شام فراهم کرده، اسیران را در حضور آنان به مجلسش آورد. آنگاه به علی بن الحسین گفت: پدرت رابطه‌ی خویش ما را قطع کرد، حق من را نشناخت و با سلطنت من درگیر شد؛ خداوند هم بلایی را که دیدی بر سر او آورد. علی بن الحسین گفت: «ما أصاب من مصیبة فی الأرض و لا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل أن نبرأها» (۵۳۹) یزید در مقابل این آیه را خواند: «و ما اصابکم من مصیبة فبما کسبت أیدیکم و یعفو عن کثیر» (۵۴۰) سپس همه‌ی کودکان و زنان را هم حاضر کرد و وقتی وضعیت را چنین دید، فحشی به ابن‌زیاد داد و گفت اگر او خوشی و قرباتی با شما داشت - آن‌گونه که معاویه، زیاد را به ابوسفیان ملحق کرده بود - با شما چنین نمی‌کرد. در همین مجلس بود که یکی از شامیان از یزید خواست تا فاطمه بنت الحسین را به عنوان کنیز به او بدهد. دختر متوسل به زینب علیها‌السلام شد و حضرت فرمود: دروغ می‌گویی، نه تو نه یزید چنین حقی نداید. یزید گفت: من این حق را دارم! (۵۴۱) زینب علیها‌السلام فرمود: نه و الله، مگر این که از ملت ما خارج شوی و دین دیگری اختیار کنی. یزید خشمگین شد و گفت: این چنین با من سخن می‌گویی! پدر و (صفحه ۱۵۸) برادرت از دین خارج شدند. زینب علیها‌السلام گفت: تو و پدر و جدت به دین خدا و دین پدر و دین برادر و دین جد من هدایت شدند. یزید گفت: دروغ می‌گویند ای دشمن خدا. زینب علیها‌السلام پاسخ داد: تو امیر مسلط هستی، از روی ستم دشنام می‌دهی، و زور می‌گویی، در این وقت گویی یزید از ادامه سخن گفتن حیا کرد و ساکت شد. (۵۴۲). ۹۹- یزید می‌کشوید تا به نوعی به دلجویی از بازماندگان امام حسین علیه‌السلام پردازد و گناه کربلا را برعهده‌ی ابن‌زیاد بیندازد. اما همین که ابن‌زیاد سالها پیس از آن حاکم عراق بود و حتی یک توبیخ ساده نشد، بر دروغ بودن اظهارات یزید گواهی می‌دهد. ابومخنف می‌گوید: یزید دستور داد تا اسیران را در خانه‌ای جای دادند. چند روز بعد آنان را به خانه‌ی خود آورد که همه اهل حرم یزید گریه کردند و سه روز مجلس نوحه و عزا برپا بود! (فأقاموا علیه مناخا ثلاثا) در این مدت، یزید، هر بار سر سفره‌ی خود، علی بن الحسین را حاضر می‌کرد. یکبار هم عمر بن الحسن بن علی را آورد (یازده سال بیشتر نداشت). به او گفت: آیا حاضر است با خالد بن یزید بجنگد؟ عمرو گفت: کاردی به من و کاردی به او بده تا با هم نبرد کنیم! یزید خالد را به خود چسباند و در باره‌ی عمر گفت: هل تلد الحیة الا- الحیة! یزید به علی بن الحسین می‌گفت: خدا ابن‌مرجان را لعنت کند. اگر من بودم، هر چه حسین از من می‌خواست به او می‌دادم و اجازه نمی‌دادم این چنین شود، حتی اگر برخی از فرزندانم کشته می‌شدند! اما اکنون خدا آنچه را که می‌بینی مقدر کرده بوده است! هر چه می‌خواهی از من طلب کن. حضرت درخواست بازگشت به مدینه را کرد. یزید دستور داد تا آنان را آماده کرده، همراه با نگاهبانی به مدینه فرستاد. (۵۴۳) در خبر دیگری ابومخنف به نقل از ابوحمزه‌ی ثمالی می‌نویسد: وقتی یزید با چوبدستی بر لبان حسین علیه‌السلام میزد، ابوبرزه‌ی اسلمی به او گفت: من دیدم که رسول‌الله لبان آن حضرت را می‌بوسید و تو ای یزید! تجیء یوم القيامة و ابن‌زیاد شفیعک، و یجیبی هذا یوم القيامة و محمد صلی الله علیه و آله شفیعه. روز قیامت ابن‌زیاد شفیع تو خواهد بود و

این سر، شفیعش رسول‌الله صلی الله علیه و آله خواهد (صفحه ۱۵۹) بود. (۵۴۴) همین جا بود که یزید تمثیل به شعر ابن زبیری کرد؛ شعری که ابن زبیری به مناسبت انتقامی که در احد از مسلمانان گرفته شد، سروده بود؛ همین تمثیل سبب شد تا کسانی بر کفر یزید حکم برانند که اگر آن هم نبود، کشتن سبط رسول‌الله در اثبات کفر یزید کفایت می‌کرد؛ اما شعر: لیت أشیاخی بیدر شهدوا جزع الخرج من وقع الاسل فجزیناهم بیدر مثلها و أقمنا مثل بدر فاعتدل (۵۴۵). مهم نکاتی بود که یزید بر شعر ابن زبیری افزوده بود و کفرش از آن آشکار کرد: لست من خندف، ان لم أنتقم نم بنی أحمد، ما کان فعل فأهلوا و استهلوا فرحا ثم قالوا: یا یزید لاتشل (۵۴۶). ۱۰۰. یزید پیش از فرستادن اسرا به مدینه، کسی را برای رساندن خبر کربلا به مدینه فرستاد؛ سپس اسرا را همراه عده‌ای از نگاهبانانش عازم مدینه کرد. کتاب فتوح که سرشار از اشعار شگفت است، در اینجا هم شعری را نقل می‌کند که در وقت خروج اسیران از دمشق، در آسمان طنین افکنده شد به این شرح: أیها القاتلون ظلما حسینا أبشروا بالعذاب و التکیل کل من فی السماء یدعو علیکم من نبی و مرسل و قتیل قد لعنتم علی لسان ابن داو دو موسی و حامل الانجیل (۵۴۷). زمانی که خبر شهادت امام حسین علیه‌السلام و خویشان و یارانش در مدینه انتشار یافت، فریاد (صفحه ۱۶۰) زمان بنی‌هاشم به آسمان رفت. عمرو بن سعید حاکم اموی شهر، خندید و با خواندن بیتی که حکایت از تلافی و انتقام داشت، گفت: «واعیة بمثل واعیة عثمان» این نوحه در مقابله نوحه‌ای باشد که برای عثمان برپا شد. (۵۴۸) این اشاره به آن بود که گویی امام علی علیه‌السلام یا حسنین علیهما‌السلام عثمان را در مدینه کشته‌اند؛ چنان که در کربلا هم بستن آب را بر روی امام حسین علیه‌السلام، مانند بسته شدن آب بر عثمان در محاصره‌اش در مدینه عنوان کردند. در حالی که چنین نسبتی از اساس دروغ بود. درباره‌ی سر امام حسین علیه‌السلام مطالب فراوانی نوشته شده است که جمع آنها تقریبا ناممکن است. یک خبر حکایت از آن دارد که یزید وقتی اسرا را به مدینه فرستاد، سر امام حسین علیه‌السلام را هم به مدینه نزد عمرو بن سعید حاکم این شهر فرستاد. عمرو بن سعید گفت: ای کاش این سر را برای من نفرستاده بود. مروان (خبیث) گفت: ساکت باش. آن گاه سر را پیش رویش گذاشت، بینی حضرت را گرفت و شعری در طعن بر امام خواند. پس از آن سر را در بقیع در کنار قبر مادرش فاطمه دفن کردند. (۵۴۹) خبر دیگر آن است که یزید سر امام حسین علیه‌السلام را به دست همسرش داده، آن را شسته و معطر کردند؛ آن گاه آن را در کنار دیوار دمشق، یا دیوار قصر یا جای دیگر دفن کردند. کسانی هم گفته‌اند که در درون قصر در عمق زیاد دفن کردند. (۵۵۰) زمانی که خبر حادثه‌ی کربلا به مدینه رسید، عبدالله بن جعفر سخت از شنیدن خبر شهادت امام حسین علیه‌السلام ناراحت شد؛ اما گفت: باز شاگردم که اگر من نتوانستم جانم را فدای حسین کنم، فرزندانم جانشان را برای او دادند. (۵۵۱) بنی‌هاشم در بقیع اجتماع کرده برای شهادت کربلا- گریه می‌کردند. از آن جمله یکی زینب دختر عقیل بود که در بقیع این اشعار را می‌خواند: (صفحه ۱۶۱) ما ذا تقولون ان قال النبی لکم ما ذا فعلتم و أنتم آخر الامم بأهل بیت و أنصاری (۵۵۲) أما لکم عهد کریم أما توفون بالذمم ذریتی و بنو عمی بمضیعة منهم أساری و قتل صرچوا بدم ما کان جزائی اذ نصحتکم أن تخلفونی بسوء فی ذوی رحم (۵۵۳). ابن‌اعثم با نقل حکایت برخورد امام سجاد علیه‌السلام با یزید و این که آن حضرت فرمود: پدر من علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام در بدر و احد و احزاب پرچم رسول‌الله صلی الله علیه و آله را در دست داشت، در حالی که پدر و جد تو پرچم کفار را بر دوش می‌کشیدند، اشعار یاد شده را با تغییری مختصر از زبان امام سجاد علیه‌السلام نقل کرده است. (۵۵۴) کسان دیگری هم از آل عبدالمطلب اشعاری در رثای شهادت کربلا سرودند. (۵۵۵). (صفحه ۱۶۳) (۱) مسار الشیعة، ص ۳۷؛ مصباح المتهجد، ص ۷۵۸، ابوالفرج اصفهانی (مقاتل الطالبین، ص ۵۱) و مفید در ارشاد (ص ۲۱۸) پنجم شعبان را روز تولد دانسته‌اند. (۲) گذشت که برخی تولد امام حسن علیه‌السلام را در سال دوم دانسته‌اند که طبعا باید تولد امام حسین علیه‌السلام را هم در سال سوم بدانند. کلینی (کافی، ج ۱، ص ۴۶۳) و شیخ طوسی (التهدیب، ج ۶، ص ۴۱) بر این باورند. (۳) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۲۵. (۴) همان، ص ۱۳۶. (۵) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام، ص ۱۳۱ (۶) همان، ص ۱۳۷؛ در باب فضایل این دو امام بزرگوار به کتاب ذی‌قیمت «فرائد السمطین» مراجعه شود. در آثار اخیر کتاب «فضایل الخمسه

فی صحاح الستة» فضایل اهل بیت را از آثار مشهور سنیان فراهم آورده است. (۷) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۳۵. (۸) همان، ص ۱۴۹؛ التذکره الحمدونیه، ج ۹، ص ۸۴؛ کتاب التواضع و الخمول، ص ۱۴۲. (۹) همان، ص ۱۴۵. (۱۰) بحار الانوار، ج ۳۲، ص ۴۰۵. (۱۱) همان، ج ۴۴، ص ۲۶۶. (۱۲) الفتوح، ج ۳، ص ۳۵. (۱۳) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۰۳. (۱۴) الارشاد، ج ۲، ص ۳۲؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۷. (۱۵) مروان در تمام مراحل زندگی اش، پستی خود را نشان داد. بارها و بارها در پیش چشمان حسنین علیهم السلام به امام علی علیه السلام و فاطمه زهرا علیها السلام توهین می کرد. همان ابتدای اعتراض امام حسین، وی خواستار کشتن امام حسین علیه السلام در مدینه بود. بعدها نیز که اسرا از شام برگشتند، همچنان خبائث خود را با گفته‌های تند بر ضد اهل بیت نشان می داد اگر مجموعه‌ی اخبار وی در این باره جمع شود، روشن خواهد شد که وی یکی از کثیف ترین عناصر سیاسی است که از دوره‌ی خلیفه‌ی سوم و به عنوان داماد وی تا زمان مرگش، نقش مهمی در تحولات سیاسی بازی کرد. (۱۶) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۴. (۱۷) کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۵۰. (۱۸) تاریخ مدینه دمشق، تراجم النساء، صص ۴۶۹ - ۴۷۰. (۱۹) نثر الدر، ج ۱، ص ۳۳۵؛ التذکره الحمدونیه، ج ۲، ص ۱۸۶. (۲۰) ترجمه الامام الحسین علیه السلام صص ۱۴۵ - ۱۴۶. (۲۱) همان، ص ۱۴۹. (۲۲) همان، ص ۱۵۰. (۲۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۷ - ۱۶۵. (۲۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۲؛ رجال کشی، ج ۱، ص ۲۵۱ - ۲۵۰. (۲۵) الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۱۵۴. (۲۶) انساب الاشراف، ج ۲، ص ۱۵۳. (۲۷) متن نامه چنین است: و ایم الله لقد ترکت ذلک و انا أخاف الله فی ترکه و ما أظن الله راضیا منی بترک محاکمتک الیه و لا عاذری دون الاعتذار الیه فیک و فی اولیائک القاسطین الملحدین حزب الظالمین و اولیاء الشیاطین... او لست قاتل حجر بن عدی و أصحابه المصلین العابدن الذین ینکرون الظلم و يستعظمون الدیع و لا یخافون لومه لانهم، ظلما و عدوانا بعد اعطائهم الامان بالمواثیق و الایمان المغلظه، او لست قاتل عمرو بن الحمق الخزاعی، صاحب رسول الله الذی ابلته العباده و صفرت لونه و انحلت جسمه... او لست المدعی زیاد بن سمیه المولود علی فراش عبید عبد ثقیف و زعمت أنه ابن ابيک و قد قال رسول الله صلی الله علیه و آله سلم: الولد للفراش و للعاهر الحجر، فترکت سنه رسول الله صلی الله علیه و آله سلم و خالفت أمره متعمدا و اتبعت هواک مکذبا بیغر هدی الله، ثم سلطه علی العراقین فقطع أیدی المسلمین و سمل أعینهم و صلبهم عل جذوع النخل، او لست صاحب الحضرمین الذی کتب الیک ابن سمیه أنهم علی دین علی، فکتب الیه، اقتل من کان علی دین علی و رأیه، فقتلهم و مثل بهم بأمرک، و دین علی، دین محمد صلی الله علیه و آله سلم الذی کان یضرب علیه أباک و الذی انتحالك اياه اجلسک مجلسک هذا و لولا همواکان أفضل شرفک تجشم الرحلتین فی طلب الخمر... فلا- أعلم لنفسی و دینی أفضل من جهادک، فان أفعله فهو قربه الی ربی و ان أترکه فذنب أستغفر الله منه فی کثیر من تقصیری... فابشر یا معاویه بالقصاص و أیقن بالحساب و اعلم ان الله کتاب لا یقادر صغیره و لا کبیره الا أحصاها و لیس الله بناس لک اخذک بالظنه و قتلک اولیائه علی الشبهه و التهمه و أخذک الناس بالبیعه لابنک غلام سفه یشرب الشراب و یلعب بالکلاب و لا أعلمک الا قد خسرت نفسک و أو بقیة دینک و أکلت امانتک و غششت رعیتک و تبوات مقعدک النار فبعدا لقوم الظالمین». بنگرید به: انساب الاشراف، ج ۳، صص ۱۵۵ - ۱۵۳ پاورقی و نک: اخبار الطوال، ص ۲۲۴؛ الامامه و السیاسیه ج ۱، ص ۱۸۰ - ۱۸۱؛ الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹، ۴۸، الدرجات الرفیعه، ص ۴۳۴، اختیار معرفه الرجال، ج ۲، ص ۱۲۱؛ قسمتی از نامه در: المحبر، ص ۴۷۹، در آنجا نام دو حضرمی که امام اشاره به شهادت آنها کرده، آمده است، یکی مسلم بن زیمیر و یدگری عبدالله بن نجی است. (۲۸) دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۳۱. (۲۹) انساب الاشراف، ج ۲، صص ۱۵۵ - ۱۵۳. (۳۰) بنگرید: رجالی کشی، ج ۱، صص ۲۵۹ - ۲۵۲. (۳۱) الدرجات الرفیعه، ص ۴۲۹، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۳۱. (۳۲) اخبار الطوال، ص ۲۲۸؛ کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۶۳. (۳۳) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۸؛ الرد علی المتعصب العنید، ص ۳۴. (۳۴) لهوف، ص ۲۱؛ مثير الاحزان، ص ۹. (۳۵) الفتوح، ج ۵، ص ۲۶ - ۲۵؛ مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی ج ۱، ص ۱۸۶. (۳۶) تاریخ الاسلام ذهبی، ج ۲، ص ۲۶۸. (۳۷) تذکره الخواص، ص ۱۳۵. (۳۸) تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۲، ص ۲۶۹ - ۲۶۸. (۳۹) الفتوح، ج ۵، ص

۱۳. (۴۰) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ث ۸۸. (۴۱) الفتوح، ج ۴، ص ۱۷-۱۶. (۴۲) الامامة و السياسة، ج ۱، ص ۱۷۶. (۴۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۴۰. (۴۴) تاریخ الاسلام، ذهبی، ج ۲، ص ۲۶۸. (۴۵) الفتوح، ج ۴، ص ۱۹-۱۸. (۴۶) الفتوح، ج ۵، ص ۲۵ و بنگرید، لهوف، ص ۲۴. (۴۷) الفتوح، ج ۵، ص ۲۳-۲۱. (۴۸) انساب الاشراف، ج ۲، ص ۱۵۶. (۴۹) ابن اعثم، ج ۵، ص ۲۶؛ امالی صدوق، ص ۱۵۲. (۵۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۴۱. (۵۱) الفتوح، ج ۵، ص ۳۳؛ و بنگرید: بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۹. (۵۲) اخبار الطوال، ص ۲۳۰. (۵۳) چنین خبری نباید درست باشد. آنچه درباره‌ی محمد بن حنفیه و سخن وی با امام حسین علیه السلام در منابع کهن آمده، اشاره‌ای به این که این گفتگو در مکه و در وقت رفتن به عراق بوده، ندارد (بنگرید: انساب الاشراف ج ۳، ص ۱۶۶) اما خبری که آمدن وی به مکه و گفتگوی او را با برادر نقل کرده، در منابع متأخر و داستانی (مانند لهوف و داستانی تراز آن منتخب طریحی آمده است که این دومی، به هیچ روی شایسته اعتماد نیست و نایست از آن چیزی نقل کرد. (۵۴) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۱. (۵۵) الارشاد، ج ۲، ص ۳۴ «ليلة السبت لثلاث بقین من رجب سنه ستین». (۵۶) قصص، ۲۱. (۵۷) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۶. (۵۸) اخبار الطوال، ص ۲۳۰. (۵۹) الفتوح، ج ۵، ص ۳۸. (۶۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۸. (۶۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۷. (۶۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۲؛ الفتوح، ج ۵، ص ۳۸. (۶۳) الارشاد، ج ۲، ص ۳۶. (۶۴) المنتظم، ج ۵، ص ۳۲۷. (۶۵) الفصول المهمة، ص ۱۸۴. (۶۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۸؛ متن نامهی آنان در تجارب الامم (ج ۲، ص ۴۱) آمده است. (۶۷) اخبار الطوال، ص ۲۳۱. (۶۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۱. (۶۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۱؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۵۷. متن این نامه در الفتوح کامل تر آمده و اشاره به این که فرزند معاویه هم بدون مشورت و اجماع خلافت را به دست گرفته، شده است. (۷۰) یعقوبی، ج ۲، ص ۲۵۱. (۷۱) تذکره الخواص، ص ۱۳۶. (۷۲) بنگرید: نهج البلاغه، خطبه‌ی ۱۶۴؛ نصیحت امام به عثمان بن عفان در تعریف امام خوب و امام بد. (۷۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۳. (۷۴) الثقات ابن حبان، (السیره النبویة) ج ۲، ص ۳۰۷. (۷۵) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۴. (۷۶) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۵. (۷۷) انساب الاشراف، ج ۲، ص ۷۷؛ اخبار الطوال، ص ۳۳۲؛ الفتوح، ج ۵، ص ۵۶؛ الارشاد، ج ۲، ص ۴۱. (۷۸) انساب الاشراف، ج ۲، ص ۷۷؛ اخبار الطوال، ص ۳۳۲؛ الفتوح، ج ۵، ص ۵۶؛ الارشاد، ج ۲، ص ۴۱. (۷۹) اتنبیه و الاشراف مسعودی، ص ۳۰۳؛ الارشاد، ج ۲، ص ۴۱؛ اعلام الوری، ص ۲۲۳. (۸۰) ابومخنف از ماریه دختر سعد از طایفه‌ی عبدالقیس یاد می‌کند که از شیعیان فعال بصره بود و شیعیان در آستانه‌ی قیام امام حسین علیه السلام در خانه‌ی وی اجتماع می‌کرده‌اند تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۳. (۸۱) بنگرید: البدايه و النهايه، ج ۸، ص ۱۵۸-۱۵۷. (۸۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۷. (۸۳) جمل من انساب الاشراف، ج ۲، ص ۳۳۵. (۸۴) الفتوح، ج ۵، ص ۶۴-۶۳. (۸۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۶؛ لافتح، ج ۵، ص ۵۹. (۸۶) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۱. (۸۷) بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۷۸-۷۷؛ اخبار الطوال، ص ۲۳۳؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۶. (۸۸) الارشاد، ج ۲، ص ۳۹. (۸۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۸۵؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۷۹. (۹۰) الارشاد، ج ۲، ص ۶۷. (۹۱) الفتوح، ج ۵، ص ۳۸. (۹۲) مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۱، ص ۱۹۳-۱۹۲. (۹۳) همان، ج ۱، ص ۱۹۳-۱۹۲. (۹۴) الفتوح، ج ۵، صص ۱۱۹-۱۱۷. (۹۵) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۹. (۹۶) تذکره الخواص، ص ۱۳۷-۱۳۶. (۹۷) اخبار الطوال، ص ۲۴۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۴. (۹۸) تذکره الخواص، ص ۱۳۷. (۹۹) تاریخ الخلفاء (مسکو) برگ ۷۷ب؛ البدايه و النهايه، ج ۸، ص ۱۶۰. (۱۰۰) مروج الذهب، ج ۳، صص ۶۵-۶۴. (۱۰۱) معجم الکبیر، طبرانی، ج ۳، ص ۱۲۸. (۱۰۲) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۶. (۱۰۳) بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۳؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۴؛ مختصر تاریخ دمشق، ج ۱۲، ص ۱۹۰. (۱۰۴) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۸. (۱۰۵) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۶-۱۱۵؛ ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۹. (۱۰۶) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۶-۱۱۵؛ ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۹. (۱۰۷) بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۷؛ عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۷. (۱۰۸) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۹؛ تاریخ الطبری،

ج ۵، ص ۳۸۹-۳۸۸. (۱۰۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۱؛ بنگرید: مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۶. (۱۱۰) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۵۸. (۱۱۱) همان، ص ۵۷. (۱۱۲) همان ص ۶۱. (۱۱۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۰. (۱۱۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۵. (۱۱۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۵۴. (۱۱۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۴. (۱۱۷) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۰، ۱۶۰. (۱۱۸) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۶؛ نسب قریش مصعب زبیری، صص ۱۲۸-۱۲۷ (و منها تعتق أو تعود عبدا كما تعتبد العبيد!). (۱۱۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۱-۳۸۰. (۱۲۰) ترجمه الامام الحسین علیه السلام صص ۶۳-۶۲. (۱۲۱) اخبار الطوال، ص ۲۴۵. (۱۲۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۶. (۱۲۳) بغیة الطلب، ج ۶، ص ۲۶۱۴ و بنگرید: مختصر تاریخ دمشق، ج ۲۷، ص ۱۲۰. (۱۲۴) اسراء، ۷۱. (۱۲۵) الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۰. (۱۲۶) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۸۸. (۱۲۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۳. (۱۲۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۹؛ الارشاد، ج ۲، ص ۷۶. (۱۲۹) اخبار الطوال، ص ۲۴۶. (۱۳۰) یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۶. منزل قطقطنیه بعد از قصر بنی مقاتل است که امام حسین علیه السلام روز ۲۹ ذی حجه به آنجا رسیده و بعید می نماید که شنیدن خبر شهادت مسلم در آنجا بوده باشد. (۱۳۱) عقد الفرید، ج ۴ ص ۳۷۹. (۱۳۲) لهوف، ص ۷۳. (۱۳۳) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۷. (۱۳۴) عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۹. (۱۳۵) اخبار الطوال، ص ۲۴۶؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۸. (۱۳۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۷؛ مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ص ۲۲۹؛ نهایة الارب نویری، ج ۲۰، ص ۴۱۴. (۱۳۷) اخبار الطوال، ص ۲۴۸-۲۴۷. (۱۳۸) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۸-۶۷. (۱۳۹) اخبار الطوال، ص ۲۴۵؛ بنگرید: انساب الاشراف، ص ۱۶۷-۱۶۶. (۱۴۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۴. (۱۴۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۵-۱۴۳؛ مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۱، ص ۲۳۵-۲۳۴ (نوع مطالب خوارزمی از روی الفتوح ابن اعثم نوشته شده است. همچنان که مطالب ارشاد مفید از روی متن ابو مخنف که در طبری آمده تألیف شده است). (۱۴۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۳. (۱۴۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۳۷۷. (۱۴۴) اخبار الطوال، ص ۲۴۳. (۱۴۵) تجارب الامم، ج ۲، ص ۵۹. (۱۴۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۲. (۱۴۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۵. (۱۴۸) الفتوح، ج ۵، ص ۷۶۷. (۱۴۹) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۳۴۳؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۹. (۱۵۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۷-۱۴۵؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۷؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۵. (۱۵۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۸. (۱۵۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۹. (۱۵۳) الفصول المهمه، ص ۱۸۹. (۱۵۴) اخبار الطوال، ص ۲۴۶. (۱۵۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۷-۳۹۶. (۱۵۶) الارشاد، ج ۲، ص ۷۳. (۱۵۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۳. (۱۵۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۸-۱۳۶. (۱۵۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۵، ۱۷۱-۱۶۹. (۱۶۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۳. (۱۶۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۰. (۱۶۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۲-۴۰۱. (۱۶۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۳. (۱۶۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۴-۴۰۳. (۱۶۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۱. (۱۶۶) احزاب، ۲۳. (۱۶۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۴-۴۰۵. (۱۶۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۷. (۱۶۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۶. (۱۷۰) کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۸۲. (۱۷۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۰. (۱۷۲) الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۵. (۱۷۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۶؛ اخبار الطوال، ص ۲۴۹. (۱۷۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۳؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰. (۱۷۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۷. (۱۷۶) اخبار الطوال، ص ۲۶۲؛ تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۷۰-۴۶۹. (۱۷۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۳-۱۳۱. (۱۷۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۳. (۱۷۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۵. (۱۸۰) ثواب الاعمال، ص ۲۵۹. (۱۸۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰. (۱۸۲) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۸. (۱۸۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۷. (۱۸۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۷. (۱۸۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۶. (۱۸۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۸؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۱. (۱۸۷) اخبار الطوال، ص ۲۵۰. (۱۸۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۸-۱۴۷. (۱۸۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۴۸. (۱۹۰) مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ص ۲۳۷. (۱۹۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۰-۱۴۹. (۱۹۲) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۹. (۱۹۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۹. (۱۹۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۹. (۱۹۵) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۶. (۱۹۶) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۱-۱۵۰.

(۱۹۷) مقصود از همدان در این متن، باید شهر دستی باشد که به عنوان شهری میان ری و همدان معرفی شده است. در موارد دیگر از ثغر یا مرز دستی یاد شد است. بنگرید: اخبار الطوال دینوری، ص ۲۵۱؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۰۹. (۱۹۸) ترجمه الامام الاحسین علیه السلام ص ۶۸. (۱۹۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۳۸۶-۳۸۵. (۲۰۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۰. (۲۰۱) تجارب الامم، ج ۲، ص ۶۴. (۲۰۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۷۲-۱۷۱. (۲۰۳) تاریخ الخلفاء، برگ ۸۲ ب. (۲۰۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۳. (۲۰۵) اخبار الطوال، ص ۲۵۱. (۲۰۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۷. (۲۰۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۶-۱۵۵. (۲۰۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۱. (۲۰۹) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۰-۶۹. (۲۱۰) اخبار الطوال، ص ۲۵۲-۲۵۱. (۲۱۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۲. (۲۱۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۷. (۲۱۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۸. (۲۱۴) انساب الاشراف: ج ۳، ص ۱۷۸. (۲۱۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۲. (۲۱۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۵. (۲۱۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۹. (۲۱۸) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۸. (۲۱۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۸-۱۵۷. (۲۲۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۹. (۲۲۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹-۱۷۸. (۲۲۲) وقعه صفین، صص ۱۴۰-۱۴۰. (۲۲۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۹. (۲۲۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰. (۲۲۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰؛ بنگرید: مقتل الحسین مقرر، ص ۲۴۰. (۲۲۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۲؛ الارشاد، ج ۲، ص ۸۶. (۲۲۷) امالی صدوق، ص ۱۵۵. (۲۲۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۳-۱۶۲. (۲۲۹) مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۱، ص ۲۴۴. (۲۳۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۲. (۲۳۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۱. (۲۳۲) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۶۹؛ الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۶؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۵؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۸۹. (۲۳۳) انساب الاشراف ج ۳، ص ۱۸۲. (۲۳۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۳-۴۱۲. (۲۳۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۴. (۲۳۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۴. (۲۳۷) مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۱، ص ۲۴۶. (۲۳۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۳. (۲۳۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۴. (۲۴۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۴. (۲۴۱) ترجمه الامام الحسین علیها السلام ص ۶۹. (۲۴۲) الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۶. (۲۴۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۳-۱۸۲؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۵-۴۱۴؛ مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، صص ۹۸-۹۷. (۲۴۴) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۰. (۲۴۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۶؛ الارشاد، ج ۲، ص ۸۹. (۲۴۶) تذکره الخواص، صص ۱۴۲-۱۴۱. (۲۴۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۵. (۲۴۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۴. (۲۴۹) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۰. (۲۵۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۵-۱۸۴. (۲۵۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۷-۴۱۶. (۲۵۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۷۶-۱۷۵؛ الارشاد، ج ۲، ص ۹۰. (۲۵۳) الفروع من الکافی، ج ۴، ص ۱۴۷. (۲۵۴) اعلام الوری، ص ۲۳۷؛ المنتظم ابن جوزی، ج ۵، ص ۳۳۷؛ الکامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۸۴. (۲۵۵) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۰. (۲۵۶) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۱-۷۰. (۲۵۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۱۸۵. (۲۵۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۵؛ تاریخ الخلفاء، برگ ۸۳ آ. (۲۵۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۰-۴۱۹. (۲۶۰) مقاتل الطالبیین، ص ۷۵-۷۴. (۲۶۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۹؛ اعلام الوری، ص ۲۳۷. (۲۶۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۸. (۲۶۳) امالی صدوق، ص ۱۵۶. (۲۶۴) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۱۰۵. (۲۶۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۱۹. (۲۶۶) بنگرید: ترجمه الامام الحسین، ص ۷۱؛ مقاتل الطالبیین، ص ۷۸. (۲۶۷) امالی صدوق، ص ۱۵۶. (۲۶۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۶-۱۸۵؛ تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۴. (۲۶۹) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۱۷-۲۱۶؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۱-۴۲۰؛ الارشاد، ج ۲، ص ۹۴-۹۳. (۲۷۰) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۹۹؛ تجارب الامم، ج ۲، ص ۶۹. (۲۷۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۶؛ بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۱. (۲۷۲) لهوف، ص ۹۴. (۲۷۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۲. (۲۷۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۷۵-۱۷۴. (۲۷۵) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۰-۱۷۹؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۲-۴۲۱. (۲۷۶) الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۱۲. (۲۷۷) عقد الفرید، ج ۴، ص ۳۷۹؛ تاریخ ابن عساکر، ترجمه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام، ص ۲۲۰. (۲۷۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۲؛ رجال الکشی، ج ۱، ص ۲۹۳۲. (۲۷۹) تاریخ الطبری،

ج ۵، ص ۴۲۲؛ بنگرید، انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۷؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۳. (۲۸۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۳. (۲۸۱) اثبات الوصیة، ص ۱۲۶. (۲۸۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۷. (۲۸۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۶. (۲۸۴) اخبار الطوال، ص ۲۵۴؛ و بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۲. (۲۸۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۷؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۳؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۷۴. (۲۸۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۴ - ۴۲۳؛ الارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۶. (۲۸۷) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۱. (۲۸۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۳. (۲۸۹) کامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۸۷ - ۲۸۶. (۲۹۰) اثبات الوصیه، ص ۱۲۶؛ کامل الزیارات، ص ۷۳. (۲۹۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۲ - ۱۸۱ (۲۹۲) مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۰. (۲۹۳) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۲. (۲۹۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۶، ۱۸۸. (۲۹۵) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۴. (۲۹۶) تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۲۶ - ۴۲۴؛ امالی صدوق، ص ۱۵۹ - ۱۵۸؛ الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۰ - ۹۸ (۲۹۷) کشف الغمّة، ج ۲، صص ۵۶ - ۵۵. (۲۹۸) تحف العقول، ص ۲۷۵ - ۲۷۴؛ امالی ابوطالب زیدی، ص ۹۷ - ۹۵؛ مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۲، صص ۸ - ۶؛ تاریخ دمشق، ترجمه الامام الحسین علیه السلام صص ۲۱۸ - ۲۱۶. (۲۹۹) تاریخ دمشق، ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۲۱۵. (۳۰۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۲. (۳۰۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۹ - ۱۸۸؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۵ - ۲۴۴. (۳۰۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۷ - ۴۲۶. (۳۰۳) مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۸؛ ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۲. (۳۰۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۷. (۳۰۵) ترجمه الامام الحسین ص ۷۲. (۳۰۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۵. (۳۰۷) اخبار الطوال، ص ۲۵۴. (۳۰۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۳۹۲. (۳۰۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۸ - ۴۲۷. (۳۱۰) الفتوح ج ۵، ص ۱۸۵ - ۱۸۴. (۳۱۱) انساب الاشراف: ج ۳، ص ۱۸۹؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۹ - ۴۲۸. (۳۱۲) عبرات المصطفین، ج ۲، ص ۸۵ به نقل از رساله‌ی تسمیة من قتل من اصحاب الحسین علیه السلام مجله‌ی تراثنا، شماره‌ی ۲، ص ۱۵۵ - ۱۵۴. در مقتل الحسین مقرر، این دو نفر را انصاری معرفی کرده در حالی که متن رساله‌ی نامبرده آنان از محکمه (نامی برای خوارج) دانسته شده‌اند. البته چنین نیست که قابل جمع نباشد؛ گرچه بعید می‌نماید که کسی از انصار به خوارج گرویده باشد. (۳۱۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۹. (۳۱۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۰؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۲۹؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۳. (۳۱۵) امالی ابوطالب زیدی، ص ۹۷؛ مقتل الحسین علیه السلام ج ۲، ص ۸ و. (۳۱۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۰. (۳۱۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۴. (۳۱۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۷ - ۴۳۶. (۳۱۹) امالی ابوطالب زیدی، ص ۹۷؛ مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۸. (۳۲۰) ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۱۳. (۳۲۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۴. (۳۲۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۰. (۳۲۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۰ - ۴۲۹؛ ابن سعد قاتل سالم غلام آزاده شده‌ی عبیدالله را، عبدالله بن تمیم بن... یاد کرده است. بنگرید: ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۲. (۳۲۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۶ - ۱۸۵. (۳۲۵) امالی صدوق، صص ۱۶۲ - ۱۶۱. (۳۲۶) مقتل الحسین علیه السلام ج ۲، ص ۱۳ - ۱۲. (۳۲۷) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸ - ۱۹۷. (۳۲۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۵. (۳۲۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۹. (۳۳۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۰؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۰. (۳۳۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۱ - ۱۹۰؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۱. (۳۳۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۱. (۳۳۳) همان، ج ۵، ص ۴۳۲. (۳۳۴) همان، ج ۵، ص ۴۳۱. (۳۳۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۲ - ۱۹۱. (۳۳۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۳؛ این به عکس روایتی که ابن اعثم نقل کرده است. وی قاتل بریر را شخصی با نام بجیر (!) بن اوس می‌داند که پس از کشتن بریر، با افتخار اشعاری سرود؛ اما بعدها به خاطر توضیحاتی که عموزاده‌اش برای او در معرفی بریر داد، پشیمان شد و شعری در پشیمانی سرود و گفت که ای کاش چنین کاری را نکرد بود؛ اکنون در محشر چه جوابی دارد که به خدا بدهد! الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۹ - ۱۸۷. (۳۳۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۸ - ۱۸۶. (۳۳۸) مقتل ابی‌مخنف، صص ۷۸ - ۷۷ و در آنجا رجزهایی هم از وی آورده است (۳۳۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۵. (۳۴۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۴. (۳۴۱) همان، ج ۵، ص ۴۳۴. (۳۴۲) شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید، ج ۳، ص ۲۶۳. (۳۴۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص

۱۹۲؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۴. (۳۴۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۵. (۳۴۵) همان، ج ۵، ص ۴۳۵. (۳۴۶) گاه از عبارات برخی مورخان برمی آید که گویی از همان آغاز تیرانداز دشمن، سپاه امام تنها ۳۲ بوده‌اند (انساب الاشراف ج ۳، ص ۱۹۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۶) در حالی که به نظر میرسد این افراد، باقی مانده‌ی سپاه پس از تیراندازی وسیع دشمن و شهادت جمع ۳۸ نفری آنان بوده است. آمار کلی شهدای کربلا نیز قریب به همین رقم را نشان می‌دهد. (۳۴۷) مقتل الحسین علیه‌السلام ج ۲، ص ۱۶. (۳۴۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۳-۱۹۲. (۳۴۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۶-۴۳۵. (۳۵۰) اقبال الاعمال، ص ۵۷۵. (۳۵۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۴. (۳۵۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۶. (۳۵۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۷. (۳۵۴) همان، ج ۵، ص ۴۳۸-۴۳۷. (۳۵۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۴. (۳۵۶) الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۷-۱۰۵. (۳۵۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۳۹. (۳۵۸) رساله تسمیه من قتل مع الحسین علیه‌السلام ص ۱۵۶. (۳۵۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۰-۴۳۹. (۳۶۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۵-۱۹۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۰. (۳۶۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۰. (۳۶۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۰؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۵. (۳۶۳) تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۴۱-۴۴۰؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۵. (۳۶۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۶-۱۸۵؛ مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۱-۱۰. (۳۶۵) روضه الشهداء، صص ۲۸۱-۲۸۲ این حکایت را برای این نقل کردم که روشن باشد در روضه الشهداء تا چه اندازه وقایع غیر تاریخی درباره‌ی عاشورا آمده است. (۳۶۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۱؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۵. (۳۶۷) مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۷. (۳۶۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۶-۱۹۵. (۳۶۹) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۱. (۳۷۰) الامالی، ص ۱۶۰. (۳۷۱) المناقب، ج ۴، صص ۱۰۴-۱۰۳. (۳۷۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۲. (۳۷۳) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۳-۱۹۲. (۳۷۴) مقتل الحسین ج ۲، ص ۲۴ آیا این همان عمرو بن خالد ازدی است؟ در متن خوارزمی از عمر بن خالد صیداوی یاد شده اما در مثير الاحزان ابن نما (ص ۳۳)، عمرو بن خالد آمده است. (۳۷۵) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۳. (۳۷۶) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۳؛ مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۴. (۳۷۷) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸. (۳۷۸) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۴. (۳۷۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸. (۳۸۰) بنگرید: المناقب، ج ۴، ص ۱۰۵-۱۰۴. (۳۸۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۶-۴۴۵. (۳۸۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۷. (۳۸۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۲-۴۴۱. (۳۸۴) به این مطلب در مقتل منسوب به ابومخنف اشارت رفته با این عبارت: «و كان رباہ أمير المؤمنين عليه السلام». (۳۸۵) در امالی صدوق «عبدالله بن ابی عروہ الغفاری» ضبط شده است. (۳۸۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۲؛ و بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۹. (۳۸۷) مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، صص ۲۴-۲۳. (۳۸۸) تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۴۳-۴۴۲؛ بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸. (۳۸۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۶-۱۹۷؛ مقتل الحسین خوارزمی، ج ۲، ص ۱۸. (۳۹۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸. (۳۹۱) کتاب الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۴-۱۹۵؛ مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۸؛ المناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۲. (۳۹۱) کتاب الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۴-۱۹۵؛ مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۸؛ المناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۲. (۳۹۲) کتاب الفتوح ج ۵، ص ۱۹۶؛ مقتل الحسین علیه‌السلام خوارزمی، ج ۲، ص ۱۸؛ المناقب، ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۱۰۲. (۳۹۳) دلائل النبوة، ابونعیم اصفهانی، ج ۲، ص ۱۷۰، ش ۴۹۳؛ ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام، ابن عساکر، صص ۲۳۹-۲۳۸. ابونعیم در معرفه الصحابه (ج ۱، ص ۲۴۳ تحقیق عادل العزاوی) می‌گوید: برخی از متاخران از او یاد کرده‌اند و او را در زمره‌ی صحابیان مقیم کوفه شمرده‌اند. و بنگرید: الاستیعات ج ۱، ص ۲۰۱؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۱۴۶؛ الاصابه، ج ۱، ص ۶۸؛ ابن نما در مثير الاحزان ص ۳۲ او را انس بن حارث کاهلی یاد کرده است. درباره‌ی پیوستن آن به امام حسین علیه‌السلام بنگرید به: انساب الاشراف ج ۳، ص ۱۷۵. (۳۹۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۳. (۳۹۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۷. (۳۹۶) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۴-۴۴۳. (۳۹۷) همان، ج ۵، ص ۴۴۴. (۳۹۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۸. (۳۹۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۹-۱۹۸. (۴۰۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۶. (۴۰۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۹۶؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۹۸. (۴۰۲)

الفتوح، ج ۵، ص ۲۰۱. (۴۰۳) همان، ج ۵، ص ۲۰۲-۲۰۱. (۴۰۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۶، بلاذری (انساب، ج ۳، ص ۱۹۸) خیر شهادت از جیاد (جابر!) بن حارث سلمانی (از طایفه‌ی بنی‌مراد) یاد کرده است. (۴۰۵) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۴؛ تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۳. (۴۰۶) اخبار الطوال، ص ۲۵۶. (۴۰۷) تاریخ خلیفه بن خیاط، ج ۱، ص ۲۲۵؛ وی در آنجا از حسن بصری روایت کرده است که می‌گفت: همراه حسین ۱۶ نفر از اهل بیت کشته شدند که روی زمین مانند نداشتند. همانجا از محمد بن حنفیه نقل شده است که گفت: هفده نفر از کسانی که از رحم فاطمه نشأت گرفته بودند، کشته شدند. بنابراین شانزده نفر نیز می‌تواند اشاره به همین مطلب باشد؛ نه شمارش تمامی وابستگان امام حسین علیه‌السلام. (۴۰۸) ترتیبی که طبقات آورده (و ما بر اساس همان اسامی را در اینجا آورده‌ایم) ترتیب شهادت آنها نیست؛ در میان مورخان، دینوری شهدای اهل بیت را به ترتیب شهادت آورده است. (۴۰۹) مقاتل الطالیین، ص ۸۹؛ المجدی فی انسب الطالیین، ص ۱۵. (۴۱۰) مقاتل الطالیین، ص ۹۰. (۴۱۱) المجدی فی انسب الطالیین، ص ۱۵. (۴۱۲) الارشاد، ج ۲، صص ۱۱۰-۱۰۹. (۴۱۳) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۱۴) مقاتل الطالیین، ص ۹۰. (۴۱۵) همان، ص ۸۸. (۴۱۶) همان، ص ۸۸. (۴۱۷) همان، ص ۸۸. (۴۱۸) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۱. (۴۱۹) علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام می‌فرمود: من نام عثمان را از روی نام برادرم عثمان بن مظعون برای وی انتخاب کردم. مقاتل الطالیین، ص ۸۹. (۴۲۰) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۱. (۴۲۱) اخبار الطوال، ص ۲۵۷. (۴۲۲) همان، ص ۲۵۷. (۴۲۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۸؛ مقصود آن است که قاتل او شناخته نشد. بنگرید: مقاتل الطالیین، ص ۹۱. (۴۲۴) مقاتل الطالیین، ص ۹۱. (۴۲۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۸. (۴۲۶) مقاتل الطالیین، ص ۹۱. (۴۲۷) همان، ص ۸۷. (۴۲۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۶؛ انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۶؛ «فکان اول من تقدم منهم». مقاتل الطالیین، ص ۸۶ «هو اول من قتل فی الواقعة». (۴۲۹) الفتوح، ج ۵، ص ۲۰۳. (۴۳۰) «و بیت الله». (۴۳۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۶؛ الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۶. (۴۳۲) الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۶. (۴۳۳) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۳. (۴۳۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۷؛ الارشاد، ج ۲، صص ۱۰۷-۱۰۶. (۴۳۵) شیخ مفید سن‌علی‌اکبر را در همین حدود دانسته است: و له بضع عشره سنه. الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۶. (۴۳۶) گفتنی است که اساساً در این نبرد شامیان هیچ‌گونه حضوری نداشتند مگر آن که کوفیان را چون طرفدار امویان هستند، شامی‌نامیده باشند! (۴۳۷) الفتوح، ج ۵، ص ۲۰۹. (۴۳۸) در ترجمه الامام الحسین «عبدالله بن الحسین بن علی» آمده که، چنان که در چاپ دیگر طبقات آمده، باید عبدالله بن «حسن» باشد. در آنجا آمده است که وی به دست هانی بن ثابت کشته شد. (ص ۷۶) در مقاتل الطالیین (ص ۹۳) نیز روایتی آمده که اشاره می‌کند که هانی بن ثابت گفته است که مردی از آنان او را کشت! (۴۳۹) در ترجمه الامام الحسین «عبدالله بن الحسین بن علی» آمده که چنان که در چاپ دیگر طبقات آمده، باید عبدالله بن «حسن» باشد. در آنجا آمده است که وی به دست هانی بن ثابت کشته شد. (ص ۷۶) در مقاتل الطالیین (ص ۹۳) نیز روایتی آمده که اشاره می‌کند که هانی بن ثابت گفته است که مردی از آنان او را کشت! (۴۴۰) الفتوح، ج ۵، ص ۲۰۵-۲۰۴ به توضیحی که بعد از این درباره‌ی عبدالله بن حسین داده خواهد شد، در مقایسه با آنچه در اینجا آمد، توجه کنید. (۴۴۱) در ابن‌سعد، الحسین چاپ شده که نادرست است. در تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۸ «الحسن» آمده؛ اما به نظر محشی «طبقات الکبری» الطبقة الخامسة (ص ۴۷۶ «الحسین» درست است چنان که در معجم طبرانی (ج ۳، ص ۱۰۳) آمده است. (۴۴۲) مقاتل الطالیین، ص ۹۲. (۴۴۳) المجدی، فی انسب الطالیین، ص ۱۹ به احتمال بسیار زیاد قصه‌های دامادی که درباره‌ی قاسم بن حسن شهرت یافته، در واقع مربوط به ابوبکر بن حسن است. (۴۴۴) در طبری از وی با نام «حرمله بن الکاهن» یاد شده است. (۴۴۵) اخبار الطوال، ص ۲۵۸. (۴۴۶) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۳. (۴۴۷) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۱. (۴۴۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۸. (۴۴۹) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۳. (۴۵۰) الفتوح، ج ۵، صص ۲۱۲-۲۱۰. (۴۵۱) تاریخ الیعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۵. (۴۵۲) مع‌الاسف در متن چاپی الارشاد (تحقیق مؤسسه آل‌البیت) در این باره خطایی صورت گرفته است. در ج ۲، ص ۱۳۵ ضمن بر شمردن فرزندان امام حسین

علیه‌السلام آمده است: امام حسین علیه‌السلام شش فرزند داشت: علی بن الحسین الاکبر با کنیه‌ی ابومحمد که مادرش شاه زنان دختر کسری بنت یزدجرد بود. علی بن الحسین الاصغر که «قتل مع ابيه بالطف و قد تقدم ذكره فيما سلف و امه لیلی بنت ابی مره» پس از آن از جعفر بن الحسین، عبدالله بن الحسن که «قتل مع ابيه صغيرا جاءه سهم و هو فی حجر ابيه فذبجه و قد تقدم ذكره فيما مضی» و سکینه و فاطمه نام برده شده است. این متن خطاست؛ چرا که در کربلا علی بن الحسین الاکبر که مادرش لیلی بوده به شهادت رسیده است؛ در حالی که در اینجا اشاره‌ی به او نشده است. به علاوه شیخ مفید پیش از این، خبری از شهادت علی بن الحسین الاصغر که مادرش لیلی باشد نداده بلکه خبر شهادت علی اکبر را نقل کرده است. آنچه پیش از آن آورده، همان خبر شهادت عبدالله بن الحسین است که در اینجا نیز روی آن تأکید کرده است. وقتی به آنچه که اربلی از شیخ مفید و طبعاً از ارشاد او نقل کرده بنگریم، خطای عبارت فوق روشن می‌شود. اربلی در آنجا می‌نویسد: حسین شش فرزند داشت: علی بن الحسین الاصغر با کنیه‌ی ابومحمد که مادرش شاه زنان بنت کسری بود. دوم علی بن الحسین الاکبر که با پدرش در کربلا به شهادت رسید و مادرش لیلی بود. سوم جعفر بن حسین که زمان پدرش در گذشت و چهارم عبدالله بن حسین که در کودکی در دامان پدرش در کربلا تیرخورده به شهادت رسید. بنگرید: کشف الغمه، ج ۲، ص ۲۱۶-۲۱۵. (۴۵۳) المجدی فی انساب الطالبین، ص ۹۱. (۴۵۴) الارشاد، ج ۲، ص ۱۱۰. (۴۵۵) لهوف، ص ۷۲ (چاپ سید محمد صفی). (۴۵۶) بنگرید: رساله‌ی تسمیه من قتل مع الحسین علیه‌السلام مجله‌ی تراثا، ش ۲، ص ۱۵۰. (۴۵۷) یا آنچه در جای دیگر در همین طبقات ابن سعد و نیز مقاتل الطالبین (ص ۸۸) و اخبار الطوال (ص ۲۵۷) آمده «عمرو بن سعید (سعد) ازدی (اسدی). (۴۵۸) این قسمت در طبقات، و حتی در منابع بسیار مغشوش و غیر قابل فهم است. آن متن را اگر با آنچه بلاذری (انساب، ج ۳، ص ۲۰۱) و طبری (ج ۵، ص ۴۴۷) آورده ضمیمه کنیم، تقریباً چیزی به دست می‌آید که در متن آوردیم. (۴۵۹) ترجمه‌ی الامام الحسین، ص ۷۴؛ الارشاد، ج ۲، ص ۱۰۸. (۴۶۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۸-۴۴۷؛ مقاتل الطالبین، صص ۹۳-۹۲ (همان روات ابومخنف از طریق عمرو بن سعد). (۴۶۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۶۲) همان، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۶۳) مقاتل الطالبین، ص ۹۵. (۴۶۴) همان، ص ۹۵. (۴۶۵) بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰؛ مادرش «خوصاء» دخترت خصفة بن ثقیف (از طایفه‌ی بکر بن وائل) بوده است. تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۹؛ مقاتل الطالبین، ص ۹۵. (۴۶۶) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۷. (۴۶۷) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۶. (۴۶۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۶۹) اخبار الطوال، ص ۲۵۷. (۴۷۰) مقاتل الطالبین، ص ۹۷. (۴۷۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۷۲) مقاتل الطالبین، ص ۹۷. (۴۷۳) در طبقات نام «مسلم» در اینجا نیامده و آمده است: عبدالله بن عقیل الاخر. یعنی عبدالله عقیل دیگر، مادرش رقیه دختر امام علی بن ابی طالب علیه‌السلام بوده است. تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۹. (۴۷۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۷. (۴۷۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۴۷. (۴۷۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۰. (۴۷۷) اخبار الطوال، ص ۲۵۷. (۴۷۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۹. (۴۷۹) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام صص ۷۷-۷۵. (۴۸۰) مقاتل الطالبین، ص ۹۶. (۴۸۱) همان، ص ۹۷. (۴۸۲) همان، ص ۹۸. (۴۸۳) همان، ص ۹۲-۹۱. (۴۸۴) تاریخ خلیفه بن خیاط، ج ۱، ص ۲۲۵. (۴۸۵) همان، ج ۱، ص ۲۲۵. (۴۸۶) الفتوح، ج ۵، صص ۲۰۸-۲۰۲. (۴۸۷) بنا بر آنچه در مآخذ کهن آمده است، امام حسین علیه‌السلام تنها دو فرزند با نام علی داشته که یکی علی اکبر بود که به شهادت رسید و دیگری علی اصغر که امام سجاد علیه‌السلام است؛ اما نام کودکی که در کربلا به شهادت رسید، چنان که در جای خود نقل شد، در مآخذ معتبر و کهن، عبدالله آمده است. (۴۸۸) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۸. (۴۸۹) همان، صص ۷۹-۷۸. (۴۹۰) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۰. (۴۹۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۰۱. (۴۹۲) ابن سعد در جای دیگری هم می‌نویسد: امام حسین علیه‌السلام در حالی که عمامه‌ی مشکی بر سر داشت و موهای خود را نیز رنگ سیاه زده بود، چون یک جنگجوی شجاع می‌جنگید. ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۳. (۴۹۳) اخبار الطوال، ص ۲۵۸. (۴۹۴) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۵. (۴۹۵) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۵؛

انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۸. (۴۹۶) الارشاد، ج ۲، ص ۱۱۲. (۴۹۷) آنچه را که سر را با آن می‌پوشانند. (۴۹۸) گزارش وی نزدیک به گزارش ابومخنف است که در تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۵۱-۴۵۰ آمده است. توان گفت که متن را از همانجا برگرفته گرچه تغییراتی در عبارت داده شده است. (۴۹۹) اخبار الطوال، ص ۲۵۸. (۵۰۰) الارشاد، ج ۲، ص ۱۱۰. (۵۰۱) اخبار الطوال، ص ۲۵۸. (۵۰۲) انساب الاشراف، ج ۳، صص ۲۰۴-۲۰۲. (۵۰۳) الفتوح، ۲۲۰-۲۱۳. (۵۰۴) الارشاد، ج ۲، صص ۱۱۳-۱۱۲. (۵۰۵) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۸. (۵۰۶) الارشاد، ج ۲، ص ۱۱۱. (۵۰۷) تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۵۵-۴۵۴. (۵۰۸) بنگرید: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۴. (۵۰۹) ابن اعثم حکایتی دیگر درباره‌ی این شعر آورده: مردی با نام بشر بن مالک سر امام حسین علیه السلام را از کربلا نزد ابن زیاد آورد و ای شعر را خواند ابن زیاد گفت: اگر می‌دانستی چرا او را کشتی. آنگاه دستور داد گردن او را زدند. الفتوح، ج ۵، ص ۲۲۱ (این حکایت نباید درست باشد). (۵۱۰) درباره‌ی رقم شهدای کربلا آمارها متفاوت است؛ اما در این میان، عدد ۷۲ شهرت خاصی دارد. دینوری در اخبار الطوال - ص ۲۵۶ (تصریح دارد که سپاه امام متشکل از ۳۲ اسب و چهل نفره پیاده بود. در فهرستی که فضیل بن الزبیر الرسان آورده، نام ۱۰۷ شهید کربلا ثبت شده است. بنگرید: رساله تسمیه من قتل مع الحسین علیه السلام، مجله‌ی تراثا، صص ۱۵۷-۱۴۹. (۵۱۱) رساله تسمیه من قتل مع الحسین علیه السلام ص ۱۵۷-۱۵۶. (۵۱۲) انساب الاشراف، ج ۳، صص ۲۰۶-۲۰۴. (۵۱۳) همان، ج ۳، ص ۲۲۰؛ برخی این نامه را مربوط به رخدادهای پیش از کربلا برای فریب مردم کوفه یاد کرده‌اند. (۵۱۴) همان، ج ۳، ص ۲۲۵. (۵۱۵) همان، ج ۳، ص ۲۲۷. (۵۱۶) حکایت ابومخنف از ماجرای خولی و آوردن سر امام حسین علیه السلام و ظهور نور از آن در خانه، جالب‌ترین بیان شده است. تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۵. البته قدری هم مسائلی در آن است که به هر روی، باید با تأمل مورد بررسی قرار گیرد. (۵۱۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۶. (۵۱۸) انساب الاشراف، ج ۳، صص ۲۰۷-۲۰۶؛ آمار دینوری چنین است: هوازن با ۲۲ سر؛ تمیم با ۱۷ سر به رهبری حصین بن نمیر؛ کنده با ۱۳ سر به رهبری قیس بن اشعث؛ بنو اسد با ۶ سر به رهبری هلال اعور؛ ازد با ۵ سر به رهبری عیهمه بن زهیر و ثقیف با ۱۲ سر به رهبری ولید بن عمرو. و مقایسه کنید با آنچه ابومخنف نوشته است: تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۸. (۵۱۹) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۸۱. (۵۲۰) الارشاد، ج ۲، صص ۱۱۸-۱۱۷. (۵۲۱) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۵؛ رساله تسمیه من قتل مع الحسین علیه السلام ص ۱۵۷. (۵۲۲) زمر، ۴۲. (۵۲۳) آل عمران، ۴۵. (۵۲۴) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۹؛ الارشاد، ج ۲، ص ۱۱۶؛ گزارش ابومخنف به نقل از سلیمان بن ابی راشد، همین حکایت است با افزوده‌هایی دیگر. (۵۲۵) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۷. (۵۲۶) قسمتی که در پراثر آمده، از الارشاد (ج ۲، ص ۱۱۵) است که در عین این که خبر همان خبر است، این عبارت در نقل شیخ مفید، افزون‌تر آمده است. این ضمیمه در الفتوح (ج ۵، ص ۲۲۶) هم آمده است. (۵۲۷) در طبری و فتوح (ج ۵، ص ۲۲۷) شجاعت است اما به حسب اتهام شاعری و عبارات حضرت، سجع‌گویی مناسب‌تر است. در الارشاد (ج ۲، ص ۱۱۶) همین حکایت آمده و به جای «الشجاعة» «الساعة» آمده است. (۵۲۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۵۷. (۵۲۹) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۷۹. (۵۳۰) لهوف، (چاپ صحفی) ص ۸۶. (۵۳۱) الفتوح، ج ۵، صص ۲۲۵-۲۲۳. (۵۳۲) الفتوح، ج ۵، صص ۲۴۸-۲۴۷؛ مقاتل الطالبیین، ص ۱۲۱. (۵۳۳) ترجمه الامام الحسین علیه السلام ص ۸۲ سنیان طرفدار یزید و عثمانی مذهب مانند ابن تیمیه و ابن کثیر؛ برای تبرئه یزید و این که اشعاری خوانده و توهین به سر کرده... بنای پذیرفتن این خبر را ندارند. این در حالی است که تقریباً تمامی منابع کهن که حادثه‌ی عاشورا را نقل کرده‌اند، انتقال سر را به شام روایت کرده‌اند (برای نمونه بنگرید اخبار الطول، ص ۲۶۰: و أدخل معهم رأس الحسین فرمی بین یدیه! درباره‌ی سخنان ابن تیمیه و ابن کثیر بنگرید: الطبقات الکبری، لاطبقه الخامسة، جزء ۱، پاورقی ص ۴۹۱-۴۹۰. (۵۳۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۰. (۵۳۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۲؛ الفتوح، ج ۵، صص ۲۳۶-۲۳۵. (۵۳۶) بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۴. (۵۳۷) بلاذری هم این شعر را آورد است. بنگرید: انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۲. غافل از آن که نسل امویان از میان رفت و نسل علویان پایدار ماند. (۵۳۸) تاریخ الطبری، ج ۵، صص ۴۶۱-۴۶۰. در خیر دیگری هم آمده است که

مروان بن حکم هم آن زمان در دمشق بود و در همانجا نیز برادرش یحیی از کاری که با امام حسین علیه‌السلام و اهل بیت او شده، ابراز تنفر کرد. تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۵. (۵۳۹) حدید، ۲۲. (۵۴۰) شوری، ۳۰. (۵۴۱) بلاذری همین جمله را در این حکایت نقل و آن را کوتاه آورده است. انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۷. (۵۴۲) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۱؛ الفتوح، ج ۵، صص ۲۴۴-۲۴۳. (۵۴۳) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۲. (۵۴۴) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۵؛ انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۶-۲۱۴؛ الفتوح، ج ۵، ص ۲۴۱-۲۴۰؛ در برخی نقلها نام زید بن ارقم (انساب الاشراف ج ۳، ص ۲۰۷) و مالک بن انس (انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۲) یاد شده است که در کوفه به ابن‌زیاد که با چوبدستی بر لبان حسین می‌زد، اعتراض می‌کردند و مانند همین سخن را گفتند. (۵۴۵) الفتوح، ج ۵، ص ۲۴۱؛ مقاتل الطالبیین، ص ۱۱۹؛ شعر ابن‌زبیری را بنگرید در: السیره النبویه، ابن‌هشام، (تصحیح مصطفی السقاء، ابراهیم الایاری و...) ج ۳-۴، صص ۱۳۵-۱۳۶. (۵۴۶) الاثار الباقیه، ابوریحان بیرونی، ص ۴۲۲؛ البدء و التاریخ، ج ۶، ص ۱۲. ترجمه‌ی این دو شعر در متن فارسی این کتاب با عنوان «آفرینش و تاریخ» (ج ۶-۴، ص ۹۰۴) به قلم استاد شفیعی کدکنی چنین است: کاش پیران و بزرگان من در بدر، می‌دیدند؛ بی‌تابی خزرچ را از فرود آمدن نیزه‌ها، تا شاد باش گویند و هلله کنند از سر شادی؛ و بگویند: ای زید! دست مرزاد! تاریخ الخلفاء، برگ ۸۶ ب. در آنجا می‌افزاید: فلم یجتمع علیه الرواه و لوصح ذلک منه لم یشک فی کفره. (۵۴۷) الفتوح، ج ۵، ص ۲۵۱-۲۵۰. (۵۴۸) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۶؛ انساب الاشراف، ج ۵، ص ۲۱۷. (۵۴۹) ترجمه‌ی الامام الحسین علیه‌السلام ص ۸۴؛ الطبقات الکبری، الطبقة الخامسة، جزء ۱، ص ۴۹۲-۴۹۰ ابوالحسن بیهقی مشهور به ابن‌فندق (م ۵۶۵) نوشته است که در این وقت حاکم مدینه سعید بن عاص بود. وقتی خبر کشته شدن حسین علیه‌السلام را شنید، خانه‌ی علی بن ابی‌طالب و خانه‌ی عقیل و خانه‌ی رباب مادر سکینه را ویران کرد! لباب الانساب، ج ۱، ص ۳۵۱. (۵۵۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۱۴. (۵۵۱) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۴۶۶. (۵۵۲) در آثار الباقیه: بعترتی و بأهل عند مفتقدی - نصف اساری و نصف ضرجوا بدم. (۵۵۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۱؛ رساله تسمیه من قتل مع الحسین علیه‌السلام، ص ۱۵۱؛ البدء و التاریخ، ج ۶، ص ۱۲؛ (دو بیت آورده (الاثار الباقیه، ص ۴۲۰) بیرونی سه بیت آورده و به جای بیت دوم و سوم، همان بیتی که در پاورقی قبلی آوردیم، نقل کرده است.) ابوریحان بیرونی پیش از نقل این شعر می‌نویسد: در این روز حسین بن علی علیه‌السلام در طف کشته شد؛ همراه با اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله از آل ابی‌طالب، به او با آنان رفتاری شد که در تمامی امت‌ها، حتی با بدترین مردمان آن کارها صورت نگرفت، کارهایی مانند کشتن به عطش و شمشیر و آتش و سر نیزه کردن سرها و راندن اسبها بر اجساد و هتک حرکت زنان و بچه‌ها با اسیر کردن آنان و سوار کردن آنان بر شتران برای رسوا نشان دادن آنان و سرکوفت زدن به آنها (و حمله‌ی مشت‌ترین علی الجمال فشاءوا به (امام امویان در این روز لباس نو می‌پوشند، سرمه می‌زنند و عید می‌گیرند و ولیمه و مهمانی می‌دهند و حلوا و خوراکی‌ها خوب می‌خورند این رسم در «عامه» زمان حکومت امویان بود و پس از رفتن آنان نیز در میان عامه باقی مانده است! اما «شیعه» در این روز نوحه می‌خوانند و برای سیدالشهداء گریه می‌کنند؛ هم در بغداد و هم در دیگر شهرها، همین طور تربت مسعوده را در کربلا زیارت می‌کنند و از کار «عامه» که زندگیشان را نو می‌کنند، بدشان می‌آید. (۵۵۴) الفتوح، ج ۵، ص ۲۴۵. (۵۵۵) انساب الاشراف، ج ۷۳ ص ۲۲۲.

مخالفت امام حسین با خلافت یزید

مخالفت امام حسین با خلافت یزید پس از هلاکت معاویه در رجب سال شصت، یزید طبق قرار قبلی و بر اساس بیعتی که از مردم برای وی گرفته شده بود، به خلافت رسید. این خبر هنوز به مدینه نرسیده بود که یزید همه‌ی کوشش خود را صرف گرفتن بیعت از مخالفینی کرد که مخالفتشان می‌توانست شورشی علیه او بر پا کند. (۱) یزید به ولید بن عتبّه بن ابی‌سفیان، والی خود در مدینه، نوشت تا به سرعت از عبدالله بن زبیر و حسین بن علی بیعت بگیرد. مروان، ولید را نیز واداشت تا همان شب در پی آنها فرستاده و

اگر بیعت نکردند، همان جا گردنشان را بزند؛ چرا که به نظر او گذشتن آن شب فرصتی بود تا آنها سر به مخالفت برداشته و مردم را به سوی خود دعوت کنند. (۲) هنگامی که پیام آور والی مدینه نزد امام حسین علیه‌السلام آمد، امام متوجه مرگ معاویه گردید. لذا جمعی از یاران و نزدیکان را به طور مسلح همراه خود به قصر آورد تا در صورت وجود خطر، مانع از کشتن امام شوند. اما در برابر درخواست ولید به بیعت با یزید، فرمود که شخصی چون او نمی‌بایست در خفا بیعت کند، بلکه باید در ملاء عام و در مسجد بیعت کند. ولید پذیرفت؛ اما مروان با جملات تهدید آمیزی سعی کرد ولید را تحریک بر دستگیری امام کند. امام نیز با تندی به مروان، و در حالی که از اتاق خارج می‌شود، رو به ولید کرد و فرمود: (صفحه ۱۶۴) «ایها الامیر! انا اهل بیت النبوة و معدن الرسالة و مختلف الملائكة و محط الرحمة و بنا فتح الله و بنا ختم و یزید رجل فاسق شارب خمر، قالت النفس، المحرمة معن بالفسق و مثلی لایبایع مثله، ای امیر! ما اهل بیت نبوت، معدن رسالت، محل رفت و آمد ملائکه و جایگاه رحمت هستیم. خداوند با ما آغاز کرده و به ما خاتمه داده است. یزید مردی فاسق و شرابخوار و قاتل نفوس محترم بوده و سگی است که علنا به فسق می‌پردازد و شخصی چون من با چون او بیعت نخواهم کرد. در آن مجلس بود که امام پس از اصرار مروان در گرفتن بیعت فرمود: اگر قرار باشد که یزید سر کار آید باید فاتحه‌ی اسلام را خواند: «و علی الاسلام السلام» آن حضرت با استدلال به آیه‌ی شریفه‌ی تطهیر، لیاقت اهل بیت - علیهم السلام - را برای احراز خلافت اظهار کرد. (۳). این استدلالی است که امام علیه‌السلام به طور معمول برای عصمت خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله بدان استدلال کرده و لیاقت آنان را برای احراز منصب امامت گوشزد کرده‌اند. همان شب ابن‌زبیر از مدینه خارج شد، و فردای آن روز، مأمورین حکومت به دنبال او رفتند. شب بعد امام حسین علیه‌السلام نیز مدینه را ترک کرد. (۴) این سفر به همراهی تمامی اهل بیت علیه‌السلام صورت گرفت و تنها محمد بن حنفیه در مدینه باقی ماند. (۵) تاریخ حرکت امام سوم شعبان سال شصت هجری ذکر شده است. این روز، سالروز تولد آن امام عزیز بود. هنگامی که امام وارد مکه شد، مردم شهر بسیار خوشنود شدند و حتی ابن‌زبیر که داعیه رهبری داشت، در نماز امام و مجلس حدیث او شرکت می‌کرد. (۶) مکه پایگاه دینی اسلام بود و طبعاً توجه بسیاری را به خود جلب می‌کرد. در آنجا، امام با افراد و شخصیت‌های اسلامی مختلف در تماس بود و علل عدم بیعت خود را با یزید بیان می‌کرد. شیعیان کوفه پس از شنیدن خبر مخالفت امام با یزید و آمدن آن حضرت به مکه، (صفحه ۱۶۵) بسیار خوشحال شدند؛ زیرا از سالها پیش انتظار چنین روزی را میکشیدند. آنها بعد از شهادت امام حسن علیه‌السلام نامه‌ی تسلیت و دعوت برای امام حسین علیه‌السلام فرستاده بود، اما امام قبول نکرده بود. اکنون مجلسی تشکیل داده و تعدادی از رهبران شیعه، از جمله سلیمان بن سرد و... در آن سخنرانی کرده و دعوت از امام را برای آمدن به عراق مطرح کردند. همه موافق بودند. سلیمان برای تأکید از همه تعهد گرفت که تخلف نکنند و همه تعهد دادند. (۷) آن‌گاه با چند تن از رهبران شیعه، از جمله سلیمان، مسیب بن نجبه، حبيب بن مظاهر، رفاعه بن شداد، عبدالله بن وال، نامه‌ای به امام نوشته و از آن حضرت دعوت کردند تا به کوفه آید. (۸) امام در پاسخ نامه چیزی نفرمود. پس از مدتی نامه‌های دیگر به طور پی در پی به مکه رسید. از جمله قیس بن مسهر صیدای و حتی خود عبدالله بن وال و عده‌ای دیگر به مکه آمدند. نامه‌های دیگری نیز یکی پس از دیگری به دست امام رسید به طوری که اوضاع به گونه‌ای درآمد (۹) که برای امام ممکن نبود تا نسبت به دعوت کنندگان بی‌توجهی کند. هانی بن هانی، که به مکه آمده بود، درباره‌ی حضور مردم و حتی بزرگان و آمادگی آنها مطالبی گفت و این تأیید و تأکیدی بر محتوای نامه‌ها شد. (۱) اخبار الطوال، ص ۲۲۷. (۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱. (۳) الفتوح، ج ۵، ص ۱۷. (۴) اخبار الطوال، ص ۲۲۸. (۵) الکامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۱۶؛ انساب الاشراف، ج ۴، ص ۱۵. (۶) الفتوح، ج ۵، ص ۳۷. (۷) تاریخ الطبری، ج ۵، ص ۲۶۰-۲۶۱؛ الفتوح، ج ۵، ص ۴۶ این جهت به شهرتی بود که آنها در عدم حمایت از علی و فرزندش حسن از خود نشان داده و اینک برای تأکید چنین تعهدی می‌دادند. (۸) متن نامه در الکامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۲۰. (۹) الفتوح، ج ۵، صص ۴۹، ۵۰.

اعزام مسلم به کوفه اولین اقدام، فرستادن مسلم به کوفه بود. امام او را مورد خطاب قرار داد و فرمود: و ان رأیت الناس مجتمعین علی بیعتی فاعجل لی بالخبر حتی أعمل علی حسب ذلک. (۱) اگر دیدی که مردم یکپارچه به بیعت با من تمایل دارند، به سرعت خبر آن را به من برسان تا بر اساس آن من اقدام کنم. مسلم که حدود چهل سال داشته، از میان اهل بیت برای چنین امر مهمی به کوفه فرستاده شد. مورخین گفته‌اند که مسلم پس از رفتن از مکه به مدینه و از آنجا به سمت عراق، شبانه راه را گم کرد و یک یا هر دو راهنمای او (صفحه ۱۶۶) مردند. مسلم قصد بازگشت کرد، اما نامه‌ای از امام در پاسخ نامه‌اش دریافت کرد که باید این مأموریت را تا به آخر به انجام برساند. (۲). مسلم به کوفه رفت و در منزل مختار که وجهه‌ای میان شیعیان داشت، اقامت کرد. پس از آن آغاز به گرفتن بیعت کرد. دعوت به کتاب خدا و سنت رسول الله، جهاد با ظالمین، دفاع از مستضعفین، کمک بن محرومین، تقسیم عادلانه‌ی بیت‌المال بین مسلمین، یاری اهل بیت، صلح با کسی که اینان با او صلح کنند و جنگ با کسی که اینها با آنها بجنگند، سخن و فعل اهل بیت را گوش دادن و برخلاف آن عمل نکردن، از شرایط این بیعت بود. (۳). مدت سی و پنج روز پس از ورود مسلم - پنجم شوال شصت - حدود هجده هزار نفر با مسلم بیعت کردند. در میان این افراد، علاوه بر شیعیان، بسیاری از مردم عادی نیز حضور داشتند. از جمله فردی چون محمد بن بشیر که میگفت: من دوست دارم تا خداوند اصحاب مرا یاری کند، اما دوست ندارم کشته شوم. دوست هم ندارم دروغ بگویم، آمدن مسلم، خلاء موجود را که بر اثر مرگ معاویه در عراق و در بین مخالفین امویها پیش آمده بود، پر کرد. همه به گرد مسلم جمع شدند. قدرت حکومت بشدت تضعیف شد و مسلم بیش از گذشته آشکارا با مردم دیدار می‌کرد. جاسوسان بنی‌امیه، که وضع نعمان بن بشیر حاکم کوفه بسیار ناراضی بودند، در نامه‌ای به یزید نوشتند: اگر نیاز به کوفه دارد، درباره‌ی آن هر چه زودتر تصمیم مناسبی بگیرد. (۴) مسلم مشغول جمع‌آوری نیروها و سلاحهای جنگی لازم بود. درباره‌ی ابوثمامه‌ی صائدی نوشته‌اند: «بیشتری لهم السلاح و کان به بصیرا». (۵) او چون به سلاح آگاهی داشته، مأمور خرید سلاح بود. بعدها ابن‌زیاد به هانی گفت: خانه‌ی تو پناهگاه (صفحه ۱۶۷) اصحاب مسلم و محل جمع‌آوری سلاح بوده است. (۶). یزید، ابن‌زیاد را برای کوفه برگزید، در آن زمان، ابن‌زیاد والی بصره بود؛ کوفه را نیز به او واگذار کردند. مورخین نوشته‌اند: معاویه ضمن وصیتی، که نزد غلام او بود و بعدها به یزید داده شد، ابن‌زیاد را برای مقابله با شورش احتمالی عراق تعیین کرده بود. (۷) ابن‌زیاد که در بصره پیام‌آور حسین بن علی علیه‌السلام را اعدام کرد بود، راهی کوفه شد تا با سختگیری که از پدرش به ارث برده بود، شورشیان این شهر را سرکوب کند. تهدید، مهمترین ابزار برای ابن‌زیاد و کارآمدترین وسیله برای سرکوبی مردم عراق بود. او در همان آغاز بزرگان شهر را فراخواند و به آنها گفت: افراد غریب و کسانی را که دستگیری آنها مورد عنایت یزید است، و نیز خوارج و کسانی را در پی ایجاد اختلاف و دو دستگی هستند، باید به او معرفی کرده و اسامی آنها را بنویسند. اگر کسی در این باره مسئولیتش را انجام نداد، مسئولیت آنچه این افراد انجام دهند بر عهده‌ی او خواهد بود و حاکم نیز ذمه خود را از آنها برخواهد داشت. در آن صورت ریختن خون آنها و گرفتن مالشان مجاز می‌باشد. (۸). مسلم در مقابل ابن‌زیاد مجبور به عوض کردن محل سکونت و روی آوردن به مخفی کاری شد. محل جدید، خانه‌ی هانی بن عروه، یکی از رؤسای قبیله‌ی مذحج بود که به نظر می‌رسید امنیتش از جاهای دیگر بیشتر باشد. ابن‌زیاد سراسیمه به دنبال مسلم می‌گشت. او با تعیین جاسوسی که دعوی دوستی با اهل بیت را می‌کرد، توانست محل اختفای مسلم را بیابد. ابن‌زیاد در آغاز هانی را دستگیر و از او خواست تا مسلم را تحویل دهد. در این فاصله مذحجی‌ها شورش کردند. شریح قاضی در نقشی خائانه به آنان اطمینان داد که هانی زنده و میهمان ابن‌زیاد است. مذحجی‌ها شنیدند و متفرق شدند. (۹). (صفحه ۱۶۸) مسلم دست به اقدام نظامی زده عده‌ای را جمع‌آوری کرد و با فریادهای «یا منصور امت»، که از شعارهای پیامبر صلی الله علیه و اله در جنگها بود، یاران خود را فراخواند. ابن‌زیاد در حال سخنرانی در مسجد بود که فریادها را شنید. او به داخل قصر خود خزیده و درها را به روی خود بست. سپاه سیصد نفری (به

گفته‌ی طبری) مسلم قصر را محاصره کردند اما به علتی که بر ما روشن نیست در پشتی قصر در محاصره در نیامد و بزرگان کوفه از آنجا مرتب با ابن‌زیاد در تماس بودند. این در مشهور به «درب رومیین» بود. جمعیتی که همراه مسلم بود، در آغاز بسیار بودند، به طوری که توانستند ابن‌زیاد و افرادی را به هراس اندازند و در داخل قصر محصور کنند. (۱۰). بزرگان کوفه به تحریک ابن‌زیاد، تهدید را آغاز کردند. آنها به مردم گفتند: «فردا سپاه شام خواهد آمد و به شما چنین و چنان خواهد کرد». (۱۱) گروهی دیگر افراد قبیله‌های خود را از میان یاران مسلم، جدا کردند. زنها به دنبال شوهران و فرزندان خود رفته و می‌گفتند دیگران هستند و «الناس یکفونک» (۱۲) سایر مردم جای خالی تو را پر خواهند کرد! چند ساعتی که گذشت، اطراف مسلم خلوت شد، در حالی که «و صلی المغرب و ما معه الا- ثلاثون رجلا» (۱۳) تنها سی نفر در مغرب به همراه او شرکت کردند. پس از آن، این افراد نیز متفرق شدند! ابن‌زیاد که از ترس جرأت بیرون آمدن نداشت، دستور داد تا از بام قصر، داخل مسجد را که چسبیده به قصر بود، نگاه کنند و ببینند کسی در آن هست یا نه؟ از آنجا مشعلی روشن کرده پایین انداختند. وقتی مطمئن شدند کسی نیست، در شهر به جستجوی مسلم پرداختند. ابن‌زیاد دستور داد، تمامی کوفه را خانه به خانه بگردند و مسلم را دستگیر کنند. (۱۴). سرانجام مسلم را یافتند، پس از درگیری مختصری، او را نزد ابن‌زیاد بردند. ابن‌زیاد به او گفت: «یا شاق! خرجت علی امامک و شققت عسی المسلمین» آیا بر امام (صفحه ۱۶۹) خود خروج کرده و یکپارچگی مسلمانان را بر هم می‌زنی؟ مسلم گفت: خلافت معاویه و به طریق اولی فرزندش یزید را به رسمیت نمی‌شناسد؛ زیرا او با زورگویی خلافت را از «وصی پیامبر صلی الله علیه و آله غصب کرده است». (۱۵) همچنین گفت: مردم این شهر اعتقادشان این بود که پدر تو نزدیکان آنها را کشته، خون آنها را ریخته و مانند قیصر و کسری رفتار کرده است. ما آمدیم تا عدالت را اجرا و مردم را دعوت به حکم خدا و رسول کنیم. (۱۶) ابن‌زیاد، از روی حيله‌گری و برای لکه‌دار کردن حیثیت مسلم، در جمع مردم به او گفت: تو در مدینه شرابخواری می‌کردی! مسلم با کمال متانت پاسخ داد: انسانی چون تو که کشتن افراد بی‌گناه برایش بی‌اهمیت است، از من به شرابخواری سزاوارتر است. (۱۷) مسلم که همه‌ی ناراحتیش برای امام حسین علیه‌السلام بود، از عمر بن سعد که قریشی بوده و به هر روی ادعای خویش با مسلم داشت، خواست تا بدو وصیت کند. نخستین وصیت او این بود تا کسی را نزد حسین علیه‌السلام نفرستد و او را از آمدن به کوفه منع کند. دیگر آن که جنازه‌ی او را کفن و پس از آن دفن کند. سوم آن که بدهی او را با فروختن شمشیر و دیگر وسایلش بپردازد. پس از آن بود که مسلم را به شهادت رساندند. بدون شک مسلم فردی بسیار عفیف و متقی بود. برای اثبات چنین نکته‌ای، علاوه بر اعتمادی که امام حسین علیه‌السلام به او داشت، می‌توان به بدهی او در کوفه اشاره کرد وی حاضر نشد از کسی پول بگیرد (۱۸) و در این مدت با هفتصد درهم که قرض کرده بود، مخارج خود را گذرانده بود. در وقت شهادت برای ادای بدهی خود، وسایل خود را در معرض فروش نهاد. نکته‌ی دیگر، موقعیتی است که مسلم می‌توانست ابن‌زیاد را از بین ببرد و نبرد. هنگامی که ابن‌زیاد به کوفه آمد، شریک بن اعور یکی از شیعیان بصره نیز همراهش به کوفه آمد. شریک در کوفه مریض شد و در خانه‌ی هانی بن عروه که از شیعیان بود، بستری گردید. در همین زمان مسلم نیز در این خانه مخفی بود. ابن‌زیاد تصمیم به (صفحه ۱۷۰) عیادت از شریک گرفت. قبل از آمدن او، شریک از مسلم خواست در فرصت مناسب و با علامتی خاص، که خواندن شعری بود، مسلم بر ابن‌زیاد حمله کند و او را از بین ببرد. اما مسلم چنین نکرد. بعد از رفتن ابن‌زیاد، وقتی مورد توبیخ شریک واقع شد، گفت هانی راضی نیست ابن‌زیاد در خانه‌ی او کشته شود. سپس مسلم اشاره به حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله «الایمان قید الفتک» کرده، گفت: از نظر اخلاق اسلامی این گونه کشتن پسندیده نیست. (۱۹). نکته‌ی اول نمی‌تواند در مورد هانی چندان مورد قبول باشد؛ چنانکه احتمال بدهیم هانی از ترس این که مبادا بعدها، با آمدن اهل شام تمام زندگی او تباہ شود، از این کار وحشت داشته است. در مورد نکته‌ی دوم حتی اگر مسلم به این حدیث استدلال کرده باشد قابل بررسی و تأمل است؛ زیرا کشتن ابن‌زیاد در آن لحظه می‌توانست سرنوشت عراق و کربلا را عوض کند. ابن‌زیاد عنصری فاسد و جانی بود. خود پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه، افرادی را به مکه فرستاد تا

به ابوسفیان را به همین شکل بکشند، گرچه موفق نشدند؛ چنانچه افرادی چون کعب بن اشرف و ابو عفک را با همین صورت از بین برد. بعضی اشاره کرده‌اند که نکشتن ابن زیاد، دلیل سیاسی داشت و آن، این که به دنبال آن مردم شام برای گرفتن انتقام می‌آمدند و کوفه را غارت می‌کردند. (۲۰) باید گفت سپاه شام در هر صورت، اگر امام حسین علیه‌السلام پیروز هم می‌شد، به کوفه می‌آمدند و این آمدن ربطی به کشته شدن ابن زیاد نداشت. بعدها در جریان محاصره‌ی قصر ابن زیاد، معلوم نشد که چرا به راحتی مردم مسلم را ترک کردند. آیا در این زمینه همه‌ی تقصیر به عهده‌ی کوفیان بوده یا آن که رهبری حرکت نتوانسته است با تحریک مردم آنها را در صحنه نگاه دارد. از نکات جالبی، یافتن مخفیگاه مسلم است. ابن زیاد، پولی را به یکی از غلامان خود داد و از او خواست تا محل اختفای مسلم را پیدا کند. غلام به مسجد کوفه رفت و کوشید با معیاری که برای شناخت شیعیان داشت، او را بیابد. نگاهش به شخصی افتاد که مشغول نماز خواند به صورت متوالی بود، پیش خود گفت: «ان هؤلاء الشیعة» (صفحه ۱۷۱) یکترون الصلاة و أحسب هذا منهم». (۲۱) شیعیان نماز فراوان می‌خواندند و گمانم آن است که این شخص باید از شیعیان باشد. فرد مورد نظر، شخصی جز مسلم بن عوسجه نبود. او فریب غلام را خورده و پس از آزمایش‌های مکرر نتوانست به ماهیت پلید او پی ببرد و لذا او را نزد مسلم برد. این سخن نشانگر آن است که شیعیان معروف به زهد و عبادت بوده‌اند. (۱) همان، ج ۵، ص ۵۳. (۲) تاریخ الطبری، ج ۴، صص ۲۶۴-۲۶۳ بعضی از محققین این مطالب را قبول ندارند، بنگرید: مبعوث الحسین علیه‌السلام، ص ۹۰. (۳) الشهدید مسلم، ص ۱۰۴؛ عین این عبارت در کتب تاریخی نیامده، اما مرحوم مقرر به صورت تقریبی و با استفاده از نصوص بیعت عقبه و یوم الفتح و... چنین مطالبی را آورده است. (۴) الفتوح، ج ۵، صص ۶۰، ۵۹. (۵) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۷۱. (۶) همان، ج ۴، ص ۲۷۳؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۲۸. (۷) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۵؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۲۱. (۸) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۷؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، صص ۲۴، ۲۵. (۹) تذکره الخواص، ص ۲۴۲، بعدها شریح گفت که ابن زیاد مأموری بر من نهاده بوده و من از ترس نتوانستم پیام هانی را گفته بود به مذحجی‌ها بگویم در فشار است، به مردم برسانم! (۱۰) الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۳۱. (۱۱) الارشاد، ج ۲، ص ۵۲؛ شمار کوفیانی که کنار مسلم بودند، حدود ۴ هزار نفر ذکر شده است. (۱۲) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۷۷؛ الفتوح، ج ۵، ص ۸۷؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۳۱. (۱۳) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۲۷. (۱۴) الارشاد، ج ۲، صص ۵۳-۵۱. (۱۵) الکامل فی التاریخ، ج ۵، ص ۹۸. (۱۶) همان، ج ۴، ص ۳۵. (۱۷) الفتوح، ج ۵، صص ۹۸، ۹۹؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۳. (۱۸) الفتوح، ج ۵، ص ۵۷؛ مقتل الحسین علیه‌السلام ج ۱، ص ۱۹۷؛ مبعوث الحسین لعیه اسلام ص ۱۲۳. (۱۹) الکامل، ج ۴، ص ۲۷. (۲۰) مبعوث الحسین علیه‌السلام، ص ۱۵۲، ۱۵۳. (۲۱) اخبار الطوال، ص ۲۴۹؛ در روضه الشهداء (تصحیح شعرانی، ص ۲۱۸) توضیح فارسی این سخن را با این عبارت آمده است: نگاه نظرش بر شخصی افتاد که جامه‌های سفید و پاکیزه پوشیده بود و بسیار در نماز رعایت مراسم خضوع و خشوع می‌نمود. با خود گفت که شیعه جامه‌های سفید پاک می‌پوشند و در نماز اکتفا می‌کنند؛ غالب آن است که این شخص از آن طایفه باشد.

حرکت امام به سمت عراق

حرکت امام به سمت عراق نماینده‌ی رسمی امام، آمادگی مردم کوفه را تأیید کرد بود، و دیگر جای تأمل نبود. چرا که به طور مطمئن با توجه به نامه‌ها و نامه‌ی مسلم، شرایط برای قیام علیه بنی‌امیه آماده شده بود. امام در رفتن تسریع کرد، به طوری که در هشتم ذیحجه، یعنی در بحبویه‌ی مراسم حج، با تبدیل عمره‌ی تمتع به عمره‌ی مفرده عازم عراق گردید. لحظه‌ای تأخیر می‌توانست وضع عراق را دیگرگون کند. اضافه بر این احتمال ترور امام در مکه وجود داشته و ماندن حضرت در مکه به هیچ صورتی مصلحت نبود. گفته‌اند همراهان امام هشتاد نفر بودند؛ اما از پاره‌ای اخبار دیگر چنین برمی‌آید که تعداد بیش از این بوده است. به احتمال، رقم مزبور مربوط به کسانی که است که تا کربلا- همراه امام ماندند. اولین برخورد امام در طول راه برخورد با کاروانی بود که از

یمن به سمت شام حرکت می‌کرد. این کاروان هدایایی را برای دربار یزید به شام می‌برد. امام کاروان هدایا را تصرف کرد و از افراد آن نیز دعوت کرد تا در صورت تمایل همراه او به عراق بیایند، در غیر این صورت بازگردند. (۱) امام از منطقه‌ی نعیم، که در آن با کاروان برخورد کرده بود به سمت الصفاح حرکت کرد. در آنجا بود که با فرزدق - که آن زمان شاعری (صفحه ۱۷۲) جوان بود - برخورد کرد. او در پاسخ سوال امام از وضع کوفه گفت: «قلوب الناس معك و سیوفهم عليك». منطقه‌ی بعدی، بطن الرمه بود. در آنجا ضمن نوشتن نامه‌ای به مردم کوفه، با اشاره به نامه‌ی مسلم، از آنها خواست آماده‌ی ورود او باشند. (۲) این نامه به دست قیس بن مسهر سپرده شد تا آن را به مردم کوفه برساند. او در راه سپاه حصین بن نمیر مواجه شده و توسط آنها را دستگیر گردید. قیس در همان دم نامه را خورد و پس از آن در کوفه به دست ابن زیاد به شهادت رسید. امام حسین علیه‌السلام در منطقه‌ی بعدی که زدود نامیده می‌شد، با زهیر بن قین برخورد کرد. زهیر با این که عثمانی بود، با توجه به دعوت امام و نیز تحریک همسرش، به صورت یکی از یاران صمیمی امام درآمد، او همچنین از دوستانش خواست تا هر کدام دوستدار شهادت هستند با او بیایند، در غیر این صورت به راه خویش به طرف مکه ادامه دهند. (۳). در منطقه‌ی ذات عرق بود که شخصی از بنی‌اسد پیام شهادت هانی و مسلم را به امام حسین علیه‌السلام رساند. (۴) گفته‌اند که امام قصد بازگشت داشت، اما برادران مسلم خواسته یا توانسته باشند در صورت مخالفت امام، آن حضرت را وادار به ادامه‌ی مسیر کنند؛ بویژه که دیگران در تحریک امام بر رفتن گفتند: «و الله ما أنت مثل مسلم بن عقیل و لو قدمت الكوفة لكان الناس اليك أسرع». (۵) شما مسلم نیستید، اگر به کوفه بروید، مردم به سرعت به شما خواهند پیوست. امام حسین علیه‌السلام خود برای رفتن قاطع بود. در منطقه‌ی زباله، پیام مسلم که در حین شهادت به عمر بن سعد گفته و از او خواست بود که به امام حسین علیه‌السلام برساند، به دست امام رسید. (۶) هنوز چندی نرفته بودند که خبر شهادت قیس بن مسهر (۷) و عبدالله بن بقطر، برادر رضاعی امام حسین علیه‌السلام نیز به دست امام رسید. این اخبار نشان می‌داد که اوضاع کوفه دگرگون گشته و شرایط، بازمانی که از زبان مسلم گزارش (صفحه ۱۷۳) شده بود، کاملاً تفاوت کرده است. در این هنگام، امام، افرادی را که همراه او بودند گردآورد و به آنها فرمود: «أیها الناس قد خذلتنا شیعتنا فمن أراد منكم الانصراف فلینصرف». (۸) ای مردم! شیعیان ما! ما را تنها گذاشتند. هر کدام از شما می‌خواهد برگردد، از همین جا باز گردد. اینجا بود که شماری از کسانی که در نیمه‌ی راه به امام پیوسته بودند، بازگشته و یاران خاص امام باقی ماندند. (۹) کسانی بودند که از مکه امام را همراهی کرده (۱۰) و یا حتی قبل از آن، از مدینه همراهی کرده بودند. (۱۱) کسانی که از او جدا شدند، اعرابی بودند که فکر کرده بودند همراه حسین بن علی علیه‌السلام به شهری در می‌آیند که همه‌ی آنها تابعیت او را گردن نهاده‌اند. (۱۲) اکنون که روشن شد تصورشان نادرست بوده، از همان جا بازگشتند. پس از این مرحله نیز امام به حرکت خود ادامه داد. در اینجا کاملاً برای امام روشن شده بود که دیگر رفتن به کوفه با توجه به ارزیابی‌های سیاسی درست نیست و طبعاً ورای سیاست و مسائل سیاسی مطلب دیگری نیز بوده که می‌بایست حسابش را از ارزیابی‌های سیاسی جدا کنیم. امام به سوی منطقه‌ی شراه حرکت کرد و شب را در آنجا ماند. فردای آن روز باز به حرکت ادامه داد. نیمه‌های روز بود که از دور سپاه ابن زیاد به طلایه‌داری حر بن یزید ریاحی پدیدار شده و راه را بر امام سد کرد. (۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۴؛ اخبار الطوال، ص ۲۴۵؛ تاریخ الطبری، ج ۴، صص ۲۸۹-۲۹۰. (۲) اخبار الطوال، ص ۲۴۵. (۳) همان، ص ۲۴۷. (۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۰. (۵) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۰۰. (۶) این پیام این بود که هر چه زودتر امام حسین علیه‌السلام به حجاز بازگردد و به کوفه نیاید.. (۷) اخبار الطول، صص ۲۴۷، ۲۴۸. (۸) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۹. (۹) اخبار الطوال، ص ۲۴۸. (۱۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۹. (۱۱) تاریخ الطبری، ج ۴، صص ۳۰۱، ۳۰۰. (۱۲) همان، ج ۴، ص ۳۰۰.

موضع مردم کوفه در جریان نهضت کربلا- اکنون مناسب است تا موضع مردم کوفه را نسبت به رخداد کربلا مرور کنیم. در منابع تاریخی و افواه عوام، مردم کوفه اهل «غدر و خیانت» دانسته شده و گفته شده است که وفای به عهد در میان آنها امری نادر است؛ یا به قول شاعر: ندیدم من از هیچ کوفی وفا ز کوفی نیاید بغیر از جفا مردم کوفه عجول بوده و همین تعجیل آنان در تصمیم‌گیری، همیشه به ضرر آنها (صفحه ۱۷۴) حاکمانشان بوده است. «زودرنج» بودن، در کنار «زود قانع شدن»، «زود تسلیم شدن» و «زود سرکشی کردن» از روحیات آنان به شمار می‌آید. در واقع، مردم کوفه مجموعه‌ای از قبایل مختلفی بودند که هر کدام در یکی از محلات شهر زندگی می‌کردند. و به جز امیر شهر، رؤسای قبایل نفوذ کلی در میان طایفه و عشیره‌ی خود داشتند. به همین دلیل بیشتر وقت‌ها، امیر شهر می‌بایست ملاحظه‌ی رؤسای قبایل را کرده و با موافقت و هماهنگی آنان دست به اقدام بزند. در این میان، شیعیان این شهر، بخش اندکی از کل جمعیت آن به شمار می‌آمدند. این افراد پراکنده‌ی میان قبایل بوده و به رغم آن که برخی قبایل به تشیع شهرت داشتند، اما آن گونه نبود که همه‌ی افراد قبیله و متنفذان آنها، شیعه باشند. برای مثال، حتی از میان قبایلی چون عبدالقیس یا همدان که به تشیع شهرت داشتند، کسانی در کربلا حاضر بوده و در کشتن امام حسین علیه‌السلام و اصحاب آن حضرت دست داشتند. به علاوه، حتی شیعیان این شهر نیز کوفی بوده و کما بیش روحیات این شهر در آنان نیز تأثیر داشت. همین مقدار شیعه‌ای هم که بود، از انسجام و اتحاد کافی برخوردار نبود؛ زیرا رهبری نیرومند و واحدی نداشت. گفتنی است که شیعیان در این شهر اکثریت را نداشتند؛ بلکه به نوعی در اقلیت بودند. گفته‌اند: زمانی که حجر بن عدی در مسجد به مخالفت با گفته‌های زیاد پرداخت، نیمی از کسانی که در مسجد بودند یا یک سوم آنها با او هم‌آواز شدند. با توجه به روحیه‌ی شیعی شهر و با دانستن این که به هر روی، شماری از مردم بر پایه‌ی نوعی تشیع سیاسی، که فقط در مسائل سیاسی، همراهی نسبی با اولاد علی علیه‌السلام می‌پذیرفتند، با جریان شیعی شهر را دست کم در حد یک چهارم جمعیت شهر دانست. هیچ شکی وجود ندارد که مردم کوفه، امام حسین علیه‌السلام را دعوت کردند و او را یاری نکردند و بعداً در کشتن او نیز مباشرت کردند. در عین حال، باید دید که این مردم چه کسانی بودند؟ چه گروهی نامه نوشتند و چه مقدار از مردم کوفه، در جنگ با امام حسین علیه‌السلام شرکت کردند. در آغاز ذکر این نکته لازم است که بعدها کوفه به صورت (صفحه ۱۷۵) مرکزی برای شیعیان علوی مذهب درآمد و حتی در برابر بنی‌عباس به خاطر غضب حاکمیت آل علی مخالفت‌هایی نشان داد. از این رو علاوه بر این که مورخان و محدثان وابسته به اموی‌ها از مردم کوفه نفرت داشتند، وابستگان به بنی‌عباس نیز گرفتار همین کینه‌ها بودند. مظلومیت شیعه تنها در حد ظلم سیاسی نبود و بلکه از لحاظ فرهنگی نیز این ظلم وجود داشت. به هر حال با حاکمیت جریان فرهنگی وابسته به بنی‌عباس، چنین امری طبیعی و بدیهی است. بنابراین لازم است توجه داشته باشیم که سیر نقل وقایع را از چنین عینکی که رنگ آن نفرت از مردم کوفه به دلیل تشیع آنهاست، ملاحظه می‌کنیم. با عنایت به نکته‌ی فوق باید اشاره کنیم که چنین مورخینی سعی دارند شیعه را به گونه‌ای نشان دهند که اهل وفای به عهد نیستند. به سخن دیگر، دشمنان شیعه بر آن هستند تا گناه عدم حمایت مردم کوفه را بر عهده‌ی شیعیان بگذارند. در حالی که توضیحات ذیل تا حدودی نشان خواهد داد که تنها بخشی از مردم کوفه در آن شرایط، شیعه بودند و آنها نیز در شرایطی قرار گرفتند که نتوانستند از امام حسین علیه‌السلام دفاع کنند، گرچه اگر در حد ایثار، قصد فداکاری داشتند، می‌توانستند چنین کنند. این سخنی است که باید درباره‌ی آن به اختصار شواهدی ارائه دهیم. تصویری که از شرایط کوفه در آن زمان می‌توان به دست داد چنین است: یزید کسی بود که اگر چه برای مردم شام تحملش آسان بود، اما برای مردمی چون مردم عراق تحملش دشوار بود. هنگامی که روی کار آمد، شیعیان کوفه مخالفت را آغاز کردند. بسیاری از مردم کوفه نیز که جانشین مناسبی برای جایگزینی یزید نداشتند، بر اثر جو عمومی، حسین بن علی علیه‌السلام را برگزیدند. به علاوه که عراق در شرایطی طبیعی مایل به پذیرش حکومت شام نبود. وقتی که دعوت از ناحیه‌ی شیعیان آغاز شد، نه تنها عوام مردم - با روحیه‌ی خاص خود - پشتیبانی خود را اعلام کردند، بلکه کسانی نیز که موقعیت خود را در خطر می‌دیدند و یا تحت تأثیر فضای شهر، اظهار حمایت از

حسین بن علی علیه‌السلام کردند. (۱) نتیجه‌ی آن پیدایش جو کاذب امام عمومی در حمایت از امام (صفحه ۱۷۶) حسین علیه‌السلام در کوفه بود. جوی که به خاطر خلاء سیاسی پس از مرگ معاویه، بنی‌امیه نیز برای مدتی نتوانستند جای آن را پر کنند. بویژه، با حاکمیت نعمان بن بشیر که فردی سهلگیر بود، این جو گسترش یافت و تا وقتی که ابن‌زیاد به کوفه نیامده بود سرعت رو به فزونی بود. با توجه به حدیثی از امام حسین علیه‌السلام می‌توان احتمال دیگری را نیز برای دعوت از ناحیه‌ی بزرگان پذیرفت و آن این که آنها عمداً به این جو دامن زده بودند تا امام را به عراق کشانده و در آنجا به شهادت برسانند. فرمایش امام علیه‌السلام چنین است: «و ما کانت کتب الی الا مکیده لی و تقریبا الی ابن معاویه». (۲) در هر حال مسلم است که قسمت اعظم این جو جلوه‌ی مثبت داشت و زمانی که مسلم بدان دیار رفت فضا را چنان دید که باید هر چه زودتر از امام بخواهد تا به کوفه بیاید. (۱) افرادی چون عمرو بن حجاج و شبت بن ربیع که خود در کربلا فرماندهی سپاه ابن‌زیاد را داشتند، از کسانی بودند که نامه به امام حسین علیه‌السلام نوشته بودند. نک: الفتوح، ج ۵، صص ۵۰-۵۱. (۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۵؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۹.

فشار ابن‌زیاد بر مردم کوفه

فشار ابن‌زیاد بر مردم کوفه کمتر مردمی را می‌توان یافت که بتوانند با وجود دیکتاتوری مسلط و جسور، دست به مخالفت زده و در برابر قدرت حاکم، اظهار سرکشی بکنند. هنگامی که نعمان بن بشر حاکم کوفه بود، مردم با سهلگیری او، به راحتی اظهار تشیع کردند و زمانی که مسلم به کوفه آمد، بشدت از او حمایت کردند. عوض شدن حاکم و جایگزینی ابن‌زیاد به جای ابن‌بشیر، اوضاع را به کلی عوض کرد. خشونت ابن‌زیاد، بسیاری از مردم را به هراس انداخت و کسانی که زود رنج بوده و عجولانه تصمیم‌گیری می‌کردند، نه تنها از ناحیه‌ی ابن‌زیاد خود را در معرض تهدید دیدند، بلکه در اثر تبلیغات ابن‌زیاد بر آمدن قریب الوقوع سپاه شام، به کلی خود را باختند. هنوز چند روزی نگذشته بود که عقب‌نشینی هواداران مسلم آغاز شد. اشراف شهر که اکنون اطمینان به حکومت کوفه داشته و تثبیت امویان را آشکار می‌دیدند، به روشنی به حمایت از امویان پرداختند. این افراد در طول این مدت ساکت مانده (صفحه ۱۷۷) بودند. به طور طبیعی بسیاری از مردم نیز مخالفت با رؤسای قبایل را چندان به مصلحت خود نمی‌دانستند. وقتی که مسلم به قصر ابن‌زیاد حمله کرد، همین اشراف با تهدید و تطمیع، یاران او را به حداقل رساندند و قدرت خود را بر مهار مردم خویش نشان دادند. (۱). در برابر استبداد ابن‌زیاد، حتی اگر یکی از رؤسا مخالفتی می‌کرد، افراد قبیله‌اش جرأت حمایت از او را نداشتند، این وضع کوفه در شرایط جدید بود. هنگامی که هانی بن عروه را دستگیر کردند، او رئیس بنی‌مراد بود و به گفته‌ی مورخین «چهار هزار اسب سوار و هشت هزار پیاده» حامی او بودند. اگر هم پیمانان و هم‌قسمان بنی‌مراد از کنده به آنها اضافه می‌شدند، جمعا سی هزار نفر بودند. با این حال زمانی که او را دستگیر کرده و در بازار به روی زمینش می‌کشیدند، در برابر فریاد استغاثه‌ی او، کمتر دادرسی برای او یافت می‌شد. (۲) اندکی بعد او را به شهادت رساندند و کسی مخالفت نکرد! زمانی که امام حسین علیه‌السلام در کربلا متوقف گردید، ابن‌زیاد ضمن سخنانی برای مردم کوفه از آنها خواست تا راهی کربلا شوند. او با تهدید چنین گفت: «فایما رجل وجدناه بعد یومنا هذا متخلفا عن العسکر برئت منه الذمه». (۳) هر مردی که فردا به سپاه نپیوندد، من ذمه و حمایت خود را از او برخواهم داشت. معنای صریح این سخن آن بود. که کشته خواهد شد. ابن‌زیاد، به قعقاع بن سوید دستور داد تا در شهر کوفه گردش کرده، ببیند که آیا کسی از سپاه تخلف کرده است یا خیر. قعقاع در جستجوی خود، شخصی را از قبیله‌ی همدان یافت که در طلب میراث پدرش، به کوفه آمده بود. او را نزد ابن‌زیاد برد و ابن‌زیاد فرمان کشتن وی را صادر کرد. پس از آن: «فلم یبق محتلم بکوفه الا خرج الی العسکر بالنخيلة»، (۴) هیچ بالغی در کوفه یافت نشد، مگر آنکه به لشکرگاه کوفه، یعنی نخيله، رفت. در این زمان بود که همه‌ی شمشیرها بر ضد امام حسین علیه‌السلام به حرکت درآمد، در حالی که (صفحه ۱۷۸) که می‌توان مطمئن بود اگر رضای خود مردم در کار بود، آنان دست به چنین اقدامی نمی‌زدند و شماری فراوان چنین بودند. اکنون

کلام فرزددق را در وصف مردم کوفه بهتر می‌فهمیم که به امام گفت: «قلوبهم معک و سیوفهم علیک». (۵) و یا گفت: «أنت أحب الناس الى الناس و القضاء فی السماء و السیوف مع بنی امیه». (۶) دل‌های مردم با توست، اما شمشیرها علیه تو، تو دوست داشتنی‌ترین مردم در نزد مردم هستی، اما قضا در آسمان است و شمشیرها در کنار بنی‌امیه. در توضیح این جمله به گفته‌ی مجمع بن عبدالله العائذی، یکی از کوفیانی که به امام ملحق شد، می‌توان استناد کرد که گفت: اشراف همگی بر ضد تو هستند، اما بقیه‌ی مردم قلوبشان با توست، هر چند فردا به روی تو شمشیر خواهند کشید. (۷) مردم نمی‌توانستند در آن شرایط به کربلا نروند، چون نرفتن مصادف با کشته شدن بود. برای شیعیان و کسانی که نمی‌خواستند چنین کنند، دو راه بود، یا به امام پیوندند یا از کوفه و کربلا بگریزند. از برخی اخبار چنین به دست می‌آید که آن دسته از مردم کوفه که به زور برای جنگ با امام حسین علیه‌السلام به کربلا فرستاده می‌شدند، از نیمه راه گریخته و بسیاری از آنان در کربلا حاضر نشدند. آماری که به طور معمول از سپاه ابن‌زیاد در کربلا ارائه شده، آماری است که موقع فرستادن آنان به کربلا تهیه شده است، این درحالی است که بسیاری از آنها از نیمه راه گریختند. طبعاً می‌باید چیزی حدود ده هزار نفر و یا حتی کمتر در کربلا باشند، که این نسبت به جمعیت کوفه بسیار اندک است. گفته‌اند که مسجد کوفه چهل هزار نفر را در خود جای می‌داده است. (۸) بنابراین بسیاری از مردم یا در کوفه مخفی شده و یا در نیمه راه فرار کرده‌اند. «بلاذری» نوشته است: «و كان الرجل یبعث فی ألف فلا یصل الا فی ثلاث مائة أو اربع مائة و أقل من ذلك کراهة منهنم لهذا الوجه». (۹) فرمانده‌ای با هزار نفر فرستاده (صفحه ۱۷۹) می‌شد، اما وقتی به کربلا می‌رسید. همراه او سیصد یا چهار صد و یا حتی کمتر بود، این به علت کراهت مردم در رفتن بدان سمت بود. دینوری می‌نویسد: وقتی ابن‌زیاد فرماندهی را همراه جمع زیادی به کربلا می‌فرستاد، «یصلون الی کربلا و لم یبق منهنم الا القلیل کانوا یکرهون قتال الحسین فیر تدعون فیتخلفون». (۱۰) جمع کوچکی از سپاه به کربلا می‌رسیدند و این به سبب کراهت آنها از جنگ با حسین علیه‌السلام بود، لذا بازگشته و از سپاه جدا می‌شدند. علاوه بر فرار، گروهی که انگیزه‌ی بیشتر و قوی‌تر داشتند، به هدف حمایت از امام حسین علیه‌السلام کوشیدند تا به امام پیوندند. هنگامی که امام به کربلا رسید تا روز عاشورا هشت روز مانده بود. در این وقت، بسیاری از مردم گمان جنگ و شهادت امام حسین علیه‌السلام را به ذهن خویش راه نی‌دادند. دیدیم که حر بن یزید، تنها صبح عاشورا بود که وضع را جدی دید و به امام پیوست. شاید بسیاری از مردم همان تصور حر را در ذهن داشتند. او به امام گفت: «بابی أنت و أمی! ما ظننت الامر فینتهی بهؤلاء القوم الی ما أری و ظننت انهم سیقبلون منک احدى الخصال التي عرضتها علیهم فقلت فی نفسی لا أبالی ان اطیع القوم فی بعض أمورهم». (۱۱) پدر و مادرم به فدایت! من گمان نمی‌کردم کار این مردم به اینجا برسد که امروز می‌بینم. تصورم بر این بود که اینان یکی از چند پیشنهادی که بر آنها عرضه کردی می‌پذیرند. پیش خود گفتم آنها را در بعضی از امور اطاعت کنم ایرادی ندارد، اما اکنون... تنها حر بود که همراه عده‌ی اندکی به سوی امام آمد. دیگران اگر این فکر را داشتند، نتوانستند تصمیمی بگیرند. از این رو شیعیان اگر هم می‌خواستند حمایت کنند، شتاب نکردند و تنها افراد خاصی به فکر افتاده و در همان آغاز که توانستند به امام ملحق شدند. نافع بن هلال مرادی، عمر بن خالد صیداوی، سعد از موالی عمر بن خالد، و مجمع بن عبدالله العائذی، از قبیله مذحج به امام پیوستند. (۱۲). نزدیکی‌های روز عاشورا نیز مسلم بن عوسجه و حبیب بن مظاهر توانستند خود (صفحه ۱۸۰) را به امام برسانند ابن‌سعد نیز نوشته است که صبح عاشورا حدود بیست نفر به امام ملحق شدند. (۱۳) ابن‌قتیبه تعداد آنها را سی نفر نقل کرده است. (۱۴) مورخین اسامی دیگری را نیز ذکر کرده‌اند. (۱۵). این گریزها و پیوستن‌ها، ابن‌زیاد را مجبور کرد تا جلوی مردم را بگیرد. از این رو دست به کار شد. ابن‌سعد، یکی از راویان بسیار قدیمی، نوشته است: «و جعل الرجل و الرجلان و الثلاثة یستلون الی حسین من الکوفه»، مردم تک تک یا دو سه نفری به سمت حسین می‌رفتند. وقتی خبر به ابن‌زیاد رسید، دستور داد تا لشکرگاه را آماده کرده و عمرو بن حریث را مأمور کرد تا مردم را وادار کند به نخيله بروند. او همچنین دستور داد تا مراقب پل باشند تا کسی از منطقه نگریزد. (۱۶) وی به حصین بن نمیر نیز دستور داد تا منطقه‌ی بین قادسیه و قططانه را مراقب کند و اجازه ندهد کسی از آنجا به

سمت حجاز بروی، چرا که به این بهانه، ممکن بود کسانی به امام بیبوندند. (۱۷) ابن زیاد به والی خود در بصره نوشت تا دیده بانی را بگذارد و تمامی راهها را کنترل کند و اگر کسی عبور کرد، او را دستگیر نمایند. (۱۸). واضح است که منظور افرادی بودند که احتمالاً برای کمک به امام می آمدند. به همین صورت ابن زیاد دستور داده بود که راههای بین واقصه به طرف جادهی شام تا جادهی بصره را کنترل کنند و لایعون احد یلج و لایخرج، (۱۹). و اجازه ندهند کسی ورود و خروجی داشته باشد. یک بار حبیب بن مظاهر، قوم بنی اسد را که در همان نزدیکی بودند، تحریک به همکاری کرد، اما سپاه عبیدالله میان هفتاد نفر از آنها و سپاه امام جدایی انداخت و اجازه نداد به امام بیبوندند. (۲۰) در آن موقع بسیاری از شیعیان هم در زندان بودند که نمونهی آنها مختار بن ابی عبیده بود. ابن زیاد او را دستگیر کرده و شلاق (صفحه ۱۸۱) زده بود. همین شلاق سبب شد تا یک چشم مختار برای همیشه بینایش را از دست بدهد. (۲۱) این کنترل شدید، عامل بسیار مؤثری در عدم حمایت مردم کوفه از امام به حساب می آمد. علاوه بر تهدید، تطمیع نیز مورد استفاده ابن زیاد بود. ابن زیاد قبل از رفتن مردم بدانها گفت: یزید برای من چهار هزار دینار و دویست هزار درهم فرستاده است تا بین شما تقسیم کرده و شما را برای جنگ با دشمنش بیرون برم. (۲۲) وابستگی مردم به بخششهای مالی می توانست بخشی از آنها را در کربلا علیه امام علیه السلام تحریک کنند. هنگامی که امام دید واقعا مردم قصد کشتن او را دارند، فرمود: یا هؤلاء! اسمعوا یرحمکم الله، ما لنا و لکم، ما هذا بکم یا اهل الکوفه؟ قالوا: خفنا العطاء، امام فرمود: بشنوید! چه چیز بین ما و شماست، چه شده است شما را ای اهل کوفه؟ آنها گفتند: ما در مورد «عطا» می ترسیم. امام پاسخ داد: ما عندالله من العطاء خیر لکم. (۲۳) اما کسی به سخن امام توجه نکرد. مجموع این شواهد برای ارائهی این نکته است که در حقیقت بخشی از مردم، شامل بزرگان و وابستگانشان، جنایتکارانی بودند که لایق تمام دشنامها و تندیههای افرادی بودند که آنها را سرزنش می کردند؛ اما در این میان، افزون بر در نظر گرفتن این که دیکتاتوری و استبداد خاصی حاکم بوده، بسیاری نیز قصد پیوستن به امام را داشتند، اما نتوانستند. نکتهی جالب این است که بلاذری می نویسد: سعد بن عبیده گفت: بسیاری از شیوخ ما از اهل کوفه بر تپه ای ایستاده و دعا می کردند: «اللهم أنزل علیه نصرک»، خدایا نصرت خود را بر حسین علیه السلام نازل بفرما. سعد می گوید: به آنها گفتم: «یا أعداء الله الا تنزلون فتنصرونه»، ای دشمنان خدا چرا پایین نمی آید تا او را یاری کنید؟ (۲۴) به هر حال این جای انکار نیست که کوفیان امام را به شهادت رساندند، در حالی که تنها یک نفر شامی در میان آنها بود. (۲۵) با این حال نباید اهل کوفه را از یک گروه واحد دانست. (صفحه ۱۸۲) (۱) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۷۷، در ابن اعثم آمده است که نوشتن نامه حيله علیه من و برای تقرب به یزید بود. (۲) مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۹. (۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۸؛ اخبار الطوال، صص ۲۵۵، ۲۵۴. (۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹. (۵) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۰؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۴، ۱۲۰؛ اخبار الطوال، ص ۲۴۵، انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۵. (۶) ترجمه الامام الحسين علیه السلام ابن سعد، ص ۶۲؛ ترجمه الامام الحسين علیه السلام ابن عساکر، ص ۲۰۶. (۷) الکامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۴۸. (۸) تشیع در مسیر تاریخ، ص ۱۶۰. (۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹. (۱۰) اخبار الطوال، ص ۲۵۴. (۱۱) تجارب الامم، ج ۲، ص ۷۰. (۱۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۲. (۱۳) ترجمه الامام الحسين علیه السلام، ص ۶۹. (۱۴) الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۷. (۱۵) الکامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۷۳. (۱۶) ترجمه الامام الحسين علیه السلام ص ۷۰. (۱۷) اخبار الطوال، ص ۲۴۳. (۱۸) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۳؛ قبلا امام ضمن نامه ای به برخی از بزرگان شیعه در بصره از آنها درخواست کمک کرده بودند، ج ۴، ص ۲۳. (۱۹) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹، ۱۷۳؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۵. (۲۰) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۰؛ الفتوح، ج ۵، صص ۱۶۰، ۱۵۹. (۲۱) المحبر، ص ۳۰۳. (۲۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۷. (۲۳) ترجمه الامام الحسين علیه السلام ص ۶۹. (۲۴) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۲۲۶. (۲۵) الکامل فی التاريخ، ج ۴، ص ۲۸؛ مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۱، حتی این یک نفر را هم ذکر نکرده است).

ارزیابی سفر به عراق اکنون باید دید آیا با توجه به آنچه در حال رخ دادن بود، سفر امام به عراق به مصلحت بوده است یا خیر. در اینجا برآنیم تا صرف نظر از بعد «غیبی» واقعه‌ی کربلا، ارزیابی سیاسی مختصری از سفر امام حسین علیه‌السلام به عراق داشته باشیم. نخستین پرسش این است: آیا جز رفتن به عراق، امکان اقدام دیگری برای امام حسین علیه‌السلام وجود داشت یا نه؟ و آیا پیش‌بینی می‌شد که در عراق بتوان قیام و انقلابی را علیه یزید سر و سامان داد؟ اگر به منابع تاریخی متداول بنگریم، شاهد اعتراضاتی هستیم که به طور مکرر مطرح شده و مضمون آنها این است که به هیچ وجه رفتن به عراق مصلحت نبوده است. این اعتراضات از همان آغاز مطرح بوده؛ زمانی که پس از شهادت امام مجتبی علیه‌السلام مردم کوفه از امام حسین علیه‌السلام دعوت کردند تا به کوفه بیاید، امام پاسخ داد: تا معاویه در قید حیات است او موافق با حرکت انقلابی نیست. (۱) احتمالاً دلیل آن حضرت این بود که مردم عراق تاب تحمل حيله‌گری معاویه را نداشتند و در گذشته نیز با وجود پدرش علی علیه‌السلام و برادرش حسن علیه‌السلام آزمایش خود را در برابر معاویه داده بود به دنبال مخالفت امام علیه‌السلام با مسأله‌ی بیعت، و زمانی که آن حضرت راهی مکه شد، احتمال مسافرت به عراق نیز مطرح بود. لذا بنا به روایت بعضی، عبدالله بن مطیع در همان نیمه راه مدینه به مکه، امام را از رفتن به کوفه پرهیز داد. (۲). وقتی امام وارد مکه شد، معترضین به سفر امام به کوفه فراوان بودند. عبدالله بن عباس پیشنهاد کرد تا امام از رفتن به عراق صرف نظر کند و به جبال یمن برود؛ چرا که هم منطقه کوهستانی است و هم شیعیان پدرش در آن منطقه بسیاریند و ایمنی خاصی دارد. (۳) ابن اعثم این مطلب را از قول ابن حنفیه نقل می‌کند. (۴) عمرو بن عبدالرحمان بن (صفحه ۱۸۳) هشام می‌گفت: مردم بنده‌ی دینار و درهم‌اند. این دو نیز در دست حکام است. مبادا به عراق بروی. (۵) عبدالله بن عمر، اعتراض کنان، از خونریزی هراس داشت. (۶) عبدالله بن جعفر نیز با اشاره به کشته شدن او در عراق نوشت: اگر کشته شوی: «انی اخاف أن یطفیء نور الارض و أنت روح الهدی و أمير المؤمنين، فلاتعجل الی العراق فانی آخذ لک الامان من یزید» (۷) من هراس آن دارم که نور زمین با کشته شدن تو خاموش شود. تو روح هدایت و امیرالمؤمنین هستی. برای رفتن به عراق تعجیل نکن. من از یزید برای تو امان می‌گیرم. از ابوسعید خدری نیز نقل شده است که گفت: لا تخرج علی امامک». (۸) مسور بن مخرمه نیز از معترضین بود. او به امام نوشته بود: فریب مردم عراق را مخور. (۹) ابوواقد لیثی هم شبیه همین سخن را گفته بود (۱۰) فرزدق نیز که از عراق به حجاز می‌رفت، با رفتن امام به کوفه مخالفت کرد. (۱۱). منابع تاریخی این اعتراضات را آورده‌اند و به احتمال بسیاری از راویان مغرض سعی در تکثیر آنها کرده‌اند تا نشان دهند امام واقعا فریب خورده و بی‌جهت روانه‌ی عراق شده است. قبل از آنکه پاسخ خود را در مورد لزوم رفتن به عراق ذکر کنیم، جا دارد تا مقدمه‌ای بیان کرده و زمینه‌ی پاسخ امام را بهتر روشن کنیم. تاریخ سیاست نشان می‌دهد، کمتر زمانی بوده است که کار سیاسی برای یک فرد انقلابی، با احتمال به موفقیت قطعی آغاز و به انجام رسیده و دسترسی به اهداف، بدون وجود هیچ خطری امکان‌پذیر بوده باشد. کسانی که برای گرفتن قدرت، با هدف خوب یا بد، فعالیت می‌کنند، همیشه با احتمالات سر و کار دارند. در علام سیاست، حتی موفقترین افراد و مردمی‌ترین آنها، همیشه در معرض دشواری‌ها و حتی از دست دادن همه چیز هستند. از این رو نبایست در این باره چنین گمان کنیم که تنها می‌بایست با یقین صد در صد حرکت می‌کرد. چنین کاری دور از واقعیات (صفحه ۱۸۴) تاریخ بوده و ناشی از ساده‌اندیشی در ماهیت فعالیت‌های سیاسی است. در اینجا نمی‌بایست این گونه اندیشید که امام می‌بایست صد در صد در مورد پیروزی این سفر، اطمینان داشته باشد. کسی که رفتن امام را به صلاح نمی‌داند، نباید به شواهدی بنگرد که احتمال شکست را مطرح می‌کند. مانند این که مردم کوفه، یک بار پیش از این، آزمایش شده بودند! کسی هم که رفتن را قبول دارد نباید گمان کند که هیچ احتمال شکست در کار نبوده است. با توجه به چنین امری، می‌باید موقعیت امام حسین علیه‌السلام را در آن شرایط سنجید و پس از آن باید به شواهد تاریخی و نیز سخنان امام، مسأله‌ی رفتن به عراق را ارزیابی کرد. امام نمی‌خواست به هیچ وجه موافقتی با یزید و حاکمیت او داشته باشد؛ حتی اگر این مخالفت منجر به شهادت او

بشود. در عین حال در پی چاره بود تا در صورت امکان، انقلابی را علیه یزید بر پا کرد و خود رهبری و امامت را که وظیفه‌ی الهی او بود، بدست گیرد. این چهار چوب، خواست امام بود. در این چهار چوب می‌بایست از میان احتمالات موجود یکی را انتخاب می‌کرد و طبعاً در برابر پیشنهادها و اعتراضها، عکس‌العمل نشان می‌داد. این طرح به هیچ شکل قابل تغییر نبود و لذا هر پیشنهادی که به نحوی آن را خدشه‌دار می‌کرد، از نظر امام محکوم و غیر قابل پذیرش بود. جهان اسلام از نظر سیاسی در آن شرایط ویژگیهای خاصی داشت. امام می‌بایست به گونه‌ای عمل می‌کرد که بتواند با توجه به آن شرایط به اهداف خویش در جهت دفاع تناسب، اهدافی را در چند سطح در نظر داشت. دستیابی به حکومت می‌توانست بالاترین موفقیتی باشد که امام به آن می‌اندیشید. اگر چنین چیزی دست‌یافتنی نمی‌شد، به هر روی امام به عنوان آمر به معروف و ناهی از منکر، رسالت خود را انجام داده بود. به فرض که در این حد نیز موفقیتی به دست نمی‌آورد، می‌توانست مطمئن باشد که با ریخته شدن خونش، درخت اسلام را آبیاری کرده و مردم را نسبت به وضعیت ناهنجاری که در آن به سر می‌برند، آگاه کرده است. از سوی دیگر چهارچوب واقعیت موجود چنین بود که یزید اجازه نمی‌داد کسی (صفحه ۱۸۵) چون امام حسین علیه‌السلام با عدم بیعت با او، راحت به زندگی مشغول شود، چون امام حسین علیه‌السلام کسی نبود که به آرامی زندگی کند، در این صورت تنها انتخاب یزید در صورت عدم بیعت، کشتن امام بود. از طرفی، گذشته از شام، مدینه و مکه و به طور کلی حجاز در شرایطی نبود که در برابر خواست یزید مبنی بر کشتن امام، مقاومتی از خود نشان دهد. امام می‌بایست به جای دیگری می‌اندیشید. رفتن به مکه به صورت موقت پسندیده بود؛ زیرا به هر روی، این شهر حرم تلقی می‌شد و برای مدتی می‌توانست امنیت داشته باشد؛ اما نمی‌توانست به عنوان سنگری دایمی مورد توجه قرار گیرد. به علاوه که مکه، هواداری خاصی از امام نمی‌کرد، و حتی در جریان بیعت با امیرالمؤمنین علیه‌السلام هم، مکه با تأنی بیعت کرده بود. در این صورت تنها عراق که کانون شیعیان امام بود می‌توانست مورد توجه قرار گیرد. این منطقه به لحاظ پیشینه‌ی مبارزاتش با شام از آن دیار متنفر بود. درخواست کوفه از امام این احتمال را تقویت کرد و با اوج گرفتن این دعوت، درصد احتمال پیروزی رو به فرونی نهاد. معنای این تحلیل این نیست که هیچ خطری در عراق نبوده است، اما سؤال این است که اگر امام بنا داشت در جایی مستقر شود، کجا را باید بر میگزید؟ آیا امام حسین علیه‌السلام کسی بود که بیعت کند؟ آیا یزید کسی بود که اجازه دهد امام بدون بیعت زنده بماند؟ اگر امام به عراق نمی‌رفت، در آن صورت همه‌ی کتب تاریخی نمی‌نوشتند: اگر به عراق رفته بود پیروز می‌شد؟ آیا نمی‌نوشتند: چرا به نامه‌های مردم پاسخ مثبت نداد؟ چرا اجازه داد که در حجاز به دست عمال یزید به شهادت برسد و هیچ اقدامی نکرد؟ این قبیل پرسشها، مواردی است که در صورت عدم انتخاب و مسافرت به کوفه در ذهن هر عاقلی مطرح می‌شد. باید توجه داشت که نتیجه‌ی سخن معترضانی که خواستار «عدم خروج» امام بودند، پذیرش حکومت یزید ولو به‌طور موقت بود و این برای امام امکان نداشت. حتی گفته‌ی عبدالله بن جعفر چنین دلالت می‌کرد، چون گرفتن امان از یزید طبعاً مشروط به بیعت امام بود که این خود قابل قبول برای امام نبود. حال ببینیم پاسخ خود امام و (صفحه ۱۸۶) شواهد تاریخی چگونه این مطلب را نشان می‌دهد. از نکاتی که امام در موارد متعدد بدان اشاره فرموده، این است که یزید و عمالش اجازه‌ی ادامه‌ی حیات را در مکه به او نخواهند داد و به هر صورت او را به قتل خواهند رساند. امام علیه‌السلام در برابر اعتراض ابن عباس، فرمود: «لأن أقتل خارجاً منها بشیرین احب الی من أن أقتل خارجاً منها بشیر»، (۱۲) همین که دو وجب دورتر از مکه کشته شوم، بهتر از آن است که یک وجب دورتر کشته شوم. این نکته علاوه بر اشاره به حفظ حرمت مکه به این نکته نیز توجه می‌داد که جان امام در خطر است و حضرت باید در این باره اقدامی بکند. امام در برابر اعتراض ابن عمر فرود: «ان القوم لا یتروننی... فلا یزالون حتی أبایع و انی کاره فیقلوننی»، (۱۳) این گروه مرا رها نخواهند کرد... آنها اصرار دارند تا من بیعت کنم و من نمی‌خواهم چنین کنم، بنابراین آنها مرا خواهند کشت. این جمله بخوبی وضعیت امام و واقعیت موجود را نشان می‌دهد. امام در مورد دیگری فرمود: «ولو كنت فی جحر هامة من هوام الارض لاستخرجونی و یقتلوننی» (۱۴) اگر در سوراخ جانوران بیابان نیز پنهان شوم مرا بیرون آورده و به قتل خواهند رساند.

زمانی که از امام پرسیدند، چرا برای رفتن عجله می‌کنم، امام فرمود: «لو لم أعجل لآخذت» (۱۵) اگر تعجیل نکنم مرا دستگیر خواهند کرد. و بار دیگر فرمود: «ان بنی امیه اخذوا مالی فصبرت، و شتموا عرضی فصبرت و طلبوا دمی فهربت» (۱۶) بنی‌امیه مالم را گرفتند، صبر کردم، به آبرویم تعرض کردند، صبر کردم، خواستند خونم را بریزند، گریختم. این نقلها شاهد صدق این گفته است که به هر روی، آنان تصمیم بر قتل او داشتند و امیدی به زنده بودن، به صورتی که بیعتی صورت نگیرد. نمی‌توانسته وجود داشته باشد. طرف دیگر قضیه رفتن به سمت عراق است. وقتی قرار شد آن حضرت از مکه (صفحه ۱۸۷) خارج شود، کدامین نقطه می‌بایست انتخاب می‌شد؟ در فاصله‌ی ماه شعبان تا ذی‌حجه که امام در مکه بود، نامه‌های مکرری از عراق به دست او رسید. این نامه‌ها به شکلی بود که بعدها دلیل اصلی امام برای رفتن به عراق شد. در بسیاری از موارد وقتی اعتراض به رفتن می‌شد، امام مسأله‌ی نامه‌ها را مطرح می‌کرد. (۱۷) هنگامی که امام در برابر حر رسید، همین نامه‌ها را دلیل آمدن خود به عراق ذکر کرد. زمانی که عمر بن سعد علت آمدن امام را به عراق جویا شد، پاسخ همان نامه‌ها بود. وقتی بحیر بن شداد از علت آمدن امام به کوفه پرسید، امام فرمود: «هذه كتب وجوه أهل المصر» (۱۸) اینها نامه‌های بزرگان این شهر است. صبح عاشورا نیز علت آمدن را نامه‌ها ذکر کرد. (۱۹) به عبدالله بن عمر نیز نامه‌ها را نشان داد. (۲۰) و همه جا در برابر اعتراضات می‌فرمود: «خلفی مملوءة بالكتب» (۲۱) یعنی خورجین اسبم پر از نامه‌های آنان است. این دعوت گسترده جدی به نظر می‌آمد؛ بویژه که علاوه بر توده‌های مردم، بیشتر نامه‌ها از بزرگان کوفه بود، کسانی که مردم تابع آنها بودند. این افراد علاوه بر شیعیان، شامل بسیاری از دیگر بزرگان بود. چه بسا اگر صرفاً شیعیان دعوتگر بودند توجهی نمی‌شد؛ زیرا تعدادشان قابل توجه بود. اما همین گستردگی بود که جدی بودن دعوت را تثبیت کرد. در مقابل این دعوتها، دو مرحله‌ی آزمون کوفیان بود که در زمان امام علی علیه‌السلام و امام حسن علیه‌السلام داده بودند، در هر دو مرحله مردود شده بودند. اکنون امام می‌بایست کدام یک را انتخاب می‌کرد: سابقه‌ی بد مردم را یا وضعیت فعلی آنان را؟ با توجه به گفته‌های قبلی، حتی اگر فرض کنیم احتمال پیروزی کمتر از پنجاه درصد هم بود، آیا برای امام راه دیگری وجود داشت؟ به نظر می‌رسد در شرایط عادی سیاسی هیچ راهی احتمال (صفحه ۱۸۸) موفقیتش به اندازه‌ی احتمال پیروزی در کوفه نبود. حتی احتمال رفتن به یمن نیز موفقیت‌آمیز نبود؛ زیرا به یقین تشیع در یمن به اندازه‌ی کوفه نبود؛ اضافه بر آنکه آنجا نیز در دسترس معاویه بود. حتی زمانی که والی امام علی علیه‌السلام در آنجا بود، سپاه شام به یمن یورش برد و شمار زیادی از شیعیان را به قتل رساند. نخستین دلیل احتمال پیروزی، وجود نامه‌ها بود که نشان می‌داد عده‌ی زیادی نه تنها او را حفاظت خواهند کرد، بلکه با دشمنش خواهند جنگید. در مقابل، از هیچ نقطه‌ی دیگری از او دعوت به عمل نیامد. افرادی که نامه نوشتند در مرحله‌ی اول شیعیانی چون سلیمان بن سرد، مسیب بن نجبه، حبیب بن مظاهر رفاعه بن شداد و عده‌ای دیگر بودند. امام با فرصت کمی در اختیار داشت، راه معقولی را برگزید. آن حضرت در این مرحله به نامه‌ها پاسخی نداد، پس از آن مکرر نامه‌ها به سوی مکه سرازیر شد. علاوه بر آن نمایندگان این گروهها به مکه رفته و درخواست خود را حضوری مطرح کردند. هر نامه‌ای که به مکه می‌آمد، تعداد زیادی امضا و اسم پای آن بود. در برخی از روایات تعداد نامه‌ها صد و پنجاه ذکر شده است. با این حال امام تا اواخر هیچ پاسخی به این درخواستها نداد (۲۲) و پس از آن تنها حاضر شد تا مسلم را برای ارزیابی وضعیت کوفه بفرستد. امام برای این که میزان حمایت مردم را بهتر بشناسد، نماینده‌ی مسقیم خود، یعنی مسلم بن عقیل، را که فردی کاملاً مطمئن بود به کوفه فرستاد. آن حضرت در نامه‌ای به مردم کوفه نوشتند: «انی بعثت الیکم أخی و ابن عمی و ثقتی من أهل بیتی مسلم بن عقیل و قد أمرته ان یکتب الی بحالکم و رأیکم فقدموا مع ابن عمی و بایعوه و انصروه» (۲۳) من برادرم، پسر عمم و فرد مورد اعتماد خودم را از اهل بیتم، یعنی مسلم، به سوی شما فرستاده و به او گفتم تا وضعیت شما را برایم بنویسد. او را همراهی کرده، با او بیعت کنید و او را یاری نمایید. زمانی که مسلم به کوفه رفت، مردم، گروه گروه با او بیعت کردند. او نیز اسامی آنها (صفحه ۱۸۹) را می‌نوشت و از آنها تعهد می‌گرفت تا غدیر و خیانت نکرده و از امام حمایت کنند. تعدادی که او از بیعت کنندگان ثبت نام کرد، بیست و چند هزار نفر بود.

(۲۴) مسلم که وضع را چنین دید، در نامه‌ای به امام حسین علیه‌السلام نوشت: «فانی اخبرک انه قد بايعك من الكوفة نيف و عشرون ألفا فاذا بلغك كتابي هذا فالعجل» (۲۵) بیش از بیست هزار نفر با تو بیعت کرده‌اند، وقتی نامه به دست تو رسید، بشتاب: می‌گویند وقتی امام علیه‌السلام حرکت کرد، اسامی هجده هزار نفر از مردم کوفه با مسلم بیعت کرده بودند، به دست او رسید. (۲۶) امام در برابر این نامه چه می‌توانست بکند؟ او تا مسلم را نفرستاده بود اطمینان کافی نداشت، اما اکنون نامه‌ی نماینده‌اش رسیده بود که بهترین دلیل بر بیعت کوفه با امام بود. از این رو در برابر اعتراض ابن عباس در آخرین مرحله، امام به او فرمود: من می‌دانم که تو اهل نصیحت کردن هستی، اما «و لکن مسلم بن عقیل کتب الی باجماع اهل المصر علی بیعتی و نصرتی و قد أجمعت علی المسیر الیه» (۲۷) مسلم به من نامه نوشته که مردم بر بیعت و برای من اجتماع کرده و من نیز تصمیم به رفتن گرفته‌ام. در روایت دیگری آمده که مسلم به امام نوشته بود: «و الناس کلهم معک لیس لهم فی آل معاویة رأی و لاهوی» (۲۸) یعنی مردم همگی با تو هستند و تمایل و علاقه‌ای به آل معاویه ندارند. این چیزی بود که مسلم به چشم خود دیده بود و با اطمینان کامل آن را گزارش کرده بود. او بی‌علاقگی مردم کوفه را به معاویه و گرایش آنان را به آل علی دیده و یقین کرده بود، اما آمدن ابن زیاد و سایه‌ی استبدادی حکومتش، جریان را عوض کرد. تهدید کوفه برای بنی‌امیه، جدی تلقی شد. جاسوسان در نامه‌ای برای یزید نوشتند: «قد بايع مسلم الترابیة» (۲۹) یعنی ترابیه - که نامی برای شیعه به مناسبت نام ابوتراب برای علی علیه‌السلام بود - با مسلم بیعت کرده و از او خواسته‌اند تا زودتر به فریاد (صفحه ۱۹۰) کوفه برسد. فرستادن عبیدالله به همین دلیل بود، چون برای آنها مسلم شده بود، اگر دیر بجنبند، کوفه از دست خواهد رفت. بویژه که نعمان بن بشیر علاوه بر بی‌تفاوتی بنا به نقلی، گفته بود: «لابن بنت رسول الله احب الینا من ابن بجدل» (۳۰) فرزند رسول الله برای ما دوست داشتنی‌تر از فرزندان ابن بجدل (۳۱) است. ابن اعثم نقل کرده که در جریان آمدن مسلم به کوفه، نعمان تنها در قصر مانده بود. کسی در نماز جمعه حاضر نمی‌شد و خراج نیز بدو پرداخت نمی‌کردند. هر کس را فرامی‌خواند، اجابت نمی‌کرد و هر چه فرمان می‌داد، متابعت نمی‌کردند. (۳۲) اینها شواهدی است بر این که تا قبل از آمدن ابن زیاد، مشکل کوفه برای بنی‌امیه جدی بوده است. بنابراین مناسب بود که امام حسین علیه‌السلام راهی کوفه شود. (۱) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن عساکر، ص ۱۹۷، اخبار الطوال، صص ۲۲۲، ۲۲۴. (۲) الفتوح، ج ۵، ص ۳۷، ۳۶؛ اخبار الطوال، صص ۲۴۶، ۲۲۸؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۱۹، در ص ۴۱ ملاقات امام با ابن مطیع در مسیر از مکه به کوفه ذکر شده است. (۳) ابخار الطوال، ص ۲۲۴؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۳؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۷۸؛ انساب الاشراف، ج ۲، ص ۱۶۱؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۳۹. (۴) الفتوح، ج ۵، ص ۳۲. (۵) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۱؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۰؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۷. (۶) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۳؛ الفتوح، ج ۵، ص ۳۹، ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۵۷. (۷) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۶؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۱، الکامل، ج ۴، ص ۴۰. (۸) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۵۷. (۹) همان، ص ۵۸. (۱۰) همان، ص ۵۷. (۱۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۵. (۱۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۴؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۹، الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۳ ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن عساکر، ص ۱۹۰؛ المعرفة و التاریخ، ج ۱، ص ۵۴۱؛ مجمع الزوائد، ص ۱۹۲، مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۵؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۳۸. (۱۳) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۴. (۱۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۶؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۳۸. (۱۵) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۰. (۱۶) الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۴. (۱۷) انساب الاشراف، ج ۳، صص ۱۶۵-۱۶۳. (۱۸) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام، ص ۶۴. (۱۹) همان، ص ۷۲. (۲۰) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن عساکر، ص ۱۹۲. (۲۱) همان، صص ۲۰۹، ۲۱۰. (۲۲) نک: الفتوح، ج ۵، صص ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۶؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۲. (۲۳) نک: الفتوح، ج ۵، ص ۵۲، تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۲. (۲۴) نک: الفتوح، ج ۵، ص ۶۸؛ ونک: تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۵۹؛ ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن عساکر، ص ۲۰۷، مروج الذهب، ج ۳، ص ۵۴ (تعداد را ۱۲ هزار نوشته‌اند)؛ نک: الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۵ (تعداد را سی هزار نفر نوشته است). (۲۵) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۶۵؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۱؛ الفتوح،

ج ۵، ص ۷۷. (۲۶) ترجمه امام الحسین علیه السلام ص ۶۵. (۲۷) مروج الذهب، ج ۳، صص ۵۵، ۵۴. (۲۸) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۱. (۲۹) الفتوح، ج ۵، ص ۶۰. (۳۰) الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۵. (۳۱) مقصود از ابن بجدل، یزید است. (۳۲) الفتوح، ج ۵، ص ۴۸.

امام در برابر سپاه عراق

امام در برابر سپاه عراق نخستین برخورد امام با سپاه عراق، برخورد با سپاه هزار نفری حر بن یزید ریای بود. در آن موقع، حر در حد یک فرماندهی جزء، خود را کارگزار ابن زیاد می دانست و چندان در مسائل سیاسی قضیه دخالت نمی کرد. لذا وقتی امام حسین علیه السلام به نماز ایستاد، حر همراه با سپاهیان، با اعتقادی که به امام داشتند، بدو اقتدا کردند. وظیفه‌ی حر این بود تا امام را به کوفه ببرد و بخصوص اجازه‌ی بازگشت به او ندهد. امام در خطابه‌ای که برای جمع نمازگزار ایراد کرد، فرمود: من قصد آمدن بدین نقطه را نداشتم تا این که نامه‌های شما و پیام‌آوران شما به سوی من آمدند، اکنون اگر تعهد می دهید که به من تعرضی نشود، داخل شهر شما بشوم؛ در غیر این صورت به همان نقطه‌ای که آمده‌ام باز می گردم. (۱). اشاره کردیم که امام پس از دریافت نامه‌ی مسلم به سرعت از مکه خارج شد و به طرف کوفه به راه افتاد. این حرکت تا قبل از رسیدن خبر شهادت مسلم همچنان ادامه (صفحه ۱۹۱) داشت، اما هنگامی که خبر شهادت مسلم رسید (۲) حرکت کاروان سست شد و صحبت‌هایی میان امام و اهل بیت و یاران حضرت درباره‌ی رفتن به عراق مطرح گردید. برخی گفته‌اند امام قصد بازگشت داشت اما برادران مسلم حاضر نشدند و گفتند که برای گرفتن انتقام خون برادر باید مسیر را ادامه دهند. (۳). بر فرض که چنین گفته باشند، قطعاً امید «پیروزی» داشته‌اند و شاید این دلیلی بوده است تا امام هم به حسب ظاهر قانع شده، و به مسیر ادامه دهد. عاقلانه نیست بپذیریم آنها با یقین به شکست باز در فکر انتقام خون برادر بوده‌اند. افزون بر پیروزی سیاسی، امر دیگری نیز بود و آن این که بالاخره می باید امام حسین علیه السلام موضعی در برابر یزید اتخاذ می کرد، ولو آن موضع شهادت باشد؛ شهادت که از نظر او محکومیت یزید را نشان دهد. شاید دیگران نیز گفتارهایی در تأیید احتمال پیروزی مطرح کرده‌اند. نقل شده است که عده‌ای گفتند: شما همچون مسلم بن عقیل نیستند، اگر مردم کوفه شما را ببینند، همه بسه سوی شما خواهند آمد. (۴) منظورشان این بود که شاید مسلم به هر دلیل نتوانسته مردم را جذب کند، اما شخصیت شما جذبه و نفوذ دیگری دارد. این کلام در موقعیتی که امام قرار داشت، با توجه به نامه‌ها و درخواستهای ده ساله‌ی مردم کوفه، بعید نمی نمود. از این رو امام پذیرفت که به راه خود ادامه دهد. از روایت فتوح چنین بر می آید نامه‌ای که توسط قیس بن مسهر، مبنی بر دعوت مردم کوفه به رعایت تعهداتشان بود، (۵) فرستاد، احتمالاً بعد از رسیدن خبر شهادت مسلم بن عقیل بوده است. با این که زمینه‌ی شک به صورت قابل توجهی در مورد کوفه میان سپاه امام به وجود آمده بود، اما اثر آن در بازگشت تنها زمانی هویدا گردید که امام (صفحه ۱۹۲) با سپاه حر برخورد کرد. آمدن حر و سپاهیان او، با شنیدن خبر آمدن چهار هزار نفر از سپاه دشمن به قادسیه و اخبار قبلی کوفه - خصوصاً پیام آوردن فرستاده‌ی ابن سعد که مسلم به او وصیت کرده بود - امام را بر آن داشت که از رفتن به کوفه صرف نظر کند. مسلم که با دستگیری خود و مشاهده‌ی تفرقه‌ی مردم از اطراف خویش به این حقیقت پی برده بود، سعی کرد همان گونه که امام را تحریض بر آمدن کرده بود، اینک با پیامی او را از آمدن منصرف سازد. لذا در وقت شهادت به عمر بن سعد - که قریشی بود - وصیت کرد تا کسی را نفرستد و این پیام را به امام حسین علیه السلام برساند. اندک زمانی پس از رسیدن پیام در آغاز محرم، کاروان امام در سرزمین عراق با سپاه حر تلافی کرد. با این حال امام تصمیم به بازگشت گرفت، اما حر مانع شد. وظیفه‌ی او بردن سپاه امام به سمت کوفه بود امام که اینک به اوضاع کوفه آگاه بود، درخواست او را نپذیرفت. حر برای جلوگیری از درگیری، و این که دستوری برای جنگ به وی نرسیده بود، حاضر شد سپاه به طرف کربلا برود، به سوی سرزمینی خشک، نه بازگشت به حجاز و نه کوفه. (۶) صرف نظر از این که در عمل چه گذشت، امام پیشنهاد بازگشت را در

زمان برخورد با حر مطرح نمود و از او خواست تا اجازه دهد باز گردد. (۷) بعد از آن در برابر ابن سعد نیز همین پیشنهاد را مطرح کرد (۸) و بارها فرمود: «یا ایها الناس اذا کرهتمونی فدعونی أنصرف عنکم الی مأمنی الارض»، اگر به حمایت من علاقه‌ای ندارید، اجازه دهید به سرزمین ایمن (یعنی مکه) بازگردم (۹) عده‌ای از مورخین نوشته‌اند که امام سه پیشنهاد کرد: یکی بازگشت به حجاز، دیگری شام و سومی رفتن به شرق اسلامی، در یکی از سرحدات سرزمین مسلمانان. در روایتی که در چند سطر قبل گذشت و هم تصریحات دیگر، تأکید شده است که امام بازگشت به شام را مطرح نکرد و فقط خواستار بازگشت به حجاز (مکه یا مدینه) بوده است. بلاذری به صراحت نقل کرده که او در برابر عمر بن سعد تنها بازگشت به مدینه را (صفحه ۱۹۳) مطرح کرد. (۱۰) همچنین به طور مستند، از عقبه بن سمعان نقل شده است که گفت، من در همه‌ی مراحل به همراه حسین بن علی علیه‌السلام بودم. برخلاف آنچه عده‌ای می‌گویند، در هیچ مرحله‌ای آن حضرت نخواست تا اجازه دهند نزد یزید برود و دستش را در دست او گذارد. آن حضرت فقط گفت: «دعونی أرجع الی مکان الذی أقبلت منه، أو دعونی أذهب فی هذه الارض العریضة حتی نظر الی ما یصیر الیه أمر الناس» (۱۱) اجازه دهید به محلی که از آنجا آمدم بازگردم. یا اجازه دهید به محلی که از آنجا آمدم بازگردم، یا اجازه دهید در سرزمین وسیع خداوند بگردم و ببینم کار این مردم به کجا خاتمه خواهد یافت. بلاذری نوشته است که امام می‌خواست به طرف شام برود، همچنین از سپاه حر خواسته بود تا اجازه دهند به شام رفته و دستش را در دست یزید بگذارد. (۱۲) این خبر محل تردید جدی است که به احتمال زیاد مورخان اموی مسلک ساخته‌اند. طبیعی است که امام همه‌ی آن آوارگی‌ها را به علت عدم بیعت با یزید تحمل می‌کرد و حتی اگر روایت درست باشد، نمی‌توان چنین درخواستی را دست کم به معنای رضایت دادن به خلافت یزید تفسیر کرد؛ بلکه به احتمال قوی، قصد دور شدن از حوزه‌ی حکومتی ابن‌یزید را که فاسقی سجور بود، داشته است. امام مطمئن بود که حتی در صورت عدم بیعت، خود یزید او را خواهد کشت و منطقی نیست که عمدا قصد رفتن به شام را داشته باشند. یزید به ولید نوشته بود: «ولیکن جوابک الی رأس الحسین علیه‌السلام». (۱۳) ولید مایل به این اقدام نبود و بعدها نیز از شنیدن خبر قتل امام به شدت ناراحت شد. بنابراین نمی‌توان پذیرفت که حتی اگر امام چنین سخنی را گفته، قصد بیعت داشته و یا اصلا قصد رفتن به شام را داشته است. زمانی که امام برای حر توضیح داد که فقط بعد از رسیدن نامه‌های کوفیان بوده است که به این سمت آمده، حر پاسخ داد که از نامه‌ها اطلاعی ندارد. وقتی نامه‌ها را در مقابل او نهادند، او باز اشاره کرده که وظیفه‌ی او بردن به سمت کوفه است. اما حاضر به (صفحه ۱۹۴) رفتن به سمت کوفه نشد و راه حجاز را در پیش گرفت. در این وقت سپاه حر مانع گردید. آنها توافق کردند راه میانه‌ای را انتخاب کنند؛ راهی که نه به سمت کوفه و نه حجاز باشد، لذا راهی منطقه‌ی العذیب شدند. در همین نقطه طرمح بن عدی از ما خواست تا راهی جبال طی شوند. اما سایه‌ی سپاه حر و تعهد امام در مورد رفتن به سمت عذیب، مانع از پذیرش خواست طرمح شد. (۱۴) در طور مسیر امام می‌کوشید تا راه خود را به سمت بادیه کج کند و خود را از کوفه هر چه دورتر نگه دارد؛ اما حر مانع از چنین کاری می‌شد تا این که به قصر بنی‌مقاتل رسیدند و از آنجا تا نینوا پیش رفتند. (۱۵) در این منطقه بود که از سوی ابن‌یزید دستور توقف به دست حر رسید: «و لا تحله الا بالعراء علی غیر خضر و لا ماء» (۱۶) او را تنها در بیابان خشک و بی‌آب و علف نگه دار. در این نقطه چند تن از شیعیان کوفه توانستند خود را به امام برسانند و علی رغم مخالفت حر در کنار امام قرار گیرند. (۱۷) در مدتی که امام همراه حر بود، زهیر بن قین از امام خواست تا به کوفیان حمله کنند؛ چرا که نفرات آنها در آن موقع کم بود. ولی امام نپذیرفت و فرمود: «انی اکره انی ابدئهم بالقتال». (۱۸) یعنی من کراهت دارم که شروع کننده‌ی جنگ با آنها باشم. رسیدن به کربلا مصادف با دومین روز ماه محرم بود (چهارشنبه یا پنجشنبه) دینوری، چهارشنبه اول محرم را روز رسیدن به کربلا ذکر کرده است. (۱۹). مسعودی نوشته است: هنگامی که امام به سرزمین کربلا رسید، پانصد نفر سواره و صد نفر پیاده همراه او بودند. (۲۰) این افراد در مدت هشت روز و بخصوص شب عاشورا که فردای آن جنگ حتمی بوده، از کنار اما دور شدند. هر چند احتمال می‌رود که در آن شب، شمار آنها کمتر از رقمی بود باشد که مسعودی ذکر کرده، اما بی‌شبهه (صفحه ۱۹۵) تعدادی

نیز در این فاصله امام را تنها می‌گذاشتند. فردای روز ورود امام به کربلا، سپاهیان ابن‌زیاد بتدریج در این سرزمین اجتماع کردند. ابن‌زیاد اصرار داشت تا تمامی مردم کوفه در این جریان حضور داشته باشند. لذا همه‌ی قبایل گروه‌گروه عازم شدند. چنین سیاستی برای آن بود که در آینده از متهم شدن بعضی از قبایل جلوگیری کرده و دست همه را به خون حسین علیه‌السلام آغشته سازد. این می‌توانست مانعی در شرکت کوفیان در حمایت از قیام‌هایی به نفع علویان باشد. طبق روایت ابن‌اعثم، حدود بیست و دو هزار نفر فرستاده شدند. (۲۱) هر چند از روایت‌های بلاذری، (۲۲) دینوری (۲۳) و نیز ابن‌سعد چنین بر می‌آید که گروهی در نیمه راه گریخته‌اند. ابن‌زیاد اعلام کرده بود: «أیما رجل وجدناه بعد یومنا هذا متخلفا عن العسکر برئت منه الذمّة». (۲۴) یعنی هر کس بعد از امروز از آمدن در لشکر تخلف کند، من ذمه‌ی خود را از او برخواهم داشت» با این تهدید بود که این جمعیت روانه‌ی کربلا گردید. عمر بن سعد بن ابی‌وقاص، که عازم ری بود و قرار بود تا با دیلمان مشکرک نبرد کند، قرار شد در آغاز داستان کربلا را خاتمه دهد و بعد به ری برود. در نهایت او به عنوان فرماندهی نیروهای کوفه (علی رغم کراهت خود و طایفه‌اش بنی‌زهره) حاکمیت بر ری را به قیمت ریختن خون پسر رسول‌الله برگزید و عازم کربلا شد. (۲۵) در آغاز، پسر سعد، نماینده‌ای نزد امام فرستاد و دلیل آمدن او را پرسش کرد. پاسخ امام، ارائه‌ی نامه‌هایی بود که مردم کوفه برای او فرستاده بودند. آن حضرت در ادامه فرمود: در صورتی که مایل نیستند، او به همان جایی که از آن آمده است باز خواهند گشت. عمر بن سعد که خود به دنبال مفری بود، این پیشنهاد را برای ابن‌زیاد فرستاد و نوشت: حسین علیه‌السلام به من تعهد داده که برگردد یا به یکی از سرحدات کشور اسلامی (صفحه ۱۹۶) رفته و مانند یک فردی عادی باشد؛ این موجب رضایت تو و مصلحت این امت است: «هذا لك رضا و للامة صلاح» (۲۶) اما شمر مانع گردید و ابن‌زیاد را که تمایل به پذیرش این پیشنهاد است، از قصدش منصرف کرد. او گفت: «اگر حسین برود، دیگر نمی‌توان او را به دست آورد» ابن‌زیاد در نامه‌ای به ابن‌سعد نوشت: تو را نفرستادم تا مماشات کنی. بلکه هر چه زودتر بیعت با یزید را با او مطرح کن، اگر نپذیرفت او را بکش. (۲۷) وقتی این پیام به دست امام رسید، فرمود: «لا اجیب ابن‌زیاد، لا ذلک ابداء، فهل هو الا الموت، فمرحبا به»، (۲۸) پاسخ مثبت به ابن‌زیاد نخواهم داد. آیا نتیجه‌ی آن جز مرگ است، پس آفرین بر مرگ». چند روز قبل از عاشورا، دستور اکیدی از ابن‌زیاد رسیده بود که مانع از دسترسی امام حسین علیه‌السلام به آب شوند: «حل بین لاحسین و الماء فلا یدوقوا منه قطرة کما صنع بالتقی الزکی عثمان» (۲۹) بین او و آب جدایی بیندازید؛ به طوری که نتواند قطره‌ای آب بردارد؛ کما این که آنها همین رفتار را با عثمان کردند. او همچنین در نامه‌ای به ابن‌سعد نوشته: «شنیده‌ام که حسین و اصحابش دسترسی به آب داشته و چاه‌هایی کنده‌اند. هنگامی که نامه به دست رسید، آنها را حتی‌الامکان از کندن چاه محروم کرده و با سختگیری تمام اجازه‌ی بهره‌برداری از آب فرات را به آنان نده». (۳۰). در طی روزهای آخر، امام چند ملاقات محرمانه با ابن‌سعد داشت و سعی کرد تا او را منصرف کند. اما ابن‌سعد بر طبق روایات تاریخی نتوانست از حکومت ری (صفحه ۱۹۷) چشمپوشی کند. رابطه‌ی نسبی شمر با مادر عباس بن علی علیه‌السلام موجب شد تا امان نامه‌ای از ابن‌زیاد برای او و دیگر برادرانش بگیرد. اما آنها حاضر نشدند تا امام حسین علیه‌السلام را تنها بگذارند. (۳۱) در موردی دیگر، امانی برای علی‌اکبر ذکر شده که او نیز در ارتباط با مادرش بوده است. اما علی‌اکبر گفت: «أما و الله لقراة رسول الله صلی الله علیه و آله کانت أولى أن ترعی من قراة أبي سفیان» (۳۲) رعایت قرابت با پیامبر صلی الله علیه و آله برتر از قرابت با ابوسفیان است. سپاه ابن‌زیاد همان عصر تاسوعا قصد حمله داشت؛ اما با درخواست امام دایر بر موکول کردن درگیری به فردای آن روز موافقت شد. در آن شب امام برای اصحاب خویش سخن گفته و به آنها فرمود که او بیعت خود را از عهده‌ی آنها برداشته و می‌توانند بروند و حتی بعضی از افراد خانواده‌ی او را نیز همراه خویش ببرند؛ اما اصحاب ایستادگی خود را اعلام کردند. (۳۳). شب عاشورا، امام دستور داد تا اطراف خیمه‌ها را، جز یک طرف، خندق کنند تا دشمن نتواند از همه طرف به آنها حمله کند. از صبح عاشورا دو سپاه در مقابل یکدیگر صف‌آرایی کردند و کوچکترین سستی در سپاه امام دیده نشد. آوردن اهل بیت توسط امام حسین علیه‌السلام صرف‌نظر از توجه به واقعیات و به

تقدیرات خداوند و یا مزایای سیاسی آن پس از شهادت امام حسین علیه‌السلام بیانگر قصد و عمدی است که امام برای گرفتن حاکمیت از دست یزید داشته است. حتی انتقال آنها از مکه به سمت کوفه، در ظاهر امر، ناشی از یک اطمینان سیاسی بود که حکایت از انقیاد مردم کوفه در برابر امام داشت. از این رو نگاه داشتن آنها در حجاز، از نظر سیاسی به مصلحت امام نبود؛ زیرا بر فرض پیروزی در عراق، چه بسا حجاز دست امویها باقی می‌ماند و می‌توان حدس زد که آنها با اهل بیت امام چگونه رفتار می‌کردند. امام در شب عاشورا به اصحابش فرمود: فردا جز شهادت چیز دیگری نخواهد (صفحه ۱۹۸) بود: فأنتم فی حل منی و هذا اللیل قد غشیکم، فمن کانت له منکم قوه فلیضم رجلا من اهل بیتی الیه و تفرقوا فی سوادکم، فعسی الله أن یاتی بالفتح أو أمر من عنده فیصبحوا علی ما أسروا فی أنفسهم نادمین (۳۴). شما از ناحیه‌ی من آزادید. این شب است که شما در آن ایمنید، هر کس از شما نیرومند است مردی از اهل بیت مرا نیز به همراه خویش برداشته و در این سرزمین به راه افتد، تا این که خداوند پیروزی را نصیب ما کند یا امر دیگری از طرف خداوند تحقق یابد و این افراد را از آن قصدی که در درونشان دارند، پشیمان گرداند. در اینجا اشاره به این نکته شده که ممکن است پیروزی نصیب آنها شود و یا دشمن از قصد خویش منصرف شود. بنابراین از نظر سیاسی احتمال ضعیف پیروزی و یا تحولی در دشمن وجود داشته است. البته در این شرایط چنین احتمالی بسیاری ضعیف بود و آنان راهی جز شهادت در پیش روی آنها خود نداشتند. پیوستن حر، به همراه سی تن به امام (۳۵) با توجه به روشنگری سیاسی امام در صبح عاشورا نشانگر آن است که احتمال چنین تحولی بوده است. اما خباثت عمر بن سعد که پدرش در سلک قاعدین بود، (۳۶) همراه با خبث ذاتی خوارج صفتانی چون شمر بن ذی الجوشن (۳۷) و فشار ابن‌زیاد، سبب شد تا یکی از هولناکترین جنایات در عالم اسلام به وقوع بپیوندد. ابن‌سعد نوشته است که همراهان امام پنجاه مرد بودند که بیست نفر دیگر از سپاه به آنها پیوستند. (۳۸) قبل از درگیری، امام سخنانی را برای سپاه دشمن مطرح کرد: دلیل آمدن من خواسته‌ی شما و مانند شما بود. نوشته بودید که سنت از بین رفته، نفاق برآمده و از من خواسته بودید برای اصلاح امت جدم به اینجا بیایم. حال اگر کراهت دراید، اجازه دهید از همین جا بازگردم. شما به درونتان مراجعه کنید. آیا ریختن خون فرزند رسول‌الله را جایز می‌دانید؟ فرزند پسر عم پیامبر، اولین مؤمن بدو. کسی که حمزه و (صفحه ۱۹۹) عباس و جعفر، عموهای او هستند. آیا کلام پیامبر صلی الله علیه و آله را درباره‌ی من و برادرم شنیده‌اید که فرمود: «سیدا شباب أهل الجنة» اگر از من نمی‌پذیرید از جابر انصاری، ابوسعید خدری و یزید بن ارقم بپرسید. (۳۹) بریر بن خضیر نیز مشابه همین استدلالها را مطرح کرد. (۴۰) کما این که زهیر بن قین هم با مردم سخن گفت و اتمام حجت کرد. (۴۱). حر بن یزید که تا آن موقع گمان می‌کرد کار به خونریزی، آن هم در مورد فرزند رسول‌الله صلی الله علیه و آله نخواهد انجامید، یکباره به خود آمد. نزد ابن‌سعد رفت و گفت: آیا هیچ کدام از این سخنان شما را قانع نمی‌کند؟ عمر بن سعد گفت: اگر کار دست من بود او را نمی‌کشتم! اما اکنون چاره‌ای نیست. حر که این سخنان را شنید بلافاصله نزد امام آمد و توبه کرد و به دفاع از او ایستاد و پس از کشتن دو نفر به شهادت رسید. (۴۲) یزید بن ابی‌زیاد نیز از کسانی بود که در همان لحظه به سمت امام حسین علیه‌السلام آمد و در کنارش به شهادت رسید. (۴۳). سیره‌ی امام علی علیه‌السلام این بود که جنگ را آغاز می‌کرد. امام نیز در کربلا جنگ را آغاز نکرد، بلکه عمر بن سعد بود که اولین تیر را در کمان خویش نهاد و به سوی لشکر امام پرتاب کرد. او پس از این اقدام خود گفت: نزد ابن‌زیاد شهادت دهید که من نخستین تیر را رها کردم. (۴۴). در آغاز، و پس از شهادت جمعی از اصحاب در تیراندازی عمومی دشمن، افراد باقی مانده، تک تک روانه‌ی نبرد شدند. مدتی که گذشت، تعداد کشته‌های دشمن زیادتر از شهدا بود. لذا عمرو بن حجاج با اشاره به این که شما دارید با قهرمانان عرب می‌جنگید، گفت: اگر آنها را تیرباران نکنید به دست آنها کشته خواهید شد. (۴۵). پس از آن طی نبردهای چندی، ابتدا یاران و سپس به ترتیب افراد خانواده‌ی امام به شهادت رسیدند. ابن‌سعد در طبقات و دیگران، جزئیات این حملات را ثبت کرده‌اند. (صفحه ۲۰۰) واقعه‌ی کربلا با شهادت امام و بیش از هفتاد تن از یارانش و نیز کشته شدن نزدیک به هشتاد و هشت نفر از سپاه دشمن خاتمه یافت. (۴۶). (۱) اخبار الطوال، و نک:

انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۰؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۵. (۲) اخبار الطوال، ص ۲۴۷ در آنجا آمده است که دو نفر از بنی‌اسد که از کوفه می‌آمدند خبر را آوردند. این که نوشته‌اند که فرزدق خبر شهادت مسلم را آورده و یا حر خبر را داده، قطعاً نادرست است. نک: مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۱؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۵. (۳) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۶۸؛ تراخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۲؛ ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۶۷؛ الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۶. (۴) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۰۰؛ الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۴۲. (۵) الفتوح، ج ۵، ص ۳۰۴. (۶) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۰؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۹؛ الکامل فی التاریخ ج ۴، صص ۴۷، ۴۸. (۷) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۰، الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۵؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۰. (۸) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۱۱؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۵. (۹) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۲۳. (۱۰) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۱۸۲. (۱۱) الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۵۴. (۱۲) همان، ص ۱۷۳؛ در پاورقی این روایت توسط مصحح تکذیب شده است. (۱۳) الفتوح، ج ۵، ص ۲۶ جوابت برای من سر حسین بن علی علیه‌السلام باشد.. (۱۴) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۰۷، انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۳، قبیله بنی‌طی، قبیله‌ی حاتم طایی است که فرزندش عدی، از اصحاب رسول‌الله، و بعد امام علی علیه‌السلام بود که اینک فرزندش طرماح به خاطر تشیعش چنین پیشنهاد می‌کرد.. (۱۵) اخبار الطوال، صص ۲۵۰، ۲۵۱. (۱۶) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۶؛ اخبار الطوال، ص ۲۵۱. (۱۷) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۲. (۱۸) اخبار الطوال، ص ۲۵۲؛ تاریخ الخلفاء، برگ ۸۱ آ. (۱۹) همان، ص ۲۵۳. (۲۰) مروج الذهب، ج ۲، ص ۶۱. (۲۱) حر با هزار نفر، حصین بن نمیر؛ ۴ هزار نفر، شیب بن ربیع یک هزار نفر، شمر بن ذی‌الجوشن، ۴ هزار نفر...؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۵۹. (۲۲) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۹. (۲۳) اخبار الطوال، ص ۲۵۴. (۲۴) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۸. (۲۵) امام نماینده‌ای نزد ابن‌سعد فرستاد تا او را نهی کند، اما پاسخی که نماینده آورد این بود: «رضی ابن‌سعد أن یقتلک بلمک الری» الفتوح، ج ۵، ص ۱۷۳. (۲۶) الارشاد، ج ۲، صص ۸۶ - ۸۵. (۲۷) «فانظر فان نزل الحسین و اصحابه علی الکم فابعث بهم الی سلما و ان ابوفازحف الیهم حتی تقتلهم و تمثل بهم فانهم مستحقون لذلك» الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۶، انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۳. (۲۸) اخبار الطوال، ص ۲۵۴. (۲۹) این دستور بعد از گذشت سه روز از ورود امام بوده است. نک: اخبار الطوال، ص ۲۵۵؛ انسب الاشراف، ج ۴، ص ۱۸۰، آنچه ابن‌زیاد در مورد عثمان آورده است، صحیح نیست زیرا در مقابل فشاری که مخالفین عثمان بر او وارد کردند، این امام علی علیه‌السلام بود که آب برای او فرستاد.. (۳۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۲؛ تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۱۱، اشاره به چاه می‌تواند پاسخ به اعتراض گروهی باشد که گفته بودند سرزمین کربلا- با کندن دو یا سه متر، آب دارد و نیازی به فرات نیست. لذا تشنگی هم نبوده است واضح است که حتی سپاه ابن‌زیاد تا این اندازه سختگیر بودند که اجازه‌ی کندن چاه را نمی‌دادند. در عین حال این درست است تا یکی - دو روز قبل از عاشورا سپاه امام چند مرتبه با نبرد توانستند از فرات آب ببرند. (۳۱) انسب الاشراف، ج ۳، ص ۱۸۴؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۶۸. (۳۲) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۳. (۳۳) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۰-۷۱. (۳۵) همان، صص ۱۸۱ ۱۷۸؛ الامامة و السياسة، ج ۲، ص ۷. (۳۶) کسانی که به تعبیر زیبای امام علی علیه‌السلام «خذلوا الحق و لم ینصروا الباطل» حق را رها کردند و باطل را هم یاری نکردند. (۳۷) شمر سابقه خارجی گری نیز داشته است. (۳۸) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۶۹. (۳۹) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام، ص ۷۲؛ و نک: الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۶۰، ۶۱. (۴۰) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۲. (۴۱) الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۶۳. (۴۲) همان، ج ۴، صص ۶۴ - ۶۵. (۴۳) همان، ج ۴، ص ۷۳. (۴۴) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۲۶؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۳. (۴۵) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۳۱؛ الکامل، ج ۴، ص ۶۷. (۴۶) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام، ص ۷۵؛ و نک: مروج الذهب، ج ۳، ص ۶۳ نقل درست تاریخی همین بوده و مطابق اوضاع و احوال جاری در آن زمان و نحوه برخورد دو طرف می‌باشد.

آگاهی از شهادت در کربلا از مسائلی که در بعد تاریخی حماسه‌ی عقیدتی کربلا سهم بسزایی دارد، مسأله‌ی آگاهی امام حسین علیه‌السلام از شهادت خود پیش از وقوع آن است؛ امری که موجب شده است تا در بررسی این واقعه‌ی تاریخی اختلافاتی پیش آمده و بیشتر بصورت مقابله‌ی یک امر کلامی با یک مسأله‌ی تاریخی عنوان شود. در این زمینه روایات بسیاری وجود دارد که بر اساس آنها رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌و آله از شهادت امام حسین علیه‌السلام خبر داده بودند. علامه‌ی امینی بخشی از این نقلها را در کتاب سیرتنا و سنتنا و فراهم آورده‌اند. کتابهای اهل سنت مملو از این اخبار و آثار است. (۱). علاوه بر این روایات (۲) که خود جنبه‌ی تاریخی دارد، اخباری نقل شده که بصراحت یا اشارت، وقوع حادثه‌ی کربلا را قبل از اتفاق افتادن آن، خبر داده است. این اخبار در کتب تاریخی نقل شده که در ذیل به بخشی از آنها اشاره می‌کنیم. بیشتر اخباری که آگاهی امام حسین علیه‌السلام را - پس از حرکت از مدینه به سوی مکه و سپس عراق - از شهادت خود نشان می‌دهد در کتاب الفتوح آمده که باید با احتیاط بیشتری با آن برخورد کرد. در روایتی آمده است که امام علیه‌السلام در شب قبل از آن که از مدینه به سوی مکه هجرت کند، بر سر قبر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌و آله آمد. پس از آنکه کنار قبر خوابش برد، در خواب پیامبر صلی‌الله‌علیه‌و آله و جمعی از ملائکه را دید. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌و آله او را در آغوش گرفت و بدو فرمود: یا حسین! کأنک عن قریب اراک مقتولا مذبوحا بارض کرب و بلا من عصابة من امتی و (صفحه ۲۰۱) أنت فی ذلک عطشان لا تستقی... یا حسین! ان اباک و أمک قد قدموا علی و هم الیک مشتاقون و ان لک فی الجنة درجات لن تتالها الا بالشهادة، ای حسین! می‌بینم که به زودی به دست گروهی از امت من در کربلا تشنه کشته خواهی شد... ای حسین! پدر و مادرت بر من وارد شده و مشتاق دیدار تو هستند. تو در بهشت مقامی داری که جز با شهادت بدان دسترسی پیدا نمی‌کنی. در خبر دیگری آمده است که امام حسین علیه‌السلام در مکه فرمود: انی رأیت جدی صلی‌الله‌علیه‌و آله فی منامی و قد امرونی بامر و انا ماض لأمره، (۳) من جدم را در خواب دیدم. به من دستوری داد. که برای اجرای آن می‌روم. امام در نامه‌ای برای سعید بن عاص، با استناد به همین خواب، نوشت: «و اعلمک انی رأیت جدی فی منامی مخبرنی بأمر و انا ماض له، (۴) تو را از نکته آگاه کنم که من جد خود را خواب دیده‌ام. او به من خبری داده که من به دنبال آن هستم. در منطقه‌ی خزیمه، زینب علیه‌السلام نزد امام آمد و عرض کرد: در نیمه‌های شب فریادی شنیدم. امام علیه‌السلام فرمود: چه شنیدی؟ زینب علیه‌السلام گفت: هاتقی فریاد می‌زد: ألا- یا عین فاحتفلی بجهد و من یبکی علی الشهداء بعدی و علی القوم تسوقهم المنايا بمقدار الی انجاز وعدی یعنی ای چشم! با جهد تمام جشن بگیر، چه کسی بعد از من بر شهیدان می‌گرید، مرگ به سوی این قوم حرکت می‌کند، به مقداری که وعده‌ی مرا منجز کند. امام فرمود: آنچه قضای الهی باشد، همان محقق خواهد شد. (۵). از وارد دیگر هنگامی است که امام به کربلا رسید. وقتی نام آن منطقه را پرسید و به او گفتند: فرمود: لقد مر ابی بهذا المكان عند مسیره الی صفین و أنا معه فوقف فسأل عنه فاخبر باسمه فقال: ههنا محط رکابهم و ههنا مهراق دمائهم، فسئل عن ذلک، فقال: ثقل لال البیت محمد ینزلن هاهنا، (۶). پدرم در حین رفتن به صفین از اینجا عبور کرد که (صفحه ۲۰۲) من با او بودم. اسم این محل را پرسید و به او گفتند: فرمود: اینجا محل فرود آنها و ریختن خونشان است. در این باره از او پرسش کردند، گفت: جمعی از اهل بیت در اینجا فرود خواهند آمد. امام در منطقه‌ی ثعلیبه پس از ظهر، سرش را بر زمین نهاد و به خواب رفت. پس از بیدار شدن. شروع به گریه کرد. علی اکبر از علت گریه‌ی آن حضرت پرسید، امام فرمود: انی رأیت فارسا علی فرس حتی وقف علی فقال: یا حسین! انکم تسرعون المسیر و المنايا لکم تسرع الی الجنة فعلمت ان انفسنا قد نعت الینا، (۷) سواری را دیدم که آمد و نزد ما توقف کرد، گفت: ای حسین! شما در این مسیر به سرعت می‌روید و مرگ برای شما به سرعت به سوی بهشت می‌رود. من دانستم که نفوس ما در حال وداع با ما هستند. صبح عاشورا امام علیه‌السلام به خواهرش فرمود: یا اختاه! انی رأیت جدی فی المنام و ابی علیا و فاطمة امی و اخی الحسن علیهم‌السلام فقالوا: انک رائح الینا عن قریب و قد و الله یا اختاه دنا الامر فی ذلک لا شک، (۸) ای

خواهر! دیشب جدم پیامبر، پدرم علی، مادرم فاطمه، و برادرم حسن علیهم‌السلام را در خواب دیدم که می‌گفتند: تو به زودی به سوی ما خواهی آمد. ای خواهر! بدون شک و به خدا قسم که وقت آن نزدیک است. همچنین درباره‌ی عاشورا نقل شده که امام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله را دیدم که گروهی از اصحاب همراهش بودند و به من فرمود: یا بنی! انت شهید آل محمد و قد استبشرت بك السماوات و أهل الصفا الأعلى فلیکن افطارك عندی اللیلة تعجل و لا توخر (۹) فرزندم! تو شهید آل محمد هستی. آسمان‌ها و اهالی آسمان‌های اعلی به تو بشارت داده‌اند. تو باید امشب نزد من افطار کنی. عجله کرده و تأخیر نکن. در یک مورد دیگر از امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نقل شده که بنا به نقل مجاهد در کوفه بر سر منبر فرمود: کیف أنتم اذا أتاکم اهل بیت نبیکم یحمل قویهم ضعیفهم، چگونه خواهید بود، وقتی که اهل بیت پیامبران بر شما وارد شوند در حالی که قویتر آنها (صفحه ۲۰۳) ضعیفتر را بر دوش می‌کشد؟ مردم گفتند: چه و چه خواهیم کرد. امام سرش را تکان داد و فرمود: توردون ثم تعردون ثم تطیعون البراءة و لبراءة لکم. (۱۰). اینها نمونه‌هایی بود از آنچه دلالت بر آگاهی امام از واقعه‌ی کربلا قبل از شهادت داشت، اما طبیعی است که نه تنها از امام حسین علیه‌السلام بلکه پیامبر صلی الله علیه و آله نیز در زندگی سیاسی خویش، از عنصر آگاهی پیشین استفاده نمی‌کرد، جز در مقام اثبات نبوت یا امامت، رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه مطابق ارزیابی سیاسی موجود بود. این آگاهی پیشین در مواردی است که خداوند به طریقی آنها را آگاه می‌گردانید - به وسیله‌ی جبرئیل یا خواب و امثال آن - چرا که اصل آن جز در اختیار خداوند نیست. پیشگامی و اسوه بودن پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیه‌السلام مبتنی بر وضع موجود و ارزیابی ظاهری است، نه بر آگاهی پیشین. این مشی تمامی‌انیا و ائمه در شرایط طبیعی زندگی‌شان بوده است. در اینجا بحثهای تاریخی و کلامی فراوانی شده است که کتاب مختصر ما گنجایش آنها را ندارد و باید در مقالی مستقل به آنها پرداخته شود. پس از این در بحث حکمت شهادت امام حسین علیه‌السلام با تفصیل بیشتری این مسأله را بررسی خواهیم کرد. (۱) بیشتر این اخبار با مصادر و منابع جدیدتر، علامه شیخ محمد باقر محمودی، در مجلد نخست کتاب عبرات المصطفین آورده‌اند. (۲) نک: ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام صص ۵۱ - ۵۰، و پاورقی همان صفحات. (۳) الفتوح، ج ۵، ص ۵۱. (۴) الفتوح، ج ۵، ص ۱۱۶؛ و نک: تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۹۱ همین مطلب را به عبدالله بن جعفر نیز نوشته است. نک: ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن‌عساکر، ص ۲۰۲. (۵) الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۲. (۶) اخبار الطوال، ص ۲۵۳. (۷) ترجمه الامام السحین علیه‌السلام ص ۶۸؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۲۳. (۸) الفتوح، ج ۵، صص ۱۷۶ - ۱۷۵. (۹) الفتوح، ج ۵، ص ۱۸۱. (۱۰) انساب الاشراف، ج ۴، ص ۸۲.

انحرافات دینی و کربلا

انحرافات دینی و کربلا جامعه‌ی اسلامی در سال ۶۱ هجری یعنی سال قیام کربلا، نسبت به آخرین سال زندگی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله تغییرات فراوانی کرده بود. این درست است که سیر پیدایش انحراف تدریجی بود، اما پایه‌های آن در دید بسیاری از محققین از همان سالهای اولیه‌ی بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله به وجود آمده بود. انحرافات مزبور در زمینه‌هایی بود که اهل سیاست می‌توانستند به راحتی از آنها بهره‌گیری کرده و در تحمیق مردم و نیز توجه استبداد و زورگویی خود از آن استفاده کنند. بنی‌امیه در پیدایش و گسترش این انحرافات، نقشی عظیم داشتند. بویژه روی کار آمدن یزید نشان داد که بنی‌امیه هیچ اصلاتی برای اسلام قائل نبوده و اظهار اسلام تنها پوششی برای همراهی و همگامی با عقاید عامه‌ی مردم و فریب آنهاست. (صفحه ۲۰۴) امام حسین علیه‌السلام علاوه بر این که بنی‌امیه را متهم به ظلم و عداوت می‌کرد، (۱) آنها را کسانی می‌دانست «که طاعت شیطان را پذیرفته، طاعت خداوند را ترک گفته، فساد را ظاهر ساخته، حدود الهی را تعطیل و به بیت‌المال تجاوز کرده‌اند». (۲) آنها علاوه بر ایجاد فساد و تعطیل حدود، بسیاری از مفاهیم دینی را تحریف کرده و یا در مجاری غیر مشروع از آنها بهره‌گیری می‌کردند. در اینجا نمونه‌هایی از این مفاهیم را که در جریان کربلا - و ایجاد آن مؤثر بوده است، همراه با شواهد تاریخی، بیان می‌کنیم. سه

مفهوم «اطاعت از ائمه، لزوم جماعت، حرمت نقض بیعت» از رایج‌ترین اصطلاحات سیاسی بود که خلفا به کار می‌بردند. شاید بتوان گفت سه مفهوم مزبور، پایه‌ی خلافت و نیز دوام آن را تضمین می‌کرد. این سه واژه، اصول درستی بود که به هر روی در شمار مفاهیم دینی - سیاسی، اسلامی بود، چنان که از نظر عقل نیز برای دوام جامعه و حفظ اجتماعی رعایت آنها لازم می‌بود. اطاعت از امام به معنای پیروی از نظام حاکم است. سؤال مهم این است: تا کجا باید از حاکم پیروی کرد. آیا تنها اطاعت از امام عادل لازم است یا آن که از سلطان جائز نیز باید اطاعت کرد. حفظ جماعت یعنی عدم اغتشاش و شورش، دست نزدن به اقداماتی که وحدت را از بین ببرد و زمینه‌ی ایجاد تزلزل را در جامعه‌ی اسلامی فراهم می‌کند. سؤال مهم این است که در مقابل سلطنت استبدادی و حاکم فاسق، در هر شرایطی باید سکوت کرد و آیا هر صدای مخالفی را به اعتبار این که مخل «جماعت» و سبب «تفرقه» است می‌توان محکوم کرد؟ حرمت نقض بیعت به عنوان رعایت عهد، در اسلام تمجید شده است. نقض عهد و بیعت بسیار مورد مذمت قرار گرفته و واضح است که چه اندازه در مسائل سیاسی نقش مثبت دارد. اما آیا در برابر خلیفه‌ای مثل یزید اگر بیعت نشد و یا نقض بیعت شد (صفحه ۲۰۵) و جماعت به هم خورد، باز باید مسأله را به صورت حرمت نقض عهد مطرح ساخت؟ یا اساساً باید این موارد را استثناء کنیم؟ همان گونه که گذشت، خلفای بنی‌امیه و بعدها بنی‌عباس با به کارگیری این مفاهیم در شکل تحریف شده آن، که هیچ قید و شرطی نداشت، مردم را وادار به پذیرش حکومت خود می‌کردند. هنگامی که معاویه برای فرزندش یزید بیعت گرفت، به مدینه آمد تا مخالفین را وادار کند با یزید بیعت کنند. عایشه در شمار مخالفین بود. چرا که بهرحال برادرش، محمد فرزند ابوبکر، به دست معاویه به شهادت رسیده بود. زمانی که سخن از بیعت به میان آمد، معاویه به عایشه گفت، من برای یزید از تمامی مسلمین بیعت گرفته‌ام، آیا تو اجازه می‌دهی: ان یخلع الناس عهدهم «مردم را از تعهدی که بسته‌اند رها کنم؟ عایشه گفت: «انی لا اری ذلک و لکن علیک بالرفق و الثانی» من چنین چیزی را روا نمی‌دانم، اما شما نیز با مدارا و ملایمت با مردم برخورد کنید. (۳). این نمونه نشان می‌دهد که چگونه در پرتو آن مفهوم، عایشه به خلافت یزید راضی گردید. حال به نمونه‌ی دیگری از این وضع بنگرید: کان شمر یصلی معنا ثم یقول: اللهم انک تعلم انی شریف فاغفرلی! قلت: کیف یغفر الله لک و قد أعنت علی قتل ابن رسول الله صلی الله علیه و آله قال: ویحک! فکیف نصنع، ان هؤلاء امرونا بأمر فلم نخالفهم، و لو خالفناهم کنا شرا نم هذا الحمر السقا. قلت: ان هذا لعذر قبیح فانما الطاعة فی المعروف. ابواسحاق می‌گوید: شمر بن ذی‌الجوشن با ما نماز می‌خواند؛ پس از نماز دست‌های خود را بلند کرده گفت: خدایا تو می‌دانی که من مردی شریف هستم، مرا مورد بخشش قرار ده. من بدو گفتم چگونه خداوند تو را ببخشد، در حالی که در قتل فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله معاونت کرده‌ای؟ شمر گفت: «ما چه کردیم؟ امرای ما به ما دستور دادند که چنین کنیم. ما نیز نمی‌بایست با آنها مخالفت کنیم. چرا که اگر مخالفت می‌کردیم، از الاغ‌های آبکش بدتر بودیم. من به او گفتم: این عذر زشتی است. اطاعت (صفحه ۲۰۶) تنها در کارهای درست و معروف است. (۴) ابن‌زیاد، هم پس از دستگیری مسلم بن عقیل به او گفت: «یا شاق! خرجت علی امامک و شققت عصا المسلمین»، (۵) ای عصیانگر! بر امام خود خروج کرده و اتحاد مسلمین را از بین بردی. مسلم با شجاعت گفت: معاویه خلافت را به اجماع امت به دست نیاورده است، بلکه با حيله گری علیه وصی پیامبر صلی الله علیه و آله غلبه یافته و خلافت را غصب کرده است. نمایندگان عمرو بن سعید بن عاص، حاکم مکه، در زمان خروج امام حسین علیه‌السلام از مکه خارج می‌شد، گفتند: «الاتتقی الله تخرج عن الجماعة و تفرق بین هذه الامة» (۶) آیا از خدا نمی‌ترسی که از جماعت مسلمین خارج شده و تفرقه بین امت ایجاد می‌کنی؟ عمرو بن حجاج، یکی از فرماندهان ابن‌زیاد، با افتخار می‌گفت: ما، اطاعت از امام را کنار نگذاشته و از جماعت کناره‌گیری نکردیم. (۷) و به سپاه ابن‌زیاد نصیحت می‌کرد: «الزموا طاعتکم و جماعتکم و لا ترتابوا فی قتل من مرق عن الدین و خاف الامام» (۸) طاعت و جماعت را حفظ کرده و در کشتن کسی که از دین خارج گشته و مخالفت با امام ورزیده، تردید نکنید. افرادی چون عبدالله بن عمر، که از فقهای اهل سنت و محدثین روایات به حساب می‌آمد، فکر می‌کرد که اگر مردم حتی بیعت یزید را پذیرفتند، او نیز

خواهد پذیرفت و به معاویه نیز قول داد: «فاذا اجتمع الناس علی ابنک یزید لم اخالف» (۹) زمانی که همه‌ی مردم با فرزند تو بیعت کردند، من با او (صفحه ۲۰۷) مخالفت نخواهم کرد. او به امام هم می‌گفت: جماعت مسلمین را متفرق نکن. (۱۰) افرادی چون عمره، دختر عبدالرحمان بن عوف نیز به امام حسین علیه‌السلام نوشتند که حرمت «طاعت» را رعایت کرده و جماعت و حفظ آن را بر خود لازم شمرد. (۱۱). یکی دیگر از انحرافات دینی در جامعه‌ی اسلامی «اعتقاد به جبر» بود. این عقیده پیش از رخداد کربلا نیز مورد بهره‌برداری بوده است، اما در صدر اسلام، معاویه مجدد آن بوده و طبق گفته‌ی ابو‌هلل عسکری معتزلیه معاویه عامل ترویج آن بوده است. (۱۲) قاضی عبدالجبار نیز با اشاره به این که معاویه پایه‌گذار «مجبوره» است، جملات جالبی در تأیید این مسأله از قول معاویه آورده است. (۱۳) معاویه در مورد بیعت یزید می‌گفت: «ان امر یزید قضاء من القضاء و لیس للقضاء الخیره من امرهم». (۱۴) مسأله‌ی یزید، قضایی از قضا‌های الهی است و در این مورد کسی از خود اختیاری ندارد. عبیدالله بن زیاد نیز به امام سجاد گفت: «او لم یقتل الله علیا»؟ آیا خدا علی‌اکبر را نکشت؟ امام فرمود: «کان لی أخ یقال له علی، أكبر منی قتله الناس» برادر بزرگتری با نام داشتم که مردم او را کشتند. (۱۵) وقتی عمر بن سعد مورد اعتراض قرار گرفت که چرا به سبب حکومت ری، امام حسین علیه‌السلام را کشت، گفت: آن کار از جانب خدا مقدر شده بود. (۱۶) کعب الاحبار نیز تا زنده بود، غیبگویی می‌کرد که حکومت به بنی‌هاشم نخواهد رسید! (گرچه بعدها، هم عباسیان و هم علویان - مثلاً در طبرستان - به حکومت رسیدند). همین امر را از قول عبیدالله بن عمر نیز نقل کرده‌اند که گفته بود: «فاذا رأیت الهاشمی قد ملک الزمان فقد هلك الزمان» (۱۷) هنگامی که دیدی فرد هاشمی به حاکمیت رسید، بدان که روزگار بسر آمده است! نتیجه‌ی این انحرافات برای آینده نیز این بود که هیچ‌گاه حرکت امام حسین علیه‌السلام برای اهل سنت، یک قیام علیه فساد قلمداد نشده و تنها آن را یک «شورش» غیر قانونی شناختند. (۱۸). (صفحه ۲۰۸) (۱) الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۷. (۲) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۱؛ الفتوح، ج ۵، صص ۱۴۵ - ۱۴۴، تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۰۴، در عبارات دیگری نیز امام فرمود «ألا ترون أن الحق لا يعمل و ان الباطل لا یتناهی عنه» تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۳۰۵، ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن‌عساکر، ص ۲۱۴. همچنین امام فرموده بود «فان السنه قد أمیتت و ان البدعه قد أحییت» تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۶۶. (۳) الفتوح، ج ۴، ص ۲۳۷؛ الامامه و السیاسة، ج ۱، ص ۱۸۳. (۴) لسان المیزان، ج ۳، ص ۱۵۱ (چاپ جدید: ج ۳، ص ۵۰۴)؛ در ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام، (ص ۸۸) عبارت چنین است: کان شمر بن ذی‌الجوشن الضبابی لا یکاد و لا یحضر لاصلوئه معنا، فیجیء بعد الصلوئه فیصلی ثم یقول: الله اغفرلی، فانی کریم لم تلدین اللثام. قال: فقلت: له انک لسیء الرأی یوم تسارع الی قتل ابن‌بنت رسول الله صلی الله علیه و آله قال: دعنا منک یا أباسحاق فلو کنا کما تقول و اصحابک کنا شرا من الحمیر السقاءات.. (۵) الفتوح، ج ۵، ص ۹۸. (۶) تاریخ الطبری، ج ۴، ص ۲۸۹؛ همین تبلیغات بود که بسیاری از مردم، بخصوص مردم شام، امام حسین علیه‌السلام را خارجی (خروج بر امام) دانسته و تکفیر می‌کردند. (۷) همان، ص ۲۷۵. (۸) همان، ص ۳۳۱. (۹) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۱۶۷، ابن‌عمر طبق گفته خود معاویه شخصی ترسو بود (ابن‌اعثم، ج ۴، ص ۲۶۰) او به امام حسین علیه‌السلام نیز گفت: خروج نکن و صبور باش و داخل در صلحی شو که همه‌ی مردم در آن داخل شدند. نک: الفتوح، ج ۵، ص ۳۹؛ ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۱۶۶. (۱۰) الکامل فی التاریخ، ج ۴، ص ۱۷. (۱۱) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۵۸. (۱۲) الاوائل، عسکری، ج ۲، ص ۱۲۵. (۱۳) فضل الاعتزال و طبقات المعتزله، ص ۱۴۳. (۱۴) الامامه و السیاسة، ج ۱، صص ۱۸۷، ۱۸۳. (۱۵) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ص ۷۹. (۱۶) طبقات الکبری، ج ۵، ص ۱۴۸. (۱۷) ترجمه الامام الحسین علیه‌السلام ابن‌عساکر، ص ۱۹۳. (۱۸) تاریخ اسلام، دانشگاه کمبریج، ج ۱، ص ۸۱ (متن انگلیسی) و نک: الاختلاف فی اللفظ ۴۷-۴۹.

آثار سیاسی رخداد کربلا در جامعه‌ی شیعه واقعه‌ی کربلا از حوادث تعیین کننده در جریان تکوین شیعه در تاریخ است. پیش از این اشاره شد که مبانی تشیع، بویژه اساسی‌ترین اصل آن، یعنی امامت، در خود قرآن و سنت یافت می‌شود. اما جدایی تاریخی شیعه از دیگر گروه‌های موجود در جامعه، به تدریج صورت گرفت است. سنت و اندیشه‌ای که از دوره‌ی خلافت امام علی به یادگار ماند، تا حدود زیادی شیعه را از لحاظ فکری انسجام بخشید. حمایت امویها از اسلام ساخته‌ی خودشان که سیاست‌گزارهای معاویه، اجازه نداده بود ماهیت و فاصله‌ی آن با اسلام واقعی آشکار شود، در جریان به خلافت رسیدن یزید وضوح بیشتری یافت. در جریان حادثه‌ی کربلا جدایی تاریخی شیعه از سایر گروههایی که تحت تأثیر اسلام مورد حمایت امویان بودند. قطعی شد. از آن پس تشخیص و تشخیص شیعه از دیگر گروه‌ها - گروهی که پیروی از سنت و سیره‌ی علی علیه‌السلام جانشینان او می‌کردند - کاملاً مطمئن بود. در میان شیعیان، گروهی از هر حیث تابع ائمه علیهم‌السلام و آنها را وصی پیامبر صلی الله علیه و آله و منتخب او می‌دانستند. از سوی دیگر گروههایی از مردم عراق و بعضی از مناطق دیگر تنها برتری علویان را بر امویان در نظر داشته و تشیع آنها در همین حد بود. افرادی که در کربلا در کنار امام حسین علیه‌السلام به شهادت رسیدند، از شیعیانی بودند که امامت را تنها حق علی علیه‌السلام و فرزندانش می‌دانستند. خود امام علیه‌السلام در موارد متعددی از مردم خواست تا حق را به اهلش بسپارند و او را یاری کنند؛ زیرا امویان غاصب این حق هستند. (۱) در موردی فرمود: «أیها الناس أنا ابن بنت رسول الله و نحن أولى بولایة هذه الامور علیکم من هؤلاء المدعیین ما لیس لهم. (۲) و در جای دیگر فرمود: «و انا احق من غیری لقرابتی من رسول الله.» (۳). علاوه بر امام، یارانش در فرصت‌های مختلفی این اعتقاد را با نثر و نظم بیان کردند. مسلم به ابن زیاد گفت: به خدا سوگند، معاویه خلیفه‌ی به حق نیست، بلکه با (صفحه ۲۰۹) حیل‌گری بر وصی پیامبر صلی الله علیه و آله غلبه کرده و خلافت را غصب کرده است. (۴) عبدالرحمان بن عبدالله یزنی، یاران امام حسین علیه‌السلام در کربلا، می‌گفت: «أنا بن عبدالله من آل یزید دینی علی دین حسین و حسن (۵) من فرزند عبدالله از آل یزید بوده و دینم همان دین حسین و حسن است. همچنین حجاج بن مسروق خطاب به امام حسین علیه‌السلام می‌گفت: «ثم أباک ذی الندی علیا ذلک الذی نعرفه وصیا (۶). نافع بن هلال بجلی در شعری می‌گفت: «أنا الغلام التمی البجلی دینی علی دین حسین و علی (۷) من از بنی تمیم و بلجی هستم و دینم همان دین حسین و - پدرش - علی است. عثمان بن علی بن ابی طالب - رحمهم الله - نیز در شعری می‌گفت: «انی أنا عثمان ذو المفاخر شیخی علی ذولفعال الطاهر وابن عم النبی الطاهر أخو حسین خیرة الاخائر و سید الکبار و الاصاغر بعد الرسول و الوصی الناصر (۸). من عثمان صاحب مفاخر هستم. آقام علی، صاحب کارهای پاک و طاهر است، من پسر عم پیامبر صلی الله علیه و آله طاهر هستم. برادر حسین که برگزیده‌ترین است. سید بزرگان و کوچکان بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله و وصی هستم. نافع بن هلال می‌گفت: «أنا الجملی و انا علی دین علی. شخصی از سپاه دشمن در برابرش گفت: «أنا علی دین عثمان. (۹) از این اشعار و نیز اشعاری که از عباس بن علی علیه‌السلام و دیگران نقل شده، بخوبی می‌توان اعتقاد شیعی یاران امام را، نه در حد طرفداری سیاسی، بلکه بعد اعتقادی آن را، بخوبی درک کرد. (صفحه ۲۱۱) (۱) انساب الاشراف، ج ۳، ص ۱۷۰؛ الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۵. (۲) الفتوح، ج ۵، ص ۱۳۷. (۳) همان، ج ۵، صص ۱۴۵، ۱۴۴. (۴) همان، ج ۵، ص ۹۸. (۵) همان، ج ۵، ص ۱۹۴. (۶) همان، ج ۵، ص ۱۹۹. (۷) همان، ج ۵، ص ۲۰۱. (۸) همان، ج ۵، ص ۲۰۶. (۹) تاریخ الطبری، ج ۴، صص ۳۳۱، ۳۳۶.

عدد چهل

عدد چهل نخستین مسأله‌ای که در ارتباط با «اربعین» جلب توجه می‌کند. تعبیر اربعین در متون دینی است. ابتدا باید نکته‌ای را به عنوان مقدمه یادآور شویم: اصولاً باید توجه داشت که در نگرش صحیح دینی، اعداد نقش خاصی به لحاظ عدد بودن، در القای معنا و منظور خاص ندارند؛ به این صورت که کسی نمی‌تواند به صرف این که در فلان مورد یا موارد، عدد هفت یا دوازده یا چهل

یا هفتاد به کار رفته، استنباط و استنتاج خاصی داشته باشد. این یاد آروی، از آن روست که برخی از فرقه‌های مذهبی، بویژه آنها که تمایلات «باطنی‌گری» داشته یا دارند و گاه و بیگاه خود را به شیعه نیز منسوب می‌کرده‌اند، مروج چنین اندیشه‌ای درباره‌ی اعداد یا نوع حروف بوده و هستند. در واقع، بسیاری از اعدادی که در نقلهای دینی آمده، می‌تواند بر اساس یک محاسبه‌ی الهی باشد، اما این که این عدد در موارد دیگری هم کاربرد دارد و بدون یک مستند دینی می‌توان از آن در سایر موارد استفاده کرد، قابل قبول نیست. به عنوان نمونه، در دهها مورد در کتابهای دعا، عدد صد بکار رفته که فلان ذکر را صد مرتبه بگویید، اما این دلیل بر تقدس عدد صد به عنوان صد نمی‌شود. همینطور سایر عددها. البته ناخواسته برای مردم عادی، برخی از این اعداد طی روزگاران، صورت تقدس به خود گرفته و گاه سوء استفاده‌های هم از آن‌ها می‌شود. تنها چیزی که درباره‌ی برخی از این اعداد می‌شود گفت آن است که نشانه‌ی کثرت (صفحه ۲۱۲) است. به عنوان مثال، درباره‌ی هفت چنین اظهار نظری شده است. بیش از این هر چه گفت شود، نمی‌توان به عنوان یک استدلال به آن نظر کرد. مرحوم اربلی، از علمای بزرگ امامیه، در کتاب کشف الغمه فی معرفه‌ الائمة در برابر کسانی که به تقدس عدد دوازده و بروج دوازده گانه برای اثبات امامت ائمه‌ی اطهار علیهم‌السلام استناد کرده‌اند، اظهار می‌دارد، این مسأله نمی‌تواند چیزی را ثابت کند؛ چرا که اگر چنین باشد، اسماعیلیان یا هفت امامی‌ها، می‌توانند دهها شاهد - مثل هفت آسمان - ارائه دهند که عدد هفت مقدس است، کما این که این کار را کرده‌اند.

عدد «اربعین» در متونی دینی

عدد «اربعین» در متونی دینی یکی از تعبیرهای رایج عددی، تعبیر اربعین است که در بسیاری از موارد به کار رفته است. یک نمونه آن که سن رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌و آله در زمان مبعوث شدن، چهل بوده است. گفته شده که عدد چهل در سن انسانها، نشانه‌ی بلوغ و رشد فکری است. گفتنی است که برخی از انبیاء در سنین کودکی به نبوت رسیده‌اند. از ابن‌عباس (گویا به نقل از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌و آله) نقل شده که اگر کسی چهل ساله شد و خیرش بر شرش غلبه نکرد، آماده‌ی رفتن به جهنم باشد. در نقل آمده است که، مردمان طالب دنیا تا چهل سالشان شود. پس از آن در پی آخرت خواهند رفت. (۱). در قرآن آمده است «میکات» موسی با پروردگارش در طی چهل روز حاصل شده است. در نقل است که، حضرت آدم چهل شبانه‌روز بر روی کوه صفا در حال سجده بود. (۲) درباره‌ی بنی‌اسرائیل هم آمده که برای استجابت دعای خود چهل شبانه‌روز ناله و ضجه می‌کردند. (۳) در نقلی آمده است که اگر کسی چهل روز خالص برای خدا باشد، خداوند او را در دنیا زاهد کرده و راه و چاه زندگی را به او می‌آموزد و حکمت را در قلب و زبانش جاری می‌کند. بدین مضمون روایات فراوانی وجود دارد. چله‌نشینی صوفیان هم درست یا غلط، از همین بابت بوده است. علامه‌ی مجلسی در این باره که (صفحه ۲۱۳) بر گرفتن چهل‌نشینی از حدیث مزبور نادرست است در «بحار» به تفصیل سخن گفته است. اعتبار حفظ چهل حدیث که در روایات فراوان دیگر آمده، سبب تألیف صدها اثر با عنوان اربعین در انتخاب چهل حدیث و شرح و بسط آنها شده است. در این نقلها آمده است که اگر کسی از امت من، چهل حدیث حفظ کند که در امر دینش از آنها بهره برد، خداوند در روز قیامت او را فقیه و عالم محشور خواهد کرد. در نقل دیگری آمده است که امیرمؤمنان علیه‌السلام فرمود: «اگر چهل مرد با من بیعت می‌کردند، در برابر دشمنانم می‌ایستادم. (۴) مرحوم کفعمی نوشته است: زمین از یک قطب، چهار نفر از اوتاد و چهل نفر را ابدال و هفتاد نفر نجیب، هیچگاه خالی نمی‌شود. (۵) درباره‌ی نطفه هم تصور بر این بوده که بعد از چهل روز علقه می‌شود. همین عدد در تحولات بعدی علقه به مضغه تا تولد در نقلهای کهن بکار رفته است، گویی که عدد چهل مبدأ یک تحول دانسته شده است. در روایت است که کسی که شرابخواری کند، نمازش تا چهل روز قبول نمی‌شود. و نیز در روایت است که کسی که چهل روز گوشت نخورد، خلقتش تند می‌شود. نیز در روایت است که کسی که چهل روز طعام حلال بخورد، خداوند قلبش را نورانی می‌کند. نیز رسول‌خدا فرمود: کسی که لقمه‌ی حرامی بخورد، تا چهل روز دعایش

مستجاب نمی‌شود. (۶) اینها نمونه‌ای از نقلهایی بود که عدد اربعین در آنها به کار رفته است. (۱) مجموعه‌ی ورام، ص ۳۵. (۲) مستدرک وسائل ج ۹، ص ۳۲۹. (۳) مستدرک ج ۵، ص ۲۳۹. (۴) الاحتجاج، ص ۸۴. (۵) بحار ج ۵۳، ص ۲۰۰. (۶) مستدرک وسائل، ج ۵، ص ۲۱۷.

اربعین امام حسین

اربعین امام حسین باید دید در کهن‌ترین متون مذهبی ما، از «اربعین» چگونه یاد شده است. به عبارت دیگر دلیل بزرگداشت اربعین چیست؟ مهمترین نکته درباره‌ی اربعین، روایت امام عسکری علیه‌السلام است. حضرت در روایتی که در منابع مختلف از ایشان نقل شده فرموده‌اند: نشانه‌های مؤمن پنج چیز است: ۱- خواندن پنجاه و یک نماز (۱۷ رکعت نماز واجب به اضافه ۱۱ نماز شب به اضافه ۲۳ نوافل) ۲- زیارت اربعین ۳- انگشتی در دست (صفحه ۲۱۴) راست ۴- وجود آثار سجده بر پیشانی ۵- بلند خواندن بسم الله در نماز. این حدیث تنها مدرک معتبری است که جدای از خود زیارت اربعین که در منابع دعایی آمده، به اربعین امام حسین علیه‌السلام و بزرگداشت آن روز تصریح کرده است. ما این که منشأ اربعین چیست، باید گفت، در منابع به این روز به دو اعتبار نگریسته شده است. نخست روزی که اسرای کربلا از شام به مدینه مراجعت کردند. دوم روزی که جابر بن عبدالله انصاری، صحابی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از مدینه به کربلا وارد شد تا قبر ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام را زیارت کند. شیخ مفید در مسالرشعیه که در ایام موالید و وفیات ائمه اطهار علیهم‌السلام است، اشاره به روز اربعین کرده و نوشته است: این روزی است که حرم امام حسین علیه‌السلام، از شام به سوی مدینه مراجعت کردند. نیز روزی است که جابر بن عبدالله برای زیارت امام حسین علیه‌السلام وارد کربلا شد. کهن‌ترین کتاب دعایی مفصل موجود، کتاب مصباح‌المتجهج شیخ طوسی از شاگردان شیخ مفید است که ایشان هم همین مطلب را آورده است. شیخ طوسی پس از یاد از این که روز نخست ماه صفر روز شهادت زید بن علی بن الحسین علیه‌السلام و روز سوم ماه صفر، روز آتش زدن کعبه توسط سپاه شام در سال ۶۴ هجری است، می‌نویسد: بیستم ماه صفر (چهل روز پس از حادثه‌ی کربلا) روزی است که حرم سید ما ابا عبدالله الحسین از شام به مدینه مراجعت کرد و نیز روزی است که جابر بن عبدالله انصاری، صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله از مدینه وارد کربلا شد تا قبر حضرت را زیارت کند. او نخستین کس از مردمان بود که امام حسین علیه‌السلام را زیارت کرد. در چنین روزی زیارت آن حضرت مستحب است و آن زیارت اربعین است. (۱) در همانجا آمده است که وقت خواندن زیارت اربعین، هنگامی است که روز بالا آمده است. در کتاب نزهة الزاهد هم که در قرن ششم هجری تألیف شده، آمده: در بیستم این ماه بود که حرم محترم حسین از شام به مدینه آمدند. (۲) همین‌طور در ترجمه‌ی فارسی فتوح ابن‌اعثم (۳) و کتاب مصباح کفعمی که از متون دعایی بسیار مهم قرن نهم هجری است. (صفحه ۲۱۵) این مطلب آمده است. برخی استظهار کرده‌اند که عبارت شیخ مفید و شیخ طوسی، بر آن است که روز اربعین، روزی است که اسرا از شام به مقصد مدینه خارج شدند نه آن که در آن روز به مدینه رسیدند (۴) به هر روی، زیارت اربعین از زیارت‌های مورد وثوق امام حسین علیه‌السلام است که از لحاظ معنا و مفهوم قابل توجه است. (۱) مصباح‌المتجهج، ص ۷۸۷. (۲) نزهة الزاهد، ص ۲۴۱. (۳) الفتوح ابن‌اعثم، تصحیح مجد طباطبایی، ص ۹۱۶. (۴) لؤلؤ و مرجان، ص ۱۵۴.

بازگشت اسیران به مدینه یا کربلا

بازگشت اسیران به مدینه یا کربلا اشاره کردیم که شیخ طوسی، بیستم صفر یا اربعین را، زمان بازگشت اسرای کربلا از شام به مدینه دانست است. باید افزود که نقلی دیگر، اربعین را بازگشت اسرا از شام را به «کربلا» تعیین کرده است. تا اینجا، از لحاظ منابع کهن، باید گفت اعتبار سخن نخست بیش از سخن دوم است. با این حال، علامه‌ی مجلسی پس از نقل هر دو این‌ها، اظهار می‌دارد:

احتمال صحت هر دوی اینها (به لحاظ زمانی) بعید می‌نماید. (۱) ایشان این تردید را در کتاب دعایی خود زادالمعاد هم عنوان کرده است. با این حال، در متون بالنسبه قدیمی، مانند لهوف و مثير الاحزان آمده است که اربعین، مربوط به زمان بازگشت اسرا، از شام به کربلاست. اسیران، از راهنمایان خواستند تا آنها را از کربلا عبور دهند. باید توجه داشت که این دو کتاب، در عین حال که مطالب مفیدی دارند، از جهاتی، اخبار ضعیف و داستانی هم دارند که برای شناخت آنها باید با متون کهن تر مقایسه شده و اخبار آنها ارزیابی شود. این نکته را هم باید افزود که منابعی که پس از لهوف، به نقل از آن کتاب این خبر را نقل کردند، نباید به عنوان یک منبع مستند و مستقل، یاد شوند. کتابهایی مانند حبيب السیر که به نقل از خبر بازگشت اسرا به کربلا آورده‌اند، (۲) نمی‌توانند مورد استناد قرار گیرند. در اینجا مناسب است دو نقل را درباره‌ی تاریخ ورود اسرا به دمشق یاد کنیم. نخست نقل ابوریحان بیرونی است که نوشته است: در نخستین روز ماه صفر، أدخل (صفحه ۲۱۶) رأس الحسين عليه السلام مدینه دمشق، فوضعه یزید لعنه الله بین یدیه و نقر ثنایاه بقضیب کان فی یدیه و هو یقول: لست من خندق ان لم أنتقم من بنی أحمد، ما کان فعل لیت أشیاخی بیدر شهدوا جزع الخرج من وقع الاسل فاهلوا و استهلوا فرحا ثم قالوا: یا یزید لاتشل قد قتلنا القرن من أشیاخهم و عدلناه بیدر، فاعتدل (۳). دوم سخن عماد الدین طبری در کامل بهائی است که رسیدن اسرا به دمشق را در ۱۶ ربیع الاول دانسته - یعنی ۶۶ روز پس از عاشورا - که طبیعی تر می‌نماید. (۱) بحار ج ۱۰۱ ص ۳۳۵ - ۳۳۴. (۲) نفس المهموم ترجمه‌ی شعرانی، ص ۲۶۹. (۳) الآثار الباقیه، ص ۴۲۲.

میرزا حسین نوری و اربعین

میرزا حسین نوری و اربعین علامه میرزا حسین نوری از علمای برجسته‌ی شیعه، و صاحب کتاب مستدرک الوسائل در کتاب لؤلؤ و مرجان در آداب اهل منبر به نقد و ارزیابی برخی از روضه‌ها، و نقلهایی پرداخته که به مرور در جامعه‌ی شیعه رواج و به نظر وی از اساس، نادرست بوده است. یکی از مسائل مورد توجه به این عالم جلیل القدر، بحث از اربعین است. ایشان این عبارت سید بن طاوس در لهوف را نقل کرده است. که اسرا در بازگشت از شام، از راهنمای خود خواستند تا آنها را به کربلا ببرد؛ و سپس به نقد آن پرداخته است. نخستین نقد این که خود سید بن طاوس در کتاب شریف اقبال الاعمال پس از اشاره به این خبر، نوشته است: چنین چیزی بعید است، چرا که ابن‌زیاد، نامه به یزید نوشته درباره‌ی اسرا کسب تکلیف کرده بود و تا جواب نرسید آنها را از کوفه به شام نفرستاد. چگونه ممکن است که در فاصله چهل روز آنها این راه را رفته و برگشته باشند؟ (۱) به علاوه شیخ مفید در ارشاد، در خبر بازگشت اسرا، اصلا اشاره‌ای به این که اسرا به عراق بازگشتند ندارد. همین‌طور ابومخنف راوی مهم شیعه هم اشاره‌ای در مقتل الحسین خود به این مطلب ندارد. در منابع کهن تاریخ کربلا هم مانند انساب الاشراف، اخبار الطوال، و طبقات الکبری اثری از این خبر دیده نمی‌شود. روشن است که حذف (صفحه ۲۱۷) عمدی آن معنا ندارد؛ زیرا برای چنین حذف و تحریفی، دلیل وجود ندارد. افزون بر اینها، خبر زیارت جابر، در کتاب بشاره المصطفی آمده، اما به ملاقات وی با اسرا اصلا اشاره نشده است. مرحوم نوری نقدهای دیگری هم بر خبر بازگشت اسرا از شام به کربلا در اربعین حسینی دارد که در این مختصر جای نقل آنها نیست. مرحوم حاج شیخ عباس قمی هم، به تبع استاد خود نوری، داستان آمدن اسرای کربلا را در اربعین از شام به کربلا نادرست دانسته است. (۲) در دهه‌های اخیر مرحوم محمد ابراهیم آیتی هم در کتاب بررسی تاریخ عاشورا بازگشت اسرا را به کربلا انکار کرده است. (۳). (۱) لؤلؤ و مرجان، ص ۱۵۲. (۲) منتهی الامال، ج ۱، صص ۸۱۸-۸۱۷. (۳) بررسی تاریخ عاشورا، صص ۱۴۹-۱۴۸.

شهید قاضی طباطبائی و اربعین

شهید قاضی طباطبائی و اربعین شهید محراب مرحوم حاج سید محمد علی قاضی طباطبائی رحمه الله علیه، کتاب مفصلی با نام تحقیق درباره‌ی اولین اربعین حضرت سیدالشهداء درباره‌ی اربعین نوشت. هدف ایشان از نگارش این اثر آن بود تا ثابت کند،

آمدن اسرای از شام به کربلا در نخستین اربعین، بعید نیست. این کتاب که ضمن نهصد صفحه چاپ شده، مشتمل بر تحقیقات حاشیه‌ای فراوانی درباره‌ی کربلاست که بسیار مفید و جالب است. اما به نظر می‌رسد در اثبات نکته‌ی مورد نظر چندان موفق نبوده است. ایشان در باره‌ی این اشکال که امکان ندارد اسرا ظرف چهل روز از کربلا به کوفه، از آنجا به شام و سپس از شام به کربلا بازگشته باشند، هفده نمونه از مسافرتها و مسیرها و زمانهای که برای آن راه در تاریخ آمده را به تفصیل نقل کرده‌اند. در این نمونه‌ها آمده است که مسیر کوفه تا شام و به عکس از یک هفته تا ده دوازده روز طی می‌شده و بنابراین، این ممکن است که در یک چهل روز، چنین مسیر رفت و برگشتی طی شده باشد. اگر این سخن بیرونی هم درست باشد که سر امام حسین علیه‌السلام روز اول صفر وارد دمشق شده، می‌توان اظهار کرد که بیست روز بعد، اسرا می‌توانستند در کربلا باشند. باید به اجمال گفت: بر فرض که طی این مسیر برای یک کاروان، در چنین زمان کوتاهی، با آن همه زن و بچه ممکن نباشد، باید توجه داشت که آیا اصل این خبر در (صفحه ۲۱۸) کتابهای تاریخ آمده است یا نه. تا آنجا که می‌دانیم، نقل این خبر در منابع تاریخی، از قرن هفتم به آن سوی تجاوز نمی‌کند. به علاوه، علمای بزرگ شیعه، مانند شیخ مفید و شیخ طوسی، نه تنها به آن اشاره نکرده‌اند، بلکه به عکس آن تصریح کرده و نوشته‌اند: روز اربعین روزی است که حرم امام حسین علیه‌السلام وارد مدینه شده یا از شام به سوی مدینه خارج شده است. آنچه می‌ماند این است که نخستین زیارت امام حسین علیه‌السلام در اربعین - البته پس از اهل بیت - توسط جابر بن عبدالله انصاری صورت گرفته و از آن پس ائمه‌ی اطهار علیهم‌السلام که از هر فرصتی برای رواج زیارت امام حسین علیه‌السلام بهره می‌گرفتند، آن روز را که نخستین زیارت در آن انجام شده، به عنوان روزی که زیارت امام حسین علیه‌السلام در آن مستحب است، اعلام فرمودند. متن زیارت اربعین هم از سوی آن حضرت انشاء شده و با داشتن آن مضامین عالی، شیعیان را از زیارت آن حضرت در این روز برخوردار می‌کند. اهمیت خواندن زیارت اربعین تا جایی است که از علائم شیعه دانسته شده است، درست آن گونه که بلند خواندن بسم الله در نماز و خواندن پنجاه و یک رکعت در نماز در شبانه روز در روایات بیشماری، از علائم شیعه بودن عنوان شده است. یک جمله از زیارت اربعین را تبرکاً نقل می‌کنیم. در بخشی از این زیارت درباره‌ی هدف امام حسین علیه‌السلام از این نهضت آمده است: «...و بذل مهجته فیک لیستنقذ عبادک من الجهالة و حیره الضلالة و قد توازر علیه من غرته الدنيا و باع حظه بالارذل الادنی». خدایا، امام حسین علیه‌السلام همه چیزش را برای نجات بندگان از نابخردی و سرگشتگی ضلالت در راه تو داده در حالی که مشتی فریب خورده که انسانیت خود را به دنیای پست فروخته‌اند بر ضد وی شوریده آن حضرت را به شهادت رساندند. باید مطلب دیگری را هم درباره‌ی اربعین افزود. برخی از روایاتی که در باب زیارت امام حسین علیه‌السلام در کتاب کامل الزیارات ابن قولویه آمده، گریه‌ی چهل روزه‌ی آسمان و زمین و خورشید و ملائکه را بر امام حسین علیه‌السلام یادآور شده است. (۱). (صفحه ۲۱۹) (۱) اربعین شهید قاضی، ص ۳۸۶.

حکمت شهادت امام حسین

حکمت شهادت امام حسین جنبش کربلا به عنوان یک نهضت مقدس مذهبی و یک حرکت سیاسی از نوع انقلابی آن، پایدارترین جنبش سیاسی، مذهبی، در فرهنگ شیعه است. این جنبش، نهضتی در جهت احیای احکام دین، زدودن انحرافات دینی و سیاسی و جایگزین کردن حکومتی علوی و امامتی بجای نظام اموی بوده است. جنبش کربلا از زاویه‌ی دستیابی به اهداف خود حاوی نوعی شکست از یک سو و نوعی پیروزی از سوی دیگر بود. شکست سیاسی با توجه به پذیرفتن این که هدف، سرنگونی حکومت اموی و ایجاد دولتی علوی بوده است. پیروزی معنوی به دلیل استوار کردن آرمان‌های معنوی اصیل و دینی در جامعه‌ی اسلامی. اگر کسی سرنگونی حکومت اموی را در شمار اهداف امام حسین علیه‌السلام نیاورد، مفهوم «شکست سیاسی» برایش نامفهوم است. حقیقت آن است که جنبش کربلا را باید آخرین تلاش سیاسی ممکن برای بازگرداندن حکومت به آل علی علیه‌السلام تلقی کرد.

توضیح این معنا، نیاز به شرح بیشتری دارد. کمترین تردیدی وجود ندارد که امام علی علیه‌السلام حق خویش را پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله از دست رفته می‌دید، اما به دلایلی سکوت کرد. پس از عمر، انتظار آن را داشت تا حق به حقدار بازگردد. در این باره خود و شیعیانش نظیر مقداد و عمار تلاش کردند، اما این تلاشها به جایی نرسید. پس از آن در دوره عثمان، امام چنین احساس کرد که در شرایط جدید، رهبری جامعه چشم‌انداز موفقی ندارد. با این حال اصرار مردم او را (صفحه ۲۲۰) امیدوار کرد. این امید طی چهار سال و نه ماه اقدامات سخت امام برای رهبری صحیح بر باد رفت. تلاش محدود و نومیدانه امام حسن علیه‌السلام هم بسرعت در هم شکست شد. اکنون باید انتظار بیست ساله‌ای تا مرگ معاویه مطرح می‌شد. امام حسین علیه‌السلام این مدت را صبر کرد گرچه در این مدت اعتراضاتی بر معاویه در زمینه‌های سیاسی بویژه قتل برخی شیعیان داشت. در سالهای آخر حیات ننگین معاویه سخن از ولایتعهدی یزید به میان آمد. امام حسین علیه‌السلام مخالفت کرد، اما چندان امیدی نبود. با این حال امام در مقام امامت نمی‌توانست تحمل کند. با روی کار آمدن یزید، امام از روی اعتراض به مکه آمد. در اینجا بود که روزنه‌ی امیدی از سمت شرق گشوده شده. عراق چندبار تجربه‌ی نامیمونی را پشت سر گذاشته بود. اما چه می‌شد کرد. اگر قرار بود اقدامی صورت گیرد. نه در شام و حجاز بکله فقط در عراق ممکن بود. آیا ممکن بود تا یکبار دیگر به کمک مسلمانان عراق که شیعیان در آن بودند حکومت اموی را سرنگون کرد و دولت علوی را سرپا نمود؟ ظاهر امر، یعنی حمایت‌های گسترده‌ای که خبر آنها به امام رسید این امر را تا اندازه‌ای تأیید می‌کرد. امام فرصت را از دست نداد، اما وقتی به کوفه نزدیک شد، اوضاع دگرگون شده بود. او در برابر سپاه ابن‌زیاد قرار گرفت. سخن از تسلیم شدن و بیعت با یزید بود، امام نپذیرفت. نتیجه آن شد که همراه یاران محدودش در سرزمین کربلا به شهادت رسید. این توضیح در شرح سخنی است که چند سطر قبل به آن اشاره کردیم و آن این که کربلا آخرین تلاش سیاسی ممکن برای دستیابی به دولتی علوی در جامعه‌ای بود که به عنوان جامعه‌ی مسلمانان! شناخته می‌شد. در کربلا برجستگان خاندان طالبیان به شهادت رسیدند. از مردان برجسته‌ی این خاندان در آن شرایط جز محمد بن حنفیه و علی بن الحسین علیه‌السلام و عبدالله بن جعفر و تنی چند نفر دیگر کسی زنده نماند. بنابراین، باید گفت تا چه اندازه این اقدام برای از بین بردن تمامی خاندان پیامبر علیهم‌السلام خطرناک بوده است. اکنون باقی مانده‌ی این خاندان، (صفحه ۲۲۱) چه می‌باید می‌کرد؟ اگر کسی با زندگی امام سجاد علیه‌السلام آشنا باشد می‌تواند به راحتی بگوید که امام با سیاست نظامی به طور کامل خداحافظی کرد. اقدام به حرکتی سیاسی - نظامی، در آن شرایط خاتمه یافته فرض شد. امام نه در اندیشه‌ی سامان دادن قیام شیعی دیگری بود و نه در این مدت با جنبشهای سیاسی - نظامی مخالفت اموی و حتی هوادار علویان همکاری کرد، گرچه شاید همدردی داشت. اصرار امام در این باره تا اندازه‌ای بود که در مدینه توانست در حد شخصیتی مقبول به کار عملی پرداخته و همه را از سفره‌ی پربرکت علمی خویش بهره‌مند سازد. به نظر می‌رسد اگر اندکی بوی سیاست از اقدامات امام بر می‌آمد، اکنون آن همه تعریف و تمجید از امام را در کلام ابن‌شهاب زهری و امثال او نداشتیم. با وجود این برخورد، امام همچنان برای شیعیان به عنوان امام باقی ماند. فقه امام، دعای امام و شخصیت امام در شیعه به عنوان یک الگوی امامت شیعی پذیرفته شد. پس از رحلت امام سجاد علیه‌السلام حرکت شیعی دو بخش شد. بخشی که همان مشی پدر را دنبال می‌کرد و بخشی که اعتقاد به مشی انقلابی داشت. رهبری بخش نخست در دست فرزند ارشد امام سجاد علیه‌السلام یعنی امام باقر علیه‌السلام (رحلت در سال ۱۱۴ یا ۱۱۷) قرار گرفت و بخش دیگر در دست فرزند کوچکتر یزید بن علی (رحلت در سال ۱۲۲) که در وقت شهادت اندکی بیش از چهل سال داشت. زید احترام برادر را داشت، اما اعتقاد جدی به حرکت انقلابی نیز داشت. در زمانی که او حرکت نظامی خود را آغاز کرد، برادرش رحلت کرده و رهبری شاگردان پدر را با همان سیاست، فرزند برادرش امام صادق علیه‌السلام عهده‌دار بود. فضای شیعی کوفه دو قسمت شد، بخشی به طرفداری زید، معتقد به مشی انقلابی بود و بخشی به تبعیت امام صادق علیه‌السلام همان سیاست امام سجاد علیه‌السلام و امام باقر علیه‌السلام را دنبال می‌کردند. حرکت دوم با همه‌ی احترامی که برای زید قایل بود و از نظر شخصیتی او را می‌ستود، و حتی

انگیزه‌ی او را در این قیام انگیزه‌ای خالص تلقی می‌کرد، اعتقادی به مشی انقلابی نداشت. این حرکت از نظر امام صادق علیه‌السلام که اکنون سامانده شیعیان امامی شده بود، به راهی جز شهادت خاتمه نمی‌یافت. نکته‌ی جالب آن است که زید که عدم همراهی بخشی از شیعیان را دید، و یا به دلیل (صفحه ۲۲۲) اندکی یاران، از همه‌ی گروهها دعوت به همکاری کرد. شواهد فراوانی وجود دارد که از همه‌ی فرقه‌ها، در قیام او حضور داشته و با او احساس همدردی کرده‌اند. این مسأله، یعنی همراهی غیر شیعیان خروج از چهارچوبی بود که شیعه برای خود ایجاد کرده بود. شیعه، از پس از کربلا اعتمادش را به پدیده‌ای به نام جامعه‌ی عمومی مسلمانان از دست داده بود. به سخن دیگر آنها را خارج شده‌ی کامل از خطی می‌دانست که خط اصیل اسلامی بود. اکنون زید از این چهارچوب خارج شده بود و حتی کسانی از خوارج، مرجئه و حتی معتزله در قیامش مشارکت می‌کردند. اگر شیعیان امامی نیز بنای آن داشتند تا «اصحاب سیف» باشند، راهی جز آنچه زید انتخاب کرد نداشتند. از سوی دیگر جمعیت محدود شیعه توان برپایی جنبشی فراگیر را نداشت. در این میان مشکل آن بود که اگر قرار بود تا جنبشی با همکاری همه‌ی فرقه‌ها برپا شود، علاوه بر آنکه پایدرای آن در معرض تردید بود، ضرورت داشت تا تشیع از چهارچوبه‌ی اعتقادی و فقهی خویش فاصله بگیرد. افزون بر اینها، اگر چنین جنبشی موفق به تشکیل حکومت می‌شد، در فردای پیروزی راهی جز راهی که بنی‌عباس رفتند، نمی‌توانست برود. می‌دانیم که بنی‌عباس جنبشی شیعی را سامان دادند. وقتی بر سر کار آمدند، نمی‌توانستند در یک جامعه‌ی سنی حکومت شیعی داشته باشند. تنها ممکن بود با اقدامی بسیار خشونت‌بار جامعه را به جبر به راه دیگری بازگردانند. با این مقدمه، اکنون سؤال این است که با مشی و طریقی که شیعه‌ی امامی در پیش گرفته و نه به عنوان اصحاب السیف بلکه به عنوان امامه شناخته شد، جنبش کربلا تحت چه عنوانی و با چه تحلیلی در شیعه باقی ماند؟ به سخن دیگر، کربلا برای زیدیان، سر فصل جنبشی انقلابی از نوع نظامی آن بود که با حرکت زید و فرزندش یحیی دنبال شد، کربلا برای شیعه‌ی امامی چگونه تحلیلی یافت؟ ما فرض را بر این گذاشته‌ایم که اصولاً دو نگرش در برخورد با حادثه‌ی کربلا بوده، و میانه‌ی این دو نگرش، دیدگاه‌های دیگری که به این سو یا آن سو متمایل است. یکی حادثه‌ی کربلا را صرفاً حادثه‌ای اختصاصی برای امام حسین علیه‌السلام با اهداف خاصی دانسته (صفحه ۲۲۳) است. نگرش دوم جنبش کربلا را جنبشی سیاسی می‌داند که عملاً برای سرنگونی حکومت یا هر هدف سیاسی دیگر برپا شده بوده است. قصد ما در اینجا بر آن است تا نشان دهیم زمینه‌های رشد برداشته‌های صوفیانه چه بوده است. عجلاننا این نکته را باید بپذیریم. که هر زمان به دلیل دشواری‌هایی که شیعه در برابر مسائل درونی یا بیرونی خود با آن درگیر بوده، یکی از این بینش‌ها غلبه داشته است. در اینجا روش تاریخی را در بررسی این تحول کنار گذاشته بیشتر به مسائل فکری می‌پردازیم.

عاطفه و برداشت سیاسی

عاطفه و برداشت سیاسی یکی از جنبه‌های حادثه‌ی کربلا، بعد عاطفی است. می‌دانیم که کربلا به دلیل وضعیت خاص خود در به شهادت رسیدن بیش از شانزده تن از خاندان رسالت و نیز کیفیت خونبار آن، زخمی عمیق و پردامنه بر قلب جامعه‌ی شیعه ایجاد کرد. حادثه از هر جهت جدی و قابل ملاحظه بود. اثر عاطفی آن بلافاصله در شیعه پدیدار شد. توابین نخستین گروهی بودند که تحت تأثیر این بعد قضیه قرار گرفته و از آنچه که خود را مقصر می‌دیدند، بدون آنکه اندیشه‌ی سیاسی روشنی داشته باشند، خود را در معرض شهادت قرار دادند. می‌دانیم که آنان قبل از رفتن به سوی شام، از کوفه بر سر مزار امام حسین علیه‌السلام آمدند و طی چند روز به گریه و زاری پرداختند. چنین امری در جامعه‌ی آن روز پدیده‌ای غریب بوده است. به هر روی شهادت شانزده تن از اهل بیت پیامبر علیهم‌السلام به آن صورت استثنایی امری سخت بوده و اندوه ناشی از آن در قلوب شیعه به صورت امری پایدار درآمد. با نگاهی به آنچه در احادیث امامان علیهم‌السلام درباره‌ی اقامه‌ی عزاء و زیارت مرقد امام حسین علیه‌السلام وارد شده می‌توان دریافت که به سرعت بعد عاطفی کربلا جای خود را در جامعه‌ی شیعه باز کرده و حتی گروه‌هایی از سنیان را نیز به خود

جذب کرد. به مرور عزاداری سالانه آغاز شد. ادبیات شیعی نیز تحت تأثیر این قضیه و سایر رخدادهای خونین که برای شیعیان (اعم از زیدی با امامی) پیش آمد، ادبیاتی مبتنی بر «مرثیه» شد. بدین ترتیب باید در جامعه‌ی شیعه آثار این حرکت عاطفی - ادبی را دنبال کرد. از آن (صفحه ۲۲۴) پس نام امام حسین علیه‌السلام همراه با گریه بوده و عاشورا مهمترین حادثه‌ی غمگینانه (تراژدی) در تاریخ به شمار می‌آید. گریه برای امام ثوابی بی‌اندازه و رفتن به زیارت مرقد امام حسین علیه‌السلام پاداشی فزون از حد داشت. این بعد عاطفی کم‌کم توسعه‌ی بیشتری یافت و ایام وفیات سایر امامان نیز به عنوان ایام عزاء مطرح شد. جالب است بدانیم که بعدها کاشفی این روضه‌خوانی را به تمامی انبیا تسری داد. پرداختن به جنبه‌های عاطفی کربلا می‌تواند ما را در بحث مورد نظر کمک کند. سؤال ما این بود که منشأ برداشت سیاسی و برداشت صوفیانه در حادثه‌ی کربلا چه بوده و کدام یک از این دو در میان شیعه قوت بیشتری داشته است. این نکته مسلم است که پرداختن به جنبه‌های عاطفی می‌تواند به طور غیر مستقیم خاطره‌ی یک حادثه را زنده کند و به نحوی بار سیاسی آن را انتقال دهد، اما باید توجه داشت که با چنین پرداختی، برداشت مستقیم سیاسی نمی‌توان داشت. مقصود ما از برداشت سیاسی مستقیم آن است که حرکت امام حسین علیه‌السلام به صورت یک الگوی قابل تکرار درآمده باشد. چنین برداشتی با ویژه کردن یک حرکت به لحاظ ماهیت و آثار، به جز در حد کلیات - یعنی ارزش کلی یک اقدام ضد ظلم یا امثال آن - چندان سازگار یا به تعبیر بهتر لاقول همراه نیست.

دو تجربه‌ی صلح و انقلاب

دو تجربه‌ی صلح و انقلاب نکته‌ی دیگر آن است که در تشیع امامی، اعمال همه‌ی امامان به یک اندازه حجیت شرعی دارد. پیش از آنکه حادثه‌ی کربلا به وقوع پیوندد، تجربه‌ی صلح امام حسن علیه‌السلام رخ داده بود. آن حادثه کنار آمدن با حکومت ظالم را در شرایط خاص خود توجیه می‌کرد. اگر ما بحثهایی را که درباره‌ی متفاوت شرایط حاکم بر جامعه‌ی اسلامی در دو مقطع صلح امام حسن علیه‌السلام و قیام امام حسین علیه‌السلام مطرح شده بپذیریم، در این صورت حداقل قضیه آن است که دو دستورالعمل متفاوت را در دو شرایط خواهیم داشت. این امر فی حد نفسه، کاری منطقی و معقول است. اما یک پرسش هست و آن این که در دوره‌های بعد، کدام یک از این دو الگو در زندگی سایر امامان تکرار شد؟ همان گونه که در آغاز (صفحه ۲۲۵) بحث اشاره کردیم، امامان شیعه علیهم‌السلام از نقطه نظر مبارزات انقلابی پس از کربلا، راه مسالمت جویانه‌ای را در پیش گرفتند، این در حالی است که امامان زیدی، بر پایه‌ی الگوی نظامی کربلا پیش رفتند. سخن بر سر ارزیابی نتایج این دو حرکت نیست، بلکه بر سر آن است امامان، حرکت خویش را نه بر پایه‌ی مثنوی انقلابی بلکه بنا به ضرورتی که تشخیص دادند، بر پایه‌ی روشی به ظاهر آرام و مسالمت جویانه قرار دادند. بی‌شبهه این اصلی است که تاریخ آن را تأیید می‌کند. باید توجه داشت که این به معنای پذیرش مشروعیت حکومت وقت نبود، حتی به این معنا نبود که امامان حقانیت خود را برای پست امامت رسمی و سیاسی جامعه انکار می‌کردند، بلکه صرفاً به این معنا بود که اقدام نظامی و انقلابی خاصی ندارند. همین تجربه را در زندگی فقها و علمای شیعه در دروه‌های مختلف داریم. برای بررسی یک تجربه‌ی تاریخی به مذاکرات شیخ ابراهیم قطیفی با محقق کرکی بر سر همراهی و همکاری با دولت جدید التأسیس صفوی باید توجه کرد. در آنجا پایه‌ی استدلال محقق کرکی که از همکاران دولت صفوی بود، بر تجربه‌ی تاریخی امام حسن علیه‌السلام است. (۱). با این توضیحات می‌توان به نکته‌ی دیگری در باب «برداشت سیاسی» و «برداشت صوفیانه» از حادثه‌ی کربلا رسید و آن این که چنین روشی می‌توانست بار برداشت سیاسی از حادثه‌ی کربلا را کم کرده و بر بار برداشت صوفیانه آن بیفزاید. در اینجا باید بلافاصله بر این نکته تأکید کنیم که بنای ما بر بیان ویژگیهای اقدامات امامان نیست. اگر بنا بود چنین چیزی را شرح دهیم حرکت امامان را پس از حادثه‌ی کربلا در دو دوره‌ی «اقدامات علمی» برای تبیین مکتب، تا عهد امام صادق علیه‌السلام و دوره ایجاد سیستم «وکالت» از دوره‌ی امام کاظم علیه‌السلام به بعد تقسیم می‌کردیم. پیش

از آن بنی عباس سیستم ارسال «داعی» را داشتند، به موازات آنها، شیعه‌ی امامی و به تبع آن، اسماعیلیان نیز این تجربه را دنبال کردند. اما می‌دانیم که این دو حرکت همانند زیدیه، هیچ دوره‌ای را به عنوان دوره‌ی «اقدامات علمی» پشت سر نگذاشتند. (صفحه ۲۲۶) (۱) صفویه در عرصه‌ی دین، سیاست و فرهنگ، ج ۱، صص ۱۷۴-۱۷۳.

تجربه‌ی سیاست یا فرهنگ

تجربه‌ی سیاست یا فرهنگ باید توجه داشت که مشی سیاسی امامان به تبع اصالتی که به کار فرهنگی می‌دادند، و در سیاست مداخله جدی نداشتند (بیشتر به امید روزی که بتوانند جامعه‌ای شیعی را شکل دهند و همان زمان نیز آن را در درون جامعه‌ی موجود حفظ و رهبری می‌کردند)، بعدها در شیعه‌ی امامیه این اثر را باقی گذاشت که برای سیاست موجود چندان اعتباری قایل نبود. یعنی شیعه‌ی امامی در اندیشه ظهور امام غایب و به تعبیر دیگر امام قائم علیه‌السلام بود. در این صورت لزومی به مداخله‌ی در کار سیاست نداشت. به مرور از باب تقیه و حتی بر اساس شیوه یا که خود شیعیان در نفوذ در دستگاه خلافت از زمان امامان داشته و هر روز بر شدت آن افزوده شده بود، خود را به حکام نزدیکتر کردند. نتیجه آن شد که شیعه، علی‌رغم داشتن زمینه‌های سیاسی مهم، کم‌کم، رنگ عرفانی به خود گرفت، یا دست کم فقہش از سیاست تهی شد. در چنین وضعیتی شهادت امام حسین علیه‌السلام چه تحلیلی می‌یافت؟ آیا راهی جز تقویب برداشت‌های صوفیانه وجود داشت؟ حمید عنایت می‌نویسد: (و باید این نوشته را با احتیاط پذیرفت) با گرایش روزافزون شیعه به شیوه‌ی تسلیم طلبانه‌ی تقیه و تن در دادن به نظام حاکم، مسأله‌ی شهادت امام حسین علیه‌السلام به عنوان خود را فدای امت ساختن، با تحکیم هدف مبارز جویانه‌ی شیعه شد (!) در عین حال گریه کردن، و نه ارشاد یا آگاهی‌یابی سیاسی، به عنوان تنها هدف از کل یاد و خاطره‌ی مجاهدت امام حسین علیه‌السلام شناخته شد. این نکته در درجه‌ی اول از نام اغلب مقتلها و تذکره‌های مربوط به واقعه‌ی کربلا- برمی‌آید: مفتاح البکاء، طوفان البکاء، محیط البکاء (محیط یعنی دریا و اقیانوس) مثیر الاحزان (برانگیزاننده‌ی غمها) لهوف (سوگهای سوزان). یا بسیار به ندرت به روایاتی که بوی انتقام‌جویی و کینه‌خواهی سلحشورانه بدهد، برمی‌خوریم. گرایش غالب همانا به دست دادن روایت سوگمندان و مرثیه‌وار وقایع کربلاست. (۱). گفتنی است که در همه‌ی دوره‌های تاریخی شیعه بوده‌اند کسانی که بر نگرش سیاسی تأکید کرده‌اند، آنچه اهمیت دارد آن است که نگرش غالب چه بوده است. (صفحه ۲۲۷) (۱) اندیشه‌ی سیاسی در اسلام معاصر، ص ۳۱۲.

مفهوم امام

مفهوم امام نکته‌ی سومی که ما را در این بحث یاری می‌کند آن است که اصولاً- «امام» در اندیشه‌ی شیعه‌ی امامی در حوزه‌ی سیاست و معنویت چه جایگاهی دارد؟ می‌دانیم که بجز امام علی علیه‌السلام و فرزندش امام مجتبی علیه‌السلام دیگر امامان هیچ نوع پست سیاسی نداشتند. این استثنا را باید در مورد امام رضا علیه‌السلام نیز بکار ببریم. جز آنکه امام رضا علیه‌السلام آشکارا از پذیرش خواسته‌ی مأمون روی برتافت و تنها به اجبار آن را پذیرفت. افزون بر آن، شرط کرد تا هیچ نوع دخالت اجرایی در امور سیاسی و جز آن نداشته باشد. اکنون پرسش این است که جدا شدن امامان از رهبری سیاسی، چه آثاری بر مفهوم امامت در اندیشه‌ی شیعه بر جای می‌گذاشت؟ به طور طبیعی نتیجه‌ی آن این بود که بار روحی و معنوی مفهوم امام بیشتر می‌شد. سیر رشد تجرد در مفهوم «ولایت» می‌توانست ناشی از همین تجربه‌ی تاریخی غیر سیاسی بودن مفهوم امام باشد. ولایت در اصل نوعی سرپرستی سیاسی بود (۱) که بر پایه و ویژگیهای برتر در علم و عمل تعریف می‌شد، اما به موازات ضعف سیاسی آن در مرحله‌ی عمل، بار صوفیانه‌ی آن افزوده شده و بجای کاربرد در حوزه‌ی سیاست، در حوزه‌ی ماوراء طبیعی کاربرد یافت. عدم درگیر بودن با سیاست به معنای جد آن، حوزه‌ی حدیثی شیعه را به سمت دیگری کشاند. بحث‌هایی که درباره‌ی ویژگیهای امام مطرح شده، و نیز

آنچه در پایان حوزه‌ی اقتدار امام آمده، نشان می‌دهد که توجه به ابعاد ماوراء سیاست، بسیار بیشتر از بعد سیاسی به معنای «احکام السلطانیه» است. شاید در این زمینه مهمترین شاهد آن باشد که بحث از امامت در شیعه، به حوزه‌ی کلام سپرده شده و به سخن دیگر در ضمن اصول عقاید درآمد. در حالی که اگر جنبه‌های عملی در آن قوی بود، به حوزه‌ی فقه سپرده می‌شد. در چنین وضعیتی می‌توان تصور کرد که چگونه حادثه‌ای چونان کربلا که آشکارا رنگ سیاسی و نظامی داشته، در روند حرکت تصوف گرایانه در امامت، حل شود. (صفحه ۲۲۸) (۱) النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم.

تأثیر غالیان

تأثیر غالیان در زمینه‌ی غیر سیاسی کردن مفهوم امامت و نیز حادثه خونبار کربلا، غالیان هم بی‌سهم نبودند. آنها با نسبت دادن نگرش‌های لاهوتی به امامان، بر مجرد مفهوم امامت از سیاست و واقع، تأثیر بسزایی داشتند. نگاهی به آنچه از غالیان و درباره‌ی آنها نقل شده، می‌تواند اصرار و سماجت آنها را در غیر سیاسی کردن مفهوم امامت نشان دهد. نزاع شیعیان معتدل با شیعیان غالی به طور اصولی بر محور الوهیت گرایی در حوزه‌ی امامت بود. توجه به این نمونه جالب است. آنها در شرح این آیه‌ی قرآنی که می‌فرماید: «هو الذی فی السماء اله و فی الارض اله» می‌گفتند که اله در زمین همان امام است. «قالوا هو الامام». این سخن آنان سبب شد تا امام صادق علیه‌السلام آنها را از بدتر از مجوس و یهود و نصاری و مشرکین بخواند. (۱). اکنون پرسش این است: آیا بحث غلو صرفاً بر محور الوهیت گرایی در حوزه‌ی امامت است یا در محورهای دیگری هم در همان حوزه مطرح بوده است؟ این که برخی از بزرگان علم حدیث در تضعیف برخی از راویان غالی اصرار داشته‌اند، و یا آثاری چون بصائر را از دیده‌ی اعتبار ساقط دانسته‌اند، شاهده‌ی است بر این که محور بحث صرفاً در محدوده‌ی الوهیت گرایی نبوده است. در نگرش غالی، امام چیزی کمتر از رسول‌الله صلی الله علیه و آله نیست. بیاد داشته باشیم که در میان غالیان بودند کسانی که مدعی بودند جبرئیل درباره‌ی انتخاب رسول (نعوذ بالله) به خطا رفته و می‌بایست امام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام را برمی‌گزید. اعطای ویژگی‌های نبوتی و حتی بالاتر از آنها، به این معنا بود تا اگر امام در حوزه‌ی سیاست اجرایی امامتش مشهود نیست در عالم بالا- این امامت از هر چیز محکمتر و دامنه‌اش وسیع‌تر باشد. سخن بر سر نفی این امور یا اثبات آنها نیست، سخن بر سر آن است که اصولاً عناوینی که در بصائر و یا موارد مشابه آمده نشان از آن دارد که حوزه‌ی ولایت در فضای مجرد بسیار بیش از حوزه‌ی ولایت در فضای سیاست مورد توجه قرار گرفته است. اکنون جای آن است که بدانیم اصولاً غالیان درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام چگونه (صفحه ۲۲۹) می‌اندیشیدند و جنبه‌ی سیاسی این نهضت را که در ظاهر شکست بود، چگونه تحلیل می‌کردند. نکته‌ی عجیبی که در این باره‌ی رخ داد و البته با اندیشه‌ی غلات کاملاً سازگار بود آنکه امام حسین علیه‌السلام در این حادثه موقعیتی شبیه به عیسی بن مریم یافت. سؤال آنها این بود که چگونه ممکن است از گیر چنین شکستی برای «ولی خدا» بدر آییم؟ بهتر آن است که وضعیت او را با وضعیت عیسی مسیح در روز به دار آویخته شدن او شبیه بدانیم. یهودیان بجای مسیح شخص دیگری را به صلیب کشیدند. در کربلا نیز کوفیان حنظل بن اسعد شامی را بجای امام حسین علیه‌السلام به قتل رساندند! در این باره‌ی بهتر است روایت مورد نظر را بیاوریم: علامه‌ی مجلسی ترجمه‌ی حدیث را به این گونه آورده است: ابن‌بابویه به سند معتبر روایت کرده است که ابوصلت هروی به خدمت حضرت امام رضا علیه‌السلام عرض کرد که، گروهی در کوفه هستند که دعوی می‌کنند که حسین بن علی علیه‌السلام کشته نشد و حق تعالی شباهت او را بر حنظل بن اسعد شامی افکند و آن حضرت را به آسمان بالا برد، چنانکه عیسی را به آسمان بالا برد و این آیه را حجت می‌سازند: «و لن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلاً» (نساء: ۱۴۱). حضرت فرمود: دروغ می‌گویند، غضب و لعنت خدا برایشان باد؛ اینان با تکذیب کردن پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله که خبر داد که آن حضرت کشته خواهد شد، کافر گشته‌اند. به خدا سوگند که حسین کشته شد و کسی که از حسین بهتر بود، یعنی امیرمؤمنان علیه‌السلام و امام حسن علیه‌السلام، او هم کشته

شد. و هیچ یک از اهل بیت رسالت نیست مگر آن که کشته می‌شود؛ مرا هم با مکر و حيله، به زهر شهید خواهند کرد. این خبر از رسول خدا صلی الله علیه و آله به من رسیده و آن حضرت را جبرئیل خبر داده و جبرئیل را خداوند آگاه کرده است. و مراد حق تعالی در آن آیه، آن است که کافر را حجتی بر مؤمن نیست، چگونه معنای مورد نظر آنان درست خواهد بود و حال آن که خدای متعال از کشته شدن انبیاء به ناحق در قرآن خبر داده است؛ با این که حجت انبیاء بر مخالفانشان غالب بوده و حقانیت ایشان آشکار بود. (۲). (صفحه ۲۳۰) در خبر دیگری آمده است: فرمانی به خط حضرت صاحب الامر علیه السلام بیرون آمد که قول آنان دعوی آن دارند که امام حسین علیه السلام کشته نشده کفر است و تکذیب رسول و ائمه علیهم السلام و ضلالت و گمراهی است. (۳) تشبیه امام حسین علیه السلام را به عیسی بن مریم علیه السلام در حدیث دیگری نیز آمده و از قول امام صادق علیه السلام افزوده شده است: خدا لعنت کند غالیان را که در حق اهل بیت غلو می‌کنند و از حد به در می‌روند. (۴) در منابع غالیان شیعی نیز این قبل توجیه‌ها درباره‌ی شهادت امام حسین علیه السلام وجود دارد. در کتاب الهفت الشریف من فضائل مولانا جعفر الصادق بحثی تحت عنوان «فی معرفه قتل الحسين علی الباطن فی زمن بنی امیه» آمده که شامل هذیان‌گویی غالیان در این باره است. (۵). همان گونه که گذشت، اصولاً غلو در حق امامان علیهم السلام سبب شده است تا بار سیاسی مفهوم امامت در شیعه کم شود. در این باره بویژه موضع غالیان نسبت به امام حسین علیه السلام که اقدام سیاسی او آشکارا در مرئی و منظر همه بوده، در محدود کردن آن در فضای لاهوتی مؤثر بوده است. اگر بدانیم که به صلیب کشیده شدن عیسی علیه السلام در میان مسیحیان نه مفهوم سیاسی بلکه صرفاً از زاویه بعد لاهوتی آن قابل توجه بوده، می‌توانیم اهمیت تأثیر این تشبیه را نسبت به امام حسین علیه السلام دریابیم. استاد مطهری در ضمن بحثی درباره‌ی مقایسه‌ی عیسی مسیح علیه السلام و امام حسین علیه السلام به این نکته که برخی به اشتباه، اعتقاد عیسویان را به تفدییه مسیح درباره‌ی امام حسین علیه السلام نیز مطرح کرده‌اند، توجیه داده‌اند. (۶) یعنی همان گونه که مسیح با رضایت دادن به آویخته شدن به صلیب خواست گناه پیروان خود را ببخشد، امام حسین علیه السلام نیز جهت تن به شهادت داد. (۱) رجال کشی (اختیار معرفه الرجال، ابوجعفر طوسی، تحقیق: مصطفوی، مشهد) ص ۳۰۰. (۲) عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۰۳، ج ۵؛ بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۱، ح ۴. (۳) بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۷۱، ح ۳. (۴) علل الشرایع، صص ۲۲۵ - ۲۲۷؛ بحارالانوار، ج ۴۴، صص ۲۶۹ - ۲۷۱. (۵) الهفت الشریف، (تحقیق مصطفی غالب، بیروت، دارالاندلس) ص ۹۶. (۶) حماسه‌ی حسینی (مرتضی مطهری، قم، صدرا، ۱۳۶۵) ج ۳، صص ۲۲۴ - ۲۳۷؛ در ص ۲۲۶.

حکمت شهادت و امر سیاست

حکمت شهادت و امر سیاست این بحث را می‌توان با پاسخ به یک سؤال مهم درباره‌ی حادثه‌ی کربلا آغاز کرد. آن سؤال این است که اساساً حکمت شهادت امام حسین علیه السلام چه بوده است؟ آیا این شهادت (صفحه ۲۳۱) شهادت سیاسی است یا معنوی؟ به سخن دیگر، کربلا یک شکست ظاهری داشته و شهادت خونینی در پی آن بوده است. اگر این حادثه‌ی پیروزی سیاسی را در آغوش می‌کشید، جای این سؤال نبود، اما اکنون، امام حسین علیه السلام در برابر سپاه اموی شکست خورده، زن و فرزندانش اسیر شده، و شهر به شهر گردانده می‌شوند و این اقدام چه هدفی می‌توانسته داشته باشد؟ به عبارت دیگر، خداوند در آفرینش این حادثه برای ولی خود، چه منظور و هدفی را داشته است؟ این امر یک پاسخ می‌توانست داشته باشد و آن این که اساساً خداوند امام حسین علیه السلام و یارانش را به این مصایب گرفتار کرد تا در بهشت جایگاه والاتری داشته باشند. این پاسخ راه را برای دور شدن از حوزه‌ی سیاست فراهم می‌کند؛ گر چه ذاتاً ممکن است در دو حوزه‌ی مختلف از نتایج کربلا ارزیابی به عمل آید. تعبیر ان الله شاء ان یراک قتیلًا می‌تواند کسانی را به این هدایت کرده باشد که امام حسین علیه السلام و یارانش برای خودشان شهید شدند. یعنی چون عزیز بودند و خداوند آنها را دوست داشت، آنان را به سوی خود طلبید. هر که در این بزم مقرب‌تر است جام بلا

بیشترش می‌دهند و آنکه زدلب‌نظر خاص یافت داغ‌عنا بر جگرش می‌نهند اشاره کردیم که ممکن است در حقیقت این مسأله منافات با اهداف سیاسی نداشته باشد، اما در ظاهر مروج آن است که کربلا نه یک حادثه‌ی سیاسی بلکه یک رخداد معنوی و شخصی بوده است. با این پاسخ، جای سؤال دیگری بود، و آن این که اقدام امام به عنوان امام، چه نتیجه‌ای برای پیروان خود داشت؟ در این جا بود که نه به عنوان یک نتیجه‌ی منطقی از آن پاسخ، بلکه در فضای آن ممکن بود این تصویر بوجود آید که او به شهادت رسید تا دیگران به نحوی با سوگواری برای او بتوانند از وجود او در آخرت برای خود بهره ببرند. مکرر اشاره شده است که این نتایج به معنی آن نیست که مقدمات و یا حتی برخی از نتایج آن - مثلاً در مورد ثواب گریه کردن - نادرست است بلکه صرفاً اشاره به آن است که این پاسخ‌ها و فضا‌سازی‌ها راه را برای رواج برداشت صوفیانه - و نه سیاسی - از کربلا فراهم کرده است. مرحوم علامه‌ی مجلسی در عین آنکه به نحوی از ماجرای کربلا برداشت سیاسی کرده و در جای خود اشاره (صفحه ۲۳۲) خواهیم کرد، در زمینه‌ی این برداشت شخصی در ارتباط با بهره‌ی امام حسین علیه‌السلام برای پیروانشان چنین می‌نویسد: و باید دانست که این مذلت‌های دنیا موجب مزید عزت ایشان است و دوست خدا به اینها ذلیل نمی‌گردد. آنها که می‌خواستند که ایشان را ذلیل گردانند، اکنون نام ایشان به غیر لعن و نفرین در زمین مذکور نمی‌شود و نسل‌های ایشان منقرض شدند و نشانی از قبرهای ایشان نیست و حق تعالی نام آن بزرگواران را بلند گردانیده و علوم و کمالات ایشان عالم را فرا گرفته و دوست و دشمن بر ایشان در نماز و غیر نماز صلوات می‌فرستند و به شفاعت ایشان در درگاه خدا حاجت می‌طلبند، و رؤوس منابر و منابر را و وجوه دانایر و دراهم را به نام نامی ایشان مزین می‌گردانند، و پادشاهان روی زمین و سلاطین با تمکین به طوع و رغبت از روی اخلاص روی بر خاک آستان ایشان می‌مالند، هر روز چندین هزار کس به برکت زیارت ایشان مغفور می‌گردند. و چندین هزار کس به برکت لعنت بر دشمنان ایشان مستحق بهشت می‌گردند و چندین هزار کس از برکت گریستن بر ایشان و محزون گردیدن از مصاب ایشان صحیفه‌ی سیئات خود را زالوث گناه می‌شویند. و چندین هزار کس به برکت اخبار و نشر آثار ایشان به سعادت ابدی فایز می‌گردند. و چندین هزار کس به برکت احادیث ایشان به درجه‌ی معرفت و یقین می‌رسند. و چندین هزار کس به متابعت آثار ایشان و اقتدای به سنت ایشان به مکارم اخلاق و محاسن آداب محلی می‌گردند. و چندین هزار کور ظاهر و باطن در روضات مقدسات ایشان شفا می‌یابند و آلف و الوف از مبتلای به بلاهای جسمانی و روحانی از دارالشفای بیوت رفیعه و علوم منیعه‌ی ایشان صحت می‌یابند. (۱). (صفحه ۲۳۳) (۱) مجموعه‌ی رسائل اعتقادی علامه محمد باقر مجلسی (به کوشش سید مهدی رجایی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۶۸) صص ۱۹۸ - ۱۹۹.

نگاه صوفیانه

نگاه صوفیانه‌ی نگاهی به آنچه صوفیان در مفهوم ولایت و مصادیق آن گفته‌اند، کار را آسانتر می‌کند. غفلت نکنیم که با وجود تمایلات سیاسی که در برخی از صوفیان وجود داشته و دارد، طبیعت فکر تصوف، طبیعت معنویت گرایانه و بدور از سیاست یم باشد. رهبر در تصوف در قابل «ولایت» نمودار شده و اصطلاح «اولیاء» بخشی از هویت اندیشه‌ی صوفیانه را تشکیل می‌دهد. این ولایت بیش از آنکه با زمین ارتباط داشته باشد، با آسمان پیوند می‌خورد اگر با زمینیان هم ارتباط دارد برای وصل کردن آنها به آسمان با بریدن کامل آنها از زمین است. زمانی که از قرن ششم هجری تصوف به حوزه‌ی تشیع رخنه کرد، امامان شیعه نیز در شمار اولیاء و اقطاب درآمدند. پیش از آن شرح حال برخی از امامان در حلیه‌الاولیاء ابونعیم اصفهانی آمده بود، اما رسمیت یافتن این امر از زمانی بود که در آثار صوفیان، شرح حال دوازده امام را می‌بینیم. این بار ولایت امامان اثنی عشر علیهم‌السلام در کنار ولایت دیگر اقطاب صوفیه پذیرفته می‌شود البته بحث بر سر خاتم ولایت باقی می‌ماند که محیی‌الدین بن عربی، عیسی بن مریم علیه‌السلام را مطرح می‌کرد و سید حیدر آملی، صوفی شیعی، از این سخن او برآشفته است که خاتم اولیاء نه او، بلکه امام علی بن

ابی طالب علیه‌السلام است. (۱). اندک اندک تصوف، عالم اسلام، بویژه حوزه‌ی شریک را تحت اشغال خود درآورد و به طوری که سنی و شیعه‌ی این دیار تحت تأثیر آن قرار گرفتند. سنیان صوفی علاقمند به امامان شده و در کتابهای خود از آنان به عنوان امام یاد می‌کند. خواجه محمد پارسا، از رؤسای برجسته‌ی نقشبندیان، در فصل الخطاب خود، شرح حال دوازده امام را می‌آورد. حافظ حسین کربلائی در روضات الجنان و جنات الجنان خود هم چنین می‌کند. فضل الله بن روزبهان خنجی صوفی نیز کتاب وسیله‌ الخادم الی المخدوم در شرح صلوات چهارده معصوم را می‌نگارد. این اخیری رسماً ولایت امامان را می‌پذیرد اما با این شرط که از خلافت تفکیک شود. (۲) اینجاست که امامان در این اندیشه، هویت غیر سیاسی (صفحه ۲۳۴) می‌یابند؛ گرچه ولایت را دارند. در چنین فضایی صوفی مشهوری همچون ملا حسین کاشفی سبزواری دست به نگارش کتاب روضه الشهداء می‌زند. ای کتاب مبنای روضه‌خوانی در دوره‌ی صفویه به بعد می‌شود. (۳). اکنون پرسش این است: آیا وی اندیشه‌ی صوفیانه‌ی خود را در ترویج برداشت صوفیانه از حادثه‌ی کربلا و اصولاً شخصیت امام حسین علیه‌السلام در این کتاب آورد است یا نه؟ پاسخ نمی‌تواند منفی باشد. مگر کسی می‌تواند در تألیف چنین اثری، اندیشه‌های صوفی گرایانه‌ی خود را کنار بگذارد. باید بدانیم که از آن پس کتاب یک صوفی سنی مبنای تحلیلهای جاری درباره‌ی کربلا- می‌شود و این تأثیر مهمی در تبدیل حادثه‌ی کربلا از یک حادثه‌ی سیاسی به یک حادثه‌ی غیر سیاسی اما معنوی و عاطفی با ملاحظات صوفیانه می‌شود. نباید غفلت کرد که صوفیان نیز از تصوف برخاسته بودند و تا سالهای دولت آنها صوفی زده بود. فضای جامعه نیز چنین بود. این فضا علی‌رغم مبارزات علمی فقها، تا مدت‌ها پابرجا بود و هیچ‌گاه به طور کامل از بین نرفت. (۱) جامع الاسرار، و منبع الانوار، ص ۳۹۶ به بعد. (۲) نگاه کنید به مقدمه‌ی کتاب و سیله‌ الخادم الی المخدوم (فضل الله بن روزبهان خنجی، به کوشش رسول جعفریان، قم، کتابخانه‌ی آیه‌الله مرعشی، ۱۳۷۱) ص ۲۹ به بعد. (۳) در این مجموعه مقالی مستقل در شرح کتاب روضه‌الشهداء آمده است.

هدف و آگاهی پیشین

هدف و آگاهی پیشین مسأله‌ی دیگری که گویا تأثیر ویژه‌ای در بحث برداشت سیاسی یا صوفیانه از عاشورا داشته و به نحی با فلسفه‌ی شهادت ارتباط یافته، مسأله‌ی آگاهی پیشین از حادثه‌ی کربلا توسط امام حسین علیه‌السلام است. برای کسی که از رخ دادن چنین حادثه‌ای خبر ندارد، طبیعی است که حداقل در ظاهر و از دید خود او راهی جز آن وجود ندارد که در پی پیروزی بر دشمن است. این پیروزی صرفاً به یک مبارزه‌ی منتهی به پیروزی ختم نمی‌شود، بلکه در نهایت به مسأله‌ی تشکیل حکومت نیز می‌انجامد. سؤال این است که اگر بنا باشد که امام حسین علیه‌السلام آگاهی پیشین از این رخداد داشته باشد، در آن صورت فرض پیروزی سیاسی و غلبه‌ی بر دشمن و تشکیل حکومت با اشکال مواجه خواهد شد. به سخن دیگر پرسش این است: چگونه ممکن است کسی از شهادت خود آگاه (صفحه ۲۳۵) باشد، در عین حال هدفی سیاسی مشخصی دنبال کند؟ الف: یک نظر آن است که از اساس این آگاهی پیشین را انکار می‌کند. در این صورت برای تحلیل مشکل مورد بحث دشواری خاصی نخواهد بود. مراجعه به منابع نشان می‌دهد که در میان متکلمین شیعه این عقیده به این وسعت طرفداری ندارد، بر عکس اخبار تاریخی و حدیثی فراوانی بر خلاف آن در متون وجود دارد. ب: پاسخ احتمالی دیگر از طرف برخی نیز ابراز شده این است که امام حسین علیه‌السلام از پیش نسبت به شهادت خود آگاه بوده است، اما تا زمانی همه به زمین کربلا نرسیده بود، نمی‌دانست که آن شهادت در همین سفر برای وی رخ خواهد داد. به سخن دیگر او به صورت کلی از شهادت خود خبر داشت، اما جزئیات قضیه از نظر زمانی و مکانی دانسته نبود. با این فرض می‌توان نوعی هدف سیاسی مشخص را تا قبل از رسیدن به زمین کربلا و تطبیق آن اخبار کلب بر حادثه‌ای که شرف انجام است، در نظر گرفت؛ این هدف می‌تواند به دست گرفتن حکومت باشد. ج: پاسخ دیگر آن است که هدف را به گونه‌ای تعریف کنیم که با این نوع آگاهی پیشین سازگار باشد. اگر هدف تسخیر حکومت باشد، به نظر می‌رسد که دست کم در

ظاهر این تعارض در تصمیم وجود داشته باشد، اما اگر هدف نوعی ایثار بار به راه انداختن یک جنبش انقلابی باشد، در آن صورت شهادت خود یک هدف سیاسی خواهد بود. به این معنا که امام از شهادت خود به دقت آگاه بوده و صرفاً برای نجات دین دست به این اقدام زده است. این سیره در میان افراد انقلابی عالم مرسوم و معمول است. اما مشکلی که در اینجا وجود دارد آن است که باید این برداشت سیاسی را برداشت حداقل دانست. به عبارت دیگر، قیام امام صرفاً جنبه انکار وضع موجود دارد اما آیا چیزی در جهت اثبات موقعیتی جدید را هم اثبات می‌کند؟ به عبارت دیگر با این تعریف روشن نمی‌شود - بلکه اثبات نمی‌شود - که امام در پی تسخیر حکومت بوده است، بلکه تنها به دست می‌آید که امام برای نشان دادن اوضاع بحرانی جامعه، فساد حاکم و افشاگری دست به این کار شهادت طلبانه زده است. با این حال این هدف، نباید آن‌گونه برخی از متکلمان سنی از قدیم به عنوان اعتراض به شیعه (صفحه ۲۳۶) گفته‌اند، و برخی از نویسندگان جدید نیز مطرح کرده‌اند، نوعی انتحار تلقی شود. همان‌طور که گذشت چنین سیره‌ای در شرایط خاص خود، از نظر عقل و عقلا پذیرفته است. این دیدگاه طرفداران فراوانی دارد. د: پاسخ به این که هدف امام امر به معروف و نهی از منکر بوده، چیزی را نسبت به آنچه در باره‌ی پاسخ فوق اشاره کردیم تغییر نمی‌دهد. جز آنکه اگر بخواهد مشکل انتحار را جواب دهد راهی جز انکار آگاهی پیشین به صورت جزئی ندارد. اگر ارتباطی با آن مشکل نداشته و صرفاً در بیان تبیین هدف سیاسی مشخص امام حسین علیه‌السلام باشد، باید گفت هنوز باید برای اثبات آنکه هدف امام حسین علیه‌السلام گرفتن حکومت بوده چاره اندیشید. شامل کردن هدف «امر به معروف و نهی از منکر» به گرفتن حکومت، نمی‌تواند گریزگاه امنی برای سؤالات مورد بحث باشد؛ زیرا در آن صورت با این دیدگاه فرقی نخواهد داشت که امام در پی حکومت بوده است؛ چنین شرایطی، پرسش آغازین هنوز باقی است که چگونه با آگاهی به شهادت می‌توان تصور به دست گرفتن حکومت را داشت؟ اکنون که بحث به برداشت سیاسی از کربلا در حد اصل امر به معروف و نهی از منکر منتهی شد، مناسب است اشاره کنیم که با پذیرفتن امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک هدف سیاسی برای قیام امام، قدم بلندی به سوی برداشت سیاسی برداشته‌ایم، این هدف ما را به این جهت رهنمون می‌کند که کربلا را صرفاً به عنوان یک قضیه شخصی در نظر نگیریم. به سخن دیگر اگر قرار باشد که تمام ماجرا در یک آگاهی پیشین با یک دستور ویژه در رفتن به سوی شهادت خاتمه یابد، گرچه ممکن است به ظاهر منزل امام از لحاظ معنوی بالاتر رفته باشد، اما به همان مقدار بعد سیاسی قضیه محدود می‌شود. بهتر است به نقل توضیحات استاد مطهری که خود از طرفداران نظریه امر به معروف و نهی از منکر است بپردازیم. در اینجا خواهیم دید که نگرانی عمده‌ی استاد مطهری افراط در برداشت صوفیانه و شخصی است: یکی از اموری که موجب می‌گردد داستان کربلا از مسیر خود منحرف گردد و از حیز استفاده و بهره‌برداری عامه‌ی مردم خارج شود و بالا-خره آن هدف کلی که از (صفحه ۲۳۷) امر عزاداری آن حضرت در نظر است منحرف گردد، این است که می‌گویند حرکت سیدالشهدا معلول یک دستور خصوصی و محرمانه به نحو قضیه‌ی شخصی بوده است و دستوری خصوصی در خواب یا بیداری به آن حضرت داده شده است؛ زیرا اگر بنا شود که آن حضرت یک دستور خصوصی داشته که حرکت کرده، دیگران نمی‌توانند او را مقتدا و امام خود در نظیر این عمل قرار دهند (دقت کنید حساسیت بر سر برداشت سیاسی از کربلا برای پیروان است) و نمی‌توان برای امام حسین علیه‌السلام مکتب قایل شد، برخلاف این که بگوییم حرکت امام حسین علیه‌السلام از دستوره‌های کلی اسلام استنباط و استنتاج شد.... معمولاً گویندگان برای این که به خیال خودشان مقام امام حسین علیه‌السلام را بالا-ببرند، می‌گویند دستور خصوصی برای شخص امام حسین علیه‌السلام برای مبارزه‌ی با شخص یزید و ابن‌زیاد بود و در این زمینه از خواب و بیداری هزارها چیز می‌گویند... هر اندازه در این زمینه خیالبافی بیشتری بشود از جن و ملک و بیداری و دستوره‌های خصوصی زیاد گفته شود، این نهضت را بی‌مصرف تر می‌کند... ما شرقیها مقام را به این می‌دانیم که گفته شود فلان شخص اهل مکاشفه است، اهل کرامت و معجزه است، جن در تسخیر دارد، با فرشتگان تماس دارد. شک نیست که امام حسین علیه‌السلام دارای مقام ملکوتی است، اما او دارای مقام جمع‌الجمعی است، انسان

کامل است، مقام انسان از فرشته بالاتر است... (۱) تحریف معنوی دومی که از نظر تفسیر و توجیه حادثه‌ی کربلا رخ داده، این است که می‌گویند، می‌دانید که چرا امام حسین علیه‌السلام نهضت کرد و کشته شد؟ می‌گوییم چرا؟ می‌گویند: یک دستور خصوصی فقط برای او بود. به او گفتند برو و خودت را به کشتن بده. پس به ما و شما ارتباط پیدا نمی‌کند، یعنی قابل پیروی نیست! به دستور اسلام که دستورات کلی و عمومی است، مربوط نیست... آیا خیانتی از این بالاتر هم در دنیا وجود دارد؟ (۲) این که می‌گویند: عارفا بحقه، معرفت امام لازم است، برای این است که فلسفه‌ی امامت و پیشوایی و نمونه بودن و سرمشق (صفحه ۲۳۸) بودن است. امام انسان مافوق است نه مافوق انسان و به همین دلیل می‌تواند سرمشق بشود، اگر مافوق انسان می‌بود، به هیچ‌وجه سرمشق نبود، لهذا به هر نسبت که ما شخصیت‌ها و حادثه‌ها را جنبه‌ی اعجاز‌آمیز و مافوق انسانی بدهیم، از مکتب بودن و از رهبر بودن خارج کرده‌ایم. (۳). ه. پاسخ دیگر آن است که اصولاً درباره‌ی انبیا و امام معصوم، باید ظاهر و باطن را از یکدیگر تفکیک کرد. آنها مکلف به ظاهر بوده و وظایف اجتماعی خود را بر اساس این تکلیف انجام می‌داده‌اند. در باطن نیز از قضایا بر اساس آنچه خداوند در اختیار آنها قرار داده بود، آگاهی داشتند. در این پاسخ، آنچه به بحث ما مربوط می‌شود آن است که حتی اگر فرض کنیم که هدف امام حسین علیه‌السلام بر پایه‌ی اقداماتی که انجام شده، سرنگونی حکومت اموی و تأسیس دولت جدیدی به رهبری خودش بوده، بر اساس ظاهر، این می‌توانسته معقول باشد. در مثل این بحث را به گم شدن شتر پیامبر صلی الله علیه و آله تشبیه می‌کنند که علی‌رغم آگاهی از آن، اصحاب را در پی آن فرستاد و تا وقتی که ضرورت پیش نیامد، این آگاهی خویش را افشا نکرد. اگر از نظر کلامی کسی در این بحث تردید نکند، توان گفت که با برداشت سیاسی می‌تواند همراه باشد. علامه‌ی مجلسی به این تحلیل اعتقاد دارد و در حد، خود کوشیده است تا برخورد سیاسی - البته نه در حد گرفتن حکومت - داشته باشد. در واقع او به همان اندازه که برداشت معنوی دارد، برداشتی سیاسی نیز دارد. ابتدا سخن او را در تحلیل و تفکیک ظاهر و باطن نقل کنیم: و باید که ایشان (انبیا و امامان) به علم واقع مکلف نباشند، و در تکالیف ظاهره با سایر ناس شرک باشند، چنانچه ایشان در باب طهارت و نجاست اشیاء و ایمان و کفر عباد به ظاهر مکلف بودند و اگر به علم واقع مکلف می‌بودند، بایست که با هیچ کس معاشرت نکنند، و همه چیز را نجس دانند و حکم به کفر اکثر عالم بکنند، و اگر چنین می‌بود حضرت رسول صلی الله علیه و آله دختر به عثمان نمی‌داد و عایشه و حفصه را به حباله‌ی خود در نمی‌آورد. پس حضرت امام حسین علیه‌السلام به حسب ظاهر مکلف بود که با وجود اعون و انصار با منافقان و کفار جهاد کند و با وجود بیعت (صفحه ۲۳۹) زیاده از بیست هزار کس و وصول زیاده از دوازده هزار نامه از کوفیان بی‌وفا، اگر تقاعد می‌ورزید و اجابت ایشان نمی‌نمود، ایشان را به ظاهر بر حضرت، حجت بود و حجت الهی برایشان تمام نمی‌شد. (۴). تقسیم ظاهر و باطن و تفکیک آنها از یکدیگر، امری است که بسیاری از متکلمان شیعه پذیرفته‌اند. استاد مطهری - رحمه الله علیه - با اشاره به آنکه آگاهی‌های تاریخی تنها غیر قابل اطمینان بودن این سفر را اثبات می‌کند، می‌نویسند: در عین حال این جهت منافات ندارد با جهت دیگر و آن این که امام در یک سطح دیگری که سطح معنویت و امامت است می‌دانسته که عاقبت به کربلا نزول خواهد کرد و همانجا شهید خواهد شد. (۵). این مطلبی است که برای آقای صالحی قبول نیست. به باور او این سخن که کسی بگوید: امام حسین علیه‌السلام هم می‌دانست که قبل از رسیدن به کوفه در کربلا شهید می‌شود و هم در همان حال تصمیم داشت در کوفه تشکیل حکومت بدهد» منجر به این مطلب خواهد شد که «تصمیم رفتن به کوفه و عدم تصمیم رفتن به کوفه در آن واحد در قلب امام حاصل شده است و این همان اجتماع نقیضین است که در هیچ سطحی ممکن نیست.» به طور طبیعی ایشان باید توجه می‌کرد که تناقض دست کم هشت شرط دارد، یکی از آنها وحدت جهت است. اگر امام یا هر یک از انبیای الهی در هر تصمیمی بر اساس تکلیف ظاهر و باطن مکلف باشند که دو جور تصمیم بگیرند، چگونه تناقضی بوجود خواهد آمد، در حالی که جهت یکی ظاهر و جهت دیگر باطن است. مگر پدر با فرزند کوچکش درست نظیر این برخورد را ندارد. در درون، از بسیاری چیزها آگاه است اما عملاً در دو سطح عمل می‌کند یکی مطابق خواست فرزند و در جهت تربیت او و دیگری بر اساس

آگاهی قبلی خود. باز گردیم به بیان برداشت سیاسی مرحوم مجلسی که از معتقدان به تفکیک ظاهر (صفحه ۲۴۰) و باطن است. او در این برداشت بر افشای ظلم و احیای دین در رخداد کربلا تکیه دارد. اشاره کردیم که تکلیف ظاهر و باطن می‌تواند با برداشت سیاسی سازگار باشد، گرچه همچنان به خاطر زمینه‌های دیگری که گفتیم در معرض گرایش به برداشت صوفیانه است. علامه‌ی مجلسی به عنوان یک عالم اخباری معتدل در مرز گرایش معنوی و مادی به هر دو سو توجه دارد؛ گرچه باید پذیرفت که در اخبار این بحث روایات فراوانی وجود دارد که بار گرایش معنوی را تقویت می‌کند. ما پیش از این اشاره به برداشت معنوی وی از کربلا داشتیم. اکنون مروری بر برداشت سیاسی او داریم: و درحقیقت اگر نظر کنی، آن امام مظلوم جان شریف خود را فدای دین جد بزرگوار خود کرد، و اگر با یزید صلح می‌کرد و انکار افعال قبیحه‌ی او نمی‌نمود در اندک وقتی شرایع دین و اصول و فروع ملت سید المرسلین مندرس و مخفی می‌شد، و معاویه چندان سعی در اخفای آثار آن حضرت کرده بود که قلیلی باقی مانده بود و آن قلیل نیز به اندک زمانی برطرف می‌شد و قبایح اعمال و افعال آن ملاعین در نظر مردم مستحسن می‌شد و کفر عالم را می‌گرفت. شهادت آن حضرت سب آن شد که مردم قدری از خواب غفلت بیدار شدند و قبایح عقاید و اعمال ایشان را فهمیدند و صاحب خروجها مانند مختار و غیر او به هم رسیدند و در ارکان دولت بنی‌امیه تزلزل انداختند و همان باعث انقراض و استیصال ایشان شد. (۶). (۱) حماسه‌ی حسینی، ج ۳، صص ۸۴-۸۶؛ آقای مطهری در همانجا ص ۳۸۸ نیز نوشته‌اند که اقدام امام حسین علیه‌السلام بر اساس دستور خصوصی نبوده بلکه منطبق شهدا و فداکاران بوده است. (۲) حماسه‌ی حسینی، ج ۱، صص ۶۶-۶۷. (۳) حماسه‌ی حسینی ج ۳، ص ۲۹۲. (۴) مجموعه رسائل اعتقادی علامه‌ی مجلسی، صص ۲۰۰-۲۰۱. (۵) حماسه‌ی حسینی، ج ۳، ص ۱۸۹. (۶) مجموع وسایل اعتقادی علامه‌ی محمد باقر مجلسی، ص ۲۰۱.

به سوی برداشت سیاسی

به سوی برداشت سیاسی باید گفت، تشیع از عصر صفوی به این سوی سیاسی‌تر و اجتماعی‌تر شده است. این معلول تماس نزدیکتر و حضور جدی‌تر در سیاست بوده است. در دوره‌ی صفوی مشارکت فعال بود، اما در دوره‌ی قاجار حکومت از شریک کردن آنان ابا داشت. زمانی که در مشروطه نظام سلطنتی دچار بحران مشروعیت شده و سخن از جانشین آن به میان آمد، بحث از قدرت ولایت جدی‌تر شد، اما به مثابه‌ی یک نظریه‌ی جامع تبیین نشد. (صفحه ۲۴۱) روحانیت بعد از مشروطه از نظر شرکت در سیاست گرفتار نوعی انفعال جدی شد. هم به دلیل انزوای خود و هم فشار قدرت حاکم برای خارج کردن دین از صحنه‌ی عمومی به حوزه‌ی خصوصی، در عین حال کسانی آتش این حضور را گرم نگاه داشتند. احساسات مذهبی بعد از شهریور بیست اوج گرفته. به دنبال آن نفوذ افکار سیاسی و اجتماعی غرب و شرق، علمای شیعه را به مبارزه طلبید، پس از مشارکت علما در مشروطه و شرکت در تبیین و روشن کردن جنبه‌های سیاسی اسلام در رساله‌هایی که آن زمان تألیف شد، مدتی رکود پیش آمد. این رکود با تحول مجددی که در دهه‌ی چهل به وجود آمد، شکسته شد و بار دیگر ادعیه‌ی رهبری اسلام که رهبری دین را ترویج می‌کرد، فزونی گرفت. می‌توان گفت اگرچه در این کتابها، بحث ویژه‌ای درباره‌ی رهبری نمی‌شد یا اگر می‌شد کلی بود، اما نوشته آکنده از بحث ادعیه‌ی اسلام برای رهبری بود. ضمیمه شدن این مبارزات فکری با مبارزات سیاسی، راه بهره‌گیری از نهضت امام حسین علیه‌السلام را باز کرد. ضرورت این بحث از چند جهت روشن بود. سخن بر سر وجود نظام ظالمانه‌ای بود که باید سرنگون می‌شد. سخن بر سر شهادت بود که در اعدامهای رژیم ستمشاهی پهلوی تبلور داشت. سخن بر سر بیرون آوردن جامه از شیعه از رکود بود؛ رکودی که تا اندازه‌ای ریشه در افراط در برداشت‌های صوفیانه از کربلا داشت که در فضایی که امام خمینی - رحمه الله علیه - کتاب ولایت فقیه را نگاشت و ولایت فقیه را به عنوان یک نظریه‌ی جامع حکومتی تبیین می‌کرد، در ایران نوشته‌هایی منتشر می‌شد همچون راه حسین، الفبای قیام امام حسین علیه‌السلام شهید جاوید، و شهادت. این کتابها - و نیز سخنرانی‌ها استاد مطهری در سال ۱۳۴۸ ش -

بر پایه‌ی نگرش‌های مختلفی تألیف شده و گاه میان نویسندگان آنها اختلاف نظرهایی وجود داشت، اما همه به این نتیجه رسید بودند که باید از نهضت عاشورا برداشت سیاسی چجودی تر کرد. از میان این کتابها بیشترین جدال را کتاب شهید جاوید برانگیخت. (۱) صرف نظر از بحثهای کلامی، و اشکالاتی که از این زاویه بر این کتاب می‌شد - و برخی صرفاً بر این (صفحه ۲۴۲) قسمت کتاب نقد داشتند - کتاب مزبور به قصد سیاسی کردن نهضت امام حسین علیه‌السلام در حد تسخیر حکومت بود. آقای صالحی نجف آبادی حتی نمی‌خواست این نظر را بپذیرد که هدف امام حسین علیه‌السلام میتوانست نوعی شهادت باشد که فی حدنفسه برای احیای اسلام لازم است. او به کمترین از این نمی‌اندیشید که امام برای تصاحب حکومت قیام کرده است. چنین به نظر می‌رسد که آقای صالحی برای دستیابی به آنچه خواسته و این نوع افراطی در سیاسی کردن بوده، مجبور به مخالفت با برخی از بدیهیات شده است. اما نباید فراموش کرد که اثر مزبور جبهه‌ی مهمی را در برابر برداشتهای افراطی صوفیانه گشود. تحلیل مرحوم دکتر حمید عنایت از این بعد کاب قابل توجه است. او می‌نویسد: چنان که به آسانی مشهود است هدف اصلی «شهید جاوید» سیاسی کردن جنبه‌ای از امام شناسی شیعه است که تا ایام اخیر کلاً با تعابیر عرفانی، شاعرانه و عاطفی برگزار می‌شد. نتیجه‌ی این کار، پیدایش گرایش محتاطانه ولی رو به افزایش، در میان شیعیان مبارز بود که با واقعه‌ی کربلا - بسان فاجعه‌ای اساساً انسانی برخورد کنند و به تبع آن، عمل قهرمانی امام را واقعه‌ای بی‌همتا و تقلید ناپذیر در تاریخ تلقی نکنند و آن را فراتر از حد موجودات انسانی ندانند. (۲). (۱) درباره‌ی این کتاب و مسائلی که پیش از انقلاب درباره‌ی آن مطرح شد بنگرید: جریان‌ها و جنبش‌های مذهبی ایران (۱۳۵۷ - ۱۳۲۰)، (رسول جعفریان، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی، ۱۳۸۰) صص ۲۱۴ - ۳۰۸. (۲) اندیشه‌ی سیاسی در اسلام معاصر صص ۳۳۰ - ۳۳۱.

هدف سیاسی: شهادت

هدف سیاسی: شهادت باید به این نکته توجه کرد که اصولاً برداشت سیاسی از کربلا در میان آثاری که پیش از این یاد شد، صرفاً در این خلاصه نمی‌شد که امام حسین علیه‌السلام به هدف دستیابی به حکومت چنین اقدامی را کرده است. بلکه از دید برخی از همان نویسندگان، اساساً این مطلب مورد انکار قرار گرفته و آنان شهادت را هدف گرفته‌اند. این مطلبی است که البته نه در یک قالب سیاسی صرف، اما به هر حال به عنوان یک تحلیل، از قبل وجود داشت. ابن طاووس در مقدمه‌ی لهوف پس از آن که اخبار مربوط به شهادت امام حسین علیه‌السلام را از پیش از واقعه‌ی کربلا می‌آورد، اشاره به اشکال کسانی می‌کند که «لا یعرف» (صفحه ۲۴۳) حقائق شرف السعادة بالشهادة» نمی‌توانند شهادت را به عنوان یک سعادت درک کنند؛ کسانی که آن را تهلکه و خودکشی معنا کرده‌اند. وی در پاسخ‌گویی به این اشکال به روایتی از ابویوب انصاری استناد می‌کند که آیه‌ی «و لا تلقوا بأیدیکم الی التهلکه» را درست عکس این نظر، تفسیر می‌کند. (۱). در میان معاصرین کسانی چون دکتر شریعتی را می‌توان نام برد که برداشت سیاسی خود را از دل مفهوم شهادت به دست می‌آورد و در کنار آن رسماً این امر را که امام حسین علیه‌السلام برای تصاحب حکومت قیام کرده، انکار می‌کند. (۲). در اصلی، برداشت سیاسی می‌توانست تحت این عنوان باشد که امام با اقدام فداکارانه‌ای که انجام داد، کوشید تا مردم را به مبارزه‌ی علیه حکومت دارد. از این زاویه، گریه و عزاداری، نه به عنوان یک برداشت صوفیانه، بلکه به عنوان یک اقدام سیاسی می‌توانست مورد استفاده قرار گیرد. پذیرفتن این امر که همانند بسیاری از رهبران فداکار عالم خواسته است تا خون خود را برای آبیاری اسلام بریزد، برای برخی از کسانی که در برداشت سیاسی راه افراط را پیموده‌اند، دشوار بوده است. این سؤال که «کشته شدن حسین بن علی علیه‌السلام چگونه ممکن است باعث ترویج دین و پیشرفت اسلام شود» سؤال است که برای آقای صالحی به صورت مشکلی درآمده است که به قول خودش «هنوز برایمان حل نشده است». (۳). نامبرده نتایج مختلفی را که می‌توان بر کشته شدن امام حسین علیه‌السلام از قبیل رسوایی بنی‌امیه و یا نظایر آن مطرح کرد، غیر قابل قبول عنوان

کرده است، اما این نکته را که ممکن است کسی به خاطر این قبیل نتایج، دست به چنین اقدام فداکارانه زده باشد، نپذیرفته است. اگر در اصلی این مطلب تردیدی نباشد، که نیست، ممکن است پذیرفت که کسی که خود چنین کرده، نتایجی را در نظر داشته، هر چند ممکن است از (صفحه ۲۴۴) دید ایشان آن نتایج محقق نشده باشد. این نیز گفتنی است که بسیاری از انقلابیونی که در دهه‌های اخیر درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام کتاب نوشتند، به راحتی پذیرفتند که امام حسین علیه‌السلام خواست خودش ریخته شود تا اسلام زنده گردد. در این جمله می‌توان از شهید هاشمی‌نژاد یاد کرد که در کتاب درسی که حسین به انسانها آموخت این دیدگاه را پذیرفته است. (۱) لهوف، ص ۱۷-۱۶. (۲) وی در سخنرانی شهادت خود به رغم ستایشی که از دانش نویسنده‌ی «شهید جاوید» می‌کند، بر «اختلافی نظر علمی» خود با وی تأکید می‌ورزد که به نظر او «اختلاف نظر اساسی» است. وی نظر صالحی را منطبق با واقعیت‌های خارجی و تاریخی آن روزگار نمی‌داند بنگرید: شهادت، صص ۳۶-۳۵. (۳) شهید جاوید، ص ۳۲۶ (بحث آیا کشتن امام به سود اسلام بود؟).

سخن آخر

سخن آخر آنچه باقی می‌ماند شرح این نکته است که در انقلاب اسلامی، با رهبری قوی، متین و انقلابی رهبر کبیر انقلاب، حضرت آیه‌الله العظمی امام خمینی - قدس الله نفسه الزکیه و حشره الله مع اجداده الطاهرین - گرایش به برداشت سیاسی تقویت شده و آن امام در مقاطع مختلفی در این زمینه سخن گفتند. مجموعه‌ی این سخنان در مجموعه‌ای تحت عنوان قیام عاشورا در کلام و پیام امام خمینی چاپ شده که بررسی آن، بر اساس آنچه تا کنون گفته‌ایم، مقال دیگری را می‌طلبد. عجالتاً دو جمله از سخنان امام را به عنوان حسن ختام این مقال می‌آوریم. ایشا در جایی فرموده‌اند: وقتی که حضرت سیدالشهدا آمد مکه، و از مکه در آن حال بیرون رفت، یک حرکت سیاسی بزرگی بود، تمام حرکات حضرت، حرکات سیاسی بود، اسلامی - سیاسی، و این حرکت اسلامی، سیاسی بود که بنی‌امیه را از بین برد و اگر این حرکت نبود، اسلام پایمال شده بود. (۱). و در جای دیگری فرموده‌اند: سیدالشهداء آمده بود حکومت هم می‌خواست بگیرد، اصلاً برای این معنا آمده بود و این یک فخری است و آنهایی که خیال می‌کنند که حضرت سیدالشهداء برای حکومت نیامده خیر، اینها برای حکومت آمدند ابرای این که باید حکومت دست مثل سیدالشهداء باشد، مثل کسانی که شیعه سیدالشهداء هستند باشد. (۲). (صفحه ۲۴۵) (۱) صحیفه‌ی نور، ج ۱۸، ص ۱۴۰. (۲) صحیفه‌ی نور، ج ۲۰، ص ۱۹۰.

تأثیر نهضت امام حسین در سقوط امویان

تأثیر نهضت امام حسین در سقوط امویان برای زوال و سقوط یک دولت، یک سری عوامل نزدیک وجود دارد، یک سری عوامل دور که هر دو در جای خود اهمیت دارد. عوامل دور ممکن است از نظر زمانی با زمان سقوط فاصله داشته باشد، اما بی‌تردید و به دلایل تاریخی، نقش مهمی در زوال یک دولت دارد. در سقوط یک دولت عوامل نزدیک، مثل انقلابی فراگیر یا حمله‌ی خارجی، وقتی مؤثرند که بیاد دولت محاکم ضعیف شده باشد؛ یعنی در جذب پشتوانه‌ی مردمی و ملی برای حمایت از خود ضعیف باش. اگر این ضعف نباشد، انقلاب فراگیر محقق نمی‌شود، یا اگر حمله‌ی خارجی صورت گیرد، حمایت مردمی، می‌تواند دولت را نجات می‌دهد. بنی‌امیه سال ۴۱ به قدرت رسیدند. سال ۶۱ انقلاب عاشورا بود، سال ۱۳۲ یعنی هفتاد و یک سال بعد، امویان سقوط کردند. اکنون پرسش این است: عاشورا چه تأثیری بر سقوط امویان داشت؟ به نظر می‌رسد عاشورا از دو زاویه در سقوط دولت اموی تأثیر داشت: جهت اول: زیر سؤال بردن اسلامیت دولت بنی‌امیه؛ این مطلب در سخنان حضرت امام حسین علیه‌السلام آنجا که به معرفی یزید و ویژگی‌های وی می‌پردازد فراوان است. آن حضرت با تعبیر «علی‌الاسلام السلام» اسلامیت دولت یزید و طبعاً

دولت اموی را زیر سؤال می‌برد. امام، روی سگ بازی و مشروب‌خواری یزید انگشت می‌گذارد و از تغییر احکام و رواج بدعت‌ها سخن می‌گوید. (صفحه ۲۴۶) دولت اموی که اساس آن با حيله‌گری معاویه آغاز شده بود، تلاش زیادی داشت تا خود را اسلامی نشان دهد، در اوج فساد اخلاقی حاکم بر دستگاه اموی، مسجدسازی وجود داشت. عبدالملک در اوج حمله به حجاز و مسلط کردن حجاج بر مردم، جامع اموی می‌ساخت، مسجد الاقصی و مسجد صخره را در بیت المقدس تعمیر کمی کرد. حتی به عهد ولید مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله در مدینه را بازسازی و طلاکاری کردند. به علاوه فتوحات را پیش می‌بردند. به طور مسلم فتوحات عصر بنی‌امیه بیشتر از زمان خلفای اول و بیشتر از زمان عباسیان بوده. اما آیا اینها اسلامیت بود؟ اسلامیت اهل بیت، اسلامیتی دیگری بود. اسلام اموی متفاوت با این اسلام بود. این فریبکاری دولت اموی به جای آن که در جهت حفظ هویت دینی مردم، حفظ اخلاق اسلامی، زنده نگاه داشته عرفان حقیقی، رعایت عدالت اسلامی و رسیدگی به حقوق مردم تلاش کند، برای بدست آوردن غنائم بیشتر کشورگشایی کرد و برای فریب مردم مساجد باشکوه می‌ساخت. در قرآن وقتی صحبت از آبرسانی به حجاج و جهاد فی سبیل الله و مقایسه‌ی آنهاست، خداوند به روشنی جانب جهاد فی سبیل الله را می‌گیرد. البته فتوحات، می‌توانست جهاد فی سبیل الله باشد، اما بنی‌امیه در اندیشه‌ی منافع مادی آن بودند. همین امویان فاسق، برای گرفتن پول بیشتر، اسلام آوردن مردم خراسان را نمی‌پذیرفتند و تا مدتها با این که آنها مسلمان شده بودند، هنوز آنها را ذمی دانسته جزیه از آنان می‌گرفتند. (۱). البته مسلمانانی که در جبهه‌های نبرد می‌جنگیدند؛ طارق بن زیادها و دیگران، شاید واقعا مجاهد فی سبیل الله بودند. وقتی ماهیت دولت اموی برای چنین مردمانی آشکار می‌شود، فتوحات هم متوقف می‌شود. چنان که در خراسان چنین شد. در قیام دیر الجمجم وقتی مردم عراق به فرماندهی عبدالرحمان بن محمد بن اشعث بن قیس در سال ۷۱ برای فتح سیستان رفته بودند، به خاطر شدت فشار و ستم حجاج، با همان لشکر، به سوی عراق بازگشتند تا دولت اموی را سرنگون کنند. جهت دوم تأثیر نهضت امام حسین علیه‌السلام در سقوط دولت اموی آن بود که از ابتدای (صفحه ۲۴۷) پس از رحلت رسول خدا صلی الله علیه و آله دو گروه برای به دست گرفتن رهبری جامعه‌ی اسلامی مطرح بودند. بنی‌هاشم و بنی‌امیه. این دو گروه به دلایل متفاوتی پس از رحلت آن حضرت نتوانستند حکومت را در دست بگیرند و در عوض، برخی از گروه‌های میانی موفق به تصاحب قدرت سیاسی شدند. اندکی بعد، بنی‌امیه، طی حوادث دوران عثمان تا شهادت امام علی علیه‌السلام بر اوضاع غلبه کردند. در این وقت، تنها رقیب آنان بنی‌هاشم بودند که در حکومت امام علی علیه‌السلام و فرزندش امام حسین علیه‌السلام این مسأله نمودار شد. نهضت کربلا- بار دیگر نشان داد که گروه دیگر، همچنان فعال است و رهبری جریان مخالف را برعهده دارد و آماده است تا با ساقط کردن حکومت اموی، یک دولت هاشمی و علوی تأسیس کند. به لحاظ سیاسی و برای تعمیق بخشیدن ادعای علویان برای حکومت در دوره‌ی بعد، این نکته‌ی کمی نبود. به واقع، در اوج فشار امویان، نهضت کربلا، فعال بودن بنی‌هاشم و اهل بیت را نشان داد. برای مثال، سالهای پایانی دولت اموی شعار الرضا من اهل بیت بود که جوهره‌ی رهبری را در مبارزه‌ی سیاسی بر ضد امویان تعریف کرد. این بنی‌هاشم بودند که دولت اموی را سرنگون کردند و در واقع عشق به اهل بیت بود که دولت اموی را برانداخت. اهل بیت این قداست خود را از کجا آوردند. این احساس سیاسی هوادار بنی‌هاشم از کجا آمده است؟ به نظر می‌رسد یکی از بزنگاه‌های اصلی در اینجا این احساس، نهضت کربلا بوده است. در آن حادثه، شمار زیادی از افراد خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله بین شانزده تا ۲۵ نفر به شهادت رسیدند. چطور مردم می‌توانستند این ماجرا را فراموش کنند؟ مظلومیت را از آنان یاد ببرند و به آن بی‌توجه باشند؟ البته نباید تصور کرد که علت سقوط بنی‌امیه تنها در همین جهت بوده است. مهم آن است که وقتی رهبری ماجرا به دست بنی‌هاشم می‌افتد، باید ریشه‌ی بخشی از سقوط را در مظلومیت این خاندان جستجو کرد. البته و مع‌الاسف، شاخه‌ی بنی‌عباس (از بنی‌هاشم) از فرصت استفاده کرد و آنچنان که شرح آن در تواریخ آمده، با توجه به ابهامی که برای بسیاری از مردم در تعریف اهل بیت و «الرضا من آل محمد» به وجود آورد و با تلاش برخی از ایادی خود مانند (صفحه ۲۴۸) ابومسلم خراسانی، سوار بر مرکب خلافت شد. هر چند ابومسلم خود اولین

قربانی این دولت بود و پاداشش را خیلی زود گرفت. (۱) تاریخ الطبری، ج، ۷، ص ۵۵؛ الکامل، ج ۵، ص ۱۴۸.

قیام امام حسین یک قیام اسوه

قیام امام حسین یک قیام اسوه اصولاً از یک نگاه، دو نوع قیام قابل تصور است: نخست قیامی که فی حد نفسه با توجه به اهداف خود در یک مقطع تاریخی انجام گرفته و پرونده‌ی آن همانجا بسته می‌شود؛ چه موفق باشد چه ناموفق، البته ممکن است در عبرت‌های تاریخی از آن یاد شود و مورد بازبینی قرار گیرد و تحلیل شود. دوم نوعی دیگر از قیام‌ها که تعدادشان واقعا انگشت شمار است. قیام‌هایی است که حالت اسوه برای دوره‌های بعد پیدا می‌کند. برای نمونه در تاریخ ایران، قیام کاوه آهنگر چنین حالتی پیدا کرده است. این تصویری است که فردوسی از آن برای ما ارائه کرده و قاعدتاً می‌بایست تا روزگار وی همچنان در اذهان پابرجا بوده باشد. در ادبیات اسلامی، به ویژه ادبیات شیعی، قیام امام حسین علیه‌السلام حالت نوعی الگو و اسوه را یافته است. یعنی از حالت یک واقعه در یک زمان درآمده، تعمیم یافته و نوعی بی‌زمانی یا فرازمانی در آن لحاظ شده است. از این مهمتر، به صورت عاطفی، با هویت یک فرد شیعه ممزوج شده و به نوعی جزو معتقدات او درآمده است. روشن است که شمار این قبیل قیامها و شهادت‌ها اندک است. در شهادت‌ها، می‌توان به شهادت بسیاری از علما و مجاهدان و سربازان اشاره کرد که شهادتشان فراموش می‌شود و در عوض تعدادی از آنها حالت اسوه پیدا می‌کنند که این دلایل خاص خود را دارد. برای مثال شهید فهمیده در تاریخ جنگ ایران و عراق چنین موقعیتی را به دست آورده است. چنان که در تاریخ شیعه، شهید اول و شهید دوم تا اندازه‌ای همین موقعیت را دارند. اینها بسته به نوع شهادت، کیفیت رخداد، دلایل شهادت و شرایطی است که آن حادثه در آنها اتفاق می‌افتد. نهضت امام حسین علیه‌السلام از این زاویه، به صورت قیامی در آمد که حالت فرازمانی پیدا کرد. دلیلش هم این بود که ارزشهایی که در آن مطرح شد، واقعا ارزش‌های زمانی (صفحه ۲۴۹) نبود. یعنی درست است که علیه یزید بود؛ اما به قدری این ارزشها کلی و فراگیر بوده و هست، که مربوط به هیچ زمانی نبوده و نیست. لذاست که در زیارت وارث امام حسین علیه‌السلام از زاویه‌ی تاریخی و ارزش فراگیر و فرازمانی، در ادامه‌ی مسیر انبیاء مطرح می‌شود و وارث آنان تلقی می‌گردد. مسائل دیگری هم در این جاودانگی مؤثر بود. این قیام با کیفیت خاصی انجام شد. رهبر آن فردی با اهمیت و نواده‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله بود. حالت تسلیم ناپذیری داشت؛ شمار زیادی از افراد خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله در حادثه‌ی یاد شده به شهادت رسیدند. به علاوه به دلیل اهمیت مفهوم امام در شیعه، تأکید خاصی روی این قیام صورت گرفت. بعد از آن، این قیام، الگوی همه‌ی قیامهای بعدی شد؛ در حالی که در دنیای اسلام، قیام‌های فراوان دیگری از سوی علویان و غیر علویان صورت گرفت که هیچ کدام چنین حالتی را در تاریخ اسلام به خود نگرفته است. قیام امام حسین یک قیام اسوه اصولاً از یک نگاه، دو نوع قیام قابل تصور است: نخست قیامی که فی حد نفسه با توجه به اهداف خود در یک مقطع تاریخی انجام گرفته و پرونده‌ی آن همانجا بسته می‌شود؛ چه موفق باشد چه ناموفق، البته ممکن است در عبرت‌های تاریخی از آن یاد شود و مورد بازبینی قرار گیرد و تحلیل شود. دوم نوعی دیگر از قیام‌ها که تعدادشان واقعا انگشت شمار است. قیام‌هایی است که حالت اسوه برای دوره‌های بعد پیدا می‌کند. برای نمونه در تاریخ ایران، قیام کاوه آهنگر چنین حالتی پیدا کرده است. این تصویری است که فردوسی از آن برای ما ارائه کرده و قاعدتاً می‌بایست تا روزگار وی همچنان در اذهان پابرجا بوده باشد. در ادبیات اسلامی، به ویژه ادبیات شیعی، قیام امام حسین علیه‌السلام حالت نوعی الگو و اسوه را یافته است. یعنی از حالت یک واقعه در یک زمان درآمده، تعمیم یافته و نوعی بی‌زمانی یا فرازمانی در آن لحاظ شده است. از این مهمتر، به صورت عاطفی، با هویت یک فرد شیعه ممزوج شده و به نوعی جزو معتقدات او درآمده است. روشن است که شمار این قبیل قیامها و شهادت‌ها اندک است. در شهادت‌ها، می‌توان به شهادت بسیاری از علما و مجاهدان و سربازان اشاره کرد که شهادتشان فراموش می‌شود و در عوض تعدادی از آنها حالت اسوه پیدا می‌کنند که این دلایل خاص خود را دارد. برای

مثال شهید فهمیده در تاریخ جنگ ایران و عراق چنین موقعیتی را به دست آورده است. چنان که در تاریخ شیعه، شهید اول و شهید دوم تا اندازه‌ای همین موقعیت را دارند. اینها بسته به نوع شهادت، کیفیت رخداد، دلایل شهادت و شرایطی است که آن حادثه در آنها اتفاق می‌افتد. نهضت امام حسین علیه‌السلام از این زاویه، به صورت قیامی در آمد که حالت فرازمانی پیدا کرد. دلیلش هم این بود که ارزشهایی که در آن مطرح شد، واقعا ارزش‌های زمانی (صفحه ۲۴۹) نبود. یعنی درست است که علیه یزید بود؛ اما به قدری این ارزشها کلی و فراگیر بوده و هست، که مربوط به هیچ زمانی نبوده و نیست. لذاست که در زیارت وارث امام حسین علیه‌السلام از زاویه‌ی تاریخی و ارزش فراگیر و فرازمانی، در ادامه‌ی مسیر انبیاء مطرح می‌شود و وارث آنان تلقی می‌گردد. مسائل دیگری هم در این جاودانگی مؤثر بود. این قیام با کیفیت خاصی انجام شد. رهبر آن فردی با اهمیت و نواده‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله بود. حالت تسلیم ناپذیری داشت؛ شمار زیادی از افراد خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله در حادثه‌ی یاد شده به شهادت رسیدند. به علاوه به دلیل اهمیت مفهوم امام در شیعه، تأکید خاصی روی این قیام صورت گرفت. بعد از آن، این قیام، الگوی همه‌ی قیامهای بعدی شد؛ در حالی که در دنیای اسلام، قیام‌های فراوان دیگری از سوی علویان و غیر علویان صورت گرفت که هیچ کدام چنین حالتی را در تاریخ اسلام به خود نگرفته است.

تأثیر مشخص قیام امام حسین روی قیام‌های پس از آن

تأثیر مشخص قیام امام حسین روی قیام‌های پس از آن باید توجه داشت که قیام امام حسین علیه‌السلام جدای از آنچه که مربوط به عدم اجرای شریعت و مبارزه با منکر بود، در اصل خط بطلانی بر مشروعیت سلطنت بنی‌امیه بود. بنابراین یک‌بار دیگر، پس از تلاش‌های امام علی علیه‌السلام از سوی امام حسین علیه‌السلام که نواده پیامبر صلی الله علیه و آله بود، بر این اصل تکیه شد که امامت حق امویان نیست. این نکته‌ای است که قیام عاشورا آن را استمرار بخشید و سرلوحه‌ی برنامه‌ی سایر علویان مانند زید بن علی و فرزندش یحیی و دیگرانی بود که قیام را پیشه‌ی خود ساختند. نکته‌ی دیگری شعارهایی بود که امام حسین علیه‌السلام مطرح کرد. اگر هدف امام را از قیام در سخنرانی‌های ایشان مرور کنیم، با آنچه که به عنوان شعار در سایر قیامهای شیعی آمده، به مقدار زیادی تطبیق می‌کند. این اهداف معمولاً در بحث بیعت مطرح می‌شود یعنی مردمی که با یک رهبر انقلابی موافقت دارند، بر سر تحقق اهدافی با او بیعت می‌کنند. این بیعت از زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله بود و بعدها در زمان خلفای بعد هم تکرار شد چنان که در کربلا نیز. نخستین رکن بیعت در قیام علوی، دعوت مردم به کتاب (صفحه ۲۵۰) خدا و سنت رسول بود که به نوعی اشاره به عدم مشروعیت سنت خلفا بود؛ زیرا برای سنیان این ماجرا از زمان خلافت عثمان آغاز شده بود که مبنای بیعت عمل به کتاب خدا، سنت رسول و سنت شیخین باشد؛ چیزی که امام علی علیه‌السلام نپذیرفته بود. قیام مسلحانه بر ضد حکومت جور و در جهت امر به معروف و نهی از منکر در شکل فراگیر آن، در همه‌ی این قیامها مورد توجه است. این هدف مهمی بود که امام حسین علیه‌السلام در قیامش مطرح کرد و اصولاً مشروعیت به آن داد. می‌دانیم که در میان جماعت اهل سنت، چنین چیزی مقبول نیست و اصولاً قیام مسلحانه پذیرفته نیست. البته در گذشته، مرجیان به قیام مسلحانه اعتقاد داشتند؛ چنان که روزگاری دسته‌ای معتزله هم بر همین باور بودند. خوارج نیز چنین می‌اندیشند. نکته‌ی دیگر بیعت بر سر پذیرفتن امامت علویان بود که از ارکان نظریه‌ی سیاسی شیعه به حساب می‌آمد و همه جا گفته می‌شد امام باید از اهل بیت باشد. تعبیر رایج آن در اواخر دوره‌ی اموی «الرضا من آل محمد» بود. برای مثال در بیعت حسین بن علی معروف به شهید فخر که در سال ۱۶۹ قیام کرد آمده است: ادعواکم الی الرضا من آل محمد و علی أن نعمل فیکم بکتاب الله و سنه نبیه و العدل فی الرعیه، و القسم بالسویه. (۱). حتی در قیام توابعین هم این نکته را می‌یابیم که اظهار کردند، اگر پیروز شدیم حکومت را به دست اهل بیت می‌سپریم. عدالت‌گرایی که با مفهوم تقسیم بالسویه عنوان می‌شد و از زمان امام علی علیه‌السلام رایج گشته بود، در این بیعت‌ها مورد تأکید قرار می‌گرفت. (۱) مقاتل الطالبيين، ص ۳۷۸.

امامان شیعه و مسأله‌ی قیام

امامان شیعه و مسأله‌ی قیام آنچه در این باره می‌توان گفت: این است که کربلا در میان شیعیان امامی، بیش از آن که یک حادثه‌ی سیاسی و قابل تقلید در عرصه‌ی سیاست باشد، به صورت یک تراژدی و حادثه‌ی خونبار و مقدس مورد توجه قرار گرفت. در واقع علویان زیدی، و بیشتر از نسل امام حسن علیه‌السلام راه قیام انقلابی را پذیرفتند که اصل آن برگرفته از کربلا و تقلیدی از حرکت امام حسین علیه‌السلام بود؛ پیشینه‌ی سیاسی آن هم باز به جمل و صفین می‌رسید؛ زیرا (صفحه ۲۵۱) آن دو حرکت هم به نوعی مبارزه‌ی علیه طغیانگری و ستمگری حکام داخلی داشت. با این حال، و به رغم آن که در میان شیعیان امامی، بعد سیاسی انقلابی کربلا- کمتر مطرح گردید، اما به نوعی ارزش‌های سیاسی نهفته در آن بسیار بیش از آنچه میان زیدیان مطرح بود، به دوره‌های بعدی انتقال یافت. در واقع، عدم تقلید از آن حرکت، دلایل خاصی داشت و بیشتر به ناهموار بودن شرایط سیاسی جامعه برای تکرار چنان پدیده‌ای بود؛ بنابراین در صورتی که شرایط مناسبی پدید می‌آمد، همان ارزش‌هایی سیاسی نهفته می‌توانست به بهترین وجه زنده شود. این تجربه در انقلاب اسلامی صورت گرفت و از بعد سیاسی کربلا به خوبی بهره‌گیری شد.

تأثیر نهضت امام حسین بر جامعه‌ی شیعه

تأثیر نهضت امام حسین بر جامعه‌ی شیعه جامعه‌ی شیعه، در ابعاد مختلفی تحت تأثیر حادثه‌ی عاشورا قرار داشته است. اما این که تصور شود این تأثیر تنها در بعد سیاسی بوده، صحیح نیست. به عکس، تأثیر حادثه‌ی عاشورا، بیشتر در ابعاد غیرسیاسی بوده است. در اینجا البته مطلب یک پیچیدگی خاصی پیدا کرده است که نیاز به تبیین دارد. روشن است که ائمه‌ی شیعه، تلاش زیادی در جاودانه کردن حرکت کربلا- داشتند و تأثیر آن را ویرای یک اثر سیاسی صرف مخصوصاً قیام مسلحانه، بسیار بالاتر بردند. اولاً کوشیدند تا کربلا را میان امت جاودانه کنند و این با سنت روضه‌خوانی و زیارت دنبال شد. برای نمونه توصیه‌ی امام باقر علیه‌السلام به روضه‌خوانی در منی در ایام حج، یک نمونه‌ی قابل توجه است که مانند آن فراوان است. همچنین توصیه در رفتن به زیارت کربلا- و حتی برابر دانستن آن با حج بلکه افضل بودن بر آن در ادامه‌ی همین جاودانه سازی بود. انشای زیارت نامه‌ها، بعد دیگر این امر را تشکیل می‌داد اینها در اسوه کردن حادثه‌ی کربلا اهمیت زیادی داشته است. اکنون پرسش این است: آیا ائمه‌ی از این مسأله‌ی اهداف سیاسی داشته‌اند یا نه؟ بدون تردید باید گفت داشته‌اند. یعنی همه‌ی اینها زمینه‌ای برای همراه ساختن یک شیعه با اهداف امام حسین علیه‌السلام بوده است. در زیارت عاشورا که عام‌ترین ابزار بیان اهداف (صفحه ۲۵۲) نهضت امام حسین علیه‌السلام و وسیله‌ی ایجاد ارتباط بین یک شیعه و این قیام است، همین اهداف سیاسی را می‌یابیم. در آنجا در یک مورد چنین می‌خوانیم: بآبی أنت و أمی، لقد عظم مصابی بک فاسئل الله الذی أکرم مقامک و أکرمني بأ أن یرزقنی طلب ثارک مع امام منصور من اهل بیت محمدصلی الله علیه و آله. و در جایی از همین زیارت عاشورا آمده است: و اسئله ان یبلغنی المقام المحمود لکم عندالله و أن یرزقنی طلب ثاری مع امام هدی ظاهر ناطق بالحق منکم. از این عبارت به دست می‌آید که حرکت امام حسین علیه‌السلام به یک معنا، به صورت یک ثار دائمی مطرح شده است؛ ثاری که یک شیعه در هر زمان باید در گرفتن آن سهیم باشد. یعنی در مسیر حق و باطل، حرکت امام حسین علیه‌السلام نه تنها یک اسوه و الگوست، بلکه چنان تصویر شده است که گویی همه‌ی چهره‌های باطل در ریختن خون امام حسین علیه‌السلام دخالت داشته‌اند و هر بار باید انتقام آن ثار را از آنان گرفت.

بعد معنوی کربلا

بعد معنوی کربلا مع‌الاسف بخش سیاسی کربلا تا اندازه‌ای و در دوره‌هایی به طول کامل در میان شیعیان مورد غفلت قرار گرفته

است. این مسأله ناشی از نوعی برداشت غیر صحیح از متون روایی و زیارتی ماست. این خلط، خلط میان وسیله و هدف است. در این نگرش، کربلا آئینه مبارزه‌ی حق و باطل نیست. نوعی حالت و وسیله برای رسیدن به اهداف والای انسانی نیست؛ وسیله‌ی عبرت نیست. بلکه خودش فی حد نفسه بدون این جنبه، اهمیت پیدا می‌کند. این در حالی است که در زیارت عاشورا آمده است: اللهم اجعل محیای محیا محمد و آل محمد و مماتی ممات محمد و آل محمد؛ اما مع الاسف بسیاری از شیعیان ما از طبقات مختلف، وقتی زیارت عاشورا را می‌خوانند، به این جمله نظر آینه‌ای دارند بلکه نفس خواندن این جمله را ثواب می‌دانند بس. این گروه از شیعیان، روایاتی را که درباره‌ی اهمیت زیارت است. مشاهده کرده و از آنها برداشت ناقصی کرده‌اند. طبیعی است که همین خواندن محض زیارت عاشورا هم ثواب دارد؛ چون سبب تجدید خاطره‌ی نهضت امام حسین علیه‌السلام و جاودانه شدن عاشورا (صفحه ۲۵۳) می‌شود که مشتمل بر همان اهداف مقدس است. درست مثل این که بگوییم حتی اگر کسی معنای آیات قرآن را نمی‌فهمد، باز خواندن آن ثواب دارد. به بیان دیگر، وقتی روی زیارت کربلا تکیه می‌شود، مسأله دو جنبه دارد. یکی نفس زیارت و ثواب آن؛ دیگری جهت‌دار بودن آن برای تأثیری که این مسأله بر روی زنده نگاه داشتن شریعت و عدالت دارد. ما این نکته را از فرمایشات خود امام حسین علیه‌السلام نیز در می‌یابیم. جدا کردن این دو مورد از هم مشکل ایجاد کرده است. مشابه این نوع برخورد را در برخی دیگر از مسائل مذهبی نیز می‌توان مشاهده کرد. ائمه به محض آن که احساس می‌کردند حکمی از احکام دین رو به فراموشی است یا بدعتی در حالی جایگزین شدن است، شیعیان را به سوی عمل به آن حکم راغب کرده و به مخالفت با بدعت تحریک می‌کردند. زمانی که امام باقر علیه‌السلام از زیارت امام حسین علیه‌السلام سخن می‌گوید، هنوز بنی‌امیه بر سریر قدرت نشسته‌اند و رفتن به زیارت امام حسین علیه‌السلام مبارزه با بنی‌امیه و زنده نگاه داشتن اهداف عاشورا است. البته عاشورا باید جاودانه باشد، رسم سوم آن هم باید جاودانه باشد، چرا که ما همیشه به اهداف عاشورا نیازمندیم. نکته‌ای که باید در تبیین حادثه‌ی عاشورا برای توده‌های مردم تأکید شود، وصل کردن حادثه‌ی عاشورا به اهداف عاشورا است. اگر این ارتباط و اتصال به وجود آید در آن صورت اسوه بودن و عبرت واقع شدن کربلا می‌تواند ملموس‌تر باشد. همچنین باید توجه شود که اگر گریه کردن برای امام حسین علیه‌السلام زایل‌کننده‌ی گناهان است، ناشی از تأثیر معنوی کربلا در ایجاد شرایط تحول درونی و آماده کردن یک شیعه برای دفاع و پاسداری از دین و احیانا فداکاری و جانبازی در راه آن است. با این حال باید تأکید کرد که تکیه‌ی روی جنبه‌ی سیاسی کربلا، نباید توجه ما را به این رخداد به عنوان یک پدیده‌ی کاملاً برتر، یک امر جاودانه، یک امر تقدیر شده و تعریف شده از سوی باری تعالی، کم‌رنگ کند. کربلا یک نهضت زمینی صرف نیست؛ بخشی از وحی مجسم شده و قرآن عینیت یافته است. همان‌طور که نظریه‌ی امامت در شیعه، صرفاً مشتمل بر جنبه‌ی سیاسی نیست، قیام عاشورا هم تنها یک حرکت سیاسی نیست. (صفحه ۲۵۵)

مروری بر کتاب کامل الزیارات ابن قولویه

مروری بر کتاب کامل الزیارات ابن قولویه امام حسین علیه‌السلام یکی از کانون‌های اصلی توجه شیعه در نگاه شیعه به تاریخ دینی و مقدسش بوده و هست. در حقیقت گزینش یک حادثه در تاریخ و تکرار آن، تفسیری است که از تاریخ صورت می‌گیرد. برای شیعه، نهضت امام حسین علیه‌السلام تفسیر تاریخ است. یعنی همه‌ی عناصری که در بهره‌گیری از تاریخ لازم دارد، در این حادثه نهفته است. آگاهی که یک هدف سیاسی و مهم در تاریخ، اصل عبرت است؛ عبرت یعنی بهره‌مند شدن از قانون‌مندی تاریخ و تطبیق و تسری آن به سایر موارد. این قانون‌مندی مبتنی بر داشتن فلسفه‌ای است از حق و باطل؛ تعامل این دو در گذر تاریخ، و در نهایت سرنوشت نهایی هر یک از آنها، بدان گونه که در نگرش قرآنی، حق اصیل و باطل کف روی آب است. نکته‌ی دیگر، اسوه‌یابی در تاریخ است. انسان در تاریخ به دنبال اسوه‌هایی اساسی می‌گردد. درست مانند یک فیلم سینمایی که هنرپیشه‌ی نخست

فیلم به عنوان یک الگو مورد توجه است. در قرآن اسوه‌های اصلی و محوری انبیاء و اولیاء هستند و در رأس آنها خود پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است. در تاریخ مقدس شیعه به لحاظ ساختار سیاسی ویژه‌اش، امام حسین علیه‌السلام یک الگوی تمام عیار در استمرار حرکت پیامبر صلی الله علیه و آله در تاریخ است. شیعه برای حفظ این الگو تلاش فراوانی کرده است. از سوی دیگر، تکرار تاریخ و تجربه‌ی آن بسیار اهمیت دارد. انسان در نگاه تاریخی (صفحه ۲۵۶) خود به دنبال مشابه‌سازی میان آن چیزی است که به عنوان اصل پذیرفته، با آن چیزهایی که در حال رخ دادن است. حادثه و شخصیتی را که به عنوان اسوه پذیرفته و اعتباری ویژه‌ای برای آن قائل است، مرتب به خاطر می‌آورد و ملاک و معیار و محک سایر رخدادها قرار می‌دهد. حادثه‌ی کربلا برای شیعه نوعی ملاک در تکرار تاریخ است؛ تکرار بخشی از تاریخ که بسیاری از چیزها را به او می‌آموزد. این تکرار، درباره‌ی بخشهای دیگر هم صورت می‌گیرد. برای نمونه اعیاد هم چنین وضعیتی دارند. این قبیل تکرارها در این که یک حقیقتی را از نو برای انسان طرح و تفسیر می‌کنند، مشترکند. آنچه برای شیعه اهمیت داشته این است که این اسوه را به گونه‌ای حفظ کند که سخت در خاطرها بماند و نه تنها حضور زبانی که حضور واقعی در خطر مشی تاریخی یک شیعه داشته باشد. رابطه‌ی میان شیعه با این بخش تاریخ باید هر لحظه تجدید شود و خاطره‌ی آن محفوظ بماند. دست کم یکی از ابرازهای که این ارتباط را نیرومند می‌کند، زیارت است. اینجاست که بحث زیارت با دیدار با این بخش از تاریخ مقدس ما، اهمیت ویژه می‌یابد. زیارت امام حسین علیه‌السلام نوعی تجدید دیدار و تجدید عهد با آنحضرت و آرمان‌های اوست. روشن است که همه‌ی مسلمانان زیارت قبر پیامبر صلی الله علیه و آله را قبول دارند و آن را گونه‌ای تجدید دیدار با آن حضرت می‌دانند. در زیارت، زائر نزدیک قبر می‌رود و، سلام می‌دهد و پاسخ می‌شنود. در واقع، زیارت شنونده، زنده است و پاسخ سلام را می‌دهد و اینجاست که دیداری و تجدید عهدی صورت می‌گیرد؛ دیدار با یک اسوه‌ی زنده. باید گفت که امامان با تأکید بر زیارت امام حسین علیه‌السلام نهضت آن حضرت را جاودانه کردند. این نکته‌ای است که کمتر مورد توجه قرار گرفته گرچه در شعور خود آگاه همه‌ی شیعیان آثار آن دیده می‌شود. این ممکن بود که حادثه‌ی عاشورا به عنوان یک رخداد مهم صورت گیرد، اما بعدها به دلایلی مورد غفلت قرار گیرد و از خاطرها حذف شود. در این میان عواملی و شرایطی باید پدید می‌آمد تا آن را زنده نگاه دارد. حتی (صفحه ۲۵۷) فریادهای امام سجاد علیه‌السلام و حضرت زینب علیها‌السلام هم در طول سفر ممکن بود فراموش شود؛ اما امام باقر علیه‌السلام و امام صادق علیه‌السلام با رواج سنت زیارت، نهضت حسینی را جاودانه کردند. آنان سنتی را در لزوم زیارت امام حسین علیه‌السلام و رفتن به سوی قبر و گریه کردن و ضجه زدن استوار کردند که نهضت حسینی جاودانه و همیشگی گشت و نورش فروزان شد. یک دانشمند شیعی بزرگوار با نام ابوالقاسم جعفر بن محمد معروف به ابن قولویه قمی (م ۳۶۸ یعنی سه سال پس از آغاز غیبت کبری) کتاب با ارزشی در باب زیارت تألیف کرد. این اثر که کامل‌الزیارات نام دارد، مشتمل بر ۱۰۸ باب است که هر باب آن اختصاص به مسأله‌ای در باب زیارت دارد. وی این کتاب را در پاسخ کسی نوشت که از وی خواسته بود تا در این باره تالیفی داشته باشد، گرچه از وی نام نبرده است. ابن قولویه به خصوص در مقدمه تأکید می‌کند که آنچه را در این کتاب آورده، روایاتی است که از طریق ثقات اصحاب نقل شده و از افرادی که مورد طعن بوده‌اند، روایتی نقل کرده است. بخش مهم این کتاب درباره‌ی زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام است؛ اما مؤلف در ابتدا و انتها درباره‌ی اصل زیارت، زیارت قبر پیغمبر صلی الله علیه و آله و امام علی علیه‌السلام سخن گفته و در انتها درباره‌ی زیارت سایر امامان روایاتی نقل کرده است. بسیاری از این زیارات در کتاب‌های حدیثی دیگر نیز آمده اما این تک‌نگاری با ارزش، می‌تواند نگرش جامعی از زیارات را در فرهنگ شیعه نشان دهد. به علاوه، کتاب یاد شده، سند استواری است در باره‌ی صحت و اصالت بسیاری از آنچه به عنوان زیارت برای امام حسین علیه‌السلام و سایر ائمه علیه‌السلام نقل شده است. کتاب یاد شده را استاد علی اکبر غفاری تصحیح و منتشر کرده است. (۱). پس از مسأله‌ی زیارت خانه‌ی خدا که همان سفر حج و عمره است، سنت زیارت را خود رسول الله صلی الله علیه و آله بنا نهاد. حضرت فرمود: «هر کس به مکه بیاید، اما در مدینه به (صفحه ۲۵۸) زیارت من نیاید، در حق

من جفا کرده است.» بر همین اساس است که زائران خانه‌ی خدا، از سنی و شیعه، پس یا پیش از اعمال حج، به مدینه سفر می‌کنند و به زیارت قبر پیغمبر صلی الله علیه و آله می‌شتابند. و نیز فرمود: «هر کس به زیارت من بیاید، من شفیع او در روز قیامت خواهم بود.» و نیز فرمود: «هر کس مرا زیارت کند، بهشت برای او خواهد بود.» (کامل الزیارات ص ۹). در روایت دیگری آمده است: زیارت قبر رسول مانند زیارت خداوند است در عرش او (کامل ۱۰). متن زیارت نامه‌ی رسول الله صلی الله علیه و آله را ابن قولویه آورده است. ارکان اصلی آن عبارت است از: شهادت به وحدانیت خدا و رسالت رسول. شهادت به این که رسول و وظائفش را انجام داده. ستایش خدا از این که رسولش ما را از شرک و ضلالت نجات داده. فرستادن صلوات و درود خدا و ملائکه بر رسول. خواستش پاداش برای پیامبر صلی الله علیه و آله به پاس خدمات او. و درخواست استغفار از خدا به توسط رسول او. (کامل ۱۱). نمونه‌های دیگری هم از زیارت وجود دارد که رکن اصلی آن، فرستادن اسلام و صلوات بر رسول و درخولاست دعا برای خویش است. زیارت نامه‌ی امام علی علیه‌السلام بعد از زیارت پیامبر صلی الله علیه و آله مورد عنایت شدید قرار گرفت است. یک زیارت نامه‌ی مفصل از امام سجاد علیه‌السلام برای امیرمؤمنان علیه‌السلام روایت شده است. (ص ۳۷) سلام و درود و شهادت به این که «جاهدت فی الله حق جهاده و عملت بکتابه و اتبعت سنن نبیه» و بعد هم استغفار فراوان. یک زیارت نامه‌ی مفصل هم از موسی بن جعفر علیه‌السلام در کتاب الجامع محمد بن حسن بن ولید بوده که ابن قولویه آن را آورده است. (ص ۳۹ - ۳۸) عناصر اصلی این زیارت نامه هم سلام و درود خدا بر رسول، تمسک به قبر حضرت و خود حضرت برای طلب استغفار از خداوند، و بیان صفات و مناصب الهی آن حضرت: السلام علیک یا حبیب الله. السلام علیک یا صفوة الله، السلام علیک یا ولی الله. السلام علیک یا حجة الله. السلام علیک یا عمود الدین و وارث علم الاولین و الاخرین (ص ۳۹) و ادامه آن که بسیار مفصل است. در این زیارات، درس امامت به طور کامل آمده است. همین طور بینش تاریخی (صفحه ۲۵۹) شیعه در ارتباط با تاریخ امامت تشریح شده است. برای مثال: در ص ۴۲ کامل الزیارات در زیارت امام علی علیه‌السلام آمده است: السلام علیک یا ولی الله. انت اول مظلوم و اول من غضب حقه صبرت و احتسبت حتی أتاک الیقین. در اینجا امام به عنوان «نخستین مظلوم» و «اولین کس که حق او غضب شده» معرفی گشته است. ابن قولویه، پس از زیارت امام علی علیه‌السلام فصلی درباره‌ی محبت پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به حسنین آورده. بعد از آن فصلی در زیارت قبور ائمه‌ی بقیع علیهم‌السلام. این زیارت نامه هم درست درس دینداری و امامت داری است. (ص ۵۲). پس از آن مباحث به امام حسین علیه‌السلام اختصاص می‌یابد که در واقع، مقصود اصلی از تالیف کتاب است. ابتدا از اخبار شهادت امام حسین علیه‌السلام از پیش از تولد و پس از تولد آن حضرت یاد می‌شود. پس از آن، از آگاهی انبیاء از شهادت امام حسین علیه‌السلام صحبت می‌شود که در این باره احادیث فراوانی در دست است. از این روایات، به دست می‌آید که شهادت امام حسین علیه‌السلام یک امر قطعی بوده که همه‌ی انبیاء و ملائکه از پیش، آن را به عنوان یک حادثه‌ی مهم می‌دانسته‌اند. بنابراین شهادت امام حسین علیه‌السلام یک امر معمول و عادی نبوده است. این همه روایت که بسیای از آن‌ها نیز درباره‌ی آگاهی خود امام حسین علیه‌السلام از شهادت خویش است. مؤید آن است که حادثه‌ی مزبور می‌بایست تأثیر تاریخی عظیمی از خود در امت شیعه داشته باشد. یعنی شهادت امام حسین علیه‌السلام یک شهادت سیاسی و معمول نبوده بلکه یک نقطه‌ی مهم در مجموعه‌ی زندگی بشر به شمار می‌آید. زمانی که امیرمؤمنان علیه‌السلام بر بالای منبر از مردم می‌خواهد تا هر چه می‌خواهند سؤال کنند، سعد وقاص به طعنه از عدد موهای سرش می‌پرسد؛ حضرت می‌فرماید: زیر هر یک از موهای تو شیطانی نشسته، و فرزندتی از فرزندان تو، فرزندم حسین را خواهد کشت. (ص ۷۵). امام حسین علیه‌السلام از همان مکه نامه‌ای به برادرش محمد بن حنفیه چنین نوشت: اما بعد: فان من لحق بی استشهد و من لم یلحق بی، لم یدرک الفتح. (ص ۷۶). بعد از شهادت نیز تمام عالم عزادار می‌شوند. آسمان و زمین و خورشید گریه می‌کنند. زیر هر سنگی که آن را بر می‌دارند خون تازه می‌بینند. البته این روایات (صفحه ۲۶۰) حکایتش، حکایت تسبیح است. گرچه ما نمی‌فهمیم و کیفیت آنرا نمی‌دانیم؛ اما مسلم است که اصل این روایات از امامان علیه‌السلام صادر

شده و بسیاری از آنها در مآخذ اهل سنت و از قول غیر امامان هم آمده است. ابن قولویه از باب سی و دوم، روایات مربوط به گریه کردن بر امام حسین علیه‌السلام و اهل بیت علیهم‌السلام را می‌آورد. یکی از ارکان حفظ یاد امام حسین علیه‌السلام گریه کردن برای اوست. در این باره، به مقدار زیادی تأکید شده است. مضمون بسیاری از این روایات شبیه این روایت امام صادق علیه‌السلام است که فرمود: من ذکرنا عنده ففاضت عیناه حرم الله وجهه علی النار (ص ۱۱۱). بیشتر اخبار گریه کردن ائمه، مربوط به امام سجاد علیه‌السلام است. هر وقت گریه می‌کرد و از حضرتش می‌خواستند تا آرام شود، می‌فرمود: یعقوب فقط یک فرزندش گم شد، آن اندازه گریه کرد. من پدرم، برادرانم و جماعتی از اهل بیتم در اطرافم ذبح شدند! آیا نباید گریه کنم. (۱۱۵). تعبیر قتل العبرات به معنای کشته شده اشک‌ها را به خود امام حسین علیه‌السلام نسبت داده‌اند؛ به این معنا که هیچ کس از او یاد نمی‌کند، جز آن که اشکش جاری شود. (۱۱۷) در زیارت اربعین هم آمده است: السلام علی أسیر الکربات و قتل العبرات. برگزاری مجلس سوگواری با حضور شعرا یکی از کارهایی است که ائمه انجام می‌دادند. شعرا شعری خواندند و ائمه و خانواده‌ی آنان گریه می‌کردند. مخصوصاً ائمه علیهم‌السلام از سرودن شعر در مرثیه‌ی حسین علیه‌السلام به خوبی استقبال می‌کردند و جوایز زیادی می‌دادند. (ص ۱۱۲) یک مورد خبر کمیت بن زید اسدی نقل شده است که برای امام سجاد علیه‌السلام شعر خواند و آن حضرت گریه کرد. در وقت جایزه، از امام خواست تا لباسش را به وی بدهد و حضرت داد. دیگری مربوط به دعبل خزاعی است که برای امام رضا علیه‌السلام شعر خواند و امام سخت گریست. نکته‌ی دیگر تحریض مردم در رفتن به زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام است. مسمع بن عبدالملک بصری می‌وید: امام به من گفت: سر قبر حسین می‌روی؟ گفتم: من در بصره شناخته شده‌ام. اگر بروم، وابستگان به خلیفه - سلیمان بن عبدالملک - به او خیر می‌دهند. حضرت فرمود: پس برای او عزاداری می‌کنی؟ آری، گریه می‌کنم. (صفحه ۲۶۱) پس از آن حضرت فرمودند: اما انکم یعدون من أهل الجزع لنا و الذین یفرحون لفرحنا و یحزنون لحزننا و یخافون لخوفنا و یأمنون اذا أمتنا. (۱۰۸) شما در جمله سوگواران ما هستید، کسانی که با خوشحالی ما خوشحال می‌شوند و با حزن ما محزون، از ترس ما احساس ترس و از امنیت ما احساس ایمنی می‌کنند. زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام سخت مورد تأکید ائمه علیهم‌السلام بوده و برای آن فضائل بیشماری در روایات آمده است. زنی با نام ام‌سعید الاحمسیه که عراقی بود و به مدینه آمده بود، در این شهر، الاغی گرفت تا به زیارت قبور شهدای احد برود. حضرت فرمود: شما اهل عراق را چه می‌شود. تا اینجا برای زیارت شهدا می‌آیید، اما به زیارت قبر حسین بن علی علیه‌السلام که سیدالشهداء است نمی‌روید (۱۱۸). روایاتی درباره‌ی زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام توسط انبیای الهی (۱۲۰) و همچنین ملائکه‌ی الله (۱۲۲) نقل شده است. امام صادق علیه‌السلام ضمن دعا‌های خود، برای زائر قبر امام حسین علیه‌السلام دعا می‌کرد. در این دعا حضرت اشاره می‌کند که زائرین امام حسین علیه‌السلام مورد طعن‌های دشمنان بوده‌اند. پس از آن از خداوند می‌خواهد زائرانی که زیر آفتاب گرم به زیارت می‌روند، بیخشد، فارحم تلک الوجوه الی غیرتها الشمس، و ارحم تلک الخدود الی تتقلب علی حفرة أبی عبدالله الحسین. و ارحم تلک الاعین الی جرت دموعها و رحمة لنا... (۱۲۶). برای زائر حسین علیه‌السلام ملائکه درود می‌فرستند و از وقتی که به زائر به سوی حرم ابا عبدالله علیه‌السلام حرکت می‌کند، همراهیش می‌کنند. فصلی خاص درباره‌ی لزوم زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام تا سر حد لزوم آمده است. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: مروا شیعتنا بزیارة قبر الحسین علیه‌السلام فان اتیانه مفترض علی کل مؤمن یقر للحسین بالامامة من الله عزوجل. (۱۳۱). حتی اگر کسی خودش نمی‌تواند به زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام برود، اگر هزینه‌ی دیگری را بدهد که برود، ثواب فراوان دارد (۱۳۲). همین روایات است که بعدها در دوره‌ی صفوی، وقف‌های بیشماری را برای پرداخت هزینه‌ی زائران قبر امام حسین علیه‌السلام پدید آورده است. (صفحه ۲۶۲) در اواخر دوره‌ی امویان زیارت امام حسین علیه‌السلام بسیار دشوار بوده و روایاتی در کامل الزیارات (صص ۱۳۷-۱۳۵) آمده است که زیارت در حال خوف و ترس و ثواب آن را مورد توجه قرار داده است. ابن‌بکیر به امام صادق علیه‌السلام می‌گوید: من در ارجان (نزدیکی بهبهان فعلی) مقیم هستم و شوق زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام را دارم، اما وقتی

می‌آیم ترسی در دلم هست تا برگردم: حتی أرجع خوفا من السلطان و السعاه و أصحاب المسالح (۱۳۶) ترس از سلطان، سخن چینان و مزداران و دروازه بانان دارم. به دلیل همین فضای ترس، ائمه زیارت در حال تقیه را به اصحاب خود تعلیم می‌دادند. حضرت صادق علیه‌السلام می‌فرماید در فرات غسل کن. لباس پاک بپوش و از برابر قبر رد شو و بگو صلی الله علیک یا ابا عبدالله، صلی الله علیک یا ابا عبدالله تا سه بار. (۱۳۶) یعنی یک زیارت مختصر و عبوری در حالت ترس و خوف. درباره‌ی ثواب زیارت احادیث بی‌شماری در دست است. در اینجا هم درست مانند سفر حج، سفر با پای پیاده، بسیار توصیه شده و هر گام آن مساوی با نوشتن یک حسنه و پاک شدن یک گناه دانسته شده است (۱۴۵). سرفرازی زائران حسین علیه‌السلام در روز قیامت به حدی است که در آن روز هر کسی دوست می‌دارد که ای کاش زائر حسین علیه‌السلام می‌بود. (۱۴۶) هر کس که زائر حسین علیه‌السلام باشد در قیامت در جوار پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه‌السلام و فاطمه علیها‌السلام خواهد بود (۱۴۷). زائران حسین علیه‌السلام زودتر از سایر مردم وارد بهشت خواهند شد. (۱۴۸) یکی از شرایط زیارت که در روایات آمده، آن است که حسین علیه‌السلام را زیارت کند در حالی که عارفا بحقه. حق او را و ولایت او را بشناسند. این قید بسیار مهمی است. امام کاظم می‌فرماید: اذنی ما یتاب به زائر الحسین علیه‌السلام بشط الفرات اذا عرف بحقه و حرمته و ولایتیه أن یغفر له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر. (۱۴۹). در روایات بی‌شماری تعبیر عارفا بحقه آمده است. (۱۵۲ - ۱۴۹). شرط دیگر زیارت، خلوص نیت است: من أتى قبر الحسین علیه‌السلام زائراً له عارفاً بحقه یرید به وجه الله و الدار الآخرة غفر الله له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر. (۱۵۶). زیارت امام حسین علیه‌السلام ممکن است به انگیزه‌های خاص اما مختلفی صورت بگیرد. (صفحه ۲۶۳) بابتی تحت عنوان زیارت امام حسین علیه‌السلام به خاطر دوستی پیغمبر صلی الله علیه و آله و علی علیه‌السلام و فاطمه علیها‌السلام تدوین شده است. (۱۵۳) بابتی نیز تحت عنوان «زیارة قبر الحسین تشوقاً الیه» که خیلی ثواب دارد: من أتى قبر الحسین تشوقاً الیه کتبه الله من الامین یوم القیامة. (۱۵۴). فضیلت زیارت حسین علیه‌السلام به شکل‌های مختلف بیان شده است: پاک شدن گناهان، داشتن فضیلت بی‌حد، ثبت شدن نام زائر حسین علیه‌السلام در اعلی‌علین، مساوی بودن زیارت امام حسین علیه‌السلام با انجام عمره، نمونه‌ای از ثواب‌هایی است که در روایات آمده است. (۱۶۷) سمعت أبا الحسن علیه‌السلام یقول: ان زیارة قبر السحین علیه‌السلام تعدل عمره مبروره متقبلة. (۱۶۹) در برخی روایات حجة مبروره دارد. (۱۷۰) زیارت امام حسین علیه‌السلام در برابر با ثواب عتق بردگان است. (۱۸۰) به طور معمول وقتی در روایات بخواهند ثواب چیزی را نشان دهند با حج و عمره و انجام غزوه همراه پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیهم‌السلام و نیز ثواب عتق برده و کنیز مقایسه می‌کنند. این به معنای آن است که ثواب زیادی دارد. طبعاً هر چه زیارت کردن دشوارتر باشد، یعنی در شرایط ترس، یا راه دور، ثواب بیشتری دارد. مثلاً برابر با چند عمره یا حج. روزهای مخصوصی زیارت امام حسین علیه‌السلام ثواب بیشتری دارد. یکی روز عرفه است: هر کس این روز به زیارت قبر حسین علیه‌السلام بیاید، خداوند به قلب او آرامش می‌دهد. (۱۸۷). همین طور خواندن زیارت نامه‌هایی برای روزهای عید قربان، فطر و ماه رجب توصیه شده است. بیشترین پاداشی برای کسی است که روز عاشورا به زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام برود. امام صادق علیه‌السلام فرمودند: من بات عند قبر الحسین لیلۃ عاشوراء لقی الله ملطخاً بدمه یوم القیامة کأنما قتل معه فی عرصته. (۱۹۱) کسی که شب عاشورا را کنار قبر امام حسین علیه‌السلام بگذراند، روز قیامت چونان خون‌آلود می‌آید که گویی با حسین بن علی علیه‌السلام در میدان حاضر بوده است. همچنین توصیه شده است که اگر کسی نمی‌تواند روز عاشورا به کربلا برود، به جای آن به صحرا یا بالای بامی مرتفع برود؛ نگاهش را به سمت قبر آقا ابا عبدالله کند؛ آن‌گاه اندکی پیش از ظهر شرعی دو رکعت نماز بخواند؛ (صفحه ۲۶۴) پس آن برای آن حضرت گریه کند و اهل و خانواده‌ی خود را نیز به گریه کردن فراخواند. اینجاست که باید زیارت معروف عاشورا را بخواند که برای آن قریب و غریب به امام حسین علیه‌السلام توصیه شده است. علقمة بن محمد می‌گوید: خدمت امام باقر علیه‌السلام عرض کردم: زیارت نامه‌ای به من یاد دهید که هم از نزدیک‌تر قبر بتوانم بخوانم هم از روی بام خانه‌ام وقتی که دور هستم. حضرت زیارت عاشورا را به من تعلیم دادند.

(۱۹۴). اصولاً توصیه شده است که زیارت از دور بر بام خانه خوانده شود. از دیگر ایام زیارت امام حسین علیه‌السلام روز نیمه‌ی شعبان است که بر آن تکیه فراوانی شده و فضائل بیشماری برای آن ذکر شده است. (۱۹۹-۱۹۷). از بابت نهضت امام حسین علیه‌السلام آب فرات نیز ارزش و اهمیت یافته و به خصوص برای زیارت، غسل کردن و در آب فرات مورد تأکید قرار گرفته است. اما اگر شیعه‌ای به زیارت امام حسین علیه‌السلام نرود، گویی ناقص‌الایمان از دار دنیا رفته و در بهشت در مرتبه‌ی سایر مؤمنین قرار ندارد. (۲۱۱)، فمن كان للحسن زوارا عرفناه بالحب لنا أهل البيت و كان من أهل الجنة؛ و من لم يكن للحسين زوارا كان ناقص‌الایمان. (۲۱۲). زیارت نامه‌های فراوانی از سوی معصومین علیه‌السلام در کیفیت زیارت آن حضرت انشاء شده و بدست آمده است. ابن قولویه تمامی این زیارات را از طرق مختلف فراهم آورده است؛ به طوری که می‌توان گفت، آن اندازه که زیارت نامه‌های مختلف برای امام حسین علیه‌السلام وارد شده برای هیچ یک از معصومین علیهم‌السلام وارد نشده است. بر جای ماندن بسیاری از اینها مدیون تلاش ابن قولویه است که آنها را در کتاب کامل‌الزیارات خود جمع‌آوری کرده است. این زیارت به طور معمول متشکل بر تقدیس خداوند (یک نمونه‌ی مفصل ص ۲۴۱)، فرستادن سلام و درود بر امام حسین علیه‌السلام لعن بر دشمنان حضرات معصومین علیهم‌السلام دعای برای خود، طلب مغفرت، طلب شفاعت و گواهی بر این است که آن حضرت به وظائفش عمل کرده است. یک نکته‌ی مهم در زیارات، طلب ثار است. انتقام از خون امام حسین علیه‌السلام چیزی است (صفحه ۲۶۵) که ثار الله خوانده می‌شود؛ امام حسین علیه‌السلام ثار قبایل عربی نیست، بلکه ثاری است که متعلق به خود خداست؛ اما از خداوند خواسته شده است تا زیارت کننده را هم در کشیدن انتقام شریک کند: أشهد أنك أمرت بالقسط و العدل و دعوت الیهما و أنك ثار الله فی ارضه. (۲۱۴) و در زیارت دیگر آمده، السلام علیک یا قاتل الله و ابن قتيله السلام علیک یا ثار الله و ابن ثاره (۲۱۸) تبری و تولی هم یک خط اصیل در این زیارت است. اعلام بیزاری از دشمن بسیار اهمیت دارد. در این زیارت کسانی که امام حسین علیه‌السلام را کشته یا به کشته شدن ایشان رضایت داشته‌اند، لعنت می‌شوند. این حادثه، شیعه را از بقیه امت در آن زمان جدا کرد: لعنت امه قتلکم و امه خالفتکم و امه جحدت ولایتکم و امه ظاهره علیکم. (۲۱۹) و در زیارت دیگر: لعن الله من قتلک و لعن الله من شرک فی دمک و لعن الله من بلغه ذلک فرضی به. انا الی الله من ذلک بری. (۲۲۵). لعن بر دشمن هم یکی از ارکان اصلی این زیارت است که در برخی نقلها، به صورت مفصل و ریز آمده است. این نفرین در حق دشمن، درست در مقابل دعا برای نصرت خوبان است. همین طور که دعا وارد شده، لعنت خدا و ملائکه نیز برای بر گرفتن نعمت از دشمنان است: لعن الله من رماک، لعن الله من طعنک، لعن الله من اجترز رأسک، لعن الله من حمل رأسک لعن الله من نکت بقضیبه بین ثنایاک، لعن الله من ابکی نساء لعن الله من أیتم اولادک، لعن الله من أعان علیک، لعن الله من سار الیک، لعن الله من منعک ماء الفرات، لعن الله من غشک و خلاک، لعن الله من سمع صوتک فلم یجیک، لعن الله ابن اکلہ الاکباد، و لعن الله ابنه و أعوانه و أتباعه و أنصاره ابن سمیة، لعن الله جمیع قاتلیک و قاتلی أیبیک و من أعان علی قتلکم. (۲۵۱) در این زیارت، خط امام حسین علیه‌السلام به عنوان یک خط اصیل پذیرفته شد و متابعان آن حضرت، افراد صادق و راستگو شناخته شده‌اند. در بسیاری از این زیارت درس امامت هم هست: أشهد انکم کلمة التقوی و باب الهدی و العروة الوثقی و الحجة علی من یبقی و من تحت الثری. (۲۲۲) در این زیارت، جهاد امام حسین علیه‌السلام با دشمن مورد تأیید قرار گرفته و حرکت آن (صفحه ۲۶۶) حضرت مصداق بارز امر به معروف و نهی از منکر و عمل به حق دانسته شده است: تأیید این نکته با تعبیر أشهد به این معناست که اینها جزو معتقدات یک شیعه است: أشهد أن الجهاد معک جهاد، و أن الحق معک و الیک و أنت أهله و معدنه و میراث النبوة عندک و عند أهل بیتک و أشهد أنك قد بلغت و نصحت و وفیت و جاهدت فی سبیل الله. (۲۴۸). در این زیارات یک شیعه آرزو دارد که در کنار امام حسین علیه‌السلام بود و به همان فیض نائل می‌شود: یا لیتنی کنت معک فافوز فوزا عظیما و أبذل مهجتی فیک و أفیک بنفسی و کنت فیمن أقام بین یدیک حتی یسفک دمی معک فاظفر معک بالسعادة و الفوز بالجنة. (۲۵۰). یک زیارت مهم، زیارت وارث است که خط وراثت میان انبیاء را تا امام حسین علیه‌السلام دنبال

می‌کند؛ این یک تصویر تاریخی بسیار مهم قرآنی است. جالب این که در این خط، امام حسین علیه‌السلام وارث آدم است، وارث نوح است، وارث ابراهیم است، وارث موسی و عیسی و محمد و علی و حسن و فاطمه علیهم‌السلام است. یعنی همه‌ی میراث انبیاء و اوصیاء در امام حسین علیه‌السلام متجلی شده است. و بعدهم: أشهد أنك قد أقمّت الصلاة و اتيت الزكاه و أمرت بالمعروف و نهيت عن المنكر و عبت الله مخلصا حتى أتاك اليقين. (۲۲۶). مسأله‌ی دیگر خواندن نماز است که کربلا و مسجد کوفه در کنار حرمین، یک حکم دارند و آن این که می‌توان در آنجا، هم نماز را تمام خواند (۲۶۳ - ۲۶۲). بالابردن اعتبار این دو مکان مقدس و گذاشتن آنها در کنار حرمین، یکی از اقداماتی است که برای جاودانه شدن نهضت علوی و حسینی صورت گرفته است. در ابواب دیگر از فضیلت کربلا، فضیلت حائر حسینی، فضیلت تربت امام حسین علیه‌السلام (۳۰۰ - ۲۹۲) روایات فراوانی نقل شده است. یکی از زیارت‌هایی امام حسین علیه‌السلام زیارت معروف به زیارت ناحیه‌ی مقدسه است که ابن‌طووس در اقبال الاعمال در فصل اعمال روز عاشورا نقل کرده است. در خبر وی آمده که به سال ۲۵۲ توسط محمد بن غالب اصفهانی این زیارت از ناحیه‌ی مقدسه عرضه شد. مرحوم مجلسی نوشته است که این چهار سال پیش از تولد امام زمان علیه‌السلام (صفحه ۲۶۷) است. یا باید ۲۶۲ باشد یا این که از سوی امام حسن عسکری علیه‌السلام انشاء شده باشد. ویژگی عمده‌ی این زیارت در آن است که خطاب به تک تک شهدای کربلا با ذکر نام، سلام جداگانه‌ای دارد و برای هر کدام صفت خاصی را ذکر می‌کند و حتی قاتل او را نیز نام می‌برد. یعنی بسیاری از بندها، یک سلام دارد و یک لعن. برای نمونه درباره‌ی عبدالله بن حسن علیه‌السلام آمده است: السلام علی عبدالله بن الحسن الزکی لعن الله قاتله و رامیه حرملة بن کاهل الاسدی. به همین ترتیب تا آخرین نفر از شهدا که البته درباره‌ی بسیاری از آنها، نام قاتل آنان نیامده است. شمار شهدا در این زیارت ۸۱ نفر است و زیارت با السلام علیکم یا خیر أنصار و جملاتی خطاب به عموم شهدا پایان می‌یابد. ابن‌قولویه از باب نود و نهم به بعد، ابوابی را درباره‌ی زیارت سایر قبور اهل بیت آورده است. فصل ۹۹ درباره‌ی زیارت ائمه کاظمین علیها‌السلام است. زیارت نامه‌هایی مربوط به قبور این دو امام نیز از قول امام هادی علیه‌السلام آورده شده است، باب ۱۰۱ درباره‌ی زیارت قبر امام رضا علیه‌السلام است که مورد تأکید فرزندش حضرت جواد علیه‌السلام بوده است. باب ۱۰۳ درباره‌ی زیارت عسکریین علیهما‌السلام و زیارت‌نامه‌ی آنهاست. دو باب کوچک هم (باب ۱۰۷ - ۱۰۶) درباره‌ی زیارت قبر فاطمه‌ی معصومه علیها‌السلام و عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام در ادامه آمده است. (صفحه ۲۶۹) (۱) تهران، مکتبه‌ی الصدوق، ۱۳۷۵ ش. شماره صفحاتی که در پراتر در داخل متن کتاب تا آخر این بحث آمده، مربوط به همین کتاب با همین چاپ است.

ابعاد شکلی و شعاری نهضت امام حسین

ابعاد شکلی و شعاری نهضت امام حسین به طور مشخص باید گفت حادثه‌ی عاشورا مانند بسیاری از امور دینی و مقدس دیگر، در دو سطح قابل طرح است، یکی اساس و محتوای آن با عنوان یک حرکت مقدس تاریخی، هم به لحاظ شرایط خاص اجتماعی و هم به لحاظ یک پدیده‌ی الهی و دینی. دوم صورت و شکل عرضه‌ی آن در عرصه‌ی فرهنگ عمومی که نتیجه‌ی برخورد مردم متدین با این پدیده و کیفیت زنده نگاه داشتن آن و صورت شعاری دادن به آن است. طی مسیر میان صفا و مروه برای هاجر، مرحله‌ای از مراحل اجرای یک طرح الهی بوده است که برای هاجر رخ داده؛ و آنچه امروز یک حاجی انجام می‌دهد صورت شعاری آن است که تحت عنوان بخشی از شعائر الله در قرآن موجود توجه قرار گرفته و آمده است: و من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب. (۱). به همین ترتیب، کربلا یک جوهره‌ی مقدس تاریخی دارد که اصل رخداد و کیفیت اتفاق آن و اهداف تاریخ آن است. دوم یک صورت دارد که ارائه‌ی آن در قالب آداب و رسوم، مناسک و ویژه و آمیخته کردن آن با احساسات و عواطف و مسائل هنری و نمایشی است. به سخن دیگر اصل حادثه یک بود تاریخی مقدس است و شعائر امروز نمود تکرارپذیر آن. از بخش اول که بگذریم، چون به بحث فعلی ما مربوط نمی‌شود، می‌توان از سه (صفحه ۲۷۰) جریان مشخص در بعد شعاری واقعه‌ی عاشورا یاد

کرد. نخست: روضه‌خوانی و مرثیه‌سرایی. دوم: عزاداری در شکل دسته‌های سینه زن، زنجیر زن و مظاهر مربوط به آن از علم و کتل و پرچم و غیر ذلک. سوم تعزیه که صورت خاصی از تصویرسازی و بازسازی حادثه‌ی کربلا به شکل نمایشی است. طبعاً هر سه‌ی اینها به هم نزدیک است. (۱) حج، ۳۲.

ویژگی عمده‌ی این سه صورت شعاری

ویژگی عمده‌ی این سه صورت شعاری در واقع، ویژگی شعاری اینها که نمود یک‌ه بود الهی - تاریخی است، اساسی‌ترین ویژگی آن محسوب می‌شود. این امری است که در همه‌ی ادیان و همه‌ی فرهنگ‌هایی که صورت دینی دارد و در واقع در همه جا و میان همه‌ی اقوام و نیز اساطیر هست. دین یک ماد و جوهره دارد و یک صورت. این صورت و شعار، در مراسم مذهبی خود را نشان می‌دهد و به طور معمول در بیشتر موارد به صورت سالانه انجام می‌شود. در اسلام، نمود این شعائر بیش از هر جای دیگری در حج آمده است. در آنجا داستان توحیدی زندگی ابراهیم به قالب مناسبک در آمده و تکرارپذیر شده است. هر مسلمانی که قادر به پرداخت هزینه‌های سفر حج هست، در عمرش یک بار باید این مناسبک را تکرار کند. در حج مناسبک ثابت است و حدود مشخص دارد؛ حتی اعیاد نیز چنین حالتی را دارند. هر سال روز خاصی، روز عید است که آن نیز به نوعی جنبه‌ی شعاری دارد. یعنی واقع‌نمایی از یک بود تاریخی مقدس است. درباره‌ی کربلا نیز ماجرا به همین صورت است. امام حسین علیه‌السلام در یک شرایط خاص تاریخی، دست به یک حماسه زده و این عمل، که نوعی بود الهی - تاریخی است، به صورت سالانه و در شکل‌های مختلف که تحت عنوان کلی عزاداری می‌تواند وصف شود، تکرار می‌شود. صورت تکراری آن در قالب تعزیه است، اما یاد و خاطره‌ی آن در مرثیه‌سرایی و روضه‌خوانی و عزاداری‌های عمومی حفظ می‌شود. در اینجا یک پرسشی مطرح است و آن این که چه حادثه‌ای یا به عبارتی چه بودی (صفحه ۲۷۱) ممکن است نمود شعار پیدا کند. روشن است که شعار برای هر جوهره‌ای ساخته نمی‌شود. در اینجا تأکید بر الهی - تاریخی بودن نهضت امام حسین علیه‌السلام است. این الهی بودن جریانی است که زمینه‌ی حضور آن در سطح شعار، آن هم به صورت فراگیر، فراهم می‌کند. اگر امر الهی نباشد، اگر با قدسیت و معنویت و روابط ملکوتی پیوند نخورد، به این سادگی تبدیل به شعار نمی‌شود. حرکت امام حسین علیه‌السلام یک حرکت الهی است نه صرفاً یک حرکت اجتماعی - تاریخی. قصه ابراهیم و اسماعیل پشتوانه‌ی الهی دارد که در قرآن آمده و بعد هم این چنین در مناسبک حج متجلی شده است. حتی اعیاد چنین حالتی دارد. همین نوروز در اساطیر نوعی صورت قدسیت برایش درست می‌شود. و حتی بعدها وقتی میان مسلمانان رایج می‌شود، نوعی پشتوانه‌ی دینی برایش دست و پا می‌شود. طبعاً هر واقعه‌ای به سادگی جنبه‌ی شعاری پیدا نمی‌کند.

ویژگی شعارها

ویژگی شعارها یک واقعه‌ی تاریخی، اگر صرفاً تاریخی باشد، و جایگاهی استوار در دین و قدسیت به عنوان یک امر الهی نداشته باشد، تاریخی می‌ماند و تکرارپذیری شعاری پیدا نمی‌کند. شعار به این معنا، نشان دادن تکرارپذیری آن در تثبیت نوعی از ارزشها، ایده‌ها و آرمانهاست. به معنای اثبات وجود برترین‌هاست، نشانگر وجود اسوه‌ها و ایده‌آلهاست. عرضه‌ی معیارها برای سنجش اعمال و رفتار و پرهیز از آلودگی‌ها و روزمرگی است. این شعارها، عواطف را با واقعیت مزوج می‌کند، انسان را با خدا و طبیعت که مخلوق عمده‌ی خدا در اطراف انسان است، پیوند می‌دهد. اگر انسان با مطالعه‌ی تاریخ، عقلش را قانع می‌کند، در شعار، روحش را آرام و قانع می‌سازد و با آنچه که عقل تاریخی بیان کرده، هماهنگ می‌شود و حس خود را بر اساس آن ارزشها تقویت می‌کند. شعارها سبب می‌شود تا با مسأله‌ی تکرار روبرو شده و با بیان مکرر یک حادثه آن را زنده نگاه داریم. هر سال این واقعه در شکل‌های مختلف بیان می‌شود و احساسات را به نفع خود نگاه می‌دارد. مردم بیش از آن که از اندیشه‌های عقلانی بهره‌برند، با

مسائلی که در ارتباط با (صفحه ۲۷۲) احساس آنهاست، زندگی می‌کنند. عاشورای عقلنی و فکری باید پشتوانه‌ی عاشورای احساسی باشد، به طوری که هیچ کدام اینها بدون دیگری کارساز نیست. شعائر یاد شده، روح و حیات را در عاشورای فکری می‌دمد و سبب رواج آن میانه‌ی عامه‌ی مردم و متن زندگی آنها می‌شود. در قرآن تعظیم شعائر، ناشی از تقوای قلوب خواننده شده است؛ قلب به درستی محل درک عشقی و عاطفی انسان است. دلیلش هم این است که با این تعظیم، انسان احساس قلبی ایمانی خود را نشان می‌دهد.

تغییر پذیری قالب شعائر

تغییر پذیری قالب شعائر حادثه‌ی کربلا در روایات اسلامی، بسان یک حادثه‌ی عادی و معمولی در بستر تاریخ مانند سایر حوادث تصویر نشده است؛ بلکه انبیای الهی نیز از قبل واقف به آن بوده و برای آن سوگواری کرده‌اند. اگر تصویری از این تصور به دست آید، عظمت این رخداد فراتاریخی آشکار می‌شود. آنچه پس از رخ دادن آن پدید آمد، شعائر مختلفی بود که در ابعاد مختلف برای نشان دادن آن «بود» شکل گرفت. آداب زیارت، آداب روضه‌خوانی و پس از مدتی برگزاری مجالس سوگواری و حتی شبیه‌خوانی و تعزیه نمونه‌ای از آنهاست که بعضی به توصیه‌ی معصومین و برخی با ابتکار خود مسلمانان رواج یافته است. به مرور بر دامنه‌ی این کارها افزوده شد و با استفاده از روشهای جدید و بهره‌گیری از هنر و آداب و رسوم ملی، دایره‌ی آن توسعه یافته تا رسید به آنچه که امروزه به دست ما رسیده است. البته به تناسب شرایط اجتماعی، گاه از دامنه‌ی یک سبک کاسته شده و بر دامنه‌ی سبک دیگری افزوده شده است. روزگاری تعزیه نقش اول را داشت و بعد از افول آن، روضه‌خوانی اهمیت بیشتری پیدا کرد. به نظر می‌رسد تغییر و تحول در بعد صوری و شلکی واقعه‌ی کربلا و تصویر آن برای عامه‌ی مردم وجود داشت و هنوز نیز می‌تواند داشته باشد. روزگاری نقاشی در خدمت کربلا بود؛ نقاشی‌های پرده‌ای؛ اما اکنون به فراموشی سپرده شده و جای آن را فیلم‌های تلویزیونی و نمایشنامه‌های رادیویی گرفته است. آن زمان که این قبیل وسایل (صفحه ۲۷۳) ارتباطی نبود، مردم کنار گذارها، پای توضیحات کسی که پرده‌های نقاشی را شرح می‌کرد، می‌ایستادند و به او گوش فرامی‌دادند. امروز نیز باید نقاشی را در خدمت کربلا درآورد. اما به گونه‌ای که صرفاً جنبه‌ی هنری نداشته باشد، بلکه بعد مذهبی و عاطفی آن جدی‌تر مطرح شود، به طوری که وقتی کسی پرده نقاشی را می‌بیند، اشک در چشمانش حلقه بزند؛ احساس قرابت با شخصیت‌های محبوبش داشته باشد و آن ارزشها را در خاطره‌اش تجدید کند.

شعائر و هنر

شعائر و هنر در واقع، هنر از مقوله‌ی احساس است. شعائر نیز با احساس سر و کار دارد. در این صورت ابزار هنر به بهترین وجه می‌تواند در اختیار طرح بهتر شعائر قرار گیرد. به خصوص در مورد مانند کربلا که صورت و شعار تعریف شده‌ی خاصی به جز اصل زیارت و سوگواری ندارد و خواهی نخواهی با هنر موجود در جامعه پیوند می‌خورد. اگر در این باره، به وضعیت موجود که خود حال اندیشه و عمل مردمان گذشته است، اکتفا نشود و تلاش برای یافتن صورت‌های جدید و شعارهای تازه برای معرفی آن جوهر صورت گیرد، مسلماً کاری شایسته انجام شده است. البته می‌دانیم که ارائه‌ی صورت‌های جدید کار ساده‌ای نیست. باید سالها بگذرد تا تعزیه برای مردم، امری عادی شده و مقبولیت یافته باشد. همین طور دسته‌های سینه‌زنی و یا اشکال دیگر که برخی از آنها به صورت سنتی وجود داشته و در خدمت جوهره‌ی جدید قرار گرفته است. برای مثال شعارسازی برای کربلا در هند قدری متفاوت با کشور ماست. در اینجا تکیه داریم در آنجا عاشورخانه. آن هم به شکل خاصی که در اینجا معمول نیست. در اینجا ما تعزیه را به معنای بازسازی حادثه‌ی کربلا به صورت نوعی نمایشنامه‌ی مذهبی می‌دانیم، در آنجا ساختن ماکت‌های کربلا و نجف و

غیره تعزیه نام گرفته است. این حاصل تفکر و اندیشه و رویه‌ای است که شیعیان هند در حیدرآباد در پیش گرفته‌اند و از قضا بسیار هم موفق بوده است. آن قدر که نه تنها جامعه‌ی سنی مذهب را جذب کرده بلکه هندوها را نیز از همان زمان؛ یعنی دوران سلطنت قطب شاهی، به (صفحه ۲۷۴) اسلام متمایل کرده و حتی اگر مسلمان نشده‌اند، واقعیت ارزشی کربلا را پذیرفته‌اند. بنابراین می‌توان و باید هنر را به صورت عالمانه در خدمت شعائر قرار داد. بعد نمودی و شکلی حادثه‌ی کربلا- از طریق هنر، کیفیت بخشید و متناسب با تغییراتی که در روابط اجتماعی و زندگی شهرنشینی و معماری و غیره پدید می‌آید، صورت‌های تازه‌ای خلق کرد.

عوارض منفی شعائر تازه‌یاب

عوارض منفی شعائر تازه‌یاب شعار، همان اندازه که می‌توانند جوهره‌ی کار را در عرصه بسط دهد، و نمود بود را واضح و آشکار سازد، می‌تواند انسان را از جوهره و اساس بیگانه کند. یعنی ارتباط و پیوند میان بود و نمود را قطع کند. این زمانی صورت می‌گیرد که شعار، از بعد فکر و هنری، تناسب خود را با اندیشه و تأمل در اصل رخداد و نتایج به دست آمده از آن قطع کند. یعنی شعار به گونه‌ای عرضه شود که به عنوان نمود، ارتباطش با بود خود قطع شود؛ یا دست کم، کسی که مشغول نشان داد این نمود است، آگاه به این ارتباط نباشد. برای مثال، اگر یک حاجی در مکه، همه‌ی مراسم را انجام دهد، اما ارتباط آن را با توحید در نیابد، می‌توان تصور کرد که این شعارها، تأثیر مطلوب را برای او ندارد. گرچه نباید غفلت کرد که خدا حتی در همین شرایط انجام این مناسک را از چنین شخصی می‌خواهد و می‌پذیرد. این یک اصل فقهی است و حرمت آن محفوظ؛ زیرا قانونی است که اگر شکل قانونی و عموماً را از دست بدهد، در مواردی نیز که کارآمدی آن جدی است، ممکن است ترک شود. این نمونه غفلت، البته جزو عوارض منفی خود شعار نیست، بلکه مربوط به طرح شعار، کیفیت انجام آن و غفلت ارتباط میان بود و نمود است. اما در مواردی خود شعار ممکن است جنبه‌ی انحرافی به خود بگیرد. شعائری ساخته شود که با ساخت الهی - تاریخی حرکت امام حسین علیه‌السلام و نیز اهداف مقدس آن بزگوار سازگار نیست. برای نمونه، اگر بیش از حد در شعار بر تقدس تکیه شود یا به عکس به صورت اهانت‌آمیزی عرض شود یا نوعی تحریف معنوی در آن صورت (صفحه ۲۷۵) گیرد، در اینجا می‌توان تصور کرد که در کار شعارسازی نوعی انحراف روی داده است. به عبارت دیگر، کربلا اهدافی دارد که در فرمایشات امام حسین علیه‌السلام بیان شده است. این اهداف در قالب جملاتی بیان شد که برخی از آنها به صورت شعار درآمده است. برای نمونه می‌توان از جمله هیئات منالذله یاد کرد. در چنین شرایطی اگر در شعائر طراحی شده و جنبه‌های شکلی حادثه‌ی کربلا نمودهایی از ذلت دیده شود. این مطلب با بنیاد و جوهره‌ی نهضت امام حسین علیه‌السلام منافات دارد. برای نمونه، عقیده‌ی استاد مطهری این است که داستان آب خواهی امام حسین علیه‌السلام و تصویری که در برخی روضه‌ها از آن ارائه می‌شود، با اهداف واقعی نهضت کربلا منافات دارد.

روضه‌خوانی و شعار

روضه‌خوانی و شعار باید گفت این درست است که روضه‌خوانی از جهتی بیان وقایع تاریخی است، اما به لحاظ شکل، هنر خاصی از نوع بیان در آن بکار رفته است. جنبه‌ی آوازی، انتخاب مطلب، تلفیق آنها با یکدیگر، استفاده از شعر و تعابیر عاطفی و... همه‌ی اینها، ماهیت روضه‌خوانی را از صورت تاریخی محض درآورده و آن را به نوعی کار هنری و شعاری تبدیل کرده است. یقین داریم که هر روضه‌خوانی، اگر صرفاً وقایع تاریخی را به طور عادی بیان کند، مانند نقل بسیاری از نقلهای تاریخی حتی سوزناک، اثر خاصی در روح مخاطب برجای نمی‌گذارد؛ گرچه ممکن است عبرت آفرین باشد و گاه دلی را به درد آورد؛ اما روضه‌خوانی از مقوله‌ی دیگری است. این نکته‌ای است که روضه‌خوانان مهم در تاریخ آن را دریافته‌اند و در بیان مطالب، به صورت گفتاری یا

نوشتاری، به نوعی خاص دست به فضا سازی زده‌اند. کسی نباید کتابی مانند روضه الشهداء را یک کتاب تاریخی بداند. چنان که اصولاً در بسیاری از موارد تاریخی این کتاب، امکان آن که روش‌های دقیق تاریخی برای ارزیابی صحت و صقم نقلها و گفته‌ها بکار برده شود، وجود ندارد. در آنجا باید روی فضای قضیه، روح حاکم بر آن، و هنر بکار رفته و مقدار ارتباط هنری و احساسی و عاطفی این نمود با بود اصلی که جوهری کربلاست، تکیه شود. اگر در این مرحله نویسنده موفق بوده، باید مطالب او را در (صفحه ۲۷۶) همین چهارچوب پذیرفت. بنابراین، در روضه‌خوانی، تا آنجا که به نقل و قایع تاریخی پرداخته می‌شود، کسی حق افزودن بر مطالب تاریخی و جعل حادثه و اسم و غیره را ندارد. اما در حوزه‌ای خاص روضه‌خوان به عنوان یک هنرمند، اختیاراتی را دارد. در اینجا آنچه اهمیت دارد، کیفیت بیان حادثه است که البته خود این بیان، فضای بسیار بازی را می‌طلبد. وقتی شاعری، درخت یا گلی را وصف می‌کند، ممکن است صد بیت شعر بگوید. در اینجا یک گل را نباید دو گل بکند؛ یا اگر گل محمدی است نباید آن را گل یاس معرفی کند؛ اما همین گل را می‌تواند به هزار شکل وصف کند؛ می‌تواند بگوید این گل یاس، هم بوی گلی یاس می‌هد هم بوی گل محمدی. حتی در وصف هم نباید، صفتی که می‌آورد متضاد با واقعیت موجود باشد؛ مثلاً اگر گل زیباست، آن را به زشتی وصف کنند. آنچه مهم است این است که ذهن شاعر، در قالبی محدود، رنگ و بو و زیبایی آن گل را با استفاده از دقت نظر خیالی خود و ایجاد ارتباط با خیال سایر مردم، به بهترین شکل وصف کند. اینجا دیگر حوزه‌ی هنر و ابتکار است. در کربلا، وصف حال یا زبان حال، چنین دامنه‌ای را دارد. شنونده می‌داند که چنین گفتگوهایی که روضه‌خوان، مرثیه‌سرا یا تعزیه‌خوان می‌خواند، میان شمر و امام حسین علیه‌السلام روی نداده است؛ اما زبان حال‌نویس یا شاعر مربوطه، با توجه به خصلت‌های این دو نفر، و نیز با توجه به رویداد کربلا- و شناختی که از اینها دارد، گفتگویی را تنظیم می‌کند. این کار هنری می‌تواند سخت سوزناک و در عین حال آموزنده باشد. البته حوزه‌ی کار بسیار دقیق و نیازمند احتیاط فراوان است؛ به همین دلیل لازم است تا در این باره که پای امام معصوم و دین‌شناسی در میان است، دقت بیشتری در ارائه‌ی مطالب صورت گیرد. در این حوزه، دیگر نمی‌توان روضه‌خوان یا شاعر را دروغگو معرفی کرد؛ جایی که مردم می‌دانند که روشی که برای بیان رخداد بکار رفته، برگرفته از روحی شاعرانه است نه ذهنیت تاریخی. به همین دلیل، بسیاری از انتقادهایی که به طور معمول در این حوزه مطرح می‌شود، قابل قبول نیست. در این باره، در مبحث تحریفات عاشورا، توضیحات دیگری آمده است. (صفحه ۲۷۷)

بستر تاریخی عزاداری اهل سنت برای امام حسین

بستر تاریخی عزاداری اهل سنت برای امام حسین این بحث، برای ارائه در مجلس تعزیت امام حسین علیه‌السلام در شهر زاهدان در روز ۲۵ محرم سال ۱۴۲۱ آماده گردید.

درآمد بحث

درآمد بحث یکی از آثار قیام امام حسین علیه‌السلام در گذر تاریخ، پدید آمدن قیام‌های علوی از اواخر دوره‌ی اموی و پس از آن در دوره‌ی عباسی است. این قیامها، ادامه‌ی طبیعی نهضت خونی کربلاست. علویان در امتداد کربلا، حرکت‌های انقلابی خود را ادامه دادند و بر این اصل پافشاری داشتند که امامت و خلافت حق طبیعی آنان است. زید بن علی نواده‌ی امام حسین علیه‌السلام بود که نخستین قیام علوی مهم را پس از کربلا به سال ۱۲۲ هجری رهبری کرد. پس از وی، رهبری به فرزندش یحیی رسید که در سال ۱۲۶ در خراسان کشته شد. به دنبال آن روی کار آمدن بنی‌هاشم در ادامه‌ی همین ماجرا بود که با فعالیت عباسیان، راهش از علویان به عباسیان، کج شد. پس از آن علویان حرکشان را ادامه دادند و این بار بر ضد عباسیان وارد کارزار شدند. از آن پس، دو گروه در میان علویان پدید آمد یک گروه حسنی‌ها و گروه دیگر حسینی‌ها. این درست است که کربلا را امام حسین علیه‌السلام

رهبری کرده بود، اما قاسم و عبدالله دو تن از فرزندان امام حسن علیه‌السلام نیز در کربلا به شهادت رسیدند. پس از روی کار آمدن عباسیان، جریان زیدیه شکل گرفت که حسنی‌ها انقلابی آن را رهبری می‌کردند. در کنار آن حسینی‌ها یا به تعبیری بیشتر حسینی‌ها، مشی امامی را پیش گرفتند و به دنبال فعالیت‌های فکری و فقهی و کلامی رفتند. (صفحه ۲۷۸) به هر روی، حرکت زیدیه ادامه یافت. مهم‌ترین ویژگی این حرکت در مقایسه با حرکت امامیه، یکی در حفظ رویه‌ی انقلابی بود که امامی‌مذهبان از آن دست کم در ظاهر پرهیز داشتند و دیگری عدم سخت‌گیری آنان در مباحث کلامی و فقهی بود. این یک واقعیت است و تا به امروز که زیدیه شیعه بودند و در مسائلی، آرای شیعی را کاملاً حفظ می‌کردند - مانند گفتن حی علی خیر العمل در اذان - اما بعدها با فرقه‌ی حنفی به مقدار زیادی نزدیک شدند. مطالعه‌ی زندگی عالمان قرن پنجم هجری به راحتی می‌تواند به ما نشان دهد که حنفی‌ها و معتزلی‌ها در زیدیه به هم رسیده‌اند. به عبارت دیگر، زیدیه در بسیاری از مسائل فقهی خود حنفی و از نظر کلامی معتزلی‌اند. البته همه‌ی حنفی‌ها، نه زیدی هستند و نه معتزلی، بلکه راه دیگری را انتخاب کرده و تنها در فقه، و نه در کلام و سیاست، از ابوحنفیه پیروی کردند. پاسخ این که چرا زیدیه و حنفیه و معتزله به هم رسیدند، در تحولات انقلابی و فکری میانه‌ی قرن دوم هجری نهفته است. این زمان دو قیام زیدی، در مدینه و بصره، در سال ۱۴۵ و ۱۴۶، یکی به رهبری محمد بن عبدالله معروف به نفس زکیه و دیگری برادرش ابراهیم صورت گرفت. در قیام ابراهیم که در عراق بود، ابوحنفیه فتوای به لزوم خروج همراهی مردم با آن را داد؛ چنان که بسیاری از فقهای دیگر عراق چنین کردند و حتی خود هم شرکت کرده و کشته شدند. به علاوه برخی از رهبران معتزله نیز از این قیام حمایت کردند. به مرور این نزدیکی سبب شد تا فقه حنفی و کلام معتزلی در میان زیدیه رواج یابد. این پروسه نیاز به بررسی تاریخی بیشتری دارد که تا قرن هفتم هجری ادامه می‌یابد. در آغاز قرن چهارم، ابن عقده (م ۳۳۳) یکی از بزرگترین محدثان دنیای اسلام، که شیعه مذهب و زیدی جارودی است، کتاب اخبار ابی حنیفه و مسنده می‌نویسد که بسیاری از نقلهای آن بر جای مانده است. (۱) یکی از واضح‌ترین نمونه‌های آن، موفق بن احمد خوارزمی حنفی (م ۵۶۸) است که هم حنفی است هم معتزلی و هم زیدی. وی خطیب معروف خوارزم در نیمه‌ی نخست قرن ششم و نویسنده‌ی کتاب مقتل الحسین است که پس از این یاد خواهیم کرد. (صفحه ۲۷۹) آنچه در اینجا برای ما اهمیت دارد، همراهی ابوحنفیه با قیام‌های علوی است که به تدریج سبب شد تا بعدها نیز برخی از حنفیان با این قیامها همراهی کنند؛ گرچه به صورتی که شایسته بود، این مسأله میان حنفیان جا نیفتاد. به عبارت دیگر، رویه‌ی انقلابی ابوحنفیه که شرح آن خواهد آمد، میان طرفداران وی ترک شد. به طور قطع در این مختصر نمی‌توان بیش از این در این باره سخن گفت. آنچه می‌ماند شواهد همراهی ابوحنفیه با قیام زید بن علی و ابراهیم بن عبدالله بن حسن بن حسن است. (۱) ابن عقده، کتاب الولایه، تحقیق عبدالرزاق حرز الدین، قم، دلیل، ۱۴۲۱، ص ۵۹ (مقدمه).

ابوحنفیه شیعه‌ی زیدی

ابوحنفیه شیعه‌ی زیدی شاید در ابتدا لازم باشد درباره‌ی تعبیر شیعه‌ی زیدی توضیحی داده شود. به طور اجمال و صریح می‌توان گفت که شیعه زیدی با اندکی تسامح بر کسی اطلاق می‌شود که جانبدار قیام‌های زیادی بوده و امامت سیاسی علویان را می‌پذیرد. چنین شخصی لزوم عقاید شیعی ندارد، اما به لحاظ سیاسی جانبدار دولت علوی است. البته اگر این تسامح برداشته شود، شیعه زیدی، به ویژه در قرن سوم و بعد از آن، بر کسی اطلاق می‌شود که به تدریج ترکیبی از فقه شیعه، فقه حنفی و کلام معتزلی دارد. اما زمان ابوحنفیه آن هم در دوره‌ای که تازه زید بن علی قیام کرده، هنوز زمان شکل‌گیری این عقاید در قالب یک فرقه‌ی مذهبی مانند زیدیه فرانسیده است. بنابراین تا این جا می‌توان گفت که وقتی شخصی مانند ابوحنفیه را شیعه‌ی زیدی می‌دانیم، دقیقاً برای اثبات آن، به شواهدی نیازی داریم که او را جانبدار رهبران علوی در دوره‌ی اموی و عباسی معرفی کنیم. نخستین شاهد، دفاع وی

از زید بن علی بن الحسین است که در سال ۱۲۲ هجری در کوفه بر ضد دولت اموی قیام کرد. در این قیام، بسیاری از بزرگان و عالمان فراق شرکت داشتند. روایت مسندی که در این باره نقل شده، در مقاتل الطالبیین ابوالفرج علی بن الحسین اموی اصفهانی (۳۵۶-۲۸۴) که از قضا خود اموی نسب اما علوی الاعتقاد است، آمده است. وی به نقل از فضیل بن زبیر می‌نویسد: ابوحنیفه به من گفت: از فقها چه کسانی با زید همراهی کرده‌اند. من گفتم: سلمه بن کهیل، یزید بن ابی (صفحه ۲۸۰) زیاد، هارون بن سعد، هاشم بن برید، ابوهاشم رمانی، حجاج بن دینار و جز آنان. ابوحنیفه گفت: قل لزید، لک عندی معونۀ و قوۀ علی جهاد عدوک، فاستعن بها أنت و اصحابک فی الکراع و السلاح، فضیل بن زبیر می‌افزاید: پس از آن اینها را به من داد تا به زید بسپارم و زید آنها را از من گرفت. (۱). اما در دوره عباسیان؛ ابوالفرج از حمایت زید از قیام ابراهیم بن عبدالله علوی سخن می‌گوید که به سال ۱۴۶ در بصره قیام کرد. برادر او نفس زکیه، سال ۱۴۵ در مدینه قیام کرد که قیامش سرکوب شد. درباره‌ی حمایت ابوحنیفه از قیام ابراهیم چندین شاهد تاریخی در دست است. نخست آن که زفر بن هذیل می‌گوید: کان أبوحنیفه یجهر فی أمر ابراهیم جهرا شدیداً، و یفتی الناس بالخروج معه. همو می‌افزاید: ابوحنیفه و مسعر بن کدام به ابراهیم نوشتند که به کوفه بیاید، آنان تعهد می‌کنند تا وی را یاری کرده و مردم کوفه را با او همراه سازند. مرجئه از این بابت، به ابوحنیفه و مسعر، انتقاد می‌کردند. (۲) در جای دیگری هم آمده است که مرجئه در این باره، به شدت از ابوحنیفه انتقاد می‌کردند: و کانت المرجئه تنکر ذلك علی ابی حنیفه تعیبه به. (۳). روایت دیگر آن است که ابواسحاق فزاری می‌گوید: نزد ابوحنیفه آمدم و به وی اعتراض کرده گفتم: آیا از خدا نمی‌ترسی که به بردار من فتوای خروج با ابراهیم را دادی تا به قتل رسید. ابوحنیفه در پاسخ گفت: قتل اخیک حیل قتل، یعدل قتله لو قتل یوم بدر، و شهادته مع ابراهیم خیر له من الحیاء. فزاری می‌گوید: از ابوحنیفه پرسیدم: چرا خودت نرفتی. ابوحنیفه گفت: ودائع الناس کانت عندی. (۴). در نقل دیگری آمده است که همین ابواسحاق فزاری - ابراهیم بن محمد بن حرث - میگفت: برادر من به فتوای ابوحنیفه همراه ابراهیم خروج کرد و کشته شد و من هرگز ابوحنیفه را دوست (صفحه ۲۸۱) نخواهم داشت: فلا أحب أبا حنیفه أبداً. (۵) عبدالله بن ادریس نیز می‌گوید: سمعت أباحنیفه و هو قائم علی درجته، و رجلا ن یستفتیانه فی الخروج مع ابراهیم و هو یقول: أخرجا. (۶) همچنین ابوالفرج به طور مستند از محمد بن منصور رازی به نقل از مشایخ او روایت کرده است که ابوحنیفه در نامه‌ای که به ابراهیم بن عبدالله نوشت، چنین آورد، وقتی بر دشمن غلبه کردی، به سیره‌ی جدت علی بن ابی طالب درباره‌ی اصحاب جمل با آنان رفتار نکن که شکست خورده را نکشت و اموال را برنداشت و فراری را دنبال نکرد و مجروح را از میان نبرد، زیرا آنها گروه حامی نداشتند؛ بلکه به سیره‌ی جدت در صفین عمل کن که اسیر می‌کرد و جریح را نابود می‌کرد و غنائم را تقسیم می‌نمود؛ زیرا پشت سر این سپاه اهل شام بودند و در آن جا زندگی می‌کردند. این نامه به دست ابوجعفر منصور افتاد؛ به همین خاطر ابوحنیفه را فراخوانده او را مسموم کرد که پس از آن در بغداد مدفون شد. (۷) ابوالفرج درباره‌ی مسموم کردن ابوحنیفه توسط منصور، روایت مستقل دیگری هم آورده است. (۸). ابراهیم بن سوبید حنفی نیز می‌گوید: درایام خروج ابراهیم، ابوحنیفه میهمان من بود. از او پرسیدم: پس از فریضه‌ی حج واجب، آیا خروج با این شخص بهتر است یا حج مستحبی، ابوحنیفه گفت: غزوة بعد حجة الاسلام أفضل من خمسين حجة. (۹). همو نقل کرده است که زنی نزد ابوحنیفه آمد و گفت: فرزند من قصد خروج با این مرد را دارد، من او را منع می‌کنم. چه می‌گویی؟ ابوحنیفه گفت: لا تمنیعه. حماد بن أعین نیز می‌گوید: کان أبوحنیفه یحض الناس علی الخروج مع ابراهیم و یأمرهم باتباعه. (۱۰). (۱) مقاتل الطالبیین، ص ۱۴۱. (۲) همان، ص ۳۱۰. (۳) همان، ص ۳۱۴. (۴) همان، ص ۳۱۳. (۵) مقاتل الطالبیین، ص ۳۱۴. (۶) همان. (۷) همان، ص ۳۱۵، ابوحنیفه در سن هفتاد سالگی در سال ۱۵۰ هجری درگذشت. (۸) همان، ص ۳۱۶. (۹) همان، ص ۳۲۴. (۱۰) همان، ص ۳۲۵.

مرز تشیع و تسنن از قرن سوم به بعد از نظر تاریخی باید گفت در کنار شیوع مذهب عثمانیه در قرون نخستین اسلامی، یعنی کسانی که از اساس خلافت امام علی علیه‌السلام را مشروع نمی‌دانستند، کسانی که از علمای (صفحه ۲۸۲) اسلام، به ویژه در عراق، اصرار داشتند تا احادیث فضائل امام علیه‌السلام و سایر اهل بیت علیهم‌السلام را منتشر سازند. چنین کسانی که در کتب رجالی متقدم اهل سنت با عبارت فیه تشیع وصف شده‌اند و درست به دلیل نقل روایات اهل بیت علیهم‌السلام مورد انکار قرار گرفته‌اند. این در حالی است که بسیاری از آنان از علما و محدثان برجسته‌ی اهل سنت هستند که حتی در کتاب مسلم و بخاری نیز احادیث فراوانی از طریق آنان روایت شده است. ابن قتیبه از عالمان میانه‌ی قرن سوم، در کتاب کم حجم خود با عنوان الاختلاف فی اللفظ از اهل حدیث زمان خود (و در واقع گروه عثمانی مذهب آنها) که به انکار احادیث فضائل امام علی علیه‌السلام می‌پرداختند، سخت انتقاد می‌کند. نگاهی به میزان الاعتدال شمس الدین ذهبی می‌تواند چهره‌ی صدها نفر از محدثانی را نشان دهد که به دلیل نقل فضایل اهل بیت علیهم‌السلام متهم به تشیع شده‌اند. در ادامه این اقدام افراطی اهل حدیث، عالم بلند پایه‌ی اهل حدیث، احمد بن حنبل، نقطه‌ی عاطفی از جهت چرخش به سمت پذیرش فضایل امام علی علیه‌السلام و تثبیت موقعیت آن امام همام به عنوان خلیفه‌ی رابع در میان اهل سنت (عقیده‌ی تریع) به شمار می‌رود. وی در کتاب «مسند» خود، روایات بی‌شماری از فضایل اهل بیت علیهم‌السلام را مندرج ساخت؛ روایاتی که با کمال تأسف بسیاری از آنها در صحیحین و دیگر صحاح و سنن نیامده است! ابن حنبل افزون بر آنچه در مسند آورده است، در کتاب «فضائل الصحابه» نیز شمار زیادی از روایت فضایل، به ویژه حدیث غدیر را از طرق متعدد نقل کرده و بدین ترتیب در تعدیل مذهب عثمانیه کوشش قابل ستایشی از خود نشان داده است. (۱). پس از احمد بن حنبل، حنابله بغداد از شدت تعصب خود کاستند و به مرور در بغداد با فضای شیعی آن که نتیجه‌ی روی کار آمدن آل‌بویه بود، کنار آمدند. در اوائل، مقاومت زیادی کرده و طی یک صد و پنجاه سال، به سختی با مراسم عاشورای شیعیان درگیر می‌شدند، اما نشر فضائل امام علی علیه‌السلام و اهل بیت علیهم‌السلام در میان آنان که با (صفحه ۲۸۳) احمد بن حنبل آغاز شده بود، از تعصب آنان کاست. حنابله در اواخر قرن سوم، مورخ بزرگ جهان اسلام، محمد بن جریر طبری را به خاطر گردآوری طرق حدیث غدیر طرد کردند، اما به مرور، در قرن پنجم هجری، تعصب را به کناری نهاده و میان آنان و مذهب تشیع، نوعی مسالمت و همزیستی پدید آمد. به هر روی با فروکش کردن این نزاعها در قرن ششم، نگارش کتابهایی درباره‌ی اهل بیت علیهم‌السلام شتاب خاص خود را گرفت و آثار تعدیل در تسنن، در برخورد با ائمه اهل بیت علیهم‌السلام بیش از پیش آشکار گردید. برآمدن سبط بن جوزی از خاندان ابن جوزی، که خود حنبلی سرسختی بود، مؤید تعدیل در حنابله بغداد است کتاب تذکره الخواص سبط بن جوزی یکی از بهترین شواهد برای ایجاد تعادل در تسنن افراطی است. هر چند متصبان او را شیعه دانسته‌اند، اما او خود را چنان می‌نماید که در مرز تشیع و تسنن ایستاده است. نمونه‌ی دیگری که مربوط به قرن ششم است امام ابوالفضل یحیی بن سلامه الحصفکی (۲) (م ۵۵۴ یا ۵۵۳) است. بنا به نقل ابوطولون، او قصیده‌ای در مدح دوازده امام سروده است. بخشی از سروده‌ی او که نام دوازده امام در آن آمده چنین است: حیدره و الحسنان بعده ثم علی و ابنه محمد و جعفر الصادق و ابن جعفر موسی، و یتلوه علی السید اعنی الرضا، ثم ابنه محمد ثم علی و ابنه المسدد الحسن التالی و یتلوه محمد بن الحسن المعتقد (۳). حفصکی قصیده‌ای هم در رثای حضرت ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام دارد که مدخل آن چنین است: و مصرع الطف فلا أذکره ففی الحشی منه لهیب یقد (۴). یری الفرات ابن الرسول ظامیا یلقى الردی و ابن الدعی یرد (صفحه ۲۸۴) یا اهل بیت المصطفی یا عدتی و من علی حبهام أعتد و الشافعی مذهبی مذهبه لانه فی قوله مؤید (۵). این تعداد و قرابت با شیعیان، منحصر به دسته خاصی از سنیان نبود. از میان شافعیان محمد بن طلحه شافعی (م ۶۵۲) کتاب مطالب السؤل فی مناقب آل الرسول را نوشت که با اندک تفاوتی گویی یک شیعه‌ی دوازده امامی آن را تألیف کرده است. هم چنان که محمد بن یوسف بن محمد گنجی شافعی (م ۶۵۸) کفایة الطالب در فضایل امیر مؤمنان و اهل بیت علیهم‌السلام نگاشت. در میان حنابله، ابومحمد عبدالرزاق بن عبدالله بن ابی‌بکر عز الدین اربلی (م ۶۶۰) به درخواست بدرالدین لؤلؤ

حاکم امامی مذهب موصل، مجموعه‌ای در فضایل امیرمؤمنان علیه‌السلام فراهم می‌آورد. صاحب کشف الغمه از این اثر بهره‌وافر برده است. (۶) ابومحمد عبدالعزیز بن محمد بن مبارک حنبلی جنابذی (م ۶۱۱) نیز کتاب معالم العترة النبویه و معارف اهل البيت الفاطمیة العلویة را در شرح حال امامان (تا امام یازدهم علیه‌السلام) نوشته است. (۷) ابن خلکان شافعی نیز در وفیات الاعیان زندگی ائمه اهل بیت علیهم‌السلام را آورده است او البته شبیه دیگران نیست، اما نفس توجه به ائمه‌ی شیعه نشانگر حضور امامان در ذهنیت قرن اوست. در قرن هشتم حمدالله مستوفی (م بعد از ۷۵۰ه) را داریم که در تاریخ گزیده، پس از یاد خلفان نخست با عناوین معمول و محترمانه، به یاد از امام علی علیه‌السلام پرداخته آن‌گاه از امام مجتبی به عنوان امیر المؤمنین، حافد رسول رب العالمین امام المجتبی حسن بن علی المرتضی یاد می‌کند. سپس فصلی می‌گشاید تحت عنوان: «در ذکر تمامی ائمه معصومین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین که حجة الحق علی الخلق بودند» و «مدت امامتشان از رابع صفر سنه‌ی تسع و اربعین تا رمضان اربع و ستین و مأتین، دوست و پانزده سال و هفت ماه می‌شود». او می‌افزاید: ائمه معصوم اگر چه خلافت (صفحه ۲۸۵). نکردند اما چون مستحق، ایشان بودند، تبرک را از احوال ایشان، شمه‌ای بر سیل ایجاز می‌رود. (۸) همین نویسنده در ظفرنامه‌ی (۹) خود نیز که شرح تاریخ زندگی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و خلفاست، به همین ترتیب مطالب را بیان کرده و شرح حال دوازده امام علیه‌السلام را نیز آورده است. در قرن نهم ابن صباغ مالکی (۸۵۵ - ۷۸۴) کتاب الفصول المهمة فی معرفة احوال الائمة را نگاشته است. در قرن دهم شمس الدین محمد بن طولون (م ۹۵۳) کتاب الشذرات الذهبیة فی تراجم لائمة الاثنی عشریة عند الامامیه را نگاشته است. او از عالمان علاقمند به تصوف و عرفان است. وی پس از بیان احوالات امامان از مصادر معتبر، شعری را که خود در وصف ائمه اثناعشر سروده آورده است: علیک بالائمة الاثنی عشر من ال بیت لامصطفی خیر البشر ابوتراب حسن حسین و بغض زین العابدین شین محمد الباقر کم علی دری و الصادق ادع جعفر ا بین الوری موسی هو الکاظم و ابنه علی لقه بالرضا و قدره علی محمد التقی قلبه معمور علی التقی دره منثور و العسکری الحسن المطهر محمد و المهدی سوف یظهر (۱۰). باید به جمع آثاری که گذشت کتاب الاتحاف بحب الاشراف از شبراوی (م ۱۱۷۲) نور الابصار از شبلنجی و ینایع الموده از قندوزی حنفی (م ۱۲۹۴) را افزود. اثری دیگر با نام کنه الاخبار از قرن دهم برجای مانده که در آن نیز همانند بخی از آثار پیشگفته، شرح حالی از خلفا و دوازده امام آورده است. (۱۱) عنوان دیگری که در این زمینه قابل استناد است، کتاب المقصد الاقصی فی ترجمه المتسقی است. اصل کتاب به زبان عربی بوده و کمال الدین حسین خوارزمی آن را با عنوان فوق به فارسی در آورده است. این کتاب در شرح زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله و خلفا بوده، اما وی با وجود اعتقادش به مرام اهل (صفحه ۲۸۶) سنت، زندگی دوازده امام و نیز فاطمه‌ی زهرا علیهاالسلام را بر آن افزوده است. (۱۲). نمونه‌ی دیگر کتاب روضات الجنان و جنات الجنان درویش محمد کربلایی است که با وجود داشتن اعتقادات سنی، شرح حال مفصل امامان شیعه را در مجلد دوم کتاب خویش آورده که بخش اعظم آن از کتاب فصل الخطاب خواجه محمد پارساست. این خواجه محمد هم، علی رغم اصرارش در تسنن، خود در این کتابش به تفصیل شرح حال امامان را آورده است. (۱۳) کتاب غایة الهمه فی ذکر الصحابة و الائمة یا رساله‌ی محمدیه از محمد علیم بن محمد موسی اله آبادی نیز در شرح حال رسول خدا صلی الله علیه و آله خلفای نخست و امامان شیعه علیهم‌السلام است. (۱۴). یکی از جالب‌ترین این آثار کتاب وسیلة الخادم الی المخدوم در شرح صلوات بر چهارده معصوم از فضل الله بن روزبهان خنجی عالم سنی بسیاری معروف ایرانی است. وی در این کتاب، صلواتیه‌ای درباره‌ی چهارده معصوم انشاء کرده و به شرح تاریخی آن پرداخته است. بخشی از این کتاب نیز شرح حال امام حسین علیه‌السلام و وقایع کربلاست. یک نمونه از شعر فضل بن روزبهان چنین است: مهیما به حبیب محمد عربی به حق شاه ولایت علی عالی فن بهر دو سبط مبارک به شاه زین عباد به حق باقر و صادق به کاظم احسن به حق شاه رضا ساکن حظیره‌ی قدس به حق شاه تقی و نقی صبور محن به حق عسکری حجت خدا مهدی کزین دوازه ده نجات روح و بدن فدای خاک رضا باد صد روان امین که اوست چاره‌ی درد و شفیع ذلت من (۱) بنگرید مقاله‌ی ما تحت عنوان: نقش احمد بن

حنبل در تعدیل مذهب اهل سنت در «مقالات تاریخی» دفتر ششم، (قم، الهادی، ۱۳۷۸). (۲) درباره‌ی او نک: معجم الادباء ج ۲۰، ص ۱۸. (۳) الشذرات الذهبیه فیتراجم الائمة الاثنی عشر عند الامامیه (این اثر با عنوان الائمة الاثنی عشر با تحقیق صلاح الدین منجد چاپ شده) ص ۴۱ (بیروت دار صادر). (۴) یقده یعنی یشتعل. (۵) زفرات الثقلین، ج ۲، ص ۲۹۴ (به نقل از نسمة السحر، جواهر المطالب و المنتظم). (۶) نک: کشف الغمه (چاپ دو جلدی تبریز) ج ۱، صص ۳۲۶ - ۳۲۵، ۳۱۴، ۳۱، ۱۶۱، ۱۳۷، ۱۱۶، ۹۴، ۷۷. (۷) نک: علی بن عیسی اربلی و کشف الغمه ص ۷۴ (قم ۱۳۷۲ کنگره شیخ مفید). (۸) تاریخ گزیده، صص ۲۰۱، ۱۹۸) تحقیق: عبدالحسین نوایی). (۹) ظفرنامه، ج ۲، ۱، به کوشش مهدی مدائنی، پروین باقری، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، ۱۳۸۰. (۱۰) الائمة الاثنی عشر، ص ۱۱۸. (۱۱) درباره‌ی آن نک: نشر دانش، سال چهاردهم، شماره‌ی اسفند، ص ۵۸. (۱۲) ادبیات فارسی استوری، ص ۷۷۵. (۱۳) این بخش از کتاب وی در میراث اسلامی ایران دفتر چهارم منتشر شده است. (۱۴) ادبیات فارسی استوری، ص ۹۴۹.

عزاداری سنیان از زبان عبدالجلیل در قرن ششم هجری

عزاداری سنیان از زبان عبدالجلیل در قرن ششم هجری عبدالجلیل رازی که کتاب خود را در حدود سال ۵۶۰ نگاشته است، در پاسخ یک نویسنده‌ی سنی اطلاعات بسیاری با ارزشی درباره‌ی سابقه عزاداری اهل سنت باری امام (صفحه ۲۸۷) حسین علیه‌السلام آورده است. ابتدا به نقل از آن نویسنده‌ی سنی می‌نویسد: این طایفه روز عاشورا اظهار جزع و فرح کنند، و رسم تعزیت را اقامت کنند. و مصیبت شهدای کربلا تازه گردانند بر منبرها، و قصه گویند، و علما سر برهنه کنند و عوام جامعه چاک کنند و زنان روی خراشند و مویه کنند. عبدالجلیل در پاسخ می‌نویسد: اولاً معلوم جهانیان است که بزرگان و معتبران ائمه‌ی فریقین از اصحاب امام مقدم بوحنیفه، و امام مکرم شافعی، و علما و فقهای طوایف، خلفا عن سلف، این سنت را رعایت کرده‌اند، و این طریقت نگاه داشته. اولاً خود شافعی که اصل است و مذهب بدو منسوب است بیرون از مناقب، او را در حسین و شهدای کربلا مراثی بسیار است و یکی از آن قصیده‌ای است که می‌گوید: أبکی الحسین و أرتی منه جحاجحا من أهل بیت رسول الله مصباحا تا آخر قصیده با مبالغتی تمام و کمال، و دیگر قصیده‌ای است که می‌گوید: تاوب همی فالقواد کئیب و أرق نومی فالرقاد عجیب (۱) تا آخر، همه‌ی مرثیه‌ی اوست به صفتی که بر چنان معانی دگران قادر نباشند. و مراثی شهدای کربلا که اصحاب بوحنیفه و شافعی را هست، بی‌عدد و بی‌نهایت است. پس اگر عیب است اول بر بوحنیفه است و بر شافعی و اصحاب (صفحه ۲۸۸) ایشان؛ آنگه بر ما. پس از آن به بیان نمونه‌هایی از عزاداری‌های اهل سنت را اعم از حنفی و شافعی که این دو فرقه در ایران بودند، از قرن ششم ارائه داده می‌نویسد: آنگه چون فروتر آبی معلوم است که خواجه بومنصور ماشاده (۲) به اصفهان که در مذهب سنت در عهد خود مقتدا بوده است. هر سال این روز، این تعزیت به آشوب و نوحه و غریو داشته‌اند و هر که رسیده باشد دیده و دانسته باشد و انکار نکند. و آنگه بغداد که مدینه‌ی السلام و مقر دارالخلافه است، خواجه علی غزنوی حنیفی (۳) دانند که این تعزیت چگونه داشتی! تا به حدی که به روز عاشورا در لعنت سفینیان مبالغتی می‌کرد. سائلی برخاست و گفت: معاویه را چه گویی؟ به آوازی بلند گفت: ای مسلمانان از علی می‌پرسد که: معاویه را چگویی؟ آخر دانی که علی معاویه را چه گوید؟ و امیر عبادی (۴) که علامه‌ی روزگار و خواجه‌ی معنا و سلطان سخن بود او را در حضرت المقتدی لامرالله پرسیدند این روز که فردا عاشورا خواست بودن که: چه گویی در معاویه؟ جواب نداد تا سائل سه بار تکرار کرد. بار سیوم گفت: ای خواجه! سؤال مبهم می‌پرسی. نمی‌دانم کدام معاویه را می‌گویی. این معاویه را که پدرش دندان مصطفی بشکست، و مادرش جگر حمزه بخائید، و او بیست و اند بار تیغ در روی علی کشید و پسرش سر حسن برید. این مسلمانان شما این معاویه را چه گوید؟ مردم در حضرت خلافت، حنیفی و سنی و شافعی زبان به لعنت و نفرین برگشودند. این مانند این بسیار است و تعزیت حسین هر موسم عاشورا به بغداد تازه باشد و با نوحه و فریاد. (صفحه ۲۸۹) و اما به

همدان اگرچه مشبهه را غلبه برآشد برای حضور رایت سلطان و لشکر ترکان، هر سال، مجد الدین مذکر همدانی، (۵) در موسم عاشورا این تعزیت به صفتی دارد که قمیان را عجب آید. و خواجه امام نجم بوالمعالی بن ابی القاسم بزاری به نيسابور با آن که حنیفی مذهب بود، این تعزیت به غایت کمال داشتی و دستار بگرفتی و نوحه کردی خاک پاشیدی و فریاد از حد بیرون کردی و به ری که از امهات بلاد عالم است، معلوم است که شیخ ابوالفتح نصر آبادی و خواجه محمد حدادی حنیفی و غیر ایشان در کاروانسرای کوشک و مساجد بزرگ روز عاشورا چه کرده‌اند از ذکر تعزیت و لعنت ظالمان. و در این روزگار آنچه هر سال خواجه امام شرف الائمة ابونصر الهسنجانی کند و در هر عاشورا به حضور امرا و ترکان و خواجهگان و حضور حنیفان معروف، و همه موافقت نمایند و یاری کنند و این قصه خود به وجهی گوید که دگران خود ندانند و نیارند گفتن. و خواجه امام بومصور حنفی (۶) که در اصحاب شافعی معتبر و متقدم است به وقت حضور او به روی دیدند که روز عاشورا این قصه بر چه طریق گفت و حسین را بر عثمان درجه و تفضیل نهاد و معاویه را باغیخواند در جامع سرهنگ. و قاضی عمده‌ی ساویبی حنیفی (۷) که صاحب سخن و معروف است در جامع طغرل با حضور بیست هزار آدمی این قصه به نوعی گفت و این تعزیت به صفتی داشت از سر برهنه کردن و جامه دریدن که مانند آن نکرده بودند و (صفحه ۲۹۰) مصنف این کتاب (یعنی همان نویسنده‌ی سنی) اگر رازی است دیده باشد و شنوده. و خواجه تاج اشعری حنیفی نيسابوری روز عاشورا بعد از نماز در جامع عتیق دیدند که چه مبالغت کرد در سنه‌ی خمس و خمسين و خمسائه به اجازت قاضی با حضر کبراء و امراء. پس اگر این بدعت بودی، چنان که خواجه‌ی مجبر انتقالی (یعنی همان نویسنده‌ی سنی) گفته است، چنان مفتی رخصت ندادی و چنین ائمه روا نداشتندی. و اگر خواجه‌ی انتقالی به مجلس حنیفان و شیعیان نرفته باشد، آخر به مجلس شهاب مشاط رفته باشد که او هر سال که ماه محرم در آید، ابتدا کند به مقتل عثمان و علی و روز عاشورا به مقتل حسین علی آرد تا سال پیرار به حضور خاتونان امیران و خاتون امیر اجل این قصه به وجهی گفت که بسی مردم جامه‌ها چاک کردند و خاک پاشیدند و عالم سر برهنه شد و زاری‌ها کردند که حاضران گفتند: زیادت از آن بود که به زعفران جای کنند شیعیت. و گر این علما و قضات این معنی به تقیه و مداهنه می‌کنند از بیم ترکان و خوف سلطان، موافقت رافضیان باشد و گر به اعتقاد می‌کنند خلاف ایشان را، خواجه را نقصان باشد ایمان را و الا در بلاد خوارج و مشبهه که روا ندارند کردن، دگر همه‌ی حنیفان و شفعویان و شیعت این سنت را متابعت کنند. پس خواجه پنداری از این هر سه مذهب بیزار است و خارجی است، پس باید که به خوزستان و لرستان شود که خارجیان تا نبیند و نشنود که تعصب که او راست، کس را نیست و تعزیت حسین علی داشتن متابعت قول مصطفی است که گفت: من بکی علی الحسین او أبکی او تباکی، و جبت له الجنة، تا هم گوینده و هم شنونده در رحمت خدا باشد و منکرش الا منافق و مبتدع و ضال و گمراه نباشد و خارجی و مبغض فاطمه و آلش و علی و اولادش و الحمد لله بل اکثرهم لا یعقلون. (۸). به هر روی در بغداد قرن ششم، بیشتر عالمان اهل سنت، در مظلومیت امام حسین علیه‌السلام (صفحه ۲۹۱) سخن می‌گفتند و به هیچ روی تمایلی به گرایش متعصبانه‌ای که از زمان بنی‌امیه باقی مانده بود، نداشتند. البته استثناءهایی هم دیده می‌شد. شخصی با نام عبدالمغیث بن زهیر حنبلی کتابی در فضائل یزید نوشت و ابن‌الجوزی این عالم معروف سنی کتابی با عنوان الرد لعی المتعصب العنید المانع من ذم یزید در رد بر او نوشت. ابن‌اثیر درباره‌ی این شخص نوشته است: صنف کتابا فی فضائل یزید بن معاویه اثنی فیہ بالعجائب (۹) ذهبی هم درباره او با کمال شگفتی نوشته است: و کان ثقة سنیا. (۱۰) اما این گرایش ناچیز بود، همان طور که اکنون هم گاهی از این استثناءها دیده می‌شود و واقعا ناچیز و غیر قابل اعتناست. همان‌طور که گذشت، در این زمان، دو واعظ معروف در بغداد بودند که در ایام عاشورا مجالس سوگواری داشتند. یکی از اینان علی بن حسین غزنوی حنفی بود که واعظ قهاری بوده و سلاطین در محفل روضه‌خوانی او شرکت داشتند. واعظ دیگر امیر عبادی بود که او نیز روز عاشورا مقتل‌خوانی داشت و همین ابن‌جوزی نیز گزارشهایی از منبرهای او و کلمات کوتاهش نقل کرده است. به نظر می‌رسد که برگزاری مراسم عاشورا در بغداد میان سنی و شیعه ادامه یافته و هیچ‌گاه تعطیل نشده است. (۱) کامل این قصید را

خوارزمی حنفی در کتاب مقتل الحسین علیه السلام ج ۲، ص ۱۳۶ آورده است و برخی دیگر از اشعار آن چنین است: و مما نفی نومی و شیب لمتی تنصاریف ایام لهن خطوب فمن مبلغ عنی الحسین رسالهُ و ان کرهتها أنفس و قلوب قتیلا بلا جرم کان قمیصه صبیغ بماء الارجوان خضیب تزلزلت الدنیا لال محمد و کادت لهم صم الجبال تذوب و غارت نجوم و اقشعرت کواکب و هتک استار و شق جیوب همچنین این اشعار را جمال الدین زرندی مدنی در کتاب «معراج الوصول فی معرفه آل الرسول» (نسخه‌ی خطی برگ ۳۱ ب نقل از زفرات الثقلین، ج ۱، ص ۲۹۰) نیز آورده است. ابن شهر آشوب (مناقب ج ۳، ص ۲۹۶) نیز این اشعار را روایت کرده است. حمویی (م ۷۲۲) در فرائد السمطین (۲، ص ۲۶۶) دو بیت شعر از شافعی درباره‌ی امام حسین علیه السلام نقل کرده است: ویل لمن شفاؤه خصمائه و الصور فی حشر القیامه ینفخ لابد أن ترد القیامه فاطم و قمیصها بدم الحسین مضمخ. (۲) از علمای برجسته‌ی مذهب شافعی که سبکی در طبقات الشافعیه (۴: ۳۰۳) از او یاد کرده است. وی از علمای بزرگ اصفهان بوده و در ربیع الاخر سال ۵۳۶ در گذشته است. (۳) از واعظان بزرگ بغداد که سلطان مسعود سلجوقی در مجلس وعظ وی حاضر می‌شد. در گذشت وی به سال ۵۵۱ هجری بوده است شرح حال او در بسیاری از منابع آمده است. از جمله بنگرید: البدایه و النهایه، (۲۳۵-۲۳۶: ۱۲). (۴) قطب الدین مظفر معروف به امیر عبادی یکی از واعظان معروف بغداد بوده که شرح حال او را ابن خلکان به تفصیل در کتاب وفيات الاعیان (ج ۲، ص ۱۲۷) آورده است. (۵) مجد الدین ابوالفتوح محمد بن ابی جعفر همدانی نویسنده‌ی کتاب الاربعین عن الاربعین، فقیه و محدث و واعظ بوده و به سال ۵۵۵ در گذشته است. شرح حال او را بنگرید، تلخیص مجمع الادب، حرف میم، صص ۲۴۶-۲۴۵ تعلیقات نقض، ص ۱۰۹۷. (۶) ابومنصور محمد بن أسعد طوسی معروف به حفده ملق به عمده الدین فقیه شافعی نیشابوری از علمای معروف نیشابور است که ابن خلکان شرح حال او را در وفيات الاعیان آورده است. مزار وی تا قرن‌ها محل زیارت مردم بوده است. بنگرید: تعلیقات نقض، ص ۱۰۹۹. (۷) از عالمان و واعظان معروف ساوه بوده و شرح حال او را عماد کاتب در کتاب خریدة القصر آورده است در گذشت وی به سال ۵۶۷ در شهر ساوه رخ داده است. بنگرید: تعلیقات نقض، ص ۱۱۰۰. (۸) کتاب نقض، صص ۳۷۳-۳۷۰. (۹) کامل، ج ۱۱، ص ۵۶۲. (۱۰) سیر اعلام النبوی، ج ۲۱، ص ۱۶۰.

خراسان تیموری و عزاداری برای امام حسین

خراسان تیموری و عزاداری برای امام حسین به نظر می‌رسد که طی دو قرن پیش از روی کار آمدن صفویه، در خراسان که مرکزی برای شیعیان و سنیان بوده، در ایام عاشورا، عزای امام حسین علیه السلام بر پا می‌شده است. از آن جا که این مراسم حتی در هرات نیز بوده است، خود نشانگر آن است که نه تنها شیعیان که سنیان هم این مراسم را برگزار می‌کرده‌اند. کتابی که بیش از هر کتابی در این منطقه وجود داشته، اثری با نام نور الائمه بوده که ترجمه گونه‌ای از کتاب مقتل الحسین علیه السلام موفق بن احمد خوارزمی حنفی (۵۶۸ - ۴۸۴) بوده است. به جز این اثر، کتابهای دیگری هم در این زمینه بوده است. (صفحه ۲۹۲) در پایان این دوره، و درست هشت سال پیش از آمدن صفویه به این منطقه کتابی در باب مقتل الحسین تألیف شد که نویسنده‌ی آن فردی بود که چندان مرزی میان تشیع و تسنن قائل نبود. در هرات او را متهم به تشیع می‌کردند و در سبزوار به تسنن. وی ملاحسین کاشفی بود و در هرات دوره‌ی تیمور، محبوبیت زیادی داشت و در مجلس واعظ او بزرگان این دولت که سالها امیری آن را سلطان حسین بایقرا داشت، شرکت می‌کردند. وی کتاب خود را نیز به نام یکی از بزرگان این دربار نگاشت. ملاحسین کاشفی در همین کتاب روضه الشهداء خود (۱) به مناسبت، اشاره می‌نویسد: «هرگاه ماه محرم نو شود، رقم تجدید این ماتم بر صفحات قلوب اهل اسلام و هواداران سید انام صلی الله علیه و آله کشیده می‌گردد و از زبان هاتف غیبی ندای عالم لا ربی به گوش هوش مصیبت داران اهل بیت و ماتمزدگان ایشان می‌رسد: کای عزیزان در غم سبط نبی افغان کنید سینه را از سوز شاه کربلا بریان کنید از پی آن تشنه لب بر خاک ریزید آب چشم در میان گریه، یاد آن لب خندان کنید کاشفی در ظاهر، به درخواست یکی از اعیان و سادات بزرگ هرات

با نام «مرشد الدوله معروف به سید میرزا» مصمم می‌شود تا متنی برای این مجالس آماده کند. وی پس از شرحی درباره‌ی اهمیت گریه برای امام حسین علیه‌السلام و این که «من بکی علی‌الحسین و جبت له الجنة» می‌نویسد: برای این است که جمعی از محبان اهل بیت، هر سال که ماه محرم در آید، مصیبت شهدا را تازه سازند و به تعزیت اولاد حضرت رسالت پردازند، همه را دلها بر آتش حسرت بریان گردد و دیده‌ها از غایت حیران سرگردان: زاننده این ماتم جان گسل روان گردد از دیده‌ها خون دل کاشفی در ادامه، درباره‌ی آنچه در این مجالس خوانده می‌شده می‌نویسد: «و اخبار مقتل شهدا که در کتب مسطور است تکرار نمایند و به آب دیده ملال از صفحه‌ی سینه بزاینند». مشکل کتابها این است که «و هر کتابی که در این باب نوشته‌اند، اگرچه به زیور حکایت شهدا حالی است، اما از سمت جامعیت فضایل سبطین و تفصیل احوال ایشان خالی است». این امر سبب شده است تا سید میرزا به «این فقیر حقیر (صفحه ۲۹۳) حسین الواعظ الکاشفی» دستور دهد تا «به تألیف نسخه‌ای جامع که حالات اهل بلا، از انبیا و اصفیا و شهدا و سایر ارباب ابتلا و احوال آل عبا بر سیل توضیح و تفصیل در وی مسطور و مذکور بود اشتغال نماید». (۲). کتاب روضه الشهداء نه تنها در دوره‌ی صفوی و میان شیعیان ایران، بلکه در میان سنیان طرف مملکت ایران نیز نفوذی فراوان یافت. یکی از آخرین نشانه‌های تأثیر این نفوذ، اقدامی است که عبدالله زیور (م ۱۳۶۹ قمری) شاعر سنی عراقی کرد فارسی‌دان انجام داده و آن را به شعر فارسی در آورده است. وی بدون آن که تصریح کند، در واقع متن فارسی روضه الشهداء را در قالب شعر فارسی در آورده و نام آن را داستان سوزناک کربلاء نهاده است. در اینجا بی‌مناسبت نیز تا به موضع عبدالرحمن جامی (۸۹۸ - ۸۱۷) عالم، عارف و شاعر بزرگ خراسان که در مذهب یک سنی حنفی بوده و البته علائق صوفیانه‌ی عمیقی داشته، گذری داشته باشیم. وی در سلسله الذهب خود عقائد مذهبی‌اش را درباره‌ی خلافت بیان کرده و در آنجا خود را یک سنی معتقد و در عین حال، دوستدار اهل بیت می‌داند. وی هم درست مانند دیگر اهل سنت، معتقد است که سنی نباید به خاطر درگیری‌های صحابه، میان آنها خط کشی دوستی و دشمنی رسم کند؛ در عین حال باید بداند که در این اختلافات حق با علی بوده است: همه را اعتقاد نیکو کن دل زانکارشان به یک سو کن هر خصومت که بودشان با هم به تعصب مزین در آنجا دم بر انگشت اعتراض منه دین خود رایگان زدست مده حکم آن قصه با خدای گذار بندگی کن ترا به حکم چکار و آن خلافتی که داشت با حیدر در خلافت صحابی دیگر حق در آنجا به دست حیدر بود جنگ با او خطا و منکر بود (۳). گفتنی است که مهم‌ترین درگیری مذهبی جامی با مخالفان در عصرش، درگیری وی با شیعیان است که در خراسان نفوذی چشمگیر داشتند و دیدیم که به زودی نیز با آمدن (صفحه ۲۹۴) صفویان این مذهب در این منطقه حاکم شد. جامی حملات زیادی به شیعیان دارد و می‌کوشد تا جوهرات را بر اساس آموزه‌های تسنن حفظ کند. این گرایش است که امیر علیشیر نوایی هم دارد و البته اینان مخالفانی هم از اهل سنت متمایل به تشیع دارند. اما جامی با همه‌ی این احوال، می‌کوشد تا حدود را حفظ کند. در عین حال که از رفض و رافضه، به معنای کسانی که به صحابه دشنام می‌دهند متنفر است، اما همو شعر معروف شافعی را «لو کان رفضا حب آل محمد - فلیشهد الثقلان انی رافضی» به فارسی در آورده، چنین می‌سراید: گر بود رفض حب آل رسول یا تولا - به خاندان بتول گو گوباش آدمی و پری که شدم من ز غیر رفض بری کیش من رفض و دین من رفض است رفع من رفض و مابقی خفض است (۴). جامی در میان شیعیان و سنیان درمانده شده بود. از یک طرف وقتی به بغداد رفت، به خاطر اشعارش درباره‌ی روافض مورد طعنه‌ی شیعیان بغداد قرار گرفت. اما از سوی دیگر، وقتی اشعاری در ستایش امیرمؤمنان علیه‌السلام سرود، سنیان خراسان او را مورد طعنه قرار دادند. خود می‌نویسد: چون در نظم سلسله الذهب حضرت امیر و اولاد بزرگوار ایشان را ستایش کردیم، از سنیان خراسان هراسان بودیم که ناگاه ما را به رفض نسبت نکنند، چه دانستیم که در بغداد به جفای روافض مبتلا خواهیم شد. (۵). همین جامی وقتی به عراق می‌رود، به زیارت عتبات عالیات می‌شتابد و در آنجا در وصف زیارت امام حسین علیه‌السلام چنین می‌سراید: کردم ز دیده، پای سوی مشهد حسین هست این سفر به مذهب عشاق فرض عین خدام مرقدش به سرم گر نهند پای حقا که بگذرد سرم از فرق فرقدین (صفحه ۲۹۵) کعبه به گرد روضه‌ی او می‌کند طواف

رکب الحجیج این تروحون این آین از قاف تا به قاف پرست از کرامتش آن به که حیلہ جوی کند ترک شید و شین آن را که بر عذار بود جعد مشکبار از موی مستعار چه حاجت به زیب وزین جامی گدای حضرت او باش تا شود با راحت وصال مبدل عذاب بین می‌ران زدیده اشک که در مذهب کریم باشد قضای حاجت سائل، ادای دین (۶). وی در ادامه سفر که در اصل راهی حج بود، به زیارت مرقد امیرمؤمنان رفت و شعری زیبا سرود که مطلع آن چنین است: أصبحت زائرا لک یا شحنة النجف بهر نثار مرقد تو نقد جان به کف تو قبله‌ی دعایی و اهل نیاز را روی امید سوی تو باشد زهر طرف. (۷). (۱) روضه الشهداء، ص ۳۵۴. (۲) روضه الشهداء، صص ۱۲-۱۳. (۳) سلسله الذهب، ص ۱۷۸. (۴) سلسله الذهب، ص ۱۴۶. (۵) رشحات، فخرالدین علی کاشفی، ج ۱، ص ۲۵۷؛ مقامات جامی، ص ۱۶۹ به نقل از جامی، نجیب مایل هروی، ص ۱۱۸. (۶) دیوان جامی، ص ۷۸. (۷) دیوان جامی، ص ۵۶.

برخی از آثار علمای حنفی درباره‌ی امام حسین

برخی از آثار علمای حنفی درباره‌ی امام حسین آثار علمای اهل سنت، طی چهارده قرن، درباره‌ی اهل بیت علیهم السلام خارج از حد شمار است. بسیاری از این آثار درباره‌ی فضائل و مناقب اهل بیت، به ویژه امیرمؤمنان و برخی نیز آثاری تاریخی پیرامون زندگی آن بزرگواران است. در اینجا شماری از آثار علمای حنفی را درباره‌ی امام حسین علیه السلام برای نمونه معرفی می‌کنیم: - ضیاءالدین ابی‌المؤید الموفق بن احمد بن محمد المکی الخطیب الخورازمی الحنفی (۵۶۸-۴۸۴). وی بزرگترین عالم حنفی است که درباره‌ی امام حسین علیه السلام قلم زده و کتاب عظیم و بزرگ مقتل الحسین علیه السلام را نگاشته است. وی شاگرد زمخشری بوده و علوم ادب را نزد وی خوانده پس از آن به شهرهای مختلف دنیای اسلام سفر کرده و حدیث شنیده است. عماد کاتب که معاصر وی بوده شرح حال او را در خریدة القصر بخش مربوط به ایران آورده و او را در فقه و ادب ستوده است. قفطی در انباه الرواة (۳:۳۳۲) شرح حال او را آورده و سال درگذشت او را ۵۶۸ یاد کرده است. بسیاری از علمای بزرگ شرح‌النکار مانند ابن‌النجار، ابن‌الدیبی شرح حال او را آورده‌اند. وی کتابی با عنوان مناقب ابی‌حنیفه دارد که در سال ۱۳۲۱ در حیدرآباد چاپ شده است. نیز (صفحه ۲۹۶) کتابی با عنوان قضایا امیرالمؤمنین دارد که نمانده است. همچنین کتاب او با عنوان کتاب رد الشمس علی امیر المؤمنین علیه السلام او هم مفقود شده است. مهم‌ترین کتاب او مقتل الحسین است که بر جای مانده و دست کم سه نسخه‌ی خطی از آن برجای مانده است. این کتاب در نجف و بعدا در قم (سال ۱۳۹۹) و چاپ جدید آن توسط دارانور الهدی در قم (۱۴۱۸ ق) به چاپ رسیده است. گفتنی است که وی اشعاری نیز در ستایش ابوحنیفه دارد که در مقدمه‌ی مرحوم سماوی بر مقتل الحسین علیه السلام چاپ شده است. خوارزمی شعری هم در رثای اهل بیت سروده که چند بیت آن این است: لقد قتلوا علیا مذ تجلی لاهل الحق فحلا فی الضراب و قد قتلوا الرضا الحسن المرجی جواد العرب بالسم المذاب و قد منعوا الحسین الماء ظلما و جدل بالطعان و بالضراب و لولا- زینب قتلوا علیا صغیر تقل بق او ذباب و قد صلبوا امام الحق زیدا فیا لله من ظلم عجاب بنات محمد فی الشمس عطشی و ال یزید فی ظل القباب لال یزید من آدم خیام و أصحاب الکساء بلاثیاب (۱). - عقیف الدین ابی‌السیاده عبدالله بن اراهیم طائفی حنفی (م ۱۲۰۷) که شرح حال او در عجایب الاثار جبرتی ۲: ۱۴۷ آمده و نسخه‌ای از کتابش هم در مکتبه‌ی سلیم آغا در استانبول موجود است) کتابی با عنوان اتحاف السعداء بمناقب سید الشهداء تألیف کرده است. - قادر بخش بن حسن علی حنفی هندی شهراسمی (۱۳۳۷ - ۱۲۷۳) از علمای حنفی هند است که کتابی با عنوان جور الاشقیاء علی ریحانه سید الانبیاء نگاشته است. شرح حال وی در نزهة الخواطر ۸: ۳۷۰ آمده و همانجا از این کتاب او هم یاد شده است. - مولوی عبدالعزیز بن شاه ولی الله دهلوی (۱۲۳۹ - ۱۱۵۹) نیز کتابی با عنوان سر الشهادتین در فلسفه‌ی شهادت امام حسین علیه السلام نوشته که عربی آن در مجله‌ی الموسم ش ۱۲، (صفحه ۲۹۷) صص ۹۱-۸۳ چاپ شده و به اردو هم چاپ شده است. - شیخ علی انور بن علی اکبر بن حیدر علی علوی حنوفی کاکوروی (۱۳۲۴ - ۱۲۶۹) کتابی با عنوان شهادة الكونین فی مقتل سیدنا الحسین السبط نگاشته که ضمن شرح حال او در

کتاب نزهة الخاطر ۸:۳۲۸ از آن یاد شده است. - محمد معین بن محمد امین السندی التتوی الحنفی (م ۱۱۶۱) کتابی با عنوان قره العین فی البکاء علی الحسین علیه السلام نگاشته و در آن بر لزوم گریه برای امام حسین علیه السلام سخن گفته و ثابت کرده است که اقامه‌ی عزا برای حسین علیه السلام تنها مخصوص شیعه نیست. - محمود بن عثمان بن علی بن الیاس حنفی رومی (۹۳۸-۸۷۸) کتابی با عنوان مقتل الامام الحسین بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهما فی کربلاء نوشته است. اسماعیل باشا در کتاب هدیة العارفين ۲:۴۱۲ از آن یاد کرده است. جدای از کتاب، بسیاری از شاعران اهل سنت، به ویژه از میان حنفیان عصر نخست، اشعاری در رثای حسین بن علی علیه السلام و حادثه‌ی عاشورا سروده‌اند که جالب توجه است. نمونه‌ای از این اشعار را خود خوارزمی در مقتل الحسین علیه السلام (۲) گردآوری کرده است. (۱) مقتل الحسین علیه السلام، خوارزمی، ص ۳۹۰ (در پایان بحث از مناقب امام علی علیه السلام). (۲) مقتل الحسین علیه السلام ج ۲، صص ۱۸۲-۱۴۳.

خاتمه

خاتمه امروزه در بسیاری از مناطق ایران، هند و پاکستان عزاداری امام حسین علیه السلام به طور مشترک یا حتی مستقل میان شیعیان و سنیان برگزار می‌شود. سنتی که در شرق ایران بوده، و بخشی از آن متعلق به خراسان کهن است، به سیستان نیز کشیده شده است. در هند و پاکستان، این سنت از حدود چهارصد سال پیش همزمان با روی کار آمدن دولتهای متأثر از ایران و شمال و جنوب هند، رواج یافته و امروزه در شهرهای بزرگی در هند مانند حیدرآباد و یا کراچی در پاکستان، شاهد برگزاری مراسم عاشورا میان هر دو گروه شیعه و سنی هستیم. قرن‌هاست که در هند، دامنه‌ی برگزاری این مراسم، حتی میان هندوها نیز کشیده شده و بسیاری از آنان نیز در این ایام‌ها، با سایر (صفحه ۲۹۸) مسلمانان همراهی دارند. در عراق و منطقه‌ی کردستان، این حرکت ادامه‌ی سنت گذشته است که ساکنان آن دیار همیشه برای امام حسین علیه السلام اعتبار و ارزش خاصی قائل بوده‌اند. مع‌الاسف، در چند دهه‌ی اخیر به دلیل شدت یافتن تعصب مذهبی در بخشی از جهان اسلام و حرکت برای تحمیل آن به سایر نقاط، حرکتی در جهت احیای نوع خاصی از تسنن رواج یافته است که می‌کوشد خط کشی‌های خاصی را میان مسلمانان ایجاد و تعمیق بخشد. به طور قطع، این حرکت، میراث دوره و زمانی است که گرایش تحت عنوان اهل حدیث یا مذهب عثمانی در قرن دوم و سوم، می‌کوشید تا با هر کسی که اندک تفاوتی با مشی آن دارد داشت فاصله بگیرد. به همین دلیل، برای هر گروهی نامی انتخاب کرده و آن را سبب طعن و قدح او می‌دانست. اتهام مرجئی، شیعی، معتزلی قدری و... که هم اکنون در بسیاری از کتابهای رجالی میراث آن دوره در زمینه‌ی قضاوت راویان آمده، یادآور آن روزگار است. آن جو به مرور به همت کسانی چون احمد بن حنبل در مرحله‌ی نخست و سپس عالمان دیگر شکسته شد. این جوی بود که حتی ابوحنیفه عامل و امام برجسته‌ی اهل سنت را نیز مورد حمله قرار داد و تحت عنوان مرجئی یا ضد حدیث و دیگر اتهامات بی‌پایه، برای قرن‌ها سرزنش می‌کرد. در برابر آن، تجربه‌ی چند صد ساله‌ای وجود دارد که این مرزها کم‌رنگ شده و در این میان، یکی از مهم‌ترین مرزها اعتنا و اعتبار و هر دو گروه به نهضت امام حسین علیه السلام است که نه فقط نهضتی اسلامی و متعلق به همه‌ی مسلمانان بلکه نهضی انسانی و متعلق به همه‌ی انسان‌های آزاده و ضدظلم است. (صفحه ۲۹۹)

مسأله‌ی تحریف در نهضت عاشورا

مسأله‌ی تحریف در نهضت عاشورا در کتابهای لغت، تحریف به معنای گرداندن یک کلمه، به صورتی است که دو معنای متفاوت را بدهد به هدف آن که معنای غلط به جای معنای صحیح قابل طرح شود. شاید به طور واضح‌تر بتوان گفت، تحریف، مایل کردن یک کلمه یا مفعوم از معنای صریح آن به معنا و مقاصد حاشیه‌ای و نادرست است. این تحریف در اصل، به معنای حفظ صورت

لفظ و منحرف کردن معنای آن است؛ اما بعدها درباره‌ی تغییر و تحریف در الفاظ هم بکار رفته است. به این معنا که وقتی می‌گوییم تاریخ تحریف شده، مطابق معنای اصلی تحریف، مقصود آن است که صورت واقعه را حفظ کرده، اما محتوای آن را به گونه‌ای دیگر آورده است. در حال حاضر، تحریف لفظی بیشتر مطرح است؛ به این معنا که تعبیر «تحریف تاریخ» به معنای ساختن واقعه دروغین، نسبت دادن الفاظ و کلمات به افرادی که آن مطالب را نگفته‌اند و چیزهایی مانند آن به کار می‌رود. به هر روی، تحریف را بر دو قسمت کرده‌اند: تحریف لفظی و تحریف معنایی. وقتی بحث تحریف درباره‌ی نهضت عاشورا مطرح می‌شود، بر اساس تحریف لفظی، مقصود این است که مطالبی به عنوان وقایع تاریخی ساخته شده و به عنوان رخداد‌های واقعی کربلا عرضه شود. اعم از این که نسبت دادن گفته‌های نادرست به اشخاص باشد، یا افزودن نام افرادی در یک واقعه یا اضافه کردن رخداد مهمی که اصلاً اتفاق نیفتاده است. روشن است که واقعه‌سازی به معنای محدود یا گسترده‌ی آن تا چه اندازه می‌تواند تحلیل حادثه و تبیین اهداف آن را دچار مشکل کند. (صفحه ۳۰۰) اما مقصود از تحریف معنایی، آن است که در درجه‌ی نخست، اهداف عاشورا و قیام حسینی به صورتی دیگر درآید. این مسأله به صورت‌های مختلفی می‌تواند باشد. حکومت بنی‌امیه، قیام عاشورا را به صورت یک شورش معرفی می‌کرد. کسانی هم بودند که حرکت امام حسین علیه‌السلام را نوعی خودکشی سیاسی غیر مفید تلقی می‌کردند. در این طرف، از میان خودی‌ها نیز کسانی بودند که هدف امام حسین علیه‌السلام را محدود به برخی از مسائل حاشیه‌ای می‌کردند. این‌ها نمونه‌ای از تحریفات معنایی است که در ادامه توضیح بیشتری درباره‌ی آن خواهیم داد.

زمان رسوخ تحریف در تاریخ عاشورا

زمان رسوخ تحریف در تاریخ عاشورا برای شناخت زمان رسوخ تحریف در عاشورا می‌بایست بدانیم کتاب‌های مربوط به عاشورا در چه زمانی تدوین شده و هر زمان چه شرایطی بر تألیف این قبیل آثار حکمفرما بوده است. آنچه به طور خلاصه می‌توانیم در این باره اظهار کنیم این است که به جز برخی از مسائلی که ناشی از غرض‌ورزی مورخان اموی مسلک بوده، به طور عمده، اخبار عاشورا توسط شیعیان و یا افرادی که تمایل به تشیع داشته‌اند، تدوین شده است. به همین دلیل، بیشتر اخبار موجود در کتابهای کهن که توسط مورخان عراقی در قرن دوم تا چهارم نوشته شده، مطالب درستی است، در این زمینه، برخی از داستان‌سرایی‌ها را باید استثناء کرد. اما از قرن ششم به بعد، نوشته‌های تاریخی قدری سست شده و تحت تأثیر بی‌دقتی رایج در همه‌ی عرصه‌های علوم اسلامی قرار گرفته است. در این میان، دانش تاریخ به مقدار زیادی قصه‌ای و داستانی شده است. علاوه بر آن، شخصیت‌های تاریخی، مانند مشایخ، صوفیه که از این زمان به بعد - یعنی در قرن هفتم تا دهم هجری - شخصیت‌های اسطوره‌ای یافتند و اخبار عجیب و غریب فراوان به آنها نسبت داده شد، رنگ تاریخ گذشته را نیز عوض کردند. کتاب‌هایی که در این فاصله نوشته شد، خالی از دقت تاریخی و بیشتر داستانی بوده است. بعدها هم این بی‌دقتی در تاریخ‌نویسی حفظ شد و دلیل عمده‌اش از دست رفتن مصادر کهن تاریخی یا در دسترس نبودن آنها بود. البته تاریخ‌های که در این (صفحه ۳۰۱) دوره‌ها، درباره‌ی رویدادهای معاصر مؤلف نوشته می‌شد دقیق بود، اما نسبت به تاریخ صدر اسلام، دقت لازم در کار نبود. این بی‌دقتی تا اواخر دوره‌ی قاجار، تاریخ‌نویسی قدیم جهان و از جمله تاریخ اسلام وجود داشت. به هر حال، تا آنجا که به تاریخ‌نویسی مربوط می‌شود، همین روال اجمالی نشان می‌دهد که از چه زمانی، زمینه‌ی تحریف در نوشته‌های تاریخی مربوط به نهضت عاشورا فراهم شده است.

انگیزه‌های تحریف در تاریخ عاشورا

انگیزه‌های تحریف در تاریخ عاشورا در این که کار جلع در موارد بسیاری از روی عمد بوده است، و طبعاً در این میان انگیزه‌های خاصی هم جریان داشته، تردیدی وجود ندارد. در اینجا مقصود انگیزه داشتن از ناحیه خودی‌ها برای جعل واقعه است. این انگیزه به

نوبه‌ی خود می‌تواند انگیزه‌ای مادی باشد یا انگیزه‌ی به ظاهر معنوی. به عنوان مثال، شخصی برای بدست آوردن منافع مالی کوشش کند تا برای گرم کردن بازار سخن یا نوشته‌ی خود، مطالبی عرضه کند که جالب توجه و یا به اصطلاح در نفوس مستعین و خوانندگان، اثر چشمگیر داشته باشد. انگیزه‌ی به ظاهر معنوی نیز آن است که شخص، به قصد گریاندن بیشتر مردم، سوزناک‌تر نشان دادن حادثه‌ی عاشورا و جلب توجه مردم به امام حسین علیه‌السلام وقایعی را جعل کند. برای مردم بخواند یا بنویسد. این بخش، طرفداران زیادی داشته و بسیاری از کسانی که دست به تحریف وقایع تاریخی مربوط به عاشورا زده‌اند، به طور معمول از چنین انگیزه‌ای برخوردار بوده‌اند، یعنی به قصد انجام کار ثواب، دست به این اقدام زده‌اند. درباره‌ی تحریف وقایع عاشورا، باید به یک نکته‌ی مهم دیگر توجه داشت و آن این است که در ورای انگیزه‌های خاص، نوع بیان واقعه و چگونگی طرح آن در میان مردم و به سخن دیگر نوع ارتباط عاشقانه‌ی مردم با این واقعه، نقش مهمی در کار تحریف داشته است. کربلا یک واقعه تاریخی بی‌خاصیت نیست که فقط شرحی از آن در کتابها بنویسند. بخشی از تاریخ مقدس مذهبی است که در وجود جامعه‌ی شیعه، در نفوس تک تک افراد، برای همیشه زنده بوده است. وقتی هر سال روز عاشورا مراسم (صفحه ۳۰۲) سوگواری برگزار می‌شود، درست مثل این است که عاشورا همین امسال رخ داده است. شعر محشتم کاشانی درباره‌ی جامعه‌ی شیعه کاشان و همه شهرهای شیعه آن روزگار و بعد از آن مؤید همین معناست: باز این چه شورش است که در خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است برگزارای تعزیه نیز نشان زنده بودن حادثه‌ی عاشورا است. در چنین شرایطی، مردم چنان وابسته به این حادثه‌اند که گویا خودشان هم در آنجا سهم دارند. آنها در زیارت‌نامه خطاب به امام حسین علیه‌السلام و یارانش چنین می‌خوانند که ای کاش ما با شما بودیم و به فیض می‌رسیدیم. گاهی در این اشعار فرارسیدن ایام عزاداری امام حسین علیه‌السلام چنان تصویر می‌شود که گویی همه‌ی آسمان و زمین به سوگ می‌نشینند. در این قبیل نقل‌های تاریخی که چنین ارتباطی نزدیکی با مردم پیدا می‌کند و همه خود را سهم در آن می‌دانند، رسوخ تحریف کاری عادی و طبیعی است. اینجا دیگر تاریخ گذشته نیست، بلکه احساسات مذهبی مردم با تاریخ عجین می‌شود و ادبیات که نشانه‌ی بروز احساس مردمی است، در آن به ایفای نقش می‌پردازد. وقتی تاریخ با ادبیات و هنر آمیخته شد، دیگر نمی‌توان انتظار آن را داشت که تنها پای روایت صحیح تاریخ در میان باشد؛ باید احساسات مذهبی را نیز نشان دهد؛ این جاست که به سوی ساختگی بودن می‌رود تا ماجرا را غم‌انگیزتر، پرچاذبه‌تر و گیراتر نشان دهد. این به مانند همان دستکاری‌های فراوانی است که در اشعار فردوسی و مولانا و جز اینها صورت گرفته و اسباب تغییر و تفاوت نسخه‌ها و کثرت نسخه بدلها شده است.

نقلهای تاریخی و عاطفی

نقلهای تاریخی و عاطفی یک مسأله‌ی مهم این است که بیان تاریخ کربلا با احساسات مذهبی در آمیخته، تا چه اندازه می‌تواند در فضایی آزاد صورت گیرد. به نظر می‌رسد ابتدا می‌بایست حوزه‌ی کار را جدا کرد. اگر کسی بر آن است تا یک مقتل تاریخی متقن بنویسد یا بر منبر تاریخ بگوید، به عنوان نقل تاریخی، نه تنها باید از نقل وقایع ساختگی پرهیز کند بلکه (صفحه ۳۰۳) می‌بایست از کم و زیاد کردن تعبیرها و مفاهیم و کلماتی که سبب تغییر معنا می‌شود، خودداری ورزد. اما وقتی کسی شعر می‌سراید، در اینجا به طور طبیعی انتظار آن هست که مسائل به شکل دقیق تاریخی مطرح نشود. در شعر و ادبیات، کم و زیاد شدن سخنان که رد و بدل شده، وصف قیافه‌ی افراد، چگونگی رخ دادن حادثه و بسیاری از مسائل دیگر، متفاوت با نوشته‌های تاریخی است. حتی مرحوم نوری هم در کتاب لؤلؤ و مرجان این قبیل ارائه‌ی مطالب را دروغ نمی‌داند. به هر حال روضه‌خوانی، نوعی ادبیات مخصوص به خود را دارد. اگر روضه‌خوان قصد نقل وقایع را دارد، یا احساس شنونده آن است که آنچه روضه‌خوان نقل می‌کند، عین تاریخ است، به طور یقین، مطالبی که بیان می‌شود، می‌بایست مطابق با تاریخ باشد؛ اما اگر بحث به صورت زبان حال

است و جنبه‌ی شعری و ادبی آن قوی‌تر است و شنونده هم به این جهت توجه دارد، این قبیل سخنان را نمی‌توان دروغ به شمار آورد. در واقع، روضه‌خوانی نوعی هنر است که زمینه را برای به‌گریه درآوردن بیشتر مستمع فراهم می‌کند. حتی در این قبیل موارد، ساختن نقل تاریخی، به هیچ‌رو روا نیست؛ اما در کیفیت نقل به صورت زبان حال یا چیزی شبیه آن، مشکل چندانی وجود ندارد. درباره‌ی عوامل تحریف، استاد مطهری از تمایل به افسانه‌سازی و اسطوره‌پردازی هم سخن گفته است که درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام سخن درستی است. مردم از بس علاقه‌مند به امام بوده‌اند همیشه می‌خواستند یک شخصیت استثنایی از ایشان بسازند و این زمینه‌ساز دروغ‌های فراوانی شده است. خداوند در قرآن سخت تکیه دارد که پیامبر صلی الله علیه و آله را یک انسان عادی مانند سایر انسانها معرفی کند؛ جز آن که به وی وحی می‌شود و امانت‌دار خداوند در القای وحی به مردم است. جهت این تأکید همین بوده است تا جلوی اسطوره‌شدن آن حضرت گرفته شود. اما متأسفانه در جامعه‌ی شیعه، چنین مسأله‌ای درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام پیش آمده و سبب شده است تا عده‌ای، برای گرم کردن بازار خود از آن استفاده کنند. در اینجا روی شجاعت یا (صفحه ۳۰۴) چیزهایی از این قبیل تکیه فراوان شده و برای نشان دادن قدرت عباسی بن علی علیه‌السلام تعداد کسانی که به دست ایشان کشته شده‌اند تا چند ده هزار نفر گفته می‌شود؛ یا برای این که به شهادت امام حسین علیه‌السلام با آن همه شجاعت، توجیه شود، شمار سپاه دشمن را تا پانصد هزار نفر بالا می‌برند؛ چنان که روز عاشورا را تا هفتاد و دو ساعت می‌نویسند.

روضه‌الشهداء و مسأله‌ی تحریف

روضه‌الشهداء و مسأله‌ی تحریف ملاحسین کاشفی یکی از نویسندگان و سخنوران برجسته‌ی هرات در اواخر قرن نهم و اوائل قرن دهم هجری است که به سال ۹۱۰ درگذشته است. وی گرچه بر کشیده‌ی سبزواری است اما به لحاظ فرهنگی متعلق به تمدن تیموری در هرات است و در عین حال، بخاطر سبزواری بودن، به تشیع هم پای‌بند. شغل اصلی وی سخنوری و نگارش متن‌های ادبی و تفسیر قرآن است. وی در اواخر عمر برای مجالس روضه‌خوانی امام حسین علیه‌السلام که در هرات و خراسان رواج داشته، کتاب روضه‌الشهداء را نوشته است. در مقدمه‌ی آن کتاب می‌نویسد که کتابهای دیگری هم بوده اما او خواسته است تا متن بهتری برای این مجالس تدوین کند. این کتاب نفوذ زیادی به دست آورد، به حدی که در مجالس سوگواری متن کتاب را می‌خواندند و مردم گریه می‌کردند. این متن‌خوانی تا به آنجا رفت که به تدریج روضه‌خوانی که عبارت از خواندن کتاب روضه‌الشهداء بوده، نامی رایج برای مجالس سوگواری شد. کتاب روضه‌الشهداء مسائل را به شکل تاریخی بحث کرده؛ اما متنش ادبی است. حوادث را لحظه به لحظه گزارش کرده و حتی برای نقلها، گاهی منبع هم ذکر می‌کند. اما متأسفانه سرشار از نقلهای ساختگی است که به احتمال از کتاب‌های دیگر برداشته است. بعدها این کتاب، منبعی برای آثار دیگران شد و از این طریق دروغ‌های زیادی در کتابهای بعدی وارد شده است. با یک مراجعه مختصر به این کتاب و مقایسه‌ی آن با سایر کتابها مهم مقتل، روشن می‌شود که مؤلف به مقدار زیادی داستانهای ساختگی آورده و بسیاری از اسامی اشخاص در آن تغییر کرده و رخدادها به گونه‌ای جدای از آنچه در کتابهای منبع آمده، گزارش شده است. یک نمونه داستان عروسی قاسم بن (صفحه ۳۰۵) حسن علیه‌السلام است که به صورتی که بیان کرده، اصالتی ندارد. کتاب روضه‌الشهداء در اصل پیش از دروه‌ی صفوی نوشته شده است. صفوی‌ها در سال ۹۱۶ تازه به خراسان رسیدند، زمانی که شش سال از مرگ کاشفی گذشته بود. به طور کلی فرهنگ این کتاب از سبزواری و هرات دوره‌ی تیموری گرفته شده است. البته در دوره‌ی صفوی، این کتاب، هم در ایران و هم در آسیای صغیر شهرت زیادی به دست آورد به زبان ترکی و حتی کردی هم ترجمه شد. به هر حال، برخلاف این که کسانی صفویه را متهم به جعل می‌کنند، این مطالب از قبل از آن وجود داشته و ربطی به صفویه ندارد. در اصل بیشتر داستان‌های دروغ و تحریف شده در وقایع عاشورا مربوط به زمانی پیش از کاشفی بوده که وی تدوین مجددی از آنها صورت داده است. طبعاً در دوره‌های بعد گام‌های تازه‌ای در تحریف برداشته شده است

که نمونه‌ی شاخص آن اسرار الشهاده ملا آقا دربندی است کتابش را بر اساس ماخذ مجهول نگاشته و افزوده‌های فراوانی نسبت به متون کهن دارد که نیاز به بررسی دارد.

حکومت‌ها و مسأله‌ی تحریف در وقایع عاشورا

حکومت‌ها و مسأله‌ی تحریف در وقایع عاشورا درباره‌ی این موضوع باید گفت اگر مقصود از تحریف، تحریفی است که دستگاه حکومتی امویان درباره‌ی قیام عاشورا داشتند، البته به طور صریح پاسخ مثبت است. بنی‌امیه و طرفداران مکتب عثمانی، به دلیل اعتقادی که به اسلام اموی داشته‌اند و یا از روی ناآگاهی، اخبار نادرست و تحلیلهای غلط فراوانی را در آثار خویش آورده‌اند. هدف این گروه بر آن بوده است تا به نوعی قیام امام حسین علیه‌السلام را در حد یک شورش کور جلوه داده و در این میان، حتی شیعیان را بدنام سازند. از نظر تاریخی، تلاش این گروه بر آن است که تا یزید را در واقعه‌ی کربلا تطهیر کرده، مانند خود یزید همه‌ی گناه را بر عهده‌ی عبدالله بن زیاد بگذارند. این تلاش خود یزید بود که کوشید با خوشرفتاری با اسرا و حتی برقراری مجلس سوگواری بر امام حسین علیه‌السلام در خانه‌اش، خود را تبرئه کند. با این حال، کمترین بازخواستی از ابن‌زیاد نکرد. همچنین برخی از همین مورخین نوشته‌اند که امام حسین علیه‌السلام در آخرین لحظات اصرار داشت تا اجازه دهند به (صفحه ۳۰۶) شام رفته درستش را دست یزید بگذارند؛ اما ابن‌زیاد اجازه نداد! این نیز تلاشی دیگر برای مخدوش کردن قیام امام حسین علیه‌السلام است. همین‌طور تلاش ابن‌تیمیه که در دفاع از امویان شهرت دارد، برای اثبات این که سر امام حسین علیه‌السلام اساسا به شام آورده نشده و حکایت چوب زدن یزید بر لبان حسین علیه‌السلام نادرست است، در ادامه‌ی همین تحریفاتی است که مورخان اموی مسلک دارند. (۱). یکی از تحریف‌های معنایی که درباره‌ی کربلا توسط امویان صورت گرفت، تلاش برای عید اعلام کردن روز عید بود که مع الاسف در اهل سنت به صورت یک سنت بر جای ماند. امویان کوشیدند تا روز عاشورا را عید بگیرند و برای این منظور یکسری حرفهایی که معمولا برای برخی از عیدها گفته می‌شد، به روز عاشورا نسبت می‌دادند. این که روز عاشورا، روزی است که کشتی نوحی بر زمین نشسته است یا روزی است که فرعونیان در دریا غرق شده‌اند. در زیارت عاشورا آمده است: اللهم ان هذا يوم تبرکت به بنو امیه و ابن‌اکله الاکباد؛ این اشاره به عید گرفتن این روز توسط امویان دارد. اصل مسأله هم ریشه در روزه گرفتن عاشورا توسط یهود داشت. آنان ده روز اول محرم را - که اکنون تقریبا در مهرماه است - روزه می‌گرفتند که به عاشورا ختم می‌شد. این روز را هم که «عید عاسور» نام داشت، روزه می‌گرفتند و روزه گرفتن در آن برایشان بسیار با اهمیت بود. نوشته‌اند که رسول‌خدا پیش از نزول حکم روزه رمضان، به مانند همانچه درباره‌ی قبله بود، روزه‌ی روز عاشورا را توصیه کردند که پس از نزول حکم روزه رمضان آن حکم لغو شد؛ اما عید بودن آن همچن مورد سوء استفاده‌ی امویان قرار گرفت. این مطلبی است که ابوریحان بیرونی در الاثار الباقیه بر آن تأکید کرده و باقی ماندن این سنت اموی را در میان سنیان، گوشزد کرده است. (۲). در برابر این تحریف، ائمه علیهم‌السلام موضع گرفتند. در روایتی آمده است که از امام صادق علیه‌السلام درباره‌ی روزه‌ی عاشورا پرسش کردند. حضرت فرمود: کلا و رب‌البیته الحرام؛ ما هو (صفحه ۳۰۷) یوم صوم و ما هو الا یوم حزن و مصیبه دخلت علی اهل السماء و اهل الارض و جمیع المؤمنین و یوم فرح و سرور لابن‌مرجان و آل‌زیاد... فمن صامه او تبرک به حشره الله مع آل‌زیاد. (۳). همچنین از امام رضا علیه‌السلام درباره‌ی روز عاشورا پرسش شد. حضرت فرمود: عن صوم ابن‌مرجان تسألنی؟ ذلک یوم صامه الادیاء من آل‌زیاد لقتل الحسین و هو یوم یتشاءم به آل‌محمد و یتشاءم به اهل‌الاسلام و الیوم الذی یتشاءم به اهل‌الاسلام لایصام و لا یتبرک به... فمن صامهما او تبرک بهما لقی الله تبارک و تعالی ممسوخ القلب و کان محشره مع الذین سنو صومهما و التبرک بهما. (۴). مع الاسف، برای روز عاشورا روایات فراوانی در آثار حدیثی سنیان وارد شده و عید گرفتن روز عاشورا همچنان برای بسیاری از آنان معتبر است. همچنین از نظر تحریف معنایی تلاش مورخان اموی مسلک آن بوده است تا چهره‌ای از امام حسین

علیه‌السلام تصویر کنند که بر اساس آن، امام فردی جنگ‌طلب و خشونت‌خواه بوده و خونریزی را دوست داشته، و زبانش نیز تند بوده است. اینان با بکارگیری برخی از اصول سیاسی مذهبی نادرست تلاش کرده‌اند تا مشروعیت قیام ابا عبدالله علیه‌السلام را مخدوش کنند. به هر روی، حکومت اموی و اموی مسلکان بعدی، از این قبیل تحریفات در نقلهای عاشورا دارند که با جستجوی بیشتر می‌توان نمونه‌های دیگری را هم به دست آورد. اما این که حکومت‌های خودی مانند صفویه یا قاجاریه دستی در تحریف وقایع عاشورا داشته یا نه، شاهدی وجود ندارد که به طور صریح، حکومت یا کسانی از وابستگان به آنان، طرحی یا برنامه‌ای برای تحریف داشته‌اند. در حقیقت، اشکال اصلی به وضع دانش تاریخ در جامعه‌ی علمی ما بر می‌گردد که پیش از این بدان اشاره کردیم. وقتی جامعه‌ی علمی شیعه، یا طبقه‌ی روضه‌خوانان، حساسیتی روی نقلهای تاریخی و تحلیل درست ماجرا نداشته باشند، مجموعه‌ی جامعه و از جمله دولت نیز به این سمت حرکت خواهند کرد. (صفحه ۳۰۸) البته حکومت‌ها از این که می‌دیدند قیام امام حسین علیه‌السلام تلحیل سیاسی نمی‌شود و از آن نتیجه‌ای بر ضد برخی از رفتارهای ستمگرانه‌ی آنها صورت نمی‌گیرد، خوشحال بودند. حتی حکومت پهلوی در سالهای پیش از انقلاب می‌کوشید تا به نوعی با برداشت سیاسی از نهضت عاشورا مخالفت کند. به این معنا شاید بتوان گفت که اصرار دولتها در کشاندن نهضت امام حسین علیه‌السلام به مجالس روضه‌خوانی و تعزیه‌گردانی، بی‌ارتباط با این نکته نبوده است. در عین حال، بانی این قبیل افکار کسانی بودند که در ذی اهل علم بوده و وظیفه‌ی آنان نظارت بر این افکار و اظهارات بوده است. (۱) بنگرید: رساله‌ی «راس الحسین» (از ابن تیمیه، چاپ شاه «با استشهاد الحسین» که بخش کربلای تاریخ طبری است) ص ۱۹۹. (۲) الاثار الباقیه، ص ۴۲۰. (۳) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۵. (۴) بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۹۴.

راه‌های جلوگیری از تحریف در عاشورا

راه‌های جلوگیری از تحریف در عاشورا گفتیم که بخشی از تاریخ که با عقائد مردم پیوند می‌خورد به نوعی مقدس می‌شود و حالت اسطوره پیدا می‌کند، به طور طبیعی زمینه‌ی تحریف دارد. ما اصولاً در دین، ملزم هستیم تا در برابر غلو بایستیم. ایستادن در برابر غلو، یعنی جلوگیری از ساختن اسطوره‌های خیالی و دست نیافتنی و غیر عادی. در مسیحیت این غلو در شکل ارائه‌ی شخصیتی از حضرت عیسی علیه‌السلام ظهور کرد که او را در خدایی، با خالق هستی شریک کرده است. حتی از حوارین هم شخصیت شگرفی ساخته است. ما شاهدیم که خداوند مکرر بر بشر بودن انبیاء تکیه دارد؛ در این صورت تکلیف امامان هم روشن است. مبارزه با غلو چیزی است که هر روز باید بر آن تأکید کرد؛ چون همیشه زمینه‌ی تازه‌ای برای غلو در دین وجود دارد. مبارزه با غلو باید به صورت یک سنت مستمر در دین مطرح باشد تا دین به تحریف کشیده نشود. لزوم تقویت نگرش ضد غلو در جامعه‌ی شیعه که به خصوص از این حیث آسیب‌پذیری خاصی دارد، عاملی مهم در جهت مبارزه با تحریف است. علاوه بر آن باید روضه‌خوانان ما اعم از روحانیون و مداحان، تحصیلات عمومی و به ویژه تاریخی متقنی داشته باشند. می‌دانیم که این قبیل دروغ‌های تاریخی، به طور معمول از سوی روضه‌خوانان و مداحان بی‌سوادی عرضه می‌شود که با متون تاریخی آشنا نیستند و به روضه‌خوانی، تنها و تنها از دریچه‌ی گریاندن مردم (صفحه ۳۰۹) می‌نگرند. البته ما مداح باسواد، فراوان داریم، اما ناآگاهی به ویژه نسبت به تاریخ و آن هم آشنایی با متون اصیل، مشکل بزرگی است که جامعه‌ی مذهب ما و اندیشه‌های عاشورایی آن را تهدید می‌کند برای این کار می‌بایست برنامه‌ریزی دقیق و نظارت شایسته‌ای از ناحیه‌ی روحانیت و حتی خود جامعه‌ی مداحان در کار باشد تا مداحان ملزم به رعایت امانت، صداقت و اخلاص در نقل واقع تاریخی و روضه‌خوانی باشند. نکته دیگر، نشر کتاب‌های تاریخی دقیق درباره‌ی عاشورا است. وقتی کتاب خوب تاریخ در این باره نباشد، مشکل استفاده از کتاب‌های نادقیق وجود دارد. هنوز در برخی از مناطق جنوبی کشور، برای روضه‌خوانی کتاب روضه‌الشهداء خوانده می‌شود. افزون بر این‌ها، باید به قشر روضه‌خوان تفهیم کرد، تا ممکن است روضه را از روی نوشته و متن مقتل بخواند. طبیعی است که وقتی از حفظ بخوانند، حرف‌های تازه‌ای به میان می‌آید

و همین خود منشأ نوعی تحریف خواهد شد. در قدیم، مقتل خوانی بوده، یعنی از روزی مقتل، مطالب را می‌خواندند. روضه‌خوانان عراقی تا به امروزه این رسم را حفظ کرده‌اند؛ اما در ایران، از رو خواندن رسم نیست و این نکته‌ی بسیار مهمی در کنترل نشدن مطالب است. نظارت مردمان فهمیده نیز می‌تواند نقش مهمی در جلوگیری از تحریف داشته باشد. زمانی که آنها روضه‌ی جدیدی را می‌شنوند، نباید به صرف این که روضه‌خوان چنین می‌گوید در فلان جا شنیده یا خوانده، اکتفا کنند، بلکه می‌بایست کوشش کنند تا ماخذ اصلی را بشناسند و مداح یا روضه‌خوان را وادار کنند تا با آگاهی کامل مطالب را مطرح کند و از نقل اخبار ضعیف جدا پرهیز نماید.

تحریف معنایی و معنوی در اخبار نهضت عاشورا

تحریف معنایی و معنوی در اخبار نهضت عاشورا مهم‌ترین رکن تحریف معنایی درباره‌ی نهضت عاشورا، تغییر محتوای پیام عاشوراست. تحریف در پیام ممکن است در چندین جهت باشد. به عنوان نمونه، حرکت عاشورا نشانگر مردانگی و مقاومت شماری از بهترین انسانها درباره‌ی دنائت مشتی انسان پست فطرت است. در این صورت، اگر تصویر حادثه به گونه‌ای باشد که (صفحه ۳۱۰) این مردانگی و استواری را، نه تنها نشان ندهد بلکه به نوعی باشد که آنها را در برابر دشمن عاجز تصویر کند، در اینجا یک تحریف معنایی رخ داده است. در این موارد، معمولاً- تحریف لفظی، منشأ تحریف معنایی است. در صورتی که هدف عاشورا، قیام بر ضد ظلم و ستم و در جهت احیای دین باشد، اگر از بیان این هدف که در بیشتر فرمایشات امام حسین علیه‌السلام منعکس شده فاصله بگیریم، طبعاً نهضت حسینی گرفتار تحریف معنایی شده است. بیشتر تحریف معنایی، در زمینه‌ی دگرگونی اهداف اصلی امام حسین علیه‌السلام از نهضت رخ داده است. در همین کتاب کاشفی، تحلیلی که از نهضت حسینی به دست داده می‌شود، تحمل درد و رنج برای اولیاءالله است. یعنی خداوند با خلق حادثه‌ی کربلا، یکی از بندگان برگزیده‌ی خود را گرفتار رنج و بلا کرده است تا او را به مقامات عالی برساند. این یک سنت الهی دانسته شده که همه‌ی اولیای خدا باید از جام بلا بنوشند و هر کس عزیزتر است، از این جام بلا- بیشتر به او می‌دهند. در اینجا صحبت از تشکیل حکومت حق، امر به معروف و نهی از منکر و اصلاح امت و احیای دین نیست، بلکه بحث بر سر مسأله‌ای است که صوفیه مطرح کرده‌اند و گرچه در مواردی سخن درستی است و روایاتی هم به آن اشعار دارد، اما تعمیم آن، ناقض بسیاری از اصول دیگر است. همین طور در میان شیعیان گاه عنوان می‌شود که امام حسین علیه‌السلام برای بخشش گناهان شیعیان به شهادت رسیده است. البته این درست است که گریه برای امام حسین علیه‌السلام ثواب دارد، اما خلاصه کردن نهضت عظیم حسینی در این مسأله، نوعی تحریف معنایی است که رواج بسیار زیادی در میان شیعیان داشته است. شاید سیاسی کردن بیش از حد حادثه‌ی عاشورا نیز که طی چند دهه‌ی اخیر رواج یافته، خود نوعی تحریف معنایی در نهضت عاشورا باشد. یکی از مصداق‌های تحریف معنایی در تحلیل کربلا، تأثیر غزل فارسی، بر تفکر دینی مذهبی در ایران است؛ چیزی که درست عکس برداشت سیاسی افراطی از حادثه‌ی کربلاست. نگرش حاکم بر غزل نگرشی عارفانه - صوفیانه است که بر بسیاری از بنیادهای فکری - دینی کشور ما تأثیر اساسی گذاشته است. برای نمونه مفاهیم اساسی موجود در این تفکر نوعی فضای عاشقانه را با معیارهای و ملاکهای خاص خود (صفحه ۳۱۱) پدید می‌آورد که بر همه‌ی اجزاء تفکر در جامعه تأثیر می‌گذاشت. بیشتر نویسندگان قرن هفتم هجری به بعد تا روی کار آمدن صفویان، تحت تأثیر تصوف و غزل فارسی بودند و نگرش صوفیانه را بر تمامی زوایای فکری خود منعکس می‌ساختند. به یک بیت که ملا حسین کاشفی درباره‌ی کربلا آورده توجه کنید: فراز و شیب بیابان عشق دام بلاست کجاست شیردلی کز بلا نپرهیزد (۱). و این بیت: وادی عشق که جز کشته دور نایبست ریگش از خون دل تشنه‌لبان سیرابست (۲). محتشم هم درباره‌ی همین نگرش درباره‌ی آزار و اذیتی که به اولیاء و از جمله امامان علیهم‌السلام رسیده می‌گوید: بر خوان غم چون عالمیان را صلا زدند اول صلا به سلسله‌ی انبیاء زدند نوبت به اولیا چو

رسید آسمان طپید زان ضربتی که بر سر شیر خدا زدند مناسب است به این عبارت در کتاب هم‌وغم فی شهر المحرم از آثار دوره‌ی قاجاری توجه کنیم که درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام می‌نویسد: شاید بتوان گفت آنچه در کتب فقه و حدیث و تفسیر نوشته شده، همه‌ی آنها به قول مردم سازهایی است که از برای آن حضرت زده می‌شود و باطن آنها آن حضرت است و تأویل آنها به آن حضرت برمی‌گردد! (۳). (۱) روضه‌الشهداء ص ۲۶۱. (۲) روضه‌الشهداء ص ۲۶۰. (۳) هم‌وغم فی شهر المحرم، ص ۱۷۹ (نسخه‌ی مرعشی، ش ۵۶۲۷).

پیشینه‌ی مبارزه با تحریف درباره‌ی عاشورا

پیشینه‌ی مبارزه با تحریف درباره‌ی عاشورا گفتیم که تحریفات تاریخی از قرن هفتم هجری به مرور آغاز شده است. متأسفانه نقد تاریخی در این روزگار چندان معنا نداشت و همه‌ی فضای جامعه را داستان‌های غیر عادی را پر کرده بود. البته جامعه‌ی شیعه چندان گسترده بود و ما کتاب زیادی از این دوره در دست نداریم که درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام نوشته شده باشد. کار مهم ترجمه‌ی فتوح ابن‌اعثم است که بخش مهمی از آنچه که مربوط به امام حسین علیه‌السلام است به فارسی درآمده است. با این حال، از معدود کتاب‌های تاریخی این دوره به دست می‌آید که (صفحه ۳۱۲) جامعه‌ی آن زمان، آماده قبول این همه تحریف تاریخی بوده است. سرگذشت کتاب روضه‌الشهداء ملاحسین کاشفی و فراگیر شدن آن نشان می‌دهد که کسی قادر به نقد تاریخی نبوده و حتی در دوره‌ی صفوی کسی به این کتاب اعتراض چندان نمی‌نکرده است. البته در دوره‌ی صفوی تألیفاتی به چشم می‌خورد که اصولی‌تر از نوشته‌هایی است که در دوره‌ی پیش و پس از آن؛ یعنی دوره‌ی قاجاری نوشته شده است. در دوره‌ی قاجاری کتابهای بی‌پایه‌ی زیادی نوشته شد که مهم‌ترین آنها از نظر مفصل بودن و دروغ‌فراوان داشتن کتاب اسرار الشهادة ملا آقا دربندی است. نقادای تاریخی واقعی، از اواخر دوره‌ی قاجار آغاز شد. بینادگذار این نقادی میرزا حسین نوری بود که به درستی نمی‌دانیم با چه زمینه‌ای متوجه این نقد تاریخی شده است. هر چه هست او عالمی کتابشناس بود و به ارزش کتابها و این که در چه زمانی تألیف شده و توسط چه کسانی و چه مآخذی بهره برده شده، آگاه بود. این حساسیت سبب شد تا وی به نگارش کتاب لؤلؤ و مرجان روی آورد و در این کتاب به نقادی بپردازد. در این زمان، در نجف، عالمان دیگری هم در این باره فعالیت داشته‌اند که احتمال می‌دهیم حرکتشان در نقد اخبار عاشورا به تأثیر از میرزای نوری بوده است. عالمی با نام علی بن محمد تقی قزوینی نجفی در سال ۱۳۲۴ قمری کتابی با نام اسرار المصائب و نکات النوائب فی ذکر غرایب ماصئب الاطایب من آل ابی‌طالب نوشت که به خط خود او در کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی (ش ۷۸۳۲) موجود است. وی این کتاب را در رد بر کسانی نوشت که در نقل وقایع عاشورا، روایات ساختگی و جعلی نقل می‌کنند و در عزاداری‌ها کارهای موهن انجام می‌دهند. بعد از این، یکی از شاگردان میرزای نوری با نام مرحوم آیه‌الله حاج شیخ عباس قمی (م ۱۳۵۹ قمری) به پیروی از استادش، حساسیت خاصی روی روایات و نقلهای ساختگی داشت و تلاش کرد تا خود اثری خالی از تحریف ارائه دهد. کتاب نفس المهموم یکی از آثار مرحوم حاج شیخ عباس قمی است که وی در آن کوشش کرده است تا بر اساس متون صحیح، حادثه‌ی کربلا را بازسازی کند. مرحوم قمی این کتاب خود را بر اساس متون قدیمی مانند ابومخنف (متن موجود در طبری) فتوح، مقاتل (صفحه ۳۱۳) الطالین، عقد الفرید، مروج الذهب، کامل ابن‌اثیر، کشف الغمه گذاشته و آن را با استفاده از روایات اهل بیت علیهم‌السلام که بطور پراکنده در آثار حقیقی، تألیف کرده است. مرحوم قمی در مقدمه‌ی کتاب نفس المهموم منابع خود را نام می‌برد که در میان آنها کتابهای مهمی از مؤلفان سنی و شیعه درباره‌ی تاریخ اسلام و نهضت عاشورا است. یکی از ماخذ ایشان کتاب مقتل الحسین علیه‌السلام از ابومخنف است. کتاب ابومخنف از میان رفته اما بخش‌های مهم آن در تاریخ طبری موجود است. در قرن هفتم، یک متن نو به نام ابومخنف شیوع یافت که گرچه برخی مطالب آنها درست بود، اما روایات ساختگی فراوان داشت. مرحوم حاج شیخ عباس برای این که روشن کند از

متن اصلی ابومخنف نقل کرده نه این متن ساختگی، در مقدمه‌ی نفس المهموم می‌نویسد: از مقتل ابی مخنف به توسط طبری و از سید ابن طاووس تعبیر می‌کنم به سید، و از ابن‌اثیر به جزری، و از محمد بن جریر طبری به طبری، و از ابی مخنف به ازدی، تا مردم گمان نبردند از این مقتل معروف به ابی مخنف که با عاشر بحار به طبع رسیده است. آن را نقل کرده‌ام؛ چون نزد من ثابت و محقق گردیده است که این مقتل از آن ابی مخنف معروف و یا مورخ معتبر دیگر نیست و چیزی که در آن مقتل یافت شود، و دیگری نقل نکرده باشد، اعتماد را نشاید... و اکثر بلکه جل منقولات تاریخ طبری در مقتل، از ابی مخنف گرفته شده است و هر کس این مقتل معروف را با آنچه طبری نقل کرده است، مقابله و تأمل کنند، داند که این مقتل از وی نیست. (۱). یکی دیگر از کسانی که درباره‌ی عزاداری‌ها و اصلاح روضه‌خوانی تلاش کرد، مرحوم سید محمد امین بود. البته در این باره اختلافی در نجف صورت گرفته و در این باره که آیا عزاداری باید به چه سبکی صورت گیرد، نزاع علمی گستره‌ای برپا شد. سید محسن به نوعی اصلاح‌طلبی در این مسائل شهرت یافت و رساله‌ی کوچکی با نام التزیه لاعمال الشیبه نوشت (بیروت، مطبعه العرافان، ۱۳۴۷ ق) که ترجمه‌ی آن در سال ۱۳۲۲ شمسی به قلم جلال آل احمد انتشار یافت. (۲) مجموعه‌ای از خود رساله و نقدها (صفحه ۳۱۴) و دیدگاه‌هایی که درباره‌ی آن مطرح شده در کتاب ثوره التزیه آمده است. (۳) زمانی که این کتاب که در اصل درباره‌ی تعزیه بود منتشر شد، چندین کتاب در رد بر آن انتشار یافت. (۴) علامه شیخ آقا بزرگ از العشائر الحسینیه و اقاله العاثر و النظرة الدامعه به عنوان کتاب‌هایی که در رد بر سید محسن امین نوشته شده، یاد کرده است. علامه‌ی امین با همین زاویه‌ی دید کتابی با عنوان المجالس السنیه مناقب و مصائب العتره النبویه نگاشت. ایشان در مقدمه این کتاب می‌نویسد: بسیاری از ذاکرین امام حسین علیه‌السلام در اخبار مصائب اختلاف کرده و مطالبی می‌گویند که هیچ مورخ و مؤلفی آنها را نگفته است. آنها برخی از احادیث صحیح را نیز مسخ کرده و اخبار را برای تأثیرگذاری آنها بر قلوب شنوندگان خود، کم و زیاد می‌کنند. این در حالی است که هیچ مانعی در برابر نشر اکاذیب در این باره وجود ندارد. (۵). (۱) نفس المهموم، ص ۱۰. (۲) این ترجمه اخیراً تحت عنوان «عزاداری‌ها نامشروع» با مقدمه‌ی سید قاسم یا حسینی به چاپ رسیده است. (بوشهر، شروه، ۱۳۷۱). (۳) ثوره التزیه، محمد القاسم الحسینی النجفی، بیروت، دارالجدید، ۱۹۹۶. (۴) حکایت تفصیل و اکشهایی که در برابر این کتاب و پیروان آن و مخالفین در حوزه‌ی نجف پدید آمد، در کتاب «هكذا عرفتهم» جعفر الخلیلی (قم، منشورات شریف الرضی) آمده است. (۵) المجالس السنیه، ج ۱، صص ۱۲ - ۱۱.

میرزا حسین نوری و مسأله‌ی تحریف در عاشورا

میرزا حسین نوری و مسأله‌ی تحریف در عاشورا انگیزه‌ی اصلی مرحوم میرزا حسین نوری در نوشتن کتاب لؤلؤ و مرجان در آداب منبر، (۱) این بود که یکی از علمای هند به نام سید محمد مرتضی جانپوری نزد ایشان شکایت برد که ذاکرین و روضه‌خوانان هند «در دروغ حریص و بی‌باک و اصرار تام در نشر اکاذیب و مجعولات دارند، بلکه نزدیک به آن رسیده که آنرا جایز دانند و مباح شمارند و چون سبب گریانیدن مؤمنین است از دایره‌ی عصیان و قبح او را بیرون دانند». به همین جهت مرحوم نوری تصمیم گرفت تا کتابی در این باره بنگارد. نظر ایشان این است که «اگر اهل علم مسامحه نمی‌کردند و مراقب تمیز صحیح و سقیم و (صفحه ۳۱۵) صدق و کذب گفتار این طایفه می‌شدند و از گفتن اکاذیب می‌کردند، کار خرابی به اینجا نمی‌رسید و به این حد بی‌باک و متجری نمی‌شدند». ایشان در مقدمه بحثی درباره‌ی گریانیدن و فضیلت آن آورده و پس آن به بحث درباره‌ی شرایط و آداب اهل منبر پرداخته، از اصولی چون «اخلاص»، صداقت به تفصیل سخن گفته است. در همین قسمت، به نقد برخی از نقل‌های تاریخی پرداخته و نمونه‌های را مثال زده است. وی در این کتاب به مناسبت، از برخی از نقل‌های تاریخی نادرست دیگر و یا نادرستی محل قبور برخی از اصحاب نیز سخن گفته است. نوری بحثی هم به اربعین اول و نادرستی آن اختصاص داده است. نکته‌ی مهمی که ایشان

نقل کرده است، حکایت کتاب مبهم و بی‌سر و تهی است که کسی نزد مرحوم شیخ عبدالحسین تهرانی آورده و گفته است که این کتاب از فلاّن عالم جبل عامل از شاگردان صاحب معالم است. مرحوم تهرانی بعد از آن که کتاب را که ملاحظه کرد، بر ایشان معلوم شد که کتاب یاد شده «از کثرت اشتغال آن بر اکاذیب واضح و اخبار واهی احتمال نمی‌رود که از مؤلفات عالمی باشد». در اسامی تألیفات آن عالم هم نامی از این کتاب نبود. مرحوم نوری می‌افزاید که چندی بعد، مؤلف اسرار الشهادة، این کتاب پر دروغ را گرفت و چون مشغول تألیف کتابش بود، مطالب آن را در کتاب خویش «درج کرد و بر عدد اخبار واهی مجعله بیشمار آن افزود و برای مخالفین ابواب طعن و سخریه و استهزاء باز نمود و همتش او را به آنجا کشاند که عدد لشکر کوفیان را به ششصد هزار سواره و دو کروار پیاده رساند و برای جماعت روضه‌خوانان میدانی وسیع مهیا نمود». (۲). افزون بر اینها، ایشان به نکته‌ی جالبی توجه می‌دهد که آن زمان هم رایج بوده است. و آن این که عده‌ای از عوام روضه‌خوان دست به تألیف می‌زدند که این خود منشأ رسوخ بیشتر تحریفات در تاریخ عاشورا شده است. در دوره‌ی قاجاری دهها کتاب مقتل به عناوین مختلف نوشته شد که نویسندگان آنها اصلاً شم تاریخی درست دو فهم تاریخی منطقی نداشتند. بسیاری از آنهایی نقلهایی که این طرف و آن طرف شنیده بودند، (صفحه ۳۱۶) جمع‌آوری می‌کردند یا روی منبر می‌خواندند و دیگران از قول آنها روایت می‌کردند ترکیب اینها، مجموعه‌ای از اخبار نادرست را فراهم کرد به قول مرحوم نوری فلاّنی می‌گفت از «مجموع والد» نقل می‌کنم، دیگری می‌گفت از «جنگ استاد مغفور» نقل می‌کنم یا «در مقتل فاضل کذایی» چنین آمده است. همه‌ی اینها مجموعه‌ای را می‌ساخت که در ابتدا شفاهی بود و کم‌کم مکتوب می‌شد و وقتی به چاپ سنگی می‌رسید، گویی مستند می‌شد! و به دنبال آن، مورد استفاده طبقه‌ی روضه‌خوان قرار می‌گرفت و در مجالست هم خوانده می‌شد. به هر روی بیشتر اشاره‌های مرحوم نوری به کتاب اسرار الشهادة یا اکسیر العبادات فی اسرار الشهادات از ملا آغا بن عابد شیروانی حائری معروف به فاضل دربندی (م ۱۲۸۵) است که هر چه اخبار باطل و نادرست و جعلی بوده از این طرف و آن طرف گردآوری و در کتاب خود آورده است. (۳) نباید شگفت زده شد که گاه در همین کتاب، مؤلف به نقد برخی از اخبار پرداخته است که آن روزگار در منابع خوانده می‌شده است. نقل یک نمونه جالب است. مؤلف این مسأله را به صورت یک پرسش مطرح می‌کند: آیا مطلبی که برخی از قراء و مرثیه‌سرایان در جریان شهادت علی‌اکبر نقل کرده‌اند درست است که وقتی علی‌اکبر شهید شد، سید الشهداء علیه‌السلام قسم خورد که آن قدر از کفار و اشرار خواهد کشت که خون آنان مانند سیل روی زمین جاری شود، به طوری که به رکاب اسب‌ها برسد؛ آن‌گاه، با دست چپ و راست خود دو نفر را می‌گرفت، آنها به هم می‌کوفت و باز دو نفر دیگر تا آن که بین دوازده تا پانزده هزار نفر را کشت و خون آنان به رکاب اسب‌ها رسید؟ سپس جواب می‌دهد مکه این مطلب در کتابهای مقتل نیامده و به حسب عادی هم بعید است درست باشد! ذاکرینی هم که این را می‌گویند منبع خود را نقل نمی‌کنند؛ گرچه برخی از آنان مدعی هستند که این مطلب در کتاب مقتل شیخ حاذق علامه آل عصفور بحرانی آمده است. برخی نقل کرده‌اند که وی در کتابش شمار مخالفین و اشرار را که در کربلا برای جنگ با امام حسین علیه‌السلام (صفحه ۳۱۷) حاضر شده بودند، پانصد هزار نفر نوشته است. (۴). برای مثال از یکی از این کتابهایی که دوره‌ی قاجاری درباره‌ی کربلا نوشته است، یاد می‌کنیم؛ کتابی با نام هم‌وغم فی شهر محرم از حسین بن علی حسن بن عبدالعلی که مجموعه‌ای از آنچه را که «در مجالس علما و صلحا... می‌خواند و می‌گریست و ایشان را می‌گریانید» در این کتاب فراهم آورده است. وی مطلبی از شیخ احمد احسائی باوصف «استاد عارف ما» نقل می‌کند. وی از ابو مخنف! نقل کرده است که در کربلا یک صد و بیست هزار نفر سپاه دشمن بوده است: هشتاد هزار سوار و چهل و دو هزار پیاده. (۵) همچنین نوشته است که زهیر بن قین، به یک روایت، نوزده نفر و به روایت دیگری صد و بیست نفر را به درک واصل کرد. حبیب بن مظاهر، به یک روایت سی و یک نفر و یک روایت شصت و دو نفر را روانه‌ی منزل سقر نمود. (۶) درباره‌ی ساعات روز عاشورا هم نوشته است که هفتاد ساعت بوده است. به علاوه در آن آمده است که به روایت صحیح آمده که حضرت هزار و نهصد زخم برداشتند. (۷). (۱) این

کتاب اخیرا با عنوان «چشم‌اندازی به تحریفات عاشورا: لؤلؤ و مرجان» به کوشش مصطفی درایتی به چاپ رسیده است (قم، ۱۳۷۹).
 (۲) لؤلؤ و مرجان، ص ۱۶۸-۱۶۷. (۳) این کتاب با این مشخصات در سه مجلد (۹۴۸ به اضافه ۸۲۰ به اضافه ۷۱۲ صص) چاپ شده است: تصحیح الشیخ محمد جمع بادی، عباس ملاعطیه الجمری، بحرین، شرکة المصطفی للخدمات الثقافیة، ۱۴۱۵ ق. (۴) اکسیر العبادات، ج ۲، صص ۶۵۴-۶۵۳ مصحح در پاورقی یادآور شده است که چنین مطلبی در کتاب آل عصفور نیامده و این‌ها شفاهی نقل می‌شده است. (۵) هم و غم فی شهر المحرم ص ۳۱ (نسخه‌ی مرعشی، ش ۵۶۲۷). (۶) همان، ص ۴۵. (۷) همان، ص ۱۷۹.

استاد مطهری و مسأله‌ی تحریف

استاد مطهری و مسأله‌ی تحریف استاد شهید مطهری در سال ۱۳۴۸ شمسی، چهار سخنرانی درباره‌ی تحریفات عاشورا در حسینیه‌ی ارشاد ایراد کردند که نشان می‌دهد از سالها قبل روی این موضوع حساسیت داشته‌اند. ایشان در سخنرانی‌ها متأثر از کتاب مرحوم نوری بوده و خودشان نیز تحلیل‌های جالبی در این باره آورده‌اند. ایشان در آنجا می‌گویند که «اگر بخواهیم روضه‌های دروغی را که می‌خوانند جمع‌آوری کنیم، شاید چند جلد کتاب پانصد صفحه‌ای بشود.» ایشان علاوه بر نمونه‌هایی که از میرزای نوری نقل می‌کند، برخی از تجربه‌های خودشان را نیز بر آن می‌افزایند. قصه حضور لیلا در کربلا، قصه عروسی قاسم که از روضه‌الشهداء نقل شده، قصه نذر لیلا که اگر علی اکبر زنده بماند از (صفحه ۳۱۸) کربلا تا مدینه را ریحان خواهند کاشت! از این دست است. ایشان یک سخنرانی را به تعریف تحریف، دیگری را به عوامل تحریف و سومی را به تحریف معنوی و چهارمین سخنرانی را به وظیفه‌ی ما در برابر تحریفات اختصاص داده‌اند. مجموعه‌ی اینها در کتاب حماسه‌ی حسینی به چاپ رسیده است. می‌توان گفت که ایشان مطالب مرحوم حاجی نوری را با تحلیلهای خود یک جا عرضه کرده‌اند و بحث منظم و بسیاری خوبی درباره‌ی تحریف به دست داده‌اند. استاد مطهری در این زمینه و بیشتر در تحلیل رخداد کربلا، متأثر از مرحوم دکتر آیتی نیز بوده و در مواردی از ایشان با احترام یاد کرده است. کتاب دکتر محمد ابراهیم آیتی تحت عنوان بررسی تاریخ عاشورا به سال ۱۳۴۷ ش به چاپ رسید و این درست یکسال پیش از سخنرانی‌های استاد شهید مطهری درباره‌ی عاشورا است. داستان مقابله با تحریف به ویژه تحریف معنوی به شکل دیگری نیز پیش از انقلاب مطرح گردید. بسیاری از نویسندگان مذهبی از پس از مشروطه به این سو، تلاش کردند تا تصویر سیاسی‌تری از کربلا- به دست بدهند تا پاسخی برای کسانی باشد که تحت عنوان مبارزه با خرافات می‌کوشیدند تا با عزاداری و سوگواری و مراسم محرم مقابل کنند. مروری بر مجلات مذهبی سالهای ۱۲۹۰ تا ۱۳۰۸ ش و پس از آن مجلاتی که پس از شهریور ۱۳۲۰ در ایران نشر شد، می‌تواند دامنه‌ی وسیع نوشته‌هایی را که درباره‌ی امام حسین علیه‌السلام و نهضت کربلا به سبک و سیاق روز تألیف می‌شد، نشان دهد. این حرکت پس از قیام پانزده خرداد سال ۴۲ وسعت بیشتری یافت و آثار متعددی در فاصله‌ی سال ۴۲ تا ۵۷ و پس از آن انتشار یافت که مرور بر آنها، مجال و مقالی مستقل را طلب کند. تنها به اشارت کافی است که گفته شود که در بیشتر کتابهایی که در پانزده ساله پیش از انقلاب انتشار یافت. انتقاد از نگاه سنتی به عاشورا به چشم می‌خورد. این انتقادات، نه تنها از سوی کسانی است که با نگاه خرافه‌زدایی به دین گاه به افراط می‌افتند، (۱) بلکه از سوی بسیاری از روحانیون و نویسندگان انقلابی این دوره مطرح می‌شده است. (صفحه ۳۱۹) (۱) کسانی مانند مصطفی حسینی طباطبائی که کتابچه‌ای با عنوان «سعادت و شهادت، درسی که از نهضت امام حسین بن علی علیه‌السلام باید آموخت» را نوشت. (۱۵ صفحه‌ی جیبی، تهران، ۱۳۸۲ ق ۱۳۴۲ ش).

روضه‌الشهداء ملاحسین کاشفی

روضه‌الشهداء ملاحسین کاشفی قرن‌ها پس از آنکه کتاب روضه‌الشهداء به عنوان متنی رایج در مجالس سوگواری، توسط

روضه‌خوانان - یعنی کسانی که همین کتاب روضه الشهداء را می‌خواندند - نفوذ خود را حفظ کرده بود، و در دست‌ان سوغواران امام حسین علیه‌السلام دست به دست می‌گشته و صدها بلکه هزارها نسخه از آن را کاتبان می‌نگاشتند، در اوائل قرن چهاردهم هجری، میرزا حسین نوری، درباره‌ی آن و کتاب اسرار الهشاده، تردیدهایی را ابراز کرد. او بویژه، درباره‌ی قصه دامادی قاسم و داستانهای مشابه به روضه اعتراض کرد. (۱) بعد از او کسانی، از معاصران، نظیر مرحوم استاد مرتضی مطهری (۲)، انتقاداتی را بر کتاب کاشفی مطرح کردند. خواهیم دید که افندی، در قرن دوازدهم هجری، منابع کتاب روضه‌الشهداء را مورد انتقاد قرار داده بود. نفوذ چنین کتابی در طول قریب به چهار تا پنج قرن در فرهنگ مناطق شرقی و ترجمه‌ی آن به چندین زبان، بررسی کوتاهی را طلب می‌کند. این بررسی می‌بایست در چند محور انجام شود. نخست بررسی زندگی ملاحسین کاشفی و آثار اوست. بخش دیگر درباره‌ی گرایش‌های مذهبی است که می‌بایست ضمن آن، به گرایش‌های مذهبی موجود در خراسان و هرات آن روزگار پرداخت شود. و بخش مهمتر، بررسی منابع کتاب روضه‌الشهداء است که برای شناخت آن کتاب، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در بخش پایانی به برخی از ویژگیها و آثار این کتاب پرداخته شده است. در این مقاله برآنیم تا به اختصار به این مباحث پردازیم. (صفحه ۳۲۰) (۱) لؤلؤ و مرجان ص ۱۹۴. (۲) حماسه‌ی حسینی، ۴۵-۴۶: ۱.

احوال کاشفی

احوال کاشفی ملا «حسین» کاشفی، ملقب به «واعظ» و «کمال‌الدین» در شعر «کاشفی» تخلص می‌کرده و به همین دلیل به «کاشفی» مشهور شده است. سال تولد واعظ کاشفی روشن نیست و علی‌رغم آنکه می‌دانیم وی در سال ۹۱۰ در گذشته (خواندمیر: چون مقتضای اجل موعد رسید، فی سنه‌ی عشر و تسعمائه، مهر سکوت بر لب زده عالم آخرت را منزل ساخت) (۱)، نمی‌دانیم که چه مقدار عمر وی به درازا کشیده است. فرزند کاشفی نقل کرده که پدرش در سال ۸۶۰ در مشهد، سعد‌الدین کاشغری را به خواب دیده که از او خواسته احوال و احوال بردارد و به خانه‌ای که او برایش مهیا کرده برود. پس از تحقیق کاشفی، روشن می‌شود که سعد‌الدین همان ایام در هرات از دنیا رفته است. بعد از چندگاه به هرات می‌رود بر مزار سعد‌الدین، جامی را می‌بیند و ملازمت وی را اختیار می‌کند. (۲) بنابراین وی در سال ۸۶۰ جوانی رشید بوده و ما بآد تولد او را تقریباً در حول و حوش ۸۴۰ بدانیم. وی در مقدمه‌ی روضه‌الشهداء که آن را دو تا سه سال قبل از مرگش نگاشته، به کهولت سن خود اشاره کرده است. وی این مدت عمر را در سبزواری، مشهد و هرات طی کرده است. مدت اقامت در هرات که نیمه‌ی آخر زندگی وی بوده، احتمالاً قریب ۳۴ سال به درازا کشیده است. شاهد این سخن آن است که امیر علیشیر که مجالس خود را در سال ۸۹۶ تألیف کرده، می‌نویسد: «مدت بیست سال است که در هرات ساکن است». (۳). وی در هرات ملازمت ملا-عبدالرحمان جامی و امیر علیشیر نوایی را یافته و بویژه با جامی خویشی یافت. در نوع این خویشاوندی، این اختلاف وجود دارد که آیا ملاحسین شوهر خواهر جامی بوده یا تنها فرزند ملا حسین با جناب جامی شده (صفحه ۳۲۱) است. (۴) آنچه مسلم است این که جامی، دختر خواجه کلان، فرزند سعد‌الدین کاشغری را داشت و فخر‌الدین صفی‌علی فرزند کاشفی نیز دختر دیگر خواجه کلان را گرفت. اشاره خواهیم کرد که این ملازمت آثار ویژه‌ای بر فکر و اندیشه‌ی مذهبی کاشفی داشته است. گویا قدیمی‌ترین شرح حال که برای وی از زبان یکی از دوستانش برای او نوشته شده چند سطر است که امیر علیشیر، شخصیت دوم سیاسی - فکری هرات (بعد از میرزا حسین بایقرا و عبدالرحمان جامی) آن روزگار، در مجالس النفائس (تألیف بسال ۸۹۶) درباره‌ی او نوشته است: مولانا حسین واعظ، کاشفی تخلص می‌کند و از ولایت سبزواری است و مدت بیست سال است که در شهر هرات ساکن است. مولانا به غایت ذوفنون و پرکار واقع شده و کم فنی باشد که او را در آن دخلی نباشد؛ خصوصاً وعظ و انشا و نجوم که حق اوست و در هر یک از این کارهای مشهور و قوفی تمام دارد. (۵) وی در جای دیگری، باز به شرح احوال مولانا، کاشف مشکلات و معضلات علوم بوده. (۶) در جای دیگری درباره‌ی او گوید: و مولانا

حسین واعظ، نه چنان مشهور است که وصف او توان کرد، لاجرم ترک وصف او اولی است. (۷). واصفی نیز در ضمن تمجیداتی که از وی کرده، کاشفی را از جمله پنج عالم مشهور خراسان که به عنوان «خمس‌ه‌ی متحیره‌ی فلک لاجوردی در روش و رفتار خود در برج زبرجدی متحیراند» یاد کرده است. اینان عبارت بودند از: جامی، مولانا کمال الدین شیخ حسین، مولانا شمس الدین صاحب کشف، مولانا داود و مولانا معین تونی. به نوشته واصفی، «این پنج کس بودند که هیچ ذوی العقولی ششم ایشان را تجویز نمی کرده». (۸). تخصص اصلی ملاحسین در وعظ و انشا بوده و کار وی نیز اقامه‌ی وعظ در مراکز (صفحه ۳۲۲) حساس حکومتی و فرهنگی هرات آن زمان بوده است. امیر علیشیر درباره‌ی وی می‌نویسد: و مولانا، چنانکه همه کس را معلوم است، واعظی در غایت خوبی است، و در عالم از بنی آدم، واعظی به خوبی او نبوده و نیست و در مجلس وعظ او هر چند که فسیح و گشاده باشد، از کثرت جمعیت مردمان، جای اکثر نیست، و از کثرت مزاحمت خلق بیم هلاک بعضی مردمان بوده، و کثرت ازدحام ایشان جهت این است که آواز و انشای مولانا در غایت حسن و لطافت بوده و به حقیقت معنی حضرت داود علیه‌السلام در او تجلی نموده و در امت محمدی کسی که صفت داودی بر کمال داشته باشد غیر او نبوده... و در مجلس وعظ او کسی بوده که مضمون وعظ مولانا را تمام به نظم می‌آورده و بعد از اتمام وعظ او بر مردم نظم آن را خوانده. و می‌گویند که روزی مولانا وعظ می‌گفته، یکی از مستعمان وعظ این بیت خواجه حافظ را نوشته به دست مولانا داده و خود در زمان غایب گشت، مولانا چون کاغذ گشاد و بیت را خوانده که: واعظان کین جلوه در محراب و منبر می‌کنند به خلوت می‌روند آن کاردیگر می‌کنند در غایت غضبناک شده، و از کثرت قهر و غضب ترک وعظ کرده و مدت دو ماه طالب آن کس بوده و او را نیافته است. (۹). خواند میر آگاهیهای جالبی درباره‌ی مجالس وعظ وی داده است. او می‌نویسد: «ملا- حسین واعظ» به آواز خوش و صوت دلکش به امر وعظ و نصیحت می‌پرداخت و به عبارات لایقه معانی آیات بینات کلام الهی و غوامض اسرار احادیث حضرت رسالت پناهی - ص - را مبین می‌ساخت. صبح روز جمعه در دار السلطنه‌ی سلطانی که در سر چهار سوق بلده‌ی هرات واقع است به وعظ مشغولی می‌کرد. و بعد از ادای نماز جمعه در مسجد جامع علیشیر نیز در لوازم آن کار شرط اهتمام به جای می‌آورد. در روز شنبه در مدرسه‌ی سلطانی وعظ می‌گفت. و چهارشنبه در سر مزار پیر محمد خواجه ابوالولید احمد می‌رفت. و نیز در اواخر وفات حیات، چندگاه در حظیره‌ی سلطان احمد میرزا به آن امر می‌پرداخت. (۱۰) درباره‌ی وعظ ملاحسین بر سر حظیره‌ی خواجه محمد (صفحه ۳۲۳) ابوالولید، واصفی نیز که از شاگردان ملا حسین بوده، گزارشی نقل کرده است (۱۱) همو از استاد خود به عنوان «جناب افصح البلغاء و ابغ الفصحاه واقف غوامض آیات الکلام، عارف دقایق احادیث سید الانام» یاد می‌کند. (۱۲). واصفی در حکایتی نقل می‌کند که زین العابدین نیشاپوری به وی می‌گفت: سالهاست که مادر آروزی وعظ مولانا حسین واعظ بوده‌ایم. (۱۳) مجالس وعظ ملا حسین، چنان بوده که سلطان حسین بایقرا و سایر درباریان نیز در آن حاضر می‌شدند. واصفی از یکی از این محفلها یاد کرده است که «سلطان حسین میرزا با جمیع فرزندان و امرا و وزرا و ارکان دولت حاضر بودند» و «چنان منقول است که در آن روز، هژده پوستین کبش به جناب مولانا مشارالیه داده بوده‌اند». (۱۴). از دیگر معاصران کاشفی که اشاراتی به شرح احوال وی کرده، عبدالواسع نظامی باخرزی است. او در کتاب مقامات جامی، در چندموضع به دانش کاشفی و همنشینی وی با جامی اشاره کرده است. در یک مورد گوید: از خواص زمره‌ی اصحاب او (شیخ رواسی) مولانا کمال الدین حسین الواعظ السبزواری المتخلص بالكاشفی که در سخنان تصوف، تصرفی به صواب نموده، صاحب فن نجوم بود و نقوش روایات و اخبار رقوم حکایات و آثار بر لوح نگاشته به ترتیب مجالس نصح و موعظت به غایت مسأنس می‌نمود،... (۱۵). در جای دیگری، کرامتی از قول واعظ کاشفی درباره‌ی جامی نقل می‌کند. کاشفی می‌گوید که درباره‌ی آیه‌ی «و آیه لهم اللیل...» فکری به خاطر رسید، اندیشیدم تا برای جامی باز گویم. روز بعد که نزد جامی رفتم، پرسیدند که شما را در مطالعه‌ی تفاسیر هیچ وقتی چنان می‌باشد که در بعضی از آیات قرآنی معنی مناسب به خاطر رسد که در کتب قوم به نظر نرسیده باشد، تقریر کنید و من به شرح آن مقدمات متعرض گشتم!»

(۱۶). باخرزی از مجلس سوگواری جامی نیز که امیر علیشیر برپا کرده سخن میگوید و (صفحه ۳۲۴) این که خطیب آن مجلس، ملاحسین کاشفی بوده «و در آن روز قیامت علامت، مولانا کمال الدین حسین واعظ، که هیچ آینه‌ای ریاض مجالس نصح و موعظت را چنان بلبل سراینده نشان نمی‌دهد، ابیات مرثیه‌ی عدیم النظیر، که عالی جناب ممکت پناهی در خلال آن احوال به نظم آورده بود، بر فراز منبر بلند پایه، به نوعی ادا نمود که نعمات هایل آن سیلاب اضطراب در جهان و جهانیان انداخت و نقرات مشکل آن مسامع و ابصار کبار و صغار را تیره و خیره ساخت.» (۱۷). نقلی دیگر از پسر کاشفی، حکایت از آن دارد که وقتی یکی از مشایخ، از او پرسد که فرزند کیست، و او پاسخ داد، پسر ملاحسین واعظ کاشفی، آن شیخ با ابراز این که او را می‌شناسد، گفت: می‌گویند بسی فضایل و کمالات دارد و موعظه‌ی وی مقبول خواص و عوام است. (۱۸). تخصص دیگری که شرح حال نویسان پس از وعظ و انشا، برای او یاد کرده‌اند، آگاهی وی به دانش نجوم (و علوم غریبه) است. این مطلب را امیر علیشیر (۱۹) و دیگران یاد آور شده‌اند. میرخواند (در سال ۹۲۹) درباره‌ی او نوشته است: در علم نجوم و انشا، بی‌مثل زمان خود بود و در سایر علوم نیز به امثال و اقران دعوی برابری می‌نمود. (۲۰). آثار سبعمی نجومی او در این زمینه می‌باشد. (۲۱) کارهای تفسیری او نیز نشانگر علاقه‌ی وی به قرآن و آشنائیش از نوع تفسیر تأویلی است. با این حال باید تخصص وی را بویژه در ادبیات و تاریخ ستود، تخصصی که به سبب شده تا او کار تاریخی خود را نیز ترکیبی از کار تاریخی و ادبی قرار داده و بیش از آنکه به دقت علمی تاریخی پردازد، به نثر زیبا و دلکش بیندیشد. از وی پسری با نام فخر الدین صفی علی بر جای مانده که او نیز آثار و تألیفاتی از خود بر جای گذاشته است. صفی در سال ۸۶۷ تولد یافته و در ۹۳۹ در گذشته است. مهمترین اثر وی رشحات عین الحیاء است که از برجسته‌ترین آثار صوفیانه نیمه‌ی اول (صفحه ۳۲۵) قرن دهم هجری بوده و آگاهیهای قراوانی درباره‌ی جامی، عبیدالله احرار و دیگر مشایخ صوفیه در این عهد دارد. از ملاحسین کاشفی، یک اجازه‌ی روایت برای وی در پشت نسخه‌ای از صحیفه‌ی الرضا نوشته شده که در کتابخانه‌ی مسجد اعظم قم موجود است. گراور این اجازه در پایان چاپ روضه‌الشهداء نیز آمده است. (۱) روضه‌الصفاء،: ۲۷۷. (۲) طرائق الحقائق، ۳: ۱۱۵. (۳) مجالس النفائس، ص ۹۳. (۴) در این باره نک: مقدمه‌ی رشحات عین الحیاء، ۷۰-۷۵: ۱. (۵) مجالس النفائس، ص ۹۳. (۶) همان، ص ۲۶۸. (۷) همان، ص ۲۶۹. (۸) بدایع الوقایع، ۳۱۶-۳۱۷: ۲. (۹) مجالس النفائس، ص ۳۶۹ و نک: ص ۹۳. (۱۰) روضه‌الصفاء، ۷: ۲۷۷. (۱۱) بدایع الوقایع، ۱: ۴۴۸. (۱۲) همان، ۲: ۱۵۷. (۱۳) همان، ۲: ۲۶۷. (۱۴) همان، ۲: ۱۵۷. (۱۵) مقامات جامی، ص ۱۱۱. (۱۶) مقامات جامی، ص ۲۵۳. (۱۷) مقامات جامی، ص ۲۶۱. (۱۸) رشحات علین الحیاء، ۲: ۴۹۱. (۱۹) مجالس النفائس، ص ۲۶۹، ۹۳. (۲۰) روضه‌الصفاء، ج ۷، ص ۲۷۷. (۲۱) نک: ریاض العلماء، ج ۲، ص ۱۸۷.

آثار کاشفی

آثار کاشفی در این مقال کوتاه جای پرداختن به بررسی آثار وی نیست، تنها گزارشی از آنچه دیگران، بطور کلی درباره‌ی برخی از آثار یا فهرست آنها گفته‌اند خواهیم داشت. آشکار است که بررسی دقیق آثار وی و شمارش آنها، مقال مفصلی را می‌طلبد. آثار کاشفی، متنوع، دلچسب و ملیح بوده و از همان زمان در میان مردم انتشار یافته است. بسیاری از آنها در عثمانی به ترکی نیز ترجمه شده و در آنجا نیز رواج کامل یافته. از آنجا که وی گرایش صریحی در تسنن و تشیع نداشته و اصولاً آثارش نیز در زمینه‌هایی جز مباحث امامت و ولایت بوده، آثار او در سراسر مناطق فارسی از آن شیوع یافته است. خواند میر که شرح حال وی را در سال ۹۲۹؛ یعنی نوزده سال پس از وی نگاشته، با یاد از تألیفات وی، اشاره به شهرت برخی از آثار وی میان مردم دارد. او بویژه از جواهر التفسیر، مواهب علیه، روضه‌الشهداء، انوار سهیلی، مخزن الانشاء، اخلاق محسنی، و اختیارات که مسمی به لواح القمر است اشاره کرده است. (۱) از جمله کسانی که به تفصیل درباره‌ی آثار وی سخن گفته، میرزا عبدالله افندی است. (۲) صاحب کشف الظنون (۳) و سپس هدیه‌ی العارفین تألیفات او را فهرست کرده‌اند. سعید نفیسی در مقدمه‌ی لب اللباب از سی و هفت کتاب وی یاد کرده

است. شیخ آقا بزرگ (۴) به شماری از آثار او اشاره کرده و در ذریعه به تناسب در هر جا تألیفات او را آورده است. غلامحسین یوسفی در ذیل شرح حال مختصر وی در (Encyclopaedia of Islam) از چهل اثر او با ترجمه‌هایی که به زبانهای مختلف ترکی یا اروپایی شده یاد کرده است. در لغتنامه‌ی (صفحه ۳۲۶) دهخدا نیز از سی و پنج اثر او یاد شده و درباره‌ی هر یک توضیحاتی داده شده است. یکی از مهمترین آثار وی کتاب تفسیری او تحت عنوان جواهر التفسیر لثحفة الامیر است که درباره‌ی کم و کیف آن به فهرست دانشگاه (۵) می‌توان مراجعه کرد. مواهب العلیه که به عنوان تفسیر الحسینی هم نامیده شده در تفسیر قرآن است. این کتاب مکرر در مکرر در هند به چاپ رسیده و به عنوان تألیفی عمومی و دلپذیر در اختیار عموم مردم بوده است. امیر علیشیر، که این کتاب به نام خود وی نگاشته شده، درباره‌ی آن نوشته است: از مصنفاتش یکی جواهر التفسیر است که سورة البقره را یک مجلد نوشته که به قطع منصف، صد جزو نزدیک است (مجالس النفاثس، ص ۹۳). واله اصفهانی در خلد برین (تألیف بسال ۱۰۷۸) از تفسیر او چنین یاد می‌کند که «نخست جواهر التفسیر است که گوهری به آن حسن و بها از درج تبحر هیچ یک از علما بر بساط ظهور جلوه‌نما نگشته. دیگر از مصنفاتش روضه الشهداء است که مثنویات تألیف آن از برای مولانا ذخیره‌ی روز جزاست.» (۶). این تفسیر که به گفته افندی بر اساس مذهب اهل سنت و مطالب صوفیه نوشته شده، به دستور شاه عباس ثانی، توسط فیض کاشانی اصلاح شده است. نام کتاب (۷) فیض، تنویر المواهب است که به عنوان حواشی فیض بر المواهب العلیه کاشفی معرفی شده است. اته، بعد از ترجمه‌ی تفسیر طبری، آن را دومین تفسیر قابل ذکر در فارسی می‌داند که از نظر شیوه‌ی زبان و پرمغز بودن قابل اعتنا است. (۸) از جمله آثار وی اخلاق محسنی است که مؤلف در تاریخ تألیف آن، دو بیت شعر گفته که عبارت از سال ۹۰۰ هجری است. (۹) از تألیفات ادبی او مخزن الانشاء است که بعدها در اثر دیگری با نام صحیفه‌ی شاهی تلخیص کرده است. (۱۰). از مشهورترین کارهای وی که سبب شهرت او در شرق و غرب شده، انوار سهیلی است که بازنویسی داستان کلیه و دمنه است. این اثر به زبانهای مختلفی ترجمه شده (صفحه ۳۲۷) است. (۱۱) یکی از آثار او در علوم غربیه و شعبه بازی اسرار قاسمی است که فخر الدین علی پس ملاحسین آن را با نام کشف الاسرار القاسمی تلخیص کرده و در برلن چاپ شده است. (۱۲) درباره‌ی روضه الشهداء جداگانه توضیحاتی خواهیم داد. بطور کلی می‌توان آثار او را در چند بخش ادب در شاخه‌های انشاء، قصه و شرح شعر، تفسیر، تصوف، نجوم، اخلاق، علوم غربیه، حدیث و تاریخ عنوان کرد. (۱) روضه الصفا، ج ۷، ص ۲۷۷. (۲) ریاض العلماء، ج ۲، صص ۱۸۸-۱۹۲. (۳) کشف الظنون، ج ۵، ص ۳۱۶. (۴) احیاء الداثر، ص ۷۰. (۵) فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران، ج ۲، صص ۷۰۰-۷۰۲. (۶) خلد برین، ص ۳۱۱. (۷) ریاض العلماء، ۲: ۱۹۰. (۸) تاریخ ادبیات فارسی، ص ۲۹۷. (۹) تذکره‌ی نصرآبادی، ص ۴۷۱. (۱۰) نک:، فهرست دانشگاه، ۱۵۵-۱۵۶: ۲. (۱۱) نک: (Encyclopaedia of Islam)؛ ادبیات کلاسیک فارسی، ص ۳۷۱؛ و درباره‌ی چگونگی تدوین این کتاب نک: (ریاض العلماء؛ ۱۹۱-۱۹۲: ۲). (۱۲) نک: دانشگاه، ۱: ۱۰۲.

مذهب کاشفی

مذهب کاشفی درباره‌ی مرام مذهبی وی به سادگی نمی‌توان اظهار نظر کرد. نام او حسین است و از شهر سبزوار. اینها حکایت از تولد او در خاندانی شیعی دارد، چرا که شهر سبزوار از زمانهای دور به تشیع شهرت داشت و همان زمان نیز قصه‌هایی برای تشیع آن زبانزد خاص و عام. (۱) اما از سبزوار به هرات رفت و دوستانی برای خود برگزید که همه گرچه به اهل بیت علاقه‌ی وافری داشتند، از رفض بیزار بودند. دو نمونه مهم و مؤثر در وی امیر علیشیر و عبدالرحمان جامی هستند که از صوفیان نقشبندی بودند و به تبع خواجه محمد پارسا از رفض بر وی بیزار. فرقه‌ی نقشبندی از فرقه‌های صوفی است که در تسنن اصرار دارد و کوشید تا از بدعتهای صوفیان دور باشد. این فرقه، در میان فرق صوفیه، تنها فرقه‌ای است که ابوبکر را سر سلسله‌ی خویش دانسته است. بدنامی جامی

برای شیعیان از آنجا آشکار می‌شود که بدانیم، زمانی که شاه اسماعیل به هرات رفت، دستور داد تا هر کجا نام جامی ثبت شد، نقطه‌ی جیم را پاک کرده و در بالای آن بنویسند. یعنی «جامی» را «خامی» کنند. به دنبال همین کار بود که به نقل حکمت (۲) هاتفی شاعر، خواهرزاده‌ی جامی در شعری گفت: پس عجب دارم زانصاف شه کشورگشای آنکه عمری بر درش گردون غلامی کرده است (صفحه ۳۲۸) کز برای خاطر جمعی لوند ناتراش نقطه‌ی «جامی» تراشیده است و «خامی» کرده است ملاحسین با جامی همنشین شده و همانگونه که گذشت با وی خویشاوند شد. فخرالدین علی فرزند کاشفی در جای دیگری نیز حکایت ملازمت پدر را به جامی براساس خوابی که پدرش دیده و به همان دلیل به هرات رفته، آورده است. پیش از این به اجمال به آن اشاره شد. (۳). شاید سخن خود امیر علیشیر در مقدمه‌ی این بحث جالب باشد که درباره‌ی کاشفی نوشته است: و مولانا، سبزواری است و لیکن از رفض ایشان عاری است و از مذهب باطل ایشان بری، لیکن از تهمت بری نیست! (۴) سخن اخیر او اشاره به آن دارد که کاشفی علی‌رغم این همنشینی‌ها، تا به آخر، در هرات متهم به رفض بوده است. همانطور که در سبزواری متهم به تسنن، حنفی‌گری یا شافعی‌گری بوده است. افندی با اذکر این اتهام می‌افزاید: اکثر تصانیف سیمای تفسیر، مؤلفه‌ی علی طریقه‌ی اهل السنه و أدرج فیها طراقت الاخابث الصوفیه. (۵) جالب این که با این تصریحات، افندی می‌گوید که تشیع او نزد من واضح است. (۶). کاشفی در هرات با دستگاه دولتی کنار آمده و در آنجا نفوذ چشمگیر یافته و در میان مردم به کار و عظمی‌پرداخته است. در چنین شرایطی، جز آنکه اظهار تسنن کند، کاری نمی‌توانسته انجام دهد. اما آیا چنین اقدامی از روی تقیه بوده است؟ در نزد عالمی چونان قاضی نورالله که به عنوان شیخ شیعه‌شناس شهرت یافته، این قبیل عالمان علی‌رغم وجود هر گونه شاهد ضمنی بر تسننشان، باید شیعه تلقی شوند. شاید این اقدام بیش از هر چیز بر مبنای تفسیری ویژه از تشیع استوار باشد، تفسیری که تشیع را تنها نه در حد تعاریف رسمی بلکه حتی شامل علائق ویژه به اهل بیت می‌داند. با این حال قاضی اصرار دارد تا بر مبنای تقیه، به دفع اشکالات موجود در ارتباط با تسنن این افراد بپردازد. یک از آنها ملاحسین کاشفی است. شاهده‌ی که (صفحه ۳۲۹) قاضی برای تشیع وی آورده، شعری است از کاشفی در منقبت امام علی علیه‌السلام که از جمله شامل نکته‌ای است که شیعه در اثبات امامت امامان، به آن استناد می‌کنند: (۷). ذریتی سؤال خلیل خدا بخوان و ز لاینال عهد جوابش بکن ادا گردد تو را عیان که امامت نه لایق است آن را که بوده بیشتر عمر در خطا در برابر این شواهد، شواهد نقل شده که وجود تسنن را در او نشان می‌دهد. از جمله آنکه پسر او در رشحات عین الحیات تصریح کرده است که پدرش در طریقه‌ی نقشبندی درآمده است. (۸). تسنن برخی از شاگردان وی همراه با موضع ضد شیعی آنها، شاهد دیگری بر گرایش سنی وی باشد. زین‌الدین محمود واصفی از جمله شاگردان اوست که در قضایای ورود قزلباشان به هرات و نواحی خراسان، مجبور به گریز شد، زیرا با وجود سوابق او و دوستانش در برخورد با شیعیان هرات، بطور یقین به دست قزلباشان کشته می‌شد. وی خود شرحی از این گریز خود را قصه‌وار نقل کرده است. (۹). او خود را از شاگردان ملاحسین واعظ می‌داند و از وی ستایشی در حق خود نقل می‌کند. (۱۰) زمانی نیز که در جریان فرار از دست قزلباشان به نیشابور آمد، وقتی خود را به عنوان واصفی معرفی کرد، زین‌العابدین نیشاپوری به وی گفت: آن واصفی که شاگرد مولانا حسین واعظ است. پیر افزود: اشتیاق مردم نیشاپور به ملازمان شما، به مرتبه‌ای است که معلوم نیست که به مهدی آن مقدار بوده باشد. (۱۱) با خرسی نیز که از علاقمندان جامی بوده و در مقامات جامی گرایش ضد شیعی از خود نشان می‌دهد (۱۲) از ملاحسین واعظی ستایش دارد و هیچ‌گونه قدحی درباره‌ی وی نکرده است. به هر روی آنچه مسلم است این که او در هرات بر مذهب تسنن بوده و از مذاهب فقهی بر مذهب حنفی بوده است. افندی در ریاض از برخی از فوائد میرداماد نقل کرده (صفحه ۳۳۰) است که ملاحسین صاحب روضه الشهداء را حنفی المذهب دانسته بوده است. (۱۳) کامل شبیبی با استناد به هدیه العارفین (۱۴) گفته است که کاشفی رساله‌ای در فقه حنفی دارد، اما با مراجعه معلوم نشد که کدامیک از کتابهایی که در آنجا یاد شده، در فقه حنفی است. اگر پذیرفته شود که او بر مذهب تسنن بوده، باید علائق شیعی که در برخی از آثار وی بویژه روضه‌الشهداء وجود دارد توجیه شود. توجیه طبیعی آن این است

که گرایش تسنن دوازده امامی که این زمان در بسیاری از نقاط ایران و ماوراءالنهر وجود داشت، اقتضای چنین گرایشی را در آثار کاشفی ایجاد کرده است. این پاسخ تا اندازه‌ای درست است، زیرا همانطور که در جای دیگر اشاره کرده‌ایم، کتاب فصل الخطاب خواجه‌ی پارسا، شواهد النبوه جامی و وسیله‌الخدام الی المخدوم در شرح صلوات چهاره معصوم از فضل الله بن روزبهان خنجی، همین گرایش را با شدت و ضعف در خود دارد. نمونه‌ی دیگر از این آثار کتاب با ارزش روضات الجنان و جنات الجنان از حافظ حسین کربلائی تبریزی است. این اثر که در اواخر دهم هجری نگاشته شده، و شدیداً در بخشهایی از آن متأثر از فصل الخطاب است، در چهار چوب گرایش «تسنن دوازده امامی» مباحث خویش را مطرح کرده است. از جمله در روضه‌ی هشتم کتاب، شرح حال ائمه اثناعشر را به تفصیل (صص ۳۷۲-۴۴۸) آورده است. این گرایشی است که خود جامی که گفته‌اند کاشفی را به طریق نقشبندی داخل کرده، داشته است. شواهد النبوه او مشتمل بر شرح حال ائمه اطهار نیز هست. روشی که بطور معمول از قرن هفتم و هشتم به بعد در میان این قبیل سنیان شیعی مرسوم بوده، آن است که ابتدای سخن را با ذکر ستایش خدا، صلوات بر رسول آغاز کرده، سپس از خلفای چهارگانه یاد کرده و آنگاه از امامان یاد می‌کنند. این شیوه‌ای است که ملاحسین کاشفی نیز در کتاب «فتوت نامه سلطانی» خود، از آن پیروی کرده است. (۱۵) توجه به این نکته جالب است که عبدالواسع باخرزی نیز که اشاره به گرایش (صفحه ۳۳۱) ضد شیعی او به تبع جامی کردیم، وقتی سخن از شیخ قاینی می‌گوید که به دلیل اظهار رفض مورد طرد قرار گرفت، درباره‌ی عقیده‌ی رفض می‌گوید که «هرگز اهل بیت رسول که عبارت از ائمه‌ی اثناعشراند علیهم السلام بر این اعتقاد ناپاک نبوده‌اند!» (۱۶) به این ترتیب، از دید این مخالف شیعه نیز، اهل بیت رسول خدا - ص - عبارت از امامان دوازده‌گانه‌اند. یکی از آثار واعظ کاشفی که رنگ تشیع دارد، فتوتنامه‌ی سلطانی است. کاشفی در این کتاب، آداب فتوت و شرایط آن را بیان کرده است. در آنجا آمده است که برای ورود افراد به دایره‌ی فتوت، اسامی دوازده امام خوانده می‌شود. تنها در دیباچه این کتاب، نام خلفای چهارگانه آمده است. اما تا به آخر، حتی یکبار اسامی خلفای سه‌گانه نیامده، این در حالی است که اسامی دوازده امام مکرر آمده است و فصل نهم این کتاب، اختصاص به «در کیفیت میان بستن» دارد. این رسمی خاص میان فتوتیان است که ملاحسین آداب آن را بازگو کرده است. برای شناخت مذهب وی مناسب است قسمتی از عبارت او نقل شود: بدان که در فصول قبل مجمل میان بستن مذکور بود. در این فصل مفصل آن مسطور خواهد شد، بر وجهی که از استادان مشاهده کرده. چون استاد خواهد که میان کسی ببندد، اول باید که مجلس سازد در مکان وسیع پاکیزه، پس فرزند طریقت در مجلس پیر و پدر عهدالله و استاد شد تعیین کند و نقیب فرماید که این عزیزان فلاں روز در آن محفل شیخ و نقیب و برداران طریق حاضر گردند. آن‌گاه، سجاده شیخ را روی به قبله باندازند، پس سجاده‌ی شد را باندازند و هر دو سجاده را گوشه به گوشه پیوسته باید و سجاده‌ی (شیخ باید که بر دست راست) باشد و شیخ بر سجاده بنشیند و استاد طریقت که پدر عهدالله گویند، رو به روی شیخ بنشیند و دو برادر طریقت بر دست چپ عهدالله بنشیند، به پهلوی یکدیگر و اگر شیخ حاضر نباشد، مصحف تمام بر روی سجاده‌ی شیخ نهند و کاسه‌ی آب صافی در مجلس حاضر گردانند و قدر نمک سفید پاک که هیچ چیز با وی آمیخته نباشد و نقیب برخیزد و آن نمک را در آب اندازد...» این رسوم ادامه دارد تا آنکه موضع خطبه خواندن می‌رسد. «...پس سلام باز (صفحه ۳۳۲) دهد و شیخ آنجا خطبه‌ی طریقت بخواند و اگر نقیب هم بخواند، جایز باشد. اما اگر نقیب میان کسی بر بندد، اولی آن است که دیگر بخواند و خطبه‌ی طریقت به انواع است. ما از کتاب صاحب تأویلات خطبه‌ای آوردیم و آن این است: الحمد لله الذی فضل الانسان علی سایر الاکوان و شرف من بینهم بشرف المکارم عصبه الفتیان، فزین نفسهم بزینة و العدل و الاحسان... و اشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریک له... و اشهد أن محمدا عبده و رسوله المبعوث فی آخر الزمان لتتمیم مکارم الاخلاق و اظهار دین الحق علی سار الادیان صلی الله علیه و آله و أصحابه و خلفائه و نقبائه و الذین اتبعوهم باحسان، خصوصاً علی الولی الاظهر و المجتبی الاظهر و الشهید الاشهر و العابد الازهر و الباقر الاجر و الصادق الاکبر و الکاظم الانور و الرضا الابهر و التقی الاتقی و النقی الاتقی و الزکی الازکی و

حجة الله على أهل الارض و السماء صاحب الزمان و قاطع البرهان» پس از نقل این خطبه، اشاره می‌کند که خطبه‌ی دیگری نیز در این باره نقل شده است: «خطبه‌ی دیگری مختصر که حضرات سادات عظام نجف و کربلا - ادام الله ظلالمهم - می‌خوانند و این دوازده کلمه است که شد سیرت گویند و ذکر آن گذشت و این از امام جعفر صادق علیه‌السلام منقول است.» این خطبه‌ی دوم کاملاً شیعی است و ضمن آن، پس از یاد از امامان اثناعشر آمده است: «بهم أتولى و من أعدائهم ننبی» (۱۷). این دو خطبه، حکایت از قوت تشیع امامی در کاشفی دارد، بویژه که تأیید شده است که حضرات نجف و کربلا، آن زمان به یقین شیعه‌ی اثناعشری بوده‌اند، این خطبه را تأیید کرده‌اند. در میان آثار ملاحسین کاشفی، روضه‌الشهداء بیش از همه رنگ تشیع دارد. این کتاب اجمالی از تاریخ انبیا را در آغاز آورده، سپس شرحی از زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله و به دنبال آن، به بیان زندگی سایر امامان پرداخته است که البته بخش مربوط به کربلا هدف اصلی مؤلف در نگارش کتاب بوده، مفصلتر از دیگر بخشهاست. ویژگی این کتاب، همانند نظایر آن، از زاویه‌ی دید مذهبی، آن است که علی‌رغم اظهار شدید مسأله‌ی «تولای» نسبت به خاندان رسول خدا صلی الله علیه و آله از مسأله‌ی «تبرای» از دشمنان اهل بیت علیهم‌السلام بری (صفحه ۳۳۳) نیست. این دقیقاً همان روشی است که فضل الله بن روزبهان در کتاب چهارده معصوم دنبال کرده است. در آنجا نیز شرح حال چهارده معصوم، دقیقاً بر اساس منابع و روشی که شیعه‌ی امامی دارد آمده، اما کمترین اشاره به مخالفان نشده است. البته کاشفی تفاوت مهمی با ابن روزبهان دارد و آن این که فضل در آثار دیگر خود، بر تشیع، یا به قول خودش رفض حمله کرده و حتی کتابی در رد بر علامه‌ی حلی نوشته است، در حالی که کاشفی چنین روشی را در سایر کتابها دنبال نکرده است. به عکس، در همین روضه‌الشهداء، از ماجرای تصرف حکومت و فدک نیز یاد شده است، البته بدون هیچ گونه لحن تند و توضیحی: آورده‌اند که (بعد از وفات رسول الله صلی الله علیه و آله)... فاطمه را هیچ رنجی نبود و جز غم فراق پدر و تقدم اصحاب بر علی و تصرف ایشان در فدک، هیچ المی نداشت (روضه، ص ۱۳۷). شاید دلیل دو پهلویی وی در این اقدامات این بوده است که کاشفی نمی‌خواست به طور کامل گرایش مذهبی خود را آشکار کند، یا به تعبیری، بر آن بوده تا از یکسو در هرات و از سوی دیگر در سبزوار، زادگاه خود، موقعیت خود را داشته باشد. داستان زیر که شهرت بسیاری دارد، تا اندازه‌ای ما به این جهت‌گیری رهنمون می‌کنند. واله اصفهانی می‌نویسد: مشهور است که نوبتی از راه اضطرار، بنا بر تقلب روزگار و تصاریف لیل و نهار، جناب واعظ الانام به کام و ناکام از سبزوار سفر هرات پیش گرفت و رعایت و مراقبت سزاوار از امیر علیشیر دیده، بعد از مدتی به دیار خود بازگشت. سبزواریان اندیشیدند که مبدا جناب مولوی در مدت غیبت به مذهب اهل سنت رغبت کرده باشد؛ لاجرم با یکدیگر مقرر کردند که در حینی که مولوی بر فراز منبر برآمده، به موعظه مشغول گردد، درصدد تحقیق عقیده‌ی وی درآیند و منتظر بودند تا مجلس وعظ مولوی در جمعه‌ای از جمعاعات منعقد گردید و خلق سبزوار به جهت تحقیق این مقدمه، خود را به مسجد کشیدند و چون مولانا به موعظه مشغول شد، پیری کهنسال از ارباب فضل و کمال از میان مردمان برپای خاست و به آواز بلند از مولوی پرسید که جبرئیل (صفحه ۳۳۴) امین چند نوبت بر امیرالمؤمنین نازل شد؟ مولانا بدون تفرقه و اضطراب جواب داد که صد و چهل هزار بار. پیر سؤال فرمود که مولوی را در این باب سندی هست؟ مولانا فرمود که، سندی بهتر از حدیث صحیح «انا مدینه العلم و علی بابها» می‌خواهید؟ چه به تحقیق پیوسته که جبرئیل امین علیه‌السلام هفتاد هزار بار بر جناب رسالت ماب صلی الله علیه و آله نازل شده و چون چنین باشد در هر آمد و رفت، به مقتضای و اتو البیوت من ابوابها، (۱۸) دوبار به در خانه‌ی علم نازل شده خواهد بود. و به این جواب صواب، سبزواریان خاطر از صحت عقیده‌ی جناب مولوی مطمئن ساختند. (۱۹). فرزند ملا حسین کاشفی نیز وضعیتی شبیه پدر دارد، جز آنکه او بیش از پدر با صوفیان نقشبندی محشور شده است. به همان اندازه که فتوتنامه‌ی سلطانی پدر رنگ تشیع دارد، رشحات علی الحیات رنگ تسنن دارد. مصصح کتاب رشحات نوشته است: هر کس کتاب رشحات را به قصد تتبع و تحقیق بخواند... و حشر و نشر دائم و مستمر او را با جامی و خانواده‌ی خواجه سعد الدین کاشغری که از بزرگان و مشایخ طریقه‌ی نقشبندیه‌اند واقف شود، بی هیچ شک و

تردیدی حکم می‌کند که مولانا فخر الدین علی مؤلف رشحات یک نفر مسلمان سنی مذهب خالص است.» همین مؤلف در ادامه تصریح می‌کند، با توجه به غلبه‌ی قزلباش بر هرات و ادامه‌ی نفوذ فرزند کاشفی، معلوم می‌شود که او مرام تسنن را کنار گذاشته و همانند بسیاری دیگری به مذهب امامیه گروش پیدا کرده است. این گرایش در لطائف الطوائف او کاملاً هویدا است. محمد قزوینی در پشت نسخه‌ای از لطائف الطوائف نوشته است: مؤلف این کتاب شیعه‌ی اثنا عشری خالص مخلص بی‌شائبه بوده است و برای دوازده امام در اوایل کتاب، فصلی مفید پرداخته و علامت ظهور حضرت قائم را در فصل مخصوص بدو ذکر کرده است. (۲۰) مصحح رشحات بخشی از جملات وی را در ارتباط با امامان در همان (صفحه ۳۳۵) مقدمه‌ی پیشگفته، (صص ۸۷-۸۸) آورده است. نظیر همین رویه در کتاب حرز الامان من فتن الزمان او نیز به کار رفته است. او کتاب خود را در پنج مقاله و هر مقاله شامل پنج باب و هر باب دوازده فصل دارد. وی تصریح کرده است که عدد پنج اشاره به عدد آل عبا و دوازده اشاره به دوازده امام است. (۲۱) معینان در مقدمه‌ی رشحات (۲۲) جملاتی از این کتاب نیز در ارتباط با تشیع او آورده است. (۱) رشحات عین الحیاء، ج ۲، ص ۴۸۹-۴۹۰. (۲) جامی، صص ۱۴۱-۱۴۲، ۵۲-۵۲. (۳) نک: طرائق الحقائق، ج ۳، ص ۱۱۵. (۴) مجالس النفائس، ۲۶۸. (۵) ریاض، ج ۲، صص ۱۸۶ و ۱۹۰. (۶) همان، ص ۱۹۰. (۷) مجالس المؤمنین، ج ۱، ص ۵۴۸؛ ریاض العلماء، ج ۲، ص ۱۸۹. (۸) یوسفی ص ۷۰۴. (۹) بدایع الوقایع، ج ۲، ص ۲۶۰. (۱۰) بدایع، ج ۱، ص ۱۲۰. (۱۱) بدایع، ج ۲، صص ۲۶۵-۲۶۶. (۱۲) مقامات جامی، صص ۱۴۸ به بعد، ۱۶۶، ۱۵۹، ۱۵۵، ۱۵۸. (۱۳) ریاض، ج ۲، ص ۱۸۶. (۱۴) هدیه‌العارفین، ج ۵، ص ۳۱۶. (۱۵) نک تشیع و تصوف، ص ۳۲۸. (۱۶) مقامات جامی، ص ۱۵۷. (۱۷) فتوتنامه‌ی سلطانی، صص ۱۳۱-۱۳۶. (۱۸) بقره، ۱۸۹. (۱۹) خلد برین، صص ۳۱۰-۳۱۱؛ مجالس المؤمنین، ۱: ۱۱۴؛ ریاض، ۲: ۱۸۶. (۲۰) مقدمه‌ی رشحات عین الحیاء، ص ۸۶. (۲۱) فهرست دانشگاه ۱۰۲:۱. (۲۲) رشحات عین الحیات، ص ۸۹.

کاشفی و تألیف روضه‌الشهداء

کاشفی و تألیف روضه‌الشهداء کاشفی به عنوان یک واعظ متبحر، با دانشهای بسیاری آشنا بوه است. یکی از ضروری‌ترین دانشها برای یک واعظ، آگاهی از تاریخ بویژه تاریخ دینی - شامل تاریخ انبیاء و امامان و اصحاب - است. کاشفی در این زمینه آگاهیهای خوبی داشته و با کتابهایی که در آن زمان در دسترس بوده، مکرر سر و کار داشته است. بطور حتم، حتی اگر کاشفی پس از وعظ خود در جامع هرات، روضه‌خوانی نمی‌کرده، اما از سبزواری که سالهای نخست زندگی خویش را در آنجا بسر برده و قطعاً بعدها نیز رفت و شدی نیز داشته، با مجالس سوگواری آشنا بوده است. آنچه مسلم است این که، این مجالس نه تنها در سبزواری که در هرات نیز بر پا بوده و قاعدتاً در آنها اشعار و مراثی خوانده می‌شده و نوحه‌سرایی انجام می‌شده است. (۱) در این باره آنچه دانستنی است این که نمی‌توان پذیرفت که با وجود چنین رسمی، متنهای آماده‌ای برای این کار نبوده است. کاشفی در جایی از کتاب (۲) به مناسبت، اشاره می‌کند که «هرگاه ماه محرم نو شود، رقم تجدید این ماتم بر صفحات قلوب اهل اسلام و هواداران سید انام صلی الله علیه و آله کشیده می‌گردد. و از زبان هاتف غیبی ندای عالم لاریبی به گوش هوش مصیبت‌داران اهل بیت و ماتمزدگان ایشان می‌رسد: (صفحه ۳۳۶) کای عزیزان در غم سبط نبی افغان کنید سینه را از سوز شاه کربلا بریان کنید از پی آن تشنه لب بر خاک ریزید آب چشم در میان گریه، یاد آن لب خندان کنید کاشفی در ظاهر به درخواست یکی از اعیان و سادات بزرگ هرات با نام «مرشد الدوله معروف به سید میرزا» مصمم می‌شود تا متنی برای این مجالس آماده کند. وی پس از شرحی درباره‌ی اهمیت گریه برای امام حسین علیه‌السلام و این که «من بکی علی الحسین وجبت له الجنة» می‌نویسد: برای این است که جمعی از معبان اهل بیت، هر سال که ماه محرم درآید، مصیبت شهدا را تازه سازند و به تعزیت اولاد حضرت رسالت پردازند، همه را دلها بر آتش حسرت بریان گردد و دیده‌ها از غایت حیران سرگردان: زاننده این ماتم جان گسل روان گردد از دیده‌ها خون دل کاشفی در

ادامه، درباره‌ی آنچه در این مجالس خوانده می‌شده می‌نویسد: «و اخبار مقتل شهدا که در کتب مسطور است تکرار نمایند و به آب دیده ملال از صفحه‌ی سینه بزدایند». مشکل این کتابها این است که «و هر کتابی که در این باب نوشته‌اند، اگرچه به زیور حکایت شهدا حالی است اما از سمت جامعیت فضایل سبطین و تفصیل احوال ایشان خالی است» این امر سبب شده است تا سید میرزا به «این فقیر حقیر حسین الواعظ الکاظمی» دستور دهد تا «به تألیف نسخه‌ای جامع که حالات اهل بلا، از انبیا و اصفیا و شهدا و سایر ارباب ابتلا و احوال آل عبا بر سیل توضیح و تفصیل در وی مسطور و مذکور بود اشتغال نماید.» (۳). این عبارت صریح در این نکته است که پیش از کار کاشفی هم، روضه‌خوانی رواج داشته - گرچه این اسم پس از تألیف کتاب روضه‌الشهداء رواج یافته - و هم متنهایی در اختیار بوده که در این مجالس خوانده می‌شده است. ملاحسین کاشفی در جای دیگری درباره‌ی دلیل و شکل تألیف کتاب روضه‌الشهداء و این که بنا دارد تا جزئیات شهادت هفتاد و دو تن را نقل کند، می‌نویسد: «و در اغلب رسایل که داستان این مقتل (صفحه ۳۳۷) مرقوم شده، تفصیل این مبارزان و کیفیت مبارزات ایشان مذکور نیست و به مجرد نامی و شعری اکتفا کرده‌اند و این کمینه، تفحص و تصفح بسیار کرده تا تفصیل آن واقعه را به طریق خیر الکلام در این اوراق ایراد نموده و رجز هر مبارزی را که می‌خوانده چون پارسی زبان را از آن فایده‌ای نیست و سر رشته‌ی سخن به سبب آن انقطاع می‌یابد، اینجا نیآورده، مگر جایی که ضرورت باشد و اشعاری که ترجمه‌ی آن رجزها از گفتار قدما بود و مناسب اذهان لطیفه‌ی اهل این زمان نمی‌بود آن نیز منظوی شد الا آنچه ایراد آن بی‌فایده نباشد. (۴) این سخن حکایت از کثرت متون نظم و نثر فارسی مربوط به کربلا- پیش از تألیف کتاب روضه دارد. مؤلف در چندین مورد اشاره دارد که از ذکر اشعار عربی پرهیز کرده است. از جمله می‌گوید: «و چون در مبدأ تألیف این اوراق مقرر شده که متصدی ایراد ابیات عربی نگردد مگر آنچه ذکر آن ضرورت بود، چه استماع آن در اثنای اخبار فارسی زبان سبب توزیع ضمیر می‌باشد.» (۵) همانجا اشعار عربی ججاج بن مسروق جعفی را به فارسی درآورده است. از این عبارت چنین معلوم می‌شود که از همان ابتدا قرار بوده تا متن مزبور در مجالس خوانده شود، در چنین شرایطی، شعر عربی در یک متن فارسی، مناسب نمی‌نموده است، این امر کاشفی را بر آن داشته تا رجزهای عربی را به فارسی درآورد. البته ترجمه‌های فارسی اشعار عربی نیز از منابع کهن یا به قول خودش «قدما» گرفته شده است. فرد شاخصی که مکرر از ترجمه‌های او یاد شده، ابوالمفاخر رازی است. در بیشتر موارد از مترجم رجزهای عربی به شعر فارسی یاد نشده و گاه کاشفی می‌گوید که ترجمه را از «عزیزی» نقل می‌کند. (۶). کاشفی کتاب خود را در اواخر عمر خویش تألیف کرده، آنگاه که «بواسطه‌ی کبر سن و دیگر موانع» نمی‌توانسته «رایت فصاحت در میدان بلاغت» برافرازد. این تألیف مربوط به سال ۹۰۸ هجری است. زمانی از «روز شهادت امام حسین علیه‌السلام - ع - تا تاریخ تألیف این کتاب که قریب هشتصد و چهل و هفت سال است» (صفحه ۳۳۸) (۸۴۷ ۶۱ ۹۰۸) (۷) شاید هم اوائل ۹۰۹ فهرست کتاب روضه نشان می‌دهد که مؤلف کوشیده تا در این کتاب از زندگی حضرت آدم علیه‌السلام آغاز کرده تا امام دوازدهم ادامه دهد. باب اول در ابتلای بعضی از انبیا؛ باب دوم در جفای قریش با حضرت رسالت؛ باب سوم در وفات حضرت سید المرسلین؛ باب چهارم در حالات حضرت فاطمه‌ی زهرا؛ باب پنجم در اخبار علی مرتضی علیه‌السلام باب ششم در فضایل امام حسن علیه‌السلام و برخی احوال وی تا شهادت؛ باب هفتم در مناقب امام حسین علیه‌السلام و ولادت آن بزرگوار؛ باب هشتم در شهادت مسلم بن عقیل؛ باب نهم در رسیدن امام حسین علیه‌السلام به کربلا و محاربه‌ی وی با اعدا و شهادت آن حضرت با اولاد و اقربا و سایر شهدا؛ باب دهم در وقایعی که بعد از حرب کربلا مر اهل بیت را واقع افتاد و عقوبت مخالفان که مباشر آن حرب شدند. خاتمه در ذکر اولاد سبطین و سلسله‌ی نسب بعضی از ایشان. در این خاتمه به اجمال زندگی امامان آمده است. از این فهرست آشکار است که هدف اصلی نگارش کتاب، بیان چگونگی واقعه‌ی کربلا- بوده است. پرداختن به زندگی انبیا صرفاً برای ابراز نگرش مؤلف درباره‌ی مسأله‌ی «ابتلا و بلا» است. افزون بر این، او در پایان زندگی هر پیغمبری، گریزی به واقعه‌ی کربلا می‌زند. زندگی دیگر امامان نیز در خاتمه آمده است. کاشفی در جایی از روضه (۸) می‌گوید: «و چون مطاوی این اوراق گنجایش تفصیل

صفات مرتضوی ندارد و مقصد اصلی از تألیف این کتاب ذکر احوال شهدای اهل بیت است بر این قدر اختصار افتاد. «همین برخورد در ذکر احوال امام حسین علیه‌السلام شده است. (۹). کتاب روضه‌الشهداء از همان ابتدا در ایران انتشار یافت و به دنبال رواج تشیع در ایران، کتاب مزبور، بیشتر مورد استفاده قرار گرفت. اکنون در کمترین کتابخانه‌ای از کتابخانه‌های مشتمل بر آثار خطی است که نسخه یا نسخه‌هایی از این کتاب یافت نشود. چاپهای مکرری نیز از آن صورت گرفته که فعلاً رایج‌ترین آن تصحیح محمد (صفحه ۳۳۹) رضانی و تصحیح مرحوم شعرانی است، گرچه هنوز از حیث اصول تصحیح، کار سنگینی را می‌طلبد. روضه‌ی در سال ۹۲۸، یعنی قریب بیست سال پس از تألیف، توسط حسین ندایی یزدی نیشابوری، در دو هزار بیت به نظم درآمده که نسخه‌هایی از آن موجود است. نام این اثر سیف النبوة یا مشهد الشهداء است که مؤلف آن را به نام شاه اسماعیل سروده است. (۱۰) وی در آنجا می‌گوید: کردم آن را به نام پادشهی که شکسته به حمله‌ای سپهی حیدر عهد شاه اسماعیل که چو او بت‌شکن ندیده خلیل همچین، روضه چندین بار به ترکی ترجمه شده، با نامهای سعادتنامه در نیمه‌های قرن دهم هجری، حدیقه السعدهاء از شاعر برجسته فضولی بغدادی که همراه با افزودگیها و اصلاحات انجام شده است. این حدیقه مکرر چاپ شده است. شهدانامه نیز روایت منظوم ترکی روضه‌الشهداء است. ترجمه‌ی آذربایجانی نیز آن توسط علی عسکر خوبی مشهدی در سال ۱۲۴۲ انجام شده است. ترجمه‌ی ترکی آسیای میانه‌ای آن نیز از شاعری که تخلص وی صابر است، انجام شده و نسخه‌های فراوانی از آن در تاشکند و جایهایی دیگر موجود است. ترجمه‌ی دکنی در سال ۱۱۳۰ انجام شد و ترجمه‌ی ارودی آن با نام گنج شهیدان چاپ شده است. (۱۱). (۱) در وقفنامه‌ی امیر علیشیر نوائی از جمله مصارف رقبات وقف شده یکی هم آن است که روز عاشورا چهل من گوشت با مصالح دیگر به قدر ضرورت آش پخته با پنجاه من نان قسمت کنند. تذکره‌ی المجالس، ص کج. آیا ممکن است این مسأله مربوط به مبارکی روز عاشورا نزد سنیان بوده و ربطی به امام حسین علیه‌السلام و شهادت آن حضرت نداشته باشد؟ (۲) روضه‌الشهداء، ص ۳۵۴. (۳) روضه‌الشهداء، صص ۱۲-۱۳. (۴) روضه‌الشهداء ص ۱۷۷. (۵) همان، ص ۲۵۴. (۶) همان، ص ۳۳۶. (۷) روضه‌الشهداء، ص ۳۵۴. (۸) همان، ص ۱۵۷. (۹) همان، ص ۱۷۷. (۱۰) نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران به شماره‌ی ۶۳۵۸ موجود است که در فهرست ج ۱۲، ص ۲۶۶۸ شناسانده شده است. (۱۱) ادبیات فارسی، استوری، صص ۹۰۳ - ۹۱۲.

منابع کاشفی در روضه‌الشهداء

منابع کاشفی در روضه‌الشهداء یکی از راههای ارزیابی روضه‌الشهداء شناخت مصادر و منابع این کتاب است. متأسفانه، ملا حسین آگاهیهای مفصلی از مآخذ کار خود به دست نداده است. اما از همان مقدار نیز که آورده می‌توان حدس زد که صرفنظر از گرایش او به داستانی کردن رخدادها، علاقمند بوده است. تا مطالب خویش را از مصادر موجود برگیرد یا حداقل چنین وانمود کند که مطالبش متکی به منابع دیگر است. به علاوه، همانگونه که (صفحه ۳۴۰) خواهیم دید، گاه و بیگاه به کار نقد و بررسی برخی نقلها نشسته است. با این حال، و صرفنظر از آنکه در بیشتر موارد و بویژه موارد حساس، هیچ مصدري را یاد نکرده، مصادر نقل شده، خود محل اشکال واقع شده‌اند. به سخن دیگر، نگاهی به نام مصدري که وی بیش از همه از آنها نقل کرده، نشان می‌دهد. که او از آثار غیر معتبر و نامشهور بهره گرفته است. در این باره، اظهار نظر افندی کتابشناس بلند پایه‌ی شیعی حجتی تمام است. وی پس از آن که اشاره می‌کند که کاشفی از برخی از کتابهای شیعی چون عیون اخبار الرضا از صدوق و ارشاد از مفید و اعلام الوری از طبرسی و کتاب الال ابن خالویه استفاده کرده می‌نویسد: «و لکن أكثر روایات هذا الكتاب بل جمعها مأخوذة من كتب غیر مشهوره بل غیر معول علیها». (۱) با یکدور مطالعه کتاب به قصد استخراج منابع، اسامی زیر به عنوان کتابهایی که کاشفی از آنها بهره گرفته بدست آمد. موارد استفاده‌ی وی از آنها در برابر هر عنوان اشاره شده و در مواردی درباره‌ی خود کتاب نیز توضیحی آمده است. در موارد دیگر یا شهرت کتاب و یا عدم اطلاع ما سبب شده تا توضیحی داده نشود. ۱- کتاب الال، ۱۲۲. در عبارت آمده است که:

و ابن بابویه در کتاب آل آورده، در حالی که ابن خالویه در دست است. قاعدتا این نقل با واسطه‌ای از کتاب دیگری مثل کشف الغمه صورت گرفت است. (۲). ۲- اسباب النزول، واحدی، ۱۵۴ ۳- بشائر المصطفی، ۱۴۶. این نقل نیز باید به واسطه‌ی کتاب دیگری باشد. اربلی در کشف الغمه دوبار از کتاب بشائر المصطفی نام می‌برد. محتمل است که مقصود کتاب بشاره‌ی المصطفی لشیعۀ المرتضی باشد. (۳). ۴- تاریخ ابوحنیفه دینوری (اخبار الطوال)، ۳۶۰. ۵- تاریخ اعثم کوفی، الفتوح، (۳۵۳، ۲۱۷. ۶- تاریخ طبری، ۱۶۷. (صفحه ۳۴۱) ۷- تاریخ العالم، ۴۰۷، ۳۸۹. ۸- ترجمه‌ی (و شرح) سوره‌ی یوسف، امام رکن الدین محمد المشهور به امامزاده، ۳۶ ۹- تفسیر سوره‌ی فاتحه، امام نجم الدین نسفی، ۱۳۲، ۱۹۶. ۱۰- تکلمه؟، ۲۳ ۱۱- درج الدرر (فی میلاد سید البشر) ۹۸، ۸۲. این کتاب از امیر اصیل الدین ابوالمخافر عبدالله بن عبدالرحمان حسینی دشتکی شیرازی شافعی است. او به درخواست سلطان ابوسعید به هرات رفت. او در سال ۸۸۳ درگذشته است. از این کتاب نسخه‌های مختلفی در کتابخانه‌های جهان از جمله کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی و آستان قدس موجود است. (ادبیات فارسی استوری، ص ۷۹۱). نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی آیة المرعشی به شماره‌ی ۷۰۷۰ موجود است. ۱۲- دلائل النبوه، ابو نعیم اصفهانی، ۱۵۸ (در عبارت به ابوالشیخ اصفهانی نسبت داده شده!) ۱۳- روح الارواح، ۱۰، ۲۱۲، ۱۴- روضه الاحباب (فی سیر النبی و الال و الاصحاب)، ۹۸، ۸۱، ۷۱ (سه بیت شعر) ۱۵۲، ۱۴۹، ۱۰۴. این کتاب از امیر جمال الدین عطاء الله بن فضل الله حسینی دشتکی است. کتاب مزبور در سال ۹۰۰ تألیف شده است. نسخه‌های بیشماری از آن در کتابخانه‌های جهان و از جمله ایران موجود است. یکبار نیز در لکهنو به چاپ رسیده است. ۱۵- روضه الاسلام، قاضی سدید الدین جیرفتی، ۱۰۷ ۱۶- روضه الواعظین، ۱۱۷ (در عبارت آمده است که شیخ مفید در روضه الواعظین آورده!) ۱۷- زلال الصفا (فی احوال المصطفی)، ۷۰. این کتاب از ابوالفتح محمد بن احمد بن ابی بکر الکارثانی؟ است. وی چندی در کرمان در دربار پادشاه خاتون بوده (سال ۶۹۳) پس از آن به یمن رفته و این کتاب را برای ابوالنصر دیباج بن فیلشاه فرمانروای (صفحه ۳۴۲) گیلان نوشته است. نسخه‌ای از آن در لنینگراد موجود است. (۴). ۱۸- زهره‌الریاض، ۳۹۲. کتابهای مختلفی با این نام وجود دارد. در میان آنها کتابی با نام زهره‌الریاض و نزهة القلوب المراض وجود دارد که به نقل شیخ آقا بزرگ، (۵) کشف الظنون از آن یاد کرده و نوشته است که ملاحظه‌کن کاشی در تحفه‌الصلوات از آن یاد کرده است همو افزوده که کتاب در مواظ است اما معتبر نیست. ۱۹- ستین الجامع للطایف البساتین، امام سیف النظر ابوبکر طوسی، ۱۳۰ (خود کاشفی کتابی با عنوان الجامع الستین در تفسیر سوره‌ی یوسف دارد). ۲۰- سنن ترمذی، ۱۷۵، ۱۵۳ ۲۱- سیر امام شهید امام اسماعیل خوارزمی، ۳۵۷. ۱۰۷ در این مورد به عنوان تفسیر کبیر امام اسماعیل بخاری یاد شده که محتملا سیر، تفسیر شده است. ۳۵۷ (مؤلف: امام اسماعیل بخاری رحمه الله در تفسیر کبیر آورده که امام زاهد - قدس سره - در مجلس عاشورا می‌گفت... (این محمد اسماعیل روای مشهور قصص انبیاست. (۶) ۲۲- سیر کبیر، (۲۴۴) مؤلف نوشته است: و امام طبری در سیر کبیر آورده که...؛ شاید تاریخ طبری مراد باشد، چنانکه شاید مقصود شماره‌ی پیش باشد. (۲۳- شرح تعرف، ۱۵۳ ۲۴- الشفاء بتعریف حقوق المصطفی، قاضی عیاض، ۲۵ ۲۵- شواهد النبوه، ۱۵۱، ۱۴۵، ۱۲۷، ۹۴، ۲۶ ۹۰ (از دلایل امام مستغفری) ۱۹۱، ۱۹۴، ۱۸۷، ۱۷۴، ۱۷۱، ۱۷۰، ۱۵۹، ۱۵۶، ۱۵۵، ۱۵۲ (دو مورد)، ۳۵۷، ۲۷۱، ۲۴۷، ۲۴۳، (از ربیع الاجرار زمخشری)، ۴۱۸، ۴۰۷، ۳۹۹، ۳۹۷، ۳۶۴، ۳۶۳ (دو مورد)، شواهد النبوه لتقویة یقین اهل الفتوه عنوان کتابی است که کاشفی بهره‌ی فراوانی از آن گرفته است. این کتاب از ملا عبدالرحمن جامی است که در سال ۸۵۵ به خواهش امیر علیشیر نوائی در هرات تألیف شده است. موضوع آن بیان شواهد و دلایل نبوت رسول خدا - ص - و اموری است که در این زمینه به صحابه، امامان و تابعین مربوط (صفحه ۳۴۳) می‌شود. رکن اول آن در شواهد و دلایل پیش از ولادت آن حضرت. رکن دوم از ولادت تا بعثت؛ رکن سوم از بعثت تا هجرت؛ رکن چهارم از هجرت تا وفات؛ رکن پنجم آنچه مخصوص به دوره‌ی خاصی نبوده؛ رکن ششم شواهدی که از ائمه‌ی اطهار و صحابه به ظهور آمده؛ رکن هفتم شواهد مربوط به تابعین و طبقات صوفیه و خاتمه در عقوبت اعداء. شواهد النبوه در سال ۱۳۰۲ در هند به چاپ رسیده و نسخه‌ی چاپی آن در کتابخانه‌ی آیة مرعشی به

شماره مسلسل ۱۰۲۳۹۶ موجود است. علی‌اصغر حکمت نیز شرحی از این کتاب در کتاب جامی خود (تهران، ۱۳۲۰، ص ۱۳۸) به دست داده است. (۷). ناشر چاپ هند در خاتمه الطبع نوشته است: هر چند در کتب دیگر مانند مدارج النبوه و معارج النبوه و غیره به مثابه همچنین تقاریر ضبط کرده‌اند، لیکن همانا این چنین توضیحات لائق و فائق خصوص شواهد احوال حضرات ائمه اطهار و اصحاب کبار کس ننگاشته. (صفحه‌ی آخر چاپ هند). ۲۶- صحیح نسائی، ۱۵۳ ۲۷- صحیفه‌ی رضویه، ۲۲) در صحیفه‌ی رضویه که احادیث آن مسند به حضرت سلطان خراسان امام علی بن موسی الرضا علیه‌السلام است و آن حضرت از آبای کرام عظام خود نقل فرموده، ۳۹۴، ۱۷۴ (دو مورد) گفتنی است که نسخه‌ای از صحیفه‌ی الرضا در کتابخانه‌ی مسجد اعظم قم وجود دارد که بر روی آن اجازه روایاتی به خط ملاحسین کاشفی برای فرزندش آمده و عینا در پایان چاپ روضه تصحیح شعرانی گراور شده است. ۲۸- عیون اخبار الرضا علیه‌السلام ۳۵۵، ۱۹۴، ۹۰، ۶۷، ۱۹ (دو مورد)، ۳۹۳. ۲۹- فصل الخطاب، ۱۹۷ این کتاب از خواجه محمد پارسا، بنیادگذار طریقه‌ی نقشبندی است که در زمان کاشفی اکابر هرات بر این طریقه بوده و به نقل فرزند کاشفی، خود ملاحسین نیز از آن پیروی می‌کرده است. خواجه محمد در این کتاب علاوه بر رسول‌خدا صلی الله علیه و آله شرحی از خلفا و امامان دوازده گانه دارد. گرچه در آنجا به روافض سخت حمله کرده و درباره‌ی (صفحه ۳۴۴) امام زمان علیه‌السلام نیز مطالبی جز آنچه نزد شیعه شناخته شده است. آورده است. کتاب وی باید مبنای عقیده‌ی نقشبندیه درباره‌ی خلفا و امامان باشد. ۳۰- کتب سماوی، ۶۸ ۳۱- کنز الغرایب، ۳۹۴، ۳۸۹، ۳۷۸، ۳۵۹، ۲۴۲، ۲۰۷، ۱۹۵، ۷۳، ۲۳ (دو مورد)، ۳۹۷ نام اصلی این کتاب، کنز الغرایب فی قصص العجایب است که در شرح حال خلفای چهارگانه و امام حسن علیه‌السلام و امام حسین علیه‌السلام به سال ۸۸۲ نوشته شده است. مؤلف آن نجم الدین قاسم بن محمد مذمکینی است. درباره‌ی آن نک: ادبیات فارسی، استوری، ص ۱۰۳۴، از این کتاب در مفتاح الجنه نیز در نقل برخی از معجزات استفاده شده است. (ذریعه، ۱۸: ۱۶۰). ۳۲- گل و هرمز، فرید الدین عطار، ص ۱۷۵. ۳۳- (کتاب) مبکیات، امام وقار رحمه الله، ۷۸. ۳۴- مختارنامه، ۳۶۵، کتابهای متعددی با این نام شهرت دارد. یکی از آنها که در سال ۹۴۶ به فارسی ترجمه شده، تألیفش به زمان ملاحسن نزدیک است. ۳۵- مرآة الجنان (یافعی)، ۳۹۸، ۱۱ (دو مورد). ۳۶- مسند احمد بن حنبل، ۱۵۰، ۲۵. ۳۷- مصابیح القلوب، ۲۴۵، ۱۱. رو ملو به اشتباه این کتاب را از خود کاشفی دانسته (احسن التواریخ، ص ۱۱۷) در حالی که کتاب از مولی حسین شیعی سبزواری است. (ریاض، ۲: ۱۸۷). ۳۸- مطالب السؤل فی مناقب آل الرسول، ۲۴۳. ۳۹- معارج النبوه، (فی مدارج الفتوه) ۱۳۳، ۱۳۱. این کتاب از معین الدین فراهی متوفای ۹۰۷ هجری است. نام دیگر کتاب سیر شریف و سیر معینی است. کتاب مزبور عمدتاً تاریخ زندگی و معجزات رسول خداست. تألیف این کتاب در سال ۸۹۱ آغاز شده است. (ادبیات فارسی استوری، ص ۸۰۳). ۴۰- مقتل الشهداء، ۲۰۵ (در اینجا مؤلف گفته: و ابوالمفاخر رازی در مقتلی که نوشته چند بیت از منظومات خود از قبل اهل کوفه آورده است و دو بیت از آن اینجا (صفحه ۳۴۵) افتاد). ۳۶۵، ۳۵۳، ۳۴۳، ۳۳۸، ۳۳۰- ۳۲۹، ۳۲۳- ۳۲۲، ۳۰۹، ۳۰۵، ۳۰۴، ۲۹۴، ۲۸۸، ۲۸۱، ۲۷۹- ۲۷۸، ۲۶۳ (دو مورد اخیر نثر است نه نظم)، ۳۹۹، ۳۹۵، ۳۸۱. از آنچه کاشفی از این کتاب نقل کرده - و متأسفانه تا کنون منبع دیگری درباره‌ی این کتاب نمی‌شناسیم - چنین بر می‌آید که کار عمده‌ی ابوالمفاخر، ترجمه‌ی ارجاز عربی بوده که به برخی از شهدای کربلا- منسوب بوده است. با این حال همانگونه که در موارد نقل اشاره کردیم، مطالبی به نثر نیز در آن بوده است. ابوالمفاخر از ادیبان شیعی دوازده امامی قرن ششم هجری بوده که قصیده‌ی جاودانه‌ی درباره‌ی امام رضا علیه‌السلام سروده است. ما در جای دیگری از آنچه درباره‌ی وی نقل شده سخن گفته‌ایم. (۸) گفتنی است که کاشفی ترجمه‌ی برخی دیگر از رجزهای عربی را آورده اما قید نکرده است که آنها نیز از ابوالمفاخر است. (۹) اشاره‌ی وی در جای دیگر تصریح دارد که ترجمه‌ها از متون کهن بوده و تازه از همانها نیز مقداری را حذف کرده است. (۱۰). ۴۱- مقتل امام اسماعیل، ۳۵۱، ۲۸۷ (مؤلف: امام اسماعیل بخاری آورده. مطلب نقل شده نمی‌تواند به صحیح بخاری ربطی داشته باشد چون درباره‌ی ماجرای بریدن سر امام حسین علیه‌السلام در قتلگاه است.). ۳۷۱ (امام اسماعیل آورده)، ۴۲- مناقب خوارزمی، ۱۲۷. ۴۳-

موالید (الائمه) ۱۹۵، ۱۹۴، ۱۱۷ (در این دو مورد از ابن‌الخشاشب نقل کرده) ۴۴ - نورالائمه (مقتل)، خوارزمی، ۲۵۴، ۲۳۰، ۲۰۵، ۱۱۳، ۹۹ (مؤلف در اینجا می‌گوید: چنانچه در تاریخ ابوالمؤید موفق به احمد مکی مسطور شده). ۲۵۹ (سه بیت شعر فارسی از نور الائمة نقل شده) ۲۹۹، ۲۹۷، ۲۹۵، ۲۸۹، ۲۸۸، ۲۸۷، ۲۷۱، ۲۶۹، ۲۶۰ (مؤلف: نورالائمة دو سه بیتی از ترجمه‌ی رجز او را آورده:...)، ۳۳۶، ۳۱۶، ۳۱۵ (ابوالمؤید خوارزمی آورده)، ۳۳۶ (سه بیت شعر فارسی)، ۳۴۴ (سه بیت شعر فارسی)، ۳۴۶ (نورالائمة از امام جاراالله علامه نقل می‌کند)، ۳۵۳ (ابوالمؤید خوارزمی آورده). ۳۹۱، ۳۸۰، ۳۶۴، ۳۵۸، ۳۵۷ (سه مورد اخیر از ابوالمؤید)، به هر (صفحه ۳۴۶) روی باید دانست که نور الائمة از مهمترین آثاری است که کاشفی در تألیف کتاب خود از آن بهره برده است. متأسفانه با جستجوی مختصری که انجام شد، روشن نشد که این متن آیا ترجمه‌ی مقتل خوارزمی است یا چیز دیگر. احتمال می‌رود که اشعار ابوالمفاخر را هم از این کتاب گرفته باشد. علاوه بر مواردی که کاشفی نام کتابی را به عنوان مأخذ خود یاد کرده، در چند مورد محدودی از افرادی که صاحب کتابی هستند مطلبی نقل کرده اما نامی از کتاب آنها به میان نیاورده است. از جمله: از امام رضی بخاری (۱۲)، ابن‌اسحاق (۷۴)، شیخ مفید (۱۹۳، ۱۴۴)، حاکم خثعمی (۲۸۱)، شیخ اوحدی (۳۶۸) امام ترمذی (۳۹۸)، شرف‌الدین نسابه (۳۹۹)، ابن‌عنه (۴۰۰)، ندافی نسابه (۴۰۲)، ابن‌یمین (۴۱۶)، نسابه‌ی دینوری (۴۱۷). (۱) ریاض العلماء، ج ۲، ص ۱۹۰. (۲) نک: علی بن عیسی اربلی و کشف الغمه، ص ۱۰۱. (۳) نک: علی بن عیسی اربلی و کشف الغمه، صص ۱۰۴-۱۰۵. (۴) ادبیات فارسی استوری، ۲: ۷۷۷. (۵) ذریعه، ج ۱۲، صص ۷۴-۷۵. (۶) فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌ی گنج‌بخش، ج ۴، ص ۱۹۹۶. (۷) درباره‌ی نسخه‌های خطی و چاپی آن نک: ادبیات فارسی، استوری، صص ۷۹۷-۸۰۲. (۸) نک: میراث اسلامی ایران، دفتر دوم، صص ۱۹-۲۸. (۹) برای نمونه بنگرید: روضه‌الشهداء، ص ۲۵۴. (۱۰) روضه‌الشهداء، صص ۲۷۷-۲۷۶.

کاشفی و نقد و بررسی نقلها

کاشفی و نقد و بررسی نقلها با توجه به روال طبیعی کتاب روضه‌الشهداء در عدم دقت در نقل و گرایش به مؤلف به حکایت قصه‌ای ماجرا به صورت یک تراژدی، مواردی در کتاب وجود دارد که نوعی بررسی در نقل و نقد را نشان می‌دهد. باید توجه داشت، همین که مؤلف در مواردی مطالب خود را مستند به برخی کتابها کرده، حکایت از آن دارد که نخواسته تا چندان بی‌استناد سخن گفته باشد. این فرض را نیز نباید از نظر دور داشت که این اقدام می‌توانسته برای القای این امر صورت گرفته باشد که به هر حال کتاب مستند نوشته شده در صورتی که در اصل چنین نیست! جدای از مواردی که از هیچ مصدري یاد نشده، و در مواردی نام کتاب خاصی آمده، مواردی وجود دارد که با تعبیرهای خاصی نشان داده شده که مطلب را از جای خاصی نقل کرده است. برخی از این تعبیرات عبارتند از: «اهل تاریخ بر آنند که...» (۱۶۱)؛ «و در بعضی از تواریخ مذکور است که...» (۳۰۵)؛ در بیشتر تواریخ مذکور است که...» (۳۳۶)؛ «در بعضی از تفاسیر آمده» (۱۳۴)؛ «در بعضی کتب معتبره مذکور است که...» (۱۶۷)؛ «آورده‌اند که...» (۲۸۲)؛ «راوی گوید» (۳۱۶) (تعبیر راوی گوید (صفحه ۳۴۷) نسبتاً فراوان است). «در بعضی از کتب آورده‌اند که...» (۱۲۳، ۱۱۰)؛ «و در اکثر کتب مذکور است که...» (۳۰۹). «راویان معتبر آورده‌اند که...» (۳۹۷). مواردی وجود دارد که دو نقل مختلف را نقل کرده و گاه به ضعف یک نقل تصریح کرده است. در یک مورد درباره‌ی اخبار تزویج حضرت فاطمه علیهاالسلام آمده است: «و در باب تزویج فاطمه به علی علیه‌السلام روایات بسیار است و اینجا به نقل اشهر از کتب معتبر ایراد کرده می‌شود». در جای دیگر آمده است: «راویان صادق الراویه و مخبران ظاهر الدرایه آورده‌اند که...» (۱۳۵). و در جای دیگر: «به صحت رسیده» (۱۳۶)؛ و در جای دیگر: «و نقل اصح آن است که...» (۱۸۹)؛ در نقل شهادت هانی پس از نقلی آمده: و روایتی آن است که او را بر سر بازار برده گردن زدند و...» (۲۲۱)؛ در موردی از قول عیدالله نقل شده که به مسلم گفت: «اگر حسین قصد ما نکند ما نیز قصد او نکنیم، و اگر متعرض امر خلافت گردد خاموش نشینیم». به دنبال آن می‌گوید: «و روایتی آن است که گفت: اگر حسین ما نطلبد ما وی را

نطلبیم و سخنان دیگر میان پسر زیاد و مسلم گذشته که گفتن و شنودن آن موجب ملال است.» (۲۲۹). در مورد دیگر درباره‌ی قاتل مسلم ابتدا روایتی را نقل کرده که پسر بکیر بن حمران قصد کشتن داشت اما دستش خشک شد بعد می‌گوید: «و روایتی آن است که لب خود را به دندان گرفته بود... (پسر زیاد) یکی دیگر را فرستاد.» بعد می‌افزاید: «قول اصح آن است که پسر بکیر او را به قتل رسانید.» (۲۳۱-۲۳۰). درباره‌ی دو فرزند مسلم آورده است که: «راوی گوید که به کرامتی که اهل بیت رسول‌الله - ص - را می‌باشد آن تنها را آب برآمدند و هر سری بر تنه‌ی خود چسبید، دست در گردن یکدیگر آورده و به آب فرو رفتند.» بعد می‌گوید: «و روایتی است که هر دو را از آب بیرون کرده و در آن سال قبری کنده به خاک کردند.» (۲۴۱). و در جای دیگر می‌گوید: «و روایتی ضعیف هست که آن ضعیفه (همسر وهب بن عبدالله کلبی) روی به میدان نهاد و خود را در خون شوهر می‌گردانید.» (۲۹۳)؛ درباره‌ی شهادت ابوبکر فرزند امام علی علیه‌السلام آورده است که: «... و آخر به طعن نیزه‌ی قدامه موصلی و گفته‌اند: به زخم عبدالله بن عقبه غنوی یا زجر بن بدر نخعی» (۳۳۰). (صفحه ۳۴۸) درباره‌ی شهادت عمر بن علی علیه‌السلام نیز می‌نویسد: «پس از محاربت بسیار به سبب غلبه‌ی فجار و اشرار از عالم غدار رخت بر بسته و در روضه رضای پروردگار قرار گرفت، رضوان الله علیه. و بعضی گفته‌اند که عمر بن علی در آن حرب حاضر نبوده و این قول، نزد علما اصلح است اما مشهور آن است که در آن روز به سعادت شهادت فایز گشته.» (۳۳۰). درباره‌ی شهربانو، بعد از نقل این خبر که امام حسین علیه‌السلام به او فرمود که پس از شهادت من اسب من خواهد آمد و تو سوار شو: «که او تو را از میان قوم بیرون برده بجایی که خداوند خواهد برساند» می‌گوید: «اما اصح آن است که شهربانو همراه اهل بیت به شام رفته بود.» (۳۴۹). در مورد دیگری درباره‌ی کیفیت رفتن اسرا به شام می‌گوید: «و آنکه در بعضی کتب نوشته‌اند که سر و پای برهنه بر شتران بی‌جهاز نشانده می‌بردند، قولی ضعیف است و به صحت نرسیده.» (۳۶۳). مؤلف پس از نقل حکایتی از برخورد اسرا با یزید در مجلس وی، می‌نویسد: «و در بعضی کتب مذکور است که این صورت در مجلس ابن زیاد واقع شده، و الله اعلم.» بعد می‌افزاید: «پس یزید رو به امرای کوفه کرد، حسین را چگونه کشتید؟ زحر بن قیس و به روایتی شمر بن ذی‌الجوشن آغاز تکلم کرده گفت:...» (۳۸۰).

نفوذ دیرپای روضه‌الشهداء

نفوذ دیرپای روضه‌الشهداء اشاره شد که این کتاب برای قرن‌ها در مجالس سوگواری خوانده می‌شده است. در وقفنامه‌ی مدرسه‌ی شفیعیه‌ی اصفهان آمده است که ماه مبارک رمضان همه ساله در مدرسه‌ی مزبوره روضه‌الشهداء خوانده شود. (۱) اکنون یکی از سؤالاتی که درباره‌ی این کتاب وجود دارد این است که چگونه چنین کتابی در میان شیعیان و حتی سنیان متمایل به اهل بیت (با توجه به ترجمه‌های ترکی آن). این چنین جاودانه مانده و چنین تأثیر شگرفی از خود برجای نهاد؟ پاسخ این پرسش در یک جمله آن است که نثر شیوا و گیرای این (صفحه ۳۴۹) کتاب مهمترین عامل جاودانگی این کتاب در میان شیعیان بوده است. به یقین، اگر چنین نثری نمی‌داشت و این چنین در فصاحت و بلاغت، مطالب ابراز نمی‌شد، امکان چنین موفقیتی برای آن، در این حد وجود نداشت. کاشفی از برجسته‌ترین نثرنویسان نیمه‌ی دوم قرن نهم هجری است. آثار او در انشا، نه تنها سرمشق شاگردان ادب است، بلکه برای مدرسان این فن نیز الگویی بوده که می‌بایست مورد تقلید قرار می‌گرفته است. عبارت پردازیه‌ها کاشفی در این اثر، در حالی صورت گرفته که او شادابی جوانی را پشت سر گذاشته و در حال کبر سن و کهولت این اثر جاودانه را تألیف کرده است. او خود می‌نویسد که «بواسطه‌ی کبر سن و دیگر موانع» نتوانسته است تا «رایت فصاحت را در میدان بلاغت» برافرازد. (۱۳) انتخاب و گزینش جملات زیبا از این کتب کار دشواری است. چه هر کجای آن انتخاب شود، احساس می‌شود که موارد دیگری وجود دارد که زیباتر و شیواتر نگاشته شده است. انتخاب بهترین و سوزناکترین اشعار به هر مناسبت، کتاب را در موضوع خود دلپذیرتر کرده است. در اینجا تنها برای نمونه چند عبارت از آن نقل می‌شود تا کسانی که احیانا کتاب مزبور را تورقی نکرده‌اند، با نمونه‌ی نثر آن

آشنا شوند. در جایی که درباره‌ی «بلاکشان عالم» می‌نویسد: «بلا» نه شربت شیرین است که اطفال طریقت را دهند، بلکه قدح زهر هلاهل است که بر دست بالغان راه نهند... در راه ابتلائی او، هزار هزار دل کباب است و از کشاکش محنت و بلای او هزار هزار دیده پر آب. در هر بادیه او را کشته‌ای است به حسرت افتاده، و در هر زاویه سوخته‌ای از سطوت کبریای او جان داده، تن کدام ولی است که نه گداخته‌ی زباله‌ی آتش کبریایی اوست و دل کدام نبی است که نه پرداخته‌ی نشانه‌ی تیر بلای اوست؟ آخر نظری کن به حسرت آدم صافی و نوحه‌ی نوح نجی و در آتش انداختن ابراهیم خلیل و قربان کردن اسماعیل نبیل و کربت یعقوب در بیت‌الاحزان و بلیت یوسف در چاه و زندان و شبانی و سرگردانی موسی کلیم و بیماری و بی‌تیماری ایوب سقیم و اره شکافنده بر فرق زکریای مظلوم و تیغ زهر آبداده بر حلق یحیی معصوم و الم لب و دندان سرور انبیا و جگر پاره پاره‌ی حمزه سیدالشهداء و محنت اهل بیت (صفحه ۳۵۰) رسالت و مصیبت خانواده‌ی عصمت و طهارت و سرشک دردآلود بتول عذرا و فرق خون‌آلود علی مرتضی، و لب زهر چشیده نور دیده‌ی زهرا و رخ به خون آغشته‌ی شهید کربلا و دیگر احوال بلاکشان این امت و محنت رسیدگان عالی همت، همه با جان غم اندوخته در کانون غم و الم سر تا پای سوخته. (۲). در شرح حال حضرت آدم علیه‌السلام می‌نویسد: پس آدم به هوای محبت، از فضای بهشت به تنگنای دنیا آمد و از ساحل سلامت، رو به گرداب ملامت نهاد و از گلشن فرح متوجه گلخن ترح شد. گلزار نعمت را به خارستان نعمت مبدل ساخت و از ذروه‌ی محبت به حسیض محنت افتاد. از مرتبه‌ی قربت رو به بادیه‌ی غربت آورد و درکات کلفت را بر درجات انس و الفت اختیار کرد. قدم از صومعه‌ی شادکامی بیرون نهاد ساکن غمگده بدنامی شد، زیرا که عشق و نیکنامی با یکدیگر راست نیاید. (۳). کاشفی در مقدمه‌ی سخن از وفات سید المرسلین - ص - می‌نویسد: ای عزیز! گل این جهان رفیق خار است و ملش قرین خمار، گنجش به رنج پیوسته، عیشش به زیش بازبسته، راحتش با زحمت همخانه، محبتش با محنت در یک کاشانه، قربتش با کربت آمیخته و مسرتش با مضرت درآویخته، نوش لطفش با نیش قهر است و اثر تریاقش با ضرر زهر؛ وفاش با نفاق هم و ثاقت و تلاقش را با افتراق اتفاق؛ عشرتش، بی‌عسرت وجود نگیرد و فرحش بی‌ترح وقوع نپذیرد. (۴). در جای دیگری در نقل حکایتی درباره‌ی علی مرتضی و فاطمه زهرا، در سخن گفتن آن دو با یکدیگر، چنین می‌نویسد: روزی علی مرتضی علیه‌السلام به حجره درآمد؛ فاطمه را دید که قدری آرد خمیر کرده بود تا نان پزد و مقداری گل تر می‌ساخت تا سر فرزندان بشوید و ساز شستن جامه‌ی اولاد امجاد بزرگوار عالی‌مقدار خود می‌کرد. علی علیه‌السلام از آن حال متعجب شده از روی تحیر گفت: ای مخدومه‌ی دو جهان، و ای معصومه‌ی اخراالزمان، ای دو حبه‌ی دو یحیی و ای مریم دو عیسی و ای بلقیس حجره‌ی تقدیس و جلال و ای آسیه عالم تکمیل و کمال و ای زهرای مرضیه و ای حوری انسیه، ای مادر دو (صفحه ۳۵۱) مظلوم و ای دختر یک معصوم، ای عروس کم‌جهاز و ای خاتون حجله‌ی اعزاز و ای سیاره‌ی راه قبول و ای ستاره‌ی جلوه‌گاه رسول و ای بضعه‌ی احمد و ای بضاعت محمد صلی الله علیه و آله یا زهره‌ی الزهراء فی افق العلی و الدرّة البیضاء فی صدف النهی ... در این مدت هرگز از تو مشاهده نکرده‌ام که در یک روز، دو کار دنیا پیش گرفته باشی، امروز می‌بینم که به سه کار اشتغال می‌نمایی. در این چه حکمتست؟ فاطمه که این سخن استماع نمود، قطرات عبرت از دیده ببارید و گفت: ای تاجدار سوره‌ی هل اتی، و ای شهسوار عرصه‌ی لافتی، و ای خطیب منبر سلونی و ای وارث مرتبه‌ی هارونی و ای طراز حله‌ی صفا و ای رازدار حضرت مصطفی، ای شیر بیشه‌ی شریعت و ای کشتی لجه‌ی حقیقت و ای شکوفه‌ی باغ ابوطالب و ای نواخته‌ی لقب اسدالله الغالب... هذا فراق بینی و بینک. (۵). و در شهادت سعد بن حنظله تمیمی در کربلا می‌نویسد: روی به میدان نهاد، مرغ تیر پران از قفس جعبه آزاد کرد و گوهر تیغ بران را از معدن نیام بیرون آورد و روی هوا را از بخار حرارت هیجانگاری و صحن زمین را از کثرت خون اعدا گلناری ساخت. بعد از کشش بسیار و کوشش بی‌شمار، نامردی بر وی تاخت و بنیاد حیاتش را به شمشیر قاطع برانداخت. (۶). در شهادت علی اکبر می‌نویسد: دریغا که هلال نورگستر آسمان ولایت که از افق امامت و هدایت طلوع یافته بود و، هنوز بر مدارج معارج کمال بدریت مرتقی و مشتعل ناگشته، به حجاب غروب و نقاب افول محتجب و مخفی گشت و نهال طوبی

مثال بوستان کرامت که بر کنار جویبار فتوت و شهادت نشو و نما پذیرفته بود، پیش از اظهار ازهار فضائل و اثمار معالی به صرصر اجل از پای درآمد. تا دامن آن تازه گل از دست برون شد چون غنچه دلم ته بته آغشته به خون شد سوزش این درد غم‌زده‌ای داند که به واقعه‌ی غم‌اندوز مهاجرت فرزندی سوخته (صفحه ۳۵۲) باشد و خراشش این زخم را مصیبت رسیده‌ای شناسد که به حادثه‌ی جگرسوز مفارقت دل‌بندی مبتلا گشته بود. (۳۴۱). در شهادت امام حسین علیه‌السلام می‌نویسد: و در این حال غلغله در صوامع ملکوت افتاد، ولوله از اهل حظایر جبروت برآمد، آفتاب عالم افروز از تاب باز ایستاد و ماه جهان‌آرای در چاه محاق افتاد. زهره برای دل زهرا دست از طرب بازداشت. کیوان بر بالای هفت ایوان اتفاق مصیبت زدگان را از لوای تعزیت برافراشت. فرشتگان در جوف هوا ناله برداشتند، جنیان از نواحی کربلا به گریه درآمدند، آسمان دامن از خون پر گردانید، زمین از غضب الهی بر خویش بلرزید و مرغان هوا از آشیانها متفرق شده نعره‌ی غراب‌البین برکشیدند، ماهیان دریا از آب بیرون آمده بر خاک حواری می‌طلبیدند، دریاها موج حسرت به اوج فلک رسانیدند، کوهها به صدای درد‌آمیز و نوای محنت‌انگیز بنالیدند، آواز گریه از جوانب و اطراف برخاست، کس نمی‌دانست که آن فغان کیست و آن تعزیت چیست... دل پیروان احمد مختار صلی الله علیه و آله از وقوع این حادثه‌هایله در مقام تحیر، دایره‌وار سرگردانست و جان هواداران اهل بیت از اظهار حدوث این واقعه‌ی نازله در محبس تفکر، چون نقطه‌ی مرکز پای بند احزان. هر گاه که شعله‌ی این حکایت در کانون سینه بر می‌افزود، دل محرومان را کباب می‌سازد و جگر پر خون می‌سوزد. (۷). باید توجه داشت که سبک قصه‌ای - تاریخی، سبکی است که کاشفی برای بیان این رخداد مهم و دیگر مسائل تاریخی انتخاب کرده است. او در قالب نقلهای تاریخی محدود نمی‌ماند، گرچه هدفش نقل تاریخ است. در جای جای کتاب، چنان صحنه را داستانی توصیف می‌کند، که آشکارا فراتر از تاریخ‌نگاری عالمانه، مستند است. چنین سبکی برای توده‌ی مردم در حد بسیار عالی پذیرفتنی و دوست داشتنی است. این گونه عبارت پردازی نه تنها عقل که روان آدمی را نیز تحریک می‌کند و تمام وجود خواننده را به همراه خود می‌کشد. به عنوان نمونه در موارد متعددی به وصف قیافه‌ی افراد و یا (صفحه ۳۵۳) صحنه‌ی جنگ می‌پردازد. در نقل ماجرای شهادت وهب بن عبدالله کلبی می‌نویسد: او جوانی بود زیباروی و نیکوخوی با رخساره‌ای چون ماه و موی مانند سنبل تر و مشک سیاه قدرت به قلم و صورکم فاحسن صورکم نقش روی او برکشیده و بر لوح فی احسن تقویم چهره‌گشائی کرده (۲۸۹). کاشفی در کار تصویر ماجرای کربلا، در نهایت زیبایی، از مفاهیم حماسی بهره گرفته است. او درباره شهادت حماد بن انس می‌نویسد: بعد از آن حماد بن انس به میدان درآمد، اسب می‌تاخت و لوای نصرت بر می‌افراخت و به تیغ مبارزت سر دشمنان از تن جدا می‌ساخت و آن را به چوگان نصرت، چون گوی می‌باخت و بنای صبر و قرار از دل اشرا بر می‌انداخت. عاقبت خدنگ اجل، دیده‌ی املش بر بست و با دلی شادان و جانی به محبت آبادان، به شهیدان راه حق پیوست. (۸). آشفته می‌کند دل مسکین بلبلی هر لحظه باد می‌برد گلی استفاده از مفهوم «شهید» و «شهادت» تا اندازه‌ای در این کتاب گسترده است که کمتر بتوان نظیر آن را در متون فارسی آن عهد یافت. شاید بتوان گفت: کاشفی، علی‌رغم آنکه برداشت غیر سیاسی از کربلا دارد، ناخواست با ترویج هر چه تمامتر مفهوم شهادت، زبان فارسی را از این مفهوم اشباع کرده است. به یک نمونه شعر سنگین او در وصف شهادت و شهید بنگرید: شهیدان را به چشم کم مبین کایشان به زخمی که اینجا یافتند آنجا ز رحمت مرحمی دارند اگر رفتند با درد و الم زین عالم ناخوش به دارالخلد بی‌درد و الم، خوش عالمی دارند (۱) تاریخچه اوقاف اصفهان، ص ۳۵۳. (۲) روضه‌الشهداء، ص ۱۱، ۱۰. (۳) همان، ص ۱۷. (۴) همان، ص ۹۵. (۵) روضه‌الشهداء، ص ۱۳۸. (۶) همان، ص ۲۹۴. (۷) روضه‌الشهداء ص ۳۵۳. (۸) روضه‌الشهداء، ص ۲۹۵.

روضه‌الشهداء جایگزین ابومسلم نامه‌ها

روضه‌الشهداء جایگزین ابومسلم نامه‌ها بی‌شبهه داستانهای دروغینی در روضه‌الشهداء وجود دارد که سبب شده است تا این (صفحه

۳۵۴) کتاب بی‌بهره از اعتبار علمی باشد. قصه‌های نظیر شهادت هاشم بن عتبّه در کربلا (روضه، صص ۳۰۳ - ۳۰۳) که سالها پیش از آن در صفین به شهادت رسیده بود، و نظایر آن، از مواردی است که نشان می‌دهد که کاشفی از منابع بی‌پایه‌ای بهره برده و یا آن خود وی به انشای آن پرداخته است. آنچه باید در این باره مورد توجه قرار گیرد، تلقی روضه نه به عنوان یک کتاب «تاریخی» بلکه باید به عنوان یک اثر ادبی و «رمان تاریخی» مطرح شود. ویژگی رمان تاریخی، در تعریفی که در اینجا مورد نظر ماست، این است که ترکیبی از نقلهای درست تاریخی با خود ساخته‌ها آمیخته انجام شده و متنی خواندنی عرضه کند. چنین رمانهایی در ادب فارسی شایع بوده و نمونه آنها همین ابومسلم‌نامه، حمزه‌نامه‌ها و آثاری دیگر از این قبیل است. زمانی که روضه‌الشهداء نگاشته شد، این گونه آثار فراوان بوده است. به احتمال، کاشفی که خود قصه‌نویسی از این نوع داشته دست بکار تألیف روضه‌الشهداء شده است تا در مجالس سوگواری خوانده شود، همانطور که ابومسلم‌نامه در محافل خاصی خوانده می‌شده است. نمونه‌ی قصه‌نویسی ملاحسین کاشفی، کتابی است که درباره‌ی حاتم طائی نگاشته است. این کتاب به عنوان «قصص و آثار حاتم طائی» یا «رساله‌ی حاتمیه» نامیده شده است. کاشفی کتاب مزبور را در سال ۸۹۱ تألیف کرده است. پیش از کاشفی نیز حاتم‌نامه‌هایی وجود داشته که عنوان «قصه‌ی هفت سیر حاتم» داشته است. (۱) اگر ما فضای روضه‌الشهداء را که نوعی رمان تاریخی است، با این روحیه‌ی کاشفی مقایسه کنیم، قصه‌ای بودن کار او را بهتر درک خواهیم کرد. به این نکته اساسی نیز باید توجه داشت که تألیفات کتاب روضه‌الشهداء در فضایی بوده که ابومسلم‌نامه و حمزه‌نامه فراوان در دسترس مردم بوده و توان گفت که پس از کنار رفتن این گونه آثار به دلایلی در جای دیگر به آن پرداخته‌ایم، (۲) کتاب کاشفی جایگزین آنها شد. در آن عهد، نه در محافل علمی ماوراءالنهر و نه ایران، تحقیق علمی وجود نداشت تا به این بررسی و نقد این آثار پردازد. سالها طول کشید تا (صفحه ۳۵۵) کتابشناسی چون افندی، درباره‌ی روضه‌الشهداء بنویسد که این کتاب بر پایه‌ی منابع غیر قابل اعتماد نگاشته شده است. جالب است که بسیاری از علمای عهد صفوی، هنوز با شخصیت نابخردانه ابومسلم خراسانی در ارتباط با اهل بیت و تشیع آشنایی نداشته و از ابومسلم‌نامه‌ها که مثنی قصه دروغ بود حمایت می‌کردند. مخالفان نیز آثار برای رد این اندیشه تنها آثاری چون مروج الذهب را در اختیار داشته و با این همه کتابهایی که ماهیت ابومسلم را در دفاع از عباسیان نشان می‌دهد، آشنایی نداشتند. در چنین فضایی، طبیعی بود که به هر حال، روضه‌الشهداء جایگزین ابومسلم‌نامه‌ها شود. (۱) تاریخ ادبیات فارسی، ص ۲۱۷. (۲) بنگرید: قصه‌خوانان در تاریخ اسلام و ایران، رسول جعفریان، قم، دلیل، ۱۳۷۸.

روضه‌الشهداء و رواج تشیع در ایران

روضه‌الشهداء و رواج تشیع در ایران یکی از دلایل قطعی نفوذ تشیع در ایران، ظهور جریان تسنن دوازده امامی در ایران قرن هفتم به بعد است. این حرکت سبب شده تا نام ائمه‌ی اطهار علیهم‌السلام در آثار این دوره رواج یافته و مناقب و فضایل و کرامات آن بزرگواران میان مردم منتشر شود. این حرکت به تدریج سبب شد تا جایگاه امام علی علیه‌السلام و بویژه امام حسین علیه‌السلام در میان مردم مشرق اسلامی فزونی یافت و به مرور وسیله‌ای برای اثبات محکومیت کسانی باشد که از سوی شیعیان مسبب فاجعه‌ی کربلا بوده‌اند. منابع کسانی از سنیان که دوست داشتند تا به زندگی امامان شیعه پردازند، آثار شیعه بود، به عنوان نمونه کتاب عیون اخبار الرضا، مأخذی مهم برای حیات امام رضا علیه‌السلام بود، امامی که سنیان خراسان بویژه صوفیان آن دیار شدیداً به او عشق می‌ورزیدند. زمانی که قرار می‌شد تا از کتاب شیخ صدوق، امام رضا علیه‌السلام معرفی شود، بطور طبیعی دیر دیدگاههای شیعه نیز نشر می‌یافت. صوفیان نقشبندی که کوشیده بودند تا از تسنن دفاع بیشتری کنند، میان تشیع و رفض جدایی انداخته و با تأیید تشیع کلی، از رفض بیزاری جستند. اما این اقدامات نمی‌توانست در نهایت حرکت رو به رشد تشیع را کن کند. گفته شده که تنها با اصرار امیر علیشیر و جامی بوده که سلطان حسین بایقرا بر مذهب سنت باقی ماند، در حالی که او را از ابتداء بر آن بود تا

خطبه به نام دوازده امام بخواند. (صفحه ۳۵۶) تقدیر چنین بود که در چنین فضایی، کاشفی قدم بزرگی دارد. گرچه کاشفی سبزواری را به قصر هرات ترک کرد و در آنجا تمایلات مذهبی جامی و امیر علیشیر را پذیرفت، اما با تألیف روضه‌الشهداء حرکت ایجاد شده را تسریع کرد. در آن زمان، همه ساله در سالگرد قیام عاشورا در ماوراءالنهر، مراسمی برپا می‌شده و این پیش از تألیف روضه‌الشهداء بوده است. چه خود کاشفی در مقدمه‌ی کتاب خود هدف از تألیف این کتاب را آماده کردن متنی برای این سوگواریها دانسته است. (۱). بنابراین روضه‌الشهداء نقش مهمی را در روند شیعی شدن بیشتر مردمان این نواحی و اندکی بعد تمامی ایران ایفا کرد. در این باره دکتر شیعی اشاره کرده که به احتمال در آن زمان به دنبال ملغی شدن مجالس ذکر صوفیانه، گریه بر امام حسین علیه‌السلام جانشین آن شده بوده است. سپس می‌نویسد: اگر این نتیجه‌گیری درست باشد نشانه‌ای است که از وسعت آمادگی مردم برای پذیرش تشیع در قرن نهم. و نیز شاید خیلی مبالغه‌آمیز نباشد اگر خود کتاب روضه‌الشهداء را از عوامل موفقیت جنبش شاه اسماعیل صفوی در همان دوران بدانیم. (۲) اشاره کردیم که روضه‌الشهداء جانشین قصه خوانی‌های رایجی شد که پیش از صفویان تحت عنوان ابومسلم نام و... وجود داشت. به هر حال باید پذیرفت که دستگاه صفوی از احساسات بسیاری از مسلمانان نسبت به عاشورا بهره برد. اندکی بعد که روضه‌الشهداء رواج یافت، این احساسات رو به فزونی نهاد. (۱) روضه‌الشهداء، ص ۱۳. (۲) تشیع و تصوف، ص ۳۲۷.

روضه‌ی‌الشهداء نخستین مقتل فارسی نیست

روضه‌ی‌الشهداء نخستین مقتل فارسی نیست اهمیت روضه‌الشهداء و فراگیری آن در ایران دوره‌ی صفوی سبب شده است تا برخی آن را نخستین مقتل فارسی بدانند. گاهی قید شده است که با این گونه نظم و ترتیب، بدان صورت که نثر و نظم همراه باشد، اثری وجود نداشته است (۱) حماسه‌ی حسینی، ۱: ص ۴۵ «استاد نوشته‌اند: اولین کتابی است که در مرثیه به فارسی نوشته» مقدمه‌ی رشحات (صفحه ۳۵۷) عین الحیاء، ص ۶۷. چنین سخنی با توجه به منابعی که خود ملاحسین به آنها ارجاع داده، ناصواب به نظر می‌رسد. آثاری که خود کاشفی در زمینه رخداد کربلا در ادب فارسی از آنها بهره گرفته، نشانه‌ی پیشینه‌ی حضور ادب سوگواری کربلا- در میان فارسی زبانان است. جدای از مصابیح القول از مولی حسن شیعی سبزواری که کاشفی از آن بهره گرفته، مقتل الشهداء ابوالمفاخر رازی با اشعار نغز آن، بر پایه‌ی آنچه کاشفی از آن نقل کرده، یکی از مهمترین آثار فارسی در زمینه ادب کربلا در مشرق اسلامی بوده است. گفتنی است که ابوالمفاخر رازی از دانشمندان امامی مذهب قرن ششم - هفتم هجری است. در کتاب ابوالمفاخر نثر و نظم هر دو وجود داشته و کاشفی از هر دو بخش آن نقل کرده است. افزون بر آن، نورالائمه نیز که علاوه بر نقلهای تاریخی، اشعاری فارسی نیز از آن نقل شده، مصدر مهمی بوده که در دسترس مردمان آن زمان بوده است. این نکته‌ی مهم آن است که چنین حجم گسترده از اشعار فارسی درباره‌ی کربلا، خود نشانگر وجود آثاری ویژه در این زمینه است، گرچه ممکن است حکایت از مقتل مکتوبی نکند. متأسفانه کاشی درباره‌ی شاعر بیش از نود درصد اشعاری که در روضه‌الشهداء آورده، توضیحی نداده است. کتاب دیگری نیز به عنوان مقتل الشهداء به زبان فارسی موجود است که تاریخ کتابت آن ۸۸۷ هجری است و بنابراین مقدم بر روضه‌الشهداء. تخلص مؤلف آن عاصی است. (۲) کاشفی در جایی از کتاب روضه (۲۷۶) به وجود رسایل مقتل اشاره کرده است. به هر روی باید به این حقیقت اشاره کرد که روضه‌الشهداء سند مهمی است بر این که مجالس سالانه‌ی سوگواری عاشورا به شکل بسیار حاد در آن زمان شایع بوده است. همانگونه که اشاره شد، نه تنها از اشاره خود کاشفی به این مطلب در مقدمه‌ی روضه‌الشهداء می‌توان این مطلب را دریافت، بلکه ساختار کتاب و حکایت از وجود چنین فرهنگی دارد. اشعاری که در این کتاب نقل شده، حکایت از حضور ادب قوی عاشورایی در زبان فارسی دارد. رجزها، نوحه‌ها آنچه‌چنان در این کتاب شایع و گسترده (صفحه ۳۵۸) است، که جای هیچ‌گونه تردیدی را در این امر باقی نمی‌گذارد که مجالس سوگواری به شکل بسیار

گسترده‌ای در مشرق اسلامی وجود داشته است. در اصل روضه‌خوانی - نامی که پس از شهرت روضه‌الشهداء شایع گردید (۳) - مربوط به زمانی پیش از صفویه بوده است. در این باره‌ی نکته‌ی قابل توجه آن است که کاشفی حتی در بخشی از کتاب خود که داستان انبیا را بازگو می‌کند، پس از یاد از داستان هر پیغمبری، گریزی به کربلا می‌زند. این مسأله بدون استثناء درباره‌ی همه‌ی انبیا تکرار شده است. روشن است که کاشفی در این حد، نمی‌توانسته مبدع باشد و به احتمال بسیار قوی از رسمی مرسوم پیروی کرده است. (۱) روضات الجنات، ج ۳، ص ۲۳۰. (۲) ذریعه، ج ۲۴، ص ۳۳. (۳) روضات، ج ۳، ص ۲۳۰.

کاشفی و رواج برداشت معنوی از کربلا

کاشفی و رواج برداشت معنوی از کربلا زمانی که یک صوفی به تحقیق تاریخی بپردازد یا به ذکر شرح حال عالمان و سیاستمداران بنشیند، چه بینشی بر نوشته او حاکم خواهد بود؟ آیا جز این انتظاری از او هست که دیدگاهش را درباره‌ی جهان و آنچه در آن است، بر این تحقیق غلبه داده و تاریخ را از منظر تصوف بنگرد؟ مسلم چنین خواهد بود. کاشفی، هم واعظ است، هم صوفی است، هم شیعه است، هم داستان‌نویس و هم ادیب و شاعر. همه‌ی این عناصر سهمی در پیدایش روضه‌الشهداء داشته است. از میان این عناصر، کدام یک بعد فکری قضیه را سامان داده است؟ طبیعی است که باید از دو عنصر تشیع و تصوف یاد کرد. طبیعت تصوف چنین اقتضا می‌کند تا تحلیل‌گر صوفی، قضایای رخداد را از جدیت سیاسی جدا کرده، برای هر حادثه و رخدادی ماهیتی فوق طبیعی دست و پا کند. در این نگرش، هر حادثه‌ای انجام می‌شود تا به دنبال آن تأثیر معنوی ویژه خود را داشته باشد. زمانی که این حوادث به تاریخ امور دینی برسد، این قبیل تحلیل، شدت یافته و کمتر به ابعاد مادی قضیه پرداخته می‌شود. کاشفی در آغاز کتاب مبنای تحلیل خویش را ارائه کرده است. صوفی دنیا را بر خود سخت می‌گیرد، تا از لحاظ معنوی مقامات (صفحه ۳۵۹) بالاتری بیابد. به علاوه خداوند نیز انبیا و اولیا را گرفتار بلا می‌کند تا او را عزیزتر کند. تاریخ مذهبی عالم، سلسله‌ای از این ابتلائات است و همه‌ی انبیا و اولیا در این «بلا» گرفتار آمده‌اند. هر که در این بزم مقرب‌تر است جام بلا بیشترش می‌دهند و آنکه ز دلبر نظر خاص یافت داغ عنا بر جگرش می‌نهند برای تأیید این نظر به سخن حلاج استناد می‌کند که روزی در مناجات خود می‌گفت که خدایا بحق و حقیقت تو سوگند که در خزانه‌ی بلا بر من بگشائی و چهره‌ی محتهای گوناگون به من بنمائی و خلعت و اندوه در من پوشانی و جرعه‌ی غم و ملال به من نوشانی بلاها را بر من مضاعف گردانی و تحفه رنج و کلال در هر دم و در هر قدم به من رسانی و دلم را کوی میدان بلیت سازی و به چوگان قهر به هر طرف که می‌خواهی اندازی و چون مرا هدف تیر محن و نشانه سهام الم و حزن ساخته باشی به من نظری فرمائی اگر دلم ذره‌ای از دوستی تو عدول کرده باشد حکم کن که حسین حلاج مرتد طریقت است و در دعوی خود دروغ گفت به خدایی تو که اگر به مقرض ریاضت ذره ذره از جای وجودم قطع کنند جز در ازدیاد محبت تو نخواهند کوشید و جز کوس محبت بر سر کوی تمنا فرونخواهد کوفت. (۱). تا پایان کتاب، کمترین سخنی از ماهیت قایم کربلا بویژه اهداف سیاسی این نهضت، به میان نمی‌آید. تا آنجا که به شهیدان کربلا مربوط می‌شود، جایگاه آنها در دنیا بد بوده و اکنون به جای بهتری رفته‌اند، پس چرا باید در این دنیا می‌مانند؟ و تا آنجا که به علاقمندان به آن امام مربوط می‌شود، بهترین چیزی که باقی مانده، گریه‌ی نجات‌بخش است. (۳۹۳) دیده کز بهر شهید کربلا شد اشکبار یابد از نور سعادت روشنی روز شمار از عمیق تشنه‌ی شاه شهیدان یاد کن گوهر اشکی زبهر دیده‌ی خونین ببار هر که او امروز گریانست از بهر حسین بال ب خندان بود فردا به صدر اقتدار (۱) روضه‌الشهداء، ص ۲۱۱.

۱۹- حماسه عاشورا به بیان حضرت مهدی علیه‌السلام (ترجمه یا تئارات الحسین)

سرشناسه: برنجیان جلال ۱۳۳۳ - گردآورنده و مترجم عنوان و نام پدیدآور: حماسه عاشورا به بیان حضرت مهدی علیه السلام گردآور و بازگردان جلال برنجیان مشخصات نشر: تهران طور ۱۳۷۴. مشخصات ظاهری: ۲ ج در یک مجلد (۲۳۲ ص) فروست: نگرشهای تاریخی ۱. شابک: ۴۰۰۰ ریال؛ ۲۳۰۰۰ ریال: چاپ هفتم X۹۶۴۹۰۴۲۷۵۸ یادداشت: چاپ قبلی طور، ۱۳۶۷ (۲۳۸ ص) یادداشت: چاپ چهارم ۱۳۷۵. یادداشت: چاپ هفتم: ۱۳۸۵. عنوان عطف ترجمه یا لئارات الحسین حماسه عاشورا به بیان حضرت مهدی علیه السلام یادداشت: کتابنامه ص ۲۳۲ - ۲۳۰. عنوان دیگر: ترجمه یا لئارات الحسین حماسه عاشورا به بیان حضرت مهدی علیه السلام موضوع: حسین بن علی ع، امام سوم ۶۱ - ۴ - ق - زیارتنامه‌ها. موضوع: زیارتنامه‌ها. رده بندی کنگره: BP۲۷۱/ب۴ح۸ ۱۳۷۴ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۷۷ شماره کتابشناسی ملی: م ۷۴-۳۲۲۴

طلیعه

مرثیه السلام علیک یا صریح الدمعه العبری السلام علیک یا مزیب الکبد الحری السلام علیک یا صریح العبره الساکبه و السلام علی قرین المصیبه الراتبه دیدگانت پر اشک، لبانت خشکیده، سینه ات گداخته، قلبت شعله ور، روحت پر تلاطم، لیکن مهار نفست بر مشت. سرود ایمان بر لب، نوای توحید در کام، یاد خدا در دل، دستار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر سر، کهنه پیرهن امانت مادر بر تن، بزم اشکواره در پیش. [صفحه ۷] ای حسین، ای رازدار منزل وحی، غم سرای خیمه هایت، سوزش قلب زنانت، گریه نوباوگانت، آه و سوز خواهرانت، العطش از دخترانت، عالمی را اشک ریزان می کند. ای حسین ای رهنمای راه ایمان، ای حسین ای جرعه نوش جام یزدان، کوفیان بدصفت، نامردمان بی مروت، دعوتگران بی فتوت، حیا از مادرت زهرا علیها السلام نکردند. ای حسین ای خون یزدان، واژگان در چکامه شور تو ناتوان، شعر گویان در ستایش صبر تو حیران و ادیبان در بیان ایثار تو سرگردان. یا حسین ای کشتی نجات امت، نیایت صلی الله علیه و آله و سلم به شهادت پذیریت جان یافت. زکریا علیه السلام به غم آمیخته با نامت ره جست. و فطرس به برکت گاهواره تو بال یافت. گوئی که در قربانگه زمین آرزو حاجیان، قربانی به یاد تو کنند، و گوئی که احرام به تن داران در سرزمین عرفات، دنبال راه تو روند، که تو فرزند مکه و بطحائی، فرزند زمزم و صفائی، پور حل و منائی. گرگان بیشه شهوت، پارگان تنت را تن پاره کردند، روبهان مرغزار حيله دعوتنامه ها را به شمشیر باز کردند، و حرامیان بستر کفر دست پلید خویش را برای بیعت به سوی تو گشودند. که چه نیک [صفحه ۸] فرمودی: ان الدعی ابن الدعی قدر کزین اثنتین بین السله و الذله و هیهات منا الذله یابی الله و رسوله و المومنون و حجور طایت و طهت و انوف حمیه و نفوس ایبه من ان توثر طاعه اللثام علی مصارع الکرام. همانا حرام زاده فرزند حرام زاده، مرا بر دو کار مخیر داشته، یکی مرگ و دیگری خواری: و چه دور است ذلت از ما خاندان، خدا و پیامبرش و باورمندان و دامنه‌های پاکیزه (که ما را پروردند) و مردمی که زیر بار ستم نروند، و افرادی که تن به خواری ندهند، (جملگی) دوری می گزینند که فرمانبری ناپاکان را بر کشته شدن شرافتمندانه برگزیده شود. دژخیمان اهریمن صفت، کرنشگران معبد نفس، فرمانبران صفیر ابلیس، غنودگان بر بستر آمال، و دنبال روان امیر جانیان یزید، صلایت را با تیر و پیکان پاسخ دادند، و دلائلت را با سنگ. برای آن که همه تاریخ راز مظلومیت را بدانند فرمودی: هل من ذاب یذب عن حرم رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) هل من موحد یخاف الله فینا؟ هل من مغیث یرجو الله باغاثنا؟ هل من معین یرجو ما عند الله فی اعانتنا؟ آیا کسی هست که از حرم رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) آیا یکتاپرستی هست که در حق ما از خدا بترسد؟ آیا پناه دهنده ای هست که به پناه [صفحه ۹] دادن ما به خدا امیدوار باشد؟ آیا کمک کاری هست که با کمک به ما بدانچه نزد خداست، امید داشته باشد؟ آه که نوایت را ناشنوده گرفتند، افسوس که پور پیامبر، فرزند زهرا و حیدر (صلی الله علیهم اجمعین) را تنها گذاشتند، دردا که با رها کردن تیری زهر آگین به سویت، دیدگان پر التهاب کودکانت را بر هم گذاردند، وای که بر سینه پر درد دخت امیر مومنان، دست پرورده زهرای مرضیه، آتش غم ریختند. و اندوها که حرمتت را شکستند. چون پلیدان نابکار و نا

جوان مردان بد کار ستوران خویش راهی کردند، و سوی خیمه گاههای بی پناه و زنان و فرزندان بی دفاع شتافتند، در میان مرگ و زندگی، در حالی که خون پاکیزه ات از سر و رویت روان بود، بر دو دست خویش تکیه کردی و بر روی سینه خزیدی، و چون توانت از دست رفته بود و طاقت دفاع از حرم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را نداشتی، به آن حرامیان فرمودی: و یلکم یا شیعه آل ابی سفیان ان لم یکن لکم دین و کنتم لا تخافون المعاد فکونوا احرارا فی دنیاکم هذه و ارجعوا الی احسابکم ان کنتم عربا کما ترعمون... اقاتلکم و تقاتلوننی و النسا لیس علیهن جناح فامنوعوا عتاکم و جهالکم و طغاتکم من التعرض لحرمی ما دمت حیا. وای بر شما ای پیروان ابوسفیان اگر دین ندارید و از معاد نمی هراسید، لا اقل در این دنیایتان آزاده باشید، اگر عرب هستید چنانکه گمان می کنید، [صفحه ۱۰] به ویژگیها و شئون عربیتان مراجعه کنید... من با شما کارزار می کنم و شما نیز با من می جنگید و در این میان زنان را گناهی نیست. این عصیانگران و نادانان و شورشگران خویش را تا آنگاه که من زنده ام. از حمله به حرم من باز دارید. فرمانبران امیر جانیان یزید، به سرکردگی شمر ملعون روی به سوی تو آوردند و شرم از نیابت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم نکردند. و چه زشت پاداش رسالت حضرتش را باز پرداختند. گویا که خدای جهانیان فرموده بود: قل لا اسئلكم علیه اجرا الا- الموده فی القربی. بگو (ای پیامبر) من از شما به خاطر ابلاغ رسالتم پاداش درخواست نمی کنم، جز نیکی و دوستی با نزدیکان من. لعنت خدا و تمامی پیامبران و رسولان و جملگی صالحان و شهیدان و همگی فرشتگان و کروییان و یکایک ذرات زمین و آسمان بر آن نابکاران باد. نفرین پیامبر و علی مرتضی (صلی الله علیهما و آله ما)، خدیجه و فاطمه زهرا علیهما السلام و حمزه سید الشهداء و جعفر طیار از روز طف تا قیامت کبری بر ایشان باد. چون اسب بی صاحب، زین واژگون به سوی خیمه هایت بازگشت، و دختران و نوباوگان و زنان سوگمند او را بدان حال دیدند، دانستند که امامشان، ولی نعمتشان، بازمانده پیامبرشان، پناه بی پناهیانشان، آشیانه امنشان، پدر مهربانشان، و عزیز گرمی تر از جانشان، به خون آغشته و تنش پاره پاره شده است، بر غم طاقت فرسایت ناله بر آوردند، و در ماتم شهادتت گریبانها دریدند، و گیسوان پریشان کردند. خواهرت زینب کبری ناله بر آورد و ندا سر داد که: [صفحه ۱۱] یا محمداه صلی علیک ملائکه السماء، هذا حسین مرمل بالدما مقطوع الاعضا و بناتک سبایا، الی الله المشتکی و الی محمد المصطفی و الی علی المرتضی و الی فاطمه الزهرا و الی حمزه سید الشهداء، یا محمداه هذا حسین بالعرا، تسفی علیه الصبا، قتیل اولاد البغایا، و احزناه و اکرباه، الیوم مات جدی رسول الله صلی الله علیه و آله، یا اصحاب محمداه هولاً ذریه المصطفی یساقون سوق السبایا. [و فی روایه] یا محمداه بناتک سبایا و ذریتک مقتله، تسفی علیهم ریح الصبا، و هذا حسین مجزوز الراس من الففا، مسلوب العمامه و الرداء، بابی من اضحی عسکره فی یوم الاثین نهبا، بابی من فسطاطه مقطوع العری، بابی من لا غائب فیرتجی و لا جریح فیداوی، بابی من نفسی له الفدا، بابی المهموم حتی قضی، بابی العطشان حتی مضی، بابی من شیبته تقطر بالدما، بابی من هو سبط نبی الهدی، بابی محمد المصطفی، بابی خدیجه الکبری، بابی علی المرتضی علیه السلام، بابی فاطمه الزهرا سیده النساء، بابی من ردت له الشمس صلی. ای محمد که فرشتگان آسمان بر تو درود می فرستند، این حسین است که بخون آغشته و اعضایش از هم جدا شده، و (این) دختران تو هستند که اسیر شده اند. به پیشگاه خدا و به سوی محمد مصطفی و به سوی علی مرتضی و به سوی فاطمه زهرا و به سوی حمزه آقای شهیدان شکوه می کنم. ای محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) این حسین است که به روی خاک افتاده و باد صبا خاک بیابان را بر بدنش می پاشد، بدست زنازادگان کشته شده است. آه چه اندوهی و آه که چه مصیبتی، امروز رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در گذشت. [صفحه ۱۲] ای یاران محمد اینان فرزندان (پیامبر) هستند که اسیرشان نموده و می برند. [و در روایتی دیگر] ای محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) دخترانت اسیرند و فرزندان پاره تنند، که باد صبا خاک بر پیکرشان می پاشد. و این حسین است که سرش از پشت گردن بریده شده و عمامه و ردائش به تاراج رفته است. پدرم به فدای آنکه خیمه گاهش در روز دوشنبه غارت شد. پدرم فدای کسی که طناب های خیمه اش بریده شده و خیمه و خرگاهش فرو نشست. پدرم فدای کسی که به سفری نرفت که امید بازگشت (اش) باشد، و زخمی بر نداشت که امید مداوا در آن باشد. پدرم به

فدای آنکه کاش جانم قربانش می گشت. پدرم فدای آنکه با دل پر غصه از دنیا رفت. پدرم فدای آنکه با لب تشنه جان سپرد. پدرم فدای آنکه از ریش اش خون فرو ریخت. پدرم به فدای کسی که نیایش محمد مصطفی بود. پدرم به فدای کسی که جدش فرستاده اله آسمان بود. پدرم قربان کسی که او نواده پیامبر هدایت بود. پدرم به فدای (فرزند) محمد مصطفی. پدرم به فدای (فرزند) خدیجه کبری. پدرم به فدای (فرزند) علی مرتضی. پدرم به فدای (فرزند) فاطمه زهرا بانوی همه زنان. پدرم فدای (فرزند) کسی که آفتاب برای او بازگشت تا نماز گزارد. جانین دد صفت و درندگان خون آشام، هوسهای پلیدشان به کشتن شما آرام نگرفت، و با آن همه جنایت شعله های کینه در درون کثیف شان خاموش نگردید، و عمر سعد که نفرین خدا و تمامی اولیائش بر او باد، از نابکاران سپاهش درخواست کرد که بر روی پیکرهای پاکیزه شما اسب بدوانند. و ده نفر اهریمن صفت، زشت سیرت، ددمنش بنامهای: ۱- اسحاق بن حربیه همان پلیدی که پیرهن از تن پاکت بدر آورد. [صفحه ۱۳] ۲- اخنس بن مرثد ۳- حکیم بن طفیل سنسی ۴- عمر بن صبیح صیداوی ۵- رجا بن منقذ عبدی ۶- سالم بن خثیمه جعفی ۷- واحظ بن نائم ۸- صالح بن وهب جعفی ۹- هانی بن شبت حضرمی ۱۰- اسید بن مالک. مهارهای ستوران خویش را برکشیدند و سم های اسبهای کثیف شان را بر روی بدنی تازاندند که لبان پیامبر آنرا بوسیده و پشت نبی اکرم سنگینی او را در سجده ها تحمل کرده و دامان فاطمه زهرا علیها السلام آنرا پرورده و دست توانای اسدالله الغالب امیر مومنان او را نواخته بود بدنی را مورد حمله قرار دادن که میکائیل در گهواره با او رازها گفته و جبرائیل تهنیت ولادتش را به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم داده و خدای عالمیان به برکت قدمش حدیث لوح را از عالم بالا فرو فرستاده بود. جسدی را با اسبهای خود خورد کردند که خدای متعال به آفرینش اش بر تمامی بندگانش مباحات فرموده بود و به خاطر وجود او و همتیانش به فرشتگان عالم بالا فرمان سجده بر آدم علیه السلام را داده بود. الهام، ایزدا، پروردگارا ترا و به بلندای مقام حبیبیت سوگند می دهم که از زبانه های آتش جهنم بر گور این پلیدان شررها بیاری، که این پست فطرتان در معرفی خویش به ابن زیاد چنین گفتند: [صفحه ۱۴] نحن الذین وطننا بخيولنا ظهر الحسين حتى طحنا حناجر صدره. ما همانانی هستیم که بر پشت حسین (علیه السلام) اسب تاخیم تا آنکه چو آسیاب استخوانهای سینه اش را خورد کردیم. دردا که فرزندان پیغمبر مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم، آن دردانه ها و نازپرورده های خاندان وحی، با دیدن آن منظره دهشتبار در صحرای گداخته و سزونده و تفتندیده نینوا، بر کنار کشته سالار شهیدان و نوگلان پرپر شده بوستان احمدی، در میان خیمه های نیمه سنخته خامس آل عبا، آتش غم در قلبشان زبانه کشید، و از دیده اشک غم باریدند، و در سینه آه و درد اندوختند. به ناله آنان قدسیان ناله سر دادند، عرش نشینان سوگوار شدند. و جملگی کائنات به غم نشستند که ناله هایشان تا به امروزمان ادامه دارد. باشد که ندای این الطالب بدم المقتول بکربلا در پهنه گیتی طنین افکند و صدای یا لثارات الحسین در سرتاسر زمین صفیر برکشد، و یگانه خونخواه و تسلی بخش شراره های قلب مام گرامیش بپاخیزد، و جملگی فاتلان و هم پیمانان بر قتلش و خشنودان از شهادتش را قصاص نماید. السلام علی اسیر الکریات و قلیل العبرات السلام علی المرمل بالدم السلام علی المهتوک الخبا السلام علی خامس اصحاب الکسا [صفحه ۱۵]

دریچه ای به نور

نگاهی کوتاه به ژرفائی پرگهر. یادواره مظلومیت شهیدان طف را در پیش رو داریم، و به نظاره گه جانبازی یاران یزدان می نشینیم، و سخن زبان ناطق الهی را می نویسیم، و در زوایای کلامش به ژرفائی تعبیراتش می نگریم. به حقیقت که واژگان در بازگردان بیان شیوایش ناتوان و اندیشه ها در پی بردن به ژرفائی معانی کلامش کوتاه. چرا که سخن تنزل انسان است در کلامش و حضرت مهدی علیه السلام بزرگ آیت یزدان است، که اندیشه اندیشمندان، و باریک بینی پژوهشگران، و دانش دانشمندان و آگاهی آگاهان در پی بردن به گوشه ای از مقامش ناتوان و در چیره شدن به جملگی زوایای کلام پر طنینش چون مور در برابر سلیمان.

لیکن: آب دریا را اگر نتوان کشید هم بقدر تشنگی باید چشید در باره شخصیت والای حسین بن علی علیه السلام و یاران جان باخته اش کتابهای فراوانی نگاشته شده. و هر نویسنده به فراخور توان و گستردگی تحقیقاتش بر آن شده است که گوشه ای از سیمای سید شهیدان حضرت ابا عبدالله علیه السلام را ترسیم نماید، و جمعی نیز از این کار سربلند برون آمده اند. لیکن در میان تمامی این آثار جای کتابی که به بیان فرزند برومند حضرت ابا عبدالله حسین علیه السلام حجت خدا در [صفحه ۱۷] زمین حضرت حجه بن الحسن علیهما السلام خالی بود. از اینرو ما تلاش خویش را بر آن داشتیم که از میان مواریث اسلامی، سخنان حضرتش را در باره امام حسین علیه السلام استخراج نماییم. و در این زمینه به قدر مقدور تلاشی مبذول شد. و کتاب را به دو بخش تقسیم کردیم: بخش نخست زیارات، و بخش دوم توقیعات و دیدارها. در چاب نخست این کتاب تنها به نقل زیارات بسنده کردیم که در کتب مزار و دعا به زیارات ناحیه مقدسه معروف است. لیکن در یک نگاهی دوباره بر کتاب و اصلاح اشتباهات آن چاپ، بر آن شدیم که در یک پژوهشی افزونتر دعاها و دیگر دعاها را که از آن ناحیه مقدس رسیده است، و یا بر خواندانش فرمان صادر گردیده، بر مجموعه خویش بیفزاییم. و تا حد توان سعی بر آن شد که این دعاها با نسخ گوناگون مقابله شود که نسخه های بدل را داخل ( ) مشخص کردیم. در بخش دوم کتاب دیدارها و توقیعاتی را قرار دادیم که بزرگان محدثان شیعی در آثار خویش درج کرده اند. چرا که بار یافتگان به حضور حضرتش بسیارند و سخنان فراوانی هم از آن بزرگوار در باره جد گرامیشان حضرت ابا عبدالله علیه السلام نقل شده است. ولی از آنجا که این دیدارها به خاطر ترس از شهرت فرد بار یافته و یا دیگر علل موجه بیشتر به صورت حدیث مرسل یا مرفوع و... نقل می شود، لذا تشخیص صحت سلسله روایت حدیث خود کاری است که در توان این حقیر نیست، و نیز تشخیص حقانیت سخن ناقل کاری دشوارتر، از اینرو ما تنها به روایاتی پرداختیم، که مشایخ بزرگ شیعه و محدثان والا تبار امامیه آنها را در آثار خویش نقل کرده اند. و در نقل شود، و تا حد توان تقطیع نگردد، و بجز چند مورد مابقی متون بطور کامل نقل شده است. [صفحه ۱۸] و در این چاپ دیگر بار همراه با بازنگری کلی در کتاب و انجام برخی اصلاحات و افزودن برخی مباحث، تلاشی در کامل تر شدن این مجموعه صورت گرفت. یادآوری این نکته لازم است که نقل شدن این تعداد روایت در این کتاب نه دلیل انحصار کل روایات نقل شده از حضرت بقیه الله الاعظم حجه بن الحسن علیهما السلام در باره جدشان می باشد، و نه دلیل طرح و رد دیگر بحثها. تصمیم بر آن بود که شرحی کوتاه بر سخنان حضرتش داشته باشیم، اما خود را مصداق این شعر یافتیم که: ای مگس عرصه سیمرخ نه جولانگه توست عرض خود می بری و زحمت ما می داری از اینرو تنها به ترجمه سخنان آن بزرگ بسنده نمودیم. تا چه قبول افتد و چه در نظر آید با آن امید که در اولین صباحان پرچم خونین قیام طف دگر بار گشوده شود، و شمشیر آخته محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم از نیام برخیزد، و اذن قیام به دادخواه خون شهیدان کربلا داده شود. که تا او نیاید خون بناحق ریخته شده سید شهیدان ز جوشش نمی افتد، و قلب گداخته سیده بانوان جهانیان التیام نمی یابد، که او وارث خون شهیدان است و شفا بخش قلب کشته گان و نقطه آرزوهای همه امیدواران. بارالها ظهور پر نور و سرورش را هر چه زودتر برسان. اللهم و احی بولیک القرآن و ارننا نوره سرمد لا لیل فیه، و احی به القلوب المیتة، و اشف به اصدور الوغره، و اجمع به الالهوا المختلفه علی الحق، و اقم به الحدود المعطله و [صفحه ۱۹] الاحکام المهمله حتی لا یبقی حق الا ظهر و لا عدل الا زهر، و اجعلنا یا رب من اعوانه و مقویه سلطانه و الموتیرین لامره و الراضین بفعله و المسلمین لاحکامه... [فرازهائی از دعای عصر غیبت، به نقل از سید بن طاووس (ره)] [صفحه ۲۳]

زیارت شهدا

به اسنادمان از جدم ابی جعفر محمد بن حسن طوسی [رحمه الله علیه] روایت شدیم. گفت: شیخ ابو عبدالله محمد بن احمد بن عیاش ما را حدیث کرد. گفت: شیخ پرهیزگار ابو منصور بن عبدالمنعم بن نعمان بغدادی [رحمه الله علیه] مرا حدیث کرد. گفت: از

ناحیه - مقدسه - در سال ۲۵۲ به دست شیخ محمد بن غالب اصفهانی در هنگام وفات پدرم [رحمه الله علیه] خارج گردید، در حالی که من نوجوان بودم و نوشتم که به من در زیارت مولایم ابی عبدالله علیه السلام و زیارت شهدا اجازه فرما. پس از حضور حضرتش برایم خارج گردید: [صفحه ۲۵] بنام خدای بخشنده بخشایشگر هر گاه خواستی شهدا رضوان الله علیهم را زیارت کنی نزد [پائین] پاهای حسین علیه السلام بایست، و آنجا قبر علی بن الحسین صلوات الله علیهما می باشد. پس رویت را به طرف قبله کن. پس آنجا مکان و محدوده شهدا است، و به علی بن الحسین علیه السلام اشاره کن و بگو: [۱] سلام بر تو ای اولین کشته از نسل بهترین فرزند از سلاله ابراهیم خیل، درود خدا بر تو و بر پدرت باد، آنگاه که درباره تو گفت: خدا بکشد قومی را که تو را کشت. ای پسر من چه چیز ایشان را بر (خدای) بخشنده و به بریدن حرمت رسول جری نمود. بر دنیا پس از تو نابودی باد. گوئی که من [می بینم] که تو در پیش روی او (حسین علیه السلام) جنگیدی و به دشمنان گفتی: من علی فرزند حسین بن علی هستم. و ما به خانه خدا سوگند که به پیامبر شایسته تریم. [صفحه ۲۷] شما را با نیزه می زنم تا اینکه خم شود. (و) بر شما شمشیر را فرود می آورم، (و) از پدرم حمایت می کنم. (ضربتی فرود می آورم آن هم) ضربت زدن جوان هاشمی عرب (سیرت)، بخدا سوگند فرزند پدر ناشناخته، درباره ما نمی تواند فرمان براند. تا اینکه مرگت فرا رسید و مالک (وجود) ات را دیدار کردی. گواهی می دهم که تو بر خدا و رسولش شایسته تری می باشی. و همانا تو فرزند رسولش و پسر حجت و امین او هستی، خدا نسبت به تو در باره قاتلت مره بن منقذ بن نعمان عبدی حکم نماید. خدا بر او نفرین فرستد و خوار نماید و تمام کسانی که در کشتن تو با او همراهی کردند. و بر علیه تو او را یاری کردند (نفرین فرستد). و خدا ما را از کسانی قرار دهد که ترا دیدار می کنند و با تو دوستی می نمایند و با نیایت و پدرت و عمویت و برادرت و مادر مظلومت (فاطمه زهرا) دوستی و همنشینی می کنند. و به سوی خدا از کشندگان بیزار می جویم. و از خدا دوستی و همنشینی با تو را در خانه جاودانگی درخواست می کنم. و به سوی خدا از دشمنان، همان کافران تکذیب کننده بیزار می جویم. سلام و آسایش و رحمت و برکت های خدا بر تو باد. [۲] سلام بر عبدالله بن حسین، کودک شیرخوار تیر خورده به زمین افتاده به خون غلتیده، (که) خورش بسوی آسمان بالا رفته و در آغوش پدرش به وسیله تیر ذبح شده است [صفحه ۲۹] خدا تیرانداز به او پژمرده کننده اش حرمه بن کاهل اسدی را لعنت کند. [۳] سلام بر عبدالله فرزند امیر مومنان، گرفتار به بلا و آزمایش، و نداگر به ولایت و حاکمیت (برادرش و خاندانش) در پهنه کربلا، که از پیش رو و پشت سر به وسیله دشمنان بر او زخم وارد شده (بود) خدا قاتل او هانی بن ثبیت حضرمی را لعنت کند. [۴] سلام بر عباس فرزند امیر مومنان، که به جانش برادرش را همیاری و کمک کننده (بود) از امروزش برای فردایش بهره ها برد، (آن) فدا کننده (خود برای امامش) و نگاهبان شتابگر به سوی او با (مشک) آبش، (که) دو دستش بریده شده، خدا قاتلانش یزید بن وقاد، و حکیم بن طفیل طائی را لعنت کند. [۵] سلام بر جعفر فرزند امیر مومنان شکیبای بر نفس اش و حسابگر (کردارهایش)، و به تنهایی از زادگاههای (خویش) دور شده، تسلیم جنگ شده پیشتازی در ستیز گرفته، (که) به خاطر زیادی دشمنان و مردمان حمله ور بر او شکست خورده است. خدا قاتلش هانی بن ثبیت حضرمی را لعنت کند. [۶] سلام بر عثمان فرزند امیر مومنان همنام عثمان بن مظعون، خدا تیر زندگان خولی بن یزید اصبحی ایادی و ابانی دارمی را لعنت کند. [صفحه ۳۱] [۷] سلام بر محمد فرزند امیر مومنان کشته شده به وسیله ابانی دارمی که خدا او را لعنت کند و عذاب دردناک را بر او بیفزاید، و درود و توجه خدا بر تو ای محمد و بر اهل بیت شکیبایت. [۸] سلام بر ابی بکر فرزند حسن [پاکیزه دوستدار خدا]، که به وسیله (سه شعبه) که از کمان رها شده باشد، تیر خورده است. خدا قاتلش عبدالله بن عقبه غنوی را لعنت کند. [۹] سلام بر عبدالله فرزند حسن بن علی [پاکیزه] خدا قاتلش و تیرانداز به او حرمه بن کاهل اسدی را لعنت کند. [۱۰] سلام بر قاسم فرزند حسن بن علی (آنکه) جثه اش ضربت خورده و ابزار جنگی اش به تاراج رفته، آنگاه که عمویش حسین (علیه السلام) را فرا خواند، عمویش بسان عقاب تیز پرواز بسوی او شتافت، و مردم را از کنار او دور کرد، و خود را به او رسانید، در حالی که او - قاسم - پاهایش را (از شدت زخمها) به زمین می کشید. و حسین علیه السلام می فرمود:

گروهی که ترا کشتند (همانانی که) در روز قیامت نیایت و پدرت با ایشان دشمنی می کنند را خدا از رحمت خویش دورشان کند. سپس فرمود: به خدا سوگند بر عمویت گران است که تو او را بخوانی ولی او [صفحه ۳۳] ترا جواب نگوید، یا بسوی تو آید و به تو رو کند، در حالی که تو کشته شده و مورد حمله قرار گرفته (باشی). پس (این شتافتن عمویت بسوی تو) در روزی که ستم کنندگان به او زیاده شده و یاری کننده اش اندک می باشد، ترا سود نمی بخشد. خدا در روزی که شما دو نفر را گرد هم می آورد، مرا همراه شما دو نفر قرار دهد و مرا در سکونت گاه شما ساکنم گرداند، و خدا کشته ات عمرو بن سعد بن نفیل ازدی را لعنت کند و به دوزخ افکند و برایش عذابی دردناک آماده کند. [۱۱] سلام بر عون فرزند عبدالله بن جعفر [پرواز کننده در بهشت ها]، همراه و همگام ایمان، همسفر با خویشان، نصیحت گر برای (خدای) بخشنده، همتای مثانی و قرآن، خدا قاتلش عبدالله بن قطبه نهبانی را لعنت کند. [۱۲] سلام بر محمد فرزند عبدالله بن جعفر شهودگر جایگاه پدرش، دنبال رو برادرش و نگاهدارش به وسیله بدنش، خدا قاتلش عامر بن نهشل تمیمی را لعنت کند. [۱۳] سلام بر جعفر بن عقیل، خدا قاتلش (و تیرانداز به او) بشر بن خوط همدانی را لعنت کند. [۱۴] سلام بر عبدالرحمن بن عقیل، خدا قاتلش و [صفحه ۳۵] به او) بشر بن خوط همدانی را لعنت کند. [۱۴] سلام بر عبدالرحمن بن عقیل، خدا قاتلش و تیرانداز به او عمر بن خالد بن اسد جهنی را لعنت کند. [۱۵] سلام بر کشته شده فرزند کشته شده، عبدالله بن مسلم بن عقیل و خدا قاتلش عامر بن صعصعه را لعنت کند و گفته شده اسد بن مالک. [۱۶] سلام بر ابی عبدالله فرزند مسلم بن عقیل و خدا قاتلش و تیرانداز به او عمرو بن صبیح صیداوی را لعنت کند. [۱۷] سلام بر محمد فرزند ابی سعید بن عقیل و خدا قاتلش لقیط بن ناشر جهنی را لعنت کند. [۱۸] سلام بر سلیمان غلام حسین بن امیر المومنین و خدا قاتلش سلیمان بن عوف حضرمی را لعنت کند. [۱۹] سلام بر قارب غلام حسین بن علی. [۲۰] سلام بر منجح غلام حسین بن علی. [۲۱] سلام بر مسلم بن عوسجه اسدی، همان گوینده به حسین (علیه السلام) آنگاه که حضرتش به او اجازه بازگشت داد: آیا ما از تو روی برتاییم و برای خدا در بجا نیاوردن حق [صفحه ۳۷] تو چه بهانه ای بیاوریم، نه بخدا سوگند (روی برنتابم) تا اینکه نیزه ام را در سینه هایشان خرد کنم، و تا آنگاه که این شمشیر در دستم باشد، آنرا بر ایشان می کوبم، و از تو جدا نمی شوم. و اگر اسلحه ای نداشته باشم تا به وسیله آن با ایشان کارزار کنم، به آنها سنگ پرتاب می کنم. و از تو جدا نمی شوم تا اینکه همراه تو بمیرم. و تو اول کسی هستی که جانش را بفروخت، و اولین شهید از شهیدان خدا هستی که پیمان خویش را به انجام رسانیدند. پس به خدای کعبه که رستگار شدی. خدا به پایداریت و کمکت بر امام خود پاداش فراوان دهد، هنگامی که (حضرتش) به سوی تو آمد و تو به زمین افتاده بودی. پس فرمود: خدا ترا ای مسلم بن عوسجه رحمت کند و (این آیه) را قرائت کرد: و از ایشان کسانی هستند که پیمان خویش را به انجام رسانیدند، و از ایشان گروهی هستند که چشم انتظارند و چیزی را بجای آن دگرگون نمی کنند. (سوره احزاب آیه ۲۳) خدا شرکت کنندگان در کشتن عبدالله ضبابی و عبدالله بن خشکاره بجلی را لعنت کند. [۲۲] سلام بر سعد بن عبدالله حنفی گوینده به حسین (علیه السلام) در هنگامی که به او در بازگشتن اجازه داد: [صفحه ۳۹] ترا رها نمی کنیم تا این که خدا بداند که همانا ما پنهانی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را در حق تو پاس داشته ایم. به خدا سوگند اگر بدانم کشته می شوم، سپس زنده می شوم، سپس به آتش سوزانیده می شوم، سپس در هوا پراکنده می شوم، و این کار را هفتاد مرتبه با من انجام می دهند، از تو دست نمی کشم تا اینکه مرگم در پیش رویت فرارسد. و چرا این کار را نکنم در حالی که این یک بار مردن یا کشته شدن است. و سپس (بعد از آن) کرامتی است که برای آن نهایی نیست. پس مرگت را دیدار کردی و امامت را یاری نمودی، و در خانه همیشگی از سوی خدا کرامت (بیکران) را ملاقات کردی. خدا ما را در زمره شهادت خواهان با شما برانگیزد، و دوستی و همراهی شما را در اعلیٰ علین روزیمان فرماید. [۲۳] سلام بر بشر بن عمر حضرمی، خدا به خاطر سختی که به حسین (علیه السلام) گفتی) پاداش فراوان ارزانی فرماید، در حالی که در بازگشتن به تو اجازه داده بود: اگر از تو روی برتابم، حیوانات درنده مرا زنده زنده بخورند. و (من) از تو اجازه سواری برای برگشت بگیرم و ترا با کمکی یاوران خوارت نمایم؟ این کار ابدا

نخواهد شد. [۲۴] سلام بر یزید بن حصین همدانی مشرقی قاری [صفحه ۴۱] (قرآن)، (دشمن را) به زمین زنده. [۲۵] سلام بر عمران بن کعب انصاری. [۲۶] سلام بر نعیم بن عجلان انصاری. [۲۷] سلام بر زهیر بن قین بجلی گوینده به حسین علیه السلام در حالی که در بازگشتن به او اجازه فرموده بود: نه بخدا سوگند این کار نخواهد شد. آیا فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را گرفتار و اسیر در دست دشمنان رها کنم، و من رهائی یابم؟ خدا این روز را بر من نیاورد. [۲۸] سلام بر عمر بن قرطه انصاری. [۲۹] سلام بر حیب بن مظاهر اسدی. [۳۰] سلام بر حر بن یزید ریاحی. [۳۱] سلام بر عبدالله بن عمیر کلبی. [۳۲] سلام بر نافع بن هلال بجلی مرادی. [۳۳] سلام بر انس بن کاهل اسدی. [۳۴] سلام بر قیس بن مسهر صیداوی. [صفحه ۴۳] [۳۵-۳۶] سلام بر عبدالله و عبدالرحمان فرزندان عروه بن حراق غفاری. [۳۷] سلام بر جون غلام ابی ذر غفاری. [۳۸] سلام بر شیب بن عبدالله نهشلی. [۳۹] سلام بر حجاج بن یزید سعدی. [۴۰ و ۴۱] سلام بر قاسط و کرش فرزندان زهیر تغلبی. [۴۲] سلام بر کنانه بن عتیق. [۴۳] سلام بر ضرغامه بن مالک. [۴۴] سلام بر جوین بن مالک ضبعی. [۴۵] سلام بر عمرو بن ضبیعه ضبعی. [۴۶] سلام بر زید بن ثبیت قیسی. [۴۷ و ۴۸] سلام بر عبدالله و عبیدالله فرزندان یزید بن ثبیت قیسی. [۴۹] سلام بر عامر بن مسلم. [صفحه ۴۵] [۵۰] سلام بر قعنب بن عمرو نمری. [۵۱] سلام بر سالم غلام عامر بن مسلم. [۵۲] سلام بر سیف بن مالک. [۵۳] سلام بر زهیر بن بشر خثعمی. [۵۴] سلام بر زید بن معقل جعفی. [۵۵] سلام بر حجاج بن مسروق جعفی. [۵۶ و ۵۷] سلام بر مسعود بن حجاج و فرزندش. [۵۸] سلام بر مجمع بن عبدالله عائدی. [۵۹] سلام بر عمار بن حسان بن شریح طائی. [۶۰] سلام بر حیان بن حارث سلمانی ازدی. [۶۱] سلام بر جندب بن حجر خولانی. [۶۲] سلام بر عمر بن خالد صیداوی. [۶۳] سلام بر سعید غلام او (عمر بن خالد صیداوی). [۶۴] سلام بر یزید بن زیاد بن مظاهر کندی. [صفحه ۴۷] [۶۵] سلام بر زاهر غلام عمرو بن حمق خزاعی. [۶۶] سلام بر جبه بن علی شیبانی. [۶۷] سلام بر سالم غلام بنی مدینه کلبی. [۶۸] سلام بر اسلم بن کثیر ازدی. [۶۹] سلام بر قاسم بن حیب ازدی. [۷۰] سلام بر عمر بن جندب حضرمی. [۷۱] سلام بر ابی تمامه، عمر بن عبدالله صائدی. [۷۲] سلام بر حنظل بن اسعد شیبانی. [۷۳] سلام بر عبدالرحمن بن عبدالله بن کدر ارحبی. [۷۴] سلام بر عمار بن ابی سلامه همدانی. [۷۵] سلام بر عابس بن شیب شاکری. [۷۶] سلام بر شوذب غلام شاکر. [۷۷] سلام بر شیب بن حارث بن سریع. [۷۸] سلام بر مالک بن عبدالله بن سریع. [صفحه ۴۹] [۷۹] سلام بر زخمی اسیر گرفتار سوار بن ابی حمیر فهمی همدانی. [۸۰] سلام بر زخمی همراه او عمرو بن عبدالله جندعی. سلام بر شما ای بهترین یاران، سلام بر شما به خاطر آنچه شکیبائی ورزیدید. پس چه نیکو جایگاه و خانه آئینده ای دارید. خدا شما را در جایگاه نیکان سکنا دهد، و شهادت می دهد که خدا پرده را از (برابر دیدگان) شما برداشته و برایتان فرش و بستر گسترده است، و برای شما عطا و بخشش فراوان داده است. و شما از حق درنگ نکرده اید، و شما بر ما پیش افتاده اید. و ما - می خواهیم - با شما در خانه همیشگی همنشین و همراه باشیم. و سلام و رحمت و برکات خدا بر شما باد. [صفحه ۵۰] بررسی در مورد انتساب این زیارت شریف به امام زمان علیه السلام آقای محمد مهدی شمس الدین در کتاب انصار الحسین علیه السلام تحقیقی کرده اند که ما گزیده ای از آنرا به نقل از ترجمه این کتاب بنام شهیدان کربلا در اینجا می آوریم: علامه مجلسی رضوان الله علیه بر این زیارتنامه شرحی آورده است: این زیارت را شیخ مفید و سید بن طاوس در زیارات خود آورده اند، بدون این که اشاره ای به زیارت عاشورا کرده باشند، و نویسنده مزار الکبیر گفته است: زیارت شهدا رضوان الله علیهم در روز عاشورا را، شریف ابوالفتح محمد بن محمد جعفری ادام الله عزه به نقل از عماد الدین محمد بن ابی القاسم طبری به نقل از شیخ ابوعلی حسن بن محمد طوسی به من گفت: و نیز شیخ ابو عبدالله حسین بن هبه الله بن ربه به نقل از شیخ ابوعلی به نقل از پدرش ابو جعفر طوسی به نقل از شیخ محمد بن احمد بن عیاش و دیگران گفته اند، که به این دلیل در زیارات مطلقه [صفحه ۵۱] آورده ایم که در اخبار، آنرا اختصاص به وقت معین و مشخصی نداده اند. و بدان که در تاریخ خبر، اشکالی وجود دارد، زیرا چهار سال قبل از ولادت حضرت حجت علیه السلام نقل گردیده است، و احتمال دارد که تاریخ آن سال دویست و شصت و دو بوده و یا آنکه در زمان امام حسن عسکری علیه السلام صادر شده باشد. (بحار الانوار، چاپ جدید، جلد

۱۰۱ صفحه ۲۷۴ (سپس نویسنده کتاب، با بررسی در سلسله سند زیارت می گوید که: و این سند، همانطور که ملاحظه می شود به ابن عیاش خاتمه می پذیرد، و دو شخص نامعلوم دیگر، ابومنصور، و محمد بن غالب (در این سلسله هستند). پس زیارت از نقطه نظر سندیت ضعیف و سست است. (پایان سخن کتاب انصار الحسین علیه السلام). در اینجا تذکر چند نکته ضروری است: ۱- بزرگانی چون، شیخ مفید، سید بن طاوس، شیخ ابوجعفر محمد بن حسن طوسی رضوان الله علیهم این دعا را منتسب به ناحیه مقدسه دانسته اند، و آنرا نقل نموده اند و علامه مجلسی (ره) در کتاب بحارالانوار این دعا را در بخش ادعیه ماثوره از امام زمان علیه السلام نقل کرده است، و علمای متاخر نیز آنرا [صفحه ۵۲] منتسب به حضرت بقیه الله الاعظم حجه بن الحسن علیهما السلام دانسته اند، و این خود دلیل اجماعی بر انتساب این دعا به امام زمان علیه السلام است. ۲- به صرف وجود ضعف در رجال سند حدیث، نمی توان حدیث را طرح نمود و آنرا بی بهره دانست، و چه بسیار روایاتی وجود دارد که محدثان امامیه قدس سرهم بدان اعتماد کرده و نقل نموده اند، و حتی بر اساس آن فتوا داده اند، در حالی که بر اساس مبانی متاخران ضعف سند در آنها وجود دارد. چرا که حدیث صحیح بر مبنای متقدمان با حدیث صحیح بر مبنای متاخران متفاوت است. به هر جهت نقل محدثان امامیه با توجه به دقت نظر آنان و نزدیکی شان به عصر صدور حدیث و حتی هم عصری آنان با نواب اربعه درجه اعتماد را نسبت به منقولات آنان بالا می برد. ۳- لزوم بررسی دقیق سلسله سند حدیث در صدور احکام فقهیه می باشد، و آن هم در واجبات و محرمات، و بر اساس قاعده اصول عملیه میان فقها تسامح در ادله سنن وجود دارد، و فقهای امامیه در بررسی سند روایات مستحبات بنا بر برخی اجازات متخذ از روایات، با دیده تسامح برخورد کرده اند. و نیز روش بزرگان محدثان در کتب دعا نوعا بر این است که گاه نام معصوم علیه السلام را هم نقل نکرده اند، چه رسد به سلسله سند آن، و وجود دعاهائی که بدین گونه که سلسله سندشان نقل شده [صفحه ۵۳] باشد، محدود است. ۴- بر مبنای روایت نقل شده از حضرت صادق علیه السلام که فرمودند: کلمات ما را به دیگران از ما امامان می توانید نسبت دهید. لذا اگر در واقع این زیارت از امام حسن عسکری علیه السلام نیز صادر شده باشد، بر اساس فرمایش حضرت صادق علیه السلام ما اجازه داریم آنرا به امام زمان علیه السلام نیز انتساب بدهیم. [صفحه ۵۵]

زیارت ناحیه

شیخ مفید - که خداوند روحش را پاکیزه فرماید - در کتاب المزار پس از بیان زیارتی که از کتاب المصباح نقل کردیم، گوید که عین سخنش این است: [صفحه ۵۷] زیارتی دیگر در روز عاشورا به روایتی دیگر، هر گاه خواستی حضرتش را به آن در این روز زیارت کنی، پس به سوی حضرتش صلی الله علیه و آله و سلم بایست و بگو: [۱] سلام بر آدم برگزیده خدا از میان آفریدگان، سلام بر شیت دوست و ولی خدا و انتخاب شده اش، سلام بر ادریس قیام کننده برای خدا به حجت و گوااهش، سلام بر نوح اجابت شده در دعوتش، سلام بر هود که از جانب خدا به کمکهای پیوسته یاری شد. سلام بر صالح که با کرامت خویش به خدا توجه کرد. سلام بر ابراهیم، همان کسی که خدا با برگزیدنش به مقام خلیلت به او محبت کرد. سلام بر اسماعیل همان کسی که خدا به (فرستادن) ذبحی بزرگ از بهشتش او را آزاد ساخت. سلام بر اسحاق همانی که خدا نبوت را در فرزندان و ذریه او قرار داد. سلام بر یعقوب همان کسی که بینائی او را به موجب رحمتش بدو باز گردانید. سلام بر یوسف همانی که خدا او را از چاه به عظمتش نجات بخشید. [صفحه ۵۹] [۲] سلام بر موسی کسی که خدا دریا را به قدرتش برای او شکافت. سلام بر هارون کسی که خدا او را به نبوتش ویژه داشت. سلام بر شعیب همانی که خدا او بر علیه (نابکاران) امتش یاری فرمود. سلام بر داود کسی که خدا از خطای او درگذشت. [۳] سلام بر سلیمان کسی که جنیان به عزتش برایش خوار شدند. سلام بر ایوب کسی که خدا او را از بیماریش شفا بخشید. سلام بر یونس کسی که خدا یاری و کمک ضمانت شده اش را به او رسانید. سلام بر عزیر که خدا او را پس از حالت مرگش زنده کرد. سلام بر زکریای شکیب در سختی اش، سلام بر یحیی که خدا به شهادتش او را (به مقام قرب خود) نزدیک نمود.

و بالائی درجه داد. سلام بر عیسی روح خداوند و کلمه او. [۴] سلام بر محمد دوست دار و مورد محبت خدا و برگزیده اش، سلام بر امیر مومنان علی بن ابیطالب که به برادری (پیامبر) اش مخصوص گردانید، سلام بر فاطمه زهرا دختر (پیامبر) اش، سلام بر ابا محمد حسن، وصی پدرش و جانشین او، سلام بر حسین کسی که به خودش جانش را (در راه خدا) ارزانی داشت. سلام بر کسی که در پنهانی و آشکارش خدا را فرمان برد. سلام بر کسی که خدا در خاکش شفا را قرار داد. سلام بر کسی که اجابت دعا در زیر گنبدش می باشد. سلام بر کسی که امامان از فرزندان و ذریه اش هستند. [صفحه ۶۱] [۵] سلام بر فرزند انجام پیامبران، سلام بر فرزند آقای جانشینان، سلام بر فرزند فاطمه زهرا، سلام بر فرزند خدیجه کبری، سلام بر فرزند سدره منتهی، سلام بر فرزند جنت ماوی (باغهای پناهگاه)، سلام بر فرزند زمزم و صفا. [۶] سلام بر آغشته به خون، سلام بر (کسی که) خیمه (اش) دریده شد. سلام بر پنجمین یاران اهل کسا (ساکنان زیر برد یمانی)، سلام بر غیب غریبان، سلام بر شهید شهیدان، سلام بر کشته (بدست) پسر خواندگان مشکوک نسلان، سلام بر سکونت یافته کربلا، سلام بر کسی که فرشتگان آسمان بر او گریستند. سلام بر کسی که فرزندانش پاک شدند. [۷] سلام بر پادشاه و امیر (یعسوب: پادشاه زنبوران و امیر زنبوران که دیگر زنبوران به گرد او می گردند) آئین، سلام بر محل فرود آمدن برهان ها، سلام بر امامان بزرگوار، سلام بر گریبان های شکافته، سلام بر لبهای پژمرده شکننده، سلام بر جان های از بیخ و بن بریده، سلام بر روح های (از تن) ربوده شده، سلام بر پیکرهای عریان، سلام بر جسم های رنگ باخته، سلام بر خونهای جاری شده، سلام بر عضوهای بریده شده، سلام بر سرهای برافراشته گشته، سلام بر زنان سر برهنه گردیده. [صفحه ۶۳] [۸] سلام بر حجت و گواه دارنده جهانیان، سلام بر تو و بر پدران پاکیزه ات، سلام بر تو و بر پسران شهادت پذیرت، سلام بر تو و بر فرزندان و ذریه یاری کننده ات، سلام بر تو و بر فرشتگان ملازم آرامگاهت. سلام بر کشته شده مظلوم، سلام بر برادر مسموم اش، سلام بر علی بزرگ، سلام بر شیرخوار کوچک. [۹] سلام بر بدنهای غارت شده، سلام بر عترت و خاندان نزدیک و خویشاوند، سلام بر کارزار کنندگان در بیابان های پهناور. سلام بر دور افتادگان از سرزمین (خویش)، سلام بر دفن شدگان بدون کفن، سلام بر سرهای جدا شده از بدن ها، سلام بر حساب کننده شکیبا، سلام بر ظلم شده بدون یاور، سلام بر سکنا گزیده در خاک پاکیزه، سلام بر صاحب گنبد بالا رونده (شنوا). [۱۰] سلام بر کسی که (خدای) با جلالت پاکیزه اش فرمود. سلام بر کسی که جبرئیل بدو مباحث کرده، سلام بر کسی که میکائیل در گهواره با او سخن گفته (سرگرمش کرده)، سلام بر کسی که پیمانش شکسته شد. سلام بر کسی که حرمتش دریده شد. سلام بر کسی که خودش به ستم ریخته شد. سلام بر (کسی که) به خون زخمها غسل داده شد. سلام بر (کسی که) با جام تیرها آب داده شد. سلام بر (کسی که بر او) ستم جایز شمرده [صفحه ۶۵] شد. سلام بر سر بریده شده در میهمانی (در کنار نهر)، سلام بر کسی که ساکنان قریه ها او را دفن کردند. [۱۱] سلام بر - کسی که - شاهرگ (اش) بریده شد. سلام بر مدافع بدون یاور، سلام بر سپید موی (محاسن) خضاب کرده، سلام بر گونه و رخسار خاک آلود، سلام بر بدن غارت شده برهنه، سلام بر دندانهای پیشین با چوب (خیزران) کوبیده شده، سلام بر سر افراشته شده، سلام بر جسم های عریان در بیابان های پهناور - که - گرگان درنده گازشان می گیرند و درندگان مزه خون و گوشت را چشیده به گردشان می گردند. [۱۲] سلام بر تو ای آقای من و بر فرشتگان بال گشوده که خواستار فرود اطراف گنبد تو هستند، (همان فرشتگان) بسیار احترام کننده به تربت ات، طواف کنندگان صحن و فضای، وارد شوندگان بر زیارتت. سلام بر تو که همانا قصد (زیارت) تو کرده ام، و آرزومند رستگاری نزد تو هستم. [۱۳] سلام بر تو سلام آشنای به حرمت و مقامت، خالص در ولایت و دوستی ات، نزدیکی جوینده به خدا به وسیله محبتت، دوری جوینده از دشمنانت، سلام کسی که قلبش به مصیبت و سختی تو زخمی و مجروح است، و اشکش در هنگام یاد کردن تو ریزان، سلام دردمند گرفته و محزون و شیدای فروتن، سلام کسی که اگر با تو در کربلای بود تو را با جانش از [صفحه ۶۷] تیزی های شمشیرها نگاه می داشت، و باقی مانده روحش - عمرش - را برای تو در معرض مرگ می انداخت، و در پیش رویت کارزار می کرد و تو را در برابر آنانی که بر تو هجوم آورده و شوریده بودند، یاری می کرد، و روح و

جسد و مال و فرزندش را فدای تو می نمود، و روحش فدای روح تباد و خانواده اش نگاهدار و مدافع خانواده ات. [۱۴] پس اگر روزگار (ولادت) مرا به بعد انداخته و مقدرات مرا از یاریت دور کرده است، و برای کسانی که با تو کارزار کردند کارزارگر نبودم و با کسانی که با تو دشمنی کردند نستیزیدم، پس صبح و شام برایت ناله می کنم، و بجای اشک برایت خون می گریم - بخاطر - حسرت بر تو، و اندوه و تاسف بر آنچه تو را گرفتار کرد، و شعله ور و در سوز و گداز تا اینکه (از) بیقراری سختی ها و مصیبتها و غصه اندوهگینی (بخاطر از دست دادن فرصتها) بمیرم. [۱۵] شهادت می دهم که همانا تو نماز را بپا داشتی، و زکات (حقوق مالی) را پرداختی، و به نیکی فرمان دادی، و از بدی و ستم کاری بازداشتی، و خدا را فرمان بردی، و از او سرپیچی نکردی، و به او و ریسمانش چنگ آزیدی، در نتیجه از او خشنود شدی، و از خدا ترسیدی، و او را در نظر گرفتی، و (دعوت) او را پاسخ گفتی، و به روشهایش سلوک نمودی، و آشوب ها را فرو نشاندی، و (مردم را) به سوی رشد و هدایت خواندی، و راههای استواری را آشکار کردی، و در (راه) خدا به حق جهادش کارزار کردی. [صفحه ۶۹] [۱۶] و تو برای خدا فرمانبردار بودی و برای نیابت محمد صلی الله علیه و آله و سلم پیرو، و برای سخن پدرت شنوا، و بسوی وصیت و سفارش برادرت شتابگر کوشا، و برای پایه های دین بلند کننده، و برای سرکشی و طغیان درهم کوبنده، و بر آشوبگران و طغیانگران سختگیر کوبنده، و برای امت نصیحتگر، و در لحظات مرگ ستایشگر و تسبیح کننده (خدا)، و بر گناهکاران هرزه درگیر شونده، و به حجتها و دلیل های خدا قیام کننده، و برای اسلام و مسلمانان رحم کننده (بخشایشگر)، و برای حق یاور، و در هنگام بلا و گرفتاری شکیبا، و برای دین نگهبان، و از محدوده آئین دفاع کننده. [۱۷] هدایت را نگاهداشتی و یاریش کردی. و عدل و داد را گسترده و آنرا پراکنده ساختی. و آئین را یاری کردی و آشکارش ساختی. و کسی را که دین را بازیچه شمرده بود، بازش داشتی، و او را راندی. و (حق را) برای پست از شریف باز ستاندی. و در حکم میان توانا و ضعیف مساوات قرار دادی. و تو باران بهاری یتیمان و بی پدران بودی. و باز دارنده مردمان (از بدی)، و عزت اسلام، و گنجینه احکام، و هم پیمان نیکویی، رهرو (راه) نیابت و پدرت و در وصیت شبیه برادرت (بودی). [۱۸] وفا کننده به امان دادن ها، دوستدار خویها (ی نیکو)، (صاحب) کرمهای آشکار، نماز شب گزار در تاریکی ها، برپاگر روشها (ی نیکو)، بخشنده آفریدگان، بزرگ پیشیان، نیکو [صفحه ۷۱] نسب، با حسب فراوان، (صاحب) رتبه های بلند، دارای مناقب فراوان، صاحب سرشتهای ستوده، واجد موهبت های بسیار، بردبار رشید، بازگشت کننده (بسوی خدا)، سخی، دانا، شدید، پیشوای شهید، آمرزشگر، انابه کننده، دوست دارنده ترسان (بودی). [۱۹] برای رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرزند بودی و برای قرآن سند و برای امت بازو، و در فرمانبری کوشا، نگاهبان عهد و پیمان، کناره گیر از راههای گناهکاران و هرزگان، عطا کننده و بخشنده به مسکین به سختی افتاده، صاحب رکوع و سجده های طولانی. [۲۰] کناره گیر در دنیا (چو) کناره گیری کوچ کننده از آن، و نرگنده به دنیا به دیده ترسندگان از آن (بودی)، آرزوهایت از آن (از دنیا) بازداشته شده و همت و تلاشت از آرایشهایش برگرفته بود. چشمت از نگرستن به شادی آفرینی (دنیا) بسته بود. اشتیاق و رغبتت در مورد آخرت شناخته شده و مشهور (بود). [۲۱] تا این که بیداد دستش را از آستین برو کرد، و ستم پرده از روی اسلحه اش برداشت، و گمراهی پیروانش را فرا خواند، و تو در حرم جدت ساکن بودی، و از ستمگران جدائی گزیننده، در خانه و محراب (عبادتگاه خود) نشسته بودی، از لذتها و شهوت ها دوری گزیده، زشتی را با قلبت و [صفحه ۷۳] زبانت به مقدار توان و امکانت زشت می شمردی. سپس موقعیت چنان ایجاب کرد که پرچم مخالفت را برداری، و تو را بر آن داشت که با عیاشان و هرزگان کارزار کنی. پس با فرزندان و خاندان و پیروان و دوستانت به راه افتادی و حقیقت را به روشنی و درستی آشکار کردی. و به سوی خدا با حکمت و پند و اندرزهای نیکو فرا خواندی. و به برپا داشتن حدود و فرمان بری از معبود امر کردی. و از پلیدی و طغیان و سرکشی بازداشتی. و (آنان) با ستم و دشمنی با تو برخورد کردند. [۲۲] پس با ایشان کارزار کردی پس از آنکه آنان را به انجام آن کار (شایسته) فرا خواندی و حجت را بر ایشان تاکید نمودی، پس امان و بیعت ترا شکستند، و بر پروردگارت و نیابت خشم کردند، و جنگ را با تو آغاز نمودند. پس بر زخم زبانها و

ضربه‌ها ایستادگی کردی، و لشگریان ستمگران هرزه را درهم کوبیدی. و در گرد و غبار برخاسته در میدان جنگ وارد شدی، در حالی که با (شمشیر) ذوالفقار کارزار می‌کردی، بسان آن که حضرت علی مختار (برگزیده)، بودی. [۲۳] پس چون ترا پایدار و غیر گریزپا، ناترس و غیر پست دیدند، شرارت‌های فریب‌هایشان را برای تو برافراشتند، و با حيله و شرارت خویش با تو جنگیدند، و آن نفرین شده لشگریانش را فرمان داد پس ترا از آب و وارد شدن در آن باز داشتند، و ترا به جنگ کشاندند، و در جنگ بر تو شتافتند (و اسبها را زین کردند) [صفحه ۷۵] و ترا با تیرها و سنگها زدند. و دستهای از میان برداشتن و نابود کردن را بر تو گشودند. و احترام ترا حفظ نکردند. و از جزای گناه (خویش) در حق تو، (و) کشتن فرزندان و تاراج باردان هایت نرسیدند. در حالی که تو پیش‌تاز در گرد و غبار بودی و تحمل‌کننده آزارها و اذیتها، (که) فرشتگان آسمان از صبر و شکیب تو به شگفتی افتادند. [۲۴] پس از هر سو دور تو را گرفتند و زخمهای کاری بر تو زدند، و میان تو و شب مانع شدند (نگذاشتند کارت تا شب بطور انجامد)، در حالی که برای تو یآوری نمانده بود. تو حسابگر شکیبا بودی. از زنان و فرزندان دفاع می‌کردی، تا این که ترا از اسب انداختند. پس تو زخمی بر زمین افتادی. اسبها با سمهایشان بر تو تاختند، و ستمگران و سرکشان شمشیرهای برانشان را بر تو فرو آوردند. [۲۵] پیشانی‌ت برای مردن عرق کرده بود. و به راست و چپ کشیده و جمع می‌شدی (و به خود می‌پیچیدی). گوشه چشم‌ت را به سوی باردان و خانه ات گرداندی، و به تحقیق از فرزندان و خاندان‌ت به نفست مشغول گردانیده شدی. و اسب‌گریزان به سوی خیمه هایت شتافت (در حال) شیبه‌کشنده و گریان. [۲۶] پس هنگامی که زنان، اسب‌ت را شرمسار دیدند، و به زین برگشته ات نگاه کردند، از سراپرده‌ها برون آمدند، با موهای پریشان بر گونه‌ها، (که) با روی نیمه باز بر رخسار (خو) سیلی می‌زدند، و شیون‌کنان و ناله‌کننده، در حالی که پس از عزت و شکوه خوار و ذلیل شده‌اند و به سوی قتلگاہ شتابان (بودند). [صفحه ۷۷] [۲۷] و شمر بر روی سینه ات نشسته بود. (و) شمشیرش را بر گودی زیر گلوی تو فرو برده و ریش‌ت را بدستش گرفته (بود) و سر تو را به شمشیر هندی اش می‌برید. حواست (در آن حال) آرامش داشت، و نفس‌هایت پنهان شده بود. و سرت بر نیزه بلند شد. و خانواده ات چون بندگان اسیر شدند. و به وسیله آهن‌ها غل و زنجیر گردیدند. بالای پالان‌های چهارپایان چهره‌هایشان از گرمای ظهرهای تابستان می‌سوخت، در بیابانها و دشت‌های پهناور پیش برده می‌شدند. دست‌هایشان به گردن‌هایشان آویخته بود، (و) در بازارها گردانده می‌شدند. [۲۸] پس وای بر سرکشان هرزه گنه‌کار، به کشتنت اسلام را کشتند، و نماز و روزه را بیهوده و مهمل گذاشتند، و سنتها و احکام را شکستند و نقض نمودند، و پایه‌های ایمان را نابود کردند، و آیات قرآن را تحریف نمودند، و در فساد و دشمنی سخت پیش دویندند. [۲۹] به تحقیق رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم انتقام خون کشته‌اش ناگرفته ماند. و کتاب خدای عز و جل رها شده گردید. و آنگاه که تو مغلوب گردیدی به حق و حقیقت خیانت شد. و به نابودی ات الله اکبر و لا اله الا الله و تحریم و تحلیل و تنزیل و تاویل از میان رفت. و پس از تو تغییر و تبدیل و بی‌دینی و کفر و خواستهای نفسانی و گمراهی‌ها و آشوب‌ها و بیهودگی‌ها و باطل‌ها آشکار گردید. [صفحه ۷۹] [۳۰] پس همانا خبر دهنده مرگت در کنار قبر نیایت رسول (خدا) صلی الله علیه و آله و سلم پیا خواست و با اشک ریزان خبر مرگت را به حضرتش داد. در حالی که می‌گفت: ای رسول خدا فرزندت و جوانت کشته شد خانواده ات و نزدیکانت بیچاره شدند و فرزندان پس از تو اسیر شدند و خانواده و افرادت در گرفتاری و بازداشت افتادند پس پیامبر آشفته خاطر شد، و قلب (سینه) گریبان‌ش بگریست. و به خاطر تو فرشتگان و پیامبران بر او سر سلامتی دادند، و به خاطر تو مادرت زهرا سوگوار شد و مصیبت زده گردید. [۳۱] فرشتگان مقرب (برای) سوگواری و تسلیت گفتن به پدرت امیر مومنان (به حضورش) آمد و شد کردند. و برای تو در اعلی‌علین عزا و ماتم برپا شد. و به خاطر تو زنان چشم سیاه درشت دیده (بهشتی) بر (رخسار خود) سیلی زدند. و آسمان و ساکنانش، و بهشت‌ها و خزانه دارانشان، و کوه‌های گسترده بر روی زمین و کرانه‌هایش، و دریاها و ماهی‌هایش، و جنیان و فرزندان‌شان، و خانه (خدا) و مقام (ابراهیم)، و مشعر الحرام و حل (هنگام برون آمدن از احرام) و احرام (همه) گریستند. [۳۲] خدایا به احترام این جایگاه بلند (مرتبه) بر محمد و خاندان محمد توجه

کن، و مرا در گروه ایشان گرد آور، و مرا به شفاعت ایشان وارد بهشت کن. ایزدا همانا من به تو متوسل می شوم، ای سریع ترین حسابگران، و ای بخشنده و کریمترین [صفحه ۸۱] کریمان، و ای حکم کننده ترین حکم کنندگان، به حق محمد انجام پیامبران، (و) فرستاده ات به سوی تمامی جهانیان و به برادرش و پسر عمویش (که) جدا شده از شرک و دو گانه پرستی (بود)، و درونش انباشته از دانش و ایمان (بود)، آن دانشمند برخوردار از مقام بلند علی امیر مومنان، و به حق فاطمه سیده زنان جهانیان، و به حق حسن پاکیزه نگهبان پرواپیشگان، و به حق ابا عبدالله حسین کریم ترین شهادت جویان، و به حق فرزندان کشته شده اش و به خاندان ستم دیده اش، و به علی بن الحسین زینت عبادتگران، و به محمد بن علی قبله گه توبه و بازگشت کنندگان، و جعفر بن محمد راستگوترین راستگویان، و موسی بن جعفر آشکار کننده برهانها، و علی بن موسی یاور آئین، و محمد بن علی پیشوا و پیشتاز هدایت شدگان، و علی بن محمد پارساترین پارسایان، و حسن بن علی وارث جانشینان، و حجت بر تمامی آفریدگان که بر محمد و خاندان محمد آن راستگویان نیکوکار توجه کنی، آن خاندان طه و یس، و مرا در روز قیامت از امان یافتگان آسودگان رستگاران شادمانان بشارت یافتگان قرار دهی. [۳۳] بار خدایا نام مرا در (زمره) مسلمانان بنویس، و مرا به صالحان ببیوند، و نام مرا بر زبان اقوام آتیه نیکو و سخنم را دلپذیر گردان. و مرا بر علیه ستمگران فاسد یاری کن، و از حيله حسودان نگاهمدار، و فریب فریبگران را از من دور کن و دستان [صفحه ۸۳] ستمگران را از من کوتاه نما، و میان من و آقایان خجستگان در اعلی علین جمع گردان، با همان کسانی که بدانان نعمت ارزانی داشتی از جمله پیامبران و تصدیق کنندگان و شهیدان و صالحان. به رحمت تو ای رحم کننده ترین رحم کنندگان. [۳۴] بارالها! همانا من ترا به حق پیامبر معصومت سوگند می دهم، و به حق حکم حتمی شده ات، و به بازداشت و نهی پوشیده شده ات، و به حق این قبر که مردمان به زیارتش روی می آورند، (قبری که) در پهلویش امام معصوم کشته شده بدو ظلم شده، آرمیده است، سوگندت می دهم، که مرا از اندوه ها بدر آوری، و شر و بدی قدر (اندازه گیری) حتمی شده ات را از من باز داری، و مرا از آتش دارای بادهای گرم کشنده، کنارم داری. خدایا مرا به نعمت خودت بزرگوام گردان، و به قسمتهایت از من خشنود شو، به جود و کرم و بخشش از من پرده پوشی کن، و مرا از فریب و انتقامت دور گردان. [۳۵] الهام مرا از گناهان نگاهمدار، و در سخن (حق) و کردار (درست) استوارم گردان، و مدت اجل و مهلت مرا گسترش ده، و از دردها و بیماریها عافیتم بخش، و به حق امامانم و به (حق) فضلت مرا به بهترین آرزوها نائل گردان. [۳۶] خدایا بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و توبه مرا بپذیر، و بر گریه ام رحم کن، و لغزشم را جبران نما، و سختی ام را آسان گردان، و اشتباهم را بپوشان، و برایم در میان فرزندانم صالحانی قرار بده. [صفحه ۸۵] [۳۷] بار خدایا در این شهادتگاه پر عظمت و مکان پر کرامت برایم گناهی را مگذار مگر آنکه آنرا بخشیده باشی، و نه عیبی مگر آنرا پوشانیده باشی، و نه اندوهی را مگر آنرا اصلاح کرده باشی، و نه روزی ای را مگر آنکه افزون کرده باشی، و نه منزلت و مقامی را مگر آنکه گسترشش داده باشی، و نه فساد و تباهی را مگر آنکه اصلاحش کرده باشی، و نه آرزویی را مگر آنکه آنرا رسانیده باشی، و نه دعا و نیایشی را مگر آنکه آنرا پذیرفته باشی، و نه تنگنایی را مگر آنکه آنرا گشوده باشی، و نه پراکندگی ای را مگر آنکه گردش آورده باشی، و نه کاری را مگر آنکه به انجامش رسانیده باشی، و نه دارائی را مگر آنکه آنرا افزونی بخشیده باشی، و نه اخلاقی را مگر آنکه نیکویش گردانیده باشی، و نه انفاق و بخششی را مگر آنکه جانشین (و ماندنی) اش کرده باشی، و نه دگرگونی و حال را مگر آنکه آبادش کرده باشی، و نه حسودی را مگر آنکه از میانش برده باشی، و نه دشمنی را مگر آنکه درهم شکنی اش، و نه بدی را مگر آنکه حیرانش نموده باشی، و نه مریضی را مگر آنکه شفایش داده باشی، و نه دور افتاده ای را مگر آنکه نزدیکش کرده باشی، و نه پراکندگی ای را مگر آنکه گردش آوری، و نه خواستی را مگر آنکه ارزانیش فرموده باشی. خدایا از تو بهترین روی آوردنی و ثواب آینده را خواستارم. [۳۸] بارالها مرا به حلالیت از حرامت بی نیاز گردان و به فضل و بخشش از تمامی آفریدگان (مستغنی ام دار). الهام من از تو دانش بهره دهنده، و قلب خاشع و افتاده، و یقینی کامل و شافی، و کردار پاکیزه، و شکیبائی زیبا، و پاداشی فراوان می خواهم. [صفحه ۸۷] خدایا سپاسگزاری

نعمتهایت را بر من ارزانی کن، و در احسان و کرم و بخشش بی حسابت بر من فرونی قرار ده، و سختم را در میان مردمان مورد شنیدن قرار ده، و دانشم را نزد خود بلندپایه کن، و اثر مرا در خیرات پیوسته و دنبال رونده نما، و دشمنم را خوار و زبون و شکست خورده قرار ده. [۳۹] خدایا بر محمد و خاندان محمد آن برگزیدگان، در راستای شب و تمامی روز توجه کن، و مرا از شر شوران و بدان نگاه مدار، و از گناه و پلیدی پاکیزه ام کن، و از آتش دورم ساز، و مرا در خانه قرار (بهشت) فرود آر، و من و تمامی برادران و خواهران مومن و باورمندم که در راه تو آنها را یافته ام به رحمت خود بیامرز، ای رحم کننده ترین رحم کنندگان. سپس رو به قبله شو دو رکعت نماز بخوان در رکعت اول سوره انبیا را قرائت کن، و در رکعت دوم سوره حشر را، و سپس قنوت بگیر و بگو:

[۱] نیست شیدا کننده ای جز آنکه همه در او شیدایند، آن شکیبای کرم کننده بخشایشگر بی حساب، نیست حیران کننده ای جز آنکه همه در او شیدایند، آن والا مقام با عظمت، نیست حیران کننده ای جز آنکه همه در او شیدایند، مالک و دارنده آسمان های هفتگانه و زمینهای هفتگانه و آنچه در آنها و آنچه در میان آنهاست، در حالی که مخالف با دشمنان دروغ انگارنده او (هستم)، همان کسانی که از او روی گردانیدند. [صفحه ۸۹] و اقرار بر مالکی اش (می کنم)، و افتاده بر عزت و شکوهش (می باشم)، ابتدا و اول بدون این که اول و ابتدای چیزی باشد، و پایان بدون این که پایان چیزی باشد، آشکار بر هر چیز به قدرتش، و پنهان و درون هر چیز به دانشش و لطفش، عقل ها به کنه عظمتش راه ندارند، و اندیشه ها حقیقت چستی اش را درک نمی کنند، و نفس ها معانی چگونگی اش را نمی توانند تصور کنند، آگاه بر درون ها و آشنای به پنهان ها، خیانت چشمها و آنچه سینه ها پنهان داشته اند را می داند. [۲] الهها همانا من ترا به تصدیقم بر فرستاده ات صلی الله علیه و آله و سلم، و ایمانم به او و آگاهیم نسبت به مقام و منزلتش گواه می گیرم. و همانا حکمت به فضلش به سخن آمده، و پیامبران بدو بشارت داده اند، و به اقرار و اعتراف بدانچه آورده، فرا خوانده اند، و به تصدیق نمودن حضرتش تشویق کرده اند. به - دلیل - سخن خدای متعال (که می فرماید): کسی که (نام او را) در تورات و انجیل نزد خویش نوشته یافتند، که به نیکی فرمانشان می دهد و از زشتی بازشان می دارد، بر ایشان پاکیزه ها را حلال می دارد و پلیدی ها و ناپاکی ها را بر ایشان حرام می کند. گرفتاری و سختی ها و زنجیرهایی که به آنها گرفتارند را از ایشان باز می گشاید. پس بر محمد فرستاده ات بر پری ها و انسیان، و آقای پیامبران برگزیده ات، و بر برادرش و پسر عمویش توجه کن. [صفحه ۹۱] همان دو نفر یکه حتی یک چشم بر هم زدنی بر تو شرک نوزیدند، و بر فاطمه زهرا سیده زنان جهانیان، و بر آقای جوانان اهل بهشت حسن و حسین توجه کن، (آن هم) درود و توجهی همیشگی و پیوسته به تعداد قطرات بارانهای نم نم کننده پیوسته، و به سنگینی کوهها و تپه ها، (و به وزن) آنچه سنگ خاکستری رنگ وجود دارد، و (به تعداد) رفت و آمد نورها و سایه ها. و بر خاندان پاکیزگانش و امامان هدایت شده و دفاع کنندگان از آئین، علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن و حجت بیا دارندگان عدل و داد، و فرزندان نواده دختری (پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم) توجه کن. [۳] بار خدایا، به حق این امام از تو گشایشی نزدیک، و شکیبائی ای زیبا، و یاری با عزت، و بی نیازی از خلق، و پایداری در هدایت، و موفقیت بر آنچه دوست داری و خشنود هستی، و روزی گسترده حلال پاکیزه تازه نیکوی نو به نوبی گوارای خوشمزه (با) زیادی برگزیده شده بسیار ریخته شده، بدون زحمت و سختی و بی هیچ متنی از کسی را درخواست می کنم. و سلامتی از هر بلا و درد و مرضی، و سپاسگزاری بر سلامتی و نعمتها (را ارزانیم فرما). و هر گاه که مرگ (به سراغمان) آید، ما را به بهترین حالت جانمان را بستان که در فرمانبری تو باشیم، و بر آنچه فرمانمان دادی نگاهبان باشیم، تا این که ما را به بهشت های پر نعمت واردمان سازی. به (حق) رحمت، ای رحم کننده ترین رحم کنندگان. [صفحه ۹۳] [۴] بارالها بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و مرا از دنیا بترسان و به آخرت مانوس کن. پس همانا جز خوف و ترس از تو چیزی از دنیا وحشت نمی اندازد. و (چیزی انسان را) به آخرت مانوس نمی کند مگر امیدواری به تو. بار خدایا حجت و دلیل از سوی توست نه بر علیه تو، و شکوه و شکایت به سوی توست نه از تو، پس بر محمد و خاندانش توجه کن، و مرا بر نفس بسیار ستمگر سرپیچی کننده ام، و شهوت چیره شونده ام یاری فرما، و عاقبت مرا با

عافیت و نیکی به پایان رسان. [۵] خدایا بخشش خواهی ام تنها از توست، در حالی که بر آنچه بازم داشتی به خاطر کم حیائی اصرار و پافشاری کننده ام، و آموزش طلبی را ترک کردم، با این که می دانم بردباریت گسترده است، (و این کار من) از میان بردن حق امیدواری می باشد. بارالها همانا گناهانم مرا مایوسم داشته تا به تو امیدوار باشم. و آگاهیم به گستردگی رحمت مانع از آن شده که از تو بترسم. پس بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و امیدواریم را بر خودت تصدیق کن، و خوف و وحشت مرا از خودت بازدار (و موجبات آن ترس را تکذیب کن)، و به همان گونه که به تو گمان نیکو دارم با من همچنان رفتار کن. ای کریمترین کریمان. [۶] الهی بر محمد و خاندان محمد توجه کن و مرا به عصمت و نگاهداریت تاییم نما، و زبانم را به حکمت گویا فرما، و مرا از کسانی قرار ده که به خاطر آنچه در شبش از میان برده، [صفحه ۹۵] پشیمان است، و از بهره روزش محروم و مغبون نمی شود، و برای روزی بامدادانش اندوهگین نباشد. خدایا بی نیاز کسی است که به تو بی نیازی جوید، و محتاج تو باشد. و نیازمند و گدا کسی است که (با تکیه) به آفریدگانت (خود را) از تو بی نیاز داند. بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و مرا به (لطف) خودت از خلقت بی نیاز کن، و مرا از کسانی قرار ده که دستش را جز بسوی تو نگشاید. [۷] خدایا همانا بدبخت و تیره بخت کسی است که نومید باشد، در حالی که تو پیش رویش و رحمت پشت سرش است اگر کم کردارم ولی در رحمت تو قوی آرزو هستم. پس کمی کردارم را به قوت آرزویم ببخشی. [۸] بار خدایا اگر تو می دانی که در میان بندگانت سخت دل تر از من پر گناه تر از من نیست، همانا من هم می دانم که مولا و آقائی از نظر فضیلت و برتری، بزرگتر از تو و گشاده رحمت و چشم پوشی تر از تو وجود ندارد، پس ای کسی که او در رحمتش یکتاست، از کسی که در گنااهش تنها (فرد گنهکار) نیست، چشم پوشی کن. [۹] بارالها همانا تو فرمانمان دادی، ما سرپیچی کردیم، و ما را بازداشتی و ما نهی تو را نپذیرفتیم، و یادآوریمان کردی و ما فراموش کردیم، و بصیرت دادی پس خود را به کوری زدیم، و دورمان داشتی پس تجاوز کردیم، و این پاداش احسان تو بر ما نبود، و تو آگاهی بدانچه آشکار داشتیم و پنهان نمودیم، و از [صفحه ۹۷] آنچه ما بجای می آوریم، و آنچه بجا آوردیم، باخبری. پس بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و ما را بدانچه خطا کردیم و فراموش نمودیم بازخواست منما، و حقهایی که از تو نزد ماست بر ما ببخش، و احسان خودت را بر ما به پایان رسان، و رحمت خود را به (سوی) ما راه گشای. [۱۰] بارالها ما به وسیله این امام بسیار راستگو به تو توسل می جوئیم، و به حقی که برای او و جدش فرستاده تو و پدر و مادرش - علی و فاطمه همان خاندان رحمت -، قرار دادی از تو روزئی را درخواست می کنیم که حیات و آسایش عیال ما بدان است، (بر ما) پیوسته داری. پس تو آن کریم و بخشنده ای هستی که از فراخی و گستردگی اعطا می کنی، و از قدرت باز می داری. ما از تو روزئی را درخواست می کنیم که آسایش و صلاح دنیا و رسیدن به آخرت بدان است. [۱۱] خدایا بر محمد و خاندان محمد توجه کن، و ما و پدر و مادرمان و همه زنان و مردان باورمند و مسلمان، چه زنده و چه مرده ایشان، را بیامرز، و در دنیا به ما نیکوئی و در آخرت هم نیکوئی ارزانی فرما، و ما را از عذاب آتش نگاهدار. سپس به رکوع برو، و سجده کن، و بنشین، و تشهد را بگو، و سلام بده، پس آنگاه که سجده شکر و ستایش و تسبیح کردی و گونه هایت به خاک آغشته شد، چهل مرتبه بگو: خدا از آنچه ما گمان کنیم منزّه و پاکیزه است. و ستایش برای خدا است. و نیست واله کننده ای جز آنکه همه در او شیدا [صفحه ۹۹] هستند. و آنی که کسی به او راه ندارد بزرگتر است (از آن که وصف شوف). و از خدا عصمت و نجات و آموزش و توفیق (بجای آوردن) کردارهای نیکو، و پذیرش آنچه به وسیله آن به سوی حضرتش نزدیک شوی و بدان سوی او را بجوئی، درخواست کن. و در بالای سر بایست دو رکعت نماز را همان گونه که گذشت بجای آور، سپس بر روی قبر خم شو آنرا بیوس و بگو: خدا شرف شما را افزون داشت و سلام و رحمت و برکت های خدا بر شما باد. و بعد برای خودت و پدرت و مادرت و هر که بخواهی دعا کن. [صفحه ۱۰۱]

(علامه مجلسی نقل می کند که: سید بن طاووس زیارت در روز عاشورا را از کتاب المختصر المنتخب یاد کرده است. پس گوید که عین سخنش این است: [صفحه ۱۰۳] سپس آماده زیارت می شوی پس آغاز می کنی، پس غسل می نمائی، و جامه های پاکیزه به تن می کنی، و پای برهنه بر بالای بام خانه ات یا بلندی از زمین می روی، سپس رو به قبله می کنی پس می گوئی: [۱] سلام بر تو ای وارث آدم برگزیده خدا، سلام بر تو ای وارث نوح امین و مورد اعتماد خدا، سلام بر تو ای وارث ابراهیم دوست و رفیق خدا، سلام بر تو ای وارث موسی سخن گفته شده خدا، سلام بر تو ای وارث عیسی روح خدا، سلام بر تو ای وارث محمد فرستاده خدا، سلام بر تو ای وارث پیامبران، و امیر مومنان و آقای جانشینان و برترین گذشتگان، و فرزند دختری انجام فرستادگان، و چگونه با این ویژگیها، تو آقام نباشی، در حالی که تو امام هدایتی و هم پیمان پروا پیشگانی و پنجمین نفر یاران کسا (برد یمانی) هستی. در خانه اسلام تربیت شدی، و از پستان اسلام شیر نوشیدی، پس در حال زنده بودن و در حال مردن پاکیزه شدی. [صفحه ۱۰۵] [۲] سلام بر تو ای وارث حسین پاکیزه، سلام بر تو ای ابا عبدالله، سلام بر تو ای راستگوی شهید، سلام بر تو ای جانشین نیکوکار پروا پیشه خرسند پاکیزه، سلام بر تو و بر ارواحی که بر آستان غنوده اند و در کنارت بارها بر زمین گزاردند (اقامت گزیدند)، و به خاطر خدا همراه تو کارزار نمودند، و جانهایشان را برای بدست آوردن خشنودی خدا در - دفاع از - تو فروختند، سلام بر فرشتگان جمع شده بر گردت. [۳] شهادت می دهم که معبودی جز آنکه همه در او شیدایند وجود ندارد، او یکتاست و همتائی برایش نیست. و شهادت می دهم که همانا محمد که توجه و سلام خدا بر او و خاندانش باد، بنده و فرستاده اوست، و شهادت می دهم که همانا پدرت علی بن ابیطالب امیر مومنان - صلی الله علیه و آله و سلم - و آقای جانشینان و پیشوای روسپیدان، امامی است که خدا فرمانبریش را واجب فرموده است، و همچنین برادرت حسن بن علی - صلی الله علیه و آله و سلم - چنین می باشد، و تو و همه امامان از نسلت همان گونه هستید. [۴] شهادت می دهم که شما نماز را بپا داشتید، و زکات را پرداختید، و به نیکی فرمان دادید، و از بدی باز داشتید، و در راه خدا به حق جهادش کارزار نمودید، تا این که مرگی که وعده داده بود بر شما رسید، پس خدا را گواه می گیرم و شما را شاهد می گیرم که همانا من به خدا ایمان دارم و محمد را تصدیق [صفحه ۱۰۷] می کنم، و به حق شما عارفم، و شهادت می دهم که همانا شما آنچه را که خدای عز و جل فرمانتان داده بود، (به مردم) رساندید، و او را عبادت کردید تا این که مرگ شما را فرا گرفت. [۵] پدر و مادرم فدای تو ای ابا عبدالله، خدا کشنده ات را لعنت کند، خدای آن که را فرمان بر تقلت داد، لعنت فرماید، خدا کسی را که پیروی از آنان کرد لعنت کند، خدا کسی را که خبر این سخن بدو رسید و (از کشته شدنت) خشنود شد، لعنت فرماید، شهادت می دهم همانا کسانی که خونت را ریختند، و حرمتت را دریدند، و از یاریت کوتاهی کردند، همان کسانی که ترا خواندند و در نتیجه تو به سوی آنان شتافتی، بر زبان پیامبر درس ناخوانده صلی الله علیه و آله و سلم لعنت شدگان هستند. [۶] ای آقا و مولایم اگر در هنگام پناه خواستن ات با بدنم یاریت نکردم، پس به تحقیق باخواست و رایم ترا اجابت می کنم. من شهادت می دهم که حق با تو بود، و همانا کسانی که با تو مخالفت کردند، باطل بودند. ای کاش من با تو می بودم و به رستگاری بزرگی نائل می شدم. [۷] پس ای آقام از تو می خواهم که از خدای - بلند مرتبه یادش - در بخشش گناهانم درخواست نمائی، و همانا مرا به شما و پیرانتان بیوندد، و به شما در شفاعت اجازه دهد و شما را در باره گناهانم شفیع گرداند. پس همانا حضرتش - بلند مرتبه یادش - فرمود: کیست که در نزد او جز به اجازه اش شفاعت کند؟ [صفحه ۱۰۹] درود و توجه خدا بر تو و بر پدرانت و فرزندان و فرشتگان سکنا گزیده در حرمت باد. توجه و درود خدا بر تو و بر همه آنان و بر شهیدانی که همراهت و در پیش رویت شهادت جستند. توجه و درود خدا بر تو و بر ایشان و بر فرزندان علی کوچک باد که به سبب او دردمند شدی. سپس می گوئی: بارالها همانا من به وسیله تو به سوی تو توجه می کنم، و به وسیله محمد و خاندانش احترام می جویم، و به وسیله ایشان به سوی تو توجه می کنم، و به وسیله ایشان از تو شفاعت می طلبم، و به محمد و خاندان محمد توسل می جویم، تا این که از من و حقوقی را که از تو قضا کردم، و حقوقی از خلق که بر گردنم می باشد، در گذری، و اندوهم را بگشائی،

و گشایش (کار) را در گشایش ایشان قرار دهی. سپس دو دست را بلند کن تا این که سفیدی زیر بغلت دیده شود. و بگو: ای آنکه جز تو شیدا کننده ای نیست، پرده - آبرو - ام را مدر، و آنچه را که از آن شرمم می شود، آشکار مکن، ترسم را به امنیت رسان، و لغزشم را جبران کن. بارالها مرا (از این سرا به سرای دیگر) برگردان، در حالی که رستگار و کامیاب باشم، و از کردارم خشنود شده و درخواستم را اجابت کرده باشی، ای خدای بخشنده. [صفحه ۱۱۱] سپس می گوئی: سلام و رحمت و برکات خدا بر تو باد. سپس آغاز می کنی و می گوئی: سلام بر امیر مومنان، سلام بر فاطمه زهرا، سلام بر حسن پاکیزه، سلام بر حسین راستگوی شهید، سلام بر علی بن حسین، سلام بر محمد بن علی، سلام بر جعفر بن محمد، سلام بر موسی بن جعفر، سلام بر علی بن موسی الرضا، سلام بر محمد بن علی، سلام بر علی بن محمد، سلام بر حسن بن علی، سلام بر امام قیام کننده به حق الهی و حجت خدا در زمینش، توجه و سلام فراوان خدا بر او و بر پدران رشد دهنده پاکیزه پاک شدگانش باد. سپس شش رکعت نماز به صورت دو رکعت دو رکعت می خوانی و در هر رکعت سوره فاتحه الکتاب را یک بار و قل هو الله احد را صد بار می خوانی، و پس از تمام شدن نماز می گوئی: بارالها ای آن که در او همه شیدایند، ای بخشنده، ای بخشایشگر، ای والامقام، ای بزرگ، ای یکتا، ای بی نیاز، ای تک و تنها، ای یکی، ای شنوا، ای دانا، ای با علم، ای بزرگ و کبیر، ای با تکبر، ای با جلالت، ای زیبا، ای بردبار، ای نیرومند، ای با عزت، ای عزیز شده، ای بسیار چیره و غالب، ای ایمنی بخش، ای قاهر و چیره بر همه خلائق، ای بسیار چیره، ای [صفحه ۱۱۳] والامقام، ای کمک کننده، ای مهربان، ای بسیار منت گزارنده، ای بسیار توبه پذیر، ای برانگیزنده، ای وارث، ای ستایش شده، ای با مجد و شکوه، ای کرنش شده، ای یافته شده، ای آشکار، ای درون، ای آغاز، ای انجام، ای زنده، ای بسیار استواری دهنده، ای صاحب جلال و بزرگواری، و ای صاحب عزت و تسلط. از تو ای آنکه همه در و شیدایند به حق این نشانه ها و به حق تمامی نشانه هایت درخواست می کنم، که بر محمد و خاندان محمد توجه فرمائی، و این که از من هر بی قراری و اندوه و سختی و زیان و تنگنایی که من در آن هستم، (همه) را به شادی برسانی، و حقوقی از دیگران که بر گردم می باشد، ادا فرمائی، و آرزوهایم را به من برسانی. و محبتم را برایم آسان گردان، و خواسته ام را برایم میسر گردانی، و بدانچه بر آن میل دارم، به سرعت و با شتاب مرا به آن برسانی، و درخواست و سؤال ام را عطا فرمائی، و بالاتر از خواست و میل ام فزونی ام بخشی، و برایم نیکی دنیا و آخرت را فراهم آوری. [صفحه ۱۱۵]

زیارت روز ولادت

از سوی حضرت صاحب الامر علیه السلام به سوی قاسم بن علا همدانی و کیل حضرت امام حسن عسکری علیه السلام توقیعی بیرون آمد که: مولای ما امام حسین علیه السلام در روز پنجشنبه سیم ماه شعبان متولد شد پس آن روز را روزه بدار و این دعا را بخوان: [صفحه ۱۱۷] [۱] بار خدایا از تو درخواست می کنم به حق متولد شده در این روز، که به شهادتش قبل از گریه اش به هنگام تولد و پیش از ولادتش، وعده داده شده بود، (همان کسی که) آسمان و هر که در آن است و زمین و هر چه در آن می باشد، برای او گریستند، در حالی که - هنوز - حضرتش - پا در بیابان های اطراف مدینه نهاده بود. (همان) کشته ای که نزد هر که یادش کنند بر او خواهد گریست، و (او) آقای خانواده است (و) کمک شده به نصرت و یاری در روز رجعت. (کسی که) تاوان و عوض کشته شدنش آن است که امامان از نسل او بوده، و شفا در خاک و تربت اوست و رستگاری در بازگشتش (و رجعتش) همراه او می باشد، و جانشینان از عترتش پس از قائمشان و بعد از به نهایت رسیدن غیبت او است، تا این که به خونخواهی قیام کنند، و (ظالمان و قاتلان را به خاطر) خون (به ناحق ریخته شده) او قصاص کنند، و از خدای جبار خشنود شوند، و در زمره بهترین یاران باشند، که توجه و درود خدا همراه گردش شب و روز بر ایشان باد. [۲] الها به حق ایشان به تو متوسل می شوم و از تو [صفحه ۱۱۹] درخواست می کنم آن هم درخواست فردی گنهکار و اعتراف کننده، بدکار بر خویشتن از آنچه در روز و شبش بر

خود زیاده روی کرده، از تو عصمت و نگاهداری درخواست می کند تا این که به جایگاه ابدی و گور خویش (ببیند). بارالها بر محمد و خاندانش توجه کن، و ما را در میان ایشان محشور فرما، و ما را با حضرتش در خانه کرامت و جایگاه (همیشگی) اقامت جایگزین نما. [۳] بارالها همچنان که بر ما به خاطر معرفتش کرم فرمودی، به قرب و نزدیکی او، بر ما لطف فرما، و دوستی اش و پیشی جستن - بدو - را به ما ارزانی کن، و ما را از کسانی قرار ده که تسلیم و گوش به فرمانش هستند، و (ما را از آنی گردان که) در هنگام یاد کردن او بر حضرتش و تمامی جانشینانش و خاندان برگزیده، صلوات و درود زیاد می فرستند. (همان کسانی که) از جانب تو دوازده نفر گردیدند، آن ستارگان درخشنده و حجت‌های بر همه بشر. خدایا در این روز به ما بهترین بخشش‌هایت را ارزانی کن، تمامی درخواست‌های ما را در این روز بر ما عطا فرما، همچنان که - در این روز گرانقدر - حسین علیه السلام را به جدش محمد صلی الله علیه و آله و سلم عطا کردی، و فطرس به گهواره اش پناه جست، پس ما بعد از او پناهندگان بر مزار اوئیم، و بر خاکش گواهی می دهیم (بدیدار قبرش می رویم)، و چشم انتظار بازگشتش می باشیم، آمین ای دارنده جهانیان. [صفحه ۱۲۱]

سپس بعد از این، دعای حضرت امام حسین علیه السلام را می خوانی. و این آخرین دعائی است که آن حضرت در روزی که مغلوب کافران گردیده بود، خواند. [۴] بارالها تو (دارای) جایگاه بلند هستی و بزرگ جبروت (دارای) جایگاه فرود آمدن با شدت و بزرگی (هستی)، بی نیاز از آفریدگان، با کبرائی گسترده، توانای بر آنچه بخواهی، نزدیک در رحمت، و راستگوی در وعده، با رحمتی وسیع و گشاده، نیکوی در بلا، نزدیک آنگاه که خوانده شوی، محیط بر آنچه آفریده ای، توبه پذیر هر کس که به سوی تو بازگشت نماید، توانای بر آنچه اراده کنی، درک کننده آنچه بجوئی، و شکر پذیری آنگاه که شکرگزاری شوی، ذکر و یاد پذیری آنگاه که یاد شوی. نیازمندانه ترا می خوانم، و فقیرانه به سوی تو زاری می کنم، و ترسان به سوی تو پناه می برم، و افسرده به سوی تو می گریم، و ناتوانانه از تو یاری و کمک می خواهیم، و کفایت کننده بر تو توکل می نمایم، میان ما و قوممان (به حق) حکم فرما. پس ایشان ما را فریب دادند، و با ما مکر نمودند، و ما را خوار کردند، و به ما خیانت کردند، و ما را کشتند در حالی که ما خاندان پیامبرت و فرزند حبیب و دوست محمد بن عبدالله بودیم، هان کسی که او را به رسالت برگزیدی، و بر وحی خود امینش داشتی. پس برای ما در کارمان فرج و گشایشی قرار ده، به رحمت ای رحم کننده ترین رحم کنندگان. [صفحه ۱۲۲] سفارش به زیارت جناب مستطاب تقی صالح سید احمد بن سید هاشم بن سید حسن رشتی موسوی تاجر ساکن رشت ایده الله تقریباً در هفده سال قبل به نجف اشرف مشرف شد، و با عالم ربانی و فاضل صمدانی شیخ علی رشتی طاب ثراه... به منزل حقیر آمدند. چون برخاستند، شیخ به صلاح و سداد سید مرقوم اشاره کرد، و فرمود که قضیه عجیبه [ای وجود دارد] و در آن وقت مجال بیان نبود. پس از چند روزی [با او دوباره] ملاقات شد. فرمود که سید رفت و [آن] قضیه را با جمله ای از حالات سید نقل کرد. [من] از نشیندن آنها از خود او بسیار تاسف خوردم. اگر چه مقام شیخ رحمه الله. اجل از آن بود که اندکی خلاف در نقل ایشان برود. و از آن سال تا چند ماه قبل این مطلب در خاطر [من] بود، تا در ماه جمادی الاخر امسال از نجف اشرف برگشته بودم در کاظمین سید مذکور را ملاقات کردم که از سامرا مراجعت کرده، عازم عجم [ایران] بود. [صفحه ۱۲۳] پس شرح حال او را چنان که شنیده بودم، [از او] پرسیدم و از آن جمله داستان مورد بحث را، همه را مطابق آن [چه شنیده بودم] نقل کرد. و آن قضیه چنان است که گفت:

در سال هزار و دویست و هفتاد (۱۲۷۰ ه.ق) به منظور حج بیت الله الحرام از دارالمزار رشت به تبریز آمدم، و در خانه حاجی صفر علی تاجر تبریزی معروف منزل نمودم. چون قافله ای نبود، لذا حیران ماندم، تا آن که حاجی جبار جلودار سدهی اصفهانی برای شهر طربوزن بار برداشت. به تنهایی از او مرکبی کرایه کردم، و همراهش شدم. چون به منزل اول رسیدم، به تشویق حاجی صفر علی سه نفر دیگر نیز به من ملحق شدند. یکی حاجی ملا - باقر تبریزی حجه فروش معروف علما و یکی حاجی سیدحسین تاجر تبریزی و دیگری حاج علی نامی که خدمت می کرد. پس به اتفاق روانه شدیم، تا این که به ارزنه الروم رسیدیم، و از آنجا عازم طربوزن گردیم. در یکی از منازل میان این دو شهر حاجی جبار جلودار به نزد ما آمد، و گفت: این منزلی که در پیش داریم مخوف

است، قدری زود بار کنید، و به همراهی قافله باشید. چون در سایر منازل غالباً با فاصله از عقب قافله می رفتیم، پس ما هم تخمیناً دو ساعت و نیم یا سه ساعت به صبح مانده به اتفاق حرکت کردیم. به اندازه نیم یا سه ربع فرسخ از منزل خود دور شده بودیم که هوا تاریک [صفحه ۱۲۴] شد و برف شروع به باریدن کرد، بطوری که رفقا هر کدام سر خود را پوشانیدند و تند راندند. من نیز هر چه کردم که با آنها بروم ممکن نشد، تا این که آنها رفتند و من تنها ماندم. پس از اسب پیاده شدم، و در کنار راه نشستم در حالی که به شدت نگران بودم، چون حدود ششصد تومان برای مخارج راه همراه داشتم. بعد از تامل و فکر، بنا را بر این گذاشتم که در همین محل بمانم تا فجر طالع شود، بعد به آن منزلی که از آنجا بیرون آمدیم، مراجعت کنم، و از آنجا چند نفر نگهبان به همراه برداشته، به قافله ملحق شوم. در آن حال در مقابل خود باغی دیدم، که در آن باغ باغبانی بود که در دست بیلی داشت که به درختان می زد تا برف از آنها بریزد. پس پیش آمد و به مقدار فاصله کمی (از من) ایستاد و فرمود: تو کیستی؟ عرض کردم: رفقا رفتند و من ماندم. راه را هم نمی دانم. و گم کرده ام. به زبان فارسی فرمود: نافله بخوان تا راه را پیدا کنی. من مشغول (خواندن) نافله شدم، بعد از فراغ از تهجد باز آمد و فرمود: نرفتی؟ گفتم: والله راه را نمی دانم. فرمود: [صفحه ۱۲۵] جامعه بخوان. من جامعه را حفظ نداشتم، و تاکنون هم حفظ ندارم با آنکه مکرر به زیارت عتبات مشرف شده ام. پس از جای برخاستم و جامعه را تماماً از حفظ خواندم. باز نمایان شد و فرمود: نرفتی و (هنوز) هستی؟ بی اختیار گریه ام گرفت، و گفتم: (هنوز) هستم راه را نمی دانم. فرمود: (زیارت) عاشورا را بخوان. و عاشورا را نیز حفظ نداشتم و تاکنون هم (حفظ) ندارم. پس برخاستم و مشغول زیارت عاشورا شدم، و آنرا از حفظ خواندم تا آن که تمامی لعن و سلام و دعای علقمه را خواندم. دیدم باز آمد و فرمود: نرفتی و هستی؟ گفتم: نه تا صبح هستم. فرمود: من حالا- ترا به قافله می رسانم. پس رفت و بر الاغی سوار شد و بیل خود را به دوش گرفت و آمد، و فرمود: به ردیف من بر الاغ من سوار شو. سوار شدم. پس عنان اسب خود را کشیدم، تمکین ننمود و حرکت نکرد. فرمود: جلو اسب را به من بده. (من جلو اسب را به او) دادم. پس بیل را به دوش چپ گذاشت و عنان اسب را به دست راست گرفت، و به راه افتاد. اسب در نهایت تمکین متابعت کرد. پس دست خود را بر زانوی من گذاشت و فرمود: شما چرا نافله نمی خوانید. نافله نافله نافله سه مرتبه فرمود. باز فرمود: شما چرا (زیارت) عاشورا را نمی خوانید. عاشورا عاشورا عاشورا سه مرتبه. و بعد فرمود: شما چرا (زیارت) [صفحه ۱۲۶] جامعه نمی خوانید جامعه جامعه جامعه، در وقت طی مسافت به نحو استداره سیر می نمود، یک دفعه برگشت و فرمود: آن (ها) رفقای شما (هستند)، که در کنار نهر آبی فرود آمده اند، و مشغول وضو برای نماز صبح بودند. پس من از الاغ پائین آمدم. که سوار اسب خود شوم. ولی نتوانستم. پس آن جناب پیاده شد و بیل را در برف فرو کرد و مرا سوار کرد، و سر اسب را به سمت رفقا برگردانید. من در آن حال به فکر افتادم که این شخص کی بود که به زبان فارسی حرف می زد؟ و حال آن که زبانی جز ترکی و مذهبی غالباً جز عیسوی در آن حدود نبود، و چگونه به این سرعت مرا به رفقای خود رسانید؟ پس به عقب خود نظر کردم، اما احدی را ندیدم و از او آثاری پیدا ننمودم. پس به رفقای خود ملحق شدم. (برگرفته از نجم الثاقب اثر محدث نوری ص ۳۴۲ تا ۳۴۴ داستان هفتادم) [صفحه ۱۲۹]

زیارت عاشورا

و ما در اینجا بخاطر آسانی کار خوانندگان محترم زیارت عاشورا را نقل می کنیم: صالح بن عقبه و سیف بن عمیره گویند که: علقمه بن محمد حضرمی گوید: به حضرت ابا جعفر [امام باقر] علیه السلام عرض کردم: دعائی به من بیاموزید که آنرا در این روز [عاشورا] بخوانم، آنگاه که حضرتش را از نزدیک زیارت می کنم، و نیز دعائی [بیاموزید] که هر گاه حضرتش را از نزدیک زیارت نکردم، آنرا بخوانم. و از سرزمینهای دور و از خانه ام بدان [حضرتش را] زیارت نمایم، [و به سوی ایشان] اشاره کنم. گوید: پس حضرتش به من فرمود: ای علقمه هر گاه تو دو رکعت نماز خواندی، بعد به سوی حضرتش سلام کن. پس در هنگام اشاره به

سوی حضرتش بعد از تکبیر این سخن را بگو: پس همانا اگر تو این سخن را گفتی، پس به تحقیق تو به همان چیزی (حضرتش را) خوانده ای که دیگر زائرانش از ملائکه [صفحه ۱۳۱] می خوانند، و خدا برای تو یکصد هزار هزار درجه را می نویسد، و تو بسان کسانی خواهی بود که با حضرت حسین علیه السلام شهید شده اند، تا این که تو در درجات هایشان با آنها شریک خواهی بود. و سپس (این مقام را) جز در شهادتی که با حضرتش شهید شده اند، در دیگران نخواهی شناخت، و برای ثواب زیارت تمامی پیامبران و تمامی رسولان و (ثواب) زیارت تمامی کسانی که از روز شهادت حضرتش علیه السلام، حضرت حسین علیه السلام را زیارت کرده اند، نوشته خواهد شد، که سلام بر او و بر اهل بیتش (باد). (می گوئی): سلام بر تو ای ابا عبدالله، سلام بر تو ای فرزند رسول خدا، سلام بر تو ای فرزند امیر مومنان، و (ای) فرزند سرور جانشینان (الهی). سلام بر تو ای فرزند فاطمه برگزیده زنان جهانیان. سلام بر تو ای خون خدا و فرزند خون خدا، و (ای کسی که) مظلوم کشته شده و تقاص خونش گرفته نشده است. سلام بر تو و بر ارواحی (یا فرشتگان مقربی) که به در گهت آرمیده اند، از سوی من بر تمامی شما سلام خدا باد، (آنهم) برای همیشه (و) تا آن هنگام که من باقی هستم و شب و روز باقی است. ای ابا عبدالله، سوگ و عزای تو چقدر بزرگ گردید، و مصیبت تو چقدر بر ما گران و عظیم آمد، و بر تمامی اهل اسلام (نیز به اینگونه شد)، و نیز مصیبت تو در آسمانها بر تمام اهل [صفحه ۱۳۳] آسمانها بزرگ و گران (تلقی) شد. پس خدا امت و گروهی را لعنت کند که پایه های ظلم و جور را بر شما اهل بیت بنیان افکندند، و خدا قومی را لعنت کند که شما را از مرتبت و جایگاهتان دور کردند، و شما را از مرتب هائی که خدا شما را بر آن داشته بود، برکنار نمودند. و خدای کسانی را لعنت کند که شما را کشتند، و خدا (کسانی را) را لعنت کند که با زمینه سازی های خود، راه را برای جنگ (دشمنان خدا) با شما باز کردند. من در برابر خدا و شما، از آنان بیزاری می جویم و همچنان از پیروان و تابعان و دوستان آنان نیز اظهار بیزاری می نمایم. ای ابا عبدالله من با هر که با شما در صلاح و سلامت است، در صلح و سلامت، و با هر که با شما می جنگد، در مبارزه و جنگم، (و این مطلب) تا هنگام قیامت ادامه خواهد داشت. و خدا خاندان زیاد و خاندان مروان را لعنت کند، و خدا همه افراد بنی امیه را لعنت فرماید، و خدا فرزند مرجانه را لعنت نماید، و عمر بن سعد را خدا لعنت کند، و شمر را خدا لعنت فرماید، و خدا گروهی را که اسبان خود را برای مبارزه با شما زین کردند و بر دهان آنان لجام زدند و بر چهره خویش نقاب کشیدند، لعنت فرماید. پدر و مادرم فدای تو باد، براستی که سوگ و عزای تو بر من سخت و بزرگ گردیده است. پس از خدائی که جایگاه ترا گرامی داشته، و مرا نیز به خاطر دوست داشتن شما گرامی داشته، خواهانم که انتقام گرفتن از خون تو را به همراهی امام [صفحه ۱۳۵] یاری شده (حضرت ولی عصر) از خاندان محمد، که درود خدا بر او و خاندانش باد، نصیب فرماید. خدایا مرا در نزد خویش در دنیا و آخرت به خاطر (حضرت) حسین علیه السلام آبرومند فرما. ای ابا عبدالله من به خدا و پیامبرش، و امیر مومنان، و حضرت فاطمه، و امام حسن، و به شخص شما، به وسیله پذیرفتن ولایت، و به وسیله بیزاری از کسی که بنیان ستم را برپا داشت و بر مبنای ظلم (بر شما) پایه های حکومت خود را بنا نهاد، و بر ستم و جور بر شما و شیعیانتان (حکومتش را) همچنان ادامه داد، به شما نزدیکی می جویم. از اینگونه افراد در برابر خدا و شما بیزاری می جویم. و به خدا و سپس به شما به وسیله دوستی و ولایت شما و دوست داشتن دوست شما تقرب می جویم. و با بیزاری از دشمنان شما و برپا کنندگان جنگ بر (علیه) شما، و با بیزاری از پیروانشان و دنبال روهایشان (به سوی خدا و سپس به سوی شما تقرب می جویم). من با هر که با شما در صلح و سلامت است در صلح و سلامت، و با هر که با شما در حال جنگ است، در حال نبرد و ستیز می باشم. و دوستدار کسی هستم که دوست شما باشد، و دشمن هر کسی که با شما دشمنی کند. پس از خدائی که به وسیله شناساندن شما به من، مرا گرامی داشت و شناساندن دوستان شما و نیز بیزاری از دشمنان شما را نصیب من فرمود، خواهانم [صفحه ۱۳۷] که در نزد شما در دنیا و آخرت قدم و جایگاه صدق و راستی را برایم ثابت بدارد. و نیز از او خواهانم که مرا به جایگاه پسندیده ای که شما در نزد خدای دارید، برساند، و به علاوه از خدای متعال خواهانم که خونخواهی خون خودم (خون شما) را به همراهی پیشوای هدایت آشکار سخنگوی به حق (که) از خاندان

شما می باشد، نصیب من فرماید. و از خدای متعال خواهانم که به حق شما و به حق مقامی که شما در نزد او دارید، مرا به خاطر سوگوار بودن بر شما برترین اجری را که در مصیبتی به مصیبت دیده ای عطا می فرماید، ارزانی نماید. آن مصیبتی که بس بزرگ بوده و سوگش در اسلام و در تمامی آسمانها و زمین نیز گران و بزرگ است. خدایا مرا در این موقعیتم از جمله کسانی قرار ده که از سوی تو به آنان درودها (توجه ها) و رحمت و آمرزشی می رسد. بار خدایا حیات مرا، حیات محمد و خاندان محمد قرار ده، و مرگم را (مانند) مردن محمد و خاندان محمد قرار ده. خدایا این روز (عاشورا) روزی است که بنی امیه آنرا جشن گرفتند، و نیز فرزند جگر خواره این روز را جشن گرفت، آن کسی که بر زبان تو و زبان پیامبرت - که درود خدا بر او و خاندانش باد - در هر جا و هر پایگاهی که پیامبرت - که درود خدا بر او و خاندانش باد - ایستاد، لعنت شده فرزند لعنت شده، خوانده شده است. [صفحه ۱۳۹] خدایا ابا سفیان و معاویه و یزید بن معاویه را لعنت فرما، بر ایشان از جانب تو تا جاودانگی ابدیت، لعنت و نفرین باد. و این روز (عاشورا) روزی است که در آن خاندان زیاد و خاندان مروان به خاطر کشتنشان حسین را که درود خدا بر او باد، شادی کردند. الها پس لعنت و عذاب (دردناک) خودت را بر آنان، دو برابر فرما. بارالها من در این روز و در این موقعیتم و در طول زندگانیم به وسیله بیزاری جستن از آنان و لعنت نمودن بر ایشان، و به وسیله دوستی به پیامبرت و خاندان پیامبرت - که بر او و بر ایشان سلام باد - به تو تقرب می جویم. پس می گوئی: خدایا اولین ستمگری را که در حق محمد و خاندان محمد بیدادگری نمود، و تا آخرین نفری که وی را در این ستمگری تبعیت کرد، لعنت فرما. الها جماعتی را که با (امام) حسین پیکار کردند، لعنت فرما، و نیز آن کسانی را که با گروه پیکار کننده برای کشتن حضرتش همراهی کردند، و بیعت نمودند، و پیروی کردند، (لعنت فرما). بار خدایا جملگی آنان را به لعن خود دچار و گرفتار فرما. (این را) صد مرتبه می گوئی، سپس می گوئی: سلام بر تو ای ابا عبدالله و بر ارواحی که بر درگهت آرمیده اند، از من بر تو، برای همیشه و مادامی که شب و روز باقی است، سلام خدا باد. و خدای متعال این زیارت را آخرین زیارت من از شما قرار ندهد. بر حسین و بر علی بن الحسین و بر فرزندان حسین و بر یاران حسین سلام باد. [صفحه ۱۴۱] (این را) یکصد مرتبه می گوئی، سپس می گوئی: الها نخستین ستمگر بر خاندان پیامبر را به لعن مخصوص من مختص فرما، و این لعن را از اولین ستمگر شروع کن، و سپس دومین، و سومین، و چهارمین (ستمگر را لعنت فرما). بار خدایا در پنجمین مرتبه یزید را لعنت فرما، و عبیدالله بن زیاد، و فرزند مرجانه، و عمر بن سعد، و شمر، و خاندان ابوسفیان، و خاندان زیاد، و خاندان مروان را تا روز رستاخیز لعنت فرما. سپس به سجده می روی و می گوئی: خدایا بر تو سپاس باد (آن هم) سپاس سپاسگزارانی که بر اساس مصیبت های آنان سپاسگزاریت کرده اند. ستایش خدای را بر سوک و عزای بزرگم. الها شفاعت حسین را در روز ورود (به محشر) نصیبم فرما، و مرا در سخن و اعتقاد نسبت به (امام) حسین ثابت قدم بدار، و همچنین (مرا) نسبت به یاران حسین یعنی آن کسانی که خون خویش را در برابر حسین - که بر او درود باد - بذل نمودند، (ثابت قدم قرار ده). عقلمه گوید که حضرت ابا جعفر [امام باقر] علیه السلام فرمود: اگر بتوانی هر روز به این زیارت از خانه ات آن حضرت را زیارت کنی، این کار را انجام ده، که برای تو تمامی این ثوابها خواهد بود. [صفحه ۱۴۵]

شبهات به حضرت یحیی

محمد بن علی بن محمد بن حاتم نوفلی معروف به کرمانی ما را خبر داد، گفت: ابوالعباس احمد بن عیسی و شا بغدادی ما را خبر داد، گفت: احمد بن طاهر قمی ما را خبر داد، گفت: محمد بن بحر بن سهل شیبانی ما را خبر داد، گفت: احمد بن مسرور از سعد بن عبدالله قمی را خبر داد که [سعد بن عبدالله قمی] گفت: من به جمع آوری کتاب هائی که دارای پیچیدگی ها و مطالب دقیق علمی بودند، علاقه داشتم، و به درک حقائق درست دانش حریص بودم، و نسبت به حفظ موارد اشتباه و نامفهوم آنها، آزمند. و بر آنچه از مشکلات و دشواری های علمی دست می یافتم، به آسانی آنها را به کسی نمی گفتم. و در عین حال نسبت به مذهب امامیه

تعصب داشتم، (و در این زمینه) شخصی ناآرام بودم، و از امنیت و آسایش دوری جسته، به ستیز و جدال (علمی) روی می آوردم و دنبال کینه ورزی و بد گفتن و بد شنیدن بودم. به صدای بلند فرقه های مخالف امامیه را نکوهش می کردم، و معایب پیشوایان آنها را آشکار می نمودم، و آبروی پیشروان آنها را می بردم. تا این که گرفتار یک شخصی شدم که از همه ستیزه جو تر [صفحه ۱۴۷] و در خصومت و دشمنی پیگیر تر بود، و در بحث و مناظره زبردست تر، و در طرح سوال مبرز تر، و بر راه باطل پابرجا تر بود. (و سپس شرح بحث و مناظره خویش را با او بیان می کند تا آنجا که گوید: من طوماری تهیه کرده بودم که در آن چهل و چند مسئله مشکل وجود داشت، که افراد از پاسخ آن ناتوان بودند. من آن سوالات را نگاشته بودم تا آنها را از بهترین همشهریانم احمد بن اسحاق مصاحب مولایم ابی محمد امام یازدهم علیه السلام بپرسم. او به منظور شرفیابی حضور امام علیه السلام از شهر قم به سوی سر من رای - سامرا - رهسپار شده بود. من هم بدنالمش بدان دیار کوچ کردم، و در یکی از منازل (بین راه) به او رسیدم. چون با هم دست دادیم، گفت: رسیدنت به من خیر است؟ گفتم: اولاً مشتاق دیدار بودم، ثانیاً بر حسب عادت قدیم سوالات (محرک من بود). گفت: ما در این مورد هم نظر هستیم، من هم از شدت اشتیاق دیدار مولایم ابی محمد (حسن عسکری علیه السلام) جگر سوخته ام و می خواهم مشکلاتی در تاویل و دشواری هائی در تنزیل (قرآن) را از حضرتش بپرسم. این رفاقت و همراهی ما بسیار با برکت و با میمنت است، زیرا به وسیله آن به ساحل دریائی خواهی رسید که شگفتی هایش تمام ناشدنی، و غرائبش نابود ناشدنی است، و او امام ماست. ما با هم وارد سر من رای - سامرا - شدیم، و در خانه آقایمان رسیدیم، اجازه - ورود - خواستی، اجازه ورود برای ما صادر [صفحه ۱۴۹] شد. بر شانه احمد بن اسحاق یک انبانی بود که آنرا نیز یک عبای طبری پنهان کرده بود، و در آن یکصد و شصت کیسه پول دینار و درهم (پول طلا و نقره) بود، و بر سر هر کیسه مهر صاحبش زده شده بود. سعد گوید: چون حضور مولای خود ابی محمد (حضرت عسکری علیه السلام) شرفیاب شدیم و پرتو نورانی روی مبارکش ما را فرا گرفت، به چیزی جز ماه شب چهاردهم مانند نبود، و بر زانوی راستش پسر بچه ای نشسته بود که در خلقت و منظر به ستاره مشتری می مانست. و یک خط فرقی میان دو گیسوان او در وسط سرش وجود داشت، که چون الفی میان دو واو می نمود. جلوی آن حضرت یک انارک طلائی بود که نقشهای شگفتش در میانه دانه های قیمتی که بر آن سوار شده بود، می درخشید، که آنرا یکی از روسا اهل بصره تقدیم حضرت کرده بود. در دست امام عسکری علیه السلام قلمی وجود داشت که چون می خواست با آن بر صفحه سپید (چیزی) بنگارد، آن پسر بچه انگشتان حضرتش را می گرفت. لذا مولایمان آن انارک طلائی را جلویش می چرخانید و او را با آن سرگرم می کرد تا او را از نوشتن آنچه مورد نظر مبارکش بود، باز ندارد. ما به آن حضرت سلام کردیم، ایشان جواب ملاطفت آمیزی داد و اشاره فرمود که بنشینیم. چون از نوشتن صفحه سپیدی که در دست داشت فارغ شد، احمد بن اسحاق انبانش را از زیر عبایش بیرون آورد و خدمت حضرتش نهاد. امام بدان پسر بچه نگاه کرد و فرمود: [صفحه ۱۵۱] ای پسرم مهر را از هدایا شیعیان و دوستانت بردار. عرض کرد: ای مولای من آیا رواست دست پاکی را به هدایای نجس و اموال ناپاکی که حلال و حرامش درهم آمیخته است، دراز کنم؟ پس مولایم علیه السلام فرمود: ای پسر اسحاق آنچه در میان انبانت بیرون بریز، تا حلال را از حرام جدا کند. اول کیسه ای که احمد از انبان در آورد، آن پسر بچه فرمود: این کیسه از آن فلانی فرزند فلانی است که در فلان محله قم ساکن است، و در آن (کیسه) شصت و دو اشرفی وجود دارد. چهل و پنج اشرفی بهای یک حجره می باشد که صاحبش آنرا از پدر خود ارث برده، و چهارده دینارش بهای نه) ۹ (جامه است که فروخته، و سه دینارش پول اجازه دکانهاست. پس مولایمان علیه السلام فرمود: ای پسرم راست گفتی. اکنون این مرد را راهنمایی کن که کدامش حرامست؟ پس حضرتش علیه السلام فرمود: در میان اینها واریسی کن که این اشرفی وجود دارد که سکه ری خورده و تاریخ فلان سال را دارد و نقش یک روی آن پاک شده، و یک قطعه طلائی آملی وجود دارد به وزن چهار اشرفی. علت حرام بودنش آنست که صاحب اشرفی ها در فلان ماه از [صفحه ۱۵۳] فلان سال یک من و یک چهارک ریسمان به همسایه اش داده است، و مدتی گذشته و آن ریسمان به دزدی رفته است و آن

همسایه به صاحبش گزارش داده که (ریسمان) دزدیده شده است، ولی صاحب ریسمان سخن او را رد کرده، و دروغ انگاشته است، و به عوض آن ریسمان یک و نیم (۵/۱) من ریسمان باریک تر از او دریافت کرده است، و از آن جامه ای بافته است، که این اشرفی و آن نیمه اش بهای آن می باشد. چون سر کیسه را باز کرد، در میان آن نوشته ای بود که نام صاحب آن اشرفی ها و مقدارش در داخل آن وجود داشت. و آن اشرفی ها با آن تکه اشرفی به همان نشانه (بیان شده) بیرون آمد. سپس کیسه دیگری را در آورد، و آن کودک علیه السلام فرمود: این کیسه از آن فلانی فرزند فلانی از فلان محله قم می باشد، که در آن پنجاه اشرفی وجود دارد، و دست زدن بدان بر ما روا نیست. گفت: برای چه این چنین است؟ فرمود: برای آنکه این پولها بهای گندمی است که صاحبش بر زارع خود در تقسیم آن ستم کرده است. زیرا سهم خود را باکیل تمام برداشته، و سهم زارع را باکیل ناتمام داده است. پس مولایمان علیه السلام فرمود: ای پسر من راست گفتی. سپس فرمود: [صفحه ۱۵۵] ای احمد بن اسحاق همگی را جمع کن تا این که به صاحبشان برگردانی، یا این که سفارشی کنی که به صاحبانشان برگردانیده شود. و ما نیازی به هیچکدام آنها نداریم. و (اما) جامه آن پیرزن را بیاور. احمد گوید: آن جامه در جامه دانی بود که من فراموشش کرده بودم. چون احمد بن اسحاق برگشت تا آن جامه را بیاورد مولایم ابومحمد (امام عسکری علیه السلام) به من نظر کرد و فرمود: برای چه آمدی؟ عرض کردم: احمد بن اسحاق مرا به دیدار مولایمان تشویق کرد. فرمود: آن مسائلی که می خواستی بررسی چه شد؟ عرض کردم: ای مولایم به حال خود باقی است. فرمود: از نور چشمم در باره آنها سوال کن. و به سوی آن کودک اشاره فرمود: و آن کودک به او (سعد) گفت: هر چه خواهی بپرس. (تا آنجا که گوید) عرض کردم: ای فرزند رسول خدا مرا از تاویل کهیصص خبر ده. فرمود: این حروف (رمز)، از اخبار غیبی است که خدا بنده اش زکریا را بدان آگاه ساخت، و سپس آنرا برای محمد صلی الله علیه و آله و سلم نقل فرمود. و شرحش این است که: زکریا علیه السلام از [صفحه ۱۵۷] خدای خود درخواست کرد که به او نامهای پنج تن را بیاموزد. پس جبرئیل بر او فرود آمد، و آنها را به وی آموخت. زکریا چون محمد و علی و فاطمه و حسن (علیهم السلام) را یاد می کرد، ناراحتی اش برطرف می شد، و گرفتاریش از میان می رفت. ولی چون حسین علیه السلام را یاد می کرد، گریه گلوش را می گرفت و مبهوت می گردید. یک روز عرض کرد: ای معبود من، مرا چه می شود که چون چهار نفر از ایشان - که درود بر همگی آنها باد - را یاد می کنم، به یاد آنان از غمهای خود آرام می گیرم، ولی چون حسین علیه السلام را یاد می کنم، از چشمم اشک می ریزد و ناله ام بلند می شود. پس خدای بلند مرتبه، او را از داستانش خبر داد. پس فرمود: کهیصص، که کاف نام کربلا است، و ها هلاک عترت است، و یا یزید می باشد، که بر او لعنت باد، که او بر حسین (علیه السلام) ستم می کند، و عین عطش او (عطش حسین علیه السلام) است، و صاد صبر او است. چون زکریا این مطلب را شنید، نالان و غمگین گردید، و تا سه روز از مسجد خود بیرون نیامد، و به مردم اجازه نداد تا در آنجا نزدش روند، و شروع به گریه کرد، و ناله سر داد. و این عبارت نوحه خوانی اوست: ای معبود من، آیا بهترین آفریده خود را به واسطه فرزند شدل سوخته خواهی فرمود؟ (ای اله من) آیا بلای این مصیبت را بر آستانش فرود می آوری؟ [صفحه ۱۵۹] ای معبود من، آیا لباس این مصیبت را بر تن علی و فاطمه (علیهما السلام) خواهی پوشاند؟ ای اله من، آیا گرفتاری این فاجعه را در محیط زندگانی آنها وارد می کنی؟ سپس همچنان گفت: خدایا فرزندی به من روزی فرما که در پیری چشمم بدو روشن شود، و او را وارث و جانشین من کنی، و مقام او را نسبت به من چون مقام حسین علیه السلام قرار ده، و چون او را به من دادی، مرا فریفته دوستی او فرما، و به غم شهادت او گرفتارم کن، همچنان که حبیب محمد - که درود خدا بر او و خاندانش باد - را به غم فرزندش گرفتار می کنی. پس خداوند یحیی علیه السلام را به او ارزانی فرمود، و او را به غم شهادت وی گرفتار کرد. و دوره حمل یحیی شش ماه بود، و دوره حمل حضرت حسین علیه السلام نیز بسان او بود،... (تا انتهای حدیث).

[صفحه ۱۶۱]

گروهی از تلعبکبری، از احمد بن علی، از اسدی، از سعد، از احمد بن اسحاق که خدا او را رحمت کند، نقل کرده اند: که همانا یکی از اصحاب ما نزد او رفت و گفت: که همانا جعفر بن علی برای او کتابی نوشته، و در آن خود را معرفی کرده و بدو گفته است که او قیم بعد از پدرش می باشد، و همانا در نزد او آنچه از دانش حلال و حرام که او بدان نیازمند باشد، وجود دارد، و دیگر دانشها تمامی نزد اوست. احمد بن اسحاق گفت: پس هنگامی که نوشته را خواندم، نامه ای برای صاحب الزمان علیه السلام نگاشتم و نوشته جعفر را هم در لای آن نامه نهادم. پس این جواب برایم بیرون آمد: بنام آن که همه در او شیدایند که بخشنده و مهربان است، نوشته ات که خدا ترا زنده بدارد، به من رسید، و نیز نوشته ای را که در لای آن نهاده بودی (دریافت کردم). و به تمامی اختلافات الفاظ و تکرار اشتباهاتش آگاه گشتم. و اگر تو دوباره [صفحه ۱۶۳] آنرا بخوانی به برخی از آنچه که من آگاه گردیدم، تو نیز آگاه خواهی شد. و ستایش از آن خدای دارنده جهانیان است، ستایشی که در احسانش به سوی ما و فضلش بر ما انبازی وجود ندارد. (تا آنجا که حضرتش مرقوم فرمودند) خدا حق را برای اهلش حفظ فرموده، و آن را در جایگاهش قرار داده است، و به تحقیق خدای عز و جل خودداری فرموده که امامت را در دو برادر بعد از امام حسن و امام حسین علیهما السلام قرار دهد. و هر گاه خدا به ما در سخن اجازت فرماید، حق آشکار می شود، و باطل و کثری درهم می شکند، و بر شما (حق) آشکار می گردد. و در کفایت کارها، و زیبایی آفرینش و ولایت به خدا رغبت دارم که خدا ما را بس است و چه نیکو و کیلی می باشد. و درود و توجه خدا بر محمد و خاندان محمد باد. [صفحه ۱۶۵]

حکمت شهادت

محمد بن ابراهیم بن اسحاق طالقانی (ره) ما را خبر داد: و گفت من با جمعی که علی بن عیسی قصری نیز با آنها بود، در خدمت شیخ ابوالقاسم حسین بن روح قدس الله روحه بودیم. مردی به او رو کرد و گفت: من می خواهم از شما چیزی بپرسم. فرمود: بپرس هر چه می خواهی. آن مرد گفت: به من بگو آیا حسین بن علی (علیهما السلام) ولی خدا بود؟ گفت: آری. آن مرد گفت: آیا قاتل حسین بن علی (علیهما السلام) دشمن خدا بود؟ گفت: آری. آن مرد گفت: آیا رواست که خدای بزرگ و بلند مرتبه دشمن خود را بر دوست خود چیره گرداند؟ ابوالقاسم حسین بن روح [نوبختی] به او گفت: آنچه من به تو می گویم، بفهم ابدان: همانا خدای بزرگ و بلند مرتبه مردم را به گونه مشاهده با دیدگان طرف خطاب نمی سازد، و رو در روی با آنان با ایشان سخن نمی گوید. ولی (خدای) بلند مرتبه است جلالت و بزرگی، برای ایشان رسولانی از جنس خودشان و همتایشان در خلق، بشرهائی را به سویشان برانگیخت، که مانند آنها بشر [صفحه ۱۶۷] بودند. و اگر رسولانی غیر از جنس بشر و به صورت دیگر برای آنها می فرستاد، (مردم) از او می گریختند و (چیزی را) از او نمی پذیرفتند. چون فرستادگان خدا نزد ایشان آمدند، در حالی که از جنس خودشان بودند، و غذا می خوردند، و در بازارها می گردیدند، باز هم گفتند: شما بسان ما بشر می باشید، و از شما نمی پذیریم تا این که معجزه ای بیاورید، که ما از آوردن آن ناتوان باشیم، و بدانیم که شما از میان ما اختصاص به رسالت خدا دارید، (زیرا) کاری انجام می دهید که ما از آن ناتوانیم. و خدا برای آنها معجزاتی قرار داد که بشر از (آوردن) آنها ناتوان است. یکی از ایشان پس از تبلیغ و دعوت (به خدا) طوفان را آورد، و همه طغیانگران و سرکشان و سرباز زندگان غرق شدند. و یکی از ایشان در آتش انداخته شد، و آتش (برایش) سرد و سلامت و آسایش گردید. و یکی از ایشان کسی بود که از میان سنگ خارا، ماده شتری را برون آورد، و از پستانش شیر را روان کرد. و یکی از ایشان فردی بود که (خدا) برایش دریا شکافت و از (میان) سنگ، چشمه ها برای او روان کرد، و عصای خشک او را برایش از دهائی کرد، که افسون آنها را بلعید. و یکی از ایشان شخصی بود که کور و مبتلای به برص را بهبود بخشید، و به اجازه خدا مرده را زنده کرد، و بدانچه که می خوردند و در خانه های خویش می اندوختند،

بدانان خبر [صفحه ۱۶۹] می داد. و یکی از ایشان فردی بود که برایش ماه بشکافت، و چهار پایانی چون شتر و گریگ و... با او سخن گفتند. چون (پیامبران) این کارها را انجام دادند که خلق از کار ایشان و آوردن مثل آن ناتوان بودند، و نتوانستند بسان آنها را بیاورند، از تقدیر خدای عز و جل و لطفی که به بندگانش دارد و حکمتی که (در کارهایش وجود دارد)، این بود که: پیغمبران خویش را با این قدرت و معجزاتی که دارند، گاهی آنان را چیره و غالب قرار دهد، و گاهی شکست خورده و مغلوب، گاهی قاهر باشند، و گاهی مقهور. که اگر خدا آنها را در همه حال غالب و چیره قرار می داد، و آنان گرفتاری نمی داشتند و خواری نمی دیدند، مردم آنان را معبودهایی جز خدا قرار می دادند، و فضیلت صبرشان بر بلا و محنت و امتحان شناخته نمی شد. ولی خدای عز و جل احوال آنها را در این زمینه چون دیگران قرار داد، تا در حال محنت و گرفتاری شکیبائی ورزند، و در حال عافیت و چیرگی بر دشمن شکر کنند، و در هر حال فروتن باشند، و گردن فرازی و تکبر نورزند، و مردم بدانند که آنها نیز معبود ندارند که او آفریننده و مدبر آنهاست، و او را بپرستند، و از فرستادگانش فرمان برند، و حجت خدا در باره کسانی که نسبت بدیشان از حد (بندگی) تجاوز می کنند، ثابت گردد. (و نیز) در باره کسانی که نسبت بدیشان ادعای پروردگاری می کنند، و یا سرپیچی کرده و یا مخالفت می ورزند، و عصیانگری می کنند، و [صفحه ۱۷۱] منکر دستوراتی می شوند که فرستادگان و پیامبران (خدا) علیهم السلام آورده اند (بر آنان حجت خدا تمام شود). تا این که هر که نابود می شود از روی بینه و روشنی نابود شود، و هر که زنده (و هدایت) می شود از روی بینه و روشنی زنده (و هدایت) گردد. محمد بن ابراهیم بن اسحاق گفت: فردا دوباره خدمت شیخ ابوالقاسم حسین بن روح رفتم در حالی که با خود می گفتم: آیا آنچه را که دیروز برای ما گفت از پیش خود بیان می داشت؟ که بدون پرسش به من رو کرد و گفت: ای محمد بن ابراهیم اگر از آسمان پرتاب شوم، و مرا پرندگان بربایند، و باد مرا در دره عمیقی بیفکند، برای من دوست داشتنی تر است از این که در دین خدا بنظر خودم یا از پیش خود چیزی بگویم، بلکه این گفتار من [بر گرفته] از اصل است، و از حضرت حجت - که درود و سلام خدا بر او باد - شنیده شده است. [صفحه ۱۷۳]

شرافت تربت

و [سائل] از خاک تربت قبر مطهر [حضرت ابا عبدالله علیه السلام] پرسید: که با مرده در قبرش آنرا قرار دهند، آیا این کار مجاز است یا خیر؟ پس حضرتش علیه السلام پاسخ فرمود: با مرده در قبرش قرار داده شود و اگر خدا بخواهد ضمیمه به بندهایش شود. و باز پرسید و گفت که: از حضرت صادق علیه السلام برای ما روایت شده است که: همانا بر کفن ازار فرزندش نوشت که همانا: اسماعیل شهادت می دهد که مبعودی جز الله وجود ندارد. آیا مجاز است که ما آنرا با خاک تربت قبر [مطهر] بنویسیم؟ یا (این که باید) یا غیر آن (بنویسیم)؟ پس حضرتش علیه السلام پاسخ فرمود: آری این کار مجاز است. و باز پرسید: آیا بر مرد مجاز است که با [تسییح] از خاک تربت قبر [مطهر] تسییح بفرستد، و آیا در این کار فضیلتی وجود دارد؟ پس حضرتش علیه السلام پاسخ فرمود: [صفحه ۱۷۵] مرد با آن تسییح بفرستد و هیچ تسییحی برتر از آن نیست. و از فضیلت اینگونه تسییحها این است که: اگر فرد از گفتن ذکر و سبحان الله فراموش کند، و تنها تسییح را بگرداند، برایش (ثواب) ذکر گفتن و سبحان الله فرستادن نوشته می شود. و باز پرسید: آیا سجده بر روی مهر از خاک تربت قبر [مطهر جایز است] و آیا در این کار فضیلتی وجود دارد؟ پس حضرتش علیه السلام پاسخ فرمود: این کار جایز است، و در این عمل فضیلت و برتری وجود دارد. [صفحه ۱۷۷]

شفاء با تربت

شیخ ابراهیم کفعمی در کتاب البلد الامین گفته است: از حضرت مهدی صلی الله علیه و سلم روایت شده است که: هر کس این دعا را در ظرف تازه ای با تربت حسین علیه السلام بنویسد و آنرا بشوید و بنوشدش، از مرض خود شفا می یابد. بنام آن که همه در او

شیدایند، بخشنده بخشایشگر. بنام آن که همه در او شیدایند، (که آن) دوا است. و ستایش برای آن که همه در او شیدایند، (که آن) شفا و راحتی است. و نیست الهی جز آن که همه در او شیدایند، (که او) کفایت کردنی است، او شفا دهنده است، و او کفایت کننده است، سختی را به دارنده مردمان به شفا ببرد، که مریضی آنرا نگاه ندارد، و صلوات و توجه خدا بر محمد و خاندان نجیب او باد. و به خط سید زین الدین علی بن حسین حسینی دیدم که این دعا را به مردی (نسبت داده است) که در حائر (کربلا) مجاوره بوده - که بر مشرف آنجا سلام باد - (از) مهدی سلام الله علیه در خواب خود، بدو پیاموخت در حالی که به مرضی مبتلا بود، و در نتیجه به [صفحه ۱۷۹] سوی قائم - که خدا فرجش را بزودی برساند - شکایت برد. در نتیجه - حضرتش - به نوتن این دعا (بر ظرفی) و شستن آن و آشامیدنش فرمان داد. پس - او - آن کار را انجام داد و از آن حالت شفا یافت. [صفحه ۱۸۱]

شرافت زیارت امام حسین

سید حیدر کاظمی که - خدا او را یاری فرماید - از بزرگان شاگردان استاد محقق [شیخ مرتضی] انصاری و یکی از اعیان پروا پیشه شهر کاظمین بود - که خدا خاک او را پاک گرداند - در نامه اش به من نوشت: داستان دیگری که برایم اتفاق افتاد، (این است) که من سالیانی پیش، از برخی افراد دین باور و ثقه شنیده بودم که، مردی از بازرگانان بغداد را برایم توصیف می کردند که او آقایمان امام منتظر - حضرت مهدی - سلام الله علیه را دیدار نموده است، و من آن بازرگان را می شناختم و میان من و او دوستی - پیشین - وجود داشت، و او فردی مورد اعتماد و عادل بود، و در پرداخت حقوق مالی - واجب - معروف بود، من دلم می خواست که آن داستانی که در باره او شنیده بودم، از خودش بپرسم. چرا که او داستان خود را پنهان می داشت و جز به برخی خواص، به دیگری نمی گفت. زیرا نمی خواست که داستان پخش شود. چون از مشهور شدن می ترسید. که در نتیجه، منکران ولادت و غیبت حضرت مهدی - علیه السلام - او را به تمسخر می گرفتند، و یا [صفحه ۱۸۳] این که ناخبران و نادانان فخر و پاکی نفس را بدو نسبت می دادند، از این رو تا زمانی که آن مرد زنده است من نمی خواهم نامش را به صراحت بیان کنم، چون می ترسم خوشش نیاید. [از اتفاقات شگفت این که هنگامی که به نوشتن این رساله مشغول شدم، مصادف ایام زیارتی مخصوصه شد. لذا از سامرا خارج شدم، و چون وارد شهر کاظمین علیهما السلام شدم، بر جناب ایشان وارد شدم، و از این داستان پرسیدم و او به این حکایت مرا آگاه کرد و خبر داد. [من در طول این مدت علاقه داشتم که آن داستان را به گستردگی از او بشنوم، تا این که روزی بر تشیع جنازه فردی از اهل بغداد حاضر شدم، که در اواسط شعبان امسال - سال هزار و سیصد و دو هجری، ۱۳۰۲ ه.ق - بود که در حضور دو امام آقایمان حضرت موسی بن جعفر و آقایمان حضرت محمد بن علی الجواد سلام الله علیهما تشیع می شد، و آن فرد یاد شده در میان مشایعت کنندگان بود، پس بدو گفتم که خبر داستان او به من رسیده است. و از او دعوت کردم و در رواق شریف در کنار درب مشبک که به حرم مولایمان حضرت جواد علیه السلام باز می شود، نشستیم، و او را وادار کردم که داستان را برایم نقل کند، - و او برایم نقل کرد - که این ها محتوی سخنان اوست: [صفحه ۱۸۵] در یکی از سالهای عمرم، مقداری از مال امام علیه السلام در ذمه من بود. از این رو برای پرداخت آن به بزرگان از علما ساکن در نجف اشرف بدانجا رهسپار شدم، و نیز طلبی هم از تجار آن شهر داشتم. پس در یکی از ایام زیارتهای مخصوصه امیر مومنان علیه السلام به آنجا رفتم، و به مقداری که می توانستم از دیون خویش را به علمای اعلام متعددی که وجود داشتند و از طرف امام علیه السلام سهم را می گرفتند، مقداری پرداخت کردم، اما تصفیه حساب کامل برایم ممکن نشد، و به بیست تومان آن بر ذمه ام باقی ماند. تصمیم گرفتم که این مقدار را به یکی از علمای ساکن در شهر کاظمین بپردازم. چون به بغداد بازگشتم، تصمیم گرفتم که دین خویش را زود بپردازم، اما در نزد از پول نقد چیزی نبود. پس در روز پنجشنبه به زیارت دو امام بزرگوار - حضرت موسی بن جعفر و حضرت جواد علیهما السلام - رهسپار شدم، و پس از زیارت بر جناب مجتهد - که توفیقاتش پیوسته باد - وارد شدم، و به ایشان گفتم که: از مال امام علیه السلام

مقداری بر ذمه من وجود دارد، و از ایشان درخواست کردم که این مقدار را به تدریج بپردازم. و در اواخر روز به سوی بغداد برگشتم، چون ماندن برایم امکان نداشت، زیرا کار مهمی - در بغداد - داشتم. پس پیاده به سوی بغداد حرکت کردم، زیرا دیگر پور کرایه مرکب را نداشتم. هنگامی که نصف بیشتر راه را رفته بودم، آقای با جلال و هیبتی [صفحه ۱۸۷] را دیدم که به سوی شهر کاظمین علیهما السلام عازم است. به او سلام کردم. ایشان جواب سلام مرا داد. و به من فرمود: ای فلانی - و نامم را ذکر کرد - چرا در این شب با شرافت، شب جمعه در شهر کاظمین نماندی؟ عرض کردم: ای آقایمان کار مهمی داشتم که مرا از ماندن بازداشت. فرمود: اگر خدا بخواهد فردا به دنبال آن کار مهمت برو. با سخنش دلم آرام گرفت، و به پیروی از فرمانش با او بازگشتم، و همراهش در کنار نهر جاری ای که درختان با طراوت و سر سبزی بر آنجا سایه افکنده بود، به راه افتادم. آن درختان بر بالای سر ما سایه افکنده بودند. و هوا بسیار با طراوت بود. من اصلاً به فکر اینها نبودم. - ناگاه - به نظرم رسید که این سید بزرگوار در حالی که مرا نمی شناخت، من را به اسم صدا کرد؟ سپس پیش خود گفتم: شاید او مرا می شناسد و من (قیافه) او را از یاد برده ام. سپس پیش خود گفتم: شاید این سید، مقداری از سهم سادات را می خواهد؟ و علاقه مند شدم که مقداری از مال امام علیه السلام را که در نزد من بود، بدو بدهم. پس به او گفتم: ای آقای ما مقداری از حق شما نزد من مانده است، ولی من درباره آن به جناب شیخ فلانی مراجعه کردم که به اجازه او حق شما را بپردازم - و منظورم سهم سادات بود - پس به روی من تبسمی فرمود و گفت: [صفحه ۱۸۹] آری به تحقیق برخی از حق ما به وکلای ما در نجف اشرف پرداختی. بر زبانم جاری شد که همانا به او گفتم: آیا آنچه پرداختم مورد قبول است؟ فرمود: آری. سپس به ذهنم رسید که این سید به علمای بزرگ می گوید: وکلای ما، و این مطلب بر من بزرگ آمد. سپس گفتم: بله علما وکلای در گرفتن حقوق سادات هستند، و غفلت مرا گرفت. سپس گفتم: ای آقای ما مرثیه خوان های عزای امام حسین علیه السلام حدیثی را می خوانند که: مردی در خواب کجاوه ای را میان زمین و آسمان دید، درباره ساکنان آن سوال کرد. بدو گفته شد: فاطمه زهرا و خدیجه کبری می باشند، پس گفت: آیا (اینان) به کجا می روند؟ به او گفته شد: در این شب که شب جمعه است به زیارت حسین علیه السلام می روند. و او نوشته هائی را دید که از آن کجاوه بیرون می ریخت، که در آنها نوشته بود: امان از آتش برای زائران حسین علیه السلام در شب جمعه می باشد. آیا این حدیث درست است؟ حضرتش علیه السلام فرمود: آری، زیارت حسین علیه السلام در شب جمعه امان از آتش در روز قیامت می باشد. [صفحه ۱۹۱] گوید: من مدت کمی قبل از این واقعه به زیارت مولایمان حضرت رضا علیه السلام شرفیاب شده بودم، بدیشان عرض کردم: ای آقای ما، من به تحقیق حضرت رضا علی بن موسی علیهما السلام را زیارت کرده ام، و به من گفته اند که: حضرتش برای زائرانش بهشت را تضمین فرموده است. آیا این صحیح است؟ پس حضرتش علیه السلام فرمودند: ایشان امام ضامن می باشند. پس گفتم: آیا زیارت من پذیرفته شده است؟ حضرتش فرمود: آری، پذیرفته شده است. در راه زیارت همراه من مرد متدینی از کسبه بود، و با من هم صحبت بود، و در خرج هم با یکدیگر شریک بودیم. پس بدیشان عرض کردم: ای آقای ما آیا فلانی که در زیارت همراه من بود، زیارتش پذیرفته شده است؟ فرمود: آری بنده صالح فلانی فرزند فلانی زیارتش پذیرفته شده است. سپس نام گروهی از کسبه بغداد را بردم که در این زیارت همراه ما بودند، و گفتم: همانا فلانی و فلانی و نامهایشان را بیان داشتم، ایشان با ما بودند، آیا زیارتشان پذیرفته شده است؟ حضرتش علیه السلام روی مبارک را به طرف دیگر برگردانیدند و از جواب خودداری فرمودند. پس من به خود آمدم و آنرا بزرگ داشتم و از پرسش دست برداشتم. پس همچنان در آن راهی که بیان داشتم با حضرتش راه می رفتم، تا این که وارد صحن شریف شدیم. سپس از درب معروف به باب [صفحه ۱۹۳] المراد وارد حرم مقدس گشتیم. پس بر درب رواق توفیق نفرمود و چیزی هم بیان نکرد، تا این که بر درب داخل حرم - کنار ضریح مقدس - در طرف پای امام موسی علیه السلام ایستاد، و من نیز در کنار ایشان ایستادم. و بدیشان عرض کردم: ای آقای ما (زیارتی را) بخوانید تا من نیز با شما بخوانم. پس فرمود: سلام بر تو ای رسول خدا، سلام بر تو ای امیر مومنان، و همچنان معصومان را نام برد تا این که به حضرت

امام حسن عسکری علیه السلام رسید. سپس روی مبارکش را به طرف من نمود، و رحال تبسم صبر کرد و فرمود: تو هر گاه در سلام به امام عسکری برسی چه می گوئی؟ عرض کردم: می گویم: سلام بر تو ای حجت خدا، ای صاحب الزمان. گوید: پس داخل حرم - کنار ضریح مقدس - شد. و در کنار قبر امام موسی علیه السلام توقف فرمود، در حالی که قبله میان دو شانه اش بود. من نیز در کنارش ایستادم، و عرض کردم: ای آقای ما زیارت بفرما تا من نیز با حضرتت زیارت کنم. پس حضرتش علیه السلام شروع به زیارت امین الله فرمود - که زیارت جامعه معروفه می باشد - و بدان حضرتش را زیارت کرد. من نیز با او همراهی کردم. سپس مولایمان حضرت جواد علیه السلام را زیارت فرمود، و داخل قبه دوم گردید که گنبد حضرت محمد بن علی علیهما السلام است، و برای نماز ایستاد، و من نیز در کنارش ایستادم. اما به خاطر احترام حضرتش قدری عقب تر ایستادم و در نماز زیارت وارد شدم. پس به نظرم رسید که ای کاش از ایشان درخواست کنم امشب را نزد ما بخوابد، تا این که من به خدمت و مهمان نوازیش قیام کنم، [صفحه ۱۹۵] و چشم خود را به طرفش گردانیدم، در حالی که او در کنار من قدری جلوتر ایستاده بود، دیگر ندیدمش. پس نمازم را کوتاه کردم، و برخاستم، و به صورت نماز گزاران نگاه کردم، شاید به خدمتش برسم. و جایی در داخل حرم و رواق ها باقی نماند که من آنجاها را نگردم، ولی اثری از او مشاهده نمودم. سپس به خود آمدم و بر ناآگاهی خویش تاسف خوردم، که چقدر کرامت و نشانه از او دیدم: [۱] پیروی کردن من از او با وصف داشتن کار مهمی در بغداد. [۲] بردن نام من در حالی که او را ندیده بودم و نمی شناختمش. [۳] این که در قلبم خطور نمود که از حق امام علیه السلام چیزی بدو بدهم، و یادآور شدم که به فلان مجتهد مراجعه کرده ام که به اجازه او به سادات بدهم، و این که خود بدون مقدمه فرمود: آری برخی از حق ما را به وکلای ما در نجف اشرف دادی. [۴] سپس یادم آمد که همراهش در کنار رودی که در زیر درختان لیمویی، که در بالای سر ما آویزان بود راه رفتیم، و کدام راه بغداد است که در حال حاضر درختان لیمو دارد. [۵] و نیز یادم آمد که نام همراهم در زیارت حضرت رضا را به اسم برد، و فرمود بنده صالح. [۶] و نیز به پذیرفته شدن زیارت او و زیارت من بشارت داد. [۷] و سپس از جواب دادن درباره گروهی از بازاریان بغداد خودداری فرمود که در زیارت همراه ما بودند، و من از بد کرداری آنان آگاه بودم، با این که او از اهالی بغداد نبود و از حالات آنان هم آگاهی نداشت. مگر این که از اهل بیت نبوت و ولایت باشد، و به غیب از ورای پرده ای نازک بنگرد. [۸] و من [صفحه ۱۹۷] از موقع درخواست اذن دخول فهمیدم و یقین کردم که او حضرت مهدی علیه السلام است، زیرا هنگامی که به اهل عصمت سلام می داد وقتی به آقایمان امام عسکری رسید، به من توجه فرمود، و به من گفت: تو وقتی به اینجا (ی زیارت) که می رسی چه عرض می کنی؟ عرض کردم: می گویم: سالم بر تو ای حجت خدا ای صاحب الزمان، ایشان لبخندی زد و وارد روضه مقدس شد. [۹] و سپس پنهان شدنش از من در حالی که او در نماز زیارت بود، و چون تصمیم گرفتم که در این شب به خدمت و مهمان نوازیش قیام کنم، از دیده من غائب گردید. و دیگر چیزها که باعث شد من یقین کنم که او امام دوازدهم می باشد، که درود و توجه خدا بر او و پدران پاک اش باد، و ستایش از آن خدای دارنده جهانیان است. (تا انتهای مطلب) [جنه الماوی، محدث نوری، داستان پنجاه و نهم] مرحوم محدث نوری در کتاب نجم الثاقب خود در ادامه داستان حاج علی بغدادی که آنرا مفصلتر از جنه الماوی نقل کرده می گوید اما خبری که در زیارت ابی عبدالله علیه السلام در شب جمعه وارد شده، به نحوی که (او) درباره صحت آن سوال کرد، حدیثی است که: شیخ محمد بن المشهدی در مزار کبیر خود از اعمش نقل کرده است، که گوید: من در کوفه منزل کرده بودم. همسایه ای داشتیم که بسیاری اوقات با او می نشستیم. شب جمعه ای بود به او گفتم: درباره [صفحه ۱۹۹] زیارت حسین علیه السلام نظرت چیست؟ به من گفت: (این کار) بدعت است، و هر بدعتی گمراهی است، و هر (باعث) گمراهی در آتش است: من در حالی که شدیداً غضبناک شده بودم، از نزد او برخاستم، و با خود گفتم که چون سحر شود نزد او می آیم، و از فضایل امیر المومنین (حسین) علیه السلام برای او نقل می کنم تا چشمش (از حزن و اندوه و غم) گرم شود، پس نزد او رفتم و در خانه او را کوبیدم. از پشت در آوازی بلند شد: که او از اول شب قصد زیارت کرده است.

پس به شتاب بیرون رفتم، و به کربلا آمدم ناگاه آن شیخ را دیدم که سر بر سجده نهاده، و آثار ملالتی هم از طول رکوع و سجده در او ظاهر نبود. پس به او گفتم: تو دیروز می گفتی زیارت بدعت است، و هر بدعتی ضلالت و گمراه، و هر ضلالت و گمراهی در آتش، ولی امروز آن حضرت را زیارت می کنی؟ به من گفت: ای سلیمان مرا سرزنش مکن، زیرا من برای اهل بیت علیه السلام امامتی قائل نبودم، تا این که دیشب فرا رسید، پس خوابی دیدم که مرا ترساند. گفتم: ای شیخ چه دیدی؟ گفت: مردی را دیدم که نه زیاد بلند بود و نه خیلی کوتاه قد، نمی توانم زیبایی و نورانیت او را وصف کنم. او با گروهی همراه بود که آنها گرد او را گفته بودند. در پیش رویش سواری بود که بر اسبی که چند دم داشت و بر سرش تاجی بود، سوار بود، و برای آن تاج چهار رکن وجود داشت و در هر رکن گوهری بود که مسافتی به اندازه سه روز راه را روشن می کرد. گفتم این (سوار) کیست؟ گفتند: محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب صلی الله علیه و آله و سلم است. [صفحه ۲۰۱] گفتم: دیگری کیست؟ گفتند: وصی او علی بن ابیطالب علیه السلام می باشد. آنگاه نگاه کردم و شتری از نور را دیدم که بر بالای آن کجاوه ای بود، که میان زمین و آسمان پرواز می کرد. پس گفتم: این شتر از آن کیست؟ گفتند: متعلق به خدیجه دختر خویلد و فاطمه دختر محمد صلی الله علیه و آله و سلم است. گفتم آن جوان کیست؟ گفتند حسن بن علی علیه السلام است. گفتم: تصمیم دارند به کجا بروند؟ گفتند: همگی آنها به زیارت کشته شده به ظلم و ستم در کربلا حسین بن علی علیه السلام می روند. آنگاه متوجه کجاوه شدم. و ناگاه دیدم که نوشته هائی از بالا (به پائین) می ریزد. که در آنها نوشته بود: از جانب خدای - بلند پایه یادش - برای زائران حسین بن علی (علیه السلام) در شب جمعه امان می باشد. ناگاه هاتمی ما را ندا داد که: ما و شیعیان ما در درجه بالائی از بهشت هستیم. ای سلیمان به خدا سوگند از این مکان جدا نمی شوم، تا آن که روحم از بدنم جدا شود. این حدیث را شیخ طریحی نیز با اختلافی نقل کرده است. [صفحه ۲۰۳]

نماز زیارت

و (سائل) درباره مردی سوال کرد که قبور ائمه علیه السلام را زیارت می کند: آیا مجاز است که بر قبر سجده کند یا خیر؟ و آیا بر کسی که در نزد بعضی از قبرهای آنان علیه السلام نماز می خواند، مجاز است که در پشت قبر قرار بگیرد، و قبر را (میان خود) و قبله قرار دهد؟ یا این که در بالای سر مبارکش یا پائین پای مبارکش قرار گیرد؟ و آیا مجاز است که فرد از قبر پیشی گیرد و نماز بخواند، در حالی که قبر مطهر در پشت سرش باشند یا خیر (این کار جایز نیست)؟ پس حضرتش علیه السلام جواب فرمود: اما سجده بر قبر، نه در نماز نافله، و نه در نماز واجب، و نه در نماز زیارت جایز نیست، و کسی که بخواهد این کار را بکند، باید گونه راست خویش را بر قبر قرار دهد. و اما نماز باید در پشت سر (امام) باشد، در حالی که قبر در جلو او قرار گیرد، و جایز نیست که در پیش روی مبارکش یا در طرف راستش و یا در طرف چپش نماز گزارد، زیرا که از امام علیه السلام پیشی جسته نمی شود و مساوی هم نباید قرار گرفت. [صفحه ۲۰۵]

راهگشای کربلا

عالم با جلالت و دانای با ذکاوت، مجمع فضیلتها و والائی ها، فرد با صفای با وفا مولا علی رشتی که خاکش پاک باد، مرا خبر داد. او دانشمندی نیکوکار و پروا پیشه ای گوشه گیر و دارای دانشهای گوناگون و بصیرت و نقادی بود، او از شاگردان سید بزرگوار استاد گرانقدر (میرزا حسن شیرازی) - که سایه اش مستدام باد- بود. چون در خواست اهل بلاد لار از نواحی فارس از نداشتن عالم جامع نافذ الحکم بالا گرفت، (استاد معظم میرزا حسن شیرازی) آن مرحوم را به آنجا فرستادند. و- در آنجا- با سعادت زیست و با ستایش مرد. من مدتها در سفر و حضر مصاحبش بودم و در اخلاق و فضائل بسان او کم دیدم. او گفت: یک باری که از زیارت حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام باز می گشتم، و از راه فرات رهسپار نجف اشرف بودم. هنگامی که بر کشتی های کوچکی

که میان کربلا و طویرج کار می کردند، سوار شدم، دیدم افرادی که سوار کشتی هستند جملگی از اهالی حله می باشند. - و از طویرج راه حله و نجف جدا می شود- دیدم آن [صفحه ۲۰۷] جماعت جز یک نفر جملگی مشغول لهو و لعب و شوخی شدند، اما او در کارهای آنها وارد نمی شد، و آثار افتادگی و وقار از او ظاهر بود، نه شوخی می کرد و نه می خندید، آن گروه روش او را رد می کردند، و بر او عیب می گرفتند، با این حال در خورد و خوراک و آشامیدنیها با ایشان شریک بود. از او بسیار تعجب کردم، ولی مجال- سوال نبود، تا این که بجائی رسیدیم که دیگر به خاطر کمی آب، کشتی قادر به پیشروی نبود، لذا صاحب کشتی ما را از کشتی پیاده کرد، در نتیجه در کنار رود راه را پیش گرفتیم. اتفاقا با آن شخص همراه شدم. پس از او راجع به علت کناره گیری او از دوستانش و بد گوئی آنان نسبت به او، پرسیدم. گفت: ایشان از خویشانم هستند که از اهل سنت می باشند، و پدرم نیز از ایشان است، ولی مادرم اهل ایمان می باشد، من نیز در سلک آنان بودم، اما خدا به برکت حضرت حجت صاحب الزمان علیه السلام بر من بخاطر تشیع منت نهاد. از چگونگی ایمانش پرسیدم. گفت: نام من یاقوت است، و در کنار پل حله روغن می فروشم. پس در سالی به خاطر خریدن روغن از حله به اطراف و نواحی، نزد بادیه نشینان از اعراب بیرون رفتم. پس چند منزلی دور شدم تا آنچه خواستم، خریدم، و با گروهی از اهل حله برگشتم. در یکی از منازل فرود آمدم و خوابیدم، چون بیدار شدم کسی را ندیدم. همه رفته بودند. و راه ما از صحرای بی آب و علفی بود که درندگان بسیاری داشت، و نزدیکترین آبادی فرسنگها راه فاصله داشت. [صفحه ۲۰۹] پس برخاستم و بار را بر مرکب خویش نهادم، و در عقب آنها به راه افتادم، ولی راه را گم کردم و حیران و سرگردان گردیدم، و از درندگان و تشنگی در - طول - روز ترسان شدم. پس از خلفا و مشایخ پناه خواستم، و از ایشان یاری درخواست نمودم، و آنان را در نزد خدا شفیع قرار دادم، و بسیار گریستم، اما از ایشان چیزی آشکار نشد. پیش خود گفتم: من از مادرم می شنیدم که او می گفت: ما امام زنده ای داریم که کینه اش ابا صالح است، او گم شدگان را به راه می رساند، و به فریاد درماندگان می رسد، و ناتوانان را یاری می نماید. پس با خدای متعال پیمان بستم که اگر به او پناه جستم، و او مرا یاری نمود، به آئین مادرم در آیم. پس او را صدا کردم و بدو پناه جستم، ناگاه است که رنگش مانند این بود- و به علفهای سبزی که در کنار رود روئیده بود، اشاره کرد- آنگاه راه را به من نشان داد، و مرا فرمان داد که به آئین مادرم در آیم. و کلماتی فرمود که من فراموش کردم، و فرمود: بزودی به قریه ای می رسی که اهل آنجا همگی شیعه هستند. گفت: پس گفتم: ای آقای من! شما همراه من تا آن قریه می آئید؟ پس سخنی فرمود که معنایش این بود: - خیر چرا که هزار نفر در جاهای گوناگون از من پناه خواسته اند، و باید ایشان را نجات دهم. [صفحه ۲۱۱] - این حاصل کلام آن جناب بود- سپس از من پنهان شد. من راه زیادی نرفتم که به آن قریه رسیدم، در حالی که آن قریه در مسافت دوری بود، و همراهان- من - یک روز بعد از من به آنجا رسیدند. چون وارد حله شدم، به خدمت آقای فقیهان سید مهدی قزوینی که خاکش پاکیزه باد، رسیدم و داستان را برای او نقل کردم. او دانستی ها دینم را به من آموخت. از او درباره کاری پرسیدم که به وسیله آن بتوانم دیگر بار شرفیاب دیدار حضرتش علیه السلام گردم. پس فرمود: حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام را چهل شب جمعه زیارت کن. گفت: من مشغول شدم، و از حله شبهای جمعه برای زیارت به آنجا می رفتم، تا آن که یک (شب) باقی مانده بود، روز پنجشنبه بود که از حله بر کربلا رفتم. چون به دروازه شهر رسیدم، دیدم کمک کاران ظالمان در نهایت سختی از واردین مطالبه تذکره می کنند، و من نه تذکره داشتم و نه پول آنرا. پس حیران شدم، و مردم جلو دروازه مزاحم یکدیگر بودند. چند بار خواستم خود را مخفی کرده و از میان ایشان بگذرم، اما میسر نشد. در این حال صاحب خود حضرت صاحب الامر علیه السلام را دیدم که در قیافه طلاب عجم، عمامه سفیدی بر سر دارد، و داخل شهر است. چون آن جناب را دیدم، از ایشان یاری خواستم، پس از شهر بیرون آمدند، و دست مرا گرفتند و داخل دروازه نمودند، و کسی مرا ندید. چون داخل شدم، دیگر آن جناب را ندیدم و حیران باقی ماندم. و برخی لطائف این واقعه از خاطر من رفته است. [جنه الماوی، محدث نوری: داستان چهل و هفتم] [صفحه ۲۱۳]

نگاهبان زائران

آقای فقیهان، مورد استناد عالمان، دانشمند ربانی، تایید شده به لطف های پنهانی، جناب سید مهدی قزوینی ساکن در حله سیفیه- که او خود نگارنده کتابهای فراوانی است- مرا خبر داد، و گفت که: پدرم که خدا مقامش را بلند پایه گرداند، مرا خبر داد و گفت: نیمه شب روز چهاردهم شعبان از حله به منظور زیارت امام حسین علیه السلام بیرون آمدم. چون به رود هندیه رسیدم، و به طرف غربی آن رفتم، زواری را دیدم که از حله و اطراف آن و نجف و نواحی مختلف اش برای زیارت آمده بودند، و جملگی در خانه های قبیله بنی طرف و قبائل و عشائر هندیه رحل اقامت افکنده بودند، و بر ایشان راهی به سوی کربلا وجود نداشت. زیرا قبیله عنزه در سر راه فرود آمده، و عبور و مرور را قطع کرده بودند، و نمی گذاشتند احدی از کربلا- خارج شود، و یا به کربلا وارد گردد، مگر این که او را غارت می کردند، و در سختی می افکندند. [صفحه ۲۱۵] بجا آوردم و به انتظار نشستم تا بینم کار زائران به کجا میانجامد: و آسمان ابری بود و باران کم کم می بارید. پس ما در این حال نشسته بودیم، دیدیم تمامی زائران از خانه ها بیرون آمدند، و روی به سوی کربلا- برداشتند. به شخصی که نزد من بود، گفتم: برو و سوال کن که چه خبر شده؟ پس بیرون رفت و برگشت، و به من گفت: قبیله بنی طرف با اسلحه گرم بیرون آمده اند، و تعهد کرده اند که زائران را به کربلا برسانند، اگر چه کار به جنگ با عنزه میانجامد. من چون این سخن را شنیدم، به آنانی که با من بودند گفتم: این سخن اصلی ندارد. زیرا بنی طرف لیاقت زائران در نزد ایشان بر آنها سنگین شده، چرا که باید مهمانداری کنند. در این حال بودیم که زوار دوباره به سوی خانه های خود برگشتند، و معلوم شد حقیقت مطلب همان است که من گفتم. لذا زائران دیگر داخل خانه ها نشدند، و در سایه خانه ها نشستند، و آسمان هم ابری بود. در این حال، رقت قلبی شدیدی بر من زوار را از خانه ها بیرون کرده اند. پس دست به دعا سوی خدای متعال برداشتم، و به پیامبر و خاندان پاکش - که درود خدا بر او و خاندانش باد- توسل جست، و برای زوار به خاطر بلائی که گرفتارش شده بودند، پناهی خواستم. [صفحه ۲۱۷] در این حال بودیم که دیدیم سواری - به سوی ما- می آید، در حالی که بر اسب نیکوئی چون آهو سوار است، و فرد با کرامتی چون او را ندیده بودم. در دستش نیزه بلندی بود، و آستین های (خود) را بالا- زده بود، و اسب را (به سرعت) می راند، تا این که بر در خانه ای که من در آنجا ساکن بودم، ایستاد، و آن خانه ای بود که از پشم بافته شده بود، که اطراف آنرا بالا- زده بودند. سلام کرد و ما (هم) جواب سلامش را دادیم. گفت: مولانا- اسم مرا برد- مرا فردی که به تو سلام می فرستد، به سوی تو برانگیخت که ایشان گنج محمد آغا و صفر آغا هستند، و آن دو از صاحب منصبان لشکر عثمانیان می باشند، و می گویند: هر آینه زوار (به سوی کربلا) بیایند که ما عنزه را از راه دور کردیم، و ما با لشکریان (خود) در پشته سلیمانیه منتظر زائران هستیم. به او گفتم: تو تا پشته سلیمانیه با ما می آئی؟ گفت: آری. ساعت خود را از بغل در آوردم، دیدم تقریباً دو ساعت و نیم از روز مانده است. گفتم اسب مرا حاضر کردند. آن مرد عرب بیابانی که ما در منزلش بودیم، به من چسبید و گفت: ۰۱ در اصل مطلب منظور آنست که اسبی بود که در سال چهارم حیات خویش وارد شده بود. [صفحه ۲۱۹] ای مولای من! جان خود و این زائران را در خطر نینداز. امشب را نزد ما باشید، تا کار روشن شود. به او گفتم: بخاطر درک زیارت مخصوصه چاره ای جز سوار شدن وجود ندارد. چون زوار دیدند که ما سوار شدیم، پیاده و سواره در عقب ما حرکت کردند. پس براه افتادیم، و آن سوار مذکور چون شیر بیشه در جلو ما بود، و ما در پشت سرش می رفتیم، تا این که به پشته سلیمانیه رسیدیم. آن سوار از آنجا بالا رفت، و ما نیز از او پیروی کردیم، سپس از آنجا پائین رفت. ما تا این که بالای پشته رفتیم، دیگر اثری از آن سوار ندیدیم. گویا به آسمان رفت، و یا در زمین فرو رفت. و ما نه فرمانده لشکری دیدیم و نه لشکری. به همراهانم گفتم: آیا شکی باقی می ماند که او صاحب الامر نباشد؟ گفتند: بخدا سوگند نه. من موقعی که او در جلو ما می رفت، تامل زیادی کردم که گویا قبلاً او را دیده ام،

ولی چیزی به خاطر نیامد، که چه موقع او را ملاقات کرده ام. ولی چون از ما جدا شد، یادم آمد که او همان شخصی است که در حله به منزل من آمده بود، و مرا از واقعه سلیمانیه با خبر کرده بود. و اما قبیله عنزه، دیگر هیچ اثری از ایشان در منزلهایشان ندیدیم، و با هیچ کدام شان بر خورد نکردیم، و کسی را هم [صفحه ۲۲۱] ندیدم که از حال آنان پرسیم، تنها غبار شدیدی را دیدیم که در وسط بیابان- به آسمان- بلند شده است. پس وارد کربلا شدیم، و اسبانمان ما را به سرعت پیش می بردند، تا این که به دروازه شهر رسیدیم، و لشکریانی را دیدیم که در بالای دژهای شهر مستقرند و به ما گفتند: از کجا آمدید؟ و چگونه- بدینجا- رسیدید؟ آنگاه به سیاهی زائرنی- که از عقب می آمدند- نگاه کردند، و گفتند: سبحان الله! این صحرا از زائران پر شده است! پس عنزه به کجا رفتند؟ به ایشان گفتم: در شهر بنشینید و روزی خویش را بر گیرید که از برای مکه مالکی است که آنرا حفظ می کند. سپس وارد شهر شدیم، و دیدیم کنج محمد آغا بر روی تختی نزدیک دروازه شهر نشسته است. به او سلام کردم، و او در مقابل من برخاست. به او گفتم: این افتخار برای تو کافی است که در آن هنگام به زبان (حضرتش) یاد شدی؟ گفت: داستان چیست؟ من داستان را برایش نقل کردم. گفت: ای آقای من از کجا می دانستم که تو به زیارت می آئی تا پیکری را نزد تو بفرستم؟ من و لشکریانم پانزده روز است که در [صفحه ۲۲۳] این شهر محاصره شده ایم، و از ترس عنزه قدرت بیرون آمدن نداریم. آنگاه پرسید: عنزه به کجا رفتند؟ گفتم: نمی دانم جز این که غبار شدیدی را در وسط بیابان دیدیم. که گویا غبار کوچ کردن آنها بود. آنگاه ساعت را بیرون آوردم، دیدم یک ساعت و نیم به- پایان- روز مانده، و تمام زمان سیر ما در مدت یک ساعت انجام شده بود، در حالی که بین منزلهای قبیله بنی طرف تا کربلا سه ساعت راه است. پس شب را در کربلا بسر بردیم. چون صبح شد از داستان عنزه سؤال کردیم، یکی از زار عینی که در باغهای کربلا بود، گفت: عنزه در منزلها و خیمه های خویش بودند، ناگاه سواری که بر اسب نیکوی فربهی سوار بود، بر ایشان ظاهر شد، که در دستش نیزه بلندی بود، به صدای رسا بر ایشان صیحه زد: ای گروه عنزه به تحقیق مرگ سریع در رسید. لشکریان دولت عثمانی همراه سواره ها و پیاده ها به شما رو کرده اند، آنان به دنبال من می آیند، پس کوچ و گمان ندارم که از ایشان نجات یابید. پس خدا ترس و خواری را بر ایشان مسلط فرمود، تا این حد که مرد برخی از اثاث منزل خود را به خاطر شتاب در حرکت [صفحه ۲۲۵] باقی می گذاشت. و ساعتی طول نکشید که تمام آنان کوچ کردند و رو به بیابان نهادند. به او گفتم: ویژگیهای آن سوار را برایم وصف کن. او نقل کرد: (و من پس از گفتن او) دیدم همان سواری است که همراه ما آمد، و سپاس برای خدای مالک جهانیان و درود و توجه بر محمد و خاندان پاکیزه اش. این را فرد کم مقدار، میرزا صالح حسینی به رشته تحریر در آورده است. [به نقل از کتاب جنه الماوی اثر محدث نوری: داستان چهل و ششم] [صفحه ۲۲۷]

آثار دعا

میرزا محمد تقی موسوی اصفهانی نگارنده کتاب ارزشمند مکیال المکارم فی فوائد الدعای للقائم، در همین کتاب یاد شده می گوید: یکی از دوستان صالحم برایم نقل کرد که: مولایمان حضرت حجت علیه السلام را در خواب دیدار کرده بود، و حضرتش سخنی فرموده بودند که مضمونش این است: همانا من برای فرد شیعه ای که مصیبت جد شهیدم را یاد کند، و سپس برای تعجیل فرج و تایید (امر من) دعا کند، من (نیز) برای او دعا خواهم کرد. [مکیال المکارم، محمد تقی الموسوی اصفهانی: ج ۲: ص ۴۶]

۲۰- زیارت عاشوراء معروفه

زیارت عاشوراء

که خوانده می شود از نزدیک و دور و شرح آن چنانکه شیخ ابو جعفر طوسی در مصباح ذکر فرموده چنین است روایت کرده محمد

بن اسمعیل بن بزیع از صالح بن عقبه از پدرش از حضرت امام محمد باقر علیه السلام که فرمود: هر که زیارت کند حسین بن علی علیهما السلام را در روز دهم محرم تا آنکه نزد قبر آن حضرت گریان شود ملاقات کند خدا را در روز قیامت با ثواب دو هزار حج و دو هزار عمره و دو هزار جهاد که ثواب آنها مثل ثواب کسی باشد که حج و عمره و جهاد کند در خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه طاهرین علیهم السلام راوی گفت گفتم فدایت شوم چه ثواب است از برای کسی که بوده باشد در شهرهای دور از کربلا و ممکن نباشد او را رفتن به سوی قبر آن حضرت در مثل این روز فرمود هر گاه چنین باشد بیرون رود به سوی صحرا یا بالا رود بر بام بلندی در خانه خود و اشاره کند به سوی آن حضرت به سلام و جهد کند در نفرین کردن بر قاتلین آن حضرت و بعد از آن دو رکعت نماز کند و بکند این کار را در اوایل روز پیش از زوال آفتاب پس ندبه کند بر حسین علیه السلام و بگرید بر او و امر کند کسانی را که در خانه‌اش هستند هر گاه از ایشان تقیه نمی‌کند به گریستن بر آن حضرت و برپا دارد در خانه خود مصیبتی به اظهار کردن جزع بر آن حضرت و تعزیت بگویند یکدیگر را به مصیبت ایشان به حسین علیه السلام و من ضامنم برای ایشان بر خدا هر گاه بیاورند این عمل را جمیع آن ثوابها را گفتم فدای تو شوم ضامن می‌شوی این ثوابها را برای ایشان و کفیل می‌شوی این ثوابها را فرمود که بلی من ضامنم و کفیلم از برای کسی که این عمل را به جا آورد گفتم که چگونه یکدیگر را تعزیت بگویند فرمود که می‌گویند: **أَعْظَمَ اللَّهُ أُجُورَنَا بِمُصَابِنَا بِالْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَعَلْنَا وَإِيَّاكُمْ مِنَ الطَّالِبِينَ بِثَارِهِ مَعَ وَلِيِّهِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ** یعنی بزرگ فرماید خداوند اجرهای ما را به مصیبت ما به حسین علیه السلام و قرار دهد ما و شما را از خواهندگان خون او با ولی او امام مهدی از آل محمد علیهم السلام و اگر بتوانی که بیرون نروی آن روز را در پی حاجتی چنان کن زیرا که آن روز نحسی است که برآورده نمی‌شود در آن حاجت مؤمن و اگر برآورده شود مبارک نخواهد بود از برای او و نخواهد دید در آن خیری و رشدی و ذخیره نکند البته هیچیک از شما برای منزلش در آن روز چیزی را پس هر که ذخیره کند در آن روز چیزی را برکت نخواهد دید در آن چیزی که ذخیره نموده و مبارک نخواهد بود از برای او در اهلش که ذخیره برای آنها نهاده پس هر گاه به جا آوردند این عمل را بنویسد حق تعالی برای ایشان ثواب هزار حج و هزار عمره و هزار جهاد که همه را با رسول خدا صلی الله علیه و آله کرده باشد و از برای او است مزد و ثواب مصیبت هر پیغمبری و رسولی و وصی و صدیق و شهیدی که مرده باشد یا کشته شده باشد از زمانی که خلق فرموده حق تعالی دنیا را تا زمانی که پبای شود قیامت صالح بن عقبه و سیف بن عمیره گفته‌اند که گفت علقمه بن محمد حضرمی که گفتم به حضرت باقر علیه السلام که تعلیم بفرما مرا دعایی که بخوانم آن را در این روز هر گاه زیارت کنم آن جناب را از نزدیک و دعایی که بخوانم آن را هر گاه زیارت نکنم او را از نزدیک و بخواهم اشاره کنم به سلام به سوی او از شهرهای دور و از خانه‌ام فرمود به من ای علقمه هر گاه تو به جا آوردی آن دو رکعت نماز را بعد از آنکه اشاره کنی به سوی آن حضرت به سلام پس بگو در وقت اشاره به آن حضرت بعد از گفتن تکبیر این قول را یعنی زیارت آتیه را پس به درستی که تو هر گاه گفتی این قول را به تحقیق که دعا کرده‌ای به آن چیزی که دعا می‌کند به آن زائران آن حضرت از ملائکه و بنویسد خداوند از برای تو صد هزار هزار درجه و بوده باشی مثل کسی که شهید شده باشد با امام حسین علیه السلام تا مشارکت کنی ایشان را در درجات ایشان و شناخته نشوی مگر در جمله شهیدانی که شهید شده‌اند با آن حضرت و نوشته شود برای تو ثواب زیارت هر پیغمبری و رسولی و ثواب زیارت هر که زیارت کرده حسین علیه السلام را از روزی که شهید شده است سلام خدا بر آن حضرت و بر اهل بیتش می‌گویی **السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَةَ اللَّهِ وَابْنَ خَيْرَتِهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَابْنَ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ فَاطِمَةَ سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ثَارَ اللَّهِ وَابْنَ ثَارِهِ وَالْوَتْرَ الْمُؤْتَوْرَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ عَلَيْكُمْ مِنِّي جَمِيعًا سَلَامَ اللَّهِ أَيَّدَا مَا بَقِيَتْ وَبَقِيَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ لَقَدْ عَظُمَتِ الرَّزِيَّةُ وَجَلَّتْ وَعَظُمَتِ الْمُصِيبَةُ بِكَ [بِكُمْ عَلَيْنَا وَعَلَى جَمِيعِ أَهْلِ الْأَسْلَامِ وَجَلَّتْ وَعَظُمَتِ مُصِيبَتُكَ فِي السَّمَاوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ أَسَسَتْ أَسَاسَ الظُّلْمِ وَالْجُورِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ**

الْحَبِيبِ وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ دَفَعْتَكُمْ عَنْ مَقَامِكُمْ وَ أَزَالْتَكُمْ عَنْ مَرَاتِبِكُمْ الَّتِي رَتَبَكُمُ اللَّهُ فِيهَا وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ فَتَلْتَكُم وَ لَعَنَ اللَّهُ الْمُمَهِّدِينَ لَهُمْ بِالْتَّمَكِينِ مِنْ قِتَالِكُمْ بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَيْكُمْ مِنْهُمْ وَ [مِنْ أَشْيَاعِهِمْ وَ أَتْبَاعِهِمْ وَ أَوْلِيَائِهِمْ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّي سَلَّمْتُ لِمَنْ سَأَلْتُمْ وَ حَزْبُ لِمَنْ حَارَبَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ لَعَنَ اللَّهُ آلَ زِيَادٍ وَ آلَ مَرْوَانَ وَ لَعَنَ اللَّهُ بَنِي أُمَيَّةَ قَاطِبَةً وَ لَعَنَ اللَّهُ ابْنَ مَرْجَانَةَ وَ لَعَنَ اللَّهُ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ وَ لَعَنَ اللَّهُ شَمْرًا [شَمْرًا] وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّهُ أَسْرَجَتْ وَ أَلْجَمَتْ وَ تَنَقَّبَتْ لِقِتَالِكَ يَا بِي أَنْتَ وَ أُمِّي لَقَدْ عَظُمَ مُصَابِي بِكَ فَاسْأَلِ اللَّهُ الَّذِي أَكْرَمَ مَقَامَكَ وَ أَكْرَمَنِي [بِكَ أَنْ يَزُوقَنِي طَلَبَ تَارِكَ مَعَ إِمَامٍ مَنْصُورٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي عِنْدَكَ وَجِيهاً بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى رَسُولِهِ وَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِلَى فَاطِمَةَ وَ إِلَى الْحَسَنِ وَ إِلَيْكَ بِمُؤَالَاتِكَ وَ بِالْبِرَاءَةِ [مِمَّنْ قَاتَلَكَ وَ نَصَبَ لَكَ الْحُزْبَ وَ بِالْبِرَاءَةِ مِمَّنْ أَسَسَ أَسَاسَ الظُّلْمِ وَ الْجَوْرِ عَلَيْكُمْ وَ أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى رَسُولِهِ مِمَّنْ أَسَسَ أَسَاسَ ذَلِكَ وَ بَنَى عَلَيْهِ بُيُوتَهُ وَ جَرَى فِي ظُلْمِهِ وَ جَوْرِهِ عَلَيْكُمْ وَ عَلَى أَشْيَاعِكُمْ بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَيْكُمْ مِنْهُمْ وَ أَتَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ إِلَيْكُمْ بِمُؤَالَاتِكُمْ وَ مَوَالَاهُ وَ لِيَّتِكُمْ وَ بِالْبِرَاءَةِ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ النَّاصِبِينَ لَكُمْ الْحُزْبَ وَ بِالْبِرَاءَةِ مِنْ أَشْيَاعِهِمْ وَ أَتْبَاعِهِمْ إِنِّي سَلَّمْتُ لِمَنْ سَأَلْتُمْ سِالْمَكُمْ وَ حَزْبُ لِمَنْ حَارَبَكُمْ وَ لِيَّتِي لِمَنْ وَالَاكُمْ وَ عِدُّوْ لِمَنْ عَادَاكُمْ فَاسْأَلِ اللَّهُ الَّذِي أَكْرَمَنِي بِمَعْرِفَتِكُمْ وَ مَعْرِفَةِ أَوْلِيَائِكُمْ وَ رَزَقَنِي الْبِرَاءَةَ مِنْ أَعْدَائِكُمْ أَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أَنْ يُثَبِّتَ لِي عِنْدَكُمْ قَدَمَ صِدْقٍ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أَسْأَلُ اللَّهَ بِحَقِّكُمْ وَ بِالشَّانِ الَّذِي لَكُمْ عِنْدَهُ أَنْ يُعْطِيَنِي بِمُصَابِي بِكُمْ أَفْضَلَ مَا يُعْطِي مُصَابًا بِمُصَابِيَّتِهِ مُصَابِيَّةً مَا أَعْظَمَهَا وَ أَعْظَمَ رَزِيَّتَهَا فِي الْإِسْلَامِ وَ فِي جَمِيعِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ [اللَّارِضِينَ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي فِي مَقَامِي هَذَا مِمَّنْ تَنَالَهُ مِنْكَ صِلَوَاتٌ وَ رَحْمَةٌ وَ مَغْفِرَةٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ مَحِيأِي مَحِيأَ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ مَمَاتِي مَمَاتِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا يَوْمٌ تَبَرَّكَتَ بِهِ [فِيهِ بَنُو أُمَيَّةَ وَ ابْنُ آكَلَهُ الْأَكْبَادِ اللَّعِينُ ابْنُ اللَّعِينِ عَلَى [لِسَانِكَ وَ لِسَانِ نَبِيِّكَ] صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ وَ مَوْقِفٍ وَقَفَ فِيهِ نَبِيِّكَ] صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ الْعَنْ أَبَا سَيْفِيَانَ وَ مُعَاوِيَةَ وَ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ عَلَيْهِمْ مِنْكَ اللَّعْنَةُ أَبَدَ الْأَبْدِينَ وَ هَذَا يَوْمٌ فَرَحْتُ بِهِ آلُ زِيَادٍ وَ آلُ مَرْوَانَ بِقَتْلِهِمُ الْحُسَيْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ [عَلَيْهِ السَّلَامُ اللَّهُمَّ فَضَاعَفْ عَلَيْهِمُ اللَّعْنَ مِنْكَ وَ الْعِيَابَ [الْأَلِيمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ وَ فِي مَوْقِفِي هَذَا وَ أَيَّامِ حَيَاتِي بِالْبِرَاءَةِ مِنْهُمْ وَ اللَّغْنَةَ عَلَيْهِمْ وَ بِالْمَوَالَاهُ لِنَبِيِّكَ وَ آلِ نَبِيِّكَ] عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ] پس می گوئی صد مرتبه: اللَّهُمَّ الْعَنْ أَوَّلَ ظَالِمِ ظَلَمَ حَقَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ آخِرَ تَابِعٍ لَهُ عَلَى ذَلِكَ اللَّهُمَّ الْعَنْ الْعِصَابِيَّةَ الَّتِي [الَّذِينَ جَاهَدَتِ الْحُسَيْنِ وَ شَايَعَتْ وَ بَايَعَتْ وَ تَابَعَتْ] تَابَعَتْ عَلَى قَتْلِهِ اللَّهُمَّ الْعَنْهُمْ جَمِيعًا] پس می گوئی صد مرتبه: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ وَ عَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفَنَائِكَ عَلَيْكَ مِنْ سَلَامِ اللَّهِ أَبَدًا مَا بَقِيَتْ وَ بَقِيَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ وَ لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ لِيَّتِيكُمْ [لِيَزِيَارَتِكُمْ] [لِيَزِيَارَتِكَ] السَّلَامُ عَلَى الْحُسَيْنِ وَ عَلَى عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ [وَ عَلَى أَوْلَادِ الْحُسَيْنِ وَ عَلَى أَصْحَابِ الْحُسَيْنِ] پس می گوئی: اللَّهُمَّ خُصَّ أَنْتَ أَوَّلَ ظَالِمِ بِاللَّعْنِ مِنْهُ وَ ابْدَأْ بِهِ أَوْلَا ثُمَّ [الْعَنِ الثَّانِي وَ الثَّلَاثَ وَ الرَّابِعَ اللَّهُمَّ الْعَنْ يَزِيدَ خَامِسًا وَ الْعَنْ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ زِيَادٍ وَ ابْنَ مَرْجَانَةَ وَ عُمَرَ بْنَ سَعْدٍ وَ شَمْرًا وَ آلَ أَبِي سَيْفِيَانَ وَ آلَ زِيَادٍ وَ آلَ مَرْوَانَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ] پس به سجده می روی و می گوئی: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدُ الشَّاكِرِينَ لَكَ عَلَى مُصَابِهِمُ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى عَظِيمِ رَزِيَّتِي اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَفَاعَةَ الْحُسَيْنِ يَوْمَ الْوُرُودِ وَ تَبَّتْ لِي قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَكَ مَعَ الْحُسَيْنِ وَ أَصْحَابِ الْحُسَيْنِ الَّذِينَ بَدَّلُوا مُهَجَّهُمْ دُونَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عُلْقَمَهُ گفتم که فرمود حضرت باقر علیه السلام که اگر بتوانی که زیارت کنی آن حضرت را در هر روز به این زیارت در خانه خود بکن که خواهد بود برای تو جمیع این ثوابها

زیارت علقمه

و روایت کرده محمد بن خالد طرابلسی از سیف بن عمیره که گفت: بیرون رفتم با صفوان بن مهران و جمعی دیگر از اصحاب خودمان به سوی نجف بعد از خروج حضرت صادق علیه السلام از حیره به جانب مدینه پس زمانی که ما فارغ شدیم از زیارت یعنی زیارت امیر المؤمنین علیه السلام گردانید صفوان صورت خود را به جانب مشهد ابو عبد الله علیه السلام پس گفت از برای ما

که زیارت کنید حسین علیه السلام را از این مکان از نزد سر مقدس امیر المؤمنین علیه السلام که از اینجا ایما و اشاره کرد به سلام بر آن حضرت جناب صادق علیه السلام و من در خدمتش بودم سیف گفت پس خواند صفوان همان زیارتی را که روایت کرده بود علقمه بن محمد حضرمی از حضرت باقر علیه السلام در روز عاشورا آنگاه دو رکعت نماز کرد نزد سر امیر المؤمنین علیه السلام و وداع گفت بعد از آن نماز امیر المؤمنین علیه السلام را و اشاره کرد به جانب قبر حسین علیه السلام به سلام در حالتی که گردانیده بود روی خود را به جانب او و وداع کرد بعد از زیارت او را و از دعاهایی که بعد از نماز خواند این بود: **يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا مُجِيبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ يَا كَاشِفَ كُرْبِ الْمَكْرُوبِينَ يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ يَا صَرِيحَ الْمُسْتَضِيرِّينَ** [و] **يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيَّ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ** [و] **يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَوْتِ وَقَلْبِهِ** [و] **يَا مَنْ هُوَ بِالْمَنْظَرِ الْأَعْلَى وَبِالْأَقْفِ الْمُبِينِ** [و] **يَا مَنْ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ عَلَى الْعَرْشِ السُّتُورِيِّ** [و] **يَا مَنْ يَعْلَمُ حَاقِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ** [و] **يَا مَنْ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ خَافِيَةٌ يَا مَنْ لَا تَشْتَبِهُ عَلَيْهِ الْأَصْوَاتُ** [و] **يَا مَنْ لَا تَغْلُظُهُ [تَغْلُظَةُ الْحَاجَاتِ] [و] يَا مَنْ لَا يُبْرِمُهُ إِلَّا حَاحُ الْمَلِيحِينَ يَا مُدْرِكَ كُلِّ قُوْتٍ [و] يَا جَامِعَ كُلِّ شَخْلٍ [و] يَا بَارِي النَّفُوسِ بَعْدَ الْمَوْتِ يَا مَنْ هُوَ كُلَّ يَوْمٍ فِي شَأْنِ يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ يَا مُنْفَسَ الْكُرْبَاتِ يَا مُعْطِيَ السُّؤَالَاتِ يَا وَلِيَّ الرَّغْبَاتِ يَا كَافِيَ الْمُهْمَاتِ يَا مَنْ يَكْفِي مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي مِنْهُ شَيْءٌ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَبِحَقِّ فَاطِمَةَ بِنْتِ نَبِيِّكَ وَبِحَقِّ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ فَإِنِّي بِهِمْ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ فِي مَقَامِي هَذَا وَبِهِمْ أَتَوَسَّلُ وَبِهِمْ أَتَشْفَعُ إِلَيْكَ وَبِحَقِّهِمْ أَسْأَلُكَ وَأَقْسِمُ وَأَعْرِمُ عَلَيْكَ وَبِالسَّانِ الَّذِي لَهُمْ عِنْدَكَ وَبِالْقَدْرِ الَّذِي لَهُمْ عِنْدَكَ وَبِالَّذِي فَضَّلْتَهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ وَبِاسْمِكَ الَّذِي جَعَلْتَهُ عِنْدَهُمْ وَبِهِ حَصَصْتَهُمْ دُونَ الْعَالَمِينَ وَبِهِ أَبْتَتُهُمْ وَأَبْنَتَ فَضْلَهُمْ مِنْ فَضْلِ الْعَالَمِينَ حَتَّى فَاقَ فَضْلُهُمْ فَضْلَ الْعَالَمِينَ جَمِيعًا أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُكْشِفَ عَنِّي غَمِّي وَهَمِّي وَكَرْبِي وَتَكْفِينِي الْمُهَمَّاتِ مِنْ أُمُورِي وَتَقْضِيَ عَنِّي دِينِي وَتُجِيرَنِي مِنَ الْفَقْرِ وَتُجِيرَنِي مِنَ الْفَاقَةِ وَتُعِينَنِي عَنِ الْمَسْأَلَةِ إِلَى الْمَخْلُوقِينَ وَتَكْفِينِي هَمَّ مَنْ أَخَافُ هَمَّهُ وَعُسْرَ مَنْ أَخَافُ عُسْرَهُ وَحُزُونَ مَنْ أَخَافُ حُزُونَهُ وَشَرَّ مَنْ [مَا] أَخَافُ شَرَّهُ وَمَكْرَ مَنْ أَخَافُ مَكْرَهُ وَبَغْيَ مَنْ أَخَافُ بَغْيَهُ وَجَوْرَ مَنْ أَخَافُ جَوْرَهُ وَسُلْطَانَ مَنْ أَخَافُ سُلْطَانَهُ وَكَيْدَ مَنْ أَخَافُ كَيْدَهُ وَمَقْدَرَةَ مَنْ أَخَافُ [بِلَاءَ] مَقْدَرَتِهِ عَلَيَّ وَتُرْدُّ عَنِّي كَيْدَ الْكَيْدَةِ وَمَكْرَ الْمَكْرَةِ اللَّهُمَّ مَنْ أَرَادَنِي فَأَرِدْهُ وَمَنْ كَادَنِي فَكِدْهُ وَاصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُ وَمَكْرَهُ وَبَأْسَهُ وَأَمَانِيَّتَهُ وَأَمْنَعُهُ عَنِّي كَيْفَ شِئْتُمْ وَأَنْتَ اللَّهُمَّ اشْغَلْهُ عَنِّي بِفَقْرٍ لَا تُجْبِرُهُ وَبِبِلَاءٍ لَا تَسْتُرُهُ وَبِفَاقَةٍ لَا تَسُدُّهَا وَبِشِقْمٍ لَا تُعَافِيهِ وَذُلٍّ لَا تُعْزِهُ وَبِمَسِيكِنَةٍ لَا تُجْبِرُهَا اللَّهُمَّ اضْرِبْ بِالذُّلِّ نَصَبَ عَيْنِيهِ وَأَدْخِلْ عَلَيْهِ الْفَقْرَ فِي مَنْزِلِهِ وَالْعِلَّةَ وَالسُّقْمَ فِي بَدَنِهِ حَتَّى تَشْغَلَهُ عَنِّي بِشُغْلٍ شَاغِلٍ لَا فَرَاغَ لَهُ وَأَنْسِيهِ ذِكْرِي كَمَا أَنْسَيْتَهُ ذِكْرَكَ وَخُذْ عَنِّي بِسَمْعِهِ وَبَصَرِهِ وَ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَرِجْلِهِ وَقَلْبِهِ وَجَمِيعَ جَوَارِحِهِ وَأَدْخِلْ عَلَيْهِ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ السُّقْمَ وَلَا تَشْفِهِ حَتَّى تَجْعَلَ ذَلِكَ لَهُ شُغْلًا شَاغِلًا بِهِ عَنِّي وَ عَن ذِكْرِي وَ أَكْفِينِي يَا كَافِيَ مَا لَا يَكْفِي سِوَاكَ فَإِنَّكَ الْكَافِي لَا كَافِيَ سِوَاكَ وَ مُفْرِّجَ لَا مُفْرِّجَ سِوَاكَ وَ مُعِثَّ لَا مُعِثَّ سِوَاكَ وَ حَيَّارَ لَا حَيَّارَ سِوَاكَ خَابَ مَنْ كَانَتْ حَيَارَةُ سِوَاكَ وَ مُعِثُّهُ سِوَاكَ وَ مُفْرِّجُهُ إِلَى سِوَاكَ وَ مَلْجُؤُهُ إِلَى غَيْرِكَ [سِوَاكَ وَ مَنْجَاةً مِنْ مَخْلُوقٍ غَيْرِكَ فَأَنْتَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي وَ مَفْرَعِي وَ مَهْرَبِي وَ مَلْجَأِي وَ مَنْجَاةً فَبِكَ أَسْتَفْتِحُ وَ بِكَ أَسْتَجُجُ وَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ وَ أَتَوَسَّلُ وَ أَتَشْفَعُ فَاسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ فَلَكَ الْحَمْدُ وَ لَكَ الشُّكْرُ وَ إِلَيْكَ الْمُسْتَكِي وَ أَنْتَ الْمُسْتَعَانُ فَاسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ يَا اللَّهُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُكْشِفَ عَنِّي غَمِّي وَ هَمِّي وَ كَرْبِي فِي مَقَامِي هَذَا كَمَا كَشَفْتَ عَن نَبِيِّكَ هَمَّهُ وَ غَمَّهُ وَ كَرْبَهُ وَ كَفَيْتَهُ هَوْلَ عَدُوِّهِ فَاكْشِفْ عَنِّي كَمَا كَشَفْتَ عَنْهُ وَ فَرِّجْ عَنِّي كَمَا فَرَّجْتَ عَنْهُ وَ اكْفِنِي كَمَا كَفَيْتَهُ [وَ اصْرِفْ عَنِّي هَوْلَ مَا أَخَافُ هَوْلَهُ وَ مَوْتَهُ مَا أَخَافُ مَوْتَهُ وَ هَمَّ مَا أَخَافُ هَمَّهُ بِلا مَوْتُونَهُ عَلَيَّ نَفْسِي مِنْ ذَلِكَ وَ اصْرِفْنِي بِقَضَاءِ حَوَائِجِي وَ كَفَايَةِ مَا أَهْمَنِي هَمُّهُ مِنْ أَمْرِ آخِرَتِي وَ دُنْيَايَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ [و] يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْكَ [عَلَيْكُمْ] مِنِّي سَلَامُ اللَّهِ أَبَدًا [مَا بَقِيَتْ وَ بَقِيَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ وَ لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِكُمْ وَ لَا فَرَّقَ اللَّهُ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ اللَّهُمَّ أَحْيِنِي حَيَاةَ مُحَمَّدٍ وَ دُرِّيَّتِهِ وَ أَمْتِنِي مَمَاتِهِمْ وَ تَوَفَّنِي عَلَى مِلَّتِهِمْ وَ أَحْشُرْنِي فِي زُمْرَتِهِمْ وَ لَا تُفَرِّقْ بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ أَتَيْتُكُمْ زَائِرًا وَ مُتَوَسِّلًا إِلَى اللَّهِ رَبِّي وَ رَبِّكُمْ يَا مَتَّوَجِّهًا إِلَيْهِ بِكُمْ يَا مُسْتَشْفِعًا [بِكُمْ] إِلَى اللَّهِ [تَعَالَى] فِي**

مقام آن بس که از سنخ سایر زیارات نیست که به ظاهر از انشای و املائی معصومی باشد هر چند که از قلوب مطهره ایشان چیزی جز آنچه از عالم بالا به آنجا رسد بیرون نیاید بلکه از سنخ احادیث قدسیه است که به همین ترتیب از زیارت و لعن و سلام و دعا از حضرت احدیت جلت عظمت به جبرئیل امین و از او به خاتم النبیین صلی الله علیه و آله رسیده و به حسب تجربه مداومت به آن در چهل روز یا کمتر در قضای حاجات و نیل مقاصد و دفع اعدای بی نظیر و لکن احسن فواید آن که از مواظبت آن به دست آمده فایده‌ای است که در کتاب دار السلام ذکر کردم و اجمال آن آنکه ثقه صالح متقی حاج ملا حسن یزدی که از نیکان مجاورین نجف اشرف است و پیوسته مشغول عبادت و زیارت نقل کرد از ثقه امین حاج محمد علی یزدی که مرد فاضل صالحی بود در یزد که دائما مشغول اصلاح امر آخرت خود بود و شبها در مقبره خارج یزد که در آن جماعتی از صلحا مدفونند و معروف است به مزار به سر می‌برد و او را همسایه‌ای بود که در کودکی با هم بزرگ شده و در نزد یک معلم می‌رفتند تا آنکه بزرگ شد و شغل عشاری پیش گرفت تا آنکه مرد و در همان مقبره نزدیک محلی که آن مرد صالح بیتوته می‌کرد دفن کردند پس او را در خواب دید پس از گذشتن کمتر از ماهی که در هیئت نیکویی است پس به نزد او رفت و گفت: من می‌دانم مبدا و منتهای کار تو و ظاهر و باطن ترا و نبودی از آنها که احتمال رود نیکی در باطن ایشان و شغل تو مقتضی نبود جز عذاب را پس به کدام عمل به این مقام رسیدی گفت چنان است که گفتم و من در اشد عذاب بودم از روز وفات تا دیروز که زوجه استاد اشرف حداد فوت شد و در این مکان او را دفن کردند و اشاره کرد به موضعی که قریب صد ذرع از او دور بود و در شب وفات او حضرت ابی عبد الله الحسین علیه السلام سه مرتبه او را زیارت کرد و در مرتبه سوم امر فرمود به رفع عذاب از این مقبره پس حالت ما نیکو شد و در سعه و نعمت افتادیم پس از خواب متحیرانه بیدار شد و حداد را نمی‌شناخت و محله او را نمی‌دانست پس در بازار حدادان از او تفحص کرد و او را پیدا نمود از او پرسید برای تو زوجه‌ای بود گفت آری دیروز وفات کرد و او را در فلاں مکان و همان موضع را اسم برد دفن کردم گفت او به زیارت ابی عبد الله علیه السلام رفته بود گفت نه گفت ذکر مصایب او می‌کرد گفت نه گفت مجلس تعزیه‌داری داشت گفت نه آنگاه پرسید چه می‌جویی خواب را نقل کرد گفت آن زن مواظبت داشت به زیارت عاشورا

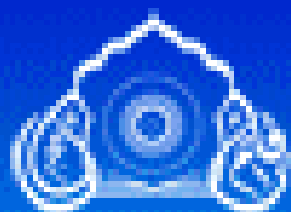
درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می‌کنند بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می‌دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشرف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه‌های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است. اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب،

گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید. از جمله فعالیت‌های گسترده مرکز: الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ... د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای و راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴) ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ... ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ... ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶ وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵ (۰۳۱۱) نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله. شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۱۹۷۳-۳۰۴۵ و شماره حساب شبا: ۵۳-۰۶۰۹-۰۶۲۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۱۸۰-۰۱ IR۹۰ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید ارزش کار فکری و عقیدتی الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام :- هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید». التفسیر المنسوب الی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رهایی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجّت های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟». [سپس] فرمود: «حتماً رها کردن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد». مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

